ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ

"ಶಬ್ದಪಾರಮಾರ್ಗಮಶಕ್ಯಂ"
-ಕೇಶಿರಾಜ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು
ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ ಬೆಂಗಳೂರು-೧೮

KANNADA NIGHANTU - VOL-III
Second Edition : 2010
Published by : Kannada Sahitya Parishat
Pampa Mahakavi Road, Chamarajapet, Bangalore - 560 018
Pages : VIII+2475 to 3482, Price : Rs. 350=00

ಮೊದಲನೆಯ ಮುದ್ರಣ – ೧೯೭೭
ಎರಡನೆಯ ಮುದ್ರಣ – ೨೦೧೦
ಪ್ರತಿಗಳು : ೨೦೦೦
ಬೆಲೆ : ಮುನ್ನೂರು ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳು
@ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಾಯ್ದಿರಿಸಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು (೨೦೧೦)

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್.ಕೆ.

ಗೌರವ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು

ಪ್ರೊ. ಎಚ್.ಕೆ. ಮಳಲಿಗೌಡ

ಶ್ರೀ ಟಿ.ಎಸ್. ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ

ಗೌರವ ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷರು

ಶ್ರೀ ಪುಂಡಲೀಕ ಹಾಲಂದಿ

ಮುದ್ರಣ: ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್
ನಂ.೫೯, ೪ನೆ ಕ್ರಾಸ್, ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ರಸ್ತೆ
ಕೆ.ಎನ್. ಗಾರ್ಡನ್, ಗಂಗಾಧರಪ್ಪ ಬ್ಲಾಕ್
ಬೆಂಗಳೂರು- ೫೬೦ ೦೨೭

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿ

(೧೯೭೬ ನೆಯ ಆಗಸ್ಟ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ)

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪ್ರೊ. ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್.ಟಿ.

ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರು ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಸದಸ್ಯರು

ಶ್ರೀ ಎನ್. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾವ್, ಎಂ.ಎ.
ಪ್ರೊ. ಸ. ಸ. ಮಾಳವಾಡ, ಎಂ.ಎ.
ಪ್ರೊ. ಡಿ. ಜವರೇಗೌಡ, ಎಂ.ಎ.
ಡಾ ॥ ಆರ್. ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, ಎಂ.ಎ. ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ ॥ ಸಿದ್ದಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ., ಐ.ಎ.ಎಸ್. (ನಿವೃತ್ತ)
ಡಾ ॥ ಜಿ. ಎಸ್. ಗಾಯಿ, ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ ॥ ಹಾ. ಮಾ. ನಾಯಕ, ಎಂ.ಎ. ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ ॥ ಜೆ.ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಶ್ರೀ ವಿ. ಬಿ. ನಾಯಕ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್ಎಲ್.ಬಿ.
ಶ್ರೀ ಬಸವರಾಜ ಕಟ್ಟೀಮನಿ.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣ

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು

ಶ್ರೀ ಜಿ.ಕೆ. ಗುಂಡುರಾವ್

ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಗಳು

ಶ್ರೀ ಎನ್. ವರದರಾಜನ್, ಬಿ.ಇ., ಎ.ಎಂ.ಐ.ಇ.

ಸಂಪಾದಕ ವರ್ಗ

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಉಪಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಹೀ. ಚಿ. ಶಾಂತವೀರಯ್ಯ ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಇಡಿ.
ಶ್ರೀ ಆರ್. ವಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಇಡಿ.
ಶ್ರೀ ಟಿ. ಆರ್. ಮಹದೇವಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಸಹಾಯಕ ಸಂಪಾದಕರು

ವಿದ್ವಾನ್ ಎಚ್. ವಿ. ನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿ
ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಳಾರಾವ್, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ. ಎನ್. ಜಾನಕಮ್ಮ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ. ಶಕುಂತಲ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಉಮಾದೇವಿ, ಎಂ.ಎ
ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಎಂ.ಎ
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎಸ್. ಸುಜಯ, ಎಂ.ಎ.

ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗ

ಬೆರಳಚ್ಚುಗಾರ್ತಿಯರು : ಶ್ರೀಮತಿ ಎ. ನೇತ್ರಾವತಿಬಾಯಿ, ಶ್ರೀಮತಿ ಸಿ. ಎನ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ. ಎನ್. ಮಾಲತಿ, ಎಂ.ಎ.

ಪಟ್ಟಿಕೆ ವಿಂಗಡಣೆಕಾರರು : ಶ್ರೀ ಎನ್. ಎಸ್. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಸೇವಕರು : ರಾಘವೇಂದ್ರ, ಮಾದಪ್ಪ, ಶಂಕರಪ್ಪ, ರೇವಯ್ಯ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ನುಡಿ

'ನಿಘಂಟು ಎಂದರೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟು' ಎಂದೇ ಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಈ ಮಹಾನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಅದು ಪ್ರಕಟವಾದ ೧೫ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸಿ ಕನ್ನಡ ಕುಲಕೋಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ನನಗೆ ಸಂತೋಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಭಾಷೆಯ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅದರ ಸಂಪನ್ನತೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಹತೆಗಳಿಂದಾಗಿಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಲೋಕದೆದುರು ಬಿಚ್ಚಿತೋರಿಸುವ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಈ ಬೃಹತ್ ನಿಘಂಟು. ಕನ್ನಡದ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ತನ್ನೊಳಗೆ ಬಕ್ಕಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ವಿವಿಧ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೊಂದರ ಅರ್ಥ, ವಿವರಣೆ, ಉದಾಹರಣೆ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅರ್ಥಪುಟವನ್ನು ದಾಟಿ ಒಂದು ಪುಟವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದುಂಟು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦ರ ಹಲ್ಮಿಡಿಶಾಸನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಈ ಸಂಪುಟ ಯೋಜನೆ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಂಡ ೧೯೯೫ರವರೆಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿರುವುದು, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗಿರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದವನ್ನೂ ನಾಮಪದ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾಪದವೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣಕ್ಕೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯತುಂಡುಗಳೇ ಮೂಲಕಾವ್ಯವನ್ನು ಓದಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು – ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳು ಇದರ ಅಪೂರ್ವತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಕ್ಷಿಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ. ನಿಘಂಟು ಎನ್ನುವುದೇ ತುಂಬ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾದ, ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಸೃಜನ ಸಾಹಿತ್ಯದಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖವಾದ, ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲದರ ಎಚ್ಚರದ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಮೈತುಂಬಿಕೊಂಡ ಘನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸತತ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಈ ಯೋಜನೆ ಶಿಸ್ತುಬದ್ಧವಾಗಿ ಯಶಕಂಡಿದೆ. ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣದ ೧೦,೦೦೦ ಪ್ರತಿಗಳು ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಮನೆಯ ಕಪಾಟುಗಳನ್ನು, ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಗಳನ್ನು, ಶಾಲೆಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಧನ್ಯತಾಭಾವವನ್ನು ತಳೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ನಿಘಂಟುವಿನ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ತಡವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡವರು ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ದೂರವಾಣಿ ಕರೆ ಮಾಡಿ, ಮಾರಾಟ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಪುಸ್ತಕ ಮಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಾಡಿ ಸಿಗದೆ ನಿರಾಶರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮರುಪ್ರಕಟಿಸುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂಬತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಪುಟಗಳ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯನ್ನೂ ಬೆಳಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವುದಾಗಲೀ, ಮುದ್ರಿತ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಜೋಡಿಸಿಡುವುದಾಗಲೀ, ಮಾರಾಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದಾಗಲೀ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು

ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದಾಗಲೀ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಈ ಅಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸುವ ಧೈರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳು ಪರಿಷತ್ತಿನೊಡಲಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕನ್ನಡದ ಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಸ್. ಯಡಿಯೂರಪ್ಪನವರು ಹಲವು ಒತ್ತಡಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೂ ಹಸಿರು ನಿಶಾನೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು, ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ – ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಕಚೇರಿಯ ಹೊರಗೆ ಕಡತಗಳೊಂದಿಗೆ ಗಂಟೆಗಟ್ಟಲೆ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿರುವುದು, ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು ಸಮ್ಮೇಳನಗಳವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅದ್ಧೂರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಣ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು – ಇಂಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಡಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ನನಗೆ ಮನಸ್ಸು ತುಂಬಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆರುಕೋಟಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಪರವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಕುಸುಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಕನ್ನಡದ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' 'ಕನ್ನಡಿಗರ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' ಎಂದು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ನುಡಿಯಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಕನ್ನಡದ ಮೇಲಿನ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬಗೆಗಿನ ಈ ಅಖಂಡ ಪ್ರೀತಿ ಹೀಗೇ ಮುಂದುವರಿಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ನೀಡಿದೆ. ಸರ್ಕಾರ ಹಣ ನೀಡಿರುವುದು ಪರಿಷತ್ತಿಗಾದರೂ ಇದು ಜನತೆಯ ಹಣ ಮತ್ತು ಇದರ ಅಂತಿಮ ಫಲಾನುಭವಿಗಳೂ ಜನತೆಯೇ. ಈ ಎಚ್ಚರವನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಬಹುಬೇಡಿಕೆಯ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನಿಘಂಟಿನ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಕೊಳ್ಳಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುವಂತೆ ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಾಭಿಮಾನದ ಸಂಕೇತವೆಂಬಂತೆ ಈ ಯೋಜನೆಯ ಯಶಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಜಯರಾಮರಾಜೇ ಅರಸ್ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಮನು ಬಳಿಗಾರ್ ಅವರುಗಳನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣರಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮುಕ್ತಾಯವಾದಾಗ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಡಾ. ಸಾ.ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯನವರವರೆಗೆ ಇದನ್ನು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುನ್ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಅಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳಿಗೂ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸದಸ್ಯರುಗಳು, ಸಂಪಾದಕರು, ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್‌ನವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ತುಂಬಾ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಮರುಮುದ್ರಣದ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೫–೬–೨೦೧೦

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್.ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಅರಿಕೆ

ಕನ್ನಡ – ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುವಿನ ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟ ಕಳೆದ ವರ್ಷ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು. ನಿಘಂಟುವಿನ ಕೆಲಸ ಅವಸರದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ ॥ ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟರ ಹಾಗೂ ಇತರ ಸದಸ್ಯರ ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿ, ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಪ್ರೊ ॥ ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರ ಅವಿಶ್ರಾಂತ ದುಡಿಮೆ, ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರತೆ, ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರ ಪೂರ್ಣ ಸಹಕಾರ ಇವುಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ ಕೇವಲ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ, ಪರಿಷತ್ತಿನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ವೇಳೆಗೆ ಹೊರ ಬಂದಿರುವುದು ಎಲ್ಲರೂ ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕ ವಿಷಯ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮಹನೀಯರಿಗೂ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರು ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ವೇಳೆಗೆ ಈ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ತಂದೇ ತೀರಬೇಕೆಂದು ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದರು; ಈ ಸಂಪುಟದ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎನ್. ರಾಮಮೂರ್ತಿಯವರು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಸಂಪುಟ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ವೇಳೆಗೆ ಖಂಡಿತ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಇಬ್ಬರು ಮಹನೀಯರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಆಸಕ್ತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪರವಾಗಿ ಹಾಗೂ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ವಿಶೇಷ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ.

ಸರ್ಕಾರದ ನೆರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ನಿಘಂಟು ಕನಸಿನ ಗಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕನ್ನಡ–ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು, ಕನ್ನಡಿಗರ ಕೈ ಸೇರುವಂತಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಎಲ್ಲ ಕನ್ನಡಿಗರ ಪರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಪರಿಷತ್ತಿಗೂ ಆದ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ವರ್ಷದ ಮಾರ್ಚ್ ತಿಂಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡೀ ನಿಘಂಟುವಿನ ಕಾರ್ಯ ಮುಗಿಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ನಿಘಂಟು ರಚನೆಯ ಕಾರ್ಯ ಆರಂಭವಾದಾಗ, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದ ತೊಡಕುಗಳು, ಕಾಗದದ ಅಭಾವ, ಮುದ್ರಣ ಸೌಕರ್ಯ ಒದಗದಿದ್ದುದು, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯ ತಡವಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಆ ಎಲ್ಲಾ ತೊಂದರೆಗಳು ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಂಟುವಿನಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದವರು ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿರುವ ಹಣದಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿದ ನಿಘಂಟುವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಮತ್ತೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲಾವಧಿಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಸರ್ಕಾರವು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪರಿಷತ್ತು ನಿಘಂಟುವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪರಿಷತ್ತು ತನ್ನ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಇನ್ನೂ ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳು ಹೊರಬರಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟದ ವಿವಿಧ ಹಂತದ ಕೆಲಸ ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ.

ಸರ್ಕಾರದ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನಿಂದ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ಈ ಕನ್ನಡ–ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುವನ್ನು ಜನರು ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದರ ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಪರಿಷತ್ತು ಆಶಿಸುತ್ತದೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೨೪-೪-೧೯೭೭

ದೇಶಹಳ್ಳಿ ಜಿ. ನಾರಾಯಣ
ಅಧ್ಯಕ್ಷ
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಮುನ್ನುಡಿ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ಈ ಮಂಗಳ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ನಾಡಿನ ಓದುಗರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇಡಲು ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟವು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಒಂದು ವರುಷ ಕಳೆಯುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಈ ಸಂಪುಟವು ಹೊರಬಿದಿರುವುದು ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯದ ತೀವ್ರಪ್ರಗತಿಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಆರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ತೊಂದರೆಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಈಗ ದೂರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವೆಂದು ನಾನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ 'ಗಾಢಿಸು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ತಿಮಿರ್,' ಎಂಬ ಶಬ್ದದವರೆಗೆ (ನಿಘಂಟಿನ ೨೪೭೫ನೇ ಪುಟದಿಂದ ೫೫೮೦ನೆಯ ಪುಟದವರೆಗೆ) ನಿಘಂಟು ಮುಂದುವರಿದಿದೆ. ಮೊದಲು ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡ ಆಕರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೇ ಇದ್ದಿಯೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಸೂಚಿಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅನುಬಂಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ವಿವಿಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಹಲವಾರು ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪಟ್ಟಿಮಾಡಿ ಇಡುತ್ತಿರಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗುವುದು. ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಎಲ್ಲ ಸಂಪುಟಗಳ ಮುದ್ರಣವು ಪೂರಯಿಸಿದರೂ ಈ ಕಾರ್ಯ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಂತ್ತಿರುವ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳೂ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೂ ತಲೆದೋರಿ ರೂಢವಾಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ: ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಹೊದಲಿದ್ದ ಅರ್ಥಗಳು ಕಳಚಿಹೋಗಿ ಹೊಸ ಅರ್ಥಗಳು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ನಿಘಂಟಿನ ಕಾರ್ಯ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗಲೆ ಈ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಣತಪ್ಪಿ, ಕೈತಪ್ಪಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕವಿಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಬರಲಾಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ಸಂಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆ–ಇವುಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ಶಬ್ದಗಳ ಪುನಃಪರಿಶೀಲನೆಯೂ ಆಗತ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ವಿದ್ವಜ್ಜನರು ಈಗ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮಾದಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕೋರುತ್ತೇನೆ. ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರು ಮುದ್ರಣಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ನಿಘಂಟಿನ ಎಲ್ಲ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಿಗೂ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನನ್ನ ಮಾನ್ಯ ಮಿತ್ರರೂ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರೂ ಆದ ಶ್ರೀ. ಬಿ. ಎಸ್. ರಾಮಮೂರ್ತಿ ಅವರಿಗೂ ಅವರ ನಿರ್ದೇಶನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗತಗೊಳಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಆರ್. ಗಣಪತಿ ಅವರಿಗೂ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೂ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣ ಅವರು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಈ ಸಂಪುಟವು ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕರೂ ಸಹಾಯಕರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ನಿರಂತರ ವಿಶ್ವಾಸಪೂರ್ಣ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯವರು ಈ ಸಂಪುಟದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮೀಯವಾದ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅವಿರತವಾಗಿ ದುಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರು ಎಂದಿನಂತೆ ನಿಘಂಟಿನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರ, ಸದಸ್ಯರ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ,
ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕ.

ದಿನಾಂಕ : 24-4-77.

ಗಾಢಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಗಿಯಾಗು ; ಬಲವಾಗು : ಜಾಡಿಸಲು ಜಾಡಿಸಲು ಬಿಗುಹತಿ ಗಾಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಸಿತು ಕೊಡಹಿದೊಡೆ ಮಿಗೆ ಮೈಗೂಡಿ ಬಿಗಿದುದು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೦೩-೩೫). ೨. ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಆವರಿಸು : ಜಯಧ್ವನಿ ಗಗನದಲಿ ಗಾಢಿಸಿತು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೬-೧೦೦); ಪಾಠಕರುಗಳ ರನ್ನದ ದಡಿಯ ಕಂಚುಕಿಗಳ ಘಡಾವಣೆ ಗಾಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾಡಿ]ಸಿತು ನಭವ (ಕೊರರಾ. ೬-೨೦-೨೦) ; ಗಾಢಿಸಿತು ಗಜಬಜಂ ಕುರುನೃಪತಿಭಟರು ಕೈಮಾಡಿದರು (ತುರಂಗ. ೭೨-೫). ೩. ಮೇಲೆಬೀಳು ; ಆಕ್ರಮಿಸು : ತುಡುಕುವಂಕುಶದಿಂದ ಮುನ್ನಿಳೆಯೊಡೆಯೆ ಗಜ ಗಾಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಸಿದವರಸರ ಬಿಡುಹು ತಡೆದೆಡಗಲಸಬಗೆದುವು ವಿಗಡ ಪಾಯದಳ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೨-೨). [ಗಾಢ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಢೋಕ್ತಿ (ನಾ). ನಿಷ್ಠುರದ ಮಾತು ; ಒರಟುನುಡಿ : ಗಾಢೋಕ್ತಿ ಕುಜಾತ ಮಂಗಳ ಪುಳಿಂದರುಮಿಂತು ಕುಜಾಖ್ಯೆ (ನಾನಾರ. ೨೧) ; "ಗಾಢೋಕ್ತಿ – ನಿಷ್ಠುರದ ಮಾತು" (ನಾನಾರ. ೨೦ ಟೀಕೆ).

[ಗಾಢ + ಉಕ್ತಿ]

ಗಾಣ$_1$, ಘಾಣ$_1$ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿನ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ : ಒಂದು ಗಾಣದುಳ್ ಒನ್ದು ಸೊಂಟಿಗೆ ತೇ (ತೈ)ಲ ಮಾಗೆ (ಇಅ. VIII, ೨೮೫-೪ ; 706) ; ಗಾಣದೊಳಿಕ್ಕಿದ ಕಬ್ಬಿನಂತೆ ನರಕದೊಳ್ ದುಃಖಂಬಟ್ಟುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೬-೦೭೫) ; ಎಳ್ಳಿಲ್ಲದ ಗಾಣವ ನಾಡಿದ ಎತ್ತಿನಂತಾಯಿತ್ತೆನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೩೮೩) ; ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಗಾಣದೊಳರೆದು (ಜೆಬಪು. ೦೦-೦೦). **ಘಾಣ$_1$** : ದೇಗುಲದಿಂ ಬಡೆಗ ದೇವರೋಲಗದ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ಘಾಣವೆರಡುಂ ಪಡಿಕವಳ್ಳದಿಂ ಮೂಡ ಪೂದೋಂಟ ಮತ್ತರೆರಡು (ಕಇಅ. ೬೮-೨-೪೬ ; 1056).

ಗಾಣದ ಎತ್ತು = ೧. ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹೂಡಿರುವ ಎತ್ತು : "ರಾತ್ರಿ ಡಗಲೂ ತತ್ವಜಿಡ್ಲಾಸೆ. ಆದರೆ ದೇವರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಮಾತ್ರ ಅವರಿಗೆ ಗಾಣದ ಎತ್ತಿನಂತೆ" ಎಂದು ಅದರ ಆಶಯ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೩೦). ೨. (ಆಲಂ) ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ದುಡಿಯುವವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ಗಾಣದ ಎತ್ತು. ಅವನಿಗೇನು ಸುಖವಿದೆ ? (ರೂಢಿ). **ಗಾಣದ ತೆಱ^3** = ಗಾಣವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ,— ಕಂದಾಯ : ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾಣದ ತೆಱ^{3}ಯುಂ . . . ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ಕಾ[ದೊ]ಡುವರು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೦-೩೦ ; 1077); ಒಂದು ಗಾಣದ ತೆಱ^{3}ಯುಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೭೫-೮ ; 1086).

[ದೇ ॥ ತಮಿ. ಕಾಣ ; ತುಳು. ಗಾಣ, ಗಾಣೊ ; ತೆಲು. ಗಾತುಗ, ಗಾಮಗು./ಪ್ರಾ. ಘಾಣ]

ಗಾಣ$_2$ 'ಗಾಳ' ನೋ.

ಗಾಣ$_3$ (ನಾ). ೧. ಗಾನ ; ಗಾಯನ : ಮುನಿಪಂ ಚೌಲೋಪನಯನ ಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಬಾಲಕರ್ಗೆ . . . ಗಾಣದೊಳ್ ಜಾಣರಂಗೆಯ್ದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೫೦-೦೬). ೨. ಗಾಯಕ ; ಸಂಗೀತಗಾರ : ರಸಮೊಸರ್ವನ್ನೆಗಂ ತಗುಳೆ ಪಾಡುವ ಗಾಣರ ಗೇಯಪುಟ್ಕಱಂ ಪೊಸಯಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪) ; ಅಮರರ ಗಾಣರ ಮುಖರಿಗಳೆಮರ್ದಂ ಕೆದಱಿದವೊಲೆಳಸೆ ಗಾಣತಿಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೩೬) ; ಓಲಗವಿತ್ತು ನರ್ತಕರ ಡಾಣರ ಗಾಣರ ಗೇಯ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ (ಪಂಬಿರ. ೦೦ ಸೂಚನೆ).

ಗಾಣದಂಕಕಾಱ=ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗಾಣದಂಕಕಾಱ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯಪ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೦೦-೫ ; 948). [<ಸಂ. ಗಾನ]

ಗಾಣ$_4$ (ನಾ). ಹಿಡಿಯುವುದು ; ಗ್ರಹಣ : (ಕಿ). [<ಸಂ. ಗ್ರಹಣ]

ಗಾಣಕಾರ್ತಿ, ಗಾಣಗಾತಿ (ನಾ). ಹಾಡುವವಳು ; ಗಾಯಿಕೆ : ವೀಣೆ ದಂಡಿಗೆ ಸ್ವರಮಂಡಲ ಕಿನ್ನರಿ ವೇಣುಸಂಪುಟವ ಹೊತ್ತಗೆಯ ಪಾಣಿಯೊಳಾಂತು ಬಂದರಸಗೆಱಗಿದರು ಗಾಣಕಾರ್ತಿಯರು ಗಾಡಿಯೊಳು (ಧರಚ. ೫-೭). **ಗಾಣಗಾತಿ** : ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುವ 'ಹೊಲೆಯರು' ಎರಡು ಬಗೆ : ಒಂದು 'ಗಾಣಗಾತಿ'ಯರ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವೀರಬಾಹುಕನ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ (ಪರಿಶೀ. ೬೪).

[ಗಾಣಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗಾಣಕಾಱ (ನಾ). ಗಾಯಕ ; ಸಂಗೀತಗಾರ. 'ಗಾಣಕಾರ್ತಿ' ಪರಾ.

[ಗಾಣ$_3$ + – ಕಾಱ]

ಗಾಣಗಂಟಲ (ನಾ). ಗಾಳದಂತೆ ಗಂಟಲಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಘಾತಕ ; ಪ್ರಾಣಕಂಟಕ : ನೀನಡಗಿ ಪೋಗದೆ ಎನ್ನೊಳಿದ್ದು ಗಾಣಗಂಟಲರಿಗೆ ವೈರಿಯಾಗೋ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೫೩-೩).

[ಗಾಣ$_3$ (<ಗಾಳ) + ಗಂಟಲು$_1$ (<ಗಂಟಲ್) + – ಅ$_7$]

ಗಾಣಗತ್ತರಿ (ನಾ). ಗಾಣದ ಈಸು ; ಗಾಣಹೊಡೆಯುವವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಭಾಗ : ತೋರುವುದು ಗಾಣಗತ್ತರಿಯಲಾಕಾರದಿಂ (ತುರಂಗ. ೨೯-೫೨). [ಗಾಣ$_1$ + ಕತ್ತರಿ$_2$]

ಗಾಣಗಾತಿ 'ಗಾಣಕಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಗಾಣಗೊಂದೆ (ನಾ). ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಎತ್ತು ; ಗಾಣದ ಎತ್ತು : ನಾಣಿಲಿಗಳ ತಲೆವಣಿ ಮಾಣ್ಮಾಣಿಲವೋ ಗಾಣಗೊಂದೆಯಿಂದೇ ಕಣ್ಗಂ ಕಾಣದೆ ಬಳಸುವುದೇ (ಜಿಕವಿ. ೬-೨೭೭). [ಗಾಣ$_1$ + ಗೊಂದೆ$_1$]

ಗಾಣತಿ$_1$ (ನಾ). = ಗಾಣಕಾರ್ತಿ : ಗಾಣತಿಯರಿರ್ವರುಂ ಮತ್ಪಾಣದಿ ನಗ್ಗಳಮವಳ್ದಿರಂ ಭಯವಶದಿಂ ಕ್ಷೋಣೀಶಂ ಕುಡೆ ಕೊಳ್ಳದೆ ಮಾಣೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೨). [ಗಾಣ$_3$ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗಾಣತಿ$_2$ (ನಾ). ಗಾಯನ ; ಹಾಡುವಿಕೆ. 'ಗಾಣತಿಗೆಯ್' ಪರಾ.

[<ಗಾಣ$_3$]

ಗಾಣತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಯನಮಾಡು ; ಹಾಡು : ಅಮರರ ಗಾಣರ ಮುಖರಿಗಳೆಮರ್ದಂ ಕೆದಱಿದವೊಲೆಳಸೆ ಗಾಣತಿಗೆಯ್ದು . . . ಪಾಡಿದರ್ ಮಂಗಳಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೬). [ಗಾಣತಿ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗಾಣತೆರಿಗೆ 'ಗಾಣದೆರಿಗೆ' ನೋ.

ಗಾಣದೆರಿಗೆ, ಗಾಣತೆರಿಗೆ (ನಾ). = ಗಾಣದೆಱ^3 : (ಕಿ). **ಗಾಣತೆರಿಗೆ** : (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೪೮). [ಗಾಣ$_1$ + ತೆರಿಗೆ (<ತೆಱಿಗೆ)]

ಗಾಣದೆಱ^3 (ನಾ). ಗಾಣದ ತೆರೆ ; ಗಾಣದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ,– ಸುಂಕ : ಪಂಚಕಾರುಕ ಗಾಣದೆಱ^3 ಆಮೆದೆಱ^3 ಮಗ್ಗಮುದ್ರೆ ಒಳವಾಱಂ ಹೊರವಾಱು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಮೊ. ೭೦-೩೦ ; 1431).

[ಗಾಣ$_1$ + ತೆಱ^3$_3$]

ಗಾಣನಾಯಕಿ (ನಾ). ಹಾಡುಗಾತಿಯರಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವಳು ; ಉತ್ತಮ ಗಾಯಿಕೆ : ಜೀಯ ಸ್ಥಿರಂಜೀವಯೆಂದು ಕೀರ್ತಿಸಿ ಗಾಣನಾಯಕಿಯರೆತ್ತಿ ನಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಪೊಡಮಟ್ಟು ಹಾಡಲುದ್ಯೋಗಿಸಿದರು (ಹಚಕಾ. ೭-೫).

[ಗಾಣ$_3$ + ನಾಯಕಿ]

ಗಾಣಪತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಒಡೆತನ. ೨. ಗಣಪತಿಯ ಪೂಜೆ,–ಉಪಾಸನೆ. ೩. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪರಿವಾರವಾದ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳ ಒಡೆತನ,– ನಾಯಕತ್ವ : ಭೋಗಿಕಟಕನ ಗಾಣಪತ್ಯಕೆ ಹೋಗನೇ ತಂತ್ರಂಬೆರಸಿ ಶಿವಯೋಗದಿಂದ ಕುಮಾರಪಾಲಕ ಘೂರ್ಜರನು ಮುನ್ನ (ಬಸಪು. ೫೪-೭೫). ೪. ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು ; ಗಣಪತಿಯೇ ದೇವರೆಂದು ನಂಬಿರುವವನು ; ಗಣಪತಿಯ ಆರಾಧಕ. ೫. ಭರತಖಂಡದ ಷಣ್ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗಣಪತಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮತ : ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ವೇದಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮತಭೇದಗಳಾಗಿ ಬೌದ್ಧ, ಶೈವ . . .

ಗಾಣತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಮತಗಳು ನೆಲೆಗೊಂಡವು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೦೧೯).
[ಸಂ.]

ಗಾಣಬಿಜ್ಜೆ (ನಾ). ಗಾನವಿದ್ಯೆ ; ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ ; ಈ ಗಂಧರ್ವರನ್ನಿಂ ಗಾಣಬಿಜ್ಜೆಯನಱಿಯಲರಿತಿಯಂ,ಂದಿರೆವರ್ಗಾರ್ಜಾರ್ಯನಾದಂ (ಅಮ್ಮಕ. ೨೪-೦೩). [ಗಾಣ + ಬಿಜ್ಜೆ ೩]

ಗಾಣರಾಣಿ (ನಾ).=ಗಾಣನಾಯಕಿ ; ಮಾಣಯ್ಕೆ ಮನವುಳ್ಕಿ ಸರ್ವಾಭರಣಮಂ ಗಾಣರಾಣಿಯರಿಗಿತ್ತನು (ಪಡಕಿಶಾ. ೭-೬). [ಗಾಣ+ರಾಣಿ]

ಗಾಣವಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಣವು ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಗಾಣವನ್ನು ಆಡಿಸು ; ಗಾಣಗನು ಅಱ್ಪರನ ಕಾಣಕೆಂಬದು ಸಹಜ ವಿಣಾಂಕಧರನು ಧರಗಿಳಿಯಲಜನಿಂದ ಗಾಣವಾಡಿಸುವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೪). ೨. (ಅಲಂ) ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗಿಸು, – ಸುತ್ತಿಸು : ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟಿ, ಗಿಮಿಗಿಮಿ ಗಾಣ ವಾಡಿಸಿತು ಗಾಳಿ ನೆನೆನೆದು ನೆಲವೆ ಕುಪ್ಪರಿಸಿತ್ತು (ತಿಂಮಮ. ೦೪). [ಗಾಣವಾಡು + – ಇಸು ೨]

ಗಾಣವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಆರೆ, — ಸಾರವನ್ನು ತೆಗೆ : ತಲ್ಲಿಗರೊಯ್ದು ಗಾಣವಾಡಿಸ್ಯೊತಿನಿಪದ ತೈಲಕಂಭಕೋಟಿಗಳ ತಂದರು (ಶಿವ್ಪಾ. ೦-೩೦) ; ಕೆಟ್ಟು . . . ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಗಾಣವಾಡಿ, ಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ, ಬೆಲ್ಲವನ್ನೋ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೋ ಮಾಡಬಹುದು (ವ್ಯವಸಾ. ೪೪). [ಗಾಣ + ಆಡು ೩]

ಗಾಣವಾರಿ (ನಾ).=ಗಾಣದೆಱೆ ; ಊರಿಗೊಳಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಹಾರಿಕಾಯಿ ವಳವ ತೊಗುವ ಭಂಡಕೆ ಹೊಂಗೆ ಹಾಗ ೧ ಗಾಣವಾರಿ ಗಾಣ ಪ್ರತಿ ಮಾನ ೧ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೦೧೫-೫೬ ; ೨೪೦೮).
[ಗಾಣ + ವಾರಿ ೨ (<ವರಿ.)]

ಗಾಣವಾವಿಲಿಗೆ (ನಾ).=ಗಾಣದೆಱೆ ? (?) : ಕೇರಿಯ ತೆಂಕಣ[ದ]ಲು ಹಡಿನೆಟು ಕಂ ಯ ಮನೆಯ ನಿವೇಶನವಂ ಊರೊಳಗಣ ಗಾಣಂಗಳ್ಗಿ ಗಾಣವಾವಿಲಿಗೆಯುಂ ಊರಲ್ಲಿ ಹರದುರ ಮಾಱುಗೊಂಡ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಪೊಂಗೆ [ಹಾ]ಗವೆನ್ನುವಂ . . . ಇತ್ತೀ ಧರ್ಮವಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುವರ್ (ಕಱಪ. ೪೬-೪-೨೨ ; ೧೧೭೬). [ಗಾಣ + ವಾವಿಲಿಗೆ ?]

ಗಾಣವಿಳ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳವನ್ನು ಹಾಕು ; ಮಿನನು ಹಿಡಿಯಲು ಕೊಕ್ಕೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಡು : ಭುವನಾಪಹಾಸ್ಯಮೆನಲರ್ಜವರೊಳ್ ನೀಂ ಮತ್ಸ್ಯಾಗಾಲಾನಂದು ಕಮುದ್ಯವಿಗೆದೆವ್ವೊಡವಂ ಗಾಣವಿಳ್ಕಿ ಪಿಡಿದ್ದನ್ನ ಬಾಣಕೈಯ್ಕಿಸಿನೇ (ಆಸು. ೦೭-೩೪).
[ಗಾಣ + ವಿಳ್ (<ಗಾಳ) + ಇಕ್ಕು]

ಗಾಣವೆಣ್ (ನಾ). ಗಾಯನಸಮಾಜುವಳಿಲು : ಗಾಣಗಾತಿ ; ಗಾಯಕಿ : ಸುಧಾಂಕುವಂ ನಿರ್ವರ್ತವೃಷ್ಟಿಂಬಲಿವರೆಲಸಿ ವೆಲ್ಲಲಿ ಗಾಣವೆಂಗಳೆರ್ ರ್ಗಿಗೆ ಬಂದರಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಕಂಜರಿನರ್ದಡಿಗ್ಳೆರ್ದ ರಾಗದಿಂ (ಅಧ್ಯಟು. ೨-೦೦೩).
[ಗಾಣ್ + ವೆಣ್]

ಗಾಣವೆಯಿಲು, ಗಾಣವೆಯಿಲೆ, ಗಾಣಾಯಿಲೆ (ನಾ). ಗಾಣದ ಬಯಲು ; ಗಾಣವನ್ನು ಇಡುವ ಸ್ಥಳ (?) : ಊರೊಳಿಯಗ್ಗೆರ ಮಾನ್ಯದ ಕಿಯ್ತತ್ತರಿನೊಳು ಮನೆಗಣ್ಣುಯ್ಯಗಲಲರ್ಪರ್ಕ್ಕೆಗೈಣೀಡದ ನಿವೇಶನಂ ಮೂಱು ಸಾಕ್ಷತ ಸುಂಕಂ ಗಾಣವೆಯಿಲಿಗೆ ಕೊಣ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಪದಿಯಕೆ ಯಜ್ಞದಲಿ.ನ್ನು ಗದ್ಯಾಣ (ಇಇ. XX, ೬-೪೩ : ೧೦೭೬). **ಗಾಣವೆಯಿಲೆ** : ದೇವರೆತ್ತ, ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾಣದ ತೆಱೆಯುಂ ಗಾಣವೆಯಿಲೆ ಎಂಣ್ಮೆಯುಂ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಇಂತಿದ್ದಲ್ಲವಂ . . . ಕಾ[ದು]ಡುವರು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೦-೪೦ : ೧೦೭೭). **ಗಾಣಾಯಿಲೆ** : ತಮ್ಮ ಗಾಣಾಯಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಾಣಕ್ಕೆ (ಕ್ರಿಅಸ. ೪೭-೦೩೯ ; ೧೦೭೩).
[ಗಾಣ + ವೆಯಿಲು ?]

ಗಾಣವೆಯಿಲೆ ‘ ಗಾಣವೆಯಿಲು ’ ನೋ.

ಗಾಣಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಗಾಣಬಿಜ್ಜೆ : ವಾಸುದೇವಂಗೆ ಮಱೆದು ಅನುಕ್ರಮವಮಿಂ ಗಾಣಶಾಸ್ತ್ರಮಂ ವೇಟುಲಾರಂಭಿಸಿದಂ (ಅಮ್ಮಕ. ೨೪-೨೦).
[ಗಾಣ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗಾಣಹಾಕು ‘ ಗಾಳಹಾಕು ’ ನೋ.

ಗಾಣಾಗಸಿಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂಡಿ ಹಿಪ್ಪೆಮಾಡು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು : ಬನಗುತನ ಬಿಡದಿರಲಬಿರು ಬಂದು ನಿನ್ನ ಘನತೆಯನು ಪಿಡಿದು ಯವುದಂಗಿ ಒಪ್ಪಿಸೆ ಕುಮ್ಮನ್ನೆ (ಕೆಮ್ಮನೆ ?) ಗಾಣಾಗಸಿಮಾಡಿ ನರಕಕ್ಕೆ ಕೆಡಹುವ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ (ವಿಜ್ಞಾಸು. ೨೯-೦). [<ಗಾಣ + ಗಸಿ + ಮಾಡು]

ಗಾಣಾಪತ್ಯ (ನಾ).=ಗಾಣಪತ್ಯಳಿ : ಭಜಿಸುವರು ಗಣಪತಿಯ ಜರ ನೆಂದರಿದು ಗಾಣಾಪತ್ಯರೆಂಬರು (ಗಣತಾ. ೫-೬) ; ಗಾಣಾಪತ್ಯರು ವಕ್ರತುಂಡ ಏಕದಂತಕಗಳ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೦೦೩).
[<ಗಾಣಪತ್ಯ]

ಗಾಣಾಯಿಲೆ ‘ ಗಾಣವೆಯಿಲು ’ ನೋ.

ಗಾಣಿ (ನಾ). ಹಾಡುಗಾತಿ ; ಗಾಯಕಿ : ಗಾಣಿಯನು ವ್ಯಾಮಮಾಣಿಯನು ಶುಕವಾಣಿಯನು ಕಾಳಾಹಿನಿ[ಧ]ವೇಣಿಯನು . . . ವರ್ಣಸುವಣಾರಿಂದ (ಚೆಸಂಚ. ೯-೦೫) ; ಮಿಸುವಮರಗಾಣಿಯರ ಕೂರೆಂಂ ರಸಮಿಸರ್ವ ಸಂಗೀತ ಕಿವಿಗಿಂಪಿಸೆಯೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೬೯).
[ಗಾಣ್ + – ಇ ೩]

ಗಾಣಿಕ್ಕ (ನಾ). ಸೂಳೆಯರ ಗುಂಪು ; ವೇಶ್ಯಾಸಮೂಹ : “ಸೂ(ಟೆ)ಳೆಯರ ಪೊತ್ತಮಂ ಗಾಣಿಕ್ಕಮೆಂಬುದುಂ” (ಚೆಲಾಯು. ೯೦-೧೨೭) ; “ವಾರಸತಿಯರ ಹಿಂಡು ಗಾಣಿಕ್ಕಮಕ್ಕುಂ” (ಮಂಚಪು. ೪೦-೫); ಅಧ್ಯಾತ್ಮನಮನೆ ತುಂದು ಗಾಣಿಕ್ಕಹರ್ಮ್ಯಗ್ರಗಾಯತ್ನುದಕೀಸದಗೀತ ಕಾರಸ್ಯರವನಸಲೆದು (ರಾಚಕೀ. ೦೫-೩). [ಸಂ.]

ಗಾಣಿಕ್ಕಸದನ (ನಾ). ಸೂಳೆಯರ ಮನೆ ; ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ : ವಲ್ಲಭೆಯಲ್ಲ ಸಿತಮಪ್ಪ ಗಾಣಿಕ್ಕಸದನವಲಕ್ಕಿಗಳೊಳ್ (ಆಸು. ೨-೨೪ ಪ).
[ಗಾಣಿಕ್ಕ + ಸದನ]

ಗಾಣಿಗ, ಗಣಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಾಣದಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳಹರಿಸುವವನು ; ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆದು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು ; ತೆಲ್ಲಿಗ ; ತೈಲಿಕ : ಗಾಣಿಗರ ಪೆರುವ್ಹಾಳಿ ಸಿಟ್ಟಿಯರ ಮಗಂ ಗಜ್ಜಿಸಿಟ್ಟಿ (ಎಳ. ೪, ೪೫೯೦೦. ೪೮೨-೨ ; ೧೮೬) ; ಕಪಿಯುಂ ಗಾಣಿಗ ಪಾವು ಕಾತ್ಯ ಜಿನ ತಕ್ಕಂ . . . ಧೂವಮಂ ವಿಭೀಷಣರ್ ಕಂದರೆ ಪೊಗಳ್ಪ (ಕೋಚಂಗ. ೬೦) ; ಅದರೆರ ಮಗ್ಗದರೆ ಕುಂಬಾರ ಗಾಣಿಗರ ನಾಯಿಂದರೆರೆ (ಎಳ. ೪, ೪೮೪. ೦೦೩-೦೪ ; ೧೮೮) ; ಗಾಣಿಗರ್ ಚಿಟ್ಟಿಗರ್ ಮುಚ್ಚಿಗರ್ ಮುಖ್ಯಿರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದಾರು (ಹಂಪ. ೪೮-೪೦) ; ಎಳ್ಳು ಗಾಣಿಗ ಬಲ್ಲ ಸುಳ್ಳು ಸಿಂಬಗ ಬಲ್ಲ ಕಳ್ಳರನು ಬಲ್ಲ ತಳವಾಣಿ ಬಣಜಿಗನು ಎಲ್ಲವನು ಬಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೩೦) ; ಹಾರುವನಿಗೆ ಊಗಾಣಿಗ ಗಾಣಿಗನಿಗೆ ಎತ್ತಾಗಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೨. ಬಿಳಿಯಾ ವೊಕ್ಕಲಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಕಾಗೆ : (೬).

ಗಾಣಿಗ : ೧. ಕುರ[ಬ]ರು ಗಣಿಗರು ಪೆಮ್ಮಿದವರು (ಇಇ. XIV, ೨೭೬-೫೯ : ಸು. ೯೩೮ ಶಕ) ; ಬವ್ವಗವುಂಡನ ಮಗಂ ಮಾದಗವುಂಡ ಗಣಿಗನುಂ ತುಱುವಲಿವನೆ ಕಾದಿ (ಎಳ. III, ಮುಳ. ೭೦-೯ ; ೧೧೫೧).
[ಗಾಣ + – ಇಗ]

ಗಾಣಿಗವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗಾಣಿಗವುಣ್ಣಿ ನಾಡಿಲ್ಲಿ ಪಾಱುವೆದೊಡಂ (ಎಳ. IX, ಚೆಸಂಚ. ೪೨-೬ ; ಸು. ೯೦೦ ?).
[ಗಾಣಿ? + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾವುಂಂಡ)]

ಗಾಣಗಿತಿ ‘ಗಾಣಗಿತ್ತಿ’ ನೋ.

ಗಾಣಗಿತ್ತಿ, ಗಾಣಗಿತಿ (ನಾ). ಗಾಣಿಗರ ಹೆಂಗಸು : ಗಾಣಗಿತ್ತಿ ಅಯ್ಯೋ ಎಂದರೆ ನೆತ್ತಿ ತಲ್ಲಾಗಾದೀತೆ ? (ಗಾದೆ). **ಗಾಣಗಿತಿ** ? : ಒಕ್ಕಲಿಗ. ಗಾಣಗಿತಿ. ಅಸಗಿ (ಕಜ್ಜಾಸು. ೦೯೦ ಪ್ರಜೋಪ). [ಗಾಣಗ + – ಇತ್ತಿ]

ಗಾಣಿ (ನಾ).=ಗಾಣಿ : ಗಾಣಿಯರುಗಳ ಚಿತ್ಪ್ರಪಂಚ ನರ್ತನದ ಸುಜಾಣಿ ಯರುಗಳ ಚಿತ್ಪ್ರಸು (ಚೆಸಾಚರಿ. ೦೬-೦೦). [ಗಾಣ + – ಎ]

ಗಾತ್ರ$_1$, ಘಾತ್ರ (ಗ). ೧. ಅಳವಾದ; ನಿಮ್ಮವಾದ; ಗಂಭೀರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಳವಾಗಿರುವುದು; ಗಟ್ಟಿತನ. ‘ಗಾತಗಳ್’ ಪರಾ. **ಘಾತ್ರ**$_1$: ೨. ಇರಲಿತ್ತ ಬನ ಮುಂದ ಪರಿಣಾಮಿಯಪ್ಪುದುರುತರ ಘಾತವಂತಿನಲು ಸರಿಹೋದ್ಯವನ ಧರೆಯ ರಚಿಸುವಂದು ದಮಟಿದನೀ ಎಡೆಯನೆಂಬಂತೆ (ಕೃವಚೀ. ೦-೭೮) : ಕುಸಿದು ಪಾತಾಳದೊಳಗಿರ್ದು ಪಲ ಕಾಲಮುಂ ದ್ವಿಸಹಸ್ರನಯುತಗಳಿಂದೆ ನೋಡಿದೊಡೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದೀ ಪುರದಗಳ ಘಾತಮಿದನಿಜಂ ಬಲ್ಲನಿ (ಕೃಮಿಭಾ. ೩-೦೯). ‘ಘಾತಂಗೆಡೊ’ ಪರಾ. [<ಸಂ. ಘಾತ]

ಗಾತ್ರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಭಂಗ ; ನ್ಯೂನತೆ : (ಳ). ೨. ಕೇಡು ; ತೊಂದರೆ ; ಅಪಾಯ : ನೀನ ಹೇಳ ಗಾತಾ ಮಾಡಿಕೊಡೆನು? (ಗ್ರಾಮಾಯಾ. ೦೩೦) : ಈ ಬೀಗಿಯಲ್ಲಿ ವಿನೋ ಗಾತವಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಾಣಾತ್ತದೆ (ಚಾಪಡ. ೩೬). [<ಸಂ. ಘಾತ]

ಗಾತಗಳ್, ಘಾತಗಳ್ (ನಾ). ನದಿ ಅಥವಾ ಜಲಾಶಯಗಳ ನೀರಿನ ತಳವನ್ನು ಮಿಟ್ಟಿ ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಕೋಲು ; ಹುಟ್ಟು : ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅಂಬಿಗ ಈ ಹಱುಗೋಲೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಸುಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಟ್ಟುಗವ ಪಿಡಿದು ಮಹಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಘಾತಗಳಿಯ ಪಿಡಿದು ನಾನೀ ಹೊಳೆಯಂ ಕಂಡು (ಕೂತ್ಪಸಂ. ೦೩೮-೩೬). **ಘಾತಗಳ್** : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಸಾಗರವ ದಾಂಟುವರೆ ಅಱುಹೆಂಬ ಹಱು ಗೋಲಾಗಿ . . . ಮಹಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಘಾತಗಳಿಯಂ ಪಿಡಿದು ನಾನೀ ಹೊಳೆಯಂ ಕಂಡು ಅಂಜಿಸದೆ ಕೇಲಾದೆ ನಾ ನಿನ್ನ ಹಾಯಿಸಿಕೊಟ್ಟೆನೆಂದನು (ಚಚಮಂ. ೨೮೯-೩೬). [ಗಾತ$_1$ + ಗಳ್ (<ಗಟಿ)]

ಗಾತರ, ಗಾತುರ, ಘಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಡಲು ; ದೇಹ. ೨. ದಪ್ಪವಾದುದು ; ತೋರಿವಾದುದು : (ಳ). **ಗಾತುರ** : ೧. ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಹಲ್ಲು ತೋರಲು ಬಡನೊ ಗಾತುರ ಗಗನಕ್ಕೆ ಬೆಸಲು ಬಡನೊ (ವಿಸ್ತೃಗಾ. ೭೦-೦) ; ಈತನು ನಿನ್ನಾರೀನವದ ಮೇಲೆ ಗಾತರ ನೋಯಿಪೆ ವಂದಭುದೆ ಘಾತಜನಕೆ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಶ್ಲೆಲ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಮೂರುತಿ ತಿರುವೆಂಗಳೇಶ ರಂಗ (ತೀರ್ಥಮ. ೯೦). **ಘಾತ್ರ** : ೨. ಮಂದರ ತಂದು ಮರ್ದಿಸಲು ಘಾತ್ರವಾದ ಮಹ ಹಲಾಹಲ ಉದುಭವಿಸೆ (ವಿಸ್ತೃಗಾ. ೬೩-೦) ; “ಘಿಡತರ, ಆತಿದಾರುಣ” (ವಿಸ್ತೃಗಾ. ೨೦೩). [<ಸಂ. ಗಾತ್ರ]

ಗಾತಿಕ [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ: ರಾಗ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಚಿಕ (ಏಕಸ್ವರ ಪ್ರಯೋಗ), ಗಾತಿಕ (ದ್ವಿಸ್ವರ ಪ್ರಯೋಗ) . . . ಎಂಬ ಹಂತಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ (ಸಂಗೀತಲಂ. ೨೨). [?]

ಗಾತುರ ‘ಗಾತರ’ ನೋ.

ಗಾತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವವನು; ಗಾಯಕ. [ಸಂ.]

ಗಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಮೈ ; ದೇಹ; ಶರೀರ : “ಗಾತ್ರಮಂಗಂ . . . ದೇಹಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ” (ಜುಂಗಾಶ. ೯೩-೦); ಯುವತ್ಯಕ್ಕೆ ದಪಾಂಸುಗಳಂದಾಂ ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರನೆನಾದಂ (ಪಂಪ ಭಾ. ೪-೩) : ಅಮರಪತಿಗಾತ್ರದಂತೆ ನೇತ್ರಸಹಸ್ರಸಂಕುಳವುಂ (ಆದಿಪು. ೦೦೦) : ಪುತ್ರಕೋಕದುರಿ ಭುಗಿಲಿನೆ ನೆಗೆದು ಗಾತ್ರವನಡರೆ (ಜಕಕಾ. ೦೫-೩೦ ರಗಳೆ) : ಸೊಗಸು ಸಿಂಗಾರವು ಗಾತ್ರಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಲ್ಲ ಜೀವರಿಗಿಹುದಲ್ಲ (ತಿಂಚಾಚ. ೨೩೬-೬೮). ೨. ಶರೀರದ ಭಾಗ ; ಅಂಗ: ಆವಯವ: ತಲೆ ಗಾತ್ರಸ್ಪುರಣಂ ನರವಲಿ ಕಾರಿಕ್ಕಲ್ಬ್ಬಿ ಚಿ(ಂ)ವ್ಮ ಖಿಳ್ಳೆಂದಿನಿತಂ ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಾಂಗದೊಳ್ ಉಲಸಿಗೆ ಸವನಿಸಿದೊಡಿಷ್ಟ ಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಕೂಆಕೋಪ. ೦೦-೬೪). ೩. ಶರೀರವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಚರ್ಮ: ಸೇತ್ರಂ ವದನಂ ಕರ್ಣಂ ಗಾತ್ರಂ ಘ್ರಾಣಂ ಗುದಂ ಪುರೀಷಂ ಸ್ಪೇದಂ ಮೂತ್ರವಿವರ್ಜಿಂ ಗಂಧಂ ಚಿತ್ರವಿಧಂ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೦೫); ಶ್ರೋತ್ರ ಶಬ್ದವ ನೇತ್ರ ರೂಪವ ಗಾತ್ರವಾ ಸ್ಪರ್ಶನವ ಜಿಹ್ವೆ ರಸೋತ್ಕರವ ಗಂಧವನು ನಾಸಿಕವೆಲ್ಲವಂ ಪೊಯ್ಕೆಸೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೮೩). ೪. ದಪ್ಪ ; ಘಾಂಡಿಗಳು : ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು ವಂತಹ ಬೇರೆಬೇರೆ ಗಾತ್ರವವ ಇರಬೇಕು (ಅಮಾಗೌ. ೩೩) ; ಆ ವಂಠದ ಹಣ್ಣು ಒಳ್ಳೆ ಗಾತ್ರವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ). ೫. ಆನೆಯ ಶರೀರದ ಮುಂಭಾಗ; ಆನೆಯ ಮುಂಗಾಲು : “ಗಾತ್ರಮುಮಪರಮುಮೆಂಬೀ ಗಾತ್ರಂ ಪೂರ್ವಾಪರಾಂಭ್ಯಂಯಗಳಮುಮಕ್ಕುಂ” (ಪಸು.ಕೃಚ. ೦೯-೩೩) ; “ಗಾತ್ರಂ–ಆನೆಯ ಮುಂಗಾಲು ಮುಂಕಾಡ ಕೆಳಗಡೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹಸರು” (ನಿಘಂ.೦೩. ೨೦೩). ೬. ಒಂದುಸಾವಿರ ವೀಳೆಯದೆಲೆಗಳಳ್ಳಳ್ಳೆ ಕಟ್ಟು : ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನಮೆಂ ೪ ೪ ಡೆಯ ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಸಿರೆಲೆಯದ್ದರ್ಗಾತ್ರ ಕೃಯ್ಯೂಱಿಲೆ (ಶಾಇಇ. XI-II, ೦೪೮-೩೫: 1099) ; ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯೊಂದು ವೀಜು ನರಿ ಹೇಱುನ್ಕೀ ಧರ್ಮ್ಮವಂ (ಆಇ. XIII, ೦೧-೦೪ : 1107) ; ಅಯ್ಯೂಱನೂಲವರು ಒಳಲ್ಲಿ ಬೈತ್ತಕ್ಕೆ ಪಾಗ ೧ ಪವತ್ತಕ್ಕೆ ಪಾಗ ೧ ಅವರಲ್ಲಿ ಗಾತ್ರಕೆ ಪಾಗ ೧ (ಆಇ. XI, ೨೭೪-೪೭: 1168). ‘ಗಾತ್ರಿಗ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗಾತ್ರತ್ರ (ನಾ). ಶರೀರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಕವಚ : ಜೀ ನಾಗ ಪುತ್ರಂದು ದುರ್ಧರ ಗಾತ್ರತ್ರವನೊಲ್ದನಿಷ್ಟಿಜೀವರೇ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳೇಕಾತಿಯಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೯೪) ; ಸುರವಿಧ್ವಂಸಿಯ ಬಿಲ್ಲನೊಂದೆ ಶರಂ ಗಾತ್ರತ್ರವುಂ ಕೃಷ್ಣನಾರ್ದರಿದಂಬರ ತಜಿದಿಕ್ಕೆ (ಆಗಪ. ೦೯-೦೦೩). ‘ತನುತ್ರ’ ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚ (ನಾ). ೧. ಶರೀರವನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. ಆಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಶರೀರವನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಬೆಕ್ಕು : “ಜಾಹಱಃ. ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚಃ. ಮಂಜರೀ - ಈ ೩ ಆಲಿಯ ಹಿಡಿಯಲುನಗೆದ್ದು ಬೆಕ್ಕು” (ಹರಾಹುಜ ೪೦-೬೩). [ಸಂ. ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚಿನ್]

ಗಾತ್ರಸ್ಪುರಣ (ನಾ). ಶರೀರದ ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾಗವು ಅದುರುವುದು : ತಲೆ ಗಾತ್ರಸ್ಪುರಣಂ ನರವಲಿ ಕಾರಿಕ್ಕಲ್ಬ್ಬಿ ಚಿ(ಂ)ವ್ಮ ಖಿಳ್ಳೆಂದಿನಿತಂ ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಾಂಗದೊಳ್ ಉಲಸಿಗೆ ಸವನಿಸಿ ದೊಡಿಷ್ಟಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಕೂಆಕೋಪ. ೦೦-೬೪).

[ಗಾತ್ರ + ಸ್ಪುರಣ]

ಗಾತ್ರಿ (ನಾ).=ಗಾತ್ರಿಗ : ಅಯ್ಯನೊಳ್ ಪುರವರ ಮೇಶ್ವರರುಮ ವ್ಯಯ್ಯೂವರ್ ಸ್ವಾಮಿಗಳುಂ ಗಜಜಿಯರುಂ ಗಾತ್ರಿಯರುಂ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರುಂ (ಆಇ. XIX, ೩೬-೦೯ : 1186).

[<ಗಾತ್ರ]

ಗಾತ್ರಿಗ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು : ಗವಜಿಗರುಂ ಗಾತ್ರಿಗರುಂ ವೇಳಕಾಱರುಂ ಬೀರರುಂ ಬೀರವಣಿಗರುಂ . . . ಅವ್ವ ಶ್ರೀವಮದಯ್ಯೂರ್ವ್ವರ್ ವಿಪ್ರಾಶಿಯೆನ್ವೆಂಡೆ (ಶಾಇಇ. IX-I, ೦೦೮-೫೫ : 1067) ; ಗಾತ್ರಿಗರು ಕಾವು ಮಱಿದೆರಿಗೆ ಹೊಂ ೧ ಗಯ್ವತ್ತೆ ಲೆಯಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಆಇ. V, ೦೯-೬೫ : 1161) ; ಆ ದೇವರ ವೀಳೆಯ ನಡೆವಂತು

ಬಂದ ಗಾತ್ರಿಗರಲು ಬಿಟ್ಟು ಎಲೆ ಹೇಱಿಂಗೆ ನೋಱು ಹೊಱೆಗಯ್ತುತ್ತು (ತೊಲ್ಲಾ. ೦೫-೪೯: ೧೧೬). [ಗಾತ್ರ + – ಇಗ]

ಗಾತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೆಲ್ಲರೆದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸು ; ದೇಹದೊಳಗೆಗೆ ಹೊಯ್ಯು : ಹುಸಿಯೊಳಾದ ಫಲಂ ಸವಿನೋಡದಿರೆಯದು ಗಾತ್ರಿಸುವರನೇ ರೂಢ್ಯ ವಿಷಕ್ಕ. ಕಲೋರವೆನಿವ್ವ ಪಾರವಂ (ಅನಂಪು. ೪-೩೬) : ಪುಸಿನುಡಿವನಿಗೊಂದೇ ನಾಲಗೆ ಸಾಲದೆಂದುಸಿಗಿಸಿಳ್ಳೊದುತೆ ವುಸಿಯ ಫಲವ ನೋಡೆಂದುಂ ಗಾತ್ರಿಸುವರು ಯೆಸೆವ ವಿಷದ ಕ್ಷಾರವನು (ಅನಂಪ. ೦೩-೪೪).

[ಗಾತ್ರ + – ಇಸ್ಯು]

ಗಾಧ (ನಾ). ಹಾಡು; ಶ್ಲೋಕ ; ವದ್ಯ. 'ಜಯಗಾಥ' ವರಾ. [ಸಂ.]

ಗಾಧಿ (ನಾ), ಸಂಗೀತಗಾರ ; ಗಾಯಕ. [ಸಂ. ಗಾಥಿನ್]

ಗಾಧೆ (ನಾ). ೧.=ಗಾಥೆ: 'ವಜ್ರಾಧಾನೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರು, ಆದರಲ್ಲಿ ಬಂದ ಭಗವತೀ ಆರಾಧನೆಯು ಗಾಥೆಗಳ ವಿವರಣೆ . . . ಸಾರಿ ಹೇಳ್ವುತ್ತವೆ (ಕಾಸಾಪ. ೬೫) : ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥದ ಅಭ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಾಕೃತ ಗಾಥೆಗಳೇ ಉದಾಹರಣೆಗಳು (ಕ್ಷತ್ರಾಕೋ. ೧೯). ೨. ಕಥೆ ; ಚರಿತ್ರೆ : ಸಾನಂದಮುನಿವರನ ವೃಣ್ಣಗಾಥೆಯನು . . . ಜಪಿಸಿ (ಸಾ ಸಂ ಪ. ೩೬). ೩. ನಾಣ್ಣುಡಿ ; ಗಾದೆ ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ. ೪. ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ ; ಆರ್ಯಾವೃತ್ತ.

[ಸಂ. ಗಾಥಾ]

ಗಾದರಿ, ಗಾಜರಿ, ಗಾದ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಚಾವಟಿ, ಕೋಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪಟ್ಟಿನಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುರುತು ; ಬಾಸುಂಡೆ ; ಬಾಸುಳು : (೪). ೨. ಸೊಳ್ಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಡಿತದಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗಂದೆ,–ಗುಳ್ಳೆ : ಅವಳ ರಕ್ತ ಹೀಸಿವಾದ ಕೈಗಳ ಮೇಲೆ ಗಾದರಿಗಳ್ದವು (ಚಿಕಭಾ. ೦೯೦).

ಗಾಜರಿ : ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ : ಒಮ್ಮೆಂದೊಮ್ಮೆ ಮೈಕಿಂಡಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೆರೆದು ಕೆರೆದು ತೊಗಲು ದಪ್ಪಾದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗಾದಿ, ಪಿತ್ತಗಾದಿ, ಗಾಜರಿ, ಹೈತಳ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರು ಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಗ್ರಹಪ್ರ. ೬೯). **ಗಾದ್ರಿ** : ೩. ಮೇಲಿನ 'ಗ್ರಹಬೈ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೂ ನೋಡಿ. [?]

ಗಾದಾರಿ (ನಾ). ಗೊಬ್ಬರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಹುರುಳಿ ಮಂಠಾತ ದಿವಿಧ (೪). [?]

ಗಾದ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಅರಳಿ ತುಂಬಿದ ಮೆತ್ತನೆಯ ದಿಂಬು ; ಮೆತ್ತೆ : ತಿಂದು ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಗುರು ಬೀಳ್ವಂತೆ (ಕರ್ಪಷ್ಯ. ೦೩೬೬) : ಕೂಡ್ಚುಲಿಕ್ಕೆ ರೇಷ್ಮಿಯ ಮತ್ತು ಕುತ್ತಿಯ ಗಾದಿಗಳ ಕುಚ್ಚುಗಳನ್ನೂ ಸೋಪಾ (ಮಂಚ) ಗಳನ್ನೂ ಇಡಿರುತ್ತನೆನೆ (ಮೋಹನಿ. ೭೪) : ಕಂಬದ ಕೆಳಗಡೆ ಯಾವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ ಅಥವಾ ಮೆತ್ತನೆಯ ಗಾದಿ ವಗೈರೆ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಠಹಾ. ೦). ೨. (ಅಲಂ) ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನ;ಗದ್ದುಗೆ ; ಸಿಂಹಾಸನ : ಈತನಿಗೆ ರಜ್ಜಾಭ್ಯ ಗಾದಿಯು ದೊರಕಿತು (ಕುಶಾಂತ. ೨) ; ಪ್ರತಿ ಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಗಾದಿ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಾದಿಯಂಬ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಶಿಲಾಮು. ೭೩). [←ಹಿಂ.ಗದ್ದಿ ; ಮರಾ. ಗಾದೀ]

ಗಾದ್ರಿ : 'ಗಾದರಿ' ನೋ.

ಗಾದಿಂಗಾಯಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನಿಗೆ ಹೆಸರು: ಆತನ ಮಗ ಬೀರನಿಂದೊನು ಗಾದಿಂಗಾಯಿಗನುಮಿಾ ಕಲ್ಲ ನಿಲ್ಲುಸಿದ (ಎಳ್ VIII, ಸೊರಬ. ೨೦೬-೯: ೧೦೮). [?]

ಗಾದಿಗೆ₁ (ನಾ).=ಗಾದಿ ೨ : ಹೆಂಡತಿಯು ಕನಸಣ್ಣಾ ಗಂಡನು ಕನಸಣ್ಣಾ ಗಂಡ ಮಗ ಸೊಸೆ ಸಹೋದರರು ಗಾದಿಗೆಗಳು ಕನಸಣ್ಣಾ (ಹರಾಶ. ೪೪-೨). 'ಗರ್ದುಗೆ' ವರಾ. [ಗಾದಿ + – ಗೆ]

ಗಾದಿಗೆ₂ 'ಕಾರಿಗೆ' ನೋ.

ಗಾದೆ, ಗಾಧೆ (ನಾ). ೧. ನಾಣ್ಣುಡಿ ; ಸಾಮತಿ ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ : ಅರಸುಮನೆಯುಂ ತಿರುವಿನಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಲೋಕ ಗಾದೆಯಂತೆ ಪುಳಿಯಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೪೫-೮) : ಗಾದೆಯ ಬಳಕೆ ಕೆಲಬರು ಗಳಿಸಿದೊಡೆ ಕೆಲರುಂಡು ಜಾಜುವರು (ಉಣ್ಣಾವಿ. ೩-೪೩) ; ಒಡೆಯ ಮೆಚ್ಚಿ ಕಾಲೊಳೊ ದೆದನೆಂಬ ಗಾದೆಯಂತಿನೆಂಗಂಬಳಕರು (ಕಂ-೪೯) : ಗಾದೆ ವೇದಕ್ಕೆ ಸವು (ಗಾದೆ). **ಗಾಧೆ** : ೨. ಹಾಡು ; ಪದ್ಯ : ನಾನು ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟ ಗಾಧೆಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ನಿನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಿಗೂ ಹೋದರು (ವಡಕ್ಷ. ೦೪೮). 'ಗಾಹೆ' ವರಾ. [< ಸಂ. ಗಾಥಾ]

ಗಾಧೆ 'ಗಾದೆ' ನೋ.

ಗಾನ₁ (ನಾ) ೧. ಗಹನ ; ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು ; ಕಠಿನವಾದುದು : ಗಹನ–ಗಾನ (ಕ ಪು ದ. ೩೭೬ ಪ್ರ ಯೂ ೬) : ಆ ಸತಿ ಸಂತಸಂದರೆದೋ ಹೊನ್ನುಳಿದೇಂ ಗಾನವೇ (ಅಂದ್ರಭ. ೦೪-೯೩). ೨. ಅಸಾಧ್ಯನಾದವನು: ನೀನೆಂಎನಿ ಪೊಣರ್ದೆ ಗಡಾಂ ಸೇನಾನ್ಯನಿತಾನಾಗಿ' ಕಾದುವಲ್ಲಿವರಂ ನೀಂ ಗಾನವೆ ವೇಟ್ (ಅಭಿ. ೪-೬೨) . [< ಸಂ. ಗಹನ]

ಗಾನ₂ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವಿಕೆ ; ಗಾಯನ ; ಸಂಗೀತ : " ಗೀತಮುನೆ ಗಾನಮುನೆ ಪಾಠನಿಕ್ಕುಂ " (ಮೋಗಾ. ೨೬-೪) : ತಾನತಾನಕೆ ರಾಯ ಹಿಗ್ಗುತಿಹನು ಗಂಡನಾನಂದಕಪಳಬ್ಬುತಿಹಳು ಗಾನವೊಳ್ಪಿದುವಾಗ ಗಂಧಗಿರಿಯ ಪವಮಾನ ಕವ್ಯಮನೆ ಕೀರ್ತಿದಂತೆ (ಪಡಕ್ಷ. ೦೦-೦೯). ೨. ಹಾಡು; ಗೀತ : ವೀಣೆಯುಂ ಗಾನಮುಂ ನುಡಿಸುವಂದದೊಳೆನ್ನ ವಾಣಿಯುಂ ಕವಿತೆಯುಂ ವೇಳಾಪದುಂ (ಪ್ರಮಿಾಧ. ೦-೮) : ಶ್ಯಾಮನ ಮುಂದೆ ಗಾನ ಹಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಗಾನಕಲೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ : ಪ್ರಾಚ್ಯಮಾನವನ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವದ ವಿವಧಭಾಗಗಳ ಗಾನಕಲೆಯು ಮೂಲವೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ತಾನೇ ? (ಪಾಕಲ. ೩೩೬). [ಗಾನ + ಕಲೆ]

ಗಾನದೇವತೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಬಾಲೆ ಬಾಪಸುತೆ ಜಾಣಂ ಬೀಣೆಯಂ ಗಾನದೇವತೆಯೆಂಬಿದೆ ಕೇಳಿದರ್ ಕಳಾಕುಶಲೆಯಂ (ಅಲಾಚ. ೦೦-೦೦) : ಬಾಲಳರ ವದನದೊಳ್ ವಾಣಿ ಕಾಂ ನೆಲಸಿದೆಳೊ ಗಾನದೇವತೆಯು ಮೈಗಾಣಿಕೆಯೊ ಮೋಹನದ ತನಿರಸವೊ . . . ಎನೆ (ಪ್ರವಿಾಧ. ೫೦-೩೭). [ಗಾನ + ದೇವತೆ]

ಗಾನಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಸಂಗೀತದ ಸಂಪ್ರದಾಯ,–ಕ್ರಮ : ಈ ಗಿನ ಗಾನಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹೀಗೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವೇ ಸವೆದುಹೋಗುವುದು (ಗಾಚಿಕ. ೨೭). [ಗಾನ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗಾನಪಾತ್ರ (ನಾ). ಗಾನಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಕೀರ್ತನೆ,–ಕೃತಿ,–ಸಾಹಿತ್ಯ : ಅಂಗೈಅಪಾಂಗಂಗಳೊಳೆನೆವಾಂಗಿತವಂ ಗಾನಪಾತ್ರದೊಳ್ ವಾಚಕವಂ ತುಂಗಗುಚ್ಚೆ ಮೆಱೆದಿಳಾ ದಿವಿಜಾಂಗನೆಗಾಹಾರ್ಯ ಸಾತ್ಯಕಂ ನಿಜಮೆ ವಲಂ (ಅದಿಪ್ರ. ೯-೨೪). [ಗಾನ + ಪಾತ್ರ]

ಗಾನಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಸಂಗೀತಕೃತಿ ; ಹಾಡು : ನಾನೇ ಗಾನಪ್ರಬಂಧ ರಚಿಸಲಾರೆನಾದರೂ, ಅಂಥ ಕೆಲಸ ಅಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ (ಸ್ಮೃಹಾಸ. ೨೫೭).

[ಗಾನ + ಪ್ರಬಂಧ]

ಗಾನಲೋಲ (ನಾ). ಸಂಗೀತವಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾದ ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವವನು : ಶ್ರೀನವಾಸ ನೀನೇ ಪಾಲಿಸೋ ಶ್ರಿತಜನಪಾಲ ಗಾನಲೋಲ ಶ್ರೀಮಂಕುಂಜನೇ (ಪ್ರಹಿಂ. ೦-೭ ಪಲ್ಲವಿ).

[ಗಾನ + ಲೋಲ]

ಗಾನವಾಟಿ (ನಾ). ಹನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷಸ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವನವಾಟ ಚಿಕ್ಕಾರ್ಮತ ತೋಪು . . . ಗಾನವಾಟ ಶ್ರೀಡಾರಾಜ

ಚಿತ್ರವ್ಯೂಹ ಕೋಣಕ್ರಮಗಳೆಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ವೃಕ್ಷಸನ್ನಿವೇಶಗಳುಂ ನಂದನೀಯಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೦). [?]

ಗಾನಶಯ್ಯೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಗಾಯನ ಕ್ರಮ,-ಪದ್ಧತಿ : ಅವರದು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಣಾಟಕ ಗಾನಶಯ್ಯೆ ಅಲ್ಲವೆಂದೂ, ಒಂದು ವಿಮರ್ಶೆ ಹರಡುತ್ತಿದೆ (ಗಾನಶ. ೫೩).

[ಗಾನ$_2$ + ಶಯ್ಯೆ]

ಗಾನಶಾಲೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಮಂದಿರ; ಸಂಗೀತ ಗೋಷ್ಠಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ : ಗಾನಶಾಲೆ ಕ್ರೀಡಾಶಾಲೆ ಭೋಜನಶಾಲೆ ಮಜ್ಜನಶಾಲೆ (ವಿವೇಕ. ೨೦೩). [ಗಾನ$_2$ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಗಾನಿ (ನಾ). ಹಾಡುವವನು ; ಸಂಗೀತಗಾರ : ವೀಣೆಯಂ ಗಾ[ಪಾಣಾಂ. ನಾ]ನಿ ಬಾಜಿಸೆ ಸುತಾನಂ ತಾನತಾನಮಾಗುಣ್ಮದೊಡೆ ಬಂದ ಕೊಱತೆ ಗಾನಿಗೋ ವೀಣೆಗೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೦-೩).

[ಸಂ. ಗಾನಿನ್]

ಗಾನೆ (ನಾ). ಹಾಡುವವಳು ; ಸಂಗೀತಗಾತಿ : ಗಾನೆಯರ ಮಧುರಾಳಾಪ ಗೀತವ ಕೇಳ್ದು ಖಳರಾಯ . . . ಮೆಯ್ಮುರಿದೆದ್ದನೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೨೨-೩೬). [ಗಾನ$_2$ + – ಎ$_2$]

ಗಾನೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಹಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ, – ಕಾರ್ಯ : ಗಾನೋದ್ಯೋಗದೆ ಪೋಗಿ ಮೌನದೆ ವಲಂ ಜಾನಿಪ್ಪಂ . . . ಏನಂ ಪೇಳ್ವುದೊ ಮಾಣದಾ ಕುವರನಂ ಕಾಡಿತ್ತು ಕಾಮಗ್ರಹಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೨೦). [ಗಾನ$_2$ + ಉದ್ಯೋಗ]

ಗಾಬರಿ, ಘಾಬರಿ (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ;ಅಂಜಿಕೆ : ಅವಳಿಗೆ ಕಂಠಿಯ ಈ ಹೊಸ ನಡವಳಿಕೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಗಾಬರಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಉಂಟು ಮಾಡಿತು (ಬಾಡಿಬ. ೮೯) ; ಸರಸ್ವತಿ ಗಾಬರಿಯಿಂದ "ಏನಾಯಿತು ?" ಎಂದು ಕೈ ತೊಳೆಯಲು ನೀರು ಕೊಟ್ಟಳು (ಮುಂಗಾಮು. ೬೪). **ಘಾಬರಿ :** ಈ ಸುದ್ದಿ ನಮ್ಮವರಲ್ಲಿ ಘಾಬರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೪೨೬) ; ನನಗೆ ಘಾಬರಿಯಾಗಿಬಿಟ್ಟು ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಶಾಲೆಮ. ೨೬).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘಾಬರಾ]

ಗಾಬರಿಗೊಳು, ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಅಂಜು ; ಹೆದರು ; ಭಯಪಡು : ಗಾಬರಿಗೊಳಬೇಡ ನಾಚಿಕೆಯನು ಬಿಡು ಪ್ರತಿವಾದಿಯನು ಕಡೆಗಣಿಸು (ಇಂಡಾಪ. ೦೬೬-೬೬). **ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು:** ಭಟ್ಟಿನಿ . . . ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಗಾಬರಿಗೊಂಡಿದ್ದಳು (ಬಾಡಅ. ೦೩೦) ; ವೃಥಾ ಏಕೆ ಗಾಬರಿ ಗೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ ? (ಪ್ರಶಾಪ. ೮೦). [ಗಾಬರಿ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು 'ಗಾಬರಿಗೊಳು' ನೋ.

ಗಾಬರಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂಜಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಭಯಗೊಳಿಸು : ಹೆದೆಯುಲಿಯಿಂದ ಗಾಬರಿಪಡಿಸಿ ಬೆದರಿಸಿದ (ಶ್ರೀರಾಚ. ೬೪ ಪೀಠಿಕೆ).

[ಗಾಬರಿಪಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಬರಿಪಡು (ಕ್ರಿ).=ಗಾಬರಿಗೊಳು : ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ನಾವು ಗಾಬರಿಪಡುವ ಕಾರಣವಿರುವದಿಲ್ಲ (ಕಥವಿ. I, ೬).

[ಗಾಬರಿ + ಪಡು$_1$]

ಗಾಬರಿಸು, ಘಾಬರಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗಾಬರಿಗೊಳು : ಬೆದರುತಲಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಗಾಬರಿಸಿದರು (ಶರಲೀ. ೪೦೪-೮) ; ಅರರೆ ಮಂಥನಕಾಲದಲಿ ಜಲಚರಗಳುರೆ ಗಾಬರಿಸಿದಂತಹ ಶರಧಿಯಿಂ ಹೊರಟಿರುವ ಶ್ರೀಸುರತರುಗಳಂದದಲಿ . . . ತೋರಿದರು (ರಘುವಂ. ೦೯೫-೭೯). **ಘಾಬರಿಸು :** ಅಕ್ಷಿಗಂ ಕತ್ತಲೆಯು ಕವಿವಾತಂಗೆ ಘಾಬರಿಸಿ (ಚಂದ್ರಾವ. ೫೩).

[ಗಾಬರಿ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಬಿ (ನಾ). (?) : ವಿವರ ಗಾಬಿ ರೇಖೆ ನಷ್ಟದಿಂದ ಗ.೧೫ ಲ ೨೫ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೦-೩೯ ; 1709). [?]

ಗಾಬು (ನಾ). ರಾಗಿಯ ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿರುವ ತೆಳುವಾದ ಪದರ : ಕಣದ ತುಂಬ ಗಾಬು ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಮಣ್ಣುಗಾಬು' ಪರಾ. [?]

ಗಾಭಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕಿರಣ ; ಕಾಂತಿ ; ತೇಜ. ೨. (ಆಲಂ) ಜ್ಞಾನ : ವಸ್ತುಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೆನಿಸುವ ನಿಸ್ತರಂಗ ಚಿದಾಬ್ಧಿಯನು ಗಾಭಸ್ತಿ ಸ್ವರೂಪವನು ಕೃಪೆಮಾಡೆಂದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೯-೧).

[<ಸಂ. ಗಭಸ್ತಿ]

ಗಾಮ, ಗಾಂವೆ, ಗಾವ, ಗಾವೆ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿ ; ಗ್ರಾಮ : ಎಡೆನಾಡ ಗಾಮಂ . . . ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೦-೩ ; 797 ?). **ಗಾಂವೆ :** ಗಾಂವೆ, ಗಾವೆ ; ಕಾಂಪಂ, ಕಾಪಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೯ ಪ್ರಯೋ) **ಗಾವ :** ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ . . . ಗ್ರಾಮ–ಗಾವ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಗ್ರಾಮ–ಗಾವ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೪ ಪ್ರಯೋ). **ಗಾವೆ :** ಮೇಲಿನ 'ಭಾಷಾಭೂ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಗ್ರಾಮ]

ಗಾಮಗಾನೆ, ಗಾವಗಾನೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶ ; ಗ್ರಾಮಠಾಣೆ. 'ಗಾಮಗಾನೆಲೆಖ್ಖ' ಪರಾ. **ಗಾವಗಾನೆ :** ಗಾವಗಾನೆ ಪೈಕಿ ಗದ್ದೆ ವಗೈರೆ ಪೈರು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಚಿಕ್ಕಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ . . . ದರಖಾಸ್ತು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೬೯).

[ಗಾಮ + ಕಾನೆ (<ಖಾನೆ)]

ಗಾಮಗಾನೆಲೆಖ್ಖ (ನಾ). ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೂಕಂದಾಯದ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ : (ಕಿಸಂಗ್ಲಾ. ೦೪೫).

[ಗಾಮಗಾನೆ + ಲೆಖ್ಖ (<ಲೆಕ್ಕ)]

ಗಾಮಗುಡ್ಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಸ್ಯ ಸೀಮಾವ್ಯವಸ್ಥ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಸೀಮಾ ಗಾಮಗುಡ್ಡ ತಟಾಕಸ್ಯ (ಪ್ಯುಆರಿ. ೦೯೪೨, ೭೫-೧೦೨ ; 819 ?). [ಗಾಮ + ಗುಡ್ಡ$_2$]

ಗಾಮಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಮಹೇನ್ದ್ರಾಧಿರಾಜರ್ಗ್ಗಂ ಗಙ್ಗರ ಮಗಳ್ಗಾಮಬ್ಬೆ ಮಹಾದೇವಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದೊನಯ್ಯಪದೇವನ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೩-೨೫ ; 929). [ಗಾಮ$_0$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗಾಮಲಗುಲಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಲಾಯಿ,–ಟೋಪಿ (?) : ಹಸ್ತವಲಯವುಂಗುರವಾದಿ ಭೂಷಣಗಳಂಗಿಯಗ್ರದೊಳೊಪ್ಪುವೆಳೆಯ ಗಾಮಲಗುಲಾಯಿ (ಜಿನಮು. ೪-೨).

[ಗಾಮಲ? + ಕುಲಾಯಿ (<ಕುಲಾಯ್$_2$)]

ಗಾಮಾಹಾರ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಒಂದು ವಿಭಾಗ : ಗ್ರಾಮಾಹಾರ ಅಥವಾ ಗಾಮಾಹಾರ ಎಂಬೊಂದು ನಾಡ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಶಬ್ದವಿ. ೫೮). [<ಸಂ. ಗ್ರಾಮಹಾರ]

ಗಾಮಿಗ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಸ್ಥ ; ಹಳ್ಳಿಗ : ನಾಗವಳ್ಳಿಯರುಂ ಅಣ್ಣುಗಿಯಾ ಗಾಮಿಗರುಂ ನೀರಿಲ್ಲಿಯಾಸಿನ್ದೆಱ ಗಾಮಿಗರುಂ ಮುಖಂ ಆಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೫೪-೦೦; ಸು. 685); ಬಿಟ್ಟಿಗ ಎಱೆಗಗೊಳ್ಳಿ ನಾಡನಾಟ್ಗಾಮಿಗರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೪೨-೨ ; ಸು. 800). [ಗಾಮ + – ಇಗ]

ಗಾಮುಂಡ, ಗಉಂಡ, ಗಉಡ, ಗಮಂಡ, ಗವುಂಡ, ಗವುಂಡು, ಗವುಡ$_1$, ಗವುಡು, ಗಾಮುಂಡು$_1$, ಗಾವುಂಡ, ಗಾವುಂಡು$_1$, ಗೊಂಡ$_1$, ಗೋವುಂಡು$_1$, ಗೌಉಡ, ಗೌಂಡ, ಗೌಂಡು, ಗೌಡ$_1$, ಗೌಡು, ಗೌವುಂಡ (ನಾ). ಊರಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಗ್ರಾಮಣಿ ; ಪಟೇಲ : ಶ್ರೀಚನ್ದಿಯಮ್ಮರಸರ್ಕ್ಕದೇವರ್ಗೆ ಮಣ್ಣಮ್ ಕೊಟ್ಟರ್ . . . ಪನ್ನೆರಡು ಗಾಮುಂಡ್ಡ ಪ್ರಜೆರ್ ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೪-೨ ; ಸು.

೬೦೦ ?) ; ಕೆಳೆಪಮಂಬುರ ಗಾಮುಂಡಂ [ಶಾಣಾ. ಗಳುಂಡಂ, ಗವ್ವಂಡಂ, ಗೌಡಂ] ಜಗದ್ಗುರುಹೆನೆಂಬಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೫೦-೦೬) ; ನಿವೇಶನಂ ಕೊಟ್ಟ ಯಿಕ್ಕುವವರ್ಗ್ಗೆ ಗಾಮುಂಡ್ಗರ್ಗಂ ಕೀಟ್ಟುತಿಯ ಮುಕ್ಕರ್ಗ್ಗರಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಮನೆಯೊಸ್ಸು (ಆಖ. XX, ೬-೮೩ ; ೧೦೭೩) ; ಹೈ,ಗಳಲ್ಲಿ " ಗಾಮುಂಡ " (ಈಗಿನ ಗೌಡ ಅಥವಾ ಗೌಡ) ರೆ ಮುಖ್ಯರು (ಹಿಂದುಇ. ೯೦). **ಗಳುಂಡ :** ಮೇಲಿನ ' ವೆಡ್ಡಾರಾ ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗಳುಡ :** ದೀಪದ ನಿತ್ಯದ ಕಾಣಿಕೆಯ ನು ಗಲುಡಗಳು ಸ್ವಗತೆಕ್ಕೊಂಡು (ಅಳ. III, ಮುಳ. ೯೦-೭ : ೧೬೨೦). **ಗವುಂಡ :** ಸಂಕರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣಕ್ಕರ ಜಾವಯ ಗವುಂಡನ ಮಗ ಗವುಂಡಿಯು ವಿನಾಕನಂ ನಂದಿಯುವುಮುಂ (ಅಳ. III, ಮ್ಯುಸೊರು. ೯-೦೭ : ೧೧೭೬). **ಗವ್ವಂಡ :** ಪೆಂಡತಿಗಾಜಿದ ತೊಟ್ಟಿಂಗೆ ಗವ್ವಂಡಂಗಾಜಿದ ಬಾರಿಕಂಗೆ ಕಳ್ಳಂಗಾಜದೆ ಬಟ್ಟವೋಪಂಗೆ . . . ಮುನಿವರೆಂಬ ನಾಟ್ಯಾರಿಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೦೯) ; ಒಬ್ಬ ಹೆಗ್ಗಡೆಯೋ ಗವ್ವಂಡನೋ ಅಥವಾ ನಾಡಿಗನೋ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ? (ಕಪಪು. ೭-೪೨). **ಗವ್ವುಂಡ :** ಇದು ನಿಕಾಂತವೋರಂತಿರೆ ರಕ್ಷಪರ್[ರ್] ದೃಷ್ಟಶಟಾಕರ ಪಸ್ಪೆರಡುಂ **ಗವ್ವುಂಡುಗಳ್** (ಅಳ. XVIII, ೪೯-೦೩ ; ೧೦೭೭) ; ಮಲ್ಲಗಾವುಂಡನೊಂ ಆಂರುವೇಂ ದೊರೆಯೆ ರೋಷದ ವಕ್ಕಿಸುವೀ ಗವ್ವುಂಡುಗಳ್ (ಶೌಇ. XX, ೬೭-೦೬ ; ೧೧೦) ; ಸಮಸ್ತಪ್ರಜೆ ಗವ್ವುಂಡುಗಳೊಂ (ಅಳ. IX, ಜೋಗಂಟಿ. ೨೦-೮ ; ೧೪೭). **ಗೆವುಡ್ಡ :** ಯರಕುಳದ ಮಧಿಗವ್ವುಡನ ಕುಮಾರ್ತ (ಇಳ. VII, ೧೭೭ ; ೪೮೦ ಕ್ಕಿಂ) ; ಆ ಅಜ್ಜ ಗವ್ವುಡನು ಆ ಗದ್ದೆಯನು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಅಳ. VI, ಕಡೂರು. ೧೨-೬೫ ; ೧೨೫೫) ; ಮಲಬಗವ್ವುಡ ಸಂಬುವಗವ್ವುಡ (ಮ್ಯುಅ. ೧೯೦೦, ೩೬-೦೦ ; ೧೨೫) ; ಜರಲಿಂಗ ವೆಂಡ ಶೆಜವ ಮಾರಗವುಡನ ತರಂಣಿ ಬಿಸುಡೆ (ಮೂಲಪು. ೫-೬೩). **ಗವ್ವುಡು :** ಕಲ್ಲಗೊಂಡ ಬೈರಗೊಂಡನೆಗಾದ ಗವ್ವುಡುಗಳು ಮಂಗಾಯಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಸ್ಸಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವೆಂಡ್ಡರ ಕಟ್ಟಿಯ ಗದ್ದೆಪೆದ್ದಲು (ಅಳ. II, ೪೯೭-೫ ; ಸು. ೧೬೦೦). **ಗಾಮುಂಡು :** ಕೊಳಗ[ರ]ಸೆಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಮಹಾನ್ವರ್ಗ್ಗಿ ಗಾಮುಂಡುಗಳು (ಶೌಇ. XI-I, ೪೬-೨೬ ; ೧೦೬೨). **ಗಾವುಂಡ :** ಆ ಪೂರ ಗಾವುಂಡ ಜಿನವಾದಿಗಳ ಪೆಂ ಕೊಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೦-೨೬) ; ಇ[ವ]ನ ತಮ್ಮ ಗಾವುಡ್ಡ ಪುವಿಳೆಮ್ ಬೀರಕಲ್ಲ ನಿಲಿಸಿದ (ಅಳ. IV, ಹೆಗ್ಗ. ೭೬-೩೦ ; ೧೦೮೨ ?) ; ಭೋಗವತಿಪುರಂಬುರೊಳಗ್ ಕಾಮವಲ್ಕಿಯಂಬ ಗಾವುಂಡಂಗ್ಗಂ ಇಪ್ಪದಾನಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಿಗಂ ಅಕ್ಕಸಾವ್ಯುನ್ಮೆಂಬ ಮಗಂ ಪುಟ್ಟಿಲಿಂದಂ (ಜಿಪಪಂ. ೩೦೦-೪೯೩). **ಗಾವುಂಡು :** ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಅಯ್ಯಪಿದಿವ್ಯರಂ ಗಾವುಣ್ಮುಗಳಂ ಪ್ರಜೆಯುಂ ಇಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಸ್ಮಿತಿ (ಶೌಇ. XI-I, ೦೭-೦೯ ; ೧೬೫) ; ರಾಜಧಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಕೆಲವು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು 'ಗಾವುಂಡು'ಗಳು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಒಂದರಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಆಖಾಲ. ೬೩೨). **ಗೌಂಡ್ಡ :** ಕೂಲಂಬಿಯು ದೊಡ್ಡಿಗೊಂಡ ಕೆಂಬಬಾರ ವಲ್ಲಿಗೊಂಡ ವಿಟೂರ ಬರವುಗೊಂಡ (ಅಳ. XI, ಚಾಪಿ. ೧೦೭-೭೬ ; ೨೬೧೦). **ಗೋಪುಂಡ :** ಗೊಟ್ಟವಡ್ಡಿಯ ಗೋವುಣ್ಮುಗಳಂ ಸೆಲಾಂಭ್ಯೆಯರುಂ ಅನೆಯರು ಕೂಡಿ ಗೊವುಣ್ಮುಂಗೆಯುವ್ವಂಗೆ ವರ್ಕ್ಕೆ ಇವರ ಕೊಡಗ್ಗೆ (ಅಳ. III, ಕಂಚಿ. ೦೯೯-೬ ; ೧೪೨ ಕ್ಕಿಂ). **ಗೌಳುಡ :** ಬೇಟ ಗೌಂದ ಅವನ ಮಗ ವಿಚಣ ಗೌಳುಡ ನಿಂಗಣ ಗೌಳುಡ . . . ದೊಡಗೌಳುಡ (ಅಳ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೪೯-೭ ; ?). **ಗೌಂಡ :** ಗೌಂಡಗಳುಂ ಬಲ್ಲೊಕ್ಕಲ್ಲಳು ಮಱೆವೆಡೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೦೦) ; ಮಾರಗೌಂಡನ ಹೆಣ್ಮಯ ಗುವ್ವಚ್ಚ ಬೆರೆಯ (ಅಳ. II, ೪೩೬-೪೪ ; ಸು. ೧೧೫) ; ಅರಸಂ ಗೌಂಡನಿಂ ಪೊಲವಮನಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಕಜಾಸು. ೨೦೩ ಪ್ರಯೋಜ) ; ಇದಯವಾಟ್ಟಿ ಗೌಂಡ್ಯನ್ನಂ ಆ ಮೂಳೆಯೆ (ಅಳ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೩೨-೬ ; ?). **ಗೌಂಡು :** ಕೋಗಳವಾದ ಪುಳು ಗೌಂಡುಗಳ ಮುಂದೆ . . . ಧಾರಾ ಪೂರ್ವಕ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಶೌಇ. IX-I, ೩೨-೬ ; ೧೧೪೧). 'ಗೌಂಡುಂ ಬಲ್' ಪರಾ. **ಗೌಡ್ಡ :** ಧರಯ ಕಂಡಿಯರ ಕುಲಶಿರೋವಣಿಗಳಿವ ಗೌಡರ ಬಾಜಿಕೊಳಿಗ [ದ] (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೦-೩೨) ; ಯಕ್ಷದತ್ತನೆನಿಪ್ಪ ಗೌಡನ ಯಕ್ಷದತ್ತಯ ಪಿರಿಯ ಮಗಗಸ ಯಕ್ಷಿಗಳ ತಾಂ ಯಕ್ಷದತ್ತನೆನಿಪ್ಪನು (ಶಾಳ್ಳಣ. ೨೦-೮೨) ; ಗೌಡದೇಶದ ರಾಯನಿವನೆನೆ ಹೆಳ್ಳಯ ಗೌಡನೆಂದೆಣಿಸಾನಿದಳು (ಧರಪ. ೩೩-೯೩) ; ದುರ್ಗವನಿತ್ಯಾಗ ಮನನೊಂದು ತೆರೆದ ಗೌಡ (ಳಂಪಪಿ. ೦೦-೬೦) ; ಹಾಳಂಬಿಗೆ ಉಳದವನೇ ಗೌಡ (ಗಡಿ). **ಗೌಡುಂ :** ಸಂದಣಿವ ಕಟಕಿಗಳನಾದಿದರು ಗೌಡುಂ[ಶಾಣಾ.ಪ್ರಭುವು]ಗಳ್ (ಹರಾಶ. ಹ. ೦೪೩-೨) ; ನಾಗಾವಯ ನಾಲ್ಕು ಗೌಡುಗಳು ಎಂ[ಟು] ಹಿಟ್ಟು (ಶೌಇ. XV, ೦೪೭-೦೪ ; ೧೨೬೦). **ಗೌವ್ವುಡ :** ವಜಲೆ ನಾರಿಯ ಮಗ ಮಾಚಗೌವ್ವುಡ (ಅಳ. V, ಶೀಲೂರು. ೨೦೨-೩ ; ೧೧೫೦). **P** ಈ ಪದ 'ಗ್ರಾಮಕೂಟ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

[< ಪ್ರಾ. ಗಾವುಂಡ, ಗಾವುಂಡೂಡ. /ಸಂ. ಗ್ರಾಮವೃದ್ಧ]

ಗಾಮುಂಡಜ್ಜಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಗೋಯಿಬ್ಬರ ಭಟಾರರಾ ಗಾಮುಂಡ್ಡಜ್ಜಿಗಳ್ ಮತ್ತಾದೇವಿಯ(ಯ)ರಾಗಿ(ಗಿ) (ಅಳ. XI, ೦೩೭-೫ ; ೧೦೨). [ಗಾಮುಂಡ + ಅಜ್ಜಿ]

ಗಾಮುಂಡಸಾಮಿ, ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತೈರೂರ ಕೌಣ್ಡಲ್ಯಗೋತ್ರದ ಗಾವುಂಡ್ಡ ಸಾಮಿಗಳ್ ಮಗಣ್ಣಾಗವ್ವಯ್ಯ (ಅಳ. III, ಮುಂಡ್ಯ. ೧೬-೭ ; ೧೧೬). **ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿ :** ವೈದ್ಯರ ನಾತಪಯ್ಯನ ಕಯ್ಯಲು ಆ[ವರ] ಗಾವುಣ್ಮ ಸ್ವಾಮಿ ಮಾನ್ಯದೆಲ್ಯೊಡ್ಡಿ ಮಂತ್ರಕೊಣ್ಮು (ಶೌಇ. XX, ೫೫-೨೮ ; ೧೦೭೨).

[ಗಾಮುಂಡ + ಸಾಮಿ]

ಗಾಮುಂಡು, 'ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ಗಾಮುಂಡ್ಡ, ಗಾವುಂಡ್ಡ, ಗೋವ್ವುಂಡ್ಡ (ನಾ). ಗೌಡನ ವೃತ್ತಿ ; ಗೌಡಿಕೆ. ' ಗಾವುಂಡುಗೆಯರ್ ' ಪರಾ. **ಗಾವುಂಡ್ಡ :** ' ಗಾವುಂಡಿಕೆ ' ಪರಾ. **ಗೋವುಂಡ್ಡ :** ' ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯರ್ ' ಪರಾ.

[ಗಾಮುಂಡ + – ಅ್ಕ]

ಗಾಮುಂಡುಗೆಯರ್, ಗಾವುಂಡುಗೆಯರ್, ಗೋವ್ವುಂಡುಂಗೆಯರ್ (ಕ್ರಿ). ಗೌಡಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸು ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು : ಜೀಱುಳಗೆರಿಗೆ ಕಲಿಯಮ್ಮ ಗಾಮುಂಣ್ಮು ಗೆಯ್ದು ಜೀದಿಯಮಾನ್ಯಾ ದಿಸಿದಾನ್ [ಶೌಇ. XI-I, ೫-೨ ; ಸು. ೬೩೦ ಕಕ್ಷ] ; ಕಾರಿಗಾಮುಂಣ್ಮನುಂ ಪೌರಿಗಾಮುಂಣ್ಮನುಂ . . . ಇನ್ಪಿವರ್ಗ್ಗಳ್ಗ್ಯಾಗ್ಗಾಮುಂಣ್ಮಿಗೆಯ್ದು (ಕಜ. II, ೫-೦೭ ; ೮೬೨). **ಗಾವುಂಡುಗೆಯರ್ :** ಚತ್ಯ್ರಪ್ರಭಭಟಾರರ್ಪ್ಪ ಸುಚ್ಚಿರಯಸಭ್ಯಸ್ತರಮಿದ್ದಿಯಳಿಸುತ್ತಿ ಗಾವುಣ್ಮಿ ಗೆಯೆ (ಶೌಇ. XI-I, ೪೪-೦೦ ; ೧೨೬). **ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯರ್ :** ಗೊಟ್ಟವಡ್ಡಿಯ ಗೋವುಣ್ಮುಗಳಂ ಸೆಲಾಂಭ್ಯೆಯರುಂ ಅನೆಯರು ಕೂಡಿ ಗೊವುಣ್ಮುಂಗೆಯುವ್ವಂಗೆ ವರ್ಕ್ಕೆ ಇವರ ಕೊಡಗ್ಗೆ (ಅಳ. III, ಕಂಚಿ. ೦೯೯-೬ ; ೧೪೨ ಕ್ಕಿಂ). [ಗಾವುಂಡ್ಡ + ಕೆಯರ್]

ಗಾಯ, ಘಾಯ (ನಾ). ಆಯುಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಡೆತದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಹೊರಬರುವಂತೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕಜ್ಜು-ಹೆಬ್ಬು : " ಘಟ್ಟಣೆಯೆಗೆ ಗಾಯವೆಂದು ತೀಗಿ ವಿದ್ಗರ್ಗಳ್ " (ಧಾರಾ. ೬೬) ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದೊಳ್ ಪೋದರ್ ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯಗೆ ಪಲವುಂ ಗಾಯಂಗಳೊಳಾಯದವ್ವದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೭೬ ಪ) ; ಪಾಪಿ ಹೊವನೇಳಸಲು ಮಸೆದಡಾ

ಯುದ್ಧದ ಗಾಯ (ಅಸ. ೬೩೦) : ಕೆಟ್ಟ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಹಳೆ ಬಟ್ಟೆಯೊಳಿರಿಸೆ ವಿಷ ಹೋದಿತೆ (ಭುಜಂ. ೦-೦೩೭-೨) ; ರಣಧೀರ ರೆಚ್ಚಾದಿದರು ಗಾಯದೊಳೊಲೆಯಿತುಧಯಬಲ (ಪಕಥ. ೪-೩೬) ; ಸುಳಿಬರು . . . ಅಲಿನ ಗಾಯವನೆಣಿಸದೆ ಹೋಗಳ ತುಳಿತುಳಿದೊಡನೆಱಿದರು (ಕಂಪಿ. ೦೪-೪೬). **ಘಾಯ** : "ಎಱಿನೆ ಘಾಯಂ" (ಧಾಸಾ. ೫೯) : ಅಗ್ನಿಯ ಘಾಯವ ತೃಣದಿಬ್ಬಿ ಮುಂತ್ರಿಸುವಂತಾಯಿತ್ತು (ಪಾಪು. ೧೮೩) ; ಸಹದೇವ ನಕುಳರು ಸರಳ ಕಿತ್ತರು ಘಾಯವನು ತೊಳೆತೊಳೆದು ಮಂತ್ರಿಸುತ (ಅಷ್ಟಾಳ. ೦೪-೨). [<ಪ್ರಾ. ಘಾಯ. / ಸಂ. ಘಾತ]

ಗಾಯಂಬಡೆ, ಗಾಯಂಬಡೆ, ಗಾಯವಡೆ, ಘಾಯಂಬಡೆ, ಘಾಯಂವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪೆಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗಾಯಗೊಳ್ಳು : ಅರಸಂ ಶಿರೋ ಭಾಗದೊಳ್ ಗಾಯಂಬಡದು ಮೂರ್ಛೆವೋಗೆ (ದಶಕು. ೩-೨೬ ಬ). **ಗಾಯಂಪಡೆ** : ಗಾಯಂಪಡೆದವರ ಸೇವೆಗೆ ರೆಡ್‌ಕ್ರಾಸ್ ಸಂಸ್ಥೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ರೂಪ). **ಗಾಯವಡೆದ** : ಗಾಯವಡೆದುದರಲ್ಲಿ ಸಾಯದೆ ನೋಯುದವರಿಲ್ಲ (ಅಷ್ಟಾಳ. ೦೯-೪೭) ; ಗಾಯವಡೆದಾ ಹುಲಿಯ ತೆಱದಲಿ ಬಾಯಲಬ್ಬರಿ ಸುತ್ತ ಬರುತಿರೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೩-೨೫) ; ಕೈದುಗಳ ಸೋಂಕಿಂ ಗಾಯವಡೆದು (ಪಾಪು. ೪೪-೨೪) ; ಭೀಮಾರ್ಜುನರು ಗಾಯವಡೆಯದೆ ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ! (ಪಪಾಕಾ. ೯೦). **ಘಾಯಂಬಡೆ** : ಘಾಯಂ ಬಡದು ಮಗ್ಗಿದರುಭಯಸೈನಿಯರಲಿ (ಅಷ್ಟಾ.೧೮. ೪-೩೦). **ಘಾಯವಡೆ** : ಘಾಯವಡೆದಾನೆಗಳು ಗುಳವಮ ಹಾಯಕಲು ನೆಲಕುರುಳಿದವು (ಅಷ್ಟಾಳ. ೩-೪). [ಗಾಯ + ಪಡೆ]

ಗಾಯಕ (ನಾ). ೧. ಗಾಯನಮಾಡುವವನು ; ಹಾಡುಗಾರ ; ಸಂಗೀತ ಗಾರ : ಗಾಯಕ ವಾದಕ ನರ್ತಕ ಕಥಕ ಪುಣ್ಯಾವಕ ವೈತಾಳಿಕಾಖರ ಮುಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೪-೪೪ ಬ) ; ಪ್ರಕಟಿಸಿದತ್ತು ಪದ್ಮಜನ ಪಕ್ಕದೊಳ್ . . . ಗಾಯಕಪ್ರತತಿ ವಾದಕಮಂಡಳಿ (ಪುಷ್ಪ. ೩-೩೦) ; ವಾದ್ಯ ಕಾರರ ಸೂತ್ರ ಗಾಯಕರ ಕೈಯಲ್ಲಿ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೩ಬ). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ : ಟಟ್ಟಿಭ ಗಾಯಕ ಗಿಡಗ ರುಜ್ಜಕ ವಾಸಕ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರರೂಪಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಶಾಲಿಂಗಗಳಂ (ವಿಚೀಕ. ೫೦೩). ೩. ಸಂಗೀತ ; ಗಾಯನ ; ಗಾಯಕದ ಲಕಿತಾಪ್ರತತಿಯೊಳು ಗಾಯಕದ ಮೃಗತತಿಗಳೊಳು ಗಾಯಕದ ಮಧುಪಗಳೊಳು ಗಾಯಕದ ಘಣಗಳೊಳು (ಅಸಹ. ೦೯-೮೯). [ಸಂ.]

ಗಾಯಕತನ (ನಾ). ಉತಾವಳಿತನ ; ಉದ್ದುಟಿತೆ ; ಘಾತಕತನ : ಕಾಯಾತರದೊಳು ಆಯಾಸಗೊಳಿಸದೆ ಗಾಯಕತನವೇತಕೊ (ಭುಜಂ. ೩-೦೦೪-೦). [? + – ತನ. / ಮರಾ. ಘಾಯಕ.ತ್ತ್]

ಗಾಯಕತೆ (ನಾ). ಹಾಡುವಿಕೆ ; ಗಾಯನ ; ಸಂಗೀತ : ಶುಂನಿರವಳ್ಕೆ ಕಂಠರುತಿ ಕೂಟದೊಡಂಬಡಿಸೆಂಳ್ ನಿವಿಚೆಕೆ ಗಾಯಕತಯನಾದೆ ತಾಳದ ಲಯಮ್ಮಳಕಾಳ ತಗುಟ್ಟು ತಾಡನನಮನುವಾದಿಯಾಗಿ ಮೋದಗುತ್ತಿರೆ (ಜಂಪಂಪು. ೯-೦೦೦). [ಸಂ. ಗಾಯಕತಾ]

ಗಾಯಕಿ₁ (ನಾ). ಹಾಡಿರುವವಳು ; ಸಂಗೀತಗಾತಿ : ಗೀತ ಗೋಷ್ಠಿ ಯನೀವ ನೂತನ ಗಾಯಕಿಯರಂ (ಗವಿಗೀ. ೬-೦೦ ಬ).

[ಗಾಯಕ + – ಇ]

ಗಾಯಕಿ₂ (ನಾ). ಗಾಯನಸಪದ್ಧತಿ ; ಹಾಡುವ ರೀತಿ : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಘಿವಿದ್ವಾಂಸರು, ನಾನು ಸಂಗೀತ ಹೆಚ್ಚು ಕಲಿತವನೇ ಅಲ್ಲ – ನನ್ನದೆಲ್ಲಾ ನಾಟಕೀ ಗಾಯಕಿ (ಪಲಾ. ೬೩). 'ಗೆಜಲ್'ಗಾಯಕಿ' ಪರಂ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಾಯಕೀ]

ಗಾಯಗಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಗಾಯಗೊಳಿಸು: ಶಲ್ಲಿಹ ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಕೈದುಗಳೊಳು . . . ಬನ್ನಾಡಿದಂ ಗಾಯ ಗಾಡಿಸಿದರತಿಬಲರಲ್ಲಿ ನಾನಾವ್ಯಹಾರದಿಂದೆ (ಕೃವಿಭಾ. ೨೨-೬) ; ಹಿಂಗೆದೆ ಗಾಯಗಾಡಿಸಿ ಖಾನಖಾನರ ಭಂಗಕ್ಕೆ ತಂದರಾಕ್ಷಣದೆ (ಕಂಪಿ. ೦೫-೪೬). ೨. ಗಾಯವಾಗುವ ತೋರಿಸು.–ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಗಾಯಗಾಡಿಸಿ ಹಲ್ಲ ಕಿರಿದು ಸಲಾಮಂದು ಬಾಯ ಬಿಡುವ ಹಂದಗಳರ (ಕಂಪಿ. ೦೩-೩೪).

[ಗಾಯ + ಕಾಣಿಸು]

ಗಾಯಗೊಳಿಸು, ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಗಾಯಮಾಡು : ಇವನು ನನ್ನನ್ನೂ ಗಾಯಗೆಗಳಿದ್ದಾನೆ (ಕತಕಾ. ೬೯). **ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು** : ಶಂಬರಧ್ವಂ ಸರ್ವದಂ ಕಿಡಿದ ಕೈದುಗಳ ಶಕಳಕೊಂಡು ಘಾಯಂಗಳಿಸಲು (ಪಪಕೋ. ೦೨-೪೦).

[ಗಾಯಗು+ಗೊಳು + ಇಸು]

ಗಾಯಗೊಳ್ಳು, ಗಾಯಗೊಳ್ಳು, ಘಾಯಂಗೊಳಲು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು,–ಪಡೆ. 'ಗಾಯಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ಗಾಯ ಗೊಳ್ಳು : ಈ ಅವಘಾತದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಂಡವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ (ರೂಪ). **ಘಾಯಂಗೊಳಲು** : 'ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಗಾಯ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್₂)]

ಗಾಯಗೊಳ್ಳು 'ಗಾಯಗೊಳು' ನೋ.

ಗಾಯಗೋವಳ (ನಾ). = ಗಾಯಿಗೋವಾಳ್ : ಸೃಷ್ಟಿ ಸಮಸ್ಯಪ್ರಶಿ, ಸಹಿತಂ ಗಾಯಗೋವಳ ಗಂಡವೆಂಡಾರ ನನ್ನೆಯ ಜೂಬುಂ . . . ಗೊಂಗೆಯ ದಂಣಾಯಕರು ಶ್ರೀಯಾದಿಕೆಲಿದೇವರಿಗೆ (ಅಳಿ. VI, ತರೀಕೆ. ೬೦-೦೬; 1878).

[ಗಾಯ$_0$ (<ಗಾಯು) + ಗೋವಳ]

ಗಾಯತತನ (ನಾ). (?) : ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ನುಡಿವೆನೆಂದೆನಲು ಬಲು ಗಾಯತ ತನದಿಂದ ಕೋಣೆಯೊಳ್ಳೊಗಲು (ಭುರಂಡ. ೩-೮೨-೨).

[P ಇದು 'ಗಾಯಕತನ'ದ ಅಪಭ್ರಂಶ]

ಗಾಯತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರ ಗಳುಳ್ಳ ಮಂತ್ರಾಸಾಲಿನ ಒಂದು ವೈದಿಕ ಮಂತ್ರ. P ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತ್ರಿಸಂಧ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಪಿಸುವ 'ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಂ ಭರ್ಗೋ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಧಿಯೋ ಯೋನಃ ಪ್ರಚೋದಯಾತ್' ಎಂಬ ಮಂತ್ರ : ಗಾಯತ್ರಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿಚೀಕ. ೯೦) ; ಸಾರಿಯರ ಗಾಯತ್ರಿ ಪಠಿಸಗಳಿತ್ತ ಫಲವಹುದು (ಹರಿಹ. ೦೦೬). ೨. [ಛಂದ] ಸಂಸ್ಕೃತದ ಇವತ್ತಾರಾಂ ಸಮವೃತ್ತಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಿನ ವೃತ್ತ : "ವಿತರೋತ್ಪತಾತ್ಮಕ ಮಧ್ಯವು ಪ್ರತಿಪ್ಪೆ ಸುವ್ರತಿಪ್ಪೆ ಗಾಯತ್ರಿ . . . ಅತ್ಯುತ್ಕಿಗಳಂದಸಾಪುವಿತ್ತಾಜು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ" (ಜಂ ಂಗಕ. ೦೦೬-೦೮) ; ಮತ್ತವಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣಾ . . . ಗಾಯತ್ರೀ . . . ಉತ್ಕೃತಿಯೆಂಬ ಇವ್ವತ್ತಾಱು ಛಂದಸ್ಸುಗಳನಱಿತು (ವಿಚೀಕ. ೨೨ಬ). ೩. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೪. ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರದ ಅಧಿ ದೇವತೆ. ೫. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ : "ಕದರಂ ಗಾಯತ್ರಿ ದಂತಧಾವನವದುಂ" (ವಸ್ತು.ಕೋಶ. ೭೫-೦೫) ; ಬಹುವಾರಕ ಗಾಯತ್ರಿಯಂವಿಕಾರಿಖ್ಯಾವ್ಯತ್ತಾಗ್ನಿ ಮುಖಿಗೆಳ್ಳಿಱಿಗಂ (ಹರಿಹ. ೪-೬೦). [ಸಂ. ಗಾಯತ್ರಿ]

ಗಾಯದೆರಿ (ನಾ). ಕೇದಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಹುಚ್ಚುಕೇದಗೆ : ಹುಚ್ಚು ಕೇದಗೆ ಎಂದರೂ ಜಾಗವಚ್ಚಿ ಎಂದರೂ ಗಾಯದರಿ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರ್ಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೬೩). [?]

ಗಾಯದೊಪ್ಪಲು (ನಾ). ಹೊದರಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಸಸ್ಯಜಾತಿ ; ಸಹದೇವಿ. P ಗಾಯ ವಾಸಿಮಾಡಲು ಈ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ : ಕರೇಬಂಡಿ, ಗಾಯದೊಪ್ಪಲು, ಸಹದೇವಿ (ಮೃಹಿಗ. ೭೬-೦೫೦). [ಗಾಯ + ತೊಪ್ಪಲು$_3$]

ಗಾಯನ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ : ಸಂಗೀತ : ಒಂದು ನಾದವೆ ಗಾಯಕನ ಗಾಯನದ ರಚನೆಯಲಿ ಚಂದಚಂದದ ರಾಗವಿನಿವೆಂತೆ (ಗಗಿಹಾ. ೦೪-೬); ತುಂಬಿದತ್ಯಕ್ಷರ ಗಂಧರ್ವಗಾಯನಂ ನಿರವ ನಿಶಾನಭೋದೇಶಮಂ (ಕ್ರೀಡಾಮಣಿ. ೦೬-೪೪೪). ೨. ಹಾಡು : ಗೀತೆ. ೩. ಹಾಡುಗಾರ ; ಗಾಯಕ. [ಸಂ.]

ಗಾಯನಕಚೇರಿ (ನಾ). ಸಂಗೀತಕಚೇರಿ ; ಗಾನಗೋಷ್ಠಿ : ಊರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯಾವ ಗಾಯನಕಚೇರಿಗಾಗಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಮೂಡುಕ. ೫೦). [ಗಾಯನ + ಕಚೇರಿ]

ಗಾಯನಕಲೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ : ನಾದಮಾರ್ಗವಿದ್ಯೆಯಾದ ಗಾಯನ ಕಲೆ (ಸಂಗೀತಕಂ. ೧೫). [ಗಾಯನ + ಕಲೆ]

ಗಾಯನಗಾರ (ನಾ). = ಗಾಯಕ ೧ : (೬).
[ಗಾಯನ + – ಕಾರ್ (< – ಕಾಱ)]

ಗಾಯನಿ (ನಾ). = ಗಾಯಕಿ[1] : ಗಾಯನಿಯರ ಸೀಯನವಪ್ಪ ರಸಗೇಯ ಮನಾಲಿಸುತಿರ್ಪರ್ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ (ಹರಿಹರ. ೬-೦೦೬). [ಸಂ. ಗಾಯನೀ]

ಗಾಯಪಡು (ಕ್ರಿ). = ಗಾಯಾಂಬಡೆ : ಯುದ್ಧ, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ ಹತರಾದವರ, ಗಾಯವಟ್ಟವರ, ಅಶಕ್ತರಾದವರ, ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಸಂಖ್ಯೆ (Casualty. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಗಾಯ + ಪಡು.]

ಗಾಯಪಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋಡಿ.

ಗಾಯಪಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋಡಿ.

ಗಾಯಾಳತನ 'ಗಯ್ಯಾಳತನ' ನೋಡಿ.

ಗಾಯಾಳು, ಘಾಯಾಳು (ನಾ). ಗಾಯಗೊಂಡವನು : ಲಾಶೀಪ್ರಹಾರ ವಾಗಿ ೬೦ ಜನರು ಗಾಯಾಳುಗಳಾದರು (ಕರಿವೀ. ೬೩) ; ಕೊನೆಯ ಕಿಟಕಿ ಬಳಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಗಾಯಾಳುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಹೋದೆ (ಜಾಹಜಾ. ೭೦). ಘಾಯಾಳು : ಘಾಯಾಳುಗಳನ್ನು ದೂರದ ದೊಡ್ಡ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೆ ಕಳಿಸುವುದು (ಸಖಾಶಾ. ೨). [ಗಾಯ + ಅಳು[3] (<ಆಳ್[3])]

ಗಾಯಿ (ನಾ). ಹಸು ; ಗೋವು. 'ಗಾಯಿಗೋವಾಳ' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ಗಾಯ್ ; ಮರಾ. ಗಾಳಿ. ಗಾಯ್./ಪ್ರಾ. ಗಾವಿ <ಸಂ. ಗೋ]

ಗಾಯಿತ್ರಿ (ನಾ).=ಗಾಯತ್ರಿ[1] : ಸುರಸರಗಾಯಮುಕಾನಿಚಯ ಸಂಗತ ಮಂಗಳ ಗೀತವಾದದಿಂ (ಕೆಂದ್ರಪು. ೦೨-೦೭). [ಸಂ. ಗಾಯತ್ರಾ]

ಗಾಯಿಗ (ನಾ). ದನಕಾಯುವವನು ; ಗೋವಳ ; ಗೊಲ್ಲ : ಕುಲುವರ ಗಾಯಿಗ ಹೊರವಯ್ಯಂ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೋದ (ಎಳ. VIII, ಸೂಕರ. ೪೪೮-೩ ; ೪೭೩). [ಗಾಯಿ + – ಗ್ಗ]

ಗಾಯಿಗೋವಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀವಾಸುದೇವಮಹಾ ಪ್ರಧಾನಂ ಗಾಯಿಗೋವಾಳ ಗಣ್ಣಬೆಂದಾರ ಮಣ್ಣಳಿಕ ಜೂಬು ಸೋಮಯ ದಣ್ಣಾಯರ (ಚಿಕ್ಕ. XIV, ಬಾಂಧ್ಯ. ೩೦-೩೬ ; ೧೨೬١). 'ಗಾಯಗೋವಳ' ಪರಾ
[ಗಾಯಿ + ಗೋವಾಳ್ (<ಗೋವಳ)]

ಗಾಯಿನಿ (ನಾ).=ಗಾಯಕಿ : ಮಂಗಳಕಾಕರವಮುಂ ಮಂಗಳ ಗಾಯಿನಿಯ ಗೀತರವಮುಂ . . . ಇತ್ತಿವ್ವಳ ಸುಖ ಪ್ರಮೋದವನಾಗಲ್ (ಪಂಚಾಮಿ. ೬-೮೨) ; ಅವಿವಾಹನಾಯಕಂ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದಂ ಗಾಯಿನಿಯರ ಮಂಪಾಳ್ವುವಂ (ಪುಣ್ಯಪು. ೦೬-೨೬). [ಸಂ. ಗಾಯನೀ]

ಗಾಯಿಲೆ (ನಾ). ಪೀಡೆಗೊಳಗಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದವನು : ಲೋಭಗುಂಬಣಿಯರ್ ಗಾಯಿಲೆಯಪ್ಪ ಮಕ್ಕಳಕೋವರಿಯೊಳ್ ನುಂಕೆ ಪಡಿಗೆತ್ತು, ಪೊಡಕೆಟ್ಟಂ ಕಟ್ಟ ಮುಸಿಂಕಟ್ಟು ಕಿಳ್ಳರಿಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ಪ). [<ಪ್ರಾ. ಗಹಿಲ. / ಸಂ. ಗ್ರಹಿಲ]

-ಗಾರ 'ಕಾಱ' ನೋಡಿ.

ಗಾರಗೆ 'ಗಾರಿಗೆ[1]' ನೋಡಿ.

ಗಾರಣ (ನಾ). ೧. ಅವಮಾದ ಹೊರಿಸುವುದು ; ದೂರು : "ಗಾರಣಂ= ದೂಱು" (ಕವಿಪ. ಪರಿ. ೩) ; "ಗಾರಣಮೆ ದೂಱು" (ಕಬ್ಬಾಗಾ. ೩೭). ೨. ಇತರರ ದೋಷವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು : "ದೋಷಲೆಂದುಂ ಗಾರಣಮೆಂದುಂ ಪರವಡಿಯಂದುಂ ಪ್ರಕಟಂ" (ಕಬ್ಬಾಗಾ. ೩೭-೪೭೮). [ಸಂ.]

ಗಾರಣಿ 'ಕಾರಣಿ[1]' ನೋಡಿ.

ಗಾರಪಾಟಿ (ನಾ). ಒಂದುಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಪಡುವಣ್ಣಾಸೀಮೆ ತಣ್ಣೀರ್ಗಾರಪಾಟಿ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣಾಸೀಮೆ ನೆಯ್ದಲ್ಗೆಱೆಯಾ ವಿಜಿ (ಅಣ. ೩೩೩, ೫೯-೦೩ ; ಸು. ೬೩೮ ಪ). [?]

ಗಾರವೆ (ನಾ). ಗರ್ವ ; ಆಹಂಕಾರ. 'ಶ್ರಿಗಾರವ' ಪರಾ.
[<ಪ್ರಾ. ಗಾರವ./ಸಂ. ಗೌರವ]

ಗಾರವ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಮುಂದೆಕಲಾ ಕಾಳೆ ಗದುರ್ ಗಾರವರಾಳ್ ಅವಧೀರರಾ ಮಗನ್ ಜಾತಗುದ್ದಿಯರುರುಮ್ . . . ಆನ್ಸಿಂದು ಸತ್ಯರ್ (ಎಳ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೪೦-೨ ; ಸು. ೨೦೩). [?]

ಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ತೆಂಡಸೆ ಬೆಮಟ : "ಲಾಳಿ ತಂಡಸಂ ಗಾರಿ [ಬಾಣಾ. ೪೪] ಕಾಮ್ಯಂ" (ಮಾಂಗಿಣ. ೦೦೩-೮). [<ಸಂ. ಗಾಙಿಕಾ ?]

ಗಾರಿಗೆ[1], ಗಾರಗೆ, ಘಾರಿಗೆ (ನಾ). ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ : ನಾಡಿರುಚಿವೆರಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ ಚಿಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆ ಪೂರಿಗೆ ಮೊದಲಾರ್ದರ್ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಮಂ (ಪಜಿಪಾಮ್ಯ. ೦-೦೪೭); ಹೊರಬಿಯ ಮಂಡಗೆಗಳ್ಳೊಟ್ಟಿಲಂಗಳಲ್ಲಿ ಗಾರಿಗೆಯ ಅಳಸುಗಳ ಕಿತ್ತಜ್ಞಾಕಳ್ಳಲ್ಲಿ (ಜಪಿ. ೭-೪) ; ಜೇನುನಸ್ಸಕ್ಕರೆ ಕ್ಷೀರರಸವಪ್ಪ ಘೇಣೆ ಸುಖಿನಂಂಡೆ ವಡೆ ಗಾರಿಗೆಯ . . . ಬಡಿಸಿದೊಡಿಲಿದು (ಪೋಡಕ. ೭-೩೫) ; ಗಾರಿಗೆ ಚಿಕ್ಕುಲಿ ಮಂಡಿಗೆ ಪೂರಿಗೆ . . . ಮಹಾರಂಬಿಯಂತ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಮಂ ಸಮೆದರ್ (ಪ್ರಪಿ. ೭೭-೨೬). **ಗಾರಿಗೆ:** ಹೂರಗೆಯ ಗಾರಗೆಯನಪ್ಪೆಯ ಸುಪ್ಪೂರವದ ಲಡ್ಡುಗೆಯ (೦೦೫ಪ. ೦-೯). **ಘಾರಿಗೆ :** ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ– ಘಟಿಯಿಂ, ಘಾಟಿಗೆ (ಘಾರಿಗೆ) (ಕವಿರಾ. ೦೩ ಪ್ರಕೃ.) ; ಘಾರಿಗೆ ಪಾಯಸ ಕಾಯು ಮೇಲೋಗರ (ಪಚಾಂಪ್ರ. ೫-೨೨೬); ಸಜ್ಜಿಗೆಯ ನೆಯಿಂಕ್ಕೆ ಕುಟ್ಟಿ . . . ಒಂದು ಒಡ್ಡೆವಾಡೆಯಂಬಲಿ ಘಾರಿಗೆಯ ಹಾಗೆ ತಟ್ಟಿ ಗೇಣಗಲವಾದರೆ ನಡುವೆ ಗುಳಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು (ಘೀಪಾಸೂ. ೨೦).
[ದೇಶ ತುಳು. ಗಾರಿಗೆ ; ಕೆಲು. ಘಾರಿ. / ಪ್ರಾ. ಘಾರಿಯಾ. / ಮರಾ. ಘಾರಗಾ]

ಗಾರಿಗೆ[2] 'ಕಾರಿಗೆ' ನೋಡಿ.

ಗಾರಿಗೆಕಳಲೆ 'ಗಾರಿಗೆಗೆಲೆ' ನೋಡಿ.

ಗಾರಿಗೆಗಳಲೆ. ಗಾರಿಗೆಕಳಲೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಕಳಲೆಯನ್ನು ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು ; ಕಳಲೆಯ ಗಾರಿಗೆ ; ಬೆರಲ ದಪ್ಪದೊಳು ಬಟ್ಟಾಕಾರಿ :ಕಳಲೆಯನ್ನುತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಪರಿಮಳವನಿಕ್ಕಿ ವೆಗ್ಗನೆಸಲವು ಗಾರಿಗೆಗಳ್[ಪಾಕಾ. ಕಳ]ದೆಯೆಂಬ ಹೆಸರಾದುವು (ಸೂಪಕಾ. ೬-೩). **ಗಾರಿಗೆಕಳಲೆ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ವಾಕ್ಯಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಗಾರಿಗೆ + ಕಳಲೆ (<ಕಱಲೆ)]

ಗಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಡಗೆಯಂತೆ ಕರಿ. ೨. ಬಿಗ್ಗರಣಿಹಾಕು : (೩).
[<ಕಱಿಸು.]

ಗಾರು 'ಗಾಱು' ನೋಡಿ.

ಗಾರುಗಲ್ಲು (ನಾ). ನಯವಿಲ್ಲದ ಕಲ್ಲು : ಒರಟುಗಲ್ಲು ; ಗೋರ್ಕಲ್ಲು : ನೀರೊಂ ನೆಳಲೊಂ ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿದೆ ? ಗಾರುಗಲ್ಲಿನ ದಾರಿಯಂ (ಪಚಾಂಪ್ರ. ೬೯).
[ಗಾರು (<ಗಾಱು) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್[3])]

ಗಾರುಗಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ: ತಾರೆಗಳ ರೂಪಳಿ ವುತಿರ್ದವು ಗಾರುಗಾರೆನುತಿರಲು ಖಗಗಳು (ಕರಿಕ. ೧೨೦-೫).

ಗಾರುಗೆಡು 'ಗಾಱುಂಗೆಡು' ನೋ.

ಗಾರುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡಿಸು; ಸಂಕಟಗೊಳಿಸು: ನಾರಿಯಳ ನಾನೋಪಚಾರದಿಂ ಕರತಂದು ಗಾರುಗೊಳಿಸಲು ದೋಷಿ ದುರ್ಗತಿಯ ಭಾಸಂ (ವಚಪೋ. ೯-೦೮); ವಿಚಿತ್ರ ವಿಮುಖತೆಯೇಕೆ ತೋರುತಿರುವೆ, ಭಕ್ತರನು ಇಂತೇಕೆ ಗಾರುಗೊಳಿಸುತಿಹೆ! (ವಿಸೀಗೀ. ೯೬-೦೨).

[ಗಾರು (<ಗಾಱು) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾರುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಸೆಪಡು; ಸಂಕಟಗೊಳ್ಳು; ಪರಿತಪಿಸು: ಅಗಲಿಕೆಯ ನೋವಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಗಾರುಗೊಂಡಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೭೮). 'ಗಾರುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಗಾರು (<ಗಾಱು) + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗಾರುಡ (ನಾ). ೧. ಗರುಡನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು, — ಸೇರಿದುದು. ೨. ಗರುಡಮಂತ್ರ; ಹಾವುಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂತ್ರ, — ವಿದ್ಯೆ: ಸೌಂದರಿಮಹಾದೇವಿ ನುಡಿದ ನುಡಿಗಳಂ ಕೊಟ್ಟೆವಾವು ಗಾರುಡಮಂ ಕೇಳದಂತೆ ಕೇಳದಿರೆ ಬೇಸತ್ತು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೦೨); ಮೇದರೊಳಲ್ಲದೆ ವಂಶಚ್ಛೇದಂ ಗಾರುಡದೊಳಲ್ಲದಹಿತತ್ತ್ವಂ . . . ಇಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಶಾಪ್ಯಸಾ. ೯೯). ೩. ಗರುಡಮಂತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಹಾವಾಡಿಗ: ಹಾವು ಸಾಯದು ಕೋಲು ಮುಱಿಯದು ಹಾವು ಹೋಹ ಪರಿ ಇನ್ನೆಂತಯ್ಯಾ ಅದು ಗಾರುಡಂಗಲ್ಲದೆ ಗಾವಿಲಗಂಜದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೦೯-೪೩೩). ೪. ಕಣ್ಕಟ್ಟು; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ: ಹೋರಬೇಡಿದಱೊಡನೆ ಶಸ್ತ್ರದ ಗಾರುಡವು ಗರ್ವಿಸದು (ತೊರರಾ. ೫-೬-೪೪); ಅನಂತಕಾಲ ಎನ್ನ ಒಡಲ ಮಱೆಯೊಳಗೆ ಅಡಗಿರ್ದು ಎನಗೆ ಕಾಣಿಸದೆ ಇದ್ದುದು ಇದೇನು ನಿಮ್ಮ ಗಾರುಡವಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೪-೫); ಇನ್ನು ಪಲ ತೆರನಾದ ಗಾರುಡವನ್ನು ತೋರಿಸಿ . . . ಹೆಣನೆದ್ದು ನಡೆವುದ ತೋರಿದನು ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೫೯-೪೪). ೫. ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ: ಆತನೊಂದಿನದೋಲಗದೊಳನುವಾತ ಸಮಯದಿ ಬಂದ ಗಾರುಡನೋರ್ವನೆದುರಿನಲಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೪೦-೦೪). ೬.=ಗಾರುಡಮಣಿ: ಪರಿಪೂರ್ಣೋಜ್ವಲ ಚಂದ್ರಬಿಂಬರುಚಿಯಿಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾಪುಷ್ಪ ದಂತರೆನಲ್ ಗಾರುಡ ನೀಲ ಶೋಣಮಣಿ ಹೇಮಚ್ಛಾಯೆಯಿಂದಿರ್ಪ ತಿರ್ಬರೆನಲ್ (ಅದಿಪು. ೧೬-೫). ೭.=ಗಾರುಡಪುರಾಣ: ವಿಷ್ಣು, ಭಾಗವತ, ನಾರದ, ಗಾರುಡ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪುರಾಣಗಳು ವೈಷ್ಣವಗಳು (ಭಾರದ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಗಾರುಡಕ (ನಾ). ವಂಚನೆ; ಮೋಸ; ಕಪಟ: ಜಾತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬಣಗು ಜನ ರಣಕಾತು ನಿಲುವರೆ ಗಾರುಡಕದಲಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೦-೫೧). [ಸಂ.]

ಗಾರುಡಕರ್ಮ (ನಾ). ಗರುಡಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹಾವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು; ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ,- ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು: ಪನ್ನಗಂಗಳು ಮೇಲೆ ಗಾರುಡಕರ್ಮದಿಂದಂ ನುಡಿಯಲಱಿಯದಡೆ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೯).

[ಗಾರುಡ + ಕರ್ಮ]

ಗಾರುಡಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮಾಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು: ಕೆಟ್ಟೆನೆನುತಲಿ ಬಸವ ಗಾರುಡಗೊಟ್ಟು ಬಹುರೂಪಾದ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೦೦೪-೬೦). [ಗಾರುಡ + ಕೊಡು$_1$]

ಗಾರುಡತನ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಮಾಯಾವಿತನ: "ಮಾಯೆ=ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಗಾರುಡತನ, ಸುಳ್ಳು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೫೫).

[ಗಾರುಡ + – ತನ]

ಗಾರುಡಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರುಡಪುರಾಣ: ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ . . . ಗಾರುಡಪುರಾಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ; ಪುರಾಣ (ವಿವೇಳ. ೬). [ಗಾರುಡ + ಪುರಾಣ]

ಗಾರುಡಮಂತ್ರ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೂ ಅದರ ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮಂತ್ರ: ಗಾರುಡಮಂತ್ರೌಷಧಿಗಳ ಕಾರಣದಿಂ ಬಂದುದಲ್ತು ಮಜ್ಜೀವಂ (ದಶಕು. ೯-೦೦೫); ಗಾರುಡಮಂತ್ರ ಸಿದ್ಧನುದಾತ್ತನೊಬ್ಬನು ಬಂದಕಟಕಟೆನುತ್ತ ಮಱುಗುತ ಸರ್ಪದಷ್ಟದ ಭಾವಮಂ ನೋಡಿ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೪).

[ಗಾರುಡ + ಮಂತ್ರ]

ಗಾರುಡಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಾಪಹಾರಕ ರತ್ನ. ೨. ಪಚ್ಚೆ; ಮರಕತ: ಘನದೂರ್ವಾಸಕ್ತಿಯಂ ಗಾರುಡಮಣಿರುಚಿಯೊಳ್ ದಾವವಿಭ್ರಾಂತಿಯಂ ಕಾಂಚನಭಿತ್ತಿವ್ರಾತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೧೪೭); ಗಾರುಡಮಣಿರಚಿತ ಚತುರ್ದ್ವಾರಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೬೪). [ಗಾರುಡ + ಮಣಿ$_3$]

ಗಾರುಡರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗರುಡಮಣಿಯಿಂದ ಒದಗುವಂಥ ರಕ್ಷಣೆ; ಬಲವಾದ ರಕ್ಷೆ: ಅಭಯ ಗಾರುಡರಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲಿ; ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸಂಪಗೆಯ ಕಂಪೊಗೆವ ಮೋಹಬೇಲಿ (ನಡಬಂ. ೪೦).

[ಗಾರುಡ + ರಕ್ಷೆ]

ಗಾರುಡವಾದಿ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿಗ: ಗಾರುಡವಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕರು ತವೆ ನಿವೃತ್ಯಾದಿಗಳ ತತ್ವಂಗಳಲಿ ತಾವಿರುತಿಹರು (ಗಗಶಾ. ೮-೬೬).

[ಸಂ. ಗಾರುಡವಾದಿನ್]

ಗಾರುಡವಿದ್ಯ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿ ೨: ಚರಿಪ ಜಾತಿಯ ತೋರಿಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಿರುವ ದಾಗಾ ಶಿವಗೆ ದೋಷೆಂಬರಿಗೆ ದೋಷೇಂ ತೋರೆ ಗಾರುಡವಿದ್ಯದಿಂ ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೫೯-೪೩). [ಗಾರುಡ + ವಿದ್ಯ]

ಗಾರುಡಶಿಲೀಮುಖ (ನಾ). ಗರುಡಾಸ್ತ್ರ: ಬೀಭತ್ಸು ತುಡುಕಿದಂ ಮುಳಿದವಂ ಗರಳವಿಶಿಖವನುಗಿದನಾ ನರಂ ಗಾರುಡಶಿಲೀಮುಖವನು (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೩-೦೫). [ಗಾರುಡ + ಶಿಲೀಮುಖ]

ಗಾರುಡಿ (ನಾ). ೧. ಗರುಡಸಂಬಂಧವಾದ ವಿದ್ಯೆ; ಸರ್ಪವಶೀಕರಣ ವಿದ್ಯೆ. ೨ ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ: ಸೌಂದರ್ಯದ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಅದರ ಗಾರುಡಿಯನ್ನು . . . ವೇದದ ಋಷಿ ಗುರುತಿಸಿ ಹಾಡಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು (ಸೌಂದಸ. ೯೫); ಯಾವ ಗಾರುಡಿಯಿಂದಲೊ . . . ಭಟ್ಟರ ನಿಜವಾದ ಇಂಗಿತ ಕಂಡುಕೊಂಡಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೫೮); ನುಡಿಯ ಗಾರುಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಯಾವದೋ ಒಂದು ಸೆಳೆತವಿದೆ (ಶರೀಫ. I ಪೊದಲಮಾತು). [ಸಂ. ಗಾರುಡೀ]

ಗಾರುಡಿಕ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿಗ ೨. [ಸಂ.]

ಗಾರುಡಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಹಾವು ಹಿಡಿಯುವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತಿರುವವನು. ೨. ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಗುಣಪಡಿಸುವವನು; ವಿಷವೈದ್ಯ: "ವಿಷವೈದ್ಯೋ ಜಾಂಗುಲಿಕಃ ಈ ೨ ಗಾರುಡಿಗನ ಹೆಸರು" (ನಾಜಿರಾ. ೯೯); ಗರುಡನಾಭಿಯೆಂಬ ಗಾರುಡಿಗಂ ತತ್ಕನ್ಯಕೆಯಾಯುಷ್ಯಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೮ ಪ); ನಾಗಮತಮಂತ್ರದಿಂದಾನಾಗಳ್ ವಿಷಮಂ ನಿರಂತರಂ ಸ್ತೋಭಿಸಿ ನಾನಾಗಾರುಡಿಗರ್ಗಸದಳಮಾಗಲ್ ಮಾಟ್ಪಿಂ (ದಶಕು. ೯-೯೩); ಒಡಲೆಂಬ ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ನುಡಿವ ನಾಲಿಗೆ ಸರ್ಪ ಕಡುರೋಷವೆಂಬ ವಿಷವೇಱೆ ಸಮಂತೆ ಗಾರುಡಿಗನಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೦೪). ೩. ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ: ಮುಂದಿನ ಆಟ ಗಾರುಡಿಗರದು (ಶಾಲಿಮ. ೦೨೦).

[ಗಾರುಡ + – ಇಗ]

ಗಾರುಡಿಗತನ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿ ೧: ಪಣದಾಸೆಗೆ ಈ ಹಸುವನಾಡಿಸಿ ಬೇಡಿಸಿ ಕೂಡಿಸುವ ಗಾರುಡಿಗತನಮಂ ಕಂಡೊರೆದ ಜೋಗಿಯೆ ಜಾಣಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೫-೬). [ಗಾರುಡಿಗ + – ತನ]

ಗಾರುಡಿಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಗಾರುಡವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವಳು ; ಮಂತ್ರವಾದಿನಿ : "ಯಕ್ಷಿಣೀ–ಗಾರುಡಿಗಿತ್ತಿ" (ಶಾಶಕ್ಷ. ೨೭೨).

[ಗಾರುಡಿಗ + – ಇತ್ತಿ]

ಗಾರುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾವಿನ ವಿಷ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಮಂತ್ರಹಾಕು : ನಭವಂ ವಿಷಂ ಮುಟ್ಟಿತೆಂದು ಗಾರುಡಿಪಂತೆ (ರುದ್ರರ. ದೇ. ೨೦೮-೯). ೨. ಮಂಕು ಕವಿಸು ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನುಡಿಯನಡಗಿಸು ಕೋಕಿಲನ ಗಾರುಡಿಸು ವಿಷಯವಿಷಾಹಿಯನು (ತೊರರಾ. ೩-೪-೧೮). ೩. ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡು : ಬಳಿಕವರು ಭೀಮನ ಕರೆದು ಗಾರುಡಿಸೆ ಕೇಳುವನು ಹೈಯೆಂದು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೬-೫).

[ಗಾರುಡ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾರುಡೌಷಧ (ನಾ). ಗಾರುಡಿಗನ ಔಷಧಿ ; ಸರ್ವವಿಷಹರವಾದ ಮೂಲಿಕೆ : ಗಾರುಡೌಷಧ ಮಂತ್ರತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಪರಮಮೃತ್ಯುವದುಳಿಯೆ ತದ್ವಿಷ ಪರಿಹರಿಸುವುದು (ಬಸಪು. ೪೬-೨೭). [ಗಾರುಡ + ಔಷಧ]

ಗಾರುಧ್ವನಿ (ನಾ). (ಕೂಗಿಕೂಗಿ) ಒಣಗಿಹೋದ ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಕ್ಷೀಣರವ : ಮಗುವಿನ ಗಾರುಧ್ವನಿ ಮುಟ್ಟಿದುದು ಸುಬ್ಬುವಿನ ಕಿವಿಗೆ (ಅವತಂ. ೨೨೦).

[ಗಾರು (<ಗಾಱು) + ಧ್ವನಿ]

ಗಾರುಬೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ಉಷ್ಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ; ಸೆಕೆಗುಳ್ಳೆ : ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಗಾರುಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಾರು (<ಗಾಱು) + ಬೊಕ್ಕೆ$_1$]

ಗಾರುಹಪತ್ಯ (ನಾ). = ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ : ಅರುಹಂತಂ, ಗಾರುಹಪತ್ಯಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೦೦೮ ಉದಾ) ; ಆಹವನೀಯ ಗಾರುಹಪತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣವಾಯು ಸಖರಾದರು ತ್ರಿವೇಣುಕವಾ ರಥಾಗ್ರದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೭-೪).

[<ಸಂ. ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ]

ಗಾರುಹಸ್ತ (ನಾ). ಸಂಸಾರಿ ; ಗೃಹಸ್ಥ : ಗಾರುಹಸ್ತರೆನಿಸಿ ಶರಣರ್ಗರ್ಥ ವನ್ನವೀಯದವರ ಕಾಲು ಕಯ್ಯನಗಚಿ ತೋರಣದೊಳು ಕಟ್ಟಿ ಸೀಳಿ ನರರ ನಾಱಿಸುವರು (ಸಾನಂಚ. ೬-೦೪೭ ರಗಳೆ). [<ಸಂ. ಗೃಹಸ್ಥ]

ಗಾರುಹಸ್ತ್ಯ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ ; ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ : ಬಂಧುರದ ಧನವನು ಗಾರುಹಸ್ತ್ಯದ ಪರಮಧರ್ಮವನಾವ ಬಯಸುವನು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೩-೩೪). [<ಸಂ. ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ]

ಗಾರೆ$_1$ (ನಾ). ಸುಣ್ಣ ಹಾಗೂ ಮರಳನ್ನು ಕಲಸಿ ಅರೆದು ತಯಾರಿಸಿ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಿಶ್ರಣ ; ಗಚ್ಚು : ಗಾರೆಯನು ಹಾಕಿಸಿ ಚೆಂನಾಗಿ ಕಟಿಸಿ ಜೀರ್ಣೋಧಾರವ ಮಾಡಿದ (ಸೌಇಇ. IX–II, ೩೨೨-೧೭ ; 1527) ; ಗಾರೆಗೊದವಿಸಿದ ಹೊಸಸುಣ್ಣವೆಂತೆನಲು ಕೇಳೈ ರಾಯ ಶಂಭುಗರ್ಪಿಸಿದ ಪಾಲುಂಬೋನದೋರೆಗೆ (ವೀಶೈಪು. ೮-೪-೨೦) ; ಗೋಪುರದ ಭಾರವನು ಗಾರೆಯ ರೂಪುದೋಱಿದ ಪ್ರತಿಮೆಯಂದದಿ ಈ ಪರಿಯ ಸಂಸಾರಭಾರವನಾರು ತಾಳುವರು (ಹರಿಸಾ. ೮೨) ; ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆ ತೇಗ ತಾರ್ಸಿ ಸೆಜ್ಜೆ ಸಿಮೆಂಟು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ನನಗಿಲ್ಲ (ಜೆಂಗೂಲಿ. ೨). 'ವಜ್ರಗಾರೆ' ಪರಾ.

ಗಾರೆಯ ಚಕ್ರ=ಗಚ್ಚು ಅರೆಯುವ ಗಾಲಿ : ಗಾರೆಯ ಚಕ್ರದಂತೆ ಉರುಳಿಕೊಂಡು ಭೂಮಿಯು ಸೂರ್ಯಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿದ್ದರೆ . . . ಆಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೪೫).

[ದೇಶಿ ತಮಿ. ಕಾರೈ ; ತುಳು. ಗಾರೆ ; ತೆಲು. ಗಾರ]

ಗಾರೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಇಂಗುಳದ ಗಿಡ; "ಇಂಗುದೀ. ತಾಪಸತರುಃ - ೨ ಗಾರೇಗಿಡ ; ಇಂಗಳದ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭).

[ದೇಶಿ. ತೆಲು. ಗಾರ]

ಗಾರೆಕಲ್ಲು (ನಾ). ಗಾರೆಯನ್ನು ನುಣುಪುಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು : ನುಣುಪಾದ ಗಾರೆಕಲ್ಲು (ರೂಢಿ). [ಗಾರೆ$_1$ + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ಗಾರೆಕೆಲಸ (ನಾ). ಗಾರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ; ಗಾರೆಯನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು : ಮನೆಗೆ ಗಾರೆಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಗಾರೆಕೆಲಸದವ=ಗಾರೆಕೆಲಸಮಾಡುವವನು : ಬಡಗಿಯರು ಕಾಮಾಟಿಯರು ಗಾರೆಕೆಲಸದವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೫-೧೬). [ಗಾರೆ$_1$ + ಕೆಲಸ]

ಗಾರೆಗಾರ (ನಾ). ಗಚ್ಚುಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : ಒಳ್ಳೆಯ ಗಾರೆಗಾರರಿಲ್ಲದೆ ಮನೆಯ ಕೆಲಸ ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಾರೆ$_1$ + – ಕಾರ್$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ಗಾರೆಮಣೆ (ನಾ). ಗಾರೆಯನ್ನು ಗೋಡೆಗೆ ಬಳಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕವಾಗಿರುವ, ಹಿಡಿಯುಳ್ಳ ಮಣೆ ; ಚಕ್ಕೆ : "ಗಾರೆಕೆಲಸದವನ, ಹಿಡಿಯಿರುವ ಚೌಕಹಲಗೆ : ಗಾರೆಮಣೆ" (Hawk. ಇಂಕನಿ).

[ಗಾರೆ$_1$ + ಮಣೆ]

ಗಾರ್ದಪ (ನಾ).=ಗಾರ್ದಭ : ಅದನುಪೇಕ್ಷೆಗೆಯ್ದಿಪ್ಪ ಪ್ರಭುವುಂ ಪ್ರಜೆಗಳುಂ ಮೂಲಿಗನುಂ ಸ್ವಾನ ಗಾರ್ದ್ದಪ ಚಾಂಡಳರು . . . ಪಾತಕಕ್ಕೆ ಸಲ್ವರು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೧-೩೬ ; 1077).

[P ಇದು 'ಗಾರ್ದಭ'ದ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಗಾರ್ದಭ (ನಾ). ಕತ್ತೆ ; ರಾಸಭ : ಶುನಕ ಗಾ[ಪಾಕಾಂ. ಗ]ರ್ದಭ ಕೀರ ದರ್ದುಗ ವನಚರೋಷ್ಟ್ರ ಕುರಂಗ (ಬಸಪು. ೫೭-೭೩) ; ಕೃಶಾನುವಿನ ಗಾರ್ದಭನ ವೃಷಭನ ಶಿಂಶುಮಾರಕನ . . . ಗುಣವಾ ನರೇಂದ್ರನೊಳಿರಲು ಬೇಹುದು ಭೂಪ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೩-೧೦೯). [ಸಂ.]

ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶರೀರ ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ಯಾಹವನೀಯವೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಗ್ನಿತ್ರಯಗಳೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೫-೧೬ ಪ) ; ಆ ವೇದಿಯ ಯಥೋಚಿತಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ ಸುಕೃತವನಿತಾಪತ್ಯಮೆನಿಪ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮುಮಂ . . . ತೋಱಿ (ಜಗವಿ. ೦೭-೭ ಪ) ; ಬಳಿಕ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವು ಪೃಥಿವಿ, ಅಗ್ನಿ, ಅನ್ನ, ಆದಿತ್ಯ–ಇವು ನನ್ನ ತನುಗಳು, ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪುರುಷನೇ ನಾನು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೨೯೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವಿವಾಹಾನಂತರ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ ; ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ; ಎಲ್ಲವೂ ಯೌವನದ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯದ ಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಮನೋನಂ. ೨೩೫) ; ಅವನು ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನಡೆದರೆ ಅರ್ಹನಾಗುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ೮೯). [ಸಂ.]

ಗಾರ್ಹಿಡಕ್ಕೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಗಾರ್ಹಿಡಕ್ಕೆ ಎಡಡಕ್ಕೆ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱಿಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [?]

ಗಾಲ (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವುದು ; ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. ೨. ಸೋರುವುದು ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವುದು. ೩. ಸೋಸುವುದು. 'ವಸ್ತ್ರಗಾಲ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಗಾಲವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಲೋಧ್ರ : "ಗಾಲವಃ . . . ಮಾರ್ಜನಃ –೬ ಲೋಧ್ರಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೪). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ವಾಮದೇವಾತ್ರಿ ಗಾಲವ ಗುರುವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಂ ಕರೆಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೩). [ಸಂ.]

ಗಾಲಿ, ಘಾಲಿ (ನಾ). ಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಗಳ ಚಲನೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನವಾದ ಭಾಗ; ಚಕ್ರ; ರಥಾಂಗ: "ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ—ಈ ೨ ಗಾಲಿ" (ಹರಿವಂಶ. ೭೩-೨೯ಎ); "ಗಾಲಿ ಚಕ್ರಂ ರಥಾಂಗವೆನಿಸ್ಕುಂ" (ಪು ಂ ಗ ಣ. ೪೪-೨೪); ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಲ್ಲಿಂದಿಂಗಳ್ಗೊಳ್ ರಥದೊಂದು ಗಾಲಿಯಂ ಸವೆಯಿಸಿ ತಂದು ತೋಳಿರ್ದೊಡೆ (ಪಡ್ಡಾ. ೧೪೭-೧೦); ಬಲವಂತಂ ಮಾರುತಿ ಗಡ ಮಹಾರಥಂ ಮಾರುತಿಯುಂ ತದ್ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ್ ದೊಡ್ಡಿದುವೇ (ಗ ದ ಯು. ೩-೫೫); ಒಂದೆ ಗಾಲಿಯೊಳ್ ರಥಮಂ ನಡೆಯಿಸುವೆನೆಂಬ ನೀಲ್ಲದೆ ಕೂಬನಡುವೆನೆಂಬ . . . ಪೆರ್ಗಾವಿಲನಂ ಪೊಲ್ಲಮಂ (ದರ್ಮಾಖ್ಯ. ೩-೧೦೬); ಶಿಥಿಲವಾದುವು ಗಾಲಿಗಳು ಬಳ ರಥಿರೀತನ ಬಿಟ್ಟು ಹಾಯ್ದುರು (ಶಬ್ದಾಳ. ೩-೨೩). **ಘಾಲಿ**: "ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ—ಈ ೨ ಘಾಲಿ" (ಜಾತಿಲಿಂ. ೧೩೪).

ಗಾಲಿಯುಗದಬಕ್ಕಿ = ಗಾಲಿವಕ್ಕಿ: ಬಲು ಸ್ಥೂಲ ಕುಚಯುಗಗಳಿಗೆ ಸಂದರಗಾಲಿಯಂಗದವಕ್ಕಿಗಳು ನಿಜವಾಗಿ ಪೋಲುವವು (ರ ಘು ವಂ. ೦೯೩-೬೭). [ದೇಶ ತದ್ಭವ. ಕಾಲಿ: ತುಳು. ಗಾಲಿ]

ಗಾಲಿಕುರ್ಚಿ (ನಾ). ಗಾಲಿಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ, ನೂಕಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಕುರ್ಚಿ: ರೋಗಿಗಳನ್ನು ಆಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗಾಲಿಗಳುಳ್ಳ ಕುರ್ಚಿ: ಗಾಲಿ ಕುರ್ಚಿ (Bath-chair. ೨೦೯೩). [ಗಾಲಿ + ಕುರ್ಚಿ]

ಗಾಲಿಪಲ್ಲ (ನಾ). ಗಾಲಿಯ ಹಲ್ಲು; ಆರೆ; ಚಕ್ರಾರ: ದಿನದಿನಕೆ ಬದಲಿಸುವ ಭಾಗ್ಯವಿಹವೆಂದು ಗಾಲಿವಲ್ಲ-ಕೋಳವೊಲಿರ್ಕುಂ (ಶ್ರ ಪ್ರ ಪ್ರ. ೩).
[ಗಾಲಿ + ಪಲ್ಲ]

ಗಾಲಿವಂಟಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ; ಗಾಲಿಯ ಆಕಾರದ ಒಂಟಿ: ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಲಿವಂಟಿ, ವಂಟಿಗಳ ಭಾರದಿಂದಾಗಿ ತೂತುಗಳು ಇಳಿದಿವೆ (ಪ್ರಶಾಪ್ರ. ೮). [ಗಾಲಿ + ವಂಟಿ]

ಗಾಲಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ; ಚಕ್ರವಾಕ; ರಥಾಂಗ: "ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಗಾಲಿವಕ್ಕಿಯಂತಲ್ಲೆ" (ಕಣ್ಣಗಿ. ೬೨); ಆಜಿಕಬ್ಬುಳ್ಳರಲೆ ನೀಳನೈದಲ್ ವಂಜುಗಿ ಹೆಜ್ಜಾರೆ ಗಾಲಿವಕ್ಕಿಗಳ್ (ಅಜ್ಜದೇ. ೪-೦೦).
[ಗಾಲಿ + ವಕ್ಕಿ$_{1}$]

ಗಾಲೀಚ, ಗಾಲೀಚೆ (ನಾ). (ಉಪ) ಚಿತ್ರರಂಜಿತವಾದ ಜಮಖಾನ: ಮೇಲೆ ಸುರಿದ ಸಾಂದ್ರುತೆರಣಗಳು . . . ರೇಸಿಮೆಯ ಪಟದ ಮೇಲೆ ಇರಾಣದ ಗಾಲೀಚಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ರಶ್ಮಿಕ್ಷ. ೨೬೪). **ಗಾಲೀಚೆ**: ತೋಟದಲ್ಲಿ ಸಪಾಟನೆಲದ ಮೇಲೆ ಯಾವತ್ತು ಕಡೆಗೆ ಜಿಪ್ಪ ಹಸರು ಗಾಲೀಚೆಗಳನ್ನು ಪಸರಿಸಿ . . . ಕಾಲದಾರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಅಶ್ವಮೇ. ೪೪).
[←ಪಾರ. ಗಾಲೀಚಹ್ ; ಹಿಂ. ಗಲೀಚಾ ; ಮರಾ. ಗಾಲೀಚಾ]

ಗಾಲೀಚೆ 'ಗಾಲೀಚ' ನೋ.

ಗಾಲು 'ಗಾಲಿ' ನೋ.

ಗಾಲುಮೇಲು 'ಗಾಳುಮೇಳು' ನೋ.

ಗಾಳ್ಮೇಲು 'ಗಾಳುಮೇಳು' ನೋ.

ಗಾವ 'ಗಾಮ' ನೋ.

ಗಾವಕಾರ (ನಾ). ಗೌಡ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ. 'ಗಾವಕಾರಿಕೆ' ಪರಾ.
[ಗಾವ (<ಗಾಮ) + – ಕಾರ$_{1}$ (< – ಕಾಱ)]

ಗಾವಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನಿಕೆ; ಗೌಡಿಕೆ; ಪಟೇಲಿಕೆ: ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಗೋತ್ರದವಂಗ ಸರ್ವಕೆಲಸರಲು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಗಾವಕಾರಿಕೆ ಬಱೂರ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನು . . . ಗ್ರಾಮಾನುಮತದಿಂದಾ ರಾಜರು ಕೊಟ್ಟರು (ಅಶ. XXVII, ೨೮-೬೭ ; ೧೨೬೪). [ಗಾವಕಾರ + – ಇಕೆ]

ಗಾವಕೋಸು (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮೂಲೆ; ಊರಿನ ಒಂದು ಕೋಡು: ಗೆಂಬ್ಬುರದ ನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಊರ ಹೊರಗೆ ಗಾವಕೋಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡತೆಗ್ಗನ್ನು ತೆಗೆದು (ಶ್ರಪ್ರಪ್ರ. ೪೩).
[ಗಾವ (<ಗಾಮ) + ಕೋಸು$_{3}$]

ಗಾವಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗಾವಗ ಅರಸ ಬೆಳ್ಳಿಯಂಬ ದಯ ಗೆಯ್ದು ಆಳುತ್ತಿರ್ದಲ್ಲಿ (ಅಶ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೦೩-೦೫ ; ೪೭೨). [?]

ಗಾವಗಾನೆ 'ಗಾಮಗಾನೆ' ನೋ.

ಗಾವಟಿ 'ಗಾವಟಿ' ನೋ.

ಗಾವಟಿ, ಗಾಂವಟಿ, ಗಾಂವಠೀ, ಗಾವಟಿ, ಗಾವಠಿ (ಗೆ). ೧. (ಉಪ) ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ದೇಶೀಯವಾದ; ನಾಟಿ; ಗ್ರಾಮೀಣ: ಎಲ್ಲಿಯೋ ಗಾವಟಿ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರ ಕಲಿತು ಸುಭಾವಲ್ಲಿ ಕೀಲದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಹೇಗೆ ಹೆದರಿಸಬೇಕಂದು ಮಾಡುತ್ತೀರಿಯಾ ? (ಪ್ರವಿ. ೩೩) ; ಆವರು ಯಾವುದೋ ಗಾವಟಿ ಔಷಧದ ಪ್ರ ಯೋ ಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಪ್ರಿಷ). ೨. ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ; ಖಾಸಗಿ. (ನಾ). ೩. ಕಾಡುಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳುದು: ಉತ್ತ ಮ ವ ಲ್ಲ ದು ದು. **ಗಾಂವಟಿ** : ೧. ಅದು ಅರ್ಧಕ್ಕೆರ್ಧ ಎಣ್ಣೆ ಬೆರೆಸಿದ ನಾತಕೊಡುವ ಗಾಂವಟಿ ತುಪ್ಪವಾಗಿತ್ತು (ಶಾಸಂಡಾ. ೭೦೩). ೩. ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಾಗುವ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಚುಮಾಂಚುಮಿಮಸಕ್ಕರೆ ಗಾಂವಟಿ (ಜುಂಂಬಾ. ೩೩ ಪ್ರಕ್ರಾ. ೨೫೫). **ಗಾಂವಠೀ** : ೧. 'ಗಾಂವಠೀವಠೇಲ' ಪರಾ. **ಗಾವಟಿ** ; ೧. "ಇಲ್ಲಿಯೇ ತಯಾರಾದ" (ಜಾಕೆಕಾ. ೪೭). **ಗಾವಠಿ** ; ೨. ಕಂಭಕರ್ಣರ ತಂದೆ, ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಆಪರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಬಹುಶಃ ಒಂದು ಗಾವಠಿ ಪಾಠ ಶಾಲೆಗೇ ಆಟ್ಟುಕ್ಕಿರಬೇಕು (ಗಾಕ. ೦೬೩) : ಒಬ್ಬ ಅಯ್ಯನವರು ಗಾವೇ ಸಾರೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಮೂಂಬಿಮ. ೭). [←ಮರಾ. ಗಾಂವಟೇ]

ಗಾವಟೆ, ಗಾವಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; **ಸಾರವಕ್ಷಿ** : "ಸಾರಸಮೆನಲ್ಕೆ ಗಾವಟೆ" (ಮಂಗಣ. ೪೨-೪೦) ; **ಗಾವಟೆ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ** ವರೆಮಾವಲಂಬಟೆ ಬೆಳ್ಳೆ ಬೆಲ್ಲಕಾಯ್ ಮಾವಿನಕಾಯ್ಗಳ್ (ಶಕಾಂ. ೪೬೨) ; ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ಕಟಿತ್ಥ ಜಿಕ್ಕನೆ ಜಿಲ್ಲ ಗಂಗ್ಗಳೀ ಗೇರು ಗಾವಟೆ . . . ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿವೆ (ತೊರಾ. ೩-೦-೨೯) ; ಅಲ್ಲಂ ಮೆಣಸೇಲಕ್ಕಿಯ ನೆಲ್ಲಿಯ ಗಾವಟೆಯು ಭಾಗ್ಯಹೀನರಿಗುಂಟೇ (ನಿಷಾಖ. ೭೪೬). **ಗಾವಡೆ** : "ಮಹಾ ಮುನಿ– ಗಾವಡೆ, ತುಂಬುರು" (ಒಷಧಿ. ೦೦೬). [?]

ಗಾವಣಾಣ 'ಗಾವವಾಣಿ' ನೋ.

ಗಾವಮಿ 'ಗಾವಟಿ' ನೋ.

ಗಾವಡಿವಾಡ, ಗಾವರಿವಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಗಾವಡಿವಾಡದ ಮಹಾಜನ (ಅ)ವವ[ರಿ]ನ್ನ × [ಕಾ]ಲಂ ಕಲ್ಪಿ ತುಪ್ಪದ [ತೆ] ಜ್ಯೆಯ . . . ದಾನಗೊಟ್ಟ (ಶಾಇಇ. XI – I, ೦೩-೦೦ ; ೮೬೨). **ಗಾವರಿವಾಡ** : ಇಟ್ಟಗೆ ಗಾವರಿವಾಡಮೆಂಬ ಬಾಡಂಗಳನ್ (ಅಇ. XV, ೨೪೦-೦೯ ; ೧೦೭೧). [ಗಾವಡಿ? + ಬಾಡ$_{1}$]

ಗಾವಡೆ 'ಗಾವಟೆ' ನೋ.

ಗಾವಣ್$_{1}$ (ನಾ). ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ಕಾವಣ; ಮಂಟಪ: ಅಂಬುಜ ಸೌರಭಂ ತನಗೆ ಗಾವಣ ಜೀವಿತವತ್ಪವೊರ್ವಮಾಸ್ಯಾಬುಜ ಗಂಧ ಮೆಂದಱಿಗಿ ಬಗ್ಗಿಸೆ (ಜಾಹಿಪು. ೪-೮೭) ; ವನಮಿಂದು ಕುಸ್ಮಸಂ ಗಾವಣಂ [ಪಾಣಿ. ಗೋವರ]ಮಿಂದು ಕುಸ್ಮಸಂ (ಅಧಿಕಾ. ೩-೫೨).
[<ಕಾವಣ]

ಗಾವಣ$_{2}$ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯವನು; ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದವನು (?): ಗದ ಮುಡಿ ೪ ಬಯಿದೂರ ಗಾವಣರ ಬಟಯ ಖೈಂದೂಜ (ಶಾಇಇ. ೦೯೩, ಮಂಗಳೂ. ೩೪೪-೨೩ ; ೧೨೭೬). [<ಸಂ. ಗ್ರಾಮೀಣ ?]

ಗಾವಣಿಗ(ನ್ನ).ಂ. ಹಳ್ಳಿಗ ; ಗ್ರಾಮಿಣಃ "ಸಾದಂ ವೃಷಲನಱಿ ಕುಂಡಿಗನ ವದ್ಯಂ ಗಾವಣಿಗನಂತ್ಯನಱಿಯೆ ಗಂಗಡಿಕಾಜನಕ್ರಮನಱಿಗರನೆಂದೆನೆ ಮಹಾ ಶೂದ್ರನಕ್ಕುಂ " (ಭುಜಗ. ೧೧೦-೬). ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಕಾಯ್ವರ ಗಣ್ಣಂ ಅಡಿತಂಗಡಕ್ಕುಸಂಘಟ್ಟಂ ಬರಿಂದ ಗಾವಣಿಗ ಶರಭ ಭೇರುಣ್ಡಂ (ಸೌಇ. XI-I, ೬೮-೬೦ ; 1046) ; ಅರಿಬರುದ ಗಾವಣಿಗ ದಿಶಾವಟ್ಟ . . . ಬರುದ ಗಾವಣಿಗ ಸೂಱಿಕಾರ (ಸೌಇ. XI-II, ೧೭೬-೬೯ ; 1126) ; ಗಾವಣಿಗರ ಬಳಿಯ ರಾಜಗುರು ಜಕ್ಕಂಣನಾಯಕ (ಕ್ರ. I, ೩೫-೬ ; 1398). [ಗಾವಣ್ಣ + ಂ ಇಗ]

ಗಾವದ ' ಗಾವುದ ' ನೋ.

ಗಾವದಿ, ಗಾವುದಿ (ಗಂ). ೧. ಹೆಣ್ಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ದಡ್ಡತನದ : ಸಾವಂ ತಿಳಿದು ಬಱಿದೆ ಗಾವದಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದಂ ಭಕ್ಷಂ (ಹುಬ್ಬಾರ. ೬-೪೯). ೨(ನಾ). ೨. ದಡ್ಡ ; ಮೂಢಃ ; ಮೂರ್ಖಃ : ಮುನ್ನ ಭವಿನಿಳೆಯದೊಳು ತಲೆವುಟ್ಟು ದುಡಿದ ಗಾವದಿಯೈಸೆ ಭೂಪಾಲ ನಲ್ಲಿಂದನು (ಹಱಿಹ. ೦೦-೬೬). **ಗಾವುದಿ :** ೨. ಗಾವುದಿಯಾದನೊಂ ಗಂಭೀರದವನೊಂ ಸಾವಹುಟ್ಟುಗಳ್ ಗೆದ್ದ ವನೊಂ (ಲಕ್ಷ್ಮಣ. ೪-೨೬).

[←ಹಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಾವದೀ]

ಗಾವದಿಗ (ನಾ). ಗಾವದಿ ೨ : ಬಲು ಸುಳ್ಳು ಕೂಲಿಕಾಱನು ಗಾ ವ ದಿ ಗ ನೆಂದು ಹಲವು ಬಗೆಯಾಡಾಡಿಪಹರು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೬೬).

[ಗಾವದಿ + ಂ ಗ]

ಗಾವದಿತನ (ನಾ). ಮಂಕಿತನ ; ದಡ್ಡತನ (ಹ್ಯಾಂಡಲ್).

[ಗಾವದಿ + ಂ ತನ]

ಗಾವನ್ನ (ನ್ನ). ೧. ಬಲಿಗಾಗಿ ಹಾಕಿವ ಅನ್ನ. ೨. ಕರಗದ ಉತ್ತಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ವಿಧಿ ; ದೇವತೆ ಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಅರಿಸಿನದ ಅನ್ನದಿಂದ ಬಲಿಹಾಕುವ ಕರ್ಮ : (ಎಱಮ್ಮ. IX, ೦೦). [ಗಾವ + ಅನ್ನ]

ಗಾವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆ ಕಲ್ಲಂ ಬರೆದ ಗಾವಯ್ಯನ ಸೇನಬೋವ ಕಾವಯ್ಯ (ಎಳ. XII, ತಿಱಟಿಱ. ೦೦೩-೦೯ ; ೨೮೩).

[ಗಾವ (<ಗಾವು) + ಅಯ್ಯ]

ಗಾವರ (ನಾ). ೧. ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ ; ಅಬ್ಬರ : "ಗಾವರ ಸರದಿ ಸಪ್ಪಳಿಲಿಯು ಗಾವಳಿ ಮಿಗೆಯಬ್ಬರಮುಂ ಧ್ವನಿ " (ಕವಿಕಂ. ೦೦೬) ; ಪರಮಮಂಗಳವಾಹಕರ ಗಾವರದ ಘನಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲತಹ ಪರವಮಿಪದನು ರಾಜವೃತ್ತರು ಕಂಡರಿದಿನಲಿ (ವಿಕ್ರಾಗ. ೪-೦೬-೩). ೨. ಗುಂಜಾರವ ; ರೋಂಕಾರ : ತಣ್ಬೆಡಿದಲರೂಡೆ ಗಾವರದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ ತುಂಬಿಯು ಗಾವರಂಗಳಂ ಗೆಡಗೆಗೊಳ್ (ಹಂಪಚಾ. ೪-೦೦೦) ; ನುಣ್ಮನಿಯು ಸುಮ್ಮಿಯು . ಗಾವರದೊಳ್ ತೊಡರ್ಪುದೋವರಿಗೆ ಪುಳಿದಿ ಪಾಡಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೮-೩೦) ; ತಾವರೆವೊಗಳೊಳ್ ಪಲವು ತುಂಬಿಯ ಗಾವರಮುಣ್ಮೆ (ನೇಷಧ. ೦೩೭). ' ಗಾವಳಿ ' ಪರಿಂ. [?]

ಗಾವರಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಗಾವರದಿಂದ ಕೂಡು ; ರೌ ರೀ ಂ ಕ ರಿ ಸು : ಪೆಣ್ಣಂಬಯು ಗಾವರಂಬೊರೆದು ಪೊಣ್ಮಾರ್ತಿರ್ ಪುತ್ಪಾಸ್ತ್ರಚಾಪಲತಾ ಜ್ಯಾರವದಂತೆ (ಆದಿಪು. ೬೩೨). [ಗಾವರ + ಪೊರ್ಮ]

ಗಾವರದುಂಬ (ನಾ). ರೋಂಕರಿಸುವ ದುಂಬಿ : ಮೊರೆಯಂತ್ರಿರುವ ಭೃಮರ : ಕವಿವ ಗಾವರದುಂಬಿಯುನಾದ ಗಾವರ ತೆಳ್ಗನೆ ತೀವಿ ಕೂಡೆ ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಕೂಡೆ ಬನಂ ಬನಂತದೊಳ್ (ಹಱಿಹ. ೦೦-೦೦).

[ಗಾವರ + ತುಂಬ]

ಗಾವರಸ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆಲಾಪನೆಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯ : ಪೂರ್ವದಂ ತದ್ಭವಮಾದುದರ್ಚಿ – ಗ್ರಾವರಸ – ಗಾವರಸ (ಕಱುಡ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋಗ) ; ಗಾವರಸಂ. ಗ್ರಾವರಸ. ಗ್ರಾವೋನಾವ ಸರಿಗಮವಾದಿ ಸ್ವರಸಮೂಹಃ (ಕರ್ನಾಸು ೨೪೬ ಬ್ಯಾಬ್ಯಾ).

[<ಸಂ. ಗ್ರಾವರಸ]

ಗಾವರಿವಾದ ' ಗಾವದಿವಾದ ' ನೋ.

ಗಾವರಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ಗದ್ದಲಮಾಡು ; ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಅರ್ಭಟಿಸು : (ಕ). ೨. ರೋಂಕಾರಮಾಡು ; ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಒಳ್ಳನಾಳ್ ವರ್ಗ್ಗಿಟಿಗಳಿನೊಂದಿ ಗಾವರಿಸುತ್ತಿರ್ವ ಮದಾಳಿಯಿಂ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೩೭ ; ೨೨೨) ; ಅರಗಿಳಿಯಾಗಿ ಮಂಗಳಮನೊರೆದುವ ತುಂಬಿಯ ಬಂಬಲಾಗಿ ಗಾವರಿಸುವ (ಪುಷ್ಪಕು. ೦೨-೬೦) ; ಅಸ್ಸಾಬ್ಬಗಂಧಕ್ಕೆ ಮಂಡಳಿಗೊಡಾಡಾಡಿವಿಂದಂ ಗಾವರಿಸದಂತೊರೆಂತೆ ಜಾನ್ಮಳ್ಕೆಯ ವುಂಕ್ಕಳಿಯರ್ . . . ವಿಶಾಂತಕಾಂತಗಳಂ ಪೊರ್ದಿದರ್ (ರಾಚಕ. ೦೦-೩೪) ; ತೀಟದ ಕಂವೆಕ್ಕಲಕ್ಕುಲ್ ಮೋಹದಿಂ ಗಾವರಿಸಿ ತಂಡತಂಡದಿಂ ತೇಂಕುಕ್ಕೆತಂದು (ರಾಚಪ್ರಕ್ಕ. ೫೪-೩).

[ಗಾವರ + ಇಸು]

ಗಾವಸಿಂಗ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ ; ನಾಯಿ : ತುಂಗಗಜಂಗಳ್ಗೆ ಮೃಗಂಗಳ್ಗನಾಯ್ವುಱಿ ತಿಂಬುದಲ್ಲೆಡೆ ವೆಜಕೇಂ ಸಿಂಗವೆದಲ್ಲದು ತೋಗಾ ಸಿಂಗಂ ತಾಂ ಗಾವಸಿಂಗನೆಂದುದುಂ ನಿನ್ನಂ (ಪಂಚತಂ. ೪೦-೪).

[ಗಾವ (<ಗಾಮ) + ಸಿಂಗ]

ಗಾವಳ ' ಕಾವಳ ' ನೋ.

ಗಾವಳಿ, ಗಾವುಳಿ (ನಾ). ೧. ಸದ್ದು ; ಗದ್ದಲ ; ಅಬ್ಬರ : " ಗಾವರ ಸರದಿ ಸಪ್ಪಳಿಲಿಯುಂ ಗಾವಳಿ ಮಿಗೆ ಅಬ್ಬರಮುಂ ಧ್ವನಿ " (ಕವಿಕಂ. ೦೦೬) ; ಭ್ರಮರಿಯಾಯುಂ ವಿದುರಂಗೆಂಬ ಗಾವಳಿಯ ಕೂಡೆ ಕಾಣಿದುಂ (ಶುಚ್ಚಾಕಾ. ೮-೦೦) ; ಗಾವಳಿಯನೆಬ್ಬಿಸದೆ ಬಿಡೆನು (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೬-೩). ೨. ದೊಂಬಿ ; ರಂಪ ; ಹಾವಳಿ : ಬಂದ ಗಾವಳಿಗೆ ಹೆದಱಿ ರಂಪಣಿಗೆ ಯೊಳಗಲು (ಹಱಿಹ. ೦೦-೮೩) ; ದಿನವನಿರಿದಿರಿದಿ ತವುದ ಗಾ[ಪಾಣಾ. ಹಾ]ವಳಿಯೇ (ಹಱಿಹ. ೪-೪) ; ಕೊಲೆ ಪಾದರಂ ಪುಸಿ ನುಸುಳುಂ ವೈರಮಱುತ್ತಿಳ್ ತೋಹು ಬೆದಱು ಜೆಜ್ಜರ ಕಷ್ಟ ನಿಷ್ಟುರಂ ಗಜಬು ಗಾವಳಿ ವಿವಾದ (ಶ್ರವಿಪಾ. ೨-೩). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಪುದಿ ಕುರುಳ್ . . . ಪೂತ ಕಿಂಕಿರಾತದೊಳೆಜಗುತ್ತುವಿರ್ವಳಿಂ ಗಾವಳಿಯಂದದಿನೊಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಹರಿತಿಪು. ೦೦-೦೦೯) ; ಕರೆದು ಕಂದುರು ಕವಿದ ಗಾವಳಿಯು ಗಜಬುಜದ ಮೊಱೆತಾಜರಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೭) ; ಸಂದನೆಸಿ ಕುರುಭೂಮಿಯಲಿ ತಾ ವಂದಿ ಬಿಟ್ಟುಂದು ನಾಡ ಗಾವಳಿ ಬಂದುದಲ್ಲಿಗೆ (ಶುಚ್ಚಾಕಾ. ೦-೩) ; ಆಜಿರಂಗದೊಳು . . . ಗಾವಳಿಯನು ಬಂದು ಪೊಗ್ದು ರಾಹುತರ್ (ಶುಕಾಸಾ. ೦೦-೬೩). ೪. ಕಪ್ಪ ; ತೊಂದರೆ ; ಹಿಂಸೆ : ದೇವರವರ ಮನಸಿನ ಚಿಂತೆಯು ಬಲು ಗಾವಳಿಯನು ವಿಗೆ ಬೞಿಯು ತೀವಿದ ವುಂದವ ನಿವುಗೆ ಬೀಱಿದಿದ್ದೂಡೆ ನಾವಿದ್ದು ಫಲವೆನಂ (ಕಂಚಿ. ೦೯-೦೦) ; ಕರುಣಾ ಸಮುದ್ರ ನೀನೆನ್ಮ ಮುಖವಾಗಂ ದೇವಾಸುರರ ಬಿನ್ನಪದ ಗಾವಳಿಯ ನೊಂದು ಕ್ಷಣ ಸೈರಿಸು (ಕಱ್ಕಿಸ. II, ೬-೩) ; ಗಾವಳಿಯು ಪರಿವರಿಯ ಜಯಿಸೀ ಭೂವರರನುರೆ ಸಪ್ಪವಾರದಲ್ಲಿ ವಸುಧೆಯನು (ಅಧ್ಯಾಡಾ. ೦-೪-೦೨). ೫. ರೀವಿ ; ಗತ್ತು : ಆ ವನದೊಳ್ಳಂಬೆರಗೆಯಾಟದ ಗಾಣಿಳ ಪೆಣ್ಣಾಂಬಗಳ್ ಗಾವರ (ಕಂಠಾಹಾ. ೬-೨೮) ; ವಿಂಬಿನಿ ದಗಲೆ ವಕ್ರದ ಜೋಡು ಸಿರದಲಿ ಬಕ್ಕರವಣ ಸೀಸೆಕವ ವುಸ್ಸಂಗೆ ತೊಡರಾ ಗಾವಳಿಯಿಂದ ಭೂಪೋತ್ಕ್ರವ ನಡೆದನುದ್ಬುವಲಿ (ಅಂಬಿ. ೦೩-೦೨) ; ಬೇಱೆವನಾರ್ವು ಬೇಱೆವನ ಗಾವಳಿ . . . ಎಲ್ಲರಂ ವಿಜಿಲ್ದ ಕಾರ್ಮಿಗಪ್ಪಿತಿವಿವರಿವನಿ ಚಿಕದೇವಭೂವರಂ (ಚಿಕಿ. ೩-೦೮). **ಗಾವುಳಿ :** ೩. ಬಳಸಿ ತನ್ನೊಡನೆಯನು ನೊಯ್ಯನೆ ಬರ್ಪ ದೇವರದೊಂದು ಗಾವುಳಿಯನಿನ್ನಿರಿಯೆಂದು . . . ಧಾತ್ರಿಗೆ ವರ್ಪ ಗಂಗೆವೊಲೆಪಿಱ್ಪಿದಂ ವುಂನಿವೆಗಂತಂ (ಪಂಚಕಲ್ಯಾ. ೬-೮).

ಗಾವಳಿಮಾಡು = ಗಲಾಟೆಯನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸು ; ಗಲಭೆಮಾಡು : ಈ ಊರಿನವರೆಲ್ಲಾ ಬುದ್ಧಿಯವರಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಿಕೂ–ಎನ್ನುತ್ತ ಗಾವಳಿಮಾಡುತ್ತ, ಇದ್ದಾರೆ. ಮಾಸ್ತಾವಿ (ವಿರಚ. ೬೬–೦೫).

[< ಸಂ. ಕಾಹಲ]

ಗಾವಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಲಾಟೆಮಾಡುವವನು ; ಗದ್ದಲಮಾಡುವವನು ; **ಗಲಭೆಕಾರ :** ನೀನೀ ಪರಿಯ ಗಾವಳಿಗಗೆ ಕೂರ್ತಡೆ [ಪಾಂಡಾ. ಕೌತುಕಗಳನು ಮಾಡಲು, ಕೌಶಿಕಮುನಿಜಗೈಗತಡೆ] ಮರಠಳುಗುಟ್ಟದೆ ಮಣ್ಣಾರೇ ಹೇಳೆಂದಳಾ ಸಕಳೆ (ಪ್ರಬುವಿ. ೪-೬೫) ; ಕಲುಮರನ ತುಂಬುವನು ಹಿಂದಣ ಗಲಬರಿಸಿದ ಗಾವಳಿಗ[ಪಾಂಡಾ. ಯ]ರೊಳು ಜುಳುಕಿನಾಹವದವನೆ ತಾನೆಂದುಬ್ಬನವ ಜದಿದ (ತೊರಣ. ೬-೬೫-೯). ೨. ನಾಡಾಡಿ ; ಸಾಮಾನ್ಯನಾದವನು : ದೇವರುಪಿ ನೀನೆಂದು ತಾಳಿದೆನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಗಾವಳಿಗ ಯತಿಯಾಗಲವನ . . . ದಿಗ್ಮಲಿಯ ಚಲ್ಲಿ ಸಂವನು (ಪಪಮಾಕಾ. ೨೬-೬೪). [ಗಾವಳಿ + – ಗ]

ಗಾವಳಿವಾಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗಂಂಪುಗೂಡು ; ಸಮೂಹವಾಗು : ಸೊರ್ಕರುವರಗಿ ಗಾವಳಿವಡೆ ಕುಂ ಕಾಗೆಗಳಿಗುವ ಬೇವಿನ ಪಣ್ಣಾಸೆವೆತ್ತೆಅಗುವುದೇ (ಗಣಕಗಿರಾ. ೬೬–೫). [ಗಾವಳಿ + ಪಡೆ]

ಗಾವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು : ಉದ್ಯಂಮರಮುದ್ಯಂಮರಂಗಳ ಗಾವರಕ್ಕೆ ಗಾ[ಪಾಂಡಾ. ಜಾ, ಪಾ. ಬಾ]ವಳಿಸಿ ಧಡಾಳದೂರ್ ಮೊರೆವುವು (ಪಾಂಡ. ೧–೭೭ ; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪–೪೪ ಸೂಚಿ) ; ತೊಲಗಿಂ ಗಾವಳಿಸಿ ಗಲಭೆಗೆಯ್ದೊಡೆ ಶಾವಲ್ಲ (ಅಶ್ವಕಿ. ೧೫೭–೨೨). [ಗಾವಳಿ + – ಸ್ಸು]

ಗಾವಿತಿ (ನಾ). ಗೌಡಿತಿ : ಕಾಳಿಕ್ಕೆ ಗಾವಿತಿಗೆ ಗಜ್ಜಣಂ ವಿಟ್ಟು ತಂದಗೆಯದಿ ಮರ್ಮ್ಯಾಯಿ ವೆಮ್ಮಂಡಿ ಗಾವ್ಗುಣಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಂ (ಎಳ. VII, ೫೮ಮಹಾ. ೦೦-೬೫ ; ೧೮೬ ?).

[P ಇದು 'ಗೌಡಿತಿ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಖಿತ]

ಗಾವಿಲ, ಗಾವಿಳಿ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯವನು ; **ಗ್ರಾಮಪುರೋಹಿದವನು :** ಗ್ರಾಮೀಣ–ಗಾವಿಲ (ಕಮದ. ೩೯೦ (೩) ಪ್ರಯೋಗ). ೨. ಹಳ್ಳಿಯ **ಅಧಿಕಾರಿ ; ಗ್ರಾಮಮಧಿಕಾರಿ ; ಪಟೇಲ ; ಗ್ರಾಮಣಿ :** " ಗಾವಿಲನೆಂದು ಗ್ರಾಮಣಿ " (ಕಬ್ಬಕೃ. ೩೭) ; " ಗಾಂವ ಗ್ರಾಮಧಿಪತಿಗಳೊಳು ಗಾವಿಲ ಶಬ್ದ " (ಕಬ್ಬಮಂ. ೦೦೮). ೩. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; **ಹೆಡ್ಡ ; ದಡ್ಡ ; ಅನಾಗರಿಕ :** " ಎಗ್ಗನೆಸೆ ಗಾವಿಲಂ " (ಕಕಾವಿ. ೮೩) ; " ಗಾಂಪ ಗಾವಿಲ ಮೇಣಗ್ಗಂ ಹೆಡ್ಡನೆಸ್ಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೬೩) ; ತಲೆಸೂಡಿ ಮಾನ್ಪೆ ಕಜ್ಜದ ಫಲವೂಂ ಬೆಸಗೊಂಡುಂ[ರ]ವನಲ್ಲಿಂ ಬಟ್ಟೆಯಂ ತಲೆಯಂ ಕಿರಿಹುಸಿ ದಿವಸವನಲಸದೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವನಂತು ಗಾವಿಲನಕ್ಕುಂ (ಕವಿಕಂ. ೭-೦೯೪) ; ಬೇವಿನಾರವಯನಿಟ್ಟು ಮಾವಿನವಣ್ಣನಜಸುವ ಗಾವಿಲನವುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೦೩೮) ; ಪೆಣ್ಣಾಪೆಣ್ಣೆಂದೇತಕೆ ಬೀಳುಗಳೆವರು ಕಣ್ಣಾಕಾಣದ ಗಾವಿಲರುಂ (ಪದಿಂ. ೫–೬) ; ಗಾವಿಲನ ಧನವು ಫನವಾಗಿ ಬಯ್ಯುಟ್ಟ ಶಾವಿಲೇ ಪೊಕಂ (ಸರಾಸ. ೬೬೮). **ಗಾವಿಳಿ :** ೧. ಬಡವರಿಗೂ ಬಲ್ಲಿದರಿಗೂ ಹುಡುಗರಿಗೂ ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ಗಾವಿಳಿಗೂ ಗಂಡಸಿಗೂ . . . ಸಕಲರಿಗೂ ಸಮವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ಪ್ರಾಶಾ. ೬೩).

[< ಹ್ರಾ. ಗಾವಿಲ್ಲಿ /ಸಂ. ಗ್ರಾಮೀಣ]

ಗಾವಿಲತನ (ನಾ). ದಡ್ಡತನ : ಹೆಡ್ಡತನ : ಗಾವಿಲತನದಿಂ ಪೊಕ್ಕಿಡೆ ಸಾವಪ್ಪುದು ಪುಸಿಯೆ ಬರ್ದುಕಿದೆಂ ಪೃಮ್ಮದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೫೦) ; ವನಜಸಂಭವ ತನ್ನ ಗಾವಿಲತನವ ನೋಡದೆ ನೀವು ನಿಮ್ಮಯ ಫನತೆಯನು ಮೆಚ್ಚಿದಿಗ ಕೊಡುವುದು (ಅಜಾಪ. ೬೦೫. ಪರಿ- ೩೩೯) ; ವರಶುಭವಿಲ್ಲಿದ ವಧುಗಳ ಗರುವಿಕೆಯಂ ಪೆಳ್ಳಿರೇಕೆ ಗಾವಿಲತನದಿಂ (ಹಪ್ಪಾರ. ೨–೬೮).

[ಗಾವಿಲ + – ತನ]

ಗಾವಿಲಿತ್ತ (ನಾ). = ಗಾವಿಲತನ : ದೇವ ಯದು ದಲು ಕಾರಣಂ ನಿನಗಾವ ತೆಱದೊಳಗಂಜುವೆಂ ಮುಂ ಗಾವಿಲಿತ್ತದೊಳೆಂದು ಪಡೆದಾ ಲಾಭವದ ಸಾಲ್ಮುಂ (ಹಾಪಂಂ. ೭-೬೩). [< ಸಂ. ಗ್ರಾಮಿಣತ್ವ]

ಗಾವಿಲನುಡಿ (ನಾ). ದಡ್ಡತನದ ಮಾತು ; ಮೂಢತನದ ನುಡಿ : ದೈವ ವೆಂದವನೀಸಕ್ಕೆತಪೇದಂ ಸ್ವಯಂಭುವೆಂಬಾ ಗಾವಿಲನುಡಿಯ (ಪದ್ಮಚಾ. ೦೦-೦೯). [ಗಾವಿಲ + ನುಡಿ]

ಗಾವಿಲಿ (ನಾ). ಗಾವಿಲತನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು ; ದಡ್ಡಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಹೆಡ್ಡೆ : ಕಂತು ಬಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಜ್ಜೆಕ್ಕೆ ಕೈದಿಗೆವ ಗಾವಿಲಿ [ಪಾಂಡಾ. ಲಿ]ಗೇವುದೋ ಬೇಟದಜ್ಜಿಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೦೪-೭೭).

[ಗಾವಿಲ + – ಇ]

ಗಾವಿಲಿಕೆ (ನಾ). = ಗಾವಿಲತನ : ಪಿಳಿರ ಬಿಳ್ವಕ್ಕೆ ಬಯಸುವ ಮಱುಗುವ ಗಾವಿಲಿಕೆಯಂಕೆ (ಅಪಪು. ೦೦-೪೨) ; ಹೋವಿಯಂ ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ನೋಡವ ಬೆನ್ನನೂಱಿದೊಡೆ ಸೈರಿಸರಾಜದ ಬೆನ್ನಂ ಪೊಯ್ಯುಕೊಳ್ಳುವುಂ ಕೆಲರ್ದೂರ್ದವರೆಲ್ಲರಂ ಕೂಡನ ತುವ್ವದೊರ್ ಕೈಯನದ್ದಿಕೊಡು ತವ್ಮ ಬೆನ್ಗಳಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಂಡರೆಂಬ ಗಾವಿಲಿಕೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೩೨). [ಗಾವಿಲ + – ಇಕೆ]

ಗಾವಿಲೆ (ನಾ). = ಗಾವಿಲಿ : ಕಂತು ಬಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಜ್ಜೆಕ್ಕೆ ಕೈದಿಗವ ಗಾವಿಲೆ [ಪಾಂಡಾ. ಲಿ] ಗೇವುದೋ ಬೇಟದಜ್ಜಿಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೦೪-೭೭).

[ಗಾವಿಲ + – ಎ]

ಗಾವಿಳ ' ಗಾವಿಲ' ನೋ.

ಗಾವು (ನಾ). ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ದೇವರುಗಳ ಮುಂದೆ ಪೂಜಾರಿಯು ಬಲಿಗಾಗಿ ಕುರಿಯನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು. ' ಗಾವುಗುಜ್ಜ ', ' ಗಾವುಮರಿ ' ಪರಾ.

ಗಾವಿಸಮರಿ=ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಮುಂದೆ ಪೂಜಾರಿ ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲುವ ಕುರಿ : ಗಾವಿನಮರಿ ಅರಚಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜೀಪ್ರ). **ಗಾವುಕಟ್ಟು =** ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷುದ್ರಶಕ್ತಿಗಳಿಗಾಗಿ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಕಚ್ಚಿ ಕುರಿಯನ್ನು ಬಲಿಕೊಡು : ಇ ವನು ಕಗ್ಗಲಿಯಮ್ಮನ ಪೂಜಾರಿ. ಊರ ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಇವನು ಗಾವು ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (ಜಪ್ಯೂಕು. ೦೦) ; ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗಳ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಆವೇಶ ಗೊಂದ ಪೂಜಾರಿ ಕುರಿಯ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ರಕ್ತಹೀರುವುದು. ಇಡೀ ಆ ಚ ರ ಣೆ ಗೆ ' ಗಾವುಕಟ್ಟುವುದು ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಜಪ್ಯೂಕು. ಬಿಪ್ರಕ).

ಗಾವುಗಿ = ಗಾವಿನ ವಂಠಿಯನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಸಿಗಿ, – ಸೀಳು : ಗಾವುಗಿದಾದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ದೇವದನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿಕೊಂಡು ಊರಿಗೆ ಬಂದು ಗುಡಿದುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ (ಜಪ್ಯೂಕು. ಟಿಪ್ರ).

[ದೇಶ ತಮಿ. ಕಾವು; ತೆಲು. ಗಾವು]

ಗಾವುಂಡ ' ಗಾಮುಂಡ ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡತಂತ (ನಾ). ಗೌಡನ ಅಧಿಕಾರ,—ಪದವಿ : ಶ್ರೀಕಲಿವಿಟ್ಟರಸರ ಬೆಸದೊಳೀತೆತನದೊಡಾತನ ಗಾವುಣ್ಡಿಗರಸರ್ನ್ಯಾಬ್ಯಾವ್ಣಾಂತಂತವಿ ತ್ತೊಡೆ ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ನಾಬ್ಯಾವ್ಣಾಂಗೆಯ್ಕುತ್ತಿರೆ (ಎಳ. VII, ೫೫ಾರ. ೨೦೯-೦೦ ; ೧೭೬). [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + ಪಂತ್ವ]

ಗಾವುಂಡಮವದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಸದಿಯ ಹೆಸರು : ವಾಯುವ್ಯದ ಗೋಂಟಿನಲ್ ಸೋಭನೇಶ್ವರದ ಗಾವುಣ್ಡವದಿಯ [ಕೆಯ ಮೇಲ್]ರೆಯಲು (ಶಾಇಇ. XX, ೫೫–೫೬ ; ೧೦೭೭).

[ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + ಬಸದಿ]

ಗಾವುಂಡವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಗೌಡಿಕೆಯ ವೃತ್ತಿ, – ಕೆಲಸ : ಕೀಳೂರು ಅಱಿಯೂರು . . . ಹೆನ್ನವೂರದ ಗಾವುಣ್ಡವೃತ್ತಿಯುಮುಂ . . . ಇತ್ತು

(ಎಳ. VII, ಶಿಪಡೂ. ೦೦-೫೦ ; 1086 ?). ೨. ಗೌಡನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವೃತ್ತಿ,-ಉಂಬಳಿ : ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಜಮೀನು. [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + ವೃತ್ತಿ]

ಗಾವುಂದಸುಂಕ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯ ಪಾಲು : ಸಿರಿಯಮ್ಮ ಗಾವುಣ್ಡ ಭೋಗೀಶ್ವರ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ತೋಂಬಿದಲಾದ ಗಾವುಣ್ಡ ಸುಂಕವುಂ ಬಿಟ್ಟ (ಎಳ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೬೮-೭೭ ; 1060) ; ಗಾವುಂದನಿಗೂ . . . ತೆರಿಗೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ' ಗಾವುಂದಸುಂಕ ' ವೆಂದು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾಇ. ೧೪೮). [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)+ಸುಂಕ]

ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿ ' ಗಾಮುಂಡಸಾಮಿ ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡಿ, ಗವುಂಡಿ, ಗವ್ವಡಿ, ಗೌಂಡಿ, ಗೌಡಿ, ಗೌವುಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಗಾವುಂದನ ಹೆಂಡತಿ ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಯ ಪತ್ನಿ ; ಗೌಡಿತಿ : ಆವೂರ ಗಾವುಂದಂ ಜಿನವಾದಿಕನೆಂಬ.ನಾತನ ಗಾವುಂಡಿ ಜಿನಮತಿಯುಂಬೊಲ್ (ಪಡ್ಡಾ.ಣ. ೦೦೦-೩೪) ; ಆತನ ಗಾವುಣ್ಡಿಗರಸನ್ಗಾಲ್ವೆಣ್ಣಾಲ್ವಂತ ಪಂತಮನಿತ್ತೊಡೆ (ಎಳ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೭೦೯-೦೦ ; ೮೧೫) ; ಅವರ ಶ್ರಾವಕಿ ಜ್ಞಿಯುಮಿಟ್ಟಿ ಗಾ ವುಣ್ಡಿ (ಎಳ. IX, ಕೊಡಗು. ೩೦-೦೦ ; ಸು. 1050 ?) ; ಕಾಪುಸಿ ವೃತ್ತಿಯುಂಬ ಗಾವುಂಡಂಗಂ ಇಚ್ಛದಾನಿಯುಂ ಗಾವುಂಡಿಗಂ ಆಕ್ಕತಿಪ್ಪುಂ ನೆಂಬ ಮಗಂ ಪುಟ್ಟರೊಡಂ(ಪ್ರಪಸಂ. ೨೦೦-೪೪ ಪ). **ಗವುಂಡಿ**: ೧. ನಲಿಟ್ಟಿ ಗವುಣ್ಡಿಯ ಮಗ ಅವ್ವಣ್ಣ ಗವುಣ್ಡಿ ತನ್ನೂರಲಿವ ಕಣ್ಣಾ (ಎಳ. VIII, ಕೊರವ. ೨೪೪-೯ ; ೨೨೨). **ಗವ್ವಡಿ**,: ೧. ಸೋ ಮನ ಹೆಳ್ತಿಯ ಮಾಯಿಂದೆಯ ಬಮ್ಮಗಾವುಣ್ಡಗಂ ಮಾದಿಗವ್ವಡಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಗೋತ್ರ ಪವಿತ್ರ ಸಾವನ್ತ ಬೀಳಿಯನಾಯಕ (ಎಳ. VI, ಕಡೂರು. ೦೦೪-೬೩ ; 1141 ?) ; ಸೋವಗೌವುಂಡಂಗಂ ನಾಗವ್ವಗವ್ವಡಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಪುತ್ರರು (ಎಳ. VI,ಕಡೂರು. ೩೦-೮೦ ; 1170). ೨. ಊಳಿಗದವಳು; ಸೇವಕಿ ; **ತೊತ್ತು** ; ದಾಸಿ : ಆವನು ಅವಳ ಕೂಡ ೧೮ ವರ್ಷ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ. ಅವಳ ಗವುಡಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳಾದ ಆಸ್-ಬುಲಿನಳೆಂಬವಳಿಗೆ ಮನ ಸೋತನು (ಇಂಗ್ಲೆಂಡ. ೧೦೩) ; ಗವ್ವಡಿ ಹಾಡಿಗೆ ತವ್ವಡೇ ತ್ಯಾಗ (ಗಾದೆ). **ಗೌಂಡಿ** : ೧. ಕೇತಗವ್ವಣ್ಣಗಂ ಎಱಕಳುವೆಗೌಣ್ಡಿಗಂ ಸು ಪುತ್ರ: ಕುಲದೀಪಕಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಎಳ. VI, ತರೀಕೆ.ಹಒ-೨೩ ; 1097 ?) ; ದೇಱಬ್ಬೆ ಗೌಣ್ಡಿಯುಂ ಕೊಸಿಗವಳ್ಳಿಯ (ಶೋಕಣಾ. ೧೯೦, ಸಿರಿ. ೬೨-೦೨ ; ?). **ಗೌಡಿ** : ೧. ಬೊಂಮ್ಮಗೌಡಂಗ ಮಸಣಗೌಡಿಗ ಪುಟ್ಟಿದ ಸು[ವು]ತ್ರರು (ಎಳ. XII, ಹಳ್ಳಿಕಾ. ೧೭-೨೯ ; 1181). ೨. ನನ್ನಂತ ಗೌಡಿ ಯರು ನಿನ್ನ ಪಾದದಪ್ಪಸಿಮಾಪದೊಳ್ ಬಿದ್ದಿರುವರು (ಸೌಗಂ೦. ೪೪೬-೫) ; ದುಶ್ಶಾಸನನು ಕಾರುಳಿಸಿ ಹಿಡಿದ ಸಭಾವಧ್ಯಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಗೌಡಿಯಂತೆ ಎಣಿಸಿ ಅಪಮಾನವಡಿಸಲು (ಕೃಷ್ಣಾಶ್ವ. ೦೩೭) ; ಈ ಮಾತು ಗೌಡಿಯಿಂದ ಗೌಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ಗೌಡಿಯಂದ ರಾಣಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿ (ಸಂಪ್ರ. VIII, ೫೩) ; ಉಪಚಾರಕ್ಕೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಇಬ್ಬರು ಗೌಡಿಯರು ಬಂದರು (ಪ್ರೇಕ್ಷಾ. ೧೫). **ಗೌವುಂಡಿ** : ೧. ಮಾಚಗೌವುಣ್ಡನಾತನ ಮನೋವಲ್ಲಭೆ ಮಾಚಗೌವುಣ್ಡಿಯ ಮಗಂ ಕಾಳಗಾವುಣ್ಡ (ಎಳ. V, ಪೆಲಂಗಲು. ೪೦೨-೫ ; 1138). [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾವುಂಡ) + – ಇ]

ಗಾವುಂಡಿಕೆ, ಗಲುಡಿಕೆ, ಗವ್ವಂಡಿಕೆ, ಗವ್ವಡಿಕೆ, ಗಾವುಂಡಿಗೆ, ಗೌಡಿಕೆ, ಗೌವುಂಡಿಕೆ (ನಾ). ಗಾವುಂದನ ಕೆಲಸ ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತ್ಯ ; ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನೆಗೆಯಿ ಯ × × × ರಿಯ ಗಾ ವುಣ್ಡಿ ಕೆ × × × ಡೆಯರೆನಿಸಿ (ಶೋಕಣಾ. ೧೯೫, ನವಲಗುಂದ. ೩೦೬-೬೯ ; 1172). **ಗಲುಡಿಕೆ** : ಹಾನಗಲ ಲಿಗೆಗಲುಡರಿಗೆ ಹಾ × × × ಟ್ಟ ಗಲುಡಿಕೆ (ಎಳ. IX, ಕೊಡಗು. ೬೬-೬ ; ?). **ಗವ್ವಂಡಿಕೆ** : ಹಲುವಳಾಲಂ ಗವ್ವಂಡಿಕೆಯುಂ ಮಾದುತ್ತಿರ್ದವರ (ಶೋಕಣಾ. ೧೯೦, ಸಿರಿ. ೬೨-೦೩ ; ?). **ಗವ್ವಡಿಕೆ** : ಆ ಬಲ್ಲಗವ್ವಡ ಕಾವುಗವ್ವಡ ಬೊಂಮ್ಮಗವ್ವಡಂಗಳ್ ಗವ್ವಡಿಕೆಯ ಕ್ರುಸಿದ್ಧ ಸೀಮಾಸಮನ್ವಿತವಹ ಎಸಗೂರ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಎಳ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೬೨-೮೦ ; 1286). **ಗಾವುಂಡಿಗೆ** : ' ಗಾವುಂಡಿಗೆನಿಲ್ ' ಪರಾ. **ಗೌಡಿ** : ಚಂದಿಮಯ್ಯಂ ಕುರಂಳಯ ತಂವ ಗೌಡಿಕೆಯಂ ಕಲಿಯರ ವಲ್ಲಿಸಿಟ್ಟಿ ಮಾ ಱಂ ಕೊಂ ರಂ (ಎಳ. VII, ತೀರ್ಥಹ. ೬೮-೭೬ ; 1118 ?) ; ಶ್ರೀ ಕೇಶವದೇವರಿಗೆ ಗರ್ದ್ದ ಮತ್ತರು ಒಂದು ಗೌಡಿಕೆಯನುಂಬಿ (ಎಳ. VII, ಕೆಶಾರ. ೧೫೬-೭೫ ; 1159) ; ಪಂಚವಿರನ ಗೌಡಿಕೆಯಲು ಮಂಡಳಿಕಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿ ಕೊಡಗಿಂ (ಪ್ರಸಂ. ೧೯೫, ೪೦-೪೪ ; 1191) ; ಯಾತರ ' ಗೌಡಿ ಇದು ಪುಂಟ್ಯಾಳ ಗೌಡಿ (ಸಂ.ಶ. VI, ೬೨). **ಗೌವುಂಡಿ** : ತಂಮವ್ವ ಗೌಂದರಿಗೆ ಗೌವುಂಡಿಕೆಯ ದಂಡಿಗೆ ಉಂಬಳ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿವ (ಎಳ. X, ಶಿಮ್ಮಳಿ. ೧೫-೦೬ ; 1528).

[ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + – ಇಕೆ]

ಗಾವುಂಡಿಗೆ ' ಗಾವುಂಡಿಕೆ ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡಿಗೆನಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ಗೌಡನ ವೃತ್ತಿಯಂನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು : **ಗೌಡಿಕೆಯಂನ್ನು ಹೊಂದು** : ಒಕಂಬ ಬಳಿ ಗಾವುಣ್ಡಗಿನ್ನ ನಾಕವೆಶ್ಶೊಂ ತೊನ್ನಂ (ಶಾಇ. XI-I, ೪೯-೦೩ ; 80).

[ಗಾವುಂಡಿಗೆ (<ಗಾವುಂಡಿಕೆ) + ನಿಲ್]

ಗಾವುಂಡಿತಿ, ಗವ್ವಡಿತಿ, ಗೌಡಿತಿ (ನಾ).=ಗಾವುಂಡಿ : ದೇವಿಲನೆಂಬ ಗಾವುಂಡಂಗಂ ಸಂದತಿಯುಂಬ ಗಾವುಂಡಿತಿಗಂ ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ನೀ ನಾಡು ವೆಡೆಯೊ ್ (ಶಾಪುಂ. ೩೬-೦೫). **ಗವ್ವಡಿತಿ** : (೨). **ಗೌಡಿತಿ** : ಗೌಡಿತಿಯಂ ಒಳಗಿಂದ ಬಂದವಳ್ (ಹುಬ್ಬ. ೦೩೯).

[ಗಾವುಂಡಿ (<ಗಾಮುಂಡಿ) + – ಇತಿ, (<– ಇತ್ರಿ)]

ಗಾವುಂಡು, ' ಗಾವುಮಂದ ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡು, ' ಗಾವುಮಂಡ್ಕಂ ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ ' ಗಾವುಮಂಡಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡುತನ (ನಾ).=ಗಾವುಂಡಿಕೆ : ಕರಿವಿಡಿ ಹಿರೂರಲು ಗಾವುಂಡು ತನಂಗಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದಂ (ಕಂಪ್ರಾ. ೧೦-೬ ; 1114).

[ಗಾವುಂಡು (<ಗಾಮುಂಡು) + – ತನ]

ಗಾವುಗುಂ ' ಗಾವುಗುಂಜಿ ' ನೋ.

ಗಾವುಗುಂಜಿ, ಗಾವುಗುರಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಬಲಿಗಾಗಿ ವಿಷ ಲಾಗಿರುವ ಕುರಿ : **ಗಾವುಕಟ್ಟಲು ಸಿದ್ಧವಾದ ಕುರಿ** : ಪಿಡಿದರಿ ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಗರ್ವ[ವು]ಗುಜಿಯುಗಳೆ (ಶೋಚಿಕ. ೬೨-೪). **ಗಾವುಗುರಿ** : ಬೈರಿಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅರಿದರಿದು ಕುಡಿದು ಬಡುತ್ತೇನೆ. ಗಾವುಗುರಿ ಹಾಯುತ್ತೇನೆ . . . ಅನಂತರ ಈ ಘಟ್ಟೇಶನಾದರೇನಂತೆ (ಹುಗಬ.೨೫).

[ಗಾವು + ಕುಜ್ಜಿ]

ಗಾವುದ, ಗಾವ್ವುದು (ನಾ). ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ ; ಎರಡು ಹರಿದಾರಿ ; ಸುಮಾರು ಆರುವ್ಯೋಜಿ : ಮುಜ್ಜೆ ನಿನ್ನ ಕೂಟಂ ತೊಱದು ಮೂವತ್ತು ಗಾವುದ ×××ದೆಸದೊಳ್ಪಿದ್ದು (ಶೌಇ. XI-I, ೧೧-೦೬ ; ೫೬); ದೇಶದೇಶದ ಪತ್ರೆಂಟು ಗಾವುದದ ಮಾಹೇಶ್ವರರ್ ಕರುಂಬಿ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನೆರೆದಿರೆ (ಬಸಪು. ೬-೪೦) ; ಆ ಸ್ಥಳದ ನಾಲ್ಕೈದು ಗಾವುದದಳಿತೆಯೊಳಗಾರುಬಂ ಪೊರ್ದೊಲಿಯದೆ (ಪರ್ವರಾ. ೩-೦೬) ; ವರ ಸುವರ್ಣಸುರತ್ನ ಸರ್ವಭರಣಭವನಂಗಳಿಗೆ ಗಾವುದವೆರಡಱಲಿ ಪವಣಿಸಿ ದನಖಿಳಾಂಬರ ಸುವಸ್ತುಗಳ (ತೂಹರಿ. ೦-೬-೩) ; ಸಲೆ ಮೂಱು ಗಾವುದ ಪರಿಯಂತ ರಿವುಗಳ ಬಲವ ಮುಂಱುದು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ (ಕಂಪವಿ. ೦೬-೫೯). **ಗಾವುದು** : ನರರಥಂ ತೂಱ್ಪ ಕುರಂಕ್ಕೆತ್ತದಿಂ ಪಡುವಣ್ಗಾವುದು ಪೋಗೆ ಪೋಗದಿಸುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೩). [<ಸಂ. ಗವ್ಯೂತ]

ಗಾವುದಳವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗಾವುದದ ಅಳತೆ; ಗಾವುದ ಪ್ರಮಾಣ; ಸುಮಾರು ಆರುಮೈಲಿ: ಕಡುಕೋಪದಿಂದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ದಡದಡಿ ಸುತಂ ಗಾವುದಳವಿಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದೂರ್ಗೆ ನಡೆತಂದು (ಐಸರ. ೧೧-೫೯).

[ಗಾವುದ + ಅಳವಿ]

ಗಾವುದಿ 'ಗಾವದಿ' ನೋ.

ಗಾವುದು 'ಗಾವುದ' ನೋ.

ಗಾವುಮರಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಬಲಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿರುವ ಕುರಿಮರಿ: ಗಾವಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಮರಿಯನ್ನು 'ಗಾವುಮರಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಗಾವು + ಮರಿ (<ಮರಿಱ್)]

ಗಾವುಳಿ 'ಗಾವಳಿ' ನೋ.

ಗಾವೆ 'ಗಾಮ' ನೋ.

ಗಾಸಡಿ, ಗಾಸಿಡಿ (ನಾ). ಗಂಟು; ಮೂಟೆ; ಗದಡಿ: ಗಾಸಡಿಯ (ಗಂಟುಗಳ)ಮೇಲೆ ಧಾರಣೆ ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸುಗಳು (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೩೪). **ಗಾಸಿಡಿ**: ತಂಬಾಕಾ ಗಾಸಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿ ೧೪ ಮಣ ತಂಬಾಕ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೩೪).

[←ಮರಾ. ಗಾಂಸಡೀ]

ಗಾಸಿ$_1$, ಘಾಸಿ$_1$ (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ; ಆಯಾಸ: ಸೋನೆಗಳ ಜಿನುಂಗಿಗಂ ಬಿಱುಗಾಳಿಯ ಗಾಸಿಗಂ . . . ಕೋಡದೆ (ಗಿರಿಳ. ೯-೫೮ ಪ); ಮಳೆಯು ಚಳಿಯು ಗಾಸಿ ಗಾಳಿ ನಿಲಿಸವೆಮ್ಮನು (ವಿಸೀಗೀ. ೮೨-೫); ಲಲಿತೆಯು ವಿಕಟಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಗಾಸಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪರಿಣೀ. ೧೬); ಈ ಮೊನೆಯ ತಿವಿತದಿಂದ ಶಂಭುರಾಯರು ಗಾಸಿಯಾದರು (ಅನ್ನ. ೪೧). **ಘಾಸಿ$_1$**: ಅಂತು ಬಟ್ಟೆವಯಣದಾಯಾಸದಿಂ ಘಾಸಿಯಾಗಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೯-೨೮ ಪ); ಇಂದಿಂದಿರಂಗಳ ಘಾಸಿಯಿಂ ಸ್ಕಂದಮಾನ ಮಕರಂದ ಬಿಂದು ಸಂದೋಹದ ತಂದಲಂ ಸುರಿವುದಱಿಂ (ಬಾಧಪು. ೦-೧೦೯ ಪ); ಅಹಿತನ ಘಾಸಿಯಿಂದನಿಲಜನನುಗಿದನು ಬಗಿದು ರಿಪುಶರವ (ಕುಪ್ಯಾಳ. ೨೦-೨೫).

ಗಾಸಿಮಾಡು, ಘಾಸಿಮಾಡು = ತೊಂದರೆಗೊಳಿಸು; ಹಿಂಸಿಸು; ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡು; ಆಯಾಸಪಡಿಸು: ಕುಲವಳಿಯೆ ದೇಶವ ಗಾಸಿ ಮಾಡುವುದೈಸೆ (ಸಂಭಪ. ೦೫-೫೯); ಗಾಸಿಮಾಡುವನು ಮಕ್ಕಳನೇನು ಕೆಡಿಕನೊ ಕೂಸಾಟದೊಳು ಕೇಶವನು (ನೇಮಿಸಂ. ೦೫-೧೦೦); ಬಡಕಲಾಗಿ ಸೊರಗಿಹೋದ ಗೋಪಿಯ ದೇಹ ಆಕೆಯನ್ನು ಗಾಸಿಮಾಡಿತು (ಈಪಸೊ. ೦೦೪); ಘಾಸಿಮಾಡುವ ದೇಹ ಹೇಸಿಕೆಗೆ ನಾನಾಱ್ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ.೮೫-೧೩); ವೈರಿಬಲವನು ಘಾಸಿಮಾಡಿದರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಹಮ್ಮೀರ ರಾವುತರು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೨). **ಗಾಸಿಯಾಗು, ಘಾಸಿಯಾಗು**=ತೊಂದರೆಗೊಳ್ಳು; ಕಷ್ಟಪಡು; ಆಯಾಸಪಡು; ಬಳಲು: ಕಿಡಿ ಸೂಸಿ ಸುಯ್ದು ಗಾಸಿಯಾಗಿ ಮೆದೆಗೆಡೆದು ಮದವಳಿದಿರ್ಪ ಮಾತಂಗವ್ರಾತದಿಂ(ಗಿರಿಳ.೯-೨೬ಪ); ಭೂಸುರರು ಚೋರರು ಗಳಿಂದವೆ ಗಾಸಿಯಾಗಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ಓರಿಇ. ೧೫-೦೪೦); ಈಸು ದಿನಮೆನ್ನೊಡನೆ ಕಾಳೆಗದೊಳಿದಿರಾಗಿ ಗಾಸಿಯಾಗದ ದೈತ್ಯರಿಲ್ಲ (ಜಿಬಪು. ೨೫-೦೪); ಆಸೆಯಿಂದ ಘಾಸಿಯಾಗಲೇಕಯ್ಯಾ (ಅವಪಂ. ೦೦೬-೪೮೪); ಅಭಿಮನ್ಯುವೀ ದುಶ್ಶಾಸನನ ಮಗನಿಂದ ರಣದಲಿ ಘಾಸಿಯಾದನು (ಕುಪ್ಯಾಬ್ರೋ. ೮-೫೦); ಅನುಜರು ಘಾಸಿಯಾದರು ಹಿಂದೆ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳ ಬವರದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಶ. ೦-೬೨). **ಗಾಸಿವೀಸಿ** = ಗಾಸಿ$_1$; ನೀಲವ್ವನ ಒಡಲು ಕುದಿದೆದ್ದಿತು; ಮನಸ್ಸು 'ಗಾಸಿವೀಸಿ' ಯಾಯಿತು (ಬರಹಾ. ೧೦೪): ಇಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಗಾಸಿವೀಸಿಯಾದಂತೆ (ಸಾಹಿತ್ಯಾಂ. ೪೬).

[ದೇಶ ತಮಿ. ಕಾಚಿ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗಾಸಿ]

ಗಾಸಿ$_2$, ಗಾಸೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯ ಜೀನಿನ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ವಸ್ತ್ರ: (ಕಿ). **ಗಾಸೆ$_1$**: ೨. ತೆಳುವಾದ ಹೊದಿಕೆ: ರೇಶಿಮೆಯ ಮೆತ್ತಗಾದ ಗಾಸೆಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ (ಮಂಜುಳ. ೦೮೮).

[← ಅರ. ಗಾಶಿಯಾ; ಹಿಂ. ಗಾಸಿಯಾ; ಮರಾ. ಗಾಶಾ]

ಗಾಸಿಗೆಯ್, ಗಾಸಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಹಿಂಸಿಸು: ಲೇಸುಲೇಸೈ ಕೃಷ್ಣ ನಮ್ಮನು ಗಾಸಿಗೆಯ್ಯುತೆ ಪೋಗುವರೆ (ಅಕ್ರೂಪ. ೪-೬೮); ಮೊಗದೊಳ್ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಮುದ್ದಿಪ ನೆವದಿಂ ಗಾಸಿಗೆಯ್ದಂ (ಜಿಳವಂ. ೬೯-೧೬). **ಗಾಸಿಗೈ**: ಕಟ್ಟಾಸುರದ ಬೇಸಗೆಯೊಳೋಸರಿಸದೆ ಗಾಸಿಗೈದನೆನುತೆಯೆ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧-೯).

[ಗಾಸಿ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗಾಸಿಗೈ 'ಗಾಸಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು, ಘಾಸಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸು; ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಆ ಹಾವುಗಳು ನನಗೆ ಆಪ್ತರೆನಿಸಿದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಡಿದು ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಿದುವು (ಹಾಡುತ್ತ. ೦೦೦); ಸುಮ್ಮನೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಬೇಡಿ (ಶೇಮೋಡ. ೫). **ಘಾಸಿಗೊಳಿಸು**: ಯೌವನದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಘಾಸಿಗೊಳಿಸದೇ ಇದ್ದ ಮುಗ್ಧಸೌಂದರ್ಯ (ಬಳಾಂಗಿ. ೮). [ಗಾಸಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಸಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಪಡು; ಕ್ಲೇಶಪಡು: ಮನಸ್ಸು ಗಾಸಿಗೊಂಡಿದೆ (ನನ್ನಶೊ. ೩೫). 'ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಗಾಸಿ$_1$ + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗಾಸಿಡಿ 'ಗಾಸಡಿ' ನೋ.

ಗಾಸಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಳಲು; ದಣಿ; ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು: ಲೇಸಿನ ವಿಟರ ವಯವದಲಿ ಮೋದದೆ ಚೌಶೀತಿ ಬಂಧದೆ ಕೂಡಿ ಗಾಸಿವಡೆದು ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ ತಂಗಾಳಿ ಬೀಸಿದೊಡೆದೆಯನೊಡ್ಡುವರು (ಮೋಹತ. ೦೮-೪೯); ಗಾಸಿವಡೆದ ಮೂಸೆಯಂತೆ ಎಂತು ಬಾಳ್ವೆನಕಟ! (ಕವಿಕಾ. ೮೪-೦೦).

[ಗಾಸಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗಾಸೆ$_1$ 'ಗಾಸಿ$_2$' ನೋ.

ಗಾಸೆ$_2$ 'ಕಾಸೆ$_1$' ನೋ.

ಗಾಹ (ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವಿಕೆ; ಜಳಕ; ಸ್ನಾನ. ೨. ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 'ಅವಗಾಹ' ಪರಾ. ೩. ಆಳ. [ಸಂ.]

ಗಾಹನ (ನಾ).=ಗಹನಓ: ಮೋಹಮೋಹ ಬಿಡದೆ ಆಹಾರ ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ಗಾಹನದೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಆಹಸ್ಸು ಕಳೆವೇನೊ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೫-೨). [ಸಂ.]

ಗಾಹಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ಕಪಟಿ: ಗಾಹಿ ಕೌಶಿಕನ ಕೃತ್ರಿಮಸರ್ಪ ದಷ್ಟದಿಂ ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿದೇಳುವಂತೆ (ಹಡಕಾ. ೦೪-೯). [ಗಾಹು$_3$+ – ಇ$_3$]

ಗಾಹಿಲ (ನಾ). ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ; ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ; ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ.

ಗಾಹಿಲಾಗು=ಇಲ್ಲವಾಗು; ಮರೆಯಾಗು: ಬಾಹುಮುರಿದಂತಸುರ ನಾಯಕಗಾಹವದ ರಣಶೂರ ಕೈಬಿಟ್ಟೈದೆ ಗುರುಬಲವೇ ಗಾಹಿಲಾದಂತೂರೆ ಹ್ಯಾಗೆಂದಾಹಗೊಳುವಾಗ ಪರದಿಗ್ವಧು ಮೋಹಕೈದಿದ ಬಿಟ್ಟು ಪದ್ಮಿನಿ ಪದ್ಮಬಾಂಧವನೂ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೩೮-೨). [←ಮರಾ. ಗಾಹಾಳ್]

ಗಾಹಿಲಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡು; ತೊಂದರೆಯನ್ನನುಭವಿಸು (?): ದೇಹದೊಳಗಿರಲಾತ್ಮಧರ್ಮದ ನೇಹದಿಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗವನಾಹನಲದ ನ್ಯಾಯ ನಡತೆಯೊಳೊಕ್ಕು ನರಕವನು ಗಾಹಿಲಂಬಡುತಿಹನು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮೫-೪೨). [ಗಾಹಿಲ? + ಪಡು$_1$]

ಗಾಹಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಸೀರೆಯೊಟ್ಟಲು ಗಗನವನು ಗಾಹಿಸಿತು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೦೫-೨); ಗಾಹಿಸಿತು ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆ ಜಗದಲಿ ಮುಂದು ಗೆಟ್ಟೆನಲ (ನಿಭಾಗ. ೦-೦೨-೨೬). ೨. ಮುಳುಗು: ಮೋಹ ಸರ್ವಸ್ವಗಳ ರಾಗಾಬ್ಧಿಯೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಾಹಿಸದರೊಳಗೆ ನೀಂ ಮಂಕುತಿಮ್ಮ (ಮಂಕುಳ. ೯೩೨). [ಗಾಹು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಹಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು : ಆಹಾಹ ಹಸನಾಯ್ತು ಕೊಡಿರಿಕೆ ಪಾತ್ರೆಯಂ ಗಾಹಿಸಿಯೆ [ಪಾಣಂ. ಹಿಹೋಹೊ. ಗಹಗಹಿಸಿ] ಇಂತು ಕೊಂಡವರುಂಟೆ ಪಾತ್ರೆಯಂ (ತಿರುವ. ದೇ. ೦೨-೮).

[ಗಾಹು₂ + – ಇಸು₂]

ಗಾಹು₁ (ನಾ). ೧. ಆಳ; ಆತಿಶಯತೆ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಹೇಳ್ಕೆ ಪಾರ್ಪ ಮೋನದೊಳಿರಿದಿನ್ನಾತನೆಲು ಬೆಜಗಿನ ಗರದ ಗಾಹಿನಲದ್ದು ಮೋಸ ದೊಳ್ದೆನಾ ಪಾರ್ಪ (ಅಜ್ಜ.ಕ. ೦೬-೬.). ೨. (ಆಳವಾದ) ತಿಳಿವು; ಅರಿವು. ' ಗಾಹುಗೊಳ್ ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗಾಹ]

ಗಾಹು₂ (ನಾ). ಹಿಡಿತ; ವ್ಯಭಾವ; ಕೈವಾದ : ಹೂಹಗಳಿಂ ಹೊಯ್ದಾಡವೆ ನಿರ್ವಾಹಮುತ್ತಿದ ಕಂಡಕೆಗಾಱನ ಗಾಹಿನಲಿ (ಅಜ್ಜ.ಕ. ೯-೮). [< ಪ್ರಾ. ಗಾಹ. / ಸಂ. ಗ್ರಾಹ]

ಗಾಹು₃ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ಮಾಯೆ ; ವಂಚನೆ ; ಠಕ್ಕು : " ಕವಟಂಗಳ ಗನ್ನ ಗಾಹುಗರ್ " (ಕರ್ಣಾಪ. ೩೬) ; " ಗಾಹನೆ ಕವಟಕ್ಕೆ ನಾವಮಂ " (ಧಾಶಿ. ೭೧) ; ಲೋಲಶ್ಮಶ್ರುವುಂಖಂ ಕೆಱಂಟಿಗೆವಿನಂ ಗಾಹಿಂಗೆ ಬೀಟ್ಟುನ್ನಮಾಭೀಳಾಲೋಕದೆ ಸಾರ್ದರ್ (ಸೂಕ್ಸು. ೩-೩೧) ; ಗಾಹು ಕೊಳ್ವೆದ ಭಾವಪ್ರಾಪ್ತರ ಸಾಹಸವನೆಸಗತ (ಅಜ್ಜಾದ್ಭುತ. ೧-೦೨) ; ಮೋಹದಲಿ ಮಾಯೂಪ್ರವಂಚನಿ ದೇಹವಿದ್ದಿಯ ಪಡೆದನೆಂಬೀ ಗಾಹಿನಿಂದಲಿ ವಜ್ರಪಿಂದ ಕರೀರ ಫಲಿಸಿದೊಡೆ (ಪ್ರ.ಭಾ೦೬. ೦೯-೩೦). ೨. ಗುರಿ : ಉದ್ದೇಶ : ಪರ್ವೋಡಿಂಯಂ ಕಡಿಮಿಂದವಪ್ಪಿನಂ ತುಡುಕುವ ಗಾತು ಕಟ್ಟಿದೊಡೆ ಬೆಂಬಡದೆಯ್ವುವ . . . ನಾಯ್ಕಳಂ ಪಿಡಿದು (ಶಿಳಾ. ೩೪) ; ಗಾಹು ದೇಱಿಹುದೀ ಜಗದ ಮೈಗಾಹಿಗೋಸುಗ ಜನ್ಮವೆಂಬವು ಜೋಹವೈಸಲ್ಲದೆ ವಿಚಾರಿಸೆ ಮಗನೆ ನಿನಗೆಂದ (ತಿಮರಿಶ. ೦-೯೭). [?]

ಗಾಹುಕಂಡಿ (ನಾ). ಮೋಸದಿಂದ ನಂಸುಳಿಹೋಗುವ ಕಂಡಿ; ಕಳ್ಳಗಂಡಿ; ತಪ್ಪುಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರ್ಗ : ಈ ಮಾಯೆಯ ಗಾಹು ಕಂಡಿಯೊಳು ನುಸುಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಂತಲ್ತು ನೋಡಾ (ಅಪಪ. ೧೫೬). [ಗಾಹು₂ + ಕಂಡಿ]

ಗಾಹುಕಾಱಿ (ನಾ). (ಆಳವನ್ನು) ತಿಳಿದವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ಮೋಹವಲ್ಲದೆ ಸಕಲಜಮವಸ್ಕೇಹವುಳ್ಳ ವೀರಶೈವದ ಗಾಹಕಾಱರು ವರಮಸಂಭಗಳು ಗಿರಿಜೆ ಕೇಳಿಂದ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨೫-೦೩). [ಗಾಹು₁ + – ಕಾಱಿ]

ಗಾಹುಗತಕೆ, ಗಾಹುಗಾದಕಂ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ಕಪಟ ; ಮೋಸ : ಲುಳತ ಮಾಯೆಯ ಗಾಹುಗತಕದ ಬಳಿಯನಳವಡಿಸುವುದು . . . ಎಂದು ಸಾಱಿದರಬ್ಬಳೋಷದಿಂ (ಜೀವಂಚಿ. ೬-೪೭) ; ಗಾಹು ಗತಕದಲೆವ್ವು ಶಿಷ್ಯಂಗೀ ಹದನ ವಿರಚಿಸಿದೆ ನಿನ್ನಯ ಮೋಹದವರೇ ಗೆಲುಲಿಯೆಂದುಮು ಹರಿಗೆ ಬಲರಾಮು (ಅಜ್ಜಾಗ. ೬-೪). ೨. ಭ್ರುವೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ : ದೇಹವೇ ದೀವಿಗೆಯು ಕಂಬವದಾ ಹನಿತೆಯೇ ದಾಹ್ಯಕರಣ ಗಳಂಹಿಸಲು ಪ್ರಾಣಾದಿವಾಯುವೆ ತೈಲ ದಂತದಕೆ ಗಾಹುಗತಕದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತನುವೇ ಮೂಡಹು ರಿಯದ ವರ್ತಿಯಲ್ಲಿಯ ದೇಹಿಯೇ ಚಿದ್ಭೋವದುಂ ನೀವೆಂದುಂ ನಿಶ್ಚಯಿಸು (ಅಮ್ಮಕ. ೩-೬೭). **ಗಾಹುಗದುಕು** : ೧. ಗಾಹುಗದುಕ [ಪಾಣಂ. ದಕ. ದುಕು] ಸುಳದೇಱಿದರಶ್ಮಾರೋಹಕರಾ ಸವಯಂದಲಿ (ಅಂಗಾಣಂ. ೦೫-೨೮). ' ಗನ್ನಗತಕ ' ಪರಾ.

[ಗಾಹು₃ + ಗತಕ₁]

ಗಾಹುಗದುಕು ' ಗಾಹುಗತಕ ' ನೋ.

ಗಾಹುಗಳ್ಳ (ನಾ). ವಂಚನೆಯುದುರಲ್ಲಿ ಕರೆದಮನಾದ ಕಳ್ಳ ; ಪಣ್ಯ ಜೋರ : ಇಂತೀ ಗಾಹುಗಳ್ಳರಂತಿ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವ ನಂದಿದು ಸರ್ವ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವಿಳುತ್ತ ಮುಳುಗುತ್ತ . . . ಸುಖಿಗಳೆಂತಪ್ಪರೋ (ಅವಿಜ್ಞಾ. I, ೨೩೩ ಕೀಲಾರದ ಲೀಮಜ್ಜನ ಪಡಿದು). [ಗಾಹು₃ + ಕಳ್ಳ₁]

ಗಾಹುಗಾತಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ಬರೆ ಲಗ್ಗಂ ಪತಿ ಸೊನು ಗೇಹದ ಕಾಜಕ್ರಿಯಾಕಾಂಡದೊಳ್ ರೋಹಿಣೀವರನಲ್ಲಿದೊಡೆ ಗಾಹುಗಾತಿ (ಹಾಚಿಕಾ. ೨೨-೩). [ಗಾಹು₃ + – ಕಾತಿ]

ಗಾಹುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಳವನ್ನು ತಿಳಿ. — ಕಾಣ್ಬು,—ಅರಿತಂಕೊಳ್ಳು : ಆಹ ಶಿವಶಿವ ಬಹಳಜನ್ಮಮಹಚಿಂತಿತಯೋಗಾನ್ಮಳರು ಗಾಹುಗೊಳ್ದದ ಗುರುವ ದೈವದನಕಟ ನಿಂದಿಸತ (ನಿಧಾಗ. ೭-೦-೦೦).

[ಗಾಹು₁ + ಕೊಳ್]

ಗಾಹುರೆ (ನಾ). ಆತುರ ; ವೇಗ ; ರಭಸ : ಬೇಹರವಮನೆಗಿಕೊಳುತಂ ಗಾಹುರದಿಂ ದಾರಿವಿಡುವ ಬರ್ಪವಸರದೊಳ್ (ಹಾರಾಶ. ೦-೪-೨೫).

[ಕಾಹುರ₂ (< ಕಾವರ₂)]

ಗಾಹೆ (ನಾ). ಶ್ಲೋಕೆ ; ಹಾಡು : ತಮ್ಮಯ್ಯಂ ವೇಟ್ಟ ಗಾಹೆಯಂ ಕಟ್ಟುವ ವಂಜರದ ನಡುವಣ ನಾಗವೇದಿಕೆಯೊಳ್ ವಿನೋದದಿಂ ಬರೆದಿಟ್ಟಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೯-೨೦) ; ಲೇಖಮುಂ ಪಾವಡೆಮನಳ್ಪಜ್ಜನ ಗಾಹೆಯಂತಿರ ಲೋದಿಸದಿಯಂ ಕೋಧಿಸದಿಯಂ (ಕಾಂಪ್ರ. ೦೬-೨೩ ಪ) ; ಗಾಥಾ–ಗಾಹೆ (ಕವಿದ. ೨೩೭ ಪ್ರಯೋ) ; ಆ ಹರಿಯ ವರವಂಹವೆಮಯ . . . ಗಾಹೆ ವೇದಗಳೆಱಂಯವ್ವೆ (ಸಂಭಪ. ೪-೩೦) ; ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಾನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದೆ ಎಂದು, ಅದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲು ಈ ಗಾಹೆಗಳನ್ನು ಹೇಳತು (ಬಾಭ್ಯ.ಪ. ೧೫). ' ಗಾದೆ ' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ಗಾಹಾ./ಸಂ. ಗಾಥಾ]

ಗಾಳ್, ಗಾಣ್ಬ (ನಾ). ೧. (ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ) ಕೊಕ್ಕೆ,—ಕೊಂಡಿ : ಪೇಱರಕನ್ನೆಯರ್ಕಳ ಕಣ್ಗಳೆಂಬ ಮಿಂಗಳ್ ಕುಮೋದ ರೂಪೆಂಬ ಗಾಳದಿಂ ತೆಗೆಯಿಪಟ್ಟು (ಪರ್ಮಾ.ಣಾ. ೩೬-೧೧) ; ಗಡಿಯರ ಸಿಂಗಂ ತೊಡದ್ದರ ಗಾಳಂ (ಶಿಇ. II-II, ೧೩೬-೩೮ ; ೧೩೪) ; ಸೂಳೆಯರ್ ಗಾಳದ ಮಿಸಂತಳವಮೀಯಂ (ಅವರಾಮ್ಯ. ೨-೬೯) ; ಗಾಳದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮತ್ಸ್ಯದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ (ಕ್ಷಣಾ. ೦೩೦) ; ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಗಾಳದ ಗಳಿಗೆಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಹೆಂಗಸರ ಕಡವಿನಲ್ಲಿ ಕೂರುತ್ತಾರೆ (ಪಶ್ಯ. ೦೨). ೨. (ಅಲರು) ಕೆಂತೆತ್ತ ; ಹೂಟೆ : ಅವನು ಆಕೆಯ ಗಾಳದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದ (ಮೂಂ). **ಗಾಣ್ಬಃ** ೧. ದನಮದರೆಗಳ ಹಾಯ್ಕು ಗಾಣದಲಿ ನಿಮಿಷನೀ ಡಾಡಿ ಕೊಂಡರು ದುರ್ಗವನು ಸುರರ (ಅಜ್ಜಾಕ. ೬-೦೦) ; ಎಳೆದು ತರಿಸಿತೆ ತನ್ನ ಬಾಲದ ಕಳುಹಿ ಗಾಣ[ಪಾಣಂ. ಳ]ದ ಬಲಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಮಿನಿನಂದದಲಿ (ತುರ ಣಾ. ೪-೪-೨೫) ; ಖಳರ ಗಂಟಲ ಗಾಣನೋ ಜಗದೊಳಗೆ ಪ್ರವೀಣನೋ (ಭುರಂಪ. ೦-೩೦೬-೦).

[ದೇ ಕುಳು. ಗಾಳ್, ಗಾಳೋ ; ತೆಲು. ಗಾಲ, ಗಾಲಾ ; ಪಜೀ. ಗೇಲ. ಗಾಲ್ಲ]

ಗಾಳಕ (ನಾ). ವೈದ್ಯ ; ವೈದ್ಯಾರಚಿತುರ : ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ಧರ್ಮರಾಯನು, ಸಿಟ್ಟಿನ ಸ್ವಭಾವದ ಭೀಮಸೇನನನ್ನೂ–ಶೌಜ್ಯಾಯದ ಅರ್ಜುನನನ್ನೂ–ಗಾಳಕರಲ್ಲದ ಸಕಲ ಸಹದೇವರನ್ನೂ ಸವಲದ್ಭಕ್ಷಾಂದ ನೋಡಿ (ಅಂಬಂಂ. ೯೯). [←ತೆಲು. ಗಾಳಕು]

ಗಾಳಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ವಿಮಾನ ಹಿಡಿಯಂವ ಗಾಳದ ಕಡ್ಡಿ.—ಕೋಲಂ : ಇಟ್ಟಣಿಸದ ವಿಮಾನಿಳಿಗೆ ಸಳವ ಗಾಳಗಟ್ಟಿಗೆಗಳೂ ದೇವತೆಗಳ್ ಮುಟ್ಟಿ ತಿವಿ ಸಲಗಳೊಯೆಂದನಲಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ದಿಂಕಣಿಗಳೆಸಿದವು (ಹಾಂಚಾಣಂ. ೦೭-೦೪). [ಗಾಳ + ಕಟ್ಟಿಗೆ]

ಗಾಳಗಾರ (ನಾ). ಗಾಳದಿಂದ ವಿಮಾನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬೆಸ್ತ : ಗಾಳಗಾರನಾ ಕೊಂಡಿಯೆರಯಂ ತಿಂದ ಪಾಳಿವಿಮಾಂ . . . ಸೋಲಿಸುವ ಮ್ಳೇಯಿಂದ (ಕ್ಕಿರಾಪಾ. ೪೦೪-೨೯).

[ಗಾಳ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಗಾಳನ (ನಾ). ಸೋಸುವುದು ; ಶೋಧನ. 'ಗಾಳಿಸು' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಗಾಲನ]

ಗಾಳಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಗಙ್ಗವೆಡಙ್ಗ ಶ್ರೀಮತ್ ರಾಚೆಯರಸರ ಅರಸಿ ಗಾಳಬ್ಬೆಯರ್ ದೇಗುಲಮ ಮಾಡಿಸಿ (ಎಳ. V, ಹೊಳೆನ. ೦೪-೦೨ ; ಸು. 960).
[ಗಾಳ ?+ ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗಾಳಹಾಕು, ಗಾಣಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಗಾಳವನ್ನು ನೀರಿಗೆ ಬಿಡು : ಅವನು ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಗಾಳ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಆಸೆ ತೋರಿಸು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಇಂಥ ಸಮ ಕಾಲೀನ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ, ಜನರ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೆ ಗಾಳಹಾಕತೊಡಗಿದರು (ಯಕ್ಷಬ. ೧೨೭). **ಗಾಣಹಾಕು :** ೨. ಇದೊಂದು ಆಷಾಡಭೂತಿ, ಹಳ್ಳಿಯವರಿಗೆ ಏನೋ ಗಾಣಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ (ಸುವಸಂ. ೧).
[ಗಾಳ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗಾಳಿ$_1$, ಘಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಎಲರು ; ವಾಯು ; ಮಾರುತ : "ಗಾಳಿಯೆ ವಾತದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩೫) ; "ಗಾಳಿಯೆನೆ ಮಾತರಿಶ್ವಂ" (ಕಶರ. ೩೨) ; ಪಾಯ್ವ ಶೀಕರದೊಳೆ ನಾಂದು ಸೇಡುಗೊಳುತಂ ಸುಟಿದೂದುವ ಗಾಳಿ ಬರ್ಪ ದೇವರ ವರಕಾಂತೆಯರ್ಕಳ ಪರಿಶ್ರಮಮಂ ಕಳೆದತ್ತು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೮ ಕೂದ್ರಳ) ; ಗಾಳಿಯೆತ್ತಲು ಘಾಡಿಸುವ ಮೇಘಾಳಿಯೆತ್ತಲು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೦-೨೩) ; ಗರುಡನ ಗಱಿಯ ಗಾಳಿಗೆ ಫಣಿಗಳ ಮೊತ್ತ ಮುರಿಗೆಡೆದೋಡುವಂದದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೦೪) ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಗಾಳಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಿರಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫). ೨. ದೆವ್ವ ; ಪಿಶಾಚಿ : ಪೊಡೆದುದು ಗರವತಿಕೋಪದೆ ಪಿಡಿದುದು ಪುಲಿ ಗಾಳಿ ಸೋಂಕಿದತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೫೬೩) ; ಮಾನಿನಿ ಒಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಕಂಡು ಧೇನಿಸಿ ಕೂಸೆಂದತ್ತ ಬರಲು ಏನು ಗಾಳಿ ಅವರಿಗೆ ಸೋಕಿತೆ ಎಂದು ಪುರಂದರ ವಿಠಲ ತನ್ನೊಳು ನಗುತಿದ್ದನು (ಪುರಂದ. ೦-೧೧೦-೯) ; 'ಆಚಾರ್ರು ಗಾಳಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ !' ಎಂದು ಜನರಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೦೯೬). ೩. ವಾಸನೆ ; ಸುಳಿವು : ನಾಯಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದೋ ಪ್ರಾಣಿಯ ಗಾಳಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆಯೆಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ಕಾನೂರು. ೧೪೦). 'ಗಾಳಿಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೪. (ಆಲಂ) ವ್ಯಗ್ರವಾದುದು : ಪ್ರತಿಭಾನ ಮನಸ್ಸು ಗಾಳಿಯಾಗಿತ್ತು (ಮಾಲತಿ. ೧೪೩). ೫. (ಆಲಂ) ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು : ನಿನಗೆ ಅವರ ಗಾಳಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೀಸಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಘಾಳಿ :** ೧. ಮದದಾನೆ ಕಂಭಮಂ ಮುಱಿದು ಘಾಳಿಯಂತೆ ವೇಗಿಯುಂ ಕಲಿಯಂತೆ ನಿಶ್ಶಂಕನುಂ . . . ಆಗಿರ್ಪುದಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧೩-೫೫ ಅಡಿಟಿ) ; ಘಾಳಿಯೊಳು ನಿಂದು ಘೂಳಿಯ ಹೊಯ್ವುತಿದೆ (ಅದವ. ೧೫-೩೨) ; ಘಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಳಿ ಬಂದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೂಱಿಕೊಳ್ಳಿರೊ (ಪುರಂದ. ೨-೨೦ ಪಲ್ಲವಿ) ; ನಿಂದು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ಘಾಳಿಯ ಬೀಸುತೇ (ನವಮೋ. ೭-೭).

ಗಾಳಿಗೆ ತೂರು = ಉದಾಸೀನ ಮಾಡು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಎಸೆದು ಬಿಡು : ತಮ್ಮ ಭಾವನೆಯಾದರೋ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗಾಳಿಗೆ ತೂರಿಬಿಡತಕ್ಕುದಾಗಿಲ್ಲ (ಬೆನ್ನಬೇ. ೦೪೯). **ಗಾಳಿಬಂದಲ್ಲಿ ಕೊಡೆ ಹಿಡಿ**=ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವರ್ತಿಸು ; ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸು : ಅಂತೂ ಗಾಳಿಬಂದಲ್ಲಿ ಕೊಡೆಹಿಡಿಯುವ ಜಾತಿಯವಳು (ತೇಮೋಡ. ೩೫). **ಗಾಳಿಬಂದಾಗ ತೂರಿಕೊ**= ಅವಕಾಶವೊದಗಿದಾಗ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಈ ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಂಗುರ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ದೊಡ್ಡ ಕೊರತೆಯೇ ಸರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಗಾಳಿಬಂದಾಗಲೇ ತೂರಿಕೊಂಡಳು (ಕೊನಪ್ಪೈ. ೮೩) ; ಗಾಳಿಬಂದಾಗ ತೂರಿಕೊ (ಗಾದೆ). **ಗಾಳಿಯಸೊಡರು**=ನಶ್ವರವಾದುದು : ಸಂಸಾರವೆಂಬುದೊಂದು ಗಾಳಿಯಸೊಡರು ಸಿರಿಯೆಂಬುದೊಂದು ಸಂತೆಯ ಮಂದಿ ಕಂಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೦೬೪). [ದೇಃ ತಮಿ. ಕಾಲಿ ; ತುಲು. ಗಾಲಿ, ಗಾಳಿ ; ತೆಲು. ಕೊಲಾ. ಗಾಲಿ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಘಾಳಿ]

ಗಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ನಿಂದೆ; ಬೈಗುಳು. 'ಗಾಳಿವಾತ್ತು$_2$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗಾಲಿ]

ಗಾಳಿಕೂಳ 'ಗಾಳಿಗೂಳ' ನೋ.

ಗಾಳಿಕೊಡೆ (ನಾ). ವೈಮಾನಿಕರು ವಿಮಾನದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಧುಮುಕಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೊಡೆ ; ಧುಮುಕು ಕೊಡೆ ; ಪ್ಯಾರಾಚೂಟು : ಧುಮುಕಿದರೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾಗದಂತೆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು 'ಪೆರಾಚ್ಯೂಟ್'ಗಳೆಂಬ ಗಾಳಿಕೊಡೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೭೯) ; ಆಗಾಗ ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಕಿನ ಗಾಳಿಕೊಡೆ (Parachute)ಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಅವು ವೈರಿಪಾಳೆಯಗಳನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೮೮).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೊಡೆ$_2$]

ಗಾಳಿಕೋವಿ (ನಾ). "ಗಾಳಿಯ ಬಲದಿಂದ ಹೊಡೆಯುವ ತುಪಾಕಿ ; ಗಾಳಿಕೋವಿ ; ಗಾಳಿಬಂದೂಕು" (Air-gun. ಇಂಕನಿ).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೋವಿ$_1$]

ಗಾಳಿಕೋಳಿ (ನಾ). ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ದಿಕ್ಕನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಸಾಧನ ; ವಾಯುದಿಕ್ಸೂಚಿ : ನೆಲದ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯು ಯಾವ ಕಡೆಗೆ ಬೀಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹಾರುವ ವೈಮಾನಿಕನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಮಿನುಗುವ ಗಾಳಿಕೋಳಿ (Weather-cock)ಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೮೩). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೋಳಿ$_1$ (<ಕೋಟಿ$_1$)]

ಗಾಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಂಥದು ; ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮುಂತಾದುವು : ಗಾಳಿಗರುಂ ನೆಲಮುಕ್ಕ ಜಕ್ಕಿಯುಂ ಬೊರ್ಮನು ನೆಂದು ಜೀವವಧೆಗೈದರೆ ಕುತ್ತದ ದುಃಖದಿಂದ ಸಾಸಿರ್ಮಡಿ ದುಃಖಮಂ ಪಡೆವ ನಾರಕ ದುಃಖಮನೈದದಿರ್ಪರೇ (ಶಾಸ್ತಿಟೀ. ೨೪-೩). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಓಲೆಯ ಚನ್ದಿಗನುಂ ಗಾಳಿಗನುಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಅಯ್ನೂರ್ಬ್ಬರುಂ ತುಪ್ಪವನುಟಿದೋರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೦೨-೦೪ ; 867).
[ಗಾಳಿ$_1$ + – ಗ$_2$]

ಗಾಳಿಗಂಟು (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬಂಧನಮಾಡುವಂತೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ; ಅತಿಯಾದ ಸಾಹಸ ; ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರ್ಯ : ಏನೇನೊ ಗಾಳಿಗಂಟು ಮಾಡಿ ನೀರೆರೆದು ಈ ತೋಟ ಬೆಳೆಸಿದ್ದೇನೆ (ಮಗಮಾಂ. ೬೦). ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಗಾಳಿಗಂಟು ಮಾತುಗಳಿಂದ ನಂಟರಂತೆ ತೋರುವ ಕುಂಟರಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೩೪-೪). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಗಂಟು]

ಗಾಳಿಗಿರಣಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯಂತ್ರ : ಭೂಮಿ ಇಲ್ಲವೆ ಸಮುದ್ರದ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸದಾ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಳಿಗಳಿಂದ 'ಗಾಳಿಗಿರಣಿ' (Wind-mill)ಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೦೦೮) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ . . . ಗಾಳಿಗಿರಣಿಗಳಿವೆ (ಅಪೂಪ. ೦೯೦).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಗಿರಣಿ$_1$]

ಗಾಳಿಗುದುರಾಂಕ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಗುರುತಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ ; ಮೃಗಾಂಕ : ಸುಚರಿತ್ರ ನಿಟಿಲನೇತ್ರಾ ಗಾಳಿಗುದುರಾಂಕನೆ [ನ]ರೆಮೌಳಿ (ನವಮೋ. ೨೩-೦). P ಇದು ಅಶುದ್ಧ ಶಬ್ದ.
[ಗಾಳಿಗುದುರೆ + ಅಂಕ$_2$]

ಗಾಳಿಗುದುರೆ (ನಾ). ವಾಯುದೇವನಿಗೆ ವಾಹನವಾದುದು ; ಜಿಂಕೆ ; ಮೃಗ. 'ಗಾಳಿಗುದುರಾಂಕ' ಪರಾ.
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕುದುರೆ]

ಗಾಳಿಗುದ್ದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನು ಗುದ್ದು,-ತಿವಿ: ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಿಂದೊ ಬಂತೊ ಈ ನಾದ ಗಾಳಿಗುದ್ದಿ. ಗೆಳೆಯ, ನೀವು ಮೈಗರೆದಿರೆಂದು, ಛೀ! ನಂಬಬರದ ಸುದ್ದಿ (ಹೃದಸ. ೭೩-೪). ೨. (ಆಲಂ) ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗು: ಇದೇನಾಟ, ಗಾಳಿಗುದ್ದಿ ಮೈನೋಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕಸಬು. ೬೨); ಈಗಾಗಲೇ ಸರಕಾರದಿಂದ ರದ್ದುಮಾಡುವ ನೋಟೀಸು ಮುನಸೀಪಾಲಿಟಿಯ ಕೈಸೇರಿಹೋಗಿದೆ. ಇಂಥದರಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಗುದ್ದುವದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲ (ಅಪನಾ. ೨೩೨); ಗಾಳಿಗುದ್ದಿ ಮೈನೋಯಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ (ಗಾದೆ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಗುದ್ದು$_1$ (<ಗುರ್ದು$_1$)]

ಗಾಳಿಗೂಳ, ಗಾಳಿಕೂಳ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ; ಎಲರುಣಿಗ; ಹಾವು; ಸರ್ಪ: ಒಂದು ರಾತ್ರೆಯಲಿ ಬೋಧಿಸಿದಳಾ ಖದ್ರು ಗಾಳಿಗೂಳರ್ಗೆ ಸಾಸಿರಫಣಿಗಳೊಪ್ಪದಿರೆ ಶಪಿಸಿದಳ್ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೭-೪); ಗಾಳಿಗೂಳನ ಶತ್ರುವಾಳುವನ ಸನ್ಮಿತ್ರ (ನವಮೋ. ೨೩-೧). ೨. (ಆಲಂ) ಹಾವಿನಂತಿರುವವನು; ಕುಟಿಲ; ವಕ್ರ: ಪೇಳೆ ವೃದ್ಧರ ನುಡಿಯ ಕೇಳ್ವನಲ್ಲಂ ನಿನಗೆ ಗಾಳಿಗೂಳರ ಮಾತು ಸೊಗಸು (ಚೇರಮ. ೨-೧). **ಗಾಳಿಕೂಳ:** ೧. ಗಾಳಿಕೂಳನ ಪಗೆಯವನಯ್ಯನಣುಗನನಾಳಿದನಣುಗನಾತ್ಮಜನ (ಅಮುಸಾಂ. ೭-೧೦೪).

ಗಾಳಿಗೂಳನ ಹಗೆ=ಹಾವಿನ ಶತ್ರು; ಗರುಡ, ನವಿಲು ಮೊದಲಾದುವು: ಗಾಳಿಗೂಳನ ಹಗೆಗೊಳಗಾದ ಶಿಬಿರವ ಕೇಳಿ ನಂದೀಶನೈತರಲು . . . ಹೀಯಾಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುದಾ ನವಿಲ (ಪೋಹತ. ೩೮-೩೦).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೂಳ್ (<ಕೂಟ್$_1$) + – ಅ$_7$]

ಗಾಳಿಗೂಳ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ನಿರಾಹಾರವಾಗಿರು: ಪಲಗಾಲಂ ಗಾಳಿಗೂಳ್ಗೊಂಡಲಸದೆ . . . ಒಂದು ಕಾಲೊಳ್ ಸಲೆ ನಿಂದು (ವೀರಶ. ೧೩೦).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೂಳ್ (<ಕೂಟ್$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗಾಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದೆವ್ವ ಮೆಟ್ಟಿದಂತೆ ಆವೇಶಗೊಳ್ಳು; ಪರವಶವಾಗು: ಪಂದಿಯ ಬಟಿಯಂ ತಗುಳ್ದೊಡದು ಗಾಳಿಗೊಂಡೊಂದು ದೆಸೆಗೆವರಿದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೨-೧೭); ಗಾರ್ದಭಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಕತ್ತೆಯ ರೂಪಾಗಿ ಗಾಳಿಗೊಂಡಂತೆ ಮಸಗಿ . . . ಪರಿತರೆ (ಬಂಹರಿ. ೬-೧೮ ವ); ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ವಾಜಿಯ ರೂಪನಳವಡಿಸಿ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ನಾ]ಳಿಗೊಂಡು ಮಂದಿಯಂ ತುಳಿವುತ್ತಂ ಬಂದು ಪುರಮಂ ಪುಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೬೧ ವ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗಾಳಿಗೋಪುರ, ಘಾಳಿಗೋಪುರ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಂತೆ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಕಟ್ಟುವ ಗೋಪುರ; ಕೈಗೂಡದ ಮನೋರಥ; ಈಡೇರದ ಆಸೆ: ಅದು ದಿಟದಿನಿರ್ಪುದೋ ಮೇಣ್ ಬರಿಯ ಆಸೆ ಬೀಸಿದ ಗಾಳಿಗೋಪುರವೊ ಎಂಬೊಂದು ಶಂಕೆಯುಯ್ಯಲೆಯಲ್ಲಿ ತೊನೆದಪ್ಪುದಯ್ ಶ್ರದ್ಧೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪೬-೪೦); ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪ ಗಾಳಿಗೋಪುರವಾದಂತಿದೆ (ಹರಿಕೋ. ೭೦); ಗಾಳಿಗೋಪುರ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಜ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮಾತಿನಿಂದ ಏನೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಶಾಪ. ೮೮); ಆದರೆ ವಾಸ್ತವತೆಯ ಅರಿವು ಬಂದಾಗ ತನ್ನ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲವೂ ಬರೀ ಗಾಳಿಗೋಪುರವೆಂದು ಅವಳು ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುವಳು (ದೂರಸ. ೨೯೦). **ಘಾಳಿಗೋಪುರ:** ಘಾಳಿಗೋಪುರದ ಮುಂದೆ ಧಾಳಿಯಾಡುವಂತೆ ಸುತ್ತ ಧೂಳುಗಳನೆಬ್ಬಿಸಿ (ವಾದಿಕೀ. ೪೦-೨). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಗೋಪುರ]

ಗಾಳಿಚೆಂಡು (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರುವಂತೆ ರಚಿಸಿರುವ ಚೆಂಡಿನಾಕಾರದ ಹಾರುವ ಸಾಧನ; ಬಲೂನು: ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಚೀಲದಲ್ಲಿ, ಬಿಸಿಗಾಳಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ ಅದು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಏರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ತೂಗಿದ ಒಂದು ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಕುಳಿತು ಆಕಾಶವನ್ನು ಏರಿದರು. 'ಗಾಳಿಚೆಂಡು' (Baloon) ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೨೬).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಚೆಂಡು (<ಸೆಂಡು)]

ಗಾಳಿತುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿ ತುಂಬುವಂತೆ ಮಾಡು. ಸೈಕಲ್ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿಸು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರೇರಿಸು; ಹುರಿದುಂಬಿಸು; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು: ಕೆಲಸದವಳ ಮೂಲಕ ಬೀಬಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೩).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ತುಂಬಿಸು]

ಗಾಳಿತೇರು 'ಗಾಳಿದೇರ್' ನೋ.

ಗಾಳಿದೇರ್, ಗಾಳಿತೇರು (ನಾ). ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ ತೇರು,—ರಥ; ವಿಮಾನ: ಗಾಳಿದೇರೊಳ್ ಬೆಂಗದಿರನಂತೊಪ್ಪಿ ವೈದಿಕನೊರ್ವನೆಯ್ತರುತಿರಲ್ (ಆದ್ಯುತ. ೨೪-೧); ದೂರಮೆಯ್ದಿ ಮರೆಯಾದುದಾ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಗಾಳಿದೇರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೭-೧೮೭). **ಗಾಳಿತೇರು:** ಪ್ರೀತಿಯು ಮೊದಲು ಗಾಳಿತೇರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆಮೇಲೆ ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಗೆ ಹೊರೆಹೊತ್ತೂ ಓಡುವುದೆನ್ನುವಂತೆ ದೊಡ್ಡನು ಅವಸರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರಟನು (ಕಾಲೂರ. ೪ ಕಥಾಸಾರ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ತೇರ್$_2$]

ಗಾಳಿಪಟ (ನಾ). ಕಾಗದ, ಕಡ್ಡಿ, ದಾರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಿಸುವ ಆಟದ ಪಟ; ಪತಂಗ: ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆಯ ತೊಳಗುವ ಗಾಳಿಪಟಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ರಜ್ಜುವಿದೋ ಎಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೪೧); ಪಟಗಾಱನುಱ್ ಸೂತ್ರವಿಡಿದಿದ್ದರಾ ಗಾಳಿಪಟ ಗಗನದೊಳಾಡುವಂತೆ (ಭರಶ. ೨-೪೩).

ಗಾಳಿಪಟದ ಹಬ್ಬ=ಆಷಾಢಮಾಸದ ಮೊದಲ ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಗಾಳಿಪಟಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ: ಈ ಸಲ ನಾನು ಗಾಳಿಪಟದ ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪತಂಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಪಟ$_3$]

ಗಾಳಿಪಟಂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಪಟವನ್ನು ಬಿಡು,—ಹಾರಿಸು: ಕಡೆಗಣ್ಗಳರುಚಿ . . . ಎನಸುಂ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು ನರರೂಪದ ಮಿನುಗುವ ಗಾಳಿಪಟಂಬಿಟ್ಟಂಗಜನನುರಾಗದಿ ಪಿಡಿಯಲ್ಪಱಿದೊಪ್ಪುವ ರಜ್ಜುವಿದೆಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೪-೨೮). [ಗಾಳಿಪಟ + ಬಿಡು$_1$]

ಗಾಳಿಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಪೂಜೆ; ಪ್ರಾಣಿಬಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಾರಿ ಪೂಜೆ,—ಕಾಳೀಪೂಜೆ: (ಕಿ). ೨. ದೆವ್ವಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆಮಾಡುವುದು: (ಕಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಪೂಜೆ$_3$]

ಗಾಳಿಬಂದೂಕು (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಒತ್ತಡದಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಗುಂಡಿಲ್ಲದ ಬಂದೂಕು,—ಕೋವಿ: ಹೆದರಬ್ಯಾಡ, ಸಣ್ಣಕಾಕಾ, ಇದು ಗಾಳಿಬಂದೂಕು (ನಿರಾಭ. ೭೧). 'ಗಾಳಿಕೋವಿ' ಪರಾ.

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಂದೂಕು]

ಗಾಳಿಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು; ದೆವ್ವಹಿಡಿ: ಎದುರು ಮನೆಯ ಹುಡುಗಿಗೆ ಗಾಳಿಬಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಆಪತ್ತು ಒದಗು: ನನ್ನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಬಿಂದೂನ ಭಯ ಮುರಿದಿತು ಎನ್ನುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಗಾಳಿಬಡಿದುಕೊಂಡಿತು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೩೫).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಡಿ$_1$]

ಗಾಳಿಬಯಲು (ನಾ). ಆವರಣವಿಲ್ಲದ ಬಯಲು; ಬಟ್ಟಬಯಲು: ಗಾಳಿಬಯಲಿನ ಬೀದಿ ಹೆಜ್ಜೆಮೂಡದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕುರುಹನು ಕಾಂಬ ಕಣ್ಣುಬರಲಿ (ಗರಿ. ೮೬-೧೦). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಯಲು (<ಬಯಲ್)]

ಗಾಳಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ; ಕಪ್ಪುರಬಾಳೆ; ವಾಟ ಬಾಳೆ: ತಾಪ್ರದ ಹಂವಾಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹೆಣತ ಗಾಳಿಬಾಳೆ ಹೆಣ್ಣು ಗಳನ್ನಿರಿದ (ಕಗಸಿ. ೯೬). [ಗಾಳಿ + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾಟಿ)]

ಗಾಳಿಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಶಾಟಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸು: ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರವಾದಿ ಬಂದು ಆಕೆಗೆ ಗಾಳಿಬಿಡಿದ (ಕೂಡ). ೨. (ಆಲಂ) ಶಿಕ್ಷಿಸು; ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸು: ಆ ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿಬಿಡಿದರು (ಕೂಡ). [ಗಾಳಿ + ಬಿಡಿಸು]

ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆ ‘ಗಾಳಿಬುರುಡೆ’ ನೋ.

ಗಾಳಿಬುರುಡೆ, ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನು ತುಂಬುವ ಬುರುಡೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಸತ್ವಹೀನವಾದುದು: ಅವನದು ಸ್ಥೂಲ ದೇಹ, ಆದರೆ ಬರೀ ಗಾಳಿಬುರುಡೆ (ಕೂಡ). **ಗಾಳಿ ಬುಡ್ಡೆ**: ೧. ವಿಧವೆಯಬ್ಬನೇ ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆಗಳನೂದುವನು ಹೆಬೆಗುಳ್ಳೆಯೋ ಸೃಷ್ಟಿ (ಪುಂಳಳ. ೮೩). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬುರುಡೆ]

ಗಾಳಿಮಂಟಪ, ಫಾಳಿಮಂಟಪ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಗಾಳಿ ಬೀಸುವಂತೆ ತೆರೆದಿರುವ ಮಂಟಪ: (ಲಿ). **ಫಾಳಿಮಂಟಪ**: ೨. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಂದಭಾಗ: ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಅಂವನವರಿಗೆ ತಾವು ಮಾಡಿಸಿದಂಥಾ ತೇವೆ . . . ತಂಕಗಿಗೋವುರ ಆ ಬಾಗಿಲ ವಾಡಗಳು ಅಡಿಗವುನೆ ಆ ಮುಂದಣ ಚಿವ್ಪರ್ ವೋಲಗದ ಫಾಳಿಮಂಟಪ (ಶಾಇಇ. IX-II, ಪಠ-೦೪ ; ೧೬೫೫). [ಗಾಳಿ + ಮಂಟಪ]

ಗಾಳಿಮಳೆ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಳೆ; ರಭಸದ ಮಳೆ: ಗಾಳಿಮಳೆ, ಹಸುಹಾಮಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜೆರಾವರ್ತಿಮಳೆಯೂ ಸುರಿಯತೊಡಗಿತು (ಜಾಳಿ. ೭೭). [ಗಾಳಿ + ಮಳೆ (<ಮಟಿ)]

ಗಾಳಿಮಾತು ‘ಗಾಳಿಮಾತು$_1$’ ನೋ.

ಗಾಳಿಮೆಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಗಾಳಿಹಿಡಿ ೧: ಹಾಳುದಾವಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅವಳಿಗೆ ಗಾಳಿಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತಂತೆ (ಕೂಡ). [ಗಾಳಿ + ಮೆಟ್ಟಿಸು$_1$]

ಗಾಳಿಯಂತ್ರ (ನಾ). =ಗಾಳಿಗಿರಣಿ: ಆವೇಲೆ ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಾಗಿ ನಾನು ಗಾಳಿಯಂತ್ರ(Wind mill)ವನ್ನು ಕಂಡೆ (ಪ್ರವಾಸಿ. ೦೩೬). [ಗಾಳಿ + ಯಂತ್ರ]

ಗಾಳಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದನದ ರೋಗ; ದನಗಳ ಕಾಲು ಮತ್ತು ಬಾಯಿಗೆ ಬರುವ ಬೇನೆ: (ಎಸಮ್ಯ. XV, ೩೯). [ಗಾಳಿ + ಅಮ್ಮ$_3$]

ಗಾಳಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬೀಸು,—ಹಾಕು: ಬಜ್ಜನಗೆಡಿಗೊಂಡು, ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಗಾಳಿಯ್ಕರಾರಂಭಿಸುವಳು (ಪಬ್ಬಿ. ೦೬-೦೦). [ಗಾಳಿ + ಇಕ್ಕು]

ಗಾಳಿವಟ್ಟೆ, ಫಾಳಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗಾಳಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಾದಿ; ವಾಯುಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: “ಆಗಸ . . . ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಯನಲ್ಲಂದಾಗಲಾ ಕಾಶವೆಸರಲು” (ಆವಿಕಾ. ೪೬) ; ಭಾಸ್ಕರಂ ಬಟಳಕ .ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಯನಿಳಿದು ಕಡಲ ನೀರ್ವಗೆ ತಾರೆಗಳ್ ತೋರ್ದವಂಬರದೊಳು (ಕ್ರಿಚಾಸು. ೩ ೩೦). **ಫಾಳಿವಟ್ಟೆ**: “ವಿಂಾ ಬಟ್ಟೆಯೆ ಫಾ[ಖಾಖಾ. ಗಾ]ವಟ್ಟೆ” (ಕಬ್ಬಿಳ. ೦೦) [ಗಾಳಿ + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಗಾಳಿವಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು; ದೇವತೆ; ಖಿಚರ: “ಆವರ್ದುಗಸುಗರ್ . . . ಗಾಳವಟ್ಟಿಗರ್, ಅಚ್ಚರರ್, (ಬೋಳಿಯರ್)—ಈ ೯ ದೇವರ್ಕ ಪೆಸರ್” (ಆಕಾಖಾ. ೨-೦೯); “ಕನಿಸಿಲ್ಲದ ರಿಮಯಿಕ್ಕೆದರನುನೆಯದಿಂ ಗಾಳವಟ್ಟಿಗರುವಚ್ಚರೆಂದೆನುತುಂ . . . ದೇವವ್ರಾತಕವರ್ದ ನಾವುವಿವಕ್ಕುಂ” (ಆವಿಕಾ. ೩೨ ; ವಿಳಿದಿಭೂವರ ರೇಳಿಪೇಚರರ್ ಗಾ[ಖಾಖಾ. ಫಾ]ಳವಟ್ಟಿಗ ಸುರರಸುರಜಾಲವಬ್ಲಿಂದ ನುರೇಂದ್ರರೊಯ್ದರು ನಾಥ ಕೇೀವನದ ಮಂಟಪಕೆ (ಭರ್ಗಕ. ೦೦-೫೦.) [ಗಾಳವಟ್ಟಿ + – ಗ$_8$]

ಗಾಳಿವಟ್ಟೆದಲೆಯ (ನಾ). ಆಕಾಶವೇ ತಲೆಯಾಗುಳ್ಳವನು: ವ್ಯೋಮ ಕೇಶ; ಶಿವ: ಗಾರುಡಧ್ವಜನಕಾ ಗಾಳವಟ್ಟಿದಲೆಯಾ . . . ವಿರಾಗಾ ಸರಾಗಾ ಜಯ (ಅಧ್ಯರ್ದ. ೬-೩೬). [ಗಾಳವಟ್ಟಿ + ತಲೆ + – ಅ$_7$]

ಗಾಳಿವರು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಯಂತೆ ಬರು; ವೇಗವಾಗಿ ಬರು: ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಕೊಳ್ಳೆಯಂದ ಕೊಂಡು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿಬಿಡಲು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಗಾಳಿವರುತ್ತಿರುವನು (ಮುಂತ್ರಕ. ೭೫-೩೦). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬರು$_1$ (<ಬರ್ತ್)]

ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ (ನಾ). “(ನಿಜವೆಂದು ತಿಳಿದು) ಕೇಳಿಕೆಯ ಮಾತು; ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ; ವೀರನಿಂದ್ಲಿ ” (ಇಆಖ. ಅಲ್ಲಿಂ); ಬೇರೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದಾಳೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ ಕೇಳಿಬತ್ತ, ಬಂತು (ಮಹಾಗ. ೬೨). [ಗಾಳಿ + ವರ್ತಮಾನ]

ಗಾಳಿವಾತು$_1$, ಗಾಳಿಮಾತು (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹರಡುವ ವರ್ತಮಾನ; ಸುಳ್ಳುಸುದ್ದಿ: ಜಾಣರ್ ಭಾಮಿನಿ ಬಗೆದು ನೋಡೆ ನೆಲೆಗೊಟ್ಟುಸಿರೆಂಬುದೆ ಗಾಳಿವಾತದಂ ಬಿಸುವುದೇ (ಧರ್ಮಾಖಾ. ೫-೦೯); ಗಾಳವಾಕ್ಕಿವ ಮಂಜೆಯಿಂದು ತಾಂ ಮುನ್ನ ಕೇಳಿದಂತೆಸರಿದನೆಲ್ಲವನು (ಪ್ರಥಕ. ೫೭-೧೪). **ಗಾಳಿಮಾತು**: ಸುವ್ಮನೆ ಗಾಳಿಮಾತು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಮಾತನಾಡ ಬಾರದು (ಕೂಡ). [ಗಾಳಿ + ಮಾತು$_1$]

ಗಾಳಿವಾತು$_2$ (ನಾ). ನಿಂದೆ; ಬಯಸ್ಸುಳ್ಳು: “ಗಾಳಿವಾತು = ಬೈಗುಳ್” (ಕಮದ. ಹರಿ. ೨) ; “ತಿಟ್ಟಿಂದೊಡಂ ಗಾಳಿವಾತಿಂದೊಡಂ ಬೈಗುಳಿಕ್ಕುಂ” (ಕಲ್ಪಮಂ. ೫೯) ; “ಗಾಳಿವಾತಿಂದು ತಿಟ್ಟಿಂದು ಬೈಗುಳ್” (ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ. ೦೪). [ಗಾಳಿ + ಮಾತು$_1$]

ಗಾಳಿವಾರ (ನಾ). (ಉಳ) ಗಾಳಿಪಟ: ಬಾಲಾಗಯಿಲ್ಲದೆ ಗಾಳಿವಾರವು ಇರುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ (ಕಬ್ಬಿಹೊ. ೦೬). [ಗಾಳಿ + ವಾರ ?]

ಗಾಳಿವಿದಿ (ಕ್ರಿ). ೧. “ದೆವ್ವಹಿಡಿ” (ಪ್ರಕಥ.) ೨. “ವಾಸನೆ ಹಿಡಿ” (ಪ್ರಕಥ.) ; ಗಾಳವಿದರ್ಕಳಿಗಕೊಂಡು . . . ಹಿಂದೆ ಮರಳ್ದಕ್ಕೆಳಲು (ಹಡಕಾ. ೬-೦೦). [ಗಾಳಿ + ಹಿಡಿ]

ಗಾಳಿವೆಜಗು (ನಾ). ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ಸ್ಥಳ: ಅಂತು ಮಂಡಿಪ ಕೀರ ಸವೇತಂ ನಿ ರಾ ದಾ ನ ವಿ ಧಾ ನ ದಿಂ ಗಾಳವೆಜಗಿನೊಡದವಳಿದೀಪಕೆ ಯಂತಿವರುಮೊಡನದ್ಯಕ್ಕರಾಗಿ ಬಂದು (ಜಾಚಿಪು. ೬-೭೦ ವ); ಆ ಗಾಳವೆಜ[ಖಾಖಾ. ಸ]ಗಿನಿಂದವೆ ಪೋಗಿ ಪರಿಶ್ರಮವ ಹಾರಂ ವಸಾಹೇವಂ ನಾಗೇಂದ್ರನಂತೆ ಮದಲೀಲಾಗವನಂ ಕಂಡನೊಂದು ಕವಳಾಕರಮಂ (ಆರ್ಜಕ. ೫-೮೪) ; ಹಿಂದೆ ದೇವಗಮ ಗಾಳವೆಜಗಿನೊಳೆ ರಥವಂ ನಿಲಿಸಿ ವಿಸ್ಮಯಂಬಡುತ್ತೆ (ಪುಸ್ಮಕು. ೩-೦೦೪ ವ).

[ಗಾಳಿ + ವೆಜಗು ?]

ಗಾಳಿವೇಗ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ವೇಗ; ವಾಯುವೇಗ: ಗಾಳಿವೇಗ ದೊಳೆಯ್ದು ಕೈರಾಸಗಿರಿಯ ನಿರಾಲಸ್ಯದಿಂದೇಱು . . . ಭೂಲಲನೇಶ ಪೊದಿದನು (ಭರ್ಗ. ೪೪-೬೩). [ಗಾಳಿ + ವೇಗ]

ಗಾಳಿಶಂಕೆ (ನಾ). ದೆವ್ವದ ಭೀತಿ; ಪಿಶಾಟಿಯ ಕಾಟ; ಭೂತಭಯ: (ಲಿ). [ಗಾಳಿ + ಶಂಕೆ]

ಗಾಳಿಸಮಾಚಾರ (ನಾ).=ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ: “ವದಂತಿ, ಗಾಳಿಸಮಾಚಾರ, ಬೀದಿಸುದ್ದಿ ” (Cry. ೧೦೪೨). [ಗಾಳಿ + ಸಮಾಚಾರ]

ಗಾಳಿಸಾರಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವುದು; ಬಯಲಲ ತಿರುಗಾಟ; ಶುದ್ಧವಾದ ಗಾಳಿಬೀಸುವ ಕಡೆ ತಿರುಗಾಡುವುದು: ನೀನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಗಾಳಿಸಾರಿ ಹೊರಟರೆ ನಾನೂ ನಿನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ

ರುತ್ತೇನೆ (ಆರ್ಯಕ. ೮೦) ; ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನಾನು ಗಾಳಿವಾಠಿಗೆ ಹೊರಡಬೇಕಿದ್ದಿದ್ದೆ (ಬಿಡಾ. ೧೩೨). [ಗಾಳಿ + ಸವಾರಿ]

ಗಾಳಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಡರು : ತಾಳಪಟ್ಟೀ ರೀತಿ ಬೇತಾಳ ದಂತೆನ್ನ ಗಾಳಿಸುವ ಗೋಳಿಸುವ ಖಲರು ಕೆಲರು (ಪಜ್ಜಿ. ೮). [ಗಾಳಿ + – ಸು₁]

ಗಾಳಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗಿಬಾಡಿಸು : ದೂರ ಮಾಡು : ಆ ಮುನಿರಾಜಂ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಗಾಳ್ [ಪಾಣಂ. ಘಾತಿ]ದಂ ಈ ರಾದರಾಜಂ ಷಟ್ಕುಡಮಂಡಳಮಂ ಬಾಯ್ಬಳಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೪ ಪ) ; ೨. ಶೋಧಿಸು ; ಸೋಸು ; ಒಂದರಿಯೊಡು : ಕರ್ಪರ ಶಂಕಿ ಮಾತುಳಂಗದ ಪುಳಿಯಂಬವಂ ಮಿಸರೊಳ್ ಕೈ ಸಿತಾಂಬರದಿಂದೆ ಗಾಳಿಸಿಟ್ಟು (ಪಾಕಶಿವಾಪ. ೯-೫೩) ; ಸಲೆ ಕಳ್ಳಂ ಗಾಳಿಸಂವರ ನೆಂದ ನೆತ್ತರಂ ಗಾಳಿಸುವರ್ (ಹುಳುಪು. ೧೦-೪೬) ; ಹಾಲನ್ನು ಕುದಿಸಿ, ಜೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿಸಿದ ಹಿಟ್ಟಿನೊಡನೆ ಬೆರೆಸಿ ಮುದ್ದೆಯಾಗುವವರೆಗೆ ಕಲಸುವುದು (ಅಡುಪಾ. ೯೪) ; ಇದನ್ನು ಕಡಲತೀರಗಳಿಂದಲೂ, ನದಿತೀರ ಗಳಿಂದಲೂ ತಂದು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಗಾಳಿಸು(ಪಗಿ)ಕ್ಕಾರೆ (ಪಾಠಪ್ರ. I, ೩೩೩). ೩. ಸೋರು ; ಸುರಿ : ಮೇಘ ಸಂತತಿಗಾದ ಗರ್ಭಮಲ್ಲಂ ತುಂಬರ್ ಮಾತೆಗೂಡ ಗಾಳಿಸಲಿರದೆಱಗೆ ಜಟ್ಟಕಂದರ್ಗಾದ ಸೂತ್ರೇಷ್ಟದಿಂ (ಜಟ್ಟಿಮ. ೮-೬೦). ೪. (ಆಲಂ) ಸೂರೆಮಾಡು ; ಗಾಳಿಸು ಗೆಲ್ವನಂ ಹರಹು ಹೊಡೆಗನಂ ಸುಲಿ ಸುತ್ತುಗಾಣಸಂ (ವೀರಾವ. ೪-೦೦೨).

[ಗಾಳನ + – ಇಸು₂]

ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ (ನಾ). ಗಾಳಿ ವರ್ತಮಾನ ; ನಿರಾಧಾರವಾದ ವಾರ್ತೆ : ಅವರ ದಸ್ಕತಿಯಿಂದ ಬಗ್ಗೆ ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ ಕೇಳಿದೆ (ಕೂಡ). [ಗಾಳಿ + ಸುದ್ದಿ]

ಗಾಳಿಸೆಪೆ (ನಾ).=ಗಾಳಿಯಮ್ಮ ; (ಎಸಮ್ಮ. XV , ೩೯). [ಗಾಳಿ + ಸೆಪೆ ?]

ಗಾಳಿಸೊಂಕು ‘ಗಾಳಿಸೋಂಕು’ ನೋ.

ಗಾಳಿಸೋಂಕು, ಗಾಳಿಸೊಂಕು (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಉಕ್ಕ್ರಮಣ, –ಪೀಡೆ : ಗಾಳಿಸೋಂಕಾಯ್ತೆಂದು ದೀಗದಿಗಳಂ ಕರೆದು ಬೇಳಂವೆಯಸಿಗಿದರ್ (ಕಾಲಜ್ಞ. ೦೪೩-೬೦೦). **ಗಾಳಿಸೊಂಕು** : ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಸೊಂಕು ಆಗಿದೆ ಎಂಬ ಸುದ್ದಿ ಹರಡಿತು (ಕೂಡ). [ಗಾಳಿ + ಸೋಂಕ್ಕು]

ಗಾಳಿಹಡಗು (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲುವ ಚೀಲ ; ಆಕಾಶಬುಟ್ಟಿ : “(ಫಲಕವಿಮಾನವಲ್ಲದ) ಗಾಳಿಹಡಗು, ಆಕಾಶಬುಟ್ಟಿ” (Gas-bag. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಗಾಳಿ + ಹಡಗು (< ಪಡಗು)]

ಗಾಳಿಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿ ಬೀಸು : ವಂಗಂವಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಾಳಿಹಾಕು (ಕೂಡ). ೨. (ಆಲಂ) ಉಬ್ಬಿಸು ; ಹುರಿದುಂಬಿಸು : ಉದ್ಯಮ ಹೊಡೆಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಗಾಳಿಹಾಕಿದೆ (ಕೂಡ). [ಗಾಳಿ + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು₂)]

ಗಾಳಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೆವ್ವ ಹಿಡಿ : ಪಿಶಾಚಿ ಮೆಟ್ಟು ; ಭೂತಾವೇಶ ವುಂಟಾಗು : ಆಕೆಗೆ ಗಾಳಿಹಿಡಿದಿದೆ (ಕೂಡ). ೨. ವಾಸನೆ ಹಿಡಿ ; ಸುರಿವು ಹಿಡಿ : ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ನಾಯಿಗಳು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ನೆಲವನ್ನು ಮೂಸಿ ‘ಗಾಳಿಹಿಡಿಯುತ್ತ.’ . . . ತಿರುಗತೊಡಗಿದುವು ! (ಶಾಪೂರು. ೧೮೦). [ಗಾಳಿ + ಹಿಡಿ (< ಪಿಡಿ)]

ಗಾಳಿಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿ ಹೊರಬರು : ಕಾರಿನ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ಹೋಗಿದೆ (ಕೂಡ). ೨. ಭೂತಾವೇಶವು ನಿಂತುಹೋಗು ; ಮೈವೇಲೆ ಬಂದಿದ್ದ ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದವು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗು : ಗಾಳಿ ಹೋದಮೇಲೆ ಏನೇನಾಯಿತೆಂದು ಮಾವ ಕೇಳಿದರು (ಕೃ,ಚಿತ. ೬೨). [ಗಾಳಿ + ಹೋಗು₂ (< ಪೋಗ್ಕು)]

ಗಾಳು₁ (ನಾ). ೧. ಬರಿದಾದುದು ; ಸೊಕ್ಕಿದುದು. ‘ಗಾಳುಗೆಡು’, ‘ಗಾಳುತನ’ ಪರಾ. ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಾಡಾಡಿ: ಆಟವಾಟಗಂ ಗಾಳುವಿಪಂ ಕುಟಿಲಂ ಲಂಪಟನಿವ್ವಪಂ ಮಾನನನೆ (ಶಾಶಾಸ. ೭೬) ; ಬೀದಿಯೊಳ್ಬಗಿದು ಮುಂದಲೆಯೊಳ್ ಕಟ್ಟುನಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಲ್ಲದೆ ಮಜ್ಜಿವಳೇ ನಕ್ಕಳಿವಳೇ ಸುದು ವ್ ಗಳ ಗಾಳು ಗಂಡನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೦೦೦) ; ಕೀರ್ತ್ಯಂಗನೆ . . . ನರ್ತಿಸುತವರ್ಪರ್ ಗಾಳುಮಿಂತಾವಳೋ (ಎಳ. V, ಆರ್ಯಸ್ತು. ೭೯-೫೬ ; 1183). (ಗು). ೩. ಆಸಂಸ್ಕೃತ ; ಒರಟಾದ ; ಕೀಳಾದ. ‘ಗಾಳು ಗುಂಟಣಿ’, ‘ಗಾಳುಗೊರವ’ ಪರಾ. **ಗಾಳುಲು** : (ತ).

ಗಾಳಾಗು = ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದಾಗು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ರಥದ ಗಾಲಿಯ ಗರುವನಂ ಗಾಳಾಯ್ತಲೇ ಪೊಪ್ಪರಿಸಿ ತ್ಗಿತು ತೇರು (ಅಪಾಪ್ರ.೩೬-೦೩) ; ಮುಂಗಿಲಿಯೆಸವಂತಂ ವನೆವಾಗಲ್ಯಾಗೆ ಜೋಗಿ ಬಂದನೆಂದಳಮ್ಮಕ್ಕಳ್ ಕೂಗಿಡೆ ಬಿಗುತ್ತದೇಂ ಗಾಳಾಗದೆ ಚಿಕ ದೇವರಾಯನೊಲ್ಮೆನಾದವರ್ (ಅಶ್ವಮೇ. ೦೪೦-೨೦) ; ಕಾನೂರುವನೆ ತಾನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದಾಗ ಇದ್ದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈಗ ಹೆಚ್ಚು ಪಾಳಾಗಿ, ಗಾಳಾಗಿ ತೋರಿತು (ಕಾಸೂರು. ೩೭೪). [< ಕಾಟು₂]

ಗಾಳು₂ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಕವ್ವು. ‘ಗಾಳುಗಣ್ಣ’ ಪರಾ.

[< ಕಾಟು₂]

ಗಾಳುಗಂಡಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೀಳಾದ ಪುರುಷತ್ವ ; ಸೊಕ್ಕಿನ ಗಂಡುತನ : ನಿನ್ನ ಸೊಕ್ಕಾರ್ಜವ್ವನದ ಸೊಬಗನೊಡ್ಡಿ ಹೀಗೆ ಬೀಸುವ ಕೆಣಕು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ವನನ್ನು ಎದ್ದಗಲಂಕೆ ಗಾಳುಗಂಡಿಕೆಗಂಬುಸುತ್ತಿದೆ (ಪಟ್ಟಿಲ. ೦೦-೩೦). ೨. ಧೂರ್ತಸಾಹಸ : ಗಂಗರಾಜನು ಅವನ ಗಾಳುಗಂಡಿಕೆಗೆ ಅಚ್ಚರಿ ಪಟ್ಟನು (ಕವಚ. ೬೮). [ಗಾಳು₂ + ಗಂಡಿಕೆ]

ಗಾಳುಗಜಱು (ನಾ). ಬಲವಾದ ಗದ್ದಲ ; ಪ್ರಬಲವಾದ ಗರ್ಜನೆ : ದೊಡ್ಡಕೊಲಾಹಲ : ಕೊಂಬಿನ ಗಾಳುಗಜಱಿನ ಕಹಳೆಗಳ ಕಳಕಳದ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ಮೇಳವಣೆ ಭುಗಿಲಿಡಲು (ಕುವಾಲ. ೬-೯).

[ಗಾಳು₂ + ಗಜಱು]

ಗಾಳುಗಣ್ (ನಾ). ಕವ್ವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಆಕರ್ಷಕವಾದ ನೇತ್ರ : ಚಾಪಳ ಹರಿಣೀ ವಿಲೋಚನಮಿಂಗಳ್ಮಿಱಿಗೊಂಡ ಳಿವಳ್ಕ ಗಾಳುಗಣ್ಮೊಳೆಯ ಪುಂಂದಿ ಬರಲಿರಿದುಂತಿರೆ ಬಿನ್ನನೆ ಬಂದೆಗಂ ವವಾ(ಅರ್ಜನ. ೩-೬೦) ; ನೆತ್ತದ ಸಾರಿಯಂತೆ ಮೂಲೆ ಮೂಡಲೆಯೊಂ ಗುಣವೇಱಿ ಲಜ್ಜೆ ನಾಣ್ ಮತ್ತುವ್ವ ಗಾಳುಗಣ್ಬಾರಿದುವಾಸೆಯು ಪಾಸಗೆ ಯಂತೆ (ಅಪಾಪ್ರ. ೪-೦೫). [ಗಾಳು₂ + ಕಣ್]

ಗಾಳುಗುಂಟಣಿ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರೆಯಾದ ಕುಂಟಣಿ ; ಧೂರ್ತಳಾದ ತರೆಹಿಡುಕಿ : ಡಾವರಂಗಳಿಸಿ ಶಾಕಿನಿದೇವತೆ ಕತೆವೇಲುಬತಿಯಂ ಬಲ್ಲಳ್ ನಾನಾ ವಿಧದ ಗಾಳುಗುಂಟ[ಪಾಣಂ. ಕೊಂಠಿ]ಣಿ ಭೂವಳಯದೊಳಿಸಿವ ಕನ್ನೆಯುಜ್ಜಯಿನಿಯೊಳಿಗೊಂ (ಹರಿಹರ. ೦೩೨-೪). ‘ಕಾಳುಗುಂಟಣಿ’ ಪರಾ.

[ಗಾಳು₂ + ಕುಂಟಣಿ]

ಗಾಳುಗೂಟ (ನಾ). ದುಂಡುಕು ಸ್ವಭಾವದ ಮೊರ್ಖ : ಒರಟುನಾದ ಪೆದ್ದ : ಗಾಳುಗೂರೆಯೊಳ್ ಪೊಣರ್ ಗನ್ನಿಟ್ಟುದರ ಸೆಣಸಾಟಮುಂ ರಾಮಸೇನೆಗೆ ಮುಡಿದುದುದಾಮಶ್ಮ. ೦೭-೨೩).

[ಗಾಳು₂ + ಕೂಟ]

ಗಾಳುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಒರಟುತನದಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ಗ್ರಾಸ ವಸನ ವಂಕರ ವಿಲ್ಲದಿರೆ ಕಟ್ಟಾಸುರದೊಳು ಗಾಳುಗೆಡದೆ ಓಸರಿಸುತ್ತೊಯ್ಯನೇಕಾಂತ

ದೊಳೊಮ್ಮೆ ಬೇಸಱಿಸದೆ ಬಿನ್ನವಿಪುದು (ಹದಿಬ. ೩-೨೧). 'ಕಾಳಂಗೆಡು' ಪರಾ. [ಗಾಳು$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ಗಾಳುಗೊರವ (ನಾ). ಕೀಳಾದ ತಪಸ್ವಿ: ಗಾಳುಗೊರವಂ ತಗುಟ್ಟಿ ಪಳಾಳಮನೇನೊಂದನಪ್ಪೊಡಂ ಗಟಿಪಿದೊಡಾ ಬೀಟುನುಡಿಗೇಳ್ದು ಕೆಮ್ಮನೆ ಬೇಳಲ್ ನಿಮಗಂತು ರಾಜಸೂಯಂ ಮೊಗ್ಗೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೪); "ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದ ತಪಸ್ವಿ" (ಪಂಪನಿ): "ಕಪಟಿಯಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ" (ಪಂಪದೀ. ೨೨೧). [ಗಾಳು$_1$ + ಗೊರವ]

ಗಾಳುತನ (ನಾ). ಒರಟು ಸ್ವಭಾವ; ದುಡುಕು: ಗಾಳುತನದಿಂ ಪುರುಷರನೇಳಿದರಂ ಮಾಳ್ಪ ದುಶ್ಚರಿತ್ರೆಯರಂ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬೬-೪೪; 1229); ಮತ್ತವಾರಣದೊಳೊತ್ತೆಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೊಡನೆಯ ಸೂಳೆಗೆ ತನ್ನ ತಂಗಿಯ ಬೇಳಾದ ಗಾಳುತನಮನಿಂತೆಂದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೧೩ ಪ); ಕರ್ಣನಾಯುಷ ಕೋಳುವೋಯಿತ್ತೆಂಬ ಗರ್ವನ ಗಾಳುತನವನು ನಂಬಲಱಿವೆನೆ ಪಾರ್ಥ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೬-೧೭). [ಗಾಳು$_1$ + – ತನ]

ಗಾಳುದೊಟ್ಟು 'ಗಾಳ್ದೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಗಾಳುಮಂದಿ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿಜನ; ಸಾಮಾನ್ಯರು: ಬೀದಿಯ ಗಾಳುಮಂದಿಯ ನಡುವೆ ಕುರುಭೂಪಾಲನರಸಿಯರಳುತ ಹರಿದರು ಬಿಟ್ಟಮಂಡೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೦-೩). [ಗಾಳು$_1$ + ಮಂದಿ$_1$]

ಗಾಳುಮೂಳ (ನಾ). ಕನಿಷ್ಠನಾದವನು; ನೀಚತರಗತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಈ ಗಾಳುಮೂಳ ಬಾಳರೆತ್ತಾನುಂ ಭಂಗಿಸಿದರೆ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೫-೨೭). 'ಕಾಳಂಮೂಳ' ಪರಾ. [ಗಾಳು$_1$ + ಮೂಳ]

ಗಾಳುಮೇಳು, ಗಾಲುಮೇಲು, ಗಾಲ್ಮೇಲು (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ; ಕ್ಷೋಭೆ: ಕೇಸುರಿಯ ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಶಿಖಿ ವೆಡ್ಡೈಸಿತಬುಧಿಯ ಮದದ ಘಾಡಿಕೆ ಘಾಸಿಯಾದುದು ಗಾಳುಮೇಳುಪ್ಪರಿಸಿತಂಬರವ (ತೊರರಾ. ೬-೪-೩೬); ಲಂಕಾನಗರದಲಿ ಗಾಳುಮೇಳಾಯ್ತಿಕ್ಕಿದವು ಹೊಂಗದಗಳರಮನೆಯ (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೮೬). ೨. ಆತುರ; ತರಾತುರಿ; ಸಂಭ್ರಮ: (ಕ). **ಗಾಲುಮೇಲು**: ೧. "ತಿರುವುಮುರುವಾಗುವುದು, ಹಾಳಾಗುವುದು" (ಜಾನಕೋ. ೪೭). **ಗಾಲ್ಮೇಲು**: ೧. ಪಕ್ಕನೆ ಏನಾದರೂ ಬಹಳ ಗಾಲ್ಮೇಲಾದರೆ ನನಗೆ ಜನ ಕಳುಹಿಸು (ಕೈಮಾಂಸ. ೪೨). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘಾಲ್‌ಮೇಲ್]

ಗಾಳುವರಿ (ಕ್ರಿ). ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡು; ಸಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಅಲೆದಾಡು: ಸದ್ಧರ್ಮಸಾಧು ವಿಶಾಲಮರ್ಯಾದೆಯನು ಕಾಣದೆ ಗಾಳುವರಿವುತ್ತಿಹನು ಭವವಿಪಿನಾಂತರದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೫-೮-೬). [ಗಾಳು$_1$ + ಪರಿ$_1$]

ಗಾಳುವೆಣ್ (ನಾ). ಪಾಮರಿ; ವನಚರಿ: ತಾವರೆಗಣ್ಗಳ ಗಾಳು [ಪಾಠಾಂ ಱು]ವೆಣ್ಗಳೇಂ ಮೆಱೆದರೊ (ಅನಂಪು. ೭-೧೭).

[ಗಾಳು$_1$ + ಪೆಣ್]

ಗಾಳ್ದೊಟ್ಟು, ಗಾಳುದೊಟ್ಟು (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಸ್ವಭಾವದ ದಾಸಿ; ದುಷ್ಟೆಯಾದ ಸೇವಕಿ: ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ನಾಲ್ವರಯ್ವರ್ಗಾಳ್ದೊಟ್ಟಿರಿರ್ದಲ್ಲಿ ಗೊರ್ವನೆಗ್ಗಂ ಗೊಟ್ಟಿಗೆವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೫ ಪ). **ಗಾಳುದೊಟ್ಟು**: ಬುದ್ಧಿಮತಿಯೆಂಬ ಮೇಳದ ಗಾಳುದೊಟ್ಟು (ಗದಾಯು. ೨-೮ ಪ).

[ಗಾಳು$_1$ + ತೊಟ್ಟು]

-ಗಾಱ '-ಕಾಱ' ನೋ.

ಗಾಱಗೊನಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಅಥವಾ ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಬಡಗಣ ಗದೆ [ಗಾ] ಱಗೊನಿ ಮೊರಬನ ಗದ್ದೆ (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೨೩-೨೨; 1364). [?]

ಗಾಱು, ಗಾರು (ನಾ). ೧. ಅಲ್ಪ; ಹೀನ. 'ಗಾಱುತನ', 'ಗಾಱುಬುದ್ಧಿ' ಪರಾ. ೨. ಗಾಸಿ; ಗಾಬರಿ. 'ಗಾಱುಗೆದಱು' ಪರಾ. ೩. ಕೇಡು; ಕೆಡಕು. 'ಗಾಱುಪಟ್ಟು', ಪರಾ. ೪. ಗಾಯ; ಪೆಟ್ಟು. 'ಗಾಱೇಟ್' ಪರಾ. ೫. ಅಲ್ಪನಾದವನು; ತಂಚ್ಛವ್ಯಕ್ತಿ: ತೋಱುವೀ ತೋಱಿಕೆಯೊಳಗೆ ಸಲೆಮಿಱಿ ತೋಱುವ ನಿಜವನಱಿಯದ ಗಾಱುಗಳು ನೀವ್ ಪಶುಗಳೆಂದರೆ ಖೇದವೇಕೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೬-೨೮); ಗಾಱಹೆವು [ಪಾಠಾಂ. ದೂರವಹ] ನಾವಿನ್ನು ನೀತಿಯ ಮಿಱದಿರ ಬೇಕಂತು ಕಾರಣ ಬೇಱೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೬೬). ೬. ಒಣಗಿಹೋದುದು; ಒರಟಾದುದು; ಬಿರುಸು. 'ಗಾಱುವಡೆ' ಪರಾ. (ಗು). ೭. ಕೆಟ್ಟ; ನೀಚ. 'ಗಾಱುಗೆಲಸ', 'ಗಾಱುನುಡಿ' ಪರಾ. ೮. ಒಣಗಿಹೋದ; ಒರಟಾದ; ದ್ರವವಿಲ್ಲದ; ನಿಸ್ಸತ್ವವಾದ. 'ಗಾಱುಗಲಿ' ಪರಾ. **ಗಾರು**: ೨. ಬಿಲ್ಲುಹಿಡಿದು ಕಾದಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಗಾರುಮಾಡಬೇಡ (ಬಿದುರೆ. ೧೨೦). ೯. ಉಷ್ಣದಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆ. 'ಗಾರುಬೊಕ್ಕೆ' ಪರಾ.

ಗಾಱಾಗಿಸು=ತೊಂದರೆಪಡಿಸು; ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು; ಕಾಟಕೊಡು: ಹರಿವಿಧಿಗಳಂ ಗಾಱಾಗಿಸಿದ ವಿಕ್ರಮಂ ಸಲ್ಲದೆಮಗೆ (ಚಿಬಪು. ೪೯-೫೧)* **ಗಾಱಾಗು, ಗಾರಾಗು=೧. ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಗಾಸಿಯಾಗು**: ಅರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ್ಗಾಗಿ ನಡೆದು ನೆಱೆ ಗಾಱಾಗಿ . . . ಶಿವಧೋ ಎಂದು ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟಳು (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೩೦); ಗಾಱಾದ ಶಂಬರಾಸುರನೆಂದು ಕರ್ವಿಲ್ಲುಗಾಱನ ಕೊಂಡಾಡಿದಳು (ಪೋಹತ. ೧೧-೭೭); ಗಾರಾಗಿ ಕೇಗಿದುದು ಸಾಕಿದ ನವಿಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೫೦-೧೩೧); ಗಾರಾದ ಕೋಳಿಗಳು ಮನೆಯ ಹಿಂದುಗಡೆ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾನೂರು. ೩೨೩). ೨. ಒಣಗಿಹೋಗು: ಶುಷ್ಕವಾಗು: ಇಂತೀ ಗಾಱಾದ ಮನಕ್ಕೆ ಇನ್ನಾರು ಹೇಳುವರಯ್ಯ (ಏಲೇಶ್ವ. ೨೧); ಎಲೆಲೆ ಮದನನ ಗಜವು ತೊತ್ತಳದುಳಿದುದೊ ಕಾಮುಕರನೆನೆ ಗಾವಳಿಯೊಳಗೆ ಗಾಱಾಯ್ತು ಗರುವಿಕೆ ವಿಟವಿದೂಷಕರ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೧-೨೬); ಅವರ ಶರೀರವು ಬಹಳ ಗಾರಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತು (ಚಿಂಗಾಳ್ವ. ೧೮೨); ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಕೆಸರು ಕೆಸರಾಗಿದ್ದ ಅಂಗಳ ಈಗ ಗಾರಾಗಿದೆ (ಅನಾಥ. ೨೩೮); ಅದರ ಉರುಬೆಗೆ ಎಷ್ಟೋಜನರ ನಾಲಗೆಯು ಒಣಗಿ ಎದೆಯು ಸೀದು ಗಾರಾಯಿತು (ನೀಗಟ್ಟು. ೯೫). **ಗಾಱುಮಾಡು, ಗಾರುಮಾಡು=೧. ಹಿಂಸಿಸು; ತೊಂದರೆಪಡಿಸು**: ವಾರುವ ಮುಗ್ಗಿದಡೆ ವಾಗೆಯಲಿ ಆದರಿಸಬೇಕಲ್ಲದೆ ಅದ ಗಾಱುಮಾಡಿ ಹೊಯ್ಯುವರೇ ಮಿಡಿಯನು (ಪೋಳಿಪಾ. ೫೨-೨೧೪); ಆಱಡಿಕಾಱನೆನಿಪ ಕಂಸನ ಕಟ್ಟು ಕೂರಿನ ಮಧು ಕೈಟಭರ ಗಾಱುಮಾಡಿ ಕೊಂದ ನಿನ್ನ ಬಲುಮೆಯೆಲ್ಲಿ ಸೂಱೆಹೋದುದೊ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೪-೧೮೨); ಪಾಱುಂಬಳೆ ಶೂಲದಿಂದೆ ಏಱುಗಾಣಿಸಿ ಕುವರನ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ಗಾಱುಮಾಡಿದರು ರಕ್ಕಸರು (ಪೋಹತ. ೩೪-೨೩); ಕೌಂತೇಯನಂ ಗಾಱುಮಾಡದಿರರ್ಜುನಂಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗು (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೫-೪೪). ೨. ಕೀಳುಮಾಡು; ಇಳಿಕೆಗೆಯ್ಯು: ಊರ ನಾರಿಯರ ಸೂಱೆಗೊಳ್ಳುತ ಪರನಾರಿಯರಭಿಮಾನ ಗಾಱುಮಾಡಿದೆಯೆಂದು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧-೨). ೩. ಒಣಗಿಸು; ಶುಷ್ಕಗೊಳಿಸು: ಸಿಗರೇಟನ್ನು . . . ಸೇದಿ ಸೇದಿ ಗಂಟಲನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಾರುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ (ಕುಟಿಮಾ. ೪೭).

[ದೇಶ ಮಲ. ಕಾರ್, ಕಾರು; ತುಳು. ಗಾರ; ತೆಲು. ಕಾಱು]

ಗಾಱುಂಗೆಡು, ಗಾರುಗೆಡು, ಗಾಱುಗಿಡು, ಗಾಱುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗು; ರಸಹೀನವಾಗು. ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಟ್ಟದಾಗಿ ಕೂಗು: ಸೀಱುಡುವಿನಂತೆ ಕೆಲದೊಳ್ ಗಾಱುಂಗೆಡದಲ್ಲಿ ಫಲವೆ ಬಲ್ಲರ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಪುಷ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೨೩). P ಇದು 'ಗಾಱುಂಗೆಡೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ ವಿರಬಹುದು. **ಗಾರುಗೆಡು**: ೩. ಗಾಸಿಯಾಗು; ಗಾಬರಿಯಾಗು: ಸೂರೆಯಾದುದು ಮತ್ತೆ ಸುರಬಲ ಗಾರುಗೆಟ್ಟುದು ಕಿನ್ನರವ್ರಜ ತಾರು

ಥಟ್ಟಾಯ್ತಖಿಳ ಪ್ರಮಥರ ಸೇನೆ ಸಾವಿನಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೦-೧೫). **ಗಾಱುಗಿಡು :** ೩. ಕವಲಂಬಿನಿಸುಗೆಗೆ ಗಾಱುಗಿಡದ ಮುನ್ನಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೪೩-೬). **ಗಾಱುಗೆಡು :** ೩. ವಾಯುಪುತ್ರನ ಕರಹತಿಗೆ ಗಾಱುಗೆಟ್ಟು ನಿದ್ದೆವೋದ ಸುಭುಜಂ ಕನಸಿನೊಳ್ ಶ್ರೀರಾಘವಂ ಮೈದೋಱಿದುದಂ ಕಂಡನಪ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೮-೦೩). ೪. (ಆಲಂ) ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ಹೀಯಾಳಿಸು : ಹಿರಿದು ನಮ್ಮೊಡನಂಜಿಕೆಯ ನೀ ಹರಹಿ ಮಾತಾಡುವುದು ತಾನಿದು ಗರುವರಂಗವೆ ಗಾಱುಗೆಡುವುದು ಗುಣವೆ ನಿನಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೨೬). [ಗಾಱು + ಕೆಡು$_1$]

ಗಾಱುಗತಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾಳುಮಾಡು : ರತಿಯ ಬಾಳಂ ಕೆಡಿಸುವತ್ಯಂತ ರೂಪು ಭಾರತಿಯ ಬದುಕಂ ಬಯಲುಮಾಳ್ಪ ಕಡುಜಾಣ್ಮೆ ಪಾರ್ವತಿ ಯೇಳ್ಗೆಯಂ ಗಾಱುಗತಮಾಳ್ಪ ಗಾಡಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೯).

[ಗಾಱುಗತ ? + ಮಾಡು$_1$]

ಗಾಱುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ದಟ್ಟವಾದ ಇರುಳು : (ಕಿ).

[ಗಾಱು + ಕತ್ತಲೆ$_1$ (<ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಗಾಱುಗಲಿ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳುವೀರ ; ಅಲ್ಪಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು : ಪಾರ್ಥಗೆ ಭೂಲೋಕದ ಗಾಱುಗಲಿಗಳು ಪಾಸಟಿಯೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೦೦).

[ಗಾಱು + ಕಲಿ$_2$]

ಗಾಱುಗಿಡು ' ಗಾಱುಂಗೆಡು ' ನೋ.

ಗಾಱುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಆರಿಗೆರಡೆಣಿಸಿದೆನೊ ಹಿರಿಯರ ಗಾಱುಗೆಡಿಸಿದೆನೊ ವೃಥಾ ಮುನ್ನಾರ ನೋಂಪಿಗಪಾರವಿಘ್ನವ ಮಾಡಿ ಕೆಡಿಸಿದೆನೊ (ನಳಕ. ೮-೫).

[ಗಾಱುಗೆಡು (<ಗಾಱುಂಗೆಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಱುಗೆಡು ' ಗಾಱುಂಗೆಡು ' ನೋ.

ಗಾಱುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ನಿಂದಿಸು : ಗಾಱುಗೆಡೆ ಯದಿರೆಲವೊ ಸತ್ಯವ ಮೀಱಲಮ್ಮದೆ ಲೋಕ ನಿನ್ನನು ದೂಱಬೇಕೆಂದಡವಿ ಯೊಕ್ಕೆವು (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೮-೭೨). [ಗಾಱು + ಕೆಡೆ$_2$]

ಗಾಱುಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಿ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಮಾಡು : ತೋಱಿರೈ ಕೈಗುಣವನಸುರರ ಗಾಱುಗೆದಱಿದ ಗರ್ವಿತರ ಮೈದೋಱ ಹೇಳಾ ಕಾಣ ಬಹುದೆನುತುಱುಬಿದರು ಭಟರು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೦೨-೩೬).

[ಗಾಱು + ಕೆದಱು$_1$ (<ಕೆದಱ್$_1$)]

ಗಾಱುಗೆಲಸ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ ; ನೀಚಕೃತ್ಯ : ಆತನ ಗಾಱುಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಶಂಕರಂ ಮನವೂಱಿ ನಿಚ್ಚಂ ಪಡಿಯನಿಕ್ಕುವನಹುದೆ ಲೇಸಾಯ್ತು (ಬಸಪು. ೨೬-೨೨). [ಗಾಱು + ಕೆಲಸ]

ಗಾಱುತನ (ನಾ). ಅಲ್ಪತನ ; ಹೀನತ್ವ : ಏಱ ಸೂಱಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಹಿಂಗುವ ಗಾಱುತನ ತಾನೇನು ಸುಡು ಮುಮ್ಮಾಱಿಗಳ ಮಾತೆತ್ತಲಡಸಿತು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೮-೨೯). [ಗಾಱು + – ತನ]

ಗಾಱುನುಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). = ಗಾಱುಗೆಡೆ : ಗಾಱುನುಡಿದರೆಂದು ನೋಯದಿರೆಂ ದಾಯಕಾಱನಪ್ಪಿದನು ಮೈದುನನ (ಭರಕ. ೩೩-೬೨). [ಗಾಱು+ನುಡಿ$_1$]

ಗಾಱುನುಡಿ$_2$ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಮಾತು ; ಬಯ್ಗುಳು ; ನಿಂದೆಯ ನುಡಿ : ಗಾಱುನುಡಿಗಳನೇಕೆ ನುಡಿವಿರಿ (ಬಸಪು. ೫೬-೨೦). [ಗಾಱು + ನುಡಿ$_2$]

ಗಾಱುಪಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪಟ್ಟು ; ತೊಂಹರೆ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹಿಡಿತ : ಜವನ ಗಾಱುಪಟ್ಟಿಗೊಳಗಾಗದ ಮುನ್ನ ಶರಣೆಂದೊಡೆ ಕಾವ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನು (ಸರ್ವಪ. ೫೮-೩೦೬). [ಗಾಱು + ಪಟ್ಟು$_1$]

ಗಾಱುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿ ; ಕೀಳುಮನಸ್ಸು : ಎನ್ನ ಮಾತು ಮೀಱಿ ಕಳುಹಿದೆ ಮತ್ತಕರಿಯಂ ಗಾಱುಬುದ್ಧಿಯೊಳ್ (ಬಸಪು. ೨೨-೨೨) ; ಗಾಱುಬುದ್ಧಿಯ ಹೊದ್ದದುತ್ತಮನೆ ಕೇಳಯ್ಯ ನೀಂ ತತ್ವ ಭೇದಂಗಳ (ವೀಶ್ವಪು. ೧-೮-೨೩). [ಗಾಱು + ಬುದ್ಧಿ]

ಗಾಱುಮಾತು ' ಗಾಱುವಾತು ' ನೋ.

ಗಾಱುಮಾನವ (ನಾ). ತುಚ್ಛ ಮಾನವ ; ಹೀನಮನುಷ್ಯ : ಕರಿ ತುರಗ ರಥಗಳನೇಱಿ ನಡೆವುದು ಭೋಗವತಿಗಾ ಗಾಱುಮಾನವನವನ ಹಿಡಿತಹುದೆಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ಸಂಭಪ. ೦೭-೨೮). [ಗಾಱು + ಮಾನವ]

ಗಾಱುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಸಾಗು ; ಕಠಿನವಾಗು : ಮುನಿದಿನಿಯನ ಕಡುಮೊನೆವಾತಿಗೆ ನೊಂದು ಕನಲದೆ ಗಾಱುವಡೆಯದೆ ತನುಮನಗಳ ತನ್ನ ಬಸಗೈದು (ಹದಿಬ. ೩-೨೩). [ಗಾಱು + ಪಡೆ$_1$]

ಗಾಱುವಾತು, ಗಾಱುಮಾತು (ನಾ). = ಗಾಱುನುಡಿ$_2$: ಗಾಱುವಾತೇ ಕೆಲವೋ ಗೋವಳ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೦-೭೦). **ಗಾಱುಮಾತು:** ಆರೆಂದು ನುಡಿವಾ ಗಾಱುಮಾತು ತಾನಲ್ಲ (ಅವಕಂ. ೮೦-೩೫೭).

[ಗಾಱು + ಮಾತು$_1$]

ಗಾಱೇಳು ' ಗಾಱೇಟ್ ' ನೋ.

ಗಾಱೇಟ್, ಗಾಱೇಳು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವಾಗು ; ಪೆಟ್ಟಾಗು : ಮನಮಂ ತಂದ ವಿಯೋಗಿಜಾಲದೆರ್ದೆಯಂ ನಟ್ಟುರ್ಚಿ ಗಾ [ಪಾಕಾಂ. ಜಾ] ಱೇಟಿ ಬೆಚ್ಚನೆ ಪಾಯ್ತಂದು (ಲೀಲಾವ. ೨-೪). **ಗಾಱೇಳು :** ನಿನ್ನ ಗಾಱಿದ್ದ ತುಟಿಯಾಣೆ ನೀನೆ ಗೆದ್ದವಳೆಂದು ನೀಱಿಯರೊಪ್ಪಿದ ರೊಸೆದು (ಭರಕ. ೪೨-೨೮). [ಗಾಱು + ಏಟ್$_1$]

ಗಾಱೇಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಗಾಸಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ಅಯ್ಯೈಯಿದೇನಿದೇನಾರಯ್ಯದೆ ಗಲಭೆಗೆಯ್ದು ಗಾಱೇಟಿಪರೇ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೩೬). [ಗಾಱೇಟ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಂಗಿಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಬಿಟ್ಟಿಗಂ . . . ಜಿಡ್ಡೂ ರಾಳ್ಗೆಯೆಟ್ಟತ್ತರ್ಕ್ಕಂ ಬಳ್ಳಿಗಾಮೆಯ ಬಾಟಿಗೆ ಸಹಿತ ನಾಟ್ಗೂವುಣ್ಡು ಗೆಯ್ಯೆ ಗಿಂಗಿಟಿಯೂರ್ಗ್ಗಾಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೮-೮ ; 964).

[?]

ಗಿಂಚಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ : ಮರಕುಟಿಗ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಕೊಟ್ಟುಗವರಲೆ ಕೊಂಚೆ ಕಪಿಂಜ ಗಿಂಚಲು ಗರಿಗ ಮೊದಲಾದಖಿಳ ಖಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೦-೫೩). [?]

ಗಿಂಚು (ನಾ). (ಕರಾ) ಗಂಟು ; ಜಂಟಿ. ಜಿಡ್ಡಿ. ' ಗಿಂಚುಹಾಕು ' ಪರಾ. [?]

ಗಿಂಚುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು ; ಜೋಡಿಸು ;ಜಿಡ್ಡಿಹಾಕು : ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ ಜುಂಗು ತೆಗೆದು ಗಿಂಚುಹಾಕು (ರೂಢಿ).

[ಗಿಂಚು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗಿಂಜಲು (ನಾ). ಮುದ್ದೆಯಾದುದು ; ತುಂಬ ಬೆಂದುದು : ಅನ್ನ ಗಿಂಜಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗಿಂಜು$_2$ + – ಅಲು (< – ಅಲ್$_2$)]

ಗಿಂಜಾಟ (ನಾ). ಕೊಸರಿಕೆ ; ಹಿಂದೆಗೆಯುವಿಕೆ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ : ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಗಿಂಜಾಟ ನಡೆಸಿ ಯಮುನಾ, ಲಲಿತಾ ಇಬ್ಬರೂ ಹಾಡಿದರು (ಆಲಹೂ. ೮೯). [ಗಿಂಜು$_1$ + ಆಟ]

ಗಿಂಜು$_1$, ಗೀಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹಲ್ಲು) ಕಿಸಿ,–ಕಿರಿ,–ಅಗಲವಾಗಿ ಬಿಡು : ಹಲ್ಲು ಗಿಂಜುತ್ತ ಏನೋ ಕೆಲಸವಿದ್ದವನಂತೆ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ (ಎದಿರೇ. ೩೬) ; ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯ ಹಲ್ಲು ಗಿಂಜುತ್ತಾ 'ನಮಸ್ಕಾರ' ಎಂದ (ನಾಡಿಗೇ. ೦೭೦) ; ಹಾಡಬೇಕೆಂದು ಹಲ್ಲು ಗಿಂಜಿದಳು (ಬೌಲತ್. ೫೨೦). ೨. ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗು. ' ಗಿಂಜಾಟ ' ಪರಾ. ಗೀಜು : ೧. ತಂಗಿಯನು ಕೊಟ್ ಗೀಜುವರೆ ಬತ್ತೀಶರದನಗಳೇನ ಬೇಡಿದರು ಸಾಜವಾಗುವದು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೩೫-೩೭). [ದೇ॥ ತೆಲು. ಗಿಂಜ.]

ಗಿಂಜು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಿರುಳು; ಕೆಚ್ಚು; ಸಾರ: ಕರಿಯಾಡಿನ ತುಪ್ಪ ಮುಮಂ ಬಱಿವದಣೆಯ ಪಣ್ಣ ಗಿಂಜುಮಂ ಸೇವಿಸೆ ಸಂಹರಿಸುಗುಮದು ಕೆಮ್ಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೯೪). ೨. ಬೀಜ ತುಂಬಿರುವಿಕೆ. 'ಗಿಂಜು ಬದನೆಕಾಯಿ' ಪರಾ. ೩. ಮುದ್ದೆ; ಗಿಂಜಲು: ಬಾಳ್ವಣ್ಣು ಗಿಂಜು ಆಯ್ತೋ? (ಗರಿ. ೫೨-೧೩).

[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗಿಂಜ]

ಗಿಂಜುಬದನೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಬೀಜಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬದನೆಕಾಯಿ: ವಾಂಗೀಭಾತಿಗೆ ಗಿಂಜುಬದನೆಕಾಯಿ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಗಿಂಜು$_2$ + ಬದನೆ (<ಬದಣೆ) + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಗಿಂಟ (ನಾ). ಜೋಡಿಹೆಣಿಗೆಯಿಂದ ನೆಯ್ದ ಬಟ್ಟೆ: ಇಮ್ಮಡಿಕೆ ನೂಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒರಟುಬಟ್ಟೆ: ಸೀತ ವಾತಗಳ ನಿವಾರಿಸಲೆಂದು ಮಾಡಿದ ಹೊದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿಶಾರಃ ಎನಿಸುಗು ದೂವಡಿಗೆ ಗಿಂಟ ಬೂವರಡೆ ಮೊದಲಾದುವು (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೪); ಹಯಾತನ ಕೈಗೆ ನನ್ನ ಗಿಂಟ, ಪಂಚೆ ಮತ್ತು ಜುಬ್ಬಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟೆ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೩೩೧).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಿಣ್ಡ; ತೆಲು. ಗಿಂಟೆ, ಗೆಂಟೆ]

ಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಕಿರಿದಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಕೊಂಬು ಅಥವಾ ಸೊಂಡಿಲಿರುವ ಸಣ್ಣಪಾತ್ರೆ: "ಗಿಂಡಿ ತಂಬುಗೆ ಫೇಳಿ ಪಾತ್ರೆಯೆನೆ ಪಡಿಗಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೫); ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳೆಲ್ಲ ಮೋಕುಳಿಯ ಗಿಂಡಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೭); ಕುಡಿನೀರ ಗಿಂಡಿಯನರಸ ನೀಡಲು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೨೫); ಹೊನ್ನ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಪನ್ನೀರ ಚಂಬಿನಲಿ ಪೂರ್ಣಜಲವ ಕೊಂಡು (ಕಂನವಿ. ೫-೫೫); ಗಿಂಡಿಯಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಉದ್ಧರಣೆಯನ್ನು ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯನು ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಹೊಸ್ತಿಲನ್ನು ದಾಟಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ (ಒಡೆಕ. ೧೬).

ಗಿಂಡಿಪ್ರಸ್ತ=ಕೆಲವು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ; ಮದುಮಗನು ಬಟ್ಟಲು ಕದಿಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: (ಎಸಮ್ಯ. XXVIII, ೪). ಗಿಂಡಿಶಾಸ್ತ್ರ = ಗಿಂಡಿಪ್ರಸ್ತ: ಸಾಯಂ ಕಾಲ ಗಿಂಡಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಮದಲಿಂಗ ಆಗ ಮದುವೆಯ ಮನೆಯಿಂದ ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ಕದ್ದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬೇರ್ಮನೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ (ಸುವಸಂ. ೫೫).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಿಣ್ಡಿ; ತುಳು. ಗಿಂಡಿ; ಕೊಡ. ಕಿಂಡಿ; ತೆಲು. ಗಿಂಡಿ./ಮರಾ. ಗಿಂಡೀ]

ಗಿಂಡಿಮಾಣಿ (ನಾ). (ಕರಾ) (ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ) ಗಿಂಡಿ ಹಿಡಿದು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಊಳಿಗಮಾಡುವವನು. [ಗಿಂಡಿ + ಮಾಣಿ]

ಗಿಂಡಿಯೂಳಿಗ (ನಾ). (ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ನೀರು ಕೊಡಲು) ನೀರಿನ ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸದಾ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಮಾಡುವ ಸೇವೆ: ಗಂಡಗರ್ವವ ಬಿಟ್ಟು ನಡೆದನು ಗುರುವಿಗೆ ಗಿಂಡಿಯೂಳಿಗದವನಾಗಿ (ಭರಜ. ೩-೯). [ಗಿಂಡಿ + ಊಳಿಗ (<ಊಬಿಗ)]

ಗಿಂಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನ ಚೊಂಬನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸೇವೆಮಾಡು: ಹಡಪಮಂ ಪಿಡಿದು ಧನದಂ ರಾಜಿಸಲ್ ಗಿಂಡಿವಿಡಿಯೆ ವರುಣಂ (ಜಿಬಪು. ೨-೩೧); ಚಮರಮಂ ಪಿಡಿದು ಡಾಳಿಸುವರಂ ಗಿಂಡಿವಿಡಿವರ ಮುಖ್ಯ ವಿನಿಯೋಗದೆಳೆವಕ್ಕಳ ಕಡುವಿಲಾಸದೊಳಮರ್ಚಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಜಿಬಪು. ೫-೪೫). [ಗಿಂಡಿ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗಿಂಡಿವೆಣ್ (ನಾ). ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸೇವೆಮಾಡುವ ಹೆಣ್ಣು: ಚಮರಗಳು ಲಾಮಂಚ ಬಿಜ್ಜಣದಾಲವಟ್ಟ ಕಾಂಚನ ಸೌಖ್ಯ ಸಗ್ಗಳೆ ಗಿಂಡಿವೆಣ್ಗಳು ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿಯೊಳ್ಳೆದಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೪-೯).

[ಗಿಂಡಿ + ಪೆಣ್]

ಗಿಂಡು, ಗೆಂಡು (ಕ್ರಿ). (ಉಗುರಿನಿಂದ) ಜಿಗುಟು: ಚಿವುಟು: ಮೂಸಿ ನೋಡದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೂವಾಸುರದೊಳುಗುರಿಂದ ಗಿಂಡದ ಲೇಸಿನೆಳೆಚಿಗುರ್ . . . ಈ ಸುದತಿಯತಿರೂಪನು . . . ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೋ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೩-೩೦). **ಗೆಂಡು**: ಈ ಹುಡುಗ ಪಕ್ಕದವರನ್ನೆಲ್ಲ ಸುಮ್ಮನೆ ಗೆಂಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

ಗೆಂಡಿಕೊಳ್=ಉಗುರಿನಿಂದ ಚಿವುಟು,—ಜಿಗುಟು: ನಖದಿಂದ ಲಹಿತನ ಗೆಂಡಿಕೊಂಡಱುಹಿದಪ್ರಕಟಿತ ಬಲುಹ ತೋಱೆನಗೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೨೨). [ದೇ॥ ತುಳು. ಕಿಣ್ಕು, ಕಿನ್ಕು]

ಗಿಂಬಳ (ನಾ). ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸುವ ಹಣ; ಅಕ್ರಮ ಸಂಪಾದನೆ; ಲಂಚ: ಸಂಬಳ ವಿಶೇಷ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿಲ್ಲ. ಗಿಂಬಳ ತಿನ್ನಲು ಅವನದು ಆಫೀಸರ್ ಕೆಲಸವಲ್ಲ (ಬಾಳಿಗಿ. ೧೩೦); ಸಂಬಳವಲ್ಲ ಬಾಬು, ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದು ಗಿಂಬಳ (ಸಾಹೇಬ್. ೬೨೬); 'ಗಿಂಬಳ' ಇಲ್ಲದ ಹೊರತು 'ನ್ಯಾಯಸಂಧ'ರಾಗಿ ಬದುಕುವವರೇ . . . ಇಲ್ಲ (ಅನ್ನಪೂ. ೧೨); ಸರಕಾರ ಸಂಬಳ ಕೊಡುತಿತ್ತು, ದೇವನು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಗಿಂಬಳ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ! (ಬೆಂಗಬ. ೭೦). P 'ಗಿಂಬಳ' ಎನ್ನುವುದು ಅನೇಕ ದ್ವಂದ್ವಪದಗಳಂತೆ 'ಸಂಬಳ'ದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದ; ತಿಂಡಿ ಗಿಂಡಿ, ಊಟಗೀಟ ಎಂಬಂತೆ. ಆದರೆ ಈಚೆಗೆ 'ಲಂಚ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಗಿಕ್ಕು 'ಗೇಕು' ನೋ.

ಗಿಗ್ಗಿರಿ (ನಾ). ಕಿರಿಚಾಟ; ಚೀರಾಟ (?): ಲಗ್ಗೆಯೊಳ್ ಮೊಗ್ಗರದ ಗಿಗ್ಗಿರಿಗೆ ನಡೆವಂದರೆಂಬಿನವನಿಱುಂಕೆ ತೆಗೆವಂಕುಶಂಗಳನಳಂಕೆಗೊಳಿಸಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ವ). [<ಕಿಕ್ಕಿಱ್$_2$?]

ಗಿಚಕಳಿ (ನಾ).=ಗಿಂಜಲು: ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಅನ್ನದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಮಳೆನೀರನ್ನು ಹಾಕಲು ಆ ಅನ್ನವು ಗಿಚಕಳಿ ಆಗದೆ ಬೇರೆ ವರ್ಣ ಬಾರದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುವುದೋ ಆ ಮಳೆಯ ನೀರು ಗಾಂಗವು (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೮೨ ಅರ್ಥ). [?]

ಗಿಚ್ಚಳ (ನಾ). (?): ಚಳಿಯಿಸುವ ಚಾಮರಂಗಳ ಕರಮೆಸೆವ ಕರ್ನ ಚಾಮರಂಗಳ ಯೆಳಲಿಕ್ಕಿದ ದೂವೆಯದ ನೆವಳಂಗಳ ಗಿಚ್ಚಳಂಗಳ ಪೊನ್ನ ಕಿವರಕಂಗಳ ಜಾಯಿಲಮೆನಿಪ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳನೇಱಿ (ಮಹಾನೇ. ೦೨-೩೩ ವ). [?]

ಗಿಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬುಗುರಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬುಗುರಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. 'ಗಿಚ್ಚಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಕವಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಎಣಿಕೆಯ ಒಂದು ಹಂತ; (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಂಶಗಳ ಮೊತ್ತ: ಅವರು ಹತ್ತು ಗಿಚ್ಚಿಯವರೆಗೆ ಆಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[<ಗೀಚು$_2$]

ಗಿಚ್ಚಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಬುಗುರಿಯ ಮೇಲೆ ಕಚ್ಚುಬೀಳುವಂತೆ ಬುಗುರಿಯನ್ನು ಆಡಿಸು: (ಕ). [ಗಿಚ್ಚಿ+ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗಿಜಗಾರ್ಲುಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ: ಹಕ್ಕಿ ಗಿಜಗಾರ್ಲು ಹಕ್ಕಿ; ತಾನು ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದಿದ್ದು! (ಕಾನೂರು. ೬೬).

[ಗಿಜಗಾರ್ಲು$_0$ + ಹಕ್ಕಿ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಗಿಜಟಿ$_1$ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಕೈಗೆ ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಜಿಗುಟಾಗಿಯೂ ಅಂಟಾಗಿಯೂ ಇರುವಿಕೆ: (ಕ). [<ಜಿಗಟು$_3$?]

ಗಿಜಟಿ$_2$ (ನಾ). ಪೊದರಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: (ಕ).

[?]

ಗಿಜರು, ಗಿಜಿರು (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು; ರಾಡಿ; ಕೊಚ್ಚೆ: ದೂರದಲ್ಲಿ ಹುಳಿಚೊಟ್ಟನ ಪೊದೆಗಳೂ ಬೆಮ್ಮೂರಲ ಮಟ್ಟುಗಳೂ ಅರಮರಲ ಗಿಜರು

ಗಳೂ ಇದ್ದಿವೆ (ಮಲಕು. ೦೦೦) ; ಆ ಹಕ್ಕುವಿನ ಗಿಜರಿನಾಗೆ ಇಂವ ನನ್ನ ಅಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಯಾದು ಅತ್ಯರೊಳಗೇ ಅದೆ ! (ಮಲಮ. ೩೪೨). ೨. (ಆಲಂ) ಹೊಲಸು ನಂಗೆ ಬ್ಯಾರ ಆರ್ತಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲಾ ದೊಡ್ಡೋರ ಮನೇ ಗಿಜರು (ಕಾನೂರು. ೩೭೫). **ಗಿಜರು** : ೧. ಗೊರಬು ಸೂಡಿ ಕೊಂಡು ಬರ ಬೇಕಾಗಿತ್ತೇನೊ. ಆ ಕಾಡಿನ ಗಿಜರಿಗೆ ? (ಮಲಮ. ೭೩೦).

[ದೇಶ ತುಳು. ಗಿಜರ್, ಗಿಜ್ಜರ್]

ಗಿಜವಾಯಿ, ಗಿಜಿವಾಯಿ (ನಾ). ತೆರೆದ ಬಾಯಿ : ಕಿಸಿಬಾಯಿ : ಬಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟೆಯೆಳ್ಳ ಹೊಟ್ಟೆ ಹಾಲಿಯ ಮುಳ್ಳು ಹುಟ್ಟಿದವರೆಲ್ಲ ಗಿಜವಾಯಿ ಮೂಡಲ ಬಟ್ಟೆ ಬೇಡಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬೦೮). **ಗಿಜಿವಾಯಿ** : (ಕ).

[ಗಿಜ್ಯ (<ಗಿಂಜು) + ಬಾಯಿ (<ಬಾಯ್)]

ಗಿಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗಿಜಿಗಿಡಿ', 'ಗಿಜಿಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. ಗಿಜಿಗಿಜಿ = ೧. ಅಸಹ್ಯಬರುವಂತೆ ಅಂಟಂಟಾಗಿರುವುದು: ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಹೆಚ್ಚಿ ಮಗಿ ಗಿಜಿಗಿಜಿ ಎನ್ನುತಿದೆ (ಕೂ). ೨. ದಟ್ಟಣೆ, ನಿಬಿಡತೆ ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದ: ಊರು ತುಂಬ ಹುಡುಗರು ಗಿಜಿಗಿಜಿ ಅನ್ನುತ್ತಿವೆ(ಪಜ್ಞಕು. ೭೦೫). **ಗಿಜಿಗಿಜಿಮಾಡು=ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು** ; ಕಳತಹಣ್ಣಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಭವದೂರಯುಗಂಗಳ ನಾಜರಂಗದೊಳ್ ಗಿಜಿಗಿಜಿಮಾಡಲಿಂದವನ ಪೂಣ್ದುದು ನಿಶ್ಯವಮಾಗ ದಿರ್ಪುದೇ (ಪಂಚಭಾ. ೯-೩೩). **ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗು=ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗಿ ಮಾಂದ್ದೆ** ಯಾಗಿರು ; ಕಳತಹಣ್ಣಿನಂತೆ ದೊಪ್ಪೆಗಾಗಿ: ಜೋದರಂ ಬೆರಸು ಗಜಿಯನಿರಗಜಪಿಟೆಯಂ ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗಿರೆ ಪೊಯ್ದೊಡೆ (ಪಂಚಭಾ. ೦೦-೦೦೬). **ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗು=ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗು**; ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜಾಗು : ಸುರ ವಿರೋಧಿಯ ಮುಂಡ ಕೊಂದುದು ಜೊರಲ ಕಟಗಳ ನೆರವಿಯನು ಬಲವರದ ಹೂರಣದಂತೆ ಗಿ[ಜಿ]ಜಿಯಾದುದಗಲದಲಿ (ಕೊರಡಾ. ೬-೨೮-೬೨).

ಗಿಜಗ ' ಗೀಜಗ ' ನೋ.

ಗಿಜಗಿಜಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ಬ್ಯಕಾಗಿ. ೩೬-೪೦).

[ಗಿಜಿಗಿಜಿ ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗಿಜಗಿಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟವಾಗಿರು : ನಿಬಿಡವಾಗಿರು : ಎದೆಯ ಮೇಲಿನ ಕರಿಮಣಿಗಳ ಸರಗಳು ಗಿಜಿಗಿಜಿಸಿದುವು (ಮೂಕರುಡಾ. ೩೬೦).

[< ಗಿಜಿ + -ಇಸು]

ಗಿಜಗಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಸೇರಿರು; ಒತ್ತೆರಿಸು : ಮುಂಬಾಗಿಲೆಡೆ ಯೊಂದು ಕಾರಾವಾಸದಿ ಗಿಜಗಿಡಿದು ಹಸ್ತ ಕಂದರಕೊತ್ತಿ ತೋಳ ವನಿಯುದಿರಿಸುತಲಧೋವಕ್ತ್ರದಿಂದ ಕುಳಿತಿತ್ತ (ಚಪಮು. ೩೭-೦೯).

[ಗಿಜ + ಗಿಡಿ]

ಗಿಜಗು, ಗಿಜುಗು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬರುವ ಪಿಸುರು,—ಗೀಜು : ನಡು ಮುಜ್ಜಾದು ಗುಡುಗೂಜಿ ಗಿಜಿ[ಜಾಜಾ. ಜು]ಗೆದ್ದು ಕಣ್ಮಾಯು ಮೂಗೊಣತು (ಕುರೀಕ್ಷ. ೩೦-೨೦) : **ಗಿಜುಗು** : ಮೇಲಿನ ಪೊರೆಗಳದ ವಾಶಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಗಿಜ್ಯು]

ಗಿಜಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುವಂತೆ ಜಿಗುಟ್ಟಾಗಿರು,—ಕೆಸರಾಗಿರು : ಮಳೆಬಂದು ಒಣೆಯಲ್ಲ ಗಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ಕೂ). ೨. ಗದ್ದಲದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ನಿಬಿಡವಾಗಿರು : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹುಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಕರು, ಎತ್ತುಗಳು ಗಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದುವು (ಹುಬ್ಬಹ. ೬೦) ; ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಜನ ಯಾವಾಗಲೂ ಗಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಕೂ).

[ಗಿಜಿ + ಕುಟ್ಟು]

ಗಿಜಿಜಿಜಿ (ನಾ). ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ : ಆ ಒಲಗದ ಸದ್ದು ಹತ್ತಿರವಾದ ಹಾಗೆ ಜನಗಳ ಗಿಜಿಜಿಜಿ ಹೆಚ್ಚಿತು (ಕ್ಯಾತ. ೧೬). [< ಗಜಬಜ]

ಗಿಜಿಬಿಜಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗದ್ದಲಮಾಡು ; ಗಲಾಟೆಮಾಡು : ಹೀಗಿದ್ದ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಆ ' ಕಕ್ಕೆದುರಿಗೆ ಗಿಜಿಬಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ ! ' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದ (ಪಂಲಿಧ. II, ೬೯). [ಗಿಜಿಬಿಜಿ + ಕುಟ್ಟು]

ಗಿಜರು ' ಗಿಜರು' ನೋ.

ಗಿಜವಾಯಿ ' ಗಿಜವಾಯಿ ' ನೋ.

ಗಿಜಿಗಿ ' ಗೀಜಿಗ ' ನೋ.

ಗಿಜಿಗು ' ಗಿಜಿಗು ' ನೋ.

ಗಿಟಕು, ಗಿಟುಕು (ನಾ.) ೧. ಒಳಗೆ ಇರುವ ನೀರು ಇಂಗಿ ಒಣಗಿದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ತಿರುಳು ; ಕೊಬ್ಬರಿ : ಕಾಯೊಳಗಿನ ನೀರು ಆರಿದರೆ ಗಿಟಕು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಂಡು. ೨-೩೦). ೨. ನೆಲಗಡಲೆ, ಮಾವಿನ ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿರುವ ಒಣಗಿದ ಬೀಜ ; ಗೋಟು. ' ಗಿಟಕುಹಾಯಂ ' ಪರಾ. **ಗಿಟಾಕು** : ೧. ಬಕಾಳೆಯರಿಸಿ ಕಂಜನಲರ್ ಕುಂಕುಮವು ಕೊಪ್ಪರಿಗಿಟುಕು ಹುರಿಗಡಲೆ . . . ಇಂಪಿನಿಂ ತರಿತ್ತು, (ಆರಾವಿ. ೦೬-೭೦). [?]

ಗಿಟಕುಹಾಯಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಹಣ್ಣಾಗಿ ಆದರ ಒಳಗಿನ ತಿರುಳಿನ ನೀರಾರಿ ಒಣಗಿ ಕೊಬ್ಬರಿಯಾಗು ; ಗಿಟಕಾಗು. ೨. ನೆಲಗಡಲೆ, ಮಾವಿನ- ಒಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಒಣಗಿ ಒಳಗಿನ ಬೀಜವು ಆಳ್ಳಾಡುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು ; ಗೋಟಾಗು ; ಆ ಬೀಜವು ಹಸಿಯಾಗಿ ಗಿಟಕುಹಾಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೆ . . . ಹಾಕಿ ಬಿಡಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೬೩). [ಗಿಟಕು + ಹಾಯು (<ವಾಯ್)]

ಗಿಟಗಿರಿ ' ಗಿಡಿಗಿರಿ ' ನೋ.

ಗಿಟಗಿಟಿಜಂತ್ರ ' ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ ' ನೋ.

ಗಿಟಗಿಜ್ಜನೆ (ಅ). ಜೋರಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ತುಟಬಟ್ಟಲೊಂದಿ ರಸಾಯನಗಳ ಗುಟುಗುಟುಟೆ ತಾನೀಂಟುವ ಗಾಡಿ ಗಿಟಗಿಜ್ಜನೊಡನೆ ತೆಗುವ ಭಾವ ತುತ್ತ ಪಲ್ಲಟಿಸಿಕೊಂಬಂದ ರಂಜಿಸಿತು (ಭರತ. ೪-೦೦೦).

[? + ಗಿಜ್ಜನೆ]

ಗಿಟುಕು ' ಗಿಟಕು ' ನೋ.

ಗಿಟ್ಟಗಿರಿ ' ಗಿಡಿಗಿರಿ ' ನೋ.

ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ ' ಗಿಡಿಗಿರಿ ' ನೋ.

ಗಿಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಪಾದಿಸು : ಗಳಿಸು : ಅವಳೂ ಒಬ್ಬೂಮ್ಮೆ ನವ್ಯಳ್ಲಿ ಚಟಾ. ಒಬ್ಬೂಮ್ಮೆ ಊಟ ಗಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕ್ಯಾಕತೆ. ೪೨೨) ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳೇ ಸ್ವತಃ ಅಂಥವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಪಾಸಗಿಯಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಲಿಸಿ ಹಣ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಾಹಿ. ೪) ; ಬಚ್ಚಕಿಟ್ಟಿಗೆ ಇಳಿ ಸಣ್ಣಯ್ಯನ ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಡೆದು ವಿನಾದರೂ ಇವಾಮು ಗಿಟ್ಟಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಶೆ (ಗಂಡಾ. ೨೩) ; ಹಿಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಿಯಲ್ಲ (ರಂಗಸ. ೩).

[ಗಿಟ್ಟು (<ಕಿಟ್ಟು) + -ಇಸು]

ಗಿಟ್ಟು ' ಕಿಟ್ಟು ' ನೋ.

ಗಿಡ ' ಗಿಡು ' ನೋ.

ಗಿಡಕಾವಲು ' ಗಿಡಗಾವಲು ' ನೋ.

ಗಿಡಗ ' ಗಿಡಿಗ ' ನೋ.

ಗಿಡಗಂಟಿ, ಗಿಡಗೆಂಟೆ (ನಾ). ಗಿಡ ಮತ್ತು ಪೊದರು,—ಪೊದೆ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪುದುಪುಗಿ ಬೆಳೆದ ಈ ಗಿಡಗಂಟಿ (ಪಪ್ಪಕ್ಕ. ೪) ; ಅಡವಿಯ ಗಿಡಗಂಟಿ ಗಳೆನ್ನೆಲ್ಲ ಸುಡುವನು ದಂಡಿಕಹಿಸಿದ ಒಣಮರವ (ಅಂಚಾಹ. ೧೫೯-೦೦). **ಗಿಡಗಂಟೆ** : ಗಿಡಗಂಟಿಯಂ ಕೊರಳೆಂಗಳಿಂದ ಹಕ್ಕೀಗಳ ಹಾಡು ಹೊರ ಟಿತು (ಗಂಡಿ. ೨-೭). [ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಕಂಟೆ]

ಗಿಡಗಂಟೆ 'ಗಿಡಗಂಟಿ' ನೋ.

ಗಿಡಗಕಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಗಿಡಿಗನ ಕಣ್ಣು. ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟಿ: ಪೂಜೆ, ಜಪ, ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದ ಅಪ್ಪನನ್ನು ಗಿಡಗ-ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಈ ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಕಾದಿರಬಹುದೆ? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೬೪).

[ಗಿಡಗ (<ಗಿಡಿಗ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗಿಡಗಾರ (ನಾ). ೧. ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಆಯುರ್ವೇದ ಪಂಡಿತ,—ವೈದ್ಯ: ಅವನಿಗಾದ ಗಾಯವನ್ನು ಕುಶಲರಾದ ಗಿಡಗಾರರು ಬೇಗನೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡಿದರು (ಯದುರಾ. ೧೦೨). ೨. "ವಿಷಗಾರ, ಮಾಟಗಾರ" (ಜಾನಕೋ. ೪೮).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + – ಕಾರ₁ (< – ಕಾಱ)]

ಗಿಡಗಾವಲು, ಗಿಡಕಾವಲು (ನಾ). ೧. ಅರಣ್ಯಸಂರಕ್ಷಣೆ. ೨. ಅರಣ್ಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇರುವ ಅಧಿಕಾರಿ: (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೬೯). ೩. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಗಿಡಮರ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ,—ಸುಂಕ: ಸುಂಕ ಗಿಡಗಾವಲು ಬಿಡುಮಣಿಯು ಅರಮನೆ[ಗೆ] ಕಾರಣವಿಲ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೨-೨೯; 1669); ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಶೀಗೇಮಡಿ ಪತಂಗ ಪೊಪ್ಪಳೀ ಗಿಡಗಾವಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿವೇಶನ ಶೂದ್ರನಿವೇಶನ (ಹುಟ್ಕಹ. ೩). **ಗಿಡಕಾವಲು:** ೩. ರೈತರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ, ಅರಮನೆಗೆ ಕೂಡಿ ಬರುವಂತೆಯೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮನೆದೆರಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ೧೯ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. (೧) ಮನೆದೆರಿಗೆ . . . (೧೩) ಗಿಡಕಾವಲು . . . (೧೯) ಕೌದಿಯ ತೆರಿಗೆ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೨೪).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಕಾವಲು (<ಕಾವಲ್₁)]

ಗಿಡಗುನಿ (ನಾ). ತೆನೆಯ ಕುನಿಯನ್ನು ತಂಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಊಬು ಸಹಿತವಾದ ಧಾನ್ಯ: ನನಗೆ ಗಿಡಗುನಿ ರಾಗಿ ಹತ್ತು ಸೇರು ಬಂತು (ರೂಢಿ). 'ಬಡಗುನಿ' ಪರಾ. [ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಕುನಿ₃]

ಗಿಡಪಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು: ಮೀನು . . . ಕರೀಮೀನು, ಗಿಡಪಕ್ಕೆ, ಕೊರವ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦).

[?]

ಗಿಡಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಮರಗಳ ವಿವರವನ್ನೂ ಅವು ಯಾರಿಗೆ ಸೇರಿವೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ವಿವರಣ ಪತ್ರ; ಗಿಡಮರಗಳ ದಾಖಲೆ (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೬೯).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಗಿಡಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡಿನ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು; ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು: ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಮುಖಭಂಗಿತರಾಗಿ ಆ ಕಂದಕದಿಂದ ಗಿಡಬಿದ್ದು ಬಂದು ತಮ್ಮ ತಂಬಿಗೆ ಸೇರಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೮).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಬೀಳು₁ (<ಬೀಟ್₁)]

ಗಿಡಮಂಗ (ನಾ). (ಉಕ) (ಕೋತಿಯಂತೆ) ಮರದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿರುವವರನ್ನು ಹಿಡಿದಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಮರಕೋತಿ ಆಟ: ನಾನು ಇವೊತ್ತು ಗದುಗಿನಲ್ಲಿ ಗಿಡಮಂಗ ಆಡುವುದಿದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೫೩); ಇಂದು ಅಷ್ಟೊಂದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡುಬರದ 'ಗಿಡಮಂಗ' ಆಗ ಪ್ರಿಯವಾದ ಆಟವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೮ ಪೀಠಿಕೆ).

[ಗಿಡ(<ಗಿಡು) + ಮಂಗ₁]

ಗಿಡಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ವಶೀಕರಣಮಾಡು; ಮದ್ದುಹಾಕು: ರಾವಜೀಕಾಕಾನಿಗೆ ಏನೋ "ಗಿಡ" ಮಾಡಿರಬೇಕು, ಅಂತೇ ಅವರು ಗಿರಿಜಾನ ಎಲ್ಲ ಮಾತಿಗೆ ರೀ ಎಳೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. I, ೧೮೬). 'ಮರಮಾಡು' ಪರಾ.

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಮಾಡು₁]

ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಮೂಲಿಕೆ; ಬೇರು, ನಾರು ಮುಂತಾದುವು: "ಓಷಧಿ – . . . ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೬೦); ಇಲ್ಲಿಂದ ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ಹರದಾರೀ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತೋಟದಲ್ಲಿ ಈ ಬೇನೆಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೦೯)

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಮೂಲಿಕೆ]

ಗಿಡಮೆಳೆ (ನಾ).=ಗಿಡಗಂಟಿ: ಎಸಲು ಗಜದವಯವದೊಳಗೆ ಕೀಲಿಸಿದ ವುರುತರದ ಪರ್ವತ[ದ] ಮೇಲೊಸೆದು ತೋರುವ ಗಿಡಮೆಳೆಗಳಂದದಲಿ ಶರಜಾಲ (ದೇವೀಮ. ೨-೪೨). [ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಮೆಳೆ]

ಗಿಡವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗಿಡವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು: ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೆಂದು ವಿಭೇದಿಸುವಲ್ಲಿ ಕುಸುಮದ ಗಿಡುವಿಗೆ ವಾಸನೆ ಉಂಟೇ ಕುಸುಮಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಅದು ಗಿಡವಿಡಿದಾದರೂ ಕುಸುಮವೆಂಬುದನಱಿತು ಗಿಡುವಿನ ಹೆಚ್ಚುಗೆ . . . ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಪ್ಪುದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೭೨-೧೦).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಪಿಡಿ₁]

ಗಿಡಸೀಮೆ (ನಾ). ಕಾಡುಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ದೇಶ; ಕಾಡುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ನಾಡು; ಮಲೆನಾಡು: ನಮ್ಮ ಸೀಮೆಯು ಗಿಡಸೀಮೆ. ಬಹುಚಿಕ್ಕದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೦). 'ಬಯಲುಸೀಮೆ' ಪರಾ.

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಸೀಮೆ]

ಗಿಡಹೇನು (ನಾ). ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು,–ಕೀಟ: ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳಕ್ಕೆ ಆಹಾರವಾಗಿಯೂ, ಇರುವೆಗಳಿಗೆ ಮಕರಂದ ಕೊಡುವುವಾಗಿಯೂ, ಆದುದರಿಂದ ಇರುವೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟುವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸಸ್ಯನಾಶಕ ಕೀಟಜಾತಿ: ಗಿಡಹೇನು (Aphis. ಇಂಕನಿ). [ಗಿಡ (<ಗಿಡು)+ಹೇನು (<ಪೇನ್₂)]

ಗಿಡಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುರುಕು; ಒತ್ತಿ ತುಂಬು; ಜಡಿ: ದಿಕ್ಕಿನೊಳಂ ವಿಯತ್ತಲದೊಳಂ ಗಿಡಿದಂತಿರೆ ನಿಂದ . . . ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಕ್ತಿಗದಾವ ಕೌತುಕಂ (ಅನಂಪು. ೫-೨೬); ಚೆಲ್ಲೆಯದಿಂ ಕದುಕೇಱನಿಱಿದು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಮಣಲ್ಸುಣ್ಣಮನೆ ಗಿಡಿದು (ಜಯಕಾ. ೧೩-೪೧); ಮರದ ಸೊಪ್ಪು ಕತ್ತರಿಸಿ ಪೊಟರೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಗಿಡಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೨೦೦); ತಮಿಳಿನಲ್ಲೋ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿಯಲ್ಲೋ ಮಾತಾಡುತ್ತಾ ಅದರ ತುಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷನ್ನು ಗಿಡಿದರೂ ನಮ್ಮ ಕೈ ತಡೆಯುವವರು ಯಾರು? (ನಂಟರು. ೨೯). ೨. ಆಹಾರದ ತುತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕು,–ತುರುಕು: "ಗಿಡಿ–ಕಬಳಪ್ರವೇಶೇ" (ಶಮಧಾ); ಅಡಗಿನ ಬಸನಿಗನೈ ತಿನ್ ಪಿಡಿಯೆಂದ ವನಡಗನವನ ಬಾಯೊಳ್ ಗಿಡಿವರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೮೬); ಕೊಯ್ದಾತನ ಬರಿಯಡಗುಗಳಂ ಬಾಯೊಳಡಸಿ ಗಿಡಿಯುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೯೨); ಸೇರದಿದ್ದರೆ ನೀನು ಬಿಡುತ್ತೀಯಾ. ಗಂಟಲು ಬಿಡಿಸಿ ಗಿಡಿದು ತುಂಬುತ್ತೀ (ನಟಸಾ. ೪೫). ೩. ಬಾಯಿತುಂಬ ಆಹಾರವನ್ನು ನುಂಗು; ಮುಕ್ಕು; ಕಬಳಿಸು: ಕೂರ್ಮೆಯೊಡೆಯನಗ್ಗಿಯಂ ಅಂತು ಪಿಡಿದುದು ಗಿಡಿದುಂ ಮಡಿಯೆನಿಸೆಂದು ಸೈತಿಟ್ಟು ಬೀಟ್ಕೊಟ್ಟಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೫-೧೩). **ಗಿಡಿಗಿಡಿ** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕೊಕ್ಕಿಂದೆ ಕಪ್ಪಿಡಿದ ಕಾಳಿಜಮನಗಿದಗಿದು ತಿನ್ನುತ್ತೆ, ಗಿಡಿಗಿಡಿದು ಅಡಸುವುದು ಬಿರಿವುದನೆ ಪೊಡೆಯನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೫-೧೧೮೮)

[ದೇಃ ತುಳು. ಗಿಡಿ]

ಗಿಡಿ₂ (ನಾ). ಬಿರಡೆ; ಬೆಣೆ: (ಕಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂದುಬಿಡದೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ) ಮರದ ಗೂಟ . . . ಬಿರಡೆ; ಬೆಣೆ; ಗಿಡಿ (Plug. ಇಂಕನಿ).

[<ಗಿಡಿ₁]

ಗಿಡಿ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ : ಕಾರಂಡಂ ಕೆಂಗಣ್ಣಂ ಭೇರುಂಡಂ ಪೊಸಸು ಕಾಗೆಗಳ್ಗೊಂದುಂಗಿಂ ಕಾಱಿ ಕೆಲುವೀಳ್ ಕೊಯ್ಯಂ ಕೀರಂಜಂ ಹರಡೆ ಸುರಗಿ ಗಿಡಿ ಬೆರ್ಗಿಡುಂಗಿಂ (?) (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೦೦೪). [ಪ್ ಇದು 'ಗಿಡಿಗ' ಎಂಬುದರ ಸವಕಳಿರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಗಿಡಿಕೆರಿ ‹ ಗಿಡಿಗಿರಿ ' ನೋ.

ಗಿಡಿಗ, ಗಿಡಗ, ಗಿಡುಗ (ನಾ). ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ : ದೇಗೆ : " ಪ್ಯಾಜಕಾಃ, ಕೈನಾಃ – ಈ ೨ ಗಿಡಗಂ " (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೯); ವಾರಾವತಮಂ ಗಿಡಿಗಂ ಭೋರಂದೋರಂತೆ ಮುಟ್ಟಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ (ಜಾಂಬಿಪು. ೯-೮೮); ಕಳಕಂಸೆಗೆ ಗಿಡಿ[ಪಾಣಂ. ಡ]ಗನೆಱಿದಿ ದಂತಿರೆ ಬಡಿದಂ (ಮುಕೋಡ. ೩-೪೯); ಗಿಳಿಯ ಹಿಂಡುಗಳೆತ್ತ, ಗಿಡಿಗನ ದಳದುಳಿವ್ವ ತಾನೆತ್ತ (ಅಜ್ಜಾಡ್ರೊ.ಟ. ೨-೪೦). **ಗಿಡಗ :** ಗಿಡಗನಡಸಿ ಬಿಡ ದಟ್ಟಿಬ್ಬಸ್ಸಂ ಬರೆ (ಅಂತೆಪ್ರ. ೧೩-೩೦); ಬೀಸಿದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದವ್ವ ಗಿಡಿ [ಪಾಣಂ. ಡು]ಗ ಗಿಣಜಗೆ ಗೌಜು ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ತೊಡರ. ೬-೩-೦೭). **ಗಿಡುಗ:** " ಶಶಾದನಃ, ಶ್ಯೇನಃ, ಪತ್ರಿನ್ ಈ ೩ ಗಿಡುಗ " (ನಾಚರಾ. ೦೦೪); " ಶ್ಯೇನಮೆನೆ ಗಿಡುಗನಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗೀರಾ. ೩೩-೮); ಅರಗಿಳಿಯನೊಂದು ಗಿಡುಗನೆಡೆಗೊಂಡು ಜ ಗು ನೆ ಯಂ ಪಾಯ್ದುಗಳುಗಿಟುಗಿಮಾಡಿದಾಗಳ್ (ಪಂಚಾಧ. ೦-೬೮೩); ಗಿಡುಗಂ ಕಂದಕ್ಕೂ ಮೇಣ್ ಪೆರ್ದರಸನ ತುದಿಯ ನೇಱಿ ಬಿರ್ದರೊ (ಅಂಗಪ್ರ. ೨೦೯); ಆಂಚೆ ಕೊಂಚೆ ಕಿತ್ತಿರಿ ಗಿಡುಗಂ ಗಳೆಂಬ ಖಗವ್ಯಂದದಿನಲ್ಲಿಯರಣ್ಯಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿ. ೦-೭೪); ಆ ಕುದುರೆ ಗಳು ಗಿಡುಗಗಳಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹಾರಿಬಂದು (ಶ್ರೀಪಾಗಿ. ೭೩೦).

ಗಿಡಗನಪ=ಹಕ್ಕೆವೇಟೆಗಾಗಿ ಪಳಗಿದ ಡೇಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡಿರುವವನಂ : ದೇಟಿನಾಯಿಗಳವರೂ ಗಿಡಗನವರೂ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತಿರಲಿ (ಪಟಪಾ. ೩).

[ದೇಶ ತುಳು. ಗಿಡಿ ; ಕೊಡ. ಕೀಡುವೆ ; ತೆಲು. ಗಿದ್ದು]

ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ, ಗಿಟಿಗಿಟಿಜಂತ್ರ (ನಾ). ತೊಗಲು ಮತ್ತು ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು ಮಾತ್ರವುಳ್ಳ ಒಡಲು ; ಶಿಥಿಲವಾದ ಶರೀರ : ಸವಕಲಾಗಿ ಕ್ಷೀಣಿಸಿದ ದೇಹ : ಬರ್ಬ್ಬರರಕಾರ್ಬರ್ಕ್ಕ್ . .. ತವಂಬಟ್ಟು ಗಿಡಿಗಿಡಿ ಜಂತ್ರ[ಂ] ಮಿಳಿಮಿಳಿಸೆತ್ತುಮಾಗಿ ಘೋರವೀರ ತಪಶ್ಚರಣದೊಳ್ ನೆಗಟು ತ್ತಿರ್ದರ್ (ಪರ್ಮಾಭ್ಯು. ೦೩೪-೩); ಒಡಲೆಲ್ಲಂ ಬಡಸನದಿಂ ಗಡ ಗಿಡಿಗಿಡಿ ಜಂತ್ರಮಾಗೆ . . . ಕಡುಂಬಿನಿ ನಿತ್ಯೂಪವಾಸದೊಳ್ನೆಱಿ ನೆಗಟ್ಟಂ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೬-೭೬); ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಮಾಯ್ತೊಡಲೆಲ್ಲಿಡಿದರ್ಪಖಿಳೇಂದ್ರಿಯಂ ಗಳುಂ ವಿಡುಕಡೆ . . . ಪಱಿಪಟ್ಟುವುದು ಪಾಪಪಾಂಶುಗಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೦-೦೭). **ಗಿಟಿಗಿಟಿಜಂತ್ರ :** ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಹಂಗು ಬೇಡವೆಂದು ಹೊದ್ದ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯುಂ ತೆಗೆದ ಗಿಟಿಗಿಟಿಜಂತ್ರದ ನಿಲವೋ (ಅವಕಾ. ೩೭೬-೦೦೩೦). [ಗಿಡಿಗಿಡಿ + ಜಂತ್ರ]

ಗಿಡಿಗಿರಿ, ಗಿಟಿಗಿರಿ, ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ, ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ, ಗಿಡಿಕೆರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಲ್ಲುಗಳ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳನ್ನೂ ಬಲವಾಗಿ ಕಚ್ಚಿ ಕೊಂಡು ಹಲ್ಲು ಬಿಡು,–ಹಲ್ಲು ಕಿರಿ : ಅಂತಾ ವಾತಾರಂ ಕೆದಗೆಯನೇೞ್ದಾದ ಕೋಡಗದಂತೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ವಲ್ಲಂ ಗಿಡಿಗಿರಿದು (ಜಂಜಕೃ. ೩೭೯-೨೩); ಕಡುನೋವಿಂದಂ ವಲ್ಲಂ ಗಿಡಿಗಿರಿದಬುತುಂ ನಲ್ದಿದೆ ನೆತ್ತನೆ ಕಾಲ್ ಕಿಡೆದರ್ ನೆಲದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೩-೨೦೩); ಗಿಡಿಗಿದ ಹಲುಗಿರುತಿಂಗಳ್ ಹೊಡಗೆಡೆದು ಹೊರಳುವ ಹೆಣನ ರಾಶಿಯಲಿಡಿದುದಿಳೆ ಕಲಿಕುಂಭಕರ್ಣನ ಕರದ ಕದನದಲಿ (ತೊಡರ. ೬-೨೮-೩೦). **ಗಿಟಿಗಿರಿ:** ೨. ಬಿಗಿಯಾಗು : ಕಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳು: ಸೆಳವು ಬಂದು ಆ ಹುಡುಗನ ಹಲ್ಲುಗಳು ಗಿಟಿಗಿರಿದಿವೆ (ಡಿಪ್ರಾ). ಪಿ. ಸಂಕುಚಿಸು ; ಹಿಸುಕು : ಅದುವಮು : ತೋರಗಿರಿಯಂದದಲಿ ಬಳಿದನು ವೀರನುದರದೆ ಹಸುವನಾ ಜಲಜಾಕರಕಲಿ ಗಿಟಿಗಿರಿಯೆ ಮುರಿದುವು ವಜ್ರಲೋಮಗಳು (ಪ್ರಾಣಾ. ೬-೭೩). **ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ :** ೪. ತುಂಬು : ಕಿಕ್ಕಿರಿ ; ಸಂದಣಿಸು : ಮಂದಿ ಬಂದು ಸೇರಿ ಭಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ, ವಾಯುಮಂಡಲವೆಲ್ಲ ರಾಮಶಬ್ದದಿಂದ ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿತು (ಭಕ್ತೋಪ. ೦೯೭). **ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ :** ೪. ಬೀದಿ ಬೀದಿಗಳೆಲ್ಲ ಜನಗಳಿಂದ ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿದು ಹೋಗಿತ್ತು (ಭಕ್ತಿಸಾ. ೩೪೦). **ಗಿಡಿಕೆರಿ :** ೧. ಗಿಡಿಕೆರಿದ ಹಲ್ಲುಗಳ ಹಾಹಹಗಳಡಿಸಿ ನಸುದಿಜ್ಜಿದರ್ ಕಂಗಳ್ ಕಡಿದ ಕೊನೆನಾಲಿಗೆಯಂ (ಅಷ್ಟಪ್ರ. ೩-೫೯). [ಗಿಡಿ + ಕೆರಿ]

ಗಿಡಿಗಂ (ಕ್ರಿ). ತುರುಕು : ಬಲವಂತವಾಗಿ ತುಂಬು ; ಜಡಿ : ಭದೆಭದಲ ವೆಂದರಿಗಿ ಕಣ್ಗಳಂ ಚಣ್ಗಳಂ ಅಡಕೆದರ್ ಗಿಡಿಗಿದರ್ ಅಂಗಾಂಗಗಳ್ಲ ಮಾಹಿಕಾಂಶಿಗಿ ಬಾಯ್ಮುಡುವೊಲು (ಚಪಮು. ೩೬-೮೨); ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಗಿಡಿಗಿ ಅವನನ್ನು ನಿಶ್ಚಬ್ದಗೆಯ್ದಿದನು (ಜಾಅಜಿ. ೦೦೯). [<ಗಿಡಿ₁]

ಗಿಡಿಬಿಡಿ ‹ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ' ನೋ.

ಗಿಡಿಬಿಡಿ, ಗಿಡಿಬಿಡಿ, ಗಿಡುಬಿಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಚೆನ್ನತಿತ್ತಿಱಿ ಬೊಬ್ಬಿಗೆ ತಾಳ್ ಕಹಳೆಗಳನ್ನತ್ತ ಡೌಡಿ ನಿಸ್ಸಾಳ ಸನ್ನೆಯೊಳು ನಾಗಸರ ರಾಯ ಗಿಡಬಿಡಿ ಸನ್ನುತವೆಸಲೊದಱಿದುವು (ಅಂಚಪ. ೬-೭೫); ಬೊಂಬುಳಿ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ವೀರವ್ಯಂದದ ನಾದ ತುಂಬಿಕೀರ್ಮೃದಿಬಿಕ್ಕಿನೊಳು (ಭರತ. ೩೦-೫೯); ಪಟಹ ನಿಸ್ಸಾಳ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ಭೇರಿ ಡವುಡೆ ಜೀಗಡೆ ಕರಡಿ ಕಂಸಾಳ ಡೊಣ್ಮಾರಿ ಟುವುಂಕು ತಂಬಟಂ (ಚಪಪ್ರ. ೩-೭); ಭೇರಿ ತಮ್ಮಟ ಡೌಡಿ ಗಿಡಿಬಿಡಿಯಂ ಬೂರುಗಂ ಭೇರಿದಿಂಡಲಂ (ಸಪಪ್ರ. ೦೪-೫೯).**ಗಿಡಿಬಿಡಿ:** ವಿವಿಧ ತಂಬಟೆ ಪಟಹ ಮೃದಂಗ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ಮೌರಿ (ಸಮುಪ್ರ. ೭೭). **ಗಿಡುಬಿಡಿ :** ಡೂಳು ಡವುರು ಗಿಡುಬಿಡಿ ವೀರವಂದ ನಿಸ್ಸಾಳ ಡವುಡೆ . . . ಮೊಳಗಲಾ ವಾದ್ಯದ ಮೇಳದೊಳ್ಮೈದಿನವುದು (ರಾಮವಿ. ೮-೭೩). [ದೇಶ ತಮಿ. ತಿಟುಬಿಟಿ ; ಮಲ. ಕಿಡುಬಿಡಿ ; ತುಳು. ಗಿಡಿಬಿಡಿ ; ತೆಲು. ಗಿಡಿ]

ಗಿಡಿವ್ವ (ನಾ). ರಾಶಿ ; ಒಡ್ಡ್ ; ನೆಗಸ ಬಣಂದೆಗಳೊಳಗೆ ಕೈದುಗುತ್ತಿ ನೋಡಿಯುಂ ಅಡಗಿನ ಗಿಡಿವ್ವನೊಳಾಗಂಟುದು ನೋಡಿ ಯುಂ ನರವಿನ ನೆರವಿಯೊಳ್ಸೊಲ್ಬುನ್ನು ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೫೪ ಪ).

[ಗಿಡಿ₁ + ವ್ವ]

ಗಿಡು, ಗಿಡ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಮರ ; ಈ ಮರಗಳ ಗಿಡು[ಪಾಣಂ. ೦]ಗಳ ಪೊದಱುಗಳ ಮಱೆಗಳೊಳ್ ಪೊಬಲಂ ಕಂಡಿಯಿಲ್ಲ (ಪರ್ಮಾಣ. ೮೯-೨೩); ಹಿತ್ತಲ ಗಿಡು ವರ್ದಳ್ಳಿ (ಪಂಚತಂ. ೩೮೦-೪); ಬೇರಿನ ಗಿಡುವಂ ತಂದಿಟ್ಟಾವಿನ ನೊರೆವಾಲಜೆಱಿದು ನಡಪಿದೊಡಂ ಕೀಳ್ ಬೇವಿಂಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂಗದು (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೩-೦೩೬); ಗಿಡುಗಿಡು ತಪ್ಪದೆ ಬೇಡಿದ ನನ್ನಂಗ ಕೈಂದು (ಪಂಚತಂ. ಲಿ. ೨೮-೫೯); ವಡೆಯ ಕಾಲ್ಬಾಗಿಗಳ ಗಿಡುಬಳ್ಳಿ ಪೆರ್ಮ್ಯರ ಪುದಿಯಗಿಗೆ (ಕಂಪಪ. ೦೨-೬). **ಗಿಡ :** ೦. ಗಿಡ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಗಾರು ನೀರನೆಱಿವರ್ ನಿತ್ಯಂ ಮಹಾರಾಣ್ಯದೊಳ್ (ಕೃಪಪಾಂಡ. ೬೪); ಗಿಡ[ಪಾಣಂ. ಡು] ಲತಾಳ ವನಂತದಿಲ ತಲೆರಿಸಿದೆರು (ತೊಡರ. ೦-೦೦-೦೪); ಬಿಡದೆ ಕುತ್ತುಂಬುಗಳಂ ಸೋವಿದರ್ತೀವಿದರ್ಗಡಗಳ ಪೊದಗಳ್ಂದೆಬ್ಬಿಸಿದರ್ . . . ಖಗವ್ಯಗಪ್ರಾತವಮಂ (ಕೃಮಿಪ್ರಾ. ೨೮-೪೭). ೨. ಮರ : ವೃಕ್ಷ : ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆದಿರುತ್ತವೆ (ಕೃಪ). ಪಿ. ಕಾಡು ; ಅಡವಿ : 'ಅವರು ' ಗಿಡಕ್ಕೆ ಎತ್ತು ಹೊಡಕೊಂಡು ಹೋದವರು ತಿರುಗಿ ಬರೋದು ರಾತ್ರಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ (ಕಳುಮ. ೦೧) ; ನಮ್ಮೂರ ಪಕ್ಕದ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಚಿರತೆ ಇದೆ (ಕೃಪ). ' ಗಿಡಸೀಮೆ ' ಪ್ರಾ. ೪. ಮರದ ಎಳೆಯ ಅವಸ್ಥೆ ; ಸಸಿ: ಗಿಡವಾಗಿ ಬಗ್ಗದ್ದು ಮರವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿತೇ ? (ಗಾದೆ). ೫. ಮೊಲಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ವಶೀಕರಿಸು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಮಂತ್ರ ಹಾಕುವುದು. ' ಗಿಡಮಾಡು ' ಪರಾ. [ದೇಶ ತುಳು. ಕೊಡ. ಗಿಡ]

ಗಿಡುಂಗಡಿ, ಗಿಡುಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗಿಡವನ್ನು ಕಡಿ,—ಕತ್ತರಿಸು : ಗಿಡುಂ ಗಡಿದಂ, ಗಿಡುಗಡಿದಂ (ಕಪ್ರಾಮು. ೭೮೦ ಪ್ರಯೋಗ). **ಗಿಡುಗಡಿ :** ಗಿಡು

ಗಡಿವ ಹರಗುವ . . . ಅರಂಭೋಪದೇಶಮಕ್ಕುಂ (ಶ್ಯಾಶಾ. ೦೩೦-೩).
[ನಿಡು + ಕಡಿ]

ನಿಡುಕು (ನಾ). ೧. (ಕ್ರಾ) ಬಿರಡೆ ; ಬೆಣೆ : ಬೂಚು. ೨. ಗಿಡಿದುಂದು; ತುಂಬಿರುವ ವಸ್ತು. [< ನಿಡಿ]

ನಿಡುಗ ‘ ನಿಡಿಗ ’ ನೋ.

ನಿಡುಗಡಿ ‘ ನಿಡುಂಗಡಿ ’ ನೋ.

ನಿಡುಗದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ನಿಡುಗಣ್ಣು ೨ : ಸ್ರಿಯೆಸರ್ನ್ಸನ ನಿಡುಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಈ ಕೊಂಡಭಾಷೆಯನ್ನು . . . ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಿದರು (ಪ್ರಾವಿ. ೦೯೦). [ನಿಡುಗ (< ನಿಡಿಗ) + ದೃಷ್ಟಿ]

ನಿಡುಗಲ್ಲು (ನಾ). ನಿಡವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಕಲ್ಲು ; ಕೋಲುಗಲ್ಲು : ತೊಡದು ಪ್ಪೆಲಾಪ್ಪವ ತಾಂ ನಿಡುಗಲ್ [ಪಾಶಾಂ. ಕಲ್ಲಿಯು ತೊಡದು ಕಟ್ಟಿ ನಿರ್ಮಿಪ ಮಂಟಂ (ಅಸುದ. ೦೬-೭೯). ‘ಮೆರಗಲ್ಲ್’ ಪರಾ. [ನಿಡು + ಕಲ್ಲು]

ನಿಡುಗಾಡು (ನಾ). ಕರುಬಲುಗಿಡಗಳಿಂದಲೂ ಪೊದರುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಕಾಡು,—ಅರಣ್ಯ : ಕಾನನದೊಳಗಿರ್ದ ಬೆಟ್ಟದ ನಿಡುಗಾಡು ತಾನೆನ್ನ ಮಜ್ಜಿಮಮಂಡಲಗಿಸುತ (ಪೋಷಕ. ೦೮-೯೦). [ನಿಡು + ಕಾಡು]

ನಿಡುತಿಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಶ್ರೀಮುದ್ರಗಿಡ, ತುತ್ತಿ, ಕೆಸಂಗಿ, ತುರುಬೀಗಿಡ, ನಿಡುತಿಂಗಿ (ಪ್ರಾಕಾಗಿ. ೦-೬). [ನಿಡು+ತಿಂಗಿ?]

ನಿಡುದುಜುಗಲ್ (ನಾ). ನಿಡಗಲ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ : ನೆಳಲುಮಂ ಕಳಲುಮನೆಳಲುಗಲುಮಂ ನಿಡುದುಜುಗಲುಮಂ ದರಿಯುಮಂ ಕುವ್ಮರಿಯುಮಂ (ಲಲಾಪ. ೬-೨೦).
[ನಿಡು + ತುಜುಗಲ್ (<ತುಜುಂಗಲ್)]

ನಿಡುದೇರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : “ ಕರಂಜಚಿ –ನಿಡು ದೇರಣ ” (ಓಷಧಿ. ೨೪) [ನಿಡು + ತೇರಣ]

ನಿಡುಬಿಡಿ ‘ ನಿಡಿಬಿಡಿ ’ ನೋ.

ನಿಡ್ಡ (ನಾ). ೧. ಕಳ್ಳಾದುಂದು : ಗುಜ್ಜು : ಜಿಜ್ಜೆ ಅತಿದೀರ್ಘವಾಗಿ ಅತಿ ನಿಡ್ಡನಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ದೀರ್ಘರೋಗದಿಂದ ವರಣಾವಹುದು (ಪ್ರಕೃಸಾ. I, ೯) ; ಅವನ ಕೈಕಾಲು ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಡ್ಡವಾಗಿದ್ದವು (ಮುಹಾತ್ಮಾ. ೦೯) ; ಅದರ ಕಾಲು ನಿಡ್ಡ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಗತಿತರವಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳವಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಜಿಂ. ೪-೪೬). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವಿಲ್ಲದವನು : ಕುಳ್ಳಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : “ ಖರ್ವ, ವಾಮನ, ಹ್ರಸ್ವ ” (ನಾಕೋ. ೪) : ನಿಡ್ಡನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಉಳಿದವನು ನ್ಯಾಯವೆ (ಪುಂಂರಾ. ೨-೭೩-೩). ೩. ಕುಳ್ಳಾದ ಎತ್ತು : ಇನ್ನೂ ರಾಜಕೀಯ ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ನಿಡ್ಡಗಳನ್ನು ಸಂಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯದ ಬಂಡಿಗೆ ಹೂಡಿದರೆ ಹಿನ್ನಾಲಿ ಒನ್ನಾಲಿ ಅದಿತೆಂದು ಹೆದರ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಅಕ್ಷಸಾ. ೭೦) ; ಈ ವರ್ಷ ನಾನು ಇಪ್ಪತ್ತುರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು ಒಂದು ಜತೆ ನಿಡ್ಡಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡೆನು (ಕಂಳಕ. ೦೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಕಾಡುಜನಗಲು, ಬೀಗಗಣಗಲು, ನಿಡ್ಡ (ಪ್ರಾಕಾಗಿ. ೬೪-೦೬೦). (ಗಂ). ೫. ಕಳ್ಳಾದ : ಎತ್ತರವಲ್ಲದ : ನಿಡ್ಡಹೆಂಡತಿ ಲೇಸು ಮಡ್ಡಿ ಕುದುರೆಗೆ ಲೇಸು ಬಡ್ಡಿಯ ಸಾಲ ಕೊಡೆ ಲೇಸು ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಗಡ್ಡ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೩). ೬. ಮೋಟಾದ ಮತ್ತು ದಪ್ಪವಾದ. ‘ ನಿಡ್ಡಕಂಬಾಣಿ ’, ‘ ನಿಡ್ಡದುಂಡ್ಡು ’ ಪರಾ.
[ದೇ ॥ ತುಳು. ನಿಡ್ಡ, ನಿಡ್ಡ ; ತೆಲು. ನಿಡ್ಡಿ, ನಿಡ್ಡು]

ನಿಡ್ಡಂಗಿ (ನಾ). ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ : “ ಕುಂಡಾ, ಪಾನಂ, ಮದಸ್ಥಾನಂ– ೩ ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವ ಮನೆಯ ಹೆಸರು, ನಿಡ್ಡಂಗಡಿ ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೪). [< ನಿಡ್ಡಂಗಿ]

ನಿಡ್ಡಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಅಂಗಿ : ವಾಸಕೋಟು : ಜಾಕೀಟು ; ನಡುವಿನವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿರುವ ಹುಡುಗನ ನಿಡ್ಡಂಗಿ (Skion–Jaakeli. ೧೦೪೨) ; ಇವರು ನಿಲುವಂಗಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಅಂದವಾದ ರೇಶಿಮೆಯ ನಿಡ್ಡಂಗಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವರು (ಪಠಾಗಿ. ೩೩೦) ; ದೊಡ್ಡ ಮುಂಡಾಸ ನಿಡ್ಡಂಗಿ ಜನಿವಾರ (ಜನಗೀ. ೧೮). [ನಿಡ್ಡ + ಅಂಗಿ]

ನಿಡ್ಡಂಗಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಡಂಗು ; ಗೊದಾಮು. ೨. ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ ; ಪಡಖಾನೆ : ಬರಲು ಗಿರಾಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜನರು ನಿಡ್ಡಂಗಿಯ ಗೇಣಿಯರು (ಈಸಜ್ಞಾ. ೨೮). ೩. ಕಾರಾಗೃಹ : ಸೆರೆಮನೆ : ಸಣ್ಣ ನಿಡ್ಡಂಗಿಯ ಒಳ ಬಾಗಿಲ ಹತ್ತಿರ ಕಾದಿರುವಂತೆ ಹೇಳು (ಕ್ಷತ್ರಕೃ. ೨೪) ; ವೊರಕ್ಷಕ ದಳವನ್ನೂ . . . ಸೈನಿಕರ ಒಡ್ಡುಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ದೊಡ್ಡ ನಿಡ್ಡಂಗಿಗೆ ಕೂಡಿ (ವಿಗಡ. ೭೬-೨೦). ‘ ಗಡಂಗು ’ ಪರಾ.
[ದೇ ॥ ತಮಿ. ಕಿಡಙ್ಗು ; ತೆಲು. ನಿಡ್ಡಂಗಿ. / ಮಕಾ. ನಿಡಂಗೀ]

ನಿಡ್ಡಕಾಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : ನಿಡ್ಡಕಾಳು ಧವ್ಯಕಾಳು ಮೊದಲಾದ ಕನಿಷ್ಟಪ್ರತಿಯ ನೆಲ್ಲುಬಿಜಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿ ಅಕ್ಕಯನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿಕ್ಷ. ೬೪). [ನಿಡ್ಡ + ಕಾಳು$_3$ (<ಕಾಟ್ಟ್$_3$)]

ನಿಡ್ಡಕಂಚಾಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ಹಿಂದೆ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಹಾಗೂ ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದ ಬೆಳ್ಳಿನಾಣ್ಯ,—ರೂಪಾಯಿ : (ಕ). [ನಿಡ್ಡ + ಕಂಚಾಣಿ ?]

ನಿಡ್ಡತನ (ನಾ). ಕುಳ್ಳುತನ : ಕುಟ್ಟತೆ : ಚಿಮ್ಮುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ನಿಡ್ಡರೂಪಿನ ಹರುಕುಗಡ್ಡದ ನಿಡ್ಡತನದ[ಪಾಶಾಂ. ಹೆಣ್ಣನಾದ] ಕುರೂಪಿಯಾದನು ನೈಪಥಿ ವಿಷದಿಂದ (ಪಳಕ. ೬-೦೮). [ನಿಡ್ಡ + – ತನ]

ನಿಡ್ಡದುಂಡ್ಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ಹಿಂದೆ ಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾಗಿದ್ದರೂ ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದ ನಾಣ್ಯ : (ಕ). [ನಿಡ್ಡ + ದುಂಡ್ಡು$_1$]

ನಿಡ್ಡರಾಗಿ (ನಾ). ರಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕುಳ್ಳಾಗಿ ಬೆಳೆಯಂವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗಿ ; ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಫಲಬಿಡುವ ರಾಗಿ : ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಡ್ಡರಾಗಿಯು ಬಿತ್ತನೆ, ದೊಡ್ಡರಾಗಿಯು ನಾಟಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಹುಬ್ಬಹ. ೬೨). ‘ದೊಡ್ಡರಾಗಿ’ ಪರಾ.
[ನಿಡ್ಡ + ರಾಗಿ]

ನಿಡ್ಡರಾಸಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದುದಂ : ನಿಡ್ಡಜಾತಿಯದಂ : ಮಲೆಯೂರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಯತ್ತಿನಗೆಲ ನಿಡ್ಡರಾಸಿ ಆಗಿ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಲಾಯಕ್ಕು ಉಳ್ಳವಾದ್ದರಿಂದ (ರಾಚಂಂದ್ರ. ೩೦).
[ನಿಡ್ಡ + ರಾಸಿ$_1$ (<ರಾಸು)]

ನಿಡ್ಡಹಾಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಗಲ : ಮಡ್ಡಿಹಾಗಲ, ನಿಡ್ಡ ಹಾಗಲ, ಕಾರ್ತೀಕಾಯಿ, ಕಾಚಕಾಲ್ಬಳ್ಳಿ (ಪ್ರಾಹಿ. ೫೪-೦೦೯೬) ; ಕಾಯಿಗಳು . . . ನುಗ್ಗೆ, ಹಾಗಲ, ನಿಡ್ಡಹಾಗಲ, ಬಾಳೆ, ಬದನೆ (ಪಪ್ರಾಹಿ. ೨೩೬).
[ನಿಡ್ಡ + ಹಾಗಲ(<ಪಾಗಲ್$_1$)]

ನಿಡ್ಡಿ (ನಾ). ಕುಳ್ಳಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು ; ಕುಳ್ಳಿ ; ಕುಬ್ಜೆ : ಬೇಲೂರ ಚೆನ್ನ ಬೆಲೆಮಾಡೊ ಕೊಟ್ಟರೆ ಬೇಡಾವೆ ನಿಡ್ಡಿ ಕೊರೆರಗೆಗೆ (ಹಕ್ಕಯ. ೨೩) ;ಅಜ್ಜಾ ಗುಡ್ಡಾ ಚೆಂದ ದೊಡ್ಡರಳಿವರ ಚೆಂದ ನಿಡ್ಡಿ ನಿನ ಕೈಗೆ ಬಳೆ ಚೆಂದ (ಹಕ್ಕಯ. ೫೦). [ನಿಡ್ಡ + – ಇ]

ನಿಡ್ಡು (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರ ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕುಳ್ಳು : ಗುಜ್ಜು : ಕೆರುಬು: “ಹ್ರಸುತಂ, ಹ್ರಸಃ, ಹ್ರಸಃ, ಹ್ರಸ್ವ, ಹ್ರಸಃ ಈ ೫ ನಿಡ್ಡು ” (ಶಾಕಳ್ಳ. ೬೨) ; ಗುಡ್ಡ ಬೆರಳೊಕ್ಕಿತ್ತಿ ದೊಡ್ಡಿ ಗೋವ್ಳಳ್ಳ ಕಾಯ್ದು ಒಡ್ಡಿ ಜಗನಾಥ ಗಿಡ್ಡಾ ನಿಡ್ಡನೆ (ಪುಂಂರಾ. ೨-೬೨-೩). ‘ಗುಡ್ಡು ’ ಪರಾ. ೨. ನಿಡ್ಡಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕುಳ್ಳ : ಸರ್ವಜ್ಞನ ನಿಡ್ಡೂರಂತೆ ಹಲ್ಲುಕಿರಿ ಮಂನೆಗೆ ಕಳಸುವುದು ತಿಂದಾನ ಕಸುಬಲ್ಲ (ತಿಂಮಕ. ೯). ೩. ಕುಳ್ಳಾದ ಪ್ರಾಣಿ : ನಿಡ್ಡ : ಸಲವಕ್ಕೆ ೨ದು ಹಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ಎತ್ತಿನ ನಿಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಕ್ರಯಕ್ಕೆ

ಕೆಕ್ಕೊಂಡನು (ಕಥಾಮು. IV, ೧೯). ೪. ಗೂದುಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮರದ ಸಾಧನ: ಗೂದುಬತ್ತಿಯ ಗಿಡ್ಡುಗಳು. ಕಯ್ಯನ್ನ ಡಿಗಳು . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪಿಡಹುತ್ತ (ಮಂತ್ರಿ. ೬೬-೨೨).

[ಗಿಡ್ಡ + – ಉಗ್]

ಗಿಡ್ಡಿ1 (ನಾ). = ಗಿಡ್ಡಿ : ಆ ಹೆಣ್ಣು ಈತನಿಗೆ ಸಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹಳ ಗಿಡ್ಡಿ (ರೂಢಿ). [ಗಿಡ್ಡ + – ಎ]

ಗಿಡ್ಡಿ2 (ನಾ). (ಕರಾ) ಹೊಯ್ಗುಡುಬು. [ದೇಶ. ತುಳು. ಗಿಡ್ಡಿ]

ಗಿಣಿ ‘ಗಿಳಿ’ ನೋ.

ಗಿಣಿಕೋಲು (ನಾ). ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿರುವ ಕೋಲು : (ಕ್ರೀ).

[ಗಿಣಿ(< ಗಿಳಿ) + ಕೋಲು1(< ಕೋಲ್1)]

ಗಿಣಿಗಡಕ ‘ಗಿಳಿಡಿಕ’ ನೋ.

ಗಿಣಿಗಿಣಿ (ನಾ). ಗಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಗಿಣಿಗಿಣಿಯೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). ‘ಗಿಲಿಗಿಲಿ’ ಪರಾ.

ಗಿಣಿಗಿಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಗಿಲಗಿಂಜೆ : “ಗಿಣಿಗಿಣಿಕೆ ಪರಂಗಿ [ಪಾಣಂ ಯವನಿ] ಯಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೭೬) ; ಹಿರಿಯ ಮದ್ದು, ಗಿಣಿಗಿಣಿಕೆ, ರಾಸ್ನೆ, ಜವೆ . . . ಮೆಲ್ಲೆ ಮುಟ್ಟುಕಟ್ಟು ಮಾಣ್ಗಂ (ವಿಷ್ಣಪಿ. ೦೮). [?]

ಗಿಣಿಗಿಣಿಲು (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗಿಣಿಗಿಣಿಲು ಗಂಟಲ ಮಧುರಸವನೀಂಟಿ ಗಂಧರ್ವಲೋಕದಲ್ಲಿ (ಪ್ರದಕ. ೪೯-೨೦).

ಗಿಣಿನುಡಿ ‘ಗಿಳಿನುಡಿ’ ನೋ.

ಗಿಣಿಮಾವು ‘ಗಿಳಿಮಾವು’ ನೋ.

ಗಿಣಿಮೂಗ ‘ಗಿಳಿಮೂಗ’ ನೋ.

ಗಿಣಿಮೂಗಿ ‘ಗಿಳಿಮೂಗಿ’ ನೋ.

ಗಿಣಿಮೂಗು (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕು. ೨. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿರುವ ಮೂಗು ; ಅವನದು ಗಿಣಿಮೂಗು (ರೂಢಿ). ೩. = ಗಿಳಿಮೂಗಿ ೨ : ಸುರವಾರಂಗಿ ಗಿಣಿಮೂಗಿಶ್ಶಂ ಪಿರಕರ್ಣಕೆಯೆನಿಪ್ಪವಂ ಕಿಱಿದಾನುಂ ಸೊರೆಯ ತಿರುಳ್ ರಸದೊಡನೆಱಗುರಗೋತ್ರರ ವಿಷ ಮನದೆಯಲಿಂತಿದೆ ಸಾಲ್ಸುಂ (ಜೋಗಿಪಾಪ. ೦೦-೦೬) ; ಗಿಣಿಮೂಗಿನ ಗೆಡ್ಡೆಯ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಕೊಡಿಸಲು ಹಾವುದೊಕ್ಕಿಯ ವಿಷ ಶಮನ ವಹುದು (ಪ್ರಕ್ಷಾ. II, ೨೩೬). [ಗಿಣಿ (< ಗಿಳಿ) + ಮೂಗು1]

ಗಿಣಿಮೂತಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿ ಯ ಕೊಕ್ಕು : ಗಿಣಿಮೂತಿಗೆಣೆಯಾದ ಮುತ್ತುಗದ ಹೂಗಳು ಉದುರಿ ಬಿದ್ದಿವೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ (ಗಾಶಾಸ. ೪-೪). ೨.=ಗಿಳಿಮಾವು ; ತೋಟದಲ್ಲಿ ಗಿಣಿಮೂತಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗಿಣಿ (< ಗಿಳಿ) + ಮೂತಿ]

ಗಿಣಿಮೂತಿಮಾವು (ನಾ). = ಗಿಳಿಮಾವು : ಗಿಣಿಮೂತಿಮಾವು ತಿನ್ನಲು ತುಂಬ ರುಚಿ (ರೂಢಿ). [ಗಿಣಿಮೂತಿ + ಮಾವು]

ಗಿಣಿಲು ‘ಗಿಣ್ಣಲ್’ ನೋ.

ಗಿಣಿವಿಂಡು ‘ಗಿಳಿವಿಂಡು’ ನೋ.

ಗಿಣಿವೇದು ‘ಗಿಳಿಯೇದು’ ನೋ.

ಗಿಣ್ಣಲ್, ಗಿಣಿಲು, ಗಿಣ್ಣಿಲ್, ಗಿಣ್ಣೆಲು, ಗಿಳಿಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಪಾತ್ರೆ ; ಗಿಂಡಿ : ಮಿಳ್ಳೆ: ತಳಗೆ ನೆನ್ಮಡಿ ಸಿವ್ಪು ಕಂಚಿನ ಸಟ್ಟುಗಂ ತೆಱುವಟ್ಟುಲ್ಲಗೆಲ್ದ ಕೈವಳಕೆ ತಾಳ್ವೊಪ್ಪುವ ಗಿಣ್ಣಲಿಂಬವನಾವಗಂ . . . ಕುಡುವಂ ನ್ಯಪಾತ್ಮಜನರ್ತಿಯಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೬) ; ಗಿಳಿಯ ಶಿಶುಗೆ ಪಣ್ಣಳ ರಸದಿಂ ಬಾಯ್ಗಿಣ್ಣಾಗಿ ಮಾಣದೆ ತಾಯ್‌ಗಿಳಿ ತಂದೆಱಿದುದು (ಸೂಕ್ಷ್ಮ. ೦೦-೩೭). **ಗಿಣಿಲು:** ಕೊಳಗದ ದೈವ ಗಿಣಿ [ಪಾಣಂ. ಗ್ಣಿ]ಲು ದೈವ ಕಾಣಿರೋ (ಬಸವ. ೫೬೩) ; ಜನಕ ಭಕ್ತಿಮಂಪನಾಜ್ಞದೊಳಗದ್ದುವೆನಂತ್ತ ಗಿಣಲಾ ನೋಡೆ (ಪವಪ್ರಚ. ೯-೨೬). **ಗಿಣ್ಣಿಲ್** : ಕರಂ ಮುಂಗುರು ಹೊದವಟ್ಟು ಗಿಣ್ಣಿ[ಲ್ಲಿ]ಪಾಲಂ ಗ್ಗಾಲಂತುಂ ನೂಕುಗುಮ ವುತ್ತೆ ಮುಂಂದಿಡುಗು (ಬಸವ. ೦೮-೦೪) ; ಇಂಗದಲ ಸುರರು ಕಡೆವಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದ ತುಷಾರಂಗಳ್ಕೊಂದುರುಳುರುಳಿಗಳಂ ತಂದು ಜೋಡಿಸುತ್ತಂಗಜಾಮಾತ್ಯ ನಟ್ಟಿ ಚೆಂಬಿನ್ನ ಗಿಣ್ಣಿಲ್ಲಗೊಳ್ಸೊಡೆ ಮದನಗೆಂದು (ಹರಿವಂ. ೬-೦೪) ; ಬಹು ಕುಂದಿದದ ಗಿಣ್ಣಿಲಂದದ ಮೊದಿಯ ಕೋಣನದೆಬಿನಕೊರಳಮೆಲೆ ಯರು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೪೦). **ಗಿಣ್ಣಿಲು** : ಕೊಳಗ ದೈವ ಗಿಣ್ಣಿ [ಪಾಣಂ.ಗ್ಣಿ]ಲು ದೈವ ಕಾಣಿರೋ ದೈವ ದೈವವೆಂದು ಕಾಲಿದಲಿಂಬಲಿ (ಬಸವ. ೫೬೩) ; ಏಗೆ ರವ್ಯವದದ ಹೊಂಬರಿಯಂ ತಳಗೆ ತಂದಿಗೆ ಗಿಂದಿಗಿಣ್ಣಿಲುಗಳನು . . . ಇತ್ತನೊರಿದು (ಪೂಚಹಚ. ೦೩-೦೮) ; ಭಸ್ಮ ಗಿಣ್ಣಿಲು ವಾಮಕರದಲ್ಲಿ (ಗುರುಚಾ. ೩-೨೩) ; ಏಗೆವೆರುದಿಕ್ಕಿನಲಿ ಮಿಸುನಿ ಗಿಣ್ಣಿಲು ಗಿಂದಿ ಹುಸುದು ಮಾಡುವನ ಶಿವಪೂಜೆ ಬೋಗಾದ ಹೆಸರಬ್ಬಿಂತೆ (ಸರ್ಪಜ್ಞ. ೦೭೦). **ಗಿಳಿಲು:** ಶಂಖ ಗಿಳಿಲು ದಂಡಾಗ್ರವ ಪಿಡಿದು ಕಾವಿ ಕಾಷಾಯಾಂಬರವ ಹೊದ್ದು . . . ಕುಳಿತಿರ್ದನು ಕಾಣಾ ನಿವ್ಮ ಶರಣ (ಪಾಡಿಮು. ೪೭-೬೪). ‘ಕಿಣ್ಣಿ’ ಪರಾ.

[ದೇಶ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಿಣ್ಣ ; ತುಳು. ಕಿಣ್ಣಲ್, ಗಿಣ್ಣಲ್ ; ತೆಲು. ಗಿನ್ನೆ]

ಗಿಣ್ಣಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ).=ಗಿಣ್ಣಿಡು : ನಾಚರವ ಕಬ್ಬು ಈಗ ಗಿಣ್ಣಿಕ್ಕ್ಯತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಿಣ್ಣಿ(< ಗೆಣ್ಣು) + ಇಕ್ಕು]

ಗಿಣ್ಣಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆಯುವಾಗ) ಗಿಣ್ಣು ಉಂಟಾಗು : ನಿವಿರ್ದು ಗಿ[ಪಾಣಂ. ಗೆ]ಣ್ಣಿಟ್ಟು ಕವಲಿಡುತ ತೆವೆ ದೋಱಿ (ಹರಿಹ. ೩-೦೩). [ಗಿಣ್ಣಿ(< ಗಿಣ್ಣು) + ಇಡು1]

ಗಿಣ್ಣಿಲ್ ‘ಗಿಣ್ಣಲ್’ ನೋ.

ಗಿಣ್ಣೆಲು ‘ಗಿಣ್ಣಲ್’ ನೋ.

ಗಿಣ್ಣು1 (ನಾ). ೧. ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವು ಈದ ಹೊಸದರಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಹಾಲು ; ಎಳೆಗಿದಿ ಹಾಲು: ಪಣ್ಣಂ ಗಿಣ್ಣು ಮಾಳಂಬಿಯುಂ ಇಂತಿವೆಲ್ಲಮಂ ತಿನ್ನದೆ ಬ್ರುಹಂಗಳಿವಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಪಾಣಂ. ೧೩೦-೧) ; ನವೀತತವನಾಣಂಬಿಯನನಾರತಂ ಬೆಳ್ಗುಂಬಳಮಂ ಗಿಣ್ಣನಣಂಡಿರ್ವ ದವೋಳಂ (ಶುಶಾಮ. ೬-೮೩) ; ಹೆಬ್ಬುಲಿಯ ಗಿಣ್ಣು ಆಸೆಯ ಗೋಣನ್ಸೆ × × ಬಿದಿ ಬೈಚಡವಂ ಪಿಡಿದು ಪಾಪದುರ್ಗ್ಗ ಜಲಮಾರ್ಗದಿ ನಾನಾಪಟ್ಟಣವಂ ಪೊಕ್ಕು (ಆಶ್ವ. VIII, ಸೊಽಲ. ೩೭-೬೯ ; ಸು. ೧೨೬) ; ಒಂದು ಪಿಂಡ ಬೆಣ್ಣೆಯನಿಕ್ಕಿ ಕಾಸಲುದು ನೀರಿಂಗಿ ಪೊಸಗಣ್ಣಿನ ಪರಿಯಾಗಲು (ಸೂಪಚಾ. ೪-೭) ; ಜೇನು ಗಿಣ್ಣಾಕ್ಕಿವಣ್ಣಾಳ್ಳವಿಸಲ್ಕೆ ಮಕ್ಕೆಗಳು ಸತಕಂ ದ್ರುವ ದೋಷಹತ್ರಯಗಳ ವಂ ಜೈನರೊಲ್ಲದೆ ಬಿಡುವುದೇ ಸದ್ವ್ರತಂ (ಪಾಸೋಪ. ೯-೦೦೬). ೨. ಗಿಣ್ಣುಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ನಿನ್ನೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಿಣ್ಣು ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ದೇಶ ತೆಲು. ಜುನ್ನು]

ಗಿಣ್ಣು2 ‘ಗೆಣ್ಣು’ ನೋ.

ಗಿಣ್ಣುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದು : ಗೆಣ್ಣುಮೂಡು : ಕಣ್ಣ ಮನವನರ್ತಿಗಳಿಗೊಳ್ವ ಕಡುಜಾಣತನಂಗಳಧಿದೇವ ಕೇಳು ಗಿಣ್ಣುಗೊಳ್ವದ ಬೆಳ್ಳಬ್ಬಿನ ರಸದಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸುವೆನು ಕಥಾವ್ಯತಿವ (ಪೂಚಹಚ. ೪-೨೨).

[ಗಿಣ್ಣು(< ಗೆಣ್ಣು) + ಕೊಳ್]

ಗಿಣ್ಣುನೆಲ್ಲವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲವರೆ ; ಪ್ರತಿ ಗಿಣ್ಣಿಗೂ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಅವರೆ : ನೆಲ್ಲವರೆ. ಗಿಣ್ಣುನೆಲ್ಲವರೆ (ಮೃತಿಗಿ. ೦೦-೦೬೦).

[ಗಿಣ್ಣು(< ಗೆಣ್ಣು) + ನೆಲ್ಲವರೆ]

ಗಿಣ್ಣುವಾಲು, ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು (ನಾ). ಹೊಸದಾಗಿ ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾಲು : ಎಳಗಂದಿಹಾಲು ; ಗಿಣ್ಣು ಮಾಡಂವ ಹಾಲು : "ಪೀಯೂಷ-ಈದ ಆವಿನ ಗಿಣ್ಣು ವಾಲು" (ಪಾಶಿದ. ೬). **ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು** : "ಪೀಯೂಷಃ ಅಭಿನವಂ ಪಯಃ ಈದ ಎಳುವಿನಗಳ ವಳಗಾಗಿ ಹಸುವಿನ ಗಿಣ್ಣುಹಾಲಾ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೯).

[ಗಿಣ್ಣು$_{1}$ + ಪಾಲು$_{1}$ (<ಪಾಲ್$_{1}$)]

ಗಿಣ್ಣುಹುಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿ : ಭದ್ರಮುಸ್ಕೆ, ಗಿಣ್ಣು ಹುಟ್ಟತೆನೆ, ಏಪ್ಪರಿ . . . ಲೇಹ್ಯವಾಕವಾಗಿ ಅಟ್ಟು (ಶಿಶ್ವ. ೦೩೮).

[ಗಿಣ್ಣು$_{3}$ (<ಗೆಣ್ಣು) + ಹೆಂಟ್ಟಿ$_{1}$]

ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು ‘ ಗಿಣ್ಣುವಾಲು ’ ನೋ.

–ಗಿತ್ತಿ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕ ಕಡ್ಡಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ : –ಇತಿ, –ಇತ್ತಿ, –ಗಿತ್ತಿ, –ವಿ, –ಇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿ ಆಗತಕ್ಕ ‘ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿತಿ, ಒಕ್ಕಲಿಗಿತ್ತಿ . . . ಕುರುಬಿ ’ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು (ಮಧ್ಯಮ. ೦೩೮).

ಗಿದ್ದಾಣಿ ‘ ಗಿದ್ದಗಾಣಿ ’ ನೋ.

ಗಿದ್ದೆ ‘ ಗಿರ್ದ ’ ನೋ.

ಗಿದ್ದಗಾಣಿ, ಗಿದ್ದಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿ ಕನಿಷ್ಠ ಬೆಲೆಯ ದುಡ್ಡು ; ಚಿಕ್ಕಾಸು : ಕಾಳು ದವಸವಲ್ಲಿ ಗಿದ್ದಗಾಣಿ ರೊಕ್ಕವಿಲ್ಲ (ಕಟ್ಟಿಆ. ೦೩೬-೬). ‘ ಅದ್ದಗಾಣಿ ’ ಪರಾ. ೨. ಹಿಂದೆ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ತೂಕ ; ಕಾಣಿಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ (ಒಂದು ಹಣದ $\frac{1}{320}$ ಭಾಗದ) ಅಥವಾ ಒಂದು ಹೊನ್ನಿನ $\frac{1}{160}$ ಭಾಗದ ತೂಕ ; ಪೊನ್ನಿಂಗ ಗಿದ್ದಗಾಣಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಚಿನ್ನಾಗಿಯೆ ತಿಳಿಯೆ ಪೇಟ ಲೆಕ್ಕ ಕ್ರಮವದಿಂ ಮೂನ್ನೂಱಯಿಪ್ಪತ್ತು ಹತ್ತುಗಳಕ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅಮ. ೦-೨೬). [ಗಿದ್ದ(<ಗರ್ಧ) + ಕಾಣಿ$_{1}$]

ಗಿದ್ದಾಣಿ : (ಕ). [ಗಿದ್ದ(<ಗರ್ಧ) + ಕಾಣಿ$_{1}$]

ಗಿದ್ದಿಗೆ, ಗಿದ್ದುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ ; ಒಂದು ಸೊಲಿಗೆಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : " ೦ ಸೊಲ್ಲಿಗೆಳಿ ಗಿದ್ದಗೆ " (ವ್ಯವಹಾ. ೯ ಮುಖಪ್ಪ.). **ಗಿದ್ದುಗೆ** : ಎರಡು ಪೊಟ್ಟಾಂ ಸಂಕ × × × ಗೆಯ್ದ ಕಾಸಿಯ ನಂಟ್ಟು ತ್ರಿವರ್ಣ್ಣಾವಂಟಿಟ್ಟು ವರ್ಣ್ಣಂರಡು ಗಿದ್ದುಗೆಗೊಟ್ಟು ಸ್ವಿಕಿಗಳ್ಕೊಳ್ ಪೂಜೆಗಟ್ಟುವ್ನೊಂ (ಅಳ. X, ಚಂತಾಮ. ೩೪-೩; ೦೬೬).

[ಗಿದ್ದ(<ಗರ್ಧ) + –ಗೆ]

ಗಿದ್ದ್ನ, ಗಿದ್ದ್ಯ (ನಾ). – ಗಿದ್ದಗೆ : ಗಿದ್ದ್ನ ೧ಕ್ಕೆ ಹೆಸಱುಕಾಳು ೯೦೦ (ವ್ಯವಹಾ ಅಮ. ೦-೭೬ ಬೀಳ್ಗೆ) ; ದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟಱದು . . . ಗಾಣಕ್ಕೆಗ್ಗೆ ಗಿದ್ದ್ನ ೧ (ಅಳ. XII, ಶಾವುಗ. ೫೦-೫೦ ; ೧೭೫) ; ಗತಿ ಗಿದ್ದ್ನೊಂದು ಸೊಲ್ಲಿಗೆ (ಪಾಶಿ. ೯೪) ; ಅವರಿಕೆ ಬೀಜ ೧ ಗಿದ್ದ್ನ . . . ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ ಳ ತೂಕವಂ ಕೂರ್ಜಸಿ (ಶಿಶ್ವ. . ೩೯೮). **ಗಿದ್ದ್ಯ** : ಪುಸ್ಕೆ$_{1}$ – ಗಿದ್ದ್ಯ, ಚಟಾಕು, ಪಾವು, ಪಡಿ, ಸೇರು, ಬಳ್ಳ, ಕೊಳಗ, ಖಂಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದರೂ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೬) ; ನಿತ್ಯವೆ ಐದು ಗಿದ್ದ್ಯ (ಸುಮಾರು ೨೦ ಸೇರು) ದವಸವನ್ನು ಬೀಸುವುದು, ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರುಹಾಕುವುದು (ಮಳ್ಳಮ್ಮ. ೦೪). [<ಗರ್ಧ]

ಗಿದ್ದುಗೆ ‘ ಗಿದ್ದಗೆ ’ ನೋ.

ಗಿದ್ಯ$_{1}$ ‘ ಗಿದ್ದ್ನ ’ ನೋ.

ಗಿದ್ಯ$_{2}$ (ನಾ). ಸೀಸೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಮುಚ್ಚುವ ಬಿರಡೆ; ಮುಚ್ಚಳ: ಇನ್ನೊಂದು ಸೀಸೆಯ ಗಿದ್ಯ ತೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೬೬). [?]

ಗಿನಿಗು (ಕ್ರಿ). ಗಿಟ್ಟಿಸು : ಸಂಪಾದಿಸು : ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ಕಾಸು ‘ಗಿನಿ’ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾಡಿತು (ಹಾಯೋಗ. ೦೩). [?]

ಗಿನಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಗಿನಿಹುಲ್ಲು, ಆನೆಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೃಷಿಕನು ಇತರ ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯುವಂತೆಯೇ ಬೆಳೆಯಬೇಕು (ಪಾಲಕಪ್ಪ. II, ೭೭೬). [ಗಿನಿ$_{2}$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗಿಬರು$_{1}$, ಗಿವರು, ಗೆಬರು, ಗೆವರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿರು ; ಪರಚು : ಹಾಳು ಕುರ್ಕ . . . ನಾಯು ಮೈಸೆಲ್ಲ ಗಿಬರಿ ಗಾಯಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಮಲಪು. ೨೫೯). **ಗಿವುರು** : ೧. ಮಗು ಮುಖವಿನೆಲ್ಲಾ ಗಿವುರಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಕೂಪ). **ಗೆಬರು** : ೨. ಒರಸು ; ತೆಗೆದುಹಾಕು : ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಗೆಬರಿಹಾಕಲಿ ? (ತಡಿಹಾ. II, ೦೩೦). **ಗೆವರು** : ೧. ಮೈಕೈಯನೆಲ್ಲವ ಉಗುರಿಂದ ಗೆವರೂರಿಳ್ (ಪಾಶಪ್ರ. ೦೬೫).

ಗೆಬರಾಡು = ೧. ಗೋರು ; ಕೆವರು ; ಸವರು : ಊರಿಗೆ ಬಂದ ಪಿಡುಗು ಎಲ್ಲಾ ಮನೀನೂ ಗೆಬರಾಡಿಬಿಟ್ಟತ(ಆಮಾಸ. ೧೮. ೨. ಹುಡುಕು ; ತಡಕಾಡು : ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮಾತಾಗಳನ್ನೇ ಏನೂ ಅರ್ಥವೇ ಆಗದೂರ ಅತ್ಯಿತ್ತ ಶಬ್ದಗಳಿಗಾಗಿ ಗೆಬರಾಡಬೇಕಾಗುವದು (ಚಿಸದಾ. ೩೦೩).

[ದೇ$_{2}$ ತೆಲು. ಗಿವುಱು]

ಗಿಬರು$_{2}$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಮೆಲ್ಲ ; ಪಿಸರು; ಗೀಜು : ಮಗುವಿನ ಮುಖ ತೊಳೆದಿಲ್ಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಗಿಬರು ಕೂಡ ಒರೆಸಿಲ್ಲ (ಕೂಪ). [?]

ಗಿಬ್ಬನ್ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ: ಜೀವಶಕ್ತಿಮಗಳೂ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಗೇರೀಲಿಲ್ಲಾ, ಗಿಬ್ಬನ್ ಮೊದಲಾದ ಕಪಿಗಳಷ್ಟೇ ಇದ್ದರ್ಬೇಕು (ಪಾಲಪ್ಪ. I, ೫೯). [<–ಇಂ. Gibbon]

ಗಿಬ್ಬು (ಕ್ರಿ). (ಕರಾ) ಕೆದರು ; ಹರಡು ; ಕೆದಕು : ನೀನು ಹೀಗೆಲ್ಲ ಗಿಬ್ಬಿದರೆ ಅವನ್ನು ಸರಿಮಾಡುವವರಾರು ? (ಕೂಪ). ‘ಗೆಬ್ಬು’ ಪರಾ.

[<ಗಿಬರು$_{2}$]

ಗಿಮಿಗಿಮಿ (ಅ). ಗಿರ್ರನೆ ; ರಭಸವಾಗಿ : ಗಿಮಿಗಿಮಿ ಗಾಣವಾಡಿಸಿತರ ಗಾಳಿ (ತಂಅಮ. ೦೪).

ಗಿಮಿಗಿಮಿ ತಿರುಗಿಸು=ಗಿರ್ರನೆ ಸುತ್ತಿಸು; ರಭಸದಿಂದ ತಿರುಗಿಸು : ಸುಮ್ಮಿ ಬಂದು ಅವಳು ಹೊರಡುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ಗಿಮಿಗಿಮಿ ತಿರುಗಿಸಿ ಕೈಬಿಡುವಳು (ಆಮಾಸ. ೪೭). **ಗಿಮಿಗಿಮಿ ತಿರುಗು=ರಭಸದಿಂದ ಸುತ್ತು** ; ಗಿರಿಗಿರಿ ತಿರುಗು : ತಲೆ ಗಿಮಿಗಿಮಿತಿರುಗುತ್ತಿದೆ (ಕೂಪ). **ಗಿಮಿಗಿಮಿಯಾಗು=ಅಪ್ಪಾಲೆಪ್ಪಾಲೆಯಾಗು** : ಚಕ್ಕ್ರವರ್ತಿಳು ಗಿಮಿಗಿಮಿಯಾಗಿ ಕಾಳಮೇಘಾಡಲು ಅವರಿಗೆ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲಿನ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ತಿರುಗಿದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೆ (ಜೈಸಾಕಾಣ್ಮ. ೨೫) ಗಿಮಿಗಿಮಿ ಸುತ್ತಿಸು= ಅಪ್ಪಾಲೆಪ್ಪಾಲೆ ಸುತ್ತಿಸು: ಬರೀ ಗಿಮಿಗಿಮಿಸುತ್ತಿಸಿವವ ಚಕ್ಕವ್ಯೂಹದಂತೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಎಡರುತೊಡರುಗಳನ್ನೇ ಎದುರಿಸಬಹುದಿನು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೮೮).

ಗಿಮ್ಮಾಗೆ (ಅ). ಗಿರ್ರನೆ ; ವೇಗವಾಗಿ : ಉಮ್ಮಾಡಿಕೆಯಂದ ಹಮ್ಮೀಶಿ ಯೊಳಗಿದ್ದು ಗಿವ್ಮಾನೆ ಸುತ್ತಿದೆ ಮಮಮ್ಮಾಡಿಯಲಿ (ತೀರ್ಥಕ್ಷೇ. ೦೪೮).

[ಗಿವ್$_{0}$ + – ಅನ್ನೆ]

ಗಿಮ್ಮೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ ತಿರುಗು ; ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗು : ಇಡಿಯು ದಿನ ಅದರ ವಿಚಾರದಲ್ಲೇ ತಲೆ ಗಿಮ್ಮೆಂದಿತ್ತು (ಮೂತಿರುಡಾ. ೨೪೪).

[ಗಿವ್$_{0}$ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_{1}$)]

ಗಿರ್ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ ; ರಭಸದೊಡನೆ : ಚಕ್ರವು ಗಿರ್‌ಎಂದು ತಿರುಗಿ ನಿಂತಿತು (ಕೂಪ).

ಗಿರ$_{1}$ ‘ ಗರ್ಧ ’ ನೋ.

ಗಿರ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಗೃಹ. ೨. ಉತ್ಕೃಟವಾದ ಬಯಕೆ ; ಹೆಬ್ಬಯಕೆ : ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ. ‘ ಗಿರಹಿಡಿ ’ ಪರಾ. [< ಗೃಹ]

ಗಿರಕಾಲು (ನಾ). ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : (ಕ).

[ಗಿರ$_{1}$ (<ಗರ್ಧ) + ಕಾಲು$_{3}$ (<ಕಾಲ್$_{3}$)]

ಗಿರಕಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟದ ಯಂತ್ರ; ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ ಮುಂತಾದ ಆಕಾರದ ಆಸನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ರಾಟವಾಳ: ಗಿರಕಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಮಕ್ಕಳು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಗಿರಕಿ$_1$ + ಅಲೆ$_2$]

ಗಿರಕಿ$_1$, ಗಿರಕೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ; ಲಾಗ; ದಿಂಡುರುಳು. 'ಗಿರಕಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವಿಕೆ. 'ಗಿರಕಾಲೆ' ಪರಾ. **ಗಿರಕೆ**: ೧. 'ಗಿರಕೆಹೊಡೆ' ಪರಾ. [← ಮರಾ. ಗಿರಕಾ]

ಗಿರಕಿ$_2$ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಗಿದ್ದ. 'ಗಿರಕಿಕಾಗದ' ಪರಾ. [?]

ಗಿರಕಿಕಾಗದ (ನಾ). ಫುಲ್‌ಸ್ಕೇಪ್‌ಅಳತೆಯ ಕಾಗದದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ಗಿರಕಿಕಾಗದದ ಮ್ಯಾಲ ಗೀಚಿಕೊಟ್ಟಿನ್ರೀ ರಾಜೀನಾಮೆ! (ಭಾಗ್ಯಶ್ರೀ. ೩೯). [ಗಿರಕಿ$_2$ + ಕಾಗದ]

ಗಿರಕಿಚಡಾವು (ನಾ). ಗಿರಕ್ ಗಿರಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಜೋಡು, —ಪಾದರಕ್ಷೆ: ಮೈಗೆ ಬಿಳಿಯ ಮಲ್ಲಿನ ಜುಬ್ಬ ಕಾಲಿಗೆ ಗಿರಕಿಚಡಾವು ಬಂದಿತ್ತು (ಘಾಟೀಮು. ೬೮). [<ಗಿಱಕ್ + ಚಡಾವು]

ಗಿರಕಿಮೆಟ್ಟು, ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು (ನಾ). = ಗಿರಕಿ ಚಡಾವು: ಅವನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಗಿರಕಿಮೆಟ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು**: ಅವರು ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೆಂಪುಹೂ ಕೂರಿಸಿದ ಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಯ ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು ಗಿರಕು ಬರಕು ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಪರಾಕು ಹೇಳುವಂತಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೦೩೭). [<ಗಿಱಕ್ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಗಿರಕಿರೋಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ತಲೆ ತಿರುಗುವ ರೋಗ: (ಮು.ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ದನಕರುಗಳಿಗೂ ಬರುವ) ಒಂದು ಮಿದುಳುರೋಗ, ಗಿರಕಿರೋಗ (Blind Staggers. ಇಂಕನಿ). [ಗಿರಕಿ$_1$ + ರೋಗ]

ಗಿರಕಿಹೊಡೆ, ಗಿರಕೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತುಹಾಕು; ತಿರುಗು: ಒಂದು ಮಿಂಚಿನಾಗ ಹತ್ತ ಇಚಾರ ಗಿರಕಿಹೊಡೀತಾವು (ಜಾಬಲ. ೩೨): ಆನಂದದಿಂದ ಗಿರಕಿಹೊಡೆದಿತ್ತು ಹೃದಯ (ಮುಕ್ತಿ. ೭೯). ೨. (ಆಲಂ) ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುತ್ತೀರ್ಣನಾಗು: ಮತ್ತಮತ್ತ ಅದ ಇಯತ್ತಾದಾಗ ಗಿರಕಿಹೊಡೀತಾನ ಈ ಮೂರ್ಖಾ (ಸಮಜೀ. ೨೦೯). **ಗಿರಕೆಹೊಡೆ**: ೩. (ಪಾರಿವಾಳದಂತೆ) ಲಾಗಹಾಕು; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆ: (ಕಿ). [ಗಿರಕಿ$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗಿರಕು 'ಗಿಱಕ್' ನೋ.

ಗಿರಕೆ 'ಗಿರಕಿ$_1$' ನೋ.

ಗಿರಕೆಹೊಡೆ 'ಗಿರಕಿಹೊಡೆ' ನೋ.

ಗಿರಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸರ್ರನೆ; ಸರಕ್ಕನೆ: ನಿನಗಾದ ಅಪಮಾನವನ್ನೆಲ್ಲ ಮರೆತು ಗಿರಕ್ಕನೆ ಅವಳ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಬಿಟ್ಟೆ (ಮಹಾಗ. ೦೯೬). [ಗಿರಕು (<ಗಿಱಕ್) + – ಅನೆ$_1$]

ಗಿರಗಟ್ಟೆ 'ಗಿರುಗಟೆ' ನೋ.

ಗಿರಡಿ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವನಿಕಂಪನ: ಕೇದಾರರಾಗದಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಆಲಾಪ ಗಿರಡಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಅಂದನು (ಜೀದಾನ. ೦೭); ತಾನಿನ ಮೇಲೆ ತಾನು ಗಿರಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗಿರಡಿ (ಹುಣ್ಣಾಟ. ೨೦). ೨. ಕೋಲಿನಿಂದ ಗಿರಗಿರನೆ ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಾ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದಿಮ್ಮ, ಜಗ್ಗಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ದಿಮ್ಗುಡುವ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕರಡೆ, ಕಣಿ, ಮೊದಲಾದ 'ಗಿರಡಿ'ಯ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ . . . ಮೇಳಮಾಡಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೦). 'ಕರಡಿ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಗಿರಣಿ$_1$ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ, ನೂಲು ಮಾಡುವ, ಧಾನ್ಯ ಬೀಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಯಂತ್ರ ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಟ್ಟಡ; ಮಿಲ್ಲು: ಈ ಗಿರಣಿಯ ಮಾಲೀಕರು ಹೇಡಿಗಳು (ಭಾರತಿ. ೭೭); ಈ ದಿನ ಗಿರಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಚ್ಚಿವೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೦೪೪); ಗಿರಣಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಅಕ್ಕಿಯಾದರೆ ಹೀಗಾಗುವುದು (ಅಡುಸೌ. ೭೪). [←ಮರಾ. ಗಿರಣ, ಗಿರಣೀ]

ಗಿರಣಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರಣರೋಗ; ರಕ್ತಪಿತ್ತದಿಂದ ಕಾಲು, ಕೈಬೆರಳು ಹಾಗೂ ಮೂಗನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಹುಣು; ಮಹಾರೋಗ; ಹಿರಿಯಬೇನೆ: ಶವಗಳನ್ನು ಹೂಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಿಯ ನೀರು ಬಸಿದು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ ಗಿರಣಿ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೬೯). [?. / ಮರಾ. ಗಿರಾಣೀ = ನೋವು]

ಗಿರಣಿಬಂಬು (ನಾ). ಗಿರಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರದ ಹೊಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕೊಳವೆ; ಚಿಮಣಿ: ಅಲ್ಲಿ ಗಿರಣಿಬಂಬುಗಳ ಧೂಮ ಬಾನೆಲ್ಲ ಕಪ್ಪು ಕಲೆಯು (ನೆಲಮು. ೩೭). [ಗಿರಣಿ$_1$ + ಬಂಬು]

ಗಿರಣಿರೋಗ (ನಾ).=ಗಿರಣಿ$_2$: ಭ್ರಮಿಷ್ಠರು ಗಿರಣೀರೋಗದವರು ಈ ಪ್ರಕಾರದ ದುರ್ಬಲರ ವಿವರವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಕೋಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕಭಾಗೆ. ೪೦೭). [ಗಿರಣಿ$_2$ + ರೋಗ]

ಗಿರದೆ, ಗಿರ್ದೆ (ನಾ). (ಉಕ) ದುಂಡನೆಯ ಪುಟ್ಟದಿಂಬು: ಗಾದಿ, ಗಿರದೆ, ಯಥೇಷ್ಟ ನಿದ್ದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನೀವು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿರುವಿರಿ (ತುಳಸಿ. ೦೦೬); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತೆಕ್ಕೆಯನ್ನೂ ಎರಡು ಗಿರದೆಗಳನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ದೇವೀಪ್ರ. ೦೩). **ಗಿರ್ದೆ**: ಕೆಲವರು ಹಗಲಿರುಳು ದುಡಿಯುವವರು, ಉಳಿದವರು ಗಾದಿ ಗಿರ್ದೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಆರಾಮ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಭಾರಸಂ. ೫೦) [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗಿರ್ದಾ; ಮರಾ. ಗಿರದೀ, ಗಿರ್ದೀ]

ಗಿರಪಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಸೇರಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಚಟಾಕು: (ಕಿ). [ಗಿರ$_1$ (<ಗಿರ್ಧ) + ಪಾವು$_2$]

ಗಿರಬ್ದಾರಿ (ನಾ). ೧. ಕಷ್ಟ; ಸಂಕಟ. ೨. ದುರದೃಷ್ಟ; ಬಡತನ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ: (ಕಿ). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ಗಿರಿಬ್‌ದಾರೀ]

ಗಿರಮಿಟ್, ಗಿರಿಮಿಟ್ಟು (ನಾ). ಮರದಲ್ಲಿ ತೂತುಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಆಕರ; ಬೈರಿಗೆ: ಗಿರಮಿಟ್‌ದ ಹಾಗೆ ತಿರುಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಬರುವವ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೦೨೦). **ಗಿರಿಮಿಟ್ಟು**: ನಿನ್ನ ಗಿರಿಮಿಟ್ಟಿಗೆ ಏನೂ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. ೨೦೫). [←ಅರ. ಗಿಮಲೆಟ್; ಹಿಂ. ಗಿರಮಿಟ್; ಮರಾ. ಗಿರಮಿಟ್. /ಇಂ. Gimlet]

ಗಿರಲುಮಿಸೆ, ಗಿರಿಲುಮಿಸೆ, ಗಿರ್ಲುಮಿಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಸೆ; ಪೊದೆಯಾದ ಮಿಸೆ: ಉಬ್ಬಿದ ಹಣೆ, ತೇಜಃಪುಂಜ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಗಿರಲುಮಿಸೆ (ಸಂಗೀಕಂ. ೨೬೬); ಕೆಲವರು ಗಿರಲುಮಿಸೆ ಬಿಟ್ಟು ತಲೆಯ ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೦೯೮). **ಗಿರಿಲುಮಿಸೆ**: ಅವನ ಕಪ್ಪು ದಷ್ಟದೇಹ, ಗಿರಿಲುಮಿಸೆ,ಕರಿ ಕಂಬಳಿ, ದೊಣ್ಣೆಗಳು ನೋಡಿದವರ ಮನದಲ್ಲಿ ಭಯಭೀತಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಶರಕ. ೮೦೮). **ಗಿರ್ಲುಮಿಸೆ**: ಗಿರ್ಲುಮಿಸೆಯ ಪೋಲೀಸಿನವನು (ಮಲೆಮ. ೫೩೭). [ಗಿರಲು? + ಮಿಸೆ]

ಗಿರವಿ (ನಾ). ಅಡವು ; ಒತ್ತೆ : ಕೊನೆಗೆ ತನ್ನ ಕಿರೇಮಗಳ ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಗಿರವಿಹಾಕಿದ್ದನು (ಕಲಿಕ. ೮೦) ; ಅದನ್ನು ಗಿರವಿ ಇಟ್ಟು ನಾನೇ ತಿಂದುಹಾಕಿದ್ದೆ (ಚಿಂಗೂಲಿ. ೯೫).

ಗಿರವಿಮೂಲು = ಒತ್ತೆ ಇಟ್ಟ ವಸ್ತು ; ಅಡವು ಇಟ್ಟ ಸಾಮಾನು : ಗಿರವಿಮಾಲನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗಿರವೀ./ತೆಲು. ಗಿರವು]

ಗಿರಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗ್ರಹಹಿಡಿ ; ಗರಹೊಡೆ : ಅವರಿಗೂ ಈಗ ದುಡ್ಡಿನ ಗಿರಹಿಡಿದಿದೆ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಗಿಯು. ೩೬೭). 'ಗರಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಗೀಳು ಹತ್ತು ; ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗು : ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಎಂದಿಗೆ ನೋಡೇನು? ಎಂದಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಯೇನು ? ಎಂದಿಗೆ ಮಾತಾಡಿಸಿಯೇನು? ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಗಿರಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಕಾನೂರು. ೫೩೭).

[ಗಿರ$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗಿರಾಕಿ, ಗಿರಾಯಿಕ (ನಾ). ೧. (ಅಂಗಡಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಗ್ರಾಹಕ : ಕೊಳ್ಳುವ ಗಿರಾಕಿಗಳ್,ತತ್ತರಿಸಿ ನಿಂತಿಹರ್ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೧-೩೫) ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಿರಾಕಿಗಳೆಲ್ಲ ಅವನ ಅಂಗಡಿಗೇ ಬಂದು ಒಯ್ಯುವವರು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೩೩) ; ಕೊಳ್ಳಲು ಗಿರಾಕಿ ಯಾರೂ ಮುಂದೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಅಲೆಮ. ೯೨). ೨. ಆಸಾಮಿ; ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ಮಧ್ಯೆ ಅದೇಕೋ ನನ್ನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಗಿರಾಕಿಗಳೇ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ (ಹನ್ನೊಂದ. ೧೩೬). ೩. ಬೇಡಿಕೆ ; ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಅವಕಾಶ ; ತುಟ್ಟಿಬೆಲೆ : ಈಗ ಅವರ ಪುಸ್ತಕಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಗಿರಾಕಿ ಇದೆ (ರೂಢಿ). ಗಿರಾಯಿಕ : ೧. ಕಿರಕೋಳ ಜೀನಸಿಗೆ ಗಿರಾಯಿಕರೂ ಯೋಗ್ಯಧಾರಣೆಯೂ ಶಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಪ್ಪಾ.೩).

[←ಮರಾ. ಗಿರ್ಹಾಯಿಕ್.ಸಂ/. ಗ್ರಾಹಕ]

ಗಿರಾಯಿಕ 'ಗಿರಾಕಿ' ನೋ.

ಗಿರಾಯಿಸು 'ಘೇರಾಯಿಸು' ನೋ.

ಗಿರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು : "ಗೀರ್ಣಃ, ಗಿರಿಃ – ೨ ನುಂಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೯). ೨. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : "ಧರಮದ್ರಿಕುಧರಂ . . . ಗಿರಿ ಶೈಲಂ . . . ಗೋತ್ರಮೆನಲು ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೯-೦) ; ಗಿರಿಗಳೆ ಪರಮಾಣುಗಳೆನೆ ಸರೋಜಭವನೀ ಕರೀಂದ್ರಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೩-೦೩೬) ; ಗಿರಿಗಳ್ ಜಂಗಮವಪುಗಳ್ ಸಿರದೊಳ್ ಸಸಿದರಲೆಯಂತೆ ಮುಸುಱಿದ ಮಂಜಿಂ ನರೆಯಂ ಪೊತ್ತವೊಲಿರ್ದುವು (ಲೀಲಾವ. ೯-೨೪); ತಡೆದುದಾ ಗಿರಿಗರುವಭಟನುಗ್ಗಡದ ದಿವ್ಯವಿಮಾನವನು (ತೊರರಾ. ೦-೮ ೩೨) ; ಒರ್ಮೆ ಆ ಹೂಹಗುರ ಶಿಶುವಿದ್ದಕಿದ್ದಂತೆ ಗಿರಿಭಾರಮಾಗಿ ಬರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೮-೪೬೨). ೩. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಗಿರಿಮುನಿ ಋಷಿ . . . ಸ್ವರಸಾಗರ ಪರ್ವತಾದ್ರಿ ಏಱರ ನಾಮ" (ವ್ಯವಹಾ.೯-೬); ಗಿರಿಯೊಳೆ ಯತಿಗಳ್ ದೊರೆಕೊಳೆ ಲಲಿತಾಕ್ಷರಪದ ರಚನೆಗಳಿಂದಂ ಪರೆದುದು ಲಲಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೯೦) ; ಅಗ್ನಿ ಗಿರಿ ಶರಗಜೇಂದ್ರಿಯ ಶಶಲಾಂಛನ ಮುನೀಶರೆಂದು . . . ನರಪಾಲ ಕಂಠಿಕಾಭರಣಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೩-೪). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : "ಶ್ರೀಫಲಾ–ಗಿರಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

–ಗಿರಿ$_2$ (ಪ್ರ). ಹುದ್ದೆ, ಉದ್ಯೋಗ, ಅಧಿಕಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅಮಲ್ದಾರಗಿರಿ' ಪರಾ.

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೀರ್]

ಗಿರಿಕ (ನಾ). ಸುಂಡಿಲಿ ; ಚಿಟ್ಟಿಲಿ : ಹರಿ ಕರಿಗಳೊಂದಾಗಿ ವಿಹರಿಪುವಿರದೆ ಹುಲಿ ಹುಲ್ಲೆಗಳು ಬೆರೆವುವು ಗಿರಿಕ ಮಾರ್ಜಾಲಂಗಳೊಡೆವೆರೆದಿಹುವು (ಕೋಗಯ. ೦೪-೬) [<ಸಂ. ಗಿರಿಕಾ]

ಗಿರಿಕನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ; ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ : ಗಿರಿಕನ್ನೆಯ ಸೀವನ್ನಿಯ ಯೆರಡುಂ ಗುಳ್ಳಂಗಳ್ (ಐಮದ. ೧೩-೧೩೯).

[<ಸಂ. ಗಿರಿಕರ್ಣೀ]

ಗಿರಿಕರ್ಣಿ (ನಾ). = ಗಿರಿಕನ್ನೆ : "ಅಸ್ಫೋಟಾ, ಗಿರಿಕರ್ಣೀ, ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಾ, ಅಪರಾಜಿತಾ–ಳ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೯) ; ಗಿರಿ(ಸಿರ)ಕರ್ಣಿ ನೀಲಿ . . . ಕೂಡಿ ತಿಂದೊಡಾತನೆ ಗರುಡಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೦೮). [ಸಂ. ಗಿರಿಕರ್ಣೀ]

ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ೧.=ಗಿರಿಕನ್ನೆ: "ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯದ ಪರಾಜಿತಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೦೦) ; ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ ಕಟುತ್ರಯಮರಿಸಿನಮುತ್ತರಣೆಯೆಕ್ಕೆ ಮಧುವೆಂಬಿವಱಂ ವಿರಚಿಸಿದ ಗುಱಿಗೆಯಂ ಕೊಂಡರೆದೆಚ್ಚುಗೆ ನಯನದೊಳ್ ವಿಷೂಚಿಕೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೨೨) ; ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ಬೇರ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಕಾಗೆದೊಂಡೆಯ ವಿಷ ಪರಿಹರವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೨೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ ತಿತ್ತಿರಿಯೆಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳು ಫಲವಾಗದೆಯಿರುವ ಮರಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೨೭-೧೦). [ಸಂ. ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ]

ಗಿರಿಕಾಂತ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟವೇ ಮನೆಯಾಗಿರುವವನು ; ಕೈಲಾಸನಿಲಯ; ಶಿವ : ಇರ್ವರುಂ ಕೂಡಿ ಗಿರಿಕಾಂತನಾಲಯದ ರಜಮಂ ಗುಡಿಸಿ (ಗುರುಜಾ. ೫-೨೩). [ಗಿರಿ$_1$ + ಕಾಂತ$_2$]

ಗಿರಿಕಾರೂಢ (ನಾ). ಇಲಿಯನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಗಿರಿಕಾರೂಢಂ ಗದಾಖೇಟಕ ಫಲಕ ಮಹಾಖಡ್ಗಹಸ್ತಂ . . . ಸಂಹಾರಾಖ್ಯ ನಿರ್ಪಂ (ಶಬಶಂ. ೦-೬೪). [ಗಿರಿಕ + ಆರೂಢ]

ಗಿರಿಕುಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಗುಂಪು–ಸಮೂಹ : ಗಿರಿಕುಲಮಂ ತೆರಳ್ದಟುರೆ ಪಾರಿಸುವಬ್ಧಿಯನೊಂದನೊಂದಱೊಳ್ ಬೆರಸುವ (ಜಗವಿ. ೦೩-೬೦) ; ಗಿರಿಕುಲದವೋಲ್ ನೆರೆದ ಗಜಘಟಾಪಟಲದಿಂ (ನಂಬಿರ. ೧೧-೧೪೬) ; ಗಿರಿಕುಲದ ಮೇಲೆ ಪೆರ್ಮಳೆ ಸುರಿಯಲ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೩೩೪).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಕುಲ]

ಗಿರಿಕೂಟ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರ ; ಪರ್ವತದ ತುದಿ : ಗಿರಿಕೂಟೋನ್ನತಮಪ್ಪ ಸೌಧತಳದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೩೬) ; ಗಿರಿಕೂಟದ ಮೇಲಾಡುವ ಹರಿಣಗಳಂ ಕಂಡು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೬). [ಗಿರಿ$_1$ + ಕೂಟ$_3$]

ಗಿರಿಕೆ$_1$ 'ಗಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಗಿರಿಕೆ$_2$ (ನಾ).=ಗಿರಿಕ : "ಗಿರಿಕಾ, ಬಾಲಮೂಷಿಕಾ—ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಿಲಿಗಳ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಗಿರಿಕಾ]

ಗಿರಿಕೆ$_3$ 'ಗಿರಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಗಿರಿಗಟ 'ಗಿರುಗಟೆ' ನೋ.

ಗಿರಿಗಿರಿ 'ಗಿಱಿಗಿಱಿ' ನೋ.

ಗಿರಿಗಿರಿಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗದಿಂದ) ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಸುತ್ತುವ ಕಣ್ಣು ; ಹೊರಳುವ ಕಣ್ಣು : (ಕಿ).

[ಗಿರಿಗಿರಿ (<ಗಿಱಿಗಿಱಿ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗಿರಿಗೆ$_1$ 'ಗಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಗಿರಿಗೆ$_2$, ಗಿರಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಹರಡು : (ಕಿ). ಗಿರಿಕೆ$_3$: ಒಂದು ಕಡೆ ಬೆರಳು . . . ಗಿರಿಕೆ ಮೇಗಾಲು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೦೫). [?]

ಗಿರಿಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪರ್ವತಗಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಹಿಮಾಲಯ. ೨. [ಜೈನ] ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರಗಳವರೆಗೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ; ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತ : ವಿಜಯಾರ್ಧಂ ಗಿರಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ವಿಜಯಪ್ರಾರಂಭದಿಂ ಗೆಯ್ವ ದಿಗ್ವಿಜಯಾರ್ಧಂ ತನಗಿಕ್ಕೆಯಾಗೆ ಪೆಸರಂ ಪೋಲ್ತಿರ್ದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೦). [ಗಿರಿ$_1$+ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ಗಿರಿಜ (ಗು). ೧. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನುಷ್ಯ : ಗುಡ್ಡ ಗಾಡಿಗ ನೇರಿದವನು : ಮಲೆನಾಡಿನವನು. ೩. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ ; ಅಭ್ರಕ. ೪. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು ; ಕಾವಿ ಕಲ್ಲು. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಖನಿಜ ; ಶಿಲಾಜತು. ೬. ಕಬ್ಬಿಣ.

[ಸಂ.]

ಗಿರಿಜನ (ನಾ). ೧. ಗುಡ್ಡಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೨. (ಭಾರತಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ) ಒಂದು ಹಿಂದುಳಿದ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹಸಿಜನ ಗಿರಿಜನರಿಗೆ ಸ್ಥಾನ ಮೀಸಲು (ಪ್ರಜಾ). ' ಹರಿಜನ ' ಪರಾ. [ಗಿರಿ + ಜನ]

ಗಿರಿಜಾಕಾಂತ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತೀಯ ಪತಿ ; ಶಿವ. ೨. [ಛಂದ] ರುದ್ರಗಣದ ಹದಿನಾರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರುದ್ರಗಣವಮೆತ್ತಂದೊಡೆ :– ೧. ಗಂಗಾಧೀಶಂ, ೨. ಗಿರಿಜಾಕಾಂತಂ[ಪಾಷಂ. ನಾಥಂ] . . . ೧೬. ಮಂದರಿವು (ಛಂದೋಲಂ. ೪-೨೪೦ ವ).

[ಸಂ. (ಗಿರಿಜಾ + ಕಾಂತ)]

ಗಿರಿಜಾತೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ ; ಆಗಜಾತೆ : ಜಲಕೀಲೆಯೆಳೆಂಗೊತು ಮನಂಗೂಡಿ ನೋಡಿಯಾಡುತ್ತೆ, ಜಗನ್ಮಾತೆಗಿರಿಜಾತೆ ಸುಖಸಂಧೂತೆ ನಂತಪ್ಪಾತೆ ಸರಿಸುಂ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್ (ಗಿರಿ. ೪-೩೩) : ಗಿರಿಜಾತೆಗೊಲ್ಮಿಯಿಂದಂ ಪರಿಮಳಿಸುವ ಕುಸುಮಮಾಲೆಯಂ ನೀಡುವ ತತ್ತರುಣಿಯರ್ (ಪ್ರಭು. ೩-೮) ; ಗಿರಿಜಾತಾಗುರುತರಕುಚಭರ ಕಾಶ್ಮೀರಾಂಗರಾಗರಂಜಿತಾಂಗಂ ವರಸ್ಪೃರಿತಭುಜವಜಿತಕಮಿಳಿವುದು (ಜಾಚಿ. ೦೪-೦೩೦). [ಗಿರಿ + ಜಾತೆ]

ಗಿರಿಜಾಮಿಸೆ (ನಾ).=ಗಿರಿಬಿಮಿಸೆ : ಒಬನಾಯಕನಂತೆ ಗಿರಿಜಾಮಿಸೆ, ಕನ್ಯೂರಿತಿಲಕ, ಬಣ್ಣದ ಪಾಗಂ . . . ವಿಭೂತಿತನಾದ ಪೊನ್ನ ಮರಸ (ಕೂಲಕಾಶಾ. ೦೭೬). [<ಗುಜುಂಳು ? + ಮಿಸೆ]

ಗಿರಿಜಾಸಹಾಯ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಸಹಚರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಪಾರ್ವತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವವನು ; ಶಿವ : ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವನಾಥನು ಗಿರಿಜಾಸಹಾಯನು ನಮ್ಮನು ಸಲಹಲಿ ಶಿವನು (ಶಿಂಶಾಪ.೮೭-೦). [ಸಂ. (ಗಿರಿಜಾ + ಸಹಾಯ)]

ಗಿರಿಜೆ (ನಾ).=ಗಿರಿಜಾತೆ : ನಿಡಿದು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಟ್ಟ ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೨೦೨) ; ಗಿರಿಜೆಯು ವೇಷವಂ ತಳೆದುಮೇಶನ ಮುಂತಿರೆ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ ತತ್ಪುರಕರನಾಳ್ವಂ ಗಿರಿಜೆಯೆಂದು ಮನೋವಾಯದಿಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಸುತ್ತಿರಲ್ (ಜಗವಿ. ೦೬-೯೭) ; ನಡೆಗಲ್ಲಳ್ ಗಿರಿಜೆ ಪರಮನರವಾಮನೆ ಯತ್ತಲ್ (ಗಿರಿ. ೩-೭೫) ; ಎಲವರ್ಚಿದಲೆಯನವತಾರ ಶಂಕರದಾಸಿ ಮಯ್ಯ ಗಿರಿಜೆಯ ಕಾಪದಿಂ ಬಂದಿಹೆಂ (ಪಶ್ವಚರಿ. ೬-೪೨).

ಗಿರಿಜೆಯರಸ = ಪಾರ್ವತಿಯ ಗಂಡ; ಶಿವ: ಗಿರಿಜೆಯರಸನ ಮೆಲ್ಲಿದಿಯೊಂದಿರಲು ನಲ್ಲನ ನಯನ ವಿರ್ದುದು (ಅಸಪು. ೪೪-೪೪).

ಗಿರಿಜೆಯಾತ್ಮಜ = ೧. ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಗ ; ಗಣಪತಿ. ೨. ಷಣ್ಮುಖ: ಸರಸಿಜಾತೋದ್ಭವನ ನಾಲ್ಮಂ ಗಿರಿಜೆಯಾತ್ಮಜನಾಜಿ ದಕಕಂಧರನ ಹತ್ಯಹಿತಕಿಯ ಸಾವಿರಕರಗಳೆಸಕ್ಕೆ ಸರಿಯೆ ನಿನ್ನಯ ತಲೆಯೊಡನೆ (ಅಸಪು. ೩೮-೬೩). [ಸಂ. ಗಿರಿಜಾ]

ಗಿರಿಜೇಶ (ನಾ). = ಗಿರಿಜಾಕಾಂತ ೧ : " ಗಿರಿಜೇಶ ಧನಂಜಯ ವೀತರಾಗ ಜಂಭಾರಿರೋಧಿವರೇಣ್ಯನರೋಸ್ಮಾವ್ಯವಜಿಂತಿವು ಜಿಷ್ಣು ವಾ ಚಕಂ " (ನಾಸಾ. ೩೯) : ಗಿರಿಜೇಶಂ ಕಾವಿಪಾಶಂ ನತಜನ ಸುರಭೂಜಂ (ಅಧ್ಯಮ. ೦೩-೦೩೭) : ಗಿರಿಜೇಶಂ ಪಾವನಾತಂ ಸಕಲಸುಕೃತನಾಮಂ (ಪ್ರಭು. ೦೭-೦೦೮). [ಸಂ. (ಗಿರಿಜಾ + ಈಶ)]

ಗಿರಿತಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಪುದೇಶ: ಗಿರಿತಲದಾ ಮೇಲಣಿ × × × ಸ್ಥಲಮಾನ್ (ಎಳ. II, ೩೯-೪ ; ಸು. ೭೦೦).

[ಗಿರಿ + ತಲ]

ಗಿರಿದಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪಾಲಂಕಾರ : ಬಡನಡು ಕಿರಿದೊಡೆ ಗಿರಿದಲೆ ತುರುಗಿವೆ ನಡುಹುಬ್ಬು ಢಾಳಿಪ ಕದಪು ಅಡರಿದ ಕಟ್ಟೆ ಜೆರೆ ನೆಸನಲು ಅಂಚೆಯ ನಡತನಿಯ ಜಾಣಿಯರು ವಾಲಗದಿ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೭೬). [P ಇದು ' ನಿಱ್ದರೆ ' ಎಂಬದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗಿರಿದುರ್ಗ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಕೋಟೆ : ಗಿರಿದುರ್ಗಂಗಳಿನೇಱಿಯ ಯನ್ನವುರದೊಳ್ ರತ್ನಾಕರೇಶಾಲಯಂ ಮುರವಾಯ್ದೊಡ್ಡಿರೆ ಕೊಂಡು ಬಂದುದವರಾಧ್ಯರೋಧಾಶಿಯೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೧೨೭) ; ಅಶ್ವಾವಲೇ ಖರ ಟಂಕಾಹತ್ತಿವಾತಿತಾಟಿ ಗಿರಿದುರ್ಗವ್ರಾತಂ (ಹಂವ್ಹಪು. ೪-೩೭) ; ಗಿರಿದುರ್ಗಂ ತಿಱಿಕಲ್ ಸವಗ್ಗವನದುರ್ಗಂ ಕರ್ಬುದೆಯೋಜಂ . . . ಶ್ರೀ ಸೋವು ಭೂಪಾಲನಾ (ಸತ್ಕ್ಷ.ಸು. ೦-೨೩) ; ವಿಗೆ ಗಿರಿದುರ್ಗದ ನೆಲಗೊಂಟಿಗೆ ಸವೆಯೆ ಬಳಿಕ್ಕೆ ಸುರಂಗಗಂಗಳಿನೆರಡಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೬-೩೭) ; ಹತ್ತುತಲೆ ಗಳು ಅವಗೆ ಸುತ್ತಲೂ ವಾರಿಧಿಯು ಮತ್ತೆ, ತ್ರೈಕೂಟ ಗಿರಿದುರ್ಗ ರಾವಣಾಗಸ್ತ್ಯನದು ಕೇಡು (ಪರಾಶ. ೪೫೭). ' ವನದುರ್ಗ ' ಪರಾ.

ಗಿರಿದುರ್ಗಮಲ್ಲ=ಗಿರಿದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶೂರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗಿರಿದುರ್ಗಮಲ್ಲ ಕೊಂಕಣ ಧೂವಂಕೇತು (ಎಇ. XVI, ೩೩೪-೫ ; ೧೦೫೫) ; ಸುಭಟರಾದಿತ್ಯ ಕಲಿಗಳಂಕುಸ ಸನಿವಾರಿದ್ಯಿ ಗಿರಿದುರ್ಗ ಮೃಲ್ಲ ಚಲದಂಕರಾವು (ಕೀಇ. ೬೪-೦೨ ; ೧೧೭೦).

[ಗಿರಿ + ದುರ್ಗ]

ಗಿರಿಧನ್ವ (ನಾ). ಮೇರುಪರ್ವತವನ್ನೇ ಬಿಲ್ಲನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಶಿವ : ಗಿರಿಧನ್ವನೊಲ್ಮಲ್ಲದರ್ಪರಕಾಂ ಸೆಣಸರ್ ಸವರ್ಚರ್ (ಕಂಪಾ. ೪-೦೨೨). [ಸಂ. ಗಿರಿಧನ್ವನ್]

ಗಿರಿಧರ (ನಾ). ೧. ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ ; ಕೂರ್ಮ. ೨. ಗೋಕರ್ಧನಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದವನು ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ : ಮಾರಸುಂದರ ಗಿರಿಧರ ನೀ ಪೋಗದಿರಯ್ಯಾ (ಗೋಳಾಖ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಗಿರಿನಂದನ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನಾದ ಹಿಮವಂತನ ಮಗ; ಮೈನಾಕ : ಮಂಜುದ್ಯೇಷಿ ಗಿರಿನಂದನಗೆಗಟ್ಟಡಂಗಿಮದಿಂದೆಂದು ಮುಳಿಸಿಂದ ಸುರಪತಿಯಿಟ್ಟಡೆ ನಿಂದುರಿಯುತಿಬಧಿಗೆಯ್ದುವ ವಜ್ರವೋ (ಪಕಥಾ. ೩-೬೨). [ಗಿರಿ + ನಂದನ]

ಗಿರಿನಿತಂಬ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ಮೆಗ್ಗುಲು,—ತಪ್ಪಲು : ಪರ್ವತದ ಇಳುಕಲು ಪುದೇಶ : ಅನತಿದೂರದ ಗಿರಿನಿತಂಬಪದ್ಮತದೊಲೆಸ್ಮರದಿ, ವೈಡೂರ್ಯಸವು ಶಾದ್ವಲದ ಮೇಲೆ (ಕ್ರೀಡಾಮಾ. ೨೩೬-೬೫೮). ೨. ನಡು ಬೆಟ್ಟ. [ಗಿರಿ + ನಿತಂಬ]

ಗಿರಿಭುಜಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಭುಜದಂತಹ ಪ್ರದೇಶ ; ಪರ್ವತದ ಮೇಲುಭಾಗ : ಕಟ್ಟದನು ಸೌಂಬ್ರ, ಮಲೆಯ ಬರಂಮಳೆ ಗಾಳಿಗಳಿಗೆ ಮಲೆತುಳವಂತೆ,ಪರ್ಣಶಾಲೆಯನೊಂದನೆತ್ತರದೊಳು . . . ಗಿರಿಭುಜಸ್ಥಾನ ದಲಿ (ಕ್ರೀಡಾಮಾ. ೦೪೮-೬೪). [ಗಿರಿ + ಭುಜ + ಸ್ಥಾನ]

ಗಿರಿಮಲ್ಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಮಲ್ಲ.—ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ. P ಶ್ರೀಶೈಲಕ್ಷೇತ್ರವಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ; ಉಂಡು ತಿಂದು ನಡಿಯೊ ದಂಡಿಸದರು ದೇಹ ಕೆಂಡಗಣ್ಣಿನ ಗಿರಿವಲ್ಲನ ತೋರುವೆ (ಸಿದ್ಧಪ್ಪ. ೫-೪೮) ; ಮಂದರೇನು ಕೊಟ್ಟೀತ ಮನವೇನು ದಣದೀತ ಮಂಜಾ ನದಾಗ ಗಿರಿವಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರ ಮನೆತುಂದಿ ನಮ್ಮ ಮನತುಂದಿ (ಗಡಿ. ೯೦).

[ಗಿರಿ + ಮಲ್ಲ]

ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). = ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ : "ಕುಟಜ, ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕಾ–ಕೊಡಸು (ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ) " (ಪಂಡಿತ. ೩೨–೨೦). [ಗಿರಿ + ಮಲ್ಲಿಕೆ]

ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ; ಕೊಡಸಿಗೆ: "ಸಿತ ದೂರ್ಣ ಂದ್ರ ನೊಳು ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆಯಳೆಗಳ್ಮೆಯೊಳು ಶಕ್ರವರ್ತ್ಯ " (ಚಂಗಿಶ. ೧೩೦–೩೩) : ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂಬೇರುವು ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಯಂಬಳಿಯೊಪ್ಪಿತನಗೆ ಬೆಳ್ಗರ್ಜನ ಮೆರ್ಚಿ ಲ್ಮೀವುದೊಗೆದ ಕಾವನ ಬಲ್ಲಾಳಿಯೊಪ್ಪಿತನುತ್ತೆ ಕಂತಾ ಮುಯ್ಯಾಂತಿರ್ಪ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪–೪೩).

[ಗಿರಿ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಗಿರಿಮಿಟ್ಟು ‘ಗಿರಿವಿಟ್ಟ್’ ನೋ.

ಗಿರಿಯಜ್ಞ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : ಪರ್ವತಪೂಜೆ : ಇನ್ನೆಮಗೆ ಗಿರಿಯಜ್ಞ ಮುಂ ಗೋಪಯಜ್ಞಮುಂ ಪ್ರಧಾನಮಂಗಳಂ (ಆಗಪ. ೪–೭೬ ಪ). [ಗಿರಿ + ಯಜ್ಞ]

ಗಿರಿಯಾರತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆರತಿ : ಗೋವ್ರಪಾಕಾರದ ಆರತಿ : ನೆಲೆಯಾರತಿ (ಕರಾ) : ಮಧ್ಯ ಮಾಣಿಕವಿಕ್ಕಿದ ಸಂತಥಾರಯ ಜಿಂಗದ ಬಟ್ಟಲು ೧೫ ತೂಂಕ ೨೨೬ ಜಿಂಗದ ವುರುಷಾಮ್ಯಗದ ಆರತಿ ೧ ಗಿರಿಯಾರತಿ × × × ಕೆಂವು ೨೪ (ಸೌಇ. IX–15, ೪೮೬–೪ : 1613).

[ಗಿರಿ + ಆರತಿ]

ಗಿರಿರಾಜ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ. ೨. ಹಿಮವಂತ : ಒರಂತು ಪೋಪ ದಿವಿಜರ ಹಾರಿ ತಱಂಬಿದಿರು ಪೊಕ್ಕು ವೊಜವಮಡುವೊಂದಾಕಾರಂ ಗಿರಿರಾಜನ ನೆ ವಹಾರದ ಅಂಬುಗಮನೇನದನುಕರಿಸಿದುದೋ (ಜಾಃಚಂ. ೦೦–೩೮) ; ಗಿರಿರಾಜಂ ಗೌರಿಯನಾ ಹರಂಗೆ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಯಿಸಲೊಡಗೊಂಡುಯ್ದಂತಿರ . . . ಕೈರಾಸನೆಂಬ ಕಂಚುಂ ಬಂದಂ (ಆದಿಪು. ೫೦೯) : ಭೂದಾನಂ ಧನದಾನಂ ಶ್ರೀದಾನಂಗಡುತುವೊಪ್ಪಿದಂ ಗಿರಿರಾಜಂ (ಗಿರೀ. ೩–೭೩).

[ಗಿರಿ + ರಾಜ]

ಗಿರಿರಿಪು (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಹಗೆ : ಇಂದ್ರ : "ಗಿರಿಸಮುಚಿಬಲವೃತ್ರ ಜಂಭರಿಪುವೆನೆ . . . ಶಕ್ರನಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಿಶಾ. ೦೨–೨).

[ಗಿರಿ + ರಿಪು]

ಗಿರಿಲುಮಿಸೆ ‘ಗಿರಿಲುಮಿಸೆ’ ನೋ.

ಗಿರಿವರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವತ : ಗಿರಿವರಮದು ಕರವರಮಂದರಿದಡಿಯಲ್ ಗಹನದೊಳಗೆ ಗಿರಿಯಂ ಕರಿಯಂ (ಕಾಪ್ರಸಾ. ೦೦೩೬ ಕೂಡ್ಲಳ). [ಗಿರಿ + ವರ]

ಗಿರಿವಿದಾರಣ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬಿದ ಆನೆ ಅಥವಾ ಗೂಳಿಯಂ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಕೊಂಬಿನಿಂದ ತಿವಿದು ಎಸೆಯುವ ಆಟ; ವಪ್ರಕ್ರೀಡೆ: ಪಿಕ್ಕಿ ಬಿರಿದರು ಜಂದ ದಂತ ಮುರಿದರು ಜಂದ ಗಿರಿವಿದಾರಣ ದೊಳು ಕರಗೆ (ಇಂಶಾಪ. ೭೦–೭೭). [ಗಿರಿ + ವಿದಾರಣ]

ಗಿರಿವ್ರಾತ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಮೂಹ. ‘ಗಿರಿವ್ರಾತೆನಾಥ’ ಪರಾ.

[ಗಿರಿ + ವ್ರಾತ]

ಗಿರಿವ್ರಾತನಾಥ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಒಡೆಯ ; ಪರ್ವತರಾಜ : ಜುಂಡಾಸಿಧಾರಾಶ್ಯಾಂತಂ ಪ್ರಾರ್ಕ್ಯ ವೈರಿವ್ರಜಧರನೆನಿಸಿರ್ದಂ ಗಿರಿವ್ರಾತನಾಥಂ (ಗಿರೀ. ೩–೨). [ಗಿರಿವ್ರಾತ + ನಾಥ]

ಗಿರಿಶ (ನಾ). ೧. ಪರ್ವತವನ್ನೇ ತನ್ನ ವಸತಿಯಾಗುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ: ಹೇಮಪ್ರಭಾಪ್ರಸ್ಫುರಿತ ಗಿರಿಶ ಜಟಾಜಟಾಲಜೂಟವ್ಯೋಮ ವ್ಯೋದ್ಯಾಸಚಂದ್ರಂ ಶ್ರಿಭುವನಜನಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡುಗೆಂದುಂ (ಕಾದಂಪು. ೧) : ಗಿರಿಶಂ ವಟುವೇಷಮಂ ವಿರಾಜಿಸೆ ತಳೆದಂ (ಗಿರೀ. ೪–೮೫) : ಮತ್ಕ್ರಾಣೇಶ ಗಿರಿಶ ನಿವ್ಮಂ ಪೊಗೞ್ವುತ್ಕೃಷ್ಟನಕ್ಷತ್ರಯಭಕ್ತಿಯನು ದೃತ್ಕ್ರಾತಿಯನೆನ್ದೆದೆಗೞ್ದೀ. (ಕಾದಂಪು. ೦–೨೦). ೨. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ. ೧, ೨ : ಮಂದಜಳನೀಳಕಂಠಕಳತಿಯ ವಿಷಮಾನಳ ಭೀಮಲೋಚನಂ ಪದನತದಾನವಾರಿ ಗಿರಿಶಂ ಗಿರಿಜಾತವಿನೂತಕೇಳಿ ಕಣ್ಮೂರ್ದವಿದ ಕೋಳಿಯಂ ಕುಡುತಮಿರ್ವರುದು ನಾಗಿಕಿರೋವಿಭೂಷಣಂ . . . ಉಗ್ರನಭೇಂದ್ರನಾದವೊಲ್ (ಪಾಶ್ವ. ೪–೦೩). [ಸಂ.]

ಗಿರಿಶೀಮುಖಿ (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಬಾಣ.–ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ, –ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಗಿರಿಶೀಮುಖಿಕವರು ವಜ್ರವ ಹರಿಸಿದರು (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೪–೪೪). [ಗಿರಿ + ಶೀಮುಖಿ (=ಶರಿ)ಗಳು]

ಗಿರಿಶೃಂಗ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಕೊಡುಗಲ್ಲು.—ತುದಿ : ಗಿರಿಶೃಂಗಾಗ್ರದಿ ನಿಂದು ನೆಟ್ಟನಿದಿರೊಳ್ಕೂರ್ಪಿದುವಂ ನೋಡಿ (ರಾಚರಿ. ೦–೦೩೨).

[ಗಿರಿ + ಶೃಂಗ]

ಗಿರಿಶ್ರೇಣಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಸಾಲು ; ಪರ್ವತಪಂಕ್ತಿ : ಕೋಸಲಸ್ ಗಿರಿಶ್ರೇಣಿ ಯಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಸ್ಯೂಸ್ ಅವ್ಞಕೆಟ್ಟಿಂತೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಅಪ್ರಪ್ರ. ೪೪ ಬಿಡಿಕೆ). [ಗಿರಿ + ಶ್ರೇಣಿ]

ಗಿರಿಸ (ನಾ).=ಗಿರಿಶ ೧ : "ಗಿರಿಸ–ಗಿರಿಸ" (ಕವಿಪ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋಗ).

[< ಸಂ. ಗಿರಿಶ]

ಗಿರಿಸಾನು (ನಾ). ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು.–ನೆಮಲೂಭೂವಿಂ ; ಗಿರಿಸಾನುವುಸರ ರ್ಬ್ಬುರೋತ್ಕರ ತರಂಗಾಕೀರ್ಣವಾರ್ಪಾರಂ ಬಂಧುರವಮಂಕಾಪ್ಪಲಲಮಾಲಿಕಾ ಲಸಿತರ್ . . . ಮುನೀಶ್ವರರಿರ್ದರ್ಪರಮುಕ್ತಿಕಾಂತೆಯೊಲಿಸಲ್ಬಲ್ಲಳಂತ ಸ್ಫೀವಪ್ಪತಿಯಂ (ಜಾಃಚಂ. ೯–೪೪) : ಹೊಸಬಿಸಲ ಸೋಂಕಿಂಗೆ ಸೊಗಯಿ ಮೆಯ್ದ ಕಾಯಿಸುತೆ ಗಿರಿಸಾನುಶಾದ್ವಲದಿ ನಿಂತು (ಕ್ರೀಚಾಮಾ. ೭೪–೦೫೪).

[ಗಿರಿ + ಸಾನು]

ಗಿರಿಸಾರ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣ : "ಗಿರಿಸಾರಂ ಶಿಲಾಸಾರವಾಯಸಂ ಲೋಹಮೆನೆ ಕರ್ಬೊಜ್ಜಿಗೆಸ್ಮಂ ನಾಮಂ" (ಮಂಗಿರಾ. ೩೦–೩).

[ಗಿರಿ + ಸಾರ]

ಗಿರಿಸಿಂಬಿ (ನಾ). (ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಹೋಗಿ ತಂದ) ಒಳೆಗೆ,–ಗಿಂಡಿ (?) : ಹಾಲ ಕುಡಿ ಎಂದರೆ ಹೆನ್ನರಡು ಬಟ್ಟಲ ಕೇಲ ರಂಜಣಿಗಿ ಗಿರಿಸಿಂಬಿ ಕಂದಗ ಹಿಗಲೆಲ್ಲಿ ತರಲೆ ನೊರೆಹಾಲಂ (ಹಂಪ್ರಾ. ೭೭).

[ಗಿರಿ + ಸಿಂಬಿ (<ಸಿಂಬ್ಳು)]

ಗಿರಿಸುತ (ನಾ). ೧. ಮೈನಾಕವರ್ವತ. ೨. ಗಣ : ಗಣ (?). ೧, ೨ : ಗರಳವನುಗುಳ್ವ ಲೋಚನದಿ ಶ್ರುತಿವನಂತಚತುರಾವ್ಯಸ್ತವ್ಯದಿಂ ಕೃತ್ತ ಗಿರಿ (?) ಸುತ[ಪ್ರಾಣಂ. ವ್ಯತ್ಸರನೆಂಗಳಿಂದು ತದ್ವೃಂದಿಗಳ ಗರ್ವಸುವ ತೆಱದೊಳಿಂಪ್ಪಿತು ಸಮುಂದಂ (ಧಾವಂತ. ೦–೨೩). [ಗಿರಿ + ಸುತ]

ಗಿರಿಸುತೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ : "ಗಿರಿಸುತೆ ಖಿಳ್ಗ ಕಾಮಿನಿ ಬಲಾಸ್ಯತರಂಬವು ಶಕ್ತಿಶಬ್ದಮುಂ" (ಜಾಹಾ. ೬೦) ; ಗಿರಿಸುತೆ ಜೀನ್ಯವಾದಿ ನಗುತಿರ್ದರ್ಪಳ್ (ಆಗಪ. ೦೭–೯೯) ; ಗಿರಿಸುತೆಯಂ ಕಾಣ್ಬನ್ನೆಂ . . . ಗಿರಿಶಂ ವಟುವೇಷಮಂ ವಿರಾಜಿಸೆ ತಳೆದಂ (ಗಿರೀ. ೪–೮೫).

[ಗಿರಿ + ಸುತೆ]

ಗಿರೀಂದ್ರ (ನಾ). = ಗಿರಿರಾಜ ೨ : ಸುರಕೀಲೀಲೀರಿಯಿಂ ತಳ್ತ ಪೆಂಪು ಗಿರೀಂದ್ರಾಹ್ವಯಮಾದ ಪೆಂಪು ಮಿಗೆ ಪೆಂಪಂ ಪೆತ್ತುದಾ ಪರ್ವತಂ (ಸುಳಾಚ. ೦–೭೬) : ಗಿರೀಂದ್ರಾತ್ಮಜಾತೇ ಕರೀಂದ್ರಾತ್ಮಮಾತೇ . . . ವರಾಂಭೋಜ ಪಾಣೀ ಜಯಶ್ರೀಲ ವ್ಯಮಾಣೀ (ದೃಷಪ. ೫–೯೯)

[ಗಿರಿ + ಇಂದ್ರ]

ಗಿರೀಂದ್ರಮಹ (ನಾ). ಪರ್ವತೆಪೊಜೆ : ಪರ್ವತೋತ್ಸವ : ಗೋಪ ವೃದ್ಧರ್ . . . ಮಹೇಂದ್ರಮಹಮಂ ಮಾಣ್ದು ಗಿರೀಂದ್ರಮಹಮಂ ನೊಡಂಬಟ್ಟು (ಆಗಪ. ೪–೭೯ ಪ). [ಗಿರೀಂದ್ರ + ಮಹ]

ಗಿರೀಶ (ನಾ). ೧. ಹಿಮಾಲಯ. ೨. ಪರ್ವತದ ಒಡೆಯ ; ಕೈಲಾಸದ ಅಧಿಪತಿ : ಶಿವ. [ಗಿರಿ + ಈಶ]

ಗಿರೀಶ್ವರ (ನಾ).=ಗಿರೀಶ ೨ : ಶಾಶ್ವತಾಯ ಮಹೇಶ್ವರಾಯ ಗಿರೀಶ್ವರಾಯ . . . ನಮೋ ನಮೋ ಗುರುಸಂಗಮೇಶಾಯ (ಬಸಪು. ೬೦-೪೬).
[ಗಿರಿ$_1$ + ಈಶ್ವರ]

ಗಿರು ' ಗಿಱು ' ನೋ.

ಗಿರುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಿಸು ; ತಿರುಗಿಸು : ದಿನಬೆಳಗೂ ನಿರುಕಿಸುವೆ, ದೆಸೆ ದೆಸೆಗೂ ಗಿರುಕಿಸುವೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೬೩-೬). [< ಗಿರಕಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿರುಗಟೆ, ಗಿರಗಟ್ಟೆ, ಗಿರಿಗಟ, ಗಿರ್ಗಟ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಕಱುಕುಚಿಗ ಬಾಚಯ್ಯನಗ್ಗದ ಗಿರುಗಟೆಯ ಶಿವದೇವನು (ಸಾನಂಚ. ೯-೬೮) ; ಗಿರುಗಟೆಯ ಸಿವುರ ಸಿಪ್ಪಿನ ಕೊರಗಿನ ಕಿನ್ನರದ ಸರಮೆ ಸರಮಾ ಪೊಟಲೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೦೦೪) ; ಗಿಱ್ಱಂಬ ಗಿರುಗಟೆಯ ನಿಬಿಡತರ ಪಟುರಟನದೊಡನೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ) ; ಬೀದಿವಾಡಿಂಗೆ ತಾರೆಲೆಲೆ ತಾರೆಲೆಯೆಂಬ ಪೋದಿಂಗೆ ಕುರುಬುವಾಡಿಂಗೆ ಗಿರುಗಟೆಯು ಮೊದಲಾದವಂ ನುಡಿಸಿವಾಡುವ (ಐಕೋಪು. ೧-೩೩). ೨. ಕಡ್ಡಿಗೆ ಕಾಗದದ ಅಥವಾ ಗರಿಯ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಹೂವಿನಾಕಾರವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ, ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಹಿಡಿದರೆ ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗುವ ಒಂದು ಆಟದ ವಸ್ತು : ತಿರುತಿರುಗಿ ಬಿರಿವುದೀ ಗಿರುಗಟೆಯ ಬಳಲು ! (ಗಿಳಿವಿಂ. ೫೦-೯). **ಗಿರಗಟ್ಟೆ** : ೨. ನಾನು ಶಿಶ್ಕಿನನಂಥಾ ದೃಢನಿರ್ಧಾರ ವಿಲ್ಲದ ಗಾಳಿಗಿರಗಟ್ಟೆಯಾಗಿದ್ದೆ (ಶಾಲೆಮ. ೬೪). **ಗಿರಿಗಟ** : ೧. ಗೀರ್ಗಟ –ಗಿರಿಗಟ (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ಗಿರ್ಗಟ** : ೧. ಮೇಳೈಷ ಕಂಸಾಳದ ಗರ್ಗರಿಪ ಗಿರ್ಗಟಂಗಳ ಪೊಣ್ಮುವ ತಾಳದ ಉಣ್ಮುವ ಗಾನದ ಭೃಂಗಿಯ ನರ್ತನದ (ಗಿರಿಕ. ೦೦-೬೯ವ) ; ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಂ ಬರೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಲಾಗದು ಕರಡೆಯ ಗಿರ್ಗಟದ ದನಿವೊಲಮರವವೆಂದುಂ (ಶಮದ. ೬೩).
[ದೇಃ ತುಳು. ಗಿರಿಗಿಟ್ಟಿ ; ತೆಲು. ಗಿರಿಗಿಟ, ಗಿರ್ಗಿಟ]

ಗಿರುಗೇಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕಂಮ ಗಿರುಗೇಣುವಡದ ತಲೆ × × × ಬರಣ ಸರ್ಬಾಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಗಿ (ಎಳ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೭-೦೪ ; 1347). [?]

ಗಿರುಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ (?) : ಪಿಕ್ಕಳ ದ್ವಿತಯ ಲಾವುಗೆ ತೋರಗಿರುಜೆಯು ಕುಕ್ಕುಟ ತಗರು ಕೋಣಗಳ ಸೊಕ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾದಿಸು ತಿರ್ದ ದೊರೆಗಳ ಮಕ್ಕಳ ಕೂಡೆ ಬೀದಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೦೭-೮೨). [?]

ಗಿರೆ (ನಾ). ವಾಣಿ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಮೇಣೆಂಬುದಱಿಂ ಗೀರ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗಿರೆ ಎಂದೆತ್ವಮುಮುಂಟು (ಶಮದ. ೮೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಗಿರ್]

ಗಿರೇಬಾಜ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಾರಿವಾಳ ; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆಯುವ ಪಾರಿವಾಳ : ಗಿರೇಬಾಜ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಹಾರುವಾಗ ಲಾಗಹೊಡೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೦೧೦). [←ಮರಾ. ಗಿರೇಬಾಜ್]

ಗಿರ್ಕಿ ' ಗಿರಕಿ$_1$ ' ನೋ.

ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು ' ಗಿರಕಿಮೆಟ್ಟು ' ನೋ.

ಗಿರ್ಗಟ ' ಗಿರುಗಟೆ ' ನೋ.

ಗಿರ್ದ ' ಗಿರ್ಧ ' ನೋ.

ಗಿರ್ದು (ನಾ). ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಣ : ಪಾದುಷಾಸಾಹೇಬರವರು ಆ ನರಪತಿಗೆ ಗಿರ್ದುಮಾಡಿ ಯಾವತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿ ಅಮಲು ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿದರೆ ಮಾನ ಉಳಿದೀತು (ಬಖ್ಕೆರು. ೪).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಿರ್ದ್]

ಗಿರ್ದೆ ' ಗಿರದೆ ' ನೋ.

ಗಿರ್ಧ, ಗಿದ್ದ, ಗಿರ$_1$, ಗಿರ್ದ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾಲು ; ಕಾಲುಭಾಗ : ಅರ್ಧಕ್ಕಿಯ ಸರಿಭಾಗವ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಗಿರ್ಧವೆನಿಸಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೨೭೮-೨೦) ; ಉಪ್ಪಿನೊಡನೆ ತಿಂದ ಗಿರ್ಧ ಬಕ್ಕರಿಯಲ್ಲದೆ ಮೂರು ದಿನದಿಂದ ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟಿಗೆ ಅನ್ನವಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೫೩). **ಗಿದ್ದ** : ೧. " ಗಿದ್ದ–ಗಿರ್ದ (೧/೪) " (ಜಾನಕೋ. ೪೮). ' ಗಿದ್ದಗಾಣಿ ' ಪರಾ. **ಗಿರ$_1$** : ೧. 'ಗಿರಕಾಲು', 'ಗಿರಪಾವು' ಪರಾ. **ಗಿರ್ದ** : ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ; ಅಲ್ಪಭಾಗ : ಗಾರ್ಧಪದ ಮರಿಯ ತಂದಾವಿನ ಪಾಲಿಟ್ಟು ನಿರ್ಧರವಾಗಿ ತುರಗವ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಮೂರ್ಧನ್ಯನಾಗಿ ನಿದ್ರೆಗೆಟ್ಟು ಕಾಯಲು ಗಿರ್ದವಾದರೂ ತೋರಿ ಕಾಣಿಪೋದೆ (ವಿಸಾಸು. ೮೯-೪). 'ಅರ್ಧ' ಪರಾ. [P ಇದು 'ಅರ್ಧ' ಎನ್ನುವ ಪದದ ಸಾಮ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ]

ಗಿರ್ಯಾ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. [?]

ಗಿರ್ರನೆ ' ಗಿಱ್ಱನೆ ' ನೋ.

ಗಿರ್ಲುಮೀಸೆ ' ಗಿರಲುಮೀಸೆ ' ನೋ.

ಗಿರ್ವಂದಿ (ನಾ). ಅಗುಳಿ ; ಕೀಲು (?) : " ಸಂಕು=ಕೊಱಡು, ಗಿ[ಪಾಠಾ. ನಿ]ರ್ವಂದಿ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಅಡಿಟಿ). [P ಇದು ' ನಿರ್ವಂದಿ ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಭೋರಗೆಜ್ಜೆ ಗಿಲ್ಲಂದಾವೇಳಯ್ಯಾ ಸಿದ್ಧರಾಮಾ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೪).

ಗಿಲಕು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಗಿಲಕುಮರ' ಪರಾ.

ಗಿಲಕುಮರ (ನಾ). ಅಲ್ಲಾಡಿದಾಗ ಗಿಲಕುಗಿಲಕು ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಕಾಯಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗಿಲಗಂಚಿಯ ಮರ : " ಘಂಟಾರವಾ, ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ–೨ ಗಿಲಿಗಿಂಚೆಯ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ಗಿಲಕುಮರ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೯). [ಗಿಲಕು + ಮರ$_1$]

ಗಿಲಕೆ ' ಗಿಲಿಕೆ ' ನೋ.

ಗಿಲಗಂಚಿ$_1$ ' ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ ' ನೋ.

ಗಿಲಗಂಚಿ$_2$ ' ಗಿಲಿಗಿಂಚೆ ' ನೋ.

ಗಿಲನ, ಗಿಳನ (ನಾ). ನುಂಗುವಿಕೆ ; ನೊಣೆಯುವಿಕೆ : " ನುಂಗು–ಗಿಲನೇ " (ಶಮಧಾ). **ಗಿಳನ** : ರಾಜ ಚಾಂಡಾಲನ ಬಾಹುರಾಹುಗಿಳನಂ ನಿನಗೆತ್ತಣಿನೆತ್ತ ಬಂದುದೋ (ಅನಂಪು. ೦೧-೬೫) ; ದನುಜನೊಡಲಂ ಸೀಳ್ದು ಮೂಲವಹ್ನಿಯನದಂ ಗಿಳನಮಂ ಗೆಯ್ಸಲಕಟ (ಘೋರಾಸು. ೧೫-೩೪).
[ಸಂ.]

ಗಿಲಾಯ ' ಗಿಲಾವು ' ನೋ.

ಗಿಲಾಯಿ ' ಗಿಲಾವು ' ನೋ.

ಗಿಲಾವು, ಗಿಲಾಯ, ಗಿಲಾಯಿ (ನಾ). ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಲೇಪನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರಣ; ಮೆದುಗಾರೆ: ಮಾನವ ಶರೀರಗಳೆಂಬ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ದುರ್ಗುಣಗಳ ಗಿಲಾವನ್ನು ಕೆದರಿ ಹಾಕುವರು (ಪರಪ. ೨೬೪). **ಗಿಲಾಯ** : ಇದು (ಬಾನಕ್ಕಿಯು) ಒಂದು ತರ ಗಿಲಾಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ . . . ಚಲೋ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟ ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೧೦). **ಗಿಲಾಯಿ** : ರಾಯರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ, ಮನದ ಸಂಶಯ ಸೋಜಿಗವೆಲ್ಲ 'ಗಿಲಾಯಿ' ಮಾಡಿದಂತಿತ್ತು (ಕೋಚನೀ. ೫೯) ; ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಗಿಲಾಯಿ ಮಾಡಿಸುವುದು, ಫರಸು ಮಾಡುವದು . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಚಂದುಟಿ.೯೩).
[← ಪಾರ. ಗಿಲಾಬ್ ; ಹಿಂ. ಗಿಲಾವ್, ಗಿಲಾವಾ ; ಮರಾ. ಗಿಲಾವಾ]

ಗಿಲಿ (ನಾ). ಗೀಳು ; ಹಂಬಲ : ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಇದ್ದ ಗಿಲಿ, ಆಸೆ ಮತ್ತಾವ ಕೆಲಸದ ಮೇಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಮಗಮಾಂ. ೯) ; ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಹೊತ್ತಲು ಇದೆ ಗಿಲಿ (ಮೂಕಮ. ೦೯).
[ದೇಃ ತಮಿ. ಕಿಲಿ ; ಮಲ. ಕಿಲ್ಲು ; ತೆಲು. ಗಿಲಿ]

ಗಿಲಿಕೆ, ಗಿರಿಕೆ$_1$, ಗಿರಿಗೆ$_1$, ಗಿಲಕೆ, ಗಿಲುಕಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಆಟಿಕೆ: ಸಖರಾಯ ನೆಂಬೊಂದೆಳಗೂಸು ಕೈಯೊಳು ಪಿಡಿದು ಗಿಲಿಕೆಯ ಕೋಲನಿತ್ತಯ್ಯ ಗೆಱಗಿತಿದು ಬಲಿಕೆಯ ಮೆಚ್ಚಲೈಯೆಂದ (ಭರಜ. ೪೬-೧೨೬); ನೀಲಮೇಘ ಶ್ಯಾಮಲಕಾಯನು ಲೋಲ ಗಿಲಿಕೆಯ ಧರಿಸಿ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೦೭-೨೯); ಹೊಸ ಆಂಗಿ, ಕುವ್ವಾಲಿ, ಗಿಲಿಕೆ, ಕಡ್ಲೇಪುರಿ, ರಾಗಮಾಲಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಮೂರುದಿನವಾಗಲಿ ಅಳುವುದನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೫೫). ೨. ಎತ್ತಿನ ಕೋಡಿನ ತುದಿಗೆ ಅಳವಡಿಸುವ, ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ: ಉಭಯದ ಕೋಡ ಕಿತ್ತು ನಲಿ ದೊಲವಿನ ಹೊಲನ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಂಬಿನ ಗಿಲಿಕೆಯಲ್ಲೊಲದಾಡುವೆ (ಸರ್ವಪ. ೭೬-೪೩೦). **ಗಿರಿಕೆ$_1$**: ೧. ಎನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳಾರ್ ಮರಸಿಟ್ಟರೀ ಗಿರಿಕೆಯನ್ನ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೫೦-೬). **ಗಿರಿಗೆ$_1$**: ೨. ಬಳಸುವೇಱುವ ಸುಟಿವಗಲ್ವಿನ್ತಪ್ಪ ಚಾರಣದೋಷಮಲ್ಲದೆ ಪೊಟ್ಟವಟ್ಟಳೆಗೆ ಸಮನಾಗೆ ಗಿರಿಗೆಯ ಕೋಲ್ಮುಟ್ಟಿ ಮಿಗಲುಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೯೦; 982). **ಗಿಲಕೆ**: ೧. ಗಾರುಡಿಗರು ಉಪ ಯೋಗಿಸುವ ರಟರಟ ಗಿಲಕೆಯೇ ಇವರ ವಾದ್ಯಗಳು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೫೯). **ಗಿಲುಕಿ**: ೧. ಕ್ಯಾಬಿನಿನ ಒಳಗಿದ್ದರೆ, ಗಿಲುಕಿಯೊಳಗಿನ ಕಾಳುಗಳ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ನಿಬಂಧ. II, ೧೮೩).

[ದೇಶ ತಮಿ. ಕಿಲುಕಿಲಿ; ತುಳು. ಗಿಲಿಕಿಟ್ಟಿ; ತೆಲು. ಗಿಲಕ, ಗಿಲ್ಕ]

ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ, ಗಿಲಗಂಚಿ$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ; ಕರ್ಜಿ ಕಾಯಿ: ಹುರಿಟ್ಟ ಬಾನದ್ದಿಟ್ಟ ಕರದಂಟ ಕೋಡಬೇಳಿ ಬುರುಬುರಿ ಚಕ್ಕಲಿ ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ ಮಾಡಿದರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೭-೩೫). **ಗಿಲಗಂಚಿ$_1$**: ದೀಪಾವಳಿ ಫಳಾರಕ್ಕೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಿಲಗಂಚಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ? (ರೂಢಿ) [?]

ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ, ಗಿಲಗಂಚಿ$_2$, ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧.=ಗಿಲಕುಮರ: "ಫಂಟಾರವಾ, ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ– ೨ ಗಿಲಿಗಿಂಚಿಯ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ಗಿಲಕುಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೯). ೨. ಮಕ್ಕಳ ಆಟಿಕೆ; ಗಿಲಿಕೆ; (ಕಿ). **ಗಿಲಗಂಚಿ$_2$**: ೨. ಬಾಲರ ತಕ್ಕ ಹೊಸ ಗಿಲಗಂಚಿ (ಲೋಕಗೀ. ೦೫೫). **ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ**: ೨. ಕುಣಿವ ಅಣುಗನ ಕಯ್ಯ ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿಯಾದುದಾ ಶೈಲವನಭೂಮಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೩-೨೧); ಅವೆಲ್ಲವೂ ಒಟ್ಟುಲಿದು ಕಾಡೆಲ್ಲಾ ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ ಆಡಿಸಿದ ಹಾಂಗಿದೆಯಲ್ಲಾ! (ಮಲಮ. ೨೭೬).

[ದೇಶ ತೆಲು. ಗಿಲಿಗಿಂತ, ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚ]

ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ 'ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ' ನೋ.

ಗಿಲಿಗಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ: ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂಬೊ [ಪಾಠಾಂ. ಘಲು ಘಲು ಘಲುರೆಂಬ] ಹೊನ್ನ ಕಡಗ ಗೆಜೆ (ಪುರಂದ. ೨-೭೨-೧); ನಿಂದಾರ ಗಿಲಿಗಿಲಿಯ ನಾದದಲಿ ನೀರೇರು (ಬಾಸಿಗ. ೨೦).

ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ 'ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭ' ನೋ.

ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬವಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬದಾಟವನ್ನು ಆಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಒಂದು ಕಂಬದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಮಾಡು: ವಿರೋಧಿಬಲಕ್ಕೆ . . . ದೋಱ್ಪ್ರತಾಪದಿಂ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬವಾಡಿಸುವನಾಹವದೊಳ್‌ಕಲಿಬಿಟ್ಟಿದೇವಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೦-೩೪; 1160).

[ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ (< ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭ) + ಆಡಿಸು]

ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭ, ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ (ನಾ). ೧. ಆಟವಾಡಲು ಬಳಸುವ ಕಂಬ: ಬಾಲಕಂ ನಲಿನಲಿದಾಡುವ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭಂಗಳಪ್ಪೂರುದಂಡಂಗಳ (ಬಸರ. ೨-೩೩). ೨. ಒಂದು ಕಂಬದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಆಟ. **ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ**: ೨. ಪರನೃಪರ ಭುಜ ಸ್ತಂಭಾಂತರಂಗಳೊಳು ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬಂ ಪಿರಿದಲಸಿ ವಿಕ್ರಮಾಂಕಸ್ಥಿರಬಾಹುಸ್ತಂಭ ಶಾಳಭಂಜಿಕೆಯಾದಳು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೯೭-೧೦; 1119). 'ನಿಱಿನಿಱಿಗಂಬ' ಪರಾ. ಈ ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಂಬವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಕಂಬವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಮಧ್ಯೆ ಎದುರುಪಕ್ಷದವರು ಆಟಗಾರರನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಅವರು ಸೋತರೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಆಟ.

[ಗಿಲಿಗಿಲಿ ? + ಕಂಭ]

ಗಿಲಿಗಿಲಿಮಂಚ (ನಾ). ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಂಚ: ಮುತ್ತಿನ ಸೆರಗಾಗೊರಸ್ಯಾಳು ಚಾಮುಂಡಿ ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಮಂಚ ಕೊಡವ್ಹಾಸಿ ಚಾಮುಂಡಿ (ನಾಪದ. ೦೦೨). [ಗಿಲಿಗಿಲಿ+ಮಂಚ]

ಗಿಲಿಗಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಗಾಡಿ . . . ಓಡ ಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಗಿಲಿಗಿಲಿಸಿದ ಎತ್ತಿನ ಗಂಟೆಗಳ ನಿನಾದ (ಮೂರುದಾ. ೧೦೪).

[ಗಿಲಿಗಿಲಿ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಲಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕಳಗುಳಿಯಿಡು: ಹುಲಿ ನಲಿದು ಗಿಲಿಗಿಸಿ ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟಿ ಒಲಿದಾಡಿತ್ತು (ಆದವ. ೩೮-೦೦೩). [ಗಿಲಿಗು + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಲಿಗು (ನಾ). ಕಚಗುಳಿ; ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ: ಕರಡಿಯ ಗಿಲಿಗಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಕೋಡಗದ ಚೇಷ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ (ಅಜಿಮಾ. ೧೫೫-೧೯೨). [?]

ಗಿಲಿತ, ಗಿಳಿತ (ಗಂ). ನುಂಗಿದ; ನೊಣೆದ; ತಿಂದ. **ಗಿಳಿತ**: ಮುಳುಗಿತಾಶಾಸಮುದ್ರದಿ ಲಜ್ಜೆ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಮಿಳಿತಮಾಯಿತೈತಪ್ಪ ಸಿರಿ ಬಿಸಿಲ್ದೊರೆಯೊಳಗೆ ಗಿಳಿತಮೆನಿಸಿತು ಮನೋರಥ ಕಾಳಕೂಟನಿಧ ಕಾಸಾರ ದೊಳ್ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೮-೮). [ಸಂ.]

ಗಿಲಿಬಿಲಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: ಗಿಲಿಬಿಲಿಯೆನೆ ಬಟ್ಟಮುತ್ತಿನ ಸರಗಳು (ಪಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೭-೬೪).

ಗಿಲಿಬಿಲಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ; ಕಾಟ. [<ಗಲಿಬಿಲಿ]

ಗಿಲೀಟ್ 'ಗಿಲೀಟು' ನೋ.

ಗಿಲೀಟು, ಗಿಲೀಟ್ (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಗೆ ಮೆರುಗಿಗಾಗಿ ಬಳಿಯುವ ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಲಾಮು,– ಲೇಪನ: "ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮು; ಸ್ವರ್ಣಲೇಪ; ಗಿಲೀಟು" (GIIt. ಇಂಕನಿ); ಗಿಲೀಟಿನ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಒಳಗು–ಹೊರಗು: ಹೇಮಕ್ಕುಂಟೇ ಆ ಭೇದ? (ಕರ್ಣಕ. ೯೮); ಆಭರಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಗಿಲೀಟಿನವಾಗಿದ್ದವು (ನಟಸಾ. ೨೪೦); ಅದೇ ತರಹ ಗಿಲೀಟಿನ ಚೈನು ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡೆ (ಸಾವಿಸ. ೧೫). ೨. ಹೊಳಪು; ಥಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು: ಹಿಂದಿನಂತೆ ಈಗ ಒಳ್ಳೆ ಗಟ್ಟಿಮಾಲು.ಎಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ? ಎಲ್ಲಾ ಗಿಲೀಟಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳೇ (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ನಯವಾದ ಮಾತುಗಾರಿಕೆ; ಪುಸಲಾವಣೆ: ಈ ಗಿಲೀಟು ಎಲ್ಲ ಯಾರಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡತೀ ಹಾರವಯ್ಯ (ಚಂದತೋ. ೦೬೪). **ಗಿಲೀಟ್**: ೩. ತಮಗೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಇನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ಗೊತ್ತು ಸಾರ್ ಎಂದು ಮಣಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಿಲೀಟ್ ಹೊಡೆದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಕೇ. ೬೦).

ಗಿಲೀಟುಮಾಡು=೧. ಲೇಪಕೊಡು; ಹೊಳಪುಕೊಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಮುಖಸ್ತುತಿಮಾಡು; ಹೊಗಳು: ಎಂಥವರಿಗೂ 'ಗಿಲೀಟುಮಾಡಿ' ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮೋಪಾಯಗಳು ಅವನಲ್ಲಿದ್ದವು (ಕಂಬಹು. ೦೩). [←ಇಂ. GIIt]

ಗಿಲೀಟುಕೆಲಸ (ನಾ). ೧. ಲೇಪಕೊಡುವ ಕೆಲಸ; ಹೊಳಪುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ: ಅಕ್ಕಸಾಲಿ ಗಿಲೀಟುಕೆಲಸ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸದ ಕೆಲಸ; ಹೊರನೋಟಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಕೆಲಸ: ಅವರು ಮಾಡುವುದೆಲ್ಲ ಬರೀ ಗಿಲೀಟುಕೆಲಸ (ರೂಢಿ).

[ಗಿಲೀಟು + ಕೆಲಸ]

ಗಿಲೀಟುಮಾಲು (ನಾ). ಥಳಕಿನ ಸರಕು ; ಉತ್ತಮವಸ್ತುವಿನ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಸಾಧಾರಣವಸ್ತು : ಆ ಗಿಲೀಟುಮಾಲಿಗೆ ಬೆಲೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ (ಹೇಮಕೂ. ೦೫). [ಗಿಲೀಟು + ಮಾಲ್ಯು]

ಗಿಲುಕಿ 'ಗಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಗಿಲುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಉಲಿವ ಪದದಂದುಗೆಯ ಬೆರಳಿನ ಗಿಲುಕಿನುಂಗರ ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ (ಆನಂಗಾ. ೬-೭-೧೮) ; ಗಿಲುಕೆಂಬೊ ಬಳಿಗೆ ಕೆಲಸೊಂದು ಗಳಿಗೆ (ಗಂಗಾವ. ೩೨-೧೮) ; ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟಿ ಗಿಲುಕೆನಿಸಿ, ಎಡವಿ, ಸುಳಿನಾಭಿ ತೋರಿ ನಲಿಸಿ (ಕಮೇಘ. ೮-೨೮).

ಗಿಲುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಗಿಲುಕೆಮಂಚ' ಪರಾ.

ಗಿಲುಕೆಮಂಚ (ನಾ).=ಗಿಲಿಗಿಲಿಮಂಚ : ಅಕ್ಕಾ ಚಾಮುಂಡೀ ಗಿಲುಕೇ ಮಂಚದ ಮೇಲೇ ಸ್ವಾಮಿ ನಂಜುಂಡೂ ವರೀಗ್ಯವನೆ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪೦).
[ಗಿಲುಕೆ + ಮಂಚ]

ಗಿಲುಬು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡಿಬೇಡಿ ಸಂಪಾದಿಸು ; ಕೊಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಒತ್ತಾಯಮಾಡಿ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಕವರು: ಅವನೇ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸಿಗರೇಟಿಗೆ ಕಾಸು ಬೇಕಾದರೆ, ಬಸ್ಸಿಗೆ ಚಿಲ್ಲರೆ ಬೇಕಾದರೆ ಹೆಂಡತಿಯಿಂದ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಗಿಲುಬುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ (ತಾಯಿಕ. ೧೪೬).
[ದೇಃ ತೆಲು. ಗಿಲುಬು=ಕದಿ]

ಗಿಲ್ಲಾ 'ಗಿಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಗಿಲ್ಲು, ಗಿಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಜಿಗುಟು ; ಚಿವುಟು : ಯಾರೋ ಮಗುವಿನ ಕೆನ್ನೆಯನ್ನು ಗಿಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿಳ್ಳು** : ಅವಳು ಮಗುವನ್ನು ಗಿಳ್ಳಿದಳು (ರೂಢಿ). 'ಕಿಳ್ಳು$_1$' ಪರಾ.
[ದೇಃ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಿಳ್ಳು ; ತೆಲು. ಗಿಲ್ಲು]

ಗಿಲ್ಲೆ, ಗಿಲ್ಲಾ (ನಾ). ೧. ದೂರು ; ಅಪವಾದ : "ಗಿಲ್ಲೆ-ಅವಮಾನ" (ಜಾನಕೋ. ೪೮). **ಗಿಲ್ಲಾ** : ೧. ಆದ್ರ ಸಮಾಜ್ಯಾಗ ಮಾತ್ರ ಇವೆಲ್ಲಾ "ಗಿಲಾನೂ" ಇರ್ತಾವಂಬೊ ಗಿಲ್ಲಾ ಇವೊತ್ತ ಹೊರಬಿತ್ತು (ಮಿಂಚಿಹು. ೧೪೩). ೨. (ಉಕ) ಗುಲ್ಲು ; ಪುಕಾರು : ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ಊರ ತುಂಬ ಗಿಲ್ಲಾ ಎಬ್ಬಿಸಿಬಿಡಬೇಕು (ಪರಿಲ. ೪೭). [←ಹಿಂ. ಗಿಲಾ]

ಗಿವುಚು 'ಕಿಮುಟ್ಟು' ನೋ.

ಗಿವುರು 'ಗಿಬರು$_1$' ನೋ.

ಗಿಳಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಂಗು ; ಕಬಳಿಸು : ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಗಿಳಂಕರಿಸಿಬಿಡುವ ಹುಲಿ ಕರಡಿ ಸಿಂಹಗಳ ತಾಯ್ಮನೆಯದು (ವೀರಬಂ. ೨೪) ; ಅಂಧ್ರರು ವೆಂಗಿಪಳುವನ್ನೆಂದೋ ಗಿಳಂಕರಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ನಾಡೋಜ. ೧೨). ೨. (ಆಲಂ) (ಗುಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಹೊರಗೆಡಹದಿರು : ತಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದ್ದನ್ನೂ ಗಿಳಂಕರಿಸಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೧೪೦). [ಗಿಳಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಳಂಕೃತ (ಗಂ). ನುಂಗಿದ ; ಕಬಳಿಸಿದ.

ಗಿಳಂಕೃತಮಾಡು=೧. ನುಂಗು ; ಕಬಳಿಸು : ಆ ಭೂತವು ಆತನನ್ನೂ ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಗಿಳಂಕೃತಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೭೮). ೨. (ಆಲಂ) ಎತ್ತಿಹಾಕು ; ಲಪಟಾಯಿಸು : ಇನಾಮಿ ಜಮೀನು, ಗಿಳಂಕೃತಮಾಡುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. I, ೩೬). [ಸಂ. ಗಿಲಂಕೃತ]

ಗಿಳನ 'ಗಿಲನ' ನೋ.

ಗಿಳಿ, ಗಿಣಿ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ಗರಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪಾದ ಕೊಕ್ಕು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ; ಶುಕ ; ಕೀರ : "ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿ ಪುರುಳಿ ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿಯೆನಲು ಗಿಳಿ" (ಕಬ್ಬಿಳ್ಳಿ. ೨೩) ; ಕಲ್ತೊಡನೋದುವುದಲ್ತೆ ಗಿಳಿಗಳುಂ ಪುರುಳಿಗಳುಂ (ಕವಿಗಾ. ೧-೧೦) ; ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದೋದುವ ಗಿಳಿಗಳಿರಾ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೩-೭೩) ; ಗಿಳಿಯ ಹಿಂಡುಗಳೆತ್ತ ಗಿಡಿಗನ ದಳದುಳವು ತಾನೆತ್ತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮೧) ; ಗಿಳಿಯು ಪಂಜರದೊಳಿಲ್ಲ . . . ಬಱದೇ ಪಂಜರವಾಯ್ತಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೦-೧೧೨ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಗಿಳಿಯನ್ನು ಸಾಕಿ ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). **ಗಿಣಿ** : "ಕೀರಃ, ಶುಕಃ–ಈ ೨ ಗಿಣಿ" (ನಾಚೆರಾ. ೧೧೪); ಅಂಜುವೆವು ನಿಮಗರಸರೇ ಬಲಪಂಜರದ ಗಿಣಿ ನೀವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೪೨) ; ದೊಡ್ಡಿತಾದ ಎಲವದ ಮರದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಗಿಣಿಗಳಿರುವುವು (ವಚಭಾ. ೨). ℙ ಗಿಳಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಇತರ ಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಉಂಟು.
[ದೇಃ ತಮಿ. ಕಿಳಿ, ಕಿಳ್ಳೈ ; ಮಲ. ಕಿಳಿ ; ತುಳು. ಗಿಣಿ, ಗಿಳಿ ; ಕೊಡ. ಗಿಣಿ ; ಪರ್ಜಿ. ಕಿಲ್]

ಗಿಳಿಗಡಿಕ, ಗಿಣಿಗಡಕ (ಗಂ). ಗಿಳಿ ಕಚ್ಚಿದ,–ಕಡಿದ : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಿಳಿಗಡಿಕ ಹಣ್ಣುಗಳು ಬಿದ್ದಿರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿಣಿಗಡಕ** : ತುಂಬ ಕೆಂಪು ಗಿಣಿಗಡಕ ಹಣ್ಣಿನ ಹಾಂಗ ಇದ್ದಂಥ ತುಟಿಯ ಬಣ್ಣೆತ್ತ ಹಾರಿತು ? (ನಾದಲೀ. ೫೮-೭). [ಗಿಳಿ + ಕಡಿಕ$_0$(<ಕಡಿಕು$_2$)]

ಗಿಳಿಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಳಿಯಂತೆ ಕಚ್ಚು. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ರುಚಿ ನೋಡು: ಮರ್ಚದಿರು ಬಸನಮಂ ಗಿಳಿಗರ್ಚದಿರು ಖಳಸ್ವಭಾವಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೭೮). [ಗಿಳಿ + ಕರ್ಚು$_1$]

ಗಿಳಿಗೆಡಪ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಮಾತು; ಶುಕಧ್ವನಿ: ಆಗಳಾ ಗಿಳಿಯ ಗಿಳಿಗೆಡಪಕ್ಕೆ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುತ್ತುಮಿಷದಾನತಾನನೆಯಾದೋಪಳಂ ಭೂಪಾಳಂ ಚಾಳಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೭ ವ). [ಗಿಳಿ + ಗೆಡಪ]

ಗಿಳಿತ 'ಗಿಲಿತ' ನೋ.

ಗಿಳಿದಾಲಿ, ಗಿಳಿದಾಳಿ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಾಳಿ: ಪದಕಂ ಗಿಳಿದಾಲಿ ತೋಳಬಂದಿ . . . ಪಿಲ್ಲಿ ಮಿಂಚು ಮೊದಲಾದ ಪೊಸಮಿಸುನಿದೊಡವುಗಳಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೯-೬೪ ವ). **ಗಿಳಿದಾಳಿ** : ನೆತ್ತಿಯ ಜುಂಜು ಮೇಗಣಳಿಮಾಲೆ ಕರಾಸಿಯೆ ನೀಳ್ದ ಕೊಂಬು ಮೈವೊತ್ತಿದ್ದ ಪುಷ್ಪರೇಣು ಪೊಸರಕ್ಕೆ ಶುಕಂ ಗಿಳಿದಾಳಿ (ವೃಷವಿ. ೪-೩೭).
[ಗಿಳಿ + ತಾಲಿ$_1$]

ಗಿಳಿದಾಳಿ 'ಗಿಳಿದಾಲಿ' ನೋ.

ಗಿಳಿದೇರ (ನಾ). ಗಿಳಿಯನ್ನೇ ತೇರು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : "ಇಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲಂ . . . ಐಸರಲಂ, ಗಿಳಿದೇರಂ – ಇವು ೧೩ ಕಾಮದೇವಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೧೩) ; ಇದು ಗಿಳಿದೇರನ ದಾಳಿಯ ಭೀತಿಗೆ ಪುದುಗಿದ ನಡುಕಮೊಯೆನಲು (ಜಯಕಾ. ೪-೧೯).
[ಗಿಳಿ + ತೇರ್$_2$ + – ಅ$_7$]

ಗಿಳಿನುಡಿ, ಗಿಣಿನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಮಾತು. ೨. ಗಿಳಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಮಂದ್ದಾದ ನುಡಿ ; ಮಧುರವಾದ ಮಾತು : ಸೋಗೆದುಱುಬಿನ ಗಿಳಿನುಡಿಯ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿಮೊಲೆಗಳ ಕೆಂಪುದಳಿರಡಿಯ . . . ನಂದನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಶೋಭಿಪಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೨). **ಗಿಣಿನುಡಿ** : ೨. ಗಿಣಿನುಡಿಯಬಲೆಯ ಕೂಟದಿ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಯಂತೆ ಬೆಮರಾಂತಿರುವ ಹಣೆಯ ನಿವಾರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೊಂಬೀಸಣಿಗೆಯ ಹಿಡಿದೊರ್ವೆಯಿಹಳು (ಮೋಹತ. ೪-೧೦).
[ಗಿಳಿ + ನುಡಿ$_2$]

ಗಿಳಿಪಾಠ (ನಾ). ಗಿಳಿಯಂತೆ (ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಬೇರೆಯವರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ) ಹೇಳುವುದು : ಕಲೆಯೆಂದರೆ ಗುರುವು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗಿಳಿಪಾಠವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವುದಲ್ಲ (ಆಧಾನ್ಯ. ೬).
[ಗಿಳಿ + ಪಾಠ]

ಗಿಳಿಬಾಗಿಲು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಬಾಗಿಲು ; "ಚಿಕ್ಕಕಿಟಕಿ" (ಗಿಳಿವಿಂ. ಕೋಶ) : ಗಿಳಿಬಾಗಿಲ ತೆರೆಯೆಯಾ? ಹೂದನಿಯಿನೆನ್ನ ಕರೆಯೆಯಾ . . . ತಾರಾ ಕಟಾಕ್ಷ ಬೀರೆಯಾ? (ಗಿಳಿವಿಂ. ೩೮-೧) [ಗಿಳಿ + ಬಾಗಿಲು (<ಬಾಗಿಲ್)]

ನಿಳಾವಲಿ (ನಾ). ಹೆಗಸರು ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಿಣಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಹರಳು ವಜ್ರದುಂಲೆ ಬಗ್ಗುಡಿಯ ಚಿಕಳು ನಿಳಾವಲಿ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೪೭). [ನಿಳಿ + ಬಾವಲಿ (<ಬಾವಲಿ)]

ನಿಳಿಮಾತು ' ನಿಳಿವಾತು ' ನೋ.

ನಿಳಿಮಾವು, ನಿಣಿಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು : ನಿಣಿಮೂಂತಿ ಮಾವು : ತೋತಾಪುರಿ : ಮಾವು ಗೆರ್ಮಾವು . . . ಅಡಿಕೆಮಾವು ನಿಳಿ ಮಾವು ಬೈತಲೆಮಾವು (ನವಕರ್ನ. ೨೪-೪೯). **ನಿಣಿಮಾವು** : ತಿನಮಾವು ನಿಣಿಮಾವು . . . ತರುಬಿಸಿಕಂಗಳಂಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೦) : ಕಣ್ಣು ಕವಳೆಯು ಹಣ್ಣು ನಿಣಿಮಾವಿನಿಸಂಲು ಮುಂಗಱ (ಆಚಂಪ. ೨೫೩-೩). [ನಿಳಿ + ಮಾವು]

ನಿಳಿಮೂಗಿ, ನಿಣಿಮೂಗಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ : ಆಗಸಿಮೆರ : ಬೊಗಚೆ : " ಕುಸಿನಸ-ಹೆಮ್ಮರ. ಆಗಸಿ.ನಿಳಿಮೂಗ " (ಓಷಧಿ. ೦೬೯). **ನಿಣಿಮೂಗ** : ೨. " ಅನುಹಿತಾ-ಗಿಣಿಮೂಗ " (ಓಷಧಿ. ೦೪). [ನಿಳಿ + ಮೂಗು$_1$ + $-ಅ_7$]

ನಿಳಿಮೂಗಿ, ನಿಣಿಮೂಗಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳವಳು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : ನಿಳಿಮೂಗಿ ಯಂರಿಸಿನಂ ಪಿಪ್ಪಲಿಮೂಲಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೨-೭) : ಚಿತ್ರಕಮೆಂಬಿಬಜೆ ದಂತಿ ಕಟುಕ್ರಿತಯಂ ಕಾಗೆದೊಂಡೆ ನಿಳಮೂಗಿಯುಮಂ ಮೂತ್ರಸಮೇತಂ ಬುಧ ಜನಮಿತ್ರನವಂ ತಂದು ಪೂಸೆ ಶೋಫಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೪-೧೦). **ನಿಣಿಮೂಗಿ** : ೨. ಪೊಲಸಾಗದಕ್ಕೆ :— ಕಾಚಕೆತೊಂಡೆಯ ಬೇರು . . . ಗಿಣಿ ಮೂಗಿ . . . ಇವಂ ಸಮಾಸಂಗೊಂಡು ಜೊಣವಂ ಮಾಡಿ (ವಿದ್ಯವಿ. ೯೪). [ನಿಳಿ + ಮೂಗು$_1$ + $-ಇ_3$]

ನಿಳಿಯ (ನಾ). ಮದುವೆ, ದೀಪಾವಳಿ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಳಿಯನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆವನ ಗೆಳೆಯ : " ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಮದು ವಣಿಗನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೆಳಯ : ನಿಳಿಯ " (Beet-Mang. ೩೦೪೨) : 'ಆಳಿಯನ ಹಿಂದೆ ನಿಳಿಯ' ಎಂಬ ಸಾಮತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಸಮವಯಸ್ಕ ನಾದ ಒಬ್ಬ ಸಂಗಾತಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೦೨). ' ತೋಳ್ಳ ' ಪರಾ. [ಪ್ ' ಆಳಿಯ ನಿಳಿಯ ' ಎಂಬ ಜೋಡಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನೇ ತೆಗೆದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಪದ. ' ಗೆಳೆಯ ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಹೀನಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ]

ನಿಳಿಯೋದು (ಕ್ರಿ). ನಿಳಿಯಂತೆ (ಸ್ವಂತ ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ) ಪರರ ನಂಡಿಯನ್ನು ಆನುಕರಿಸು : ಆಳವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ಓದು : ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಿಂದ ಕಲಿತಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳು : ವೇದವೇದಾಂಗ ಉಪನಿಷತ್ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ನೀತಿರೀತಿಗಳು – ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿಳಿಯೋದಿ ಕೇಸಿ (ಪಟ್ಟಿಉ. ೦೦೩-೦೨). [ನಿಳಿ + ಓದು$_1$]

ನಿಳಿಯೋದು$_2$, ಗಿಣಿವೋದು (ನಾ).=ಗಿಳಿಪಾಠ : ಶಿವ ಎಂದೋದದನ ಓದು ನಿಳಿಯೋದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬೮-೬೯). **ಗಿಣಿವೋದು** : ನಿನ್ನೊದು ಗಿಣಿವೋದಾಗುವಂತಾಯ್ತಕಟ ಕೆಟ್ಟಿಯ ಬಸವನೆನಲರಸ (ಲಿಂ ಪು. ೭೨-೪೨). [ನಿಳಿ + ಓದು$_3$]

ನಿಳಲು ' ನಿಣ್ಣಲ್ ' ನೋ.

ನಿಳವಣ್ಣ (ನಾ). ನಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಹಸಿರು : ಅಳವಣ್ಣದಾಣಾಶ ಗಿಳವಣ್ಣದ ಮುಗಿಲು ೨ದಳಿದುಮರ್ಕಸನದಯುಸಲು ಮಳೆಯು ತಾ ತಳುವದೇ ಬಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೫೭). [ನಿಳಿ + ಬಣ್ಣ]

ನಿಳವಳಗ (ನಾ).=ನಿಳವಿಂಡು : ನಿಳವಳಗ ಮೆಲ್ಲಲಿಯ ಒಸಗೆಯನೆ ಬರಲು (ಕಾಂಬಿಡ. ೩೭-೯೩). [ನಿಳಿ + ಬಳಗ]

ನಿಳವಱಿ (ನಾ). ನಿಳಿಯ ಮರಿ : ಬರುದಿನ ಸಾಳ್ವನ ನೀಡವನುಱಿ ನಿಳವಱಿಗಳು ತುಡುಕುವಂದದಲಿ (ಕೊಪಪು. ೧೪-೪೩) : ನಿಳವಱಿ ಮೆಱಿಯದ ನಂದನಂ . . . ಅರ್ಧನಾಡದಂಗಳು ಮಂದುಳಿಮೆ (ರಾಚಪ್ರ. ೩-೭೪). [ನಿಳಿ + ಮಱಿ]

ನಿಳವಾಣಿ (ನಾ). ಮೆಱಿಟ್ಟಿಯನ್ನು ವಂರಿ ಮಾಡಿದ ಗಿಣಿ : ಬಾಣಂತಿ ಯಾಗಿರುವ ನಿಳಿ : ತಳುವದೆ ಕಿಱುಕೀದ ನಿಳವಾಣಿಯನಾ ನಳಿನವದನೆ ಕಂಡಳಾಗ (ಋಂರಾಂ. ೭-೩೮). [ನಿಳಿ + ಬಾಣಿ (<ಬಾಳಂತಿ)]

ನಿಳವಾತು, ನಿಳಿಮಾತು (ನಾ). ೧. ನಿಳಿಯ ಮಾತು : ವಂದದ್ದು ಮಾತು; " ತೊಡುಗುಡದುದನೆಲ್ಲ ಸಾರಂಗುಂ ನಿಳವಾತು " (ಕಬ್ಬಹಂ. ೩೦) : ನಿಳವಾತಿಂದುವಚಾರಮಾಡಿ ತರ್ಗೈಯಿಂದಿತ್ತ ಬಾರೆಂದು (ರಾಚಪ್ರ. ೯-೭೦). **ನಿಳಮಾತು** : ೨. ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟ ಮಾತು : ಆಧುನಿಕ ಕವಿತೆ ಈಗ ಆಡುತ್ತಿರುವುದು – ಎಲ್ಲಿಯೋ ನಿಳಮಾತು, ಗುಹಾಧ್ವನಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೯೬). [ನಿಳಿ + ಮಾತು$_1$]

ನಿಳವಿಂಡು, ನಿಣಿವಿಂಡು (ನಾ). ಗಿಳಿಗಳ ಹಿಂಡು, – ಗು೦ ೦ ಪು : ಪಣ್ಣೊಲಿಯಂ ನಿಳವಿಂಡು ಚಂಚುಪಿವಿದಿಲ್ಲದೆ (ಪಾಪ. XIII, ೩೩೦-೨೯ : 929) : ಬೆಳೆದು ಮಗವುಗಿಪ ಗಂಧಪಕಾಯಿಯಂದಲ್ಲಿ ಸಂಜೀವ ನಿಳವಿಂಡಿ ನೋಳಿಯಂ (ಹಂಪಕಾ. ೩-೨೦ ರಗಳೆ) : ಸತ್ಪಿಯೊಲ್ಪುಱುವ ನಿಳವಿಂಡು ಪಟ್ಟೆಯ ಸತ್ಪಿಗೆಯಂತೆ ಮಂಡಲಿಸೆ (ಪ್ರಚಾಶ. ೨-೪೬). **ಗಿಣಿವಿಂಡು** : ಗಿಣಿ [ಪಾಣಾಂ. ೪] ವಿಂಡಿಗೆಯಂಗವ ಗಿಡಿಗವವೊಲು (ತಿಪರಾ. ೫-೩೦).

[ನಿಳಿ + ಪಿಂಡು$_3$]

ನಿಳವಿಂಡುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಳಿಯಂತೆ ಗಳಹು : ಆರ್ಥ ತಿಳಿಯದೆ ಮಾತ ನಾಡು : ಇವರತ್ಕಲೆಂದಱಿಯರು ನಿಳವಿಂಡುಗೆಡೆವರು ನಿ ವ್ಯ ವೆ ತ್ಕ ಬಲ್ಲರು ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚ. ೧೪೦-೬೪೦) : ಉ ಲಿ ವ ತರುವಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಿಳಿವಿಂಡುಗೆಡೆದು (ಅವಚ. ೦೩೭-೬೫). [ನಿಳವಿಂಡು + ಕೆಡೆ$_3$]

ನಿಳವೆಣ್ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಗಿರಿ : ಪುರುಳಿ : ನಿಳ ಗಿಳವೆಣ್ಗೆ ಪೂಗಳಲಮಂ ಕಳಹಮಂಗೆ ಹಂಸವಟ್ಟಿಕಂದಳಮಂ . . . ಈವ ಚಿತ್ರಮಂ ತಳೆದು (ಪುಲಿಪು. ೨-೭೩). [ನಿಳಿ + ಪೆಣ್]

ನಿಳ್ಳ ' ನಿಲ್ಲಂ ' ನೋ.

ನಿಱಿಗೆ, ನಿರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ತಱಗಲೆ ನಿಱಿಕಂದೊಡೆ ಹೊಱಗಾನಾಲಿಸುವ (ಬಸವ. ೩೭೪). **ನಿರಿಕು** : ಹಳೆಯ ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದಾಗ ನಿರಕು ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ (ಡೂಡ).

ನಿಱಿಕ್, ನಿಱಿಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಗಾಳಿ ನಿಱಿಕಿಂದಮಂ ಲೋಹಿತಕಾಶ್ಮಾ ಎಂದು ಕರೆಕರೆದು (ಹರಿಹ. ೦೦೩-೭೭) : ಮಾರುತ ನಿಱಿಕೆ ನೆಲು ಸೃವನೆನುತ (ಚರಿಪಂಚ. ೫-೦೯). **ನಿಱಿಕೆಂ** : ' ನಿಱಿಕುಗುಟ್ಟುವ ' ಪರಾ.

ನಿಱಿಕುಂ ' ನಿಟ್ಟಿಕ್ ' ನೋ.

ನಿಱಿಕುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ನಿರಿಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕಿಱಿಕಿಱಿಸೆ ಹಲು ಗಿರಿದು ಹಣುಗುತ ನಿಱಿಕಿಱುಗುಟ್ಟುತ ಮಿಣಿಕೆ ನೋಡುತ (ತಿಪರಾ. ೩-೭೦೦). [ನಿಱಿಕು (<ನಿಱಿಕ್) + ಕುಟ್ಟು$_{21}$]

ನಿಱಿಗಿಱಿ, ನಿರಿಗಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. ' ನಿಱಿಗಿಱಿಗುಟ್ಟು ' ಪರಾ. **ನಿರಿಗಿರಿ** : ಗಾಳಿವಟ ನಿರಿಗಿರಿ ಎಂದು ತಿರಗಿ ಬಿದ್ದಿತು (ಡೂಡ).

ನಿರಿಗಿರಿತಿರುಗು=ರಭಸದಿಂದ ಸುತ್ತು : ರಾಟವಾಳ ನಿರಿಗಿರಿತಿರುಗು ತ್ತಿದೆ (ಡೂಡ).

ನಿಱ್ಗಿಱ್ಗಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ತಿರುಗು, – ಉರುಳು : ಪುಟದ ಕಂತುಕದಂತೆ ಫಣೆ ಲಟಕಟಿಸಲ್ಕೊತು ನಿಡಗನೆಜಕೆಯ ಪುಟದ

ಗಿಳಿಯಂದದಲಿ ಗಿಜ್ಞಿಗಿಜ್ಞಗುಟ್ಟಿದನು ಭೀಮ (ಛಾತ್ರಾಅ. ೦೩-೩೪).

[ಗಿಜ್ಞಿ(ಜ್ಞಿ) + ಕುಟ್ಟು,]

ಗಿಜ್ಞಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಿಣುಸು; ಕೂರೆವ ಸೀಗುಡಿ ಗೆಜ್ಜೆ ಕುಚ್ಚು ಹೆಣ್ಣಾಲು ಬಸಿಗ ಗಿಜ್ಞಿಲು ಬಂಗಡ ಹಾವು . . . ವರಪರಿಯ ಮಿನ್ನಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದುರು (ಕಥಾಕೋ. ೩-೪೩). [?]

ಗಿಜ್ಞು, ಗಿಜು (ಕ್ರಿ). ಗೆತ್ತ್ಯು (ಭೂತೆನ್ಯೂ). ಭಾ ವಿಸು ; ಎಣಿಸು ; ಭ್ರಮಿಸು : " ಗಿಜ್ಞು–ವರಭಾವನೇ " (ಪಮರಾ) ; ಸುಸಾಳಭಂಡಕೆ ಗೆತ್ತ್ಯುದು ಕೆಲದುಂಡ ತಂಡಮಾಕುಂ ರೂಪಂ (ಪಜಿನ. ೪-೩೪) ; ಕಾಳಗತ್ಪರೆ ತಗುಳ್ದರುಳಾದುದೆ ಗೆತ್ತ್ಯು (ಶಾಂಪುರ. ೭.೭೯) ; ಮರುಳ್ಯಂಬಯೊಂದಲರದ್ದ ವೊಂದಾವರೆಯ ಸಿರಿ ಗೆತ್ತ್ಯು ಮೊಗಱೆಱಗೆ (ಪದ್ಮಕ್ಷ. ೭-೪೭) ; ಮಳೆ ಗೆತ್ತ್ಯು ತಲೆಯ ಮೇಲಾಗಿಳ್ಕೊಂಡಂಲಂ ತಳವ ನೀರ್ಮಸಿಗಳಂ ಜಾದಗೆ ಗಳೀಂಬಿದುವು (ಪೀಷಣಾ. ೨೭-೦೪); ಮುದ್ದುಮೊಗಮಂ ಪಡಿಗೂಸು ಗೆತ್ತ್ಯು (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೧೯-೨). ಗಿಱು : " ಗಿಱು = ಪರಿಭಾವಿಸು ; ಯೋಚಿಸು " (ಸಿರಿಕತೆ. ೧೩೦). [?]

ಗಿಜುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನಂಕರಣಶಬ್ದ : ತಱಗಲೆಲೆ ಗಿಜುಕನೆ ಬೇಡಂ ವೆಜ್ಞೆಗೆಯ್ದುದನೆಂದು ಭಯದೆ ಮಜುಂದಿವಾಗಳ್ (ಶಾಂಪುರ. ೧೯೦) ; ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ಕಂಬಸುತ್ತೊಜಲುತಂ ಅಯ್ಯ ಬಾರ್ದೆಯೆನುತೆ ಗಿಜುಕಲಿಸಲು ಹೆದಱುತಂ (ಪಾಶಸ. ಪರ್ವ. ೭೨-೨೨) ; ಗಾಳಿಯದು ಗಿಜುಕೆಂದೊಡಳುಕುತ ಬಳುಕುತಂ (ರಾಪಸ್ಥ. ೨೬-೩೦).

ಗಿಜ್ಞಿಗೆ (ಅ).=ಗಿಜ್ಞಿನೆ : ಗಿಜ್ಞಿನೆ, ಗಿಜ್ಞಿಗೆ, ತಿಜ್ಞಿನೆ, ತಿಜ್ಞಿಗೆ (ಕಜ್ಞಾಸು. ೪೯ ಪ್ರಯೋ). [ಗಿಜ್ಞ್ + – ಅಗ್ಗೆ]

ಗಿಜ್ಞಿತಿಜ್ಞಿನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ : ಭೋಂಕರ್ ಚಡಾವುದನಿ ಗಿಜ್ಞಿತಿಜ್ಞಿನೆಯುಂ . . . ಬದವುಗುಂ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ (ಪಮದ. ೩೦೩).

[< ಗಿಜ್ಞಿನೆ + ತಿಜ್ಞಿನೆ]

ಗಿಜ್ಞಿನೆ, ಗಿಱ್ಗನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ; ರಭಸವಾಗಿ: ಗಿಜ್ಞಿನೆ ವರಿತರೆ ಬಡಗಿಯಂ ಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಸಂಗಿದಂಜಿ ನಡುಗಿ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩–೦೩೩) ; ಗೆಂಟಿನೊಳಗಿರ್ದ ಕೊಡಗುವ ನಂಡಿಗೆ ಗಿಜ್ಞಿನೆಯ್ದುವ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ ಸಂಕಲೆಯ ಗೋಸದೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೮೪) ; ಸ್ಮರನ ಕೈಯೊಳಗಾಡುತ ತಾವೆ ಗಿಜ್ಞಿನೆ ತಿರುಗುಣಾ ಬೊಗರಿಗಳಿಕೆಯ (ಪಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೫–೩೬). ಗಿಱ್ಗನೆ : ತಲೆ ಗಿಱ್ಗನೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದೆ (ಪೂಡ).

ಗಿಜ್ಞಿನೆಯೋಗಂ=ಗಿಱ್ಗೆಂಬ ಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗುಗಂ : ಒಡಲುಂಗಿಗಂ ಮನಂ ಮಜುಂಗುಗುಂ ಕಿವಿ ಗಿಜ್ಞಿನೆಯೋಕ್ಕಂ ಮತ್ತೆ ಕಣ್ಣಾದಿಗುಗುಂ (ಅದಿಪು. ೦೭–೮೦).

[ಗಿಜ್ಞ್ + – ಅನೆ]

ಗಿಜ್ಞಿನ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಱ್ಗೆಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು. ೨. ಜಾಗ್ರತೆಮಾಡು ; ತ್ವರಿತಗೊಳ್ಳು : ಭುಜ್ಞಿಂದೆಱ್ಕೆಯೊಕ್ಕಿಯುಂ ತ್ವರಿತದಿಂ ಕೈಗಾಯದೋ ರ್ವೊರಂ ಗಿಜ್ಞಿಂದಾದಿದಿರಾದಿ ಬಂದಂ ತಲೆ ಜೀಱಲೀಟೆ ಪೊಯ್ಯಾಗ್ರದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೦೮೯). [ಗಿಜ್ಞ್ + ಎನ್]

ಗಿಟಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ಅವಗಟಿಯಾದಿ ಗಣಸ್ತು ಪ್ರದರ್ಶಕೇ. ಯಥಾ – ಅವಗಟಿಯೆ . . . ಗಿಟಿ, ಟಲಿ, ಉಟಿ (ಕಜ್ಞಾಸು. ೦೪೦ ಪ್ರಾಜ್ಞಾ.). [?]

ಗಿಂಕಾರ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕೂಗು ; ಬೃಂಹಿತ : ಗೀಳಿಡುವುದು : (ಕ).

[< ಶಂ. ಛೀಂಕಾರ]

ಗೀಕು, (ಕ್ರಿ). " ಮಂಸುವನೆಂತೆ ಕೊಗು " (ಜಾತಕತ. ೪೦). [?]

ಗೀಕ್ಕು ‹ ಗೇಕು ‹ ನೋ.

ಗೀಕುಜಾವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡಿನ ಜಾವೆ ; ಗೇಕಿನಿಂದ ಹೆಣೆದ ಜಾವೆ: ಗೀಕುಜಾವೆಯು ಮಂಚೆಗಳಂ ಕುಳಿತುಕೊಳಿರಿಕ್ಕೆ (ಶ್ರೀಚಾಮಾ. ೨೭೦-೨೦೭). [ಗೀಕ್ಕು (<ಗೇಕು) + ಜಾವೆ]

ಗೀಗೀಪದ (ನಾ). (ಉಕ) ನುಡಿಗೊಂದು ಸುಲ ವಲ್ಲಏಯೊಡನೆ ಹಿಮ್ಮೇಳ ದವರಂ ಗೀಗೀಗೀ ಎಂದು ಹಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾನಪದ ಗೀತೆ : ಗೀಗೀಪದಗಳ, ಲಾವಣಿಗಳ ಚಿಲುವನ್ನು ಸವಿದಿದ್ದಾಳೆ (ಪೂಚಹು. ೨೦೪) ; ಉತ್ತರಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈಗ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ 'ಶಾವಿರೇಕರ ಹಾಡು' ಅಥವಾ 'ಗೀಗೀಪದ' ಗಳ ಮೇಗಳಗಳು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ 'ಕಾಹೀರ್ ಗಾಣಾ' ಪರಂಪರೆಯು ಪಡಿಸಿಲಾಗಿದೆ (ಕರ್ಜಾಪ. ೦೦೦). [ಗೀಗೀ + ಪದ್ಯ]

ಗೀಚಲು (ನಾ).=ಗೀಚು : (ಕ). [ಗೀಚು + – ಲು (<–ಅಲ್)]

ಗೀಚು, (ಕ್ರಿ). ೧. (ಉಗುರಿನ ಮೊನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಗೀರು ; ಗೆರೆಎಳೆ. ೨. ಅವಸರವಸರವಾಗಿ ಬರೆ ; ಆಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬರೆ ; ಸೊಗಸಿನ ಕಡೆಗೆ ಗಮನವಿಡದೆ ಬರೆ ; ಒಂದು ಒಲೆ ಗೀಚಲು ನಿಮಗೆ ಸಮಯ ಸಾಲದೆ ? (ತಂಯು. ೦೩) ; ಪರದಿಗಳನ್ನು ಗೀಚಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿ ಬಿಡುವುದು (ಪಂಗಳ. ೩) ; ನಾನೊಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ವದ್ಯ ಗೀಚುವವನು (ಆಂಹಚ. ೦೨೦). ೩. ಈಚಲು, ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳಿಂದ ಹೆಂಡ ಇಳಿಸಲು ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೆರೆ,–ಕಚ್ಚುಹಾಕು : (ಕ).

[ದೇಜ ತುಳು. ಗೀಚ್, ಗೀಚು ; ಕೊಡ. ಗೀಚ್, ಗೀಚಿ, ಗೀಚು ; ತೆಲು. ಗೀಚು]

ಗೀಚುಂ (ನಾ). ಗೀಚಿದುದು ; ಗೆರೆ ; ಗೀಟು : ಕನ್ನಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗೀಚು ಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅವು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಛಾತ್ರಾ. ೦೩೪) ; ಬೆಳ್ಳಿಲೋಟ, ತಟ್ಟೆ, ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಗೀಚು ಗರಸುಗಳು ಆಗದಂತೆ . . . ಸಾಬೂನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆದರೂ ಅವು ಹೆಸರಾಗುವುವು (ಗೃಹ. ೦೭೬).

ಗೀಚುಗೀಚು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಾತ್ರೆ ಗೀಚುಗೀಚಾಗಿದೆ (ಕೂಪ).

[< ಗೀಚು,]

ಗೀಚುಗೆರೆ (ನಾ). ಆಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾದ ಗೆರೆ,–ರೇಖೆ : ಧೂಪ ಧೂಮದ ಗೀಚುಗೆರೆ (ಪಚಾಪಾ. ೩೬-೨). [ಗೀಚು, + ಗೆರೆ (<ಗೆಱೆ)]

ಗೀಜಗ, ಕೀಜಿಗೆ, ಗಿಜಿಗ, ಗಿಜುಗ, ಗೀಜಿಗ, ಗೀಜುಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ : ಖಂಡಿತರಿಟ : ಖಂಜನ : " ಮಾಂ [ಖಾಜಂ. ಮಾಂ]ಜ ಕ್ಷಯಂ ಗೀಜಗಮೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗಂಶ. ೩೨-೯) : ಮತ್ತೊಂದು ಗೀಜಗ ನವಜಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೩೧) ; ಸೊಕ್ಕಿದಕ್ಕಳಂ ದಾಡೆಯಿನೆತ್ತಿದ ಬದಿರ ಸುವರ್ನಿಸೋ ತೋರ್ಪಗಿಜಗನ ಗೂಡಿನಂಬಂಬಂ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ. ೩-೩೦) ; ಬೀಸಿದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದವ ಗಿಡಗ ಗೀಜಗ ಗೌಜು ಗುಬ್ಬಿ ಗಳು (ತೂಕರಾ. ೩-೩-೦೭). ಕೀಜಿಗೆ : ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು. ೧, ೨ : ದುರ್ಯೋಧನವಮಾಡಿಯಂತೆ ಕೀಜಿಗ ಜಾವರೋತನಂತೊಡಗಂ ಪಾಟು ವಂಡತಿಯಂತೆ ಪೊಡಸು ಬಡಗಿಯಂತೆ ಮರಕುಟಿಗಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಮನೇಕ ವಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪಟುವಂ (ಲಂಹರಿ. ೨-೩೮ ವ). ' ಕೀಜಕ ' ಪರಾ. P ' ಕೀಜಕ ' ಪದಕ್ಕೆ ' ಕೀಜಗ ' ಎಂಬ ತದ್ಭವ ರೂಪವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕವಿ ಶ್ಲೇಷೆಯನ್ನು ತಂದಿದ್ದಾನೆ. **ಗಿಜಿಗ** : ೧. ನೆಲ್ಲ ಮಡಿಗೆ ಬರ್ವ ಗಿಳಿ ಗಿಜಿ [ಪಾಣಂ. ಟಿ]ಗನ ತಳುಗಿಲ್ಲದೆ ಪಿಂಡಿವಿಲ್ಲಿಂದ. . . . ಸೋವುತ್ತಲಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲವೆಣ್ಮಳ ತಂಡಾಮಱುಂ (ಜಪಮಂ. ೨-೩೬). **ಗಿಜುಗ** : ೧. ಹರಡಿ ಚಲುಮಿಂಲಿಗನು ಚಿಲುವೆ ಗಿಜುಗಿ [ಗೆ] ರಳೆ . . . ಹೊಡಿಗೆಯಂಬ ಪಕ್ಕಿಗಳಪ್ಪೊಕ್ಕಿವವು (ಶಾಕ್ಷಾ. ೩-೩೦). **ಗೀಜಿಗೆ** : ೧. ಗಾಜಿನ ಮಣಿಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿರಾಜಿಸುವ ಗೀಜಿಗನು ಒಜನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಲ್ಕಿ ಗಾಜುಗೊಗಾಜುಗುತ್ತಿದೆ (ಸಿದ್ಧಸ. ೦೦೩-೪೪೭). **ಗೀಜುಗ** : ೧. ಶುಕ ನವಿಲು ಜಲಿಬಿಲಿಗ ಗೀಜುಗ ಬಕ ಹುಬು ಗೊರವಂಕ ಬಿಟ್ಟಿಭ ಖಿಚ ಚಕೋರಕ ಮಿಷ್ಟಾಲಿಗ ಪಕ್ಷಿಗಳು ರಂಜಿಸುತ (ಪಕಚ. ೦-೮೨ . [ದೇಜ]

ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ, ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ, ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿ, ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ (ನಾ).=ಗೀಜಗ ೧ : ಎರಡು ಗೀಜಗವಕ್ಕಿಗಳಂ ವಿಗುರ್ವಿಸೆಯಾ ತಪಸಿಯ ಗಡ್ಡದೊಳವು ಗೂಡನಿಟ್ಟರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೨೦). **ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ** : ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೯೪). **ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿ** : ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿಯ ಮಿಥುನಮುಂ ತಪಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ದ ಜಮದಗ್ನಿರಾಮನ ನಿಡಿಯ ಗಡ್ಡದೊಳ್ಗೂಡಿಟ್ಟಿರ್ದು (ಜಾಪುಂಪು. ೨೭೩). **ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ** : "ಖಂಜರೀಟಃ, ಖಂಜನಃ – ೨ ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮). [ಗೀಜಗ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ 'ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೀಜಿಗ 'ಗೀಜಗ' ನೋ.

ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿ 'ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೀಜು$_1$ 'ಗಿಂಜು$_1$' ನೋ.

ಗೀಜು$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ ; ಪಿಸುರು ; ಪಿಚ್ಚು : "ದೂಷಿಕಾ, ನೇತ್ರಯೋಃ ಮಲಂ–ಕಣ್ಣಿನ ಸಿಡ್ಲು, ಗೀಜು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೪). [?]

ಗೀಜುಗ 'ಗೀಜಗ' ನೋ.

ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ 'ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೀಜುಗಾರ (ನಾ).=ಗೀಜಗ ೧ : "ಖಂಜರೀಟಃ, ಖಂಜನಃ–೨ ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ . . . ಗೀಜುಗಾರಹಕ್ಕಿ, ಗಾಜಲಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮).

[ದೇಃ ತೆಲು. ಗಿಜಿಗಾಡು, ಗಿಜ್ಜಿಗಾಡು]

ಗೀಜುವಾಯ (ನಾ). ಕಿಸಿಬಾಯಿಯವನು; ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬಾಯುಳ್ಳವನು : ಈ ಶಾರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಸಿಗೆಯಾದ ಗೀಜುವಾಯನ ನೋಡಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಬತ್ತೀಸ. ೭೩). 'ಗಿಜವಾಯಿ' ಪರಾ.

[ಗೀಜು$_1$ (<ಗಿಂಜು$_1$) + ಬಾಯಿ$_1$ (<ಬಾಯ್) + – ಅ$_7$]

ಗೀಟು$_1$ 'ಕಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಗೀಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆ ; ರೇಖೆ ; ಗೀರು : ಗಂಧದ ಕಲ್ಲನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾತ್ರೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಗೀಟನ್ನು ರಸದ ಬಟ್ಟಲಿಗೆ ತೂಳೆದು ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು . . . ಕುಡಿಸಿ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೧೨೫) ; ತಪ್ಪಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗೀಟುಗಳ ಮೂಲಕ ತೋರಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೪) : ತೀರ ಹಿಂದೆ ಪಗಡೆಯ ಮಣೆಗೆ ಗೀಟೆಳೆಯುವಂತೆ ಬೀದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೯೯). ೨. (ಆಲಂ) ಮಿತಿ ; ಮೇರೆ : ಮಡಿವಾಳಯ್ಯನವರು ಎಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟಿದ್ದರೂ ಮತ್ತೂ ಅವರ ಗೀಟಿಗೇ ಬಂದು ನಿಲ್ಲಬೇಕು (ಬೆಳುಮ. ೩೦) ; ಅವನ ಗೀಟಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ಅವನು ಖಂಡಿತ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ); ಅಪ್ಪ ಹಾಕಿದ ಗೀಟು ದಾಟುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ದೇಃ ತುಳು. ಗೀಟ್; ತೆಲು. ಗೀಟು]

ಗೀತ (ಗು). ೧. ಹಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ ; ಗಾನ : ಅಲಸಿಕೆಯಾಗದಂತು ಗೀತದ್ಯೂತಸಾಹಿತ್ಯನಿತ್ಯವಾದ್ಯವಾದಿತ್ರವಿಶಾರದೆಯರಪ್ಪ ವಿಳಾಸಿನೀಜನಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೦೨೨ ವ) ; ಗೀತದ ವಾದ್ಯದ ರೀತಿಯ ಚಾತುರ್ಯಂ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತುದೆನಿಸಿದ ವಿಬುಧವ್ರಾತದೆ . . . ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಂ ನೃಪಂ ರಂಜಿಸಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೫೦) ; ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ಗೀತವನು ಸಲೆ ಸೊಗಸಿ . . . ಸುಳಿದುದೈ ತಂಗಾಳಿ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೭-೨೫). ೩. ಹಾಡು; ಪದ : ಬಸವರಾಜನ ಗೀತದೊಳು ಬೇಡಿ ಬೇಡಿದ ಶರಣಂಗೆ ನೀಡದಿರ್ದಡೆ ತಲೆದಂಡ ಕೂಡಲಸಂಗ ಅವಧಾರು ಎಂಬ ಗೀತಮಂ ಪಾಡೆ (ಬಸರ. ೧೨-೧೦) ; ಗೀತದ ಪರಿಚ್ಛೇದದುರವಣೆಗೆ ಸಂಗಂ ನಿಲಲಮ್ಮದೆ ಮಗನ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅಂತರ್ಧಾನಕ್ಕೆ ಸಂದು (ಬಸರ. ೧೨-೩೦). ೪. ಮುಂಗುಸಿ. ೫. ಆಕಾಶ. ೬. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. ೭. ಋತು. ೮. ಧ್ವನಿಭೇದ : "ದೈತ್ಯ ಋತು ಮುಂಗಿಸಿಗಳು ಪ್ರಣುತಾಕಾಶಂ ಧ್ವನಿಯೈದೆಣಿಕೆಯ ನುಡಿ ಗೀತ ಶಬ್ದಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಗೀತಕಾರ (ನಾ). ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು, – ರಚಿಸುವವನು : ಭಾವಗೀತೆಯ ಹಾಗೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಜೀವನ ದೇವನೆ ಈ ಗೀತಕಾರ (ಇಂದಾಪ. ೧೦೮-೨೮). [ಸಂ.]

ಗೀತಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಹಾಡಿನ ರೀತಿ,–ಬಗೆ. ೨. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಿಕೆ; ಸ್ತುತಿ : (ಕಿ). [ಗೀತ + ಕ್ರಮ]

ಗೀತಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಗೀತಕಚೇರಿ. ೨. ಕೀರ್ತನಪ್ರಸಂಗ: ಪುರಾತನರ ಗೀತಗೋಷ್ಠೀ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಟ್ಟಿ] ರಸತರಂಗಿಣಿಯೊಳು ಬೆಳಗಪ್ಪನ್ನ ವೀಸಾಡಿ (ಬಸರ. ೬-೪೯). [ಗೀತ + ಗೋಷ್ಠಿ]

ಗೀತಜ್ಞ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಸಂಗೀತವಿದ್ವಾಂಸ : ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದವರ ಹಿರಿಯರೆನ್ನೆ ಮಾಯಾಭ್ರಾಂತಿ ಕವಿದ ಗೀತಜ್ಞರ ಹಿರಿಯರೆನ್ನೆ (ಬಸವ. ೬೦೩). [ಸಂ.]

ಗೀತನಾಟಕ (ನಾ).=ಗೀತರೂಪಕ : ಗೀತನಾಟಕ, ಒಪೆರಾ . . . ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿವೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೨೪). [ಗೀತ + ನಾಟಕ]

ಗೀತಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾವ್ಯಭೇದ ; ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಕಾವ್ಯ : ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ ಗೀತಪ್ರಬಂಧ ಕ್ಷುದ್ರಪ್ರಬಂಧಗಳೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಕಾವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬).

[ಗೀತ + ಪ್ರಬಂಧ]

ಗೀತರೂಪಕ (ನಾ). ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ ; ಗೀತನಾಟಕ : ಗೀತರೂಪಕವು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಹೊಸದೆಂದರೆ ಹೊಸದು ; ಹಳೆಯದೆಂದರೆ ಹಳೆಯದು (ಛಂದೋವಿ. ೩೧೨) ; ಮುಗಿಯಿತಿಂದಿಗೀ ಗೀತರೂಪಕ (ಅಹಲ್ಯೆ. iii).

[ಗೀತ + ರೂಪಕ]

ಗೀತವಾತು (ನಾ). ಭಗವದ್ಗೀತೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಗೀತೆಗಳ ವಚನ : ವೇದದಂತುಟಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರದಂತುಟಲ್ಲ ಗೀತವಾತಿನಂತುಟಲ್ಲ ಕೇಳಿರಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೦೯) ; "ಗೀತೆಗಳ ವಚನ ಅಥವಾ ಹೇಳಿಕೆ" (ಬಸವ. ಕೋಶ).

[ಗೀತ + ಮಾತು$_1$]

ಗೀತಾನುಗಂತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಡಿ ಗೀತಾನುಗಂತ ಶ್ರಿತಾನುಗಂತ ಉಭಯಾನುಗಂತ ವೀಣಾನುಗಂತವೆಂಬ ಪಂಚರೀತಿಗಳೊಳಗೆ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [<ಸಂ. ಗೀತಾನುಗಂತೃ]

ಗೀತಾಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಸಂಗೀತದ ಸುಖಾನುಭವ. ೨. ಹಾಡಿನ ಧ್ವನಿಯ ವಿಸ್ತಾರ, – ಹಬ್ಬುಗೆ : ಮಾಗಧಮಂಗಳಗೀತಾಭೋಗದಿನುನ್ನಿದ್ರನಾಗಿ (ಪುಷ್ಕಪು. ೮-೨೪). [ಗೀತ + ಆಭೋಗ]

ಗೀತಾರಾವ (ನಾ). ಹಾಡಿನ ಧ್ವನಿ ; ಗಾಯನಧ್ವನಿ : ಉದ್ಯದುದ್ಯಾನ ಮೆತ್ತುಣ್ಮುವ ಗೀತಾರಾವಮೆತ್ತುಜ್ವಳಿಸುವ ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳೆತ್ತ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೮). [ಗೀತ + ಆರಾವ]

ಗೀತಿ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವಿಕೆ ; ಹಾಡು ; ಗಾನ : ಪಾಸಱಿ ಸಿಂಹಪೀಠಮಳಿ ನೀರುತಿ ಮಂಗಳಗೀತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೯). 'ಗೀತಿವಿದ' ಪರಾ. ೨.= ಗೀತಿಕೆ ೨ : "ನಾಕ, ಗೀತ, ಗೀತಿವಿಧ" (ನಾನಾರ. ಕಿ. ೧೨೮). ೩. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು : ಗೀ[ಪಾಠಾಂ. ರೀ]ತಿ ಜತಿ ಜೋಕೆ . . . ಪೆಲ್ಲಣೆ ಕಳೆಯೆಂಬಿಪಂ ಮೆಱೆದು ಬಾಜಿಸಿದಂ ಮುರವೈರಿ ವಾಸವಂ (ಆಗವಿ. ೫-೩). ೪. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೀಲೋತ್ಪಲಿನಿ . . . ಗೀತಿ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ರಾಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ.]

ಗೀತಿಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಂಡಕಾವ್ಯ ; ಭಾವಗೀತೆ : ಗೀತಿಕಾವ್ಯವೆಂಬುದು ಖಂಡಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಬಗೆ . . . ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೇ

ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕವಿತೆ ಭಾವಗೀತೆ ಅಥವಾ 'ಗೀತಿ' ಕಾವ್ಯವೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಬಂಕಿಮ. ೪೫೪). [ಗೀತಿ + ಕಾವ್ಯ]

ಗೀತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಹಾಡು ; ಕವನ : ಆವಳೇಕೆ ಅವನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲು ಗೀತಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದಳು ? (ಹಾಹುತ್ತ. ೩೦). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಚ್ಚಕನ್ನಡದ ಅಂಶಗಣಬದ್ಧವಾದ ವೃತ್ತ ; ಎರಡನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಗಣವು ಬ್ರಹ್ಮಗಣವಾಗಿದ್ದು ಉಳಿದ ಗಣಗಳನ್ನು ಎರಡೆರಡು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಇರಿಸಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಿನ ಪದ್ಯ : ಎರಡಱೊಳಾಱಿಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳ್ ಬರೆ ಪದ್ಮಭವನುಱಿದುವು ಮೆಚ್ಚುವ ತೆಱದಿಂದಿರೆ ಮುಂದಣ ಪದಂ ಮುನ್ನಿನಂತಿರೆ ಕರಂ ಗೀತಿಕೆಯಿಂತಕ್ಕುಂ ಸಖೀ [ಪಾಠಾಂ. ಬಱಿಕವೆರಡುಂ ಮುನ್ನಿನಂತೆ ಕರಮೆಸೆದೊಪ್ಪುವ ಗೀತಗಣಂ] (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೭). ೩. [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ; ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಂತೆಯೇ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ ಇರುವ ವೃತ್ತ : ಎಪೂರ್ವಾರ್ಯೆಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ದ್ವಿಪಾದದಂತಾಗಿ ಬರ್ಕುಗೀತಿಕೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೪-೨೩೩). [ಸಂ. ಗೀತಿಕಾ]

ಗೀತಿಗೆ (ನಾ).=ಗೀತಿಕೆ ೩ : ಚವುಪದಿ ಮತ್ತಂದಲ್ಲಿ (ಲ್ಲೀ)ತಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ] ತಿವದಿಗಳಂದಂಬೆತ್ರಿಸೆಯೆ ಪೇೞ್ವೊಡದು ಚತ್ತಾಣಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೩೫). [<ಸಂ. ಗೀತಿಕಾ]

ಗೀತಿವಿದ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಸಂಗೀತವಿದ್ವಾಂಸ : ಚಾಂದ್ರಿಯೊಳೊಡಗೂಡಿದ . . . ಸುರೇಂದ್ರಾರ್ಚಿತನಿಂದೆ ಗೀತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೀತ, ನೀತಿ] ವಿದನಕ್ಕುಮುಮಂ (ಜಾತಕ. ೧೫-೪). [ಸಂ. ಗೀತಿವಿದ್]

ಗೀತೆ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವ ಪದ್ಯ ; ಕವನ. ೨. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ ಭಾಗ; ಭಗವದ್ಗೀತೆ: ಫಲುಗುಣಗೆ ಕೊಳುಗುಳದಿ ಗೀತೆಯೊರೆವಂದು (ಗೀವಿಂ. ೨೨-೩೯). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಸ್ವರಾವಳಿ, ಜಂಟಿವರಸೆ, ಅಲಂಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಗೀತೆಗಳು – ಅವು ಸಂಗೀತ ಶಿಕ್ಷಣತ್ರಯದ ಪ್ರಥಮ ಪಾಠಗಳಷ್ಟೆ (ಹೇಮಕೂ. ೧೦೪). ೪ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂವಾದ ರೂಪವಾದ ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕ ಪದ್ಯರಚನೆಗೂ 'ಗೀತೆ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಉದಾ: ರಾಮಗೀತೆ, ಶಿವಗೀತೆ ಇತ್ಯಾದಿ. [ಸಂ. ಗೀತಾ]

ಗೀರಲಂಕಾರ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗೀರುಗಳಿಂದ ಬರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ : ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳ ಒಳಪದರಗಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಗೋಡೆಯ ಗಿಲಾವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಗೀರುಗಳ ಅಲಂಕಾರ : ಗೀರಲಂಕಾರ (Graffito. ಇಂಕಸಿ). [ಗೀರು$_2$ (<ಗೀಱು$_2$) + ಅಲಂಕಾರ]

ಗೀರು$_1$ 'ಕೀಱು$_3$' ನೋ.

ಗೀರು$_2$ 'ಗೀಱು$_2$' ನೋ.

ಗೀರು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಾಗುಂಜ ಬೀಜ, ಗೀರಗೊಟ್ಟಿ, ಬಾಳಂಗೆಣಸೆ . . . ಇವಂ ಸರಿಯಾಗಿ ತೂಗಿಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೯೦). [?]

ಗೀರುಗಂಧ 'ಕೀಱುಗಂಧ' ನೋ.

ಗೀರುಬಳೆ 'ಗೀರ್ಬಳೆ' ನೋ.

ಗೀರುಹಾದಿ (ನಾ). ಗೆರೆಹಾಕಿ ಗುರುತಿಸಿದ ದಾರಿ ; ನೇರವಾದ ದಾರಿ : ಬೆಳಕು ಕತ್ತಲೆಯ ಎರಡು ಗೋಲಗಳು ಒಂದನೊಂದು ದೂಡೆ, ಮೇರೆಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಚರಿತಕ್ಕೆ ಗೀರುಹಾದಿ ಮಾಡೆ ಕ್ಷಣಿಕ ಘಟನೆಗಳ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ; ಜೀವ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ (ಅರಳು. ೨೨೦-೨೦). [ಗೀರು$_2$ (<ಗೀಱು$_2$) + ಹಾದಿ (<ಪಾದಿ$_1$)]

ಗೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಕೊಂಡಾಡಿದ ; ಸ್ತುತಿಸಿದ. ೨. ವರ್ಣಿಸಿದ. ೩. ನುಂಗಿದ. [ಸಂ.]

ಗೀರ್ಬಳೆ, ಗೀರುಬಳೆ (ನಾ). ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ (ಚಿನ್ನದ) ಬಳೆ ; ಗೆರೆಗೆರೆಯಾಗಿರುವ ಬಳೆ : ಕಡಗ ಪಟ್ಟಿಯು ಡಾಬು ಬುಗುಡಿ ಗೀರ್ಬಳೆ ಸರಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೧೨). **ಗೀರುಬಳೆ** : "ಆವಾಪಕಃ, ಪಾರಿಹಾರ್ಯಃ– ೨ . . . ಗೀರುಬಳೆ, ವಾಕು, ತೋಡ, ಬಳೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೪). [ಗೀರು$_2$ (<ಗೀಱು$_2$) + ಬಳೆ$_3$]

ಗೀರ್ವ (ನಾ).=ಗೀರ್ವಾಣ : ಗೀರ್ವ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ವಿ] ಕಮಲಾದಿತ್ಯನಸುರರ ಗರ್ವವನದಾವಾಗ್ನಿ . . . ಶರ್ವನಂಗಜಮದಭಯಂಕರ ಪಾರ್ವತೀಪತಿ ಶಂಕರಂ ಶ್ರೀಪರ್ವತಾಧಿಪ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವ ಶರಣಾಗು (ಶಂಕದಾ. ೧-೨). [<ಸಂ. ಗೀರ್ವಾಣ ?]

ಗೀರ್ವರ (ನಾ). ೧. ಸರಸ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಗೀರ್ವರ ಸಮರ್ಚಿತೇ ಯಜುರ್ವಿನುತ ಸತ್ಪದೇ . . . ಪಾಲಿಪುದು ಪರ್ವತತನೂಜೇ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೭). ೨. ವಾಙ್ಮಯದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಮಾತುಗಳ ಒಡೆಯ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ಮುನಿಪಂ ಗೀರ್ವರಗೆಣೆಯಪ್ಪ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೪-೫೦). [ಸಂ.]

ಗೀರ್ವಾಣ (ನಾ). ದೇವತೆ ; ಸುರ ; ಅಮರ: "ಆದಿತ್ಯಃ . . . ಗೀರ್ವಾಣಃ, ಋಭುಃ, ಅಮರಃ . . . ದೈವತಂ – ಈ ೨೧ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨-೪) ; ಪ್ರವಿಲಸದ್ಗೀರ್ವಾಣ ದಾತವ್ಯಸಾಯಕಸಂಪೂರ್ಣ ಕಳಾಪ್ರವೀಣನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೪) ; ಗೀರ್ವಾಣಸಂಚಯಂ ಗಂಧರ್ವಗಣಂ . . . ಪಾರ್ವತಿಯಾಣ್ಮನ ಸಭಾಂತರಾಳದೊಳೆಸೆಗುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೧೨೮) ; ಅವನಿಪಾಲನ ಗವಿಯ ಘಾಡಿಕೆ ಜೋಡಿಸಿತು ಗೀರ್ವಾಣರಾಲಿಗಳ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೫-೧೭). [ಸಂ.]

ಗೀರ್ವಾಣತ್ವ (ನಾ). ದೇವತ್ವ ; ಅಮರತ್ವ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ಗೀರ್ವಾಣತ್ವದ ಕಲ್ಪನೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ (ಭಾಷಾಶಾ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಗೀರ್ವಾಣನಾಥ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ಇಂದ್ರ ; ಸುರಪತಿ : ಸರ್ವ ಗೀರ್ವಾಣನಾಥಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೪೩ ವ). ೨. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರ; ಅರ್ಹಂತ : "ಗೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ] ರ್ವಾಣನಾಥನರುಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭-೨೩). [ಗೀರ್ವಾಣ + ನಾಥ]

ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಭಾಷೆ ; ಸಂಸ್ಕೃತ : ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆಯ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಮೋಹವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಾಂತಭಾಷೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಂಟಕ ಒಡ್ಡಬಾರದು (ದಾನಚಿಂ. ೧೭೮). [ಗೀರ್ವಾಣ + ಭಾಷೆ]

ಗೀರ್ವಾಣವಾಣಿ (ನಾ).=ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆ : ಗೀರ್ವಾಣವಾಣಿ, ಪವಿತ್ರ–ವೇದಗಳ–ಭಾಷೆ, ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದು ಯಾಜಕರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯವೆನಿಸಿತ್ತು (ಕರ್ಣಾಟ. ೧೭೫). [ಗೀರ್ವಾಣ + ವಾಣಿ]

ಗೀರ್ವಾಣಿ (ನಾ). ೧. ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ. ೨. ಸರಸ್ವತಿ : ನಿಗಮನುತ ಗೀರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಿಸು (ನಳಚ. ೩-೭೫) ; ವಾಣಿ ಜಗತ್ತ್ರಿತಾಮಹನ ರಾಣಿ . . . ಗೀರ್ವಾಣಿ (ನಾನಾರ. ೨). [ಸಂ. ಗೀರ್ವಾಣೀ]

ಗೀಷ್ಪತಿ (ನಾ). ನುಡಿಯ ಒಡೆಯ ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ಸತಿಯರ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲೆಂದು ಗೀಷ್ಪತಿಯುಗಸ್ತ್ಯನೊಳಾಡಿದನು (ಹರಿಲ. ೨-೪೫) [ಸಂ. (ಗಿರ್ + ಪತಿ)]

ಗೀಳ್$_1$, ಗೀಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಿ ; ತುಂಡುಮಾಡು; ಸೀಳಂ. 'ಗೀಳಿಡು$_1$' ಪರಾ. ಗೀಳು$_1$: ೧. ಸುದತಿ ಕಾಣುತ ತನ್ನ ಮೇಲಣ ಹೊದಕೆಯಂಚನು ಗೀಳುತದರೊಳು ಹುದುಗಿಸು ತೆ ತೊಡವುಗಳನು (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೪-೨೬);

ಕರೀಂ ಹೋಗಿ ಅವನ ಅಂಗಿಯನ್ನು ಗೀಳಿದ (ಭೀಮಕಾ. ೮೬). ೨. ಗೀರು; ಕೆರೆ; ಗೀಚು: ಕೀಲಿಸಿರೆ ನೇತ್ರಗಳು ಲಜ್ಜೆಯೊಳಾಳಿ ಪದದುಂಗುಟದಿ ನೆಲವನು ಗೀಳಿದಳು (ಜಿನಭಾ. ೦೯-೫೩). 'ಕೀಟ್$_1$' ಪರಾ.

[ದೇಃ ತಮಿ. ಕೀಟ್]

ಗೀಳ್$_2$ 'ಗೀಟ್' ನೋ.

ಗೀಳಿಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹರಿದುಹಾಕು; ತುಂಡುಮಾಡು; ಛೇದಿಸು: ದುಃಖದೊಳ್ ಗೀಳಿಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬರ್ಪವನ ಸಂತೈಸು ಮೆಲ್ನುಡಿಗಳಿನ್ (ಪಾರಸಿ. ೩೦-೭೨೦). [ಗೀಳ್$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಗೀಳಿಡು$_2$ 'ಗೀಟಿಡು' ನೋ.

ಗೀಳು$_1$ 'ಗೀಳ್$_1$' ನೋ.

ಗೀಳು$_2$ 'ಕೀಟ್$_2$' ನೋ.

ಗೀಳು$_3$ (ನಾ). ಹಂಬಲ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ; ಚಟ; ಗಿಲಿ: ರಜದಲ್ಲಿ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೆಂಡತಿಯ ಮೇಲಿನ ಗೀಳು ಎಳೆಯುತ್ತದೆ (ದೂರಸ. ೭೫). 'ಗೀಳುಹಿಡಿ' ಪರಾ. [?]

ಗೀಳುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಂಬಲವುಂಟಾಗು; ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ ಮೂಡು: ಸಂಗೀತ ಕಲಿತು ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿ ಖಿಲ್ಲತ್ತು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಸುಬ್ಬಣ್ಣನಿಗೆ ಅಂದಿನಿಂದ ಒಂದು ಗೀಳುಹಿಡಿಯಿತು (ಸುಬ್ಬಣ್ಣ. ೫).

[ಗೀಳು$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗೀಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಗೀಱೆನಲ್=ಬೇಗನೆ: ವನಿತಾನೀಕದ ಮುಂನ್ತೆ ಪೊಟ್ಟಳಸಿ ಗೇಣಂ ಕಿತ್ತು ತೂರ್ದ್ದಟ್ಟಿ ಗೀಱೆನಲೀಡಾಡಿ ಕುರುಳ್ಚಿ ಕಪ್ಪುಳ್ಚಿ ಪಿಂನ್ತಾ ಮುನ್ತುಮಂ ನೋಡಿ ಭೊಂಕೆನೆ ಸಿಂಘಧ್ವನಿ ಮಾಡಿಹಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೭೮-೨೩; 1127).

ಗೀಱು$_1$ 'ಕೀಱು$_3$' ನೋ.

ಗೀಱು$_2$, ಗೀರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆ; ರೇಖೆ; ಗೀಟು. ೨. ಗಾಯದ ಗೆರೆ; ಬಾಸುಂಡೆ (?): ತೂಱುವಂಬಿನ ತುಂಡಿಸುವ ಬಿಟ್ಟೇಱುಗಳ ಚೂರಿಸುವ ಸಬಳದ ಗೀಱುಗಳ ಕಾಲಾಳು ಕವಿದುದು ಶಲ್ಯನಳವಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೨೪). **ಗೀರು$_2$**: ೧. ನಖದೊಳು ರೇಖೆ ಗೀರಿದೆಲ್ಲವು ಕುಲ್ಯ ವಹವೈಸೆ (ಜಿನಪು. ೫-೧): ನನ್ನ ಬಲಗೈ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಂಕಣದ ಗೀರು ಇದೆ ಎಂದು ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಲಕ್ಷಣಜ್ಞರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದರು (ಪೇಟಿಮಾ. ೭).

ಗೀರುಬಾರು=ಗೀರುಗೀರಾಗಿರುವುದು; ಗೀಚಲಾಗಿರುವುದು: ತಟ್ಟೆಯೆಲ್ಲಾ ಗೀರುಬಾರಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಕೀಱು$_3$]

ಗೀಟ್, ಗೀಳ್$_2$, ಘೀಳ್, ಘೀಟ್ (ನಾ). ೧. (ಹೆದರಿಕೆ, ನೋವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಕಿರಿಚುವ ಧ್ವನಿ; ಅರಚುವಿಕೆ; ಚೀತ್ಕಾರ. 'ಗೀಟಿಡು' ಪರಾ. ೨. ಅಬ್ಬರಿಸುವಿಕೆ; ಗರ್ಜನೆ; ಆರ್ಭಟ: ಕೀಟ್, ಗೀಟ್, ಬೀಟ್, ಸೂಟ್ ಇತಿ ಅವಗಟಿಯಾದಯಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಗೀಳ್$_2$**: ೨. ವ್ಯಾಳಪತಿ ದಿಗ್ದಂತಿ ಶಕ್ತಿ ಕಮಠಂಗಳತಿ ಗೀಳೆಂದೊಡಂ ಬಸವರಾಜಂಗೆ ಚಿತ್ತ ಪಲ್ಲಟಿಸುವದೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೨೬೦). 'ಗೀಳಿಡು$_2$' ಪರಾ. **ಘೀಳ್$_2$**: 'ಘೀಳಿಡು' ಪರಾ. **ಘೀಟ್**: 'ಘೀಟಿಡು' ಪರಾ. [?]

ಗೀಟಿಡು, ಗೀಳಿಡು$_2$, ಘೀಳಿಡು, ಘೀಟಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಿರಿಚು; ಅರಚು; ಚೀರು: ಗೋಟಿಟ್ಟಂ, ಗೀಟಿಟ್ಟಂ, ಗಟಗಟನೆ (ಶಪುದ. ಪರಿ. ೧). **ಗೀಳಿಡು$_2$**: ೧. "ಗೀಳಿಡುವುದೆನೆ ಕೂಗು" (ಕಶರ. ೩೨): ಕುದುರೆಗಳಂ ಗೀಳಿಡೆ ಪೊಯಲಿ ರಣಮಣ್ಡಳದೊಳು ತಳ್ತಿಱಿದು ಮೆಱದು × × × ಇರ್ದ್ದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೬೬-೯; 960): ಅದು ಗೀ[ಪಾಠಾಂ. ಘೀ]ಳಿಡುತ ಕೆಡೆದುದು ಪೊಡವಿಯಲ್ಲಿ (ಬಸಪು. ೨೨-೦೬) ೨. ಆರ್ಭಟಿಸು; ಅಬ್ಬರಿಸು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು: ನಾನಾವಾದ್ಯ ಗೀಳಿಡುತಿರ್ದುದಂಬುಧಿಧ್ವಾನಘೋಷಣೆಯೆಂಬ ತೆಱದಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೧೫). **ಘೀಳಿಡು**: ೧. ನೆಲಕಾನೆ ಸುಂಡಿಲಂ ಹರಹಿ ಮೊಳಕಾಲಿಕ್ಕಿ ಬಲವಳಿದು ಘೀಳಿಟ್ಟು (ಹಡಕಾ. ೫-೩೫). ೨. ಲೋಹದ ಗಾಲಿ ಘೀಳಿಡೆ ರಥವನೇಱಿದನನಿಲಸುತಸೂನು (ಕುವ್ಯಾಪ್ರೊ. ೦೫-೪೭); ಘೀಳಿಡಲ್ ದಿಕ್ಕುಗಳ್ ಸಿಂಜಿನಿ ನಿನಾದದಿಂ (ಜಿಬಪು. ೩೨-೫). **ಘೀಟಿಡು**: ೧. "ಘೀಟಿಡುವುದೆನಲ್ ಚೀಱುವುದೆನಿಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೯೫); ಪಿಡಿದು ಬಡಿದೊಡಂ ಕೊಂದೊಡವಾಂ ನುಡಿಯದೆ ಕಿವಿ ಘೀಟೆನೆ ಘೀಟಿಡುತಿರ್ದೆಂ ಕುಟುಕನೊಲ್ಲೆನೆಂತಿಕ್ಕಿದೊಡಂ (ಕಾದಂಉ. ೭೫೬); ಆರ್ಪಿನಿಂ ಗಜಂ ಘೀಟಿಡಲ್ (ದಶಕು. ೯-೨೬). ೨. ಕೊಂತಂಗಳಿಂ ಕುತ್ತಿ ಶಸ್ತ್ರೋತ್ಕರದಿಂ ಘೀಟಿಟ್ಟು ಖೈರಂದಱಿದು (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೦೩-೧೫೬); ಆರವಮಿಕ್ಕಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸೆ ಬಾಯ್ದೆಱೆದುರ್ವರೆ ಘೀಟಿಡುತ್ತುಮುದ್ಗಾರಿಸಿದತ್ತು ಗರ್ಭಗತ ಷಟ್ಪುರಸೇನೆಯನೆಂಬಿನಂ (ಜಗವಿ. ೦೫-೦೨).

[ಗೀಟ್ + ಇಡು$_1$]

ಗುಂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದುವು ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಂಗು$_2$' ಪರಾ. ೨. ಮೌನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮಾತನಾಡದಿರುವಿಕೆ: ಅಮ್ಮಅಪ್ಪಗಳನ್ನು ಗುಮ್ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಾಳು ಕೇಡ ನೋಡಿ (ಕಾಲಸಂ. ೯೧-೫).

ಗುಂಗುಂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಏನು ಏನು? ಜೇನು ಜೇನು? ಎನೆ ಗುಂಗುಂ ಗಾನಾ (ನಾದಲೀ. ೮೪-೫).

ಗುಂಕ, ಗುಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸದವನು; ಊಳಿಗದವನು; ಸೇವಕ: "ಗುಂಕರೆನಲ್ ಬೆಸದವರೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೭); ಬಡವರೆಲ್ಲಂ ಭೋಗಿಗಳ್ ಗುಂಕರುಂ ಚದುರರ್ಲೆಂಕರುಮಾಯಗಾಱರ್ (ಅನಂಪು. ೦೦-೧೨). **ಗುಂಗ$_1$**: ೧. ಈ ಕುಂಬಾರರು ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಲ ಕೆಲವು ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಆ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಗುಂಗರೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೧೪೯). ೨. ಭೂತ, ದೆವ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು,-ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು: ಭೂತಗಳನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯುವ ಮಾಂತ್ರಿಕರಿಗೆ ಗುಂಗರೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೧೮೦)

[?]

ಗುಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು: "ಮಶತಿ=ಗುಂಕರಿಸಿದವುದು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೬೩). [ಗುಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೆಳೆ; ಎಳೆ; ಜಗ್ಗು (?): ಪೇರಂಬಲವಂ ಗುಂಕಿಸಿ ನೋಡುತೆ ಹಾರೈಸುತೆ ಹರುಷಂ ದಳವೇಱುತೆ (ತಿರುನಾ.ದೇ. ೨೦೯-೧); ತೂಗಿ ತೊನೆದು ಮತ್ತೆ ಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಸಿ ತೆಗೆದನು ಲಾಗಿಸುವೆತ್ತ ಬೀರ್ವಂತೆ ಮೂಗಡಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿತು ಸೇನೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವಾಗಿ ವಂದಿಸುವಂತೆ ತನಗೆ (ಭರಕ. ೪೯-೦೨೪). [ಗುಂಕು$_0$(<ಕೊಂಕು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಗ 'ಗುಂಕ' ನೋ.

ಗುಂಗರ 'ಗುಂಗುಱು' ನೋ.

ಗುಂಗಾಡಿ 'ಗುಂಗಾಡು' ನೋ.

ಗುಂಗಾಡು, ಗುಂಗಾಡಿ, ಗುಂಗಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸೊಳ್ಳೆ; ಬಹಳ ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ರೆಕ್ಕೆಹುಳು: ಶಿಶುವಿರಲು ಗುಂಗಾಡು ತಗುಣಿಯು ಯೆಸಗಿ ಕಡಿಯಲು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೫೩); ನಿದ್ದೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಗುಂಗಾಡಿನಂತೆ ಕುವಿಚಾರಗಳು ಅವನನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ನೋಯಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಸಮಜೀ. ೦೬೫); ಸಾವಿರಾರು ನೊಣಗಳಿರಬೇಕು. ಗುಂಗಾಡುಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಲಾಗಿಲ್ಲ (ಜಯಂತ. ೩೪). **ಗುಂಗಾಡಿ**: ೧. ಮಲಗಿ ಶಿಶುವು

ಯರುತಿರಲು ತಗಡ ಗುಂಗಾಡಿ ಕಚ್ಚಿ (ಕಂಚಾವ. ೧೦೬-೬). **ಗುಂಗಾಣಿ :** ೨. (ಅಲಂ) ತೀರ ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು : ಎಂಥೆಂಥವರಿಗೂ ಶಾಶ್ವತವಿಲ್ಲ. ಈ ಗುಂಗಾಣಿ. ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವೆಂತ ಮಾತನಾಡುತೀಯೆ ? (ಮುಸುಗು. ೩).

ಗುಂಗಾಡಿಕೋಣೆ, ಗುಂಗಾಡಿಗ ಕೋಣೆ=(ಅಲಂ) ಸೆರೆಮನೆ; ಜೈಲು; ಕಾರಾಗಾರ : ನೀನು ಅವಳನ್ನು . . . ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೆ ಕೂಡಲೇ ಗುಂಗಾಡದ ಕೋಣೆ (ಸೆರೆಮನೆ)ಯನ್ನು ಕಾಣಬೇಕಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ನೀನು ಬಲ್ಲೆ (ದಶಕು. ೪೩); ಎಷ್ಟೇ ಸಾರೆ ಗುಂಗಾಡಿಗಕೋಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಂದಿದ್ದ (ಕೃಷಕಾ. ೧೯). ‘ ಗುಂಗುಟು ’ ಪರಾ. [?]

ಗುಂಗಾಣಿ ‘ ಗುಂಗಾಡು ’ ನೋ.

ಗುಂಗಿ,ಗುಂಗೆ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ದುಂಬಿ : ಮೂಸಬಂದಂತೆ ಗುಂ ಗಿ ಗೆ ಳು ಹೊಗಳಿ ರಾಶಿ ಜನ ಬಂತು ಮಂಟಪಕೆ (ಕರಹ. ೩೩೭) : ಮುಂಗಲಿ ಮುಂಗಲಿಯನ್ನು ಬೆನ್ನು ಹತ್ತುವದೂ, ಗುಂಗಿ ಹೊನ್ನರಿಕೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿಡುವದೂ . . . ಇವೆಲ್ಲವೂ–ನಿಸರ್ಗದ ಶಿಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಗಳೆ (ಗಂಗಾಶಾ. ೧೧೦). **ಗುಂಗೆ :** ಪುಷ್ಪದ ಪರಿಮಳವ ಭೃಂಗ ಬಲ್ಲಂದರ್ಪದಿ ಮರ ಕಡಿಯುವ ಗುಂಗಿಯ ಹುಳ ಎತ್ತ ಬಲ್ಲುದಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೪೮-೩).

[<ಗುಂಗು+ಮರಾ. ಘೋಣ್]

ಗುಂಗಿಮಾವು, ಗುಂಗೆಮಾವು (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಾವು. ☞ ಬೀಜದ ಒಳಗೆ ಗುಂಗೆಹುಳು ಇರುವ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು : (೬).

ಗುಂಗೆಮಾವು : ಮಾವಿನ ಜಾತಿಗಳು : ಗೋಳಕಾಯಿ . . . ಕರೇಕಾಯಿ, ಗಿಣೇಮೂತಿ, ಗುಂಗೇಮಾವು, ಅಮಿನಿ (ಪಶುಸಾ. ೨೩೭). [ಗುಂಗಿ+ಮಾವು]

ಗುಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಸು ; ಜಾರಿಸು ; ತಳ್ಳು : ದಯಾವಶಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷಗುಣವಿದ್ದಿತು. ಯಾವ ಬಚ್ಚೆಗೂ ಅವಳು ಮಣೆಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಶಿಃಪ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಗುಂಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ತೆಗೆದೂಗೆದು ಮೇಲಕ್ಕೇಳಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಮಿಷಾ. ೧೬). [ಗುಂಗು$_{೨}$ + – ಇಸು$_{೩}$]

ಗುಂಗಿಹುಳು, ಗುಂಗೆಹುಳು (ನಾ). = ಗುಂಗಿ : ಒಂದು ಗುಂಗೀಹುಳು ಒಂದು ಎಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಾಸು ತುಪ್ಪ, ರೇಷಿಮೆಯದೊಂದು ಸಣ್ಣ ಎಳೆ . . . ಇವು ಸಾಕಿತ್ತೆ ತೆಗೆದು ಕೊಡು (ಪಾಂಬ ಹು. ೪-೦೬೦). **ಗುಂಗೆಹುಳು :** ಗುಂಗಿಹುಳ ತೊಲಗಿಲ್ಲ ತೊತು ಮಾಡಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುಂಗಿ + ಹುಳು$_{೨}$ (<ಪುಟ್ಟು$_{೨}$)]

ಗುಂಗು$_{೧}$ (ನಾ). ೧. ಮಾದಕ ಪ್ರದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜೊಂಪು ; ಆಮಲು ; ಮತ್ತು : ಭಂಗಿಯನು ಸೇದುವನ ಭಂಗವನು ಏನೆಂಬೆ ಭಂಗಿಯ ಗುಂಗು ತಲೆಗೇಲಲಾಡುತಿಹ ಮಂಗನಂತಿಹನು (ಸರ್ಷ. ೦೩೦) ; ಕಾಮಬಕ್ಷ ಶಹಾಜಾದರು ಹಗಲೆಲ್ಲ ಸೆರೆಯ ಗುಂಗಿ ನಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ (ಹೊಸಾ. ೧೩೦). ೨. ಪರವಶತೆ ; ತನ್ಮಯತೆ : ಇನ್ನೂ ಆ ರಾಗದ ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ಸಮರಸರಾಗಿದ್ದರೇನೋ ! (ಲೋಚಮ್ಮಾ. ೦೦೦) ; ಚಿಂದ್ರುವಿನಿಂದ ಕಾಗದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ದಿನ . . . ಅವಳು ಹೊಸಲೊಂದು ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿರುವಳು (ಶುಸುಾ. ೦೯೬). ೩. ಪ್ರಭಾವ ; ಪ್ರಭಾವಾಸ್ಪದತೆ : ಗುಂಗು ನಿನಗೆ ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಕಡಿಮೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೫೯) ; ಅವನಿಗೆ ಸಂಗೀತದ ಗುಂಗು ಬಹಳೆತ್ತು. (ಪಲಸಾ. ೦೩೩). [←ಮರಾ. ಗುಂಗ್]

ಗುಂಗು$_{೨}$ (ನಾ). ದುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿ ; ಗುಂಜಾರವ : ಕೋಕಿಲಕೆ ಕುಕಿಲು ನವಿಲಿಗೆ ಕೇಕೆ, ಭೃಂಗಕ್ಕೆ ಗುಂಗು ಗುಂಗುಂಗಾನ (ಮುಳ್ಳಳ. ೩೫-೭). [<ಗುಂ ?]

ಗುಂಗು$_{೩}$, ಗೂಗು (ನಾ). ಬತ್ತ, ನವಣೆ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಹೊಟ್ಟು,—ಉಬ್ಬುಲು.—ಉಮಿ : ಕೊಗಳಲ್ಲಿ ಗುಂಗು ತುಂಬಿದ ರಾಗಿಯನ್ನು, ಕೈಗಳ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕಾರು ಆಳು ಗಳು ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಮೂಲರಾ. ೫೯). **ಗೂಗು:** "ಗೂಗು=ಹೊಟ್ಟು ; ತವಡು " (ಜಾನಕೋ. ೩೦). [?]

ಗುಂಗುಗಸಿ ‘ ಗುಣಗುಣಿಸು ’ ನೋ.

ಗುಂಗುಡಿ (ನಾ). ಸಂತಾಪ ; ಬೇಗೆ : ಗುರುವಿನ ಗೊತ್ತನಲ್ಲಿಯೆ ಜಗ ದೊಳಗಣ ಗುಂಗುಡಿಯನೆಲ್ಲವ ಹಱಿಯೆ (ಪಚಕಾ. ೩೦೯-೩೫) ; ಪಿರಿದೆ ಪಿರಿದು ದುಃಖವನೀವ ಯೋನಿಮುಖಿಂಗಳೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿಯಳಿವಾ ಗುಂಗುಡಿಯುಂ ನೀಗದೆಂದುಸುಂದನೆಂ ಮನಂಗೊಳೀಯೆ ಸಂಗತಿಯುವು (ಪ್ರಭಲಿ. ೦-೦೬). [ಗುಂಗು$_{೨}$ + ಕುಡಿ$_{೩}$]

ಗುಂಗುದಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಸಂತಾಪಗೊಳ್ಳು ; ಬೇಗೆಪಡು : ತುಂಗ ವಿಶ್ರಾಂತ ಕರ್ನಾಟ ಕಾಪಿನ ಚಿತ್ತರಂಗ ವಾಹಿನಿಯಂತರವಣಿಗೆ ಗುಂಗುದಿಗೊಳು ತಿರ್ದುದಾ ರಿವುಸೇನೆಯ ಜಂಗುಳಿಯು (ಪಲಾಂಶಾ. ೫೯-೧೦೯).

[ಗುಂಗುದಿ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್ಳ್)]

ಗುಂಗುದಿಬಡು (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಗುದಿಗೊಳು : ತೀವ್ರವಪ್ಪ ಸಮಬರಶಿಖಿ ಮುಖದಿ ಸಿಲಂಕೆ ಗುಂಗುದಿಬಟ್ಟು ನಸುಬಲಂಬಡೆಯಲಾ ಮಗನ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ಹಮ್ಮಕಾ. ೯-೦೩). [ಗುಂಗುದಿ + ಪಡು$_{೨}$]

ಗುಂಗುವಿಮು (ಕ್ರಿ). ಆನು ತಣಿಸವಾಗು; ಪ್ರಶಿದ್ಧನಿಸು : ನಾದಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗವಕದ ಗುಂವು ಗುಂಗುವಿಮುಸಂವತೆ ಹಾಡನ್ನೆತ್ತುವ (ಜಾತೀಸು. ೪೨).

[<ಗುಂ + – ಇಸು$_{೩}$]

ಗುಂಗುರು$_{೧}$ (ಗು). ಸುರುಳಿಯಾದ; ಕೊಂಕಾದ; ವಕ್ರವಾದ : ಹಿಲ್ಲಾನ ಗುಂಗುರು ಕರಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಬಿಡಕಟ್ಟುವುದೆಂದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಅದೆಷ್ಟೋ ಆಸಂದ (ತಟಾಚರಿ. ೦೯); ಗೌರವರ್ಣದ ಮುಖ, ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಗುಂಗುರುಗುಂಗುರಾದ ಅಪಾರ ಕೇಶರಾಶಿ (ಯೋಧಪ್ರ. ೦೦). [< ಉಂಗುರ]

ಗುಂಗುರು$_{೨}$ ‘ ಗುಂಗುಱು ’ ನೋ.

ಗುಂಗುರುಕೂದಲು ‘ ಗುಂಗುರುಗೂದಲು ’ ನೋ.

ಗುಂಗುರುಗೂದಲು, ಗುಂಗುರುಕೂದಲು (ನಾ). ಸುರುಳಿಸುರುಳಿಯಾದ ಕೂದಲು : ಆತನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಂಪ್ಪ ಗುಂಗುರುಗೂದಲು ಗಳಿದ್ದವು (ಮಹಾಶಾ. ೨೮). **ಗುಂಗುರುಕೂದಲು :** (೬).

[ಗುಂಗುರು$_{೧}$ + ಕೂದಲು (<ಕೂಂದಲ್)]

ಗುಂಗುರುತಲೆ ‘ ಗುಂಗುರುದಲೆ ’ ನೋ.

ಗುಂಗುರುದಲೆ, ಗುಂಗುರುತಲೆ(ನಾ). ಸುರುಳಿಸುರುಳಿಯಾದ ಕೂದಲು ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಲೆ ; ಗುಂಗುರುಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ : (೬). **ಗುಂಗುರುತಲೆ :** ಕೂದಲುಟೋಪಿ, ಗುಂಗುರುತಲೆ, ಎಲಾ ನೀನೋ ನಾಗ (ಪಣ್ಯಕ್ಷೆ. ೦೩೦). [ಗುಂಗುರು$_{೧}$ + ತಲೆ$_{೨}$]

ಗುಂಗುಹಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರವಶಮಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆತಿಮಾನುಷವಾದ ಸತ್ವ ಆಧಾನಿಕ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ್ತ ಗುಂಗುಹಿಡಿಸುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯೯). [ಗುಂಗು$_{೨}$ + ಹಿಡಿಸು (<ಪಿಡಿಸು)]

ಗುಂಗುಱು, ಗುಂಗರ, ಗುಂಗುರು$_{೨}$, ಗುಗ್ಗುರು$_{೨}$, ಘುಂಘುಱು (ನಾ). ೧. ಸೊಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಣ್ಣಹುಳು ; ಗುಂಗಾಡು : " ವಸಕೇಃಷಿ ಯ – ಗುಗುಱುಗಳಂದಂ " (ಪಚಾಂಡಾ. ೦೨೨-೪) : ಬೆಟ್ಟವಂ ಗುಂಗುಱು ಕಾಡಿತ್ತೆಂಬ ಗಜವಂ ನರಿ ನುಂಗಿತ್ತೆಂಬ . . . ಮಾತಿನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೨೨) : ಮುಸು ಸು ಱು ವ ಗುಂಗುಱುಱುವ ಪಿಱಿಲಿರಿಕೆ ಮುತ್ತುವ ವಕ್ಷಿಕೆಗಳ್ (ಪಾಪಾಕ. ೩-೦೫) : ಕರಗಮಂ ಮುಸುಱು ಗುಂಗುಱುಗಳ್ವೊಡಂ . . . ಮಟ್ಟಿಯಧಿಕ (ಜಿಪ್ಪಿ. ೫-೦) ; ಅದ್ರಿ ಗುಂಗುಱುಗಳನೊಱೆಗೆ ಮೈ ಯ ಳು ಕು ವು ದೆ (ತೆಂಗರಾ. ೬-೨೬-೩೩).

೨. (ಆಲಂ) ಕ್ಷುದ್ರನಾದವನು; ಅಲ್ಪ: ರಂಗ ನಿನ್ನೊಳ್ಳಡುವಿನ ಚೆಲ್ವಿಗೆ ತ್ರೈಜಗಂಗಳು ನೆರೆಯವೆಂದೆನಲು ಗುಂಗುಱಾ ನೇಸಱವನು ಪೊಗಳ್ವಡೆ (ಶತಸಾಂ. ೧-೩). **ಗುಂಗರ**: ೧. "ಮಶಕಂ=ಗುಂಗರಂ" (ಶಾಶಕ್ಯ. ೬೩). **ಗುಂಗುರು₂**: ೧. ಕೆಸರಿನ ಕೂಟದಲಿ ಗುಂಗುರುಗಳೆದ್ದಲ್ಲಿಯೆ ಚರಿಸುವಂತೆ (ವಿವೇಧ. ೩-೩೨); ಸೊಳ್ಳೆಗಳೂ ಗುಂಗುರುಗಳೂ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಬಲವಾದವು (ಮಲಿನಾ. ೦೩೬); ನುಸಿ, ಗುಂಗುರು, ಜಿರಲೆ ಮೊದಲಾದ ಇನ್ನೂ ಏನೇನೋ ಇವೆ (ನಂಟರು. ೪೨); ಆನೆಗೆ ಗುಂಗುರು ಕಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಗ್ಗುರು₁**: ೧. ಎಲ್ಲವೂ ಪತಂಗಗಳಲ್ಲ; ಹಲವು ಭ್ರಮರಗಳೂ, ಗುಗ್ಗುರುಗಳೂ ಇದ್ದವು (ಅಪೂಪ. ೧೦). **ಘುಂಘುಱು**: ೧. ಶಿವಮಹಿಮೆಯೆಂಬಾ ಸೊಗಸಿನತ್ತಿಯ ಮರದ ಹಣ್ಣೊಳಗೆ ಘುಂಘುಱಾದಿಗಳಂತೆ ಹರಿಯಜಾದ್ಯಖಿಳ ಜೀವರ್ಕಳೆನೆ (ವೀಶ್ಯಪು. ೪-೧೩-೪೪).

ಗುಂಗುರಿಯ ಮಾವು=ಗುಂಗಿಮಾವು: ಮಾವು ಗೆರ್ಮಾವು . . . ಬೈತಲೆ ಮಾವು ಗುಂಗುರಿಯ ಮಾವು (ನವಮೋ. ೨೪-೪೯).

[ದೇಃ ತುಳು. ಗುಗ್ಗುರು]

ಗುಂಗೆ 'ಗುಂಗಿ' ನೋ.

ಗುಂಗೆಮಾವು 'ಗುಂಗಿಮಾವು' ನೋ.

ಗುಂಗೆಹುಳು 'ಗುಂಗಿಹುಳು' ನೋ.

ಗುಂಚಕ್ಕಿ, ಗುಮಚಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ; ಗುಬ್ಬಿ; ಚಟಕ: ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುಂಚಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರಾಡುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಮಚಕ್ಕಿ**: ಬೆಳಗಾಯಿತೆಂದು ಮಲಗೆದ್ದ ಕಾಳಿಂಗಗೆ ದಂಡೆ ಕಟ್ಟಿರ್ದೋ ಗುಮಚಕ್ಕಿ (ಜಗೀತೆ. ೧೨೦). [ಗುಂಚಿ + ಹಕ್ಕಿ (<ಪಕ್ಕಿ₁)]

ಗುಂಚಿ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ; ಗುಬ್ಬಿ: ಅಕ್ಕಾತಂಗೀರ ಹುದಗೀನ ಭತ್ತಾಕೆ ಮಾಯಾದಾ ಗುಂಚೀ ಕೌದಾವೋ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೪೬). [<ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ]

ಗುಂಜ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ; ದುಂಬಿಯ ಗುಂಯಿ ಗುಂಯಿ ಧ್ವನಿ. 'ಗುಂಜಗಾನ' ಪರಾ.

ಗುಂಜ₂ 'ಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಂಜ₃ (ನಾ). ಭಂಡಾರ; ಆಶ್ರಯ; ಗಣಿ: "ಖನಿಗುಂಜಮಾಕರಂ ಕಣಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೩). [<ಸಂ. ಗಂಜ]

ಗುಂಜಗಾನ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ,—ಗಾನ: ಅರಳಿದ ತಾವರೆಯ ಬಳಿ ಗುಂಜಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ತುಂಬಿಯು ಬಂದು (ಭಾರಸಂ. ೧೩೯).

[ಗುಂಜ₁ + ಗಾನ]

ಗುಂಜತ್ಕುಂಜ (ನಾ). ಮರ್ಮರಧ್ವನಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಪೊದರು: ಗುಂಜತ್ಕುಂಜದೊಳಂ . . . ಅತಿಮನೋಹರಮಾದ ಯಮುನಾಹ್ರದ ಪರಿಸರ ಪ್ರದೇಶದೊಳಕ್ರೂರಂ ನಿಜವರೂಥಮಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೫-೧೦೨ ಪ).

[ಸಂ. (ಗುಂಜತ್ + ಕುಂಜ)]

ಗುಂಜನ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ: ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಣಭೂಷಣಗಳ ಗುಂಜನ (ಇಪ್ಪಳ. ೧೪೭); ಎಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು ಬಂದು ಕಿವಿಗೆ ಝೇಂಕರಿಸುವುದು ಮನೆ ತುಂಬ ಹರಿದಾಡಿ ಮರಿದುಂಬಿ ಗುಂಜನ (ನಲಮು. ೫-೨).

[ಸಂ.]

ಗುಂಜನ್ಮದಾಳಿ (ನಾ). ಇಂಪಾಗಿ ಧ್ವನಿಗೈಯುತ್ತಿರುವ ಮದವೇರಿದ ದುಂಬಿ: ಗುಂಜನ್ಮದಾಳಿ ಮಾಲಾಮಂಜರಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಂದ ನವಸೌರಭಮಂ (ಶಾದಂಪೂ. ೭೪೨). [ಸಂ. (ಗುಂಜತ್ + ಮದಾಲಿ)]

ಗುಂಜರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಯ್ ಗುಂಯ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಆದರೆ ಅವಳ ಕಿವಿಯ ಬಳಿ ಸುಳಿಸುಳಿದು ಗುಂಜರಿಸುವ ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ ಛಂದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯ ಕೊರತೆ ಸಹ ಘಟಿಸದು (ಇಪ್ಪಳ. ೪೦೪).

[ಗುಂಜರ₀ + – ಇಸು₃]

ಗುಂಜವಣ (ನಾ). (?): ಹಿರಿಯ ಗುಂಜವಣ ಚಕ್ರ[ವ] × × × ಮಾರಾಧರಪ್ಪ ತ್ರಿಳೋಚನ ಪಂಡಿತದೇ × × × ನಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೬೭-೨೦; 1179). [?]

ಗುಂಜಾಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಎಳೆದಾಡುವುದು; ಜಗಳ; ಸೆಣಸಾಟ: ಸಂಜೆಯಲಿ ಉಣ ಹೊಲ್ಲ ಎಂಜಲನು ತಿನ ಹೊಲ್ಲ ನಂಜು ಒಡಲೊಳಗೆ ಇರ ಹೊಲ್ಲ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಗುಂಜಾಟ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೪೪). [ಗುಂಜು₁ + ಆಟ]

ಗುಂಜಾಡು (ಕ್ರಿ). ಎಳೆದಾಡು; ಸೆಳೆದುಬಿಡು; ಗುಂಜು: ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ತಲೆಯನ್ನು ಗುಂಜಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಗುಂಜು₁ + ಆಡು₁]

ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ (ಗು). ಒಂದು ಗುಲಗಂಜಿಯಷ್ಟು ಗಾತ್ರದ; ಗುಲಗಂಜಿಯಾಕಾರದ: ಬಿಳುಗಾರ, ಗಂಧಕ . . . ನಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಶುಂಠಿರಸದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶೀತಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕಪ್ಯ. ೬೪).

[ಸಂ. (ಗುಂಜಾ + ಪ್ರಮಾಣ)]

ಗುಂಜಾಫಳ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿ ಬೀಜ: ನಿಂಬಫಲಂ ಬಜೆ ಗುಂಜಾಫಳ ಮಿವಂ ಪರಿಕ್ಲಿನ್ನಂ ಮಾಡಿಟ್ಟು (ಲೋಕೋಪ. ೬-೪೩); ಗುಂಜಾಫಳಮೆನೆ ತಳೆದಿಭಮುಕ್ತಾವಳಿಯಂ ಮರುಳಮಮ ಶಬರಿಯೆನಿಸಿತ್ತದಱೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦೯). [ಸಂ. ಗುಂಜಾಫಲ]

ಗುಂಜಾಭರಣ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಭರಣ: ಗುಂಜಾಭರಣಮಂ ತೊಟ್ಟು . . . ಪುಳಿಂದಿಯರು ಪಾಡಿ ಚಳಿಸಿದರು ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳನು (ಹಜಶಾ. ೫-೩೩). [ಸಂ. (ಗುಂಜಾ + ಆಭರಣ)]

ಗುಂಜಾಯಿಷಿ (ನಾ). ೧. ಲಾಭ; ಫಾಯಿದೆ: (ಕಿ). ೨. ರೈತನ ದಾಖಲೆಯಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಜಮೀನು: (ಕಿ). ೩. ಹರಾಜುಮಾಡುವಾಗ ಹೆಚ್ಚು ಹಣ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು; ಛಡಸವಾಲು (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೭೦). ೪. (ಆಲಂ) ಗೋಗರೆಯುವಿಕೆ: ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ 'ಗುಂಜಾಯಿಷಿ' ಯಲ್ಲೇ ಪ್ರಸನ್ನಯ್ಯನವರಿಂದ ಹಣ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಅವತಂ. ೦೪೧).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುಂಜಾಇಶ್; ಮರಾ. ಗುಂಜಾಈಶ್]

ಗುಂಜಾರವ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿಯ ನಾದ,-ಧ್ವನಿ: ಭ್ರಮರಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಮಧುವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಗುಂಜಾರವವನ್ನು ಮಾಡಹತ್ತಿವೆ (ಮಂಜುಳ. ೨). ೨. ಮೆಲುದನಿ; ಮಧುರ ನಾದ: ಈ ಚತುರ್ದಳ ಮಧ್ಯಬೀಜ ಕರ್ನಾಟಕವು ಧರ್ಮಗುಂಜಾರವದ ಕವಿಯ ಬೀಡು (ಅರಳು. ೩೦೬-೧೬). [ಸಂ. (ಗುಂಜಾ + ರವ)]

ಗುಂಜಾಲಯ (ನಾ). ಹೆಂಡದಂಗಡಿ; ಪಡಖಾನೆ: ಪಾಪಂಗಳಸತಿಯರು ಗುಂಜಾಲಯದೊಳಗಿಹರು (ತರ್ಕಳೌ. ೧-೯೧).

[ಗುಂಜ₂ (<ಗುಂಜಿ) + ಆಲಯ]

ಗುಂಜಾಲಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ; ಗುಲಗಂಜಿ ಆಕಾರದ ಕಾಳುಗಳುಳ್ಳ ಲಾಡು; ಬೂಂದಿಲಾಡು: ಮುತ್ತಿನ ಬುಗುಡಿಯೆ, ಈ ಗುಂಜಾಲಾಡುವನ್ನು ತಿನ್ನು . . . ಎಂದು ಇಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ನೀತಿಜಿಂ. XIV, ೬). [←ಮರಾ. ಗುಂಜಲಾಡೂ]

ಗುಂಜಿ, ಗುಂಜ₂ (ನಾ). ೧. ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ: "ಕಾಕಚಿಂಚೀ, ಗುಂಜಾ, ಕೃಷ್ಣಲಾ ಈ ೩ ಗುಂಜಿ" (ನಾಚಿಶಾ. ೧೦೯); "ಆ ಕೃಷ್ಣಲಾ [ಪಾಠಾಂ. ವಾ] ಗುಂಜಿಯೆನಲು ಗುರುಗುಂಜಿ" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೫); ಗುಂಜಿಯ ಕುಂಜಮಂ ಮಿಸುಪಶೋಕೆಯ ಪಲ್ಲವಮಂ . . . ವನದೊಳೀಕ್ಷಿಸಿ (ಉದ್ಯಟ. ೧-೯೫); ನಿಱುದಳಿರ್ದೊಂಗಲಂ ತೆಗೆಯೆ ಬಾರುಳಿಯಂ ದನಿಗೆಯ್ದಶೋಕೆಯೊಳ್ಕಿಱುಮುಗುಳ್ಗುಂಜಿಯಂ ತಳೆದು (ಅನಂಪು.

೬-೦೬) : ಧರೆಯು ಗುಂಜಿಯ ಕಪ್ಪಿನಂತಿಹುದು (ಸಂಭವ. ೬-೨). ೨. ಚಿನ್ನ, ವಜ್ರ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ತೂಗುವ ಸಣ್ಣ ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ: ಒಂದು ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ : ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತರ ಮನೆಯಂಗಳ ಪ್ರಯಾಗದಿಂದ ಗುಂಜಿಯಧಿಕ ನೋಡಾ (ಗೀಧಾ. ೪೩೨-೦) ; ಅಂಜದ ಪೆಳ್ತಂಭಕ್ತಿಯೊಳ್ಗೊಂದಂ ಗುಂಜಿಯನರ್ಪಿಪಷ್ಟಾಲಾ ಕಂಜಾಕ್ಷನ ಕೃಪೆಯ ಮಹಿಮೆಯುಂಟೀ ಕಥೆಯಂ (ರಾಷ್ಟ್ರಕ. ೦-೬೦) ; ಶಾನುಭೋಗರ ಮೇಳ ದವರಿಗೆ ಸರಿಸಮಾನವಾಗಿಯೋ ಅದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಗುಂಜಿ ತೂಕ ವಿಮಿಗಾರಿಯೋ ಇನ್ನೊಂದು ಮೇಳವಿತ್ತು (ಪಟ್ಟಿಹಿ. ೩) ; ಮಂಜಯಂಡರರೆ ಗುಂಜಿಗಿಂತ ಕಡೆಯೇ(ಗಡ). ಗುಂಜಿಮ್ಮ : ೧. "ಲತಿಕಾಸಮೂಹ ಗುರುಗುಂಜಿ ಧನಾಶ್ರಯ ಗುಂಜವಾಚಕಂ" (ಜಾತಾಣ. ೦೩೪) ೩. ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ ; ಪಡಖಾನೆ. 'ಗುಂಜಾಲಯ' ಪರಂ. [<ಸಂ. ಗುಂಜಾ]

ಗುಂಜಿಗೆ (ನಾ). ಕರಿಯ ಜೀರಿಗೆ : "ಕಂಚಿಕಾ-ಗುಂಜಿಗೆ, ಕರಿಯ ಜೀರಗೆ" (ಓಷ. ೩೫). [?]

ಗುಂಜಿದೊಡವು (ನಾ). = ಗುಂಜಾಭರಣ : ಮುಂಡಿಯೊಳ್ಮೊಲ್ಲಿಯ ಸೂಡಿ ಗುಂಜಿದೊಡವ ಕೈಗಿಯ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೦೨).

[ಗುಂಜಿ + ತೊಡವು]

ಗುಂಜಿಬೀಜ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿಬೀಜ : "ಕಂಚಿಕಾ-ಗುಂಜಿಬೀಜ, ಮೇಣ" (ಓಷ. ೩೫). [ಗುಂಜಿ + ಬೀಜ]

ಗುಂಜಿಯನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಮಯ್ಯನ ಗಣ್ಣಯ್ಯನ ಕಸ್ತೀಶ್ವರಕ್ಕೆ ಗುಂಜ್ಜಿಯನೂರ ನೂಱಯಯ್ವತ್ತಾಱಜಿ × × × ಜಾಮುರವಂ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ (ಎಳ್. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೩-೦೨ ; ೪೬).

[ಗುಂಜಿ? + ಊರ್]

ಗುಂಜಿಸರಿ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿಯಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಂಟಾ ; (ಕ).

[ಗುಂಜಿ + ಸರಿ$_{8}$ (<ಸಱಿ$_{3}$)]

ಗುಂಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಸು ; ದನಿಮಾಡು ; ಅವಳ ಹೃದಯವೀಣೆ ಒಂದು ಅಜ್ಞಾತ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಗುಂಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕ್ರಮಾಜ್ಞ. ೦೬೮).

[ಗುಂಜನ + ಇಸ್ಯ]

ಗುಂಜು$_{1}$, **ಗೊಂಜು** (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡೆಕೊಳ್ಳು ; ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗು ; ಗುಂಜಿದಳಕತಿ ಗುಜ್ಜುವದದ ಮೊಲೆ ರಂಜಿಸೆ (ಜಯಂತಾ. ೮-೬೮). ೨. ಎಳೆ; ಜಗ್ಗು : ಮಹರ್ಷಯಂ ಆೀಡಾದಾ ಕಾಡಿ ಪೆಗಲನೇರ್ದುರ್ ತಲೆಯಂ ಗುಂಜಿ ಗುದರ್[ಪಾಠಂ. ಉಂಜಿಯುರ್ದುತ್ತುಂ] (ಚಿಕಪು. ೦೪೪-೩೧ ಪ) ; ಅಂಜದರೆಂದೆನ್ನ ಮುಂಜೆರಗನು ಪಿಡಿದು ಅಂಜಸುವ ಖಿಲರ ಗುಂಜ ಕಡೆಗೆ ಹಾಕೋ (ಮೋಡ್ಡಾದಿ. ೪೪-೨) ; ಅಂಜಸುವರಾ ವಚನದಲಿ ಛಲದಂ ಜಲವ ನೀನಿಂಬ್ಯ ಸರಿ ಪಿಂ ಗುಂಜು ಬೇಗಲ್ಲದಲೆ ಬೇಂಬುವೆದೆನಲು ಶತಭಟರೂ (ಜಿಹಾಮ. ೦೦೬-೨೩) ; ಚಂದ್ರಮತಿ ವಾರ್ವಗೆ ಮಾರಿಸಿ ಕೊಂಡು ದಾಸಿಯಂತೆಂದಲನೆತ್ತಿ ಕಾಲ್ಮೂಳಿದು ನೀರ ತರಲ್ ಮನೆಯೊಕ್ಕ ಬೈವತಂ ಗುಂಜಳ್ (ಹಂಪಚಂ. ೭೬-೬೮). ೩. ಆಕುಂಚನವಾಗು ; ಮುಂದುಡಿ ಕೊಳ್ಳು ; ಮುಂರುಟಿಕೊಳ್ಳು ; (ಕ). ಗೊಂಜು : ೧. ತವ್ಮ ತಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಗೊಂಜಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೂದಲನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಪುಸರು. ೦೬೮). [ದೇಶ ತೆಲು. ಗುಂಜು, ಗಿಂಜು]

ಗುಂಜುಂ (ನಾ). ೧. ತೊಡಕು ; ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗಿರುವುದು ; ಸಿಕ್ಕು : "ಗಂಟು, ಗುಂಜು, ತೊಡಕು, ವಲಿಕು" (ಕಂಪಹು. ೮೩) ; ಮದುವೆ ಯೇಳ್ಗೆಯ ಕಂಡು ನಾಣ್ಚೆ ರಾಣಿಯರು ಗರ್ವದ ಗುಂಜ ಬಿಟ್ಟೆಯ್ದುಕಿದ್ದು (ಭರಚ. ೪೨-೬೩) ; ಗೃಹವದು ನನ್ನದು ನಾನೆಂದೆಂದ ಗುಂಜನು ಬಿಡಿಸನ ಚಿಂತಿಸಿ (ಭಾಷಾ. ೦೪೭-೨). ೨. ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವುವ ಗಳಿಂದ ಕೀಸಿ ತೆಗೆದ ಎಳೆಗಳ ರಾಶಿ; ನಾರು: ಶ್ಮಶ್ರುಸಂಕಟವಾದರೇ . . . ಕರಂಗಿ ಕಲ್ಗದ ಕದಬೆಯ ಗುಂಜಿನಂತೆ-ರುಕ್ಷತೆಯ ಕಡುಗಪ್ಪಾಗಿ ಗೋ ೪ಾ ಡು ತ್ತಿ ರು ವುದು (ಮಂತ್ರಕ. ೪೨-೦೪). ೩. ಸಿಪ್ಪೆ ; ಕೆಸ : ವೇಷಮಯ್ಯನು ಕಳವನುಡುಗುವಾಗ ಬಿದಿರ ಕೀಸಿದ ಗುಂಜುಗಳ ಕೂಡೆ ಉಡುಗಿ ತಿಪ್ಪೆಗೆ ಬಿಸುಟು ಕಾಯಕಮಂ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು (ಕೃಕಥಾ. ೩೪೪) . ೪. ಮೊದ್ದೆ ; ಉಂಡೆ : ಆ ಸ್ಪಟಿಕಗಳು (ಬಫ್ಫರ) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಜುಗಳಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳತ್ತವೆ (ಮುಂಚಿಯ. ೬-೦೯೦).

ಗುಂಜಾಗಿ=ತೊಡೆಕಾಗು ; ಸಿಕ್ಕಾಗಿಸು : ನೂಲಿಲ್ಲಾ ಗುಂಜಾಗಿದೆ (ಡೂಢ). [<ಗುಂಜು$_{1}$]

ಗುಂಜುಮ್ಮ ‘ಗುಜ್ಜುಃ’ ನೋ.

ಗುಂಜುಂಗಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : "ಜೀವಬಿದ್ಧಕಂ – (ಪ) ಪರಿವೇಲ, ಗುಂಜುಂಗ, ಮುಷ್ಟಿ" (ಓಷ. ೬೩). [?]

ಗುಂಜುಂಗಂಟು(ನಾ). ತೊಡಕಾಗಿ, ಬಿಚ್ಚಲು ಕಷ್ಟಕರವಾಗಿರುವ ಗಂಟು; ತೊಡಕು ಬಿದ್ದ ಗಂಟು ; ಕಗ್ಗಂಟು : (ಕ). [ಗುಂಜುಂ + ಗಂಟು]

ಗುಂಜುಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕು ಬಿಡಿಸು ; ತೊಡಕಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಸರಿ ಪಡಿಸು ; ದಾದಾ ಬಂದ ಅಂದರ . . . ಇದರ ಗುಂಜುಬಿಡಿಸೋ ಕೆಲಸಾ ಅಷ್ಟು ಮಾಡ್ತಾನ ಅಂತ (ಚಚಾಬು. ೦೦೬) . [ಗುಂಜುಂ + ಬಿಡಿಸು]

ಗುಂಜುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ತೊಡೆಕೆಕೊಳ್ಳು ; ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗು : (ಕ).

[ಗುಂಜುಂ + ಬೀಳು$_{1}$ (<ಬೀಟು$_{1}$)]

ಗುಂಜೆ (ನಾ). ೧.=ಗುಂಜಿ ೧: "ಕೃಷ್ಣಲಾ, ಗುಂಜಾ–ಈ ೨ ಗುರುಗುಂಜೆ" (ಪಲಾಮಖು. ೭೪-೩೦) ; ಸಮುಸಿಸೆ ವಕಳೆದ ಬೀರಿಂದವರ್ಕೆ ಮೇಣ್ ಗುಂಜೆ ನಿಂಗ್ಗುಯಜ್ಞಗೆಯೆಂಬಂತಿವರೆಂದವರ್ಕೆ ಬೇರಿನ ತೊವಱಂ ತೆಗಪಿದೊಡೆ ಕೈವೆಗೆಟ್ಟಿನಿದಕ್ಕುಂ (ಕೂಚಕೈ.ಚಿಪ್ರ. ೮-೨೩) ; ಜಳಜಭವಂ ಮಾಸಸುರಾಚಳದ ಸುರಾಚಳದ ಮೈಮೆಯಂ ತೂಗಿ ಸುರಾಚಳದದರ್ ಕೊಱತೆಗಿಕ್ಕಿದ ತೊಳಗುವ ಗುಂಜೆಯೆನೆ ರಂಜಿಸಿದನುದಯಾರ್ಕಂ (ಪುಸ್ಸಪು ೯-೦೦೯) ; ವಾಸರಸಂಚಯಂ ನೆರೆದು ಸೈರಿಸಲಾಜದೆ ತಿಪ್ಪು ಶಿತಮಂ ಕಾನನದಲ್ಲಿ ರಂಜಿಸುವ ಗುಂಜೆಯಂ ವುಂಜವನಗ್ಗಿಯೆಂದು ಸನ್ನಾಸಿ ಪತ್ಕೆ ಸಾರ್ದು (ಚಾರಪು. ೪-೭೬). ೨. = ಗುಂಜಿ ೨ : ಪ್ರತಿಮಾನಮೆಂತೆನೆ ಧಾನ್ಯಂ ಗುಂಜೆ ಮೂಷಱಟ್ಟಲಿ ಪೊದರಾದುವಕ್ಕುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೩೮-೨೦).

[ಸಂ. ಗುಂಜಾ]

ಗುಂಟಿ$_{1}$ ‘ಗೊಂಟಿ’ ನೋ.

ಗುಂಟಿ$_{2}$, **ಗಂಟಿ**$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉದ್ದ ಕ್ಕೂ ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ : ತುಂಗಳ ಮಾಸ್ಯರರು ಆಟದ ಬದುವಿನ ಅಂಟನ ಗುಂಟ ಸಾಗಿದ್ದರು (ರಂಗಕೊ. ೦೩) ; ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಗುದ್ದಗಳ ಒಿರೆ ಗುಂಟ ಪುಟ್ಟ ಪುಟ್ಟ ಹೊಲಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ . . . ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಕಾಯಕ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದರು (ಅಕ್ಕಹು. ೫) ; ನಿಲ್ದಾಣದ ಪಶ್ಚಿಮಬದಿಯಲ್ಲಿಯ ದೊಡ್ಡ ಬೀದಿ ಗುಂಟ ಇಬ್ಬರೂ ಹೊಸಯಾಗಿ ನಡೆದರು (ಕಪುಸ. ೫). ಗೆಂಟು : ೨. ಪರಿಗೆ ; ತನಕ : ಪಟ್ಟೀ ಕೀರೇ ಯಾ ಎತ್ತಿನ್ಕೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬನ್ನಿ ಅಲ್ಲಿ ಅವ್ರ ಮನೆ ಗಂಟಾ ನೀವು ಶಾಲೂ ಶೀರೆಯಾ ಹೋರಿ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬನ್ನಿ ಅವರ ಮನೆ ಗಂಟಾ (ಹುಬ್ಬಕ. ೪೬).

[?]

ಗುಂಟಿವಲೆ ‘ಗೊಂಟವಲೆ’ ನೋ.

ಗುಂಟಿಕೆ, ‘ಗುಂಡಿಗೆ’ ನೋ.

ಗುಂಟಿಕ್ಕೆ (ನಾ). (?) : ತನು ಪುಳಕದಿಂದ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ನಯನಾಂತಪೊಳ್ಪನ ಹರ್ಷವಾರಿ ಸೂಸಲ್ಕಾಳ್ದಿ ವಂದಿಸುತೆ ಮನೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಮಣಿವೊರೆ ಯುವಂ ಗುಂಟಿಕೆಯೊಳಿರಿಸಿ ನೆಲೆ ಕೆಯ್ಮೊಸೆವ (ಅರಾಚ. ೭-೦೨).

[?]

ಗುಂಟಿಗೆ₁ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಬೆಣೆ, –ಗೂಟ : ಶ್ರುತಿಯಾ ನಾರ್ಮೆಯುತ್ತೆ, ಗುಂಟಿಗಯೂ ಬಿಟ್ಟ ಬಾರನೋರಗಾದಿಂ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಳಿಗೆ ತಂದು (ವಿರೂಪಾ. ೮೦). [< ಗೂಂಟಿ]

ಗುಂಟಿ₂ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಏರಡುಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ ಗಂಟು ; ಗುಲ್ಫ ; ಹರಡು : " ಘಂಟಿಕಾ – ಗುಂಟಿಗೆ " (ಕಾಮಪ್ರ. ೨೫೫ ಪ್ರಪ್ರಹೇ) : " ಗುಂಟಿಗೆ (ಗುಳಿಗೆ) – ಘಂಟಿಕಾ=ಗುಲ್ಫ " (ಕರ್ನಕೋಪ್ರ. ೦೦)

[< ಸಂ. ಘಂಟಿಕಾ]

ಗುಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಳವಾಗು ; ಮಂದುಗಟ್ಟು (?) : ಮೊದಲಂ ಬಳಸಿರ ಗುಂಟಿಸಿದುದಕವೋಲಭಷವಾಯಾ ಮೇಗರನಗಂ ಸ್ಕಂಧದವೊಲಿರೆ ತೀರ್ಥಕರನಗ್ರದೊಳಾಂದ್ರನ ಪುಣ್ಯಕುಜದ ಫಲದವೊಲಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೫-೦೮೦). [ಗುಂಟು + – ಇಸು]

ಗುಂಟು (ನಾ). ಆಳ ; ಗಂಭೀರ್ಯ ; ವಾಲಿಯ ಬಲಾಹು ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞೆ ಸೂರ್ಯನ ತೊಯಾ ಸಮುದ್ರನ ಗುಂಟು ಕಾಲನ ದಂಡಣೆ ಭೀಮಗಗ್ಗಳಿಕೆ ಭೂಪಾಲನ ಕೀರ್ತಿದಿಗ್ವಿಜದಿ (ಪ್ರಾಂಪಾ. ೨-೫೬).

[< ಗುಂಡಿತ್ತು]

ಗುಂಟೆ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ.—ಕುಂಟೆ : ಅವಱ ಗುಂಟೆಯಿಂದ ನೇರವಾದ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋದನು (ಕಂಗೆ. ೨೬೦). ೨. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಳತೆ; ೧೫೧ ಚದರ ಗಜ; ಒಂದು ಎಕರೆಯ ನೆಲವತ್ಸನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ತುಂಗವ್ಯನವರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ಎಕರೆ ಗುಂಟೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ದಕಾಡಾ. ೦೮) ; ಹನ್ನೊಂದು ಮಾರು ಉದ್ದ ಹನ್ನೊಂದು ಮಾರು ಅಗಲ ಇಷ್ಟು ಭೂಮಿಗೆ ಒಂದು ಗುಂಟೆ ಎಂಬರು (ಕೃಷಪ್ರ. ೯೩) ; ೪೦ ಗುಂಟೆಗಳು ಎಂದು ಯೇಕರೆ ಯಾಗುವದೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು (ಪಾಶಾ.ವಿ. ೪೭೮). [<ಕುಂಟೆ]

ಗುಂಡ₁ (ನಾ). ಒನೆವುಗಾರ; ವಿಟ : ಜೂಜುಗಾಱನ ಮಾತು ಬೀದಿಯ ಗುಂಡನ ಸೊಬಗು ಒಡಿನೊಳಗಿಯ ಹೊಯ್ದಂತೆ ಕಾಣಿರೋ (ಜಸವ. ೬೩೩).

ಗುಂಡಕಂದರ್ಪ= ಒಂದು ಬಿರುದು : ಫಣಿಧ್ವಜವಿರಾಜಮಾನ ಕೂಡ ಲೂರ್ವರಾಧಿನಾಥಂ ಜೀವಾಂತಕವಾಹನಂ ಗುಣ್ಣಕನ್ಯರ್ವ್ವಗಂ (ಅಳ. VI, ೫೯ಮ. ೯೫-೬ ; ಸು. 1028 ?). ಗುಂಡಚಕ್ರ = ಒಂದು ಬಿರುದು: ವರವಾರೀಪುತ್ರಕ . . . ಬಾವನೆ ಬಣ್ಣ ಗುಣ್ಣ ಚಕ್ರ ಜೆಡ್ಡುಗಂ (ಅಳ. II, ೩೦೭ ; ಸು. ೪೬೦). ಗುಂಡನ ಗಂಡ=ಒಂದು ಬಿರುದು: ವೈರಿಮರ್ತ್ಯಣ್ಣಂ ಗುಣ್ಣನಗಣ್ಣಂ ವಿಶ್ವಮಹಿಂಗ ರಣರಂಗ ತುಂಗ (ಅಳ. VIII, ಸೂಕರಾ. ೪೭೭-೯ ; ೪೬೨). [<ಪ್ರಾ., ಗುಂಡ]

ಗುಂಡ₂ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಿ ; ತೋಡಿದ ತಗ್ಗು : ಬರಗಾಲದ ಝಳಕ್ಕೆ ಆ ಕೆರೆಯೂ ಬತ್ತಿತ್ತು . . . ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಹೊಳ್ಳಗರು 'ಗುಂಡ' ತೋಡಿ ನೀರನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಕಾ. ೦೬೦) ; ಅದಯ್ಯನು ಆ ಗುಂಡದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದನು (ಕರ್ಪ. ೬೯೬). ೨. ಕೊಳ : ಆ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಗ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚತುವ್ವರ್ಣಂತಿ ತೀರ್ಥಕರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನೂ ಆ ಜಿಹರ್ವ್ಯಯದ ಗುಂಡಗಳೊಳಿಗೆ ಜಿನಬಿಂಬಂಗಳನೂ . . . ಸಂಸ್ಥಾಪಿಸಿ (ಅಶ VIII, ೦೩೨-೨೦ ; 1586).

[< ಸಂ. ಕುಂಡ./ತಮಿ. ಕುಟ್ಟ, ಕುಟ್ಟೈ, ಕುಣ್ಣಾ]

ಗುಂಡಂಚು (ನಾ). (ಪಂಚೆಯ) ದಪ್ಪನೆಯ ಅಂಚು : ದುಂಡಂಚು : ಅವರು ಗುಂಡಂಚಿನ ಪಂಚೆ ಹೊದ್ಕುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುಂಡು + ಅಂಚು]

ಗುಂಡಕ್ಲು ' ಗುಂಡುಗಲ್ ' ನೋ.

ಗುಂಡಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. = ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ: ಸಪ್ತಸಾಳಂಗ ಕುರಂಗಿ ಗುಂಡಕ್ರಿಯು ಸಪ್ತಪವಕ ಸಪ್ತಧವಳ (ಪಚಾಂಪು. ೪-೨೨ಪ). ೨. (?) : ಮಿಕ್ಕ ದಾಸರು ರಚಿಸಿರುವಂತೆ ಸುಳಾದಿ, ಉಗಾಭೋಗ, ಗುಂಡಕ್ರಿಗಳನ್ನು ಇವರು ರಚಿಸಿಲ್ಲ (ಕರ್ಸಾಸ. ೬೭). [ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರೀ]

ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸಪುಸ್ವ, ರಾಗಂ ಗಳೊಳಿಗೆ ರಾವಂಕ್ರಿಯೆ . . . ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ . . . ಮಧ್ಯದೊಳವತಿಯಂ ಮೂವತ್ತಾಱು ರಾಗಂಗಳೇ ಮುಮ್ಮುಮಾಗಿ . . . ಪ್ರಮಿದ್ಧಗೊಂದಿರ್ದವು (ವಿವಗೆ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರಿಯಾ]

ಗುಂಡಗಚ್ಚರ ' ಗುಂಡುಗಪ್ಪರ ' ನೋ.

ಗುಂಡಗಳಿಗೆ (ನಾ). (ಉಕ) ವೀರಶೈವರು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಕರಡಿಗೆ; ಲಿಂಗದ ಕಾಯಿ; ಜೌಕ. [ಗುಂಡು + ಗಳಿಗೆ (<ಕರಡಿಗೆ)]

ಗುಂಡಗೈ (ಅ). ದುಂಡಗೆ; ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ : ಅದರ (ಹುಲಿಯ) ತಲೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಗುಂಡಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಜಂಪ್ರ. ೪-೩೩) : ಕೆಲವು ಗಿಡಗಳನ್ನು ಗುಂಡಗೂ, ಕೆಲವನ್ನು ನವಿಲಿನಂತೆಯೂ . . . ಕತ್ತರಿಸಿ ಅಂದಮಾಡಿದ್ದರು (ಆಶಾಪ್ರ. ೩೭). [ಗುಂಡು + – ಅಗೈ]

ಗುಂಡಗೈ₂ 'ಗುಂಡಿಗೈ' ನೋ.

ಗುಂಡಜಾವಿ (ನಾ). ನದಿ ಅಥವಾ ಕೆರೆಯ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೋಡಿರುವ ಗುಂಡಾದ ಕುಳಿ : ಬರತೆ ಜಾವಿ : (ಕ).

[ಗುಂಡು₂ + ಜಾವಿ]

ಗುಂಡಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೊಟ್ಟಾರದ ಮಾರಪುಲಿಯುಂ ಗುಣ್ಣಯ್ಯನುಂ ಇನ್ನಿವರ್ವ್ವರ್ದರರ್ (ಅಳ. XII, ಶಿಶಾ. ೨೯-೩೨ ; ೪೬೨) ; ಶ್ರೀಮತ್ಕುಂಜಾಲದೇವನ ವೆಗ್ಗರ್ಡೆ ಗುಣ್ಣಯ್ಯಂ (ಅಳ. XI, ಹಿಶಿಮಾ. ೦-೦೦ ; ೪೭೨). [ಗುಂಡು + ಅಯ್ಯ₂]

ಗುಂಡರ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಅರ ; ಉಳ್ಳಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಜ್ಜುವ ಸಾಧನ : (ಕ).

[ಗುಂಡು + ಅರ್₂]

ಗುಂಡಲ ' ಗುಂಡಲಿ ' ನೋ.

ಗುಂಡಲಿ, ಗುಂಡಲ, ಗುಂಡಾಲ್ಕ, ಗುಂಡಿಲಿ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ಗುಂಡಲಿಯನಾಡಿದಳಕ್ಕಸಮ್ಮುಖದೆಯ್ದೆ (ಕೇಪಾ. ೬೨-೪೮). **ಗುಂಡಲ** : ಲಕ್ಷಣಯುತ್ತ ಪದದೂಡನೆ ಪೇರಣಂ ಪೆಕ್ಕಣಂ ಗುಂಡಲಂ ಸದಮಲದ ದಂಡಲಂ ಲಾಸ್ಯವೆಂದೆಂಬವಂ ತೋಱುತಿರ್ದಂ ದಂಚೆಶಂ (ಕೇಗುಮ. ೦೦-೬೯). **ಗುಂಡಾಲ್ಕ** : ಗುಂಡಾಲ ಮೆಂದರಾವದಂ ತೋಱಿ ನರ್ತಿಸಿದಳಿಂ ಬಾಲೆ (ಕೌಂಪಪ್ರ. ೪-೦೦) : ದಿಟ ದಂಡಿ ಗುಂಡಾಲ ಸಟಿ ಲಾಗ ವೇಗ ಸಂಪಟಿತವಜ್ಜಡಗಳ್ಳಳಾಸ (ಧ್ರಸೂಪ್ರ. ೨೫೮). **ಗುಂಡಿಲಿ**₁ : ತಾಂಡವ ನಾಟ್ಯ ನೃತ್ತ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿಲ ಪೆಕ್ಕಣ . . . ಸರ್ವತೋಭದ್ರವೆಂಬ ದಶವಿಧ ಪಾತ್ರಂಗಳಂ ಬೀಱಿ (ವಿಪಗೆ. ೨೪೯). 'ಕೆಂಡಲೀನೃತ್ತ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಕುಂಡಲೀ]

ಗುಂಡಲಿಗೆ ' ಗುಂಡಳಿಗೆ ' ನೋ.

ಗುಂಡಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪದಿಕ್ಕೊಳಿಗಾಟ್ಟಿಸಿಗೆ ಗುಣ್ಣಾಲೂರಾಧಿಪಯಂಮೆಕ್ಕಳು ಸೆರೆವುಂ (ಅಳ. X, ಗೂಕಾಲಿ. ೫-೫ ; ಸು. 900). [ಗುಂಡಲ್ಲಂ + ಊರ್]

ಗುಂಡವಟ್ಟಲ್ ' ಗುಂಡುವಟ್ಟಲ್ ' ನೋ.

ಗುಂಡವೇಷ (ನಾ). ವಿಟನ ವೇಷ : ಆ ರೂಪಂ ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಕರಿಯಂ ತುಱಿಯುಂ ಬೋಳದಲೆಯುಂ ಪಱಿದ ಕಪ್ಪಡಮುಂ ಬಡಮೆಯುಮ್ಮುಂ ಕೋಲುಂ ಕರಂಕೆಯುಂ ಬೆರಸು ಗುಂಡವೇಷಂ ತಳಗಮಿರೆ (ಎಂಹರಿ ೯-೩೦ ಪ). [ಗುಂಡು₂ + ವೇಷ]

ಗುಂಡಳಿಗೆ, ಗುಂಡಲಿಗೆ (ನಾ). ಬಾಯಿ ಅಗಲವಾದ, ದುಂಡಾದ ಪಾತ್ರೆ ; ಗುಂಡಾಲಿ : ಅಡೋ ಗುಂಡಳಿಗೆಗಿಂತ ಬಡಿಸೋ ಬೀಸಳಿಗೆ ಘನ (ಗಾದೆ). **ಗುಂಡಲಿಗೆ** : (ಕ). 'ಗುಂಡಾಲ$_1$' ಪರಾ.

[ಗುಂಡು + ಅಳಿಗೆ (< ಅಳಗೆ$_1$)]

ಗುಂಡಾ 'ಗೂಂಡಾ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತಿಭಾರ ; ತಳಪಾಯ ; ತಳಹದಿ : (ಕ). ೨. (ಆಲಂ) ನಾಶ; ಹಾಳು : ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರ ಮನೆಮಠಗಳು ಗುಂಡಾಂತರವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ).

ಗುಂಡಾಂತರಮಾಡು=(ಆಲಂ) ನಾಶಪಡಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಎಲ್ಲ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಗುಂಡಾಂತರಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

[<ಸಂ. ಗಂಡಾಂತರ ?]

ಗುಂಡಾಕ್ರಿ (ನಾ).=ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ: ಶ್ರೀರಾಗ . . . ಗುಂಡಾಕ್ರೀ ರಕ್ತದೇಶೀ . . . ವಸಂತರಾಗಂ ಇವಾದಿಯಾದ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೦). [< ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರೀ]

ಗುಂಡಾಕ್ರಿಯೆ (ನಾ).=ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ : ಗೌಳಪಂಚಕ ಮುಂಬಹುಳಿ ಬಂಗಾಳಮುಂ ಗುಂಡಾಕ್ರಿಯೆಯು ಮೇಣ್ ಓಳಿಯಿಂ ಫಳಮಂಜರಿಯು ರಾಮಾಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೧೯-೧೭). [< ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರಿಯಾ]

ಗುಂಡಾಗಿರಿ 'ಗೂಂಡಾಗಿರಿ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಗುಂಡಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಆಯತದ ಹಳು ವಾಯಿದರ ಹಳು ವಾಯು: ಗುಂಡಾಗುಂಡಿ ಮಾನಸಜೇಯವೆನಿಪ ಭ್ರಮರ ಲೀಲೆಯು ಕೂಡಿ ರಂಜಿಸಲು ಧರೆಯೊಳಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಚರಿಸುವ ಹಿರಿಯ ರಾಗಂಗಳು (ಬಸಪು. ೧೯-೧೫). [?]

ಗುಂಡಾಟ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಿಯ ಆಟ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಗಡೆ ಜೂಜು : (ಕ). [ಗುಂಡು + ಆಟ]

ಗುಂಡಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅರೆಯಲು)ಗುಂಡು ಕಲ್ಲನ್ನು ತಿರುಗಿಸು ; ರೋಣಗಲ್ಲನ್ನು ಹರಿಸು : (ಕ). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗಿಸು : ಸುಜನಕೀರಿತಿಯೊಪ್ಪಿದು ಸದ್ವಿಜಯಕೀರ್ತಿ ವಿನೋದಿಸಿದ ನಿಜವೆನುತೆ ಗುಂಡಾಡಿಸಿದನ ಪಕೀರ್ತಿನುಣ್ಡಲೆಯ (ಮದೇಪು. ೨೬-೨೭). ೩. (ಬಾಲವನ್ನು) ಗುಂಡಗೆ ಅಳ್ಳಾಡಿಸು ; ಬಾಲ ಬಡಿ : ಬೆಕ್ಕು ನಾಯಿಗಳು ಪರಾನ್ನಕ್ಕೆ ಆಸೆಮಾಡಿ ಬಾಲವ ಗುಂಡಾಡಿಸುತ್ತ ಧನಪಾಲರ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಾಡುವಂತೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೨) : ಶ್ಯಾನುಭೋಗರು ಇಲ್ಲಿ ಬಾಲ ಗುಂಡಾಡಿಸುವ ನಾಯಿಯಾಗಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೧೪೯). [ಗುಂಡು + ಆಡಿಸು]

ಗುಂಡಾರ 'ಗೂಡಾರ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಲ$_1$, ಗುಂಡಾಲಿ, ಗುಂಡಾಲು (ನಾ).=ಗುಂಡಳಿಗೆ ; ಮರದ ಕೈ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ರಾಸಿ ಕಡುಬನ್ನೂ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಗುಂಡಾಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುವಷ್ಟಿದ್ದ ಮಾಂಸದ ಪಲ್ಯವನ್ನೂ ತಂದಳು (ಮಲೆಮ. ೨೦). **ಗುಂಡಾಲಿ**: ಈ ಗುಂಡಾಲಿ ತುಂಬ ಸಾರು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಗುಂಡಾಲು** : ಶಂಕರ . . . ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಲ್ಕಾರು ಗುಂಡಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊರಲಾರದೆ ಹೊತ್ತು ತಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ಎತ್ತುಗಳ ಮುಂದಿಟ್ಟನು (ದಿನಾರಿ. ೯೧).

[ಗುಂಡು + ?]

ಗುಂಡಾಲ$_2$ 'ಗುಂಡಲಿ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಸಸ್ಯ (?) : "ಜಲಾಶ್ರಯಂ–ಗುಂಡಾಲ" (ಓಷಧಿ. ೬೦). [?]

ಗುಂಡಾಲಿ 'ಗುಂಡಾಲ$_1$' ನೋ.

ಗುಂಡಾಲು 'ಗುಂಡಾಲ$_1$' ನೋ.

ಗುಂಡಾಸಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಗುಂಡಾ–ಗುಂಡಾಸಿನಿ" (ಓಷಧಿ. ೪೯). [?]

ಗುಂಡಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತಿಕಟ್ಟು : ಅವನು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಗುಂಡಾಳಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. "ಉದ್ರೇಕಿಸು ; ಕೆಣಕು" (ಜಾನಕೋ. ೪೯).

[ಗುಂಡಾಳ$_0$ + – ಇಸು$_3$. P ಗುಂಡಾಳ ← ಮರಾ. ಗುಂಡಾಳಣೇ]

ಗುಂಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎದೆ ; ಗುಂಡಿಗೆ : ಲಂಡಮಾಯಿಗಳ ಗುಂಡಿ ಒಡೆಯಲುದ್ದಂಡ ಮಾರುತಿಪದಕೆ ಬರುವನ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧೨ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಧೈರ್ಯ ; ಕೆಚ್ಚು : ನೋಡು ಎಂತಹ ಗುಂಡಿ (ಮಲೆನಾ. ೦೬೩). [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಣ್ಟಿ ; ತೆಲು. ಗುಂಡೆ, ಗುಂಡಿಯ]

ಗುಂಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ : ಅಪ್ರಾಶ್ಯನೀರಮಂ ಗುಂಡಿಯೊಳ್ತೀವಿ ತಂದು ಕುಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೬೫). ೨. ಬಿಲ ; ಡೊಗರು ; ಗುಣಿ : ಕೊಲತೂರ ದ್ವಿಸನ್ಧಿ ಕೊಲದ ಗುಣ್ಡಿಯೆ ತೆಂಕ ನೋಡಿ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೨೨-೧೮ ; 266ಕೃಶಾ) : ಹಾಸರಿಯೆ ಗುಂಡಿಯಲಿ ನೂಕಿಯೆ ರೋಷವನು ಬಿಟ್ಟೈದೆ ಮರಳಿಯೆ ಭಾಷೆಗಳ ಕೈಕೊಂಡುಬಂದರು ಪಾಂಡುಸುತರೆಡೆಗೆ (ಸಂಭವ. ೦೬-೨೦) ; ಆ ನೀರ ತೊಟ್ಟಿನ ಬಳಿಯ ತೋಡಿ ಗುಂಡಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೬) ; ತೋಳ ಗುಂಡಿಗೆ ಬಿದ್ದರೆ ಆಳಿಗೊಂದು ಕಲ್ಲು (ಗಾದೆ). ೨. (ಉಡುಪಿನ ಎರಡು ಕಡೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಬಟನ್ನು ; ಬಿರಡೆ : ಅಂಗಿಯ ಗುಂಡಿ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಯಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಒತ್ತುವ ಗುಬುಟು,–ಹಿಡಿಕೆ : ಯಾವಾಗ ಬೇಕೊ ಆಗ ತಮ್ಮ ಒಳಗಿನ ಯಾವುದೊ ಒಂದು ಗುಂಡಿ (Button) ಒತ್ತಿಕೊಂಡು ಆರಂಭಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೧೫.) [<ಗುಂಡು./ತುಳು. ಗುಂಡಿ]

ಗುಂಡಿ$_3$ (ನಾ). ದುಷ್ಟೆ ; ನೀಚಸ್ತ್ರೀ ; ವೇಶ್ಯೆ : ರಂಡೆಯೊಳಂ ಭ್ರಷ್ಟೆಯೊಳಂ ಮುಂಡೆಯೊಳಂ ವ್ಯಾಧಿಯುತೆಯೊಳಂ ಲಲನೆ ಮರುಳ್ಗೊಂಡಳೊಳಂ ಲಿಂಗಿಯೊಳಂ ಗುಂಡ[ಡಿ]ಯೊಳಂ ನೆರೆದೊಡಳಿಗುಮಾಯುಂ ಶ್ರೀಯುಂ (ಮದತಿ. ೯-೪). [ಗುಂಡ$_1$ + – ಇ$_3$]

ಗುಂಡಿಂಗಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಗುಣ್ಡಿಙ್ಗಲಾ ಸಿಯ ಕೊಲ್ಲ ಅಸಿ ಉನ್ನತನ್ ಎನ್ನೊನ್ ಕೆಳೆಇನಿತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI, ಕುಮಳೂ ೯೫-೬ ; ?). [?]

ಗುಂಡಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಎದೆ ; ಹೃದಯ : (ಕ). 'ಗುಂಡಿಗೆ$_1$' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಣ್ಟಿಕ್ಕಾಯ್ ; ಮಲ. ಕುಣ್ಡಿಕಾಯಿ ; ತುಳು. ಗುಂಡೆಕಾಯಿ ; ತೆಲು. ಗುಂಡೆಕ್ಕಾಯ]

ಗುಂಡಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ಬಂದೂಕಿನಿಂದ) ಗುಂಡುಹಾರಿಸು : ಗೋಲಿಬಾರು ಮಾಡು : ಆ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನೇ ಈ ಲೋಕ ಗುಂಡಿಕ್ಕಿ ಕೊಂದುಹಾಕಿತು (ಭಾರದ. ೧೭೫). [ಗುಂಡು + ಇಕ್ಕು]

ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ (ನಾ).೧.ಎದೆ; ಹೃದಯ: "ಎರ್ದೆ ಕಮಂಡಲು ಗುಂಡಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೫) ; ಮಣಿವಡೆ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಮಣಿಯ ಕಟ್ಟಲೇಬೇಕು ಮಣಿಯದಿದ್ದರೆ ಪಣಾಪಣಿ ದೇವರ ಮಣಿಮುಕುಟ ತಲೆದೆಱೆದು ಶಬ್ದ ಗುಂಡಿಗೆ ಮಣಿಯಲ್ಲಿರ್ದೇನು ಹೇಳಾ (ದೇದಾವ. ೩೬-೬೮) : ಗುಂಡಿಗೆಯನೊಡೆದುಚ್ಚಳಿಸಿದುದು ಕೋಪಶಿಖಿ (ತೊರಶಾ. ೫-೬-೩); ಎತ್ತಿಕೊಂಡಾ ತಲೆಯನೆರ್ದೆಯ ಗುಂಡಿಗೆಯೊಳಮರ್ದೊತ್ತಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೨೬) : ಖಂಡವಿದೆ ಕೋ ಮಾಂಸವಿದೆ ಕೋ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಬಿಸಿರಕ್ತವಿದೆ ಕೋ (ಗೋಹಾರು. ೯೩). ೨. (ಆಲಂ) ಧೈರ್ಯ : ಆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಅವನಿಗೆಷ್ಟು ಗುಂಡಿಗೆಯೊ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡಿ$_1$ + – ಗೆ/.ತುಳು. ಗುಂಡಿಗೆ]

ಗುಂಡಿಗೆ$_2$, ಗುಂಟಿಕೆ$_1$, ಗುಂಡಗೆ$_2$ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಜಲಪಾತ್ರೆ ; ಕಮಂಡಲು : "ಗುಂಡಿಗೆಯೆನಲ್ ಜಲಪಾತ್ರೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೩೦); "ಜಲಪಾತ್ರೆ ಗುಂಡಿಗೆ ವಲಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೫); ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಲ್ ಗುಂಡಿಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬನ್ನಿಮೆಂದೊಡೆ ಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯನೆಂದಂ ಗುಂಡಿಗೆಯನುಂಡ ಮನೆಯೊಳ್ ಮಱೆದು ಬಂದೆಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೦-೮) ; ಗುಂಡಿಗೆ ದೋಷಮೆಂಬೊಡೆ ಗುಂಡಿಗೆಯಪ್ಪುದು ತೆಂಗಿನಕಾಯ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೮೯) ; ಈ ಸೋರೆಯ ಗುಂಡಿಗೆಯೊಳ್ ರಸಮಂ ಮುಟ್ಟದೋಸರಿಸಿ ನೀಡುವುದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೮೭ ವ). **ಗುಂಟಿಕೆ$_1$** : ಜಪಮಾಲೆ ಗುಂಟಿಕೆ ಸಹಿತಲು ತ್ವರಿತದಿಂ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕೆಲಸಾರುತಿರೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೦೪೨). **ಗುಂಡಗೆ$_2$**: ಗಿಡದ ಕೊಂಬಿನೊಳ್ನೇಲಿರ್ದ ಗುಂಡಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು ಆ ಪ್ರಪಂಚಮಂ ವಿಶಾಲಾಚಾರ್ಯರ್ಗೆ ಪೇಳೆ (ಕಗವಿ. ೯೯-೫ ರಾಜಾವಳೀ ಕಥ).

[<ಸಂ. ಕುಂಡಿಕಾ]

ಗುಂಡಿಗೆಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಹಾರಾಜರುಂ ಬಾಣ ರಸರುಂ ಸೋರೆಮಟೆ ಕೋಟ್ಟೆಂಯಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ನೊಟಂಬಿದಡಿಗ ರಾಚಮಲ್ಲಂ ಮಯಿನ್ದಡಿ ಗುಣ್ಡಿಗೆಗುಳ್ಳ ಎನೆಬರು ಸಮಸ್ತ ಬಲ ಬೆಱಸಿ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ (ಎಇ. XXVI, ೨೬-೭ ; ಸು. 886). [?]

ಗುಂಡಿಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಎದೆಗೆ ಸೇರಿಸು ; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ಕೋಮಲೆಯಾ ಗುರುಕುಚಗಳ ಗುಂಡಿಗೆಗೊಂಡು ನೃಪವರನುರದೊಳ ಮರ್ಚಿದನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೫೮).

[ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಂಡಿಗೆನೋವು (ನಾ). ಎದೆನೋವು; ಹೃದಯದ ನೋವು: ಚೌಳುಪ್ಪನ್ನು ನೆನೆಯಕ್ಕಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಲಸಿ ದಿನ ದುಡ್ಡು ೩ ತೂಕ ಕುಡಿಯಲು ಗುಂಡಿಗೆನೋವು ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೬೦).

[ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ + ನೋವು]

ಗುಂಡಿಗೆವಾಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?): ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ವಲ್ಲವ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂ ಕೆಯೆ ಸಿಯಗೆಲ್ಲ ಕೆಸುಮಾಣ್ಣುನಾಡಾಳೆ ಗುಣ್ಡಿಗೆವಾಟಕ್ಕ ತೊಟ್ಟಲಾಳುತ್ತುಮ್ ಕಾಡುವಟ್ಟಿ ಬೋಳದುಳ್ಳೆ ಪೆಬ್ಬೀಳ ನಲ್ಲಕ್ಕಳ್ ಎಱುದುವಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೯೬-೦ ; ?). [?]

ಗುಂಡಿಗೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕಮಂಡಲುವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಆಚಾರವಿಹುದೆಂದು ಲೋಚ ಗುಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಭೂಚರದಿ ಸತ್ತ ನವಿಲಗಱಿ ಪಿಡಿಯುವುದು ನೀಚವಲ್ಲೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೧೯). [ಗುಂಡಿಗೆ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗುಂಡಿಗೆವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಯನ್ನು ಸೇರು; ಹೃದಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು: ಕೊಂದೆನ್ನ ಮಗನನಿಂ ಭಯದಿಂದಂ ರಸೆವೊಕ್ಕುಮಜನ ಗುಂಡಿಗೆವೊಕ್ಕುಂ . . . ಮೇಣವಂ ಬರ್ದುಕುವನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೦೧-೦೨೦).

[ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ + ಪೊಗು]

ಗುಂಡಿತ (ಗು). ೧. ಪುಡಿಮಾಡಿದ; ಅರೆದ. ೨. ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ: "ರೂಷಿತಂ, ಗುಂಡಿತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಠಿತಂ]–ಈ ೨ ಮುಸುಕಿದುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೨೬-೮೩). [ಸಂ.]

ಗುಂಡಿತು 'ಗುಂಡಿತ್ತು' ನೋ.

ಗುಂಡಿತ್ತು, ಗುಂಡಿತು, ಗುಣ್ಣಿತು, ಗುಣ್ಣಿತ್ತು (ನಾ). ಆಳವಾದುದು ; ಗಂಭೀರವಾದುದು : ಆದಲೆ ನೀರ್ ಗುಂಡಿತ್ತೆಂದೀದಲೆಯೊಳೆ ನಿಂದು ಸತಿಗೆ ಹರಿಗಂ ತೋಱುತ್ತಾದರದೆ . . . ಕಂಠದಘ್ನಮೆಂಬಳವಿಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೨); ತಣ್ಣಿತ್ತು; ಬಿಣ್ಣಿತ್ತು; ಗುಂಡಿತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಗುಣ್ಣಿತ್ತು] (ಶಮದ. ೭೭ ಪ್ರಯೋ). **ಗುಂಡಿತು** : "ಅತಳಸ್ಪರ್ಶಂ, ಅಗಾಧಃ, ಗಂಭೀರಂ, ಗಭೀರಂ, ಅಸ್ಥಾಗಂ–ಈ ೫ ಗುಂಡಿತು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೭-೨೭); ಗುಂಡಿತಪು ದೊಂದು ನಾಡೆ ಕೆಸಱನೊಡೆಯ ಪಟವಾವಿಯ ತಡಿಯೊಳಿಱಿದು ಕೊಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೮೦-೨೩). **ಗುಣ್ಣಿತು** : (ಕ). **ಗುಣ್ಣಿತ್ತು**: ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಗುಂಡಿ$_2$]

ಗುಂಡಿದುಳ್ಳಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ (ನೀರು ಮೊದಲಾದುದು) ತುಳುಕಾಡು.–ಚೆಲ್ಲು : ಗುಂಡಿದುಳ್ಳಾಡಿ ಸರ್ವರು ಹೊಕ್ಕು ಕೂಡೆ ಹೊನ್ನಂಡೆ ಜೀರ್ಕೊಳವೆಯೊಳ್ಮೊಗೆದು (ಭರಣ. ೪೦-೨೯).

[ಗುಂಡಿ$_2$ + ತುಳ್ಳಾಡು]

ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆ 'ಗುಂಡಿಬೆಸಳಿಗೆ' ನೋ.

ಗುಂಡಿಬೆಸಳಿಗೆ, ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆ (ನಾ). ಗುಂಡಾಗಿ ಆಳವಿರುವ ಪಾತ್ರೆ : ಉಂಡೆ ಹಲಸಿನ ಕಾಯ ಮೇಲಣೋಟೆಯ ಕೆತ್ತಿ ಗುಂಡಿಬೆಸಳಿಗೆಯ ಮಧ್ಯದೊಳು ಹಗಱಂ ಹರಹಿಕೊಂಡದಂ ಮಡಗಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೪೩). **ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆ** : ಉಂಡೆಗುಂಬಳಕಾಯ ಮೇಲಣ ಹಸುರ ಕೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಕರ್ಬೊನ್ನ ಸಲಿಗೆಯೊಳದಂ ಕದುಕಿಱಿದು ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರ ಹೊಯಿದದನಿರಿಸಿ ಕುದಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೩). [ಗುಂಡಿ$_2$ + ಬೆಸಳಿಗೆ]

ಗುಂಡಿಲ$_1$ 'ಗುಂಡಲಿ' ನೋ.

ಗುಂಡಿಲ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಪೊನ್ನಱ ಕೊಟ್ಟು ಮಣ್ಣಱ ಕೊಣ್ಡ ಭೂಮಿ ಗುಂಡಿಲದಿಂ ಪಡುವ ಸೀಮೆಯಲ್ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೯೩-೩೨ ; 1049). [?]

ಗುಂಡಿವಟ್ಟಲ್ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಬಟ್ಟಲು ; ದುಂಡುಬಟ್ಟಲು : "ಅನುಕರಂ ಗರ್ಶ [ರ್ಹ] ಕಂ ಗುಂಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಡ] ವಟ್ಟಲಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೫). [ಗುಂಡಿ$_2$ + ಬಟ್ಟಲ್]

ಗುಂಡು (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಲ ; ಗೋಳಾಕಾರ : ಭೂಮಿ ಗುಂಡಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ರುಬ್ಬುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು ; ರುಬ್ಬು ಗುಂಡು : "ಅಸು ಶಿಲಾಪಟ್ಟಮೆನಲಸಿಯಕಲ್ ಗುಂಡಿಂಗೆ ಪೆಸರು ಮುಂಡಾಶ್ಮಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೯). ೩. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ದೊಡ್ಡಕಲ್ಲು : ಬಡಿಯಿಂ ಗುಂಡಿಂ ಕಲ್ಲಿಂದಿಡುತುಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟೆ ಬೆರ್ಚಿ ಭಯವಶದಿಂ ಮೈ ನಡುಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೮೪) ; ಕಾಲಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗುಂಡು ಕೊರಳಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಂಡು ತೇಲಲೀಯದು ಗುಂಡು ಮುಳುಗಲೀಯದು ಬೆಂಡು ಇಂತಪ್ಪ ಸಂಸಾರಶರಧಿಯ ದಾಂಟಿಸಿ ಕಾಲಾಂತಕನೆ ಕಾಯೋ (ಬಸಹೆ. ೦೦೭-೩೫೦) ; ಕಲ್ಲಾದರೇನು ಗುಂಡಾದರೇನು ತಲೆ ಬಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ (ಗಾದೆ). ೪. ತುಬಾಕಿಯ ಗೋಲಿ ; ಬಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಗೋಲಿ : ನೂಱಾಱು ಪೆಟಲ ಗುಂಡುಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಕಂಚಗಾಱರ ಪಸರಕಿಟ್ಟಂತೆ ಸೀಱಿಸಿಡಿಲು ಬೀಳುತಿವೆ (ಭರಣ. ೩೪-೭೪) ; ಘಟಶತಘ್ನಿಗಳ ಗುಂಡುಗಳುಱಿ ಮೇಲಕೆ ಪುಟವೆದ್ದು ನಡೆದುವೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೦೨-೧೮); ತುಫಾಕದಿಂ ನೆಗೆವ ಗುಂಡಿನ ವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೯). ೫. ಗಾರೆಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ಸಮಮಟ್ಟ ನೋಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೂಗುವ ಕಲ್ಲು ; ತೂಗು ಗುಂಡು : (ಕ). ೬. ಬಾಲಕರು ಆಟಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗೋಲಿ : (ಕ). ೭. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಣಿ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಭರಣ : ಅವಳ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಗುಂಡಿನ ಸರವಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೮. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವೃಷಣ. ೯. ಗುಂಪು ; ನೆರವಿ ; ಸಮೂಹ : "ಗುಂಡು=ನೆರವಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಗುಂಡೆಂದು ಸಂದೋ [ಪಾಠಾಂ. ದೇ]ಹದೊಳ್ "(ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೬) ; ಗುಂಡೆಲ್ಲಂ ಪೊಗಟಿ ಗುಂಡಮಬ್ಬೆ . . . ನೆಗಟಿ (ಅಜಿಪು. ೦-೪೭ ವ) ; ನಾಯುಮಂ ಪಂದಿಯುಮಂ ಮಿಂಡರುಮಂ ಪೆಂಡಿರುಮಂ ಗುಂಡೆಲ್ಲಂ ನೆರೆದು ನೋಡೆ ಕಾದಿಸುತಿರ್ಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೦೭) ; ಏಱಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹಸ್ತಿ ನಿಜಮಸ್ತಕಮಂ ಬರೆ ಕಂಡು ಗುಂಡು ನೀರೇಱಿ ಪುರ ಪ್ರಧಾನ ಜನಮುಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟೆ (ನೇಮಿಪು. ೨-೯೪) ; ಹಿಂಡೊಡೆದು ಕಾಡಿನೊಳಗಂಡಲೆವ ಕುರಿಮರಿಯ ಕಂಡುಬ್ಬಿ ತೋಳಗಳ ಗುಂಡೂಳುವಂತೆ

(ಗೊಲ್ಲೂಥಾ. ೪-೨೨೮). (ಗು). ೧೧. ಗುಂಡಗಿರುವ ; ದುಂಡಾದ. ಗುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆ', 'ಗುಂಡುಗಪ್ಪರ' ಪರಾ.

ಗುಂಡುರುಳಿಸು = (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳುಹೇಳು : ಅವನು ಈಚೆಗೆ ಬಹಳ ಗುಂಡುರುಳಿಸುವುದನ್ನು ಕಲಿತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಣ್ಬು ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗುಂಡು ; ಕೊಲಾ. ಗುಂಡ್ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಘಂಡ್./ಮರಾ. ಗುಂಡ್]

ಗುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ದುಂಡಾದ ಮರದ ತುಂಡು,–ಉರುಳಿ : ಕುಲಗಳ ಬಣ್ಣದ ಭೂತವಂತೂ ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಹೆಣ್ಣು, ಗುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಕಾಲ್ಕೆಳಗೆ ಉರುಳಿಸಿ ಹೊರಳಿಸುವಂತೆ ಇಡಿಯ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಉರುಳಾಡಿಸುತ್ತಿದೆ (ವಿಜಾಮಂ. ೨೮). [ಗುಂಡು + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಗುಂಡುಕಲ್ಲು 'ಗುಂಡುಗಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡುಗಪ್ಪರ,ಗುಂಡಗಪ್ಪರ(ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಕಪ್ಪರ,– ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ : ಶಿವನು . . . ಕಂತೆ ಕಮಂಡಲ ದಂಡಿಗೋಲು ಗುಂಡುಗಪ್ಪರವೆರಸಿ ಭಿಕ್ಷುಕ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬಂದು (ಭೈರಸೂ. ೩೮೦). **ಗುಂಡಗಪ್ಪರ :** ಮಹಾ ಮಹತ್ತಿಗೆ ವಿಭೂತಿ ಮುಂತಾಗಿ ದಣ್ಡಕೋಲು ಗುಣ್ಡಗಪ್ಪರಕ್ಕೆ ಶರಣು ಮಾಡಿ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೮೮-೦೦ ; 1647).

ಗುಂಡುಗಪ್ಪರದ ಕಾಯಕ = ಕೈಯಲ್ಲಿ ದುಂಡನೆಯ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಜಂಗಮನ ವೃತ್ತಿ : (ಕ).

[ಗುಂಡು + ಕಪ್ಪರ$_2$]

ಗುಂಡುಗಲ್, ಗುಂಡಕಲ್ಲು, ಗುಂಡುಕಲ್ಲು, ಗುಂಡುಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ದುಂಡುಗಲ್ಲು : ತೂಳುವ ಗುಂಡುಗಲ್ಗಳ ರಾಸಿ ಪಟ್ಟಣದಾಳುವೇರಿಯ ತುಂಬಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೨೦). **ಗುಂಡಕಲ್ಲು:** ೨. ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ರುಬ್ಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದುಂಡಾದ ಕಲ್ಲು ; ರುಬ್ಬುಗಲ್ಲು : ಗುಂಡಕಲ್ಲಿಗೆ ಕುಲಿಶದಂಡ ಮುರಿದಂತೆ ಹೆಂಡಗುಡುಹ ಕೈಯ ಗಂಡುಗಲಿಯಳಿದೆ (ಕ ರಿ ಕ. ೦೨೬-೩) ; ಉಂಡವರಿಗೆ ಉಂಡದ್ದೇ ಬಂತು ಗುಂಡಕಲ್ಲಿಗೆ ಅರೆದದ್ದೇ ಬಂತು (ಗಾದೆ). **ಗುಂಡುಕಲ್ಲು:** ೧. ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿನ ಲಟ್ಟೆ ದನುಜರ ತಂಡ ಸಾವುದೆ (ಕೌಶಿಠಾ. ೨೦-೫೨) ; ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗುಂಡು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ, ಒಲೆ ಮಾಡಿ ಹುರುಳಿ ಬೇಯಿಸಬಹುದು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೪೪). ೨. ಉಂಡವನಿಗೆ ಊಟ ಬೇಡ ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಬೇಡ (ಗಾದೆ) ; ಗಂಡನಿಗೆ ಬೇಡಾದವಳು ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿಗಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಂಡುಗಲ್ಲು :** ೧. ಮೊನೆಗಲ್ಲು ಗುಂಡುಗಲ್ಲುಗಳರೆಗಲ್ಲುಗಳ್ . . . ವನಮಾರ್ಗವ ತುಂಬಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೪೪). [ಗುಂಡು + ಕಲ್$_3$]

ಗುಂಡುಗಲ್ಲು 'ಗುಂಡುಗಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡುಗಾಳಗ (ನಾ). ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ,–ಕಾಳಗ ; ಸಾಮೂಹಿಕ ಕದನ : ಒಂದೆ ಕ್ಷಣದೊಳು ನಿನ್ನ ಕೊಲದಿರುವಂದನಲ್ಲಾ ನಸ್ತ್ರಸರಸಿಗಳಿಂದ ಕಾದಿರಿಸಿದರೆ ತಿಳಿಯದೆ ಗುಂಡುಗಾಳಗವ (ಜಿಠಾಮಾ. ೨೮೫-೩೭). [ಗುಂಡು + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳೆಗ)]

ಗುಂಡುಗಿಡಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಸಿಡಿಯುವ ಕಿಡಿ : ತುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ತೂಱುಗಿಡಿಗಳ ಗುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ಘಾಡಣೆಯ ಕಿಡಿ ಚಂಡಿಯಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೫-೮-೮೨). [ಗುಂಡು + ಕಿಡಿ]

ಗುಂಡುಗುಱುಚಾಡು (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಾಲೆ ಆಟವನ್ನು ಆಡು : ತನಿಗೊರ್ವಿದೆಲೆವಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಗುಂಡುಗುಱುಚಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೪ ರಗಳೆ).

[<ಅಡಂಗುಱುಚಾಡು]

ಗುಂಡುಗೊಲೆ (ನಾ). ಗುಂಡುಹಾಕಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು,–ಸಾಯಿಸುವುದು : ಗುಂಡುಗೊಲೆ ನೇಣುಗೊಲೆಗಳು ಇಂಥ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಾರವೇ ಹೊಣೆ (ಪುನರು. ೫೫೦). [ಗುಂಡು + ಕೊಲೆ$_2$]

ಗುಂಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೊಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಕಲ್ಲನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ದುಂಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ತೊಲಗದೆ ಗೋವುಗಳ್ ನೆರೆದು ನಾಯ್ಗಳನುರ್ಚುವ ಕಂಡು ಗುಂಡುಗೊಂಡಲಸದೆ ನಿಚ್ಚಮಾರ್ದಿಡುವ . . . ಬಾರಿಗೆ ಮೆಯ್ಯನೊಡ್ಡಿ ಕೋಲೆಗೊಳಗಾಗಿ ಪಂದಿ ನಮೆವಂದಮದಾರ್ಗ ಮಸೇವ್ಯವರ್ಣನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೮) ; ಬೆದಱಿ ಪುಲಿ ಬಾವಿಯೊಳ್ ಬಿರ್ದುದನಱಿದೊಡೆ ಗುಂಡುಗೊಂಡು [ಕೊಂದಿ]ಕ್ಕುಗುಮಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿದು ತೆಗೆವರಾರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೭). ೨. ಗುಂಪಾಗು ; ಸಮೂಹವಾಗು : ಮಂಡಳಿಸಿರೆ ಗಿಳಿಗಳಮೇಯಷಂಡಂಗಳ ಮೇಲೆ ಗುಂಡುಗೊಂಡೀಕ್ಷಿಸುವುದ್ದಂಡೆಯರನಯನರುಚಿ ಮಾರ್ತಂಡಗೋಲಗಿಪುದಿಂದುಮಂಡಳರುಚಿಯಂ (ಮಹಾನೇ. ೧-೫೯) ; ಪೆಂಡವಾಸಮುಮೆನಲ್ಕೆಯಂತಃಪುರದೊಳ್ ಗುಂಡುಗೊಂಡಿರ್ಪ ಸತಿಯರ್ (ಕವಿಕಂ. ೧೪೭) ; ದೆಸೆದೆಸೆಯ ಕಟ್ಟಲೆಯ ಬಿಂದ ಮೊಂದುಗೂಡಿ ಗುಂಡುಗೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೨-೧೨).

[ಗುಂಡು + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಂಡುಗೋವಿ$_1$ (ನಾ). ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಹಾರಿಸುವ ಕೋವಿ ; ಬಂದೂಕು: ಪರಿಪರಿಯ ಗುಂಡುಗೋವಿಯ ಕುದಿವ ಸುಣ್ಣಗಳ ಪಿರಿದಾದ ಗುಂಡುಗಳ . . . ಮೊತ್ತಂಗಳಾಳ್ವೇರಿಯೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದುವು (ಜಿಬಪು. ೪೨-೦೧) ; ಗಂಡುಗಲಿಗಳ ಗುಂಡುಗೋವಿ ಸರಗೋವಿಗಳಿಂ ಬೋದಿಗೆ ತೊಲೆಗಳಂ . . . ಅನುಗೆಯ್ದು (ಚಿಕವಂ. ೫೪-೧೩).

[ಗುಂಡು + ಕೋವಿ$_1$]

ಗುಂಡುಗೋವಿ$_2$ (ನಾ). ಮದುವೆ ಇಲ್ಲದವನು ; ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಟ್ಟುಪಾಡೂ ಇಲ್ಲದವನು ; ಏಕಾಂಗಿ : ಮನೇಲಿ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಆದೆ ಗುಂಡುಗೋವಿ, ಹಿಂದಿಲ್ಲ ಮುಂದಿಲ್ಲ (ಬದುಶೈ. ೨೭) ; ಗುಂಡುಗೋವಿ ಹಾಗೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಆತನಿಗೆ ಲಗ್ನಮಾಡಿದಿರಿ (ನನ್ನರ. ೨೭) ; ನಂಜಪ್ಪ ಸಂಸಾರಿಯೋ ಗುಂಡುಗೋವಿಯೋ ? (ಶನಿಸಂ. ೧೫೯). [?]

ಗುಂಡುಜಾಜಿ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಜಿ : (ಕ). [ಗುಂಡು + ಜಾಜಿ]

ಗುಂಡುತೋಪು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಮರಗಳ ಗುಂಪು ; ತೋಪು : ಗುಂಡುತೋಪುಗಳನ್ನು ಜನ ಸೌದೆಗಾಗಿ ಕಡಿದು ಹಾಳುಮಾಡಿದರು (ಕಳಹು. ೧೦೦). [ಗುಂಡು + ತೋಪು$_1$]

ಗುಂಡುದೀವು (ಕ್ರಿ). ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬು : ಅದೇಂ ನೆಱೆ ಪೋಲ್ತುದೊ ಚಂಡಹುಂಡಸಂಸ್ಥಾನದೆ ಗುಂಡುದೀವಿದ ತಡಂಗಮನಂಗದ ಪಾಂಗ ವಂದಿರಾ (ಆದಿಪು. ೫-೯೦). [ಗುಂಡು + ತೀವು]

ಗುಂಡುನಾಲೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೪-೧೫೦೮). [ಗುಂಡುನಾಲೆ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಂಡುಪಿನ್ನು (ನಾ).=ಗುಂಡುಸೂಜಿ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡುಪಿನ್ನಿಗೆ ಬಹಳ ಅಭಾವ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಪಿನ್ನು]

ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು 'ಗುಂಡುವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡುಬದನಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೦-೧೦೦೯).

[ಗುಂಡು + ಬದನಿಕೆ]

ಗುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ; ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ : ಗುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ, ಏಳುಸುತ್ತಿನ ಮಲ್ಲಿಗೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೭-೯೪೦).

[ಗುಂಡು + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಗುಂಡುಮುಂಚಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಬೆಟ್ಟಂಚಿಹುಲ್ಲು . . . ಗುಂಡುಮುಂಚಿಹುಲ್ಲು, ಗಂಟುಕಾಚಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೪-೧೫೦೯).

[ಗುಂಡುಮುಂಚಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಂಡುಮುಳುಗ 'ಗುಂಡುಮುಟುಕ' ನೋ.

ಗುಂಡುಮುಟುಕ, ಗುಂಡುಮುಂಗೆಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ : **ಸಕಕಟುಹಕ್ಕಿ** : " ಆತಾಪೀ, ಶಕುನಿ, ಚಿಲ್ಲ[ಳ್ಳಿ-ಅ.ಪ್ರ ಗುಂಡುಮುಟುಕ (ನ ಹಕ್ಕಿ)ಂ " (ಹ ಜ ಆಯು. ೪೨-೯೭). **ಗುಂಡುಮುಂಗೆಗ** : (ಕ).

[ಗುಂಡು? + ಮುಟುಗು (<ಮುಟುಂಗು) + – ಕ್ಕ]

ಗುಂಡುಮೊಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಗುಣ್ಣುಮೊಗೆ ಯೊಮ್ಮತ್ತರ್ ಮಾಣಿಯೊಮ್ಮತ್ತರ್ (ಅಳ. VII, ೫೬೮೦೦-೦೦ ; ?).

[ಗುಂಡು + ಮೊಗೆ]

ಗುಂಡುವಟ್ಟಲ್, ಗುಂಡವಟ್ಟಲ್, ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು (ನಾ). = ಗುಂಡಿವಟ್ಟಲ್ : (ಕ). **ಗುಂಡವಟ್ಟಲ್** : "ಅನುಕರಂ ಗರ್ಜ[ರ್ಹ]ಕಂ ಗುಂಡ [ಶಾಣಂ. ೫] ವಟ್ಟಲಕ್ಕುಂ " (ಜಂಗಣ. ೬೩-೨೫). **ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು** : ನಾನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಈ ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು ತುಂಬ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುತ್ತೇನೆ (ಕೂಡ). · [ಗುಂಡು + ಬಟ್ಟಲ್]

ಗುಂಡುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಶಿರಾರೂಪವನ್ನು ಪಡೆ ; ಕಲ್ಲಾಗಿರಂ ; ನವ್ಯ ಹೆಣ್ಣು ಮಗಳು ಚಿಕ್ಕಮಲ್ಲಪ್ಪನು ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಾಗಿಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದಳು ಆವಳ ರೂಪು ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಗೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಇರುತ್ತೆ ಗುಂಡುವಡೆದು ಇರುತ್ತೆ ಕಾಸನ ಇರುತ್ತೆ (ಅಳ. XVI, ಹುಬ್ಬಗಿ. ೦೦೬-೫೦ ಪುಟಿ ; 1612). [ಗುಂಡು + ಪಡೆ]

ಗುಂಡುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಪಾಸುವಲೆ ಗುಂಡಿ[ದುವ]ವಲೆ . . . ತಟ್ಟಿಬಲೆಗಳಂಬವನು (ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರ. ೯-೩೩) ; ಗುಂಡುವಲೆಗಳ ಬೀಸುವಲೆಗಳ . . . ಮಂಡವಿಗಿಬಲಗಳ ಕಿರಾತರು ಕಿದಪ್ಪಿತಗಲಲರಿ (ಕುಚ್ಚಾಶ್ವ. ೦೩-೨೩) ; ಸೊಡರ್ಗಿದಿಗಂಗಳ್ಗಳಿಯೆಂಟು ಗುಂಡುವಲೆ ಖಿಡ್ಡಂ (ಜೂವಿವ. ೪-೩೮). [ಗುಂಡು + ಬಲೆ]

ಗುಂಡುಸುಸಜಿ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ತಲೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಸಣ್ಣಸೂಜಿ ; ಗುಂಡುಪಿನ್ನು ; ಟಾಚಣಿ (ಉಡು) ; ಸೂಜಿ, ಗುಂಡುಸೂಜಿ . . . ಚಲ್ಲರಿವಾಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಹ ಹೇಗೋ ಕಸದ ಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ (ಪಾಡಿಗ. ೫೩) ; ಈ ಸಣ್ಣಚುಕ್ಕಿಯು ಚಿನ್ನದ ಗುಂಡುಸೂಜಿಯು ತಲೆಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತ . . . ಅದರ ಗಾತ್ರವು ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬರುವುದು (ಕೃಇವಿಗ. ೯೮). [ಗುಂಡು + ಸೂಜಿ]

ಗುಂಡುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಂದೂಕು, ಫಿರಂಗಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಗುಂಡನ್ನು ಸೇರಿಸು.–ಭರ್ತಿಮಾಡು : (ಕ). ೨. ಬಂದೂಕು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡನ್ನು ಹಾರಿಸು : ಗೋಲಿಬಾರಂಮಾಡು :ಒಬ್ಬ ಹೊಣಿ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಜಯವರನ್ನು ಗುಂಡುಹಾಕಿ ಕೊಂದನು (ಕೂಡ). [ಗುಂಡು + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಚು)]

ಗುಂಡುಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಫಿರಂಗಿ, ಬಂದೂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡನ್ನು ಉಡಾಯಿಸು.–ಹೊಡೆ : ಸಂಚುಗಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದನು (ಪಾಹಸು. ೩೪೦). [ಗುಂಡು + ಹಾರಿಸು (<ಪಾಱಿಸು)]

ಗುಂಡುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಡುಹಾಕು ೨ : ದೊಡ್ಡನು ಗುಂಡುಹೊಡೆದು ಹುಲಿಯನ್ನು ಕೊಂದನು (ಶಾಂಪಾ. ೬ ಶಶಾಸಾ).

[ಗುಂಡು + ಹೊಡೆ (< ಪೊಡೈ)]

ಗುಂಡುಳಿ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಉಳಿ ; ದುಂಡುಳಿ : (ಕ).

[ಗುಂಡು + ಉಳಿ]

ಗುಂಡೆಗಾಣಿ (ನಾ). (?) : ಉಂಡುಬಾರದ ಊಟವನ್ನು ಕಾಣಬಾರದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಗುಂಡೆಗಾಣರ ಕೇರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಚಿಂದಿಗಿಂತ ಹಗುರವಾದ (ಪುರಂದ. ೪-೯-೩). [? + – ಗಾಣಿ (< – ಕಾಣಿ)]

ಗುಂಡೇಜು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಸಿಡಿಲಯ್ಯಂ ಕಾಲಂ ಕಲ್ಬಿ ಕೂರವಾಡಿ ಮುನಸೂರ ಬಲಿಯ ಲೊಣಾಯ್ಪುವೊಲುಂ ಗುಂಡೇಜಿಳೊರ್ವರ್ತ್ತವಾಲ್ಮುಮತ್ತರ್ಕ್ಕರಿಯ ಕಯ್ಯಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಅಳ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೬-೦೦ ; ೪೬೫). [?]

ಗುಂಡೊಲೆ (ನಾ). ೧. ದುಂಡಾದ ಬಾಯಂಳ್ಳ ಒಂಟೊಲೆ : (ಕ). ೨. ಮೂರು ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ಮಾಡಿದ ಒಲೆ : ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿ ಗುಂಡೊಲೆ ಹೂಡಿ ಕಾಫಿ ಮಾಡಿದರು (ಕೂಡ). [ಗುಂಡು + ಒಲೆ]

ಗುಂಡೋತ್ತರ (ನಾ):=ಗುಂಡಾಂತರ ೧ (?) : ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಕಲಸವು ನಿಡುವ ಗುಂಡೋತ್ತರ[ಪ್ರಾಣಾಂ. ಗುಂಡವತ್ತ]ದ ಮೇಲೆ ಸೊಡೆಯಂ ಬಲಿವ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೪೪). [?]

ಗುಂಡೋದರ (ನಾ). ಗುಡಾಣದಂತಹ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು : ಡೊಳ್ಳು ಹೊಟ್ಟೆಯವನು : ಲಕ್ಕೋವಲಕ್ಷ ಕೆಪೆ ಕಿಡುನಿಂತರು ಬಾಯಿ ಗುಂಡೋದರಗೆ ಘಾತ್ರ ದಕ್ಕುತ್ತಿದ (ಪಡಿಂಂ. ೦೦೬-೬). [<ಸಂ. ಕುಂಡೋದರ]

ಗುಂತು ' ಗೊತ್ತು ' ನೋ.

ಗುಂದ ' ಕುಂದ ' ನೋ.

ಗುಂದುಗುಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸಿಮ್ಮನೂರ ಕಿಳ್ಳಮ್ಮನ್ . . . ಬ್ಯಗ್ಗಿಮಯ ನಾವುಮುಣ್ಣನ್ ಗುಂದುಗುಡೆಯ ಸಾತ್ಯಗಾಮಣ್ಣ ಇನ್ನಿ ಎನಿಬ್ಬರು ಶ್ರೀಕರಣ ಸಹಿತ ಬಿಟ್ಟಾರ್ (ಅಳ. VIII, ಸೊಡ.೦೦-೧೩ ; ಋ. ೫೦೦). [?]

ಗುಂದೆ ' ಕುಂದ್ಯ ' ನೋ.

ಗುಂದ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಕಾಗೆಬಿದಿರು : " ಗುಂದ್ರ, ತೇಜಸಕಃ, ಶರ-ಕಿ ಕಾಗಿಬಿದರು " (ನಿಘಂ.ಅಂ. ೦೫೦). [ಸಂ.]

ಗುಂದ್ರಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟಿಸು ; ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ : ಆತ್ಮ ಘನಸಾಂದ್ರದಿಂ ಕರ್ಣಸೌಬಲಕಲ್ಪದ್ರೋಣನಶ್ವತ್ಥಾಮರ್ಮದಿ ರಣದಿ ಗುಂದ್ರಯಿಸಿ ಯಿಳದ ರಣಭೂಮಿಯಂಬಂ ಪೊಕ್ಕು (ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ. ೭-೨-೦೩). [? + – ಇಸು]

ಗುಂಪಸ (ನಾ). ೧. (ಕಲ್ಪಾರ್ಥಗಳ) ಜೋಡಣೆ. ೨. ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ; ರಚನೆ ; ಗುಂಫನ–ಗುಂಪನ (ಕಜಾದ. ೨೫೫ ಪುಯೋ) ; ಗುಂಫನ–ಗುಂಪನ (ಪಜಾಪು. ೦೮೨ ಪುಯೋ). [< ಸಂ. ಗುಂಫನ]

ಗುಂಪಲು (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಂದಣಿ . ' ಗು ಜು ಗು ಂ ಪ ಲು , ನಾರುಗುಂಪಲು ' ಪರಾ.

[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)+–ಅಲು (<-ಅಲ್$_2$)/ಕಮು. ಕುವ್ವಲ್]

ಗುಂಪಳಿ ' ಗುಣ್ಪಳಿ ' ನೋ.

ಗುಂಪಿತ (ನಾ). ತೊಡಕಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವನು ; ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದವನು (?) : ತನ್ನ ಗುಣವ ಹೊಗಳದೇಡ ಇದಿರ ಗುಣವ ಹೊಗಳುದೇಡ ಕವ್ಯಸೊಬ್ಬರ ನುಡಿಯದೇಡ ನುಡಿದು ಗುಂಪಿತವಾಗದೇಡ (ಪಜಾಪು. I, ೦೬೦).

[<ಸಂ. ಗುಂಫಿತ ?]

ಗುಂಪು ' ಗುಣ್ಪು ' ನೋ.

ಗುಂಪುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಆ ಕಾರನ ಸುತ್ತ ಲೆಲ್ಲ ವಕಾರದ ಹುಡುಗರು ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಲಂಬಾ. ೦೩೨). ೨. ಗುಂಪುಗೂಡಿಸು : ಬಣಕಟ್ಟು : ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಗುಂಪು ಕಟ್ಟಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಡ). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಂಪುಕೂಡು ' ಗುಂಪುಗೂಡು ' ನೋ.

ಗುಂಪುಗಾರ (ನಾ). ಗುಂಪುಗಟ್ಟುವವನು. ' ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ ' ಪರಾ.

[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗುಂಪುಕಟ್ಟುವಿಕೆ : ಪಾರ್ಟ. ಪಕ್ಷ. ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ, ಪಕ್ಷಾತಿರ ನನ್ನೂರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಇವೆ (ಪಜಾಪು. ೩೦೬).

[ಗುಂಪುಗಾರ +– ಇಕೆ]

ಗುಂಪುಗುಳಿ (ನಾ).=ಗುಂಪುಗಾರ. 'ಗುಂಪುಗುಳಿತನ' ಪರಾ.
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + – ಕುಳಿ$_3$]

ಗುಂಪುಗುಳಿತನ (ನಾ).=ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ: ರಾಜಕೀಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಗುಂಪುಗುಳಿತನ ತಲೆದೋರಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಗುಂಪುಗುಳಿ + – ತನ]

ಗುಂಪುಗೂಡು, ಗುಂಪುಕೂಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು; ಏಕತ್ರವಾಗು: ಪಲವು ಸುಕೃತಮಿಂತು ಪರಿಣತಿವೆತ್ತುದೊ ಕುಲದೇಳ್ಗೆ ಗುಂಪುಗೂಡಿದುದೊ (ಹದಿಬ. ೨-೦೮). **ಗುಂಪುಕೂಡು**: ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು ಗುಂಪುಕೂಡಿ ಹೊಡೆಯುವುದು (ಕಳಹು. ೦೦).
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಕೂಡು$_1$]

ಗುಂಪುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಪುಗೂಡು: (ಕಿ).
[ಗುಂಪು$_1$ (< ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್^{1})]

ಗುಂಪುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಲು ಹಿಂದಗೆ: ಹೆಂಪಳಿದ ತನುಲತೆಯ ಹರುಷದ ಸೊಂಪು ಸಡಿಲಿದ ಮುಖದ ನೋಟದ ಗುಂಪುದೆಗೆದಕ್ಷಿಗಳ ಕೋಡಿಯ ಲೊಗುವ ಕಿಱುವನಿಯ . . . ಲಜ್ಜೆಯಲಂಪಿನಂಬುಜವದನೆ ಮೈಯಿಕ್ಕಿದಳು ನಿಜಪತಿಗೆ (ತೊರಕಾ. ೬-೫೩-೬೭). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ತೆಗೆ$_1$]

ಗುಂಪುಬಸರೇಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಗುಂಪುಬಸರೇ ಸೊಪ್ಪು ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ರಕ್ತಪ್ರಮೇಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೭೨).
[? + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಗುಂಪುಲಿ (ನಾ). (ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು) ಒಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ,-ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ ಧ್ವನಿ: ಬಿದಿರ್ಮೆಳೆಯ ತುದಿಗಣೆಯೊಳಿರ್ದೊಂದು ಕಾಮಳ್ಳಿಗಳ ಹಿಂಡು ಹಾರಿದುದು ಗುಂಪುಲಿಯನೆಸೆದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೩-೨೩೨). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಉಲಿ$_2$]

ಗುಂಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು: ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಗುಂಪುವಡೆದೆಣ್ಡೆಸೆಗಂ ಪರಿಗೊಂಡುದೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೭).
[ಗುಂಪು$_1$ (< ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಂಪುಸೇರು (ಕ್ರಿ). = ಗುಂಪುವಡೆ: ಹುಡುಗರು ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗುಂಪು ಸೇರಿದರು (ರಾವಿಜ. ೨೦). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)+ಸೇರು$_1$ (<ಸೇರ್^{1})]

ಗುಂಪೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಒಡೆದುಹೋಗು,—ಚೆದರು: ತಾಮರಸ ಮೆಂದು ವದನಾಬ್ಜಕ್ಕೆ ಯೆರಗಿಯಳಿ ಸೋಮನಾಸಿಕ ಚಂಪಕರಲ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಭಯದಿ ಪಾರ್ದು ಗುಂಪೊಡೆಯದಿರಲು (ಸವಪೋ. ೨೩-೬).
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಒಡೆ$_1$]

ಗುಂಫ$_1$ (ನಾ). ಆಳ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ: ಶರಧಿಗುಂಫವನಱಿಯಲಿಳಿದನೊ ತರಣಿ ಸಂಧಿಗೆ ವರುಣನಲ್ಲಿಗೆ ತೆರಳಿದನೊ (ಕೌಶಿರಾ. ೦೫-೩೬).
[<ಗುಣ್ಪು$_2$?]

ಗುಂಫ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮಾಲೆಯಂತೆ ಕಟ್ಟುವುದು. ೨. ಜೋಡಣೆ; ರಚನೆ: "ಶ್ರಂಥನಂ, ಗ್ರಂಥನಂ, ಗುಂಫಃ, ಸಂದರ್ಭಃ, ರಚನಾ–ಈ ೫ ರಚನೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೨೦-೪೫): "ಗ್ರಂಥನಂ ಗುಂಫಮೆನೆ ರಚನೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೬-೩). [ಸಂ.]

ಗುಂಫನ (ನಾ).=ಗುಂಫ$_2$ ೨: ಪದರಚನಾತಿಶಯಂ ರೀತಿದಲದುವುಂ ನಿಯತವರ್ಣ ಗುಂಫನ ಗುಣದೊಂದೊದವಿಂ ಮೂದೆಱನಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೦).
[ಸಂ.]

ಗುಂಫಿತ (ಗು). ಕಟ್ಟಿದ; ಜೋಡಿಸಿದ; ರಚಿತವಾದ. [ಸಂ.]

ಗುಂಬ$_1$ 'ಗುಣ್ಪು$_1$' ನೋ.

ಗುಂಬ$_2$ 'ಗುಣ್ಪು$_2$' ನೋ.

ಗುಂಬ$_3$, ಗುಂಭ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಡಿಗೆ; ಘಟ; ಕುಂಭ; ಕಲಶ: ಗುಬ್ಬಿ ಗುಂಬವನೊಡೆದು ಒಬ್ಬುಳಿಯಾಯಿತು (ಮಧುವ. ೦೩): ಸ್ಮರನೀಱ ಪಿಡಿದ ಕೆಂಪಿನ ಗುಂಬದಡಿಯೋ ಅರುಣಮಣಿಯೋ ಕೆಂಬರೆಯೋ . . . ತರುಣಿ ಮಣಿಯ ಚೆಂದುಟಿಯೋ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೩-೦೯೮); ತುಂಬಿದ ಗುಂಬಮಂ ಪೊಱಪೊಸಂತಿಲ ಪಕ್ಕದೊಳಿಟ್ಟು ಪೂಜೆಗೆಯ್ಸಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೩೫): ಕುಂಬಾರ್ರ ಹುಡುಗಿ ಬಲು ಚೆಲುವೆ ಆದರೆ ಗುಂಬ ತಟ್ಟೋದ ಬಿಡಲೊಲ್ಲೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೬೦). ೨. ಗಾಡಿ, ರಥ ಮುಂತಾದ ವಾಹನದ ಚಕ್ರಗಳ ನಾಭಿ,-ಮಧ್ಯದ ದಿಂಡು,-ನಡುತೂಬು: ಅಚ್ಚು ಮುಱಿದು ಮೂಕು ಗುಡುಗಿಱಿದಾ ಗುಂಬ ನುಚ್ಚುನೂಱಾಗಲಾ ಶಕಟ (ನೇಮಿಸು. ೦೫-೮೮). **ಗುಂಭ$_2$**: ೨. ೪ ಭಂಡಿ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಗುಂಭ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೫; ಸು. 1848). ೩. ಕಂಬದ ತುದಿಯ ಕಲಶಾಕಾರದ ಸಾಧನ; ಬೋದಿಗೆ: ಬಜ್ಜರದ ಕಂಬಗಳ ಸಕಲ ರುಚಿ ಗುಂಭಗಳನಾಂತು ತೋರ್ಪ ಅರಮನೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೭-೩೬). [<ಸಂ. ಕುಂಭ]

ಗುಂಬಕಟ್ಟು (ನಾ). ಚಕ್ರದ ನಾಭಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಟ್ಟಿ: ಅದು ನನ್ನೂರ ಬಡಗಿ ಗಾಡಿಯ ಗುಂಬಕಟ್ಟನ್ನು ಗಣಗಣ ಕಾಯಿಸಿ ಬಡಿಯಲು ಕುಲುಮೆಯಿಂದ ಹೊರದೆಗೆದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೦೩).
[ಗುಂಬ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಂಬಗುಟಿ (ನಾ). ಆಳವಾದ ಗುಂಡಿ; ಹೊಂಡ: ಇವರ್ಗಮಾರಾಜ ನೃಪಂಗಂ ತಾರತಮ್ಯಂ . . . ಗುಂಬಗುಟಿಗಳ್ಗಂ ಅಂಬುಧಿಗಂ ಅಣುಗಳ್ಗಂ ಅಮರಗಿರಿಗಂ . . . ಇರ್ಪಂತಿರ್ಕುಂ (ಚಿಕವಂ. ೨೬-೦).
[ಗುಂಬ$_2$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಕುಟಿ$_2$]

ಗುಂಬಚ್ಚು 'ಗುಂಬಜು' ನೋ.

ಗುಂಬಜ್ 'ಗುಂಬಜು' ನೋ.

ಗುಂಬಜು, ಗುಂಬಚ್ಚು, ಗುಂಬಜ್, ಗುಂಬಸ್ಸು, ಗುಮ್ಮಸು (ನಾ). ಅರ್ಧ ಗೋಳಾಕಾರದ ಗೋಪುರದಂಥ ರಚನೆ: ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಮೈರೇಖೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ದುಂಡಾಗಿ ಗುಂಬಜಿನಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು (ಆಬೂಬ. ೭೦). **ಗುಂಬಚ್ಚು**: ಮಸೀದಿಯ ಗುಂಬಚ್ಚುಗಳು ಮೆರೆಯಬೇಕು (ದೌಲತ್.೪೫). **ಗುಂಬಜ್**: ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೇ ಹಿರಿದಾದ ಈ ಗುಂಬಜ್ (Dome) ಅದ್ಭುತವಾದೊಂದು ಎಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಸಾಹಸದ ಫಲ (ಹುಮುಖ. ೦೬೩). **ಗುಂಬಸ್ಸು**: ಗುಂಬಸ್ಸು ಸುಮಾರು ೨೫ ಮೈಲಿ ದೂರಕ್ಕೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೪೦೩). **ಗುಮ್ಮಸು**: ಬಹುಶಃ ಪ್ರಪಂಚದ ಗುಮ್ಮಸುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಇದು ಎರಡನೆಯ ದೊಡ್ಡದು (ಭಾರದ. ೪೦೩).
[←ಪಾರ. ಗುಂಬದ್; ಹಿಂ. ಗುಂಬಜ್]

ಗುಂಬದಂಬಟೆ (ನಾ). ತಮಟೆಯಂತೆ ಬಾರಿಸುವ ಕುಂಭ; ಘಟವಾದ್ಯ.

ಗುಂಬದಂಬಟೆಯವ = ಗುಂಬವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾಜಿಸುವವನು: ಅಯ್ಯಾ ನೀಂ ಬಂದುದಂ ಕಾಣದೆ ಈ ಗುಂಬದಂಬಟೆಯವರ್ ದೊಂಬಿಗೂಡಿ ಪಾಡುವ ಬಣ್ಣವಾಡಂ ಕೇಳುತ್ತೆ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದ ನಿಮ್ಮನಱಿಯದಾದೆಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೦೩೪ ಪ). [ಗುಂಬ$_3$ + ತಂಬಟೆ (<ತಂಬಟ)]

ಗುಂಬಮಾತು (ನಾ). ತಿಳಿಯದ ಮಾತು; ರಹಸ್ಯವಾದ ನುಡಿ: (ಕಿ).
[ಗುಂಬ$_2$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಮಾತು$_1$]

ಗುಂಬವಾದ್ಯ (ನಾ). ಕುಂಭವಾದ್ಯ; ಘಟವಾದ್ಯ: "ಗುಂಬವಾದ್ಯ= ಕುಂಭವಾದ್ಯ, ಗುಮತೀವಾದ್ಯ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೦೬). [ಗುಂಬ$_3$+ವಾದ್ಯ]

ಗುಂಬಸ್ಸು 'ಗುಂಬಜು' ನೋ.

ಗುಂಬಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗು; ಅಡಗಿಹೋಗು: ಮಾತಾಡಿದರೂ ಧ್ವನಿಯು ಗುಂಬಹೋಗಿರುವದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಹೊರಗೇ ಬರಲಾರದು (ಔಷಧೀ. ೦೪).
[ಗುಂಬ$_2$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಗುಂಬಳಕಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ : ಸಂಸಾರ ನೀರ ಮೇಲಿನ ಗುಂಬಳಕಿಯ ಹಾಗೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಗುಂಬಾರತಿ (ನಾ). ೧. ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿಯು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪೂಜಾರಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ದುಂಡಾದ ಆರತಿ ತಟ್ಟೆ : (ಕಿ). ೨. ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿ : (ಕಿ).

[ಗುಂಬ$_3$ + ಆರತಿ$_1$]

ಗುಂಬು$_1$ ' ಗುಣ್ಬು$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಬು$_2$ ' ಗುಣ್ಬು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಂಬುಟ ' ಗುಮ್ಮಟ$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಬೆ (ನಾ). (?) : ನೆಗ್ಗಿಲ ಗುಂಬೆ ನಿಡುವೆಳುಬ್ಗೆ ಪುನ ಗಜಸೆಲೆಯ ಗ್ರಾಮ . . . ಕೆಂತಅಮ್ಬಿನ ದಿಣೆ ಇಂ ಪೂರ್ಬ್ಬದೆ ಕೂಡಿತ್ತು ಸೀಮಾನ್ತರಂ (ಎಳೆ. I, ೦-೨೮ ; 466 ಶೈಶಾ). [?]

ಗುಂಭ$_1$ ' ಗುಣ್ಬು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಂಭ$_2$ ' ಗುಂಬ$_3$ ' ನೋ.

ಗುಂಭನ (ನಾ).=ಗುಂಭ$_2$ ೨ (?) : ಒಂದೆಡೆಯ ಸುಷಿರ ಕಾಂಸ್ಯಾದಿ ಧ್ವನಿ ಗುಂಭನಮದೊಂದೆಡೆಯ ಲಾಸ್ಯ ನರ್ತನ ನೃತ್ಯ ವೈಭವದಿ ವೃಂದಾರಕರ ಲೋಕಕಿಮ್ಮಡಿಸಿ ತೋರಿದುದು (ವಂಶಾರಾ. ೨-೨೮-೦೨) ; ಆಹ್ವಾನ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟಿಪ್ಪಣ, ಮನನ, ಸೀವನ, ಗುಂಭನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು (ಹೊಸುಗ. ೬೬). [<ಸಂ. ಗುಂಫನ ?]

ಗುಂಭಮೌನ (ನಾ). ಗಂಭೀರವಾದ ಮೌನ,– ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ,– ನೀರವತೆ : ಆದರೇನೆಲ್ಲೆಲ್ಲು ಗುಂಭಮೌನವೆ ತುಂಬಿ ಮೂಢನ ಸಮಾಧಿಯೊಲು ಕತ್ತಲಿಸಿದೆ (ಗಂಗಾತ. ೫೨-೦೩). [ಗುಂಭ$_1$ (<ಗುಣ್ಬು$_2$) + ಮೌನ]

ಗುಂಭಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದು ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿರು (?) : ಆಪ್ತರನು ಗುಂಭಾಂತು ಕಳುಹಿದ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಕೌರವರ ರಾಯ (ಜಿನಭಾ. ೫೬-೨೯). [ಗುಂಭ$_1$ (<ಗುಣ್ಬು$_2$) + ಆನ್$_1$]

ಗುಂಭಾವನೆ (ನಾ). ಸುಮ್ಮನಿರುವಿಕೆ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ ; ಮೌನ (?) : ನೀವಿಬ್ಬರು ಗಾಳಿ ತುಂಬಿದ ರಬ್ಬರ ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಗುಂಭಾವನೆಯಿಂದಿದ್ದ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದೇ? (ಜಯಂತ. ೯೪).

[ಗುಂಭ$_1$ (<ಗುಣ್ಬು$_2$) + ಭಾವನೆ]

ಗುಂಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಗುಂಯ್ಗುಡು' ಪರಾ.

ಗುಂಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ ; ಸೊಳ್ಳೆ, ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗುಂಯಿಗುಂಯಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸೊಳ್ಳೆಗಳು ಗುಂಯಿಗುಂಯಿ ಎನ್ನುತ್ತಾ ಇವೆ (ರೂಢಿ).

ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಯ್ಗುಡು.

ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟಾಟ=ಗುಂಯ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುವಿಕೆ : ನಾವು ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲಿರುವ ವಿಶ್ವದ ಕಿರುಗುಟ್ಟಾಟ – ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟಾಟಗಳನ್ನು ಕೇಳಬಹುದು (ಆಕಾಶ. ೮). [ಗುಂಯಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಂಯಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಯಿ ಗುಂಯಿ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಹಾಗೇ ಗುಂಯಿಗುಡುತ್ತ ಮೃದುವಾಗಿ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿ ತೇಲಿ ಸರಿವ ರಾಗ ಮಾಧುರ್ಯವೂ ಇದೆ (ಭಾರಣಾ. ೦೮).

[ಗುಂಯಿ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗುಂಯ್ಕ (ನಾ). ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ್ಕ ; ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ (?) : ವಂಶದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಕೋರ್ಟುಮೆಟ್ಟಲು ಹತ್ತದಿದ್ದಾಗ ಈ ಗುಂಯ್ಕ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಬೀದಿಗೆಳೆದರೆ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೩೨). [<ಕುಯಕ?]

ಗುಂಯ್ಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಯ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಸುನಂದಳ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಗುಂಯ್ಗುಡುತ್ತಿರುವ ಮಾತುಗಳು (ದೂಬೆಟ್ಟ. ೦೭೨). ೨. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು : ನೀವು ಹೇಳಿದ್ದೇ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಯ್ಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ದೂರಸ. ೪೩). ೩. ಗೊಣಗುಡು ; ಪಿಸುಗುಡು: ಅವನು ಗುಂಯ್ಗುಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಯ್ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗುಕುಗುಕು (ನಾ). ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಮಾಡುವ ಸದ್ದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ ಮದನಕೈಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಗುಕು . . . ಚಾರಿಟಿಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಜ. ೧೫-೩೨).

ಗುಕ್ಕ, ಗುಗ್ಗ$_1$ (ನಾ). ತಡವರಿಸುತ್ತ ಮಾತನಾಡುವವನು; ಉಗ್ಗ : ಇದೇ ಇದ್ದಾನಲ್ಲ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮ ರಾಜ, ಮೂಕನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಗುಕ್ಕ (ಹನ್ನೊಂದ. ೮೨) ; ' ಗುಕ್ಕ ' ಮಾತನಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಉಗ್ಗಡಿಸಿದ ಬನುವ (ಬನಸಿ. ೫೭). ಗುಗ್ಗ$_1$: ಪೂರಾ ಪೂರಾ ನುಡಿಯುವ ನಾಲಿಗೆ ಅರ್ಧಾ ಮಾತ್ರ ಗುಗ್ಗರ ಪಾಲಿಗೆ (ಅರರೋ. ೬೨).

ಗುಕ್ಕರಾಯ=ಉಗ್ಗುವ ಮನುಷ್ಯ : ಬರ್ತಾನ ಅಲ್ಲೆ ನಿನ ಗಂಡ ಆ ಗುಕ್ಕರಾಯ, ನಿನ್ನ ಸಿಂಗಾರ ನೋಡ್ಲಿಕ್ಕೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೦೧೫).

[ಗುಕ್ಕು$_2$ + – ಅ$_7$]

ಗುಕ್ಕರಿ (ನಾ). ರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ನೂತು ಕದಿರಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ ದಾರದ ಉಂಡೆ : ಮರ್ಕಟನ ಕೈ ನೂಲು ಗುಕ್ಕರಿಯ ತೆಱನಂತೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಕಾಮ ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳೆನ್ನ ಹಿಕ್ಕಿ ಹೀರುತಲಿವೆ (ಪುರಂದ. ೫-೬೩ ಉಗಾಭೋಗ).

[<ಕುಕ್ಕಡಿ]

ಗುಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುತ್ತುಮಾಡು ; ನುಂಗು ; ಭಕ್ಷಿಸು : ಕರೆಯದೆ ಕಾಡಿ ಕಂಟಿಸುವ ಕೂಂಟಣಿಯಂ ನೊಣಗಜ್ಜೆ ತಿಂಗೆ ಬೆಂಗುರುಟಿ ಬಳಾರಿ ಬಾಡಿಸುಗೆ ಚಂಡಿಕೆ ನುಂಗುಗೆ ಮಿಟ್ಟು ಕೂರ್ತು ಗುಕ್ಕರಿಸುಗೆ [ಪಾಣಾಂ. ತುತ್ತು ಗಟ್ಟುಱಿಸುಗೆ] ಕಾಳಿ ಕೊಳ್ಗೆ (ಲೀಲಾಪ. ೨-೦೦೬).

[? + – ಇಸು$_3$]

ಗುಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮಾತು ಹೊರಡದಂತೆ ಮಾಡು: ಮಾತಿಲಿ ಗುಕ್ಕಿಸಿ ನರಕದೊಳಗೆ ಹಾಕು ಯಾತನೆಬಡಿಸು ಯಮಪುರದಲ್ಲಿಡು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೦೨-೪). [ಗುಕ್ಕು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮಾತನಾಡುವಾಗ ತಡವರಿಸು; ಉಗ್ಗು : ತಕ್ಕನಿಶಂ ತಕ್ಕನಲ್ತಾಂ ತಕ್ಕ ಮರಣಕೆ ಬೆಸಸೆನಲ್ಕಳುವಕ್ಕೆಯನಳರ್ಪಿನಲಿ ಗುಕ್ಕನೆ ಗುಕ್ಕಿ ತತ್ಸುತನ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ಮುದ್ದಿಸಿ(ಮದೇಪು. ೩-೪೦). 'ಗುಕ್ಕ' ಪರಾ. [ದೇಃ ತೆಲು. ಗ್ರುಕ್ಕು]

ಗುಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ಗುಕ್ಕುವಿಕೆ ; ಉಗ್ಗು : ಅಲ್ಲವೋ, ಗುಕ್ಕು ಇರಲಿಲ್ಲವೇ ನಿನಗೆ ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದಾಗ ? (ತಿಂಮತ. ೫೫) ; ಕುಂದಂದರ ಒಂದ ಗುಕ್ಕು! (ಪರಿಲ. ೦೪). [<ಗುಕ್ಕು$_1$]

ಗುಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಸಲ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಆಹಾರ ; ತುತ್ತು : ಹೆಂಡತಿಯ ಮೇಲೆ ರೇಗಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಗುಕ್ಕು ಅನ್ನ ತಿಂದು ಹೊರಟ ರಾಮು (ಅನಾಮಿ. ೬೯) ; ಬಾಯಲ್ಲಿಯ ಗುಕ್ಕನ್ನು ನುಂಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಚಂದುಟ. ೧೦). ೨. (ಆಲಂ) ಹಂಗು : ಅಕ್ಕನ ಗುಕ್ಕಿನೊಳಾಗಬೇಡ (ಪುಧುವ. ೦೬).

ಗುಕ್ಕಾಗು=ತುತ್ತಾಗು; ಆಹುತಿಯಾಗು: ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೋಸಲ,ಕಲಿಂಗ . . . ಕೇರಳದೇಶಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನಿಗೆ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಗುಕ್ಕಾದವು (ಭಜ್ಯೋತಿ. ೩೮). 'ಮುಕ್ಕು$_2$' ಪರಾ.

[ದೇಃ ತೆಲು. ಗ್ರುಕ್ಕ, ಗ್ರುಕ್ಕು]

ಗುಕ್ಕು$_4$ (ನಾ). ಕೊಕ್ಕು ; ಚಂಚು (?) : ಪೊಕ್ಕನು ರಣಾಂಕಣವನಿತ್ತ ದ್ರೋಣನು ಗರುಡಹಕ್ಕಿಯಾಕಾರದೋಳ್ಬಲಿಗಳಂ ನಿಲಿಸಿಯಾ ಹಕ್ಕಿತಲೆಗಂ

ಕೃವನ ದುಶ್ಶಾಸನನ್ನುಬ್ಬ ಶಲ್ಯನಂ ಭಗದತ್ತನ ಗುಳ್ಳಿಸೊಳ್ಗಲಿಸಿ (ತುಂಗಗಿ. ೪೯-೨). [< ಕೊಳ್ಳು + ?]

ಗುಳ್ಳು (ನಾ). ಎದೆಹಾರುವಿಕೆ ; ಎದೆಯ ಬಡಿತ : "ಎರ್ದಹಾಱು ತತ್ತಿಗೆ ಗುಳ್ಳು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೯೦). ' ಎದೆಗುಳ್ಳು ' ಪರಾ. [?]

ಗುಳ್ಳುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೂತು ಹೊರಡುವಾಗ ಸೋವಲೆಯೊಂ ಜಂಪದೆ ಆಧರಣಗಳನ್ನು ಈಗ ಧರಿಸಿದ್ದಳು ಪೃಥುಗಳಿಗೆ ಗುಳ್ಳುಹಿಡಿ ದಂತಾಯ್ತು (ಜಾಂತಕಾ. ೩೦೭). [ಗುಳ್ಳು + ಹಿಡಿ (< ಪಿಡಿ)]

ಗುಗು (ನಾ). (?) : ಆಱು ಹೊಂಗೆ ಬ್ಯವಹಾರವಾಗಿ [ಮಾಡಿದೆ] ಗುಗುವಿಗೆ ದಕಱದ ತಱುವಾದಾರಿಯಿಂದ × × × ಪಟುಕಂ (ಕಇ. I, ೩೭-೩೨ ; 1246). [?]

ಗುಗ್ಗಿ₁ ' ಗುಂಜ್ಜೆ ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗಿ₂ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಕಲಿಯುಗನೀಱಂ ಮಂಜಿಯ್ಕೆಕ್ಕ ರಾಶ್ರಯಂ ಮಾವನಕೇನರಿ ವಿಸಿಷ್ಟ ಜನಪ್ರಿಯುಮಪ್ ಅಯ್ಯಂಕ್ಕರ ಕೋಟೆ ಶ್ರೀಮದುಗ್ಗಂ (ಎಳ. III, ಪ್ಯಾಸೂರು. ೩೩-೦೯ ; ಸು. ೧೮೦ ?). [?]

ಗುಗ್ಗಿರಗೋಲು ' ಗುಗ್ಗುರಿಗೋಲು ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿ₁ ' ಗುಗ್ಗುರಿ ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿ₂ ' ಗುಗ್ಗುರಿ ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟು ' ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟು ' ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ ' ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್ ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗೊಳ್ಳು ' ಗುಗ್ಗುರಿಗೊಳ್ಳು ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು, ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು (ನಾ). (ಹಿಂದೆ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂಡನೆ, – ಶಿಕ್ಷೆ : (ಕ). **ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು** : 'ಗುಗ್ಗರಗೋಲು' : ಇದರಲ್ಲಿ, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವನ ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ತುರಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿ, ಅವನನ್ನು ಕುಕ್ಕುರು ಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೈಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಎರಡು ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಸಂದಿನಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೋಲನ್ನು ತೂರಿ ಅರುಂಬಿ ಬಡಿವುದು (ಗುಜಾಜ. ೪) : **ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು** ಹಾಕಿ ಹಿಂದುಗಡೆ ಮೊಣಸಿಕಾಯ ಹೊಗೇ ಹಾಕುತಾರೆ (ಮಾಮಣಾ. ೩೩). [ಗುಗ್ಗರಿ₂ (< ಗುಗ್ಗುರಿ) + ಕೋಲು₁ (< ಕೋಲ್)]

ಗುಗ್ಗರಿಪಿಟ್ಟಿ ' ಗುಗ್ಗುರಿಪಿಟ್ಟಿ ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗಳ ' ಗಂಗ್ಗಿಳ ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗಿಳ, ಗುಗ್ಗಳ, ಗುಗ್ಗುಳ (ನಾ). = ಗುಗ್ಗುಲು ೧ : "ಕುಂಭಂ, ಉಲೂಖಲಕಂ, ಕೌಶಿಕ, ಗುಗ್ಗುಲುಃ, ಪುರ-ಶಿ ಗುಗ್ಗಿಳ ಗಿಡ, ರ್ಯಾಲದ ಗಿಡ, ಧೂಪದ ಗಿಡ " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೦೩). **ಗುಗ್ಗಿಳ** : **ಗುಗ್ಗಿಳವನ್ನು** ಸುದ್ದಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪೊಟ್ಟಣವಂ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದ ಅನುವಾನದಲಿ ಕೊಡಲಿಲಂ ಗುದವಾತ ಮಾಣ್ಗು (ಜಾಜಾತ. ೯-೬). **ಗುರ್ಗುಳ** : ಗುರ್ಗುಳ ಹಾಲ ಮಡ್ಡಿಯ ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿಯ ವೆಗ್ಗಳೆಯಾಬನಕ ಪುರಾಳ (ಪಾಪಂಪು. ೬-೬೦); ಚಂದಾಂ ಗುರುರ್[ಜಾಂತ. ಗಜ್ಜಿಳಮಾಟಲ್ ಬನ್ನಿ . . . ಪನಿಗೆಯೊಪ್ಪಿ ರ್ಕಮಾ ಕಾಮೋಕೆತ್ಸಂ (ಪಂಪಂ. ೬-೬೨) ; ಶಿವರಿಂಗಮಂ ತೈಲ ಗುದಪಿಕ್ಕ ಗುಗ್ಗುಳ ಸರ್ಜರಸಗಂಧಿಯಿಂದಲ್ಲಿ ಬಂಧವಿವನೆಸಗಲತೆ (ಜಾತಾಂ. ೯-೦೬೯). [< ಸಂ. ಗುಗ್ಗುಲ]

ಗುಗ್ಗು (ನಾ). ದದ್ದು ; ಗಾಯಿಲೆ ; ಎಗ್ಗು ; ಮೊಂಡತ್ವಕ್ಕೆ : ಆ ಹುಡುಗಿ 'ಇವನೆಲ್ಲೋ ಹೈಯ್ಯು ಗುಗ್ಗು ' ಎಂದುಕೊಂಡಿರ್ತಾಳೆ (ಪ ಡ ದಾ. II, ೧೦೦೦) ; ಅಂತೂ ಸೇರಲ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಹಾಕಿದಾಳಲ್ಲ. ಅವರೆಂಥ ಗುಗ್ಗು ಇರಬೇಕು (ಕಂಗಾನಾ. ೦೩೭) ; ಎಲೆಲ್ಲೀ ದೂರದ ಹೈಯ್ಯಂದ ಬಂದಾಕೆ, ಏನೂ ಆರಿಯದ ಗುಗ್ಗು ಎಂದು ಆತ ತಿಳಿದಿದ್ದ (ಚಾತ್ಯಂ. ೫೯). [← ಹಿಂ. ಘುಗ್ಘು. / ಸಂ. ಘುಘ್ಕ]

ಗುಗ್ಗು ಟುರು (ಕ್ರಿ). ಗೊಬ್ಬೆಯಂತೆ ಕೂಗು: ಗುಬ್ಬಯು ಗುಗ್ಗು ಟುರುದ್ದು ಅವನ್ನು ಕೊಂದಿದ್ದು, ಮಗು ಸಾಯದ ಉಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಆವನು ಹೇಳಿದ್ದು . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ (ಬುಡಿಕಾಲಿ. ೯೨).

[ಗುಗ್ಗು + ಕುಟುರ್ರು]

ಗುಗ್ಗುರಿ₁, **ಗುಗ್ಗರಿ**₂ (ನಾ). ೧. ಕಡಲೆಕಾಳುಗಳನ್ನು ನೆನೆಸಿ, ಬೇಯಿಸಿ, ಒಗ್ಗರಿಸಿ ಮಾಡುವ ತಿನಿಸು; ಉಸಲಿ : ಮಕ್ಕಳ ಕೈಯ ಮಾಣಿಮಾರಿ ಗುಗ್ಗುರಿಯಂ ತೋಱಿ ನಂಬಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೮೩) ; ಸಿಲುಕಿ ಗಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಸುಗಲ್ಲ ಗುಗ್ಗುರಿದುರಲು ಗೌಜು ಸುರಿಗಿ . . . ಸಿಂಹೆವ್ಯರ ಪರಿಸಿ ಬೇಡರು ಸೆರೆದರು (ಹಹಿಣಾ. ೩-೯) ; ಗಳೆದುಂಬಿ ೦ ಸಿಂದುಕಾಲ್ಬಗ್ಗೆಳೆ ಗು ಗ್ಗು ರಿ ವರ್ದುಮಂಡ್ಡಿಯೆರೆಗೊಪ್ಪಿಳಂಗಳಿನಿವ್ಪವಣಾಂತಂದದಿ ಬಲು ಉಬ್ಬುಕನಿಕರವಿರದೆ ನಡಿದತ್ತಾಗ್ರ್ (ತ, ಪು ವಿ. ೨೬-೪೬) ; ಕುದಿಸಿದ ಕುಳಿಗಳಗ ಗುಗ್ಗುರಿಯಂ ಹೆಗ್ಗಿ ಮೆಱೆದವರಿರಿಸಲಿ (ತಿಹರಾಣ. ೩-೨೪-೩೦); ಹುಗ್ಗಿ ಕಟ್ಟಿದಿಯಜ್ಜಿಯವ್ವ ಸೇವಗೆ ಹಿಂದಿ ಗುಗ್ಗುರಿ ಸೂಸಲಿಂಡಲಿಗೆ (ಧರಪ. ೨೦-೦೨೮). ೨. ಸಣ್ಣದೆಂ ; ಚಿಕ್ಕದಾದುದು. ' ಗುಗ್ಗುರಿಸೆಟ್ಟಿ ' ಪರಾ. **ಗುಗ್ಗರಿ**₂ : ೧. " ಗುಗ್ಗರಿ ಸಂಡಮಕ್ಕು " (ಮುಂಗಡಾ. ೦೦೦-೬) ; ಬಂಧು ಬಳಗವು ಕೂಡಿ ಹೊಂದಿ ಕೊಗುಳ ಪಾಡಿ ಹಿಂದೆ ಸತ್ಪವರ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಗುಗ್ಗರಿಯ ತಿಂದು ತೂಗುವರಲಿ (ಸರಾಶ್ರ. ೦೩೬) ; ಹೋಗಿಗೆ ಹುಗ್ಗಿ ಎಡೆ ಮಾಡಿದರೆ ಹೋಳದ ಗುಗ್ಗರಿ ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದ (ಗಾಡಿ).

[ದೇಸ ತುಳು. ಗುಗ್ಗರಿ: ತೆಲು. ಗುಗ್ಗಿಳ್ಳು]

ಗುಗ್ಗುರಿ₁, **ಗುಗ್ಗರಿ**₂, **ಗುಗ್ಗುರಿಯ** (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸುರುಳಿಯಾಗುವುದು ; ಉರುಳಿಯಾಗುವಿಕೆ : (ಕ). ೨. ಮೈ ಗೂದಲು ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲುವುದು; ರೋಮಾಂಚನ: (ಕ). **ಗುಗ್ಗುರಿ**₂ : ೧. ' ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು ' ಪರಾ. **ಗುಗ್ಗುರಿ**₂ : ೨. ಅವಳು ಹಾಡಿದ ಗಾನದ ಪ್ರಸ್ಪಾಪ ಎತ್ತಿದರೆ ಈಗಲೂ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಗುಗ್ಗುರಿ ಏಳುಗೆಗೊಳ್ಳುವುದು (ಮುಸುಗ. ೦). [?]

ಗುಗ್ಗುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸ್ಪಷ್ಟ, ಸವಸ್ತ, ಗುಣ ಸಂಪನ್ನರವ್ವ ಶ್ರೀವತ್ಸವಮ್ಮನಾಗಾದದ ವನ್ನಾಯದ ಗುಗ್ಗುರಿಯ ಮಾಚಿ ಸಟ್ಟಿಯಂ ಮಗಂ ಚಟ್ಟಿಯ್ಯನಾಯನಂತಂ (ಶಾಶಾ. IX–I, ೦೪೪–೩ : 1081). [?]

ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟು, ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ವೈಗ್ಗೂದಲು ನಿಮಿಂದಿ ನಿಲ್ಲು ; ರೋಮಾಂಚನವಾಗು ; ಅಕ್ಕಿಗಟ್ಟು (ಕೆರಾ) : ಹಂಬೇಡತನದಿಂ ಪಲಸುಗಳ ವೈಗೂದಲ್ ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟಿದವ್ವೆ (ಪುಪಕಾಪು. ೨-೬೨). **ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟು** : ಜಿಗ್ಗಿನ ಸುಗ್ಗುಯ ವೊಗ್ಗುವ ಅರಳತ್ತು ಸುಗ್ಗುಲವೈದು ಮುಖಪಲವಲಿದು ಪೂಂಡಿತ್ತು, ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟಿತ್ತು ವೈದೆಂಬ್ಲೆ (ಅಪ್ಪಪು. ೪-೨೪).

[ಗುಗ್ಗುರಿ + ಕಟ್ಟು]

ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್, ಗಗ್ಗರಿಗಲ್ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲುಂ: ಹರಳುಗಲ್ಲುಂ: ಬೆಳಗಾದು ಗುಂಡು ಗುಗ್ಗರಿ [ಜಾತಾಂ. ಗ್ಗರಿಗಲ್ಮೊರಡಿಗಳ್ ಬಳಗದಿಂ ಮೆಱ್ದೆರುದಾ ವಿಟನ (ಉತ್ತಾಪು. ೮-೨) ; ಗುಗ್ಗುನ್ಗಿರುಲ್ಬಂಡುಗಲ್ಲು, ಮೊರಡಿ ಬೆಟ್ಟ ನುಗ್ಗುಗಲ್ಲುದುರಿಗಲ್ಲುಗಳ್ ವೆಗ್ಗೂರದೆಳ್ಳಾಲಾದವಾರದು (ಳಂ ಕಾ ಸಾ. ೨೦-೯೩). **ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್** : ಪುಣಲುಲುಮಾ ಮಣ್ಣಣಲುಮಂ ತರಿವಣ ಲುಮಂ ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ಲುಮಂ ಗಂದುಗುಗಲ್ಲುಮಂ . . . ಬಳ್ಳಿದುಮಮಂ ಕಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳೆದು ಪೋಗಿ (ಅಪಾಪು. ೬-೨೦). [ಗುಗ್ಗುರಿ+ಕಲ್ಲ]

ಗುಗ್ಗುರಿಗೊಳ್ಳು, ಗುಗ್ಗರಿಗೊಳ್ಳು, ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಮೈ ನವಿರೇಳು ; ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳು : (ಕ). **ಗುಗ್ಗರಿಗೊಳ್ಳು** : (ಕ).

ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳು : "ರೋಷಾಂಚಿತ, ರೋಷಾವಿರ್ಭಾವ – ೨ ಮೈ ಕೂದಲು ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಪುಳಕಿತವಾಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೨). [ಗುಗ್ಗುರಿ + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್)] ೧]

ಗುಗ್ಗುರಿವೆಯ್ಲ (ನಾ). ಪುಳಕಿತವಾದ ದೇಹ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಂಡ ಶರೀರ: ಗುಗ್ಗುರಿವೆಯ್ಯವರು ಗುಲಗಂಜಿಕಣ್ಣವರು ಒಬ್ಬರಿಬ್ಬರನ ಎಡ ಬಲ ಕಿ (ಕೋಳಾಸಂ. ೩೦೪). [ಗುಗ್ಗುರಿ + ವೆಯ್ಲ (<ವೆಯ್ದ್)]

ಗುಗ್ಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ರೋಷವಾಂಚಿತನಾಗುತ್ತಾಗು; ಮೈ ಮುಳ್ಳುಬರು; ಅಧಿಕ ರೋಮಾಂಚ ವೈ ಗುಗ್ಗುರಿಸಲೊರೊರ್ಮೆ ಪದಕಕೆ ನಿಷ್ಕಳ ದೊಳು ಪುದುಗಲು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೯-೬). [ಗುಗ್ಗುರಿ + ಇಸು]

ಗುಗ್ಗುರಿಸಿಟ್ಟ, ಗುಗ್ಗರಿಸಿಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಗುಗ್ಗುರಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು; ಸಂಚಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಗುಗ್ಗುರಿಸಿಟ್ಟಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಹೆಚ್ಚು (ಡೂಂ). ಗುಗ್ಗುರಿಸಿಟ್ಟ : ೨. ಸಣ್ಣವಟ್ಟು ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು; ಕಿರಾಣಿವರ್ತಕ : ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಲಾಭನಷ್ಟಗಳು ಎರಡೂ ದೊಡ್ಡ ವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಗುಗ್ಗುರಿಸಿಟ್ಟಿಗರಿಗೆ ಎರಡೂ ಸ್ವಲ್ಪವೇ (ಸಾಹಿತಿಕ. ೬೪). [ಗುಗ್ಗುರಿ + ಸಿಟ್ಟ]

ಗುಗ್ಗುರು[1] ' ಗುಂಗುಱು ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುರು[2] ' ಗುಗ್ಗುರ್ಕ್ಕು ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳು ' ಗುಗ್ಗುರಿಗೊಳ್ಳು ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುಳ, ಗುಗ್ಗುಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ವುತ್ತು ಅದರ ಅಂಟಂ ; ಲೋಬಾನ : " ಕಂಬಳ, ಉಲುಂಖಲಿಕಂ, ಕೌಶಿಕ, ಗುಗ್ಗುಲ, ಪುರ ಈ ೫ ಗುಗ್ಗುಳದ ಮರ " (ಶಾಕಟಾ. ೦೦೬): ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವರ್ತಕನು ಒಂದು ಚೀಲ ಗುಗ್ಗುಲವನ್ನು ಹೊರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುರಾವಿ. ೮೯). ಗುಗ್ಗುಳ : ೧. " ವುರಾಣಂ, ಮಹಿಷಾಕ್ಷ : ಗುಗ್ಗುಳಂ, ಫಲಂಕಮ – ಈ ೪ ಗುಗ್ಗುಳಕ್ಕೆ " (ಹರಿವಂಶ: ೦೦೦-೪೬): " ಗುಗ್ಗುಳಕಂ ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿ ಕೌಶಿಕಾಖ್ಯಂ " (ಪಂಂಗಣ. ೪೬-೪೭) ; ಸಲೆ ನಿಲೆ ಬೇವ ಗುಗ್ಗುಳದ ಕರ್ಪೂಗೆಯಂತದಮಗುರ್ವಾನಳ್ಳಿ ಕತ್ತಲಿಸುವ ಚಂಡಿಕಾ ಭವನದೆಲ್ಲ್ . . . ಸುವ್ವತಮಂ ಲಲಿತಾಂಗಿ ಕಾಳ್ದಳರ್ (ಕಾಪಂಕಾ. ೩೬೩): ಕಿರೀಚವಿಗಳಿಳವಿಶಿಷ್ಟವಿಗೋತ್ಪಲಿಸಿಗ್ಗುಗುಗ್ಗುಳಂ ಮಂತ್ರ ಮಸಿ ೇಕ ವ್ಯಕ್ಷತಕಿಯಿಂದವಿದಾರ ತದ್ಭವಾಂತರಂ (ಪಂಭಾ. ೬೦): ಗುಗ್ಗುಳ – ಇದು ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡದ ಅಂಟು. ಧೂಪ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತ್ರವೂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವು (ಗೃಹಪ್ರ. ೦). ೨. [ವೀಶೈ] ವೀರಭದ್ರದೇವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಗ್ಗುಳ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಒಂದು ಸೇವಾಕಾರ್ಯ. 'ಗುಗ್ಗುಳ ಕಳಕಾಯಕೆ' ಪುರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಗ್ಗುಲಂ, ಗುಗ್ಗುಳಂ (ನಾ).=ಗುಗ್ಗುಲಂ ೧ : "ಜಟಾಯುಂ – ಗುಗ್ಗುಲಂ" (ಒಚಿ೦. ೫೯). **ಗುಗ್ಗುಳಂ** : " ಉಲೂಖಲಿಕಂ – ಗುಗ್ಗುಳಂ,ಗೂಗ " (ಒಚಿ೦. ೦೬). [ಸಂ.]

ಗುಗ್ಗುಲುಧೂಪ (ನಾ). = ಗ ಗ್ಗುಳಧೂಪ : ಆವರು ಪುತಿಪತ್ಯವ ಆ ಕಿರುಕೂಡವೂರಲ್ಲಿ ಪುಕಾಶವ ಸ್ವಯಂಭೂಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಗುಗ್ಗುಲುಧೂಪ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುರಾವಿ. ೮೯). [ಗುಗ್ಗುಲು+ಧೂಪ]

ಗುಗ್ಗುಳ ' ಗುಗ್ಗುಲ ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುಳಂಬೊತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸು. – ಉರಿಸು : ಗುಗ್ಗುಳಂಬೊತ್ತಿಸಿದುಂ ಮಹಿಗಳ್ಗೆನೊರ್ ಮಸಿಯೆಯುಂ (ಆ ಪು ೦೦-೦೦ ಪ). [ಗುಗ್ಗುಳ (=ಗುಗ್ಗುಲ) + ಪೊತ್ತಿಸು]

ಗುಗ್ಗುಳಕ (ನಾ). = ಗುಗ್ಗುಲ ೧ : ನೆರಲ ಮಧುಕಂ ಗುಡಂ ಸಜ್ಜರಸಂ ಜೇನಿಯ್ಮಿ ಮೀಣುಂ ಗುಗ್ಗುಳಕಂ ಸಿಂದುರಂಜುಂ ಜಾಜಿಂಬವಿನಿಟ್ಟಿರಸುಕ್ಕಿರೆ ಕಾಲ ಬೀಡೆ ಬೇಗಂ ಕಿಡುಗುಂ.(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೮೮). [ಸಂ. ಗುಗ್ಗುಲಕ]

ಗುಗ್ಗುಳಕಾಯಕ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಂಗಳಿಂದ ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪವನ್ನು ಮನೆಮನೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವ ವೃತ್ತಿ : (೪). [ಗುಗ್ಗುಳ (=ಗುಗ್ಗುಲ) + ಕಾಯಕ]

ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ (ನಾ). ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಹಾಕಿದ ಧೂಪ : ದೇವರಿಗೆ ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ ಹಾಕಿದರು (ಒಚಿ೦). [ಗುಗ್ಗುಳ (=ಗುಗ್ಗುಲ) + ಧೂಪ]

ಗುಗ್ಗುಳು ' ಗುಗ್ಗುಲು ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗೆ ' ಕೊಗ್ಗಿಸ್ ' ನೋ.

ಗುಚ್ಚ, ಗುಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊಂಚಲು, – ಕುಚ್ಚು : "ತೊಡಂಬೆ, ತೊಡಬೆ . . . ಗುಚ್ಚಂ–ಈ ೬ ಪುಷ್ಪವಂಜರಿ" (ಶಕಾಶಾ. ೧೦-೧೯೬) : "ತೊಡಬೆ ತೊಡಂಬೆ ಜೊಂಪ ಗೊಂಚಲ್ ಗುಚ್ಚಂ ಸೊಗಯಿಪ ತೊಂಗಲೆ ತೊಂಗಲ್ ಬಗೆಯಲ್ ಬುಧರಿಂದ ಗುಚ್ಚಕಕ್ಕಂ ನಾಮಂ " (ಅವಿಂಂ. ೬೮). **ಗುಚ್ಚ** : ೨. ಪೊದೆ ; ಪೊದರು : ಕೈಹಿಡುರು ಕೊಂಡು ಹತ್ತಿರವೇ ಇದ್ದ ಒಂದು ಗುಚ್ಚದು ನರಳಿಗೆ ಕರದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೂರಿಸಿದರೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೮೩). [<ಸಂ: ಗುಚ್ಛ]

ಗುಚ್ಚಿ ' ಗುಚ್ಚ ' ನೋ.

ಗುಚ್ಚೆ ' ಗುಜ್ಜು ' ನೋ.

ಗುಚ್ಚೂರಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚೂರಿ ; ಬಾಕಿ : ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಗುಚ್ಚೂರಿ ಯಿರಿದಂತಾಯಿತು (ಕ್ರಿಆಶಾ. ೬೬. [ಗುಜ್ಜು + ಚೂರಿ]

ಗುಚ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕುಚ್ಚು,–ಗೊಂಚಲು.– ಮಂಜರಿ : " ಪುಷ್ಪವೆಸೆವ ಗುಚ್ಚಂ ಸ್ಪಬಕಂ " (ಪುಸ್ಕಕಾ. ೩೦-೦೦) ; ನೂತನ ಚೂತಾವಸಿಕಾತ ಗುಚ್ಚ ನಿವಹ ವ್ಯಾಜಂಗಳೋ ನಿಂದು ಮಿಲ್ಲಸೆ ತನ್ನಂ ತನಿಗುವುವಂ ಪದದು ತೀಡಿತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಲಂ (ಹುಳುಪ. ೪-೨೩) ; ಶಾಂತಲೆ . . . ಅಚ್ಚಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಚವೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಶಾರದೆಯ ಗುಡಿಗೆ ಓಡಿದಳು (ಶಾಂತಕಾ. ೪೨), ೨. ಪೊದೆ ; ಪೊದರು : " ಕ್ಷುದ್ರ, ಗುಚ್ಛ,–ಈ ೨ ಪೊದರ್ " (ಪ್ರಾಯಾಮ. ೧೩-೨೩೪). ೩. ಮೂವತ್ತೈರಡು ಅಥವಾ ಎಪ್ಪತ್ತು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ; ರತ್ನಿಕಾರಾಜಗುಣಕ್ಷತ್ರಮಾರಭ್ಯಗುಚ್ಚವಾಣವಶ್ಚಾರಭ್ಯಾಣವಕಂಗಳಂಬ ಪನ್ನೊಂದು ನಾನಾರತ್ನ ಸುವರ್ಣಪದಕ ವಿರಚನಾದಿ ಭೇದದಿಂ (ಅವಿಂ. ೪-೩೪ ಪ). ' ಗುತ್ಸ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಚ್ಛಕ (ನಾ).=ಗುಚ್ಚೆ ೧ : ಇಂದ್ರನೀಲದ ಮಚ್ಚೆಯ ಗುಚ್ಛಕಂಗಳ ತೋರಣ ದಂತೆಸೆವ ದ್ರಾಕ್ಷಾಫಲದ ಪರಿವಂಕ್ತಿಯಿಂದೊಪ್ಪಿದುದು (ಹ ವಿಂ೩ ೮-೪೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಗುಚ್ಛಕಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ : " ಗುಲುಚ್ಛಕಂದಃ – ಗುಚ್ಛ ಕಂದ " (ಒಚಿ೦. ೩೦). [ಗುಚ್ಛ + ಕಂದ]

ಗುಚ್ಛದ್ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ದ್ರಾಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧದಲಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ; ಚಪ್ಪರದ್ರಾಕ್ಷೆ : ದ್ರಾಕ್ಷೆ . . . ಗುಚ್ಛದ್ರಾಕ್ಷೆ . . . ಸುವಾರ್ಷ ಸಾರ್ವರ್ತುಕವಾದ ಫಲಗಳೆಲ್ಲ್ ತರುಸಿಕರಂಗಳೆಂ (ವಿಚೇಷ. ೩೦೦)-

[ಗುಚ್ಛ + ದ್ರಾಕ್ಷೆ]

ಗುಚ್ಛಬಂಧ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಂಧ: ವೆಂಕ ರಮಣದಾಸರು ಈ ಕಿರುಹೊಸ್ಸಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಬಂಧ ಕಾನಗಳ ವಿವಧರೂಪಗಳನ್ನು (ಗುಚ್ಛಬಂಧ ವತ್ತು, ನಾಗಬಂಧ) ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಹೊಗಿಕ. ೬೨). [ಗುಚ್ಛ + ಬಂಧ]

ಗುಚ್ಚಹೊಂಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : " ದಂಡಧಾವನಸ– ಗುಚ್ಚಹೊಂಗೆ, ಬೇಲ " (ಒಚಿ೦. ೭೪). [ಗುಚ್ಚ + ಹೊಂಗೆ]

ಗುಚ್ಚಹೊಸ್ಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : " ಗುಂಜಾ – ಗುಂಜಿ, ಗುಚ್ಚಹೊಸ್ಸೆ " (ಒಚಿ೦. ೮೪). [ಗುಚ್ಚ + ಹೊಸ್ಸೆ]

ಗುಜಗುಂಪಲು (ನಾ).=ಗುಜುಗುಂಪಲು : ಹೊಸ ತೆರಿಗೆಗಳ ವಿಚಾರ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಗುಜಗುಂಪಲು (ಜೆಂಗಾಳ್ಯ. ೨೬೮).

[<ಗುಜಗುಜ + ಗುಂಪಲು]

ಗುಜಗುಜ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ : ಮರಣವಿನ್ನೇನೆಂಬ ಜನದಬ್ಬರದ ಗುಜಗುಜನಱಿದು ಯಮುನಾವರನದೀತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದನು ಭೀಷ್ಮ ವಹಿಲದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೦೩-೨೪).

ಗುಜಗುಜನೆ (ಅ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ : ಅಷ್ಟ ಪ್ರಧಾನರೂ ಪಂಚಸೇನಾಪತಿಗಳೂ ಗುಜಗುಜನೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು (ಸುಗುಗಂ. ೯-೦೦). [ಗುಜಗುಜ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಜಗುಜಮಾಪುರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಹಾಡಿಕೊಂಡು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಗುಜಗುಜಮಾಪುರಿ ಆಡೋಣ ಗುಜೇರ ಮಾಪುರಿ ಆಡೋಣ ಸಾಮದಂಡಿ ಆಡೋಣ (ಜನಗೀ. ೯೦). [?]

ಗುಜಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕರಚುಗರ ಗುಜಯ್ಯಙ್ಗ್ ಪೊನ್ನ ಳಱು ಒರ್ಮ್ಮ[ತ್ತ]ಲಂ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೦೩-೦೮ ; 986).

[?]

ಗುಜರ ' ಗುಜ್ಜರ ' ನೋ.

ಗುಜರಾತ ' ಗುಜರಾತು ' ನೋ.

ಗುಜರಾತು, ಗುಜರಾತ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಗುಜರಾತಿನ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರೈಲುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿವೆ (ಭೂವಿವ. ೩೪೦). **ಗುಜರಾತ** : ಗುಜರಾತ ಮತ್ತು ರಾಜಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿನ ಜಾನಪದನೃತ್ಯಗಳು ತುಂಬಾ ಆಕರ್ಷಣೀಯ (ಅಭಾನ್ಯ. ೦೦೪),

[←ಮರಾ. ಗುಜರಾತ್, ಗುಜರಾಥ್ ; ಹಿಂ. ಗುಜರಾತ್]

ಗುಜರಾಥಿ, ಗುಜ್ಜರಾತಿ (ನಾ). ೧. ಗುಜರಾತ ದೇಶದವನು : (ಕಿ). ೨. ಗುಜರಾತಿ ಜನರ ಭಾಷೆ. ೩. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆ : ಬಾಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾಥಿ, ರಸಬಾಳೆ . . . ಎಂದು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹಲವು ವಿಧವಾದ ಬಾಳೆಯ ಕುಲಗಳುಂಟು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೫೬). **ಗುಜ್ಜರಾತಿ** : ೧. ಕನ್ನೋಜಿಗಳು ಪಂಡಿತರು ಖುರಾಸಾನಿ ಮನ್ನೆಯ ಗುಜ್ಜರಾತಿಗಳು (ಕಂನವಿ. ೦೨-೬೬). [←ಮರಾ. ಗುಜರಾಥೀ ; ಹಿಂ. ಗುಜರಾತೀ]

ಗುಜರಾನ್ ' ಗುಜರಾನು ' ನೋ.

ಗುಜರಾನು, ಗುಜರಾನ್ (ನಾ). ಜೀವನೋಪಾಯ; ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆ: ನಿನ್ನ ಗುಜರಾನು ಬಗ್ಗೆ ಯಾ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಯಿನಾಮತಿ ಮೀಲಸ್ಯೆದ ಅಮೀನ (ಎಕ. IX, ಚೊಡ್ಡಬ. ೦೨-೬ ; ಸು. 1785) ; ನಾವು ವೀರ ರಾಜೇಂದ್ರ ವಡೆಯರವರು ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಸಹಾ ಗುಜರಾನು ಮಾಡಿದೆವು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೩೦). **ಗುಜರಾನ್** : ಪರಿವಾರ ಜನರುಗಳ ಗುಜರಾನ್ ಬಗ್ಗೆ ೨,೪೦,೦೦೦ ಕಂಠೀರಾಯಿ ವರಹ ನಗದಿ ಹಣವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೦೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುಜರಾನ್]

ಗುಜರಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳುಹಿಸು ; ತಲುಪಿಸು : ಆತನು ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಗುಜರಾಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು (ಝೂರಾಣಿ. ೦೩೫) ; ತಮ್ಮ ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಗುಜರಾಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಹರಿದಾಸರ ಯತ್ನ (ಕಾವೇರಿ. ೯೩). ೨. ಬರೆ : ಹತ್ತಾರು ಜನ ಇದ್ದರು ಆ ಕಂಪನೀಲಿ ; ಬರೀ ಲೇಖನಿ ಹಿಡಿದು ಗರಗರ ಅಂತ ಗುಜರಾಯಿಸುವವರೇ ಆರು ಮಂದಿ (ಜೆಂಗೂಲಿ. ೦೨೨).

[ಗುಜರಾ$_0$ + – ಇಸು$_3$. P ←ಹಿಂ. ಗುಜರಾನನಾ]

ಗುಜರಿ, ಗುಜ್ಜರಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಸಂಜೆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವ ಅಂಗಡಿ : (ಕಿ). ೨. ಚಿಕ್ಕ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಚಿಲ್ಲರೆ ವ್ಯಾಪಾರ : ಹೊರಗಡೆ ಮೆಟ್ಟಲುವರೆಗೂ ಗುಜರಿ ಅಂಗಡಿಗಳು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩೪). ೩. ಹಳೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ : ಈ ಟೈರಿಗೆ ಕಂಪನಿ ಬೆಲೆ ಅರುವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ. ಗುಜರಿಯಲ್ಲಿ ಐವತ್ತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಬಹುದು (ರೂಢಿ). **ಗುಜ್ಜರಿ$_3$** : ೪. ಸಂಜೆಯ ವೇಳೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ : ಕಳಿಂಗ ನಗರಿಯೊಳ್ ಗುಜ್ಜರಿಯ ಹೊತ್ತಾಯಿತು (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೮೫-೦೨).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಜರೀ, ಗುಜ್ಜರೀ [

ಗುಜರಿಹೊತ್ತು (ನಾ). ಗುಜರಿ ವ್ಯಾಪಾರದ ಸಮಯ ; ಸಾಯಂಕಾಲ: ಈಗ ಗುಜರಿಹೊತ್ತಲ್ರೇ ? ಅಂಗಡಿಬಿಟ್ಟು ಬಂದಾರ್ರೇ ? (ಹೊಸಂಸಾ. ೪೨) : ಆ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಗುಜರೀಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ, ನೆವನೆವದಲ್ಲಿ ಆ ಹೆಂಗಸಿನ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುತಾ . . . ಒಲವುಮಾಡುತಾ ಬಂದನು (ಮುಸುಗ. ೪). [ಗುಜರಿ + ಹೊತ್ತು$_2$ (<ಪೊಟ್ಟು)]

ಗುಜಱು ' ಗುಜುಱು ' ನೋ.

ಗುಜಿಗುಜಿ (ನಾ). ಪಿಸುಮಾತಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಗುಜುಗುಜಿಸು: ಸೌಂದರ್ಯಮೋರಂತಾ ಕಾಂತೆಗನಂತರಂ ನೆರೆಯೆ ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಂ ನಿಚ್ಚಲುಂ ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಂಡು ಪರ್ಯಾಳೋಚಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೭ ಪ) ; ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಳುತ್ತ ಮೋರೋರ್ವರೊಳ್ನುಡಿಯುತ್ತಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೦-೬೯ ಪ).

[ಗುಜಿಗುಜಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಜುಗುಂಪಲು (ನಾ). ಗುಜುಗುಜು ; ಗದ್ದಲ : ರಾಜಪರಿವಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಜುಗುಂಪಲು ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಕಲಾಧ. ೭).

[<ಗುಜುಗುಜು + ಗುಂಪಲು]

ಗುಜುಗುಜನೆ (ಅ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ : ರಾಜರು ಗುಜುಗುಜನೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೊದಲುಮಾಡಿದರು (ಪಚಭಾ. ೯೫).

[ಗುಜುಗುಜು + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಜುಗುಜಿ (ನಾ). ಪಿಸುಮಾತಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಅದಂ ಕಂಡು ಕೆಲದೊಳ್ ಬರ್ಪ ಮಂತ್ರಿಮಹತ್ತರರೊಳಾದ ಗುಜುಗುಜಿಯಂ ಕಿವಿಗಿವಿಗೇಳ್ದು (ಅನಂಪು. ೦೩-೮೭ ಪ) ; ಪುರಜನಂಗಳ ಗುಜುಗುಜಿಯನಂತಃಪುರಮಹತ್ತರಿನಱಿದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೩-೯೦ ಪ).

ಗುಜುಗುಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಜುಗುಜು ಮಾತನಾಡು ; ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಪಿಸುಮಾತನಾಡು : ವ್ಯಾಕುಲಿತಯುತಹೃದಯರಾಗುತನೇಕರುಂ ಗುಜುಗುಜಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೫) ; ಕುರುಬಲದ ಮೆಳೆಯಲ್ಲಾಡಿತಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ಗುಜುಗುಜಿಸಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೩೯) ; ದಿಮ್ಮಿದರ್ ಗುಜುಗುಜಿಸದಿರಿ (ಜೆಬಪು. ೨-೨೬) ; ಆಕೆ ಸ್ವಸ್ಥೆಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂತಃಪುರಜನವೆಲ್ಲವೂ ಗುಜುಗುಜಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಗುರುಚಿ. ೮೬)

[ಗುಜುಗುಜು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಜುಗುಜು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ತೀವಿ ಗುಜುಗುಜುವೆಂಬ ಗೀಜಗಂ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಜೀವಿಪುವು ಭಯವನುಳಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೦೪.) ೨. ಒಳಗೊಳಗೇ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು ; ಪಿಸುಮಾತು: ಗುಜುಗುಜುಯೆನ್ನುತ್ತಿರದಿರಿ ಮುನಿಗಳಿರ (ಬಸಪು. ೦-೪೪) ; ಯುವತಿಯರ ಗುಜುಗುಜಿನ ಶೂನ್ಯೋತ್ಸವದ ನೃಪಮಂದಿರದ ಜಾಡ್ಯದ ಜವನಿಕೆಯ ಜಂಜಡವ ಕಾಣುತ (ಶೊರರಾ. ೨-೨-೨೬) ; ಶ್ರಾವಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ, ಇದೇ ಗುಜುಗುಜು (ಹತ್ತುಮು. ೦೫೨). ೩. ಗುಪ್ತವಾಗಿ ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ ; ನಿಂದಿಸಿ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಜನಾಪವಾದ : " ಗುಜುಗುಜುಯೆನೆ ಬಿನುಗುನುಡಿಗಳೆಂದಱಿಗೆ ಬುಧರ್ " (ಭಾರವಿ. ೫೦) ; ಚರ್ಚನೆ ಗುಜುಗುಜು ಪಾಣ್ಬರೊಳಚ್ಚುಂಬಕತಂ (ಮದತಿ. ೮-೩೭) ; ಸಡಗರಂಗಳು ಗುಜುಗುಜುಗಳಾಱಡಿಗಳನುಚಿತಕಾರಣಂಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೨) ; ಇವಳ ಕೈ ಹಿಡಿದದ್ದು ಯಾರೋ ನೋಡಿ ' ಗುಜುಗುಜು '

ಆದಾಗ ಕೇಳಿದ್ದರೆ ? (ಮೂರುದಾ. ೪೬). ೪. ಅನುಮಾನ ; ಸಂಶಯ : ಗುಜುಗುಜದೇವುದೌಷ್ಟಿಕವಿಷಂ ಪರೆಗುಂ ಜಲದಿಂದಮೀಂಟಿವಂ (ಐಮದ. ೦೩-೬೬).

ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಜುಗುಜಿಸು : ಜನಂಗಳ್ ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟಲದನಾ ತಪಸ್ವಿ ಕೇಳ್ದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೬೦ ಪ) ; ಪಲವು ಪಿಸುಣರ್ ಪಾತಕರ್ ನೆರೆದು ತಾಮೆಲ್ಲರೊಲವಿನಿಂ ಮಂತಣಂಗೊಳುತೆ ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೨) ; ಗೂಡಿಂಗೆ ಸಾರಿ ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟಿದವು ಹಕ್ಕಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೦೦-೨೪) ; ಓಹೋ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಏನೋ ತೊಂದರೆ ಬಂತು ಎಂದು ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೦೨೫).

[ಗುಜುಗುಜು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಜುಗುಜುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಗುಜುಗುಜಿಸು : ಗುಜುಗುಜುಗೊಂಡಾರ್ದರಮರರಂಬರತಳದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ.೦೦-೦೦೬); ದ್ರೋಹರಂತೆ ಗುಜುಗುಜುಗೊಳ್ಳದೆ ಪೆರ್ಗಣದಂತೆ [ಪೊಸಯಷಿಗೆ] ಗುಱುಗುಱಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯) ; ಒಡನೆ ಗುಜುಗುಜುಗೊಳುತ್ತಂ ನೆರವಿ ಬರುತಮಿರೆ (ತಿರುಕ. ದೇ. ೦೪-೪). [ಗುಜುಗುಜು + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಜುಗುಜುಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಜನರ ಗುಂಪು ; ಒಳಗೊಳಗೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಜನರ ಗುಂಪು : ಬರಲು ಪಾರ್ಥನ ಕಂಡು ಪುರಜನ ಹರೆದುದಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ದುಗುಡದ ಭರದ ಗುಜುಗುಜುಗೋಷ್ಠಿಗಳ ಜನಜನದ ಮುಸುಕುಗಳ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೦೬-೩).

[ಗುಜುಗುಜು + ಗೋಷ್ಠಿ]

ಗುಜುಗುಜುಮಾತು (ನಾ). ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು ; ಪಿಸುಮಾತು : ಆದರೆ ಅವನ ಮುಸುಕು ಚರ್ಚೆಗೆ ಮತ್ತು ಗುಜುಗುಜು ಮಾತಿಗೆ ಎಡೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು (ಮಡಿಸ. ೪೦).

[ಗುಜುಗುಜು + ಮಾತು$_1$]

ಗುಜುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಜುಗುಜಿಸು : ಗುಜುಗುಟ್ಟುತ್ತೆಡರಾಂತ ಮಾತಿನೆ ಪೆಟರ್ಗೊಂಡಂದು ಪೇಟುತ್ತಿರಲ್ (ಮೃಸೂಮ. ೬-೪) : ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜನರು ಗುಂಪಾಗಿ ನಿಂತು ಗುಜುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಿದೇವ. ೫೮).

[<ಗುಜುಗುಜು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಜುಱು, ಗುಜಱು, ಗುಜ್ಜಿರು (ನಾ). ೧. ಗುಂಜುಗುಂಜಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕೆದರಿದುದು : ಹೊಗೆಮೊಗದ ಕಿಡಿಗಣ್ಣ ಕೆಮ್ಮೀಸೆಗಳ ಗುಜುಱಿನ ಜುಂಜುಗೇಶದ ವಿಗಡನೆದ್ದನು ಬಂದು ಹಿಡಿದನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಸೆಱಗ (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೦೪-೦೦೦). ೨. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಂತಿರುವ ಪೊದರು : ಸೀಳ್ಗಲ್ಗಳಿಂದೂರು ಗರ್ಭೀಕೃತದ ಕೆಸಱಿಂದೆ ಮುಳ್ಳು ಗುಜುಱೂ ಘನವಪ್ಪ ಪೇರಡವಿಯಿಂ . . . ಪಥಂ ಭಯದಿನೆಸೆಗುಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೪-೦೮-೦೪). **ಗುಜಱು** : ೨. ಗುಜಱು ಗುಲ್ಮದ ಕುಂಜರಾಶ್ವ ವ್ರಜದ ಮೆಳೆಯೊಣಗಿದುದು (ಕುಪ್ಪಾಶ. ೩-೦೦). **ಗುಜ್ಜಿರು** : (ಗು). ೩. ಗುಂಗುರಾದ ; ಸುರುಳಿಗೊಂಡ. 'ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ' ಪರಾ.

[ದೇ ॥ ತುಳು. ಗುಜ್ಜಿರ್]

ಗುಜುಱುಗೊಂಬು (ನಾ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಕೊಂಬೆ : "ಕಟಲೆಯೆಂದು ಮುಳ್ವೆರಸಿದ ಗುಜುಱುಗೊಂಬು" (ಶಮದ. ಸ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ). [ಗುಜುಱು + ಕೊಂಬು$_1$]

ಗುಜುಱುದಲೆ (ನಾ). ಗುಂಜುಗುಂಜಾಗಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ ; ಕೆದರುದಲೆ : ಕೆಂಗಲಿಪ ತೋರಗಣು ಕೆಮ್ಮೀಸೆ ಗುಜುಱುದಲೆ ಬಳೆದ ಕಾಳೋರಗನನೇಳಿಸುವ ತೋಳ್ (ಹಡಕಾ. ೫-೨) ; ಹಿಡಿದ ಚಕ್ರದ ಗುಜುಱುದಲೆಯ ಶಂಖದ ಮಣಿಯ ತೊಡಿಗೆಗಳ . . . ನಾನಾ ಜೋಗಿವಡೆವೆರಸು . . . ಬಂದಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೨೭) ; ಕಾರೊಡಲ್ಕೆಮ್ಮೀಸೆ ನಿಡುದೋಳು ದೀರ್ಘಶರೀರ ಗುಜುಱು[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಜುಱು]ದಲೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೩೬).

[ಗುಜುಱು + ತಲೆ$_1$]

ಗುಜುಱುಮಂಡೆ, ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ (ನಾ). ೧. = ಗುಜುಱುದಲೆ : ಗುಜುಱುಮಂಡೆಯ ತಿರಿವ ಸೊರೆಗಳಿಟ್ಟಗೆಯ ಹುಡಿಯಂ ಪೂಸಿದಂಗದ . . . ನಾನಾಪರಿಯ ಜೋಗಿಗಳ್ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೫-೩). **ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ** : ೨. ಗುಂಗುರುಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಲೆ : ಅವನದು ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಜುಱು + ಮಂಡೆ$_1$]

ಗುಜುಱುಮೀಸೆ (ನಾ). ಜುಂಜುಮೀಸೆ : ಕಮಲದಳನಿಭವಿಲೋಚನಂ ಗುಜುಱುಮೀಸೆ ಕರಮೆಸೆವ ಕುಂಚಿತ ಚಿಬುಕ (ಪಾಸೋಪು. ೯-೦೫).

[ಗುಜುಱು + ಮೀಸೆ]

ಗುಜುಱೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಜುಗಟ್ಟು ; ಜಡೆಗಟ್ಟು : ಮಹೋಗ್ರವಿಲೋಚನದ ಗುಜುಱಿದ್ದ ತಲೆನವಿರ . . . ರಾಕ್ಷಸ ಜನಸಹಿತ ನಡೆತಂದನಾ ರಾಕ್ಷಸ ಕುಲಾಧೀಶ (ತೊರರಾ. ೬ ೫೩-೪೩).

[ಗುಜುಱು + ಏಳ್$_1$ (<ಏಟ್$_1$)]

ಗುಜ್ಜ$_1$ 'ಕುಜ್ಜ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜ$_2$ (ನಾ). ೧.=ಗುಜರಾತು. 'ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರ' ಪರಾ. ೨. ಗುಜರಾತಿ ಜನ : ಗುಜ್ಜರೋಣಿಯಲಿ ರಾಣಿಜೋಡಿಯಲಿ ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ ಬಂದೆ (ಪಲಾನ. ೩೨). [<ಗುಜ್ಜರ]

ಗುಜ್ಜಗೆ$_1$ 'ಗೊಜ್ಜಗೆ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜಗೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು : ಒಱಲೆ ತಗುಣೆ ಪೇನು ಸೀರು ತೇಟು ಇಂದ್ರಗೋಪ ತೇರಂಟಿ ಗುಜ್ಜಗೆ ಬೆದೆವುಟು ತುಂಬುಟು (ಪಸಾರ. ೯೫-೦೮). [?]

ಗುಜ್ಜಗೊರವ (ನಾ). = ಗುಜ್ಜುಗೊರವ : ಜಲಧಿಯ ಗುಣ್ಪು ಗುಜ್ಜಗೊರವಂಗೆ ಕರಾಗ್ರದೊಳೆಯ್ದುದದೊಂದು ಮು × × ಳಿಗೆನೆ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೦೨೦-೪೩ ;ಸು. 1240). [ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + ಗೊರವ]

ಗುಜ್ಜಡಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಕಾಲು ; ಸಣ್ಣಪಾದ : ಅಬ್ಜಕೋರಕ ವೃಕ್ಷ ಜಾತಮಿತ ಗುಣಯುತೆ ಗುಜ್ಜಡಿ ಸುಹಂಸಯಾನೆ (ನವಮೋ. ೦೯-೬). ೨. ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ ; ಮಂದಗಮನ : ಪಡಿಯಱತಿಯರೆಳ್ತಂದು ರತಿಯ ಕೈಪಿಡಿಯೊಳ್ಗುಜ್ಜಡಿ ಗಾಡಿಯೊಳಾದಂ ಪಿಡಿಯಂ ಸೋಲಿಪಳು (ಉದ್ಧದೇ. ೫-೦೫). [ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + ಅಡಿ$_1$]

ಗುಜ್ಜತನ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣತನ ; ಕಿರಿಯತನ. ೨. (ಆಲಂ) ವಿನಯ : ಲಜ್ಜೆ ಸೂತಕವಳಿದು ಗುಜ್ಜತನದಲಿ ಉಳಿದು ಉಜ್ಜುಗದಿ ಶಿವನ ಅಱಿದ ಶಿವಶರಣರ ಹೆಜ್ಜೆಯಲಿ ಇರಿಸೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೮೭).

[ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + – ತನ]

ಗುಜ್ಜನಂದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕದ್ದೆಱಯ್ಯನ ಮಗಂ ಗುಜ್ಜನಂದಿ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೦-೦೭ ; ಸು. 930 ?). [?]

ಗುಜ್ಜಮಾವು (ನಾ). = ಗುಜ್ಜುಮಾವು : ನನೆವೆರಸು ಗುಜ್ಜಮಾವಿನ ಕೊನರ್ಗಳನುಡಿದುಡಿದು ನೀಡೆ (ಆರ್ಧನೇ. ೫-೯೪).

[ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + ಮಾವು]

ಗುಜ್ಜರ, ಗುಜರ, ಗುಜ್ಜಾರ (ನಾ). ೧. = ಗುಜರಾತು : ಆದಿ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಂ . . . ಗೂರ್ಜರ-ಗುಜ್ಜರ (ಶಮದ. ೨೭೦ ಪ್ರಯೋ) ; ತತ್ತಱದಱಿದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಗುಜ್ಜರದ ರಾವುತರು (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೪-೬೦) ; ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಗುಜ್ಜರ ವಿಮಲ ಕಾಶ್ಮೀರಾಂಧ್ರ ಗೌಳ ಪ್ರಮುಖದೇಶಂಗಳಲಿ ನೋಡುತ ತಿರುಗಿದುದು ಸೇನೆ (ತೊರರಾ. ೪-೦೦-೨). **ಗುಜರ** : ೨. ಗುಜರಾತದ ಜನ : ಗುಜರರೆಂಬ ಜನರು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗುಜರಾಥವೆಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಭೂ. ೭೮). **ಗುಜ್ಜಾರ** : (ಕ). [<ಸಂ. ಗುರ್ಜರ]

ಗುಜ್ಜರಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗುಜರಾತು ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ,—ಪಟ್ಟಾವಳಿ : ಗೂರ್ಜರಪಟ್ಟೆ–ಗುಜ್ಜರಪಟ್ಟೆ (ಶಮದ. ನ. ೩೦೭ ಪ್ರಯೋ). [ಗುಜ್ಜರ + ಪಟ್ಟೆ$_2$]

ಗುಜ್ಜರಾತಿ ' ಗುಜರಾಥಿ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರ (ನಾ).=ಗುಜರಾತು : ಪೊಂಬಟ್ಟೆ ಸಿರಿಗಣೆ ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರದ ಪಟ್ಟೆ ವಾರಾಣಸಿಯ ದಸರಿಯ ಹೊತ್ತಿ ಸಿರಿವಣ್ಣ (ಬಸಪು. ೧೦–೨೬).

[ಗುಜ್ಜ$_2$ + ರಾಷ್ಟ್ರ]

ಗುಜ್ಜರಿ$_1$, ಗುಜ್ಜಾರಿ (ನಾ). ೧. (ಮಂಚದ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವ ಬೊಂಬೆ : ಪೊಸಕುಸುಮತಳ್ಪಗಳ ಗುಜ್ಜರಿಯ ಮಂಚ ಸುತ್ತಲು ಕುಂಚ ಕಾಳಂಜಿ ಪಾನ ಪನ್ನೀರ ಗಿಂಡಿ (ಗುಭಜ. ೨–೩೬). **ಗುಜ್ಜಾರಿ** : ೨. ಕುಳ್ಳ ; ಗಿಡ್ಡ ; ವಾಮನ : ಈ ಕುರೂಪಿಯಾದ ದಪ್ಪ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗುಜ್ಜಾರಿ ಯಕ್ಷನು ದೇವೇಂದ್ರನಾದ ಶಕ್ರನ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ೬೯) ; ಆದರಲ್ಲಿ ಮಲಗುವವನು ನಿಡುಮೈಯವನಾಗಲಿ ಗುಜ್ಜಾರಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಹಾಸಿಗೆಯು ಅವನಿಗೆ ಹಾಳಿತವಾಗುವುದು (ಅಜಿತ. ೨೭).

ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ=ಕುಳ್ಳಾದ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕಾಲಿನ ಮಂಚ : ಸಜ್ಜೆಯ ಮನೆಗಳೊಳಗೆ ಚಿನ್ನಮಯವಾದ ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚಗಳು (ಅಂಜದ. ೩–೦೦೪) ; ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ ಮೇಲುಪ್ಪರ ಮಂಚ ಹೂಮಂಚ . . . ಸೆಳೆಮಂಚವೊಪ್ಪವಾಂತೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಜ. ೦೫–೨೬). [<ಗುಜ್ಜು$_2$?]

ಗುಜ್ಜರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗುಜರಾತು ದೇಶ. ' ಗುಜ್ಜರಿದುಕೂಲ ' ಪರಾ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ದೇಶಿ ಗುಜ್ಜರಿಗಳಿಂದೀಶ ನಿಮ್ಮಂ ಹಾಡಿ ದೇಶಾಕ್ಷಿ ಗೌಳದೆ ವಂಹೇಶ ನಿಮ್ಮಂ ಹಾಡಿ (ಲಿಂಗಾರ. ಹ. ೫೩೦–೫) ; ನಾಟಿ ದೇಶಿ ಗುಜ್ಜರಿಯಾ ಹಿಂದೋಳಂ ವಸಂತಭೈರವಿ ಗೌಳಮನಾ ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ವೀರವಿ. ೬–೮೯).

[<ಸಂ. ಗುರ್ಜರೀ]

ಗುಜ್ಜರಿ$_3$ ' ಗುಜರಿ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜರಿದುಕೂಲ (ನಾ). =ಗುಜ್ಜರಪಟ್ಟೆ : ಇಳೆಗೆ ಪೊಸತಹ ಮಂಚಟಿಕೆ ಗುಜ್ಜರಿದುಕೂಲಗಳ ಅಳವಡಿಸಿ (ಕೋಗಯ. ೩–೩೮).

[ಗುಜ್ಜರಿ$_2$ + ದುಕೂಲ]

ಗುಜ್ಜರಿಮಂಚ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವ ಗೊಂಬೆಗಳಿರುವ ಮಂಚ : ಸಜ್ಜೆಮನೆಯೊಳಗೀರ್ವರು ಗುಜ್ಜರಿಮಂಚದೊಳು (ಕರಿಕ. ೪೬–೯). [ಗುಜ್ಜರಿ$_1$ + ಮಂಚ]

ಗುಜ್ಜರಿವೇಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫೇಣಿ : ಸಣ್ಣಗೋದುವೆಯ ಹದನಾಗಿ ಹಿಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯೊಳು ಕಲಸಿ ಹಪ್ಪಳದಂತೆ ಲತೆಯಿಱುದು . . . ಬೆರಳುದ್ದದೊಳು ಕೊಯ್ದು ಬೆಣ್ಣೆಗಾಸಿದ ತುಪ್ಪದೊಳು ಪಾಕ ಮಾಡೆ ಗುಜ್ಜರಿವೇ[ಪಾಶಾಂ. ಪೇ]ಣವೆಸರಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೦–೪೫).

[ಗುಜ್ಜರಿ$_2$ + ಪೇಣಿ (<ಫೇಣಿ)]

ಗುಜ್ಜಾನೆ (ನಾ). ಕುಳ್ಳಾದ ಆನೆ; ಗಿಡ್ಡಾದ ಆನೆ : ಗೋಪು ಗುಜ್ಜಾನೆ ಮರಿ (ಇಡಿನೋ. ೪೫). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಆನೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜಾರ ' ಗುಜ್ಜರ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜಾರಿ ' ಗುಜ್ಜರಿ$_1$ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವವಳು ; ಗಿಡ್ಡಿ : ಕುರುಡಿ, ಕಿವುಡಿ, ಗುಜ್ಜಿ, ಕೆಂಚಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೦೯೧ ಅಡಿಟಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪುಟ್ಟ, ಮಂದ್ದಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಪದ : ಅಹುದು ನನ್ನ ಗುಜ್ಜೀ, ನೀನೇನ ಮಾಡುವಿ (ಪಪಶೀ. ೦೦೪) ; ಗುಜ್ಜಿನನ ಕಂದಯನ ಗೆಜ್ಜಿಸಪ್ಪಳ ಕೇಳಿ ನಿಬ್ಬಣದೆತ್ತು ಬೆದರ್ಯಾವ (ಗರತಿ. ೪೩). (ಗು). ೩. ಚಿಕ್ಕದಾದ ; ಸಣ್ಣ : ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಲು, ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕುತ ಕುಣಿದು ಸಜ್ಜು ನಿನ್ನಾಡು ಬೆಳವಲಕೆ ಚೌಡಯ್ಯ ಗುಜ್ಜಿ ಕಣದೊಳಗೆ ಬೆಳತನಕ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೩೮). [ಗುಜ್ಜ$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗುಜ್ಜಿಗೆ ' ಗೊಜ್ಜಗೆ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿರು ' ಗುಜುಱು ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ ' ಗುಜುಱುಮಂಡೆ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). " ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು " (ಶಿವಗೀ. ಕೋಶ) : ಅಜ್ಜೆಯನೆಬ್ಬಿಸಿ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಪುಳುಕಿಸಿ ಅಜ್ಜೆಯರಾಜು ಹೊತ್ತಾಡಿಯರಾಹೋ ನಿರ್ಜರ ನಿರ್ವಾಣಪ್ರಿಯ ಬೋಳೇಶನ ಗುಜ್ಜಿ ಗುಜ್ಜಿ ಕುಣಿದಾಡಿಯರಾಹೋ (ಶಿವಗೀ. ೮೬೬) [?]

ಗುಜ್ಜು$_2$, ಗುಂಜು$_3$, ಗುಚ್ಚು, ಗುರ್ಜು (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವಿಕೆ : ಹಯಾನನಂಗೆ ಸದ್ಭಾವಮನಾಳ್ದ ಗುಜ್ಜುಪಮೆಗಪ್ಪಿನಮೊರ್ವಳನಂಗರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಂ ಗೃಹಾಂಗಣದ ಮುಂದೆಸೆದಿರ್ದವೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱುದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೩) ; ಉಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಕೆಂಚು, ಗುಜ್ಜು, ಬೆಜ್ಜು (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ). ೨. ವಾಮನ ; ಕುಳ್ಳ ; ಗಿಡ್ಡ : ಬಳಸಿದ ಗುಜ್ಜುಗಳ್ ನೆರೆದ ಮೇಳದ ಕನ್ನೆಯರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೪೦). ೩. ಚಾವಣಿ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಕುಳ್ಳಾದ ಊರೆಗೋಲು ; ಮೋಟುಕಂಬ ; ಸಣ್ಣ ಊರೆಗಂಬ : ಮನೆವಾಗಿಲ ಗುಜ್ಜಂ (ಬಾಹೂರ. ೦೮೦–೦೧). ೪. ಗಾಡಿಯ ಪಾರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಗೂಟ : ಗಾಡಿಯ ಗುಜ್ಜನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿದರು (ರೂಢಿ). ೫. (?) : ಪದಸಮಿತಿಯುಂ ಹಸ್ತಂ ಗ್ರೀವಂಗಳುಂ ಕೃಶವೊಪ್ಪೆ ದೊಡ್ಡಿದವು ನಯನಂ ಹ್ರಸ್ವಂ ತಾಳ್ವೋಷ್ಠಮುಂ ಹನುಸಂಕುಲಂ ವದನದೆಡೆ ಕೇಶಾಲ್ಪಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಮಾಗುವ ಗುಜ್ಜುಮಂ ನಿಧುವನ ಸಮುದ್ಭೂತಂ ನೂತಂ ಮೃಗಾನ್ವಯ ಸಿಂಧುರಂ (ಬಂಜರಿ. ೨–೪೯). (ಗು). ೬. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ ; ಚಿಕ್ಕ ; ಗಿಡ್ಡ : ಗುಜ್ಜಾಗದ ಕಲ್ಕಿತ್ವಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ದೋರದ ಹರಿಯೆನಿಪಂ ವಿಷ್ಣು ಜಿಷ್ಣು ಪ್ರತಾಪಂ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೩೭, ೨೮–೨೦; 1148). **ಗುಂಜು$_3$** : (ಕ). **ಗುಚ್ಚು** : (ಕ). **ಗುರ್ಜು** : ೧. ' ಗುರ್ಜುಗೊಳ್ ' ಪರಾ. [ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + – ಉ$_4$]

ಗುಜ್ಜುಕತ್ತಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ ; ಬಾಕು : " ಈಳೀ, ಕರವಾಳಿಕಾ–೨ ತುಳುವಕತ್ತಿ, ಮೊಟಕುಕತ್ತಿ, ಗುಜ್ಜುಕತ್ತಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೮).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕತ್ತಿ]

ಗುಜ್ಜುಕಾಲು ' ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜುಕೋಲು ' ಗುಜ್ಜುಗೋಲು ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಧಾನವಾಗು ; ಮಂದವಾಗು : ಹೆಟ್ಟುಗೆಗೆ ಗುಜ್ಜುಗರೆದುದು ಮೆಟ್ಟುವ ಮೆಲ್ನಡೆ (ಅನಂಪು. ೦೨–೭೫).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕರೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್, ಗುಜ್ಜುಕಾಲು (ನಾ). ಮೋಟಾದ ಕಾಲು; ಗಿಡ್ಡಕಾಲು : ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್, ನಿಟ್ಟೊಡಲ್, ಕಟ್ಟಾಯದ ಮೆಯ್ಸಿರಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪–೨೬). **ಗುಜ್ಜುಕಾಲು** : ಈ ಕಿರುಕಂಗಳ ನಾನೇ ಬಗೆದೆ ಗುಜ್ಜುಕಾಲು ಪೇರುದರ ಕ್ಕೊಲಿದೆ (ಗಣೇಶ. ೫–೦೩೦). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕಾಲ್$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗಿಡ (ನಾ). ಸಣ್ಣಮರ : ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಗುಜ್ಜುಗಿಡದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಕೂತು ಭಾಗವತ ಪಠಣಮಾಡುವದು ರಾಯರ ದಿನಚರ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಕಭವಿ. ೨೭೫). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗುಜ್ಜುಗುಱುಕು (ನಾ). ೧. ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಗುಸುಗುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಚಾರುಚಾಮರದಾತಪತ್ರದಲೋರಣೆವ ಸೀಗುರಿಯ ಹೊದಱುನಲೂರ

ಹೊಜವೊಂಟಳು ವಮಿಳಗತಿ ಗುಜ್ಜುಗಂಜಿಯಕಿನಲಿ (೫೩೮ಣ. ೬-೫೩-೬೭); ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜು ಗುಜ್ಜುಕಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜೆಕಿಯಂ ಮಾಡುತಿರ್ದರಾಗ (ಸಮ್ಮೇ. ೨-೯೫); ಮಾಸಂಕದ ಮಡದಿಯಂತು ಮನೆಯೊಳಂಬುತೋಸರಿದೆ ಗುಜ್ಜುಗುಜುಕಂ ಆ ಸುದತಿಯರಿಂದಹುದು (ಶಿವಮಂ. ೦೭-೦೭). ೨. ಮನಸ್ಸಿನ ಆಳಂಕ; ಸಂಶಯ; ಅನುಮಾನ: ಗಂಜ್ಜುಗುಟು [ಅಂಜ್ಜಿಕಿಲ್ಲದನಿಯಂ ಪಜ್ಜಳಿಸಿ ದಿಟ್ಟಿ ನಿಷ್ಕಯಂ ಮುತ್ತಿಪದಕ್ಕಯ್ಜುಗಿಸಿ (ಕರ್ಣಾಣ. ೦-೬); ಮಗಳೆ ಕೇೞೀ ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿನಗಿನಿತು ಗುಜ್ಜುಗುಜುಕೇನು ಕಾರಣ ಹೇಳು (ಸಮ್ಮೇ. ೫-೨೫); ಕುಜಾದಜಿಯದೆ ಮಾಣಕೆನು ಕೆರು ಭೂವರನಜಿಕೆಯ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರನು ಬಜಿಪಾವಕಲ್ಲ ಪಾಲಿಸು ಬಿಸನನು ಗುಜ್ಜುಗುಜುಕ ಮಾಡದ ಮಾನವೇಂದ್ರ (ಶಿವಮಂ. ೨೮-೨೮).

[ಗುಜ್ಜು + ಗುಜುಕು]

ಗುಜ್ಜುಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣಗೆಜ್ಜೆ : ಚರಣದ ಗುಜ್ಜುಗೆಜ್ಜೆ ರುಣಿರೆಂದನೆ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೬-೭೦). [ಗುಜ್ಜು + ಗೆಜ್ಜೆ]

ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಕೊಂಬೆ : ಮೋಟುರೆಂಬೆ : ನನೆಯಂ ಪೂಗೊಂಬಲಂ ಕಾಯನಿಂತೆನೆಸಂ ತಾಳ್ದಿದ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು . . . ಇಮ್ಮಾವುಗಳ ಬಳಗ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು (ಕಾಂದಪು. ೩-೮೮). ೨. ಗಾಡಿಯ ಪಾರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಗೂಟ ; ಗುಜ್ಜಿ ; ಗಾಡಿಗೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಗುಜ್ಜು + ಕೊಂಬು]

ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬೆ (ನಾ). = ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು ೧ : ಸವಿಯು ಣ್ಮಾವ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬೆಯೊಳ್ಳಿಂದು ನುಸುಳ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆ (ಶ್ರೀಚಾಜಾ. ೯-೩೯).

[ಗುಜ್ಜು + ಕೊಂಬೆ]

ಗುಜ್ಜುಗೊರಲ್, ಗುಜ್ಜುಗೊರಲು (ನಾ). ಗಿಡ್ಡಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ ; ಕುಸಿ ಗೊರಲು : ಗುಜ್ಜುಗೊರಲ ತರಳ! ಕೇಳ್ (ಶಾಹಾಕ್ಷ. ೩೦-೦೦). **ಗುಜ್ಜು ಗೊರಲು** : ಜಿಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡರೂಪಿನ ತರುಣ ಗಡ್ಡದ ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕರುಣಕಿತನದಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಿಷದಿಂದ (ಪಂಚತಂ. ೬-೦೪). [ಗುಜ್ಜು + ಕೊರಲ್]

ಗುಜ್ಜುಗೊರಲು ‘ಗುಜ್ಜುಗೊರಲ್’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜುಗೊರವ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಖುಷಿ : ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ : ಕುಡುತೆಯೊಳಮೃವ ಗುಜ್ಜುಗೊರವಂ ಕಂಡಿಯಲ್ ಕಂಡಿ ಪಾಜಿಕೊಂದ ಧೀರಂಕಿಡುವೆಡೆಗೆಯ್ದ ದಾಯಂ (ಧರ್ಮಾಜ. ೦-೦೪೮).

[ಗುಜ್ಜು + ಗೊರವ]

ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್, ಗುರ್ಜಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಣ್ಣದಾಗು ; ಚಿಕ್ಕದಾಗು. ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು : ಅಟ್ಟಿನೊತ್ತಿನಿಂದು ಬಿಡೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡ ಮೊಲೆ (ಅಂದ್ರಭಾ. ೯-೬೨) ; ನಡುಕಮಾಡುದುದು ಮೆಯ್ಗೆ ರೋಮಾಂಚಮಾಯ್ತು, . . . ನಡಗೆ ಕಡಬಡಿಸಿದುದು ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡುವಾ ವೆರ್ಮೊಲೆಗಳು (ಚಾಪು. ೩೭-೭೭). ೩. ಬಾಗು ; ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗು ; ಕುಸಿ : ಪೂವಿನ ಕನಗಾಯ ಕಾಯ ತನಿವಣ್ಗಳ ಭಾರದೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡ ಮಾವಿನ ಮರದೋಲ್ ದಿಟ್ಟಿ ಗೆವಿದ್ದರಂ (ಪಾಂತಿಪು. ೦೩-೦೩). ಬಿಳಕ್ಕೊಲಿವ ಕಾಯ್ಗಳಿನೊಪ್ಪುವ ಪಣ್ಗಳಂ ಕರಂ ಪಸರಿಸಿ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡು . . . ಬಲ್ಲುಕುಜಮೆನ್ನಿದಿರೆಳ್ (ಪಾಂತಿಪು. ೬-೭). ೪. ಮಂದವಾಗು : ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡುದು ನಡೆ ಮೆಲ್ಲುಗೊಂಡುದು ಸರಂ (ಆಗಪ. ೨-೧೩); ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದ ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂಚಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನಿಡುಯಿಡುತ್ತ ಗುಜ್ಜುಗೊಡ ನಡಗಳಿಡಿಗೆ ಕೊಜವೆ ನಲ್ಕೆ ನಡದು ನಿಲುತೆ (ಮಳ. ಚ. ೨೫೭-೪). ಗುರ್ಜುಗೊಳ್ ; ೫. ಪಾದವ್ಯಹಾರಂಗಳಿಂ ಗರ್ಜುಗೆಗಂಡಂ ಫಣಿವನಿಗ್ಗಿದುವು ದಿಗ್ಗಜಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨೮-೦೦). [ಗುಜ್ಜು + ಕೊಳ್]

ಗುಜ್ಜುಗೋಲು, ಗುಜ್ಜುಕೋಲು (ನಾ). ೧. ಗಿಡ್ಡಾದ ಕೋಲು ; ಚಿಕ್ಕಕೋಲು : ಯಜಮಾನರು ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಒಂದು ಗುಜ್ಜುಗೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಪಂಂಚತಂ. ೨). **ಗುಜ್ಜುಕೋಲು** : ೨. ಗಾಡಿಯ ಪಾರಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ ; ಗುಜ್ಜು ; ಗಾಡಿಗೆ ಗುಜ್ಜು ಕೋಲು ಕಟ್ಟಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಗುಜ್ಜು + ಕೋಲು (<ಕೊರ್ಲ್)]

ಗುಜ್ಜುತಡಮೆ (ನಾ). ಬೇಲಿ ಅಥವಾ ಪಾಗಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಬಾಗಿಲು; ಕಿರುಬಾಗಿಲು; ಕಡಕೆಲು : ಕೋಟಿ ಚಿನ್ನಯರು ಈ ವನೆಯ ಮುಂದಿನ ಅಡ್ಡ ಗಟ್ಟಿದ ಗುಜ್ಜುತಡಮೆ ದಾಟಿ, ಬೇಲಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತು . . . ಕರೆದರು (ಕೃಷಿಚಿ. ೨೩). [ಗುಜ್ಜು + ತಡಮೆ]

ಗುಜ್ಜುನಡೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಹೆಜ್ಜೆಇಡುವುದು ; ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ ; ಮಂದಗಮನ : ವಜ್ರಲಸಂ ಪಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಗುಜ್ಜು ನಡೆಯೊಳು ತಾ ನಡದು (ಶಾಪವಿ. ೫-೦೩). [ಗುಜ್ಜು + ನಡೆ]

ಗುಜ್ಜುಮಾವು(ನಾ). ಗಿಡ್ಡಮಾವಿನ ಮರ: ಗುಜ್ಜುಮಾವಿನ ಪೂಗೊಂಚಲ ನುಡಿದು ಖಡಿದಳಿವರಸೊರ್ವಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೦೩-೮೨); ಗುಜ್ಜುಮಾವಿನ ಮರದ ಗುಂಪಿನೊಳ್ ಕಂಕತಿಯರಿಯದ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಬಂದ ಲೀಲಾತಾಕ (ಹೆಗಂಧಿ. ೦೭-೩). [ಗುಜ್ಜು + ಮಾವು]

ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟು$_{೧}$ (ಕ್ರಿ). ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡು : ನಿಬಡನಿತಂಬಭಾರದಿಂ ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟುತಿರಿ (ಜುಧಿ. ೪-೭೦) ; ಇಂಬಿದೊಡೆ ಕೂರದ ಪೆಂಡಿರ ಕೆಯಿಗಾದಪೆವೆಂದು ರತ್ನಸೋಪಾನಕದೊಳ್ ಗಟಗಟನಿಟ್ಟಿಯಿಂದೆ ಬಾಣಿತಿ ಪೊಟ್ಟೆಮೆಟ್ಟುವ ತೆಱದೆ ಗಜ್ಜುವೆಟ್ಟಿದರೆಱರ್ (ಆಸಪು. ೭-೪೪) ; ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಫಲಫಲಿಸೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಜ್ಜೆಯಿಡೆ ಕೈವಜಯಿಂತಾದಿಸಿ ಗುಜ್ಜು ಮೆಟ್ಟುತೆ ನಾಣ್ಚಿ ಹೊಂಗತೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲಾವಿದಿರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೦೪).

[ಗುಜ್ಜು + ಮೆಟ್ಟು$_{೧}$]

ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟು$_{೨}$ (ನಾ). ಸಣ್ಣಹೆಜ್ಜೆ ; ನಿಧಾನವಾದ ಹೆಜ್ಜೆ ; ವಂಂದವಾದ ಪದವಿನ್ಯಾಸ : ಸೆಜ್ಜವನೆಯ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಿಂದ ನಡದು ಪೋಗಿ ಮೆಲ್ಲಸೆ ಮಜ್ಜನವನು ಮಾಡಿದಳು (ಕಂಂಕಾಣಾ. ೪೪-೦೬೬); ವೆಜ್ಜವಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ತದಿಂದೆದ್ದುಬ್ಜತಿರ್ದನು ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಿಂದ ಮುಂಗಡೆಗೆ (ಧರ್ಮಪ. ೦೬-೨೨). [ಗುಜ್ಜು + ಮೆಟ್ಟು$_{೨}$]

ಗುಜ್ಜುವಜ್ಜೆ, ಗುಜ್ಜುಹೆಜ್ಜೆ (ನಾ).=ಗುಜ್ಜುವೆಟ್ಟು$_{೨}$: ಪೂಜವಮ್ಬುಂ ಭೋಜಪಂಡಂಗಳಿಂ ನಡದಿರ್ವಾಜದ ಗುಜ್ಜುವಜ್ಜೆಗಳಿವೆನೆತ್ತಂ ಬೆಡಂಗಾದುವೋ (ಲೀಲಾವ. ೦೦-೩). **ಗುಜ್ಜುಹೆಜ್ಜೆ** : ಆ ರಾಜನು ಗುಜ್ಜು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಕ್ಕಿ ನಡದನು (ಮುಮುಲ್ಲಿ. ೦೩೪). [ಗುಜ್ಜು + ವಜ್ಜೆ]

ಗುಜ್ಜುವಡೆ (ಕ್ರಿ).= ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್ ೨ : ಗುಂಜದಳಕತಕಿ ಗುಜ್ಜುವಡದ ಮೊಲೆ ರಂಜಿಸೆ . . . ಒಬ್ಬಿದಳಾ ತರುಣಿ (ಅಮುಗಾ. ೮-೬೫) ; ಬೆಳಗುಗಿ ಗುಜ್ಜುವಡದ ಮೊಲೆ . . . ಅಳವಡಿಂಗಮೆಸೆಯ ಸುರತಾಂತದ ನಳಿನಾಕ್ಷಿ ಯೊರ್ವಳೆಸೆದಳು (ಕುಂಡಾಣ. ೨೮-೯೦). [ಗುಜ್ಜು + ವಡೆ]

ಗುಜ್ಜು ಹೆಜ್ಜೆ ‘ಗುಜ್ಜುವಜ್ಜೆ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜೆ$_{೧}$, ಗೊಜ್ಜೆ (ನಾ). ೧. ಗಿಡ್ಡಿ ; ಕುಳ್ಳಿ ; ಕುಬ್ಜೆ. ೨. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಂಗಸು ; ಹುಡುಗಿ : ಇತ್ತ ಸುಪ್ರಾವತಕಿ ಗುಜ್ಜೆಯಾಗಿ ಬಂದು ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ತೃಷಿಯಂ ಕಳೆದು ಕಾಮಾರಂಗಿ ಕನ್ಯಾರೂಪವಮಂ ಮಾಡಿದೊಡೆ (ಶಾಪುಂಪ್ರ. ೦೦೭-೦೨) ; ಎಲೆ ಬಸವ ನಿಮ್ಮಂಕ್ಕನಾಗಲೆ ಗರ್ಭವಾದ ಬಗೆ ಬೇಳ್ವು (ಪಿತರಂಪ. ೩-೦೦) ; ಗೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಿ ಗುಜ್ಜೆಗಳು ಕುಣಿದಾಡಿ (ಕಪ್ಪಣಾ. ೦೬೩). **ಗೊಜ್ಜೆ** : ೧. ಲೋಕವಾಲ ನಿರುಳ್ ತೂಂಕಡಿಸುವಾಗಳ್ ವಕಳಮಾಲೆಯೆಂಬ ಗೊಜ್ಜೆಯಿಂದಿ ನುಡಿ ಯಾಡಿದೊಡರಸನದಂ ಸೃಷ್ಟವೆಂದೆ ಬಗೆದು (ಶಾಪುಂಪ್ರ. ೫೪).

[ಗುಜ್ಜು + ಎ$_{೨}$]

ಗುಜ್ಜೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಲಸಿನಕಾಯಿ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು ಗುಜ್ಜೆ ಇದ್ದರೆ ಅವನು ಶಾಲೆಗೇ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಟಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಮೂಡುಗು. ೬೩) : ಮಳಗಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜೆಗಳು ಹಣ್ಣಾಗಿ, ಮನೆಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಗಮಗಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ (ಪಡಾಪ. ೦೫೪). 'ಕುಜ್ಜೆ' ಪರಾ.

[←ತುಳು. ಗುಜ್ಜೆ]

ಗುಟುಕರಿಸು : ಗುಟುಕರಿಸು ನೋ.

ಗುಟುಕು : ಕುಟುಕು೨ ನೋ.

ಗುಟುಗರಿಸು : ಗುಟುಕರಿಸು ನೋ.

ಗುಟುರ್ : ಕುಟುರ್ ನೋ.

ಗುಟಾಯಿಸು : ಕೊಟಾಯಿಸು ನೋ.

ಗುಟಿಕೆ (ನಾ). ಗುಳಿಗೆ ; ಮಾತ್ರೆ : ಮುಕ್ಷತತಿಗಳೇನಚ್ಚರಿಯ ಬೀರಿದುವೊ ಬಾಸಿಕೆಯ ಮೋಹದ ಗುಟಿಕೆಗಳೆನೆ (ಪರಾಶಾ. ೫-೨-೩೬).

[ಸಂ. ಗುಟಿಕಾ]

ಗುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಗುಟುಕರಿಸು ೧ : ನಂಗಾವಾಗ ಒಂದು ಗುಟಸುವಾಗ ಎರಡು (ಪೂರ್ಣಾಮ. ೦೦೮-೬೬೬) ; ಆರಿಸಿದರೆ ಆರಿಪೆ ಗುಣಿಪಿದರೆ ಗುಣಿಪೆ ಗುಟಿಪಿದರೆ ಗುಟಿಪೆ (ವಿಪ್ರಸು. ೨೬-೨). [ಗುಟ್ಟು + – ಇಸ್ಯ]

ಗುಟುಕರಿಸು, ಗುಟುಕರಿಸು, ಗುಟಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬೇಗನೆ ಕುಡಿ : ಅವರೂ ತುಸು ಉತ್ಸಾಹಿತರಾಗಿಯೇ ಚಹವನ್ನು ಗುಟುಕರಿಸಿದರು (ಆ ಪ ಕಾ. ೯೧) ; ಆ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಕಾಶ್ಮೀರಕ ವಿಷ ತುಂಬಿದ ಪ್ಯಾಲೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಗುಟುಕರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಕೃವಿ. ೧) ; ಅದನ್ನು ಅವಳು ಗುಟುಕರಿಸಲಿಲ್ಲ (ಪಡೋಪ. ೩೫೮). ೨. ಗುಟುಗುಟು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. – ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಗುಟ್ಟು ಳಿಸು : ಕಪಾಟಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಗುಟುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಠಾಂಸ. ೧೩) ; ಬದು ಗಂಟಿಯ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಗೂಡೆ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತು ಗುಗ್ಗೂ ಗುಗ್ಗೂ ಅಂತ ಗುಟುಕರಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹೋದಂ. ೦೩). ೩. (ಅಲಂ) ಬೇದನೆಪಡು : ಸಂಕಟ ಪಡು ; ಪೇಚಾಡು : ಕೊನೆಯ ದಿನ ಕೆಮ್ಮು ನರಳಾಟಗಳ ನಡುವೆ ಜೀವ ಗುಟುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ . . . ಸ್ಮರಿಸಿದ (ಪಡೋಪ. ೬೮). **ಗುಟುಕರಿಸು** : ೧. ಏನೋ ಕಷ್ಟಪಡಿಸಿ ಕಂಡಿಯಾವದರಂಥ ಗುಟುಕರಿಸಿ 'ನಾರಾಯಣ' ಎಂದರು (ವಿಶಾಕ. ೬೩) ; ನೊರೆ ಮೂಗಿಗೆ ಮೆತ್ತಿದ್ದನ್ನೂ ಮರೆತು ಗಟಗಟನೆ ಗುಟುಕರಿಸಿದರು ಹೊಡೆದರಾಯ್ರು (ಪಡಾಪ. ೭೭). **ಗುಟುಗೆಸು** : ೧. ಆದರೆ ದನಿ ಏಳದೆ ಮುಳುಗಹತ್ತಿದ್ದಾಗ, ನೀರನ್ನು ಗುಟುಗುಸುತ್ತ (ಪಮಾಚ. ೨೫೮). 'ಗುಟ್ಟಿಸು' ಪರಾ. [ಗುಟುಕರಣ + – ಇಸ್ಯ]

ಗುಟುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). (ಪಕ್ಷಿಗಳು) ಮರಿಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೊಡು: ಇಲ್ಲಿ ಗುಟುಕಟ್ಟಿವಾವಿಲ್ಲಿ ಬಾಯ್ಗೂಡಿದೆವು (ಪರಾಶಾ. ೫-೨-೨೯).

[ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು೨) + ಇಡು1]

ಗುಟುಕಿಸು : ಕುಟುಕಿಸು ನೋ.

ಗುಟುಕು : ಕುಟುಕು೨ ನೋ.

ಗುಟುಕೀ (ಕ್ರಿ).=ಗುಟುಕಿಡು : ಗಿಳಿ ತನ್ನ ಸಾರಿಕೆಗೆ ಗುಟುಕೀಯಲ್ (ಅಧ್ಯಕು. ೫-೬೮). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು೨) + ಈ೬]

ಗುಟುಕು : ಕುಟುಕು೨ ನೋ.

ಗುಟುಕುಜೀವನ (ನಾ). (ಕರಾ) ಕಷ್ಟದ ಜೀವನ ; ಒಂದು ಗುಟುಕೂಸಿಕ್ಕದ ಕಷ್ಟದ ಬಾಳು. [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು೨) + ಜೀವನ]

ಗುಟುಕುತಂಬುಲ : ಕುಟುಕಂದಂಬುಲ ನೋ.

ಗುಟುಕುತಾಂಬೂಲ (ನಾ). = ಕುಟು ಕುಂದಂಬುಲ : ನಿನ್ನ ಗುಟುಕು ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡೆ ಚಿತ್ತಾಂಗಿ (ಸಾರಿಂಗ. ೦೪೧).

[ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು೨) + ತಾಂಬೂಲ]

ಗುಟುಕುನೀರು (ನಾ). ಒಂದು ಸಲ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ನುಂಗುವಷ್ಟು ನೀರು; ಒಂದು ಮುಕ್ಕು ನೀರು: ಆಗಸ ಗುಟುಕುನೀರು ಈಗ ಮೊಳಕಾಲವರೆಗೆ ಬಂತು (ಕೃಷ್ಣಚ. ೪೬). ಗುರುವಿಗೆ ಗುಟುಕು ನೀರು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಮಜ್ಜನ (ಗಾದೆ).

ಗುಟುಕುನೀರು ಕುಡಿಸು = (ಅಲಂ) ತೊಂದರೆಕೊಡು ; ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡು ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಅವನು ಸಾಹೆಬರಿಗೆ ಗುಟುಕುನೀರು ಕುಡಿಸಿದ (ಮೂಡು). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು೨) + ನೀರು ; (<ನೀರ್೧)]

ಗುಟುಕುಪ್ರಾಣ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಾಣ ; ಕಂಠಗತಪ್ರಾಣ ; ಕಂಟಕಂಜೀವ : ಅವನ ಸುದ್ದಿವದಿಂದ ಜಂತರ್ ಪಾನನು ಮಡಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಗುಟುಕುಪ್ರಾಣವಿತ್ತು (ರಾಹ್ಯೋ.ರಾಪ. ೦೩೩). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು೨) + ಪ್ರಾಣ]

ಗುಟುಕ್ಕೈ (ಅ). ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ; ಒಂದೇ ಗುಟುಕಿಗೆ : ನಾನು ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಗುಟುಕ್ಕನೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟೆನು (ಮೂಡು). [ಗುಟುಕ್ಕ್೧ + – ಅಸ್ಯ]

ಗುಟುಗುಟುಕೆ (ಅ). ಗುಟುಗುಟು ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ತುಟಿಬಟ್ಟಲೊಂದಿ ರಸಾಯನಗಳಳ ಗುಟುಗುಟುನೆ ತಾನೀಂಟಾಪವ ಗಾಡಿ (ಭಪಚ. ೪-೦೦೦).

[ಗುಟುಗುಟು + – ಅನ್ಯೆ]

ಗುಟುಗುಟು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ ; ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ಒಂದೇಸಮವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಅವಳು ಒಂದು ಚೆಂಬು ನೀರನ್ನು ಗುಟುಗುಟು ಎಂದು ಕುಡಿದುಬಿಟ್ಟಳು (ಮೂಡು). ೨. ಪಾರಿವಾಳದ ಕೂಗು ; ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕ ವಂದನಕ್ಕೆಯೊಳು ತನ್ನ ಸಾಂಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕ್ಕುಗಳಿಂ ಗುಟುಗುಟು ಗುಜ್ಜುಗುಜ್ಜು ಜಾರಿಟಿಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭಪಚ. ೦೩-೬೨).

ಗುಟುಗುರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗುಟುರುಹಾಕು: ಭೂಳಿ ಚಿಲ್ಲುತ ಗುಟುರಿಕ್ಕುತ ಕರೆವುತ ಗೂಳಿ ಬಂದವರು (ಭಪಚ. ೨೦-೮೩).

[ಗುಟುರು೨ (< ಕುಟುರು೨) + ಇಕ್ಕು]

ಗುಟುರಿಡು (ಕ್ರಿ).=ಗುಟುರು : ಅದು ಸಿಂಹವೇ ಬಂತೆಂದೆಸೆಗೆ ಗುಟುರಿಡುತ್ತಾ ಹರಿಕಾಲಿಕನದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂತು (ಪಡಾಪ. ೧೫).

[ಗುಟುರು೨ (<ಕುಟುರು೨) + ಇಡು1]

ಗುಟುರು (ಕ್ರಿ). (ಗೂಳಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಜೋರಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು.– ಗರ್ಜಿಸು.–ಹೂಂಕಾರವಮಾಡು : ಇಂಥ ದಿನಗಳಲಿ ರೇಡಿಯೋ ಕೂಡ ಗೂಳಿಯ ಹಾಗೆ ಗುಟುರುವದು (ಕಂರಾಮು. ೦೬-೦೦). [<ಕುಟುರು೨]

ಗುಟುರು : ಕುಟುರು೨ ನೋ.

ಗುಟುರುಹಾಕು (ಕ್ರಿ).=ಗುಟುರು : ಒಂದು ಗೂಳಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ಗೂಳಿಯನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಗುಟುರುಹಾಕುವಂತೆ, ಹೂಂಕಾರ ಮಾಡಿದನು (ಎಳೆ. ೨೫) ; ಗೂಳಿಯಂತೆ ಗುಟ್ಟುರುಹಾಕಿ ಮುಂದೆ ನಂಗ್ಗಿಟರುಬಿದೆ (ಭಾಪಚಿಗ. ೦೦೪). [ಗುಟುರು೨ (<ಕುಟುರು೨)+ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಯು೨)]

ಗುಟ್ಟಿ : ಗುಜ್ಜೆ೨ ನೋ.

ಗುಟ್ಟುರಿಕೆ (ನಾ). ಗುಟುರಂ ; ಡುರುಂಕ : ಆಗ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿದ್ದ ವೃಷಭವು ಗುಟ್ಟುರಿಕೆ ಹಾಕಲು (ಕೃಚಾಗೀ. ೬೮). [ಗುಟ್ಟುರು (<ಕುಟುರು೨)+ –ಇಕೆ]

ಗುಟ್ಟುರು : ಕುಟುರು೨ ನೋ.

ಗುಟ್ಟಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಟ್ಟುರ್ರಟ್ಟಾಗು ; ರಪಸ್ಕ ಬಯಲಾಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಸತ್ವವಡಗು : ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಗುಟ್ಟುರ್ರದುರು ಮುಖವರಸಿರಂದೆ ಕ್ಷೀಣ್ರವ ಬಟ್ಟುದು ಭಾಗ್ಯವ ಶರಕೆ (ಪೂಗಾಹ. ೫೦-೦೦) ; ಗುಟ್ಟುಳಿದುದು ವಜ್ರ ಮಯಂರಥ ನೇಗಿಲ ಮೆಟ್ಟು ಸಂಧಿಸಲು ನುಗ್ಗಾಯ್ತು (ಪೂಗಾಹ. ೪೦-೫೯) ; ಕಟ್ಟರಸು ಕೌರವನು ಗಾಂಧರ್ವರಲಿ ಸಿಲ್ಕಿ ಗುಟ್ಟಳಿದನವ ವೀರನೇ (ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ. ೩-೨೨). [ಗುಟ್ಟು1 + ಅಳಿ1 (<ಅಲ್ಪಿ)]

ಗುಟ್ಟು1 (ನಾ). ತೇದಂಹಾಕಂವ ಮಾತ್ರೆ.-ಗುಳಿಗೆ ; ಕುಬ್ಬಿಮಾತ್ರೆ : "ಗುಟ್ಟಿಯನಲ್ ಘಟಿಕೆ [ಶಾಖಾ. ಗಟ್ಟಿಗೆಯಿನೆ ಘಂಗಿಗೆ] ವಲಂ "(ಕಪಿಮ. ೭೦) ; ತಾಯಿ ಕೊಡುವ ಗುಟ್ಟಿಯಂತೆ, ವೈದ್ಯ ಕೊಡುವ ಕಹಿ ಕಷಾಯ ದಂತೆ (ಗಡಸ್ಕ. ೦೩೦). [<ಸಂ. ಗುಟೀ]

ಗುಟ್ಟಿ2, ಗೆಡಿ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿ ; ಎಳ್ಳಿ : ಕೋಡೆ : "ಎಳ್ಳಂ ಕೋಡ ಗುಟ್ಟಿ ಪೈ೬ಿಯನಿಕ್ಕುಂ " (ಕವೀಂ. ೭೦). **ಗೆಡಿಟೆ** : ೨. ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ; ವಾರಾಹೀಗೆಡ್ಡೆ : ಕೋಟಿ ಕೊಟ್ಟು ಗೂಟಿ ತಿನ್ನ (ಗಾಡಿ).

[<ಸಂ. ಪೈಷ್ಟಿ]

ಗುಟ್ಟಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಉಂಡೆಮಾಡು : ಗುಳಿಗೆಮಾಡು ; ನಿಶಾಚನಬ್ಬಿನ ಬಲವಂ ಗೋಣ್ಮುಂದು ಗುಟ್ಟಿಗಟ್ಟುವೊಡಾನೆ ಸಾವ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೦-೦೩). [ಗುಟ್ಟಿ1 + ಕಟ್ಟು1]

ಗುಟ್ಟಿಗೆ ‘ ಗುಳಿಗೆ ’ ನೋ.

ಗುಟ್ಟು1 (ನಾ). ೧. ರಹಸ್ಯವಾದ ವಿಷಯ ; ಅಂತರಂಗವಿಚಾರ ; ಗೌಪ್ಯ ; ಗುಟ್ಟು ಪೇಳ್ವನಯ್ಯ ಒಂದಿಷ್ಟು ಲಾಲಿಸೊ (ಭುಜಂದ. ೪-೯-೦) ; ಕವಿತಾಸುಲಕ್ಷಣಗಳ ಗುಟ್ಟನಱಯದೆ ಕಪ್ಪಸಾಧ್ಯವಹ ಕೃತಿಗಿ ಮನಗೊಟ್ಟ ಳೆಂದನ್ನ ನಗೆಗೀಡಮಾಡದೆ . . . ಮನ್ನಿಪುದಿರ ಸರ್ವಜ್ಞಜನರು (ಕ್ರೀಡಾಮಯೂ. ೩-೪) ; ಇಬ್ಬರಾಡುವ ಗುಟ್ಟು ಕದ್ದು ಕೇಳುವ ಹೊಲಿಯ (ನಳಿಮಂ. ೦೩-೦೩) ; ನಮ್ಮ ಸಂಸಾರದ ಗುಟ್ಟು ಹೊರಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಶಾಪಕಂ. ೦೯೦) ; ಸೈದ್ಧ ಹತ್ತಿರ ಹೋದ ಕೂಡಲೇ ಗುಟ್ಟು ಬಯಲಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಪಾಡಿ. ೩೩) ; ಗುಟ್ಟು ಸಾವಿರಾರ್ ವೆಟ್ಟು (ಗಾದಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಚ್ಚು ; ಸತ್ವ ; ಗರ್ವ ; ಮುಂಱಿಯ ವಿರಹಿಯ ಗುಟ್ಟು ಬೆಱಿಯೆ ಕುಸುವೇಸು ಕುಕಿಲಿಱಿಯ ಕೋಗಿಲೆ ದುಃಖವಱಿಯೆ ಸುಖಿ ಜನಕೆ ಕಕ್ಕೆಱಿದುದು ವಸಂತಮಾಸಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩).

ಗುಟ್ಟುರತ್ನಾಗು=ರಹಸ್ಯವೆ ಬಯಲಾಗು ; ಗುಪ್ತಚರನು ಮುಂದಾಗಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಗುಟ್ಟುರತ್ನಾಗುವುದು (ಕೊತಕಾ. ೬).

[ದೇಜ ತಮಿ. ಕುಟ್ಟು ; ತುಳು. ಗುಟ್ಟು; ಕೊಡ. ಗಟ್ಟೞ್; ತೆಲು. ಗುಟ್ಟು]

ಗುಟ್ಟು2 (ನಾ). ಹೊಗೆವಾಸನೆ (?) : ಗುಟ್ಟುದರದೆ ಕಾದ ಚಿಲುಪಾಲು ಮಕ್ಷಿಕೋಚ್ಚಿಷ್ಟವಲ್ಲದೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಕಟ್ಟುಬೀಳದ ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಸವಿವಾಕ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೇಳ್ವುದೆನ್ನೊಡನೆ (ಜೀವಿಕಾಕ. ೨೩-೦). [< ಗುಟ್ಟು]

ಗುಟ್ಟುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿಡು ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು: ಈಗಳ್ದಿ ನೆರವೇರಿದ ನಡನಂಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ . . . ಗುಟ್ಟುಗಟ್ಟಿ ಮಾತು ಬರಹಗಳಿಗರಿವಾಗದ ಎಚ್ಚರದ ನಿಚ್ಚಟರಾಗಿರಿ (ಮುಂಶ್ಯಕ. ೮೪-೩).

[ಗುಟ್ಟು1 + ಕಟ್ಟು1]

ಗುಟ್ಟುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು.-ಬಯಲಲು ಮಾಡು: ಗುಟ್ಟುಗಾಣಿಸದ ಪೊಕ್ಕಳಿದೀವುದುದಾತ್ಮಸೌಖ್ಯಮಂ (ಜಾಕಾಸ್ಮ. ೦-೦೬-೩೬). [ಗುಟ್ಟು1 + ಕಾಣಿಸು]

ಗುಟ್ಟುಗೊಳೆ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೊಲೆ : ರಹಸ್ಯವೆಧೆ : ಆ ಧೀರ ಸವರ್ಮದಳವಾಯಿ ವಿಶ್ವವಿಜಯಾಯರೂ ಗುಟ್ಟುಗೊಲೆಯಾಗಿ . . . ಇವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾಗಬೇಕಾಯ್ತು (ಮುಂಶ್ಯಕ. ೬೬-೩).

[ಗುಟ್ಟು1 + ಕೊಲೆ]

ಗುಟ್ಟುನೆರೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರು ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡು : ನಿಮ್ಮ ಆಮಂತ್ರಣದಂತೆ ಕಟ್ಟಸಮನಿಂದ ಇಂದೂ ಗುಟ್ಟುನೆರೆದಿರುವ ಈ ಮಹಾ ಸಭೆಯು ನಿಮಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು (ಮುಂಶ್ಯಕ. ೬೬-೦೯).

[ಗುಟ್ಟು1 + ನೆರೆ1]

ಗುಟ್ಟುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿಡು: ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಂ: ಅವನುಯ ಗುಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ (ಕೂಫಿ). [ಗುಟ್ಟು1 + ಮಾಡು1]

ಗುಟ್ಟುಮಾತು (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾತು ; ಮೆತ್ತಗೆ ಗುಟ್ಟುಮಾತನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಅಂಹೊ. ೧೭). [ಗುಟ್ಟು1 + ಮಾತು1]

ಗುಟ್ಟೆ ‘ ಗುದ್ದ್ಲ ’ ನೋ.

ಗುಡ (ನಾ). ೧. ಬೆಲ್ಲ : "ಗುಡ ಗುಡಮುಮಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೩೦೮) ; ಪಿಷ್ಟೋದಕ ಗುಡ ಧಾತಕೀ ಸಂಯೋಗದಿಂದಮೆಂತು ಮದವಿಕಾರದಮೆ ದಿವ್ಯದು (ಅವಿಪ್ರ. ೩-೯೫) ; ಬುಧಸಮಿತಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಪೆಟ್ಟಿಂ ಮಧುರೆ ಗುಡ [ಪಾಂಡು. ರನ] ಪ್ರುಚುರ ವಚನರಚನೆಗಳಿಂದಂ (ಧರ್ಮೋಜಂ. ೦-೩೦) ; ತೈಲ ಘೃತ ಗುಡಪ್ಪಕರ ರಸಧಾಂಡದುಗ್ರಾಣದೊಳ್ಮನೆಗಳಿಂ (ಹರಪು. ೩-೩೦) ; ಕರದಿ ಗುಡವಿಹುದೆಂದು ಬೇವಿನ ತಿರುಳ ಮೆಲಲವರೆ (ಗಗಣಾ. ೦೩-೩೦). ೨. ಬೆಂಡು, ಗೋಲಿ ಮುಂತಾದ ದುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು. [ಸಂ.]

ಗುಡಗತಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಕಟ್ಟಳಿಱಿ ಗುಡಗ ತಾಣಮ್ ನೊಕ್ಕಿಗೋಡು ಮಾಣಲಿ ಮುಕ್ಕಿಯಸ್ಯ × × (ಪ್ರುಅರಿ. ೧೯೦೬; ೦೦ : ೭೦೦). [?]

ಗುಡಗುಡಿ ‘ ಗುಡುಗುಡಿ ’ ನೋ.

ಗುಡಜೀರಿಗೆ (ನಾ). ವಂದುವಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಜೀರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ : ಗುಡಜೀರಿಗೆಯಿಂತು, ಕರಗಳ ಕೂಡಿಸಿ ಹೊಡದರು ಸನ್ನೆಳೀರಿಗಳ (ತತಿಪ್ರ. ೯-೦೪೪). ‘ ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲ ’ ಪರಾ. [ಗುಡ + ಜೀರಿಗೆ]

ಗುಡಪಾಕ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕ : ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ವಟಕಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗುಡಪಾಕ ಮಾಡಿ ಕಲಸಿ (ಸಕಪ್ರ. ಪರಿ. ೪೮೬).

[ಗುಡ + ಪಾಕ್ಕ]

ಗುಡಪಾನ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿದ ಪಾನೀಯ ; ಬೆಲ್ಲದ ಪಾನಕ ; ಗುಡಪಾನಂಗಳ್ಗೊಳ್ದೆ ಬೇವಿನ ಫಲಂ ಸ್ವಾದವ್ಪುದೇ (ಸೊಡಚ. ೯೭).

[ಗುಡ + ಪಾನ]

ಗುಡಪಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಹೂಲಿಗಿಡ ; "ಪಾಂಡುಫಲೀ" (ಪಂಧಿಕ). [ಸಂ.]

ಗುಡಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪೆಮರ ; ವಂಧೂಕ : "ವಂಧೂಕತರು ಗುಡವೃಕ್ಷಂ" (ಪಮ್ಯಾಕೋ. ೩೪-೯) ; "ವಂಧೂಕಃ, ಗುಡವೃಕ್ಷಃ, ಗುಡಪುಷ್ಪಃ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಃ ಚ, ವಂಧುಷ್ಮೀವ ಚ-ಕಿ ಹಿಪ್ಪೆಗಿಡ " (ಸಿಕ್ಷಾ. ೦೦೩).

[ಸಂ.]

ಗುಡಫಲ (ನಾ). ಗೋಣಿಮರ : ಪೀಲುವೃಕ್ಷ : "ಪೀಲುವೆಸಲ್ಪುಡ ಫಲಂ " (ಪಮ್ಯಾಕೋ. ೩೪-೮) ; "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ಥೂಲಃ – ಸಿ ಗೋಣಿಮರ, ಗೋಣಿನಾರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಗೋಣಿಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನು ವರು " (ಸಿಕ್ಷಾ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಗುಡಮೇಟಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : (ಪ್ರುಹಿಗ. ೩೦-೩೯).

[?]

ಗುಡಯ (ನಾ). (?): ನೀರಿಲೆಯ ಬಡವೊಳಗಿಱಿಯ ಗಡಕ ೨ ಗುಡಯ ಹಳಲಗದ್ದ ಖ ೨ ಬಾಧೆಯ ಗದ್ದೆ ಖ ೮ ಸಲಗೆ ಭೂಮಿಯೆಂಂಟಾನೂಱು ಮಿನು ದರ್ಮಾರ್ತವಾಗಿ ಕ್ಕೊಟ್ಟು ಕೊಡಗೆ (ಪ್ರುಅರಿ. ೧೯೪೬, ೨೫-೬ : ೧೪೭೭). [?]

ಗುಡಲು ‘ಗುಡಿಲ್’ ನೋ.

ಗುಡವಣಿ ‘ ಗುಡುವನೆ ’ ನೋ.

ಗುಡವಿಕಾರ (ನಾ). ಕಾಕಂಬಿ ; ಗಡಿಗೆಬೆಲ್ಲ : "ಗುಡವಿಕಾರಂ ಫಾಣಿತಂ ಮತ್ಸ್ಯಂದಿ [ಡಿ] ಖಂಡಶರ್ಕರೆ ಸಿತಾಹ್ವಯಮುಮೆಂಬಿಕುಂ " (ಪಮ್ಯಾಕೋ. ೪೪-೦೨). [ಗುಡ + ವಿಕಾರ]

ಗುಡಸು ‘ಗಂಡೂಸು’ ನೋ.

ಗುಡಾಕು, ಗುಡಾಕೆ, ಗುಡಾಖು (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ, ಮಾದಕ ಹಾಗೂ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಹದಗೊಳಿಸಿದ ತಂಬಾಕು: ಗುಡಾಕನ್ನು ಹೈದರಾಬಾದಿನಿಂದಲೇ ತರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೨). **ಗುಡಾಕೆ**: ಆಗ ಗುಡಾಕೆಯ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರತೆಗೆದು . . . ಹೊತ್ತಿಸಿ ಒಂದೆರಡು ದಮ್ಮು ಸೇದಿ ಮುದುಕನ ಕೈಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೩೨). **ಗುಡಾಖು**: ಆ ನಾಯಿಕಸಾನಿಯು ಹೊಗೇಸೊಪ್ಪು, ಅಡಕೆ, ಎಲೆ, ನೆಸ್ಯ, ಗುಡಾಖು, ಭಂಗಿ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಅಂಗಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೂತುಕೊಂಡಳು (ಪೇಟೇಮಾ. ೪೫). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಡಾಕೂ]

ಗುಡಾಕೆ ' ಗುಡಾಕು ' ನೋ.

ಗುಡಾಕೇಶ (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳವನು. ೨. ಅರ್ಜುನ. ೩. ಶಿವ. ೪. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. [ಸಂ.]

ಗುಡಾಖು ' ಗುಡಾಕು ' ನೋ.

ಗುಡಾಣ ' ಗುಡುವನ ' ನೋ.

ಗುಡಾರ ' ಗೂಡಾರ ' ನೋ.

ಗುಡಾರಗಟ್ಟು(ನಾ). ಗುಡಾರದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯಿರುವ ಮನೆ; ಡೇರೆಯಂತಿರುವ ಮನೆ: ಎಂಟೆಂಟು ಮನೆಗಳಿದ್ದುವು ಅವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಟ್ಟಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಗುಡಾರಗಟ್ಟುಗಳು (ಜಂಗಾಳ್ಳ. ೩೪೮).
[ಗುಡಾರ (< ಗೂಡಾರ) + ಕಟ್ಟು2]

ಗುಡಾರು ' ಗೂಡಾರ ' ನೋ.

ಗುಡಾರೆ ' ಗೂಡಾರ ' ನೋ.

ಗುಡಾಳಕ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ವರಮಕುಟಮಣಿಕಾಂತಿ ಪರಿಬಂಧುರ ಗುಡಾಳಕ ನಿಚಯ ಸುಮನೋಹರ ಚತುರ್ಭುಜಮೂರ್ತಿಯಲಿ ತೊಳತೊಳಗಿ ರಂಜಿಸಿದ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೩-೩೬). ' ಗುಡಾಕೇಶ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಗುಡಾಲಕ]

ಗುಡಿ1 (ನಾ). ೧. ಮಂಡಲ; ವೃತ್ತ; ಸುತ್ತು: ಪರಿವೇಷ ಃ, ಪರಿಧಿ ಃ– ೨ ಸೂರ್ಯ ಪರಿವೇಷವೆಂಬ ಗಗನಗುಡಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨). ' ಗುಡಿಗಟ್ಟು1 ' ಪರಾ. ೨. ಮೊತ್ತ; ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಪವಳದ ರನ್ನದ ಗುದಿಗಳ ಗುಡಿಗಳ್ ನವಮೌಕ್ತಿಕ ರಂಗದ ದಾಂಗುಡಿಗಳ್ ಮೆಱೆದವು (ರಾಜಶೇ. ೯-೪೦ ರಗಳೆ). ' ಗುಡಿಯಿಱು1 ' ಪರಾ.
[ದೇಃ ತೆಲು. ಕೊಲಾ. ಗುಡಿ]

ಗುಡಿ2 (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ,– ಶೃಂಗ: (ಕಿ). ೨. ಧ್ವಜ; ಬಾವುಟ; ಪತಾಕೆ: ಗುಡಿ ಶಂಖಂ ಚಾಮರಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೧೩; 929); ಬಿಡುಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಲಿ ಮಿಳಿರ್ವ ದುಗುಲದ ಗುಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨); ನಭಕೆ ನೆಗಪಿ ಪೊಳೆವ ಗುಡಿಯಿಂ ಪತಾಕಾಳಿಯಿಂ ಶೋಭಿಸುತೆ ತದ್ಗುರುವರಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೫೦); ನುಡಿಯ ಭಂಡರು ಕೆಲರು ಸಿಂಧದ ಗುಡಿಯ ಭಂಡರು ಕೆಲರು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೩-೫). ೩. ಹೊಸವರ್ಷದಂದು ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ನೆಡುವ ಜಯಸ್ತಂಭ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ. ' ಗುಡಿಪಾಡಿವ ' ಪರಾ.
[ದೇಃ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕೊಡ. ತೆಲು. ಕೊಡಿ]

ಗುಡಿ3 (ನಾ). ೧. ಮನೆ; ಕುಟೀರ; ಗುಡಾರ: " ದೂಷ್ಯಂ, ಸ್ಥೂಳಂ, ಪಣಕುಟೀ, ಗುಣಲಯನೀ, ಕೇಳಿಕಾ-ಈ ೫ ಗುಡಿ " (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೯೭); ಬೀಡಿಂಗೆ ಬೀಡುವಿಡಲ್ ನೆಲನುಂ . . . ಗುಡಿಯ ಗೂಂಟಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲಡವಿಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೦೪ ವ); ಗುಡಿಗುಡಿ ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ವಂದನಮಾಲೆಗಳೆತ್ತ ನೋಟ್ಟಡಂ (ಪುಷ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೮೦). ೨. ದೇವಾಲಯ; ದೇವಸ್ಥಾನ: ಗುಡಿಯುಂ ಪೊಕ್ಕೀರೇಟ್ಟಗದೊಡೆಯುಂ ಸೋಮೇಶ್ವರಂಗೆಱಗಿ . . . ತದ್ಭಕ್ತಂ (ಕಾದೃಟ. ೦೦-೭೭); ಗುಡಿಯೆ ಮಾತಾಡುವಂದದೊಳೋರ್ವನೊಳಗಿರ್ದು ನುಡಿದರನ್ಯರ ಕಿವಿಗೆ ಪ್ರತಿಶಬ್ದದಿಂದಾಗಲೊಡನೆ ತಾಂ ಕೇಳಬುದಂತೆ (ಜಬಪು. ೧-೩೦); ನಳಿನದಳಾಕ್ಷನ ಗುಡಿಯ ಶಿಖರದ ಮೇಲಳವಟ್ಟುದು ಹೊನ್ನ ಕಳಸ (ಕಂನವಿ. ೭-೭೮); ಗುಡಿ ಬಸದಿಯೆ ಜಿನನೆ ಜಗಕ್ಕೊಡೆಯುಂ ಬೇರಿನ್ನು ದೈವಮುಂ ಗುಡಿಯುಂ ಪೇಳ್ಪೊಡವಿಯೊಳಳವೆ (ವೃಷವಿ. ೩೪-೧೨). ೩. ವಿತಾನ; ಮಂಟಪ: ವಸುಧೆಗೆ ಗುಡಿ ಕವಿದಂತೆಣ್ದೆಸೆಯುಂ ಬಾಸಣಿಸಿ . . . ಎಸೆದುದು ಭುವನೈಕಭವನದಂತಾ ಭೂಜಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೬). ೪. ಕೆತ್ತನೆಕೆಲಸ; ಕುಶಲಕೈಗಾರಿಕೆ. ' ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ ' ಪರಾ. ೫. ಬಣ್ಣದ ಕೆಲಸ; ವರ್ಣ ಲೇಪಿಸುವಿಕೆ. ' ಗುಡಿಕಟ್ಟು3 ' ಪರಾ.
[ದೇಃ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುಡಿ; ತುಳು. ಗುಡಿ; ಕೊಡ. ಕುಡಿ; ತೆಲು. ಗುಡಿ./ಸಂ. ಕುಟಿ]

ಗುಡಿ4 (ನಾ). ಮಂಖವಾಡ; ಮುಸುಕು. ' ಗುಡಿಗುಮ್ಮ1 ' ಪರಾ.
[ದೇ.ಃ ತುಳು. ಗುಡಿ]

ಗುಡಿಕ (ನಾ). ಧನಿಯ; ಕೊತ್ತಂಬರಿ: " ಗುಟಿಕ ಕೊತುಂಬರಿ " (ಆಕಾನಿ: ೯-೨೩). [?]

ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸು ' ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸು ' ನೋ.

ಗುಡಿಕಟ್ಟು1 ' ಗುಡಿಗಟ್ಟು1 ' ನೋ.

ಗುಡಿಕಟ್ಟು2 ' ಗುಡಿಗಟ್ಟು2 ' ನೋ.

ಗುಡಿಕಟ್ಟು3 ' ಗುಡಿಗಟ್ಟು3 ' ನೋ.

ಗುಡಿಕಾರ ' ಗುಡಿಗಾರ ' ನೋ.

ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ,–ಉದ್ಯಮ. ೨. ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಕೈಗಾರಿಕೆ; ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆ: ಹಳೆಗಾಲದ ಯಾವ ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೂ ಇಂದು ಉಳಿಯುವುದು ಕಷ್ಟ (ಗೊಂಡಾರ.೧೯೭); ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ದರಿದ್ರಾವಸ್ಥೆಗೆ ಇಳಿದುಹೋದ ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ ಅದು (ನಡುಗೋ. ೦೪); ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಬಲಗೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇವೆ (ಏಶಿಸಂ. ೪೨). [ಗುಡಿ3 + ಕೈಗಾರಿಕೆ]

ಗುಡಿಗ (ನಾ). ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದವನು; ಕುಶಲಕರ್ಮಿ (?): ಅಸಗನ ಮುನಿಸು ಕತ್ತೆಯ ಸ್ನೇಹ ಸರ್ಪನ ಮುನಿಸು ಕಪ್ಪೆಯ ಮೀಹ ಸಬರನ ಸೊಪ್ಪುಡಿಗೆ ಗುಡಿಗನ ಮನೆಯಂತೆ ಇವು ಅಡಗಿಹ ಭೇದವನಱಿ ಆತುರ ವೈರಿಮಾರೇಶ್ವರಾ (ನಗಮಾ. ೫೭). ' ಗುಡಿಗಾರ ' ಪರಾ.
[ಗುಡಿ3 + – ಗ2]

ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸು, ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ಊರಲ್ಲಿ ಬಾವುಟಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸು: ಪೊಟಲ ಬೀದಿವೀದಿಗಳನಿತುಮನೋರಂತೆ ತಳಿದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೫-೮); ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ ಬದ್ದವಣಮನೆಡೆಯುಡುಗದೆ ಪೊಯ್ಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೦೦-೦೬೩); ಪುರದೊಳ್ ಕೂಡೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ ಮೃದು ಮೃದಂಗ ನಿಸ್ಸಾಳ ಭೇರೀ ಶಂಖ ಕಹಳೆಗಳ ಬಹಳ ಧ್ವನಿಯುಣ್ಮೆ . . . ಪುತ್ರೋತ್ಸವಂ ಕೊಂಡಾಡಿ ಸಕಲಸಂಭ್ರಮದಿಂದರಮನೆಗೆ ಬಂದು (ನಂಬರ. ೨-೯೦). ೨. ರೋಮಾಂಚನವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಕುಟಿಲಾಳಕಿಯರ ನುಣ್ಗಲ್ಲ ತೊಂಡೆವಣ್ದುಟಿಯ ಕರ್ದುಕಿ ಮೆಯ್ನವಿರ ಸುಟಿಯಿಂದ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸುವ ಮಾಗಿಯ ಹಿಮ ವಿಟನಂತೆ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೪-೪೫). **ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸು**: ೧. ಭೂಪತಿ ಪುರದೊಳಗೆ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸಿದನತ್ಯಧಿಕಹರ್ಷದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೦೩-೫). [ಗುಡಿಗಟ್ಟು2 + – ಇಸು3]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು1, ಗುಡಿಕಟ್ಟು1 (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗು; ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯಬಿಂಬಗಳ ಸುತ್ತ ಪರಿವೇಷ ಕಟ್ಟು: ಗಗನದೊಳೊಡ್ಡುಗಟ್ಟಿ ಬೆಳಗಾ ಬರುತಿರ್ಪುದದಲ್ತು . . . ಜನಕಂ ಬರುತಿರ್ದಪನೆಂದು ಕಣ್ಬೊಲಂಬುಗೆ ನಲಿದತ್ತು ದಿಟ್ಟವೆಳಗಿಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಪುರಾಂಗನಾಜನರ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೨೭); ಚಂದ್ರಂಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೦-೦೨)

೨. ಸುತ್ತುಹಾಕು ; ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡು : ಒರ್ವ ಶಿಶುವಂ ಮಕ್ಕಳ್ವೆರಿಂ ಬಿಟ್ಟೊಡಿ ಪೊಗಲಲ್ಲಿಗೆ ಮತ್ತಗಜಂ ಪರಿತಂದು ಬಲವಂದು ನಿಂದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಪೊಡವುಟ್ಟು ಪೋದುದು (ಹಂಪ. ೩-೪೨). ೩. ಸುತ್ತು ಗಟ್ಟು ; ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು : ದೂತರ ತರ ಬಂದ ಸಬ್ಬವರ ಮಾತುಗಳಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಕೇಳರೇ (ಪಂಚಭಾ. ೪-೦೦೦) ; ಸುರರು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದರು ಮುತ್ತಿದ ತರುಚರರು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದರು (ತೊರವಿ. ೬-೩-೮); ಸಲೆ ವ್ಯಾಜಲಿಂಗ ಸಂಬಂಧಿಯಂ ಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಂದಿಂ ನಿಜಸುಖಮಿತ್ತು, ಪೋಗಲಾತನ ಮಂತ್ರಿಕುಲಮಿರದೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮಿಗೆ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತನ ಮಾಡಿ ಪೋಗಲ್ಕೆ (ಹರಿಪು. ೩೬-೬೩) ; ಕರಣರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದರು (ಕಥ್ಯ. ಆ. ೯೯). ೪. ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು ; ಕೆದರಿದ ಕೇಶವಾಜಗಳ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮುಖ ವಿಧುಂತುದಗೆ ಕಾಣಕೆಯಿತ್ತ ತರದಿ ಕೋಪಾಗಾರದಂ ತಡೆಯದೊಳಹೊಕ್ಕ (ಹಂಗಾಂ. ೨-೩-೨೯). **ಗುಡಿಕಟ್ಟು**₁ : ಪಿ. ಗಿಡಗಿದರಿ ಕುಳಿತ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡುತಲಿ ಹಿಡಿದು ಹೆನತುಪ್ಪ ತಂದು ಬಾಯಿವಳಗ ಹಾಕಿ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿ ನಿಂತವು ಬಿಸಲು ಬೀಳದ ಶಿಶುವಿಗೆ (ಕರ್ಣಾ. ೨೯೪). [ಗುಡಿ + ಕಟ್ಟು]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು₂, ಗುಡಿಕಟ್ಟು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾವುಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ; ಧ್ವಜವೆನ್ನು ಏರಿಸು : ನೀರದವಥದೊಳ್ ತಗುಳ್ದರಿಗಂ ಪೊಗಟ್ಟಾಂದಿದಂದುಂ ದಂಡಕಾಷ್ಠದ ತುದಿಯೊಳ್ ಪಳಂಚಲೆಯಂ ಕೋವಣವಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ವಾರದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೨೦೯); ಗುಡಿಗಟ್ಟುವ ಪೌರಜನದಿಂ ಗಳಿಗೆವಟ್ಟಲ ನಾರ್ಮೈ ಜೋಯಿಸರಿಂ (ರಾ ಚ ೪೯. ೯-೩ ಪ) ; ಸವಾಜದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಯೆಲ್ಲಿ ಅವನ ಕೀರ್ತಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಡೋಲ. ೦೩). ೨. ಮೈಗೂಡಲು ನಿಮಿರು ; ನವಿರೇಳು : ರೋಮಾಂಚನವಾಗು : ಮಹೇಂದ್ರನು ಮಾಡುವ ಸತ್ಕಾರವನೊಪಿಸಿ ನೋಡಿ ಪುಳ್ಕಾಂದಂ ದೇಹದೊಳಗೆಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ತಳೆದನು ಪುಳ್ಕಾಂದನೆಂಬ ನಾಮವನನು (ಅಂಜಜ. ೫-೦೮); ಪುಳಕ ಸಂದಣಿಸಿ ತನುವಿನೊಳ್ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಬೆವರ್ದಳಿಗಳಂದಗಯಷ್ಟ ತೊಪ್ಪನೆ ತೋಯ್ದ (ಹರಿಪ್ರ. ೬-೨೪). ೩. ಎದ್ದುನಿಲ್ಲು ; ನೆಟ್ಟಗಾಗು ; ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ಗುಂ ಬೆಂಡದ್ದುಂ ನವಿರ್ಗಡಿಗಟ್ಟಿತು (ತೊಡಹ. ೦೦-೨೨). ೪. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿಳ್ಳು ; ಉತ್ತಾಹಗೊಳಿಸಿಳ್ಳು ; ಉರಿವರ್ದೆಯಾಜ್ ಜಿಂತಿಪ ಮನಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದ . . . ಸೈಸಿಕಳಿಂತಕೆಗಳಿಗಗೇ ವಜಾಂತರದೊಳ್ ಕಾಣಲಕ್ಕುಮೊ ಮಱಿಯ ಮನೋರಥ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಂ (ಪಂಚಭಾ. ೫-೦೪); ಅಂತಱುಪಿ ಚಿಂದ್ರೋದ [ಯೋಜ್ಞಿತೆ]ಯಪ್ಪ ದಧಿವೇರಿಯಂತೆ ಸವಸಕರಧ್ವಜಿಯಾಗಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮಹಾತ್ಮೈತೆಯದ್ದಿಗೆ ಪೋದವ್ಮಂ (ಶಾಡೋಲ. ೫೮೨); ಹೊಜರ ಬಲ್ಲಿತ್ಕೆಂದು ಅಂಜದೆ ಓದುವ ಗಿಳಿಯೇ ಎಂದೆಂದು ಅಳಿಯನೆಂದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದೆಯಲ್ಲಾ (ಅಸಕ. ೦೩೬); ಮಱದೊಳಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದನು ಮಾನಿಯಿಂ ಕರುಣಾವಾಗಂ ರಘಭಾಜನವ್ವ ವುಣ್ಮ ವ ಲಾಯೆ ನಂತ ಬೀಳ್ಕೊಂದನಗ್ರಜೆಯ (ಈ ಚಾ ವಿ. ೫-೨೪). **ಗುಡಿಕಟ್ಟು**₂ : ೧. ಉತ್ಸರೀಯವನಸದಿಂ ಗಱಿಕಟ್ಟಕೊಂಡ ತ್ಪರಿತ ಗತಿಯಿಂ ಪೋಗೆ (ಉಸುಮಾ. ೦೫-೧೩ ಪ). ೪. ಹಾರುವೆನೆಯ್ಯ ಭಕ್ತರ ಬರವ ಗುರಿ[ಪಾಣಾ. ೧೫೬] (ಅಸಕ. ೭೦೩). [ಗುಡಿ + ಕಟ್ಟು]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು₃, ಗುಡಿಕಟ್ಟು₃ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ನಿನ್ನ ಸೀಳಿದ ಹೋಳ್ ನಾಳೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟುವುವು ಇಂದೀ ನಿನ್ನ ಸೆರೆಗೆ (ರಾಸ್ಫಿಕಾ. ೬೭-೪). ೨. ದೈವಿಕವಾಗು : ತಮ್ಮ ನುಡಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದರೆ ಸರಿ ಜಗವೆ ನೀನಂದಂತೆ (ಹ್ಯದಕ. ೪೬-೬). **ಗುಡಿಕಟ್ಟು**₃ : ೧. ಭರತಭೂಮಿ ಯಾರಿಗಾಗಿ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿ ವುನಃ ವುನಃ ಪೂಜಿಸಬೇಕೋ ಆ ದೇವಿಯರಿಬ್ಬರು– ಹಿಮಗಿರಿಯ 'ಗೌರಿ' ; ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ 'ಸೀತೆ' (ಭರಾಗಾ. ೭೮). ೩. ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿ : "ಗುಡಿಟ್ಟು (ಗುಡಿ + ಕಟ್ಟು) – ವರ್ಣವೂರ ರೇಖಾಯಾಂ (ಕಂಂಡಲೀಕರಣಂ)" (ಕಬಡಾ). [ಗುಡಿ + ಕಟ್ಟು]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು₄ (ನಾ). ಗುಡಿಯ ರಚನೆ ; ದೇವಸ್ಥಾನದ ನಿರ್ಮಾಣ : ಇನ್ನಿಡಿಕಿಲ್ದ ಗುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನು ದೇವಾಲಯದ ನಡಣಗಳನು (ರೇವಡ. ೫-೩). [ಗುಡಿ + ಕಟ್ಟು₃]

ಗುಡಿಗಾರ, ಗುಡಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಮರದಿಂದ ಬೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಸೊರಬ ಸಾಗರದ ಗುಡಿಗಾರರು ಕೆತ್ತುವ ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮತ್ತು ದಂತದ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಂದರಡವಿನಿಕೆಯಾಗುತ್ತವೆ (ಪ್ರಾಣಾಸ. ೫೩). ೨. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವವನು : ಇಷ್ಟು, ಗುಡಿಗಾರ ಬರೆಯುವುದಾದರೆ ಬರೆಯ ಬಹುದಾದ ಪಾಟಾಳಿ ಪರಮಯ್ಯನ ಚಿತ್ರ (ಆಚಸ. ೧೩); **ಗುಡಿಕಾರ** ; ೧. ಚಿತ್ರಕಾರನ ವರ್ಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು, ಗುಡಿಕಾರನ ಹಸ್ತ ಚಳಕವನ್ನು, ಶಿಲ್ಪಿಯ ಪ್ರತಿಸೃಷ್ಟಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಚಪ್ರಚ. ೯೪).

[ಗುಡಿ + – ಕಾರ್ರ (< – ಕಾಜ)]

ಗುಡಿಗಿ (ನಾ). = ಗುಡಿಗಿಚ್ಚಣ್ಣ ; "ಉದ್ದ ಸಣ್ಣಾದ ಜೊಣ್ಣ" (ಜಾನಪದ. ೮೯). [← ಹಿಂ. ಗಂಡಗಿ; ಮರಾ. ಗಂಡಖೀ]

ಗುಡಿಗಿಚಣ್ಣ ; ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ ' ನೋ೯.

ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ, ಗುಡಿಗಿಚಣ್ಣ, ಗುಳಗಿಚಣ್ಣ, ಗುಳಗಿಜೊಣ್ಣ (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲಿನವರೆಗೆ ಇರುವ ಚಲ್ಲಣ ; ಅವರಾವತಿ ಮತ್ತು ನಾನಾರ್ಜುನಕೊಂಡದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪುರುಷರು ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣಗಳನ್ನೂ ಅಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ರಜಾಇ. ೩೬). **ಗುಡಿಗಿಚಣ್ಣ** ? (ನಾ). **ಗುಳಗಿಚಣ್ಣ** ? ಗಂಡು ಉಡಗರಿಂ ಉಟ್ಟು ಗುಂಡಿ ಮುಂಡಾಸ ಸುತ್ತಿ ಗುಳಗಿಚಣ್ಣಾವಲ ತೊಡಬೇಕ (ಕೋಳಗೀ. ೫೩೦). **ಗುಳಗಿಜೊಣ್ಣ** ? ಗುಳಗಿಜೊಣ್ಣವರು ಗುಂಡೀ ಮುಂಡಾಸ ದವರು (ಕೋಳಗೀ. ೨೦೨). [ಗುಡಿ + ಚಲ್ಲಣ]

ಗುಡಿಗುಂಡಾರ ' ಗುಡಿಗುಡಾರ ' ನೋ.

ಗುಡಿಗುಡಿ ' ಗುಡುಗುಡಿ ' ನೋ.

ಗುಡಿಗುಮ್ಮ, (ನಾ). (ಕರಾ) ಮಂಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಗುಮ್ಮ . [ಗುಡಿ + ಗುಮ್ಮ]

ಗುಡಿಗುಮ್ಮ, (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಾಪುಗೆ : ನರಿ ಬಿಕ್ಕು ಗುಡಿಗುಮ್ಮ ಕರಡಿ ಸಾರಂಗವು (ಅಂಕಾ. ೦೩೦-೦೦). [?]

ಗುಡಿಗೂಡಾರ, ಗುಡಿಗುಂಡಾರ (ನಾ). ಗುಂಡಿಸಲು; ಗುಡಾರ; ಪುರ ಬೊಳಕೆ ಹೇರಾಳ ಹಬ್ಬದ ಹರಿಪಿಲಿ ಬೀಡಾರ ಭಕ್ತಜಕರಂತರಿಗೆ ದೊರಕು ವುದೆ ಗುಡಿಗೂಡಾರ ಸಂತತಿಗೆ (ಈ ಚಾ ಆ. ೨೨-೩೩). **ಗುಡಿಗುಂಡಾರ** ; ಬಟ್ಟೆ ಗುಡಿಗುಂಡಾರದಸು ಕಣಿಯ ಕೇಳಿರೊ (ಏರಾಶಾ. ೦೪೬-೩೩); ಅಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗುಂಡಾರ, ಪತ್ರಾಕೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಮಿನಪ, ಮೊಸಳೆ ಇರಬಹುದು (ನಿಇಕ್ಷ. ೦೬೯); ಗುಡಿಗುಂಡಾರಗಳು ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗಿದ್ದವ್ವೆ (ದ್ಯಕ. ೪); ಬಹುತರ ಹಾಳುದೇವಾಲಯು, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಗುಡಿ–ಗುಂಡಾರಗಳೇ ಪಸತಿಸ್ಥಾನಗಳಾಗರಿತ್ತಿದ್ದವು (ಪಂಕ್ಷ. ೬೦).

[ಗುಡಿ + ಗೂಡಾರ]

ಗುಡಿಗೂಬು ' ಗುಡುಗೂಬು ' ನೋ.

ಗುಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಕೊಡಲಿಯಂದೂ ತ್ರಿಶೂಲ ವೆಂದೂ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯಂದೂ ಗದೆಯೆಂದೂ ಗುಡಿಗೆಯೆಂದೂ ನೇಗಿಲಂದೆಂದೂ . . . ಯಾ ಪಮೂವತ್ತೈರಡು ಆಯುಧಗಳ ಹೆಸರು (ಅಧ್ಯಚಿ. ೨-೬೭).

[P ಇದು 'ಗುದಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗುಡಿಗೆಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗುಡಿಗೇರಿ : ಅನೆ ಸೆಜ್ಜೆಯ ಬಸದಿಗೆ ಶಾಮ್ಯಬ್ಯಾಸಾಸ

ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯಿಂದಾಳ್ವ ಗುಡಿಗೆಱೆಯ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಪಡುವಣಪೊಲಂ (ಇಅ. XVIII, ೩೯-೨೦ ; ೨೨೨). [ಗುಡಿ? + ಕೆಱೆ]

ಗುಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಹೆಸರಂವಾಸಿಯಾಗು; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು: ನಾಡುಗಳೊಳೆಲ್ಲ ಕನ್ನಡನಾಡೆ ಮೇಲಂತೆ . . . ಅದರೊಳಗೆ ಗುಡಿಗೊಂಡ ಹಾಲುಮನೆ ಮೇಲಂತೆ (ನಡೆಹಾ. I, ೪೩೩).

[ಗುಡಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಡಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಡಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ದೇವಾಲಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಬಯಲನೊಂದು ಗುಡಿಗೊಳಿಸುತಿಹಳು ಒಳುಬಾಳ ಹರಕೆ ಎಂದು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೭೪-೮). [ಗುಡಿ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡಿಗೋಪುರ (ನಾ). ಗುಡಿಯ ಗೋಪುರ ; ದೇವಸ್ಥಾನದ ಶಿಖರ : ಗುಡಿಗೋಪುರಕ್ಕು ಬಲೆ ಬೀಸಿ ಬಂದ ಅಗೊ ಬೆಳಕು ಬೇಟೆಗಾರ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೯-೪) : ದೂರದೇಶದ ಯಾತ್ರಿಕರು . . . ಕಂಡ ಗುಡಿಗೋಪುರಕೆ ಕೈಮುಗಿಯುತ್ತ ಅಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದರು (ನೆಲಮು. ೧೧-೦೨).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಗೋಪುರ]

ಗುಡಿಚಾಪೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಗುಡಿಸಲು, ಚಾಪೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಇದ್ದ ಬಿದ್ದ ಸಾಮಾನು.

ಗುಡಚಾಪೆಕಟ್ಟಿಸು=ಗಂಟು ಮೂಟೆಸಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಉರಿಯೋ ಕಟಿಗೀ ಮ್ಯಾಲ ನನ್ನ ಹಾಕಿ ಸುಟ್ಟರ ಕೊಳ್ಳಿದೆವ್ವಾಗಿ ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದೊಳಗ ನಿನ್ನ ಗುಡಚಾಪಿಕಟ್ಟಿ ಸತೇನಿ (ಸಮಜೀ. ೨೦೩). **ಗುಡಚಾಪೆಕಟ್ಟು** = ಗುಡಿಚಾಪೆಕಿತ್ತು : ಇನ್ನೇನು ಆರೇಳು ತಿಂಗಳಾದಾಗ ಅವರು ಗುಡಚಾಪಿಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಹೊರಡಬೇಕಾಗೈತಿ ನವ್ಮ ದೇಶಾ ಬಿಟ್ಟು (ಮಾಡಿಮ. ೬೦). **ಗುಡಿಚಾಪೆಕಿತ್ತು**=ಗಂಟುಮೂಟೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಳಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡು ; ಕಂಬಿಕೀಳು ; ಎತ್ತಂಗಡಿ ಮಾಡು : ಈ ಊರನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಗುಡಿಚಾಪೆಕಿತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ಜನನಾ. ೫೬).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಚಾಪೆ]

ಗುಡಿದುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ಹೋದ ದೇವರನ್ನು ಗುಡಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರು,–ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸು : ವಾದ್ಯಸಮೇತ ವೈಭವಯುತವಾದ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತಂದು ಗುಡಿದುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೪೧೧). 'ಮನೆದುಂಬಿಸು' ಪರಾ.

[ಗುಡಿ$_3$ + ತುಂಬಿಸು]

ಗುಡಿದೇವ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇವರು : ಬಾಲದುದಿ ಸುಟ್ಟ ಕಪಿ ಹನುಮ ಗುಡಿದೇವನೈ (ಕಏಪು. ೪೩-೯). [ಗುಡಿ$_3$ + ದೇವ]

ಗುಡಿಪಾಡವ 'ಗುಡಿಪಾಡಿವ' ನೋ.

ಗುಡಿಪಾಡಿವ, ಗುಡಿಪಾಡವ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಕಂಬವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬಾವುಟ ಕಟ್ಟುವ ಪಾಡ್ಯ ; ಚೈತ್ರಶುದ್ಧಪಾಡ್ಯ ; ಯುಗಾದಿ ಪ್ರತಿಪದೆ : ಉತ್ತರಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಗುಡಿಪಾಡಿವ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಡಿಪಾಡವ** : ಉಗಾದಿ ಪ್ರತಿಪದೆ ಇಂದು. 'ಗುಡಿಪಾಡವಾ' ಹಿಂದೂಜನರ ಹೊಸವರುಷ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನವಿದು (ಸ್ವಪ್ನದ. ೦೦೯).

[ಗುಡಿ$_2$ + ಪಾಡಿವ]

ಗುಡಿಬಳಸು (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತುವಳಯ : ನನ್ನೊಳಗು ಹೊರಗು ನಾ ಗುಡಿಬಳಸಿನೊಳಗಲೆದ ಚರಿತಾರ್ಥವೆಡೆಗೊಂಡಿತೀ ಕಬ್ಬದೊಳಗೆ (ಮಲೆದೇ. ೫೯-೩). [ಗುಡಿ$_3$ + ಬಳಸು$_2$]

ಗುಡಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಡಾರವನ್ನು ಹಾಕಿ ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಡೇರೆಹಾಕು ; ಬಿಡಾರ ಮಾಡು : ಕೆಸವ ಮರಿವಸೆ ಸೀಮೆಯಲು ಗುಡಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕೆಸವಯದೇವಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಣ್ಣು (ಮೈಅರಿ. ೦೯೩೯, ೪೫-೬ : 12 ನೆಯ ಶತ ?).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಬಿಡು$_1$]

ಗುಡಿವೊನೆ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕಲಶ ; ಗೋಪುರದ ಶಿಖರ : ಕಾಣುವನಿತೇ ಪೂರ್ಣವೆಂಬ ತೆರದಿ ನೆಲದುಬ್ಬನೀ ಮಲೆಯ ತಲೆಯ ಗುಡಿವೊನೆಯಿಂದ (ಮಲೆದೇ. ೫೨-೩). [ಗುಡಿ$_3$ + ಮೊನೆ$_1$]

ಗುಡಿಯಿಸು, ಗುಡಿಸು$_1$, ಗೂಡಿಸು, ಘುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ರಾಶಿಹಾಕು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು : "ಗುಡಿಯಿಸು (ಗುಡಿಸು) –ವುಂಜೇಕರಣೇ" (ಶಮುಧಾ). **ಗುಡಿಸು$_1$** : ೧. ಮತ್ತಮಾಸ್ಥಾನವೆಂಬ ನೀರ್ ತೆಗೆದ ರತ್ನಾಕರದೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತರತರಂಬಿಡದು ಗುಡಿಸಿದ ರತ್ನರಾಸಿಗಳೆಂಬಂತೆ ಮಾಣಿಕರಖಚಿತಮಕುಟ ಕೋಟಿಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೦೦೫ ಪ) : ಅವನಿಯಲಿ ಗುಡಿಸಿ ದೀಪಿಸುವನಿತು ದಿವ್ಯಾಂಬರವಿತಾನಮನೊಯ್ದುಬಳಿಗಿತ್ತ (ಬಸಪು. ೦೦-೩೯); ಕಡಿಕುಗಳನಾಯ್ದಱಸಿ ರಥದೊಳು ಗುಡಿಸಿ (ಕುಪ್ರಾದ್ರೋ. ೦೯-೫). ೨. ಕಸಪೊರಕೆಯಿಂದ ಕಸವನ್ನು ಉಡುಗು, – ಬಳಿ : ಕಸಂಗಳನಿರದೆ ಗುಡಿಪ ಕೂಲಿಗಳವರ್ (ಚಿಬಪು. ೪೭-೧೨) : ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತರುವ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಉಗ್ರಾಣವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡಬೇಕು (ಅಡುಸೌ. ೦೨೪). ೩. ಕೆಡಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಮರೂರು ಕುನ್ದಾಡಿಯ ನೆಟಲ ಗುಡಿಸಿದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವೀರಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಇರ್ಬಣ್ಣುಗ (ಎಕೆ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೪೦-೯ ; ಸು. 820). **ಗೂಡಿಸು** : ೧. ಜನ್ಮದಿಂ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಉಡುಗಿ ಗೂಡಿಸಿ ತಂದ ತೊಡಕುಗಳ ಮಾಲೆ ನಮ್ಮೆದೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುತಿವೆ (ಅಯ್ಯಾಲಿ. ೭೯-೩). ೨. ಆ ಮನುಷ್ಯ ಗುಡ್ಡಗಳು ಅಡ್ಡ ಬಂದರೂ, ಅವನ್ನು ಕಸಗೂಡಿಸಿದಂತೆ ಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಸಾಗಬಲ್ಲ (ವಿಜಾಮಂ. ೯೭). **ಘುಡಿಸು** : ೨. ಮಾಳೆಯ ಮದಿಗೊಂಡ ಗೌಡಾರು ತರಗ ಘುಡಿಸಿ ಕಟಿದರು (ಎಕೆ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೭೬-೮; ?). 'ಉಡುಗು$_2$' ಪರಾ.

[<ಉಡುಗಿಸು$_2$]

ಗುಡಿಯಿಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ರಾಶಿಯಾಗು ; ಸಮೂಹವಾಗು ; ದಟ್ಟೈಸು : ಪಡೆದರ್ದೇವತೆಯರ್ ಮಿಗೆ ಕಡುಮುಳಿಸಿಂದುರಿದು ದಹನಶಿಖಿಗಳ ಪೊಗೆಯಂ ಪಡೆವಂತೆ ಪತ್ತುದೆಸೆಗಂ ಗುಡಿಯಿ[ಪಾಣಾಂ. ೧] ಱಿದಂತಾಗೆ ನೀಳಮೋಘಾವಳಿಯಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೬) : ಬೆಟ್ಟದ ಹೊರೆಗೆ ನಡೆತರ ಲಭ್ರದಲಿ ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಮೆಱೆದುದು ಮೋಘ ಮಿಂಚಿದುದಖಿಳ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕುಪ್ರಾಅ.೯-೨೦) ; ಜಲಧಿಯಡಿವಳಲೆತ್ತುರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಱಿದು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ತೊರಕಾ. ೪-೧೨-೨೪).

[ಗುಡಿ$_1$ + ಇಱು$_2$]

ಗುಡಿಯಿಱು$_2$ (ಕ್ರಿ). ನಿಮಿರು ; ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು : ಜಡದ ಶೌರ್ಯದ ಮೈಗಳುಬ್ಬಿನ ಗುಡಿಯಿಱು[ಪಾಣಾಂ.ಡಿ]ದ ರೋಮಾಳಿ ರಿಪುಗಳ ಕುಡಿದ ಕಂಗಳ ಸುಭಟರೆಚ್ಚಾಡಿದರು ಚಳಕದಲಿ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೨೩-೪).

[ಗುಡಿ$_2$ + ಇಱು$_2$]

ಗುಡಿಲ್, ಗುಡಲು, ಗುಡಿಲು, ಗುಡುಲು (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಗರಿ, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊದಿಸಿದ ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಜೋಪಡಿ ; ಗುಡಿಸಿಲು : ಕೆಮ್ಮುಳ್ಳರಂತೆ ಮೇಲೆತ್ತುವ ಶ್ವಾಸಮುಂ ಗುಡಿಲಂತೆ ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೫) ; ಸಂತೆಯ ಗುಡಿಲ[ಪಾಣಾಂ. ಸಲ] ಸೂಳೆಗೆ ಕೊಂತವಳವಡುವುದೆ (ಬಸವ. ೦೦೦) ; ಚೆನ್ನಯ್ಯನಿಪ್ಪ ಗುಡಿಲಿದೆ ಯೆಂದು ತೋಱುತಿರೆ (ಪನ್ನರ. ೬೩-೦೨) ; ಗುಡಿಲಂ ಹಿರಿಹಿರಿದು ಧಿಕ್ಕನೆ ಸುಡಲು (ಬಸಪು. ೨೭-೪೦). **ಗುಡಲು** : ಹೆಣದಱುವೆಯ ಕಳೆಕೊಂಡು ಬಂದು ಸಾರಿದ ತನ್ನ ಗುಡಲ ಕಂದಗೆ ಈ ವಿಧಿಯಾಯಿತೆ ಶಿವ ಎಂದು ಬಂದಳು ಸುಡುಗಾಡ ಕಳಿದು (ಹರಿಸಾಂ. ೪-೭೯) : ದೇವರೆ, ಅಂತ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಗುಡಲತ್ತ ಹೊಂಟೆ (ಚಿಕಶಾ. ೩೨೮). **ಗುಡಿಲು** : ಬೇಸಱದೆ ಹುಲುಗುಡಿಲನಿಕ್ಕುವೆ[ಪಾಣಾಂ. ಸಲಿಕ್ಕುವೆ] (ಬಸಪು. ೦೮-೭) : ಪುದಿದ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ ಭಾಂಡಗಳೊಡವಿಯಾದಾ ಪುರುಷದೇಹದ ಬಿದಿರ ಗುಡಿ

ರಿಗೆ ಮಾಜುವೋದನೆನುತ್ತ ಮಜಂಗಿದಳು (ನಿಧಾನ. ೦೦-೦೫-೦೬) ; ಬಳಿ ಲಿದ್ದ ಭೂಪ ನಡೆ ನಿನಗೆ ನಾಂ ಭುತ್ಕ್ಯಂ ಸಲಿಸುವೆನೆನುತ್ತ ಗರಿದಿಲಿಗಳೆ ಕರೆತಂದು (ಹರಿಪ. ೩೨-೨೪) ; ಬಿಸಲು ಬೀಡವೆನೆ ಮರಗಳೆ ನೆರಳು, ಮಳೆ ಗಂಜದನೇ ಕಾಡಿದು ಎಂದಿನಿಂ (ಹರಿಶಿ. ೦-೦೦) ; ಸೂರ್ಯನದನೆ ಧಾವಿಸಿದ ಮನ ವೇಗಶಕ್ತಿಯನಿಸಲಾಗದೆ ತಿರುಗಿ ಗುಡಿಗೆ ಹಾರಿದೆ ಮೂಲೆ ಗತ್ಯಲ ಸೇರಿದೆ (ಹಂಪಾಪಾ. ೨೯-೩). **ಗುಡುಲು** : ಒಡನೆ ಪುರುಷ ಮಾತ್ರ ಸೋಂಕಿದಿದ್ದರೆ ತನ್ನ ಗಂಡುಲಿಗೆ ಕಿಚ್ಚನಿಕ್ಕುವೆನು (ಅಮುಷಾಂ. ೩-೦೦೮).

[ದೇಶ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುಡಿಲ್]

ಗುಡಿಲು ‘ ಗಂಡಿಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಡಿವಣ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ, – ಕಾಣಿಕೆ (?) ; ಹಲರು ಕೊಡಿಕೊಟ್ಟುದು ಗುಡಿವಣ ಗಾಣದಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯಣ್ಣೆ (ಎಳ. XII, ಪಾಲ್ಗು. ೩೨-೬೦ : ೧೩೫). [ಗುಡ್ಡಿ + ಪಣ್ಣು]

ಗುಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬಾವುಟವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿ ; ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಗುಡಿ ವಿಡುದು ಪಾಡುತ್ತ, ಕುಣಿಯುತ ರಥುಡಿಯಲಿ ನಲಿದಾಡುತಿರ್ದುದು ಶಾಕೇನ ನಿವಹ (ಕೂಪಾರುಮ. ೨೬-೪). [ಗುಡ್ಡಿ + ಹಿಡಿ (< ಪಿಡಿ)]

ಗುಡಿವಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾವುಟವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಧ್ವಜವನ್ನು ಏರಿಸು ; ಅಂತು ವಿಜಯಂ . . . ವಿಜಯದ ಗುಡಿವಿಡಿಸಿ ಅರಿನ್ಮವರಂ ಛೇದಿಸಿ ಪಾಂಚಾಳರಂ ಚಾಳಿಸಿ ಗಾಂಧರ್ವರಂ ವಿರಥರ್ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೯ ಪ). [ಗುಡಿವಿಡಿ + – ಇಸು]

ಗುಡಿವೆತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ (?) : ಕಾಮಯಂದಂಣ್ಣಾ ಯ್ಯರ ಹೊದಕೆಪುರ್ಯಾಯ ಅಷ್ಟಬ್ಯ ಗುಡಿವೆತ್ತಂ ಮಿದೆ ಮನೆ ೧ ಕ್ × × ೫ ಗೆ (ಎಳ. XIV, ಕ್ಕಕ್ಕಡಾ. ೨೮-೨೩ : ?) [?]

ಗುಡಿವೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸು,–ಹೊಗಿಸು : ಭಕ್ಷನಂ ಕಂದು ಭಯಂಬಡುತೆ ಕಂದಿಗಿದಾ ತವ್ಮಮ್ಮಿಗಳ್ಗುಡಿವೊಗಿಸಿ ಪೋಗಲ್ (ಅದ್ಭಭಿ. ೦೦-೬೩). [ಗುಡ್ಡಿ + ಪೊಗಿಸು]

ಗುಡಿವೊಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾವುಟವನ್ನು ಹೊರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಧ್ವಜ ವನ್ನು ಹೊರಿಸು ; ಪಥ ನೋಡಲ್ ಬಂದವರಂ ಗುಡಿವೊಜಿಸಿದರೆಂಬುಂ ದಾಯ್ತು, ನಿನ್ನೆನ್ನೆಡೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೦೫). [ಗುಡ್ಡಿ + ಪೊಜಿಸು]

ಗುಡಿವ್ರಜ (ನಾ). ಗುಡಾರಗಳ ಗುಂಪು ; ಸೈಪಾಲಕರ ಗುಡಿವ್ರಜವಿಲ್ಲ ಬೆಳ್ಳಿ ಪೆಗ್ಗಂಡುಗಳೂ ಯೆನೆ ಮಧ್ಯ ರಜತಾದ್ರಿಯಾಗಿ ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ಪಸಪ್ರತಿ. ೨೯-೬೬). [ಗುಡ್ಡಿ + ವ್ರಜ]

ಗುಡಿಸಲ್ ‘ ಗುಡಿಸಿಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸಲು ‘ ಗುಡಿಸಿಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸಿಲ್, ಗುಡಿಸಲ್, ಗುಡಿಸಲು, ಗುಡಿಸಿಲು, ಗುಡುಸಲು (ನಾ). = ಗುಡಿಲ್ ; ಗುಡಿಸಿಲ್ ಜಿಲ್ಲಾಧಿಯುಂ ಮಗಳೆಗುಲ್ಲದಂತೆ ಬೂತೆಕ್ಕೊಳ್ಳಿ ದನಾಗಿಯುಂ ಪುಳುವಲ್ಲದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೦೬೩) ; ಕರುಣದಿನೊಂದು ಗುಡಿಸಿಲಂನೆಡೆಗೊಟ್ಟೊಡ್ಡಿದಿರ್ದಿರ್ದ ತಾಯುಮಾ ಗವಂಡನ ಮನೆಯೊಳ್ ಬೆಸಱಯ್ದುಣ್ಣಂ (ಜಿನವಿ. ೨೦೦-೨೦). **ಗುಡಿಸಲ್** : ೧. ನೂಲ್ಬಟ್ಟೆ ಪೊಯ್ದು ಪೊಸಗುಡಿಸಲ್ಗಳ್ವೆವೆ ನಟ್ಟ ಗಟಿಗೆರಿಯಿದೊಳ್ಗಳ್ . . . ಇರಲ್ಬೇಡೆದಂದು (ಅರ್ಧಪಿ. ೫-೦೦೦) ; ತನ್ನ ಮನೆಯೆಳೊಂದು ಗುಡಿ ಸಲಂ ಕಟ್ಟಿಕಂಡಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦೫-೨೦ ಪ). **ಗುಡಿಸಲು** : ಇಳೆಯ ರಾಯರಿಗೊಬ್ಬ ಭೂಸುರ ಬಳಿಗ ಕಿರಿತ ಮನೆಯ ಗುಡಿಸಲ ಹೊಳಲ ಬೀಡಿಕೆಯಾಯ್ತು, ಯಿನ್ನೀ ಮನೆಜರಳವೇನು (ಕುಣ್ಣಾಳ. ೬೦೫. ೨೩-೦೨) ; ನಮ್ಮ ಬಂಗ್ಲೆಯ ಹಕ್ಕಿರದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೈದು ಬಡವರ ಗುಡಿಸಲುಗಳು ಇದ್ದುವು (ಕಟುಪಾಪ. ೬೨). **ಗುಡಿಸಲು** : ಹುಲ್ಲು ಗುಡಿಸಿಲ್ಲೊಳಾಗ ಮಡಗಿದ ಬಳ್ಳವಂ ತೆಗೆ ತನ್ನಿ (ಲಸಪ್ರ. ೯-೯). **ಗುಡುಸಲು** : ಬೈಲ ಗವ್ಮಾರನ ಗಂಡುಸಲೊಳಿಗೆ ಹೊರಟು (ಮುಂಜಯ. ೩-೦೮).

[ದೇಶ ತಮಿ. ಕುಡಿಶಲ್ ; ತುಳು. ಗುಡಿಚಿಲ್, ಗುಡಿಸಲ್, ಗುಡಿಸಿಲ್]

ಗುಡಿಸಿಲು ‘ ಗಂಡಿಸಿಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸು, ‘ ಗುಡಿಸುಗು ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸು (ನಾ).=ಗಂಡಿಸಿಲ್ ; ಬಡಕವ್ಮಡಿ ತನ್ನಿವ್ಕಾ ಗುಡಿಸು ಬಲ್ಲಿತ್ತು, ಮಾಬ್ಬನೆಲ್ಲಂದದಿಂ (ಸಚಿಪ. ೯-೬೨).

[ದೇಶ ತಮಿ. ಕುಡಿಚ್ಚಿ ; ತೆಲು. ಗುಡಿಸೆ]

ಗುಡಿಸುಗು ‘ ಗುಡುಸು ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸೆಟ್ಟಿ, ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ನಡತೆಗೆಟ್ಟವಳು ; ಸೂಳೆ ; ಬೆಲೆ ಪೆಣ್ಣು : “ ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಇತರರ ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹ ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವಳು ; ಗುಡಿಸೆಟ್ಟಿ ; ಬೆಲೆಪೆಣ್ಣು ; ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆ ” (Prostitute. ೧೦೪೨). **ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ** : “ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಹೆಂಗಸು. ದಿಟ್ಟಹುಡುಗಿ ; ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ ” (Baggage. ೧೦೪೨).

[ದೇಶ ತೆಲು. ಗುಜಿಸವೇಟು]

ಗುಡಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಪ್ರಾಣಿ. ೨೦-೬೭).

[ಗುಡಿ? + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಗುಡುಂಬು, ಗುಳಂಬ (ನಾ), ಮಾನವಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮೊದ ಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಕ: ಮುರಬ್ಬ: ಕವುಲಾಬಾಯಿ ಮಾಡಿಟ್ಟಿದ್ದ ಮಾವಿನಕಾಯಿ ಗುಡುಂಬ ಅರ್ಧ ಕರಗಿ ಹೋಯಿತು (ಪಟಿಪಾ. ೩೭೪). ಗುಳೆಂಬ : ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಗುಳಂಬ ಬೇಯುತ್ತಿತ್ತು, (ಕ್ಕತಿಕ. ೨೩೩) ; ಗುಳೆಂಬದ ಹುಳಿಮಿಶ್ರಿತ ಸಿಹಿರಸದಿಯಂ ಹುರಿದ ಬ್ರೆಡ್ಡುಗಳ ರುಚಿಯನ್ನುಂ ಹೆಚ್ಚಿಸಿತ್ತು (ಅಸ್ಪಶಾ. ೫೦).

[←ತೆಲು. ಗುದಂಬಾ ; ಮಕಾ. ಗುಡುಂಬು, ಗುಳಂಬಾ]

ಗುಡುಕಲು (ನಾ). ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು : ಗುಂಡುಕಲ್ಲುಂ (?) : ಅಲಿಂದಂ ಪಡುವ ನಡುದು ನಟ್ಟ ಗುಡುಕಲು (ಎಳ. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೩೯-೬೬ : ?). [ಗುಡು? + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್ಪ್)]

ಗುಡುಗಾಟ (ನಾ). ೧.=ಗುಡುಗು ೧ : ರಾತ್ರಿ ಯಲ್ಲಿ ಧೋಧೋ ಮಳೆ . . . ಗುಡುಗುಗಳ ಗುಡುಗಾಟ! (ಪಂಚಾ. ೧೩). ೨. ಗಂಡುಗುಡಿ ಎಂದು ಒಂದೇ ಉಸಿರಿಗೆ ಗುಡುಗುತ್ತಾ ಓಡುವ ಆಟ ; ಕಬಡ್ಡಿ ; ಹುತುತು : ದೈಹಿಕಶಕ್ತಿಗಳ್ಕೆ ನೆರವಾಗುವ ಚಟುವಟಿಕೆ . . . ಗುಡುಗಾಟ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೭೮). ೩. (ಆಲಂ) ಆರ್ಭಟ ; ಸದ್ದು : ನಿನ್ನ ಪಾದದ ಗುಡುಗಾಟದಿಂದ ಕೆಂಧೂಳಿ ಗೆದುರು ನರಲೋಕ . . . ಅಸುರಲೋಕಂಗಳು ಬೂದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಸುಕಿದವಮ್ಮಾ (ಪಸ್ಪಕ. ೪. ೨೩೮-೩೦೬). [ಗುಡುಗು + ಆಟ]

ಗುಡುಗಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಗರ್ಜಿಸು ; ಬಡಗಣ ಗಡಿಗಾಪನವರ್ ಗುಡುಗಾಡಿಸಿ ಗೋಲಕೊಂಡ ವಿಜಯವೈರವರ ಕಡಿದು ಮರಾಬರ ಪಡೆಯಂ ಪುಡಿದುಂ ಬಲಿಗ್ಮಳ್ಳಿಯಂಬಿಸಿ ಬನ್ನೆಗವರ್ದರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೨-೦೫). [ಗುಡುಗಾಡು + – ಇಸು]

ಗುಡುಗಾಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಗರ್ಜಿಸು ; ಕೊಗಾಡು; ನೀರಿಲ್ಲದ ಬರಿಯ ಮೋಡ ಗುಡುಗುವಂತೆ ಗುಡುಗಾಡಬೇಡ ! ಯಾವ್ದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನು ತೋರಿಸು (ಪಕಥಾ. ೩೦೭) ; ಗೋಪಾಲ ಒಳಗಿನಿಂದ ತನ್ನಜ್ಜಿಯೆಡನೆ ಗುಡುಗಾಡಿದ (ಒ೧ಕಾ. ೦೩೪) ; ಗುಡುಗಾಡೂ ಗುಡು ಗಾಡೂ ಲಿಂಗವೇ ನೀ ಗುಡುಗಾಡಲೆಲ್ಲಿಲ್ಲವೇ ಲಿಂಗವೆ (ಅಶಿಳ. ೩೨-೫).

[ಗಡುಗು + ಆಡು]

ಗುಡುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಡುಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಗಂಡಂಗಾಟದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಕೊಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಏನೋ ನೀವು ಈ ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗನನ್ನು

ಚಿನ್ನಾಗಿ ಗುಡುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ಜೂ). ೨. ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯಲಿ ಎಂತೆ ಮಾಡಿ ; ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸು : ಅವರು ಒಂದೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮದುವೆಗಳನ್ನೂ ಗುಡುಗಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ಜೂ).

[ಗುಡುಗು₃ + – ಇಸು]

ಗುಡುಗು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಮೇಘಧ್ವನಿಯಂತಾಗು : " ಸ್ವನಯತಿ–ಗುಡುಗಿದವ್ವದು " (ಶಾಶಿ, ೨೮೨) : ಆಗಸದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗಿತು (ಮುಗಿ, ೨). ೨. ಕಬ್ಬಿಣ ಅಟದಲ್ಲಿ ಗುಡು ಗುಡು ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಓಡು : ನನ್ನನ್ನು ಗುಡುಗಿಸ್ಕೊಂಡ್ಯಲ್ಲಾ ಈಗ ನೀನು ಗುಡುಗು (ಜೂ). ೩. (ಆಲಂ) ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಗೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು ; ವಾರುತಾ ಪ ರಿ ಮ ಳ ವ ದೆವೆಗಿರದೆ ಜಿಲ್ಲಲು ಬಾಯ ಹುಬ್ಬವ ಬರಲಿ ಬರಲೆಸಕಸುರರಾಳಯ ಗುಡುಗಿ ಮುತ್ತಿದುವು (ಕಾಶಿಕಾ. ೦–೮೯) ; ಆಗಸದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗಿತು. ಡ್ರಾಯ್ವರನೂ ಗುಡುಗಿದ (ಮುಗಿಸಿ. ೩) ; ಎಲ್ಲಾದರೂ ಹೋಗಾಗಿ ಹೋಗು . . . ಎಂದು ಗುಡುಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಟುಹೋದರು (ವಿಶ್ವಾ, ೨೬).

[ದೇಃ ತುಳು. ಗುಡುಗು]

ಗುಡುಗು₃ (ನಾ). ೦. ಮೋಡಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗುಲಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಗುಡುಗುಡುಡು ಎಂಬ ಶಬ್ದ ; ಮೇಘಧ್ವನಿ : " ಸ್ವನತಿ. ಗರ್ಜತಂ, ರಸಿತಂ–ತಿ ಮೇಘನಿರ್ಘೋಷಃ, ಮೇಘಗಳ ಗರ್ಜನೆ ಅಂದರೆ, ಗುಡುಗಿನ ಹೆಸರುಗಳು " (ಕಿಷ್ಕಂ. ೨೮) : " ಗುಡುಗೆನೆ ಮೇಘದನಿಯಕ್ಕುಂ " (ಕವಿ. ೩೭) : ಬಿಡ್ಡಗಳ ತೊಳವಿ ವಿಂಡುಂ ಸಲೆ ತುರಗದ ದನಿ ಗುಡುಗುಂ ಖಳರವಿಯವ ಕಾಲಮೇಘವಂಬನೆ ಬಲು ವಳಗೆಗಳ ಕಱ್ದುವುವೆಬ್ಬೆ (ಗಂಚಿ. ೦೯–೦೦) : ಅವಳು ಗುಡುಗಿನ ದನಿಯಲ್ಲಿ ಗದರಿದರೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ನಾನು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ವಿಗ್ರಹಪ್ರಾಣಿಯಾದ ಚಂಡಿಯೆಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದೆ (ಬಾಹಿ. ೯೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಗೊತ್ತಾದೆಡೆಯಿಂದ ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಗೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾ, ಓಡುವ ಆಟ : ಗುಡುಗು ಗುತ್ತಿನ ಚಂಡುಗಂಮ್ಮನ ಬಡಿವ ಕತ್ತಲೆಗುದ್ದುಗಂಬದ ಗಡಣ . . . ಆ ಡಿದರು ಪಂಗಡದಲ್ಲವರು ಸೂರ್ಯವಂಶಕ್ಕಂಡವೆಂದಾಗಿ (ಕಂಚಾಳ. ೬–೨) ; ಗುಡುಗುನಾಡುವನು ಗೊತ್ತೆ, ಮಜ್ಜವನೇ ಅಯ್ಯ (ಷಡ್ಗಃ. ೯೭–೨೭೬) ; ಗುಡುಗುನಾಡುತ ಕೆಲರು ಪರಪರಿ ಹುಡುಗರೀ ಪರಿ ಕಾಡೆಳಿಆಡಲು (ಕಥೇ ೧೦೫–೭). ೩. (ಆಲಂ) ಆರ್ಭಟ ; ಗರ್ಜನೆ : ಹುಲಿಯ . . . ಗುಡುಗು ದೊಡ್ಡದು, ಆದರೆ ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆಯಷ್ಟು ಭಯಂಕರವಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೩೬).

[< ಗುಡುಗು₂]

ಗುಡುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಗರ್ಜಿಸು ; ಗುಡುಗುಟ್ಟಿ ಗುಂಡುಗಳುರುಳ್ವುವುಂದಲಿಗೆಯ ಮಡಕೆಯ ನೊಡೆಯ ಹೊಯ್ವುಂತೆ (ಕಥೇ. ೨೩–೩೩) ; ಒಪ್ಪೋ! ಕಾಲವುರುಷುಂಗೆ ಗುಣ ಮಣವಿಲ್ಲಂ ಗಡಿ ನಿಸ್ಕೆಜಂ ಗಡಿ ಜಡಂ ಗಡಿ! ಒಡಲೊಳ್ ಗುಡುಗುಟ್ಟು ಗುಂ ಗಡಿ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦–೨) ; ಏನು ತಿರಿಯಿ ಯೋಜನೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀಯ? ಎಂದು ಗುಡುಗುಟ್ಟಿತು (ತಂತಾಮ್ಮ, ೦೦೨). [ಗುಡುಗು₃ + ಕುಟ್ಟು₂]

ಗುಡುಗುಡಿಸೆ (ಆ). ಗೊಡುಗುಡು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿ : ದಿಟು ಸುಯ್ವುಂ ಗುಡುಗುಡಿಸೆ ಸುರಿವ ಕಣ್ಮಳಿಗಳಂ ವಿಡಿವುತ್ತಂ (ಶಾಂಪು. ೧೩೨) ; ವಂಗಸನಪಟ್ಟಿಕೊಂಡಶ್ರುಜಲಂ ಗುಡುಗುಡಿಸೆ ಸುರಿಯೆ ನಾಲಗೆ ತಡ ತಡವರೆ ನುಡಿದನಂಗನ್ಸನಿವಾ ನೃಪನಂ (ಗದಾಯು. ೪–೦೩) ; ಕೆಕ್ಕೆ ಕಾರಲೆ ಹರಳು . . . ಪುಡಿಮಾಡಿ ಕಡಲೆಯೆಣ್ಣೆಯೊಳಾಗಿ ಗುಡುಗುಡಿಸೆ ಕುದಿಸಿದನು (ಕಥೇ. ೪೦೦–೦೩). ' ಗೆಬ್ಬಗೆನೆ ' ಪರಾ.

[ಗುಡುಗುಡು + – ಅನೆ₁]

ಗುಡುಗುಡಿ, ಗಂಡಗುಡಿ, ಗುಡಿಗುಡಿ (ನಾ) . ಹೊಗೆಬತ್ತಿ ಸೇದುವುದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ, ಉದ್ದವಾದ ಕೊಳವೆಯುಳ್ಳ ಮಂತ್ರು ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿದ, ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಹುಕ್ಕಾ ; ಗುಡುಗುಡಿಯನು ಸೇದಿ ನೋಡೂ (ಪುಣಿಚ. ೬–೧೭ ಪಡ್ಡಲಿ) ; ಆ ವ ನು ತನ್ನ ಗುಡುಗುಡಿಯನ್ನು ತರಹೇಳಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೩೬೨) ; ಗುಡುಗುಡಿ ಸೇದುತ್ತ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಕೂತಿದ್ದ (ಸಂಸ್ಕೃ. ೦೦೪) ; ಕೈಯಿಂದ ಗುಡುಗುಡಿಯ ನಳಿಕೆ ಕೆಳಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಡಲು ರಾವಬಳದಣಿ . . . ಬರಬೇಕು (ಇಚ್ಛಕ. ೪೦೧). **ಗುಡುಗುಡಿ** : ನಾರಾಯಣಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯರು ಹೊರಗೆ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಗುಡಗುಡಿ ಸೇದುತ್ತಿದ್ದರು (ದೇಪದಾ. ೫) ; ಕೇವಲ ಧನದ ಬಿಡ್ಡಿಯ ದಲಾಲರು ಅವರ ಗುಡುಗುಡಿ ಸೇದಿ ಹೋಗುವರು (ಇಚ್ಛಕ. ೩೨೯). **ಗುಡಿಗುಡಿ** : ಒಟ್ಟನು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಗಾಜಿನ ಗುಡಿಗುಡಿಯಿಂದ ತಂಬಾಕನ್ನು ಸೇದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ದಿಶಾಧಿ. II, ೨೨೬). [< ಗುಡುಗುಡು, / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಂಡಗುಡೀ]

ಗುಡುಗುಡಿಸು, (ಕ್ರಿ). ೧. ರೋಷದಿಂದ ಕೂಗು ; ಗರ್ಜಿಸು ; ಆರ್ಭಟಿಸು : ಗಡಣಿಸದ ಬಾಣಾಭ್ಯಿಯನು ಗುಡುಗುಡಿಸುತಸಿಲಸ ಕಾದುತಿರುತಿರೆ (ಕುಬ್ಜಾದೃಷ್ಟಿ. ಓಡಿ. ೦೩–೫೫ ಆಡಿ) ; ಮಿಳ್ಳ ದೊರೆರಕ್ಕಸರ್ ಮಹಾ ಕೋಪದಿಂ ಗುಡುಗುಡಿಸಿ ಪಲ್ಮೂರೆವೆತಿಂತೆಂದರು (ಕುಲಾಪ್ರ. ೫೦–೨೪) ; ಅವಳ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಒಂದಿಷ್ಟು ತಡ ಮಾಡಿದರೆ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಪಡದಾ. II, ೯೮೯) ; ' ಕಡ ' ' ಕಡ ' ಎಂಬ ರೌದ್ರಧ್ವನಿ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಹಳ್ಳಹಾ. ೦೩೦) ; ಈ ಮನೆಯಾದ ಜಲರಾಶಿಯು ಎತ್ತರವಾದ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಭೋರ್ಗರೆದುಂತ್ತು, ಸಿಡಿದಿನಂತೆ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತ . . . ತಡಬಡಿಸಿ ಮುಂದುಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ (ಹಿಂಕಾ. ೧೯). ೨. ಗುಳಿಗುಳುಎಂದು ಹರಿ ; ಜುಳುಜುಳನೆ ಹರಿ : ಮಿಡಿಯಲೊಡಲಂ ಸುರಿವುದು ರಸವೆಡೆಯೊಡಗದೆನಿಪ್ಪ ನುಡಿಗಳಿಸಿದವೋಲ್ ಗುಡುಗುಡಿಸಿ ಗಂಟುಗಂಟುಗಳಲ್ಲಡೆಯಂ ರಸಮುಣ್ಣುವಿಳ್ಪ ವಾಚಗೆಳಸಿಗುಂ (ಕುಂಬಾಡು. ೦–೦೦೦) ; ಕಡುದುಃಖದಿಂ ಕಣ್ಣೀರ್ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತಿಬಿಯೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬–೨೦) ; ಬಡಿಯ ಕೆಟ್ಟದ ಮಾಸ್ಟ ಒಡನೆ ಬಂದುದು ಮಾರಿ ಗುಡುಗುಡಿಸಿ ಹೇನು ಹರಿವಾಗ ಬೋಳಯ್ಯ ಕತು ನಗುವನೆಯ್ದ (ಸರಸ್ವ. ೩೬೭).

[ಗುಡುಗುಡು + – ಇಸು]

ಗುಡುಗುಡು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ : ಗುಡುಗುಡುಗುಡು ಗೊಳ್ಳೆಂದೊಡನಾರಿ ಸುಯೇಧನನ ಕರಂ ಸಿಗ್ಗಾದಂ (ಪಂಚಪಾ. ೩–೫೫) ; ಗುಡುಗುಡೆಂಬೊಳಿರುಳ್ವಮೇಯಂಬ ಕರೆಯಾಯ್ತು (ಅಾಬಿಚ. ೦೦–೦೫೩)

ಗುಡುಗುಡುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಗರ್ಜಿಸು ; ಆರ್ಭಟಿಸು : ಪರೀಕ್ಷಕರು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಗುಡುಗುಡುಹಾಕಿದರು (ಸ್ಕೂಲಿಂ. ೬೦). [ಗುಡುಗು₃ + ಹಾಕು (< ಹಾಯ್ವು₂)]

ಗುಡುಗೂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಯ್ಗಿಸು ; ಕಂಸಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ತುರಗಗಳ ಕಡೆ ಮುಟ್ಟಿ ಸಾಗಿದವಲುಗಳಾ ಮೈತಟ್ಟಿ ಗುಡುಗೂಬಿಸಿದವನೀಶಾಧಿ ಚಿಕ್ಕೆಯಸು (ಚಿಪಾ. ೭೩–೦೦).

[ಗುಡುಗೂರು (< ಗುಡುಗೂಜು) + – ಇಸು]

ಗುಡುಗೂರು ' ಗುಡುಗೂಟು ' ನೋ.

ಗುಡುಗೂಜು, ಗುಡಿಗೂಜು, ಗುಡುಗೂರು (ಕ್ರಿ). ಕಂಗ್ಗೂ ; ಕುಸಿ; ನಡು ಮುರಿದು ಗುಡುಗೂಜು ತಲೆ ನಡುಗಿ ನೆರೆತೆರೆ ಹೆಚ್ಚ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಒಂದ ನಾಡ ಹೋಗಿ ಒಂಬತ್ತನಾಡುವ ಅಜ್ಜಾನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಹಿಂಯರೆ (ಹಳ್ಳಹಾ. ೪. ೦೫೯–೪೫೩). **ಗುಡಿಗೂಜು** : ಒಡಿಯರ ಕಟ್ಟಳೆಯಂತು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಡುವನ್ನತನಕ ಅಂಗಳ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗೂಜು ಎನಿಬಹುದೆ (ಜಠಕ್ಕ. ೩೬).

ಗುಡುಗೂರು : ಹೊಡೆದಾಡಿ ಬಡಿದಾಡಿ ಗುಡುಗೂರಿ ಬಿದ್ದರೆಮ ಪುರಕೆದ್ದರು (ಜಿನಮು. ೧೯-೩೫). [?]

ಗುಡುಮಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ಗಡಿಗೆ; ಗುಡಾಣ ; "ಗಡಗಿ, ಹೊಟ್ಟೆಗಡಿಗಿ" (ಜಾನಕೋ. ೪೯) ; ಒಳ್ಳೆ ಗುಡುಮಿ ಇದ್ದಹಾಗೆ ಇದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಗುಡುಲು ' ಗುಡಿಲ್ ' ನೋ.

ಗುಡುವಣ ' ಗುಡುವನ ' ನೋ.

ಗುಡುವನ, ಗುಡವಾಣ, ಗುಡಾಣ, ಗುಡುವಣ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮಡಕೆ : "ಮಂತಣಯೆಂದು ಕಡೆವ ಮಡಕೆಯುಂ ಗುಡುವನಮಕ್ಕುಂ" (ಶಮದ. ಕಿ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಗಡಿಗೆ ಗುಡುವನ ನುಂಗಿತ್ತು ಅಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಡುಕೆ ಆ ಉಭಯವ ನುಂಗಿತ್ತು (ಗುಪ್ತಮಂ. ೨೫). **ಗುಡವಾಣ :** ಅಡಕದ ಕೊಡಗಳನಡಿಗಡಿಗಬಲೆಯರೆಡೆಯಾಡಿ ಬೇಗ ನೀಡಿದರು ಗುಡ ವಾಣದಂದದ ಕೆಲವು ಪೊಂಗೊಡಗಳ ತಡಮಾಡಿ ಕೊಡುತಿರ್ದರಾಗ (ಧರಚ. ೧೬-೯೦). **ಗುಡಾಣ :** ಮಾಳಿಗೆ ಗಿಳಿಲಾದರೆ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಅರ ವಟಿಗೆಗೆ ಗುಡಾಣ ಬಿಂದಿಗೆ ಕರಗ ಮೊಘೆಗಳ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ . . . ಎರಡು ಭಾಗೆ ಸಲುಉದು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೬-೨೪ ; 1412) ; ತುಪ್ಪದಿಂದ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ ನೂರು ಗುಡಾಣಗಳನ್ನು ತರಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿ (ಕೃಷಾಅ. ೨೦೯) ; ಗಡಿಗೆ, ಗುಡಾಣ ಪಾತ್ರೆಗೀತ್ರೆಗಳನ್ನು ದೂರ ಇಟ್ಟುಕೊ (ದೇವೀಚೌ. ೯೭) ; ಸೂಜಿಯಷ್ಟು ಬಾಯಿ ಗುಡಾಣದಷ್ಟು ಹೊಟ್ಟೆ (ಗಾದೆ) ; ಮೊಗೆ ಮಾಡದ ಕುಂಬಾರ ಗುಡಾಣ ಮಾಡ್ಯಾನೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಡುವಣ :** ಮತ್ತೆ ಬಹು ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಿಂ ತಾಂಬ್ರುಕೊಲ್ಲಿ ಇರಿ ಮತ್ತೆ ಬಲ್ಗುಡುವಣದಿ ಚೆಂಬು ತಂಬುಗೆಗಳಿಂ (ಲಿಂಗಪು. ೩೩-೦೪).

[ದೇಇ ತುಳು. ತೆಲು. ಗುಡಾನ]

ಗುಡುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಕದಂಬರ ಸಾನ್ತಯ ದೇವ ಗುಡುವೆಯನಿಱಿದು ತುಱು ಹರಿಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೬೦-೦೭ ; 1032). [?]

ಗುಡುಸಲು ' ಗುಡಿಸಿಲ್ ' ನೋ.

ಗುಡುಸು, ಗುಡಸು, ಗುಡಿಸು$_3$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾದ ವಸ್ತು; ವೃತ್ತ ; ಮಂಡಲ. ೨. [ವ್ಯಾಕ]ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಇಕಾರವನ್ನು (' ಿ ') ಸೇರಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಚಿಹ್ನೆ : ಅಱಿಯೂರ್ಧ್ವಮುಖ ನಿಡಾರ್ಣಂ ಮೆಱಿವಾ ಗು[ಪಾಣಂ. ಗಂ]ಡುಸುಗಳೆಸೆವಧೋಮುಖವರ್ಣಂ ತಱುವಾಯ ಕೊಂಬಿನಕ್ಕರ ಪೆಱಿನೊಸಲಳಿ ಪಾರ್ಶ್ವಮುಖಮದೆಂಬರ್ ಕವಿಗಳ್ (ಕವಿಜಿ. ೩-೨೩). **ಗುಡಸು :** (ಕ). **ಗುಡಿಸು$_3$:** ೨. ಕೈಬರಹದಲ್ಲಿ ಟಕಾರದ ಕೊನೆಗೆ ಗುಡಿಸು ಬರುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೨೫).

[ದೇಇ ತೆಲು. ಗುಡುಸು]

ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ ' ಗುಡಿಸೆಟ್ಟಿ ' ನೋ.

ಗುಡುಹ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ ; ಗುಡ : ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವ ಲಲನೆ ವಲ್ಲಭಗೆ ಬುದ್ಧಿಯಂ ಧಟ್ಟಿಸುತೆ ಹೇಳಿ ಮೇಲಟ್ಟದೊಳು ಗುಡುಹವದೆ ಬಟ್ಟಲೊಳು ಚಿಲಿಪಾಲ ಸಲಿಸೆಂದು ತಾ ತಳರ್ವಳಂತೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೨೩).

[< ಸಂ. ಗುಡ]

ಗುಡೂಚಿ (ನಾ). ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : " ವತ್ಸಾದನಿ ಛಿನ್ನರುಹಂ ಗುಡೂಚಿ ತಂತ್ರಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೨) " ಅಮೃತಂ ಗುಡೂಚಿ ಜೀವಂತಿ ಸೋಮವಮರ್ದುವಳ್ಳಿಯಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩).

[ಸಂ. ಗುಡೂಚೀ]

ಗುಡೆ (ನಾ). ೧. ಮಾತ್ರೆ ; ಗುಳಿಗೆ. ೨. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. ೩. ಹತ್ತಿ ಗಿಡ.

[ಸಂ. ಗುಡಾ]

ಗುಡೋದಕ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲದ ನೀರು ; ಪಾನಕ : ಅವನು ಹುಣುಮೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಗುಡೋಸ [ದ] ಕ ದಾನವನು ಮಾಡಿದನು (ಕಕುಮಾ. ೦೫೯-೪). [ಗುಡ + ಉದಕ$_2$]

ಗುಡ್ಡ$_1$, ಗುಡ್ಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವವನು ; ಗಿಡ್ಡ ; ಕುಬ್ಜ : " ಕುಜ್ಜಂ ಗುಡ್ಡನೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೬) ; " ಗುಡ್ಡನೆನಲ್ಕೆ ವಾಮನಂ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೦೮). ೨. ಚಿಕ್ಕವನು ; ಹುಡುಗ : ದೊಡ್ಡವಳಿಗೆ ಕಾಲು ಬಂದಾಗ ಗುಡ್ಡ ಹರಿಹರಿದಾಡಿದ (ಜಾಳಿಗಿ. ೨೬). ೩. ಶಿಷ್ಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ : ಭಟ್ಟಾರಾ ನಿಮ್ಮ ಕಿಱಿಯ ಗುಡ್ಡನಂ ಪರಸಿ ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭-೦೧) ; ನಿಮ್ಮ ಕಿಱಿಯ ಗುಡ್ಡಂ ವಾಯುಃಭೂತಿಯಾರ್ದನೆ ಪರಸಿ ಪೋಪಿರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೩ ವ) ; ಶ್ರೀ ಅಭಯಣನ್ದಿ ಪಣ್ಡಿತರ ಗುಡ್ಡ ಕೊತ್ತಯ್ಯ ಬನ್ದಿಲ್ಲಿ ದೇವರ ಬನ್ದಿಸಿದ (ಎಕ. II, ೪೯-೦ ; ಸು. 1100) ; ಎಮ್ಮ ರಿಸಿಯೆಮ್ಮ ಜಿನಗೃಹವೆಮ್ಮೊಡವೆಗಳೆಮ್ಮ ಗುಡ್ಡ ರೆಮ್ಮರ್ಥಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೧೪) ; ದೇವರ ಗುಡ್ಡ ಹೋಗಿ ದೇವತೆಗೆ ಕೈಮುಗಿದು (ಸಣ್ಣಕ. VI, ೯). **ಗುಡ್ಡು$_1$:** ೩. ಗಣ್ಣ ವಿಮುಕ್ತ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದೇವರ ಗುಡ್ಡುಗಳಪ್ಪ ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮರಿಯಾನೆ ದಣ್ಣನಾಯಕರ್ಗ್ಗಂ (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೦೩೦-೩ ; 1145) ; ಆಕೆಗವರ್ ದಯಾಮಯಶರೀರಿ ಗಳನ್ನದಾನಶೀಲಾಕರರಪ್ಪ ಗುಡ್ಡುಗಳ ಮಂದಿರದಿಂದಮೆ ತಂದು (ಮಹಾನೇ. ೦೬-೫). [ದೇಇ ತಮಿ. ಕುಟ್ಟ, ಕುಟ್ಟೈ ; ತುಳು. ಗುಡ್ಡು ; ಕುವಿ. ಗೂಟ ; ಬ್ರಾಹೂಈ. ಗುಡ್ಡೂ, ಘುಡ್ಡೂ]

ಗುಡ್ಡ$_2$, ಗುಟ್ಟ, ಗುಟ್ಟೆ, ಗುಡ್ಡೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟ ; ಸಣ್ಣಬೆಟ್ಟ : ಗುಡ್ಡಗಳವೆಂಬಂತೆ ರಥನಿವಹ ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿನೆಡ್ಡಿನಂತಿಭರಾಜಿ (ಪರಶು. ೯-೨೦) ; ಬೇಡನಾಯಕರು ಗುಡ್ಡಮನೇಱಿ ಹೋಹಾಗ (ಪ್ರೃಆರಿ. ೦೯೨೮, ೧೦೦-೪ ; ?) ; ಗುಡ್ಡಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಹೊತ್ತ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಟ್ಟ :** ೧. ಗ್ರಂಥಿಯೆಲ್ಲಂ ಬೆಟ್ಟಗುಟ್ಟಗಳ್ (ಕೃಶವ. ೫-೦೨-೨) ; ಸರಸಿ ಜಾನನೆ . . . ಇರದೆ ಗಿರಿಗುಟ್ಟಗಳ ತಿರುಗುತ (ಹಮಕ. ೨೬). **ಗುಟ್ಟೆ :** ೧. ಹೊರಗೆ ಗುಟ್ಟೆ ಮೇಲೆ ತೋಪುಗಳ ಯಿಟ್ಟು ಸತ್ಯಮಂಗಲದ ಕೋಟೆಗೆ ಹೊಡೆದು (ಹೈದರ. ೭೪). **ಗುಡ್ಡೆ$_1$:** ೧. ಮೂಱುಂದೆಸೆಯ ಗುಡ್ಡೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೯-೦೩ ; 1002) ; ಅಲ್ಲಿಂ ಮೂಡಲತ್ತೆಯಳಿಯನ ಗುಡ್ಡೆ (ಎಕ. II, ೩೨೬-೬೮ ; 1131) ; ಗುಳಿಗಳೊಳು ಗುಡ್ಡೆಗಳ ಮಱೆಯೊಳು . . . ಸುತ್ತಿ ಸುಳಿದಱಸಿದಂ ಸಿದ್ಧರಾಮನಾ ಪರ್ವತಾಗ್ರಣಿ ಮಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಜುನನನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೬) ; ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲು ಇದ್ದ ಚಿಕ್ಕ ದೊಂದು ಗುಡ್ಡೆ ಹತ್ತಿ (ರಾಚೇಂದ್ರ. ೩೩). ೨. ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ : ಊರಲ್ಲಿ ಎತ್ತ ನೋಡಿದರೂ ಕಸದ ಗುಡ್ಡೆ (ಕಳಹು. ೧೦೮) ; ಧ್ಯಾನಮಗ್ನ ವಾಗಿದ್ದಂತಿದ್ದ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ (ಮಗಮಾಂ. ೩೩) ; ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಡ್ಡೆ ಹಾಕಿದ್ದರೆ ದೊಡ್ಡ ರಾಶಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಗಲಿಪ್ರ. ೩೫). ' ಇಡುಗುಡ್ಡೆ ' ಪರಾ. [ದೇಇ ತುಳು. ಕೊಡ. ಗುಡ್ಡೆ ; ತೆಲು. ಗುಟ್ಟ]

ಗುಡ್ಡಕಾಡು ' ಗುಡ್ಡಗಾಡು ' ನೋ.

ಗುಡ್ಡಗಾಡು, ಗುಡ್ಡಕಾಡು (ನಾ). ಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಾಡು ; ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಕಾಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಗುಡ್ಡಗಾಡ ತಿರುಗಿ ಅಡ್ಡದಾರಿಲೆ ಹೋಗಿ ಗೌಡರ ಕಂದನ ತರುವೆವು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೬೦) ; ಗುಡ್ಡಗಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುವುದನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವನ ನಡೆಯಿಸುವ ಈ ಸೋಲಿಗರ ಭಾಷೆ ಕನ್ನಡದ ಉಪಭಾಷೆಯೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹ ವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೦೦). **ಗುಡ್ಡಕಾಡು :** ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಡೆ ಗುಡ್ಡಕಾಡಿನ ಹಳ್ಳಿಯೊಂದು ಪೀಪಾಯಿಯ ಊರು (ಕಂಬಹು. ೨೫). [ಗುಡ್ಡ$_2$+ಕಾಡು$_3$]

ಗುಡ್ಡಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ನೆಲಗುಂಬಳದ ಗೆಡ್ಡೆ ; " ವಿದಾರೀಕಂದ " (ಪಂಡಿತ). [ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಗೆಣಸು (< ಗೆಟಸು)]

ಗುಡ್ಡಗೊಂಬು (ನಾ). ೧. = ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು ೧: "ಕ್ಷುಪ-ಗುಡ್ಡಗೊಂಬಿನ ಬೀಟಲು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೨. ಮೋಟಾದ ಕೊಂಬು; ಗಿಡ್ಡ ಕೋಡು: ಈ ಗುಡ್ಡಗೊಂಬಿನ ಹಸು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಡ್ಡ$_1$ + ಕೊಂಬು$_2$]

ಗುಡ್ಡದುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕಾಡುತುಂಬೆ: "ಗೌಡೇ – ಗುಡ್ಡದುಂಬೆ, ಗಂಗಸಾರ ?" (ಓಷಧಿ. ೫೦).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ತುಂಬೆ$_2$ (< ತುಂಬಿ$_2$)]

ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವೀರಬಣಂಜು ಜನಾಂಗದವರ ಧ್ವಜ: ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾಳವಿಶುದ್ಧ ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ ವಿರಾಜಮಾನ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮-೨೭ ; 1054) ; ಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನ ವಿಶುದ್ಧ ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ ವಿರಾಜಿತಾನೂನ ಸಾಹಸಾಲಿಂಗಿತ ವಿಶಾಟ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ (ಸೌಇಇ. XV, ೧೨೪-೩೩ ; 1174) ; ವೀರ ಬಣಂಜುಗಳ ಧ್ವಜವು 'ಗುಡ್ಡ ಧ್ವಜ' (ಕಶಾಅ. ೩೮೦). [ಗುಡ್ಡ? + ಧ್ವಜ]

ಗುಡ್ಡನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿ ಮಙ್ಗಳ್ಳಬೆಳ್ಳಿನ್ದ ಗುಡ್ಡನೂರ್ ತ್ತಱಿಪಾಟಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಗ್ರಾಮಾಃ (ಇಆ. XII, ೧೬-೪೯ ; 813). [ಗುಡ್ಡ? + ಊರ್]

ಗುಡ್ಡನೇರಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ನಾಯಿನೇರಳೆ; "ಕೃಂತಜಂಬು" (ಪಂಡಿತ): ಕುಂಟುನೇರಳೆ, ಗುಡ್ಡನೇರಳೆ (ಮೈಜಿಗಿ. ೩೩-೬೩೫). [ಗುಡ್ಡ$_2$ + ನೇರಳೆ(< ನೇಱಿಲ್)]

ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು, ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಳು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪನ್ನೇರಳೆ ಮರ: ಮಿನಂಗಿ, ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು (ಮೈಜಿಗಿ. ೭೩-೧೪೯೮). **ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಳು**: "ರಕ್ತಕುಂಟಾಲ" (ಪಂಡಿತ).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಪನ್ನೇರಲು]

ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಳು 'ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು' ನೋ.

ಗುಡ್ಡರೆಂಜೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಕಿ).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ರೆಂಜೆ + ಮರ$_1$]

ಗುಡ್ಡವೋಮಗಿಡ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕಾಡುವೋಮ: (ಕಿ).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಓಮ$_1$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವೀರ ಬಣಂಜು ಜನಾಂಗದವರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ: ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಂ ಸಾಧಿಸುವ ಗುಡ್ಡ ಶಾಸ್ತ್ರದವಯವಲಕ್ಷಣಂಗಳನಱಿದು ನುಡಿವು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮-೫೦ ; 1054) ; ಇವರು ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು 'ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರ' ವೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೩೮೩). [ಗುಡ್ಡ? + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗುಡ್ಡಸೋಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಸೆಲರಿನ, ಅಜ್ಮೋದ, ಗುಡ್ಡಸೋಂಪು, ತೋಟದ ಸೊಪ್ಪು (ಮೈಜಿಗಿ. ೮-೧೩೨).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಸೋಂಪು]

ಗುಡ್ಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾದುದು; ಸಣ್ಣದು. 'ಗುಡ್ಡಿಪಶು' ಪರಾ. ೨. ಶಿಷ್ಯೆ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ: ಶ್ರೀವಿಮಳಚಂದ್ರಪಣ್ಡಿತದೇವರ ಗುಡ್ಡಿ ಹವುಂಬ್ಬೆಯಾ ತಂಗೆ ಶಾಂತಿಯಬ್ಬೆ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷ ವಿನೆಯಂಗೆಯ್ದರ್ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೧೧-೩೫ ; ಸು. 990) ; ಮುನಿ ಚಂದ್ರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದೇವರ ಗುಡ್ಡಿ ಕೇತವ್ವೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮೯-೨೩ ; 1111) ; ನಿಮ್ಮ ಗುಡ್ಡಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತಮಂ ಕುಡಿಮೆಂಬುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೬). [ಗುಡ್ಡ$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗುಡ್ಡಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಮೂಡಲು ನಟ ಗುಡ್ಡೆ ತೆಂಕಲು ಗೌಡರಮಾನ್ಯ ಯಿನ್ತೀ ನಾಲ್ಕು ಗುಡ್ಡಿಯಿಂದೊಳ (ಇಎ. ೧೯೪೬, ಬೈಲುಹೊಂಗಲ್. ೩೪೯-೪೨ ; 1086). [?]

ಗುಡ್ಡಿಪಶು (ನಾ). ಕುಳ್ಳಾದ ಹಸು: ಬಡವರ ಮನೆಯ ಸೊಡರು ಕಂದುವದೆ ಗುಡ್ಡಿಪಶು [ಪಾಠಾಂ. ಗುಡಹಸು, ನುಡಿಹಸು] ಬಿಡದೆ ಕಱೆದಾ ಹಾಲು ಕಹಿಯಹುದೆ (ಸೋಮಜ. ೧-೨೩). [ಗುಡ್ಡಿ$_1$ + ಪಶು]

ಗುಡ್ಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಳ್ಳಾಗು; ಕುಗ್ಗು; ತಗ್ಗು: ಘೊಳ್ಳನೆ ಸಭೈನಗೆ ಹಲ್ಲಂ ಕಿರಿವುತೆ ಅಡ್ಡಂ ತಿಗಟಂ ವಿಸಟಂಬರುತಂ ಗುಡ್ಡಿಸಿ ಮುಗಿಲುದ್ದಕೆ ನೆಗೆವುತ್ತಂ ಅಣತಂ ಮೆಱೆವುತೆ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕುತ್ತಂ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೩-೯).
[ಗುಡ್ಡ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡ್ಡು$_1$ 'ಗುಡ್ಡ$_1$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡು$_2$ 'ಗುಡ್ಡೆ$_3$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡು$_3$ 'ಗೊಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (?): ಪುದಿದೆಡೆಯಾಡಿ ನೋಡಿ ಪದವೊಂದೆರಡಂ ಸಲೆ ಕೊಂದುಮಿಂಬುಗಾಣದೆ ಬಟಿಕಂ ಮನಂ ಮಱುಗಿ ಚಿಂತಿಸಿ ಜಾನಿಸಿ ಗುಡ್ಡುಗೊಂಡು ಮಾಣದೆ ಮಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೇದಗೆಯನೇಱಿದ ಕೋಡಗದಂತೆ ಹಾಸ್ಯಸಂಪದಕೆಡೆಯಪ್ಪ ದುಷ್ಕವಿಗಳಿಲ್ಲದೊಡೇನಿಳೆ ಸೂನ್ಯಮಪ್ಪುದೇ (ನೀತಿಸಾ. ೮೩). [ಗುಡ್ಡು? + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಡ್ಡುಬಿಳಿದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: (ಕಿಸಂಗ್ಗಾ). [?]

ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ 'ಗೊಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ' ನೋ.

ಗುಡ್ಡೆ$_1$ 'ಗುಡ್ಡ$_2$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡೆ$_2$ (ನಾ). (ಉಡುವ ಅಥವಾ ಹೊದೆಯುವ) ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು. 'ತಲೆಗುಡ್ಡೆ' ಪರಾ.
[ದೇ ॥ ತಮಿ. ಕುಟ್ಟೈ ; ತೆಲು. ಗುಡ್ಡ]

ಗುಡ್ಡೆ$_3$, ಗುಡ್ಡು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ,-ಹಾಹೆ; ಆಲಿ: ಕಣ್ಣು ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಗೆ ಚೂಪಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಗಾಯಗೊಳಿಸುವುದು (ನಿಮ್ಮದೃ. ೯೫) ; ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಮನೆ ಗುಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕೊನಭೇ. ೨೩೦) ; ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳ ಕೆಂಪಡರಿದ ಗುಡ್ಡೆಗಳು (ಬಾಡಅ. ೩೬). **ಗುಡ್ಡು$_2$**: ೧. ಪರಸತಿಯರ ನೋಡಿದವಗೆ ಪತ್ತು ಕೊಱಡು ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಸಿ ಕುಕ್ಕಿ ಕಣ್ಣೊಳಗೆ ಎರಡು ಗುಡ್ಡನು ಪೀಕೋರವಗೆ (ಪುರಂದ. ೫-೬೮-೧); ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗವಾದ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡು ಒಂದು ಗೋಳದ ಆರನೆ ಐದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಇರುತ್ತದೆ (ನಿಮ್ಮದೃ. ೧೦೪). ೨. ಮೊಟ್ಟೆ; ತತ್ತಿ: (ಕಿ). [ದೇ ॥ ತೆಲು. ಗುಡ್ಡು, ಗ್ರುಡ್ಡು]

ಗುಡ್ಡೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಗುಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು: ಆ ಗುಡ್ಡೆಗಣ್ಣಿನ ಹುಡುಗ ಯಾರ ಮಗ ? (ರೂಢಿ).
[ಗುಡ್ಡೆ$_3$ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗುಡ್ಡೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ತೆಂಙ್ಕಣದೆಸೆ ಗುಡ್ಡೆಗಲ್ಲು ತುಂಬ ಕುಣ್ಟೆ ರೇವುಕುಣ್ಟೆ ಪಾಮ್ಬುಳಕುಣ್ಟೆ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮-೩೪ ; 978). [?]

ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆ (ನಾ). ಹುಸಿ ಎಣಿಕೆ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಆಶೆ; ಕೈಗೂಡದ ಮನೋರಥ: ಪ್ರಣುತನುತ್ತಮ ಪರತತ್ತ್ವವಿಚಾರಿ ಸದ್ಗುಣಿ ಚರಮಾಂಗನಂಗಜನು ಬಣಗೆ ನಿನಗೆ ಕೈವತನಪ್ಪನೆಂಬ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆಯನೆಣಿಸಿ ಹುಚ್ಚಹರೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೯-೬೦) ; ಎಂದಿಗೀ ಲತೆ ಬೆಳೆವುದೆಂದಿಗಿವನಿದನಡರಿಯೆಂದಿಗೆಮ್ಮಂ ಪಿಡಿವನೆಂದೆಂಬ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆಯಿಂದ . . . ಬದುಕಬೇಕೆಂಬ ಬಯಲಾಸೆ ನಿನಗೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೩೦) ; ಸಾಕಿರ್ದ ಭಂಡಾರಾದಿಯಲ್ಲವನೂ ಸಡ್ಡೆಗಿಕ್ಕದೆ ಕಳೆದು ಕಾನನದೊಡ್ಡಿಯನು ಆಶ್ರೈಸುವಂತೀ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆ ಗಾನೊಲ್ಲೆ ಶಕುನಿಯೆಯೆಂದ ಕುರುಪತಿಯು (ಜಿನಭಾ. ೩೬-೫೦)
[ಗುಡ್ಡು$_3$ (<ಗೊಡ್ಡು$_1$) + ಎಣಿಕೆ]

ಗುಡ್ಡೆಗಸು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸು ; ಸುಮ್ಮನೆ ಚಿಂತಿಸು : ಅಲ್ಲದ ಕನಸ ಕಾಂಬರು ಗಜ್ಜುಗುಜ್ಜುಪುಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡೆಗಸುವರು (ಕಾಮುವಿ. ೦೨-೦೭೩) : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡೆಗಸುತ್ತ ಸೀತೆಯ ತಂದರು ದು ಮೊದಲಾಗಿ ಪುರಕೆ ಒಂದು ದಿವಸ ಸುಖವಿಲ್ಲೆಂದು ಪೌರರು ನೊಂದು ನುಡಿವತಿಹರಬಲೆ (ಜಾಮುವಿ. ೦೬-೯೨).

[ಗುಡ್ಡೆ + (<ಗೊಡ್ಡು) + ಎಗಸು]

ಗುಡ್ಡೆಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ ; ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಭೂಮಿ : ಮನ್ನೆಯಂ ವಜ್ಜರಸನ ಗುಡ್ಡೆಮಾನ್ಯ ೫೦೦ ಮತ್ತ[ರ್] ಕೈಯ್ಕೊಳಗೆ (ಇ. XIX, ೨೬೨-೪೫ : 1054) ; ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಲದಲು ಪ್ರಭುಕೇಸರಿತಾಯಕಂ ತಂಮ ಗುಡ್ಡೆಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ಸಿ[೦]ಗಳಬ್ಬೆ[ಯಾ] ಕೆಱಯಂ ಪಡುವಲು ಬಿಂಕೆಳಕವ ಕೋಲಲು ಬಟ್ಟ ಕಯಿ ಮತ್ತರು ಹತ್ತು (ಇ. XXVII, ೨೬೨-೪೯ : 1114). [ಗುಡ್ಡೆಂ + ಮಾನ್ಯ]

ಗುಡ್ಡೇಟು (ನಾ). ಕುರಿತಏಟು ; ಸರಿಯಾದ ಹೊಡೆತ ; ಅಡ್ಡಆಗಿ ಒಂದು ಗುಡ್ಡೇಟು (ಗಾದೆ). ' ಅಡ್ಡೆಟ್ಟು ' ಪರಾ.

[<ಕುಜ್ಜಿ + ಏಟು]

ಗುಣ (ನಾ). ೧. ನಡತೆ ; ಸ್ವಭಾವ : ವಿಭಳೆ ಯಶೋ ವಿತಾನ ಗುಣಮುಲ್ಲದನಂ ಪುಳುಮಾಡಿ ಭೂವರ್ಧಮಾಭರ ಪದಗಳಂ ಪುಗಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೪) ; ಅವ ಗುಣಕ್ಕಮಿಂವ ಗುಣಮಗ್ಗಳಮಾ ಗುಣವೆಂದಿ ಮತ್ತಮೆದೊಳ್ ಕೀದಿದೊಡೆ (೧೯೫೩. ೦-೫೯). ೨. ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸುಎಂಬ ಮೂರು ಮೂಲಗುಣಗಳಿಂದ. 'ಗುಣತ್ರಯ' ಪರಾ. ೩. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧಗಳೆಂಬ ವಿಷಯಗಳಂ : " ರಸರೂಪಗಂಧಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶವೆಂದಂಬು ವಿಷಯದೊಳಂ ನೂರಿಪ್ಪಯ ಸಾಧುಜನದೊಳಂ ಸಲಿಲದೊಳೆಸೆವ ಬಿಲ್ಲಿರುವಿನೊಳು ಮುಖ್ಯಿದೊಳು ಶೌರ್ಯದೊಳು ಪರವನೊಳು ಗುಣ ಮೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೦೪೭-೩೬). ೪. ಸಜ್ಜನಿಕೆ, ವಿವೇಕ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ. ' ಔದಾರ್ಯ ಮುಂಠಾದ ಒಳ್ಳೆಯತೆ : ಕಿತ್ತಯ್ಯಂಗಳ್ ತಪಮುಂ ಗುಣಮುಮಂ ಪೊಗಟುತ್ತೆ (ವಡ್ಡಾ. ೬೨-೪) ; ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗುಣಪ್ರಭವಂ ಮೃದುಪಾದಮಾದ ವಾಕ್ಕ್ರಮಭಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೯) ; ನಿಂದಿಸಿದಪ ರೆಂದಾದೊಡವೆಯೊಡನೆ ಗುಣದೆಱ ದುರಾತ್ಮನೆಂದಿನತಮಂ (೧೯೫೨. ೦-೪೩). ೫. ದಾರ ; ನೂಲು ; ಹುರಿ. ' ಗುಣಗರ್ಭ ' ಪರಾ. ೬. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ; ತಿರುವು : " ಸಂಜಿನ ಜೀವೆ ಮೌರ್ವಿ ಗುಣಮೆಂಬಿನಿತುಂ ಜ್ಯಾನಾವಂ " (ಹಮ್ಮೀರ. ೪೫-೦೬). ೭. ಬೆಲೆ ; ಯೋಗ್ಯತೆ : ಎಸಪದ ಗುಣಮಂ ಕಾಱದ ಮಣಿಯಂ ಮಾಱುವವೊಲಹಷ ನಿನಗಂ ತನಗಂ ಪಣಕೆ ಕೃತಿಯುಂ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಂ ಮಾಱುವನೆ ಬುದ್ಧಿಗಾಂ ಬೆಱಗಾದಂ (ಅರ್ಹಪ. ೦-೪೭). ೮. ರೋಗ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು ; ವಾಸಿಯಾಗು ವುದು : ಕಾಲಪುರುಷಂಗೆ ಗುಣಮಣವಿಲ್ಲಂ ಗಡ ! (ಶಾಮಶ. ೦-೦) ; ಅವರಿಗೆ ಕೆಮ್ಮು ಈಗ ಗುಣವಾಗಿದೆ (೧೯೫). ೯. ಊಟದಲ್ಲಿ ನಂಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಒದಗಿಸುವ ಮೃಜನ ; ಚಟ್ನಿ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಹಿಂಳಿ, ಕೂಟು ಮುಂತಾದುವು. ೧೦. ರುಚಿ : ಈ ಹೋಟೆಲ್ ಊಟದಲ್ಲಿ ಗುಣವನ್ನು ಕಾಣೆ (೧೯೫). ೧೧. ವರಮಾನ ; ಆವೃತ್ತಿ ; ಸಲ : 'ದ್ವಿಗುಣ' ಪರಾ. ೧೨. ಒಳ್ಳೆಯದು ; ಮೇಲು ; ಉತ್ತಮ : ನಿವಗೆ ನಾವಲರು ಒಪ್ಪಿಯೇಳು ಹೊನನುಂ ಭತ್ತದಿಂದ ನೂರಯಪ್ಪತಾರು ಬಳೆ ಆರಸು ಗುಣವ ಮಾಡಿದೆವು (ಶಾಇಇ. IX-II, ೪೬೦-೦೬ : 1465) ; ನೀನು . . . ಈಗ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಗುಣವಾಯಿತು. ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರಿದ್ದಿ . . . ಅಂದನು (ಕೃಪಾಧೀ. ೩೭) ; ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ಯುವ ಊರಲ್ಲಿ ಸುಲಿದುಬಟ್ಟಿದ್ದೇ ಗುಣ (ಗಾದೆ).

೧೩. ಆಂಕೆ : ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಎಷ್ಟು ಗುಣ ಬಂದವು ? (೧೨೨). ೧೪. ಮೂರೂ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೧೫. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರಮಾಡುವುದು. ೧೬. [ವ್ಯಾ] ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉ ಕ್ವ ವಾದ ಗುಣಸಂಜ್ಞೆಯಂಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳು: ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಅ ಏ ಓ– ಈ ಮೂರೂ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಗುಣವೆಂದು ಹೆಸರು (ಹೊಸಗ. ೦೯). ೧೩. ಗುಣಸಂಧಿ. ೧೮. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸ] ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹತ್ತು ಪ್ರಶಸ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಥವಾ ಧರ್ಮಗಳು. P ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಔದಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿರುವಂತೆ ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮದಂತಿರುವ ರಸವನ್ನು ಉತ್ಕರ್ಷಗೊಳಿಸುವ ಧರ್ಮವೇ ಗುಣ. ಮಾಧುರ್ಯ, ಓಜಸ್ಸು, ಪ್ರಸಾದವೆಂಬುವು ಮೂರೂ ಈ ಗುಣಗಳು ಪ್ರಾಚೀನಾಲಂಕಾರಿಕರು ಶ್ಲೇಷ, ಪ್ರಸಾದ, ಸಮತೆ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಸುಕುಮಾರತೆ, ಅರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ, ಉದಾರತ್ವ, ಓಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ ಎಂತು ಸಮಾಧಿ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಶಬ್ದಗುಣಗಳನ್ನೂ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹತ್ತು ಅರ್ಥಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಬೇರೆಬೇರೆ: ನಿರತಿಶಯ ಕಾವ್ಯ ಶೋಭಾಕರಗಳಾಗಿರ್ಪ ಧರ್ಮಮವು ಗುಣಮಕ್ಕುಂ . . . ಸಮಭಿವರ್ತಿತೋದಾರಾಹ್ವಯ ಸಮಧಿಗಳ್ ಕೃತಿಗುಣಂಗಳ ರಯ್ದುಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೯೯). ೧೯. [ಯೋಗ] ಯೋಗವನಂಹಮೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ; ಅಣಿಮಾ, ಮಹಿಮಾ, ಗರಿಮಾ, ಲಘಿಮಾ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯ, ವಶಿತ್ವ, ಈಶತ್ವಗಳೆಂಬ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳು : ಅಸಮಾದೃಷ್ಟಗುಣಂಗಳಂ ಪಡೆವುದಂ ಜೈನೋಕ್ತಾವಾರಾಖಿ ವಾಕ್ಕಣಿದಿಂದಂ ಪಡೆದಿರ್ದ ಸಿದ್ಧಪದವಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ವ ದರ್ಕ (ಜಾಂತಿ. ೦-೬) ೨೦. [ಜ್ಯೋತಿ]ಅಂಕ ; ಈ ಗಂಡುಹೆಣ್ಣಿನ ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ೧೮ ಗುಣಗಳು ಕೂಡಿಬಂದಿವೆ (೧೩೨). ೨೧. [ರಾಜ್ಯಶಾ] ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ದ್ವೈಧಭೀಭಾವ, ಸಮಾಶ್ರಯಗಳೆಂಬ ಆರು ವಿಷಯಗಳು. ' ಷಡ್ಗುಣ ' ಪರಾ. " ನಯ ನಿಯತಬುದ್ಧಿ ನಲಿಯಾಂದ್ರಿಯಂ ತೇಱೊದಾರ ನೊಲಾಯತಿ ಸತ್ಯಾರ್ಯಂ ಭಯ ಸಂಗರಕಾವಾತ್ಮಂ ಜಯ ಹಿದೆ ಪದಿನೈದು ಶಬ್ದ ಗುಣಮೆಂದಕ್ಕುಂ " (ಜಾಹಾಕ. ೦೦೦) ; " ಕದನಂ ಶಬ್ದಾದಿ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ನಯನಿಯತಂ ಬುದ್ಧಿಸತ್ವಂ ಪ್ರಭಾನಾಶ್ಲದ ಕೇಱೊದಾರ ಸಂತತಿತ್ರಿಗುಣ ಪರಮಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಮೌರ್ವಿಲೇಱಂ ಮುದರಕ್ಷಿತ್ಯಂ ಗುಣಾಖ್ಯಂ " (ಜಾಹಾಕ. ೭೯).

ಗುಣಕೆಱುಗೊಡಅ=ಪ್ರೀತಿವಾತ್ಸಲ್ಯ ; ಪ್ರೇರಯಿಸಿ : " ಕೆಲ್ಯರ್ತ ಳೆಂದುಂ. ಗುಣಕೆಱುಗೊಂಡಳೆಂದುಂ . . . ಪ್ರೀತಿವಟ್ಟಳ್ಗೆ ಪೇಸರ್ " (೪೬೫. ೦೯-೩೦೮) ; ಗುಣಕೆಱುಗೊಂಡಳೆನೆಪ್ಪುದುದಿಗಂ ಮನೆಯವರು ವಿಫಲಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೭೫). **ಗುಣಕೆಱುಗೊಳ್, ಗುಣಕೆರಿಗೊಳ್**=ಮೆಚ್ಚು ; ಪ್ರೀತಿಸಿ : " ಗುಣಕೆಱುಗೊಂಡಂ=ಪ್ರೀತಿವಟ್ಟಂ " (ಕವಿದ. ಪರಿ. ೩) ; ಅಣಾಗಿಸೊಸೆನ್ನ ಚಟ್ಟಿರೊಳಗೀತನೆ ಜೆಟ್ಟಿಗನೆಂದು ವಿದ್ವಲಂ ಗುಣಕಱು ಗೊಂದು ಕೊಟ್ಟಿನೆಗೆ ಸಂತಸಮಟ್ಟಿನವಿಂದ ನಿನ್ನ ದಕ್ಷಿಣೆಯಂದು (ಪಂಚಕಲ್ಯಾ. ೯-೬೦) ; ರೂಪು ಪವ್ವನಮಿದ್ದೆನು ಗುಣಮಿಲ್ಲದ ಕುಲಸತಿಗೆ ಗುಣಕಱು ಗೊಂದಿ ಕರ್ತೃವೆಂದಿರಿಗುಮಿಣಿ ಬಿಚ್ಚದೇಕವೆನುಱುದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೪೯) ; " ಮೆಚ್ಚದವಳಗೆ ಗುಣಕರಿಗೊಂಡವಳೆಂಬುದದು " (೪೬೮. ೭೩). **ಗುಣದಕಾರ್ತಿ**= ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ವಿರಿಪ್ಪಣಿಗಳಾದವಳು ; ಒಂದುಬಿರಿದು : ಪಟುಚಟಲಿದಪುದಾರ್ತ ಕೂರ್ತರ ಪಿರಿದೀನ ಗುಣಂ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೦೩-೦೭) ; ವೆಜಜಿಸ್ಟಿಂಗಲೆಯೇ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯೊಳ್ (ಶಾಇಇ. XI – I, ೩೨-೩೦ : 1007) ; ಪೊಗಳಲಾಜಿಯೆಂಬ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯಂ ಜಿನವದಭಕ್ತಿಯಂ. (ಜಿಕ. II, ೦೪೩-೦೪೨ : 1131). **ಗುಣದವೆರಗು**=

ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು ; ಒಂದುಬಿರುದು : ಮಾಳವ್ವೆಯ ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿಯ ತಂದೆ ಗುಣದ ಬೆಡಙ್ಗ ಮಲ್ಲಿ ಸೆಟ್ಟಿಯುಂ (ಎಕ. XII, ಗುಲ್ಬ. ೭-೨೬ ; ಸು. 1200 ?). ಗುಣದಬೆಡಂಗಿ=ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವಳು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗುಣದ ಬೆಡಂಗಿಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮದಕ್ಕಾದೇವಿಯರ್ (ಎಇ. XV, ೮೨-೮ ; 1054). [ಸಂ.]

ಗುಣಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಣವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು ; ಗುಣಹೀನವಾಗು : ಮಣಿಗಾಱರ್ ಗುಣಂಗೆಟ್ಟ ಋಷಿಯಂತೆ ಚಿಂತಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯) ; ಆ ಕೂಟಂ ಮಾನಿಸರ್ಮುಟ್ಟಿದನಿತಱೊಳೆ ಗುಣಂಗೆಟ್ಟೆಂಜಲಪ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೪೧). [ಗುಣ + ಕೆಡು$_1$]

ಗುಣಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಣವನ್ನು ಮೆಚ್ಚು ; ಹೊಗಳು ; ಪ್ರಶಂಸಿಸು: ಆ ಸತಿ ಯಶಸ್ವತಿ ವಿಶ್ವಮಹೀತಲಂ ಗುಣಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮನಂ]ಗೊಳೆ ಪಡೆದಳ್ ತದಗ್ರಮಹಿಷೀಪದದೋಳ್ ಪಿರಿದೊಂದು ಮೈಮೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೯-೪೫) : ಶ್ರೀರಾಮನಂ ಗುಣಂಗೊಂಡನೆಂಬಿನಿತಱೊಳೆ ರಾವಣಂ ವಿಭೀಷಣನನೆಂತು ಪರಿಹರಿಸಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೪-೨೦) ; ಭುವನಾಶ್ಚರ್ಯ್ಯಮೆನಲ್ಕೆ ಮಾಡಿಸಿದರೀ ಲೋಕಂ ಗುಣಂಗೋಳ್ವಿನಂ [ದಿ]ವಿಜೇಂದ್ರಾರ್ಚ್ಚಿತ ಶಾಂತಿನಾಥ ಜಿನಪ ಶ್ರೀ ಗೇಹಮಂ (ಕಇಅ. ೯೬-೪-೪೬ ; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). ೨. ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದು,-ಪಡೆ : (ಕ). [ಗುಣ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಣಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರಶಂಸಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮಯ್ಯೊಳ್ ಮಿಡುಕುಳ್ಳ ತಾಣಮಣಮಿಲ್ಲೆಂಬಂತು ನಿಷ್ಠುರನಾಗಿ ಸಮನ್ವೀತ ಮನಂ ಗುಣಂಗೊಳಿಸಿದಂ ಯೋಗೀಂದ್ರವೃಂದಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೪). [ಗುಣಂಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಣಕ$_1$ ' ಗುಣಂಕು ' ನೋ.

ಗುಣಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವವನು. ೨. [ಗಣಿತ]ಗುಣಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ; " ಯಾವುದರಿಂದ ಗುಣಿಸಬೇಕೊ ಆ ಸಂಖ್ಯೆ ": (Multiplier. ಇಂಗಿಸಿ). [ಸಂ.]

ಗುಣಕಥನ (ನಾ). ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ; ಹೊಗಳುವುದು : ಹೋದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವರ ಗುಣಕಥನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).
[ಗುಣ + ಕಥನ]

ಗುಣಕರ (ನಾ).=ಗುಣಕಾರ. [ಸಂ.]

ಗುಣಕಾರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ; ಲಾಭದಾಯಕವಾದುದು. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸುವಿಕೆ : ಪ್ರಥಮ ಗುಣಕಾರಕ್ಕೆ ಲೆಕ್ಕಸಂಜ್ಞೆ, ಲೆಕ್ಕಸ್ಥಾನ, ಗುಣಕಾರ ಪರಿಭಾಷೆ ಸಮಾಪ್ತಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೦೨-೯). ' ಗುಣಾಕಾರ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣಕು ' ಗುಣುಂಕು ' ನೋ.

ಗುಣಖ್ಯಾಪನ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸುವುದು, – ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು : ಗುಣಖ್ಯಾಪನಕ್ಕೀರೇಟುಂ ಭುವನಂಗಳೆಯ್ದವೆನಿಪಂ ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೮೦). [ಗುಣ + ಖ್ಯಾಪನ]

ಗುಣಗಣನೆ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳನ್ನು ಎಣಿಸುವುದು. ೨. ಗುಣಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸುವವಳು ; ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತವುಳ್ಳವಳು : ಗುಣನಿಳಯೆಯಹಗೌರಿ ಬಂದಳು ಗಣನೆಗೆಯ್ದದವನನಿರಿಸಿ ಗುಣಗಣನೆ ಬಂದಳು ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಲು ಮೊಲೆಯನೂಡಿದಳು (ಬಸಪು. ೩೦-೦೦).
[ಗುಣ + ಗಣನೆ. ಸಂ. / ಗುಣಗಣನಾ (ಗುಣ + ಗಣನ + –)]

ಗುಣಗರ್ಭ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೂಲುಳ್ಳದು ; ಜೇಡರ ಹುಳು ; ಊರ್ಣನಾಭ : ನಿರುತ ನೂಲಿಂದ ಪೂಜಿಪ ತೆಱದಿ ಲಿಂಗದಾ ಶಿರಸಾಗ್ರದಲಿ ನೆಯ್ದು ಮಱೆಯಲ್ಲಿ ತಾನಿರಲು ಕರಿರಾಜ ಬಂದು ಪತ್ತಿರ್ದೆಳೆಗಳಂ ಕಂಡು ಹಱುದೊರಸೆ ಗುಣಗರ್ಭನು ವರನಾಸಿಕದಿ ಪೊಕ್ಕು (ಪ್ರೌಢಶಾ. ೯-೧೩).
[ಗುಣ + ಗರ್ಭ]

ಗುಣಗಳ್ಳ (ನಾ). ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು ; ಗುಣಗ್ರಾಹಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಿದ್ಯಾಮೂರ್ತಿ ಜಿತಾತ್ಮನಕ್ಷರಂ ಗುಣಗಳ್ಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೫೯-೨೩ ; 1071) ; ಮಿಳ್ಳಂ ಸಮಸ್ತಗುಣಗಳ್ಳಂ ಪರದೆವೈದೇಗನಾದೊಡಂ ತಾಂ ಕೊಳ್ಳಂ (ಕಇ. I, ೨೦-೧೯ ; ?). [ಗುಣ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಗುಣಗಾನ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುವುದು ; ಗುಣಕಥನ : ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಧಾರ ಮನ್ನಣೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸಾಹೇಬರ ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಗುಣಗಾನ ಮಿತಿಮೀರಿ ಆಯಿತು (ತೇಪೋಡ. ೩೫). [ಗುಣ + ಗಾನ$_2$]

ಗುಣಗು ' ಗೊಣಗು$_1$ ' ನೋ.

ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$ ' ಗೊಣಗುಟ್ಟು ' ನೋ.

ಗುಣಗುಟ್ಟು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಗುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಗಿಳಿಗಳೊತನೆ ಗಳಪಿ ಮೊರೆವ ಅಳಿಕುಳಗಳೊಡನೆ ತಾವೂ ಗುಣಗುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಪರಿಶೀ. ೪).
[ಗುಣ$_0$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಣಗುಣಿಸು ' ಗುಣುಗುಣಿಸು ' ನೋ.

ಗುಣಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಣವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡು : ಗಣನೇಮದ ಗುಣಗೆಡಿಸುವ ಪದವು ತುಣುಕುಶಾಸ್ತ್ರಕೆ ಮಣಿಯದ ಪದವು (ಶರೀಪ್ರ. ೦೩-೬).
[ಗುಣ + ಕೆಡಿಸು]

ಗುಣಗೇಡಿ (ನಾ). ಗುಣಹೀನ; ಗುಣವಿಲ್ಲದವನು: ಗುಣಗೇಡಿ ಗಂಡಸಾಗಿ, ತಿಳಿಗೇಡಿ ತಂದೆಯಾಗಿ, ಕಂಗೆಟ್ಟು . . . ದುಃಖದಿಂದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಅಲೆದು ದಾಳಿ ಸಾಯುವದುಂಟು (ಮಾಪಾದ. ೦೦). ' ತಿಳಿಗೇಡಿ ' ಪರಾ.
[ಗುಣ + ಕೇಡಿ$_1$]

ಗುಣಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು; ಮೆಚ್ಚುವುದು: ಇದು ಅವಳ ಗುಣಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಗೂ ವಿವೇಕಪ್ರಜ್ಞೆಗೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೨). ೨. [ಜೈನ] ಎಂಟು ರೀತಿಯ ಗರ್ಭಾನ್ವಿತಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗುಣಗ್ರಹಣಮುಂ . . . ದೃಢಚರ್ಯಮುಂ ಉಪಯೋಗಿತ್ವಮೆಂಬೆಂಟು ಗರ್ಭಾನ್ವಿತ ಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಜಾಪುಂಪು. ೨೩೦).
[ಗುಣ + ಗ್ರಹಣ]

ಗುಣಗ್ರಾಮಣಿ (ನಾ). ಗುಣವಂತನಾದ ಗ್ರಾಮಣಿ,–ಹಿರಿಯ : ಪಾಟಿ ನಿಲೆ ನೆಗಟಿ ಬಾಟ್ವುದು ಬಾಟೆಂಬುದು ನಿಕ್ಕುವಂ ಗುಣಗ್ರಾಮಣಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೬೭). [ಗುಣ + ಗ್ರಾಮಣಿ]

ಗುಣಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕವನು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕವನು : ಪ್ರಜ್ಞರುಂ ನಿರ್ಮತ್ಸರರುಂ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳುಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಸಚಿವ ಸಮೂಹಂ ಮಚ್ಚಿ . . . ಅಭಿವಂದಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೦ ವ) ; ಆಹಾ ಲೇಸುಲೇಸೆಂದದಕಾ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳೆಲ್ಲರಿಚ್ಛೈಸಿ . . . ಸಾಹಿತ್ಯಕಳೆಗೆಳಸಿದರು (ಧರಕ. ೬೪-೩೭). [ಸಂ. ಗುಣಗ್ರಾಹಿನ್]

ಗುಣಚ್ಛೇದಕ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕುವವನು,–ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಕಣ್ಣ ಕಸಮಂ ಸೈರಿಸದಂತೆ ತಾನೊಂದುಪಚಾರಧರನಾಗಿಯುಂ ಅಸ್ಮದ್ಗುಣಚ್ಛೇದಕ ಸಮರ್ಥಕನಾಗಿ ಬಂದೀಗಳೆಮ್ಮ ಗುಣಾಪಹಾರಾರ್ಥಂ . . . ನುಡಿವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೦ ವ). [ಗುಣ + ಛೇದಕ]

ಗುಣಜ್ಞ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು,–ಬಲ್ಲವನು : ಅವಗುಣಗಳ ಗುಣಮಂ ಗುಣಜ್ಞನೇನೆಣಿಸುವುದೇ (ಸುಳುಮಾ. ೦-೪೮). [ಸಂ.]

ಗುಣಣಿ, ಗುಣನೆ (ನಾ). ೧. ನಾಟಕಮಂದಿರ ; ನೃತ್ಯಶಾಲೆ : ಗುಣಣಿಯ ಬಾಣಸಿನ ಮಜ್ಜನದ ರಾಣವಾಸದ ಮನೆಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೭ ವ) ; ಬೀಸಿ. ಗುಣಣಿಯ ಕಂಭಂಗಳೊಳಂ ಕೇರ್ಗಳೊಳಮಾಸ್ಫೋಟಿಸಿ ತಾಟಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೬ವ). ೨. ಸಂಗೀತಶಾಲೆ : ಕಂತುಕಾಂತೆಯ ಕಳ

ಕೂಜನದ ಗುಣಾ[ಣ್ಣ]ಕೆಯಂತಿರ್ದ . . . ಕಮಳಕುವಳಯ ಹಂದಂ ಗೆಂ (ಆದಿನಾ. ೪-೬೮). ೩. ಪಶುಪಾತಸ್ಥಾನ : ಮನವೊಲ್ದು ತನ್ನ ಗುಣಕ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ಗಣನ]ಯ ಮನೆಯಂ ಗಜಗಮನೆ ಪೊಕ್ಕು (ಸುಳ್ತಮ. ೬-೦೦). **ಗುಣನೆ** : ೧. ಆರೋಗಿಸುವ ಮನೆ ಮಂಡಪಂ ಗುಣನೆ ಸಾಲೆಯಂ ಬಿನಿತುಮಂ ಗೃಹಂಗಳಂ ಕುಡುಗುಂ (ಕಾಂಪು. ೬-೧೧೬). ೨. ಸೆಗಡಿಯ ಗುಣಗಳೊಳ್ ನಿಂದ ಗಾಢಕಾರ್ತಿಯರದೇಂ ಮನಂ ಗೊಳಿಸದರೋ (ಪಾಂಪು. ೬-೦೪). [< ಸಂ. ಗುಣನ]

ಗುಣತ್ರಯ (ನಾ). ಸತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರರ ಬಗೆಯ ಮೂಲಗುಣಗಳು : ಗುಣತ್ರಯಂಗಳ್ ಗೂಡ ಮಾಚ್ಚ ಆಹಂಕಾರತ್ರಯಂಗಳ್ ಶಂಕೆಗೆಳಗುಮಂತಿ (ಆ ಪಂ ೭ ಆ. ೧೪೬-೦೪); ಹೇಳುವೆನು ಮಹಾಶಾಂತಿಲಕ್ಷಣ ಹೇಳುವೆನು ಗುಣತ್ರಯವ ಜೀವಗೆ ಹೇಳುವೆನು ಜನ್ಮಗಳ ಜೀವತ್ರಯಗಳನು (ಜ್ಞಾಪಂ. ೦-೦೫). [ಗುಣ + ತ್ರಯ]

ಗುಣತ್ವ (ನಾ). ೧. ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಪ್ರಕಟ ಸತ್ಕ್ರಿಯಯನಿಪಡಾ್ಯಂಗ ಕಲಿತೋನ್ಮತ ಭಕ್ತಿಸಂದರುಶನಗುಣತ್ವದಲಿ ಸಕಲ ಪಾಪಕ್ಷಯಮೆನಿಸಿ (ಪ ಚ ಪು ೩-೬೯). ೨. ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಅಸ್ವತಂತ್ರತೆ. ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೪. ಗುಣಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಗುಣದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೋ ಯೀನ ಗುಣದೇವಾಖ್ಯಸೂರಿಗೇ (ಅಳ. II, ೩೭-೦ ; ಸಂ. ೭೦೦). [ಗುಣ + ದೇವ]

ಗುಣಧರ್ಮ (ನಾ). ಸ್ವಭಾವ ; ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣ : ಅನುಭವ, ಗುಣಧರ್ಮ, ಮನೋಧಾವ-ಇವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವಂತೆ ಸಮಾಜ ಪರಿಜ್ಞಾನದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಪಠ್ಯವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಳಗೊಂಡಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷಣ. ೧೬೫).

[ಗುಣ + ಧರ್ಮ]

ಗುಣಧಾಮೆ (ನಾ). ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದವಳು ; ಗುಣವಂತೆ : ಕಾಶ್ಮತಿಯಂಬೊಂದಾಪ್ತ ಕೀರ್ತಿಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಾಭರಾಮೆ ಗುಣಧಾಮೆ (ಸುಳುಮ. ೩-೪). [ಸಂ. ಗುಣಧಾಮಾ]

ಗುಣನೆ (ನಾ). ಗುಣಿಸುವುದು ; ಲೆಕ್ಕ. [ಸಂ.]

ಗುಣನಾಮ(ನಾ). ಗುಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಹೆಸರು ; ಅನ್ವರ್ಥನಾಮ : ತಂದೆಗೆ ಭಕ್ತನೆಂಬ ಗುಣನಾಮಮದನ್ನು ತಂದೆಗೆನ್ನೊಳಿಂ ತಂದೆಯ ಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಪೆಸರನ್ವಯುಮಿದ್ದಿಯನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ಪರಿ ೦-೪).

[ಗುಣ + ನಾಮ]

ಗುಣನಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ಸಾಧುಜನ ಸಹಾಯತಾದಿ ಗುಣನಿಧಾನನಂ ನಿನ್ನನಳಂ ಮತ್ತೊವ್ವನಲೆದ್ದುಯುಂ ಕಂಡುಂ ಕೇಳ್ದುಮಜಿಯೆವು (ಶಾಂಪು. ೩-೭೫ ಪ). [ಗುಣ + ನಿಧಾನ]

ಗುಣನಿಧಿ (ನಾ). = ಗುಣನಿಧಾನ ೨ : ಕಾನೂರ್ಗಣ ಮುನಿಪತಿ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ ಗುಣನಿಧಿ ದಯ್ಯಕನಿಧಿ (ಶಾಂಪು. ೦-೦೭) : ಗುಣನಿಧಿಯಂ ನೋಡಲಲ್ಯಾ ಫಣೀಂದ್ರನುತ್ಸಂಠನಾಗೆ ತಲೆದೋರ್ಪ ಫಣಾಮಣಿರುಚಿಗಳಂತೆ ಪೊಳೆದುವು ಮಣಿಭೂಮಿಯೊಳಿವ ದೀಪ್ತಿಕಾಪ್ಪಕರಂಗಳ್ (ಶಾಂಪು. ೩೦೪) ; ಗುಣನಿಧಿ ದೇವ ಕೌಶಿಕಿಶಾವಬಂ ಬುದ್ಧಿವೀಮನೆ ನಿನ್ನನೆಂ (ಪಂ ಚ ಪಂ. ೨೫೪-೮) ; ಗುಣನಿಧಿ ಬಸವಂ . . . ತಣಿದೊಪ್ಪಿರ್ದಂ (ಪ್ರಭಲಿ. ೪೦-೮೩).

[ಗುಣ + ನಿಧಿ]

ಗುಣನಿಲಯೆ, ಗುಣನಿಳಯೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವಳು ; ಗುಣವಂತೆ : ಸಕಲ ಗುಣನಿಲಯ [ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪] ಯೆಯಹ ಗೌರಿ ಬಂದಳು (ಬಳಿಪು. ೩೦-೦೦). **ಗುಣನಿಳಯೆ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಸಂ. ಗುಣನಿಲಯಾ (ಗುಣ + ನಿಲಯ + –)]

ಗುಣನಿಳಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವನು : ಗುಣನಿಳಯ ಮೇರು ಚೊಡಾಮಣಿ ಶರಣಾಗತ ಜಗತ್ಪ್ರಯೊಜನ ರಕ್ಷಾಮಣಿ ವಿನೆಯದಾನ ಚಿತಾಮಣಿ ಜೂಡಾಮಣಿ ಮರೀಚರಂಜಕ ಚರಣಾ (ಆಚಿಪು. ೮-೩೩). [ಗುಣ + ನಿಳಯ (=ನಿಲಯ)]

ಗುಣನಿಳಯೆ : ' ಗುಣನಿಲಯೆ ' ನೋಡಿ.

ಗುಣನೆ : ' ಗುಣಣೆ ' ನೋಡಿ.

ಗುಣಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಾಸಿಮಾಡು ; ಗುಣಮಾಡು : ರೋಗಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಗುಣಪಡಿಸಲು ಅದು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದು (ಪುಹಸ. ೩೨); ಈ ಬಗೆಯ ರೋಗಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನೇಟಿನಿಂದ ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದು (ಕಾಂಹಿಶಿ. ೦೬ ಕಥಾಸಾರ) ; ' ಎ ' ಜೀವಾತಿನ ಅಂಶ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದು (ಆಡುಆ. ೬೦).

[ಗುಣಪಡು + – ಇಸು]

ಗುಣಪಡು (ಕ್ರಿ). ವಾಸಿಯಾಗು ; ಗುಣವಾಗು : ಕಾಯಿಲೆ ಗುಣಪಟ್ಟು ಎದ್ದು ಓಡಾಡಲು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[ಗುಣ + ಪಡು]

ಗುಣಪಸಾಯ (ನಾ). ಗುಣಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಟ್ಟುದು ; ಮೆಚ್ಚಿಕೆ : ಗುಣಪಸಾಯದ ಕಾಣಿಕೆಯ ಹರಿಯಣದ ಹಂತಿಯ ದಾಯದುಣಟಿಕೆ ಜುಗಿಗಳಾವೆವೆ ಶಿವಶಿವಾ ಎಂದೊಳಿಳಿತಖಿಲಬಲ (ಕುವಾ.ಕ. ೦೩-೨).

[ಗುಣ + ಪಸಾಯ]

ಗುಣಪ್ರಶ್ನೆ (ನಾ). = ಗುಣಗರ್ಭ : " ಮಂಶಾರಿ ಗುಣಪ್ರಶ್ನಮೆನೆ ಜೆಡ ನೆನಿಸಿಕ್ಕೆ " (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೦೪). [ಗುಣ + ಪ್ರಶ್ನೆ]

ಗುಣಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಗುಣವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ, –ಪದದ ಮೂಲರೂಪ : ನಾವಪ್ರಕೃತಿ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರಕೃತಿ (ಧಾತು) ಗಳಲಾವಂತೆಯೇ ಗುಣಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಕೃತಿಗಳೂ ಇದ್ದು ವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಕೃ ವಿ. ೦೫). ' ನಾವಪ್ರಕೃತಿ ' ಪರಾ.

[ಗುಣ + ಪ್ರಕೃತಿ]

ಗುಣಪ್ರಭ (ನಾ). ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರುವವನು : ಸುತಪೋವಿಭವಂ ಶಿವಂಕರೋದ್ಯಾನದೊಳಿರ್ದಪಂ ಪರಿವ್ಯತವ್ರತಿವ್ಯಂದ ಸಭಂ ಗುಣಪ್ರಭಂ (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೦೭).

[ಸಂ. (ಗುಣ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ಗುಣಬ್ರತ (ನಾ).= ಗುಣವ್ರತ: ಏನೇನೆನೆಲೆ ಪೇಳ್ವೆನಣ್ಣ ಸನ್ಯಾಸದಾನಿಯ ಗುಣಬ್ರತಂಗಳಂ (ಅಳ. V. ಕಪ್ಪ. ೦೮೮-೮೬ ; ೧೦೪).

[ಗುಣ + ಬ್ರತ]

ಗುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು : ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂಗಿತಲೂ ಗುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪೂಜ್ಯನೆಂದು ನಿದ್ಧಾಂತ ವಿರುವುದು (ಹಿಂದೂಸಾ. ೦೫೭). ' ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ ' ಪರಾ.

[ಗುಣ + ಬ್ರಾಹ್ಮಣ]

ಗುಣಭಾಜ (ನಾ). ಗುಣಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು ; ಗುಣವಂತ : ಗುಣಭಾಜ್ – ಗುಣಭಾಜ, ವಿಷಾಯಸ್ – ವಿಷಾಯಸ (ಕಪಾಪ್ರ. ಸ. ೬೬ ಪ್ರಯೋಗ). [ಸಂ. ಗುಣಭಾಜ್]

ಗುಣಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಣಿ ; ಬೆಲೆಬಾಳುವ ರತ್ನ : ಕುರುಡನ ಮುಂದ ಗುಣಮಣಿ ಇದ್ದರೆ ಆದನಡಹುವನಲ್ಲದೆ ಕಾಣಲಱಿಯ (ಭೋಗಮ. ೨೭-೦೦೦); ಎಗೆಗುವಲ್ಲಿ ಗುಣಮಣಿಸಸರ ಪ್ರತಿವಿ. ೪-೬೦). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳೇ ಅಭರಣವಾದವನು ; ಗುಣಾಢ್ಯ : ಕೇಳ್ಗುಣ ಮಣಿಯ ಧರಣಿವಾಗ್ರಗಣಯ (ಕೃವಿಭಾ. ೦೨-೫).

[ಗುಣ + ಮಣಿ]

ಗುಣಮುಖ (ನಾ). ೧. ರೋಗವು ವಾಸಿಯಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿ: ದಿನಗಳೆದಂತೆ ಗೋದಮ್ಮನ ಸ್ಥಿತಿ ಕಠಿಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ವಿನಹ ಗುಣಮುಖ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕ್ರಾಗಮ. ೧೬೩). ೨. ರೋಗ ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವಳು ಮತ್ತೆ ಗುಣಮುಖಳಾಗುತ್ತಾಳೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ನನಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೨೮೪). [ಗುಣ + ಮುಖ]

ಗುಣಮೂಲಿ (ನಾ). ಗೆಣಸು: "ಗೆಣಸು ಗುಣಮೂಲಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೫೩). [<ಸಂ. ಗುಣಮೂಲಿನೀ]

ಗುಣಯುತ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ಗುಣವಂತ: ಗುಣಯುತನಪ್ಪನಂ ಸುಭಟನಪ್ಪನನಾಯುಧಯುಕ್ತನಪ್ಪನಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೦೨೨); ಆಗದು ಸಮರಂ ಗುಣ[ಪಾಠಾಂ. ಸಮ]ಯುತನಾಗು ಮಹಾಭೋಗಭಾಗಿ ನಿನ್ನಾಳ್ವ ಮಹೀಭಾಗಮುಮಂ ಸಕಲ ಮಹೀಭಾಗ ಮುಮಂ ನೀನೆ ಕೊಂಡು ಸುಖಮಿರಲಾಗಾ (ಗದಾಯು. ೭-೪೩); ಗುಣಯುತನಖಿಳಶಿರೋಭೂಷಣನುದಯಿಪ ತನುಜಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೧೪೦). ೨. ಹೆದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು; ಬಿಲ್ಲು. ೧, ೨: ಎಲ್ಲರುಂ ಗುಣಯುತರ್ ಕಠಿನರೆನಿಸರ್ಮನುಜರ್ (ಕೃಷ್ಣಿಧಾ. ೨-೧೦). [ಗುಣ + ಯುತ]

ಗುಣರತ್ನ (ನಾ).=ಗುಣವಂಣಿ ೨: ಪರಮಗುಣರತ್ನನೆನಿಸಿದ ಸಿರಿಪತಿ ದಣ್ಣಾಧಿನಾಥತಿಳಕನೆ ಸುಜನಾಭರಣನ ಮಯ್ದುನನೆಸೆದಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೨೦; 1112). [ಗುಣ + ರತ್ನ]

ಗುಣರಹಿತೆ (ನಾ). ೧. ಗುಣಹೀನೆ. ೨. ಹೆದೆಯಿಲ್ಲದುದು. ೧, ೨: ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಹಾದೇವಿ . . . ಅಮರಚಾಪಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಗುಣರಹಿತೆಯನಿಸಿಯುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೪). [ಸಂ. ಗುಣರಹಿತಾ (ಗುಣ + ರಹಿತ + –)]

ಗುಣಲಬ್ಧ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಮೊತ್ತ: (a–b) ಮತ್ತು (c–d) ಇವುಗಳ ಗುಣಲಬ್ಧದಲ್ಲಿ . . . ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ (ಗಣಿತ. ೪೯). [ಗುಣ + ಲಬ್ಧ]

ಗುಣಲೋಬ (ನಾ). ಲೋಭವೇ ಗುಣವಾದವನು; ಕೃಪಣ; ಜಿಪ್ಪಣ (?): ಆ ಬಲದೇವಂಗಂ ಮೃಗಶಾಬೇಕ್ಷಣೆಯೆನಿಪ ಬಾಚಿಕಬೆಗವಖಿಳೋರ್ವ್ವೀಬನ್ದು ಪುಟ್ಟಿದಂ ಗುಣಲೋಬರನದಟಲೆವ ಸಿಂಗಿಮಯ್ಯನುದಾರಂ (ಎಳ. II, ೧೪೨-೨೯; 1139).

[ಗುಣ + ಲೋಬ]

ಗುಣವಂತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಸದ್ಗುಣಿ: ಗುಣವಂತನಪ್ಪ ಭೃತ್ಯನಾಳ್ದನೆಡರಂ ಕಡೆಗಣಿಸಿರ್ಪುದೊಪ್ಪದು (ಪಂಚತಂ. ೩೦-೨); ಸಿರಿವಂತಂ ಗುಣವಂತಂ ಆಯುವಂತಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೬೮ ಪ್ರಯೋ). 'ರೂಪವಂತ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಗುಣವತ್]

ಗುಣವಂತೆ (ನಾ). ಸದ್ಗುಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು; ಗುಣವತಿ: ಸಿರಿವಂತೆ, ಗುಣವಂತೆ (ಶಬ್ದಾಸು. ೦೯೬ ಪ್ರಯೋ); ಇವನಿಗೆ ವೇದಾವತಿಯೆಂಬ ಗುಣವಂತೆಯಾದ ಮಗಳಿದ್ದಳು (ನೀತಿಚಿಂ. VI, ೫). 'ರೂಪವಂತೆ' ಪರಾ.

[ಗುಣವಂತ + – ಎ$_2$]

ಗುಣವಚನ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು; ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು: ಸರ್ವರ ಗುಣವಚನದೊಳು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಅಣುಗರ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಚಕ್ರೇಶ ಹೊಕ್ಕನಾಕ್ಷಣ ತನ್ನ ರಾಜಮಂದಿರವಾ (ಧರಕ. ೪೯-೧೪೭). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ; ವಿಶೇಷಣ: ಗುಣವಚನ ಸರ್ವನಾಮ ಬಹುವ್ರೀಹಿಗಳುಂ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತ ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಂ ಸಲೆ ವಾಚ್ಯಲಿಂಗಮಂದೀ ಕ್ರಮದಿಂ (ಕಮದ. ೦೯). [ಗುಣ + ವಚನ]

ಗುಣವಜ್ಜನ (ನಾ). ಗುಣವಂತ ಜನ; ಒಳ್ಳೆಯವರು: ಗುಣವಜ್ಜನಕಂ ಸಮಸ್ತ ಸಾಕ್ಷರಜನಕಂ . . . ಒಲ್ದುದನಿತ್ತಭಿರಕ್ಷಿಪರ್ತಿಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೭೫). [ಸಂ. (ಗುಣವತ್ + ಜನ)]

ಗುಣವತಿ (ನಾ). ೧ = ಗುಣವಂತೆ: ಗುಣವತಿ ರಾಘವನಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಶೋಕಪಾವಕನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಮಣಿಯದೆ ದಳ್ಳಿಸೆ ಕಣ್ಗಳ ಪೊಣರಿಂ ಕಣ್ಬನಿಗಳುಣ್ಮೆ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟರ್ದಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ.೧೫-೭೭); ಆ ಗುಣವತಿ ಫಲವತಿ ತಾನಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩); ವಿಪ್ರನಿರ್ಪಂ ಮಾದಿರಾಜನಾತನ ಸತಿಯು ಅಪ್ರತಿಮ ಮಾದಾಂಬೆಯೆಂದೆಂಬ ಗುಣವತಿಯು (ಉಸರ. ೧-೧೦೦); ಸತಿಯರಲಿ ಗುಣವತಿಯೆ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೭೫). 'ರೂಪವತಿ' ಪರಾ. ೨. ದಾರವನ್ನುಳ್ಳುದು; ನೂಲು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ; ಕದಿರು: "ಕದಿರು ಗುಣವತಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೧೯).

[ಸಂ. ಗುಣವತೀ]

ಗುಣವರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವೆಂಬ ಕವಚವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು: ತಣವಂತಿರೆ ರಸದಿಂ ಬುಧರಣಿಯರಮೆಸಗುವುದು ಸುಕವಿ ಸತ್ಕೃತಿಯನಣಂ ಗುಣವರ್ಮನಾಗಿ ಶಿತಮಾರ್ಗಣದಂತುಚ್ಚಳಿಪದಿರ್ಪಿನಂ ಖಳವಚನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೬೦). ೨. ಹರಿವಂಶ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ಕವಿ: ಗುಣವರ್ಮನ ಜಾಣ್ಮವಿರತ್ನನೋಜೆ ಶೋಭಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೩೯); ಗುಣವರ್ಮ ಶ್ರೀ ವಿಜಯರ . . . ಸುಮಾರ್ಗಮಿದಱೊಳೆ ಲಕ್ಷ್ಯಂ (ಶಮದ. ೫ ಬೆಗಿಳೆ). ೩. ಪುಷ್ಪದಂತಪುರಾಣವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ಕವಿ: ಗುಣವರ್ಮಂ ಸತ್ಕವಿತಾಗುಣಮುಂ . . . ಎನೆ ಮೆಱೆದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦-೫೮).

[ಸಂ. ಗುಣವರ್ಮನ್]

ಗುಣವಾಚಕ (ನಾ). = ಗುಣವಚನ ೨: ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಗುಣವನ್ನು ಇವು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ, ಇವಕ್ಕೆ ಗುಣವಾಚಕಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೨೭). 'ನಾಮವಾಚಕ' ಪರಾ.

[ಗುಣ + ವಾಚಕ]

ಗುಣವಾಚಿ(ನಾ).=ಗುಣವಚನ ೨: ಒಳ್ಳಿತು . . . ನಿಡಿದಿನಿದೆಂಬಂತುಳ್ಳುವುತು ದು ಕಡೆಯೆನೆ ಕೈಕೊಳ್ಳಿಂ ಗುಣವಾಚಿ (ಶಮದ. ೭೭).

[ಸಂ. ಗುಣವಾಚಿನ್]

ಗುಣವಾದ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವುದು. ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] (ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲು) ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆ; ಗೌಣಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ: ಎಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಗುಣವಾದದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೫೦೦).

[ಗುಣ + ವಾದ$_3$]

ಗುಣವಿತಾನ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ: ಏನಿದೇನು ನಿನ್ನ ನಡತೆ ಮಾನವೇಂದ್ರನೆ ದೀನರಕ್ಷಣಾದಿಗುಣವಿತಾನಸಾಂದ್ರನೇ (ಶಾಕುಂತ.೯೭ ಅಡಿಟಿ).

[ಗುಣ + ವಿತಾನ]

ಗುಣವಿವೇಕ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳ ವಿವೇಚನೆ ಅಥವಾ ಚರ್ಚೆ: ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದೊಳ್ ಗುಣವಿವೇಕಾಧಿಕರಣಂ ತೃತೀಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೭೯ ವ).

[ಗುಣ + ವಿವೇಕ]

ಗುಣವೃಕ್ಷಕ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಮಧ್ಯದ ಕಂಬ; ಕೂವೆಕಂಬ; ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ: "ಹಡಗಿನ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ): "ಕೂಪಕಃ, ಗುಣವೃಕ್ಷಕಃ– ಈ ೨ ಕೂವಕಂಬಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೯-೫೩). [ಸಂ.]

ಗುಣವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ: ಗುಣವೃತ್ತಿ, ವಾಚಕತ್ವ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಳ್ಗಕ್ಕೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದೇ ವ್ಯಂಜಕತ್ವ (ಧ್ವನ್ಯಲೋ. ೨೦೭). [ಗುಣ + ವೃತ್ತಿ]

ಗುಣವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು; ಗುಣಪಡಿಸುವುದು: ಧರ್ಮದೇವನು . . . ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಗಂಹರ್ವಯಕ್ಷರನ್ನೂ ಗುಣವೃದ್ಧಿ ಹೇಗೆಮಾತಶಬಹುದೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ರಾಜಾವ. ೦೭೦). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಗುಣ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿ ಸಂಧಿಗಳು. ೧. ೨: ಅವರ್ಣವಾದಕ್ಕೆದೆಯಾಗದೆ.ಳ್ಳಿಂದವರ್ಣಕಾಮರ್ ಗುಣವೃದ್ಧಿಧಾಮರ್ ದಿವಾಕರರ್ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಿಗಳ್ವೈಲ್ ದಿವಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿವರಿ ಮುಖ್ಯರಾದರ್ (ಶಾಪ್ರಾ. ೧೩). [ಗುಣ + ವೃದ್ಧಿ]

ಗುಣವ್ಯಸನ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಆಸಕ್ತಿ. ೨. ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ನೀಂಬರಂ ಗುಣವ್ಯಸನರೆ ನೀಂಬರಂ ಶ್ರುತವಿಳಾಸರೆ ನೀಂಬರವೆನುದಾತ್ಮರೆ (ಪುಷ್ಪದ. ೦-೭೭). [ಗುಣ + ವ್ಯಸನ]

ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಗೌಣ ಅಥವಾ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥದ ಪ್ರಸಾರ; ಮಹೂರಾರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು: ಯಾವ ದೊಂದು ಭಾಷೆಯೊಳಗಿನ ಯಾವುದೇ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದದ ಜಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ, (Denotation) ಮತ್ತು ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ, (Connotation) ಪೂರ್ಣಾವಗಾಹನೆ ಸರಿಹೋಗುವ ಶಬ್ದವು ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ–ಯೋಗ, ಭಕ್ತಿ, ರಸ, ಧರ್ಮ (ಸಾಹಿ. ೦೩೧). [ಗುಣ + ವ್ಯಾಪ್ತಿ]

ಗುಣವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಿಗ್ವಿರತಿ, ದೇಶವಿರತಿ, ಅನರ್ಥದಂಡವಿರತಿ ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಒಂದು ವ್ರತ: ದಿಸೆಗಳ ಮೇರೆಯಂ ನಿರ್ಣಿಸಿ ಪೊಪ್ಪುದುಂ . . . ಅಪ್ಪದಂಡ ವಿಷಯಾಶ ವಿಶೇಷ ಮನೀಯದಿರ್ಪ್ಪದೊಂದಕಮುಮಂದು ಮೂಱು ತೆಱದಿಂ ನಿರ್ಲ್ಲಜ್ಜೆ ಗುಣವ್ರತಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೬-೮). [ಗುಣ + ವ್ರತ]

ಗುಣಶಾಲಿನಿ (ನಾ).=ಗುಣವಂತೆ: ಆಂಧ್ರ ಗುಣಶಾಲಿನಿಯಾಗಿದ್ದರ್ದರಿಂದ . . . ಅವನನ್ನು ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬಂಕಾ. ೩೦೦). [ಸಂ. ಗುಣಶಾಲಿನೀ]

ಗುಣಶಾಸನ (ನಾ). ಗುಣಸಹಿತವಾದ ನಿಬಂಧನೆ; ನೀತಿನಿಯಮಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡು: ಗುಣಶಾಸನದಿನಾಳ್ದರ ಸತ್ಕೃಷ್ಟ ಮತ್ಸ್ಯನ್ಯೋಟು ಮನೆ ಯೆರಡು (ಎತಿ. XII, ೬-೩೦; 1912): ಯಂತೀಕ ಪದಿನಾಲ್ಕು ಮತ ರ್ಕ್ಯಯ್ಯ [ಗು]ಣಶಾಸನಮಾಗಿಯಾಱಾರ್ಯ್ಯಂಗೆ ಬೆಸಗೆಯ್ದು ಸುಖ ಉ[ಂ]ಬರು (ಶಾಇ. XII, ೯೯-೬: 1128). [ಗುಣ + ಕಾಸನ]

ಗುಣಶ್ರೇಣಿನಿರ್ಜರೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಉಟ್ಪದ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಸ್ಥಿತ್ಯನುಭಾಗಕಾಂಡಕಘಾತ ಪ್ರದೇಶ ಗುಣಶ್ರೇಣಿ ನಿರ್ಜರಾದಿ ವಿಧಿಯಿನವನಿಕ್ಕಯಮಂ ಕಿಡಿಸುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೦೬-೦೪ ಪ). [ಗುಣಶ್ರೇಣಿ + ನಿರ್ಜರೆ]

ಗುಣಸಂಗಿ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವರೆಜಸ್ತಮೆಸಂಗಳೆಂಬ ಮೂಱುಗುಣಗಳ ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಸಂಸಾರಿ: ಲಿಂಗದಾದಿಯು ಅಂತುವನೆಱಿದಡೆ ಗುಣಸಂಗಿಯಪ್ಪಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಯಪ್ಪಲ್ಲ (ಮೋಮಾ. ೪-೦೧). [ಸಂ. ಗುಣಸಂಗಿನ್]

ಗುಣಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಸ್ಕೃತ ಸ್ವರಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅ ಆ ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮುಂದೆ, ಇಕಾರವಾಗಲಿ ಈಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ವಿಕಾರವೂ, ಉಕಾರವಾಗಲಿ ಊಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಓಕಾರವೂ, ಋಕಾರವಾಗಲಿ ೠಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಅರ್ ಎಂಬುದೂ ಎರಡಕ್ಕೂ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗುಣಸಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಪುಷ್ಪದ. ೦೭೦). [ಗುಣ + ಸಂಧಿ]

ಗುಣಸಂಪನ್ನ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ: ಅವನು ಗುಣಸಂಪನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿ (ರೂಪ). (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ಅವನು ಗುಣಸಂಪನ್ನ (ರೂಪ). [ಗುಣ + ಸಂಪನ್ನ]

ಗುಣಸಂಪನ್ನತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ: ತಾನು ಬಯಸಿದ ಪೂರ್ಣೋಭವೃದ್ಧಿಗೆ ಆ ಒಂದು ಗುಣಸಂಪನ್ನತೆಯೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು (ಪುಸರು. ೬೪೦). [ಸಂ. ಗುಣಸಂಪನ್ನತಾ]

ಗುಣಸಮವಾಯ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ; ಗುಣವ್ರಾತ: ಇದು ಸಮವಸರಣ ಸಂಸಂಗದಿನಲ್ಲದೆಂಡೆ . . . ಆಗದು ಸಕಲರ್ತುಪ್ರಭುನ್ನ ಗುಣಸಮವಾಯಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೨-೭೯). [ಗುಣ + ಸಮವಾಯ]

ಗುಣಸಾಂದ್ರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವವನು; ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು: ಕಪಥವರ್ಗೈದುದನವಲಾಪಿಸುವುದು ನೃಪ ಧರ್ಮವೇನೋ ನರೇಂದ್ರಾ ಕೃಪಾಕರ ಗುಣಸಾಂದ್ರ (ಶಾಳಂಪ. ೬೮ ಆಡಿಪ). [ಗುಣ + ಸಾಂದ್ರ]

ಗುಣಸಾಗರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಇಬ್ಬು ಇತ್ತಮಿಂಬ್ಬ ಆಱುವರ ಗನಾವಟ್ ಗುಣಸಾಗರ ತಮ್ಮಿದಿಗೆಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟಿ (ಎಳ. IV, ಗುಂಬ್ಯಕ. ೬೮-೬: ಸು. 750). [ಗುಣ + ಸಾಗರ]

ಗುಣಸಾಮ (ನಾ). (ವೈದುವಾದ ಮತಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದ) ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಮೋಪಾಯ: ಜೀಯ ನೋಲಲು ಶಕ್ತಿವದನೆ ಗುಣಸಾಮದಲಿ (ಕುಪಾಆ. ೨೨-೦೪). [ಗುಣ + ಸಾಮ]

ಗುಣಸಾಸನ (ನಾ). =ಗುಣಶಾಸನ: ಮಂಡೆಯೊಳ್ ಮುಮ್ಮುಕಾಗಿರ್ದ ತಪಸ್ವಿಗೆ ಗುಣಸಾ(ಶಾ)ಸನಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂಗೆಟ್ಟ ತಪಸ್ವಿಯರಿರಲಾಗದು (ಎತಿ. XV, ೭೩೨-೭೪: 1028). [ಗುಣ + ಸಾಸನ]

ಗುಣಸೇನ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಅಗಲಂಬು ಮೋನಿ ಗುರವರ ಶಿಷ್ಯ ಕೊಟ್ಟರದ ಗುಣಸೇನ ಗುರವರ್ನೋಡನು, ಮಾಡಿಟ್ಟರಾರ್ (ಎಳ. II, ೮-೩: ಸು. 700). [ಸಂ.]

ಗುಣಸೌಂದರ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತದ ಹೆಸರು; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಶಕ್ವರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಶೀತಕರ ದ್ವಿತಯಂ ಕೃಶಾನು ಮರುಲ್ಲಿಗೋಪೇತಮೆಗೇಂದ್ರದೊಳಾಗಿ ವಿಶ್ರಮಣಂ . . . ಸಾಕಿಶೆಯೋಪ್ಪಿ ಯಿನಾದೊಡಂ ಗುಣಸೌಂದರಂ [ಪಾಣಂ. ಸಾಕಿತ ಯೋಪ್ಪಿಯ ಸುಂದರಂ ಬಗೆ ಸುಂದರೀ] (ಛಂದೋಗುಣ. ೫-೦೩೦). 'ಸುಂದರವೃತ್ತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣಸ್ತವ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಹೊಗಳಿಕೆ; ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕುರಿತ ಸ್ತೋತ್ರ: ಘನಪ್ರಭುಗಳಮಿತತ್ವಮತ್ವಳಗಮಲ್ತೆ, ರೂಪಸ್ತವಂ ಗುಣಸ್ತವಮುದಾತ್ತ ವೃತ್ತ ಭವದೀಯ ವಸ್ತುಸ್ತವಂ ಗುಣಾಗಣಂ ವಿವೇಕಮೆಳಕರ್ ಅತಿ ಮೂರ್ಖರ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೦); ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ವಸ್ತುಸ್ತವಂ ಗುಣಸ್ತವಂ ಮಾಡಿ (ಪಾಪು ೦೩-೦೯೦); ಅನೇಕ ವಸ್ತುಸ್ತವ ರೂಪಸ್ತವ ಗುಣಸ್ತವಂಗಳಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಪುಷ್ಪದ. ೦೪-೪೯ ಪ). 'ರೂಪಸ್ತವ' ಪರಾ. [ಗುಣ + ಸ್ತವ]

ಗುಣಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಮೋಹ ಹಾಗೂ ಯೋಗಗಳ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆತ್ಮನ ದರ್ಶನ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಚಾರಿತ್ರ ರೂಪಗುಣಗಳ ಕ್ರಮವಿಕಾಸ ರೂಪ ಅವಸ್ಥೆಗಳಂ" (ಪ್ರಸಿ. ೩೭೦): ಗುಣಸ್ಥಾನ ಜೀವಸ್ಥಾನ ಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನಂಗಳುಮಂ . . . ಕೇಳ್ದು ಶ್ರದ್ಧಾನಪ್ಪರಂ

ಕ್ಷಾಯಿಕ ಸಮ್ಕ್ಯಾತ್ವದಿ ಗುಣಸಮನ್ವಿತನಾಗಿ ಪೋದಂ (ಶಾಪುಂಪು. ೭೪); ಸಕಲ ಬದ್ಧಾಶ್ರವ ನಿರೋಧದಿಂದೆಯೋಗಿಕೇವಲಿ ಗುಣಸ್ಥಾನಮಂ ಪೊರ್ದಿ (ಪಂಚಮಿ. ೦೬-೬೯ ಪ). [ಗುಣ + ಸ್ಥಾನ]

ಗುಣಸ್ಥಾನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಗುಣಸ್ಥಾನವನ್ನು ಆರೋಪವನು: ಗುಣಸಾ ನಿಗಳಪ್ರಮತ್ತರೂಪದೇಶಕರೀಗೆಯೊಗ್ಗೊಳೀಯಂ (ಜೀವಸಂ. ೩-೪). [ಸಂ. ಗುಣಸ್ಥಾನಿನ್]

ಗುಣಸ್ವಭಾವಾತ್ಮಾನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವವಿದ್ದಂತಾದ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು: ಗುಣಸ್ವಭಾವಾತ್ಮಾನಕ್ಕೆ ॥ ಮನದೊಳ್ ಮುದವೊಳ್ ಕೋಮಲಕನುಂವಿನೊಳಕ್ಕುತ ರೋಮಹರ್ಷಣಮಂ ಕಣ್ಗೆ ನಿನಿಸಾವಿಳಿಗನಮಂ ಜನಿಯಿಸುತಂ ಪ್ರಿಯೆಯ ಸೋಂಕು ವಡೆದು ದಲಂಪಂ (ಶಾಪ್ಯಾಪ. ೬೦೨).

[ಗುಣ + ಸ್ವಭಾವ + ಆಖ್ಯಾನ]

ಗುಣಹೀನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಿಲ್ಲದವನು: ಗುಣಹಾನಿಯಿಂದ ಧೋಗತಿ ಗುಣದಿಂ ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗ ಸುಖಮಕ್ಕುಮೆನಲ್ ಗುಣಹೀನನ ನಿಸಿಯಿಂದಂ ಗುಣಗಳ್ ಬಡತನವಮ ತಾಡಿಯುಂ ಲೇಸಲ್ತೆ (ಪಂಚಾಮಿ. ೯-೦೮೨); ಗುಣಹೀನನೆನಿಪ ಕವಿಶತ ಪಣಮುಂ ಕುಲಮುಂ ಮಹೋನ್ನತಿ ಯುಂಟೇಕ್ಷಣಮಿರಿಸಲಂಜಿವದಱಂ ಗುಣಮು ಮಹೋನ್ನತಿಗೆ ಕಾರಣಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಶಾಕ್ಯಪ. ೪-೩೦); ನೆಲೆಯಲ್ಲದವನನಗಾಂ ನಿನ್ನ ಕೊಡಲು ನೀನೊರಿದೆಯಾ ಗುಣಹೀನನಾತನೆನ್ನೊಳು ಸೊಕ್ಕಿ ಮಲೆತು ಗರ್ವಿಸಿದನು (ವೀಪ್ರಪು. ೩-೨-೩೩). [ಗುಣ + ಹೀನ]

ಗುಣಹೀನೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಿಲ್ಲದವಳು: ಗುಣಹಿನೆ ಧರ್ಮಹಾನಿಯ ನೆಣಿಸದೆ . . . ಪೊಲಿಂದಿತಿದಾರುಣಮತಿ ಪೊಱಮಡಿಸಿ ಕಳೆದಳಾ ಯತಿವತಿಯಂ (ಪಂಚಮಿ. ೫-೪೨). [ಸಂ. ಗುಣಹೀನಾ]

ಗುಣಾಂಕ (ಗು). ೧. ಹೆದೆಯೇರಿಸಿದ: ಕಣ್ಗೆಱಟ್ಟು ಹರಿಣಗಣದೊಳ್ ಮಣಿಯುಸಲಾರೆಂ ಗುಣಾಂಕ ಚಾಪವನು (ಜಾಗೋಚ. ೫೦-೩೬). (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು; ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು: ಅಯ್ಯ ಬಿನ್ನಹವೀ ಗುಣಾಂಕನ ಮಹಿಮೆಯಂ ಕೇಳ್ದಱಿಯರೀ ಮನ್ನ (ಜಸಪು. ೩೬-೦೬). ೩. "(ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಕೊಡುವ)ಗುಣಾಂಕ" (Mark. ೪೦೪೨). [ಗುಣ + ಅಂಕ್ಕ]

ಗುಣಾಂಕಿತ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಮಹಾಸನ್ಯವಿಗ್ರಹ ಪದವೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಸಮಸ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ಸತ್ಯವಿಗ್ರಹ ಗುಣಾಂಕು ಶೀನ (ಳಇಶ. ೩೪-೮-೦೩ : ೮೩೦ ಶಕ). [ಸಂ.]

ಗುಣಾತರ (ನಾ). ಬೇರೊಂದು ರೀತಿಯ ಗುಣ; ಅನ್ಯಗುಣ: ಪರಿಹರಿಸಿ ಜಾತರೂಪೋತ್ಕರಮಂ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತರೂಪಮನರಸಂ ಧರಿಯಿಸಿದಂ ನಾಡೆ ಗುಣಾಂತರಮಱ್ಪುದೆಂತು ನೆಗಟ್ಟಿಪ್ಪುದಂ ಲೇಸಲ್ತೇ (ಕಂದ್ರಪ್ಪ. ೩-೫೯). [ಸಂ.]

ಗುಣಾಕಾರ (ನಾ). ೧. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸುವುದು: ಗುಣಾಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಯಿಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ದಾಪಾಭಾಯಿ ಚತುರಂರಾಗಿದ್ದರು (ಸ್ವಾವೀಚ. ೦) : ಮೊದಲು ಒಂದಂಕಿಯ ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡಿಸಿ, ಅನಂತರ ಎರಡಂಕಿಯ ಗುಣಾಕಾರ ಆರಂಭಿಸಿದರೆ ಮಕ್ಕಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಶಿಪ್ರದ. ೩೦೦). ೨. ಸಲೆ; ಚದರ: ಸಲೆ ಅಥವ ಗುಣಾಕಾರ ಅಥವ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ (ಕ್ರಮಿಲ. ೫೭). ೩. (ಅಲಂ) ಹೆಚ್ಚಳ; ಅಧಿಕ್ಯ: ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣಾಕಾರವೇ ಹೊರತು ಭಾಗಾಕಾರವಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ಕುಗಸರ. ೦೭).

ಗುಣಾಕಾರ ಹಾಕು = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು; ಎಣಿಸು; ಆಲೋಚಿಸು: ಸರಿತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಗುಣಾಕಾರಹಾಕುತ್ತಾ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಇದು ಸಮಯವಲ್ಲ (ಕ್ರಿಗಾಯ. ೧೯೯); ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಏನೇನೋ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು, ಮಾತಾಡಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಗುಣಾಕಾರ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ (ಸುಪಾಸು. ೦೨). ತವುಗಾಗುವ ನಷ್ಟವನ್ನು ಗುಣಾಕಾರ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಮುಸಿಮ. ೦೦೪). [ಗುಣ + ಆಕಾರ]

ಗುಣಾಕೃತಿ (ನಾ). ನೋಡಿನೆ ಆಕಾರ; ಕಂಠಸ್ವರೂಪ: ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರ ಗುಣಂ ಗುಣಾಕೃತಿಯಂ ನಿಕೆ ಮದೀಯಮನುಸೋಮ್ಯುಣಾಕರದೊಳ್ (ಕಂದ್ರಪ್ಪ. ೦-೭೬). [ಗುಣ + ಆಕೃತಿ]

ಗುಣಾಗಮ (ನಾ). ಗಣಾಗಳ ಬದಿಗೂಬಿ, — ಸೇರುವಿಕೆ: ಪರರಗುಣಾಗಮವ ವಿತಿಕರಿಸಿ ನುಡಿವವನೀಗಳಿನ ಯುಗದಾತನೇ (ಕುಚಾ.ಡ್ರೋ. ೦-೩೬). [ಗುಣ + ಆಗಮ]

ಗುಣಾಢ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗುಣವಂತ: ಅವರೇಜ್ಯಂ ಕುಜಗೇಹದೊಳ್ ನಿಲೆ . . . ತ್ಯಾಗಿಕೀಲ ಮಹೌದಾರ್ಯಗುಣಂ ಗುಣಾಢ್ಯನಿಕುಂ (ಜಾತಕ. ೦೭-೨೬). ೨. ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು; ಪೈಶಾಚೀ ಭಾಷೆಯ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯ ಕರ್ತೃ: ಮಾನವಲೋಕದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಗುಣಾಢ್ಯನೆಂಬ ಸತ್ಕವಿಯಾಗಿ . . . ಪೈಶಾಚಕ ಭಾಷೆಯೊಳ್ ಬೃಹತ್ಕಥೆಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಕಂಚಕ. ೦೩-೦೮) : ಗುಣಾಢ್ಯನ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯನ್ನು ಪೈಶಾಚಿ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕಾಲ (ಳಾಇ. ೦೭). ೧. ೨ : ನವಭೂತ ಭಾಷೆಯಂ ಕುಱುವುವೇಟ್ಟು ತಾವುಡ್ಡ ಗವಿಕೆಯಂ ಮಾಡಿ ಮಹಾ ವ್ಯವಸಾಯಂ ಗೆಯ್ದು ಮರುಳ್ಗಳಿಗ್ಕಾಸ್ಪವೇಂ ಗುಣಾಢ್ಯರಂ ಮಸಂಘಶರೇ (ಗದಾಯು. ೪-೪೦).

[ಗುಣ + ಆಢ್ಯ]

ಗುಣಾಢ್ಯೆ (ನಾ). = ಗುಣವಂತೆ: ಅವಳಂಥ ಗುಣಾಢ್ಯೆ. ಪರೋಪಕಾರಿ ಗೊತ್ತೆ (ಪುಪಾಬ. ೨೪೦). [ಗುಣ + ಆಢ್ಯೆ]

ಗುಣಾಣ (ನಾ). ಜೀವಕೋಶದಲ್ಲಿರುವ ವಂಶವಾಹಿಯಾದ ಗುಣಗಳ ನ್ನೊಂಟುಮಾಡೆಂವ ಅಣು: ಮೊದಲು ಎರಡನೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ನುಳ್ಳ ಜೀವಕೋಶದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಂಗವಾದ ವಂಶವಾಹೀ ಅಣು ಅಥವಾ ಗುಣಾಣುವು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಆಗ್ರ. ೦೬೮). [ಗುಣ + ಅಣು]

ಗುಣಾತೀತ (ನಾ). ಗುಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ; ಗುಣರಹಿತತೆ: ತಾನೀಗಳೀ ತುರಗಮಂ ಪಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿ ತಪ್ಪಿದೆ ಗುಣಾತೀತಮಂ ಕ್ಷ್ಮಿಸು (ಕ್ರಮಿಭಾ. ೦೭-೪೪). [ಗುಣ + ಅತೀತ]

ಗುಣಾಧಿಕ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣದಿಂದ ಹಿರಿಯನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಸನ್ಯಾಸನವಿಧಿ ಇನ್ನಂ ಮುಂಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ ನಾಗಸೇನಮನಘಂ ಗುಣಾಧಿಕಂ (ಎಳ. II, ೩೪-೩; ಸು. 700): ಬಲ್ಲಿದನದೊಂ ಪೋಲಿಸುವಲ್ಲಿ ಗುಣಾಧಿಕರೆಂಳಂತೆವೋಲಿನಲಕ್ಕುಂ (ಕಾಪು. ೬೧ ಪ್ರಯೋ).

[ಗುಣ + ಅಧಿಕ]

ಗುಣಾಧೇಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವವನು; ಗುಣವಂತ: ನಮಗೀ ಸರಿಯು ವಿ ಮಾವನೇಂದಿಸಿದುವಾಧ್ಯಾಯಂ ಗುಣಾಧೇಯನುತ್ಕ್ರಮಂ (ಸುಳುಮಾ. ೪-೨೯).

[ಗುಣ + ಆಧೇಯ]

ಗುಣಾನುರೂಪ (ಗು). ೧. ಗಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ,—ಉಚಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವೆಂದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣವನ್ನು ನೋಡಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಹೆಸರಂ: ಅನ್ವರ್ಥನಾಮಂ ಗುಣಾನು ರೂಪವೆಂಂದುಂ. ಅರ್ಥಾನುರೂಪವೆಂಂದುಮಿರ್ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದು (ಕವಿರ. ೭೬ ವೃತ್ತಿ). [ಗುಣ + ಅನುರೂಪ]

ಗುಣಾಭಿರಾಮ (ಗು). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸುಂದರನಾದ. – ವಂನೋಹರನಾದ : ನಿತ್ಯಾನಂದ ಗುಣಾಭಿರಾಮ ಸುತನಂ ಕಂಡುರ್ಬ (ಹರಿಹ. ೩-೨೪). [ಗುಣ + ಅಭಿರಾಮ]

ಗುಣಾರಿ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಟೇಲ ಮತ್ತು ಶಾನುಭೋಗರಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವ ನೌಕರ ; ಗಣಕ : (ಕ). [?]

ಗುಣಾವಲಂಬಿ (ಗು). ಗಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, – ಸೇರಿದ : ಗುಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ . . . ಗುಣಸಂಬಂಧಿ ; ಗುಣಾವಲಂಬಿ (Qualitative. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಸಂ. ಗುಣಾವಲಂಬಿನ್]

ಗುಣಾಷ್ಟಕ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ವಂಂಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗಿರುವ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ, ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ, ಕೇವಲ ದರ್ಶನ, ಅನಂತವೀರ್ಯ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ, ಅವಗಾಹನತ್ವ, ಅಗುರುಲಘುತ್ವ, ಅವ್ಯಾಬಾಧತ್ವ ಎಂಬ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು : ಅಪಕಿಬ್ಬಗುಣಾಷ್ಟಕರಾದನಶ್ಚಕ್ಷಾಪನಿತೀಕರಿಗೆಮಗೆ . . . ಸೌಖ್ಯಸಿದ್ಧಿಯುಂ· (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೨). ' ಅಷ್ಟಗುಣ ' ಪರಾ. ೨. [ವಿಷ್ಣಾ] ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ, ವಿಜರತ್ವ, ವಿಮೃತ್ಯುತ್ವ, ವಿಶೋಕತ್ವ, ವಿಜಿಘತ್ಸತ್ವ, ಅಪಿಪಾಸತ್ವ, ಸತ್ಯ ಕಾಮತ್ವ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವ ಎಂಬ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ; ಪರ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯೂಹ. ಈ ವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಗುಣಾಷ್ಟಕ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ . . . ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಭಾಗವ. ೨೬). [ಗುಣ + ಅಷ್ಟಕ]

ಗುಣಿ, ' ಕುಟ್ಟು ' ನೋ.

ಗುಣಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಸಣ್ಣಕೋಲು ; " ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಂವ ಪುಟ್ಟ ಕೋಲು " (ನಂಗಾಗೌ. ೪೫೮) : ಈ ಜಾತಿಯ ಗಂಡಸರೂ ಹುಡುಗರೂ ಕೈಯೊಳಗೆ ಯರಡರಡು ಕಟ್ಟಿಗೇ ಗುಣಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಸವಣ್ಣನ ಗುಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಗುಣಿಗಳನ್ನು ದೇವರಮುಂದೆ ಇಟ್ಟು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವರು(ಳಭಾಗೆ. ೦೭೯) : ದೊಗ್ಗ ಅಲಾಸಾಹೇಬ . . . ಕೈಯಲ್ಲೊಂದು ಕಾಗದದ ನಿಶಾನೆ, ' ಗುಣಿ ' ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಪ್ರತಿಸಲದ ಮೊಹರಿಮ್ಮನಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚೆ ಆಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಈ ಸಲವೂ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ನಂಗಾಗೌ. ೦೩೦). ' ಗುಣುಕು ' ಪರಾ. [ದೇಶ ತಮಿ. ಕುಣಿಲ್]

ಗುಣ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; " ಗುಣಿಯಲ್ ಗೊಣಗಕ್ಕು " (ಮುಂಗಾ. ೪೨-೩೭). [< ಸಂ. ಕುಣಿ]

ಗುಣ್ಣೆ (ನಾ). ೧. ಗಂಗಾವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು ; ಗುಣವಂತ : ಗುಣಿಗಳ ನೆಱೆ ಪೊರ್ದದೆ ನಿರ್ಗುಣರಂ ಪೊರ್ದುವೆ (ಗ ರಾ ಯಾ. ೪-೪) ; ಜ್ಞಿಕಬ್ಬೆ ಸಜ್ಜನನುತೆ ಮಾನಾ ದಾನಾ ಗುಣೆ ಮಿಕ್ಕ ಪೆವ್ವಬೆಭ್ರತೆ ಸೀಲದಿಂದೆ ವೇದಿನಿ ಸುತೆಗಂ ಮಿಗಿಲು (ಎಳ. II, ೦೪೬-೦೪೦ ; ೧೩೩) ; ಭಕ್ತಿತ್ರಯವಿಶಿಷ್ಟಲ ಗುಣಯ ಸಾಜನ ಶಿರೋಮಣಿಯೆ (ಬಸಪು. ೭೦-೭೦). ೨. ಹೆದೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳದು : ಬಿಲ್ಲುಂ. [ಸಂ. ಗುಣಿನ್]

ಗುಣಿಕಟ್ಟು (ನಾ). ಪಾತಿ ; ಅಲವಾಲ : ಮಂದಾರಮಾಲೆಯು ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ತಾನೆ ಪಟ್ಟಿ ಪವಳಗಳ ಗುಣಿಕಟ್ಟುಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂ. ೪೮೪-೦೪). [ಗುಣಿ (< ಕುಟ್ಟು) + ಕಟ್ಟು]

ಗುಣಿಕರ (ನಾ). = ಗುಣಾರಿ (?) : ನಾಯಕರು ಗುಣಿಕರರು ಮುಂತಾಗಿ ಯದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಷಿ (ಎಳ. VII, ೭೪೮. ೦೦೭-೦೨ ; ೧೬೭೮ ?). [?]

ಗುಣಿಕೆ, ' ಗುಣುಕು ' ನೋ.

ಗುಣಿಕೆ, ' ಗುಳಿಗೆ ' ನೋ.

ಗುಣಿಕೆ (ನಾ). ಎಣಿಸುವಿಕೆ ; ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಅದರ ಆತನ ಎಣಿಕೆಗಳ ಗುಣಿಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ತಪ್ಪಿಹೋಗಿತ್ತು. (ನಡಪ್ರ. II, ೧೮೩). [< ಗುಣಿಸು + ಇಕೆ]

ಗುಣಿಗ (ನಾ). ಹೊಲ ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಗುಣಿಗನ ಒನ್ನು ಮತ್ತಳ್ಳಿ ಕಿರಿಯ ಪಾನೆಯೊಳರಡುಪಾನೆ ಬತ್ತವ . . . ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಎಳ್. VIII, ೫೦೮. ೮೨-೦೩ ; ೯೬೨ ; ಪಬೌಕಾರ್ಗ್ಸ್ ಗಟ್ಟಿ ಗುಣಿಗನ ಮತ್ತರು ಮೂಱು (ಎಳ್. VII, ೫೪೮. ೦೦-೩೬ ; ೧೦೮೬ ?). [?]

ಗುಣಿಗಣ್ಣಾ ' ಕುಟ್ಟಾಕಣ್ ' ನೋ.

ಗುಣಿಗಲ್ಲ (ನಾ). ಕುಳಿ ಇರುವ ಗಲ್ಲ ; " ಗುದಿಗಲ್ಲ " (ಜಾಕೆಉಪ. ೪೯) [ಗುಣಿ (< ಕುಟ್ಟು) + ಗಲ್ಲ]

ಗುಣಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಗಂಂಡು ಗುಂಡಾದ ಕಲ್ಲು ; ದುಂಡಿ: ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ . ಗುಣಿಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಹೊಲದ ಮೇರೆಗಳ ಗಾಗಲಿ, ಹಳ್ಳದ ಮುಖಕ್ಕಾಗಲಿ ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೦). [< ಗುಂಡುಗಲ್]

ಗುಣಿತ (ಗು). ೧. [ಗಣಿತ] ಗಣಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರ : " ಇಱು ಹಱಿಸು ಭಾವಿಸುತ್ತಿನೆ ಗುಣಿತವು " (ಪಂಗಣ. ೦೦೪-೦೦). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಂಜನಗಳಿಗೆ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. ' ಕಾಗುಣಿತ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣಿಯಿಸು ' ಗುಣಿಸು ' ನೋ.

ಗುಣಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯಾದಮೇಲೆ ಮೈಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ನಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ : (ಎಕಪು. IV, ೪). [ಗುಣಿ (< ಕುಟ್ಟು) + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗುಣಿಶಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು (?) ; ನರಿಯ ಕಣ್ಣಾಕೆ ಬಡ ದೇಷದಾಕೆ ಗುಣಿಶಿಗಣ್ಣಿನಾಕೆ ಯಾ ಮೂವರೂ ದಾರಿದ್ರರು (ಸಾಮುಂರ. ೩೦-೮). [< ಸಂ. ಘೋಣಸ ?]

ಗುಣಿಸು, ಗುಣಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರಮಾಡು : ಗುಣಿಸ್ಯೆ ಮತ್ತಂ ಕಾದಿಸು ಪೂಜಿಸು ಉತ್ಪಾದಿಂ ವೇಲ್ ಮೊದಲ ಗುಣ ಕಾರಂಗಳ್ (ಪ್ರವಿಪಾ. ೦೦-೦೦) ; ಮನದ ಬಲುಹನನುಭವರಾದಜನಿತಾ ಸತ್ಕ್ರಿದಪ್ಪಕರಿಯದು ಗುಣಿಸಿ ಕೂಡಲು ಸಮಿಕ ಬಾರವು (ಸಂಭಪ. ೭-೬೦) ; ಯಾವ ಸಂಖ್ಯೆಯನೇನು ಸೊನ್ನೆಯಿಂ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಲಬ್ಧ ಸೊನ್ನೆ (ಪಾಂಅಪ. ೪೮-೯). ೨. ಎಣಿಸು : ಲೆಕ್ಕಿಸಾರರು: ಆತಂ ಗಣನೆಯಂ ಗುಣಿಸಿ ನೋಡಲೆಲ್ಲಿಯುಮಾ ಯಿವಗಣಂ ಕೂಡಲಿಮ್ಪಿದ ಬೇಱೊಂದಂ ಮತ್ತಕೃಷಬಳ್ಕೆ ಲಗ್ಗಮಾಗಿರಲು (ಪಂಪ. ೪-೬೯) ; ಜಪವ ಮಾಡುವೆನೆಂತ ಕವಟುಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣಿಸಿ ಗುಹಿತದಲಿ ಕುಳಿತು ಫಲವೇನು (ಪು ೬ ೦ ೮. ೩-೫೦-೨) ; ಚಿಕ್ಕ ಪಂಡಿತರು ಹಾಗೆಯೇ ಕುಂಡಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಗುಣಿಸಿ ವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಹಂಗಣಕ್ಕ. ೬೪). **ಗುಣಿಯಿಸು** : ೨. ಸಾದರ ಮಿಂತಾಱಡಿಯೊಳ್ ಗುಣಿಯಿಸೆ ಶೋಧಿಸೆ ಲಭಂ ನೂಱುಂ [ಜಜ] ಪದಿನಾಲು (ಧಂಮಹಾಬಾ. ೫-೨೫೯ ಆಡಿ) : ಮೇಹಾಗವು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಗಣಿತವನೂಹಿಸಿ ಗುಣಿಯಿಸುವೇಕು (ಜಯಂಶಾ. ೭-೬೩). ೩. ಅವೃತ್ತಿಮಾಡು ; ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡು ; ಸಾಧನೆಮಾಡು : ಎಱ್ಪಂಡದ ರಾಜಕುಮಾರ ರೆಲ್ಲರುಮಾ ಜಾಪ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದೊಳಗುಟ್ಟಿದೊಡಂತು ಕುಮಾರರ್ ಬಲ್ಲಂ ಗುಣಿಯಿಸುತ್ತಿರೆ (ಬಂಹರಿ. ೦೦-೩೩ ೨). ೪. ಆಲಾಪನೆಮಾಡು ; ಭರತಮನೋದಾರವ ಪಪ್ಪಸ್ವರವಂ ಗುಣಿಯಿಸುವ ಬೀಡವಾಜಿವ . . . ಬನವಂ ಅವಗಳ್ಗೆ ಬನವಂ (ಅಪಪು. ೭-೮). [ಗುಣ + – ಇಸು]

ಗುಣಿಹೊಗು (ಕ್ರಿ). ಒಳಗೆಸರು ; ಕುಳಿಬೀಳು : ಮೋರೆ ಬಿಳತು ಕೊಂಡಿತ್ತು. ಕಣ್ಣು ಗುಣಿಹೊಕ್ಕಿದ್ದುವು (ಮೂಕರಾಣಿ. ೨೭೩). [ಗುಣಿ (<ಕುಟ್ಟು) + ಹೊಗು (<ಪೞಗು)]

ಗುಣಹೊದೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಡಿ ತೋಡು ; ಹಳ್ಳಮಾಡು : ಗುಣಹೊದದಿಳೆ ಯೊಳಗಿರದು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನದ ಅದುರನು ತೆಗೆದು (ಇಂಡಾಪ. ೧೬೬-೬೫).

[ಗುಣ್ಕ (<ಕಂಬ್ಳ) + ಹೊದೆ (<ಪೊದ್ಕ)]

ಗುಣೀಕೃತ (ಗು). ೧. ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ; ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ; ಗೌಣವಾದ. ೨. ಅಡಗಿಸಿದ ; ನಿವಾರಿಸಿದ : ಗುಣೀಕೃತ [ಪಾಣಿಂ. ಗುಣಾಶ್ರಯಿಸಂಸ್ಯಾಪಿಮಾಪೆ ಪುಣ್ಯಾನಿ . . . ಸರಸ್ವತಿ ನಿಲ್ಕೆ ನಲ್ಮೆಯಿಂ (ಲೀಜಾವ. ೦-೫). [ಸಂ.]

ಗುಣೀಭೂತ (ಗು). ಅಧೀನವಾದ ; ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ; ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. ' ಗುಣೀಭೂತ ವ್ಯಂಗ್ಯ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ]ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಂಗಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ : ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದತ್ತಣಿಂ ವ್ಯಂಗಾರ್ಥ ಮತಿಶಯಿತವಾಭ್ಯುದಿದೊಡೆ ಮಧ್ಯಮಕಾವ್ಯಂ ಇದರ್ಕೆ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ ಮೆಂದುಂ ಪೆಸರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೫-೦೪) ; ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದು ಅದಕ್ಕಿಂತ ವಾಚ್ಯವೇ ಅತಿಶಯವಾಗಿದ್ದರೆ ' ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ ' ಅಥವಾ ' ಮಧ್ಯಮ ಕಾವ್ಯ ' ವಾಗುವುದು (ಕೃಬಿ. ೦೬೨). [ಗುಣೀಭೂತ + ವ್ಯಂಗ್ಯ]

ಗುಣುಕು, ಗುಣಕ್ಕು, ಗಣಕು, ಗುಣಕೆ (ನಾ). ೧. ದೊಣ್ಣೆ ; ಕೊಡಲು : ಈ ಸರಿಗೆಡಿ ಚಾರುದತ್ತನು ನಾನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಈ ಮುರುಕು ಬಿದುರಿನ ಗುಣುಕಿನಿಂದ ಹೊಡಿಹೊಡಿದು ಅನ್ನಿಸಿರೋ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೦೦). ೨. ನನಗಾ, ಡೋಲು ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ ಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ದಪ್ಪವಾದ ಕೋಲು ; "ಕೊಡುವ್ಪು ಬೆಣ್" (ಪ್ರಭಾಳ್ವ). ೩. ಪಿಟೀಲನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಕಮಾನು : (೪). **ಗುಣಕ್ಕ** : ೨. ಭಾರವಾದ ದೊಣ್ಣೆ ದಪ್ಪ ತೊಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಭಾರವಾದ ಗಣಕದಿಂದ ಬೀಳುವ ಪೆಟ್ಟು ವಿಕತಾನವನ್ನು ಪಡೆದು, ಸುಗಂಭೀರವಾಗಿ ತೆರಿಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸತೊಡಗಿತು (ಹಬ್ಬಿಜ. ೭೫). ೪. (ಉಕ) ಕಣಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವ ಸಾಧನ : **ಗುಣಕು** : ೧. " ಕೊಂತ, ಗುದಿಗೆ " (ಸಿಕೆಷ. ೧೬೩). **ಗುಣಕೆ** : ೧. ಗುಣಕೆಯ ಪೆಟ್ಟು ಎಚ್ಚರಿಸಿತು (ರೂಶ್ರ). [?]

ಗುಣುಗು, ಗುನೆಗು (ಕ್ರಿ). ೧.=ಗುಣುಗುಟ್ಟು ೧: ಕೆಣಕಿ ಕೇಳುವ ಕೆಲರು ಗುಣುಗುವ ಕೆಲರಾದರೆ ಬೀಳುವ ಪೆಟ್ಟು (ಪಪ್ಪ. ೦-೦೬). ' ಗೊಣಗು ' ಪರಾ. **ಗುನುಗು** : ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹಾಡು : ನಿಮ್ಮ ಗುಣ ಅವಳಿಗೇನು ಗೊತ್ತು ; ಮಂದಾರಹೂತ್ಕೂ ಸಿನಿಮಾ ನಟಿಯಂತೆ ಹಾಡು ಗುನುಗೋದೊಂದು ಬಿಟ್ಟರೆ (ನಿಂಪತಿ. ೩೩) : ಪ್ರಬೊಳೆ ನಾಟಕದ ಹಾಡು ಗುನುಗಲಿಲ್ಲ (ಪೂಮಪ. ೬). ೩. ಸತತವಾಗಿ ಧ್ವನಿಸು,—ಶಬ್ದಮಾಡು : ಅವನ ಮನದಲ್ಲಿ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕ್ಕೆತ ಭಾವವೆಗಳೇ ಗುನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪ್ರಚಾಶಾಕ್ರ. ೩೩) ; ಅವಳು ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಅವರ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುನುಗುತ್ತಿತ್ತು, (ವಂಚಿವ. ೧೯). [<ಗುಣುಗುಣು]

ಗುಣುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಣುಗುಣು ಎಂದು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಗುಣುಗುಗೊಣಿಸು : ಬಲ್ಲೀ, ನಿನಗೆ ಯಾವ ಪಾಯ್ ಸೇರುತ್ತದೆ? ಎಂದು ಗುಣುಗುಟ್ಟಿದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೬೫) : " ನಾನು ಬಡವಿ ಆತ ಬಡವ ಒಲವೆ ನಮ್ಮ ಬದಕು " ಎಂದು ಗುಣುಗುಟ್ಟುತ್ತ ಆನಂದಸಾಗರದಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಪನಾ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿದ್ದರು (ಅಂಅಮು. ೫೬). ೨. ಸತತ ವಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತಿರು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೊರೆಯುತ್ತಿರು : ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಸಂದೇಹವೆಂದರೆ ಎಂಥ ದೆಂಬುದು ನನಗಿಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ (ವೀಪಂಂ. ೧೩). [<ಗುಣುಗು + ಕುಟ್ಟು]

ಗುಣುಗುಣಿಸು, ಗುಂಗಗುಣಿಸು, ಗುಣಗುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಪಿಸುಗುಟ್ಟು : ರಾಮರಾಯರು ಭಾಲೇರಾಯರ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಏನೋ ಗುಣುಗುಣಿಸಿದರು (ರತ್ನಗೋ. ೫೩). ೨. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇ ವೆಲ್ಲಗೆ ಹಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಕಳ್ಳದಾಸಯ್ಯ ಗುಣುಗುಣಿಸುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ (ಗಾಕಥ. ೧೦). ೩. ಸತತವಾಗಿ ನಿನದಿಸು; ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಹಾಗೆಯೆ ಮಾತಾಡ್ತರ ಮಾಡುಗಳೊ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಣಿಸೊಡ ಗಿದುವು (ಪ್ರಜಾತ. ೨೬). **ಗುಂಗುಣಿಸು** : ೨. ಮನದಲ್ಲಿ ಮಾತನ್ನು ಮನಸಿದಿ ನೆನೆವಂತೆ ಎಳೆಯನಿಸಿ ಗುಂಗುಣಿಸಿ ಬಿಡಿಸುವುದು (ಹೋಗೀ. ೨೮-೫೦). **ಗುಣಗುಣಿಸು** : ೨ ದೇವರ ಸ್ತೋತ್ರದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಗುಣುಗುಣಿಸಿದ (ಬಪಕ್ಷ. ೪೪) ; ಏಸಾದರೂ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಆತ ಗುಣಗುಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ರಂಗಸ. ೨೩) ; ಆ ಭಾವನೆ ಪವಿತ್ರವಾಗಿತ್ತು, ನಾನು ಗುಣಗುಣಿಸಿದೆ (ಮುಚ್ಚ. ೭೫). [ಗುಣುಗುಣು + – ಇಸು]

ಗುಣುಗುಣು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ. ' ಗುಣುಗುಣುಗುಟ್ಟು ' ಪರಾ.

ಗುಣುಗುಣುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಣುಗುಟ್ಟು: ತನ್ನೊಳ್ಗುಣುಗುಣುಗುಟ್ಟುತ್ತ ಮನದೊಳು ಮೆಚ್ಚುತ ಮೊಗವ ನೋಡುತೆ (ತಿರುಪಾ. ೮೬ ೨೨೫-೯).

[ಗುಣುಗುಣು + ಕುಟ್ಟು]

ಗುಣೋಕ್ಕ (ನಾ). = ಗುಣವಚನೆ ೨ : ಆವ ಪರಮಾಗಿರೆ ಲಿಂಗಾಂತ ವರ್ಣ ಲೋಪಂ ಗುಣೋಕ್ಕಿಗಕ್ಕುಂ ಪ್ರಾಯಂ (ಕಾಪ್ರಾವ. ೦೦೦) ; ನಿಷುಂಕ್ಕ ವಿಭಕ್ತಿಗಳವ್ವ ಘನತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗುಣೋಕ್ತಿಯೊಳಮಮರ್ದಿರ್ಕಂ (ಕವಿವ. ೨೦೯). [ಗುಣ + ಉಕ್ತಿ]

ಗುಣೋತ್ಕರ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು : ಅನಮಾದಿ ಗುಣೋತ್ಕರಮುಳ್ಳ ಮರಂಗಿ ಭುಜವಿಗುರ್ವನೆ ಪಿರಿದೆ (ಶಂತಪು. ೦೦-೪೦) ; ತದ್ಗುಣೋತ್ಕರಮನೆವರ್ಚಿಟ್ಟಿತು ದೋಷೋತ್ಕರಂ (ಆದಿಂಉ ೪೦೦). [ಗುಣ + ಉತ್ಕರ]

ಗುಣೋದಯ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ,—ಏಳಿಗೆ, –ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು ವವನು ; ಸುಗುಣಿ : ಮುಸ್ಸೊರ್ವನುಂಟು ಕೇರಳದೇಶದವನಿಪ ನನ್ನತಗುಣೋದಯಂ (ಕ್ರವಿಪ್ರಾ. ೨೮-೦೪).

[ಗುಣ + ಉದಯ]

ಗುಣೋದೀರ್ಣ (ಗು). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬೆಳೆದಿರುವ,–ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. ' ಗುಣೋದೀರ್ಣತೆ ' ಪರಾ. [ಗುಣ + ಉದೀರ್ಣ]

ಗುಣೋದೀರ್ಣತೆ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆ,—ಏಳಿಗೆ,– ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೨. (ಬಲ್ಲು) ಹೆದೆಯಿಂದ ಬಿಗಿಯಲ್ಪಡುವಿಕೆ.—ಏರಿಸಲ್ಪಡುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಕವಚಾನ್ವಿತ ಕರ್ಣಸಹಾಯ ಮಂ ಗುಣೋದೀರ್ಣತೆಯಿಂದೆ ಪೊಂದಿತೆನೆ ತ್ಸ್ಮಾಕಟ್ಟುತವೀಂ ಮನೋಜ್ಞವೋ (ರಾಚಿಕ. ೬-೧೬). [ಗುಣ + ಉದೀರ್ಣತೆ]

ಗುಣೌಘ (ನಾ).=ಗುಣಕೋತ್ಕರ : ಪುರಂದರನ ಸಾರಥಿ ಗುಣೌಘವನೊಂದು ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಹೊಗಳಿದನಾ ಧನಂಜಯನ (ಅವಾ.ಕ. ೬-೦೮).

[ಗುಣ + ಓಘ]

ಗುಣ್ಣೆತ್ತು ' ಗುಂಡಿತ್ತು ' ನೋ.

ಗುಣ್ಣೆತ್ತು ' ಗುಂಡಿತ್ತು ' ನೋ.

ಗುಣ್ಣಳಿ. ಗುಂಪಳಿ (ಕ್ರಿ). ಆಳ ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಗಾಂಭೀರ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಗು : ಗಂಭೀರನಾಥ ನೆಱೆ ಗುಣ್ಣಳಿದುದು (ಸಿದ್ಧಶಾ. ೦-೪೪).

ಗುಂಪಳಿ : ಸುಂಪಿಸುವ ಸರಿಮೊಗದ ನೋಟದ ಸೊಂಪಡಗಿದಾಲಿಗಳ ಧೈರ್ಯದ ಗುಂಪಳಿದ ವಿಜರಾಜತೇಜದ . . . ಅಗ ಳಿಕೆಯ ವಿಘಾತಿಯ

ಝೊಂಪಿನಲಿ ಹುದುಗಿದ ಮಹೀಶನ ಕಂಡನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೩).
[ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಅಳಿ$_1$ (< ಅಱಿ$_1$)]

ಗುಣ್ಪಱಿ (ಕ್ರಿ). ಆಳವನ್ನು ತಿಳಿ ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿ : ಪರಪ್ರತಿಭೆಯ ಗುಣ್ಪಱಿಯದೆ ತಾಮುಂ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಡುಱುಕೆಂಬುವು ಕುಕವಿ ಕೂಪ ಮಂಡೂಕಂಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೦-೪೨). [ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಅಱಿ]

ಗುಣ್ಪು$_1$, ಗುಂಪು$_1$, ಗುಂಬ$_1$, ಗುಂಬು$_1$ (ನಾ). ನೆರವಿ ; ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ : ಪಕ್ಕಿಗಳ ಗುಣ್ಪುಗಳೆ ಚರಿಪ ನಾವೆಗಳಾಗಲು (ಶೇಷರಾ. ೨೦-೩). **ಗುಂಪು$_1$:** ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೊವಿನ ಕಂಪಿನಂತೆ ಮಾಕಂದದ ಗುಂಪಿನಂತೆ . . . ರಸಜ್ಞಚಿತ್ತಕತಿಮೋದಮನೀಕೃತಿಯಾವುದಾವಗಂ (ದಿವ್ಯಚ. ೦-೪೯) ; ಖೇಚರರ ಗುಂಪಿನ [ಪಾಠಾಂ. ಕೋಟಿಯ, ವಟ್ಟೆಯ] ಪನ್ನಗರ ಪಂಕ್ತಿಯಿಂ . . . ನೆರೆದಿರಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೨೩). **ಗುಂಬ$_1$:** ಉರಿಯ ಗುಂಬ ಚೆದುರಿತು (ಏಳಜೀ. ೧೦೦). **ಗುಂಬು$_1$:** ಅಂಬಿನಿಂ ಬಿಗಿವರಂಬರವರೂಥಗಳ ಮಿಗೆ ತುಂಬುವರ್ಗುಂಬಾಗಿ ನಿಂಬಾಗಿ ಶಂಬಾಗಿಳಂಬಂಬಿನಿಂ ಕೆಡಹಿ (ಜಿನಮು. ೩೯-೪೯).
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಮ್ಪುಮ್, ಕುಮ್ಪುಲ್, ಕುಮ್ಪಿ, ಕುಮ್ಪು ; ಮಲ. ಕೂಮ್ಪುಲ್ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗುಂಪು]

ಗುಣ್ಪು$_2$, ಗುಂಪು$_2$, ಗುಂಬ$_2$, ಗುಂಬು$_2$, ಗುಂಭ$_1$, ಗುಮ್ಮ$_3$ (ನಾ). ೧. ಆಳ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ : "ಗುಣ್ಪೆಂದು ಗಾಂಭೀರ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೭) ; ಆ ಜಲನಿಧಿಯೈ ಗುಣ್ಪೆಂದೆಂದಲಸದೆ ಪೇಳ್ಗಿಂತು ಹೇತು ರೂಪಕ ವಿಧಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦) ; ಸಗರನ ಮನಮಂ ಸಾಗರದ ಗುಣ್ಪನಱಿವರುಮೊಳರೆ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೪೭) ; ತ್ರಿವಳಿ ಮೈಗರೆಯೆ ಹೊಕ್ಕುಳ ಗುಣ್ಪು ಹೊಱಸೂಸೆ (ಬಸರ. ೦-೦೦೭). ೨. ಗೂಢವಾದುದು ; ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : (ಕ). ೩. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ : ವ್ರತಂಗಳ ಪೆಂಪುಮಂ ಹೀನಮಪ್ಪ ನೆಗಟ್ತೆಯೊಳ್ ಖತಿಯುನ್ನತಿಕ್ಕೆಯ ಗುಣ್ಪುಮಂ . . . ಪೊಗಟ್ಟಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೭೩) ; ಶಕಟಾಕೃತಿಯ ನಾಲ್ಕಚ್ಚೆಂಟು ಗಾಲಿಯ ಅಷ್ಟಯೋಜನದ ಗುಣ್ಪು (ಪುಷ್ಯಾಸ್ರ. ೧೦-೩೨ ಪ). **ಗುಂಪು$_2$:** ೧. ಕೊಳಚಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗುಂಪನಱಸುವಿರಿ (ಬಸವ. ೫೬೪) ; ಅಂಬರವಿಲ್ಲದ ಮೇರು ಅಂಬುಧಿಯಿಲ್ಲದ ಗುಂಪು[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಪುವ]ತಂದವರಿಲ್ಲದೆ ಬಂದಿತ್ತು ನಿಜ ಒಳಕೊಂಡಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೧೨೬-೫೭೬). **ಗುಂಬ$_2$:** ೧. ನೀವು ಗುಂಬ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯಬೇಡಿರಿ (ಬೆಟ್ಟಹೊ. ೫೪) ; ಹೆಚ್ಚು ಗುಂಬ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯಲು ನನಗೆ ಯೂಕೋ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಬರಲೊಲ್ಲದು (ಕಾಳರಾ. ೬೦). ೩. ಮಾತೆಯ ಪಯೋಧರವನು ಹಂಬಲಿಸಿ ಗುಂಬದಿಂದೈದುವಂ . . . ಕ್ರತು ವೀರ್ಯ ಸಂಜಾತನು (ಪರಶು. ೪-೭). ೪. ತೊಡಕು ; ಸಮಸ್ಯೆ : ಇವಳ ಮುಂದೆ ಹೇಳಬೇಕೋ ಹೇಳಬಾರದೋ ? ಎಂಬ ಗುಂಬ ಬಿತ್ತು (ಕಸಿಂಹಾ. ೫೫). **ಗುಂಬು$_2$:** ೧. ನೆಲೆ, ಆಳ, ಉದ್ದ, ಉಣ್ಪು, ಗುಂಬು, ಮಡು (ಮಡವು) (ಕಂನುಹು. ೮೭). **ಗುಂಭ$_1$:** ೨. ತುಂಬಿಗಳ್ ಝೇಂಕರಿಸಲೆಡೆಗೆಡೆಗೆ ತಲೆಗೊಡಳಿ ಗುಂಭದಿಂ ಕನಲುತ್ತ (ಪರಶು. ೭-೨೦) ; ಅವನು ಹೋದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಏನೋ ಗುಂಭವಿದೆ ಎಂದು ಅವಳಿಗೆ ಸಂಶಯ ; ಸಂದೇಹ (ದೀಪನಿ. ೫೪). ೩. ಸಂತೋಷ ಶರನಿಧಿಯ ಗುಂಭ ನಾರೈಯ್ವುತ್ತೆ ಗುರುಮೂರ್ತಿಯಂ ಪೊಗಳಲ್ (ಮಹಾವಿ. ೦೧-೨). **ಗುಮ್ಮ$_3$:** ೧. ನೀರು ಗುಮ್ಮ ಅದ. ಬಗ್ಗಿ ನೋಡ ಬ್ಯಾಡ್ರಿ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೦೮).
[<ಗುಂಡಿತ್ತು + – ಪು$_2$]

ಗುಣ್ಪುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಳ ಕಡಿಮೆಯಾಗು : ಬೀಳ್ವ ಕಮ್ಮರಿಯ ದರಿ ಗುಣ್ಪು [ಪಾಠಾಂ. ಗಂಪು, ಗುಂಹ್ಯ]ಗೆಡೆ ಪೂಳ್ದು ಬೆಳೆವೆನೋ ಎಂದು ಶಿವನನುಗೆ ಯ್ಯುತಿರ್ದನತಿ ತವಕದಿಂದ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೬೮) ; ಮಕ್ಕಳ ಪಡೆಯದ ಮಡದಿಯ ಸಂಸಾರ ದುಕ್ಕದ ಮಡುವಿನಂತಿರ್ದ ಹೊಕ್ಕುಳು ಗುಣ್ಪು ಗೆಟ್ಟುದು ಪೊಡಲೊಳು ಶಿಶು ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಜೀವಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೧೭-೭).
[ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ಗುಣ್ಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಳವಾಗು : ಗುಣ್ಪುವಡೆದ ಪೊರ್ಕುಟೆಂಬ ತಿಳಿಗೊಳಂ ಕಮ್ಮಂಗೋಲನೆಂಬ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯನೋಲಾಡಿಸೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೨೩).
[ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಣ್ಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ವಿಶ್ರುತ ವೀರಸೇನ ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯ ಪರ್ಯಂತಮಾಗಿರೆ ಬಂದೀ ಕಥೆ ಗುಣ್ಪುವೆತ್ತುದು (ಆದಿಪು. ೦-೩೫). [ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಗುಣ್ಮೆ (ನಾ). ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ದಾನವರ ಕೊಚ್ಚುತಿನ್ನುಳಿದಸ್ತ್ರದ ಗುಣ್ಮೆಯಂ ಖಂಡಿಸುತ ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯಗ್ರಕಣ್ಮಿಸುತಲಿ (ಜಿನಮು. ೩೫-೦೯).
[?]

ಗುಣ್ಯ (ಗು). ೧. ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಲೆಕ್ಕಹಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. [ಗಣಿತ] "ಗುಣಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಗುಣ್ಯ" (Multiplicand. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ಗುತಗೆ 'ಗುತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಗುತುಗೆ 'ಗುತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಗುತ್ತ$_1$, ಗುತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ. ೨. ಬಿಗಿಯಾಗಿರುವುದು ; ಅಳತೆಗೆ ಅಡಕವಾಗಿರುವುದು : ರತ್ನದಾ ವಡ್ಯಾಣ ನಡುವೀಗೆ ಆ ವನಿತೆಯಾರೂ ಗುತ್ತವಾಗಿ ಧರಿಶೀ ಸತಿಯಾರು (ಯನಳ. ೪೯) ; ೩. ಗಿಡ್ಡವಾದುದು ; ಚಿಕ್ಕದು : ಹೊಲಿಸಿದ ಅಂಗಿ ಗುತ್ತವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುತ್ತು$_2$:** ೪. ಒತ್ತಾದುದು ; ದಟ್ಟವಾದುದು : ಹಿಂದೆ ಹೊರಳಿ ನೋಡಿದಾಗ ಅದೊಂದು ದಂಡಕಾರಣ್ಯವೇ ಗುತ್ತಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲಚ. ೨೦) ; ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಗುತ್ತಾದ ತೋರ ತಾವಡಹಾರ ಸಿದ್ಧ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೭).
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುತ್ತೈ ; ಮಲ. ಕುದು ; ತೆಲು. ಗುತ್ತ]

ಗುತ್ತ$_2$ 'ಗುಪುತ' ನೋ.

ಗುತ್ತಕಾಗದ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಕಾಗದ ; ಗುಪ್ತಪತ್ರ : ಸುತ್ತ ಸುದ್ದಿಯ ಕೇಳಿ ಗುತ್ತ ಕಾಗದ ಓದಿ . . . ಚಿತ್ತ ಒಂದಿಟ್ಟು ಮಲಸಜ್ಜ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೨). [ಗುತ್ತ$_2$ (<ಗುಪುತ) + ಕಾಗದ]

ಗುತ್ತಗೆ, ಗುತಗೆ, ಗುತುಗೆ, ಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಬಾಬತ್ತು ಮಾಲೀಕನಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಇಷ್ಟನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದ ; ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಕರಾರು ; ಗೊತ್ತುವಳಿ : ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ಗುತ್ತಗೆ (ಎಕ. XIV. ತಿರುಮ. ೨೦೪-೧೨ ; ಸು. 933) ; ಈ ಪೊನ್ನ ವೃದ್ಧಿಯೊಳಂ ಕೆಯ್ಯ ಗುತ್ತಗೆಯೊಳಂ ಗಂಧಧೂಪನಿವೇದ್ಯ ನಂದದೀವಿಗೆಗಂ ಅಱ್ಚಿಸುವ ಮಾಣಿಯ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ ಕುಡುವುದು (ಕಇ. II, ೯-೨೮ ; 1075) ; ಕುಱುಹು ಹಿಡಿದು ಕಂಡೆಹೆನೆಂದಡೆ ಅದು ಸಿಲೆ ಉಳಿಯ ಹಂಗು ಕೊಟ್ಟವನ ಹಿಡಿದಿಹೆನೆಂದಡೆ ಗುತ್ತಗೆಯ ಗೇಣಿಕಾಱ (ಕಲ್ಯಾಣಾಂ. ೫೫). ೨. ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ ಕೊಡಬೇಕಾದ ದವಸ ಅಥವಾ ಹಣ : ಈ ವರ್ಷ ಗುತ್ತಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಗುತಗೆ :** ೧. ಆ ದೇವದಾನದ ಗದ್ದೆಬೆದ್ದಲನೂ ಆಧಿ ಕ್ರಯ ಹಾಲೊತೆ ಗುತಗೆ ಎಮ್ಮ ವಂಶವಾದಿಯಾಗಿ . . . ಬರಸಿದ ಶಾಸನ (ಎಕ. II, ೩೩೬-೧೫ ; 1279). **ಗುತುಗೆ :** ೧. ಮುದಲಾಪುರ(ದಲಾಪುರ)ದಲು ಗುತುಗೆ ಗದೆ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೪-೮೮ ; 1513). **ಗುತ್ತಿಗೆ :** ೧. ಬಜ್ಕಿಯ ಪುರದ ಠಾಣೆಯದ ಸುಜ್ಕ ಗುತ್ತಿಗೆಯ ಮಾಡುವ ಹೊಳೆಯ ಹೊರಸುಜ್ಕ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೩೦-೪೪ ; ಸು. 1413 ?) ; ಅಂದಾಜ ಬರಸಿಕೊಂಡು ಗುತ್ತಿಗೆಯ

ಮಾಡಲಿಕ್ಕೇ ಅನುಮತಿಸಿದವನನ್ನು ಶೇಕದಾರ ಶಾನುಭೋಗರನ್ನು ಕರದು ಕೊಂಡು ನಾಳಿನ ಸಂಜೆಗೈದಿರಿ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೦-೪೦). ೨. ತಳವರಿಕೆ ಕೋರಾಯ ಗುತ್ತಿಗೆ ಅಪುತ್ರಿಕೆ ದಂಡ ಪುಂಡಿಗೆಗಳು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೨೭); ಗುತ್ತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಹೋಯಿತು ಸುತ್ತಿಗೆ ಮುಣುಗಿ ಹೋಯಿತು (ಗಾದೆ). ೩. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯ ; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರ. 'ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿ' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುತ್ತಕೈ ; ಮಲ. ಕುತ್ತಕ ; ತುಳು. ಗುತ್ತಿಗೆ ; ತೆಲು. ಗುತ್ತ./ಹಿಂ. ಗುತ್ತಾ]

ಗುತ್ತನೆ (ಅ). ಬಿಗಿಯಾಗಿ ; ಅಳತೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ : ಹಸ್ತಕಡಗವನಿಟ್ಟು ಹವಳದಾ ಕೈಕಟ್ಟಿ ಗುತ್ತನಾದಾ ಸರಿಗೆ ಪಂಜಿನೋಲೆನಿಟ್ಟಳು (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾ. ೧೭). [ಗುತ್ತ$_1$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುತ್ತಲು (ನಾ). ಗುತ್ತಿ ; ಪೊದರು (?) : ಸುಪಾಂಡುರ ಕೃಷೆಯ ಬಣ್ಣದ ಗುತ್ತಲು(ಮ)ಪಣ್ಮಳ(ಣ)ಲ್ಗಳೆಂಬುತ್ತಮ ಚಿಹ್ನದಿಂ ನರಯುಗಾರ್ಧದೆ ತೆಂಕಣಧಾರೆ (ಜಟ್ಟಮ. ೧೧-೬). [?]

ಗುತ್ತಾದಾರ 'ಗುತ್ತೆದಾರ' ನೋ.

ಗುತ್ತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು ; ಗೊನೆ : ಪೊಸ ಕೆಂಜಾಜಿಯ ಗುತ್ತಿ ಯೊಲೆಸೆದುದು ತತ್ಸತಿಗೆ ತಳತಳಿಪ ಮುಡಿರನ್ನಂ (ಉದ್ಯಟ. ೮-೨೭). ೨. ಗುಪ್ಪೆ ; ಪೊದರು ; ಕಂಟಿ : ನೈರಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲಗುತ್ತಿ (ಎಇ. XIII, ೧೭೨-೪೩ ; 1055) ; ಮೂಡಣ ಕೋಡಿಯ ಬಡಗಣ ಗುತ್ತಿಯ ತೆಂಕ ಮುಖದೆ ಮೂಡಲ್ಮೇರೆ (ಇಆ. XVIII, ೩೦೨-೨೨ ; 11ನೆಯ ಶತ) ; ಗಂಡನ ಮನೆಯು ಚಂಡಸೀಗೆಯ ಗುತ್ತಿ (ಜಗೀತೆ. ೨೦). ೩. (ಕರಾ) ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದಾಗ ಉಳಿದ ಬುಡ ; ಕೂಳೆ ; ಮೋಟು : ಕಾಸರಕಗಳ ಗುತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಗೆದೊಗೆಯ ಬೇಕು (ಬಾಳಿಗಿ. ೭೬). 'ಕೊತ್ತು$_2$' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೊತ್ತು, ಕೊನ್ತು ; ಮಲ. ಕೊತ್ತು ; ತೆಲು. ಗುತ್ತಿ, ಗೊತ್ತು]

ಗುತ್ತಿ$_2$ (ನಾ). ನೆಲ ; ಭೂಮಿ ; ಗಡ್ಡೆ. 'ಎಡೆಗುತ್ತಿ' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುತ್ತಿ]

ಗುತ್ತಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಱೆಯಂಗಪ್ಪನ ಮಗಂ ಮಾಚಿಗಂ ಗುತ್ತಿಯ ಗಂಗನ ಬೆಸದೊಳ್ . . . ಕಾದಿಸತ್ತಂ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೦೧೦-೦೦ ; 900 ?) ; ಚಲದುತ್ತರಂಗಂ ಗುತ್ತಿಯ ಗಂಗಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೦೦೫ ; 974) ; ಗುತ್ತಿಯ ಹೆರದರ ಸೂರಯ್ಯನ ಮಗ ಚಿಂನವರದ ಗೋಯಿಂದಸೆಟ್ಟಿಯು (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೨-೦೦೦ ; 1579). [?]

ಗುತ್ತಿಗೆ 'ಗುತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಗುತ್ತಿಗೆಕರಾರು (ನಾ). (ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಗುತ್ತಿಗೆ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದ,–ಕರಾರು : ಜೀತಗಾರರಿಂದ ನೆಲ ಸಾಗುವಳಿಮಾಡಿ ಸುವ ಬದಲಾಗಿ, ಗುತ್ತಿಗೆ ಕರಾರಿನಮೇಲೆ ರೈತರಿಗೆ ಅದನ್ನು ವಹಿಸುವು ದೆಂದು ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೬೨).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ) + ಕರಾರು$_1$ (<ಕರಾರ)]

ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಗದ (ನಾ).(ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಗುತ್ತಿಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಪತ್ರ : ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಗದ ಬರೆಯು ವುದು, ಪ್ರಶ್ನೆ ನೋಡುವುದು . . . ಕಲಿತುಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೦೦). [ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ) + ಕಾಗದ]

ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಱ (ನಾ). ಗುತ್ತಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು : ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಱ ನುಡಿದು ಅದ ಒಪ್ಪವಿಡಲಱಿಯ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೮-೦೦೩).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ) + – ಕಾಱ]

ಗುತ್ತಿಗೆಗಾತಿ (ನಾ). ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ ಹೊತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸು : ಅತ್ತಿಗೆಯ ಹುದಕ್ಕನಹುದು ತಾಯಹುದಕ್ಕ ಗುತ್ತಿಗೆಗಾತಿ ನೀನಹುದು (ಮೋಹತ. ೩೦-೫೭) : "ಎಲ್ಲಾ ಹಕ್ಕನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವಳು" (ಮೋಹತ. ಅಡಿಟ).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ) + – ಕಾತಿ$_5$]

ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ (ನಾ). ೧.=ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಱ : ತಂದೆ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನಾಗಿ ಡಣಾಯಕ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದವನು (ಜಗದಾ. ೧೧೬) : ಢಣಾಯಕನೆಂದರೆ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ (ಕಭವಿ. I, ೩೬೦). ೨. ಗುತ್ತಿಗೆ ಯನ್ನು ತೆಗೆದಕೊಳ್ಳುವವನು : ಪೈರನು ಕುಯಿದು ಒಟ್ಟಿ, ಎಕ್ಕಿ, ಕೊಚ್ಚಿ, ಕೇರಿ, ರೇಖುಮಾಡಿ ಗುತ್ತಿಗೇದಾರರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೬೩). [ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ) + – ದಾರ$_4$]

ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿ, ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿ(ಕ್ರಿ). ೧. ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. ೨. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯವುಳ್ಳವ ನಾಗು ; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರಿಯಾಗು : ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿದಂತೆ ನೆಱೆ ಸಾಧಿಸಿದ ಱುವತ್ತುನಾಲುಕು ಬಿಜ್ಜೆಗುಱುಹ (ಮೋಹತ. ೧೬-೧೧). **ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿ**: ೨. ಒಡ್ಡರು ಬಾವಿಯನ್ನು ತೋಡಲು ಗುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದರು (ರೂಢಿ) : ಅವರು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿ 'ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಗುತ್ತು$_1$ 'ಗುಱುತು' ನೋ.

ಗುತ್ತು$_2$ 'ಗುತ್ತ$_1$' ನೋ.

ಗುತ್ತು$_3$ 'ಗುತ್ತೆ' ನೋ.

ಗುತ್ತು$_4$ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಗೌರವಸ್ಥ ಮನೆತನ : ಪರವೂರುಗಳ ಆಢ್ಯ ಮಹನೀಯರನ್ನೂ ಗುತ್ತು ಬರ್ಕೆಗಳ ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಆಮಂತ್ರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದ್ದರು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೩೦). ೨. ಜಹಗೀರುದಾರರ ಭವನ, –ಮನೆ. [← ತುಳು. ಗುತ್ತು]

ಗುತ್ತು$_5$ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಏಟು : ಮೇಲಾಳನೇಱಿಸಿ ಹರಿದು ಸದೆವನು ಗುತ್ತಿನಲಿ ಕೆಡಹಿ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೬-೫) ; ಕುಲಗಿರಿಗಳಲ್ಲಾಡುವವು ಹಿಡಿದೊಲೆದಡೀ ಕಪಿಶಿಶುಗಳಬುಧಿಯ ಕಲಕುವವು ನೀರಾಟದಲಿ ಹಾರಿ ಕೆಯ ಗುತ್ತಿನಲಿ ಚಲಿಸುವವು ಉದಯಾಸ್ತಮಾನದ ಕುಲಶಿಲೋಚ್ಚಯ (ತೊರರಾ. ೬-೮-೩೬). ೨. ಜಮೀನು ; ಭೂಮಿ : ಆಱೂರ್ ಅಲ್ಲ[ಣ] ಬಜಕಳದಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯರಸರ ಗುತ್ತುಜಂನ್ನಪ್ಪನಿಂದ ಅಕ್ಕಿ ಮೂಡೆ ೭೦ (ಎಇ. VIII, ೧೩೩-೪೪ ; 1536) ; ಅದು ಒಕ್ಕಲಿಲ್ಲದ ಗುತ್ತು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಆ ಗುತ್ತು ತನ್ನ ಸೀಮೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಪಂಜದ ಕೇಮರ ಬಲ್ಲಾಳನು ಸುಳ್ಳು ಸಾಧನೆಮಾಡಿ . . . ಗುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೊಗೆ ಏಳುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕೋಟಜೆ. ೪೮); ಈಗ ಇರುವ ಗುತ್ತುಗಳ ಯಜಮಾನರ ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಯೊಬ್ಬರು ಜೈನ ರಾಜರ ಸೇನಾಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ತುಳುನಾ. ೪೯). [?]

ಗುತ್ತುಬಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಗುತ್ತಗೆಯ ಸಾಗುವಳಿ : ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಗುತ್ತುಬಾಳಿಕೆ ಕೊಟ್ಟರೆ (ಕಗದ್ಯ. ೬೯).

[ಗುತ್ತು$_3$ (<ಗುತ್ತೆ) + ಬಾಳಿಕೆ ?]

ಗುತ್ತುಮಾಲೆ (ನಾ). ಒತ್ತಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮಾಲೆ: ಇಲ್ಲಿಯ ವರ್ಣನೆಯು ಗುತ್ತುಮಾಲೆಯಂತೆ ಇರದೆ ಬಿಡಿಮುತ್ತಿನಂತೆ ಉದುರುವದು (ಮಸಾಹಿ. ೦೦). [ಗುತ್ತು$_2$ (< ಗುತ್ತ$_1$) + ಮಾಲೆ]

ಗುತ್ತೆ, ಗುತ್ತು$_3$ (ನಾ). ೧.=ಗುತ್ತಗೆ ೧ : ಈ ಗುತ್ತೆಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನಿಂತವನು ಅಥವಾ ಎದುರಿಗೆ ಇವರನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದವನು ಮೀಸೆ ಸುಬ್ಬ (ಹಹಸ. ೨೬). ೨. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯ ; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರ : ಕರಿಯನ ತಮ್ಮನ ಪಾಲಿಗೆ ಈಗ ಧನಿಗಳ ಮನೆಯ ದನ ಕಾಯುವ ಕೆಲಸ ಗುತ್ತೆಯಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ರಕ್ತರೂ. ೫೧). **ಗುತ್ತು$_3$** : ೧. ಗುತ್ತಂ ರೂವಂಗೆ ಮಾಘ ಮಾಸದುಳ್ ಕೊಡುವದು (ಎಇ. XIV, ೧೯೦-೨೨; 725). [<ಗುತ್ತಗೆ]

ಗುತ್ತೆದಾರ. ಗುತ್ತಾದಾರ (ನಾ). ಭೂವಿಯಂತನ್ನು ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯವಾಗಿ ಪಡೆಯುವವನು ; ವೃಣಾರ್ಥಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಉಳದ ರೊಕ್ಕವೆಲ್ಲ ಗುತ್ತಿಗೆ ಹೊತ್ತ ಗುತ್ತೆದಾರರದೇ (ವಿಜಯ. ೧೦೯) ; ಮರುದಿನದಿಂದ ಲಿಂಗನಿಗೆ ವೇತುಲು ಗಡಂಗಿನ ಗುತ್ತೇದಾರನ ಸುರಿಮಳೆ (ತೆಪ. ೦೯). **ಗುತ್ತಾದಾರ** : (ಪ). [ಗುತ್ತೆ + – ದಾರ್ಕ]

ಗುತ್ತೆದಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗುತ್ತೆಗೆ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ : ಆತ್ಯಂತ ಭಯಪ್ರದವಾದ ಗುತ್ತೆದಾರರುಗಳು ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಭರತಖಂಡವು ಹೇಳಲಸದಳವಾದ ಕಷ ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿತು (ಪಾರಿಣ. ೧೦). [ಗುತ್ತೆದಾರ + – ಇಕೆ]

ಗುತ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಮುಷ್ಟಿನ ಸರ : " ಗುತ್ತೆಃ – ತ್ರಿ ದಂಡಿಗಳುಳ್ಳದ್ದು " (ಕಿಡ್ಡಾಂಡಿ. ೦೬೨). ೨. ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊದರು ; ಗಂಟೆಕೆ : ಸ್ಯಂಬಃ. ಗುತ್ತಃ – ತ್ರಿ – ತ್ಯಣಾದಿನಃ ಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೊದರಿನ ಹೆಸರು ಗಂಟುಕೆ (ಕಿಡ್ಡಾಂಡಿ. ೨೪೦). [ಸಂ.]

ಗುತ್ಸಕ (ನಾ). = ಗುತ್ತೆ ೧. [ಸಂ.]

ಗುದ (ನಾ). ದೇಹದಿಂದ ವಲಯವು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರಿಯವ ರಂಧ್ರ ; ಮಲ ದ್ವಾರ ; ತಿಕ : " ಗುದಃ, ಪಾಯುಃ, ಅವಾಸಂ – ಈ ತ್ರಿ ಗು ದಂ " (ಹ ಲಾ ಯು. ೮೩–೮೫೯). ಭಗವುಲರ್ದುಗ ಕಿತ್ಸುಗುಂ ಗುದವಿಗಿಗುಂ (ಕುಷಡಿ. ೧೦–೩೬) ; ಇಳದು ಗುದಗುಹ್ಯಂಗಳಿಕೊಳು ಪ್ರಾಣವದು ಪೊರ ಮಂಡಲು (ಗಗಣಾ. ೮–೩೬). [ಸಂ.]

ಗುದಕಾಸ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಬೇನೆಯದು : " ಹೂಟ್ಟೆಬೇನೆಯದು ಗುದಕಾ [ಪಾಸಂ. ಪಾ]ಸವೆನಿಕಿಮ್ಮ " (ಜಯಗುಂ. ೧೦೪–೩). [ಗುದ + ಕಾಸ್ಯ]

ಗುದಕೀಲಕ (ನಾ). ಮೊೂಲವ್ಯಾಧಿ ; ಆರಿಶ್ ; ಮೊಳೆರೋಗ : " ಆರ್ಶಃ, ಗುದಕೀಲಕಃ – ಈ ತ್ರಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ " (ಹಲಾಯು. ೯೪–೪೩೦). [ಗುದ + ಕೀಲಕ]

ಗುದಗ ‘ ಗುದಿಗೆ ’ ನೋ.

ಗುದಗುಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಕಜಗುಳಿ ; ಚಕ್ಕಳಿಗಳಿ ; ಕಿಕ್ಕಿಲಿ. ೨. (ಆಲು) ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ : ಆಗ ಈಗ ನೀ ಅಪ್ಪ ಬಂದು ಮಾತಾಡ್ಸೀ ಅಂತ ನಮಗೂ ಗುದಗುಲಿಕಿ ಆಗತದ (ದೀಚಿಹ. II, ೦೦೯). [← ಮರಾ. ಗುದಗುಲಿ]

ಗುದಗೆ (ನಾ).=ಗುತ್ತೆಗೆ (?) : ಯಂದಂದಿಗುಂ ನೂಱಿಕೆಪಳಯ ಗುದಗೆ ಮರಿಯಾದೆಯಲಿ ವೃತ್ತಂ ಸಿದ್ಧಾಯವನು ಕಲ ಮೇ ಲೆ ಮಡಗುವರು (ಎಳ್. XIV, ತಿರುವ. ೭೨–೨೪ ; ೧೮೮೨). [?]

ಗುದನಾಳ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕರುಳಿನ ಕೆಳತುದಿ ; ಮಗುವು ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸಣ್ಣಗಾಗುತ್ತದೆ. ಗುದನಾಳ (Rectum) ಕುಸಿಯಬಹುದು (ಕಲಕೋ. ೭೦). [ಗುದ + ನಾಳ್ಕ (= ನಾಲ್ಕು)]

ಗುದಪ್ರೋಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುದ ರೋಗ; ವಿಷೂಚಿ, ಅತಿಸಾರ ಗಳಿಂದ ಶರೀರ ರುಕ್ಷಿಸಿ ಬಡವಾಗಿ ಇದ್ದಾತಂಗೆ ನನೆ ಹೊಱಿಡುವದು, ಅದು ಗುದಪ್ರೋಷ ಎನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಚ್ರಸಾ. I, ೨೩೬) : ಶುಂಠಿ, ಬಿವ್ವ . . . ಕಾ ಯು ನಿ ಸೇವಿಸೆ ಸರ್ವಾತಿಸಾರ, ಗುದಪ್ರೋಷ, ಉದರಕೂಲ ಸಹ ಮಾಸ್ಸುಂ (ಸಕ್ಕ. ೩೨೬). [ಗುದ + ಪ್ರೋಷ]

ಗುದಮುಂಗಿ ‘ ಗುದ್ದುಮುಂಗಿ ’ ನೋ.

ಗುದವಾತ (ನಾ). ಆಪಾನವಾಯು ; ಹೊಸು : " ಶರ್ದಿ, ಶರ್ದಾ, ಶರ್ದನಂ, ಶರ್ದನೀಯಂ – ಈ ೪ ಗುದವಾತಂ " (ಶಾಶಬ್ಧ. ೮೩). [ಗುದ + ವಾತ]

ಗುದಸ್ಥ (ಗು). ಕಳೆದುಹೋದ ; ಆಗಿಹೋದ. ‘ ಗುದಸ್ಥಬಾಕಿ ’ ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಗುಜಶ್ತಾ ; ಮರಾ. ಗುಜಸ್ತಾ ; ಪಾರ. ಗುಜಶ್ತಾ]

ಗುದಸ್ಥಬಾಕಿ, ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ (ನಾ). ಕಳೆದ ವರ್ಷದ ಬಾಕಿ.–ಉಳಿಕೆ : ಜಾಲ್ರಿ ಸಾಲಿನ ಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಗುದಸ್ತಬಾಕಿಯನ್ನೂ ವೀರೆ ವೀರೆ ಹಾಕಿ ಎಂದು ಹೇಗಿದರೆ ಎರಡನ್ನೂ ತಬ್ಬೀಲು ಮಾಡಿ ತಲೆ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ ಹ್ಯೂ. ಬಿ. ಮಂಗ). **ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ** : ಜಮಬಂದಿ ಪ್ರಕಾರ . . . ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ ಸುದಾ ದಾಖಲುಮಾಡಿ (ಪುಹಾಸಂ. II, ೬೪). ?

[ಗುದಸ್ಥ + ಬಾಕಿ]

ಗುದಸ್ಥಾಬಾಕಿ ‘ ಗುದಸ್ಥಬಾಕಿ ’ ನೋ.

ಗುದಸ್ಥಾನ(ನಾ). ಗುದಪ್ರದೇಶ : ವಿಲಸಿತಾಗ್ನೇಯಕಂ ಹಿಂಸಂ ವಿಷ್ವ ಸ್ಪಲಲಿತಾಕ್ಷರಂಗಳೆರಡಾಧಾರವೆಂಬುದೇ ಸಲೆ ಗುದಸ್ಥಾನವು (ವೀ ೬ ಪು. ೬–೯–೩) : ಗುದಸ್ಥಾನ. ಮೇಹಸ್ಥಾನ . . . ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಉಂಟಾಗಿ . . . ಈ ಲಕ್ಷಣಮುಳ್ಳುದೆ ಅಸಾಧ್ಯ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯೆಂದರಿ ವುದು (ಸಕ್ಕ. ೨೪೮). [ಗುದ + ಸ್ಥಾನ]

ಗುದಾಂಕುರ (ನಾ). ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ : ಮುತ್ತದ ಬೂದಿಯೂಜಿಲೆ ತಚ್ಚತುರ್ಗುಣಮನೆ ಕೊಂಡದನಟ್ಟು ಪೂಸಿದೊಡಂ ತ ತು ಕ್ಷ ಣದೊಳೆ ಮಾಸಿನಿಗುಂ ಗುದಾ [ಪಾಣಂ. ಗುಂದಾ]ಂಕುರದೇಟ್ಲಿಗುಂ (ಶೂಚಿಕೋಪ. ೯–೦೮೨). [ಗುದ + ಅಂಕುರ]

ಗುದಾಮ ‘ ಗುದಾಮು ’ ನೋ.

ಗುದಾಮು, ಗುದಾಮ, ಗೊದಾಮಂ, ಗೋದಾಮು (ನಾ). ವಸ್ತು ಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಮಳಿಗೆ : ಗುದಾಮಿನ ಕಾಳೆಲ್ಲ ತೀರ ಬೇಕೂ ಬೇದವೊ (ಗಳಕ. ೦೩೦) ; ಅವಳ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆರಾಧನೆ . . . ಬರುಗಾಳಿಯ ಹೊಡತಕ್ಕೆ ಕಿತ್ಸುಕೊಂಡು ಹಾರಿಹೋಗುವ ಗುದಾಮಿನ ತಗಡುಗಳಂತೆ . . . ಕಾಣತೊಡಗಿದ್ದವು (ಹಣುಂಚ. ೯೩) ; ಇತ್ತ ಅವನ ಗುದಾಮಿನಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಾರು ಪೌಂಡುಗಳ ಸಾಮಾನುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಬಂಜಿ. ೦೩೮). **ಗುದಾಮು** : ಊರಲ್ಲಿ, ಬಂದರಲ್ಲಿ, ರೈಲ್ವೆ ಗುದಾಮದಲ್ಲಿ ಕಳವು ಮಾಡಿದ ಜನರಿಂದಲೇ ಹಾಂಬುರ್ಗ ಸೆರೆವನೆಯು ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿತ್ತು (ಕಠಣ. ೦೩). **ಗೊದಾಮು** : ತುಂಬದ ಚಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಗೊದಾಮಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಪ್ರಚಿ ಮು. ೦೬೪). **ಗೋದಾಮು** : ಕಾವುಟೆಯಿಂದ ಬಂದವರೇ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಭಾರೀ ಅಂಗಡಿ, ಗೋದಾಮುಗಳನ್ನು ತೆರೆದರು (ಪ ಕಾ ೪೬ ಪ. ೪೪) ; ಮಹಲು ಅಂಗಡಿಯ ಗೋದಾಮಿಹೆಗ್ಗವುಂದು ಬಸುಟ ಜಲ್ಲಿನ ಜೀಲದಂದ . . . ಬನ್ನಿರೋ ಬನ್ನಿ (ಕದಂಬ. ೬೩–೨೨).

[← ಹಿಂ. ಗುದಾಮ್, ಗೋದಾಮ್ ; ಮರಾ. ಗುದಾಮ್.

/ ಇಂ. Godown; ಪೋರ್ಚು. ಗುದಾಂವ]

ಗುದ್ದಿ ‘ ಕುದ್ದಿ ’ ನೋ.

ಗುದ್ದಿ (ಕ್ರಿ). ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟು : " ಗಂದಿ – ಪಾದಬಂಧನೇ " (ಕಪುಧಾ). [?]

ಗುದ್ದಿ, ಗಂದೆ, ಗುದ್ದಿ, ಗಂದ್ದೆ (ನಾ). ೧. ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಗ್ಗ : ಬೆಳ್ಳಾರ ಬಲಿಯ ಗುದಿಯ ಸಬಳದ ಕವಲ್ಗೂಲ . . . ಕೂಡಿ ನಡತೆಂದು ನೆರೆದರ್ (ಜಾಮಚ್ಕ. ೭೩–೨೫) ; ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ತೆಂಗಿನ ಮರಕ್ಕೆ ಗುದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳದೆ ಹತ್ತಿ ಹತ್ತು ಎಳನೀರುಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿದೆ (ತೆಂಗಾಳ್ಕ. ೭೪). ೨. (ಕಟ್ಟಿದ್ದು) ಗೊಂಚಲು ; ವಂಜರಿ : ಹೊಂಗೆ ಮಿಡುಕುವ ವಿಸ ಗುದಿಗಳಂ . . . ಪೂಷಿಬಿಕ್ಕಂ ಹಂಕ್ಕಂದ್ರರಾಯಂಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನಿತ್ತು (ಹ ಕ ಕಾ. ೩–೩) ; ಬಾಳೆಯ ಗುದಿ ಬಲಗಯ್ಯೊಳ್ ಬಾಳೆಯ ಗೊನೆ ಪೆಗರೊಳೊಪ್ಪೆ . . . ವನಚರಂ ನಡತೆಂದಂ (ಸೂತ್ಕು. ೩–೦೬೧) ; ಅಚ್ಚ ಮುತ್ತಿನ ಗುದಿಗಳು ಝಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಗಳ ಕುಚ್ಚುಗಳ ಸಂದಣಿಗಳಂ ಕೇರಿ ಕೇರಿಯೊಳ್ ಪೆಚ್ಚಿದವು(ಚಾಂ. ೫–೨೨) ; ಪವಳದೆ ರನ್ನದ ಗುದಿಗಳ ಗುಡಿಗಳ್

ನವಮೌಕ್ತಿಕ ರಂಗದ ದಾಂಗುಡಿಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೪೦ ರಗಳೆ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಗದೆ: ಅವನ ಕೊರಳಿಗೆ ಬೀಳುವಸಿಯನು ತವಕದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬುನದ ಗುದಿಯಲಿ ಸವರಿ ಬೀಸಲು ಅವಳ ಕೈಯಿಂ ಬಿದ್ದುದಾ ಖಡುಗಾ (ಸಾಳ್ಯಭಾ. ೨೦-೪೭). ೪. ನಡಗೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದನಕರುಗಳ ಮುಂಗಾಲುಗಳ ನಡುವೆ ತೊಡಕುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಮರದ ತುಂಡು; ಗುದಿಗಾಲು. 'ಗುದಿಗೆ$_1$' ಪರಾ. **ಗುದೆ:** ೨. ಎತ್ತೆತ್ತಲುಂ ನೋಡೆ ಮುತ್ತುಗಳ ಗುದೆಗಳಿಂದೆತ್ತೆತ್ತಲುಂ ನೋಡೆ ಪವಳ ಗೊಂಚಲ್ಗಳಿಂ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೬). **ಗುದ್ದಿ:** ೪. ಹಮ್ಮು ಎಂಬೊದೆ ಎಮ್ಮೆ ಗಮ್ಮುಯೆಂಬೋದೆ ಹಗ್ಗ ಹೆಮ್ಮೆಯೆಂಬೊದೆ ಅದಕೆ ಧಮ್ಮ ಗುದ್ದಿ (ಪುರಂದ. ೨-೫೫-೦); ಆ ಆಕಳ ಹೊಡೆದು ಅದರ ಕೊರಳೊಳಗೆ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಗುದ್ದೀಕಟ್ಟಿ ತುರಮಂದೆಗೆ ಬಿಟ್ಟನು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೪). ೫. (ಆಲಂ) ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ; ಭಾರ: ಇಂಥಾ ಪುಡಾರಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಗುದ್ದೀ ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟಾರ (ಅಪನಾ. ೨೦೩); **ಗುದ್ದೆ:** ೩. ಪಿಡಿದ ಕತ್ತೀಗುದ್ದೆಗಳಲಿ (ಸಾರಂಗ. ೦೦). ೫. ಕೊರಳಿಗೆ ಗುದ್ದೆ ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂತು ಅಲ್ಲವೆ (ಬೆಳುಮ. ೪೭); ಹೊಸಬೀಗತನ ಮಾಡಿ ಹೆಂಡತಿಯ ಗುದ್ದೆಯನ್ನು ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡೆ (ಬೆಟ್ಟಹೊ. ೬೩).

ಗುದಿಯ ಸರ=ಕುಚ್ಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಭರಣ (?): ಗುದಿಯ ಸರವು ಕನಕಸರವ ಧರಿಸಿದನು (ಕರಿಕ. ೧೬-೪).

[<ಗುದ್ದಿ$_2$./ತೆಲು. ಗುದಿ, ಗುಮಿ]

ಗುದಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು: ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿ, ಕಾಯಿ ಕೆಡವಿ, ಅವನ್ನು ಗುದಿಕಟ್ಟಿ . . . ಮನೆಗೆ ತಂದು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ (ನನ್ನೂರು. ೦೪೩).

[ಗುದ್ದಿ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುದಿಕಾಲು 'ಗುದಿಗಾಲ್' ನೋ.

ಗುದಿಕೆ 'ಗುದ್ದಿಕೆ' ನೋ.

ಗುದಿಗಾಲ್, ಗುದಿಕಾಲು, ಗುದಿಗಾಲು (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗದಿರಲೆಂದು ಕಾಲಿಗೂ ಕೊರಳಿಗೂ ಗುದಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದು: ಒದೆ ನೂಕು ಪೊಯ್ ವಜ್ರಪಾಶದಿಂದಿಟ್ಟು ಹಿಡಿ ಗುದಿಗಾಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಗೋತಮಂ ತೆಗೆ (ಸಿಂಗಿಣಾ. ೩-೧೮). **ಗುದಿಕಾಲು:** ೧. ಈ ಹಸುವಿಗೆ ಗುದಿಕಾಲು ಹಾಕಿ ಬಿಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುದಿಗಾಲು:** ೨. ಮರ ಹತ್ತುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುದಿಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲು: ಗುದಿಗಾಲಿನಿಂದ ತೆಂಗಿನಮರ ಹತ್ತಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಅಡ್ಡಿ; ತಡೆ: ಅವುಗಳ ವರ್ಣನೆ ಓದುಗರ ಸಹನೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಂತಿದೆ; ಕಥಾಕ್ರಿಯೆಗೆ ಗುದಿಗಾಲು ಹೂಡಿದಂತಿದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೫೬). [ಗುದ್ದಿ$_3$ + ಕಾಲ್$_1$]

ಗುದಿಗಾಲು 'ಗುದಿಗಾಲ್' ನೋ.

ಗುದಿಗೆ, ಗುದಗ, ಗುದುಗ, ಗುದುಗೆ (ನಾ). ೧. ಒನಕೆಯಂತೆ ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ (ಲೋಹದ ಕಟ್ಟನ್ನುಳ್ಳ) ದೊಣ್ಣೆ,-ದಡಿ: ಗಟ್ಟಿ ಚಿನ್ನದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗುದಿಗೆಯ ಕೆಯ್ಯ ಜಟ್ಟಿಗಳ್ . . . ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟುದು ರಾಯನೇಳ್ಗೆಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೮); ಗುದಿಗೆ ಪಿಡಿದು ಕೊಂದವೆನೆನುತ್ತು ರಗನಂ ಬರಲು ಬೆದರಿ ಉರಗೇಂದ್ರಂ ನುಡಿದು (ತುರಂಗ. ೨-೩೬); ನದಿ ದಾಟಬೇಕಾದರೆ ಗುದಿಗೆಯಿಂದ ಆದೀತೆ (ಗಾದೆ). **ಗುದಗ:** ೨. ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಊರೆಗೋಲು: (ಕ). ೩. (ಉಕ) ತುಂಬ ದಪ್ಪನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಟೊಣಪ; ದಡಿಗ: ಅವನೊಬ್ಬ ಗುದಗ (ರೂಢಿ). **ಗುದುಗ:** ೩. ಗುಗ್ಗುರಿ ಊಟಲ್ಲೋ ಗುದುಗ ಹೆಂಗಸಲ್ಲೊ ಉದ್ದೀನಬ್ಯಾಳಿ ರುಚಿಯಲ್ಲೋ (ಕಜಾಗೀ. ೬೩). **ಗುದುಗೆ:** ೧. ಭಾಂಡತತಿಗೊಂದು ಗುದುಗೆಯ ಪೆಟ್ಟು ಸಾಲದೇ (ಜಿಬಪು. ೫೦-೪೩). [ಗುದ್ದಿ$_3$ + – ಗೆ./ತುಳು. ಗುದಿಗೆ]

ಗುದಿಗೆಕಲ್ಲು (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಒಂದು ಯುದ್ಧಸಾಧನ: ಆಗ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಮಾನು ಸರಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ: ಗುದಿಗೆ . . . ಮರುಳುಕೈ, ಗುದಿಗೆಕಲ್ಲು, ಗುಂಟ, ಕೊರಡು, ಬುರುಡೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೩೦). [ಗುದಿಗೆ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಗುದಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟು; ಪೋಣಿಸು: ಪರಿಪರಿಯ ಮಿಾನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಹಡಕಾ. ೫-೪೫); ಅಂತವೆಲ್ಲಮಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದು ಕಾಳಮೇಘಂ ತಡಿಗೆಯ್ದಿ ನಿಂದಿರ್ಪಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೦೫ ವ).

[ಗುದ್ದಿ$_3$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗುದಿಗೆಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ದಂಡನೀತಿ; ದಂಡೋಪಾಯ: ಇವರನ್ನು ಮರ್ದನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು ಗುದಿಗೆಶಾಸ್ತ್ರ (ಬಾಳಿಗಿ. ೦೩೨). [ಗುದಿಗೆ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗುದಿಗೆಹೊಯ್ಲು (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆಯ ಏಟು,-ಪೆಟ್ಟು: ಗುದಿಗೆಹೊಯ್ಲಲಿ ಕೆಲರು ಲಾಂಗೂಲದ ವಿಘಾತದಿ ಕೆಲರು ಮಡಿದರು (ಆನಂರಾ. ೫-೮-೩೯).

[ಗುದಿಗೆ + ಹೊಯ್ಲು (<ಪೊಯ್ಲು)]

ಗುದಿಮಕ್ಷಕ (ನಾ). ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ನೊಣ: ಇವರಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಡೆ ಇವರನೊಡಗೂಡಿ ನುಡಿದೆನಾದಡೆ ಜೇನಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಗುದಿಮಕ್ಷಕನಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೨-೮೫). [ಗುದ್ದಿ$_3$ + ಮಕ್ಷಕ]

ಗುದುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಮ್ಮು; ನೆಗೆ; ಹಾರು: ಭಡ್ಡನೆ ಬಂಡೆಯಿಂದ ಗುದುಕಿ, ಹೀಗೆಯೇ ಹೋಗಿ ಶಿನ್ನನನ್ನಾದರೂ ಮಾತನಾಡಿಸಿ ಬರೋಣ (ಮೂರುದಾ. ೧೧೦). [<ಕುದುಕು$_1$]

ಗುದುಕು$_2$ (ನಾ). ನೆಗೆತ; ಹಾರುವಿಕೆ: ಮೀನ್‌ಮೃಗಪಕ್ಷಿಯನಾಂತುಕೊಂಡು ಕೋಸಲೆಯ ಪುಳಿಂದನೊಂದೆ ಗುದುಕಿಂ ಬರುತಿರ್ದನದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೦೬೩). [< ಗುದುಕು$_1$]

ಗುದುಗ 'ಗುದಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದುಗುದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಸಾಹ ಹೊಂದು; ಆತುರಪಡು: ಬಿಂದು ಪ್ರವೇಶಕಾಲದೊಳು ಗುದುಗುದಿಸಿ ತ[ಕ]ದುಪಿಂದಾದ ತೀಂಟೆಯಂಗಜ ಗೇಹದಾಕೆಗಂ ಕಂದರಾಗರು ಬಂಜೆಯಾಗಿರ್ಪಳು (ವೀಶ್ಯಪು. ೪-೨೦-೩೦). ೨. ಕೊರೆ: ಕಿವಿವೊಕ್ಕ ಕೀಡಿಯಂದದಿ ಕೆಡುಕೆ ಮನದಿ ಗುದುಗುದಿಸುತಿದೆ (ಹೆಬ್ಬೆರ. ೨೦-೧೦೩). [ಗುದುಗುದ್ದು$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುದುಗೆ 'ಗುದಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದುಮರಿಗೆ 'ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದುಮುರಿಗೆ 'ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದೆ 'ಗುದ್ದಿ$_3$' ನೋ.

ಗುದ್ದ 'ಗೋದ್$_1$' ನೋ.

ಗುದ್ದರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿವಿಸು; ನೂಕಿಸು: ಆನೆಗಳಿಂದ ಗುದ್ದರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದ ಹಾಗೆ . . . ಕಬ್ಬಿಣದ ಗಡಾರಿಗಳನ್ನು ನಾಟಿದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೦೦೦). ೨. ದಬ್ಬು; ತಳ್ಳು; ನೂಕು: ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಗಂಡಸರ ಕಣ್ಣುಗಳೆಲ್ಲ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಅವಳ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ . . . ಜೈಲುಡುಪನ್ನು ಗುದ್ದರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲುಬ್ಬಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ನಲಿದು ನಾಟಿನಿಂತುವು (ಪುನರು. ೩೪). [ಗುದ್ದು$_2$ (<ಗುರ್ದು$_2$) + – ಇಸು$_3$]

ಗುದ್ದಲಿ (ನಾ). ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಸಾಧನ,-ಮುಟ್ಟು: "ಗೋದಾರಣಂ, ಕುದ್ದಾಲಂ-ಈ ೨ ಗುದ್ದಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೨೩); ನಿನ್ನ ಗುಣಮನಾರಯ್ವನೆಂಬಾತಂ ಚಾಮೀಕರಶೈಲಮಂ ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದಗುಟ್ಟು[ಕೆಡೆಯೆ] ನೂಂಕುವೆನೆಂ ಬೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೮೫); ತನುವ ತೋಟವ ಮಾಡಿ ಮನವ ಗುದ್ದಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಯ ಮಾಡಿ ಅಗಿದು ಕಳೆದನಯ್ಯಾ ಭ್ರಾಂತಿನ

ಬೇರೊಡೆದು (ಅವಟಂ. ೦೬೦-೬೦೩) ; (ಕಾಸ್ಯಸಂ. ೦೦-೨೯ ಸೊ). ಗುದ್ದರು ಗದ್ದಲಿಯಸೆತ್ತಿಯಗೆಯತೆಸೆಗಿದರಲಸದೆ (ವಿಕ್ರಾಂ. ೪-೦೯) ; ಮಾತಿನ ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದ . . . ಜ್ಞಾನದ ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸಿದ ವಾಣಿಯದು (ರಾಮಾಸ. ೧೦೬) ; ಮಮ್ಮೆಗೆ ಎದ್ದು, ಗುದ್ದಲಿಗೆ ಬಿದ್ದ (ಗಾದೆ).

[ದೇಶಿ ತಮಿ. ಕನ್ನಾಲಿ, ಕುಣ್ಣಾಲ;ಮಲ. ಕುನ್ನಾಲಿ ; ತುಳು. ಗುದ್ದಲಿ, ಗುದ್ದೂಲಿ ; ಕೊಡ. ಗುದ್ದಲಿ ; ತೆಲು. ಗುದ್ದಲಿ./ಸಂ. ಕುದ್ದಾಲ]

ಗುದ್ದಲಿಗೊರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುದ್ದಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಆಗೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುದ್ದಲಿಯನ್ನು ಎತ್ತು ; ಆಗೆ : ಅಂತು ಪೂಡಿಸುತ್ತುಂ ಯೆಂದು ಪಿಡಿಕ್ಕಿಸಿ ಪೂಸಲುಂ ಪಾಸಿ ಮೊಟ್ಟಗಟ್ಟಲುಂ ವಿಹಿರಂಗ ಮಿಂದುಗಂ ಗುದ್ದಲಿಗೆಗಂದುಗಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೩-೦೬ ವ) ; ಕುಲಶಾಶಕನು ಹುಟ್ಟಲು ಕುಲವಧಿದು ಪೋಕು ಕುಲದ ಬೇರಿಗೆ ನೀನೆ ಗುದ್ದಲಿಗೊಳಲ ದೇಕೆ ಸುವುತ್ರನಾಗಿ (ಜಸಪು. ೩-೩೮). [ಗುದ್ದಲಿ + ಕೊರ್$_1$]

ಗುದ್ದಲಿಪೂಜೆ (ನಾ). ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಗುದ್ದಲಿ ಮಂಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಆದರ ಸಮಾರಂಭ: ದ್ರೋಣನು . . . ಸಮತಶಲವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಬಯಲನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಗುದ್ದಲಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು (ಪಡಪೋ. ೨೨).

[ಗುದ್ದಲಿ + ಪೂಜೆ]

ಗುದ್ದಲಿವಲ್ (ನಾ). ಗುದ್ದಲಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹಲ್ಲು ; ಸಲಿಕೆವಲ್ಲ ಗುದ್ದಲಿವಲ್ಲ ಭೂತ ನವಿಸಿದವಲ್ಕ್ಕಗೆ (ಪಡಪೋ. ೩೩-೦೦).

[ಗುದ್ದಲಿ + ಪಲ್]

ಗುದ್ದಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸಿ ; " ವಂಂಚಕೇ = ಗುದ್ದಲಿಸಿದಪಂ " (ಶಾಬೆ, ೯೨). [?]

ಗುದ್ದವ್ವ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು :

ಗುದ್ದವ್ವನ ಚೇಣ = ಮೈಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುದ್ದಿದಂತೆ ನೋವು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಜ್ವರ ಸಾಕಷವಾದ ಒಂದು ರೋಗ ; ಇನ್ಫ್ಲುಯೆಂಜಾ: ಸಾತಾರೆಗೆ ಮೊದಲ ಸಲ ಗುದ್ದವ್ವನ ಚೇಣೆ ಬಂತು (ಸ್ಮೃತಿ. ೪೬೭) ; ಪಿಡುಗಿನ ಜಂತುಗಳ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ತುತ್ತಾದರು ಅಸಂಖ್ಯ ಜನ. ಅದುವೆ ಗುದ್ದವ್ವನ (ಇನ್ಫ್ಲುಯೆಂಜಾ) ಚೇಣೆ (ಕ್ರಿಸಂಗ. ೩೦).

[ಗುದ್ದ$_2$ (< ಗುರ್ದ್ದ) + ಅವ್ವ$_1$ (< ಅವ್ವೆ)]

ಗುದ್ದಾಟ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಗುದ್ದುವುದು ; ಗುದ್ದಾಡುವುದು. ೨. ಜಗಳ ; ಕಲಹ : ಇವನ ಕೂಡ ಯಾಕೆ ಗುದ್ದಾಟ ? (ಸಡದಾ. I, ೩೦೯) ; ಅಸಲಿಗೆ ಮೋಸ, ಲಾಭಕ್ಕೆ ಗುದ್ದಾಟ (ಗಾದೆ).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದ್ದು) + ಆಟ]

ಗುದ್ದಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೋರಾಡು ; ಸೆಣಸಾಡು ; ಹೆಣಗು : ಅದ್ದಿಕದವ ರಾಜ್ಯೆಯರಿ ಸಂಕಲ್ಪವ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡೊಳಗುವುದೆಕೆ ಗುದ್ದಾದಿದರು (ಪ್ರಕಾಚೆಪ. ೩-೪೮) ; ಪಾಧ್ಯಾಸ್ಥೆದವರೆಗೆ ಗುದ್ದಾಡಿದರೂ ಆ ಬಂಡಗಲ್ಲು ಸರಿಯಾಲಿಲ್ಲ (ಪುಂಪಿಯ. ೧೩೨) ; ಗಾಣಿಗನ ಸಂಗಡ ಗುದ್ದಾಡಿ ಒಣ ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿಂದರಂತೆ (ಗಾದೆ).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದ್ದು) + ಆಡು$_1$]

ಗುದ್ದಿ ' ಗುದ್ದಿ ' ನೋ.

ಗುದ್ದಿಕೆ, ಗುದಿಕೆ (ನಾ). ಗುದ್ದಲಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ : " ಸುವ್ವನೆ ಯಾಕೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತೀರಿ ? " ಎಂದು ಗುದ್ದಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಿ . . . ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು (ವಿಕಾಥ. ೮೭). **ಗುದಿಕೆ :** ಒಬ್ಬರಿರ್ದೂಡೆ ಹೊದಿಕೆಯುಬ್ಬರಾದೊಡೆ ಗುದಿಕೆ (ಮಹಾಂತೇ. ೨೮-೨೬) ; ಅಬ್ಬಬ್ಬ ! ಏನು ಆ ಗುದಿಕೆಗಳು ! ಅವನ ಹೊದಿಕೆಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರೂ ಕಂಗಿಟ್ಟರು (ಶುರಿಚಂ. ೧೨೨).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದ್ದು) + – ಇಕೆ]

ಗುದ್ದು$_1$ ' ಗುರ್ದು$_1$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದು$_2$ ' ಗುರ್ದು$_2$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದು$_3$ (ನಾ). ಬಿಲ ; ಗುಳಿ; ಪೊಟರೆ : ಇಂತೀ ವೆಜ್ಜದಜ್ಜಿಯ ಗುದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಬದ್ದದಂಗೆ ನರ್ದರವಿಲ್ಲ (ಪಗಮಾ. ೪೦) ; ಬದ್ದ ದೇಹವನು ಗುದ್ದಿ ನೊಳಗಿರುವಾಗ ಬುದ್ಧಿ ಬಂದವುದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೯೩) ; ಬಂಡೆಯಡಿ ಗುದ್ದಿ ನೊಳಗೊರಗಿ ನಿದ್ದೆಯೊಳ್ದ ಕಣಿಹಂದಿಗಳ್ (ಕ್ರಿರಾಮಾ. ೫೯೨-೪೦೦).

[?]

ಗುದ್ದುಕಂಬ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಕೆಂಭ ;ಅಣಿಕೆ ; ಒಂದು ಕಮಾನಿನ ಅಥವಾ ಸೇತುವೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಕಟ್ಟಡದ ಭಾಗ ; ಕಮಾನಿನ ಗುದ್ದುಕಂಬ (Abutment. ೧೦೪೨).

[ಗುದ್ದು$_2$ (<ಗುರ್ದು$_2$ಗೆ) + ಕಂಬ$_1$ (< ಕಂಭ)]

ಗುದ್ದುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕುಳಿಬಿದ್ದ ಕಣ್ಣು ; ಗುಳಿಗಣ್ಣು : ಬಿದ್ದ ಮೊಲೆಯವರು ಕಂಗರಗಣ್ಣು ಹೆರಿದಲೆಯು ಗುದ್ದುಗಣ್ಣಿನ ಮುದ್ದುಮೊಗಾ ಹರಿಗಿವಿಗಳೀ (ಮಹಾಭಾ. ೩-೪೦) ; ಗುದ್ದುಗಣ್ಣಾದವಗೆ ಮುದ್ದು ಹೆಂಗಸು ಏಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೦೮). [ಗುದ್ದು$_2$ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗುದ್ದುಗೆದಹು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿಕ್ಕು ; ಅಂಕೆಗೊಳಿಸು : ತುಟಿ ಬಿಗಿಹಿಡಿದರೂ ಗದ್ದಗೆಸನ್ನು ಬಿಗಿದುಕೊಂಡು ಗುದ್ದುಗೆಡಹಿಕೊಂದಿದ್ದರೂ ಆ ಅಳುವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳುತ್ತಾಳೆ (ಪಳಂಮ. ೮೪).

[<ಗುದ್ದು$_2$ + ಕೆಡಹು (< ಕೆಡವು)]

ಗುದ್ದುಮಳೆ (ನಾ). ತುಮಲ್ಲ : ಗಾಳಿ ಮಸಿವಂಬುಧಿಯ ಸದ್ದಮ್ಮದಿ ಗುದ್ದುಮಳೆ ಗದ್ದಲಂ (ಕ್ರಿರಾಮಾ. ೮೪೯-೮೪೯).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದ್ದು) + ?]

ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ, ಗುದಮುರಿಗೆ, ಗುದುಂಮರಿಗೆ, ಗುದುಮುರಿಗೆ (ನಾ). ಗುದ್ದಾಟ ; ಹೊಡೆದಾಟ : ಬಾಕದ ನಿದ್ದೆಯಂದಕೆ ಏಕೆ ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕೆಂದು ಎದ್ದುಕುಳಿತನು (ಪಳಕ್ಷ. ೪೦). **ಗುದಮುರಿಗೆ :** ಸಟ್ಟುದುಃಖ ಎರಡೂ ಅವನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಗುದಮುರಿಗೆ ಹಾಕತ್ತಿದ್ದವು (ಗ್ರಾಪಾಜಾ. ೦೮). **ಗುದುಮುರಿಗೆ :** ಒಂದೊಂದು ಅಣ್ಣಾಯವು . . . ತನೆಸ್ಸೂತನೆ ಗುದುಮುರಿಗೆ ಹಾಕಲು ಕರೆಯುವದು (ಆಪಾಜ. ೨೯). **ಗುದುಮುರಿಗೆ :** ಗುದುಮುರಿಗೆಗೆ ಮುದಿದರ ಬದ್ದಾವು (ಮುಳ್ಳಳಂ. ೭೦-೨೦); ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಆವರಿಬ್ಬರ ಗುದುಮುರಿಗೆಯು ನಡೆದರಿಲಲ ರಾವಣರಾಜನ ಕಣಾಂಯ ಇರತಗಳಂದ ಹುಲಿಯು ನೆಲಕ್ಕೆ ಉರುಳಿತು (ಕಪ್ಪಡಿ. ೬) ; ಕರಡಿಯ ಗುದುಮುರಿಗೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕು (ವಿಕಾಪಾ. ೫೯); ಈ ಗುದುಮುರಿಗೆ ಅರ್ಧತಾಸಿನಲ್ಲಿಯೆ ಕೊಡೆಗಂಡಿತಾದರೂ ಒಳಪತ್ತು ಗುದಿಸಲುಗಳು ಬಾಪಿಯಾಗಿ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದವು (ಮಧುಚ. ೨೪) ; ಹೀಗೆ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣರು ಯಾರ ಲಕ್ಷಣ ಇಲ್ಲದ ಹಾಕಿದ ಗುದುಮುರಿಗೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಂಸನು ಹೆದರಿ ಹೋದನು (ಭಾಮೃತ. ೭೪೩).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದ್ದು) + ಮುರಿಗೆ]

ಗುದ್ದುಮೊಳ (ನಾ). ಮಂಪ್ಪುಹಿಡಿದು ಆಳೆಯುವ ಮೊಳ ; ರತ್ನಿ : ಅದರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುಗಿತ ಗುದ್ದುಮೊಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ (ಕಡಾಗ. ೨೬). [ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದ್ದು) + ಮೊಳ (< ಪೊಲ)]

ಗುದ್ದೆ ' ಗುದ್ದಿ ' ನೋ.

ಗುದ್ದೇಡಿ (ನಾ). ಗುಳೆಯನ್ನು ತೋಡುವ ಏಡಿ : ಅಟ್ಟಟ್ಟಿ ಮಟ್ಟಟ್ಟಿಯನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಯೆ ಬಡಿದು ನೆಟ್ಟನೆ ಸ್ವರ್ಗ ಪಡೆಯುವಡೆ ಗುದ್ದೇಡಿ ಕಟ್ಟಿ ಕೇಡೀನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೨೫). [ಗುದ್ದು$_2$ (<ಗುರ್ದ್ದು) + ಏಡಿ]

ಗುನಗ (ನಾ). " ಹೊಲಿಯೆಯ " (ಆಸಕೆಪ. ೪೯): ಅದು ಹುಲಿದೇವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುನಗರ ಪೂಜೆಯ ಗಂ ಎಂದು ರಾಮಿ ದೃಢಪಡಿಸಿದಳು

(ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೭೦); ಒಂದು ರೋಗದ ಕುರಿತು ವೈದ್ಯಕೀಯತಜ್ಞನೇ ಅಧಿಕಾರಿಯೇ ಹೊರತು ಗುಡಿಗುಂಡಾರಗಳ ಪೂಜಾರಿ ಗುನಗರಲ್ಲ (ವಿಜಾವಾ. ೦೦೬). [?]

ಗುನಗು$_1$, ಗುನುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಪರಿವಾರ; ಕುಟುಂಬ: ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಮೂರುಜನ ನಾಯಕರು ದಿಳ್ಳಿಯ ದೊರೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಗುನಗು ಸಮೇತ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ದುರ್ಗದ ಸೀಮೆಗೆ ಬಂದಂತೆಯೂ ತಿಳಿಯಬಂದಿದೆ (ಚತ್ರಪಾ. ೨ ಉಪೋದ್ಘಾತ). ೨. ಸೇನೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವವರು; ಹಿಂದಳ: (ಕಿ). **ಗುನುಗು$_2$**: ೧. ನೀರ ತಡಿ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ನಾಗತಿಯರು ಕುಮಾರಿಯರು ಕುಮಾರರು ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಗುನುಗು ಸಹಾ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಚತ್ರಪಾ. ೫೭). ೨. ಬಹಳ ಜನಕ್ಕೆ ಜಾಯ ಜಖಮಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಲಾಚಾರಾಗಿ, ರಸ್ತು ಗುನುಗು ಬಿಟ್ಟು, ಅಗಾಡಿ ಇದ್ದ ಫೌಜಿಗೆ ಕೂಡತಕ್ಕ ಬಗ್ಗೆ ಧೈರ್ಯಗುಂದಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೩). ೩. ಮುಸುಕು (?): ಪಿಚಾಡಿಗೆ ಜಾನ್‌ಕಸ್ತೂರಿ ಆಗಿಕೊಂಡು ಮಧ್ಯ ಗುನುಗು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಮಲೆಯಾಳದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತ ಇದ್ದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೨). [?]

ಗುನಗು$_2$ 'ಗುನುಗು$_3$' ನೋ.

ಗುನಿ$_1$ 'ಕುನಿ$_3$' ನೋ.

ಗುನಿ$_2$ (ನಾ). ಕಾಗದ, ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು; ನುಸಿ: ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗುನಿಯು ತನ್ನ ತತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಳೆಗಾಲದೊಳಗೆ ಹಾಕುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೪೪).

[<ಸಂ. ಘುಣ]

ಗುನಿಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ನುಸಿ ಹೊಡೆ; ಹುಳು ತಿನ್ನು; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾಗು: (ರೇಶಿಮೆ ಮೊನಿನಿಂದ) ಮಾಡಿದ ಪ್ರಾವರಣಗಳು . . . ಬಹುದಿವಸ ತಾಳುತ್ತವೆ; ಆದರೆ ಬೇಗ ಗುನಿಗಡಿಯುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೪೯).

[ಗುನಿ$_2$ + ಕಡಿ$_2$]

ಗುನಿಗುಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುನಿದೊಣ್ಣೆ (ನಾ). ಗುನಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಗಿ ಬಡಿಯುವ ದಪ್ಪಕೋಲು: ರಾಗಿಯನ್ನು ಬಡಿದು ಕಾಳು ಬಿಡಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ . . . ತುಂಡಾದ ಹಾಗೂ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೋಲು ಬೇಕು. ಅಂಥ ಕೋಲಿಗೆ ಗುನಿದೊಣ್ಣೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ).

[ಗುನಿ$_1$ (<ಕುನಿ$_3$) + ದೊಣ್ಣೆ]

ಗುನುಗು$_1$ 'ಗುಣುಗು' ನೋ.

ಗುನುಗು$_2$ 'ಗುನಗು$_1$' ನೋ.

ಗುನುಗು$_3$, ಗುನಗು$_2$, ಗುಲುಗು$_1$ (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಕೇಡು; ಉಪದ್ರವ: ಈತನಿಗೇನು ಗುನುಗು? (ಮನೋನಂ. ೦೨೨); ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಏನು ಗುನುಗು? (ರೂಪಸ. ೩೫). **ಗುನಗು$_2$**: ಯಾಕೋ, ಅವನಿಗೇನು ಗುನಗಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಗುಲುಗು$_1$**: ಕರಣೇಂದ್ರಿಯ ಗುಲ್ಮದ ಗುಲುಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗಲಗ]ಕಿತ್ತು (ಅಱಿಮಾ. ೦೨೦-೫೫); ಸಂಸಾರ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿರಲಿ, ಅವರಿಗೇನು ಗುಲುಗು? (ಮಹಾಗ. ೦೭೦). [?]

ಗುನುಗುನು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ: ಗೌಹರಳು ಗುನುಗುನು ಎನ್ನ ಹತ್ತಿದಳು (ಕೊತಕಾ. ೩).

ಗುನ್ನ$_1$ (ನಾ). ದಿಣ್ಣೆ; ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ; ಗುಡ್ಡ: (ಕಿ).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುನ್ಜ; ಮಲ. ಕುನ್ನ, ಕುನ್ನು]

ಗುನ್ನ$_2$ (ಗು). ಚಿಕ್ಕದಾದ; ಕಿರಿದಾದ; ಗಿಡ್ಡ. 'ಗುನ್ನಾನೆ', 'ಕುನ್ನಿ' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಞ್ಚಿ; ಮಲ. ಕುಞ್ಚು, ಕುಣ್ಣು; ತೆಲು. ಕೂನ, ಗುನ್ನ; ಕೊಲಾ. ಕುನ]

ಗುನ್ನ$_3$ (ನಾ). ತಿರುಗುವಿಕೆ; ಸುತ್ತುವಿಕೆ. 'ಗುನ್ನಿಸು' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಘುಣ್ಣ./ಸಂ. ಘೂರ್ಣ]

ಗುನ್ನ$_4$ (ನಾ). ೧. ಕಚ್ಚುಬೀಳುವಿಕೆ; ಕುಳಿ; ತಗ್ಗು: ಈ ಬುಗುರಿಗೆ ತುಂಬ ಗುನ್ನ ಬಿದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ: ಮಲೆವ ವೀರರ ಮಾರಿಯಿದೆ ನೋಡು ಎಲೆ ದೇವ ಕುನ್ನಿಗಳ ಗುನ್ನವಂ ಕೊಂಬ ಸತ್ವ ಸಮರ್ಥ ಮೃತ್ಯು ರೂಪು (ಹಡಕಾ. ೬-೨೩).

ಗುನ್ನವಾಗು=ಕುಳಿಬೀಳು; ಕಚ್ಚಾಗು: ಹೊಸದಾಗಿ ಗಾರೆ ಹಾಕಿದ ಈ ನೆಲಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆಗಲೇ ಒಂದು ಗುನ್ನವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ 'ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆ 'ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ, ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ, ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆ, ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಹೊಳಪಿನ ತಗಡು; ಬೇಗಡೆ: ಚಾವಣಿಯು ಕೆಂಪು ಮಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ ಬೇಲು ಅಂಟಿಸಿದ್ದಾಗಿತ್ತು (ಕೆಲನೆ. ೦೯೮). **ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ**: ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ ತರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ತರತರ ಸುತ್ತಿದ (ನನ್ನೂರು. ೩೦೪). **ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆ**: ತಲೆಗೆ ಟೋಪಿಯನ್ನೋ ಅಥವಾ ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆಯ ಕಿರೀಟವನ್ನೋ ಧರಿಸಿ . . . ಹೊರಟ ಈ ಹುಡುಗರ ತಂಡವನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಚಂದ (ನನ್ನೂರು. ೦೦೫). **ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ**: (ಕಿ).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುರುನಾಪಟ್ಟೈ, ಕುರ್ಣಾಪ್ಪಟ್ಟೈ, ಕುಱುನಾಪಟ್ಟೈ]

ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ 'ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗುನ್ನಾನೆ (ನಾ). ಗಿಡ್ಡಾದ ಆನೆ; ಚಿಟ್ಟಾನೆ; ಕುಳ್ಳಾನೆ; ಮರಿಯಾನೆ: (ಕಿ). [ಗುನ್ನ$_2$ + ಆನೆ$_1$]

ಗುನ್ನಾಮದಪಟ್ಟೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಳ್ಳಿ: ಹೆಜ್ಜಾಲ, ಹಿಟ್ಟೆಲೆ, ಗುನ್ನಾಮದಪಟ್ಟೆಬಳ್ಳಿ (ಪ್ರುಜಿಗಿ. ೩೩-೬೩೦). [? + ಬಳ್ಳಿ]

ಗುನ್ನಿ (ನಾ). ಕೆಡುಕಿ; ದುಷ್ಟೆ: ಚಿನ್ನ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡ ಗುನ್ನಿ ರತ್ನಾಲಿ ಕೊಂಡ ಗುನ್ನೆ ಮಾಡ್ಯಾಳೊ ಶಿವಶಿವ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೨೫೭).

[ಗುನ್ನೆ + – ಇ$_2$]

ಗುನ್ನಿಗ (ನಾ). ಕುನ್ನಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುವವನು: ಅನ್ನವು ಯಿಲ್ಲದಲೆಯೆನ್ನ ಕೈ ಕಾಲ್ವೊರಗುತ ಗುನ್ನಿಗನಾದೆನು ನಿನ್ನಯ ಬೆನ್ನಿನ ಹಿಂಗಡೆಯೆ ಬಿಡದೆ ತಿರುಗುತ ವನದೊಳ್ (ಹಮಜ. ೧೧೦).

[<ಕುನ್ನಿ + – ಗ$_2$]

ಗುನ್ನಿಲುಗೂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆಯ ಸಾಧನ,–ಗೂಡು; ಬಱಸಿಡಿಲ್ವಲೆ ಕಣ್ಣಿ ಗುನ್ನಿಲು[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಲುಕು ಗುಣಿ, ಗುಣಿಲುಗುದ್ದ, ಗಣ್ಣಿಗಣ್ಣಿ]ಗುಂ[ಗೂ]ಡು ತಡಿಕೆ ಮಕ್ಕರಿ ಪಟಗಳ ತಳೆದವನೊಳು ನಡೆತಂದರು ಲುಬ್ಧಕರಾಗ (ಸೊಬಸೋ. ೦೭-೩೬). ಬಲೆ ಕಾಲ್ಕಣ್ಣಿ ಗುನ್ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನ್ನ]ಲು ಗೂಡಿಡಿ[ಱಿ]ಸಲು ಬಲುದಸಿಯುರುಳುಳಿಯಿಂದ ನೆಲಗಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಮೃಗಗಳ ಹರಣವ ತೊಲಗಿಸುವರು ಬೇಡರಲ್ಲಿ (ರಾಮವಿ. ೧೫-೬೪). [? + ಗೂಡು]

ಗುನ್ನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿಸು,–ಸುತ್ತಿಸು: ದಿವ್ಯ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮುನ್ನೆಸೆದು ಗುನ್ನಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಕಾವೃತದಿಂದಲಿನ್ನು ಕೈವೀಸೆ ಬಲಕೆ (ಜಿನಮು. ೨೯-೨೮); ಉಳಿದ ದಾನವಸೇನೆ ಶರದ ಬಿರುಸೋನೆಯನ್ನು ಉನ್ನಿಸುತ ಮನ್ನಿಸುತ ಗುನ್ನಿಸುತಲಾವೃತಕೆ ಪನ್ನಗಪತಾಕನಂ ಮರೆಗೊಳಿಸೆ ತೆರೆಗೊಳಿಸಲು (ಜಿನಮು. ೩೫-೩೬). [ಗುನ್ನ$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುನ್ನೆ 'ಗುನ್ಹೆ' ನೋ.

ಗುನ್ನೆಗಾರಿ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ದಂಡ ; ಜುಲ್ಮಾನೆ : (ಕಿ).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುನಹ್‌ಗಾರೀ, ಗುನಾಹ್‌ಗಾರೀ; ಮರಾ. ಗುನ್ಹೆಗಾರೀ]

ಗುನ್ನೇಗಾರ 'ಗುನ್ಹೇಗಾರ' ನೋ.

ಗುನ್ಹೆ, ಗುನ್ನೆ, ಗುಹ್ನೆ (ನಾ). ತಪ್ಪು; ಅಪರಾಧ; ದೋಷ: ಇನ್ನೂ ಅಂಥಾ ಗುನ್ಹೆ ಏನೂ ಆಗಿಲ್ಲ (ಗಂಗಾಸಾ. ೦೩೨) ; ಒಂದು ಗುನ್ಹೆ ತಪಾಸಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೪೦) ; ಹೇಳದೆ ಕೇಳದೆ ಓಡಿಹೋಗಲು ನಾನೇನು ಯಾವ ಗುನ್ಹೆ ಮಾಡಿಲ್ಲವಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಿ. ೨೦೩). **ಗುನ್ನೆ :** ಆ ಪ್ರಕರಣದ ಚೌಕಶಿಯನ್ನು ಫೌಜದಾರೀ ಗುನ್ನೆಯಂತೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ . . . ಅಧಿಕಾರವಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗೆ. ಪರಿ. ೦೯) ; ಗುನ್ನೆ ಮಾಡುವರು ಶಿವಮತಕೆ ಕೋಪಿಗಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೪೦). **ಗುಹ್ನೆ :** ಸನದೀ ಅಸಿಷ್ಟಾಂಟರೂ, ಡಿಸ್ತ್ರಿಕ್ಟ ಡೆಪ್ಯುಟಿಯೂ . . . ೧ನೇ ೨ನೇ ವರ್ಗದ ಮಾಜಿಸ್ತ್ರೇಟರಾಗಿ ಫೌಜದಾರೀ ಗುಹ್ನೆಗಳ ಚೌಕಶಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೭೫) ; ಕೊಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಡಾಕ್ಟರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಇದ್ದರೂ ಗುಹ್ನೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾದಹೀನವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೦೬೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುನಾಹ್; ಮರಾ. ಗುನ್ಹಾ]

ಗುನ್ಹೇಗಾರ, ಗುನ್ನೇಗಾರ, ಗುಹ್ನೇಗಾರ (ನಾ). ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು; ಅಪರಾಧಿ ; ದೋಷಿ : ಅನೇಕ ಬಹುನಿಷ್ಣಾತ ಗುನ್ಹೇಗಾರರಂತೆ ಇವನೂ ಸಹ . . . ಹೊರಟುಹೋದನು (ಬೇಟೆನಾ. ೨೩೦). **ಗುನ್ನೇಗಾರ :** ಇನ್ನಿತರರು ಗುನ್ನೇಗಾರನ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿ ತಿರುಗುವ ಕುನ್ನಿಗಳು (ಅಮಗಾಂ. ೪೨). **ಗುಹ್ನೇಗಾರ :** ಗುಹ್ನೇಗಾರರ ಜಾತಿಗಳು.–ಕೊರವರು, ಲಮಾಣಿಗಳು, ವೊಡ್ಡರು, ಮುಂತಾದ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಜನರು ಕಳವಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೮೦).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುನಹ್‌ಗಾರ್, ಗುನಾಹ್‌ಗಾರ್; ಮರಾ. ಗುನ್ಹೆಗಾರ್]

ಗುಪಟೆ 'ಗುಬುಂಟು' ನೋ.

ಗುಪಿತ 'ಗುಪುತ' ನೋ.

ಗುಪಿತಕಾಱ (ನಾ). ಗುಟ್ಟುಮಾಡುವವನು ; ವಂಚಕ : ತಪಸಿಗಳು ಕೆಲರುಂಟು ಅದಱೊಳು ಶ್ವಪಚರಧಮರು ವುಂಟು . . . ಗುಪಿತಕಾಱರು ವುಂಟು ಮಿಱಿದರುಪಮೆಯಲಿ ನೆಲೆಗೊಡದರುಂಟಾ ಚಪಳೆ ಹೊಳದಂದವನು ಕಾಂಬರು ದಿವ್ಯಯೋಗಿಗಳೂ (ನಿಭಾಗ. ೫-೮-೨೨).
[ಗುಪಿತ (<ಗುಪುತ) + – ಕಾಱ]

ಗುಪಿತವೇಷಿ (ನಾ). ನಿಜರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಲು ಕೃತ್ರಿಮವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿರುವವನು ; ವೇಷಧಾರಿ : ಕಪಟವೆಲ್ಲಿಗೆ ಸಲುವುದೆಂದೆನೆ ಗುಪಿತವೇಷಿಯನಱಿತು ವಿಭೀಷಣ ಹರಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದ (ಕೌಶಿರಾ. ೦೭-೫).
[< ಸಂ. ಗುಪ್ತವೇಷಿನ್]

ಗುಪುತ, ಗುತ್ತ$_2$, ಗುಪಿತ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ ; ಗುಟ್ಟಾದ : ಗುಪುತ ಮಹಿಮ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೫-೫). (ನಾ). ೨. ರಹಸ್ಯ; ಗೌಪ್ಯ; ಗುಟ್ಟು ನಿನಗೆ ಗುಪುತಂಗಳಂ ಪೇಳ್ದ ಗುರುವಾರೆಲವೊ (ತುರಂಗ. ೭೫-೬). **ಗುತ್ತ$_2$:** ೧. ಮೇಲಣ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಂ–ಗುಪ್ತ–ಗುತ್ತ ; ಸಪ್ತಮಿ–ಸತ್ತವಿ (ಶಮದ. ೨೬೪ ಪ್ರಯೋ) ; ಗುಪ್ತ, ಗುತ್ತ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗುಪಿತ :** ೧. ಉಪಮಾತೀತನು ವಿಪರೀತ ಚರಿತನು ಗುಪಿತಪ್ರಕಾಶನು (ಅವಚಂ. ೨೮೭-೧೨೯೯) : ಅದಾವನೊಬ್ಬನ ಗುಪಿತ ನಾಮಾಕ್ಷರದ ಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸುವನು (ನಿಭಾಗ. ೩-೦೫-೨೩). ೨. ಗುಪಿತವೆಂತಳವಡುವುದಾಶ್ರಯದಪದೆಸೆಯನೆಂತಾನುವಿರಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧-೫) ; ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದಲಿ ಗುಪಿತದಿಂ ಬರೆ ಮುಂದೆ ಪಕ್ಷಿಗಳುಪಮೆಯಲಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯೆ ವಸನವ ಕೃಪಣತನದಲಿ ತನ್ನ ಸೀರೆಯೊಳೊಯ್ದನರ್ಧವನು (ನಳಚ. ೮-೨) ; ತನ್ನ ಹೃದಯದ ಗುಪಿತ ಹೊರಬೀಳಬಹುದೆಂದು ಆಕೆ ಭಯಪಟ್ಟಳು (ಕೃತಕೃ. ೬೦). [<ಸಂ. ಗುಪ್ತ]

ಗುಪ್ತ (ಗು). ೧. ಅಡಗಿರುವ ; ಕಾಣದಿರುವ ; ಗುಟ್ಟಾದ ; ರಹಸ್ಯವಾದ: ಹಿಂದಿನ ಆ ಅನುಭವಗಳೆಲ್ಲ ಗುಪ್ತ ಮಾನಸರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಹೋಗಿರುವುದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೪೯). (ನಾ). ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಅವನು ಗುಪ್ತವಾದ ಆಲೋಚನೆಗಾಗಿ ತುರುಕರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೧೭೯) ; ರಾಯನ ಕೊಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಪಿತೂರಿ ನಡೆಸಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಕೃದೇವ. ೭) ; ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯ ಕಲ್ಲಿನಂತರಂಗದೊಳಗ್ನಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೬೨೦). ೩. ಒಂದು ಅರಸುಮನೆತನ, –ರಾಜವಂಶ : ಧರ್ಮನಿಷ್ಠರೂ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮಿಗಳೂ ಆದ ಗುಪ್ತರ ಸೇವೆ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ (ಹುಕ್ಕಾರ. ೦೦೬ ಪೀಠಿಕೆ). ೪. ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ (ಎಸಮ್ಯ. VI, ೩). [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಕ (ನಾ). ಬೇಹುಗಾರ ; ಗೂಢಚಾರ : ದಾನವರೊ ಮೇಣ್ ದಿವಿಜರೋ ಹರಿಸೂನುವಿನ ಗುಪ್ತಕ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರಿಗ]ರೊ ಬರವು ನವೀನವಾಗಿದೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧-೪). [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಕಾಂಡ (ನಾ). ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಮೊಳಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸುವ ಕಾಂಡ : ಬಲಿತ ಶುಂಠಿಯ ಗುಪ್ತಕಾಂಡವನ್ನು ಹಸಿಯ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂಳಿದರೆ ಇದರಿಂದ ಮೊಗ್ಗೆಗಳು ಹೊರಟು ಎಲೆಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ನೀಡುತ್ತವೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೮೦). [ಗುಪ್ತ + ಕಾಂಡ]

ಗುಪ್ತಗಾಮಿ (ಗು). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ನಡೆಯುವ ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯುವ : ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಗುಪ್ತಗಾಮಿ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅಪಾರ ಅನುಭವವಿದೆ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೭೫). [ಸಂ. ಗುಪ್ತಗಾಮಿನ್]

ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಣದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು: ಭಾಕ್ತವಾರಾರ ದುಡಿತದಿನೊ ನಿನಗಾಗಿಹುದು ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿಯೊ ಋಣ (ಮಂಕುಕ. ೮೪೦). ೨. ಗೊತ್ತಾಗದಂತೆ ಹರಿಯುವುದು: ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಗುಪ್ತಗಾಮಿನೀ]

ಗುಪ್ತಚಾರ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ. 'ಗುಪ್ತಚಾರಶಾಖೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಚಾರಶಾಖೆ (ನಾ). ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸರ್ಕಾರಿಇಲಾಖೆ (Intelligence Department. ಪತ್ರಿನಿ. ೪೬). [ಗುಪ್ತಚಾರ + ಶಾಖೆ]

ಗುಪ್ತಜಲ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ ನೀರು : ಭೂಗರ್ಭಜಲ (ಗುಪ್ತಜಲ) (ಭೂವಿವ. ೦೨೩). [ಗುಪ್ತ + ಜಲ$_2$]

ಗುಪ್ತದ್ವಾರ (ನಾ). ಕೋಟೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ಬಂದು ಹೋಗಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಬಾಗಿಲು ; ಕಳ್ಳ ಬಾಗಿಲು : ಇಬ್ಬರೂ ಗುಪ್ತದ್ವಾರದಿಂದ ಅರಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಬಂಕಿಮ. ೦೪೭). [ಗುಪ್ತ + ದ್ವಾರ]

ಗುಪ್ತನಿಧಿ (ನಾ). ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿರುವ ನಿಧಿ : ನೆಲನ ಗುಪ್ತನಿಧಿಗಳ್, ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯೋಪಯುಕ್ತಂಗಳ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೬-೫೬೯). [ಗುಪ್ತ + ನಿಧಿ]

ಗುಪ್ತಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಾಪ. ೨. ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಗುಪ್ತಪಾತಕಂಗೆ ಅಖಂಡೇಶ್ವರನು ಒಲಿ ಎಂದೊಡೆ ಎಂತೊಲಿವನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೯೫-೧೨). [ಗುಪ್ತ + ಪಾತಕ]

ಗುಪ್ತಪಾತಕಿ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಏಕಾಂತ ದ್ರೋಹಿ ಗುಪ್ತಪಾತಕಿ ಯುಕ್ತಿಶೂನ್ಯಂಗೆ ಸಕಲೇಶ್ವರದೇವರು ಒಲಿ ಒಲಿ ಎಂದರೆ ಎಂತೊಲಿವನಯ್ಯಾ (ಸಮಾವ. ೨-೬).
[ಸಂ. ಗುಪ್ತಪಾತಕಿನ್]

ಗುಪ್ತಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕೇಸರಗಳೂ ಶಲಾಕೆಗಳೂ ಇಲ್ಲದ, ಆದ ಕಾರಣ ನಿಜವಾದ ಹೂವು ಕಾಯಿಗಳಿಲ್ಲದ, ಸಸ್ಯ(ಜರಿಗಿಡಗಳು,

ಪಾಟಿಗಳು. ಮೊ.ವ್ಯ.) : ಗುಪ್ತವಿದ್ಯೆ (Cryptogram. ೨೦ನೆ).
[ಗುಪ್ತ + ವಿದ್ಯೆ]

ಗುಪ್ತಮತದಾನ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮತ ನೀಡುವಿಕೆ; ರಹಸ್ಯ ಮತದಾನ : ಗುಪ್ತಮತದಾನ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಆಯ್ಕೆ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪ್ರಮಿಳಾ. ೭೪).
[ಗುಪ್ತ + ಮತದಾನ]

ಗುಪ್ತರೋಗ (ನಾ). ಬಹಿರಂಗವಾಗದೆ ಆನುಭವಿಸುವ ಕಾಯಿಲೆ; ಮೇಹರೋಗ : ಗುಹ್ಯರೋಗ : ನೀನು ಗು ಪ್ತ ರೋ ಗ ತಗಲಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವೆ (ಜಯಂತ. ೦೨೯).
[ಗುಪ್ತ + ರೋಗ]

ಗುಪ್ತಲಿಪಿ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಲಿಪಿ; ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಗೊಢಲಿಪಿ : ಗುಪ್ತಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಬರೆದು ದರಿಂದ . . . ಆಜ್ಞಾತವಾಸಪ್ರಾಯಶ್ಚಾರಿಗಾಯೂ ಬಾಳದರು (ಕುಶಾಹಿ. ೪).
[ಗುಪ್ತ + ಲಿಪಿ]

ಗುಪ್ತವೇಷ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಲು ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಬೇರೆ ವೇಷ; ಛದ್ಮವೇಷ : ಬಹಾದುಹಿವನೊಂದು ಗುಪ್ತ ವೇಷವಂ ಕೈಕೊಂಡಲ್ಲರಕ್ಕೆ ಪಡಿಕಾವಾಗಲ್ (ಪಂಂರ. ೦೬-೦೩೪).
[ಗುಪ್ತ + ವೇಷ]

ಗುಪ್ತಸಲಿಲ (ನಾ).=ಗುಪ್ತಜಲ : ಆದರೆ ಗುಪ್ತಸಲಿಲಳಾದ ಫಲ್ಗುನದಿಯ ಅಸುತಿತ ಹಾಗೆ ಅವರು ಪವ್ಮ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಅಂತ ರಂಗದೊಳಗೆಗೆ ಹೀರಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಇಕ್ಷ್ವ. ೧೪೭).
[ಗುಪ್ತ+ಸಲಿಲ]

ಗುಪ್ತಹೇರ (ನಾ). ಬೇಹುಗಾರ; ಗೂಢಚಾರ : ವಿಭೀಷಣನು ಕರಣಾ ಗತವಾದವನಾದರೂ ಆಗಲಿ ಗುಪ್ತಹೇರವಾದರೂ ಆಗಿರಲಿ ಆತನನ್ನು ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು (ತುಳಿ. ೨೬೫).
ವೀರವಲ್ಲಪನು ಕನೋಜದ ಗೃಹವರ್ಮನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ಗುಪ್ತಹೇರನಿದ್ದನು (ಪಪಮಿ. ೩೦). [ಗುಪ್ತ + ಹೇರ]

ಗುಪ್ತಹೇರಿಗ (ನಾ). = ಗುಪ್ತಹೇರ : "ಪುಣಭಿಗ, ಗುಪ್ತವೂರುಷಃ – ಈ ೨ ಗುಪ್ತಹೇರಿಗರಗಳ್" (ಹರಾಯು. ೬೦-೨೬೦). [ಗುಪ್ತ + ಹೇರಿಗ]

ಗುಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕಾವು ; ರಕ್ಷಣೆ. ೨. ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು ; ಜೋಪಾನ. ೩. ಸರೆಮನೆ ; ಕಾರಾಗೃಹ. ೪. ನೆಲಮಾಳಿಗೆ : "ಗುಪ್ತಿಃ – ನೆಲ ಮಾಗೆ, ರಕ್ಷಣೆ, ಸೆರೆಮನೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೨೮). ೫. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಬಿಲ.–ರಂಧ್ರ. ೬. ಕೊಳೆನೀರು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಬಚ್ಚಲು ಗುಣಿ. ೭. ಕಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಕಾರ.–ಗೋಡೆ ; ಪೌಳಿ : ಸೌಬಿಕ್ಕಿಯ ಸುತ್ತಣ ರಣ ಭೂಮಿಯನಿಂದಗೆ ಸಮಿಳಿ . . . ಸಂಗ್ರೀವಂ ವಿದ್ಯಾಮಯಮಂ ಸಪ್ತಗುಪ್ತಿಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ (ಪಂಂರಾ. ೦೮-೩೩). ೮. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿರುವ ಪೊಳ್ಳಾದ ಕೈಕೋಲು : ಯಮನಪ್ಪ . . . ಹರಿತವಾದ ಜೂರಿಯನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ 'ಗುಪ್ತಿ'ಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿ ಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಟನು (ಪಾಕಿ. ೦೩೪). ೯. [ಜೈನ] ಮನೋ ವಾಕ್ಕಾಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ; ಮನೋಗುಪ್ತಿ, ವಚಗ್ಗುಪ್ತಿ, ಕಾಯಗುಪ್ತಿ ಎಂಬ ತ್ರಿವಿಧಗುಪ್ತಿಗಳು ; ಸಮಿತಿಯಂ ಗುಪ್ತಿಗಳಂ ವಾಲಿಸಿ ಪಂಚಮಹಾವ್ರತಲೀಲೆಯಿನೆಸೆದಂ ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲದೆ ಮುನಿಪಂ (ಪುಣ್ಯ. ೦೧-೦೩). ಮತಿ ಕಂಭಂ ಧೃತಿಯಾಗುವ ಧೃತಿ ಕೇರ್ ಗುಪ್ತಿಗಳ್ ಪಡಿಗಳ್ಗಾರ್ದಿರ್ ಮಹಾವ್ರತಗ್ಳಹುವಿನಿಸುಂ ಧಿರ್ಯಾನ್ವಿತಮಾದೊಡೆ ವಸ್ತು ವೆಲ್ಲಮುಂ ಕೋಟ್ಯಾದರೆ (ಜಿಪಪಂ. ೧೦೯-೩೦) ; ಪರಮಗುಣವೊಂದು ಸಂಯಮಿಗೆರಡು ತವಂ ಮೂಜಲು ಗುಪ್ತಿ (ಪುಷ್ಪ. ೦೩-೩೩).

ಗುಪ್ತಿಯವರು = ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿರುವ ಕೋಲನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರು : ಗುಪ್ತಿಯವರೂ, ಬಡಿಗೂಲಿಗಳವರೂ, ಹಣವಂಟ್ಟಿದ ದೊಣ್ಣೆಯವರೂ, ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿ (ಪಪಮಿ. ೩).

ಗುಪ್ತಿಗ (ನಾ).= ಗುಪ್ತಹೇರ : ರಾಯನಾಯುಷ್ಮಾವಸಾನದ ರಾಯಸವ ಬರೆಸಿದರು ಕೈಕೆಯ ರಾಯನಗರಿಗೆ ಕಳುಹಿದರು ಬಳಿಕಾಪ್ತ ಗುಪ್ತಿಗರ (ತೊರಣ. ೨-೬-೧). [ಗುಪ್ತ + – ಇಗ]

ಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗುಪ್ತಿಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಮನಮಂ ನುಡಿಯಂ ಮೆಯ್ಯಂ ತನಗೆ ವಶಂಮಾಡಿ ಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತಂ ಮುನಿಯೆಂಬನೆಗಂ ನೆಗಟ್ಟಂ (ಆ ದಿ ಪು. ೬-೨೪) ; ಗುರು ಭ್ರ್ರಂಬುದು ಗುಣಾನ್ವಿತರೆಂಬುದು ಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತರೆಂಬುದು ನಯನಂದಿ ದೇವರಂ (ಶುಶಾಪಾ. ೦-೨೬). [ಗುಪ್ತಿ + ಗುಪ್ತ]

ಗುಪ್ತಿಗೆಯ್, ಗುಪ್ತಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾವಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಬಲ್ಲಿನತೆನೆತೂ ಅವಿಯುವಂ ಗುಪ್ತಿಗೆಯ್ದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೬). **ಗುಪ್ತಿಗೈ** : ೨. ಬಚ್ಚಿಡು ; ಮರೆಮಾಡು ; ಅದಗ್ರಸ್ಯಾರತ್ಯವಿಕಾವೃದ್ಯಕಟ ಪ್ರಭಾವ ಮನದಂ ಕೀಳ್ಕಬ್ಬಿಗಂ ಗುಪ್ತಿಗೈದವರಾತ್ಮೀಯತ್ಯತಿಪ್ರಭಾವತೆಯನಾದಂ ತೋರ್ಪ ವೋಲ್ (ರಾಜಶೆ. ೮-೯೯). [ಗುಪ್ತಿ + ಕೆಯ್1]

ಗುಪ್ತಿಗೈ ' ಗುಪ್ತಿಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಗುಪ್ತಿತ್ರಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗುಪ್ತಿಗಳು ; ಮನೋ ಗುಪ್ತಿಯುಂ ವಾಗ್ಗುಪ್ತಿಯುಂ ಕಾಯಗುಪ್ತಿಯುಮೆಂಬ ಗುಪ್ತಿತ್ರಯ ದೊಳಂ (ಆಪಪು. ೬-೮ ಪ) ; ಆಜಿಯಿಂ ಗುಪ್ತಿತ್ರಯದಿಂ ನೆಱೆದಿರ್ದಂತ ರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಪಿಂಗಿತುವರ್ (ಜಿಪಪಂ. ೦೬೮-೦೩). [ಗುಪ್ತಿ+ತ್ರಯ]

ಗುಪ್ತಿವಾದ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾದ ಮಾತುಕತೆ ; ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರಾ ಲೋಚನೆ : (ಕ). [ಗುಪ್ತಿ + ವಾದ]

ಗುಪ್ತಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಗುಪ್ತಟ್ಟಿ ಗಿಡ, ಸಣ್ಣಬುಡ್ಡಿ ಗಿಡ (ಮ್ಯಾಕಿ. ೭೦-೨೮೨). [?]

ಗುಪ್ತಿಟ್ಟಿಸೆರಗು (ನಾ). "ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತಟ್ಟಿಕಾಯಿನ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಸೆರಗು" (ಪಾಹಡ. ೮೪೭). : ಅಂಚು ಗುಪ್ತಟ್ಟಿಸೆರಗಿನ ಸೀರೆನಾಟ್ಯ ಕಿಂಚಿರ ಸೋಬನಕೆ ಕರಸವ್ಯ (ಪಾಹಡ. ೦೦೪).
[ಗುಪ್ತಿಟ್ಟಿ + ಸೆರಗು1 (<ಸೆಱಂಗು)]

ಗುಪ್ತಿನೆ (ಅ). ತಟ್ಟಿನೆ ; ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ : ಕಂಠ ಗುಡಾರದಂತೆ ಗುಪ್ತಿನೆ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿ (ಪಾಗಸಂ. ೫೫೬-೦) ; ಗುಪ್ತಿನೆ ಬಂದು ಕಂಳತು ಬಿಟ್ಟ (೮೫೦). [ಗುರ್ಜ್ಜ + – ಅನೆ]

ಗುವೆ1 ' ಕುಪ್ಪೆ1 ' ನೋ.

ಗುವೆ2 ' ಕುಪ್ಪೆ2 ' ನೋ.

ಗುವೆ3 ' ಕುಪ್ಪೆ3 ' ನೋ.

ಗುವೆ4 (ನಾ). ಮುಸುಕು ; ಗುಬುರು : ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ಒಂದರಡು ಹನಿ ನೀರು ತಿಯಿ ಹೋಗಿ . . . ತಿಯಿ ತಮಟೆಯು ಇತ್ತ, ಆತ್ಮ ಆದಲಾಗದೆ ಗುವ್ವಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಂತಾಗುವುದು (ಮಜಿತಾಂ. ೫೯). [?]

ಗುಪ್ಪೆ1 ' ಕುಪ್ಪೆ1 ' ನೋ.

ಗುಪ್ಪೆ2 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಮಿಸಿ–ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಗುಪ್ಪೆ, ಕಾಡಸಬ್ಬಸಿಗೆ" (ವಿಪಿ. ೦೨೫). [?]

ಗುಪ್ಪೆಗೊಳ್ ' ಕುಪ್ಪೆಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಗುಬಚಿ ' ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ ' ನೋ.

ಗುಬಟು ' ಗುಬುಟು ' ನೋ.

ಗುಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸು ; ಮುಸುಕುಹಾಕಿ ಕಾವಾಡು : ಹದ್ದು ಗುಬರಿಪುದೆ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಮರಿಯಂ ? (ಹೆಸ್ಕ. ೬-೩೬).
[ಗುಬರು (<ಗುಬುರು) + – ಇಸು]

ಗುಬರು1 (ಕ್ರಿ). "ತಾಯಿ ರೆಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿರು ; ತುಂಬ ಅಡಗಿರು" (ವಿಕೆಗಾ. ೦೬೪). [<ಗುಬುರು]

ಗುಬರು$_3$ ‘ ಗುಬುರು ’ ನೋ.

ಗುಬರುಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಎಲೆಗಳಿಂದ ದಟ್ಟವಾಗು,–ಸಾಂದ್ರವಾಗು : (೬). ೨. (ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ) ಕಮಾನು ಕಟ್ಟು,–ಮುಸುಕು ಹಾಕು: ಬೋಳುಗಾಡಿ ತರಬೇಡ. ಗುಬುರಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಾ (೮೩೨). [ಗುಬರು$_3$ (< ಗುಬುರು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಬರುಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯಿಂದ ಮೊಳಕಾಲವರೆಗೆ ಮುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೈ:ಲ್ಲಿಸುಕು : (೬).

[ಗುಬರು$_3$ (< ಗುಬುರು) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಬರುಗಿಡ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಗಿಡ : (೬).

[ಗುಬರು$_3$ (< ಗುಬುರು) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಗುಬರುದಲೆ (ನಾ). ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ : (೬).

[ಗುಬರು$_3$ (< ಗುಬುರು) + ತಲೆ$_1$]

ಗುಬರುಹಾಕು ‘ ಗುಬುರುಹಾಕು ’ ನೋ.

ಗುಬಲಕ್ಕಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಕುಚ್ಚಿದ ಬತ್ತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಕ್ಕಿ; ಕುನುಬಲಕ್ಕಿ; ಕುಚ್ಚಲಕ್ಕಿ: ಗುಬಲಕ್ಕಿಯಿಂದ ಇಡ್ಡಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೮೩೨). [< ಕುದುಬಲಕ್ಕಿ]

ಗುಬಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗೂಗೆ; ಹಂದಿಗೀರನ ಹಕ್ಕಿ : ಸಭೆ ಸುರಿದುದರುಣೋದಯ ಚೀರ್ದವು ಗೂಬೆ ಗುಬಳಗಳೂ (ಆಹಂಣಾ. ೩-೩-೨೮). [← ಮರಾ. ಘುಬಡ್]

ಗುಬಾರು$_1$ (ನಾ). ಗುಂಪಿನ ಗದ್ದಲ,–ಗಿಲಾಟೆ : ಇಡೀ ನಗರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಗುಬಾರು ಹುಟ್ಟಿತು (ಪಾಗ್ಕಃ. ೨೭೭). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಗುಬಾರ್]

ಗುಬಾರು$_2$ (ನಾ). ಬಾವು; ಊತ : “ಗುಬರ:=ಉಬಾರು : ಬಾವು” (ಜಾಶೆಷಕ. ೪೯). ‘ಗುಬುರು’ ಪರಾ. [?]

ಗುಬುಕಟ್ಟು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ : ಯುದ್ಧಿಷ್ಠಿರನು ಕೆಲವರಾದ ಕೆಲವಕಾಮಾಕರು ಕವಚಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟು, ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಗುಬುಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಭೃವಾಪ. ೨೩೦); ಮಗುವಿಗೆ ಶೀತವಾಗದಂತೆ ಗುಬುಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟು (೮೩೨). [<ಗುಬುರು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಬುಗುಬು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಗಾಯ ನೋವಾಗಿ ಗುಬು ಗುಬು ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ (೮೩೨) ; ಡಬ್ಬಿಯ ಮುಚ್ಚಳ ತೆಗದ ಕೂಡಲೆ ಹುಳುಗಳು ಗುಬುಗುಬು ಎಂದು ಎದ್ದವು (೮೩೨).

ಗುಬುಟೆ ‘ ಗುಬುಟು ’ ನೋ.

ಗುಬುಟು, ಗುಪಟ್ಟೆ, ಗುಬುಟು, ಗುಬುಟೆ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾದ ವಸ್ತು; ಉಬ್ಬು ; ಗುಮಟು ; ಗುಬುಟಿನ ಬಾವುಟಗಳು ಪಟಪಟಿಸುತಲೊಲೆದವು ನಲವರಿಕೆ (ಣಾಪದ. ೦೬೯). ೨. ಲೋಹದ ಗುಂಡು, – ಗೋಲಿ : “ಗುರಾಣಿಯ ಮಧ್ಯೆ ಅಥವಾ ಕೆಪ್ಪನೆಯ ಕೆಲಸದ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಲೋಹದ ಗುಂಡು, ಗುಬುಟು ” (Boss. ೩೦೪೨). ೩. ಮೈಮೇಲೆ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೋರೆ : ಕಂಬ ತಗುಲಿ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಗುಬುಟು ಎದ್ದಿದೆ (೮೩೨). ಗುಪಟೆ: ೩. ನಸ್ಸ ಮೈಕೈ ಎಲ್ಲಾ ನೋವು. ತಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ . . . ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಗುಪಟೆ ಎದ್ದಿತ್ತು (ಸಣಕ. ೬೪). ಗುಬುಟು : ೨. ಕೀಲಿ ಕೈಯ ಮತ್ತೊಂದು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಬುಟು ಇದೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೨೬). ಗುಬುಟೆ : ೩. ಹಣೆಗೆ ಒಂದು ಗುಬುಟೆ ಎದ್ದಿತ್ತು (ಚಾಲಂ. ೦೦೬). [<ಬುಗುಟು. / ತೆಲು. ಗುಬಕ]

ಗುಬುರು, ಗುಬುರು, ಗುಮುರು (ನಾ). ೧. (ಎಲೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ಸಮುದಾಯ,–ದಟ್ಟಣೆ: ಮಾವಿನಕುರದ ಗುಬುರಿನೊಳ್ ಗುಂಪು ಮಾಡಿ (ಶಾಗಂಲಿ. ೨೬೦-೨) ; ಎಳೆಚಿಗುರುಗಳ ಗುಬುರುಗಳಂ ನೋಡಿ (ಶಾಗಂಲಿ. ೨೬೦-೦೬). ೨. ಆಚ್ಛಾದನೆ; ಮುಸುಕು ; ಮರೆ : ಆಕಾಶವೆಂಬ ಏರಿದಾದ ಗುಬುರಿನ ತಾಳವ್ಯಕ್ಷದೊಳ್ ಬೆಳೆದು ಬಲಿಸು (ಶಾಗಂಲಿ. ೦೭೪-೦೦). **ಗುಬುರ್ಕು**: ೧. ಗಿಡ ಗುಬುರಾಗಿನೆ (೮೩೨). ೨. ಭದುದಿಂದಲು.ಸ . . . ಬಟ್ಟೇ ಗುಬುರನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅವಳ ಮುಖದಿಂದ ಬೆವರು ಹರಿಯುತಿತ್ತು (ಮುಚುಗ. ೧೯೫). ‘ ಗುಬುರುಹಾಕು ’ ಪರಾ. **ಗುಮುರು**: ೧. ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಜಾತರವಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಲಕುವ್ಯವಿಗಳಂ ಮಾಡುತ . . . ಗುಮುರುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಗುಮುರುಗುಂಪಾಗಿ ನೆಗಿ (ಶಾಗಂಲಿ. ೦೭೪-೦೬). [← ತೆಲು. ಗುಬುರು, ಗುಮುರು]

ಗುಬುರುಪೊಡೆ (ನಾ). ಪೊದರುಪೊದರಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಪೊದೆ,–ಗುಲ್ಮ : ಇದಂ ಚಿಗ್ಗ ಅಡಿಯ ಆದಾಗ್ಯೂ ದಿಽಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗುಬುರುಪೊದೆಗಳು ಕಾನೇ ಉಟು (ಕಶಾಮಂ. IV, ೦೭). [ಗುಬುರು + ಪೊದೆ]

ಗುಬುರುಭಂಡಿ (ನಾ). ಕಮಾನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಬಂಡಿ ; ಕಮಾನುಗಾಡಿ ; ಕೊಲ್ಲಾಪುರಿಂದಿ: ಬಾಲು ತಾಗದಂತೆ ಗುಬುರುಭಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸುಗಿಟ್ಟು ಸಜ್ಜರ ಬೆರದೂ . . . ಬಂದರು ಸೂಳೆಯರು (ಶಾಗಂಹ. ೩-೨೨).

[ಗುಬುರು + ಭಂಡಿ$_1$ (< ಬಂಡಿ$_1$)]

ಗುಬುರುಹಾಕು, ಗುಬುರುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಮುಸುಕುಹಾಕು ; ಮರೆ ಮಾಡು: ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುಬುರುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕಂಳತು . . . ಗುಂಪಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದ ಅಂದು ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದೆ (ಪಡ್ಡಕ್ಕು. ೨೯೯). **ಗುಬುರುಹಾಕು**: ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ಕಂಬಳಿ ಗುಬುರುಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಹೊಲಕ್ಕೆ ಇಾದ (ಕೆಂಪಿ. ೦೭೭). [ಗುಬುರು + ಹಾಕು (<ವಾಯ್ಯು$_1$)]

ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿ ‘ ಗುಬ್ಬಿಹಕ್ಕಿ ’ ನೋ.

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ, ಗುಬಚಿ (ನಾ).=ಗುಬ್ಬಿ$_2$ ೧ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯ ನೇತ್ಯದಂತೆ ವರ್ಣವು ಉಳ್ಳ ನೇತ್ರಗಳು (ಶಾಗಂಲಿ. ೨೭೮-೦೦) ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯೊಂದು ಬಂದು ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಕಿಶ್ರಚ. ೩೭೮). **ಗುಬಚಿ**: ಗರುಡಗಸದಳವನ್ನ, ಕಜ್ಜವ ಪರಿಹರಿಸಲಾವುದೆ ಗುಬಚಿ (ಕಿಶಗಂಯು. ೯-೦೫).

[ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಅಚ್ಚಿ$_2$]

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಿಡ, ಜುಳ್ಳಿ ಮುಳ್ಳಿಗಿಡ (ಪ್ರಕಿಗಿ. ೦೦-೦೯). [ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಬಾಳೆ, ಕಪ್ಪೆಸೊಪ್ಪು (ಪ್ರಕಿಗಿ. ೨೪-೪೩). [ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ + ಬಾಳೆ$_1$ (< ಬಾಪಿ)]

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಸಣ್ಣದಾಸವಾಳ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಹೂ (ಪ್ರಕಿಗಿ. ೪೭-೦೩೫).

[ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ + ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$)]

ಗುಬ್ಬಳಿಕೆ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳ ಕೂಗು ; ಕೂಜಿತ : ಪಿಕಳಾರಗಳ ಸಿಳ್ಳುಲಿಯಾಗಲಿ ಹೊಸರುಲಹಕ್ಕಿಗಳ ಗುಬ್ಬಳಿಕೆಗಳಾಗಲಿ . . . ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಚಂಪಾ. ೬೪). [ಗುಬ್ಬಿಸು + ~ಇಕೆ]

ಗುಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಪಕ್ಷಿಗಳು) ಕೂಗು,– ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಮಾಡುಗಳ ಮೇಲೆ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಗುಬ್ಬಳಿಸುತ್ತಲೂ ಇವೆ (ಹಕ್ಕಿ. ೦-೯) ; ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಗುಬ್ಬಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅರಮನೆ ತಿರುವಿನೆಯ ಮೇಲೆಲ್ಲ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಪುಟ್ಟಿ. ೯); ನಸ್ಸ ಚಿತ್ತವಂತೂ ಗೂಡು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಗುಬ್ಬಳಿಸುವ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯ ಹಾಗೆ . . . ಹಾರಾಡಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿತ್ತು (ಆಪ್ಪಳ. ೦೬೭). ೨. ಬಿಕ್ಕಳಿಸು; ಬಿಕ್ಕುಸು : ರಾಮಚಂದ್ರಂ . . . ಗದ್ಗದಿಸಿ ಗುಬ್ಬಳಿಸದನೆಸ್ಸ ನುಡಿಸಿದವ್ (ಕ್ರಿಣಾಮಾ. ೦೬೪-೨೩೩). [?]

ಗುಬ್ಬಿ$_1$, ಗುಬ್ಬಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಲೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮೂಹ,–ದಟ್ಟಣೆ: ಮಾವಿನಕುರದ ಗುಬುರಿನೊಳ್ ಗುಂಪು ಮಾಡಿ (ಶಾಗಂಲಿ. ೨೬೦-೨) ; ಎಳೆಚಿಗುರುಗಳ ಗುಬುರುಗಳಂ ನೋಡಿ (ಶಾಗಂಲಿ. ೨೬೦-೦೬). ೨. ಆಚ್ಛಾದನೆ; ಮುಸುಕು ; ಮರೆ : ಆಕಾಶ

ಹಾಕಿ 'ಫಿಟ್' ಮಾಡಿದಳು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೪೭.) **ಗುಬ್ಬಿ**೨ : ೧. 'ಕಣ್ಣುಗುಬ್ಬಿ' ಪರಾ. [ದೇ.ತ ತುಳು. ಗುಬ್ಬಿ, ಗುಬ್ಬೆ; ತೆಲು. ಗುಬ್ಬ]

ಗುಬ್ಬಿ೨ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸಣ್ಣಪಕ್ಷಿ ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ ; ಚಿಟಕೆ : "ಕಲವಿಂಕ, ಚಟಕ, ಗೃಹಬಲಿಭುಕ್, ನೀಲ ಕಂಠ – ಈ ಗುಬ್ಬಿ(ಲು)" (ಹಂಂಪಂ. ೪೦-೯೦) ; "ಓಕಸೌಕಸಮೆನಲು ಚಟಕಮೆನೆ ಕಲವಿಂಕಂ ಕಾಳಕಂಠಮೆಂಬ ಗುಬ್ಬಿ " (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩೦-೬) ; ನುಗ್ಗಿಯು ಬಸಕ್ಕೆ ಗುಬ್ಬಿ ಕೋಗಿಲೆಯೆಂಬಂತೆ [ಅಗಸೆಯ ಮರಕ್ಕೆ ತೊಸಿನೆ ಮಜ್ಜುದುಂಬಿಯಂಬಂತೆ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೨೯) ; ನಾನಾಬಲಿಗಳಲಿ ಕುಳಿಗಳಲಿ ಬೀಸದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದವು ಗಿಡುಗ ಗೀಜಗ ಗೌಜಿ ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ತೆರಿದಾ. ೩-೩-೦೬) ; ಕೋಳಿಯ ಕೂಟ ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೂಟದಂತೆ ಹಂಸಾಳಿಯ ಕೂಟ ತೋಯುವುದೆ (ಕರಕ. ೦೦-೦೦೬) ; ಗುಬ್ಬಿಯ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವೇ ? (ಗಾಡಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಚಿಕ್ಕದು. 'ಗುಬ್ಬಿಬಲೆ', 'ಗುಬ್ಬಿಮನೆ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಒಡವೆ : ವೀರ ಘಂಟೆಯು ಹೊನ್ನ ಗುಬ್ಬಿಯಂರನ್ನ ವಟ್ಟಿಯ ಬೆನ್ನ ಚಿಬ್ಬಲಿಗೆಯು ಬಿಳಿಯ ಚವರದ (ಗಿರಿ. ೬-೫೫ ಪ) ; ನೆಱೆ ಪುಟಂಬಟ್ಟ ಮಿಸುನಿಯ ಗುಬ್ಬಿಗಳ ಕಟ್ಟಿದ ಹೊಕ್ಕುಳ ಗಂಟಿರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೫-೬೪) ; ತೇಜಿಗಳಿಬ್ಬನಿಸುತ್ತಲ್ಕೆದಿರಾವು ; ಇಂದ್ರನೀಲಮಾಣಿಕ್ಯ ಗಳಿಂ ಕಡೆದು ಮಾಡಿರುವ ಗುಬ್ಬಿಗಳಂ (ಪಾಗಂಪಿ. ೦೦೫-೦೦) ; ಚಿಕ್ಕದ ಗುಬ್ಬಿ ತಟ್ಟನೆ ಕೈಯಿಂದ ಕಳಚಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು, ಅವನ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಅದುವಿ ಹಿಡಿಯತು (ಜಗಮೂ. ೦೦೮). ೪. ಮದುವೆಯ ಸಂಭ್ರಮದ ದಕ್ಷ ಬೀಗರು ಪರಸ್ಪರರ ಬಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ ಸಣ್ಣ ಮುದ್ರೆ : ಚಿಟ್ಟಿನ ಕಂಟಿಕ್ಕೆ ಸಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಬೀಗರ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಬೀಗತಿಯ ಸೀರೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಬ್ಬಿ ಹಾಕುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ತಮಾಷೆ (ಪಪತ್ಯಾ. ೦೦೫). ೫. ಮದುವೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂದಹೆಂಡತಿಯರಿಂದ ಪರಸ್ಪರರ ಬೆನ್ನು ಆಥವಾ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ತಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಹೊಳಿಗೆಯಂತೆ ಮಾಡಿ ಉಸಿರುತೆಂಬಿದ ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟಿನ ಲಿಕೋಟೆ: ಗುಬ್ಬಿ ತಟ್ಟುವ ನೆಪದಲ್ಲಿ ವರನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೊಡಿದು ಹುಡುಗಿಗೆ ಕಣ್ಣೀರು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ಕೃಷ್ಣ). ೬. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. p ಈಗಿನ ತ ಮಕ್ಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಂ ಆವೂರಿಗೂಡ ಎಂಬ ಏಹಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳ: ಪೂಕಮಾನನಸಿಂತಾ ಮಜಿವನ್ಯಯದೊಳು ಗುಬ್ಬಿಯ ವಲ್ಲಣಾಚಾರ್ಯನಿ (ವೀಕ್ಷಿ ಪು. ೦-೦-೩೦).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುರುಬ: ತುಳು. ಗುಬ್ಬಿ, ಗುರುಬಿ, ಗುಬ್ಬರ]

ಗುಬ್ಬಿಎಂಜಲು (ನಾ). (ಉಳ) ಮಕ್ಕಳು ತಿಂದಿರುವನ್ನು ಹಂಚುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಚ್ಚಿಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಕಚ್ಚಿ ಚೂರುಮಾಡುವುದು ; ಕಾಗೆ ಯೆಂಜಲು : ಮಕ್ಕಳು ಗುಬ್ಬಿಎಂಜಲು ಮಾಡಿ ತಿನಿಸು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷ್ಣ). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಎಂಜಲು (<ಎಂಜಲ್)]

ಗುಬ್ಬಿಕದ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಮೊಳಗೆಗಳವರ ಕದ : ಹಿತ್ತಾಳೆ ಜೌಕಟ್ಟು ಗುಬ್ಬಿಕದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಕಿ ವಟ್ಟಿಸಿದ ನಿಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಅಕ. XIV, ಜಾಮೂಂ. ೨೦೬-೩ ; ೧೮೬೭). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಕದ (<ಕದವು)]

ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಕಣ.—ಬಳೆ ; ಗುಬ್ಬಿಯುಟು ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಡಗ: ಕಂಕಣಕ್ಕೆ – ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣ, ಮಣಿ ಕಂಕಣ, ಹೆಸ್ಸಕಂಕಣ (ಕಬಿ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ) ; ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣಮೇಕೆಯೊ ಕೆಲದೊಳೆಂತಿಕ್ಕುರ್ಗಂ (ಜಾಹಣ್ಣ. ೨೦-೭). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಕಂಕಣ]

ಗುಬ್ಬಿಗೂಡು (ನಾ). ೧. ಗ.ಬ್ಬಚ್ಚಿಗೂಡು: ಮನೆ ಕಟ್ಟುವಾಗ ಕೆಲವರು ಗ.ಬ್ಬಿಗೂಡಿಗೆ ಜಾಗ ಮಾಡಿರ.ತ್ತಾರೆ (ಕೃಷ್ಣ). ೨.=ಗುಬ್ಬಿಮನೆ: ಏವಗೆಗೆ ನಿರಾಶೆಯಾಗಿ ತಾನು ಕಟ್ಟಿದ್ದೆಲ್ಲ ಹುಡುಗರ ಆಟದ 'ಗುಬ್ಬಿಗೂಡು' . . . ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಅಪೂರ್ಣ. ೩೪೦). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಗೂಡು]

ಗುಬ್ಬಿಚಟ್ಟು (ನಾ). (ಉಳ) ತೊಟ್ಟಿಲ ವೇಲ್ಕಾಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ, ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ, ತೊಗಾಡುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗುಬ್ಬಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ : ತೊಟ್ಟಿಲಿಗೆ ಗುಬ್ಬಿಚಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಕೃಷ್ಣ). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಚಟ್ಟು೨ (<ಚಟ್ಟು೧)]

ಗುಬ್ಬಿಚಿಮಣಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಕೈದೀಪ ; ಸಣ್ಣದಾದ ಚಿಮಣಿ ; ಬುಡ್ಡಿ : ಇಬ್ಬರೂ ಗುಬ್ಬಿಚಿಮಣಿ ಹಚ್ಚಿಟ್ಟು ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮುಸುಕೆಳೆದವು (ಪ್ರಸ. ೩೦೯). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಚಿಮಣಿ]

ಗುಬ್ಬಿದೀಪ (ನಾ). ಸಣ್ಣದೀಪ ; ಕೈದೀಪ: ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಗುಬ್ಬಿದೀಪ ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಹುಡುಕಾಡಿದ (ಕೃಷ್ಣ). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ದೀಪ೩]

ಗುಬ್ಬಿಬಳೆ(ನಾ). = ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣ : (ಳ). [ಗುಬ್ಬಿ೧ + ಬಳೆ೩]

ಗುಬ್ಬಿಬಾಗಿಲು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿವೊಳಿಯನ್ನು ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಬಾಗಿಲು ; ಆ ದೊಡ್ಡ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾಗಿಲಿದೆ (ಕೃಷ್ಣ).

[ಗುಬ್ಬಿ೧ + ಬಾಗಿಲು (<ಬಾಗಲ್)]

ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ ; ಚಂದ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಚಂದ್ರಮ್ಮ ಉಟ್ಟಿಹಳು ಚಂದ್ರಹಾರ ಮೂಗಿನಲಿ ನತ್ತು ಕಿವಿಯಾಗ ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ಸಿದ್ಧಳು. ೦೯-೬೯).

[ಗುಬ್ಬಿ೧ + ಬಾವುಲಿ]

ಗುಬ್ಬಿಬೆಳಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಅಂಟುಪುರಲೆ ಹುಲ್ಲು : (ಳ). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಬೆಳಸೆ]

ಗುಬ್ಬಿಬೇಳೆ (ನಾ). (ಉಳ) ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ ; ಗ.ಬುಟು ಇರುವ ಒಲೆಯಂತಹ ಆಭರಣ : ಆ ಹೆಣ್ಣಾಮಗಳು ಗುಬ್ಬಿಬೇಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ಕೃಷ್ಣ). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಬೇಳೆ]

ಗುಬ್ಬಿಮನೆ (ನಾ). ಒದ್ದೆಯಾದ ಮರಳಿನಿಂದ ಹುಡುಗರು ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಣ್ಣ ಗೂಡು : ಮುನ್ನ – ಮುನ್ನಕ್ಕೆ ಗುಬ್ಬಿಮನೆಯು ಹೂಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಂ. ೦೫-೩). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಮನೆ]

ಗುಬ್ಬಿಮೊಳಗೆ (ನಾ). ಬಾಗಿಲಿಗಳಿಗೆ ಬಡಿಯುವ ಮೊಳೆ ; ತಲೆಯು ಮೇಲೆ ಗುಮ್ಮಟುದಿರುವ ಮೊಳೆ : ಬಾಗಿಲ ಮೈತುಂಬ ಹೊಡಿಯುವ ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆ (Door-nail. ಇಂಳಿ).

[ಗುಬ್ಬಿ೧ + ಮೊಳ್ಳೆ]

ಗುಬ್ಬಿವಿಂಡು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಳ ಹಿಂಡು,–ಗುಂಪು : ಕೂಬ್ಬಿದ ದಾಸವರುಬ್ಬಿ ಗದೆಯ ಹಿಡಿದಬ್ಬರಿಸಿಯ ಪೊಯ್ಯಲೊಪೆ ನಿಬ್ಬರದೊಳಗಿದಿರು ಸಾಳುವಿನಾ ಗುಬ್ಬಿವಿಂಡಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ (ಕೃಷ್ಣಾಜ. ೫೦-೨೮೨). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಹಿಂಡು೨ (<ಟುಂಡು)]

ಗುಬ್ಬಿಸವ್ವತೆಕಾಯಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಆದರ ಕಾಯಿ: (ಳ). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಸವ್ವತೆ (<ಸವತಿ) + ಕಾಯಿ೩ (<ಕಾಯ್೧)]

ಗುಬ್ಬಿಹಕ್ಕೆ, ಗುಬ್ಬಕ್ಕೆ (ನಾ). = ಗುಬ್ಬಿ೨ ೧ : "ಭವನಚಟಕ–ಗುಬ್ಬಹಕ್ಕೆ" (ಓಪಂ. ೦೦೦). **ಗುಬ್ಬಕ್ಕೆ** : ಸೂಪ್ಪಿನ ಪಂಡಿಗಳಿಗೆ ಗುಬ್ಬಕ್ಕೆ ಕಾಟ ಬಹಳ (ಕೃಷ್ಣ). [ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಹಕ್ಕಿ (<ಪಕ್ಷಿ೩)]

ಗುಬ್ಬಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಳ).

[ಗುಬ್ಬಿ೨ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಬ್ಬಿ೧ : 'ಗುಬ್ಬಿ೨' ನೋ.

ಗುಬ್ಬಿ೨ (ನಾ). ಗೊಬ್ಬೆ ; ಗೊರಗು : ಕೆರೆ ಕೆಳಗಣ ಹಲಸಿನ ಮರದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜನ ಕಂಬಳ ಗುಬ್ಬಿ ಕಂಬಳ ಟೊಪ್ಪಿ ಸಹ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ರಾಚೀಂಪ್ರ. ೦೪೦). [<ಕೊಬ್ಬೆ]

ಗುಬ್ಬೆ3 (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕ್ರಿಮಿ: ದ್ವೀಂದ್ರಿಯಂಗಳವಾವೆಂದೊಡೆ ಶಂಖ ಗುಳ್ಳೆ ಗುಬ್ಬೆ ಸಿಪ್ಪು ಕವಡೆ ಕ್ರಿಮಿ (ಪಸಾರ. ೪೮೮-೧೯). [?]

ಗುಮಚಕ್ಕಿ 'ಗುಂಚಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗುಮಟ 'ಗುಮ್ಮಟ1' ನೋ.

ಗುಮಟೆ 'ಗುಮ್ಮಡಿ1' ನೋ.

ಗುಮಟೆಪಾಗು(ನಾ).=ಗುಮ್ಮಡಿ1: ತುಸು ತಬಲೆ ಬಾರಿಸಲು ಕಲಿತವರು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗಡಿಗೆವಾದ್ಯ ಇಲ್ಲವೆ 'ಗುಮಟೆಪಾಗು' ಬಾರಿಸುವವರು ಮುಂದಾಳುಗಳಾಗಿ ಹೊರಡಿಸುವ ಭಜನಾಕೂಟಗಳಿವೆ (ಜಾರುದಾ. ೩೨).
[ಗುಮಟೆ (<ಗುಮ್ಮಡಿ1)+ ಪಾಗು]

ಗುಮಡಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೫-೧೩೨೩).
[ಗುಮಡಿ0 + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗುಮತಿ 'ಗುಮ್ಮಡಿ1' ನೋ.

ಗುಮಸಲು (ನಾ). (ಕರಾ) ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು. [?]

ಗುಮಾನ, ಗುಮಾನಿ, ಗುಮಾನೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಶಯ; ಸಂದೇಹ; ಅನುಮಾನ: ತೇಮಾನದಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡಿ ಗುಮಾನ ಪಟ್ಟ (ಗಾದೆ). ೨. ವಿಚಾರ; ಯೋಚನೆ: ಇವರ ಮೇಲೆ ಆ ಜನರು ಗುಂಡು ಇಟರು. ಅದನ್ನು ಗುಮಾನಕ್ಕೆ ಹಾಕದೆ, ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಜಗಳಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೫); ಸಾಮಾನ ಇದ್ದವಗೆ ಗುಮಾನ ಏನು (ಗಾದೆ). ೩. ಜಾಗರೂಕತೆ; ಎಚ್ಚರಿಕೆ: (ಕ). ೪. ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: (ಕ). **ಗುಮಾನಿ:** ೧. ಟೀಪು ಸುಲ್ತಾನರು . . . ಗುಮಾನಿಯ ಮೇಲೆ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಜನರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಂದಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೧೩); ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸ್ವಲ್ಪಾನೂ ಗುಮಾನಿ ಸಿಕ್ಕಲೇ ಇಲ್ಲವೆ (ವೀರಯೋ. ೭). ೫. ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾಡಿರಬಹುದೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು. 'ಗುಮಾನಿ ಪಟ್ಟಿ' ಪರಾ. **ಗುಮಾನೆ:** ೧. ಇವರ ಮೇಲೆ ಕಳವಿನ ಗುಮಾನೆಯನ್ನು ಯಾರೋ ಹೇಳಿದರಂತೆ (ಕೆಲನೆ. ೨೨೬); ಪರಸ್ಥಳದವನನ್ನು ಬರೀ ಕಳವು ಗುಮಾನೆಯ ಮೇಲೆ ನೇಕುಚಾಲು ಜಾಮಾನಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡುವುದು ಬಹಳ ಕಠಿಣಕ್ರಮ (ನಡೆದಾ. II, ೮೫೬). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಮಾನ್]

ಗುಮಾನಿ 'ಗುಮಾನ' ನೋ.

ಗುಮಾನಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಅಪರಾಧಿಗಳೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದವರ ಬಗ್ಗೆ ಸರಕಾರದವರು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ದಾಖಲೆಪುಸ್ತಕ: "ತುಂಟರು, ಗುಮಾನಿಗಳು, ನ್ಯಾಯಬಹಿಷ್ಕೃತರು–ಇವರ ಹೆಸರುಗಳ ಪಟ್ಟಿ; ಗುಮಾನಿಪಟ್ಟಿ" (Black book, list. ಇಂಕನಿ).
[ಗುಮಾನಿ (<ಗುಮಾನ) + ಪಟ್ಟಿ2]

ಗುಮಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಶಯಪಡು; ಅನುಮಾನಿಸು: ಅವನು ಅಷ್ಟು ಅನಾಮತ್ತಾಗಿ ಗುಮಾನಿಸಬಾರದಾಗಿತ್ತು (ಜಿಂಗೂಲಿ. ೫೦).
[ಗುಮಾನ + – ಇಸು3]

ಗುಮಾನೆ 'ಗುಮಾನ' ನೋ.

ಗುಮಾಸ್ತ, ಗುಮಾಸ್ತೆ, ಗುಮ್ಮಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಕಾರಕೂನ; ಲೆಕ್ಕಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು: ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನಗಳ ನಂತರ ಗುಮಾಸ್ತರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಅನೇಕವಾಗಿ ಬರಬಹುದು (ಝೂರಾಡಿ. ೧೬೩); ತುಳಸಿಯ ಮಗನ ಮರಣದ ಅಪರಾಧದಲ್ಲಿ ರೂಪಚಂದನ ಗುಮಾಸ್ತನ ಮೇಲೆ ವಾರಂಟು ಹೊರಟಿದ್ದುವು (ಜಮೀನ್ಯಾ. ೧೪೦); ಗುರುಚರಣರು ಒಂದು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಗುಮಾಸ್ತರು (ಪರಿಡೇ. ೧). ೨. ನಿಯೋಗಿ; ಪ್ರತಿನಿಧಿ: (ಕ). **ಗುಮಾಸ್ತೆ:** ೧. ಈಗ ನೀವು ನಮ್ಮ ಸಮಾನರಿದ್ದೀರಿ; ಕೆಳಗಿನ ಕಚೇರಿಯ ಒಬ್ಬ ಗುಮಾಸ್ತೆಯಲ್ಲ (ಹೇಮಂತ. ೧೯೦); ಕಚೇರಿಯ ಗುಮಾಸ್ತೆಗಳಿಗೂ ಫೌಜದಾರರಿಗೂ ಚಹ ಬೇಕಾದಾಗ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿ ಬರುವುದು (ನಾಪೋಲೀ. ೧೧೧). **ಗುಮ್ಮಸ್ತ:** ೧. ಒಮ್ಮೆ 'ಗುಮ್ಮಸ್ತ' ನಾಗಿದ್ದವನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಯಾದನೆಂಬುದೂ ವಿರೋಧವೇ ಆದೀತು (ಕನ್ನಇ. ೧೮೧). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುಮಾಶ್ತಾ; ಮರಾ. ಗುಮಾಸ್ತಾ]

ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ, ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿ (ನಾ). ಗುಮಾಸ್ತನ ಕೆಲಸ, –ವೃತ್ತಿ: ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿಯ ಧರ್ಮವು ಮತ್ತೊಬ್ಬನದಾಗಿರಬಹುದು (ಅನಾಸ. ೨೦). **ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿ:** ರಂಗಪ್ಪನನ್ನೇ ಊರ ಶಾನುಭೋಗರು ಡಿಪೋ ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿಗೆ ಆರಿಸಿದ್ದರು (ಕತ್ತಬಿ. ೩೦). [ಗುಮಾಸ್ತ + – ಗಿರಿ2]

ಗುಮಾಸ್ತಿಕೆ (ನಾ). = ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ: ಎಂಜಿನಿಯರಿಕೆ ಗುಮಾಸ್ತಿಕೆಯಲ್ಲ (ಚಿಗುಕ. ೯). [ಗುಮಾಸ್ತ + – ಇಕೆ]

ಗುಮಾಸ್ತೆ 'ಗುಮಾಸ್ತ' ನೋ.

ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿ 'ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ' ನೋ.

ಗುಮಿ 'ಗುಮ್ಮಿ1' ನೋ.

ಗುಮಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಕೂಡು; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು: ದಮಯಂತಿ ದಾದಿಯರು . . . ಗುಮಿಗೂಡಿ ಯೆಲ್ಲಾರು ಕಂಬನಿಗರೆಯುತಿರಲು (ಯನಳ. ೬೨); ಠೀವಿಯಿಂ ನಾರದರ್ ತುಂಬುರರ್ ಗಾಂಧರ್ವ ಕೋವಿದರ್ ಗುಮಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಪು] ಗೂಡಿ ಮುನಿಯೆಡೆಗೆ ಬರಲು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೨೮-೦೦); ತರತರದಿ ಗುಮಿಗೂಡಿ ದಾನವಿಯರೆಲ್ಲ ಬಂಧುರದ ನಿಷ್ಠುರ ಗೈವರು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೧೧-೧). [ಗುಮಿ (<ಗುಮ್ಮಿ1) + ಕೂಡು1]

ಗುಮಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಾಶಿಹಾಕು; ಶೇಖರಿಸು: ಕುಂಭಕರ್ಣನಿಹ ಮನೆಯೆಡೆಗೆ ನಡೆತಂದು ನಾನಾವಿಧದ ಮಾಂಸ ಘನ ಸೀಧುರಸ ಶೋಣಿತಂಗಳಂ ಗುಮಿಗೊಳಿಸೆ ಪರವಳಯದೊಳಗಿಟ್ಟರು (ವಂಕಾರಾ. ೬-೨೫-೧೦).
[ಗುಮಿ (<ಗುಮ್ಮಿ1) + ಕೊಳ್1 + – ಇಸು3]

ಗುಮಿತ (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟಾದ ಸುದ್ದಿ; ರಹಸ್ಯವಾದ ವದಂತಿ: "ಸಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೊಲ್ಲೆಹ ನುಡಿವ ಗುಮಿತದಲಿ ವಾರ್ತೆಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೫೫-೭೦); ಒಂದು ಹುಲಿಯಂ ಕೊಲಲ್ ಮತ್ತೊಂದು ಸೇಡಿನಿಂ . . . ಕೆರೆಗಳನಳ್ಳಿಸುವುದೆಂಬ ಗುಮಿತ ಬರಲು (ಕಾಲೂರ. ೯೦-೦೭೬). ೨. ಸದ್ದು; ಧ್ವನಿ ಗುಮಿತ ಸಯ್ತಿರು ಬಂತು ನೋಡೆಂಬ ನುಡಿ ಕಿರಿದುಕಿರಿದಾಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೮೫-೧೬೪). [?]

ಗುಮಿಪುಣಸೆ (ನಾ). ಗುಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಹುಣಿಸೆ: ಅನ್ತೆ ತುಟ್ಟಿಲ ಪೆಱೊಟ್ಟೆಯೆ ಕೆಮ್ಬರೆಯ ಗುಮಿಪುಣಸೆಯೆ ಅಲೆ ಪೊಮ್ಬುಣಸೆ ಅನ್ತೆ ಬಳಿಪುಣಶೆಯೆ ಅಳರಿಯ ಕಿಱುಕೆಱೆಯೆ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೪೦-೬೮; ಸು. 900). [ಗುಮಿ (<ಗುಮ್ಮಿ1) + ಪುಣಸೆ (<ಪುಣಿಸೆ)]

ಗುಮುಕು1 (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಗುದ್ದು: ಅವಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮಟ್ಟು ಗುಮುಕಿ, ಈಚೆಗೆ ದೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿ (ಕೆಲನೆ. ೩೦೬).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮುಕ್ಕು; ಮಲ. ಕುಮೆಕ್ಕ; ತುಳು. ಗುಮುಸು; ತೆಲು. ಗುಬುಕು, ಗುಮುಕು]

ಗುಮುಕು2 (ನಾ). ಬಗ್ಗುವಿಕ; ತಗ್ಗುವಿಕೆ. 'ಗುಮುಕುಹಾಕು' ಪರಾ. [?]

ಗುಮುಕುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಬಗ್ಗಿಸು; ತಗ್ಗಿಸು: ನಾನು ತಲೆಯನ್ನು ಗುಮುಕು ಹಾಕಿದೆ, ಬಿಗಿದ ಬಾಯಿ ಬಿಗಿದ ಹಾಗೆಯೇ (ಮಗಮಾಂ. ೭೧).
[ಗುಮುಕು2 + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು1)]

ಗುಮುಗುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಮುಗುಮು ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಹುಟ್ಟು ಹಸಿಯೆ ಗುಮುಗುಮಿಸುತೆ ಹಾರುವ ಜೇನ್ನೊಣಗಳ ಗಜಬಜೆಯಾಯ್ತು (ನಲ್ಕೆ. ೨೬-೦೬). [ಗುಮುಗುಮು + – ಇಸು3]

ಗುಮುಗುಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ. 'ಗುಮುಗುಮಿಸು' ಪರಾ.

ಗುಮುಟ 'ಗುಮ್ಮಟ' ನೋ.

ಗುಮುತಿ 'ಗುಮ್ಮತಿ' ನೋ.

ಗುಮುರು 'ಗುಬುರು' ನೋ.

ಗುಮ್ಮ$_1$, **ಗುರ್ಮ** (ನಾ). ೧. ಭಯ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಒಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಭೂತ; ದೆವ್ವ; ಬವ್ವ(ಉಕ): ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಗುಮ್ಮನಲ್ಲದೆ ದೆಸೆಯ ಬಲ್ಲವರಿ ಗುಂಟೇ ಭೀತಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೫-೨೬೫); ಬೊಮ್ಮನಪ್ಪನು ಆಗಿ ಬುಧರೊಳು ದಿವ್ಮಿತಪ್ಪಖಿಳಾಗವಜ್ಞನು ಗುಮ್ಮನೆಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳಿಗೀ ಸೋಮ ಯಾಜಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೫-೫೫); ಗುಮ್ಮನ ಕರೆಯದಿರೆ ಅಮ್ಮ ನೀನು ಗುಮ್ಮನ ಕರೆಯದಿರೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೦ ಪಲ್ಲವಿ); ಆಂ ಗುಮ್ಮಂ ನುಂಗು ವೆನಲ್ಲದೊಡೆ ತನಿವಣ್ಣನೀಯಿಮೆನಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೮-೨೮); ಗುಮ್ಮ ಬಂದನು ಸುಮ್ಮನಿರು ಕಂದ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೪-೧). ೨. ಗೂಬೆ: ಗುಮ್ಮನಂದುದಿಪ ನೇಸಱಂ ಕಂಡು ದನಿಗುಡಲರ್ಕನೇಂ ಕಿರಣ ಮಡಗಿಸುವನೇ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೨-೬); ನೀನಿಂತು ಗುಮ್ಮನಂತಿರೆ ಕಣ್ದೊಳಿಸಿಂ ದಿಟ್ಟಿಸದಿರ್ಪುದೇಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦-೮); ದೂರವೆಲ್ಲೋ ಹಿತ್ತಿಲಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮ ಕೂಗುತ್ತಿತ್ತು(ಮೂರುದಾ. ೩೨೪). **ಗುರ್ಮ**: ೧. ಧರ್ಮಕಪಜಯಮುಂಟೆ ಪರಿಕಿಸೆ ... ಗುರ್ಮನೊಳು ಗುಣವುಂಟೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೭-೩೯). P ಕವಿಯು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಈ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು.

ಗುಮ್ಮನ ಬಡಿವ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಗುಮ್ಮನ ಬಡಿವ ಕತ್ತಲೆ ಗುದ್ದು ಗಂಬದ ಗಡಣೆ ... ವಿನೋದದಲಾಡಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೬-೨).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗುಮ್ಮೆ, ಗೂಮೆ, ಗೂರ್ಮೆ]

ಗುಮ್ಮ$_2$ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಒಡೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷ: ಮಱು ದಿವಸಂ ದಿವಸಮುಖದೊಳ್ ಪಲವು ಮುಖದಿಂ ಗುಮ್ಮನಂ ಸಾರ್ಚಿಯಣ್ಮೆ ಕಾದುವರ ಗುಣ್ಪಂ ಕಿಡಿಸಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೩೯ ವ); ಗೆಗ್ಗೆ ಡೆಂಕಣಿ ಗುಮ್ಮಂ ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹುಕೋಟಾಯಂತ್ರಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿ ಗೊಂಡಾಂತಿರೆ (ಅನಂಪು. ೧೦ ೮೩). [<ಕುಮ್ಮು$_1$]

ಗುಮ್ಮ$_3$ 'ಗುಣ್ಪು$_2$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಂಗೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನವಿಲುಗುಂದದ ಬಳಿಯ ಈಗಿನ ಗುಮ್ಮಗೋಳ: ಸಂಗತಮಾಗೆ ಮಾಡಿ ತಳವೃತ್ತಿಯನಲ್ಲಿಗೆ ಮೂಡಗೇರಿ ಗುಮ್ಮಂಗೊಳನಾದಿಯಾಗೆ ನೆಗಳ್ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಗಾವಡಿವಾಡವೆಂಬ ಬಾಡಂಗಳ ಶಾಸನಂಬೆರಸು (ಎಇ. XV, ೩೪೦-೧೮; 1071). [ಗುಮ್ಮ? + ಕೊಳ್$_2$]

ಗುಮ್ಮಕಾಂಭೋಜ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಮಿಶ್ರಕಾಂಭೋಜೀ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗುಮ್ಮಕಾಂಭೋಜ ತೆನುಗುಕಾಂಭೋಜ ದೇಶ್ಯಕಾಂಭೋಜ ಯೆಂಬ ಮೂಱೇ ಕಾಂಭೋಜೀಮಿಶ್ರಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫).

[← ತೆಲು. ಗುಮ್ಮಕಾಂಬೋಜಿ]

ಗುಮ್ಮಟ$_1$, **ಗುಂಬುಟ, ಗುಮಟ, ಗುಮುಟ, ಗುಮ್ಮುಟ** (ನಾ). ೧. ಅರ್ಧಗೋಳಾಕಾರವಾದ ಗೋಪುರ; ಗುಂಬಜು: ಎನ್ನ ಗೂಡಿನ ಗುಮ್ಮಟನೊಡೆಯ ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವೆ (ಮನುಗುಂ. ೧೧); ಚಿತ್ತರಿಸಿದ ಭಿತ್ತಿ ಬಾಗಿಲಮಳ್ಗಂಬದ ಹಂತಿ ಗವಾಕ್ಷಮುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಗುಮ್ಮಟಂ ಮೆರೆಗುಂ (ಮಠಾಶ. ೧೨-೫); ಮೇಲಿನ ತಾಮ್ರದ ... ಗುಮ್ಮಟಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು (ಮರ್ಯಾದೆ. ೨೯೭). 'ಗೋಳ ಗುಮ್ಮಟ' ಪರಾ. **ಗುಂಬುಟ**: ೧. "ಗುಂಬುಟ-ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಗುಮ್ಮುಟ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೦೬). **ಗುಮಟ**: ೧. ಅನೇಕ ಹಜಾರಗಳೂ ಗುಮಟಗಳೂ ಇದ್ದ ದೊಡ್ಡ ಅರಮನೆಯು ಹಸಿಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದುವು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೧೪೮). ೨. ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಆವರಣ,-ಮುಸುಕು: ಕಡಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಟ ಉಗಿಯು ಗುಮಟಕ್ಕೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಣಗುವುದು (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೪೭). **ಗುಮುಟ**: ೧. ಭವ್ಯವಾದ ಕಮಾನುಗಳನ್ನೂ ಗುಮುಟಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೨); ಅಸಂಖ್ಯ ಗುಮುಟಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ... ಸಂಗಮರವರೀ ಕಲ್ಲಿನ ಥರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೬). ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿಗೆ ಕಾರಿನ ಹಿಂದಿನ ಗುಮುಟ ತಾಕಿ ಜಾರಿಹೋಯಿತು (ಬಾಬಲ. ೧೧೦). **ಗುಮ್ಮುಟ**: ೧. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗುಮ್ಮುಟವು ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಥಳಥಳ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಮೇದಿಮ. ೧೩೫); ಆ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮದ ಗುಮ್ಮುಟಕ್ಕೇ ನೀನು ತಿರುಗಿ ಹೊರಡು (ಪ್ರವಾತೋ. ೨೦). [← ಹಿಂ. ಗುಮ್ಮಟ; ಪಾರ. ಗುಂಬದ]

ಗುಮ್ಮಟ$_2$ 'ಗೊಮ್ಮಟ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಟಚಾವಣಿ (ನಾ). ಗುಮ್ಮಟವಿರುವ ಮೇಲುಮಹಡಿ: ಗುಮ್ಮಟಚಾವಣಿಯ ಕೋಣೆಯೊಂದರ ಬಳಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ... ಬೀಗ ಜಡಿದು ನಾನು ಏಕಾಕಿಯಾದಾಗ ನನ್ನ ಮನೋಯಾತನೆ ದುರ್ಭರವಾಯಿತು (ಪುನರು. ೩೮೯). [ಗುಮ್ಮಟ$_1$ + ಚಾವಣಿ (<ಛಾವಣಿ)]

ಗುಮ್ಮಟಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ: ಗೀಜಗನುರಗರಿಪು ಗುಮ್ಮಟಿಗ ಗೋದಿಗ ಬುಱುಲೆ ಬಲು ಹಸುಬ ... ಪರಿಪರಿಯ ಪಕ್ಷಿ ಗಳು ಮೆಱೆದಿಹವು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೪-೧೨). [?]

ಗುಮ್ಮಟೇಶ 'ಗೊಮ್ಮಟೇಶ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಟೇಶ್ವರ 'ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಡಿ$_1$, **ಗುಮಟೆ, ಗುಮತಿ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಳೆ: ಬಿಡದೆ ಮುಡುಪಿಕ್ಕುತಂ ಗುಮ್ಮಡಿ ಗೆಲವ ಕಡಂಗಿ ಕೊಂಬು ಮೌವರಿ ಕೊಳಲಿಂ ಬಿಡದೂದುವ ಸಿಳ್ಳಿಕ್ಕುವ ಕಡುರಭಸದ ಪೆರ್ಚಗುರ್ವಿಸಿತ್ತು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೫-೬). **ಗುಮಟೆ**: ಗುಮಟೆಯು ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಜೀವದ ಸಂಗಾತಿ ಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಮತಿ**: "ಗುಂಬವಾದ್ಯ – ಕುಂಭವಾದ್ಯ, ಗುಮತೀ ವಾದ್ಯ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೧೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮ್ಮಟ್ಟ; ತುಳು. ಗುಮಟೆ; ತೆಲು. ಗುಮ್ಮೆಟ, ಗುಮ್ಮೆತ. / ಮರಾ. ಗುಮಠಾ, ಗುಮಡಾ]

ಗುಮ್ಮಡಿ$_2$ (ನಾ). ಭೂತ; ಪಿಶಾಚಿ: ಗುಮ್ಮಡಿಯಂತಪ್ಪ ತಾಯಿ ನೋಡೆನಗೆ ಕಲಕೇತನಂತಪ್ಪ ತಂದೆ ನೋಡೆನಗೆ (ಬಸವ. ೭೨೦)

[?]

ಗುಮ್ಮತನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ: ವಾಯವಾಯ್ತಹಿಪಾಶ ಪದ್ಮಜ ಸಾಯಕವು ಸಱಿಯಾಯ್ತು ಸದೆಸಟ್ಟಾಯಿತನುಜನ ಬಿಣ್ಪು ಬೀತುದು ಗುಮ್ಮತನ ಭಟರ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿಗುಹು ಭಟರುಗಳ, ರದುಮ್ಮತನ ಭಟರ] (ತೊರರಾ. ೬-೪೦-೩). [ಗುಮ್ಮ$_3$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + – ತನ]

ಗುಮ್ಮತಿ, ಗುಮುಂತಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಡೇರೆ,-ಗುಡಾರ: ದೊರೆದೊರೆಗಳಿಗೆ ಗುಡಾರ ಗುಮ್ಮತಿ ದೂತ ಸರವತ್ತಿಗೆಯು ಚಪ್ಪರಗಳು ಇರದನುಮಾಡಿಸಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೨-೪೨); ಬಿಡದಾ ದೂಸ ಬಳಸಿ ಗುಱಿಕಾಱರ ಗಡಣ ಗುಮ್ಮತಿ ಗಳೆದ್ದಾವು (ಜ್ಞಾನಪ. ೦೨-೯೮). **ಗುಮುತಿ**: ನೆಗಳ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ... ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಗುಡಿ ಗುಮುತಿ [ಪಾಠಾಂ. 0] ಗೂಡಾರ ಸಾಗರದಾನಮಗಲ ದೊಳ್ ಚಾವಡಿ ಹಜಾರ ಹಯಗಜಶಾಲೆ ಮುಖ್ಯಬೀಡಾರಂಗಳು (ಚೆಬಪು. ೪೭-೩೩). [←ತೆಲು. ಗುಮ್ಮೆ]

ಗುಮ್ಮನಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಅಲಿಂದಂ ಮೂಡಲು ಹದ ತೆಂಕಣ ಕರೆಯಲಿ ಗುಂಮನಾಲದಿಂದ ವಾಯವ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸೋಗೆಯ ಹಳಿನ ಹತಿರೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲು (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೭-೨೬; ?). [?]

ಗುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಮೌನವಾಗಿ; ತೆಪ್ಪಗೆ.

ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕ, ಗುಮ್ಮನಗುಸಕ = ತನ್ನ ಒಳಗಿನ ಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದೆ ಯಾರೊಂದಿಗೂ ಬೆರೆಯದಿರುವವನು,-ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವನು : ಅವನು ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕ (ರೂಢಿ) ; ನೀನು ಈಗೇನು ಹೊರಗೆಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಬರ್ತೀಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲೇ ಗುಮ್ಮನಗುಸಕನ ಹಾಗೆ ಕುಳಿತಿರ್ತೀಯೋ ಹೇಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೦೫). ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕಿ, ಗುಮ್ಮನಗುಸಕಿ=ತನ್ನ ಒಳಗಿನ ಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದೆ ಯಾರೊಂದಿಗೂ ಬೆರೆಯದಿರುವವಳು,-ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವಳು : ಅವಳು ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕಿ (ರೂಢಿ) ; 'ಗುಮ್ಮನಗುಸಕಿ' ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡ . . . ದೇವಕಿ ಕೂಡ ನಿರ್ಮಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ, ವಾಸುದೇವನ ಬಗ್ಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಹತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೭). ಗುಮ್ಮನಾಗು, ಗುಮ್ಮಾಗು = ಮೌನವಾಗು ; ತೆಪ್ಪಗಾಗು : ಗುಮ್ಮನಾದನು ಭೂಪ ಚಿತ್ತದ ಹಮ್ಮು ಮುರಿದುಮ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೩೨) ; ಹಮ್ಮು ಮುರಿದ ಮೇಲೆ ಗುಮ್ಮನಾದ (ಗಾದೆ); ಹಂಪನಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಅಂಗಡಿ ನೋಡಿ ಗುಮ್ಮಾದೆ (ಅಭಿಮಾ. ೬); ಮಿಕ್ಕವರ ಮನೋವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸರಸ್ವತಿ ತಾನೂ ಗುಮ್ಮಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪುರುಷ. ೧೦೪). [ಗುಂ + – ಅನ್ಸ್]

ಗುಮ್ಮಯ್ಯ (ನಾ).=ಗುಮ್ಮ್ಯ ೧ : ದೆಯ್ಯ, ಭೂತ, ಗುಮ್ಮಯ್ಯ-ಕತ್ತಲಾಳದಿಂದಲೆದ್ದು ಬೆದರಿಸುತಿವೆ ದಮ್ಮಯ್ಯ ! (ನಡಬಂ. ೨೪-೨) ; ಪರೀಕ್ಷೆಯೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ 'ಗುಮ್ಮಯ್ಯ'ನಂತೆ (ಕನ್ನನು. ೦-೧೪).
[ಗುಮ್ಮ್ಯ + ಅಯ್ಯ]

ಗುಮ್ಮವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಕಾಡುಕೋಳಿ ; "ಕುಕ್ಕುಭ" (ನಾಚರಾ. ೬) : "ಕುಕ್ಕುಭಃ-ಗುಮ್ಮವಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೩).
[ಗುಮ್ಮ + ಪಕ್ಕಿ]

ಗುಮ್ಮಸು 'ಗುಂಬಜು' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಸ್ತ 'ಗುಮಾಸ್ತ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಒಳಗೇ) ಬೇಯು : ಹೀಗಾಗಿ ಗೃಹಕಲಹದ ಕಿಚ್ಚು ಒಳಗೊಳಗೇನೇ ಗುಮ್ಮಳಿಸಿತಲ್ಲದೆ ಹೊತ್ತಿ ಉರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಒಡ್ಡಿಕಾ. ೭೬).
[<ಉಮ್ಮಳಿಸು]

ಗುಮ್ಮಿ$_1$, ಗುಮಿ, ಗುಮ್ಮು$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಮೊತ್ತ ; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್ . . . ಗುಮ್ಮಿ, ಗೊಂದಣಿ, (ಉಂದಲ್)-ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೦೦-೨೨೨) ; "ಜಂಗುಳಿ ತೆರಳ್ಕೆ ದೊಂದುಳಿ ನೆರವಿ . . . ತಿಂತಿಣಿ ತೆಮ್ಮಲೊರ್ಗು ತಂಡಂ ಗುಮ್ಮಿ . . . ಜಾಳಿಗೆಯುಮೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೦೬). ಗುಮಿ : ಸಿಡಿಲಿನ ಗುಮಿಯೊ ವೈಶ್ವಾನರನ ಕೋಪದ ಹೊಗರೊ (ವಂಕಾರಾ. ೬-೭-೪೦). ಗುಮ್ಮು$_2$: 'ಗುಮ್ಮುಗಟ್ಟು' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮ್ಪಿ ; ಮಲ. ಕುಮಿ ; ತೆಲು. ಗುಮಿ]

ಗುಮ್ಮಿ$_2$, ಗುಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಹೊಂಡ,-ಗುಂಡಿ : ಗುಮ್ಮಿಯ ನೀರಿಗೆ ಬಂದವನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟನು ಕೈಯ ಬಿಂದಿಗೆಯ (ಚಂದ್ರವೀ. ೮-೩೦) ; ಮನೆ ಹಿಂದಿನ 'ಗುಮ್ಮಿ'ಗೆ ಸೀತೈತಾಳರ ಹೆಂಡತಿ ಪಾರ್ತಮ್ಮನು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ (ಹಹಸ. ೨). ೨. ಗುಣಿ ; ಹಳ್ಳೆ : ಬಾಳೆ . . . ಒಂದೇ ಗುಮ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಬಿಟ್ಟರೆ ಗೊನೆ ಸಣ್ಣದಾಗುವುದು (ವ್ಯವಮ. ೫೭). ಗುಮ್ಮೆ : ೧. ನೀನು ಗುಮ್ಮೆಗೆ ಹೋಗಿ ಕೈಕಾಲು ತೊಳೆದು ಬಾ (ಪದ್ಮಸ. ೨೫೩). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುಮಿ]

ಗುಮ್ಮಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಮಡಕೆ,-ಗುಡಾಣ : ಈ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕಣಜದಲ್ಲಿ ಗಳಗೆಯಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಬುಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ . . . ಮೆತ್ತುಹಾಕಿ ಇಟ್ಟರೆ ಎಷ್ಟು ದಿವಸ ಇದ್ದ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಹುಳಗಳು ಹತ್ತುವದಿಲ್ಲವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೭); ಭತ್ತ ತುಂಬಲು ಗುಮ್ಮಿಲ್ಲಣ್ಣ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೨೬). ೨. ಕೊಠಡಿ ; ಕೋಣೆ: ಸಾಯಂಕಾಲವಾಗುತಾ ಬಂತು. ಖೈದಿಗಳ ಗುಮ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಬೀಗಾ ಹಾಕಿ ಬಿಡುತಾರೆ (ಮುಸುಗ. ೧೨೩). [<ಕೊಮ್ಮೆ$_1$]

ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿ ತುಂಬು ; ಇಡುಗು : ತುಱುಗಿತಿಳೆ ನಡುದೊಡೆಯ ತುಂಡಿನಗು[ಲು]ಱುಬಿನಲಿ ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದುದು ನಭವಱಿಚುತಿರ್ದುದ ಜಾಂಡ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ರಾಮನೆಸುಗೆಯಲಿ(ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೬೦); ಗದೆ ಘಾತದಲಿ ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕಿತಜಾಂಡ (ಅಂಬಿಕಾ. ೯-೨೬). [ಗುಂ + ಇಕ್ಕು]

ಗುಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ).=ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕು : ಗಗನತಳ ಗುಮ್ಮಿಡುತಲಿರ್ದುದು ಕುಣಿವ ಮುಷ್ಟಿನಿಘಾತದಲಿ ಭಟರ (ತೊರರಾ. ೬-೩೩-೧೬) ; ರಣವಾದ್ಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಿಗುವಳೆಯ ಗುಮ್ಮಿಡಲ್ ಗಜರಿದವು ಶರಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ (ತುರಂಗ. ೬೫-೩೪). [ಗುಂ + ಇಡು$_1$]

ಗುಮ್ಮಿಮನೆ (ನಾ). ಆಳುಕಾಳುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಊಟ ಮಾಡುವ ಮನೆ : (ಕ). [ಗುಮ್ಮಿ$_1$ + ಮನೆ]

ಗುಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕು : ಬೊಬ್ಬುಳಿತೆರೆಯನು ದಡಕ್ಕೆ ಹೊಮ್ಮಿಸಿ, ಅಬ್ಬರದಲಿ ಭೋರ್‌ಭೋರೆನೆ ಗುಮ್ಮಿಸಿ, ಬರುತದೆ ! (ಕಎಪು. ೨೬-೨).
[ಗುಂ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಮ್ಮಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಆಳದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮು : ನೆತ್ತಿಯಗ್ರದ ತೋರ ಗುಂಡುರುಳುತ್ತಲಿರ್ದವು ಜಲಧಿಯಡಿಮಳಲೆತ್ತುತಿರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಱಿದು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೪).
[ಗುಮ್ಮ$_3$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಇಱಿ$_1$]

ಗುಮ್ಮು$_1$ 'ಕುಮ್ಮು$_1$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮು$_2$ 'ಗುಮ್ಮಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮು$_3$ (ನಾ). ಈಜುವಾಗ ನೀರನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ,-ಬಡಿಯುವಿಕೆ. 'ಗುಮ್ಮುಹಾಕು' ಪರಾ. [<ಕುಮ್ಮು$_1$]

ಗುಮ್ಮುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡು: ಗುಮ್ಮುಗಟ್ಟಿ ಜೋಗಿಗಳಂತೆ ಇರುಳು ಕೂಡುವುದು ಹಗಲು ಅಗಲುವುದು (ಗಾದೆ).
[ಗುಮ್ಮು$_2$ (< ಗುಮ್ಮಿ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಮ್ಮುಗುಸಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಚಿಣ್ಣಿ ಬೊಗರೆ ಚುಡು ಗುಮ್ಮುಗುಸಕು ಹಿಡಿ ಅಣೆಕಲ್ಲು (ಪ್ರಸಭಾ. ೫೦-೨೫). [?]

ಗುಮ್ಮುಟ 'ಗುಮ್ಮಟ$_1$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಈಜುವಾಗ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ನೀರನ್ನು ಬಡಿ : (ಕ). [ಗುಮ್ಮು$_3$ + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗುಮ್ಮೆ 'ಗುಮ್ಮಿ$_2$' ನೋ.

ಗುಯಲು 'ಗುಯ್ಯಲ್' ನೋ.

ಗುಯಿ (ನಾ). ಗುಂಗು ; ಉಮಿ ; ಹೊಟ್ಟು : (ಕ). [?]

ಗುಯ್ಯ (ನಾ). ಹಾವು. 'ಇರ್ತಲೆಗುಯ್ಯ' ಪರಾ. [?]

ಗುಯ್ಯಲ್, ಗುಯಲು, ಗುಯ್ಯಲು (ನಾ). ೧. ಕೊಳ; ನೀರೊರತೆ; ಬಾವಿ : ಪರಿನೀರೂರೂರ ತೋಂಟಕ್ಕೆ ಸಂಪದಮೂರೂರ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪಂಕಜದ ಚೆಲ್ವೂರೂರ ಗುಯ್ಯಲ್ಗೆ (ಕಾಪ್ಯಾವ. ೨೮೯) ; ಊರಿಂ ಮೂಡ ಗುಯ್ಯಲ ತೋಂಟಂ ಗಟ್ಟಿಯ ಕೋಲಲು ಕವ್ಮಂ ನೂಱ ಪದಿಮೂಱು (ಕಇಅ. ೭೯-೧೩-೨೮ ; ಸು. 1089) ; ಗುಯ್ಯಲನೆಯ್ದೆ ತೋಡುತಿರೆ ನೀರನ(ನು)ಗುಟ್ಟಿರೆ ಮಿಾಯೆ ಕಾಲುಮಂ ಕೆಯ್ಯುಮನೊತ್ತಿ ಕರ್ಚುತಿರೆ (ಇಟ್ಟಮ. ೧-೪೬). ೨. ಕೊಳದ ನೀರಿನಿಂದ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವ ಗದ್ದೆ: ಮಾಳಿರಾಸಿಗನು ಮೊ × ಜೇಯರ ಮೆಚ್ಚಿ ೧ ಗುಯ್ಯಲಂ ೩ ಮತ್ತ ಕೆಯ್ಯುಮಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೨೭-೭ ; 962) ; ಎಪ್ಪತ್ತಱ ಬಳಿಯ ಎಡಿಯೂರ ಗುಯ್ಯಲೊಂದು (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೪೦-೫ ; 987) ; ತಂಮಡಿಯಹಳ್ಳಿಯ ಎರೆಯ ಗುಯ್ಯಲ ತನ್ನ ಎರಡು ಭಾಗವೂ

(ಎಕ. XII, ಶಿರಾ ೩೨-೧೯; 1277). **ಗುಯಲು :** ೨. ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ತೋಟ ತುಡಕೆ ವಿತಲು ಆಯಲು ಗುಯಲು ಅಕ್ಷೀಣ ಆಗಾಮಿ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೮೩-೪; 1417); ಗದೆ ಬೆದ್ದಲು ಗುಡೆ ಗುಯಲು ತೋಟ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩೦-೧೮; 1544). **ಗುಯ್ಯಲು :** ೧. ಕೂಪ ಗುಯ್ಯಲು [ಪಾಠಾಂ. ಜಲವು] ಗೂಡೆ ಕೈಯಾತ ಕಪಿಲೆಯಿಂ ಪೋಪುದನೇನ ವರ್ಣಿಸುವೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೫೫). ೨. ೧೫ ಗುಯ್ಯಲುಗಳಲು ಒಂದೊಂದು ಗುಡಲು ದೇವಗೊಳಗ ದಂಮಗೊಳಗ ಮಾಡಿಕೊಟದು (ಮೃಆರಿ. ೧೯೩೮, ೯೨-೪೪; 1259).

ಗುಯ್ಯಲೆತ್ತು=ಕೊಳದಿಂದ ನೀರೆತ್ತು : ಅಯ್ಯಯ್ಯೊ ಧ್ಯಾನದ ತುಯ್ಯಲುಂಡಾತ್ಮನೊಳುಯ್ಯಲನಾಡಿ ಸುಖಿಸದೆ ಗುಯ್ಯಲೆತ್ತುವರಂತೆ ಮೆಯ್ಯ ಹೋರಟೆಯೊಳು ಹುಯ್ಯಲನುಂಡೆ ನಾನೆಂದ (ಭರಜ. ೭೬-೨೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕಯ ; ತೆಲು. ಗ್ರೊಯ್ಯಿ?]

ಗುಯ್ಯಲು ' ಗುಯ್ಯಲ್ ' ನೋ.

ಗುರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ' ನಾನು ' ಎಂದವನ ಮೇಲೆ ' ಗುರ್ ' ಅನ್ನುವ ಶುನಕಸ್ವಭಾವ ಅವರಲ್ಲಿ ಮನೆ ಮಾಡಿತ್ತು (ನಾಡಿಗೇ. ೨).

ಗುರಕಾಯಿಸು ' ಗುರುಕಾಯಿಸು ' ನೋ.

ಗುರಕೆ ' ಗುಱುಕು ' ನೋ.

ಗುರಗಿ ' ಗುರಿಕೆ$_1$ ' ನೋ.

ಗುರಗಿಮಟ್ಟಿ (ನಾ). ಗುರಗಿ ಪೊದೆ ಬೆಳೆದಿರುವ ಭೂಮಿ : ಬಿದಿರ ಮೆಳೆ, ಕೆಂಜಿಗೆಉಡಿ, ಗುರಗಿಮಟ್ಟಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಲಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೩೦).

[ಗುರಗಿ (<ಗುರಿಕೆ$_1$) + ಮಟ್ಟಿ]

ಗುರಣ$_1$ (ನಾ). ಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಭ್ರಮಣ : " ಗುರಣ (ಘುರಣ)-ಘೂರ್ಣ (-ನ)=ಸುತ್ತುವಿಕೆ " (ತದ್ಭಕೋ. ೫೦).

[< ಸಂ. ಘೂರ್ಣನ]

ಗುರಣ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು ; ಉದ್ಯೋಗ. ೨. ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ; ಶ್ರಮ. [ಸಂ.]

ಗುರಪನಾಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗುರಪನಾಯಂ ಕೊಟು ಕಲ್ಲ ನೆಟಿಸಿದನ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೦-೧೫; 986 ?). [?]

ಗುರಮಘಾತಕ, ಗುರುಂಘಾತಕ (ನಾ). ೧. ಯಾವ ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಹೇಸದವನು ; ದುಷ್ಟ ; ನೀಚ : ಆ ಗುರಮಘಾತಕನನ್ನು ನಂಬಬಾರದು (ರೂಢಿ). **ಗುರುಂಘಾತಕ :** ೧. ಅವನೊಬ್ಬ ಗುರುಂಘಾತಕ (ರೂಢಿ). (ಗು). ೨. ದುಷ್ಟತನದ ; ಕೃತ್ರಿಮದ : ಸುಬ್ಬುಕೃಷ್ಣ ಗುರುಂಘಾತಕ ನಗೆ ನಗುತ್ತ . . . ಎಂದ (ರಾಗಿಣಿ. ೨೨೮).

[< ಕೊರಮ + ಘಾತಕ]

ಗುರವಡಿ, ಗೊರವಡಿ (ನಾ). ೧. ಗುರುಗಳ ಪಾದ. ೨. (ಆಲಂ) ಪೂಜ್ಯರಾದ ಗುರುಂಗಳು: ಶ್ರೀ ಪೆರುಮಾಳು ಗುರವಡಿಗಳಾ ಶಿಷ್ಯ ಧಣ್ಣೆಕುತ್ತಾರೆವಿ ಗುರವಿ (ಎಕ. II, ೬-೦ ; ಸು. 700) ; ಸಿಙ್ಗಣನ್ದಿ ಗುರವಡಿಗಳ್ನೋನ್ತು ಕಾಲಂ ಕೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. II, ೩೨ ; ಸು. 700) ; ಶ್ರೀಕಾಲಾವಿಗ್ಗುರವಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರ್ . . . ಕಲಾಪಕದ ಗುರವಡಿಗಳ್ (ಎಕ. II, ೩೩-೪ ; ಸು. 700). **ಗೊರವಡಿ :** ೨. ಶ್ರೀತೀರ್ತ್ಥದ ಗೊರವಡಿಗಳ್ (ಎಕ. II, ೫ ; ಸು. 700) ; ಶ್ರೀ ಉಳ್ಳಿಕ್ಕಲ್ಗೊರವಡಿಗಳ್ನೋನ್ತು (ಎಕ. II, ೬ ; ಸು. 700). ' ತಮ್ಮಡಿ$_1$ ' ಪರಾ. [< ಗುರು$_2$ + ಅಡಿ$_1$]

ಗುರಳಿ ' ಗುರುಳೆ ' ನೋ.

ಗುರಾಣ ' ಗುರಾಣಿ ' ನೋ.

ಗುರಾಣಿ, ಗುರಾಣ (ನಾ). ಅಡ್ಡಣ ; ಹರಿಗೆ ; ಢಾಲು : ಕರದಲ್ಲಿ ಪಿಡಿದ ಗುರಾಣಿ ಕೈಗತ್ತಿಯ ಗರುವ ಮನ್ನೆಯರ ಸಂದಣಿಯ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಲಾದುರ್ಗ . . . ಭೀತಿಯನು ಪುಟ್ಟಿಸಿತು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೪೨); ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಕತ್ತಿಗಳಿಂದ ಕಾಳಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃವಾಭೀ. ೧೧೦); ಆನೆಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ . . . ೨ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಗುರಾಣಿಗೆ ಚಿಂನದ ಮುಲಾಮಿನ ಗುಬ್ಬಿ ೪ ಸಹ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-೧೪೨ ಪುಟ ; 1847). **ಗುರಾಣ:** ಜಗವೆಲ್ಲ ಧರ್ಮದೊಳಿದ್ದುದೆ ಆದರೆ ಕತ್ತಿ ಗುರಾಣಗಳೇಕೆ (ಇಂಡಾಪ. ೦೬೬-೦೬). [?]

ಗುರಿ$_1$ ' ಕುಱು$_2$ ' ನೋ.

ಗುರಿ$_2$ (ನಾ).=ಗುರಿಕೆ$_1$: " ಗುರಿಯೆನೆ ಗುರಿಕೆ " (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೪).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುರಿ]

ಗುರಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಡು ; ಲಕ್ಷ ವಿಡು : ಕಳ್ಳರೆಲ್ಲರೂ ತುಪಾಕಿಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಎದ್ದು ಮಲಯಸಿಂಹ ವೀರಸಿಂಹರಿಗೆ ಗುರಿಕಟ್ಟಿದರು (ರಾಜಾಮ. ೨೬೦) ; ಬಾಣವನ್ನು ಹೆದೆಗೆ ಏರಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಆನೆಯ ಹಣೆಗೆ ಗುರಿಕಟ್ಟಿ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ತುಯಿದುಬಿಟ್ಟನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೦೨). [ಗುರಿ$_1$ (< ಕುಱು$_2$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುರಿಕಾರ ' ಗುಱುಕಾಱ ' ನೋ.

ಗುರಿಕಾರತನ (ನಾ). ಗುರಿಕಾರನ ಅಧಿಕಾರ ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಾಖೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಅಧಿಕಾರ : ನಿನ್ನ ಈವರಿನ ಸಮುಖದ ಒಳವಾಗಿಲ ಗುರಿಕಾರತನಗಳು ಸರ್ವಥಾ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಬೆಟ್ಟಅ. ೪೬-೬). [ಗುರಿಕಾರ (< ಗುಱುಕಾಱ) + – ತನ]

ಗುರಿಕೆ$_1$, ಗುರಗಿ, ಗುರಿಗೆ, ಗುರುಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ, – ಪೊದೆ : " ಗುರಿಯೆನೆ ಗುರಿಕೆ " (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೦೪). **ಗುರಗಿ :** ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಗಿ, ಬಿದಿರು . . . ಮುಕ್ಕಡಕ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿ ಪೊದೆಗಳಿದ್ದವು (ಪಂಜಪಂ. ೨) ; ಬಡುವನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಗುರಗಿಹಳುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟಿತು (ಮಲೆಮ. ೦೯೦). **ಗುರಿಗೆ :** ಗುರಿಗೆ, ಆಸನ, ಗೋಜೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೪-೨೫೬) ; ಶ್ರೀಗಂಧ, ಗುರಿಗೆ, ಜಾಪಾಲ, ಕುಪ್ಪಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). **ಗುರುಗು :** ಲಿಂಗಮೆಣಸು, ಗುರುಗು (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೦-೩೭೫). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುರಿಗಿ, ಗುರುಗು]

ಗುರಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ಗುರಿಗಾರಿಕೆ : ನಿಮಗೆ ನಲ್ಮೆಯ ಗೊತ್ತು ನೀವೆ ನಲ್ಲರ ಸೊತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಗುರಿಕೆಯ ಗತ್ತು ಬೇಕು ಈ ಹೊತ್ತು ! (ಕ್ರೌಂಚಧ್ವ. ೦೯). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + – ಇಕೆ]

ಗುರಿಗಾರ ' ಗುಱುಕಾಱ ' ನೋ.

ಗುರಿಗುತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ : ನೂರಾರು ಮಕ್ಕಳು . . . ನಲಿದಾಡುತಿರ್ದರು ವಿನೋದದಿಂ ಚುಂಡಾಟ ಚಿನ್ನಾಣೆಯಂ ಹಿಡಿಗವಡೆ ಗುರಿಗುತ್ತು ಸೆಣಸಾಟ ತಮ್ಮೊಳಗೆ (ತುರಂಗ. ೦೧-೧).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಕುತ್ತು$_2$]

ಗುರಿಗೆ ' ಗುರಿಕೆ$_1$ ' ನೋ.

ಗುರಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಮಾಡು : ಸುರಪಂ ನಿಜಶರಕಸುರರ ಗುರಿಗೈದಿರ್ಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೯೭-೧೬೦) ; ಇಂದ್ರನು . . . ವೃತ್ರನನ್ನು ಗುರಿಗೈದು . . . ವಜ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು (ನಡೆದಾ. II, ೦೪೫೯).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಗುರಿತನ (ನಾ). = ಗುರಿಕಾರತನ: ಕೊಯಂಬುತ್ತೂರು ಆನೆಮಲೆ ಗುರಿತನ ಪಾರುಪತ್ಯ ಸುಂಕ ಪೊಂಮ್ಮು ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಾಧಿಕಾರವು ನಡೆಯುತ್ತಾ ಯಿರುವಲ್ಲಿ (ಮೃಆರಿ. ೧೯೩೫, ೨೮-೧೦ ; 1751) ; ಆ ಹುಡುಗಿಯ ಅನ್ತರ್ಗೃಹಕ್ಕೆ ಅವನ ಗುರಿತನದ ಆ ನಿಡಿದಾದ ಇಟ್ಟಿ

ಗೋಲನ್ನುದ್ಯುದ್ಗಾರದೆಂದೂ . . . ನೀನು ಎಚ್ಚರಿಸಿರಲಿಲ್ಲವೆ ? (ಪಟ್ಟಿಸ. ೦೩-೦೬.); ಸಾರಂಗಿ ವೆಂಕಟಗಿರ್ಯಯ್ಯನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹುಲಿಯೂರು ದುರ್ಗದ ಗುರಿತನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದು (ಪ್ರಪ್ರ. ೦೦೦)

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ) + – ತನ]

ಗುರಿತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಗೆ ಏಟು ಬೀಳದೆ ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಲಕ್ಷ್ಯತಪ್ಪು : ಗುರಿತಪ್ಪು ತೇರ್ವರೆಯು ಕೆಂಡಕಣ್ಣುಬಿದಂಲೆ . . . ಮೇಲ್ಯಾಯ್ತು (ಕಾಲಾಕರ. ೯೩-೦೫೮). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ) + ತಪ್ಪು$_{11}$]

ಗುರಿತಾಳು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಮಂಟ್ಟು ; ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಏಡಿಗೇ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳು : (ಪ). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ) + ತಾಳು$_1$ (<ತಾಂಳ್$_1$)]

ಗುರಿನೋಡು (ಕ್ರಿ). = ಗುರಿಯಿಂಡಿರು: ಒಡನೆ ಅವನು ಗುರಿನೋಡಿ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದನು (ಕಾಬಾಕರ. ೬ ಕಥಾಸಾರ). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ)+ನೋಡು]

ಗುರಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಳಪಡಿಸು ; ಈಡುಮಾಡು : ಈ ವಿಷಯಗಳು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನೆ ಆತನ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಆತನನ್ನು ಮರಣಾಂತಿಕವಾದ ವೇದನೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸಿದ್ದುವು (ಚಪ್ರಸ. ೦೦೬).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ) + ಪಡು$_1$ + –ಇಸು$_3$]

ಗುರಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆ : ಗಿರಿಗೆಂ ಬಂಡೆಗಂ ರೆಗಳಂ ಪೊತ್ತಿತ್ತಿ. ಬಾನ್ಗೇರಿ, ಗುರಿಬಿಡಲ್ ಸತ್ತುವು ರಥಾಶ್ವಗಳ್ (ಕ್ರೀಣಾಮಾ. ೬೮೩-೩೭). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ) + ಬಿಡು$_1$]

ಗುರಿಮಾಡು ‘ ಗುಜ್ಞೆಮಾಡು ’ ನೋ.

ಗುರಿಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗಬೇಕೆಂದಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಲುಪು. ೨. ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವ ಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸು; ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗು : ಇಂದೂ ನಾಳೆಯೂ ಎಂದೂ ಒಂದು ದಿನ ಗುರಿಮುಟ್ಟಿ ಗೆಲುವೆ ನೀನು (ಪಾಂಡಿಪ. ೪೮-೨೦). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ) + ಮುಟ್ಟು$_{2}$]

ಗುರಿಯಿರಿಲ್ (ನಾ). (ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು) ನೋಡಬೇಕಾದ ನಕ್ಷತ್ರ ; ಪಂದಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರಿಗೆ ತೋರಿಸುವ ಅರುಂಧತೀನಕ್ಷತ್ರ : ವೇದವತಿಪಸರ ಮುಪಿಪತ್ಸಿ ವೃಣ್ಮಸತಿ ಕಾನಿರ್ವಯಯ್, ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ ದೊಳವೇ ಮೂಜಗದ ಕಣ್ಣೆ ಗುರಿಯಿರಿಲಾಗೆ (ಕ್ರೀಣಾಮಾ. ೨೨೮-೩೬.). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ) + ಆರಿಲ್ (<ಅಱಿಲ್$_1$)]

ಗುರಿಯಾಗು ‘ ಗುಜ್ಞೆಯಾಗು ’ ನೋ.

ಗುರಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಏಟು ಸರಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ನೋಡು ; ಲಕ್ಷ್ಯ ವಿಡು : ಅವಳು . . . ಕೊತವಾಲನ ಎದೆಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬೀಸಿದಳು (ಕತೆಕಾ. ೬೬). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ) + ಇಡು$_1$]

ಗುರಿಯೆಳ್ಳು ‘ ಗುರೆಳ್ಳು ’ ನೋ.

ಗುರಿವೆರು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಂಟ್ಟು : ಮೆಚ್ಚಿದಂ ನೆರೆಯವಂ ಗುರಿ ವೆತ್ತುದಂ (ಕಾಬಾಕರ. ೮೬-೦೬೯). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ)+ಪರು (<ಪಱಿ$_{10}$)]

ಗುರಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಗುರಿಯಿಡು : ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಗುರಿ ಹಿಡಿದು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಚಾವಿಜ. ೦೦).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಜ್ಞೆ) + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗುರಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸು ; ಈಡನ್ನು ಹೊಡೆ : ಅವನು ಗುರಿಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಅನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ (ಪುಟಅಯು. ೩-೮೪). [ಗುರಿ (<ಕುಜ್ಞೆ) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗುರು$_1$ ‘ ಗುಱು ’ ನೋ.

ಗುರು$_2$ (ಗು). ೧. ಭಾರವಾದ; ತೂಕವುಳ್ಳ. ೨. ದೊಡ್ಡ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಜಲಮಂ ಕಿರಸ್ಸರಿಸಿ ಪೊರಮಟ್ಟು ತಾವರೆಯೆದ್ದಗೆ ರವಿಯ ಗುರುವ್ಯೆರಿ (ಕ್ರೀಣಾಮಾ. ೦೦೪-೭೩). ೩. ವಂಚಹತ್ವವುಳ್ಳ ; ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ; ಘನವಾದ. ‘ ಗುರುತ್ವ ’ ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಕಠಿನವಾದುದು ; ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದುದು : ಲಘುವೆಣಿಸಿ ಗುರುವಾಯ್ತಲಾ ಹಾಲದೆಲ್ಲಿಯ ಹದ್ದು ? (ಕ್ರೀಣಾಮಾ. ೨೪೯-೩೭). ೫. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ವನು; ಉಪಾಧ್ಯಾಯ: ಕಲಿಸಿದಾತಂ ವರ್ಣಮಾತ್ರಂ ಗುರುವಲ್ಲ (ಕೂಚಿಮಂಚ. ೮); ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಇದು ಚಿನ್ಹ (ಬಸವ. ೯೨೪); ಗುರುವಿನಂತೆ ಶಿಷ್ಯ ತಂದೆಯಂತೆ ಮಗ (ಗಾದೆ). ೬. ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಪವನು; ದೀಕ್ಷೆಕೊಡುವವನು. ೭. ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು; ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವವನು : ತತ್ಕೃಪಪದೇಶವಂ ಗೈದು ಅಜ್ಞಾನವಂ ಪರಿಹರಿಸುವನೇ ಗುರುವೆಂದೆಸ್ಸಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು (ವಿವೇಕ. ೦೬); ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕ್ತಿ (ಪುರಂದ. ೩-೦೪ ಪಲ್ಲವಿ). ೮. ತಂದೆ : “ಗರ್ಭಾದಾನಾದಿ ಅದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ . . . ಉಪನಯನಸಮಾವರ್ತನವಿವಾಹ ಸಂನ್ಯಾಸ ಎಂಬಿವನು ಮಾಡುವಾತನು ಗುರು ಎನಿಸುಗು ” (ಜಾತಿಕ. ೦೨೬); ನಿನ್ನೀ ಗುರು ನುಡಿದ ನುಡಿಗೆಗೊಡಂಬಡು (ಗದಾಯು. ೪-೨). ೯. ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು; ಪುರೋಹಿತ : ವಪುಃ ತಂದೆಗೆ ಗುರು ವಸಿಷ್ಠನ ಸುಮುಖತೆಯ ಹರಕೆಯನು ಕೈಕೊಂಡು (ತೊತರಾ. ೦-೯-೪೨). ೧೦. ಪೂಜ್ಯ; ಹಿರಿಯ: “ಗುರುವನಿಲ್ಲಂ ಪಚಿಕನೆನಿಲ್ ಪೂಜಿಪಡೆವಂ ” (ಮಂಗಿಣಾ. ೬೨-೨೩); ಸುರಗಿಗೆ ಗುರು ವಜ್ರ ವಜ್ರಿಗೆ ಗುರುವಾನೆನೆ ಗಟ್ಟುಗರ್ಭ ನೀಂ ಗುರು ನಿನಗಂ ಪರವಾಗುರು ವಿಷ್ಣು (ಜಗಿಪಿ. ೦-೩೩). ೧೧. ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ೧೨. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ : ಗುರುವಿಲ್ಲಾ ಕರ್ಣನಿಲ್ಲಾ ಗುರುವಿನ ಮಗನಿಲ್ಲಾ (ಪಂಕಥಾ. ೯-೫೫); ಗುರುವಿನ ನೆತ್ತರಂ ಕುಡಿವೆನ್ಬುದಕ್ಕಂ ದ್ರುಪದಂಶಜಂ (ಗದಾಯು. ೪-೨೨). ‘ ಗುರುಸುತ ’ ಪರಾ. ೧೩. ಮಠಾಧಿಪತಿ : ಗುರಂಬಿಲ್ಲದ್ದು ಮಠವಲ್ಲ. ಹಿರಿಯರಿಲ್ಲದ್ದು ಮನೆಯಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೧೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹ : “ ಆಂಗಿರಸ ನಮರಗುರು ವಾಕ್ಪತಿ ಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಧಿಷಣನೆಲು ಜೀವಂ ” (ಮಂಗಿಣಾ. ೦೦-೬); ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುರು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಜಾತಕನು ವಿದ್ವಾಂಸನೂ . . . ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ದೀಕ್ಷಿತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ (ಜಾತಕ. ೦೯-೦೦ ಟಿಪ್ಪ). ಗುರುವೆ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಹ (ಆಕಾಶ. ೨೦). ೧೫. [ಛಂದ] ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಕ್ಷರದ ಚಿಹ್ನೆ.– ಸಂಕೇತ(–): ಗುರು ಖಂಡ ಕೊಂಡ ಕೋಳ್ವರೆಂದು ಬರೆ ಮುಂತಂಗ ಸೈತವ್ವ ಬರೆ ರಘು (ಛಂದೋಂಜ. ೦-೬೩); ಕ್ರಮದೆ ಗುರುವಿರ್ಪವೆಂತಕಾರ ಮುಖ್ಯ ಸಂದ್ಯಕ್ಷರಂಗಳವು (ಕಬಿದ. ೦೦); ದೀರ್ಘಸ್ವರ, ಪ್ಲುತಸ್ವರ, ಅನುಸ್ವಾರ ವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಕ್ಷರ, ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುವ ಅಕ್ಷರ– ಇವುಗಳಿಗೆ ಗುರುವೆಂತ(ಲಂ) ಸಂಜ್ಞೆ (ಕ್ಷಿಪ್ರ. ೬೯). ‘ಗುರುತ್ವ ’ ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಗುರುಋಣ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ದಕ್ಷಿಣೆ ; ಕಟ್ಟಿಋಣ. ಗುರುಋಣ, ದೇವಋಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲ ಋಣದ ಭಾರವನ್ನು ನಿಮ್ಮೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೫೩). [ಗುರು$_2$+ಋಣ]

ಗುರುಂಘಾತಕ ‘ ಗುರಘಾತಕ ’ ನೋ.

ಗುರುಕಟಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ದಯಾದೃಷ್ಟಿ.–ಅನುಗ್ರಹ : ಶ್ರೀಗುರು ಕಟಾಕ್ಷದಿಂದಲ್ಲದೆ ತಾರಕಬ್ರಹ್ಮವು ಆರಾಧಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗದುವು (ಆಯುರ್ವೇ. ೨೨೬-೬೩). [ಗುರು$_2$ + ಕಟಾಕ್ಷೆ]

ಗುರುಕರಜಾತ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದೂ ಸನ್ಯಾಸ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವನು : ಪೂರ್ವವೇದು ಪುನರ್ಜಾತರ ಮಾಡಿದೆ ವೆಂಬರಿ . . . ಪುನರ್ಜಾತನಾದ ಮತ್ತೆ ಪುನರಪಿ ಇಲ್ಲಿರಬೇಕು ಹೀಗಲ್ಲದೆ ಗುರುಕರಜಾತರಾಗಬಾರದು (ಪ್ರಣಮಾ. ೪೯-೦೬೬); ಗುರುಕರಜಾತ

ನಾದನಾಗಿ ಆಣವಮಲ ಹೋಯಿತ್ತಯ್ಯ ಎನಗೆ (ಅಕ್ಕಂಕ. ೮೨-೬೫).
[ಗುರು$_3$ + ಕರಜಾತ]

ಗುರುಕರುಣ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ದಯೆ : ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಗುರುಕರುಣ[ಜಾತಂ. ಕಾರುಣ್ಯವಿಡಿದಂಗೆ ಬಂಧನವೆಲ್ಲಿಯದೋ (ಬಸವ. ೯೭೦). [ಗುರು$_3$ + ಕರುಣ]

ಗುರುಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). = ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ : ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ವರು ಕಾಣಿಕೆ ನಾಮಕಾಣಿಕೆ ಗುರುಕಾಣಿಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಬೀದಿಕೆ (ಹುಬ್ಬಕ. ೩) ; ಗುರುಕಾಣಿಕೆಯನ್ನೊಪ್ಪಿಸದೆ, ನಸ್ಸ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವು ಕೊನೆಗಾಣದು (ಮಂಡಿಕ. ೬೪). [ಗುರು$_3$ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್$_1$)]

ಗುರುಕಾಯಿಸು, ಗುರಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುರುಗುಟ್ಟು ; ಗುರುಗುರಿಸು : ನಾಯಿ ಗುರು ಕಾಯಿಸಿತು. ನರಕತು, ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಹೆಣಗಾದಿತು (ಅಳಿಪಿ. ೦೦೧). **ಗುರಕಾಯಿಸು : ೨.** ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಗಾಡು ; ರೇಗಾಡು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಈ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಅವನು . . . ಗುರಕಾಯಿಸಿದನು (ವಿಕಾಸ. ೨೬).
[< ಗುರುಕು$_1$ + ಅ + ಇಸು$_3$]

ಗುರುಕಾರುಣ್ಯ (ನಾ).=ಗುರುಕರುಣ : ಗುರುಕಾರುಣ್ಯವ ಹಡೆದ ಭಕ್ತನು ಹಿಂದಣ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯವ ಬೆರೆಸಿದರೆ ಗುರುದ್ರೋಹ (ಬಸವ. ೭೬೬); ಹೊಸ್ತಮ್ಮ . . . ಗುರುಕಾರುಣ್ಯದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಪಡೆದವಳು (ಕರ್ಣಾಕ. ೦೯೩). [ಗುರು$_3$ + ಕಾರುಣ್ಯ]

ಗುರುಕಿಡು ‘ ಗುಟುಕಿಡು ’ ನೋ.

ಗುರುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗುರ್ರೆನ್ನು ; ಗುರುಗುಟ್ಟು : ಘಾಟಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹುಲಿರಾಯ ಗುರುಕಿದ (ಲಂಂಹಾ. ೦೪೫). [< ಗುಟುಕು]

ಗುರುಕು$_2$ ‘ ಗುಟುಕು ’ ನೋ.

ಗುರುಕುಜೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೊಲೆ : ಗುರುಕುಚಕುಂಭದ್ವಯತಟಕರಜ ಪದಾವನತಾಗ್ರಪಲ್ಲವವಮನೆ ಪಂಕರುಹದಳಯಗಳಮಂಗಜರೇಣುವೋಲ್ ಕಮಲಷಂದಿಂ ಪೊಜಮಟ್ಟರ್ (ಲೀಜಾವ. ೦೪-೬).
[ಗುರು$_3$ + ಕುಜೆ]

ಗುರುಕುಜೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೊಲೆಗಳುಳ್ಳವಳು : ಎಸೆಗುಂ ಕಾಂಚಿ ಜಘನ ದೊಳ್ಪುರಂಧ್ರಚಿಯಾ (ಇಂದಪ್ರ. ೪೭) ; ಗುರುಕುಚೆ ಗೋಪಿ ಬಂದು . . . ನಿಜೇಶ್ವರಂಗಱಿಪಿ ಮಾಡಿಸಿದರ್ ಬಹುಶಾಂತಿಕರ್ಮಮಂ (ಇಗಪಿ. ೩-೩೦) ; ಗುರುಕುಚೆ ಮಲ್ಲಣಿಯಂಬುಗೊಳ್ವೊಲವಮಂ ಕರ್ಚು ಸೂಸಿ ದೆಂಜಲರ್ತದ್ಪರಕವಿವಲ್ಲಲಣಂಗವಾನಿರದಂಟಿಲ್ ಬೆರ್ಚುತಾಗ ಮಲ್ಲಣಿ ಯೆಂದಂ (ಅಜ್ಜಪು. ೦೩-೩೭).
[ಸಂ. ಗುರುಕುಚಾ (ಗುರು + ಕುಚ + –)]

ಗುರುಕುಲ (ನಾ). ೧. ಗುರುಗಳ ಮನೆ : ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ವಸತಿ. ‘ ಗುರುಕುಲವಾಸ ’ ಪರಾ. **೨.** ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕೇಂದ್ರ ; ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರ : ಗುರುಕುಲವಂ ಬೆಳಗುವ ಭಾಸುರದೀಪಂ ಚರಿತಮೆಂಬುದಂ ವೇಲವೆ ಬಂಧುರ ಪಾತ್ರ ಸ್ನೇಹಗುಣೋತ್ಕರವೆಂಬಿನ್ತೆ ಮಾಘವಂದಿ ಭವ್ಯಾಕರಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೬೬) ; ಆ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದೆಗೆಸು ತಿಂದು ತಿರಿ ಕೋ ಪಿ ಅವನು ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಗಳಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಹಮಾಳ. ೧೦) ; ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ, ಅಕ್ಷಿತರಿಗೆ . . . ಲೋಕಚರಿತದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗುರುಕುಲವಾಗಿದೆ ರಂಗಭೂಮಿ (ಶಾಸದ. ೩೭೦).
೩. (ಅತ್ಯಮಾವಂದಿರೇ ಮೊದಲಾದ) ಹಿರಿಯರ ಮನೆ : ಕುಸುಮ ಘಟಾನ್ವಿತೆ ಕೊಳಗೊಂಡ ಸೀರೆಯಂ ಪೊದೆದು ವಸ್ತ್ರವಂ ಧನವಾನವೇಷ್ಟಿಸಿ ಗುರುಕುಲಕ್ಕೆ ಮನಸಂತಸದಿಂ ಪೋಪರ್ (ಜಾತಕ. ೦೯-೦೬).
[ಗುರು$_3$ + ಕುಲ]

ಗುರುಕುಲವಾಸ (ನಾ). ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ ; ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ : ನಾನು ಹತ್ತು ವರ್ಷ ಗುರುಕುಲವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಕೃಷಿ).
[ಗುರುಕುಲ + ವಾಸ$_3$]

ಗುರುಕುಲವಾಸಿ (ನಾ). ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ : ಭಾತ್ರಃ, ಅಂತೇವಾಸೀ, ಶಿಷ್ಯಃ – ತಿ ಶಿಷ್ಯನ ಹೆಸರು . . . ಗುರುವಿನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಬದ್ಧನಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು, ಗುರುಕುಲ ವಾಸಿ ” (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೮೬). [ಸಂ. ಗುರುಕುಲವಾಸಿನ್]

ಗುರುಕೆ ‘ ಗುಟುಕು ’ ನೋ.

ಗುರುಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಗುರುಗಳ ಪರಂಪರೆ. **೨.** ಗುರುಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಉಪದೇಶ,–ಸಂಪ್ರದಾಯ : “ ಆಮ್ನಾಯಃ, ಸಂಪ್ರದಾಯಃ, ಪಾರಂಪರ್ಯಂ, ಗುರುಕ್ರಮಃ–ಈ ೪ ಎಡೆವಱಿಯದ ಗುರೂಪದೇಶಂ ” (ಹರಿಹಾಯು. ೬೭-೨೮೮). [ಗುರು$_3$ + ಕ್ರಮ]

ಗುರುಗಂಜಿ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುರುಗುಂಜಗಣ್ಣಿ (ನಾ). ಗುರುಗಂಜಿಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಬೇಲಿಯಲಿ(ಲ್ಲಿ)ರ್ಪನ ಬೆಕ್ಕುಳುವಾಲನ ಮಚ್ಚಕ್ಕಿಯವ್ವಲನ ಗುರುಗಂಜಿಗಣ್ಣನ ನೀ ಕಚ್ಚದ ಕಚ್ಚನ (ನವಾ) ಬಂದು ಪೋದಲ್ಲಿ ಕಲಿಕಲ್ಲ ವಿಷವಿದ್ದೆಡೆ ಭಲ್ಲಾದೇವಿಯಾಣೆ (ಪಾಪ. ೦೨-೩ ಪ).
[ಗುರುಗಂಜಿ (< ಗುರುಗುಂಜಿ) + ಕಣ್ + – ಅ$_7$]

ಗುರುಗಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ : ಕಾಡ ಗೌಜಲು ಕರಿಯ ಲಾವುಗೆ ಚಿಟ್ಟಿಹಕ್ಕಿಯು ಚಿರತೆ ಗುರುಗಡೆ . . . ಪರವ ಗೀಜಗ ಮೆರೆದವು (ಗೊಣಾಪು. ೨೪ ಪುಟು). [?]

ಗುರುಗಾತ್ರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವುಳ್ಳುದು : ಕಂಡರು . . . ಮತ್ಕಂತೆ ಗುರುಗಾತ್ರದೊಂದರಿಲ್ ಮೂರ್ ನಾಲ್ಕು ದಿವಸರು ಗರಿಗಳಂ ! (ತ್ರಿಪಾವಿ. ೨೫೭-೭೬೯). [ಗುರು$_3$ + ಗಾತ್ರ]

ಗುರುಗು ‘ ಗುರಿಕ್ಕೆ ’ ನೋ.

ಗುರುಗುಂಜಿ, ಗುನಿಗುಂಜಿ, ಗುರುಗುಂಜಿ, ಗುರುಗುಂಜೆ, ಗುಲಗಂಜಿ, ಗುಲಗಂಜೆ, ಗುಲಿಗಂಜಿ, ಗುಲಿಗಂಜೆ, ಗುಲಿಗುಂಜಿ, ಗುಲಿಗುಂಜೆ, ಗುಲುಗಂಜಿ, ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ(ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ, ಅರ್ಧ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅದರ ಬೀಜ; ಗುಂಜಿ; “ ಕೃಷ್ಣಲಾ, ಗುಂಜಾ – ಈ ೨ ಗುರುಗುಂಜಿ ” (ಹರಿಹಾಯು. ೩೪-೩೦) ; ಪೊಸ ಬಣ್ಣದ ಮೆಯ್ಯವರಂ ಗುರುಗುಂಜೆಯ ಬಣ್ಣದಂತಿರ್ ಕಣ್ಣುಂ (ಪಂಪಕಾ. ೩೦೪-೦) ; ತಳಿಗಳಿ ಸೀರೆಯುಟ್ಟು ಗುರುಗುಂಜೆಯ ಹಾರವು ನಾಂತು . . . ತಳಿಸಿದರ್ ವನದಲ್ಲಿ ಪೂಂದಕಾಂತೆಯರ್ (ನಿಶಿ. ೦-೦೨೩) ; ಗುರುಗುಂಜೆಯ ದಂಡೆ ಮಂಡೆಯೊಳ್ (ಪಜಪಂ. ೩-೨೬).

ಗುನಿಗುಂಜಿ : ‘ ನೆಲ್ಲುನಿಗುಂಜಿ ’ ಪರಾ. **ಗುರುಗಂಜಿ** : ಗುರುಗಂಜಿಯಂ ಸಮೆದ ದಂಡೆ ಮಂಡೆಯೊಳ್ಪೆವೆ (ಪಸರ. ೯-೯೯). **ಗುರುಗುಂಜಿ** : ಗುರುಗುಂಜಿ ಪುನರ್ನವಿ ಪದ್ಮಪತ್ರಮೆಂಬಿನಿತುಮವಸಿಕ್ಕಿ (ಪಪಗಿಪಾಪ. ೮-೩೦) ; ನವಿಲೊಳಂ ಮುಗುಳ್ಗೊಳಂ ಗುರುಗುಂಜೆಯೊಳ್ ಮೊಡಂಬಡೆ ಮಾಡಿದಾಭರಣಂಗಳಂ ತೊಟ್ಟು (ಜಂಹರಿ. ೩-೪೦ ಪ). **ಗುಲಗಂಜಿ** : ಗುಲಗಂಜಿಯ ಗುಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಂಬು ಜ್ವಾನಂ ಬಂದರೆ ಬೆಂಕಿಯಾಗಿ ಗುಲಗಂಜಿ ಗುಡ್ಡೆ ಯಡಬುವಂಶ ಸುಡಲಿಲ್ಲ (ಆಕಾ. ೩೩೧-೩) ; ಒಂದುಸೇರು ಮಾಸಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣ ಗುಲಗಂಜಿಯು ತೂಕ ವಾದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಯ್ಯಕೂಡದು (ಶ ವಿಳ. ೦೯). **ಗುಲಗಂಜಿ** : ರಂಜಿಸುವ ಸುಕೃತಫಲ ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಪಪಗಿಪಾ. ೪೯-೦). **ಗುಲಗುಂಜಿ** : ಆಷಾಢಿಬೇರು, ಕೊಮ್ಮೆಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಗುಲುಗುಂಜಿ ಬೇರು . . . ಹುರಕಕಟ್ಟನಲ್ಲರೆದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅಶ್ಮರಿರೋಗ, ಮೂತ್ರ

ಕೃಷ್ಣ. ಬಹುಮೂಲ್ಯ ಇವು ಮಾಣುವುವು (ಸಿಳ್ವ. ಪರಿ. ೪೯೬).

ಗುಲುಗುಂಜಿ (ಪ). **ಗುಲಿಗಂಜಿ** : " ಕಾಕಚಿಂಚೀ, ಗುಂಜಾ, ಕೃಷ್ಣಲಾ – ೩ ಮಂಗಗಳ ಗುಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಗಂಜೀ ಬಳ್ಳಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೦೯).

ಗುಲುಗಂಜಿ : ಹೊಳೆವಂಥ ರತ್ನದ ತೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲೆ ಥಳಥಳಿಸುವ ಗುಲುಗಂಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗುರುಗುಂಜಿ]ಯ ಮಾಲೆ (ಪುರಂದ. ೦–೨೨೦–೨).

ಗುಲುಗುಂಜಿ : ಗುರು(ಲು)ಗುಂಜಿಯ ದಂಡೆಯ ಕಟ್ಟಿ ತುತ್ಸುರುಮಂಡಿಯ ಎಂಬ ಕೊಳಲ ಬಾಜಿಸುತ್ತ (ಸಪ್ತಸ. ೪೬–೪೮); ರಂಗು ತರಂಗತಾರಾ ಮಾರ್ಗ ಗುಜ್ಜರಿ ಸಿಂಗಳ ಗುಲುಗುಂಜಿ ಮಡಿಯು (ಅಮುಕ್ತಾ. ೪–೧೨).

ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ : ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ ತೊಡವ ತೊಟ್ಟು ಹಾವಸೆಯಾ ಉಡುವನಟ್ಟು (ಜಾಡಂ. ೨೩–೪).

[ದೇ.ಪ್ರ ತುಳು. ಗುರುಕುಂಜಿ, ಗುರುಗುಂಜಿ, ಗುರ್ಗಂಜಿ, ಗುರ್ಗೆಂಜಿ ; ತೆಲು. ಗುರಿಗಿಂಜ, ಗುರುಗಿಂಜ]

ಗುರುಗುಂಜೆ ' ಗುರುಗುಂಜಿ ' ನೋ.

ಗುರುಗುಟ್ಟು : ಗುಜುಗುಟ್ಟು ' ನೋ.

ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ : ಗುಜುಗುಮ್ಮನೆ ' ನೋ.

ಗುರುಗುರಿಸು : ಗುಜುಗುಜುಸು ' ನೋ.

ಗುರುಗುಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹೆಣ್ಣಿಗಿಡ : ಶ್ರೀಹಸ್ತಿಸೀಮ ಭೂರುಂಡೀ – ೨ ಹಣ್ಣಿಗಿಡದ ಪೆಸರುಗಳು. ಗುರುಗುಲಗಿಡ (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೦೩). 'ಗುರಿಕ್ಕೆ' ಪಠಾ. [←ತೆಲು. ಗುರುಗು]

ಗುರುಗೇಹಿನಿ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ, –ಪತ್ನಿ : ಗುರುಗೇಹಿನಿಯುಂ ಕಟ್ಟಿಗೆ ತರಲು ಕಳುಹಿದರ್ವರನು (ಸುದಾಮ. ೪–೨೦).

[ಗುರು + ಗೇಹಿನಿ]

ಗುರುಚೆರ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಕಾಲು.–ಪಾದ ; ಗುರುಜಂಗಮದ ಪಾದೋದಕವ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಆ ಲಿಂಗ ಮೊದಲೋ ಗುರುಚರ ಮೊದಲೋ ಅನಾದಿಬೀಜ ಲಿಂಗ ಆದಿಬೀಜ ಗುರುಚರ (ಪೋಷಮಾ. ೦೩೬–೩೯೮) ; ಗುರುಚರಭಕ್ತಿತತ್ವರನಪಾತ್ರವಿಭೂತಿ ಶಿವಾಕ್ಷ ಮಾಲೆಶಭರಣವೇದಯಂಗಗುಣವಜಿತಂ (ಕ್ಷತ್ರಪ. ೧೨–೪೮).

[ಗುರು + ಚರ]

ಗುರುಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). [ಧಂದ] ಗುರುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಡ್ಡಗೀಟು (–) : ಯಾರೋಕಥಿಯನರು ಗುರುಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಅಡ್ಡಗೆರೆಯನ್ನೂ (–) . . . ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂ&ಚಂದ. ೯೦).

[ಗುರು + ಚಿಹ್ನೆ]

ಗುರುಜನ (ನಾ). ಪೂಜ್ಯರಾದವರು ; ಹಿರಿಯರು : ಗುರುಜನವಿನಯ ದಿಯುಂ ಮುನ್ನೆರೆವಾತನನೆ[ಯ್ದುಯ್ದಿಯು]ಪ್ಪೊಡೆ ದೋ ಷ ಂ ಪರಿ ಭಾವಿಸಲ್ ಎನಗಿನ್ನಿದವರಿಹಾರ್ಯವೆನಿವ್ವುದೊಂದು ಮರಣಂ ಶರಣಂ (ಶಾದಪು. ೦೭೫) ; ಗುರುಜನಮುಮಾಪ್ತಜನಮುಂ . . . ತಿಂತಿಣಿಯಾಗಿರೆ ಸಭೆ ಪೋಲ್ತುತ್ತು ರತ್ನ ಮೇಳಾಪಕಮುಂ (ಹಂಪಾನಾ. ೬–೭೫) ; ಗುರುಜನಕಂ ಕವೀಂದ್ರಜನಕಂ . . . ಒಲ್ಪುದಿರ್ತ್ಪುಧರಿತ್ರಿಪರ್ಪಿಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦–೭೫) ; ಗುರುಮಹಿಷ್ಮಂವೆರಸಿ ಪುದಜನರ್, ಪರಿಜನರ್, ಗುರುಜನರ್ . . . ಬಂದರಲ್ಲಿಗೆ (ಕ್ರಿಅಾನಾ. ೦೭೬–೪೭೭). [ಗುರು + ಜನ]

ಗುರುತನ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ ; ಗುರುತ್ವ : ಅವನ ಗುರುತನವೇನು ವಿಪ್ರಾಧವನಲಾ ಶಸ್ತ್ರೋಜೀವನವಿವನು ಖಡಿಯೇ (ಕುವಾ.ರಾಮಾ.ರಾ. ೦೯–೨೩). [ಗುರು + – ತನ]

ಗುರುತಪ್ಪುಗ (ನಾ). ಗುರುಹಿರಿಯರಿಗೆ ತಪ್ಪುವವನು; ಗುರುದ್ರೋಹಿ : ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಯುಸುಳಿಯಲ್ ಗುರುತಪ್ಪುಗರಪ್ಪುದಿದು ವೆ ತಪ್ಪದ ಪೋಪೆಂ (ಜಾಂಶಾ. ೦–೨–೦೬). [ಗುರು + ತಪ್ಪುಗ]

ಗುರುತರ (ಗು). ಬಹಳ ಹಿರಿದಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ ; ಮಹತ್ತರವಾದ : ಈ ವೃಕ್ಷಗಣ[ಮಣಿ]ಮಾದೊಡಣುವೃತಮಾ ಶ್ರಾವಕಂಗೆ ಗುರುತರ ವಿಧಿಯಂ ಪ್ರವ್ರಜಿತರ ನಿಲೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೬–೬) ; ಗುರುತರೋನ್ನತಮಾಗೆಸವ ಸಿರಿಗಿರಿಯ ಪಡುವಣ ಕಡೆಯ ಧರಣಿಂ (ಅಪು. ೩–೮೩) ; ಗುರುತರಕಾರ್ಯದೊಳಯಶಸ ಸಹ ಚಂದ ವಪ್ಪುದು ಬುಟಿವಂತಂಗಿಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೦–೭೬). [ಸಂ.]

ಗುರುತಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಹಾಸುಗೆ. ೨. ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ ' ಗುರುತಲ್ಪಗಮನ ' ಪರಾ. [ಗುರು + ತಲ್ಪ]

ಗುರುತಲ್ಪಗ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯುವನು ; ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ದುರಾಚಾರಿಗಳ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಜಾರಚೋರರ . . . ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಗುರುತಲ್ಪಕ [ಗ]ರ (ಅಜಿತ. ೦೨೮–೪೨). [ಸಂ.]

ಗುರುತಲ್ಪಗಮನ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯುವುದು. P ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತ್ತಮಾ ಪಾತಕ ಕೂಟಗಳೊಳು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿವ್ಯೂಹ ಸುರಾಪಾನಾದಿವ್ಯೂಹ ಸ್ವರ್ಣಸ್ಯೇಯಾದಿ ವ್ಯೂಹ ಗುರುತಲ್ಪಗಮನಾದಿವ್ಯೂಹ ತತ್ಸಂಯೋಗಿವ್ಯೂಹವೆಂಬೈದು ಮಹಾಪಾತಕವ್ಯೂಹಂಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೦೮೪). [ಗುರುತಲ್ಪ + ಗಮನ]

ಗುರುತಿಡು (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸು ; ಗೊತ್ತಾಗುವಂತೆ ಒಂದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸು : " ಲಕ್ಷಣಂ–ಗುರುತಿಡಲ್ಕುಮದು " (ಶಾಬ್ಧ. ೨೫೩). [ಗುರುತು (< ಗುಜುತು) + ಇಡು]

ಗುರುತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚು ; ಗುರುತುಹಿಡಿ : ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳು ತೆರೆದಿದ್ದರೂ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಪೂರ್ವ ಪರಿಚಿತರನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾರದೆ ಹೋದವು (ಶಾಮಿ. ೦೦) ; ಇಂದೂ ಕೆಲವು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೩೬). ೨. ಬರೆದಿಡು ; ಗುರುತುಹಾಕು : ಹಾಲಿನ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಆಕೆ ಕ್ಯಾಲೆಂಡರಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಳು (ರಮ).

ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಬರೆದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಗುರುತುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ಬೋಧಿಸದ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳೂ ಬೋಧನೆಗೆ ಫಲಪ್ರದವಾಗಿ ನೆರವಾಗಬಲ್ಲವು (ಕಿಪ್ರಪ. ೨೮೮) ; ಆದನ್ನು ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಆಡುಸೊ. ೩೩). [ಗುರುತು (< ಗುಜುತು) + – ಇಸು]

ಗುರುತು ' ಗುಜುತು ' ನೋ.

ಗುರುತುಗ(ನಾ).ಗುರುತುಳ್ಳವನು : " ಅಂಕಕಃ, ಅಂಕವಾನ್, ಅಂಕೀ ಈ ೩ ಗುರುತುಗಂ" (ಶಾಶಬ್ಧ. ೨೮೯). [ಗುರುತು (< ಗುಜುತು) + – ಗ]

ಗುರುತುಚೀಟಿ (ನಾ). ೧. "ಬಿಡ್ಡಿ, ಮೊ. ನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೂ ರೈಲುಪ್ರಯಾಣ, ಮೊ.ಗಳಲ್ಲಿ ಹಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಹರಿದುಕೊಡಲುಪಯೋಗವಾದ ಚಿಹ್ನ ಪತ್ರ" (Coupon. ೨೦೪೨). ೨. ಮಂತ ದಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪತ್ರ; ನೀವು ಮತದಾನ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಗುರುತುಚೀಟಿಯನ್ನು ಮರೆಯದೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ (ರಮ).

[ಗುರುತು (< ಗುಜುತು) + ಚೀಟಿ (< ಚೀಟ್ಟು)]

ಗುರುತುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಂಘದ ಅಥವಾ ಅಧಿವೇಶನದ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಧರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಸದಸ್ಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗುರುತುಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸಭೆಗೆ ಆಗಮಿಸಬೇಕಾಗಿ ವಿನಂತಿ (ರಮ). ೨. ಮಾದ್ರಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಒದಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಊಡುಹಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಮುಂಭಾಗದ ಹಾಗೂ

ಪಕ್ಕದ 'ಲೇ' ಅಥವಾ ಗುರುತುಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೯೭). [ಗುರುತು (<ಗುಱುತು)+ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಗುರುತುಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು; ಪತ್ತೆಹಚ್ಚು; ಕಂಡುಹಿಡಿ: ಅವರು ಜಗತ್ತಿಗಿತ್ತಿರುವ ಸಂದೇಶ, ತಾವು ನಡೆದು, ನುಡಿದು ತೋರಿಸಿರುವ ಆದರ್ಶಮಾರ್ಗವನ್ನು ಗುರುತುಹಚ್ಚುವುದು (ಜಗದಾ. ೪).

[ಗುರುತು (<ಗುಱುತು) + ಹಚ್ಚು$_1$]

ಗುರುತುಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಗುರುತುಸಿಕ್ಕು; ಗೊತ್ತಾಗು: ಕುಂತಿಗೆ ಈ ದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತನಾದ ಅಂಗರಾಜನು ತನ್ನ ಮಗನೆಂದು ಗುರುತುಹತ್ತಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಒಳಗೇ ಪ್ರೀತಿ ಬೆಳೆಯಿತು (ವಚಭಾ. ೨೬).

[ಗುರುತು (<ಗುಱುತು) + ಹತ್ತು$_1$ (<ಪತ್ತು$_1$)]

ಗುರುತುಹಲಗೆ (ನಾ). ಇದು ಇಂಥವರ ಮನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಇದು ಈ ಹೆಸರಿನ ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಗಲುಹಾಕಿರುವ ಹೆಸರು ಬರೆದಿರುವ ಹಲಗೆ; ನಾಮಫಲಕ: ಎಡಗಡೆಗೆ ಗುರುತುಹಲಗೆಯಿದ್ದ ಎರಡು ಮಹಡಿಯ ಸೌಧವೊಂದಿತ್ತು (ಪುನರು. ೦೮೨).

[ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ)]

ಗುರುತುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಗುರುತಿಸು ೧: ಅವನನ್ನು ನಾವು ಗುರುತುಹಿಡಿಯಲಾರದಷ್ಟು ಅವನು ಬದಲಾಯಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುರುತು (<ಗುಱುತು) + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗುರುತೆ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಗೌರವ. 'ಗುರುತೆವೆಱು' ಪರಾ. [ಸಂ. ಗುರುತಾ]

ಗುರುತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆ: ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚತೆಯಂ ಲಘುತರಂ ಮಾಡಿ ತಾಂ ಗುರುತೆವೆತ್ತುದಱಿಂ (ಎಕ. XV, ಹೊಳನ. ೦೧೨-೧೫; 1282). [ಗುರುತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಗುರುತ್ವ (ನಾ). ೧. ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ; ತೂಕ. ೨. ಗೌರವ; ಹಿರಿಮೆ; ದೊಡ್ಡತನ: ಆ ಪಂಚಮಿ ಭಯ, ಸ್ವೀಕಾರ . . . ಉದಯ, ಗುರುತ್ವವೆಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೦೩೦ ವೃತ್ತಿ); ಇದರೊಳಗಿನ ಆತ್ಮವೀರದ ಕತೆ ದೇಶಾಚಾರ ಕಾಲಾಚಾರಗಳನ್ನು ಮೀರಿ . . . ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಗುರುತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ ವೀರಯೋ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ); ಅದರ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಕಥೆಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಗುರುತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಎಮುಕ. XVI, ಮುನ್ನುಡಿ). ೩. ಉಪಾಧ್ಯಾಯವೃತ್ತಿ; ಕಲಿಸುವಿಕೆ; ಶಿಕ್ಷಣ: ಅವರ ಗುರುತ್ವದಿಂದ ನನ್ನ ಮಗನು ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಲೇಶಾಂಶವಾದರೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಜೆಂಗಾಳ್ಯ. ೪). ೪. [ಛಂದ] ಗುರು 'ಲ' ಎಂಬ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು; ಗುರುವಾಗಿರುವಿಕೆ: "ಕೊಂಕೆನೆ ಗುರುತ್ವಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೬೫). ೫ ಹಿಂದೆ ಗುರುವಿಗೆ 'ಲ' ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ೫. [ವಿಜ್ಞಾ] (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಆಕರ್ಷಣ ಶಕ್ತಿ. 'ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರ (ನಾ).[ವಿಜ್ಞಾ] ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಭಾರದ ಪ್ರಯೋಗಬಿಂದು: ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರವೆಂದರೆ ಅದರ ಭಾರದ ಪ್ರಯೋಗಬಿಂದುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಭೌತವಿ. ೪೬); ಆದರೆ ವಸ್ತುಗಳು ಸಮತೋಲದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾದರೆ, ಅವುಗಳ ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರವು (Centre of gravity) ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೨೬). [ಗುರುತ್ವ + ಕೇಂದ್ರ]

ಗುರುತ್ವಮಧ್ಯ (ನಾ).=ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರ: ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಯಮಿತ ಸ್ಥಳವಿರುತ್ತದೆ ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎತ್ತಿದರೆ ಸಮಗ್ರಪದಾರ್ಥವು ಸಮನಾಗಿ ಎತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ಸ್ಥಳದ ಸುತ್ತು ಯಾವತ್ತು ಕಣಗಳು ಸಮತೋಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಇಂಥಾ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುರುತ್ವಮಧ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೨). [ಗುರುತ್ವ+ಮಧ್ಯ]

ಗುರುತ್ವವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಬಡ ರಾವಣನಿಂದ ಲಘುವಾದುದಿಲ್ಲ ಪೆರ್ಗಡೆಗೋಲಾದುದುಮಿಲ್ಲ ಮೃಡನ ಕಾರ್ಮುಕವಾದುದಿಲ್ಲೆಂದು ಗುರುತ್ವವಡೆದಿರ್ದುದಾ ಕುಳಿರ್ವೆಟ್ಟು (ಮೋಹತ. ೬-೪೬). [ಗುರುತ್ವ + ಪಡೆ$_1$]

ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ; ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣ ಶಕ್ತಿ: ಹೀಗೆ ಎಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯು ಭೂಮಿಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿಯೆನ್ನುತ್ತೇವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೨೬); ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ, ಕಾಂತಶಕ್ತಿ, ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳುಂಟಾಗುವಂತೆ . . . ಜೀವಶಕ್ತಿ (Vital force)ಯೆಂಬ ಹೊಸ ಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಶಿಉ. ೨೩೪).

[ಗುರುತ್ವ + ಶಕ್ತಿ]

ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ: ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಗಿನ ಯಾವತ್ತು ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಅಂತರದ ಮೇಲಿರಲಿ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಎಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಎಳತವೇ ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೨); ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣ ನಿಯಮವನ್ನು ನ್ಯೂಟನ್ ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೦೮). [ಗುರುತ್ವ + ಆಕರ್ಷಣ]

ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ (ನಾ). ಗುರುವಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಕ್ಷಿಣೆ,– ಸಂಭಾವನೆ,– ಕಾಣಿಕೆ: ವಾಸುದೇವನೆ ಯೆನ್ನ ಗರ್ಭದಿ ಮುವ್ವರುದಿಸಿದರು ಆ ಸುತರು ತಾವಳಿದರವರನು ಲೇಸೆನಲು ತಂದೆನಗೆ ನೀ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಲಿ ಯಿತ್ತಡದು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯು ತಮಗೆ (ತಿಮ್ಮಸ್ತೀ. ೧-೬೬); ಆದರೆ ನಾನಿನ್ನೂ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮಡಿಸ. ೬೪). [ಗುರು$_2$ + ದಕ್ಷಿಣೆ]

ಗುರುದೆ (ನಾ). ಗುದಿಗೆ; ದೊಣ್ಣೆ: ಹೊಱಹಜಾರದಿ ನಿಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾ ವಿಹರಣವ ಯೆಱಕದಿಂ ಮಾಳ್ಪರ್ತಿಯೊಳು ಗುರುದೆಯ ಕತ್ತಿಯ ಕಂಕುಳೊಳಗೆಯೌಚಿಯರಮನೆಯನು ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೮-೯೨).

[←ಮರಾ. ಗುರದಾ, ಗುಡದಾ; ಪಾರ. ಗುರ್ಜೆ]

ಗುರುದೋಷ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತಪ್ಪು. ೨. ಮಹತ್ತರವಾದ ತಪ್ಪು. ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯದೋಷ; ಲಘುವಿರಬೇಕಾದ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುವನ್ನು ಇಡುವುದು: ಕಾರಕದೋಷಮುಂ ವಚನದೋಷಮುಮಾ ಗುರುದೋಷಮುಂ ಲಘೂಚ್ಚಾರಿತ ಶಬ್ದದೋಷಮುಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೦೧೨). 'ಗೌರವದೋಷ' ಪರಾ.

[ಗುರು$_2$ + ದೋಷ]

ಗುರುದ್ರೋಹ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ಯಾಯ; ಗುರುಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಡುಕು: ಗುರುದ್ರೋಹ ಲಿಂಗದ್ರೋಹ ಜಂಗಮದ್ರೋಹ ಆಚಾರದ್ರೋಹ ಪ್ರಸಾದದ್ರೋಹ ಇಂತೀ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಂಗಳು (ಬಸವ. ೭೬೭); ಉದ್ರೇಕದಿಂ ಮುನಿವರನೊಳಾಡಿ ತಪ್ಪಿದ ಗುರುದ್ರೋಹವೊಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೨); ಗುರುದ್ರೋಹದಿಂದಂ ಸಮಸ್ತಾಘವೃಂದಂ ಬರಲ್ ಕೀರ್ತಿತೇಜಃಪ್ರಭಾವಾದಿ ಕುಂದಲ್ ಸುರೇಂದ್ರಂ . . . ನಷ್ಟಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದಿರ್ದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೧೨-೦೩).

[ಗುರು$_2$ + ದ್ರೋಹ]

ಗುರುದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಾಯಮಾಡುವವನು: ಕೆಟ್ಟನಾ ಗುರುದ್ರೋಹಿಯಾ ತೆರ ಇಷ್ಟನವನಿಂದಾರು ಕೆಟ್ಟರು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೦೦೩-೫೭).

[ಸಂ. ಗುರುದ್ರೋಹಿನ್]

ಗುರುದ್ವೇಷ (ನಾ). ಗುರುಗಳನ್ನು, ಹಿರಿಯರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು: ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಅವರ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆ, ಅವರ ಐಶ್ವರ್ಯಾಪಹಾರ–ಈ ಮೂರೂ ಗುರುದ್ವೇಷಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೩). [ಗುರು$_2$ + ದ್ವೇಷ]

ಗುರುಪಂಚಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅರ್ಹಂತ, ಸಿದ್ಧ, ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಧುಗಳೆಂಬ ಐವರು: ಅನ್ನೆಗಮಾ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯುಂ . . . ಗುರುಪಂಚಕಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತೆ ಭೋಂಕೆನುತ್ಸನ್ನಶರೀರೆಯಾಗಿ ದಿವದಿಂದಿಟಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೦೭). [ಗುರು$_2$ + ಪಂಚಕ]

ಗುರುಪಥ (ನಾ). ಗುರುಗಳು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ದಾರಿ,–ಮಾರ್ಗ: ಶಿವಪಥವನಱಿವರೆ ಗುರುಪಥವೇ ಮೊದಲು (ಬಸವ. ೭೦). [ಗುರು$_2$+ಪಥ]

ಗುರುಪದ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಪಾದ: ಗುರುಪದಪದ್ಮಾಂತಿಕದೊಳ್ ಪರಮೇಶ್ವರ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಮನಂಬಿಡೆ ಕೊಂಡೀ ಧರೆಯಂ ಪೊಗಟಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೩೯); ಗುರುವಿಘಾತಕರಾವು ತಾನತಿ ಗುರುಪದೋಪಾಸಕನು (ಕುಪ್ಯಾ ದ್ರೊ. ೯. ೦೯-೨೫); ಗುರುಪದಭಕ್ತಿ ದೇವತರುಗೀಶ್ವರ ಸತ್ಯಪೆ (ವೃಷವಿ. ೨೭-೨೦). [ಗುರು$_2$ + ಪದ$_3$]

ಗುರುಪರಂಪರೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಪೀಳಿಗೆ: ಗುರುಪರಂಪರೆ . . . ಆತ್ಮೈಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಪಂಚ ಚತ್ವಾರಿಂಶನ್ಮಂತ್ರಸಾಧನಂಗಳೊಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೊಂಡು (ವಿವೇಕ. ೮೦); ಗುರುಪರಂಪರೆಗೆಱಗಿ ಧ್ಯಾನಿಪೆ (ಗಗತಾ. ೨-೪); ಅಭ್ಯಾಸ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗುರುಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಆಸನಗಳು . . . ರಹಸ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೫೦). [ಗುರು$_2$ + ಪರಂಪರೆ]

ಗುರುಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಪಾಪ; ಮಹತ್ತರವಾದ ಪಾಪ. ೨. ಮಹಾಪಾಪಿ: ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಳಲೊಲ್ಲದೆ ತುಡುಗುಣಿ ನಾಯಂತೆ ತೊಗಲ ಗಡಿಗೆಯ ತುಂಬುವ ಗುರುಪಾತಕರಿಗೆಲ್ಲಿಯದೋ ಒಡೆಯರ ಕಟ್ಟಳೆ (ಪೋಳಿಮಾ. ೨೦-೮೪). [ಗುರು$_2$ + ಪಾತಕ]

ಗುರುಪೂಜೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ,–ಅರ್ಚನೆ,–ಆರಾಧನೆ: ನೇವುರವನೊತ್ತೆಯನಿರಿಸಿ ತಾನೀ ವನಿತೆ ಗುರುಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಳೆ ದವನದಲ್ಲಿ (ಬಸಪು. ೪೨-೧೧). [ಗುರು$_2$ + ಪೂಜೆ$_3$]

ಗುರುಪೂಜೋಪಲಂಭನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಗುರುಪೂಜೋಪಲಂಭನಮುಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಮುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ವತ್ತು ಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ಗುರುಬಲ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಬೆಂಬಲ,–ಸಹಾಯ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶುಭಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಗುರುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಇರುವ ಶಕ್ತಿ: ಗುರುಬಲ ಶನಿಬಲದಿರವಂ ತರದಿಂದಂ ಕೇಳ್ದು ನೋಡಿ ನಡೆದರ್ ಮೊನೆಗಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೨); ಮೂವರಿಗೂ ಗುರುಬಲವಿತ್ತು (ಸ್ಕೃತಿಚಿ. ೨೨೩). ೧, ೨: ಗುರುಬಲವನುಳಿದದಾವಂ ಬಾಳ್ವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೨-೦೨). [ಗುರು$_2$ + ಬಲ]

ಗುರುಬು 'ಗೊರಬು' ನೋ.

ಗುರುಬ್ರುವ (ನಾ). ಹಿರಿಯನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗುರು: ನಾನು ನಿನಗೆ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಜನಕನಾದ ಕಾರಣ ನನ್ನನ್ನು ಗುರುಬ್ರುವನೆಂದು ಹೇಳುವರು (ಪುರುಚ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಗುರುಭಾರ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚುಭಾರ; ದೊಡ್ಡ ಹೊರೆ. ೨. ಗುರುತರವಾದ ಕಾರ್ಯ; ದೊಡ್ಡ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ: ಆನೆಯಾಳ್ ಗುರುಭಾರಕ್ಕಿಱಿವಾಳ್ ರಣಕ್ಕೆ ತುಱಿಲಾಳ್ ಕಟ್ಟಾಯದೊಳ್ ಮೇಳದಾಳ್ ಪರಿಹಾಸಕ್ಕೆನಿಸಿರ್ದನೆಂತು ಮಱಿವಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಕರ್ಣನಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೫); ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಮೋಹರದ ಗುರುಭಾರ ಭೀಷ್ಮಂಗಾಯ್ತು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೦-೩೨). [ಗುರು$_2$ + ಭಾರ]

ಗುರುಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಗುರು ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿವಾದ,–ಸಲಹೆ. ೨. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರಾಜನೀತಿ,–ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂತ್ರ: ಗುರುಮಂತ್ರಜಪಪರಾಯಣನುರುತರಕವಿವಿನುತನಾಗಿಯುಂ ಬಲದೇವಂ ಗುರುಮಂತ್ರದ ಕವಿವಚನದ ಪರಿಯಂ ಪಳಿಕೆಯ್ದು ಮೆಱೆವನೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ವೃಷವಿ. ೪-೯೭). [ಗುರು$_2$ + ಮಂತ್ರ]

ಗುರುಮಠ (ನಾ). ೧. ಧಾರ್ಮಿಕಗುರುಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಮಠ. ೨. ಪಾಠಶಾಲೆ: ನಿಮ್ಮ ಗಡ್ಡದವ ಗುರುಮಠದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾನೇನು? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೫೦). [ಗುರು$_2$ + ಮಠ]

ಗುರುಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಗುರುಮಣಿ, ಮರತು ಗುರುಮಣಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೩೩-೬೩೨). [?]

ಗುರುಮನೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಮನೆ; ಮಠ: ಅರಮನೆ, ಗುರುಮನೆಗಳ ಕಟ್ಟಾಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ . . . ವಿಜಯನಗರದ ಪ್ರಭಾವ ಇಂದಿಗೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೦೬). [ಗುರು$_2$ + ಮನೆ]

ಗುರುಮುಖ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಮಾತು,–ಉಪದೇಶ: ನಿಮ್ಮ ಒಡತಣ ಅನುಭಾವದಿಂದ ಗುರುಮುಖ ಸಾಧ್ಯವಾದುದಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೨೩೫-೦೦೬೪); ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಬರುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಕಾಲಬದ್ಧವಾದುದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧). [ಗುರು$_2$ + ಮುಖ]

ಗುರುಯೋಷಿತೆ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ; ಗುರುಪತ್ನಿ. ೨. ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು; ಪೂಜ್ಯೆ. P ತಾಯಿ, ಅತ್ತೆ, ಅತ್ತಿಗೆ, ಗುರುಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ರಾಜಪತ್ನಿ ಎಂಬ ಈ ಐವರು ಪೂಜ್ಯರಾದವರು: ಪಂಚತಾ ಗುರು ಯೋಷಿತಾ ಎನುತಂ ಚದುರು ಮಿಗೆ ಹೇಳ್ವುದಾಗಿ ಸಮುಂಚಿತದ ತಮ್ಮಯ ಗುರುವಿನತ್ತಿಗೆಯ ನಾದಿನಿಯ ವಂಚಿಸದೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೨೪). [ಗುರು$_2$ + ಯೋಷಿತೆ]

ಗುರುರಾಯ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುರು: ಕರುಣದಿ ವರವನಿತ್ತನು ದೇವ ವೇದವ್ಯಾಸ ಗುರುರಾಯ (ಕುಪ್ಯಾ ಆ. ೦-೧೧). ೨. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ: (ಕಿ). ೩. ಮಂತ್ರಾಲಯದ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿ; ಗುರುರಾಜ: ಅವರು ಗುರುರಾಯರ ಭಕ್ತರು (ರೂಢಿ). [ಗುರು$_2$ + ರಾಯ]

ಗುರುಲಘುಗಣನ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡದು ಚಿಕ್ಕದು ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆ; ತಾರತಮ್ಯ ವಿವೇಕ. ೨. [ಛಂದ] ಗುರು ಲಘುಗಳ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ. ೧, ೨: ಗುರುಲಘುಗಣನಂ ಕೆಟ್ಟುದು ಪಿರಿದಾದುದು ವರ್ಣಸಂಕರಂ ದಾನವನಿಂ ದೊರೆಯಾದುದು ಭೂವಲಯಂ ಪರಿಣತನಲ್ಲದನ ಕವಿತೆಗಂ ಚಿತ್ರಕ್ಕಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೩೧). [ಗುರು$_2$ + ಲಘು + ಗಣನ]

ಗುರುಲಾಘವ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಯಾವುದು ಕಡಮೆ ಯಾವುದೆಂಬ ವಿಷಯ; ತಾರತಮ್ಯ: ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗುರುಲಾಘವವನ್ನು ತಮ್ಮನ್ನೇ ಕೇಳುವೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೭೨-೨೮). [ಗುರು$_2$ + ಲಾಘವ]

ಗುರುಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಗುರುರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ; ಆಚಾರಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ, ಮಹಾಲಿಂಗ ಎಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆಚಾರಲಿಂಗವಿಡಿದು ಗುರುಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು ಗುರುಲಿಂಗವಿಡಿದು ಶಿವಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೦೬೮-೭೫೭); ನಿನ್ನುವಂ ಗುರುಲಿಂಗ ರೂಪಾಗಿ ಬಂದು ನಿಜ ತತ್ವಾರ್ಥಸೌಖ್ಯವನೊಂದಿಸುವೆನಾಂ (ಬಸಪು. ೨-೪೦); ಬಿಂದುವಾಚಾರ ರಸವೆಂದು ಗುರುಲಿಂಗ ಕಳೆಯೆಂದು ಶಿವಲಿಂಗ ಚರವೆಂದೊಡಲುಗು ಕಂದ ಕೇಳ್ (ಮನೋವಿ. ೨-೪೨); ಗುರುಲಿಂಗಮಾಗಿ ವಾಗೀಶ್ವರನಲ್ಲದೆ

ಪೆಱರನಱಿಯದೊಲವಿಂ ಪುತ್ರೋತ್ಕರವಂ ಪೆಸರಿಟ್ಟತಿಭಕ್ತಿರಸದಿ ಯಃಪೂತಿಯಡಿ ಮುದಂಬಡೆದಿರ್ದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೦-೫). [ಗುರು$_2$+ಲಿಂಗ]

ಗುರುವಚನ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಬೋಧೆ : ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗ ವೆಂದೆನಿಸದು ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯವೆಂದೆನಿಸದು ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ನೇಮವೆಂದೆನಿಸದು (ಬಸವ. ೭೨). ೨. ಹಿರಿಯರ ಮಾತು; ತಂದೆತಾಯಿ ಗಳ ಮಾತು: ತಪ್ಪದೆ ಗುರುವಚನಮುಮಂ ತಪ್ಪಲ್ ಬಸನಿಗೆ ಮದೀಯ ಕೋಪದ ಪದನೇಂ ತಪ್ಪಿದುದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೮); ಗುರುವಚನಮನುಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಚರಿಯಿಸಲಣಮಾಗದಂತೆ ಪಿರಿದುಂ ಸುಖಮಂ ಪರದೊಳ್ ಲೇಸಾ ಗಿರೆ ಚೆಚ್ಚರದಿಂದಂ ಪಡೆವೆನೆಂಬ ಶಿಷ್ಯಂ ಜಗದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೫೦); ಪರಿಹರಿಪೆಯೆಮ್ಮ ನುಡಿಯಂ ಗುರುವಚನಮಲಂಘನೀಯಮೆನ್ನದೆ (ಯಶೋಚ. ೩-೦೯). [ಗುರು$_2$ + ವಚನ]

ಗುರುವರಿಯ (ನಾ). = ಗುರುವರ್ಯ : ಗುರುವರಿಯ ಚಿತ್ತಯಿಸು ದೇಹ ದೊಳಿರುತಲಾ ಸುಜ್ಞಾನಿಯಾದರೆ ಪರಿಹರಿಸಲೆಂತಯ್ಯ ಮುಟ್ಟುವ ದೇಹ ಗುಣಗಣವ (ಸದ್ಗುರು. ೭-೫). [<ಗುರುವರ್ಯ]

ಗುರುವರ್ಯ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುರು ; ಆಚಾರ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠ : ಅವರು ಒಬ್ಬ ಗುರುವರ್ಯರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಗುರುವಾಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಗುರುವಾಡೆ, ಜಂಗಮ, ವಾಡೆಮಡಿಗೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೯-೭೮೦). [?]

ಗುರುವಾರ (ನಾ). ವಾರದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ದಿನದ ಹೆಸರು ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ ವಾರ : ಗುರುವಾರ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ).

[ಗುರು$_2$ + ವಾರ$_3$]

ಗುರುವಿಘಾತಕ (ನಾ). ಗುರುವಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವವನು ; ಗುರು ದ್ರೋಹಿ : ಗುರುವಿಘಾತಕರಾವು ತಾನತಿ ಗುರುಪದೋಪಾಸಕನು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೯-೨೫). [ಗುರು$_2$ + ವಿಘಾತಕ]

ಗುರುವಿಘಾತಿ (ನಾ).=ಗುರುವಿಘಾತಕ : ಗುರುವಿಘಾತಿಯ . . . ನರಕ ವಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಸೈಂಧವನ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೩೭).

[ಸಂ. ಗುರುವಿಘಾತಿನ್]

ಗುರುವಿಯೋಗ (ನಾ). ಗುರುಹಿರಿಯರಿಂದ ಅಗಲುವಿಕೆ : ಆಗಳಾತ್ಮೀಯ ಗುರುವಿಯೋಗ ಶೋಕಾನಳದಹ್ಯಮಾನಮಾನಸನಾಗಿರ್ದ ಭರತಪತಿಯ ಶೋಕಾವೇಗಮಂ ವೃಷಭಸೇನಗಣಾಗ್ರಣಿಗಳಿಂತೆಂದಾಱಿಸಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೪ ವ). [ಗುರು$_2$ + ವಿಯೋಗ]

ಗುರುಶೇಷ (ನಾ). ಗುರು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಬಳಿಕ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಆಹಾರ, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು; ಗುರುಪ್ರಸಾದ : (ಕಿ). [ಗುರು$_2$ + ಶೇಷ]

ಗುರುಸತಿ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ ; ಆಚಾರ್ಯನ ಪತ್ನಿ : ಮತಿವಿಕಲತನದಿಂದಲಾ ಗುರುಸತಿಯು ತನ್ನಯ ಮಕ್ಕಳೆಂದಾಯತಿವಡೆದು ತಕ್ಕೈಸಬರಲು (ತಿಮ್ಮಸ್ಕೀ. ೧-೭೦). ೨. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಂಡತಿ : ಗುರುಸತಿಗೆಳಸಿದ ದೋಷಾಕರನಳಿಪಿಂದಿಂದು ನೀಡುಗುಂ ಕಣ್ಗಳನೆಂದಿರ ದೇವೈಸಿಯೆ ಸುಗಿವಂತಿರೆ ಮುಗಿದುದು ಸರಸಿಜಾಳಿ ಸರಸೀಕುಲದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೦೫). [ಗುರು$_2$ + ಸತಿ$_1$]

ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ; ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಗುರು : ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರನೆ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮನೆ . . . ರಕ್ಷಿಸು ನನ್ನನು (ಇಂಜಾಪ. ೦೮೩-೦). [ಗುರು$_2$ + ಸಾರ್ವಭೌಮ]

ಗುರುಸುತ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಸುತ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನ ಮಗ : ಸಂದುಗೊಂದಱಸುತ್ತ ಗುರುಸುತರಂದವನು ನಾನಱಿಯದಂತಕಮಂದಿರವ ಪೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಶಮನನ ಕೇಳ್ದೆನರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ (ತಿಮ್ಮಸ್ಕೀ. ೦-೬೭). ೨. ದ್ರೋಣನ ಪುತ್ರ ; ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ : ಗುರು ಕೃಪ[ಗುರುಸುತ] [ಪಾಠಾಂ. ನದೀಜ] ಶಲ್ಯರ ಚರಣಂಗಳ್ಗೆಱಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೧) ; ರವಿಜ ಗುರುಸುತ ಶಲ್ಯ ಕಲಶೋದ್ಭವರು . . . ಅವನಿಪಾಲನ ಕಂಡರಂದೇಕಾಂತಭವನದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೦-೨). [ಗುರು$_2$ + ಸುತ]

ಗುರುಸೇವೆ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಸೇವೆ,—ಶುಶ್ರೂಷೆ : ಉದಂಕನಿಗೆ ಮುಪ್ಪು ಬಂತು . . . ಅವನು ಗುರುಸೇವೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ನೀತಿಚಿಂ. IV, ೧೭). [ಗುರು$_2$ + ಸೇವೆ$_1$]

ಗುರುಳಿ ' ಗುರುಳೆ ' ನೋ.

ಗುರುಳೆ, ಗುರಳಿ, ಗುರುಳಿ, ಗುಳ್ಳೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಬುದ: ಕಾರ ಮಿಂಚಿನ ತೆಱದೆ ತೋಱಿ ನಿಮಿಷದೆ ತನುವು ನೀರ ಗುರುಳೆಯ ತೆಱದೆ ಮಾಯೆ ಯಹುದು (ಕೈಕವ. ೨-೩-೩) ; ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತೆರೆ, ಉಬ್ಬರ, ಗುರುಳೆ ಗಳಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವವು? (ಬಾಳಬ. ೧೦). ೨. ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆ, ಗಡ್ಡೆ, ಊತ ಮುಂತಾದುವು. ೩. ಸಣ್ಣಚಿಪ್ಪು ; ಶುಕ್ತಿ ; ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. ೪. ಕಾಲಿನ ಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಣ್ಣ ಉಂಗುರ. ೫. ಗೋಲಾಕಾರದ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು ; ಗುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು ; ಬುರುಡೆ, ಬೆಲೂನು ಮೊದಲಾದುವು : (ಕಿ). **ಗುರಳಿ :** ೧. ನೀರ ಮೇಲಿನ ಗುರಳಿಯಂತೆ ಶರೀರಗಳ ಜೀವಿತ್ವ ವಿರುವುದು (ರಘುವಂ. ೮೮-೮೭). **ಗುರುಳಿ :** ೧. ನಂಬದಿರು ಈ ದೇಹ ಅಂಬುಗುರುಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಳ್ಳೆ] ಯಂತೆ (ಪುರಂದ. ೨-೫-೩) ; ನೀರ ಮೇಲಣ ಗುರುಳಿಯಂತೆ ತೋರುವದೀ ಶರೀರದೊಳು ನಿಂದು ಕ್ಷಣಭಂಗುರವೆನಿಪ್ಪ ಸಂಸಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಚೆಲುವಿಕೆಯ ಮೋಸಕೊಳಗಾಗಿ ಕೆಡುವರೆ ಸುಜನರು (ಮಹಾಂತೇ. ೦೦-೦೩). **ಗುಳ್ಳೆ$_1$:** ೧. ಒತ್ತಿ ಕಾಲಿಡಲೊಡನೆ . . . ಜಲಧಿಯಡಿಮಳಲೆತ್ತುತಿರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಱಿದು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಗುಳ್ಳೆ ಗಳು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೪) ; ನೀರ ಮೇಲಣ ಗುಳ್ಳೆಯಂದದಿ ತೋಱಿ ಯಡಗುವ ದೇಹವು (ಹರಿಸಾ. ೭೫) ; ಗುಳ್ಳೆ ಬರುವುದು ನಿಂತರೆ ಎಣ್ಣೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಸಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಅಡುಸೌ. ೯೦). ೨. ಅಗುರ್ವಿಸಿದುದು ತೀವಿದ ಗುಳ್ಳೆಯ ಪಸುಂಬೆಯಂ [ಸೋ]ರ್ಚಿದಂತೆ ತನು ಕೀಚಕನಾ(ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೭) ; ಬಲ್ಲಿದರನೆಲ್ಲ ಗುಳ್ಳೆಲಿ ಕೊಲುವಳು (ಕಾಲಸಂ. ೦೨೮-೧೦) ; ಕೈಯೆಲ್ಲ ಗುಳ್ಳೆದ್ದು ಮೈಯೆಲ್ಲ ಬೆವತಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೮೦). ೩. "ಕ್ಷುದ್ರ ಶಂಖಾಃ, ಶಂಖನಖಾಃ – ಈ ೨ ಗುಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೦) ; ಕೆಱೆ ಹಳ್ಳ ಬಾವಿಗಳು ಮೈದೆಗೆದರೆ ಗುಳ್ಳೆ ಗೊರಜೆ ಚಿಪ್ಪುಗಳು ಕಾಣ ಬಹುದು (ಬಸವ. ೮೬೧) ; ಕೆಱೆಯೊಳಗಣ ಗುಳ್ಳೆ ಕೀಚುಕೀಚೆಂದಂತೆ (ಘನವ. ೩೩); ಎರೆಬುಳು ಗುಳ್ಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಳು] ಮುಂತಾದುವು ಕೆಲವಕೆ ಸ್ವರುಶನ ಜಿಹ್ವೆಗಳುಂಟು (ಭರಚ. ೬೭-೯೭). ೫. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಸಂತೋಷದ ಬಣ್ಣದ ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ಭಾವಗೀ. ೫೩).

ಗುರುಳೆಯಬೇನೆ = ಗಡ್ಡೆಯ ರೋಗ ; ಪ್ಲೇಗು : ಮುಂದಲ್ಪ ದಿನದೊಳಾವೂರ್ಗೆ ಗುರುಳೆಯಬೇನೆ ಬಂದಾಗ . . . ರೋಗದಿಂದವನ ಮನೆಮಂದಿಯೆಲ್ಲರ್ ಮಡಿದರು (ಮಹಾಂತೇ. ೧೦-೨೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮಿಱು; ಮಲ. ಕುಮಳ, ಕುಮಿಱು; ತುಳು. ಗುಳ್ಳೆ, ಗುಲ್ಲೆ ; ತೆಲು. ಗುಲ್ಲ]

ಗುರೂದ್ಭವ (ನಾ).=ಗುರುಸುತ ೨ : ಬಾಗಿಲಲಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಕೈಗಳಲಾ ಗುರೂದ್ಭವ ಕೃಪರು ನಿಂದರು (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೬-೨೦). [ಗುರು$_2$+ ಉದ್ಭವ]

ಗುರೂಪಧೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಯಾವುದಾದರೂ ಪದದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರದ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರವು ಗುರುವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದ,-ಪದ : ನೇರ್ದಂ ಬಾರ್ದಂ ಗೋರ್ದಂ ಸೋರ್ದಂ ತಾನೆಂದೊಡಂ ಗುರೂಪಧೆಯಿನಿತುಂ (ಶಮದ. ೪೦).

[ಗುರು$_2$ + ಉಪಧೆ]

ಗುರೂಪರೋಧ (ನಾ). ಹಿರಿಯಂರು ಮಾಡುವ ಒತ್ತಾಯ,— ಬಲಾತ್ಕಾರ: ಕಂದ ಪಸಿದೈ ಬಾ ಎಂದು ತಾಯ್ತಂದೆ ಬಂದನಿವಂಗೆಯ್ಯೆ ಗುರೂಪರೋಧವಶದಿಂ ಸ್ನಾನಾನ್ನಪಾನಂ ವಿಲೇಪನಮಾಲ್ಯಾದಿಗೆ ತಾನೊಡಂಬಡುವನೇಂ ದೇವಂ ನಿರಾಪೇಕ್ಷನೋ (ಅಜಿಪು. ೫-೮೬).

[ಗುರು$_2$ + ಉಪರೋಧ]

ಗುರೂಪಾಂತ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಹತ್ತಿರ,– ಸಮೀಪ: ವಿನೇಯ ಜನಾಭಿನಂದರಪ್ಪಭಿನಂದನ ಗುರೂಪಾಂತದೊಳ್ ನಿಶ್ಚಳಿತತಪಶ್ಚರಣ ನಿರತನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೬ ಪ). [ಗುರು$_2$ + ಉಪಾಂತ]

ಗುರೆಳ್ಳು, ಗುರಿಯೆಳ್ಳು, ಗೂರೆಳ್ಳು (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲಯ ಎಳ್ಳು; ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳು: ಗುರೆಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ಸೇಚನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು,ತಿಂದು . . . ಢರಕೆಯ ಡೋಲು ಬಡಿಯುತ್ತಿದ್ದೆವು(ದೀಪಹ. II, ೦). **ಗುರಿಯೆಳ್ಳು**: (ಕ). **ಗೂರೆಳ್ಳು**: ಬಿಳಿಜೋಳ, ಗೋದಿ . . . ಗೂರೆಳ್ಳು ಎಂಬವುಗಳೇ ಹಿಂಗಾರಿಯ ಧಾನ್ಯಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೯೬). [? + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ಗುರ್ಕಾರ 'ಗುಱಿಕಾಱ' ನೋ.

ಗುರ್ಗುದ (ನಾ). (?): ನಾಲ್ಕರೊಳು ವ್ಯಾಧಿ ಪೀಡಾಕಾರ ದಾರಿದ್ರ ಗುರ್ಗುದ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು ಮರಣಾ (ಮನೆಲ. ೦೬-೧). [?]

ಗುರ್ಗುಳ 'ಗುಗ್ಗಿಳ' ನೋ.

ಗುರ್ಚಿ$_1$ (ನಾ). ಮಳೆ ತರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ದೇವತೆ: ಬೆಳುವಲದಲ್ಲಿ ಕುಂಚಿ ಕೊರವರ ಮಕ್ಕಳು ಗುರ್ಚಿಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ತಿರುಗುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೫೬); ಗುರ್ಚಿ ಗುರ್ಚಿ ಎಲ್ಯಾಡಿ ಬಂದಿ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳ ತಿರುಗ್ಯಾಡಿ ಬಂದೆ (ಜನಗೀ. ೫). [?]

ಗುರ್ಚಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; "ಬೀರೋಂಡ್" (ಪಂಡಿತ). [?]

ಗುರ್ಜರ (ನಾ). ೧. ಗುಜರಾತ್‌ದೇಶ: ಅರಸುಮಕ್ಕಳು ಪರಮಮಗಧೆಯ ಗೌಡಗುರ್ಜರತುರುಕದೇಶದ ಪ್ರಭೃತಿಭೂಪರು ನೆರೆದು ಬಂದಲ್ಲಿ (ಜ್ಞಾನದಂ. ೦-೧೦); ಬಂಗಾಳ ಜೈನ ಜೋನೆಗ ಸಗರ ಹೈವಿಗ ತೆಲುಂಗ ಗುರ್ಜರ ಗೌಳ ನೇಪಾಳ . . . ದೇಶದ ಸಕಲಶರಣರೈತರುತಿರ್ದರು (ಚಬಪು. ೬-೪೯). ೨. ಗುರ್ಜರದೇಶದ ರಾಜ. [ಸಂ.]

ಗುರ್ಜು 'ಗುಜ್ಜು$_2$' ನೋ.

ಗುರ್ಜುಗೊಳ್ 'ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್' ನೋ.

ಗುರ್ದ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಗುರ್ದ್ದ(ಟ್ಟ ?)ದ ಪಳ್ಳಮೆ ಮುತ್ತೆರಿಎ(ಯೆ) (ಇಆ. VIII, ೫೪-೨೫; 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ಗುರ್ದು$_1$, ಗುದ್ದು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆ,– ಕುಟ್ಟು: "ಗುರ್ದು–ಮುಷ್ಟಿತಾಡನೇ" (ಶಮಧಾ); ಅಡರ್ವ ಪಿಡಿವ ಗುರ್ದುವ ಮನೆಗೆಟ್ಟೆವನಿತರ್ಕಮಲಸಿ ಮರುದಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬). ೨. ತಿವಿ; ಚುಚ್ಚು: ಗದಾದಂಡದಿಂ ಕೆಲರಂ ಗುರ್ದಿಯುಮರ್ದಿಯುಂ . . . ಕೊಂದಂ ಮರುನ್ನಂದನಂ (ಗದಾಯು. ೩-೧೨); ಒಱಲ್ವಂತುರ್ದುವರ್ಗುರ್ದುವರ್ ಸುಡುವರ್ . . . ವೈರದಿಂ (ಅನಂಪು. ೯-೩೧). **ಗುದ್ದು$_1$**: ೧. ನಗುತ ಗುದ್ದುವಳಾಕೆ ನೊಂದಿತೆಂದಾ ಕೈಯ ತೆಗೆದೆತ್ತಿ ಕಣ್ಗೊತ್ತಿ ಕೊಂಬ (ಧರಕ. ೪೦-೧೨೬); ಒದ್ದು ನೋಡವನ ಕಲೆಯ ಕ್ರಮಗಳ ಬೆನ್ನ ಗುದ್ದಿ ನೋಡವನ ಹರುಷವ (ಕಂನವಿ. ೬-೦೫೧); ಗಾಳಿ ಗುದ್ದಿ ಮೈ ನೋಯಿಸಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ(ಗಾದೆ). ೨. ಬೇಲೂರರಾ ಮಗಂ ಮಾದಪ್ಪನ್ ಪ್ರಭುಗೌಡಿ ಬೇಟೂರಾ ಎಮ್ಮೆಯ ತೊಕಳೊಳ್ ಗುದ್ದಿ ಆನ್ತಿಱಿದು ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೨೬-೩; ಸು. 950 ?). 'ಕುತ್ತು$_1$' ಪರಾ.

[ದೇ.ಸ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುತ್ತು; ಕೊಡ. ಕುತ್; ತುಳು. ಗುದ್ದು; ತೆಲು. ಗುದ್ದು, ಗ್ರುದ್ದು]

ಗುರ್ದು$_2$, ಗುದ್ದು$_2$ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಮುಷ್ಟಿಯ ಪೆಟ್ಟು,– ಹೊಡೆತ: ಪಂಚಮದೊಳ್ ದಿನಪತಿ ನಿಲೆ ಗುರ್ದಿಂ ಬಂಧನದಿಂ ಪೊಗೆಯಿಂದಮಗ್ನಿಯಿಂ[ದಂ] ಸಾಯ್ಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೩-೦೨); ಗುರ್ದು, ಗರ್ದೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೦ ಪ್ರಾಪ್ತ). **ಗುದ್ದು$_2$**: ಕೋಪಿಸುತ್ತವೆಯ್ದೆ ಬಂದರೆ ಬರವನನೋವದೆಂಟು ಗುದ್ದನಿಕ್ಕಿ ನೂಂಕಿದರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೩೮); ಕಲಿಭೀಮ ಗುದ್ದುಗಳ ಮಳೆಗಱೆಯೆ ಕೌರವ ದೊದ್ದೆಕಾಱನು ಕಾಣನವನನು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೨೩-೭೦); ಗುದ್ದಿದ ಗುದ್ದೂ ಗದ್ದೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ನೀರೂ ಸರಿ (ಗಾದೆ). [< ಗುರ್ದು$_1$]

ಗುರ್ದೆ (ನಾ). (?): ಗರ್ದೆಯುಮಾ ಗುರ್ದೆಯುಂ ಸರೇಫಪದಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೭). [?]

ಗುರ್ಬು 'ಅಗುರ್ವು' ನೋ.

ಗುರ್ಮ 'ಗುಮ್ಮ$_1$' ನೋ.

ಗುರ್ರೆ (ನಾ). ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ; ಒಂದನೆಯ ತಾರೀಖು: ತಾರಿಖ್ಕ ಗುರ್ರೆ ಮಾಹೆ ಮಾರ್ಚಿ ಸಂನ್ ೧೮೧೨ನೆ ಯಿಸವಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೦, ೪೩-೪೬; 1812); ಇದು ೧೯೧೪ನೆಯ ಜನವರಿ ಗುರ್ರೆ ತಾರೀಖಿನಿಂದ ಜಾರಿಗೆ ಬರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೪). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಗುರ್ರಾ]

ಗುರ್ವನುಗ್ರಹ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹ,–ಕೃಪೆ: ಅದು ದೇಶಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪಠನದಿಂದಲೂ ಗುರ್ವನುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇಶಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಿಡುವುದೆಂತು? (ಶಮಪಾಂ. ೯೨). [ಗುರು$_2$ + ಅನುಗ್ರಹ]

ಗುರ್ವಿ (ನಾ). ಬಸಿರಿ; ಗರ್ಭಿಣಿ: "ಆಪನ್ನಸತ್ವಾ, ಗುರ್ವೀ, ಅಂತರ್ವತ್ನೀ, ಗರ್ಭಿಣೀ–ಈ ೪ ಬಸಿಱ ಹೆಂಡತಿ" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೪); "ಅಂತರ್ವತ್ನಿ ಗುರ್ವಿಯೆಂದರೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೭).

[ಸಂ. ಗುರ್ವೀ]

ಗುರ್ವಿಣಿ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿ; ಬಸಿರಿ. [ಸಂ. ಗುರ್ವಿಣೀ]

ಗುರ್ವು 'ಅಗುರ್ವು' ನೋ.

ಗುರ್ವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಗೊರಜೆ: "ಗುರ್ವೆ [ಪಾಠಾಂ.ರ್ವಿ] ಯೆನೆ ಗೊರಜೆಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೭). [?]

ಗುಲಂದಾಜ 'ಗೋಲಂದಾಜ' ನೋ.

ಗುಲಕಂದ, ಗುಲ್ಕನ್ನು (ನಾ). ಗುಲಾಬಿ ಹೂವಿನ ದಳಗಳನ್ನು ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಲೇಹ್ಯ: ಗುಲಾಬಿಹೂಗಳಿಂದ' ಗುಲಕಂದ' ಎಂಬ ಸಿಹಿಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಪಪು. ೬-೦೦೦). **ಗುಲ್ಕನ್ನು**: ಬಾಯಿಹುಣ್ಣಿಗೆ ಗುಲ್ಕನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಕಂದ್]

ಗುಲಗಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲಗಂಜೆ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲಗುಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲಗುಂಜೆ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲಬಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಸಂಜೆವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಅದರ ಹೂವು: ಗುಲಬಾಕ್ಷಿ ಹೂಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಶ್ಯಾಮತಾ. ೩೦); ಬಂಜೆ ಸಂಜೆಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಗುಲಬಾಕ್ಷಿ (ಹೃದಸ. ೬೭-೪). [←ಮರಾ. ಗುಲಬಾಕ್ಷೀ, ಗುಲಬಾಶೀ]

ಗುಲಾಬಜಾಮ 'ಗುಲಾಬಜಾಮೂನು' ನೋ.

ಗುಲಾಬಜಾಮೂನು, ಗುಲಾಬಜಾಮ (ನಾ). ಮೈದಾಹಿಟ್ಟು ಮತ್ತು ಹಾಲುಖೋವ ಸೇರಿಸಿ ಕರಿದು ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ತಿಂಡಿ,–ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ: ಹೋಟೆಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಗುಲಾಬಜಾಮೂನು

ತಿಂದು ಬಂದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಲಾಬಜಾಮ:** ಅಂದೇ ತಯಾರಮಾಡಿದ ಗುಲಾಬಜಾಮ ಮತ್ತು ಚಕಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೬೧). P 'ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮುನ್' ಎಂಬುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು. ಈ ಹಣ್ಣಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತಿಂಡಿ.

[←ಪಾರ. ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮನ್; ಹಿಂ. ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮುನ್; ಮರಾ. ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮೂನ್, ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಂಬ್]

ಗುಲಾಬದಾಣಿ 'ಗುಲಾಬದಾನಿ' ನೋ.

ಗುಲಾಬದಾನಿ, ಗುಲಾಬದಾಣಿ (ನಾ). ಪನ್ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ: ಗುಲಾಬದಾನಿ (ನೀರು) ಸಿಂಪಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತು (ಆಮನಿ. ೫೭). **ಗುಲಾಬದಾಣಿ:** ಗುಲಾಬದಾಣಿ; ಪೀಕದಾಣಿ . . . ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ 'ಪಾರಸಿ' ಆಗಿವೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೬೬).

[←ಪಾರ. ಗುಲಾಬ್ದಾನ್; ಮರಾ. ಗುಲಾಬ್‌ದಾಣೇ]

ಗುಲಾಬಿ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ರೋಜಾ: ಗುಲಾಬಿ ನಂದಿವಟ್ಟಲು ಕಲಿಗಣನಾಥ ಹಾಗೂ ದಾಶಿವಾಳದಲ್ಲಿ . . . ಕೆಲವು ಅಂಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೦); ಸುಂದರಮ್ಮ ಗುಲಾಬಿಯ ದಂಡೆಯನ್ನು ಮುಡಿಸಿದರು (ದೂಪಟ್ಟ. ೧೯); ತಾವರೆಯ ಬದಲಾಗಿ ಈಗ ಗುಲಾಬಿಯು ಹೂಗಳ ರಾಣಿಯಾಗಿದೆ (ಕಪಪು. ೬-೧೦೯). ೨. ನಸುಗೆಂಪುಬಣ್ಣ; ರೋಜಾ ಬಣ್ಣ: ಅವಳು ಉಡುವ ಸೀರೆಯ ಬಣ್ಣ ಗುಲಾಬಿ (ರೂಢಿ).

ಗುಲಾಬಿಬಣ್ಣ = ನಸುಗೆಂಪುಬಣ್ಣ; ತಿಳಿಗೆಂಪುಬಣ್ಣ: ಗುಲಾಬೀ ಬಣ್ಣದ ಸಂಗಮರವರೀಕಲ್ಲಿನಿಂದಲೂ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೦). **ಗುಲಾಬಿಹೂ, ಗುಲಾಬಿಹೂವು** = ಗುಲಾಬಿಗಿಡದ ಹೂವು; ರೋಜಾಹೂವು: ಅವಳ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆಬಿರಿದ ಗುಲಾಬಿಹೂ ಎಲೆ ಸಹಿತ ಇತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಸವಿವರವಾಗಿ ವರದಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಪಸಂ. ೩೯); ಚೀನಾದೇಶದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲಾ ಗುಲಾಬಿ ಹೂವುಗಳನ್ನೂ ಅವಳಿಗಾಗಿ ನಾನು ಕೊಯ್ದು ತರುವೆನು (ಮಹಾಶ್ಯಾ. ೯೨). P ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗುಲಾಬಿಯ ಬಣ್ಣ ತಿಳಿಗೆಂಪು, ಆದರೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಗುಲಾಬಿಗಳೂ ಉಂಟು.

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಬ್]

ಗುಲಾಮ (ನಾ). ೧. ಸೆರೆ ಹಿಡಿದ ಅಥವಾ ಕೊಂಡುಕೊಂಡ ಆಳು: ಗುಲಾಮರಿಗೆ ಎಲ್ಲರಂತೆ ಸಮಾನಹಕ್ಕುಗಳು ದೊರೆತವು (ಧರ್ಮಸಾ. ೪೩). ೨. ದಾಸ; ಸೇವಕ: ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ (ಪುರಂದ. ೩-೦೪೯ ಪಲ್ಲವಿ); ನೀನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ನಿನ್ನ ಗುಲಾಮನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ಪಂಚಾಮೃ. ೮). ೩. ಕೀಳುಮಟ್ಟದವನು; ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದವನು: ಎಲವೊ ಮಾಗಧ ನಿನ್ನೆ ಹಿರಿದಾಗಿ ಪಂಥವ ಕೆಲೆದೆ ಕಂಡಹುದೊ ಗುಲಾಮ (ಭರಚ. ೨೫-೬೪); ಹಂದಿ ಗುಲಾಮರಿಗೇತಕೆ ನೀ ನಿನ್ನ ಮಂದಿ ಕುದುರೆ ಮನ್ನೆಯರ ಸಂದೇಹವೇಕಟ್ಟಿಯವರಿಂದ ತುರುಕರ ಕುಂದದೆ ಕಡಿದೆಬ್ಬಿಸೆಂದ (ಕಂನವಿ. ೦೯-೩೩). ೪. ಇಸ್ಪೀಟು ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜಾಕಿ: ಕಳಾವರ್ ಗುಲಾಮನನ್ನು ಜೋಕರ್‌ನಿಂದ ಹೊಡೆದನಲ್ಲ (ನಾಡಿಗೇ. ೧೩).

ಗುಲಾಮನ ಆಟ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಸ್ಪೀಟು ಆಟ; ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟರ ಆಟ: ಅವರು ಗುಲಾಮನ ಆಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಮ್]

ಗುಲಾಮಗಿರಿ (ನಾ). ಅಡಿಯಾಳುತನ; ದಾಸ್ಯ; ಪರಾಧೀನತೆ: ಸಾಯುವವರೆಗೂ ಪದ್ಮಾಕರ ಬಾಬೂರಾಯರ ಗುಲಾಮಗಿರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿತ್ತು (ರತ್ನಗೋ. ೩೧); ಹಿಂದೀಯರು ಗುಲಾಮಗಿರಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ, ಎಲ್ಲ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಯೂರೋಪಿನ ಕಡೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೧೦೦); ಪತ್ನೀತ್ವವನ್ನು ಗುಲಾಮಗಿರಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ? (ಬರಬಾ. ೮೮). [ಗುಲಾಮ + – ಗಿರಿ$_2$]

ಗುಲಾಮಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಆಳುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿ,–ಕ್ರಮ: ಗುಲಾಮಪದ್ಧತಿ ಇದ್ದು ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗಬಹುದಾದಷ್ಟು ಹಿಟ್ಟನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೨).

[ಗುಲಾಮ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗುಲಾಮಿ (ಗು). ಆಳುತನದ; ದಾಸ್ಯದ. 'ಗುಲಾಮಿಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ.

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಮಿ]

ಗುಲಾಮಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). = ಗುಲಾಮಪದ್ಧತಿ: ರೈತ ಜಮೀನ್ದಾರರ ಗುಲಾಮಿಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯದಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೬೧).

[ಗುಲಾಮಿ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗುಲಾಲು (ನಾ). ಉತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಎರಚಾಡುವ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ: ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಗುಲಾಲು ಹಾರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ತಲೆಕೂದಲುಗಳು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ್ದವು (ಬಾಡಿಆ. ೦೨); ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗುಲಾಲು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಭೂ. ೧೨೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಲ್, ಗುಲಾಲಾ, ಗುಲ್ಲಾಲಾ; ಪಾರ. ಗುಲ್ಲಾಲಾ]

ಗುಲಿಕಲು (ನಾ). ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ಅಳತೆ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ನೆಡುವ ಕಲ್ಲು; ಗಡಿಕಲ್ಲು: ಆಲಿಂದ ಪಡುವ ನಡದು ನಟ ಗುಲಿಕಲು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೩೯-೭೫; ?).

[<ಕುಟ್$_2$? + ಕಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಗುಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಿ; ಗುಂಡು. ೨. ಗುಳಿಗೆ; ಮಾತ್ರೆ. ೩. ಮುತ್ತು; ಮೌಕ್ತಿಕ: (ಕಿ). [ಸಂ. ಗುಲಿಕಾ]

ಗುಲಿಗಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲಿಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಗುಲಿಮಾವು, ಗುಲ್ಮಾರ್ (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೬-೪೮೪). [?]

ಗುಲುಂಭನ (ನಾ). =ಗುಲಂಚ್ಛ: ತೆಂಬೆಲರಲೆಪದಿನಲರ ಗುಲುಂಚ್ಛ {ಭ} ನಮಂ ತೂಱಿ ತೊನೆಪನಂಗಜಂಗಮಲತೆಗಳಂತೆ . . . ವಾರನಾರಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೭-೫೭ ವ). [ಸಂ.]

ಗುಲುಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ನಾವಿದರ ಗೋಸಾಸಿ ಗುಲುಗಂ ಕಟ್ಟಿ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೋದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೯೫-೫; 1007). [?]

ಗುಲುಗಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲುಗಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕೆಱೆಯ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಲುಗಣ್ಣ ನೆಱೆನೂರಱಿವಿನೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೨೦೬-೮; 908).

[ಗುಲುಗ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಗುಲುಗು$_1$ 'ಗುನುಗು$_3$' ನೋ.

ಗುಲುಗು$_2$ 'ಗಲಗು$_1$' ನೋ.

ಗುಲುಗುಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲುಗೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಧಾರಿಣಿಯೊಳು ಗುಲುಗೋಜನಱಿವನೆಂದೆಳೆ ಪೊಗಳ್ಗುಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೬೫-೮೦; 1099).

[ಗುಲುಗ + ಓಜ$_1$ (<ಒವಝು)]

ಗುಲುಚ್ಛ, ಗುಳುಚ್ಛ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು; ಕುಚ್ಚು; ಗುಚ್ಛ: "ಸ್ತಬಕಃ, ಗುಚ್ಛಕಃ, ಗುಚ್ಛಃ, ಗುಲುಚ್ಛಃ – ಈ ೪ ಪೂವಿನ ಗೊಂಚಲ್" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೪). **ಗುಳುಚ್ಛ:** ತನು ಮುನಿಪದರಾಜೀವದ ಕೆಲದೊಳ್ ವೇತ್ರಲತಾವೃತವೆಸೆದತ್ತು ಮಸೃಣಪಿಂಭಗುಳುಚ್ಛಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಗುಲುಡುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗುಲುಡುಮರ, ಶಿವನ್ನಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೦-೭೮೩). [ಗುಲುಡು ? + ಮರ$_1$]

ಗುಲುಮ (ನಾ). = ಗುಲ್ಮ ೧: "ಗುಲುಮ-ಗುಲ್ಮ=ಹೊದರು" (ಶದ್ಯಕೋ. ೦೧); ನಿಳಯಸಂಕುಳವೋ ಕುಸುಮ ಗುಲುಮಾ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಲ್ಮಾ]ಳಿಗಳೊ ಎನಲು (ಬಸಪು. ೨೬-೪೦).

[<ಸಂ. ಗುಲ್ಮ]

ಗುಲ್ಕನ್ನು 'ಗುಲಕಂದ' ನೋ.

ಗುಲ್ಫ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿರುವ ಗಂಟು; ಕಾಲಿನ ಹರಡು: "ಘುಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ಈ ೨ ಹರಡು" (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೬೦); "ಗುಲ್ಫ ಮೆನೆ ಹರಡೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೮); ನಿಜದಿಂ ಗೂಢಂಗಳ್ ಗುಲ್ಫ ಜಾನುಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೫); ಮುಸುಕಿದ ಮೆಯ್ಯಿಂ ಗುಲ್ಫಾವಸಕ್ತ ಮೆನಿಸಿರ್ದ ರಕ್ತನವಕಂಚುಕದಿಂ . . . ಆಕೆ ಕಣ್ಗೆಸದಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೯); ನೆಗಳ್ದಂಗುಟ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಂ . . . ಮಿಥೋಯುಕ್ತಂ ಕೇಳ್ ನಗೆ ಮೊಗದಳೆ ವಿಯುತಮೈದು ಗುಲ್ಫದ ಭೇದಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಫದ್ವಯಸ (ಗು). ಕಾಲಿನ ಹರಡು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವುಳ್ಳ: ಅಂಬುಧಿಯಿಳಿದು ಗುಲ್ಫದ್ವಯಸವಾದುದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಫಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಹರಡೆ: "ಗುಲ್ಫಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ವಿ] ಯೆನೆ ಹರಡೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯). [?]

ಗುಲ್ಮ (ನಾ). ೧. ಕುರುಚಲು ಗಿಡಗಳ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣಮರಗಳ ಗುಂಪು; ಪೊದರು: "ಉಲಪಃ, ಸ್ತಂಬಃ, ಗುಲ್ಮಃ, ವೀರುತ್, ವಿಟಪಃ – ಈ ೫ ಹೊದಱು" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೬); ಓರಂತೆ ಮೇಲುದಱೊಳ್ ಗುಲ್ಮ ಲತಾಳಿಗಳ್ಕೊಡರಲ್ . . . ಮಾರ್ಗದೆ ಪೋದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೪); ಸರ್ವ ಸಸ್ಯದೊದವಿಂ ತರುಗುಲ್ಮ ಲತಾವನಸ್ಥಲಂ . . . ಎಸೆಯೆ ಸರ್ವಸುಖಾವಹ ಮಾ ಮಹೀತಲಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦-೦೦೨). ೨. ಒಂಭತ್ತು ಆನೆ, ಒಂಭತ್ತು ರಥ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ನಲವತ್ತೈದು ಕಾಲಾಳು ಉಳ್ಳ ಸೈನ್ಯದ ಘಟಕ,-ತುಕಡಿ: "ಆರ್ನೆ ರರ್ಥ ಕುದಿರೆ ೨೭ ಕಾಲಾಳು ೪೫ ಯಿದು ಗುಲ್ಮವೆಂಬ ಬಲವೆನಿಸುಗುಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೦-೯); ಪತ್ತಿಯೆಂದುಂ ಸೇನೆಯೆಂದುಂ ಸೇನಾಮುಖಮೆಂದುಂ ಗುಲ್ಮ ಮೆಂದುಂ . . . ಇಂತೆಂಟು ತೆಱದಿಂ ಪಡೆಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೩-೪ ವ). ೩. ಪ್ಲೀಹಕೋಶ; ಪ್ಲೀಹ. ೪. ಪ್ಲೀಹರೋಗ; ಗಡ್ಡೆರೋಗ: ಹೊಂದಿ ಪೀಡಿಪ ಕುಷ್ಟ ಗಂಡಮಾಲೆಯು ಗುಲ್ಮ ಸಂಧಿಸಿದ ಶೂಲೆ ವಿಷಸರ್ಪ ವೃಶ್ಚಿಕಭೂತವೆಂದೆಂಬ ಭಯಗಳಂ ಪಾದಜಲಮಂ ತಳಿದು ತಕ್ಷಣಂ ಗುಣವ ಮಾಡಿ (ಗುರುಜಾ. ೦೦-೭೮); ಕಜ್ಜಿಯವರಲ್ಲಿ, ಮಹೋದರದವರಲ್ಲಿ, ಗುಲ್ಮ ದವರಲ್ಲಿ . . . ವಮನಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಲಾಗದು (ಸಕಪ್ಯ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಮಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಲ್ಮವ್ಯಾಧಿ: ಏಲಾದಿಚೂರ್ಣ – ಏಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ . . . ಇವಂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ . . . ತುಪ್ಪದಿಂ ಕಲಸಿ ಮೆಲ್ಲಲು . . . ಗುಲ್ಮಗಂಧಿ, ಶ್ವಾಸಖಾಸ, ಬಿಕ್ಕುಳು ಸಹ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕಪ್ಯ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಮಜ್ವರ (ನಾ). ಗುಲ್ಮರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ; ಗಡ್ಡೆಜ್ವರ: ಷಟ್ಪಲಘೃತ . . . ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲು ಗುಲ್ಮಜ್ವರ, ಪ್ಲೀಹ . . . ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ವಾಯು ಸಹ ಪರಿಹೃತಮಕ್ಕುಂ (ಸಕಪ್ಯ. ೦೧೪). [ಗುಲ್ಮ + ಜ್ವರ]

ಗುಲ್ಮಲ 'ಗುಲ್ಮಾಲ್' ನೋ.

ಗುಲ್ಮವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಲ್ಮರೋಗ; ಪ್ಲೀಹರೋಗ; ಮಲೇರಿಯಾದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಗುಲ್ಮಗ್ರಂಥಿ ಹಿರಿದಾಗುವ ಉಪದ್ರವ: (ಕಿ). [ಗುಲ್ಮ + ವೃದ್ಧಿ]

ಗುಲ್ಮಶೂಲೆ (ನಾ). ಪ್ಲೀಹರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೇದನೆ,-ಯಾತನೆ: ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯ ಗುಣ . . . ಶರೀರಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಕರವಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಗುಲ್ಮಶೂಲೆಯನ್ನು ಶಾಂತಿಮಾಡುವುದು (ಸಕಪ್ಯ. ೪೭). [ಗುಲ್ಮ + ಶೂಲೆ]

ಗುಲ್ಮಹರ್ 'ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್' ನೋ.

ಗುಲ್ಮಾರ್ 'ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್' ನೋ.

ಗುಲ್ಮಾಲ್, ಗುಲ್ಮಲ (ನಾ). ೧. ವಿಷಯವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಡುವುದು,-ಅಡಗಿಸಿಡುವುದು. ೨. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. ೩. ಜಗಳ; ವಿವಾದ: ಗುಲ್ಮಲ: ೩. ಈ ಗುಲ್ಮಲವನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ . . . ಸಮಾಧಾನ ಗೊಳಿಸುವುದೇ ಉತ್ತಮ (ಸೋಲು. ೩೨).

ಗುಲ್ಮಾಲ್ಮಾಡು=೧. ಕಾಣದಂತೆಮಾಡು; ಮರೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು; ದ್ರೋಹಮಾಡು: ಯಾರೋ ಮೂಢರು ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಏನೇನೋ ಗುಲ್ಮಾಲ್ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದಂದು ಕೊಂಡರು (ಮೂಲಾನ. ೪೮). [← ಮರಾ. ಗುಲ್‌ಮಾಲ್]

ಗುಲ್ಮಿ (ನಾ). ಗುಲ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವನು. [ಸಂ. ಗುಲ್ಮಿನ್]

ಗುಲ್ಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಪೊದರು ಪೊದರಾಗಿ ಹರಡುವ ಬಳ್ಳಿ: "ವೀರುತ್, ಗುಲ್ಮಿನೀ, ಉಲಪಃ – ೩ ಲತಾಪ್ರತಾನಿನೀ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಗುಂಪುಳ್ಳ ಪೊದೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೯). ೨. ಗುಲ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವಳು.

[ಸಂ. ಗುಲ್ಮಿನೀ]

ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್, ಗುಲ್ಮಹರ್, ಗುಲ್ಮಾರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಗುಲ್‌ಮೊಹೋರಿನಲಿ ಆರತಿ ಎತ್ತಿ ಎದೆನಾಡಿನ ಚೆಲುವು . . . ಕೂಡುತಿಹುದು (ಮುಕ್ತಳಂ. ೫೦ ೩). **ಗುಲ್ಮಹರ್**: ಸೀಮೆ ಸಂಕೇಶ್ವರ, ದೊಡ್ಡರತ್ನಗಂಧಿ, ಕೆಂಪು ತುರಾಯಿ, ಗುಲ್ಮಹರ್‌ಮರ, ಕತ್ತೀಕಾಯಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೯-೫೬೪). **ಗುಲ್ಮಾರ್**: ಗುಲಿಮಾವು, ಗುಲ್ಮಾರ್ (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೬-೪೮೪).

[←ಮರಾ. ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್]

ಗುಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೩-೧೦೫೪).

[?]

ಗುಲ್ಲಕಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಗುಲ್ಲಕಂಚಿ, ದಾಬಿಂಜಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೫-೪೭೯). [ಗುಲ್ಲ + ಕಂಚಿ$_1$]

ಗುಲ್ಲನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕಣಾವ್ಯಯ; ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: ಎನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳಾರ್ಮರಸಿಟ್ಟರೀ ಗಿರಿಕೆಯನ್ನ, ನಾನರಿಯೆ; ಗುಲ್ಲನಿದನಾಡಿಸುತ ನಿನ್ನ ಮರೆತೆನು (ಗಿಳಿವಿಂ. ೫೦-೭). [ಗುಲ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಹವಳ (?): ಮೆರೆವ ಎಳೆತುಳಸಿಮಾಲೆ ನವಮಲ್ಲಿಕ ಸುರಗಿ ಜಾಜಿದಂಡೆ, ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಲಿಯ ಚೀಲಾಸಿಸಿಕೊಂಡಾ ಗೋವಾಳೆಲ್ಲಾರು ವಂದಾಗಿ ತುರುವಿಂಡು ಕಾಯವುತಾ (ತೀರ್ಥಮ. ೩೪೩).

[<ಪ್ರಾ. ಗುಲೀ./ಹಿಂ. ಗುಲ್ಲೀ]

ಗುಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಗಲಾಟೆ; ಗದ್ದಲ; ಕೂಗಾಟ; ದಾಂಧಲೆ: ಗುಲ್ಲು ಏಳುತ್ತಿರಲು ಅಡವಿಯಲಿ . . . ಅಲ್ಲಿ ತಿಳಿ ಭ್ರಮೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೬-೨೭); ಆ ಗುಲ್ಲು ಕೇಳಿ ಸ್ತ್ರೀಪಹರಿಯೂ ಜೈಲಧಿಕಾರಿಯೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು (ಪುನರು. ೧೫೦); ಮಲಗಿದ್ದ ರೂಗಪ್ಪ ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಲು ಕೇಳಿ ದಡಬಡನೆ ಎದ್ದು ಹೊರನೋಡಿದ (ಚಿಗುಬ. ೩೪); "ತಿರುಗುಪ್ಪು, ಹೊಳ್ಳುಪ್ಪು" – "ಬಂತುಪ್ಪು" 'ದೇವರಾಣಿಯೆಂದರೂ ಸತ್ತಿಲ್ಲ' ಮುಂತಾದ ಗುಲ್ಲ ಬೊಬ್ಬೆಗಳು ಆಟಕ್ಕೆ ಬೇರೊಂದು ರುಚಿಯನ್ನು ತಂದಿರುವವು (ನಿರಾಭ ೯೬); ನಿತ್ಯ ಪಯಣ ಬುತ್ತಿಗೇಡು, ಬರೀ ಗುಲ್ಲು ನಿದ್ದೆಗೇಡು (ಗಾದೆ). ೨. ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿ; ಆಡಿಕೆ ಮಾತು;

ಪುಕಾರು : ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಬೇಜವಾಬುದಾರಿ ಕೆಲಸದ ಬಗ್ಗೆ ಊರಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ಗುಲ್ಲು ಎದ್ದಿದೆ (೧೯೧೫ಕೃ.ಕೃ.-೬೯).

ಗುಲ್ಲುಮಾಡು, ಉಲ್ಕಾಡು = ೧. ಕೂಗಾಡು ; ಗದ್ದಲ ಮಾಡು ; ಗಲಾಟೆ ಮಾಡು : ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲರ ಮನೆಯೊಕ್ಕು ಗುಲ್ಲು ಮಾಡದಯ್ ಎರಡ ಗಲ್ಲ ಕಚ್ಚಿದನೆಂದು (ಪುರಂ. ೦-೪೪-೨) ; ಸುಮ್ಮನೆ ಗುಲ್ಲು ಮಾಡಿ ಫಲಗಳೇನು(೪೦೮೨ನಾ. ೪) ; ಗುಲ್ಲು ಮಾತುತ್ತಿರ್ದ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು ಪಂಡಿತರು (೧೪೭೮ಾ. ೪) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅವನ ಭಾಷಣಕ್ಕೆ ಗುಲ್ಲುಮಾಡಿ ಹುಯಿಲು ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (೧೯೦೫. ೦೮೬) ; ಸಾಕು ಗುಲ್ಮಾಡದಿರ್ ನಡೆ ಸೇನಾಧಿಪ (೧೯೪೮. ೫-೩೪೦). ೨. ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹರಡು ; ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊರಡಿಸು : ರಹಸ್ಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗುಲ್ಲುಮಾಡಬಾರದು(೧೯೨೨). ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸು=ಗದ್ದಲವೋ ಗದ್ದಲ ; ಬಹಳ ಗಲಾಟೆ : ಗುಸುಗುಸು ಹೋಗಿ ಗುಲ್ಲೋಗುಲ್ಲಾಯಿತು (ಪಂಚಾಮೃ. ೩೦). [ದೇಶ ತುಳು. ಗುಲ್ಲು : ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲು]

ಗುಲ್ಲುಹಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹರಡು; ಸುಳ್ಳು ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊರಡಿಸು : ತಂದೆತಾಯಿಯರು ಅವಳನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟು ಅವಳ್ಳಿಲ್ಲೊ ಕಾಣಿಯೂಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ಗುಲ್ಲುಹಬ್ಬಿಸಿದ್ದಾರೆ (೧೯೬೮. ೬೮೯), [ಗುಲ್ಲು + ಹಬ್ಬಿಸು (<ಪಬ್ಬಿಸು)]

ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಲಾಟೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಗದ್ದಲವನ್ನೆಂಟುಮಾಡು ; ಬೊಬ್ಬೆಯೆಬ್ಬಿಸು : ಜಾಣಾ ಬಾ ಇಬ್ಬರು ಖ್ಯಿದಿಗಳು ಒಂಟೆ ಸಮನೆ ಬಿಸಬಿಸಯಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತ ಕೂಗಾಡುತ್ತ, ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸಿದುದರಿಂದ ಮಾತು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ಪುಷ್ಪ. ೫೯೦) ; ಸದಾ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಮತ್ತು ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಈ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸ್ವಭಾವ (೪೫೪೫. ೫-೦೦೬). [ಗುಲ್ಲು + ಎಬ್ಬಿಸು (<ಎಬ್ಬಿಸು)]

ಗುಲ್ಲೇಳು (ಕ್ರಿ). ಪುಕಾರು ಆಗು ; ಪ್ರಚಾರವಾಗು : ಸುದ್ದಿ ತಿಳಿದ ರಾತ್ರಿಯೇ ಯಾರ ಕವಿಯುಮೀಲೆ ಸುದ್ದಿ ಬಿದ್ದು ಗುಲ್ಲೇಳುವ ಮೊದಲೇ ಯಾರದಾದರೂ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಬಿಡೋಣ ಎಂದು ಇದ್ದಿಗೆ ಓಡಿ ಬಂದರ ಬೇಕು (ಮುಷಿಂದಾ. ೦೩೩). [ಗುಲ್ಲು + ಏಳು, (<ಏಟ್ಟು)]

ಗುವಳಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; ಪ ಈಗಿನ ಕೊಳಾರ : ಗುವಳಾಲಂ ಗೊಜ್ಜುಂ ವಾಣಾಸಿ ಅಳೆ ವೇಗೂರೊಮ್ ಪುಂವಲಂ ಅಳೆ ತುಜುಕೊಳಪ್ಪಿ ಅರಕ್ಕವಾಸ್ ತುಜುವಿಟ್ಟುವಿಟ್ಟವಾ ಮಾನಿ (ಎಳೆ. ೪, ಮುಳಿಜಾ. ೩೬೫-೦ ; ಸಂ. ಕಒ.). [<ಕುವಲಾಲ]

ಗುವಾಕ (ನಾ). ಅಡಕೆಮರ. [ಸಂ.]

ಗುವಿ (ನಾ). ಗುಹೆ ; ಗವಿ : "ಗುವಿ-ಗುಹಾ-ಬಿಲ" (ಕರ್ನಕೃ.ಕ. ೦೦) ; ಸವಿಧಗಳೆಗಂದಾರ್ಯವಾರ್ಯನು ಗವಯನಿಸುವ ಗುವಿ[ಜಾಖಾಂ. ಡಿ] ಯೊತ್ತಿಸಲಿ ವಿಶ್ವವಿಹಾರಿಕಳೀಪವ ಕೇಳಿದ ವಿಮ್ಮ ಮನೆದಾಸಿ (ಬಸವ. ೫೫-೬೪). [<ಸಂ. ಗುಹಾ]

ಗುವಿಯುಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಆನ್ಪಬರೆ ಗುವಿಯುಜ್ಜಿಎ ಅನ್ಪೆ ಬರೆ ವೂಸಯೆ ಕಿಱಿಯ ಕೆಱೆ (ಪ್ರುಆರಿ. ೦೯೩೦. ೦೦-೦೮೦ ; ೪೮೨). [?]

ಗುವೆಂಡಭೂಮಿ (ನಾ). (?) : ಆಱಿಯ ವಿರೋಧಿ ಬಿದ್ದ ಸಮರಾಂಗಣದೊಳು ಶ್ರೀಗವೆಂಡಭೂವಿಯಿಂದೊಱಿದೊಱಿದುಕ್ಕು ಯಿಂನು ಪೊಸಲೇಳ್ದುದು ಭೂತಪಿಶಾಚಕೋಟಿಯಿಂ ನೆಱೆ ಕಡಿಯುಂಡು ಚೆಂಬ್ಲಾವರಲ್ಬಿನ್ನ ವಂಡ್ಯಸಲಾಜವೆಂದೆನ್ ಅಱಿಯರೆ ವಿಶ್ವವಿಮಯಂ ಜನದ ಲಚ್ಚಣಮಿಂ ಹುಳಿಯೋಱೆ ಚಟ್ಟನೆಮ್ (ಅಳ. XVI, ೧೪ೃ.ಜಾ. ೯೦-೫೫ ; ೧೨೮೨). [ಗುವಂಡ್ಯ + ಭೂಮಿ]

ಗುಸ್ಸು ‘ಗಸ್ತು’ ನೋ.

ಗುಸ್ಸ$_1$ ‘ಕುಸ್ಸ’ ನೋ.

ಗುಸ್ಸ$_2$ (ನಾ). ೧. ಪೆಟ್ಟು ; ಏಟು : (ಕ). ೨. ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು. [←ಅರ. ಗುಸ್ಸಹ್ : ಹಿಂ. ಗುಸ್ಸಾ : ಮರಾ. ಘುಸ್ಸಾ]

ಗುಸು ‘ಕುಸು’ ನೋ.

ಗುಸುಗಾಟ (ನಾ). ಗುಸುಗುಸು ಮಾತಾಡುವುದು ; ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವುದು : ಇದೇನೋ ಮಾತು ಕಥಗಳಾಗುತ್ತಿವೆಯಲ್ಲ ಈ ಗುಸುಗಾಟ ಗಳೇಕೆ? ಬೀಗರ ಅಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? (ಮಂಜಾಗ. ೬೯೨).

[ಗುಸುಗು + ಆಟ]

ಗುಸುಗುಂಪಲು (ನಾ).=ಗುಜಗುಂಪಲು : ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಸುಗುಂಪಲಕ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪುಷುವಿ. ೦೩೦) ; ಊರಿನಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುಸುಗುಂಪಲು (ಶಾಂಕೃ. ೩೦) ; ದೇವಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುಸುಗುಂಪಲಾಗಿ ಆದಿಕೇಳುತ್ತಿರುವ ಮಾತು ಆಕೆಯ ಕಿವಿಗೂ ಬಿದ್ದಿದೆ (ಪಡಿಚಾ. II, ೦೩೬೪).

[ಗುಸು (<ಕುಸು) + ಗುಂಪಲು]

ಗುಸುಗುಂಪು (ನಾ).=ಗುಸುಗುಂಪಲು: ನೀವು ಯಲ್ಲಿ ಬಂದರು ಗುಸುಗುಂಪು ಮಾತುಗಳು ಬಿಡೋದು ಇಲ್ಲ (ಕಿಗಾಂಧಿ. ೫೬೨-೩).

[ಗುಸು (<ಕುಸು) + ಗುಂಪು, (<ಗುಣ್ಪ್ಪು)]

ಗುಸುಗುಟ್ಟು ‘ಕುಸುಗುಟ್ಟು’ ನೋ.

ಗುಸುಗುಸುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಕಿಸುಗುಟ್ಟು : ದಾಳಿಮಾಡುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಗುಸುಗುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಟ್ಟಿ. ೫೯). [ಗುಸು (<ಕುಸು)+ಕುಟ್ಟು,]

ಗುಸುಟು (ನಾ). ೧. ಗೊಣಗುಟ್ಟುವಿಕೆ; ಪಿಸುಮಾತು: ನಡಿಯಿಂದ ನಡೆ ಗೆಟ್ಟತ್ತನ ನಡೆಯಿಂದ ನುಡಿಗೆಟ್ಟತ್ತು ಭಾವದ ಗುಸುಟು ಅದು ತಾನೆ ನಾಚಿ ಏಂದಿತ್ತು (ಅವಕಂ. ೦೩೦-೬೯೦). ೨. ಗೊದವೆ; ಗೋಜು ಬೇಡ ಕೆವ್ವು ಗವ್ವನೆ ಗುಸುಟಿಕೆ ತನ್ನ ಸುಖಕಲ್ಲದೆ ಕೇಳಿಕೆ ಯಾರ ಬಿಟ್ಟಿಯೋ (೧೯೨೫ಕ. ೫-೦೦೪); ಧ್ಯಾನಗೀನವ ನೀವು ನಿವ್ಮರಸನ ಬಲ್ಲಿರಾನೇನ ಬಲ್ಲನಾ ಗುಸುಟ (ಭರಡ. ೫-೨೦). [<ಕುಸು]

ಗುಸುನಗೆ (ನಾ). ಮೆಲ್ಲಿನೆ ನಗುವಿಕೆ ; ನಸುನಗೆ : ಸಮ್ಮತಿಯ ಗುಸುನಗೆ ಕೋಣೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹರಡಿತು (ಪುಷ್ಪ. ೫೮೪). [ಗುಸು (<ಕುಸು)+ನಗೆ]

ಗುಸುಮುಸಿ (ನಾ). ಒಳಗೊಳಗೇನೋ ಆಡುವ ಮಾತ್ಕ,–ಹರ್ಷದಂವರ್ತಮಾನ : ದೇಶದಲ್ಲಿ ಗುಸುಮುಸಿಯು ನಡವುತೇ ಇತ್ತು (೪೦೮೨ನಾ. ೦೩೬) ; ಗುಸುಮುಸಿಯು ನಡೆಯೆ ಬಸವನಿಗೆ ವರಸಂಗ (ಶಪ್ಪಣಾ. ೨೬೩).

[ಗುಸು (<ಕುಸು) + ಮುಸಿ,]

ಗುಹ (ನಾ). ೧. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ; ಷಣ್ಮುಖಿ : "ಆ ಸಬ್ಬಮಂಗಳೆ ಯಣಂಗನು ಸಲೆ ನವಿಲ್ಕೇರನಿಂಗಳೆವಗಂ ಕುವರ . . . ಅಜುವೊಗನೆಸಲು ಗುಹನ ಪೆಸರ ವ್ಪುದು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೩) ; ಗಿರ್ವಾಣಜನಪಾಪ್ತ್ಯಜನಲ್ಲಿಗೆ ಗುಹನನಹಭೂಷಣನಂಬಂ ಬೇರಿಯಟ್ಟಿದೊಡಾತಂ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೬೫). ೨. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶೃಂಗವೇಲ ಪಟ್ಟಣದ ಅರಸು : ವೀರ ರಘುಪತಿ ವಿಮಲಶರ ಭಾಗೀರಥಿಯನುತ್ತರಿಸಿ ಗುಹನಂ ಸಾಂದನು ವರಚಿತ್ರಕೂಟ ಮಹಾಮಹೀಧರವ (ತೊರಾ. ೨-೪ ಸೂಚನೆ).

[ಸಂ.]

ಗುಹಜನಕ (ನಾ). ಷಣ್ಮುಖನ ತಂದೆ ; ಶಿವ : ಅನುಪಮಪನಸನಮಾನನಂ ಗುಹಜನಕನಂ . . . ಅಭವನಂ ಕಂಡು (೦೫೪ಾ. ೪೩-೦೭).

[ಗುಹ + ಜನಕ]

ಗುಹಾಂಗಣ (ನಾ). ಗುಹೆಯಂ ಮುಂದಣ ಪ್ರದೇಶ : ಭೋಗರೆಯಲ್ಲುರಿತರ್ವ ನಿರ್ಝರಾಸ್ಫಾಲನ ಶೀಕರವ್ಯಸರದಿಂದೆಸೆತ್ತು ಬೃಹದ್ಗುಹಾಂಗಣಂ (ಶಾಪಂಪ್ರ. ೬೯೦). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಅಂಗಣ)]

ಗುಹಾಂತರ (ನಾ). ಗುಹೆಯ ಒಳಭಾಗ: ಬೌದ್ಧರ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಗುಹಾಂತರ ಕಟ್ಟಡಗಳು (Rock Cut-Architecture) ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೪೯೪). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಅಂತರ)]

ಗುಹಾಧ್ವನಿ (ನಾ). ೧. ಗುಹೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮಾರ್ದನಿ,–ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ: ನಗಂ ಶತಗುಹಾಧ್ವನಿಗಳಿಂ ಪ್ರತಿಘರ್ಜಿಪೋಲಂತೆ . . . ಘರ್ಜಿಸಿದುದಾ ಅದ್ವೈತಿ ತಾಂ ದ್ವೈತಿಯಪ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೪೩-೪೭). ೨. (ಆಲಂ) ಒಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬರೂ ಹೇಳುವುದು,–ಅನುಕರಣೆಮಾಡುವುದು: ವಿಚಾರವು ಗುಹಾಧ್ವನಿಯಾದರೆ ಮಂದಿಯ ಸೊತ್ತು (ವಿಜಾಮಂ. ೬೨); ಆಧುನಿಕ ಕವಿತೆ ಈಗ ಆಡುತ್ತಿರುವುದು – ಎಲ್ಲಿಯೋ ಗಿಳಿಮಾತು, ಗುಹಾಧ್ವನಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೯೬).

[ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಧ್ವನಿ)]

ಗುಹಾನಿಹಿತ (ಗು). ೧. ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಗೂಢವಾಗಿರುವುದು: ಗುಹಾನಿಹಿತ, ಅಭಾವನೀಯ ಎನ್ನ ಬಹುದಾದ ರಸಪ್ರಕೃತಿಯು ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಉತ್ತೇಜನ ಪಡೆದ ಸಾಮಯಿಕತೆಯ ಕಟ್ಟು ಕಾನೂನುಗಳಿಗೂ ಅಧೀನವಲ್ಲ(ನಿಬಂಧ. II, ೨೦).

[ಸಂ. (ಗುಹಾ + ನಿಹಿತ)]

ಗುಹಾಲಯ (ನಾ). ಗವಿಯನ್ನು ಕೊರೆದು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಟ್ಟಡ; ಬಂಡೆಯನ್ನೇ ಕೊರೆದು ಮಾಡಿರುವ ಮನೆ: ಪಲ್ಲವರ ಗುಹಾಲಯ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಹೊಯ್ಸಾವಾ. ೦); ಹಿಂದೂದೇವಾಲಯ ಗಳೊಡನೆ ಜಗತ್ತಿನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡ ಬೌದ್ಧ ಗುಹಾಲಯಗಳು . . . ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೪೦೪). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಆಲಯ)]

ಗುಹಾಲಿಪಿ (ನಾ). ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಶಾಸನಗಳ ಲಿಪಿ: ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಗೂ, ಗುಹಾಲಿಪಿಗೂ ಸಂಬಂಧವುಂಟು (ಕಶಾಅ. ೨೨).

[ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಲಿಪಿ]

ಗುಹಾಲೇಖ (ನಾ). ಗವಿಯ ಒಳಗಿನ ಬರೆಹ: ನಾಸಿಕದ ಬಳಿಯ ಗುಡ್ಡಗಳ ಓರೆಗಳ ಗುಹಾಲೇಖಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು (ಕರ್ಣಾಟ. ೩೦೨). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಲೇಖ)]

ಗುಹಾಹಿತ (ಗು). ೧. ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವವನು,–ತೋರುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಈ ಸಕಲ ಕರಣಗಳ ವಿಮಿಹ ಶೇಷಿತವೆ ತಿಳಿಯಾತ್ಮನವನನೆ ಆ ಶ್ರುತಿ ಗುಹಾಹಿತ ಪರಬ್ರಹ್ಮೆಂದು ಸಾರುವದು (ಅಮೃತ. ೩-೫೦). [ಸಂ. (ಗುಹ+ಆಹಿತ)]

ಗುಹಿಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗಹಗಹ ನಗು; ಗಹಗಹಿಸು: ಗಂಡುಗಲಿ ರಾವಣಗೆ ಬಿಲ್ಲಿನ ದಂಡೆಯನು ಹಾಯ್ಕಿದಳೆ ನಿಜದೋರ್ದಂಡದಂಗನೆಯೆನುತ ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿತು ಸಖೀನಿವಹ (ತೊರರಾ. ೦-೦೫-೨೫); ನಕ್ಕನಮರವಿರೋಧಿಮಿಗೆ ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿ ಶಿಶುವಿಂಗಾರು ಕಲಿಸಿದರೆಕ್ಕಸಕ್ಕವನೀ ಕುಮಾರಂಗೆನ್ನ ಕನಲಿಸಲು (ನಿಭಾಗ. ೬-೪-೦); ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷನ ಕೂಡೆ ಕೊಂಬುದೆ ನುಸಿಗಳಿಗೆ ರಣವೆಂದು ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿತು ಸುರಸ್ತೋಮ (ಕೋಗಯ. ೨೨-೫೬).

[ಗುಹಿಲು + ಇಕ್ಕು]

ಗುಹಿಲು (ನಾ). ಗಹಗಹ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುವಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಹಿಲಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಗುಹೆ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲಿನ ಪೊಟರೆ; ಗವಿ: ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲೊಳಡ್ಡಂ ನಿಂದು ಗುಹೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳು ಸಿಂಹನಿರ್ಪ್ಪಂತೆ ತಾಗಿ ತಲ್ದೆಸುವಾಗಳು (ಎಕ. VIII, ಸೂರಬ. ೦೭೫ ೬; 1156); ಗುಹೆ ಗುಹೆಗಳೊಳಗೆ ಬಳಸಿದ ಬಹುಗಹ್ವರ ಗಹ್ವರಂಗಳೊಳ್ ಪರ ಸೌಖ್ಯಾವಹ ನಿರ್ಝರ ನಿರ್ಝರದೊಳಗಹರಹವೊಪ್ಪಿರ್ಪುದಧಿಕ ಮನು ಮುನಿವೃಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೦-೬೦); ಕುಪಿತ ಸಿಂಹದ ಗುಹೆಯ ಮೃಗಮದವೊ . . . ಎನಿಸಿತು ರೂಹು ಸುಮನೋಹರ ಭಯಂಕರವಾಯ್ತು ಸುರಸತಿಯ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೮-೪೨); ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ಆದಿಮಾನವನು ಆಗತಾನೆ ಕುಟುಂಬ ಜೀವನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದಾಗ . . . ಯಾವ ಶಿಕ್ಷಣ ಕ್ರಮವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೫). ೨. ಒಂದು ವನಸ್ಪತಿ; ನರೀಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ; ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು: (ಕ). [ಸಂ. ಗುಹಾ]

ಗುಹ್ನೆ 'ಗುನ್ಹೆ' ನೋ.

ಗುಹ್ನೇಗಾರ 'ಗುನ್ಹೇಗಾರ' ನೋ.

ಗುಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿಡತಕ್ಕ; ಅಡಗಿಸಿ ಇಡತಕ್ಕ. (ನಾ). ೨. ಮುಚ್ಚಿಡಬೇಕಾದುದು; ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಬಾಲ ಕೇಳದರಿಂದ ನಿನಗೆನೆ ಪೇಳಿದತಿ ಗುಹ್ಯದಲಿ ನಂಬುಗೆದಾಳಿ ವಾಙ್ಮನಕಾಯಗಳಲದ್ವೈತವನೆ ಬಳಸಿ . . . ಬದುಕೆಂದ (ಗಗತಾ. ೦೭-೬೦); ಮಹಾಜ್ಯೋತಿರ್ಮಹದ್ದರ್ಶನಂ ಲಭಿಸಿದಾತಂಗದೇಂ ಗುರುತರಾನಂದಕರ ಗುಹ್ಯಮಾಗುವುದೇನೋ ದೇಹಯಾತ್ರೆಯ ದುರಂತಂ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೦೯-೨೦೩). ೩. ಮಾಡಬಾರದ ಕೆಲಸ; ಅಕಾರ್ಯ. ೪. ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲದುದು; ಅಲ್ಪವಾದುದು. ೫. ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅವಯವ; ಜನನೇಂದ್ರಿಯ: ಚರಣಂಗಳು ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಸ್ಥಾನಂಗಳು ಗುಹ್ಯ ಕಾಮನ ಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೮೪೪); ಗುಹ್ಯವ ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡಿದರೆ ಕಾಮದಹನ ಕಾಣಬಂದಿತ್ತು (ಸರ್ವವ. ೦೭೩-೮೦೯). 'ಗುಹ್ಯರೋಗ' ಪರಾ ೬. ಕೌಪೀನ; ಲಂಗೋಟಿ: "ಅಕಾರ್ಯ ಕಚ್ಚುಟಂ ಅನತಿಸಯಂ ಭಗಂಗಳಿವು ಗುಹ್ಯಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ ೭೦). [ಸಂ.]

ಗುಹ್ಯಕ (ನಾ). ೧. ಕುಬೇರ: "ಐಳಬಿಳಃ . . . ಕುಬೇರಃ, ನರವಾಹನಃ, ಗುಹ್ಯಕಃ, ರಾಜರಾಜಃ, ಧನೀ, ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರಃ – ಈ ೧೭ ಕುಬೇರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೪-೭೯). ೨. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ: ಅಂತು ತಾಮ್ರಮಯ ಗುಹ್ಯಕ ಪ್ರತಿರೂಪಂ ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ತೋಱಿದರಗುಕರಗುವಂತೆ ಕರಗಿ ಪೊನಲ್ವರಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೯ ವ); ಅಭ್ರದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಕನುಲಿದನು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೩-೦೮). [ಸಂ.]

ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರ (ನಾ). ಗುಹ್ಯಕರ ಒಡೆಯ; ಕುಬೇರ: ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರ ಮುಖ್ಯ ಸುರನಿಕರ ಬಂದುದು (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೪೨). [ಗುಹ್ಯಕ+ಈಶ್ವರ]

ಗುಹ್ಯರೋಗ (ನಾ). ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ರೋಗ: ಅವನು ಯೌವ್ವನದಲ್ಲಿಯೇ ಗುಹ್ಯರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[ಗುಹ್ಯ + ರೋಗ]

ಗುಹ್ಯಲಂಪಟತ್ವ (ನಾ). ಲೈಂಗಿಕ ಆಸಕ್ತಿ; ಕಾಮುಕತೆ: ಜಿಹ್ವಾಲಂಪಟ ಗುಹ್ಯಲಂಪಟತ್ವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿರ್ದು ನಾವು ಜಿಹ್ವಾಲಂಪಟತ್ವವಿಲ್ಲದವರೆಂದರೆ ಆಗಲಱಿಯರು (ವೋಳಿಮಾ. ೬೨-೨೫೫ ಅರ್ಥ). [ಗುಹ್ಯ + ಲಂಪಟತ್ವ]

ಗುಹ್ಯಾಂಗ (ನಾ). = ಗುಹ್ಯ ೫: ಗುಹ್ಯಾಂಗಗಳು; ಗೋಪ್ಯ ಭಾಗಗಳು (The (Privy) Parts. ಇಂಕನಿ). [ಗುಹ್ಯ + ಅಂಗ$_2$]

ಗುಹ್ಯಾತ್ಮ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಆತ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಸರ್ವದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಾತ್ಮನೆನಿಸುತ ಪರ್ವಿ ಚೇಷ್ಟಿಸುತಿರ್ಪ ಹರಿ ತಾನೋರ್ವ ಗಡ (ಗಗತಾ. ೦೩-೩೬). [ಗುಹ್ಯ + ಆತ್ಮ]

ಗುಳ್$_1$ 'ಗೊಳ್' ನೋ.

– ಗುಳ್$_2$ (ಪ್ರ). ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಕೃದಂತ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ತಿವಿಗುಳ್', 'ಪೊಯ್ಗುಳ್', 'ಬಯ್ಗುಳ್' ಪರಾ. [?]

ಗುಳ$_1$ 'ಗುಳ್ಳ' ನೋ.

ಗುಳ$_2$ 'ಕುಟು' ನೋ.

ಗುಳ$_3$ 'ಗುಟ' ನೋ.

ಗುಳಂಬ 'ಗುಡುಂಬ' ನೋ.

ಗುಳಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಗುಳಕ್ ಎಂದು ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ).

ಗುಳಕವ್ವ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ದಪ್ಪನಾದ ಗೌರೀವಿಗ್ರಹ: ಅಳಕೂತ ಬಳಕೂತ ಬಂದಾಳ ಗುಳಕವ್ವ ಬಂದು ನಿಂತಾಳ ಅಗಸ್ಯಾಗ (ಜನಗೀ. ೮). [?]

ಗುಳಗಿಚಣ್ಣ 'ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಗುಳಗಿಚೊಣ್ಣ 'ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಗುಳದಾಳಿ, ಗುಳುದಾಳಿ (ನಾ). ಮಾಂಗಲ್ಯದ ತಾಳಿ; ಐದೆದಾಳಿ: ಸರದಾರ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸರುವೆಲ್ಲ ಮರತೇನ ಸರದಾಗ ಇರುವ ಗುಳದಾಳಿ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸರುವ ಬಳಗೆಲ್ಲ ಮರೆತೇನ (ಬೆಳುಮ. ೦೨೪); ಪಾರ್ವತಿಯು ಗುಳದಾಳಿಯನ್ನು ಹರಿದು ಚೆಲ್ಲಿದಳು (ಜೀವಪ್ರ. ೫೪); ತೆಗೆದುಕೋ ನಿನ್ನ ಗುಳದಾಳಿ ಒಡವೆ ತೊಡವೆ; ನಾನು ಅವನೊಡನೆ ಬಾಳುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ (ಸ್ಮಕಾವ್ಯ. ೬). **ಗುಳುದಾಳಿ:** ಕಲ್ಲವ್ವನ ಸೀರಿಯ ಮಲ್ಲವ್ವನ ಕುಪ್ಪಸವ ಈರವ್ವ ಕಟ್ಟಿರು ಗುಳುದಾಳಿ! ಸೋ! ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೇಳಿದೆ ಬಂದಾರ ಮದುವಿಗೆ (ಲೋಕಗೀ. ೨೬).

ಗುಳದಾಳಿ ಉಳಿಸು = ಮುತ್ತೈದೆತನವನ್ನು ಉಳಿಸು; ಗಂಡನನ್ನು ಬದುಕಿಸು: ನನ್ನ ಗುಳದಾಳೀ ಉಳಿಸು ನಮ್ಮವ್ವಾ ಅಂತ ಗೋದವ್ವ ಗೋಗರೆದಳು (ಮಾಡಿಮ. ೭೯). [< ಕುಲ ? + ತಾಳಿ$_1$ (= ತಾಲಿ$_1$)]

ಗುಳಪಪ್ಪಡಿ, ಗುಳಪಾವಟೆ, ಗುಳ್ಳಪಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ; ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ರವೆಯ ತಿಂಡಿ: (+). **ಗುಳಪಾವಟೆ:** ನೀನು ಆ ದಿನ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಗುಳಪಾವಟೆ ರುಚಿ ಇನ್ನೂ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರೂರಿಸುತ್ತಾ ಇದೆ (ಉಮಾಶಿ. ೦೫). **ಗುಳ್ಳಪಟೆ:** ಗುಳ್ಳಪಟೆ ಮೊದಲಾದ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಕಳಹು. ೫). [← ಹಿಂ. ಗುಲಪಪಡೀ; ಮರಾ. ಗೂಳಪಾಪಡೀ]

ಗುಳಪಾವಟೆ 'ಗುಳಪಪ್ಪಡಿ' ನೋ.

ಗುಳಪುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟಿ; ಸಣ್ಣಬುಟ್ಟಿ: ಗನ್ನವ್ವ ಪುತ್ರೇರ ತಕ್ಕ ಗುಳಪುಟ್ಟಿ ಕೊ ಅವ್ವ ನಿಮ್ಮ ತುಪ್ಪದ ತಕ್ಕ ಹೊಸನೆಲುವ (ಲೋಕಗೀ. ೦೫೬).

[< ಕುಳ್ಳ + ಪುಟ್ಟಿ$_2$]

ಗುಳಲ (ನಾ). ಗುಳ್ಳ ಬದನೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ. 'ಗುಳಲಕಾಯಿ' ಪರಾ. [< ಗುಳ್ಳ]

ಗುಳಲಕಾಯಿ (ನಾ). ಗುಳ್ಳದ ಕಾಯಿ; ಬದನೆಕಾಯಿ: (+).

[ಗುಳಲ + ಕಾಯ್ಯ$_4$ (< ಕಾಯ್ಯ$_4$)]

ಗುಳವ (ನಾ). (?): ಬತ್ತೀಸ ಕಡಿಯ ಬಾಹರ ಪುಟದ ಗುಳವದ ಕಣಂಗಳ ಕುಳಿಶದಳಂ ಪಳಕದ ಪಾರಡದುಜ್ಜಳಿಕೆಯಿಂ (ಅನಂಪು. ೦೪-೬ ಪ).

[P ಇದು 'ಗುಟ'ಶಬ್ದದ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗುಳವತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: ಬೆಳಲು ಬಿಲ್ಪತ್ರೆ . . . ಕಾರೆಬೋರೆ ಗುಳವತ್ತಿ ತುಂಬುರು ನಗರೆ ಮುಂತಾದ ಪಣ್ಗಳ ತಂದರಾಳ್ದನ ಬಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೦೯ ೫೬). [?]

ಗುಳಾಪು, ಗುಳುಪು, ಗುಳೋಪು (ನಾ). ಗಾಜಿನ ಬುರುಡೆ,-ಗೋಳ: ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರ ವಿಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಗುಳಾಪುಗಳು ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೦೨೮); ತಾನು ಎದುರು ನಿಂತು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಗದದ ಹೂವಿನ ಕುಚ್ಚು, ಗುಳಾಪು, ತೋರಣ, ಫರಫರೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಂಟಪದ ಶೋಭೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೦೩೩); ಗುಳಾಪು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತರತರದ ಕ್ಷಾರಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಕಾಚಿನ ರಸವನ್ನು ಕೊಳವಿಯ ತುದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಊದಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೨೦). **ಗುಳುಪು:** ದೀಪಹಚ್ಚುವ ಗುಳುಪು. ಬೀಲೆರು ಗ್ಲಾಸು, ದುರ್ಬಿಣಿಯ ಕನ್ನಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೯). **ಗುಳೋಪು:** ಆ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ 'ಲಸ್ತರು', 'ಗುಳೋಪು', 'ಕಂದೀಲು', ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ನಗೆಗ. ೪೦); ಅರಮನೆಯವರೇ ಬಂದು ಅದನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿ ಕಂದೀಲು ಗುಳೋಪು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಮಲ್ಲಿ. ೯೭).

[← ಇಂ. Globe]

ಗುಳಿ$_1$ 'ಕುಟ್ಟಿ$_2$' ನೋ.

– ಗುಳಿ$_2$ '–ಕುಳಿ$_3$' ನೋ.

ಗುಳಿಕ (ನಾ). ೧. ಅಷ್ಟಫಣಿಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಎಂಟು ಜನ ಸರ್ಪ ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ಉರಗಪತಿ ಶೇಷರಾಜನ ಕೋಶದೆಡೆಯೊಳಿಹ ಸಂಜೀವಕದ ಮಣಿಯನು ತರಬಲ್ಲನಾವವಂ ಗುಳಿಕ ವಾಸುಕಿ ತಕ್ಷಕರ . . . ಭೀಕರ ವಿಷೋತ್ಕರದಿಂದೆ ಕಾಹು ಬಲಿದಿಹುದು (ಚ್ಯಮಿಭಾ. ೨೪-೪). 'ಅಷ್ಟಫಣಿ' ಪರಾ. ೨. ಶನಿಯ ಮಗ; ಒಂದು ಉಪಗ್ರಹ. 'ಗುಳಿಕಕಾಲ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಕುಲಿಕ, ಗುಲಿಕ]

ಗುಳಿಕಕಾಲ (ನಾ). ಗುಳಿಕನು ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲ; ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ ಕಾಲ; ಅಶುಭಕಾಲ: ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಆ ಜಟಕಾಗಾಡಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಆಪ್ತಮಿತ್ರನೊಂದಿಗೆ ಗುಳಿಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರಟ (ನಾಡಿಗೇ. ೪೮); ರಾಹುಕಾಲ ಗುಳಿಕಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಗುಳಿಕ + ಕಾಲ]

ಗುಳಿಕಲ್ಲು 'ಗುಟುಕಲ್' ನೋ.

ಗುಳಿಗ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ದೆವ್ವದ ಹೆಸರು: ಧನಿಗಳಿಗೆ 'ಗುಳಿಗ' ಬಡಿದಿದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೨೫೯); ಗುಳಿಗನ ಉಪದ್ರದಿಂದ ರಕ್ತ ಕಾರಿ ಸತ್ತಳಂತೆ (ಜೋಮದು. ೭); ಸದಾಗತಿ ಒಬ್ಬನು ಕಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಗುಳಿಗನಂತೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಹಗಲಿ. ೩೮). 'ಗುಳ್ಳಕೆ' ಪರಾ. [← ತುಳು. ಗುಳಿಗ]

ಗುಳಿಗಣ್ಣು 'ಕುಟುಗಣ್' ನೋ.

ಗುಳಿಗದ್ದೆ (ನಾ). ತಗ್ಗಿನ ಗದ್ದೆ: ಬಯಲ ದೊಡ್ಡ ಗದ್ದೆ ಗುಳಿ ಗದ್ದೆಯಿ ಎರಡು (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೦, ಉಡುಪಿ. ೫೭೫-೦೭; ?).

[ಗುಳಿ$_1$ (< ಕುಟ್ಟಿ$_2$) + ಗದ್ದೆ (< ಗಟ್ದೆ)]

ಗುಳಿಗೆ$_1$, ಗುಟ್ಟಿಗೆ, ಗುಣಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಉಂಡೆ; ಉರುಳೆ: ಪಳಿಕಂ, ಪೇಳಿಗೆ, ವೀಳಿಗೆ, ಗುಳಿಗೆ . . . ಇವು ಅಪಭ್ರಂಶದೊಳ್ ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಕುಳಂಗಳಾದುವು (ಶಮದ. ೨೨ ವೃತ್ತಿ); ಪ್ರಳಯದುರಿ ಕಾಳ ಕೂಟದ ಗುಳಿಗೆ ಪುರಾಂತಕ ಲಲಾಟ ನೇತ್ರಾನಳನೊಂದಳವಿಗಮಗ್ಗಳಮ ವರ್ಗಳ ಮುಳಿಸುಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೬); ವ್ಯೋಮಕೇಶನು . . . ವಿಭೂತಿಯ ಗುಳಿಗೆಯನು ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಸರ್ವಾಂಗದಲಿ ಧೂಳಿಸಿದ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೭-೦೧). ೨. ಮಾತ್ರೆ: ನಲವಿಂ ಬೆರಸದೆ ಭೀತಿಯ ಬಲದಿಂ ಬೆರಸಲ್ಕೆಕಾಂತೆಯರ್ಗನುರಾಗಂ ಪಟದಾಗೆ ಪುರುಷರೌಷಧಿ ಗುಳಿಗೆಯವೊಲ್ ಮನಕ್ಕೆ ಹೇಯಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ದಶಕು. ೪-೯೫); ವೈದ್ಯರು ಎರಡು ಗುಳಿಗೆ ನುಂಗಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೩. ಒಂದು ನಾಣ್ಯ: ಅಕ್ಷಾರದಲ್ಲೂ ಯಿದೇ ನಾಂಣ್ಯ ಕಂಠೀರಾಯ ಗುಳಿಗೆ ವರಹ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೬-೦೭; 1770). ೪. (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳುಮಾತು: ಆ ಕಕ್ಕಶಿವನ ಗುಳಿಗೆಗಳಿಗೆ ನೀನು ಒಳ್ಳೇ ಮರುಳಾದೆ? (ತುಳಸಿ. ೨೫). **ಗುಟ್ಟಿಗೆ:** ೧. ಭುಜಮೂಲದೊಳೆಸೆವ ವಿಭೂತಿಗುಟ್ಟಿಗೆಯ . . . ಭವಾನಿಯ ರಮಣನಂ ಕಾಣುತ್ತ (ವಿರೂಪಾ. ೬೦). **ಗುಣಿಕೆ$_2$:** (+).

[< ಸಂ. ಗುಟಿಕಾ]

ಗುಳಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಮಡ; ಗುಲ್ಫ; ಹರಡು: "ಗುಳಿಗೆಯೆ ಘುಟಿಕೆಯಪ್ಪುದು" (ದತುನಿ. ೦೬). [< ಸಂ. ಘುಟಿಕಾ]

ಗುಳಿಗೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಡೆಮಾಡು; ಉರುಳೆಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು; ಮುದ್ದೆಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ತುತ್ತುಮಾಡು; ನುಂಗು: ಜವನಂ ಜವಗಿಡಿಸುವ ಕುಳಿಕನಂ ಗುಳಿಗೆಗಟ್ಟುವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೪-೧೬).

[ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಡೆಮಾಡು; ಗುಳಿಗೆಕಟ್ಟು. ೨. ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ತಿನ್ನು,-ನುಂಗು: ಹಾಲಾಹಲಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕಲುಂ ಉರಿ ಲಿಂಗಮನಾಲಿಂಗಿಸಲುಂ . . . ನೆರೆವ ನಿಮ್ಮಿದಿರೊಳೊರ್ವ ಗೋಪ ಕುಟಿಲಂ ಗಂಡಗರ್ವಮಂ ಮೆಱೆದಪಂ (ಜಗವಿ. ೬-೮೪ ಪ). ೩. ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ವಿಯಚ್ಚರನ ಬಾಯ್ಗೆ ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೧೬). ೪. (ರಹಸ್ಯವಾಗಿ) ವಿಷ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡು; ಮದ್ದು ಹಾಕು: ಆ ಹುಡುಗನಿಗೆ ಯಾರೋ ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕಿದ್ದಾರೆ, ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಗುಳಿಗೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). =ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕು ೨: ಬಳವೈರಿಯೆಂಬ ಸಾಧಕನಿಳೆಯಂ ಪೊಸ ಮೂಸೆ ಮಾತಿ ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಿಡೆ (ಅನಂಪು. ೬-೮೫).

[ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಗುಳಿಗೆಯೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ತುತ್ತುಮಾಡಿ ಎತ್ತು; ಕಬಳಿಸು: ಸಿಂಗದ ಪಿಂಡು ಪೂಡಿರೆ ಘನಾಧ್ವಮನೀಂಟುವ ದಿಕ್ತಟಂಗಳಂ ನುಂಗುವಜಾಂಡಮಂ ಗುಳಿಗೆಯೆತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಯಿಕ್ಕು]ವ ತಕ್ಕಿನೊಳೆಟ್ಟರಲ್ ಕರಂ ಪಿಂಗಳನೇತ್ರನೆಯ್ದಿದನುಜಾರಿಯನಪ್ರತಿಮ ಪ್ರತಾಪನಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೨೦).

[ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಎತ್ತು$_1$]

ಗುಳಿಬೀಳು 'ಕುಳಿಬೀಳು' ನೋ.

ಗುಳಿಮಣೆ (ನಾ). ಗುಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಣೆ; ಮಕ್ಕಳು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕವಡೆ, ಹುಣಿಸೆ ಅಥವಾ ಹಾಲವಾಣದ ಬೀಜ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಣೆ; ಚನ್ನೆಮಣೆ: ಮನವೆಳದಿರ ಬೇಕು ಗುಳಿಮಣೆಯಾಟಕೆ ಮುದಿಯಾದರೇನಂತೆ ತನುವು (ಚಂದ್ರವೀ. ೨೭-೭). 'ಅಟ್ಟುಗುಳಿ' ಪರಾ. [ಗುಳಿ$_1$ (<ಕುಟ್ಟು$_3$) + ಮಣೆ]

ಗುಳು$_1$ 'ಕುಟು' ನೋ.

ಗುಳು$_2$ 'ಕುಳ್$_2$' ನೋ.

ಗುಳುಕ್, ಗುಳುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಔಷಧಿಯ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಗುಳುಕ್ ಎಂದು ನುಂಗಿಬಿಡು (ರೂಢಿ). **ಗುಳುಕು:** ಕುದುರೆಯ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗುಳುಕು, ಕೀಲಾಲ – ವಾಜಿಧ್ವನಿ (ನಾನಾರ. ಕಿ. ೫೪).

ಗುಳುಕನೆ, , ಗುಳುಕ್ಕನೆ (ಅ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ನುಂಗುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಅವ್ಯಯ: ಮಗು ಗೋಲಿಯನ್ನು ಗುಳುಕನೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಪಕ್ಕನೆ; ಒಮ್ಮೆಲೆ: ಗುಣವು ಯಿಲ್ಲದ ಗೂಗಿಯನೀಗ ಗುಳುಕನೆ ತಿಂದರೆ ಶೀಲವೂ (ಚಿದಾವ. ೭೭-೧೪). **ಗುಳುಕ್ಕನೆ:** ೧. ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ಗುಳುಕ್ಕನೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

ಗುಳುಗುಳಕ್ಕನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಂಗಳರೆಮುಗಿವುತ್ತ ನೆಱೆ ಧೈರ್ಯಂಗಳೊಂದುತ ಗುಳುಗುಳಕ್ಕನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಳುಕುಗುಕ್ಕನೆ] ನುಂಗುತಂ (ಬಸಪು. ೫೯-೨೧). [ಗುಳುಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಳುಕು 'ಗುಳುಕ್' ನೋ.

ಗುಳುಕ್ಕನೆ 'ಗುಳುಕನೆ' ನೋ.

ಗುಳುಗು (ಕ್ರಿ). (?).

ಗುಳುಗಬಿಡು = ಮುಳುಗುವಂತೆ ಮಾಡು; "ಮುಳುಗಿಸು" (ಸೂಪಶಾ. ಟೀಕೆ): ನೀರಿನೊಳು ತುಪ್ಪವೆಱೆದದ ಮರಳುವೊಲು ಕಾಸಿ ನೀರಾಱಿಸಿಯೆ ಮೇಲೆ ಹೆತ್ತ ತುಪ್ಪವ ತೆಗೆದು . . . ಹತ್ತಿಹರಳರಸಮಂ ಪೂರೈಸಿ ಕಾಸಿ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣಳೆಯ ಗುಳುಗ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಳಗು, ಯಳೆಯ. ಗುರುಳ]ಬಿಡಲದಱ ನಾತಂ ಕೆಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೦೯). [?]

ಗುಳುಗುಳನೆ 'ಗುಟುಗುಟನೆ' ನೋ.

ಗುಳುಗುಳಿಸು 'ಗುಟುಗುಟಿಸು' ನೋ.

ಗುಳುಗುಳು 'ಗುಟುಗುಟು' ನೋ.

ಗುಳುಗುಳುಗುಪ್ಪಂಡಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ ಗುಳುಗುಳುಗುಪ್ಪಂಡಿಯಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಣ್ಣು ತರಲು ಹೋಗಿ ಹುತ್ತದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕಿ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿ ಸಾಯುತ್ತಾರೆ (ಶರಣ. ೭೭೦). 'ಉಲುಗುಲುಗುಪ್ಪಂಡೆ' ಪರಾ. [?]

ಗುಳುಚ್ಛ 'ಗುಲುಚ್ಛ' ನೋ.

ಗುಳುದಾಳಿ 'ಗುಳದಾಳಿ' ನೋ.

ಗುಳುಪು 'ಗುಳಾಪು' ನೋ.

ಗುಳೂಚಿ, ಗುಳೂಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; ಅಮೃತವಳ್ಳಿ: ಜಳದೊಳ್ ರಾಸ್ಮೆ ಗುಳೂಚಿ ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಬಿಲ್ವಂ ಪದ್ಮಕಂ ನಾಗರಂ . . . ಕುಡೆ ಕಷಾಯಂ ಮಾಡಿ ವಾಹಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ವಿಷಾಯೋಗಮೆ ಮಾಣಸಲ್ಕೆ ನೆಱೆಗುಂ ನಾನಾವಿಧ ವ್ಯಾಧಿಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೩೮); ಅನಲಂ ಗುಳೂಚಿ ಮೊಸರೆಳ್ಳಿನಿತುಮನೊದಗೂಡಿ ಕೊಡುವುದಿರ್ಪತ್ತೊಂದು ದಿನವರೆಗಂ ಕುದಿರೆಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೫೨). **ಗುಳೂಚೆ:** ಜಳದಂ ಶುಂಠಿ ದುರಾಲಭೆ ಗುಳೂಚೆಯೆಂಬಿನಿತುಮಂ ಕಷಾಯಂಗೊಂಡಾಗಳ್ ಕುಡಿಯೆ ವಾತದೋಷಂ ಸಲೆ ವಿಷಮಜ್ವರಂ ದಿನತ್ರಯಕ್ಕುಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬). [<ಸಂ. ಗುಡೂಚೀ]

ಗುಳೂಚೆ 'ಗುಳೂಚಿ' ನೋ.

ಗುಳೂರಿಗೆ, ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ,-ಹೂರಿಗೆ: ತಂಡತಂಡದ ಪಾಕ ಷಡುರಸ ಭಕ್ಷವು ಮಂಡಿಗೆ ಫೇಣಿ ಗುಳೂರಿಗೆಯೂ ವುಂಡಲಿಗೆಯು (ಚಂದ್ರಾವ. ೫). **ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆ:** ಗೋಲಬಾಹ್ಯ ಲೆನ್ಸದ ಆಕಾರವು ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆಯ ಹಾಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೨); ಗಂಗವ್ವ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅನಾರಸ ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆಗಳನ್ನು ಕರಿದು ಮಾಮಲೇದಾರರ ಮನೆಗೆ ಕಳಿಸಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೩); ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆಯಂತೆ ಉಬ್ಬಲು ಪಂಡಿತನಿಗೆ ತಡೆಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ (ಸಮಜೀ. ೯೧೭)

[ಗುಳ್$_3$ (<ಗುಟ) + ಪೂರಿಗೆ]

ಗುಳೆ 'ಗೂಳೆಯ' ನೋ.

ಗುಳೆಏಳು 'ಗೂಳೆಯೇಳು' ನೋ.

ಗುಳೆಕಟ್ಟು 'ಗುಳೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗುಳೆಕಾರ 'ಗೂಳೆಕಾರ' ನೋ.

ಗುಳೆಕಿತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಿಸು; ಕಂಬಿಕೀಳಿಸು; ಹೊರದಬ್ಬು: ಅವನನ್ನು ವಾಡೆಯಿಂದ ಗುಳೇಕಿತ್ತಿಸುವದಂತೂ ತೀರ ಕಠಿನವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೦). [ಗುಳೆ (<ಗೂಳೆಯ) + ಕಿತ್ತಿಸು$_1$]

ಗುಳೆಕೀಳು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಳಬಿಡು; ಕಂಬಿಕೀಳು: ಶ್ಯಾಮರಾಯನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನವಾದ ತಿಕಡಿ ಗುಳೇಕಿತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೦).

[ಗುಳೆ (<ಗೂಳೆಯ) + ಕೀಳು$_1$ (<ಕೀಟ್$_1$)]

ಗುಳೆಗಟ್ಟು, ಗುಳೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬರಗಾಲ ಮುಂತಾದ ಕಷ್ಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಲಸೆ ಹೋಗಲು ಗುಂಪುಕೂಡು; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು: ಊರ ಹೊರಗೆ 'ಗುಳೇಗಟ್ಟಿ' ಕೂಲಿಗೆಂದು ಬಂದ ಗುಳೇದಗುಡ್ಡದ ಕಡೆಯ ಅನೇಕ ಕನ್ನಡಿಗರನ್ನು ಅಂದು ನಾಟಕಕ್ಕಾಗಿ ಆಮಂತ್ರಿಸಿದ್ದೆವು (ಜನನಾ ೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಗುಳೆಕಟ್ಟು:** ಈಗಾಗಲೆ ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರ ಜನ ಗುಳೆಕಟ್ಟಿ ಹೋಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂರಸಿಂಗನು ಕೇಳಿದ್ದನು (ಪ್ರಣಸ. ೬೪).

ಗುಳೆಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು=ಗೊಳೆಯೇಳು: ಯಾವ ಬೆಳಗಳೂ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಜನರು ಕಂಗಾಲಾಗಿ ಗುಳೆಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೊಗಹತ್ತಿದರು (ಕಂದ್ರ.ಶಾ. ೧) ; ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರು ಗುಳೇಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೊದವರು ಈಗ ಊರಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವರು (ಅಕ್ಷ. ೬೬) ; ಎರಡು ದೇಶಗಂಡಲೂ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ತಂಡಗಳು, ಗುಳೇಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಓಡಾಡತೊಡಗಿದವು (ಜೀವಾಂಜ. ೨೮೩).

[ಗುಳೆ (<ಗೂಳೆಯ) + ಕಟ್ಟು$_{21}$]

ಗುಳೆತಿಗೆ ‘ ಗೂಳೆಯಂದಿಗೆ ’ ನೋ.

ಗುಳೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ)-ಗುಳೆಗೆಟ್ಟು : ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗಳಿ . . . ಮತ್ತೊಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಿದ್ದದ್ದ ಮುದುಕ . . . ಇವರೆಲ್ಲ ಗುಳೆಬಿದ್ದು ಹೊ:ಗಬೇಕು (ಪುಣ್ಯಕೋ. ೧೦೪).

[ಗುಳೆ (<ಗೂಳೆಯು) + ಬೀಳು$_{3}$ (<ಬೀಟ್ಟ್)]

ಗುಳೆಯ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಚಿಪ್ಪು : ಎಂಗೆ ದಿನಪದಮ್ಗುಮಂ ಗುಬ್ಬಿ(ಬ)ಯ ಗೂ(ಗು)ಳೆಯದೊಳ್ ತಿ.ವಿ ಸುಟ್ಟು ನವನೀತದಿನೆಚ್ಚುಗೆ ಮೀಞ್ ಗುರುಗುಂಡೆಯ ಬೇರುಗಳಂ ಕೊಂಡಿಚ್ಚಗಪ್ಪಿವುಷ್ಟಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಕೋಳಿಕೋಪ. ೯-೨೦೦). [<ಗುಂಡು]

ಗುಳೆಹೋಗು ‘ ಗೂಳೆಯಹೋಗು ’ ನೋ.

ಗುಳೋಪು ‘ ಗುಳಾಪು ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳನೆ (ಅ). ಒಂದು ಆನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ನುಂಗುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಅವ್ಯಯ : ಗುಳ್ಳನೆ ನುಂಗಿದ ಕೂಳದು ಬಳ್ಳಿಗೆ ಬಂದಯ್ತು ಬೇಳ್ಕೆಗಟ್ಟಿಯ ಪದದೊಳ್ (ಪಾಶ. ೧೯೭-೬) ; ಸವಿಯುಂಟುಟ್ಟಿ ಮನವಿಟ್ಟು . . . ನಾಲಗೆಯೊಳಿರಿಸಿ ಗುಳ್ಳನೆ ನುಂಗುವಾ ವೇ ಗತಿಯಾಗಿ (ವೀಪ್ರಪು. ೬ ೪-೨೦). [ಗುಳ್$_{ಳ}$ + – ಅನೆ$_{3}$]

ಗುಳ್ಳ$_{1}$ ‘ ಗುಳ್ಳೆ ’ ನೋ. ಬದನೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮ ‘ಲ್ಲಿ ದರ ಕಾಯಿ : “ ಗುಳ್ಳಂ, ಬ್ಯಹತಿ ” (ಪಾಲ್ಕು.ಕೋ. ೬೮-೬೦) ; “ ನಿದ್ದಿಗೆ. ವ್ಯಾಳ್ಲರ, ಬ್ಯಹತಿ, ಕುಂಲೀ, ಕ್ಷುದ್ರ, ದುಃಸ್ಪರ್ಶ, ರಾಷ್ಟ್ರಿಕೆ ” (ಕಾಶಿಕಾ. ೪) ; ಅಗಸೆ ಪಸಲವರೆ ಬಾವುಚಿಗೆ ಗುಳ್ಳ ವೆಳ್ಳಿಟ್ಟು ಬಳ್ಳಿಸೊರೆಯಂಬವನಾಕ್ಯಗಳ್ ಪಾಲೊಳ್ (ಕೋಳಿಕೋಪ. ೯-೧೯೧); ಮರುತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರವಂ ವಲಹರಿಸುಗುವಮರ್ದುಳ್ಳಿ . . . ಗುಳ್ಳಂ ಶಂಗಿಗಳರೆ ಕಾಯ್ದ ಕಷಾಯಮವದು ಧಿತತ್ಯಯದಿಂದಂ (ಳಿಂಗ್ಗಾ. ೬-೬೩) ; ಮತ್ತೆಯುಂ ಕೇಳ್ದೊಸ್ಸ ನೆ:ಗಿಲಿಲುತ್ತು ಗುಳ್ಳದ ಬೀಜವಂ ನೆಱೆ ಬಿತ್ತು ವಂದದಿ (ಬಸಪು. ೬೦-೩೦) ; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವಂ ಗುಳ್ಳದೆಳೆಗಾಯ ಹರಕಳಿ ಕತ್ತರಿಯೆಡಿಗರುಹೋಹಂತಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೬೨). ‘ ನೆಲಗುಳ್ಳ ’, ‘ ವಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳ ’ ಪರಾ. ಗುಳ್ಳ$_{೬}$: “ಗುಳಂ ಬ್ಯಹತಿ ಯಶ್ಚುಂ ” (ಮುಂಗಾರ. ೪೯-೩೯) ; “ಹಿಂಗುಳಿ=ಗುಳದಕಾಯಿ” (ಗಂಗಾಷ. ೪೪೯.) ಗುಳ್ಳೆ$_{2}$: ಪರಾತಸರು ಪಂಡಿದಂತೆ ನಡೆಯದವರೆಲ್ಲ ಹಾಳಾಗಿರೊಳಗೆ ನರಿ ಗುಳ್ಳಿ[ಪಾಶಾ. ಗೂಳ್ಳಿ] ತಿಂದು ಬಗುಳದಂತೆ ಕಾಣ (ಪಪ್ಪ. ೪. ೦೯೦-೩೯೬). [ದೇಶ ತುಳು. ಗುಳ್ಳ, ಗುಳ್ಳೊ]

ಗುಳ್ಳಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆ (?) : ಕೀರಿಯಾ ಶಖಿವಿ ಗುಳ್ಳಕೆ ಪೊಳಕಾಯಿ . . . ಎಲ್ಲವಾ ನಾಕದಾ ಕಳ್ಳದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿದೆ ಒಲಿಪದರು ಪೊಳ್ಳಲ್ಲಿದೆ ಗತಿಯಲ್ಲ (ವಿಷಾಮು. ೩೮-೨). ‘ ಗುಳಿಗೆ ’ಪರಾ. [?]

ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ ‘ ಗುರುಗಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಪಟೆ ‘ ಗುಳಪಪ್ಪಡಿ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳೆ (ನಾ). (?) : ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಬೋನಾಯ್ತು ಸಲೆ ತಂಡುಲ ಬಿಣ್ಣಕ್ಕಾನದ ಘೃತ . . . ಬೋನದ ಗುಳ್ಳಯು ಕರುಣ ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯಪ್ಪ ಬೋನಹತ್ತಿಸರ ಪಾಯಸವು ಬೋನಕ್ಕೆ ಹತ್ತ ಪುರುಷಪರುಂ ನೀಡಲು ಬೋನವೆ ಪಡುರ ಸಾನ್ನಗಳು (ಜೀವಾಂಜ. ೬-೩೨೯). [?]

ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣ ‘ ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು ‘ ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಿಟ್ಟಿ (ಕ್ರಿ). ಗೊಳ್ಳೆಂದು ಬಲವಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಹೊರಡುವಂತೆ ನೆಗು ; ಗೊಳ್ಳೆಂದು ನೆಗು : ಪುಳ್ಳೆನುತ ಸುರವಾರನಾಲಿಯರ್ಕಳ್ಗೆ ಪಿಡಿದುಬ್ಬು ನೆಗೆಯುಂ ಗುಳ್ಳಿಟ್ಟುಂ ಗುಟಿಲಿಕ್ಕಿದರಂ ಪರಿ ಲೆಸುಲೀಸೆನುತ (ತೊರಣ. ೬-೨೨-೨೫). [ಗುಳ್$_{ಳ}$ (<ಗೊಳ್) + ಇಟ್ಟಿ$_{3}$]

ಗುಳ್ಳುಗಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ (?) : ಗುಳ್ಳುಗಾವಿಯನು ನೇಲಿಲ ಕೊನರನು ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿವಲ್ಲಿ ಅರಿದು ಅರಿದು ಜೀನುವರು ಕುಡಿಯ ಹನ್ನೆತ್ತರು ಕಡುವುದು (ಸಣಪ್ರ. ೦೯೬). [?]

ಗುಳ್ಳೆ$_{1}$ ‘ ಗುರುಳೆ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳೆ$_{2}$ ‘ ಗುಳ್ಳೆ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳೆ (ಗು). ಸಣ್ಣ ; ಪುಟ್ಟ, ‘ ಗುಳ್ಳೆನರಿ ’ ಪರಾ. [<ಕುಳ್ಳ]

ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣ, ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಯಮೇಲೆ ಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವವನು : (ಕ). ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣ : ಆರ್ಥಾನುರೂಪಾಸ್ಪರ್ಥಗಳ – ಹೆಟ್ಟಿಗಾಲಂ . . . ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣಂ, ಹಜೆಬದೆಲೆಯಂ – ಎಂಬಂತೆ (ಕವಿರ. ೭೬ ಪ್ರಥಿಪ). [ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣ + – ಅ$_{7}$]

ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣು, ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು(ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ ಕಣ್ಣು : (ಕ). ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು : ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣನವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಜಯು. ೬-೦೪೪) ; ಇವ . . . ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣನವ ; ಮುಖ ಬಲು ರಾವಣ (ಜೀವಾಮು. ೪).

[ಗುಳ್ಳಿ$_{1}$ (<ಗುರುಳಿ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗುಳ್ಳೆಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಆಟ್ಟುಗುಳಿಯಾಟ : ಗುಳ್ಳೆಗೊಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟುರಸೊಂದು ಪೊಡಿಸೊಂದುವವಾಡುತ್ತೊಡವೆಲದರ್ (ಪಂಚಭಾ. ೩-೩೦). ‘ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿ’ ಪರಾ. [ಗುಳ್ಳೆ ? + ಗೊಟ್ಟಿ$_{3}$]

ಗುಳ್ಳೆನರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆ ನರಿ ; ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ನರಿ : ಅವರಂಥ ಪೆದ್ದರಂತರಿ ? ಜೊತೆಗೆ ಗುಳ್ಳೆನರಿಯಂಥ ಕುಯುಕ್ತಿವಂತರು (ಪುಪರು. ೨೪೩) ; ಸಿಂಹದ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೇನರಿಯ ಸವಿಪ್ಪಹರ (ಕಾಸಿಖಂ. ೬.). ೨.(ಆಲಂ)ಬಳಿಗಿನ ಭಾವನೆಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕಪಟಿ : ಪೃಂಪೆಸರು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಅಂತಃಕರಣ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ, ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ ಆ ಗುಳ್ಳೆನರಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು (ಕೂಡ). [ಗುಳ್ಳ + ನರಿ$_{2}$ತಮ. ಕುಳ್ಳನರಿ]

ಗುಳ್ಳೆಮುತ್ತು (ನಾ). ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಮುತ್ತು ; ಟೊಳ್ಳಾದ ಮುತ್ತು : (ಕ). [ಗುಳ್ಳಿ$_{1}$ (<ಗುರುಳಿ) + ಮುತ್ತು$_{3}$]

ಗುಳ್ಳೆರೋಗ (ನಾ). ಮೈವೇಲೆ ಗಡ್ಡೆ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ ; ಪ್ಲೇಗು : ಭರವಪ್ಪನಾಯಕನ ಆಳಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೭೦೩-೪ ರಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆರೋಗ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಚಕ್ಕ. ೨ ಅಂಚೋಗಾ.ಶಾ) ; ಸ್ವಧಾನ ಸಂ॥ ದಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆರೋಗ ತಗಲಿ ಜನ ಲಯವಾದದ್ದು (ಚಕ್ಕ.ಶಾ. ೩ ಅಮುಸಂಶಾ ೨). [ಗುಳ್ಳಿ$_{1}$(<ಗುರುಳಿ) + ರೋಗ]

ಗುಳ್ಳೊರಿಗೆ ‘ ಗುಳೂರಿಗೆ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿ ‘ ಕುಜ್ಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿಕಾಜ, ಗುರಿಕಾರ, ಗುರಿಗಾರ, ಗುರ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗುರಿ ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ; ಉಡುಗಾರ. ೨. ಅರಮನೆ ; ಗಡಿಪ್ರದೇಶ, ಪೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಲು ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಉನ್ನತಾಧಿಕಾರಿ ; ಗ್ರಾಮಣಿ : ಸುರಪತಿಮುಖ್ಯರಕ್ಕೆ ಸವರ್ಗದಿಯೊಳ್ಳುಜ್ಜಾಕರೆಂಬವೋಲ್ (ಅಪ್ಪಪ. ೭೦-೬) ; ದೊರೆರಾಯ

ನರಸರಾಜೇಂದ್ರ ಸಾಕಿದ ಬಲು ಗುಜ್ಜಿಕಾಜಿ ಮನ್ನೆಯರುಗಳ ಪಿರಿದು ವಿಂಗಡಿಸು ತಾ ಜೀ ಳು ವೌಜುಗಳಿಂದರಿಬಲಾಂಬುಧಿಯನು ಮೊಗೆದ (ಕಂಪಾ. ೧೮-೯೯) ; ಪಿಂತಕ್ಕಾ ಗುಜ್ಜಿಕಾಜರಾ ಪಡೆದಳರ್ ಬಂದರ್ದರ್ (ಚಿಕಪಿ. ೫-೭೯). **ಗುರಿಕಾರ್:** ೧. "ಕೃತಹಸ್ತಃ. ಸುಪ್ರಯೋಗ ವಿಶಿಷ್ಟಃ. ಕೃತವುಂಬಿ – ತಿ ಗುರಿಕಾರನ ಹೆಸರು" (ಸಿಜ್ಞಾಂತಿ. ೩೫೦). ೨. ಆರಮನೆ ವಳಬಾಗಿಲು ಗುರಿಕಾರರು ಚೆಂನಪ್ಪನವರು . . . ಮಾಡ್ದಿದ . . . ಸೇವೆ (ಎಳ್. III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೫-೨; 1825) ; ಆ ಬೇಡರು ಪೂತಂಗನೆಂಬ ಗುರಿಕಾರ ಸಹ ಬಸಿಲಿಗಾರದ ನಾವಿರವ ಎಲವದ ಮರದ ನೆಳಲ ಸೇರಿ ಬಳಲಿಕೆಯ ತೀರಿಸಿ ಕೊಂಡು (ವಚಕಾ. ೩), ಸಜ್ಜೆಯ ಗುರಿಕಾರನಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಗ. ೧೦೦೦ (ಪಟ್ಟಿಅ. ೩೭-೧೨); ವೆಂಕಟು ಗುರಿಕಾರನಾದರೂ ಶ್ರೀವುಂತನಲ್ಲ (ಜಾಕುದಾ. ೩೩) ; ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಟೇಲರು ಇರುವ ಹಾಗೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೊಬ್ಬ ಗುರಿಕಾರನಿದ್ದನು (ಕೋಟಿಕ. ೧) ; ಕುಡಿಯರ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಆವನೇ ಗುರಿಕಾರ (ಉಪಚಿಕ. ೧) ; ಮಾಧವ ಸೋಮಯಾಜಿ ಆ ಅಗ್ರಹಾರ ಗಳಿಗೆಲ್ಲ ವೇಲಾಳು, ಅಲ್ಲವ ಗುರಿಕಾರನು (ಚಾಡೋಚ. ೬೪); ಊರಿನ ಗುರಿಕಾರರು ಒಟ್ಟೈಸ್ಕೊಬ್ಬರು ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಾಚಾ. ೩). **ಗುರಿಗಾರ್:** ೧. "ಗುರಿ (ಯಟ್ಟಿ) ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ಅಭ್ಯಾಸ ಪಡೆದವನು (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಂದೂಕು ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪಡೆದವನು): ಗುರಿಗಾರ" (Marksman. ೧೯೫೩) ; ಹೊತ್ತಿರುವ ಕೋವಿಗಳ ಗುರಿಗಾರರಿಂಡವೆದು . . . ಮುಂತ್ತಿದರ್ ಗೇರೀದೇಂಟಿಗೆ ಕಾಡನೊತ್ತರದಿ (ಕಾಂಉರ.೯೨-೦೦೦). ೨. ಬಿಲ್ಲುದರ ಮುಂಬ್ಯಸ್ಥನನ್ನು "ಗುರಿ ಗಾರ್ (Gurikar) ನೆಂದು ಕರೆಯುವರು (ಕುಉಜಾ. ೨೨೩). **ಗುರ್ಕಾರ್:** ೨. ಹಿಂದಿನಕಾಲವಾದರೆ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೇನಾದರೂ ಆಗಿದ್ದರೆ, ನಾನ್ಕಾರು ಮಾಗಣಿಯ ಗರ್ಕಾರ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕುಪ್ಪಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೫೯) ; ಗರ್ಕಾರರ ದಯೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಹೆಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ದಿಟ್ಟಿ ನಡುವ ಧಿಮಾಕು ಈ ಮಾಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗಂಡಿದೆಗೆ ಇದೆ ಎಂತೆನೆ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೩೦). [ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + – ಕಾಜಿ]

ಗುಜ್ಜಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಂಬ್ಯಟ್ಟಿ—ತಾಕು ; ಗುರಿಸಾಧಿಸು; ಕಾವುನೇಸು ಗುಜ್ಜಿಗಂಡುದು ತಂಡದ ನಿಂದ ನಂದನ ತಳೆದುವು . . . ಕರ್ಜಿನ ಬೆಲ್ಲನಂದುಮು (ನಿರಗ. ೭-೩೯). [ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ)+ಕಾಣ್]

ಗುಜ್ಜಿಪಾಳ್ (ನಾಂ). ಒಬ್ಬ ತೆನೆ ಹೆಸರು: ಎಜ್ಜಿಗ್ಲು ಮಹಾಮಾತ್ಯಂ × × ಱಂದಂ ನತ ಗಂಗವಾಹಿಗೆ ಸಳಪವತೆಯಂ ಗುಜ್ಜಿಪಾಳನ್ (ಎಳ್. II, ೦೩೦-೮ ; ಸು. 950). [?]

ಗುಜ್ಜಿಮಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗರಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಈಡಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಆರ್ಗ ಸಿಡಿ ನೀಂ ವೆಸರೇಂ ನಿನಗಿತು ತೋರ್ಪ ಜವ್ವನ ದೊಳಗೇ ತವಕ್ಕೆ ಗುಜ್ಜಿಮಾಡಿಸಿದಬ್ಬಿಗವಾವುದು (ಆದಿಅಭಿ. ೬೮೩). [ಗುಜ್ಜಿಮಾಡು + –ಇಸ್ಯ್]

ಗುಜ್ಜಿಮಾಡು, ಗುರಿಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಈಡು ಮಾಡು ; ನವಯೌವನೆ ಮರುಳಾದೆ ಈತಂಗೆ ಗುಜ್ಜಿಮಾಡಿದೆ ನಿನ್ನ ಮನುಮತಂಗೆ (ಆದಪಂಪ. ೪೮೨) ; ಹಾಹಾ ಎಲೆ ಅಯ್ಯ . . . ಕೋವದ ಕಾಡುಗಿಚ್ಚಿಗೆ ಆಡವಿಯ ಗುಜ್ಜಿಮಾಡದಿರಿ (ಸಿದ್ಧಪ. ೪. ೦೮-೫೩) ; ನಿಜವಶಿ . . . ಱಂಗಜಸನಿಮಸ್ತ್ರಸಂತತಿಗೆ ತ ತ್ಸ ತಿ ಯಂ ಗುಜ್ಜಿಮಾಡಿ ಕಾಡಿದಂ (ದಶಕು. ೦೩-೦೩೬) ; ಜಲಧಿಯಲಿ ಜಂಗುಳಿಸಿ ಕುದರೆಕೆ ಕುಲಿಶ ಭೀತಿಯ ಬೀಳ್ ಕಣೆ ಬಳಸಲಿಸಿ ಹರಿದಾಡಿದುವು ಸುಭಟರ ಗೋಣ ಗುಜ್ಜಿಮಾಡಿ (ಕುಣ್ಣಉ. ೪-೦೯). **ಗುರಿಮಾಡು :** ಅದರಲ್ಲಿನ ಚರಿತ್ರಾಂಶ ವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡುವಾದೆಂದು ಓದುವ ಮಹನೀಯರಲ್ಲಿ ವಿನಂತಿ (ಪೆಂಗಾಳ್. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ).

ಗುಜ್ಜಿಮಾಡಿಕೊಳ್=ಉದ್ದೈಸಿಸು ; ಬಯಸು : ದೆಸೆಗಳ ವೇಲೆಯಂ ನಿಱಿಸಿ ಪೋಪುದುಮಾಭರಣ ಪ್ರಸೂನ ಸದ್ವಸನ ವಿಲೇಪನಾದಿಗಳೊಳಂ ಕೆಲವಂ ಗುಜ್ಜಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುವುದುಂ (ಅವಿಪ. ೬-೮).

[ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + ಮಾಡು]

ಗುಜ್ಜಿಮಾನಿಸ ' ಗುಜ್ಜಾಪಾನಿಸ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿಯಾಗು, ಗುರಿಯಾಗು (ಕ್ರಿ). ಈಡಾಗು ; ಪಕ್ಕಾಗು ; ಪಾತ್ರವಾಗು ; ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗು ; ಮನ್ಮಥಶರಜಡೆಗೆ ಮೋದಿ ನಾಡೆ ಗುಜ್ಜಿಯಪ್ಪೆವು ದಂಪತಿ ಭೋಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೮೦); ವೀರಸುತಜನನಿಗೀ ಗಾಂಧಾರಿಗೆ ದುಃಖಶತಜನನಿವೆಸರಾಯ್ತಿಗಳ್ ಶೌರವಜಡೆ ದುಃಖವಿಷಾ ಭಾರವನಾನಾತಾಯಸಕ್ಕೆ ಗುಜ್ಜಿಯಾದುದಜಿಂ (ಗದಾಪು. ೪-೩); ರಣವಮಹಿ ಭಯಾನಕರಸಕೆ ಗುಜ್ಜಿಯಾಯ್ತು (ಕುಪ್ಪಾಭಾ. ೬-೦೦) ; ಪಾಪ ಕರ್ಮಂಗ್ಕೆ ನಾ ಗುಜ್ಜಿಯಾದ ಸ್ವಾಮಿ (ಪುಗಿದ. ೦-೦೬೬-೪). **ಗುರಿಯಾಗು :** ಸೂರ್ಯ ನಜ್ಜಿ, ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸನ್ಕರ್ಷಿಸಿ ಲೋಕಶ್ರಾಫಣಗೆ ಗುರಿಯಾದುದು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ (ಹೈಸಾಪಿಗ. ೮೦).

[ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + ಆಗು]

ಗುಜ್ಜಿಯಾಳ್, ಗುಜ್ಜಿಯಾಳು (ನಾ). ೧. = ಗುಜ್ಜಿಕಾಜಿ ೨ : ಪೂಸದೊರೆ ಯಾಳ್ಗಳ್ಕಂತರಯನಿಸ್ಸಮಿಯಂ ಗುಜ್ಜಿಯಾಳ್ಗಳ್ಕಂತೆಸೆದೊಂದಸಕಮನಿಂತಿ ದೆಂದು ತೀರಿಯರ್ (ಚಿಪಿ. ೩-೦೯). **ಗುಜ್ಜಿಯಾಳು:** ೨. (ಚೆಂಡಿನಿಂದ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ: ಬಾಲಕರು ನೂಱಾರು ಮೆಱಿದರು . . . ಆಳೆನೆಱುಕೆ ಹಿಡಿಗದೆ ಗುಜ್ಜಿಯಾಳು ಚೆಂಡಿತ ಹೊಱೆ ಚಿಕ್ಕೆಱೊಳಗುಳಿತ್ತಿ ದದಂಡೆಯನೆ ನಾಸಾವನೋದದಲಿ (ಅಪ್ಪಾಅ. ೬-೦). [ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + ಆಳ್]

ಗುಜ್ಜಿಯಾಳ್ಕ ' ಗುಜ್ಜಿಯಾಳ್ಗಳ್ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಡು; ಈಡಿಕ್ಕು : ಅರಿಜವದಿಡ ಪೆಣನಂ ಕೊರಳಂ ಕೊಯ್ಕೊಯ್ದು ಶಿರವನೊಟ್ಟಿತದಜಿಂ ಗು[ಪಾಣಂ. ಸು] ಱಿಯಕ್ಕೆ ಲಗ್ಗಿಟೆಂದಂ ತರುಣ ಮರುಳ್ಮಂಡವಾಡುತಿರ್ದವವೆಸ್ಸಂ (ಪಗಪಂ. ೦-೮೪). [ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + ಇಕ್ಕು]

ಗುಜ್ಜಿಯೆಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆ : ಭೀಷ್ಮರಂ ಶರಶಯ್ಯಾಗತರಂ ಕಱುತ್ತು ಗುಜ್ಜಿಯೆಜ್ಜಾ ಪೊಟ್ಟಿಜಂ . . . ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ್ ಬಲ್ಲರ್ (ಗದಾಪು. ೬-೩೩). [ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + ಎಸು]

ಗುಜ್ಜಿಯೆಸೆ (ನಾ). ಗುರಿಯನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ ಮಾಡಿದ (ಬಾಣ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಎಸೆತ.—ಹೊಡೆತ ; ಈಡೆಸೆತ : ಧನುಷ್ಮ ನೊಂದು ಗುಜ್ಜಿಯೆಸೆ ತಪ್ಪಿದೊಡೆ ಶರಕೆ ಹೀನವೋ ಎಚ್ಚುಗೆ ಹೀನವೋ (ಪದ್ಮಣ. ೦-೩). [ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + ಎಸೆ]

ಗುಜ್ಜಿಯೆಸು (ನಾ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಗುರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಾಣ ಪಿಡುವುದುಂ : ಮಾಲೆವೂವಂ ನೆಗಪಿ ಸೊಗಯಿಕುಂ ನೀಱರೊಳ್ ಪುಷ್ಪಚಾಪಂ ಗುಜ್ಜಿಯಂತು ತೋಱುಲಂಬುದು ಪೊದೆಗದಱಿದ ವೋಲ್ ಪುಷ್ಪಲಾವಿಕದಂಬುದು (ಪಂಡಾಮ. ೦-೦೩೦).

[ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + ಎಸು]

ಗುಜ್ಜಿಯೆಱುಂ (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಡು ; ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿ : ಜೋರರಂಡಿಗಳಂಬುಕಂಡಿಗಳೊಳಗೆ ಗುಜ್ಜಿಯೆಱುಸಿ ಮೆಱ್ವ ಕೈಗೊವಿ (ಕಂಪಾ. ೦೦-೦೩೭). [ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + ಏಱುಸು]

ಗುಜ್ಜಿಯೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸು : ಎನಗಿತ್ತಪುದೋ ವಂಕಕಂ ಮನಸಿಜಮಾರ್ಗಣಕ್ಕೆ ಗುಜ್ಜಿಯೊಡ್ಡಿದನೆಂಬ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ (ಪಾಂಚಿಪ್ರ. ೯-೮೦).

[ಗುಜ್ಜಿ (<ಕುಜ್ಜಿ) + ಒಡ್ಡು]

ಗುಱಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರು; ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು: ಬದಲಿಸಿ ಬರೆದಿಡು ಲಿಪಿಯಂ ತೊದಳಿಲ್ಲದ ಸುಗತಿಯೆಡೆಗೆ ಗತಿ ಗುಱಿವಡೆಯಲ್ (ವಸ್ತುವಂ. ೦೩-೦೧೬).

[ಗುಱಿ (<ಕುಱಿ$_2$) + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಱಿವಾನಿಸ, ಗುಱಿಮಾನಿಸ (ನಾ). ೧. ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬಂದ ಮನುಷ್ಯ; ರಾಜನ ಕಡೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ; ರಾಯಭಾರಿ: ಬಂದ ಗುಱಿವಾನಿಸನಂ ಬಂದಂತೆ ಕಳುಪಲೊಡಂ (ಚಿಳವಂ. ೦೭೨-೧೪). **ಗುಱಿಮಾನಿಸ**: ೨. ಮುಖಂಡ; ಅಧಿಕಾರಿ; ಗುರಿಕಾರ: ಚೆನ್ನ ಬಸವಂಗೆ ತನ್ನಾನೆ ಮುಱಿದದಱೊಡನೆ ಪಲವುಮಾನೆ ಕುದುರೆಗಳುಂ ಗುಱಿಮಾನಿಸರುಂ ಪಟಿಯಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳುಂ ಮಹಿಶೂರವರ ಬಸಮಾದುದು (ಆಪ್ರತಿ. ೮೮-೦೯).

[ಗುಱಿ (<ಕುಱಿ$_2$) + ಮಾನಿಸ (<ಮಾನಸ$_1$)]

ಗುಱು, ಗುರು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ. 'ಗುಱುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗುರು$_1$**. 'ಗುರುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗುಱುಗುಱು, ಗುರುಗುರು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಧುಳುಧುಳಂ ದೊಪ್ಪೆಂಬ ಗುಱು ಗುಱು ಧಳಧಳಂ ಜೋಱೆಂಬುದಱದಱ ದೊಳದೊಳೆಂಬೀ ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಜ. ೮-೦೩). ೨. ಸಂಕಟವಾದಾಗ ಗಂಟಲಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಧ್ವನಿ: ಗಾಳಿಬೀಸಿದರು, ನಿಟ್ಟುಸಿರಿ ನೊಡನೆ ಗುರುಗುರು ಸದ್ದಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೦೭ ಕಥಾಸಾರ).

ಗುಱುಕ (ನಾ). ಸವಾರ (?): ಸತ್ತನಧಿಕಂ ಪಂಪಯ್ಯನುದ್ದಾಮ ಸದ್ ಗುಱುಕಂ ವಾಜಿಕುಳೋ[ದಯಂ] ಬುಧನುತಂ [ಕೊ]ಣ್ಡಿಲ್ಲ್ಯ ಗೋತ್ರೋನ್ನತಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೩೬-೨೦; 942); ಕಂಬಗೂಳಿ ಕುದುರೆ ಗುಱುಕಮ್ ಅಳರೆ ಬೊಂಮನು ರಣದೊಳು ಪಲಬರಂ ಕೊಂದು . . . ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಳ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೦೨-೧೨; 1294).

[?]

ಗುಱುಕಿಡು, ಗುರುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುರುಕೆಹಾಕು; ಗೊರಕೆಹೊಡೆ: ಉಸುರ ಸಂಚದ ನಾಡಿಯವಗಾಹಿಸಲು ಕೊರೆದರು ಗುಱುಕಿಡುತ ತಲೆ ಮುಸುಕಿನಲಿ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೮-೮೨). **ಗುರುಕಿಡು**: ೨. ಗುರುಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಗರ್ಜಿಸು: ವರಾಹಕ್ಕೆ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಪೋಗುತಿರಲದು ತಿರುಗಿ ಗುರುಕಿಡುತೆ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಬರುತಿರಲು (ನವಪೋ. ೦೬-೨೩); ವರಭಲ್ಲುಕಂ ವ್ಯಾಘ್ರ ಸಿಂಹ ಮದಗಜವ್ರಜಂ ಗುರುಕಿಡುವ ಕಾಡ ಸೂಕರ ಕೋಣ ಮಹಿಷಿ (ನವಪೋ. ೮-೧೦). [ಗುಱುಕು + ಇಡು$_1$]

ಗುಱುಕು, ಗುರಕೆ$_3$, ಗುರುಕು$_3$, ಗುರುಕೆ, ಗೊರಕು, ಗೊರಕೆ$_3$, ಗೊರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರಿಸುವಾಗ ಕೆಲವರ ಮೂಗಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಗಂಟಲಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಗುರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ಕನವರವಿಲ್ಲೊಂದು ಗುಱುಕಿಲ್ಲ ಮೇಲೊಂದು ತೊನೆದಾಟವಿಲ್ಲದೊಪ್ಪಿದರು (ಭರಜ. ೧೩-೦೦೬). **ಗುರಕೆ$_3$**: ೧. ಗುರಕೆ ಶಬ್ದ ಕೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆಗಲೇ ಅವನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುರುಕು$_3$**: ೨. ಗುರುಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವಿಕೆ; ಗರ್ಜಿಸುವಿಕೆ. 'ಗುರುಕಿಡು' ರಾ. **ಗುರುಕೆ**: ೧. ಅವನ ಗುರುಕೆಯಿಂದ ನನಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಗೊರಕು**: ೩. ಗಂಟಲು ಒಡೆದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒರಟುಧ್ವನಿ (?): ನಿದ್ರಾಭಂಗ, ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಗೊರಕು . . . ಗಂಟಲನೋವು ಇವಿಷ್ಟೂ ಉಂಟಾಗಿರುವುದೇ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಲಕ್ಷಣ ವೆಂದರಿವುದು (ಸಕಪ್ಯ. ೯೭). **ಗೊರಕೆ$_2$**: ೧. "ನಿದ್ದೆಯದೇ?" ನನಗೆ ಸೋಜಿಗವೆನಿಸಿತು "ಅಂದ್ರ ಗೊರಕೆಯದು" ವಿಠ್ಠು ಶಾಂತನಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದನು (ಚಿಂದುಟಿ. ೮೩); ಇಕ್ಕಯ್‌ಕರಗಸ ಎಳೆದಾಡಿದಂತೆ ಬರುವ ಗೊರಕೆಯೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅವರ ನಿದ್ದೆ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಶಾಂತ! (ನಡದಾ. III, ೨೦೭೦). **ಗೊರಿಕೆ**: ೧. ಬಾಟ್ಲೋ . . . ತನ್ನ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮಲಗಿ ಕೊಂಡು ಗೊರಿಕೆ ಹೊಡೆಯತೊಡಗಿದ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೧೯). 'ಕೊರೆ$_2$' ಪರಾ.

ಗುಱುಗುಱುಕು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ದೂಱುಂ ದೂರ್ಕುಂ ದುಷ್ಟುಂ ನೂಱುಂಟು ಕುರೂಪು ಕುತ್ಸು ಮುದು ಗುಱುಗುಱುಕುಂ (ಮದತಿ. ೦೦-೩).

[ದೇಃ ತಮಿ. ಕೊಱುಕೈ; ತುಳು. ಗುರುಕು, ಗುರ್ಕು; ತೆಲು. ಗುಱಕ]

ಗುಱುಗುಟ್ಟು, ಗುರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಂಟಲಲ್ಲಿ) ಗೊರಗೊರ ಸದ್ದಾಗು; ಕೊನೆಗಾಲ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗು: ಕೊರಳೊಳು ಗುಱುಗುಟ್ಟುವಾಗ ನರಹರಿಯ ಸ್ಮರಣೆ ನಿನಗನುಗೊಡದೆಲೆ ಮನ (ಪುರಂದ. ೧-೦೪೨-೨). **ಗುರುಗುಟ್ಟು**: ೨. ಸಿಡುಕಿ ಮಾತನಾಡು: "ನೀವಿದನ್ನು ನಂಬುತ್ತೀರಾ?" ಎಂದು ದಳಪತಿ ಗುರುಗುಟ್ಟಿ, ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ತೆಪ್ಪಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೩೩); "ನಾವ್ಯಾರು ಗೊತ್ತೊ?" ಎಂದು ರಾಜಂ ಗುರುಗುಟ್ಟಿದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೯೪); ವಿಚಾರಗಳು ರಾಜಒಡೆಯನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಗುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೯೬).

ಗುಱುಗುಱುಗುಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅತಿ ನೋವುಂಡು ಕೂಡೆ ಗುಱು ಗುಱುಗುಟ್ಟಿ . . . ಕರ್ಮಗತಿಗಳ ನೆಯ್ದುವಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೪-೨೩-೨೩).

[ಗುಱು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಱುಗುಮ್ಮಗೆ (ಅ). ಸುಮ್ಮನೆ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗಿ; ಏನನ್ನೂ ಮಾಡದೆ: ಪುಗುಗುಂ ಗುಱುಗುಮ್ಮಗೆ ಬಿನ್ನಗೆ ಬಿನ್ನನೆಯೆನಲೊಡಂ ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯಾರ್ಥಂ (ಶಮದ. ೩೦೨). [ಗುಱುಗುಮ್ಮು$_0$ + – ಅಗೆ$_3$]

ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ, ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ (ಅ). = ಗುಱುಗುಮ್ಮಗೆ: ಕೆಮ್ಮನೆ ಪಾಟ್ಮನೆಯೊಳ್ ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ ಸುಟಿದಿರದೆ ಪೋಪಮಜಿತನ ಬಟಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೦೨೩); ನೋವುಂ ಸಾವುಮಡಸಿದಾಗಳ್ ನೆರೆದು ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ ನೋಡುತಿರ್ಪ ನಂಟರುಮಂ . . . ನಂಬಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩); ದೆವ್ವಮಾಳ್ದಂತಿರೆ ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ ಬೆಕ್ಕಸಮಾಗಿರ್ಪರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦-೦೨). **ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ**: ಅವನು ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ, ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ ಆಲೋಚನಾ ಭಾರದಿಂದ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ನಡೆತಂದು . . . ಕೊಂಬುಕಹಳೆಯವರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡನು (ಮಡಿಸ. ೩೪). [ಗುಱುಗುಮ್ಮು$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಱುಗುಮ್ಮೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಮೌನವಾಗಿರು; ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರು: ಮಿಂದುಂಡು ಕುಡಿದು ಮಗುಟ್ಟುಂ ಬಂದಿರ್ಪೊಡಮಿರ್ಪ ಮಿನಿತುಮಿಲ್ಲದೆ ಗುಱುಗುಮ್ಮೆಂದು ಪಸಿದಿರ್ದು ಬೆದಬೆದ ಬೆಂದಿನಿಬರ್ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ವ ಕಣಿಯೇಂ ಪೇಟಿಂ (ಆದಿಪು. ೯-೯೦).

[ಗುಱುಗುಮ್ಮು$_0$ + ಎನ್$_1$]

ಗುಱುಗುಱಿಸು, ಗುರುಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೊರಕೆಹೊಡೆ: ತೋಳುಗಳ ತಲೆಯೊಳಾನಿಸಿ ಗುಱುಗುಱಿಸಿ ರಥದೊಳಗೆ ಸಾರಥಿವೆರಸಿ ನಿದ್ರಾಕುಲರು ಜೊಮ್ಮಿನ ಮೇಲೆ ಮೈಮಱೆದಿರ್ದರತಿರಥರು (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೮-೮೩). ೨. ಕೋಪದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸು; ಗೊಣಗು; ಗುರುಗುಟ್ಟು: ದ್ರೋಹರಂತೆ ಗುಜುಗುಜುಗೊಳ್ಳದೆ ಪರ್ಗಣದಂತೆ [ಪೊಸ ಋಷಿಗೆ] ಗುಱುಗುಱಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೯೯). ೩. ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಗುರುಗುರು ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು; ಗೊರಗುಟ್ಟು: ಸದನವೀ ಭೂಮಿ ಯಾರಿಗೆ ಪೋಪುದೋಯೆನುತ್ತೊದಱುತ್ತ ಗುಱುಗುಱಿಸಿ ಕಂಠಗತವಾಗುತಂ ಬೆದಱುತ ಪ್ರಾಣವಂ ಬಿಡುತಿರ್ಪುದಱುಪುವನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಿಂ. ೩೯-೭೦); ಉಱಲ ಹತ್ತಿಸಿ ಸೆಳೆಯೆ ಗೋಣಲಿ ಗುಱುಗುಱಿಸಲಸು ಜಾಱಿದುದು (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೯-೩೨). **ಗುರುಗುರಿಸು**: ೨. ಎಂಟು ಪಾವಲಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ನೀವು ಗುರುಗುರಿಸುತ್ತೀರಿ (ಜಾರುದಾ. ೨೨೭). ೩. ಗುರು ಗುರಿಸುವ ಜೀವದೊಡಲೊಳು ದುರುದುರಿಸುತಿಹ ರಕುತಮಯದಿಂ

ಮೆರೆದುದೈ ರಣಭೂಮಿ (ಪಂಪಿಪು. ೬-೦೪) ; ತಡೆಯದಿಹ ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ ಗುರುಗುರಿಸುತಿಹುದು (ಕಾಲಾಪ. ೦೭೨-೭೮೬). [< ಗುಟು + – ಇಸ್ಯ್]

ಗುಟುಗೆ (ನಾ). ಶ್ರೀಮ್ಮಳಾದವಳು ; ಹಿರಿಯಳು : ಅಂತು ಮೆಚ್ಚಿದು ಕೂಸಂ ನೆಱೆಯಿ ಕೆಯ್ಯಿಮ್ಮುವೆಂದು ಮುನ್ನ [o] ಕೆಯ್ಯಿ[ಯ್ಮುತಿರ್]ತಱದ ಗುಟುಗೆಯರಪ್ಪಂತಱಪುರ ಪುರಂಧ್ರಿಯರಂ ಕರೆದು ವೇಱ್ಮುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೪ ಪ). ' ಗಿರವ ' ಪರಾ.

[< ಪ್ರಾ. ಗರುಅ, ಗರುಈ, ಗುರುಣೀ. / ಸಂ. ಗರ್ವಿಣೀ]

ಗುಟುತು, ಗುತ್ತು$_{11}$, ಗುರುತು (ನಾ). ೧. ಕುರುಹು ; ಲಕ್ಷಣ ; ವಿಶಿಷ್ಟಚಿಹ್ನೆ. ೨. ಪರಿಚಯ ; ಮಾಹಿತಿ. ೩. ಹೆಸರುವಾಸಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ಗುಟುತಾಗಿ ಹೊಂತಕಾಱರ್ಗಳೊಳಿರ್ವನನೊಪ್ಪಿಕೆ ತಾಗಿ ವಿಕ್ಕುವಂ (ಚಳಪಿ. ೪-೦೪). ೪. ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬಾಬತ್ತು (?) ; ಗುಟುತುಗಳಿಗೀ ಊರಲು ಒಕ್ಕಲು ಓಡಿಹೋದಡೆ ಅವುರೂಂ ಆ ಗಳಿಗೆಯನೂ ಒಕ್ಕಲಾಗಿಯೂ ತೆಱುವನೊ (ಸಾಇಇ. IX–II, ೪೩೬-೫೮ ; 1407). **ಗುತ್ತು**$_{12}$: ೧. ಸೋತವರು ಪಹುಸುವರು ತತ್ಪಂಕೇತದಲ್ಲಿಗೆ ಗೆದ್ದವರನೆಂತಾತಗಳು ಧಾಂಡೀರಶಾಖ್ಯವಿಷಪ್ರದೇಶದಲಿ ಓತು ಗುತ್ತುನು (ನಿಘಾಗು. ೧೦-೦೮-೩೪). ೨. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ತೊಡುವುದರ್ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ಶರವೇ ನೀನುವಾರ್ದಾಸಿದಕ್ಷಯವದೇ ವಾರ್ಧ ಗಣನೆಯ ಗುತ್ತಿನಂಬುಗಳ್ (ಕಂಪ್ರಾಂ. ೦೬-೦೦); ಲೆತ್ತ ಪಗಡೆಯನಾಡಿ ಚಿತ್ತವನೊಲಿಸಲು ಮತ್ತೆ ಒಡ್ಡಿದೆ ಬಲಿಯೀನ [ಕೋ! ಕಾಕಾಳಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಗುತ್ತು ತಿಳಿಯದ (ಶ್ಯಮಾ. ೩೫೦). **ಗುರುತು** : ೧. ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ತೆಂಗಿನ ಮರ ಇರುವುದೇ ಅವರ ಮನೆಯ ಗುರುತು (ಬಿಪ್ರ). ೨. "ಯಾವ ಗುರುತೂ ಸಿಗಲಿಲ್ಲಾ" ಅವರು ಕೇಳಿದರು (ಚಿಪಾಣಾ. ೨೩) ; ಗುರುತಿರ ಬಹುದು ಎನ್ನಿಸುವುದು (ಆರ್ಯಾಶ್. ೨) ; ಗುರುತಂತೂ ಮೊದಲಿಂದಲೂ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು (ಪಟ್ಟಿಹೊ. ೦೫) ; ಗುರುತು ಕಂಡ ಕಳ್ಳ ಜೀವ ಸಹಿತ ಬಿಡ (ಗಾಡಿ). ೫. ಒಪ್ಪ ; ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ; ಒಪ್ಪಿಗೆಯ ಮುದ್ರೆ ; ರುಜು : ಹೆಣ ಪಡೆದುದಕ್ಕೆ ಗುರುತು ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಬಿಪ್ರ). ' ಕುಱುಪು ', ' ಗೊತ್ತು ' ಪರಾ.

ಗುರುತಿನವನು = ಪರಿಚಯದವನೆನು : ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿನವನನ್ನು ಕಂಡರೆ . . . ಅವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡ ಬೇಕು (ಸುಬಂಧು. ೪-೩೪) ; ತನ್ನ ತಂದೆಯು ಗುರುತಿನವನಾದ ಒಬ್ಬ ದೈವ್ಞಳ್ ವರ್ತಕನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ (ಮುಂಬಂದು. ೪-೩೦). ಗುರುತುಹಾಕು=ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಹಿತಿಗಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳು : ಹಾಲಿನ ಲೆಕ್ಕ ಗುರುತು ಹಾಕದಿದ್ದರೆ ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಬಿಪ್ರ).

[ದೇಃ ತುಳು. ಗುರುತ, ಗುರುತೊ, ಗುರ್ತು ; ತೆಲು. ಗುರುತು, ಗುರ್ತು]

ಗುಟುಪ (ನಾ). ಕೋಟೆಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ (?) : ಸಾರಂ ವೈರಿಗಳಂ ನಿಸ್ಸಾರಂ ಮಾಡಿದುದು ಗುಟುಪನೊಳಗುವಗವರಂ ವೀರರನದಱಲೆದುದು ನಿಧಾರಂ ನಿರ್ಧಾಟಿಸಿತ್ತು ವೀರರ ಧೃತಿಯಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೬-೦೮೩). [?]

ಗುಜ್ಜೆಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕದಲಕಧಿ ಪಾಣ್ಯಾ ಎಜ್ಜೆಯಮ್ಮಂ ನಿವುದಿ ತುರುಗಳೊಳ್ ಕಾದಿ ಸಕ್ಕೂಂ ಈ ಕೆಲ್ಲ ಪುಟಿದಗಾವುಣ್ಣ ತಮ್ಮ ಗುಜ್ಜೆಯಮ್ಮ ನಿಜ್ಜೆಸಿದೊಂ (ಎಇ. XXI, ೫೭-೪ ; 883).

[ಗುಜ್ಜಿ + ಅಮ್ಮ$_{11}$]

ಗುಟ, ಗುಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಗುಡ್ಡೆ; ಬೆಲ್ಲ: "ಕೇಳು ಗುಟ ಗುಡಮುಮಕ್ಕು" (ಕವಿಕಾ. ೨೦೪) ; ಮೆಟಿಸಿ ಗುಟದಿಂ ಕರ್ಕರಿಯಂ ಚೆಲ್ಲಾದ ಕೇರಿಯಂ ಗಡಿಯಿಂ . . . ವುರಂ ಕಣ್ಗೆಣಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೩-೦೬). ೨. ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಪಕ್ಷರಕ್ಷೆ ; ಹಕ್ಕೆರಿಕೆ : "ಗುಟಂ (ಗಟಂ) ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ವಕ್ಕಱಿಕೆ" (ಕಾಡಿ. ಪರಿ. ೧) ; "ಗುಟವಾನೆಯ ಹಕ್ಕರಿಕೆಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೭) ; ಉಚ್ಚೈಃಕೇತನಂಗಳೊಳ್ ತೊಳವ ಗುಟವಿಂಬಾಗಿ ಕಣ್ಮೊಂಡು ದೆತ್ತಂ . . . ದುಂತಿಕ್ಕನ್ಯಂ (ಆಗಪ. ೦೮-೬೦) ; ಮಂದಗಂಧಕ್ಕೆ ವರಿಸ್ಪರಂ ಮಸಗಿ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ತಳ್ತು ತಾಗಿದ ದಂತಂಗಳ ಕಿಟ್ಟು ವಿತ್ತಿ ಗುಟವುಂ [ಪಾಣಾಂ. ತಗುಳ್ತ]ದಳ್ಳಿಂಬನಂ . . . ಪೋರ್ದುವಿ ಗಜವ್ಯೂಹಂ ಗಜವ್ಯೂಹದೊಳ್ (ಆಪಂವ್ಯೂ. ೦೪-೬). **ಗೆಳ್ಳ** : ೧. ಗೆಳೆ. ಗುಳಂ. ರುಗಳೆ. ವಿಳಂಗಂ ಇವು ಕೂಡಿ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ಉಟದವಧೂಂತಕೆಯಂ ಪಡೆದುಂ ರೂಢಿಯ ಕುಳಂಗಳ್ (ಕವಿದ. ೩೦ ವೃತ್ತಿ) ; ಗುಡಂ–ಗುಳಂ (ಕಣ್ಣಾಯು. ೦೦೦ ಪ್ರಹೋ). ೨ : ವಿಳಿ ಲತೆ ಗುಳವೆಂಬ ವತ್ತಂ (ನಿಘಾ. ೭-೪೪) ; ಗುಳವ ಸಡಿಲಿಸಿ ಹಾಯ್ಮು ಜೋಡಾವಳಿಗಳಿಂದುದು (ಕಂಪ್ರಾದೃಸ್ತ್ರ. ೫-೦೪) ; ಪೊಕ್ಕಳ ಘೋಟಮುನೆಳಲಿಕ್ಕಿ ಬಿಗಿದು ಗು[ಪಾಣಾಂ. ಗ್ರೂಳಿವನು ತಳ ಸಂಕರೆಯುನಳವಡಿಸಿ ಕರಿಯನೇಱಿ ಕಲಿ ಚೋದರೆಳ್ತಂದರಂದು (ಕಂಪಾಣಾ. ೦೦-೨೫) ; ಫಳಫಳಿಪ ಬಹುರತ್ನವಯವತಳ ಗುಳವದೇಂ ಕಾಂಚನದ ದಂಡದ ತತಿಯೊಳ್ಮದುಂ ರತ್ನವಯ ಗರುಡಧ್ವಜದಿನೆಸವ ತೊಳವ ಪಲ್ಲವಸತ್ಕೀರ್ತಿಯ ತಣಾನಿಲೆಲೊಳೀ ಗಜಕಂದರದೊಳಾದ್ದಳಿವ ಗೊಡುವವನಾರು ಬಲ್ಲಡೆ ಸೂತ ಹೇಳು (ಸಾಳ್ವಾ. ೦೮-೭೩).

[< ಸಂ. ಗುಡ]

ಗುಟ್ಟಿ$_1$ ' ಕುಟ್ಟಿ$_1$ ' ನೋ.

ಗುಟ್ಟಿ$_2$ ' ಕುಟ್ಟಿ$_2$ ' ನೋ.

ಗುಟ್ಟಿಕಲ್, ಗುಳಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ನಡುವೆ ಹಳ್ಳವಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ಒರಳು ಕಲ್ಲು (?) : ಅವಗಟುಯಾದಿಗಣಸ್ತು ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ ಯಥಾ–ಅವಗಟುಂ . . . ಗುಟ್ಟಿಕಲ್, ಉಟ್ಟಿಕಲ್ (ಕಣ್ಣಾಯು. ೦೦ ಪ್ರಹೋ). **ಗುಳಿಕ್ಲಲು** : ಆ ಕಾಯುವಳಿನ ಅವ್ವಷಧಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗುಳಿಕ್ಲಲಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಹಾಲು ಕೆನೆ ಸರಿ ಸಕ್ಕರೆಯಂ ಕೂಡಿ ವರ್ದಿಸಿ (ಪಾಣಾಚಿ. ೨೮-೪).

[ಗುಟ್ಟಿ$_2$ (< ಕುಟ್ಟು$_2$) + ಕಲ್$_3$]

ಗುಟ್ಟಿಗಣ್ ' ಕುಟ್ಟಿಗಣ್ ' ನೋ.

ಗುಟು ' ಕುಟು ' ನೋ.

ಗುಟುಗುಟನೆ, ಗುಳಗುಳನೆ (ಅ).:ಗುಡುಗುಡುಗುಡನೆ: ಆ ನೀರ್ವೞಲ್ಮುಟು ಗುಟನೆ ಗಟಗಟನೆ ಪರಿದತ್ತು (ಸಂಜಾಪ. ೦೦). **ಗುಳಗುಳನೆ** : ಮಾತ್ರೆತ್ತಿದರೆ ಗುಳಗುಳನೆ ಅತ್ತುಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಬಿಪ್ರ). [ಗುಟುಗುಟು + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಟುಗುಟಿಸು, ಗುಳಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಳಗುಳಿಸು ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : ಗುಳಗುಳಿಸು ಎಂಬ ದ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು. **ಗುಳಗುಳಿಸು** : ಕರಗಿದ ಲೋಹರಸದಷ್ಟ ನಂದುವವಾಗ ನೀರೊಳಗೆ ಒಂದು ಏಏಏ ಗುಳಗುಳಿಸಂಬವಂತೆ ಮಾಗಧನೆಂದನಿಂತಿರ್ದ ಘೊರ್ಣಗತ (ಪಾಪಾಂ. ೩೧-೬೦) ; ಜಗವೆಲ್ಲ ನೆಗೆಯ ಹೊಳೆಯಾಗಿ ಗುಳಗುಸಿಸೆ (ಧಾರಂಂ. ೩೫-೬) ; ಗಂಭೀರವಾದ ರಾಜಕಾರಣಧಾವನೆ ಗುಳಗುಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಪರಿಜನ ದೊಡನೆ ಪುರಜನವೂ ಕಂಠುಕೊಂಡಿತ್ತು (ವೀರಂಂ. ೫೬).

[ಗುಟುಗುಟು + – ಇಸ್ಯ್]

ಗುಟುಗುಟು, ಗುಳಗುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗುಟು ಗುಟು ಗಟಗಟುಯೆನುತಂ ಪರಿವ ವರಿವೊಲಿರ್ ಸೂಗಯುಮಗಗಂ (ಪಾಪಾ-ಪ ಪ್ರಹೋ). **ಗುಳಗುಳು** : ಹೇಮಾವತಿಯ ಗುಳಗುಳು ಧ್ವನಿಯು ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಬಿಪ್ರ).

ಗುಟುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಒಂದು ಆನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಗುಳುಮ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ; ಒಮ್ಮೆಗೆ ; ಕೂಡಲೆ : ನೀರಜಬಂಧು ಗುಬುಮ್ಮನೆ ರನೆಗಜಾಂಡದಿಂದಿಬಿಲಿದನಾರನೆಯಿಂದೊ ರಾಗಂ (ಶಾಂಕಿಪು. ೯-೬೦) ; ಮನ

ದೊಳ್ ಕಯ್ಗಳಿಯೆ ಗ[ಗು]ಟುಮ್ಮನೆ ರಸೆಗಿಟಿದರೆನಿಬರಾನುಮಿಳೇಶರ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೦೨). 'ಘುಳುಮ್ಮನೆ' ಪರಾ. [ಗುಟುಂ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಟ್ಟಪಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಗುಟ್ಟಪಾಡಿಯುಂ ಕಲ್ನಾಡು ಕೊಟ್ಟದು (ಎಇ. VI, ೪೩-೬; 840).

[?]

ಗುಟ್ಟವೀದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆಮ್ಮ ನಡಿಗಳ್ ಗುಟ್ಟವೀದಿಯ ಕಲ್ನಾಡ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೯೦-೬; 921?). [?]

ಗುಟ್ಟೋರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಲಾಡು ಮಂಡಿಗೆಯು ಫೇಣಿ ಗುಟ್ಟೋರಿಗಳೂ ಮೋತೀ ಚೂರುಗಳೂ (ಅಂಜಪ. ೦-೧೪೫). [ಗುಟ + <ಪೂರಿ]

ಗೂ (ನಾ). ಗೂಬೆಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ: ಕಾಗೆ 'ಕಾ' ಎನ್ನುತ್ತದೆ, ಗೂಬೆ 'ಗೂ' ಎನುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಗೂಗೂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಗೂಬೆಯ ಗೂಗೂ ಶಬ್ದ ಕಿವಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ಗೊಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೊಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು; ಗುಬ್ಬಳಿಸು: ಕಾಡು ಪಾರಿವಾಳವು ತನ್ನ ಕತ್ತನ್ನುಬ್ಬಿಸಿ, ಗೊಂಕರಿಸಿ, ಹೆಣ್ಣನ್ನೊಲಿಸುವಾಗ ಕತ್ತಿನ ಬಣ್ಣದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಅದಕ್ಕೇಕೆ ಬಂದಿತು ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೬೯೩). 'ಘೊಂಕರಿಸು' ಪರಾ.

[ಗೊಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಂಟ, ಗುಂಟ$_1$, ಗೂಟ, ಘೂಟ (ನಾ). ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಚೂಪಾದ ಬೆಣೆ; ದಸಿ: "ಗೂಂಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಟಂ. ಗುಂಠಂ] ಶಂಕುವಾರಯ್ಯೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೦೩); ಗುಡಿಯ ಗೂಂಟಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲಡವಿಗಳುಂ ದಂಡಿಗೆಗೆ ವೇಣುವನಂಗಳುಂ . . . ಆ ಪಡೆಗೆ ನೆಱೆಯವು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೦೪ ವ); ಗುಡಿಯನೆತ್ತುವರಂತೆ ಗೂಂಟಮಂ ಪೆಟ್ಟುವರ್ ಪರ್ದಿನಂತೆ ಕೀಟ್ವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ಬಲಿದು ಗೂಂಟಗಳನೆತ್ತಾನೆ ಕುದುರೆಗಳ ನೀಂ ದಳೆಯಿಕ್ಕು (ಚಿಬಪು. ೪೭-೩೦). **ಗುಂಟ$_1$:** "ಶಿವಕಃ ಕೀಲಕಃ–ಗುಂಟ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ನಟ್ಟ ಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೂ]ಟವ ತೆಗೆದು ತಾನೆ ಬೀಸಾಡುತ್ತ ಹೊಟ್ಟೆಯುಂ ಹತ್ತಿ ಮೊಲೆಗಲವರುವ ರ್ಕೂಡೆ . . . ಹಾಡಿ ಹರಸುತ್ತಿರ್ದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೨೬); ಗುಡಿಯ ಹೊಲಿವ ಗುಂಟವ ಕೆತ್ತುವ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦೩-೫೪); ಮಿಸುಪ ಪಟ್ಟೆಯ ಗೂಡಾರಗಳನು ತೆಗೆ ಹಸಮಾಡು ಹಗ್ಗ ಗುಂಟಗಳ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೦೫-೨೫). **ಗೂಟ:** ಕುಡುಗೋಲ್ ಕತ್ತಿಗೆ ದಬ್ಬಳಂ ಕೊಡಲಿ ಗೂಟಂ ಹಾರೆ ಹಾರಂಗಿ ಕೈಪಿಡಿದಾ ತಾಮ್ರಸಭಾಂಡಮೆಂಬಿವಿನಿತುಂ ದಂಡಿಂಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೮-೨೩); ಶೂಲ ಬರ್ಪುದ ಕಂಡು ಪರಬಲಮಸ್ತಕಶೂಲನ ಗೂಟವ ತಱಿದು . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಹತ. ೩೯-೦೦); ಸುರಮ ತಂಗಜವು ಗೂಟಮಂ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡಮರಾವತೀಪುರ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲೀ ಭಂಗ ಪಡಿಸುತ್ತಮರಸಂತತಿಗೆ ಭೀತಿಯಂ . . . ತೋರುತಿಪ್ಪುದು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೦-೩೬); ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಜೋಳಿಗೆಯೆಂದು ಗೂಟಕ್ಕೆ ಸಿಗಹಾಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬೀತೆ? (ಗಾಬ). **ಘೂಟ:** ಅಲ್ಲೇ ಘೂಟಕ್ಕ ಇದ್ದ ಮಡೀ ಹಚಿ ಗೊಂಡು ವಸ್ತ್ರಾಂತರ ಆದಾ (ದೀಪಹ. II, ೨೭).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗೂಂಟ, ಗೂಂಟೆಗೆ, ಗೂಂಟೊ, ಗೂಟ, ಗೂಟೆ; ತೆಲು. ಗೂಟ, ಗೂಟಾ./ಪ್ರಾ. ಖುಂಟ]

ಗೂಂಟವಲೆ, ಗುಂಟವಲೆ, ಗೂಟವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಡಿಕೆವಲೆ ಕಣ್ಣಿವಲೆ ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್ವಲೆ ಗೂಂಟವಲೆ (ಗಿರಿಕ. ೦-೮೦); ಪಾಸುವಲೆ ಗೂಂಟವಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಡಿವಲೆ] ಮತ್ತಾನೆಯ ಬಲೆ ತಟ್ಟೆಬಲೆಗಳೆಂಬಿವನತ್ಯಾತುರಮಾಗಿಯೆರಸಲೆಯಲ್ಕಾ ಸಮಯದೊಳೊರ್ವ ಜೈನ ಮುನಿಪತಿ ಕಂಡಂ (ಪುಷ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೩೬). **ಗುಂಟವಲೆ:** ತೊಟ್ಟಿವಲೆ ಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೂ]ಟವಲೆ ಕಣ್ಣಿವಲೆ ಕಾಲುವಲೆಯ . . . ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದು ದೇನೆಂಬೆನು (ಹಚಕಾ. ೫-೮). **ಗೂಟವಲೆ:** ಮೇಲಿನ 'ಹಚಕಾ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಗೂಂಟ + ಬಲೆ$_1$]

ಗೂಂಟು (ನಾ). ಪಳಗದ ಕುದುರೆ; ಅಗಡು ಕುದುರೆ: ಒತ್ತೆಯ ಗೂಂಟಂ ಸೊಡರಿಟ್ಟೇಱುವಂತೆರವಿನ ಸಿರಿಯನಱಿದು ಪೊಟಲೊಳಂ ಪೊಱ ಪೊಟಲೊಳಂ . . . ಎಲ್ಲಿ ನೋಟ್ಟೊಡಂ ಕಾಮದೇವನೆ ಬವಣೆಗೆ ಬಂದಂತೆ ಬರ್ಪ ವಸುದೇವನನೆ ಕಾಣಲಕ್ಕುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ವ); ಅಂತಾ ಗೂಂಟನ ಬಾಯೊಳ್ಗೂಂಟಮಂ ಬೆಟ್ಟಿದಂತಿರ್ದ ಕೆಯ್ಯನುರ್ಚಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೭೮ ವ). [<ಪ್ರಾ. ಗುಂಠ. / ಸಂ. ಘೋಟ]

ಗೂಂಡಾ, ಗುಂಡಾ (ನಾ). ಪುಂಡ; ದುಷ್ಟ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿ: ಕಳ್ಳ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳೂ, ಕೆಲವು ಗೂಂಡಾಜನರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೧೮೦); ಗೂಂಡಾಜನಗಳಾರೋ ಇದ್ದಿರಬಹುದು (ಸಾಹೇಬ್. ೨೦೪). **ಗುಂಡಾ:** ಇವರಿಗೂ ಗುಂಡಾಗಳಿಗೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವುಳಿದಂತಾಯಿತು (ಬಲಬೀ. ೫೯); ಈತನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿದೆ (ಕೊತಕಾ. ೭). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಂಡಾ]

ಗೂಂಡಾಗಿರಿ, ಗುಂಡಾಗಿರಿ (ನಾ). ಪುಂಡಾಟಿಕೆ; ಪುಂಡುತನ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗೂಂಡಾಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮರಾದವರನ್ನು ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೧೦). **ಗುಂಡಾಗಿರಿ:** ಈ ಗುಂಡಾಗಿರಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು (ಹಬ್ಕಿಬ. ೨೦೮). [ಗೂಂಡಾ + – ಗಿರಿ$_2$]

ಗೂಕು (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಣ್ಣ ಹಲಸಿನ ಮಿಡಿ; ಹಲಸಿನ ಹೀಚು; ಗುಜ್ಜೆ; "ಚಿಗುರಾದ ಹಲಸಿನ ಮಿಡಿ" (ಸಿರಿಕೋ. ೦೬೫); ಹತ್ತು ಗೂಕು ಬಿಟ್ಟಿರೆ, ಕಾಯಿ ಆಗುವುದು ಒಂದೋ ಎರಡೋ (ರೂಢಿ). [?]

ಗೂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ವಲೀವರ, ಚಲ್ಲಾನೆ, ಮರದ ಎಣ್ಣೆ, ಅಣ್ಣತಮ್ಮನಮರ, ಗೂಗ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೦-೬೦೭). [?]

ಗೂಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೂಕಡಿಸು; ಉತ್ಸಾಹಹೀನವಾಗು: ಬೆಳಗಾಗೆದ್ದು ಗೂಗರಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸಮಾಡುವುದನ್ನ ನೋಡಿದರೆ ಸಾಕು ಮೈ ಬೆಂಕಿಯಾಗುತ್ತೆ (ನಿಂದನೆ. ೫೫). 'ಜೂಗರಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಗೂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗೂಗೂ ಎಂದು ಕೂಗು: ಕರಿಕಾಗೆ ಕಾವ್‌ಗು ತಲು ಕೆಂಗಾಗೆ ಗೂಗಿಡುವ ನೋಟ ನಡುಹಗಲೊಳಗೆ ಕಾಣಬಹುದು (ಸಪೀಗೀ ೫೮-೦). [<ಗೂ + ಇಡು$_1$]

ಗೂಗು 'ಗುಂಗು$_3$' ನೋ.

ಗೂಗುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಗೂಬೆಯ ಕೂಗು: ಗೂಗುಕ್ಕೆಂದು ಗೂಗುಟ್ಟದಿರಿ! (ಬೆಟ್ಟಅ. ೨೦೭-೦೮).

ಗೂಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೂಗೂ ಎಂದು ಕೂಗು; ಗೂಬೆಯಂತೆ ಕೂಗು: ಅಮಂಗಳದ ಶಂಕೆಯ ಅವಲಕ್ಷಣವನ್ನರುಚಿ ಗೂಗುಕ್ಕೆಂದು ಗೂಗುಟ್ಟದಿರಿ! (ಬೆಟ್ಟಅ. ೨೦೭-೦೯). [ಗೂ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೂಗೆ, ಗೂಬೆ (ನಾ). ಗೂಗೂ ಎಂದು ಕೂಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಘೂಕ: "ಉಲೂಕಃ, ಕೌಶಿಕಃ, ಧ್ವಾಂಕ್ಷಾರಾತಿಃ, ನಿಶಾಟನಃ–ಈ ೪ ಗೂಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೯೩); "ಘೂಕಂ ಗೂಗೆವೆಸರ್" (ಚತುನಿ. ೪೩); ಕಾಗೆ ಗೂಗೆ ಪರ್ದು ಚಕೋರಂ . . . ದುಃಖಂಗಳನೆಯ್ದುಗುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೭-೮); ಖಗಮಂ ಸಾಕುವೆನೆಂದು ಗೂಗೆಮಱಿಯಂ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿಂದೋವರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೪೦); ವಾಯಸ ಕುಲವನೊಂದೇ ಗೂಗೆ ಹೊಯ್ದಱಿಯಟ್ಟುವಂದದಲಿ ಬಲುಕಣಿಗಳಿವದಿರನು ಕರಿ ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಕೆಡಹಿತು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೪); ಮಾಗಧ ನನಗೊಬ್ಬ ಪಗೆಯೆ ಸೂರ್ಯಗೆ ದೊಡ್ಡ ಗೂಗೆಯ ಯೋಚನೆಯೇಕೆ (ಭರಜ. ೨೪-೮). **ಗೂಬೆ:** ೧. ಗೂಬೆ

ಕೋಗಿಲೆ ಮುದಿನರಿಗಳಿಲ್ಲಿಗೆ ಸಭಾಸದರೆಂದನಾ ಚೈದ್ಯ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ಓರಿಇ. ೦೦-೩೯) ; ಗೂಬೆ ಜರೆದೊಡೆ ಲೋಕಲೋಚನಗೆ ಕೊರತೆಯುಂಟೆ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೦೦ ಪೀಠಿಕಾಸಂಧಿ) ; ಎಲ್ಲೋ ಬಳ್ಳು ಗೂಬೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಆಗೀಗ ಕೂಗುವುದು ಕೇಳಬರುತ್ತದೆ (ವಾರಾಕ್ಯ. ೪೪) ; ಗೂಬೆ ಮುಂಗುಸಿಗಳೂ ಅತ್ತಕಡೆ ಬಂದುವು (ಕಸರಿ. ೭) ; ಇರುಳು ಕಾಗೆಗೆ ಆಗದು ಹಗಲು ಗೂಬೆಗೆ ಆಗದು (ಗಾದೆ).

ಗೂಗೆಕೂರಿಸು, ಗೂಬೆಕೂರಿಸು = ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊರಿಸು ; ತಪ್ಪುಹೊರಿಸು : ನಮ್ಮಮೇಲೂ ಗೂಗೆ ಕೂರಿಸಿಬಿಟ್ಟರಲ್ಲ ಸಾವ್ಕಾರ್ರು (ಬೆಳುಮ. ೯೭) ; ಜತೆಗೆ ನಮ್ಮತಲೆಗಳ ಮೇಲೂ ಗೂಬೆ ಕೂರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಮಹಾಗ. ೦೮೯). [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೂಕೈ; ಮಲ. ಕೂಮನ್; ತುಳು. ಗೂಗೆ; ತೆಲು. ಗೂಬ/ಸಂ. ಘೂಕ]

ಗೂಗೆಹೂವು (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ : "ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ – ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಗೂಗೇ ಹೂವು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೩೬). [ಗೂಗೆ ? + ಹೂವು (<ಪೂ$_2$)]

ಗೂಚು, ಗೂಜು (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ನಡುವೆ ಇರುವದಿಂಡು: ಪುಣ್ಯಾತ್ಮ ಹಣ್ಣನ್ನು ಗೂಚಿನಿಂದಲೂ ಬಿಡ (ರೂಢಿ). **ಗೂಜು** : ಲಲಿತ . . . ಹಲಸಿನ ಕಡಿಗಳನ್ನು 'ಸೇಡೆ' ಗಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಅದರ ಗೂಜು, ಸಿಪ್ಪೆ, ಮಯಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ತೊಳೆಬಿಡಿಸಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಳು (ಬಾಳಿವೈ. ೨೦೪). [←ತುಳು. ಕೂಂಜಿ, ಗೂಂಜಿ]

ಗೂಜು 'ಗೂಚು' ನೋ.

ಗೂಟ 'ಗೂಂಟ' ನೋ.

ಗೂಟಕೋಲು (ನಾ). ಕಳಗ ; ಕಳಿಗೂಟ ; ತಡೆಗೂಟ : (ಕಿ).

[ಗೂಟ (<ಗೂಂಟ) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗೂಟಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ ; ಬೇಲಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆಡುವ ಕಳ್ಳಿ : (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೫-೬೯೫). 'ಕೋಲುಗಳ್ಳಿ' ಪರಾ.

[ಗೂಟ (< ಗೂಂಟ) + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಗೂಟನಾಮ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ನಾಮ : ಗೂಟನಾಮವ ಹೊಡೆದು ಗುಂಡು ತಂಬಿಗೆ ಹಿಡಿದು . . . ದಾಟುಗಾಲಿಡುತ ನಾ ಧರೆಯೊಳಗೆ ಬರಲೆನ್ನ ಬೂಟಕತನ ನೋಡಿ ಭ್ರಮಿಸದಿರಿ ಜನರೆ (ಪುರಂದ. ೪-೦೬೫-೧) ; ಗೂಟನಾಮವನಿಟ್ಟು ಕೋವಿದನು ತಾನೆನುತ ಬೂಟಕೆಯ ಮಾಡಿದವ ಹರಿದಾಸನೇ (ಕಛವಿ. I, ೨೩೬) ; ಜೈನರ ಜಿನ್ನಪ್ಪನ ಮಗನೂ ಗೂಟನಾಮವನ್ನು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತ ಬೇಟೆಗಾರರ ಜೊತೆಗೆ ನಡೆದಿದ್ದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೩೮). 'ಪಂಗನಾಮ' ಪರಾ. [ಗೂಟ (< ಗೂಂಟ) + ನಾಮ]

ಗೂಟವಲೆ 'ಗೂಂಟವಲೆ' ನೋ.

ಗೂಟಿ 'ಗುಟ್ಟಿ$_2$' ನೋ.

ಗೂಡ, ಗೂಳ$_1$(ನಾ). ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಒಂದು ಮೊಗುವ ಗೂಡದೊಳಿರಿಸಿ ನೋಡಿಸೆ ಭುಂಜಿಪುವ [ದ] ಕಂಡಾಡಿದನೆಲ್ಲರ ಕೂಡೆ ಆಡದೆ ನಾಳೆ ಗುಟ್ಟಾಗಿರ್ದು ಊಟವ ಮಾಡುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿ ಮಾಡುವಿವೀತಗೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆಯನೆಂದು ಕೂಡಿಸರ್ವರು ಮರುದಿನದಿ (ಪೂಜ್ಯಚ. ೩-೦೫೨). **ಗೂಳ$_1$** : "ಗೂಳ, ಗುಟ್ಟು – ಗೂಢ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೦).

[< ಸಂ. ಗೂಢ]

ಗೂಡಂಬುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡು : ಜಕ್ಕೆಯನಾಯಕಂ ಮೊನೆಯಿಟ್ಟ ಗೊಂಡನಾಯಕರ ಮೇಲೆವಾಯಲು ತಳಿಯ ಮಱೆವಿಡಿದು ಹಡಿಕಟ್ಟಿದಾಳೆಚ್ಚು ಗೂಡಂಬುಗೊಂಡು ಕೆಡಹಲವರ ಹೆಗಲ ಮೆಟ್ಟಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದಲ್ಲಿಗೀ ವೀರಗಲ್ಲಂ . . . ನಿಲ್ಸಿ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೪೦.೪೨-೨ ; 18 ನೆಯ ಶತ). [ಗೂಡು+ಅಂಬು$_2$+ಕೊಳ್$_1$]

ಗೂಡಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿರಿಸು; ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಇಡು: ಈ ಮಾತು ಗೂಡಗೊಳಿಸದೆ ಹೋಯಿತು ಪಾಪಿ ನಾರದ ಮಗನ ಖೋಡಿ ದಾನವನ ಕೈಗಿತ್ತು . . . ಕುಟಿಲಚರನಂತಾದೆ (ನವಮೋ. ೨೯-೪೫).

[ಗೂಡ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೂಡಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಲಕು ; ಕದಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ರಾಯರಾದಡವೋ ಹಬ್ಬಣನೆಂಬನೊಳ್ ಘಸಣಿಯೇಕೆಂಬಂತೆ ಗೂಡಾಡಿಪಂ ತೊಡರಲ್ . . . ಜಯಂಬಡೆವಂ ತಾನೆನಲ್ (ಮುಂಬರಾ. X, ೩-೩೦ ; 1219) ; ಕೂಡೆ ನಿಜತೇಜದಿಂದಂ ಗೂಡಾಡಿಸುತಿರ್ಪನಮರಲೋಕಮನಸುರಂ (ಅನಂಪು. ೦೩-೨೮). [ಗೂಡು ? + ಆಡಿಸು]

ಗೂಡಾರ, ಗುಂಡಾರ, ಗುಡಾರ, ಗುಡಾರು, ಗುಡಾರೆ (ನಾ). ೧. (ಸೈನಿಕರು ಮೊದಲಾದವರು) ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ವಸತಿ; ಬಿಡಾರ ; ತಂಬು ; ಡೇರೆ: ಗೂಡಾರದ ಕವಿಯಂತಿರೆ ಮುಚ್ಚಿಪೋದ ಕವಿಯುಂ ಕವಿಯೇ (ಅಜಿಪು. ೦-೮೬) ; ಮುನಿಪತಿ . . . ತಳಿರ ಗೂಡಾರದಲಿ ಕಂಡನು ಧರ್ಮನಂದನನ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೯-೨) ; ವೈಶ್ಯಕುಲಸಂಭವರು ಹಾಯ್ಕಿದರಲ್ಲಿ ಗೂಡಾರವನು (ನಳಚ. ೫-೪೪). ೨. ಡೇರೆಗೆ ಹೊದಿಸುವುದಕ್ಕೂ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವುದಕ್ಕೂ ಬಳಸುವ ದಪ್ಪನಾದ ಬಟ್ಟೆ : ಕೆಂಬಟ್ಟೆಯ ಗೂ [ಪಾಠಾಂ. ಗು] ಡಾರಮನಿಂಬಱಿದು ಬಸಂತನೆಯ್ದೆ ಪೊಯ್ದನೊ ಮದನಂ ಗೆಂಬಂತೆ . . . ಬಂದುದೊ ಕಣ್ಗನೇಕಶಾಖಮಶೋಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೫೫) ; ಬಿಡದಿಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲ ; ಗೂಡಾರಗಳು ಇದ್ದರೆ ಚಾಪೆಯಿಲ್ಲ, ಚಾಪೆಗಳಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ (ಮುಳ್ಳಿಹಾ. ೩೭) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗೂಡಾರಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ತೆಗೆ ತೆಗೆದು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸುರುವತೊಡಗಿದರು (ಅನಜೀ. ೦೭). **ಗುಂಡಾರ** : ೧. 'ಗುಡಿ ಗುಂಡಾರ' ಪರಾ. **ಗುಡಾರ** : ೧. ಕ್ಷೀರವಾರಾಸಿಪತಿ ತನ್ನ ಸುತಗೆ ಮಿತ್ರ ನೂಷ್ಣಂ ಸೋಂಕದಂತೆ ಧವಲಾಂಬರದ ಬಿತ್ತರದ ಪೇರ್ಗುಡಾರವನು ರಚಿಸಿದವೊಲು ಮೃತ್ಯುಂಜಯನವಾಸ ರಜತಾದ್ರಿವೊಪ್ಪಿ ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೨-೦೬) ; ಮುಸುಕಿರ್ಪ ಮಂಜಿನಿಂ ಬೆಳ್ಗುಡಾರಂಗಳಂತೆಸೆಯೆ ಶೈಲಂಗಳ್ (ಶೇಷರಾ. ೨೫-೦೦) ; ಅಣ್ಣನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಗುಡಾರದಿಂದ ಬಂದವಳು ಗಾಯಪಡೆದು ಬಿದ್ದಿದಾಳೆ (ಸಂಸಕ. ೦೦೦). ೨. ದೊಡ್ಡ ಗುಡಾರವೊಂದನ್ನು ಹಾಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಂದೆರಡು ಹಳೆಯ ದಿಂಬುಗಳನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ (ನಡದಾ. I, ೨೫೯) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಸುವ ಗುಡಾರದಷ್ಟು ದಪ್ಪಗೆ – ಒರಟು ಒರಟಾಗಿದ್ದ ಆ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಹೊದೆದುಕೊಂಡು . . . ತಲೆಯೊರಗಿಸಿದ (ಆಗಸ್ಕ. ೨೮). **ಗುಡಾರು**: ೧. ಹೆಬಸೂರು ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಗುಡಾರುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಧಾರಜಿ. ೨೦). **ಗುಡಾರೆ** : ೧. "ದೂಷ್ಯಂ, ವಸ್ತ್ರವೇಶ್ಮನ್ . . . ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೆಗೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಗುಡಾರ ಗುಡಾರೆ ಡೇರಾ ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಟಕುಟೀರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಗುಡಾರಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೭೮).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೂಡಾರ ; ತುಳು. ಗುಡಾರ. ತೆಲು. ಗುಡಾರ, ಗುಡಾರು, ಗೂಡಾರ, ಗೂಡಾರು. / ಸಂ. ಗೂಢಾಗಾರ]

ಗೂಡಾರವಿಡು(ಕ್ರಿ). ಡೇರೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ ; ಬೀಡುಬಿಡು : ನಾ ಗೂಡಾರವನಿಟ್ಟ ಬಳಿಯಲೊಬ್ಬ ಬೇಗದೆ ಗೂಡಾರವಿಟ್ಟು ರಾಗದೊಳಗೆ ರಾಜಕಾರ್ಯವ ನೆಱೆ ಕೊನೆಸಾಗಿಸಲಱಿದವೆನೆಂದ (ಕಂನವಿ. ೦೬-೦೯).

[ಗೂಡಾರ + ಇಡು$_1$]

ಗೂಡಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಗೂಡುಮಾಡು : ಮೊಳಕಾಲ್ಗಳೆಡೆಯೊಳುದ್ಭವಿಸಿರ್ದ ಕಿಂಶುಕಂಗಳ ಮೇಲೆ ಗೂಡಿಕ್ಕಿ ಬಾಳ್ದಪುವು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಬಳಗಂಗಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೨೭). [ಗೂಡು + ಇಕ್ಕು]

ಗೂಡಿಟ್ಟಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಗೆ ಈಟಿಹಾಕು; ಇಟ್ಟಿಯಿಂದ ತಿವಿ: ಮುಟ್ಟಿದ ಮೋಹದಿಂ ಪಿಡಿದರೆನ್ನನು ಮಿಗೆ ದಟ್ಟಿಸಿ ಹೋದ ಖಾಳನನು ಕಟ್ಟಾಳಿಂ ಕಯ್ಯ ಕಟ್ಟಿ ತರಿಸಿ ಗೂಡಿಟ್ಟಿಗೊಳಿ [ಪಾಣಾಂ. ಗುಡಿಕಟ್ಟಿ ಕೊಲಿ] ಸದ ಮಾಣ್ದಪೆನೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೭೬). [ಗೂಡು + ಇಟ್ಟಿ$_2$ + ಕೊಳಿಸು]

ಗೂಡಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಗೂಡಿಕ್ಕು: ಗೂಡಿಡುವ ಗುಬ್ಬಿಗಳಂತಿರೆ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಗಟ್ಟಿ ಪುಗುತ್ತುಮಿರ್ಪರರಿಭೂಮಿಭುಜರ್ (ಅನಂಪು. ೦೩-೪೭); ಮೃಗಾವಳಿ ಕೋಡ ತೀಂಟೆಗೀಡಿಱಿವುವು ಪಕ್ಕಿ ಗೂಡಿಡುವುದು . . . ಮುನೀಂದ್ರನ ನಿಶ್ಚಲಾಂಗದೊಳ್ (ರಸರ. ೨-೦೨೨). [ಗೂಡು + ಇಡು$_1$]

ಗೂಡಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಂದುರಿಕೊಳ್ಳು: ಒಂದೊಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು 'ಗೂಡಿರಿಸಿ' ಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು (ಪಾಲಿಪ್ರ. II, ೦೦೬೫). [ಗೂಡು + ಇರಿಸು]

ಗೂಡಿಸು 'ಗುಡಿಯಿಸು' ನೋ.

ಗೂಡು (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ನೆಲೆ; ಬೀಡು: "ಗೂಡು ನೀಡಂ ಕುಲಾಯಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೦೦); ಗಿಳಿಗಳ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ವ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳಿನೊಸರ್ವ ತನಿರಸದಳಿಪದೊಳಂ . . . ಲತಾ ಮಂಟಪಂಗಳ್ ಮನಂಗೊಳಿಪುವು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೭). ೨. ಇರುವೆ, ಜೇನು, ಕಡಜ ಮೊದಲಾದುವು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನೆ: ತೇಟಿಂಗಂಜಿ ಕಡಂದುಱುಗೂಡು[ಡ]ಂ ಪುಗುವಂತಾನುಂ . . . ಮಹಾದುಃಖ ಮೆಂಬಗ್ನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಶರೀರಮೆಂಬ ಪುಳ್ಳಿಗಳನಿಕ್ಕುವರದೇಂ ಸಾಸಿಗರೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೦೭೫); ಜಗವೊಂದು ಜೇನಿನ ಗೂಡು (ಇಂಡಾಪ. ೨೦೦-೪೨); ೩. (ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುವ) ಗುಡಿಸಲು; ಮನೆ: ಹೊಲೆಯ ನೊಮ್ಮೆಯು ಪಾಡಲಿಕೆಯರವಿಂದನಾಭನ ನಾಮಮಾತ್ರದಲಿ . . . ಚರ್ಮಕಾರರ ಗೂಡಿನಲಿ ಜನಿಸುವನು ಬ್ರಾಹ್ಮರ ನೋಡಿ ಪಾದತ್ರಾಣ ವೀಯ್ಯಲು ರಜಕಜಾತಿಯಲಿ ಕೂಡುವನು (ಕಾಪ್ರಾಅ. ೬೧ಇ. ಪರಿ. ೩೪೩); ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಗೂಡು, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಾಯಿ(ಗಾದೆ). ೪. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಡಲು ಮಾಡಿದ ಮಾಡು: ಕೆರೆಮನೆಯೊಳು ಅವರಣ್ಣನ ಮಕ್ಕಳು ಅವರ ಕಲಾಕೃತಿಗಳನು ಜೋಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವರು ಗಾಜಿನಗೂಡೊಳು ಬಂದವರಿಗೆ ತೋರಲವನು (ಇಂಡಾಪ. ೦೦-೩೯); ಬಚ್ಚಲುಮನೆ ಕಟ್ಟುವವನು ಅದರಲ್ಲಿ ತೂಬುಒಲೆ, ಗೂಡು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಅಭಿರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೨). ೫. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಮಾಡಿರುವ ಪಂಜರ: ಗೂಡುಗಳು ಕತ್ತಿ ಬಡಿಕೋಲ್ ಕಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ . . . ಬೇಡರು ನೆರೆದರು (ಹಡಶಾ. ೫-೯); ಹಕ್ಕಿಯನ್ನು ಸಾಕಲು ಗೂಡೊಂದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ). ೬. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಖೈದಿ ನಿಲ್ಲಲು ಕಟ್ಟಿರುವ ಮರದ ಚೌಕಟ್ಟು; ಕಟಕಟೆ: ಕೈದಿಯಾದ ವಿಮದಲಾಲನು ಬಚ್ಚುಕತ್ತಿಯ ಪೋಲೀಸ್ ಪಹರೆಯವರ ನಡುವೆ ಕೈದಿಯ ಗೂಡಿನೊಳಗೆ ನಿಂತಿದ್ದನು (ವಿಧಿವೈ. ೦೭೩). ೭. ಇದ್ದಲಿನ ಒಲೆ: ಬಳಿಕಮಾ ಗೂಡ ಬಿಸಿ ಮಾಡಿ ಮತ್ತದಱೊಳಗೆ ತಳಲುಗೆಂಡವ ಹಾಕಿ . . . ಆ ಕಾಯನರೆಜಾವ ಪರಿಯಂತರನುವಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೬); ಮೊದಲನೆಯ ತೂತಿಗೆ ಸಮೀಪವೇ ಒಂದು ಬೆಂಕಿಯ ಗೂಡನ್ನಿರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಂಡಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಸುಲಭವಾಗುವುದು (ಅಡುಸೌ. ೨೮). ೮. ದೇಹ; ಶರೀರ: "ಗೂಡೆನಲ್ಕದು ದೇಹಂ" (ಭಾರಸಿ. ೩೯); ಕೂಡೆ ಹಱಿಹಂಚಾದ ತಂದೆಯ ಗೂಡ ನೋಡದ ಮುನ್ನ ಕಂಬನಿ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಿದವಾಲಿ ಕಾಣವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೮); ಒಂದೇ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ವಗಲದೆ ಎಂದೆಂದು ನಿನ್ನನು ಪೊಂದಿರುವೆ (ಪುರಂದ. ೦-೧೬೩-೦); ಮರಣ ಭಯಕಂಜಿ ನೀ ಹುದುಗಿರ್ದು ಕಾಯಮಂ ನಿರಿಸಿಕೊಂಡರೆಯಿಂದಿಗಂ ಗೂಡು ನಾಳೆಗಿದು ಸ್ಥಿರವೇ (ತುರಂಗ. ೭೫-೫). ೯. ಮನಸ್ಸು; ಅಂತರಂಗ: ಶಾರದಾಂಬಿಕೆ ತಾಯೆ ನೀಯನ್ನ ಗೂಡಿನೊಳು ನೆಲಸಿ ನುಡಿಸ್ಯಾಡೆ (ತುರಂಗ. ೦-೨). ನೋಡಿದಳು ದ್ರೌಪದಿದುರಾತ್ಮನ ವಿಚಾರವಂ ಗೂಡಿನೊಳಗಿಟ್ಟು ನುಡಿದಳು (ತುರಂಗ. ೩೫-೪೯). ೧೦. ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು; ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ: 'ಗೂಡುವೋಗು' ಪರಾ. ೧೧. ಉಂಗುರ, ಓಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹರಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲು ಮಾಡಿರುವ ವೆಜ್ಜ: (ಕ). ೧೨. ಜೋಳ, ಸಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ದಂಟನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಒಟ್ಟಿರುವ ಮೆದೆ: ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅವುಗಳನ್ನು ಸಿವುಡು ಕಟ್ಟಿ ಗೂಡುಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಪಪು. ೩-೬೪). ೧೩. ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸುಡಲು ಜೋಡಿಸಿ ಒಟ್ಟಿರುವ ಗಡ್ಡೆ: ಇಟ್ಟಿಗೆ ಸುಡುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಗೂಡೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗೂಡು', 'ಗೂಡುಒಲೆ' ಪರಾ. [ದೇಶಿ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೂಡು; ತೊದ. ಕುಡ್; ತುಳು. ತೆಲು. ಗೂಡು]

ಗೂಡುಒಲೆ 'ಗೂಡೊಲೆ' ನೋ.

ಗೂಡುಕಟ್ಟು 'ಗೂಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೂಡುಗಟ್ಟು, ಗೂಡುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ) ೧. ಎದೆಯ ಮೂಳೆಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣು; ಸೊರಗು; ಬಡವಾಗು: ಮಗಳ ಗೂಡುಗಟ್ಟಿದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತ ಹೇಳಿದರು ರಸ್ತಂ (ಹಾಡುಹು. ೫೪). **ಗೂಡುಕಟ್ಟು**: ೨. (ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟು: ತಲೆಮೇಲೆ ಹಾರುವ ಹಕ್ಕಿಯ ಗತಿಯನು ತಪ್ಪಿಸಲಾರೆವು ನಾವು ಬಂದದು ತಲೆಯೊಳು ಗೂಡು ಕಟ್ಟುವುದನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾವು (ಇಂಡಾಪ. ೦೯೩-೫೨).

[ಗೂಡು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೂಡುಗೀಲು (ನಾ). ಗೂಡಿನ ಕೀಲು; ಪಂಜರದ ಬಾಗಿಲ ಬೀಗ: ರನ್ನದ ಪೊಸಗೂಡುಗೀಲನುಡಿದೀಟ್ಟು ಕಟಲ್ಟಿ ತೆರಳ್ಚಿ ಕೀರಮಂ . . . ಉರ್ಬಿ ಕೊರ್ಬುಗುಂ (ಚಕವಿ. ೩ ೫೮).

[ಗೂಡು + ಕೀಲು (<ಕೀಲ್)]

ಗೂಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಗೂಡನ್ನು ಸೇರು: ಪರ್ವತದನಟ್ಟಿಗೊಂಬಿನ ಕವಲ್ದಲೆಯೊಳಿಟ್ಟ ಗೂಡುಗಳೊಳ್ ಗೂಡುಗೊಂಡಿರ್ದ ಕುಱುಳೆವಱುಗಳ್ಗೆ ಕುಟುಂಕನಿಕ್ಕಿ . . . ಪದೆದಿರ್ದ ವನವಿಹಂಗಂಗಳಂ ಕೊಂಬುವೆರಸಿ ತೂಗಿ (ಪಂಪ್ರಪು. ೮-೪ ವ); ಖಗಗಳು ಗೂಡುಗೊಳಲೆಂದು ತರಣಿಯಸ್ತಾದ್ರಿಗೆಯದಲಿಕೆ (ಅಂಚಪ. ೭-೧೪೨); ಇರದೆ ಸರಿದುವು ಬಿಸಿಲ ಬೀಡುಗಳ್ಗೂಡುಗೊಂಡುವು ಕೂಡೆ ಪಕ್ಷಿಜಾತಿ (ಚೈಮಿಧಾ. ೦೭-೨೦). ೨. ಅಡಗು; ಮರೆಯಾಗು: ಕೂಡೆಯ ಚರ್ಮದ ಮಱೆಯೊಳ್ ಗೂಡುಗೊಳುತಿರ್ದ ಶೌರ್ಯ ಕ್ರೀಡೆಯ ದಿಗ್ವಿಜಯವೆಸೆದುದೆಮ್ಮಗ್ರಜನ (ಆದಿಪು. ೧೪-೭೨); ಮಾಳವಂ ಮಗ್ಗಿರ್ದ್ದನತಿಭಯದಿಂ ಗೂರ್ಜ್ಜರಂ ಗೂಡುಗೊಂಡಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೧೮-೦೯ ; 1057); ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲಂ ಬೆತ್ತಬೆಟ್ಟಾಗೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ನೋಡುತಿರ್ಪುದುಂ ಜನಭಕ್ತಂ . . . ಗಜೇಂದ್ರದ ಬೆಂಗೇಱಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೫೫); ಗೂಡುಗೊಂಡುದು ವಿಕ್ರಮಾನಳನಾಡಬಾರದು ಭೀಷ್ಮನನು (ಕುಪಾಭೀ. ೯-೪೦). ೩. ಮರುಗು; ವ್ಯಥೆಪಡು; ಕೊರಗು: ಅಂತಾ ವಾನರಂ ಕೇದಗೆಯನೇಱಿದ ಕೋಡಗದಂತೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ಪಲ್ಲಂ ಗಿಡಿಗಱಿದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೊಸಳೆಗಂತರೀಪದಿಂಲ್ಲಿಗಮಿನ್ನೆನಿತು ದೂರಮುಂ ಂಬುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೭೯-೨೦); ಮೇಲುಗಾಣದೆ ಬಳಿಕಂ ಮನಂ ಜರಿದು ಜಾನಿಸಿ ಚಿಂತಿಸಿ ಗೂಡುಗೊಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೨೦). [ಗೂಡು + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೂಡುಗೊಳವೆ (ನಾ). "ಮತ್ತೊಂದು ಕೊಳವೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಹಿಗ್ಗಿಸಿದ ಕೊಳವೆ" (Socket pipe. ಇಂಕನಿ). [ಗೂಡು + ಕೊಳವೆ (<ಕೊಟವಿ)]

ಗೂಡುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೂಡಿಗೆ ಸೇರಿಸು; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು: ತನ್ನ ಮರಿಗಳೊಳೊಮ್ಮೆ ಕಟ್ಟೆರಕೆ ಮೂಡಿದನಿತುಮಂ ಪೊರಮಡಿಸಿದುಲಿವಕ್ಕಿಯಮ್ಮ ಸಂಜೆಯೊಳವಂ ಗೂಡುಗೊಳಿಪಂತೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೦-೭). ೨. ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸು: ತೀಕ್ಷ್ಣಾಯುಧಂಗಳ ಪೊಳೆಪುಗಳುಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಮಂ ಮಾಣದೆ ಗೂಡುಗೊಳಿಸು[ಸಾಶಾಂ. ಅನವರತ ಮುಗಿಬಗಿ ಮಾಡು]ತ್ತಿರೆಯುಂ . . . ನರಳುತ್ತುಂ ಪುಡಿಯೊಳ್ಕೊರಳುತ್ತು ಮಿರ್ಪರ್ (ವರ್ಧಪು. ೦೦-೪೭ವ). [ಗೂಡುಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗೂಡುದೀಪ (ನಾ). ಬಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೂಡಿನಂತಿರುವ ದೀಪ; ಆಕಾಶದೀಪ: ತೋರಣದ ನಡುವೆ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೀನಾ ಮಾದರಿಯ ಗೂಡುದೀಪಗಳು ಉರಿಯುವ ಮೇಣದ ಬತ್ತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ತೂಗಾಡುತ್ತಿವೆ (ಪ್ರಶಾಶ. ೦). [ಗೂಡು + ದೀಪ$_2$]

ಗೂಡುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಗೂಡುಮುರಿ: ಗುಡ್ಡಗುಡ್ಡಕೆ ಗೂಡುಬಡಿಯುತ ಬೇರೆ ಸುಗ್ಗಿಯ ಬಗೆವುದು (ನೆಲಮು. ೧೦-೨). [ಗೂಡು + ಬಡಿ$_1$]

ಗೂಡುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಈಡುಮಾಡು; ಗುರಿಯಾಗಿಸು: ಬೇಟದೊಳೆನ್ನ ನಂಗಜಮಹೀಶನ ಬಾಣಕೆ ಗೂಡುಮಾಡಿ ತಾಂ ಕೂಟದಲಂಪಿನಿಂಪನಿನಿಸಂ ಮಿಗೆ ತೋಱದೊಡೆಂತು ಸೈರಿಪೆಂ (ಉದ್ಯಟ. ೦೦-೬೪).

[ಗೂಡು + ಮಾಡು$_1$]

ಗೂಡುಮಿಟ್ಲಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೂಡುಮಿಟ್ಲಿಮರ, ಕಜ್ಜಿಗೋಲಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೬-೭೦೫). [? + ಮರ$_1$]

ಗೂಡುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಗೂಡುಹಾಕಿದ ಜೋಳ, ಸೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೆನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯು: ಈವೊತ್ತು ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಗೂಡು ಮುರಿಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗೂಡು + ಮುರಿ$_2$ (<ಮುಱಿ$_1$)]

ಗೂಡುಮುರ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಉಡ್ಡಿ, ವುಡಿಗ, ಗೂಡುಮುರ್ಕಿ, ಚಿತ್ತೋಡಿ, ಉದುರೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೨-೬೧೦). [?]

ಗೂಡುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ನಿಱಿಗರುಳ ದಾವಣಿವಲೆಗಳಲಿ ಸಂಗರದ ಸುಭಟವ್ರಜದ ಮಧ್ಯದ ಗೂಡುವಲೆಗಳಲಿ . . . ಅರಿಮೃಗ ವ್ರಾತವನು ಭೀಮ ಕಿರಾತ ಕೈಕೊಂಡ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೨-೩೦); ಹುಡಿಕೆವಲೆ ಮರೆವಲೆಗಳಾ ಗೂಡುವಲೆ ಜಲ್ಲೆವಲೆ ಕೊಲ್ಲಿವಲೆ . . . ಬೇಡರಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೦೯). [ಗೂಡು + ಬಲೆ$_1$]

ಗೂಡುವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೃದಯ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು,–ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು: ಗೂಡುವಾಯ್ವೆರ್ದೆಯನೊತ್ತಿ ನಿಷ್ಕಂಪಪಕ್ಷ್ಮಮಾಂತು ತರಳಾಕ್ಷಿ ವಿಸ್ಮಯದ ಚಕ್ರಿಯಂ ನೋಡಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೦-೨೦). [ಗೂಡು+ಪಾಯ್$_1$]

ಗೂಡುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸೊರಗಿ ಶರೀರದ ಮೂಳೆಗಳು ಕಾಣುವಂತಾಗು; ಸೊರಗು; ಬಡವಾಗು: ನೆರೆ ಕೆನ್ನೆಗೆ ತೆರೆ ಗಲ್ಲಕೆ ಶರೀರ ಗೂಡುವೋಗದ ಮುನ್ನ . . . ಪೂಜಿಸು ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನ (ಬಸವ. ೦೬೦).

[ಗೂಡು + ಪೋಗು$_1$]

ಗೂಡುಹುಳು (ನಾ). ಪೊರೆಯೊಳಗಿರುವ ಹುಳು; ಪೊರೆಹುಳು: ಕೆಲವು ಕೀಟಗಳು . . . ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ ಗೂಡುಹುಳು(Pupa)ಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅನೇಕ ತರಹ ಕೋಶ ಅಥವಾ ಗೂಡುಗಳನ್ನು (Nest) ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬೆ. ೨೨). [ಗೂಡು + ಹುಳು$_2$ (<ಪುಱು$_1$)]

ಗೂಡೆ$_1$, ಗೂಳಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಬುಟ್ಟಿ; ಮಂಕರಿ: ಗದ್ದೆಯೊರ್ದ ಮೊಳೆವಿತ್ತನೆತ್ತಿದಂ ರಾಗದಿಂ ತಂದವಂ ಗೂಡೆಯೊಳಗಿಕ್ಕಿದಂ (ಇಳೆರ. ದೇ. ೫೪-೬); ಬೆತ್ತದ ಗೂಡೆಯನು ಹಿಡಿದೂರ ಧಾನ್ಯವ ಬೇಡುವುದು ಬರೆದಿಹುದೆ ಭಾಳದಲಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೦೦-೪): ದೊಡ್ಡಗೂಡೆಯನ್ನು ತಲೆಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮುನಿಮಾ. ೦೫); ಈ ಸಲ ಮನೆಯ ವಾಸದ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಿದಿರು – ಗೂಡೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ನಡೆದಾ. II, ೮೫೪). ೨. ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ಸಾಧನ: ಏತ ಗೂಡೆ ಗುಯ್ಯಲು ಮನೆವಣ . . . ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಏನುಳ ಸರ್ವ್ವ ಸ್ವಾಮ್ಯವನು ಒಳಗಾಗಿ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೦೦-೦೦; 1520); ಅಣೆ ಅಚುಕಟ್ಟು ಮಗ್ಗ ಮನೆವಣ ಗೂಡೆ ಧೂಯ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಆ ಸಕಲ ಸ್ವಾಂಮ್ಯ ಸಹವಾದ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೪೯-೦೨; 1526); ಆ ಹೆಂಮಡಿ ಹಾಳಗ್ರಾಮದ ಚತೂಶೀಮೆಯೊಳಗಾದ . . . ಗೂಡೆ ಗುಯಲು ಅಣೆ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೬-೨೭; 1592); ಕೂಪ ಗುಯ್ಯಲು ಗೂಡೆ ಕೈಯಾತ ಕಪಲೆಯಿಂ ಪೋಪುದನೇನ ವರ್ಣಿಸುವೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೫೫). **ಗೂಳಿ$_3$:** ೨. ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಲುವ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಅಣೆ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ಗೂಳಿ ಗುಯ್ಯಲು ಕಿಱುಕುಳ ಸುವರ್ಣಾದಾಯ ಸುಂಕ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೦೫೮-೮; 1478 ?).

ಗೂಡೆಯ ಗದ್ದೆ = ಗೂಡೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆಮಾಡಬೇಕಾದ ಗದ್ದೆ: ಆ ಕೆಱೆಯೊಳಗೆ ಗೂಡೆಯ ಗದ್ದೆಕೊ ೧೦ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೪೮-೨೦; 1214); ತಂಮತಂಮ ತತ್ತಿ ನಲ್ಲಿಯ ಕಿಱುಕಟ್ಟಂಗಳುಂ ಗೂಡೆಯ ಗದ್ದೆಗಳುಂ . . . ತವತವಗೆ ಆಗು ಮಾಡಿಕೊಂಬರು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೨-೦೦; 1263).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೂಡೈ; ಮಲ. ಕೂಡಾ; ತುಳು. ಗೂಡೆ; ಕೊಡ. ಕೂಟೆ; ತೆಲು. ಗೂಡ; ಗೊಂಡಿ. ಗೂಲಾ]

ಗೂಡೆ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) "ಹುಡುಗಿ" (ಸಿರಿಕೋ. ೦೬೬). [?]

ಗೂಡೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಬೆಳ್ಳುಚಿ: "ಗೂಡೆ ಬೆಳ್ಳುಚಿಯರ್ಣೆಯವನಿಯೆನೆ ಕರಿಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೨). [?]

ಗೂಡೆತೆಪ್ಪ (ನಾ). ಗೂಡೆಯ ಹಾಗೆ ಗುಂಡಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಪ್ಪ,–ಹರಿಗೋಲು: ವಾಡೆಯದ ಹಡಗಿನ ಸಮೂಹದ ಗೂಡೆತೆಪ್ಪದ ಭೈತ್ರಮಸಕದ ಜೋಡುಬಿಡುವತಿ ಜಾಲಗಾರರಗುಂಪುಸೊಂಪುಗಳ (ಶರಲೀ. ೦೦-೦೩). [ಗೂಡೆ$_1$ + ತೆಪ್ಪ]

ಗೂಡೆಯೆಱೆ^{3} (ಕ್ರಿ). ಗೂಡೆಯ ಮೂಲಕ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಾಯಿಸು: ಕೆಱೆಯಲಿ ನೀರು ಸಾಲದಿದರೆ ಗೂಡೆ ಯೆಱೆಯಲಾದರೆ ನೆಱೆ ಮರ್ಯಾದೆಯಲೂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೦೭೩-೯; 1503). [ಗೂಡೆ$_1$ + ಎಱೆ$_1$]

ಗೂಡೊಲೆ, ಗೂಡುಒಲೆ (ನಾ). ಬ್ರೆಡ್ಡು, ಬಿಸ್ಕತ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಲೆ: ಗೂಡೊಲೆ: ಅಗಲಬಾಯಿಯಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ದೊಡ್ಡಮಡಕೆ ಅಥವಾ ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ದೊಡ್ಡಟಿನ್ನನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸೌ. ೩೫). **ಗೂಡುಒಲೆ:** "(ಸಾ. ಗೂಡುಒಲೆಯೂ ಕುದಿಪಾತ್ರೆಯೂ ಇರುವ ಮತ್ತು ಕೊಳಗದಪ್ಪಲೆ, ಮೊ. ನ್ನಿಡಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ತೆರಪುಗಳುಳ್ಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲಿನ ತಗಡೂ ಇರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಿಗೆಯ ಒಲೆ" (Range. ಇಂಕನಿ). [ಗೂಡು + ಒಲೆ$_4$]

ಗೂಢ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ; ಅಡಗಿದ; ಹೊರಗೆ ಕಾಣದಿರುವ: ಗೂ[ಢ]ಗುಲ್ಪ ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗಳನೊಳಕೊಂಡ ಮನುಜಮಾಂಧಾತನ ಪೊಱಅಡಿಗಳ್ . . . ಕೂರ್ಮೋನ್ನತಂಗಳಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ವ). ೨. ಗುಟ್ಟಾದ; ರಹಸ್ಯವಾದ; ಗುಪ್ತವಾದ; ಅಪ್ರಕಟವಾದ: ಪೆಱತೇಂ ಪ್ರತೀತಿ ಬಗೆಗೇತಱೊಳಂ ತೋಱದುದಪ್ರತೀತಂ ಗೂಢಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೬); ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾದಕ್ಕೂ ಗೂಢ ಸಂಬಂಧವಿದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೪೩); ಇದರಲ್ಲೊಂದು ಗೂಢಸತ್ಯವಡಗಿದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೦೫). ೩. ವೇಷ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದ; ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿದ (ನಾ). ೪. ಗುಟ್ಟು; ಗೋಪ್ಯ; ರಹಸ್ಯ: ಮುಚ್ಚಂಜೆಯು ಮೈಚಾಚಿತು, ಗರಿಬಿಚ್ಚಿತು ಮೋಡ, ಹೊರಬಿದ್ದಿತು ಗೂಢ (ನೆಲಮು.

೬-೮ ; ಪಾವಿತ್ರ್ಯಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗೂಢ ತೆರೆದಿತ್ತು ತನ್ನ ಫಡಕು (ಅರಳು. ೧೮೨-೬). ೫. ಕಾಣದಿರುವುದು ; ಗೋಚರಿಸದಿದ್ದುದು ; ಗೂಢವಾದುದು : ನಿಜದಿಂ ಗೂಢಂಗಳ್ ಗುಲ್ಮ ಜಾನುಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೫).

[ಸಂ.]

ಗೂಢಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟು ಹಾಳಾಗು ; ರಹಸ್ಯವು ಹೊರಬೀಳು : ಪ್ರೌಢಿಯಾದುದಱಿಂದವಳಂಗಜಾಸ್ತ್ರದಿಂ ಗೂಢಗೆಡದೆ ವಂದಿಗಳನು ಪ್ರೌಢಿಯಿಂ ಕರೆದು ಸಂಧಿಗೆ ಕಳುಪಿದಳಾ ರೂಢವಿಕ್ರಮರಾಮನೆಡೆಗೆ (ಕುಂಡಾಸಾಂ. ೪೪-೧೦). [ಗೂಢ + ಕೆಡು$_1$]

ಗೂಢಚತುರ್ಥ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಒಂದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳು ಇತರ ಮೂರು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಚೆದರಿರುವುದು,–ಅಡಗಿರುವುದು : ಘನಸ್ತನಿತಮುಂ ಕೇಕಿಸ್ವನಮುಂ ನೀರಧಾರೆಯುಂ ಮನಂ ಬೆರ್ಚಿಕ್ಕುಮಿಂತೆತ್ತಂ ಮನಮಿಂತು ಘನಸ್ವನಂ–ಗೂಢಚತುರ್ಥಂ (ಕವಿಶಾ. ೨-೧೧೮) ; ಗೂಢಚತುರ್ಥಂ – ಆತನಲ್ಲದನಂ ಮೆಚ್ಚೆಂ ಮಾತೇಂ ತಾಂ ಮಾರನಾದೊಡಂ ಕೇತನಂ ರತಿರಾಗಕ್ಕೆ ಕೇತನಂ ತಾರನಲ್ಲನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೯೦). [ಗೂಢ + ಚತುರ್ಥ]

ಗೂಢಚರ (ನಾ).=ಗೂಢಚಾರ : [ಗೂಢ + ಚರ]

ಗೂಢಚಾರ (ನಾ). ಬೇಹುಗಾರ ; ಗುಪ್ತಚಾರ : ಮೂಡಿ ಬಂದನ್ನ ಹಿಡಿದನು ಸೋವಿಯಟ್ಟೊಬ್ಬ ಗೂಢಚಾರ (ಕೋಗಿಲೆ. ೫-೦೦೬) ; ಗೂಢಚಾರರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಪಾರ್ಟಿ ಸದಸ್ಯರ ಹಿಂದೆ ಸುಳಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೦೪೮) ; ಕಳ್ಳ ಕೊಲೆಗಡುಕ ಗೂಢಚಾರ . . . ತನ್ನ ವೃತ್ತಿ ಕೀಳಾದುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ಲಜ್ಜೆಪಡಬಹುದೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದುದು (ಪುನರು. ೧೯೬). [ಗೂಢ + ಚಾರ]

ಗೂಢಚಾರಿ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ. [ಸಂ. ಗೂಢಚಾರಿನ್]

ಗೂಢಜ (ನಾ). ತಂದೆ ಯಾರೆಂದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದವನು ; ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ೫ರಸ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ,ದತ್ತ, ಕೃತ್ರಿಮ, ಗೂಢಜ, ಅಪವಿದ್ಧ, ಕಾನೀನ, ಸಹೋಢ, ಕ್ರೀತ, ಪೌನರ್ಭವ, ಸ್ವಯಂದತ್ತ ಮತ್ತು ಶೌದ್ರ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡುಬಗೆಯ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. [ಸಂ.]

ಗೂಢಜತ್ರು (ನಾ). ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೆಗಲಿನ ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಮೂಳೆಯುಳ್ಳವನು ; ದೃಢಕಾಯ : ಕರಂ ಬಿಂಕಂ ತೆಂಗುವ ಗೂಢಜತ್ರು ಸುದೃಢಾಯದ್ಬಾಹುಕಾಂಡಂ . . . ನಿರಾತಂಕಂ ನೆರ್ಗಿಪುದಾಸೆಯಳ್ಳಿನಿದಿರ್ಗೊಳ್ವೆಂಡಿರಂ ಗಂಡರಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೨೦). [ಗೂಢ+ಜತ್ರು]

ಗೂಢತೆ (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟಾಗಿರುವಿಕೆ ; ರಹಸ್ಯ. ೨. ಅರ್ಥ ಗಹನತೆ ; ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ : ವರರುಚಿಯ ಜಾಣ್ಮೆ ಗೋಪಾಲಕನ ಬೆಡಗು ಭಾಗುರಿಯ ಗೂಢತೆ . . . ಇಂತಿವೆಲ್ಲವನು ಸಂವರಿಸಿಯಭಿನವಮಂಗನು ಸುರಿದಂ ಸ್ತ್ರೀಬಾಲರಱಿವಂತುಟಭಿಧಾನಮಂ (ಮಂಗರಾ. ೨-೪).

[ಸಂ. ಗೂಢತಾ]

ಗೂಢಪ (ನಾ). ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಆ ಭೂಪನುರುರಥದೊಳಾತನ ಪತಾಕೆಯೊಳ್ ಶೋಭಿಸುವ ಗೂಢಪನೊಳಾತನ ವಿಶಾಲಾಂಗವೈಭವದೊಳ್ (ಪರಶು. ೩೦-೨೪). [P ಇದು ಗೂಢಪದ ಅಥವಾ ಗೂಢಪಾದ ಎಂಬುದರ ಅಶುದ್ಧರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಗೂಢಪದ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಪದ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದಿರುವ ಪದ ; ಕಠಿನ ಶಬ್ದ : ಅವರಿಮಿತ ವಿದ್ಯರೆನಿಸಿರ್ದ ಪುರಾಣಕವೀಂದ್ರರಖಿಳ ಕಾವ್ಯಂಗಳ ಗೂಢಪದ ಪ್ರಯೋಗಮಂ . . . ಪೇಟ್ಟಿಂ (ಕಮದ. ೫೧. ೨) ; ಮಿಸುವ ಗೂಢಪದ ಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ಪಂ . . . ತತ್ಸಮದ ಬಿನ್ನಣವನು ಉಸುರೆಂದು ಕೋವಿದರ್ ಬೆಸಸಲ್ (ಕಬ್ಬಿಗೆ. ೩) ; ಸಂತಸದೊಳಚ್ಚಗನ್ನಡ ಗೂಢಪದ ತತ್ಸಮಂ ತದ್ಭವಗಳೆಂಬ ಶಬ್ದನಾಮಗಳನೋರಂತೆ ವಿರಚಿಸಿದೆಂ (ಕಬ್ಬಮಂ. ೦೨೦). ೨. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ. 'ಗೂಢಪದಪತಿ' ಪರಾ. [ಗೂಢ + ಪದ$_3$]

ಗೂಢಪದಪತಿ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಆದಿಶೇಷ : ನಿವಿಷಲಿಂಗವನು ಕೊಂಡಾಡಿ ನಿಜಪದವಡೆದ ನಿತ್ಯ ಭಜಿಸಿದ ಫಲವ ಗೂಢಪದಪತಿ ಪೊಗಳಲರಿದು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೯-೩೩). [ಗೂಢಪದ + ಪತಿ$_3$]

ಗೂಢಪಾದ (ನಾ). ಗುಪ್ತವಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳದು ; ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಜಂಬುಕ ಸೂಕರ ಗೂಢಪಾದ . . . ಗಂಡಕ ಮುಖ್ಯಮಾದ ಭೀಕರವ್ಯಾಘ್ರಯೂಥನಿಸ್ವನದಿನೊಪ್ಪಿತು ತನ್ನಗಸಾನು ಕಾನನಂ (ಚಿಳ್ಳಕೇ. ೨೨). [ಗೂಢ + ಪಾದ]

ಗೂಢಪುರುಷ (ನಾ).=ಗೂಢಚಾರ : " ಅವಸರ್ಪಂ ಚಾರಂ ಗೂಢಪುರುಷಂ ಪ್ರಣಿಧಿ ಹೇರಿಕಂ ಸ್ವಶನೆನಿಕಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೦-೫೯) ; ಆ ಚಂಡಕೋದಂಡಂ ತನಗತ್ಯಾಪ್ತ ಪಟುಭಟ ಗೂಢಪುರುಷರಂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಬುದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಬುದ್ಧನೆಂಬ ಮಂತ್ರಿಯಂ ಕಳುಪಿದೊಡೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೦೦೬ ವ). [ಗೂಢ + ಪುರುಷ]

ಗೂಢಪುಷ್ಕರ (ನಾ). ಸೊಂಡಿಲ ತುದಿಯನ್ನು ಕಾಣಗೊಡದುದು,–ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಗೂಢಪುಷ್ಕರನಂ ವಿಪುಳಾಯತಬಾಹುವಂ ಪೊಱಮಟ್ಟನೇಱಿ ಜಯಮಂ ಜಯಪರ್ವತಯಾನನಾಗಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೪೨ ವ). [ಗೂಢ + ಪುಷ್ಕರ]

ಗೂಢಪ್ರಣಿಧಿ (ನಾ). = ಗೂಢಚಾರ : ಪೃಥ್ವೀಪಾಲಭೂಪಾಲಂ . . . ಯಮಪಟಿಕಾದಿ ಗೂಢಪ್ರಣಿಧಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕೃತ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿವಿಧಿತ್ರಯನು ಮಾಗಿರ್ಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೦೦೬ ವ). [ಗೂಢ +ಪ್ರಣಿಧಿ]

ಗೂಢಭಾಷೆ (ನಾ). ಕೆಲವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ಗುಪ್ತಭಾಷೆ : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಗೂಢಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಗೂಢ + ಭಾಷೆ]

ಗೂಢಲಿಪಿ (ನಾ). " (ರಹಸ್ಯ ತಿಳಿದಿರುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಾಗುವ) ಗೂಢಲಿಪಿ " (Cryptography. ಇಂಕನಿ). [ಗೂಢ + ಲಿಪಿ]

ಗೂಢವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಗಾಢವಲೆ ಗೂಢವಲೆ ಮಡಿಕೆವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯ ಹೊಱೆಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದು (ಹಡಶಾ. ೫-೮).

[P ಇದು 'ಗೊಡುವಲೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗೂಢಸಂಧಿ (ನಾ). ೧. ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡುದು. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಮೂಲಾಕ್ಷರದಂತೆ ತೋರಿದರೂ ಎರಡು ಸ್ವರಗಳ ಸಂಧಿಯಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರ ; ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರ ; ಐ,ಐ,ಓ,ಔ ಎಂಬ ಸ್ವರಗಳು : ವರಸಂಧ್ಯಕ್ಷರದಂತಿರೆ ಗುರು ದೀರ್ಘಂ ಗೂಢಸಂಧಿಯೆನೆ ತೋಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಕರವೆಸೆದಿರ್ಕುಂ ಪದ್ಮೋದರಂಗೆ ಚಕ್ರಾಸಿ ಶಂಖ ಶಾರ್ಙ್ಗಸಮೇತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೪) : ತಱುವಾಯಿಂ ಗುರುವುಂ ದೀರ್ಘಮುಂ ಗೂಢಸಂಧಿಯುಮಾಗಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದೇಕಾರಂ ಮೊದಲಾದ ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಂಗಳಪ್ಪುವು ; ಅವಾವುವೆಂದೊಡೆ– ಏ ಐ ಓ ಔ (ಕಮದ. ೦೦ ವೃತ್ತಿ). [ಗೂಢ + ಸಂಧಿ]

ಗೂಢಾಂಗ (ನಾ). ಅಂಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಆಮೆ : (ಕ). [ಗೂಢ + ಅಂಗ$_2$]

ಗೂಢೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಷಡ್ಜಸ್ವರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮೂರನೆಯ ಶ್ರುತಿ : ಬಳಿಕ ಗಹ್ವರಿ ನಿಷ್ಕಳೆ ಗೂಢೆ ಸಕಲೆಯರೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಶ್ರುತಿಗಳೇ ಷಡ್ಜಸ್ವರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೨). [ಸಂ. ಗೂಢಾ]

ಗೂಢೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಅವನನ್ನೇ ಕುರಿತು ಹೇಳದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳುವ ನೆಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವುದು

ಒರ್ವಂಗೆ ತಿಳಿಪುವುದರ್ಕೆ ಪೆಱತೊರ್ವನಂ ನೆವಂಗೆಯ್ದು ಪೇಟ್ಟುದು ಗೂಢೋಕ್ತಿಯೆನಿಪುದು. ಎಂತೆನೆ: – ದೇವದ್ವೇಷಿಗಳಿರ ನೀಮಿಾ ವಿಷಯ ಮನೇಕೆ ಪುಗುವಿರೀಗಳೆ ತೊಲಗಿಂ ಗಾವಳಿಸಿ ಗಲಭೆಗೆಯ್ವೊಡೆ ಠಾವಲ್ತು ರವಣಿಸಿವರ್ಪನಿದೆಕೊಳುಪೇಂದ್ರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೦೨೭-೦೮); ಅನ್ಯಗುಸುರ್ವ ವಾಕ್ಯವನ್ಯನ ಮೇಲೆ ಪೇಳೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೂಢೋಕ್ತಿಯೆನಿಸೆ ಇನ್ನು ಪಶುವೆ ನೀ ಕೇಳ್ ಕ್ಷೇತ್ರರಕ್ಷಕ ಬರಲು ನಿನ್ನ ಕಜ್ಜೇನು ಸಾರುವದು (ಕುವಲ. ೦೫೭-೦). [ಗೂಢ + ಉಕ್ತಿ]

ಗೂಣ (ನಾ). (?): ಆರು ತಪಿದರು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಪಿಲೆಯ [ಕೊಂದ] ವನು ಮಧುಪಾನಂ ಮಾಡಿದವನು × ನೊಬನು ಗೂಣ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೦೩-೦೫; 1370). [?]

ಗೂಥ (ನಾ). ಹೇಲು; ಮಲ; ಅಮೇಧ್ಯ: ಅಲ್ಲಿಗೆ ಗೂಡ[ಥ]ಮಂ ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಬಂದ ಪಂದಿಗಳ್ ಮೋಱಿಯಿಂ ನೂಂಕುತ್ತಿರ್ಪವಸರದಲ್ಲಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೦ ಪ); ರಾಜನ ಗೃಹದೊಳಿರ್ದ ಟಗರಂ ಕದ್ದು . . . ಕೊಂದವನಿಗೆ ಹಸ್ತಚ್ಛೇದವಂ ತಿಂದವನಿಗೆ ಗೂಥಭಕ್ಷಣಸಿಕ್ಷೆಯಂ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವದಂ (ಪುರುಚ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಗೂದ (ನಾ). = ಗೂಥ: ಈಗಳೆ ಗೃಹಕ್ಕೆ ನೀಂ ಪೋಪಾಗಳ್ಬೀಟ್ಟ ರ್ಕುಮೂರಗೂದಂ [ಪಾಶಾಂ. ಮುರುಗುರಂ] ನಿನ್ನ ಶಿರೋಭಾಗದೊಳದು ದಿಟಮಾದೊಡನಾಗತಮಂ ನಂಬು ಪಲವು ಮಾತಿನೊಳೇನೋ (ಜೀವಸಂ. ೦೩೩-೨೯ ಪ). [< ಸಂ. ಗೂಥ]

ಗೂದೆ (ನಾ). ೧. ಮಲದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದೊಡ್ಡ ಕರುಳಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ; ಗುದದ್ವಾರದ ಮುಖ: ಸ್ಥೂಲಾಂತ್ರಬದ್ಧಃ ದೊಡ್ಡಕರುಳಿನಿಂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟುದಾಗಿ ಗೂದೆ ಹೊರಟಿರುವಂಥಾದ್ದೆಂಬು ದರ್ಥ (ಬಾಹಟೀ. ೨-೪-೦೨ ಪ); ಗೂದೆ ಹೊರಟು ನೆಗೆ ಹಾಯುವುದಕ್ಕೆ . . . ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ಬೀಜ, ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಸಿ ತೊಡೆಯುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೦೨೮). ೨. ಕರುಳು ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಸಾಸುವೆಯ ತೂಕ ೧, ಶುಂಠಿಯ ತೂಕ ೧ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕಲಸಿ ಅಟ್ಟು ತಾರೇಕಾಯಷ್ಟು ಮೆಲ್ಲಲು ಗೂದೆ ಮಾಣುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೮೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಚಪ್ಪರಬದನೆ; ಟೊಮೇಟೊ: (ಕ). 'ಗೂದೆಹಣ್ಣು' ಪರಾ.
[ದೇಃ ತುಳು. ಗೂದೆ; ತೆಲು. ಗೂದ. / ಸಂ. ಗುದ]

ಗೂದೆಹಣ್ಣು (ನಾ). = ಗೂದೆ ೩: ಗೂದೆಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮೊಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೦-೦೦೩೦).
[ಗೂದೆ + ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$)]

ಗೂದೆಹರುಕ (ನಾ). ಗೂದೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದವನು: ವಾದಿಯ ಕೂಡ ವಾದಿಸಲಾಸಲ್ಲ, ಗೂದೆಹರುಕನ ಕೂಡ ನಡೆಯಲಾಸಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಗೂದೆ+ಹರುಕ]

ಗೂಧ (ನಾ). = ಗೂಥ: "ವರ್ಚಃ . . . ಗೂಧಂ . . . ವಿಷ್ಠಾ, ಪುರೀಷಂ, ಶ ಮ ಲಂ, ಮಲಂ– ಈ ೧೩ ವಿಷ್ಠೆ" (ಹ ಲಾ ಯು. ೧೦೫-೦೫); ಅಮೇಧ್ಯಮವಸ್ಕರಂ ಶಕೃದ್ಗೂಧಂ ವಿಷ್ಠೆ ಮಳಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೨-೩೦); ಸಂಸ್ಕಾರ ಶತೇನಾಪಿ ನ ಗೂಧಃ ಕುಂಕುಮಾಯತೇಯೆಂಬುದಱಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭೦). [ಸಂ.]

ಗೂಧದ್ವಾರ (ನಾ). ಮಲದ್ವಾರ; ಗುದ: "ಪಾಯು[ಗೂಧ]ದ್ವಾರಾಪನಂ ಗುದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೭-೪). [ಗೂಧ + ದ್ವಾರ]

ಗೂನ$_1$ 'ಕೂನ$_1$' ನೋ.

ಗೂನ$_2$ (ನಾ). ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟುದು; ವಿಸರ್ಜಿಸಿದುದು; ಮಲ: "ಗೂನಂ, ಹನ್ನಂ–೨ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಲದ ಹೆಸರು. ಸಗಣಿತೊಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೦) [ಸಂ.]

ಗೂನಿ 'ಕೂನಿ$_1$' ನೋ.

ಗೂನು 'ಕೂನ್$_2$' ನೋ.

ಗೂನುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಬಾಗಿದ ಕಣ್ಣು; ಕೆಳಮುಖವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು: ಕಾಣಿಸಿತು ಕುಂಟುದಿಟ್ಟಿಯ ಗೂನುಗಣ್ಣಿಗದೊ ಗೆಂಟರೊಳ್ ಜ್ಯೋತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೨೩-೩೦೦).
[ಗೂನು (< ಕೂನ್$_2$) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗೂನುಬೆನ್ನು 'ಕೂನಬೆನ್' ನೋ.

ಗೂನೆ (ನಾ). ಗೂನುಬೆನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಕೂನಿ: ಬ್ರಹ್ಮನು . . . ದುಂದುಭಿ ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವೆಯನ್ನು ಕರೆದು ಅವಳು ಮಂಥರೆಯೆಂಬ ಗೂನೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದನು (ಪಚಭಾ. ೪೦೪). 'ಕೂನೆ' ಪರಾ.
[ಗೂನ$_1$ (< ಕೂನ$_1$) + – ಎ$_2$]

ಗೂಬು (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಕಾಯನ್ನು ಬೀಜಕ್ಕಾಗಿ ಹೂತಾಗ, ಅದರ ಒಳಗಡೆ ಬರುವ ಬಿಳಿಯ ಮೆತ್ತನೆಯ ವಸ್ತು: ತೆಂಗಿನಕಾಯಲ್ಲಿ ಗೂಬು ಬಂದಿದೆ (ಕೂಧಿ). [?]

ಗೂಬೆ 'ಗೂಗೆ' ನೋ.

ಗೂಬೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಗೂಬೆಯ ಕಣ್ಣು. ೨. ಗೂಬೆಯ ಕಣ್ಣಿನಂತಿರುವ ಕಣ್ಣು; ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವ ಕಣ್ಣು: (ಕ). ೩. ಹಗಲುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸದ ಕಣ್ಣು: (ಕ).
[ಗೂಬೆ (< ಗೂಗೆ) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗೂಬೆಗತ್ತಲು (ನಾ). ಗೂಬೆಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿರುವ ಕತ್ತಲು; ಕಗ್ಗತ್ತಲು: ಏನ್ ಗೆಯ್ವೆಯಿಾ ಗೂಬೆಗತ್ತಲೊಳ್ ನೀನೊರ್ವಳೆಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೬೯-೬೮). [ಗೂಬೆ (< ಗೂಗೆ) + ಕತ್ತಲು (< ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಗೂಬೆತಡೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಬೊಳಂಗಡಲೆ, ಗೂಬೆತಡೆ ಗಿಡ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೦-೦೪೩೦). [? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಗೂಬೆಬಾಳು (ನಾ). ೧. ಗೂಬೆಯ ಬಾಳಿನಂತಿರುವ ಬಾಳು; ಒಂಟಿತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವನ: (ಕ). ೨. ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬದುಕುವಿಕೆ: (ಕ). [ಗೂಬೆ (< ಗೂಗೆ) + ಬಾಳು$_2$ (< ಬಾಳ್$_2$)]

ಗೂರಣ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯಮ; ಪ್ರಯತ್ನ; "ಉದ್ಯೋಗಮಾಡೋಣ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೦೯). 'ಗುರಣ' ಪರಾ. ೨. ದೂಷಣೆ; ಬಯ್ಗುಳು.
[ಸಂ.]

ಗೂರಲು (ನಾ). ದಮ್ಮಿನ ರೋಗ; ಉಬ್ಬಸ; ಕಾಸರೋಗ: ಅವರು ಗೂರಲಿನಿಂದ ಸದಾ ನರಳುತ್ತಾ . . . ಇರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಂಡಳು (ಕೊನೆಭೇ. ೨೨೩); ಗೂರಲು ಕೆಮ್ಮು ತಲೆಹಾಕಿ (ಮುನಿಮಾ. ೨).
[ಗೂರು$_1$ + – ಅಲು (< – ಅಲ್$_2$)]

ಗೂರಾಡು 'ಗೂಱಾಡು' ನೋ.

ಗೂರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೆಮ್ಮು; ಉಬ್ಬಸಪಡು: ಎದುರಿನ ಪಟಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಗೂರುತ್ತಿರುವ ಹಿರಿಯನ ನೆನಪೂ ಅವನಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಐನಸಿ. ೭೭); ಹಾಗೆ ಗೂರಬೇಡ ಖಾತ್ರಿಯಿಂದ ಗುಣವಾಗುವದು (ಚೇನಬಾ. ೦೫).
[ದೇಃ]

ಗೂರು$_2$ 'ಗೂಱು' ನೋ.

ಗೂರು$_3$ (ನಾ). = ಗೂರಲು: ಮೊಗವೊಳ್ಗುಡಿಸಿ ಗೂರುವೆಗ್ಗೂರಿಡುತ್ತಮಿರೆ (ಪಿಂಡೋರ. ಹ. ೫೦೬-೨೭); ಹಾಱಿಬಿದ್ದನು ನೆಲಕೆ . . . ಕರಣೇಂದ್ರಿಯದ ಕಳಕಳದ ಝೊಮ್ಮಿನಲಿ ಗೂರು ಮಸಗಿತು (ತೊರಾ. ೬-೨೩-೦೭); ಗೂರು ಹತ್ತಿ ಕೆಮ್ಮುತ್ತಿರುವ ದಶರಥನ ಮೇಲೆಮಾತ್ರ ಒಲ್ಮೆಯು ಒಡಮೂಡಲಿಲ್ಲ, ಕೈಕಯಿಗೆ (ಮುಂಗಾಪು. ೯೬); ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಗೂರು ಹತ್ತಿ ಕಾಡುತ್ತಿತು (ನದೀಪ. ೭೭). [< ಗೂರು$_1$ / ತುಳು. ಗೂರು]

ಗೂರುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ ಮದನ ಕೈಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಗುಕು ಗುಟು ಗುಟು ಗುಱುಗುಱು ಚಾರಿಟಿಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಧರಕ. ೦೫-೩೨).

ಗೂರೆಳ್ಳು 'ಗುರೆಳ್ಳು' ನೋ.

ಗೂರ್ಜರ (ನಾ).=ಗುರ್ಜರ : ಗೂರ್ಜ್ಜರಮಾಳವ ಚೇರ ಪಾಂಡ್ಯ . . . ಯಾದವ ಮಹೀಭುಜಮೌಳಿಮಣಿಬ್ರಜಪ್ರಭಾಲಿಂಗಿತ ಪಾದಪೀಠಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೫ ; 1072).

ಗೂರ್ಜರರಾಯಭಯಂಕರ=ಗೂರ್ಜರ ದೇಶದ ರಾಜನಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗೂರ್ಜ್ಜರರಾಯ ಭಯಂಕರ ತೇಲುಂಗರಾಯ ಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯೋತ್ಯಾದಿ ಬಿರುದಾವಲೀ ಸಮಲಂಕೃತ ಶ್ರೀಮದ್ಯಾದವನಾರಾಯಣ ಭುಜಬಲಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿಕೇಸ ಸಿಂಹಣರಾಯಃ (ಕಇ. IV, ೫೪-೦೦ ; 1245). [ಸಂ.]

ಗೂರ್ಜರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ : ಮಾಳವ ಗೌಳ ಬಂಗಾಳ ಗೂರ್ಜರಿ ಕರ್ನಾಟ ಕಾಂಭೋಜಿ ಕೇತಾರಂಗಳ್ ದೇಶಿಯವಾಗಿವೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಗೂರ್ಣಸು (ಕ್ರಿ). ಮೊರೆ ; ಭೋರ್ಗರೆ : (ಕ). [<ಘೂರ್ಣಸು]

ಗೂವ (ನಾ). ಪಾರಿವಾಳ : (ಕ). [ದೇಶಿ ತೆಲು. ಗುವ್ವ]

ಗೂವಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ : "ಸುಷಿರಾ, ವಿದ್ರುಮಲತಾ, ಕಪೋತಾಂಘ್ರಿಃ, ನಟಿಃ, ನಲೀ, ಧಮನೀ, ಅಂಜನಕೇಶಿ – ೭ ನಳಿ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಥದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು; ಗೂವಗುತ್ತಿಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೪). [ದೇಶಿ ತೆಲು. ಗುವ್ವಗುತ್ತಿ, ಗುವ್ವಗುತ್ತುಕ]

ಗೂವಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಿಶೇಶ್ವರ × × × ರ್ಮ್ಮನ ಕಾದಱೆಯಟ್ಟಿ ಗೂವಯನನೋಡಿಸಿ ಭಟ್ಟುವ[ಸೆಕ್ಕಿ]ಮೆಟ್ಟಿ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೫೦-೮ ; 1005). [?]

ಗೂವಾಕ (ನಾ). ಅಡಕೆಮರ ; ಕ್ರಮುಕ : "ಘೊಂಟಾ, ಪೂಗಃ, ಕ್ರಮುಕಃ, ಗೂವಾಕಃ [ಪಾಶಾಂ. ಗುವಾಕಾ], ಖಪುರಃ ೫ ಅಡಿಕೆಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಗೂಶಲು (ನಾ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹುಡುಗರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ರಮಾ, ಅಮೃತ 'ಶುದ್ಧ ಗೂಶಲುಗಳು, ಗುಗ್ಗುಗಳು' (ಕಂಕಡ. ೦೯). [?]

ಗೂಹನ (ನಾ). ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು ; ಅಡಗಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಗೂಹ್ಯ (ಗು). ಗುಟ್ಟಾದ; ರಹಸ್ಯವಾದ. 'ಗೂಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೂಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಗೂಢಸಾಕ್ಷಿ ; ರಹಸ್ಯವಾದ ಸಾಕ್ಷಿ : ಮಿಂಚಿ ಬಾ ಮನದಲ್ಲಿ ತಮದ ಘನತಿಮಿರ ತಾ ಪರಿದು ದರ್ಶನವೀಯೆ ಗೂಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿ (ಅನಿಕೇ. ೫೪-೬). [ಗೂಹ್ಯ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಗೂಳ$_1$ 'ಗೂಡ' ನೋ.

ಗೂಳ$_2$ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : "ಕಾಶ್ಮೀರ್ಯ–ಗೂಳ" (ಪಾಹಚೀ. ೨-೨-೬೦ ಪ) ; "ಅರ್ಕರೋಹಿಣಿ – ಗೂಳದ ಮರ" (ಓಷಧಿ. ೬) ; ಕಾರೆ ಮಗ್ಗಾರೆ ಗೂಳವು ಮುಳ್ಳು ಬೊಬ್ಬುಲಿ . . . ತಂಡಸಿ ಮುಳ್ಳುಬೇಲಿಗಳ್ ಸೇರಿ ಮುಟ್ಟಿಹುವಾಗಸವನು (ಕಂನವಿ. ೧೯-೫೮). [?]

ಗೂಳಯ 'ಗೂಳೆಯ' ನೋ.

ಗೂಳಿ$_1$, ಘೂಳಿ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು ; ವೃಷಭ : ತೊಡರ್ದೀ ಗಾಣದ ಗೂಳಿಯಂತೆ ತಿರಿಯುತ್ತಿಂತಿರ್ಪರೇ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫) ; ಗೂಳಿಗೆ ವರ್ತಕವೇ ಸಮಜೋಳಿಯೆನಗಮರತತಿಯೊಳೆಣೆಯಾಗಾಣೆಂ ನೀಂ ಕಾಳಗಕೆ ಕರೆವುದೆಂತಿದು ಪಾಟಿಯೆ ನರನಾಥ ಪೋಗು ಜೀವಿಪೊಡೆಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೧೮) ; ಎಟ್ಟು – ಗೂಳಿ ; ಹೊರಸಿನ ನೆಯ್ಗೆ; ಊಕೆಯ ನುಲಿ (ಕಮದ. ಪರಿ. ೦). ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಿರುಗಾಡಲು ಅವಕಾಶವುಳ್ಳ, ಪಿತೃಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಹೋರಿ ; ಬಸವ ; "ಷಂಡ, ಗೋಪತಿ, ಇಡ್ವರ" (ನಾಚಿಕಾ. ೬) : ಬೀಡಂ ಕಳ್ಳರ್ ಕವಿದಂತೆ ಪಸುಮಕ್ಕಳಂ ಗೂಳಿ ತಗುಳ್ದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೦) : ಗೂಳಿಯೊಳಿದಿರಾಗಿ ಕಾದಬೇಕೆಂದು ಹೀಯಾಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುದಾ ನವಿಲ (ಪೋಹತ. ೩೮-೩೦) ; ಗೂಳಿ ನಡೆವ ಹಜ್ಜೆ ತೋಱುವುದಲ್ಲದೆ ಗಾಳಿಯ ಹಜ್ಜೆ ತೋಱುವುದೆ (ಧರಕ. ೫-೦೦೩). ೩. ದೊಡ್ಡದು ; ದಪ್ಪವಾಗಿರುವುದು. ೪. ದಪ್ಪಹೇನು; ಹೇನನು ಗೂಳಿಯೆಂದಱಿದು (ಕಬಪು. ೫೫-೪೫ ಡ). ಘೂಳಿ: ೧. 'ಘೂಳಿ ದೇವ' ಪರಾ. [ದೇಶಿ ತಮಿ. ಕೂಳಿ; ಕೊಡ. ಗೂಳಿ]

ಗೂಳಿ$_2$ 'ಕೂಳೆ$_1$' ನೋ.

ಗೂಳಿ$_3$ 'ಗೂಡೆ$_1$' ನೋ.

ಗೂಳಿಕಾಳಗ (ನಾ). ೧. ಗೂಳಿಗಳ ಹೋರಾಟ,-ಕಾಳಗ: ಗೂಳಿಕಾಳಗಗಳ ಧೂಳಿಯು ನೆಲದೊಳು ಕೇಳಿಯ ಚೌಕವ ಮಾಡಿ ಕಾಳಗವನು ಮಾಡಿಸುವ ರಾಜಪುತ್ರರ ಸಾಲುಗಳಿರುತಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ (ಕಂನವಿ. ೭-೦೬). ೨. ಗೂಳಿಯೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಹೋರಾಟ: ಗೂಳಿಯೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ ; ಗೂಳಿಕಾಳಗ (Bull fight. ಇಂಗಿನಿ).

[ಗೂಳಿ$_1$ + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳೆಗ)]

ಗೂಳಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದರ್ ಗೂಳಿಗನ ಮಾರ್ಗ ನಸಗನ ಬೇಳಾದುದೆ (ಬೊಂಕಶಾ. ೦೯೩೮, ಇಂಡಿ. ೫೮-೭೩ ; 941). [?]

ಗೂಳಿಯ 'ಗೂಳೆಯ' ನೋ.

ಗೂಳಿಸೆಣಸು (ಕ್ರಿ). ಗೂಳಿಯಂತೆ ಹೋರಾಡು,-ಕಾದಾಡು : ಸುಯ್ ಸುಯ್ದು, ಮಲೆಮಲೆತು, ಗೂಳಿಸೆಣಸಿದನೊರ್ವನೊರ್ವಂಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪೭-೦೩೨). [ಗೂಳಿ$_1$ + ಸೆಣಸು$_1$]

ಗೂಳಿಸೊರ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗೂಳಿಯಂತೆ ಕೊಬ್ಬು,-ಮದಿಸು : ಕಡಿತಲೆಯ ನಾಯಕರ್ ಕೆಯ್ಯೊಂಡು ಬಳ್ಳುಗೆಡೆದೆಕ್ಕೆವಾಱುವಾಱು ಪಲಗೆವಾಡಿ ಗೂಳಿ ಸೊರ್ಕಿ[ಪಾಶಾಂ. ವಾಡಿಗಳುರುಳಿ, ವಾರಿಗಳುರುಳಿ, ವಾಱುಗರುಳಿ, ವಾಱು ಗೂಳಿ]ಮಾರ್ಕೊಂಡು ಕಾದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೮೦ ಪ).

[ಗೂಳಿ$_1$ + ಸೊರ್ಕು$_1$]

ಗೂಳಿಹೋರಿ (ನಾ). ೧.=ಗೂಳಿ$_1$. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿ ; ಪುಂಡ ; ಪೋಕರಿ : ಕಾವಲ ದಂಡಿನ ಪೋರರೆಲ್ಲಾ ಗೂಳಿಹೋರಿಗಳು, ಬೀದಿ ತಿರುಗಲಿಕ್ಕೆ ನಡೆದಿದ್ದಾರೆ ! (ಬೆಟ್ಟಅ. ೦೦೫-೦೮).

[ಗೂಳಿ$_1$ + ಹೋರಿ (<ಪೋರಿ$_1$)]

ಗೂಳೆ 'ಗೂಳೆಯ' ನೋ.

ಗೂಳೆಕಾರ, ಗುಳಿಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ವಲಸೆ ಬಂದವನು ; ವಲಸೆಗಾರ : ಕಂಡಕಂಡಹಾಗೆ ತಿರುಗಾಡುತ್ತ ನೆಲೆ ನಿಂತು ಬಾಳುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರದ ಈ ಜನರಿಗೆ ಗೂಳೆಕಾರ (Nomads) ರೆಂದು ಹೆಸರು (ಮತಂಲ. ೩೯). **ಗೂಳೆಕಾರ :** ದಿನನಿತ್ಯ ಸ್ಥಳ ಬದಲಿಸುವ ಅವರ ಗೂಳೇಕಾರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅವರು ಎಷ್ಟು ಓದಿದರೆಂಬುದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೦೧) ; ಓ! ನೀವು ಗೂಳೇಕಾರರೇನು ? (ಕಾರವಾ. ೬).

[ಗೂಳೆ (<ಗೂಳೆಯ) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಗೂಳೆಮಿಾನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಾನು : ಗೂಳೆಮಿಾನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಗರಿಸೂಡಿಗಳು ಹಾಗೆ ಇವೆ (ಪದ್ಮಸ. ೬೫).

[ಗೂಳೆ$_1$ + ಮಿಾನು$_2$ (<ಮಿಾನ್$_3$)]

ಗೂಳೆಯ, ಗುಳೆ, ಗೂಳಯ ಗೂಳಿಯ, ಗೂಳೆ, (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಬೇರೊಂದೆಡೆಗೆ ಜನರು ವಲಸೆ ಹೋಗುವುದು

ಕೆಡಹಿದರ್ಮನೆಗಳಂ ತೊಲೆ ಕಂಭಮುಂ ಕಿತ್ತು, ಒಡನೊಡನೆ ಕಳುಹಿ ವಟ್ಟಣ ಜನಂ ಗೂಳೆಯನೆ[ನ್ನ]ದೆದು ದೂಳ್ಕಿತೆಂದು ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಬಿಕ್ಕಪುರವಂ ರಚಿಸಿ ಯಿರಿಸಿದರರು (ಸಿದ್ಧಣ. ೦೩-೭೪) ; ಮೋ ಗಸಣಿಯ ಗರುವಾಯ ಗೂಳೆಯದ ಜೋಷಮಂ ಬಿಡು (ಜಾಜಿಪು. ೪೨-೨೩). ' ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ ' ಪರಾ. ೨. ರಾಶಿ ; ಗುಂಪು ; ಸೈನ್ಯ ಗಡಣದಂತೆ ಕಾರ್ಮಿರ್ಚಿನ ಗೂಳೆಯಂದಂತೆ . . . ಮುಂಕಿರ್ದ ರಕ್ಕಸವಡೆಯ ಸಡುವೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ಪ).

ಗೂಳೆ : ೧. ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಗೂಳೆ ಬಂದು ಊರಾಗ . . . ಮಾತಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ (ಜಾನಪ. ೩). ' ಗೂಳೆಕಟ್ಟು ' ಪರಾ. **ಗೂಳೆಯಂ** : ೨. ಸೋಲು ಕುರುಪತಿಗಾಯ್ತು ಕರಣದ ಗೂಳೆಯವ ಪದುವಣ ಸಮಾದ್ರಕೆ ತೆಗೆಯಲಿಸಲಿಕ (ಕುಜಾ.ಗೀ. ೬-೬) ; ತಾಳಿಸಿ ಕಿಂಬ ಸೀಗುಡಿ ಕರಿವಾನಿನ ಗೂಳೆಯವನು ಕಂಡ ರಾಯ (ಹರಿಹರ. ೭೦-೨). **ಗೂಳೆಯಂ** ೧. ಅಳಿಯ ಬಿಜ್ಜಳನ ಸೇನೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ ತನ್ನ ಸೈಪತಿಯಂ ಕೈಸೆಱಿಯ ಪಿಡಿದು ಗೂಳೆಯಕೆ ಬರೆ ನಾಗಾಂಬಕೆ ಕಡುನೊಂದು (ಹರಿಹ. ೬೨-೨೫).

ಗೂಳೆ : ೧. ' ಗೂಳೆಕಾರ ' ಪರಾ.

ಸುಳೇದವರ್ಕಂ(ದಾಳ ಆಥವಾ ಕ್ಷಾಮದಿಂದ) ಬೇರೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವಲಸೆ ಹೋಗುವವರು : (ಕ). [ದೇ.ಪ್ರ.ತಮಿ. ಕೂಳ; ತುಳು. ಗೂಳೆ]

ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆ ' ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ ' ನೋ.

ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ, ಗೂಳೆತೆಗೆ, ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆ, ಗೂಳೆಯದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ವಲಸೆ ಹೋಗು ; ಗಂಟುಮೂಟೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೊರಡು ; ಪಾದರೇಣುಗೆ ಪ್ರಲಯಶಿಖಿಯಂದು ಸಮವರ್ತಿಗೂಳೆಯಂದೆಗದ ಬಹ್ಮಾಂಡಕಂಬರವಡುಬಡೆದು ಘೀಡುವೊಲದ್ಭುತ ಮಾದುದು (ಸಿಂಗಿರ. ೩-೪). **ಗೂಳೆತೆಗೆ** : " ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಬರು ; ವಲಸೆಬರು ; ಗೂಳೆತೆಗೆ " (Immigrate. ಇಂಗ್ಲಿ). **ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆ**: ಕೃತಯುಗದ ಧರ್ಮ ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆದಿರ್ಪಂತೆ (ಕೇತಿರ. ಹ. ೩೦೫-೨೦) ; ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆದು ಹರಿಮುಖ್ಯರ್ಲರ್ ಬಂದು ಪಾಳೆಯಮನಿಳೆದರಾ ರಚಿತ ಗಿರಿಯೋ (ಜಯಪು. ೪೭-೦೩) ; ಮೇಲೋಕ ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆವಂತೆ ಪೊರ ವಟ್ಟು (ಪರಿಷ. ೧-೨೨). **ಗೂಳೆಯದೆಗೆ** : ಈ ಕಥೆಗೆ ಪೂರ್ವಪ್ರಸಂಗ ವೆಂತೆನಲು ವುಣ್ಮಾಕಾರದಂತಿರ್ಪ ಸಕಲಲೋಕದ ಭಾಗ್ಯವೇಕಾಲದೊಳಿ ಗೂಳೆಯ[ಣಾಣ. ಯಂ]ದೆಗದ ತೆಱದೊಳಿಸೆವುದು (ಕೃಪಾಮಚ. ೦-೭೮) ; ನೆಲನು ತಂಬರೆದ ದಂತಿ ತನ್ನದು ನೆಲೆಯು ಪರವರೆ ಬೇಱೆ ತೆಱವಿಲ್ಲದಳಿ ಗೂಳೆಯದೆಗೆದುದಂಬರ ಮೈಯ ಧಾಳಿಯರಿ (ಪಜ್ಜಿಣ. ೩-೫೫) ; ಬರುತಿರೆ ಮುಂದುಕ್ಕೆ ಪರಿವ ಹೇಮಾವತಿಯಂಬು ಪಿರಿಯ ನದಿಯ ತಟಾತರದಿ ಗೂಳೆಯದೆಗದಿರತಿರ್ದಾದವನಿಯ ಜನರು (ಕೃಷ್ಣರಾ. ೩-೦೭೬) ; ಸೀಮೆಯಂ ನಂಲಿದು ಸೀಮಾತರಕೆ ಗೂಳೆಯದೆಗೆಯುತೊಕ್ಕಲ್ಯೋಪ ಹಕ್ಕಿಯಂ ಹಿಂದು (ಶ್ರೀಧರಪು. ೫೮೪-೦೦೨). [ಗೂಳೆಯ + ತೆಗೆ$_{1}$]

ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ ' ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ ' ನೋ.

ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆಸು (ಕ್ರಿ). ವಲಸೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಗಂಟುಮೂಟೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಧಾರಿಣಿಯೊಳಗುಳ್ಳ ಪ್ರಜೆಯನಾ ಸ್ವವರಾಗ ದೂರಕೆ ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆಸಿ (ಧರಣ. ೪೪-೬೦).

[ಗೂಳೆಯ + ತೆಗೆಸು (<ತೆಗೆಯಿಸು)]

ಗೂಳೆಯಂಹೋಗು, ಗೂಳೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ).=ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ: ಮುಸ ಲ್ಮಾನರು ಕಂಪಿಲರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ, ಬಂದಾಗ ಬೇದರು . . . 'ಗೂಳೆಯ' ಹೊದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅವು ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ (ಕಪ್ಪಳಾ. ೦೬). **ಗೂಳೆಹೋಗಾಂ** : ಗೂಳೆಹೋಗುವವರಂತೆ ಊರೂರು ತಿರುಗುವುದು ಆಕಗೆ ಕ್ಷೇಮಕರವಾಗಿ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಕಪ್ಪಳಾ. ೦೬).

[ಗೂಳೆಯ + ಹೋಗು$_{1}$ (<ಪೋಗು$_{1}$)]

ಗೂಳೆಯೇಳು, ಗೂಳೆವಳಿ (ಕ್ರಿ).=ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ : ಗೂಳೆಯದ್ದ ಜನ ರಲ್ಲಿಯು ಅನೇಕ ಬಸರಿಯರು ಗಿಡಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೆ ಹೆತ್ತುಬಿಟ್ಟರು (ಕರ್ಣಾಟ. ೦೩೪). **ಗೂಳೆವಳಿ** : ಈ ಜನ ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಗೂಳೆವಿದ್ದು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಕ್ತಯ. ೩); ಸುಖ ತಾನು ಬರುವಾಗ ಗೂಳೆತ್ತಿ ಬರುವುದು ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದಲ್ಲ ಬರದಲ್ಲ. ದರಿವಾರಿತ (ಪಡಗಣ. ೦೩-೨೫೩).

[ಗೂಳೆ (<ಗೂಳೆಯ) + ವಳಿ$_{1}$ (<ವಿಟ್ಟು$_{1}$)]

ಗೂಳುಂಡು, ಗೂರುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಕೋರೆಯಿಂದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಕೆದರು.–ಆಡಿ ಬೇಲೆವಾಡು : ವೃಷಭನು . . . ಹಾಯ್ಕುತ ಹೆಚ್ಚುತಂಬೆಱುತಂ ಗೂಳುಂಡು ಮೆಲ್ಲುತಂ ನೆಲನ ಗೂಳುಡುತಂ ಬೇಲಾಡಿಯಿಂದು ತನು ಹೆಚ್ಚುತುವರಿಗೆ ನೆಗೆವುತಂ (ಪಾಪು. ೩೨-೨೬) ; ವಾರಿಧಿಯ ಕಟ್ಟೆಗಳನೊಡದು ಗೂಳುಡುತ್ತ . . . ವಾರಾಹಿಯಂತು ಕೋಲಾಹಲಂ ಮಾಡಿ (ವಿಕ್ರಾಪು. ೬-೦೦-೦೬). **ಗೂರಾಡು**: ೨. ಬೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಿಮಾಡು; ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಬೆಲ್ಲಂ: ಅನ್ಯಾಂ ಒಂದು ಟ್ರಾಂಕು ಎಳೆದು . . . ಅಧರಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ರಾಜನ ಮುಂದೆ ಗೂರಾಡಿದಳು (ಪಟಿಚಾ. ೩೪೦) ; ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ . . . ಕಿತ್ತು ಗೂರಾಡಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕ್ಯಾಂತಿಯನ್ನೇ ಬೀರಿದು ಮನೆ ಯವರಿಗೆಲ್ಲ ಯಾವಾಗಲೂ ಕೆಲಸ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಿ (ರಂಗಣ. ೭೯) ; ಬೀರು ವನ್ನು ತೆಗೆದು ಗೂರಾಡಿದಳು (ದೂಕಬೆ. ೦೭೩).

[ಗೂಳು + /ಆಡು$_{2}$]

ಗೂಱು, ಗೂರು$_{3}$ (ಕ್ರಿ). (ಕೊಬ್ಬು, ಕೊಬ್ಬರಿದಾಡಿ, ಪಿಕಾಸಿ, ಉಗುರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಅಗೆ; ತೋಡು; ಪರುಡು ; ಕೆರೆ: ಗೂಱಾದ ಹರಿವಂಬುನ್ನತಭವಮ[ರ್ತ್ಯ]ಗೂಱಿದಂ ದೂಷಕರ ಶಿರವಂ ಕಂಜಾದಂ (ಸಾಂಬಪು. ೯-೦೩೪). **ಗೂಱ್ಱು**$_{3}$: (ಕ). ' ಗೂಱೋರ್ ' ಪರಾ.

ಗೂಱುಮಾಱುಡು (ಕ್ರಿ). (?) : ಕಾಱುದರಿ ರಕ್ಷವಂ ಸಗ್ಗಕೆ ಗೂಱುಮಾಱುಡಿದರು ತರಗಳ ಹೊಱಗಿರಿದು ಹರಣವ ರಭಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಲಾವರ ಮನೆಗೆ (ಅಜಪು. ೭-೪೬). [? + ಆಡು,]

ಗೂಱುಮಾಱುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ವಸ್ತುವಿನ ವಿನಿಮಯಗಾರ : ಈವುಂ ಕೆವ್ವುನಿತ್ತನೆ ಆತನ ಪೆಸರಂ ಕೊಂಡಿತ್ತಂ ಅಂತಾರ್ಯವರಂ ಗೂಱುಮಾಱುಳಿಗಳಾದರ್ (ಚೀವಪು. ೦೩೭-೦೩ ಪ).

[ಗೂಱುಮಾಱು + ಆಳ್ಕೆ]

ಗೂಱುಮಾಱು (ಕ್ರಿ). ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು ; ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು. 'ಗೂಱುಮಾಱುಳಿ' ಪರಾ.

[?]

ಗೃಂಜನ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ : " ಲಶುನಂ ಗೃಂಜನ ಸಂಜ್ಞಂ " (ಪಾಲ್ಕು.ಕೋ. ೪೭-೨೬) ; " ಉಳ್ಳಿ ಗೃಂಜನಂ ಲಶುನಂ " (ಮುಂಗಣ. ೧೦-೬೫). [ಸಂ.]

ಗೃಧ್ನು (ನಾ). ಅತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳವನು ; ದುರಾಶೆಯುಳ್ಳವನು : " ಅಲುಬ್ಧ ಸಭಿಲಾಷುಕಂ ಗೃಧ್ನು ತೃಷ್ಣಕಂ ವೇಲಲುಬಾಸುವರ್ತ್ಯಂ " (ಮುಂಗಣ. ೬೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಗೃಧ್ರ (ನಾ). ಹದ್ದು : " ಪಕ್ಷಿಕ್ಕೇಷ್ಟಂ ಗೃಧ್ರಮೆನೆ ಹದ್ದು " (ಮುಂಗಣ. ೫೨-೯) ; ಸಂಚರಚಂಡಗೃಧ್ರಗಣಂ . . . ರೌದ್ರಾವತಂ (ಹಂರಪು. ೦೦-೮೬) ; ಈ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ವೇಗ ಬರಲು ತುದಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಗರಿಯು ಗೃಧ್ರದ್ದು (ಬುದ್ಧಚ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಗೃಧ್ರಸಿ (ನಾ). ವಾತರೋಗ ; ಸಂಧಿವಾತ. [ಸಂ. ಗೃಧ್ರಸೀ]

ಗೃಹ್ಯ (ನಾ). ಜೊಜ್ಜಲು ಈದ ಹಸು : " ಗೃಹ್ಯಾ ಸಕ್ಯತ್ಪಸುತಾ – ಈ ೨ ಜೊಜ್ಜಲ ವಂಣಕಂ " (ಹ ಚಾ ಯು. ೪೭-೦೦೮) ; "ಜೊಜ್ಜಿಲದು ಗೃಹ್ಯಯಸಿಕ್ಕು " (ಮುಂಗಣ. ೫೮-೪).

ಗೃಹ (ನ). ೧. ಮನೆ; ಬೀಡು; ವಾಸಸ್ಥಾನ; "ಆ ವಾಸ ಗೃ. [ಅ]ವ ಸ ಥಂ. ಗೃಹಂ . . . ಆಲಯಃ—ಈ ೩೧ ನೆಮೆ" (ಹೇಮಾಖ್ಯ. ೪೯-೧೩೬); ಮನೆ ಗೃಹವಾಗುವುದು ಇದರಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನರಿಂದ (ಗೃಹವಿ. ೦೫೨). ೨. ಹೆಂಡತಿ; ಪತ್ನಿ; ಗೃಹಿಣಿ: "ಸಹಚರಿ ಭಾರ್ಯಾ . . . ಗೃಹಿಣಿ ಗೃಹಂ ಸಜ್ಜನಕ್ಕೆ ವೆಸರಂತಿನಿಸುಂ" (ಪಮ್ಪ.ಕೋಟ. ೩೨-೬); "ದಾರಂ ಕಳತ್ರಂ ಗೃಹಿಣಿ ಗೃಹಿಣಿ . . . ಕುಟುಂಬಿನಿ ಪತ್ನಿ ಮಹಿಳೆಯೆನೆ ಪೆಂಡತಿಗೆ ನಾಮಮಮಕ್ಕುಂ" (ಜಾಂಗಂತ. ೯೦-೬). [ಸಂ.]

ಗೃಹಕಲಹ (ನಾ). ಒಳಜಗಳ; ಅಂತಃಕಲಹ; ಗೃಹಕಲಹದ ಬೆಂಕಿ ಹೊಗೆಯಾಡತೊಡಗಿದ ಮನದೊಳು ಮನೆಯೊಳು ಧರ ದೆ (ಜಾಂಗಾಖ. ೦೮೫-೦೬). [ಗೃಹ + ಕಲಹ]

ಗೃಹಕೃತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮನೆಗೆಲಸ; ನಮ್ಮ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಹಕೃತ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಲಿ (ಕೃಷ್ಣ). ೨. ಮನೆಯ ಆಡಳಿತ,–ವ್ಯವಹಾರ; ಮನೆವಾರ್ತೆ; ಅವರು ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾತನಾಡಿದರು (ಮುಕ್ತಾ. ೦೬೯); ಒಂದು ರಾಜಮನೆತನದ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಒಳಹೊಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕಥೆ ಕರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೮೪); ನಿಮ್ಮ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಅಂದಾಜುವರ್ತದಲ್ಲಿ ಪೌಷ್ಟಿಕಆಹಾರಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಸಿಗಬೇಕು (ಅಡುಪ್ರಾ. ೦೨೩). [ಗೃಹ + ಕೃತ್ಯ]

ಗೃಹಕ್ಕೆಗ್ಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಕೈಗಾರಿಕೆ; ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ: ರಾಜ್ಯವು ಗ್ರಾಮಾಂತರಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಆದಾಯದ ಮೇಲಾಗಲೀ ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ತಕ್ಕುದು (ಭಾರಾಸ. ೨೪). [ಗೃಹ + ಕೈಗಾರಿಕೆ]

ಗೃಹಕೋಟಿಳೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಕೋಣಿಲೆ; ಹಲ್ಲೆ; ಅನೈಗಂ ಪರಸ್ಪರ ಕಲಹಕಲಿಪಿತ ಗೃಹಕೋಟಿಳೆಂ[ಬಾಹ್ಯಂ. ೮೦]ಗಳೊಂದೊಂದಂ ಕಿನೆ (ಅವಿಖ. ೨-೦೪ ಪ). 'ಗೃಹಪಿಠ' ಪರಾ.

[ಗೃಹ + ಕೋಳಿ (= ಕೋಲಿ)]

ಗೃಹಕ್ಷಯ (ನಾ). ಮನೆ ಹಾಳಾಗುವುದು; ಮನೆಯ ನಾಶ; ಪರಾನಂದ ಗೃಹಕ್ಷಯ, ಯತಿನಿಂದ ಕುಲಕ್ಷಯ (ಗಾದೆ). [ಗೃಹ + ಕ್ಷಯ]

ಗೃಹಖಾತೆ (ನಾ). [ರಾಜಾನೀ] ರಾಜ್ಯದ ಆಥವಾ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಳಾಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಖಾತೆ,–ಇಲಾಖೆ: ಗೃಹಖಾತೆಯ ವಂಶಿ ಈ ದಿನ ಪ್ರವಾಸ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ದೂಷ). 'ಗೃಹಮಂಶಿ' ಪರಾ.

[ಗೃಹ + ಖಾತೆ]

ಗೃಹಗಾಹಿ (ನಾ). ಮನೆ ಕಾಯುವುದು; ನಾಯಿ: ಸರ್ವನ ಕಪ್ಪೆಯಂ ಮಕ್ಷಿಕೆ ನುಂಗಿತ್ತು ಆ ಮಕ್ಷಿಕೆನ ಗೃಹಗಾಹಿ ನುಂಗಿತ್ತು ಅದೇನು ಚೋದ್ಯ ವೆಂದಱಿಯೆ (೦೬೯ಶಾ. ೬೨-೨೬೭). [ಗೃಹ + ಕಾಹಿ]

ಗೃಹಗೋಧಿಕ (ನಾ). = ಗೃಹಕೋಟಿಳೆ: "ಗೃಹಗೋಧಿಕಂ ಗೃಹಪಿಠಂ ಹಲ್ಲಿಯದು" (ಜಾಂಗಾಂ. ೪೯-೦೪). [ಸಂ. ಗೃಹಗೋಧಿಕಾ]

ಗೃಹಗ್ರಾಮಣಿ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ; ಮನೆವಾರ್ತೆಯವನು: ಮಣಿಕುಟ್ಟವದಿಂ ಮಣಿತೋರಣದಿಂ ಪಂಚಕಳಶದಿಂ ತವಸೌಗ್ಯಮನಿವಾರಣದೆಗಳಿಂ ಗೃಹಗ್ರಾಮಣಿಯನವೇಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ವಪಕುಮಾರಗೃಹಿಂಗಳ್ (ಬಲ್ಲಿಪು. ೨-೬೨).

[ಗೃಹ + ಗ್ರಾಮಣಿ]

ಗೃಹಚರ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಪುತ್ರಪೌತ್ರರು ನಿಜಕಳತ್ರವು ಗೋತ್ರವರ್ಗಂ ದಾಸದಾಸಮಿತ್ರರುಂ ಗೋ ಪಾ ಲ ಕ ರು ಪಶುಶುನಕ ಮಾರ್ಜಾಲ ಇವು ಮೊದಲು ಗೃಹಚರರನೆಲ್ಲಂ ಶಿವಸಹಿತರಂ ಮಾಡಿ (ಅಸಪು. ೬೦-೦೮). [ಗೃಹ + ಚರ]

ಗೃಹಚಾಮರ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಾಮರದಂತಹ ವಸ್ತು; ಕಸಪೊರಕೆ: ಗಿರಿಜೆಯು ಪ್ರಸ್ತಾವಪಡ್ಡಿದರೆ ಗೃಹಚಾಮರ ಪಿಡಿಮಾಡಿಯೆನು ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ (ಜೀವಿಮ. ೭). [ಗೃಹ + ಚಾಮರ]

ಗೃಹಚ್ಛಿದ್ರ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಡಕು; ಗೃಹಕಲಹ. [ಗೃಹ + ಛಿದ್ರ]

ಗೃಹತ್ಯಾಗ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯಂನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು. ೨. = ಗೃಹತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ: ಗೃಹತ್ಯಾಗದಿಂ ಕ್ಷಾ ಜಿರಂಗಪವರ್ಗಾಪ್ತಾಧ್ಯಯನ . . . ನಿತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯಂಬಯ್ದುತ್ತುನುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೦೫-೦೫ ಪ). [ಗೃಹ + ತ್ಯಾಗ]

ಗೃಹತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆಯಲು ಮನೆಯಂನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವಿಕೆ: ಗೃಹವಾಸವರ್ಮೊರಲ್ದಕ್ಕೆನಾಗಿ ಯೋಗ್ಯನವ್ವ ಮಗಂಗೆ . . . ಗೃಹತ್ಯಾಗವನುಷಡಿಪೇಶಂಗಿಯ್ವುತ್ತ ತವೋವನಕ್ಕೆ ಪೋವುದು ಗೃಹತ್ಯಾಗ ಕ್ರಿಯೆ (ಪ್ರಾಯಪು. ೨೪೩). [ಗೃಹತ್ಯಾಗ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಗೃಹದಾಸಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ತೊತ್ತು, ಸೇವಕಿ: ಶ್ರೀ ರಂತಿಯುಂ ನಂದನಭದ್ರಿಯುಮಿಂಬರಿವರ್ ಕೂಸುಗಳಿಗೊರಾನೆಸ್ ಗೃಹದಾಸಿಯು ನೊಳಗಿಟ್ಟಿಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದವರು ಕಪಿಲಸಿದ್ಧೊಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೬-೬೨ ಪ).

[ಗೃಹ + ದಾಸಿ]

ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಉದ್ದವಾದ ಕೊಳ: ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆಯಂ ಧಾರಾಗೃಹಮಂ . . . ಪಲವಂ ಬಹುವಿದ್ಯಾಗೃಹವಿಶೇಷಕ್ಕರಿಯ ಸಮೆದಿಕ್ಕಿರ್ (ಹಂಪಾಚ. ೦೬-೯೮); ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆಯಿಂದೆಟ್ಟಿರ್ ಹಂಸರುತಿ ಮಧುರ ಮಧುಕರೀ ರುಂಕಾರಂ (ಬಲ್ಲಿಪು. ೪-೩೮). [ಸಂ. ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕಾ]

ಗೃಹದೇವತೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ದೇವರು; ಮನೆದೇವತೆ: ಗೃಹದೇವತಾಯೆಂಬುದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಂ ವೈಶ್ರವಣಂ ಧರಣೇಂದ್ರ ಶ್ರೀ ದೇವಿಯೆಂದು ಚತುರ್ವಿಧವಾಕ್ಯಂ (ಜಾಪು. ೪೦೦). ೨. (ಅಲಂ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ಮನ್ನಣೆಗೂ ಪಾತ್ರಳಾದ ಮಹಿಳೆ: ಗೃಹಿಣಿ: ಗೃಹದೇವತೆಗೆ ಶಿಖಸಂಗೋವಿಯೆಂದಿಗೆ ಮನೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳ ಹೊಣೆಯೂ ಸೇರಿದ್ದು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೭೦). [ಗೃಹ + ದೇವತೆ]

ಗೃಹಧರ್ಮ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಸದಾಚಾರ, ನಿಯತ ಪದ್ಧತಿಯಾಯ ವರಂಠತಾದುವು: ಸ್ಮೃತಿರತ್ನ–(ಅಶ್ವಲಾಯನ ಕೃತ) . . . ಸ್ಮೃಕ್ಷಿ, ಗೃಹಧರ್ಮ . . . ಪ್ರಮ್ಮಖುದ್ದಿ ಮುಂತಾದ ವಿಜಾರಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೬). [ಗೃಹ + ಧರ್ಮ]

ಗೃಹಪತಿ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಒಡೆಯ; ಕುಟುಂಬದ ವಂಠಿಗಂದ: ಗೃಹಪತಿಯ ರಾಶಿಗಂ ತದ್ಭೃಹಕಾಶಿಗಮಾಗೆ ರಾಶಿಕೂಟಂ . . . ಮಹಾವಿಭೂತಿಯನಸಾರತಂ ಪೆರ್ಚಸುಗುಂ (ಕೂಗಳಿಪ. ೬-೨೪). ೨. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಗೃಹಸ್ಥ. ೩. ಯಾಗದ ವೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಯಾಗದ ಯಜಮಾನ. ೪. ಗ್ರಾಮವಂದ ವಂಬಿಮ್ಮಿಸ್ಕ; ಗೌಡ: ವೇಧರಕಗ್ರಾಮದ ಗೃಹಪತಿ ಯೊಬ್ಬನು ಒಂದು ಕೆರೆಯನ್ನು ಆಗಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಕರಾಶಾ. ೬). ೫. ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ; ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ: ಕಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿ ಪೋಗಲ್ ಸುರಲೋಕಕ್ಕಮ್ಮತ್ತವಮಾಗಿರೆ ಕಂಡು ಸ್ವಪ್ನಸಮಯದೊಳ್ ಗೃಹಪತಿಯುಂ (ಅವಿಖ. ೦೬-೪೩); ಸ್ವಯೋತ್ಪವನ ಗೃಹಪತಿಗೆ ರತ್ನಪ್ರಮಾಣ ಗಣಿಕೆಯರ ಬಿಸನ ಬಿಸನಾಯ್ಯಾಗ್ರ್ (ಜಾಪಿಪು. ೦೦-೩೦). ೬. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎನಿಸುವವನಿಗೆ ಕಾವಾಗಿ ದೊರೆಯಂಂವ ಸೇನಾಪತಿ, ಸ್ಥಪತಿ, ಗೃಹಪತಿ, ಪುರೋಹಿತ, ಗಜ, ವಾಜಿ, ಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬ ಏಳಂ ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮನೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಗ್ಗಡೆ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ: ನಾವುಗ್ರಹಣಮಾತ್ರದಿಂದಮೆ ಸಮಸ್ತ ಸು,

ವಿಸ್ತಾರಾಂತರ್ನಿಹಿತ ವಸ್ತುಸಮರ್ಪಣಪರಾಯಣನಪ್ಪ ಕಾಮವೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಗೃಹಪತಿರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೩ ಪ) ; ಮತ್ತಂ ಮಣಿಕನಕವಸ್ತುಗಳನೆನಿತೆನಿತುಂ ಬೀಯಂಗೆಯ್ದೊಡಂ ತವಿಸದಿರ್ಪ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನುಳ್ಳ ಗೃಹಪತಿರತ್ನಮುಂ . . . ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮುಂ ಎಂಬೀ ಯೇಟುಂ ಜೀವರತ್ನಂಗಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೦೭-೩೪ ಪ); ಗೃಹಪತಿರತ್ನದಿಂ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನಾದಿ ಭೋಜನಂಗಳಂ ಭುಂಜಿಸಿ ತಾಂಬೂಲಮಂ ಸವಿಯುತ (ಪುರುಚ. ೦೩೯).

[ಗೃಹ + ಪತಿ$_2$]

ಗೃಹಪಿಕ (ನಾ). = ಗೃಹಕೋಕಿಳ : " ಗೃಹಪಿಕಂ ಹಲ್ಲಿಯುದು " (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೦೪). [ಗೃಹ + ಪಿಕ]

ಗೃಹಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಮನೆಯಂ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಆರಂಭ ಮಾಡುವುದು ; ಗುದ್ದಲಿಪೂಜೆ : ಗುರುದಿವಸವಾಗೆ ರಾಜಯೋಗಂ ಗೃಹಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಶುಭದುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೪). [ಗೃಹ + ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ]

ಗೃಹಪ್ರವೇಶ (ನಾ). ೧. ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮನೆಯ ಪ್ರವೇಶ ; ಹೊಸ ಮನೆಗೆ ವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಸಮಾರಂಭ : ಗೃಹಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಖರ್ಚಾಯಿತು(ರೂಢಿ). ೨. ಮದುಮಗಳನ್ನು ಮನೆ ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಗೃಹಪ್ರವೇಶವಾದ ಮೇಲೆ ನವವಧು ತವರಿಗೆ ಹೋದಳು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೩೦). [ಗೃಹ + ಪ್ರವೇಶ]

ಗೃಹಬಂಧನ (ನಾ). ೧. ಮನೆಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಬೀಗಹಾಕುವುದು. ೨. ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಭದ್ರಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಬೀಗ : "ಗೃಹಬಂಧನಂ ಬಿಯ್ಯಗಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೪). ೩. [ರಾಜನೀ] ಹೊರಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ಆರೋಪಿಗಳನ್ನು ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿರಿಸುವುದು : ಸುಭಾಸ್‌ಚಂದ್ರಬೋಸರು ಭಾರತವನ್ನು ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಗೃಹಬಂಧನದಲ್ಲಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಗೃಹ + ಬಂಧನ]

ಗೃಹಬಲಿಭುಕ್ಕು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿ ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ : " ಕಲವಿಂಕಃ, ಚಟಕಃ, ಗೃಹಬಲಿಭುಕ್, ನೀಲಕಂಠಃ – ಈ ೪ ಗುಬ್ಬಿ(ಲು) " (ಹಲಾಯು. ೪೦-೯೦).

[ಸಂ. ಗೃಹಬಲಿಭುಜ್ (ಗೃಹ + ಬಲಿಭುಜ್)]

ಗೃಹಭಾನು (ನಾ). ಮನೆಯ ಬೆಳಕು ; ದೀವಿಗೆ ; ದೀಪ : " ಆ ದೀವಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ದೀಪ್ತಿ ಗೃಹಭಾನುವಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೦೮).

[ಗೃಹ + ಭಾನು]

ಗೃಹಭೂಮಿ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿವೇಶನ : " ಗೃಹಭೂಮಿಃ, ವಾಸ್ತು – ಈ ೨ ಮನೆಯ ನೆಲೆ[ವಾಟಂ] " (ಹಲಾಯು. ೪೮-೦೩೩). [ಗೃಹ + ಭೂಮಿ]

ಗೃಹಭೇದಿ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವವನು ; ಮನೆಯವರೊಳಗೆ ಜಗಳವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವನು ; ಮನೆಮುರುಕ : ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವಾದಿ ಗೃಹಭೇದಿ ನೀನು ಕಾಂಬುದಕೆ ಅತಿ ಉದಾರ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೩-೦೫).

[ಸಂ. ಗೃಹಭೇದಿನ್]

ಗೃಹಮಂತ್ರಿ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಳಾಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸಚಿವ : ವಲ್ಲಭಭಾಯಿಪಟೇಲರು ಸ್ವತಂತ್ರಭಾರತದ ಪ್ರಥಮ ಗೃಹಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಗೃಹ + ಮಂತ್ರಿ]

ಗೃಹಮಹತ್ತರ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಆಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರಿ; ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ: ಗೃಹಮಹತ್ತರರಂ ಕರೆದಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಂಗಳೋಪಕರಣಂಗಳಂ ಸಮಕಟ್ಟಮೆಂದು ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೨೬) : ಇವಂ ಬರೆದರಾರೆನೆ ಗೃಹಮಹತ್ತರನಿವಂ . . . ನಿಮ್ಮ ಕುಲದವರುತ್ಸವಂಗಳೊಳಿಂತೆ ಬರೆವರೆನೆ (ಪಂಡಾಮಾ. ೦೦-೦೦೭ ಪ) ; ಜಯವರ್ಮಭೂಭುಜಂ ಬಗೆದಂದು ಗೃಹಮಹತ್ತರನಂ ಬರಿಸಿ ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೩ ಪ) ; ಚಂಪಾಪುರದ ಸೂಱೆಯಿಂ ಬಂದ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವಾಹನ ವಧೂಸಮೂಹಮಂ ಗೃಹಮಹತ್ತರಂಗೆ ಕೆಯ್ಯೊಳಲ್ಪೆಟ್ಟು (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೦ ಪ).

[ಗೃಹ + ಮಹತ್ತರ]

ಗೃಹಮಾತೆ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ತಾಯಿ ; ಅತ್ತೆ : " ಹೆಣ್ಣನಿತ್ತತ್ತೆ ಗೃಹಮಾತೆಯಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೦೩). [ಗೃಹ + ಮಾತೆ]

ಗೃಹಮುಟ್ಟು (ನಾ). ಮನೆಯ ಸಾಮಾನು ; ಪಾತ್ರೆ, ಪಡಗ ಮುಂತಾದುವು (?): " ಅಕ್ಷಾರವಿಶೇಷ ರೇಖೆ ಗೃಹಮುಟ್ಟುಗಳುಂ ಪೊರೆ ಮಾತ್ರೆಯಕ್ಕುಂ " (ನಾನಾರ. ೦೫೮). [ಗೃಹ + ಮುಟ್ಟು$_4$]

ಗೃಹಮೇಧ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯಜ್ಞ ; ಗೃಹಯಜ್ಞ.

[ಸಂ. (ಗೃಹ + ಮೇಧ)]

ಗೃಹಮೇಧಿ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥ : " ಗೃಹಮೇಧೀ, ಗೃಹಾಧಿಪಃ – ಈ ೨ ಗೃಹಸ್ಥಂ " (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೭) ; " ಗೃಹಮೇಧಿಯೆನೆ ಗೃಹಸ್ಥನೆನಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೦). [ಸಂ. ಗೃಹಮೇಧಿನ್]

ಗೃಹರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಮನೆಕಾವಲು ; ಅರಮನೆಯ ರಕ್ಷಣೆ : ಗೃಹರಕ್ಷೆಗೆ ಸಾತ್ಯಕಿಯಂ ಮಹೀಧರಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೦೦-೫೩). [ಗೃಹ + ರಕ್ಷೆ]

ಗೃಹಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ ಇರುವವಳು ; ಹೆಂಡತಿ ; ಗೃಹಿಣಿ : ಆ ಬಂದು ಗೃಹಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾಗಿ ಕೂತಾಳ (ಕುಂಕುಮ. ೫೬).

[ಗೃಹ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ಗೃಹವನ (ನಾ). = ಗೃಹಾರಾಮ. ' ಗೃಹವನಮಹತ್ತರ ' ಪರಾ.

[ಗೃಹ + ವನ]

ಗೃಹವನಮಹತ್ತರ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಇರುವ ಉದ್ಯಾನವನದ ಅಧಿಕಾರಿ : ಎಳೆಯಡಕೆಯ ಫಲಮಂ . . . ಕಾಂಚನ ಕದಳೀಫಳಮಂ ಗೃಹನವನಮಹತ್ತರಂ ತಂದಿತ್ತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೩೩).

[ಗೃಹವನ + ಮಹತ್ತರ]

ಗೃಹವಾಟಿ (ನಾ). = ಗೃಹಾರಾಮ : " ಗೃಹವಾಟಿ ನಿಷ್ಕುಟಂ . . . ತಾಂ ಪೂದೋಟಂ " (ಪಸ್ತುಕೋ. ೩೨-೦೨). [ಗೃಹ + ವಾಟಿ]

ಗೃಹವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಜ್ಞಾನ : ಗೃಹವಿಜ್ಞಾನದ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ (ಗೃಹವಿ. V ಅಧಿಕಾ); ವೈವಿಧ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಲಲಿತಕಲೆಗಳು, ಗೃಹವಿಜ್ಞಾನ ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದವು (ಶಿಕ್ಷಣ. ೦೯೩). [ಗೃಹ+ವಿಜ್ಞಾನ]

ಗೃಹವೇದಿ (ನಾ). = ಗೃಹಮಹತ್ತರ : ನಿಚ್ಚ ಭೇರೀಘಂಟಾಸ್ವನಂಗಳೆಸೆಯ ತಂತಂ ವಿಧವಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗೆ ಗೃಹವೇದಿಗಳಿಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಪ್ರೀತಿಕ್ರಿಯೆ (ಜಾಪುಂಪು. ೨೩೦). [ಸಂ. ಗೃಹವೇದಿನ್]

ಗೃಹವೈದ್ಯ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಎಷ್ಟೋ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗೃಹವೈದ್ಯದಿಂದಲೇ ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು (ರೂಢಿ).

[ಗೃಹ + ವೈದ್ಯ]

ಗೃಹಶಾಂತಿ (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳಿಂದ ಮನೆಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗದಿರುವಂತೆ ನಡೆಸುವ ಶಾಂತಿಕರ್ಮ : ಹೊಸಮನೆಯ ಕಟ್ಟಿದೆನು ಗೃಹಶಾಂತಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ (ಪುರಂದ. ೨-೬೦-೩).

[ಗೃಹ + ಶಾಂತಿ]

ಗೃಹಶಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಾರಿಕೆ,–ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ : ಕಿಚ್ಚಿನೊಳು ಕೆಡೆದ ಗೃಹಶಾರಿಕೆಯ ಮರಿಯಂತೆ . . . ವೇದನೆಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಕಿರೀಟೀ. ೫-೬೯). [ಗೃಹ + ಶಾರಿಕೆ]

ಗೃಹಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಶಿಲ್ಪಿ ; ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಅವನು ಗೌರವದಿಂದ ಗೃಹಶಿಲ್ಪಿಯ ಸಲಹೆಯನ್ನಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು.

೩೦೭) : ಬ್ಯಾಂಡಿಂಗ್ಸನ ಸ್ನೇಹಿತ ಸಿಮ್ಸ್ ಎಂಬವನು ಗೃಹಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿದ್ದ (ಯೋಧಪು. ೨೬). [ಗೃಹ + ಪಿಲ್ಲಿ]

ಗೃಹಶೋಭೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಕಳಿ.–ಬೆಂದ.–ಅಂದ. ೨. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಗೃಹಶೋಭೆಯೆಂಬುದು ಪರಮಲಕ್ಷ್ಯಗೃಹಶೋಭಾಕರನಪ್ಪ ಜಿನೇಂದ್ರನುಪದೇಶದಿಂ ನಿಜಶೋಭಾದಿ ತ್ಯಾಗಗೆಯ್ದುವ ತವದೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟಿಯೊಡೆ ದಿವ್ಯವರಮಗ್ಗಹಶೋಭಾಧಿಪತ್ಯವಕ್ಕುಂ (ಶಾಪುಂ. ೨೫೦). [ಗೃಹ + ಶೋಭೆ]

ಗೃಹಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗೃಹಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಾಹ ವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆ : ಕ್ಷೇತ್ರಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಲಿ, ಗೃಹಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಲಿ ಜ್ಯುತಿಯಾಗದಂತೆ . . . ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿದನು (ಆಪುಂಚ. ೨೭೩). ೨. ಮದುವೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ವರನ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ವಿವಾಡು ಮಾಡುವ ಸಾಮಾನು. – ಸರಂಜಾಮು. – ಲವಾಜಮೆ.

[ಗೃಹ + ಸಂಸ್ಕಾರ]

ಗೃಹಸಚಿವ (ನ).=ಗೃಹಮಂತ್ರಿ : ಗೃಹಸಚಿವರು ರಾಜೀನಾಮೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಪ್ರಕ). [ಗೃಹ + ಸಚಿವ]

ಗೃಹಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮದಂತೆಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ; ಸಂಸಾರವಂದಿಗ : ಕಜ್ಜಿಯಂ ಮುತ್ತಂ . . . ಗೃಹಸ್ಥನೆನ್ದಿದ ಮುಂಬಿಟ್ಟಱಿಸಿ ಕೊಲುತಿರ್ಪವ ಜವನೆಂಬಲ್ಲಿಕೆಯಂ ಪಗೆವಂದಂತು ವಂಗಿಗನೆನ್ದಂ (ಅ ರಿ ಪು. ೪-೭೬). ಇನ್ನುಳಿದ ಗೃಹಸ್ಥರಾತ್ಮಧರ್ಮವಂ ಕಳುವುತ್ತ ಕಟಿತಂಳಲ್ಲರೋ (ಜಾಳಂಂತ. ೩೩-೪). ೨. ಸಭ್ಯ ; ಶಿಷ್ಟ : ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳಸಾಪುರದ ಗೃಹಸ್ಥರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆದರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಳಹ. ೩೬). ಏನೋ ಗೃಹಸ್ಥ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡು ಮನೆಯನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟೆ (ಪ್ರಕ). [ಸಂ.]

ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ.–ಕರ್ತವ್ಯ : ಶಾಂತಾತ್ಮ ಮದುವೆಲ್ ನೀನಿರತೆಸ್ಸ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದಿಂದಂ ನೀನೆಂತಂತೆ ಸಲೆ ನೆಗಟಿ ಜಗತಿಸಂತತಿ ನಿಲೆ ನಿನಗೆ ಧರ್ಮಸಂತತಿ ನಿಲ್ಕುಂ (ಅರಿಪು. ೯-೦೬) : ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಧರ್ಮ, ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಧರ್ಮ, ಯತಿಧರ್ಮ ಇವು ಅಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳು (ಅರ್ಜುಪು. ೦೦) : ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸನ್ಯಾಸಧರ್ಮ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವೈದಿಕಧರ್ಮವು ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು (ಕಾಚಿಪು. ೦೬೦). [ಗೃಹಸ್ಥ + ಧರ್ಮ]

ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆ, ಗೃಹಸ್ಥ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಸಂನ್ಯಾಸ ಎಬ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಾಂಸಾರಿಕಜೀವನ : ಸಂದ ನಿಗಮಾನುಜ್ಞಾನದಂ ಮಾದಲಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾತ್ಮಕನೀ ಧರಿತ್ರಿಗೆ ವಿವಿತ್ರಂ ತದ್ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಂ (ಕಪು. ೩-೫-೯೦ ; ೧೦೬೫) ; ಇದರಿಂದ ಧಾಂರೂಗೆನ್ನೋವಸಹಿತ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು (ಹಂದರಾಸಾ. ೦೩೩). [ಗೃಹಸ್ಥ + ಆಶ್ರಮ]

ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗೃಹಸ್ಥನ ಧರ್ಮ ; ಮನೆವಾರ್ತೆ : ಆಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆಯಂತೊದಿಪೆ (ಜಾಸ್ಥಿ. ೫೩-೯) : ದಿನಪ್ರತಿಯ ಸನ್ನಾಘಟ್ಟ ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಈ ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಅವನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮನಗೊಡತಕ್ಕವ (ಇಪ್ಪಳ. ೩೭೯) ; ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆಯ ವಿಶ್ವಾಸವು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಆಪುಂಚ. ೦೬೪). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ ; ಸಂಭಾವಿತತನ ; ಸಭ್ಯತೆ : (ಪ್ರ). [ಗೃಹಸ್ಥ + – ಇಕೆ]

ಗೃಹಸ್ಥೂಣ್ (ನಾ). ಮನೆಯ ಕಂಭ.–ಸ್ತಂಭ. [ಗೃಹ + ಸ್ತೂಣ]

ಗೃಹಸ್ಥೆ (ನಾ). = ಗೃಹಿಣಿ : ಇರುತ ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮರಸು ತಾ ನಿರುತ ಸತ್ಯರಿ ಸುತಲಂತಃಪುರದಲೆಸೆಯೆ ಗೃಹಸ್ಥೆಯೆನಿಸುವರಸ ಕೇಳಿಂದ (ಕುಬಾಳಾಖ್ಯಾ. ೪-೬೯). [ಸಂ. ಗೃಹಸ್ಥಾ]

ಗೃಹಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಗೆಬಗೆಯ ನಂನೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಎಸೆವ ವಪದಿಸುವ ವೆನೆ ಚತ್ರಸಾಲೆ . . . ಗುಣನಿಸಾಲೆ ಎಂಬಿನಿತುಮಂ ಗೃಹಾಂಗಂ ಕುಡುಗುಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೬-೦೬) : ಗೃಹಾಂಗವೆಂಬುದು . . . ವಿವಿಧ ಗೃಹವಿಶೇಷಂಗಳನೀವುದು (ಜಾವುಪು. ೮). [ಗೃಹ + ಅಂಗ]

ಗೃಹಾಂಗಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಅಂಗಳ.–ಆವರಣ : "ಗೃಹಾಂಗಣಮನುಡಿಯುತ್ತ ಚತ್ರವೆಂಬುದು" (ಮಂಗಾ. ೦೪೦-೦೬) : ಒಳ್ಳೆಯಂಗ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಂ ಗೃಹಾಂಗಣದ ಮುಂದೆಸಿದಿರ್ವೊಲೊಕ್ಕು ತೊಳಾಲಿದೆ (ಜಾಪು. ೪-೮೩) ; ತನ್ನವಟಿಗಿದ ಮಾಡಿ ಗೃಹಾಂಗಣಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ವೋಪಿನಂ (ಜಗಪ. ೩-೩೬). [ಗೃಹ + ಅಂಗಣ]

ಗೃಹಾಂತರಾಳ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗ ; ಒಳಮನೆ : ಆ ಮಹಾತ್ಮಂ ಸಕಲದುರಿತಹರಣಕರಣಕಾರಣ ತವಶ್ಚರಣವಿಠಾಂತಕರಂಗತಾಗಿ ತದ್ಗೃಹಾಂತರಾಳದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೋದೊಡೆ (ಸುಳುಪು. ೦೦-೩೩ ಪ).

[ಗೃಹ + ಅಂತರಾಳ (= ಅಂತರಾಲ)]

ಗೃಹಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ದೀಳಕಿಂಡಿ ; ಗವಾಕ್ಷ : ಕಂದರ್ಪ ತಜ್ಞನಿಗಿ ಮಂಗ್ಸುಲೊಳು ವಿಂರಗುತಿರಲವನು . . . ವರಹಸ್ಪದಿಂ ವಿಸುಗಲೀಸದೆ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ವರಗೃಹಾಕ್ಷಿಯಲಿ ಪೊರಮಟ್ಟು ಮಾರುತಮಾರ್ಗಮಡರ್ದು (ಪಪಪ್ರೀ. ೦೦-೩೩). [< ಸಂ. ಗೃಹಾಕ್ಷಿ]

ಗೃಹಾಜಿರ (ನಾ). = ಗೃಹಾಂಗಣ : "ಗೃಹಾಜಿರಂ ಪ್ರಾಂಗಣಂ" (ಪಜ್ಞಾಕೋ. ೪೭-೦೦). [ಗೃಹ + ಅಜಿರ]

ಗೃಹಾಧಿದೇವತೆ (ನಾ). ವನೆಯ ದೇವರು ; ಕುಲದೇವರು : ಕೆಲದೊಳ್ ಕಿಟ್ಟು ಸಾರ್ದಿರ ಕೃಪಾಣದ ಕವ್ಚಂ . . . ಕೋಮಲದೇಹದ ಕೆಂವು ನಾಡೆಯುಂ ನಲವನೀಳಾಧಿವಂಗೆ ನೆರೆವೆರ್ಚಿಸಿದತ್ತು, ಗೃಹಾಧಿದೇವತಾ ವಿಲಸದಾಸ್ಥಾನದೊಳ್ ನೆರೆದು ಮೂದಲಿಪ್ಪುವ ಬಣ್ಣಿಂದಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೦೦೩). [ಗೃಹ + ಅಧಿದೇವತೆ]

ಗೃಹಾಧಿಪ (ನಾ). = ಗೃಹಪತಿ. [ಗೃಹ + ಅಧಿಪ]

ಗೃಹಾಧಿವಾಸ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಸುವಾಸನೆ.–ಸೌರಭ.–ಪರಿಮಳ : ವಾಸವಲ್ಲದ ವಿಂದಱ ವಿನ್ಯಾಸವಿಂದಱ ಗೃಹಾಧಿವಾಸವಿಂದಱ ದೆಸೆಯಿಂದಱ ನೆರೆದ ವಿಲಾಸವಿಂದಱ ಬೆಡಂಗವಗಯಿಸುಗುಮೇ (ಜಾಪು. ೩-೪).

[ಗೃಹ + ಅಧಿವಾಸ]

ಗೃಹಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). = ಗೃಹಮಹತ್ತರ : ಗೃಹಾಧ್ಯಕ್ಷನಿಂತೀ ರವಂ ದೇವತೆ ಪೆತ್ತ ಕೂಸನೆಂಬೊಡಿಲ್ಲಿಯಂ ದನಿಯಸೆ ಕೇಳ್ದಲ್ಲಿಗೆಯ್ದುಂದು ಕಂಸಂ (ಜಗಪ. ೩-೦೩). [ಗೃಹ + ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ಗೃಹಾಭ್ಯಂತರ (ನಾ). = ಗೃಹಾಂತರಾಳ : ಆತ್ಮೀಯ ಗೃಹಾಭ್ಯಂತರ ಪ್ರಶಸ್ತಪ್ರದೇಶಂಗಳೊಳಂ . . . ಅರ್ಹಶ್ರೀವಿಗಳ ನಿಜಿಸಿ (ಅರಿಪು. ೦೫-೦೬ ಪ). [ಗೃಹ + ಅಭ್ಯಂತರ]

ಗೃಹಾರಾಮ (ನಾ). ಮನೆಯ ಸುತ್ತಿನ ತೋಟ ; ಕೈತೋಟ : "ಗೃಹಾರಾಮಂ, ನಿಮ್ಮಟಿಗಿ ಮನೇ ಬಳ ಇರುವ ತೋಟ, ಹಿತ್ತಲ ತೋಟ, ಅಂಗಳತೋಟ, ಮುಂಗಡತೋಟ" (ಸಿದ್ಧಾಂಕ. ೯೬).

[ಗೃಹ + ಆರಾಮ]

ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣೆ (ನಾ). ಹೊಸಿಲು : "ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣೇ. ದೇಹಲೀ-ತಿ ಹೊಸ್ತಲ ಹೆಸರುಗಳು. ಬಾಗಿಲ ಹೊಸ್ತಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂಕ. ೯೦).

[ಸಂ. ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣೇ]

ಗೃಹಾಶ್ರಮ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ : ಗೃಹಾಶ್ರಮಂ ಸುವಿವಾನೀಗುವೆಂ ಕಾಗುಮವೆ ವೇಟುಗ್ ತವೋಧನಾ (ಆಪಪು. ೩೫-೦೬). [ಗೃಹ+ಆಶ್ರಮ]

ಗೃಹಿ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥ ; ಮುನಿಗಳಾದಿಯಮಗು ದುಃಖವಿಂತಿರೆ ಗೃಹಿಗಳ್ ಜಗುಗಯ ಕಳುಹಿ ಸಹಿಸಲಿಬ್ಬರೆ (ಜಕಂತ. ೩೨ ಆಡಿ) ; ಗೃಹಿಯಾಗಿ ಸಹ ಸಂದಿಕಿಂದಿಗ್ಗತ್ತೈ ರುದು ಆದರಿಸುವ್ಮುದಿಸಿದ ಹರ್ಷ (ಇಂಶಾಪ. ೩೬-೬೦).

[ಸಂ. ಗೃಹಿನ್]

ಗೃಹಿಣಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಡತಿ ; ಯಜಮಾನಿ ; ಹೆಂಡತಿ : "ದಾರಂ ಕಳತ್ರಂ ಗೃಹಂ ಗೃಹಿಣಿ . . . ಮಹಿಳೆಯನ್ ಹೆಂಡತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೬) ; ತಾನೇಳಕಾಲದೊಳಾವಳು ಮರೆವಳು ಆಳಾಗಿ ಅರಸಿತಿಯಾಗಿ ಅವಳೆಯ ನಿಜವಾದ ಗೃಹಿಣಿಯೆಂದೆನಿಪಳು ಪತಿಗೆ ತಾನನುಕೂಲೆಯಾಗಿ (ಇಂಶಾಪ. ೧೯೦-೬೯) ; ನವ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಆದರ್ಶಗೃಹಿಣಿಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ: ಆಗುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಶ್ಯಹಾ. ೮೨). [ಸಂ. ಗೃಹಿಣೀ]

ಗೃಹಿಣೀಪದ (ನಾ). ಪತ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾರ ; ಮನೆಯ ಒಡತಿಯಾಗಿರುವ ವಿಕೆ ; ಯಜಮಾನಿಯ ಸ್ಥಾನ : ನನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಗೃಹಿಣೀಪದದಿಂದ ನೀಚನಾದ ನೀಸು ಒಮ್ಮೆ ಭುಸ್ಸಗೊಳಿಸಿರುವೆಯೋ, ಆ ಪೂಜ್ಯಪದವು ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ದುರ್ಲಭವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಅಂಶಿ. ೦೬).

[ಸಂ. (ಗೃಹಿಣೀ + ಪದ)]

ಗೃಹೀತ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿದ ; ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ; ಹೊಂದಿದ : ಗೃಹೀತ ಧರ್ಮನುಂ ನಿಗ್ರಹೀತಾತೇಷಡೊಷನುಮಾಗಿ ನಿಜರಾಜ್ಯಧಾನಿಗೆ ವಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೮ ಪ) ; ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಕ್ಷೇತ್ರಾಗರ್ಷದಂತೆ ಪೋತ್ತಿ ಪೊತ್ತಾಹಿತ ಧರಣತಳಮುಂ ಗೃಹೀತಗೋಲಾಂಗೂಲಮುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೩೨ ಪ). ೨. ತಿಳಿದ ; ಗ್ರಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಾದುದು ; ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದುದು : ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆಧಾರಗಳು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು ಗೃಹೀತವಾಗಲಾರವು (ಡ್ಯಾವಿ. ೨೬೦). ೪. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಗ್ರಹಿಕೆ : ಅನಿಸಿಕೆ : ರಾಘವಾಂಕನ ಗೃಹೀತವನ್ನೊಪ್ಪಿ ಕೊಂಡು ನೋಡಿದರೆ ಕೆಲವುಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೊದಲ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ' ಸೊಗಸಿನ ಸಂಗ್ರಿ, ರಸದ ಮಡು ' ವಾಗಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೦೮೨) ; ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾಕಾರರು ಕೂಡ ತಮ್ಮ ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ವೃಕ್ತಿಭಾಗವೇ ಒಂದು ಸ್ವಯಂಪೂರ್ಣಗ್ರಂಥವೆಂದೂ ಕಾರಿಕಾಭಾಗವೇ ಬೇರೆ ಸ್ವಯಂಪೂರ್ಣ ಗ್ರಂಥವೆಂದೂ ಗೃಹೀತ ಹಿಡಿದು . . . ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭೃಶ್ಯಾಲೋಚ. XXV, ಬೀಚಿ). [ಸಂ.]

ಗೃಹೀತದಿಶ (ನಾ). ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವವನು ; ಹೆದರಿ ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಓಡುವವನು : "ನಷ್ಟಃ, ಗೃಹೀತದಿಶ್, ಕಾಂದಿಶೀಕಃ, ಭಯದ್ರುತಃ-ಈ ೪ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟವಂ" (ಹೊಂಪು. ೭೯-೬೫೩).

[ಗೃಹೀತ + ದಿಶ]

ಗೃಹೀತೇತಿತ್ವ (ನಾ). = ಗೃಹೀತೇತಿತ್ವಕ್ರಿಯೆಯ : ಗೃಹೀತೇತಿತ್ವಮುಂ ಪ್ರಶಾಂತಿಯುಂ . . . ಅವ್ಯಯತ್ವಮುಮೊಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಜಾಪುಪು. ೨೨೯).

[ಗೃಹೀತ + ಅಂತಿತ್ವ]

ಗೃಹೀತೇತಿತ್ವಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರಂ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಂ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು "ಧ ರ್ಮ ದೊ ಳು ದೃಢತಾಗಿ ಗ್ರಹಸ್ಥಾ ಚಾರ್ಯನುಂ ವರ್ಣೋತ್ತಮನುಮೆನಿಸಿ . . . ತನ್ನುನ್ನತಿಯಂ ನೆಗಟ್ಟಿ ಸುತ್ತುನಂ ನಿಸ್ಪಾಪಕೋತ್ತಮನುಮನಾಹಾರನುಮೆನಿಸುವುದು ಗೃಹೀತೇತಿತ್ವಕ್ರಿಯೆ" (ಜಾಪುಪು. ೨೨೪).

[ಗೃಹೀತೇತಿತ್ವ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಗೃಹೋಪಕರಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರ,-ಸಮಿಪವಷ್ಟ : ಗೃಹೋಪಕರಣ ವನಭೂಜವು ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಮಂ ತಳೆಯೆ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೦-೬೩).

[ಗೃಹ + ಉಪಕರಣ]

ಗೃಹೋಪಕರಣ (ನಾ). ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಸಾಮಾನು ; ಮನೆಯ ಮಂಟಪ್ಪು-ಸಾಧನ : ಕುರ್ಚಿ, ಮೇಜು, ಅಲ್ಮೈರ, ಮಂಚ ಮುಂತಾದ ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳಿದ್ದವು (ಧಾರ. ೦೦).

[ಗೃಹ + ಉಪಕರಣ]

ಗೃಹೋಪಸ್ಕರ (ನಾ). = ಗೃಹೋಪಕರಣ : ಕಪಿಲವಸ್ತುವಿನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ . . . ರವಣೀಯ ಗೃಹೋಪಸ್ಕರಗಳು (ಕ್ಯಾಂಚರ್ಯ. ೩೩).

[ಗೃಹ + ಉಪಸ್ಕರ]

ಗೃಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಗೃಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. ೨. ತೆಗೆದು-ಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ ; ಹಿಡಿಯತಕ್ಕ. ೩. ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ; ಪಡೆಯ ತಕ್ಕ. ೪. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ. ೫. ಒಂದು ಕಡೆಗಿರುವ ; ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ. (ನಾ). ೬. ಗೃಹಸ್ಥನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಜಾತಕರ್ಮ, ನಾಮಕರಣ, ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕಾರ್ಯ.-ಕರ್ಮ.-ಸಂಸ್ಕಾರ. ' ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ ' ಪರಾ ೬. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಹಕ್ಕಿ, ವ್ಯಗ ಮೊದಲಾದವು. ೮. ವಶವರ್ತಿಯಾದವನು ; ವಿಧೇಯ. ೯. ಗಂದದ್ರಾರ. [ಸಂ.]

ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಜಾತ ಕರ್ಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ರೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ : ಈ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ' ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ ' ಗಳೆಂತಲೂ, ' ಧರ್ಮಸೂತ್ರ ' ಗಳೆಂತಲೂ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಸಜ್ಞಾಕಂ. ೪); ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳೂ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳೂ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಅಸ್ಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೩೦೦). [ಗೃಹ್ಯ + ಸೂತ್ರ]

ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಎಂದೂಯಾದಂದಿನಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿ ; ಔಪಾಸನ. ಸ್ಥಾಲೀ ಪಾಕ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಅಗ್ನಿ : ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಾಗ್ನಿಯೇ ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿಯಂತೆ (ಅಯಾಪ್ರ. ೦೮೨).

[ಗೃಹ್ಯ + ಅಗ್ನಿ]

ಗೆ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯ : ಉದ ಭಾವದೊಳ ಮಿಯುಂ ಗೆ ಕೆ ಮಿಗಳುಂ . . . ಸವರಿನಸುಗುಂ . . . ಗೆಕಾರಕ್ಕ – ಉಡುಗಿ, ಪಸುಗೆ, ಪೊಲ್ಗೆ (ಕವಿದ. ೩೧೦ ಪ್ರಯೋ).

ಗೆಕಱ ' ಗೇಕಱ ' ನೋ.

ಗೆಂಟಗೆ ' ಗೊಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೆಂಟಳವಿ (ನಾ). ದೂರಪ್ರದೇಶ ; ದೂರದ ಸ್ಥಳ : ತುರಿಹದಿಂ ಗೆಂಟಳವಿಗೈದಿ ಶೌಚಗೆಯ್ವ ಹರಪುಣಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಜಾಸೂಚಪು. ೫-೬೪).

[ಗೆಂಟು + ಅಳವಿ]

ಗೆಂಟಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೂರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಕಳೆ: ಕ್ರಿಭುವತಿಲಕನ ಮನಮಂ ದಿವಿಜೆಯರ್ ನೆರದು ಗೆಂಟಾಗಿಸದರ್ (ಅಚಪು. ೬-೦೦೨). [ಗೆಂಟಾಗು + -ಇಸು]

ಗೆಂಟಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೂರವಾಗು. ; ಎರವಾಗು : ಅಲ್ಲಿರ್ಗು ನಿವ್ಮ ಮನಕ್ಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಕ್ಕಿಯಾಗಿಯುಂ ಪಾಲ್ಬಿಗೆ ಗೆಂಟಾಗಿಯುಂ ನೆಗೞ್ವ ಮಲ್ಲಿಂದು ಪೊಡವಟ್ಟು . . . ಪೋಗಿವೋಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೦ ಪ); ತರಳತೆಗೆ ಕೂರ್ತುರ ಲಜ್ಜೆಗೆ ಗೆಂಟಾಗಿ (ಶಾಂಪು. ೫೬೬); ಮನಗೆಗ್ಗಿಂ ಪೆಗೆಯಾದ ನಟ್ಟಿಗೆ ಕರಂ ಗೆಂಟಾದೆಂ ಮೆಚ್ಚ್ದಂಗಸೆಯರ್ಗೊಗ್ಗೆಯಾದಂ (ಲೀಪಾವ. ೫-೬೧). ೨. ಕಾಲ ವಿಳಂಬವಾಗು ; ತಡವಾಗು : ಮೂವತ್ಕೆರಡುತೊಟೆ ದ್ರವ್ಯಂ ಮನೆಯೊಡೆರ್ದಾದಂ ಬಗೆಯದೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ, ಗೆಂಟಾದುದಕ್ಕೆ ಚಿಂತಿಸಿ (ಲಂಹಿ. ೩-೩ ಪ). [ಗೆಂಟು + ಆಗು,]

ಗೆಂಟಿಗೆ ' ಗೊಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೆಂಟಿಗೆಡ್ಚು, ಗೌಟಿಗೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಮಂತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡು : ಅಪ್ಪಬಂದುಜನಮಚ್ಚರಿಯಿಂದಲಲಾತ್ಸವಂ ಮಿಗಲ್ ತನ್ನಯ ಚಿತ್ತವಲ್ಲಭಗೆ

ಗೆಂಟುಗೆಟ್ಟುದನಂವರಾಧಿದಂ (ಪಡಿಲಿ. ೦-೭೭). **ಗೆಂಟಿಕೆಗಟ್ಟು** : ವಿ. ಬಸಿರಿಯಾದಾಗ ಸಂಪ್ರದಾಯಂದಂತೆ ತಾಯಿತವನ್ನು ಧರಿಸು : ಗರ್ಭವತಿ ತಾಳ್ ಗೆಂಟಿಕಗಟ್ಟ ಚೆಲುವಾಗರ್ಭಕನನು ಪಡೆದಾನು ಕಾರ್ಮೊನ್ನ ತೊಟ್ಟಿರೊಳಗೆಗೆ ತೂಗುವ ಭಾಗ್ಯದಬ್ಬುತವಿನ್ನೆಂದಿಗಪುದೊ (ಕ್ಯಾಪಕ. ೨-೩೯).

[ಗೆಂಟಗೆ (< ಗೊಂಟಿಕೆ) + ಕಟ್ಟು೨]

ಗೆಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೂರವಾಗಿಸು : ಸವಿನುಡಿವ ಬೀಂಟವೈಗುಳ್ಳಾತುರದ ಪೊಯ್ಗುಳಿಗೊರೆಲ್ಲಂಟಿಸಿದ ರಜ್ಜ . . . ವೆಂಟಿಸಿಸೆ ವರವೆ ಬಿಗಿಯುವೈ ಮೆಜ್‌ದಳು (ಹ್ಞಂದಪು. ೯-೦೦) ; ಆ ವೀರಭದ್ರದುಗರದ ನೆರವಿಂ ಗೆಂಟಿಪ ಡೆಂಕಣಕೋಟೆಯ ನಂಟಿಸಿಯಾ ರಾಯಗೊಂಟಿಯಂ ಲುಂಠಿಸಿದಂ (ಚಳವಿ. ೫-೦೫೯). [ಗೆಂಟು + – ಇಸು೩]

ಗೆಂಟು (ನಾ). ೧. ದೂರ : " ಗೆಂಟಿಂದು ದೂರಂ " (ಕಪಾ. ೩೬-೩೮೦) ; " ಗೆಂಟಿನಲ್ಲ ತಿದೂರಂ " (ಜಾರಾ. ೦೮) ; ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದೊಳ್ ತಗುಳ್ದಿರ್ದಂರಂ ಸಂಧ್ಯನ್ವಮವ್ವಡಿಯಂ ಮಜ್ಜಿಯೊಳ್ ಗೆಂಟಿಱಿಂದಂ ಲಲಿತಘಟೆ ಕಂಡು (ಪಜ್ಜಾ.ರಾ. ೯೬-೪) ; ಮನದಂ ಬೆಗಂ ಬರ್ಪಳ್ ದಿಟ್ಟಿಗಳಾಗಳೆ ಪತ್ತಿದುವು ಗೆಂಟಱೊಳ್ ಮಾರುತಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೩) ; ಭರತ ಶತ್ರುಳ್ಳೆರಂ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಗೆಂಟಱೊಳ್ ಕಂಡು (ಪಂಡಾಪು. ೦೩-೩೩ ಪ) ; ನಿವಗಾಗ ಧರ್ಮದ ಪೋದ ಪೊಲಬುದು ನರ್ವದಯಂ ಗೆಂಟದೇಕೆ ಕೇಳ್ದವೆ ಯೆವ್ಮಂ (ಜುಕೀಗೆ. ೦-೬೪) ; ನಂಟರು ಸರಿಗಂದರಿಪಡಗೊಡಬಹುದ ವರ್ಜುಟದಂದವಿ ಕಾಣುವಾಗ ಗೆಂಟನೊಹುದೆ ದೇಸು (ಕರಚ. ೩೯-೬೬). ವಿ. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಭೇದ ; ಅಂತರ : ಉಂಟಿಲ್ಲೆಂದೀ ಯೆರಡಱ ಗೆಂಟಂ ಪಂಡರಿಸಿ ಮೂಱನಿಯ ಪೊಸವನಿಯೊಂ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷಮೊಳಂಟಿವುದೀ ಜಗವನಮರೆ ತಿವಿಂದಾಡ್ಪೆಂತಂ (ಚಳವಿ. ೬-೦೪) ; ಕಂದರ್ಪನೆಱಿಗಂ ನಿನ್ನೆಱಿಗವಿನಿತುಂ ಗೆಂಟಿಲ್ಲವಮರ್ಂದೇಕಹೃದಯರಿನಿ ಮುಂತಕ್ಕೆ ಪೋಪಂ (ಚಳವಿ. ೬-೭೯ ಪ). ಪಿ. ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಬಸನಿಯ ಕೆಣಕ್ಕಾಜಿನ ನೆಗಟ್ಟಿಗೆ ಕೇಳಿಗೆ ನಾಡೆ ಗೆಂಟಿನ (ಅವಿಪ. ೦೨-೦೮). ಳಿ. ನೆನಪುದೂರ ; ಅನತಿದೂರ : ಅಂತಿರ್ದಳಂ ಗೆಂಟಿನೊಳ್ನಂಡು ವಿನಯರತ್ನಾಕರಂ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣತನಾಗೆ (ಶಾಂಪುರಿ. ೧೯೪) ; ಬೇಂಟೆಗೆ ನಡೆದೆ ಯಕ್ಕೋವತಿ ಗೆಂಟಱೊಳಾರಾಣ್ಮನಾಗಸ್ಗಳ್ ನಿಲೆ ಕಂಡು (ಜುಕೀಗೆ. ೪-೪೨) ; ಗೆಂಟಱೊಳಿರ್ದುಳ್ಳಲಗಿಂದಿಂದುಱಿ ದಂಟಿ ಬಗೆಯು ಸಂಜೆಯು ಕೊಂಬವೊಲಾ ತೋಂಟಗೆಲದೊಳೆಸೆದುವ ಕೇತಕಿಕೆಂಬಕಿ ತೊಲಗಿಸೆಯಲ್ (ಅಜ್ಜಪ. ೨-೦೦೯).

ಗೆಂಟುಗೆಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗೆಂಟುಗೆಂಟಿನೊಳ್ ಪೊಳೆವ ಬ್ಯಮಿಂಚು ಬೀಸುವಕ್ಕೆಗೇಣ ವೈಸಿರಿಯಂತೆ ಕಕ್ಕೆಡ್ಡ ಮಾದುದು (ಜಪಪು. ೩-೫). **ಗೆಂಟದಂ** = ದೂರದವನಂ ; ದೂರದಲ್ಲಿರುವವನಂ ; ದೂರಗತ : ಇದು ಚಕ್ರವ್ಯೂಹವಿಲಾ ವ್ಯೂಹವಮನಿವದಟಂ ಪಾರ್ಥಸಂಕಾತನಂ ಗೆಂಟದನೆಮ್ಮಿ ತಾಲ್ವುರಂ ಭೇದಿಸಲಱಿಯಿವಿದಂ ಕಂದ ನೀಂ ಬಲ್ಲೆ ವೇಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೬). **ಗೆಂಟುಗೆಂಟಾಗು** = ದೂರದೂರವಾಗು : ರಥದನ್ಯಮನೀರಥದಂ ಗೆಂಟುಗೆಂಟಾಗೆ (ಶಾಪು. ೨೫೪). ಉದಾ. ಎಂತ ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರಂ ಗೆಂಟು ಗೆಂಟಾಗಿರೆ (ಗಡಯು. ೮-೨೦). **ಗೆಂಟುಪೋಗು**= ದೂರ ಹೋಗು ; ದೂರಕ್ಕೆ ನಡೆ : ಅನ್ಯಗಮಾತುಱುವಟ್ಟಿಯುಮುಲ್ಲಿಂ ದೆದುರ ನಾಡೆ ಗೆಂಟುಪೋದಪ್ಪು (ಪಜ್ಜಾ.ರಾ. ೦೦-೩೩). ಗೆಂಟುಮಾಡು = ದೂರವಾಡು ; ಬೆಟ್ಟುಬಿಡು : ತ್ಯಜಿಸು : ಪೆಂಡಿಗ್ಗಳ್ವುವ ಬಂಟನಂ ಕವರಿಸುವ ನಂಟನಂ ಗೆಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ವಿಷ್ಠಾಮೃದ್ಧಿವ ವಿಷ್ಠಾಲಯಂ . . . ವಿಷ್ಠಾವ್ಯತಿಷಂಬಂಧ ಪಡಾಯತನ ಸೇವೆಯಂ ಗೆಂಟುಮಾಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೨೫) ; ನಂಬರ ಗೆಂಟುಮಾಡದೆ ನಡೆ ತುಂಬರ ಗಂಬಲನೊಪ್ಪಿ ಕಳೆವುದು (ಅಪಾಚ. ೩-೦೯೭).

ಗೆಂಟುಗೆ ' ಗೊಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೆಂಡು ' ಗಿಂಡು ' ನೋ.

ಗೆಂಡೆ೧ ' ಗಡ್ಡೆ ' ನೋ.

ಗೆಂಡೆ೨ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಿಸಾಲಿ. ' ಗೆಂಡೆಮಿಸಾಲ್ ' ಪರಾ.

[ದೇ. ಕ ತಮಿ. ಕೆಣ್ಣೆ೨ ; ಮಲ. ಕಿಣ್ಣ ; ತೆಲು. ಗೆಂಡೆ, ಗಂಡೆ]

ಗೆಂಡೆ೨ (ನಾ). ಪುರುಷನ ಜನನಾಂಗ ; ಶಿಶ್ನ : (ಕ). [<ಗಡ್ಡ]

ಗೆಂಡೆಮಿಸಾಲ್, ಗೆಂಡೆಮಿಸಾಲು (ನಾ). = ಗೆಂಡೆ೨ : ಗಱಿಮಿಸ್ಸಾಲಿಗಂದಿ ಗೆಂಡೆಮಿಸಾಲ್ವಳಿವಣಾಯಂ ಬಾಳೆಮಿಸಾಲ್ . . . ಬಣ್ಣಮಿಸಿನಿಪಿವೆಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ಪುವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ಜಾಜಪ. ೫-೦೦೩) ; ಗೆಂಡೆಮಿಸಾಲಂ ತಂದವಂಗೆ ದಂಡಿಗೆಯನಿತ್ತುಮಿಸ್ಸಾಲ್ (ಚಳವಿ. ೭-೬). **ಗೆಂಡೆಮಿಸಾಲ** = " ಪಾಟಲಾಸ್ಯಾ–ಗೆಂಡಿಮಿಸಾಲ " (ಬಿಪ್ರ. ೯೩). ' ಕಾಗೆಂಡೆ ' ಪರಾ.

[ಗೆಂಡೆ೨ + ವಿಸಾಲ್]

ಗೆಂಡೆಮಿಸಾಲು ' ಗೆಂಡೆಮಿಸಾಲ್ ' ನೋ.

ಗೆಂಡೆಹೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಳಗೆ ಗಡ್ಡೆ ಬೆಳೆದಂಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ ; ಪ್ಲೀಹಬಾಧೆಯಿರವ ಹೊಟ್ಟೆ : ಜಲೋದರ : ಗಂಡಾಸ ಕಾಣೆರೋ ಗೆಂಡೆಹೊಟ್ಟೆ ಮರುವಾಸ ಉಂಡೇಳು ಮನೆಯ ತಿರುಗೋನ (ಹಳ್ಳಯ. ೦೬೩). [ಗೆಂಡೆ೨ (< ಗಡ್ಡ) + ಹೊಟ್ಟೆ೧ (< ಪೊಟ್ಟೆ೧)]

ಗೆಂದಾಳ ' ಕೆಂದಾಳ ' ನೋ.

ಗೆಂದು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಸು ; ಆನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಆದಾತ್ಮ ನಾರಾಯಣಂ ಗೆಂದಾತ್ಮ ಗೆಲ್ಮೊಂ (ಮುಂಭಾಗ. VI, ೦೮೪ ; ?).

[< ಕಂದು೩]

ಗೆಂಧಾಳ ' ಕೆಂದಾಳ ' ನೋ.

ಗೆಗ್ಗೆ, ಗಗ್ಗೆ (ನಾ). ಕೋಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೋಟಿಯನ್ನು ಉರುಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸಾಧನ : " ಕೋಟಿಯನ್ನ ಹತ್ತುವ ಸಾಧನವಿಶೇಷ " (ಕ್ರಕಾ.) : ಕುತ್ತಿಗೆದಂಡುಗಳಿಂದಂದದುಗದ ಪಾಯ್ವ ಕೂರ್ಗಱಿಗೆ ಬದ್ಧರವೊಡ್ಡಿಪ ಕೋಂಟಿಗಾವಗಂ ಕೆದವುವ ಗೆಗ್ಗಿಣಾಂ. ಗೆಗ್ಗೆ (ಕಂದ್ರಶ. ೫-೦೦೬) ; ಕಾದುವರ ಗುಚ್ಚಂ ಕಿಡಿಸಿಯುಂ ಗೆಗ್ಗೆಯಂ ಪೊಯ್ಸುಯುಂ ದುರ್ಗದ ನಾಯಕನ ಗರ್ವಮಂ ನರ್ಗಮಂ ಮಾಡುವಂತೆ ತೆಗೆಗಳಂ ನರ್ಗುವಮಾಡಿಸಿಯುಂ (ಪಾಕ್ಷಗ. ೩-೦೩೯ ಪ) ; ಗೆಗ್ಗೆ ಡೆಂಕಣ ಗುವಕ್ಕಂ ಪಡಿಗೊಂಂಟಿಯೊಬ ಬಹುಕೋಟಾಯಂಠಿತ್ತ ಸಾವಯಗ್ಗಿ ತಿಂತಿನಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ ಲಗ್ಗಿಗಾರ್ದರ್ ವಸಂಚೋಣಂ ಸಾರ್ದರ್ ಸುಟ್ಟಿಸ್ಸಿದಂ (ಅಪಪು. ೦೦-೦೩). **ಗಗ್ಗೆ** : ಮೇಲಿನ ' ಚಂದ್ರಪ್ಪು ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಗೆಜೆಟ್ಟು (ನಾ). ಸರ್ಕಾರದ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ನ್ನೂ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಬಹುರಂಗವಡಿಸುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ತಿಳಿಯ ಪಡಿಸಲು ಸರ್ಕಾರದವರು ಹೊರಡಿಸುವ ಪತ್ರಿಕೆ : ಸರ್ಕಾರದವರಿಂದ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಗೆಜೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಸ್ತಿಹಾರ್ ವಮಾಲಿಕ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ . . . ರಾಜ್ಯ ಕೀಯ ವೆನ್‌ಷಯಗಳು (ಗ್ರಾಮಾಕಾ. ೬೫). [← ಇಂ. Gazette]

ಗೆಜ್ಜಗ ' ಗರ್ದೆಗಂ ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜಲು ' ಗೆದಲ್ ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜಲುಭೂಮಿ (ನಾ). ಗೆದ್ದಲು ಇರುವ ಭೂಮಿ : ಜಮಿನು : ಅಯ್ಯ ನವರೊಬ್ಬರದು ಜಮಿನಾತ್ರ, ಗೆಜ್ಜಲಭೂಮಿ (ಹಂಗೂ. ೦೦೮).

[ಗೆಜ್ಜಲು (< ಗೆದಲ್) + ಭೂಮಿ]

ಗೆಜ್ಜೆ೧, ಗಜ್ಜೆ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿರುವ, ಕಡಿಕೆಣಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಚಿಕ್ಕಗಂಟೆ ; ಕಿರಿಗಂಟೆ : ಮುಂದೆಸೆಯೊಳಂದುಗೆ ಘಲಿರುಘಲಿರೆನೆ ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಮೊರೆಯೆ (ಜಪಪು. ೨೪-೯೪). ವಿ. ಕಿರುಗಂಟೆಗಳಿಂದ

ಮಾಡಿರುವ, ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: "ತುಲಾಕೋಟಿಃ, ನೂಪುರಃ – ಈ ಗೆಜ್ಜೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೦೭); ಮಣಿ ಕಿಂಕಿಣಿ ಗೆಜ್ಜೆ ರಕ್ಕೆ ಕುಂಡಲಯುಗಮುತ್ತು . . . ಮನಂಗೊಳೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೬೨); ಬಿಡೆವಿನ್ನೀ ಗಿರಿಜೆಯ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳನೆಂದ ಖಿಲವೇದಮುಲಿವಂತೆ ವಲಂ ನಡೆವೆಡೆಯೊಳಗುರ್ಬಿಂ ಬೊಬ್ಬಿಡುವಂದುಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಸಜ್ಜನೆಗೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೮೯); ಉಲಿವ ಗೆಜ್ಜೆಯ . . . ಪೊಳೆವರಳೆಲೆಯ ಮಿಸುಗುವ ಬಾಲದೊಡಿಗೆಯ ಮಾಯೆಗಿಕ್ಕಿದರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೨೫); ಬಂದನೇನೆ ರಂಗ . . . ಪೊನ್ನೆಂದುಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಹೊಳೆ ಹೊಳೆಯುವ ಪಾದವನೂಱುತ (ಪುರಂದ. ೨-೬೨-೧). ಗೆಜ್ಜೆ: (ಕ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೆಚ್ಚ, ಕೆಚ್ಚೈ; ಮಲ. ಕೆಚ್ಚ; ತುಳು. ಗಜ್ಜೆ, ಗಜ್ಜ, ಗೆಜ್ಜೆ; ಕೊಡ. ಗೆಜ್ಜೆ; ತೆಲು. ಗಜ್ಜೆಯ, ಗಜ್ಜೆ]

ಗೆಜ್ಜೆ₂ (ನಾ). ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ತಳಭಾಗಕ್ಕೂ ತೊಡೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸಂದು; ತೊಡೆಸಂದು: (ಕ). 'ಗಜ್ಜಲು' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ಗಜ್ಜ]

ಗೆಜ್ಜೆಅಡ್ಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ; ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳ ಒಡವೆ: ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ಗೆಜ್ಜೆಅಡ್ಡಿಕೆ (ಬೆಳುಮ. ೧೫೭); ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆಅಡ್ಡಿಕೆ ಜೋಮಾಲೆ ಇಲ್ಲದೆ ಮದುವೆಯೇ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ' ಪರಾ. [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಅಡ್ಡಿಕೆ]

ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು 'ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಕರಡ (ನಾ). = ಗೆಜ್ಜೆಹಂಲ್ಲು: (ಕ). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಕರಡ]

ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟು, ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನರ್ತನ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಗೆ) ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು: ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾಗೆ ನೆಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತ್ತು ಹುಲಿ ನಲಿದು ನಿಲುಗಿಸಿ ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟಿ ನಲಿದಾಡಿತ್ತು (ಆದಪ. ೧೫-೩೨). ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು: ೨. ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ, ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ರಂಗ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು. ೩. ವೇಶ್ಯೆಯರ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು.

ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟುವವಳು = ಸೂಳೆ: ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟುವವರಿಗಿಂತ ಒಂದು ಬಣ್ಣ ಮೇಲು ಅವಳದು (ಹಹಸ. ೬೭). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಗೆಜ್ಜೆಗಾರ 'ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱ, ಗೆಜ್ಜೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಬಳೆಗಾಱಂ, ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱಂ, ಮಣಿಗಾಱಂ (ಶಮದ. ೦೯೯ ಪ್ರಯೋ). ಗೆಜ್ಜೆಗಾರ: ೨. ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ: (ಕ).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + – ಕಾಱ]

ಗೆಜ್ಜೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೫-೪೭೯).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗೆಜ್ಜೆಗುದಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಯಂತಹ ಗುಳ್ಳೆ ಬರುವಂತೆ ಕುದಿಯುವಿಕೆ. P ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಲೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು ಕಾಯುವಾಗಿನ ಒಂದು ಹಂತ: ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮರಳಿ ಗೆಜ್ಜೆಗುದಿ ಹಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಂಡೇನೀರನ್ನು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಉರುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಸುಮಜ. ೪).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಕುದಿ₃]

ಗೆಜ್ಜೆಗೊಲಸು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಮಗುವಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಗೊಲಸು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಗೊಲಸು (<ಗೊಟಸು)]

ಗೆಜ್ಜೆಗೋಲು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೋಲು: ಗೆಜ್ಜೆಗೋಲೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ನನಗೆ ಅದೊಂದು ಬಗೆಯಾಗಿ ಪಿಚ್ ಎನ್ನುತ್ತದೆ ಕಣಾ (ಸುಗುಗಂ. ೯೬-೦೫); ಗೆಳೆಯ–ದಂಪತಿಗಳು ರಾಸನೃತ್ಯಕೆ ನೆರೆದು ಗೆಜ್ಜೆಗೋಲುಗಳಿಂದ ತಾಳದಲಿ ಹೊಳಲುಗೊಡುತಲಿರೆ (ಸಪೀಗೀ. ೪೬-೯೪೬).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಕೋಲು₁ (<ಕೋಲ್₁)]

ಗೆಜ್ಜೆಚೈನು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿರುವ, ಕಾಲಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಹುಡುಗಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಚೈನು ತಂದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಚೈನು₂]

ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆ 'ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ 'ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ, ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆ, ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ; ಚಿನ್ನದ ಗುಂಡಿನ ಟೀಕೆ: ನಾಲ್ಕು ಭಂಗಾರ ಬಳೆ ಸಾಕು ನನ ಬಲಗೈಗೆ . . . ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ ಸಾಕು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೫); ಮದುವಣಿಗಿತ್ತಿಯ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯುವ ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆಯನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಬೆಳುಮ. ೯೩). ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆ: ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆಯಷ್ಟು ಅಂದವಾದ ಒಡವೆ ಕಂಠಾಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ: ಕಮ್ತಿಗಳು 'ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ' ಎಂಬ ಸುಮಾರು ಹತ್ತುಪವನಿನ ಆಭರಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಅದರ ತೂಕ, ಬಣ್ಣ, ಕ್ರಯ, ಬರೆದಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೨೨). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಟೀಕೆ₁]

ಗೆಜ್ಜೆಪಂತಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳ ಊಟದ ಪಂಕ್ತಿ: ಗೆಜ್ಜೆಪಂತಿ ಮುಂತಾದ ನಾನಾಪಂಕ್ತಿಗಳು ಸಾಯಂಕಾಲದವರೆಗೆ ನಡೆವುವು (ಕಯಾತ್ರೆ. ೯೪).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪಂತಿ]

ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡುಪಟ್ಟಿ; ಗೆಜ್ಜೆಡಾಬು: ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟಿ ಗಿಲುಕೆನಿಸಿ . . . ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆ (ಮೇಘದೂ. ೮-೨).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪಟ್ಟಿ₂]

ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲ್ಗಡಗ,–ನೂಪುರ,–ಅಂದುಗೆ: ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗಗಳು (ಬೆಳುಮ. ೦೭೯).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪಾಡಗ₂]

ಗೆಜ್ಜೆಪಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪಿಲ್ಲಿ: ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಪಿಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪಿಲ್ಲಿ₁]

ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. ಬಯಲಾಟವನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ದಿನ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗೆಜ್ಜೆಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ: ಹೊಸ ವೇಷಧಾರಿಗಳು ತೀರ್ಮಾನಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಒಳ್ಳೆಯ ಒಂದು ದಿನವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೩೦೩). ೨. ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಮಾರಂಭ; ವೇಶ್ಯೆಯು ತಾನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನರ್ತಿಸಲಿರುವ ಗೆಜ್ಜೆಗೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ: ಕಾಯಸ್ಥಳಾದರೂ ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆಯ ಸೂಳೆಯಲ್ಲ (ಬಾಗಿನ. ೫೩). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪೂಜೆ₂]

ಗೆಜ್ಜೆಪೈಜಣ (ನಾ). = ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗ: ಗೆಜ್ಜೆಪೈಜಣ ಕಟ್ಟಿ ಮಾಯೆಯ ಮೈಯೊಳಗ ಬಂಧಾಂಗ (ಸಪೀಗೀ. ೫೦-೭). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪೈಜಣ]

ಗೆಜ್ಜೆಬತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಗೆಜ್ಜೆಗೆಜ್ಜೆಯಾಗಿ ಸರಪಣಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹತ್ತಿಯ ಹಾರ; ಗೆಜ್ಜೆವಸ್ತ್ರ: ದೇವರ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಗೆಜ್ಜೆಬತ್ತಿ ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ಗೆಜ್ಜೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ, ತಳ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಹೂಬತ್ತಿ: ದೇವರ ದೀಪಕ್ಕೆ ಗೆಜ್ಜೆಬತ್ತಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಬತ್ತಿ]

ಗೆಜ್ಜೆಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾದಗತಿ; ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಲಿನ ವಿನ್ಯಾಸ: ತದ್ಧಿತೈ ತದಿಗಿಣ ತದ್ದಳಾಂಗುಗಳೆಂಬ ಶುದ್ಧ ಗಾಯಕ

ವರಗತಿಗೆ ಶುದ್ಧಾಂಗದ ಗೆಜ್ಜೆಮೆಟ್ಟಿನ ಗತಿಗಳಿಂ ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣುಗಳಾಡಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೦೦೫). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಗೆಜ್ಜೆಯಂದುಗೆ (ನಾ). = ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗ: ಸಿಂಗಾರಮ್ಮ . . . ಗೆಜ್ಜೆಯಂದುಗೆಗಳನ್ನು ಕಯ್ಗೆಯ್ಸಿ, ಗೆಜ್ಜೆಯ ಬಣ್ಣಗೋಲ್ಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಸುತ್ತಿರುವಳು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೧೭೯-೨೦). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಅಂದುಗೆ]

ಗೆಜ್ಜೆಯಲಬು (ನಾ). ೧. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉದಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ, ಹಳದಿಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ, ಮೂರುಮೂರು ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಕ). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಅಲಬು$_1$]

ಗೆಜ್ಜೆವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಗೆಜ್ಜೆಸರದಂತೆ ಕಾಣುವ ಮಾಲೆ ವತ್ತು ದುಂಡುಬಿಲ್ಲೆ: ಗೌರಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆವಸ್ತ್ರ ಏರಿಸಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕೂಡಿ). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ವಸ್ತ್ರ]

ಗೆಜ್ಜೆವಳಯಿಗೆ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧ್ವಜ,-ಬಾವುಟ: ತೆಂಕ ಬಡಗಲುವೊಂದಿ ನಡೆಯೆಂದಾ ಗೃಹೇಂದಿರೆ ಅಂದು ಕೈಬೀಸುವವೊಲಾದುದು ಗೆಜ್ಜೆವಳಯಿಗೆಯು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೦೯).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಪಳಯಿಗೆ (<ಪಟಯಿಗೆ)]

ಗೆಜ್ಜೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: (ಕ).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗೆಟ್ಟಕ್ಕಿತಳ? (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ತಡಸು ಗೆಟ್ಟಕ್ಕಿತಳ ಪಿಚುಮಂದ . . . ತೇಗುಗಳ ವಿಸರ ನಾನಾವೃಕ್ಷಜಾತಿಯಿಂದೆಸೆವ ಘೋರಾರಣ್ಯ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೯). [?]

ಗೆಟ್ಟೆವಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿ ಗಳ್ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಅಯ್ದನೆಯ ವರಿಷ ಗೆಟ್ಟೆವಡಿಯ ಅಣ ಮ್ಮನಾಳುತುಮಿರೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೮-೪; 898 ?) [?]

ಗೆಡಪ (ನಾ). ೧. ಹರಟೆ; ಗಳಹುವುದು: (ಕ). ೨. ಗಿಳಿಯ ಮಾತು. 'ಗಿಳಿಗೆಡಪ' ಪರಾ. [ಗೆಡೆ$_1$ (<ಕೆಡೆ$_2$) + – ಪ$_2$]

ಗೆಡೆ$_1$ 'ಕೆಡೆ$_2$' ನೋ.

ಗೆಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಎಣೆ; ಸಮಂ; ಜೊತೆ: ಪಡೆವಳ ಕಾಳಂಗೊಳ್ಪಿನ ಗೆಡೆ ಕಾಮಲೆನಾರಿ ನೆಗಳ್ದ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಪೆಮ್ಮಡದಿಯರೆನೆ ಸೊಗಯಿಸಿದ × (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫೫-೭೩; 1167); ತೊಡೆಗಳ್ ರಂಭಾಸ್ತಂಭದ ಗೆಡೆಗಳ್ (ಶಮದ. ೯೫ ಪ್ರಯೋ). 'ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. ೨. ಸ್ನೇಹ; ಗೆಳೆತನ: ಗುಳ್ಳೆಗೊಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟುಳಿಸೆಂಡುಂ ಪೊಡೆಸೆಂಡೆಂಬಿವನಾಡುತ್ತೊಡವಳೆದರ್ ತಮ್ಮೊಳೆಳಸೆ ತಂತಂ ಗೆಡೆಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೦). [<ಕೆಳೆ$_2$]

ಗೆಡೆ$_3$ 'ಕೆಡೆ$_3$' ನೋ.

ಗೆಡೆಗಾಱ (ನಾ). ಗೆಣೆಯ; ಗೆಣೆಕಾರ; ನಲ್ಲ: ಕೊಲೆಯ ಅಪರಾಧದಿಂದಮಾ ಪೇಡಿತನದಪಮಾನಮೇ ಮೇಲೆಂದು ಆಯ್ದು, ಕೊಲದೆ ಬಿಟ್ಟಪಳ್ ತನ್ನ ಗೆಡೆಗಾಱನನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೬-೯೯೬). [ಗೆಡೆ$_2$ + – ಕಾಱ]

ಗೆಡೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು; ಸೇರು: ಕುಂಭಾಂಡ ಮಂತ್ರಿ ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಕಮ್ಮಲರಂಬನ ಮಗನ ಮೂರ್ತಿಯನು ಹಂಬಲಿಸುವ ಕುಮಾರತಿ ತನ್ನ ಗೆಡೆಗೂಡಿ ಸಂಭ್ರಮದಲಿ ಕರೆಸಿದನು (ಪೋಹತ. ೪೦-೩೦).

[ಗೆಡೆ$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ಗೆಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೊತೆಯಾಗು; ಒಡಗೂಡು; ಬೆರೆ: ಬಿರಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಂಡೊಡಮಾದ ಕೆಂದಲಂಪಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡೊಡಂ ಮಧುಮಹೋತ್ಸವಮಾದೊಡಂ . . . ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇಶಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೦); ಕಂಡೊಡನಾಡಿದಕ್ಕರಿಗನಕ್ಕರಿಗಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡ ಪಂಡಿತಂ ಪಂಡಿತನೆಯ್ದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೨-೭೮); ಒಡನೊಡನಿಕ್ಕಿದರಾಗಳೆ ಗೆಡೆಗೊಂಡಮೃತಾಬ್ಧಿ ವೀಚಿನರ್ತನಮುಂ ಕಣ್ಗೊಡರಿಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೮-೦೨೦); ರಾಜಹಂಸನಂ ಗೆಡೆಗೊಳಲಾರ್ಪನೆಂಬ ಬಗೆಯಿಂದಿನನೈದಿದನಸ್ತಶೈಲಮಂ (ದಶಕು. ೨-೩೯); ಕಾಳೆಗಕೆ ಮೂದಲಿಸಿದುದು ಚಲಿಸಿದುದು ಗೆಡೆಗೊಂಡು ಹತ್ತಿರಕೆ ಸೇರಿದುದು ಪೋರಿದುದು ಚೂಳಿ ದಾನವರ ಪಡೆಯ (ಜಿಬಪು. ೩೮-೩೪). ೨. ಹೊಂದು; ಪಡೆ: ಸಮಸ್ತದೀಪ್ತಿಪರಮಾಣುಗಳಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡು ಜೌವನಂ ನೆಱೆದಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೬೨); ಸೂರ್ಯ್ಯಶಶಾಂಕಮರೀಚಿಯಿಂದೆ ಚೆಲ್ವಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡು (ಎಕ. XI, ದಾವಡ. ೦೬೮-೨೪; ಸು. 1145); ಘನಚ್ಛಾಯೆಯನಾಂತೇಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡುದೂ ಪೃಥುಳತೆಯಂ ಗಿರಿಯ ನಿತಂಬದಂತೆ ಹರಿಯ ನಿತಂಬಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೨೮). [ಗೆಡೆ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೆಡೆಯಾಟ (ನಾ). ಸ್ನೇಹದ ಆಟ; ಒಡನಾಟ: ಎನ್ನ ಕೈಮರ್ಚಿನ ಗೆಡೆಯಾಟದ ಮುತ್ತಿನ ಸೆಂಡೆ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೨೦). [ಗೆಡೆ$_2$ + ಆಟ]

ಗೆಡೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಮಾಡು; ಜೋಡಿಹಾಕು; ಕೂಡಿಸು: ಎಸೆಯಲಣ್ಣನು ನಿಲಲಿ ತಾನೊಂದೆಸೆಗೆ ನಿಲುವೆನು ಬನ್ನಿ ಗೋಪಪ್ರಸರವಿತ್ತೆಱನಾಗಿ ಗೆಡೆಯಿಟ್ಟಾಡಬೇಕೆಂದ [ಪಾಠಾಂ. ಗಿರಿಯಾಚಾಟವುಂಟೆಂದ] (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೦೮-೨೨). [ಗೆಡೆ$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ 'ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೆಡೆವಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕಡಿದುಕೊಳ್ಳು; ಸ್ನೇಹಭಂಗಹೊಂದು; ದ್ವೇಷತಾಳು: ಗೆಡೆವಚ್ಚಿ [ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಚಿ]ವರ್ ಮನಗೊಂಡೊಡನೊಡನೋರಂತು ತಗುಳ್ದು ಝೋಂಕರಿಸಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೩). ℙ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಗಡೆವಚ್ಚು' (ಗೆಡೆ+ಮಚ್ಚು) ಎಂದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು 'ಸಿಕ್ಕಿದ ಜೊತೆಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಗೆಡೆವಚ್ಚುಗೊಳ್=ಸ್ನೇಹಭಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಎಡೆಯೊಳ್ ಗೆಡೆವಚ್ಚು [ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಚು, ವೆಚ್ಚು, ವೆರ್ಚು] ಗೊಂಡು ಪಾಂಡವರನಕಾರಣಂ ಕೆಣಕಿದೀ ಪೊಸಪೊಟ್ಟಱೊಳಾದ ಕಿರ್ಚು ಕೌರವರ್ಗಿದು ನಾಡೆಯುಂ ತಿಣುಕ ನಾಗಿಸದೇಂ ಗಳ ಸೈತುಪೋಕುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೮೭).

[ಗೆಡೆ$_2$+ಪಸು$_1$]

ಗೆಡ್ಡೆ 'ಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಗೆಡ್ಡೆಗಟ್ಟು 'ಗಡ್ಡೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೆಡ್ಡೆವೊಸರ್ 'ಗಡ್ಡೆವೊಸರ್' ನೋ.

ಗೆಣತಿ 'ಗೆಳತಿ' ನೋ.

ಗೆಣತಿಕಸ (ನಾ). ಕಳ್ಳಿಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಗಿಡ: (ಕ).

[?]

ಗೆಣರವ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಮೈಯನ್ನು ಮಾಲೀಸು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಂದು ಹೊಱಗೆ ಸಮನಾದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೊರಳಿಸುವುದು ಹೊರಳಿದ ಮೇಲೆ ಗೆಣರವದಿಂದ ಮೈಯನ್ನು ಚೆಂದಾಗಿ ಉಜ್ಜುತ್ತಿರಬೇಕು (ಅಶ್ವಟೀ. ೪೭-೪). [?]

ಗೆಣಸಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಸಾಗವಾನಿ ಮರ: (ಕ). [?]

ಗೆಣಸು 'ಗೆಟಸು' ನೋ.

ಗೆಣಸುಗೂರು (ಕ್ರಿ). ಗೆಣಸನ್ನು ಅಗೆ,-ತೋಡು: ಗೆಣಸುಗೂರು ವಂತೆಕ್ಕಲಂ ಜಾಡಿಸದೆ ಬಿಡ ನಿನ್ನ! (ಹೆಬೈರ. ೩-೩೭).

[ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಸು) + ಗೂರು$_2$ (<ಗೂಱು)]

ಗೆಣಸುಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ಗೆಣಸಿನಿಂದ ತಯಾರುಮಾಡುವ ಸಕ್ಕರೆ: ಎರಡನೇ ಮಹಾಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೂರೋಪಿನ ಗೆಣಸು – ಸಕ್ಕರೆ (Beat-Sugar) ಕೈಗಾರಿಕೆಯು ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಗಾದುದರಿಂದ (ಅಂತಸಂ. ೦೯೩).

[ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಸು) + ಸಕ್ಕರೆ]

ಗೆಣೆ 'ಕೆಳೆ$_2$' ನೋ.

ಗೆಣೆಕಾತಿ 'ಗೆಳೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಗೆಣೆಕಾರ 'ಗೆಣೆಗಾರ' ನೋ.

ಗೆಣೆಗಾರ, ಗೆಣೆಕಾರ (ನಾ). ೧. ಒಡನಾಡಿ; ಗೆಳೆಯ; ಸ್ನೇಹಿತ: ತನ್ನ ಗೆಣೆಗಾರರನ್ನು ರಾಜಪುತ್ರನಲ್ಲಿಟ್ಟು . . . ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಗಮನಿಸುವ ಸಾರಂಗಧರನಂ ನೋಡಿ (ಸಾರಂಗ. ೩); ಅವನು ಮೂರು ಹೊತ್ತೂ ಗೆಣೆಗಾರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಆಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಗೆಣೆಕಾರ:** ೧. ಪೊಡವಿಪತಿ ಚಿಂತಿಸಿದನಜ್ಞಾತವಾಸಕಾವೆಡೆಗೆ ಪೋದಪೆವೆಂದು . . . ಮೂಡಲು ಪೋಪೆನೆ ಸಡಕಿನಿಂ ಕೌರವನ ಗೆಣೆಕಾರರಾಗಿಹರು (ತುರಂಗ. ೩೫-೩). ೨. ಸೂಳೆಯ ಸಹವಾಸ ಮಾಡುವವನು; ವಿಟ: ಹಿಂದೊಂದು ದಿನ ಅವಳು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎರಡುಗಂಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ಗೆಣೆಕಾರರನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳುಹಿಸಿ . . . ಪಿಯಾನೋ ಬಳಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೩೨೫). ೩. ಜೊತೆಗಾರ; ಇನಿಯ: ಗೆಣತಿಯ ಕೂಡಿದ ಗೆಣೆಕಾರನೆರಕವು ಬೆಳೆದಿಹುದು (ಚಂದ್ರವೀ. ೯೨-೬೭); ನಿನ್ನೊಂದಿಗಾಡಿ ಗೆಣೆಕಾರ ನಾನು ನೆನ್ನಿಂದ ನೀರ ತರಲಿಲ್ಲ (ಜಗೀತೆ. ೨೦).

[ಗೆಣೆ (<ಕೆಳೆ$_2$) + – ಕಾರ$_1$ (<– ಕಾಱ)]

ಗೆಣೆತನ 'ಕೆಳೆತನ' ನೋ.

ಗೆಣೆಯ 'ಕೆಳೆಯ' ನೋ.

ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ 'ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೆಣೆಹಕ್ಕಿ 'ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೆಣ್ಣ (ನಾ). ಗದ್ದೆಯ ಚಿಕ್ಕಭಾಗ; ಮಡಿ: ಸಸಿ ನೆಡಲು ಮೊದಲುಮಾಡಿ, ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರದ ಹಲಸಿನ ಮರದ ಮೂಲೆಯ ಗೆಣ್ಣಗಳವರೆಗೂ ಬಂದಿದ್ದರು (ಮಲೆಮ. ೭೫೩). 'ಗಣ್ಣ' ಪರಾ. [?]

ಗೆಣ್ಣು, ಗಿಣ್ಣು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಂಟು; ಪರ್ವ: "ಗ್ರಂಥಿ, ಪರ್ವನ್, ಪರುಷಿ[ಸ್] – ಈ ೩ ಬಿದಿರ ಗೆಣ್ಣು" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೨); ಕಬ್ಬಿನಾ ತುದಿಯಿಂದ ತಾಳು ತನಕ ಮೆದ್ದುಕೊಂಡು ಬರಲದು ಗೆಣ್ಣು ಗೆಣ್ಣಿಂಗೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿದಿನಿದೀವುದು (ವೀಕೃಪು. ೪-೦-೦೪). ೨. ಬೆರಳಂಗಳ ಗಂಟು: ಅಂಗುಲಿಯ ಗೆಣ್ಣುಗಳು ಕೇಶಮುಂ ಚರಣದಂತಗಳು ನಖಂಗಳೈದಿನ್ನು ಪರಿಕಿಸಲುನ್ನತಂಗಳಂ ಪೇಳ್ವೆ (ವೀಕೃಪು. ೪-೨೩-೬). **ಗಿಣ್ಣು$_2$:** ೧. ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಗಿಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ (ಕೃಪಾವಿ. ೬೨); ಕಬ್ಬಿನ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಿಣ್ಣುಗಳಿವೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೭೮). ೨. ಒಂದು "ಅಂಗುಲವು" ಪುರುಷನ ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳಿನ ಒಂದು ಗಿಣ್ಣಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಗಿಣ್ಣಿನವರೆವಿಗಿರುವಷ್ಟು ಉದ್ದವಿರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೦೭). [ದೇ.॥ ಮಲ. ಕೆಣಪ್ಪು; ಕೊಡ. ಗಿಣ್ಣ]

ಗೆಣ್ಪು (ನಾ). (?): ಜಾಣ್ಪರಿಜಾಳುಗಾಡಿ ನಣ್ಪೋಜೆ ನಸೆ ಬರ್ದು ಬಿಣ್ಪುಳುಗಳು ಪೂಸರನಾ ಗೆಣ್ಪೋನ್ನತಿಯ ಪೇರ್ಮೊಲೆ ಮೆಣ್ಪೋರೆ ದರಹಾಸಗಾಣ್ಪೇ ಜವ್ವನೆಯರೆಸೆದರು (ಭೈರವೇ. ೨-೯೬). [?]

ಗೆತ್ತು$_1$ 'ಗಿಱು' ಪರಾ.

ಗೆತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಹೋಲಿಕೆ; ಸಾದೃಶ್ಯ: "ಪಾಂಗೆಂದುಂ, ಗೆತ್ತೆಂದುಂ ಸದೃಶಭಾವಂ" (ಕಶಸಾ. ೦೫-೨೯೪); "ಗೆತ್ತೆಂದು ಪಾಂಗುಮೆನೆ ಸದೃಶಾರ್ಥಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೩೪). [?]

ಗೆದಲ್, ಗೆಜ್ಜಲು, ಗೆದಲಿ, ಗೆದಲು, ಗೆದಲೆ, ಗೆದ್ದಲಿ, ಗೆದ್ದಲು (ನಾ). ಮರಮುಟ್ಟು, ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಮಣ್ಣುಮಾಡುವ ನಸುಬಿಳುಪಾದ ಇರುವೆ ಜಾತಿಯ ಹುಳು; ಒರಲೆ: ಜನಕಂ ಕುರ್ಗಿದ ಸಮಯದೆ ತನಯಂ ನಲವಿಂ ಸಹಾಯ ನಪ್ಪುದು ಪಿರಿದೇ ತಿನೆ ಬೇರಂ ಗೆದಲಾಲಮವನೀತಲಕ್ಕೊಲೆಯದಂತು ತಳೆಯದೆ ಬೀಟಲ್ (ನೀತಿಮಂ. I, ೨೪೮). **ಗೆಜ್ಜಲು:** ಗೆಜ್ಜಲ ತಿಂಬ ಕರಡಿ ಖರ್ಜೂರದ ಹಣ್ಣಿನ ಸವಿಯನೆತ್ತ ಬಲ್ಲುದಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೦೩೬-೪೦೬); ಬೀಗದಕೈ ಕೆಳಗಡೆ ಅರ್ಧ ಗೆಜ್ಜಲು ಹಿಡಿದು ಜೀರ್ಣವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಪತ್ರ ಇತ್ತು (ಗೋಪುರ. ೧೫೪). **ಗೆದಲಿ:** ಗೆದಲಿ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ಸರ್ಪಂಗೆ ಇಂಬಾದಂತೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೨೫-೦೦). **ಗೆದಲು:** ಕೆಂಡವಂ ಗೆದ [ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಲೊಂದುವುದೆ (ಬಸಪು. ೦೫-೩೨). **ಗೆದಲೆ:** ತೋಂಟದೊಳ ಗೇನುವಂ ಬಗೆಯದೆ ಶಿವಧ್ಯಾನದಿಂದೆ ಪರವಶವನೈದಿರೆ ಗೆದಲೆ ಹುತ್ತವಿಕ್ಕೆ (ಚಿಬಪು. ೬೩-೪೫). **ಗೆದ್ದಲಿ:** ನೆಲಧಾರೆ . . . ಅದಕ್ಕೆ ಗೆದ್ದಲಿ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ (ಕಭಾಗೆ. ೪೩); ಏನು, ಗೆದ್ದಲಿಗಳ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ . . . ಎಲ್ಲವೂ ಗೆದ್ದಲಿಯ ಪಾಲೇ ಆಗಿಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಮುಂಗಾಪು. ೦೪); ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ, ಗೆದ್ದಲಿಯ ಸಮಾಜವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಕೀಟಿಪಿ. ೮). **ಗೆದ್ದಲು:** ಹುತ್ತಗಳು ನೆಱೆ ಮೂಡಿ ಮೈಯಲಿ ಹತ್ತಿ ಗೆದ್ದಲು ತಿಂದು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೪-೦೯); ಗೆದ್ದಲು ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಂತೆ ಗರ್ವವು ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಈಕಥೆ. ೩); ಗೆದ್ದಲು ಹುತ್ತವಿಕ್ಕಿ ಹಾವಿಗೆ ಮನೆಮಾಡಿತು (ಗಾದೆ). 'ಗೊಱಲೆ' ಪರಾ.

ಗೆದ್ದಲುಹಿಡಿ=ಗೆದ್ದಲಹುಳು ತಿಂದುಹಾಕು: ಪುಸ್ತಕಗಳೆಲ್ಲ ಗೆದ್ದಲು ಹಿಡಿದು ಹೋಗಿದ್ದವು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿದಲ್, ಚಿದಲೈ; ಮಲ. ಚಿದಲ್, ಚಿದಳ್, ಚೆದಳ್; ತುಳು. ಉದಳ್; ಕೊಡ. ಕೆದೆ; ತೆಲು. ಚೆದ, ಚೆದಲು; ಕೊಲಾ. ಸೇದಾಲ್; ನಾಯ್ಕಿ. ಸೇದಲ್]

ಗೆದಲಿ 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆದಲಿಗೆ (ನಾ). ಚಮರೀಮೃಗ: "ಚಮರಃ – ಚಮರೀಮೃಗ, ಗೆದಲಿಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೫೪). [?]

ಗೆದಲು 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆದಲೆ 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

△ **ಗೆದಿ, ಗೆದೆ** (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ಲು; ಜಯಿಸು; ಸಾಧಿಸು: ಇಲೆಕ್ಶನ್ ಗೆದಿಯುವ ಹುಚ್ಚುಹವ್ಯಾಸದೊಳಗೆ ಖರ್ಚುಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದೆಲ್ಲ ತಿರುಗಿ ಹೇಗೆ ಬರಬೇಕು (ಅಪನಾ. ೩); ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವೈರಿಯನ್ನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಗೆದಿಯಬೇಕು (ಪ್ರಪೂರ್ತಿ. ೨೦). **ಗೆದೆ:** ತಾನು ಗೆದೆಯಲೇ ಬೇಕು ಈ ಸಲ (ಸುತ್ತುಮು. ೨೮); ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಗೆದೆಯುವದೆಂದರೆ ಅದು ಸ್ವಂತ ಖರ್ಚಿನ ವಿಷಯ (ಅಪನಾ. ೮೮); ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಯಾರು ಗೆದೆಯಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳು (ಹೇಮಂತ. ೦೮೦); ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನು . . . ಸುತ್ತಲಿನ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆದೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಹಿಂದುಇ. ೫೬). [<ಗೆಲ್$_1$]

△ **ಗೆದಿಸು** (ಕ್ರಿ).=ಗೆಲಿಸು: ಸೋತ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕೂಡಾ ಅವ ಗೆದಿಸಿದ (ಮುಗಿಮ. ೩೪); ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಗೆದಿಸುವುದಾಗಿ ಘೋರ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರಂತೆ (ಹಾಡುಹು. ೪೫). [ಗೆದಿ + – ಸು$_1$]

ಗೆದೆ 'ಗೆದಿ' ನೋ.

ಗೆದೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಎಡೆನಾಡೆಟ್ಟತ್ತು ತಂದವೂರ ಪನ್ನೆರಡು ಗೆದೆಯ ಪನ್ನೆರಡು ಮೂಗುಂದ ಪನ್ನೆರಡು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬಿ. ೪೭೭-೦೩ : 991). [?]

ಗೆದ್ದಲಿ 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆದ್ದಲು 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆಪ್ತಿ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಬುದ್ಧಿ; ಜ್ಞಾನ: ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಒಪ್ಪುವ ಸರ್ವೋತ್ತುಮಾ ಗೆಪ್ತಿಗೆ ನಿಲುಕುವಾ ವಿಜಯವಿಠ ಲರೇಯ (ವಿಉಸು. ೩೬-೦). [<ಸಂ. ಜ್ಞಪ್ತಿ]

ಗೆಪ್ಪಲು (ನಾ). ಆಸ್ತಿ; ಐಶ್ವರ್ಯ: ಆ ದರಿದ್ರನಲ್ಲೇನಿದೆ ಗೆಪ್ಪಲು? (ರೂಢಿ). [ಗೆಪ್ಪೆ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_2$)]

ಗೆಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧.=ಗೆಪ್ಪಲು: ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯೆಲ್ಲಾ ತನಗೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ತಂದೆಯು ಇನ್ನೇನೋ ಗೆಪ್ಪೆ ಇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಹೋಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಅವನಿಗೊಂದು ಸಂಶಯ (ಘಾಟೀಮು. ೦೨): ಅವಳಿಗೆ ಒಂದಷ್ಟು ಗೆಪ್ಪೆಯಿತ್ತು. ಅದು ಕರಗದ ಹಾಗೆ . . . ಇಬ್ಬರೂ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದ್ದರು (ಮಲ್ಲಿ. ೧೦೩). ೨. ಗಿಡವನ್ನು ಕೀಳುವಾಗ ಬೇರಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಭಾಗ,–ಹೆಂಟೆ. 'ಗೆಪ್ಪೆಸಸಿ' ಪರಾ. [?]

ಗೆಪ್ಪೆಸಸಿ (ನಾ). ಗೆಪ್ಪೆಯಿರುವಂತೆ ಅಗೆದು ತೆಗೆದ (ತೆಂಗಿನ) ಸಸಿ: ಗೆಪ್ಪೆಸಸಿಗಳನ್ನು ನಾಟಿದರೆ ಅವು ಬೇಗ ಬೇರುಬಿಡುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ).
[ಗೆಪ್ಪೆ + ಸಸಿ$_3$]

ಗೆಬರು 'ಗಿಬರು$_1$' ನೋ.

ಗೆಬ್ಬು$_1$ 'ಗೆರ್ಬು$_1$' ನೋ.

ಗೆಬ್ಬು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸು,—ಏಳಿಸು: ಕೆಸರು ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತೆಂದರೆ ಒಣಮಣ್ಣನ್ನೂ ತುಸುವಾದರೂ ಗೆಬ್ಬಿಕೊಂಡೇ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತದೆ (ದಾಸಹು. ೯೭). [ಎಬ್ಬು (<ಎಬ್ಬು)]

ಗೆಬ್ಬುಗೆ (ನಾ). ಸಂಭೋಗ; ಸುರತ: ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಅವಳ ಗೆಬ್ಬುಗೆಯ ಹಂಬಲವು ಇದರಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೭೬).
[ಗೆಬ್ಬು$_1$ (<ಗೆರ್ಬು$_1$) + – ಗೆ]

ಗೆಬ್ಬೆ (ನಾ). ಕಪಾಲ; ಗಲ್ಲ: ಒಂದು ಗೆಬ್ಬೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಚನ್ನವೀರನು ನುಡಿದನು (ಪಾಬಲ. ೯). [<ಕೆಪ್ಪೆ$_1$]

ಗೆಯ್ 'ಕೆಯ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಯಿಸು 'ಕೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಗೆಯ್ಕ (ನಾ). ಕೆಲಸ. 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ' ಪರಾ.
[ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_1$) + – ಕ$_3$]

ಗೆಯ್ತು$_1$ 'ಕೆಯ್ತು$_1$' ನೋ.

ಗೆಯ್ತು$_2$ 'ಕೆಯ್ತು$_2$' ನೋ.

ಗೆಯ್ಮೆ 'ಕೈಮೆ$_1$' ನೋ.

ಗೆಯ್ಯಾಳು (ನಾ). ದುಡಿಮೆಗಾರ; ಕೆಲಸಗಾರ: ಇಬ್ಬರು ಗೆಯ್ಯಾಳುಗಳಿದ್ದರೂ ಕೆಲಸವಿನ್ನೂ ಮುಗಿದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).
[ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_1$) + ಆಳು$_3$ (<ಆಳ್$_3$)]

ಗೆಯ್ಯು 'ಕೆಯ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಯ್ವೊಗ (ನಾ). ಕೆಲಸದ ರೀತಿ (?): ಬಗೆ ಮತ್ತೊಂದೆನೆಯುಂ ಗೆಯ್ವೊಗ ಮಿತ್ತೊಂದೆನೆಯುಮಂಗುಳೀನಖಚಯಕಾಂತಿಗಳನವಗಯ್ಸಿ ಸಲೆ ಪಾಸಗೆಯ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪೊರಳ್ಚಿದಂ ಮತ್ತೊರ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೦೦೫).
[ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_1$) + ಮೊಗ]

ಗೆಯ್ವೊಲ (ನಾ). ಬೇಸಾಯದ ಹೊಲ; ಸಾಗುವಳಿಯ ಭೂಮಿ: ಕರ್ಷಕಂ ಕೃಷಿಯ ಮಾಟ್ಟೊಕ್ಕಲಿಗನಕ್ಕವಂ ಗೆಯ್ವೊಲನ ಪೆಸರು ವಪ್ರಂ ಕ್ಷೇತ್ರಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೦೦೯-೦). 'ಕೆಯ್ವೊಲ' ಪರಾ.
[ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_1$) + ಪೊಲ$_1$]

ಗೆಯ್ಸು 'ಕೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಗೆರಚು (ಕ್ರಿ). ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳು; ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳು: ಹೇಲು ಗೆರಚಿ, ಉಚ್ಚೇಲಿನೆಂದ ಸೊಂಟದ ಪಂಚೇನ . . . ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಮಲೆಮ. ೩೦೫). [?]

ಗೆರಟೆ 'ಕರಂಟ' ನೋ.

ಗೆರಸಿ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರಸೆ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರಿಲ್ಲಾ (ನಾ). ೧. ಮೈಮರೆತ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗುಂಪುಗಳಿಂದ ದಾಳಿನಡೆಸುವ ಯುದ್ಧ; ಕಪಟಯುದ್ಧ: ಅವನ ಕೆಳಗೆ ನೂರಾರು ಗೆರಿಲ್ಲಾ ಕಾದಾಳುಗಳಿರುವರೆಂದೂ ಸುದ್ದಿಹಬ್ಬಿತು (ಗೊಂಡಾರ. ೩೯). ೨. ಗೆರಿಲ್ಲಾಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ದಾಳಿಮಾಡುವಯೋಧ: ಬಾಂಬುದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಗೆರಿಲ್ಲಾಗಳು ಅಡಗಿ ಕುಳಿತಲ್ಲಿಯೆ ಸಾವಿಗೀಡಾದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Guerilla]

ಗೆರಿಸೆ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರೆ 'ಗೆಱೆ' ನೋ.

ಗೆರೆಸೆ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರ್ಬು$_1$, ಗೆಬ್ಬು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೇಯು; ಸಂಭೋಗಮಾಡು: "ಗೆರ್ಬು–ಮೈಥುನೇ" (ಶಮಭಾ); ಸಖಲ್ಲತೀತಿ ಗೆರ್ಬಿದಪನೆಂಬುದು (ಶಾಶಕ್ಕ. ೪೯). ಗೆಬ್ಬು$_1$: 'ಗೆಬ್ಬುಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೆರ್ಬು$_2$ (ನಾ). ಕೇಯುವಿಕೆ; ಸಂಭೋಗ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ: "ಗೆರ್ಬು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಯುದ್ಧಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೨).
[<ಗೆರ್ಬು$_1$]

ಗೆಲ್$_1$, ಗೆಲಿ$_1$, ಗೆಲು$_1$, ಗೆಲ್ಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ದು, ಗೆಲಿದು, ಗೆದ್ದು (ಭೂತಕೃ). ೧. ಜಯಿಸು; ಸಾಧಿಸು: ಅರಿನೃಪಬಲಮಂ ಗೆಲ್ದುರು ಪರಾಕ್ರಮಕ್ರಮದೆ ಶೌರ್ಯಮಂ ಪ್ರಕಟಿಸು ನೀಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೮೨); ಭದ್ರಬಾಹುಮಾಣಿಯುಂ . . . ನೆಗಟ್ದ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ವಾದಂಗೆಯ್ದು ಗೆಲ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೦೯); ಬಗೆ ಗೆಲಲೆಂದು ಕಾಡಿ ಪುಸಿನಿದ್ದೆಯೊಳಾನಿರೆ ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೦೭); ಗೆಲಲಾರ್ಪೊಡಿಱಿದು ಗೆಲ್ವುದು ಗೆಲಲಾಱದೊಡಣ್ಮೆ ಸಾವುದಾಳ್ಗಿನಿತೆ ಗುಣಂ (ಗದಾಯು. ೨-೨೦); ಗೆಲ್ಲದ ಕಾಳೆಗದಿಂದೋಟಮೆ ಲೇಸು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೨೭); ಗೆದ್ದ ಎತ್ತಿನ ಬಾಲ ಹಿಡಿ (ಗಾದೆ). ೨. ಮೀರು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ನೆಯ್ದಲ ಕಡುಗಂಪುಮನಿವಱ ಕಂಪು ಗೆಲ್ದುವು ಸಾಸಿರ್ಮಡಿಯೆನೆ . . . ಸೊಗಯಿಪುವು ಗಂಧಶಾಳಿವನಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦-೬೦); ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಂ ಗೆಲೆ ಪುರ್ಬು (ಗದಾಯು. ೦-೬); ಸಾರಂ ಕಂಪಿನೊಳಿವು ಕರ್ಪೂರಮುಮಂ ಗೆಲ್ವವೆನಿಸಿ ಕುಂಕುಮರುಚಿಯಿಂದೋರಂತೊಪ್ಪುವ . . . ಪಣ್ಗಳಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೦೮೪); ಪೊಂಬಳ್ಳಿಯ ಪೊಗರಂ ಗೆಲ್ವಂಗದ ಕಂಬುಲಲಿತ ಕಂಧರೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೪೩). ೩. ಆನಂದಿಸು; ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು. 'ಗೆಲ್ದನಿ' ಪರಾ. ಗೆಲಿ$_1$: ೧. ಶರಣನ ಸಂಭ್ರಮ ಲಿಂಗಪೂಜೆ . . . ಅನುಭವ ಓದಿ ಭವ ಗೆಲಿಯುವದು (ಸಿದ್ಧವ. ೯೬-೫೭೦); ಕಾಮನ ಗೆಲಿದೆನು ಬಸವಾ ನಿಮ್ಮ ದಯದಿಂದ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೦-೦೭೪); ಗೆಲಿದಂ ಅಸನಬೆಸನವ ಛಲರಧಿಕಂ ಹಾಲಬಸವಿದೇವಮುನೀಸಂ (ಎಇ. XXI, ೨-೩೮; 1260); ನೆತ್ತವನಾಡಿ ಪರರಂ ಗೆಲಿದು (ಬಸಪು. ೪೪-೬೦); ಸೋತೆವಾವ್ ನೀ ಗೆಲಿದೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೨೩); ವ್ಯಾಧಿಗಳ ನೆಱೆ ಗೆಲಿದು . . . ಸತ್ಯಸಮಾಧಿಯಲಿ ನಿಂದವನೆ ಭಕ್ತನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೮-೦೭); ಗೆಲಿಯದಿಹ ನರ (ಕನಕ. ೦೯-೩); ಪೂಗಣೆಯ ನಿನ್ನಿನಾಟವ ಗೆಲಿದು ನೀ ಮಲಗಿದೊಡೆ ಬಿಡುವೆನೆ (ಗೀತಗೋ. ೮). ಗೆಲು$_1$: ೧. ಕೊಲುವಂ ಗೆಲುವಂ ಕಲಿನರಸಿಂಹಂ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೦, ೧-೨೮; ಸು. 1178); ಗೆಲುವ ಸಂಗನಬಸವ ಸೋಲ್ವ ಸಂಗನಬಸವ (ಬಸರ. ೯-೮೬); ಹರಿ . . . ಪಾರ್ಥನನೊಲಿದು ಮೈದಡವಿದನು ಗೆಲು ಹೋಗೆಂದು ಹರಸಿದನು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೩೫); ಗೆಲುವನೋ ಗೆಲದಿಹನೊ ರಕ್ಕಸಗಲಹವನು ನಿಜಪೌತ್ರನಿಂದಿನ ಕೊಳುಗುಳದೊಳು (ತೊರರಾ. ೬-೨೯-೫); ಚಪಲತ್ವದೆ ಜೂಜನಾಡಿ ಗೆಲುವ ಬಲುನಿಪುಣರೊಪ್ಪಿದರು ಬೀದಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೨-೭೭). ಗೆಲ್ಲು$_1$: ೧. ವಿಜಯನಾಗೈ ಕಂದ ನೀನವನಿಜೆಯ ಗಂಡನ ಗೆಲ್ಲು

(ಳಾಶಿಂ. ೨೮-೬) ; ಕಂದ ಕೇಳ್ ನಿನ್ನ ಗೆಲ್ಲುವರುಂಟು (ಮೋಹಪ. ೫೦-೬೮) : ಮೌನದಿಂದೆ ಮನವ ಗೆಲ್ಲಾ (ಅನೀಕ. ೦೭-೬).

ಗೆಸನುಡಿವವ = ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕನಾದ ಮಾತನಾಡುವವನು : ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತನಾಡುವವನು : " ಪ್ರಸಕ್ತಃ, ಪ್ರಸ್ತುತಃ – ಈ ೨ ಗೆಲೆಸನುಡಿವವಂ " (ಜಲಾಯು. ೬೦-೨೦೯). **ಗೆಲೆವರ್** = ಸೋಲಿಸು ; **ಮಿರರ್** ; **ಅಧಿಕವಾಗು** : "ಅಲಗೂಸಾರದು ಮಿಕ್ಕುದು ಗೆಲೆವರಿಂದುದು . . . ಪೂಡೆದುದೆಲ್ಲ ಮಿಱಿಯಿದುದೆಂಬಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೩೭) ; ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಾಸೆಯನಾಗೆಗ್ ಗೆಲೆವರೆ (ಪಂಚಪ್ರಾ. ೫-೨೬) : ಚಿತ್ರಜನಿಕ್ಕುಂ ಜಾಪಲಕೆಯಂ ಗೆಲೆವಂದುದು ಪುವಿರ್ನೊಳ್ಪು (ಅಕಬ್ಬ. ೨-೭೬) : ತಂನಂ ಪ್ರತಿಯಿಟ್ಟ ವೀರರೊಡನೆ ತೂಗಿದೊಡೊಗವಕ ವೀರಕ್ಕೆ ಮಾಧವಂ ಗೆಲೆವಂದಂ (ನಾಇಪು. IX-i, ೨೪೯-೧೬ ; 1147).

[ದೇ.ಗೆ ತಮಿ. ಕೆಲಿ; ತುಳು. ಗೆಲಿ; ಕೊಡ. ಗೆಲ್; ತೆಲು. ಗೆಲು; ಕೊಲಾ. ಗೆಲ್ಪ್; ಜಾಮ್ಬೂ. ಫೆಲ್]

ಗೆಲ್[೨], **ಗೆಲಿ**[೩], **ಗೆಲ್ಲಂ** (ಕ್ರಿ). ಲೇಪನ ; ಬಳಿ : ಬಾವನ್ನಿದಿಗುರಂ ಗೆಲ್ಲು ಕಮ್ಮಲರ್ಗಳಂ ಸೂಡಿ . . . ಮೆಱಿದಂ ಸುದನ್ನಂ (ಕ್ಷತ್ರಿಚೂ. ೦೦-೪೦). **ಗೆಲಿ**[೪] : ಸಾರತರ ಸಾದಿನ ಜವಾಜಯ ಭೂರಿ ಪರಿಮಳದಿಂದ ನವಕಸ್ತೂರಿ ತಿಲಕವ ರಚಿಸಿ ಗೆಲಿದನು ತಿಗುರ ತವಕದಲಿ (ಕುಚಾಗ. ೫-೪೦) : ಇತ್ಯಲಾದಮಯಂತಿಗೆ . . . ಗೆಲಿಪ್ರಾಣಂ. ತೀಡ್ರಿದರು ತಿಗುರ ಮಿಗೆ ವಿವಿಧೋಪಚಾರದಲಿ (ನಳಕ. ೭-೫೩). **ಗೆಲ್ಲುಂ** : ತಿಗುರ ಗೆಲುವುದು ವಶ್ಯ ತಿಲಕಾದಿ ಗಳಾಡುವುದು (ಕುಚಾಳ. ೦೭-೨). [?]

ಗೆಲ ‘ಗೆಲ್ಲ’ ನೋ.

ಗೆಲಂಬಡೆ ‘ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆ’ ನೋ.

ಗೆಲಪು (ನಾ). ಗೆಲವು; ಜಯಂ : ತಳರ್ಗಱೆಗಳು ಕಡುಗೆಲಪನಾಂತವು ಕೇಳು ಕುಲಿಕೋಪಮರಮ್ಮದಂತಾ (ಹಂಪ.ಪಾಂ. ೦೦-೨೬).

[ಗೆಲ್ + -ಪು.-/ತಮಿ. ಕೆಲಿಪ್ಪು ; ತುಳು. ಗೆಲ್ಪು ; ತೆಲು. ಗೆಲುವು, ಗೆಲ್ಪು]

ಗೆಲವಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತಸಪಡು ; ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು : ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಗೆಲವಾಂತು ಗುರುಪಾದವ ಕೂರ್ತು ನಡೆದಳು ಜಲಜಾಕ್ಷಿ ಗಗನವಟ್ಟಿಯಲಿ (ಮೋಹಪ. ೨೯-೭). [ಗೆಲವು (<ಗೆಲ್ವು) + ಆನ್[೨]]

ಗೆಲವಾರ್ (ಕ್ರಿ). = ಗೆಲವಾನ್ : ಗೆಲವಾಳ್ದ ಗೋವಿಪ್ಪೇರಾಜ್ಯಮೆಂದಸೆ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣಂ ಕೈರಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಕ್ರಿಚಕಾ. ೦-೭೭).

[ಗೆಲವು (<ಗೆಲ್ವು) + ಆರ್[೨]]

ಗೆಲವು ‘ಗೆಲ್ವು’ ನೋ.

ಗೆಲವುಗಂಬ ‘ಗೆಲುವುಗಂಬ’ ನೋ.

ಗೆಲವೆಣ್ ‘ಗೆಲ್ಲವೆಣ್’ ನೋ.

ಗೆಲವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಜಯಂ ಹೊಂದು ; ಗೆಲ್ಲುಂ : ಗೆಲವೆತ್ತ ಜಯರಾಜನಿತ್ತನು ಮನ್ನಣೆಗಳ ಸಭೆ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ (ಧರಿಕ. ೩೩-೦೩).

[ಗೆಲ (<ಗೆಲ್ಲ) + ಪೆಱು[೨]]

ಗೆಲಿ[೧] ‘ಗೆಲ್’[೨] ನೋ.

ಗೆಲಿ[೨] ‘ಗೆಲ್’[೩] ನೋ.

ಗೆಲಿಸು, ಗೆಲ್ಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ಲುಂವಂತೆ ಮಾಡುಂ ; ಜಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುಂ : ಎಮ್ಮಮ್ಮಂ ಕೆಯ್ಯೊಡು ಗೆಲಿಸಲ್ವೇಟ್ಟುಂ (ಹಂಪಭಾ. ೯-೦೦೪) ; ಭಕ್ತರಂ ಗೆಲಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಂಳಂ ತೋಱುಂ . . . ಪರಮಸುಖದಿಂದರ್ಪುದು (ಬಸರ. ೮-೫೪) ; ಬಜ್ಜಳನ ಸಭೆಯಲಿ ಗೆಲಿಸಿದನು ಕನ್ನಯ ಸಮಯಂ . . . ಬಸವಯ್ಯ (ಬಸವ. ೫೯-೨೫) ; ಗೆಲಿದವರ ಸೋಲಿಸಿ ಗೆಲಿಸುವ ರು ಸೋತವರನೀ ವಿವರೀತಗತಿ ವಿಧಿಗೆ (ಕುಚಾಳ. ೦೨-೩) ; ಮಾಸಾಶಾದಂಗಜ ವೀರಗೆ ಪೂವಿನ ಬಾಳಂ ಜಳಪಿಸಿ ರತಿಯನುರಾಗದಿ ಗೆಲಿಸಿ ಕೊಡುವ ತೆಱದಿ (ಅಯಾಶಾ. ೦-೫೯). **ಗೆಲ್ಲಿಸು** : ಜುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಭ್ಯರ್ಥಿಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲಿಸಲು ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು (ರೂಪ್ರ). [ಗೆಲ್[೨] + -ಇಸು[೩]]

ಗೆಲ್ಲು ‘ಗೆಲ್ಲ್’[೧] ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು[೨] ‘ಗೆಲ್ಲ್’[೨] ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು[೩], ಗೆಲ್ಲುಂ (ನಾ). ವಿಜಯಂ ; ಗೆಲವು : ಪೊಡವಿಯೊಳಾರಾದು ಗೆಲು ಸೋಲವೆಂಬುದು ಜಡಮತಿ ತಿಳಿದು ವೇಗದಿಗೆ (ಮೋಹಪ. ೪೦-೩೦). **ಗೆಲ್ಲುಂ** : ಗೆಲ್ಲು ಸೋಲಿಂಗೆ ಹೋರಾವವನಲ್ಲ ಶರಣ (ಅಜಪಪ. ೦೩೨-೦೦೩) : ಗೆಲ್ಲಿನ ಬಿಲ್ಲಿ ಮೂಡಿತೆ ? (ಗಿಅಶಿಂ. ೩೭-೦೦). ‘ಗೆಲ್ವಿಂ’ ಪರಾ.

[ಗೆಲ್[೧] + -ಉಂ[೩]]

ಗೆಲುಗಯ್ಯ (ನಾ). ಗೆಲುವನ್ನು ಪಡೆಯುಂವವನು ; ಜಯಂಶೀಲ : ಅರಿಂಬ ಸವನರೂಪ ಸಲೆ ಜಾಣ ಸಂವನ್ನ ಗೆಲುಗಯ್ಯ (ಮಾಷಿಣ್ಯ. ೪೫, ೦೫೩೬). [ಗೆಲ್ಲು + ಕಯ್[೨] (<ಕೆಯ್[೨]) + -ಅ[೨]]

ಗೆಲುಗೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುಂವಿಕೆ ; ಜಯಿಸುವಿಕೆ : (ಳ).

[ಗೆಲ್ಲು (<ಗೆಲ್[೨]) + -ಗೆ]

ಗೆಲುಗೈ(ನಾ). ೧. ಗೆಲವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದುದು: ಹೇಳುವಮ ನಿನಗೆನ್ನಮ್ಮ, ಗೆಲುಗೈಯಹ ಮನೋರಥವ [ಪಾಣಾ. ವಿವರಿಸಲು ಕೇಳಿದನು ಜಯಮಂಜಯ ಮಂಚೀಪಾಲ] (ಕಾಪ್ರಾ. ೬.೦೪. ೪-೪೭). ೨. ಪ್ರಭುತ್ವ ; ವೇಲ್ಗುಗೈ : ಊಳಿಗವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಲುವಮ್ಮ ಗೆಲುಗೈಯ ತಾಳಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಭಟನು (ಸೌಂದಕಾ. ೭-೦೩೩).

[ಗೆಲುಗ (<ಗೆಲ್[೨]) + ಕೈ[೩] (<ಕಯ್[೨])]

ಗೆಲುಮುಖ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಮಂಬಿ ; ಸಂತೋಷದ ಮಂಬಿ ; ಉತ್ಸಾಹದ ಮಂಬಿ ; ಅವರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗೆಲುಮುಖದಿಂದಲೇ ನಾನು ಹೇಳಿದೆನು (ಹಕಮಂಕ. ೩೦೩). [ಗೆಲ್ಲು + ಮುಖ]

ಗೆಲುವೊಗ (ನಾ). = ಗೆಲುಮುಖ: (ಚಿಟಿಕೆ ಹೊಡದು, ಗೆಲುವೊಗದಿಂದ) ಊಂ, ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ಉಪಾಯ (ಹುಂಗಿಕ. ೭೦). [ಗೆಲ್ಲು+ಮೊಗ್[೨]]

ಗೆಲುವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆ : ಗೆಲುವಡದು ಮುನ್ನಡೆಯೆ ಪಡೆಯಂ ಪಾಂಗಿನಲಿ (ಶಾಂಬರಿ. ೦೦೦-೨೦೨). [ಗೆಲ್ಲು + ಪಡೆ[೨]]

ಗೆಲುವ ‘ಗೆಲ್ವು’ ನೋ.

ಗೆಲುವುಗಂಬ, ಗೆಲವುಗಂಬ (ನಾ). ವಿಜಯದ ಗುರುತಿಗಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಂಬ ; ಜಯಸ್ತಂಭ : ಜೆಲುವ ನೆಟ್ಟಿಹ ಗೆಲುವುಗಂಬದಂತಿಹ ತಾಜ ಮಹಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಹರು ಇವರಬ್ಬರುಂ (ಅಶಾಜ್ಞ. ೬೬-೦೧). **ಗೆಲುವುಗಂಬ**: ಇಂದಿಗೂ ನನ್ನಯ್ಯನ ಚರಿತ್ರೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಯ ಗೆಲವುಗಂಬವಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ (ಪರಿಕ. ೭೪೩). ‘ಗೆಲ್ಲಂಬ’ ಪರಾ.

[ಗೆಲವು (<ಗೆಲ್ವು) + ಕಂಬ[೨] (<ಕಂಭ)]

ಗೆಲುಹ (ನಾ). ಗೆಲವು ; " ವಿಜಯಂ, ಜಯಂ " (ಪಾಷಿಣ. ೬).

[ಗೆಲ್ವು (<ಗೆಲ್[೨]) + -ಹ್ಮ]

ಗೆಲ್ಕೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಜಯಿಸುವಿಕೆ ; ಗೆಲವು : " ಜಿತಿಃ = ಗೆಲ್ಕೆ " (ಶಾಕಶ್ಲೆ. ೭೮). [ಗೆಲ್[೨] + -ಕೆ]

ಗೆಲ್ಗೊಂಬ, ಗೆಲ್ಗುಗೊಂಬ (ನಾ):=ಗೆಲುವುಗಂಬ : ಐದುವೆ ಗೆಲ್ಗೊಂಬದೆಡೆಯನು ಸ್ಕಂದಸಕಶವನು ದೂಡಿ (ಇಂಚಾಪು. ೩೨೨-೯) : ರಘೂದ್ವಹನ ಪೂರ್ಣ ಪೂಡಿದುದು ಲಂಕೆಯ ನೆಲದಿ ತನ್ಮದಿಯ ಗೆಲ್ಗೊಂಬಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೯-೪೨೦). **ಗೆಲ್ಲಾಗೊಂಬ**: ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಗೆಲ್ಲುಗೊಂಬ! ನಿನಗದುವೆ ಗೆಲ್ಲುಗೊಂಬ! (೨೦೬೪. ೦೫೫). [ಗೆಲ್[೨] + ಕೊಂಬ[೨] (<ಕೊಭ)]

ಗೆಲ್ಲನಿ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಧ್ವನಿ ; ಉತ್ಸಾಹದ ಧ್ವನಿ : (ಗೆಲ್ಲನಿ ಹೂಂ . . . ಅದಕ್ಕೇ ಹೇಳಿದ್ದು (ತುಂಗಿಕ. ೬೦). [ಗೆಲ್[೨] + ದನಿ]

ಗೆಲ್ಮೋಟ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ನೋಟ ; ವಿಜಯದ ದೃಷ್ಟಿ : ಗೆಲ್ಮೋಟ ದಿಂದ ವೈಕ್ಲಿಕರ ಕಡೆಗೆ ಕಣ್ಣು ಹೊರಳಿಸಿದನು (ಪುಷ್ಪ. ೩೬೨).

[ಗೆಲ್ + ನೋಟ]

ಗೆಲ್ಮೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಗೆಲವು. 'ಗೆಲ್ಮೆಗೆಯ್ಮೆ' ಪರಾ.

[ಗೆಲ್ + – ಮೆ]

ಗೆಲ್ಮೆಗೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಕೆಲಸ ; ಜಯಪ್ರದವಾದ ಕಾರ್ಯ : ಆದುದಱಿನೆಂತಾನುಂ ಗೆಲ್ಮೆಗೆಯ್ಮೆಯಂ ಕಾಣ್ಬುದು (ಅಜ್ಜಕ. ೩೦-೪).

[ಗೆಲ್ಮೆ + ಗೆಯ್ಮೆ (<ಕೈಮೆ)]

ಗೆಲ್ಲ, ಗೆಲ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವು ; ಜಯ ; ವಿಜಯ ; "ಜಯಮೆಸೆ ಗೆಲ್ಲಂ" (ಕಪ್ಪ. ೩೩) ; ಅಟ್ಟಾದುದು ಮತ್ತನೊಜಕತಮಜಲಿಯೊಳ್ತ್ಯಧಮನ್ಯ ಪೊರ್ವನತ್ಪ್ರಿಯದಾನವ ಗೆಲ್ಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೦೯) ; ಕಿಱುಕುಳಕೆನೊಳ್ ಪಡೆದ್ದಿದ ಗೆಲ್ಲಿದಂತು] ಪಿರಿಯನೆನೆ ಪಡೆವ ಸೋಲಮುತ್ತಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೩೦ ಪ) ; ಭಕ್ತಂಗೆ ಸತ್ಯದ ಬಲ ನಿನಗೆ ಶಕ್ತಿಯ ಬಲ ಇಬ್ಬರ ಗೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಕಡೆ ಇಲ್ಲ (ಸಾಮಾಪ. ೦೦) ; ಇರ್ವರ ಸೋಲಗೆಲ್ಲವರಸನ ಪುಣ್ಯಂ (ಜೈಪು. ೦೦-೦೦) ; ನಾಳಿನ ಗೆಲ್ಲವೆ ಗೆಲವು (ಶಾಬ್ದಪ್ರಭೃತ. ೯-೦೦). ೨. ಹರ್ಷ ; ಸಂತೋಷ. 'ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್' ಪರಾ. ಗೆಲ : ೧. "ಜಯನಾಮದೆಱಳ್ ಗೆಲ" (ಕರ್ಣಾಪ. ೩೮) ; "ಗೆಲಮೆನೆ ಜಯ" (ಕಪ್ಪ. ೬. I, ೮೩).

ಗೆಲ್ಲಸೋಲ, ಗೆಲ್ಲಸೋಲು = ಜಯಾಪಜಯ ; ಗೆಲವು ಮತ್ತು ಸೋಲು ; ಗೆಲ್ಲಸೋಲಕ್ಕೆ ಹಾರದೆ ತನುವಿನಿಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಯದೆ . . . ಕಾಯವಿದ್ದು ಆಕಾಯರಾಗಿವ್ಪರ್ಯಮ್ಮ (ಆದಪ. ೩೦-೦೬) ; ಗೆಲ್ಲಸೋಲವ ದೇಕೆ ಸೇವಿಸು ಬೆಲ್ಲಮಿಲ್ಲನೆ ನೀವೆನುತ್ತಂ (ಬಸ್ತ. ೩೯-೦೦) ; ಉಂಟಿಲ್ಲ ವೆಂಬ ಗೆಲ್ಲಸೋಲಿನ ಮಾತಿ ಮಾತಿಯ ತೊಡಿಗೆಯಾದೆಂದಂ . . . ಅನೆಂಬುದು ನೀನೆಱಿಬುದು ಒಂದೆ ಕಾಣಾ (ಆದಪ. ೩೦-೦೪).

[ಗೆಲ್ + – ಅ]

ಗೆಲ್ಲಂಕ (ನಾ). ಗೆದ್ದ ಕಾಳಗ,—ಯಂದೆದ್ದ : ಗೆಲ್ಲಂಕದಂತೆ ಮಯ್ಯರ್ಚ್ಚ ಮದುವೆಯ ಮನೆಯಂತೊಸಗೆಗೆ ಮರುಳ್ಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦೩).

[ಗೆಲ್ಲ + ಅಂಕ]

ಗೆಲ್ಲಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಲೊಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ಮಾರ್ಪಡಿ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡಿ ತಮ್ಮುತಿರ್ವರುಮಗುರ್ವೇಱ್ದೆಸಂ ಕಾದಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೨೩) ; ಗೆಲ್ಲಂಗು[ಡಾಕಾ. ಕು]ಡದಿರ್ ಪೊಣರ್ದೊಡಾಗರ್ಂ ಗಂಡಂ (ಶಾಬ್ದಾವ. ೨೫೭). ೨. ಗೆಲವಿನ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಬೆಂಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ಗಂಟಲಂ ಮಿಟ್ಟದಿಂ ಬಿಟ್ಟದಿಯೊಳ್ಕೊಟ್ಟಿಂ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡುವಂತೆ ನರಂಗೆ ಪಾಶುಪತಮಂ ರುದ್ರಂ (ಗದಾ ಯು. ೩-೬೯) ; ಎಕ್ಕಲರಸ ಸೋವರಸ ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡ (ಭಾ. IV, ೨೩-೮ ; ೧೧೭).

[ಗೆಲ್ಲ + ಕುಡು (<ಕೊಡು)]

ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್, ಗೆಲ್ಲಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆ; ಜಯಂ ಹೊಂದು; ಸೋಲಿಸು; ವಿಸನದೆಱಕಂತೆ ನೀಮುಂ ಪೆಸರಂ ಕರ್ಣಂಗೆ ಮಾಡಿ ಗೆಲ್ಲಿಂ ಗೊಳ್ಗೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೯೦) ; ಗೆಲ್ಲಂಗೆಂದಿ ಕಾಳೆಗದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೩) ; ರಾಜಮೌಲಿಯಂ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಿಂ ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡು . . . ಅಪ್ಪಡೆ ಮಲ್ಲನೆನಿಸಲಂ (ಜಗವಿ. ೦೦-೫ ಪ). ಗೆಲ್ಲಗೊಳ್ : ೨. ಸಂತೋಷಿಸು ; ಹರ್ಷಗೊಳ್ಳು ; ಗರತಿಗಿಲಸವೆಂದು ಗೆಲ್ಲಗೊಂಡುರ್ಬದೆ ವರಿಚಾರವೆಂದು ವೀಯದೆ . . . ನಿರವಿಸಿದುದನೆಸಗುವುದು (ಹರಿಂ. ೩-೨೩).

[ಗೆಲ್ಲ + ಕೊಳ್]

ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆ, ಗೆಲಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್ ೦: ಗೆಲ್ಲಂಪ[ಬ]ಡೆದ ವಂದಯಂತೆ ಜವ್ವನೆಂಬಡೆದ ಮುದುಪನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೨೩) ; ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆದರದಟಿನಂ ರಾಯರಾವಪ್ಪರ್ರಾಗಳ್ (೪೬೫ ಾಾ. ೨೭೯). ಗೆಲಂಬಡೆ : ಅವರ ಯುಕ್ತಿಯಂ ಕೌತುಕಮನಿಪ್ಪಂತೆ ಪಿಂದಿನ ಗೆಲಂಬಡೆದು (ಪಾಸೂಪು. ೯-೦೭೮). [ಗೆಲ್ಲ + ಪಡೆ]

ಗೆಲ್ಲಕಾಱ ' ಗೆಲ್ಲಗಾಱ ' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲಗಂಬ (ನಾ).=ಗೆಲಂಬುಗಂಬ : ಬನಂತಂ ನಟ್ಟ ಕಾವನ ಗೆಲ್ಲಗಂಬಮನೆ ಕಾಯ್ಕೊನೆ ಪಣ್ಕೊನೆಯುಂ ಕಣ್ಕೆಡ್ಡಮಾಗಿರ್ಪಂ ಕೌಂಗುದೋಟಂ (ಧಾವಾಕೃ. ೮-೩೩). [ಗೆಲ್ಲ + ಕಂಬ (<ಕಂಭ)]

ಗೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವಳು ; ಜಯಶಾಲಿನಿ : ಬಳೆಗಾರ್ತಿ, ಗೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಆಟಗಾರ್ತಿ (ಧಾಪಾಭಾ. ೦೮೪ ಅಾದಿ).

[ಗೆಲ್ಲಗಾಱ + – ತಿ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಗೆಲ್ಲಗಾಱ, ಗೆಲ್ಲಕಾಱ (ನಾ) ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ವಿಜಯಶಾಲಿ : ಜೊನ್ನ ಹರವರಿಗಾಱ ಕಾವನ ಗೆಲ್ಲಗಾಱ ಜಿಂದಿರನಿರಿದ (ವಡ್ಡಾಕ. ೮-೭) ; ಆಟಗಾಱಂ. ಗೆಲ್ಲಗಱಂ (ಕಜ್ಜಾಮು. ೪೮೩ ಪ್ರಯೋಗ). ಗೆಲ್ಲಕಾಱ : ಬಸನಯ[ಯ] ಗೆಲ್ಲಕಾಱನ ನೆಗಳ್ತಿಗೆ ಕೇಳಗೆ ನಾಡೆ ಗೆಂಟು (ಅರಿಪು. ೦೩-೦೮) ; ಕಟ್ಟುಣ್ಮಾತಾಱಂ ವಿತರ ವಿತರಣೋತ್ಸಾಹದೊಳ್ ಗೆಲ್ಲಕಾಱಂ ಪರವಾದಿವ್ರಾತದೊಳ್ (ಅರ್ಹಪ್ರ. ೦-೭೭) ; ಬಾಣಾಗವೇಷವನಾತ ಗೆಲ್ಲಕಾಱನು ಭೀಮಸೇನ (ಪಂಪಿಸಂ. ೨೫-೦೦೦). [ಗೆಲ್ಲ + –ಕಾಱ]

ಗೆಲ್ಲಗುಳಿ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಛಲವುಳ್ಳವನು,–ಹಠಮಾರಿ : ಫಲಕ್ಕೆ ಬಾರದೆಂಬ ಬಾಲೋತ್ಸರವ ನುಡಿದು ಬಾಲಹಾರದೆಂಬ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿಗಳ ಕೇಳರಿರೇ (ಪೋಕಾಮ. ೩೮-೨೪೯) ; ಶ್ರದ್ಧೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ ಗೆಲ್ಲಗುಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ಪಾಮಹಾಕು. ೦೩) ; ತಗದಕಾಳಿಗದ ಪ್ರಭುವಾ ತೆಱದೊಳ್ಕೆಯ್ದುವಂ ಮಿಗೆ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿಯಂಗಡಿಯ ಕಜ್ಜಾಯಗಳ ತೆಗೆತೆಗೆದು ಮೆಲುಕಿರಲ್ಕುರರವರ್ ಕೊಲ್ಲುತಿರಲು (ಪಂಪಪು. ೬೩-೨೮). [ಗೆಲ್ಲ + –ಗುಳಿ (< – ಕುಳ್ಳ)]

ಗೆಲ್ಲಗುಳಿತನ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಹಠ ; ತಾನೆ ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಸ್ವಭಾವ : ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿತನಬೇಡ (ಪಾಪಕ. ೨೮೬-೬೫) ; ತಾನೇ ಬಲ್ಲಹನೆಂದು ಇಲ್ಲದ ಹುಸಿಯ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿತನಕ್ಕೆ ವಲ್ಲಭ ನೆಂದು . . . ನಿಲ್ಲದ ಹೋರುವ ಮಿಲ್ಲನ ನೋಡಾ (ಪೋಕಾಮ. ೦೭೦-೬೨೦).

[ಗೆಲ್ಲಗುಳಿ + – ತನ]

ಗೆಲ್ಲಗೈಯ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಶೀಲ : ಗೆಲ್ಲಗೈಯರು ವೀರರು ಜಸವೆಣ್ಕೊಲವಿಲ್ಲದರಿಲ್ಲವಾ ವುರದೊಳು (ಪಾಪಕಾ. ೦-೩೪). 'ಗೆಲು ಗಯ್ಯ' ಪರಾ. [ಗೆಲ್ಲ + ಕೈ (<ಕೆಯ್) + – ಅ]

ಗೆಲ್ಲಗೊಳ್ ' ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲತನ (ನಾ).=ಗೆಲ್ಲಗುಳಿತನ: ಜಂಗಮ ಜಾತಿಗೊಳಗಾದ ಇವನೆಲ್ಲವ ಹೇಳಿ ಹೇಗೆ ಯನಗಿದು ಬೊಳ್ಳೆತ್ತೊ ಹೊಲ್ಲವೊ ಗೆಲ್ಲತನ ಬೇಡ ಆತುರವೈರಿ ಮಾರೇಶ್ವರ (ಪಗಸಾ. ೮೪). [ಗೆಲ್ಲ + – ತನ]

ಗೆಲ್ಲವಜೆ (ನಾ). ಗೆದ್ದ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ವಾದ್ಯ ; ವಿಜಯ ದುಂದುಭಿ : ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಕಿಟ್ಟು ಬಂದಂ ಗೆಲ್ಲವಜೆಯೊಳಗೆ (ಜೀಸಂ. ಚೆ. ೦೨೨-೨೦) ; ಗೆಲ್ಲವಜೆಯ ರಥನಿದಿ . . . ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೇಱಿ (ಧರ್ಮ. ೫೫-೬೯). [ಗೆಲ್ಲ + ಪಜೆ]

ಗೆಲ್ಲವಾಱು (ಕ್ರಿ).ಉತ್ಸಾಹ ಕಂದದೆ : ಉರಗರ್ ಜೀರೆಱೆ ಪಾತಾಳ ದೊಳಿರದಿರಿತಾಚ್ಛಯಮಂ ಗೆಲ್ಲವಾಱುತ್ತಿರೆ ಪೊಯ್ದತ್ತಿದ್ದ ಬಂಧಾರವ ಮೊಗೆಯೆ (ಜಗವಿ. ೬-೬೨). [ಗೆಲ್ಲ + ಆಱು]

ಗೆಲ್ಲವೀ (ಕ್ರಿ).=ಗೆಲ್ಲಂಗುಡು ೦ : ಕೃಷ್ಣಂ ರಿವುಕರಿಗಿಸಂ ಗೆಲ್ಲವೀವಂತೆ ವೋರ್ದಂ ಕಿಱಿದಾನುಂ ಬೀಗದಿಂದೆ (ಜಗವಿ. ೬-೪೨).

[ಗೆಲ್ಲ + ಈ]

ಗೆಲ್ಲವೆಣ್, ಗೆಲವೆಣ್ (ನಾ). ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ; ವಿಜಯಶ್ರೀ: ಧುರದೊಳು ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಗೊಡೆಯ ನೀನಾಗು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೨-೦೯); ಅವರ್ಗಳ ನೆರಂಬಾರದಾ ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಣ ಮುಂದಲೆಯನ್ ಈಟ್ವೆನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩೦-೬೨೩). **ಗೆಲವೆಣ್**: ಗೆಲವೆಣ್ಣಂಗಭವನ ನಿಡುದೋಳ್ದಲೆಯನೇಱಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೬-೫೮).

[ಗೆಲ್ಲ + ಪೆಣ್]

ಗೆಲ್ಲಸೇಸೆ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಸೇಸೆ; ಗೆಲವನ್ನು ಹಾರೈಸಿ ಸೂಸುವ ಶೇಷಾಕ್ಷತೆ; ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ: ತನ್ಮಾತೆಯ ಪದತಳಕ್ಕೆಱಗಿ ನಲವರಕೆಗಳಂ ಗೆಲ್ಲಸೇಸೆಗಳಂ ಪಡೆದು (ಪೃಷವಿ. ೪೨-೨೦ ವ). [ಗೆಲ್ಲ + ಸೇಸೆ]

ಗೆಲ್ಲಾಳು (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು; ವಿಜಯಶಾಲಿ: ಗೆಲ್ಲಾಳುಗಳೆಲ್ಲರು ಬಿಲ್ಲನೂಱ್ ನಿಂದಿರಲಾಗಿ (ಪೋಳಿಮಾ. ೦೮೬-೬೯೯).

[ಗೆಲ್ಲ + ಆಳು$_3$ (<ಆಳ್$_3$)]

ಗೆಲ್ಲಿಸು 'ಗೆಲಿಸು' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು$_1$ 'ಗೆಲ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು$_2$ 'ಗೆಲು$_3$' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು$_3$ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ; ರೆಂಬೆ; ಟೊಂಗೆ: ಮರಗಳಿಂದ ಉದುರಿದ ಗೆಲ್ಲುಗಳನ್ನು, ದರಗನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಮುಗಿಯು. ೩೬೨); ನಾನು . . . ಅಶ್ವತ್ಥದ ಗೆಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಎಣಿಕೆ ಹಾಕುತ್ತಲಿದ್ದೆ (ಮೃಲಿಮಾ. ೦೦೦); ದಾರಿಗೆ ಬಾಗಿದ ಗೆಲ್ಲುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ . . . ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ಗಂಗಾವ. ೫). [ದೇ.ಕ ತುಳು. ಗೆಲ್ಲ್]

ಗೆಲ್ಲುಗ (ನಾ). (?): ಗೆಲ್ಲುಗನ ಧರ್ಮಂ ಕಾವೋನುಂ ನಡಯಿಸುವೋನು × × × (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೫-೦೬; ಸು. 950). [?]

ಗೆಲ್ಲುಗಂಬ 'ಗೆಲ್ಗಂಬ' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲುಮಂಕರಿ (ನಾ). "ಜಾಲರಿ ತರ ಹೆಣೆದ ದೊಡ್ಡ ಮಂಕರಿ" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ); ಗೆಲ್ಲುಮಂಕರಿ ತುಂಬ ಮಣ್ಣನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೇ ಸಲೀಸಾಗಿ ಹೊರುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೦೪೩). [ಗೆಲ್ಲು$_3$ + ಮಂಕರಿ]

ಗೆಲ್ಲುಲಿ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲವಿನಿಂದ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ವಿಜಯಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ಭೋರ್ಗರೆಯೆ ರಣಭೇರಿ ದುಂದುಭಿನಿನಾದಗಳ್, ಗೆಲ್ಲುಲಿಯೆ ಜನತುಮುಲ ಜಯಘೋಷಗಳ್ ದೈತ್ಯಸೇನಾನಿ ತೇರೇರಿದನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪೯-೨೦೦). [ಗೆಲ್$_1$ + ಉಲಿ$_1$]

ಗೆಲ್ಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಗೆಲ್ಲೂರ ಮಾರಗಾವುಣ್ಡ . . . ದೇಗುಲವ ಮಾಡಿಸಿದೊಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೨-೩; 963).

[ಗೆಲ್ಲ? + ಊರ್]

ಗೆಲ್ಲೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕವಲೊಡೆ; ಶಾಖೆಯಾಗು: ನೆಲದೋರೆಗಾರನಾ ಮುಗಿದ ಪೊಗರಿನ ಕುಡಿಕೆ ಗೆಲ್ಲೊಡೆವ ಬಾಳ್ಮರದೊಳಿರೆ ತೋರ್ಪಳಾಕೆ (ಕಾಲೂರ. ೩೪-೩೩); ಕೊಲ್ಲೆಯಿಂ ಗೆಲ್ಲೊಡೆವ ಬಯಲಿನೊಳ್ ಬಯಕೆಗಳ ನೆಲ್ಲಳೆದು ನೆಲ್ಲೂರ ಮೆಲ್ಲೆಲರ ಮಿಡಿದಂ (ಕಾಲೂರ. ೦೦೮-೨೨೨).

[ಗೆಲ್ಲು$_3$ + ಒಡೆ$_1$]

ಗೆಲ್ವು, ಗೆಲವು, ಗೆಲುವು (ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ; ವಿಜಯ: "ಜೇಯಂ . . . ಜಯನೀಯಂ–ಈ ೫ ಗೆಲ್ವು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೭೮). ೨. ಶುಭಾಶಯ; ಹರಕೆ: ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರ್ ಮೊದಲಾದ ಲಲನಾಜನಂ ವೀರವಿಭ್ರಮ ವಿಜಯಾಭವ ಎಂದು ಗೆಲ್ವನೀಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೭-೭೨ ವ). **ಗೆಲವು**: ೧. ಭಕ್ತ ಸೋತಡೆ ಭಕ್ತನಡಿಗೆ ಗೆಲವು (ಸಮಾವ. ೦೦); ಗೆಲವೇನಿಲ್ಲದ ಯುದ್ಧ ಪಾಟುನೆಲದೊಳ್ಬೇಸಾಯ ನೀಚಾಶ್ರಯಂ . . . ಫಲದ ಭ್ರಾಂತಿಯ ತೋರ್ಪುದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೨೩); ಕನಸಿನೊಳಂ ಪಿನಾಕಿಗೆ ಗೆಲವನೀಯದ ಭಾಷೆ ಭಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ಗೆಲವಂ ಕೊಟ್ಟು ತಾ ಶರಣೆಂಬುದದು ಭಾಷೆ (ಬಸಪು. ೬-೩); ತಪ್ಪೇನು ಸೋಲವು ಗೆಲವು ದೈವಾಧೀನ ನಿನ್ನಾಳ್ತನಕೆ ಕುಂದೇನು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೩-೨೦). ೩. ಸಂತೋಷ; ಸುಖ; ಉತ್ಸಾಹ: ಗೆಲವಂ ತೋಱದೆ ದುಃಖಮಪ್ಪ ಕಡೆಯೊಳ್ ಭೂತಂಗಳಾವಾಸದೊಳ್ ಸಲೆ ಬಲ್ಲರ್ ನಿಲೆ ಸಲ್ಲದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೦೫). **ಗೆಲುವು**: ೧. ಗೆಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ವು ನಿಮಗಹಿತರಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೦೦-೩೦); ಒಂದೊಂದು ಗೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ನೂರು ನೂರು ದನಗಳು ನೀಲನ ವಶಕ್ಕೆ ಬರಹತ್ತಿದವು (ಬಂಗಾಹೆ. ೫೨). ೩. ಧರ್ಮರಾಜನು . . . ವಿದುರನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಗೆಲುವು ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ (ವಚಭಾ. ೯೦); ನನ್ನ ಮೈಗೂ ಗೆಲುವಿಲ್ಲ (ಮಗಮಾಂ. ೦೦೦); ಮನೆಯೊಳು ಮೈಮರೆಯಿಸುವಂಥ ಸುಖವಿತ್ತು ನೌಕರಿಯೊಳು ಗೆಲುವಿತ್ತು (ಇಂಗಾಪ. ೯೨-೯೭). 'ಗೆಲು$_3$' ಪರಾ.

[ಗೆಲ್$_1$ + – ವು./ತೆಲು. ಗೆಲುವ, ಗೆಲಿವಿ]

ಗೆಲ್ಸಿರಿ (ನಾ).=ಗೆಲ್ಲವೆಣ್: ವಾಲಿ . . . ಗೆಲ್ಸಿರಿಗೆ ತನ್ನ ತೋಳೊಡ್ಯಾಣಮಂ ಮಾಡಿ ಪೊತ್ತುಯ್ವ ಮತ್ತಚಿತ್ತೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೦-೬೬).

[ಗೆಲ್$_1$ + ಸಿರಿ]

ಗೆವಚು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಡು; ಹಿಸುಕು: ಕವಿದು ಹೊಯ್ದು ಕಟ್ಟಿ ಕಚ್ಚಿ ಹಿಡಿದು ಒಡೆದು ತಿವಿದು ಗೆವಚಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಚತುರಂಗಬಲವನ್ನು ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೯೪). 'ಕಿವುಚು' ಪರಾ. [?]

ಗೆವರು 'ಗಿಬರು$_1$' ನೋ.

ಗೆವಿರ್ಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕೆಯ ಗೆವಿರ್ಗ್ಗಾವುಣ್ಡ ಕಲ್ಲ ಮಾಡಿಸಿ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೨೩, ೦೦೫-೬; 963).

[ಗೆವಿರ್$_0$ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗೆಳತಿ, ಗೆಣತಿ (ನಾ). ೧. ಸಖಿ; ಕೆಳದಿ; ಮಿತ್ರೆ: "ಗೆಳತಿ ಹೆಟ್ಟುಗೆಯನಲ್ ಸಖಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೫); "ಕೆಳದಿ ಗೆಳತಿಯೆನೆ ಸಖಿಯರ್ಕಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೦೬೬); ಗೆಳತಿ ಮೈಮರೆತುದನ್ನು ಕಂಡು (ಹಾಹುತ್ತ. ೫೦); ಸಲುಗೆಯಿಂ ಗೆಳತಿಯರ ಕರೆಯೆ (ಕಾಲೂರ. ೦೨೩-೨೫೯); ಮೆಹರ ತನ್ನ ಗೆಳತಿಯರನ್ನೆಲ್ಲ ಚಹಕ್ಕೆ ಕರೆದಿದ್ದಳು (ಕುಂಕುಮ. ೦). **ಗೆಣತಿ**: ೧. ಗೆಣತಿ ಕೇಳೀತನ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು (ಪುರಂದ. ೦-೨೦೯-೭); ಘನಮಾದ ಮುದದಿ ತನ್ನ ಗೆಣತಿಯರಿಗೆಲ್ಲ ಆ ಮಣಿಯ ತೋರಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೦೨-೦೦); ಗೆಣತಿಯರ ಮಧ್ಯದೊಳಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸುವಾ ಕುಂಭಕುಚ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಕಂಡು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೦೬-೩೭). ೨. ಪ್ರೇಯಸಿ; ನಲ್ಲೆ: ಬಾರ ನನ ಗೆಣತಿ ತೆರಿತೆರೀ ನಿನ್ನ ಎದಿ ಕದಾ (ನಾದಲೀ. ೪೮-೦೦); ಇಂಥವನು . . . ಈ ಜೋಗಿತಿಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಬಂದು ಅವಳನ್ನು ತನ್ನ ಗೆಣತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಸಮಾಲೋ. ೫೦). 'ಕೆಳದಿ' ಪರಾ. ೩. =ಗೆಳತಿಎಳ್ಳು: (ಕಿ).

[ಗೆಳೆ$_2$ (<ಕೆಳೆ$_2$) + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗೆಳತಿಎಳ್ಳು (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಕರಿಯ ಚುಕ್ಕೆ; ಕಾರೆಳ್ಳು; ಸಂಗಾತಿ: ಕಣ್ಸೆಳೆವ ಮಿಣುಮಿಣುಕು ಚುಕ್ಕೆ ಮಿಂಚುವ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಗೆಳತಿಎಳ್ಳು (ಅರಳು. ೨೫೩-೦).

[ಗೆಳತಿ + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ಗೆಳಸು 'ಗೆಟಸು' ನೋ.

ಗೆಳೆ$_1$ 'ಕೆಳೆ$_1$' ನೋ.

ಗೆಳೆ$_2$ 'ಕೆಳೆ$_2$' ನೋ.

ಗೆಳೆಗಾರ್ತಿ, ಗೆಣೆಕಾತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿ; ಗೆಳತಿ; ಸ್ನೇಹಿತೆ: (ಕಿ). **ಗೆಣೆಕಾತಿ**: ನಮ್ಮ ಗೆಣೆಕಾತಿ ಹೊನ್ನೂರ ಬಣಜಿಗಿತಿ ಪುಣ್ಯಾತಗಿತ್ತಿ (ನಾಪದ. ೭೯); ವೈಯಾರಿ ಸಣ್ಣದನಿಯೋಳೆ ಗೆಣೆಕಾತಿ ವೈಯಾರ ಬಿಟ್ಟು ತೆರ ಹೇಳೆ (ಜಗೀತೆ. ೭೭).

[ಗೆಳೆ$_2$ (<ಕೆಳೆ$_2$) + – ಕಾರ$_1$ (<– ಕಾಱ) + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗೆಳೆಗೊಳ್ 'ಕೆಳೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೆಳೆಜೀವ (ನಾ). ಗೆಳೆಯುಳ್ಳ ಜೀವ ; ಸ್ನೇಹಿತ : ತುಂಬಾ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ ಎಂದು ಬೆನ್ನುತಟ್ಟಿ ಇದು ಅಜ್ಜಾಗುವಾಗ ಜೊತೆಗಿಲ್ಲದೆ ಹೋದ ಆ ಗೆಳೆಜೀವ (ಮಾಹಾ. ಉದ್ಯಪ). [ಗೆಳೆ (<ಕೆಳೆ) + ಜೀವ]

ಗೆಳೆತನ 'ಕೆಳೆತನ' ನೋ.

ಗೆಳೆಮಾಟ (ನಾ). ಗೆಳೆತನದ ಮಾಟ ; ಸ್ನೇಹದ ರೀತಿ : ಹುಡುಗರ ಹುಡುಗಾಟದಲ್ಲಿ ಬೆಡಗಿನ ಗೆಳೆಮಾಟದಲ್ಲಿ . . . ಕನಸುಗಳೇ ಬನ್ನಿ (ಜಾದೀಗ. ೦೫-೦೬). [ಗೆಳೆ (<ಕೆಳೆ) + ಮಾಟ]

ಗೆಳೆಯ 'ಕೆಳೆಯ' ನೋ.

ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ, ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ, ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ, ಗೆಣೆ ಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಹಕ್ಕಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ : " ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯುಮೆಣೆವಕ್ಕಿಯು ಜೋಡಾವಕ್ಕಿ ಗೆಳೆವಕ್ಕಿಯುಂ . . . ಚಕ್ರವಾಕಮೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೬೩). **ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ** : " ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಗೆಡವಕ್ಕಿ, ಅಮಲ್ಯಕ್ಕಿ—ಈ ೭ ಚಕ್ರವಾಕಂ " (ಕ್ರಿಕಾಶಾ. ೦೦-೩೦೦) ; ಒಡಲೆರಡಕುವೊಂದನೆ ಗೆಡವಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಕೂಡಿ ನಲಿಯುಂ ತ್ರಿದರ್ " (ಪಂಂಪಮಾ. ೪-೬) ; ಆ ವನದ ಮಧ್ಯದೊಳು ನಡೆವಕ್ಕಿ . . . ಕೂಗಟವಕ್ಕಿ ಗೆಡವಕ್ಕಿಯು . . . ಜೀವಿವುವು ಭಯವನುಳಿದು (ಪ್ರಭುಚ. ೬-೦೮). **ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ** : ಬೆದಱಿ ತಾ ಗೆಣ್ದಾಂಂ. ದವುಯು]ಣೆವಕ್ಕಿ ಕೊಂಚೆ ಗಲೊದಱಿ ಹಾಯ್ದುವು . . . ಕಲಬಳದ ಕಳಕಳಿಕೆ (ಪೊಕಥಾ. ೪-೦೦-೯). **ಗೆಣೆಹಕ್ಕೆ** : ಗೆಣೆಹಕ್ಕೆ ಬೆರಿದಾವೋ (ಸಭಗೀ. ೪೪-೪).

[ಗೆಳೆ (<ಕೆಳೆ) + ವಕ್ಕಿ]

ಗೆಜಿ, ಗಜಿ, ಗೆರೆ (ನಾ). ೧. ಗೀಟು ; ರೇಖೆ: " **ಗೆಜಿ** ರೇಖೆಯಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೦೪) ; ಕುಸುಮಸ್ಯ ಮಂತ್ರದೇವತೆ ಗೆಜಿಯಂ ತೆಗವಂತೆ ಕಕ್ಕೆ ಮಣ್ಣಾದಿಗೆಗುಂಟಂ ರೇಖೆಗಡುವರ್ (ಲೀಜಾಸ. ೦೩-೬೪). ೨. (ಅಗುರಿನಿಂದಾದ) ಗರುತು,—ಕೆರೆ : ನೋಡಿದರ್ ಕುವರಿ ತನ್ನಯ ಮೊಲೆಗಳಿರದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿರ್ದ ಮೋಹನ ಗೆಜಿಯಂ (ಪೋಚಿತ. ೨೮-೦೦) ; ಕೂರುಗುರ್ಗಳ ಗೆಜಿಯ ಸೂತ್ರಬಂಧದೊಳಿಸಿವ ತೋರಮೊಲೆಗಳ ಕುಂಭ ಸಂಸ್ಥಾಪನೆಗಳ್ಯು (ಪ್ರಮಾಶಾ. ೦೦-೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ವಿಂತಿ ; ಮೇರೆ : ಎಮ್ಮಣ್ಣನಾಜ್ಞೆಯು ಗೆಜಿಯ ದಾಂಟಿದೆ (ಶುಷ್ಕಾವಿ. ೩-೩೭). **ಗಜಿ** : ೧. ಗಜಿಯಲ್ಲಲ ಕೊಲೆವೆಲೆ ಉದರೆಯುನಿಕ್ಕಿದ ಭಂಡದ ಹರದನಂತಾದನೆಯ್ಯಾ (ಜಸವ. ೪೩೮) ; ನೆಸಲಲ ನಾವುದ ಗಜಿ ಪೆಜಿ ಗಜಕುಂಭದ ಪೊಸ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿದೊಡವೆ ಯೆಸೆವ ತಾ ರಾ ಮಾ ಲೆ (ಕ್ರಿಚಾಶಾ. ೭-೩೩). **ಗೆರೆ** : ೧. "ಗೆರೆಯನಲ್ ರೇಖೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕ್ಷಪ್ರ. ೦೫೨) ; ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು ನೋಡಿದ್ದಿ ಗುಂಡಿದ್ದಿ ? ಸೊಸಿರೆನೋ ಹೆಬ್ಬಲ್ಲು, ಗೆರೆ (ಕಾರಾಪ. ೮೭-೦೩೮) ; ಸಾಂತಣ್ಣನ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಸ್ಮಯದ ಗೆರೆ ಮೂಡಿತು (ಹಾಹುಶ್ರ. ೦).

ಗೆರೆ ೧೯= ೧. ಗೀಟು ಹಾಕಿ ; ರೇಖೆಯನ್ನು ಮಂಡಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ನಿರ್ಬಾಧ್ಯವಾದಿಸು : ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸು : ಅಯತ್ನವಾಗಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಗೆರೆ ಎಳೆಯುವುದಾದರೂ ಯಾಕೆ? (ಸ್ಪೃಕಿತ. ೭೬). **ಗೆರೆ ದಾಟು**= (ಆಲಂ) ಮಿತಾ ಮೀರು ; ಅಧಿಪತ್ಯಾಯವನ್ನೂ ಮೀರಿ : ಸೋಮು ಏನ ತಂದೆ ತಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿ ಹಾಕಿದ ಗೆರೆ ದಾಟುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವರಲ್ಲ (ತುಂಬಿಕ. ೩೩). **ಗೆರೆಯಚ್ಚು**=ಲವಲೇಶ ; ಕಿಂಚಿತ್ತು : ಸರಕಾರದ ವಿಧಿ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಗೆರೆಯಚ್ಚೂ ಮೀರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಪ್ರಲೆ. ೦೨೫). **ಗೆರೆ ಹಾಕು**= ೧. ರೇಖೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸು ; ಗೆರೆಯೆಳೆ : (೪). ೨. ಮೊದಲು ಬರೆದುದರ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡರೇಖೆ ಎಳೆ ,–ಹೊಡೆದಂ ಹಾಕಂ : (೪). ೩. (ಆಲಂ) ಸೀಮೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ ನಿರ್ಬಂಧಿಸು ; ಮೇರೆ ಹಾಕಂ : ಅಂದರೆ ಗಂಡ ಗೆರೆ ಹಾಕಿದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಅವಳು ತುಳಿಯಬೇಕೇನು ? (ಬಾಬಲಿ. ೦೦). [ದೇ.ಗೆ ತುಳು. ಗೆರೆ, ಗಿರೆ ; ತೆಲು. ಗೆಱ]

ಗೆಱಿಗೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗೆರೆಯನ್ನು ಎಳೆ ; ರೇಖೆಯನ್ನು ಎಳೆ ; ಗೀಟಂ ಹಾಕಂ : ಇಷ್ಟವರೆವರಱಿ ಸೌಖ್ಯಾವಹಮಿಂತಿದೆ ತಾಣವಿಂದಲಂ ಗೆಱಿ ಗೊಯ್ದಂತಿಹ ಲೋಕಕ್ಕಂತಾ ವುರದಹಿತಗೆರೆ ಬೆಗಟ್ಟುನೆಯುತಗಟಿಸಿ ದರ್ಕುಂ (ಅಧ್ಯಬ. ೦-೪೩). [ಗೆಱಿ + ಕೊಯ್]

ಗೆಱಿನಾಮ (ನಾ). ರೇಖೆಯಾಗಿ ಎಳೆದ ನಾಮಂ : ಗೀಟುನಾಮವಂ : ತಳತಳಿಪೊಳ್ಕೊಸಲ್ಮಿಸುಪ ನುಣ್ಗಱಿನಾಮಂ . . . ಮಟ್ಟದ ಬಟ್ಟ ಗಡ್ಡದಿಂ ಬಳಿಯವುದೊಳ್ಕೊಗಂ ಸೊಬಗಿನಿಂ ಬಗೆಗಾರ್ತಿಯರ್ಗಾಸಿ ಯಟ್ಟಿರ್ಪುಯಂ (ಚಕವಿ. ೩-೭). [ಗೆಱಿ + ನಾಮ]

ಗೆಱಿಯಾಣೆ (ನಾ). ರೇಖೆಯೆಳೆದಂ, ಆ ರೇಖೆಯೆ ಆಚೆಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ನಿರ್ಬಾಧ್ಯವಿಸುವ ಆಣೆ,–ಅಜ್ಞೆ : ತರದಿಂದೆ ಮೂಱುಸೂತ್ರವರಲಂಬಂ ತದಧಿಪತಿಯ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕಂ ಗೆಱಿಯಾಣೆಯುಟ್ಟು ರೇಖೆಗಳಿರವಂ ವಳೇಱಿ ಕಳಿದುವಳಕುಂತಳೆಯಾ (ಕಂಪ್ರಪು. ೦೦-೦೦೩). [ಗೆಱಿ + ಆಣ್ಣೆ]

ಗೆಟಸು, ಗೆಣಸು, ಗೆಳಸು (ನಾ). ಗೆಡ್ಡೆ ; ಕಂದ : " ಕಟಂಗೆನೆ ಗೆಟಸು[ಂ] " (ರಜ್ಯಕಂ. ೨) ; " ಗೆಟಸು=ಗೆಡ್ಡೆ " (ಕಮದ. ಪಶು. ೦) ; ಪಲ್ಲಿಂದು, ಗೆಟಸು, ಗೊಱಸು (ಕಜ್ಞಾಮ. ೦೪೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗೆಣಸು** : ಬೇರು ಗಡ್ಡೆ ಗೆಣಸು ಮೊದಲಾದವಲ್ಲಿ ಗಂಧವಪಜಾವುದು ಆಜಾರ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯು ಆಜಾರಲಿಂಗ (ಆದಪು. ೩-೦೩) ; ಕಾಯಿವಣ್ಣು ಗೆಣ[ಪಾಶಾ. ೪] ಸಲ್ಲದಶನವನುಣಿಸೆನೆಂದು ಬಲುವ್ರತವನು ಹಿಡಿಯ (ಸೊಬಸಿರಾ. ೮-೪೩) ; ಗಂಗೆಯೊಳಿಂ ಮಾರ್ಪೊಳಿವ ಚಂದ್ರನಂ ತಾವರೆಯ ಗೆಣಸೆಂದು ತೆಗೆಯ ಲುಜ್ಜುಗಿಸುವನ (ವೀಕೃಷ. ೩-೭೦) ; ಮರಳು ಮಿಶ್ರವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಗೆಣಸು ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ತರಪ. ೭೩). **ಗೆಳಸು**: ತಳರವಯೆಯಲಿ ಕಂದಮೂಲದ ಗೆಳಸುಗಳ ಮೆಲುಮೆಲಿದು (ಅಣಾ,ಳ. ೬೫೩. ಪಠಿ. ೯೯). ಗಂಗೆಯೊಳಿಳೆಯ ಚಿಂದಿರಂ ಇರದೆ ಬಂಬಸಲು ತಾವರೆಯ ಗೆಳಸೆಂದು ನಿಜಕರದಿಂದೆ ಬರಸೆಳೆವ ವಿಳ್ಳೀಕರಂ ನೋಡಿ (ವೀಕೃಷ. ೭-೮೦) ; ಬೇರೆಲೆ ಪೂವಣ್ಮಾಯು ಗೆಳಸು ನೀಗರಂ ಆ. ತತಿಥಿಗಳಪಾರಾಧನೆಯತಿಸಗುತ್ತಂ (ಇರಾಶಾ. ೧೦-೧) ; ಎಲೆ ಕೆಳದಿ ಈ ತಾವರೆಯಲಿ ಗೆಳಸುಗಳಂ ತೆಗೆ (ವಿಕೃಗೋ. ೩೦) ; ಕಾಳ್ಕಂದಿಯರುಳು ಗೆಳಸನೆಲ್ಲವನಗೆದು ಮುಗಿಸೆ (ಶಾಂವಿಪ. ೩೩-೮೩). [ದೇ.ಗೆ ತೆಲು. ಗೆಸನು, ಗೆಸುನು]

ಗೇ ' ಕೆಯ್ಗೆ ' ನೋ.

ಗೇಂಟಿ, ಗೇಟಿ(ನಾ). ಹೊಡೆಯುವ ಗೋಲಿ ; ದಪ್ಪ ಗೋಲಿ : ಮೂಱು ಗದುಗೆ ಗಡ್ಡಿಗೆಯಿಂದು ಮೇಲಿಟ್ಟಾದ ಲಿಂಗವೆಂದು ಗೇಂಟ [ಪಾಶಾ. ಗೇಡೆ]ಯ ಪುಷ್ಪದಿಂಗೆಯೆಂದು ಇಡುತ್ತೇನೆ (ಕ್ಷಚಿಪ. ೩೩೭). **ಗೇಟಿ** : ಬಟ್ಟೆ ವಿಡಿದು ಬಾಲ ಬರುತಿರೆ ಕಂಡನು ಪುಟ್ಟ ಸಾರಿಗ್ರಾಮವಾಸಿಳು ಪುಟ್ಟುಳ್ಳ ಗೇಟಿಯು ತನಗೆ ದೊರಕತೆಂದು ಅಮ್ಮಜನರಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ (ಕಂಪ್ರಹಾ. ೦-೪೩). [?]

ಗೇಂಡ, ಫೇಂಡ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಕೊಂಬುಳ್ಳ, ದಪ್ಪವರ್ಮದಿಂದ ಒಂದೂ ದೊಡ್ಡ ಚತುಷ್ಪಾದಿಯಾದ ಪ್ರಾಣಿ ; ಗಂಡಕ ; ಖಡ್ಗಿ : (ಮುಂಂಬಾ. ೪. ೩-೨೪). **ಫೇಂಡ** : ಮೊಹರುಗಲ್ಲಲಿ ಕಿವನ ಮೂರ್ತಿ . . . ಫೇಂಡ, ಎಮ್ಮೆ, ಶಿವ, ಪಶುಪತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಕೆಲವು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇವೆ (ಕಾಂರ. ೩೮೪).

[← ಮಾಹಾ. ಗೇಂಡಾ. / ಸಂ. ಗಂಡ]

ಗೇಂಡಾಮ್ಮಗ, ಫೇಂಡಾಮ್ಮಗ (ನಾ).=ಗೇಂಡ : ಆನೆ, ಹುಲಿ, ಕರಡಿ, ಗೇಂಡಾಮ್ಮಗ, ಹಾವು—ಇವು ಕಾಡುಗಲ್ಲರಿಯಕ್ಕುವ (ಕೂಗೋಪ್ರ. ೩೭). **ಫೇಂಡಾಮ್ಮಗಃ** ವಿಷ್ಮಮ್ಮಗ, ಫೇಂಡಾಮ್ಮಗ, ಗಂಡಕ (Rhinoceros. ಜಂಳಖ). [<ಗೇಂಡ + ಮ್ಮಗ]

ಗೇಂಡು (ನಾ). ಆಟವಾಡುವಂವ ಚೆಂಡು. [ಸಂ.]

ಗೇಂಡುಕ (ನಾ).=ಗೇಂಡು. [ಸಂ.]

ಗೇಂದಿ (ಗಂ). ಹೊಲಸಾದ; ಅಶುದ್ಧವಾದ; ಹೀನವಾದ; ಅದು ಶುದ್ಧ ಗೇಂದಿ ಹೆಗಸು ಸ್ವಾಮಿ. ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆ ನನಗಿಲ್ಲ (ಕವಿಸಂ. ೦೦೪). [← ಪಾರ. gand; ಹಿಂ. gandā]

ಗೇಕು, ಗಿಕ್ಕು, ಗೀಕು$_2$, ಗೆಂಕು, ಜೇಕು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ; ಕೊನ್ನಾ. [" ಆ ಮುಸ್ತಕಂ ಮುಸ್ತೆ ಭದ್ರಾತಕಂ ಗೇಕು " (ಮುಂಗಾಣ. ೧೦-೩೬)]; ಇದಿರಾದ ತರುಗಳು ದಿಂಡುಗೆಡೆವವು ತೊಱಗೆ ಮಣಿದರೆ ಗೇಕು ಬರುಕುವುದು (ಕುಮಾಧ್ಯೀ. ೭-೦೩). ೨. ಜೊಂಡು; ಅವು: ಮುಸಲವು . . . ಕಡಲಿನ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ಗೇಕಾಗಿ, ಬೆಳೆದುದು (ವಿಧಾಗ. ೦೦-೦-೪೪). ಗಿಕ್ಕು : ೧. (ಕ). ಗಿಕ್ಕು: ೨. ಗೀಕಿನ ಜಾವಯ ಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿ ಹೊದೆದು ಮಲಗಿ ನರಳುತ್ತಿದ್ದ (ಮಹಮ. ೦೦೦). ಗೆಂಕು : ೧. ನೊ(ಮೊ)ದಿ ಗೆಂಕು[ಪಾಪಾಂ. ೬೦೫] ಬೆಳೆಯಿ ನಿಂಬಿಲ್ಲದ ನೆಲದೊಳ್ (ಜಿಪಾಪು. ೦೦-೨೫). ಜೇಕು: ೧.ಜೊಂಡು ಮೊದಲಾದದ್ದು ಇದ್ದರೆ ನೀಗಿಲಯನ್ನು ಹೂಡದು ಆದರ ಗದ್ದಿಗಳು ಒಂದೂ ಉಳಿಯದೆ ಹಾಗೆ ಅರಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೩೪); ಮೊಳಕಾಲಿನವರೆಗೆ ಕರಿತಿ, ಜೇತು, ಬೆಳೆದು ನಿಂತಿತ್ತು (ಕಂದುಬಿ. ೩೭).

ಗೇಕಿಗದ್ದೆ, ಗಿಕ್ಕಿಗದ್ದೆ=ಭದ್ರಮುಸ್ತೆಗದ್ದೆ; ಕೊನ್ನಾ ರಿಗದ್ದೆ, ಶುಂಠಿ, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ ಬೇರು . . . ಮುದಿವಾಳ. ಗೇಕಿನಗದ್ದೆ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಕಳಿಪ್ರ. ೬೪); ಕಟುನ್ಮಟ, ದಾಶವೆರಂ . . . ರ ತುಂಗಮುಸ್ತದ ಹೆಸರುಗಳು ತುಂಗೇ ಗದ್ದೆಗಳು : ಗೇಕಿನಗದ್ದೆ ಎಂತಲೂ. ಗಿಕ್ಕಿನ ಗದ್ದೆಎಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಸಿಪ್ರಾಂಚಿ. ೦೪೨). [?]

ಗೇಕುಳ (ನಾ).=ಗೇಕು ೨: ಇರದುಂಗಿದ ಗೇಕುಳದ ದಂಟು ಕೀಳ್ವು (ವೀಕೃಪ್ರ. ೬-೦೦-೬೪). [< ಗೇಕು ?]

ಗೇಟಿ ' ಗೇಂಟಿ ' ನೋ.

ಗೇಟೀಸು (ನಾ). ಕಣಕಾಲಿಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಬಟ್ಟೆ; ಕಣಕಾಲ ಕಾವು.

ಗೇಟೀಸಪವಿ=ಕಣಕಾಲಿಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಸುತ್ತಿದವನಂ; ಪೋಲೀಸಂ : ಕೊಳಲ ಹಾಕಿ ಹಿಡುಕಿಂದು ಹೋಗಾಕೆ ಗೇಟೀಸಿನೊರು ಬಂದಾರಂತೆ (ಮುಕಥಾ. ೫೭೪). [← ಇಂ. Gaiter]

ಗೇಣ್, ಗೇಣು, ಫೇಣ್ (ನಾ). ೧. ಅಗಲಿಸಿದ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಳತೆ; ಒಂಬತ್ತು ಅಂಗುಲದ ಅಳತೆ: " ತಾಳಮೆಂಬುದು ಗೇಣ್ " (ಹರಾಯು. ೮೪-೨೮೪); ಮಡದೆಡೆ ನಾಲ್ಕೆರಲುಂ ಗುಬದೆಡೆಯೊಳ್ ಗೇಣಾಗಿ ನಿಲ್ವುದಿಜ್ಜಾಗತಂ (ಅರಿಪ. ೯-೪೪); ಶ್ರೀ ಭೋಗೇಸ್ವರ[ರ]ದೇವರ್ಗ ಅಂಗಭೋಗಕೆ ಯಿರ್ಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಗೇಣ ಗಳಿವೊಳಂ ಬಟ್ಟ ಮತ್ತರಾಱು (ಸೌಇ. XI-i, ೬೨-೦೬ : ೧೦೭೬); ಹೊರಗಣ ಮಾಡಿಯ ವುಂಡೆಯರಡಳ ನಡುವೆ ಪೊರಯಿಸಿ ಹೞಿಯಂದಂತೆ ಗೇಣಗಲಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಣಾ. ೦-೨೬). ೨. ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ; ಸುರಗಿ; ಕಠಾರಿ : " ಗೇಣಿನಲ್ ಸುರಗಿ " (ಚಚಿಪು. ೨೦) : " ಗೇಣಿಂದು ಸುರಗಿ " (ಕರ್ನಾಮಂ. ೪೪) ; ನೆಗಳ್ತ ತೋಱಿಂ ಗೇಣ ಬನ್ನಣಕ್ಕೊದವುವ ಬನ್ನಣಂ (ಎಳ. VIII, ಪಗಡ. ೪೦-೬೭ : ೧೦೭೭) : ಕೊರ್ವ ಕುಂದದ ಕಡಗಣ್ಣ ಗೇಣ್ ಪೊಯಿದು (ಪೊಪು. ೬೯) ; ಱಣ್ಗಳ್ ಮನೋಜವೀರನ ಗೇಣ್ಗಳ್ (ಕಮಾದ. ೯೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಮದನನ ಗೇಣಾ ಪೊಗರ್ಗಣ್ಗಳ ಪೊಳೆವಲರ್ಗಣ್ಗಳ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಗಳ . . . ಸುದಿತುರೀಕ್ಷಿಸಿದರ್ ಸೈವನ (ಆಯಾಶ. ೦೦-೫೪). **ಗೇಣು** : ೧. ಕಪಿಯ ಬಾಲವು . . . ಮುಂದೆ ಗೇಣಗೆಗೇಣು ಮೊಳ ತೋಳಿರುತು ಬೆಳೆವುದಿರೆ (ಕಾಶಿಖ. ೦೨-೪) ; ಎಂಟು ಗೇಣು ಶರೀರ ಒಂದು ಗೇಣು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಭೂಪಂಚ. ೧-೦೬೪-೨) ; ಎಂಟು ಗೇಣನ ದೇಪು ರೋಮಗಳೆಂಟುಕೋಟಿಯು (ಜಠಿ ಸಾ. ೬೬) ; ಇಂಗ್ಲೀಷಿಭಾಷೆಯೊಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಂದರಾಯಿತು. ಆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಮುಗಿಲು ಮೂರೇ ಗೇಣು (ಮುಕ್ತಕ. ೨೩) ; ಗೇಣು ಬಟ್ಟು ಅಗಲ ದಾಟದ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ). ೨. ಸಿತೇಕ್ಷು ಜಾವವಲರ್ದೊಪ್ಪುವ ಕೇದಗೆ ಕೇಳಗೇಣು (ಜುಹಾಸಿ. ೦-೬೭). ಫೇಣ್ : ೨. ವರಬರಂ ಕೊನ್ದು ಬೆಲಂ ದಂಡೆಗೆಂದು ಫೇಣ ಕತ್ತಿ ಕುದುರೆಯ ತಿವಿದು ಸುರರೋಕ ವಾವ್ಪನ್ದನ (ವಿಕ. VII, ಹಂಪಾ. ೨೮-೦೦ : ೧೨೯೭).

ಗೇಣಾಗು = ೧. ಗೇಣುದ್ದವಾಗು. ೨. ಚಿಕ್ಕದಾಗು; ಕುಗ್ಗು : ಏಕಲ್ಲರದೆ ವಡಲ್ವಟ್ಟು ಗೇಣಾಗಿ ವಾಂಛರ್ಯೂಡೆತ್ತೋಳ್ಕೞ್ಕೂಡೆ ಜಾನು ಪ್ರಭಿತ ಶಿರದರೇಣಾರ್ದರೊಂ ಶೀತಭೀತರ್ (ರಾಇಪ್ರ. ೯-೨೨).

[ದೆ.ಗ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಣ್; ತುಳು. ಗೇಣ್, ಗೇಣ ; ಕೊಡ. ಚಾಣೆ ; ತೆಲು. ಜೇನ, ಜೇಣು]

ಗೇಣಂಕ, ಗೇಣಾಂಕ (ನಾ). ಕಠಾರಿಯಂದ್ದ: ಸುರಗಿ ಕಾಳಗ. 'ಗೇಣಾಂಕ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ' ಪರಾ. **ಗೇಣಾಂಕ**. 'ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ' ಪರಾ.

[ಗೇಣ್ + ಅಂಕ್ಕ]

ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ, ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯಂದ್ದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗೇಣಾಂಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ. ರಾವತ್ತರಾಯಂ (ಕಜಾಸು. ೨೯೩ ಪ್ರಯೋ). **ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ** : ಅರಸಂಕ ಮೊನೆಗಾಱಿ ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ (ಪ್ರಆರಿ. ೦೯೫೬. ೨೫-೨; ೧೪೫).

[ಗೇಣಾಂಕ + ಚಕ್ರೇಶ್ವರ]

ಗೇಣಂಜುರಿಗೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ (?) ; ಮಿನಲಂಬುಲು. ಗೇಣಾಜುರಿಗೆ (ಕಜಾಮು. ೩೩ ಪ್ರಯೋಪ್ರ). [ಗೇಣ್ + ಸುರಿಗೆ]

ಗೇಣಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ಗೇಣು ಉದ್ದದ ಬಾಣ: ಮುಂದೊತ್ತುವ ನಾಯ್ಗಳ ಬೊಗಳುವ ಬಾಯ್ಗಳ ಗೇಣಂಬುಗಳಂ ಕಟ್ಟದನು (ಹಕ್ಕ. ೨೫-೦೩). [ಗೇಣ್ + ಅಂಬು]

ಗೇಣಾಕ 'ಗೇಣಂಕ' ನೋ.

ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ 'ಗೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಗೇಣಾಯ (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆ; ಕಠಾರಿಯ ವರಸೆ: ಅರಸಂಕ ಸೂನಗೇಣಾ ಗೇಣಾಯದ ಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಎಳ. IX, ಪಕ್ಷಪ. ೭೦-೨೦ : ೧೨೩1).

[ಗೇಣ್ + ಆಯ್]

ಗೇಣೆ ' ಕೇಣ್ಣ ' ನೋ.

ಗೇಣೆಕಾಜಿ 'ಗೇಣಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ಗೇಣಿಕೆ ' ಧೇನಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೇಣಿಗೆ (ನಾ).=ಗೇಣಿದಾರ; ಸಾಹುಕಾರರಾದಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಖಂಡಿತ ಅವರ ಗೇಣಿಗನಾಗದಾರೆಯಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದನು (ಕುಂಕಾ. ೩೩). [ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್ಣ) + ಅ – ಗ್ಗ]

ಗೇಣಿಗೆದ್ದೆ (ನಾ). ಗೇಣಿಗೆ ಪಡೆದ ಗದ್ದೆ; ಗಂತ್ರಿಗೆ ಗದ್ದೆ: ಗೇಣಗದ್ದೆಯ ಅವನ ಜೀವನಾಧಾರ (ಚಾಪ್ರ. ೨೦).

[ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್ಣ) + ಗದ್ದೆ (<ಗದ್ಯೆ)]

ಗೇಣಿಗಾರ 'ಕೇಣಿಗಾಱ' ನೋ.

ಗೇಣಿಗೆಯ್ (ನಾ). ಗೇಣಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರಲವ ಹೊಲ (?) ; ತೆಂಕ ಗದುಗಿನ ಹೊಲದಿಂ ಪಡುವಲು ಹಕಕಾಜ [ಗೆ]ಣಿಗೆಯಿಂ ಬಡಗಲು (ಸೌಇ. XV, ೦೯೦-೩೦ : ೧೧೬). [ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್ಣ) + ಕೆಯ್$_4$]

ಗೇಣಿಚೀಟಿ ' ಗೇಣಚೀಟು ' ನೋ.

ಗೇಣಿಚೀಟು, ಗೇಣಿಚೀಟಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಂ ಮಾಲೀಕನಂ ಗೇಣಿದಾರ ನಿಂದ ಗೇಣಿಗಾಗಿ ಬರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಚೀಟಿ ; ಲಾವಣಿಪತ್ರ ; (ಕ). **ಗೇಣಿಚೀಟಿ** : ಗೇಣಚೀಟಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಬರುವ ಸ್ವಾಮಿಸ್ವದಲ್ಲಿ

. . . ವಹಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕುದು (ಧಾರಾಡ. ೨೬೯); ಅಡಿಗರಿಗೆ ಬರಕೊಟ್ಟು ಈ ಸ ಗೇಣಟೀಟಾಗೂ ಸಹ . . . ಸಂಕ್ಯನ ಸಾಕ್ಷಿ (ಶಾಶಿಗು. ೪).

[ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ) + ಬೀಟು]

ಗೇಣಿದು (ಕ್ರಿ). ಗೇಣಂ ಹಾಕು ; ಗೇಣಿನಿಂದ ಅಳೆ. – ಅಳತೆಮಾಡು : ಅಳೆಯಲ್ಬಾರದ ದೈತ್ಯನಾಯಕನ ದಿವ್ಯೌರ್ಯಮಂ ಗೇಣಿದರ್ ಬಳೆದಕ್ಕೀ ಕರವದ್ಯಂ (ಪಕ್ಷಪ. ೬೯). [ಗೇಣ್ + ಇದು]

ಗೇಣಿದಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮಾಲೀಕನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗೇಣಿಗೆ ಪಡೆಯುವವನು ; ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ ; ಲಾವಣಿದಾರ : ದುಡ್ಡುಳ್ಳವನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡು, ದುಡ್ಡಿಲ್ಲದ ಗೇಣಿದಾರರಿಂದ ತನಗೆ ಮಾನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ಸುಲಿಗೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಪುಸರು. ೭೦೨).

[ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ) + ~ದಾರ್]

ಗೇಣಿಪಿದ್ಯಾಯ (ನಾ). ಗೇಣಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ : ಗೇಣಿಪಿದ್ಯಾಯ ಬಡ್ಡಿಯ ಬತ್ತ (ಅಕ. VIII, ೦೬೨-೨೬ ; ೧೮೮೦).

[ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ) + ಪಿದ್ಯಾಯ]

ಗೇಣಿಸು ' ಧೇನಿಸು ' ನೋ.

ಗೇಣಿಹಣ (ನಾ). ಗೇಣಿದಾರರಿಂದ ಪಡೆದ ಹಣ : ರೈತರುಗಳಿಂದ ವಸೂಲು ಮಾಡಿದ್ದ ಗೇಣಿಹಣವನ್ನು ಕರಣಕ ಬಲರಾಮಕುಲಕರ್ಣಿ ದುರುವಯೋಗ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನಂತೆ (ಹೊಮಳ. ೩೦).

[ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ) + ಹಣ (<ವರ್ಣ)]

ಗೇಣು ' ಗೇಣ್ ' ನೋ.

ಗೇಣುಕಾಱಿ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು: ಭುಜಬಳವೀರ ನಿಗಳಂಕಮಲ್ಲ ಗೇಣುಕಾರಿಯಾಚಾರ್ಯ್ಯಂ (ಇಂ. XII, ೯೬-೩ ; ೧೧೯೨).

[ಗೇಣು (<ಗೇಣ್) + ~ಕಾಱಿ]

ಗೇಣ್ಕಾಯ್ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿ: ಗೇಣ್ಕಾಯ್ಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ನೇಮಿನಾಥ ೨೪೬). ಎಳೆದ (ಹರಿಹ. ೬೭ ಪ್ರಸ್ತಾ). [ಗೇಣ್ + ಬಾಯ್]

ಗೇತೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸೇನಬೋವಂ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಯ್ಯಂ ಮಾತಿಳ ಚಾವೋಜಂ ಎಂಬವ ಗೇತೋಜಂ ಅಯ್ಯಪ್ಪೆಂಗೆ ಗೇತೋಜಂ (ಶಾಇಇ. XI-I, ೫೭-೨೫ ; ೧೦೭೦). [<ಕೇತೋಜ]

ಗೇನಿ ' ಧೇನಿ ' ನೋ.

ಗೇನಿಕೆ ' ಧೇನಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೇನಿಸು ' ಧೇನಿಸು ' ನೋ.

ಗೇಬೆ (ನಾ). (ರೋಗದಿಂದ ಶರೀರವು) ಊದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಊತ ; ಬಾವು. ' ಗೇಬೆಕಟ್ಟು ' ಪರಾ. [?]

ಗೇಬೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ರೋಗದಿಂದ ಶರೀರವು) ಊದಿಕೊಳ್ಳು ; ಬಾತಿರು: ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅರ್ಜ್ವರವಾಯಿತು. ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪವಾಯಿತು. ಮುಖ ಗೇಬೆಕಟ್ಟಿತು (ವೀಚಿಕ. I, ೩೦). [ಗೇಬೆ + ಕಟ್ಟು]

ಗೇಮೆ ' ಕೈಮೆ ' ನೋ.

ಗೇಯ (ಗು). ೧. ಹಾಡತಕ್ಕ ; ಗಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೃತಿಗಳು ಕೇವಲ ಗೇಯ ಅಥವಾ ಪಾಠ್ಯವಾಗಿದ್ದುವು (ಅರಿಗಾ. ೩೮). (ನಾ). ೨. ಹಾಡುವಿಕೆ: ಗಾಯನ; ಹಾಡು: ಇಂದಾನಾಳ್ಗ ಗೇಯಂ ಕಿ ವೊಂಕ್ಕೊಡಂ ಬರಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಂಡೊಡಂ . . . ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇವಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೦). ೩. ಹಾಡುವವನು ; ಹಾಡುಗಾರ; ಗಾಯಕ. ೪. [ಧಂ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ಅತ್ಯುತ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ ; ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಗುರುವಾದ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಸಮವೃತ್ತ : ಶ್ರೀಯಂ ದೆಯಂ ವೆಯಂ ಗೆಯಂ (ಲಂಡೀಲಂಬಾ. ೨-೫೫ ಅಡಿ). [ಸಂ.]

ಗೇಯತೆ (ನಾ). ಹಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ; ಗಾಯನಗುಣ : ಈ ಕಾವ್ಯಗುಣದಿಂದಾನಿಯೆ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಯತೆಯುದಿ (ಕರ್ನಾಗ. ೬೫) ; ಇವು . . . ಗೇಯತೆಯ ಸೊಬಗನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಂಥವು (ಸಂಕೀಗರ. ೦೩೦).

[ಸಂ. ಗೇಯತಾ]

ಗೇಯನಾಟಕ (ನಾ). ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಗೀತನಾಟಕ : ಯಕ್ಷಗಾನ . . . ಆಧುನಿಕಪ್ರಗತಿರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಸಲ್ಬಾಗ್ಯ ಗೇಯನಾಟಕ ಅಥವಾ ಗೀತರೂಪಕ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಸಂಗತಿಯ. ೬೯) ; ಲಕ್ಷಿ. . . . ಯಕ್ಷಗಾನ್ನಿಕೆಯರ ಗೇಯನಾಟಕವನ್ನು ನೋ ಡು ತ್ತ ರೇ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಹೊಮಳ. ೦). [ಗೇಯ + ನಾಟಕ]

ಗೇಯರಸ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ; ಸಂಗೀತದ ಸುಖ: ತಗುಳ್ದ ಗೇಯರಸವಚ್ಚಿ ಅಂತಂತಿರೆ ದೆಚ್ಚು ಚಿತ್ರದೊಳ್ ನಿಲೆ (ಜಾತಿಪು. ೪-೬೮) ; ಗೇಯರಸಸುಖವ ಬಿಡದೆ ವೃಷಧನ ನೇಱುತ ಹನುಮ ಬಾ . . . ಎನಗೆ ಗಾನವ ಕೇಳಿಸೆನೆ (ಗುಹುಚಾ. ೬-೫೩).

[ಗೇಯ + ರಸ]

ಗೇಯವೃತ್ತ (ನಾ). = ಗೇಯ ೪ : ಅತ್ಯುತ್ಕೆಯಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪಾದ ವೊಂದಕ್ಕೆ ಎರಡುಗುರುಗಳುಳ್ಳ ವದ್ಯವು ಗೇಯುವೃತ್ತವೆನಿಸುವುದು (ಕೃಪಿಪಿ. ೭೨). [ಗೇಯ + ವೃತ್ತ]

ಗೇಯಿಸು ' ಕೆಯ್ಪು ' ನೋ.

ಗೇಯ್ತು ' ಕೆಯ್ತ್ ' ನೋ.

ಗೇರ್ ' ಕೆರ್ ' ನೋ.

ಗೇರಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಗೇರುಬೀಜ ; ಮರದರಸನಂ . . . ತಿಲಂ ಗೇರ ಗೊಟ್ಟೆ ಯಿಂತಿವಸೊಂದಾಗರದೊಳ್ಕೆಯೊಳ್ಕಾಲ್ವರದಿಂದಂ ಪೊಸೆ (ಪ)ಕಪ್ಪಗುತ್ತಂ ತೆಗುರ್ಪಂ (ಅಕ್ಷಣ. ೦೭-೦೮).

[ಗೇರ್ (<ಕೆರ್) + ಗೊಟ್ಟೆ (<ಕೊಟ್ಟೆ)]

ಗೇರಾಯಿಸು ' ಧೇರಾಯಿಸು ' ನೋ.

ಗೇರಿ ' ಧೇರಿ ' ನೋ.

ಗೇರಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಿರುಗಂ ; ಸುತ್ತು : ಮೊದಲೇ ತಲೆ ಗೇರಿಹೊಡೆ ಯುತ್ತಾಗಿದೆ (ಮಹೂಷಡಂ. ೬೫) : ಹೀಗೆ ಗೇರಿಹೊಡೆದವ ಮನಸ್ಸಿದ್ದರೆ ನಿದ್ದೆ ಎಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುತು ? (ಗಾಶಿ. ೦೨೬).

[ಗೇರಿ (<ಧೇರಿ) + ಹೊಡೆ (<ಪೊಡೆ)]

ಗೇರು ' ಕೆರ್ ' ನೋ.

ಗೇರುಕುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಗೇರಿಣ್ಣೆ ಬಳಿದ ಕುಕ್ಕೆ: ಗೇರುಕುಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು ತುಂಬಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಪ್ರ). [ಗೇರು (<ಕೇರ್ಪ) + ಕುಕ್ಕೆ]

ಗೇರುಕೊಮ್ಮೆ (ನಾ). ಗೇರಿಣ್ಣೆ ಬಳಿದ ಕೊಮ್ಮೆ : –ಕುಕ್ಕೆ : ಪಾರ್ವತಮ್ಮ ಮಂತು ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಪೆಸರನ್ನು ಗೇರುಕೊಮ್ಮೆಗೆ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಕಡೆಯಲು ಆರಂಭಿಸಿದಳು (ಸಚಿಗಾಮಾ. ೦೦).

[ಗೇರು (<ಕೇರ್ಪ) + ಕೊಮ್ಮೆ]

ಗೇರುಕೈಲ (ನಾ). ಗೇರು ಬೀಜದಿಂದ ತೆಗೆದ ಎಣ್ಣೆ ; ಗೇರೆಣ್ಣೆ : ಮಣಿ ಶಿಲೆ, ಗಂಧಕ, ತಾಳಕ, ಗೇರುಕೈಲ . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಸಕಲ ಸನ್ನಿಪಾತ ಸಮಸ್ತ ಕುಷ್ಠರೋಗ ಸಹ ಮಾಯ್ಗುಂ (ಸಶಪ್ರ. ೦೬೬).

[ಗೇರು (<ಕೇರ್ಪ) + ಕೈಲ]

ಗೇರುಬಪ್ಪು (ನಾ). ಗೇರುಬೀಜ ; ಗೋಡಂಬಿಬೀಜ : ಗೋಡಂಬಿ. ಗೇರುಬಪ್ಪು. ಮುಂಂದಿರುವಪ್ಪು. ಜಡಿ (ಕ್ಯಾಕಿ. ೬-೦೦೫).

[ಗೇರು (<ಕೇರ್ಪ) + ಪಪ್ಪು]

ಗೇರುಬೀಜ ' ಕೇರುಬೀಜ ' ನೋ.

ಗೇರುಮರ ' ಕೇರಮರ ' ನೋ.

ಗೇರುಮಾವು 'ಕೇರಮಾವು' ನೋ.

ಗೇರುಹಣ್ಣು (ನಾ). ಗೇರುಮರದ ಹಣ್ಣು ; ಗೋಡಂಬಿಹಣ್ಣು : ಗೇರು ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೀಜ ಸೇರಿದಂತೆ ಸಂಸಾರದಿ ಮಿಱಿಯಾಸಿಮಾಡದಲೆ ಧೀರ ಕೃಷ್ಣನ ಭಕುತರೆಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೦-೦೨-೨) ; ಗೇರುಹಣ್ಣಿನ ಮರದಿಂದ ಹಳದಿ ತುಂಬಿದ ಕೆಲವು ಹಣ್ಣುಗಳು . . . ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುವು (ರಕ್ತರೂ. ೦).

[ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ಹಣ್ಣು$_3$ (<ಪಣ್$_3$)]

ಗೇರೆ, ಗೇರೆಯ (ನಾ). ಸಂತ್ತಲೂ ಇರುವ ಗೋಡೆ ; ಆವರಣ : ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯೊಳು ಸೇನೆಯೊಟ್ಟಿತು ಗೇರೆಯ ಬಳಸಿ (ನಾಗಕು. ೦೫-೦೦೫) ; ಸುತ್ತಲುಂ ಗೇರೆಯುಂ ನೆಗಳ್ದುವಾ ಪಾಳೆಯದೊಳ್ (ಜಿಬಪು. ೪೮-೩೩) ; "ವರ್ತುಲ" (ಜಿಬಪು. ಕೋಶ). **ಗೇರೆಯ** : ಗಡಗಳಿನೋವದೆ ಗೇರೆಯಮಂ ಕೆತ್ತಡಸಿ ಕರಂ ಬೆಟ್ಟಿತು ಭೂತಂಗಳ ಗಡಣದ ಪಾಳೆಯಮಾ ದಾರುಣ ಮಪ್ಪಾಹವಧರಣಿಯೊಳು (ಜಯಕಾ. ೭-೨೪).

[<ಕೇರ್$_1$]

ಗೇರೆಣ್ಣೆ (ನಾ). = ಗೇರುತೈಲ : ಗೇರೆಣ್ಣೆಯನೊರಸುಗೆ ದುತ್ತೂರರಸಂ ಲವಣಮೆಂಬಿವಂ ನೆಲದಾಟೊಳ್ ಚಾರಿಸಿ . . . ತೊಡೆಯ ಮೇಣ್ ಕುಱು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೬೦) ; ಕೋಲಕಳ್ಳಿಬೇರು . . . ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಗೇರೆಣ್ಣೆ ಇವನ್ನು ಹುರಿದು (ಕಾಯಿಸಿ)ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲು ಎದೆಶೂಲೆ ಮಾಣುವುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೪೬೨ ಪರಿ).

[ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ಎಣ್ಣೆ]

ಗೇರೆಯ 'ಗೇರೆ' ನೋ.

ಗೇರೈಸು 'ಘೇರಿಸು' ನೋ.

ಗೇಲಿ (ನಾ). ತಮಾಷೆ ; ಲೇವಡಿ : ಯನ್ನ ಗೇಲಿಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾವು ನಳರಾಜಚಂದ್ರನ ಕಳೆಯ ರೂಪಿನಂತೆ ತದ್ರೂಪು ಧರಿಸಿ ಬಂದವರು ಕುಳಿ ತಿರಲು (ಯನಳ. ೫೦); ಗೇಲಿಯ ಮಾಡಿ ಪೊಳ್ಳೆಂದು ನಕ್ಕು ಓಡಿ ಹೋಗುವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೪೦) ; ತಮ್ಮ ಅಭಿಮತವನ್ನು ಒರೆಯತಕ್ಕವರು . . . ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ ಕುಚೋದ್ಯ ಗೇಲಿ ಈ ರೂಪವಾಗಿಯೂ . . . ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೇಳುತಾ ಬಂದರೆ (ಅದೂಟ. ೭೬).

ಗೇಲಿಮಾಡು = ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡು ; ತಮಾಷೆಮಾಡು : ಮುದುಕಿ ಯನ್ನು ಕಂಡು ಗೇಲಿಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವಿರಾ (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೯) ; ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ಗೇಲಿಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಝಾರಾಜಿ. ೪೭).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಕೇಲಿ ; ತುಳು. ತೆಲು: ಗೇಲಿ]

ಗೇಹ (ನಾ). ೧. ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಮನೆ ; ನಿವಾಸ ; ಗೃಹ : "ಆವಾಸಃ . . . ಗೇಹಂ . . . ಆಲಯಃ– ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೦೩೬);ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ನೋಡೆ ನೋಡೆ ನಿಂದುರಿದುವು ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳಟ್ಟುವು ವೈರಿನರೇಂದ್ರ ಗೇಹದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೯). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳು ಇರುವ ರಾಶಿ,-ಸ್ಥಾನ : ರಾಹು ನೆಲಸಿದೊಡೆ ಸಪ್ತಮ ಗೇಹದೊಳ್ . . . ಅನಲಂಗಾಹುತಿ ಪನ್ನೆರಡುವರ್ಷದಿಂದವನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೩೪). [ಸಂ.]

ಗೇಹಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಳಗೆ ಆಡುವ ಆಟ : ಜಲಕ್ರೀಡೆ ವನಕ್ರೀಡೆ ಗೇಹಕ್ರೀಡೆ ರಾಸಕ್ರೀಡೆ . . . ಮೊದಲಾದ ಸುಖವ್ಯಾಪಾರಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೪). [ಗೇಹ + ಕ್ರೀಡೆ]

ಗೇಹಾಂಗಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಅಂಗಳ,-ಆವರಣ : ಗೇಹಾಂಗಣದೊಳ್ ತಳರ್ನಡೆವುದಂ ಕಣ್ಣಾರ ನೋಡಲ್ಕೆ ನೋನೆನೊ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೦೦೩).

[ಗೇಹ + ಅಂಗಣ]

ಗೇಹಾಜಿರ (ನಾ). = ಗೇಹಾಂಗಣ : ಮದೌಘಕರ್ದಮಿತ ಕಾಂತಂ ರಾಜ ಗೇಹಾಜಿರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೦೫೦). [ಗೇಹ + ಅಜಿರ]

ಗೇಹಾಶ್ರಮ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ : ಗೇಹಾಶ್ರಮದೊಳ್ ಪಣಮಂ ಕಾಯಲಾಗದೆಂದೊಡೆ ಗುಣಮಂ ಕಾಯಲಾರ್ಕುಮೆ ಅದಱಿಂ ಗೇಹಾ ಶ್ರಮಮೇವುದು (ಜೀವಸಂ. ೩೫-೧೫ ವ). [ಗೇಹ + ಆಶ್ರಮ]

ಗೇಹಿನಿ (ನಾ). ಮನೆಯೊಡತಿ ; ಹೆಂಡತಿ ; ಗೃಹಿಣಿ. 'ಗುರುಗೇಹಿನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಗೇಹಿನೀ]

ಗೇಹೋಪವನ (ನಾ). ಮನೆಯ ಬಳಿಯ ತೋಟ ; ಗೃಹೋಪವನ : (ಕಿ). [ಗೇಹ + ಉಪವನ]

ಗೈ 'ಕೆಯ್$_1$' ನೋ.

ಗೈನೆ 'ಕೈನೆ' ನೋ.

ಗೈಮೆ 'ಕೈಮೆ$_1$' ನೋ.

ಗೈಯಾಳಿ 'ಗಯ್ಯಾಳಿ' ನೋ.

ಗೈರ್ 'ಗೈರು' ನೋ.

ಗೈರ್‌ವಿಲೆ 'ಗೈರುವಿಲೆ' ನೋ.

ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್ 'ಗೈರುಹಾಜರು' ನೋ.

ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ 'ಗೈರುಹಾಜರಿ' ನೋ.

ಗೈರಖರ್ಚು (ನಾ). ಅನುಚಿತವಾದ ಖರ್ಚು ; ಅನವಶ್ಯಕವಾದ ವೆಚ್ಚ : (ಕಿ). [<ಗೈರು + ಖರ್ಚು (<ಕರ್ಚು$_4$)]

ಗೈರತ್ 'ಗೈರತ್ತು' ನೋ.

ಗೈರತ್ತು, ಗೈರತ್ (ನಾ). ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ತಾಕತ್ತು : ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಗೈರತ್ತು ನಿಮಗೆ ಇಲ್ಲ (ಹುಲಿಹಾ. ೮) ; ಗೈರತ್ತಿದ್ದರೆ ಕುಸ್ತಿಹಾಕಲಿ (ಭೀಮಕಾ. ೮೮) ; ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿಯಾಗೂಂತ ತಾನೇ ನೀನು ಹೇಳೋದು ? ಅದಕ್ಕೂ ಗೈರತ್ತು ಬೇಕು (ಚಿಗುಬ. ೦೯). **ಗೈರತ್** : ಸವಾಲ್‌ಗೆ ಛಡಾಸವಾಲ್ ಹಾಕೋಕೆ ತಕ್ಕ ಗೈರತ್ ಇಲ್ದೆ ಹಾಕ್ತಾರಾ ? (ಭೀಮಕಾ. ೨). 'ಗತ್ತು' ಪರಾ.

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರತ್]

ಗೈರಮರ್ಜಿ (ನಾ). ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ ; ಅಸಮ್ಮತಿ : ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ . . . ಅನ್ಯದೇಶೀಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿಲಾಗದ ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ . . . ಗೈರ ಮರ್ಜಿ ; ಚೀಪ್ (ಭಾಷಾಶಾ. ೦೬೬). [<ಗೈರು + ಮರ್ಜಿ]

ಗೈರಮಾಹಿತಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ,-ಮಾಹಿತಿ : ಇತ್ತ ಕಡಿಯ ಗೈರ ಮಾಹಿತಿಯಿಂದ . . . ಬರಿಯುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಪ್ಪಾ. ೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[<ಗೈರು + ಮಾಹಿತಿ]

ಗೈರವಾಜಬಿ 'ಗೈರುವಾಜಬಿ' ನೋ.

ಗೈರಶಿಸ್ತ (ಗು). ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ; ನಿಯಮಬಾಹ್ಯವಾದ : ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಪಕ್ಷವು . . . ಸರಕಾರದ ಅನೇಕ ಗೈರಶಿಸ್ತ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಬೈಲಿಗೆಳೆಯಿತು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ್. ೦೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರ್‌ಶಿಸ್ತ್]

ಗೈರಸಮಜೂತಿ (ನಾ). ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಗೈರಸ ಮಜೂತಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ . . . ವಿಚಾರ ಮಾಡುವರು (ಮುಂಬಪ್ಪಾ. ೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [<ಗೈರು + ಸಮಜೂತಿ]

ಗೈರಹಂಗಾಮ (ನಾ). ಸಕಾಲವಲ್ಲದುದು ; ಅಕಾಲ : ಹೀಂಗೆ ಅವಕಾಶ ಆಗೋಣದರಿಂದ ಗೈರಹಂಗಾಮಕ್ಕೆ ಮಾಲು ಹೋಗಿ ನಫೆ ಬರುವದು ತಪ್ಪಿ ಲುಕಸಾನವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭವುಂಟು (ಮುಂಬಪ್ಪಾ. ೨೮೫).

[<ಗೈರು + ಹಂಗಾಮ]

ಗೈರಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ : ಹಾಗಾದರೆ ನನ್ನದು ಬಹಳ ಗೈರಿ ಆಯಿತು (ಶಿಭ್ರಮ. ೬೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರೀ]

ಗೈರಿಕ (ಗು). ೧. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ ; ಜಾದು ; ಕಾವಿಕಲ್ಲು : "ಗೈರಿಕಂ, ಧಾತುಃ – ಈ ೨ ಜಾದು"

(ಹಲಾಯು. ೫೮-೦೬) ; "ತಾಮ್ರಧಾತುಃ – ಗೈರಿಕ" (ಓಷಧಿ. ೭೬) : ಒಡಗೂಡಿ ಹೇದು ಗೈ[ಕಾಂತಾ. ಸೈ]ರಿಕ ಗುಡ ಸೈಂಧವ ಸರ್ಜಿಕ್ಕಳ್ಗೆ ಕಂಗಳ್ ನಿಂದಾಗಡುಗೆ ತಿಕ್ತತ್ವದಿಂದಂ ಕಿಡಿಸುಗುಮದು ಬಿದದೆ ತೊಡೆದೊಡರ್ಪರ ವ್ರಣಮಂ (ಕೋಕಶಾ. ೯-೮೨). ೩. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಕಾವಿಬಣ್ಣ. 'ಗೈರಿಕ ಪರಾಗ', 'ಗೈರಿಕವಸನ' ಪರಾ. ೪. ಚಿನ್ನ; ಸುವರ್ಣ: "ಗೈರಿಕಂ ಕರ್ಬುರಂ . . . ಸ್ವರ್ಣಮೆನೆ ಹೆಸ್ಸಿಂಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಾರಾ. ೩೦-೪) ; ಗೈರಿಕಿ ಮುಕ್ತಾವಲಿ ಸಮೆದ ಕಲಶಂಗಳೆಸೆವಂತಿರೆ ವ್ಯಾಸಾದ ಸೌಧ ಹರ್ಮ್ಯಂಗಳಿಂದೆಸೆದುದಾ ದ್ವಾರಾವತಿ (ಕೃಷ್ಣರ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಗೈರಿಕಪರಾಗ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಧೂಳು; ಕೆಂಧೂಳು : ಕಾಡಾನೆಗಳ ಕೋಡವಿಮನೆಯಂತೀಡಿಱಿದ ದರಿಯ ಗೈರಿಕಪರಾಗಮಂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವಿಷದಿನಾಗಸಕ್ಕೆ ವಸರಿಸಿಯುಂ (ಹಂದ್ರಪು. ೯-೪೨).

[ಗೈರಿಕ + ಪರಾಗ]

ಗೈರಿಕರುಚಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಪ್ರಕಾಶ,–ಕಾಂತಿ : ಗೈರಿಕರುಚಿಯಂತೆ ಮೆಱ್ಗುವಾನಾಯಿದೆ ಸೆಂಬಗಿಂ (ಪಕ್ಷಸಂ. ೮೨). [ಗೈರಿಕ + ರುಚಿ]

ಗೈರಿಕವಸನ (ನಾ). ಕಾವಿ ವಸ್ತ್ರ; ಕಾಷಾಯಂವಸ್ತ್ರ. 'ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿ' ಪರಾ. [ಗೈರಿಕ + ವಸನ]

ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿ (ನಾ). ಕಾವಿವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಗೈರಿಕವಸನ ಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕರಾಗಿ ಅಲೆಯತೊಡಗಿದರು (ಭಾರತ. ೩೫೦).

[ಸಂ. ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿನ್]

ಗೈರಿಕೆ (ನಾ).=ಗೈರಿಕ ೩ : ಎಡಗಾಲಿಂದಿತ್ತಿ ಗೈರಿಕೆ ಧೂಳಿನಿ ಒಡನೆ ಕರತಳದೊಳು ತಾವಾಂತು ತೊಡರ್ದುಕೊಳ್ಳುತ (ಜೈ.ಪಕ. ೩೮-೧೦೬).

[ಸಂ. ಗೈರಿಕ]

ಗೈರು, ಗೈರ್ (ನಾ). ೧. ಇಲ್ಲದಿರುವುದು. 'ಗೈರುಹಾಜರು' ಪರಾ. ೨. ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ; ಅಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪತ್ರ ಬರಿಯುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಬಹಳೇ ಗೈರೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಾ. ೮೮). **ಗೈರ್** : 'ಗೈರ್‌ವಿಲೆ', 'ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್' ಪರಾ. [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರ್]

ಗೈರುಮಾಮೂಲು (ನಾ). ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದುದು ; ರೂಢಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು : ತೊರೆಯುಂ . . . ಕಂದುರೆ ಸವಾರಿಯು ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಗೈರುಮಾಮೂಲು (ಕಂಪ್ರ. ೩೦೬).

[ಗೈರು + ಮಾಮೂಲು]

ಗೈರುವಾಜಬಿ, ಗೈರವಾಜಬಿ (ಗು). ಅಯೋಗ್ಯವಾದ; ಅನುಚಿತವಾದ; ಅನ್ಯಾಯದ: (೬). **ಗೈರವಾಜಬಿ** ಯಾವತ್ತು ಗೈರವಾಜಬೀ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಸಾಕ್ಷಿ ರುಜು ಮೋಹರಬಲಿಯಂದ ಕೂಲಂಕಷದಿಯಾಳ್ಪಿ ಮಾ ಡಿ (ಮಹಾಕಂ. II, ೫೯). [<ಗೈರು + ವಾಜಬಿ]

ಗೈರುವಿಲೆ, ಗೈರ್‌ವಿಲೆ (ನಾ). ಕಳೆದುಹೋಗುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಂವುದು : ಇಟ್ಟ ಸಾಮಾನುಗಳು ಗೈರುವಿಲೆಯಾದರೆ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರೇ ಜವಾಬ್ದಾರರು (ಪ್ರಜಾಪ್ರ. II, ೦೩೦); ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದ ಲಕ್ಷಾಂತರಸೈನಿಕರ ಪೈಕಿ, ಸಾವಿರಾರು ಜನ ಗೈರುವಿಲೆ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ವೀರಕೊ. ೯೮). **ಗೈರ್‌ವಿಲೆ** : ನನ್ನ ದುರದೃಷ್ಟದಿಂದ ಅದು ಗೈರ್‌ವಿಲೆಯಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದು (ಏಸಾಕ. ೯); ನನ್ನ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಅದು ಗೈರ್ ವಿಲೆಯಾಗಿ ಹೋಗದಾರದಷ್ಟೆ (ಹಂಚಿತ. ೨೦). [←ಮರಾ. ಗೈರ್‌ವಿಲ್ಲೇ]

ಗೈರುಹಾಜರಿ, ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ (ನಾ) ಹಾಜರಾಗದಿರುವಿಕೆ: ಅನುಪಸ್ಥಿತಿ : ರಾಜನು ತನ್ನ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನನ್ನು ನೇಮಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಭಾರತ. ೫೬) : ತನ್ನ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಲ್ಲಾಗುವ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಮನೆ ಸೇರೋಣ (ಚಾತ್ಮಲ್ಲ. ೭೬). **ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ** : ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದು : 'ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ' (Absence. ೧೦೪೨). [ಗೈರು + ಹಾಜರಿ]

ಗೈರುಹಾಜರು, ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್ (ನಾ). ಹಾಜರಾಗದವನು ; ಅನುಪಸ್ಥಿತನು : ನಿನ್ನೆಯ ದಿನ ಗೈರುಹಾಜರಾಗಿದ್ದ ತಲಬಾ ಕಟ್ಟಬೇಕು (ಬಡಾಕ್ರ. ೦೪); ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಇದೀ ವಾರವೇ ನಾವು ಗೈರುಹಾಜರಾಗುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಕಲಿಕ. ೩೩). **ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್** : ಈ ನೌಕರರುಗಳು ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಗೈರ್ ಹಾಜರಾಗಬೇಕಾದರೆ . . . ಡೈಟ್ಟಿಟ ಆಮಲ್ದಾರರ ಹುಕುಂ ವಿನಹ ಗೈರ್ ಹಾಜರಾಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು (ಗ್ರಾಮಕಿ. ೪). [ಗೈರು + ಹಾಜರು]

ಗೈರೇಯ (ಗು). ೧. ಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಗೈರಿಕ ; ಕಾವಿ ಕಲ್ಲು : "ಗೈರೇಯಂ. ಅರ್ಥ್ಯಂ. ಗಿರಿಜಂ. ಅಶ್ಮಜಂ. ಶಿಲಾಜತು–ಈ ೫ ಶಿಲಾಜತ್ತು." (ನಿಘಂ.೦೫. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ಗೈಲು (ನಾ). (?) : ತೈಲತತ್ವೋದಕದಲಿ ಎಂದರಿವರ್ದು ಶೈಲಾತ್ಮಜೆಯ ಕಾಂತನಿಗೆ ಗೈಲ ವುಜೆಯ ಮಾಡಿ ದುಷ್ಕಾರ್ಯವಾಗಲ ಕೈರಾಗಿ ನಿಂದಿಷ್ಟರ್ದಿರದು (ಪಾಕಚಿ. ೭೧-೬). [?]

ಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾಡಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸು : ಸಕಲಲೋಕಗಳ ನಾಯಕ ಇವಗೆ ಹೇಯ ಲೌಕಿಕಮಾರ್ಗವನೆ ಬಿಡಿಸಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ರಕುಟವನೆ ಗೈಸು ಸದ್ಭರ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಂ (ಜಗಣ. ೫೩). [< ಕೈಯ್ಸು]

ಗೊಂಕರು ' ಗೊಂಕುಱು ' ನೋ.

ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ ' ಗೊಂಕುಱುಕಪ್ಪೆ ' ನೋ.

ಗೊಂಕಱುಗಟ್ಟಿ ' ಗೊಂಕುಱುಗಟ್ಟಿ ' ನೋ.

ಗೊಂಕುಱು 'ಗೊಂಕರು' ನೋ.

ಗೊಂಕುಱುಕಪ್ಪೆ, ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ, ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ (ನಾ). (ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಅರಚುವ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒರಟುಚರ್ಮದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪೆ; ಮಹಾಮಂಡೂಕ: ಗೊಂಕಱುಕಪ್ಪೆ ದ[ಪ್ಪ]ಸಂಬಂ ತಕ್ಕ ಮದಿಂದಮೆ ದೀಪ್ತದಿಗ್ಯಾಗದೊಳ್ ದನಿಗೆಯ್ವ ಮನಸಿದ್ಧಿಯನಾಗಳೆ ಉಂಟು ಮಾಡುಗುಂ (ಕೋಕಶಾಕ. ೦೨-೦೬). **ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ** : ಮುಂಗಾರು ಮಳೆಯ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆಗಳ ಕರಿಜಾಟ ಬಹಳ (ಪಾಪು). **ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ** : ಆದು ಗಂಡುಹುಲಿ. ಕೆಳಗೆ ನದಿಯ ನೀರಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪೆ ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ ದೊಡ್ಡ ಮಿಸುಗೇನಾದರೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೋ ಎಂದು ಹಸಿವೆಯಿಂದ ಹುದುಕಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾಪು. ೫೬).

[ಗೊಂಕಱು (< ಗೊಂಕುಱು) + ಕಪ್ಪೆ]

ಗೊಂಕುಱುಮಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕರ್ಕಶವಾದ ದೊಡ್ಡದನಿಯನ್ನು ಮಾಡು ; ಅರುಚು : ಬೆಳಗ್ಗಿಂದಂ ಕಿವಿ ಬೀಜಿ ಸಂಭ್ರಮಿಸುಂ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಣೀರ ಬೆಂಬಿಟ್ಟಳಿಯಂತುವರೆಯುರ್ವ್ ಗೊಂಕು [ಪಾಠಾಂ. ತ] ಱಿ ಡು ತುಂ ಮಿಳ್ದರ್ದ ಬಾಲಂ ವಿಯತ್ಕಳ ಸಮ್ಮರ್ದನಿಯಂತೆ ಸಂಚರಿಸೆ ಕೋಪಾ ಟೋಪದಿಂ ತೊತ್ತುಬಂದುಬೆಱಿಯಲ್ಕೆಟ್ಟರೆ ರಾ ಸ ಭಾ ಕೃ ತಿ ಯು ನಾ ಗಳ್ ರೌದ್ರಾಮಂ ಬೀಱುತುಂ (ಮಹಾಪು. ೬-೪೧); (ಪದ್ಮಪು. II, ೦೬೪ ನೋಟ).

[ಗೊಂಕುಱು + ಇಡು]

ಗೊಂಕುಱು, ಗೊಂಕರು, ಗೊಂಕಱು, ಗೋಂಕರು (ನಾ). ೧. ಕರ್ಕಶವಾದದನಿ ; ದೊಡ್ಡ ದ್ವನಿ. ' ಗೊಂಕುಱುಗಟ್ಟಿ ' ಪರಾ. **ಗೊಂಕರು** : (ಗು). ೨. ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ. 'ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. **ಗೊಂಕಱು**: ೨. ' ಗೊಂಕಱುಕಪ್ಪೆ ' ಪರಾ. **ಗೋಂಕುರು** ೨. 'ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ ' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ್ರ ತುಳು. ಗೊಂಕರು, ಗೊಂಕಱು]

ಗೊಂಕುಱುಗಟ್ಟಿ, ಗೊಂಕಱಕಟ್ಟಿ (ನಾ). ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಅರಚುವ ಕಪ್ಪೆ: ಆ ರಥದೊಳ್‌ಸೂಡಂಬಡೆ ಪೂಡದ ನಾಲ್ಕೂಱು ಗೊಂಕುಱುಗಟ್ಟಿಯರ (ಹಂಪಕ್ಷಾ. ೦೨-೭ ಪ). **ಗೊಂಕಱಕಟ್ಟಿ** : ಅಂತಾ ಸಿಂಹಂ ಮಱುಗುತ್ತಂ

ಬಟ್ಟು ಗೊಂಕಱಕಟ್ಟಿಯಂ ಬಯಸಿ ಬಾಯೊಱೆತು (ಪಂಚತಂ. ೨೮೨-೦೯).
[ಗೊಂಕುಱು + ಕಟ್ಟಿ]

ಗೊಂಕೆ, ಕುಂಕೆ, ಗೋಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳು ; ಗೋಣು ; ಕುತ್ತಿಗೆ : "ಗೊಂಕೆ=ಗೋಣ್" (ಕ ಮ ದ. ಪರಿ ೨) ; "ಗೊಂಕೆ ಗೋಣೊಳಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೦); ಕಡುಮುಳಿದದಱ ಗೊಂಕೆಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಣಂ] ಮುಱಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೯-೦); ಪಂಕಜಾಕ್ಷನಮುಂಕೆ ಗೊಂಕೆಯಂ ನುಲಿದ ಕಾಗೆಯ ಕನ್ನೆತ್ತರನುಂಡ ನೆಲನೆಲ್ಲಂಕೆಮ್ಮಣ್ಣ ನೆಲನಾಗಿ ವಾಸಿಸಿದೊಡೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೨೨ ಪ) ; ಪುರಾಣನಾರಕರ್ಕಂಡು ಪರಿತಂದು ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು ಗೊಂಕೆಯಂ ನುಲಿದು (ರತ್ನಕ. ೨-೪ ಪ) ; ಅವನ ಗೊಂಕೆ ಮುರಿದಿಡುತ್ತೇನೆ (ಮೂರುಡಾ. ೮೪). **ಕುಂಕೆ** : ೨. ಕತ್ತಿನ ಹಿಂಭಾಗ ; ಹೆಕ್ಕತ್ತು ; ಹೆದಕು : (ಕ). ೩. ಹೆಗಲು : (ಕ). **ಗೋಕೆ** : ೧. "ಗೋಣ್, ಕತ್ತು" (ಪ್ರಭೂಮ್). [?]

ಗೊಂಗಟೆ 'ಗೊಂಗಡಿ' ನೋ.

ಗೊಂಗಡಿ, ಗೊಂಗಟೆ, ಗೊಂಗೊಟೆ (ನಾ). ೧. ಕಂಬಳಿ : ಕಂಗಾಣಿಸದೆ ಪಾರಿಯ ಪಟ್ಟ ಕರ್ವಣ್ಣ ಗೊಂಗಡಿ ಮುಸುಕಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಂಗಡಿ ಸೊಡರ್ಗೆಟ್ಟ ದೇಗುಲದೆಡೆಯ ದುಸ್ಸಂಗದಂಪತಿಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹಕ. ೦೯-೨೩) ; ಆತನನ್ನು ಒಳಕೋಣೆಯ ಒಂದು ಚಾವೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿದ ಗೊಂಗಡಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿದಳು (ನಿಜ್ಞಾಮ. ೭೫) ; ಅಂಗಡಿ ಮಾರಿ ಗೊಂಗಡಿ ಹೊದ್ದ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಂಬಳಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ, ತಲೆ, ಬೆನ್ನುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ (ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ)ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗೊಪ್ಪೆ : ಕೊಡೆ ಮೇಣಗಪ್ಪಡ ಗೊಂಗಡಿ ಬಹುರಮ್ಯವಡೆದಿರ್ದ ಸಕಲಾತಿದಳೆದು . . . ಎಡೆಯಾಡುತಿರ್ದರೂರುಗರು (ಮೋಹಕ. ೪-೪೦) ; ದೃಷ್ಟಿ ಹೊಡೆದೀತೆಂದು ಬೆನ್ನುಭುಜಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಪ್ಪಟ ಉಣ್ಣೆಯ ಸಣ್ಣ ಗೊಂಗಡಿ (ಸುವಸಂ. ೫೨). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಹಂಣಿಸೆಹಣ್ಣು : (ಕ). **ಗೊಂಗಟೆ** : ೧. ಪುರಹರನು ತಾ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪನು ಧರಿಸಿದನು ಬಳಿಕ ಹರಕುಗೊಂಗಟೆ ಪಾದ ರಕ್ಷೆಯು ತೆಱದ ಹಲ್ಲಿನ ದೊಡ್ಡನಡುವಿನ ಭರದ ಗವದಿತನಾದ ಕೈಮೂಗು ಮೊಡಸು ದೇಹದಲಿ (ರೇವಣಾ. ೦-೦೬). ೨. ಬೇಗನೆ ತಾರೆ ಗೊಂಗಟೆ ಗೊರಗೆ ಕೋಲ್ಮೊಗೆ ಹುಡಿಯಡಿಕೆಯಲೆಯಾ (ಅರ್ಜಾ ವಿ. ೩೦-೩೩). **ಗೊಂಗೊಟೆ**$_1$: ೧. ಅಂಬಲಿಯನಿಕ್ಕಿದನು ಕೈ ತೊಳೆಯಂದೊಡೆ ಗೊಂಗೊಟೆಯಲೊರಸಿದಾ ಬೆಂಬಳಿಯ ಸೀಮೆಯನು ತೋಱೆದನಾತ ರೇವಣಗೆ (ರೇವಣಾ. ೧-೨೨).
[←ತೆಲು. ಗೊಂಗಡಿ, ಗೊಂಗಳಿ. / ಮರಾ. ಘೋಂಗಡ್, ಘೋಂಗಡೀ, ಘೋಂಗಡೇ]

ಗೊಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಗುವಳಾಲಂ ಗೊಜ್ಜುಂ ವಾಣರಸ ಆಳ (ಎಳ. X, ಮುಳಗಾ. ೨೬೫-೦ ; ಸು. 860). [<ಕೊಂಗು$_1$]

ಗೊಂಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : (ಕ). [?]

ಗೊಂಗೊಟೆ 'ಗೊಂಗಡಿ' ನೋ.

ಗೊಂಚಲ್, ಗೊಂಚಲು (ನಾ). ೧. ಕುಚ್ಚು ; ಗುಚ್ಛ ; ಮಂಜರಿ : "ಭೃಶಸಂಭೃತ ನವಮಂಜರಿ ಗೊಂಚಲ್" (ಪಸುಕೋ. ೩೦-೯) ; ಬಳಸಿದ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಮಾಂಗಾಯ ಗೊಂಚಲ್ಗಳ . . . ನಡುವೆ (ಅದಿಪು. ೮-೦೫ ಪ) ; ಇನಿವಣ್ಣೊಂಚಲಂ ಕಂಡರಗಿಳಿಯಂತೆ (ಅಧ್ಯಟ. ೦೦-೧೦೬ ಪ). ೨. ಹೂವಿನ ಗುಚ್ಛ : "ತೊಡಂಬೆ, ತೊಡಬೆ . . . ಗೊಂಚಲ್, ಗುಚ್ಛಂ-ಈ ೭ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿ" (ಕಶಾ. ೦೦-೧೯೬). ೩. ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ : ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲೆನೆ ಸಂಚಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ರತ್ನಾಭರಣಂಗಳ ಪೊಳೆವಂ ಕಂಡು (ಸುಳುಮಾ. ೭-೦೮ ಪ) ; ಕೆಂಪೆಡೆಗಳ ಗೊಂಚಲ್ಗಳಿಂ ದೇಸಿವಡೆದುಟ್ಟ ವ್ಯಾಘ್ರ ಚರ್ಮಾಂಚಲದೊಳೈದೆ ಸಾರೂಪ್ಯದವರು . . . ಎಸೆದಿರ್ದರು (ಚಲಪು. ೨-೨೫). 'ಗೊಂಚಲಿಸು' ಪರಾ. **ಗೊಂಚಲು** : ೧. "ಗುಚ್ಛಕಃ, ಸ್ತಬಕಃ-ಈ ೨ ಗೊಂಚಲು" (ನಾಕರಾ. ೦೦೬) ; "ಗೊಂಚಲುಗಳಾ ವಲ್ಲರಿಯು ಮಂಜರಿಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೪) ; ತಳಿರ ನನೆಯಲರ ಕಾಯ ತನಿವಣ್ಣ . . . ಗೊಂಚಲುಗಳುಮಂ (ಶಾದಂಉಾ. ೫೫೬); ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳ ಗೊಂಚಲು . . . ಓಲಗಶಾಲೆಯ ಸುತ್ತಲೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೦) ; ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ನೀಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣಿನ ಗೊಂಚಲು ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೬). ೩. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಇರುವ ಗೊಂಚಲನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ (ಕ್ಷೇತ್ರತ್ರಿವಿ. ೭೪).
[ದೇ.ಕ ತುಳು. ಗೊಂಚಲ್]

ಗೊಂಚಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೊಂಚಲಾಗು ; ಒಟ್ಟಾಗು ; ಸಂದಣಿಸು : ಅಲರ್ವಲರ್ಗೊಂಚಲಂತಲುಗೆ ಮಿಂಚು ಪಿಕಂ ನಲಿವಂತೆ . . . ಗೊಂಚಲಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಚಲಿಸಿದಣ್ಣಿಸಿ, ಗೊಂದಣಿಸಿ] ಕೆಂದಳಿರೊಳ್ಗಿಳಿವಿಂದು ಪಾಯ್ದುದಂ ಸಲಿಸಿ ಸುರೇಂದ್ರಚಾವಲತೆ ಬಂದುದು ಕಾರಿಳಮಾವಿನಂದದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೪೨) ; ಕಂಚಗಾಱರ ಹೆಸರದಿಂ ಕುಡಿವಿಂಚುಗಳು ಬಳೆಗಾಱ ವಸರದೆ ಗೊಂಚಲಿಪ ಕರಿಮುಗಿಲುಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೦೪).
[ಗೊಂಚಲ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಂಚಲು 'ಗೊಂಚಲ್' ನೋ.

ಗೊಂಚಲುಗುಂಡು (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಸಿಡಿಯುವ ಗುಂಡು : "ಹಲವು ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಚೀಲ, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಟ್ಟು ಫಿರಂಗಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಡಿಯುವ ಗೊಂಚಲುಗುಂಡು" (Grapeshot. ಇಂಗಿನಿ).
[ಗೊಂಚಲು (<ಗೊಂಚಲ್) + ಗುಂಡು]

ಗೊಂಚಲುದೀಪ (ನಾ). ದೀಪಗಳ ಗೊಂಚಲು ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಅನೇಕ ದೀಪಗಳ ಸಮೂಹ : ಅನೇಕ ದೀಪಗಳುಳ್ಳ ಕವಲೊಡೆದ ತೂಗುದೀಪಾಧಾರ: ಗೊಂಚಲುದೀಪ (Chandelier. ಇಂಗಿನಿ).
[ಗೊಂಚಲು (<ಗೊಂಚಲ್) + ದೀಪ$_3$]

ಗೊಂಚಲ್ಮಿಂಚು (ನಾ). ಕುಚ್ಚುಕಂಚ್ಚಾಗಿರುವ ಮಿಂಚು ; ಮಿಂಚುಗಳ ಗೊಂಚಲು,–ಸಮೂಹ : ಅಂತೇಳ್ತರ್ವಾಗಳ್ ಕಲಿಗಳ್ ಕರತಳದಿನೊಱೆಗಳೆದು ಕುರುಳ್ಚುವ ಕೈದುಗಳ ಬಳ್ಳಿವೆಳಗಿಂ ಗೊಂಚಲ್ಮಿಂಚುಗಳ್ಸಂಚಳಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೭೭ ಪ).
[ಗೊಂಚಲ್ + ಮಿಂಚು$_3$]

ಗೊಂಚೆ, ಗೊಂಚು, ಗೊಂಚೆ, ಗೊಚ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು ; ಗುಚ್ಛ : "ಗೊಂಚೆ=ಗೊಂಚಲು" (ಜಾನಳೋ. ೫೦). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ ; "ಬಂಬಲ್ . . . ಗೊಂಚೆ . . . ಗೊಂದಣಿ (ಉಂದಲ್)-ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಾ. ೦೦-೨೨೨) ; ಸೊಗಸ ಸೈಗಱೆವ ಪಾಠಕರ ಗೊಂಚೆಗಳಿಂದೆ (ಚೇರಮ. ೧೦-೫೦); ತವ ನುಡಿಗೆ ಕಿವಿಗುಡೆ ಪುಡಿವಡೆದುದೆಲು ಗೊಂಚೆಯೆಮ್ಮೊಡಲ (ಸಂಗಾಡಂ. ೧೬೬). **ಗೊಂಚು** : ೧. ಉರವಣಿಸಿ ಕೃತವರ್ಮನಂಬನ ಸರಳ ಸುರಿವುತ ಕೆಣಕಿ ಕೈಕೊಂಡರಿ ಭಟಾಗ್ರಣಿ ಮೆಚ್ಚಲೆಚ್ಚನು ಗೊಂಚನಂಬನಲಿ (ಕುವಾಪ್ರೌ. ೬೧೩. ಪರಿ ೨೯೨) ; ಹಿತ್ತಲೊಳಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಗಿಡ ತೋಱಿಸಿದ ಪಂಟವಂಟೆಗೆ ಎಂಟುಎಂಟು ಗೊಂಚುಗೊಂಚು ಜೋಲುತಿರಲು ಕಡಿದುಕಡಿದು ರಾಶಿಹಾಕಿದ (ಪುರಂದ. ೩-೦೦೬-೩). ೨. ವಿದ್ಯನಿಪುಣರ್ಗೊಂಚಿನಲಿ ಬೆಳಗರಿಯಪಾಹವಗೈಯಲು (ಚಿಠಾಮೂ. ೨೫೪-೫೨). **ಗೊಂಚೆ** : ೧. ಪೊಸಬನದೇಱ್ಗೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಪರ್ಬುಗೆ . . . ಮಿಂಚು ಚಂಪಕ ಪ್ರಸರದ ಗೊಂಚೆ (ಅಧ್ಯಟ. ೯-೩೦). **ಗೊಚ್ಚೆ** : ೨. "ತಂಡಂ . . . ಗೊಚ್ಚೆಪೊಟ್ಟಿಲ್ ಪಂಡಿತರಿಂ ಗಡಣವಂಗಡಂ

ಕಿಕ್ಕೆಂದಂ" (ಶಿವೇ. ೦೦೬).

[<ಪ್ರಾ. ಗೊಂಜೀ, ಗೋಛಿಯ./ತುಳು. ಗೊಂಚಿ]

ಗೊಂಟಿಗಾರ, ಗೊಂಬಗಾರ (ನಾ). ಊರಿನ ವೆಂಬಿಂದ,–ಮಂಬ್ಯಿಸ್ಥ : ಊರ ಸಾಹುಕಾರ ಶಿಷ್ಟಾನ್ನವರು. ಮಠದಯ್ಯನವರು. ಗೊಂಟಿಗಾರರು . . . ಎಲ್ಲರ ಎತ್ತುಗಳೂ ಕಾರುಹುಣ್ಣಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೊರಡುತ್ತವೆ (ಪರಂಜ್ಯೋ. ೨೬). **ಗೊಂಟುಗಾರ** : ಸಮಗ್ರ ಜ್ಞಾಳ. ನವಣೆ ಕೊಡಿಸು ಗೊಂಟುಗಾರ (ಮುಕ್ಕ. ೦೨). [ಗೊಂಟಿ + – ಕಾರ; (< – ಕಾಱ)]

ಗೊಂಟು ' ಗೊಂಟಿ ' ನೋ.

ಗೊಂಟುಗಾರ ' ಗೊಂಟಿಗಾರ ' ನೋ.

ಗೊಂಟೆ ' ಗೊಂಟಿ ' ನೋ.

ಗೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ವೀರೆ : ಗೌಜರ್‌ಮರ . . . ಗೊಂಜಿ . . . ಹೆಣ್ಣುಮತ್ತಿ (ಕುಕಾ. ೦೯-೩೦೯). [ದೇ.ಚಿ ತೆಲು. ಗೊಂಜಿ]

ಗೊಂಜುಂ ' ಗಂಂಜುಂ ' ಪೋ.

ಗೊಂಟಿಕೆ, ಗೊಂಟಿಗೆ, ಗೊಂಟಿಗ, ಗಂಟಂಗೆ, ಗೌಂಟಿಕೆ, ಗೌಂಟಿಗೆ, ಗೌಟಿಕೆ (ನಾ). (ಚೊಚ್ಚಲ ಬಾರಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ರಕ್ಷೆ.–ತಾಯಿತ : ಅಂತು ಗರ್ಭ ಚಿಹ್ನೆಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರೆ ಸಪ್ತಮಾಸಕ್ಕೆ ಗೊಂಟಿಕೆ[ಜಾಣಾ. ಕಂಠಿಕೆ. ಗೌಂಟಿಕೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನವಮಾಸಂ ತೀವಿ ಬೆಸಲೆಯ್ದುದುಂ (ಧರ್ಮಾಪ. ೧-೬೨ ಪ). **ಗೆಂಟಿಗೆ** : ಕ್ಷಿತಿವನ ಕಾಂತೆಗಂ ಸಚಿವಮಾನಿ ಬಂದು . . . ಆಱುದಿಂಗಳಿಂಗೆಳ್ಕೆಹೋರ್ದತಮುದಮುಳ್ಳ ಗೆಂಟಗೆಯಸೊಪ್ಪಿರೆ ಮಾಡಿಸಿ ಪೋದರ್ಥರಿಯಂ (ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ೦೭-೦೪೯). **ಗೆಂಟಿಗೆ** : 'ಗೆಂಟಿಗೆಗಟ್ಟು' ವರಾ. **ಗೆಂಟುಗೆ** : ತನುಭವಲಾಭ ದೌಹದ ನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಗತಿ ತತ್ಕ್ಷಣೋಂಬಿ ಮಂಗಾನಸಂ ಬಯಕೆ ಗೆಂಟುಗೆ[ಜಾಣಾ. ಗೌಂಟಿಗೆ]ದ್ಭಗುತ್ಸವ ಕಾರಣ ಗರ್ಭ ಚಿಹ್ನೆಂ (ಸ್ಮತ್ಯಂ. ೭-೧). **ಗೌಂಟಿಕೆ** : ಮೇಲಿನ 'ಧರ್ಮಾಪ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗೌಂಟಿಗೆ** : ಮೇಲಿನ ' ಸೂಕ್ಷ್ಮಿಸಂ ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗೌಟಿಕೆ** : 'ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು ' ಪರಾ. [?]

ಗೊಂಟು, ಗೊಂಡಂ, ಗೊಟ್ಟಂ, ಗೋಂಟು, ಗೋಟುಂ (ನಾ). ೧. ದಿಕ್ಕು ; ದಿಶೆ : "ಗೊಂಟು ದಸೆಯುಂ ಕನ್ನಡದೆ ದಿಕ್ಕುವೆರಸುಮದು " (ಶಬ್ದ. ೪೯); " ಗೊಂಟುಂ ದಸೆಯುಂ ಕನ್ನಡದೆ ದಿಕ್ಕುವೆರಸುಮದು " (ಶಬ್ದ. ೪೯); ಹರ ಕುಳ್ಳರ್ದ ಗೊಂಟ[ಜಾಣಾ. ಕೊಬ್ಬೆ]ಗೊಂದುಱೆ ಸತ್ಪದಲಿ ಮೆಱೆಯು ಲೊಂದು . . . ಇಂತು ಹದಿನೆಳು ಯೋಗಲಿಂಗಂಗಳಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು (ಸಿದ್ಧಶ. ೩-೪೪); ಪುಡಿದ ಬೀರರ ಬಂಗಿಗೆ ಗೊಂಬಾನನಿಗಳ್ ಕೋಡುವಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೦೩); ಎನೆವ ಕರ್ದಿನ ತೋಟದ ಗೊಂಟನೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೦-೩೦). ೨. ಮೂಲೆ ; ಕೋನ ; ಸಂದಿ : ಪೃಥ್ವಿಯ ಹಸುಂಬೆಯಾಗೆ ಅಷ್ಟಲೋಕಕ್ಕೆ ಪಾಲಕರೇ ಗೊಂಟುಗೆ ವಾಸುಗಿಯೇ ಬಳಸಾಗೆ (ಜಿಳ. VII. ತೀರ್ಥ. ೧೦೬-೩೦ ; 1956) ; ದ್ರವ್ಯವ ಬಡ್ಡಿಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಮನೆಯ ಗೊಂಟನಲ್ಲಿ ಹೂಯ್ಯುಕೊಂಡಿದ್ದನಾದರೆ ಅದು ಎನ್ನರ್ಥವಲ್ಲ ಅನರ್ಥವೆಂಬೆ (ಶಾಸ. ೩೬-೯೦); ಭಕ್ತಿಯಂ ಪೊರ್ದಿ ಯಕ್ಷಿಂ ಮರುಳಾದಂ ವಿಶ್ವವಗೆ-ರ್ಗಿಂಟನೆಳೆ ಮುರುಡಿದರ್ ಅಜಂಪು. ೦-೦೦೩) ; ಮಾದಿಗಂ . . . ತನ್ನ ಗೊಂಟನಲ್ಲಿ ಮನೆಯೊಳ್ದಂಗಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಭೃಹ್ಮಾಸ್ಕ. ೭-೪೪ ಪ) ; ಆ ಮನೆಯಾ ಗೊಂಟನೊಳವಳ ಕೆಡಪಿ (ಪ್ರಭೋ. ೩-೦೦೭). **ಗೊಂಡಿಂ** : ೨. ಎಲ್ಲರಂ ತನಗೆ ಕೆಲಬಲನುಮಂ ನೋಡುತಂ ಅಲ್ಲಿ ಗೊಂಡಿ[ಜಾಣಾ. ಗೊಂಟಿ, ಗೋಟಿ]ನೊರ್ದರ ಭಕ್ತನಂ ಕಾಣುತುಂ (ಅಸಿರ. ಚ. ೭೩-೨೫). **ಗೊಟ್ಟಂ** : ೨. ಅವನ ಅರ್ಜ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿದೆ (ಕೂಡ). **ಗೋಂಟುಂ** : ೧. "ದಸೆ ಗೋಂ[ಜಾಣಾ. ಗೂಂ]ಟಿನಲ್ ದಿಕ್ಕಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೩). ೨. " ಆಱಂ, ಆಶ್ರಂ, ಕೋಟಿ, ಆಶ್ರಂ, ಕೋಣಂ–ಈ ೫ ಗೋಂ[ಜಾಣಾ. ಗೂ]ಟುಂ " (ಹರಾಯು. ೦೩೦-೪೨) : ನಾಲ್ಕುಂ ಗೋಂಟಿಂಗಂ ಲಿಂಗಮುಂ ತವೋಧನರುಂ ಕವಿಯುಂ ಬೆರಸು ಮಾಡಿ ನಿಜ್ಞಾಸಿದ ಕಿನ್ನರಿಗಳ್ಗ ಗುಡ್ಡೆ ನಾಲ್ಕುಂ (ಸೌಇ. XI-II, ೧೧೯-೩೪ ; 1048) ; ಬಳದಿಯ ಪೈರಿತ್ತಿದ ಗೋಂಟನ್ನಂ (ಸೌಇ. XI-I, ೭೬-೩೨ ; 1045) ; ಶಿವಾಲಯದೊಳಿಯಿಕೆಯ್ಕೆಯಂದು ಅಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯಮಿವ ಶರಗುರಗೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೊಂದು ಗೋಂಟನೊಳು ಕ್ಲೇರ್ದುರ್ (ಅಸಿರ. ದ. ೮೭-೪) ; ತಳಾಱಂ ಮನೆಯೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು ಗೋಂಟಿನೊಳ್ದರವನಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪೋಗಿ (ಭುಜ್ಞಾಸ್ಕ. ೭-೪೪ ಪ). **ಗೋಟಿಟುಂ** : ೧. ಊರದೆ ದಡದ ಬಡಗಂ ಮೂಡ್ಡ ಗೋಟಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವ ಪಟ್ಟವರ್ಧನರು ಕೊಟ್ಟ ತೆಂಕವಾಲಿ ಕುರುಳೆಯೊಂದು (ಶಾಇ. IX-I, ೭೭೩-೩೨ ; 1216) ; ನಿನ್ನ ಪ್ರೌಢ ತೋಟವನು ತಱಿದೊಟ್ಟಿ ನಿಮ್ಮೈವರನು ಯುದ್ಧವುರದ ಗೋಟಿನಲ್ಲಿ ಗುಱಿವಾಡುವೆನು (ಕುಪಾಗ. ೬-೦೬). ೨. " ಆಶ್ರಕ್ಕುಯೆನೆ ಗೋಟುಂ " (ಜುಗಗಣ. ೦೩೦-೩೦) : ಪೊಱನ ಗೋಟಿಗೆ ಬರ್ದ ಕೆಜುಕುಳ ದೈವಕ್ಕೆ ಕುಱಿಯನಿಕ್ಕಿಹೆವೆಂದು ಸಲಿಸಿರಿದಾಡುವರು (ಜಸಾ. ೩೬೦). ೩ಂ ಉಂ ಮಾದೇವಿ ವೊಱದ ಗೋಟಿಗೆಯಗಾಯಿತ್ತು (ಪಡುಮು. ೪೦) : ಮಯಸಾನೋಷವೆಂಬ ಹಾಳು ಗೇರಿಯ ಗೋಟಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಸೂಕರನಂತಿವ್ವರನೆಂತು ಭಕ್ಷ ರೆಂಬೆ (ಸಿದ್ಧಚ. ೨೨-೦೦೬) ; ಕುಟಿಲದೆಷದ ಗಿರಿಕ ಗೋಟಿನೊಳಿರಲ್ಕೆ ಕಂಡಂ ಭಕ್ಷಂ (ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ೯-೪೬). ೩. ಆಂಬುಜ; ದಡಿ : ಒಬ್ಬ ಜರದ ಗೋಟು ಕಟ್ಟಿದ ಅಂಗಿ ಹಾಕಿದ ಸಾಹೇಬ-ಮುಂದೆ ಬಂದು (ಕಷಾಸ. ೦೦೩).

ಗೊಂಟುಗೊಂಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸಿಪಿರ್‌ಗಳು ಪಾಱುವ ಪತಾಕೆ ವಿರಾಜಿಪ ಗೊಂಟು ಗೊಂಟಿನೊಳ್ ಬಳಿವದೆ ಕೊತ್ತಳಂ (ಗಿಳಿ. ೨-೬೯) : ಶಕ್ರಾದ್ಯರ್ಥಂ ಕೂರಗುತ್ತುಂ ಗೊಂಟುಗೊಂಟುಂ ಪುಗುತಿರೆ (ಶುಸುಮ. ೯-೦೨೩).

[ದೇ.ಚಿ ತುಳು. ಕೋಂಟು ; ಪ್ರಾಯ್ಯ. ಕೋಂಟ./ಹಿಂ. ಮಠಾ. ಗೋಟ್]

ಗೊಂಟುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂಲೆಯನ್ನು ಸೇರಂ: ದಿಪದೊಳ್ ಮುಂದಣಾಯ್ದು ಪಾನುವಿನ ತೇಜಂ ಗೊಂಟುಗೊಂಡಿರ್ದಂತೆ ಸಸಂ ವಹ್ನಿಯ ತೇಜಮೆಟ್ಟದಿವೆಯೊಳ್ ಮಟ್ಟಿತ್ತು (ಶುಸುಮ. ೩-೬). ೨. ಅಂಚನ್ನು ಹೊಂದಂ ; (ಅಲಂಕಾರದ) ದಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಅವರ ಪೊಳಪುಗುಮಿರ ರುಗ್ಮಿಕುಳಕ್ಕೆಳಮಂ ಗೆಲ್ವು ರುಗ್ಮಿ ವಿಸ್ಮಿರತಪ್ಪಕ್ಕೆ ಕೋಂಟೆ ಸಲೆ ಗೊಂಟುಗೆಂಡಿರ್ದುದೆಂಬ ವರ್ಣನೆಗೆ ತಕ್ಕುದೇ ದಲ್[ನಲಂ] ತದಂ ಸುತ್ತಿ ದುರ್ಗವಾರ್ಧಿಗಳೆಯಾದಗಲ್ ಸೊ ಗ ಯಿ ಸಿ ರ್ದ ಮಟ್ಟಾಯಂಬಿಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೦೪೩). [ಗೊಂಟು + ಕೊಳ್]

ಗೊಂಟುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲೆಗೆ ನೇರಿಸಂ : ತಲೆ ವಿಕ್ಕೆಯ್ದು ತಗುಳ್ದು ಗೊಂಟುಗೆಳಿಸುತ್ತುಗ್ರಾಂಭ್ಯಮಂ ಕೈರವಾವಳಿಯೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು ವಿಕಾಸಕ್ಕೈ ಗೆಡೆಮಾಡುತ್ತ್ . . . ತ್ತಗ್ಗಂದಗಳಿಕ್ಕಿಂ ಪಬಿದಪ್ಪ ವಿರ್ಯೊಳ್ (ಶುಸುಮ. ೪-೪೦). [ಗೊಂಟುಗೆಳ್ + – ಇಸು]

ಗೊಂಟುವೆಗು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲೆನೇರು : ಮೂಲೆವಾಲಾಗು ; ಮೂಲೆ ಗೊಂಪಾಗು : ಪೆಸರ್‌ತ್ತ ಹಸ್ತ್ರಾವರೆಕಸಮಂ ಕಾಮುಗಿ ನಾಣ್ಚಿ ಸುರವುಂ ಪೋಯ್ಯುಗದಕ್ಕತ್ತಲ್ ಘನ[ತ್ರತ]ವುಂ ರಸಿಸಿಲ್ದುದುಂ ಗೊಂಟುವೊಕ್ಕುದಳ ಕಾನಗರಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೩-೦೭೨). [ಗೊಂಟು + ವೆಗು]

ಗೊಂಡ[1] ' ಗಾಮುಂಡ ' ನೋ.

ಗೊಂಡ[2] ' ಗೋಂಡ ' ನೋ.

ಗೊಂಡಂ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡೊವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೀತ್ಯಿ–ಶೈಲಿ : ಗತಿ ಸಂಗತಿವಡೆಯೆ ಗವುಕಂ ಗಾರವಂಬಡೆಯೆ ಗಹಗಹಿಕೆ ಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹುಬಂ ರಾಲಂಬಿ . . . ಚಿದಂಗುವಡೆಯೆ ವಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಜಾಂತಿಕ್ಕ. ೦೬-೬೬ ಪ). [?]

ಗೊಂಡರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ : ಸೃಷ್ಟಿಶ್ರೀ ಗೊನ್ನರಸರ್ ಪೃಥಿವೀ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ (ಎಳ್. VII, ಶೀಗಾ. ಗಾ (b)-೫೨ : ಸು. ೮೫೦ ?).

[<ಗೊನವಿಂದರಸ ?]

ಗೊಂಡಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಕಲಿದೇವನಿಗೆ ಬಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮವ್ಯಾರಿಂ ಪಡುವಲು ೫ ಗೊಂಡೆಯ ಕೆಯ ಮತ್ತರು ೨ . . . [ಗೌ]ಡಗಟ್ಟಿಯ ಕೆಳಗಣ ಗೊಂಡಲು ಎರಡು ಸಹಿತ (ಶಾಇಇ. XX, ೨೨೦-೨೮ : 1288). [?]

ಗೊಂಡವನ (ನಾ).-ಗೊಂಡಾರಣ್ಯ ೨ : ಕಡಲ ಮೇಲದ್ದಿತ್ತು ಕೂರ್ಮ ದಂತೀ ನೆಲವ ಗೊಂಡವನ ಪ್ರಾಚೀನ ಭೂಮಿಭಾಗ (ಅಕಥ. ೩೦೬-೨).

[ಗೊಂಡ್ಕ (<ಗೊಂಡ) + ವನ]

ಗೊಂಡಾರಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಿಧ್ಯಾದ್ರಿಯ ಬಳಿಯಿರುವ ಅರಣ್ಯ. ೨. ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯ : ಗೊಂಡಾರಣ್ಯವ್ಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದ್ವನು (ನೀತೋಪ. XI, ೧೮) : ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ತನ್ನ ದನವಾಸದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಕೆಲಕಾಲ ವಂಚವಟಿಯ ಗೊಂಡಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿದನು (ರೂ). [ಗೊಂಡ (<ಗೋಂಡ) + ಅರಣ್ಯ]

ಗೊಂಡಾಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಉಟಾಗುವ ಜಡೆ.–ಗಂಟು : ಸೆಂಡಾಗಿ ಮಾಡ್ಯಾಳೆ ಗೊಂಡಾಳೆಂತಾ ಚಿಂಡಾಳೆವ್ವ ಬೀಗುತಿ (ಡೀಆಗೀಗ. ೩೦). [←ಮುರಾ. ಗುಂಡಾಳೆ]

ಗೊಂಡಾಳೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಜಡೆಗಟ್ಟಿಳ್ಳು,–ಗಂಟುಕಟ್ಟಳ್ಳು : ಅಕ್ಕಿ ಗೊಂಡಾಳೆಗಟ್ಟಿದೆ (ರೂ).

[ಗೊಂಡಾಳೆ + ಕಟ್ಟು]

ಗೊಂಡಿ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ಕ್ರಮ, – ರೀತಿ : ಗತಿ ಸಂಗತಿವಡೆಯ ಗಮಕಂ ಗಾರವಂಬಡೆಯ ಗಹಗಹಿಕೆ ಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹಟಂ ಲಾಲಂಗಿ . . . ಬೆಡಗುವಡೆಯ ಪಾಡುತ್ತಿರಿಯುಂ (ಶಾಚರಿತ್ರ. ೧೬-೭೭ ಪ). [?]

ಗೊಂಡಿ$_2$ '**ಕೊಂಡೆ**' ನೋ.

ಗೊಂಡು$_1$ '**ಗೊಟಂ**' ನೋ.

ಗೊಂಡು$_2$ '**ಕೊಂಡೆ**' ನೋ.

ಗೊಂಡೆ '**ಕೊಂಡೆ**' ನೋ.

ಗೊಂಡೆಕುಚ್ಚು (ನಾ). ಗೊಂಚಲಾಗಿರುವ ಕುಚ್ಚು : ನೆಳ್ಳುದೋವ್ ಬಾಗಿಲು ದಾಟದ ಕೊಡಲೇ ಗೊಂಡೆಕುಚ್ಚನಂಥ ಕಂಠಾಭರಣ ಧರಿಸಿದ್ದ ಹುಡುಗಿಯೊಬ್ಬಳು ಅವನಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾದಳು (ಪುಹಡು. ೨೬೫) : ಎತ್ತುಗಳಗೆ ಗೊಂಡೆಕುಚ್ಚು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂ). [ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ)+ಕುಚ್ಚು]

ಗೊಂಡೆಚೌರಿ (ನಾ). ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಂಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚವರಿ : ಹಂಡತಿ ನೋಡಿ ಹಲ್ಲಿನೆ ತೆರವ ಆಕೆ ಗೊಂಡೆಚೌರಿಯ ನೋಡಿ ಬೆರವೇ ಕಂಡಕಂಡಾ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮನಜಂರವೆ (ಪಡಾಪ. ೩೦-೨).

[ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ)+ ಚೌರಿ (<ಚವರಿ)]

ಗೊಂಡೆಜವರಮಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: (ಮೃತಿಗಿ. ೩೦-೩೬೦).

[ಗೊಂಡೆಜವರ್ + ಹುಲ್ಲು (<ವುಲ್)]

ಗೊಂಡೆಯ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು; ಕುಚ್ಚು : ಕೆಲದ ಚವರದ ಗೊಂಡೆಯ ದೊಳಿಸೆವ ಜವ್ವನದ ಶಬರಿಯರು . . . ಹುಲ್ಲೆಗಳೆನಿಸುತಿರ್ದರು (ಹಕಳಾ. ೩-೪೭) : ಕಾವನ ಪುವಿನ ಗೊಂಡೆಯಗಳನೊವರ್ ಭಾವಕೆ ವಂಚಿಸಿ ತಂದು ಪೂವಿನಂಗಡಿಯೊಳಿಸಿ ಮಾಱುವೊಲು ಪೊಸೇವಂತಿಯರಲ ಮಾಱುವಳು (ಅಆಚ. ೩-೬೪); ಕಱುವಲಿಯುಗುರ್ಗಳ್ ಗೊಂಡೆಯದುಡಿ ದಾರಂ ಭೂಮಂಡಲಪತಿಯಾತ್ಮಜಂಗೆ ರಂಜಿಸುತಿರ್ಪುಂ (ದಹಳು. ೨-೭೩) : ಕಲಾರಿಯ ಹೊಳೆವ ಗೊಂಡೆಯ ಮೆಱೆಯ ಗಂಡಂದವನು ಕೈಕೊಂಡ (ಕುಪಾವಿ. ೩-೪೯). ೨. ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ದುಂಡಗಿರುವ ಗುಚ್ಛದಂತಹ ಆಭರಣ : ನಿಱಿವಿಡಿದುಱ್ದ ದೂವಟದ ಸಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಮೆಱೆದುದು ಹೊಸ್ಮ ಗೊಂಡೆಯವು (ಧರಣ. ೪೦-೫೯). ೩. ರಾಶಿ : ಸವೊಹ : (೪).

[<ಕೊಂಡೆ]

ಗೊಂಡೆಹುಳು (ನಾ). "ಸಣ್ಣ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ, ಚಿಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಬಸವನ ಹುಳು" (Stsg. ೩೦೪).

[ಗೊಂಡ್ಕ + ಹುಳು (<ವುಱು$_1$)]

ಗೊಂಡೆಹೂ (ನಾ). ದುಂಡಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಚ್ಛದಂತಹ ಕೆಂಪು ಹೂವು : ಚೆಂಡುಹೂ, ತಂಬಿಹೂ, ಗೊಂಡೆಹೂ . . . ಇವುಗಳ ಸಂತೆ ನೆರೆಯಿತು (ಹಾಸಚಾ. ೯೧).

[ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ) + ಹೂ (<ಪೂ)]

ಗೊಂತು 'ಗೊತ್ತು' ನೋ.

ಗೊಂತುಕಂಬ(ನಾ). ದನಗಳ ಹಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲಂ ಗೊಂತಿಗೆ ಆಳವಡಿಸಿರುವ ಕಂಬ: ಗೊಂತಿನಲ್ಲಿ ದನಕಟ್ಟಲು ಹಾಕಿರುವ (ಜೋಡಿ) ನಿಲುಗಂಬ : ಗೊಂತುಕಂಬ (Stanchion. ೫೦೪).

[ಗೊಂತು (<ಗೊತ್ತು) + ಕಂಬ]

ಗೊಂತುಗಾರ 'ಗೊತ್ತುಗಾರ' ನೋ.

ಗೊಂತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಳಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು ; ನೆಲಸು : ಇಂತೊರೆದ ಶದ್ಯಾಧಿ ಮನದೊಳು ಗೊಂತುಗೊಂಡುದು (ಪಂಗಿಪ. ೪-೨). [ಗೊಂತು (<ಗೊತ್ತು) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಂತುಮಾಡು 'ಗೊತ್ತುಮಾಡು' ನೋ.

ಗೊಂದಣ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಂಗಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು ; ವೇಳ್ ನೃತ್ಯವಾಡು : ಆಲವಿಟ್ಟಿದುತ್ಸವದ ಗೊಂದಣಂಗಣವ ಗಣಕೆಯರ ಪದವ್ಯಾಜದಿಂ ಬೆರ್ಚ (ಪಂದ್ರಪು. ೨೨-೩೫ ಪ).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಕುಣಿ$_1$]

ಗೊಂದಣಂಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸವೂಹವಾಗು : ಬಾವುಲಿಯ ಬಲ್ಲ್ಯಳ್ಳಳ ಮುಂದಕ್ಕಿದ ಪರಿಪಯ ದಕಾಕಾವಳಿಯ ಸೂಳಱಿದು ಮನಗಿ ದುವ್ಯಾಳಿಸುವ ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೊಂದಣಂಗೂಡಿ ಗಗನಂ ಕವಿದಂತೆ . . . ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಕೆಕ್ಕಸಿ ತೀವಿದ ಪದಾತಿಬಲದೊಳಱಂ (ನಿಶೀ. ೬-೩೫ ಪ). [ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಕುಣಿ]

ಗೊಂದಣಂಗೊಳ್, **ಗೊಂದಣಗೊಳ್**, **ಗೊಂದಗೆಗೊಳ್**, **ಗೊಂದಲ** ಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧.=ಗೊಂದಣಂಗಾಗೂಡು : ಒಂದೆಡೆಯೊಳು ಗೊಂದಣಂ ಗೂಡು ಜನಗಳು ಕೆಳವಂತೆ ಮನಸಂದೊರ್ವನೊಂದು ಕಥೆಯಂ ಪೇಳ್ವ ದಸು ಕೇಳಿ (ಶಮ್ಮಕಾ. ೨-೪). **ಗೊಂದಣಗೊಳ್**: ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳ್ಳು : ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷಯೋನಿಯಮುಖ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷವಾಧನೆ ಒಂದೊಂದಱಾರಾಧನೆಯ ನೊಂದೊಂದಱೆಯಿಂದ ಗೊಂದಣಗೊಂಡು . . . ಲಯವಾದುದೆಲ್ಲ (ಅಪಕಾ. ೨೪೯-೧೬೦). **ಗೊಂದಗೆಗೊಳ್**: ೧. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮಕರಂದದೊಡವೆರೆದ ಪರಾಗಮೆಂಬ ಪೊಸಕಿಸರ್ತ್ತ ಕರ್ಚಿ ಕಳೆಯಲೆಂದು ಸಂದಣಿಸಿ ಗೊಂದ[ಣಾ ಂ. ಣ]ಗೊಂದ್ಯದುತರಿಯಿಂದಾಕರದರಿಯಿಂದಬ್ಯಂದವರಂದರಸ ದೊಳ್ಳುಳಿಂಗಿ (ಜಾಬಸ. ೨-೬೬). **ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು**: ೨. ಆ ಗೊಂದೆಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಯಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು. ವಿರಿಹೇಗಾಗಿ ದಾರಿಗಾಣದೆ ಗೊಂದಲಗೊಂಡ ವೈರಿಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು (ಅಪಜಾ. ೧೧೯) : ಮನಸ್ಸೆಲ್ಲಾ ಗೊಂದಲಗೊಂಡಿತ್ತು (ಋಷಸಂ. ೧೧೦).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಂದಣಂಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಮೂಹಿಕ ನರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡು; ಮೇಳ ನರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡು: ಅಂತು ದೇವೇಂದ್ರಕರಸರೋಜಾಕರದೊಳ್ ಸಮುತ್ಪುಲ್ಲಮುಖಪದ್ಮಂಗಳಿಂ ಪದ್ಮಿನಿಗಳೆನಿಸಿ ಸುರೇಂದ್ರತಾರಹಾರ ಮುಕ್ತಾಫಳ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತ ತನುಗಳಿಂ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಗಳೆನಿಸಿ ದಿವಿಜಸೌಂದರಿಯರ್ ಗೊಂದಣಂಮಾಡುವಲ್ಲಿ (ಆದಿಪು. ೭-೦೨೫ ಪ).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಮಾಡು$_1$]

ಗೊಂದಣಗೊಳ್ 'ಗೊಂದಣಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೊಂದಣದುಂಬಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿರುವ ದುಂಬಿ; ಹಿಂಡು ಹಿಂಡಾಗಿರುವ ದುಂಬಿ: ಎಕ್ಕಲದುಂಬಿಯಿಂ ಜವಳಿದುಂಬಿಯಿನಟ್ಟುವ ಮಾಲೆದುಂಬಿಯಿಂದಿಕ್ಕುವ ಕುಂಭದಂತೆಸೆವ ಗೊಂದಣದುಂಬಿಯಿನಾವ ಮೆಯ್ಯೊಳಂ ಮೊಕ್ಕಳಮೆಂಬಿನಂ ಕವಿವ ಗಾವರದುಂಬಿಯಿನಾದ ಗಾವರಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಕೂಡೆ ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಕೂಡೆ ಬನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮೦-೦೦); ಗೊಂದಣ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ದುಂಬಿ ತುಳಿಯದ ಬಂಧೂಕಂ ಹೆಚ್ಚದ ಹೆಱ್ ಗಿಳಿ ತುಂಡಿಸದಾಲದ ಪಣ್ಣೆಳವೆಯನುಳಿಯದ ಚೆಂದಳಿರೆನೆಯಿನಿದುಟಿ ಸೊಗಯಿಸಿತಾ ನೃಪಸುತೆಗೆ (ಜಯಶಾ. ೩-೪೦).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ತುಂಬಿ$_1$]

ಗೊಂದಣನುಡಿ (ನಾ). ಹಲವುಮಾತು; ಬಹಳಮಾತು: ಬಂದರು ಜಯ ಜಯಯೆನುತಾಗ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಂದ ನರೋರಗಸುರರು ಗೊಂದಣನುಡಿಯೇನು ಗಂಧಕುಟಿಗಳು ಚೆಲ್ವಿಂದೆರಡಾದುವಿರ್ವರಿಗೆ (ಭರಕ. ೮೦-೪೮).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ನುಡಿ$_2$]

ಗೊಂದಣನೃತ್ಯ (ನಾ). ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯ; ಮೇಳನೃತ್ಯ: ಬಾಳು ಗೊಂದಣನೃತ್ಯ ಉಸಿರುಸಿರು ಕೃತಕೃತ್ಯ ಕನ್ನಡದ ಮಗು ಮಾಣಿ ಮಾತೃ ಭೃತ್ಯ (ಅರಳು. ೩೦೮-೧೪). [ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ನೃತ್ಯ]

ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ 'ಗೊಂದಳವೆಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಬೆಳಗು (ನಾ). ಕಾಂತಿಯ ಸಮೂಹ: ಅಂತು ಕಿಟ್ಟ ಬಾಳ್ಗಳ ಗೊಂದಣಬೆಳಗುಗಳ ಬಳಗಂಗಳೊಳಾಗಸವಳಯಮೆಲ್ಲಂ ಕುವಳಯಿತ ಮಾಗೆ ಬಂದು ತಾಗುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೨೬ ಪ).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಬೆಳಗು$_2$]

ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ 'ಗೊಂದಳವೆಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಗೊಂದಣನೃತ್ಯವು ನಡೆಯುವ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು: ಚೇರಮನೃಪಂ ಬಹಳ ಗೊಂದಣಾ [ಪಾಠಾಂ. ಣ] ಸ್ಥಾನನಾಗಿ ಸೌಂದರಪೆರುಮಾಳೆಯನೋಲೈಸುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ನಂಬಿರ. ೧೯-೧೧೩); ಸರಸ ಗಾಯಕ ಭಾವ ಚಿತ್ರಕ ಪುಣ್ಯ ಪಾಟ[ಠ]ಕ ನವ್ಯನರ್ತನ ನರ್ತಕಿಪ್ರಯುತಂ ಬಹಳ ಗೊಂದಣಾಸ್ಥಾನನಾಗಿ ಕೆಂಪಡರ್ದ ಕಂಗಳಿಂ . . . ಪೆರ್ಮಾಡಿ ರಾಯಂ ಜೊಮ್ಮಣ್ಣನಂ ಕರೆಯಲು (ಜೊಮ್ಮರ. ೧೧೧-೨೦).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಆಸ್ಥಾನ]

ಗೊಂದಣಿ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಿಗೊಳ್ 'ಗೊಂದಣಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೊಂದಣಿಸು 'ಗೊಂದಳಿಸು' ನೋ.

ಗೊಂದಲ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೊಂದಲಗೆಡವು 'ಗೊಂದಲಗೆಡಹು' ನೋ.

ಗೊಂದಲಗೆಡಹು, ಗೊಂದಲಗೆಡವು (ಕ್ರಿ). ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳಿಸು; ಪೇಚಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸು; ಪೇಚಾಡಿಸು: ಎಂದಿಗೂ ಅತಿ ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಪ್ರವಾಸದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ತನಗೆ ಹೀಗೇಕೆ ಒಂದೊಂದೇ ವಿಚಾರ . . . ಬಂದು ಗೊಂದಲಗೆಡಹುತ್ತಿದೆ? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೬೬). **ಗೊಂದಲಗೆಡವು**: ಪರಜಾತಿಯ ಹುಡುಗನೊಡನೆ ತಮ್ಮ ಮಗಳು ಲಗ್ನವಾಗಲು ಹೊರಟಿರುವ ಸಂಗತಿಯು ಬಲವಾಗಿ ನೋಯಿಸಿತು . . . ಗೊಂದಲಗೆಡವಿತು (ಆಬೋಲೀ. ೧೦೧).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡವು)]

ಗೊಂದಲಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗೊಂದಲಗೆಡಹು: ಸಾವಿರ ಘಟನೆಗಳು, ಸಾವಿರ ಮುಖಗಳು . . . ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ನೆರೆದು ಅವಳನ್ನು ಗೊಂದಲಗೆಡಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೨).

[ಗೊಂದಲಗೆಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಂದಲಗೆಡು (ಕ್ರಿ) ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಗಲಿಬಿಲಿ ಹೊಂದು: ಈ ಸಾರೆಯ ಪಯಣದ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಸಾಕಷ್ಟು ಗೊಂದಲಗೆಡುತ್ತಾನೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೮೯); ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತ ಕಣ್ಣು ಈ ನೋಟದಿಂದ ಗೊಂದಲಗೆಡುವದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧). [ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೆಡು$_1$]

ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು 'ಗೊಂದಣಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೊಂದಲಬಡಕ (ನಾ). ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಂಡವನು: ಸಮಾನಕರ್ತವ್ಯಗಳ ಕರೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕೇಳಿಬರಲು ಧರ್ಮಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಎಂಥ ಗಟ್ಟಿಗರೂ ಒಂದು ಕ್ಷಣವಾದರೂ ಗೊಂದಲಬಡಕರೂ ಎಬಡರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ (ಕಸಾಕ. ೨೫೭). [ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಬಡಕ (<ಬಡಿಕ)]

ಗೊಂದಲವೇಳು (ಕ್ರಿ). ಗಲಿಬಿಲಿಯುಂಟಾಗು; ಗಲಭೆಯಾಗು: ಕೂಡಲೇ ಆ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೆದ್ದಿತು (ಮಡಿಸ. ೮೫).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಏಳು$_1$ (<ಏಟ್$_1$)]

ಗೊಂದಲಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಲಾಟೆಮಾಡು; ಗಲಭೆ ಎಬ್ಬಿಸು: ತಾವು ಹೆದರಬೇಡಿರಿ, ನಾವೇನು ಗೊಂದಲಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೧). ೨. ಗೊಂದಲ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಮಾಡು: ಅಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಿಗರು 'ಜಗದಂಬೆ' 'ಅಂಬಾಭವಾನೀ' ಎಂದು 'ಗೊಂದಲ' ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಿವಭಾ. ೧೨).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗೊಂದಲಹಾಡು (ನಾ). ಗೊಂದಲಿಗರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಜಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ, ಅಂಬಾಭವಾನಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಸುವ ಹಾಡು: ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುವ ಗೊಂದಲಿಗರು ಈ ತರದ ಜನರನ್ನು ಹೋಲಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. V ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಹಾಡು$_1$ (<ಪಾಡು$_2$)]

ಗೊಂದಲಿಗ (ನಾ). ಗೊಂದಲಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು: ಅಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಿಗರು 'ಜಗದಂಬೆ' 'ಅಂಬಾಭವಾನೀ' ಎಂದು 'ಗೊಂದಲ' ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಿವಭಾ. ೧೨); ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ 'ಹರಕೆಯ ಗೊಂದಲ'ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸುವ ರೂಢಿಯುಂಟು. ಈ ಗೊಂದಲಿಗರೂ ಕೀರ್ತನಕಾರರೇ (ಕಥಕ. ೩); ಗೊಂದಲಿಗರು.–ಇವರೂ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರೇ . . . ಸಂಬಾಳ, ಚೌಡಕಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಭವಾನಿಯ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೨೦೦); ಹಾವಾಡಿಗರು, ಗೊಂದಲಿಗರು, ಡೊಂಬರು . . . ಎಲ್ಲರೂ ಸಂದಣಿಸಿ ಒಂದಾಗಿ ಇರುವವರ ತಾಳ್ಮೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನು ಮಾಡುವರೋ? (ಅರಳು. ೩೫೪-೦೧); ಗೊಂದಲಿಗರು ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಹಾಡಹತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಮಂಜುಳ. ೮); ಜೋಗಿ–ಗೊಂದಲಿಗರ ಕಥೆ ದಾಸರ ಆಟ, ಕಿಳ್ಳಿಕೇತರ ಆಟ, ರಾಧಾನ ಆಟ ಇವೇ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯ ಮನೋರಂಜಕ ಸಾಧನಗಳಾಗಿದ್ದುವು (ಜನಜೀ. ೩೦).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + –ಇಗ]

ಗೊಂದಲಿಸು 'ಗೊಂದಳಿಸು' ನೋ.

ಗೊಂದವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ರಾಯದುರ್ಗ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಗೋವಿಂದವಾಡಿ : ಗೊಂದವಾಡಿಯ ಪುಱವೀಡಿನಲ್ ಸುಖದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಇ. IV, ೨೦೩-೬ ; 1072).

[ಗೊಂದ$_0$ + ವಾಡಿ$_1$ (<ಪಾಡಿ$_1$)]

ಗೊಂದಳ, ಗೊಂದಣ, ಗೊಂದಣಿ, ಗೊಂದಲ, ಗೋಂಧಳ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಹಿಂಡು ; ಮೊತ್ತ : ಬೆಳಗುವ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳ ಬೆಳಗುಂ ತರತರದಿನೊಗೆವ ತಾರಗೆಗಳ ಗೊಂದಳಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩) ; ಅನ್ದೀ ಸಾಲೆಯ ಕಂಬದ ಗೊಂದಳಮಂ ನಿಱಿಸುವನ್ದು ಕಂಬದ ರೂಪಿಂ ಪಿನ್ದಱನನ್ನಿಱಿಸುವವೋಲೊನ್ದೆರಡಂ ತಾನೆ ಪಿಡಿದು ನಿಱಿಸಿದನಾತಂ (ಎಇ. IV, ೭೪-೧೪ ; 945); ಇಂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯರಾನಂದದಿಂ ಗೊಂದಳದೆ ಕುಣಿದು ಲೀಲಾನೃತ್ಯದಿಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೪೩) ; ಗೊಂದಳದಿಂದೆ ನರ್ತಿಸುವ ಶೇಷಜನಂಗಳ ಭಂಗಿ ಲೀಲೆಯಿಂ ಮುಂದಿಡೆ ಭಕ್ತಿಬೋಧಿತಮನಂ ಜಿನರಾಜನ ಮುಂದೆ ತಾನು ಮಾನಂದದ ನರ್ತನಕ್ಕೆ ಬಗೆದಂದು ಪುರಂದರನಂದು . . . ನಾಟಕಪೇಟಕಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೪-೫೭) ; ಪೆರ್ವುಲಿಯ ಪಿಂಡಿನಂತೆಯುಂ ಕಾಡೆಮ್ಮೆಪೋರಿಯ ಹಾರಿಯಂತೆಯುಂ ಪಂದಿಯ ಗೊಂದಳದಂತೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೬ ಪ) ; ಅರಮನೆಗೆ ಪೋಪ ನೃಪರಂದಳದ ಗೊಂದಳ [ಪಾಣಾಂ. ಣ]ದ . . . ಪಾಳೆಯಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಲಪು. ೪೨-೧೫). ೨. ಗಲಿಬಿಲಿ; ಸಿಕ್ಕು ; ಗೋಜು : ಅಂತಿಂತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಭಯದ ಗೊಂದಳದವನಲ್ಲ (ಮನುಗುಂ. ೬); ಹೆಚ್ಚಿದ ಪಟಹ ಪಣಹ ಮೃದಂಗ ಡಿಂಡಿಮದ ಉಲಿಯ ತೇಜಯ ಹೇಷಿತದ ವೆಗ್ಗಳೆಯ ಕರಿಗಳ ಬೃಂಹಿತದ ಗೊಂದಳದ ಕಳಗರ್ಚಾಯ್ತು ಕೌರವಸೈನ್ಯಶರಧಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಡ್ರೂ. ೯-೨೭). ೩. (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿ ; P ಮಂದುವೆಯ ನಂತರ ಅಂಬಾಭವಾನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನಡೆಸುವ ನರ್ತನ, ಸಾಮೂಹಿಕ ಭಜನೆ, ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾರಂಭ ; (ಗೊಂದಲ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ) ಗೊಂದಲಿಗರು ಹೇಳುವ ದೇವಿಯ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನೆ. 'ಗೊಂದಲಪೂಜೆ' ಪರಾ. ೪. ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯ ; ಮೇಳನೃತ್ಯ : ಹೀಗೆ ಗೊಂದಳ ಎಂದರೆ ಮಂಡಲನೃತ್ಯವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿತಿಳಿವುದರಿಂದ Chorus ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗೊಂದಳದವರು ಎನ್ನುವುದೇ ನನಗೆ ನೇರೆನಿಸಿತು (ಹೆಬ್ಬೆರ. VI ಮುನ್ನುಡಿ). **ಗೊಂದಣ:** ೧. "ಗೊಂದಣ ಮೆನೆ ನಿಕರಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕಕುನಿ. ೪೬) ; ಕೆಂದಳಿರ ಗೊಂದಣದಿಂ ಸಹಕಾರ ಭೂರುಹಾವಳಿ ಕಡು ರಯ್ಯಮಾಗೆ . . . ಬಂದನೊಱಲ್ದು ವಸಂತವಲ್ಲಭಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೧೨) ; ಗಿಳಿಗಳ ಪಿಂಡು ತುಂಬಿಗಳ ಗೊಂದಣಮಂಚೆಗಳೊಡ್ಡರಲ್ದರಲ್ಗಳ ರಜದುರ್ವು ಬಂದೆಳಸಿ ಸಂದಣಸುತ್ತಿರೆ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೧-೪೬); ಗೊಂದಣದ ದಿವಿಜರರ್ಚಪರಲ್ಲಿ ಶೂಲಿಯಂ (ಲಕಿಚಂ. ೨೬-೬೯); ಕಾಳ್ಗೋಣನ ಮೊಗ್ಗರವಿದೆ ಹುಲ್ಲೆಗಳ ಒಗ್ಗಿದೆ ಪಂದಿಯ ಗೊಂದಣವಿದೆ ಯೆಂದು ಮುಗ್ಗಿ ಕವಿದರು ಶಬರರು (ಕುಶಾಸಾಂ. ೨೬-೭೦); ನಿನ್ನಂಗದಲ್ಲಿ ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಲಿಂಗವೆಂಬುದೊಂದು ಕುಱುಹು ಇರುತಿರಲಿಕೆ ಆ ನಿಜಲಿಂಗದ ಸಂಗವನಱಿಯದೆ ಸಂದಿಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಿಹೆನೆಂಬ ಗೊಂದಣವೇತಕ್ಕೆ (ಮದೇಸ. ೨೬೩-೧೩). ೪. ಕಿನ್ನರಿಯ ಗೊಂದಣದಿಂಚರಂ (ರೇವಣ. ೩೧-೪೫); ಮರ ಕಿತ್ತಿವೆ ಬುಡ–ತಳ ಹಾದಿ ಉಡುಗೆ ಝಳಝಳ ಕಡಲು ಕುಣಿಯೆ ಗೊಂದಣ ತೆರೆ–ಮುರಿ–ನೊರೆ ಧಂಧಣ (ಹ್ಯದಸ. ೩೭-೧೦) ; ಗೊಂದಣದಲ್ಲಿ ನಾನಿಕ್ಕಿದ ಹೆಜ್ಜೆ . . . ಅದಕ್ಕೊಂದು ಸಾಮಾನ್ಯತೆಯಿದೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೪ ಮುನ್ನುಡಿ). 'ಗೊಂದಣಂಮಾಡು' ಪರಾ. **ಗೊಂದಣಿ:** "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಗೊಂದಣಿ(ಉಂದಲ್) – ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಕಸಾ. ೧೦-೨೨೨) ; "ಗೊಂದಣಿಯೆನಲ್ ಗೊಂಬೆಯನೆ ಸಲ್ಲುಗು ಸಮೂಹದೊಳ್" (ಕಕರ. ೩೪) ; ಈಶನಂ ಪೂಜೆಗೆಯ್ದು ಮಣಿವ ಜಲಕನ್ಯಕಾ ಜಲಪುರುಷರ ಗೊಂದಣಿಯುಂ . . . ರಂಜಿಸೆ (ವೃಷವಿ. ೧೦-೪೨ ಪ). **ಗೊಂದಲ :** ೩. ಬೊಂಗಉಡನ ಮಗ ಕಲ್ಲಪ್ಪನ ಕೂಡಿಱುದು × × × ಹೆಂಡಿರ ಕುಲಕೆ × × ಗೊಂದಲಮಾಡಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ (ಮೃಅರಿ. ೧೯೨೯, ೮೨-೦೦ ; 15ನೆಯ ಶತ) ; ಗೊಂದಲದೊಳು ನೊಂದು ಬೇನೆಯನುಂಡೆನು ಬಂಧನದೊಳು ಬಳಲಿಹೆನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೦-೮೯); ಅಂದು ಮುಂಬಯಿ ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೇ ಗೊಂದಲ (ಪ್ರಣಸ. ೭೩). 'ಗೊಂದಲಹಾಕು' ಪರಾ. ೫. "ಒಂದು ವಿನೋದಾವಳಿ ಆಟ ; ಗೊಂದಲಿಗರಾಟ" (ಜಾನಶೋ. ೩೧). **ಗೋಂಧಳ:** ೩. ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ 'ಗೋಂಧಳ ಕೀರ್ತನ'ದಂತಹ ವಸ್ತುಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಗಳು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಏನು ಮಾಡಲಾಪವು (ಸಿವಧಾ. ೧೩).

ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳು = ತೊಡಕಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳ್ಳಿಗಾಗು : ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ತಲೆಬುಡ ಗೊತ್ತಾಗದೆ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಮೋನಪ್ಪನಾಯ್ಕರು . . . ಕೇಳಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦). **ಗೊಂದಲದವ=** ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಗೊಂದಲವೆಂಬ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು: ಗೊಂದಲದವರು ಬಂದು ಚೌಟಗಿ ಬಾರಿಸಿ ಕೊಂಡು 'ಜೀಜೀ' ಅಂತ ಹೇಳ್ತಾರಲ್ಲ, ಕೇಳಿದೀಯೇನು? (ಬೆಳುಮ. ೮೩). **ಗೊಂದಳಚತುರ್ಮುಖ** = ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶೌಚಾಂಜನೇಯಂ ಗೊನ್ದಳಚತುರ್ಮ್ಮುಖಂ ಸಮರಮುಖ ಷಣ್ಮುಖಂ . . . ಅರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಇ. XVI, ೮೪-೦೨ ; 1067).

[?./ತುಳು. ಗೋಂದಳ, ಗೋಂದೋಳು ; ತೆಲು. ಕೊಂದಲ./ ಮರಾ. ಗೋಂದಳಾ, ಗೊಂಧಳ./ಪ್ರಾ. ಗುಂದಲ ಗೋಂದಲ]

ಗೊಂದಳಪೂಜೆ (ನಾ). ತುಳುನಾಡಿನ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮರಾಟಿಗರೆಂಬ ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುರ್ಗಾರಾಧನೆ ; ಒಳವನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನಿಟ್ಟು ಅಲಂಕರಿಸಿ, ಹೊರ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ದೀಪದ ಸುತ್ತಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೀವಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ದೇವಿಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಭಕ್ತರು ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ದುರ್ಗಾ ಪೂಜೆ : ನಮ್ಮ ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹರಕೆಗಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಗಾಗಿಯೂ ಗೊಂದಳಪೂಜೆ ಎಂದು ಮಾಡಿಸುವುದುಂಟು (ಹೆಬ್ಬೆರ. VI ಮುನ್ನುಡಿ).

[ಗೊಂದಳ + ಪೂಜೆ$_2$]

ಗೊಂದಳವೆಕ್ಕಣ, ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ, ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ (ನಾ). ಗುಂಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದರ್ಶನ : ದೇಸೆ ವಿಲಾಸಮಂ ಪಡೆಯೆ ಗೊಂದಳವೆಕ್ಕಣವಾಗಳಾ ನೃಪಾವಾಸದೊಳಾಡಿದತ್ತು (ಪಂಚಾಮಾ. ೩-೧೦೬). **ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ:** ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ ಕುಣಿವರು; ಗುಡಿಕಟ್ಟುವರು (ಸಾಹಿಸಂ. ೫೬). **ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ :** ವಿವಿಧಲಯಂಗಳಿಂ ಕುಣಿವ ಗೊಂದಣ [ಪಾಣಾಂ. ೪] ವೆಕ್ಕಣವಾಗಳಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಗುಡಿ ಪೊಯ್ದು ಬದ್ದವಣಂ . . . ಮೆಱೆದುವುತ್ಸವಮಂ ಜಿನಜನ್ಮಗೇಹದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೪); ಓಲಗ ಸಾಲೆಯ ಸಂಗೀತ ಸದನರಂಗದೊಳಚ್ಚರಸಿಯರ ಗೊಂದಣ ವೆಕ್ಕಣಮೆ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವೆ (ಅನಂಪು. ೫-೫ ಪ) ; ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣದಮರೀ ವೃಂದಂಗಳ ಬಿಳಿಯ ನಿಡಿಯ ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳ್ಪುಂ ಕೆಂದಳದ ಕೆಂಪುಮಾಂತುವು ಚಂದನ ಸಿಂಧೂರರಸದ ಪೊಸ ಕಾಚ್ಚುರಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨-೪೩).

[ಗೊಂದಳ + ವೆಕ್ಕಣ]

ಗೊಂದಳಿಸು, ಗೊಂದಣಿಸು, ಗೊಂದಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು ; ದಟ್ಟೈಸು : ಅಂತು ದೇವರ್ ದೇವನೊಳಾವಗಮಾದ ತಂತಮ್ಮಾದರದಿಂ ಮಾಲೆಗಟ್ಟಿ ದುಗ್ಧವಾರಿಪೂರಿತ ಕನಕಕಲಶಂಗಳಂ ತಂದು

ಗೊಂದಳಿ [ಪ್ರಾಕೃಂ. ನಿ] ಸಿ ಸಂದಣಿಸಿ ನೀಡಿದಾಗಲ್ [ಆದಿಪು. ೭-೮೪ ಪ] : ತೊಳವಲ ದಂತವಿರಿಚಿಸಂತತಿ ಪರ್ವಿ ಬಳ್ಕಳಿ ನೀಳ್ದು ಗೊಂದಳಿಸಿ . . . ಸಭಾಂತರಾಳವನೆಲ್ಲಮಂ ಬೆಳಗಿ ಭೂವಳಯಾಧಿವಲಂ ನುಡಿಗುಂ [ಕಾಡ್ಯಕ. ೮೬೯] : ಬಾಳಕಂ ನಿವೆಮ್ಮಳಾರ ಕೆಯ್ಗಂ ನೆಗೆದು ನಗುತ್ತುಂ ಬಂದನವಳ್ಗೆ ಕುಡುವನೆಂಬುದುಮರಸಿಯರೆಲ್ಲಮೆಮಗಿತೆಮಗೆಂದು ಗೊಂದಳಿಸಿ ಕರಕಿಸಲಯುಗಳನಡಸಿ ನೀಡುವುದುಂ [ಅರ್ಹನೀ. ೪-೫೩ ಪ] : ತರಂತರ ದಿಂದೆನಿಸಿತ್ತು ಕಣ್ಗೆ ಗೊಂದಳಿ ಬರುತ್ತುವಿರ್ ಪಟಿಚರೀಜನವಾಗೆ ನ ಭೂ ೦ ತ ರಾ ಳ ದೊಳ್ [ವರ್ಧಪು. ೫-೩೬]. ೨. ಬಹಳವಾಗಿ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ; ಆತಿಶಯವಾಗಿ : ಪರಂಪಿ ವರ್ಚ್ಯಂ ಗೊಂದಳಿಸಿ ನಿಂದ ತವಮಸ್ಯವಮಂ ತೆರಳ್ಚ ಬಂದೊಸೆದನೆಱುವಂತುದುರ್ವರ್ಚ್ಯತಮಂ [ಎಳ್. VII, ೫೫೩. ೦೨೯-೦೯; 1019]. ಗೊಂದಣಿಸು : ೧. ಆತಿರಥ ಸಮರಥ ಮಹಾರಥಾರ್ಧರಥರೆಂದೊಡಿಂದಂದೊರ್ವರ್ವರೊರ್ ಸಂಧಿಸಿ ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಿಂದಾಗರ್ [ಪಂಚಪ್ರಾ. ೦೦-೦೪೩ ಪ] : ತಮ್ಮಸಿಬ ರೊಂದಾಗಿ ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಿಂದ ಪಾಂಡುನಂದನರುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಗದಾಪು. ೭-೩೬ ಪ] : ಮು ೧ ದ ಣ ಸಾವಂತರಾಜವೃತ್ತೋತ್ಸಾಹದಿಂ ಗೊಂದಣಿಸಿ ಪರ್ವಿ ರಣದೊಳ್ ನಿಂದಿರ್ದವನೇಣಾವಾಹನಂ ಪವಮಾನಂ [ಗರಿಕ. ೭-೬೪] : ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಡೆವ ಮದಕರಿಗಳಿಂ ಹರಿಗಳಿಂ . . . ಪಡೆ ಪಡವಾದುದು [ಹರಿವಂ. ೪೮-೩೬]. ೨. "ಗೊಂದಣಿಸು–ಸಮೂಹಿಸೆ, ಬಾಹುಲ್ಯಿಚ್" (ಪ್ರಯೋ). ೩. ಗದ್ದಲವೆಬ್ಬಿಸು; "ಗಲಾಟೆಮಾಡು" (ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ).

ಗೊಂದಲಿಸು: ೪. ಕಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳ್ಳು; 'ಪ್ರವಾಸ' ಎಂದರೆ ಎಂದೂ ಗೊಂದಲಿಸದ ತಾನು ಇಂದು ಇಷ್ಟೇಕೆ ಗೊಂದಲಿಸು ತ್ತಿದ್ದೇನೆ [ತೀರ್ಥಕ್ಷೇ. ೦೬೬] ; ನಿರ್ಮಲಿಯ ಈ ಅನಪೇಕ್ಷಿತ ಸುದ್ದಿಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದೇ ಗೊಂದಲಿಸಿದ ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತೇ ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ [ಮುತ್ತಿನಹಾ. ೨೯೦]. [ಗೊಂದಲ + – ಇಸು.]

ಗೊಂದಿ, ಗೊಂದು, ಗೊಂದೆ (ನಾ). ಇಡಕು ; ಮೊಲೆ ; ಸಂದು : ಸಿದ್ಧರಾಮಾ ಎಂದು . . . ಅಪ್ಪಿದೊಳು ಬಿಳಿಗೆಯ್ಯ ಸಂದಿದೊಳು ಗೊಂದಿಯೊಳು ಗಬ್ಬರಿಸಿ ತಮುತಮಗೆ ಚೀಱಿ ಕರೆದರು [ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೮] : ಗೊಂದಿಯೊಳಿಹ ಜನದಿಂಬುಕೆ ಮಂದರದಂದದೆ ಜನಪದನವನೊಂ ರುಂದ್ರ ತರದೆ ಸವಿಸಿದ ವಾದಿವಿದ್ಯಾನಂದರೂಢಿಗಿಗೆ ನಮಿಸುವೆನೊಂ [ಅಜಿತ. ೦-೩೦]; ಪುರದ ಬಾಹ್ಯದೆಲೊಂದು ದೇವಾಲಯದ ಮಧ್ಯದ ಗೊಂದಿಯಲಿ ತಾ ದ್ರುವದನೊಳಾಜಿಗಿರೆ [ಸಂಭವ. ೦೬-೭೯] : ದುರ್ಜನರ ಮಂದಿಯಂ ದಿಸೆದಿಸೆಯ ಗೊಂದಿಯಂ ಪೊಗಿಸಿ ಬಲು ಬಂದಿಯಂ ಮಾಡಿ ಜಯವೞಂದಿರ್ದ . . . ನಂದಿಯಂ ಬಲಗೊಂಬೆನು [ಚಕಡು. ೦-೭]. ಗೊಂದು : ಗಿರಿಯ ಸಂದು ಗುಹೆಯು ಗೊಂದಾಗಿಳೆಗಳೆ ಅರಸಿಯಿಂದಮುಖಿಯನಂದುಗಾಣದೆ . . . ಮರುಗುವಾಗ [ಹರಿವಂ. ೦೦೬] ; ಸಂದಿನೆಸಳ್ ಪೃದುತಳತುಂ. ಗೊಂದಿ ಕೊಳ್ ನೋಡುತಂ [ಧರ್ಮಾಶ್ರ. ೦೦೦-೭]. ಗೊಂದೆ : ಬಂದು ಮಾಮರ ದಡಿಗಳೆಳಂ ತ ಮಾ ಳ ದ ಗೊಂ [ಪ್ರಾಕೃಂ. ಮಂ] ದಿಗಳೆಳಗಳುಸಿರುದು (ಅರಹಾಸಂ. ೭೬-೪೭]. [ದೇ.ಗೆ ತಮಿ. ಕೊನ್ನು ; ತೆಲು. ಗೊಂದಿ.]

ಗೊಂದು ' ಗೊಂದಿ ' ನೋ.

ಗೊಂದೆ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತಿನ ; ಬಸವ ; ವೃಷಭ ; ನಂದಿ : " ಗೊಂ ದೆ ಯೆ ವೃಷಭಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೨೩) ; " ಗೊಂದಯನೆ ಶಂಭುವಾಹನವಮ್ಕುಂ " (ಶಬ್ದ. ೩೩) ; ಹೆಬವರದೊಂದು ಗೊಂದೆ [ಪ್ರಾಕೃಂ. ಗೋಡಿ] ಮೊದಲಾಗ ವಶ್ವತ್ಥನಿ ಬದ್ಧ ರೂಪಮಂ ತಳೆದ ದುರಾತ್ಮಂದಂ ಪೆಸರ್ಗೊಂಡವರ್ಗೋಲಗ ವಿಯದೆಂದೆಱಡೆ [ಸಮಚ. ೦೦-೦೬೮] ; ಆ ಬಸವ ಪಾಯ್ದಾಡೆ ಕೆಸಱಿಲ್ ಬಸವಬಿದಿರ್ದೂಂದು ಗೊಂದೆ ಪೊಂದಿತ್ತಾಗಳ್ [ಅಂದ್ರಪು. ೨-೨೯]. ೨. ದನ ; ಕಾಲ್ನಡೆ ; ಪಶು : ಗೊಂದಗಳಂ ಕಾಯದ ಗೋವಿಂದಂ ಕಂದುಗೊರೆಲನಲ್ಲದ ಮಾದೇವಂ . . . ಎಂಬಂದಿನತಿ ವಿಧ್ಯಾಜಿಸಿದಂ ರಾಜವ್ಯಧರಾಜನುಂ [ಅಜಿತ. ೨-೬೯] : ಗೊಂದೆಗಳಿಂದಿ ವೋಗ ಗೊಂದಯನೊಂದ ಕಂದು (ಶಂಭಾಸಾಂ. ೩೦-೯೦) ; ಅಂಕಕ್ಕೆಯಿದವರು ಗೊಂದಗಳ ಕಾಯ್ಕುರೋ ಮೇಣಾನು ನಿಮಗೆ ತಕ್ಕುದ್ದಿಯುಸುರುವ ಸೀಕ್ಷಕರ್ತ ಫಡವಡೆಯೆಂದು ಕಿಬ್ಬಿದಂ ಕಶಿಜಾಲ ಬರುಮಳೆಯನವಜ್ಞೆ ಕೋವಲು ಲತಾಂಗಗಳ್ಗೆ [ಚಪ್ರಬು. ೩-೨೪].

[ದೇ.ಪ ತುಳು. ಗೆಂದ ; ತೆಲು. ಗೋದ ; ಕೊಲಾ. ಕೊಂದಾ. ಕೋಂದ ; ಪರ್ಜ. ಕೋಂದ ; ಗಡಬ. ಕೋಂದೆ. ಕೋಂದೇ ; ಗೊಂಡಿ. ಕೊಂಂದಾ. ಕೊಂದ]

ಗೊಂದೆ ' ಗೊಂದಿ ' ನೋ.

ಗೊಂದೆಗೊರವ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗೊರವ ; ವೃಷಭವಾಹನನಾದ ಈಶ್ವರ : ಗೊಂದೆಗೊರವನ ಸೇನಾ ಗೆಲಿದನೆಂಬಹಂಕಾರದಿಂದ ಯಿನ್ನು ದಿರನೆಲಿ ನಿಂದು ಕಾದುವರ ನ್ನಿಂದಲಿರುವೆನೆ [ಚಪ್ರಬು. ೩೨-೬].

[ಗೊಂದೆ + ಗೊರವ]

ಗೊಂದೆಬೊಂದಿ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತಿನ ದೇಹ. ೨. (ಅಲಂ) ಪಶುವಿ ನಂತಹವನು: ತನ್ನಿಜಮಂ ಮಾಱುಗೊಟ್ಟು ಪಸುವಾಲ್ತ ಗೊಂದೆಬೊಂದಿಗೆ . . . ಬೆಸಲಾದ ಮಡದಿಯಂ ಬಡಿವ ಮಾನಸರಕ್ಕಸಂಗೆ ಕಣ್ಗೆ ಕಾಣಲ್ಬಾರ ದೊಂದು ಮೈವೆಂವತ್ತು ನಿಂದಿರ್ಕುಂ [ಜಾಮಕ್ಕ. ೭೪-೦].

[ಗೊಂದೆ + ಬೊಂದಿ]

ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ ' ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ ' ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ ' ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ ' ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ ' ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ, ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ. ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಬಾವುಟ; ವೃಷಭಧ್ವಜ. 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ' ಪರಾ. ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ : ಗೊಂದವಳವಿಗೆಯವನು ಹೆಳ್ಳಲಿಂದ ಚಿನ್ನದ ತಟ್ಟಿಯೊಳು ವಿಟಳೆಯ ತರಿಸಿತ್ತು (ಅರ್ಜುನ. ೭-೬). ' ಗೊಂದೆವಳವಿ ಗೆಯ' ಪರಾ. ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಗೆ : 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ' ಪರಾ.

[ಗೊಂದೆ + ಪಟವಿಗೆ]

ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ, ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ. ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ, ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗೂರುತಿನ ಬಾವುಟವುಳ್ಳವನು; ವೃಷಭಧ್ವಜ; ಶಿವ: "ಎಳೆದೇರ . . . ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯನೆಣ್ಕೆಯ್ವುವಂ . . . ಗಂದರಗಿರಿಯನಿಸರಂ ದೇಸಿಗಂ " (ಕಬ್ಬಡಂ. ೩). ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ : ಅವರ್ದನಂಬರಿಂ ತುಳಲ್ಕೊಂಬ ಗೊಂದವಳವಿಗ ಗೊರವನೇ . . . ಪೊರೆಗೆಮ್ಮನು (ಶಬ್ದೋ. ೩೨-೦). ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ : " ಅಂದಕಾವತಿ ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ ಗೊರವನುಂ " (ಕಥಕ. ೭೩). ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ : " ಎಣ್ಮಯ್ಯಂ ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯಂ . . . ವವೆಗಂ–ಈ ೩೩ ಈಶ್ವರಂಗೆ ಪೆಸರ್ " (ಶಕಾಸ. ೦-೧) ; " ಗೊಂದವಟಯಗೆಯ ದೇಸಿಗನೆಂದುಂ ವೆಕ್ಕೞಿದಯ ಕಿರ್ಬುಗಣ್ಣಾನೆನುತ್ತುಂ . . . ಪೆಲ್ವರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮ ವಿದೆನುತುಂ " (ಶಪ್ರಬು. ೦೭). [ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ + – ಅ.]

ಗೊಂಬಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರಂ : ಪೊಲೆಯಮ್ಮನ ವೆಣ್ಣತಿ ಗೊಮ್ಮಬ್ಬೆ (ಎಳ್. VIII, ೩ೂಲ. ೭೦-೦೩ : ೪೨೦). [ಗೊಂಬೆ + ಅಬ್ಬೆ.]

ಗೊಂಬುಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರಿಂ : ನೆಲ್ಲಿವರ ಕಾಳಕ್ಕ ಕಲಿ ಕಲ್ಲರಾಸಿಅರಿದೂರಿ ಗೆಗಾಣಿಸಾರಕ್ಕಲಿದಂಙಿಗಳುಂ ಗೊಂ ಬುಕ್ಕಿ ಅರಸರುಂ ಪಡೆದುದು (ಎಳ್. X ಮಾಂಡಂಳಿ. ೯೬-೨ ; ಸಾ. ೭೫೦). [?]

ಗೊಂಬೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬೊಂಬೆ; ಪ್ರತಿಮೆ; ಪುತ್ಥಳಿ : ಗೊಂಬೆಯವು ತಾವೇತಕಿಲ್ಲವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಗೊಂಬೆಯಹ ದೇವರನೆ ಮಾರಿಯೆ ತಂಬಿಗೆಯ ತಪ್ಪಲೆಯ ಕೊಂಡರೆ ವುಂಬದಕೆ ಕುಡಿವದಕೆ ಬಾಹದು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೮-೦೪); ಏನು ಬೇಡ, ಗೊಂಬೆ, ತಿಂಡಿ, ಮುದ್ದು ಬೇಡ(ರಾಮಾನ. ೮೭); ಕಣ್ಣಿನಾಗಿನ ಗೊಂಬೀ ಹಾಂಗ ಎದ್ಯಾಗ ನಟ್ಟಾಂವಾ (ಸಖೀಗೀ. ೯೨-೨೨); ಗೊಂಬೆ ಮಾತನಾಡದು, ರಂಬೆ ಕಾಣಸಿಕ್ಕಳು (ಗಾದೆ). 'ಬೊಂಬೆ' ಪರಾ. ೨. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ : (ಕ). [ದೇ.ಕಿ ತುಳು. ಗೊಂಬೆ]

ಗೊಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : "ಜಂಗುಳಿ . . . ಗೊಂಬೆ . . . ಜಾಳಿಗೆಯುಮೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಳ್ಳೆ. ೧೬); "ಗೊಂದಣಿ ತೆರಳ್ಕೆ . . . ಗೊಂಬೆ ಜಂಗುಳಿ . . . ತೊಂಬೆಯೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೫). [ಇದು 'ದೊಂಬೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಗೊಂಬೆಮದುವೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳು ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಬೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮದುವೆ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಮದುವೆಯ ಆಟ : ಗೊಂಬೆ ಮದುವೆಯನೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ, ಚೆನ್ನೆಯೆಕ್ಕಡಿಯೊಮ್ಮೆ ಹೂಡಿ, ಆಡಿಸುವೆ ಪಲವಾಟವಾಡಿ-ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಕೆಯಲ್ಲದೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೬೧-೧೩).

[ಗೊಂಬೆ$_1$ + ಮದುವೆ]

ಗೊಂಬೆಯಾಟ (ನಾ). ೧. ಆಟಗಾರರು ದಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಕುಣಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಆಟ; ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯಾಟ : ಜನನಮರಣಗಳ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿರುವ ಗೊಂಬೆಯಾಟ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೪-೦೬); ಕೆಲವು ವಿಗ್ರಹಗಳ ಕೈ ಕತ್ತು ಕಾಲುಗಳ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿರುವದರಿಂದ ಬಹುಶಃ ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯಾಟವೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದಿತು (ಭಾರದ. ೧೩). ೨. ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಆಟ; ಬೊಂಬೆಆಟ : ಮಕ್ಕಳು ಗೊಂಬೆಯಾಟ ಆಡುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಗೊಂಬೆ$_1$ + ಆಟ]

ಗೊಂಬೆರಂಭ (ನಾ). ತೊಗಲುಬೊಂಬೆಯನ್ನು ಕುಣಿಸುವವನು; ಕಿಳ್ಳಿಕೇತ : ಗೊಂಬೇರಂಭರಾದ ರಾಮ, ಸಂಜೀವ, ಗೋವಿಂದ-ಇವರು ಬಂದರಂತೂ ಗೌಡರಿಗೆ ಸಂತೋಷವೋ ಸಂತೋಷ (ನನ್ನೂರು. ೦೧೯).

[<ಗೊಂಬೆರಾಮ]

ಗೊಂಬೆರಾಮ (ನಾ). = ಗೊಂಬೆರಂಭ : "ಗೊಂಬೆರಂಭರು; ತೊಗಲು ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಕುಣಿಸುವವರು . . . ಗೊಂಬೇರಾಮರು ಎಂದೂ ಇವರನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ).

[ಗೊಂಬೆ$_1$ + ರಾಮ]

ಗೊಂಬೆಹಚ್ಚಡ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಚ್ಚಡ; ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ : ತಂಗೀ ಮನೇಗ್ಹೋಗಿ ತಂಗಾದೆ ಹೋಗುತವನೆ ತಂಗೀಸಿ ಕೊಡು ಮಳೆದೇವ ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಗೊಂಬೆಹಚ್ಚಡವು ಗೊರೆಯಾದೊ ಅಂಬೂ ಕೊಡುವವನೆ ಗೊಂಬೆಹಚ್ಚಡದವನೆ ರಂಭೆ ತೊಡೆಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ ಮಳೆದೇವ ಅಂಬಾರದಿಂದ ಕರುಣೀಸು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೪೦). [ಗೊಂಬೆ$_1$ + ಹಚ್ಚಡ (<ಪಚ್ಚಡ)]

ಗೊಂಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸೊಳ್ಳೆಗಳ ಗೊಂಯಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ರಾತ್ರೆ ನಿದ್ದೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಗುಂಯಿ' ಪರಾ.

ಗೊಗಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : ಉಡಿಮರ . . . ಗೊಗಲ್, ಹೆಣ್ಣುಗೊಡ್ಡ (ಮೃಕಿಗಿ. ೫೭-೧೦೫೦). [?]

ಗೊಗ್ಗ (ನಾ). ೧. ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಭಕ್ತ : (ಕ). ೨. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು ಕರೆಯುವ ಒಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಭೂತ; ಗುಮ್ಮ : ಗೊಗ್ಗನನ್ನು ಕರೆಯುವೆನೆಂದು ಮಗುವನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಮಲಗಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). [<ಗೊರವ ?]

ಗೊಗ್ಗಯ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಭಕ್ತ : (ಕ). ೨. = ಗೊಗ್ಗ೨: ಗೊಗ್ಗಯ್ಯನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೆದರಿಸಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಗೊಗ್ಗ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೊಗ್ಗರ, ಗೊಗ್ಗರು (ನಾ). ಗಂಟಲು ಒಡೆದು ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಕಾರ; ಒಡಕುಧ್ವನಿ : ವನಮಾಲಿ ಗೊಗ್ಗರದ ಏರುಧ್ವನಿ ತೆಗೆದು ಕೇಳಿದನು (ಇಪ್ಪಳ. ೪೨೪); ಹದಿನಾಲ್ಕುವರ್ಷದ ಬಾಲಕನ ಮುಖ ಕೊಂಚ ವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದಂತೆ ಧ್ವನಿಯೂ ಗೊಗ್ಗರವಾಗುವುದು (ಸುತ್ತುಮು. ೧೦). ಗೊಗ್ಗರು : 'ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿ' ಪರಾ.

[<ಗೊಂಕುಱು ?]

ಗೊಗ್ಗರು 'ಗೊಗ್ಗರ' ನೋ.

ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿ (ನಾ). ಒರಟಾದ ಧ್ವನಿ; ಕರ್ಕಶವಾದ ಸ್ವರ : ಗೊಂಟರು ಕಪ್ಪೆಗಳ ಗೊಟರಿನಂತಹ ಗಡಸು ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿ ಕೇಳಿ . . . ಭಯವಾಯಿತು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೨೦); ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವನು ಮತ್ತೆ ಮಾತನಾಡಿದನು (ಬಂಗಾಹ. ೭೬). [ಗೊಗ್ಗರು (<ಗೊಗ್ಗರ) + ಧ್ವನಿ]

ಗೊಗ್ಗಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಗಭಕ್ಷಣ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಗೊಗ್ಗಿಯ ಸಾವನ್ತ್ಯ × × ರ (ಎಳ. II, ೦೫೨-೨; ಸು. 950); ಆತಂಗೆ ಚಿಕ್ಕಿಯಣ್ಣಂ ಮಾತೆ[ಗೆ]ಸತ್ಪುತ್ರನಾ ಸುಪುತ್ರಂಗೆ ಸುತಂ ನೂತಗುಣಂ ಗೊಗ್ಗಿ (ಎಳ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪-೦೦; 968). [?]

ಗೊಗ್ಗಿಯಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಗೊಗ್ಗಿಯಪುರದ ಬಾಳಚನು (ಎಳ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೫೦-೨೨; 968).

[ಗೊಗ್ಗಿ? + ಪುರ$_3$]

ಗೊಗ್ಗಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬಿರುದರ ಗಾಳಮುಜ್ಜೆನಿಯೆ ಭೊಜಂಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಗೊಗ್ಗಿಯಮ್ಮ (ಎಳ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೩-೯; 965).

[ಗೊಗ್ಗಿ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಗೊಚ್ಚಿ 'ಗೊಂಚಿ' ನೋ.

ಗೊಚ್ಚು 'ಕೊಚ್ಚು$_4$' ನೋ.

ಗೊಚ್ಚೆ 'ಕೊಚ್ಚೆ' ನೋ.

ಗೊಜಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳು : ಒಂದಿನಂ ಮುಚ್ಚಂಜೆ ಹಸಿಮಣ್ಣಿನುಂಡೆ ಗುದ್ದುವೊರು ವೊಡ್ಡನನು ಸಂತೆಯಲಿ ಕಂಡೆ, ನಾಲಗೆಯ ಸಾಲದುಲಿಯಿಂ ಗೊಜಗಿತಿಂತು ಮೆಲ್ಲನೆಲೆ ತಟ್ಟಣ್ಣ! ನನ್ನೊಳೀ ದಿಂಡೇ? (ಗಿಳಿವಿಂ. ೦೨೦-೨೭). [?]

ಗೊಜಗು$_2$ (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳುವಿಕೆ: (ಕ). [<ಗೊಜಗು$_1$]

ಗೊಜಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಗೊಜಗು$_1$: ಗೊಜಗುಟ್ಟುತ್ತೆದ್ದು ಬಿದ್ದಿಳೆಗೆ ಪೊಱೆಯಪ್ಪ ಕಡುನುಜುಗು ಮನದಜ್ಞಾನಿ ಜನರೆಲ್ಲ ಪಿರಿಯರೆ (ಮದೇಪು ೩೦-೨೫); ಗದ್ಗದಃ ಗೊಜಗುಟ್ಟುವುದಾಗಿ (ಭಾಹಟೀ. ೨-೫-೪೦ ವ).

[ಗೊಜಗು$_2$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಜಡು (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು : ಮಿಕ್ಕಿನ ವೇದಾಗಮಂಗಳು ಜಡ್ಡು ಗೊಜಡೆಂದು ಅವ ಬಿಟ್ಟು (ಲಿಂಗಲೀ. ೪೦೯). ೨. ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ದಾತುಗಾಣಿಸಿ ಕೊಳದ ಮಜಡುಗಳ್ಗೊಜಡುಗಳ್ ಮಾತುಮಾತಿಂಗೆ ಬಾಯಿಬಡಿಕೆಯರ್ (ಪತಿಲಿ. ೨-೫೯). [?]

ಗೊಜರಗಳೆ (ನಾ).=ಗಜರಗಳೆ : ಅವನ ಗೊಜರಗಳೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದದ್ದೇ (ರೂಢಿ). 'ಕಜರಗಳೆ' ಪರಾ. [ಗೊಜ ? + ರಗಳೆ]

ಗೊಜಿಬಿಜಿ (ನಾ). ಗೊಂದಲ; ಸಿಕ್ಕು; ಗೋಜು: ಏಳೇಳ್ಳ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು . . . ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನೆನಪಿತ್ತು; ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಗೊಜಿಬಿಜಿಯಾಗಿತ್ತು (ಶಾಲೆಮ. ೦೦). [<ಗಜಿಬಿಜಿ]

ಗೊಜ್ಜ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ; ಪೂರ್ವಜ (?) : ಕೊಳಗವಂತ್ತ ಸೇ[ವೆ]ಸೊಬಿಗೆ ಹೇಱಿಂಗಿಗೆ ಸಂಜಱಲೆ ಗೊಜ್ಜ ಗೌತಳಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಆಯ ಚೈತ್ಯಕ್ಕೆ ವಿನ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ವಿನ ಅಂತು ವರುಶಕ್ಕೆ ಪೊಕ್ಕಿಲಿಂಗೆ ಬೇಳೆ (ಶಾಇಇ. IX-1, ೪೦೭-೮೫ : 1228). [?]

ಗೊಜ್ಜಗೆ, ಗಂಜ್ಜಗೆ, ಗಂಜ್ಜಿಗೆ, ಗೊಜ್ಜಿಗೆ, ಗೊಜ್ಜುಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವು ; ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಱಳಗಱ ಬಳಗಂ ಜಗದ ಮನದೊಡನೆ ಸೇವಂತಿಗೆಯಂ ಹೂವ್ವಿ ; ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಱಳಗಱ ಬಳಗಂ ಜಗದ ಮನದೊಡನೆ ಸೇವಂತಿಗೆಯಂ ಹೂವ್ವಿಗಳುಗುಮೇ (ಅದಪು. ೧೧-೦೩೫) : ಸಜ್ಜಿಕವಿನಿಸಿದ ಗೊಜ್ಜಿಪಾಣಂ. ಜ್ಞಾ[ಗೆಯರಲ ವಿಶ್ವದಿನ ಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದ ಹೇಮತಾಮರಸದ ಮೊಗ್ಗೆಯ ತೋಳ್ಗಟ್ಟುಗಳುಮಂ (ಆಪು. ೬-೧೬ ಪ) : ಗಗನದೊಳ್ಚಜ್ಜಿರಿಯನೆ ನೆಗೆದೂಗಿದುದು ಕೆಂಧೂಳಿ ಖಚರಿಯ ಸೋದರ್ಮಾಡಿಯಿಂದುಗುವಿರವಂತಿಯ ಸಂವಗೆಯ ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಸುರಯಿಯರಲ ರಜದುವಿರವಿದಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೩೬); ದವನದ ಭುವನಿಕೆಗಳಂ ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಗುಡಿಗಳಂ . . . ತಂಬಿನ ತಾಯ್ಮನೆಯುಮೆನಿವ ಲತಾ ಮಂಟಪಮಂ ಕಂಡು (ಜಾಂತೀಪು. ೧೦-೧೦೬ ಪ) : ಗೊಜ್ಜಗೆ ಬೀಜುಗುಮೆ ಕಂವನಿಲರದ ಮುನ್ನಂ (ನೀತಿಮಂ. I. ೪೪). ೨. "ಇರುವಂತಿಗೆ" (ಹಂಪಭಾ. ಕೃತಿ) : ಆಗರುವ ಮಿಚ್ಚು . . . ಪೂತ ಗೊಜ್ಜಗೆಗಳ ಸಿಂದು ರಿಂಗಳೊಳಗೆಗೀಗರಗಂದನೆ ಬೀಜುಂಬರ್ವ . . . ಸಂವಗೆಯೊಳಗ್ಗಲಿಸಿತ್ತು ಬಸಂತ ವಾಸದೊಳ್ (ಹಂಪಭಾ. ೩-೦೦). ಗಂಜ್ಜಗೆ$_1$: ೩. ಸೇವಂತಿಗೆ : "ಗಂ[ಜಾಂತಿ. ಗೆಂ] ಜ್ಜಗೆಯನರ್ ಸೇವಂತಿಗೆಯ ನಾವಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕ್ಯಾಕ್ಯ. ೫೧). ಗಂಜ್ಜಿಗೆ: ೩. "ಗಂಜ್ಜಿಗೆಯನೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಸೇವಂತಿಗೆಯು ನಾವಮ್ಮ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೭೭). **ಗೊಜ್ಜಿಗೆ** : ೧. ದವನದ ವಸರ್ದನೆಯ ಗೊಜ್ಜಿಗೆಯ ತಾದಿಯು (ಶಾಪಾಚ. ೪-೮). ೨. ಮಂದಿಗೆ ಪೊಸ ಮಲ್ಲಿಗೆಯುಂ ಗೊಜ್ಜಿಗೆ ಯಮನೆಱಂಪುಸಿ ಸಲೆ ಬಿಚ್ಚೊದರಿದ ದಿವ್ಯಸತಿಯನಾರಾಧಿಸಿರ್ (ಅಂಪಾಪು. ೦೦-೯). **ಗೊಜ್ಜಾಗೆ** : ೧. ವುಱ್ಕೃತ್ಯರದೊಳ್ ಗೊಜ್ಜುಗೆಯ ಕಂಪನವು ತಳೆದರ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಪ್ರಚಾ. ೬-೮೪) : ಧರಣಿವಸ ಕೀರ್ತಿವಧು ವಿಸ್ಮುರಿತ ನಭಃಕಲಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಜ್ಜು [ಪಾಣಂ. ಜ್ಞ]ಗೆಯ ಸರೋತ್ಪಲಿಕಾಪಾಲಿಯೆಲೆ ಸಿತಾಭ್ರಂ ನೆರೆದಿರೆ (ಧರ್ಮಪ್ರ. ೯-೬). P ಈ ಹೂವನ್ನು ಕೆಲವರು ಇರುವಂತಿಗೆಯೆಂದು, ಕೆಲವರು ಸೇವಂತಿಗೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವರಂ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಟುಜ್ಜಿಗಿ ; ತೆಲು. ಗುಜರಿ]

ಗೊಜ್ಜಲ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗೊಜ್ಜಲ (ವೈಮಂ). – ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ್ದು. ಇವಗರಣಿ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಲಾಗೆ. ೩೯). [?]

ಗೊಜ್ಜಲು (ನಾ). ಕೆಸರು ; ಕೊಚ್ಚೆ : ರುಧಿರ ಭಾವಿಯು ಮಜ್ಜ ಹಂಸೆಯುಂ ಅಧಿಕ ವಿರ್ಯವು ಜೊಂಡು ಗೊಜ್ಜಲು ಆದುವೆ ಮೇದಸು ಮಾಸ ವೆಂಬುದುಂ (ಜ್ಞಾಪ್ರಬೋ. ೨೮-೨). [ಗೊಜ್ಜಿ$_1$ (<ಕೊಚ್ಚೆ) + – ಅಲು (< – ಅರ್$_8$)]

ಗೊಜ್ಜಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ತನ್ನಿಚ್ಛೆವ್ವಂ ಜಿನೇಶ್ವರ ನಾತ್ಕಾಂಬಿಕೆ ಗೊಜ್ಜಕಬ್ಬೆ ಜನಕಂ ಗಂಗಿನಾನ್ವಯಂ ಶ್ರೀವಧೂವರನಪ್ಪಗ್ಗಳ ದೇವನ್ (ಶಾಇಇ. XI-1, ೧೧೦-೨೪; 1071). P ಇದರ 'ಗೋವಿಂದವ್ವೆ'ಯ ಗಾಬ್ಮಯ್ಕರೂಪವಿರಬಹುದು. [ಗೊಜ್ಜಕ್ಕ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗೊಜ್ಜಗದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; (ಗೋವಿಂದದೇವನೆಂದಂ ಪುಖ್ಯಾತನಾದಂ) ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ : ಗೊಜ್ಜಗದೇವಂ ನೆಗಳ್ದಂ (ಎಇ. XIII ೩೨೯-೬ : 929). [<ಗೋವಿಂದ + ದೇವ]

ಗೊಜ್ಜಗೆ ' ಗೊಜ್ಜಗೆ ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಉಳಿ) ಚಿವುಂಕಿಸು ; ಎರಚು ; ಸುರಿ ; ಹೊಯ್ಕಿ : ವಾರಿಗಿ ಗೆಳತೇರಂ ನೀರ ಮೇಲಾಡುತಲಿ ಮಾರಿಮಾರಿಗೆ ನೀರ ಗೊಜ್ಜುವರ (ಕೃಷಿಗೀ. ೦೯೦) : ಇದಿರು–ಮೇಲೆ ರಭಸವಾಗಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಗೊಜ್ಜುತ್ತಿರೆ (ಹೊಕ್ಕ. ೩೦೦) : ತಾಯಿ ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ನೀರು ತಂದು ಅವನ ಮುಖಕ್ಕೆ ನೀರು ಗೊಜ್ಜಹತ್ತಿದರು (ಜ್ಞಪ್ರ. ೩೨೩) : ಕಾನುಭೋಗರು ಉಗ್ರವಾಗಿ ಅವಚಿಕ್ಕಬ್ಬಗಂದ ಹಂಚಿತಿಯನ್ನು ಬಯ್ಯುತ್ತ ಸುದುವ ಸಾರಿನೆ ಬೋಗೂಣಯನ್ನೇ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಗೊಜ್ಜಿಬಿಟ್ಟರು (ರಂಗಕೃ. ೪೨). [<ಕೊಚ್ಚು$_2$?]

ಗೊಜ್ಜು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಲುಸಿಕೊಳ್ಳಲಂ ಮಾಡಿದ ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ವೇ ೯ ಲೋ ೧ ಗ ರೆ : ಗೊಜ್ಜುವುಜ್ಜಿಗೆ ಪಳದ್ದ ಪತ್ಯಾದ ಪಲ್ಯಂ ಮೂಱನಗನ್ನಾತೆಯು ಮುದರಿ ಬಡಿಸಿದಳು (ಶಂಚಕೃ. ೧೦೬) : ಗೊಜ್ಜು ತಿನ್ನುವ ದೃಕ್ಕಿಯಂದ ನಾವು ಮಾವಿನಕಾಯನ್ನು ನೋಡಿದೆವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಸಮಗ್ರಭಾವದಿಂದ ನೋಡವೆ (ನಿಬಂ. I ೦೩೫) : ಈ ಗೊಜ್ಜು, ಈ ಸಾರುಗಳನ್ನು ನಾನು ಊಡದ ಬಹು ದಿನಗಳಾದುವು (ಜಾಹುತ್ತ. ೭೧). ೨. ನೀರು ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಕದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು : ನಮ್ಮಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಕಾರ್ಖಾನೆಯಂ ಬಿದಿರಿನ ಗೊಜ್ಜನ್ನು (Pulp) ಕಾಗದ ತಯಾರಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದೆ (ಜಾಲಶಾ. II, ೦೩೬). ೩. ಆದ್ರತೆ ; ಹಸಿ : ಆಶಾಪ ಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಗೊಜ್ಜನ ಮಾವಿನ ಮರದ ಪಹಿರ (ಮಾಪ್ರ. ೪೫೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಚ್ಚು ; ತುಳು. ಗೊಜ್ಜಿ, ಗೊಜ್ಜು]

ಗೊಜ್ಜುಗೆ ' ಗೊಜ್ಜಗೆ ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜಿ$_1$ ' ಕೊಚ್ಚೆ ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜಿ$_2$ ' ಗಂಜ್ಜಿಗೆ ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂವಾಸನೆಯ ಹೂವು : ತನ್ನಂಬಿಂದ ದೊವ್ವುವೆದರ್ಜುಂದಲರೊಳಗೆ ಗೊಜ್ಜಿ [ಪಾಣಂ. ಜ್ಞ]ಗೆಜ್ಜಗೆಯ ವಲಂ (ಅದಪು. ೦೦-೦೩೬) : ಗೊಜ್ಜೆಯ ಸಂಕಡಿಗಳಂ ಪನ್ನಿರ ನಿರ್ದಳವದಿಂ . . . ಕಣ್ಮನ ತಾಣಮುಮೆನಿಸಿರ್ಪ ಲತಾಮಂಟಪಮಂ ಪೊಕ್ಕಿಂ (ಋಷಿಮಂ. ೧೩-೦೩೬ ಪ). 'ಗೊಜ್ಜಿ ಗೆ' ಪರಾ.

[?]

ಗೊಜ್ಜೆಗೆದಾಜಿ (ನಾ). (?) : ಆವಣಾರದಮ್ಮೆಯನ ಭೂಮಿಯ ಅಯ್ದು ಹಣವನ ಬಳದೊಳಗೆ ಗೊಜ್ಜೆಗೆದಾಜಿ ಒಬ್ಬ ಹಣವನ ಕೆಮ್ಮ ಅವಣಾರದ ದೇವಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ನಾಲ್ಕು ಹಣವನ ಕೆಯ್ಕ . . . ಸೇವೆ (ಎಕ್ಷ. VI, ಚಳ್ಳಕ. ೬೨–೬೪ : 1058 ?). [?]

ಗೊಟಾಣ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಗೊಟಾಣ್ ಅನ್ನು, **ಗೊಟಾಣ್** ಎನ್ನು = ಸಾಯಂ ; ಮರಣಹೊಂದಂ : ನನಗೂ ಬಾಣಂತಿತ್ತನಂ ಬಂದು, ನಾನು ಗೊಟಾಣ್ ಅಂದರೆ ನೋಡಿದವರು ಏನನ್ನುತ್ತಾರೆ ಹೇಗೆ (ಪಾಮುಕ. ೪೦) : ಈಗೆ ಯಾವಾಗ ಗೊಟಾಣ್ ಅಂತಾಳೋ (ಮುಮ್ಮಹ. ೧) ; ನಾನೇನಾದರೂ ಗೊಟಾಣ್ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಆ ಭೂಮಿಯು ಹಕ್ಕು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ (ಕುಹಬ. ೪೬).

ಗೊಟಗುಣಿ ' ಗೊಟ್ಟುಗುಣ್ ' ನೋ.

ಗೊಟಗೊಟ(ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿದ ಅವನು ಒಂದು ತಂಬಿಗೆ ನೀರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗೊಟಗೊಟಿಯೆಂದು ಕುಡಿದುಬಿಟ್ಟ (ಡೂ).

ಗೊಟರ್, ಗೊಟರು$_1$ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗೊಟಗುರ್ದು' ಪರಾ. **ಗೊಟರುಬ್ಬು** : ' ಗೊಟರುರಂಕಬ್ಬೆ ' ಪರಾ.

ಗೊಟರುಹಾಕು=(ಕಬ್ಬೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು) ಗೊಟರ್ ಗೊಟರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುಂ ; ವೆಟಗುಟ್ಟು : ಗೊಟರುಹಾಕುವ ಗೊಟರು –ಕಬ್ಬೆಗಳ ಶಾಸ್ತ್ರಸೊಂಕ ಎಂಥದಿರಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ನಿದ್ದೆಹಾರದೆ ರಾಚಣ್ಣ ಎದ್ದು ಕೂತ (ಕ್ಷಕ್ಷ. ೧).

ಗೊಟರು$_2$ ' ಗೊಟರ್ ' ನೋ.

ಗೊಟರು$_2$, ಗೊಟರೆ (ನಾ). ಕೊರಕಲು ; ತೂತು ; ರಂಧ್ರ ; ಪೊಟರೆ : ನಾನು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳ ಕಲ್ಲುಗೊಟರು. ನನ್ನ ಕುದುರೆಯ ಮುಂಗಾಲು ಗೊಟರಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿತು (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೮೭). **ಗೊಟರೆ :** ಆ ಚೆಂಡು ಯಾವುದೋ ಗೊಟರೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ).

[<ಸಂ. ಕೋಟರ]

ಗೊಟರುಕಪ್ಪೆ (ನಾ). ಗೊಟರು ಗೊಟರು ಎಂದು ಕಿರುಚುವ ಕಪ್ಪೆ ; **ಗೊಂಕುರುಕಪ್ಪೆ :** ಗೊಟರುಹಾಕುವ ಗೊಟರು-ಕಪ್ಪೆಗಳ ಶ್ವಾಸಕೋಶ ಎಂಥದಿರಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ನಿದ್ದೆಬಾರದೆ ರಾಜಣ್ಣ ಎದ್ದು ಕೂತ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೦). [ಗೊಟರು$_1$ (<ಗೊಟರ್) + ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಗೊಟರೆ 'ಗೊಟರು$_2$' ನೋ.

ಗೊಟರ್ಗುಡು (ಕ್ರಿ). (ಕಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳು) ಗೊಟರುಗೊಟರು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ವಟಗುಟ್ಟು : ನಸುಕಿನ ಹಕ್ಕಿಯ ಚಿಲಿಪಿಲಿಯಿಲ್ಲ ಗೊಟರ್ಗುಡುತಿವೆ ಕಪ್ಪೆ (ಜೀವಲಿ. ೦೦೭-೬).

[ಗೊಟರ್ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗೊಟಾಯಿಸು 'ಕೊಟಾಯಿಸು' ನೋ.

ಗೊಟಾಳೆ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_1$ 'ಕೊಟ್ಟ$_1$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_2$ 'ಕೊಟ್ಟೆ$_1$ ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_3$ 'ಗೊಂಟು' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_4$ 'ಗೊಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_5$ 'ಕೊಟ್ಟ$_6$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_6$ 'ಕೊಟ್ಟ$_7$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_7$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ : "ತನುಚ್ಛಾಯಾ-ಗೊಟ್ಟ, ಜಾಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೫) ; ಪಾರ್ಪಾಲಿ, ಕೊಡಚಿ, ಗೊಟ್ಟ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೭೯-೦೬೩೩). [?]

ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಗೊಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದಂತೆ) ಬಲವಂತದಿಂದ ಕುಡಿ; ಅತಿಯಾಗಿ ಕುಡಿ (?) : ಪುಡಿಯೊಳ್ಪೊರಳ್ಚಿಯುಂ ಮೆಯ್ಯಡಗಂ ತಿಱುತಿಱುದು ತಿಂದು ಗೊಟ್ಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಂ] ಗುಡಿದುಂ ನೆತ್ತರನೆಂತುಂ ಹಿಡಿಂಬರಿಪು ತಣಿದನಿಲ್ಲ ದುಶ್ಶಾಸನನಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩).

[ಗೊಟ್ಟ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟ$_1$) + ಕುಡಿ$_1$]

ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೊಟ್ಟದ ಮೂಲಕ ಕುಡಿಸು ; ಬಲವಂತವಾಗಿ ಬಾಯಿಗೆ ಹೊಯ್ಯು : ಕರಮೆ ಕರಗಿಸಿದ ಕಾಳಾಯಸರಸಮನೊಟ್ಟಯಿಸಿ ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿಯಿಸುತ್ತೆ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ವ).

[ಗೊಟ್ಟ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟ$_1$) + ಕುಡಿಯಿಸು]

ಗೊಟ್ಟಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ನೀರು ತುಂಬಿದ) ಮರದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು : ಅಂತು ತೇಗಿ ಗೊಟ್ಟಂಗೊಂಡು ಕೈದೊಳೆದು ಗೃಹೀತತಾಂಬೂಲನಾಗಿ ಸಂತೋಷಂಬಟ್ಟು (ದಶಕು. ೧೨-೧೩೧ ವ).

[ಗೊಟ್ಟ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟ$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಟ್ಟಂಗೊಱ^3 (ಕ್ರಿ). (ಗೊಟ್ಟದ ಒಳಗಿನ ರಂಧ್ರದಂತೆ) ದೊಡ್ಡ ರಂಧ್ರವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಟೊಳ್ಳುಮಾಡು : ಸೀಳ್ವ ಪೋಟ್ವ ಪರಪುವ ಗೊಟ್ಟಂಗೊಱ^{3}ವ . . . ಪೆಱವುಮಗುರ್ವಪ್ಪ ಚಿತ್ರವಿಧ ವಧೆಯಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೦) : ಪಲ್ಗಳಂ ನುರ್ಗುಗುಟ್ಟುವುದುಂ ಕೈಗಳಂ ಗೊಟ್ಟಂಗೊಱ^{3}ವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦೧-೪೭ ವ). [ಗೊಟ್ಟ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟ$_1$) + ಕೊಱ^3$_1$]

ಗೊಟ್ಟಕೆರೆ (ನಾ). ನೀರು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬತ್ತಿಹೋಗಿರುವ ಕೆರೆ : ಕೆಟ್ಟವರಿಗೂ ಅಳಿದವರಿಗೂ ಗೊಟ್ಟಕೆರೆ ತವರಮನೆ (ಗಾಡಿ).

[ಗೊಟ್ಟ$_4$ (<ಗೊಡ್ಡು$_1$) + ಕೆರೆ$_2$ (<ಕೆಱ^3)]

ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ 'ಗೊಟ್ಟಚ್ಚಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ$_1$ 'ಗೊಟ್ಟುಗುಱಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ನೀರು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಒಣಗಿದ ಕುಳಿ,-ಹೊಂಡ. [ಗೊಟ್ಟ$_4$ (<ಗೊಡ್ಡು$_1$) + ಕುಣಿ$_3$ (<ಕುಱಿ$_3$)]

ಗೊಟ್ಟಚ್ಚಿ, ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ, ಗೊಟ್ಟಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನೆಲಬೇವು : "ಗೌರಿ ಗೊಟ್ಟಚ್ಚಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕಿ, ಚ್ಚೆ] ಪನ್ನಂಗಿಯನೆ ನೆಲಬೇವು" : (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). **ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ :** ಲೊಕ್ಕಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ ದಿಂಡಂ ಚಿರಬಿಲ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷಂ ಕಱಿಕೆ ತಱಿಯದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರ್ದತ್ತರಣ್ಯಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೨) ತುಂಬುರ ಬನ್ನಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ ದಿಂಡ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೯-೩೬). **ಗೊಟ್ಟಚ್ಚೆ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[?]

ಗೊಟ್ಟಚ್ಚೆ 'ಗೊಟ್ಟಚ್ಚಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; Pನಂಜನಗೂಡು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಈಗಿನ ಗಟ್ಟವಾಡಿ: ಗೊಟ್ಟವಾಡಿಯ ಶೆಲಭಯರ ಹೊಯ್ಸಳಗಾವುಣ್ಡ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೯-೫ ; 898).

[ಗೊಟ್ಟ$_0$ + ವಾಡಿ$_1$ (<ಪಾಡಿ$_1$)]

ಗೊಟ್ಟಾಟ 'ಗೊಡ್ಡಾಟ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿ$_1$, ಗೋಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಒಡನಾಟ ; ಸಾಹಚರ್ಯ : "ಸಂಗತಿಯೊಳಕ್ಕು ಕವಿಜನವುಂಗವರಿಂ ಗೊಟ್ಟಿ ಗೋಷ್ಠಿಯೆನುತುಂ ಬುವಿಯೊಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೪) ; ಕೆಳೆಯುಂ ಗುಱಿಯುಂ ಗೊಟ್ಟಿಯುಮಳವಿಗೆ ಪಿರಿದಾಗೆ ತನಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೫೮) ; ಬಸನಿಗಳ ಗೊಟ್ಟಿ ತನಗಾಗಿಸೆ ಸಂತಸದೊದವನುತ್ತಮರ ಗೊಟ್ಟಿ ಕರಂ ಕಸರಿಸಿದೆರ್ದೆಯನೇಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಮೆ ಚೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಸ್ತಾರಂ (ವರ್ಧಪು. ೨-೩೫). ೨. ಕೂಟ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ: ಒರ್ವಳ ಮೊಗದ ನುಣ್ಪಿಂಗಂ ಕಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪಿಂಗ ಮೊತ್ತೆಯಿಟ್ಟು ಗೊಟ್ಟಿಗಿರಲ್ಪೋಗಿ ಪರಿತಂದು (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೭ ವ). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ; ಸಭೆ: ಚಾಗದ ಭೋಗದಕ್ಕರದ ಗೇಯದ ಗೊಟ್ಟಿಯ ಲಂಪಿನಿಂಪುಗಳ್ಗಾಗರವಾದ ಮಾನಸರೆ ಮಾನಸರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೯) : ಚಟ್ಟಿಱಿದು ಘಟಮನರ್ಚಿಸಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೊಸಪೂಗಳಿಂದಮನಿತುಂ ಮಧುವಿಂ ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟು ಮದ್ಯಪಾನದ ಗೊಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋಷ್ಠಿ]ಗೆ ಚಷಕಮನೆ ಕೊಂಡು ಕಾಂತೆಯರೆಸೆದರ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೫೮): ಹುರುಡಿನ ಮನೆ ಹೋರಟೆಯ ನಿಕೇತನ ಗರುವರ ಗೊಟ್ಟಿ ಗಾವಿಲರ ನೆರವಿಯಿಲ್ಲದ ಗಣಿಕೆಯರಾವಾಸ ಗಳ್ನಿರುಪಮವೆನಲೊಪ್ಪುತಿಹವು (ಅಂಜದ. ೩-೯೩). ೪. ಮಾತುಕತೆ ; ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ; ಹರಟೆ: ಅನ್ನೆಗಂ ಕಾಷ್ಠಕೂಟನೆಂಬ ಬೆಸದವಂ ಪುಳ್ಳಿಯ ಪೊಱ^{3}ಯಂ ಪೊತ್ತು ಪೊಟಲ್ಗೆವರ್ಪೊನಂ ಕಂಡಾತನೊಡನೆ ಗೊಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಬಂದು (ಪಡ್ಕಾರಾ. ೭೬-೨೪) ; ಕಣ್ಣಱಿದು ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ವ ಗೊಟ್ಟಿಗಂ ಬಗೆಯಱಿದು ನಗುವ ನಗೆಗಂ . . . ಮನಂದೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆಪೊಯ್ದಂತಾಗಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೯ ವ) ; ನಾನಾರತ್ನದಿನೊಪ್ಪುಗುಂವಾನಾಡಕ್ಕರದ ಗೊಟ್ಟಿಯಿಂ ಪಂಡಿತರಿಂ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೪. ಬಂಕಾಪುರ. ೨೧-೧೫ ; 1069). **ಗೋಷ್ಟಿ :** ೫. (ಕರಾ) ಉಸಾಬರಿ ; ಗೊಡವೆ : ನಮಗೆ ಅವರ ಗೋಷ್ಟಿಯೇ ಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೬. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟದತ್ತಿ, ದಾನಗಳ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಧರ್ಮದರ್ಶಿ : ನಾಗದೇವನೀ ಧರ್ಮದೊಳ್ ಗೋಷ್ಟಿ ಆದೋಮ್ (ಎಇ. VII, ೨೦೦-೨೨ ; 865).

ಗೊಟ್ಟಗೆವರ್=ಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಬರು ; ಜತೆಗಾಗಿ ಬರು : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನಾಲ್ವರಯ್ವರ್ ಗಾಟ್ಟೊಟ್ಟಿರಿರ್ದಲ್ಲಿಗೊರ್ವನೆಗ್ಗಂ ಗೊಟ್ಟಿಗೆವಂದು ಕಣ್ಣಱಿಯದೆ ಸೋಂಕೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೫ ವ). [<ಸಂ. ಗೋಷ್ಠೀ]

ಗೊಟ್ಟಿ೪ 'ಕೊಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣ (ನಾ). ೧. ವೇಳಸಂಗೀತ; ಗೋಷ್ಠಿಗಾನ: ಲತಾಗಹ್ಯಮಿಶ್ರದ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣಮಿ[ಶಾಙಂ. ೦]ಶ್ರದ ಕಡೆಪಟ್ಟ ಸೂಳೆವನೆಯುಶ್ರದವಿಶ್ರವ ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳ್ (ಜಯ್ಞಕ. ೨-೩೭) : (ಸೂತ್ರ.ಷ. ೪-೦೩೩ ಟೀ). ೨. ಗೊಷ್ಠಿಗಾನದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವವನೆಂ : ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣರಂತಿರೆ ಮಱು ದುಂಬಿ ಮೇಳದವರಂತಿರೆ ಸಾರಿರೆ ರಾಜಗೇಹದಂತಿರೆ ಕೊಳನಲ್ಲಿ ಕಾಮರಸ ರಂತಿರೆ ತಾಮರಸಂಗಳೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಚಪ್ರಾ. ೩-೩೮).

[ಗೊಟ್ಟಿ$_1$ + ಗಾಣ$_3$]

ಗೊಟ್ಟಿಗಾಳಿಗ (ನಾ). ಗಂಧಪುಗಳಿಗ ; ತಂವಂಲಲಯಂದ್ದ : ಪೊಲ್ಲಿನ ನಂತರಂ ಪೊಲ್ಲೇರಿ. ಪೊಲ್ಲರೆಯಂ ಕದಿರುಗಳಬ್ಬಣಿದ್ಯೆಕಿಲಿಗೆ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಳಿಗ ವಾಗಿ. ಸೋಲ್ದ ಮಂಜನ ಸೇನೆ (ಕೃಷ್ಣಜು. ೨೦೦-೦೩೩).

[ಗೊಟ್ಟಿ$_1$ + ಕಾಳಿಗ]

ಗೊಟ್ಟಿಗಾಱಿ (ನಾ). ಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಸಂಟಂಧಿಸಿದವನು ; ಸಂಗೀತ, ನಾಟ್ಯ ವಂಂತಾದ ವಿನೋದ ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವವನು : ಗರುವರ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಱಿ [ಶಾಙಾಂ. ೧]ರ ನೆಗಟ್ಟಿಯ ಎಂಂದರ . . . ಆಗರವಿನೆ ವೆಂಪು ಸೊಂಪನೆಳಕೊಂಡಿಸೆ ದಿರ್ಪುವು ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಱ್ಕಾಂ. ೪೨).

[ಗೊಟ್ಟಿ$_1$ + – ಗಾಱಿ (<–ಕಾಱಿ)]

ಗೊಟ್ಟಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಭೆ ; ಗೋಷ್ಠಿ : ಆಮುವೊಂದುದಿವಸಮಾತನಂ ವರಸರ್ ಪೋಗಿ ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಪರೆ ಗೊಟ್ಟಿಗೇಯಮಾಗೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೨-೨೦ ಪ). ೨. ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಆಟ : ಉಯ್ಯಾಲೆ ಜೋಷೊಂ ಅಳವಾಳ ಗೊಟ್ಟಿಗೆ ಅಟ್ಟಗೆ ಮಂಟ್ಟಿಗೆ (ವಿಷ್ಣಾಲಂ. ೧೯.೬).

[<ಸಂ. ಗೋಷ್ಠಿಕ]

ಗೊಟ್ಟಿಗೈ$_3$ 'ಗೋಟಾಗೆ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಭೆ ಸೇರು ; ಗೋಷ್ಠಿ ನಡೆಸು. ೨. ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪವನ್ನೆಂ ಮಾಡು : ಕಣ್ಣಱುರು ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ದ ಗೊಟ್ಟಿಗಂ . . . ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆ ಪೊಯ್ಯಂತಾಗಿರೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೫೯ ಪ) : ಅಂತಾತನಂ ಮೀಳಸುತ್ತ ಮಂಗಡಿಗಳೊಳಂವರಮನೆಗಳೊಮಾಟಪಾಟದೆಡೆಗಳೊಳಂ ಪರಿಚಯದಿಂ ಶೃಂಗಾರಕಥಾಪರಮದೊಳಂ ಗೊಟ್ಟಿ [ಶಾಙಾ. ಗೋಷ್ಠಿ] ಗೆಯ್ಯುತ್ತಂ (ಲಂಚಿಪು. ೩-೩೦ ಪ). [ಗೊಟ್ಟಿ$_{1a}$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗೊಟ್ಟಿಗೇಯ (ನಾ). ವೇಳಕುಣಿತ ; ಸಮೂಹಗಾನ : ಆಮುವೊಂದು ದಿವಸಮಾತನಂ ವರಸರ್ ಪೋಗಿ ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಪರೆ ಗೊಟ್ಟಿ ಗೇಯಮಾಗೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೨೦ ಪ). [ಗೊಟ್ಟಿ$_1$ + ಗೇಯ]

ಗೊಟ್ಟಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಗೊಣಕ್ಕು ಯಲ್ಲಿರಂ; ಜಡೆಯಲ್ಲಿರಂ ; ಸಹವಾಸಮಾಡು: ನೆರೆದವ್ಕೊಂತು ಸದ್ಯಾವದೆ ಗೊಟ್ಟಿರರ್ ಬಯಸಿ ಬಂದೆಯದಿಂದೀಗಿ ದ್ಯೊಳ್ಕಾಯ್ತು (ಪಂಚಪ್ರಾ. ೪-೯೬). [ಗೊಟ್ಟಿ$_1$ + ಇರ್$_1$]

ಗೊಟ್ಟು$_1$ 'ಗೊಡ್ಡು' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟು$_2$ 'ಕೊಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟುಕಾಲ (ನಾ). ಮಳೆಯಲ್ಲದಿರುವ ಕಾಲ; ಅನಾವೃಷ್ಟಿ; ಬರಗಾಲ: (ಳ). [ಗೊಟ್ಟು$_1$ (<ಗೊಡ್ಡು) + ಕಾಲ]

ಗೊಟ್ಟುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಒಣಗಿಹೋಗು ; ಬಂಂದರಿಷ್ಟಹೋಗು ; ವೈರ್ಯ ವಾಗು : ಮದನನ ಕೆಯ್ಯುಕೆಯ್ದು ಕರಶಾವೆ ಮುರುಂಟಿದುದೆಯ್ದು ಗೊಟ್ಟುಗಟ್ಟಿದುದು ಸರಲ್ಲ ಬೀಗಿ ನನೆದೋಲುವ ಪೂಗುಡಿ . . . ರಾಮ ಚಂದ್ರಮುನಿನಾಥನ ಶಾಂತಿರಸಾತಿರೇಕದಿಂ (ಅನಂಪು. ೦-೨೪).

[ಗೊಟ್ಟು$_1$ (<ಗೊಡ್ಡು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿ 'ಗೊಟ್ಟುಗೊಟ್ಟ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟುಗುಟ್ಟಿ, ಗೊಟಗಂಣಿ. ಗೊಟ್ಟಿಗಂಣಿ, ಗೊಟ್ಟುಗಂಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಆಟ್ಟುಗುಳಿ ಆಟ : ಚದುರಂಗದ ನೆತ್ತದ ಗೊರವದ ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿಯಂ ಮುಟ್ಟಿಂ ಮನೆಯೊಳ್ ವದರಿರಿಸಗೆ ತಾನೆಂಂ ಕಲ್ಪುದು ಗಣಿಕಗವುದನೆ ಕಲಿವುದತಿಶಯದಿಂದಂ (ಮಂಚಿ. ೦೦-೩೦) ; ಆಟ್ಟುಗೂಟು ಗೊಟ್ಟುಗುಟ್ಟಿ ವೊದಲಾಗಿವೆಯೆಂಟ್ಟುಗೆಳೆಯ ನೊಡಗೂಡಿ ವುಟ್ಟಿದಂಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಖಿ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನುಡಿದಳೆಂತೆಂದು (ಅಜಪ. ೩-೦೯). **ಗೊಟಗುಣಿ** : ಹಗರೆಲ್ಲಿ ಬೀದಿಯ ಮುದುಕಿಯರೊಡನೆ ಚವಂಗ, ಗೊಟಗುಣ ಆಡುವುದೇ ಅಜ್ಜಿಯ ಕೆಲಸ (ಪಡೀಕ. ೭೯). **ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ** : ಹುಡುಗಾಟ ಗೊಟ್ಟುಗುಣಿ ಕುರಿಕಳ್ಳ . . . ಬಲುವರಿ ಒಂದೊಂದು ಬಾ ಲಾ ಟ ದಲ್ಲಿ ನೆರಿದು (ವಿಷ್ಣಾಕು. ೧೯-೩). **ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿ** : ವಿಕಾಕ್ಷಿಯೊರ್ವಳಾಡುವ ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿಯು ಕಟ್ಟಾಣಿ ಮುತ್ತುಗಳೊಪ್ಪಿವುವು (ಅಂಕ್ಷಾಂ. ೧೮-೯೯). 'ಆಟ್ಟುಗುಳಿ' ವೆರಾ.

[ಗೊಟ್ಟು$_1$ (<ಕೊ ಟ್ಟು) + ಕುಟ್ಟಿ$_2$]

ಗೊಟ್ಟುವಳ್ಳ (ನಾ). ಒಣಗಿಹೋದ ಗುಂಂಡಿ.–ಹಳ್ಳ : ಅಂಕವಳಿಯಗಂ . . . ಮಂಡಿಪಿ ಕಾಲ್ವಿಡಿಯ ಸರಸರವೆಳೆದಾರುಮಱಿಯದಂತೆಂಂದು ಗೊಟ್ಟುವಳ್ಳದೊಳ್[ಪಾಙಾ. ಗೊಂಟಿನೊ. ಗೋಂಟುವಳ್ಳದೊ]ಳ್ಕಿ ಪುಲ್ಲಂ ಕವಿಸುತಾಗ್ಗೇಯಸ್ಯಾನವೆಸರಿ (ಪ್ರಷಪಿ. ೦೪-೩೦ ಪ).

[ಗೊಟ್ಟು$_1$ (<ಗೊಡ್ಡು) + ಪಳ್ಳ]

ಗೊಟ್ಟೆ$_1$ 'ಕೊಟ್ಟೆ$_1$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟೆ$_2$ 'ಗೊಡ್ಡೆ$_1$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ). (?) : ಜಗಭಗದ ಊರ್ಧ್ವದಲ್ಲಿ ಮೋಹನದ ಗೊಟ್ಟೆ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು, ಗೊಟ್ಟೆಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಮಲವರಳಿತ್ತು ಕಮಲಹೃತ್ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಬಂದವೆ ವೃಂಜನದಿಂದ ಗು ರು ಲಿಂ ಗ ರೂ ಪಾ ಗಿ ವುಲ್ಲಿಂಗ ಚಿಟಿಕ್ಕು (ಜಾಷಗಂ. ಪಾಙ. ೪೦೭) : ಕೊಟ್ಟೆ$_1$ ವರಾ. [?]

ಗೊಟ್ಟೆಗಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರಂ: ಪಶ್ಚಿಮತಃ ಮುಕ್ಕೊಡಲ್ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ ಉತ್ತರತಃ ಗೊಟ್ಟಿಗಡಿ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಮೈಆಶಾ. ೧೯೩೫, ೪೦-೭೦ : ೪೬1) : ಗೊಟ್ಟಿಗಡಿಯ ಭದ್ರಯ್ಯನ ಕಾಲ ಕನ್ನಯ್ಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ (ಅಶಿ. VIII, ಸೊಡ. ೪೪-೦೦ : ೪೭1). [ಗೊಟ್ಟೆ$_2$ + ಗಡಿ]

ಗೊಟ್ಟೆಗೆಱೆಹಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದರ ಹಳ್ಳದ ಹೆಸರಂ : ದಕ್ಷಿಣತಃ ಪರದಗೆಱೆ ಪಳ್ಳಂ . . . ಉತ್ತರತೆರೆಂ ಗೊಟ್ಟೆಗೆಱೆಹಳ್ಳಂ (ಮೈಆಶಿ. ೧೯೪೪, ೦೩-೪೦ : 725). [ಗೊಟ್ಟೆಗೆಱೆ$_3$ + ಪಳ್ಳ]

ಗೊಟ್ಟೆಯನ್ನಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ : ಗೊಟ್ಟೆಯನ್ನ ಗಾವುನ್ನಸೊರಲಿನೆಳಂ ಕಾದಿ ಸತ್ಪ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದ (ಎಳ. IX, ಕಸ್ತ. ೧೪೯-೪ : ಸು. ೪೦೬ ?).

[ಗೊಟ್ಟೆಯನ್ನ$_2$ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗೊಟ್ಟೆವಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರಂ: ಗೊಟ್ಟೆವಡ್ಡಿಯ ಗೋವಿನ್ದುಗಳಂ ಸೆರಾಂಬ್ಳಿಯರುಂ ಆಸಿಯರು ಕೊಡಿ ಗೊವಿನ್ದುಗಳಿಯ್ದುವದಕ್ಕೆ (ಎಳ. III, ಸಂಖ್ಯ. ೧೯೯-೬ : ?). [?]

ಗೊಟ್ಟೆಹಯ (ನಾ). ತುರುಹಟ್ಟಿಯಂ ಯಂ ಜ ಮಾ ನ (?) : ಗೊಟ್ಟೆ ಹಯಂರುಮ್ಮಲಿಕೆ ಕೊಟ್ಟುದು ಆಯ್ಯಮ್ಮನು ಕಟಿ (ಮೈಆಶಿ. ೧೯೨೬, ೦೦೦-೮ : ೪೩೮ ಪಟ್ಟಿ). [ಗೊಟ್ಟೆ$_2$ (<ಕೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಎಱೆಯ]

ಗೊಡಗು, ಗೊಡಂಗು (ನಾ). ೧. (ಬಾವಿಯ ಅಥವಾ ಹಗೇವಿನ ಒಳಗೆ ಆಗಿರುವ) ಡೊಗರಂ : (ಳ). ೨. ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ನೀರು : ಬಗ್ಗಡ : ದನಕ್ಕೇಕೆ ತಿಳಿನೀರು ಎಂದು ರಾಡಿನೀರನ್ನೂ ಗೊಡಗನ್ನೂ ಕುಡಿಸುವಾರದು (ಗೋಗಾ.ಸ. ೩೦). **ಗೊಡುಗು** : (ಳ). [?]

ಗೊಡಚಿ$_1$ 'ಕೊಡಂಚಿ' ನೋ.

ಗೊಡಚಿ₂ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ದುರ್ಮಾಂಸ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. 'ಗೊಡಚಿಗಣ್ಣು' ಪರಾ. [?]

ಗೊಡಚಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ದುರ್ಮಾಂಸ ಅಥವಾ ಗ್ರಂಥಿ ಬೆಳೆದ ಕಣ್ಣು : (ಕ). [ಗೊಡಚಿ₂ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗೊಡಚಿಗಿಡ (ನಾ). ಕೊಡಂಚಿಯ ಗಿಡ : (ಕ).

[ಗೊಡಚಿ₁ (<ಕೊಡಂಚಿ) + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗೊಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಗಡಣಿಸು (?) : ಪಾಂಡವಬಲಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷ ಪೆಚ್ಚಿತ್ತು ಕುರುತಂಡ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿ ಸರಿದರು ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರರು ಮನಮರುಗಿ ಕಳವಳಗೊಂಡರೊಳಗೊಳಗೆ ಗೊಡಣಿಸುತ ಚಂಡಧುಜಬಲಮಹಾಟೋಪದಿಂದಾಗ ಮಾರ್ತಾಂಡಸುತನೊಗ್ಗೊಡೆದು ಬಲವ ಕೂಡಿದರು (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೪-೨೩). [<ಗಡಣ? + – ಇಸು₃]

ಗೊಡಬಿ 'ಗೊಬಡಿ' ನೋ.

ಗೊಡಬೆ 'ಗೊಡವೆ' ನೋ.

ಗೊಡರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಗೊಡರುಹಾಕು=(ಗೂಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ಶಬ್ದಮಾಡು : (ಕ).

ಗೊಡಲೆ (ನಾ). ಇಳಿಜಾರು ; ಹಳ್ಳ (?) : ಪಸಲೆಯೊಳ್ಪಸುರೇಱೆ ಪರಪಿನೊಳ್ಪೊರೆಯೇಱೆ ಗಿಡುಗಳೊಳ್ ದನಿದೋಱೆ ಗೊಡಲೆಯೊಳ್ನೊರೆ ವೇಱೆ . . . ಪರಿವ ಬಱಿವೊನಲೆಸೆದುವೋರೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೯-೦೬ ರಗಳೆ). [?]

ಗೊಡವೆ, ಗೊಡಬೆ (ನಾ). ತಂಟೆ ; ಗೋಜು ; ಉಸಾಬರಿ : ಅಡವಿಯಂ ಮೊಗೆದು ಸುಡುವಗ್ನಿಗಾಪೋಶನದ ಗೊಡವೆಯೇವುದು (ಹಚಕಾ. ೮-೪೫) ; ಋಷಿಗೇಕಾಯುಧಂಗಳ ಗೊಡವೆ ಬೇಡೀ ಜನಕಜೆಯನೊಲಿಸುವುದು ಕುಲಯೌವನ ವಿಲಾಸವಿಚಿತ್ರವೈಭವದಿಂದ ನೀವು (ತೊರಣಾ. ೧-೦೫-೩೦) ; ಮಾತು ಕೇಳದ ಸೊಸೆ ಗೊಡವೆ ತಾನೇಕೆ (ಪುರಂದ. ೦-೫೦-೩) ; ಅಕ್ಕಜವ ಮಾಡದಿರಿವಂ ನಿನ್ನ ಮೈವಳಿಗೆ ತಕ್ಕನಲ್ಲಂ ನೀನೊಲಿವ ಗೊಡವೆಯೇಕೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೬-೩೫) ; ಅವನ ಗೊಡವೆಯೇಕೆ ಅವನಾರು ನೀನಾರು (ವಿದಾಕ್ಯ. ೩೬-೦) ; ಊರಿಗೆ ಹೋಗದವರಿಗೆ ದಾರಿ ಗೊಡವೆ ಯಾಕೆ ? (ಗಾದೆ).

ಗೊಡಬೆ : ಸಾಲು ಗೊಡಬೆಗೆ ಹೋಗದು ಆಱು ಗೊಡಬೆಗೆ ಬಾರದು ಮೂಱು ಕೂಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದು ನೋಡಾ (ಸರ್ವವ. ೫೯-೩೦೪).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೊಡವೆ ; ತೆಲು. ಗೊಡವ]

ಗೊಡವೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಯೋಚಿಸು; ಆಸಕ್ತಿ ವಹಿಸು : ನಿನ್ನನ್ನರಪ್ಪ ಕಬ್ಬಿಗರ್ ಮನೆವಾಟ್ತಿಯೊಳಿನಿಸೊಂದುಂ ಗೊಡವೆಗೊಳ್ಳದೆ . . . ಏವೊಟ್ಟುಂ ಬೆಮೆಗೊಂಡಿರ್ವರಲೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೬-೯). [ಗೊಡವೆ + ಕೊಳ್₁]

ಗೊಡಿಗ (ನಾ). (?) : ಗೊಡಿಗರೊಡಂ ಮೂನೂರ್ವ್ವರುಂ ಒಕ್ಕಲುಂ ನಾಟ್ಗಾಮುಣ್ಡನುಂ ಇಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಎಇ. XIV, ೧೯೦-೪೭; 725).

[?]

ಗೊಡುಗು 'ಗೊಡಗು' ನೋ.

ಗೊಡುಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದರ್ಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಅಗ್ಗಿ ಸರ್ನ್ನವ್ವಯ ಗ್ಗೊಡುಮರ್ಕ್ಕೊಣ್ಣೆನ್ದರ್ ಒಮಜಾರ್ ಎನೆ (ಎಳ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೩-೪೭; ಸು. 815). [?]

ಗೊಡೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಾಯಿಪಾಠ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಿರುತಿರುಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸು ; ಉರುಹಾಕು : ಬಡಬಡಗುಟ್ಟಿ ಬಾಯಾಱಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ಗೊಡೆಗುಟ್ಟಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಹರ ನಡೆಯ ನಗುತ ಕ್ಷಣದೊಳು ಶಾಸ್ತ್ರವಾರ್ಧಿಯ ಕಡೆಗಂಡ ಕುಶಲನೆಯ್ದಿದನು (ಭರಚ. ೭೨-೭೨).

[ಗೊಡೆ₀ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಗೊಡೆಗೊಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಎಲ್ಲರೊಂದಾಗಿ ಧೂರ್ತನ ತಲೆಯ ಪೊಡೆಯಬೇಕೆಂದವರು ನುಡಿವುತಿರೆ ಗುರುಕೇಳಿ . . . ಗೊಡೆಗೊಡೆಯಿದೇತಕ್ಕೆ ಗುರುವಾದ ನಂಬಿರ್ದ ದೃಢಭಕ್ತರೈ ನೀವು ಗುರುಭಕ್ತಿಹೀನನಾ ಗೊಡವೆಯೇತಕೆ ಬೇಗ ನಡಿಸಿರ್ದ ಶೂಲವನು ತಡೆಯದೇಱುವುದೀಗೆನೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೮).

ಗೊಡ್ಡ₁ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ಕೃತ್ರಿಮ : ಇಂತಿದು ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನೆಂಬದಟನಿಕ್ಕಿದ ಸೊರ್ಕಿನ ಗೊಡ್ಡಮಾಗದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೦) ; ಇದು ನಮ್ಮಾತನ ಗೊಡ್ಡವೆಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನಂ (ನೇಮಿಪು. ೮-೬೩) ; ಶಾಲ್ಮಲಿದತ್ತೆ ನಿದ್ರೆಯಿನೆಟ್ಟತ್ತು ವಸುದೇವನನಲ್ಲಿ ಕಾಣದೆ ಪೆಱದಲ್ಲಿರ್ದಾತನ ಗೊಡ್ಡವೆಂದು ಬಾಳುಮತ್ತ ಪರಮುಮಂ ಕೊಂಡು ವಾಯುವೇಗದಿನೆಯ್ದಿ ಪೋಗಲ್ (ಬಂಹರಿ. ೨-೫೭ ಪ); ಅಲ್ಲದ ಕುಲದವರ್ಗೀ ಚೆಲ್ವೀ ಭಾಗ್ಯಮುಲ್ಲಸವೆತ್ತೀ ಚದುರು ಎಲ್ಲಿಯದೆಲೆ ರತಿ ನಿಮ್ಮಾತನ ಗೊಡ್ಡವಲ್ಲದೆ ಪೆಱತೊಂದಲ್ಲ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೦-೯೯). ೨. ತೊಂದರೆ ; ಉಪಟಳ ; ಕೇಡು : ನೋಡರಸಾ ನಿಮ್ಮ ಸವಣರ ಗೊಡ್ಡ [ಪಾಣಾಂ. ಡ್ಡಾಟ]ಮಂ ನಿನ್ನಂ ಕೊಲಲ್ ನೆರೆದಾಯುಧಂಗಳಂ ಪೂಟ್ಟಿಟ್ಟೋರ್ (ಪಡ್ಯಾರಾ. ೧೭೭-೨೫) ; ಆಗಳೆ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರಯ್ವರುಮಿದು ನಮ್ಮನಾರಯಲೆ ವೈರಿಯ ಮಾಡಿದ ಗೊಡ್ಡಮಿಲ್ಲಿ ಮಾಣ್ದೆರಲಣಮಾಗ ಪೂಣ್ದವಧಿಯುಂ ನೆಱೆದತ್ತು ಕಡಂಗಿ ಕಾದುವಂ ಎಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೦) ; ಎನ್ನ ಕೂಸ ನಿನ್ನುಟಿದೊಡೆ ನಿನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳಟಿವೆಂ ಗಡ ನೋಡಿಮಿದೊಂದು ಗೊಡ್ಡಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೬).

ಗೊಡ್ಡಮಾಡು=ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಬಾಧೆ ಕೊಡು: ಗೊಡ್ಡಮಾಡಿದರ್ಗೆ ತಕ್ಕುದನೀಗಳೆ ಮಾಟ್ಪೆನೆಂದು ತೊಟ್ಟಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟನೇಱಿ ನಿಜವಾಹನಮಂ ದಿವದಿಂ ಸುರಾಧಿಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೦೦).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೊಡ್ಡ]

ಗೊಡ್ಡ₂ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದವನು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ಕೈಲಾಗದವನು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕ : ಪೊಲಂಬುದಪ್ಪಿ ಕೋಟಲೆಗೊಳಗಪ್ಪ ಪಾಟ್ಮನದ ಮಾನಸರಂ ಸುಡು ಸಂದ ಗೊಡ್ಡರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೦) ; ದ್ರೋಣಾದಿನಾಯಕರು ತರುಬಿ ನಿಂದು ಚಡ್ಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸರಳುಗಳ್ಸುರಿದು ಬಲುಹೇರಿ ಗೊಡ್ಡಗಳ ತುಳಿದಾಡೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೆಟ್ಟಿಸುತಲಡ್ಡವಿಸಿ ಸಮಸೀಳುಗಳ್ಸೀಳ್ದು ಬಿಸುಡಿದವು ದಳಗಳ ಮದೇಭಂಗಳು (ತುರಂಗ. ೪೬-೨೬).

[ಗೊಡ್ಡು₁ + – ಅ₆]

ಗೊಡ್ಡಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ವಂಚಕಿ ; ಮೋಸಗಾತಿ : ಕಾಯದೆ ಕಣ್ಬರಿಯಂ ತಂಗಾಯದೆ ನಿಮಗರಸನಾಣೆಯೆನೆಯೆನೆ ನೃಪತಿಯ ನಾಯಕಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಿರ್ದ ಪಸಾಯತರಂ ಗೊಡ್ಡಕಾರ್ತಿಯರ್ ಪಿಡಿದೆಟ್ವರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೧೭). [ಗೊಡ್ಡ₁ + – ಕಾಱ + – ತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್, ಗೊಡ್ಡಾಕಳು (ನಾ). ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸು ; ಗೊಡ್ಡಾದ ಹಸು : ಕಾಮಧೇನಿರ್ದುಮೂಟಕೆ ಗೊಡ್ಡಾಕಳನಾಳ್ವರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೩).

ಗೊಡ್ಡಾಕಳು : ಎಲವ ಸುರಭೂಜ ಗೊಡ್ಡಾಕಳೆ ಸುಪರ್ವ ಸುಧೇನು ಪಳುಕಿನ ಶಿಲೆಯೆ ಸುಮನೋರತ್ನ ಕಿಱುಗಲ್ಲೇ ಮಹಾಮೇರು (ತೊರಣಾ. ೩-೭-೩೬). [ಗೊಡ್ಡು₁ + ಆಕಳ್]

ಗೊಡ್ಡಾಕಳು 'ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್' ನೋ.

ಗೊಡ್ಡಾಚಾರ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಆಚಾರ ; ಕಂದಾಚಾರ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಸೂಫಿಧರ್ಮ ಗೊಡ್ಡಾಚಾರವಲ್ಲ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೪೯). [ಗೊಡ್ಡು₁ + ಆಚಾರ]

ಗೊಡ್ಡಾಟ, ಗೊಟ್ಟಾಟ (ನಾ). ೧. ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಕೆಲಸ ; ನಿಷ್ಫಲವಾದ ವ್ಯವಹಾರ : ಈಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ನೋಡು ನಿನ್ನ ಮಹಾದೇವಿ

ಯೊಡನೆ ಗೊಡ್ಡಾಟವಾದು [ಪಾಣಾಂ. ಗೊಡ್ಡುಮಾಡು]ವುದಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೦೬೮-೨) ; ಅಹುದಹುದು ಭಕ್ತನು ಕಡುಹು ಗೊಡ್ಡಾಟಂಗಳಂ ಕುವರಿಗಳ ನಾಡಿಹನು (ಬಸವ. ೨೮-೮೪). ೨. ಉಪದ್ರವ ; ತೊಂದರೆ ; ಕಾಟ : ಯುದ್ಧಿಷ್ಠಿರಂ ಕೊಟ್ಟ ನನ್ನಿಯ ಬಲದೊಳ್ ತನಗೆ ಲಬ್ಧಮಿಲ್ಲದುದನೆಯ್ದು ಮೇಗಿಲ್ಲದ ಗೊಡ್ಡಾ [ಪಾಣಂ. ಬ್ಯಾಟವಮಡಲ್ ಬಗೆದು (ಪಂಚಪಾ. ೭-೪೮) : ಗೊಡ್ಡಾಟದ ಮುಸುಗಿಸೆದುವಾ ಮುನಿವನದೊಳ್ (ಆಗಮ. ೧೬-೫೬) ; ಒರ್ವಳೀ ಬಾಲಕ ಬಹುರೂಪುವರೆದಂಠ ಸರ್ವರೆದಿಗೆ ಬಂದಳದು ತಾ ಕರ್ವುವಿಲ್ಲಕ ಗೊಡ್ಡಾಟವಲಾಯೆಂದು ಉರ್ವೀಶನಚ್ಚರಿಪಟ್ಟು (ತೀಪಾಸಂ. ೩-೮೯) : ಎಲೆ ಮಾದೇವ ನೀನೆ ಗತಿಯೆಂದಿನ್ನೆಬರಂ ನಂಬದರನೀ ಪೊಟ್ಟೆಂಗಿಂತು ಪೊಱ ಸೂಂಕಲಕ್ಕುಮೆ! ಏಂ ಗೊಡ್ಡಾಟವೋ! (ಣಮುಕೃ. ೦೨೬-೪೮). ೩. ಮೋಸ ; ಕಪಟ : ಕಡಿಗೆ ನಿನ್ನ ಗೊಡ್ಡಾಟವೆ ಹೊಲೆಯ ಸಾದವನಿನ್ನು ಸಕಿಗಿತಿಯ ಕೊಲಿಗೆ ಹೇಸಿ ಬಿನ್ನೀವೆನೆ (ಜಕಣಾ. ೦೩-೦೮).

ಗೊಟ್ಟಾಟ : ೨. ಇದೆಲ್ಲ ಮಿತಿತನ ಗೊಟ್ಟಾಟಮಲ್ಲಿ ದುಷ್ಕರ್ಮದ ಗೊಟ್ಟಾಟವೆಂದು ಮನದೊಳ್ ನಕ್ಕ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೭೩) : ನಿನ್ನ ಗೊಟ್ಟಾ [ಪಾಣಂ. ಡ್ಡಾ] ಟವಕಾಂದೇ ಗನ್ನಗಡರ್ದಡ್ಡಿದಿರು ನಿನಗುಣ್ಣಿಸಿದ ಬೋನವನದುಣ್ಣದೆ ಹೋದರೆನ್ನಾಣೆ (ಬಸವ. ೨೨-೭೩). ೩: (೨).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆಟ]

ಗೊಡ್ಡಾವು (ನಾ).=ಗೊಡ್ಡಾಕ್ಕರ್ : ಗರ್ಭವ ಬೆಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮಂಡೆಯೊಳೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತನು ಸುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಗೊಡ್ಡಾ ವೆನಿಂತೆ ತಿರಿಗುವ ರಾವುತರಿವರಡ್ಡಲಾದವರೆ ರಾಮನಿಗೆ (ಕುಡಾಣಾ. ೪೬-೦೬).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆವು]

ಗೊಡ್ಡಿ$_1$ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆರದವಳು ; ಬಂಜೆ : ಗೂಡ್ಡಿಗೇನು ಗೊತ್ತು ಹೆರೋ ಸಂಕಟ (ಗಾಡಿ) ; ಗೊಡ್ಡಿ ಹರುವಿದಿಲ್ಲ ದೊಡ್ಡಿ ಆಳುವಿದಿಲ್ಲ (ಗಾಡಿ). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಇ]

ಗೊಡ್ಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಸಮರ್ಥ. ೨. (ಆಡಿ) ವಿದೂಷಕ ; ಕೋಡಂಗಿ : ಸರ್ವಸಾನಲ್ಲಿಯ ಗೊಡ್ಡಿಗಳ ಹಾಗೆ ನಳಿ ಅಧಿಸಯವಮಾಡುತ್ತ (ಕ್ಕಾರಾಮೀ. ೦೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಇ]

ಗೊಡ್ಡಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊಳ್ಳಾಗು ; ಬರಡಾಗು ; ಫಲವಿಲ್ಲದಾಗು : ನುಡು ಬೆಳೆಯದೆ ಕೊಡ್ಡಿ ಗೊಡ್ಡಿಡದ [ಪಾಣಂ. ದುಡ್ಡಿತಕ್ಕ] ತೆನಿಗಳಿಳಿಳು ನಸುಗೆಂಪಿನಿ ಬೀಗಿ ಬಾಗಿ ತೂಗುವ ಟೆಲುವ ಹೊಸ ಹಾಲ ಹಸಿಗಳಡಿಸಿ ತೆಜದ ತೆನೆಗಳಂ ತಿಱಿತಿಱಿಯುದು ತಂದು ತಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೨೯).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಗೊಡ್ಡು$_1$, ಗುಡ್ಡು$_2$, ಗೊಟ್ಟು$_4$, ಗೊಟ್ಟು$_{11}$, ಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿ ವಾಗದ ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವು : ಕಱಿವಾವಂ ಪೊಸೆಯದೆ ಗೊಡ್ಡಂ ಪೊರೆವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೮೦) ; ಮಾಱೞಿಟ್ಟರಾಜಿಕ್ಕು ಆಱು ಪನ್ನೆರಡಕ್ಕು ಹೇಱುವ ಗೊಡ್ಡು ಹಯಕಕ್ಕು ಕರ್ಮ ತಾ ಹಾಱುವ ದಿನಕೆ (ಸರ್ಗಾಕ್ಷ. ೮೯೩). ೨. ಬಂಜೆ; ಬರಡು: ಚಿರಪಾರಣ್ಯದ ಪಕ್ಷಿಗೊಂದು ತರು ಗೊಡ್ಡಾಗಲ್ ಫಲು ತೀವಿದಾ ಮರಗಳ್ ಪುಟ್ಟುವ (ಸೋಮೇಶ. ೨೬) ; ಸುರಧೇನು ನೆಱೆ ಗೊಡ್ಡಾಯ್ತು ಸುರತರು ಕಾಡ ಮರನಾಯ್ತು (ಳಾಣಾ.ಕ್ಷೂಗೆ. ೦೯-೩೭) : ನಿಮ್ಮಂಥ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಗೊಡ್ಡಾ ಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಮೇಲಾಗಿತ್ತು (ಉಷಾಗ. ೦೬೩). ೩. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ. 'ಗೊಡ್ಡೆಟ್ಟಗು', 'ಗೊಡ್ಡೇಟಲು' ಪರಾ. ೪. (ಆಲಂ) ಅಂಕಸ್ಸಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ವಿರ್ಯ : ನಗುಳಗಡ್ಡದಿದ್ದಳು ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ದೊಡ್ಡಿ ಬಂಧದಲವರು ಬಿರಿದರು ಭೀಮ ಫಲುಗುನರು . . . ರೋಷದ ಗೊಡ್ಡು ನಾನಾದನು (ಕುಪಾಸ. ೦೨-೨೬). ೫. (ಆಲಂ) ಕಂದಾಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆ : ನೀನೊಂದು ಗೊಡ್ಡು ಇದೆಂದೂ ಓದೇಲ್ಲ (ಅನಾಮಿ. ೫೨). ೬. ಹುಸಿ ; ಸುಳ್ಳು. 'ಗೊಡ್ಡು ಬೆದರಿಕೆ' ಪರಾ. **ಗುಡ್ಡು$_3$** : ೬. 'ಗುಡ್ಡು ಬೆದರಿಕೆ' ಪರಾ. **ಗೊಟ್ಟೆ$_2$**: ೭. ಅಧಾವಸ್ಥಿತಿ; ಬರ ; ಕ್ಷಾಮ. 'ಗೊಟ್ಟೆಕೆಡೆ' ಪರಾ. **ಗೊಟ್ಟು$_{12}$** : ೩. 'ಗೊಟ್ಟಾಟ' ಪರಾ. ೭. ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಕ್ಷೀರಸಾಗರಭಟ್ಟರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಿಗೆ ನೀರಿಗೆ ಗೊಟ್ಟು (ಗಾಡಿ) : ಆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಗೊಟ್ಟು (ಜೋ). **ಗೊಟ್ಟೆ$_3$**: ೩. ಕಾಳುಗೋವಸ ಗೊಟ್ಟೆ[ಪಾಣಂ.ಟ್ಟ]ಯಾಬಳೆ ಗುಜುಗೆಳದರಿ (ಕುಪಾಸ. ೨-೮೫). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಕೊಟ್ಟು ; ತುಳು. ತೆಲು.ಗೊಡ್ಡು]

ಗೊಡ್ಡು$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಹೈಗಳು ಆಟಗಳಾದ ಚಿನೆಕೋಲು, ಜುಟ್ಟಿ, ಗೊಡ್ಡು (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಕೆಟ್), ಹುಲಿದನ-ಇವು ನಮ್ಮ ವಿನೋದಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಹುಮುಜ. ೭೭). [ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಗೋಟಿ]

ಗೊಡ್ಡು ಕಥೆ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕಥೆ ; ನೀರಸವಾದ ಕಥೆ : ಹಿರೇರ ಕಾಲದಿಂದ ಕಟ್ಟೇ ಮೇಲೆ ಕೂತು ಹೇಳುವ ಗೊಡ್ಡು ಕಥೆಗಳು (ಬಾಡು. ೬೦). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಕಥೆ]

ಗೊಡ್ಡು ಕೆಲಸ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕೆಲಸ : ಅವನು ಮಾಡು ವುದೆಲ್ಲಾ ಗೊಡ್ಡು ಕೆಲಸ (ಜೋ). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಕೆಲಸ]

ಗೊಡ್ಡುಗೆಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಹೋಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ಜಸಂ ಮಸುಳೆ ಧೃತಿ ಗತಿಗಿಡಿ ಪೊಡರ್ದೆಡೆಯುಡುಗೆ ಕರುಣವಪರಾಂಗೆಯ್ಕೆ ರೂಢಿ ಗೊಡ್ಡು [ಪಾಣಾಂ. ಗೋದಾಟ]ಗೆಳೆ . . . ಮೆಯ್ಯ ಮಾಸಾಜದ ಕೂಸಂ ತಲೆಕಟಿಗಾಗೆ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಡವನ್ನಂ (ಆಗಮ. ೨-೩೭ ಪ).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಕೆಳ್$_1$]

ಗೊಡ್ಡುತತ್ತ (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ತತ್ತ್ವ.=ನಿದ್ಧಾಂತ : ದೊಡ್ಡನಾವ ದೊಡ್ಡ ಮುದ್ರೆ ಅಡ್ಡಬೂದಿ ನಡದುವೆಷ್ಟೂ ಗೊಡ್ಡುತತ್ತ ಹೇಳಿಕೊಂದು ಜಡ್ಡು ಹಿಡಿದವು (ಕಪಿಸಿಚ. ೪೦-೬). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ತತ್ತ್ವ$_1$]

ಗೊಡ್ಡುನಂಬಿಕೆ (ನಾ). ಮೂಢನಂಬಿಕೆ; ಕುರುಡುನಂಬಿಕೆ : ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದುಬಂದಿದ್ದ ಗೊಡ್ಡುನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಾರದ ಕಳವಳ (ಪ್ರಚುಹ. ೨೦) : ಗೊಡ್ಡುನಂಬಿಕೆಯವೆಂದುಕೊಂಡು ನಗದೇಡ ತಾಯಿ (ಪಡರಾ. II, ೯೩೩). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ನಂಬಿಕೆ]

ಗೊಡ್ಡುಪುರಾಣ (ನಾ). ಅಪ್ರಯೋಜಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾತು ; ಸತ್ವವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯ: "ಗೊಡ್ಡು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ನನಗೆ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ" ಎಂದರು ಜನಾರ್ದನರಾಯರು (ಕಾಂಬಾಡು. ೬).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಪುರಾಣ]

ಗೊಡ್ಡು ಬೆದರಿಕೆ, ಗುಡ್ಡು ಬೆದರಿಕೆ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳುಬೆದರಿಕೆ ; ಹುಸಿಯಾದ ಬೆದರಿಕೆ : ಫಲಾಫಲರ್ಗಣ್ಯರುಂ ಮಾಲಲಕ್ಷಣ ಗೊಡ್ಡು ಬೆದರಿಕೆಯ ಮೂಲಕವೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಬಾಹ್ಯದ ಕೆಲಸ (ವಿಜಂವಿ. II, ೪೪೨). ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ : ಇನ್ನು ನಿಮ್ಮಂದಾಗುವದೇನು ? ನಿಮ್ಮ ಗುಡ್ಡು ಬೆದರಿಕೆಗೆ ನಾವು ಅಂಜತಕ್ಕವರಲ್ಲ (ಪಪ್ರಲೀ. ೫೫). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಬೆದರಿಕೆ (<ಬೆದರ್ಚು)]

ಗೊಡ್ಡುವ್ಯಕ್ತಿ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಮೂಢವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಬಂಕಮನೆಸು ಹಿಂದಿ ಕಾಲದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧನಾದ ಗೊಡ್ಡುವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ (ಬಂಕಮ. ೬೨). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ವ್ಯಕ್ತಿ]

ಗೊಡ್ಡುಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ಮೂಢನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪದ್ಧತಿ : ಇಂದಿನ ಯುಗವು ನಿಮ್ಮ ಗೊಡ್ಡುಸಂಪ್ರದಾಯದ ಯುಗವಲ್ಲ (ವೀಚಂ. ೬೦).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಸಂಪ್ರದಾಯ]

ಗೊಡ್ಡುಸಾರು (ನಾ). ಬೇಳೆಯಂತನ್ನು ಹಾಕದೆ ಮಾಡಿದ ಸಾರು ; ಬರಿಯ ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಒಗ್ಗರಿಸಿ ಮಾಡಿದ

ಸಾರು ; ಹುಣಿಸೆಸಾರು ; ಹುಣಿಸೆನೀರು : ಮಡ್ಡಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಗೊಡ್ಡು ಸಾರು ಜಡ್ಡುತುಪ್ಪ (ಗಾಡಿ). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಸಾರು$_3$ (<ಸಾಱು$_2$)]

ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆ (ನಾ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು ; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಮಾತು : ಹೇಗೆ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡ್ಯಾನು . . . ಅರುಣ ಉದಯದಲೆದ್ದು ಹರಿಯ ನೆನೆಯದೆ ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆಗೆ ಹೊತ್ತು ಏಱಿಸಿದವನ (ಪುರಂದ. ೦-೧೫೩-೦); ಈ ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆಯಿಂದೇನು ಉಪಯೋಗ (ಹೊಸಂಸಾ. ೩೨). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹರಟೆ]

ಗೊಡ್ಡುಹಸು (ನಾ).=ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್ : "ಅನದುಹಿ – ಗೊಡ್ಡುಹಸು" (ಅಶಾನಿ. ೦-೦) : ಕೆಲವರು ಗೊಡ್ಡುಹಸುಗಳಲ್ಲಿ ಉಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೫೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹಸು$_2$ (<ಪಸು$_3$)]

ಗೊಡ್ಡುಹುಳಿ, ಗೊಡ್ಡುಳಿ (ನಾ). ತರಕಾರಿ ಹಾಕದೆ ಮಾಡಿದ ಹುಳಿ ; ಬೇಳೆಹುಳಿ : ತರಕಾರಿ ಏನೂ ಸಿಗದೆ ಅನ್ನ ಗೊಡ್ಡುಹುಳಿ ಮಾಡಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ). **ಗೊಡ್ಡುಳಿ:** ಸಣ್ಣನುಚ್ಚು ಇಟ್ಟುಕೊ ಗೊಡ್ಡುಳಿ ಕಾಸಿಕೊ (ಪುರಂದ. ೩-೧೮೭-೭). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹುಳಿ$_2$ (<ಪುಳಿ$_2$)]

ಗೊಡ್ಡುಹೆಂಡತಿ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳಾಗದ ಹೆಂಡತಿ ; ಬಂಜೆಯಾದ ಮಡದಿ. ೨. (ಆಲಂ) ರಸಿಕಳಲ್ಲದ ಪತ್ನಿ : ಗೆಡ್ಡೆಯ ಹೊಲ ಹೀನ ಗೊಡ್ಡುಹೆಂಡತಿ ಹೀನ ಮೆಡ್ಡೆಯ ಬೋನವೆ ಹೀನ (ಇಂಡಾಪ. ೯೭-೭೫). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹೆಂಡತಿ (<ಪೆಂಡಿತಿ)]

ಗೊಡ್ಡುಳಿ 'ಗೊಡ್ಡುಹುಳಿ' ನೋ.

ಗೊಡ್ಡೆ (ನಾ). ಪ್ರಣಯದ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಮೂಢೆ; ಅರಸಿಕಳು; ಚಾತುರ್ಯವಿಲ್ಲದವಳು : ಬೇಟದ ಸುಗ್ಗಿ ನಾಲ್ಕೆ ದಿನವಾ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಬಸಮಾದ ಗಂಡರಿಂಗೂಟಮೆ ತೋಟಿಯೆಂದು ಸಮಸಂದೆಮೆಯುಂ ಮಱೆಯಾಗದಂತು ಬಾಯ್ ನಾಟಿರೆ ಬಾಯೊಳಪ್ಪುಡುಗದಂತು ತೊಡಂಕಿರದೇಕೆ ತೋಟಿಯಂ ಪಾಟಿಸೆ ತಾವೆ ತಮ್ಮಗಳನಾಱಡಿಗೊಳ್ವರೊ ನಾಡ ಗೊಡ್ಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಟ್ಟೆ, ದೊಡ್ಡೆ]ಯರ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೪೦). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಎ$_2$]

ಗೊಡ್ಡೆಮ್ಮೆ (ನಾ). ಈಯದ ಎಮ್ಮೆ ; ಬಂಜೆಯಾದ ಎಮ್ಮೆ : ಗೊಡ್ಡೆಮ್ಮೆಯ ಮುಂದೆ ಬಡಿದಂಟು ಒಗೆದಂತೆ ಗಿರಾಕಿಗಳ ಮುಂದೆ ಒಂದೆರಡು ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಒಗೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೩೩). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಎಮ್ಮೆ (<ಎರ್ಮೆ)]

ಗೊಡ್ಡೆಱಗು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸು ; ವಂಚನೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡು : ಬದ್ಧಕತನದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಗೊಡ್ಡೆಱಗಿರುವ [ಪಾಠಾಂ. ಯರನಿಱುವ] ದೊಡ್ಡಮುದ್ರೆಯ ಕಳ್ಳರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೮೮-೭೦೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಎಱಗು$_1$]

ಗೊಡ್ಡೇಱು (ನಾ). ಮೋಸದಿಂದಾದ ಪೆಟ್ಟು: ಮೊಱೆಯೊ ಮೊಱೆಯೋ ಧರ್ಮರಾಯ ಮಾನಿಯನೆನ್ನ ಕಿಱುಗೂಸ ಕಾಣಲಾಱದೆ ಪಾಪಿ ಜಿನದತ್ತ ಬಱಿದೆ ಗೊಡ್ಡೇಱಿನಿಂದಿಱಿಯಿಸಿದಳೆಂದು ತೊವಲಂ ಪಿಡಿದು ಗೋಳಿಡುತ್ತ ಮೊಱೆಯಿಡಲ್ (ಸಮ್ಯಕ್ಕಾ. ೫-೫೧). [ಗೊಡ್ಡು$_1$+ಏಱು$_4$ (<ಏಱ್$_4$)]

ಗೊಣಗ (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುವವನು; ಗೊಣಗುವವನು: (ಕಿ). [ಗೊಣಗು$_2$ + – ಅ$_6$]

ಗೊಣಗಾಟ (ನಾ). ಅಸಮಾಧಾನದ ಮಾತು : ಅವನ ಹೆಂಡತಿಯ ಗೊಣಗಾಟ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ನಾಡಿಗೇ. ೫೧) : ಬೆಳಗಾದೊಡನೆಯೇ ಇನ್ನು ಹೊರಡೋಣವೇ ಎಂದು ತಾಯಿಯೊಡನೆ ಗೊಣಗಾಟ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೭೮). [ಗೊಣಗು$_2$ + ಆಟ]

ಗೊಣಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸಮಾಧಾನದ ಮಾತನಾಡು: ನನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರ ತಕ್ಕವರನ್ನೂ ಗುರು ಹಿರಿಯರನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಬೇಕಲ್ಲಾ ಎಂದು ನಾನು ಗೊಣಗಾಡದೆ ಗೋಳಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಅದೂ ನ್ಯಾಯ ತಾನೇ (ಸೋಕ್ರಮ. ೬೭) : ಅವುಗಳ ಒಪ್ಪುನೆಪ್ಪುಗಳಿಗಾಗಿ ಗೊಣಗಾಡುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೩೮). [ಗೊಣಗು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಗೊಣಗಿ (ನಾ). ಗೊಣಗುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು : (ಕಿ). [ಗೊಣಗು$_2$ + – ಇ$_2$]

ಗೊಣಗು$_1$, ಗುಣಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡು; ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡು : ತೃಣಪುರುಷನಿಂದಶೇಷಾಗಮವನೋದಿಸುತೆ ಗೊಣಗುತಿರ್ಪಳಿಯ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಚಂಡಾಲರಂ ಟೊಣೆದು ವಿಭ್ರಾಜ ಮಾನೋದಾತ್ತಶೈವತೇಜವ ಮೂಜಗದೊಳೋಜೆಯಿಂ ಅಣಿಯರಂ ಪ್ರಕಟಮೆನಿಸಿದ ಪೊಂಗಿನಿಂ (ಕೊಟ್ಟೂಲ. ೯-೩೯) : ಗೊಣಗುತ್ತ, ತಾಳಕ್ಕೆ ತಲೆ ತೂಗುತ್ತ ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷ ಹಾಳೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವನು (ಅಶ್ವಮೇ. ೧೧೦). ೨. (ಅಸಮಾಧಾನ ಸೂಚಕವಾಗಿ) ತನ್ನಲ್ಲೇ ಮಾತನಾಡು : ಅಲಘುಜಂಗಮನೊರ್ವ ತನ್ನ ಮನೆಗಿದಿರಾಗಿ ಮಳಿಗೆಯೊಳು ಮಲಗಿರಲು ಪುರುಷನಂ ಕರೆದು ಹೋಗೊಲಿದು ವಾಯಯ್ಯನಂ ಕರೆದು ತಾರೆನೆ ಗೊಣಗುತಂ ಹೋಗಿ ಕರೆಯಲು (ಗುರುಣಾ. ೧೪-೦೫) : 'ಇವನ ಮನೆ ಹಾಳಾಗ' ಎಂದು ಗೊಣಗುತ್ತ ಹೊರಗೆ ಬಂದು (ರೂಪಸಂ. ೧೩). **ಗುಣಗು:** ೧. 'ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$' ಪರಾ.

ಗೊಣಗಿಕೊಳ್ಳು = ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ದಿನದಂತೆ ಇಲ್ಲ ಏನೋ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಏನಿರಬಹುದು ಎಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಗೊಣಗಿಕೊಂಡಳು (ತೇಮೋಡ. ೦೩) ; ತಾಯಿ ಗೊಣಗಿಕೊಂಡಳು (ಕಪ್ಪುಹು. ೫೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಣಗು; ತೆಲು. ಗೊಣಂಗು, ಗೊಣಗು, ಗೊಣುಗು]

ಗೊಣಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೊಣಗಾಡುವಿಕೆ; ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಆಕ್ಷೇಪ; ತಕರಾರು: ಆಗಲಿ, ದಿನದಪ್ಪದ ಗೊಣಗಿನ ಪುರಾಣದ ಪಾರಾಯಣ (ಮಂತ್ರಶ. ೨೫-೦) ; ತಾನು ನಿಗದಿಮಾಡಿದ ಗುತ್ತಿಗೆಗೆ ರೈತರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಗೊಣಗಿಲ್ಲದೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂದು ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಭಾವಿಸಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೭೧). [< ಗೊಣಗು$_1$]

ಗೊಣಗು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಗುಣಿ : "ಗುಣಿಯೆನಲ್ ಗೊಣಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). 'ಗುಣಿ$_2$' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುನುಕ, ಗುನುಕು=ಬರಗಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಧಾನ್ಯ]

ಗೊಣಗುಟ್ಟು, ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಿಸುಮಾತನಾಡು : ಉಗ್ರಬಾಹುವಿಗೆ ಅಣ್ಣನಾದ ಮಹಾಬಾಹುವಿನಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಶಂಕುಕರ್ಣನು ಗೊಣಗುಟ್ಟುವ ಮಾತುಗಳಂ ಕೇಳಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೩೨-೨). ೨. ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಗೊಣಗು : ಅವಳಿಗೂ ಸಹ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅನಾದರಣೆ–ಎಂದು ಗೊಣಗುಟ್ಟುತ್ತ . . . ಹೋದನು (ಮಹಾಗ. ೦೨). **ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$:** ೧. ಅವನೇ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು ಎಂದು ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಗುಣಗುಟ್ಟಿದಳು (ಮೊಪಾಸಾ. ೮). ೨. ರಮಾದೇವಿಯು – 'ಹೌದು, ನಾನು ಸಾಹೇಬರ ಕೊಲೆಮಾಡಿದೆನು . . .' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಗುಣಗುಟ್ಟತೊಡಗಿದ್ದಳು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೨೨೫). [ಗೊಣಗು$_2$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಣಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಗೊಣಗುಟ್ಟು: ಗೊಣಗುಡದೆ ಅವನು ಅವಘಡವ ಸಹಿಸಿ ಎದುರಿಸುವ ವೀರಜಾತ (ಅರಳು. ೧೭೬-೬) : ಅವಳು ಗೊಣಗುಡುತ್ತ . . . ಅವನ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ನೋಡಿದಳು (ಪುನರು. ೫೪೫). [ಗೊಣಗು$_2$+ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗೋಣಗುಮಾತು (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು : ನಾನು ಸತ್ಯವನ್ನು ಗೋಣಗುಮಾತಿನ ಮುಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿದೆ (ಕುಗವಾ. ೨೪). [ಗೋಣಗು + ಮಾತು.]

ಗೋಣಿ (ನಾ). ಕುದುರೆ, ದನಕರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ತೊಟ್ಟಿ ; ಗೋದಲೆ (?) : ಕುದುರೆಯ ಎದೆಯುದ್ದವಾಗಿ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಣಗಳ ಗೊಳವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೪೬-೪). [?]

ಗೋಣಬೆ (ನಾ). ಬಣಬೆ ; ರಾಶಿ ; ಮೆದೆ : ಹುಲ್ಲಿನ ಗೋಣಬೆಯಂತಿಹುದು ಈ ಲೋಕವು ಅದರಾಚೆಗಿಹೆಗೆ ಕೆಲಕೆ ಕತ್ತಗಳಂದದೆ ಕಜ್ಜಾಯಮಿರುವುವು ದೇಶದೇಶಗಳೊಡತನಕೆ (ಇಂಡಾಹ. ೧೮೩-೦೪). [<ಕೋಣಬೆ]

ಗೋಣಸು ' ಗೊಬಸು ' ನೋ.

ಗೋಣಸೇನ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಗೋಣಸೇನ ವಣ್ಣಿತ ಭಟ್ಟಾರಕರ (ಎಕ್. I, ೪-೦೦ ; ೪೭೮). [<ಸಂ. ಗೋನಸೇನ]

ಗೋಣೆ ' ಗೋಣಿಯ ' ನೋ.

ಗೋಣೆಗಲ್ (ನಾ). (?) : ಇದು ಪಡೆದಮ್ಮ ಪೂರ್ವ (ಭವದುರ್ವಿ ಧಿಯಂ) ಗೊಣಗಲ್ಲ ಮೇಲ ಟಟ್ಟಿದ ಮನೆ ಪಟ್ಟುಗಟ್ಟು ನೆಲೆ ಪಾಸಱಿಯ್ [ಯ್] ಲ್ಲಿರುಳಾಯ್ದು ಭೀಷಯೊಡ್ಡಾದವಿದುರೀ ಪಯೋಧರದ ವಿರ್ಮುಗೆಯಂ ಸಲೆ ನಿಟ್ಟಿಸನ್ಮದಾಸ್ಪದವತಿದೂರವಿರ್ಪಿದಿರು ಪೋಪುದೆ ಪೋಗಲೆ ಪಾಂಥ ಕೇಳಂದಂ (ಧಪ. ಪಠ. ೦೨೬). [?]

ಗೋಣೆಯ, ಗೋಣೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ; ಮೌರ್ವಿ ; ಪೂರ್ವಮ[ಮ]ಗಳ್ ಬಿಡದಲ್ಲಿಅಂದಿಕ್ಕುಚಾವದೊಳ್ ಏಳಿ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನಿಟ್ಟ ಗೋಣೆಯಕ್ಕಿಣೆ ಯಾಗಿರೆ (ಪಂಚಾ. ೪-೭೩) : ನೆರೆದಜ್ಯಗೋಣವ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಣೆಯುಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಕುಱಿದೞಿದಳಿದವನಬ್ಜಜಠರಂ ರುರಿದೊಳ್ (ಜಂಪ್ರಾ. ೩-೬೦) ; ಧನುವುಂ ಕರ್ದನ ಬಿರ್ ಗಡಂ ಗೊಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊನೆ, ಗೊಲೆ, ದೊಣೆ] ಯಮುಂ ನೀರೇಜಸೂತ್ರಂ ಗದಂ (ಕಾಪ್ರ.ಪ. ೬೩೨) ; ದಿನವಿಜಯನವನಸನ ಮನಭೂಷಣಾವರಿಷ್ಟ್ಯತನಾಗಿ ತಿರುವಿನ ಗೊಣೆಯನನು ಸೇವನಿಪನು ಸಂತೈಸಿ ಸಂಜನವ (ಅಜಾಕ. ೩-೨೮). ೨. ಅಲಗು ; ಧಾರೆ : ಕೆಂಡದನು ದಾನವನಿಗಾಗಿ ಹನಿದವನ ಹೊಯ್ದು ಮಳಚಕ್ರದ ಗೊಣೆ ಯದಲಿ ಮಱಪಿದನು ಕಲೆಯನು ದಿವಿಜನಗರಿಯಲಿ (ಅಭ್ಯಾಸ. ೯-೫೪). **ಗೊಣೆ** : ೧. " ಗೊಣೆ (ಗೊಣೆಯ)-ಗುಣಃಬಿಲ್ಲ ಹೆದೆ " (ಪದ್ಯಕಾ. ೧೧) ; ನರನ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಣೆಯು[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಮನೆಚ್ಚೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೩೮) ; ಎಡಗೈಯೊಳಿಪ್ಪ ಬಿಲ್ಲಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ಯನೆ ತೀಡಿ ಗೊಣೆಯುಮಂ ಕಡುಬಿಂ ಜೇಪುಡವಾಗಳ್ (ಕಲ್ಯಾ. ೨೯೯). [ದೇ.ತೆ ತೆಲು. ಗೊನೆಯು]

ಗೊಣ್ಣೆ, ಗೊನ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಮೂಗಿನಿಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ; ಸಿಂಬಳ ; ಕಿವಿಯೊಳಗಣ ಗುಗ್ಗಿ ಕಣ್ಣಿನೊಳಗಣ ಕಸುರು ಮೂಗಿನೊಳಗಣ ಗೊಣ್ಣೆ (ಪಾಹೋಬ. ೨-೬-೫೭ ಐ) ; ಕೈತೊಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೂಗಿನ ಗೊಣ್ಣೆ ತೆಗೆದನು (ಭುಪಾ. ೧೩) : ಕೊಣ್ಣಿನಿದ ಗೊಣ್ಣೆಯ ಹಾಗೆ ಹೊಗೆ ಜೊಲ್ಲಾ ಸುರಿಯುವುದು(ಗ್ರಾಮಾಳ. ೧೩೬). ೨. (ಉಳ)(ಮಸಿಯ) ಕರೆ: ಗುರುತು: ಒತ್ತ ಕರಡಿಸೂಲು ದಾನದ್ದಿತ್ತು ಮಸಿ ಗೊಣ್ಣೆಯವೊಲು ವನವದ್ದಿತ್ತು (ಮುಗೃಂ. ೩೬-೦೦). **ಗೊನ್ನಿ** : ೧.' ಗೊನ್ನಿಹುಳ ' ಪರಾ. [?]

ಗೊಣ್ಣೆಗ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಗೊಣ್ಣೆ ಸುರಿಯುವ ಮೂಗುಳ್ಳವನು: " ಫುಣ್ಣಾಕಃ, ಫುಣ್ಣಾನಃ, ಈ ೨ ಗೊಣ್ಣೆಗ " (ಶಾಕಟ್ಟ. ೦೦೬). [ಗೊಣ್ಣೆ + – ಗ]

ಗೊಣ್ಣೆವುಟು, ಗೊನ್ನಿಹುಳ (ನಾ). (ಗೊಣ್ಣೆಯಂತಿರುವ) ಗೊಬ್ಬರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹುಳು: ಸ್ಪರ್ಶರಸಮರಿಯದುವಿನಱಿವ ಶಂಕ ಶುಕ್ಲ ಗುಳ್ಳೆ ಗುಜ್ಜಿ ಪಾಯಿನೊಳಲಿ ದೊಣ್ಣೆಳ್ವುಟು ಕೃಮಿ ಮೊದಲಾದುವ (ಕುಸಾ. ೯೭-೦೩). **ಗೊನ್ನಿಹುಳ** : ಗೊನ್ನೀಹುಳ ಮುಂತಾದ ಹುಳಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಗಿಡ ವೃಕ್ಷ ಲತೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬೇರನ್ನು ಕಡಿದು ಕೆಡಿಸುತ್ತವ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೪). [ಗೊಣ್ಣೆ + ವುಟು.]

ಗೊತ್ತು, ಗುಂತು, ಗೊಂತು (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ಮೂಲಸ್ಥಳ ; ನೆಲೆ: "ಇಕ್ಕೆ, ಇಂಬು, ಗೊತ್ತು . . . ಆಗರ– ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ" (ಶಪಾ. ೦೩-೩೧) ; " ನೆಲೆ ತಾಣ ಗೊತ್ತುಂ ಗೆಱ್ಕು ಆವದೊಯು ಮೇರೆ ಯಾಗರವಸದಂ " (ಶವಿಳಂ. ೦೩೩) ; ಜಸದ ಸಯ್ಯು ನೆಗಳ್ದುಯು ಲೋಕದೆಳ್ಗೆ ಯೆನ್ನಿತ್ಕದ ಗೊತ್ತೆನಿತ್ತೆ ಧರ ಬನ್ನೆವುದೀ ಕಲಿದೇವ ಸೆಟ್ಟಿಯಂ (ಶಾಇಇ. IX-I, ೪೯೬-೬೯: ೧೨೭೬) ; ನನ್ನಾಗಾರದಾಜೀವಕಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತು (ಕಬ್ಬಿಣ. ೩) ; ಸಿಂಗರದಿಕ್ಕೆ ಮಂಗಳದ ಮೈಸಿರಿ ಜಾಣ್ಮಯ ಗೊತ್ತು . . . ಆತನ ಪುತ್ರಿ ಭೂವರಾ (ಜಾಇಪ್ರ.೬-೦೦೦) ; ಸೌಖ್ಯದೆಡೆ ವೈಭವದ ಗೊತ್ತು (ಹಬ್ಬಮಾ.೦-೨೪) ; ಗೆಂತ್ತು, ಗೊತ್ತಿರದೊತ್ತರಲ್ಲಿ (ಗಿಳಿವಿ. ೬೩-೦೧). ೨. (ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ) ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಜಾಗ ; ಕ್ಲುಪ್ತಸ್ಥಳ: ಧ್ಯಾನದಂ ವಸ್ತುವ ಮನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿತಂದು ಯಿಷ್ಟಲಿಂಗದ ಗೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬೈಟಿಟ್ಟರಬೇಕೆಂಬುದು ಆಧಾರದೃಷ್ಟ (ಪಪಗೀ. ೦೩೦-೬೩). ' ಗೊತ್ತು ಕೊರರು ' ಪರಾ. ೩. ಮುಟ್ಟಬೇತಕ್ಕ ಸ್ಥಳ ; ಗುರಿ ; ಹೇದು : ಹಾವಸಗಲ್ಲ ಮೆಟ್ಟ ಹರಿದು ಗೊತ್ತ ಮುಟ್ಟಬಾರದಯ್ಯಾ (ಪಪಪ. ೪೦೦) : ಅವಿಂಡೇಶ್ವರ ಲಿಂಗನನೊಡಗೂಡಿ ಮರಳೆ ಬಾರೆನೆಂಬುದೆ ಎನ್ನ ತಿಱುಹಿಸಿ ಗೊತ್ತು (ಅಪಪಡೆ. ೦೧೬-೦೩೭). ೪. ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ, –ಜಾಗ: ಹಟ್ಟಿಯ ಗೊತ್ತಿನೊಳಗೆಯನವರತಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಜ್ಜಿವ ಸಗ್ಗದ ಹಸುವಲ್ಲವೆ (ಅಮರಾ. ೦೪-೩೦). ೫. ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲುಹಾಕಲು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಗೋದಲೆ : ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಹೊಱ್ಮ ಗೊಕ್ಕಿನ ಹಕ್ಕಿರವೆ ನಿಂತು (ಪಪಚಾ. ೪, ೭೩). ೬. ಮೇರೆ; ಎಲ್ಲೆ: ಸೀಮೆ: ಕುಳ್ಳನೊರ ಬಟ್ಟೆಯ ಗೊಕ್ಕಿಂ ಕಲ್ಲಿಂ ಬಡಗ (ಜುಂಬಾರಾ. ೨೫೫-೬೨ : ೧೧೬) ; ಮಮ್ಮರ ಸರಿಯಾ ಗಂಡುಡಿಯ ವದುಮಯ್ಯ ಬಟ್ಟೆ ಗೊಕ್ಕಿನ ಹುಸಿಯೆಂಬ ಕೆಂಗಾಡು ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು (ಕಾಇಇ. IX-I, ೬೫೯-೬೯ : ೧೨೦೬) ; ಧರ್ಮಾ ಚಾರ್ಯ ತಾಂ ಪೋಗಿ ನಿಂತೆಲವೊ ದೊಮ್ಮರಕ್ಕೆಸ ನನ್ನ ಧಾಮಯಾ ಗೊತ್ತು, ಮುಟ್ಟದೆನೆಂದೆ (ಪ್ರಾಶಾಂ. ೬-೪೭). ೭. ವಿಧಿ ; ನಿಬಂಧನೆ ; ನಿಯಮ ; ಶಿವಶರಣರ ಸತ್ಸಙ್ಗಾರ್ಗದ ಗೊತ್ತಿನ ಮರಿಯಾದೆಯ ಅಱಿಯದೆ (ಪಾಹಾದೇ. ೩-೦೯) ; ಅತ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವಾದಲ್ಲಿಯೇ ಕೈವಲ್ಯ ತತ್ವವನಱಿ ದಲ್ಲಿಯೇ ಒಳಗು ಈ ಗುಣ ಸದಮಲಳಕ್ಷಣ ಮುಕ್ತಿ ಎನ್ನಯ್ಯ ಪ್ರಿಯ ಇಮ್ಮಡಿನಿಃಕಳಂಕವಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಿಪ್ಪಿಕಿದ ಗೊತ್ತು (ಪುರಾಪ್ರ. ೨೮೮-೬೯) ; ಕಟ್ಟಲೆ ಮಾಡಿ ಗೊತ್ತಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ (ಮೈಅರ. ೦೧೫, ೦೦-೨೨ ; ೧೪೭೩) ; ಹರಹರ ಕುನ್ನಿ ಮುಟ್ಟಿದ ಘಟವಿದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದ ಗೊತ್ತು ಮುಟ್ಟುವನು (ಕೃಕಷ. ೨೪೪) ; ಗೊಕ್ಕಿನ ಚಾರರನಂತಮಹೋತ್ಸವದಿಂದೆ ಧರಾತಳಮಂ ಗಮಿಸುತ್ತುತ್ಸವದಭ್ರಮುವಲ್ಲಭನಂ ಸಲೆ ಕಂಡಮರಾವತಿಗೆಯ್ದಿದರ್ (ಜಾಹಾಸ. ೦-೬-೨೮) ; ವಿಶೆಯದುದು ; ಪಾಯಶ್ಚಿತ್ತದ ಗೊತ್ತು (ಇಂಡಾಹ. ೭೮-೭೭) : ಅದು ಬಂಯ ಪೊಳ್ಳುಮಾತೆಂಬುದು ಲಲಿತಗೊಗ ಗೊತ್ತು (ಕುಬಾಳು. ೫೦). ೯. ಕುರುಹು; ಗುರುತು: (೪). ೧೧. ಪರಿಚಯ; ಮಾಹಿತಿ: ತತ್ವಂಗಳ ಗೊತ್ತ ಗುಟ್ಟಿಂದು ಬಿಡಬಾರದು (ಕುಜಾಗ. ೦-೬೩) : ಇದು ತತ್ವಗಳಿಂದಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ರೋಗರುಜೆಯಹುದೇ ಕಾರ್ಯತತ್ವಗಳ ಗೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಅವಜವಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ನಿಶ್ಚಿಂತುವುದೇ ಶ್ರಮ (ಸಪಾಸ. ೨೦-೧೬). ೧೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ; ಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿರುವುದು : ವಿವೂಂ ಸುತ್ತಿದ

ವಲಬಗೆಯ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಿನ ಹಾಲಾಸ್ಯದೊಳಗೆ ತತ್ಕಳವಂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯಂ ಪಡೆದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೦-೭೦). ೧೫. (ಆಲಂ) ಯೋನಿ ; ಜನನಾಂಗಗಳ : ಆರಗೂ ತೋಱದ ಅಂಬರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎರಳೆ ಮಱಿಯನಿಕ್ಕಿ ಸತ್ಪಿತೃ ಮಱಿಯ ಮಂಡೆಯ ದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಮಱಿ ತಾಯ ನೆಱೆ ನೋಡಿ ಸತ್ಪುದನಱಿಯದೆ ಗೊತ್ತ ಮೂಸುತ್ತಿದ್ದಿತ್ತು (ಶಾಕಂಶಾಂ. ೩೪-೩೭). **ಗುಂತು : ೯.** ಗುಂತೇನ ಕೇಳ್ದುದು ಮಹಿತ ಕಾರಣತನು ವಿದಂತಿಹುದು ತಿಳಿಪಲ್ಲಿಲು (ಪುಪಾಪ. ೭-೭೫) ; ಅದಱ ಗುಂತ ವಿವರಿಸಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದೆನಲು (ಪುಪಾಪ. ೪-೦೨). **ಗೊಂತು :** ೧. ತಿರುತಿರುಗಿ ಸುಳಿವ ಜಲಜಂತುಗಳ ಗೊಂ [ಪ್ರಾಣಂ. ಗಂ]ತುಗಳ ನೆರೆನೆರೆದು ಮುನಿಜನಂ ಸೇವಿಸುವ ಭಾವಿಸುವ ಗಂಗೆಗವನಿಜೆ ಬಂದಳು (ಕೃವಿಭಾ. ೦೯-೩) ; ಕಳ್ಳಂಜಿ ಗೊಂತುಗಳನರಿದರಿದು ಸಂಹರಿಸಿ (ಪುದೀ. ೦೩-೮). ೨. ತದ್ಭಿಷ್ಟ ನೆರವಂತೆ ಕೇಳಿದಂ ಜೀಯ ತಾಂ ತಪಿಸಲ್ಕೆ ಗೊಂತಾ [ಪ್ರಾಣಂ. ನೆಲನಾ] ವುದುಸು ರೆಂದನು (ಪದಚಿ. ೪೦-೬). ೩. ಇಂತು ಕೈಚಳಕದ ಬಿಲುಗಾಱನತನ ಕಾಣಬಂತು ನೀನೆನಗಿದಿರ್ವಂದು ಗೊಂತಾಗಿ ನಿಲುಬೇಡವೆನುತೆ ಕೊರ್ಗಣ್ಣಿಯಂದದ ಕಂತುವನಿತೆರ್ದಿಯೊಳಿಕ್ಕಿದನು (ಪೋಷಡ. ೦೨-೩೬). ೫. " ಲಾಯ, ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ತದಲೆ (-ಯಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಅಂಕಣ. ಗೊಂತು) " (Bittl. ೧೦೪೮) : ಗೊಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ದನಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯು ಗೋದಲಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲು ಹಿಮ್ಮತ್ತು ಅಥವಾ ತಿನ್ನದೆಯೋ ನಿಂತಿವೆ (ಪಪ್ರಸ್ಥ. ೦೮). ೯. ಇವರ ಬಲವಂತೆಯು ನೋಳ್ಪನೆಂದನುತ ಲಕ್ಷವನೊಂದ ಗೊಂತರಿಯದಂತೆ ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿ ಧೂರಮುಕ್ಕಳಿಗೆ ನೇಮಿಸಿದನು (ತುಕಂಗಿ. ೦೦-೩೫) ; ಕರ್ಣ ನಮ್ಮಲ್ಲರಿಗೆ ಒಡಹುಟ್ಟಿದಾತನೆಂದು ಗೊಂತ ಹೇಳಿದೆ ಪೋದನು (ತುದೀಗ. ೯೫-೦೪). ೧೩. ನದಿಯಲ್ಲಿ ಆಳವಾದ ನೀರಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಮಡು ; ಕೌರವನು ನಮ್ಮ ವಿಷಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾಂತಿಗೊಳಿಸಿ ಗಂಗೆಯುತ್ತರ ಗೊಂತಿಲೆಲೆ ಕೆಡಹಿದನು (ಸಂಭಪ. ೦೭-೮೨).

ಗೊಂತ್ತಾಗು = ಆರಿವಾಗು : ತಿಳಿದುಬರು ; ಗಮನಕ್ಕೆ ಬರು : ನಮ್ಮ ತಂದೆ ನನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಮಯ ವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ ಗೊತ್ತಾದೀತು (ಅರ್ಜುಗ. ೩೫). **ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲ=** ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ಸಮಯ, -ಅವಧಿ : ಗೊತ್ತಾದ ಗುರಿಯನು ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲಕೆ ಮುಟ್ಟುವುದಾದರೆ ನೋಡು (ಕಂಚಾಪ.೪೨-೯೭). **ಗೊತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟು=** ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸು : ಕನ್ನಡಕಲಿಯ ಅಮೋಘವಾದ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವು ಗೊತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟುವುದಲ್ಲೆಂದು ಅವನು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡನು (ಅಪಸಂ. ೭). **ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತು, ಗೊತ್ತು ಹುಟ್ಟು = (ಉಭ)** ೧. ಕೆಡಿಸು ; ನಾಶಪಡಿಸು ; "ಹಾಳುಮಾಡು" (ಜಾನಪದೋ. ೩೦) : ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಆರ್ಯಾವರ್ತನನ್ನೆಲ್ಲ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತಿದರು (ಭಾಸಾಚಾ. ೨೨) ; ಮುತ್ತುರತ್ನದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತಿದನು (ಜಯಂಚ. ೩೮೮) : ಇವನನ್ನೂ ಇವನ ಕಿಶೋರಿಯನ್ನೂ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತಿದಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಗೌಡರಲ್ಲ (ಕೂಚಿತ. ೨೪) ; ನೀನು ಆ ಒಡವೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದೇ ಎಂದು ಒಂದರಲ್ಲು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಹುಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟೆ (ಅಂದಿಕ. ೦೬). ೨. ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚು ; ಕಂಡುಹಿಡಿ : ತಾನು ಕಂಡಿದ್ದ ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಜೀವಾಣುಗಳೇ ಮಾನವನ ರೋಗಕಾರಣವೆಂದೂ, ಆವುಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆಂದೂ ನಿರಂತರ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ವಿಶಾಸ.೩೩). **ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತು=** ಗೊತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟು : ಮಹಾರಾಜ, ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತ ಲಾರದು (ಪುಚಿ. ೨೯೭). **ಗೊತ್ತಿನವ = ೧.** ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು; ನಿಯುಕ್ತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗೊಡ್ಡಚಾರ : ಹೊಡದುದ ರಣಭೇರಿ ನಡಿಸದಂತನೆಯ ಬಡದ ಬಂದರು ಗೊತ್ತಿನವರು (ಸಾಂಂಕಾ. ೬-೩೬). ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು: ಭೂವರಂ ಕೊಡುವುದರೊಳೊಂದೊಂದು ಗೊತ್ತಿನವನೆವೆಗೊಳೊರದುಯದರೇಳ್ಗ ಯಕಿಶಯುವನು (ಕೃಷ್ಣಪ್ರ. ೨-೪೮). **ಗೊತ್ತಿನವು** = ಪರಿಚಿತವಾದುದು ; ತಿಳಿದುದು ; ದಟ್ಟಡವಿಗಳು, ಗುಡ್ಡಗಳು, ಕಂದರಗಳು, ಓಗಿಗಳು ನಮಗೆ ಪೂರಾ ಗೊತ್ತಿನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು . . . ತಮ್ಮನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡ ಲಿಕ್ಕೆ ಕರೆದುಯ್ದು . . . ತೋರಿಸುವವು (ಪುಸಂ. ೧೫೦). **ಗೊತ್ತಿರು =** ತಿಳಿದಿರು; ಪರಿಚಿತವಾಗಿರು : ಗೊತ್ತು ಮಿತ್ರರಿದೊತ್ತರಲ್ಲಿ ? (ಗಿಕಾಂ. ೭೬-೦೫) ; ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವಚನಗಳ ವಾಙ್ಮಾಯದ ವಿಸ್ಪಾರವು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿ ದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ (ದಶಾಂ. I, ೯ ಪ್ರಸಾ.ವಪ). 'ಗಂಜಲುತ್ತು' ಪರಿಂ.

[ದೇ.ಪ ತುಳು. ಗೊತ್ತು, ಗೊಂತು ; ತೆಲು. ಗೊತ್ತು]

ಗೊತ್ತುಕೂರು (ಕ್ರಿ). ಗೂಡು ಸೇರು ; ಇಕ್ಕೆಯನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ಗೊತ್ತುಕೂರಲು ನೆರೆಯುತ್ತಿವೆ ಹಕ್ಕಿಂದಲು (ಬುಕವಿ. ೨೬೫).

[ಗೊತ್ತು + ಕೂರು (<ಕೂರ್)]

ಗೊತ್ತುಗತಿ (ನಾ). ಗೂಢಚರ್ಯೆಗೆ ನಡೆಸುವವಳು ; ಗೂಢಚಾರಿಣಿ : "ಸಂಗತಿಯೆನು ಉಪಾಯವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬಾ" ಎಂದು ಗೊತ್ತುಗಾತಿ ಯನ್ನು ಕಳುಹಿದಳು (ಚಕ್ಕಣ. ೭೪). [ಗೊತ್ತು + – ಕಾತಿ]

ಗೊತ್ತುಗಾರ, ಗೊಂತುಗಾರ (ನಾ). ೧. ಪರಿಚಿತನಾದವನು ; (ಕ್ರಿ). ೨. ಯಜಮಾನ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ನಾಯಕ ; ಸೇನೆಗಳ ಗೊತ್ತುಗಾರರಿಗೆ ಮತ್ತಿರರ ಸೈನಿಕರಿಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟುಂತವಾದ ಧನವಂ ಕಾಲಮೀಳ್ಪದಂತೆ ವರ್ಷಸಿ (ಕ್ಷಾಗಂ೦. ೦೩೨-೨೦) ; ಕತ್ತಿಯ ಕರದೊಳು ಪಿಡಿದು ಸಾಲಾಗುತ ಗೊತ್ತುಗಾರರು ಪೇಳ್ದಂತೆ ವತ್ತಾಯಿ ನಿಂದಿಹ ವೀರರಾ ಪುರದೊಳು ಬಿತ್ತುವರತಿಭೀತಿಗಳನು (ಕ್ಷಾಗಂಪ್ರ. ೧-೮) ; ವೀರವಾಹುವು ಕಾಶೀಪಟ್ಟಣದ ಸುಡುಗಾಡಿಗೆ ಗೊತ್ತುಗಾರನಾಗಿದ್ದನು (ನೀಷೋ. ೯, ೦೬). ೩. ಗೂಢ ಚಾರ : ಚಾವದಿಯ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಕರಡಿಕರು ಗೊತ್ತುಗಾರರು ಕುಂಬಿನವರು – ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಗುರುತು ಮರೆಯದಿರುವುದಷ್ಟೆ ? (ಪಟ್ಟಿಂ. ೩೫-೭).

ಗೊಂತುಗಾರ : ೧. ಕೊಡಗು ಮಂದಿಗೆ ಗೊಂತುಗಾರರಾಗಿ ಇರುವಂಥ ವರು ರಾಜರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು (ಪಾಕೋಂಪ್ರ. ೩೩).

[ಗೊತ್ತು + – ಕಾರ್ (<–ಕಾಱ)]

ಗೊತ್ತುಗುರಿ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಉದ್ದೇಶ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯ : ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕತಗಳ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಹೊಸಕತೆಗಳ ಗೊತ್ತುಗುರಿ ಏನೆಲ್ಲುದು ಸ್ಪಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ತಿಳಿಯುವಂತಾದರೂ ಸಾಕು (ಹೊಸಕ್ತ. ೨೮೦) ; ಅವನು ನನ್ನ ಸಮ್ಮತಿಗಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಲಹೆಗಾಗಿ ಕಾದಿದ್ದಾನೆ. ಇವರ ಗೊತ್ತುಗುರಿ ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ್ದಂದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರಚಂ. ೩೪೨). P ಇದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಎರಡಕ್ಷರಬ್ದಗಳು ಸೇರಿ ಆಗಿರುವ ರೂಪವೆ. [ಗೊತ್ತು + ಗುರಿ (<ಕುಱಿ)]

ಗೊತ್ತುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಲ್ಲವಾಗು : ಉದ್ದೇಶಹೀನವಾಗು : ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲದ ಬಿತ್ತ ಗೊತ್ತುಗೆಡ[ಪಾಂಂ. ಗೊತ್ತಿಕ್ರು]ಬ್ಬವೇಕ ಬಕ್ತಿದ ಕೆಟ್ಟಿಯ ಬಯಲಲ್ಲಿ ರಾಜಾನ್ನ ಬಿತ್ತಿ ಬೆರೆದಂತೆ (ಸವಪಾ. ೦೬).

[ಗೊತ್ತು + ಕೆಡು]

ಗೊತ್ತುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸು: ನಾರದಂಗೆ ಮೇಣ್ ಬಜ್ಜಯಂ ಪೇಟ್ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯಂ ಗೊತ್ತುಗೆಯ್ದಂ (ಅಮ್ಮಕ. ೨೮-೨೩). [ಗೊತ್ತು + ಕೆಯ್]

ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಗದಿಮಾಡು ; ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸು ; ನಿರ್ದರಿಸು : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಜೋಡಿಕಚೇರಿಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೬) ; ಆದರೆ, ಈ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಮಿತಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವುದು ಬಹುಕಷ್ಟ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೩೬).

[ಗೊತ್ತು + ಪಡಿಸು]

ಗೊತ್ತುಪಾಡು (ನಾ). ಏರ್ಪಾಟು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಂಥ ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂಧಿ, ಕರಾರು, ಒಡಂಬಡಿಕೆ, ಗೊತ್ತುಪಾಡು, ಸನ್ನದು ಅಥವಾ ಅಂಥ ಇತರ ದಸ್ತಾವೇಜುಪತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಉಪಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೋ ಆ ವಿವಾದಕ್ಕೆ (ಭಾಧಾನ. ೭೦) ; ಒಂದು ಗೊತ್ತುಪಾಡು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ತನಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೪೪). [ಗೊತ್ತು + ಪಾಡು$_3$]

ಗೊತ್ತುಮಾಡು, ಗೊಂತುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ವಾಸಸ್ಥಳವನ್ನಾಗಿ) ನಿರ್ಧರಿಸು ; ನಿರ್ಣಯಿಸು; ನಿಗದಿಮಾಡು : ವನಾಂತರಮನೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಭರದಿಂ ತಳರ್ದತ್ತ ಧಿರಾಜಕುಂಜರಂ (ಆನಂಪು. ೩-೧೦೪). ೨. ವಿವಾಹಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿಸು : ಮಗನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಕಡೆ ಹೆಣ್ಣು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಗೊಂತುಮಾಡು** : ೨. ನೃಪ ತಾಂ ತಿಳಿದು ಭೂಕಾಂತವತ್ಸಗೆ ಗೊಂತುಮಾಡಿಹ (ರತ್ನಾಕ. ೬).

[ಗೊತ್ತು + ಮಾಡು$_1$]

ಗೊತ್ತುಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೇರು; ಗುರಿಮುಟ್ಟು : ಉದಕದಲ್ಲಿ ತೊಳೆದು ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಮಲಿನದವನಲ್ಲ ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೊದಿಸಿ ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಹೊತ್ತಿನ ವೇಳೆಗೆ ಬಂದು ಗೊತ್ತುಮುಟ್ಟುವನಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೦-೩೫೮). [ಗೊತ್ತು + ಮುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊತ್ತುಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗೊತ್ತುಮುಟ್ಟು: ಗೊತ್ತುಮೆಟ್ಟಿ ದಾಂಟಿ ಹುಟ್ಟದೆ ಹೋದ ಪರಿಯ ನೋಡಾ (ಆದವ. ೩೩-೯೮). [ಗೊತ್ತು + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಗೊತ್ತುವಳಿ (ನಾ). ಠರಾವು ; ನಿರ್ಣಯ : ಆದುದರಿಂದ ಗೊತ್ತುವಳಿ (ಠರಾವು)ಗಳಿಗೆ ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆ (ದಾಬುತ್ತಿ. ೫) ; ಈ ಕಮಿಟಿಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾಗಿ ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತುವಳಿ ಮಾಡಿದರು (ಸೇನಾಹ. ೪೬). [ಗೊತ್ತು + – ವಳಿ$_1$]

ಗೊತ್ತುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಪತ್ತೆಹಚ್ಚು ; ಕಂಡುಹಿಡಿ : ಬರೆದವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಯಿಧಾರು ಯಂತ ಗೊತ್ತುಹಾಕಿ ಹಿಡಿಯಲಿಕೆ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪೬-೩೨; 1646 ?). [ಗೊತ್ತು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗೊದಮ$_1$ (ನಾ). ೧. ರಥದ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯಲು ಮತ್ತು ರಥವನ್ನು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮರದ ಸಾಧನ,– ಕೊರಡು,– ತಡೆಮರ : "(ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿ ಉರುಳಿಹೋಗದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಗಾಲಿಯ ಮುಂದೆ ಇಡುವ) ತಡೆಮರ, ಗೊದಮ" (Scotch. ಇಂಕನಿ) ; ತೇರಿಗೆ ಹಿಂದುಗಡೆ ಹೆದ್ನ ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯವೋ ಮುಂದುಗಡೆ ಗೊದಮ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಖ್ಯ (ಗರುದಾ. ೬೪). ೨. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವನು ಒಳ್ಳೆಯ ಗೊದಮ (ರೂಢಿ).

ಗೊದಮಹಾಕು=ತಡೆಯಿಡು; ಅಡ್ಡಿಮಾಡು : ಇನ್ನೇನು ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕೆ ಆಗಬೇಕಿತ್ತು. ಸೋದರಮಾವ ಬಂದು ಗೊದಮಹಾಕಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಕೊದಮೆ, ಗೊದಮೆ=ಹೆಡ್ಡ]

ಗೊದಮ$_2$ (ನಾ).=ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$: ಗೊದಮ ಕಪ್ಪೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು ; ಹುಳು ಚಿಟ್ಟೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೫೨೭). [?]

ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_1$ 'ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$' ನೋ.

ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_2$, ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಗರಿಯ ಬುಡದ ತುಂಡು; ಹೆಡೆಮೊಟ್ಟೆ : ಸೌದೆಗಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಖರ್ಚಿಲ್ಲ, ಗೊದಮಟ್ಟೆಗಳೇ ಏಳೆಂಟು ತಿಂಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಉರುವಲಾಗುತ್ತದೆ(ರೂಢಿ). **ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_1$**: ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಉರುವಲು (ರೂಢಿ). [<ಗೊದಮ$_1$+ಮಟ್ಟೆ$_1$]

ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_1$ 'ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_2$' ನೋ.

ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$, ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_1$(ನಾ). (ಬಾಲವುಳ್ಳ) ಮರಿಗಪ್ಪೆ; ಬಾಲದ ಕಪ್ಪೆ. 'ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಮರಿ' ಪರಾ. **ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_1$**: ಕೆಲವು ಕಪ್ಪೆಗಳು ಆಗಾಗ ವಟಗುಟ್ಟಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು. ಗೊದಮಟ್ಟೆಗಳ ಕರಿಹಿಂಡುಗಳೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮುಲುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೨೦).

[<ಗೊದಮ$_2$ + ಮೊಟ್ಟೆ$_1$]

ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಮರಿ (ನಾ). ಬಾಲದ ಕಪ್ಪೆಯ ಮರಿ : "(ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಬಂದ ಕಾಲದಿಂದ ಕಿವಿರುಗಳೂ ಬಾಲವೂ ಬಿದ್ದುಹೋಗುವ ವರೆಗಿನ ಆದ್ಯವಸ್ಥೆಯ) ಕಪ್ಪೆ (ಜಾತಿ)ಯ ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಮರಿ" (Tadpole. ಇಂಕನಿ). [ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$ + ಮರಿ (<ಮಱಿ)]

ಗೊದಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು : ಸಿಸಿಲು ಬೊಂಪು ಸವಿವಾಯ ಗೊದಳೆ ./. . ಆನೆಮೊಗನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೫) ; ಸಸಿಲ್ಗೊದಳೆಮೀನ್ಪೊಂಬೊಪ್ಪುಮೀನ್ಪಂದಿಮೀನ್ಪೆಱ ಮೀನ್ಬಗ್ಗಡೆ ಬಣ್ಣಮೀನೆನಿಪಿವೆಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ದುವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೦೫). 'ಗೋಜಳೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೊದಾಮು 'ಗುದಾಮು' ನೋ.

ಗೊದುರಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಕೊಡಿಮರಹುಲ್ಲು, ಗೊದುರಹುಲ್ಲು, ಜರಿಹುಲ್ಲು, ನೊಸೆಹುಲ್ಲು (ಮೃಕಿಗಿ. ೩೪-೬೫೪).

[ಗೊದುರ ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗೊದ್ದ$_1$ 'ಗೋದ$_1$' ನೋ.

ಗೊದ್ದ$_2$ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡಇರುವೆ; ದಪ್ಪ ಕಟ್ಟಿರುವೆ: ಜಿಗುಳೆ ಕೆಂಜಿಗ ಕಟ್ಟಿಱುಹೆಯೋತಿಯು ಗೊದ್ದ ನೆಗೆವ ಹಾವರಣೆ . . . ವಿಗಡದೆ ಪರಿದಾಡುತಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೫೦) ; ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕರಿಯ ಗೊದ್ದದ ಸಾಲು ಕಂಡಂತೆ ಕಿಕ್ಕಿರಿದ ಜನಗಳ ತಲೆಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಕೊನೆಭೇ. ೨೬೪); ಗೊದ್ದಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಮೂರು ಸಾರೆ ಕಾಲು ತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದು, ಗಿಡ ಏರಿದ್ದಿರಲ್ಲವೇ? (ಕುರಿಹಿಂ. ೭೩). [?]

ಗೊದ್ದ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ನಿರ್ಮಜ್ಜವೆನೆ ಗೊದ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಡ್ಡ, ಗೋದ]ವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೪); ಬೂರಗ, ಅಂಬಟೆ, ಗೊದ್ದ, ಅಶ್ವತ್ಥ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳು ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೭೦). [?]

ಗೊನಜಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಅಡಕುಪುಟ್ಟನಗಿಡ . . . ಗೊನಜಾಲಿ, ರಕ್ತಪುನರ್ನವ (ಮೃಕಿಗಿ. ೧೩-೨೩೦).

[ಗೊನ ? + ಜಾಲಿ$_1$]

ಗೊನಮರ 'ಗೋನುಮರ' ನೋ.

ಗೊನುಮರ 'ಗೋನುಮರ' ನೋ.

ಗೊನೆ$_1$ 'ಕೊನೆ$_1$' ನೋ.

ಗೊನೆ$_2$ 'ಕೊನೆ$_2$' ನೋ.

ಗೊನೆ$_3$ 'ಗೊಲೆ$_2$' ನೋ.

ಗೊನೆಕಾರ 'ಗೊನೆಗಾರ' ನೋ.

ಗೊನೆಗಾರ, ಗೊನೆಕಾರ (ನಾ). ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾಯಿಗಳ ಗೊನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವವನು : (ಕಿ). **ಗೊನೆಕಾರ** : ಅಡಕೆಮರವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಳ್ ಹುಡುಗಿ ಅಡಕೆಮರವಾಗಿ ನಿಂತಿರೋ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಗೊನೆಕಾರನಾಗಿ ಬಂದ್ ತಲೆ ಕುಯ್ದನ್ ಹುಡುಗ (ನಾಪದ. ೩೬). 'ಕೊನೆಕಾಱ' ಪರಾ. [ಗೊನೆ$_3$ (<ಗೊಲೆ$_2$) + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಗೊನೆಗೊಳ್ 'ಗೊಲೆಗೊಳ್$_2$' ನೋ.

ಗೊನೆಫಲ$_1$ (ನಾ). ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಫಲ ; ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹಣ್ಣು : ಬೇರಿಗಿವನು, ಗೊನೆಫಲದಲಿವನು, ನಡುಮೈಯೊಳಿವನೆ ಇವನು ಮೂಲ ಮಧ್ಯಮತ್ತಗ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದಮೂರ್ತಶಿವನು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೭೭-೫).

[ಗೊನೆ$_2$ (<ಕೊನೆ$_2$) + ಫಲ]

ಗೊನೆಫಲ$_2$ (ನಾ). ಗೊಂಚಲಾಗಿರುವ ಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಹಣ್ಣು : ದೇವರ ಮುಂದೆ ಗೊನೆಫಲ ಕಟ್ಟಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಗೊನೆ$_3$ (<ಗೊಲೆ$_2$) + ಫಲ]

ಗೊನೆಮಿಂಚು (ನಾ). ಗೊಂಚಲಿನ ಆಕಾರದ ಮಿಂಚು ; ಬಳ್ಳಿ ಮಿಂಚು : ವಜ್ರದೇಹಿಗಳೆಂದೆ ಗೊನೆಮಿಂಚೊ ಎನೆ ಕಂಡೆ (ಗರಿ. ೫೨-೧೭).

[ಗೊನೆ$_3$ (<ಗೊಲೆ$_2$) + ಮಿಂಚು$_3$]

ಗೊನೆವಾಳೆ (ನಾ). ಗೊನೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಾಳೆ: ಬೀಗಿ ಬೆಳೆದ ಗೊನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊನೆ]ವಾಳೆಯಂತೆ ಬಾಗಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಬೇಡಿದ ಪದವಿಯನೀವ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೦೮೯).

[ಗೊನೆ$_3$ (<ಗೊಲೆ$_2$) + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾಟೆ$_2$)]

ಗೊನೆಹ (ನಾ). ೧. ಬಿಂಕ ; ಗರ್ವ ; ಹೆಮ್ಮೆ : ಅನುಕಾಲ ನಿನ್ನನೆ ಬಯಸಿ ನೀ ಬಹ ದಾರಿಯನೆ ನೋಡಿ ಸಾರ್ದೀಗ ಮಣಿದ ಇನಿಯಳ ಕೈವಿಡಿಯದೆ ನೋಡುತಿಹ ನಿನ್ನ ಗೊನೆಹವೇತಱದೊ ನಿಷ್ಕರುಣೆ (ಭರಜ. ೭೮-೧೩೮). ೨. ಬಯಕೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಆಸೆ : ಅಱಿದಳಾಗ ಚಿತ್ತ ಕುಸುಮಾಜಿಯೊಳು ತನಗೆಱಕವಾಯ್ತಾಕೆಯ ಮನೆಗೆ ಒಱಗಲೆಯ್ದುವೆನೆಂಬ ಗೊನೆಹವಿದೆಂದದನ ಮಱಸಿಕೊಂಡಿಂತು ನುಡಿದಳು (ಭರಜ. ೮-೬೮).

[ಗೊನೆ$_1$ (<ಕೊನೆ$_1$) + – ಹೆ$_2$]

ಗೊನೆಹಕಾತಿ (ನಾ). ಬಿಂಕಗಾತಿ; ಗರ್ವಿಷ್ಠೆ: ಮನದೊಳುಲ್ಲಾಸ ಮೈಯೊಳಗೆ ಪರಾಕಿಂದ ತನಗೆಱಗಿದ ಪೆಣ್ಣ ನೋಡಿ ಮೊನೆಗಾತಿ ಬಲು ಮೋಡಿಗಾತಿ ಮುಱುಕಗಾತಿ ಗೊನೆಹಕಾತಿ ಮಮ್ಮಾಯೆಂದಾ (ಭರಜ. ೯-೦೩೬).

[ಗೊನೆಹ + – ಕಾತಿ$_5$]

ಗೊನೋರಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಮೇಹರೋಗ ; ಶುಕ್ಲ ದೋಷ: ಇದು ಗೊನೋರಿಯ ಎನ್ನುವ ಮೇಹವ್ಯಾಧಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ (ನಿಮ್ಮದ್ಯ. ೦೦೩). [←ಇಂ. Gonorrhoea]

ಗೊನ್ನಿ 'ಗೊಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಗೊನ್ನಿಹುಳ 'ಗೊಣ್ಣೆವುಟು' ನೋ.

ಗೊನ್ನೂರು (ಕ್ರಿ). ನೆಲಸು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು; ಸ್ಥಳಬಿಡದಿರು: ಪರಮನುಂ ಸರ್ವರೊಳಗೆ ಗೊನ್ನೂರಿಕೊಂಡಿಹಂ (ಪರಶು. ೩೩-೨೯) ; ಸೊನ್ನಾರಿಯಂತೆ ಕೊಟ್ಟೊಡವೆಯಂ ಛಿದ್ರಿಸುತ ಗೊನ್ನೂರಿ ಜೂಜಿನವನಂತೆ ಗೆಲ್ಲಮನರಸಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೫-೫). [? + ಊರು$_1$ (<ಊಱು$_1$)]

ಗೊಪೆ 'ಗೋಪೆ' ನೋ.

ಗೊಪೆಯ (ನಾ). (?) : ಯಿಂತಪುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮದಸೇಸಮಹಾಜನಂಗಳ ಗೊಪೆಯ (ಎಳ. XIV, ಕೃಷ್ಣರಾ. ೨೮-೪೧ ; ?) [?]

ಗೊಪ್ಪೆ$_1$ 'ಕೊಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೊಪ್ಪೆ$_2$ 'ಗೋಪೆ' ನೋ.

ಗೊಬಡಿ, ಗೊಡಬಿ (ನಾ). ಗುಡಿಸಲು ; ಜೋಪಡಿ : ಅಡಿಗೆ ನೀರು ತೀರಿಸಿ ಯಾಕೆ ನಿನ್ನ ಗೊಬಡಿ ಸೇರುವದಿಲ್ಲ (ದೀಪನಿ. ೫೪) ; ದೊಡ್ಡವರ ನೆರಳಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ತನ್ನ ಗೊಬಡಿಯೇ ಲೇಸು (ಗಾದೆ). **ಗೊಡಬಿ :** ಎಡಬಲವ ನೋಡಿ ಆರಱಿಯದಂತೇಕಾಂತ ಗೊಡಬಿಯೊಳಗಾತನಂ ಕರೆದೊಯ್ದು ಕಡುಗದಿಂ ಕಡಿದು ತುಂಡಿಸಿ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೪-೦೦).

[← ಮರಾ. ಖೋಪಡೀ, ಖೋಪಟ, ಖೋಪಟೀ]

ಗೊಬ್ಬರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜಾನುವಾರುಗಳ ಸಗಣಿ, ಗಂಜಲ, ಮರಗಳ ಎಲೆ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ, ಪೈರುಗಳಿಗೆ ಬೆಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೀಯುವ ವಸ್ತು : ಗೊಬ್ಬರದಿಂ ಬೆಳಸು ಪೆರ್ಚುವಂತೆ . . . ತಪೋನುಷ್ಠಾನದಿಂ ಪುಣ್ಯಂ ಪೆರ್ಚುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೦೦೪) ; ಶ್ರೀಗುರುವೆಂಬ ಬೀಜವ ಬಿತ್ತಿ ಅಱಿವೆಂಬ ಗೊಬ್ಬರವನಿಕ್ಕಿ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಉದಕವನೆಱೆಯಲಿಕೆ (ಸರ್ವವ. ೧೪೬-೬೦೨) ; ಸುರತವೆನಿಪ ವರಲತೆಗೆ ಗೊಬ್ಬರಮನಂದಿರದಿಕ್ಕುವ ಮಾಟ್ಕೆಯಲಿ ಸುರುಚಿರಮೃಗ ನಾಭಿವೆರಸು ಚಂದನಮಂ ತಮ್ಮುರಗಳೊಳಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿದರು (ಅಂಜಜ. ೮-೧೦೯): ಗಗನಮೆನಿಪ್ಪ ಪಾಳ್ವೊಲದೊಳ್ . . . ಸಂಜೆಯೆಂಬಗಿನಿಯನಿಟ್ಟು ಮರ್ಬೆನಿಪ ಗೊಬ್ಬರವಂ ತಳಿದು (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೬೮) : ಕೆಚ್ಚು ಕಾರುಳ್ಳವನು ಹುಬ್ಬು ನೇರುಳ್ಳವನು ಗೊಬ್ಬರದ ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯೋನು ಅಣ್ಣಯ್ನ ಹುಬ್ಬಿಗಿನ್ನೊಂದು ಸರಿಯುಂಟೆ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೫); ದನ ತಿಂಬುವನಿಗೆ ಗೊಬ್ಬರ ದಾಣೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿ; ಬೆರಣಿ ; ಕಾಡುಕುರುಳು : ಗೊಬ್ಬರದ ಕಿಚ್ಚು ಬಳಸಿಯುಂ ತಮ್ಮಂ ಸುಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೯೨-೩) : ಮರಗಳ ಮಂದಿರದಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಗೊಬ್ಬರದಿಂದ ಬೇವುದು ಹಿಸುಣನಾಡುವ ಕೇಳ್ವಗಿದು ವಿಧಿಯು (ಸಂಭಪ. ೧೩-೬೨). ೩. ಬಳಕೆಗೆ ಬಾರದ ಕಸ, ಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತು ; ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥ : ಗೊಬ್ಬರ ತುಂಬಿದ ಕಗ್ಗವಿಯಲ್ಲಿ (ಕವಿಸೋ. ೧೪-೯) ; ಕೆಟ್ಟು ಗೊಬ್ಬರ ವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಪ್ರಾ. ಗೋಬರ, ಗೋವರ. / ಸಂ. ಗೋವರ. / ತುಳು. ತೆಲು. ಗೊಬ್ಬರ]

ಗೊಬ್ಬರ$_2$ (ನಾ). ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟುರೋಗ ; ದಡಾರ ; ಗೋಣಿತಟ್ಟು : ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮೈಲಿ, ಗೊಬ್ಬರ ಗಣಜಲಿಗಳ ಉಪದ್ರವು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ (ಕಛಾಗೆ. ೪೦೫). [← ಮರಾ. ಗೋವರ್]

ಗೊಬ್ಬರಮಚ್ಛಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು : ಕಾನಡಾ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೯೫ ಜಾತಿಗಳ ಮೀನುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೊಬ್ಬರಮಚ್ಛಿಯೆಂಬ ಮೀನು ಯೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ದೊಡ್ಡದು (ಕಛಾಗೆ. ೬೭).

[?]

ಗೊಬ್ಬಳಿ 'ಗೊಬ್ಬುಳಿ' ನೋ.

ಗೊಬ್ಬು$_1$ 'ಗಬ್ಬು$_1$' ನೋ.

ಗೊಬ್ಬು$_2$ 'ಕೊರ್ವು$_2$' ನೋ.

ಗೊಬ್ಬುನುಡಿ (ನಾ). ಹೊಲಸುನುಡಿ ; ಕೆಟ್ಟಮಾತು : ಕಂಡರ ಕಬ್ಬಲಗಿತ್ತಿ ಗೊಬ್ಬುನುಡಿ ಮಾತುಗಳು ವಿದ್ಯೇದ ಶಿವನೀಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೋದೀತೆಂದು ಎದ್ದು ನಾ ಹೊಡಿಯಲೇನ ಗೌರವ್ವನಿಂತು ಬಿನ್ನವ ಮಾಡತಾಳ (ಲೋಕಗೀ. ೦೩೫). [ಗೊಬ್ಬು$_1$ (<ಗಬ್ಬು$_1$) + ನುಡಿ$_2$]

ಗೊಬ್ಬುಳಿ, ಗೊಬ್ಬಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಮರ ; ಜಾಲಿ : ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗೊಬ್ಬುಳಿಯ ಗಿಡವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದಂತೆ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದಂತಾಯಿತು (ಕಛವಿ. I, ೯೫). **ಗೊಬ್ಬಳಿ :** ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಗೊಬ್ಬಳಿ, ತೊಪ್ಪಲು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). 'ಬೊಬ್ಬುಳಿ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಗೊಬ್ಬೆ (ನಾ). ಈಚಲು ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳಿಂದ ಹೆಂಡವನ್ನು ಇಳಿಸಲು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗಡಿಗೆ ; ಹೆಂಡದ ಗಡಿಗೆ : ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೊ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿಯೊ ಕೂಲಿಯವರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸ ಬಿಟ್ಟೊಡನೆ ಈ ಅಂಗಡಿಗಳಿಗೆ ಬಂದು ಒಂದು ಗೊಬ್ಬೆ ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವರು (ಚೀನಬಾ. ೨೪) ; ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸುರೆಯು ತುಂಬಿದ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಗೊಬ್ಬೆಯಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೦೦೭).

[ಮರಾ. ಗೋಭ್. / ತಮಿ. ಕೋಪ್ಪೈ ; ತೆಲು. ಕೋಪ]

ಗೊಬ್ಬೆಸೆರಗು (ನಾ). ಎದೆಗೆ ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಸೆರಗು: ಮಂಜಮ್ಮ ಗೊಬ್ಬೆಸೆರಗು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ, ಸೀರೆಯ ಬಹುಭಾಗದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ, ಉಳಿದಿದ್ದನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಕೃಪಣತೆಯಿಂದ ನಿರಿಮಾಡಿ . . . ಉಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಮಲೆಮ. ೪೮). [ಗೊಬ್ಬೆ$_0$+ ಸೆರಗು$_1$ (<ಸೆಱಂಗು)]

ಗೊಮ್ಮಟ, ಗುಮ್ಮಟ, ಗೋಮಟ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರ ; ಮನ್ಮಥ ; ಚೆಲುವ. ೨. [ಜೈನ] ಬಾಹುಬಲಿ ; ಕಾಮದೇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು : ಇದಱಾಸನದ ಬಡಿಸು ಗೊಮ್ಮಟನೊಡಂ ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರರಿಂಗ (ಮಹಾಗುರು. ೮೯); ಕಾಮನ ಅನೇಕ ನಾವಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಮನ್ಮಥ ಎಂಬುದರ ತದ್ಭವವೇ ಗೊಮ್ಮಟವೆಂದಾಗಿದೆ (ಸಾಹಿಸ. ೧೬೪). ೩. [ಜೈನ] (ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿರುವ) ಗೊ ಮ್ಮ ಟ ನ ವಿಗ್ರಹ.–ಪ್ರತಿಮೆ : ಶ್ರವಣಬೆಗುಳಲದಲ್ಲಿ ಒಂದುಸಾವಿರವರುಷ ನಿಂತ ಗೊಮ್ಮಟ ! (ಅಯ್ಯಪ್ಪ. ೬೫–೬) ; ಬಂಡೆ ಬಂಡೆಗಳೆದುಯ ಗೊಮ್ಮಟಗೆ ಕುಂಭಾಭಿಷೇಕ (ನಂಬಿಯ. ೧೬–೨೩). ೪. ಚಾ ಮುಂ ಡ ರಾ ಯ ನ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು : ಚಾಮುಂಡರಾಯ (ಗೊಮ್ಮಟ)ನು ಧರ್ಮದೇವತೆಗಳ ಆದೇಶದಂತೆ ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳದಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕಡೆಯಿಸಿ . . . ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜಾ�ರಿ. ೧೬). ೫. (ಆಲಂ) ಆದರ್ಶವಾದುದು : ಗೊಮ್ಮಟದೇವ ನಿನ್ನ ತಱಿಸಂದಲ್ಲವಾರ್ಯ್ಯಜನಕ್ಕೆ ಗೊಮ್ಮಟಂ (ಆಳ. II, ೨೪೪–೪೫; ಸು. ೧೧೮೦). **ಗುಮ್ಮಟಿ:** ೬. ಬೊಂಬೆ; ವಿಗ್ರಹ : ಅನ್ಯಸಮಯದ ಗುಮ್ಮಟನ ಕೈದಿವಿಡಿತ್ತಿಕೊಂಡೆ ನಿನ್ನ ಸಮಯದ ಶಿಶು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳ್ವುದ ನೋಡುತ್ತಿಪ್ಪರೇ ಕರುಣೆ (ಅಭಿಮ. ೭೫). **ಗೋಮಟಿ :** ೨. ಗೋಮಟ ಗುರುವೆ . . . ನೇಮದ ಹಿರಿಲೆಯ (ಜಾವಿರ. ೧೭–೧೯).

[<ಪ್ರಾ. ಗುಮ್ಮಿಡ, ಗುಮ್ಮ=ಮೋಹಗೊಳ್ಳು. ಮೋಹಗೊಳಿಸು./ ಮರಾ. ಗೋಮಟಾ. ಗೋಮಟೀ]

ಗೊಮ್ಮಟೇಶ, ಗುಮ್ಮಟೇಶ (ನಾ). = ಗೊಮ್ಮಟ ೩ : ನಿತ್ಯಂ ನಿಲಯಂ ಶ್ರೀ ಗೊಮ್ಮಟೇಶಂಗನಿಮದುಂ ಜನೋತ್ಕಾಮಲೆಯಂಕಂ ಶ್ರಿಳೋಕಂ (ಅಳ. II, ೨೪೪–೪೫ ; ಸು. ೧೧೮೦). **ಗುಮ್ಮಟೇಶ :** ಈ ನಿಶ್ಚಲಮೂರ್ತಿಶ್ರೀಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನರೆದುರಲ್ ಬಲ್ಲರೇ ಗುಮ್ಮಟೇಶ (ಕ ಚಾ ಸು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). [ಗೊಮ್ಮಟ + ಈಶ]

ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ, ಗುಮ್ಮಟೇಶ್ವರ, ಗೋ ಮ ಟೇ ಶ್ವ ರ (ನಾ). = ಗೊಮ್ಮಟ ೩ : ಈ ಶ್ರಿಯೊಕೆದ ಜನಂ ತಾನೆಯ್ದೆ ಕಂಡಿರ್ದುರ್ದಾನ್ಗೆಯ್ದರ್ಚಿಸಿ ವರ್ನಿಸಿ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ಜಸಪ್ರೀಮಪಿತ್ಯಿಯಂ ಕೀರ್ತ್ಯಿಸರ್ (ಅಳ. II, ೨೪೪–೪೫ ; ಸು. ೧೧೮೦). **ಗುಮ್ಮಟೇಶ್ವರ :** ಶ್ರೀ ಗುಂಮಟೇಶ್ವರ ಸನಾತನ ಭೋಗಿ ಹೇತೋಃ (ಅಳ. VIII, ೫೦–೫೯ : ೧೪೭೨). **ಗೋಮಟೇಶ್ವರ :** ಶ್ರೀಗೋಮಟೇಶ್ವರನು ಗಾಳಿ ಮಳೆಯಲಿ ಕರಗಿ ಹೋದರೆನುರುಳಿ (ಜಾಂಹೇ. ೩೨–೬) ; ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಗೋಮಟೇಶ್ವರ ವಿಗ್ರಹವು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ಮ್ಯಾಣಾ. ೫೩).

[ಗೊಮ್ಮಟ + ಈಶ್ವರ]

ಗೊಮ್ಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಶ್ರೀಮತ್ಕಮ್ಮನಿಡಿಗಳ್ ಗಂಗವಾಡಿ ಮಂ[ವ]ತ್ರಿಚ್ಚಾರಿವವುಮಳ್ xxx ತ್ರನ್ನಬ್ಬಿವಾಳ್ಳೊಳ್ಬ್ಬ ಮಯ್ಯನ ಗೊಮ್ಮಯ್ಯಗೆ ಕುಪ್ಪೆನಾಡ . . . ಗೊಮ್ಮಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟ ಗ್ರಹಾರಂ (ಅಳ. IV, ಹುಹಸಿ. ೬೪–೬ : ೧೭೬).

[<ಗೊಮ್ಮಟ ? + ಅಯ್ಯ]

ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯನ ಭಾವಂ ಸಿಲ್ಲಪಯ್ಯಂ (ಅಇ. XXVIII, ೩–೩೭ : ೧೦೭೭).

[ಗೊಮ್ಮಲಂ + ಅಯ್ಯ]

ಗೊಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗೊಯ್‌ಗೊಯ್' ಗುಟ್ಟು ' ಪರಾ.

ಗೊಯ್‌ಗೊಯ್‌ಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರವಾದ ದುಃಖದಿಂದ (ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತ) ಗೋಳಾಡು.–ಹೇಲುಬು.–ರೋದಿಸು : ಅವಿತ ರೊಳ ಗತ್ತಲನುಜಾತೆ ಗೊಯ್‌ಗೊಯ್‌ಗುಟ್ಟುತಿನಿಯನಂ ನೋಡಿಂದುಯೆಳೆತಂದು (ಚಿತಮು. ೭೪–೭೬). [<ಗೊಯ್ + ಕುಟ್ಟು]

ಗೊಯ್ಯೆ (ನಾ). (?) : ಮುಂಡುಹಿನ ಮುಳ್ಕ ಸೊಕ್ಕಿದಿರದೆನಭಿಮಾನದ ಜೋಡೆ ಬಾಲಪಂ ಬಡಿದಪಮುತ್ತ ಚುಂಬ ಸುದು ಗೊಯ್ಯೆ [ಜಾಕಾಂ. ಗೋಂ೦] ಯರುಟ್ಟುದ ಜೊಪ್ಪೆ ಪೆಬ್ಬೆರಳ್ ಕಡಿಯದರಂಬಸುಂಟ ಸುದು ಪಂಚಿಗಳೆಂಜಲ ಹಂಚಿಯೆಂದು ಬಯ್ಕೊಡನೆನೊತ್ತಿದರ್ಮಗಸಗೆ ಬೀಟದ ಬನ್ನ ಮನಕ್ಕಳ್ತಂಗಿಯರ್ (ಅಪಪು. ೮–೭೦) ; (ಸುತ್ತಿಸು. ೮–೪೪ ಮೊಗ).

[?]

ಗೊರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನಾಯು ಗೊರ್ರೆಂದಿತು (ಕೂಂ).

ಗೊರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. ' ಗೊರಗುಡು ' ಪರಾ.

ಗೊರಗೊರ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನುರಿದ ರಕ್ತವದ ಗೊರಗೊರೆಂಬುತ್ತ್ಯಮನ ನಿನದದ ಕೊರಗಣೆಯು ಖಗವತಿಯ ಮುಖದಿಂದರಿಯುತ್ತೆಲ್ಲವನು (ರಾಮಾಸಂ. ೩–೫೯–೩೬).

ಗೊರಕಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : ಹರಳು. ಬೆಂಡು. ಗೊರಕಲು. ಮಿಟಲಿ. ಕಂಬಳ. ಆಲ. ಗೋಣಿ (ಪಮ್ಮಸು. ೩೪೮). [?]

ಗೊರಕು ' ಗುಟ್ಟುಕು ' ನೋ.

ಗೊರಕೆ$_1$ (ನಾ). ಈಟಿದುಂಬಿಡ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಇಟ್ಟ ಗೊರಕೆಯನೆದೆಯೊಳಾಂತುಕೊಂಡು ಮೆಯ್ಯಿಟ್ಟಿದಲಾ ರಾಮನಾಥ ಕಟ್ಟಿನೆಲಕೆ ಬಿದ್ದರು . . . ಕಲಬರು (ಕಂಚಾಸಾಂ. ೧೬–೪೪) ; ಗೊರಕೆ ಸಲ್ಲಿಹ ಖಂಡಿವಾಳ ಚಕ್ರಗಳನು ಸುರಿವತ್ತ (ಕಂಚಾಸಾಂ. ೩೦–೨೫).

[ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಗೊರಕ]

ಗೊರಕ್ಕೆ ' ಗುಟ್ಟುಕು ' ನೋ.

ಗೊರಗ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕೆ : ಗಿಳಿ ಕೋಗಿಲೆ ಗೊರಗ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿಧ ವಕ್ಷಿಸಮೂಹಗಳ ಕಲಕಲಧ್ವನಿಗಳು (ಕೃವಾಸ. ೫).

[?]

ಗೊರಗಿ (ನಾ). (?) : ಗೊರಗಿಯ ಗಾಯತ್ರಿಯ ವರ್ಣ ನಿಜಾಭರಣ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ (ಶಬ್ದಾಣ. ೮೬). [?]

ಗೊರಗು$_1$ ' ಗೊರಬು ' ನೋ.

ಗೊರಗು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗೊರಗುರಿಳೀವರ ಲೆಲವಾಲರಳ ಬಿದಿರ್ವಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕೆ ಬೀವುಂ ಬೀಟಲ್ ಸಿರಿಸ ವರನೇಜುಲಂಬಟೆ ಸರಳಂ ತಱಿ ತಾಱಿಯುತ್ತಿ ಮುತ್ತುಗ ಬೆತ್ತಂ (ಮಜಾಹೇ. ೪–೬೨). [?]

ಗೊರಗುಡು (ಕ್ರಿ).(ಕೋಪ, ಭಾವಾವೇಶ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ) ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಒಡಕುಧ್ವನಿ ಹೊರಡು.–ಉಂಟಾಗು : ' ಯೇಸು ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸದಂತೆಲ್ಲ ಅವನ ಧ್ವನಿ ಗೊರಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪುಪರು. ೧೭೮). [ಗೊರ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡುಪು)]

ಗೊರಗೊರು (ಕ್ರಿ). ಗೊರಗೊರ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಆ ಉರುಳು ಅವರ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ತೊಡರಿತು. "ಆ. ಆ " ಎಂದು ಗೊರಗೊರು ಬ್ಯಾಂಗಳು ಚೀರಿದರು (ಮುಂಗಾಮು. ೦೨). [<ಗೊರ + – ಸು]

ಗೊರಟು ' ಗೊರಜೆ ' ನೋ.

ಗೊರಟೆ ' ಗೊರಜೆ ' ನೋ.

ಗೊರಜೆ$_1$, ಗೊರಜೆ, ಗೊರಿಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ : " ತುಷಪರ್ಣ ಕಿಱುಗೋಣಿ ಗುರಿಯೆನಿಸೆ ಗೊರಜೆ [ಜಾಕಾ. ೮] ಯದು " (ಮಂಗರಾ. ೪೫–೪೭). **ಗೊರಜೆ :** ಗೊರಜೆ . . . ತಾಂಸಪತ್ರೆ (ಮ್ಯಾಕಿ. ೭೬–೭೭). **ಗೊರಿಜೆ :** ಗೊರವಿ . . . ಗೊರಿಜೆ. ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ (ಮ್ಯಾಕಿ. ೪೭–೪೨). [? . / ತೆಲು. ಗುರುಜ]

ಗೊರಜೆ$_2$ (ನಾ). ಶಂಖದ ಹುಳುವಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನ ಪ್ರಾಣಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಚಿಪ್ಪು : "ಪಡ್ಡಿಂದು – ಗೊರಜೆ" (ಒಪಧಿ. ೧೭೩) : ಕೆಱೆಹಳ್ಳಬಾವಿಗಳು ಮೈದೆಗೆದರೆ ಗುಳ್ಳೆಗೊರಜೆಚಿಪ್ಪುಗಳು ಕಾಣಬಹುದು (ಬಸವ. ೮೬೧) : ಸುಳ್ಳರೆಲ್ಲರು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳ್ಳನ ಬೆಳತನಕ ನೀರ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಗುಳ್ಳ ಗೊರಜೆ ಕೂಡಿ ತಿಂದು ಕಳ್ಳು ಕೊಡನ ಬಱಿದು ಮಾಡಿ ಇಂಥ ಪೊಳ್ಳುದೈವದ ಗೊಡವೆ ಬೇಡ ನರಕ ತಪ್ಪದು (ಕನಕ. ೧೪೨-೪). [?]

ಗೊರಟ, ಗೊರಟು, ಗೊರಟೆ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಒಳಗಿರುವ) ಬೀಜ ; ಓಟೆ : ಪೂಜಿ ಪೂಜಿ ಫಲದೊಳಗೆ ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿ ಗೊರಟ, ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿ ಗೊರಟಕ್ಕೆ ವಕ್ರಶನೀನೋಟ (ನಿರಾಧ. ೧೮೦-೧೮) : ಪ್ರಳಯದ ಬಸಿರೊಳಗದರೊಂದು ಗೊರಟ ಸಿಕ್ಕಿತು (ನಾದಲೀ. ೩೯-೬) : ಗೊರಟವನ್ನೇನು ಕಂಡು ಮೂಗು ಮುರಿಯುವಿ? ಕಾಣು ತುದಿಯ ತನಿವಣ್ಣನ್ನು! (ವಿಜಾಮಂ. ೬೯). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು ; ಕಠಿನವಾದುದು : ಬಿದ್ದ ಮಳೆಗೆ ಮೃದುವಾಗಿ, ಒತ್ತಿದ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಪುಳಕಿತವಾಗಿ ಓಟೆ ಒಡೆದು ಸಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ ; ಹಠ ಮಾಡಿದರೆ ಗೊರಟವಾಗಿ ಒಣಗುತ್ತದೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೮೭). ೩. (ಆಲಂ) ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು ; ನಿಸ್ಸಾರ ಪದಾರ್ಥ : ದೇವರಿಗೆ ಕೂಡ ಊಟ ಇಲ್ಲ ನಿಮಗೇನದ ಗೊರಟ? (ಸಮಜೀ. ೧೪೩) : ಕುಲಕರ್ಣಿಗೇನು ಸಿಕ್ಕಾಂಗಾತು ಗೊರಟ? (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೬). **ಗೊರಟು :** ೧. ಮಾವಿನ ಗೊರಟಿನಿಂದ ಬೇವಿನ ಗಿಡ ಹುಟ್ಟಲಾರದು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೮೬). ೩. ಅವರದು ಬರೀ ಗತಾನುಗತಿಕದ ಗೊರಟು, ನಮ್ಮದು ಇನ್ನೂ ರೂಪಕ್ಕೇ ಬಾರದ ಗರ್ಭಪಿಂಡ (ಕಾಳರಾ. ೧೧೮). **ಗೊರಟೆ$_1$:** ೧. ಅಡಿಕೆ ಮಾವುಗಳನ್ನು ಚೀಪಿಚೀಪಿ ಗೊರಟೆಗಳನ್ನು ಒಗೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟರು ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣತೊಡಗಿದರು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೭೭). 'ಕೊಟ್ಟೆ$_1$' ಪರಾ. [ದೇ.೩ ತುಳು. ಕೊರಂಟ್, ಕುರಂಟ್]

ಗೊರಟೆ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೊರಟೆಗೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಸ್ಫಟಿಕ : ನೀನೆ ಗರತಿ, ಶಿವನೊಬ್ಬ ಬಲ್ಲ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಇರಲು ಬೆರೆತು ನಿನ್ನ ಮೈಯ ಮುಟ್ಟುವದು ಪಾಪ ಗೊರಟೆಗೆಗು ಕೂಡ ಹೊರತು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೦-೪) ; ಪಾತರಗಿತ್ತೀ ಪಕ್ಕಾ ನೋಡಿದೇನ ಅಕ್ಕಾ . . . ಗೊರಟೆಗೆಗೆ ಶರಣಮಾಡಿದ ದೂರಿಂದನ (ಗರಿ. ೯೭-೧೩). [<ಸಂ. ಕುರಂಟಕ]

ಗೊರಟು 'ಗೊರಟ' ನೋ.

ಗೊರಟೆ$_1$ 'ಗೊರಟ' ನೋ.

ಗೊರಟೆ$_2$ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೊರತಿ 'ಗೊರವಿತಿ' ನೋ.

ಗೊರಪ 'ಕೊರಪ$_1$' ನೋ.

ಗೊರಬಿ 'ಗೊರವಿ$_1$' ನೋ.

ಗೊರಬು, ಗುರುಬು, ಗೊರಗು$_1$, ಗೊರಬೆ (ನಾ). ತಲೆ ಮತ್ತು ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಮಳೆನೀರು ಬೀಳದಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಸುಕು : ಈ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗೊರಬು ತೆಗೆದುಕೊಂಡವರ ಮುಖ ಎದೆ ಕಾಲುಗಳು ಒದ್ದೆಯಾದರೂ ಬೆನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಉಳಿದಿತ್ತು (ಮರಮ. ೩) : ಅಟ್ಟದ ಮೇಲಿದ್ದ ಗೊರಬುಗಳೆಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣಾಳುಗಳ ತಲೆಗೇರಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿವೆ (ಮಲೆಮ. ೩೬೧) : ಮಳೆಗೆ ತಲೆ ಮೈ ತೋಯದಂತೆ ಗೊರಬುಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಗೋವಿಂದರಾಯರು ನಡೆದಾಗ (ಪಾಳಿಗಿ. ೦೦೭). **ಗುರುಬು :** ತಂಗಳೂಟ ಮಾಡಿ ತಲೆಗೆ ಗುರುಬು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು (ಅನಾಥ. ೪). **ಗೊರಗು$_1$:** ಕೊಡೆ, ಗೊರಗು, ಮಾಡು . . . ಸೊಡರು ಎಂಬ ಎಣಿಸಿ ಮುಗಿಯದ ಸೊಲ್ಲುಗಳು ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರ ಕೈಗಾರಿಕೆಯನ್ನೂ ದುಡಿಮೆಯನ್ನೂ ಸಾರುತ್ತವೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೩೭). **ಗೊರಬೆ :** ಅಕ್ಕಮ್ಮ ಗದ್ದೆಯಿಂದ ಮೇಲೇರಿ ಹುಣಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಮಡಲಿನ ಗೊರಬೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಟಳು (ಚಿಗುಬ. ೮) : ಹರುಕು ಗೊರಬೆಯೊಂದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೪೦). 'ಕೊಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೊರಬೆ 'ಗೊರಬು' ನೋ.

ಗೊರಲೆ 'ಗೊಱಲೆ' ನೋ.

ಗೊರಲೆಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗೆದ್ದಲು ಹಿಡಿ ; ಒರಲೆ ಹತ್ತು : ತುಕ್ಕುಹಿಡಿದು ಅಥವಾ ಗೊರಲೆಬಡಿದ ಮುಟ್ಟುಗಳು ಶುಚಿಯಾಗಿ . . . ಅಲಂಕರಿಸುವುವು (ಸುಪಸಂ. ೩೩). [ಗೊರಲೆ (<ಗೊಱಲೆ) + ಬಡಿ$_1$]

ಗೊರವ, ಗೊರವು$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ತಪಸ್ವಿ : ನೃಪನುಮಂ ಪ್ರಜೆಯುಮಂ . . . ಆ ಗೊರವರುಂ ಸುರರುಂ ಗುಣವೃದ್ಧರುಂ ವಿಪುಳ ರಾಗಪರರಾಗಿಸುಗೆ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೨) : ಗೊರವರೆ ಬೂದಿಯುಂ ಜಡೆಯುಮಕ್ಕೆ ತಪಕ್ಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೭) : ಆ ಪುರದೊಳ್ ದೇವಶರ್ಮನೆಂಬ ಗೊರವನುಗ್ರೋಗ್ರತಪೋನಷ್ಠಾನ ನಿಷ್ಠಿತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಪಲಕಾಲಮಿರ್ಪಂ (ಪಂಚತಂ. ೬೯-೨೧) : ಪೇಸದೆ ಪಾರ್ವ್ವರಂ ಗೊರವರಂ ಗೋಬ್ಬನ್ದಮಂ ಪೆಣ್ಡರಂ ತ [ವೆ] ಕೊನ್ದಿಕ್ಕಿದ ಪಾಪಮೆಯ್ದುಗುಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೮೪-೩೬; 1049) : ಬೇಳ್ವೆಯೆಂಬುದು ಪಾರ್ವಂಗೆ ಜಡೆಯೆಂಬುದು ಗೊರವಂಗೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೮ ವ). ೨. ತಿರುಪೆ ಎತ್ತುವವನು ; ತಿರುಕ ; ಭಿಕ್ಷುಕ : ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ಗೊರವನಾಗಿ ಕಾಂಚೀಪುರದೊಳ್ ತಿರಿದು ಪಲವು ಕಾಲಂ ಬನ್ನಂಬಟ್ಟು (ಪಂಚತಂ. ೩೦೦-೨೦) : ಸೋಕೆಯ ಬಟ್ಟಲಂ ನಂಬಿ ಕಂಚಿನ ಬಟ್ಟಲನೊಡೆವ ಗೊರವನುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೩೧) : ಪಂಡಿತರುಂ ವಿವಿಧ ಕಳಾಮಂಡಿತರುಂ ಕೇಳತಕ್ಕ ಕೃತಿಯುಂ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಕಂಡರ್ ಕೇಳ್ವೊಡೆ ಗೊರವರ ಡುಂಡುಚಿಯೆ ಬೀದಿವರಿಯ ಬೀರನ ಕಥೆಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೩೭) : ಸರವೆ ಸುರಲತೆಯಕ್ಕು ಗೊರವ ಸುರಪತಿಯಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೮). ೩. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : "ಬೆಳ್ಳಡಿಯೆಂದೆನೆ ಗೊರವ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೮) : "ಅಂಬಿಕಾಪತಿ ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ ಗೊರವನುಂ" (ಕಶರ. ೩೩) : ಉರಿಯ ಗೊರವನ ನೆರೆವ ಭರವಸದಿಂದ ಬರಲು ಬಹಳ ಮುಳ್ಳಡ್ಡಲಾದವಲ್ಲಾ (ಅವಚಂ. ೨೩೭-೧೧೭೦) : ಅಲರಂಬಿನ ಮೊನೆಗೆ ನಿಲ್ವನೇ ಬಡಗೊರವಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೩೭) : ಗೊರವನಲ್ಲದೆ ಪೊಗಟೆಂ (ಶಮದ. ೪೭ ಪ್ರಯೋ) : ತೊಱೆವೆಣ್ಗೊಲಿದಪನು ಗೊರವನೆಂದು ಶಾಂಕರಿ ಮುನಿದು ನುಡಿಯದಿರಲ್ (ಭಿಕ್ಷಾಚ. ೨-೧) : ಗೊರವನ ಬೆಳ್ಗೊರಲೊಳ ಮರ್ದ ಹಾಲಾಹಲದ ಕರ್ವೆಳಗುದುಱುಗಲ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೨೩). ೪. ಶಿವಭಕ್ತ ; ಶರಣ ; ಶಿವಧಾರಿ ಎಮ್ಬ ಗೊರವರ್ಗ್ಗೆ (ಇಅ. XI, ೧೨೭-೧೦; 803) : ಆರಯ್ಯೆ ಶೈವಶಾಸ್ತ್ರದೊಳಾರಿಂದಂ ಪಿರಿಯರೆನಿಸಿದಾ ಗೊರವರ್ (ಸಮಪ. ೮-೪೦) : ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕಜಡೆಗಳ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಗೊರವನು ಭಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದುದ ಕಂಡೆನವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೦-೮೭) : ಒಲಿದು ಬೇಂಟೆಗೆ ಪೋಗಲಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಕಂಡು ನಲಿದು ಗೊರವರ ಪೂಜೆಯಂ ಕೆರಹುಗಾಲಲದ ಕೆಲಕೊತ್ತಿ (ಲಶಿಜಿಂ. ೩೩-೧೦) : ಸಿರಿಯರಸ ಚಿತ್ತೈಸು ಹರಸುವ ಗೊರವನೀ ಶಿತಿಕಂಠನು (ತೊರರಾ. ೧-೮-೬೨). ೫. ಮೈಲಾರ ದೇವರ ಭಕ್ತ,-ಪೂಜಾರಿ,-ಅರ್ಚಕ : ಮೈಲಾರದ ಗೊರವನಂತೆ ತಂತಮ್ಮನೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ವಚ್ಚುಳಾಯಿಲರುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೬) : ಶ್ರೀಮತ್ಸಿವಶಕ್ತಿಪಣ್ಡಿತರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಧಾರಾ ಪೂರ್ಬ್ಬಕ(ಂ)ಮ್ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಗೊರವರೆಡೆವಣಿಯ ಮೂವತ್ತು ಕಮ್ಮ ತೋಂಟಮಂ ಬಿಟ್ಟಳ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೧೧-೨೧ ; 1126) : ಮಲ್ಲಯ್ಯನ ಅರ್ಚಕರಿಗೆ 'ಗೊರವ' ರೆಂದು ಹೆಸರು, ಮರಾಠಿಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೇ ಗುರುವರೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕರ್ಣಾಪೂ. ೨೬) : ಗೊರವ, ಪೂಜಾರಿ . . . ಇಂದಿಗೂ ಕಂನಾಡವಿಭಾಗ

ದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜಾಗಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಲ. ೭೪೭). ೬. ಗುಡಿಗಳ ಪರಿಚಾರಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಗೊರವರ ಹೊನ್ನಯ್ಯಂ ತುಱುವಂ ಪಿಂಕಿಕ್ಕ ಪರಂ ಕೊಂದು ತಱುತ್ತಿಯಿದು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ಮೆಂ (ಎಳ. VIII, ಸೊರಬ. ೬೪-೧೦ : ೧೦೩೭) : ಗೊರವರು-ಇವರಿಗೆ ಕಲುಪ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಜೀರಲಿಂಕಲುಂ ಕಲುಪ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೂಗಾರಿಂಕಲುಂ ಅನ್ನುವರು (ಕರ್ನಾಗ. ೧೧೬). ಪಹರೆಯ ಗೊರವನು ಗುಡಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪಹರೆಮಾಡುವನು (Rice ಶಾ. ೭೦). ೭. ಬಿಲದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕೆ : ಅರಸು ನೋಡೀಚೆಯರಿ ಹುದುಗಿದ ಪರಿದ ಹಿಗ ಮಯೂರ ಟಟ್ಟಿಭ ಗೊರವ ಗೀಜಗ (ಕೊರಂಗ. ೩-೧ ೩೩) ; ಗರುಡಂ ಕರ್ಬಕ್ಕಿ ಕಂಕಂ ಗೊರವನೊಜಲೆ ರ್ವೆಬಕ್ಕಿ . . . ಶುಕಂ ತದ್ವನಾಂತಕ್ಕಿ ರ್ಮಕ್ಕಿಂ (ಕಬಿಕಂ. ೩-೩೩) : ಮರವನು ಸಾರಿ ಹೊನ್ನ ಬಾಯಂ ಗೊರವ ಕೊಂಬೆಯೇರಿ ಕೊರಲಿತ್ತಿ ಹಾಡಿತು (ರಾಮವ. ೧೯-೨೨). **ಗೊರವ್ವ** : ೬. ತರವೂಜಿಗೆ ಅಯ್ಯತ್ತು ಧಾನ್ಯಗೊಳಗ ದೇವರಿಗೆ × × × ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಿಗಲ್ಲದೆ ಗೊರವ್ವಗಳಗೆ ಸಲ್ಲದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಜ್ಞೆ (ಸಾಇಶ. IX-೨, ೧೫೯-೩೦ : ೧೦೩೨). [ದೇ.ಪ]

ಗೊರವಂಕ, ಗೊರವಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕೆ; ವೈನಾಹಕ್ಕೆ; ಸಾರಿಕೆ : "ವಾಗ್ಮಿರಾಸೀನ-ಗೀ. ಗೊರವಂಕ, ಪಾರಿವಪ್ಪಿ " (ಓಪಾ. ೧೩೧) ; ಗೊರವಂಕ ಟಟ್ಟಿಭ ಏಕ ಚಕೋರಕ ವಿಮಾಬುಲಿಗಹಕ್ಕಿಗಳು ರಂಜಿಸಿತು (ಪಳಕ. ೦-೪೩) ; ಸೋರೆ ಫೊಕ ಗೊರವಂಕ ಕಪಿ ಕಪೋತ (ಕುಶಾ.ಗಂ. ೦೦-೩) ; ಕವಿಯುದಿರಲಿ ನಿನ್ನ ಗೊರವಂಕದ ಬಿಂಕ (ಬಂಕಪ. ೧೧-೬). **ಗೊರವಂಕಿ**: "ಶಾರಿಕಾ-ಗೊರವಂಕೇಹಕ್ಕಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೬೮೩); ಗಿಣಿ ಗೊರವಂಕೆ ಕೋಗಿಲೆಗಳ ಕೊಗುಗಳು (ಹಾಗಿಂ. ೩೦-೦೨). 'ಗೌರಿಕೆ' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಕುರಕ ; ತೆಲು. ಗೊರವಂಕ, ಗೊರುವಂಕ, ಗೊರಂಕ, ಗೋರಿಂಕ, ಗೋರುವಂಕ]

ಗೊರವಂಕೆ ' ಗೊರವಂಕ ' ನೋ.

ಗೊರವಗೆಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಸರು : ಭುಕ್ಕಯಗೆರ ಗೊರವ ಗೆಜೆಯಂಟುಗ ಸಾಮ್ಯ ಸಲ್ಪುದು (ಎಳ. IX, (೪) ಅಸಿಳ. ೦೦೯-೩ : ಸು. ೯೦೦). [ಗೊರವ + ಕೆಜೆ]

ಗೊರವಗೇರಿ (ನಾ). ಗೊರವರ ಕೇರಿ,–ಬೀದಿ : ಕೋಟಿ ಗುಡ್ಡೆಯಾಗಿ ಗೊರವಗೇರಿ ಧರ್ಮದುಂಡಿವರ (ಇತಿ. ೧೯೩, ಸಂಚಾಗಿ. ೨-೦೮ : ೧೮೭). [ಗೊರವ + ಕೇರಿ]

ಗೊರವಡಿ ' ಗುರವಡಿ ' ನೋ.

ಗೊರವತಿ ' ಗೊರವಿತಿ ' ನೋ.

ಗೊರವದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಗೊರವದೇವಂ ಬನವಾಸಿ ಪುರವರೇಶ್ವರಂ (ಎಳ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೬-೬ : ೧೦೭೯ ?). [ಗೊರವ + ದೇವ]

ಗೊರವಪ್ಪೆ (ನಾ). ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ತಪಸ್ವಿನಿ : ಪೋಗಲೆ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿ ಮಣಿಯಂ ಗೊರವಪ್ಪೆಯ ವೇಷದೊಳಿರ್ದು(ಯು)ಂ (ಚಿಪಮಂ. ೮೯-೦೩). [ಗೊರವ + ಅಪ್ಪೆ]

ಗೊರವವಾಡ (ನಾ). ಶೈವಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಆಧವಾ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗ್ರಾಮ; ಮಣ್ಣಾಳಂ ಗೊರವವಾಡಂ ಮಾಡಿ ಸರ್ವನಮಶ್ಯಂ ಬಿಟ್ಟು (ಎಳ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೦-೪೨ : ೧೦೭೨). [ಗೊರವ + ವಾಡ್ಯ]

ಗೊರವಿ, ಗೊರಬಿ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ : ವಿರಕ್ತೆ : ತಾಂ ತಿರವ ಗೊರವಿ ಬೆಕಕನುಮಂ ತಿರಿಯಪೆಬಂ ತೆಱದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೩). ೨. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಹೆಣ್ಣು; ದೇವದಾಸಿ: ಶ್ರೀಸೋಭನರಪರು ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ರೇವಟ್ಟಿಗೊರವಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮುಡ್ಡುಗೆಱ್ ಯೊಳಗಣದೊಂದು ತೋಟಂಟಕ್ಕಂ . . . ಆಯ್ದು ಗದ್ಯಾಣಮುಂ ತಿಱಿಯುವ (ಶಾಇಇ. XI-೧, ೫೦-೦೭ : ೧೦೦೬). **ಗೊರವಿ** : ೨. ಅಂದು ಹರಿಜನರಲ್ಲಿ 'ಗೊರವಿ' ಬಡುವ ವಿದ್ಯತ್ತಿಯಿತ್ತು. ಗೊರವಿ ಎಂದರೆ ಬಸವಿ ಎಂದರ್ಥ (ಪಂಚಪಂ. ೧೦). [ಗೊರವ + – ಇ]

ಗೊರವಿ, ಗೊರವ್ವ, ಗೊರವೆ, ಗೊರವಿ (ನಾ). ಹಸಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಆದರ ಹೂವು : ಗೊರವಿಯ ಬನ[ಪಾಣಾಂ. ಟಿಯ ನೆಲ]ಸಂಪಗೆಯ ಸೆವಂತಿಗೆಯುರಳ ಕಂದಿತ್ತೆರು (ಕೂಬಸೋಪ. ೪-೪೪) ; ಕೊಸಗಿಜೆ ಬಿಲೀ ಪುಲಗಿಲ್ಕೊರವೀ . . . ಹೊನ್ನೆಯ ತರಂಗಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೬೮) ; ತ್ಯಾರಣ ಗೊರವಿ ಗೊರಟೆಯತ್ತಗಳ . . . ವೊದರಾದ ಗಗನಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳೊಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೪-೩) ; ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ಗೊರವಿಯ ಕೊಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಬಳಸುವರು (ಆಳಹ. ೯೩). **ಗೊರವ್ವ**: ಮಹೇಶ್ವರಾಲಯದಂತೆ ಗೊರವ್ವ ಮನೆಗಳಂತೆ ಕೇರು ಬಿತ್ತುವ ಕಯ್ಯಳಂ ತಾರು . . . ಮತ್ತಮಿವಿನತಾನಂ ತೆಱದ ಮರದುಱುಗಲ್ಗಳ್ (ಲಂಹಂ. ೨-೩೮ ಪ) ; ಪೆಱ್ಱುಗು . . . ಬಂದುಗೆಯಿಂದೆ ವಿದ್ಯುಮಗಣಂ ಗೊರವಿಂ (ವ್ಯತ್ಯಯಂ) ನುತ ವಜ್ರವಿಟ್ಟ[ಪಾಣಾಂ. ಗೊರವಾನಕ ವಜ್ರವಿಟ್ಟ]ಯಿಂ (ಅಬ್ಬಕು. ೪-೦೯). **ಗೊರವಿ** : ಗೊರವಯ ಕಟ್ಟಿ ಸೂಚಿಗಳು ಉರುವುತಿಹವು (ಜ್ಞಾಪಕ. ೦೩-೧೦೬); ಗೊರವೆ ಕೊಳ್ಳಿಯಂತೆ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತವಾದೂಂ ತೇಜೋವಂತನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು (ಶ್ರಣಾವಿ. ೫೦೦). **ಗೊರವಿ** : ಮಂಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಬಿಕ್ಕೆ, ಕರಾಚಿ, ಗೊರವಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ (ಪಮ್ಮುಸು. ೨೩೭).

ಗೊರವಿಯ ಕೋಲು=ಗೊರವಿಕಟ್ಟಿಗೆ : ತರಳರೆಲ್ಲರು ವೇಲ್ದ ಕುರುಹು ಹುಡುಕುತಲಿ ಕರದಿ ಗೊರವಿಯ ಕೋಲ ಪಿಡಿದು ಯಿಂದುಮತಿ ತರಳನ ನೋಡುವರೆ (ಪೊರಬಾಣ ಬರಲು (ಹಮಚೆ. ೧೫೩).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಕೊರವಾನ್ ; ತೆಲು. ಕೊರವಿ, ಕೊರವಿ, ಕೊಜವಿ]

ಗೊರವಿಕೆ (ನಾ). ಭಿಕ್ಷಂಕೆವೃತ್ತಿ ; ತಿರುಪೆ : ಪರಿವನು ಭಕ್ಷಾಟನಂಗೈದು ಯಕ್ಷಪುರವರದಿಂದ ದುರವದಂ ಗೊರವಿಕೆಯನೆವದಿಸಿ ತಿರುಗಿದಂ (ಹರಿಗ. ೭-೬೨). [ಗೊರವ + – ಇಕೆ]

ಗೊರವಿತಿ, ಗೊರವಿತ್ತಿ, ಗೊರವತಿ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ಗೊರವಿ : ಜೋಗಿಣಿ : ರಸವಣಿಯನುಂಡ ಗೊರವಿತಿ ಪೊಸತಾಶೀರ್ವಾದವಳ್ಳ ದೊಂದೆಂದಾಗಳ್ ಬಸಗಳ್ಳಿಗೆ ಮಹೀಶರ ಪಸಾದ ಸುರುಳವದೆ ಕವದ ಹರಿಪೋ ಎಂದಳ್ (ಪಚಿತ್ರ.ಸು. ೦೩-೨೦) : ಸೂಳೆ ಮುಮ್ಮಾಗಿ ಗೊರವಿತಿ ಆದಳು (ಗಾಪ). **ಗೊರವಿತಿ**: ೧. ಗೊರವಿತಿಯ ಕಂಠಿಯ ಕಂಟಿಣಿಯರ . . . ಮುಂದುಂ ಮಿಂಡುಲಿಯಲ್ಲಿಯಲಾಗದು ವಧುವಂ (ಕುಪಡಿ. ೯-೨೬) : ಊರ ಹೊಱಗೊೞು ದೇಗುಲ ದೇಗುಲದೊಳಗೆಱ್ಬು ಗೊರಿತಿ ನೋಡಯ್ಯ (ಅಪಡಿಂ. ೯೬-೪೯). ೨.ಮಂನಿಪೆತ್ತಿ ; ಯತಿಯಂ ಹೆಂಡತಿ: ಸಿದ್ಧರತೀರದ ರುಸಿಬಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಮೃಗಾಯನಾರಂಭಂ ಮುನಿಗಂ ವಿಶಾಹಿಯೆಂಬ ಗೊರತಿಗಂ ಗೌತಮನೆಂಬ ಮಗಱನಿ ಪುಟ್ಟ (ಅರ್ಥಪ. ೪-೦೨೬-ಪ). **ಗೊರವತಿ**: ೧. ಬೊಮ್ಮದ ಮನೆಯ ಕೋಣೆಯೊಳೊಬ್ಬ ಗೊರವತಿ ಇಮ್ಮಯ್ಯನ ಸಿರಿಯ ಮಾಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹಮ್ಮೈಸಿಹಳು (ಶಿವಗಿ. ೮೮೪).

[ಗೊರವ + – ಇತಿ$_1$ (< –ಇತ್ತಿ$_1$)]

ಗೊರವ್ವ ' ಗೊರವಿ ' ನೋ.

ಗೊರವೆ ' ಗೊರವಿ ' ನೋ.

ಗೊರವೆ (ನಾ).ಪೊಟರೆ (?) : ಈ ಮರದ ಗೊರವ ನದುವ (?) ಯೊಳ ಕಾರಣದಿಂದಿಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತನಾದೆವಂ (ಪಂಚಕಲ. ೨೯೮-೪). [?]

ಗೊರವೆ ' ಗೊರವಿ ' ನೋ.

ಗೊರವೆಕಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಗೊರವಿಮರದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಳ್ಳಿ, –ಪಂಜು : ದೀವಟಿಗೆ, ಗೊರವೇಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕರದೀಪ ಮುಂತಾದ ಸಾವಿರಾರು

ಬೆಳಕುಗಳು ಊರು ತುಂಬೆ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಜುಮುರಾ. ೭೦).
[ಗೊರವೆ (<ಗೊರವ್ಯ) + ಕಟ್ಟಿಗೆ]

ಗೊರಸು (?) (ನಾ). (?) : ಗೋಡೆ ಗೊರಬಾಗಿಸಿದ ಪಲವು ಪಾರಿವದ ಸಲಹ್ಯಾಡಿ ಗಿಣಿವಂದರಂ ಪಱುದ ಬಲೆ ಮುಱಿದ ಬಲ್ ಬಾಡಲಿಕ್ಕಿದರ್ ಸುಳಿವಿನಾನಱಿ ಕಟ್ಟಿದರ್ ನರ ಪರಗಿಸಿ ಗೊರಸುಂ ಕೊಡೆ ಕೊಯ್ದುರ್ದರ್ ವ್ಯಗವಕ್ಷಿಗಳ ನೆತ್ತಿರಿನ ಜಾಡಿಯೊಳ್ (ಪಂಡಿಮ. ೧೪-೪). [?]

ಗೊರಸು$_2$, **ಗೊರಚು** (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೊಳಗು : ಪುರ : ಧರ್ಮ ವಿಲ್ಲದ ಅರಸು ಮುಱಿದ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು (ಆಪಪ. ೫೦-೨) : ಗೊರಸಿಂದೆಳ್ದ ಪೂತ ರಜದಿಂ (ವೀಚಿ. ೨-೨) ; ಜಂಬುಕದೆಡೆಯನು ಹೊಕ್ಕರೆ ಸಿಗುವುದು ಗೊರಸಿನ ಚಮರಿದ ಹೆಸಿ (ಇಂಚಾಪ. ೧೨೪-೬೪) ; ಗೊರಸುಗಳು ಒಂಟೆಯ ಗೊರಸಿನ ಹಾಗೆ ಇರ್ಭಾಗವಾಗಿರುವವು (ಜುಂಬಂಮು. ೪-೧೬೭). **ಗೊರಚು**ಃ ತುಂಡಿಸಿದ ಸರಳಿನಿಂ ಮರಳಿನಿಂದಾ ಕರಿಚಿನಿಂ ವಾಜಿಗಳ ಗೊರಚಿನಿಂ (ಪಂಪ. ೨೮-೨೮). [?. / ತಮಿ. ಕುರಚು, ಕುರಚ್ಚಿ ; ತೆಲು. ಕೊರಿಜೆ, ಗೊರಿಜ, ಗೊರಿಚೆ, ಗೊರಿಸೆ./ಕಂ. ಪುರ]

ಗೊರಸು$_3$, **ಗೊರೆಸು** (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತಡೀಲೆ ಬಾಳೆ ಸಿರಿಸಂ ಗೊರಸಂಕಿಲರುಮಪ್ಪೆ ಕಪ್ಪುರಂ . . . ಇಡಿಕಿಲಿದಿರ್ದ ವೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಪ. ೩-೪೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಸಜ್ಜೇಂದ್ರಿಯ ಯೆ :–ಗೊರಸಿನ ಹೊಡತೇಟೀರಿನ್ನು ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರಿದು ಕದಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣು. ೧೯೯). **ಗೊರೆಸು** : ೨. “ಕಾಶಂ. ಇಕ್ಷು ಗಂಧಾ. ಪೋಟಗಳು-ಈ ೩ ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. ಗೊರೆಸುಹುಲ್ಲು ” (ನಿಘಂಕಿ. ೧೩೦). [?]

ಗೊರಸೆ (ನಾ). ಒರಟಾದುದು ; ನುರಿಯದಿರುವುದು : “ಗೊರಸೆಯಸಲವಡಸಿಕ್ಕುಂ ” (ಶಪ. ೬೪). ‘ ಗರಸು ’ ಪರಾ. [?]

ಗೊರಿಕೆ ‘ಗುಱುಕು ’ ನೋ.

ಗೊರಿಜೆ ‘ ಗೊರಚೆ$_1$ ’ ನೋ.

ಗೊರಿವಿ ‘ಗೊರವಿ$_2$ ’ ನೋ.

ಗೊರೆ$_1$ ‘ ಕೊರೆ$_2$ ’ ನೋ.

ಗೊರೆ$_2$ (ನಾ). ಕೆಸರು ; ಬಗ್ಗಡ ; ರಾಡಿ : ಕಳತ ಮಕ್ಕೆಯೊ ಹುರಿಯ ಬಲೆಯೋ ರಾಗಸನ್ನೆಯೊ ಸರಿಯ ಗೊರೆಯೋ ಕಳ್ಳನುಂಡೆಯೊ ಸಲಿಯ ಚಿತ್ರಕವೆಂ (ಕಾಪ್ರ.ಆ. ೦-೭೬) ; ಬಿಸಿರೊಳು ಕೋಣ ಗೊ[ಪಾತಾ. ಗೂರ] ರೆಯ ಬಿದ್ದು ಪೊರಳುತಿಬ್ಬಸಗೊಂಬಂತೆ (ಪಂಪ್ರಶಾ. ೫-೪೭) ; ಹೀಗೆ ಮಳೆ ಹುಯ್ದು ಗೊಂಚೆಹಚ್ಚಿದ ಗೊರೆಯಾಗಿ (ಕೆಸರಾಗಿ) ರಂಭೆಯ ಸರಗಿಗೆ ನೀರು ಹರಿದು ಸಮ್ಮಿಶ್ರಿಯಾದ ಜಲವೃಷ್ಟಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಜಗ್ಗಣ. ೩೨). [?]

ಗೊರೆಕಾಜ (ನಾ). ಗುರಿಕಾರ (?) : ಅದಂ ಪಡಿಸಲಿಸುತ್ತಮುಣ್ಬಂ ಗೊರೆಕಾಜ ಕೊಡದ (ಸೌಇಇ. IX-೧, ೧೦೯-೩೮ : ೧೦೬೨). [? + – ಕಾಜ]

ಗೊರೆಸು ‘ಗೊರಸು$_3$ ’ ನೋ.

ಗೊರ್ಜಾಟ (?) (ನಾ). (?) : ಎಲುಮಯದ ವಂಜರವ ಚೀತನದ ಮಂದಿರವ ಜೆಲುವ ಗೊರ್ಜಾ[ಪಾತಾ. ಗೋರ್ಜಾಟಿ]ಟಿತಕಮಲ ಮರುತಂ ಸತತ ಚೆಲಿವ ಜಾತಿಯ ಪುತ್ಪಳಿಯ ದಿವ್ಯಸುಧೆಯಿಂದೆ ಕಲಿತಂತೆ ಕಲಿತು ಬರುವ ಪಲಬುಗೆಯು ವಿಂಬಿಗಳಿ (ವಂಜಾರಾ. ೨-೩೫-೪೩). [?]

ಗೊಲಗಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೇಗಲುಕನ್ನೆಸೊವ್ವು, ಗೊಲಗಂದಿ (ಕೃತಿನಿ. ೨೬-೫೦೫). [?]

ಗೊಲಸು ‘ ಗೋಟಸು ’ ನೋ.

ಗೊಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ; ತುದಿ; ತನ್ನ ಬಗೆಬಗೆಕಜ್ಜಮಂ ಗೊಲೆಗೊಳಿಸು ತಂತಾ ಬಲ್ಲ ಗೊಲೆಯನೇಱ್ ನೂಂಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೨ ಪ). ‘ಗೊಲೆ ಗೊಳಿಸು’ ಪರಾ. ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ ; ಕೊಪ್ಪು : “ಧನುಷ್ಕೋಟಿ ಕೊಪ್ಪು ಗೊಲೆಯನಿಸಿರ್ದಂ ” (ಕವೀಂ. ೦೦) : ಅರಂಬನಧಟಿಂದೆರ್ಪು ಪೊಡವಿಯ ಬರಿದಿಟ್ಟು ಜಯಸಿದ ಬಳಿಯ ಗೊಲೆಯನಿಳಿಪಿ ಮಡಗಿದ ಸಿಂಗಾಡಿಯ ಗೆಲಿದುವು ಕವಿ ಕೋವಯರುಂ (ವೀಪ್ರಸಂ. ೨೩-೨೦೩) : ಆಗಳ್ ಚಂಎಳಂ . . . ಪುಂಖಾನುಪುಂಖಮಾಗೆ ವತ್ಸಲರುಗಳಗ ಗೊಲೆ ನೆಲೆದವ್ವು ವಿನಂ ಸೆಲೆದಾರ್ದೀಸಾದಿದಂ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೦೪೫-೦೪). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಲ್ಲೆ, ಕುಲ್ಲೈ; ಮಲ. ಕುಲ]

ಗೊಲೆ$_2$, **ಕೊನೆ**$_3$, **ಗೊನೆ**$_2$ (ನಾ). (ಹೊವ್ವು, ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಗಳ) ಗೊಂಚಲು ; ಗುಚ್ಚ : “ಗೊಲೆ ಗೊನೆಯೊಳ್ ” (ಕರ್ನಾವಿ. ೩೦); ಗೊಲೆಯೊಳ್ ಪಣ್ಬುದು ಮ್ಯೆಂದವಾಟ್ (ಅರಿಪ. ೧೦-೮೮) ; ಮಾಂಗಾಯ ಗೊಲೆಯನಂದಾಕಂಗ್ಳಿಗೆ ಮರಲ್ಬು ಪಾಯ್ಬು ಗಿಳಿ ಪಾಯಿಸಿದತ್ತುಗನೆಯ ರೂಪಕಕ್ಕೆ ಬೆಡಂಗಂ ಗಿಳಿಯೊದಿಪಂಗನಾರಂಭಕದಾ (ಅಲಾಪ. ೧೧-೭೬). ‘ ಕೆಂಗೊಲೆ ’, ‘ ಪಣ್ಕೊಲೆ ’ ಪರಾ. **ಕೊನೆ**$_3$: ಅಡಕೆಯ ಕೊಯಿಲು ಬಂದಿತು. ರಾಮಯ್ಯನೇ ಮಂತುವರ್ಜಿಯಂದ ಕೊನೆ ತೆಗೆಯುವವರನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ. ಕೊನೆ ತೆಗೆಸಿದನು (ಇಸಪಕು. ೩೭೮). **ಗೊನೆ**$_3$: ಬೆಳೆದ ಕೌಂಗಿನ ಗೊನೆ ತಳ್ಳಲಿಗೆ . . . ಎಸೆದುರುವವನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೦); ವನದ ಬಾಳೆಯ ಗೊನೆಯ ಕೊಯ್ದು (ಮುಧಾಕ. ೩೬-೨೯) : ಬಾಳೆಯುರು ಗೊನೆಸಹಿತಲೊಪ್ಪಿಹುವು (ಕಂಪಾ. ೪-೭೬) : ಬಾಳುವವನಿಗೊಂದು ಮಾತು ಬಾಳೆಗೊಂದು ಗೊನೆ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಲ್ಲ ; ಮಲ. ಕುಲ ; ತುಳು. ಗೊನೆ ; ಕೊಡ. ಕೊಲೆ, ಕೊಲ ; ತೆಲು. ಗೊಲ]

ಗೊಲೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಬಿಗಿದು ಅಳವಡಿಸು : ಶಿವನನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕಠಿಯ ಕಬ್ಬಿನ ಬಲ್ಲ ಗೊಲೆಗೆಯ್ದು ಮಸಿಸಜ್ಜಂ . . . ಹುಗಿರಿಳಿಲಿದವಾಕೆಯ ಮನವನಂ (ಶಾಂಪು. ೦-೦೪).

[ಗೊಲೆ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗೊಲೆಗೊಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊನೆಮುಟ್ಟು; ತುದಿಸೇರು. ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿಗೆ ಹೆದೆಯು ಕಟ್ಟಲ್ಪಡು. 'ಗೊಲೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.
[ಗೊಲೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಲೆಗೊಳ್$_2$, ಗೊನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳು) ಗೊನೆಯನ್ನು ಬಿಡು: ದೂತವಚನಾಮೃತದೊಳ್ ಗೊಲೆಗೊಂಡ ಬೇಟವೆಂಬಳಲತೆ ಕೂಟದೊಳ್ ಪದೆದು ಪಣ್ತೆರ್ದೆಗಿಂಪಿನಲಂಪನೀಯದೇ (ಆದಿಪು. ೧೨-೨೧). **ಗೊನೆಗೊಳ್**: ಪಣ್ಗೊನೆಗಳಂ ಗೊನೆಗೊಂಡ ಕವುಂಗು . . . ಶೋಭಿಪುದನಂಗನ ಮಂಗಳಗೇಹಮೆಂಬಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೭).
[ಗೊಲೆ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಲೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸು; ಈಡೇರಿಸು; ತುದಿಗಾಣಿಸು: ತನ್ನ ಬಗೆದ ಕಜ್ಜಮಂ ಗೊಲೆಗೊಳಿಸುವಂತಾ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಲೆಯ ನೇಱ^3 ನೂಂಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೨ ವ). ೨.=ಗೊಲೆಗೆಯ್: ಗೊಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಚಾಪ . . . ಹೋಗೆಲೊ ಪಾಪಿ ಮನ್ಮಥ (ಮೋಹತ. ೭-೨೩).
[ಗೊಲೆಗೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಲೆನೂಂಕು (ಕ್ರಿ). ಗೊನೆಬಿಡು; ಗೊನೆಯನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹು: ಗೊಲೆನೂಂಕಿದುವಿಂದು ಸೈಪುಗೌಂಗುಗಳಮಮ (ಚಕವಿ. ೬-೧೭೯).
[ಗೊಲೆ$_2$ + ನೂಂಕು$_1$]

ಗೊಲ್ಲ$_1$ (ನಾ). ೧. ಖಜಾನೆಯಲ್ಲಿ (ನಾಣ್ಯಪರೀಕ್ಷಕನಾದ) ಸರಾಫನ ಸಹಾಯಕ; ಹಣದ ಚೀಲವನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ (ಮೈಗೆಚ. IV, ೭೬೯): ಪ್ರತಿ ತುಕಡಿಯ ಖಜಾನೆಗೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಗೊಲ್ಲನಿದ್ದನು (ಮಹಾವಂ. II, ೩೨). ೨. (ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವ) ಸೇವಕ: ಬಾಗಿಲ ಕಾಯ್ದಿರ್ದ ಗೊಲ್ಲಂಗೆ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಒಡೆತನವುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೬೫-೧೨೩೮); ಬಾಗಿಲೊಳಿಹ ಗೊಲ್ಲರು ನಾ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಬೀಗದ ಮುದ್ರೆಯವರು ಏಗೆಯ್ವೆವಮ್ಮ ಪೇಳೆನುತ ನನಗೆ ತಲೆವಾಗಿ ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡಿಹರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೧೪೨); ದ್ವಾರ ಗೊಲ್ಲರೊಳಾಗ ಭೋರನೀರ್ವರು ಬಂದು (ಹಮಚ. ೨೩೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಲ್ಲಾ; ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲ]

ಗೊಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು; ಗೋಪಾಲಕ; ಗೋವಳ: "ತುಱುವಳರ್ ಗೋವರ್ಕಳೆನೆ ಗೊಲ್ಲರಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪); ಗೊಲ್ಲರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳತನದಿ ಬಂದು ಗುಲ್ಲುಮಾಡುತಲಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೪೪-೧); ಗೊಲ್ಲರಾ ಮನೆ ಹೊಕ್ಕು ಗುಲ್ಲುಮಾಡುವುದೇನಲ (ಕನಕ. ೧೪೭ ಪಲ್ಲವಿ); ಗೊಲ್ಲ ಗೊಲ್ಲತಿಯರಲ್ಲಿಯೆ ಸಾಕೆನೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದೆಯೊ ಮಲ್ಲಣಿಯೆಲ್ಲ? (ಗಿಳಿವಿಂ. ೪೪-೯); ಗೊಲ್ಲರ ಅರಸಾಗಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆ ದರಿದ್ರ (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರಣಯದ ಸುಖವನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು; ದಡ್ಡ: ಗೊಲ್ಲನಾದಡೆ ರತಿಗೆಳಸುವನೆ (ಬಸಪು. ೪೦-೩೧).

ಗೊಲ್ಲರಹಳ್ಳಿ = ಗೋವಳರು ವಾಸಿಸುವ ಗ್ರಾಮ: "ಗೊಲ್ಲರಹಳ್ಳಿ–ಆಭೀರಪಲ್ಲಿ, ಘೋಷ" (ನಾಚರಾ. ಕಿ). [<ಸಂ. ಗೋಪಾಲ]

ಗೊಲ್ಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ಕೊಂಗ ಕೊಂಕಣ ಗೊಲ್ಲ ಕಾಂಭೋಜ . . . ನಾನಾದ್ವೀಪ ದೇಶಾಧೀಶ್ವರರುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೫ ವ); ಮಾಳವ ಮಗಧ ಕರ್ಣಾಟ ಗೊಲ್ಲ ಕರಹಾಟ . . . ಕಳಿಂಗಾದಿ ವಿಷಯಂಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮ. ೧೦-೭೧). [<ಸಂ. ಗೋಲ್ಲ]

ಗೊಲ್ಲಕೇರಿ 'ಗೊಲ್ಲಗೇರಿ' ನೋ.

ಗೊಲ್ಲಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು; ಗೊಲ್ಲಿತಿ: ಗೊಲ್ಲಗಿತ್ತಿ ಮೊಸರು ಮಾರುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ).
[ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ಗಿತ್ತಿ]

ಗೊಲ್ಲಗೇರಿ, ಗೊಲ್ಲಕೇರಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಬೀದಿ; ಗೋವಳರ ಬೀದಿ: ಗೊಲ್ಲಗೇರಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ರಲ್ಲಿಗೆ, ರೂರಿಗೆ] ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಳುವಲ್ಲಿಗೆಯ್ದು ಮುರಾರಿ . . . ಸಿಕ್ಕನೆ (ಬಸಪು. ೫೪-೪೦). **ಗೊಲ್ಲಕೇರಿ**: ಗೊಲ್ಲಕೇರಿಗೆ ಬಾ ಕಂಡ್ಯ ದಾಸಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೮೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ).
[ಗೊಲ್ಲ$_2$ + ಕೇರಿ]

ಗೊಲ್ಲಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೇರೆ,–ಗೂಡಾರ (?): ಮಾಡಮಂ ಪತ್ತಿ ಸುತ್ತಿಱಿದ ಕರಗದಡಪದ ಡವಕೆಯ ಮಡಿಯ ಪರಿಯಣದ ಬಾಣಸಿನ ಗುಣನೆಯ ಮಜ್ಜನದ ದೇಹಾರದ . . . ಗೊಲ್ಲಣಿಗೆಯ ಮಂಡವಿಗೆಯ ವಿಳಾಸನಿವಾಸಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೭ ವ).
[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲಿಯನ, ಗೊಲ್ಲೆನ]

ಗೊಲ್ಲತನ (ನಾ). ಗೋವಳನಾಗಿರುವಿಕೆ: ಗೊಲ್ಲತನವಂ ಬಿಡಿಸಿ . . . ಬಹುಭಾಗ್ಯವಂತನಿಸಿ ಎಲ್ಲರೊಳು ಸಲಿಗೆ ನಿಲಿಸಿದಳೊ ನಿಮ್ಮರಸಿ (ಕನಕ. ೮೬-೧). [ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ತನ]

ಗೊಲ್ಲತಿ 'ಗೊಲ್ಲಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗೊಲ್ಲಭಾಮ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು: ಸೀತಾದೇವಿಹುಳು, ಗೊಲ್ಲಭಾಮಾ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦). [← ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲಭಾಮ]

ಗೊಲ್ಲವಾಳಿಗ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲ; ಗೋವಳ: "ಅಳೆಯಂಬ" (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೬೧). [ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ವಾಳ$_1$ + – ಇಗ]

ಗೊಲ್ಲಸ (ನಾ). ದಣಿವು; ಆಯಾಸ (?). 'ಗೊಲ್ಲಸಂಗೊಳ್' ಪರಾ.
[?]

ಗೊಲ್ಲಸಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಣಿವನ್ನು ಹೊಂದು; ಆಯಾಸಪಡು: ಬಱಿದೆ ಗೊಲ್ಲಸಂಗೊಂಡು ದೇಹವನು ದಂಡಿಪುದು ಜಗಮೆಲ್ಲಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೫೫).
[ಗೊಲ್ಲಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಲ್ಲಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸಿನ ಗುಹ್ಯಾಂಗ; ಯೋನಿ: (ಕಿ). 'ಕೊಲ್ಲಿ' ಪರಾ.
[?]

ಗೊಲ್ಲಿತಿ 'ಗೊಲ್ಲಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗೊಲ್ಲಿತ್ತಿ, ಗೊಲ್ಲತಿ, ಗೊಲ್ಲಿತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು; ಕವಾಡಗಿತ್ತಿ; ಗೌಳಿಗಿತ್ತಿ: (ಕಿ). **ಗೊಲ್ಲತಿ**: "ತುಱುವಳ್ತಿಯರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರೆನಲ್ ಗೋಪಿಯರು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪); ಅಂಗಡಿಯೊಳಳೆವೊತ್ತು ಬರುತಿರೆ ಮುಂಗಡೆಯೊಳಡಿ ಜಾಱಿ ಕೆಡೆಯದ ಹಾಂಗೆ ಹಿಡಿದನು ಬಸವನಾ ಗೊಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಿ]ತಿಯ ಹರವಿಯನು (ಬಸಪು. ೧೦ ಸೂಚನೆ); ಪ್ರಭುವಿನಿಂದ ಮಹಿಮೆಯ ಪಡೆದ ಗೊಲ್ಲತಿಯ ಕಥೆಗೆರಡುಕಾಂಡವಾದುದನೊರೆವೆನು (ವೀಶ್ಯಪು. ೮-೧ ಸೂಚನೆ); ನಿನ್ನ ಮಸಿವಣ್ಣದೀ ಚೆಲುವಿನೆಡೆಗೆ ಸೋಲ್ವರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೨೭); ಗೊಲ್ಲತಿಯರ ಭೂರಿಭೂಷಾರವಂ ಕಱುಗಳಂ ಕರೆವ ಗೋಪಾರವಂ ಪೂರೈಸಿತೇವೇಳ್ವೆನು (ಚಬಪು. ೧೦-೧೭). **ಗೊಲ್ಲಿತಿ**: ಗೊಲ್ಲಿತಿಯಾಕೃತಿಯನಾ . . . ತನಗೆ ಬಸವಂ ಹೇಳಿದಡೆ ತಾನಾಕೆಯಂ ಬರಿಸಿ ಇನಿತುಮಂ ಬೆಸಗೊಳುತಿರಲ್ಕೆ (ಬಸಪು.೧೦-೭); ಹಾಲು ಮಾರುತ ಬಂದಳಾಕೆ ಕೀಲುಕಡಗದ ಗೊಲ್ಲಿತಿ (ನಾಪದ. ೨೦೪); ಆ ಗೊಲ್ಲಿತಿಯು ಮಗುವನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸಿ ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕವಿಕ. ೯). [ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ಇತ್ತಿ]

ಗೊಲ್ಲಿಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸುಜನವವಿತ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಚಟ್ಟಂ ಶ್ರೀಮತು [ಗೊ]ಲ್ಲಿಮಯ್ಯಂ (ಕಇ. II, ೭-೨೧; 1030).
[ಗೊಲ್ಲಿಮ್$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೊವರ 'ಕುವರ$_2$' ನೋ.

ಗೊಸಬು (ನಾ). ಕೊಚ್ಚೆ (?): ಕೆಸರಂ ತುಳಿದು ಗೊಸಬಿನೊಳ್ಳುಳುಗಿಯೆದ್ದು ನಡವಾಗ (ಅರಸಾ. ೫-೨೧೫). [?]

ಗೊಸಲು (ಕ್ರಿ). ಒಸರು ; ಸ್ರವಿಸು : ವಿಫಲವಾದ ಸಂತಾನವು ತಿರಿಗೂ ಲಭಿಸಿತೆಂದು ಸ್ತನಗಳು ಹಾಲು ಗೊಸಲಿಳಿಯಲು ಆ ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಬಂದರು (ಕೃಪಾಸ. ೩೦). [?]

ಗೊಸಾವಿ 'ಗೋಸಾಯಿ' ನೋ.

ಗೊಹೆ$_1$ 'ಕೊಹೆ' ನೋ.

ಗೊಹೆ$_2$ 'ಗೋಪೆ' ನೋ.

ಗೊಹೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೊಹೆ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲ ಮೆಳೆಯ ಹೊಕ್ಕು ನಮ್ಮುಲುಹಿಂಗೆ ಗೊಹೆಗುಟ್ಟುತಿದೆ (ಹಚಕಾ. ಪರಿ ೨೦೩).

[ಗೊಹೆ$_1$ (<ಕೊಹೆ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಳ್ 'ಕೊಳ್$_2$' ನೋ.

ಗೊಳಗುಳಿಕೆ 'ಕೊಳಗುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಗೊಳಗೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗಂದೆಗಂದೆಗಳ ಹೊಯಿದಂತೊಂದಿಸಿ ಗೊಳಗೊಂಡೆ ಕಾಡುಜೆಪ್ಪೆಯ ಸೊಪ್ಪಂ (ಅಶ್ವಪ್ಯ. ೧೭-೬೩).

[?]

ಗೊಳಗೊಳಕೆ 'ಕೊಳಗುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಗೊಳಗೊಳಿಕೆ 'ಕೊಳಗುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಗೊಳಲು 'ಗೊಳಲೆ' ನೋ.

ಗೊಳಲೆ, ಗೊಳಲು (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು; ಉಮಿ: ಗೊಳಲೆಯ ಒಳಗಿದೆ ಬೆಳೆಯುವ ಬೀಜ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೨-೧) ; ತಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಭತ್ತಾ ಕುಟ್ಟಿ ಅಕ್ಕೀ ಬೇರೆಮಾಡಿ ಗೊಳಲೆ ತೆಗೆದು ಇಟ್ಟೇವಿ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೮೬). ೨. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ: ಹುಣಿಸೆಯ ಹಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದು ಗೊಳಲೆಯನ್ನು ರಾಶಿ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಗೊಳಲು :** ೧. ತಿರುಳುಣಿಸಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ, ಕಾಳು, ನುರುಗು, ತೌಡು, ಗೊಳಲು ಹೀಗೆ ೫ ಪ್ರಕಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು . . . ಕಡಲೆ ತೊಗರೆಯ ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿನ ಸಿಪ್ಪೆಗೆ ಗೊಳಲೆನ್ನುವರು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೫೦). [?]

ಗೊಳಸು 'ಗೊಟಸು' ನೋ.

ಗೊಳಿಸೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. [←ತುಳು. ಕೊಲೆಜಿ]

ಗೊಳೆಗುದುರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಬಂಧವಾಮೀ–ಗೊಳೆಗುದುರೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೬). [?]

ಗೊಳೋ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕ್ರಂದಿತಂ, ರುದಿತಂ, ಕೃಷ್ಟಂ – ೩ ರೋದನದ ಹೆಸರುಗಳು ಅಂದರೆ ಗೊಳೋಯೆಂದಳುವದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೩).

ಗೊಳ್ಗಲ್ (ನಾ). (?): ಜಮ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ಸೂಚಿಸೆಂದು ಗೊಳ್ಗಲ್ಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಯುಂ . . . ಇಂತನೇಕಪ್ರಕಾರಂಗಳಿಂ ರೌದ್ರದೇವತೆಗಳಂ ಪಿಡಿದು ದುರ್ಗತಿದುಃಖದಿಂದಾಳುತ್ತಮಿಪ್ಪರಿಂತು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೦೭-೩). [?]

ಗೊಳ್ಳ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

[←ತುಳು. ಕೊಲ್ಲೆರ್]

ಗೊಳ್ಳನೆ (ಅ). ಗೊಳ್ಳೆಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : ಲೇಸೆನಲ್ ಕೇಳಿ ಕೂಡೆ ಗೊಳ್ಳನೆ ನಕ್ಕರಾ ಶರಣರು (ಚೇರಮ. ೪-೩೦) : ಯಮುನಾ ಲಲಿತಾ ಇಬ್ಬರೂ ಗೊಳ್ಳನೆ ನಕ್ಕರು (ಆಲಹೂ. ೧೦೫).

[ಗೊಳ್ (<ಕೊಳ್$_2$) + – ಅನೆ$_1$]

ಗೊಳ್ಳಿನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಬಿಟ್ಟಿಗ ಎಱೆಗ ಗೊಳ್ಳಿನಾಡ ನಾಳ್ಗಾಮಿಗರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೪೨-೨ ; ಸು. 800).

[ಗೊಳ್ಳಿ ? + ನಾಡು]

ಗೊಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು ; ಜಳ್ಳು: ಗೊಳ್ಳುಮಾತಿಗದು ಸದರಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭೩). ೨. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪ್ರೂಫೆಸರ್ ಅವನ್ತಲೆ! ಶುದ್ಧ ಗೊಳ್ಳು ಕಣೋ (ಮುರುಕು. ೪). 'ಗೊಡ್ಡು$_1$' ಪರಾ. [?]

ಗೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ಆಸನ; ಮಲದ್ವಾರ; ಕುಂಡಿ: (ಕಿ). 'ಗೊಳ್ಳೆನರ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ಕೊಡ. ಗೊಳ್ಳೆ]

ಗೊಳ್ಳೆನರ (ನಾ). ಕುಂಡಿಯ ನರ : ಬುಡನ್‌ಸಾಬಿ ಗೊಳ್ಳೇನರ ಕಿತ್ತು ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಕೂಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ (ನನ್ನೂರು. ೨೪೮).

[ಗೊಳ್ಳೆ + ನರ$_1$ (<ನರವು)]

ಗೊಱಲೆ, ಗೊರಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಿಳಿಇರುವೆ ; ಗೆದ್ದಲು : ಗೊಱಲೆ ಪುತ್ತಿಟ್ಟೆಡೆಗೊಡನೆ ಕಾಳುರಗನೆಡೆಗೊಂಡಂತೆ (ಮದೇಪು. ೨೬-೩೨). **ಗೊರಲೆ :** ಹರನೆಂಬ ಕೆಂಡವನು ಗೊರಲಿ[ಲೆ] ಮುಟ್ಟುವದೇನೊ (ಸಿದ್ಧಪು. ೨೨-೬೦) ; ಕಬ್ಬು ಬಾಡಿದರೆ ಗೊರಲಿ[ಲೆ] ಹತ್ತುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೮೩) ; ಕೆಂಡಕ್ಕೆ ಗೊರಲಿ[ಲೆ] ಮುಟ್ಟುವುದೇನೆ ಎಲೆ ತಾಯಿ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೭೨). [<ಒಱಲೆ$_1$]

ಗೊಟಗೊಡು(?) . (?) : ರಾಚಮಲ್ಲಂ ಮಯಿನ್ದಡಿ ಗುಣ್ಡಿಗೆಗುಳ್ಳ ಎನೆಬರು ಸಮಸ್ತಬಲ ಬೆಱಸಿ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಗೊಟಗೊಟ್ಟು ಯಿಟ್ಟಟಿವಲ್ಲಿ (ಎಇ. XIV, ೨೬-೯ ; ಸು. 885). [?]

ಗೊಟಸು, ಗೊಣಸು, ಗೊಲಸು, ಗೊಳಸು (ನಾ). ೧. ಕೊಂಡಿ ; ಸರಪಣಿಯ ಕುಣಿಕೆ : ಗೆಟಸು, ಗೊಟಸು, ಸೆಟಸು (ಶಜ್ಞಾನು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗೊಣಸು:** ೧. ಮಣಿಖಚಿತ ಕಾಂಚನದ ಪೀಠದ ಗೊಣಸು ಮುಱಿದುದು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೮-೫೯); ಕುಸುರಿಗಳಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡುಗಳು ಚಂಡುಗಳಿಗೆ ರತ್ನದ ಗೊಣಸುಗಳು (ಕಥವಿ. II, ೪೦೪) ; ಬೀಳಲಿನ ಗೊಣಸು ಮಾಡಿ, ಕಾಲಿಗೆ ಅದನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು, ಆ ಮರವನ್ನು ಏರಿಯೇ ಏರಿದ (ಕುಡಿಕೂ. ೯೨). ೨. ಹಸುಗಳ ಅಥವಾ ಎತ್ತುಗಳ ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ; ಗೆಜ್ಜೆ ಸರಪಣಿ: ಹಸುಗಳಂ ಕರದು ಅಣಸು ಗೊಣಸುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೭-೦೫). **ಗೊಲಸು:** ೩. ಕುಣಿಕೆಯಂತಹ ರಚನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಅವಳ ಗೊಲಸು, ಅವಳ ಕಡಗ, ಅದನ್ನೇನು ಹೇಳುವುದು ? (ಸಣ್ಣಕ. VII, ೪೬) ; ಕುಮಾರಯ್ಯ ತನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಗೊಲಸನ್ನು ಲಪ್ಪಾಯಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ರುದ್ರಮ್ಮ ಆಪಾದನೆ ಹೊರಸಿದಳು (ಶನಿಸಂ. ೪೦) ; ತ್ರಿಭಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಭಾವಳಿ . . . ರುಳಿ, ಗೊಲಸು, ಕಾಲುಬೆರಳಿನ ಉಂಗುರಗಳು ಇವೆ (ಹೊಯ್ಸಪಾ. ೩೪). **ಗೊಳಸು :** ೧. ಎಂಟುಂದೆಸೆಯ ದೇವತೆಗಳೆ ಗೊಳಸಾಗೆಯು ವಾಸುಗೆಯೆ ಬಳಸಾಗೆಯುಂ (ಕಇ. IV, ೫೫-೦೧ ; 1000 ?) ; ಲಲಿತತೇಜಃಪುಂಜ ಮಿಗೆ ಥಳಥಳಿಸಿತತಿದೂರದಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಗೊಳಸನುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಳಳಿಸುಳಿ]ದಂತಾದುದಾಗಳೆ ತೋಱಿತಾಕಾರ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧-೨೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಲುಚು ; ತುಳು. ಗೊಣಸ್, ಗಣಸ್ ; ತೆಲು. ಗೊಲುಸು]

ಗೋ (ನಾ). ೧. ಹಸು ; ಆವು : ಗೋಮಹಿಷೀ ಕರೇಣುತುರಗೋಷ್ಟ್ರ ಕುಲಕ್ಕವಳಾಗೆ ಪೊಂದುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೬೭) ; ವಿಪ್ರರ ಮಂದಿಗಿತ್ತರು ಗೋ ಹಿರಣ್ಯ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೯). ೨. ಎತ್ತು ; ವೃಷಭ. 'ಗೋಪತಿ' ಪರಾ. ೩. ಸೂರ್ಯ. ೪. ಚಂದ್ರ. ೫. ನಕ್ಷತ್ರ. ೬. ಕಿರಣ; ರಶ್ಮಿ. ೭. ಆಕಾಶ. 'ಗೋಕೇಶ' ಪರಾ. ೮. ಸ್ವರ್ಗ. ೯. ಭೂಮಿ ; ಪೃಥ್ವಿ. ೧೦. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ. ೧೧. ಮರ; ವೃಕ್ಷ. ೧೨. ನೀರು. 'ಗೋಜ$_1$' ಪರಾ. ೧೩. ತೆರೆ ; ಅಲೆ. ೧೪. ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ. ೧೫. ನವಿಲು. ೧೬. ದಿಕ್ಪಾಲಕ. ೧೭. ಸರಸ್ವತಿ: "ಭಾರತಿ . . . ಗೋ ಗೀರ್ ಭಾಷೆ ಶಾರದೆಯೆನಲು ಸರಸ್ವತಿ

ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪-೧೦). ೧೮. ನುಡಿ; ಮಾತು. ೧೯. ಕಣ್ಣು. 'ಗೋತ್ರಯ' ಪರಾ. ೨೦. ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ. ೨೧. ಮೈಗೂದಲು; ರೋಮ. 'ಗೋದಾನ' ಪರಾ. ೨೨. ಕೋಡು; ಕೊಂಬು. ೨೩. ದಿಕ್ಕು; ದೆಸೆ. ೨೪. ಬಾಣ. ೨೫. ವಜ್ರಾಯುಧ: "ಶಂಬ ಮಿಂದ್ರಾಯುಧಂ . . . ಗೋಯೆನಲು ವಜ್ರವೆಂಬುದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೫). ೨೬. ಇಂದ್ರಿಯ. 'ಗೋಜಿತ' ಪರಾ. "ವಸುಧೆ ದಿವಂ ಪವಿ ದೀಧಿತಿ ದೆಸೆ ಬಾಣಂ ವಾರಿ ವಾಣಿ ಲೋಮಂ ನಯನಂ ಪಸುವೆಂಬಿನಿತ ಱೊಳಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ ಗೋಶಬ್ದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೫-೦೦೪); "ಶಾರದೆ ತರು ಪಶು ಭೂ ಕಣ್ವಾರಿ ನವಿಲ್ ಸ್ವರ್ಗ ಕಿರಣ ಗಿರಿ ತೆರೆ ಶೃಂಗಂ ನಾರಾಚಂ ದಿಕ್ಪತಿ ಖಗ ಶೀರ್ಷಜ ಪೂಡೆ ಸಪ್ತದಶಂ ಯಿದೆ ಗೋಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ.೧೨).

ಗೋಮಕ್ಕಳು = ಗೊಲ್ಲರು; ಗೋಪಾಲಕರು: ಗೆಳಿರಾವು ಎಂದು ಗೋಮಕ್ಕಳು ಅಂದು ತಿಳಿದು ನಿನ್ನ ಪೂಜಿಸಲಿಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ತೀರ್ಥಮ.೮೨); ಕರಿಯ ಸೀಳಿದೆ ರಜಕನ ಸಹಿತ ಶರಾಸನ ಮುರಿದು ಗೋಮಕ್ಕಳೊಡನುಂಡೆ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೧೬-೫). [ಸಂ.]

ಗೋಇಂದರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಗೋಇಂದರಸ ಪೃಥುವೀ ರಾಜ್ಯಂಕೆಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೯-೧; ಸು. 800).

[<ಗೋವಿಂದ + ಅರಸ$_1$]

ಗೋಂಕುರು 'ಗೊಂಕುಱು' ನೋ.

ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ 'ಗೊಂಕಱುಕಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೋಂಟು 'ಗೊಂಟು' ನೋ.

ಗೋಂಡ, ಗೊಂಡ$_2$ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ, ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದ ಬಳಿಯಿರುವ ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಾಸಿಸುವ ಗೋಂಡರನ್ನು ಆದಿವಾಸಿಗಳೆಂದೂ, ಕಾಡುಜನರೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೫೦). **ಗೊಂಡ$_2$**: 'ಗೊಂಡಾರಣ್ಯ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಗೋಂಡ]

ಗೋಂಡಿ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಭಾಷೆ; ಗೋಂಡ ಜನಾಂಗ ಆಡುವ ಭಾಷೆ: ಇನ್ನೊಂದು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯಾದ ಗೋಂಡಿ ಭಾಷೆ ಮಧ್ಯದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೫೦). [<ಗೋಂಡ]

ಗೋಂದು (ನಾ). ಗೊಬ್ಬುಳಿ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ದ್ರವ; ಅಂಟು: ಒಂದು ಹಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಮೂರೋ ಐದೋ ಜೊತೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಗೋಂದಿನಿಂದ ಅಂಟಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೩೨೬); ಗೋಂದಿನ ಉಂಡೆಯಂತೆ ಕಾಂತಿ ಹೀನ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳು ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೧೯೮); ಒಂದು ಗೋಂದಿನ ಸೀಸೆಯೂ, ಒಂದು ಕಾಲಿಂಗ್‌ಬೆಲ್ಲೂ ಇವೆ (ವೀರಯೋ. ೧). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಂದ್]

ಗೋಂಧಳ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೋಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ನೆಗ್ಗಿಲು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕೊಳವಂಕೆ: (ಕಿ). [ಸಂ.]

ಗೋಕರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಕಿವಿ; ಆವಿನ ಕಿವಿ. ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ; ಚಮರಿಯ ಮೃಗ: "ಚಮರಂ ಗೋಕರ್ಣಂ ರುರು ಸೃಮರಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೬); "ಆ ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣಮೆನಲು ಚಮರಿಯ ಮೃಗಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೧); ಗೋಕರ್ಣ, ಕಾಡುಕೋಣ . . . "ಇದೇಕೆ ಹೀಗೆ ಓಡುವಿರಿ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದುವು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೬). ೩. ಕಣ್ಣೇ ಕಿವಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು; ಹಾವು; ಸರ್ಪ: ಶ್ರೀಕಾತ್ಯಾಯನಿಯರಸಂ ಗೋಕರ್ಣಾಧೀಶಕಟಕನನುಪಮನಭವಂ (ಶಲಶಂ. ೪-೧). 'ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ' ಪರಾ. ೪. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳಿನ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಳತೆ: "ಅಂಗುಷ್ಠಕ್ಕೆ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯಿಂ ಗೋಕರ್ಣಂ [ವಿ]ತಸ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೯-೧೩). ೫. ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ಉಂಗುರದ ಬೆರಳವರೆಗಿನ ಅಳತೆ: "ಗೇಣಿನೊಳು ಪವಿತ್ರಾಂಗುಲಿಗೆ ಗೋಕರ್ಣಮೆಂಗು" (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೧೦). ೬. ಪಶ್ಚಿಮಂಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ: ತಿರುಪತಿ ಕರೆವುದು ಶ್ರೀಶೈಲವನಗೊ ಉಡುಪಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಡೆ ಗೋಕರ್ಣ (ಅರಳು. ೩೦೪-೧೪); ಎಲ್ಲರೂ ಗೋಕರ್ಣಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಗೋಕರ್ಣದವರು ಗಾಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಗಾದೆ). 'ಗೋಕರ್ಣನಾಥ' ಪರಾ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ (?): ಅಕ್ಷರಲೆಕ್ಕ ಗಂಧರ್ವ . . . ಅಶ್ವಪರೀಕ್ಷೆ ಗಜಶಿಕ್ಷೆ ಗೋಕರ್ಣ ದಾಡಾಬಂಧ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ (ಮಡಿಮಾ. ೪೩-೬೧). [ಸಂ.]

ಗೋಕರ್ಣನಾಥ (ನಾ). ಗೋಕರ್ಣಕ್ಷೇತ್ರದ ಒಡೆಯ; ಗೋಕರ್ಣೇಶ್ವರ; ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರ: ಗೋಕರ್ಣನಾಥನಂ ಗೌರೀನಾಥನಂ . . . ಕಂಡು ಕೆಯ್ಗಳಂ ಮುಗಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೬ ವ). [ಗೋಕರ್ಣ + ನಾಥ]

ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ (ನಾ). ಸರ್ಪವನ್ನು ಆಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನಂ ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ ಗೋಪಗರ್ವವಿನಾಶನ (ನವಮೋ. ೨-೧). [ಗೋಕರ್ಣ + ಭೂಷಣ]

ಗೋಕರ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ: "ಮೂರ್ವಾ . . . ಗೋಕರ್ಣೇ, ಪೀಲುಪರ್ಣೇ-೧೦ ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಗೋಕರ್ಣೇ]

ಗೋಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ಈ ಈಗಿನ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗೋಕಾಕ: ಶ್ರೀಮದ್ ಅಕ್ಕಾದೇವಿ[ಯ]ರ್ ಗೋಕಾಗೆಯ ಕೋಟೆಯ ವು(ಸು)ತ್ತಿರ್ದ್ದ ಬೀಡಿನಲು ವಿಕ್ರಮಪುರದ ಗೊಣದ ಬೆಡಂಗಿಯ ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ . . . ಕುಡುವ ಭೂಮಿ (ಎಇ. XVII, ೧೨೨-೬; 1047); ಶ್ರೀವೇಳುಗ್ರಾಮಿಯ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಮತು ಪಿರಿಯಗ್ರಹಾರಂ ನೇಸಱಿಗೆಯ ಕಲಿದೇವರು ಗೋಕಾಗೆಯ ಬಲ್ಲೇಶ್ವರ . . . ಯಿಂತೀ ಮಠಂಗಳಿಗೆ ಇದು ಗುರುಪೀಳಿಗೆ (ಕಇ. I, ೩೧-೪೪; 1252). [?]

ಗೋಕು 'ಘೋಕು' ನೋ.

ಗೋಕುಲ, ಗೋಕುಳ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆ; ಗೋವುಗಳ ಹಿಂಡು: ಕಲಶ ಕನ್ನಡಿ ಕರಿತುರಗ ಗೋಕುಲ . . . ಲಲನೆಯರನೀಕ್ಷಿಸುವುದವನಿಪತಿಲಕರುಪ್ಪವಡಿಸುವ ಸಮಯದೊಳು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೩-೧೦೮). ೨. ದನಗಳ ಹಕ್ಕೆ; ತುರುಹಟ್ಟಿ: (ಕಿ). ೩. ಯಮುನಾನದೀತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ: ತೀರದೊಳಿರ್ದ ಗೋಕುಲಮನಾನಕ ದುಂದುಭಿ ಪೊಕ್ಕು (ಜಗವಿ. ೩-೧೧); ಗೋಕುಲದಲಿ ನಾನಿರಲಾಱೆ ಗೋಪ್ಯಮ್ಮ ಕೇಳೆ (ಪುರಂದ. ೪-೩೧ ಪಲ್ಲವಿ); ಹರಿಜನ್ಮಭೂಮಿ ಗೋಕುಲದಂತೆ (ಕೃಮಿಭಾ. ೧೫-೧೧). 'ನಂದಗೋಕುಲ' ಪರಾ. ೪. ಕಿರಣಗಳ ಪುಂಜ. ೧, ೪: ಆದಿತ್ಯನಂತೆ ವಿವಿಧಗೋಕುಲಪ್ರಶಸ್ತಮುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦ ವ). **ಗೋಕುಳ**: ೧, ೩: ಗೋಕುಳರಕ್ಷಣಕಗಮನೆತ್ತಿದಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೩-೧೪). ೧, ೪: ಪ್ರಚುರಸುಧಾನಿಳಯಂ ಸಮುಪಚಿತಮನೋಹಾರಿ ಗೋಕುಳಂ . . . ತಾನೆನಿಸಿ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂಬೊಲೊಪ್ಪುಗುಂ ಚಂದ್ರಪುರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೫೦). [ಗೋ + ಕುಲ]

ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿ (ನಾ). ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮದಿನ ಮತ್ತು ಅಂದು ವೈಷ್ಣವರು ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಹಬ್ಬ: ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಯನ್ನು ವೈಷ್ಣವರು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ); ಇಮಾಮ್‌ಸಾಬರಿಗೂ ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧ? (ಗಾದೆ). [ಗೋಕುಲ + ಅಷ್ಟಮಿ]

ಗೋಕುಳ 'ಗೋಕುಲ' ನೋ.

ಗೋಕೆ 'ಗೊಂಕೆ' ನೋ.

ಗೋಕೇಶ (ನಾ). ಆಕಾಶವೇ ತಲೆಯು ಕೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವ್ಯೋಮಕೇಶ; ಏಪ : ಗೋತ್ರಜಾನನ ಗೋಜ ಗೋಪವನವರೂಪ . . . ಗೋಕೇಶ (ನವಚೋ. ೩-೧). [ಗೋ + ಕೇಶ]

ಗೋಕ್ಕಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ; ಗೋಮಾಳ (?) : ಒನ್ನು ತೋಟ್ಟಮುಂ ಗಾರ್ಯಮ್ಮಗಂ ಮಡೆಯುಂ × × × ಕಣ್ಣಾಗಂ ಗೋಕ್ಕಾಡುಂ (ಎಳ್. XII, ಪು ೮೧. ೫೦-೯ : ಸು. ೮೮೦ ?). [ಗೋ + ಕಾಡು]

ಗೋಕ್ಷೀರ (ನಾ). ಆವಿನ ಹಾಲು ; ಹಸುವಿನ ಹಾಲು : ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮಧು ಖಂಡಶರ್ಕರ ಗೋಕ್ಷೀರಂ ಯಷ್ಟಿಮಧುಕಮಿವು ಪಿತ್ತಹರಂ (ಅಕ್ಕಣ. ೬-೧೩). [ಗೋ + ಕ್ಷೀರ]

ಗೋಕ್ಷೀರಕ್ಷತಜತ್ವ (ನಾ). ರಕ್ತವು ಆಕಳ ಹಾಲಿನಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: ಇ ಜೈನರಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಂಕರತ್ವವೆನ್ನು ಹೊಂದಲಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಈ ಸ್ಥಿತಿ ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಳಂತ್ತಾರೆ : ಗೋಕ್ಷೀರಕ್ಷತಜತ್ವಮುಂ ನಿಸ್ಸೇದಮುಂ ಸಮಚತುರಶ್ರಮುವಪ್ಪ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂಹನನಮುಂ ಅತಿಶಯ ರೂಪತೆಯುಂ . . . ತನಗಸಸಂಗಗತಮಾಗೆ ಯೌವನ ಪ್ರಾಪ್ತ ನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೪ ಪ). [ಪ್ರಂ.]

ಗೋಕ್ಷುರ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಗೊರಸು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಗ್ಗಿಲು : "ಗೋಕ್ಷುರಃ, ಸ್ಥಳಕ್ಷುಗಂಟಿಃ, ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ, ತ್ರಿಕಂಟಕಃ – ಈ ೪ ನೆಗ್ಗಿಲು" (ಕರಾಂಗಾ. ೩೩-೫೮). [ಗೋ + ಕ್ಷುರ]

ಗೋಕ್ಷುರಕ (ನಾ).=ಗೋಕ್ಷುರ. [ಪ್ರಂ.]

ಗೋಮಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನೆಗ್ಗಿಲಂಥ ಳ್ಳ ; ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕೆ ಜೀನಸಗಳು. ೧. ಅಕ್ಕಲಾರ . . . ೭೭. ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು (ಗೋಮಿರು) (ಮುಂಬಣ್ಣಾ. ೧೩೪) : ಗಂಟುಭಾರಂಗೀಗ, ಗಿನಿ, ಗುಲಕಂದ, ಗೋಮಿರು, ಗೋಆಗರ, ಗೋರೋಜನ (ಮುಂಬಣ್ಣಾ. ೨೦೪). [<ಸಂ. ಗೋಕ್ಷುರ]

ಗೋಗರೆ 'ಗೋಲ್ಲಜ್ಜಿ' ನೋ.

ಗೋಗರೆತ (ನಾ). ದೀನವಾಗಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಗೋಗರೆಯುಂವಿಕೆ : (ಟಿ). [ಗೋಗರೆ (<ಗೋಲ್ಲಜ್ಜಿ) + – ತ್ತ]

ಗೋಗಲ್ಲು (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗರು ಹಸುಗಳ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವ ಒಂದೂ ಕಲ್ಲು : ಚಪ್ಪೇರೋಗದ ಉಚ್ಚಾಟ ಹಿಚ್ಚಿದಾಗ ಊರು ಮದ್ಯ ದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಗಲ್ಲು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ವಾಡಿಕೆ. ಗೋಗಲ್ಲಿನೊಳಗೆ ಒಂದು ಯಂತ್ರವನ್ನು ಕೊರೆದಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೭೦).

[ಗೋ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಲ್)]

ಗೋಗಹಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ ; ದನದ ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಹಳೆ : ಪಿರಿದಪ್ಪ ಭೇರಿ ತಂಬಟ ಜಟಿಹ ನಿಸ್ವಾಳಮುರುತರದ ಗೋಗಹಳೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳಸರರೆ ಧ್ವನಿಗೈಸುತ (ಭೀಷ್ಮರಾಜ. ೮). [ಗೋ + ಕಹಳೆ]

ಗೋಗಿ 'ಗೋಗು' ನೋ.

ಗೋಗಿನಾರು (ನಾ). ಗೋಣೆನಾರು : "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ-ತಿ ಗೋಸುವರು, ಗೋ ಗಿ ನಾ ರು ಪುಸಿದ್ದ. ಗೋಣೆಮರವೆಂದು ಕೆಲವ ರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩).

[ಗೋಗಿ (<ಗೋಗು) + ನಾರು (<ನಾರ್)]

ಗೋಗು, ಗೋಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಹೂಲದ ಪುಂಡ್ರಿಕೆ, ಪುಂಡ್ರಿಕೆ, ಗೋಗು, ಪುಂದ (ಪ್ರಾಣಿ. ೪೩-೮೩೦). **ಗೋಗಿ** : "ಕೃಷಿ ಅಮ್ಲಾತಕ" (ಹಂಡಿಕಿ). [<ತೆಲು. ಗೋಗು]

ಗೋಗ್ರಾಸ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ವೇಳು : ನಾಡಿನ ಹುಲ್ಲೆಲ್ಲ ಗೋಗ್ರಾಸ ವಾಗಿ, ಗೋಗಳೆಲ್ಲ ಸಂತತ ದುಗ್ಧವರ್ಷಣ ಮಾಡಲಿ (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೦೦೬). ೨. ಹಸುವಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಆಹಾರ,-ನೈವೇದ್ಯ : ಪೊದಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಗೋಗ್ರಾಸ ಕೊಡು (ಕಬ್ಬ. ೩೧) : ಊಟಕ್ಕೆ ಕೂರುವ ಮುಂಚೆ ಗೋಗ್ರಾಸವನ್ನು ಬಾಳೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ಹಿತ್ತಿಲಿನಲ್ಲಿ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದ ಸೌರಿಯ ಎದುರು ಇಟ್ಟು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೪). [ಗೋ + ಗ್ರಾಸ]

ಗೋಚ್ಛತ್ವ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ತೆಪ್ಪ : ಜವೆ ಕಟವಂ ಮಾಪಂ . . . ವಿಂಬವಿನಿತುಮಂ ಗೋಚ್ಛತ್ವದಿಂದವಗೆಡಿಸಿ ತಿಂದು ಸಿತದುಗ್ಧವನಿರುಳಿರ್ಂ ಕುಡಿಯೆ ವೀರ್ಯವರ್ದಗನುಮಕ್ಕುಂ (ಕೃಷ್ಣಾ.ಚಾಪ. ೪-೪೭). [ಗೋ+ಛ್ಛತ್ವ]

ಗೋಚ್ಛೆ (ನಾ). ಹಸುಗಳನ್ನು ಕೊಂದವನು; ಗೋಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿದವನು: ಗೋಘ್ನನ ಪಾವಮುಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಘ್ನನ ಪಾವಮುಮನೆಮೆಗೆ ಪೊಂಗುಡಿ ವಿಸಗಳ್ ನಿಘ್ನಂ ಮಾಡುವೆಂ (ಹಹುಚ. ೧೦-೮೦). [ಪ್ರಂ.]

ಗೋಚರ (ಗು). ೧. ದನಕರುಗಳಂಥ ಸಂಚರಿಸುವ. ೨.ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ,-ವೇದ್ಯವಾಗುವ : ಅಲ್ಲವಾನಾದೊಡಿನ್ನೆವಗೆ . . . ಸುಲಭದಲಿ ಗೋಚರವೆನಿಸಿ ಕಾಣಿಸುವನೇ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೬-೨). (ನಾ). ೩. ದನಕರುಗಳಂಥ ಬೇಯಾವ ಸ್ಥಳ ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಂಥ. ೪. ಪ್ರಾಂತ ; ಪ್ರದೇಶ. ೫. ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ವನೆ.

ಗೋಚರದ ಬಳಿ=ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರಂ : ಸಿಟ್ಟಿಕಾರ ವಿಠಲ ಸಿಟ್ಟಿಯ ಗಡಿಯಂ ಗೋಚರದ ಬಳಿಯವರ ತೋಟದ ಗಡಿಯಂ ತೆಂಕಲು (ಸೌಂಪ್ರ. IX-II, ೪೪೪-೦೪ ; ೧೪೫). **ಗೋಚರವಾಗು**=ತಿಳಿ ; ಗೊತ್ತಾಗು : ಆತನು ನಿರ್ವಿಸಿದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟಿ ಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಆತನ ಶಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ದಯಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಗೋಚರವಾಗುವುದು (ಮುಂಬಲು. ೪-೬೦). [ಪ್ರಂ.]

ಗೋಚರಾವು (ನಾ). ೧. ಗೋಮಾಳ : ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಗೋಚರಾವು ಸಾಲದು (ದೂರ್ತ). ೨. ದನಕರುಗಳಿಗೆ ವೇಳು : ಉಂಡದ್ದೆಲ್ಲ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಗೋಚರಾವಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಚಗುಳ. ೨೪೨).

[ಗೋಚ + ಚರಾವು (<ಚರಾಯು)]

ಗೋಚರಿಯೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಚರ್ಯೆ,-ವರ್ತನೆ : ಕಾಕಮ್ಮಗ ಗೋಚರಿಯಯಲಿ ಜಗದೇಕದಂಡಿತನಿಂತು ನಡೆದೂಗಲೀಕರಿಸಿದನಿ ಮಾಡಿದಿಂತಕಗರವಿತ್ತೆಸ್ಕಿತಿಯ (ಪಡಾಗ. ೩-೪೦೯). [ಗೋಚ + ಚರಿಯೆ]

ಗೋಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೋರು ; ಕಾಣು ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸು : ಪರವು ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿವನ ಕರುಣವಾಗಲು ಕಂಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿತೀ ಭಾರತ ಮಹಾಸಂಗ್ರಾಮಸೌರಂಭ (ಕುಚ್ಚಾದಿ. ೧-೩೭) : ಪೋದುವು ಹರಿಗಳಂ ದೊಡೆ ಗೋಚರಿಸವು (ಪ್ರಬಿಧಾ. ೫೮-೭). ೨. ತಿಳಿ : ವೇದ್ಯವಾಗು : ಅವನಿ ನವಗಸ್ಯಾತ್ಮವೆಂಬ ವ್ಯವಹರಣೆ ಗೋಚರಿಸುತಿದೆ (ತೊರಣಾ. ೦-೨-೩೬) : ಯತಿಗಳ ಬಗೆಗೆ ಗೋಚರಿಸದೆ ವಾಚಿವ ಶುಭ್ರತಿಳಿಲ್ಲ ನಿರುಮಲವ ನೆನಿಸಿ ಅಕಿರ್ದಾಕಾರವಡೆದಭವನ ಕಂಡು ರತಿರಾಜ ಹವಣಿಸಿ ನಿಂದ (ತೊಡಕಣ. ೭-೬) : ಒಂದು ನೇರು ಆಕ್ಕಿದುನ್ನು ಯಾಚಿಸುವುದು ಮಾನಹೀನನ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿತು (ಕಾಚರಿ. ೨೯). ೩. ತೋರಿಸು ; ಪ್ರಕಟಿಸು : ಆವರು . . . ಹುಚ್ಚನ ಚಲನಗಳಂದರೇ ತಮ್ಮ ಅಸಹನೆಯನ್ನು ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಂಗಾಳ. ೦೪೯). [ಗೋಚರ + – ಇಸು]

ಗೋಚಾರ (ನಾ). ೧. ಪಶುಗಳ ಚಲನೆ. ' ಗೋಚಾರನಿಯಮ' ಪರಾ. ೨. [ಜ್ಯೋ.ಶ] ಗ್ರಹ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಚಲನೆ. 'ಗೋಚಾರಫಲ' ಪರಾ. [ಗೋ + ಚಾರ]

ಗೋಚಾರನಿಯಮ (ನಾ). [ಜೈನ]ಹಸುವಿನಂತೆ ಆಹಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕ್ರಮ ; "ಸಾಧುವಿನ ಭಿಕ್ಷಾಕ್ರಮ. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ

ಹಸುವು ವನದ ಶೋಭೆ, ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಚರಿಸುವಂತೆ ಸನ್ಯಾಸಿ ಭಿಕ್ಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ದಾತಾರನನ್ನಾಗಲಿ ಅವನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಗಣಿಸಬಾರದು" (ಪಡ್ಮಾರಾ. ಕೋಶ. ೩೨೭): ಭಟ್ಟಾರರ್ ಬಸದಿಯಂ ಬಲಗೊಂಡು ಕಾಲಂ ಕರ್ಚೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕೀರ್ಯಾಪತ್ತಿಯಂ ಬಿಡಿಸಿ ಗೋಚಾರನಿಯಮಂಗೆಯ್ದುದಂ ನಂದಿ ಮಿತ್ರಂ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದು (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೭೯-೨): ಭಟ್ಟಾರರ್ . . . ಕಾರುಣ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಾಹಾರಮಂ ಕೊಳ್ಳದೆ ಅಲಾಭಂ ಮಾಡಿಯಂತೆ ಬಸದಿಗೆ ಪೋಗಿ ಗೋಚಾರನಿಯಮಂಗೆಯ್ದು (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೮೫-೧೭).

[ಗೋಚಾರ + ನಿಯಮ]

ಗೋಚಾರಫಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಸೂರ್ಯನೇ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಜಾತಕನ ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಕೊಡುವುವೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಫಲ: ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಯುಗಾದಿಹಬ್ಬದ ದಿನ ಪಂಚಾಂಗಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ ಗೋಚಾರಫಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು (ರೂಢಿ).

[ಗೋಚಾರ + ಫಲ]

ಗೋಚಿ, ಗೋಶಿ, ಗೋಸಿ (ನಾ). ಕೌಪೀನ; ಲಂಗೋಟಿ: (ಕ). **ಗೋಶಿ:** ಸಂಸಾರದಿ ಗೋಶಿ ನಾರಬೇಡವೆನಲು ನಾರುವದ ಬಿಡುವದೆ (ಬಿಡಾವ. ೮೫-೧೩). **ಗೋಸಿ:** ಆಸೆಗಾರ ಹಾರುವಯ್ಯ ಗೋಸಿಯೊಳಗೆ ಮೂಗಳ ಕಟ್ಟಿದ (ಗಾದೆ). 'ಕಾಸೆ$_1$,' 'ಪುಟಗೋಸಿ', 'ಬಾಲಂಗೋಸಿ' ಪರಾ. [ದೇ. ಕ ತಮಿ. ಕೊಚು; ತೆಲು. ಗೋಚಿ]

ಗೋಚೀಸ್ವರದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಗೋಚೀಸ್ವರದೇವನ ಮನೋನಯನವಲ್ಲಭೆ ನೊಳಂಬವಂಶೋದ್ಭವೆ . . . ಶ್ರೀಪೃಥುವಬ್ಬರಸೆಯರುಂ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೧೦-೭; ೨೨೨).

[ಗೋಚಿ$_0$ + ಈಸ್ವರ (<ಈಸರ) + ದೇವ]

ಗೋಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೋರು; ಬಳಿ: ಕೆಸರನ್ನು ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಗೋಚಿಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕು (ಮರಮ. ೧೦೦); ಹಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿನ ಗೊಬ್ಬರವನ್ನು ನೆಲದಿಂದ ಗೋಚುವಾಗ ದನ ಮೇಯಸಲು ಹೊರಟ ಗಂಡ ಹೊರಗಡೆ ಇದ್ದುದು ತಿಳಿಯಿತು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೧೦). ೨. ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳು; ಸೆಳೆ; ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ವಾಚಕಕ್ಕಳುಕುವಂ ತಾನಲ್ಲ ಬಿಡೆನೆಂದು ಗೋಚಿ ಸುರಧೇನುವಂ ಸೆರೆಗೊಳಲ್ಕೆಲ್ಲರುಂ . . . ಗೋಳಿಟ್ಟುದು (ಪರಶು. ೨೩-೧೦); ಮಿಗಿಲ ನರನಾಯಕರನು ಗೋಚಿ ಬಿಸುಡೆನೆ (ಜಿನಮು. ೨೩-೩೨).

[<ಗೋರ್ + – ಚು]

ಗೋಚು$_2$ (ನಾ). ದೋಚುವವನು; ಸುಲಿಗೆಮಾಡುವವನು: ನೀತಿಯಿಲ್ಲದ ಪರಮನೀಚುಗಳ್ಗೋಚುಗಳ್ವಾಚಾಳರು (ಜಕಿಲ. ೨-೫೯).

[<ಗೋಚು$_1$]

ಗೋಜ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಕಮಲ: ಮಾರಾಜಾಂಬಕ ಗೋಜರಾಜಿತ ಪದಾಂಭೋಜಂ ನಿಜಂ ಶಂಕರಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೬೭). 'ಗೋಜರಿಪು' ಪರಾ. ೨. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ದೇವತೆ: ಗೋಜನುತ ಸದ್ಗುಣವಿರಾಜಯಧರ್ಮಂಗಹಿಮಗೋಜವುರುಸಖರಾಜರಾಜ ಮಾಯಾದುಷ್ಟ ಗೋಜಛಿನ್ನ (ಜಕಿಲ. ೪-೨).

[ಸಂ.]

ಗೋಜ$_2$ (ನಾ). ಜನರ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು (?): ಶ್ರೀಗೋಜೇಶ್ವರದೇವರ ಪಾದಾರಾಧಕರುಮಪ್ಪ ಗೋಜರ ಮಹಿಮೋನ್ನತಿಯೆಂತೆಂದೊಡೆ . . . ಬೂವ ಗಾವುಂಡ ನೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಗೋಜರುವಿರ್ದ್ದು . . . ಆ ಗೋಜೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಭ್ಯಂಭೋಗ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆಂದು . . . ಬಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಮೈಆರ. ೧೯೨೮, ೯-೩೪; 1188). [?]

ಗೋಜರಿಪು (ನಾ). ಕಮಲದ ವೈರಿ; ಚಂದ್ರ: ಗೋಧರನಿವಾಸ ಕೃತ ಗೋಜರಿಪುಮೌಲಿ ಧೃತಗೋಧರಧರಶ್ರೀಯ . . ಗೋಧವ ಕೃಪಾಂಬುಧಿಯೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೦). [ಗೋಜ$_1$ + ರಿಪು]

ಗೋಜರು 'ಗೋಜಲು' ನೋ.

ಗೋಜಲ (ನಾ). ಗೋಮೂತ್ರ; ಗಂಜಲ: "ಗೋಜಲಂ ಗೋತಮಕ್ಕೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೫). [ಗೋ + ಜಲ$_2$]

ಗೋಜಲು, ಗೋಜರು (ನಾ). ತೊಡಕು; ಗಂಟು; ಸಿಕ್ಕು: ಕಥಾಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತೊಡಕುಗಳಿಲ್ಲ, ಗೋಜಲಿಲ್ಲ (ಸಂಬುಂಡ. ೧೫೦). **ಗೋಜರು:** ಮುಂದೆ ಗೋಜರು ಬರದಂತೆ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದೂ ಗೌಡಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದರು (ಗಕುಡಾ. ೧೭೭).

[ಗೋಜು$_1$ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_2$).]

ಗೋಜಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು: ಕೊರವಂ ಗೋಜಳೆ ಸಣ್ಣಗಣ್ಣನೊರವಂ ಕಾಗೆಂಡೆ . . . ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮೀನೆಗೆದನಾ ಭಕ್ತಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೭-೮). 'ಗೊದಳೆ' ಪರಾ. [← ತಮಿ. ಕೊಚ್ಚಾಳೈ]

ಗೋಜಾಗತ (ನಾ). ಮೈಲಿಗೆ(?): ಅತಿಭಕ್ತಿ ತಲೆಗೇಱಿ ಹಿರಿಯ ಮಾಹೇಶ್ವರರೆಂದು ಪೊಲೆಗಲಸಿ ಅವರ ಮನೆಯೊಳುಂಡುದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಎಲ್ಲರಂ ಗೋಜಾಗತಂ ಮಾಳ್ಪುದು ಮಾರ್ಗವಲ್ಲ (ಬಸರ. ೧೦-೪೨): ಗೋಜನ್ಮಮಂ ಕಳೆದೆವೀ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನಿಂ ಗೋಜಾಗತಂ ಮಾಣ್ದುದಭವ ನಿಜಭಕ್ತನಿಂ (ಅಪಾರ. ದೇ. ೧೮೬-೮). [?]

ಗೋಜಾಟ (ನಾ). ಗೊಡವೆ; ಗೋಜು: "ಗೊಡವೆ, ಉಸಾಬರಿ, ಸಹವಾಸ, ಸಂಗತಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ಗೋಜು$_2$ + ಆಟ]

ಗೋಜಿ 'ಗೋಜು$_2$' ನೋ.

ಗೋಜಿತ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಚಾಪಲ್ಯಕ್ಕೆ ವಶವಾಗದವನು: ವಿಶ್ವಜಿತನು ಧನುಜಿತನು ಸರ್ವಜಿತನು ಸುತ್ರಾಮಜಿತನು ನೃಜಿತನು ಉರ್ವರಾಜಿತನು ಅಶ್ವಜಿತನು ಗೋಜಿತನು . . . ಕೂಡಲ ಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೯೫೪).

[ಗೋ + ಜಿತ$_2$]

ಗೋಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕಿಸು; ಗುರಿಪಡಿಸು (?): ಲಕ್ಷ್ಮಿಮತಿ ವಿರಹಾಗ್ನಿತೇಜದೋಳ್ ಕಂದಿದಳ್ . . . ರಾಜಾನ್ನವನು ಬಡದೆ ಬೆಂಡಾಗಿ ಶುಂಡಾಗಿ ಗೋಜಿಸಲ್ ಸ್ಮರಗೀಜಗನ ಗೂಡಿನೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ ಬಳಲಿಕ್ಕಿ ಕಳವನಿಕ್ಕಿ (ಜಿನಮು. ೪೨-೧). [ಗೋಜು$_1$? + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಜಿಹ್ವಿಕೆ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತಿರುವ ಎಲೆಯಾಕಾರದ ಮೃದ್ವಸ್ಥಿ; ಉಪಜಿಹ್ವೆ: (Epiglottis. ಪಾರಿನಿ. ೩೭).

[ಸಂ. ಗೋಜಿಹ್ವಿಕಾ (ಗೋ + ಜಿಹ್ವಿಕಾ + –)]

ಗೋಜಿಹ್ವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಎತ್ತುನಾಲಗೆ: "ಗೋಜಿಹ್ವಾ, ದಾರ್ವಿಕಾ ೨ ಎತ್ತುನಾಲಿಗೆ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೨).

[ಗೋ + ಜಿಹ್ವೆ]

ಗೋಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ದಾರದ ಎಳೆಗಳಂತೆ) ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ಸಿಕ್ಕಾಗು; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು: ತೋಳ ಲತೆಯಂ ಬೀಸಲ್ಕೆ ತಾಂ ಗೋಜಿದಾ ಬಿಸಿನೀಪತ್ರದ ಶಯ್ಯೆ ತಾನೆ ತರುಣೀಸಂತಾಪಮಂ ಪೇಳುಗುಂ (ಧನ್ವಾಸೂರೋ. ೪೩); ಆತಾಪಿಯೂ ನಿವಕನೂ ಆದ ಭಿಕ್ಷುವು [ಗೋಜಿದ ಈ ಸಂಸಾರದ] ಗೋಜನ್ನು ಬಿಡಿಸುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೪೫). 'ಗುಂಜು$_1$' ಪರಾ.

[? / ತೆಲು. ಗೋಜು=ಪೀಡಿಸು, ಬಾಧಿಸು]

ಗೋಜು$_2$, ಗೋಜಿ (ನಾ). ೧. (ದಾರದ ಎಳೆಗಳಂತೆ) ತೊಡಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಸಿಕ್ಕು; ತೊಡಕು; ಗಂಟು: ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿನ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲ ಗೋಜು (ರೂಢಿ). ೨. ತೊಂದರೆ; ಕಷ್ಟ: ಪೂಜಾಫಲದಿಂ ಗಾಸಂಪದಮಂ

ಗೋಜಿಲ್ಲದೆ ಪಡೆದಿರ್ಪುದು ಸುಗಮಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೨೧ ರಗಳೆ) ; ಸೂಜಿ ಮೊನೆಯಷ್ಟು ಗೋಜಿಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಜ್ಯ[ಜ]ದಿಂದ ಕಾಯ ಮಾಜಿ ಕೊಂಡು ಪೋಗೆ (ವಾದಿಕೀ. ೬೫-೦) ; ನೀ ಸಮಾಜ ನೆರಹಿಸುತ್ತಲವನ ಗೋಜು ತಪ್ಪಿಸೀ (ರಾವಣೋ. ೭೭). ೩. ಸಂಬಂಧ ; ಗೊಡವೆ : ದೇವ ರೆಂಬ ಗೋಜು ಅದು ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅಪ್ಪಾ (ಚಿದಾವ. ೦೩೫-೧೧) ; ಅರನು ಕರೆವೆ ನೀ ಜೀವಿಸದ ಮೇಲೆ ಕಂದ ಬಾರೆಂದು ಪೂರ್ವಲಿಯನಳವಡಿಸಲೆಂಬ ಗೋಜ ಜಗಿಸಿದೆ ಸಪ್ತಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಯಲಡಗೀ ಜಳಕವತ್ತಿತೆನುತಿಹೆ ಯಾಗ ಭೂಶಯನದೋಜೆಯೆಂತೆಂದು ಹಲುಬಿದರು (ಜಿನಮು. ೪೬-೩೯) ; ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನೀನು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೋಜಿಗೆ ಹೋಗಕೂಡದು (ಕಂಕಥ. ೭೨) ; ಅದರ ಪರಿಣಾಮವೇನಾಯಿತು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಗೋಜು ಮಾತ್ರ ಅವನಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಆಳನಿ. ೩೦). **ಗೋಜೆ :** ೩. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಗೋಜಿ ನಮಗೆ ಬೇಡ (ಕುರುಕಾ. ೫೦).

ಗೋಜುಗೋಜು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹರಕರುಣೋದಯವಾದರೆ . . . ಗೋಜುಗೋಜಾದುದು ನೇರಾಗಿ ಸಡಿಲುವುದೊಡನೆಯೆ ಕಗ್ಗದ ಗಂಟು (ಇಂದಾಪ. ೫೦-೩೬) ; ಕಥೆಯು ತುಂಬ ತೊಡಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗೋಜು ಗೋಜಾಗಿದೆ (ಬಂಕಿಮ. ೧೫೩).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೋಜಿ ; ತೆಲು. ಗೋಜು]

ಗೋಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ : ಗುರಿಗೆ, ಆಸನ, ಗೋಜೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೦೪-೨೫೬). [<ಸಂ. ಗೋಜೀ]

ಗೋಟಡಕೆ, ಗೋಟಡಿಕೆ (ನಾ). ಬಲಿತು ಹಣ್ಣಾದ ಅಡಕೆ ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಅಡಕೆ ; ಒಣಗಿದ ಅಡಕೆ : ಹಸುರೆಲೆ ಗೋಟಡಕೆಯ ಮೆಲ್ವರಿಗೆ ನೂಂಕಿ ಹೊಸ ಬಾಧೆವಡಿಸಬೇಕೆಂದಾ (ಭರಜ. ೪೮-೮೮) ; ತಱಗೆಲೆ ಚಿಪ್ಪಿನ ಸುಣ್ಣ ಗೋಟಡಕೆಯ ಭರದಿಯಡಸಿ ದಾಡೆಯೊಳು (ಜ್ಞಾನಜ. ೩೮-೪೯) ; ಎಲೆ ಅಡಕೆ ಚೀಲವನ್ನು ಸೊಂಟದಿಂದ ಕಿತ್ತಳು. ಗೋಟಡಕೆಯನ್ನು ಗಂಡನಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ತಾನೂ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ನನ್ನೂರು. ೨೫೩) ; ಆದರೆ ಒಂದು ಅಡಕೇಮರ ಹೋದರೆ ಒಂದು ಗೋಟಡಕೆ (ಗಾಜೆ). **ಗೋಟಡಿಕೆ:** ಗೋಟಡಿಕೆ ಮೆಲ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೪೨) ; ಗೋಟಡಿಕೆಯೊಳರ್ಧ ಕೊಡರು ಸುಜನಜನಕ್ಕಂ (ನೀತಿಸಾ. ೬೦೮). [ಗೋಟು$_2$ + ಅಡಕೆ$_1$]

ಗೋಟಡಿಕೆ 'ಗೋಟಡಕೆ' ನೋ.

ಗೋಟಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರುವು ; ಗೊಟಾಯಿಸು : (ಕಿ).

[ಗೋಟು$_4$ + ಆಡಿಸು]

ಗೋಟಾಳಿ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಟಾಳೆ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಟು$_1$ 'ಗೊಂಟು' ನೋ.

ಗೋಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಲಿತುದು ; ಬಿರುಸಾದುದು ; ಕಠಿನವಾದುದು. 'ಗೋಟಡಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಣಗಿದ ಅಡಕೆ; ಗೋಟಡಕೆ: ಇಕ್ಕಡೆಗಳಿಂದ ಹಗೆಗಳು ಮುತ್ತಿದಾಗ ಮನೆಯವರು ಅಡಕತ್ತರಿಯ ನಡುವೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗೋಟಿ ನಂತಾದರು(ಹುಲಿಹಾ. ೮೧). ೩. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಮುರುಟಿದ ಭಾಗ,–ಕೊರಟು,–ಚೀಕು : (ಕಿ). ೪. (ಆಲಂ) ಕಠಿನಳಾದವಳು : ಠಕ್ಕಿತೆ ಯರಧಮೆಯರು ಕತ್ತಿಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂ]ಟುಗಳಣಕಿಗಳು ಶಠದಿಕ್ಕೆಯರು ಭಂಡಿತಿಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೨). ೫. (ಆಲಂ) ಪ್ರಾಯ ಹೋದ ಹೆಂಗಸು ; ಮುದುಕಿ : ಯಾತಕ್ಕೆ ಅಳುಕದಿಹವೆ ಮೋಟು ಗಳ್ಗೋಟುಗಳ್ (ಪತಿಲಿ. ೨-೫೯) ; ಗೋಟು ಹೋಹುದಱಿಂದ ಹೋಟೆ ಹೋಹುದು ಲೇಸು ತಾಟುತ್ತ ಮೈಯು ಬಡಿವಾಗ ಮುದಿಯನ ಕೋಟಲೆಯ ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೮೦೦).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೋಟು, ಗೋಂಟು ; ತೆಲು. ಗೊಂಟು]

ಗೋಟು$_3$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾದುದು ; ವರ್ತುಲ ; "ಮಂಡು" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). ೨. ಹೆಂಗಸರು ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಕೈಬಳೆ : ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗೋಟು, ಪಾಟ್ಲಿ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ನನ್ನನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೭೨) ; ತಾಯಿಯ ಮೈಮೇಲೆ . . . ವಂಕಿ, ಸರಿಗೆ, ಗೋಟು, ಪಾಟಲಿ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಇದ್ದವು (ಶ್ಯಾಮತಾ. ೧೦). [?./ತೆಲು. ಗೋಟು./ಮರಾ. ಗೋಂಟ್, ಗೋಠ್]

ಗೋಟು$_4$ (ನಾ). ಮರದ ಸೌಟು,–ಹುಟ್ಟು : ನಿನಗೆ ಮಗನೇ ಪಾರ್ಥ ನಿನ್ನರಮನೆಯ ಗೋಟಿನ ನಾಯಕನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾಣಸದಾತನೇ]ಶಿಖಿ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೨೦-೩೦). [?]

ಗೋಟುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗಿಸು ; ಸತ್ವಹೀನವಾಗಿಸು ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಡವಾಗಿಸು . ಕಲೆಗಳ ಕೂಟದಲಿ ಕೀಳ್ಪಡಿಸಿ ಸರ್ವಸ್ವವನು ನೆಱೆ ಕವರಿ ಗೋಟು [ಪಾಠಾಂ. ಟಿ] ಗೊಳಿಸುವ ಬಲ್ಮೆಗಳ . . . ಬೇಟಕಾತಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ತೊರಠಾ. ೧-೫-೩೧) ; ದಾಟುವವು ಕಡಲೇಳನವನಿಯ ಮೀಟುವವು ಮುಳಿದಡೆ ಕಪರ್ದಿಯ ಗೋಟುಗೊಳಿಸುವ ಸಾಹಸವು (ತೊರಠಾ. ೬-೮-೩೫); ಗೋಟುಗೊಳಿಸುವೆನಜ ಭವಾದ್ಯರ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೯-೫).

[ಗೋಟು$_1$ (<ಗೊಂಟು) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಟುವಾದ್ಯ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಮರದ ತುಂಡಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ಈಗ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ವೀಣೆ ರೂಪುಗೊಂಡ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಂತದ ರೂಪವೇ ಗೋಟು ವಾದ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಸಂಗೀಜಂ. ೧೧೮) ; ಗೋಟುವಾದ್ಯ, ಪಿಟೀಲು, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಕಾಯಗಳೊಳಗಡೆ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭೌತವಿ. ೦೪೯). [←ತಮಿ. ಕೋಟ್ಟುವಾತ್ತಿಯ]

ಗೋಟೆ (ನಾ). ಕಂಬಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ : (ಕಿ). [?]

ಗೋಡಂಬಿ, ಗೋಡಂಬೆ (ನಾ). ರುಚಿಯಾದ ಬೀಜಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗೇರು : ಗೋಡಂಬಿ, ಗೇರುಪಪ್ಪು, ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು, ಜಿಡಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬-೦೦೫) ; ಗೋಡಂಬಿಯ ವೃಕ್ಷಗಳು ಕೇರಗಿಡದಂತೆ ಇರುವವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೯೦). **ಗೋಡಂಬೆ :** (ಕಿ).

[←ಮರಾ. ಗೋಡಂಬೀ, ಗೋಡಾಂಬೀ]

ಗೋಡಂಬೆ 'ಗೋಡಂಬಿ' ನೋ.

ಗೋಡರಗಪ್ಪೆ 'ಗೋಡಾರಗಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೋಡಾರಗಪ್ಪೆ, ಗೋಡರಗಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪ್ಪೆ : ಏಡಿ ಹಾದರವಾಡೆ ಗೋಡಾರಗಪ್ಪೆಯ ಕೂಡಿ (ಚಿದಾವ. ೧೧-೯). **ಗೋಡರಗಪ್ಪೆ:** ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋಡರಗಪ್ಪೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು (ಕಂಕಥ. ೩೫). 'ಗೊಂಕುಱು ಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [< ಗೊಡರು + ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಗೋಡಾಹ (ನಾ). ಕುದುರೆ : ಅರ್ಜುನಂ ಗೋಡಾಹವೇಱಿ ಸಂಭ್ರಮ ದೊಳತಿನಿರ್ಜರ ಮಹಾಸೈನ್ಯಮಂ ಪೌಜನಿಕ್ಕುತ್ತ ಗರ್ಜಿಸುತ ದಾನವರ್ಗಿ ದಿರಾಂತು (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೭೮). [<ಪ್ರಾ. ಘೋಡಯ./ಸಂ. ಘೋಟಕ]

ಗೋಡು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣ್ಣು ; ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಕೊಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಿರುವ ಸಾರವತ್ತಾದ ಹೂಳು ಮಣ್ಣು ; ರೇವೆಮಣ್ಣು (ಉಕ) : ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜೇಡಿ, ಗೋಡು, ಮರಳು ಮಣ್ಣುಗಳೂ ಇರುವುವು (ವ್ಯವಮ. ೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಕೋಕುಂಬಾಳಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರಾ ಗೋಡಂ ಮತ್ತರು ೪೨ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೪೦-೦೨ ; 1142) ; ಕರಿಯ ಗೋಡು ಮಕ್ಕಿ ಸಹ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯಿಂದೊಳಗಾದ ಭೂಮಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಗುತ್ತಗೆ ೫೪೫ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೬೦-೨೮ ; 1472) ; ತಂನ ಮೂಲದ ಮೇಲೆ ಕುಳಕ್ಕೆ ಬರಸಿ

ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ ಮರಕ ಗೋಡಲೂ ಕಾರಗದ್ದೆ ಹಾಳ್ ೨ಕ್ಕಂ ಬೀಜವರಿ ಸ ೨ ॥ ೦ (ಮ್ಯಸಂ. ೧೯೭೪, ೧೪-೦೭ : ೧೬೨೨). [?]

ಗೋಡುಂಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಕಲ್ಲಂಗಡಿ: ಆದುರಿದರ್ಪ ಹೊಗೆಗಳಿವಾರು ಚಲ್ಪನಪ್ಪ ಗೋದುಂ[ಡುಂ]ಬ ಫಲದಂತಲ್ಲಿ (ತಳ್ಳಕ್ಕ. ೧೪-೩೫). [ಸಂ.] 5

ಗೋಡುಂಬೆ (ನಾ).=ಗೋಡುಂಬ : (೪). [ಸಂ. ಗೋಡುಂಬ]

ಗೋಡುಂಬೆ$_{೨}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಹಾವುವೆಕ್ಕೆ : (೪).

[ಸಂ. ಗೋಡುಂಬಾ]

ಗೋಡುಗೊಬ್ಬರ (ನಾ). ಗೋಡುಮಣ್ಣಿನ ಗೊಬ್ಬರ ; ಮೆಕ್ಕಲು ಮಣ್ಣಿನ ಗೊಬ್ಬರ : ಸೋರೆಕಾಯಿ . . . ಮರಳುಮಿಶ್ರವಾದ ಗೋಡು ಗೊಬ್ಬರವಿರುವ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು (ಕರಡ. ೩೬) ; ಗೋಡು ಗೊಬ್ಬರ. ಉಳುವ ಬಿತ್ತನೆ. ಕಳೆಕೀಳುವುದು . . . ಕಣ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಬಲ್ಲ (ದಕಾಂಕ್ರ. ೩೩) : ಫಲವತ್ತಾದ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಗೋಡು ಗೊಬ್ಬರಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಹೀರಿ. ಮರಗಳು ಯಾಗಿಲತ್ತರ ಬೆಳೆದಿದ್ದವು (ಲಕಾಚಾ. ೧೦೭). [ಗೋಡು + ಗೊಬ್ಬರ] 10 15

ಗೋಡುನೆಲ (ನಾ). ಗೋಡುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲ ; ಮೆಕ್ಕಲು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ : ಗೋಡುನೆಲ ಒಳ್ಳೆಯದು ಈ ತರಕಾರಿಗೆ (ತ ರ ಚಿ. ೫೮). [ಗೋಡು + ನೆಲ]

ಗೋಡುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಗೋಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮಣ್ಣು ; ಫಲವತ್ತಾದ ಮಣ್ಣು : ಗೋಡುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಪ). 'ಜೇಡಿಮಣ್ಣು' ಪರಾ. [ಗೋಡು+ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)] 20

ಗೋಡುವಲೆ (ವಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ನೀವಲೆ ಮೇಲ್ಪಲ್ಲರ ಸೂರ್ಯಮರದ್ದು ಬೆರ್ಪಲ್ ಬಿಡುವಾರು ಗೋಡುವಲೆಯೆಂಬಿನಿತಂ ಪೊಱೆಗಟ್ಟಿ . . . ತೋಹುವಿಡಿದೊಡ್ಡಿದರೆಯ್ದು ಪೊಂದನಾಯಕರ್ (ದಕಳಿ. ೨-೧೦೩). [ಗೋಡು? + ಬಲ್ಲೆ] 25

ಗೋಡೆ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಲ್ಮಾವಣಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ಕಲ್ಲು, ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಭಾಗ ; ಭಿತ್ತಿ : " ಕೋಟಾ-ಗೋಡೆ " (ಕಾಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; " ಭಿತ್ತಿ ಯೆಡೂಕಮನೆ ಕುಡ್ಮನೆ ಗೋಡೆಯಕ್ಕುಂ " (ಮುಂಗಾ. ೩೮-೭) ; ಗೋಡೆಯನು ಮಚ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಕಾದುವರಿಗೆನು ಭೀತಿ (ಸಗಡೂ. ೪೮) ; ಗೋಡೆಯನುಡುಗಿ ದೊರಸುತ್ಯೊರಸುತಂ ತೊಳೆದಡೆ ಬಜಿಯ ಮಣ್ಣೆಳ್ಪುದಲ್ಲ (ಜ ಸ ಪು. ೬೦-೪೯) ; ಗೋಡೆಗೆ ಇದಿರಾಗಿ ಕಾಟ್ಟುವಣಾಡಲು ನೋಡಿ ಸುಖಿಸಬಲ್ಲುದು (ಪುರಂದ. ೦-೧೩೭-೩) ; ಹಸುಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಹರಳು ಸಟ್ಟಂತೆ (ಗಾದೆ). 30 35

[ದೇ.ತ ತುಳು. ಗೋಡೆ ; ತೆಲು. ಗೋಡ ; ಕೋಲಾ. ಗೊಡಾ]

ಗೋಡೆಗನ್ನೆ (ನಾ). ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ರಂಧ್ರ, -ಕಿಂಡಿ : ನಿಲುಕಿನಿಂದು ನೋಡುತ್ತ ನೆಲಗಚ್ಚು ಗೋಡೆಗನ್ನೆ ಅಗುಳಿಗನ್ನೆವನಗಿದು ಮನೆಯ ಪೊಕ್ಕು ನೋಡುವಲ್ಲಿ (ಕ್ರಕೃತ. ೩೫೦). [ಗೋಡೆ + ಕನ್ನೆ] 40

ಗೋಡೆಯೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ).ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ-ನಿಲ್ಲಿಸು : ಮಳಯಜ ಕರ್ಪೂರರೇಣುವಂ ರಾಗಿಯೆನ್ನು ಹಿಜಕರದಮವುಂ ಮಿದಿರು ಮುದ್ದೆ ಮಾಡಿ ಗೋಡೆಯೇಱಿಸಿ . . . ಜಗಲಿಯಿಕ್ಕಿದಂತೆಯುಂ (ಲೀಜಾ. ೪-೪೭ ವ). [ಗೋಡೆ + ಏಱಿಸು] 45

ಗೋಣ್, ಗೋಣ, ಗೋಣಂ, ಗೋಳ್$_{೧}$, ಗೋಳು$_{೨}$, △ ಗೋಟ್ಟು$_{೫}$ (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆ ; ಕೊರಳು ; ಕತ್ತು ; ಕಂಠ : " ಗೊಂಕೆ-ಗೋಣ್ " (ಕಾಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಆರಸು ಕಂಡು ಕಡುಮುಳದಜಿ ಗೋಣಂ ಮುಱಿದೊಡಾ [ಪಾಣಾ. ಗೊಂಡಿಯಂ ನುಲಿದು ಕೊಂದನಾ] ಗಿಳಿಯುಂ ಸತ್ತು (ಪಡ್ಡಾ. ೧೦೯-೦) ; ಬಾಯ್ವುಡುತ್ತಿರ್ದತ್ಯಕ್ಕತಾ ಗೋಣಿನಿಸು ನಿಲಲು ಮರ್ತರ್ಪುದಿಲ್ಲ . . . ಈ ಗಿಳಿಯ ಮಱಿಯನಬ್ಬಾಕರಕ್ಕೊಯ್ವುದುಮಿಗಳ್ (ಕಾರಂಪು. ೩೦೦) ; ಆಯೆನೆದಿ ತನ್ನ ಗೋಣನಿಱುಂಕಿ ಕೊಡುದುಂ (ಪಂಕಕಂ. ೪೬-೩) ; ನಂಬಿದವರ ಗೋಣಂ ಕೊಯ್ಯರೆ (ಏಸರ. ೪-೭೫) : ವೀಣೆ ಯೆಳ್ಮಲಿಮ್ಮೆ ತೋಱಿಪಳು ರಾಗವ ತನ್ನ ಗೋಣಿಳಗೆಗಮ್ಮೆ ತೋಱು ವಳು (ಕ್ರಕೃ. ೧೦-೬). ಗೋಣಾ : ವೀರಭದ್ರನು . . . ಅವರಜನಯಿಯ ಗೋಣಮಂ ಕೊಯ್ವ (ಏಸಪು. ೪೪-೪೨). ಗೋಣಾ : ಸೆಳೆದು ಬಳುಕೆ ಸಡಿಲಿದ ಮುಡಿಯ ಗೋಣಿನೊಳಾಂಕೆ ತನು ಬೆವುರಿಡುತ ಸುರಭಿಯ ಕಱೆವಬಲೆಯರ ಕುವರನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಚೀವಚಂ. ೬-೨೮) : ತನ್ನಯ ಗೋಣಿ ಗೊಡ್ಡಿದ ಕೈದುವನು ನೀ ತೆಗೆಸುದವನೆಂದ (ಅಜಾಕ್ಷ. ೫-೦೭) ; ನಿದ್ದೆಯ ಹೊತ್ತಾಯತೆಂದರೆ . . . ನರಗಳು ಸಡಿಲಾಗುತ್ತವೆ. ಗೋಣಾ ಸೋಲಲು ತ್ತದೆ (ಮುಂಬಂದು. ೪-೦೩). ಗೋಳ್$_{೧}$: 'ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್' ಪರಾ. ಗೋಳ್$_{೨}$: ಭಾಳಕಯನನಂತೆ ಬಂದು ಗೋಳ ಹಿಡಿದು ಎದಗೊದೆನ್ನ ಕೆಡಹಿದ ಕಾಳಾಗಿ ಕೆಡದುದೆನ್ನೊಡಲು (ಹರಿಹರ. ೨-೨೨). △ ಗೋಟ್ಟು$_{೫}$: 'ಗೋಟ್ಟುರಿಗೆಳ್' ಪರಾ.

ಗೋಣ ಕೊಯ್ದು=ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದು ; ಕತ್ತನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು : ಗೋಣಕೊ [ಪಾಣಾ. ಗೊ]ಯ್ದನ ಕಾವಣಕೆ ಮುಂಗಣಿ ಕಾಱನು ಮೊಳಗಿದನು (ಅಜಾಕ್ಷ. ೪೪-೮೨). ಗೋಣ ಕೋಣು=ಉರುಬು ; ನೇಣು : ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ ಗೋಣ ನೇಣಿಂದ ಉದ್ದಾರವಾಗಲು ಕೊಣಱಿಟ್ಟು ಅರಚುತ್ತಿರುವ ದೀಕದ ಕೊಣಸು ಮಾತ್ರವಾಗಿದ್ದನೆ (ಬಬ್ಬಿಅ. ೧೪೯-೩೦). ಗೋಣು ಬಗ್ಗಿಸು=ಕೊರಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು ; ಬಾಗು ; ನವಿಸ್ಯರಿಸು : ಇದೇ ಉಡಾಳರಲು, ತಿರುಗಿ ಗಾಂಧೀಟೋಪಿಯವರಿಗೆ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಗೋಣುಬಗ್ಗಿಸುವ ದಿವಸಗಳು ಬಂದಾವು (ಕಾಡಾಕಾ. ೨೭೩). ಗೋಣುವಾಡು = ಕೊರಳನ್ನು ಕೊಂಕಿಸು ; ಒಯ್ಯಾರವಾಡು : " ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದು ಹೇಗೆ ? " ಎಂದು ಗೋಣು ಮಾಡಿ ನಾಗಶ್ರೀ ಕೇಳಿದಳು (ನಿಶಾಕ. ೪೦). ಗೋಣು ಹಾಕು=(ಸಮ್ಮತಿ ಇಲ್ಲವೆ ಅಸಮ್ಮತಿ ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು) ಕೊರಳನ್ನು ಆಚೆ ಈಚೆ ಅಥವಾ ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ತಲೆದೂಗು : ಅವಳು ತವಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೋಣುಹಾಕುತ್ತಾ ಆಳಪತ್ಯದಳು (ರಂಗರೂಪ. ೪) ; ರಂಗಣ್ಣ . . . ಏನೂ ಹೇಳದೆ ಗೋಣು ಹಾಕಿ ಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸಿದ (ಅಪಪ್ರಾ. ೦೬).

ಗೋಣ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಣಂನಳಿ 'ಗೋಣ್ಣಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಣಂಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಕೆಳಗೆ ಮಾಡು : ಕಡೆತಿಯಂದರ್ದಿಚ್ಛಂ . . . ಕೊಗಱಗಳಿಯಂ ಕಡುಗಲಿ ಪಾರ್ಥಂ ನೆಜನಂ ನಡೆ ಗೋಣಂಡಿಗೊಂಡು ಪಂರಿ ಕೆಡದತ್ಯಾಗಳ್ (ಪಜಕ. ೪-೨೩). [ಗೋಣ್+ಅಡ್ಡಿ+ಕೊಳ್$_{೨}$]

ಗೋಣಾತರ (ನಾ). ಅಂಗಾಧಾನೆಯೂ ಒಂದು ಉಪಕರಣ (?) : ಗೋಣ ತರಗಳನೆತ್ತಿಂದರೆ ಮೊದಿಯ ತ್ಯಾಗಂ ತೆತ್ತಿ ನೂಂಕುವರು ಸಾಣವನದ್ದು ಕಿತ್ತಾನೆನೆ ವೃತ್ತವ ಹೂಣೆ ಕಿತ್ತಿತ್ಯಾನುತಿಪರು (ಕ್ರಕೃ. ೭೩-೭೭). [?]

ಗೋಣಾಸವೆ (?) (ನಾ). (?) : ಅಜಗರ ಗೋಣಾಸವೆಯೊಳಮಜಾಜಲ ಕ್ಷೀರಯಕ್ಕ್ಯಮಾಗಿಯೆ ಫಳ ವ್ಯ ಜಮಂದೆ ಬಳ್ಸಯೊಳ್ ಸಲಲ ಜನಮುಮಂ ತನೆಸಲಾರ್ಪಂ (ಕೋಕೋಪ. ೬-೫೯) : " ಆರೆಳಿಗೆ? " (ಕೋಕೋಪ. ೬೬೪). [?]

ಗೋಣಿ$_{೧}$ 'ಗೋಳಿ' ನೋ.

ಗೋಣಿ$_{೨}$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸೆಣಬು : (೪). ೨. (ಸೆಣಬಿನ ನೂಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಚೀಲ : ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಗೋಣಿಯಾಂಬಂತೆ (ಸ ಮ ಪ. ೧೩-೩೫) : ಹೊಲದ ಗೋಣಿಯಲ್ಲಿಬ್ಬ ಕಳವೆಯ ತುಂದದ (ದಕಾಜ. ೨೪-೪೨) : ಬಿಕ್ಕೊತ್ತಿ ಗೋಣಿಯೊಳ್ಬುಂಬುವಂದದ (ಪುರಂದ.

೦-೦೩೬-೦) ; ವಾಣಿಯ ಧವನೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರಿ ಪಟ್ಟಿಯ ಗೋಣಿಯೊಳ್ ತುಂಬಿದ ರತ್ನ ಒಣಿಯೊಳ್ ಚಿಲ್ಲಿದಂತಿದೆ ನಿನ್ನ ಕೃತಿಯೆಂಬ ಮಾಣಿಕ (ಕೋಕಶ. ೦-೬೪). ೩. ಸೆಣಬಿನ ಬಟ್ಟೆ ; ಗೋಣಿಪಟ್ಟೆ ; ತಟ್ಟು : ಸಿರಿ ಮೆಯ್ಯೊಪ್ಪಂ ಮಾಡುವಂತೆ ಗೋಣಿ ಮಾಡುಗುಮೆ (ದರ್ಮಾಮೃ. ೦೧-೦೬೮). ೪. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದೂ ಆಳತ್ಕೆ–ಪ್ರಮಾಣ : ಗೋಣಿಗೆ – ಕಿಱುಗೋಣಿ, ಗೋಣಿಕಾಪುತ್ತು, ಪೆರ್ಗೋಣಿ (ಕಪದ. ೨ಕ ಪ್ರಯೋಗ). ' ಗೋಣಿಕಾಪುತ್ತು ' ಪರಾ.

ಗೋಣಿಯ ಪಟ್ಟೆ = ಗೋಣಿ ತಾಟು,–ತಟ್ಟಿ : ತೊಳೆದ ಗೋಣಿಯ ಪಟ್ಟಿಯಂ ಮುಚ್ಚಿ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣಿ ಬಳಿದುಕೊಂಡಾ ಕಾಯನರಕಾವ ಪರಿಯಂತ ರನುವಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೩೬). ಗೋಣಿಯವರು = ಕಂಬಿಕಿ ಗರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : (ಎಸಮ್ಯು. XXXI, ೪).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋಣ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗೋಣಿ. / ಸಂ. ಗೋಣೀ]

ಗೋಣಿ2 (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೃಗ; ಹಂದಿ: ಪಿಂಗಳೆ ಗೋಣಿ ಭಲ್ಲ ಶಶ ಜಂಬುಕ . . . ಮೃಗೇಂದ್ರಮುಖ್ಯಮೃಗಸಂಚಯದಂಬಿಗಾಡಿಯಂ ಕಂಗಸೆದತ್ತು ತುಂಗ ಬಹುಶ್ವಂಗವಿರಾಜಕ ಭೂಧರಂ (ಜಾಬಾಲ. ೨-೮೩).

[<ಸಂ. ಘೋಣಾ]

ಗೋಣಿ4(ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ,–ಹಿಡಿತ,–ಪಟ್ಟು(?): ಸಂದ ಕೊಕ್ಕೆಸ ಗುಂಡು ಗೋಣಿಯು ವಿಂದೆ ಪಟ್ಟನುಚೇಣಪಟ್ಟನು ವೆಂದನಿಪ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರು ಜಟ್ಟಿಗಳು (ಹಾಳ್ಕಾ. ೨೨-೬೨).

[?]

ಗೋಣಿಕಾಪುತ್ತು (ನಾ). (ಗೋಣಿಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದ) ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಣ್ಣಕಿಂಡಿ (?) : " ಸಂದಗಣಿಪ ಕಿಱುಗೋಣಿ ಗೋಣಿಕಾ ಪುತ್ತನೆಂದೊಡೆ " (ಅಬ್ಬಕ್ಕ. ೪೭) ; ಗೋಣಿಗೆ – ಕಿಱುಗೋಣಿ, ಗೋಣಿಕಾ ಪುತ್ತ, ಪೆರ್ಗೋಣಿ (ಕಪದ. ೨ಕ ಪ್ರಯೋಗ). [?]

ಗೋಣಿಚೀಲ (ನಾ). ಸೆಣಬಿನ ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚೀಲ; ತಟ್ಟಿನ ಚೀಲ : ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಗೋಣಿಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಸಾಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕೂಡ).

[ಗೋಣಿ + ಚೀಲ]

ಗೋಣಿತಟ್ಟು (ನಾ). ಗೋಣಿಯ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿ, ಬೈಮೇಲೆಲ್ಲ ಸಣ್ಣ ಗಂಳ್ಳಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ದಡಾರ : ಗೋಣಿತಟ್ಟು, ಸಣ್ಣತಟ್ಟು, ಶಿತಾಳ . . . ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅಂತವುಗಳನ್ನು ಶಿಡಬನ ಹೆಣ್ಣಿಂಗನಿಲ್ಲಿ ಕಾಣಸ ಕೂಡದು (ಗ್ರಾಮಜೀ. ೧೩೬).

[ಗೋಣಿ1 (<ಗೋಣ್1) + ತಟ್ಟು8 . / ತಮಿ. ಕೋಣಿತ್ತಟ್ಟು ; ತುಳು. ಗೋಣಿತಟ್ಟಿ]

ಗೋಣಿತಟ್ಟು8, ಗೋಣಿತಾಟು (ನಾ). ಸೆಣಬಿನಿಂದಾದ ಬಟ್ಟೆ ; ಗೋಣಿ ಪಟ್ಟೆ : ಬಂದವರು ಕಾರೆಂಬರಿಕೆಯಳ್ಳಲು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಒಂದು ಗೋಣಿ ತಟ್ಟು ಹಾತಿದ್ದರು (ಕೂಡ). **ಗೋಣಿತಾಟು** : ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಪಾತ್ರೆ ಗಳೇ, ಬಟ್ಟೆಗಳೇ, ಗೋಣಿತಾಟೇ, ಕೆಸರೇ, ಇರಬಹುದಾದ್ದೆಲ್ಲ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು (ಜಾಂಪ್ರ. II, ೦೦೬೪). [ಗೋಣಿ8 + ತಟ್ಟು8]

ಗೋಣಿತಾಟು ' ಗೋಣಿತಟ್ಟು8 ' ನೋ.

ಗೋಣಿದಡಾರ (ನಾ). = ಗೋಣಿತಟ್ಟು : ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರಮಸೂರಿಕೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಆ ಕ್ಷುದ್ರಮಸೂರಿಕೆಯಂತೆಂದರೆ ಗೋಣೀದಡಾರ ; ಅವು ಮೈಯ ಮೇಲೆ ಎಡೆದಿಡವಿಲ್ಲದೆ ಶರೀರವನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಏಳುವವು (ಪ್ರಕಸಾ. I, ೩೮೩).

[ಗೋಣಿ1 (<ಗೋಣ್1) + ದಡಾರ]

ಗೋಣಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ).= ಗೋಣಿತಟ್ಟು8 : ಜೀಲಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಗೋಣಿ ಪಟ್ಟೆ (Burlap. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಗೋಣಿ8 + ಪಟ್ಟೆ3]

ಗೋಣಿಪಣ್ (ನಾ). ಗೋಣಿವರದ ಹಣ್ಣು : ಬಡಿಗೊಂಡು ಗೋಣಿ ಪಣ್ಣಂ ಬಡಿವಂತಿರ ಪವನಸೂನು . . . ಬಡಿದವನಿಬರಂ ಕೊರೆವರಂ (ಗದಾಯು. ೩-೦೦). [ಗೋಣಿ1 (<ಗೋಣ್1) + ಪಣ್3]

ಗೋಣಿಮರ ' ಗೋಳಿಮರ ' ನೋ.

ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು ' ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು ' ನೋ.

ಗೋಣಿಜೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಇರಿ,–ತಿವಿ,–ಚುಚ್ಚು ; ಆಳ ವಡರೆಜಿಸುಟ್ಟು ಸರಳಾಂತ್ರದ ಬಲ್ಲಿನ ಬಿಲ್ ಸಿಡಿಲ್ದು ಪೆರ್ಬುಲಿಯ ಪೊದಬ್ಬ ಗೋಣಿಜಿಯಲಿಬ್ಬಗಿಯಟ್ಟಿನಮಚರ್ಚಿ ಪಾಯ್ಕರಲ್ . . . ಮ ಡಿ ಯಿತಾ ಪುಲಿ (ದಶಕು. ೦೦-೦೩). ೨. " ಕಂತ್ರಿ ಗೆಯ ನ್ನು ಆಲ್ಲಾಡಿಸು " (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಬೀಣಿಯನವರ್ಚಿ ಕರದೊಳ್ ಗೋಣಿಜೆ ಯುತ್ಕಂಕೆ[ತ] ಕುಮುದಕಂಠಗತಾಳ್ ಕ್ಯಾಡುದಿನೇಂ ಕರಮೆಸೆದುದೊ ಮಾಣದೆ ಮೃದುಮಧುರಕಾದದಿಂ ಪಾಡುವೆಲ್ಲೀ (ಅಣಾವ. ೦೦-೬೦).

[ಗೋಣ್ + ಇಜ್1]

ಗೋಣಿ ' ಗೋಣ್ ' ನೋ.

ಗೋಣಿಗೊಯ್ಮ (ನಾ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ಯುವವನು; ಕೊಲೆಗಡಿಕ; ಘಾತಕ : (ಕೆ). ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಆ ಗೋಣಿ ಗೊಯ್ಯನನ್ನು ನಂಬಬೇಡ (ಕೂಡ).

[ಗೋಣಿ (<ಗೋಣ್) + ಕೊಯ್ಮ8]

ಗೋಣಿಗೊಯ್ಮ (ನಾ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ಯುವವಳು ; ಕೊಲೆಗಡಿಕ ; ಘಾತಕಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ಕೃತ್ರಿಮದ ರೂಪುಗಳು ಬಾಹಿರಗತ್ತಿಯರು . . . ಗೋಣಿಗೊಯ್ಮರಿಯರು (ಬಸವ. ೪೦-೫೫).

[ಗೋಣಿಗೊಯ್ಮ + – ಎ3]

ಗೋಣಿಮಾಜಿ (ನಾ). ಕೊರಳಿನ್ನು ಹಣಕ್ಯಾಗಿ ಮಾರಿಕೊಂಡವನು : ಜೂಜ ತಲೆಯೊತ್ತಿದುದು ಹರಣದ ವಾಣಿ ಕೇಸಯ ಕುಹಕವಿಲ್ಲದೆ ಗೋಣಿಮಾಜಿಗಳೊಲಂಗದ ಹಣರುಣವ ನೀಗಿದರು (ಅಷ್ಟಾಂಡ. ೮-೦೩). ' ತಲೆಮಾಜಿ ' ಪರಾ. [ಗೋಣಿ (<ಗೋಣ್) + ಮಾಜಿ1 + – ಇ3]

ಗೋಣಿಮುರಿ ' ಗೋಣ್ಮುರಿ1 ' ನೋ.

ಗೋಣಿತ (ನಾ). ಖಿಡ್ಡಯಂದ್ದವಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ವರಸೆ (?) : ಸಂಗೂ ಗೂಳ ಗಳಗಳಿಂದ ತುಂಬಲು ಪಟ್ಟಣಾ ಗೋಣಿಯದಕ್ಕೆ ಗೋಣಿತಯಂಬ ಹೆಸರು (ಜಡ್ಜಚ. ೨-೬೦). [?]

ಗೋಣಿಕ್ಕೊಜಿ3 (ಕ್ರಿ). ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯಂ ; ಕೊರಳಂ ಕತ್ತರಿಸು : ದಕ್ಷನಂ ತುಡುಕಿ ಕಡುಪಿಂ ಕೆಡಪಿ ಗೋಣಿಕ್ಕೊಜಿದ ವೀರಭದ್ರಂ (ಪಂದಪು. ೦-೮೨). [ಗೋಣ್ + ಕೊಜಿ3]

ಗೋಣ್ಮವಿರ್ (ನಾ). ವ್ಯಾಸಿಗೆಳ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ವೇಲಿನ ಕೂದಲು ; ಆಯಾಲು ; ಕೆಸರ : ಮಱಿಸಿಂಗನಿಸೊಕ್ಕೊಣ್ಮವಿರಬಿಱಕೆಯೊಂದು ತೇಜಮನಿಸೊಳಕೊಂಡು ರಾಜಿಪ ಜಡಮುಡಿ ಸೊಗಯಿಸೆ (ಜಾಪಾಶ್ವ. ೬೯-೦೮). [ಗೋಣ್ + ಎವಿರ್]

ಗೋಣ್ಣಾಳಿ, ಗೋಣಂನಾಳಿ, ಗೋನಾಳಿ (ನಾ). ಕೊರಳಿನ ನಾಳ ; ಕಂಠನಾಳ ; ಕೊರಳು ; ಕಂಠ : ಗೋಣಂನಾಳಿ, ಗೋಣ್ಣಾಳಿ (ಕಬ್ಬಾಚ. ೩೪೬ ಪ್ರಯೋಗ). **ಗೋಣಾಂನಾಳಿ** : ಮೇಲಿನ ' ಶಬ್ದಾನು ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗೋನಾಳಿ**: ಬಂ ನೊಸರ ನಿಟ್ಟಿಲ್ದು ಗೋನಾಳಿ ಬೆನ್ . . . ಕಾಲಡಿಯಂದಿಂತಿವನರ್ಚಿ ಪೋದುವಿಸೆ ತತ್ಸಾಜನ್ಮಕಂದಾಂಕುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೭); ಕೊರಳ ಸರಿ ಗೋನಾಳಗೊತಿತು (ಅಷಾವಿ. ೩-೩೪) : ಗೋನಾಳಿ ಗುಱುಗುಜ್ಜಿಸಿತ್ತು (ಶಾತಿಣಾ. ೪-೬). [ಗೋಣ್+ನಾಳಿ (=ನಾಲಿ)]

ಗೋಣ್ಮುರಿ$_1$, ಗೋಣುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರಳಿಸು; ಕೊರಳನ್ನು ಕೊಂಕಿಸು: ಕೂಡೆ ಗೋಣ್ಮುರಿದೋರೊಂದಱ ನೆತ್ತಿಯಂ ಕರ್ದುಕುತುಂ . . . ರಥಾಂಗರಾಜಿ ನೆರೆದತ್ತು (ಶುಸುಮಾ. ೦-೫೩); ಎಱಿಕೆ ಮರಲ್ದು ಗೋಣ್ಮುರಿದು ಚಂಚುಪುಟಂ ತೆಱೆ ದಳ್ಳೆವಾಱೆ ಬಂದೆಱಗುವುವವಲ್ಲಿ . . . ಸಾರಿಕೆ (ಅನಂಪು. ೬-೪೩). ೨. ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ತಿರಿಚು; ಕೊರಳನ್ನು ನುಲಿ: ತಿವಿ ಕೊಲ್ ತಱೆ ಗೋಣ್ಮುರಿ ತುತ್ತು ಸೀಳ್ . . . ಇಱೆಯೆನಿಪ್ಪ ರವಂ ಪಿರಿದಾಯ್ತು ಬೇಡರೊಳ್ (ಕಬಶಂ. ೪-೬); ನಿಶಾಟನುಬ್ಬಿನ ಬಲಮಂ ಗೋಣ್ಮುರಿದು ಗುಟ್ಟಿಗಟ್ಟುವೊಡಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೦-೦೩). **ಗೋಣುಮುರಿ:** ೧. ಅವನ ನಡತೆಗೆ ಅಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಒಮ್ಮೆ ಗೋಣುಮುರಿದು (ಮೂರುದಾ. ೪೩). [ಗೋಣ್ + ಮುರಿ$_1$]

ಗೋಣ್ಮುರಿ$_2$, ಗೋಳ್ಮುರಿ, △ ಗೋಟ್ಮುರಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತನ್ನು ತಿರಿಚುವಿಕೆ: ಕೊರಳನ್ನು ಹೊರಳಿಸುವುದು,-ಮುರಿಯುವಿಕೆ: ತಿರುಪಱೆದೊಡೆ ದಂಡಾದಂಡಿರಣಂ ಬಿಲ್ಲಿಂದ ಮಾಯ್ತು ಬಿಲ್ಮುಱೆದೊಡೆ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೆ ತಲೆಯೊತ್ತುತಿರ್ಪೊಂದುರವಣೆಯಿಂದಾದುದಾ ಕಜಾಕಚಿಯುದ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦.೭೦). ೨. ಹಿಂಸೆ; ತೊಂದರೆ: "ಗೋಣ್ಮುರಿ, ಇರ್ಕು, ಒರಸು—ಈ ೩ ಹಿಂಸೆ" (ಕಶಾ. ೦೩-೨೬೦). ೩. ಸಾಯುವಂತೆ ಕೊರಳನ್ನು ತಿರುಚುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೋಣ್ಮುರಿ ಚೇರರನಟ್ಟಿ ತಿಂಬ ಮಾಕಾಳಿ . . . ನಡೆತಂದನೆ ವೀರವಿಷ್ಣುಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ. VII, ತಿಪಮೊ. ೫-೬; 1218). **ಗೋಳ್ಮುರಿ:** ೩. ಬಿರುದರ ಜವ × × × ರ ಗೋಳ್ಮುರಿ ಮಲೆವರ ಮಾರಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೭-೨೩; ಸು. 11ನೆಯ ಶತ); ಚೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೋಳ್ಮುರಿ (ಎಕ. XI, ಹೊಳೆಕೆ. ೧೦೪-೬; 1228). △ **ಗೋಟ್ಮುರಿ:** ೨. "ಗೋಟ್ಮುರಿಯೆನಲ್ ಹಿಂಸೆ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೬೯).

[ಗೋಣ್ + ಮುರಿ$_3$]

ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಳ್, ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್, △ ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತನ್ನು ತಿರಿಚು; ಕೊರಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸು: ಸರಸತಿಯನಬಲೆಯಂ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡರ್ಥಕ್ಕೆ ಕುದಿದು ನೋಯಿಸುವವನಕ್ಕರಿಗನೆ (ಅಜಿಪು. ೦-೯೦). ೨. ಹಿಂಸಿಸು; ಬಾಧೆಪಡಿಸು; ನೋಯಿಸು: ತಳಾಱರೀತ ನನತಿದುಃಖಾಕ್ರಂದನಮುಣ್ಮೆ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡು ಕೊಂದು ಕೂಗಿದವರೆಂಬುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೭ ವ); ಜವನಂ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡು . . . ಮೂಜಗಕೆ ಕೇಡಂ ಮಾಡುವಾ ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣವನೊಳ್ ಕಾದುವ ಬಲ್ಬುವೊಗ್ಗೆಗರನಿಂದಾರಯ್ದು ಮೇಲೆತ್ತುವೆಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೦೫೮). **ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್:** ೨. ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯೊಳಾನ್ತರಿಮಲ್ಲರನಾಹವದೊಳೊತ್ತಿ ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್ವೀ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನದಿನ್ದಾಹವಮಲ್ಲನ ಭುಜಾದಣ್ಡಮೆನಿಸಿ ಧ(ಂ)ಲ್ಲಂ ನೆಗಟ್ಟಿಂ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೫೨-೬; ಸು. 1007); ಗವೇಂದ್ರನಾಗಿ ವೀರಗ್ರಹದಿಂತಿದಿರ್ಚಿ ಪಿಡಿದೀತನೆ ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಂಡೋಡಿದಂ (ಕಾಮಾಕ. ೧-೧೪ ವ). △ **ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಳ್:** ೨. ಆ ಸೈನ್ಯಮಂ ಪರ್ವಿ ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಂಡುರ್ವಿದುವಾರಸಾತಳಮುಮಂ ಗಾಂಗೇಯನಸ್ತ್ರಾಳಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೦). [ಗೋಣ್ಮುರಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೋಣ್ಮೊದಲ್ (ನಾ). ಕೊರಳಿನ ಬುಡ; ಕಂಠಮೂಲ: ಕವಲಂಬಿನಿಂದೆಚ್ಚೊಡಾ ಗೋಣ್ಮೊದಲ್ ಕತ್ತರಿಸಿ ತಲೆ ಮುಂಡಮುರುಳ್ದುವು (ಚಿಬಪು. ೪೯-೧೪). [ಗೋಣ್ + ಮೊದಲ್]

ಗೋಣ್ಮೊಳಗು (ನಾ). ಗಳಧ್ವನಿ; ರತಕೂಜಿತ: ಸೊಗಯಿಸುವ ಗೋಣ್ಮೊಳಗಿನಿಂಚರಂಗಳನೆಸಗಿ . . . ಒಲವನಾಣ್ಮಂಗೆ ಕಾಣಿಸಿದಳವಳು (ಚೈಮಿಭಾ. ೦೦-೨೨). [ಗೋಣ್ + ಮೊಳಗು$_2$ (<ಮೊಟಂಗು$_2$)]

ಗೋತ$_1$ (ನಾ). ಪಶುವಿನ ಮೂತ್ರ; ಗಬ್ಬು ನಾರುವ ಗೋಮೂತ್ರ,-ಗಂಜಲ: ತೊಳೆವುದು ಕತ್ತೆಯ ಗೋತ [ಪಾಣಾಂ. ತ್ರ]ದೊಳಂ ಮೇಳ ನಾದಿವೆರಸು (ಐಮಪ. ೧೩-೯); ಗುದಿಗಾಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಗೋತಮಂ ತೆಗೆ ತೆಕ್ಕದೊಡೆ ಕುತ್ತಿ ಕೆಡಹು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩-೦೮). 'ಗತ$_1$' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಗೋಮೂತ್ರ]

ಗೋತ$_2$, ಗೋತಿ, ಗೋತು (ನಾ). ೧. (ಪಕ್ಷಿ ಅಥವಾ ಗಾಳಿಪಟದ) ಲಾಗ,-ಪಲ್ಟಿ. 'ಗೋತಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ನಷ್ಟದ ವ್ಯವಹಾರ; ನಷ್ಟ: (ಕ). ೩. (ಆಲಂ) ಅನಂತ್ತೀರ್ಣತೆ. 'ಗೋತಹಾಕು' ಪರಾ. **ಗೋತಿ:** ೩. 'ಗೋತಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಗೋತು:** ೩. 'ಗೋತುಹಾಕು' ಪರಾ.

[←ಅರ. ಗೋತ; ಹಿಂ. ಗೋತಾ; ಮರಾ. ಗೋತ, ಗೋತಾ]

ಗೋತಹಾಕು, ಗೋತುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಾಗಹಾಕು; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆ: ಈ ಪಟಕ್ಕೆ ಬಾಲಂಗೋಸಿ ಬೇಕಿಲ್ಲ . . . ಇದು ಗೋತಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕಪಪು. ೩-೨೯). ೨. (ಆಲಂ) ನಪಾಸಾಗು; ಅಯಶಸ್ವಿಯಾಗು: ಅವನು ಈ ಸಲ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಗೋತಹಾಕಿದ (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಸಾಯು; ಮರಣಹೊಂದು: ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಕುರುಡನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಗೋತಾಹಾಕಿದರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೫). **ಗೋತುಹಾಕು:** ೨. ಎರಡೆರಡು ವರುಷ ಒಂದೇ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಗೋತುಹಾಕಿದವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಜಯಂತಪ್ಪನು ಒಂದು ವರುಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಜಿಗಿದನು (ಜಯಂತ. ೦೩೦). [ಗೋತ$_2$ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗೋತಹೊಡೆ, ಗೋತಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಾಗಹಾಕು; ತಲೆ ಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳು: ಸೂರ್ಯದೇವನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗೋತಹೊಡೆಯುತ್ತ ಇದೇ ಮುಣುಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೬೬). ೨. (ಆಲಂ) ಅಯಶಸ್ವಿಯಾಗು; ಸೋಲು: ಬಹಳ ಕೇಸುಗಳು ಗೋತಾ ಹೊಡೆದುವು! (ಪನ್ನೂರು. ೦೯೪). ೩. (ಆಲಂ) ಸಾಯು; ಮರಣ ಹೊಂದು: ಅವು ಕ್ರಮೇಣ ಹೊಟ್ಟೆಗಿಲ್ಲದೆ ನರಳಿ ಗೋತಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೬). **ಗೋತಿಹೊಡೆ:** ೨. ಕಳೆದ ಎರಡುವರ್ಷಗಳಿಂದ ಆದೇ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿಯೇ 'ಗೋತಿ' ಹೊಡೆದಿದ್ದ (ಕೋಚನೀ. ೦೩); ಇವನ ಕಟುವಾದ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಮೂಲಕ ಇವನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ 'ಗೋತಿ' ಹೊಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೦೦). [ಗೋತ$_2$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗೋತಿ 'ಗೋತ$_2$' ನೋ.

ಗೋತಿತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). =ಗೋತಹೊಡೆ ೧: ಬಾಲಾಗಸಿಯಿಲ್ಲದೇ ಗೋತೀತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಗಾಳೀಪಟ (ಗೀತಾಸಂ. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ).

[ಗೋತಿ (<ಗೋತ$_2$) + ತಿನ್ನು (<ತಿನ್)]

ಗೋತಿಹೊಡೆ 'ಗೋತಹೊಡೆ' ನೋ.

ಗೋತು 'ಗೋತ$_2$' ನೋ.

ಗೋತುಹಾಕು 'ಗೋತಹಾಕು' ನೋ.

ಗೋತ್ರ$_1$ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆ; ಗೋಸಮೂಹ: "ಗೋನಿವಹಂ ಗವ್ಯ ಗೋತ್ರಸಮಜವೆಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೯). ೨. ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ,-ದೊಡ್ಡಿ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. ೩. ಭೂಮಿ; ಪೃಥ್ವಿ; ಇಳೆ: "ಭೂಃ . . . ಗೋತ್ರಾ, ಪೃಥಿವೀ . . . ಮಹೀ ೨೭ ಭೂಮಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೨). [<ಸಂ. ಗೋತ್ರಾ]

ಗೋತ್ರ$_2$ (ನಾ). ೧. ವಂಶ; ಕುಲ; ಮನೆತನ; P ಮನಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಶಾಂಡಿಲ್ಯ, ಕಾಶ್ಯಪ, ವಾತ್ಸ್ಯ, ಸಾವರ್ಣಕ, ಭರದ್ವಾಜ, ಗೌತಮ, ಸೌಕಾಲೀನ, ಕಲ್ಮಿಷ, ಅಗ್ನಿವೇಶ್ಯ, ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯ, ವಸಿಷ್ಠ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಕುಶಿಕ, ಕೌಶಿಕ, ಘೃತಕೌಶಿಕ, ಮೌದ್ಗಲ್ಯ,

ಆಲಮ್ಯಾನ, ಪರಾಶರ, ಸೌಪಾಯನ, ಅತ್ರಿ, ವಾಸುಕಿ, ರೋಹಿತ, ವೈಯಾಘ್ರಪದ್ಯಕ ಮತ್ತು ಜಾವಂದಗ್ನ್ಯ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಪೀಳಿಗೆಗಳು : "ಅನ್ವವಾಯಃ . . . ಗೋತ್ರಂ, ಅಭಿಜನಂ, ಕುಳಂ-ಈ ೬ ಕುಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೪೨) ; ಕೌಂಡಿನ್ಯಗೋತ್ರನನುಪಮಚರಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೧೫) ; ತತ್ಪುರುಷನ ನೊಲ್ಲದನ್ಯರೊಡಗೂಡಿ ಗುಣೋನ್ನತಿಗೆಟ್ಟು ಗೋತ್ರಮಂ ನರಕದೊಳದ್ದಿ ಬದ್ದವದು [ಬಂದ ವಧು] ಸಜ್ಜನಮೇ (ಮದತಿ. ೮-೬) ; ಜಾತಿ ವರ್ಣ ಆಶ್ರಮುಲ ಕಗೋತ್ರಂಗಳೆಂಬ ತನ್ನ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯಪದ್ಧತಿಯ ಮಱಿಯ ಬೇಕು (ಆಖಂಡೇ. ೧೦೩-೩೩) ; ಪುರೋಹಿತನು . . . ಮದುವಣಿಗನ ಗೋತ್ರ, ನಾಮಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನು (ಕವಿಕ. ೫೦). ೨. ಹೆಸರು ; ನಾಮಧೇಯ : "ಆಖ್ಯಾಹ್ವನಾಮ ಗೋತ್ರಾಭಿಖ್ಯಾಹ್ವಯ ಸಂಜ್ಞೆಗಳ್ ಸಮಾನಾರ್ಥಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೧-೩೬). 'ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ' ಪರಾ. ೩. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : "ಅಚಳಃ . . . ಗೋತ್ರಃ, ಪರ್ವತಃ . . . ಖುಧ್ರಃ-ಈ ೧೪ ಬೆಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೨೬-೧೧) ; ಭವಂ ಭವನ ಗೋ [ಪಾಠಾಂ. ಗಾ] ತ್ರದಿಂದಜನಜಾಂಡದಿಂ . . . ಎಯ್ದೆ ಕಿಟ್ತಿಟ್ಟಿ ತೂಳ್ವ ವಾರ್ಯಭುಜವೀರ್ಯಮಂ ನೆಱಿಯೆ ತೋರ್ಪಿನಂ ಕುಂಭಸಂಭವಂ ಮರಲೆ ತಾಗಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩೩). ೧, ೩ : ಉದ್ಧೃತ ಗೋತ್ರಾಭಿ ಮುಖಂ ವಜ್ರಾಘಾತಮಾದಂತೆ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೩-೭೪ ವ). ೪. ನಾಡು ; ದೇಶ : "ಭೂಮಿ ಗಿರಿ ದೇಶ ಪಶುಕುಲ ನಾಮಂ ಶಿಶುನೆಂಟರೆಂಟು ಗೋತ್ರಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೪೮) ; "ನಾಮ ಧರಾಚಲಂ ಪಶುವ್ರಜ ಕುಲಬಂಧು ಸಂತತಿ ಜನಾಂತಗಳಿಂತಿವು ಗೋತ್ರ ವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೭). ೫. ದಾರಿ ; ರಸ್ತೆ. ೬. ಹೊಲ ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೭. ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವು. ೮. = ಗೋತ್ರಕರ್ಮ : ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಂ ದರ್ಶನಾವರಣಮುಂ ವೇದನೀಯಮುಂ ಮೋಹನೀಯಮುಮಾಯುಷ್ಯ ಮುಂ ನಾಮಮುಂ ಗೋತ್ರಮುಮಂತರಾಯಮುಮೆಂದಿಂತು ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೧) ; ಆತ್ಮನನ್ನು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬಂಧಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಅದಾವುದೆಂದರೆ (೧) ಜ್ಞಾನ ಆವರಣೀಯ . . . (೭) ನಾಮ (೮) ಗೋತ್ರ (ಭಾರದ. ೧೮೮). [ಸಂ.]

ಗೋತ್ರಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ]ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವನಿಗೆ ಗೋತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಗೋತ್ರಕರ್ಮವು (ಜೈನಪ. ೩೬೯) : ಗೋತ್ರಕರ್ಮಮು ಮುಚ್ಚನೀಚಭೇದ ಭಿನ್ನಮಿರ್ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೧ ವ).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಕರ್ಮ]

ಗೋತ್ರಕಲಹ (ನಾ). ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಳಜಗಳ ; ದಾಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಕಲಹ : ಭರತಾನ್ವಯದೊಳಿನ್ನೆವರೆಗಂ ಗೋತ್ರಕಲಹಮೆಂಬುದಾದುದಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೫-೪೪ ವ).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಕಲಹ]

ಗೋತ್ರಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದೇ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : "ಸನಾಭಿಃ, ಸಗೋತ್ರಃ, ಸಪಿಂಡಃ-ಈ ೩ ಗೋತ್ರಜರ್" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೫). ೨. ದಾಯಾದಿ ; ಜ್ಞಾತಿ : ಸಕಲದತ್ತಿಯೆಂಬುದು ತನ್ನ ಸಂತತಿಯಂ ನಿಱಿಸಲೆಂದು ಪುತ್ರಂಗಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರಜಂಗಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಮಂ ಸರ್ವಸ್ವಮುಮ ನಪ್ಪಯಿಸಿ ಕುಡುವುದು (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧ ವ); ಗೋತ್ರಜ ಭೀತಿ ಭೂಪಾಲರಿಗೆ ಹಿರಿದಹುದೆಂದನಾ ಶಕುನಿ (ಕುಷ್ಯಾಆ. ೮-೪೯). [ಸಂ.]

ಗೋತ್ರಜಕಳತ್ರ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಜಕಳತ್ರನಹಿ ಸೂತ್ರಸಿತಗಾತ್ರ (ಗುರುಣಾ. ೬-೧).

[ಸಂ. ಗೋತ್ರಜಾಕಲತ್ರ (ಗೋತ್ರಜಾ + ಕಲತ್ರ)]

ಗೋತ್ರಧರ (ನಾ). ಪರ್ವತವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ : ತನ್ನಯ ರೂಪಂ ಗೋತ್ರಧರಂ ತೋಱಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೩). 'ಅಗಧರ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಗೋತ್ರಧವಳ (ನಾ). ವಂಶದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು ; ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ವನವಾಸಮಲಿನನಂ ಯಮತನಯನನುಜ್ವಳಿಸಿ ಗೋತ್ರಧವಳನನೆನ್ನಂ ಘನಮಲಿನಂ ಮಾಡಿದೆ ಕೃಷ್ಣ ನಿನ್ನವೋಲ್ ಶ್ವೇತ ಕೃಷ್ಣಕಾರಕರೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೭-೫೩).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಧವಳ (=ಧವಲ)]

ಗೋತ್ರಧಾತ್ರೀಧರ (ನಾ). ಕುಲಪರ್ವತ : ಪವಿಭಯಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಂ ಶರಣ್ಬೊಕ್ಕುದು ತನ್ನಂ ಗೋತ್ರಧಾತ್ರೀಧರತತಿಯೆನೆ ಪೆಂಪರ್ಣವಕ್ಕೇನೊ ಚೋದ್ಯಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೫). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಧಾತ್ರೀಧರ]

ಗೋತ್ರನಗ (ನಾ).=ಗೋತ್ರಧಾತ್ರೀಧರ : ಗೋತ್ರನಗಂ ವಿಕಸಿತ ಶತಪತ್ರವನಂಬೆರಸು ನೆಗೆದವೊಲ್ ನೆಗೆದತ್ತಾ ಚಿತ್ರಗಜೇಂದ್ರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೬೦). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ನಗ$_3$]

ಗೋತ್ರನಿಧಾನೆ (ನಾ). ವಂಶಕ್ಕೆ ನಿಧಿಯಂತಿರುವವಳು ; ಕುಲಕ್ಕೆ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯಳಾದವಳು : ಭವ್ಯಜನಪ್ರಸಂಸೆ ಗೋತ್ರನಿಧಾನೆ ರುಗ್ಮಿಣೀಸಮಾನೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿ ದಂಡನಾಯಕಿತಿಯುಂ (ಎಕ. II, ೧೨೬-೧೬೦; 1115). [ಸಂ. ಗೋತ್ರನಿಧಾನಾ (ಗೋತ್ರ + ನಿಧಾನಾ + –)]

ಗೋತ್ರನಿಸ್ತಾರ (ನಾ). ವಂಶೋದ್ಧಾರಕ ; ಕುಲಸಂರಕ್ಷಕ : ಸ್ವಾಮಿನೀ ಭೃತ್ಯಂ ಗೋತ್ರನಿಸ್ತಾರ ಪೊಱಪಳೆಯಗಾವುಣ್ಡ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೬೨-೪ ; ಸು. 1170 ?). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ನಿಸ್ತಾರ]

ಗೋತ್ರಪತಿ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಒಡೆಯ ; ನಂದೀಶ ; ವೃಷಭ : ಗೋತ್ರಪತಿಯಾರೂಢ ಗೋಪಶಕಲಾಚೂಡ (ನವಮೋ. ೨-೦).

[ಗೋತ್ರ$_1$ + ಪತಿ$_2$]

ಗೋತ್ರಪತಿಪತ್ರ (ನಾ). ನಂದಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಶತಪತ್ರವರಪುತ್ರಶಿರಪಾತ್ರ ಸುಚರಿತ್ರ ಘನಗೋತ್ರಪತಿಪತ್ರ (ಗುರುಣಾ. ೬-೧). [ಗೋತ್ರಪತಿ + ಪತ್ರ]

ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರ (ನಾ). ವಂಶದಿಂದ ಪವಿತ್ರನಾದವನು : ದ್ವಿಜಕುಲ ತಿಲಕರ್ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರರ್ (ಕಇ. II, ೧೦-೧೦ ; 1080) ; ನುಡಿದು [ಮತ್ತೆ]ನ್ನಂ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರಂ ಸುಜನಯ್ಯ ಮಿತ್ರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೦-೧೧ ; 1088). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಪವಿತ್ರ]

ಗೋತ್ರಪುತ್ರಿ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ : ಗೋತ್ರ ಪುತ್ರೀನೇತ್ರದಶಶತಪತ್ರಮಿತ್ರಂ (ಬಸಪು. ೬೧-೩೬).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಪುತ್ರಿ]

ಗೋತ್ರಪ್ರವರ (ನಾ). ೧. ವಂಶದ ಮೂಲ ಪುರುಷ. ೨. ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಋಷಿಗಳ ನಾಮ; ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರವರ: ನಿರ್ಣಯಸಿಂಧು-(ಕಮಲಾಕರಭಟ್ಟ) . . . ಗೋತ್ರಪ್ರವರ, ತ್ರಿಪುಂಡ್ರಾದಿ ಧಾರಣ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೭).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಪ್ರವರ]

ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ (ನಾ). ಗೋತ್ರದ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಋಷಿ : ಧೌಮ್ಯಋಷಿಗಳು ವಾಮದೇವರಿಗೆ ವಾಜಶ್ರವಸನನ್ನು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ ರಾದ ಗೌತಮಮಹಾಋಷಿಗಳ ವಂಶದವನು . . . ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸಿದ್ದರು (ಬಿತಂಬಾ. ೨೯). P ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ, ಭರ ದ್ವಾಜ, ಗೌತಮ, ಅತ್ರಿ, ವಸಿಷ್ಠ, ಕಶ್ಯಪ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯರೆಂಬ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಋಷಿಗಳಂ ಗೋತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರು.

[ಗೋತ್ರ + ಪ್ರವರ್ತಕ]

ಗೋತ್ರಪ್ರಿಯರು (ನಾ). ೧. (ತನ್ನ)ಕುಲದವರ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು ೨. ಪರ್ವತಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. ೧, ೨ : ಆ ನೃಪೇಂದ್ರಂ . . . ಸುಧರ್ಮಾಧಿಷ್ಠಿತನಾಗಿಯುಂ ಗೋತ್ರಪ್ರಿಯನುಂ (ರಾಜತ. ೬-೯ ಪ).

[ಗೋತ್ರ + ಪ್ರಿಯ]

ಗೋತ್ರಭೃತ್ತು (ನಾ). ಪರ್ವತವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದವನು, –ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಇಂದ್ರ: "ಇಂದ್ರಃ . . . ಗೋತ್ರಭಿತ್ . . . ಮೇಘವಾಹನಃ–ಈ ೩೯ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹರಿವಂ. ೧೦–೩೩).

[ಸಂ. ಗೋತ್ರಭಿತ್]

ಗೋತ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳು. ೨. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಮುಂಕೈಗ್ಣಿ: ಶಿವ : ಗೋತ್ರಯನ ಕೈಯಿಂದ ಪಡೆದಾ ನಿಟಿಲನಯ ನವನು (ಲಕ್ಷ್ಮೀ. ೩೩-೦೪). [ಗೋ + ತ್ರಯ]

ಗೋತ್ರವಧೆ (ನಾ). ವಂಶದವರ ಕೊಲೆ; ಬಂಧುಗಳ ಕೊಲೆ : ಪಾಪ ನಿನಗೀ ಗೋತ್ರವಧೆಯ ವಿಳಾಪ ನಿನ್ನನು ತಾಗಲೀ ಸರ್ವಪರಾಧವನು ನಿನ್ನದು (ಶಾಶ್ವಗ. ೬-೪೦) ; ನಾಂ ಗೋತ್ರವಧೆಗ್ಕಿಸಿದೀ ಕಾಯಮಂ ವನವಾಸ ಕೈದಿಸುವೆನು (ಕೃವಿಭಾ. ೩-೩೦). [ಗೋತ್ರ + ವಧೆ]

ಗೋತ್ರವಿರೋಧ (ನಾ). ೧.=ಗೋತ್ರಕಲಹ. ೨. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ದ್ವೇಷ. ೧, ೨ : ಗೋತ್ರವಿರೋಧವದೆಂದುಂ ಸುತ್ರಾಮನೊಳುತುಳಭಕ್ತಿ ದುರಿತದೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿದ್ದಿ ಪೆಱತೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೧-೮೨).

[ಗೋತ್ರ + ವಿರೋಧ]

ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನ (ನಾ). (ವೇರು) ಪರ್ವತವನ್ನು ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನಂ ಗೋ ಕರ್ಣ ಭೂಷಣ (ನಪಪು. ೨-೧). [ಗೋತ್ರ + ವಿಶಿಖಾಸನ]

ಗೋತ್ರವೈರಿ (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳ ವೈರಿ : ಇಂದ್ರ : ಎನ್ನೊಳಿಕಯೇ ಸನ್ನತ್ರರಾಜಭ್ರಮಕಕರಂ ನಂದಿತ ಗೋತ್ರವೈರಿಯನುತುಂ ಹೇಮಾಚಳ ಶ್ರೀತಿಲಾತಿಲಮಂ ಮೆಚ್ಚಿಯುಮಂದು ಮೆಚ್ಚದೆ ಬ್ಯಹದ್ವತ್ಸಂ ಮಹಾವದ್ಯಾಸ (ಪುಸ್ಪ. ೪-೬೬). [ಗೋತ್ರ + ವೈರಿ]

ಗೋತ್ರಸ್ಕಂಧ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದತುದಿ : ಗೋತ್ರಸ್ಕಂಧಮಂ ಮೆಟ್ಟಿ, ಕಕ್ಷೆಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟುವನ್ನೆಗಮಟ್ಟಿ ನೋಡುತಿರೆ ಸೌಮಿತ್ರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೪–೪೯ಪ).

[ಗೋತ್ರ + ಸ್ಕಂಧ]

ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬರಿನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಪ್ಪಾಗಿ ಕರೆಯುವುದು : ಏಕಾಂತದೊಳ್ ನೊಪೂರರವಲಿಳಸದ್ಯಾಮಸಾದ ಪ್ರಹಾರಕ್ಕಿದಱೊಳ್ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ ನೆಗಟ್ ಪೂಮಾಲೆಯಂ ತೋದುವೆಕ್ಕಂ (೪೦ಪು. ೪-೯) ; ಸಳವದಳಸಯನೆ ತನಗಾಗುಳವರೆ ಕರತಳದೆ ವದನಮಂ ಮುಚ್ಚುತವಗ್ಗಲಿಸಿ ಪೊಱಮಡುವ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆಯ ಭಯದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದಂತೆವೊಲಿರ್ದ್ (ಕಾದಂಉಳಾ. ೧೨೬). 'ಗೋತ್ರಸ್ಖಲಿತ' ಪರಾ. [ಗೋತ್ರ + ಸ್ಖಲನೆ]

ಗೋತ್ರಸ್ಖಲಿತ (ನಾ).=ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ: ಮನೆಗೆ ಬಂದ ನಾಯಿಕೆ ನಾಯಕನ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲಿತ (=ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ ನಾವೇೞಾಜ್ಞರಣ)ದಿಂದ ಕುಪಿತಳಾಗಿ ಲಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟಳಾಗಿ, ನಾಯಕನಾದುವ ಅನುನಯವಾಕ್ಯವಿದು (ದೃಶ್ಯಾಕೋ. ೦೬ ಅಡಿ). [ಗೋತ್ರ + ಸ್ಖಲಿತ]

ಗೋತ್ರಹರ (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಇಂದ್ರ : "ಸುತ್ರಾಮಾಖ್ಯಂ . . . ಗೋತ್ರಹರಂ ಪಾಕ ಸಮಬಿ ಜಂಭದ್ವಿಷ್ಟಂ" (ಪಸ್ಪ.ಕೋ. ೬-೭೪). [ಗೋತ್ರ + ಹರ]

ಗೋತ್ರಾಂಕಿತ (ಗು). ಗೋತ್ರದಿಂದ ಹೆಸರಿಸುವ : ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ನೀನು ಯಾವಾಗ ವರಿಸಿದೆಯೋ ಆಗಲೇ ಅವಳು ನಿನ್ನ ಸ್ವತ್ತಾದಳು. ನಿನ್ನ ಗೋತ್ರಾಂಕಿತಳಾದಳು (ರತ್ನಿಕ್ಷ. ೧೮೭). [ಗೋತ್ರ + ಅಂಕಿತ]

ಗೋತ್ರಾಂತ (ನಾ). ೧. ಕುಲನಾಶ. ೨. ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷನಿಂದ ಬಂದ ಹೆಸರು ; ವಂಶದ ಹೆಸರು : (೪). [ಗೋತ್ರ + ಅಂತ]

ಗೋತ್ರಾಚಲ, ಗೋತ್ರಾಚಳ (ನಾ). ಕುಲಗಿರಿ ; ಕುಲಪರ್ವತ : ಗೋತ್ರಾಚಳಲಂಗಳ್ ರಸವತ್ಪಂಗಿತ ನಾನಾವಟುಪಟಪಸನಾದಂಗಳ್ಗಂ ಪೇಱ (ಜಕುಮಾ. ೧೦-೫೩). **ಗೋತ್ರಾಚಳ**: ಎಲೆಲೆ ಜಲಧಿಯ ಗೋತ್ರಾಚಳವು ದಿನಾಚಳೆಯ ವೈರಿ ದೆಸೆಗಟ್ಟು ಬರರ್ ವೊಳಕೊಳ್ಳದಿರ್ . . . ಎಂದು ಭೇರಿ ಸಾಱಿದುದಾಗಳ್ (ಶಾಇಇ. XX, ೪೯-೦೬ ; 1076 ?).

[ಗೋತ್ರ + ಅಚಲ]

ಗೋತ್ರಾಚಳ 'ಗೋತ್ರಾಚಲ' ನೋ.

ಗೋತ್ರಾದ್ರಿ (ನಾ).=ಗೋತ್ರಾಚಲ : ಗೋತ್ರಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಸಿಂಗದ ಸಿಸು ಬಳೆವಂದಂದಿಂ . . . ಬಳೆದಂ ಭಾರತೀಭಾಳನೇತ್ರಂ (ಹಂದ್ರಪು. ೭-೦೦೭).

[ಗೋತ್ರ + ಅದ್ರಿ]

ಗೋತ್ರಾರಿ (ನಾ).=ಗೋತ್ರವೈರಿ : ಕೃತಶಾಪಾನ್ಯತನಾ ಹಿಮಾಂಶುಗು ರುವಿನಂ ಗೋತ್ರಾರಿಯನ್ಕಾಗನಾರತಿಯಿಂ (ಪಚಕಾಚ. ೭೪) ; ಗೋತ್ರಾರಿ ಬೆಸಸೆ ನೆಗಟ್ಟಪ ಗೋತ್ರಾರಿಯು ಶೈಶವೋಚಿತಕ್ರೀಡುಗೆಗಟ್ಟಲಂ ಧಾತ್ರೀಜನಮಾಗಿಬಂದ ಧಾತ್ರೀಜನಕಾರುಚಿತರ ದೇವೀಜನಮಂ (ಪುಸ್ಪ.ಪು. ೦೨–೩೮). [ಗೋತ್ರ + ಅರಿ]

ಗೋತ್ರಿತಯ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳು. ೨. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಿತಯ ಯಂ ವಿಜನ ಸ್ತೋತ್ರಪಾತ್ರ (ನಪಪು. ೩೪–೩೧). 'ಗೋತ್ರಿಯ' ಪರಾ. [ಗೋ + ತ್ರಿತಯ]

ಗೋತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ : (೪). ೨. ಭೂಮಿ ; ನೆಲ : "ಸ್ಥಿರೆ ಧರಣಿ . . . ಭೂಮಿ ಭೂ ಗೋತ್ರೆ ನೆಲಂ" (ಪಸ್ಪ.ಕೋ. ೨೬–೦).

[ಸಂ. ಗೋತ್ರಾ]

ಗೋತ್ರೈಕಪಾಲಳ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಗೋಪಾಲ ; ಕೃಷ್ಣ. ೨. ವೈನಾಕವೆಂಬ ಪರ್ವತದ ರಕ್ಷಕ ; ಸಮುಂದ್ರ. ೧, ೨ : ರಮಾಧವನಂತೆ ಗೋತ್ರೈಕಪಾಲಳಂ . . . ತಾನೆಂದುದಧಿ ಮೞಿದುದು (ಪ್ರಮೀಶಾ. ೬–೫).

[ಸಂ. (ಗೋತ್ರಾ + ಏಕ + ಪಾಲಕ) ; ಗೋತ್ರ + ಏಕ + ಪಾಲಕ]

ಗೋತ್ರೆ$_1$ ಗುದ್ದ್ಲ; ಗೊದ್ದ್ಲ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ; ಉಡಂ : ಜಲಜ ಕಾಣದ ಗೋದಂಣಂ ತೋಱುತ್ತ, ಗಜ್ಜೆಯ ಹಿಡಿದ ಅಂದೆಣಂತೆ ಹಿಡಿದೊಡವೆಯ ಬಡಲಾಱದೆ ಬೇವ್ತಳ್ (ರಾಸೋಗಂ. ೩೦). **ಗುದ್ದ್ಲ** : "ಗೊದ್ದ್ಲ (ಗುದ್ದ್ಲ) ಗೋಧಾ=ಉಡು, ಒತಿ" (ತರ್ತ್ಕಕೋ. ೧೦). **ಗೊದ್ದ್ಲ**$_1$: ಮೇಲಿನ 'ತೆದ್ದಕ್ಕೋ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[<ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ಗೋದ್ಯ (ನಾ). ವಿಂದಂಳು. [ಸಂ.]

ಗೋದ್ಯ (ನಾ). ಗೋದರುಡು ರೋಗವುಳ್ಳವನು ; ಹೋರಿಯ ಬೀಜದಂತೆ ದಪ್ಪವ್ಯಣವುಳ್ಳವನು: ಅವನೇ ನಸ್ಮೂರಿನ ಪೂಜಾರಿ ಗೋದಪ್ಪ. ಗೋದನಾದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ತಿರುಗಾಡದಾರ (ನಪಚಿ. ೦೧).

[ಗೋದು + ಅ]

ಗೋದಂತಿಹರತಾಳ, ಗೋದಂತೀಅರದಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿದಾಳ : ಗೋದಂತಿಹರತಾಳ . . . ಸೂರ್ಯಿ ಚವಾಳ ೨೦ ಮಣದ ಖಿಂಡಗ (ಮುಂಅವ್ಯಾ. ೧೩೩). **ಗೋದಂತೀಅರದಾಳ** : ಸೋಮಲ ಧಾತುವಿನೊಳಗೆ ಗಂಧಕವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಮನಶಿಲ, ಅರದಾಳ. ಗೋದಂತೀಅರದಾಳಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಮುಂಅಯು. ೬-೩೩). [<ಅರಾ. ಗೋದಂತೀಹರತಾಳ]

ಗೋದಂತೀಅರದಾಳ 'ಗೋದಂತಿಹರತಾಳ' ನೋ.

ಗೋದಣ, ಗೋದಣಿ, ಗೋದನೆ, ಗೋದಲ, ಗೋದಲಿ, ಗೋದಲೆ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇವು ಹಾಕಲು ಮಾಡಿರುವ ಚೌಕಾಕಾರದ ರಚನೆ; ಗೊಂತು: ಸುತನ ಸಾವಂ ಲೋಗರಱಿಯದ ಗತಿಯೊಳಾ ಗೋದಣದೊಳಗದಂ ಹಾಯ್ಕಿ ಹುಲು ಮುಚ್ಚಿ (ಬಸಪು. ೨೪-೫೭). **ಗೋದಣಿ:** ೧. ಅವನಂ ವನಕೆಯಿಂದ ಕೊಂದೆಳದು' ಗೋದಣಿಗೆ ಹಾಕಿರಲು (ಭೈರಸೂ. ೨೩೨). **ಗೋದನೆ:** ೨. ದನಗಳ ಹಟ್ಟಿ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ: ಗೋದನೆಯಲ್ಲಿಯ ದನಗಳು ಸದ್ದು ಮಾಡಿದವು (ಬಾಬಲ. ೩೭). **ಗೋದಲ:** ೧. ನನ್ನ ತಾಯಿ ಸಂಜೆಯ ದೀಪ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ದನದ ಹಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಗೋದಲಕ್ಕೆ ಬೆಳಕು ತೋರಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾಳೆ (ಇಪ್ಪಳ. ೨೦೮). **ಗೋದಲಿ:** ೨. ಅವನು ಗೋದಲಿಯಲ್ಲೇ ನಿದ್ದೆ ಮಾಡಿದ (ರೂಢಿ). **ಗೋದಲೆ:** ೧. ಪೂಸಹೋರಿಗಂ ಮೇವನೊದವಿಸ ಲೆಂದು ಗೋದಲೆಯನಡರಲ್ (ಮಹಾಂತೇ. ೮-೦೩). ೨. ಎತ್ತಿನ ಗೋದಲೆ ಯನ್ನು ಸಾರಿಸಿ ಶಿಫಾರಸು ಪಡೆಯುವ ಹೊತ್ತು ಬಂದಾಗ ತಾವೇಕೆ ಹಿಂದೆ ಬೀಳಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ ಅವರನ್ನು ವಾಡೆಗೆ ಎಳೆದು ತಂದಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೦೩); ನನ್ನ ಬಾಲಗೋಪಾಲನ ಗೋದಲೆಗಳವ್ವಾ ಇವು . . . ಅವನಿಗೇನು ಕಡಿಮೆ? (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯೩-೧). [<ಸಂ. ಗವಾದನೀ]

ಗೋದಣಿ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಣಿಗೆ, ಗೋದನಿಕೆ, ಗೋದಲಿಕೆ (ನಾ). = ಗೋದಣ ೧: ಗೋದಣಿಗೆಗೆ ಹುಲ್ಲು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಗೋದನಿಕೆ:** ಅದು ತಿನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಗೋದನಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕು (ಬಾಳತೆ. ೨೩). **ಗೋದಲಿಕೆ:** ಗೊಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ದನಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೋದಲಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲು ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಅಥವಾ ತಿನ್ನದೆಯೋ ನಿಂತಿವೆ (ನನ್ನೂರು. ೦೮). [<ಸಂ. ಗವಾದನಿಕಾ]

ಗೋದಣೆ (ನಾ). ಗುದಲಿ. 'ಗೋದಣೆವಲ್' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ಗೋದಾರಣ]

ಗೋದಣೆವಲ್ (ನಾ). ಗುದ್ದಲಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹಲ್ಲು: ಜುಂಜುಱುದಲೆ ಯೂರ್ಧ್ವರೋಮ . . . ಗೋದಣೆವಲ್ಲ ಭೂತಗಳ್ ಮಂಜುಳವೆನೆ ನೆಗಹಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೯-೧೦). [ಗೋದಣೆ + ಪಲ್]

ಗೋದನಿಕೆ 'ಗೋದಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋದನೆ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದರುಡು (ನಾ). ೧. ತರುಡು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೋಗ; ಅಂಡವಾತ. ೨. ಆ ರೋಗವಿರುವ ತರುಡು: ಗೋದರುಡಿಗೆ:- ಬದನೇಕಾಯಿ, ಗರುಗದ ರಸ, ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮೆಲ್ಲಲು ಗುಣ (ವಿಪೃವಿ. ೧೨೭). [ಗೋ + ತರುಡು]

ಗೋದಲ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಲಿ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಲಿಕೆ 'ಗೋದಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋದಲೆ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಶಶತ (ನಾ). ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ; ಇಂದ್ರ: ಗೋದಶಶತಾದಿನುತ ಗೋಧವ ಕೃಪಾಂಬುಧಿಯೆ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಪ್ರಸನ್ನ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೦). [ಗೋ + ದಶಶತ]

ಗೋದಾನ (ನಾ). ೧. ಹಸುವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು: ಆದರದಿಂ ಗೋದಾನಂ . . . ಶ್ರೀದಾನಂಗುಡುತುಮೊಪ್ಪಿದಂ ಗಿರಿರಾಜಂ (ಗಿರಿಳ. ೩-೬೩); ಗೋದಾನಮಶ್ವದಾನಂ ಭೂದಾನಂ ಹೇಮದಾನಮಿವು ಮುಖ್ಯದ ನಾನಾದಾನಂಗಳನವಿರತಮಾದರದಿಂ ನೆಗಟ್ ಬಗೆದುದಾಗ ದುದುಂಟೇ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೭೭). ೨. ಕೇಶಖಂಡನ ಸಂಸ್ಕಾರ. 'ಗೋದಾನವ್ರತ' ಪರಾ. [ಗೋ + ದಾನ]

ಗೋದಾನವ್ರತ (ನಾ). ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೇಶ ಖಂಡನ ಸಂಸ್ಕಾರ: ಮಹಾನಾಮ್ನೀವ್ರತ, ಮಹಾವ್ರತ, ಉಪನಿಷದ್ವ್ರತ, ಗೋದಾನವ್ರತ-ಈ ನಾಲ್ಕೂ ವೇದವ್ರತಗಳು. ಇವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹದಿಮೂರನೇ . . . ಹದಿನಾರನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು (ಅರ್ಯಧ. ೧೨೭). [ಗೋದಾನ + ವ್ರತ]

ಗೋದಾಮು 'ಗುದಾಮು' ನೋ.

ಗೋದಾಮುಖ (ನಾ). (?): ತರದಿಂ ತಳ್ತಿರ್ದನದ್ದಧ್ವಜಸಮುದಯಮಂ ಚಿತ್ರಶೋಭಾಭಿರಾಮಾಜಿರಮಂ ಪ್ರೋತ್ತುಂಗಗೋದಾಮುಖಮನನುಪಮಾ ವೇಷ್ಟಿತೋದ್ಯಾನಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕನಾಶಾಂಬರವಿಖ್ಯಾತಪ್ರಶಂಸಂ ಪರಮ ಜಿನಮತಾಂಭೋಜನೀರಾಜಹಂಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೬೨). 'ಗೋಪಾಮುಖ' ಪರಾ. [?]

ಗೋದಾಮೆ$_1$ (ನಾ). ಊಸರವಳ್ಳಿ; ಗೋಸುಂಬೆ; ಹೂಸಲಿಂಗಿ (ಉಕ): ಗೋದಾಮೆಯಂತೆ ಬಗೆದ ಬಣ್ಣಮಪ್ಪ ರಣಜೆಟ್ಟಿಗರಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೯ ಶೂದ್ರಳ). [<ಸಂ. ಗೋಧಾ ?]

ಗೋದಾಮೆ$_2$ (ನಾ). ಗೋದಿನಾಗರಹಾವು (?): ಗೋದಾಮೆಗಂಡ ನವಿಲಂತಾದುದು . . . ದುರ್ನಯದ ಕಾಣ್ಕೆಗೆನ್ನಯ ಚಿತ್ತಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೦೦). [<ಸಂ. ಗೋಧೂಮಕ]

ಗೋದಾರಣ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲು: "ಲಾಂಗಲಂ, ಹಲಂ, ಗೋದಾರಣಂ-ಸೀರಃ, ನೇಗಲ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೩೮). ೨. ಗುದ್ದಲಿ: "ಗೋದಾರಣಂ, ಕೂ[ಕು]ದ್ದಾಲಂ-ಈ ೨ ಗುದ್ದಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೨೩). [ಸಂ.]

ಗೋದಾರಣಕ (ನಾ).=ಗೋದಾರಣ ೨: "ದಾತ್ರಂ . . . ಕುದ್ದಾಲಮ ದುವೆ ಗೋದಾರಣಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೩-೬೯). [ಸಂ.]

ಗೋದಿ$_1$ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋದಿ$_2$ (ನಾ). "(ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ) ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಭರ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನು ಇಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ದುರಸ್ತುಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ನೀರನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ತಕ್ಕ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಏರ್ಪಾಟುಳ್ಳ ಹೊಂಡದಂಥ ಕಟ್ಟೆ: ಹಡಗುಕಟ್ಟೆ; ಗೋದಿ" (Dock. ಇಂಕನಿ). [?]

ಗೋದಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: ಗೋದಿಗ ಬುಱುಲೆ ಬಲುಹಸುಬ . . . ಭೇರುಂಡವೆಂಬೀ ಪರಿಪರಿಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮೆಱೆದಿಹವಾ ಮಹಾದ್ರಿ ಯಲಿ (ಪ್ರಜ್ಞಾಚ. ೪-೧೨). [?]

ಗೋದಿಗೆಂಪು (ನಾ). ಗೋದಿಯಂತೆ ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ: ಅವಳದು ಗೋದಿಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ (ರೂಢಿ).
[ಗೋದಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ) + ಕೆಂಪು$_1$]

ಗೋದಿನಾಗರ (ನಾ). ಗೋದಿಯ ಆಕಾರದ ಮಚ್ಚೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು; ನಾಗರಹಾವು: ಗೋದಿನಾಗರ ಬಹು ವಿಷವುಳ್ಳ ಹಾವು (ರೂಢಿ). [ಗೋದಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ) + ನಾಗರ$_1$]

ಗೋದಿಬರ್ಸನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: (ಕಿ). [?]

ಗೋದಿಬಾರ್ಮೊಂಡ (ನಾ). ಉದ್ದವಾಗಿ ಕಪ್ಪಾಗಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಧಾನ್ಯ: ಬರಗಾಲದ ಆಹಾರ . . . ಬೀಜಗಳು. ೧ ಬಿದರಕ್ಕಿ. ೨ ಗೋದೀಬಾರ್ಮೊಂಡ (ಕಥಾಗೆ. ೧೧ ಪರಿ). [?]

ಗೋದು (ನಾ). (ಹೋರಿಯ ಬೀಜದಂತೆ) ದಪ್ಪವಾದ ವೃಷಣ: ಆಗಾಗ್ಯೆ ತನ್ನ ಗೋದನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ನೂಕುತ್ತಾ . . . ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತ ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೧). [P 'ಗೋದರುಡು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಿರಬೇಕು]

ಗೋದುಮೆ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋದುಮೆಹಾವು (ನಾ). = ಗೋದಿನಾಗರ : (ಕ).

[ಗೋದುಮೆ (<ಗೋದುವೆ) + ಹಾವು (<ಪಾವು$_1$)]

ಗೋದುವೆ, ಗೋದಿ$_1$, ಗೋದುಮೆ, ಗೋಧಿ$_1$, ಗೋಧುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ; ಗೋಧೂಮ: "ಗೋಧೂಮಂ ಗೋದುವೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೭); ಜವೆ ಕಟಮಂ ಮಾಷಂ ಗೋದುವೆ ಪಿಪ್ಪಿಲಿ ಯೆಂಬಿವಿನಿತುಮಂ ಗೋಘೃತದಿಂದವುಗಡಿಸಿ ತಿಂದು ಸಿತದುಗ್ಧವನಿರುಳೊಳ್ ಕುಡಿಯೆ ವೀರ್ಯವರ್ಧನಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪೭); ಎಳ್ಳು ಉಪ್ಪು ಗೋದುವೆ ಬಳ್ಳ ೨ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೫೮-೧೬ ; 1109); ಘೃತದೊಳ್ ಪುರಿದುದ್ದು ಪೆಸಱು ಗೋದುವೆವೆರಸಿರೆ ಮೇಣ್ ಕಾಯ್ದ ಗಂಜಿಯಿಂ ಜ್ವರಹರಣಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೨೬). **ಗೋದಿ$_1$** : "ಗೋದಿ = ಗೋಧೂಮ" (ನಾಚಿಕಾ. ಕ); ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊಳಗವ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಳೆವಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲಿಷ್ಟಾಯಿತು ಅಂದರೆ ಗೋದಿ ಇಷ್ಟಾಯಿತು (ವಚಶಾ. II, ೭೬); ಗೋದಿ ಕಾಯೋ ಮಗನೇ ಅಂದರೆ ಊಬು ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). **ಗೋದುಮೆ** : 'ಗೋದುಮೆ ಹಾವು' ಪರಾ. **ಗೋಧಿ$_1$** : "ಗೋಧೂಮಮೆನೆ ಗೋಧಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೪) ; ಕಳೆವೆಯಕ್ಕಿಯ ಗೋಧಿ ಕಡಲೆಯ ವಿಳಸರಾಶಿಯ ದೇಸು ಯೋಜನದಳತೆಯೆಂದಾರಱಿವರೆಂದನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೧೬); ಅಮ್ರುತ ಪಡಿಯ ಗೋಧಿಯ ಖಜಾಯದ ಹರಿವಾಣ ೧ ಕಂ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೫೦೫-೪ ; 1517) ; ಅಂಗಡಿಯೊಳು ಗೋಧಿ ಕಡಲೆ ನಾನಾಧಾನ್ಯಂಗಳ ರಾಸಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೩-೨೧); ಗೋಧಿ ಕೆಟ್ಟುದು (ಶಬ್ದಾನು. ೩೨೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗೋಧುವೆ**: ಆಕಳಿಗೆಮ್ಮೆಯಂ ಜವೆಗೆ ಗೋಧು[ಪಾಠಾಂ. ದು]ವೆಯಂ . . . ಪ್ರತಿಮಾಡಿದನೋರ್ವ ಜೀಯಂ (ಸಮಪ. ೧೦-೧೨೦) ; ಗೋಧುವೆ ಬೆಲ್ಲ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಪ ೧ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೪೮-೯ ; 1293).

ಗೋದಿಕಲ್ಲು, ಗೋಧಿಯಕಲ್ಲು = ಗೋದಿಯನ್ನು ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು : ಆದ ಮುಕ್ಕಿಗೆ ಶರಣು, ಗೋದಿಕಲ್ಲಿಗೆ ಶರಣು (ಕನ್ನಜಾ. ೮೦) ; ಹಾರುವ ಗುಬ್ಬಿಗೆ ಗೋದಿಕಲ್ಲು ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ) ; ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೊರಲ್ಗೆ ಗೋಧಿಯ ಕಲ್ಲ ಕಟ್ಟಿದೊಡುಬ್ಬಿಯಾಗಸಕೆ ಪಾಱುವುದೇ (ಮೋಹತ. ೧-೨೨); ಬಿತ್ತರದಿಂದ ಗೋಧಿಯ ಕಲ್ಲ ತಿರುಗಿಸಿದತ್ತಾವಧಾನದೊಳಾಗ (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೧-೬೧). **ಗೋದಿಕಲ್ಲುಶಾಸ್ತ್ರ** = ಮದುವೆ ಮುಂಜಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಾಗ ಗೋದಿಕಲ್ಲಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : (ಕ). **ಗೋದಿಯಸೀರೆ** = ಗೋದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ಹಾದೀಯ ಮನೆಯೋಳೆ ಪಾದದುಂಗುರ ದೋಳೆ ಗೋದೀಯ ಸೀರೆ ನೆರಿಯೋಳೆ (ಜಗೀತ. ೫). [<ಸಂ. ಗೋಧೂಮ]

ಗೋದೆ (ನಾ). ಗಂಟು ; ಕಂದ ; ಗೆಡ್ಡೆ : "ಗೋದೆ ಗಂತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ರಂಥಿ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೯). [?]

ಗೋದೋಹನ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು,-ಕರೆಯುವುದು: ಗೋದೋಹನಲೀಲೆಯೊಳಬ್ಬೋದರನಿರೆ ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೫-೭೯).

[ಗೋ + ದೋಹನ]

ಗೋಧ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಣಿ ; ಉಡು : "ಗೋಧಂ ಮುಸಲಿಕಾಖ್ಯಮೆನಲುಡುವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೧೧). ೨. ಬಿಲ್ಲುಗಾರರು ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಗಾಯವಾಗದಂತೆ ಎಡದ ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ: "ಗೋಧ ಮದುವೆ ದಲ್ ಕೆಯ್ದೊಡೆಯುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೫-೨೦). ೩. ಸ್ನಾಯಂ: ಗೋಧೋತ್ಕೃ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಷ್ಟನುಂ ಪೋಹಜಘನಾಪರನುಮನಿಮ್ನ ನಾಭಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೬ವ). [ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ಗೋಧನ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತು,-ಆಸ್ತಿ : "ಅತಿ ಗೋವೃಷಂ ಗೋಧನಂ ತುಱುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೧೦) ; ಬಿಡುವೆನೇ ಗೋಧನವನೆನ್ನೊಳು ತೊಡಕಿ ಬದುಕುವನಾವನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೫-೨೧). ೨. ದನಕರುಗಳ ಸಮೂಹ,-ಹಿಂಡು : "ಗೋವೃಂದಂ, ಗೋಧನಂ, ಧನಂ-ಈ ಮೂಱು ತುಱುವಿನ ಹಿಂಡು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೭). [ಗೋ + ಧನ]

ಗೋಧರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: ಗೋಧರನಿವಾಸ ಕೃತಗೋಜರಿಪುಮೌಲಿ ಧೃತಕೃಪಾಂಬುಧಿಯೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೧). [ಸಂ.]

ಗೋಧರಣ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವುದು : ಹರಿ ತನ್ನಂಶಾಂಶದಿನೊಗೆದಿರೆ ತೋಱುವ ತನ್ಮಹತ್ವದಂಶಾಂಶಮೆ ಗೋಧ [ಪಾಠಾಂ. ವ]ರಣಬಲಮೆಂತುಮಾತ್ಮೋದರಸ್ಥಲೋಕಂಗೆ ಪಿರಿದೆ ಶೈಲೋದ್ಧರಣಂ (ಜಗವಿ. ೪-೯೧). [ಗೋ + ಧರಣ]

ಗೋಧರಧರ (ನಾ). (ಗೋವರ್ಧನ) ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಗೋಧರಧರಪ್ರಿಯ ಗೋಪಕಂಕಣಗೆಯ್ಯ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೧). [ಸಂ.]

ಗೋಧರಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ : ಗೋಧರಾತ್ಮಜೆಯ ಸೂನೃತವಚನ ಸಲ್ಲಾಪಲಾಲಿತಶ್ರವಣ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೧). [ಗೋಧರ + ಆತ್ಮಜೆ]

ಗೋಧಾಪದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಂಸಪಾದಿ ಗಿಡ : "ಗೋಧಾಪದೀ, ಸುವಹಾ - ೨ ಹಂಸಪಾದೀ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೨). [ಸಂ. ಗೋಧಾಪದೀ]

ಗೋಧಿ$_1$ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋಧಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಣೆ : "ಲಲಾಟಂ, ಅಲಿಕಂ, ಗೋಧಿ - ೩ ಹಣೆ, ಪಣೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೦). ೨. ಉಡು. ೩. ಮೊಸಳೆ. [ಸಂ.]

ಗೋಧಿಕೃತ (ನಾ). ಗೋವಳ ; ಗೋಪಾಲ: "ಗೋವಿಂದಂ ಗೋಧಿಕೃತಂ ಗೋವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೦-೫೭). [ಗೋ + ಅಧಿಕೃತ]

ಗೋಧಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ ; ಉಡು : "ಗೋಧಿಕೆ ಸರಟಂ ಕೃಕಲಾಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೦-೫). [ಸಂ. ಗೋಧಿಕಾ]

ಗೋಧಿಸರ (ನಾ). ಗೋದಿಯ ಕಾಳಿನಂತಿರುವ ಚಿನ್ನದ ಮಣಿಗಳ ಸರ : ಭಂಗಾರದಿಂದಲೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಂಠಹಾರ . . . ಗೋಧೀಸರ ಮುಂತಾದದ್ದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೩). [ಗೋಧಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ) + ಸರ$_6$]

ಗೋಧುವೆ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋಧೂಮ (ನಾ). = ಗೋದುವೆ : "ಗೋಧೂಮಂ ಗೋದುವೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೭) ; ವ್ರೀಹಿಯವಯಾವನಾಳ ಗೋಧೂಮ ಕಂಗು . . . ಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ವ). [ಸಂ.]

ಗೋಧೂಮವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಗೋದಿಯ ಬಣ್ಣ. ೨. ಗೋದಿಯ ಬಣ್ಣದ ನಾಗರಹಾವು; ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ನಾಗರ : "ಚಿಬ್ಬು ಸಂಜನಿಸಿರಲು ಗೋಧೂಮವರ್ಣನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೯-೪).

[ಗೋಧೂಮ + ವರ್ಣ]

ಗೋಧೂಲಿ, ಗೋಧೂಳಿ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಮನೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗುವಾಗ ನೆಲದಿಂದ ಏಳುವ ಧೂಳು. ೨. ಮೇಯಲು ಹೋದ ಗೋವುಗಳು ಮರಳಿ ಬರುವ ಕಾಲ ; ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯೆ; ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯನಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಏಳನೆಯ ಲಗ್ನ : ಹೊರಗಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈಗ ಗೋಧೂಲಿಯ ಮುಹೂರ್ತ ಬಂದಿರಬಹುದೆ ? (ಇಪ್ಪಕ. ೩೫೧). **ಗೋಧೂಳಿ** : ೧. ಎಳೆಯ ಗೋಧೂಳಿಯುಂ ಮರುತನಿಂ ಕವಿಯಲಾ ಸ್ನಾನ ವಾಯವ್ಯಮೆನಿಕು (ಲಶಿಚಿಂ. ೪೧-೨೦). [ಸಂ.]

ಗೋಧೂಲಿಲಗ್ನ, ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳು ಮನೆಗೆ ಮರಳುವ ಕಾಲದ ಮುಹೂರ್ತ ; ಮುಚ್ಚಂಜೆಯ ಸಮಯ.

೨. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮುಹೂರ್ತ : ಅವಳ ಮದುವೆ ಗೋಧೂಲಿಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನ** : ೧. ಎಲ್ಲರುಂ . . . ಮುರಹರನ ನೇಮದಿಂ ಬಂದರಧ್ವರಶಾಲೆಗರಸನಂ ಕಾಣಲ್ಕೆ ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನಮಾಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೨೫). ೨. ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನಕ ಇತ್ತ ಕೈಯ ಹಿಡಿದಿತ್ತ . . . ಚಂದ್ರಿಕಿ ಚಂದ್ರಮರ ಜೋಡ (ನಾದಲೀ. ೬೩-೬). [ಗೋಧೂಲಿ + ಲಗ್ನ]

ಗೋಧೂಳಿ 'ಗೋಧೂಲಿ' ನೋ.

ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನ 'ಗೋಧೂಲಿಲಗ್ನ' ನೋ.

ಗೋಧೃತ (ನಾ). ೧. ವೃಷಭವನ್ನು ಲಾಂಛನವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಶಿವ. ೨. ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ. ೧, ೨ : ಗೋಧೃತ [ಪಾಠಾಂ. ಕೃತ]ಕರುಣದಿಂ ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನ ಸಂಗಮೇಶ್ವರಪ್ರಸನ್ನ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೧-೧). [ಗೋ + ಧೃತ]

ಗೋಧೆ (ನಾ). ೧. ಉಡು : "ಗೋಧಾ, ಮುಸಲಿಕಾ–ಈ ೨ ಉಡು" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೦). ೨. = ಗೋಧ ೨ : (ಕ). [ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ಗೋನಮರ 'ಗೋನುಮರ' ನೋ.

ಗೋನರ್ದ (ಗು). ೧. ಗೂಳಿಯಂತೆ ಗುಟುರು ಹಾಕುವ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಸಾರಸ. ೩. ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಅವರು ವಾಸಿಸುವ ದೇಶದ ಹೆಸರು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಕುಟನ್ನಟಂ . . . ಗೋನರ್ದಂ, ಕೈವರ್ತೀ, ಮುಸ್ತಕಂ–೮ ತುಂಗ ಮುಸ್ತಕದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ಗೋನಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು; ಹೆಬ್ಬಾವು; ಅಜಗರ : "ಗೋನಸಃ, ತಿಲಿಪ್ಸಃ . . . ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ದೂಲದಂತೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ದೊಡ್ಡಹಾವು, ಹೆಬ್ಬಾವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಗೋನಾಸ (ನಾ). = ಗೋನಸ : "ತ್ರಿಲಿಂಗಃ, ಗೋನಾಸಃ, ವಾಹಸಃ, ಅಜಗರಃ, ಶಯುಃ–ಈ ೫ ಪೆರ್ವಾವು (ಹೆಬ್ಬಾವು)" (ಹಲಾಯು. ೧೦೬-೨೦); "ಅಜಗರಮಾ ತ್ರಿಲಿಂಗಮಾ ಗೋನಾಸಂ . . . ಎನೆ ಹಿರಿಯಹಾವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೮-೨). [ಸಂ.]

ಗೋನಾಳಿ 'ಗೋಣ್ಣಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋನಾಳಿಗಡಿತ (ನಾ). ಕೊರಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ಶಿರಚ್ಛೇದ : ಶರಾಳಿಯಲತಿರಥರ ಗೋನಾಳಿಗಡಿತವಿದೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೨).
[ಗೋನಾಳಿ (<ಗೋಣ್ಣಾಳಿ) + ಕಡಿತ$_2$]

ಗೋನಿಕಾಯ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ; ದನಗಳ ಮಂದೆ : ಇಂದ್ರಿಯದೊಳಾಗಸದೊಳ್ಬಲೆಯೊಳ್ಸಮೂಹದೊಳ್ ಸಿಂಗರ ಗೋನಿಕಾಯ ಪಟಲಂಗಳೊಳಿಂತಿವು ಜಾಲವಾಚಕಂ (ನಾನಾರ. ೩೫). [ಗೋ+ನಿಕಾಯ]

ಗೋನಿಯೋಗ (ನಾ). ದನಕಾಯುವ ಕೆಲಸ : ಗೋನಿಯೋಗ ದಂಡಧರರುಮಾಗಿ ಕೆಲಬರ್ ಕೋಡ ಕಾಳೆಗಳನೂದುತ್ತುಂ . . . ಬರೆ (ಆಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). [ಗೋ + ನಿಯೋಗ]

ಗೋನಿವಾಸಿ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು; ದೇವತೆ : ಶತಮಖಮುಖಾಖಿಳರುಂಡು ದಣಿದರು ಗೋನಿವಾಸಿಗಳು ಸುಖಿಯಹನು ನೃಪನು (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೬೨). [ಗೋ + ನಿವಾಸಿ]

ಗೋನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಗೋಣಿ : "ಗೋಮಿಕ ಯೆನಲು ಗೋನು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭); ಚಿತ್ರಕ ಮೆಕ್ಕೆಗೋನು ಕಾತರಿಕೆಯೆನಿಪ್ಪಿವಂ . . . ಅಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ (ಲೋಕೋಪ.೯-೧೨೯). 'ಗೋಣಿ$_1$' ಪರಾ. [<ಗೋಳಿ$_1$]

ಗೋನುಮರ, ಗೊನಮರ, ಗೊನುಮರ, ಗೋನಮರ (ನಾ). = ಗೋನು : "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ – ೩ ಗೋನುಮರ . . . ಗೋಣೀಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩). **ಗೊನಮರ** : "ಪೀಲುಃ – ಗೊನಮರ" (ಓಷಧಿ. ೯೯). **ಗೊನುಮರ** : "ತೀಕ್ಷ್ಣ ವೃಕ್ಷಃ – ಗೊನುಮರ, ಮುರೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೦). **ಗೋನಮರ**: "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸಿನ್ ಈ ೩ ಉಗುನಿಯ ಮರಂ, ಗೋನಮರವೆಂದೆಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೬). [ಗೋನು + ಮರ$_1$]

ಗೋನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಾನ್ಯಖೇಟಪುರ ವರವುಂ ಗೋನೂರುಮುಚ್ಚಂಗಿಯುಂ ಬನವಾಸಿದೇಶವುಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೦೦ ; 974). [ಗೋನು? + ಊರ್]

ಗೋಪ$_1$ (ನಾ). ೧. ವೃಷಭ; ನಂದಿ. ೨. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು; ದನಗಾಹಿ; ಗೊಲ್ಲ : ಗೋಪರಿದನಿಂ ಕಂಡಂಜುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೦) : ವಿದಿತನಾ ಗೋಪರೊಳು ಪೆಂಪಿನ ನಂದಗೋಪಾಖ್ಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೧೯). ೧, ೨ : ಶ್ರೀಮಹಿಮಾಸ್ಪದಂ ಭುಜಗ ಚಕ್ರಧರಂ ದ್ವಿಜರಾಜಭೂಷಣಂ ಕಾಮದನರ್ಜ್ಜುನೋಧ್ಧೃರುಚಿ ಗೋಪಮನೋಹರ ಮೂರ್ತ್ತಿ . . . ಸಂತತಂ ಹರಿಹರಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ಕ್ಕೆ ಧಾತ್ರಿಯಂ(ಎಕ.XI, ದಾವಡ. ೨೫-೨ ; 1224). ೩. ಗೋವುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಕೃಷ್ಣ; ವಿಷ್ಣು : ಗೋಪನತಪದ ಭಕ್ತನಾಗಿ ಭೂಪಾಲರೊಳು ಮೆಱೆದನುಱೆ ಪ್ರೌಢ ಭೂಪಂ(ಪ್ರೌಢರಾ. ೧ ಸೂಚನೆ); ೪. ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿಯ ಯಜಮಾನ: "ಹಾಲು ಕರೆವವ, ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಒಡೆಯ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). ೫. ಕಿರಣಗಳ ಅಧಿಪತಿ; ಸೂರ್ಯ: ಕುಮುದಸಖ ಗೋಪಧೂಮಧ್ವಜಾಕ್ಷ ದುರಿತವ ಪಱಿದು ಪಾಲಿಪುದು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧-೧) ; ಗೋಪನಸ್ತಮಿಸಿ ನಿಶೆ ಬಲಿದು ಭಯದೋಱುತಿರೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೩-೬). ೬. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ. 'ಗೋಪಶಕಲ' ಪರಾ. ೭. ಸ್ವರ್ಗದ ಅಧಿಪತಿ ; ಇಂದ್ರ. ೮. ದೊರೆ; ರಾಜ ; ಭೂಪತಿ. ೯. ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ ; "ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). ೧೦. ಮೇರುಪರ್ವತ. ೧೧. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಒಡೆಯ; ಗರುಡ. ೧೨. ನಂದಿಯ ಒಡೆಯ ; ಶಿವ. ೧೩. ಸರಸ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಮಾಪ ಗೋಪಾರ್ಚಿತ ಪದಾಂಭೋಜಂ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೧೦೦) ; "ಶಂಕರ ವೇರು ಬಿಡೌಜಂ ಪಂಕಜ ನೃಪ ವೃಷಭ ಬೊಮ್ಮರವಿಯೇಣಾಂಕ ನಗೌಕಸ ಕೇಶವ ಗೋಪಂ ಶಂಕಿಸೆ ಪನ್ನೆರಡು ಗೋಪಶಬ್ದಂ ಜಗದೋಳ್" (ನಾನಾಕಂ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಗೋಪ$_2$ (ನಾ). ಗೋಪುರ; ಶಿಖರ (?) : ಐನೂರ್ವಾಚಾರಿಯ ಮಗ ಪಳಿಯಣ್ಣ . . . ಗೋಪ ಕಟ್ಟಿ ಪಡೆದ ಸ್ತಿತಿ (ಎಕ. X, ಚಿಕ್ಕಬ. ೨೬-೧೦ : ಸು. 880). [<ಗೋಪುರ?]

ಗೋಪಕುಮಾರಕ (ನಾ). ತುರುಗಾಹಿಯ ಮಗ; ಗೊಲ್ಲನ ಮಗ : ಗೋಪಕುಮಾರಕನಿಕರಂ ಚಾಪಳವಾನಂದಮುತ್ತು ನಮಗಿದೆ ಗೆಲ್ವಾಳಾಪದೊಳೇನೆನೆ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೩೭). [ಗೋಪ$_1$ + ಕುಮಾರಕ]

ಗೋಪಟುತ್ವ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಜಾಣ್ಮೆ ; ವಾಕ್ಪಟುತ್ವ : ವಿಧುಗೋಪದಂ ವಟಗೋಪನೀವನು ಗೋಪಟುತ್ವವನು (ಬಸಪು. ೧-೬).
[ಗೋ + ಪಟುತ್ವ]

ಗೋಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ,–ಕೊಟ್ಟಿಗೆ; ತುರುಪಟ್ಟಿ : ನಿಶಿಯೊಳ್ಳೆತಂದು ಬಾಗಿಲ ತಡಹಲಾರು ನಾಂ ಪಶುಪತಿಯೆ ಗೋಪಟ್ಟಿಗಂ ಸಾರು (ನವಮೋ. ೧೫-೨). [ಗೋ + ಪಟ್ಟಿ$_1$]

ಗೋಪತಿ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಒಡೆಯ ; ವೃಷಭ; ನಂದಿ: "ವೃಷಸೌರಭೇಯಗೋಪತಿ . . . ಅನಡ್ವಾಹಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೯-೧). 'ಗೋಪತಿಧ್ವಜ' ಪರಾ. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗಾಡಲು ಬಿಟ್ಟ ಹೋರಿ; ಬೀದಿಬಸವ : (ಕ). ೩. ದನಕಾಯುವವನು; ತುರುಗಾಹಿ.

೪. ದೇವೇಂದ್ರ : "ಇಂದ್ರಃ . . . ಗೋಪತಿಃ . . . ಮೇಘವಾಹನಃ—ಈ ೩೯ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪೆಸರ" (ಹೇಮಾಯು. ೦೦-೪೩). ೫. ಸೇನರು ; ಸೂರ್ಯ : "ಅದಿತ್ಯಃ . . . ಗೋಪತಿಃ . . . ತ್ರಯಾತನುಃ—ಈ ೪೭ ಅದಿತ್ಯನ ಪೆಸರ" (ಹೇಮಾಯು. ೭-೭೫) ; ಮುಗಿಯಲೊಡರ್ಚಿ ನಿಂದ ಕುಮುದಾವಲಯಂ ಸರಸೀರುಹಂ ಮುಗುಳ್‌ನಗೆ ನಗುವಂತಿರ್ದುವು . . . ಉದಯಾದ್ರಿಗೆ ಗೋಪತಿ ಬಪ್ ಪೊಲ್ತಿನೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೫-೩). ೩. ಶಿ: ರಸಾರಸಮಂ ಗೋಪತಿ ತವೆ ಕುಡಿಯಿಸಿದಂ ನಿಜಗೋಪಸಹಸ್ರಮಂ ಬೇಗನೆಯೆಳ್‌ ಗೋಂಪಂತ್ತು . . . ತುರಾವಧರನೆಳ್‌ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗೆಯೊಳಿರೆ ಹಿಮಕರಂ ತತ್ಪ್ರಮಾಣಾಬ್ದಿಂ ನರ ಮಡಿಗುಂ (ಜಾತಕ. ೬-೭೮).

[ಗೋ + ಪತಿ ೨]

ಗೋಪತಿಧ್ವಜ (ನಾ). ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಬಸವನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳವನು ; ವೃಷಭ ಧ್ವಜ ; ಶಿವ : ಗೋಪತಿಧ್ವಜನಜನವಮಳಚಿದುಪ್ಪಲಂ (ಪಾಪು. ೨೪-೪೬).

[ಗೋಪತಿ + ಧ್ವಜ]

ಗೋಪತಿವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ವಾಹನ ; ಐರಾವತ. ೨. ಶಿವನ ವಾಹನ ; ನಂದಿ. ೩ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಹನ ; ಹಂಸ. ೧, ೨, ೩ : ಗೋಪತಿವಾಹನ ಪೃಥುಯಶೇಧಿಸಿ ಗೋ ಪತಿ ವಾಹ ನಾಂ ಶಂ ಮಂ ರುವುಗಿದಲ್ಲಿ ಜಱಿದು ಗೋಪತಿವಾಹನಕಾನ್ಯಿಯಂ ಮಹಾಟೋಪದಿ ತಾನೆ ನಿಂದಿಸಿ . . . ಬಹುದ್ವೀಪವನಿಯೆಮ್ಮೆ ಪರ್ವ್ವದುದು ಗೋಪಣಗೃದ ಕೀ ರ್ತಿ ವಾಂ ಡು ರಂ. (ಆಕ್ಷ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೨೯-೩೯ ; 1415). ೪. ವೈಷಭವಾಹನ ; ಈಶ್ವರ : ಸ್ಯಂದಿಗೋವಾಹಿವಾಹನಂ ಏಗೆ ಲಾಲಿಸಲು ಸೊಬವಣ್ಣಗೆಯಿಂದುಸಿ ಲೀಲೆಯಂ (ಪಾಪು. ೫೦-೮೨).

[ಗೋಪತಿ + ವಾಹನ]

ಗೋಪಥ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಕಿರುಗಾಡುವ ದಾರಿ. ೨. ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಗೋಪಧ್ವಜ (ನಾ).=ಗೋಪತಿಧ್ವಜ : ಆ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗಿರ್ಪ ಗೋಪ ಧ್ವಜ ಪಾದಪೊಜಕಂ (ಪ್ರಜಪ. ೪-೭೮). [ಗೋಪ್ + ಧ್ವಜ]

ಗೋಪಪ (ನಾ). ೧. ರಕ್ಷಿಸುವವರು : ಕಾಪಾಡುವುದು : ತಾವಿಬ್ಬರೇ ಇದ್ದಾಗ ಯಾರಾದರೂ ನೋಡಿಯಾರೆಂಬ ಗೋಪನ ಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಬುದ್ಧವಾಗಿತ್ತು (ಮಲಪು. ೯೪) : ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ರಕ್ಷಣಗೋಪನಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವನು (ಅಜ್ಜಕ. ೦೦೪). ೨. ವೆಂಬಟ್ಟಿಡುವುದು; ಬಚ್ಚಿಡುವುದು; ಮುಚ್ಚಿಡುವ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದಲೇ ಹೃದಯವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯದ ಅವಿಷ್ಕಾರಕ್ಕೆಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅವಳ ಗೋಪನವೇ ಕಾರಣ (ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ೩೦೬ ಆಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಗೋಪನಂದನ (ನಾ). ೧. ಗೊಲ್ಲನ ಮಗ ; ಕೃಷ್ಣ. ೨. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಯಮ. ೧, ೨ : ದಂತವಕ್ತ್ರಂ ನಿಸರ್ಗವೈರದಿಂದ ಸುರವೈರಿಯ ಪೆಸರಿಗೆ ತನಗಸಹ್ಯಂಗಳಾಗಿ ಹರನಾಮಯುಕ್ತನೆಂದು ಶಪ್ತನಾತ್ಮ ಮಿತಿಯಂ . . . ಗೋಪನಂದನನೆಂದು ದಂಡಧರನಂಡಲಿದುಂ (ಆಗಪ. ೯-೫೩ ಪ). [ಗೋಪ್ತೃ + ನಂದನ]

ಗೋಪರಸ (ನಾ). ಸಂಗಧದ್ರವ್ಯ. ಔಷಧಿ. ಧೂಪ ಮೊದಲಾದವು ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದ ಬಗೆಯ ರಾಳ; ''ಚಾಣಂತಿ ಬೇರ್‌'' (ಅಷಂ. ೮೬೪). [ಸಂ.]

ಗೋಪರಾಗ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಕಾಲಿನಿಂದೆದ್ದ ಧೂಳು: ಗೋಧೂಲಿ. ೨. ಗೋಪನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಅನುರಾಗ. ೧, ೨ : ಗೋ ಪರಾಗ ದಿಂ ಕಣ್ಣು ಕುರುಡಾಗಲೇನೊದು ಕಾಣಸದೆ ಹೋದುದರಿಂದಲೆ ಜಾರಿಹೆನು ನಾಥ (ಧ್ವಜಾರೋ. ೯೩). [ಗೋ + ಪರಾಗ : ಗೋಪ್ತೃ + ರಾಗ]

ಗೋಪವಧೂ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು ; ಗೋಪಿ : ಹರಿಯುರದಲ್ಲಿ ಗೋಪವಧುವಂ ವಂದನಂ ವಿಜಯವೃಶಕ್ಕಿಯಂ ಬರೆಯಿಸಿದಂ (ಪಾಪು. ೭-೭೨) : ಗೋಪವಧೂಜನಂ . . . ಆರ್ಚಿಸಿದರ್ (ಅಂಚಿಂ. ೬-೨೮).

[ಗೋಪ್ತೃ + ಪಧೂ]

ಗೋಪವಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಸೊಗದಬೇರಿನ ಬಳ್ಳಿ; "ಶಾಮಲತಾ" (ಹಂಕಿಪ). ೨. ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; "ತೇಜನೀ" (ಹಂಕಿಪ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಮಾಗಿಣಿ : "ಮಾಯುಗಿ ಗೋ ಪ ವಲ್ಲಿ ಮಾಗಧಿಯಿನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೨೪). [ಸಂ. ಗೋಪವಲ್ಲೀ]

ಗೋಪವಾಹನ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಹನ; ಗರುಡ. ೨. ಇಂದ್ರನ ವಾಹನ ; ಐರಾವತ. ೩. ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಹನ ; ಹಂಸ. ೧, ೨, ೩ : ಗೋವಯೋಗೀಂಗಾಪಾದಪಾವೃತ ಗೋಪವಾಹನ ಗೋಪವಾಹನ ಗೋಪ ವಾಹನ ಗೋಪವಭಾಗಿನಾಮಳಕ್ಕೀರ (ಜಪಮ. ೦-೬). ೪. ವೃಷಭ ವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ ; ಗೋಪವಾಹನ ಭಕ್ಷಹಿಂಸೆಯನೀ ಪರಿಯೊಳೆಲೊ ಕೇಳುತಿರ್ದುಂ ಪಾಪವೆನ್ದದ ಸುಮ್ಮನಿಹುದಿದು ನೀತಿಯೇ ನಿನಗೆ (ಜಪಮ. ೬೦-೦೪) : ಗೋಪವಾಹನ ಪಾದಧಜಕ ಕಾಮಣ್ಣಯ್ಯ (ಪ್ರಾತಿಕಾ. ೦೩-೬). [ಗೋಪ್ತೃ + ವಾಹನ]

ಗೋಪಶಕಲ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರನ ಭಾಗ ; ಅರ್ಧಚಂದ್ರ : ಗೋಪಶಕಲಾ ಚೂಡ ಗೋತ್ರಿತಯ ಗೋಕೀಶ (ಪಪಪ್ರ. ೩-೧). [ಗೋಪ್ತೃ+ಶಕಲ]

ಗೋಪಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲತಿ: ಗೋಪಸ್ತ್ರೀ ದಧಿಮಂಥನಶ್ರಮಹರಂ . . . ಸುಬಿಯರ್ ವಿಘಾತವವಮಾನಂ (ಆಗಪ. ೩-೭೬). [ಗೋಪ್ತೃ + ಸ್ತ್ರೀ]

ಗೋಪಳ್ಳಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ ; ಗೋಕುಲ ; ತೆಂಕರಹಟ್ಟಿ : ಹುಡುಗ ನಾಗಿ ಗೊಪಳ್ಳಿಯೊಳಗೆ ಎಲ್ಲ ಪಡೆದ (ವಿಪ್ರಸು. ೦೪-೬).

[ಗೋಪ + ಪಳ್ಳಿ]

ಗೋಪಾಂಗನೆ (ನಾ). ಗೋಪಿ ; ಗೊಲ್ಲತಿ : ಗೋಪಾಂಗನೆಯರ ಕೂಡೆ . . . ಜಾರತ್ವದೊಂದೆಸಕದಿಂ ಬಾಳ್ದ (ಹರಪ್ರ. ೩೨-೭೦).

[ಗೋಪ್ತೃ + ಅಂಗನೆ]

ಗೋಪಾಕರ್ಕಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ವನ್ಯಃ=ಗೋಪಾಕರ್ಕಟಿ, ಕಾಡಚಪ್ಪಿಸಿಗೆ, ಗುಂಜ" (ಒಷಧಿ. ೦೪೮). [<ಸಂ. ಗೋಪಕರ್ಕಟಿಕಾ]

ಗೋಪಾಪಸಿ (ನಾ). ವಂಶಯ ಸೂರಿಗೆ ಅಥವಾ ವೇಲ್ಯಾವಣಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮರದ ಪಟಿ ; ಲೋವೆ : "ಗೋಪಾನಸೀಯೆಂಬುದು ಲೋವೆ" (ಹಂಗಾಶಿ. ೫೦-೦೦೬). [ಸಂ. ಗೋಪಾನಸೀ]

ಗೋಪಾನಸೀಕೆ (ನಾ).=ಗೋಪಾನಸಿ: ನಾಡ ಜೊಡಾಮಣಿ ಕಳಶ ಶಿರೋ ಭಾಗದೊಳ್ ಭಾಸ್ಕರಂ ಕನ್ನಡಿಯಂ ಪೊಲ್ಕೊಪ್ಪಿ ಮದ್ಧಂದಿನದೊಳತುಳ ಗೋಪಾನಸೀಕೆಗಂಗಳೆಳಕ್ ಮೈದೊಡವಪ್ಪನ್ಕಂ ಮುಗಿಲ್ ಕನ್ನಡಿಯುದು ಕರುಮಾಡಂ ನೃಪಶ್ರೀಯಂ ಪೆರ್ಚಂ (ಹಂವಿ.ಪು. ೦-೦೪೨).

[ಸಂ.]

ಗೋಪಾಮುಖಿ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಚನೆ ; ಬುರುಜು (?) : ದೇಸವಿಕ್ಕಾಳ್ಕೆಗಳಿಯ ತಂಜುಗಲಿಂ ಚಿಲ್ಲುವಕ್ಕಿದರ್ ನಾಲ್ಕುಂ ದಿಗಿಲಾಗುತ್ತಿರ್ದರ್ ಗೋಪಾಮುಖವಿಲಿಸನದಿಂ ತಾನೆ ಮೇಲಾದ ಪೆಂಟಿಂ ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟಿದರ್‌ದಂಬರತಿರೆ ಕರವಿಸಗೆಂ ವಿಶ್ರಾಂತೋತ್ಸುಂಗ ವಪ್ಪುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೪೩). 'ಗೋದಾಮುಖಿ' ಪರಾ. [?]

ಗೋಪಾಯನ (ನಾ). ೧. ಸಂರಕ್ಷಣೆ:ಜಾತಿವರ್ಣಾಶ್ರಮದ ಗೋಪಾಯನಂ ಗೈಯದಡಿ ಮತ್ತತಯೊಳಾರ್ತರಕ್ಷಣಂಗೈಯದಿರಪ ಭೂಪಾಲನಿಗೆ ನರಯಂ (ವಂಕಾಶಾ. ೪-೭೬). ೨. ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. 'ಗೋಪಾಯಿತ'

ಗೋಪಾಯಿತ (ಗು). ೧. ರಕ್ಷಿಸಿದ ; ಕಾಪಾಡಿದ. ೨. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಇಟ್ಟ ; ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ : "ಗುಪ್ತಂ ಗೋಪಾಯಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೧). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಲ, ಗೋಪಾಳ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು ; ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋವಳ : ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಗೋಪಾಲರಾಂತರೆ ಕಾದಿವರು ಕಡಿಖಂಡಮಯವಾಗೆ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೪-೩೭). ೨. ಕೃಷ್ಣ. ೩. ಶಿವ. ೪. ಭಿಕ್ಷೆ ; ತಿರುಪೆ. 'ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೫. (ಉಕ) ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಒಂದು ಪಂಗಡ: (ಕ). **ಗೋಪಾಳ** : ೪. ಒಂದು ಹೊತ್ತುಪವಾಸವಿದ್ದು ಗೋಪಾಳವ ತಂದು ಪಾರಣೆಯ ಮಾಡುವೆನು (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೧೧೦) ; ಈ ಪರಿಯಲುಂಬಂಥ ಅಳಿಯ ಭೋಜನಕಿಂತ ಗೋಪಾಳ ಲೇಸು ಅಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ (ಕನಕ. ೧೧೧-೫); ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀವೆಂಕಟೇಶನ ಹೆಸರ್ಲೆ ಗೋಪಾಳಾ ಬೇಡಲಿಕ್ಕೆ ನಾಚಿಕೆ ಬರೂದಿಲ್ಲ? (ಹುಣ್ಯಾಟ. ೮೯). ೫. ದಾಸಯ್ಯಗಳು, ಭಿಕ್ಷುಕರು, ಬುಡುಬುಡುಕೆಯವರು, ಗೋಪಾಳದವರು ಇವರೇ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರು (ಗರುಡಾ. ೧೫). ೬. ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ ; "ದಾಸರ ಭಿಕ್ಷದ ಬುಟ್ಟಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨) : ಹಚ್ಚನ್ನ ಹರಿನಾಮ, ಮುತ್ತಿನ ಗೋಪಾಳ ಹೊತ್ತೇರಿ ಬರುವ ಇವನ್ಯಾರೊ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧) : ಹರಿಸೇವೆಗೆ ಗೋಪಾಳವು ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಕಣವನ್ನು ಸೇರಿತು. ಈಗಲೂ ಗೋಪಾಳವು ಬೆಳುವಲ ರೈತರ ಕಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨).

ಗೋಪಾಲಗ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ. ೧ ಮುಮ್ಮಡಿಕೃಷ್ಣ ರಾಜಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋಪಾಲ ಗದ್ಯಾಣವೆಂಬ ನಾಣ್ಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ : ಅಂದಹಾರಸ್ಥಳದ ಅತ್ತಾಣಿ ಗ್ರಾಮ ೧ಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಗೋಪಾಲಗ ೯೦೦ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೮, ೨೪-೧೧; 1820). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಲಕ, ಗೋಪಾಳಕ (ನಾ). ದನ ಕಾಯುವವನು ; ಗೋವಳ : ವಿರಾಟನ ಪಶುಸಮೂಹವ ಮುತ್ತಿದರು ಗೋಪಾಲಕರ ಕೆಡಹಿ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೪-೩೬). **ಗೋಪಾಳಕ** : ಗೋಪಾಳಕನೆಂದಿಂತಾಳಾಪಿಸಿದೈ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೨೩೨) ; ಗೋಪಾಳಕ ಜನತತಿಯುಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೬.೨೮). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಲನೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಸಾಕಣೆ ; ಪಶುಪಾಲನೆ : ಹಾಲೆಂಡಿನಂಥ ದೇಶಗಳು ಗೋಪಾಲನೆಯನ್ನು ದೊಡ್ಡವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಚಾಲಪ್ರ. III, ೧೭೭೪). [ಗೋ + ಪಾಲನೆ]

ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ, ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ, ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹರಿದಾಸರು ಗೋಪಾಳ ಬೇಡಲು ಹಿಡಿದಿರುವ ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ.-ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ : (ಕ). **ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ** : ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಭೂಪತಿಯಂತೆ ಗರ್ವಿಸುತಿದ್ದೆ ಆ ಪತ್ನಿಕುಲ ಸಾವಿರವಾಗಲು ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಸಿದಳಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೯೫-೨) ; ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ ನಿಮ್ಮ ಭಂಡಾರ (ತಿಡುಗು. ೫) : ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶನೀಶ್ವರ ಹೊಕ್ಕ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ** : ದಾಸರು ತಮ್ಮ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ . . . ಶ್ರೀವೆಂಕಟೇಶದೇವರ ಮುದ್ದು ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಈಗಲೂ ನೋಡಬಹುದು (ಜಗದಾ. ೧೩೬).

[ಗೋಪಾಲ + ಪುಟ್ಟಿ$_2$]

ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿತೊಪ್ಪಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ; "ಅರ್ಕಮೂಲ" (ಪಂಡಿತ) : ಈಶ್ವರೀಬೇರು, ತೊಪ್ಪಲು, ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟ [ಟ್ಟಿ] ತೊಪ್ಪಲು (ಮೈಜಿಗಿ. ೯-೧೫೩).

[ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ + ತೊಪ್ಪಲು$_2$]

ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ 'ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೋಪಾಳ 'ಗೋಪಾಲ' ನೋ.

ಗೋಪಾಳಕ 'ಗೋಪಾಲಕ' ನೋ.

ಗೋಪಾಳಕಾವಲಿ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಯ ಉತ್ಸವದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲು, ಮೊಸರು ತುಂಬಿದ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಒಂದು ಸಮಾರಂಭ : ಹೀಗೊಂದು ದಿನ. ಊರಪ್ರಸ್ತ. ಗೋಪಾಳಕಾವಲಿ. ಅಂದಿನ ಗೋಪಾಲ ಸುಬ್ಬಣ್ಣನೇ. ಮೊಸರು ಹಾಲಿನ ಗಡಿಗೆ ಒಡೆದು ಮೈಯೆಲ್ಲ ಹಾಲುಮೊಸರು (ಬೆಳಭಾ. ೧೫೪).

[←ಮರಾ. ಗೋಪಾಳಕಾಲಾ]

ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ 'ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೋಪಿ (ನಾ). ೧. ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು; ಗೊಲ್ಲಿತಿ: "ತುಱುವಳ್ತಿಯರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರೆನಲ್ ಗೋಪಿಯರು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪); ತನತನಗೆ ಗೋಪಿಯರ್ ಕೃಷ್ಣನಂಕಮಾಲೆಯನೆ ಪಾಡುತುಂ (ಜಗವಿ. ೫-೯); ಮುರಾರಿ ಗೋಪಿಯರಲ್ಲಿ ಹಾದರವಾಡಿ ಸಿಕ್ಕನೆ (ಬಸಪು. ೫೪-೪೦). ೨. ನಂದಗೋಪನ ಹೆಂಡತಿ; ಯಶೋದೆ: ಗೋಪಿಯ ಭಾಗ್ಯವಿದು ಶ್ರೀಪತಿ ತಾ ಶಿಶುರೂಪಿನಲ್ಲಿರುವುದು (ಪುರಂದ. ೨-೧೫೬ ಪಲ್ಲವಿ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸೊಗದೆ : (ಕ). ೪.=ಗೋಪಿಚಂದನ : (ಕ). ೫. ಗೋಪೀಚಂದನದ ಬಣ್ಣ ; ಹಳದಿ : ಗೋಡೆಯ ಹೊರಮೈಗೆ ಗೋಪಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಗೋಪೀ]

ಗೋಪಿಚಂದನ (ನಾ). (ದ್ವಾರಕೆಯಿಂದ ತಂದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ) ವೈಷ್ಣವರು ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಮಣ್ಣು : ಶಿರದಲಿ ಬಂಧಿಸಿದ ಜಟೆ ಗೋಪಿಚಂದನ ನಾಮಗಳನಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾ. ೩). [ಗೋಪಿ + ಚಂದನ]

ಗೋಪಿತ (ಗು). ೧. ರಕ್ಷಿಸಿದ. ೨. ಮರೆಮಾಡಿದ ; ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟ. 'ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಬಂಧ ; ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಗೂಢವಾಗಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಿರುವ. ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ : ಗೋಮೂತ್ರಿಕಂ ಸಯಮಕಂ ಪ್ರೇಮದಿಂ ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೧೨). [ಸಂ. (ಗೋಪಿತ + ಕ್ರಿಯಾ + -)]

ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಾಕಾರಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ ಹೊರತು ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಲಿ ಕಾರಕವಾಗಲಿ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮರೆಸಿರುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರವುಳ್ಳ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ : ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರಮುಂ ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಂ ನಿಗೂಢಚತುರ್ಥಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಪೆಱವುಮಕ್ಕುಂ ಚಿತ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೮೭).

[ಸಂ. (ಗೋಪಿತ + ಕ್ರಿಯಾ + ಕಾರಕ)]

ಗೋಪಿತಾರ್ಥ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ; ಗೂಢಾರ್ಥ: ಗೋಪಿತಾರ್ಥವ ಕೊಟ್ಟು ಜನ ಸವ್ಯಾಪರಾಹೋಲ್ ರಚಿಸುವದಕುಪಮಾಪದವ ಕೊಡು ಚಂದ್ರನಾಥನೆ ಕೋಮಲಾಕೃತಿಯೂ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೪-೧೫).

[ಗೋಪಿತ + ಅರ್ಥ]

ಗೋಪಿತ್ತೆ (ನಾ). ಗೋರೋಚನ : "ಗೌರಿ ಗೋಪಿತ್ತೆಯೆನೆ ಗೋರೋಚಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). [<ಸಂ. ಗೋಪಿತ್ತ]

ಗೋಪೀಗೀತ (ನಾ). (ವಿರಹಾಕುಲೆಯರಾದ) ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾಡಿದಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಗೀತೆ : ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ರಚಿಸಿರುವ ಭ್ರಮರಗೀತ ಮತ್ತು ವೇಣುಗೀತ ಮತ್ತು ಗೋಪೀಗೀತಗಳು ತಿಳಿಗನ್ನಡ ಮಾತುಗಳ ಸುಂದರಸಾಹಿತ್ಯ (ಜಗದಾ. ೮೧).

[ಸಂ. (ಗೋಪೀ + ಗೀತ)]

ಗೋಪೀಚಂದನ (ನಾ).=ಗೋಪಿಚಂದನ: ಗೋಪೀಚಂದನದಿಂದ ದಿನದಿನ ವಹಿಸುವರ ಕೃಪಾಳು ಹರಿ ಅವರಿಗೊಲಿವ (ವೈಕುಂವ. ೪-೧೫) : ಗೋಪೀ

ಚಂದನವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ . . . ವೈತ್ಯರೋಗಗಗಳಂ. ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗಗಳಂ ಜಯಿಸುವುದು (ಸಕಳ ವೈ. ೧೧). [ಸಂ. (ಗೋಪೀ + ಚಂದನ)]

ಗೋಪೀಜಾರ (ನಾ). ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಟ; ಶೃಂಗಾ : ಗಳತವಿಕಾರ ಗೋಪೀಜಾರ ಲಲಿತವಿಹಾರ (ಅಬಾಧ್ಯಂ. ೩-೦೭).

[ಸಂ. (ಗೋಪೀ + ಜಾರ)]

ಗೋಪು (ನಾ). ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ. 'ಗೋಪಕಾರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗೋಪ]

ಗೋಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಅಂತಃಕರಣದ ಗೋಪ್ಪ ಭಾವದ ಕೋಪ ಎಲ್ಲರ ಕೊರಳಿದೆ ಸಿಂಗಳಿಸಿದೆ (ಸಮಗೀ. ೪೫-೪೦). ೨. ಹಲವು ಎಳೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹೆಣೆದ ದಾರ. 'ಗೋಪ್ಪಹೆಣೆ' ಪರಾ. [<ಹಿಂ. ಗೋಪ್; ಮರಾ. ಗೋಪ್]

ಗೋಪಕಾರ (ನಾ). ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವವನು; ರಕ್ಷಕ : ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಪಂಡರಿಪುರ ವುಂಡಲೀಕ ಗೋಪ್ಪಕಾರ (ಪುಪ್ಪಗಿ. ೬).

[ಗೋಪ್ಪು + – ಕಾರ್ಯ (<–ಕಾಜ)]

ಗೋಪಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಆಕಳಿನ ಬಾಲ; ಹಸುವಿನ ಬಾಲ. ೨. ಎರಡು, ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತೈನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ : ಅಯ್ತತ್ತು ಸರದ ಮುತ್ತು ಮಾಣವಕ ಎಂಬುದು. ಹಾರ, ಗುಚ್ಛ, ಅರ್ಧಗುಚ್ಛ, ಗೋವುಚ್ಛ;–ಎಂಬವು ಕ್ರಮದಿಂದ ಕುಂದುತ್ತಾ ಬರಲವು ಎನ್ನುವ (ಜಕಾಯು. ೯೨–೨೦೮). [ಗೋ + ಪುಚ್ಛ]

ಗೋಪುರ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳಿರುವ ನಗರ. ೨. ನಗರದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು, –ಮಹಾದ್ವಾರ: "ಗೋಪುರಂ, ಪುರದ್ವಾರಂ–ಈ ೨ ಬಾಗಿಲುವಾಚಿ" (ಶಿಪಾಯು. ೪೯–೧೩). ವಿಶಪಸ್ಪರ್ಧಿಯುಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ದ . ರಾಜಸುತ ರೊಪ್ಪುಗುವಾ ಪುರಗೋಪುರಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೩-೦೭); ಆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತಿರೆ ಗೋಪುರದಾ ಕದವು ಕಡು ಬಲಿದಿರಲು (ಜಾಳ್ಳಣ. ೩-೦೧). ೩. ನಗರದ ಆಥವಾ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ವೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರಚನೆ; ಶಿಖರ; ಪರ್ವತ ಪ್ರಾಕಾರವಂ ಗೋಪುರವಸಿತ್ತಿಸಿ (ಅಸಪು. ೫೩–೩೦); ಮೇಲಿಪ್ಪ ಚಿನ್ನದ ಕಳಸದಿಂ ಗೋಪುರ ಧಾಳಿಸಿ ತುಡುಕಿತಂಬರವ (ಕಂಪಪು. ೬–೮೪); ಗೋಪುರ: ಇದು ಅನೇಕ ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು, ಚಿತ್ರಗಳಿಂದಿನೆ ಸಂಖ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ತುಟ್ಟತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕಲಶಗಳಿರುತ್ತವೆ(ಪ್ರಬಾಸ್ಪ. ೭೪). ೧. ಶಿ: ಗೋಪುರದಿಂ ರಂಜಿಪಯೋಧ್ಯಾ ಪುರಿ ಸುಮನಪ್ರಕೀರ್ಣ ಪಥಾವಸಥಾಖ್ಯಾಪದ ಕಳಕೋತ್ಕರದಿಂ ಗೋಪುರವಂ ಪೊಲ್ಪುದೆಂಬುದೆಂದದಚ್ಚರಿಯೇ (ಪಕಥಾ. ೬೩೧). ೪. ಬಾಗಿಲು; ದ್ವಾರ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಹುಲ್ಲು; "ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಭೇದ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ" (ಅಮರ. ೧೮೪). [ಸಂ.]

ಗೋಪುರಾರತಿ (ನಾ). ಗೋವುರಾಕಾರವಾಗಿ ಬತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆರತಿ : ವಂಚಾರತಿ, ಗೋಪುರಾರತಿ, ಕರ್ಪೂರಾರತಿ ಮುಂತಾದ ಏಳ್ಗ ಆರತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಸಾದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು (ಗಂಮಾಖ. ೧). [ಗೋಪುರ + ಆರತಿ]

ಗೋಪುಹೆಣೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಲವಾರು ಬಣ್ಣದ ದಾರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೆಣೆಗೆ ಹಾಕು. ೨. ಜಡೆಕೇರಾಲು ಆಡು : ಎಳಮಕ್ಕಳು ಕೊಲ್ಲಿಗೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಾಡಿ 'ಗೋಪು' ಹೆಣೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಡ. ೭೭).

[ಗೋಪ್ಪು + ಹೆಣ್ಣು (<ಪಣೆ)]

ಗೋಪೆ, ಗೊಪ್ಪೆ, ಗೊಪ್ಪೆ; ಗೊಹ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಗೋರಿ; ಹೆಣ ಹೂಗಿಯುವ ಕುಣಿ; ಸಮಾಧಿಸ್ಥಳ : ತಂದ ಬಪ್ಪನಂ ಸಮಾಧಿ ನಿನಗಂ ಬಂತೆ ಕಂದನಂ ಗೋಪೆಯೊಳಿಳವದಿಸುತಮಿರಲು (ಕೃಪುರ. ೦೬೪–೬); ಕದಿರಿರೇಮಂ ಪಿಂತೆ ಮರಣಪಡೆದೇಳುದಿವಸದ ಮೇಲೆ ಗೋಪೆಯಿಳಿಸಿ ಹರಣವಿತ್ತ ಸೋಮಯ್ಯನ (ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೦೬–೬); ಧರಿತ್ರಿಯಿಂದಾ ಮಗಳ ಪ್ರೇಮ್ಣ ಟಾವಿಗೆ ಪೋಗಿ ನಲವಿನಿಂ ಶಿರುಜ್ಞಾನಿ ನಾಟಿ ಬಾರಿಂದಿನಲ್ ಕಲಿತದಿಂ ಗೋಳ್[ವೆ] ಯಿಂ ಪೊಜವೆಟ್ಟುಟ್ಟಿ(ಕೃಶಪು. ೭–೦೩೬). ಗೊಪೆ: ೧. ಶುಕಕಿನ ಶವದ ಹೊರದ ಮಹಾವಿಭವವರಂ ಗೊಪೆ[ಪಾಪಾಂ. ಗೊಪ್ಪೆ]ಯೊಳಗಿಟ್ಟ (ಸಿದ್ಧಣ. ೭–೩೬); ತನಗೆ ಸೀಮಾಲಂಘನವ್ರತಮೆಸೆಯೆ ನಿಜಸದನದಲ್ಲಿ ಯೊಂದು ಗೊಪೆಯಂ ತೋಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನನುವಿಂಗೆ ಕೊಡತ ಬರೆಯಸಿ ಗಳಿನೆಂಬ ನಿಷ್ಠೆಯ ನಾಂ ತು (ಪದ್ಮಣ. ೨-೩೬); ಆತನಂ ತಂದು ಮನೆಯೊಳಳ್ಳೊಪೆಯೊಳ್ಕಿರಲ್ಕುತನಾ ಕರರ ರೇಮಯ್ಯಂ . . . ತಿಂದಾ ಗೊಪೆಯನು ಕೌತುಕವಿನಿವ್ವಂತೆ ತೆಗಸುಯಸುಗಡೆ (ಪಾಪಿಪು. ೭–೬೯). ೨. ಗೋವ್ಪವಾದ ಸ್ಥಳ; ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳ : ಕೆಟಿಯ ಮಧ್ಯದ ಯೋಗಿ ನಾಥನ ಗೃಹಾಂತರದಲಿಳಿಯೊದು ಗೊಪೆ[ಪಾಪಾಂ. ಗೊಪ್ಪಿ, ಗೋಟಿ, ಗೋಪೆ] ಯಂ ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧ ರಾ. ೯–೪೬); ತವವ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಗೊಪೆಯ ಹೊಕ್ಕರ ಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೩.). ಗೊಪ್ಪೆ[೨] : ೧. ಸ್ನೇಹತಿನಿದ್ದ ಗೊಪ್ಪೆಯನುವವಚಿ ಬಂದು ನೇಹದಿ ನೋಡಲೆಂದಗೆಯೆ ಆ ಹೊನೆತ್ಕಾಲ್ಕೆಯೆನೆ ಹೆಪ್ಪಳಿಸಿ ಬಳ್ಳಾ ಹಂದಯಸುವ ನೀಗಿದುದು (ಕ್ರಿಪಾಲಿ. ೯–೩೭). ಗೊಹ್ಪೆ: ೩. ಗೊಹೆ; ಗವಿ: ಇದಱಾಶಯ ಬಿಡಿಸು ಗೊಹೆಯ ಗೊವ್ಯಬನೊಡೆಯ ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರ ಲಿಂಗ (ಮಘಗೂ. ೪೪). [<ಸಂ. ಗೋಪ್ಯ]

ಗೋಪ್ಪೆ (ಗು). ೦. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ; ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಬೇಕಾದ; ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ : ಗುಹ್ಯಕ್ಕೆ ಗುಹ್ಯ ಗೋವ್ಯಕ್ಕೆ ಗೋಪ್ಯ (ಅವಕಂ. ೩೦೦-೦೩೮); ಲೋಭಿಯು ಧನವಂ ಗೋವ್ಯವಂ ಮಾಡುವಂತೆ ನಾನು ಗೋವ್ಯವೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಅಳಗಮಾ. ೮೬). ೩. ದಾಸಿಯ ಪುತ್ರ; ತೊತ್ತಿನ ಮಗ : "ಗೋಪ್ಯಃ. ದಾಸೀಸುತಃ– ಈ ೨ ತೊಪ್ಪಿನ ಮಗಂ" (ಹಕಾಮಾ. ೮೨-೩೪೮). [ಸಂ.]

ಗೋಪ್ಯಕ (ನಾ).=ಗೋಪ್ಯ ೩ : "ತೊತ್ತಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಗೋಪ್ಯಕನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಗಾ. ೯೨–೦೧). [ಸಂ.]

ಗೋಪ್ಯಮಾನತೆ (ನಾ). ೦. ಅಡಗಿಸಿಡುವಿಕೆ; ಗುಡ್ಡವಾಗಿರಿಸುವಿಕೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಅರ್ಥವನ್ನು ವಾಚ್ಯವಾಗಿರಿಸದೆ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿರಿಸುವಿಕೆ: ಈ ಗೋಪ್ಯಮಾನತೆಯು ಶಯವಮನ್ನು ಲಾಕ್ಷಣಿಕರು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅನ್ಯಯಸಾರದು (ಭಾಶಮಿ. ೭೩). [ಸಂ. ಗೋಪ್ಯಮಾನತಾ]

ಗೋಪ್ಯರಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು ಬಯಲಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು: ಆವರಿಂದ ರಾಜ್ಯವಲಂ ಆವರ ಮಂತ್ರಿಪದದ ಮತ್ತು ಗೋಪ್ಯರಕ್ಷಣೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ವಚನವನ್ನು . . . ಸ್ವೀಕಾರವಾಡಿಸತಕ್ಕುದು (ಕಾರಾಶಾ. ೮೬); ದೂರ ವಾದರೂ ಗೋಪ್ಯರಕ್ಷಣೆಯುಮಾಗಲಿ (ಕಾಪ್ರಸ. ೨೨).

[ಗೋಪ್ಯ + ರಕ್ಷಣೆ]

ಗೋಪ್ರದಾನ (ನಾ). ಗೋವುಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು; ಗೋದಾನ : ಧರಣಿಯಮರರಿಗೆಬುಂಕ್ಕದ ಗೋಪ್ರದಾನವನು ಆರಸನಿತ್ತ (ಕಾತಿಣ. ೪೪-೩೧). [ಗೋ + ಪ್ರದಾನ]

ಗೋಭೂಮಿ (ನಾ). ೦. ದನಕರುಗುಳು ಮೇಯಂಬುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : (ಚ್ಯುಗತ. ೪, ೭೬೯). ೨. ಆಕಾಶದ ಪ್ರದೇಶ; ಅಂತರಿಕ್ಷ (?) : ಭವ್ಯಜನಶರಣಾಮದ ಸಮುದಸರಣ ಗೋಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೩–೨೨ ಪ). [ಗೋ + ಭೂಮಿ]

ಗೋಮ್ಮ; 'ಗೋಮ್ಮು' ನೋ.

ಗೋಮ್ಮಂ, ಗೋವೆಂ (ನಾ). ೦. ಗೋವಯಂ; ಸಗಣಿ. ೨. (ಊಟ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳವನ್ನು) ಸಗಣಿ ನೀರಿನಿಂದ ಸಾರಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದಂ:

ಎಲೆ ತೆಗೆದು ಗೋಮ ಇಡು (೮೩೨). 'ಎಂಜಲುಗೋಮಂ' ಪರಾ. **ಗೋಮೆ**: ೨. ಊಟ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಗೋಮ ಬಳದಳು (೮೩೨). 'ಎಲೆಗೋಮೆ' ಪರಾ.

ಗೋಮಚಕ್ಕುಂಉಂಟುಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸಗಣಿನೀರಿನಿಂದ ಸಾರಿಸಿ; ಊಟಾ ಮಾಡೋಣ. ಆದೀಲೆ ಗೋಮಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗು (ತೆಂಕಣಾ. ೦೩). [<ಸಂ. ಗೋಮಯ]

ಗೋಮಂಡಲ, ಗೋಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಮಂದೆ; ದನಕರುಗಳ ಗುಂಪು. ೨. ಭೂಮಂಡಲ. ೧. ೨: ಚತುರಂಗಸ್ಫನವಿನುತಂ ಪ್ರತೀತನಯವತ್ಸವತ್ಸಲಂ ಪಸ್ಪಜಯಶ್ಚಿಹ್ನಿಯಂ ' ಗೋಮಂಡಲಮವಾ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಗೋರಂತೆ ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಂ ಗಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೩).

ಗೋಮಂಡಳ: ೧. ನಂದಿವಿಖ್ಯಾತ ಗೋಮಂಡಳದೊಳೊರ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮಿ ಗಳಾಗಿ ರಾಜಮಂದಿರದ ಸಿಯಬಾರದೆಂಬ್ ಪೊಣರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು.೯-೪೬೫); ಶಕಟಾರೋಪಿತ ಸಂಶ್ರಯೋಪಕರಣಂ ಸ್ಮಾರಿವ್ರಜಾರೂಢ ಬಾಳಕುಳಂ ದಾವುನಿಯುಳ್ಳ ಕಂಠವಿಚಿಲದೆಮ್ಮೀಗಂಡಳಂ . . . ಚಕಿತಂ ತದ್ವಿಷಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರತತಿಯೊಡಾಬ್ರಿರ್ದೆತ್ತಲುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೨).

[ಗೋ + ಮಂಡಲ]

ಗೋಮಂಡಳ 'ಗೋಮಂಡಲ' ನೋ.

ಗೋಮಂಡಳಿಗ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆಯ ಯಜಮಾನ; ಗೋಸಮೂಹದ ಒಡೆಯ: ಶತ್ರುಂಜಯಮಹೀಪಾಲ ಗೋಮಂಡಳಿಗಂ ನಂದಿಮಿತ್ರನ ಗೋಮಂಡಳದೊಳೊರ್ಮೆ ಪೊಱಮೊಗಲಾಗಿ . . . ಪೊಣರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೬ ಪ). [ಗೋಮಂಡಳ (=ಗೋಮಂಡಲ) + ಇಗ]

ಗೋಮಜ್ಜಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: (ಮೃಹಿಗಿ. ೩೫-೬೬).

[?]

ಗೋಮಟ 'ಗೊಮ್ಮಟ' ನೋ.

ಗೋಮಟೇಶ್ವರ 'ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಗೋಮತಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವು; ಒಳ್ಳೆಯ ಹಸು: "ಒಳ್ಳೆ [೪೨]ಹ ಹಸುವಂ ಗೋಮತಲ್ಲಿಕಾಯೆಂಬುದು" (ಹರಿಹಾಯು. ೪೩-೧೧೩); "ಒಳ್ಳೆತಪ್ಪಾ ಹಸುವು ಗೋಮತಲ್ಲಿಕೆಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೩).

[ಸಂ. ಗೋಮತಲ್ಲಿಕಾ (ಗೌ + ಮತಲ್ಲಿಕಾ)]

ಗೋಮನಾಳ 'ಗೋಮಾಳ' ನೋ.

ಗೋಮಯ (ನಾ). ಆವಿನ ಅಥವಾ ಎತ್ತಿನ ಸಗಣಿ: "ಕರೀಷಂ, ಗೋಮಯಂ—ಈ ೨ ಸೆಗಣಿ" (ಹರಿಹಾಯು. ೪೩-೧೦೮); "ಅಡೆ ಗೋಮಯಮಂ" (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೬೦) : ಅದನೊಂದು ವೃಷಭಂಗೆ ಮೀಯಲಿತ್ತೊಡನೆ ಬಳಿವಿಡಿದದಱ ಗೋಮಯವನೆತ್ತಿ ತಂದು (ಹರಿಹಾ. ೦೦-೪೩); ಸುವಾಸಸಧೇನು ಮನೆಯೊಳಿಗಿರಲು ಗೋಮಯು ಬಯಸುವಂದದಲಿ (ಹರಿಹಾ. ೧೯-೫೦); ಕಳ ಗೋಮಯಮಂ ಕಲಂಕಳ್ಕೆಂದು ತಮ್ಮ ಕರವುಚ್ಚರದಿಂ ನೀರಂ ತಂದು ತುಟುಂಕುವ ಮಱಿಯಾಗಿಗೆಂ (ಜಾಮಾಕ್ಷ. ೪೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಗೋಮಾಯು (ನಾ).=ಗೋಮಾಯು ೧ : ಕರಡಿ ಕಳವಳಿಸೆ ಗೋಮಾಯು ಗೊಂದಿಯೆಳಕ್ಕಗಿಂ ಬೊರೆಗಯ ಪೆಬ್ಬಲಬೊಗುತ್ತಿರಲು ಹವ್ವನೆ ಹಾರಿ ಹರಲು ಹಕ್ಕಿಗಳಿಗೆ (ಚಿದಾಶ. ೦೩-೩೨). [<ಗೋಮಾಯು]

ಗೋಮಾಯು (ನಾ). ೧. ನರಿ; ಜಂಬುಕ: "ಶಿವೆ ಮೃಗಧೂರ್ತಂ ಗೋಮಾಯು : ವಂಚಕಂ . . . ಭೀರವಮಱಿಗೆ ಬಳ್ಳು" (ಪಾಪುಕೋ. ೪೦-೩): "ಗೋಮಾಯುಃ, ಭೂಲಿವಾಯುಃ—ಈ ೨ ಬಳ್ಳು" (ಹಲಾಯು. ೩೮-೩೬): ಹಕ್ಕಿಗಳಿಗೂರೆದವು ಗೋಮಾಯು ರವವಬ್ಬರಿಸಿದುದು (ಶುಷ್ಕಾಶ. ೨೨-೩): ಕರಟ ಗೋಮಾಯು ಕೌಶಿಕ ಗೃಧ್ರ ಸಂತತಿಗಳ್ (ಪಂಕಾಶಾ. ೬ ೪೩-೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪೆ. [ಸಂ.]

ಗೋಮಾರಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಬಾಯಿಯ ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ತಗಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ವರಟ್ಟಿಶಾಖದ ಮಾಳಿಪುಷ್ಪವೆರಸಂತಾಪಾಢ್ಯದೊಳ್ ಜಂಬುಸಾಂತರದೊಳ್ ಜಂಬುಸುತೋದಯಂ . . . ಸಂತಸ ಮಕ್ಕುಮಾವುದಯದೊಳ್ ಗೋಮಾರಿ ರೋಗಗೊತ್ಯಟಿಂ (ಅಶ್ವವೈ.೭-೭೮).

[ಗೋ + ಮಾರಿ/ತಮು. ಕೋಮಾರಿ; ತೆಲು. ಗೋಮಾರಿ]

ಗೋಮಾರಿಕಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು: ದನಗಬ್ಬು: ಮಲಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಮಾರಿಕಬ್ಬು ಎಂದರೂ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಬ್ಬು ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರಿಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೦೨).

[ಗೋಮಾರಿ? + ಕಬ್ಬು (<ಕರ್ಬ)]

ಗೋಮಾಳ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಮೇವಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು: ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಮನೆ × × × ಗುತ್ತಿಗೆ ಬಸ್ತಿ ಗೋಮಾಳ ಸುಂಕ ಸುವಸ್ತಾದಾಯ (ಮ್ಯಾಕಂ. ೧೯೨೦, ಪು.೦೯ : 1420); ಹೊಲಗದ್ದಗಳಂ ಹಸುರು ಹುಲ್ಲಿನ ಗೋಮಾಳ ಗಳುಂ . . . ಸಮಸ್ಯಾಂಗಿನಿ ಕಳೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ್ದವು (ಹುಬ್ಬಹ. ೧).

[ಗೋ + ಮಾಳ]

ಗೋಮಾಳ 'ಗೋಮಾಳ' ನೋ.

ಗೋಮಾಳಿ, ಗೋಮನಾಳಿ, ಗೋಮಾಳ, ಗೋಮಾಳೆ (ನಾ).= ಗೋಣ್ಣಾಳಿ : ಬಾಲಶತನದಲಿ ತಾಟಕಿಯ ಗೋಮಾ[ಣಾಣಂ. ೨೨]ಳಿಯನು ಗೋರಿದನು (ತೆಂಕರಾ. ೦-೨-೨೦); ಮುಂದದಲಿದೂದಗೆಯು ಗೋಮಾಳಿಯ ನವಿಳೆ (ವಜ್ರಕಾಂ. ೯೭-೩೪). **ಗೋಮನಾಳಿ**: ಗೋವುಹಾಳಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಳ್ಳಿದ (೮೩೨). **ಗೋಮಾಳ**: ಗೋಮಾಳ ಹಿಡಿದು ಹೊರಗೆ ನೂಕು (೮೩೨). **ಗೋಮಾಳೆ**: ನಾಯಿ . . . ಹಾಂ ಕಳ್ಳನ ಗೋಮಾಳೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಚ್ಚಿ ಕೆಡವಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬಾಗುಳಿತು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೮೨). [<ಗೋಣ್ಣಾಳಿ]

ಗೋಮಾಳೆ 'ಗೋಮಾಳ' ನೋ.

ಗೋಮಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು; ಗೋವಳಿಗ; ಹಸುಗಳ ಒಡೆಯ: "ಗೋಮಿ ಬಹುಗೋಧನಂ ಗೋಸ್ವಾಮಿ ಗವಾಧಿಪತಿ ತಾನವಂ ಗೋವಳಿಗಂ" (ಪಾಪು.ಕಾ. ೯೦-೦೪): "ಗೋಪತಿ ಗೋಮಿಯೆನಲು ತುಜುವಾಳನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೦೦).

[ಸಂ. ಗೋಮಿನ್]

ಗೋಮಿಕೆ (ನಾ).=ಗೋನು : "ಗೋಮಿಕೆಯೆನಲು ಗೋನು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೭೭). [?]

ಗೋಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: "ಶ್ರೀರಾಮೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಗೋಮಿನಿ . . . ಇಂದಿರಾ ನಾಮಂಗಳ್" (ಪಾಪು.ಕಾ. ೩-೨೬): "ತರಧಿ ಸುತೆ ರಾಮೆ ಗೋಮಿನಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಮನ್ಮಥಮಾತೆಯೆನಲು ಸಿರಿಕಳ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬-೦೮); ಎಳೆವಣ್ಣಾ ಧವಳಾತಪತ್ರದ ನೆಳಲ್ ಸಂಪ್ರೀತಿಯೊಳ್ ಕವಿಪೆ . . . ಜಾಪಳೆಯಂ ಗೋಮಿನಿ ಬಿಟ್ಟು ಪೇರುರ ದೊಳೆಂಯಂ ಲೀಲೆಯಿಂದಾಪೆ (ಜಕ. ೪, ಬೇಂಪ್ರಸಂ. ೮೬-೧೬ : 1177) : ಆಲಸದೆ ಮನ್ಮತಿಗೋಮಿನಿ ನೆಲಸುಗೆ ಗುಣಭದ್ರವಪದಯೋಜನನಿಸ ದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಶಾ. ೦-೨೨). ೨. ಇಳೆ; ಭೂಮಿ. 'ಗೋಮಿನಿವಲ್ಲಭ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಗೋಮಿನೀ]

ಗೋಮಿನೀಧವ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ: ವಿಷ್ಣು: ಆದಿವರಾಹರೂಪದೊಳೆ ನೀನಂದಿತ್ತಿದೈ ಗೋಮಿನೀಧವ . . . ಭೂಗೋಳಮಂ (ಆಗವಿ. ೦-೩೭). [ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ + ಧವ)]

ಗೋಮಿನೀಪತಿ (ನಾ).=ಗೋಮಿನೀಧವ : ದಯಿಯಿಂದನ್ಯದ್ಧರ್ದೊಳ್ ಗೋಮಿನೀಪತಿ ನೀಂ ವಳ್ಪಿದೆ (ಆಗವಿ. ೩-೩). [ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ+ಪತಿ)]

ಗೋಮಿನೀವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ರಾಜ : ತುರಗಾ ರೋಹಣದಿಂದವೊರ್ಮೆ . . . ವನವಾರಿಕ್ರೀಡೆಯಿಂದೊರ್ಮೆ ಚಿತ್ರರುಚಿ ಪ್ರೀತಿಗಳಿಂದೆ ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವಂ ಶ್ರೀ ಗೋಮಿನೀವಲ್ಲಭಂ (ಚಂದ್ರಪು.೪-೨೮).
[ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ + ವಲ್ಲಭ)]

ಗೋಮಿನೀಸದನ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಆವಾಸವಾಗಿರುವವನು; ಶ್ರೀನಿವಾಸ; ವಿಷ್ಣು : ಪರಹಿತಬ್ಯಾಪಾರದೊಳು ಗೋಮಿನೀಸದನಂ ಶಂಕರಸೆಟ್ಟಿಯೆಂದು ಹೊಗಳ್ಗುಂ ವಿಶ್ವಂಭರಾ ಮಂಡಳಂ (ಕಇ. IV, ೧-೭೦ : 1204).
[ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ + ಸದನ)]

ಗೋಮ್ಮು$_1$, **ಗೋಮ್ಮ**$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಲವು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜರಿ: (ಕ). ೨. ಕುದುರೆಯ ಮೈಮೇಲೆ ಕಾಣುವ ಹೀನಸುಳಿ; "ಕುದುರೆಯ ಕೆಟ್ಟಸುಳಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). ೩. "ಕುಂದು ಕೊರತೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨) : ಈ ವರಮಹಾಶಯರು ಸುಂದರರೂ ವೀರರೂ . . . ಆಗಿದ್ದರೂ ಇದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಗೋಮು ಯಾಕಿರುವುದಾದೀತು ? (ಪಪಶೀ. ೫). **ಗೋಮ್ಮ**$_1$: ೨. ರೋಮ ಇದ್ದರೇನು ಗೋಮ ತಿಳೀದೇ (ಗಾದ). [<ಪ್ರಾ. ಗೋಮಿಅ ; ಗೋಮಿಾ./ಮರಾ. ಗೋಮ]

ಗೋಮ್ಮು$_2$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆಯ ನಟನೆ ; ಡೋಂಗು ; ಡೌಲು : (ಕ). [? / ತೆಲು. ಗೋಮು / ಮರಾ. ಗೋಮಾ]

ಗೋಮುಖ (ನಾ). ೧. ಗೋವಿನ ಮುಖ ; ಹಸುವಿನ ಮುಖ. ೨. ಸಾರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೂಪಾದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆ ; ಕಾಗೆ : ಗೋಮುಖದಲ್ಲಿ ಸಾರು ಬಡಿಸಿ (ರೂಢಿ). ೩. ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅಭಿಷೇಕ ಜಲವು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಹರಿ ; ಜಲಹರಿ ; ಪಾಣಿ ವಟ್ಟಲು : ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಭೇದ ವರ್ತುಳ ಗೋಮುಖ ಗೋಳಕಾಕಾರ ಕೂಡಿದ ಲಿಂಗವಾದಲ್ಲಿ (ಪೋಳಿಮಾ. ೬-೨೫). ೪. ವಿಲೇಪನ ; ಅನುಲೇಪನ : "ಅನುಲೇಪನದೊಳಾರೈಯೆ ಗೋಮುಖಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೮). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮೊಱೆವ ಕಹಳಾರವದ ಡಿಂಡಿಮ ಮುರಜ ಗೋಮುಖ ಪಟಹ . . . ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆಗಳ ಬಿರಿಯೆ ನೆಲನಳ್ಳಿಱಿವ ವಾದ್ಯದ ಹರುಷತರ ನಿರ್ಘೋಷದಬ್ಬರ (ಕುಪ್ಯಾಶ. ೨-೫); ಗಜರಿದವು ಡಂಗುರಂ ಪೆರ್ಗಹಳೆ ಗೋಮುಖಗಳು (ಪರಶು. ೨೯-೧೮). ೬. ಮದ್ಯಪಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: "ಆಸವಾಸಕ್ತನಶುದ್ಧವಾದ್ಯ ಪಶುತುಂಡ ವಿಲೇಪನ ಗೋಮುಖಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ.೨೧). ೭. ಕಂಡಿ; ರಂಧ್ರ : (ಕ) [ಗೋ + ಮುಖ]

ಗೋಮುಖವ್ಯಾಘ್ರ (ನಾ). ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಹಸುವಿನಂತೆ ಸಾಧುವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಒಳಗೆ ಹುಲಿಯಂತೆ ದುಷ್ಟಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಕಪಟಿ : ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗೋಮುಖವ್ಯಾಘ್ರಗಳು ಎಷ್ಟಿಲ್ಲ? (ಅಷಾಭೂ. ೪೪).
[ಗೋಮುಖ + ವ್ಯಾಘ್ರ]

ಗೋಮುಖಸೂತ್ರ (ನಾ). ವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಕದ ನೀರು ಹರಿದುಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆ : "ಪ್ರಣಾಳೀ, ಪಯಸಃ, ಪದವ್ಯಾಂ–ಗೋಮುಖಸೂತ್ರ ಬಚ್ಚಲು ದೋಣೀ ಮುಂತಾದ ನೀರು ಹರಿಯುವ ದಾರಿಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೯). [ಗೋಮುಖ+ಸೂತ್ರ?]

ಗೋಮುಖಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಎಂಬತ್ತು ನಾಲ್ಕಾಸನಬಂಧಗಳೊಳಗೆ ಸಿದ್ಧಾಸನ ಪದ್ಮಾಸನ ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ ವೀರಾಸನ ಗೋಮುಖಾಸನ ಸುಖಾಸನಂಗಳೇ ಜಪಸಿದ್ಧಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಷಡಾಸನಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯೫). [ಗೋಮುಖ + ಆಸನ]

ಗೋಮುಖಿ (ನಾ). ೧. ಜಪಸರವನ್ನು ಇಡುವ ಚೀಲ : ಗೋಮುಖಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಜಪಮಾಡುತ್ತಲೂ ಧ್ಯಾನಸ್ತರಾಗಿ ಕುಳಿತು ಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಮಂಜುಕ. ೬). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ವ್ರತದ ಹೆಸರು : ನಂದಗೋಪನಂ ಬರಿಸಿ ತಾಮುಂ ಗೋಮುಖಿಯೆಂಬ ನೋಂಪಿಗೆ ಬಂದುದ ನಱಿಪಿ (ಬಂಹರಿ. ೬-೨೪ ವ).
[ಸಂ. ಗೋಮುಖೀ]

ಗೋಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗೋಮುಳ್ಳು, ರಾಜಬುರಿ ಹಣ್ಣು (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೭-೧೩೬೧). [?]

ಗೋಮೂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಮೂತ್ರ ; ಗಂಜಲ : ತಣಿಯುಂಡ ಮರ್ದಂ ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದೆ ಬಾಯ್ವೂಸಿದವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೮). ೨. ನಡೆಯುತ್ತಾ ಮೂತ್ರಿಸಿದ ದನದ ಗಂಜಲದಿಂದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದ ಅಂಕುಡೊಂಕಾದ ರೇಖೆ : ವಾತನಾಡಿಯು ಗೋಮೂತ್ರದ ಹಾಗೆ ಡೊಂಕಾಗಿ ನಡೆವುದು (ಸಕವೈ. ೧೩). ೩.=ಗೋಮೂತ್ರಕ: ಅಗ್ಗಳಮಾಗಿ ಕಾಲ್ಗಿಡಿಸಲುಂ ಮುರಿದು ಕಿಟ್ಟಡಂ ತಡಮೆಂಬಿವಱಿಂದಂ ಬಾಹು ಕೈಕೊಳ್ಳೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಗೋಮೂತ್ರಮಂಡಲಮುಮಾಕಾಶಂ ಪೇಜವಿತಿಯಂಬ ವಿಧಿಗಳೊಳ್ ಬಂದು ನೆಲೆಗಿಡಿಸಲುಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಲುಂ ಬಲ್ಲೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೨೩ ವ). [ಗೋ + ಮೂತ್ರ]

ಗೋಮೂತ್ರಕ (ನಾ). ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,-ವರಸೆ : ಬಿಡುವ ಬಿಡಿಸುವ ಪರರ ಘಾಯವ ತಡೆವ ಗೋಮೂತ್ರಕದ ಚಿತ್ರದ . . . ಅವಗಡಿಸುವೌಕುವ ಕುಶಲದಲಿ ಕಾದಿದರು ಸಮರದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಗೋಮೂತ್ರಕ : ಭೀಮನು . . . ಮಂಡಲಗಳು ಯಮಕಗಳು ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತ ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟನು (ವಚಭಾ. ೩೦೭). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಬಂಧ ; ೩ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವೂ, ಆ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ವಿಷಮಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವ, ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ, ಆ ಅರ್ಧದ ವಿಷಮಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುವ ಬಂಧ. ಇದರ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ : ಇದು ಪಣವಬಂಧಮುಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆಯಂಮಕ್ಕುಂ (ಮದತಿ. ೧-೪೦ ವ); ಮುರಜಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಪುಷ್ಕರಮರ್ಧಭ್ರಮಣ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳ್ (ಕಾಪ್ಯಾವ. ೫೬೯). ಉದಾ : ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಕಿನರ್ತನಂ ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಳನಲ್ಲನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೮).

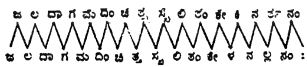

[ಸಂ. ಗೋಮೂತ್ರಿಕಾ]

ಗೋಮೆ 'ಗೋಮ್ಮ$_2$' ನೋ.

ಗೋಮೇದಕ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಬಂಧುರ ಪಿಶಂಗಾಶ್ಮವೆನೆ ಗೋಮೇದ[ಪಾಠಾಂ. ಧಿ]ಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೬). [ಸಂ.]

ಗೋಮೇದಿಕ 'ಗೋಮೇಧಿಕ' ನೋ.

ಗೋಮೇಧ (ನಾ). ಗೋವನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುವ ಯಜ್ಞ.
[ಗೋ + ಮೇಧ]

ಗೋಮೇಧಿಕ, ಗೋಮೇದಿಕ (ನಾ).=ಗೋಮೇದಕ : "ಪಿಂಗಸ್ಫಟಿಕ – ಗೋಮೇಧಿಕ" (ಓಷಧಿ. ೯೮) : ಗೋಮೇಧಿಕದ ಭಕ್ತಿಯೆಳಂ ಚಂದ್ರ ಕಾಂತದ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳೆಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬–೩೦ ಪ) : ಗೋಮೇಧಿಕಾಂಚಿತ ನವಿಸಿ ವಿಚಿಂಕಪಾಲ್ (ಹ ಮಿ ೩ . ೪–೮೯) : ತೊಳಪ ವೈಡೂರಿಯದ ಮದನಕ್ಕೆ ಮಿಱುವ ಗೋಮೇಧಿಕದ ಬೋದಿಗೆಗಳ (ತ್ರಿ ಮಿ ಶಾ. ೦೭–೨೩). **ಗೋಮೇದಿಕ:** ಆದೊ ಅಲ್ಲಿ ಗೋಮೇದಿಕಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩೭–೨೮). [< ಸಂ. ಗೋಮೇದಕ]

ಗೋಯಿಂದ (ನಾ).=ಗೋವಿಂದ. ೨. 'ಗೋ ಯಿ ಂದ ಯ್ಯ', 'ಗೋಯಿಂದರಸ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗೋವಿಂದ]

ಗೋಯಿಂದಪೊಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆ ಗೋಯಿನ್ಯ ಪೊಡ್ಡಿಯ ಮಗಳು ಬಾದಿ(?ಳಿ)ಪೊಡ್ಡಿಯೆಂಬೊಳ್ (ಇಆ. XI, ೦೩೫–೪ : ೭೭೨). [ಗೋಯಿಂದ + ಪೊಡ್ಡಿ]

ಗೋಯಿಂದಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗೋಯ್ನಸ್ವಮ್ಮಗಳ ಱುಗಣ್ಣುಗ ಬೆದಸ್ಸೆಲ್ಕಱ್ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮೈಆಂ. ೦೧೩೨. ೫೮–೪ : ೪೭೬). [ಗೋಯಿಂದ + ಅಮ್ಮ]

ಗೋಯಿಂದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದರ್ಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಗೋಯಿನ್ಯ ಯ್ಯನುಂ (ಎಆ. IV. ೩೯೦ನೆ. ೦೩೦–೦೬ : ಸು. ೫೦೦). [ಗೋಯಿಂದ + ಅಯ್ಯ]

ಗೋಯಿಂದರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಗೋಯಿಂದರ ಬಲ್ಲಹಂ ಪ್ರು ಥ ವೀ ರಾ ಜ್ಯಂ ಗೆಯ್ (ಎಆ. VIII, ೩೮೮ನೆ. ೧–೨ : ೭೯೭ ?) : [ರಾ]ಜವರಬಂಕಾಶ್ವರ ಗೋಯಿನ್ದರ ಭಟಾರರಾ (ಇಆ. XI, ೦೩೬–೩ : ೪೦೩). 'ಕನ್ನರ' ಪರಾ. [ಗೋಯಿಂದ + ಅರ್ಕ]

ಗೋಯಿಂದರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀವಮ್ಬಿಗ್ಗೋಯಿನ್ದರಸರ್ ಪೃಥ್ವಿಶಂಙಾ ಮರಿಯದಿಯಂ ದಯೆಗೆರ್ಗುಂ (ಮೈಆಂ. ೦೯೨೩, ೪೭–೮ : ೭೯೦). [ಗೋಯಿಂದ + ಅರಸ]

ಗೋಯಿತಿ (ನಾ). (?) : ಅಕ್ಕಣಬಿಟ್ಟಿ ಗೋಯಿತಿ ಕೊಟೆಯಿವ್ವಮ್ಮನಕ್ಕಂ (ಮೈಆಂ. ೦೯೨೯, ೭೯–೪ : ೯೮೫). [?]

ಗೋಯೆ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರರ; ಪಾಲಕ; ರಕ್ಷಕ : ಆಗುರ್ವೞತ್ತಿಱ್ಕೆಯು ಬೇಡವಟ್ಟುಗಳ ಬೂತಂಗಬೇರುಗಳ್ ಗೋಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ರ್ಕರ್ಳಂ ನೆಱ್ಪಾರಿವೆಯ್ದಿಸಂ ಕಿಡಿಸಿತ್ತೊಟ್ಟಜ್ಜೆ ತೈಲ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಂ. (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೦೨) [<ಪ್ರಾ., ಗೋಅ./ಸಂ. ಗೋಪ]

ಗೋರ್, ಗೋರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಕೆರದು ತೆಗೆ ; ಗಜಂ ಮಣ್ಣಂ ಗೋರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೬–೦೧). ೨. ಬಲೆಯಿಂದ ಮೀನನು ಹಿಡಿ : "ಗೋರ್–ಜಾಲಕರೞೇ (ಬಲೆಯಿಂದ ಮೀನನುಹಿಡಿ)" (ಪಮಧರಾ) : ನೇರ್ದಂ, ಬಾರ್ದಂ, ಗೋರ್ದಂ, ಸೇರ್ದಂ (ಪಮಚ. ೪೦). ೩. ದೋಚು; ಕವರು. ಪೀರ್ದಮರ್ದುಗಿಯಂ ತಳ್ಕೆಗೆ ಸಾರ್ದರ್ . . . ಒಡವೆರಸರ್ ಕಾಮಂ ಗೋರ್ದಬಲೆಯರಿರೂಡಿಸೆ ತೊಱೆಪರೇಕಾದಿಶೆಯೊಳ್ (ಮಸ್ಪಪು. ೩–೨೦). ೪. ಸೆರೆಹಾಕು ; ಕೆರೆ; ಚುಚ್ಚು ; ತಿವಿ. 'ಗೋರಿಶೆಲ್' ಪರಾ.

ಗೋರ್ಬು : ೧. ಬ್ರಹ್ಮ ಮನಿಯಾದ ವಿಷ್ಣು ಬಲಿಯಾದ ಸಕಲ ದೀವತಾ ಕುಲವೆಲ್ಲ ಗೋರುವ ದಾರವಾದರಂ (ಗಾಪ್ರಮಂ. ೭೭) : ಬಳಿಕವೆ ಗೋರಿ ದನು ಗುಡಿಯುಱುದು ಬಾಲದ ಗೋರೆಯಲಿ ತಳಮಗುಚಿದನು ತೋರಣದ ಸಾಲ್ಗುಗಳ (ತೊ೮ರಾ. ೫–೬೫) : ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯ ಹಂಚಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಗೋರಿ ಗೋರಿ ಬೈಮೇಲೆ ಸುರಿದುಕೊಂಡರು (ಸಪಸ. ೫೮) : ಕೆನೆಸುನ್ನವನ್ನು ಉಗುರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಗೋರಿಕೊಂಡು ಎಡ ಅಂಗೈಗೆ ಹಚ್ಚಿ (ಪಸಸ್ಮೃ.ಲಿ. ೦೮೨). ೫. ಇದೋ ಆಣತಿಯನಿತ್ತವೆನ್ . . . ಲಂಕೆಯ ನಿರದೆ ಗೋರಿ ಸೋವಲ್ (ಕ್ರಿರಾಮಾ. ೪೭೬–೬೪) : ಇಬ್ಬರು ಹುಡುಗರು . . . ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದುದನ್ನು ಗೋರಿಕೊಂಡರು (ಪ್ರಹಸ. ೦೩೯). ೪. 'ಗೋರೊಳ್' ಪರಾ. ೫. ತೊರಿ ರಾಶಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಾಳಿನಲ್ಲಿಯ ಕಸವನ್ನು ಹೊರಗಲಾಡಿಸು: (ಕ). ೬. = ಗೋರಿಸು ೨: ಗದ್ದೆ ಗೋರುವ ಹಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಲೆ ಹಾಸಿ (ಕಎಪ. ೪೪–೩). ೭. ಗಾಯಗೊಳಿಸು ; ನೋಯಿಸು ; ಹಿಂಸಿಸು: ಶೋಕಪನ್ನಗಳೊರೆಯವಿಷ ಮುಸಿವರನ ಹೃದಯವ ಗೋರಿತೇನೆಂಬನು ಲತಾಂಗಿಯರಲ್ಲಿ ಳಕವಳವ (ಶಾವಾಗ. ೦೦–೪) : ಬಾಲತನದಲಿ ತಾಟಕಿಯ ಗೋನಾಳಿಯನು ಗೋರಿದನು(ತೊಡರ್ತ.೦–೨–೩೦); ಸಾರಯಿಹ ವೈರಿಯನಿ ಗೋರುವೀ ಕೂರಂಬು (ದಿರಾಪ. ೦–೩೦).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಕೂರು, ಕೋರು ; ಮಲ. ಕೋರು ; ತುಳು. ಕೋರು, ಗೂರು ; ತೆಲು. ಗೊರಕ]

ಗೋರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಗಂಧಾಢ್ಯ – ಕುಂಕುಮ, ಗೋರ, ಹೇರಿಳೆ (ಹಿರಳೆ ?) " (ಓಷಧಿ. ೪೪). [?]

ಗೋರಂಟ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಂಟೆ, 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಂಟೆ, (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಮಂದರಂಗಿ ; ಮೆಹಂದಿ. P ಇದರ ಎಲೆಯಿಂದ ತೆಗೆದ ರಸವನ್ನು ಹೆಣ್ಣಾವಂಕ್ಕಳು ಅಲಂಕಾರ ಕ್ಕಾಗಿ ಉಗುರು, ಕೈ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚುವರು : ಗೋರಂಟ ಮಂದರಂಗಿ (ಪ್ರತಿಗಿ. ೪೯–೧೪೪) : ಗೋರಂಟೆಯು ಬಣ್ಣದಿಂದ ರಂಜಿಸುವ ಹಸ್ತಪಾದಗಳು (ಶಾಂಙ್. ೫೦೨). [<–ತೆಲು. ಗೋರಂಟ]

ಗೋರಂಟೆ, ಕೋರಂಟಿ, ಗೊರಟಿ, ಗೊರಬೆ, ಗೋರಂಟಿ, ಗೋರಂಟಿ, ಗೂರಂಟಿ, ಗೋರಂಟೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು, ನೀಲಿ, ಬಿಳಿ ಆಥವಾ ಹಳದಿ, ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸ್ಟಟಕದ ಗಿಡ ; ಕುರಂಟಕಿ: " ಕಿಂಕರಾತ, ಕುರಂಟಕಂ–ಈ ೨ ಗೋರಂಟಿ " (ಹರಾಮಾ. ೩೫–೪೪); ಗೋರಂಟಿಯ ಬಿತ್ತಿಂ ಪಲನೀರಿಂ ಕುಡಿಯಿಸುವುದು(ಪಪಸಾ.ಪಪಸ. ೯–೦೭೮) : ಗೋರಂಟಿಯ ವೃಕ್ಷವಂ ಸ್ತೀಜನರು ಆಲಿಗನಂಗೈದರೆ ಚಿಗುರು ಗಳಾಗಿ ಪುಷ್ಪಂಗಳಂ ಧರಿಸುವವು (ಸಾಗಂಧ. ೪೪೯). **ಕೋರಂಟಿ:** ಪಾರಿ ಜಾತದ ಪುಷ್ಪ ಇರುವಂತಿಗೆ ಪುಷ್ಪ . . . ಕೋರಂಟಿ ಸಿಂಪಾಜಲು ಸಂಜಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೦೯–೯೦). **ಗೊರಟಿ :** "ರುಂಟಿ – ಕರಿಯ ಗೊರಟಿ " (ಆಕಾಸಿ. ೦೦–೬). **ಗೊರಬೆ :** ಗೊರಟೆ ಸಂಜಗೆಯಾದಿಯಾದಾ ತರುಗಳಿಗೆ ಪರ್ಬರ್ಪ ವನಲತೆ (ರಾಮಚಂಪು. ೬–೫–೪೦) : ಮುಡಿಸಿದ್ದ ಗೊರಟೆ ಹೂಗಳ ಹಳದಿಯ ನಡುವೆ ಕೆಂಪು ವರ್ಪತ ಬಾಳೆಯ ಹೂಗಳೊ . . . ರಂಜಿಸಿದ್ದುವು (ಜಲಪು. ೯೮). **ಗೋರಂಟಿ :** " ನೀಲಿ, ರುಂಟಿ, ಬಾಣಾ, ದಾಮಿ, ಆರ್ಜಗಳ:–ಸಕರಃಹೂವುಳ್ಳ ಗೋರಂಟಿದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಪ್ರ. ೦೦೬). 'ಮಂಳಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿ' ಪರಾ. **ಗೋರಂಟಿ :** " ಸಹಾ, ಕುಮಾರೀ, ತರಣಿ – ಈ ೩ ಗೋರಂಟಿ " (ಶಾಕೋಶಾ. ೦೦೬). **ಗೋರಟಿ:** ಅದರಗಂಟಿ ಗೋರಟಿ ರುದ್ರಗೆಂಟಿ ಜಾಜಿ (ಕ್ಷತ್ರಿಪ್ರ. ೩೦೦). **ಗೋರಟೆ:** "ರುಂಟೆ ಬಾಣಾನೀಲಿಶಂ ಗೋ ರ ಟೆ ಯೆ ನಿ ಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೩೭–೨೦) : ಕುರಂಟ – ಗೋರಟೆ (ಪಮಚ. ೩೭೦ ಪ್ರಯೋಗ) : ಕೋಟಿವಾವಿನ ತೂರ್ಯನ ವಿಷ ಮಂಟಿ ಗುಂ ಗೋರಟೆಯಂ ಮುಲಮಂ ಪೂಸಲೊಡೂ (ಪಮಚ. ೦೦–೬೮) : ಅರಿಸಿನ ಗೋರಟೆ ಕೆಂಜಾಜಿಯದಿರ್ಗಂತಿ ಕರಿಯ ಗೋರಟೆರಸದಿಂದ (ಕ್ಕಾ ನ ಪ. ೪೦–೩೨). [< ಸಂ. ಕುರಂಟ]

ಗೋರಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಗೋಪಾಲ : ಗೋವಿಂದ ಗೋಪಿಕಾರಮಣ ಗೋ ಕುಲ ಪಾಲ ಗೋವರ್ಧ[ಳ]ರಾಣ್ಮ ಗೋರಕ್ಷ (ಕಹ ಸಾ ೦. ೭೦–೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹಾಲೆ : "ಜೀವ್ಯಾ – ಹಾಲೆ, ಗೋರಕ್ಷ, ದುಗ್ಧಿ, ಅಣಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೩); ಗೋರಕ್ಷನ

ಮೂಲಿಕೆಯಾ ಕ್ಷೀರಮುಮಾಂ ಪಲ್ತುಯಿಂದೆ ಯೋಪಿಸಿ ಮಡಗುಗೆ (ಹಯಮು. ೬-೫೪). ಪಿ. ನಾಥಪಂಥದ ಒಬ್ಬ ತಪಸ್ವಿ; ಗೋರಖನಾಥ: ಕೃಷಿಯಿಂದಾಗಲಾ ಗೋರಕ್ಷನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಪ್ರಭುರಾಯ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೯-೦೪).

[ಸಂ.]

ಗೋರಕ್ಷಕ (ನಾ). ಗೋವಾಲಕ; ಗೊಲ್ಲ: "ಗೋವ. ಪಶುವಾಲಕ" (ಜಾವಾಲ. ೬. ೫೩). [ಗೋ + ರಕ್ಷಕ]

ಗೋರಕ್ಷಣ (ನಾ). ಪಶುವಾಲನೆ: "ವೈಶ್ಯವರ್ಯನಿನೆ ಪರದನವಂಗಾರಂಬಂ ವಾಣಜ್ಯಂ ಗೋರಕ್ಷಣಮೆಂಬ ವಾರ್ತೆ ಜೀವಿಕೆಯಕ್ಕುಂ" (ಪ ಸು. ೪೦ ೮. ೬೩-೬೨). [ಗೋ + ರಕ್ಷಣ]

ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಗಿ (ನಾ). ಸಿಹಿಹಾಲಿ ಗಿಡ (?): "ಮುನಿ –ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಗಿ, ಕಂಬಳ . . . ಮಾಸರೋಹಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೫). [ಗೋರಕ್ಷ + ದುಗ್ಗಿ]

ಗೋರಕ್ಷಮೂಲಿ (ನಾ).=ಗೋರಕ್ಷದಂಗ್ಗಿ (?); "ರಸಾಹ್ವಯಂ–ತವರೆ, ಗೋರಕ್ಷಮೂಲಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಬಲುಕಾಣಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೬). [?]

ಗೋರಕ್ಷಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೪೨. ಗೋರಕ್ಷಾಸನ, ೪೩. ಉಷ್ಟ್ರಾಸನ (ಧಾಡಿ. ೦೬೭). [ಗೋರಕ್ಷ + ಆಸನ]

ಗೋರಕ್ಷಿ (ನಾ).=ಗೋರಕ್ಷ ೨. (?): "ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಗಿ, ಗೋರಕ್ಷೀ, ಗೋರಕ್ಷಿಮಂ – ಈ ಮೂಱುಂ ಗೋರಕ್ಷಿಮೂಲ" (ಓಷಧಿ. ೫೦): "ದೀರ್ಘದಂಡೀ – ಗೋರಕ್ಷಿ" (ಓಷಧಿ. ೭೬). [ಸಂ. ಗೋರಕ್ಷೀ]

ಗೋರಕ್ಷೆ (ನಾ).=ಗೋರಕ್ಷ ೨: "ಗಂಧಬಹುಳ – ಗೋರಕ್ಷೆ" (ಓಷಧಿ. ೪೬). [ಸಂ. ಗೋರಕ್ಷಾ]

ಗೋರಜ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದೆದ್ದ ಧೂಳಿ: ಗೋರಜದಿಂದ ಗೋಮೂತ್ರಾಭಿಷೇಕದಿ . . . ಎಸಗಿದ ರಂದು ರಕ್ಷಿಗಳ (ನೀಲಾಗ. ೦೦-೫೪). ಪಿ. ಕೃಷ್ಣ ರಾಧೆಯ ಗೋ ರಜವನು ನೀನು ಮುಖಮಾರುತವನೂದಿ ಕಳೆದ (ಗಾಪಾಚ ೦-೮೪). 'ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತ' ಪರಾ. [ಗೋ + ರಜ]

ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮುಹೂರ್ತ; ಗೋಧೂಳಿಯ ಮುಹೂರ್ತ: ಮರುದಿವಸ ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತದ ಮೇಲೆ ಲಗ್ನವಾಯಿತು (ಪುಂಜುಳ. ೦೮೯): ಸಕಲಸುಮಂಗಲಮೂಲವಾದ ಆ ಪವಿತ್ರ ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜನಕರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು (ತುಳ. ೯೪). 'ಗೋಧೂಳಿ ಲಗ್ನ' ಪರಾ. [ಗೋರಜ + ಮುಹೂರ್ತ]

ಗೋರಟೆ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಟೆ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಥ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿದ ರಥ: ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿ ವಿರಾಜಿಸಿರ್ ಗೋರಥಮಂ ಪೆಂಪಗಲುದೊಡನೇಱಿ (ಪ್ರಭಾವಿ. ೬೮-೭೦). ೨. ಎತ್ತನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವೃಷಭವಾಹನ; ಶಿವ. ೩. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು: ಆರರು ಗೋರಥವರ್ತಿಯ ಪಿಡಿದು ರಕ್ಕಿ ಬಂದರು (ಪಕಥಾ. ೭೪). [ಸಂ. (ಗೋ + ರಥ)]

ಗೋರಸ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಹಾಲು: ಗೋರಸದೊಳ್ಮಾಡ್ದಿರ್ ಹಾರಮನಾ ಗೊಸ್ಸುದಲ್ಲಿ ಗೋಪಳಗಿಕ್ಕಲ್ಕಾರೋಗಿಸಲ್ಕುಂ (ಸಮುಚ. ೬-೯೭): ಬಾಲೆಯರು ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಗೋರಸತೈಲ ಕುಂಕುಮ ಗಂಧಜಲದಲಿ ಮೀಲೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ನಿಜಗಾ. ೦೦-೮೦-೬೬). ೨. ಮಜ್ಜಿಗೆ: "ಗೋರಸ ವಂಡಾಹಕ ಮಥಿತ . . . ಅಂತದು ತಕ್ರಂ" (ಪಾಪ್ರಕೋ. ೯೨-೦): ಗೋರಸವಿಲ್ಲದ ಭೋಜನ ಪುಲ್ಮಿಯೆ ಬರದ ವಿದ್ಯೆ (ಪಂಕಥ. ೨೮-೬೩). [ಗೋ + ರಸ]

ಗೋರಾ (ಗಂ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ: ಗೋರಾ (ಬಿಳಿ) ಮಂದಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು ಕಾಳಾ (ಕಪ್ಪು) ಮಂದಿಗಿಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು ಹೇಳಿ (ಪಾಪೀರ. ೫೧). [←ಮರಾ. ಗೋರಾ./ಪ್ರಾ.ಗೋರ. / ಸಂ. ಗೌರ]

ಗೋರಾಗುಮ್ಮಟ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗೆ ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದುದೂ; ಸುಂದರವಾದುದೂ; ಚೆಲುವಾದುದೂ: ಅವನು ಅಮ್ಮೊಂದು 'ಗೋರಾಗುಮ್ಮಟ' ವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದಾನೆ (ಕಂಬಹಾ. ೪೮).

[←ಮರಾ. ಗೋರಾಗೋಮಟಾ]

ಗೋರಾಜ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎತ್ತು; ವೃಷಭ. ೨. ನಂದಿ. ೩. ಚಿಂದ್ರ. ೪. ಇಂದ್ರ. ೫. ಶಿ, ೪: ಸಕಲಪ್ರತ್ಯರ್ಥ ಧಾತ್ಯರ್ಥಜರಿತರು (?) ಪರಿವೃಢ ಗೀರ್ವಾಣ ನಿರ್ವಾಣಕರಂ ಶುಭಪ್ರದುಗ್ಧಾರ್ಣವ ವುರಹರ ಗೋರಾಜ ಗೋರಾಜ ಗೋರಾಜ ಕರಿಂದ್ರ ಶ್ವೇತಪದ್ಮ ತ್ರಿದಿವಭವದಭನೀ . . . ಅರ್ಧೇಂದುಪ್ರಭಾಭಾಸುರ ವಿಶದಯಶಂ ನೀತಿವಿಮಾಂಗತಿಭೂಮಂ (ಮಂಡಿ. ೦-೦೩). ೫. ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ; ವರುಣ. ೫, ೪, ೫: ಸಾರತರ ವಿಭವದೆಸಳ್ಳುಕುವಮರತೆಯೊಳ್ಳುಜನವೃತ್ತಿ ಯೊಳ್ಪ್ರಹ್ಲಸುತಂ ಗೋರಾಜಂ ಗೋರಾಜಂ ಗೋರಾಜಂ ಕೂಚಿರಾಜ ಸಿತಗರ ಗಂಡಂ (ಕಳೆ. IV, ಚಾಮರಾ. ೦೩೨-೫ ; ಸು. 1400 ?).

[ಗೋ + ರಾಜ]

ಗೋರಾಜಿ (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಹಿಂಡು; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ: ತತ್ಕಿರದೆ ಕಱುಂಕಿಗಳಸುವ ಗೋರಾಜಿಯ ಲೀಲೆ ಕಣ್ಗೆ ಪಡದುದು ಚ್ಲೆಲ್ಲಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೨-೩೬). [ಗೋ + ರಾಜಿ1]

ಗೋರಾಡ್ಡಮನ (ನಾ). ವೃಷಭವಾಹನ; ಶಿವ: ಹಡ್ಡುಕ್ಕೈಶ್ವರ್ಯ ಧನ ದಾಪ್ತ ಗೋರಾಡ್ಡವನ (ಬಳೀಷಾ. ೮-೨೮).

[ಸಂ. (ಗೋರಾಜ್ + ಗಮನ)]

ಗೋರಿ1 (ನಾ). ೧. ಆಕರ್ಷಣೆ; ಸೆಳೆತ; ಪ್ರಲೋಭನ; ಮರುಳು ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಕಬ್ಬಿನ ಸವಣಂ ಗೂರಿಗೆ ನೀಂ ಮತಿಗೆಟ್ಟು . . . ಪರಕ್ರಿಯನೆ ಕಿಡಿಸಿಕೊಂಡೈ (ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ. ೮-೩೭). ಆಸುಮನಿ ಗೊರವನ ಗೋರಿಯೊಳ್ ಬರ್ದಿಂ (ಲಂಚು. ೪-೩೭ ಪ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ: ಪಾಟಂ ಕಾಮುಕಗಣ ವ್ಯಗಕೆ-ಗೋರಿಗೆ ಮನಸಿಜನ ಗೋರಿಗಾಡುವ ಪಾಟಂ (ಅಚಿಪು. ೩-೪೮): ಬೇಟೆತಿಂಬನು ವ್ಯಗವನಟ್ಟಿ ವ್ಯಗ ಗೋ ರಿಂ [ಪಾಣಾ. ಗು] ರಿಗೊಳಗಾಗದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೩೩): ಇಚ್ಛೆಯಂ ಗೋರಿಗೆ ತಂದು ಮುಗ್ಧೆಯಂ ಮನೆಗೂಡ್ಸುಗುಮಂ (ಅರ್ಜುನ. ೪-೮೭): ಜನದ ಬೆಡಗ್ಗೆಗೆ ಬೆದಱುತಿಪ್ಪ ಮನವೆರಸಿ ಮರುಳಾಗಿ ಗೋರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದರಲೆಗಳಕಳಚಟ ನಿಪ್ಪರುಣಲಂಬ್ಬುಕರು ಕೆಡೆಯಿಚ್ಛರು(ಜಕಥಾ. ೫-೩೭): ಆಸುಂ ವ್ಯಗದಂತೆ ಗೂರಿಗೊಳಗಾಗಿ ಗದ ತನುವ್ಯಾಧ ಬಾಣಬಾಧೆಯದಕ್ಕುಂ (ಪಾಶ್ವ್ಯಳು. ೦೩-೭೭). ೩. ಜೆಂಕೆಗಳು ಬಲೆಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಬೇಟೆಗಾರರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ವ್ಯಗಾಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂಗೀತ: ಬರಲಿಗೆ ಪಾಡುವ ಗೋರಿಯನರಣ್ಯದೊಳ್ ವ್ಯಗವಿರೋಧಿಗಂ ಪಾಡುವುದೇ (ಪಕಥಾ. ೦೮-೩೦); ವ್ಯಗಮಂ ಪತಿಯಂದಂ ಗೋರಿಗೆ ಪತ್ತಿಸಿ ಗೋರಿಪ ಶಬರಿ (ಪಾಶ್ವ್ಯಳು. ೦೩-೦೭): ಗಿಳಿ ಸೋವ ನುಣ್ಣವಿಯದೆತ್ತಂ ಗೂರಿ [ಪಾಣಾ. ಲ]ದಂ ಪಾಡುವಂತಿರೆ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ. ೪-೭೬): ಲಲಿತರಾಗದ ರಸದ ಗೋರಿಯಂ ಬಲುಸವಿಯಂ ಪ್ಯಗದಂತೆ (ಕುಪಾಸ್ವ. ೦೬-೪೮): ಮೆಲ್ಲುದಿ ದೋಱಿ ಗೋರಿಯಂ ಸರವಿ ಪಾಡಿ ಕೀರವ್ಯಗಸಂತತಿಗಂ ಪಂಜರಿಕ್ಕಿ (ವಿಪುವಿ. ೨-೪೦).

ಗೋರಿಯ ಮೃಗ=ಬೇಟೆಗಾರನ ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಮನಸೋತ ವ್ಯಗ: ಅಂತಾತಂ ಗೋರಿಯವ್ಯಗವಂತೆಳಸಿ ಬವ್ಗದಂ (ಪಂಕಾಮಾ. ೦೦-೧೧೦ ವ).

[<ಗೋರ್]

ಗೋರಿ$_3$ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ಹೂಳುವ ಜಾಗ; ಸಮಾಧಿ: ದೌಲತಾ ಬಾದಿನೊಳ್ ತನಗೆ ಗೋರಿಯಂ ಕಟ್ಟಲಪ್ಪಣೆಯಿತ್ತು (ಕೆಳನ್ಕ. ೯-೮೯); ರಾಜರಾಣಿಯರ ಗೋರಿಗಳಿಗಾಗಿ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೧೫೬).

ಗೋರಿಮಾಡು= ೧. ಸಮಾಧಿಮಾಡು: ಅವನ ಹುಟ್ಟೂರಿನಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಗೋರಿಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲದಂತೆಮಾಡು; ನಿವಾರಿಸು: ನಿದ್ರೆ ಬಂದು ಆವರಿಸಿ ಈ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಗೋರಿಮಾಡಿತು (ಮುರುಳು. ೧೦೫). [←ಪಾರ. ಗೋರ್; ಹಿಂ. ಗೋರಿ]

ಗೋರಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ (?): ನರಿ ಭುಜಂಗನಿಲಿ ಕೊಂಕನೋತಿಯುಂ ಗೋರಿವೆರಸು ಸಾರಂಗನಿವಹಮುಂ . . . ನಲಿವೊಡಂ (ಜಟ್ಟಿಮ. ೨-೧). [?]

ಗೋರಿ$_4$ 'ಗೋರೆ'$_2$ ನೋ.

ಗೋರಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಮೈನಾಹಕ್ಕಿ: ಪ್ರಕಟಿಸಿ ತಿಂಗಳು ನಾಲ್ಕಕ್ಕನಲನ ಸೆಖೆಯಿಂ ಕುಕ್ಷಿಯ ಬಿಲದೊಳು ಲಘು ಗೋರಿಕಮಿಹ ಹಂಗೆ ವಿತಸ್ತಿಯ ಮಾನದೊಳಿಹ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೧-೩೩). 'ಗೊರವಂಕ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗೋರಿಕಾ]

ಗೋರಿಕಲ್, ಗೋರಿಕಲ್ಲು$_1$, ಗೋರಿಗಲ್, ಗೋರ್ಕಲ್ಲು, ಗೋರ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಗಡುಸಾದ ಕಲ್ಲು; ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು: ಗೋರಿಕಲ್ಲ ಮಾಡ ಹೋಯಿತ್ತೆನಗೆ ಹೂವಿನ ವಿಮಾನ ಹೋಯಿತ್ತೆನಗೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೬೬೨-೧೫೦೨); ಚಂದ್ರಕಾಂತವೊಸರ್ವಂತಿರೆ ಗೋರಿಕಲ್ಲೊಸರ್ಗುಮೇ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೦೩). ೨. ಮೊನಚಾದ ಕಲ್ಲು: ಗೋರಿಕಲ್ಗಳ್ ಸೋಂಕಿ ಕಾಲ್ಗಳಿಂ ಶೋಣಿತಂ ಬಸಿವುತುಂ (ಜಿಬಪು. ೫೬-೨೪). **ಗೋರಿಕಲ್ಲು$_1$**: ೨. ಈರಣ್ಣ ಬರುವಾಗ ದಾರಿ ತಲ್ಲಣಿಸಿತು ಗೋರಿಕಲ್ಲೊಡೆದು ಸಿಗುರೆದ್ದು (ನಾಪದ. ೨೨೦). ೩. ಸಣ್ಣಕಲ್ಲು; ಹರಳು: ಗೋರಿಕಲ್ಲುಗಳೊಳಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿಯನಱಸುವರೇ (ಆದವ. ೧೩-೨೯); ಅಕ್ಕಿಯ ಚೀಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನೂ ಗೋರಿಕಲ್ಲನ್ನೂ ಆಯಬೇಕು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೦). **ಗೋರಿಗಲ್**: ೧. ಆರ್ದೆಚ್ಚ ಮಲರಂಬುಗಳ್ ಗೋರಿಗಲ್ಗೆ ತೆತ್ತಿಸಿದ ಕಲ್ಲಂಬುಗಳಪ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೯-೩) **ಗೋರ್ಕಲ್ಲು**: ೧. ಗೋರ್ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಮಳೆ ಹುಯಿದರಾ ಕಲ್ಲು ಹೀರ್ಕೊಂಬುದುಂಟೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೩೧): ಮೂರ್ಖನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿ ಗೋರ್ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಹುಯ್ದ ಮಳೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋರ್ಗಲ್ಲು**: ೨. ಭೋರ್ಗರೆವ ಸರ್ಪಗಳು ಗೋರ್ಗಲ್ಲ ಚೂರುಗಳು ದುರ್ಘಟದೊಳಿರುತಿರ್ಪ ಮಾರ್ಗವನು ಪಿಡಿದ (ಹಮಚ. ೫೧). [< ಗೋರ್ + ಕಲ್$_3$]

ಗೋರಿಕಲ್ಲು$_1$ 'ಗೋರಿಕಲ್' ನೋ.

ಗೋರಿಕಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ಗೋರಿಯ ಅಥವಾ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು: ಆ ಗೋರಿಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೂತಿರುವವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗೋರಿ$_2$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಗೋರಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಚವಳಿಕಾಯಿ: (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೬-೫೦೪).

[ಗೋರಿ$_0$ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಗೋರಿಗಲ್ 'ಗೊರಿಕಲ್' ನೋ.

ಗೋರಿಗೊಳ್, ಗೋರಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬೇಟೆಯ ಮೃಗಗಳು) ಬೇಟೆಗಾರನ ಹಾಡಿಗೆ ಮರುಳಾಗು,–ಮೋಹಪರವಶವಾಗು: ಗೀತಮಿಶ್ರವಾದ್ಯದಿನತಿಮಧುರಮಾಗೆ ಬಾಜಿಸೆ ಮೃಗಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಗೋರಿಗೊಂಡು ಬಂದು ಸಭಾಮಂಡಲಮಂ ಪುಗೆ(ಚಾವುಂಪು. ೪೩೨-೧೩): ತರುಣಿಯ ಬೆನ್ನೊಳಂಗಭವ ನಾಡಿಸಿದಂದದೊಳಾಡಿ ಗೋರಿಗೊಂಡೆರಳೆವೊಲಾಗಿ ಪೋದನೊ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೨೩): ನುಣ್ಣರಮಂ ನಸುಗೇಳ್ದು ಸೋಲ್ತು ಕಣ್ಮರಲರೆಮುಚ್ಚೆ ಕಂಡು ಕೊಣಕಿಟ್ಟಪುದಲ್ಲಿಗೆ ಗೋರಿಗೊಂಡದೊಂದೆರಳೆಯನಲ್ಲಿರುಳ್ ಶಶಿ ತೊಡರ್ಚುವನಾತ್ಮವಟಪ್ರರೋಹದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೨೪); ಚರಿಯಿಪ ಕಿನ್ನರಿಯರ ಮೊಗಸಿರಿಗೊಯ್ಯನೆ ಗೋರಿಗೊಂಡು ಕೂಡೆ ಕುಕಿಲ್ದುಪ್ಪರಿಸಿ ರವಿರಥದ ವಾಜಿಗಳರುಣನನೋರೊರ್ಮೆ ಗಸಣಿಗೊಳ್ವುವು ನಭದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೦೯). **ಗೋರಿಗೊಳು**: ೨. ನೋಯು; ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾಗು: ಗಾಱಾಗಿ ಗುಱುಗುಟ್ಟಿ ಗೂಗೆವೊಲ್ ಗೈಮೆಯಿಂ ಗೋರಿಗೊಳುತೆ (ಶತಸಾಂ. ೭೫-೮೨); [ಗೋರಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೋರಿಗೊಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರುಳುಗೊಳಿಸು; ಪ್ರಲೋಭನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮುನಿದೆನ್ನನೆ ಗೋರಿಗೊಳಿಸಿದತನುವ ನನೆಗೋಲ ಮೊಗಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿ ಪೋದೊಡೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩). ೨. ಬೇಟೆಯ ಮೃಗವನ್ನು ಹಾಡಿನಿಂದ ಮರುಳುಗೊಳಿಸು; ಆಕರ್ಷಿಸು: ಮಾರಿಯ ಪೂಜಿಸಿ ಮಸಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಗೋರಿಗೊಳಿಸಿ ಕುಱಿಯ ಕೊರಳನೆ ಕೊಯಿದುಂಬ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಿಗಳನವರ ಶಿವಭಕ್ತರೆನ್ನಬಹುದೆ (ದೇದಾವ. ೪೮-೯೫): ನೆನೆದು ಕೆಲರ್ ಮಱುಗುವರೊಡೆದ ನಿಜಧ್ವನಿ ಭಿನ್ನಕಂಠ ಗರ್ದಭ ಕರಭಧ್ವನಿಗಂ ಕರ್ಕಶಮಾಗಿರೆ ವನಮೃಗಮಂ ಗೋರಿಗೊಳಿಪ ಮುನ್ನಿನ ದನಿಯಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೪೧); ಆಕೆ ದೀವಮಾಗೆ ಪುಳಿಂದಂ ಸುಮನೋಬಾಣಂ ತದ್ಭೂರಮಣನನೊಲಿವಂತೆ ಗೋರಿಗೊಳಿಸುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಯಶೋಚ: ೨-೯). ೩. ಹಿಂಸಿಸು; ತೊಂದರೆಕೊಡು; ಕಾಡು: ತಾರಕಾಸುರನೆಂಬ ದಾನವಂ ಪೆಚ್ಚಿ ಮಿಗೆ ವಾರಿಜಾಂಬಕ ಸುರೇಂದ್ರಾದಿ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಗೋರಿಗೊಳಿಸುತ್ತವರ ದುರ್ಗಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಜಿಬಪು. ೩೪-೩೨): ತತ್ತ್ರಿಪುರವಂ ಮಾಡಿ ಗೋರಿಗೊಳಿಪರ್ ಗಡ ಸಮಸ್ತಲೋಕಂಗಳೊಳ್ (ಜಿಬಪು. ೪೦-೨೫). [ಗೋರಿಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರಿಗೊಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಗೋರಿಮಾಡು; ಸಮಾಧಿಮಾಡು: ಅಳಲ ನಿಲಿಸಿ ಕುವರಿಯ ಗೋರಿಗೊಳಿಸಿ ಬಂದು (ಕುಧಾಸಾಂ. ೪೭-೯೪).

[ಗೋರಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರಿಗೊಳು 'ಗೋರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡು: ಗೋರಿಟ್ಟ ಸೈಪಂ ದುರ್ವಿಷಯಂಗಳ್ಗೆ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೭-೩೦).

[ಗೋರ್ + ಇಡು$_1$]

ಗೋರಿಬಲೆ 'ಗೋರಿವಲೆ' ನೋ.

ಗೋರಿಬೇಂಟೆ 'ಗೋರಿವೇಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗೋರಿಮಾಡು; ಸಮಾಧಿಮಾಡು: ಇತ್ತಲಾ ರಣಧೂಳಿಖಾನ . . . ಸತ್ತವರಿಗೆ ಗೋರಿಯಿಕ್ಕದೆ ಮರಳಿದ ಚಿತ್ತದೊಳಗೆ ಧ್ಯಾನಿಸುತ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೨೦). [ಗೋರಿ$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಗೋರಿಲ್ಲ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪಿ: ಗೋರಿಲ್ಲವು ಬಾಯಿ ತೆರೆದು ಘರ್ಜಿಸಿದರೆ, ಅದರ ಕೂಗಿಗೆ ಸಿಂಹವು ನಾಚಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೭೪೦) [←ಇಂ. Gorilla]

ಗೋರಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಬೇಟೆಯ ಹಾಡನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸು: ತಂತಮ್ಮ ಮೇಳದಾಳಿಯರ್ ತಾರಲ್ವಿಡಿದು ಗೋರಿವರಿದು [ಗು] ಮೆನೆ ಕುನುಂಗಿ ಕೆಲ್ಲಯಿಸಿ ನೋಟ್ಟ ತರಳಲೋಚನದ ಸರಳಾಪಾಂಗಂ ಹರಿಣೀಭಾವಮಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೭-೧೬ ವ). [ಗೋರಿ$_1$ + ಪರಿ$_1$]

ಗೋರಿವಲೆ, ಗೋರಿಬಲೆ(ನಾ). ಮೀನುಗಳನ್ನು ಬಾಚಿ ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಮೂತೆಱದ ಗಾಳಂಗಳಿಂ ಗೋರಿವಲೆಗಳಿಂ . . . ಮೀನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂನಾಥನು (ಹಡಕಾ. ೫-೪೪); ಬಿರ್ಚುವಲೆ ಬಳ್ಳಿವಲೆ ಗೋರಿವಲೆ ಖಂಡವಲೆಗಳೆಂಬಿವಂ ಬೀಸರಂಬುಗದೆ ಬಿರ್ಚಿ ಬೀಸಿದಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೦೪ ವ). **ಗೋರಿಬಲೆ**: ತಮ್ಮ ಅನ್ವೇಷಣದ

ಗೋರಿಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ವಿಚಾರಸಾಗರದಿಂದ ಬಾಚಿಕೊಂಡ ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಲಕೆಲವು . . . ಇವೆ (ಕನ್ನಇ. V, ಎರಡು ಮಾತು).

[ಗೋರಿ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಗೋರಿವೇಂಟೆ, ಗೋರಿಬೇಂಟೆ (ನಾ). ಮೃಗಗಳನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸಿ ಬಲೆಗೆ ಕೆಡಹುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ; P ಗೋರಿವೇಂಟೆ, ಪ್ಲಳಹರವೇಂಟೆ, ಪಟವೇಂಟೆ, ವಿದ್ಯಾಧರರಬೇಂಟೆ, ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ, ಅಂಟುಜಲವೇಂಟೆ, ತೋಹಿನ ಬೇಂಟೆ, ಘನಸೋಹುವೇಂಟೆ ಎಂಬ ಎಂಟು ತರಹದ ಬೇಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗೋರಿವೇಂಟೆ . . . ಘನಸೋಹುವೇಂಟೆಗಳೆನಿಪ್ಪ ಹೆಸರಂ ಹೊತ್ತು ಮೆಱೆವುತಿಪ್ಪೆಂಟುತೆಱದುಚಿತವೇಂಟೆಯನಾಡಿದಂ(ಹಚಕಾ. ೫-೪೯)· ಸೋಪಿನ ತೋಪಿನ ಪಟಹದ ಕೋಪಿನ ಪಾಳಿವದ ಗೋರಿವೇಂಟೆಗೆ . . . ನಡೆತಂದರಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಪುಳಿಂದರ್(ಸೂಕ್ತಿಸು ೩-೧೦೪); ಅಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಗೋರಿವೇಂಟೆ . . . ಘನ ಸೋಹಿನ ವೇಂಟೆಯೆನಿಪ್ಪನಾಮಮಂ ತಳೆದೆಸೆವೆಂಟು ಬೇಂಟೆಗಳನಾಡಿದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೯೨). **ಗೋರಿಬೇಂಟೆ:** ಮುತ್ತಿದರ್ ಗೋರಿಬೇಂಟೆಗೆ ಕಾಡನೊತ್ತರದಿ (ಕಾಲೂರ. ೯೨-೦೮೦).

[ಗೋರಿ$_1$ + ಬೇಂಟೆ]

ಗೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಸವನ್ನು) ಬಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಾಚಿಸು : (ಕ). ೨. ಉತ್ತ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಗೋರುಮಣೆಯನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಸಮ ಮಾಡು,-ಮಟ್ಟಮಾಡು : ನಾಉ ಮಾಱಕೊಂಡ ಮೂಲದ ಭೂಮಿ ಒಳಗೆ ನಾಉ ಗೋರಿಸಿದ ಗದೆಗಳ ಮೇಲೆ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೩೯-೨೬ : 1516 ?). ೩. (ಆಲಂ) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹುಡುಕು,-ಶೋಧಿಸು : ಹೆಣ್ಣಿನ ದಂಡು ಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇನ್ನೊಂದು ಸಾರಿ ಗೋರಿಸಿದರು. ವರಸಿಗಲಿಲ್ಲ (ಸುವಸಂ. ೫೮). [ಗೋರು$_1$ (< ಗೋರ್) + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರು$_1$ ಗೋರ್' ನೋ.

ಗೋರು$_2$, ಕೋರಿ$_4$ (ನಾ). ಗೆರೆ ಹಾಕುವಿಕೆ: (ಕ). **ಕೋರಿ$_4$:** 'ಕೋರಿ ಹಲಗೆ' ಪರಾ. [< ಗೋರು$_1$]

ಗೋರುಕೋಲು (ನಾ). ಬಾಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಹಲಗೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ ಕೋಲು : ಗೋರುಕೋಲು ಹಿಡಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ಕೊತಕೊತ ಕಾಯುತ್ತಿರುವ ಪಾಕವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ನನ್ನೂರು. ೨೮೬).

[ಗೋರು$_1$ (<ಗೋರ್) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗೋರುಗರೀಬ (ನಾ). ತೀರ ಬಡವ; ದಟ್ಟದರಿದ್ರ: ಇವೆಲ್ಲ ಉಳ್ಳವನು ಗೋರುಗರೀಬನಾಗಿರಬಹುದು ಕುರೂಪಿಯಾಗಿರಬಹುದು (ಭಾರದ. ೭).

[←ಮರಾ. ಗೋರಗರೀಬ್]

ಗೋರುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಸಿಸು ; ತೊಂದರೆಗೊಳಿಸು : ಊರೊಳಗಣ ಪಟುಭಟರ ಪೆಟಲಗುಂಡು ಭೋರನೈತಹ ಬಾಣಗಳು ಸೇರಿದ ಹೊಱಪಾಳಯದ ಮಂದಿಯನಾಗ ಗೋರುಗೊಳಿಸಿದುವದ್ಭುತದೆ (ಕಂನವಿ. ೧೨-೨೩). 'ಗೋರಿಗೊಳಿಸು$_1$' ಪರಾ.

[ಗೋರು$_1$ (< ಗೋರ್) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರುತ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಕೂಗು ಕೇಳಿಸುವಷ್ಟು ದೂರ ; "ಎರಡು ಹರದಾರಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೨೨).

[ಗೋ + ರುತ]

ಗೋರುಮಣೆ (ನಾ). ೧. ನೆಲವನ್ನು ಸಮಮಾಡಲು ಅಥವಾ ಕಾಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಒಂದೆಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಾಶಿಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಸಾಧನ; ಹಲುಬೆ; ಗೋರೆ : (ಕ). ೨. ಅಚ್ಚಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಬಾಚಿ ತೆಗೆಯುವ ಮಣೆ : (ಕ). [ಗೋರು$_1$ (<ಗೋರ್) + ಮಣೆ]

ಗೋರುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಳಿ; ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಗೀಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಉಳಿ : (ಕೆತ್ತನೆಗಾರನ) ಕೊರೆಯುಳಿ, ಗೋರುಳಿ, ಉಗುರುಳಿ (Scooper. ಇಂಕನಿ). [ಗೋರು$_1$ (<ಗೋರ್) + ಉಳಿ$_5$]

ಗೋರೆ$_1$ (ನಾ) ವಕ್ರಬುದ್ಧಿಯವನು : ಗಾಱುನುಡಿಗಳನೇಕೆ ನುಡಿವಿರಿ . . . ಶಿವನ ಭಕ್ತರ್ಗೆ ಗೋರೆಗಳಿರಾ ನೀವು ಸರಿಯೇ (ಬಸಪು. ೫೫-೨೦).

[< ಕೋರೆ$_1$]

ಗೋರೆ$_2$, ಗೋರಿ$_4$ (ನಾ). ೧.=ಗೋರುಮಣೆ ೧ : ಎಮಗೆ ಗುದ್ದಲಿಯೊ ಹಾರೆಯೊ ಗೋರೆಯೋ ವಸುವಿದೇಕೆಮಗೆ ತೆಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೩) ; ಬಳಿಕವ ಗೋರಿದನು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಬಾಲದ ಗೋರೆಯಲಿ ತಳಮಗುಚಿದನು ತೋರಣದ ಸಾಲುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೬). ೨. ಅಚ್ಚಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಗೋರುಮಣೆಯಿಂದ ತೆಗೆದ ಬೆಲ್ಲದ ಪುಡಿ : (ಕ). **ಗೋರಿ$_4$:** ೧. ಕುದಿದ ಅರಿಶಿಣವನ್ನು ಗೋರಿಗಳಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಜಾರೆಯ ಸೌಟಿನಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೯).

ಗೋರೆಯಾಗು=ಮಟ್ಟವಾಗು ; ಸಮತಲವಾಗು : ಪಟುಗಳ್ ಪೆರ್ಬಯಲಾಗೆ ದರ್ಕಳನಿಸುಂ ಪಲ್ಗುತ್ತಲೀಲೆಂಬಿನಂ (?) ಕುಟಿಗಳ್ ತೀವಿರೆ ಗೋರೆಯಾಯ್ತು ನೆಲನೆಂಬಾಶಂಕೆಯುಂ ಮಾಟ್ಟಿನಂ . . . ಸುಟಿದಂಭೋನಿಧಿ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ತೆಱಂ ಬಂದತ್ತನೀಕಾರ್ಣವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೬೫). 'ಗೋರ್' ಪರಾ. [?]

ಗೋರೋಚ, ಗೋರೋಜ, ಗೋರೋಜನ (ನಾ).=ಗೋರೋಚನ : "ಗೌರಿ ಗೋಪಿತ್ತೆಯೆನೆ ಗೋರೋಚಮಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಗೋರೋಚನ ಮೆನಿಕ್ಕು, ಗೋರೋಜನಮೆನಿಕು] (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). **ಗೋರೋಜ :** (ಕ). **ಗೋರೋಜನ :** ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೋರೋಜನ ರಂಜಿಸುವಂತೆ ಶಿಲೆ ಕಾಷ್ಠಂಗಳಲ್ಲಿ ಅನಲನಡಗಿಪ್ಪಂತೆ (ವಚಸಂ. ೪೯೯-೯) ; ಗೋರೋಜನಂ ಲೋಳಿಸರ . . . ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಭರ್ದಿ, ದಾಹಗೂಡಿದ ಪೈತ್ಯಜ್ವರಂ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ. ೭೭). [< ಸಂ. ಗೋರೋಚನಾ]

ಗೋರೋಚನ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಪಿತ್ತರಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಗೋರೋಚನರಸದಿಂದಂ ತೊಯ್ದ ನೇತ್ರಸೂತ್ರದ ತೆಱದಿಂ ಮಿಸುಗುವ ಕೆಂಜೆಡೆಗಳ್ ರಂಜಿಸುತಿರ್ದುವು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೦) : ಗೋರೋಚನದಿಂ ತಿಲಕವಿಡೆ ತನ್ನ ನೋಡಿದವಳ ವಶ್ಯ (ವಿವೈವಿ. ೩) : ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಗೋರೋಚನವನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದರೂ (ಪುರಾವಿ. ೦೦೨) : ಶಕುಂತಳೆಗೋಸ್ಕರ ಗೋರೋಚನ, ತೀರ್ಥಮೃತ್ತಿಕೆ, ದೂರ್ವಾಕಿಸಲಯಗಳ ಮಂಗಳಾನುಲೇಪಗಳನ್ನು ಮಾಡುವೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೪೯-೨೦).

[ಸಂ. ಗೋರೋಚನಾ]

ಗೋರೋಚಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಎಳಸೀಗೆ, ಅಕ್ಕಿ, ಗೋರೋಚಿಸೊಪ್ಪಂ ತಂದು ಮೊಲೆಹಾಲಿಂದ ಅರೆದು ಸರ್ವಾಂಗಲೇಪವಂ ಮಾಡುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೦೦೮).

[ಗೋರೋಚಿ ? + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಗೋರೋಜ 'ಗೋರೋಚ' ನೋ.

ಗೋರೋಜನ 'ಗೋರೋಚ' ನೋ.

ಗೋರ್ಕಲ್ಲು ' ಗೋರಿಕಲ್ ' ನೋ.

ಗೋರ್ಕ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಗೋರ್ಕ್ಲು, ಕರುಹಾಲೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೫-೧೫೩೫). [?]

ಗೋರ್ಗಲ್ಲು ' ಗೋರಿಕಲ್ ' ನೋ

ಗೋರ್ಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಶರಪುಂಖೆ: "ಶರಪುಂಖಿ ಗೋರ್ಗಿ ತಾನದು " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮-೩೦). [?]

ಗೋರ್ಗಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಡುಗುಗುಡಿಸು ; ಅರ್ಭಟಿಸು (?) : ಪಿಡಿದ ವಜ್ರ ಸ್ಫುಂಭದರೆ ಗೋರ್ಗಾರಿಸಿ ಹುಡಿಹುಡಿಯಗುವಂದದಿ ದಡಿಗರ್ಕ್ಕಸರಿಲ್ಲರನು ಸದೆಬಡಿದನಾ ಹನುಮ (ಆಪಂಣಾ. ೪-೩-೧೧). 'ಗುಱುಗುಱುಸಿಸು' ಪರಾ.

[?]

ಗೋರ್ದ (ನಾ). ಮೆದುಳು ; ಮಸ್ತಿಷ್ಕ : " ವಸ್ತಿಷ್ಕಂ. ಗೋರ್ದಂ – ವಿ ಎಲವುಗಳ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮೆದುಳ ಹೆಸರುಗಳು "(ಸಿದ್ಧಾ.ಅ. ೦೬೩).

[ಸಂ.]

ಗೋಲ್ಲ$_1$, **ಗೋಳ**$_2$ (ನಾ). ದುಂಡಾದುದು ; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದುದು : ಗೋಲಭೂಮಿಯ ನೆಲಕೆ ಎಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿದ ದಿಕ್ಕು? (ಸರ್ವಜ್ಞಾ. ೪೬-೩). ವಿ. ದಂಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು : ಚಿನ್ನದ್ದುಂದು ವೊಳ್ಳು ಗೋಲವನ್ನು ಮಾಡಿ (ಮುಂಬಮು. ೩-೩೨). ಕ್ರಿ. ವರ್ತುಳ ; ಮಂಡಲ. 'ಗೋಲಾಕಾರ' ಪರಾ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂವಾಸನೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಬಾಣರಿಂಡಿ ಬೋ. ಹೆ. ವಿಧವೆಗೆ ಜಾರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಂಗ. 'ಗೋಲಕ' ಪರಾ. **ಗೋಳ**$_2$: ೨. ಈ ಸಣ್ಣ ಗೋಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಗಾಜಿನಂತಹ ಪಾರದರ್ಶಕ ಹೊದಿಕೆಯಿರುತ್ತದೆ (ಜಲಜೀ. ೨೯೧). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಂಖ್ಯಾಗೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಏಳಂಗ್ರಹಗಳೂ ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗ; ನಿಲೆ ಸಪ್ತಗ್ರಹವೊಂದೆ ರಾಶಿಯೊಳ್ ಯೋಗಂ ಗೋಳನಾಮಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೫). 'ಗೋಳ್ಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೋಲಂಗುಡಿ (ಕ್ರಿ). (?) ; ನೀರಂ ನೀರಂವ್ರುಮೇಘಂ ಸುರಿಯೆ ವೊಱೆಯೆ ಭೀಮಾರುತಂ ಮಾರುತಂ . . . ಕಾಸಾರಾಸಾರಾರ್ಥಿ ಗೋಲಂಗುಡಿಯಂ[ಪಾಣಾಂ. ಗೊಲ್ಲಂಗು]ಡಿಯಿ ನಲಿವೆನೋ ಜಂಬುವಂ ಜಂಬುವಂ ಸೋಕೀರಂ ಕೀರಂ ಕರ್ದುಂಕುತ್ತಿರೆ ಕೆರೆಬಿದೆತ್ತೋವಿ ಕಾರಂ ವಿಕಾರಂ (ಅರ್ಧಣಿ. ೪-೬). [? + ಕುಡಿ] (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೦೩೪ ಟೂಪ್ಪ). 'ಗೊಱ್ಱಿಗಂಗುಡಿ' ಪರಾ. [? + ಕುಡಿ]

ಗೋಲಂದಾಜ, ಗುಲಂದಾಜ, ಗೋಲಂದಾಜು, ಗೋಲಂದಾಸ (ನಾ). ೧. ಫಿರಂಗಿಗಳಿಂದ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವ ಸಿಪಾಯಿ ; ಪೋರ್ತುಗೀಸ್ ಗೋಲಂದಾಜರ ಕೂಡ ಫಿರಂಗಿಗಾಡಿಗಳು ಬಂದುವು (ಕಾಶವಿ. ೪೩); ಫಿರಂಗಿಯ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಗೋಲಂದಾಜರನ್ನು ಕೊಂದು (ಬಂಕಬಿ. ೨೬೪). **ಗುಲಂದಾಜ** : ೧. ಹ್ಯಾಂಸನ ಕೈಯ್ಯಳಿಗೆ . . . ೬೦೦ ಯುರೋಪೀಯ ಗುಲಂದಾಜರೂ . . . ೦೦೦ ತೋಪುಗಳೂ ಇದ್ದವು (ಪರಿಸಂ. ೦೬೭). **ಗೋಲಂದಾಜು** : ೨. ತಂಬಾಕಿನ ಸೈನ್ಯ ; ಫಿರಂಗಿ ಪಡೆ : ಈ ಇಲಾಖೆಗೆ ಗೋಲಂದಾಜನ ೯೬ ಫಿರಂಗಿ ಮತ್ತು ಎತ್ತುಗಳೂ ಸೇರಿದ್ದುವು (ಪುಚಾವಂ. II, ೦೦); ಈ ಸರದಾರನು ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಗೋಲಂದಾಜುಗಳನ್ನೂ ತುರಿಮಾಡಿ . . . ಸೇನೆಯವರಿಗೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಬಂದನು (ಮುಬಾಗ. ೦೬). **ಗೋಲಂದಾಸ** : ೧. ರೈಫಲ್ ಬಂದೂಕುಗಳಲ್ಲಿ, ತೋಪುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ಉಸಿರಿಗೆ ಗೋಲಂದಾಸರ ಮೂಲಕ ಹತ್ತಿಸಿ (ಚಕ್ಕಬಾ. ೭೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮಕಾ. ಗೋಲಂದಾಜ್]

ಗೋಲಂದಾಜು 'ಗೋಲಂದಾಜ' ನೋ.

ಗೋಲಂದಾಜು ಇಲಾಖೆ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿನ ಫಿರಂಗಿ ಶಾಖೆ : (ವಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟ) ಫಿರಂಗಿಗಳು ; ಗೋಲಂದಾಜು ಇಲಾಖೆ ; ಸೈನಿಕ ಸಾಮಗ್ರಿಯು, ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳ ಖಾತೆ (Ordnance. ಇಂಗ್ಲಿ).

[ಗೋಲಂದಾಜು (<ಗೋಲಂದಾಜ) + ಇಲಾಖೆ]

ಗೋಲಂದಾಸ 'ಗೋಲಂದಾಜ' ನೋ.

ಗೋಲಂದಿ (ನಾ). ಹೆಗ್ಗಣದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ : ತೋಡ, ಹೆಗ್ಗಣ, ಗೋಲಂದಿ (ಪಮ್ಮಸು. ೨೩೯). [?]

ಗೋಲಕ, ಗೋಳಕ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾದ ವಸ್ತು ; ದುಂಡಾದುದು : ಮೇಲೆ ತೂಗಹಾಕಿದ್ದ ಕಾಜಿನ ಗೋಲಕದ ಕಡೆಗೆ ಅವರಿಗೆ ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡಹೇಳಿದರು (ಮೂಜೀವ. ೪೮). ೨. ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಧ್ವಾರ : ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಬಾಹ್ಯಗೋಲಕಗಳು ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ (ಜಲಜೀ. ೦೩೦). ೩. ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ,– ಗೊಂಬೆ : ಚಕ್ಷುಸ್ಸೆಂಬುದು ಗೋಲಕದಿಂದ ಆಕರಿಕ್ಕಿವಾದ ವಸ್ತುವಲ್ಲ (ಕಾತತ್ತ್ವ. ೨೬೪). ೪. ವಿದ್ಯುದ್ವಿಭವದ ಗೂಡು ; ಬಲ್ಬು : ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳಗು ವುದು ಗೋಲಕ (Bulb)ದ ಒಳಗಿನ ಆಕಸ್ಮಿಕ್ಕವಾದ ಒಂದು ಸಂಗಿ (ಪಾಲಪ್ರ. III, ೦೩೦). ೫. ಹಣವನ್ನು ಕೂಡಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿ ರುವ, ಮುಚ್ಚಳದಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರವಿರುವ ಡಬ್ಬಿ ; ಹುಂಡಿ : ಈ ದೇವರಿಗೆ ವಿಸಸರಗಂಟು . . . ಗೋಲಕದ ವಡಿಕಾಸು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವರ ಮಾನವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಹುರಾ. ೪೭). ಗುಡಿಯಂದ ಅನ್ನ . . . ಗೋಲಕದ ಪುಡಿದುಡ್ಡು ಇದೆಲ್ಲಾ ಸೂರಯ್ಯನಿಗೆ ದೊರೆಯುತಿತ್ತು (ನಿಚಿತು. II, ೨೪). ೬. ವಿಧವೆಗೆ ಜಾರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಂಗ. **ಗೋಳಕ** : ೧. ಆಕಶಲಸನ್ಯಭ ಮನಸಿಜನಿಗೋಳಕ ವಿಳವದಳಂಕೃತಿ ಕುಟಿಳಚಕಾಳಕ (ಸುಳಮು. ೩-೩೦); ಕಪಟಜೀವಿಗಳಲಂಕರಿಸಿ ಮೀಡಾದ ಗೋಳಕಕ್ಕೆ ಜಿನಮುದ್ರೆಯೊಕ್ಕಿ ಅವಿವೆಕ್ಕಪಡದೆ.ಳಿವ ಕೆರಕೊಳಿವ ವಡಿಸಿ (ಸಿಂಗಿಣ. ೧೦-೨೬); ಲಿಂಗಸ್ಥಲದ ಹಸುಗಯಂ ಕೇಳು ಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮತ್ರಿವಿಧಂಗಳಲಿ ಲಿಂಗಗೋಮುಖಂ ಜಂಗಮಂ ಪೃತ್ಯವೇ ಗುರು ಗೋಳಕವೆ ಲಿಂಗವೊವೆನಾ ಸಂಬಂಧಮಂ (೨೯೬೪ಳು. ೦-೦೪-೮); ಭೂಂಗಿಳಿಳಕವನಂರ್ದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಧರಿಸುವದು (ಪತಿಂ. ೪-೮೮). ೨. ಗೋಳಕವೆ ಕುಂಡಾಗ್ನಿ ಕರಣವು ಮೇಲೊದಗಿ ಬಹ ವಿಷಯಸಮಿಧಿಯು (ಹೊಸಾ. ೩-೦೮). ೬. "ಗೋಳಕಃ; ಭರ್ತಾರಿ. ಮೃತೇ. ಜಾರಜ–ಗಂಡನು ಸತ್ತಮೇಲೆ ಮಿಂಡನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಸಿಕೊಂದ ಹಾದರದ ಮಗನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾ.ಅ. ೫೪); ಆಕಯ ಗಂಡನ ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮತ್ತೆ ಗೋಳಕಕ್ಕು (ಕುಪಾ.ಆ.ವಿರಾ. ೨೬-೨೩); ಸಂಸ್ಕೆ ಜೋಕಿಷಿ ನೈಪತಿಗೆಗಳೆಯ ಹೇಳುವ ವ್ಯವಹಾರಿ ಕುಂಬರ ಗೋಳಕಂ ಚಿತ್ರಕಂನು . . . ಅಳುತಿಹ ನರಕಂಗಳಂತಿ ನರಕ ಜಾರರಿಗೆ (೩೦೪ಕ. ೭-೫೫). ೭. ಹಲವು ಔಷಧವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆ. – ಗೋಲಿ : ಆ ಗೋಳಕವನು ಶರಾವೆಯೊಳಗಿರಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ಶರಾವೆಯ ಮುಚ್ಚಿ . . . ಭಂಧರಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಕಡ ಮಾಡುವದು (ಪ್ರಕ್ರಾ. I ೮೬). ೮. ಕಡೆದ ಮೊಸರೆಂ : ಕನೆಯ ತೆಗೆಯದೆ ಕಡೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಗೋಳಕ ವೆಂಬುದು (ಭೀಷಾಸಾ. ೩೮). [ಸಂ.]

ಗೋಲಗುಮಟ, ಗೋಲಗುಮಂಟ, ಗೋಳಗುವಂಟ, ಗೋಳಗುವಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಾಕಾರದ ಬಾರಿಯಂ. ೨. ವಿಜಾಪುರ ದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಟ್ಟಡ : ವಿಜಾಪುರದ ಗೋಲಗುಮಟದಂಥ ವಿಶಾಲವಾದ ಉನ್ನತವಾದ ಕಲಾವಿಪೂರ್ಣವಾದ ಕೃತಿ (ಗಂಗಾಸಾ. ಪಸ್ಸಮಾತಿ). **ಗೋಲಗುಮಟ** : (ಕ್ರಿ). **ಗೋಳ ಗುಮಟ** : ೨. ಗೋಳಗುಮಟದಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿ ನುಡಿಸುವ ಪಡಿಸಾದವ (ಅಶಂಳ. ೪೯೫-೯). **ಗೋಳಗುಮ್ಮಟ**: ೨. ಅಡಿದ್ದನಾಡಾಡಿ ಏಳೇಳು ಸಲ ನಲಿವ ಗೋಳಗುಮ್ಮಟ (ಅಯ್ಕೂಳ. ೬೫-೬).

[ಗೋಲ + ಗುಮಟ (<ಗುಮ್ಮಟ್ಟ)]

ಗೋಲಗುಮಟ 'ಗೋಲಗುಮಟ' ನೋ.

ಗೋಲನ್ (ನಾ). ಪುಸಲಾವಣೆ ; ಉಬ್ಬಿಸುವುದು.

ಗೋಲನ್‌ಮಾಡು=೧. ಹೊಗಳಿ ಉಬ್ಬಿಸು: ಪುಸಲಾಯಿಸು: ಅವನ್ನ ಹಿಡುರು ಗೋಲನ್‌ಮಾಡಿ ಗಿಟ್ಟಿಸ್ಕೊಂಡು (ಕಾಕ. ೦೫) ; ಹೆಗ್ಗರನ್ನು ಗೋಲನ್‌ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದ ದೋಸೆ. ಬೋಂಡ . . . ಮುಂತಾಗಿ ತಿಂದಿ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತ (ಪಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೬). ೨. (ಆಲಂ) ವಂಕಂ

ಮಾಡು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಅವರ ತಲೆ ಗೋಲನ್‌ಮಾಡಿ, ಪತ್ರ ಅಬೇಸ್ ಮಾಡಿ, ಸುಳ್ಳುರುಜೂ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೫೪). [?]

ಗೋಲರಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಳ : "ಬೋಳ, ಪಿಂಡ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) : "(ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಔಷಧದಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಂದು ರಾಳ: "ಗೋಲರಸ" (Myrrh. ಇಂಕನಿ). 'ಗೋಪರಸ' ಪರಾ. [?]

ಗೋಲಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವಿನ ಗಿಡ ; ಬಕುಲ : ಪಾದರಿ, ದೇವಗಣಿಗಿಲ, ಗೋಲಸರ, ಪುನ್ನಾಗ, ಸುರಿಗೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೦).

[←ಮರಾ. ಗೋಲಸರ್]

ಗೋಲಾಂಗೂಲ, ಗೋಲಾಂಗೂಳ, ಗೋಳಾಂಗೂಳ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಬಾಲ. ೨. ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಬಾಲವಿರುವ ಕಪ್ಪುಮುಖದ ಕೋತಿ; ಮುಸುವ: "ಗೋಲಾಂಗೂಲಃ, ಕೃಷ್ಣವಕ್ತ್ರಃ–ಈ ೨ ಮುಸು" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೭೯) : ತಾನುಂ ಬೇಡನುಂ ವ್ಯಾಳನುಂ ಗೋಲಾಂಗೂಲನುಂ ಬಿರ್ದ ಕಾರಣಮಂ ಪೇಟ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೧೦೯-೮) ; ಹರಿ ಗೋಲಾಂಗೂಲ ಡೋಲಾಯಿತ ತರು ವಿಟಪಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೨೬). ೧. ೨ : ಕ್ಷೇತ್ರಾಕರ್ಷದಂತೆ ಪೋತ್ರಿಪೋತ್ರಾಹತ ಧರಣಿತಳಮುಂ ಗೃಹೀತ ಗೋಲಾಂಗೂಲಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ). **ಗೋಲಾಂಗೂಳ** : ೨. "ಪ್ಲವಗಂ . . . ವಾನರನಂತವಱೊಳಗೆ ಜಾತಿಯಿಂ ಕೃಷ್ಣವಕ್ತ್ರನಾಗಿರ್ಪುದಱಿಗೆ ಗೋಲಾಂಗೂಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೦-೬). **ಗೋಳಾಂಗೂಳ** : ೨. ದಾಳಿವೂಗೊಯ್ವೊಡನೆವರ್ಪ ಗೋಳಾಂಗೂಳಂಗಳುಮಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ವ); ಆ ಬಾಲಕರ್ ಬಾಲ್ಯದಿಂ ತೊಟ್ಟು ಗೋಳಾಂಗೂಳರಂತೆ ಸಹಜ ಚಾಪಲ್ಯರುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫ ವ). [ಗೋ + ಲಾಂಗೂಲ]

ಗೋಲಾಂಗೂಳ 'ಗೋಲಾಂಗೂಲ' ನೋ.

ಗೋಲಾಕಾರ, ಗೋಳಾಕಾರ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳದು ; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದುದು : ಗಂಟೆಯ ನೆಂಟನೆ ಓ ಗಡಿಯಾರ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗೋಲಾಕಾರ (ಕಪಪು. ೩-೩೮). **ಗೋಳಾಕಾರ** : ಭೂಮಿಯು ಚಂಡಿನಂತೆ ಗುಂಡಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೋಳಾಕಾರವಾಗಿಲ್ಲ (ಭೂವಿವ. ೪). [ಗೋಲ + ಆಕಾರ$_2$]

ಗೋಲಾಟ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಚಕ್ರ : ಎಲುವಿನ ಪಂಜರವನು ಚೈತನ್ಯದ ನಿಲವನು ಗೋಲಾಟದ ಸಿತಪದ್ಮವ ಚಲಿಸುವ ನೀಲಜ್ಯೋತಿಯ ಪುತ್ಥಳಿಯಂ ಶೃಂಗಾಟವನ್ನು ದಳದಳನಿಳಿತಹ ಸುಧೆಯನು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೪-೨೨). [<ಸಂ. ಗೋಲ್ಹಾಟ]

ಗೋಲಾರ್ಧ, ಗೋಳಾರ್ಧ (ನಾ). (ಭೂಮಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಅರ್ಧಭಾಗ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗೋಲಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಣನೆಲವೂ ನೀರೂ ಉಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೪). **ಗೋಳಾರ್ಧ** : ಅರ್ಧಗೋಳ ; ಗೋಳಾರ್ಧ (ಮು; ವಿಷುವದ್ವೃತ್ತದಿಂದಾಗಲಿ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತದಿಂದಾಗಲಿ ಭಾಗಿಸಿದ) ಖಗೋಳಾರ್ಧ (Hemisphere. ಇಂಕನಿ).

[ಗೋಲ + ಅರ್ಧ]

ಗೋಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡನೆಯ ವಸ್ತು; ಸಣ್ಣಗೋಲ :(ಕಿ). ೨. ಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಗಾಜು, ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ದುಂಡನೆಯ ಸಾಧನ,–ಆಟಿಕೆ : ಮಂದಮಾರುತನೆಂಬ ಕುಮಾರನು ಆಡುವ ಗೋಲಿಗಳೋಯಂಬಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೬೯-೨) ; ಗೋಲಿ, ಬಟ್ಟೆಯ ಚೆಂಡು, ಗೊಂಬೆಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೩). ೩. ಬಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಗುಂಡು : ತರುವಾಯ ಕೋವಿಗಳಿಂದ ಗೋಲಿ ವಗೈರೆ ಹಾರಾಡಿದವು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೭) ; ಘಾತಕನ ಕೊಲೆಕೋವಿ ಗೋಲಿ ಕಾರುತ್ತಿರಲು (ಅಮತಂ. ೨೬). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗೋಲೀ ; ಮರಾ. ಗೋಳೀ]

ಗೋಲಿ$_2$ (ನಾ). ಚೆಂಡು ಗುರಿ ಹೊಗದಂತೆ ರಕ್ಷಣೆಗಿರುವ ಆಟಗಾರ ; ಗುರಿ ಕಾಪಿನವನು : ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಗೋಲಿಯಿಂದಲೇ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೆಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Goalie]

ಗೋಲಿತೇವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಲಿಯ ಆಟ ; ಸೋತವರು ಕೈಬೆರಳು ಮಡಿಸಿ ಗೋಲಿಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ದೇಕುವ ಆಟ : ಚಕ್ಕಳ ಗುಕ್ಕಳು ಗೋಲಿತೇವು ಅಪ್ಪಚ್ಚಿಯು ತಲೆಡಿಕ್ಕಿ . . . ಬಲುಪರಿ ಒಂದೊಂದು ಬಾಲಾಟದಲಿ ನಲಿದು(ವಿಸ್ತೋಸು. ೧೯-೩). [ಗೋಲಿ + ?]

ಗೋಲಿಬಾರು 'ಗೋಲೀಬಾರು' ನೋ.

ಗೋಲೀಢ (ನಾ). ವಿಷಪರಿಹಾರಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಮೊಕ್ಕೆ: "ಗೋಲೀಢಃ, ಝಾಟಲಃ, ಘೆಂಟಾ, ಪಾಟಲಿಃ, ಮೋಕ್ಷಃ,ಮುಷ್ಕಕಃ–೬ ಮೊಕ್ಕೆಮರದ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ಗೋಲೀಬಾರು, ಗೋಲಿಬಾರು, ಗೋಳೀಬಾರು (ನಾ). ಬಂದೂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡನ್ನು ಹಾರಿಸುವುದು : ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಗೋಲೀಬಾರು ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಗೋಲಿಬಾರು** : ಗಲಾಟೆ ಗೋಲಿಬಾರುಗಳು ನಡೆದವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೬೪). **ಗೋಳೀಬಾರು** : ಚಳುವಳಿಕಾರರ ಮೇಲೆ ಗೋಳೀಬಾರು ಮಾಡಲಾಯಿತು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೩೬).

[←ಹಿಂ. ಗೋಲಾಬಾರೀ ; ಮರಾ. ಗೋಳೀಬಾರ್]

ಗೋಲೀಯ (ಗು). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ; ದುಂಡಾಗಿರುವ : ಗೋಲೀಯ ಕನ್ನಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಲಾಂತರವೆಂತಲೂ ಗೋಲಬಾಹ್ಯವೆಂತಲೂ ಎರಡು ಭೇದಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೮೮). [ಸಂ.]

ಗೋಲು$_1$, ಗೋಳು$_3$ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕ; ಪಾರ್ಶ್ವ. 'ಬಲಗೋಲು' ಪರಾ. ೨. ಲಗಾಮಿನ ಎಳೆತ : ದಕ್ಷಿಣವಾಮದ ಗೋಲಿಂ ಕಕ್ಷದ ಮಡಸನ್ನಿಯಿಂದೆ ದೂವಾಳಿಯುಮಂ ಪಕ್ಷಿರೇಚಿತದಿ ಪೋದುದು ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಂತೆ ತೋಱಿದಂ ನೃಪತಿಳಕಂ (ಬೀಳವಂ. ೨-೨೪). **ಗೋಳು$_3$**: ೧. 'ಬಲಗೋಳು' ಪರಾ. [<ಕೋಲ್$_1$]

ಗೋಲು$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಚ್ಚೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳದೆ ಉಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸೀರೆ: ಸುಶಿಕ್ಷಿತಮಹಿಳೆಯರಲ್ಲಿ ಹತ್ತುಮೊಳದ 'ಗೋಲ'ನ್ನುಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಬಂದುದು ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯ (ಮುಂಗಾಪು. ೨೪) ; ನಿನಗೆ ಗೋಲು ಉಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲವೆ? (ಕಾಗಿಕ. ೧೨೪). [<ಸಂ. ಗೋಲ?]

ಗೋಲು$_3$ (ನಾ). ೧. ಚೆಂಡು ನುಗ್ಗಲು ಇರುವ ಎರಡು ಕಂಬಗಳ ನಡುವಿನ ಸ್ಥಳ : ಚೆಂಡಾಟದಲ್ಲಿ ಚೆಂಡು ಜೋರಾಗಿ ಗೋಲಿನ ಬಳಿ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ತಡೆಯುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. "(ಗುರಿಗಂಬಗಳ ನಡುವೆ ಚೆಂಡನ್ನು ನುಗ್ಗಿಸಿ ಪಡೆದ) ಗೆಲ್ಲಂಕ(ಗಳು)" (Goal. ಇಂಕನಿ); ಆ ದಿನ ನಡೆದ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮವರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಗೋಲುಗಳು ದೊರೆತು ವಿಜಯಿಗಳಾದೆವು (ತುಟಿಮಿ. ೬೬) ; ನಿಮ್ಮ ಟೀಮು ಗೆದ್ದಿತೋ ಹೇಗೆ? ಒಂದು ಗೋಲಿನಿಂದ ಗೆದ್ದಿತು (ಮಹಾಗ. ೧೬). [←ಇಂ. Goal]

ಗೋಲೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಕ ; ಹುಂಡಿ (?): ನಾಗವರ್ಮ್ಮವಿಭು ಧರ್ಮ್ಮನಿಮಿತ್ತದೆ ಗೋಲೆಗೆನ್ದು ಸಜ್ಜನಜನಕರ್ಣ್ಣಪೂರನೆನಿಸಿಟ್ಟ ನೆಗಟ್ತೆಯ ಸೆಟ್ಟಿ ಲಕ್ಕಣಯ್ಯ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫-೨೮ ; 1082) ; ಈ ಧರ್ಮ್ಮಮನುಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕಿಡಿಸಿದವಂ ಸ್ಥಾನಗರ್ದ್ದಭ ಚಾಣ್ಡಾಲಂ ಸಮೆ(ಮ)ಯಬಾಹಿರಂ ಬಳಂಜಿಗಂ ಗೋಲಲು ಪಣಂಗೊಂಡವ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕು (ಇಆ. X, ೧೮೭-೩೯ ; 1095). ೨. (?). ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲೊಕ್ಕಿಗುಣ್ಡಿಯೂರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಂ ಶ್ರೀಸಾಸಿರ್ವ್ವರುಂ ಸಮಸ್ತಗೋಲೆ ಗೋಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಮ್ಮೊದಲಾಗಿ ಸಬಾಲವ್ರಿದ್ಧರ್ನ್ನೆರೆದು ಧರ್ಮ್ಮಂಗಳಂ ಸ್ವಧರ್ಮ್ಮದಿಂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೨೦೨-೧೨ ; ?). [<ಸಂ. ಗೋಲಕ]

ಗೋಲೋಕ (ನಾ). ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗೋಲೋಕ ಸತ್ಯಲೋಕ . . . ಧ್ರುವಲೋಕವನೇಟುಮನೇಟಧರಲೋಕಮಂ ನೆಱೆ ಕಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೫-೧೦೬). P ಗೋಲೋಕವೆನ್ನುವುದು ರಾಧಾಕೃಷ್ಣರ ವಿಹಾರಸ್ಥಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೂ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಲೋಕವೆಂದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. [ಗೋ + ಲೋಕ]

ಗೋಲೋಮಿ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರವಾದ ಗಂಧವುಳ್ಳ ಬೇರು; ಬಜೆ: "ವಚಾ, ಉಗ್ರಗಂಧಾ, ಷಡ್ಗಂಧಾ, ಗೋಲೋಮಿಾ . . . ಬಜೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಗಂಡಾಲಿ: "ಕಱುಕೆ ಬಿಳಿದಾದೊಡೆ ಗೋಲೋಮಿ ಶತವೀರ್ಯೆ ಎನಿಸುಗು" (ನಾಚರಾ. ೫); "ಗೋಲೋಮಿಾ, ಶತವೀರ್ಯಾ, ಬಿಳೀಗರುಕೇ ಹುಲ್ಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಭೂತಕೇಶ: "ಗೋಲೋಮಿಾ, ಭೂತಕೇಶಃ – ೨ ಜಟಾಮಾಂಸಿಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪).

[ಸಂ. ಗೋಲೋಮಿಾ]

ಗೋಲೋಮಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಗೋಸಂಭವಾ-ಗೋಲೋಮಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೫೧). [ಸಂ. ಗೋಲೋಮಿಕಾ]

ಗೋವ (ನಾ). ೧. ದನಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು; ಗೋಪಾಲಕ: "ತುಱುವಳರ್ ಗೋವರ್ಕಳೆನೆ ಗೊಲ್ಲರಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪); ಪಚ್ಚನೆ ಪಸಿಯ ಗೋವನೈ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೨); ತುಱುಗಾವ ಗೋವರಂ . . . ಬೆಸಗೊಳುತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೩). ೨. ರಕ್ಷಕ; ಒಡೆಯ; ಅಧಿಪತಿ: ವೀರವಿದ್ಯಾಧರಂ ಕಟಕದ ಗೋವನಚಳಿತ ಧೈರ್ಯ್ಯ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೫-೨೨; 1019). ೩. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ: ಪಿಡಿಯಲೊಡರ್ಚಿ ತಡೆದು ತೊಡಂಕಿ ತುಡುಂಕಿದ ಗೋವ[ಪಾಠಾಂ. ವಳ]ನಂ ಕೊಡಪಿ ಕೆಡಪಿ ಕಡೆ ವಾಯ್ದು . . . ವಿಸಟಂಬರಿವ ಸೂಕಳಾಶ್ವಂಗಳನಂಕಣಿಯಂ ಬಗೆಯದೆ ಮುಂಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦ಪ). [< ಸಂ. ಗೋಪ]

ಗೋವಂದನಿ (ನಾ). (ಸುವಾಸನೆಯ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಪ್ರಿಯಂಗು; "ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ).

[ಸಂ. ಗೋವಂದನೀ]

ಗೋವಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಗೋವೆ: ನಿಜ ರಾಜಧಾನಿ ಗೋವಗೆಯೊಳ್ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆ ಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೨೦-೬; 1071). [?]

ಗೋವಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಗೋವಣಯ್ಯಾಬ್ಬಿಳ ಚತುರ್ಮ್ಮುಕಂ (ಎಕ. II, ೪೬೩; 1000), ಬ[ಂ]ಣ್ಣಿಪುದು ಧಾರಿಣಿ ಗೋವಣಮಣ್ಡಳೇಶನಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೭೯-೨೪; ?). [?]

ಗೋವಣವೊಲ (ನಾ). (?): ಶ್ರೀಮನ್ನಗರೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಡಗವೊಲ ದೂರೊಡೆಯ ಮಾನ್ಯಂ ಗೋವಣವೊಲದೊಳಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ನೆಲ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೯-೩೮; 1015). [ಗೋವಣ ? + ಪೊಲ$_1$]

ಗೋವತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಿತಿ; ಗೋಪಿ; (ಕಿ).

[ಗೋವ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ).]

ಗೋವತ್ಸ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಕರು: "ಕೀಟುಂ ಕಂದುಂ ನಿರುತಂ ಗೋವತ್ಸಂ ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೮೬); ಗೋವತ್ಸಲೀಲೆ ತೊರೆಕರೆಯ ಮೇಲೆ ವನವಾಟ ಸೆಜ್ಜೆಸಾಲೆ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೫-೧) [ಗೋ + ವತ್ಸ]

ಗೋವರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವು,–ಆಕಳು. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾಣಿ,–ಪ್ರವಚನ. ೧, ೨: ಕರೆದಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾರ್ಥದೆ ಗೋವರಮಂ ಯಜ್ಞೀಯ ಹವಿಯ ವಿಷಯದೊಳಾತಂ ಕರೆದಂ ವಸಿಷ್ಠಮುನಿಯಂತಿರೆ ತಪದಿಂ ಶಿಷ್ಟರಪ್ಪ ಶಿಷ್ಯರೊಳಾತಂ (ಸೌನಂದ. ೧-೩). ೩. ಪುಡಿಮಾಡಿದ ಸಗಣಿ. 'ಗೊಬ್ಬರ$_1$' ಪರಾ. [ಗೋ + ವರ$_3$]

ಗೋವರಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ (?): ಈ ಸೊಪ್ಪು ಗೋವರಳಿಯ ಹೊಟ್ಟು ಸಹ ಹೊಗೆ ಕಾಸುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೧೨೮). [?]

ಗೋವರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಏಳಿಗೆಯನ್ನುಂಟ ಮಾಡುವುದು; ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಾಲನೆಮಾಡುವುದು: ಗೋವರ್ಧನಪಟು ನಲಿದಂ ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿಯೊಳೆಸೆವ ವೃಂದಾವನದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೪೧). ೨. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಾಲನೆಮಾಡುವವನು; ಕೃಷ್ಣ: ಗೋವರ್ಧನನಂ ಪೂಜಿಸೆಂದನಱಿಯದೆ ಭೀಷ್ಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೯); ಗೋವರ್ಧನಂಗೆ ಮೊಲೆಗೊಟ್ಟ ಪೂತನಿವೊಲಾಯ್ತು (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೦-೩). ೩. ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು: ಮುನ್ನ ತಾನತುಲ ಗೋವರ್ಧನವನಾಂತು ಗೋಕುಲವನೋವಿದ ಸುಕೃತ ಫಲವನಿತ್ತು (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೩-೩೭). ೪. ಗೋರಿಕಾಯಿ; ಚವಳಿಕಾಯಿ: ನೆಲ್ಲವರೆ ಸವತೆ ಗೋವರ್ದನ ಬೆಂಡೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭-೦೮). [ಗೋ + ವರ್ಧನ]

ಗೋವರ್ಧನಧರ (ನಾ). ಗೋವರ್ಧನ ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದವನು; ಕೃಷ್ಣ. [ಸಂ.]

ಗೋವಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋವಳ 'ಗೋವಾಳ' ನೋ.

ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ, ಗೋವಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ, ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ೧. ದನಗಾಹಿಗಳು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಕೋಲು,–ಬೆತ್ತ. ೨. ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚೋದಿಸುವ ಸಾಧನ: ಸೂಳಱಿದು ಮಸಗಿ ದುವ್ವಾಳಿಸುವ ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೊಂದಣಂಗೂಡಿ . . . ಭೂಚಕ್ರಮಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪದಾತಿಬಲದೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ಪ); ಮೇಳೈಸಿದ ಮಂದಿಯ ಮುಂದೊಲೆದಾಡುವ ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದೊಪ್ಪಿತ್ತಮರರ ಪಡೆ (ವೀರೇದ. ೨-೩೩). **ಗೋವಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ**: ಇಕ್ಕೆಲದೊಳೊಲೆವ ಗೋವಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೋವಳ]ಗಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ತೆಕ್ಕೆಯಿಂದೊತ್ತರಿಪ ಜೋದ ಜೋಕೆಗಳಲ್ಲಿ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೮-೩). **ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆ**: ೨. ಸಾಲು ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆಯ ಕುಂತಾಳಿಗಳ ತೂಗಾಟ ಮಿಗೆ ದುವ್ವಾಳಿಗಳ ದೆಖ್ಖಾಳ ಗಜರಥತುರಗ ಸೇನೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೨-೨೭). [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ)+ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಗೋವಳಗಟ್ಟಲೆ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ: ಸಾವಿತ್ರದ್ಯುತಿ ದಾವಶಿಖಾವಳಿ ಪರಿದಟ್ಗೆ ಪೆಱಗೆ ಕರಿಕೆರ್ದವೊಲೇಂ ತೀವಿದುದೊ ಭುವನತಳಮಂ ಗೋವಳಗಟ್ಟಲೆ ಸಮಸ್ತಭುವನಾತ್ಮಕಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೬). 'ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆ', 'ರಣಗಟ್ಟಲೆ' ಪರಾ.

[ಗೋವಳ$_0$ (<ಕಾವಳ) + ಕಟ್ಟಲೆ]

ಗೋವಳಗೋಲ್, ಗೋವಳಿಗೋಲ್ (ನಾ). ೧.=ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ ೧: ಗೋವಳರ್ಗಾವಳಿಗೊಂಡು ಗೋವಳಗೋಲನೆತ್ತಿಕೊಂಡೊದಱೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೯೦ ಪ); ಪೊಡೆವ ಸಿಡಿಲನದಿರದೆ ಪೊಡೆಸೆಂಡನು ಪೊಡೆವಂತಾ ವನಮಾಲಿ ಪಿಡಿದ ಗೋವಳಗೋಲಿಂ ನುಗ್ಗುನುಱಿಮಾಡಿ ಪಡೆದನದೇನು ಬಲ್ಲಿದನೊ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೫-೧೨೮). **ಗೋವಳಿಗೋಲ್**: ೧. ಬೀಸುತ್ತೆ ಮಿಂಚೆಂಬ ಗೋವಳಿಗೋಲಂ ಪೊಡೆಸೆಂಡುವೊಯ್ದು ಸಿಡಿಲಂ . . . ಬಂದೊದಱಿದಂ ಕಾರೆಂಬ ಗೋಪಾಳಕಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೪); ಪಿಡಿದ ಗೋವಳಿಗೋಲ ಮಾಲೆಗಳ ಹಾಹೆಯಿಂ (ಬಸರ. ೯-೯೭). ೨. = ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ ೨: ಸಾಲು ಝುಲ್ಲರಿಗಳ ಪತಾಕಾಜಾಲ ಸಬಳದ ಹೊದಱ ಗೋವಳಿಗೋಲ ತೂಗಾಟದಲಿ ಸಮರಕೆ ದ್ರೋಣ ನಡೆತಂದ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೬); ಸಾಲ ಸಿಂಧದ ಮಣಿವ ಗೋವಳಿಗೋಲ ತೂಕದ ತಳಿತ ಚೌರಿಯ ಜಾಲ ಮೋಹಿದ ಮೇಘಘಟೆಯನೆ ಜಡಿವ ಝುಲ್ಲರಿಯ. (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೯-೬).

[ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ)+ಕೋಲ್$_1$]

ಗೋವಳತಿ 'ಗೋವಳಿತಿ' ನೋ.

ಗೋವಳಬಲ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಸೈನ್ಯ,-ಪಡೆ: ನಲವಿಂದೆ ನೋಡಲಾ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಗೋವಳಬಲ ಬಂದು ನಮಿಸಿದುದು (ಮೋಹತ. ೪೨-೪೫).
[ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + ಬಲ]

ಗೋವಳರಾಯ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಒಡೆಯ; ಕೃಷ್ಣ: ಗೋವಳರಾಯಂ ಕೊಟಲೂದಿದಂ ನೆಗಟ್ವಿನಂ ಮಾಧುರ್ಯತೂರ್ಯಸ್ವನಂ (ಜಗವಿ. ೫-೨).
[ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + ರಾಯ]

ಗೋವಳಿಗ (ನಾ). ಗೋಪಾಲಕ; ಗೊಲ್ಲ: "ಗೋಸ್ವಾಮಿ ಗವಾಧಿಪತಿ ತಾನವಂ ಗೋವಳಿಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೧೪); ಆನಿರೆ ಗೋವಳಿಗಂಗಗ್ರ ಪೂಜೆಯಂ ನೀನ್ ಕುಡುವಾ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೭); ಗೋವಳಿಗರ ಶಿಶುವೆಂದಿರಲಾ ವೈರಿಯೆ ದೇವಕೀಸುತಂ ಗಡ (ಜಗವಿ. ೫-೫೮).
'ಗವಳಿಗ' ಪರಾ. [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + – ಇಗ]

ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋವಳಿಗೋಲ್ 'ಗೋವಳಗೋಲ್' ನೋ.

ಗೋವಳಿತಿ, ಗೋವಳತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಿತಿ; ಗೋಪಿ: ವನಜಂ ಪಂಕಾಂಕಿತಂ ಗೋವಳಿತಿಯ ಮೊಲೆಯೊತ್ತಿಂಗೆ ಪಕ್ಕಾಯ್ತು (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೨೨); ಜಾತಿ ಗೋವಳಿತಿ ರಕ್ಷಿಸೆ ನೀಂ ಪರಪುಟ್ಟನಾದೆ (ಜಗವಿ. ೧೭-೪೧).
ಗೋವಳತಿ: ಆವ ಗೋವಳತಿಯರ ಕಣ್ಣುದೃಷ್ಟಿ ತಾಗಿತಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೮೯ ಪಲ್ಲವಿ.). [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + – ಇತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಗೋವಾಟಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ: ನಡೆಗೆಡೆಗಳಿಲ್ಲದಿಹ ಮೂಲೆಮೂಲೆ ಮುಡುಕಳೊಳುಂ ಗೋವಾಟಿ ಕುಸ್ಥಲದೊಳು (ಐಕೋಪು. ೪-೭೧).
[ಗೋ + ವಾಟಿ]

ಗೋವಾಹನ (ನಾ). ಎತ್ತನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ನಂದಿವಾಹನ; ಶಿವ. 'ಗೋಪವಾಹನ' ಪರಾ. [ಗೋ + ವಾಹನ]

ಗೋವಾಳ, ಗೋವಳ (ನಾ). ತುರುಕಾರ; ದನಗಾಹಿ; ಗೋಪಾಲ; ತುತ್ತುರಿ ಜಂಗುಳಿದೈವಗಳನೆಲ್ಲವ ಹಿಂಡುಮಾಡಿ ಕಾವ (ಮ?) ನಮ್ಮ ಶಂಭು ತೆಲುಗೇಶ್ವರನ ಮನೆಯ ಗೋವಾಳನೀತ (ಸರ್ವವ. ೮೭-೪೮೪); ಗೋವಾಳ ಪೋಗೆ ಗೋವುಗಳು ಬರುವಂತೆ ಮಾಳ್ಪೆಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೩೫).
ಗೋವಳ: ಆಗಳೊರ್ವ ಗೋವಳನನಿಬರ ಸಾವುಮಂ ಕಂಡು . . . ಉತ್ತರಂಗೆ ಪೇಟ್ದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೫ ವ); ಈ ಜಗದ ಜಂಗುಳಿಯ ಕಾವ ಗೋವಳ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಳ] ತಾನಾಗಿ (ಅವಚಂ. ೩-೮); ಮಹ ಮನೆಯ ಗೋವಳನಲ್ಲಿ . . . ನಿಂದು ಬಸವಂಗೆ ಬಿನ್ನೈಸಿದಂ (ಬಸರ. ೯-೧೦೩); ಗೋವಳಂಗರಸುತನಮಾದಬಳಿಕ ಪೊಡವಿಯಂ ಕಂಡು ನಡೆವನೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೬-೫೩). [<ಪ್ರಾ. ಗೋವಾಲ$_1$./ಸಂ. ಗೋಪಾಲ]

ಗೋವಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ: ಗೋವಾಳಿಯೊಳು ಸುರಧೇನುಯಮರರೊಳು ಶಚಿ ಗೋಪಾಲರೊಳು ಕೃಷ್ಣ . . . ಅವರೆಂತಧಿಕರವರಂದದೀ (ನವಮೋ ೨-೨೦).
[<ಸಂ. ಗೋಪಾಲಿ]

ಗೋವಾಳಿ$_2$ (ನಾ). = ಗೋವಳಿತಿ: ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಮೆದ್ದು ಗೋವಾಳಿಯರನಲ್ಲಿ ಬಲುಹಿಂದ ರಮಿಸಿದ ದೋಷಕಾರಿ ನೀ (ನವಮೋ. ೩೨-೧೬). [ಗೋವಾಳ + – ಇ$_2$]

ಗೋವಿ$_1$ 'ಕೋವಿ$_1$' ನೋ.

ಗೋವಿ$_2$ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಿತಿ; ಗೋಪಿ: ಗೋವುಗಾದಳವಟಿದಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣ ನೊಡನಿರ್ದುದಟಿಂದವೆ ಗೋವಿಯಾದೆ (ಗದಾಯು. ೯-೫).
[ಗೋವ$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗೋವಿಂಡು (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಹಿಂಡು; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ: ನಿನ್ನ ಕಣ್ತಣಿವಿನೆಗಂ ಗೋವಿಂಡುಗಳಂ ಮೊಲೆ ತೊರೆದಾವುಗಳಂ . . . ಎಮ್ಮೆಯ ಪಿಂಡಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೦೭ ಅಡಿಟಿ)
[ಗೋ + ಪಿಂಡು$_2$]

ಗೋವಿಂದ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಗೊಲ್ಲ; ಗೋವಳ: "ಗೋವಿಂದಂ ಗೋಧಿಕೃತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೦-೫೭); "ಕೀಲಾರಿಯಂ ಗೋವಿಂದನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೦೦೭). ೨. ಕೃಷ್ಣ; ವಿಷ್ಣು: "ವಿಷ್ಣುಃ . . . ಗೋವಿಂದಃ . . . ಗದಾಧರಃ – ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೩); ಗತಿಹೀನರಿಗಕಟ ನೀನೆ ಗತಿಯೆಲ್ಲೆ ಗೋವಿಂದ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೧೧); ಸ್ಮರಣೆ ಒಂದೇ ಸಾಲದೆ ಗೋವಿಂದನ ನಾಮ ಒಂದೇ ಸಾಲದೇ (ಪುರಂದ. ೧-೦೪೩ ಪಲ್ಲವಿ); ಗೋವಿಂದಂಗಾ ರುಕ್ಮಿಣಿ . . . ಎಂತೀ ದೇವಿಯಮೃತಾಂಬೆ ತಾಂ ದೊಡದೇವೇಂದ್ರಂಗಾದಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೩-೨೪). ೩. ಮಾತುಗಳ ಒಡೆಯ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ೪. [ಛಂದ] ವಿಷ್ಣುಗಣದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ವಿಷ್ಣುಗಣ ಮೆಂತೆಂದೊಡೆ ಗೋವಿಂದಂ . . . ಮುರರಿಪು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೦ ವ). ೫. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ; ಮಾಯವಾಗುವಿಕೆ; ಮುಗಿದು ಹೋಗುವಿಕೆ: ನಿನಗೆ ಆ ಕೆಲಸ ಒಪ್ಪಿಸಿದರೆ ಆಯಿತು ಗೋವಿಂದ (ರೂಢಿ).
[ಸಂ.]

ಗೋವಿಂದಗತಿ (ನಾ). ಗಾರುಡಿ; ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿದ್ಯೆ: ಗೋವಿಂದಗತಿಯನಭ್ಯಾಸಿಸಿದಾಚಾರ್ಯನಾವವ ಗುರು ನಿನಗೆನುತ ಈ ವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಜೀವಿಪುದು ನಿನಗಲ್ಲದೆ ಯಾವ ವೀರರಿಗುಂಟು (ರಾಮವಿ. ೧೮-೧೭೯); ತೋಱಿಕೆಗಳಂ ಬಯಲು ಮಾಡಿಯೆ ತೋಱಿದುದು ಗೋವಿಂದಗತಿಯದು ಪಾಱಿಪೋದುದೆ ಎಂದಿನಂತಾಯ್ತುದಕದೇ ಸಾಕ್ಷಿ (ಶಂಕದಾ. ೦೦-೧೬). [ಗೋವಿಂದ ? + ಗತಿ]

ಗೋವಿಂದಪಾಡಿ 'ಗೋವಿಂದವಾಡಿ' ನೋ.

ಗೋವಿಂದಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು: ಗೋವಿಂದಫಲ, ಅಂತುಂಡಿಕಾಯಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೭-೩೧೦). [ಗೋವಿಂದ + ಫಲ]

ಗೋವಿಂದಬಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳು.– ಬ್ರಿಟಿಶ ಸರಕಾರದ ಅಮಲು ಆದ ಬಳಿಕ ಸಹಸನ್ ೧೮೪೦ರ ವರೆಗೆ ಹದಿನಾರು ಪ್ರಕಾರದ ರೂಪಾಯಿಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವು ೧. ಔರಂಗಾಬಾದಿ . . . ೧೪ ಉಡವಣಿ, ೧೫ ಗೋವಿಂದಬಕ್ಷಿ (ಕಥಾಗೆ. ೨೮೦).
[ಗೋವಿಂದ + ಬಕ್ಷಿ]

ಗೋವಿಂದಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಪರಮೋಪಕಾರಿ ಧರ್ಮ್ಮಜ್ಞಂ ಸುನ್ದರತೇಜನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ದಂ ಧರೆಯೊಳ್ಗೋವಿನ್ದಮಯ್ಯ ನೆಂಬೋರ್ವ್ವೀಶಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೯-೨; ಸು. 980).
[ಗೋವಿಂದ + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ$_1$) + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೋವಿಂದರ (ನಾ).=ಗೋವಿಂದರಸ: ಗಂಗವಾಸನ ಮಗಂ ಗೋವಿಂದರಂ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೪೨-೩; ಸು. 900 ?); ಮಾರಸಿಂಗನಾತನ ಸುತಂ ಗೋವಿಂದರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೪೯; 1122).
[ಗೋವಿಂದ + ಅರ$_4$]

ಗೋವಿಂದರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಎಱಿಪ್ಪರಸರ ಗೋವಿನ್ದರ ಸರು ಉತ್ತಮಗಾವುಣ್ಡನ ಕೆಱಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ತಿತಿ (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೨೫೧-೮; ಸು. 925). [ಗೋವಿಂದ + ಅರಸ$_1$]

ಗೋವಿಂದರಾಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಗೋವಿಂದರಾಜೀ ದುಡ್ಡುಗಳು ಮುಧೋಳದಲ್ಲಿ ಸನ್ ೧೮೬೦ರ ವರೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಥಾಗೆ. ೨೮೦). [ಗೋವಿಂದ + ರಾಜಿ$_6$]

ಗೋವಿಂದವಾಡಿ, ಗೋವಿಂದಪಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಚೋಳಮಹಾರಾಜರು ಗೋವಿಂದವಾಡಿಯ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XII, ಶಿಣ. ೩೭-೧೫ ; ಸು. 1040). 'ಗಂಗವಾಡಿ', 'ನೊಳಂಬವಾಡಿ' ಪರಾ. **ಗೋವಿಂದಪಾಡಿ** : ನವಿಲೂರ ನಾಟ್ಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ಬೆಳ್ಗೊಳದ ಗೋವಿಂದಪಾಡಿಯ ಉ × × ಳ್ಳಾಮನ್ದುಂ ಬೆಳ್ಗೊಳದಾ ವಟಿ ಗೋವಿಂದ ಪಾಡಿಗೆ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. II, ೩೫-೮ ; ಸು ; 800).

[ಗೋವಿಂದ + ಪಾಡಿ$_1$]

ಗೋವಿಂದವೀಳ್ಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಂಬೂಲದ ಪೊಟ್ಟಣ ; ಕೆಳಭಾಗ ಅಗಲವಾಗಿ ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿದ್ದು ಮೇಲಿನ ತುದಿ ಚೂಪಾಗಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಎಂಟು ಎಲೆಗಳ ಬೀಡ : ತನ್ನ ಎಳೆಯ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಹೊರಳಿಸಿ ಹೊರಳಿಸಿ, ಒಂದು ಗೋವಿಂದವೀಳ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಪ್ರೇಮತ. ೮೧). [←ಮರಾ. ಗೋವಿಂದವಿಡಾ]

ಗೋವಿಕೆ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲತನ ; ದನಕಾಯುವವನ ಸ್ವಭಾವ ; ದಡ್ಡತನ: ತೊಲಗದೆ ಗೋವುಗಾದ ಕಿಱಿಯಂದಿನ ಗೋವಿಕೆ ನಿನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ನೆಲಸಿದುದಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೪). [ಗೋವ$_1$ + – ಇಕೆ]

ಗೋವಿಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗೋವಿಗಾವುಣ್ಡ ಕಲ್ಲ ಮಾಡಿಸಿದ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೨-೬ ; 963).

[ಗೋವಿ? + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗೋವು (ನಾ). ಆವು ; ಹಸು : ಎನ್ನನಾರ್ಬಾರಿಪರೆಂದು ಗೋವುಮನನಾ ಕುಲಮಿಟ್ಟುಳಿಗೊಂಡು ಪೋದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೬) ; ಗೊಲ್ಲರೊಡಗೂಡಿ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಗೋವುಗಳ ಕಾಯ್ದ (ಕನಕ. ೨೦-೪) ; ಗೋವುಗಳನು ಸದೆ ಬಡಿದು ಧರೆಯೊಳಿಹ ದೇವತಾಶಿಲೆಗಳನೊಡೆದು (ಕಂನವಿ. ೪-೦೩) ; ಮಿಂದು ಪೂಜ್ಯರ್ಗೆ ಮುಂ ಪಾಲಂ ನೀಡದೇನನುಮುಣ್ಣನುಂ ಅಧರ್ಮದಿಂ ಪಾಲ್ಗೆ ಗೋವಂಬೊಲ್ ಗೋವಂ ಕರೆಯಂ ದಿಟಂ (ಸೌನಂದ. ೨-೦೯).

ಗೋವಿನ ಅಱವಟ=ದನಕರುಗಳಿಗಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ಅರವಟ್ಟಿಗೆ : ಯಾ ಗೋವಿನ ಅಱವಟಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವರು ವಾರಣಾಸಿಯಲ್ಲಿ ತಂದು ತಾಯಿ ತಂದೆ ಗುರುವ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹರು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೦೩-೮ ; 1516). **ಗೋವಿನ ಜೋಳ, ಗೋವಿಂಜೋಳ**=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ ; ಮುಸುಕಿನ ಜೋಳ ; ಮೆಕ್ಕೆಜೋಳ : ಬಟಾಟಿ (ಆಲೂಗಡ್ಡೆ), ಗೆಣಸು, ಮಕ್ಕೇಜೋಳ (ಗೋವಿನ ಜೋಳ) ಇತ್ಯಾದಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೯೦) ; ಗೋವಿನ ಜೋಳದ ಕಾಂಡವು ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೩೦) ; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಳೆ, ಕಬ್ಬು, ಗೋವಿಂಜೋಳ, ಮುಂತಾದವು ಬರುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗೆ. ೪೫೭). [<ಸಂ. ಗೋ]

ಗೋವುಂಡು$_1$ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೋವುಂಡು$_2$ 'ಗಾಮುಂಡು$_2$' ನೋ.

ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯ್ 'ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ಗೋವುಗಾ (ಕ್ರಿ). ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯು ; ದನಕಾಯು : ನೆನೆಯೆಲವೊ ಗೋವುಗಾದುದು ಪುಸಿಯೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೬); ಗೋವುಗಾದಳವಟಿದಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣನೊಡನಿರ್ದುದಱಿಂದವೆ ಗೋವಿಯಾದೆ (ಗದಾಯು. ೯-೫).

[ಗೋವು + ಕಾ$_1$]

ಗೋವುಧಿ (ನಾ). = ಗೋವುವಿಂಡು : ನಾಳಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದಿ ಗೋವುಧಿಗಳ ಪಿಡಿಯೆ ಕಾಣಬಹುದೆಂದಣಗಿಸಿದನುಚಿತದಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೪-೩-೧೭). [Pಶರಧಿ, ಅಂಬುಧಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಸಾಮ್ಯದ ಮೇಲೆ ರೂಪಿಸಿದ ಶಬ್ದ]

ಗೋವುವಿಂಡು (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು ; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ : ಗೋವುವಿಂಡಂ ಪುಲಿ ಪೊಕ್ಕಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೨-೭೦).

[ಗೋವು + ಪಿಂಡು$_2$]

ಗೋವುಳಿಗ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋವಳ : ವಿಜಗೀಷುತ್ವದೊಳೊಂದಿ ಗೋವುಳಿಗನಪ್ಪಂ . . . ಹರಿಯೆಂಬ ದೊಡ್ಡಿವೆಸರಂ ಪೊತ್ತಿರ್ದ ನೀಂ ಮಂತ್ರಿಯಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೭) ; ಅಯೋಧ್ಯಾಪುರದೊಳರ್ಪ ನಂದಿ ಮಿತ್ರನೆಂಬ ಗೋವುಳಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗೌಳಿಗ]ನ ಮಹಿಷಿಗಳೊಳ್ ಕೋಣಂಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಚಾವುಂಪು. ೫೦) ; ಓರ್ವಂ ಕಪಾಳದರುವರಿಯೋರ್ವಂ ಗೋವುಳಿಗನ ಸುರರಂ ಕೊಲ್ವಂ (ಸಮಪ. ೮-೦೬೫). 'ಗೋವಳಿಗ' ಪರಾ.

[ಗೋ + – ಉಳಿಗ$_3$]

ಗೋವೃಂದ (ನಾ). =ಗೋವುವಿಂಡು : "ಗೋವೃಂದಂ, ಗೋಧನಂ, ಧನಂ– ಈ ಮೂಱು ತುಱುವಿನ ಹಿಂಡು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೭). [ಗೋ+ವೃಂದ]

ಗೋವೆ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ಗೋವಾ ಎಂಬ ಪ್ರಾಂತ್ಯ : ಪೊಯ್ಸಳನನಾ[ರ್ದ್ದೇ]ರ್ವ್ವಟ್ಟಿದಂ ಗೋವೆಯಂ ಕೊಂಡಂ ಲಕ್ಷ್ಮನನಾಜಿಯೊಳ್ ತವಿಸಿದಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೧೯-೨೩ ; 948); ಬಂದದೆ ಗೋವೆಯೊಳೊಂದಶ್ವ (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೬೬).

ಗೋವೆಯಸಣ್ಣ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ : ಕಣಿವೆಯಸಣ್ಣ ಸತ್ಯಾಗಾಲದ ಸಣ್ಣವಣಿಯಾದ ಗೋವೆಯಸಣ್ಣ ಪುಣಗುವಾಸನೆಯನಾಂತಿಹ ಸಣ್ಣಶಾಲಿಯ ತೆನೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೫-೬೬). [?]

ಗೋವೆ$_2$ (ನಾ). ಗೋಡಂಬಿ ; ಗೇರು : ಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೆಲ್ಲ ಗೋವೆಯ ಮರಗಳು (ಮರಮ. ೦). 'ಗೋವೆಬೀಜ' ಪರಾ. [?]

ಗೋವೆಬೀಜ (ನಾ). ಗೋಡಂಬಿ ; ಗೇರುಬೀಜ : ಗೆದ್ದವರ ಕಿಸೆ ತುಂಬ ಗೋವೆಬೀಜ ಸೇರುತ್ತದೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೩೨) ; ಗೋವೆಬೀಜ ಮಹಾ ಗರ್ಮಿ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮರಮ. ೧೦೬). [ಗೋವೆ$_2$ + ಬೀಜ]

ಗೋವೈದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಇನ್ನು ಗೋವೈದ್ಯಂ–ತೆನೆಯಾಗದ ಪಸುವಿಂಗೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಬೇರನೆಯ್ದೆ ಮೆದ್ದುಗುಟ್ ಕಟ್ಟುಗುಂ ನಿಶ್ಚಯದಿ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೮೯). ೨. ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ವೈದ್ಯ. 'ಅಶ್ವವೈದ್ಯ', 'ಗಜವೈದ್ಯ' ಪರಾ. [ಗೋ + ವೈದ್ಯ]

ಗೋವ್ರಜ (ನಾ). =ಗೋವುವಿಂಡು : " (ಗೋಧನಂ) ಗೋವ್ರಜದೊಳ್ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೭) ; ಎಲ್ಲಿಯುಂ ಸುಳಿವ ಗೋವ್ರಜದಿಂದೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩-೨).

[ಗೋ + ವ್ರಜ]

ಗೋಶ (ನಾ). (?): ಯೇಸು ಕಲ್ಪಗಳಾದರೆಯು ಮಗುಳೇಸು ಯಮರಿಗೆ ಸಯಮಿನಾಯಲಿ ವಾಸಮಳವಟ್ಟುದು ಕೆಡದ ನರಕಗಳ ರಾಸಿಯಲಿ ಘಾಸಿ ತಪ್ಪದ ಪದವಿ ಬರ್ಪುದು ಗೋಶವೆಸರೀಗವರ ಕಷ್ಟಕೆ ಬೀಸಿಗೆಯನೊಂದೆಡೆಯೊಳಾದರು ಕೊಂಬರಂ ಕಾಣೆ (ವಿವೇಭ. ೧೦-೧೨). [?]

ಗೋಶಾಲೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. [ಗೋ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಗೋಶಿ 'ಗೋಚಿ' ನೋ.

ಗೋಶೀರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಗೋವಿನ ತಲೆ: (ಕಿ). ೨. ಗಂಧದ ಮರ; ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ; "ಅರಿಸಿನದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಚಂದನ" (ಅಮರ. ಟೀಳೆ) : ಗೋಶೀರ್ಷ ಸುಚಂದನಮುಮನಾ ಶಂಬರಿಪು . . . ತಂದು (ನೇಮಿಪು. ೭-೦೬೨) ; ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನಮುಂ ರತ್ನಮಯಮಪ್ಪ ಪಲವುಂ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಂ . . . ಅದಱೊಳಗಿಟ್ಟು (ಬಂಹರಿ. ೯-೩ ವ) ; ದಂಡವನ್ನು ಗೋಶೀರ್ಷ ಎಂಬ ಗಂಧದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೦೬೩). ೩. ತೇದು ಮಾಡಿದ ಗಂಧ ; ಚಂದನ : ಸುರೇಂದ್ರಸಮಿತಿ . . . ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನದ್ರವ ಪರಿಮಳಸುಗಂಧಿಜಲಸಂಭೃತಹಾಟಕಘಟಿತ ಘಟಕೋಟಿಗಳನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಸುರಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೦ ವ) ; ಸುಗಂಧಭಂಡಾರಿಗರ್ ವಿರಚಿಸಿ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟ ಘನಸಾರ ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನಸಾರ . . . ಕಸ್ತೂರಿಕಾಸಾರ ವಿವಿಧ ವಿಲೇಪನಂಗಳಿಂ ಮೆಯ್ಯಂ ತಿಮಿರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೨ ವ).

[ಗೋ + ಶೀರ್ಷ]

ಗೋಶ್ರೋತ್ರ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳೇ ಕಿವಿಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಹಾವು : ಗೋಪಬಂಧುರಯಾತ್ರಾ ಗೋಶ್ರೋತ್ರಸೂತ್ರಾ ಕೊಡು ಗೋಷದ್ವಿಯ ಭವ್ಯದ್ವಿಯಂ (ಪಾರ್ವತೀ. ೧-೧). [ಗೋ + ಶ್ರೋತ್ರ.]

ಗೋಷಾ, ಗೋಷೆ, ಘೋಷಾ (ನಾ). ಹೆಗಸರು ಮುಖ ಮೈಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಧರಿಸುವ ಮುಸುಕು : ಬುರಕಿ; ಅವಗುಂಠನ: ನಿಮ್ಮ ವಶಾದಲ್ಲಿ ಗೋಷಾ ಹೆಂಗಸರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೇನು? (ಬಿ ಡಿ ಪ. ೯೦).

ಗೋಷೆ : ಪುಷ್ಪಲ್ಲಯಂ ಗೋಷೆಯಂ ಬಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮುಖದ ಮೇಲೆಳೆದು ಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪಲಿತಾಶ್ವ. ೬). **ಘೋಷಾ : 'ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ'** ಪರಾ.

[← ಹಿಂ. ಗೋಷಾ=ಪರ್ದಾಂತಹ್ಯಳ]

ಗೋಷಾಪದ್ಧತಿ, ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಬಿಂಕಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಮುಸುಕು ಪೋಷಾಕನ್ನು ಧರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ : ಗೋಷಾಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ವಿಟಮಿನ್ 'ಡಿ' ಅಭಾವವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ . . . ಮೂಳೆಗಳ ರೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃ ಆ ವಿ. ೩೧). **ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ:** ಮಹಮ್ಮದೀಯರಲ್ಲಿ 'ಘೋಷಾ' ಪದ್ಧತಿಯಿರುವುದೆಂಬ ನೆಪದ ಮೇಲೆ . . . ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರವಿಲ್ಲೆಂದು ಹೇಳುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲ (ಪ್ರಗಾಬಾ. ೧೩೭) : ಆದರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ನಾಟಕಗಳ್ಳಿಹಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಬುರ್ಖಾ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದರು . . . ಬುರ್ಖಾ ತೆಗೆದಿರಿಸಿದರು (ನಾಪೂರೀ. ೦೬೪).

[ಗೋಷಾ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗೋಷೆ 'ಗೋಷಾ' ನೋ.

ಗೋಷ್ಟಿ 'ಗೊಷ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೋಷ್ಟು (ನಾ). ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ (?) : ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯ ಮುಗಿದು ಜನಕ್ಕೆ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಗೋಷ್ಟಾದ ಕಾರಣ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ವಿವರ (ಹೈದರ. ೭೭). [?]

ಗೋಷ್ಠ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ,–ಹಟ್ಟಿ ; " ಗೋಸ್ಥಾನಂ ಗೋಷ್ಠಂ " (ದಸ್ರಕೃತಿ. ೧೦-೯). ೨. ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆ : " ಪ್ರಜಃ. ಗೋಕುಲಂ. ಗೋಷ್ಠಂ–ಈ ೩ ತುಜುವಿನ ಮಂದಿ " (ಹ ಲಾ ಯು. ೪೪-೦೦೭) : ವಿವಿಧಗೋತ್ರಜಲಶ್ರೋತ್ರಗಳಿಂದಲೆ ಗೋಷ್ಠಂಗಳಂ ತನಗೆನೂನ ಶೋಭೆಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಯ. ೪-೩೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಗೋಷ್ಠಪತಿ (ನಾ). ದನದ ಹಟ್ಟಿಯ ಯಜಮಾನ.

[ಗೋಷ್ಠ + ಪತಿ]

ಗೋಷ್ಠಶ್ವ (ನಾ). ೧. ಗೋದಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ತಾನು ಅನುಭವಿಸದೆ ಇತರರಿಗೂ ಅನುಭವಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡದೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : " ಇರ್ದಡೆಯೊರ್ವರ್ ಹೆಜಗೆ ಮುನಿವವನಂ ಗೋಷ್ಠಶ್ವ ನೆಂಬುದುಂ " (ಹ ಲಾ ಯು. ೭೦-೩೧೩) ; " ಅರಿಗಾದೊಡಂ ಮುನಿವವನ ಗೋಷ್ಠಶ್ವಂ " (ಜುಗಾದಾ. ೭೦-೦೩). [ಸಂ. (ಗೋಷ್ಠ + ಶ್ವನ್)]

ಗೋಷ್ಠಾಗಾರ (ನಾ).=ಗೋಷ್ಠ ೧ : ಈ ಪೊಟಲೆರ್ಲ್ ಸುವ್ರದೇಶಮುವ್ ಸ್ಥಾನದೆರ್ಲ್ ಸುಧಾಧವಳತಮುವ್ ಧವಳಾಗಾರಂ ಗೋಷ್ಠಾಗಾರಂ [ಹಾ ಶಾ. ಶ್ರೀಸ್ಥಾ] ಗಾರಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಪಲವುಂ ಶೋಭಾಯಮಾನಗಳಪ್ಪ ಗೃಹಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಪಂಕತಂ. ೦೦೬-೦೦). [ಗೋಷ್ಠ + ಆಗಾರ]

ಗೋಷ್ಠಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ).=ಗೋಷ್ಠಪತಿ : (೪). [ಗೋಷ್ಠ + ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಕೂಟ : ಸಭೆ ; ಗುಂಪು : ಎಲ್ಲಸಲ್ಲಿಂದಂ ತದೃಕ್ಷಾಮ್ಬಿಯನೆಬಿದು ಮುನೀಂದ್ರ ಜಾಬಾಲಿನಾಮಧೇಯ ಮುನೀಂದ್ರಂ (ಶಾದಲಾ. ೭೦೩) : ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಗೋಷ್ಠಿ ಹರಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಇರವಿನ ಹಾದಿ (ಮೂ ೧೮ ಮಾ. ೭-೨೪) : ಚೆಂಬೊಂದರ ಪಸೆಗಳ್ಳೊಳ್ ಗೋಷ್ಠಿಯಿಂ ಕಲ್ಕಿರುತ್ತುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೮) : ಜುಷಿಗೋಷ್ಠಿ ಮೌನಮಿರ (ಶ್ರೀರಾಮಪು. ೦೬೯-೪೯). ೨. ಒಡನಾಟ ; ಸಹವಾಸ ; ಸಂಯೋಗ : ದೇವರಿಂದು ನಿಮ್ಮ ತಮ್ಮನ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಾರೋಗಿಸ್ಪುದುಮಂಗಲ್ಯಂ ಮೆಂದೊಡೆಂಬತಿಪಿದಾಗಳ್ (ಸು ಕು ಮಾ. ೧೦-೩೪ ಪ) : ಸಿಂಗಳಿಸಿ ನಲ್ಲರ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಗಿಪ್ಪ ದಂಡದಿಬರೋಡ್ಡಿಸುತಲಿ (ಹಕಥಾ. ೪-೯) : ಆಕ್ಕ ಗೋದಾವರಿಯ ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಮೈದುರಿರಿದ್ದ ಸುವಿತ್ರಗೆ ಬಟಿ ಒಗೆಯಲು ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ತಡವಾಯಿತು (ಹ ಪಾಂ ತ. ೧೪೨). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಪದಿನೆರಡು ಉಪದೇಶಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ೧. ನಾಟಿಕಾ. ೨. ತ್ರೋಟಕ. ೩. ಗೋಷ್ಠೀ . . . ೧೮ ಭಾಣಕಾ–ಎಂದು ಉಪದೇಶಕಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ (ಸಂಗಾಟ. ೬೩) ; ಗೋಷ್ಠೀ–ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಆಥವಾ ಹತ್ತು ಪಾತ್ರಕೃತವುರುಷರಿರುತ್ತಾರೆ ; ರಚನೆ ಉದಾತ್ತವಾದದ್ದಲ್ಲ . . . ಒಂದೇ ಅಂಕ (ಸಂಗಾಟ. ೬೬). [ಸಂ. ಗೋಷ್ಠಿ, ಗೋಷ್ಠೀ]

ಗೋಷ್ಠಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಗಂಧಿನಲ್ಲಿ ಮದ್ದನ್ನು) ಕುಡಿಯುವಿಕೆ. ೨ ಮದ್ದಪಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ : ಹೆಂಡದಂಗಡಿ. ೩. ಮದ್ದಪಾನ ಮಾಡುವವರ ಗುಂಪು : " ಪಾನಂ ಗೋಷ್ಠಿಕೆಯದಾಪಾನಂ ಕುಂಡಾ ಪ್ರಪಾನಂ ಕಳ್ಳುದಿಹ " (ಪಾಪ್ರ. ೪-೬). [ಸಂ. ಗೋಷ್ಠಿಕಾ]

ಗೋಷ್ಠಿಗಾನ (ನಾ). ವೃಂದಗಾನ ; ಮೇಳಗಾಯನ ; ಆಧ್ಲಿ ಸಂಗೀತ. ಗೋಷ್ಠಿಗಾನಕ್ಕೆ (Orchestra) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಸಂಗೀಪಾ. ೦೯೦).

[ಗೋಷ್ಠಿ + ಗಾನ]

ಗೋಷ್ಠಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (ಕೆಲೆಯರೊಡನೆ) ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ಮಾಡು : ಪೊಜಕ್ಕೆಯೊಳ್ ಮೋದಿ ಕಂಸಾನುಜನನಧಿಕನಂ ಕೊಂದು ಮಾರ್ಕೊಂಡ ರೆಂಬಂತಂಜಿದತ್ತಿಲ್ ಗೋಷ್ಠಿಗೆಯ್ದುಚ್ಚಾತ ಬಿನದಿಮಂತಿಸಂದಗಳಿರ್ವ ನೆಂಬಂ (ಜಗವಿ. ೬-೯೮). [ಗೋಷ್ಠಿ + ಕೆಯ್]

ಗೋಷ್ಠಿಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನೂರೆಂಟುತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜಂಚತ್ಪುಟ ಚಾಚತ್ಪುಟ ಷಷ್ಠಿತ . . . ಚಾರು ಕಲ್ಯಾಣ ಗೋಷ್ಠಿಕಲ್ಯಾಣ [ಪಾಣಾಂ. ಗೋಷ್ಠಿಯಾಣ] ಜಯಾಖವೆಂಬವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳಂ (ವಿದೀಗ. ೩೩೮). [ಸಂ.]

ಗೋಷ್ಠೀನ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳ : (೬). [<ಸಂ. ಗೌಷ್ಠೀನ]

ಗೋಷ್ಪದ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆ,–ಪಾದ. ೨. ದನಕರುಗಳು ಓಡಾಡುವ ಪ್ರದೇಶ. ೩. ಗೋವು ಕಾಲಿಟ್ಟಿರಿದ ಗುಂಡಿ ; ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಷ್ಟು ಸ್ಥಳದ ಅಳತೆ. ೨. ೩. : " ಗೋಷ್ಪದಂ–ಗೋವುಗಳು ತಿರಿಗಿದ ಪ್ರದೇಶ. ಗೋವುಗಳ ಕಾಲುಗೊರಸಿಗಳ್ಗಾದಿರ್ದ ಗುಂಡಿ " (ವಿದ್ಗಾಂತಿ. ೬೮೨). ೪.=ಗೋಷ್ಪದದಲ : ಎನಗೆ . . . ಗೋಷ್ಪದಂ ರಲೇ ವನವಿ (ಅವಿಭ. ೦೩-೭೦) ; ಸಮುಂದ್ರವು ಗೋಷ್ಪದದಂತಾಗಿ . . . ಸಂಮೇರು ಪರ್ವತವು ರಜಃಕಣದಂತೆಯುಂ ಆಗುವವು (ಹುಳಿ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ಗೋಷ್ಪದಜಲ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ನೀರಂ : ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರಂ : ಅಂಥವಿಗೆ ವಾರಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಗೋಷ್ಪದಜಲವಾಗಿ, ಹಿಮಾಚಲಂಪೊಂದು ಗುಡ್ಡವಾಗಿ . . . ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಪಂಚಂತಿ. ೧೩೭). [ಗೋಷ್ಪದ + ಜಲ]

ಗೋಷ್ಪಾದ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆ. 'ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಗೋಷ್ಪದ]

ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿ (ನಾ). ಗೋವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಷ್ಟು ಭೂಮಿ ; ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥಳ : ಬೇಕೆಂದು ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿದರೂ ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿ ಸಿಗದಂಥ ಕಾಲವಿದು (ಕಥಾ. ೧, ೦೩೩) : ಶಿವಾಜಿದು ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರಿಗೆ ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿಯಂಶ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಕಕ್ಕಿ. ೯೮).

[ಗೋಷ್ಪಾದ + ಭೂಮಿ]

ಗೋಷ್ವಾರ 'ಗೋಷ್ವಾರೆ' ನೋ.

ಗೋಷ್ವಾರೆ, ಗೋಷ್ವಾರ, ಫೋಷಪಚಾರೆ (ನಾ). ೧. ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳ ಅಥವಾ ವರದಿಯ ವಿವರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಹೇಳಿಕೆ.–ತೀಪ್ಪೆ : ಯಾವಯಾವ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿ ಎಷ್ಟು ಜನ ಸತ್ತರೆಂದೂ ಯಾವ ಹುತುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸಾವು ಹೆಚ್ಚಿಂದೂ ಗೋಷ್ವಾರೆ ಮಾಡಿ. ಇಂತಹ ಗೋಷ್ವಾರೆಗಳನ್ನು ತಾಲ್ಲೂಕುವಾರು, ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್‌ವಾರಾಗಿ ತಯಾರುಮಾಡಿ. ಪ್ರತಿವರುಷವೂ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಬೇಕು (ವಿಜ್ಞಾ.ಸ. ೬೨) : ಗೋಷ್ವಾರಿ ಹಾಕಿ ಅಂದರೆ, ಅದು ಕಷ್ಟ. ಸ್ವಾಮಿ, ಆದರೂ ಹಾಕಿಕೊಡ್ತೇನೆ . . . ಎಂದು ಹೇಳಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಣ್ಣಾ.ಯು. ೧೫೨) : "ಎಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿ" (Abstract) (ಪತ್ರ್ಯಾ.ಯು. ಟಿಪ್ಪ.ಕ) . ೨. ಆಜಮಾಯಿಷಿ; ಅಂದಾಜು : ಅವನ ಮಾತೆಲ್ಲ ಗೋಷ್ವಾರೆ. ಸಂಬಂಧ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಕೃಷಿ). ೩. ಸಾರಾಂಶ ; ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುದು : ಸಂಗ್ರಹ ; ಸಾರಾಂಶ : ಗೋಷ್ವಾರೆ (Precis. ಇಂಗ್ಲಿ). **ಗೋಷ್ವಾರ** : ೩. (ಮೈಗೆ. IV, ೭೬೯). **ಫೋಷಪಚಾರೆ** : ೩. ತಿಂದಿತಿಂದಿಯೆಂದು ಫೋಷಪಚಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಎಲ್ಲಂಗೂ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಹಸಿಬು. ೩೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಷ್ವಾರಾ]

ಗೋಸು$_1$, **ಫೋಸು** (ನಾ). ೧. ಫೋಷ ; ಶಬ್ದ : ಗಿಜ್ಜಿನೆಯ್ವುವ ಸೊಕಾರ್ನಗಳ ಕಾಲ ಸಂಕಲೆಯು ಗೋಸದೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಣ. ೪೪). ೨. ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ ; ತೊರುಹಟ್ಟಿ : (ಪ). **ಫೋಸ** ; ೦. ಫೋಟೆಗೆ. ಫೋಸಂ, ಫಾಸಿ (ಕಾಯರ. ೧೫ ಪ್ರತ್ಯ.). [<ಸಂ. ಫೋಷ]

ಗೋಸು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ ; ರಕ್ತಬೋಳ : "ಗೋಸಂದಕ್ಕಬಾಳ" (ರಗಾಮು. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಗೋಸಂಬ್ಬಿ (ನಾ). ಗೋವಿಗುಳ ವಿವರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋವಳ. [ಸಂ.]

ಗೋಸಂಬಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯೂ ಗಿಡ ; ದುಂಡಾಂ ಸಂಬಿಗೆಯು ಗಿಡ: ದೇವಕಣಗಿಲು, ಗೋಸೆಂಬಿಗೆ (ಪ್ರಾಣಿ. ೭೭-೧೨೬). [<ಗೋಸಂಬಿಗೆ]

ಗೋಸಂಭವ (ನಾ). ಗೋವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು,–ಹುಟ್ಟಿದುದು.

[ಗೋ + ಸಂಭವ]

ಗೋಸಗೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇವಿಗೆ ಬಿಡುವ ಸಮಯ ; ಬೆಳಗಿನ ಕಾಲ ; ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಕಾಲ ; ಉಷಃಕಾಲ : ಸಡಿಲ್ದ ತಾವರೆಯಸಬ್ಬುಉಟಿಂದೊಳಿಟ್ಟು ನಿದ್ದೆಯಂ ತೊಲಗಿಸಿದಂಬೆವ್ಗೆಸೆವ ಗಾಂದದಿಂ ದನಿದೂಗಲೊಳ್ ತಡಂಗಲಿಸಿ ಮನಕ್ಕೆ ಗೋಸಗೆಯ ಬೀಸುವೆಲರ್ ಪಡೆದತ್ತಲರ್ಚಯಂ (ಅಂದ್ರಪು. ೪-೯೭). ತನಿವಣ್ಣಂ ಪುರೆ ಬಿಟ್ಟು ಕುತ್ತೆಸಟ್ಟಳಿಂತ್ತಿಂದೊಡಾ ನಿಂದಡಾದುವಬ್ಬನಿ ಯೆಂಳ್ಗೊಸಗೆಯುಂಡು ಪಾಡುವೆಯಂ (ಆಪಂಪು. ೮-೬೯).

[<ಪ್ರಾ. ಗೋಸಗ್ಗ,/ಸಂ. ಗೋಸರ್ಗ]

ಗೋಸಗೆಜಾಗ (ನಾ). ವ್ಯಾಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದಾನ (?) : ಆಱಿಯಲು ಕಲುತ ಬಳ್ಕ ವಿಲ್ಲ ಸರಿಭೂಂಗಂ ಶೌರ್ಯದೊಳೆ ಜಗಗಮಂ ಮೆಱಿಯಲು ಕಲ್ಲು ಬಳ್ಕ ವಿಲ್ಲ ಕಲಿಕಂದುವದಾರ್ಯದೊಳು ಪೆರ್ಮ್ಯಯಿಂ ವೀರರಾರ್ಪ್ಪೈ ಕರಾಜ್ಯದೊಳು ಪೆಸರ್ಗೊಳಲು ದಂಡಾಧಿಪರ್ಮಿಸಲೇ ಱಿಜಿವಂ ಗೋಸಗೆಜಾಗಮಿವನಿಬಿತಂ ನೌರ್ಯ್ಯಂ ಜ ನಾನಂ ದನಂ (ಶಾಇ. IX-I, ೪೪೬-೦೩ ; ೧೨೭೬). [?]

ಗೋಸಣೆ, ಗೋಸನೆ, ಫೋಸಣೆ, ಫೋಸನೆ (ನಾ). ೧. ಸಾರಂವಿಕೆ ; ಫೋಷಣೆ ; ದಂಗುರ : "ಗೋಸಣೆ ಫೋಷಣೆಯೆನಿಕುಂ" (ಶಕುಪ. ೬೦); ಪೊಬಲೊಳಗೆ ಗೋಸಣೆಯಂ ತೊಱಲ್ದಿದೊಡದಂ ಕೇಳ್ದು (ಕಣ್ಣಾರ. ೧೦೯-೦೩) : ಗಾವರಪಲಯೇವ್ವವೆಂಬ ಮಧುಮಾಸದ ಗೋಸಣೆಯೇವ್ವವೆಂಬ ಬದ್ದರಸಱಿಯಿಟ್ಟ ಸಂತವಿರಲೀಯದೆ ಬಾಳುಸಂತವಾರಣಂ (ಆಪಂಪು. ೬-೨೬) ; ತಡೆಯದೆ ಧರ್ಮದೊಳ್ ನೆಗಟ್ಪುಮೆಂಬುದು ಗೋ [ಪಾಣಂ. ಫೋ]ಸಣೆ ಜೈನಮಾರ್ಗದೆ.ಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೯-೦೦) ; ಫೋಷಣಾ –ಗೋಸಣೆ (ಕಮದ. ೨೫೩೭,೦೫೯) . ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಕೀರ್ತಿ ; ಪ್ರಶಸ್ಯ : ಭರತ ಕ್ರಿಯಿಂದೆದೊಳ್ ಪಸರಿಸು ನಿನ್ನ ಗೋಸಣೆಯಂ (ಪಂಡಾಚಾ. ೯-೦೬೭); ಅತಿರಥನೆಂಬ ಗೋಸಣೆಯ ಮದ್ರರಮಹೀತಳನಾಥನಂಬಲಿ ವಿಶ್ರುತಿಯಂ ಮಹಾಸ್ತ್ರಶಸ್ತ್ರವಿದನೆಂಬ ನೆಗಟ್ಪಿದು ಶಲ್ಯನೆಯ್ದುದಂ (ಆಗಪ. ೬-೮೫) ; ನೆಱೆ ಕಬ್ಬಿಗರೊಳ್ ನಾಡೆಯುಂ ಗೋಸಣೆ [ಪಾಣಂ. ದೆ]ವಿಜಯವನ್ನುವಿದು ರಾಯನ ನಾಟ್ಯಳೊಳಿರ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಮುಂ (ಕಬ್ಬಿಣ. ೨೮೦). **ಗೋಸಣೆ** : ೧. ಗೋಸನೆಯಿಲ್ಲ ರಾಜವುರಂಪಗೆ ವುಗಿಲಿಲ್ಲ (ಇಳ. X, ೦೬೭-೪ ; ಸು. ೩೭೮೮ ಕಣ) : ಪೊಬರೊಳಗಿಲ್ಲಂ ಗೋಸನ [ಪಾಣಂ. ಫೋಷಣೆ]ಯುಂ ತೊಟಲ್ದಿದೊಡೆ (ಪಠ್ಯಣ ೭೦-೩) : ಪೋಷಾಕುಗು ಟೊಲ್ಲೆಂಬ ಗೋಸನೆಯಂ ತಳ್ಳ್ದಿತು ಗಂಡುಗೊಗಿರೆಯಂ ತಂಡಂ ಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯನ್ವಸಂ (ಅಪಂಪು. ೩-೭೨). ೨. ಭುವನದೊಳಗಂತು ನಿನ್ನಸೆವ ಗೋಸನೆ ಸಂದುದು (ಅರಿಪು. ೧೧-೦೦೮). **ಫೋಸಣೆ** : ೧. ಎನ್ನ ಯಜ್ಞಂ ತೀರ್ವನ್ನೆಗಂ ಭುಷಿಯೇ ಪೊಬಲೊರವೆಗಡೆಯುಂದು ಫೋಸಣೆ ನೆಗಟ್ಟುಮುಂ (ದರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೫೪). **ಫೋಸಣೆ** : ೧. ಅಡಗಂ ತಿಂಬಕೆ ತೊಲಗು . . . ಮಧುವಂ ಕಳ್ಳಂ ಕುಡಿವವನೆ ತೊಲುಗೆನುತ್ತುಂ ಪೊಡವಿಗೆ ಜಿನಧರ್ಮದೊಡಂದೆ ಫೋ[ಪಾಣಂ. ಗೋ]ಸನೆಯೆಸಗುಂ (ಸಮಭ. ೦೩-೪೨).

ಗೋಸಣೆಯುಂ ಪಿಡಿ = ಆಪ್ತಾನುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು : ಸಾಧಿಸಿದಂಗೆ ಬೇಡಿದ ವಸ್ತುವನುವೆನೆಂದು ದೇಶದೊಳಿಲ್ಲಂ ಗೋಸನೆವಡಿಸರ್ . . . ನಂದಗೋಪನಂದನಂ ಗೋಸಣೆಯಂ ಪಿಡಿದಂ (ಹರಿವಂ. ೬-೦೦೬ ಪ).

[<ಸಂ. ಫೋಷಣಾ]

ಗೋಸಣೆಗಳ್, ಗೋಸವೆಗಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಂಗುರ ಹೊಡೆ ; ಸಾರು : ಈತನಂ ರಾಮದೂತನೆಂದುಂ ಗೋಸಣೆಗಳಿದುಂ ಪರಿವಿಸಿ ಪೂಜಮಾಡಿಸಿ ಕಳಿಯುಂ (ಪಂಡಾಚಾ. ೦೦-೦೪೦ ಪ) : ಲಂಕಾನಗರದೆ.ಳಂ ನಾಡೆಳಂ ಕಿಂಸೆ ಬೇಡುದುಂ ಗೋಸಣೆಗಳಿದುಂ (ಪಂಡಾಚಾ. ೦೪-೮೩ ಪ). **ಗೋಸವೆಗೆಳ್** : ಜಯ ಜೀವ ನಂದ ವರ್ಧಸ್ವ ಯಶಾಶಾಮಾರವಂ ಕದ್ಬೈಕ್ಕುರ್ಯ ನವೋದಯಮಂ ಗೋಸವೆಗೆಳ್ವಂತೆಯುಮಸೆದುವು (ಜಾಂತಿಪು. ೬ ೦೪).

[ಗೋಸಣೆ + ಕಳ್$_1$]

ಗೋಸಣೆಗೊಳ್, ಗೋಸವೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಸಾರಿ ಹೇಳು ; ಪ್ರಕಟಿಸು. 'ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ಗೋಸವೆಗೊಳು** : ಕಳೆಯರ ಪಗರವ ಪೆಂದಿರ ವಿಳೋಳಹಾರವನದ್ದಕಂಠಂಗಳ್ಳಾತಳನಾಥನ ವಂದ್ಯಕ್ಕಿಕಯಳ ವಿಯನಳಲವಲ್ಲದೆಳಿಗೆ ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಗುಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೯-೦೪೩) ; ಸಾಸಿರದಂಟು ಪೆರ್ಸರ್ ಮನವನಿದೆ ನೆಗಟ್ಟುವವನೆ ಸುರರುಂ ಪಿರಿದುಂ ಗೋಸವೆ ಗೊಳುವಂತಾ ಜಿನವಾಸ್ಥಿತಿ ಶಾಂತಿನಾಥನಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುವರ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೨-೩೨). [ಗೋಸಣೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಂಗುರ ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಪ್ರಕಟಮಾಡಿಸು ; ಸಾರು : ಬಲಿಯ ವಂಶದವರಲ್ಲಂ ಪೊಬಲೊರಲಾಗದೆಂದು ಗೋಸಣೆ ಗೊಸಿ (ದರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೩೩). [ಗೋಸಣೆಗೊಳ್ + – ಇಸ್ಯ]

ಗೋಸಣೆಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ದಂಗುರ ಹೊಡೆ ; ಸಾರು ; ಪ್ರಕಟಿಮಾಡು : ಪುಟ್ಟಿದನತಕ್ಕಗಂ ನಂದನ ತಾನೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಧಿಕಂ . . . ಕಂಜಾಕ್ಷನೆಂಬಂತಿದಂ ಜಗದೊಳ್ ಗೋಸಣೆಮಾಡೆ (ಪಂದ್ರಪು. ೩-೦೯). [ಗೋಸಣೆ + ಮಾಡು]

ಗೋಸಣೆಯಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು : ಅಂಬರಕ್ಕೆ ಪುವಿನ ಮಾಲೆಯಂ ಪಿಡಿಯ ತಡೆಯದೆ ಬರ್ಚ್ಚದಂದುಭಧ್ವಜಶ್ರೀಯಂ ಗೋಸಣೆಯಿಡಿಸರ್ . . . ಬಂದತ್ತು ವಿದ್ಯಾದೆರೌಘಂ (ಅರಿಪು. ೩-೦೦೭).

[ಗೋಸಣೆಯಿಡು + – ಇಸ್ಯ]

ಗೋಸಣೆಯಿಡುವ, ಗೋಸಸೆಯಿಡುವ(ಕ್ರಿ).=ಗೋಸಣೆಗೊಳ್. 'ಗೋಸಣೆಯಿಡಿಸು' ಪರಾ. **ಗೋಸಣೆಯಿಡುವ :** ನಿತ್ಯದಾನಕ್ಕೆಂದು ನಿಯೋಗಿಗಳ್ ತಂದು ಪುಂಜಿದ ಪಂಚರತ್ನದ ಪೊನ್ನರಾಶಿಗಳನರ್ಥಿಜನಕ್ಕೆ ಗೋಸಣೆಯಿಟ್ಟು ಕುಡವೇಟ್ಟು . . . ಜನದ ಮಸದುನೆರೆದ ಕರ್ಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೫೨ ಪ). [ಗೋಸಣೆ + ಇಡು$_1$]

ಗೋಸಣೆವೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪುಸಿದ್ದಿಯೆಂನ್ನು ಪಡೆ : ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಗೋಸಣೆವೆತ್ತ ರಾಯರಿದೇಲ್ಬರ . . . ತಳರ್ದಂ ನನೆಯಂಬಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೯೦). [ಗೋಸಣೆ + ಪೆಟ್ಟು$_1$]

ಗೋಸಸೆ 'ಗೋಸಣೆ' ನೋ.

ಗೋಸಸೆಗಳ್ 'ಗೋಸಣೆಗಳ್' ನೋ.

ಗೋಸಸೆಗುಡುಕು (ನಾ). ಕೂಗಿ ಕರೆದು ಕೊಡುವ ಗ್ರಾಸ.–ಆಹಾರ : ಲಯಮಮ್ಮು ಯದುಬಲಂ ಪಕ್ಕಯಾ ಗೋಸಸೆಗುಡುಕು ಜವನ ಕೈಬೋನಂ . . . ಎನಿಸದೆ ಗದಗೆ ನೀಡೆ ದನುಜಂ ಕರಮಂ (ಜಗಪ. ೯-೬೭).

[ಗೋಸಸೆ (<ಗೋಸಣೆ) + ಕುಡುಕ್ಕು (<ಕುಡುಕ್ಕು$_3$)]

ಗೋಸಸೆಗೊಳು 'ಗೋಸಣೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಸಸೆಯಿಡು 'ಗೋಸಣೆಯಿಡು' ನೋ.

ಗೋಸಸೆವಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು : ದಿವಿಜಕರೋನ್ಮತ್ತ ಮಾಕ್ಕಾದಿ ರತ್ನಂಗಳಂ ಪೊಲಿಲ್ಪಲ್ಲಂ ಗೋಸಸೆವಿಡಿಸಿ ಸೆಗಟ್ಟ ದಾನಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (ಅವಪ್ರ. ೧೦-೭ ಪ) : ಬೇಡಿದ ವಸ್ತುವನೀವ ನೆಂದು ದೇಶದೊಳಿಲ್ಲಂ ಗೋಸಸೆವಿಡಿಸಲ್ (ಜೀವಿಪ್ರ. ೬-೧೦೩ ಪ).

[ಗೋಸಸೆ (<ಗೋಸಣೆ)+ಪಿಡಿಸು]

ಗೋಸಸೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಪ್ತಿವಾಗು : ಹೆಸರಾಗು : ಮಾಂಗಲ್ಯ ನಿಳಯನಪ್ಪನು ಮಾಂಗಲ್ಯಪುದನಿನಿಕ್ಕುಮಾಶ್ರಿತಗೆಗಂತಂ ಮಾಂಗಲ್ಯ ಪುದಲ್ಲಲಸಮಾಂಗಲ್ಯಚರಿತ್ರನೆನಿಸಿ ಗೋಸಸೆವೋದಂ (ಸಮಪ್ರ. ೯-೦೫೨).

[ಗೋಸಸೆ (<ಗೋಸಣೆ) + ವೋಗು$_1$]

ಗೋಸಮಿತಿ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ ; ದನಗಳ ಹಿಂಡು : ಗೋಸಮಿತಿಯನಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಜಾಹಿಸಿ ಬರ್ಪಿಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೦). [ಗೋ+ಸಮಿತಿ]

ಗೋಸಮುದಾಯ (ನಾ).= ಗೋಸಮಿತಿ : "ಗೋ ಸಮುದಾಯ ವಾ ಕಳಿಂದಕ್ಯ" (ಚಂಪೂಮಂ. ೭೪). [ಗೋ + ಸಮುದಾಯ]

ಗೋಸಮೃದ್ಧಿ (ನಾ) ೧. ದನಗಳ ಸಂಪತ್ತು. ೨. ಕಿರಣಗಳ ಸಂಪತ್ತು. ೧. ೨ : ಗೋಸಮೃದ್ಧಿ ಗೋಕುಲದೊಳಂ ಮಾರ್ತಾಂಡಮಂಡಳದೊಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೭ ಪ). [ಗೋ + ಸಮೃದ್ಧಿ]

ಗೋಸರು (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಾವಸೆ ; ಪಾಚಿ : ಬಂಡೆಗಳ ಮೈಯಲ್ಲಂ ಅಂಥ ಗೋಸರು ; ಮರಗಳ ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಂ ಅಂಥ ಗೋಸರು-ಅಂಟಿ ಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಕಾಡಕಿ. ೯೩) : ಅಲ್ಲೊಂದು ಕಡೆ ಗೋಸರು ಹಿಡಿದ ಹೆಬ್ಬಂಡೆ ಕಾಣಿಸಿತು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೯). [?]

ಗೋಸರ್ಗ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇವಿಗೆ ಬಿಡುವ ಸಮಯ ; ಬೆಳಗು; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ: "ಉಷಃಸಮಯಂ ಪ್ರಭಾತಮದು ಗೋಸರ್ಗಂ" (ಪಾಟ್ಯಕಾ. ೦೩-೪). [ಗೋ + ಸರ್ಗ]

ಗೋಸಹಸ್ರ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರ ಗೋವುಗಳು. ೨. ಸಾವಿರ ಕಿರಣಗಳು : ೧. ೨ : ಮಸಗಿದ ಲೋಹಿತಾಶ್ವಪುಸರಂ ಕಾಲ್ಗರಡವಿಲ್ಲಮಂ ಮೇಯು ರಸಾರಸಮಂ ಗೋಪತಿ ತವೆ ಕುಡಿಯುಮಿದಂ ನಿಜಗೋಸಹಸ್ರಮಂ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೭-೬೬). ೩. ಹೋಡಶ ಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು ; ಸಹಸ್ರಗೋವುಗಳ ದಾನ : ಉತ್ಕರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತ್ಯಾ ಯನ್ನ ಕೋಸಿಗರ ಕೋಟಿಯಮ್ಮಂ ಗೋಸಹಸ್ರಮಾಟ್ಟಂ (ಜ್ಯೂ.ಆರ್.೦೯೫, ೭೮-೦೨ : ೧೬೬). [ಗೋ + ಸಹಸ್ರ]

ಗೋಸಾಯಿ, ಗೊಸಾವಿ, ಗೋಸಾವಿ (ನಾ). ವಿರಕ್ತ ; ಬೈರಾಗಿ : ರಾಧೆಯಾರೆಂಬುದಂ ಗೋಸಾಯಿ ಮರೆವಂ (ಗೀ೧ ವಿ. ೯೨-೦೩) : ಅವರನ್ನು ಗಾಂಧೀಜನ, 'ವಿದಿಕೋ ಅಯ್ಯೋರು' 'ದಾಗ್ಜಾರು' 'ಗೋಸಾಯಿಗಳು' ವೆನೆಂದಾದರೂ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳೂ (ಸುಪಂ. ೧). **ಗೊಸಾವಿ :** ಕಾಯರು ಗೊಸಾವಿಯರು ಅಡಿಯರು (ಪಾಗಲ. ೦೩೫-೧). **ಗೋಸಾವಿ :** ಸಿದ್ಧಗಿರಿ ಗೋಸಾವಿ ಶಿಷ್ಯ ವಿಜಯಗಿರಿ ಗೋಸಾವಿ ಶಿಷ್ಯ (ಎಳ್. IX, ಚಂಗಳ. ೩-೫ : 1866) ; ತುಳಜಾಗಿರಿ, ಹರಿಜಾಗಿರಿ ಮುಂತಾದ ಗೋಸಾವಿಗಳಿಂದ ೨ ಲಕ್ಷ ವರಹಗಳವರೆಗೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು . . . ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದರು (ಇತಮಂಡ. ೨೦೨).

[← ಹಿಂ. ಗೋಸಾಈ; ಮೂಲ. ಗೋಸಾವೀ. / ಸಂ. ಗೋಸ್ವಾಮಿನ್]

ಗೋಸಾವಿ 'ಗೋಸಾಯಿ' ನೋ.

ಗೋಸಾಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ತುರುಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತೋರುವ ಸಾಹಸ. ೨. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪರಾಕ್ರಮ: ಗೋಗ್ರಹಣ ಸಾಹಸ. ೧, ೨ : ಪರಹಿತವ್ಯಸನಿಗಳಲ್ಲದೆ ದುರ್ವ್ಯಸನಿಗಳಲ್ಲ ಗೋಸಾಸಮಲ್ಲದೆ ಕಲ್ಪಗೋಸಾಸಮಲ್ಲಿ (ಆಪು. ೦-೨೦ ಪ). [ಗೋ + ಸಾಸ್ಯ]

ಗೋಸಾಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರಹಸುಗಳು. ೨. ಸಾವಿರಹಸುಗಳ ದಾನ : ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆ ಗೋಯಿನ್ನ ವೊಡ್ಡಿಯ ಮಗಳ ಬಾದಿ(?)ವೊಡ್ಡಿಯಂ ಬೊಳ್ ಉತ್ತಮ ಗೋಸಾಸಪಬಟ್ಟಿರ್ (ಇಆ. XI, ೦೩೫-೩ : 779) : ಅಯ್ವತ್ತಕುವರಂ ಮಹಾಜನದ ಕಾಲಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟು, ಗೋಸಾಸ(೦) ಮಿಟ್ಟ್ಯೋ(೦) ಸೋದಕಪೂರ್ವ[ಕ] × × × ಅಯಮ್ಮ ಗೋಸಾಸ ಮಿಟ್ಟ್ಯೋ (ಶಾಇಇ. XI-I, ೦೩-೩ : 878) : ವುರಿಜೆನಾಡ ನರಬವರ ದಾಯದ್ಯಿಂ[ಬ]ರುವಿಜಿಲ್ಲ ವಾಡಿಯಸೆ ಮಾಸಿಗರ ಚಿದಾಣ ಗೋಸಾಸ (೦)ವಿಟ್ಟ್ಯೋ (ಶಾಇಇ. XI-I, ೩೦-೬, ೭ : 888). [ಗೋ + ಸಾಸ್ಯ$_1$]

ಗೋಸಾಸ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ℙ ವುಣೆಜೆಲ್ಲೆಯ ಬೇಡ ತಾಪ್ಪುಗಿನೆ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ : ಇನ್ನಮ್ಮನ ಗೋಸಾಸದ ಮೇಚ್ಚೆ ದಡಿಗರ ಸರ್ನ್ಯಾಡಿಗೆ (ಇಆ. VI, ೨೫೮-೨ : 800). [?]

ಗೋಸಾಸಿ (ನಾ). ತುರಕಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿದ ಸಾಹಸಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೊಣ್ಕೆಶುಲರ ಕುವ್ವೆ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮ್ಮರ್ ಗೋಸಾಸಿಯಾ[ವಿ] ಜಿಸಿದಾ ಕೀರ್ತ್ಯನಿಂ (ಶಾಇಇ. XI-I, ೩-೨ : 751) ; (ಇಆ. XXI, ೪೪-೦೩ : 751 ಸೂ) ; ಕೋಗಳಿಗರಾ ಕೋಟಿಯಮ್ಮ ಗೋಸಾಸಿಯ ಪೆಜ್ಜಿ ಪೊನ್ನಬೈ ಮಗಂ ತುರಾಶಮ್ಮ (ಜ್ಯೂ.ಆರ್. ೦೯೫, ೬೪-೦: ೫೬) ; ತುಜು ಪರಿಯಯು ನಾವಿದರ ಗೋಸಾಸಿ ಗಲುಗಂ ಕಟ್ಟಿ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೈದಲ (ಎಳ್. VII, ಶಿಕಾ. ೦೯೫-೫ : 1007). [ಗೋಸಾಸ್ಯ$_1$ + – ಇ]

ಗೋಸಾಸಿಗ (ನಾ).=ಗೋಸಾಸಿ : ಶ್ರೀಪಾದಾಂಬುಜ ×ರಿ ಕಂಬು ಉಂ ಬೀರವುಗ್ಗಿ ಗೋಸಾಸಿಗರುಂ ಸಸ್ಯ ಗೋಲಿಯರಾ ಆದಿ ಅಡಿಅರಸ ಕಾವೆಹೋಜೀ ಗೋಸಾಸಿಗನು ಮುಟುಕಣಣ್ಣುಂ ಆ ಆಕ್ಟ್ಯಗಲುಂಕ ಸಂತಾ (ಎಳ್. VIII, ಸೊರಬ. ೦೩-೦೦ : ಸು. ೬೨೦) : ಇದಾ ಪಚ್ಚಿದೆಂಽ ಮುತ್ತವರರ ಸರುವಿ ಗೋಸಾಸಿಗ ಕೊಡಲಬೆಟ್ಟಿಯರಾ ಮಾದಮ್ಮರ್ (ಎಇ. IX, ೩೩-೦೦ : ಸು. ೮೦೦). [ಗೋಸಾಸ್ಯ$_1$ + – ಇಗ]

ಗೋಸಿ 'ಗೋಚಿ' ನೋ.

ಗೋಸಿಂಬೆ 'ಗೋಸಂಬೆ' ನೋ.

ಗೋಸಿಗೆ (ನಾ). ಪ್ರಥಮ ಯತ್ತುವಾದವಳಿಗೆ ಆರತಿ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವ ಪಡಿ.– ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿ : ಮುನ್ನಿವಸ ಗೋಸಿಗೆ ತಂದ ಬಣಿಕೀರಿಯು ಹೆಗಸಿಗೆ ಔತಣ ಕೊಡಲೆಂದು ಹೊರಬಿದ್ದರು (ಅಂಲಾ. ೯). 'ಒಸಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೋಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಶಕ್ತಿ; ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ: ಗೋಪಬಂಧುರಯಾತ್ರ ಗೋಶ್ರೋತ್ರಸೂತ್ರ ಕೊಡು ಗೋಸಿದ್ಧಿಯಭಿವೃದ್ಧಿಯಂ (ನವಮೋ. ೧-೮). [ಗೋ + ಸಿದ್ಧಿ]

ಗೋಸು (ಕ್ರಿ). ದೋಚು; ಬಾಚು; ಗೋರು: ಸೂಸಿದರ್ ಬೀಸಿದರ್ ಗೋಸಿದರ್ ಸುತ್ತಲಿಹ ದಳವ ಧಾಳಾಧೂಳದಿ (ಜಿನಮು. ೧೭-೨೮): ನಿಡುದೋಳ್ಬಾಶ ಬೀಸುತಂ ಗೋಸುತಂ ಕಟ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಕೆಡಹಿ ಕೊಡಹಿದಳ್ (ಜಿನಮು. ೩೧-೧೬). [<ಗೋಚು$_1$]

ಗೋಸುಂಬೆ, ಗೋಸಿಂಬೆ, ಗೋಸುಬೆ(ನಾ). ಆಗಾಗ ದೇಹದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಬಲ್ಲ ಓತಿಕೇತದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ; ಊಸರವಳ್ಳಿ: "ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯಃ, ಶಯಾನಕಃ – ಈ ೨ ಗೋಸುಂಬೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೧): ಕುಳಿತಾಗ ಭಕ್ತ ಮುನಿದಾಗ ಮಾನವ ಗೋಸುಂಬೆಯಂತೆ ಎನ್ನ ಮನವು ಗಳಿಗೆಗೊಂದು ಪರಿ (ಉರಿವ. ೩೩-೩೮): ಪಾತಾಳಮಂ ಕಣ್ಣಿಂದ ಕಾಣದೇ ಗೋಸುಂಬೆ (ವೀಶ್ವಪು. ೪-೬-೬೮): ಗೋಸುಂಬೆಹುಳದಂತೆ ಬಹು ವೇಷಧಾರಿಯಲ್ಲ ಶರಣ (ಅಖಂಡೇ. ೨೬೫-೩): ಗೌಡ ಬದುಕಿದರೆ ಗುರಿಕಾರ, ಗೊದ್ದ ಬದುಕಿದರೆ ಗೋಸುಂಬೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋಸಿಂಬೆ**: ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬಣ್ಣ ಬದಲಿಸುವ ಗೋಸಿಂಬೆ! ತೊಲಗು ಇಲ್ಲಿಂದ (ತುಂಗಭ. ೧೦೫). **ಗೋಸುಬೆ**: ವಾತಿಯು ಗೋಸುಬೆ ಮೆಲ್ಲ[ನೆ]ಕೌತುಕದಿಂ ಪರಿದು ಬಂದು ಮಸ್ತಕವೇಱಲ್ ಕಾತರಿಸಿ ಸಾಯ್ವನಾತಂ ಭೂತಳದೊ[ಳಗಾ]ಱು ತಿಂಗಳಾಗಲ್ ಬೇಗಂ (ಪಂಚಕ. ೪೬-೨೩). [?]

ಗೋಸುಗಲಿ (ನಾ). ಕೂಗಿ ಆಡಂಬರಮಾಡುತ್ತ ನುಗ್ಗುವ ಶೂರ (?): ಕೀಲ್ಗೊಂಡ ಬಾಳಂ ಬೀಸುತ್ತುಂ ಪರಿವ ಗೋಸುಗಲಿಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩೪): "ಹೇಡಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [< ಗೋಸ$_1$ + ಕಲಿ$_2$]

ಗೋಸುಬೆ 'ಗೋಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಗೋಸ್ತ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ,–ಹಟ್ಟಿ: ಗೋರಸದೊಳ್ಕೂಡಿ ದಾರ್ಹಾರಮನಾ ಗೋಸ್ತದಲ್ಲಿ ಗೋವಳನಿಕ್ಕಲ್ಪಾರೋಗಿ ಸಲಕ್ಕುಂ ಚಾರಿತ್ರಾನ್ವಿತರ ಮನೆಯೊಳುಣ್ಬರೆ ಪಾರ್ವರ್ (ಸಮಪ. ೬-೯೭).

[<ಸಂ. ಗೋಷ್ಠ]

ಗೋಸ್ತಂಭ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ (?): ಇದಮಹಂಬುದ್ಧಿಯನು ವಹಿಸಿಯೆ ಹದುಳವಿಪ್ಪುದು ಮನವು ಗೋಸ್ತಂಭದೊಳು ಸಿಕ್ಕಿದ ಕಾಕನಂತುಟು (ಸದ್ಗುರು. ೬-೨೯). [ಗೋ + ಸ್ತಂಭ]

ಗೋಸ್ತನ (ನಾ). ೧. ಆಕಳ ಕೆಚ್ಚಲು. ೨. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. ೩. ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಸರ: "ನಾಲ್ಕು ಸರದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ಗೋಸ್ತನಿ (ನಾ). ೧. ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಗೊಂಚಲು. ೨. ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಹಣ್ಣು,–ಬಳ್ಳಿ: "ಮೃದ್ವೀಕಾ, ಗೋಸ್ತನೀ, ದ್ರಾಕ್ಷಾ, ಹಾರಹೂರಾ – ಈ ೪ ದ್ರಾಕ್ಷೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೦). ೩. ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ: (ಕ). ೪. ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಸರ: (ಕ). [ಸಂ. ಗೋಸ್ತನೀ]

ಗೋಸ್ಥಾನ (ನಾ). ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ; ಗೋಶಾಲೆ; "ಗೋಸ್ಥಾನಂ ಗೋಷ್ಠಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೯). [ಗೋ + ಸ್ಥಾನ]

ಗೋಸ್ಥಾನಕ (ನಾ).=ಗೋಸ್ಥಾನ. [ಸಂ.]

ಗೋಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಒಡೆಯ; ಗೋವಳಿಗ; ಗೊಲ್ಲ: "ಗೋಮಾನ್, ಗೋಮಿಾ, ಗೋಸ್ವಾಮಿಾ – ಈ ೩ ತುಱುಕಾಱರ್" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೭). ೨. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು; ಬೈರಾಗಿ: ಮಹಾರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜೊತೆಗೆ ಗೋಸಾಯಿನ್, (ಗೋಪಾಲಕ) ಗೋಸ್ವಾಮಿ, ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರುಪ್ರಭು ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳೂ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದವು (ಧಾರದ. ೨೮೯). [ಸಂ. ಗೋಸ್ವಾಮಿನ್]

ಗೋಹತಿ (ನಾ). ೧. ಗೋವಧೆ; ಹಸುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು. ೨. ಗೋವಧೆಯಿಂದ ಬರುವ ಪಾಪ: ಗೋಹತಿ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದ್ಯಖಿಳ ಪಾಪಗಳ ಸದೆದು . . . ಧರ್ಮಾರ್ಥವನು ಪಡೆವರು (ಶಾಶಿಶಾ. ೪೪-೨೫).

[ಗೋ + ಹತಿ]

ಗೋಹತ್ತು (ನಾ).=ಗೋಹತಿ ೧: ಯಿದು ಯಾರು ವಿಘಾತಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಬಾಂಹರು ವಿಘಾತಮಾಡಿದರೆ ಕಾಶಿಯಲಿ ಗೋಹತ್ತು ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಎಳ. XVI, ಶಿಕ್ಷಣಾ. ೪೫-೧೫; ?). [<ಗೋಹತ್ಯ]

ಗೋಹತ್ಯ (ನಾ).೧.= ಗೋಹತಿ ೧. ೨.=ಗೋಹತಿ ೨: ಗೌತಮಂಗಾಯತ್ತಲಾ ಗೋಹತ್ಯ ಜಗವಱಿಯೆ (ಬಸಪು. ೬೦-೫೨).

[<ಸಂ. ಗೋಹತ್ಯಾ]

ಗೋಹನ (ನಾ). ಕಾಪು; ರಕ್ಷಣೆ: ಎಂದು ತತ್ವವು ವುದರಗೋಹನವಂದು ಬೇಡುವ ಭಕ್ತಗಚ್ಚುತ ಸಂದೆಹವು ಬಿಡುವಂತೆ ತತ್ವವ . . . ನುಡಿದನು ಕರುಣದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೦೨-೨೯). [<ಸಂ. ಗೋಪನ]

ಗೋಹಳೆ (ನಾ). ಸಗಣಿ.

ಗೋಹಳೆಯೆಡೆ = ಸಗಣಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟಿದ ಜಾಗ; ತಿಪ್ಪೆ: ತುರಿವದೆ ಗೋಹಳೆ[ಪಾಶಾಂ. ೪]ಯೆಡೆಯೊಳ್ ಪೊರಳ್ವರುಂ ಪಾಟ್ಟರಂಗಳೊಳ್ ಪೊರಳುವುದುಂ ಕರವೊಪ್ಪರೆ ಪಾಣ್ಬಂ ತಾಂ ನರಕಂಗಳೊಳಂತೆ ಪೊರಳ್ವಂ (ಸಮಪ. ೫-೫೮); ಹಡುಕೆಯ ಕೆಲದೊಳ್ಗೋಹಳೆ[ಪಾಶಾಂ. ೪] ಯೆಡೆಯೊಳ್ ಭೋರೆಂದು ಸಕಳವಿಪ್ರಜನಂಗಳ್ ಬಿಡದೋದುವರೆಂತೋ ಶುಚಿಗೆಡೆಯಾಯ್ತೂ ವೇದಮಪ್ಪಡಂತೋದುವರೇ (ಸಮಪ. ೧೧-೧೫).

[<ಸಂ. ಗೋಹಲ್ಲ]

ಗೋಹುರ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು; ಅಗಸೆ; ಮಹಾದ್ವಾರ: ತೋರಣವುಣಿಸೆಯ ತೆಂಕಲ್ಮೋರಾರಿ ಜಿನೇಂದ್ರಭೂಮಿ ಸಹಿತಂ ಮತ್ತಂ ಕಾರಣಕೆ ಮಸಣಕಬ್ಬೆಯ ಗೋಹುರದಿಂ ತೆಂಕ[ಬ] × × ರಕ್ಕುಂದೋಟಂ (ಕಇ. I, ೩೦-೫೯; 1222); ಪತ್ವಕ್ಕೆ ಹತ್ವಂ – ಗೋಪುರ – ಗೋಹುರ (ಶಮದ. ೨೫೮ ಪ್ರಯೋ). ೨. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದುಗಡೆಯ ಎತ್ತರವಾದ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಕಟ್ಟಡ; ಶಿಖರ: ನಡೆದುದು ನಾಡುಬೀಡು ಗುಡಿಗೋಹುರಗಳ್ ಪುಡಿಯೇಟ್ಟ (ಚಳವಿ. ೨-೦೦೫): ಗೋಹುರಂಗಳ ಮಿಸುನಿಯ ನೆಲೆಮಾಡದ ಚೆಂಬೆಳಗು ಬಾಂದಳದೊಳ್ ಪಳಂಚುತಿಂದಿರ ವಿಲ್ಲನೊಡರ್ಚೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೨-೧೩); [< ಸಂ. ಗೋಪುರ]

ಗೋಳ್$_1$ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಳ್$_2$ 'ಗೋಟ್$_3$' ನೋ.

ಗೋಳ$_1$ 'ಗೋಟ' ನೋ.

ಗೋಳ$_2$ 'ಗೋಲ' ನೋ.

ಗೋಳಕ 'ಗೋಲಕ' ನೋ.

ಗೋಳಕತ್ರಯ (ನಾ). [ದ್ವೈತ]ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ ಮಾಡುವಾಗ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರು ಪ್ರತಿಮಾರೂಪಗಳು: ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಳಕತ್ರಯ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕು, ಹೇಗೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ ವಾಯುದೇವರಿಂದ ಚಿಂತ್ಯವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಲಕ್ಷ್ಮೀಅವರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಗೋಳಕಗಳು (ಹಸಾರ. ೧೧-೨೬ ಶಾತ್ಯರ್ಯ).

[ಗೋಳಕ (=ಗೋಲಕ) + ತ್ರಯ]

ಗೋಳಕನಾಥ (ನಾ). (?): ಒಲೆಯಡಿಯನುಱುಹಿದಡೆ ಹೊಗೆ ಗೋಳಕನಾಥನ ಕೊರಳ ಸುತ್ತಿತ್ತು ಮಹೀತಳನ ಜಡೆ ಸೀಯಿತ್ತು ಮರೀಚಕನ ಸಿರ ಬೆಂದಿತ್ತು (ಬಸವ. ೯೩೦). [ಗೋಳಕ ? + ನಾಥ]

ಗೋಳಕಪಂಚಕ (ನಾ). [ದ್ವೈತ]ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ ಮಾಡುವಾಗ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಐದು ಪ್ರತಿಮಾರೂಪಗಳು : ಸಾಧಾರಣ ಬಡಗಿಯವರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ೫ ಗೋಳಕಗಳನ್ನೂ ಚಿಂತಿಸಬೇಕು. ಗೋಚರಿಸುವ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರ ಆವರಣರೂಪ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಆವರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಹೀಗೆ ೫ ಗೋಳಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಹಸಾರ. ೧೧-೨೬ ತಾತೃರ್ಯ).

[ಗೋಳಕ (=ಗೋಲಕ) + ಪಂಚಕ]

ಗೋಳಕಾಕಾರ (ನಾ). ಗುಂಡಾಗಿರುವುದು ; ಗೋಲಾಕಾರ : ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಭೇದ ವರ್ತುಳ ಗೋಮುಖ ಗೋಳಕಾಕಾರ ಕೂಡಿದ ಲಿಂಗವಾದಲ್ಲಿ . . . ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೭-೨೫).

[ಗೋಳಕ (=ಗೋಲಕ) + ಆಕಾರ$_2$]

ಗೋಳಕಾಯಿ (ನಾ). ದುಂಡಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು : ಮಾವಿನ ಜಾತಿಗಳು : ಗೋಳಕಾಯಿ, ಬಾದಾಮಿ, ರಸಪುರಿ, ಜೀರಿಗೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭) [ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಕಾಯ್$_4$ (<ಕಾಯ್^{4})]

ಗೋಳಗುಮುಟ 'ಗೋಲಗುಮಟ' ನೋ.

ಗೋಳಗುಮ್ಮಟ 'ಗೋಲಗುಮಟ' ನೋ.

ಗೋಳಜಾತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಗೋಳಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಧನಹೀನಂ ಮಲಿನಂ ಕುಶಿಲ್ಪಿ ವಿಗತಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಂ ಗೋಳಜಾತನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕಿ. ೧೩-೧೫). [ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಜಾತ]

ಗೋಳಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಸಂಖ್ಯಾಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧ ರಾಶಿಯವೊಳಗೆ ರಾಹುಕೇತು ಮಾಂದಿಯಾ ೩ ಗ್ರಹರು ಪೊರಗಾಗಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲಾ ಗ್ರಹರಿರಲೂ ಗೋಳಯೋಗಂ ಇದರಿಂದ ಮಹಾ ಲೇಸಕ್ಕುಂ (ಅಯಟೀ. ೨೪-೯). P ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಳಯೋಗದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಹಾ ಕ್ಷೋಭೆಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಪರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

[ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಯೋಗ]

ಗೋಳಸಂಪಿಗೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಪಿಗೆ ; ದುಂಡುಸಂಪಿಗೆ.

[ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಸಂಪಿಗೆ (< ಸಂಪಗೆ) . / ತುಳು. ಗೋಳಸಂಪಗೆ]

ಗೋಳಾಂಗೂಳ 'ಗೋಲಾಂಗೂಲ' ನೋ.

ಗೋಳಾಕಾರ 'ಗೋಲಾಕಾರ' ನೋ.

ಗೋಳಾಟ (ನಾ). ಅಳುವುದು; ದುಃಖಿಸುವುದು : ಖಾನನಿಗೆ ಮಾಲತಿಯ ಗೋಳಾಟವನ್ನು ಕೇಳಿ ಮನಸ್ಸು ಕರಗಿದಂತಾಯಿತು (ಶಾವಿಜ. ೧೦೫) ; ಗೋಳಾಟ ಗುಡುಗಿಂಗೆ, ಕಣ್ಣೀರು ಸಂತತವು . . . ಮಳೆಯ ಜಲಕೆ (ಧೃನ್ಯಾಲೋ. ೮೫). [ಗೋಳು$_2$ (< ಗೋಟ್^{3}) + ಆಟ]

ಗೋಳಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡು; ಪೀಡಿಸು; ತೊಂದರೆಕೊಡು; ದಯಾಮಿದನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನೆರೆಕರೆಯ ದೇಶದ ಜನರನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಚಿಸ. ೯೬). [ಗೋಳಾಡು (<ಗೋಟಾಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಳಾಡು 'ಗೋಟಾಡು' ನೋ.

ಗೋಳಾಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಳಾರ್ಧ 'ಗೋಲಾರ್ಧ' ನೋ.

ಗೋಳಿ$_1$, ಗೋಣಿ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಆಲದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪಿಪ್ಪಲವೆನಲು ಗೋಳಿ [ಪಾಕಾಂ. ಣಿ]ಯಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೬) ; ಅತ್ತಿಯ ಬಸರಿಯ ಗೋಳಿಯ ಮತ್ತರಳಿಯ ವಟದ ಪಣ್ಣನಡಗಂ ಜೇನಂ ಬಿತ್ತರಮದ್ಯಮನಾಗೆಂಬುತ್ತಮ ಸಂಸೇವ್ಯ ಮೂಲ ಗುಣಮಿಾಯೆಂಟುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೫-೧೩೨) ; ಅತ್ತಿ ಅರಳಿ ಆಲ ಬಸುರಿ ಗೋಳಿಯೆಂಬಿವಯ್ದು ಪಾಲಮರದ ಪಣ್ಗಳು ಬೆರಸಿ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೫೫-೪) ; ಜಂಗುಳಿ ಪುತ್ತಳಿ ಗೋಳಿ ಫೇಳಿ ಱಟ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ೨೫) ; ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಪಡುವಲು ಗೋಳಿಯ ಮರನ ಪೊತ್ತಿನಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೨೯-೪೫ ; 1404) ; ಸ್ಥೂಲ ಗೋಳಿಯಾದಿದ್ರುಮಗಳಾಳಿಯಿರುವುದು (ಕಜಾಗೀ. ೨೦೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು. 'ಗೋಳಿಪಲ್ಯ' ಪರಾ. ಗೋಣಿ$_1$: ೧. "ಪೀಲುಃ–ಗುಡಫಲಃ . . . ಗೋಣಿಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩) ನಿಂಬದಶೋಕೆಯ ಗೋಣಿಯಾಲದೀ [ಪಾಕಾಂ. ನೆಲ್ಲಿಯ ನೀವದ ಸೋಲೆಯಾಲದಿಂ]ಚಿಲ . . . ಇಪ್ಪೆಯ ಮರಂಗಳ ಕೊಂಬುಗಳಂಬರಂಬರಂ ಪುದಿದು ಪೊದಟ್ಟು ಸುರ್ಬಡರೆ ಪರ್ಬಿರೆ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೬) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೪ ನೋ). ೨. 'ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು' ಪರಾ. ೩. ಗೋಣಿಯ ಹಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಮೈಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. 'ಗೋಣಿತಟ್ಟು$_1$', 'ಗೋಣಿದಡಾರ' ಪರಾ.

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋಳಿ ; ತುಳು. ಗೋಳಿ]

ಗೋಳಿ$_2$ 'ಕೋಳಿ$_3$' ನೋ.

ಗೋಳಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಬಕುಳ : "ಬಕುಳ = ಗೋಳಿಹೂವು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೨೭). [?]

ಗೋಳಿಕುಟುಮನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗೋಳಿಕುಟುಮನ ಬಳ್ಳಿ ವೈದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾದ ಒಂದು ಸಸ್ಯ (ರೂಢಿ).

[<ಕೋಟಿಕುಟುಮ + ಬಳ್ಳಿ]

ಗೋಳಿಗೆ 'ಗೋಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋಳಿಡಿಸು 'ಗೋಟಿಡಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳಿಡು 'ಗೋಟಿಡು' ನೋ.

ಗೋಳಿಪಲ್ಯ, ಗೋಳಿಪಲ್ಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸೊಪ್ಪು : (ಕಿ). **ಗೋಳಿಪಲ್ಲೆ** : ರಾಜಗಿರಿಪಲ್ಲೆ, ಮೆಂತೆಪಲ್ಲೆ, ಗೋಳೀಪಲ್ಲೆ . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನೇ ತಿನ್ನತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ತಾವು ಫರ್ಮಾನು ಹೊರಡಿಸಿಲ್ಲವೇ (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೮). [ಗೋಳಿ$_1$ + ಪಲ್ಯ]

ಗೋಳಿಪಲ್ಲೆ 'ಗೋಳಿಪಲ್ಯ' ನೋ.

ಗೋಳಿಮರ, ಗೋಣಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗೋಳಿ : (ಕಿ). **ಗೋಣಿಮರ** : ಊರ ಗೋಣೀಮರನಿಂದ ತೆಂಕಲು (ಎಕ. VI, ಶೃಂಗೇರಿ. ೭-೬೫; 1700 ?) ; ಗೋಣಿಮರವನ್ನು ಜಾಣನಾದರೆ ತೂನಿ ಕೋಲು ಮಾಡುವನು ಎಂಬ ಸಾಮತಿಯಾಯಿತು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೩೨).

[ಗೋಳಿ$_1$ + ಮರ$_1$]

ಗೋಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). = ಗೋಟಿಡಿಸು : ಬೇತಾಳದಂತೆನ್ನ ಗಾಳಿಸುವ ಗೋಳಿಸುವ ಖಲರು ಕೆಲರು (ನನಲ್ಲ. ೮-೯) ; ಪೊರಮಡು ಗೋಳಿಡಲೆಂದೇ ನೆರೆದೆನ್ನೀ ಕೆಟ್ಟ ಕಣ್ಗಳಂ ಗೋಳಿಸದಿರ್ (ಧೃನ್ಯಾಲೋ. ೧೫೭).

[ಗೋಳು$_2$ (<ಗೋಟ್^{3}) + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಳಿಸು$_2$ 'ಘೋಳಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳಿಸುಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : "ಈಶ್ವರೀ–ಗೋಳಿಸುಂಡೆ, ಅವ್ವರಣೆ, ಮಡುವಾಗಲು, ರುದ್ರಜಟೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫). [?]

ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು, ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ).=ಗೋಳಿಪಲ್ಯ: "ಗೋಲಿ(ಲಿ)–ಬಿಳಿಯಗಱುಕೆ, ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು" (ಓಷಧಿ. ೫೦) ; ಲೋಣಿಕಾ (ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು) . . . ಇವೆಲ್ಲ ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೮). **ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು** : ಗೋಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಹಾಲಿಬಚ್ಚೆಲೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೪-೧೨೯೬); ಎಲೆಗಳು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಕಾಂಡ ಮೃದುವಾಗಿರುವ ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ (ತರಬಿ. ೦೭).

[ಗೋಳಿ$_1$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಗೋಳೀಬಾರು 'ಗೋಲಿಬಾರು' ನೋ.

ಗೋಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗೋರು ; ತಿವಿ : ಹೊಡೆ (?) : ಗಟಿಯಿಂ ಗೋಳು ವಂದ್ರನಂ ಗಿರಿಶಂ ಸವರ್ಸ್ವಮಂ ಕೊಂಡು ಮುನ್ನುಟಿವರ ಕಂತುವ ನೀಯ[ರಂ]ತ ಕರಿಯರ್ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ. ೪-೧೬೧). [?]

ಗೋಳು$_2$ 'ಗೋಟ್ಸ್' ನೋ.

ಗೋಳು$_3$ 'ಗೋಲು' ನೋ

ಗೋಳು$_4$ 'ಗೋಣಾ' ನೋ.

ಗೋಳುಂಡೆ 'ಗೋಟುಂಡೆ' ನೋ.

ಗೋಳುಂಡೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ದುಃಖಿಸು,–ಚಿಂತಿಸು : ವ್ಯಥಾ ಗೋಳುಂಡೆಗುಟ್ಟಿದರಿವನತಲಾ ಭರತನನು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು (ತೊರಣ. ೬-೨೭). [ಗೋಳುಂಡೆ (<ಗೋಟುಂಡೆ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್ 'ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸು 'ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳು-ಟೆ 'ಗೋಟ್ಸ್‌ಜ್ಞೆ' ನೋ.

ಗೋಳುಗರೆ 'ಗೋಟ್ಸ್‌ಜ್ಞೆ' ನೋ.

ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು 'ಗೋಳ್ಳುಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳುಗುಟ್ಟು 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೋಳುವೆ (ನಾ).=ಗೋಳಿವೆಲ್ಲ : ಲಕುನದ್ಯಯಕ್ಕೆವರೆ ಗೋಳುವಗುವ್ಪು . . . ಲವಣಕ್ಕೆ ತೆಱಂಬೆ ವಿಷಾವಹಾರಕಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೨೬); "ಕೆಱುಗೋಟ್ಸ್" (ಕಾಯ್ಕರ. ೮೫೪). [<ಗೋಳ್$_1$?]

ಗೋಳುಹುರ್ 'ಗೋಳುಹೊಯ್' ನೋ.

ಗೋಳುಹೊಯ್ 'ಗೋಳುಹುಯ್' (ಕ್ರಿ). = ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು : ದೇವರ ದುಡ್ಡು ಹ್ಯಾಗಾದರೂ ಬರಂವ ಹಾಗೆ ಮಾಡೀ ಅಂತ ಯಜಮಾನರನ್ನ ಗೋಳುಹೊಯ್ದು ಕೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಲಜ್ಞಾ. ೧೦). **ಗೋಳು ಹುಯ್ದ್**; ಈ ಮುಂದುತೀನ ಯಾತೋರ ಗೋಳುಹುಯ್ದಾಯ(ಚ್ಚಿದ್ಯವಿ. ೦೬). **ಗೋಳುಹೊಯ್ದುಕೊಳ್ಳು**, ಗೋ ಳು ಹು ಯ್ದು ಕೊ ಳ್ಳು = ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು : ಜನ ಬಂದುಬಂದು ಗೋಳುಹೊಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ? (ಗಂಡಾಮು. ೦೦೨) ; ಹಿಂದೆ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೀತೆಯನ್ನು ಗೋಳುಹುಯ್ದು ಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೯೧).

[ಗೋಳ್ಸು$_3$ (<ಗೋಟ್ಸ್$_3$) + ಹೊಯ್$_1$ (<ಪೊಯ್$_1$)]

ಗೋಳೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಮೇಲುಭಾಗ,-ತುದಿ : (ಟಿ). [?]

ಗೋಳೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖವನ್ನು ತೋಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಗೋಳಾಡು : ಬಲ ಬೆಂಬೆತ್ತಿ ಕೊಲುತಿರೆ ಜಂಗವರು ಗೋಳೆತ್ತಿದರು (ರಾಜ್ಞ. ೦೦೩-೩೮).

[ಗೋಳ್ಸು$_3$ (<ಗೋಟ್ಸ್$_3$) + ಎತ್ತು$_1$]

ಗೋಳ್ಗರೆ$_1$ 'ಗೋಟ್ಸ್‌ಜ್ಞೆ' ನೋ.

ಗೋಳ್ಗರೆ$_2$ 'ಗೋಟ್ಸ್‌ಜ್ಞೆ' ನೋ.

ಗೋಳ್ಗರೆತ (ನಾ). ಗೋಳಾಟ ; ಅಳು : ಗೋಳ್ಗರೆತದ ಮಕ್ಕಳ್ಗೊಡನಿದ್ದ ಹೆಂಗಸರು . . . ಬಂಡಿಗಳನ್ನೇರಿದರು (ಭುಜ. ೪೬೬).

[ಗೋಳ್ಗರೆ$_2$ (<ಗೋಟ್ಸ್‌ಜ್ಞೆ) + -ತ$_3$]

ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು, ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು, ಫೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು ; ಗೋಳಾಡಿಸು : ಒಂದು ಗೋ[ಪಾಣಂ. ಫೋಳ್]ಳ್ಕುಟ್ಟಿಸುವ ಕಾಳ್ಗಚ್ಚು ತಗುಳ್ದಲ್ಲಿ (ಜಾನಪ. ೪-೦೨೫ ರಗಳೆ). **ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು**; ವಿಷದ ಲಡ್ಡುಗೆ, ಅರಗಿನ ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಮನನ್ನು ಗೋಳು ಗುಟ್ಟಿಸಿ ಇಚ್ಛೈಕ್ಕೆ ತಂದಿಯಲ್ಲ (ಭಾಮಿ. ೩೦). **ಫೋಳ್ಳುಟ್ಟಿಸು**; ಮೇಲಿನ 'ಸಾನಂಚೆ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಗೋಳ್ಳುಟ್ಟು + -ಇಸು$_3$]

ಗೋಳ್ಳುಟ್ಟು, ಗೋಳುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೋಳಾಡು ; ಅಳು : ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು. 'ಗೋಳ್ಳುಟ್ಟಿಸು' ಪರಾ. **ಗೋಳುಗುಟ್ಟು** : ಗೋಳು ಗುಟ್ಟಿಕು ಪುರಜನಂಗಳು ಕೇಳು ಮಾತನು ಹೋದ ಬಲವದು ಸಾಲದೇ ಇನ್ನಾದರಬಲೆಯನಿತ್ತು ಬದುಕೆಂದ (ಕಾರಿರಾ. ೨೩-೬); ಈ ವೇಳೆಗೆ ಅವನು ಗೋಳುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸಾ.ಪರಿಷ. ೪೩).

[ಗೋಳ್ಸು$_3$ (<ಗೋಟ್ಸ್$_3$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೋಳ್ಳುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳದಿಂದ ಮಾತನಾಡು ; ಗೋಳಾಡು : ಇದೇನು ಗೃಹಚಾರ ವಕ್ರಿಸಿತು–ಈ ಮುಂಜಾನೆಯಲ್ಲೇ ಎಂದು ಗೋಳ್ಳುಡಿಯುತ್ತಾ . . . ಎದ್ದು ಕುಳಿತೆ (ಕೂಪಸಂ. ೦೭).

[ಗೋಳ್ಸು$_3$(<ಗೋಟ್ಸ್$_3$) + ನುಡಿ$_1$]

ಗೋಳ್ಳುರಿ 'ಗೋಣ್ಣುರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಳ್ಳುರಿಗೊಳ್ 'ಗೋಣ್ಣುರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಟ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಆನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಸಿಜಂ ಮಾಣದೆ ಮೋದಿ ಕೊಳ್ವ ದೆಸೆಗಳ್ ಗೋಟಿಂದಿನಂ ವಿಷ್ಣಳಾಜಿಸುವತ್ಯಾಕುಳದಿಂ ಪೊರಳ್ವ . . . ದಾಸೀವ್ಯಂದದಾಶ್ರಯದೆಡೆಗೆ (ವರ್ಧಪು. ೪-೩೭).

ಗೋಟ್$_2$ 'ಗೋಣಾ' ನೋ.

ಗೋಟ್$_3$, ಗೋಳ್$_3$, ಗೋಳ್ಸು$_3$, ಫೋಳ್, ಫೋಟ್ (ನಾ), ೧. ಅಳು ; ದುಃಖ : ಪಾಟ್, ಫೋಟ್, ತೋಟ್, ಗೋಟ್ (ಕಣ್ಣಾನು. ೦೦೦ ಪಾ.ಪಾ.). 'ಗೋಟ್ಸಿಡು' ಪರಾ. **ಗೋಳ್**$_3$: ೧. ಗೋಳ್ಳರೆ', 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗೋಳ್ಸು**$_3$: ೧. "ಗೋಳಿನೆಲ್ಲಮಲು" (ಕಪ್ಪ. ೦೩೭) ; ಎನ್ನ ಗೋಳು ತಾನೆ ನಾಕವೆಂದಿಗಹುದೊ (ಪುಷ್ಪ. ೪-೮೪); ಪೊಡವಿಪತಿ ಬಿಡು ನನ್ನ ಮನೆಯಲಿ ಪಂಡದಿವಸ್ಕಳ ಗೋಳ (ಪಾಣಾ. ಸುತರುಮ್ಮಳವ] ನೋಡೆಂದೊಡಲಿತಾ ಪಕ್ಷಿ (ಪಕ್ಷ. ೩-೦೯). ೨. ಸಂಕಟ; ತೊಂದರೆ ; ವ್ಯಥೆ : ಪೀಕಲಾಟ : ಅಂತೂ ಈ ಗೋಳು ತಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು (ಕಾಪರಿ. ೧೦೦) ; ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳ ಸಂಸಾರ ಸೌಖ್ಯದ ತಳಹದಿ. ಅದುವೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಬಾಳು ಬರಿಗೋಳು (ಜುಚ್ಚಪ್ಪ. ೧೩೨). ಫೋಳ್ : ೧. 'ಫೋಳ್ಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಫೋಟ್** : ೧. 'ಫೋಟ್ಸಿಡು' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ್ರ ತುಳು. ಗೋಳು, ಗೋಲು; ಕೊಡ. ಗೋಳ್ ; ತೆಲು. ಗೋಡು]

ಗೋಟು, ಗೋಳ್$_1$, ಫೋಳ್, ಫೋಟ (ನಾ). ಕುದುರೆ. ' ಗೋಟಾಯಿಲ' ಪರಾ. **ಗೋಳ್**$_1$: 'ಗೋಳಾಯಿಲ' ಪರಾ. **ಫೋಳ್** ; 'ಫೋಳಾಯಿಲ' ಪರಾ. **ಫೋಟ** : ' ಫೋ ಟಾ ಯಿ ಲ ', 'ಗೂಂಟು' ಪರಾ. [<ತಮಿ. ಫೋಟ]

ಗೋಟಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಟಾಡು, ಗೋಳಾಡು (ಕ್ರಿ). ಅಳು ; ದುಃಖಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡು ; ಕೆಂಟಳಿಯೋ ಮೂಢತೆಯಂ ಮುಟುಗಿ ನಿಂದು ಗು ಣ ಮಿ ಲ್ಲ ದ ಗೋಟಾಡುವರಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತು,ವೊಡಾಡುಂಬೊಲಸಲ್ದೆ ಕರುಣೆಗೀ ವರದರಂ (ಪ್ರಬ�o. ೩-೯). **ಗೋಳಾಡು** : ಗೋಳಾಡಿ ಅಂತೂ ಇಂತೂ ಸಾಲಾ ತೀರಿತು . . . ಮನೆಗೆ ಹೋದನು (ಹುಚ್ಚಿಹ. ೦೩೧) ; ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವಲ್ಲಾ! ಎಂದು ಗೋಳಾಡಿದನು (ಪ್ರಮುಹ. ೫೦). [ಗೋಟ್ಸ್$_3$ + ಆಡು$_1$]

ಗೋಟಾಯಿಲ, ಗೋಳಾಯಿಲ, ಗೋಟಾಯಿಲ, ಗೋಟಾಯಾಯ್ಲ, ಗೋಟಿಯಿಲ, ಫೋಳಾಯಿಲ, ಫೋಳಾಯಿಲ್ಲ, ಫೋಟಾಯಿಲ, ಫೋಟಾಯಾಯ್ಲ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ ; ರಾವುತ : "ಫೋಟಾರುಷಂ=ಗೋಟಾಯಾಯಲಂ" (ಪಜಿದ. ೫೧ ಪ್ರಯೋ); ಜೋಡಾದ ಗೋಟಾಯಿಲರ ರಥಿಕರ ಕಾಲಾಳ್ಗಳ . . . ಪಡೆ ಪಡೆಯಾಯಾ ವಿರ್ದುದುಂ(ರಾಮಾಶ್ವ.೫೦-೯). **ಗೋಳಾಯಿಲ**; ಸಂಜೆಲಸದೇಱಿ ವಾಜಿಗಳ್

ತೋಜುತ್ಪಿರ್ವ ಗೋ ಳಾಯಿ ಲ ರ್ಮ ಜಿ ದರು (ಪ್ರಸಮ. ೦೧-೪೪).
ಗೋಲಾಯಿಲ : ಪಾಯಿಸಿ ಪೆಯ್ಯ ಗೋಡಿಯಲರೊರ್ವರನೆರ್ದರ್ (ಹಂಪಾಪ. ೦೩-೬೨). **ಗೋಲಾಯ್ಪಲ್ :** ಗೋಲಾಯ್ಪಲ್ರ್ ವರಿಯುವುದು ಮೊದೆ ನೇಗೊಳ್ ವರಿ ವಂತಿರೆ ವರಿದುವುಳಿಯುಲದ ಹಯಂಗಳ್ (ಹಂಪಾಪ. ೦೩-೫೬); ವರದರ ಪಾವರ್ ಗೋ[ಪಾತಾ. ಫೊ]ಲಾಯ್ಪುರ . . . ಜೋದರ . . . ದಂಡಾಧಿಕಠಾಲಯಂಗಳ್ ಮೆಚ್ಪಿಸುರ (ಅಗಪ. ೩-೨೨). **ಗೋಲಾಯಿಲ :** ಗೋಲಾಯಿಲರ್ ಕಡುಕೆಯ್ದು ಕಾದಿದರ್(ಕ್ಸ್ಕಾ. ೩೬೪). **ಫೊಳಾಲಾಯಿಲ :** ಸುರವಯ ರುಲ್ಲಿಯ ಫೊಳಾಲಯಿಲನ್ಲ ಬರುದಿ ನಂಪ್ಪಿದಿವರ ನಡುವೆ ವೆಚ್ಪಿದಿಗೊಳೆಳ್ತ್ತಪ್ಪ ಮನ್ನೆಯನೆಲ್ಲ (ಜುಡಪು. ೨೦-೬೩). **ಫೊಳಾಲಾಯ್ಪ :** ನಡೆವಗೆಗೆ ಫೊಳಾಲಾಯ್ಪ[ಪಾತಾ. ಗೊಳ್ಕಾಲ] ಸ್ಸಂಳಾಯಾಡೆವರ ಳಲ್ಲಿಳಾಗಿ ಕಂಚುಗಾಱರ ಕೇರಿ ಮೆಚ್ಪಿದಿವು (ತಾಳ್ಕ. ೩-೮). **ಫೊಳಲಯಿಲ :** ಒಡನೆ ಕಾಳಗ ಬಯಸಿದ ಫೊಲಲ ಯಿಲಪ್ಪ್ಪಜಿಪಂಗೆ (ಅಳ. II, ೦೩೯-೬ ; ಸು. ೨೪೦) ;ಅಱಕೆಯ ಗೋವದರ್ಕ್ಕೆ . ಬರೆ ಪಾಯಿಸಿ ಫೊಲಲಯಿಲರ್ [ಪಾತಾ. ಕಂಡು ಮಹಾರಥಕ್ಕೆಗೋಟಿಗಳ್] ತಗುಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೩). **ಫೊಲಾಯಿಲ :** "ಫೊಲಾಯಿಲನೆಂದು ರಾವುರಂ" (ಕಪಾ. ೦೭-೩೪೯); ಸಂಗ್ರಾಮವಪ್ಪುಮುಖರಖಿಲಫೊಳೋಲಾಯಿಲರ್ ಮನೆಯೋಡವೆಣ್ಣಕ್ಕಳಿಗಳವೇಱೆ ಕದನ ಕ್ಷೋಣಿಗೆ ನಡೆದರ್ (ಪಂಪಾಪ. ೦೩-೨೪ ಪ) ; ಬಲ್ಲಣಿ ಪಡಲ್ಚಣಿ ಪಗೆಗಳೆಲ್ಲಂ ತಲ್ಲಡಿದು ಮಡಿಯೆ ಫೊಳಾಲಾಯಿಲರಂತಲ್ಲಿ ಲಯಮಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಸ್ಕ. ೮-೩೪). **ಫೊಳೋಲಾಯ್ಪ :** ಫೊಳಾಲಾಯ್ಪರ್ ಫೊಳೆಯಿ ಬಿಲಲ್ಲುದುರಿಗರ್ ಫೊಳೆದಂತೆ ಫೊಳೆವ ಕಡ್ಡುಗುದುರಿಗಳಮಂ (ಪಂ ಪ ರಾ. ೦೦-೩೦ ಪ) ; ಫೊಳಾರಿರಂಥ-ಫೊಳಾಲಾಯ್ಪಂ, ಲಕ್ಷಿಗಂಟಿಂ-ಲಕ್ಷಿಗಂಟಿಂ (ಪಜ್ಞಾಪ. ೦೪೦ ಪ್ರಾಜ್ಞಾ.).

[ಗೋಟು + – ಆಯಿಲ್ಯ]

ಗೋಟಾಯ್ಪ್ಪ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಟಿಗೆ, ಗೊಟ್ಟಿಗೆ, ಗೋಳಿಗೆ, ಫೊಳಿಗೆ, ಫೊಟಿಗೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಂ ಕುದುರೆ: ರಂಭೆ ಸುರಲೋಕಕಮಂ ಬಿಟ್ಟು ವೈಶ್ರವಕಾವತಿಯಂಬ ರಾಜಧಾನಿಯೊಳ್ ಶತಪ್ಪನೆಂಬರಸನ ಮನೆಯೊಳ್ ಗೋಟಿಗೆಯಾಗಿ ಪಲವ್ಪರಸಲಂ ಮಿರ್ದಳ್ (ಶಾದಂಪು. ೪೬೦); ಫೊಟಿಕೆಃಗೆಗೋಟಿಗೆ (ಪಮಪ. ೨೦ ಪ್ರಯೋ); ತುರಗಕ್ಕಂ ಗೋಟಿಗೆಗಂ ಪರಿಕಿಸೆ ದೇಱುಲ್ದ (ಅಪ್ಪಪ. ೩-೩೩); ತುರಗಕ್ಕಂ ಗೊಳ್ ಟಿ ಗೆ ಗಂ ಶರೀರಸಂಸ್ಥಾನಮಪ್ಪವಧರಕ್ಷಣವಂತೆರಡಕ್ಕೆಮೊಂದೆ (ಅಪ್ಪಪ. ೦-೩೪). **ಗೊಟ್ಟಿಗೆಃ :** "ಗೊಟ್ಟಿಗೆ (ಫೊಲಿಗೆ) – ಫೊಳಲಿತಾ = ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ" (ಕಪ್ಪಕಾಪ. ೦೧). **ಗೋಳಿಗೆ :** ಗೋಳಿಗೆಯದಾಯ್ತ್ತು ತುರಗವಾಕ್ಷಣಕೆ (ವಿಜಾಗೆ. ೯-೧೦೦) : ಹೊಳವ ಗೋಳಿಗೆಯನಡರಿ ವಿಕ್ಕ್ರಸ್ಯೋಮ ಸೇವಕೆಯರೆಲ್ಲುದರು (ಭರಪ. ೫೦-೩೩). **ಫೊಳಲಿಗೆಃ** "ಫೊಳಲಿತಾ, ಫೊಟಿಕಾ ಈ ೨ ಫೊಳಲಿಗೆ" (ಕಾಪಕ್ಕ. ೩೩೦). **ಫೊಟಿಗೆ :** "ಆರ್ವಟೀ . . . ವ್ರಸಂತಾ, ವಾಪಿನೀ–ಈ ೫ ಫೊಟಿಗೆಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೭.೨-೩೬).

[< ಸಂ. ಫೊಟಿಕಾ]

ಗೋಟಾಡಿಸು, ಗೋಳಾಡಿಸು, ಫೊಳಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡು ; ಹಿಂಸಿಸು ; ತೊಂದರೆಕೊಡು; **ಗೋಳಾಡಿಸು:** ನಿಮ್ಮರಸಕೇಕೆ ಗಳಾ ಮುಂದೆನ್ನುಮಂ ಬಿಡಲ್ ಬಗೆದನಿದಲ್ತೆ ನಿಮ್ಮ ಸಮಯಂ ತಿಳಿಪಿ ವೇಗಮಿತ್ತು ನೋೞಿಸಿಂ ನಗಿಸಿಮೆನುತ್ತೆ ಗೋಟಾಡಿಸಿದಂ ಮಿಗೆ ಮೇಳದ ವಂದಿವ್ಯಂದಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೮) ; ವಜ್ರವೀರಂ ಧಾರೆಮದ್ದುರಶೌರ್ಯಂ ಬಿಡೆ ಕಾಡಿ ಗೋಟಾಡಿಸಿದಂ ಸ್ವೀಬಾಲರಂ ವೃದ್ಧರಂ (ಪಾಶ್ವ.ಗಾ. ೩-೦೧).**ಗೋಳಿಡಿಸು :** ನೀವು ಸುಮ್ಮನೆ ಗೋಳಿಡಿಸಬೇಡಿ (ಅಪಚಿ. ೦೦೭). **ಫೊಳಲಿಡಿಸು :** ಸಾಲಿಡಲ್ ಶಿವಕೀರ್ತಿ ಬಾಣಮಂ ಪಿಡಿದಂತು ಫೊಳಲಿಡಿಸು ನಮ್ಮ ಬಲಮಂ ಕೊಂದು (ಪಂಪ. ೩೨-೫). [ಗೋಟಾಡು + ಇಸು]

ಗೋಟಾಡು, ಗೋಳಿಡು, ಫೊಳಲಿಡು, ಫೊಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಳು ; ದುಃಖಿಸು ; ಪ್ರಲಾಪಿಸು : "ಗೋಟಾಡು (ಗೋಟು + ಇಡು)– ಆಕ್ರೋಶಿದ್ಯತೌ" (ಪಪಂಕಾ) : ದುಗುಲದ ನೆಲಗು ವೆಗಳ್ಕೆ ತೆಗೆದಾಗರದ ಗೋಟಾಟ್ಟಿಸ್ತುಳ್ (ಶಾದಂಪು. ೯೫೦) ; ದಟ್ಟಡಿಯಿಡುವಂದೆ ವೈರಿಧರರ ಗೋಟಾಟೆ (ಪಚ್ಚಪು. ೪-೪೦). **ಗೋಳಿಡು :** ೧. ಸತಿಯರ್ವ್ಯರ್ ಕೆವ್ವಂ ಕಟ್ಟಿ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಯ ಸಭೆಯೊಳು ಗೋಳಿಟ್ಟು ಸತಿಯರಂ ವೈಹಾಳಿಯ ನೆಟ್ಟಿರೆನವ್ಕರ್ ಡಾವಣಿಯಂ ಲೀಲೆಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದಂ ಗುಣಬಳಂ ವಿಟಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ವಿಭುದೇವರಸ (ಪಾಶಾ. IX-I, ೦೦೬-೪೩ : 1057); ಸಂಗನಂ ಕಕ್ಕೈಸಿ ಪಲವಿಸಿ ಪಲುಂಬಿ ಗೋಳಿಟ್ಟು ಅರಿಟ್ಟು ಸಿವದಿಟ್ಟು (ಬಸಪು. ೪-೪೯) ; ಗೋಳಾಡುವ ಭಕ್ಷರುಗಳಂ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಯ್ಯಂ ನಿವಾರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩೭-೩೭) ; ಮಾಡ್ಪಿ ಮಿಗೆ ಹೊಲಬದುಳು ಗೋಳಿಡುತ (ಕುಪ್ಪಾ.ಕ. ೩-೦೯) ; ನನ್ನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬಹಳ ಬೇಡಿ ಕೊಂಡು ಗೋಳಿಟ್ಟನು (ಕಂಶಾ. ೭೭). **ಫೊಳಾಡಿ :** ೧. ಅಡಿಗಿಳಿಗೆ ತಾವೆಱುಗುವಂ . . . ನಡುಗಿ ಫೊಳಾಡುತೆಳ್ಕಂ (ಬಸಪು. ೪೭-೪೩) ; ಹೋಯೆಂದು ಫೋ[ಪಾತಾ. ಗೋ]ರಿದುತಂಜಿ ಮುಟ್ಟಿದೇ ದೂರದಲಿ ನಿಂದಿಹರು ಹರಿಯೆ (ಭೂಪಾ. ೦-೦೭೨-೦೦) ; ಮಿಗೆ ನೋವತ್ತಲು ಫೊಳಾಡಿ ಕೇಳ ಬಂದುದು ಪುರಜನಪ್ರಾತ (ಪಾಭೃ.ಪಾ. ೦೯-೦೪). ೨. ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಜೋರಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಒದೆದು ಹಾಯ್ದುದು ಬಾಣ ಗಱಸಿದೊಱಿದುದು ಬದಿಯರಿ ಕೊಡಱು ಫೋ[ಪಾತಾ. ಗೋ]ರಿದುತದು ಧನಂಜಯನತ್ತ ಹೊಱದುದು ಹೊತ್ತ ಕಣೆ ಸಹಿತ (ಅಪಾಭೃ.ಪಾ. ೩-೨೪). **ಫೊಟಿಡು :** ೧. ನಾನಾ ವೇದನೋದ್ರೇಕಮಂ ತಳಿದಾ ನಾರ್ಯ ಬಡಬಿಟ್ಟು ದುಃಖಿದೊವಿಲಂ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟು ಫೋ[ಪಾತಾ. ಗೊ]ಟಿಟ್ಟು ಪೇಕುಳಿಗೊಂಡಾದ ವಿಷಾದದಿಂ ವೆಟಿಸು ಸಕ್ಕಿತ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೦) ; ಬಂದಿವಿದಿದರಂ ಫೊಳಲಿಟ್ಟುಡಂ ಬೇದ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳು ಬಿದ್ದಡಂ ಕಂಗಿಟ್ಟೊಡ ಮಂತುಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಳದುಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ. ೬-೦೩೬ ಆಡಿ); ಬಳ್ಸು ಮೂಡ ಮೊಗದೂಳ್ಪುದುಂ ಮಂದಿರ ದೇವತಾಳ ಫೋ ಟಿಟ್ಟು ದುಂ ಸಟ್ಟಿರುಳ್ ನೆಗೆದುದಿಲ್ಲಿಂದುಂ ಬಿರ್ (ಅಗಪ. ೦೩-೪) ; ತನ್ನೊಡಿತಿಯ ಮೊಗಕಮಲವನು ಒಡನೆನೋಡಿರದೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಫೊಟಿಟ್ಟು ಕೆದಿರು ಪ್ರಳಾಪಿಸತಿರಲು (ಅಂಚಪ. ೦೦-೩೯). ೨. ಶಿರವಾಕಾಶಕಳಕ್ಕೆ ಪಾಱಿ . . . ಅಟ್ಟಿ ಫೋಟಿಟ್ಟು ಮಾರ್ದನಿಯೊಳ್ಗೂಡ್ಪಿಟ್ಟಿ ಬಿಟ್ಟು ಬೀಟ್ಟ ತೆಱದಿಂ ಬಿದ್ದತ್ತು ಚೀರೀತನಾ (ಅಗಪ. ೦೭-೫೭) ; ಒಳಗಿದರ್ ಬಾರುದಕ್ಕೆನಾ ಕಾಲಂ ಪಿಡಿಯಲ ದುಫೋಟಿಟ್ಟೊಡಿಲೆ (ಪುಷ್ಪಸ್ಕ. ೪-೩೬ ಪ). [ಗೋಟ್ + ಇಡು]

ಗೋಟುಂಡೆ. ಗೋಳುಂಡೆ (ನಾ). ವಿತಿಮಿಸಿರಿದ ದುಃಖಿ; ಅತಿ ಸಂಕಟ ; ಬಹಳ ಗೋಳಾಡಿ : ಮರಣಮವನೆಯ್ದಿದ ಹರಿಣಾದಿ ವನವ್ಯಗಂಗಳ ಗೋಟುಂಡೆಯುಮಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಕರ ಮಲಿಲ್ಲು . . . ಮುನೀಂದ್ರ ರಿಂತೆಂದರ್ (ಜರಾಪು. ೧೦-೪೪ ಪ). **ಗೋಳುಂಡೆ :** ‹ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್› ಪರಾ. [ಗೋಟ್ + ಉಂಡೆ?]

ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳ್, ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಗೋಳಿಡು ; ಹಲುಬು ; ಪರಿತಪಿಸು ; ಪ್ರತಾಪಕ್ಕೆಗುರ್ವಿಸಿ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳ್ತು ಮಿರ್ದುದು ದಿಶಾಚಕ್ರಂ (ಪಂಚಪ್ರ. ೦-೦೦೦) ; ಪೆಂಡಿರ ಪರಿಭವದಿಂದಂ ಪಾಂಡವರುಂ ರಾಮಚಂದ್ರನುಂ ವನದೊಳ್ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳುತಿರ್ದ ರವರೇಂ ಕಂಡರ್ ಮುಂ ದಿವ್ಯವಪ್ಪ್ಪ ಭುಕಿಯರ ರೂಪಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ. ೯-೦೧) ; ಆಗಳತ ಮೃಗನಪಹಪಮಿನ ನಗರೀಜನಧ್ಯಕ್ಕೆ ತಂದರಾರಿವ್ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳುತ್ತುರ್ದುವ್ (ಪೀಮಪು. ೦೩-೫೩); ಪಾಂಡವರ್ ಕಂಡು ವಿರಾಟನಂ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಮಾಱಾಂತರನಿಕ್ಕಿ ಕಾದುವಾಗಳುಟಿದ ಬಲಂಗಳು ಗೋ ಟುಂಡೆಗೊಂಡು ನಿಂದು ನೋಡಿ . . . ಇಂತೆಂಬರ್

(ಬಂಹರಿ. ೧೦-೪೩ ಪ). **ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್**: ದಿಗಧೀಶರ್ತ್ಯಮ್ಮತಮ್ಮಿರ್ದೆಡೆಯೊಳಗಿದ್ದಡಂಗಿಪ್ಪಿನಂ ಚೋಳರಾಜಾವಾದಿಗಳಾಟಂಗೊಂಡು ದುರ್ಗ್ಗಾಶ್ರಯದೊಳ್ ಸಕಳತ್ರಂ ಭಯಂಗೊಂಡು ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ (ಎಳ. V, ಕೇರೂಡು. ೧೭-೪೮ : 1136); ತಾರಕನೊಳಗದಿಂದುರಗವರ್ಮ್ಮನ್ ನಿರ್ಜರೆಲೋಕಂ ಗೋಳುಂಡಂಗೆಗಳಿಸುತುಮಿರ (ನಿಘ. ೬-೩೧).

[ಗೋಟುಂಡೆ + ಕೊಳ್ಳಿ]

ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳಿಸು, ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಗುರಿಪಡಿಸು ; ಬಹಳವಾದ ಸಂಕಟಕ್ಕೀಡುಮಾಡು : ಜವನ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನಮಂ ಪೇಳ್ವುಡೆ . . . ರಾವಣಂ ಧೂಮಂ ಸುತ್ತಿದಂತೆ ಜೀವಂಗಿಡಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ಮಕ್ಕಳ್ಳೆಟ್ಟರೆಂತೆ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳಿಸಿ . . . ಸರಿಯಾಬವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೫). **ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸು** : ಸುರರ ನೆಜಿ ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಪ ತೊತ್ರುಗೆಯ್ದಿದ ನೆರದ ಮರ್ಕಟರ (ಕಾಶಿಕಾ. ೩೦-೩೩). [ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳ್ + – ಇಸು]

ಗೋಟಿಯಿಲ ‘ಗೋಟಿಯಿಲ್’ ನೋ.

ಗೋಟ್ಟಜಿ ‘ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿ’ ನೋ.

ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿ೧, ಗೋಗಿರೆ, ಗೋಳುಗರೆ, ಗೋಳ್ಗರೆ, ಗೋಳ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ದುಃಖಿಸು; ಗೋಳಾಡು : ಪ್ರೇತಾಪಿಸು : ನರಳುವ ಪುಯ್ಕುಲಿಯುವ ಕನವರಿಪುವ ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿದಟ್ಟ ಪಲುಂಬುವ ನುಡಿ (ಶೂಕಸಾಹ. ೦೨-೩೪) ; ನಾರಕರ್ಕರ್ . . . ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿ [ಶಾಖಾಂ. ಗೋಣ್ಣಜ್ಜಿ] ಯುತ್ತುಂ ಕೂಗಿದು ತ್ತುಂ ಮೊಱೆಯಿಡುತುಮತಿಕ್ಲೇಶದಿಂ ಬರ್ದುಕಿರ್ಪರ್ (ಪರಾಶ. ೦೦-೩೮) ; ಪೊಡರ್ವುದುಗಿ ಕಡುಭಯದಿ ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿದಿಮೊದಲೊಳ್ ಕೆಡೆದು ಮಾಯವಮಯ್ತು ವೃಷಭಂ (ಬಂಹರಿ. ೬-೩೭). **ಗೋಗರೆ**: ೨. ಮೊರೆಯಿಡು;ದೈನ್ಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು: ರಾಜನ್ಯಾ ಗೋಗರೆಯುವ ದನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿಳಾಳನ್ನು ಪುಸರಾಯಸತಿಂಗಡಿಗೆ (ಬುಕ. ೩೬) ; ಗೋಗರೆವ ಕರವ ಮಾನಸವೆ ಬಾರ (ಮಾಹಸ. ೨೫-೬). **ಗೋಳುಗರೆ** : ೧. ಗೋಳುಗರೆದ ಅನಂತ (ಒಪ್ಪಣ್ಣ. ೦೨೩). **ಗೋಳ್ಗರೆ**೧ : ೧. ಹುಡುಗಿ ಗೋಳ್ಗರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ತಾಯಿಯುಮಿಗೆ ನಿಂತಂಕೊಂಡು , ಏನೊ ಸಮಾಧಾನೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸುರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುಸರು. ೨೪೨). [ಗೋಟ್ಟ್ + ಕಜ್ಜಿ]

ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿ೨, ಗೋಳುಕರೆ, ಗೋಳ್ಗರೆ, ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿ (ನಾ). ಗೋಳಿನ ಧ್ವನಿ ; ಅಳು; ರೋಳಾಟ: ತಡಿಯರದ ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿಗಳನ್ ಆರುವೇಸ್ ಕಿವಿಗುದದ ಪುಯ್ಕುಲನ್ ವೆಗಡೆವೆಗಡೆಯ ಜಾಗರಂಗಯ್ಯುದುದು ಪಾಡು (ಅಪ್ಪಹ್ರ. ೨-೩೭). **ಗೋಳುಕರೆ** : ಸಂತಸದ ರಾಗವನೆ ಎದೆಯುಲಿಯದು ಗೋಳುಕರೆಯೆಂದುರಿವುದು (ಇಂಗಿಸ. ೩೮-೦೩) : ಎಲ್ಲಿಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಂ ಗೋಳುಕರೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧). **ಗೋಳ್ಗರೆ**೨ : ಈ ಗೋಳ್ಗರೆಯಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? (ಪುಸರು. ೨೩೭). **ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿ** : ನೆಲಾ ಕಾಣ್ . . . ಮಾರ್ಗ್ಯದಗವ ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿಯಾ ನರಲನೆತ್ತಿ ಅಬಲ್ಯಾದು (ಅಪ್ಪಹ್ರ. ೨೨-೪೦). [< ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿ]

ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗೋಳುಕರೆ; ಬಿಕೋ ಎನ್ನು : ಉರುಳ್ವತ್ತು ಸಿಂಹಾಸನಂ ಗೋಟ್ಟಜ್ಜಿದವತ್ತಾಷಮಮತ್ಯತ್ಸವ ಕನವರಂ . . . ನಡವಡನಡುಗಿತ್ತಾತ ನೇರ್ದೊರ್ ಮಾಡಂ (ಅರಣಕೃ. ೬-೬೪). [ಗೋಟ್ಟ್ + ಕೆಡೆ]

ಗೋಟ್ಟಾರಿ ‘ಗೋಣ್ಣಾರಿ’ ನೋ.

ಗೋಟ್ಟಾರಿಗೊಳ್ ‘ಗೋಣ್ಣಾರಿಗೊಳ್’ ನೋ.

ಗೌಉಡ ‘ಗಾಮುಂಡ’ ನೋ.

ಗೌಂಜು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಗೌಜಲಹಕ್ಕೆ : ಹರಡೆ ಗೌಂಜು ಬಕನು ಕಕಿಬಿಯಿಂಬೆಗಳ ನಿರಿರಾಜನೊಲಂಗವೆಸೆಯೆ (ಅಮಾಹಾ. ೧-೪೦).

[<ಕವಿಂಜ]

ಗೌಂಟಕೆ ‘ಗೌಂಟಿಕೆ’ ನೋ.

ಗೌಂಟಿಗೆ ‘ಗೌಂಟಿಕೆ’ ನೋ.

ಗೌಂಡ ‘ಗಾಮುಂಡ’ ನೋ.

ಗೌಂಡಿ ‘ಗಾವುಂಡಿ’ ನೋ.

ಗೌಂಡಿ೨ (ನಾ). ಗಾರೆಕೆಲಸದವನು ; ಉಮ್ಮಾರ : ಹಗಲು–ರಾತ್ರಿಯನ್ನದೆ ಬಡಿಗರು, ಕಮ್ಮಾರರು, ಗೌಂಡಿಗಳು ತೆರಪಿಲ್ಲದೆ ದುಡಿಯಹತ್ತಿದರು (ಮುಳು.ಪರ. ೦೩) ; ಈಗಿಂದೀಗ ಗೌಂಡಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿ ಸಾರಣೆ–ಕಾರಣೆಯ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು (ಜಾಯಾಹಾ. ೦೨೯).

[← ಮರಾ. ಗೌಂಡೀ, ಗವಂಡೀ]

ಗೌಂಡು ‘ಗಾಮುಂಡ’ ನೋ.

ಗೌಂಡುಂಬಳಿ, ಗೆಳುಂಡುಂಬಳಿ, ಗೌಡುಂಬಳಿ (ನಾ), ಗೌಡಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಮಾನ್ಯ,–ಉಂಬಳಿ : ತಳವಾರಿಕೆಗೆ ಸಲುವ ಅಂಬಲಿ ವೃಡುಗೊರೆ ಗೌಂಡುಂಬಳಿ ಸಹವಾಗಿ ಆ ನಾಯಕತ್ವವಾಗಿಗಳು ಕೊಡುವಹ ಹುಟ್ಟುವಳ್ (ಎಳ. VII, ತಿರುಮಕ. ೭೦-೩೦ : 1431). **ಗೆಳುಂಬಳಿ** : ಹೊಸವಿನ ಸೇಸಯ ಲಿಖ್ಯದಲ್ಲು ಗ ೭೬೪ ಗಳುಂಬಳಿಗಿ (ಮ್ಯಸರಿ. ೧೯೪, ೪೬-೦೭ : 1430) ; ಸಳುಸಗ್ರಾವದಲ್ಲಿ ಗಳುಂಬಳಿಯಾಗಿ . . . ವಾಲಿಸಿ ಕೊಂಡರು (ಎಳ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೪೪-೭ : 1675). **ಗೌಂಬಳಿ** : ಶುದ್ಧ ಭತ ಖಿ ೫೫ ಕೆ ಗ ೬ ॥ ೩ ॥ ಗೌಂಬಳಿಯಿಂದ ಪ್ರಭವ ಸಂವತ್ಸರದಲು ಹೆಚಿದ (ಎಳ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೭-೦೦೫ : 1666).

[ಗೌಂಡು (< ಗಾಮುಂಡ) + ಉಂಬಳಿ]

ಗೌಜಲ್‌ಮರ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೌಜಲ್‌ಮರ, ಕವಲುಮರ . . . ಹೆಣ್ಣುಮತ್ತಿ (ಪ್ರಕಾಗಿ. ೦೦-೩೦ಗ). [ಗೌಜಲ್ + ಮರ]

ಗೌಜಲವಕ್ಕಿ, ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಹಕ್ಕಿ: ಗೌಜು: ಗೌಜಲವಕ್ಕಿಯ ಕಾಳಗವನು ಬಲುವೋಜನಿಂದಲಿ ಮಾಡಿಸುವರು (ಅಂಪಪ ೭-೦೪). **ಗೌಜಲಹಕ್ಕೆ** : ಪಾರಿವಾಳ, ಗೌಜಲಹಕ್ಕೆ, ಲಾವತಿಸಹಕ್ಕೆ . . . ಇದ್ದವು (ಒಡಿಗ. ೩೩) ; ಕೆಲವರು ಸಿಪಿಲಿ, ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿಗಳ ಕಾಳಗವನ್ನಾಡಿಸಿರುವರು (ಕರಾಗಾಸ. ೦೩೦). ‘ಕವಿಂಜ’ ಪರಾ.

[<ಗೌಜಲು + ಪಕ್ಕಿ]

ಗೌಜಲಹಕ್ಕೆ/ಗೌಜಲವಕ್ಕಿ ನೋ.

ಗೌಜಲು ‘ಕವಿಂಜ’ ನೋ.

ಗೌಜಿ ‘ಗೌಜು೧’ ನೋ.

ಗೌಜು೧, ಗವುಜಿ, ಗವುಜು೧, ಗೌಜಿ (ನಾ). ೧. ಸಡಗರ; ಸಂಭ್ರಮ : ಈ ಸಾರಿ ಹಬ್ಬದ ‘ಗೌಜು’ ಅಷ್ಟಿಲ್ಲವಾದರೂ ಮಾಮೂಲಿರಾಗಿ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಹಬ್ಬ . . . ನಡಿಯುತು (ನಿಸಪ ೦೩ : ೨೩) ; ಅವಂತಿನಾಥ ಜನರಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ : ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗೌಜೇ ಗೌಜು (ತೀಮೋಡ. ೧೩). ೨. ಗದ್ದಲ ; ಗೊಂದಲ ; ಗಲಾಟೆ : ಕೀಲಿರಸು . . . ಎಲ್ಲರೂ ಕೂತಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡ ಕೂಡಲೆ ಗೌಜು ಶಾಂತವಾಯಿತು (ಪರಿತ. ೬೬) ; ವೋಲೀಸರು ಅವನನ್ನು ದರದರ ಎಳೆದರು. ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಗೌಜಾಗಿ ಜನರ ಗುಂಪು ಸೇರಿತು (ಹಂಮಾಕ. ೦೭). **ಗವುಜಿ**: ೨. ಆ ಕೂಗಿಂದು ಬಂಗಾರ್ಕೃತೀಂತ ಊರ ಜನಕ್ಕೆ ತಿಳಿದ್ ಇದ್ದಿದ್ದ ಗವುಜಿ ಎದ್ದುಸ್ಸಾವ್ರು (ಜಾಹುತ್ತ. ೬೧). **ಗವುಜು**೨ : ೨. ಅಗ್ಗೆ ನನಗೆ ವಿವಾಯಿತೊ, ಏನು ತೋಚಿತೊ ದೇವರೇ ಬಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಚಪ್ಪರದ ಗವುಜು ನನಗೆ ಕೇಳಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕಂಪಾಸಾ.೦); ನರಕದೊಳಗೆ ಸ್ಥಳವು ಸಿಕ್ಕುವುದು ಕಶ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ : ಅಲ್ಲಿ ನಿವ್ಮಂಥವರ ಗವುಜೇ ಗವುಜು (ಎಂಕ. ೬೫); ಗವುಜು ಏನೂ ಇಲ್ಲ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ ಬಾವೀಲಿ ಬಿದ್ದ (ಗಾದಿ). **ಗೌಜಿ** : ೦. ಅಂದು ಮಂಗಳೂರುಮಲ್ಲಿಗೆಯು ಗೌಜಿಯನು ನೋಡದೇಕು ಹೆಂಗುಸರ ಗುಂಪುಗಳಲ್ಲಿ ! (ಪಂಶಾಪ. ೮೪) ; ಇನ್ನು ದಪ

ಗೌಜಿ ಎಂಬ ಮಾತೇ ಅವನ ಪಾಲಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿತ್ತು (ದೇವಹಂ. ೨೪೨). ೨. ಹಾಗೆ ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕುವಾಗ ನಾಲ್ಕುಜನ ಇದೇನು ಗೌಜಿ ಎಂದು ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ (ಕುರುಕಾ. ೭೫). ೩. ಗೊಡವೆ ; ತಂಟೆ : ಗೋಪಿ, ಸುಮಿತ್ರೆ ತನಗೆ ಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ, ನಿನಗೆ ಮದುವೆಯ ಗೌಜಿ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ಅನುರ. ೭೦). 'ಗೋಜು$_2$' ಪರಾ. [ದೇ.೩ ತುಳು. ಗೌಜಿ]

ಗೌಜು$_2$ 'ಕವಿಂಜ' ನೋ.

ಗೌಟಿಕೆ 'ಗೊಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು 'ಗೆಂಟಿಗೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೌಡ$_1$ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಡ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ಬಂಗಾಳವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಉತ್ತರಭಾರತದ ಪ್ರದೇಶ : ಗೌಡ ಗುರ್ಜರ ತುರುಕದೇಶದ ಪ್ರಭೃತಿ ಭೂಪರು ನೆರೆದು ಬಂದಲ್ಲಿ (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೩-೧೧) ; ಗೌಡದೇಶದ ರಾಯನಿವನೆನೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡನೆಂದೆಣಿಸಿ ಸಾಗಿದಳು (ಭರಕ. ೫೫-೯೩). ೨. = ಗೌಡಮಾರ್ಗ : ದಂಡಿಯ 'ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶ' ದಲ್ಲಾದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದ ಬಹುಭಾಗವು ವೈದರ್ಭ, ಗೌಡ ಎಂಬ ಎರಡು ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗಗಳ ವಿಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೇ ಮೀಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾರಮೀ. ೨೯). 'ಗೌಡಿ$_2$' ಪರಾ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶುದ್ಧ, ಭಿನ್ನ, ಗೌಡ, ಅಷ್ಟಸಾಧಾರಣ, ಸಪ್ತಸಾಧಾರಣ, ಷಟ್ಸ್ವರವೆಂಬಾಱು ಸಾಧಾರಣಜಾತಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩). [ಸಂ.].

ಗೌಡಪಟ್ಟು (ನಾ). ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಜಾತಿ ; ಗೌಡರ ಪಂಗಡ : ದೊರೆಗಳವರು ಆ ಸುಗಳ ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗಳನ್ನೂ ಮಾತಾಪಿತೃ ಶ್ರಾದ್ಧಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಗೌಡಪಟ್ಟು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇದೇ ಪರಿಯಾಗಿ ಬಡಜಾತಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೆರೆದಿರುವುದನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಾಂಬರಿಸಿ ವಿಚಾರಣೆಮಾಡಿ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೨೯). [ಗೌಡ$_1$ (< ಗಾಮುಂಡ) + ಪಟ್ಟು$_2$ (< ಪಟ್ಟ)]

ಗೌಡಬಂಗಾಲ, ಗೌಡಬಂಗಾಳ (ನಾ). ೧. ಗೌಡದೇಶದೊಳಗಿರುವ ಬಂಗಾಲ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೂಟರಚನೆ ; ಕುಯುಕ್ತಿ ; ಕುತಂತ್ರ ; ಮೋಸ : ಕೊಲೆಯ ಆಧಾರಗಳು ಅವನ ಹತ್ತಿರವೇ ದೊರೆತರೆ – ಆ ಗೌಡಬಂಗಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆ ? (ತುಬ್ಬಣ್ಣ. ೧೦೭). ಗೌಡಬಂಗಾಳ : ೩. "ಮೋಡಿಗಾರ ; ಮಾಟಗಾರ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). [ಗೌಡ$_2$ + ಬಂಗಾಲ]

ಗೌಡಬಂಗಾಲಿ (ಗು). ೧. ಕುಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಮೋಸದ : ಈ ಬಂಗಾಲೀಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಈ ಗೌಡಬಂಗಾಲೀ ವಿಮರ್ಶೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ನಿರಾಧ. ೬೩). (ನಾ). ೨. ಚಮತ್ಕಾರ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ : ಇದೇನು ಗೌಡಬಂಗಾಲಿ ಎಂಬುದೇ ನನಗೆ ಹೊಳೆಯದಾಯಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೫೭).

[ಗೌಡ$_2$ + ಬಂಗಾಲಿ]

ಗೌಡಬಂಗಾಳ 'ಗೌಡಬಂಗಾಲ' ನೋ.

ಗೌಡಮಾರ್ಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ದೀರ್ಘವಾದ ಸಮಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಾಡಂಬರದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಶೈಲಿ : ವೈದರ್ಭಗೌಡಮಾರ್ಗವಿಭೇದಂ ಬಗೆವೊಡೆ ಗತಾನುಗತಿಕಮಿದೆಂದೊಲ್ದಾದರಿಪರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೨೨).

[ಗೌಡ$_2$ + ಮಾರ್ಗ]

ಗೌಡರೀತಿ (ನಾ). = ಗೌಡಮಾರ್ಗ : ಆತಿದೀರ್ಘಸಮಾಸಾಂಚಿತಗತಿಶಬ್ದಾಡಂಬರಾನುವಿದ್ಧಂ ಕ್ರೋಧಾದ್ಭುತರೌದ್ರವೀರರಸಸಂಗತಮಂತದು ಗೌಡರೀತಿ ಪರುಷಪ್ರಾಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೬). [ಗೌಡ$_2$ + ರೀತಿ]

ಗೌಡಿ$_1$ 'ಗಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಗೌಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಾಕಂಬಿಯಿಂದ ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿದ ಮದ್ಯ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ಮೂರು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗೌಡಿ, ವೈದರ್ಭಿ, ಪಾಂಚಾಲಿಯೆಂಬ ರೀತಿತ್ರಯಂಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬) ; ಓಜೋವ್ಯಂಜಕವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಮಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ, ಆಡಂಬರವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಬಿಗಿಯಾದ ಪದರಚನೆ 'ಗೌಡಿ' (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೨). [ಸಂ. ಗೌಡೀ]

ಗೌಡಿಕೆ 'ಗಾವುಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಡಿತಿ 'ಗಾವುಂಡಿತಿ' ನೋ.

ಗೌಡೀರೀತಿ (ನಾ). = ಗೌಡಮಾರ್ಗ : ಶ್ಲೇಷಪ್ರಸಾದಾದಿ ಹತ್ತುಗುಣಗಳೂ ಇರುವುದು ವೈದರ್ಭೀರೀತಿಯೆಂದೂ, ಗೌಡೀರೀತಿ ಪ್ರಾಯಃ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ದಂಡಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೧).

[ಸಂ. (ಗೌಡೀ + ರೀತಿ)]

ಗೌಡು 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಡುಂಕೆ (ನಾ). = ಗೌಂಡುಂಬಳಿ : ಪ್ರಥಮಸ್ತಳಸಂಜಾತವಾದ ಹಳಿಕಾಱ ಹರವಾಗಿ ಗೌಡುಂಕೆಯಾಗಿ ಅರಮನೆ ತೆಱುಮಾರುಗಳನೂ ಉಂಡಿಗೆಯ ಕಿರುಕೊಳ ಸಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೩-೫೬ ; 1408).

[ಗೌಡ$_1$ (< ಗಾಮುಂಡ) + ಉಂಕೆ?]

ಗೌಡುಂಬಳಿ 'ಗೌಂಡುಂಬಳಿ' ನೋ.

ಗೌಡುಮಾನ್ಯ (ನಾ). = ಗೌಂಡುಂಬಳಿ : ನಾಗಗಾವುಂಡನು ಮೊದಲೂರ ಗೌಡುಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ತಂನ ಗೌಡುಮಾನ್ಯಂ ಕಡಲೆಯವಳನ ಹರಳ ಹಸುಗೆಯಲಿ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬೯-೭೦ ; 1229). [ಗೌಡು (< ಗಾಮುಂಡ) + ಮಾನ್ಯ]

ಗೌಣ (ಗು). ೧. ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದ ; ಅಮುಖ್ಯವಾದ : ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದಂಡನೆಗೆ ಸ್ಥಾನವಿದೆ, ಆದರೆ ಅದು ಗೌಣವಾಗಿದೆ (ರಂಗರೋ. ೫೬) ; ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳು ಯಾವುವಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಗೌಣ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಸಮಾಜ ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ವಾರಾಕ್ಕ. ೨೯). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಆಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ; ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹೊರಡುವ : ಮುಕುಳನನಿಮೀಳನಂಗಳ್ ವಿಕಾಸಹಾಸ ಪ್ರಬೋಧನೋನ್ಮೇಷಂಗಳ್ ಪ್ರಕಟಿಸುಗುಮೈಕ್ಯಮಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಗೌಣಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಕೃತಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೧೪). (ನಾ). ೩. ಕೀಳಾದುದು ; ಲೆಕ್ಕಕ್ಕಿಲ್ಲದುದು : ಸ್ತ್ರೀ ನೀರು ಕುಡಿವ ನಲ್ಲಿಯು ಸಹ ತಿಮ್ಮನಿಗೆ ಗೌಣ (ಹುಮ್ಮಹು. ೩೮). ೪. ಕುಂದು ; ಊನ ; ದೋಷ : ಆ ಹುಡುಗೆಯ ಮದುವೆ ಯಾಕೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ . . . ಅಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಗೌಣ ಇರಲೇಬೇಕು (ಈಪಸೊ. ೫೩) ; ಪ್ರಿಯಪತಿಯ ವಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಜೀವದಿಂದಿರುವದು ಸತೀಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಗೌಣವಾಗಿರುವದು (ಪದ್ಮನ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ಗೌಣತ್ವ (ನಾ). ಅಮುಖ್ಯತೆ ; ಮಹತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ವೈಕ್ರಿಯಕಾಹಾರ ಕಂಗಳ್ಗಂ . . . ಅಲೋಕಾಂತಂಬರಂ ಸಲವಿಲ್ಲಪ್ಪುದಱಿಂ ಅದಕ್ಕೆ ಗೌಣತ್ವಮೆಂದಱಿವುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೦೬) ; ಆದಿಶಕ್ತಿ : ಮಾತೆ ಎಂಬ ಅನುಭಾವದಲ್ಲಿ, ಪುರುಷಶಕ್ತಿಯ ಗೌಣತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ (ಕರ್ಣಾಟ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಗೌತ (ನಾ). ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ಎಳಗ, ಗೌತ, ಇಭ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಾರಿ ಶ್ರೀಮಂತ ; ತುಂಬ ಹಣವಂತ : ಉತ್ತುಂಗ ವೃಷಭಮಂ ತಾನುತ್ತಮನೇಱಿರ್ದು ಕನಕಮಂ ಪುಂಜಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರೆ ರಾಶಿಯ ಮಱೆಯಿಂದತ್ತಣರಂ ಕಾಣದನಿತಱೊಡೆಯಂ ಗೌತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಪಂ] (ಜೀವಸಂ. ೧೦೫-೧೯) ; "ವರ್ತಕವಿಶೇಷ" (ಜೀವಸಂ. ಕೋಶ). P 'ಗೋಪ' ಎನ್ನುವ ಪಾಠಾಂತರವೇ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹ. [?]

ಗೌತಮ (ನಾ). ೧. ಸಪ್ತಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಗೌತಮ ಭೃಗು ದಧೀಚಿ ವ್ಯಾಸ ಮುನಿವರರ ಸ್ಥೂಲ ಶಾಪಾನಲದಿನುರಿದು (ಬಸಪು. ೩-೭೭). ೨. ಬುದ್ಧ : ನಾನು ಪೂಜ್ಯ ಗೌತಮನಿಗೆ ಶಿರಸಾ ಮಾಡಿದ ಅಭಿವಾದನೆಯೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೨೯). [ಸಂ.]

ಗೌತಮಿ (ನಾ). ಗೋದಾವರಿನದಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು : ದುರಿತ ಗಣಮಿರ್ದಪುದೆ ಗೌತಮಿಯೊಳಾಳ್ದಂಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೧೩).
[ಸಂ. ಗೌತಮೀ]

ಗೌತಳಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರ ಸಂಘ : ಗೊಜ್ಜ ಗೌತಳಿಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಆಯ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ವೀಸ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ವೀಸ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೧೭-೪೫ : 1223).
[<ಕೊತ್ತಟಿ]

ಗೌದ (ನಾ). ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದನಾದಿಯಗ್ರಹಾರಂ ಗೌದದ ಮೂವತ್ತಿರ್ಚ್ಚಾಸಿರ ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳ್ಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೭-೦೦ ; 1027). [?]

ಗೌದಾನಿಕ (ನಾ). ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗೋದಾನ : ಗರ್ಭಾಧಾನ, ಪುಂಸವನ, ಸೀಮಂತ, ಜಾತಕರ್ಮ . . . ಗೌದಾನಿಕ ಸ್ನಾತಕ, ವಿವಾಹ . . . ಎಂಬ ಷೋಡಶಕರ್ಮಂಗಳೊಡನೆಯುಂ (ವಿವೇಕ. ೫). [ಸಂ.]

ಗೌದಾಳಿಕ (ನಾ). ಬೇಸಾಯಗಾರ : ಕಾಲಕಾಲವನರಿತು ಮಿಗೆ ಗೌದಾಳಿಕಂ ಬೆಳೆಗೈದ ಕಬ್ಬಿನಕೋಲು ಡೊಂಕಿದಡೇನು ತದ್ರಸದಿಂಪು ಡೊಂಕಹುದೇ (ಅನಂಗಾ. ೧-೦-೦೧). [<ಸಂ. ಕುದ್ದಾಲ]

ಗೌಧಾರ (ನಾ). ಉಡು : "ಗೌಧೇರಃ, ಗೌಧಾರಃ, ಗೌಧೇಯಃ–ಈ ೩ ಉಡುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು, ಉಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫) ; ವರಾಹ ವ್ಯಾಘ್ರ ಗೌಧಾರ ಸಿಂಧುರ (ಯಾದವ. ೪-೫೪). [ಸಂ.]

ಗೌಧೂಮ (ನಾ). ಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟು : ಯವ ಗೌಧೂಮ ವ್ರೀಹಿ ತಂಡುಲ ಗುಡ (ವಿವೇಕ. ೦೩೫). [ಸಂ.]

ಗೌಧೇಯ (ನಾ).=ಗೌಧಾರ : "ಗೌಧೇರಃ, ಗೌಧಾರಃ, ಗೌಧೇಯಃ–ಈ ೩ ಉಡುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು, ಉಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೫). [ಸಂ.]

ಗೌಧೇರ (ನಾ). ೧. ಉಡು. ೨. ಉಡುವಿನ ಮರಿ : "ಗೌಧೇರಮೆಂಬುದು ಉಡುವಿನ ಮಱಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೦) ; "ಗೌಧೇರಮೆನೆ ಮಱಿಯುಡುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೦೦). [ಸಂ.]

ಗೌನು (ನಾ). ಅರಸು, ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ವಕೀಲ ಮೊದಲಾದವರು ಧರಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗಸೂಚಕವಾದ ಬೇರೆಬೇರೆ ರೂಪಗಳ ನಿಲುವಂಗಿ : ಎಲಿಜಬೆತ್ತಳ ಗೌನು ಚುಂಗೆತ್ತಲು ಬೇಕಿಡಿ ಲಂಡನ್ ಟೌನು (ನವ್ಯಧ್ವ. ೯೦) ; ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾದಮಾಡುವಾಗ ವಕೀಲರು ಗೌನನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Gown.]

ಗೌಪ್ಯ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ ; ಗೂಢವಾದುದು : ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಲೆಯ ಗೌಪ್ಯವು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವದೂ ಅವರ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಒಂದು ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೧೪೦) ; ಗೌಪ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ, ತಲೆಬಾಗಿ ಕೂಡುವುದು ಕಂಡು ಬರುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೬೭). [ಸಂ.]

ಗೌರ (ಗು). ೧. ಬಿಳಿಯ ; ಬಿಳುಪಾದ : ಶಂಕನ ಕೀರ್ತ್ತಿಪ್ರಭೆಯಿಂದಂ ಕಾಮಿನಿ ಭೂಮಿ ಗೌರರುಚಿಯಿಂದೆಸೆದೇಂ ಶಂಕಿನಿಯಾದಳೊ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೨-೨೫ ; 1182 ?). (ನಾ). ೨. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ : "ಗೌರಃ, ಶ್ವೇತಃ . . . ಪಾಂಡುರಃ–ಈ ೧೨ ಬಿಳಿದು" (ಹಲಾಯು. ೦೨೧-೪೭); ಶ್ವೇತ ಪೀತ ಹರಿತ ಕಪೋತಕೃಷ್ಣ ಗೌರ ಮಾಂಜಿಷ್ಟ ಕಪಿಲ ಕರ್ಬುರ ಅಳಗ ಬೊಟ್ಟಳಗ ಇಂತೀ ದಶವರ್ಣದ ಪಶುನಾಮದ ಅನುವನಱಿತು (ಶುಱಾಗಾ. ೫-೦೨). ೩. ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ. ೪. ಹೊಂಬಣ್ಣ ; "ಹಳದಿಬಣ್ಣ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). ೫. ಚಂದ್ರ. ೬. ತಾವರೆಯ ಕುಸುರು ; ಪದ್ಮಕೇಸರ. ೭. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಮ್ಮೆ ; ಕಾಡೆಮ್ಮೆ. [ಸಂ.]

ಗೌರಮ್ಮ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತಿ ; ಗಿರಿಜೆ : ಈ ದಿವಸ ಗೌರಮ್ಮನ ಪೂಜೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕಣದಲ್ಲಿ ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಣ್ಣು : ರಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಗೌರಮ್ಮ ಜಾಸ್ತಿ (ರೂಢಿ). 'ಬಸವಣ್ಣ' ಪರಾ.
[ಗೌರಿ + ಅಮ್ಮ]

ಗೌರವ (ಗು). ೧. ಗುರುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಗೌರವಲೈಂಗಿಕಾದಿ ನಿಯಮವ್ರತ ಧರ್ಮವೆನಿಪ್ಪ ದರ್ಪಣದ್ವಾರದಿ ನಿಟ್ಟಿಸಲ್ (ಶತಕ. ೧೭-೨೨). (ನಾ). ೨. ಭಾರ ; ಒಜ್ಜೆ. ೩. ದೊಡ್ಡತನ ; ಹಿರಿಮೆ : ಆದಂ ಪಂಚಮಿಯಪ್ಪುದು . . . ಹೇತುವಿನೊಳುದಯದೊಳ್ ಗೌರವದೊಳ್ (ಶಮದ. ೧೩೧). ೪. ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಘನತೆ : ಸುರರು ಪೂಮಳೆಯ ಗರೆಯೆ ಗೌರವವೆರೆಯುತ (ಗಗಶಾ. ೦೯-೪೪). ೫. ಹಿರಿಯರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವುದು : "ಅಭ್ಯುತ್ಥಾನಂ, ಗೌರವಂ – ಈ ೨ ಇದಿರೇಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೮-೯೩); ಆತನಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸಿ ಗೌರವಮಾಡಿ (ವಚಭಾ. ೫೭). ೬. ಮರ್ಯಾದೆ ; ಆದರ : ವೇದಗಳು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ–ಈ ಮೂರೂ . . . ಸಮಾನ ಗೌರವಪಾತ್ರಗಳೆಂದೂ ಭಾರತೀಯರು ನಂಬುವರು (ಭಾರದ. ೮೩). ೭. ಹಿರಿಯ ; ಘನತೆಯುಳ್ಳವನು : ಈ ಗಿರಿಯೊಳು ನಾವು ನಡುವಿಹೆವೆಮ್ಮಿಂದ ಮೇಗೆ ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆಸೆವ ನಾಗೇಂದ್ರನಿಭನೀತ ವಿಜಯಾರ್ಧ ದೇವನೆಂದಾ ಗೌರವನ ಕಾಣಿಸಿದರು (ಭರಣ. ೩೮-೨೭). ೮. [ಜೈನ] ಅಹಂಕಾರ. 'ಗೌರವತ್ರಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೌರವತ್ರಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶಬ್ದಗೌರವ, ಋದ್ಧಿಗೌರವ ಮತ್ತು ಸಾತಗೌರವ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅಹಂಕಾರಗಳು ; Pವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತನ್ನ ಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಲೂ ಬರುವ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅಹಂಕಾರಗಳು : ಗತಗೌರವತ್ರಯಂ . . . ಅಪಗತಕಾಲತ್ರಯನನಾಪ್ತ ಗುಪ್ತಿತ್ರಿತಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೪-೦೫).
[ಗೌರವ + ತ್ರಯ]

ಗೌರವದೋಷ (ನಾ). [ಛಂದ]ಲಘುವಿರಬೇಕಾದ ಕಡೆ ಗುರುವನ್ನಿಡುವುದರಿಂದಾಗುವ ದೋಷ : ಗುರುಗಳಲ್ಲದ ತಾಣದೊಳಂ ಗುರೂದ್ಯೋಗದಿಂ ಬಗೆಗೆ ಗೌರವದೋಷಮಿದೆಂಬುದಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೬). [ಗೌರವ+ದೋಷ]

ಗೌರವಧನ (ನಾ). ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವರಿಗೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ,–ಸಂಭಾವನೆ : ಅವರಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ಗೌರವಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಕಂಪನಿಯವರು ಒಪ್ಪಿದ್ದರು (ವಂಶವೃ. ೭೧). [ಗೌರವ + ಧನ]

ಗೌರವಪದವಿ (ನಾ). ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪದವಿ (Honorary Degree. ಪತ್ರಿನಿ. ೩೦).
[ಗೌರವ + ಪದವಿ]

ಗೌರವಪ್ರಶಸ್ತಿ (ನಾ).=ಗೌರವಪದವಿ : ಟಿಸ್ಲರನ ಯಶಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಹಬ್ಬಿ, ಗೌರವಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ಅವನ ಮೇಲೆ ಮಳೆಕರೆಯ ಲಾರಂಭಿಸಿದವು (ಸಸ್ಯಕ. ೮೦). [ಗೌರವ + ಪ್ರಶಸ್ತಿ]

ಗೌರವರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ನೀಡುವ (ಸೈನಿಕ ರೀತಿಯ) ನಮಸ್ಕಾರ ; ಗೌರವದಿಂದ ಮಾಡುವ ವಂದನೆ : ಗದ್ದೆಯ ಬಯಲಿಗೆ ಬಂದಿಳಿದೆಮ್ಮೆಯ ನೋಡಿ . . . ಕೊಕ್ಕರೆ ದಂಡೊಂದು ಗೌರವರಕ್ಷೆಯ ಸಲಿಸುತಲಿಹುದೊಂದುಗೂಡಿ (ಇಂದಾಪ. ೧೪೯-೩೧). [ಗೌರವ + ರಕ್ಷೆ]

ಗೌರವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. ೨. ಹೊನ್ನಿನ ಬಣ್ಣ; ಹೊಂಬಣ್ಣ: ರುಕ್ಮಿಣಿ, ಗೌರವರ್ಣದ . . . ಸುಂದರಳಾದ ರಮಣಿ (ಪ್ರಕಾಶ. ೨).
[ಗೌರ + ವರ್ಣ]

ಗೌರವರ್ಣಿನಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳನೆಯ ಮೈಬಣ್ಣದವಳು: ಘನತೀವ್ರತೇಜನಂ ಮಾನಿನಿ ಗರ್ಭದೊಳಾಂತು ಗೌರವರ್ಣಿನಿ ಮಧ್ಯಂದಿನರವಿಯಂ ಮಧ್ಯದೊಳಾಂತು ನಿಂದ ಶರದಭ್ರಲೇಖವೊಲ್ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೮೪).
[ಸಂ. ಗೌರವರ್ಣಿನೀ]

ಗೌರವವಾಚಕ (ನಾ). ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಬಹುವಚನ ಪದ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಕೂಡ ಅರಸುಮಕ್ಕಳು ಚಿಕ್ಕವರಾದರೂ ಅವರನ್ನು ಗೌರವ ವಾಚಕದಲ್ಲಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜೆಂಗಾಳ್ಯ. ೨).
[ಗೌರವ + ವಾಚಕ]

ಗೌರವಸಂಭಾವನೆ (ನಾ). (ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ) ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ,-ಸಂಭಾವನೆ: (ವೃತ್ತಿಸಂಬಂಧದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ) ಗೌರವಸಂಭಾವನೆ (Honorarium. ಇಂಕನಿ). 'ಗೌರವಧನ' ಪರಾ.
[ಗೌರವ + ಸಂಭಾವನೆ]

ಗೌರವಸದಸ್ಯ (ನಾ). (ಸದಸ್ಯತ್ವದ ನಿಯಮಗಳು ಅನ್ವಯಿಸದಿದ್ದರೂ) ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಸದಸ್ಯತ್ವದ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು: ಅನೇಕ ದೇಶಗಳ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂಘ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಗೌರವ ಸದಸ್ಯನಾಗಿ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು (ಸಸ್ಯಕ. ೮೦). [ಗೌರವ + ಸದಸ್ಯ]

ಗೌರವಾನ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಮಾನ್ಯತೆಯುಳ್ಳ: (ನಾ). ೨. ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಮಾನ್ಯ: ರಾಯರು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಗೌರವಾನ್ವಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರಾಯಕ. ೧೦೦). [ಗೌರವ + ಅನ್ವಿತ]

ಗೌರವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವನ್ನು ತೋರು; ಆದರಿಸು: ಪೈಗಂಬರನೂ ಇತರ ಮುಸ್ಲಿಮರೂ ಇವರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೪೩).
[ಗೌರವ + – ಇಸು$_3$]

ಗೌರಹಂಸ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹಂಸ: ಗೌರಹಂಸಪ್ರವರನ ಮೇಲಬ್ಬ ರಾಗರುಚಿಯನಿಪಬ್ಜೋದ್ಭವನೇಂ ಬೆಳಗುತ್ತಿರ್ದನೊ (ಜಗವಿ. ೧-೩೬).
[ಗೌರ + ಹಂಸ]

ಗೌರಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಮೈಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು. ೨. ಬಂಗಾಲದ ಒಬ್ಬ ಸಂತ; ಕೃಷ್ಣಚೈತನ್ಯದೇವ. ೧, ೨: ದೇಹದ ಗೌರಕಾಂತಿಯಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಗೌರಾಂಗನೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಭಾರದ. ೨೮೯). [ಗೌರ + ಅಂಗ$_2$]

ಗೌರಾಂಗಿ (ನಾ). = ಗೌರವರ್ಣಿನಿ: ಅವಳು ಅಷ್ಟೊಂದು ಗೌರಾಂಗಿಯಲ್ಲ (ಕಪಾಕುಂ. ೪೩). [ಸಂ. ಗೌರಾಂಗೀ (ಗೌರ + ಅಂಗ + –)]

ಗೌರಿ (ನಾ). ೧. ಮೈನೆರೆಯದವಳು; ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದವಳು: ಬಾಲತ್ವಮುಳಿದು ಗೌರಿಯರಾಗಿ ಪೊಸಜವ್ವನಂಕುರಿಸಿ ಮೊಳೆದೋರಲು (ನವಮೋ. ೨೨-೩೪). ೨. ಪಾರ್ವತಿ: "ಗಿರಿಜೆ ರುದ್ರಾಣಿಯಂಬಿಕೆ . . . ಶಿವಯುಮೆಯೆನಲು ಗೌರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪-೧೨); ಗೌರಿಯ ನೋನುವ ಬನ್ನಿರೆ (ಬಸವ. ೮೨). 'ಗೌರೀಕಾಂತ' ಪರಾ. ೩. ಬೆಳ್ಳನೆಯ ದೇಹಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಳು. ೨, ೩: ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮದೆಯರು . . . ಗೌರಿಯರು ಮತ್ತು ವಿಭವಾನುರಕ್ತೆಯರು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೯೪). ೪. ಗೋರೋಚನ: "ಗೌರಿ ಗೋಪಿತ್ತೆಯೆನೆ ಗೋರೋಚಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೧). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಗೌ[ಪಾಠಾಂ. ಸೌ]ರಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ ಪನ್ನಂಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). [ಸಂ. ಗೌರೀ]

ಗೌರಿಕುಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ: ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ, ಗೌರೀಕುಲ, . . . ಹಲಕೆಲವು ಸಾಲುಗಳಾಗಿ ಬಿತ್ತುವರು (ಕಛಾಗೆ. ೨೭೧). [?]

ಗೌರಿಜಡೆ, ಗೌರಿಯಜಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಭೂಜಟೆಯೆನಲು ಗೌರಿಜಡೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೩). **ಗೌರಿಯಜಡೆ**: ಮಕ್ಕಳ ರೋಗಕ್ಕೆ:– ಗೌರಿಯ ಜರೆ[ಡೆ]ಯ ಹತ್ತುಬೇರು ತಂದು ಕುಟ್ಟಿ . . . ಮಗುವಿನ ಮೈತುಂಬಾ ಪೂಸಿ (ವಿಪೈವಿ. ೮೯). [ಗೌರಿ + ಜಡೆ$_2$]

ಗೌರಿಣಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗಿರುವವಳು: ಶಾರದೆಯೆ ಸುಕುಮಾರಿ ಬ್ರಹ್ಮಿಣಿ ಸಾರಸೆಯೆ ಸುಪವಿತ್ರೆ ಗೌರಿಣಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೩-೧೦). [ಸಂ. ಗೌರಿಣೀ]

ಗೌರಿತದಿಗೆ (ನಾ). ಭಾದ್ರಪದಶುದ್ಧತದಿಗೆ ಮತ್ತುಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ವ್ರತ: ಗೌರಿತದಿಗೆಯಂದು ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಮುತ್ತೈದೆಯರನ್ನೆಲ್ಲ ಕರೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಗೌರಿ + ತದಿಗೆ]

ಗೌರಿನೋಂಪಿ (ನಾ). ಗೌರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ: ಜೈನ ಮಹಿಳೆಯರು ಗೌರಿನೋಂಪಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೭೩).
[ಗೌರಿ + ನೋಂಪಿ]

ಗೌರಿಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಕರೇಹಂಬು, ಗೌರಿಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಗೆಣಸು (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೫-೮೮೯). [ಗೌರಿ + ಬಳ್ಳಿ]

ಗೌರಿಬೀಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಗೌರಿಬೀಜ, ಕೊಳ್ಳಿಬೀಜ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೬-೯೦೦). [ಗೌರಿ + ಬೀಜ]

ಗೌರಿಮ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ: ಗರ್ಭಸ್ಥನಪ್ಪ ಶೌರಿಯ ನಿರ್ಭರ ಸರಸಪ್ರಕಾಶಮಿಜನನಿಯೊಳಾವಿರ್ಭವಿಸಿದುದೆನೆ ತನುಸಂದರ್ಭಿತ ಗೌರಿಮದಿನೆಸೆದುದಾ ದೇವಕಿಯಾ (ಜಗವಿ. ೨-೮೯). [ಸಂ. ಗೌರಿಮನ್]

ಗೌರಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೌರಿಮರ, ಹಬ್ಬೆ (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೩-೧೨೮೪). [ಗೌರಿ + ಮರ$_1$]

ಗೌರಿಮುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳು, ಗೌರೀಮುಡಿ, ಚೆಂಡುಹೂಗಳಂಥ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೂಗಳಿಗೆ ಬಡತನವೇ ಆ ಎರೆಯಲ್ಲಿ? (ಬೆಳುಮ. ೧೩). [?]

ಗೌರಿಯಜಡೆ 'ಗೌರಿಜಡೆ' ನೋ.

ಗೌರಿಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿ: ನೆಲ್ಲುಬೀಜದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿಯಾದ ಸೂಜಿಯ ಹಾಗೆ ಸಣ್ಣಾದ, ಗಂಧವುಳ್ಳ ಗೌರೀಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಅಂಬೀ ಮೋರೆ ಮೊದಲಾದ ಗಂಧಸಾಲಿಯ ನೆಲ್ಲು ಬೀಜವನ್ನು . . . ತರಿಸಿ ಬಿತ್ತಿದರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೪). [ಗೌರಿ + ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ]

ಗೌರಿಹಬ್ಬ (ನಾ). (ಭಾದ್ರಪದ ಶುದ್ಧ ತದಿಗೆಯಂದು) ಗೌರಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಹಬ್ಬ,-ವ್ರತ: ಮದುವೆಮನೇಲಿ ತೋವೆಗೆ ಅತ್ತರು, ಗೌರೀಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಗೆ ಅತ್ತರು (ಗಾದೆ); ಗೌರಿಹಬ್ಬದಂದು ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಸಂಭ್ರಮವೇ ಸಂಭ್ರಮ (ರೂಢಿ). [ಗೌರಿ + ಹಬ್ಬ (<ಪಬ್ಬ)]

ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ (ನಾ). ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ: ಆಗಿಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಹಗಲು, ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿಮೆ ಇರುಳು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೦-೯). **ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ**: ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ ಬಂತು ಕಾರ ದುರ್ದಿನ ನಿಂತು (ಸಖೀಗೀ. ೫೭-೧); ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ ಹಾಲ್ಗುಡಿದು ಬಿಳಿಜೋಳ ಧ್ವಜವನ್ನೆತ್ತಿತು (ನೆಲಮು. ೦೨-೧೦). [ಗೌರಿ + ಹುಣ್ಣಿಮೆ (<ಪುಣ್ಣಿಮೆ)]

ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ 'ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿಮೆ' ನೋ.

ಗೌರಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು: ಗೌರಿಹೂ ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತೊಂಡಿಲೊಲೆವುದಾರಿಗೆಂದೊ (ಹೂಹಾದಿ. ೯-೦೯).
[ಗೌರಿ + ಹೂ$_2$ (<ಪೂ$_2$)]

ಗೌರೀಕಾಂತ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಶಿವ: ಇಂತು ವೀರಂ ಮೆಱೆದು ಗೌರೀಕಾಂತನಂ ಪೂಜಿಸಲು (ಬಸಪು. ೪೯-೨೨). [ಸಂ. (ಗೌರೀ + ಕಾಂತ)]

ಗೌರೀತೃತೀಯೆ (ನಾ). = ಗೌರಿತದಿಗೆ.
[ಸಂ. ಗೌರೀತೃತೀಯಾ (ಗೌರೀ + ತೃತೀಯಾ)]

ಗೌರೀಧವ (ನಾ).=ಗೌರೀಕಾಂತ: ಗೌರೀಧವನನತಿಸಾಂಗೋಚಿತಾಲಾಪಂಗಳಿಂ ತಣಿಸಿ (ಬ ಸ ಪು. ೨೪-೫೩); ಇವನ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಗೌರೀಧವನು ಮೈದೋಱಿದನು (ಕುಮಾ.ಅ. ೨೨-೪೪). [ಸಂ. (ಗೌರೀ + ಧವ)]

ಗೌರೀಪಾದ (ನಾ). ಪಾದದ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಸೂತಿ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಕ್ಷೆ(?): ಈ ಶಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಈಗಿನಂತೆ 'ಗೌರೀಪಾದ' ಚಿಹ್ನೆಗಳಿವೆ (ಧಾರದ. ೧೩). [?]

ಗೌರೀಪ್ರವರ (ನಾ).=ಗೌರೀಕಾಂತ: ಗೌರೀಪ್ರವರನಿಷ್ಪರಮನೆಗೆ ಮೆಱೆದ ಪ್ರತಿಮಗೋಪುರವ ನಾನೆಂದಿಂಗೆ ಕಾಯ್ದಿಪ್ಪೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೪೫). [ಸಂ. (ಗೌರೀ + ಪ್ರವರ)]

ಗೌರೀಮನೋಹರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಗೌರೀಮನೋಹರಿ . . . ೪ನೇ ವೇದಚಕ್ರದ ೫ನೇ ರಾಗ (ಸಂಗೀಪಂ. ೧೬೪). [ಸಂ. ಗೌರೀಮನೋಹರೀ]

ಗೌರೀವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ: ರುದ್ರವೀಣೆಯ ಭದ್ರಗಾಯಕರಿಂ ಗೌರೀವೀಣೆಯ ಗೌರವದಿಂದಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೯-೪೦ ವ); ರಾವಣವೀಣೆ, ರುದ್ರವೀಣೆ ಕೂರ್ಮವೀಣೆ, ಕೈಲಾಸವೀಣೆ, ಗೌರೀವೀಣೆ (ಶರಪ. ೨೮೫). [ಸಂ. ಗೌರೀವೀಣಾ]

ಗೌರೀಶ (ನಾ).=ಗೌರೀಕಾಂತ: ಘನಮಹಿಮ ನೋಡಿದನು ಗೌರೀಶನ ಲಿಖಿತ ಲೇಖಾರ್ಥವಂ (ಬಸಪು. ೫-೫೬). [ಗೌರಿ + ಈಶ]

ಗೌರೀಹರರಸ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಪಾದರಸ, ಗಂಧಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಔಷಧ: ಗೌರೀಹರರಸ:-ರಸ, ಗಂಧಕ, ಇವಂ ಕಜ್ಜಳಿಯಂ ಮಾಡಿ ನಿಂಬೆಯ ರಸದಿಂ ಮೂಱುದಿನಂಗಳು ಮರ್ದಿಸಿ . . . ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು, ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿವೈವಿ. ೨೫). [ಗೌರೀಹರ₀ + ರಸ]

ಗೌರು 'ಗೌಱು₂' ನೋ.

ಗೌರುಗಹಳೆ 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಲಿ 'ಗೌವಲೆ' ನೋ.

ಗೌಲು 'ಗವುಲು' ನೋ.

ಗೌಲೆ 'ಗೌವಲೆ' ನೋ.

ಗೌವಲೆ, ಗವಲಿ, ಗವುಲಿ, ಗೌಲಿ, ಗೌಲೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟು ಅಥವಾ ರವೆಯನ್ನು ಕಲಸಿ ಹದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾಯಸ: ಪರಡಿ ಗೌವಲೆ [ಪಾಣಾಂ. ಗೌಲೆ, ಗೌಲ]ಯಪ್ಪೆಮಾಣಿ ಸಣ್ಣಗೋಧೂಮ ಸರವಳಿಗೆ ದೊಡ್ಡಸೇವಗೆ . . . ಕಾಯ್ದೆಮ್ಮೆವಾಲಿನೊಳಗಿರದಿಳಿಯಬಿಟ್ಟು ಪಾಕಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಯೇಲಕ್ಕಿಗೂಡಿ ಮತ್ತವಜವಜ ಹೆಸರ ಪಾಯಸವೆಂಬುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೭); ರಂಜಿಪ ಪರಡಿ ಗೌವಲೆ ಸಣ್ಣಸಜ್ಜಿಗೆ . . . ಭುಂಜಿಸುವನಿತು ಸದ್ಗೃತಭಕ್ಷ್ಯಗಳ ಮೃತ್ಯುಂಜಯಾರ್ಚಿತವ ಮಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೬-೧೦). **ಗವಲಿ**: ನಮ್ಮ ಗವಲಿ ಆಯಿತು ನಿಮ್ಮ ಶಾವಿಗೆ ಆಯಿತು (ನಡುಮ. ೧೦೦). **ಗವುಲಿ**: ಈ ಸಲ ಗವುಲಿಪಾಯಸ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ಎರಡರಲ್ಲೇ ಹೆಬ್ಬ ಮುಗಿಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಗೌಲಿ**: ಶಾವಿಗೆ ಪರಡಿ ಗೌಲಿಯ ಪರಮಾನ್ನವು ದೇವ ದೇವಗೆ ನೀಡೀ ಪಾಡಿ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪಾ. ೧೧೦); ಹಪ್ಪಳ ಸೆಂಡಿಗಿ ಒಪ್ಪುಳ್ಳ ಉಗರೊತ್ತು ಬಟ್ಟಗೌಲಿಯ ಪರಡಿಯ ಮದು ಮಗಳ ಅತ್ತಿಗಿ ಸವದಾಳೊಂದಡಗಿಯ (ಲೋಕಗೀ. ೪೩). **ಗೌಲೆ**: ಪಿರಿದು ಗೌಲೆಯ ಪಾಯಸಗಳ ತಂದಾಗ ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿಯರು ನೀಡಿದರು (ಕಂನವಿ. ೯-೯೦); ಅಕ್ಕಿಯ ಪಾಯಸ ಸಜ್ಜಿಗೆಪಾಯಸ ಚೊಕ್ಕ ಗೌಲೆಯ ಪಾಯಸವನು ಇಕ್ಕಿ (ಜ್ಞಾನಪ. ೨-೧೩೮).

[←ಮರಾ. ಗವ್ಹಲಾ, ಗಹೂ./ಸಂ. ಗೋಧೂಮ]

ಗೌವುಂಡ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೌವುಂಡಿ 'ಗಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಗೌವುಂಡಿಕೆ 'ಗಾವುಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಸಣಿಕೆ 'ಗವಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೌಸಣಿಗೆ 'ಗವಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೌಸು 'ಗವಸು' ನೋ.

ಗೌಳ₁ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ಗೌಡದೇಶ: ದಾಳಂಬಂ, ಕುಂಬಳಂ, ಗೌಳಂ, ಗುಳಂ . . . ಇವು ಕೂಡೆ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ಅಱದ ಪಭ್ರಂಶತೆಯಂ ಪಡೆದುಂ ರೂಢಿಯು ಕುಳಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೭೦ ವೃತ್ತಿ); ಗೌಳರಾವುತರು ಗುರ್ಜರರಾವುತರು ಬಂದರಾಳುತನದ ಮಚ್ಚರದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೪); ಗುರ್ಜರ ಗೌಳ ನೇಪಾಳ . . . ಕಾಂಬೋಜ ದೇಶದ ಸಕಲಶರಣರೈತರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಪು. ೬-೪೯). ೨. ಗೌಳದೇಶದ ರಾಜ: ತಲೆಯಂ ಗೌಳನ ಗೌಳನವ್ಯರಸವಂ ಪೀರ್ವ್ವಂತೆ ತಾಂ ಪೀರ್ದ್ದಪಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೯-೩೩; 1147). ೩. ಕಬ್ಬಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ತಲೆಯಂ ಗೌಳನ ಗೌಳನವ್ಯರಸವಂ ಪೀರ್ವ್ವಂತೆ ತಾಂ ಪೀರ್ದ್ದಪಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೯-೩೩; 1147). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ವಸಂತಭೈರವಿ ಗೌಳಮನಾ ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ವೀರವಿ. ೬-೮೯); ಗುಜ್ಜರಿ ಗೌಳ ಪಳಮಂಜರಿಗಳೆಂಬ ವಿವಿಧ ರಾಗಂಗಳಿಂ ಬಳಸಿ ಪಾಡಿಸಿದಂ . . . ಕುಶಲವರನು (ಕೃಮಿಭಾ. ೨೧-೫೬). [<ಸಂ.ಗೌಡ]

ಗೌಳ₂ (ನಾ).=ಗೌಳಸರ ೧: ನವಪೀತದುತ್ರಿಗೆಗಳಂ ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿಮಾಲೆ ಗೌಳಂಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಪರಶು. ೬-೮). [<ಸಂ. ಗೋಲ]

ಗೌಳ₃ (ಗು). ಗಡುಸಾದ. 'ಗೌಳಶಾರೀರ' ಪರಾ. [?]

ಗೌಳ₄ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಇಂಗಳದ ಹಣ್ಣು, ಮುಳ್ಳುಸೇವಂತಿಗೆ ಬೇರು, ಮುಡುವಾಗಲಗೆಡ್ಡೆ, ಜೇರಿಗೆ, ಗೌಳನ ಬೀಜ . . . ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಸೇವಿಸಲು ಎಂಥ ದೋಷಜ್ವರಮಾದರುಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೦೬). [?]

ಗೌಳಪಂತು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಗೌರಿ ಗಾಂಧಾರಿ ಗೌಳಪಂತು . . . ಊದುತ ನಿಂತು (ವಿದಾಳ್ಳ. ೮೭-೨). [ಗೌಳ₁ + ಪಂತು]

ಗೌಳಶಾರೀರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಗಂಡಸಿನ ಕಂಠ,-ಶಾರೀರ: ಗಂಡುಶಾರೀರಕ್ಕೆ 'ಗೌಳ' ಶಾರೀರವೆಂದೂ ಹೆಣ್ಣುಶಾರೀರಕ್ಕೆ 'ಸಂಚು' ಶಾರೀರವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಪಂ. ೧೬೬). [ಗೌಳ₃ + ಶಾರೀರ]

ಗೌಳಸರ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡುಮಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ: ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಪಂಚಸರ ಗೌಳಸರ ಮುಕ್ತಾಹಾರ (ಶಾಂತೀಪ. ೩-೭೦); ಗೌಳಸರಗಳಿಂ ರಾರಾಜಿಸುವ ಕಂಧರಂ (ನಂದಿಮಾ. ೯-೬); ಕಾಂಚಿದಾಮ ಹಾರ ಕೇಯೂರ ಸೂಡಗ ಗೌಳಸರ ಪುಸ್ತವೋರಣದ ಪದಕ (ಐಕೋಪು. ೫-೭೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಾಭರಣ: ಚಳಕಿಗೆ ಭುಜಕೀರ್ತಿ ಗೌಳಸರಗಳಪ್ಪದಳವ ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟನವನು (ರಾಮವಿ. ೮-೪೬); ಹಸ್ತಕಡಗ ಗೌಳಸರ ಬಳೆ ಭುಜಕೀರ್ತಿ . . . ಹಸ್ತಿಯ ಸುಂದಿಲ ನಗುವ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಿಗಮನೆಗೆ ಮೆಱೆದುವು (ಧರಪ. ೪೦-೫೫); ಥಳಥಳಿಸುವ ಹೊಸಹೊನ್ನ ಗೌಳಸರಗಳ . . . ಕಂಕಣದಿಂದ ಶಶಿಮುಖಿ ಮೆಱೆದಳು (ಕಂನವಿ. ೯-೭೩); [ಗೌಳ₂ + ಸರ₆]

ಗೌಳಿ₁ 'ಗವುಳಿ' ನೋ.

ಗೌಳಿ₂ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಗಾಂಧಾರಿ, ಗೌಳಿ, ರಾಕ್ಷಸಿ, ನಾಡೋತ್ತರಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೪); ಗುಡ, ಗುಳ; ವಿಡಂಗ, ವಿಳಂಗ; ಗೌಡೀ, ಗೌಳಿ (ಶಜ್ಞಾನು. ೦೪೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಗೌಡೀ]

ಗೌಳಿ$_3$ 'ಗವಳಿ$_2$' ನೋ.

ಗೌಳಿಗ 'ಗವಳಿಗ' ನೋ.

ಗೌಳಿಗಿತ್ತಿ 'ಗವಳಿಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗೌಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಕಂಚವಾಳ, ಮಂಜಟ್ಟಿ, ಗೌಳಿಗೆ, ಮುಗಳಿ, ಸೀಗೆ, ಬಾಗೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಗೌಳಿನುಡಿತ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಯ ನುಡಿಯುವಿಕೆ,-ಶಕುನ: ಹೊಸಲಿನ ಆಚೆ ಕಾಲಿಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಎಷ್ಟೊಂದು ಅಪಶಕುನ, ಎಷ್ಟು ಅವೇಳೆ, ಎಷ್ಟು ಸೀನು, ಗೌಳಿನುಡಿತ (ನಿಬಂಧ. I, ೨೩೫).

[ಗೌಳಿ$_1$ (<ಗವುಳಿ) + ನುಡಿತ]

ಗೌಳಿಪಂತು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಗೌಳಿಪಂತು ೧೫ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೨೯); ಪಲ್ಲವಿ ಶೇಷಯ್ಯರ್ . . . ಗೌಳಿಪಂತುರಾಗವನ್ನು ೩ ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ಹಾಡಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೪೭). [ಗೌಳಿ$_2$ + ಪಂತು]

ಗೌಳಿಶಕುನ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಯ ನುಡಿತದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಶಕುನ: ಗೌಳಿಶಕುನ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದನು (ರೂಢಿ).

[ಗೌಳಿ$_1$ (<ಗವುಳಿ) + ಶಕುನ]

ಗೌಱಗಹಳೆ 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಱಗಿ (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಕೂಗು: ತಿಗಡ ಲೊದಱುವ ಹರಿಗೆಗಳ ಗೌಱಗಿವ [ಪಾಠಾಂ. ಗವುಱುಗಿವ] ಹೆಗ್ಗಹಳೆಗಳ . . . ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದೈ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೨-೪). [ಗೌಱು$_2$ + ಅಗಿ$_1$]

ಗೌಱಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಅಬ್ಬರಿಸು: ಸಾಱಿ ಸುಭಟರ ಜಱಿವ ಕಹಳೆಯ ಗೌಱಿಡುವ [ಪಾಠಾಂ. ಗೌಱುಗಳ] ತಿತ್ತಿರಿಯ ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೦-೭). [ಗೌಱು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಗೌಱು$_1$ (ನಾ). (ಹುರಿಯುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಕರಿಯುವುದರಿಂದ) ಗರಿ ಗರಿಯಾಗಿರುವುದು; ಹಗುರವಾಗಿರುವುದು; ಗರುಗು: ಒಲೆಯೊಳಗೆ ಕರ್ಬೊನ್ನ ಹಗಱಂ ಹರಹಿಯಲ್ಲಿ ಎಳೆಯ ಬದನೆಕಾಯ್ಗಳಂ ಪಾಕಮಂ ಮಾಡಿ ಸಲಗೆಯಿಂ ತಿವಿದು ತುಪ್ಪವ ಬಿಟ್ಟು ಗೌಱಾಗುವಂದದಿಂ ಕಾಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೦೮).

ಗೌಱುಬದನೆಯ ಕಾಯಿ=ಬದನೆಯ ಕಾಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ,-ಬಜ್ಜಿ: ಸುಟ್ಟು ಕಾಯ್ಗಳ ನಡುವೆ ಸೀಳಿ ಪಸರಿಸಿಯುಪ್ಪನಿಟ್ಟು . . . ತುಪ್ಪದಿ ಹುರಿದ ಹಾಲದುದ್ದುಗಳ ತುಪ್ಪದೊಳು ಗೌಱಾಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟೆರಡುಭಾಗೆಯಂ ಮಾಡಿ . . . ತುಪ್ಪದೊಳಗಟ್ಟು ಕೆಂಪಂ ಮಾಡಿ ಸರೆಗೊಡಲು ಗೌಱು [ಪಾಠಾಂ. ಱ] ಬದನೆಯ ಕಾಯಿವೆಸರಾದವು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೪). [<ಗಾಱು]

ಗೌಱು$_2$, ಗೌರು (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೀರಲುದನಿ; ಕರ್ಕಶಧ್ವನಿ: ಸಾಱಿ ಸುಭಟರ ಜಱಿವ ಕಹಳೆಯ ಗೌಱುಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ಗೌಱಿಡುವ] ತಿತ್ತಿರಿಯ ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೦-೭). 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ಪರಾ. **ಗೌರು**: 'ಗೌರುಗಹಳೆ' ಪರಾ. [?/ತೆಲು. ಗೌರು=ಕಹಳೆ]

ಗೌಱುಕಾಳೆ 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಱುಗಹಳೆ, ಗೌರುಗಹಳೆ, ಗೌಱಗಹಳೆ, ಗೌಱುಕಾಳೆ, ಗೌಱುಗಾಳೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ; ರಣ ಕಹಳೆ: ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಬೈಬೈದು ಸಾಱುವ ಗೌಱುಗಹಳೆಗಳ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಸಾಲುಗಳೊಳಂಬರ ಕೆತ್ತುದು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೮-೨); ಕೌರವರಾಯಜೀವಘರಟ್ಟ ಬಂದನು ಸಾಯದಿರಿ ಹೆಱಸಾರಿಯೆಂದವು ಗೌಱುಗಹಳೆಗಳು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ೪-೫೨ ಅಡಿಟಿ); ನಿಬ್ಬರದ ಬಿರುದನು ಬೀಱುತಿರ್ದವು ಗೌಱುಗಹಳೆಗಳು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೮-೦೪); ಸಂಗರಕೆ ಮುಂಚುವ ಭಟರ ಗಡಣದಿ ಧುರಕೆ ನಡೆದರು ಮುಂದೆ ಸಾಱುತ ಗೌಱು[ಪಾಠಾಂ. ಱ]ಗಹಳೆಯಲಿ (ನಳಚ. ೯-೧೮). **ಗೌರುಗಹಳೆ**: ಕುರುನೃಪನ ತೊಡಕು ಲೇಸಲ್ಲೆಂದು ವದರಿದುವು ಗೌರುಗಹಳೆ (ತುರಂಗ. ೪೮-೨೮); ಉದಯಕಾಲದೋಳ್ಪಾಳ್ಯದೊಳಗೊದರಿದವು ಗೌರುಗಹಳೆ (ತುರಂಗ. ೫೦-೧೦). **ಗೌಱಗಹಳೆ**: ವರ ಬೊಂಬುಳಿಯ ನಾಗಸರ ಗೌಱಗಹಳೆಯ ದುರುದ ಗೋಮುಖ ಡಮರುಗಳೂ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೯). **ಗೌಱುಕಾಳೆ**: ಕಾಹಳವೆಂಬ ಗೌಱಿ[ಱು]ಕಾಳೆ (ವಿವೇಕ.೨೩೬). **ಗೌಱುಗಾಳೆ**: ನುಡಿವವೀ ರಣ ಗೌಱುಗಾಳೆ ಚಿನಗಾಳೆಗಳ್ ಶಂಖಾನಿನಾದಂಗಳಿಂ (ಪತಿಲ.೭-೮). [ಗೌಱು$_2$ + ಕಹಳೆ]

ಗೌಱುಗಾಳೆ 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಱೊಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಡೆ; ಗರುಗಾಗಿರುವ ವಡೆ; ಗರುಗೊಡೆ: ಬಿಳಿಯುದ್ದನೊಣಗಿಕ್ಕಿ ತರಿಮಾಡಿ ಬಿಸಿಯ ಹಾಲೊಳಗೆ ಕಲಸಿ . . . ಬಳಿಕ ಮಾಡಿದ ವಡೆಯುಮಂ ನೆಯಿದ ಬಿದಿರಗಪೆಯೊಳಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಯೆಮ್ಮೆಯ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಾಸಿಕೊಳುತ ಬಾಳೆಲೆಯ ತುಪ್ಪದೊಳು ತಳಮುಟ್ಟದಂತಡಲು ಗೌಱೊಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಱುಗೊಡೆ] ಯಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೯). [ಗೌಱು$_1$ + ಒಡೆ$_3$ (<ವಡೆ$_2$)]

ಗ್ಯಾಂಗು (ನಾ). ತಂಡ; ಗುಂಪು: ಕಳ್ಳರ ಗ್ಯಾಂಗಿನವರು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ವರ್ತಮಾನವು ತನಗೆ ತಿಳಿದ ಕೊಡಲೆ . . . ಪೋಲಿಸಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುವದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೬); ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಾಮಲೋರರ ಗ್ಯಾಂಗು ಕಡೂರು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿದೆ (ನಡದಾ. II, ೮೫೯).

[←ಇಂ. Gang]

ಗ್ಯಾದಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ದೇವದಾರಿ, ಗಂಧಗಿರಿ, ಗ್ಯಾದಾರಿ, ಚೆಂಬುಳುಕಾಯಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೫-೬೮೩) [?]

ಗ್ಯಾರಂಟಿ (ನಾ). ಭರವಸೆ; ನಂಬಿಕೆ; ನಿರ್ಧಾರ: ಕರ್ಮದಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿನಗಿದೆಯಂತೆ ಅಧಿಕಾರ ಫಲ ಸಿಗುವದೆಂಬ ಗ್ಯಾರಂಟಿ ನಾಸ್ತಿ (ಅರರೋ. ೧೭); ಈಗ ನನಗೆ ಅವರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು ಗ್ಯಾರಂಟಿ (ಶಾಲಮ. ೯೦). [←ಇಂ. Guarantee]

ಗ್ಯಾಲನ್ (ನಾ). (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ) ಒಂದು ಅಳತೆ: ಮನಸ್ಸಿಗೇನಾದರೂ ಕಿಂಕೃತಿಯಾದರೆ ಗ್ಯಾಲನ್‌ಗಟ್ಟಲೆ ವ್ಹಿಸ್ಕಿ ಹೀರಬೇಕೆ? (ಯೋಧಪು. ೨೬). [←ಇಂ. Gallon]

ಗ್ಯಾಲರಿ(ನಾ).ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗದಂತೆ ಮೆಟ್ಟಲುಮೆಟ್ಟಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟಡ ಅಥವಾ ಪೀಠಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ: ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಗ್ಯಾಲರಿಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ತರುಣರು ನಿಂತು . . . ಘೋಷಿಸಿದರು (ಅತ್ಯಾರ್ಪ. ೧೧೨). [←ಇಂ. Gallery]

ಗ್ಯಾಲಿ (ನಾ). "(ಮುದ್ರಣ) ಜೋಡಿಸಿದ ಮುದ್ರಣದ ಮೊಳೆಗಳ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಮೂರಂಚುಗಳುಳ್ಳ ತಟ್ಟೆ" (Galley. ಇಂಕನಿ): ಮೊಳೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಜೋಡಿಸಿ . . . ಸ್ಟಿಕ್ಕನ್ನು ಖಾಲಿಮಾಡಿ ಗ್ಯಾಲಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಮೂರಂಚಿನ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಡಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೨೬). [←ಇಂ. Galley]

ಗ್ಯಾಸು (ನಾ). ೧. ಅನಿಲ. ೨. (ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆಯ) ಅನಿಲದಿಂದ ಉರಿಸುವ ದೀಪ; ಪೆಟ್ರೊಮ್ಯಾಕ್ಸ್: ಗ್ಯಾಸಿನ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರಿಗೆ ಮೊದ ಮೊದಲು ಈ ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೭). ೩. (ಆಲಂ) ಪೊಳ್ಳುಮಾತು; ಬುರುಡೆ: ಅದೆಲ್ಲ ಬರೀ ಗ್ಯಾಸು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ? (ರೂಢಿ).

ಗ್ಯಾಸೊಲೆ=ಅನಿಲದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಉರಿಯುವ ಒಲೆ: ಗ್ಯಾಸೊಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಬೇಗ ಆಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Gas]

ಗ್ರಂತ (ನಾ). = ಗ್ರಂಥ : "ಗ್ರಂಥ–ಗ್ರಂತ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ ೯).
[<ಸಂ. ಗ್ರಂಥ]

ಗ್ರಂಥ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟುವುದು; ಜೋಡಿಸುವುದು; ಬಂಧ. ೨. ಗದ್ಯ ಅಥವಾ ಪದ್ಯರೂಪವಾದ ರಚನೆ; ಪುಸ್ತಕ; ಹೊತ್ತಗೆ: ಗ್ರಂಥ ಕೋಟಿಗಳಲಿ ಪೇಳ್ದುದನೊರೆವೆನು ಸಾಂಗತ್ಯದರ್ಥದೊಳಾನು (ಇಂದಾಪ. ೧೮೦-೮೮): ಗ್ರಂಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪುಸ್ತಕ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೩೨). ೩. ಕ್ರಮವರಿತು ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವ ಬರವಣಿಗೆ,–ಲೇಖನ: ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕ್ರಮವರಿತು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರೆ ಗ್ರಂಥವಾಗುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೬೮): ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಯಾವ ಲೇಖನವನ್ನಾದರೂ 'ಗ್ರಂಥ'ವೆನ್ನಬಹುದು (ಭಾರಪ. ೯). ೪. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ. ೫. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು. ೬. ಒಂದು ಅನುಷ್ಟುಪ್ಪು; ಶ್ಲೋಕ. ೭. ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮುದಾಯ: ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಒಂದು 'ಗ್ರಂಥ' ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ "ಭಾರತ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಗಳುಳ್ಳುದು" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೯೫). ೮. = ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ. 'ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. ೯. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನ. ೧೦. (ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ) ಧನ,–ಐಶ್ವರ್ಯ. ೧೧. ಕೊಡುವುದಂ; ದಾನ. ೧೨. [ಗಣಿತ] ಭಾಜ್ಯ; ಭಾಗಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಖ್ಯೆ: "ವರ ಶಾಸ್ತ್ರತತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದ ನಾಲ್ಕಱಲಿ ಅಕ್ಕರದೆಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೪-೨೭): "ದಾನಂ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮೂಹಮುಂ ಪಿತೃಧನಂ ಶೃತ್ಯಾಂಗಮುಂ ಭಾಗೆಯುಂ ಜ್ಞಾನೋತ್ಕೃಷ್ಟತೆ ವರ್ಣಸಂಖ್ಯೆಯಿನಿತುಂ ಗ್ರಂಥಾಖ್ಯ" (ನಾನಾರ. ೦೪೨). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ (ನಾ). ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡುವವನು: ಗ್ರಂಥದ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪವು ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಜೀವಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಕೃತಗೊಳ್ಳುವುದು ನಿಶ್ಚಯ (ಭಾರಪ. ೩೪). [ಗ್ರಂಥ + ಕರ್ತ]

ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಕರ್ತ: ಆಯಾ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ಬಳಿವಿಡಿದು . . . ಹೊಂದಿಸಿದ್ದರೆ ಅದು ಗ್ರಂಥಕಾರಸೂಚಿಯಾಗುವದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೪೮). [ಗ್ರಂಥ + ಕರ್ತೃ]

ಗ್ರಂಥಕಾರ (ನಾ). = ಗ್ರಂಥಕರ್ತ: ಗ್ರಂಥಕಾರನ 'ನಿಜನಾಮ'ವನ್ನು ಮೊದಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆ? (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಕೀಟಕ (ನಾ). ೧. ಪುಸ್ತಕದ ಹುಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಕೇವಲ ಪುಸ್ತಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವವನು; ಲೋಕಾನುಭವ ಸಾಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ನುಡಿದದ್ದು ಇವನಿಗೆ ವೇದವಾಕ್ಯ–ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದ್ದುದು ಸುಳ್ಳಿರಲಾರದು ಎಂದೆನ್ನುವ ಗ್ರಂಥಕೀಟಕಗಳಂತೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೫೭).
[ಗ್ರಂಥ + ಕೀಟಕ$_2$]

ಗ್ರಂಥನ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿಸುವುದು: ಕಟ್ಟುವುದು; ಪೋಣಿಸುವುದು. ೨. (ಗ್ರಂಥ) ರಚನೆ: "ಶ್ರಂಥನಂ, ಗ್ರಂಥನಂ, ಗುಂಫಃ, ಸಂದರ್ಭಃ, ರಚನಾ–ಈ ೫ ರಚನೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೪೫): "ಸಂದರ್ಭಮಾ ಶ್ರಂಥನಂ ಗ್ರಂಥನಂ ಗುಂಫಮೆನೆ ರಚನೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬-೩).
[ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಪಾತ(ನಾ). ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹುಳು ತಿಂದು ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಾಠಭಾಗ ನಷ್ಟವಾಗುವುದು: ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಭೇದಗಳುಂಟಾಗುವುದು, ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳಾಗುವುದು, ಗ್ರಂಥಪಾತವಾಗುವುದು . . . ಇವೇ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೧೧): ಗ್ರಂಥಕರ್ತನು ಕಾಲವಾಗಿದ್ದರಂತೂ ಗ್ರಂಥಪಾತದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿಗೆ ಮಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲ(ಭಾರಪ. ೩೪). [ಗ್ರಂಥ + ಪಾತ]

ಗ್ರಂಥಪಾಲ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರದ ರಕ್ಷಕ; ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರಿ: ಗ್ರಂಥಪಾಲನು ಗ್ರಂಥಗಳ ಆಯ್ಕೆಮಾಡುವ ಮುನ್ನ ತನ್ನ ವಾಚಕರ ಅಭಿರುಚಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡಿರಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೯): ೪೨ ಪುಟಗಳ ಪುಟ್ಟಪುಸ್ತಕ . . . ಪ್ರಕಟವಾಗುವದೊಂದೇ ತಡ ಬಹುಜನ ಗ್ರಂಥಪಾಲರ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಾಲಯ: ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಗ್ರಂಥ ಪರಿಚಲನೆ, ಆಡಳಿತೆಗಳ ಪರಿಶೀಲನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಂಡಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೨೮). [ಗ್ರಂಥ + ಭಂಡಾರ]

ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಿ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಪಾಲ: ರಂಗನಾಥನ್‌ರು . . . ಪ್ರಥಮ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಿಯೆಂದು ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟೊಡನೆಯೆ . . . ಅವರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಂಡಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೨೭). [ಗ್ರಂಥ + ಭಂಡಾರಿ]

ಗ್ರಂಥರಚನೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು, – ರಚಿಸುವುದು: ಗ್ರಂಥರಚನೆ ನನ್ನ ಕೈಲಾಗದ ಮಾತು ಸ್ವಾಮಿ (ದಾನಚಿಂ. ೬).
[ಗ್ರಂಥ + ರಚನೆ]

ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ (ನಾ). ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಸುಧಾರಿಸಿದ ತಮಿಳುಲಿಪಿ: ತೆಲುಗಲಿಪಿ ನಾಗರದ ಲಿಪಿ ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ ಹಳಗನ್ನಡದ ಲಿಪಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಲಿಪಿಗಳನೋದಬಲ್ಲಗ್ಗಳದ ಕರಣಿಕರಂ ಕರೆಸಿ (ಬಸಪು. ೫-೫೩): ದಕ್ಷಿಣದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯಿಂದ ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು ಗ್ರಂಥಲಿಪಿಗಳೂ ರೂಪುದಾಳಿದವು (ಸಂಶೋಧ. ೪).
[ಗ್ರಂಥ + ಲಿಪಿ]

ಗ್ರಂಥಲೇಖಕ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು. ೨. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಮಾಡುವವನು; ಲಿಪಿಕಾರ: "ಲಿಪಿಕನೆನೆ ಗ್ರಂಥಲೇಖಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೬-೧೬). [ಗ್ರಂಥ + ಲೇಖಕ]

ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು: ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯ ಮೊದಲ ಮೊದಲ ಸುಳಿವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೧೩): ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಇವನು ಉತ್ತಮವಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು (ಕನ್ನಸಂ. ೨೯); ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ (ಭಾರಪ. ೯). [ಗ್ರಂಥ + ಸಂಪಾದನೆ]

ಗ್ರಂಥಸೂಚಿ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಾಲಯದಲ್ಲಿ ಓದುಗನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪಟ್ಟಿ: ಗ್ರಂಥಸೂಚಿಯು ವಾಚಕರಿಗೆ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಹೆಸರು, ಶಿರೋನಾಮ ಮತ್ತು ವಿಷಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಗೊತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೩೮). [ಗ್ರಂಥ + ಸೂಚಿ]

ಗ್ರಂಥಸ್ವಾಮ್ಯ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದ ಒಡೆತನ; ಪುಸ್ತಕದ ಹಕ್ಕು: ತನ್ನ ಮೂಲಕೃತಿಯ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ, ಪ್ರಕಟಿಸಿ, ಮಾರಲು ಮೂಲ ಕರ್ತನಿಗಾಗಲಿ, ತಾನು ತನ್ನ ಹಕ್ಕನ್ನು ವಹಿಸಿರುವವನಿಗಾಗಲಿ, ಕಾನೂನಿನ ಮೇರೆಗೆ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಏಕಬಾಧ್ಯತೆಯ ಹಕ್ಕು; ಗ್ರಂಥಸ್ವಾಮ್ಯ (Copyright. ಇಂಕನಿ). [ಗ್ರಂಥ + ಸ್ವಾಮ್ಯ]

ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಓಲೆಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ರಾಮಾಯಣವಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಂಥ + ಅಕ್ಷರ]

ಗ್ರಂಥಾಲಯ (ನಾ). ಓದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಮನೆ; ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರ: ಬರೆಹಗಳನ್ನು ಓದುಗರ ಅಭಿರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೪೧). [ಗ್ರಂಥ + ಅಲಯ]

ಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ೧. ಗಂಟು; ಬಂಧ; ಕಟ್ಟು: ಅಜ್ಞಾನದ ಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚುವದೇ ಗ್ರಂಥ (ಕಗದ್ಯ. ೧೨೦). ೨. (ಕಬ್ಬು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಗಿಣ್ಣು; ಗೆಣ್ಣು: "ಗ್ರಂಥಿಃ, ಪರ್ವ, ಪರುಸ್ – ಈ ೩ ಗಂಟು" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೫). ೩. ಗೆಡ್ಡೆ; ಬೇರು. ೪. (ದೇಹದ) ಸಂಧಿ; ಕೀಲು. ೫. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಗಾಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬುಗುಟು.-ಗಂಟು. ೬. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಗೆಡ್ಡೆಯಂತಿರುವ ಕೆಲವು ಅಂಗಗಳು: ಕೆಲವು ಹುಳುಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಹೊರಚಾಚಿ, ದ್ರವವನ್ನು ಸ್ರವಿಸಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೨೧). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದರ ರೋಗ: ಶೂಲಗಜಾಂಕುಶ ರಸಂ . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ವಶೂಲೆ, ಪಂಚಗುಲ್ಮ, ಅರುಚಿ, ಎದೆಬಾವು, ಅಡ್ಡಗಡಿ, ಗ್ರಂಥಿ, ಎಂಟು ಉದರರೋಗಂಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೫೨). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಗಣೇಶಕುಸುಮ ಕೆಂಗಣಿಗಿಲು, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಗ್ರಂಥಿ" (ಓಷಧಿ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ; ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು; ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ. ೨. ಗ್ರಂಥಭಾಗವನ್ನು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವವನು; ಕಥಕ; ನಿರೂಪಕ: "ಗ್ರಂಥಿಕ"ರು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂಸವಧ ಬಲಿಬಂಧಗಳನ್ನು "ಶೋಭನಿಕರು" (ಅಥವಾ "ಶೌಭಿಕರು") ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂನಾಟ. ೪೦). ೩. ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿ ನಕುಲನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಹೆಸರು: ನಾನು ಗ್ರಂಥಿಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿರಾಟರಾಜನ ಹತ್ತಿರ ಅಶ್ವಪಾಲಕನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ವಚಭಾ. ೧೮೫). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಕತಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ನಾಣಲಬೇರು, ಗ್ರಂಥಿಕತಗರ, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು . . . ಇವಿಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕವ ಸೇವಿಸಲು ಭೂತಗ್ರಹ . . . ಪರಿಹರವಹವು (ಪೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೩). [ಗ್ರಂಥಿಕ + ತಗರ$_2$]

ಗ್ರಂಥಿತ (ಗು). ೧. ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ; ಗಂಟುಹಾಕಿದ. ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ: ಈ ಮಹತ್ವದ ಸಮಾಜವಾದೀ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅದರಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಿತವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೦೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿದಳ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ: "ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣಃ – ಗ್ರಂಥಿದಳ" (ಓಷಧಿ. ೪೭). [ಗ್ರಂಥಿ + ದಳ$_1$ (= ದಲ)]

ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಗಿಡ; ಮಾಚಿಪತ್ರೆ: ಮರಿಚ ವ್ಯಾಕೀರ್ಣಪರ್ಣಂ ಕುರರತನುವ(ನಾ) ಗ್ರಂಥಿ ಪರ್ಣಚ್ಛದಂ ಕತ್ತುರಿವೆಕ್ಕಂ ಸಲ್ಲಕೀಪಲ್ಲವಮಿಭಶಿಶುವಂ . . . ಕೊರ್ವಿಸೆ ಸೊಗಯಿಪುದೀ ಕಾನನೋದ್ದೇಶಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೬೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಲ (ಗು). ೧. ಗಂಟುಗಂಟಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; "ವಿರಾಂಗತ" (ಪಂಡಿತ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ (ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದ) ಗಿಡ; "ಮುಳ್ಳುಅಜ್ಜಿ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆ (ನಾ). ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಕೀಲಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು. 'ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆಚೂರ್ಣ' ಪರಾ. [ಗ್ರಂಥಿ + ಶೂಲೆ]

ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವಿನ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ ಪುಡಿ: ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆಚೂರ್ಣ:-ಮಾಂಸಭೇದಿ ಅಜಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ . . . ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ತ್ರಿಫಲೆಪುಡಿ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೨೫). [ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆ + ಚೂರ್ಣ$_2$]

ಗ್ರಂದಿಗ 'ಗಂದಿಗ' ನೋ.

ಗ್ರಂದಿಗೆ 'ಗಂದಿಗೆ' ನೋ.

ಗ್ರಥನ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥನ ೧: ಕವಿಯ ಕೆಲಸವೇನೆಂದರೆ, ಶಬ್ದಾರ್ಥಜನ್ಯ ಭಾವಗಳ ಗ್ರಥನದಿಂದ ಒಂದು . . . ಜಾಗರವನ್ನು ತೆರೆವುದು (ಕಾವ್ಯಕು. ೮೦). [ಸಂ.]

ಗ್ರಥಿತ (ಗು). ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ; ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ: ಮಥಿತರಿಪು ಭೂಪಾಳಂ . . . ಪ್ರಥಿತಪೃಥಿವೀಪಾಲೌಘಾನಮ್ರಮೌಳಿಮಣಿಪ್ರಭಾ ಗ್ರಥಿತಪದಪೀಠಾಗ್ರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭); ಒದವಿದ ತೋರಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹಾರದ ಸೂಸಕದಿಂದೆ . . . ಸಹಕಾರದ ಕೆಂದಳಿರಿಂದೆ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದು ಕದಳೀದ್ರುಮಗ್ರಥಿತಸುಂದರವಂದನಮಾಲಿಕಾವೃತಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಥಿಸು(ಕ್ರಿ).೧. ಗ್ರಂಥ, ಮಾಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸು,-ಕಟ್ಟು: ಇಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ರಸೈಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾಟಕವನ್ನು ಗ್ರಥಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರ್ಣನವೈಖರಿಗಳಿಗೂ . . . ಇದರಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಸಂನಾಟ. ೭೮). ೨. ಕೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು: ಗ್ರಥಿಸಿ ಚೀತ್ಕಾರದಿ ನಡೆವ ಭರಕೆ ಶೈಲ ಶಿಥಿಲವ ಮಾಳ್ವ ಪೆಂಪುಳ್ಳ ರಥಗಳೆಂಭತ್ತನಾಲ್ಕೆಂಬ ಲಕ್ಷದೊಳ್ (ಭರಪ. ೨೨-೬೨). [ಗ್ರಥನ + – ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಸನ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು; ತಿನ್ನುವುದು: ಗ್ರಸನಾಟೋಪದಿ ನೆಯ್ದಿದಂ ಹರಿಯನುತ್ಕರ್ಣಂ ವಿದೀರ್ಣಾನನಂ (ಜಗವಿ.೫-೪೫); ಕೋರಕಾಗ್ರ ಗ್ರಸನೋತ್ಕಂಠಾನ್ಯಪುಷ್ಪೋತ್ಕರವೃತವಿಟಪಂ ಚೂತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೪೬). ೨. ಚಂದ್ರ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಆಗುವ ಗ್ರಹಣ: ಚಂದ್ರಬಿಂಬಕ್ಕೆ ರಾಹುಗ್ರಸನಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ನುಂಗು; ತಿನ್ನು: ಅದು ಕೊ ಗ್ರಾಸಬುದ್ಧಿಯಿಂ ಯಡತಿಟ್ಟುಗಳಂ ಗ್ರಸಿಸಲೆಣಿಸಿ ಪಾತಾಳಕುಹರದಂತೆ ಶವ ಬಾಯಿಗಳಂ ತೆರದು ಪಕ್ಷಘಾತದಿಂ ಸಮುದ್ರವಂ ಗ್ರಾಸಗೊಳುತ ತನ್ನಂ ಗ್ರಾಸಿಸಲು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯಂ ತೆರದು ಬರುವ ಮಹಾಸರ್ಪವಂ ಪಕ್ಷದಿಂ ಖಂಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೪ ೭). [ಗ್ರಸನ + – ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಸ್ತ (ಗು). ೧. ಬಾಯಿಂದ ಹಿಡಿದ. ೨. ತಿಂದ; ನುಂಗಿದ. (ನಾ). ೩. (ಓದುವಾಗ) ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಪದಗಳನ್ನೂ ನುಂಗುವುದು; ಸರಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸದೆ ಇರುವುದು: ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ನುಂಗುವುದು 'ಗ್ರಸ್ತ' (ಕಶಾಅ. ೨೩೦ ಅಡಿಟಿ). ೪. ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟವನು: ನಿರ್ಭರಪೂರಮಾಗಿಯು ಮತಿಸ್ನಿಗ್ಧಾಶ್ರುಧಾರಾಜಳಪ್ಲವಮುಂ ಬಾರಿಸಲೆಂತುಮಾಱವು ವಲಂ ಕಾಳೋರಗಗ್ರಸ್ತನಂ (ಆದಿಪು. ೩-೫೪). ೫. (ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ, ಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನು,-ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಮತ್ತೋರ್ವನತ್ಯುಗ್ರಮಂಡಳಾಗ್ರಮನನುಗೆಯ್ದು ವೀರಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೧ ವ); ಕಲಿಮಲದಿಂದ ಗ್ರಸ್ತನಾಗಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಮೂಢನಾದ ಜಡಜೀವನು ನಾನು ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವೆನು? (ತುಳಸಿ.೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತ (ನಾ). ಗ್ರಹಣವಾದಾಗ (ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ) ಪೂರ್ತಿ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಮುಳುಗುವಿಕೆ,-ಅಸ್ತವಾಗುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಮುಳುಗಿದ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ: ನಾಳೆ ಸೂರ್ಯ ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಗಲು ಊಟಮಾಡುವಂತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ): ನಾಳೆಯ ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಸ್ತ + ಅಸ್ತ]

ಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ತುಡುಕುವುದು; ಹಿಡಿಯುವುದು; ಹಿಡಿತ. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. ೩. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ರಾಹು. ೪. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಅಂಗಾರಕ, ಬುಧ, ಗುರು, ಶುಕ್ರ, ಶನಿ, ರಾಹು, ಕೇತು ಎಂಬ

ಒಂಬತ್ತು ಆಕಾಶಚರಗಳು: ಪ್ರಬಲಮೆನಿಕುಂ ಗ್ರಹಂ . . . ಆಱುಬಲ ಮುಮಂ ಪಡೆದಾಗಳ್ (ಜಾತಕಿ. ೨-೦೩); ಆರನುಜ್ಞೆಯ ಬಲದಿ ಲೋಕದಿ ಸೂರಿಯಾದಿ ಗ್ರಹಂಗಳಿರುತಿಹವು (ಗಗತಾ. ೦೯-೧); ಐದು ಗ್ರಹಗಳು ಉಚ್ಚವಾಗಿವೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು (ಜೆಂಗಾಳ್ಯ. ೨). 'ನವಗ್ರಹ' ಪರಾ. ೫. ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿ; ಭೂತ; ಪಿಶಾಚಿ; ಗರ: ಗ್ರಹ ಗೃಹಂ ಚೆಲ್ವಾಗಿರಲ್ ಸೇರದೇಂ (ಸೋಮೇಶ. ೧೮); ಕಾಂತಾರದೊಳಂ ಪ್ರೇತವನಾಂತರದೊಳಂ . . . ಭಯಭ್ರಾಂತಿಯಿನೋಡಿದೊಡಲ್ಲಿ ದು(ತು)ರಂತ ಗ್ರಹಮಿರ್ದು ಪಿಡಿಗುಮಾ ಹಯವರನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೬-೦೩). ೬. ಪಿಶಾಚಿಯ ಹಿಡಿತ; ಭೂತಾವೇಶ: (ಕಿ). ೭. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೮. ಭೂಮಿ. ೯. ಜೀವಸಮೂಹ. ೧೦. [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ನಿಧಿ ಮಣಿ ಗ್ರಹರಂಧ್ರ ಮಿರಲು ಮೊಂಬತ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೮). ೧೧. ಮನೆ; ನಿವಾಸ: "ಆದಿತ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹಂ ಧರಣಿ ಜೀವಿವ್ರಾತಮಾಕರ್ಷಣಂ ಭೂದೇವಂ ತಪಮುಂ ಗ್ರಹಾಖ್ಯಂ" (ಸಾನಾರ. ೩೪). 'ಗ್ರಹಗ್ರಾಮ' ಪರಾ. ೧೨. [ಸಂಗೀತ] ಯಾವುದೇ ರಾಗವನ್ನು ಹಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವರ; ರಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸ್ವರ: ಒಂದೊಂದು ರಾಗಕ್ಕೂ ಹಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವರ (ಗ್ರಹ) . . . ನಿಯಮ, ಕ್ರಮಗಳು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಭಾರದ. ೩೪೦). [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಕಲ್ಪ (ನಾ). ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು; ಗ್ರಹಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗ್ರಹಗಳ ತಂಡ: ಈ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಗ್ರಹಗಳ ತಂಡಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಗ್ರಹಗಳು ಅಥವಾ ಗ್ರಹಕಲ್ಪ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಆಕಾಶ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಕೂಟ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳ ಸಮಾಗಮ,-ಕೂಟ: (Conjunction. ಪಾರಿನಿ. ೨೦). [ಗ್ರಹ + ಕೂಟ$_1$]

ಗ್ರಹಗತಿ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆ; "ಮಂದೋಚ್ಚ ಶೀಘ್ರೋಚ್ಚ ಪಾತಗಳೆಂಬ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರದ ವೇಗ" (ಜಾತಕಿ. ಪರಿ ೩). 'ಗ್ರಹಗತಿದರ್ಶಕ' ಪರಾ. ೨. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಣಾಮ: ಈ ವರ್ಷನನ್ನ ಗ್ರಹಗತಿ ಹೇಗಿದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ನೋಡಿ ಹೇಳಿ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಹ + ಗತಿ]

ಗ್ರಹಗತಿದರ್ಶಕ (ನಾ). "ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ (ಗಡಿಯಾರದ ರಚನೆಯ) ಮಾದರಿ: ಗ್ರಹಗತಿದರ್ಶಕ". (Orrery. ಇಂಕನಿ). [ಗ್ರಹಗತಿ + ದರ್ಶಕ]

ಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತ (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆವೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು; ಗರಹೊಡೆದವನು: ಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತಂ ಮಂತ್ರದಿನಾವೇಶಂಗೊಂಡು ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಭವದ ಪೆಸರಂ ನೆಗೞ್ತಿಯುಮಂ ಪೇೞ್ವುದು ಮಾಬಾಲಗೋಪಾಲವೃದ್ಧಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೩೭ ವ).

[ಗ್ರಹ + ಗ್ರಸ್ತ]

ಗ್ರಹಗ್ರಾಮ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗಳ ಸಮೂಹ,-ಗುಂಪು: ಇದು ದೀಹಾರದ ಗೇಹದಂತೆ ಹರಿಣೀರಮ್ಯಂ ಗ್ರಹಗ್ರಾಮದಂತುದಿತಕ್ರೋಡವಿಭಾಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೮). ೨. ಮನೆಗಳ ಸಮೂಹ. ೧, ೨: ಗ್ರಹಗ್ರಾಮದಂತೆ ವಿತತಕೇತು ಶತಶೋಭೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦ ವ).

[ಗ್ರಹ + ಗ್ರಾಮ]

ಗ್ರಹಚಾರ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆ; ಗ್ರಹಗತಿ. ೨. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಣಾಮ: ಗ್ರಹಚಾರ ಕೆಟ್ಟಿತೆ ವಿಧಿ ಶಾಪವಿಟ್ಟಿತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೪೩-೧೧). ೩. ಗ್ರಹಗತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಷ್ಟಪ್ರಭಾವ; ದುರದೃಷ್ಟ; ದುರವಸ್ಥೆ: ಅವನಿಗೂ ಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು ಗ್ರಹಚಾರ (ಶಾಲಮ. ೩೩); ಈ ಗ್ರಹಚಾರಕ್ಕೇ ನಾನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಮದುವೆಯಾದುದು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೯೮).

ಗ್ರಹಚಾರಬಿಡಿಸು=ಬಯ್ಯು; ಗದರಿಸು: ವೆಂಕಮ್ಮ ಜಡಿಮಳೆ ಹಿಡಿದ ಹಾಗೆ ಹಿಡಿದು 'ತೊಗೋ ಬಿಡಬೇಡ' ಅಂತ ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ರಾಗಿಡಿ. ೩೮): ಸಮಯ ಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಅವನಿಗೆ ಗ್ರಹಚಾರಬಿಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಸುಬ್ಬುಕೃಷ್ಣನೂ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ (ರೂಪಸ. ೦೩೩). ಗ್ರಹಚಾರವಕ್ರಿಸು=ದುರದೃಷ್ಟ ಒದಗು; ಕೆಡುಕಾಗು: ಇದೇನು ಗ್ರಹಚಾರವಕ್ರಿಸಿತು (ರೂಪಸಂ. ೦೭). [ಗ್ರಹ + ಚಾರ]

ಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವುದು; ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "ನಿಗ್ರಹಂ ಪೀಡನಂ ಸ್ಪರ್ಶನಂ ಗ್ರಹಣಮೆನಲು ಹಿಡಿಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೦-೦೭). ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಭೂಮಿ, ಸೂರ್ಯ ಹಾಗು ಚಂದ್ರ ಇವು ಮೂರು ಒಂದೇ ರೇಖೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕತ್ತಲೆಯ ಆವರಣ: ಕಂಡೆಂ ಗ್ರಹಣಮನದನಾಖಂಡಲದಿಙ್ಮುಖದೆ ಬಂದು ಸರ್ವಗ್ರಾಸಂಗೊಂಡತ್ತಪರಾದಿತ್ಯನ ಮಂಡಲಮಂ ಬಾಹುರಾಹುಸತ್ಯಾಶ್ರಯನಾ(ಗದಾಯು. ೦-೨೬). ೪. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಗ್ರಹಿಸುವುದು: ಈ ಸಂವೇದನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂಬ ಘಟಾದಿವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಾಹಕನೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಹಣವೆಂಬ ಸಂವೇದನವೂ-ಈ ಮೂರೂ ತೋರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೦೭೭). 'ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೫. (ಆಲಂ) ಕೋಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉದ್ವಿಗ್ನತೆ,-ಮಂಕು ಕವಿದಿರುವಿಕೆ: ಗ್ರಹಣವು ಬಿಟ್ಟಿತೆ ಆಗ್ರಹವಾರಿತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೦೮೦-೯೪). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ; ಬೆರಳನ್ನು ಕಚ್ಚುವುದು: ಸೊಗಯಿಪ ಬೆರಲಂ ಕಚ್ಚಲ್ ಮೃಗನಯನೇ ಗ್ರಹಣಮೆಂಬ ದಂತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೯೦).

[ಸಂ.]

ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ (ನಾ). (ವಿಷಯವನ್ನು) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ: ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವಿಗೆ ಐದುವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೦೩೮): ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಗಿಂತ ನಿರ್ಮಾಣಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂದು ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ(ನವ್ಯಕಾ. ೧೦೬). [ಗ್ರಹಣ + ಶಕ್ತಿ]

ಗ್ರಹಣಸಲ್ಲೇಖನಾಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಹಿಡಿಯುವ ಮತ್ತು ಬಿಡುವ ಗುಣ: ವಾಗ್ದೇವಿಯೊಡನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ವಾಚಾಳತೆಯುಂ ಅಮರವೈರಿಯೊಡನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ಗ್ರಹಣಸಲ್ಲೇಖನಾಬುದ್ಧಿಯುಂ . . . ನಿನಗೆ ಸಹಜಮಾಗಿರ್ದುವು (ಗದಾಯು. ೯-೬ ವ).

[ಸಂ. (ಗ್ರಹಣ + ಸಲ್ಲೇಖನಾ + ಬುದ್ಧಿ)]

ಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ೧. ಬಹಳವಾಗಿ ಭೇದಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಅತಿಸಾರ: ಗ್ರಹಣಿವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟುಮೊಸರಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು(ವಿವೈವಿ. ೪೨); ಆ ಲೇಹ್ಯವಂ ಉದಯದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸೆ ಕೆಮ್ಮು . . . ಗ್ರಹಣಿ, ಪೀನಸ, ಅರೋಚಕ, ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳು ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೨೦೬). ೨. ಮೂಳೆಗಳು ಮೆದುವಾಗುವ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳರೋಗ; ಮುರುಟುದೋಷ. [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಪತಿ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳ ಒಡೆಯ; ಸೂರ್ಯ. [ಗ್ರಹ + ಪತಿ$_2$]

ಗ್ರಹಪಥ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತುವ ಮಾರ್ಗ, - ಪಥ: ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಗ್ರಹಪಥಗಳ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ . . . ತೋರಿಸಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೨೮). [ಗ್ರಹ + ಪಥ]

ಗ್ರಹಪೀಡೆ (ನಾ). ಗ್ರಹಗತಿಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅಥವಾ ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗಾಗುವ ತೊಂದರೆ,-ಬಾಧೆ. [ಗ್ರಹ + ಪೀಡೆ]

ಗ್ರಹಬಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿ ನವಗ್ರಹಗಳ ಶುಭಪ್ರದಾನ ಶಕ್ತಿ : ಗ್ರಹಬಲವಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮನಂತೆ ವಿರ್ಜರಿದೆ (ಜಾತಿಪಿ. ೪-೩೦ ಪ) ; ಸಕಲಗ್ರಹಬಲ ನೀನೆ ನರಸಿಂಹಾಖ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೨೬ ಪದ್ಯವಿ).

[ಗ್ರಹ + ಬಲ]

ಗ್ರಹಬಾಧೆ (ನಾ) . = ಗ್ರಹಪೀಡೆ. [ಗ್ರಹ + ಬಾಧ]

ಗ್ರಹಭೀತ (ನಾ). ಪಿಶಾಚಿಯಂ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಹೆದರಿದ; ದೆವ್ವದ ಪೀಡೆಗೆ ಒಳಗಾದ: ಪಲ್ಲಂಗುಮಟ್ಟಿಗಳ್ ಬಹುವರ್ಣಂ ಬೆರಸಿರ್ಪುದುಮೊಪ್ಪುದು ತಾಂ ತುರಗಂ ಗ್ರಹಭೀತವಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೬-೦೬). [ಗ್ರಹ + ಭೀತ]

ಗ್ರಹಮೈತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] (ವಧೂವರರ) ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳ ಸ್ನೇಹ.-ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಗ್ರಹಚಾರವಲ್ಲವದು. ಗ್ರಹಮೈತ್ರ. ಅದಕ್ಕೇ ಸಾವಿಬ್ಬರೂ ಒಂದು (ಜಾತಕಾ. ೧೯೪). [ಗ್ರಹ + ಮೈತ್ರ]

ಗ್ರಹಯೋಗ (ನಾ).[ಜ್ಯೋತಿ](ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸೇರುವಿಕೆ: ಈ ವಧೂವರರಿಗೆ ಗ್ರಹಯೋಗ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ಕೂಡ). [ಗ್ರಹ + ಯೋಗ]

ಗ್ರಹಶಂಕೆ (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿ ರುವ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ.-ಬಾಧೆ : ಗ್ರಹಶಂಕೆಗೆ ನುಗ್ಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ತೇದು ಇಕ್ಕುವುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೦೩೬). [ಗ್ರಹ + ಶಂಕೆ]

ಗ್ರಹಶಾಂತಿ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳು ದುಷ್ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರದಂತೆ ಅವು ಗಳನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಜಪ, ಹೋಮ ಮುಂತಾದುವು: ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ-ಇದರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ, ವ್ಯವಹಾರ . . . ಗ್ರಹಶಾಂತಿ, ರಾಜಪ್ರಯಮೆಂಬ ೧೩ ಪುಸ್ತರಗಳವೆ (ಕಾರಕ. ೬೨). [ಗ್ರಹ + ಶಾಂತಿ]

ಗ್ರಹಸ್ವರ (ನಾ) .= ಗ್ರಹ ೧೨ : ರಾಗಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧ ಪ್ರಧಾನಸ್ವರ ಗಳುಂಟು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು-(1) ಗ್ರಹಸ್ವರ, (2) ಅಂಶಸ್ವರ, (3) ನ್ಯಾಸ ಸ್ವರ. ರಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸ್ವರವೇ ಗ್ರಹಸ್ವರ (ಸಂಗೀತಂ. ೨೫). [ಗ್ರಹ + ಸ್ವರ]

ಗ್ರಹಿಕೆ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಹಣವಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲ ಸಿಹ್ನುತ್ಪವೆ ಎಂಬುದು ತಪ್ಪು ಗ್ರಹಿಕೆ (ನಿಜ್ಞಾಮ. ೦೩೯) ; ಕಾತರ್ಯಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ನಾವು ಕವಿತೆಯಿರತೆಯ ಗ್ರಹಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕಾಶಾ. ೪೬).

ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗು = ತಿಳಿ ; ಮನವರಿಕೆಯಾಗು : ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿಗಳಿಗೆ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಪುಷಾ. ೩೦೪).

[ಸಂ. ಗ್ರಹಿತಾ]

ಗ್ರಹಿತ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿದ; ಆವರಿಸಿದ; ಗ್ರಸ್ತ : ಸೂಲ್ಲಲಭಮಾನಂ ಗ್ರ[ಹಾತಂ.ಗ್ರಹಿತತಮನಪಲ್ಲದಾ ತತ್ವವನಱಿಯಲದು ದುರ್ಮಾಭವದಂತಾಗಿ (ಅಸಪು. ೪೯-೦೩). (ನಾ). ೨. ಗ್ರಹಿಸುವವನು ; ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ವನು : ಈ ಗುಣಾಗ್ರಹಿತ ಗ್ರಹಿತನ ಉಭಯುಭಾವ ಎನ್ನಯ್ಯ ಪ್ರಿಯು ಇವ್ವುಡಿ ನಿಃಕಲಿಂಕ ವಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಸನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾನಿರ್ವಾಹ್ಯನ್ನಿಲ ಬಾಡಿಕ. ೨೬೬-೨೬). [< ಸಂ. ಗ್ರಹಿತ]

ಗ್ರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕೈಯಿಂದ) ಹಿಡಿ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸು : ಆಂಗೀಕರಿಸು : ಎಷ್ಟ ಕರಣೀಂದ್ರಿಯಂಗಳಳ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದವನೆ ಗ್ರಹಿಸು ತಿರ್ದ್ದವಯ್ಯ (ಅಂಬಲಿ. ೧೬೨-೬೭) ; ಆ ಛಂದಮ್ಮ ಬಲು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಇದೆ : ಹೊಸಹೊಸ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ಸಮಾಲೋ. ೧೬೯). ೩. ಅರಿ ; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು : ಪಗೆಗೊಳಾದೊಡಂ ಗುಣಾಗಣಮಿರೆ ತಾಂ ಗ್ರಹಿಸಿ ಪೊಗಳದಿರ್ಪನೆ ಸುಜನಂ (ಕಬಸಂ. ೩-೦೦೩) ; ಇಂತಹ ಅಲ್ಪವಿಷಯ ಗ್ರಹಿಸೋದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಕಕ್ಕಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ಗುರುಗಳದ್ದು ತಪ್ಪು (ಕಂಗಾಳ್ಳ. ೦೪೦). [ಗ್ರಹಣ + ಇಸ್ಯು]

ಗ್ರಾಂ (ನಾ). ಮೆಟ್ರಿಕ್‌ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ತೂಕದ ಒಂದು ಏಕಮಾನ : ತೂಕಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಪೌಂಡ್ (Pound) ಎಂಬ ಏಕಮಾನವನ್ನೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕರು ಗ್ರಾಮ್ (Gramme) ಎಂಬ ಏಕಮಾನವನ್ನೂ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಲೀತಿವಿ. ೦೦೯). 'ಕಿಲೊಗ್ರಾಂ' ಪರಾ. [←ಇಂ. Gramme]

ಗ್ರಾಂಥಿಕ (ಗು). ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,–ಬಳಸುವ : ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ, ಗ್ರಾಂಥಿಕ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು (ಕ್ಷಬಿಡಿ.೨೯೬). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಂಥಿಕಭಾಷೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥರಚನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಷೆ : ಗ್ರಾಮ್ಯಕ್ಕಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಭಾಷೆ : ಗ್ರಾಂಥಿಕಭಾಷೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಸಿದ್ಧ ವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಬರಿಕೊಡವಾಗಿರುವುದು (ಸಂಪೆಗೀ. ೭೯).

[ಗ್ರಾಂಥಿಕ + ಭಾಷೆ]

ಗ್ರಾಣಿ (ನಾ). = ಗ್ರಹಣಿ ೩ : ಜೈಶ್ವದ ಪುಣ್ಯಮಿ ಸೋಮವಾರ ಸೋಮ ಗ್ರಾಣದಂದು . . . ದೇವರಿಗೆ ಬಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಶಾಸಂ. IX-I, ೩೮೦-೨೦; 1188). 'ಗರಣ' ವರಾ. [< ಸಂ. ಗ್ರಹಣ]

ಗ್ರಾಮ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿ ; ಸಣ್ಣಊರು : ಭದ್ರಬಾಹುಭಟ್ಟಾರರ್ . . . ಗ್ರಾಮ ನಗರ ಖೇಡ ಖರ್ವಡ ಮಡಂಬ ಪಟ್ಟಣ ದ್ರೋಣಾಮುಖಂಗಳಂ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತಿ ಪರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೬೬-೬) ; ಯಾ ಗ್ರಾಮವೂ ಯಿದಿಗೆ ಜಹಗೀರಾಯಿತು (ಪ್ರದಿ. ೨೯). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : " ಇಂದ್ರಿಯ ಭೂತ ಶಬ್ದ ವಿಷಯ ಕರಣಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ಪೇಟ್ಟುಬು ಗ್ರಾಮಮೆಂದೆಂಬುದು" (ಪಂಗಂರಾ. ೧೪೦-೦೩). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಗುಂಪು ; ಷಡ್ಜ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರವೆಂಬ ಮೂರರ ಗುಂಪು : ಆ ಸಪ್ತನಾದ ತ್ರಿತ್ರಿತ್ರರು ಶ್ರುತಿಯಿನಿಸುಮಾ ಶ್ರುತಿಯೊಳ್ಪತ್ತ್ರಿತ್ರರು ಗವಾಕಮಳ್ಕವಕೆ ದೇಶೀಯಮೆಳ್ಕಮಳ್ಕವಕೆ ಮೂಱುಗ್ರಾಮವರ್ಪ ಹ ದಿ ನೆಂ ಟು ಜಾತಿ (ಪಂಗಂರಾ. ೨೬-೩) ; ಗ್ರಾಮ ಮೂಱಱೆ ಸಂಚರಣೆಗಳ ಸೀಮೆಯಲಿ . . . ರಾಮಣೀಯಕ ರಚನೆಗಳಲಿ ಸನಾಮನೆನಿಸುವವನೆ ಗಾಯಕನು (ಅಂಶಾ.ಸ. ೬೦೩. ೦-೯೬) ; ಗ್ರಾಮ ಜಾತಿ ಅಂಗಮೆಂಬ ಮೂಱಱಂ ನೂಱ್ಕೈವತ್ತೇಳು ರಾಗಂಗಳುದಿಸುವವುದು (ವಿವಗೀ. ೩೪೪) ; ಗ್ರಾಮ ವೆಂದರೆ . . . ಸಂಗೀತ ದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛನೆಗಳ ಗುಂಪು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಗ್ರಾಮಗಳು ಮೂರು–ಕ್ರಮ ವಾಗಿ ಅವು ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮ, ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರಗ್ರಾಮ ಗಳು (ಸಂಗೀತ. ೦೦). ೪. ದೇಹಸ್ಥ. ಹೆ. ಸಮೂಹ. ಓ. ಕಿರಿಣ. ೭. ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ. ೮. ವಂದಿ : ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ. ೯. ಸಂಭೋಗ; (೬). ೧೦. ಸು ಖ ವ ಡು ವು ದು ; ಭೋಗ : " ಮಾಗಧ ಭೂತ ಶಬ್ದ ಕರಣಂಬುಧಿ ರೇತ ಜನಾತ ಸಂಕುಲಂ ರಾಗವಿಭೇದ ಭೋಗವಿವು ಗ್ರಾಮವೆನಿಕ್ಕು " (ಪಾಪಾರ. ೩೮).

ಗ್ರಾಮಣಾಪೇಕ್ಷಮ = ಗ್ರಾಮವದಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನೆನು : ಕಾ ರ್ಯ್ಯ ಬ್ಯಹಸ್ಪತಿಗಳೇಕ್ಕೆ ಕಷಣ್ಣಿ ಕರ್ಗ್ರಾಮಣಾವೇತ್ಕಮವೆಷ್ಟವಮೆಷ್ಟ್ಯ ಗೀತಿ ಮನೋಹರರ್ . . . ಶ್ರೀಮಲ್ಲೊಕ್ಕಿಗಂಣ್ಣ ಯೂರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಮುಖ ಸಹ ಮಹಾಜನಂ (ಕಿಷ. II, ೦೦-೯ : 1080). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮಕಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯವಹಾರ ; ಹಳ್ಳಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯ.–ಸೇವೆ : ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಜಗ್ರಹಾರ ಹೊಸಿಮಹಡಂಗಿರೆಯೂರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಮುಖ ಸಹ ಮಹಾಜನಂ ನೂಱ್ಕಿಪ್ಪತ್ತಿರಿಂದಿರುವಂ . . . ಸೋಮವಾರದಂದು ಗ್ರಾಮಕಾರ್ಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಶ್ರೀಮ್ಮಯೂರೊಡೆಗೆ ಶಂಕರದೇವರ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಕಿಷಾ. IX-I, ೩೪೮-೪೯ : 1144). ೨. ವ್ಯವಹಾರ ; ಹಾದರ್ಯಃ ವೃತ್ತಿ ವಂತರೊಳಗೆ × ನ್ಯವೇಯ್ಯೋಪಾಸ್ಯೆ ಆನಾಚಾರ ದುರಾನುಸಂಧಾನ ಗ್ರಾಮ ಕಾರ್ಯ್ಯವನಾರು ಮಾಡಿದಂಡಂ ಆ ಮಹಾಜನಂಗಳು ವಿಶ್ವಿಶ್ಯೇದವ ಮಾಡುವರು (ಎಳೆ. XV, ಹೊಸ. ೦೦೩-೭೮: 1282). [ಗ್ರಾಮ+ಕಾರ್ಯ]

ಗ್ರಾಮಕೂಟ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಗೌಡ: ದೇವಿಲನೆಂಬ ಗ್ರಾಮಕೂಟಂಗಮಾತನ ಕುಟುಂಬಿನಿ ವಸುಮತಿಗಂ ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಆದಿಪು. ೩-೩೮ ವ). 'ಗಾಮುಂಡ' ಪರಾ.
[ಗ್ರಾಮ + ಕೂಟ$_3$]

ಗ್ರಾಮಕೂಟಕ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಕೂಟ: ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ವಿಷಯಪತಿ ಗ್ರಾಮಕೂಟಕಾಯುಕ್ತಕ ನಿಯುಕ್ತಾಧಿಕಾರಿಕ ಮಹತ್ತರಾದಿ ಸಮ್ಮತದಿಂ (ಎಇ. XII, ೨೩೩-೨೦೨; 1077). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮಕೈಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಕೈಗಾರಿಕೆ,-ಕಸಬು; ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ: ಗ್ರಾಮಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಯುಕ್ತಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ . . . ಗ್ರಾಮಸ್ಥರೇ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೆ ಕೆಲಸಗಳು ಸಫಲವಾಗುವುವು (ವ್ಯವಮ. ೬೪). [ಗ್ರಾಮ + ಕೈಗಾರಿಕೆ]

ಗ್ರಾಮಚಾರ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಸೇವಕ; ತೋಟಿ, ತಳವಾರ ಮೊದಲಾದ ಸೇವಕರು: ಗ್ರಾಮಚಾರರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದು ಸರಿಯೆ . . . ಬೆಂಗಳೂರು, ಹೊಸೂರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಚಾರರ ಸಹಾಯ ಅಷ್ಟು ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಅದೂಟ. ೫).
[ಗ್ರಾಮ + ಚಾರ]

ಗ್ರಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಜಹಗೀರುಗ್ರಾಮದ ಅಥವಾ ಜೋಡಿಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನ; ಗುರಿಕಾರ: "ಗಾವಿಲನೆಂದು ಗ್ರಾಮ [ಪಾಠಾಂ. ಮಿ]ಣಿ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೫೭); ಯಿದಕ್ಕೆಯರಸು ಪ್ರಧಾನರು ಯಧಿಕಾರಿ ಗ್ರಾಮಣಿಗಳು ಆರೊಬ್ಬರುಂ ಯಿಲ್ಲೆಂದರಾದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೯೬-೧೮; 1262); ಗ್ರಾಮಣಿಗೆ ಪಾಷಂಡಗಾತ್ಮವಿರಾಮಕಾರಿಗೆ . . . ನಾಮಧಾರಿಗೆ ಪಾರ್ಥ ಕೇಳ್ ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೪-೨೬). ೨. ಪ್ರಮುಖ; ಶ್ರೇಷ್ಠ; ಉತ್ತಮ: "ಅಗ್ರ್ಯಂ, ಪ್ರಧಾನಂ . . . ಗ್ರಾಮಣೀಃ, ಅಗ್ರಣೀಃ-ಈ ೧೩ ಮುಖ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೫); ಬುಧಜನ ಪ್ರೀಣನಾಗ್ರೇಸರ ಗ್ರಾಮಣಿಯಾದಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧೫); ಕಪಿಕೇತುಕುಲ ಗ್ರಾಮಣಿ ಸುಗ್ರೀವಂ ವಿದ್ಯಾಮಯಮಂ ಸಪ್ತಗುಪ್ತಿಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೩೫). ೩. ಕ್ಷೌರಿಕ; ನಾಯಿಂದ; ಕೆಲಸಿಗ. [ಸಂ. ಗ್ರಾಮಣೀ]

ಗ್ರಾಮಣೀಮಣಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ: ಆ ಮಹಾಬಹುಳಗ್ರಹಾರದ ಗ್ರಾಮಣೀಮಣಿ ವಿತರಣದ ಕಣಿ . . . ಮಾದಿರಾಜನೆನಲ್ಕೆ ಸನ್ನಾಮಿ (ಬಸಪು. ೨-೪೬).
[ಸಂ. (ಗ್ರಾಮಣೀ + ಮಣಿ)]

ಗ್ರಾಮತಕ್ಕ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: ದೂರನ್ನು ಗ್ರಾಮತಕ್ಕನ ಮುಂದೆ ಒಯ್ದಾಗ, ಆತನೂ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಿಗೇ ಅನುಕೂಲನಾದ (ಹುಲಿಹಾ. ೩).
[ಗ್ರಾಮ + ತಕ್ಕ$_1$]

ಗ್ರಾಮತಕ್ಕಾಮೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನ ಪದವಿ: ಹಾಲೇರಿವಂಶದ ಅರಸರ ಆಡಳಿತ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮುನ್ನ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಡತಕ್ಕಾಮೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮತಕ್ಕಾಮೆಗಳನ್ನು ಊರ್ಜಿತಕ್ಕೆ ತಂದರು (ಹುಲಿಹಾ. ೮೪). [ಗ್ರಾಮ + ತಕ್ಕಾಮೆ]

ಗ್ರಾಮತಕ್ಷ (ನಾ). ಊರೊಟ್ಟಿನ ಬಡಗಿ; ಹಳ್ಳಿಯ ಬಡಗಿ: "ಗ್ರಾಮತಕ್ಷಃ, ಗ್ರಾಮಾಧೀನಃ-ಗ್ರಾಮ-ಊರಿಗೆ, ಅಧೀನಃ-ಅಧೀನನಾಗಿ ಗೇಯುವ ಬಡಿಗೆಯವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೭). [ಗ್ರಾಮ + ತಕ್ಷ]

ಗ್ರಾಮತೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. [ಸಂ. ಗ್ರಾಮತಾ]

ಗ್ರಾಮತೆರಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಾಮದ ತೆರಿಗೆ. ೨. ಸ್ವಂತದ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೆಲಸಿದ ರೈತರ ಮೇಲೆ ಹೇರಲಾಗುವ ಜುಲ್ಮಾನೆ,-ದಂಡ: (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೬೯).
[ಗ್ರಾಮ + ತೆರಿಗೆ (<ತೆಱಿಗೆ)]

ಗ್ರಾಮದಾನ (ನಾ). ಗ್ರಾಮವನ್ನೇ ದಾನಮಾಡುವುದು: ವಿನೋಬಾ ಅವರು ಭೂದಾನ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮದಾನ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). 'ಭೂದಾನ' ಪರಾ. [ಗ್ರಾಮ + ದಾನ]

ಗ್ರಾಮದೆರೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದವರು ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ; ಒಟ್ಟು ಗ್ರಾಮದ ತೆರಿಗೆ: ಕುಪಿಹಾಳ ತಿರುವೆಂಗಳನಾಥನ ಸ್ತಾನಮಾನ್ಯಕೆ ಗ್ರಾಮದೆರೆಗಾಗಿ ತೆರುವ ತೆರಿಗೇನೂ ಯಿ ದೇವರಿಗೆ ನಂದಾದೀಪ್ತಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೬-೪; 1169?); ಬಿಳಿಚೋಡುಸೀಮೆಯ ಕೆಲಸಿಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗ್ರಾಮದೆರೆ (ಎಕ.XI, ಚಿತ್ರದು.೮೦-೧೮; 1606).
[ಗ್ರಾಮ + ತೆರೆ$_3$ (<ತೆಱೆ$_3$)]

ಗ್ರಾಮದೇವತೆ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ: ಬೋಧಾಯನ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರವು . . . ವಿಗ್ರಹಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾವಿಧಾನವನ್ನೂ ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೦೦).
[ಗ್ರಾಮ + ದೇವತೆ]

ಗ್ರಾಮದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಊರಿಗೆ ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಗೆಯುವವನು: ಇದಂ ಮಿಱಿದವನು ಗ್ರಾಮದ್ರೋಹಿ ಮೂವತ್ತಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರಕ್ಕೆ ಹೊಱಗು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೪-೫೯; 1228). [ಗ್ರಾಮ + ದ್ರೋಹಿ]

ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಆಡಳಿತನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಚುನಾಯಿತ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಸಂಸ್ಥೆ,-ಸಂಘ: ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿಗೆ ದುಡ್ಡುಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೌಡರು ಸ್ವತಃ ದುಡ್ಡುಹಾಕಿ ಅಕ್ಕಿ ತಂದರು (ಪ್ರಣಸ. ೭); ರಾಜ್ಯವು ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿಗಳ ಸಂಘಟನವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಲು ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೩). [ಗ್ರಾಮ + ಪಂಚಾಯತಿ]

ಗ್ರಾಮಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಊರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು; ಗ್ರಾಮಪ್ರವೇಶೋತ್ಸವ: ಅಗ್ರಹಾರಾದಿ ಗ್ರಾಮಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಉಪನಯನಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕು (ಸಕಪ್ಯ. ೫೪).
[ಗ್ರಾಮ + ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ]

ಗ್ರಾಮಬ್ರಯ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವೆಚ್ಚ; ಗ್ರಾಮದ ಖರ್ಚು: ಯಿ ಚತುಸ್ಸೀಮಾಭ್ಯಂತರ ಕವಿಳಾಸಪುರದಲ್ಲಿ ಸುಂಕ ಸಾದ ತಳಸಾರಿಗೆ ಬಟ್ಟೆಯ ಬಾಧೆ ಗ್ರಾಮಬ್ರಯ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಅಂಕೆ ಟಂಕ ಅಣೆ ಗೋಸನೆ . . . ಪಾರಣೆಯ ಜಂಗಮಾರಾಧನೆಗೆ ಕೊತ್ತಸಿಗೆ ಈ ಧಮ್ಮಕೆ ಇದು ವಿವರ (ಎಇ. XXI, ೨-೬೨; 1260). [ಗ್ರಾಮ +ಬ್ರಯ]

ಗ್ರಾಮಭೃತಕ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಕೂಲಿಕಾರ,-ಚಾಕರ: ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅದರ ಸ್ವಾಮಿಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಆರಂಬ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಅದನ್ನು ಅವನಿಂದ ಕಿತ್ತು ತಾನೇ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಭೃತಕ(ಕೂಲಿ ಕೆಲಸಗಾರ)ರಿಗಾಗಲಿ . . . ಆರಂಬಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಅವರಿಂದ ಅಧಿಕಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು (ಭಾರದ. ೩೬೨).
[ಗ್ರಾಮ + ಭೃತಕ]

ಗ್ರಾಮಭೋಜಕ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ; ಗೌಡ; ಗ್ರಾಮದ ನ್ಯಾಯಾಧಿಕಾರಿ: ಆ ಗ್ರಾಮಭೋಜಕನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಸಮವಾಗಿ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಬುದ್ಧಪ. ೫೦).
[ಗ್ರಾಮ + ಭೋಜಕ]

ಗ್ರಾಮಮರ್ಯಾದೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಕಟ್ಟಳೆ,-ನಿಯಮ: ಅವ ಸಾಲಿಗರುಂ ಬೇಡ ಸಲ್ಲೆಂದು ಮಾಡಿದ ಗ್ರಾಮಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯನಾರ್ ×× ಱಿದಡಂ ಶ್ರೀಮತು ಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ × × × (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೨೮-೯೩; 1229). [ಗ್ರಾಮ + ಮರ್ಯಾದೆ]

ಗ್ರಾಮಮೃಗ (ನಾ). ನಾಯಿ ; ಶುನಕ : ಒರ್ವಳ್ . . . ತನ್ನಳಿಯನಂ ಗ್ರಾಮಮೃಗರೂಪದಿಂ ತನ್ನ ಮಗಳ ಕಾಲ್ಗಳೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು ತಿಳಿವಂತೆ ಮಾಡೆ (ಜಾವುಂಪು. ೬೭-೧). 'ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ' ಪರಾ.

[ಗ್ರಾಮ + ಮೃಗ]

ಗ್ರಾಮಯಾನ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಂಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದು; ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಬೋಧೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ: ನಗರಮನೋಹರವ್ಯಾಪಾರ ಮನಲ್ಪಮೆನೆಯುಂ ವ್ಯೋಮಯಾನಂ ತುಚ್ಛಮೆನೆಯುಂ ಗ್ರಾಮಯಾನ ಮತುಚ್ಛಮೆನೆಯುಂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಂಗೆಯುತ್ತುಮುತ್ತಮತೀರ್ಥೇಶ್ವರಂ ವಿಹಾರಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೨-೨೩ ವ). [ಗ್ರಾಮ + ಯಾನ]

ಗ್ರಾಮರಾಗ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮ ೩ : ಅತಿಶಯ ಪರಿಣತಿಯಂ ಮೆಱೆದು ಮೂಱುಂ ಗ್ರಾಮರಾಗಂಗಳೊಳಂ . . . ಮೂವತ್ತುಂ ವಿಶುದ್ಧರಾಗ ದೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೨೫ ವ) ; ಪೊಳೆವುದ್ಯದ್ಗ್ರಾಮರಾಗಂಗಳ ಬಟಗಮ ವೇಳುಂ ಸ್ವರಂ ತಂನೊಳೊಪ್ಪಲು (ಕಇ. IV, ೧-೯ ; 1204).

[ಗ್ರಾಮ + ರಾಗ]

ಗ್ರಾಮರುಹ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಗಿಡ ; ಔಡಲ ; ಹರಳಿನ ಗಿಡ : "ಗ್ರಾಮರುಹಮೇರಂಡಮೆಂದೊಡವುಡಲ ಮದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೪). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮವಳಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ನಡವಳಿಕೆ,-ವ್ಯವಹಾರ : ಧಾರೆಯನೆಱದು ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆವಾಗಿ ಆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಗ್ರಾಮವಳಿರೇಖೆಗೆ ನಡವ ಪಡಿತರ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೫೭-೫ ; 1564). [ಗ್ರಾಮ + – ವಳಿ$_1$]

ಗ್ರಾಮವಾಸಿ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ; ಗ್ರಾಮೀಣ.

[ಸಂ. ಗ್ರಾಮವಾಸಿನ್]

ಗ್ರಾಮಶಾಂತಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಂತಿಕರ್ಮ, ದೇವತಾಪೂಜೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಆಚರಣೆ : ಗ್ರಾಮ ಶಾಂತಿಗೆ ತಳವಾರ ತಲೆ ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾಡ). [ಗ್ರಾಮ + ಶಾಂತಿ]

ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಮೃಗ: "ಕೌಳೇಯಕಂ ರಾತ್ರಿಜಾಗರಂ ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲಂ . . . ಶುನಕಮೆಂದೆನಲು ನಾಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೮) ; ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲನಾಗೀಶಭಜಕರ ಗೃಹಗಳ ತಿರುತ್ತಿರುಗಿ ನೋಡುತಿರೆ ದೊರೆಯದಿರೆ ಶುನಿಯಾಗಿ ಚಿರಕಾಲ ಬಾಳುತಿರಲು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೯-೦೮). [ಗ್ರಾಮ + ಶಾರ್ದೂಲ]

ಗ್ರಾಮಸಾರ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಹೊಲಸಂ,-ಕೊಳೆ,-ಕಶ್ಮಲ: ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳು, ಹೆಂಚುಗಳು, ಗ್ರಾಮಸಾರವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಕೊಳವಿಗಳು . . . ಇವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೮೫). [ಗ್ರಾಮ + ಸಾರ$_2$]

ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಮೃಗ : ಹಂದಿಯಟ್ಟುವ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ ಗಳಂದವಾದವು ಗಂಧಗಾಳಿಗೆ ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೬-೦೨).

[ಗ್ರಾಮ + ಸಿಂಹ]

ಗ್ರಾಮಸೂಕರ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಹಂದಿ ; ಊರ ಹಂದಿ : ಸಾಮಜಾರಿಗೆ ಸರಿಯೆ ಶುನಕಸ್ತೋಮವಾಶಾವಾರಣಕ್ಕಂ ಗ್ರಾಮಸೂಕರ ವಿತತಿ ಸರಿಯೇ (ಬಸಪು. ೫೪-೨೨). [ಗ್ರಾಮ + ಸೂಕರ]

ಗ್ರಾಮಸ್ತ (ನಾ). ೧.=ಗ್ರಾಮಸ್ಥ. ೨. (ಉಕ) ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡ, ಸೇನ ಬೋವ, ಪಟೇಲ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಅಲ್ಲಿಯ ಶಿಕ್ಷಕರು, ಗ್ರಾಮಸ್ತರು, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಯಾರೇ ಇರಲಿ, ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ತನ್ನ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವನು (ಬೆಟ್ಟಹೊ. ೬೯).

[<ಸಂ. ಗ್ರಾಮಸ್ಥ]

ಗ್ರಾಮಸ್ಥ (ನಾ). ಗ್ರಾಮವಾಸಿ ; ಹಳ್ಳಿಯವನು : ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಚಂದಾ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೦೫). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮಾಂತ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಸೀಮೆ ; ಊರಿನ ಸುತ್ತಲಿನ ಜಮೀನು ; ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ: "ಗ್ರಾಮಾಂತಂ, ಉಪಶಲ್ಯಂ-೨ ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪ-ಪ್ರದೇಶ, ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಪ್ರಾಂತ, ಊರುಹತ್ತಿರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೩).

[ಗ್ರಾಮ + ಅಂತ$_2$]

ಗ್ರಾಮಾಂತರ (ನಾ). ಒಳನಾಡಿನ ಪ್ರದೇಶ ; ನಗರದಿಂದ ದೂರವಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಹಳ್ಳಿಗಾಡು: ಗ್ರಾಮಾಂತರ ರೇಡಿಯೋಗೋಷ್ಠಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಾಮ + ಅಂತರ]

ಗ್ರಾಮಾಂತಿಕ (ನಾ). ಊರಿನ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ : "ಗ್ರಾಮಾಂತಿಕಂ, ಉಪಶಲ್ಯಂ . . . ಕ(ಪ)ಟಃ-ಈ ೫ ಊರಹೊ(ಱ)ರೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೪). [ಗ್ರಾಮ + ಅಂತಿಕ]

ಗ್ರಾಮಾದಾಯ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಆದಾಯ ; ಊರಿನ ಹುಟ್ಟುವಳಿ : ಗ್ರಾಮಾದಾಯ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಊಳಿಗಮಾನ್ಯ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಸ್ವಾಮ್ಯವನು . . . ನಿರುಪಾಧಿಕಮಾಗಿ ಸುಖದಿಂದನು ಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹರು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫. ಪುಟ. ೧೫೦-೩೩ ; 1716). [ಗ್ರಾಮ + ಆದಾಯ]

ಗ್ರಾಮಾಧಿಪ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಒಡೆಯ,-ಯಜಮಾನ : ಕೋಟಿಕೋಟಿ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪರೆಱಗೆ ಮುಂದೆ ನುಡಿದು ಜಗಚ್ಚೂಡಾಮಣಿಗೆ ಮಕುಟಬದ್ಧ ಮಹಾಮಂಡಳಪತಿಗಳಾದರೆಣ್ಮಾಸಿರ್ವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೧೦೫).

[ಗ್ರಾಮ + ಅಧಿಪ]

ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪ : "ಗಾಂಪ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳೊಳು ಗಾವಿಲ ಶಬ್ದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೦೮) ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯೂ, ಪಟ್ಟಣಾಧಿಪತಿಯೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗ್ರಾಮ-ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ಣಾಜ. ೩). [ಗ್ರಾಮ + ಅಧಿಪತಿ]

ಗ್ರಾಮಾಫೋನು (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ಭಾಷಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಪುನಃ ಧ್ವನಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆ : ಗ್ರಾಮಾ ಫೋನು ಸಂಗೀತವೂ ಸಿನಿಮಾ ಅಭಿನಯವೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಒಂದೇ ತರಗತಿಯವು (ಸಾಹಿಜೀ. ೬೫); ಹಿಂದೆ ಗ್ರಾಮಾಫೋನುಗಳು ಜನಪ್ರಿಯ ವಾಗಿದ್ದಷ್ಟು ರೇಡಿಯೋ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[←ಇಂ. Gramophone]

ಗ್ರಾಮಿಣಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಗ್ರಾಮಣಿ : ತಿಂಮಯ್ಯಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಕಂದವರದ ಗ್ರಾಮಿಣಿ ಅಂಣಉಡುಪರು ಕೊಟ್ಟ ಬಿಡಾರುವಾರದ ಪತ್ರದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೬೫೫-೦೪ ; 1554) ; ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯ ಮಾಡಿದವನ ಗ್ರಾಮಿಣಿಯಾದವನ ವೈದ್ಯನ ವೈಶ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವವನ . . . ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದು (ಶೀಷಧ. ೨೦-೦೬).

[<ಸಂ. ಗ್ರಾಮಣೀ]

ಗ್ರಾಮೀಣ (ಗು). ೧. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಮೌಢ್ಯ, ಕೆಚ್ಚು, ಗ್ರಾಮೀಣ ರಸಿಕತೆ, ಬಲ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ-ಎಲ್ಲವೂ ಸಮಗ್ರ ವಾಗಿ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಊರು 'ನನ್ನೂರು' ಆಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೯, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಈ ಗ್ರಾಮೀಣ ಅಕ್ಕನ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಯಂಕಾಲ ಒಂದೆರಡು ಗಳಿಗೆ ಎಳೆದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಒಳಿತಾದೀತು (ನವವಿ. ೨೮). (ನಾ). ೨. ಹಳ್ಳಿಗ ; ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವವನು : "ಗ್ರಾಮೀಣಃ, ಗ್ರಾಮ್ಯಃ, ಗ್ರಾಮೇಯಕಃ – ಈ ೩ ಊರುಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೦೦೩). ೩. ಅನಾಗರಿಕವಾದುದು ; ಒರಟು : ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಟ್ಟವು ನಾವೆಣಿಸಿದಷ್ಟು ಗ್ರಾಮೀಣವಾಗಿದ್ದಿರಲಾರದು (ಆಪೂಪ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮೇಯಕ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮೀಣ ೨ : "ಗ್ರಾಮೀಣಃ, ಗ್ರಾಮ್ಯಃ, ಗ್ರಾಮೇಯಕಃ – ಈ ೩ ಊರುಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ : ಗ್ರಾಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಮೂರ್ತಿ ಸವು × × × ಚಿನ್ನಾಮಣಿ ತೇಱೋಮಯನಮಳಿಸ ಕೀರ್ತಿ ಮಹಾಮಹಿಮನ × × × ಲ ವರ್ಮ್ಯಿಯಂ(ಸೌಇ. XI-ii, ೨೦೪-೦೮; ೧).

[ಗ್ರಾಮ + ಈಶ್ವರ]

ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಉದ್ಯಮ,–ಕೈಗಾರಿಕೆ : ಈ ಎರೀ ಹಜ್ಜೂ ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗದ ಮೃಲ ಪ್ರಬಂಧ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದೇನು ? (ದೀಪಿಕ. II, ೪). [ಗ್ರಾಮ + ಉದ್ಯೋಗ]

ಗ್ರಾಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ : ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ವಿದ್ವತ್ತಿಲ್ಲದವನು ; ಗಾವಿಲ ; ಮೂಢ; ದಡ್ಡ : "ಕಾಲುಂಟಿಂ ತಾನೆ ಕೂಡಿ ದೆಳ್ಳಕ್ಕರಿಗಂ ಪಾಟಿಯಿಡೆ ಗ್ರಾಮ್ಯನಾಮಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೬); ಬೆರಲಿರಲ್ . . . ಲಾಂತಮಿವಂ ಗ್ರಾಮ್ಯರಱಯದುಚ್ಚರಿಸುವರ್ ಕುಳಾಂತಭ್ಭಮಿಯಂ (ಕಬುದ. ೨೮). ೩. ಸಂಭೋಗ. 'ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ' ಪರಾ. ಳಿ. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವ್ಯಾಕರಣ ವಿರುದ್ಧ ವಾದುದು ; ಅಸಾಧುವಾದುದು : ಮಂಜುಸಂದು ಸೂಚನುಸಂದನೆ . . . ಪಲಾಂತರದಿಂದಂ ನೆಱಿದು ನಿಲೆ ದುಷ್ಟ್ರತಿತಿಯನಱಿಪುವ ವೆಱವಿಪವು ವಿಸ್ತವೇ ಗ್ರಾಮ್ಯಂಗಳ್ (ಅಜಾಪ. ೪೪೮); ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ವಾದದ್ದು ಗ್ರಾಮ್ಯವು (ಹೊಹಗ. ೭೪). ೫. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಅಸಭ್ಯವಾದ ಶಬ್ದ : ಅಸದರ್ಥಂ ವಿವರೀತಕಲ್ಪನೆಯುಳ್ಳವಂ ದುಷ್ಕರಂ ಗ್ರಾಮ್ಯ ನೀರಸಮಪ್ಪೌಡಿತ . . . ಎಂಬವಿನಿತಂ ದೋಷಂಗಳ್ ಪ್ರಾಪ್ತಮಪ್ಪುವು (ಲಂಡತಂಬು. ೦-೪೬ ಆಡಿ); ದೋಷವುಳ್ಳ ಪದಗಳನ್ನು–೧. ಶ್ರುತಿಕಟು . . . ೦೦. ಗ್ರಾಮ್ಯ, ೦೦. ಕ್ಲಿಷ್ಟ . . . ಎಂದು ವಿಧಾನಿಸಬಹುದು (ಕೃವಿದ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮ್ಯಕ (ನಾ). ತಳವಾರ: "ತಳವಾರಕಿಂ ಗ್ರಾಮ್ಯಕನೆನೆವರ್" (ಕಕರ. ೬೨).

[ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಗತನ; ನಾಗರಿಕತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸುಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಗ್ರಾಮದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿರೂ. ತಮ್ಮ ಗ್ರಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ತೊಡೆದು ಹಾಕಲು ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಮಿಾರಿ ಧನವ್ಯಯ ಮಾಡಲು ಹಿಂದಗೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಳ. ೬೬). ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಅರ್ಥದೋಷ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಗ್ರಾಮ್ಯತೆ–ಸಭ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಕೋಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ವುದು" (ಕೃಪಿ. ೨೫೯); ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ್ಯತೆ-ಶಬ್ದಸಂಸ್ಕಾರ ರಾಹಿತ್ಯವೇ ಹೆಚ್ಚು (ಸಂಚಿತಾ. ೬೯). [ಸಂ. ಗ್ರಾಮ್ಯತಾ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ (ನಾ). ರತಿ; ಕೊಟಿ; ಸಂಭೋಗ: ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಸಂಯೋಗ ವೆಂಬುದು ಕಾವಥವಲಾ . . . ಹ್ರೀಪದವು ಕ್ಷಣಸುಖವಿಕಾರವು ಗೋಪ್ಯ ವೇಕಾಂತ್ಯೆಕಿನಿಷ್ಠವು ಭಾವು ಮಾಯಾಭ್ರಾಂತಿಯಿಂತುಟೊ ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ ದಲಿ (ಅಮ್ಮಕ. ೨-೮೬). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಧರ್ಮ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಹಕ್ಕು (ನಾ). ಪಳಗಿಸಿದ ಪ್ರಾಣಿ : ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿ.

[ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಪಕ್ಕು]

ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾವ (ನಾ). ಅನಾಗರಿಕ ಭಾವನೆ ; ಅಸಂಸ್ಕೃತ ಮನೋಭಾವ ; ಸಂಕುಚಿತದೃಷ್ಟಿ : ಭೂಮಿ ಹೇಗೆ ನನ್ನ ಜಮಿನು ನಿನ್ನ ಜಮಿನು ಎಂತು ಅವನ ಜಮಿನು ಅಲ್ಲವೋ . . . ಹಾಗೇ ಸಾಹಿತ್ಯವು ನನ್ನ ರಚನೆ ನಿನ್ನ ರಚನೆ ಎಂತು ಅವನ ರಚನೆ ಅಲ್ಲ ; ನಾವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾವದಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ (ವಿಜಂಧ. II, ೨೯೦).

[ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಭಾವ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾಷೆ (ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ ಭಾಷೆ ; (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಗ್ರಾಮಗಳ ಜನ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಷೆ ಹಳ್ಳಿಗರು ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ (ರಾತ್ರಿ). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಭಾಷೆ]

ಗ್ರಾಮ್ಯವಿಷಯ (ನಾ). ರತಿ ; ಸಂಭೋಗ ; ಇಂದ್ರಿಯ ಸುಖ : ರಾಜರಿಗೆ ಬೇಟೆ ಕುಡಿತ ಜೂಜು ಗ್ರಾಮ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಯಾಸಕ್ತಿ ಇವು ನಾಲ್ಕೂ ವ್ಯಸನಗಳೆಂದು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭಾಷೆಂ. ೦೦೦).

[ಗ್ರಾಮ್ಯ + ವಿಷಯ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಶಬ್ದ (ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ ಶಬ್ದ ; ಅನಾಗರಿಕವಾದ ಮಾತು ; ಶ್ರುತಿವಿರ ವರ್ಜೇಷ್ಯತಿಶಬ್ದೆಂ ಗ್ರಾಮ್ಯಶಬ್ದ ಸಂದರ್ಭ ಸಮನ್ವಿತಮುಂ . . . ನೀರಸಮೆನಿಪ್ಪುದಕ್ಕುಂ ದೋಷಂ (ಕಾಪ್ರ. ೪೪೩).

[ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಶಬ್ದ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಸ್ಥಾಪಕ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಾಧ್ಯಕ್ಷೆ : ಗೋವಾಳಪಾಲ ಲಲನಾಜಾಪಳ ವಾಣಾಲಕಿತವ ಬಾಹ್ಮಿಕಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಂಗಳ್ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಳಾಪಂಗಳ್ ನೂರ್ಗಯಂಗಳ್ ಪರಿಹಾರ್ಯಂಗಳ್ (ಕವಿಕಾ. ೨-೭೦).

[ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಆಳಾಪ (= ಆಲಾಪ)]

ಗ್ರಾಮ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಹೆಂಗಸು ; ಅನಾಗರಿಕ ಸ್ತ್ರೀ : ರತಿವತಿಯು ರಾಜಧಾನಿಯ ಚತುರೆಯರೊಳ್ ಸುಖದ ಬದನೀ ಗ್ರಾಮ್ಯೆಯನೆಲಂ ಕ್ಷಿತಿವಾಲ ನೆನೆಗುಮೇ (ಪಟ್ಟಉ. ೦೦-೦೪). ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ]ಲಲಿತವಾದ ಮಧುರಶಬ್ದಗಳು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಬಿಂದಿರುವ ಕಾವ್ಯದ ವೈಶಿ,–ಶೈಲಿ,–ರೀತಿ : ಆ ವಿಶೇಷ ವರ್ಣರಚನಾವಿಶಿಷ್ಟಗತಿಮುಕ್ತ ಭೂರಿ ಸಂಯೋಗ ಸೌಷ್ಠವಗುಣಸಮನ್ವಿತಂ . ಲಲಿತವೈದರ್ಭಿಯಂ ಲಲಿತೆಯಂ ವ್ಯಕ್ತಿಯದಕ್ಕುಂ . . . ಗ್ರಾಮ್ಯೆಯಂಬುದುವಿದುವೆ(ಅಜಾಪ. ೪೬೫ ಪ).

[ಸಂ. ಗ್ರಾಮ್ಯಾ]

ಗ್ರಾಮ್ಯೋಕ್ತಿ(ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ ನುಡಿ; ಅನಾಗರಿಕವಾದ ಮಾತು : ಎಂದಿಂತೀ ಗ್ರಾಮ್ಯೋಕ್ತಿಯೊಳಾದಾಗಸದದನೆ ಪೇಟ್ಟುದಿಂತೀ ಸ್ಥಿತಿಯೊಳ್ (ಕವಿಕಾ. ೨-೮೨). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಉಕ್ತಿ]

ಗ್ರಾವ (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲು; ಬಿಲೆ : "ಶಿಲಾ . . . ಗ್ರಾ(ವರ್)ವಾ. ಪ್ರಸ್ತರಃ. ದೃಷತ್–ಈ ೬ ಕಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಯ" (ಹೇಶಾಬು. ೪೮-೦೪); ಭೂಮನನಡಸಿ ಪಿಡಿದು ನೂರ್ವರಂ ಗಂಟಲಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಪಾವುಗಳಂ ಕೊಳಿಸಿ ಮಹಾಗ್ರಾವ ಮನನುಜದಡಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಕೊರಲೊಳ್ ಗಗಾದೀವಿಯ ಮಡುವಿನೊಳಿಟ್ಟುದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೨). ೨. ಬೆಟ್ಟ ; ಗುಡ್ಡ : "ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿಯುಂ ಗ್ರಾವಯಂಬುದು" (ಹೇಶಾಬು. ೦೪೪-೩೦). 'ಗ್ರಾವಾತ್ಮಜೆ' ಪರಾ. ಷಿ. ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದುದ್ದು,–ಕಠಿನವಾದುದು. ಳಿ.ದೃಢತೆ;"ಧೈರ್ಯ, ಧೀರಪಟ್ಟಿತನ" (ಜಾತಿಶಾ. ೪). ಹಿ. ಮೋಡ. [ಸಂ. ಗ್ರಾವನ್]

ಗ್ರಾವಜಾನಾಥ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಶಿವ : ಗ್ರಾವಜ [ಜಾ] ನಾಥನಾಶಾವನಸ ಕ್ಷೀಣಭಾವಭಾವಜದಾವ (ಕೃಷೀ. ೫-೧).

[ಸಂ. (ಗ್ರಾವಜಾ + ನಾಥ)]

ಗ್ರಾವಣ್ಯ (ನಾ). ಸೂಜಿಗಲ್ಲು ; ಲೋಹಚುಂಬಕ ; ಅಯಸ್ಕಾಂತ : ಗ್ರಾವಣ್ಯ ಮನೆಂಪಹರಂ ಪತಿ ನಿವಾಸಂ ಕಾಂತಯುಂ ಕಾಂತಶಬ್ದಂ(ಜಾಶಾಕ. ೯೩). [?]

ಗ್ರಾವಲು (ನಾ). ದಪ್ಪ ಮರಳು ಮತ್ತು ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ; ಗರಸು ; ಇದರ ಹಳಕುಗಳು ಮಾತ್ರ ಮಳೆಯಿಂದ ದೂರಕ್ಕೆ ಹೊಡದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ನದಿಯ ಮರಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಾವಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುವು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೬೪). [←ಇಂ. Gravel]

ಗ್ರಾವಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿ; ಗೌರಿ: ಧೀವರರೂಪವಿಳಾಸಂ ಗ್ರಾವಾತ್ಮಜೆ ಯಾಣ್ಮನೀಗೆ ನಿರ್ವುಳಮತಿಯಂ (ಹಿಮ್ಮಾಕ. ೬-೦). [ಗ್ರಾವ + ಆತ್ಮಜೆ]

ಗ್ರಾಸ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು. ೨. ತುತ್ತು ; ಕವಳ : ಮೇಲಿವಾಯ್ದ ದೂಷಣನಂ ವೀರಾಗ್ರೇಸರನಸಿಯಿಂದಗ್ರಸಾಂ ಮಾಡಿದಂ ಜವಂಗಾಹವ ದೊಳ್ (ಪಂಲಾಮಾ. ೯-೦೩೦). ೩. ಆಹಾರ ; ಊಟ ; ಹೊಸಗೆಜೆಯ

ಮಹಾದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಪೂಜಿಸುವವ(ರ)ರ್ಗ್ಗೆ ಗ್ರಾಸಕ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿ ಮತ್ತರೊನ್ದು (ಸೌ ಇ ಇ. IX-1, ೧೧೦-೧೫ ; 1052) ; ವೇಷವ ತೋಱಿ ಗ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಆಸೆಮಾಡಿ ಲೋಗರ ಮನೆಯ ಕಾಯ್ದು ಗ್ರಾಸವ ಪಡೆದು ಉದರವ ಹೊರೆವ ವೇಷವು ವೇಶಿಯಿಂದಲು ಕರಕಷ್ಟ (ದೇದಾವ. ೬೬-೧೩೭) ; ಆ ದಿನದ ಗ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ದಾರಿ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಜಿದಾಉ. ೧೨೫). ೪. ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಗ್ರಸ್ತವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬದ ಭಾಗ. [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಸಗೊಳ್, ಗ್ರಾಸಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಬಳಿಸು; ನುಂಗು: ಮೊಗಚಂದ್ರ ಮನ ರಾಹು ಗ್ರಾಸಗೊಂಡಂತೆ ಕಳೆಗುಂದಿ (ನವಮೋ. ೫-೧೯). ೨. ಆಹಾರ ವನ್ನು ಪಡೆ ; ತಿನಿಸು ಹೊಂದು : ಧೇನುಚಯ ಗ್ರಾಸಗೊಂಡತಿ ಪುಷ್ಟಿಯಿಂ ಕರೆಗೆ (ನವಮೋ. ೩೩-೫೦). **ಗ್ರಾಸಗೊಳು**: ೧. ಪಾತಾಳಕುಹರ ದಂತೆ ಶವ ಬಾಯಿಗಳಂ ತೆರದು ಪಕ್ಷಘಾತದಿಂ ಸಮುದ್ರವಂ ಗ್ರಾಸ ಗೊಳುತ ತನ್ನಂ ಗ್ರಾಸಿಸಲು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯಂ ತೆರದು ಬರುವ ಮಹಾಸರ್ಪವಂ ಪಕ್ಷದಿಂ ಖಂಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೪-೭).

[ಗ್ರಾಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗ್ರಾಸಗೊಳು 'ಗ್ರಾಸಗೊಳ್' ನೋ.

ಗ್ರಾಸವಾಸಿ (ನಾ). ಅನ್ನ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು: ಕಾಲಕ್ಕಂಜಿ ಕರ್ಮಕ್ಕಂಜಿ ವಿಧಿವಿಧಾಂತ ನಿನಗಂಜಿ ಹಿರಿಯರೆನಿಸಿಕೊಂಬ ಗ್ರಾಸವಾಸಿಗಳು ಕೇಳಿರಯ್ಯ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೩-೪೦೦). [ಸಂ. ಗ್ರಾಸವಾಸಿನ್]

ಗ್ರಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಂಗು ; ಕಬಳಿಸು : ತನ್ನಂ ಗ್ರಾಸಿಸಲು ಪಾರ್ಶ್ವ ದಲ್ಲಿ ಬಾಯಂ ತೆರದು ಬರುವ ಮಹಾಸರ್ಪವಂ ಪಕ್ಷದಿಂ ಖಂಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೪-೧೦). ೨. (ಆಲಂ) ಆವರಿಸು; ಮುತ್ತು : ಚಿಂತೆ ಅವಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಗ್ರಾಸಿಸಲಿತ್ತು (ಚೇನಬಾ. ೨೩೭). [ಗ್ರಾಸ + – ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಾಹ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವುದು. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಮೊಸಳೆ : "ನಕ್ರಮೆನೆ ಕುಂಭೀರಮೆನೆ ಮೊಸಳೆ ಗ್ರಾಹಮಾ ನಕ್ರ ಅವಹಾರಮೆನೆ ನೆಗಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೭) ; ಅತ್ಯುಗ್ರಗ್ರಾಹನಿವಹಸಂಕ್ಷೋಭಿತದೊಳ್ ಮತ್ತೀ ರತ್ನಾಕರದೊಳ್ ಪುತ್ರಿಕೆಯೆನೆ ಬಿಟ್ಟಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೪) ; ಋಷಿಯ ಶಾಪದೊಳುಗ್ರಗ್ರಾಹಸ್ವರೂಪದೊಳಿರ್ದಚ್ಚರಸೆಯರುಮಂ ವಿಶಾಪೆಯರ್ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೦ ವ). ೪. ನೀರಾನೆ ಮೊದಲಾದ ದೊಡ್ಡ ಜಲಚರ. ೫. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಉಗ್ರ ವೃಕಾಸ್ಯ ಗ್ರಾಹ ಕುಂಭಿ ನಕ್ರವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹಕ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯುವ. ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸುವ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. ೩. ಒಳಗೊಂಡ ; ಆವರಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲವನು ; ಕೈಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲವನು. ೫. ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬಂಧಿಸುವವನು : "ಪ್ರಗ್ರಹಃ, ಗ್ರಾಹಕಃ, ವಂದೀ–ಈ ೩ ಬಂದಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೪). ೬. ತಿಳಿಯುವವನು ; ಗಮನಿಸುವವನು : ಈ ಸಂವೇದನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಹ್ಯ ವೆಂಬ ಘಟಾದಿವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಾಹಕನೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಹಣವೆಂಬ ಸಂವೇದನವೂ–ಈ ಮೂರೂ ತೋರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೭). ೭. ದೂರ ವಾಣಿ, ರೇಡಿಯೋಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಿದ ನಿಸ್ತಂತುತರಂಗ ಗಳನ್ನು ಧ್ವನಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ : ಅವನು ತಯಾರಿಸಿದ ಸಾಧನದ ಪ್ರೇಷಕ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಹಕ ಇವೆರಡೂ ಆಧುನಿಕ ಟೆಲಿಫೋನಿನ ಗ್ರಾಹಕದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುವು (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೩೩). ೮. (ಯಂತ್ರ ಅಥವಾ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿ) ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ಒಳಗೊಳ್ಳುವ ಕೋಶ ಅಥವಾ ಸಂಪುಟದಂಥ ಭಾಗ : ಈ ಬುದ್ದಲಿಯನ್ನು ವಾತಾ ಕರ್ಷಕಯಂತ್ರದ ಗ್ರಾಹಕದೊಳಗೆ . . . ಇಟ್ಟು, ಆ ಪಾತ್ರೆಯೊಳಗಿನ ಹವೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತೇನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭೫). ೯. ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ವನು ; ಗಿರಾಕಿ : ಭೂಪತಿಯು ತನ್ನ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಗ್ರಾಹಕರ ಚಂದಾ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ತಾಲಿಕೆಯ ಸಂಗಡ . . . ಲೆಕ್ಕಪತ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೪) ; ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಗ್ರಾಹಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹಕತ್ವ (ನಾ). ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ; ಹಿಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ; ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಗುಣ : ಕಬ್ಬಿಣದ ಗ್ರಾಹಕತ್ವವು ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ . . . ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ ಗ್ರಾಹಕತ್ವವು ಋಣಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ಭೌತವಿ. ೩೧೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ಗ್ರಾಹಕತ್ವ. [ಗ್ರಾಹಕ + ಶಕ್ತಿ]

ಗ್ರಾಹಮರ (ನಾ). ಬೇಲದ ಮರ ; ಕಪಿತ್ಥ : (ಕಿ).

[ಗ್ರಾಹ? + ಮರ$_1$]

ಗ್ರಾಹಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯುವ. ೨. ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ; ಅಂಗೀಕರಿಸುವ. 'ಏಕಗ್ರಾಹಿ' ಪರಾ. ೩. ಒಳಗೊಂಡಿರುವ. (ನಾ). ೪. ಬೇಲದ ಮರ ; ಬೆಳವಲ ; ಕಪಿತ್ಥ. ೫. = ಗ್ರಾಹಕ ೭ : ಫೋನಿನ ಗ್ರಾಹಿ (Receiver) ಯನ್ನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾತಾಡ ಹೊರಟಾಗ ಮಾತ್ರ ಥಿಯರಿ ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಅಲಿಮ. ೧೦೦). ೬. ಕಲಕಿದ ದ್ರವ ; ಕಲ್ಕ : ಇವಂ ಮೊಸರಿನೊಳರೆದು ಗ್ರಾಹಿ ಮಾಡಿ ಕಟ್ಟುಮೊಸರಿ ನೊಳನುಪಾನವ ಮಾಡಿ ಕೊಡೆ ಆಮಾತಿಸಾರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೧೫).

[ಸಂ. ಗ್ರಾಹಿನ್]

ಗ್ರಾಹಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುದೆವ್ವ; ಸ್ತ್ರೀಪಿಶಾಚಿ. ೨. ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ; ಮೂರ್ಛೆ. [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕ : ಪತ್ರವನ್ನು ಹತ್ತುಸಲ ಬರೆದು ಹತ್ತುಸಲ ಹರಿದುಹಾಕಿ ಕೊನೆಗೊಂದು ಅದರ ಗ್ರಾಹ್ಯರೂಪವು ಸಿದ್ಧ ವಾಯಿತು(ಸಮಜೀ. ೯೦೩). ೩. ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ; ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ: ವಿರಹವೆಮಗಿಲ್ಲ ಸುರತಗ್ರಾಹ್ಯ ಮೋಹನದ ಪಂಚಬಾಣಪ್ರಯೋಗಂ ಗಳೇಕೀಗ (ಚೈಮಿಭಾ. ೭-೩೮). ೪. ಒಪ್ಪತಕ್ಕ ; ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕ : ಕಾವ್ಯ ವೆಂಬುದು ಸಹೃದಯ ಗ್ರಾಹ್ಯ ವಿಷಯ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೩೪).

ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗು=ತಿಳಿ ; ಗೊತ್ತಾಗು : ಅವಳಿಗೆ ಆಗಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಗ್ರಾಹ್ಯ ವಾಗದೆ, ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವದಂತೆ ವರ್ತಿಸಲನುವಾದಳು (ಪುನರು. ೧೯೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). (ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ) ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ ವಿಷಯ: ಅರ್ಥಗಳು ಗ್ರಾಹ್ಯಾರ್ಥಗಳೆಂದೂ ಅಧ್ಯವಸೇಯಾರ್ಥಗಳೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ. ಗ್ರಾಹ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ವಾದದು (ಭಾತತ್ವ. ೨೨೧). [ಗ್ರಾಹ್ಯ + ಅರ್ಥ]

ಗ್ರೀಕ್ (ನಾ). ಗ್ರೀಸ್‌ದೇಶದ ಭಾಷೆ : ಥೆಸ್‌ಪಿಸ್ಸನ್ನು ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರ ನಾಟಕದ ಜನಕನೆನ್ನಬಹುದು (ಅಂತಿಗೊ. XXI, ಮುನ್ನುಡಿ).

[←ಇಂ. Greek]

ಗ್ರೀಕ (ನಾ). ಗ್ರೀಸ್‌ದೇಶದವನು: ಜ್ಞಾನೈಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದವರಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಕರು ಮೊದಲಿಗರು (ಪುಕ್ಕಾರ. ೭ ಟೀಠಿಕೆ) ; ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರನಾಟಕ ಕೊನೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರೀಕರ ಒಡವೆಯೂ ಹೆಮ್ಮೆಯೂ ಆಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು (ಅಂತಿಗೊ. XVII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಗ್ರೀಕ್ + – ಅ$_6$]

ಗ್ರೀವ (ನಾ). = ಗ್ರೀವೆ : ಉದಗ್ರಗ್ರೀವಮುದ್ಯಜ್ಜಘನಮುರುಲಲಾಟಂ . . . ಸುನಾಸಾಪುಟಮಮರ್ದ ತುರಂಗಂಗಳಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೦೦). [ಸಂ. ಗ್ರೀವಾ]

ಗ್ರೀವಾರೇಚಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ; ಕೊರಳನ್ನು ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವಿಕೆ : ಒಂದು ಅಂಗದ ವರ್ತುಲಾಕಾರ ಚಲನೆಗೆ 'ರೇಚಕ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ೮ ವಿಧಗಳಿವೆ. (೧) ಪಾದರೇಚಕ . . . (೪) ಗ್ರೀವಾರೇಚಕ (ಅಭಾಚ. ೩೭). [ಸಂ. (ಗ್ರೀವಾ + ರೇಚಕ)]

ಗ್ರೀವಾರೇಚಿತ (ನಾ). = ಗ್ರೀವಾರೇಚಕ : ಕೊರಲಂ ಪಲವಿಸೆಗುಂ ಬಿತ್ತರಿಂದಂ ತಿರುಗಿಸಲ್ಕೆ ಗ್ರೀವಾರೇಚಿತಂ (ಲಾಸ್ಯರ. ೪-೨೨). [ಸಂ. (ಗ್ರೀವಾ + ರೇಚಿತ)]

ಗ್ರೀವೆ (ನಾ), ಕೊರಳು ; ಕಂಠ ; ಕುತ್ತಿಗೆ : ಗ್ರೀವೆ ಮೊಗಮಂಸಮಳಕಂ ಭೂವ್ಯ ವಕ್ಷಂ ತೋರ್ ತೊಡೆಯಂಬೆಡೆಯೊರ್ ಕೀವಿದುವುದು ಭೀಮನಿಸೆ ವಿಶಿಖಾವಲಿ ಮಾರ್ಮಾಂತರಾತಿಸೇನೆಯ ಮರ್ಮೊರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೬೯) ; ಗ್ರೀವಾ, ಭಕ್ತಾ–ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಂಗಳ್ಗೆ ಗ್ರೀವ, ಗ್ರೀವೆ ; ಭಕ್ತೆ, ಭಕ್ತೆ–ಎಂದು ನಿಱಿಸುವುದು (ಕವಿರ. ೬೩ ಪ್ರಯೋಜ). [ಸಂ. ಗ್ರೀವಾ]

ಗ್ರೀಷ್ಮ (ನಾ). ೧. ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಆಷಾಢಮಾಸಗಳ ಕಾಲ ; ಬೇಸಗೆ ; ನೆಕೆಗಾಲ : "ಕುತ್ಕ ಶುಚಿ ಗ್ರೀಷ್ಮ [ಶಾಣಾಂ. ಕ್ಷಿಸ್ಮ] ಪೆಱದು" (ಶಂಗಂಗಣ. ೩೦-೦೦) : ನೋಡಿದೆಮಿ ಸೀಗುಂ . . . ಮಾತಾಡಿದ ಬಾಯ್ ವೆಂತ್ತುಗುಮೆನೆ ನಾಡೆಯಗುವರ್ಗಿಸಿದುದನುಗ್ರೀಷ್ಮಂ ತೋಷ್ಮಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೯-೭೮) ; ಮಾನಿನಿಯ ಪೀನತರ ಕುಚ ಮಾನ ಧ್ವಜ ಕುಂಭ ಕಂಂಭಮದು ವಿರಹಗ್ರೀಷ್ಮನಲಿನಾ ಬರಿದಂತೆ ವೆಂಲೇ ನೊಪ್ಪಿತೋ ಬರಿಯ ತಾಳ್ದ ಕುಂಕುಮವಂಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೬೯). ೨. ಉಷ್ಣ ; ಸೆಕೆ; ತಾಪ. [ಸಂ.]

ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು (ನಾ).=ಗ್ರೀಷ್ಮ ೧ : ಶರತ್ಕಾಲದ ಮಳೆಗಿಂತ ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನ ಬಿಸಿಲು ತಾಪವೇ ವಾಸಿ (ರೂಪ). [ಗ್ರೀಷ್ಮ + ಋತು]

ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ (ನಾ). = ಗ್ರೀಷ್ಮ ೧. [ಗ್ರೀಷ್ಮ + ಕಾಲ]

ಗ್ರೀಷ್ಮಾವಾಸ (ನಾ).ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆ: ದಾರುನಿರ್ಮಿತ ಗ್ರೀಷ್ಮಾವಾಸಗಳ (Chalets) ವರಗೂ ಇವ ಇಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳು (ಕುವಿಪ್ರ. ೦೩೬). [ಗ್ರೀಷ್ಮ + ಆವಾಸ]

ಗ್ರೈವೇಯ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಿನ ಪಟ್ಟೆ. ೨. ಕಂಠಾಭರಣ ; ಹಾರ : "ನೇವಲಂ ಪದಕ ಸರವಲಿ ಪಟ್ಟಕಾದಿಗಳ್ ಗ್ರೈವೇಯಮಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಂಣ. ೦೦೦-೨೫) ; ಲಸದ್ಗ್ರೈವೇಯ ಹಾರಾದ್ಯತಂ (ವಿಜ್ಞಾಪ್ತಿ. ೫-೨೦೮) : ಇಂದ್ರಜಂ ಕಂಡನಾ ವಿಟನ ಪುಷ್ಪಲತೆ ಗ್ರೈವೇಯಮಾಗಿರ್ದ ಸುಗ್ರೀವನಂ (ಕ್ರಿಭಾರತ. ೩೦೦-೨೬). [ಸಂ.]

ಗ್ರೈವೇಯಕ (ನಾ). ೧. = ಗ್ರೈವೇಯ ೨ : "ಕೊರಲಲ್ಲಿಕ್ಕುವ ತುಡುಗಿಯಲ್ಲೀ ಗ್ರೈವೇಯಕಮೆಂಬುದು" (ಹರಿಹಾಯು. ೯೩-೪೦೪) ; ಬಿಸಸೂತ್ರತ್ರಿತಯಂ ಯವಾಕಂರತ್ನಗ್ರೈವೇಯಂ ಸರ್ವಧಾನ್ಯ ಸಮುತ್ಪಂಭಿತ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಮೆಸಿದತ್ತು (ಪಂಂಕಾಪು. ೫-೦೨೪) ; ಹೇಮಮಯಗ್ರೈವೇಯಕ ಭಾರಮನೊಲ್ಲದ ತಳೆದಳರಿ ಮುತ್ತಿನ ಸರಮಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೪-೫೦). ೨. ಆರೆಯ ಕೊರಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಸರಪಣಿ. ೩. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಸ್ವರ್ಗಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಒಂಬತ್ತು ಕಲ್ಪಾತೀತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಗಳು : ಆ ಪದಿನಾಱು ಕಲ್ಪಂಗಳ ಮೇಲೆ ನವಗ್ರೈವೇಯಕಂಗಳರ್ದುವು (ಅಜಿತ. ೦೦-೪ ಪ). 'ನವಗ್ರೈವೇಯಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗ್ರೈಷ್ಮ (ಗು). ಬೇಸಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದ. 'ಗ್ರೈಷ್ಮಾತಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗ್ರೈಷ್ಮಾತಪ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲು ; ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನ ಬಿಸಿಲು: ಆತಿಲವಣ ಸ್ನಿಗ್ಧ ರೂಕ್ಷವಿರುದ್ಧಾಹಾರ ಗ್ರೈಷ್ಮಾತಪ ಪಿತ್ತಜ್ವರಾನಶನಾದಿಗಳಂ ಪೆರ್ಚ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ಕ್ಷೀಣಂ ಮಾಟ್ಪ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೩). [ಗ್ರೈಷ್ಮ + ಆತಪ]

ಗ್ಲಪನ (ನಾ). ೧. ಬಾಡುವಿಕೆ ; ಕುಂದು ವಿಕೆ : ಅನತೊಂದುರ್ಕಿ ನೊಳು ಕಿರ್ ಕೌರವವಿಳಲ್ ಪಾಂಚಾಳರಾಜಾತ್ಮಜಾನಪದ್ಮಗ್ಲಪನೈಕ ಕಾರಣವರರ್ ಕಾಮಗಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯). ೨. ಬಳಲುವಿಕೆ ; ಕೃಶವಾಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಗ್ಲಪಿತ (ಗು). ೧. ಕುಂದಿದ : ಬಾಡಿದ. ೨. ಆಯಾಸಗೊಂಡ ; ಬಳಲಿದ : ತವಸಕರಂ ತನುಗಳನುರ್ಚಾಪೋಗಿ ಸಾರ್ದಾತ್ಮು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಪೊಣರುಂ ಗ್ಲಪಿತತನವಾಗಳುದ್ದಂಡವುಂಡೀರಕೋಜ್ಜ್ವಲಾತಪತ್ರದ ನೆಲಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಸ್ನ (ಗು). ತಿಂದ ; ನುಂಗಿದ. [ಸಂ.]

ಗ್ಲಹ (ನಾ). ೧. ಜೂಜಾಡುವುದು ; ದ್ಯೂತ. ೨. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿಡುವ ಪಣ ; ಒಡ್ಡು : "ಗ್ಲಹವೆಂಬುದು ಜೂಜಿನ ಒಡ್ಡಿ" (ಹರಿಹಾಯು. ೧೨೩-೭೪). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಾನ (ಗು). ೧. ದಣಿದ; ಬಳಲಿದ ; ಸೊರಗಿದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ರೋಗ, ಬಳಲಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಂಗಿಳಿಂದ ತೋರಿಸುವ ಅಭಿನಯ : ಒಳಸಿದಾಲಿಗಳೊಯ್ಯನೆ ಚಲಿಸುತ್ತರಸತೆ ಯನೊಂದಿ ತೋಱುರ್ ಗ್ಲಾನಂ (ಅಸ್ಮರಂ. ೩-೩೧) ; ಈರದ ೨೦ ನೋಟುಗಳು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಯುಕ್ತವಾದುವುಗಳು : ೧. ಶೂನ್ಯ, ೨. ಮಲಿನ . . . ೫. ಗ್ಲಾನ (ಅಭಾಚ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಾನಿ (ನಾ). ೧.ಬಳಲಿಕೆ ; ಆಯಾಸ. ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಜಡತ್ವ. ೩. ಬೇನೆ; ರೋಗ; ನೋವು. ೪. ಅಸಂತೋಷ; ಅತೃಪ್ತಿ: ಏನುಮನಾರಿಸಳಂ ನುಡಿಯದುಮ್ಮಳಿದಂ ವಿರಹಾಕುಲಂ ಮನೋಗ್ಲಾನಿಯನೊಂದಿ . . . ತಳಿದನಾ ಪಿಙಪರಾಗ್ರಣಿ ವೌನಮಾದ್ರಯಂ (ಪಂಂಕಾಮ. ೪-೧೭) ; ಗ್ಲಾನಿ ಚಿತ್ತದೊಳಿಲ್ಲಲೇ ಸುವನೋನಾರಾಗನೆ (ಋ ಬಾ, ೪ ೦೪-೦೭). ೫. ಅವನತಿ ; ಅಧೋಗತಿ ; ನಾಶ ; ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಗ್ಲಾನಿ ಯುಂಟಾದಾಗೆಲ್ಲ . . . ಈಶ್ವರನ ಅವತಾರದ ಆಗತ್ಯದಿಂದು ಭರತ ಖಂಡದ ಸನಾತನಶ್ರದ್ಧೆ (ಶುಕ್ಲಾಗ. ೦೦೪ ಬಿಡಿಕ). ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಮೂಲವತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಯಾಸ; ದಣಿವು: ಮತಿನಿರ್ವಿದಾವಮಿಶ್ರಶ್ರಮವುದಜಡತಾ ಗ್ಲಾನಿ . . . ಮೋಹಾಮಯಮೃತಿಗಳವಿಂಶೆಯ್ದ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೩) ; ಅತಿಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಶಕ್ತಿಯುಡುಗುವುದು ಗ್ಲಾನಿ (ಕಾಲವಿಮ. ೩೫೬). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಾಸು (ನಾ). ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಉದ್ದವಾದ ಗಾಜಿನ ಲೋಟ : ಗ್ಲಾಸು, ದುರ್ಬಿಡಿಯ ಕನ್ನಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು (ಮುಂಜಾಮು. ೬-೩೯) : ಬಾಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಗ್ಲಾಸಿಗೆ ಸುರುವಿ ಒಂದೇ ಗುಟುಕಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿದು ಖಳಿತ (ಕಂಗಂ. ೯). [←ಇಂ. Glass]

ಗ್ಲೌ (ನಾ). ಚಂದ್ರ; ಔಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಗ್ಲೌವೆನರ್ ಚಂದ್ರಂ (ಕವಿರ. ೫. ೫೫ ಪ್ರಯೋಜ). [ಸಂ.]

ಘ

ಘ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಘಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಘಡಭವ ನಾಲ್ಕರ ಪೆಸರು" (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೨-೬).

ಘಂ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘಮ್ಮನೆ', 'ಘಮ್ಮಿಡು' ಪರಾ.

ಘಂಘಂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನಡೆನಡೆಗೆ ಬಾವುಲಿಯ ಪೆಂಡೆಯ ತೊಡರುಗಳು ಘಲಘಲನೆ ಮೊರೆಯಲು ಬಿಡದೆ ತಾಟಿಪ ಹಲಗೆ ಘಂಘಂ ಘಲಿಗು ಘಲಿಲೆನಲು (ಎಸಪು. ೦೬-೦೭).

ಘಂ$_2$ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ; ನರುಗಂಪು. 'ಘಮ್ಮು', 'ಘಮ್ಮೆನ್ನು' ಪರಾ.

ಘಂಟ (ನಾ). ತಾಳೆಯೋಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಬಳಸುವ ಉಕ್ಕಿನ ಲೇಖನಿ; ಕಂಟ: ಪತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ, ಚೂಪಾದ ಮೊನೆಯುಳ್ಳ 'ಘಂಟ' ವೆಂಬ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಬೇಗಬೇಗನೆ ಬರೆಯುವರು (ಗುಡಸಾ. ೬); ಪುಸ್ತಕದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಘಂಟವಿದೆ–ಎಂದರೆ ಥಳಥಳಿಸುವ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಲೇಖನಿ (ನಡದಾ. I, ೫೫೯).

[P ಇದು 'ಕಂಟ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಘಂಟಾಕರ್ಣ (ನಾ). ಗಂಟೆಯನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಶಿವಭಕ್ತ; ಶಿವನ ಪ್ರಮಥಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ಸುಮತಿ ಘಂಟಾಕರ್ಣನೊರ್ಬ ಪ್ರಮಥವರನೆಂದುವನಿತಱ ಶಬ್ದಮನಿನಿತುಮಂ ಕೇಳದಿಪ್ಪುದೆ ನೇಮವಂತಾಗಿ ಅಮಿತಕರ್ಣಂಗಳೊಳನೇಕಂ ನಿಮಿರ್ದು ಘಣಘಣ ಎಂದು ಮೊರೆವಾಕ್ರಮಿಪ ಘಂಟೆಗಳಿಂದ ಘಂಟಾಕರ್ಣನೆನಲೆಸೆದ (ಬಸಪು. ೫೩-೩೭).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಕರ್ಣ)]

ಘಂಟಾಗೋಪುರ (ನಾ). ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಮಾಡಿ ಸಮಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಗಂಟೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಗೋಪುರ: "(ಸಾ. ಕ್ರೈಸ್ತದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಇತರ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಯಾಗಲಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಕಟ್ಟಿದ) ಘಂಟಾಗೋಪುರ; ಕ್ರೈಸ್ತದೇವಾಲಯದ ಗೋಪುರದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆ ಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ" (Belfry. ಇಂಕನಿ); ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ... ಬರುತ್ತಿದ್ದಂತೆ "ದೇವರೆನಿತು ಹಿರಿಯನು" ಎಂಬ ನಾದಮಾಲೆ ಘಂಟಾಗೋಪುರದ ತಿವಳಿಗಂಟೆಗಳಿಂದ ಮೂಡಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೫೨).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಗೋಪುರ)]

ಘಂಟಾಘೋಷ (ನಾ).=ಘಂಟಾನಾದ.

ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳು = ಗಂಟೆಯ ನಾದದಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನುಡಿ,–ಸಾರು; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು: ಇದು ವರೆಗೆ ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಏರಲು ಕನ್ನಡ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ, ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. III, ಮುನ್ನುಡಿ); ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೨೭೩); ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಹರಿಯ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಲಿವೆ (ಭಾರದ. ೨೭೫).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಘೋಷ)]

ಘಂಟಾಜಾಲ (ನಾ). ಗಂಟೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಕನಕರಜತಮಣಿಮಯ ಘಂಟಾಜಾಲಪ್ರದೀಪಮಾಲೆಗಳಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೦೨-೪ ಪ).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಜಾಲ)]

ಘಂಟಾನಾದ (ನಾ). ಗಂಟೆಯ ನಾದ,–ಶಬ್ದ: ದೇವಾಲಯದ ಘಂಟಾನಾದ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ನಾದ)]

ಘಂಟಾನ್ವಿತ (ನಾ). ಗಂಟೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಇದು ಪದ್ಮಾವಸತಂ ದಿವಾಕರನ ವೊಲ್ ... ಘಂಟಾನ್ವಿತಂ ದಿಗ್ಗಜೇಂದ್ರದ ವೊಲ್ ತಾನೆನಿಪನ್ನೆಗಂ ಹರಿಹರಶ್ರೀಗೇಹಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಡ. ೨೫-೭೬; 1224). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಅನ್ವಿತ)]

ಘಂಟಾಪಥ (ನಾ). ಗಂಟೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಆನೆ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಗಳ ದಾರಿ; ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ; ಹೆದ್ದಾರಿ; ರಾಜಮಾರ್ಗ: "ಘಂಟಾಪಥಃ, ಸಂಸರಣಂ-೨ ಹತ್ತಂಬಿನ ಅಗಲವುಳ್ಳ ರಾಜಮಾರ್ಗದ ಹೆಸರು; ಹೈರೋಡ್, ಅಗಲವಾದ ಹಾದಿ; ದೊಡ್ಡರಸ್ತೆ; ರಾಜಭಾಟಾ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೭); ಇಂತನಂತಜನ ಮನಸ್ಸೂಚೀಸೂತ್ರಮಾದ ಕಳಮಕ್ಷೇತ್ರದನತಿದೂರದ ಭೂರಮೆಯ ಸಸಿಂಧೂರಸೀಮಂತರೇಖೆಯಂತೆ ಚೆಂಬುಡಿ ತಳ್ತು ಕಂಗೊಳಿಪ ಘಂಟಾಪಥದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ (ರಾಜಶೇ. ೨-೨೦ ಪ).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಪಥಿನ್ + –)]

ಘಂಟಾಪಾಟಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; "ಮೊಕ್ಕಮರ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಘಂಟಾ' ಮತ್ತು 'ಪಾಟಲಿ'ಗಳು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಶಬ್ದಗಳಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ.

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಪಾಟಲಿ)]

ಘಂಟಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಗಂಟೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ; ಕಂಕೋಷ್ಠ: "ಪಟುಪರ್ಣೀ, ಹೈಮವತೀ, ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ, ಹಿಮಾವತೀ–೪ ಕಂಕೋಷ್ಠದ ಹೆಸರು, ಘಂಟಾಮಣೀಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೬).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಮಣಿ)]

ಘಂಟಾರವ (ನಾ). ೧.=ಘಂಟಾನಾದ: ಅಂತಾ ತ್ರಿಲೋಕಚೂಡಾಮಣಿಯುದಯದೊಳ್ ... ದೇವಲೋಕದೊಳ್ ಶಂಖಪಟಹಕಂಠೀರವಘಂಟಾರವಂಗಳೊರ್ಮೊದಲೆಸೆವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦ ಪ); ಘಂಟಾರವಮುಂ ಘನಜಯಘಂಟಾರವಮುಂ ದಿಶಾಗಜಂಗಳ ವಿಳಸದ್ಘಂಟಾರವಮುಂ ಕೊರ್ವಿಸುತೆಂಟುಂ ದೆಸೆಗಳುಮನೆಯ್ದೆ ತೀವಿದುವಾಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೩-೯); ಘಂಟಾರವದ ರಭಸದ ಝುಡಪದಲಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಶಕ್ತಿಯಲಿಟ್ಟನವನೀಶ (ಕುಮ್ಮಾಶ. ೩-೬೬). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ರಾಗ ಘಂಟಾರವ. ಕಲ್ಯಾಣಿ (ಪ್ರಸಕೀ. ೦೦). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ರವ)]

ಘಂಟಾರವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಗಜ್ಜುಗದ ಗಿಡ: "ಘಂಟಾರವಾ, ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ–೨ ಗಿಲಿಗಿಂಚೆಯ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು; ಗಿಲಕುಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೧೯). [ಸಂ. ಘಂಟಾರವಾ (ಘಂಟಾ + ರವ + –)]

ಘಂಟಾರಾಗ (ನಾ).=ಘಂಟಾರವ ೨: ಮಧು ಮಾಧವಿ ... ಘಂಟಾರಾಗ ಘೂರ್ಜರಿ ... ಕರ್ಣಾಟ ಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುರಾಗಂಗಳೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದುದಿಸಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩); ಶ್ರೀರಾಗದೊಳ್ ನಟನಾರಾಯಣಿಯೋಗಾವತಿಯಾಗಿರ್ಕುಂ ಘಂಟಾರಾಗಂ ನಾದವತಿಯಾಗಿರ್ದಪುದು (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೦ ಪ). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ರಾಗ)]

ಘಂಟಾರುತಿ (ನಾ). = ಘಂಟಾನಾದ: ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಿರ್ದುವನೇಕ ಶಂಖರವ ಭೇರೀಘೋಷ ಕಂಠೀರವಸ್ವರ ಘಂಟಾರುತಿಗಳ್ ಯಥಾಕ್ರಮದಿನತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಮೆಂಬನ್ನೆಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೧೩). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ+ರುತಿ)]

ಘಂಟಿಕಾಜಾಲ (ನಾ). ಕಿರುಗಂಟೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಅಲಂಬಿತ ಘಂಟಿಕಾಜಾಲ ಕುಸುಮದಾಮ ಚಾಮರೋದ್ಗಾಮ ಚೀನಾಂಬರರಾಜ್ಯಾದ್ಯಂಗಳೊಳಂ (ಕಂದ.ಪ್ರ. ೯-೪೫ ಪ). [ಸಂ. (ಘಂಟಿಕಾ + ಜಾಲ)]

ಘಂಟಿಕಾರವ (ನಾ). ಕಿರುಗಂಟೆಗಳ ಶಬ್ದ: ಶಿವಾರ್ಚನಾಂಗದ ಘಂಟಿಕಾರವದ . . . ಅಖಿಲಸಂಭ್ರಮಕೆ ಬೆಱಗಾದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಕಥಾ. ೬-೬೯).

[ಸಂ. (ಘಂಟಿಕಾ + ರವ)]

ಘಂಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕಿರುಗಂಟೆ; ಸಣ್ಣಗಂಟೆ; ಕಿಂಕಿಣಿ: ರಣತ್ಕಾರಂ ಘೋರಂ ಜನಿಸೆ ಗುಣದಿಂದಂ ಬಳಿಗಂ ರುಣತ್ಕಾರಂ ವೆಣ್ಮಲ್ ಘಣಘಣ ರವಂ ಘಂಟಿಕೆಗಳಂ ವೆಗಡರ್ ⁅ವೆಣ್ಮಲ್⁆ (ಅಣಿಜಿ. ೧೦೬). ೨. ದಶವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗಂಟೆ; ಭದ್ರವೆಂಬ ಕರಾಡಿ ಶಾಸಕವೆಂಬ ನಗಾರಿ . . . ಘಂಟಿಕೆಯೆಂಬ ಘಂಟೆ ಇತ್ತೆಱದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾಜಿಸಲುಳ್ಳ ವಿಚಕ್ಷಣರಿಂ (ವಿಕ್ರಾ. ೩೩೬). [ಸಂ. ಘಂಟಿಕಾ]

ಘಂಟೆ (ನಾ). ೧. ಘಣಘಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಗಂಟೆ : ಘಣಘಣಿಯಿವ ಘಂಟೆಗಳಂ(ಬಸವ. ೩೬-೩); ಘಂಟೆಗೆ ಒಂದೇ ಸ್ವರ (ಗಾದೆ). 'ಜಯಘಂಟೆ' ಪರಾ. ೨. ಆರುವತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ : ತಾಸು : ಒಂದು ತಿಂಗಳೊಂದು ಕಡಮೆಯಾದ ವಯಸ್ಸಿನ ೬೦ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಡಾ। ರಾಬರ್‌ಸನ್‌ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ೩೦ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದ ೧ ಘಂಟೆಯೊಳಗಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದನಂತೆ (ಚಿಕಾಶಾಕ್ಷ. ೦೩೮). ೩.=ಘಂಟಾವಾಟಿಲಿ : " ಗೋಲೀಛಕ್ರ, ರಥಂಬಲಿ, ಘಂಟಾ, ಪಾಟಲಿ , ಮೋಹ್ಯಃ, ಮುಂಖ್ಯಃ–೬ ಮೊಕ್ಕಳವರದ ಹೆಸರು " (ನಿಘಂಕಂ. ೦೦೬).

[ಸಂ. ಘಂಟಾ]

ಘಳ್ಳನೆ (ಅ). ಘಟ್ಟನೆ: ಕೂಡಲೆ: ಬಹಳ ಬೇಗ: ಘಳ್ಳನೆ ಸುರಿಗೆ ಅಮ್ಮತ ವಿತ್ತವನ ರಕ್ಕಸಕುಲವೈರಿ ರಾವಣಾಂತಕನ . . . ಶ್ರೀಪತಿ ಪುರಂದರ ವಿಠಲನ ಪಾಡಿ (ಪುರಂದ. ೪-೪೯-೨) ;ಸೈರನು ಘಳ್ಳನೆಚ್ಚನಾತನುರಳೆ ಸಿಕ್ಕಿದನಾ ಶರಕೇ (ಜಯವಿಜ. ೦೦). 'ಗಳ್ಳನೆ' ಪರಾ.

[ಘರ್ಷ್ + ಅನ್ಯೆ]

ಘಟ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣಿನ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ; ಮಡಕೆ ; ಕೊಡ ; ಬಿಂದಿಗೆ: " ಘಟ, ಕರೀರ–ಈ ೨ ಹರವ " (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೦೬೦) ; " ಹರವಿ ಘಟಮೂ ಕರೀರವುನಿಕ್ಕು " (ಪಂಗಗೀ. ೬೩-೨೨) ; ಕಾವುಂಗೆ ಮಜ್ಜನ ಕೆಂದಿತ್ತಿದ ಚಿಂದ್ರಕಾಂತ ಘಿಟದೊಳ್ (ಪಂಚಭಾ. ೪-೩೦) ; ಸುಳ್ಳಲ್ಲ ಕಥೆಯು ತಿರುಕನು ಕಂಡ ಸವಿಗನು ಟ್ಟಿದಿತ್ತಲ್ಲದೆ ಹಿಟ್ಟು ಘಟವನವನೊದೆಯೆ? (ಜುಃಕಾಂ. ೪೯೦). ೨. ತಾಳವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಘಟವಾದ್ಯ: ಮಂಜ್ಜಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಡಕೆ 'ಘಟ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಾಳವಾದ್ಯವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಗೀಪರಿ. ೦೨೫). ೩. ಒಡಲು ; ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸೋಂಕಿದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಅತ್ಯಂಗಲ್ಲದ ಶರೀರಕ್ಕುಂಟೇ ಘಟಕ್ಕೆ ನೋವಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮಂಗೆ ನೋವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹುಸಿ (ಭೋಗಾವ. ೫೯-೦೨೧) ; ಘಟವೆಂಬ ವಂಶದೊಳಗೆ ಮನವೆಂಬ ಮರ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಂಗಸ. ೦೩-೫೦); ಎಲ್ಲಾದರೂ ಒಂದು ಘಟ ಉರುಳಿತೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ರವಿಣಾಚಾರ್ಯರು ಹಾಜರು (ರಾಗಿಚ. ೦). ೪. ಜನರ ಕೂಟ ; ಸಮೂಹ: " ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ನುಡಿವಂತಹುಂ ಘಟವೆಂಬುದು " (ಪಂಗಗೀ. ೦೩೯-೬). ೫. ಸೇರಿಕೆ: ಕೂಡಿಕೆ. 'ಘಟ ಸ್ಫೋಟ' ಪರಾ. ೬. ಕೂಡಿ ಹಾಕುವಿಕೆ; ಶೇಖರಿಸುವಿಕೆ; ಸಂಗ್ರಹ. ೭. ಮಧುವಾನಗೋಷ್ಠಿ . ೮. ಪದಾರ್ಥ ; ವಸ್ತು: "ವಸ್ತುಗಳು ಹರವಿ ದೇಹಂ ಹಸಿ, ಸುರಾಪಾನ ಗೋಷ್ಠಿಯೆಂದು ಘಟಕಬ್ಬಂ" (ನಾಣಾಕ. ೦೩೩); "ಸಂಗ್ರಹ ಮಧು ಗೋಷ್ಠಿಯುಂ ವರವಿ ಕಾಯ ಗಜೋತ್ಕರಮುಂ ಘಟಾಂಕಿತಂ " (ನಾಪಾ. ೦೦೦). ೯. ಒಂದು ಆಳತೆ; ನಾಲ್ಕು ಕೊಳಗ ಅಥವಾ ಒಂದು ದ್ರೋಣ. ೧೦. ಅಂಚು; ಸೆರಗು; ತುದಿ. ೧೧. ಕಂಬದ ಒಂದು ಭಾಗ; (ಕ). ೧೨. (ಅಲಂ) ಘನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ,–ಕುಳ,–ಆಸಾಮಿ: ಅವನು ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ: ದೊಡ್ಡ ಘಟ (ರೂಢಿ). ೧೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭರಾಶಿ. 'ಘಟಿಗ್ರಹ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘಟಕ (ಗಂ). ೧. ಉಜ್ಜುಗಿಸುವ ; ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವ; ಶ್ರಮವಹಿಸುವ: (ಕ).೨. ಸೇರಿರುವ; ಆಡಕವಾದ; ಅಂತರ್ಗತವಾದ. 'ಘಟಕಾವಯವ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. (ಮದುವೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ನಡುವೆ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕುದುರಿಸುವವನು ; ಮಧ್ಯಸ್ಥಗಾರ; ದಲ್ಲಾಳಿ: ನಾನು ಘಟಕರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ಒಳ್ಳೆಯದಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು (ದಕ್ಷಿಣಾ. ೦೦೬). ೪. (ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂಘ,ಸಂಸ್ಥೆ(ಗಳ)ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ; ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ. ೫.(ಸಮಗ್ರವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತು, ದೇಶ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ಅಂಶ,–ಅವಯವ,–ಪೂರಕಭಾಗ: ನಾಡವರು ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಸಮಾಜದ ಪ್ರಧಾನಘಟಕವಾಗಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಆಡಳಿತಾರರೂ ಆಗಿದ್ದರೆನ್ನಬಹುದು (ಹುಳಿನಾ. ೩೬); ಮಂರಾಜ ಸರದಾರರ ವೀರವೃತ್ತಿಯೂ, ಸಾಹಸ ಪ್ರವಣತೆಯೂ . . . ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮನೋಧರ್ಮದ ಕೆಚ್ಚಿನ ಘಟಕ ಗಳಾಗಿವೆ (ಪುಣಾಹಿ. ೨೯). ೬. ಸ್ವತಂತ್ರ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ ; ಸ್ವಯಮಾಡಳಿತ ಸಂಸ್ಥೆ : ರಾಜ್ಯವು ಗ್ರಾಮವಂಚಾಯಿತಿಗಳ ಸಂಘಟನ ವನ್ನು ನಡಯಿಸಲು ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸಕತ್ಯುದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸ್ವಾಯತ್ತ ಶಾಸನದ ಘಟಕಗಳಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದಂಥ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರಾಧಿಕಾರವನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕುದು (ಭಾರಾಸ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಘಟಕಾವಯವ (ನಾ). ಸಮಗ್ರವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆಡಕವಾಗಿರುವ ಬಿಡಿಭಾಗ ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಂಶ; ಮುಂಖ್ಯಾಂಶ : ಆಕ್ಸಿಯಳಿಗನ ನೀರು ಇದ್ದಲಿ ಮುಂತಾದ ಘಟಕಾವಯವಗಳಿಂದ ಶರೀರ ಪೋಷಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಂಜಿ. ೪-೨೭).

[ಘಟಕ + ಅವಯವ]

ಘಟಕ್ಷೀಧ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ಹಸಿವು: ಪ್ಯಿಗ್ಮಿಗೆ ಹುಲುಪ ತೆಲಿ ಅವ್ಯುವಿಗೆ ನಾನಾಸಾರ ಅಗ್ಮಿಗೆ ಹುಲವ ಘಟಕ್ಷುಧೆ ವಾಯುವಿಗೆ ನಾನಾ ರೂಪಸಂಜರ . . . ಇಂತೀ ದೃಕ್ಕಿಂಗೆ ಲಕ್ಷಿವಿದ್ದಂತೆ ಲಕ್ಷಿಸಿ (ಭೋಗಾವ. ೯-೨೬). [ಘಟ + ಕ್ಷುಧೆ]

ಘಟಗೃಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭರಾಶಿ : ಸಿತನಿರೆ ಘಟಗೃಹದೊಳ್ ವಾಕ್ಪತಿ ಕರ್ಕಯೊಳಿಂದು ಮಿನದೊಳ್ . . . ಇರೆ ನೃಪನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೦೨-೦೬). [ಘಟ + ಗೃಹ]

ಘಟಚಕ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಲು ಮಾಡಿರುವ ಅನೇಕ ಗಡಿಗೆಗಳಿರುವ ಚಕ್ರ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರಕತ್ತುವ ಸಾಧನ; ರಾಟೆ :ನದಿಗೆ ದೂರವಾಗಿದ್ದರೆ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ತೋಡಿ ನೀರನ್ನು ಘಟಚಕ್ರ ವೆಂಬ ವಿಧಾನದಿಂದ ಎತ್ತಿ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಹಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಇಕ್ಷ. ೪೦) ೨. [ವಿಶೇಷ್ಯ] "ದೇಹದ ಗುಟ್ಟು ಗುರಿ ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ" (ಪಕಾಸಾ. ೨೪-೬). [ಘಟ + ಚಕ್ರ]

ಘಟಬೇಟಿ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಹೊರುವ ದಾಸಿ ; ಕುಂಭದಾಸಿ : ಅಂತು ತಳವರಿಗಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಂತಯ ಚಳವಳಿಕಳಲ್ವಿಯೀಕಳಕಂಠಕಲಂಗಳಂ ತಳಮಾಜಿ ತೆಗೆದು ಕುರುಕುಲಕುಟುಂಬನ ಘಟಬೇಟಿಯಂ ಕೊಂಡು ಪೋಪಂತೆ ಮಗಬೇಟಿ ಕೊಂದು ಪೋಗಿ (ಗದಾಯು. ೯-೦೬ ಪ). ೨. ಕುಂಟಿಣಿ : ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೆ. [ಘಟ + ಬೇಟಿ]

ಘಟಬೇಟಿಕೆ (ನಾ).=ಘಟಬೇಟಿ ೧ : ಅಂತು . . . ಕವಳೆಯನಕ್ಕತ್ಯಾಮಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕರುಕುಟುಂಬಘಟಬೇಟಿಕೆಯಂ ತರ್ಪಂತೆ ತಂದು (ಪಂಚಭಾ. ೦೩-೦೦೨ ಪ). [ಘಟ + ಬೇಟಿ]

ಘಟಜಾತ (ನಾ). ೧. ಬಿಂದಿಗೆಗಳ ಸಮೂಹ. ೨. ಕೊಡದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೧, ೨ : ದಿಟದಿಂ ಪಯೋಧಿಯಂ ತಳತಟಮಂ ಸಾರ್ವಿನೆಗಮಮರಕುಳಕರಕಳಿತಂ ಘಟಜಾತಂ ಪೀರ್ದೊಡದಂ ಘಟಜಾತಂ ಪೀರ್ದನೆಂದು ನುಡಿವರ್ ಗಾಂಪರ್(ಪಂಪ್ರಪು. ೧೨-೧೨೨). [ಘಟ + ಜಾತ]

ಘಟಜೀವಿ (ನಾ). ಕೇವಲ ದೇಹಭಾವದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು; ಆತ್ಮದ ಬಗೆಗೆ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು: ಉದಯಮುಖದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅಸ್ತಮಾನಕ್ಕೆ ಅಳಿದರಲ್ಲಾ ಅಂದಂದಿನ ಘಟಜೀವಿಗಳು ಬಂದ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಹೋದರಲ್ಲಾ (ಅವಪಂ. ೭೦-೩೧೨). [ಸಂ. ಘಟಜೀವಿನ್]

ಘಟಣೆ (ನಾ). ಸೇರುವಿಕೆ; ಹೊಂದುವಿಕೆ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ: ದಿಟ ವಿಚಾರಿಸಲಿಷ್ಟಲಿಂಗದ ಘಟಣೆಯೆಂಬುದು . . . ಮಾಯೆಯ ನಟಣೆಯನು ನೈವಾರಿಸುವ ಸಂಘಟಿಕೆ ಸಾಧನವೆನಿಸುವುದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೬-೩೨). [<ಸಂ. ಘಟನಾ]

ಘಟನ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ; ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ: ಇಲ್ಲಿಗಿದೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣವದಱೊಳೊಬ್ಬನು ಬಲ್ಲನಗ್ಗದ ಧರ್ಮಮುದ್ರಾಘಟನವಿಘಟನವ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೫-೬). ೨. ಉದ್ಯಮ; ಶ್ರಮ; ಪ್ರಯತ್ನ. ೩. ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ; ಪೂರೈಸುವಿಕೆ; ಸಾಧನೆ. ೪. ಆಗುವಿಕೆ; ಸಂಭವ. ೫. ಮಾಡುವಿಕೆ; ರೂಪಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಘಟನಾಕ್ರಮ (ನಾ). ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವ ಕ್ರಮ; ಕೆಲಸವು ನೆರವೇರುವ ವಿಧಾನ: ಘಟನಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಯೋಚಿಸದಿದ್ದೊಂದು ಅನುಕೂಲವೊದಗಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೨). [ಸಂ. (ಘಟನಾ + ಕ್ರಮ)]

ಘಟನಾವಳಿ (ನಾ). ಘಟನೆಗಳ ಸಾಲು,—ಶ್ರೇಣಿ; ಆಗುಹೋಗುಗಳ ಪಂಕ್ತಿ: ಹಿಂದಣ ಘಟನಾವಳಿಯು ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದೊಡನೆಯೇ ದೇಹವು ಕ್ರೋಧಕಂಪಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪೈಗಂಬ. ೯೪); ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅಶಿಸ್ತಿನ ಸಮಸ್ಯೆ . . . ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಬೃಹದ್ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಘಟನಾವಳಿಗಳೇ ನಡೆದು ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೦೫). [ಸಂ. ಘಟನಾವಲಿ (ಘಟನಾ + ಆವಲಿ)]

ಘಟನಾಸಭೆ (ನಾ). (ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ) ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಭೆ; ವಿಧಾಯಕ ವಿಧಾನಸಭೆ: ಘಟನಾಸಭೆ ಸೇರಿ ನಿನ್ನೆಗೆ ಮೂರು ದಿನವಾಯಿತು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೧೪). [ಸಂ. ಘಟನಾಸಭಾ(ಘಟನಾ+ಸಭಾ)]

ಘಟನಾಸ್ರೋತ (ನಾ). ಘಟನೆಗಳ ಪ್ರವಾಹ; ಘಟನಾವಳಿ: ನನ್ನ ಬಾಳ ಪವಿತ್ರತೆಯ ಉಳಿವು, ನನ್ನ ಭವಿಷ್ಯದ ಘಟನಾಸ್ರೋತದ ತಿರುಗಣೆ ಆ ಭೇಟಿಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿತ್ತು! (ನಿಶಉ. ೧೧೫).

[ಸಂ. ಘಟನಾಸ್ರೋತಸ್ (ಘಟನಾ + ಸ್ರೋತಸ್)]

ಘಟನೆ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ; ರಚನೆ; ಸಂಯೋಜನೆ; ಸಂಯೋಗ; ಸೇರುವಿಕೆ: ಎತ್ತಣಪಜಯ ವಿಧಿಯ ಘಟನೆ ನೃಪಾಲ ನಿನಗೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೩-೨೨). ೨. ಆಗುವುದು; ಸಂಭವಿಸುವುದು; ಸಂಗತಿ; ಸಂಭವ: ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಘಟನೆ ಉದಯವಾಗುತ್ತಿರುವುದೇ ಸ್ಮೃತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೭೫). ೩. (ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ರಾಜ್ಯಾಂಗ; ಸುವಿಧಾನ: "ವ್ಯವಸ್ಥೆ; ರಚನೆ; ಘಟನೆ; ನಿಯೋಜನೆ; ನಿರ್ಮಾಣ" (Constitution. ಇಂಕನಿ); ಶಾಂತಿಬಾಯಿ ಮೀಟಿಂಗಿಗೆ ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಘಟನೆಯಂತೆ ವೈಸ್‌ಛೇರ್‌ಮನ್ ರುಕ್ಮಾಬಾಯಿ ಆ ದಿನದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷಳಾದಳು (ಬದುಜ. ೧೫೨). [ಸಂ. ಘಟನಾ]

ಘಟಪಟಾಧ್ಯಾಯ (ನಾ). ೧. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗೋಸ್ಕರ ಬಳಸುವ ಘಟ (ಕೊಡ) ಪಟ (ಬಟ್ಟೆ) ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಭಾಗ,-ಅಧ್ಯಾಯ. ೨. (ಆಲಂ) ನೀರಸವಾದ ಪ್ರಸಂಗ; ಶುಷ್ಕವಿಚಾರ: ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ನಾದವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸಬಲ್ಲ ಬಲ್ಲಿದನಾದ ಗಮಕಿ ಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ನೈಯಾಯಿಕರ ಘಟಪಟಾಧ್ಯಾಯವಾಗಿಯೋ ನಾಡಾಡಿಗಳ ರಂಜನೆಯ ಗುಂಜಾರವವಾಗಿಯೋ ಗಾಳಿಗೆ ಗಾಳಿ ಬಯಲಿಗೆ ಬಯಲಾಗಬಹುದು (ಸಾಹಿಸಂ. ೭೧).

[ಘಟ + ಪಟ$_3$ + ಅಧ್ಯಾಯ]

ಘಟಪಾಕವಿಲೇಪನ (ನಾ). ಮಡಕೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಲು ಅದನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಮೊದಲು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಬಳಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ: ಅಂಗನೆಯಂಗದಂಗಜ ಮಹಾಶಿಖಿಗಾಜ್ಯಮದಾದುದಾಲಿನೀರ್ತುಂಗಕುಚಾರ್ದ್ರಚಂದನರಸಂ ಘಟಪಾಕವಿಲೇಪನಂಬೊಲಾಯ್ತು (ರಾಜಶೇ. ೭-೮೫). [ಘಟ+ಪಾಕ$_2$+ವಿಲೇಪನ]

ಘಟಪ್ರದೀಪದೃಷ್ಟಾಂತ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ದೀಪವು ಕತ್ತಲಲ್ಲಿದ್ದ ಘಟವನ್ನು ತಾನು ಇದ್ದುಕೊಂಡೇ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತ. ℙ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ತಾನೂ ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತದೆ, ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಘಟಪ್ರದೀಪದ ದೃಷ್ಟಾಂತ: ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದೊಡನೆ ಕೂಡಿಯೇ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೂರನೆಯ ಉದ್ಯೋತದಲ್ಲಿ ಇವಕ್ಕೆ 'ಘಟ-ಪ್ರದೀಪ' ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇಳಿ ವ್ಯಂಗ್ಯಪರಾಮರ್ಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯಬುದ್ಧಿಯು ದೂರೀಭೂತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿರುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೫ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ದ್ರೋಣ. ೨. ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ನಿಡುಗೋಣಂ ಶಠನಂಗನಿರ್ಗತ ಶಿರಾಜಾಲಂ ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೧೧). [ಘಟ+ಪ್ರೋದ್ಭವ]

ಘಟಫಣಿ (ನಾ). = ಘಟಸರ್ಪ ೧: ತುಡುಕುವೆನು ಘಟಫಣಿಯ ಸೋತರೆ ಕಡಿಸಿಕೊಂಬೆನು (ಕೌಶಿರಾ. ೪-೧೬). [ಘಟ + ಫಣಿ$_1$]

ಘಟಮಟನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಘಟಾಕಾಶ, ಮಠಾಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ನ್ಯಾಯ; ದೊಡ್ಡದರಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಬಯಲು ಚಿಕ್ಕದಾದ ಘಟದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೆಂಬ ನ್ಯಾಯ: ಹಿಗ್ಗಿದೆ ಕುಗ್ಗಿದೆ ಜೀವ ಜಡ ದಿಟ ಸಟೆ ಘಟಮಟನ್ಯಾಯವು ಅಟಮಟವು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨-೫). [< ಸಂ. ಘಟಮಠನ್ಯಾಯ]

ಘಟಯೋನಿ (ನಾ). ಅಗಸ್ತ್ಯ: "ಅಗಸ್ತಿಃ, ಅಗಸ್ತ್ಯಃ, ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಪತಿಃ, ಘಟಯೋನಿಃ-ಈ ೪ ಅಗಸ್ತ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೯). 'ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವ' ಪರಾ. [ಘಟ + ಯೋನಿ]

ಘಟವಾದ್ಯ (ನಾ). ಮೃದಂಗದಂತೆ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ; ಕುಂಭವಾದ್ಯ: ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಘಟವಾದ್ಯವೂ ಮುಖ್ಯ (ರೂಢಿ).

[ಘಟ + ವಾದ್ಯ]

ಘಟಶ್ರವ (ನಾ). ಬಿಂದಿಗೆಯ ಆಕಾರದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳವನು; ರಾವಣನ ತಮ್ಮನಾದ ಕುಂಭಕರ್ಣನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ: ಎಳೆದರಿಱುವೆಗಳಹಿಯ ನೆಳೆವಂತಾ ಘಟಶ್ರವನ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೨-೧೯).

[ಸಂ. ಘಟಶ್ರವಸ್ (ಘಟ + ಶ್ರವಸ್ + –)]

ಘಟಶ್ರಾದ್ಧ (ನಾ). ಬದುಕಿದ್ದವರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರಾದ್ಧ. ℙ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಾಗ ಅಮೇಧ್ಯವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಬಿಂದಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಆವಾಹನೆ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಒಡೆಯಿಸಿ ಆ ಬಳಿಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆ: 'ಘಟಶ್ರಾದ್ಧ' ದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೇ ಶಕ್ತಿಪೂರ್ಣವಾದ ಆದರೆ ಇನ್ನೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸಾಂಕೇತಿಕತೆಯಿದೆ (ಪ್ರಶ್ನ. VII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಘಟ + ಶ್ರಾದ್ಧ]

ಘಟಸರ್ಪ(ನಾ). ೧. ಮಡಕೆಯ ಒಳಗಿರುವ ನಾಗರಹಾವು: ಘಟಸರ್ಪನಲ್ಲಿ ಕೈದುಡುಕಿದರೆ ಹಿಡಿವುದ ಮಾಣ್ಬುದೆ (ಬಸವ. ೨೦೨); ತುಡುಕಿದ ದೋಷಿಯ ನಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿಯದು ಘಟಸರ್ಪಂ (ಆಗವಿ. ೧-೦೨); ಮಡಕೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಡೆಯಂ ಬಳಿದುಕೊಳುತಂ . . . ವಿಜೃಂಭಿಸುವ ತತ್ ಘಟಸರ್ಪನಂ ನೋಡಿ (ಬಸಪು. ೩೦-೫೯). ೨. ಭಯಂಕರವಾದ ನಾಗರಹಾವು: ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ ನಾಗರಹಾವು: ಹಸುರಿನ ಹೂವಿನ ಹೊದರಿನ ಒಳಗೆ ಬುಸುಗುಟ್ಟಿದೆ ಘನ ಘಟಸರ್ಪ (ನೆಲಮು. ೪೫-೨). P ದೋಷಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಾಗ ಹಾವಿದ್ದ ಮಡಕೆಗೆ ಕೈ ಹಾಕಿಸುವುದು ಒಂದು ದಿವ್ಯವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. [ಘಟ + ಸರ್ಪ]

ಘಟಸ್ಥಾಪನೆ (ನಾ). ೧. ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಲಶಸ್ಥಾಪನೆ ; ಕಲಶಪ್ರತಿಷ್ಠೆ : ಘಟಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯ್ತು ; ಮೋಡದ ಕೊಡವು ಬುಡಮೇಲಾಯಿತು (ನೆಲಮು. ೧೨-೯). ೨. (ಉಕ) ನವರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಲಶಸ್ಥಾಪನೆ. [ಘಟ + ಸ್ಥಾಪನೆ]

ಘಟಸ್ಫೋಟ (ನಾ). ೧. ಘಟಶ್ರಾದ್ಧದ ಪೂರ್ವಾಂಗವಾಗಿ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು. ೨. (ಆಲಂ) ಗಂಡ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿ ತಮ್ಮ ಮದುವೆಯ ಬಂಧವನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸುವುದು ; ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ ; ದಾಂಪತ್ಯ ವಿಚ್ಛೇದನ : ಘಟಸ್ಫೋಟ ಬೇಕಾದವರು ಅದನ್ನು ಮಾಡಲಿ (ಗಾಳಿಪ. ೧೯೦) ; ಘಟಸ್ಫೋಟದ ಕಾನೂನು ಪಾಸಾಗಲಿ, ಅಂದರೆ ನಿಮಗೆಲ್ಲ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕಲು ನಮಗೆ ಚೆನ್ನಾದೀತು (ಹೊಂಬೆಲು. ೭೧). [ಘಟ + ಸ್ಫೋಟ]

ಘಟಾಂಶ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭಾಂಶ ; ಕುಂಭನವಾಂಶ : ಭೃಗು ನಂದನಾಲಯಂಗಳೊಳ್ ಘಟಾಂಶದೊಳ್ ಕುಜ ಯಮರ್ ನಿಲೆ ಮೇಣ್ ಪುರುಷಸ್ವಭಾವದಿಂ ಲಲನೆ ಪರಸ್ಪರಂ ಲಲನೆಯೊಳ್ ನೆರೆಗುಂ (ಜಾತಕ. ೨೨-೦೧). P ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಶಿಯ ಕಾಲಮಾನದ ೧/೩ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋರೆಯೆಂದೂ, ೧/೩ ಭಾಗಕ್ಕೆ ದ್ರೇಕ್ಕಾಣವೆಂದೂ, ೧/೩ ಭಾಗಕ್ಕೆ ನವಾಂಶವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ನವಾಂಶವನ್ನೇ ಅಂಶವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಿಂಹ, ಮೇಷ, ಧನುಸ್ಸು ಈ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ನವಾಂಶ ಮೇಷನವಾಂಶವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮೇಷದಿಂದಲೂ, ಕನ್ಯಾ, ಮಕರ, ವೃಷಭ ಈ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಮಕರದಿಂದಲೂ, ಮಿಥುನ ಕುಂಭ, ತುಲಾರಾಶಿಗಳಿಗೆ ತುಲಾದಿಂದಲೂ, ಕರ್ಕಾಟಕ, ಮೀನ, ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಕಾಟಕದಿಂದಲೂ ನವಾಂಶವನ್ನು ಎಣಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. ಈ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷಭ, ಕನ್ಯಾ, ಮಕರರಾಶಿಗಳ ಎರಡನೆಯ ಅಂಶವೂ, ಮಿಥುನ, ತುಲಾ, ಕುಂಭ ರಾಶಿಗಳ ಐದನೆಯ ಅಂಶವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಕಾಟಕ, ವೃಶ್ಚಿಕ, ಮೀನ ರಾಶಿಗಳ ಎಂಟನೆಯ ಅಂಶವೂ, ಘಟಾಂಶ (ಕುಂಭನವಾಂಶ)ವಾಗುತ್ತವೆ. [ಘಟ + ಅಂಶ]

ಘಟಾಕಾಶ (ನಾ). ಗಡಿಗೆಯ ಒಳಗಿನ ಆಕಾಶ,-ಅವಕಾಶ ; ಆಕಾಶ ದ್ರವ್ಯ : ಘಟವಳಿದಲ್ಲಿ ಘಟಾಕಾಶವಳಿಯದಂತೆ (ಆದವ. ೩೦-೧೪೬). [ಘಟ + ಆಕಾಶ]

ಘಟಾಟೋಪ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪಿನ ಗಲಭೆ; ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ ಗಲಾಟೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಮಹತ್ತರವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ; ಅತಿಶಯವಾದ ಉದ್ಯಮ: ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಘಟಾಟೋಪ ನಡೆದ ಮೇಲೆ ಪಾತರದವರ ನಾಚಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾದರೂ ಜಂಗೀ ಇರಬಹುದು (ದೇಜೂನಿ. ೧೫೩); ಈ ಘಟಾಟೋಪದಿಂದ ಆಗುವ ನಿವ್ವಳಲಾಭವೇನು ಎಂದೀರಿ (ಗಾಳಿಪ. ೩೫) ; ನನಗಾದರೂ ಇಂಥ ಘಟಾಟೋಪವು ಯಾತಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ಮಂಜುಳ. ೬೮). 'ಅಟಾಟೋಪ', 'ಘಟಾಟೋಪ' ಪರಾ. P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಫಟಾಟೋಪ' ಎಂಬ ಒಂದು ಶಬ್ದವಿದೆ. 'ವಿಷವಿಲ್ಲದ ಹಾವು ಹೆಡೆಯಾಡಿಸುವುದು' ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

[ಘಟ + ಆಟೋಪ./ಮರಾ. ಏಟಾಟೋಪ, ಘಟಾಟೋಪ]

ಘಟಾನುಘಟಕ, ಘಟಾನುಘಟಿಕ (ನಾ). ೧. ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸ ; ಬಹಳ ಬಲ್ಲವನು; ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸ : ಒಬ್ಬರು ಜೋಯಿಸರಲ್ಲ-ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ ಘಟಾನುಘಟಕರನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಮಹಾಗ. ೦೦೯). **ಘಟಾನುಘಟಿಕ :** ೨. ತುಂಬ ಗಟ್ಟಿಗ ; ಕಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಸಾಧಿಸುವವನು ; ಕಾರ್ಯದಕ್ಷ : ಕಲವು ಮಂದಿ ಘಟಾನುಘಟಿಕರಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಸ್ಥೆ ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಅನೇಕ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಘಟಕಾನುಘಟಕ]

ಘಟಾನುಘಟಿ (ಗಂ). ೧. ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಅತಿಸಮರ್ಥವಾದ : ಚಂದ್ರ, ಭಟ್ಟರು ಒಂದು ಕಡೆ, ಗಣೇಶರಾಯರೂ, ಶಂಕರಪ್ಪ ಒಂದು ಕಡೆ, ಎರಡೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಘಟಾನುಘಟಿ ಜತೆ (ಜೀವಯಾ. ೦೩). (ನಾ). ೨. ತುಂಬ ಗಟ್ಟಿಗ ; ಅತಿಸಮರ್ಥ ; ಕಾರ್ಯದಕ್ಷ : ಪಟ್ಟಣದ ಕಲಿತ ಮಹನ್ಮಹಾಘಟಾನುಘಟಿಗಳು . . . ಕೈಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ನಮ್ಮಂಥ ಹಳ್ಳಿಹುಂಬರ ಪಾಡೇನು ? (ನಾಡಿಗೇ. ೨೭೪).

[<ಘಟಾನುಘಟಕ]

ಘಟಾನುಘಟಿಕ 'ಘಟಾನುಘಟಕ' ನೋ.

ಘಟಾವಣಿ (ನಾ). ಸೇರಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೆ; ಕಟ್ಟುವಿಕೆ: ಆಡುವ ಪೇಚರಾಮರ ನರ ಪ್ರಮದಾಕರಲಾಸ್ಯಮತ್ತಲುಂ ಪಾಡುವ ಸಿದ್ಧಕಿಂಪುರುಷ ಕಿನ್ನರಕನ್ನೆಯರಿಂಪು ವಾದ್ಯದೊಳ್ ಕೂಡುವ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸರ ಕೈಯ ಘಟಾವಣಿ ದಿವ್ಯಯಾತ್ರೆಯೊಳ್ ಕೂಡೆ ಮಹೋತ್ಸವಂಬಡೆದುವಂದು ಸಹೇತುಕ ನಂದನಂಬರಂ (ಅನಂಪು. ೯-೬೬). [ಘಟಿಸು + – ಅಣ್ಣೆ]

ಘಟಾಳಿ (ನಾ). ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನ ಸಾಲು ; ಗಜವೃಂದದ ಪಂಕ್ತಿ : ರಣದೊಳರಾತಿ ವಾರಣ ಘಟಾಳಿಯನೋರ್ವನೆ ಗೆಲ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೭) ; ಕೆಡೆದುವಯುತ ಘಟಾಳಿ ತೇರುಗಳುಡಿದುಬಿದ್ದುವು (ಶಾಶಿಗಾ. ೨೦-೪೩). [ಸಂ. ಘಟಾಲಿ (ಘಟಾ + ಆಲಿ)]

ಘಟಿ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಗಡಿಗೆ. ೨. ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲಮಾನ ; ಒಂದು ಗಳಿಗೆ . ೩. ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಲೋಹದ ಬಟ್ಟಲು; ಗಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು. ೪. ಕರೆ ಕೊಡುವ ಗಂಟೆ ; ಜಾಗಟೆ : (ಕ). ೫.=ಘಟೀಯಂತ್ರ ೧ : (ಕ). [ಸಂ. ಘಟೀ]

ಘಟಿಕಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಗಡಿಗೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡುದು ; ಕೊಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಗಳಿಗೆಯ ರೂಪವನ್ನುಳ್ಳದು ; ಗಳಿಗೆಯ ಗಣನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧, ೨ : ಅಹಿಯಂತೆ ವಿಷೋದ್ಗಾರಿಗಳಹರ್ನಿಶ ಪ್ರಹರದಂತೆ ಘಟಿಕಾತ್ಮಂಗಳ್ ರಹಟಘಟೀಯಂತ್ರಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೦).

[ಸಂ. ಘಟಿಕಾತ್ಮನ್ (ಘಟಿಕಾ + ಆತ್ಮನ್)]

ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿ (ನಾ). ಗಳಿಗೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗಂಟೆಹೊಡೆಯುವವನು : ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿಗೆ ಮತ್ತರ್ ೩೦ ಪಂಚಿಕೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಮತ್ತರ್ ೪೫ (ಕಇಅ. ೬-೨-೨೦೬ ; 1058). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿನ್]

ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ; ಧಾರ್ಮಿಕ ಉಚ್ಚಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರ. ೨. ಭಕ್ತರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಸಿದ್ಧಿಕ್ಷೇತ್ರ: ಮಾರಾರಿ . . . ಧಾರಿಣಿಯ ಮೇಲೆಸೆವ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಂಗಳಂ ಚಾರುಶೈವಕ್ಷೇತ್ರವೆನಿಪ ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನಂಗಳಂ ನೋಡುತ . . . ದ್ವಾರಾವತಿಗೆ ನಡೆತಂದನು (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೧-೨೭). 'ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಮಹಾಸ್ಥಾನ)]

ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ಗಳಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಯಂತ್ರ ; ಗಡಿಯಾರ: ದಲಾಮೇತರ್ ಎಂಬ ಫ್ರೆಂಚ್ ತತ್ವಜ್ಞನು ಮಾನವದೇಹವೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರದಂತೆ ಯಂತ್ರಮಾತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ಪುಕ್ಸಾರ. ೨೪, ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಯಂತ್ರ)]

ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ (ನಾ). ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಾಯ ಹಾರೀತಸಗೋತ್ರಾಯ ಮಾಧವಶರ್ಮ್ಮಣೇ (ಎಕ.III, ಮಂಡ್ಯ. ೦೦೩-೪೦; 713) ; ಘಟಿಕೆಯೆನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ ಎಂದರೆ ಧರ್ಮಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೆಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ (ಸಂಭಾನೆ. ೨೦೬). [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಸಾಹಸ)]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಳ (ನಾ). = ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ ೧ : ನಾನು ಪ್ರಾಚೀನ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಳವಾದ ಆ ಸಾಲೋಟಗಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಾಡಹಬ್ಬದ ದಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಂದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೮). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಲ (ಘಟಿಕಾ + ಸ್ಥಲ)]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೇದ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಹಾಗು ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಉಚ್ಚಸಂಸ್ಥೆ ; ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ : ನಿಜ ಧರ್ಮ್ಮಕಾರಿತಾಧಿಕಾರ ಪದವೀವಿರಾಜಿತನಪ್ಪ ಶಾಳೆಯ [ಕೈಂ][ಕ]ರ್ಯ್ಯನಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಮೆನಿಪ ಶಾಲೆಗೆ (ಕಇಅ. ೫-೨-೦೬೬ ; 1058) ; ಆ ನಾಡೊಳಖಿಳ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವಿದೆನಿಸಿತ್ತು ಪೊಟ್ಟಿಯೂರ್ (ಎಇ. XVI, ೮೪-೦೫ ; 1067) ; ಮಯೂರಶರ್ಮನು ತನ್ನ ಗುರುವಾದ ವೀರಶರ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಪಲ್ಲವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಾಂಚೀಪಟ್ಟಣದ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಕರ್ಣಾಅ. ೧೭) ; ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಭಾನೆ. ೨೦೬). ೨. (ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರೆ ಅಥವಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆರಾಧಿಸಿದರೆ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂಥ) ದೇವರು ನೆಲಸಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಸಿದ್ಧಿಕ್ಷೇತ್ರ : ಇವು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಂ ಮತ್ತಿವು ತೀರ್ಥಸ್ಥಾನಮೆಂಬ ರೂಢಿಯ ಭಗವದ್ಭವನಕ್ಕಲಂಘ್ಯಮಟಲುಂ ತವೆ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯೆತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟನಾ ವಸುಷೇಣಂ (ಅನಂಪು. ೦೨-೩೦); ಈ ಕುಮಾರಿತಿ . . . ಪುರಕೆ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವೆನಿಸುವ ಪರಮಸಿದ್ಧಿಯನೀವ ಮಧುಕೇಶ್ವರನ ಪೂಜಿಸುತಿರ್ದಳಿನಿಯನ ಬಯಸಿ ಭಕ್ತಿಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೪೫).೩. = ಘಟಿಗೆ. 'ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಸ್ಥಾನ)]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾಪನ (ನಾ). ಧಾರ್ಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರದ ಸ್ಥಾಪನೆ,-ನಿರ್ಮಾಣ: ಆ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾಪನಸಹಸ್ರಸಾಂವತ್ಸರಿಕೋತ್ಸವವೆಂಬಂತೆ ನಾನು ೧೯೪೬ರಲ್ಲಿ ಸಾಲೋಟಗಿಯಲ್ಲಿ ನಾಡಹಬ್ಬವನ್ನಾಚರಿಸಲೋಸುಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದುದು ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಸೋಜಿಗವೆನಿಸಿತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೮).

[ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಸ್ಥಾಪನ)]

ಘಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗಳಿಗೆ ; ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ : "ನಾಡಿ ಘಟಿಕೆಯೆನೆ ಗಟಿಗೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೮). ೨. ರಾಶಿ ; ಗುಂಪು ; ಸಾಹಸ್ರಕೋಟಿ ಶುಭ್ರಾಂಶುಗಳ ರುಚಿರರಸಮನಾ ಹರಂ ಹಿಳಿದು ತನ್ನಯ ಕಳೆಯ ಕೂಡಿ ಕಣ್ಗಾಹಿನಿಂ ಘಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಘಟಿಕೆಯೋ . . . ಎನಲ್ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತಂ ರಾಮಣೀಯಕಮಾದುದು (ಜಿಬಪು. ೨-೧೦). ೩. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಧಾರ್ಮಿಕವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಉಚ್ಚಮಟ್ಟದ ವಿದ್ಯಾಲಯ ; ಧಾರ್ಮಿಕವಿದ್ಯಾಪೀಠ. 'ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾಪನ' ಪರಾ. ೪. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ. 'ಘಟಿಕೋತ್ಸವ' ಪರಾ.೫. ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಲೋಹದ ಕವಚ; ಉರಸ್ತ್ರಾಣ (?): ಘಟಿಕೆಯ ಧರಿಸಿ ರವಿಯುದಯದಲಿ ಕಾಳಗಕಸುರನನುವಾದ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೬-೪). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾ]

ಘಟಿಕೋತ್ಸವ (ನಾ). ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪದವೀಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಅವರವರ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪದವಿಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಪತ್ರವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಉತ್ಸವ,-ಸಮಾರಂಭ ; ಪದವೀಪ್ರದಾನಸಮಾರಂಭ : ಆ ಸಲದ ನವರಾತ್ರಿಯ ಘಟಿಕೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಗೆಳೆಯರಿಬ್ಬರೂ ಬಿ. ಎ. ಪದವಿಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಪತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದುದಾಯಿತು (ಅನಾಮಿ. ೬೪).

[ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಉತ್ಸವ)]

ಘಟಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಪರನಾರೀದುರ್ಲಭಂ ಘಟಿಗನ ಗಂಧವಾರಣಂ ನಯಧಾಮಂ (ಎಇ. XVI, ೨೯-೧೯ ; 1010). [?]

ಘಟಿಗೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದವರು ವಿಚಾರವಿನಿಮಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಗ್ರಾಮಸಭೆ; ಚಾವಡಿ : ಈಯೂರಾ ಘಟಿಗೆಯಾ ಮಹಾಜನಮಾನ್ (ಎಇ. III, ೩೬೦-೮ ; 740).

[<ಸಂ. ಘಟಿಕಾ]

ಘಟಿಚಕ್ರ (ನಾ). ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನೆಳೆಯಲಂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ರಾಟೆಯ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ಬಿಡುವ ಅಚ್ಚುಮರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಯಂತ್ರ : ಘಟಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಅಚ್ಚುಮರವಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೩೯). [ಸಂ. ಘಟೀಚಕ್ರ (ಘಟೀ + ಚಕ್ರ)]

ಘಟಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿದ ; ಸೇರಿದ ; ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಇದು ಸಕಲ ಸುರಾಸುರೇಂದ್ರ ಮಣಿಮಕುಟಘಟಿತ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮೇಶ್ವರ ಚಾರುಚರಣಾರವಿಂದ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೫೮ ವ) ; ಪ್ರೋದ್ಧಾನಧಾರಾಘಟಿತ ಕಟತಟಂ . . . ಅದೇಂ ಬಂದುದೊ ದಂತಿಜಾಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೬೭) ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮತ್ಸುರಾಸುರೇಂದ್ರ ನರೇಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರ ಫಣೀಂದ್ರಮಣಿಮಕುಟತಟಘಟಿತ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫-೩೦). ೨. ಜೋಡಿಸಿದ ; ಸೇರಿಸಿದ : ಭೀಮಾಂಧದೈತ್ಯತನುತಟಘಟಿತನೃತ್ಯನಾ ಸೋಮೇಶನಮಲವರದಿಂದೀಗೆ ಮಂಗಂಗಭಂಗಮಂಗಳಮತಿಯನು (ಮಂಗರಾ. ೦-೧). ೩. ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದ : (ಕ). ೪. ಉಂಟಾದ ; ಸಂಭವಿಸಿದ. 'ಅಘಟಿತ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಉಂಟಾದುದು ; ಸಂಭವಿಸಿದುದು : ಕುಟಿಲಪರಸಮಯಕ್ರಿಯಾಪ್ರವಿಘಟನ ದೇವರದಾಸಿಗಳ ತತ್ ಪಟುಕರಸ್ಥಳ ಘಟಿತಮಾಗಿ ಪ್ರಭವಿಸುತಮಿರಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೬೨). ೬. ಆದುದು ; ನಡೆದ ವಿಷಯ : ಅಘಟಿತ ಘಟಿತವರ್ತಮಾನವ ನಾನಱಿಯೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೦೦). [ಸಂ.]

ಘಟಿತಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಆದ ವಿಷಯ ; ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದ ಕೆಲಸ. ೨. ಉಂಟಾದ ಪ್ರಯೋಜನ ; ಒಂದು ಕೆಲಸದಿಂದ ಆದ ಪರಿಣಾಮ. ೩. ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರದ ಅಥವಾ ಆಲೋಚನೆಯ ಫಲಿತಾಂಶ. ೪. ವಧೂವರರ ಜಾತಕಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಜೋಯಿಸರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಕ ಬೇರೆ ಬಂದಿದೆ. ಇದರ ಘಟಿತಾರ್ಥ ಹೇಗಿದೆ ನೋಡಿ (ಅದೂಟ. ೩೬); ಸ್ವಯಂವರವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾಗುವಾಗ ನಕ್ಷತ್ರದ ಘಟಿತಾರ್ಥ ವಿಷಯವನ್ನು ಯೋಚಿಸಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಪೇಟೇಮಾ. ೩). [ಘಟಿತ + ಅರ್ಥ]

ಘಟಿಯಾಱ 'ಘಳಿಯಾರ' ನೋ.

ಘಟಿಯಿಸು 'ಘಟಿಸು' ನೋ.

ಘಟಿಸು, ಘಟಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಗು ; ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ತಾಯ ಬಟಿಯ ಕಱುವಿನಂತೆ ನಾಮಪದಂಗಳರ್ಥಾನುಗಳಂಗಳಾಗೆ ಸಮಾಸಂ ಘಟಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೦೬೨ ವೃತ್ತಿ) ; ದ್ರೌಪದಿ ಸುಭದ್ರಾಲಲನೆಯರಿಗನುಚಿತವು ಘಟಿಸಿತೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೨೨) ; ಪಟುತನವು ದೊರಕಿದರೆ

ಕುಚಿತನ ಫಟಿಸಲರಿಯದು (ತೊರಣ. ೩-೯-೨೬) ; ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿನ್ನಿಂದ ಸಹಸಾ ಅನ್ಯಾಯ ಫಟಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು (ಮುತಂಜಿ. ೪-೪೯). ೨. ಸಿಕ್ಕು ; ದೊರಕು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ದಿಟಪುಟವನಱಿದಡೊ ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ನಿಟಲಲೀಯೇತನು ಫಟಿಸಬೇಕು (ಪೊಕೊಮ. ೨೦-೮೨) ; ಪರಮಾಣು ಮಾತ್ರಸುಮೃತಿದ ಪಂಸೇವನೆ ಫಟಿಸಲುಮರದೇನಮರರತ್ನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೪೪) ; ಜಾತವೀತನ ಕೈಯಲಿರನಾಗಿ ಗೆಲವು ಫಟಿಸದು (ಅಖಾಕಾ.೩.೯. ೬-೨೯) ; ಗುರುದೈವೋಹಗಳ ಕೈವಲ್ಯಾಗವುವು ಫಟಿಸುವುದೆ (ತೊರಣ. ೬-೦೬-೦೨). ೩. ಸೇರು ; ಕೂಡು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಫಟಿಸ ದಾವಾವುರ ಗೂರರವರೊಡನೆ ನುಂಗಿದು ಬಂದೆ (ಜಸಪು. ೦೬-೪) ; ಮಾಯಾ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷನಲಿ ಫಟಿಸುವುದೆ ದುರ್ನಯವು (ತೊರಣ. ೬-೪೪-೦೩) ; ಇದರಿಂ ಫಟಿಸದಿದ್ದರೆ ಆ ಬಳಿಕ ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲಾದರೂ ಯುದ್ಧವ ಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯಗಳಂ ಸಾಧಿಸಬೇಕು (ಕಾಗಂಭಿ. ೨೮೩-೦೩). ೪. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಆಗಿಸು ; ಏರ್ಪಡಿಸು : ಆ ಸಂಯೋಧನಗಱುಹಿ ಸಂಧಿಯನೀ ಸಮಯದಲಿ ಫಟಿಸು (ಅಖಾ.ರಾಮಾ.೬-೩೦). ಫಟಿಯಿಸು : ೧. ದಿಟ್ಟ ಮನ ಮೆಂಬ ವು ತೊಟ್ಟನೆ ನಟ್ಟು ನಿಟ್ಟುಗೊಲ್ ಫಟಿಯಿಸೆ ಸೋಲ್ಗುಱುವ್ದು (ಅಬಿಪು. ೩-೯೦) ; ತನ್ನ ನುಡಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪನ್ನರದಂತೆಱಸಿ ದೊಳಮಿ ನುಡಿ ಫಟಿಯಿಸುವುದೆಂದು ಸಂದೇಹಡೆಲಾರಾಧಿರಾಡಫಟಿತ್ವನಾಗಿ (ಶಾದಂಅ. ೨೫೩) ; ಅಂಘಾ[ಘೇ?]ಬಳಿದಂ ದುರ್ವ್ಯಸನಂ ಫಟಿಯಿಸೆ (ಸು ಕು ಮಾ . ೨-೨೩) ; ಆದುಂ ಕಾರಣದಿಂ ಔಪಪಾಖಭವಭೋವಪತ್ತಿ ಫಟಿಯಿಸುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಸಂ. ೦೩). ೨. ಪ್ರಮತ್ತಗುಣಸ್ಥಾನದೊಳಿಂಬಡಱ ತಂಗೆ ಕೇವಳಿ ಫಟಿಯಿಸಿದ ಕಿಡುಗುಂ (ಕಾಪು. ೦೦೭-೦೨). ೫. ಪಡೆ ; ಹೊಂದು ; ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು : (೪). ೬. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಸಂಯೋಜಿಸು: ನಿಟಲಕಟೀಪಟಿದೊಳ್ ಶಕಾಂಕದ್ಯುತಿಯಂ ಫಟಿಯಿಸಿದ ಪುಂದ್ರದೊಳ್ಳಂ ಫಟಿಯಿಸುಗುಂ (ಆಪ್ತಣ. ೩-೭). [ಫಟಿನ + ~ ಇಸು.]

ಫಟಿಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ ಸಾಧನ ; ನೀರೆತ್ತುವ ರಾಟೆ : " ಉದ್ಗಾಟಕಂ, ಘಟಿಯಂತ್ರಂ, ಪಾದಾವರ್ತಃ, ಅರಘಟ್ಟಿಕಃ—ಈ ೪ ಜಾಟಾಣಾಂ " (ಹರಿಹರ. ೦೦೩-೬೩) ; ನವ ಫಟಿಯಂತ್ರದಿಂ ವಿಷ್ಣುಯುದ್ಧಾಜಿರವಾಟಿವೈರಿರಕ್ತಾಂಬುವಿನೆ ನಿಜಯಶೋವಲ್ಲಿಗೆತ್ತುತ್ಪಾರ್ವರ್ (ಎಳ. ೯, ಜಾಸಪ. ೦೩೦-೦೨ ; ೧೧೯೨) ; ಮಂದರಾಜಪಿಯಂತಂತ್ರಂಗಳಿನಿ ಫಟಿಯಂತ್ರಂಗಳೆಂಬ . . . ತನಗಸಾಸ ಶೋಭೆಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೨ ಟಿ). ೨. ಗಳಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಗಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು : ನಲಿಲಿಯೊಳ ನಂಜಾವಾದ ಇಳಜಾರು ಮಣಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲಿನಿಂದ ಉರುಳಲು ಬಿಟ್ಟು ಗಂಡುಗಗಳು ಎಷ್ಟು ದೂರವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸಲು ಎಷ್ಟು ಕಾಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೀರಿನ ಗಡಿಯಾರ (ಅಥವಾ ಫಟಿಯಂತ್ರ)ಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ಕ್ರಾವಿ. ೨೫). [ಸಂ. (ಫಟಿ + ಯಂತ್ರ)]

ಫಟಿ (ನಾ). ೧. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು ; ಗಜಸಮೂಹ : " ಹಲವಾನೆ ಫಟಾಯೆಂಬುದು " (ಹರಿಹರ. ೩೬-೬೮) ; " ದಂತಿವ್ಯಂದಂ ಫಟಿಯೆನಿಕ್ಕು " (ಜುಂಗಿಣ. ೪೬-೩) ; ಕುದುರೆ ಕುದುರೆಯೊಳ್ ರಥಂ ರಥದೊಳೆಡೆಯೊಳ್ ಯೊಳ್ ಫಟಿಯಾನೆ ಫಟಿಯಾನೆಯೊಳ್ ತಳ್ಪು ತಾಗಿ ವಲಯ್ದು ದಿವಸಂ ಕಾದೆ (ಕಬ್ಬಾಣ. ೦೪೮-೮) ; ಪಕ್ಕರಿಯಂ ಬಂದುವು ಹಯಂ ಫಟಿ ವಣ್ಣಿದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೭) ; ಅರ್ದು ಸಂಘಟನಿಚ್ಚರ್ ಫಟಿಯಂ (ದಶಕು. ೨-೪೪). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ದಂತಿಫಟಿಗಳ್ ಪೆಱಗಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೦೦) ; ಜಲಮತ್ಸ್ಯಾದ್ಯಿವಫಟಿಗಳಿಸಿದುವು ಫಲಫಟಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೦೪೪) ; ಸಿಂಗಣ್ಯನಪ ಹೆಯತ್ಕೀಣ ಕಳ್ಯಾಂತಧಾರಾಧರ ವಲಯ್ದುವಲ್ಲಿ ಯೊಳು ಯಾದವ ಗಜಫಟಿಯೊಳು ತಳ್ತುದು (ಹರಿವಂ. IX-೨, ೪೪೬-೨೫; 1226) ; ಸಗ್ಗಿಗರಾಣ್ಮನ ಫನಕರಿಫಟಿಗಳ್ ಬೆಸಗೆಯ ಬಿಸರಕ್ಕೆ ಬಸವಟ್ಟಿದುವು (ರಾಮಾಕ್ಕ. ೩-೭). ೩. ಸೆಳೆ; ಸವಿತಿ: ಗೌರ್ಮಿಯ ಗೌರ್ಮಿ ಯಲ್ಲಿಯುಂ ಫಟಾ ಎಂಬುದು" (ಜಠಾಯು. ೦೩೩-೦೨). ೪. ಪ್ರಯತ್ನ; ಉದ್ಯಮ : (೬)

ಫಟಿಮುಟ್ಟಿಗಂಡ=ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳ ಮೈತ್ರವನ್ನು ಎದೆಯಿಸಿ ಹೋರಾಡಬಲ್ಲ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅಜಲಭಕ್ಷಿವರಂ ಫಟಿಮುಟ್ಟಿಗಂಡನೊಪ್ಪಿಯೆ ನೆಜಿಗೆಯ್ದು (ಶಾಇಇ. IX-೨, ೦೩೦-೩೨ ; ೨೦೩೨). **ಫಟಿಯಂಕಕಾಱ** = ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದಂ: ಜೀವಿಗಳಪ್ಪ ಫಟಿ[ಯಂ]ಕ ಕಾಱ ನೊಳಗಬಭರ (ಪೊಕೊಮ. ೧೯೫, ಜಾಪಾಮಿ. ೦೪೦-೦೪೫; ೪೮) ; ಫಟಿಯಂಕಕಾಱಂ ಶ್ರೀವಾದಿಳೊಳಂವನಿಗೊಳಂಬಾಧಿರಾಜಂ (ಆಇ. XVI, ೫೯-೦೦; 1010); ಆತನ ತಮ್ಮನಿಱಿವ ನೊಬಂಬ ಫಟಿಯಂಕಕಾಱ ಪಲ್ಲವಾಧಿತ್ಯಂ ಪೃಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗಯಾಯಂ (ಶಾಇಇ. IX-೧, ೪೦-೦೦ ; ೨). **ಫಟಿಯೆಡೆಗಂಡ**=ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಆಥವಾ ಚೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸುವ ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಣ್ಣಿಳಕ ಲಲಾಟ ಲೋಚನಂ ಫಟಿಯೊಡೆಗಿಣ್ಣಂ ಕದನಕ್ಕಿಂ[ಗ್ಕೇ?]ರವಪಮೋಗಪಿವಾಣ್ಮಂ (ಶಾಇಇ. IX-೧, ೪೦-೪ ; ೧೦೨೨) ; ಇಱಿವಬಡದಂಗ ನೊಳಂಬ ಫಟಿಯಂಕ ಕಾಱದೇವಂ ತಸ್ಯಾಗ್ರಸುತಂ ಫಟಿಯೆಡೆಗಂದ ರಣರಂಗ ಭೀಮಂ (ಶಾಇಇ. IX-೧, ೦೦೦-೬ ; ೧೦೬೨). [ಸಂ. ಫಟಾ]

ಫಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಕಿಟ್ಟುವಿಕೆ: ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. ೨. ಹೊಡೆತ; ತಟ್ಟುವುದು. ೩. ಒತ್ತುವಿಕೆ ; ಒತ್ತಡ. ೪. ನದಿ, ಕೆರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮೆಟ್ಟಿಲು ; ಸೋಪಾನ : ಬಿಂದು ಮಾಧವನ ಫಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುವೆ ತಾರೇ ಬಂದಿಗಳು (ಪುಗಂಪ. ೦-೫೯-೩). 'ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ' ಪರಾ. ೫. ಅಂತಸ್ತು ; ಹಂತ ; ಅವಸ್ಥೆ : ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿಗಳು . . . ಮುಂಕೈಗೆ ಬಂದುಮಿವ ಬಂದೇ ಮರ್ಗದ ಮೂಱರ ಫಟ್ಟಗಳು (ಕಾಕರ. ೩೦೦) ; ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ತತ್ತಾನ್ಮೈಜಣಿಯ ಪುಗಿಕಿಯಿಂ ಸ್ಮೃಲಲದ್ಯಕ್ಕಿಯಿಂದ ಮೂಱರ ಫಟ್ಟಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಹುಣ್ಣಿರ. ೩ ಬಿಠಿಳ) ; ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನ ಅಂತ್ಯಘಟ್ಟವು ದೈವಘಟನೆಯಿಂದ ಸಂಘಟಿ ಸಿದ್ದು (ಶ್ರೀರಾಯು. ೧೨, ಮುಖ್ಯಾಂ). ೬. ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಸಲು ಮತ್ತು ಇಳಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಹಡಗು ಆಥವಾ ದೊಡ್ಡ ದೋಣಿಯನ್ನು ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಸಮುದ್ರದ ಆಥವಾ ನದಿಯ ಪಾಪಾತಿನ ಗಳ ತೀರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟೆ: (೪). ೭. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರುಪ್ರದೇಶ : ಬೆಟ್ಟದೊಳು ಫಟ್ಟದೊಳು ಸರಂವನಿಸೊಳು . . . ಕಣ್ಣಣಿವನ್ನ ನೋಡು ಬಾ (ಸಿದ್ಧಂಕ. ೨-೪೮) ; ಬೆಟ್ಟವಲಂ, ಫಟ್ಟವಲಂ, ಹಳ್ಳವಲಂ, ಕೊಳ್ಳವಲಂ (ಕಬಡ. ೦೦೬ ಪ್ರಯೋ) ; ಕಾಲಾಂತರದಿಂ ಸತ್ತು ಮದಗಜಮಾಗಿ ಫಟ್ಟಿ ಫಟ್ಟದೊಳು ತಿರುಗುತ್ತಿರಲ್ (ಪುಷ್ಪಾಕ್ಕ. ೦೦-೩೦ ಪ) ; ಫಟ್ಟಿದ ಉಬ್ಬು, ಬೆಟ್ಟದ ವಲ್ಲಿಕಾಯಿ (ಗಾದ). ೮. ಬೆಟ್ಟ: ಅಲಿಬಾಗ್–ಬೊಂಬಾಯಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಫಟ್ಟಗಳೂ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಂಕಾಣ ದಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ (ಇಗಜೋಕ್ಷ. ೭೩) ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ ಫಟ್ಟ ಹತ್ತಿದರೂ ಹೋಗದು (ಗಾದ). [ಸಂ.]

ಫಟ್ಟಣ 'ಫಟ್ಟಣ್' ನೋ.

ಫಟ್ಟಣ್, ಗಟ್ಟಣ್, ಫಟ್ಟಣ (ನಾ). ೧. ಆಪ್ತಸಖನಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ ; ಜಡಿತ : " ಫಟ್ಟಣ್ (ಣ, ಗಟ್ಟನ)–ಫಟ್ಟನಾ " (ಕನ್ನಕೋ. ೦೦) ; ತೋಳ್ ಫಟ್ಟಣಗಳುತ್ಪೀಳನತ್ಪುಂ ಸೂಸುವ ಶೀಕರವಾರಿ (ಕಾವ್ಯಾ.ವ. ೯೩೩) ; ನಿಶಾತ ದನ್ಪ ಫನಫಟ್ಟಣಗೆಗ್ಗೆ ದಿಶಾಗಜವ್ರಜಂ ಬೆದಱ್ (ಶಾಇಇ.XI-೧,೦೦೩-೪: ?). ೨. ತುಳಿಯಂವುದು ; ಮೆಟ್ಟುವುದು : ಬಿಟ್ಟು ಕಳೆ ಬಱುಮತ

ಶಬ್ದಗಳೊಟ್ಟಿಲಿಂಬುವು ತನ್ನ ಪಾದದ ಫಟ್ಟಣೆಯ ಧ್ವನಿಯಂವಳ ಲಾನಿನ್ನೇನ ಕೇಳುವೆನು (ಪ.ಭೂಗೀ. ೭-೫೯). ೩. ಪೆಟ್ಟು ; ಏಟು ; ಗಾಯ : "ಫಟ್ಟಣೆಯಿಂ ಗಾಯವುಮಂದು ತೀಗೆ" (ರಾಘವಾ. ೬೭). ೪. ದೆವ್ವಸು ಮಾಡಿ ಮೆಟ್ಟಿಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ : ಮುಂಕೊಂಡು ನಡೆದುದಾತರುಗದೆ.ಡಪನಿಬರ ಚಕುಬರಲಂ ಬಹಳಗಿರಿ ಪುರದೇಶವನೆಬಳ್ಳಕೊಳ್ಳಂಗಳಂ ತುಳದು ಕಣದ ಫಟ್ಟಣೆಯಂತೆ ಸಮಮಾಗಲು (ಪ್ರಬಿಭಾ. ೦೫-೬). **ಗಟ್ಟಣೆ :** ೧. " ಗಟ್ಟಣೆ (ಫಟ್ಟಣೆ)-ಫಟ್ಟಿಸ"(ಶಬ್ದಕೌ. ೯). ೫. ಮಡಿಸುವಿಕೆ : ಮಡಿಸೀರೆಯಂತೆ ಗಟ್ಟಣೆಗೆ ವಂದು ಮೈಲಿಗೆಯಂತೊಗೆಹಕ್ಕೆ ವಂದು (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೩-೭೭). **ಫಟ್ಟಣ** ? ೨. "ಫಟ್ಟಣ – ಫಟ್ಟಣ" (ಕವಿರ. ೩೭೮ ಪ್ರಯೋ). ಗಣಾವಳಿಯ ಪದಫಟ್ಟಣದ ಜೊಗೆದ್ದಕೆಸಱಿಗಳಿಗೆ (ಜಸಪ್ರ.೦೦-೩).

ಫಟ್ಟಣಕಮಾಡು=ದೆವ್ವಸು ಮಾಡಿ ನೆಲವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡು; ಗಾಡಿಕಲ್ಲು ಚಕ್ಕೆಯೆದ್ದಿದ್ದ ರಸ್ತೆಯಂದ ಜಲ್ಲಿಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಿಕಮಾಡಿ ಸವತಟ್ಟಾಗಿದ್ದ ರಸ್ತೆಗೆ ತಿರುಗಿದಾಗ ಆದರ ಮಾತು ಸುಲಭವಾಗಿ ಕೇಳುವಂತಾಯಿತು (ಪ್ರಹಸು. ೭೦೭). [< ಸಂ. ಫಟ್ಟನ, ಫಟ್ಟನಾ]

ಫಟ್ಟನ (ನಾ). ೧. ಮಂಟ್ಟುವಿಕೆ ; ತೀಡುವಿಕೆ. ೨. ಕುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ದೆವ್ವಸುಮಾಡುವಿಕೆ ; ಮೆಟ್ಟುಮಾಡುವಿಕೆ. ೩. ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಬಡಿತ : ಮುಷ್ಟಿಯುಗಳ ಫಟ್ಟನದಿಂ ಕೆಂಡಿ ಕೆದಱಿ (ಕಬಸಂ. ೪-೭೬). ೪. ಮಾಲೀಸುಮಾಡುವಿಕೆ : ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೀಡಿ ನುಣುಪು ಮಾಡಂವಿಕೆ. ೫. ಅಲುಗಿಸುವಿಕೆ : ಕದಲಿಸುವಿಕೆ. ೬. ಕಡೆಯುವಿಕೆ ; ಮಂಥನ. ೭. ಬಲವಾಗಿ ಒತ್ತುವಿಕೆ ; ಒತ್ತಡ ಹಾಕುವಿಕೆ. ೮. ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಚಲನ. ೯. ಆಚರಣೆ ; ನಡೆವಳಿ. [ಸಂ.]

ಫಟ್ಟವರೆ (ನಾ). ಅವರೆಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಅವರೆ : ಕಾಯಿಗಳು : ಆಗಸ . . . ಮನೆಅವರೆ, ಬಿಳಿಮನೆಅವರೆ, ಫಟ್ಟವರೆ, ದೊಡ್ಡಮನೆಅವರೆ (ಪಮ್ಮಸು. ೩೩೭). [ಫಟ್ಟ+ ಅವರೆ]

ಫಟ್ಟಾಫಟ್ಟಿ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ : ಫಟ್ಟಾಫಟ್ಟಿ, ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿ—ಇವು ತತ್ಪಮಾಂಗ್ (ಕಮದ.೦೮೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಫಟ್ಟಿ 'ಗಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಮಾತಾಪಿತರು ಮನದ ಕೊಸೆಯೊಳಮರಾಗ ಫಟ್ಟಿಕೆಯಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದ ಸವನಂತರಂ (ಅಸೆಂಪು. ೬-೩೬ ಪ). [< ಸಂ. ಘಟಕ]

ಫಟ್ಟಿಗ 'ಗಟ್ಟಿಗ' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಗತನ 'ಗಟ್ಟಿಗತನ' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಗಾಳಿಗ (ನಾ). ನಿಶ್ಚರವಾದ ಯುದ್ಧ; ತೀವ್ರವಾದ ಕದನ: ಕಠಿನ ಸಮರ; ಉದಧಿಗಣಿಯೆಂಬಸಿದಾಯಂಷ್ಮದ ಕಡೆವರವೆಂಬ್ಮ ಘಟ ಗಾಳಿಗ ದವರಂದನಿಶಬ್ದಕರ್ಮದಾವೇಶದಿನೊರ್ವರನೊರ್ವರಿಂಬಿರು ಸವೆಯ್ದು ಕ್ರಿವರ್ (ಪರ್ಪಪು. ೦೧-೬೨). [ಫಟ್ಟಿ (<ಗಟ) + ಕಾಳಿಗ]

ಫಟ್ಟಿಗೆಗೋಲ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : ಅಂತಂಭಯ ಸಾಗರಂ ಪಲಂಬುವಂತೆ ಫಟ್ಟಿಗೆಗೋಲ್ಗಳ್ ಪಿಡಿದನ್ಯೋನ್ಯ ನಿರೀಕ್ಷಣದಿಂ ಮಿಸಿಗಳಂ ತಿರ್ದಿ ರ್ಕರ್ತಿಸಿದಾರ್ಗಳ್ (ಯಾದಶಂ. ೪-೭೬). [?+ಕೋಲ್]

ಫಟ್ಟಿಗೊಳ್ 'ಗಟ್ಟಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಫಲೀಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮುದ್ದೆಯಾಗಿಸಂ : ಸಾಹಸ್ರಕೋಟಿಶಭ್ರಾಂಶುಗಳ ರುಚಿರಶ್ಮಿ ಮನಾ ಹರಂ ಹಿಂದುರಿ ತನ್ನಯ ಕಳೆಯ ಕೂಡಿ ಕಣ್ಣಾಂಜನಿಂ ಫಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಘಟಿಕೆಯೋ . . . ಎನಲ್ ಕೈಲಾಸವರ್ವತಂ ರಾಮಣೀಯಂತ ಮಾದುದು (ಹರಿಪು. ೩-೦೦). [ಫಟ್ಟಿಗೊಳ್ (<ಗಟ್ಟಿಗೊಳ್)+ ಇಸು]

ಫಟ್ಟಿತ (ಗು). ೧. ಸೇರಿಸಿದ ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದ ; ತಾಕಿದ : ಶ್ರೀ ವರ್ಧಮಾನ ನಾನತದೇವಾಧಿವಮಕುಟಕೋಟಿಫಟ್ಟಿತಚರಣ (ಕಾವ್ಹಾ.ವ.೧). (ನಾ). ೨. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ದು : ಬಳಿಸಿದುರ್ದವಾಜಿಯರಫಟ್ಟಿತ ಮಾದವರಾಧ್ಯಿಯಿಂದಮುಚ್ಚಳಿದ ಧಾತುರೇಣುವೆನೆ . . . ಸಂಜೆಯ ಕೆಂಪು ಲೋಕಮಂ (ಹಂವ್ಹ. ೯-೪). ೩. [ಕಾವಶಾ] ಚುಂಬನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮನದಣ್ಣಾನಲರಿಂಬಂ ಪಾಸಿನಿ ನಾಲಗೆಗೊಸೆಯಂ ಲಿದರಳ್ಕುಟಿಯಂ ಚುಂಬನಮಾಗಿಸುತಂ ತಳಿದಿಂದೆ ನಯನವಂ ಮುಚ್ಚಿ ಯದುವೆ ಫಟ್ಟಿತಮಿನಿಕುಂ (ಮಪ್ರವಿ. ೦೩-೬). [ಸಂ.]

ಫಟ್ಟಿತನ 'ಗಟ್ಟಿತನ' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಉತ್ತವಂವಾದ ರೇಶ್ಮೆವಸ್ತ್ರ ; ದಪ್ಪ ರೇಶ್ಮೆನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆ : ಫಟ್ಟಿಪಟ್ಟೆಯು ಸೀಳ ಸುರಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟಾ ಶುಭುಕುಮಾರ (ನೀಮಿಸಂ. ೫೦-೩೦). [ಫಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಪಟ್ಟಿ]

ಫಟ್ಟಿಪಾಲ್ 'ಗಟ್ಟಿಪಾಲ್' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಪಾವಡೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆ ; ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಬಳಿ ಬೇವಾಗ ಗಂಜಿಯ ಬಾದುಕೆಕೂಡು ಮುಚ್ಚುಳಿನಿಕ್ಕೆ ಫ[ಣಾಂ. ಗ]ಟ್ಟಿ ಪಾವ[ಣಾಂ. ವು]ಡಗಟ್ಟಿ ತಱಗೆಂಡದೊಳಗೆಗೆ ಹೊಂಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮೃದುವಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು ತಾ ಶುದ್ಧಮಪಟ್ಟೀವಸನಂ (ಸಜಪ್ರಕಾ. ೩-೨). [ಫಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಪಾವಡೆ (<ಪಾವಡೆ)]

ಫಟ್ಟಿಭಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ಎಂದೂ ತಪ್ಪದ ಭಿಕ್ಷೆ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ಭಿಕ್ಷೆ ; ಮೃಷ್ಟವಾಗಲುವ್ಯಾಪ್ಯವಾಗಲಿ ಫಟ್ಟಿಭಿಕ್ಷವೆ ಬರಲಿ (ವಿಧಾಗ. ೦೦-೦೩-೨೮). [ಫಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಭಿಕ್ಷ]

ಫಟ್ಟಿಮಗುಳ್ಳು 'ಗಟ್ಟಿಮಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಮಗುಟ್ಟು 'ಗಟ್ಟಿಮಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಮಜ್ಜಿಗೆ 'ಗಟ್ಟಿಮಜ್ಜಿಗೆ' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಮುಟ್ಟು 'ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟು' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಮೊಸರ್ 'ಗಟ್ಟಿಮೊಸರು' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿವಳ್ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿವರತಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿವಳ್ಳಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿವಳ್ಳಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿವಳ್ಳಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿವಾಳ್ 'ಗಟ್ಟಿವಾಳ್' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿವಾಳಿಕೆ (ನಾ). ದೃಢತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಿರತೆ ; ನಿಶ್ಚಯ : ಇಚ್ಚಿಸೆ ನೆಲ್ಲಿಹ ತೊಂಗಲ ಹೊಡನೆನು ತಟ್ಟುಚ್ಚಿ ಮಯ್ಯನಜ್ಜಳಿಸಿ ನೆಟ್ಟಿಹು ದವನಿಯನೆನೆ ರಾವಣನೀತ ಫಟ್ಟಿವಾಳಿಕೆಯನೇಗಿಂಬೆ (ಅಂಶಾಣಾ. ೦೩-೦೦೭). [ಫಟ್ಟಿವಾಳ್ (<ಗಟ್ಟಿವಾಳ್) + ಇಕೆ]

ಫಟ್ಟಿವಾಳ್ತೆ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್ತೆ' ನೋ.

ಫಟ್ಟಿಸು, ಗಟ್ಟಿಸ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಕುಟ್ಟುಷ್ಟು ; ಅಪ್ಪಳಿಸು : ಗದೆಯೊಳ್ ಫಟ್ಟಿಸ ಪುಟ್ಟದುಳ್ಳತಿ ನೀಳ್ದಾಕಾಶಮಂ ತಾಪಿನಂ ಪುದಿದು (ಹಂಪಭಾ. ೦೩-೮೪) ; ಗದೆ ಗದೆಯಂ ಫಟ್ಟಿಸೆ ಪುಟ್ಟದ ಕಿಡಿಯ ತಂಡವೆಂಟುಂದೆಸೆಯಂ ಪುದಿಯೆ (ಗದಾಯು. ೪-೦೩) ; ಫಟ್ಟಿಸಿ ನೂಂಕಿದ ವಾಜಿಯ ಫಟ್ಟಿಂ (ಅಶ್ವ. V, ೩೬೩-೦೦; 1219); ಕಾಲಿಂದೆಯುಂ ಕೈಯಿಂದೆಯುಂ ಫಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಕಮದ. ೦೩೭ ಪ್ರಯೋ) ; ಭೀಮಂನು ಕಾಲುಕಾಲುಗಳಿಂದ ಫಟ್ಟಿಸೆ ಬೀಳ್ತಕೆಳುತ ಹೋರುತಿದ್ದರು ಅಸಮಪಟುಭಟರು (ಅಂಪಾ.ವಿ. ೬೦೩. ೪-೬೯) ; ಮಂಡರಲುಱಿ ಫಟ್ಟಿಸಿ (ಕವಿರ. ೩-೯-೩). ೨. ಸೇರಿಸು; ಆಳವಡಿಸು : ಸಮೆ : ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲಾವಟ್ಟಕಮೆ ಫಟ್ಟಿಸಿದ ಕುಟ್ಟಿವು

ತಲಮಾಗೆ (ಅನಂಪು. ೫-೫೦ ವ); ಶರಣಸಂಗದಿಂದೆ ಘಟ್ಟಿಸುತ್ತೆ ಹೊಳಹ ನೊಪ್ಪವಿಟ್ಟು (ತಿರುತೊಂ. ದೇ. ೨೩೩-೧೪). ೩. ತೊಲಗಿಸು; ತಪ್ಪಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ಪಾಂಚಾಲಬಲ ಬಂದಾತುಕೊಂಡುದೆ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಘಾತಿಯನು ಘಟ್ಟಿಸಿದರೇ ತುಷ್ಟಿಸಿದನೇ ನೃಪತಿ (ಕುಮಾಕ. ೨-೩೫). ೪. ತಿರುವು; ತೊಳಸು: ಮತಿಯೆಂಬ ಸಟ್ಟುಗದಲ್ಲಿ ಘಟ್ಟಿಸಿ ಪಾಕಕ್ಕೆ ತಂದು ಭಾವದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಬಸವ. ೮೫೦). ೫. ಒತ್ತೊತ್ತಾಗು; ನಿಬಿಡವಾಗು: ವಿಮಾನಯಾನ ವಾಹನವ್ಯೂಹಂ ತೇನತೇನಮೊಟ್ಟುವ ರೆಂಬಂತೆ ಘಟ್ಟಿಸಿ ನಿಲೆ (ಅನಂಪು. ೫-೧೬ ವ). ೬. ಕೊಲ್ಲು; ಸಂಹರಿಸು: ಕರ್ಣನ ಕಾಯಿದುಳುಹಿದೆನೊಂದುಬಾರಿ ವಿಘಾಯದಲಿ ಘಟ್ಟಿಸುವೆನೀಗಳೆ ಹಾಯ್ಕು ವೀಳೆಯವ (ಕುಮಾಕ. ೧೬-೧೫); ಈ ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿನಿಂದಲೇ ಇವನನ್ನು ಘಟ್ಟಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ವಚಭಾ. ೧೨೫). ೭. (ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು) ಮಡಿಸು; ಮಡಿಕೆಮಾಡು: ಮಡಿಗಳಂ ಮೃದುವಾಗಿ ಘಟ್ಟಿಸಿ ಮಡಿಯ ಒಡೆಯರು ಬಂದು ಬೇಡಲು ಕೊಡುವನೆಂತಹ ವಸ್ತ್ರವಾದೊಡೆ ನಮಿಸಿ ಮಾಚಯ್ಯ (ಬಸಪು. ೨೦-೧೦). ಗಟ್ಟಿಸು$_2$: ೧. ಗಟ್ಟಿಸಿ ಸಿಂಧುರದೊಳ್ ನೆಲಗಟ್ಟಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೬); ಇಡಿದಿಡಿದಱಿಗಲ್ಲಿಂದಾ ಜಡನಂ ಗಟ್ಟಿಸಿದೆನಾಗಳಿಟ್ಟಗೆಯಿಂದ (ದಶಕು. ೧೩-೫೨); ಕಾರ್ಮುಕದರ್ಧ ಭಾಗದ ದಿಂಡನೆ ತಿರುಹಿ ಮನ್ಮಥನ ಮಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗಟ್ಟಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೧೨-೬೪); "ಒಳ್ಳೆಯದು" ಎಂದು ಗತ್ತಿನಿಂದ ಹೇಳಿದ ಅಂಜನಪ್ಪ, ನಿಂತಲ್ಲೇ ಕಾಲು ಗಟ್ಟಿಸಿದ (ಮರಳಿ. ೧೨೩). ೭. ಗಟ್ಟಿಸೆಂಬುದು ರಜಕರೊಳು ಧೌತವಸನಮಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೦). [ಘಟ್ಟನ+ – ಇಸು$_3$]

ಘಟ್ಟಿಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸಿರಿವಂತನಾದ ವರ್ತಕ; ತುಂಬ ಧನಿಕನಾದ ವ್ಯಾಪಾರಿ: ರತ್ನಮಂ ವಿಕ್ರಯಿಪ ಘಟ್ಟಿಸೆಟ್ಟಿಗಳವರ ನೂತ್ನತರಮಾದಂ ಗಡಿಗಳೆಸೆವವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೭೮). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಘಡಣಿಸು 'ಗಡಣಿಸು' ನೋ.

ಘಡಾವಣೆ 'ಗಡಾವಣೆ$_2$' ನೋ.

ಘಡಿಕೆ (ನಾ). (?): ಅಲ್ಲಿಯ ಘಡಿಕೇ ೧ ಬಂಡೆಯಲು ಪ [೧೦] (ಕಇಅ. ೪೫-೬೩-೩೭; 1229). [?]

ಘಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕಂಕಣಂಗಳವೆ ಘಣ್ ಘಣಿಲೆಂದಪುವು (ವರ್ಧಪು. ೫-೧೨).

ಘಣಘಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ; ಗಂಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ: ಉಡಿಘಂಟೆ ಘಣಘಣ ಎಂದುಲಿವುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೭). 'ಗಣಗಣ' ಪರಾ.

ಘಣಘಣಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: ಒಣಗಿಸಿ ಎನ್ನ ಘಣಘಣಲನೆ ಮಾಡಿದರೆಯೂ ಹರಣವುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ನಿಮ್ಮ ಚರಣವ ನೆನೆವುದ ಮಾಣೆ (ಬಸವ. ೬೯೨).

ಘಣಘಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘಣಘಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಎತ್ತುಗಳ ಕೊರಳ ಗಂಟೆಗಳು ಘಣಘಣಿಸುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). 'ಗಣಗಣಿಸು' ಪರಾ. [ಘಣಘಣ + – ಇಸು$_3$]

ಘಣಮಣಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ಘಣಮಣಿಸಿದ ಕಂಸನ ತನುವಿನ ಮೇಲೆ ಅಣಕವಾಡುತ ಕುಣಿಕುಣಿದಾಡಿದ ಪಾದ (ತೀರ್ಥಮ. ೨೭-೩): "ಬಹಳ ಕರಿಣವಾದ, ದುಸ್ಸಾಧ್ಯ" (ತೀರ್ಥಮ. ಅಡಿಟಿ). [? + – ಇಸು$_3$]

ಘಣಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘಣಲುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಘಣಲುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಘಣಘಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು: ಕಣದ ಮಧ್ಯದಿ ಕೋಟರಕ್ಕಸಗಣವು ಬಿದ್ದರೆ ಕುಱುಹಿಗೋಸುಗ ಘಣಲು ಗುಟ್ಟುವುದೊಮ್ಮೆ ರಾಮನ ಬಿಲ್ಲ ಜಯಘಂಟೆ(ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೪೭). [ಘಣಲು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಘಣಿಲ್, ಘಣಿಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಗಂಟೆ, ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ನಾದ: ಕಂಕಣಂಗಳವೆ ಘಣ್ ಘಣಿಲೆಂದಪುವು (ವರ್ಧಪು. ೫-೧೨). ಘಣಿಲು: ೧. ಘಣಿಲು ಘಣ ಘಣ ಘಣಿಲು ಘಣಘಣ ಘಣಿಲು ಘಣಿಲೆಂದೆರಡು ಜಾವದಲೆಣಿಸಲಱಿಯೆನು ರಾಮಚಂದ್ರನು ಕೊಂದ ಪಡೆಯೆನಿತೊ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೪೭). ೨. ಭರದಿಂದ ಕೊಯ್ಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಸೀಳುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ: ಘರಿಘರಿ ಘಣಿಲು ದೊಪ್ಪನೆ ಕೊಯ್ವ ಸೀಳುವ ಹೆಣಗೆಡಹುವಬ್ಬರಕೆ ಮಿಗಿಲೊದಗಿದರು ಬಿಲ್ಲವರು (ಕುಮಾಭೀ. ೪-೧೪).

ಘಣಿಲು 'ಘಣಿಲ್' ನೋ.

ಘಣ್ಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: ಸಂದಣಿಸಿ ಕೂರಸಿಯೊಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಹೊಯ್ದಲ್ಲಿ . . . ಘಳಿಲೆಂಬ ಘಣ್ಮೆಂಬ ದೊಗಹೆಂಬ ದೊಕ್ಕೆಂಬ . . . ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧-೨೨).

ಘತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಅಲಂಕರಣವಸ್ತು (?): ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳು . . . ನೃಸಿಂಹಮುಖ, ಉಡಾಸ್‌ಪಾವಡ, ಮಾಯಾಮಸ್ತಕ, ಘತಾರ, ಜಯಘಂಟೆ (ಗುರುದ. ೧೧). [?]

ಘತ್ತೈಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಡು; ರಾಶಿಮಾಡು (?): ಬಿಡದೆ ಘಳಿಸಿ ಘತ್ತೈಸಿ ಧನಧಾನ್ಯವ ಕೊಡದೆ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟು ಬಲುಕೃಪಣನಾಗಿ ಮಡಿದರೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೬೪-೩). [?]

ಘನ (ಗು). ೧. ಭಾರವಾದ; ತೂಕವಾದ. ೨. ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಉತ್ತಮವಾದ. ೩. ಅಧಿಕವಾದ; ದೊಡ್ಡದಾದ; ಅಳತೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ: ಘನದುಷ್ಕೃತ ಬಳನಿರ್ವೇದನಕರ (ಜಿನಾಲೆ. ೫-೫). ೪. ಒತ್ತಾದ; ದಟ್ಟವಾದ; ಸಾಂದ್ರ; ನಿಬಿಡ: ಘನತರು ಶಾಖಾಗ್ರಾಮಾಗ್ರ ನಿಭೃತ ಪಾಂಡುರ ಕಪೋತಪಂಕ್ತಿಪ್ರಕರಂ ನೆನೆಯಿಪುದು ಶೂನ್ಯಮಾಗಿಯುಮನೇಕ ಮುನಿಪಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಧೂಮವನಿನ್ನುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೦೯). ೫. ಗಟ್ಟಿಯಾದ; ದ್ರವವಿಲ್ಲದ; ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟಿದ. ೬. ಪೂರ್ತಿಯಾದ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ: ವಸುಧಾಧಿಪತಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಘನಸತ್ಯನೆಂದೊಸೆದು ವಾಸಿಷ್ಠನಿಂದ್ರಂಗೆನಲು (ಹಚಕಾ. ೧-೧೭). ೭. (ಸ್ವರದಲ್ಲಿ) ಗಂಭೀರವಾದ; ಮಂದ್ರವಾದ. ೮. ಶುಭವಾದ; ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ. (ನಾ). ೯. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಉತ್ತಮವಾದುದು: ಕರಿ ಘನ ಅಂಕುಶ ಕಿಱಿದೆನ್ನಬಹುದೇ ಬಾರದಯ್ಯಾ ಗಿರಿ ಘನ ವಜ್ರ ಕಿಱಿದೆನ್ನಬಹುದೇ ಬಾರದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬); ರಾಮಗಿರಿಯ ದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಘನವಹ ಸೀಮೆಯ ಖಳನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೬೨); ನಿಮ್ಮ ಒಲುಮೆಯಿಂದ ಘನವು ಆವುದೂ ಇಲ್ಲ ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೭೮-೫೯); ಹಿರಾಯಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸು ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವೂ, ಘನವೂ ಆದುದು (ಅರಿಕಾ. ೧೩೩). ೧೦. ಸಾಂದ್ರವಾದುದು; ದಟ್ಟವಾದುದು; ನಿಬಿಡವಾದುದು: "ನಿರಂತರಂ, ಘನಂ, ಸಾಂದ್ರಂ, ಬಹುಳಂ, ವಿರಳೇತರಂ–ಈ ೫ ಮಂದಂ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೯-೩೨). ೧೧. ಮೋಡ; ಮುಗಿಲು; ಮೇಘ: "ಅಭ್ರಂ, ಅಬ್ದಃ, ಘನಃ . . . ಜೀಮೂತಃ, ಬಲಾಹಕಃ–ಈ ೧೦ ಮುಗಿಲ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು ೧೧-೫೮); ಮೌರ್ವೀನಿನದಂ ಪರ್ವಿತ್ತಕಾಂಡ ಪ್ರಳಯ ಘನ ಘಟಾಟೋಪ ಗಂಭೀರನಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೭); ಶ್ರೀವಿಗ್ರಹಸ್ಥಹಸ್ತ್ಯಜಿನಂ ಘನಂ . . . ವಿಶ್ವಪತಿ ಶರಣಸಸ್ಯಮಂ ಸಲಹುಗೆ ಜಗದ್ಧಿತಾರ್ಥಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೧); ವನ ಘನರಾಶಿಯಾಶಾದಿಗಂತದೊಳ್ ವರ್ಷದಾಶೀರ್ವಾದಮುದ್ರೆಯಿಂದೇರ್ದುದೆನೆ ಬಂದನೋಲಗಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿವರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮-೮) ೧೨. ವಾದ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಾಳ, ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯ: "ಘನಂ . . . ತಾಳ ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದ

ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯಗಳ ಹೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೫೪) ; ಕಂಚಿನ ತಾಳವಾದಿಕವೇ ಘನ ವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩೬) ; ತತಗಾನವದ್ಯಗಳು ಸುಷಿರಗಳಿತವುದ ಘನಗಳೆನೀ ನಾಲ್ಕು ತೆರ ವಾದಿಕ್ಕಳ ಸಾಧನಗಳು (ಸೌಂದ. ೧೦-೨೫). ೧೩. ತಾಳ. ಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ : ತಂತ್ರೀಕೃತವೀಣಾನಿಘೋಷಾದಿಸಮುದ್ಭವಂ ವಿತತ ಮೆಂಬುದು ತಾಲಘಂಟಾಲಾಲನಾದ್ಯಭಿಘಾತಜಂ ಘನ ಮೆಂ ಬುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೪೩). ೧೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಮುದ್ಗರ : "ದ್ರುಘ್ಣ। ಮುದ್ಗರ। ಘನ।–ಈ ೩ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕುಸಮಾರಿ, ದೊಡ್ಡ ಹಾರೆ, ಗುದಿಗೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೨೩೮). ೧೫. ಗಟ್ಟಿ ; ಗಡ್ಡೆ : ಲೋಹ, ಮರ ಮುಂತಾದ ಗಟ್ಟಿಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದವು ಘನದ ಗುಂಪಿನವು (ನಾಪಿ. ೯೩). 'ಘನೀಭವಿಸು' ಪರಾ. ೧೬. ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವನ್ನುಳ್ಳ ವಸ್ತು ; ಬೃಹತ್ತ್ವಪ್ರಮಾಣದ ವಸ್ತು : ಘನಕೆ ಘನ ಅಣುವಿಂಗೆ ತಾನಣುವೆನಿಪ ಪರತರ ವಸ್ತು ನೋಡೀತ (ಕುಮಾಸಂ. ೯-೭೦). ೧೭. ವೇದಪಠನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಶೇಷವಾದ ಕ್ರಮ,–ರೀತಿ : ವೇದಗಳನ್ನು ಹಾಡುವ ವಿವಿಧರಚನಾವಿಶೇಷಗಳಾದ ಜಟಾ, ಘನ, ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಬಂಧ. ತಾಳವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಜೀಣಿಕೆಯೆನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ (ಭಾರತ. ೫೬೬). 'ಘನಪಾಠ' ಪರಾ. ೧೮. ದೊಡ್ಡತನ ; ಹಿರಿಮೆ. ' ಘನವಂತ ' ಪರಾ. ೧೯. ದೇಹ ; ಶರೀರ. ೨೦. ಅಯಸ್ಸು ; ಕಬ್ಬಿಣ. ೨೧. ತವರ. ೨೨. ಕತ್ತಲೆ. ೨೩. ದೊಡ್ಡ ನೆರವಿ,–ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ. ೨೪. ಕೊಡನಾರಿಗಡ್ಡೆ : ಮುಸ್ತೆ : ಘನಂ ಮೋಸು ಶುಂಠಿ ಪಿಪ್ಪಲಿ ನಿಶಾದ್ವಯಂ ಬೀಜಪಕ್ಕ ನಿಂಬಘಳಮಿಂಬಂ ಸುರಭಮೂತ್ರದಿಂದಂ ವಿಲೋಚನ ದ್ವಯದೆದೆಳೆಚ್ಚೆ ಮೀಣ್ ಕುಡಿಯ ಸೈಂಧವಾಜ್ಯಂಗಳಂ ಮನೋಮುದದೆ ಸರ್ವ [ವೈಕ್ಲಿಕ] ವಿಷಾಪಕ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಧನ್ವಂತರಿ. ೧೦-೩೬). ೨೫. ಶಕ್ತಿ ; ಬಲ. ೨೬. ಹಳೆಯದುಂ : ಜರಠ. ೨೭. ನೀರು. ೨೮. ಮೋಹ ; ಅಜ್ಞಾನ. ೨೯. ಚರ್ಮ ; ತೊಗಟೆ. ೩೦. ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ. ೩೧. ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣ ; ದೊಡ್ಡ ದಾಗಿರುವಿಕೆ : ಹಸಿವು ಘನವಾಯ್ತೆಂದು ಕುಡಿವರೆ ವಿಷವ ಬೇಗೆಯಿನಿಕ್ಕಿ ಹಿಡಿವರೆ ರಸವ ನೀರಡಿಕೆಗ ಮರೀಚಿಕೆಯಿಂದ ತಪವಹುದೇ (ಳಾಶಿಂ. ೭೯-೧೧). ೩೨. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ. P ಬಹಳ ಚುರುಕೂ ಇಲ್ಲದ ವಿಧಾನವೂ ಅಲ್ಲದ ಮಧ್ಯಗತಿಯ ನರ್ತನ. ೩೩. [ವೀಕ್ಷೈ] ಪರಮಾತ್ಮ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ ; ಪರವಸ್ತು ; ಪರಶಿವ : ಮೂಲಜಿಗಳಿಗಲಿದ ಅಜಿಕೈ ಅತೀತವ ತೋರವಿಲ್ಲದ ಘನವ ಮಿಾಱಿ ನಿಂದವರಾರೋ (ಪ್ರೌಢಾ. ೪ ೦೦) ; ಆ ಅನುವನಱಿದು ಘನವ ನಿಮ್ಮಿಂ ದ ಶರಣರ ಎನಗೊಮ್ಮ ತೋಱಯ್ಯ ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮ (ಪಡಕಿ. ೩೩೭-೨೮) ; ಆನವು ದೃಢವಾಗಿ ನಾಶಿಕಾಗ್ರದಿ ದಿಟ್ಟಿ ಸೂಸುವ ಮನವ ಘನದಲರಿಸಿದವು ಜಗದಿಶನಾಗಿಸ್ಮ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೦೪). ೩೪. [ಗಣಿತ] ಉದ್ದ, ಅಗಲ ಮತ್ತು ಎತ್ತರಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸಿ ಬಿಂದ ಅಳತೆ. 'ಘನಅಡಿ' ಪರಾ. ೩೫. [ಗಣಿತ] "ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ಆ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವರ್ಗ ವೆಂದೂ, ವರ್ಗವನ್ನು ಪುನಃ ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿ ಬಂದ ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ಆ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಘನವೆಂದೂ ಹೆಸರು " (ಳಾಶಿ. ೩೩ ಆಡಿ). ೩೬. [ಗಣಿತ] "ಆರು ಸಮಚತುರಶ್ರಗಳಿಂದಾದ ಘನಾಕೃತಿ : ಘನ ; ಘನಾಕಾರದ ರಿವಿಟ್ಟು. ವಸ್ತು" (Cube. ೧೦೪೨) : "ಲೋಹದೊಳು ಮಿಕ್ಕ ಪವಣಿನೊಳು ಗೀತನೊಳು ಮುದ್ಗರದೊಳು ವಾಸಿಧರದೊಳು ಸಾಧ್ಯದೊಳು ಸಾಂದ್ರದೊಳು ಮಿಗೆ ವಿಚಾರಿಸಲು ಘನವಕ್ಕು" (ಮುಂಗಾ. ೦೪೯-೪೬) : " ಘನ ಹಬುದು ಕೈದು ದೊಡ್ಡಿತು ತನು ನೀರ್ ಸಂಗ್ರಾಮ ದಬ್ಬ ದೋಹಂ ಲೋಹಂ ಘನನೆರವಿ ಸಾದ್ಯ ಶಕ್ತಿಗಳಿನಿತುಂ ಪದಿಮೂಱುನಾಮ ಘನ ಶಬ್ದಂಗಳ್" (ನಾಣಾಕಂ. ೪೩) : " ಜೀಮೂತಂ ಜರಠ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಸಾಂದ್ರ ಸಮೂಹ ಲೋಹ ಜಲ ಮೋಹಂಗಳ್ ಘನಾಖ್ಯಾನ " (ನಾಪಾ. ೦೬).

[ಸಂ.]

ಘನಅಡಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] "ಪ್ರತಿಪಾದಿನ ಉದ್ದವೂ ಒಂದು ಅಡಿಯುಳ್ಳ ಘನಾಕೃತಿಯ ಅಳತೆ" (Cubicfoot. ೧೦೪೨) : ೧೭೨೮ ಘನಅಂಗುಲ–ಘನಅಡಿ ೧ (ಕೃಷಿಮೀ. ೩೮). [ಘನ + ಅಡಿ]

ಘನಂದಾರಿ (ಗು). ' ಘನವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಅದು ಯಾವ ಘನಂದಾರಿ ಕೆಲಸ ಬಿಡು (ಕಂದಕೆ.ಪ. ೨೪೮) ; ಆವರ ಘನಂದಾರಿ ಸಂಗೀತ ದಿಂದ ನಾನು ರೋ ಮಾಂಚನಗೊಂಡೆನು (ಕೃಷ್ಣ). [< ಘನ]

ಘನಕದಂಬಮುಕ್ಕಳ (ನಾ). ೧. ಕದಂಬವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಅರಳಿರುವ ಹೂವು. ೨. ಮೋಡದ ಮೊತ್ತದಿಂದ ಸುರಿದ ಮಳೆ. ೧,೨ : ಮತ್ತಮಾ ವನಂ ಘನಗಮದಂತೆ ಘನಕದಂಬಮುಕ್ಕಳಿಸಿತವಾಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೭೮ ಪ). [ಘನ + ಕದಂಬ + ಮುಕ್ಕಳ : ಘನ + ಕದಂಬ + ಮುಕ್ಕಳ + ಕ್ಕ]

ಘನಕಲ್ಪ (ಗು). [ಗಣಿತ] "ಘನಾಕೃತಿಯಂ : ಘನದಂತಿರುವ" (Cuboid. ಪಾಠಸಿ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಘನಕಾಲ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲ ; ಕಾರ್ಗಾಲ : ಸಚಿವಾತ್ಮಜವೃತ್ತಕದಿಂಬತು ಬಂದು ತೊಟ್ಟನಿ ಘನಕಾಲದಂತೆಸಗೆ ದೈವದಿನಂತರಶೋಕಮತಿಕ್ರಮಿಸೆ (ಶಾಪಂಕಾ. ೧೯೨). [ಘನ + ಕಾಲ]

ಘನಗರ್ಜಿತ(ನಾ). ೧. ಮೋಡದ ಸದ್ದು : ಗುಡುಗು. ೨. ಆಡಂಬರದ ಗರ್ಜನೆ ; ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ ; ಆರ್ಭಟ : ಧ್ವನಿತಪ್ರತಿಧ್ವನಿತ ಮನಮಜ ಜೀವಿತವೆಲ್ಲ . . . ಘನಗರ್ಜಿತಕೆ ದೈನ್ಯ (ಮಂಜೇಶ್ವ. ೬೦೭).

[ಘನ + ಗರ್ಜಿತ]

ಘನಗ್ರಾವ (ನಾ). ಅಲಿಕಲ್ಲು ; ನೀರ್ಗಲ್ಲು ; ಘನೋಪಲ : ಮೌತ್ಪಿಕಾಸ್ಯಕ್ಕಣೋತ್ಪರದಮತ್ಯಂ ಸುರಿದಂತೆ ಸಸಿಸುತ ಘನಗ್ರಾವೇಲಾದ್ರಿ ಗೋವಪ್ಪಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೦೦೩). [ಘನ + ಗ್ರಾವ]

ಘನಘಟೆ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪು ; ಮೇಘಸಮೂಹ : ಘನಘಟೆ ನಭದಿಂದಂ ಧಾತ್ರಿಗೆತ್ತಿತ್ತು ಬಂದತ್ತೆನಿಸಿ ಕಳೆದುದೆತ್ತಂ ಜೂತಸಪ್ತಚ್ಛದ್ಯಳಾ ವನಸುರಭುವನಾಮೋದಾಸವಾಸಕ್ಕ, ಭೃಂಗಿಗನಿಸದ ಮುಖಿರತಾಶಾಚಕ್ರ ಗಂಧೇಭಚಕ್ರಂ (ಅಪಿಪು. ೦೧-೩೦) ; ನಿತ್ಯರಿಸದೆ ನೆಗೆದುವು ಜಳವತ್ಕನ್ಯಾಪ ಘಟಿಗಳಿನಿಸಿದುವು ಘನಘಟೆಗಳ್ (ಜಾಪ್ರಿ. ೪ ೮೮) ; ಘಪಘಟೆಯಂ ತನುಗಳ್ ಗರ್ಜನೆಯಂ ಗರ್ಜನೆಗಳಿಂದ್ರಧನುವಂ ಧನುಗಳ್ ನೆಸಯಿಸೆ ಕಾರ್ಗಾಲದ ಮಟ್ಟೆಯಿನೆ ಸುರಿದರ್ ಕೃಷ್ಣ ಭೌವರಂಬಿನ ಮಟ್ಟೆಯಂ (ಜಗವಿ. ೦೨-೭೮).

[ಘನ + ಘಟೆ]

ಘನಘಟ್ಟಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಿರುಳು ; ಸಾರಭೂತವಾದ ತತ್ತ್ವ ; ನಿಜತತ್ತ್ವ : ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಘನಘಟ್ಟಯನಱಿವಡೆ ನಿನ್ನಱಿವೆಲ್ಲವ ಹಱಿಹುಂಬುವುಂ ನಿನಱಿಯೆ ಅಱಿಕ. ೧೦೦-೬೦೦).

[ಘನ + ಘಟ್ಟಿ (< ಗಟ್ಟಿ)]

ಘನಘೋಷ (ನಾ). ೧. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ ; ಗುಡುಗು. ೨. ಆಧಿಕವಾದ ಶಬ್ದ ; ದೊಡ್ಡ ಸದ್ದು : ಗಂಭೀರ ಧ್ವನಿ. ೧, ೨ : ಅತಿಘನಘೋಷಾವಾಸ ಭಾಸಗಸತಿ ಬಾಳ್ವಂ (ಹಮ್ಮಿ. ೦-೪೪). [ಘನ + ಘೋಷ]

ಘನಜ್ವಲಿತ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜ್ವಾಲೆ ; ಧಗಧಗಿಸುವ ಉರಿ : " ದಳ್ಳುರಿಯುಂ ವೇರುರಿಯುಂ ಘನಜ್ವಲಿತದೊಳು ಸಿಂಗಯುವ್ವುದು " (ಕಬ್ಬಮಂ. ೦೩). [ಘನ + ಜ್ವಲಿತ]

ಘನತತಿ (ನಾ).=ಘನಘಟೆ : ಸಾಕಾರ ಘನತತಿ ನಿರಾಕಾರ ನಭದಿ (ಮಂಕುಶ. ೦೦೬). [ಘನ + ತತಿ]

ಘನತನ (ನಾ). ಘನತೆ; ಗೌರವ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ: ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಲಂಬಚದುರುಳು ಹೊರಿಗೆ ವಸ್ತೀಕಾರನಂತೆ ಮಸ್ತಿಬಡುವನೆಂದು ನುಡಿದವು ಘನತನವೆ (ವಿಜಯ. ೪೭-೨). [ಘನ + – ತನ]

ಘನತರ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ; ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದ: ಘನತರ ಕುಂಕುಮಾಂಬುಗೆನೆಂಬುರುಹಾಂಬಕನತ್ವನ್ನಿತಂದಿನಿಯರೆನಂದು . . . ತೋಟಿದರ್ (ಪೀಮಿಭ. ೧೩-೭೫); ಘನತರೋರಸ್ಥಲನನಗಲ್ಚು , . . ಪಾವನಚರಿತೆ ಬಂದಳು ವೃಷಭಗವನಸ ಕೆಲದೂಳಿದರ್ (ಭಸಪು. ೩೦-೦೦). ೨. ಬಹಳ ಸಾಂದ್ರವಾದ; ನಿಬಿಡವಾದ: ಘನತರ ಭದ್ರಶಾಲದಿನಿತ್ರೆಡೆ ಮಾಡದೆ ನಂದನಕ್ಕೆ ನಂದನ ದಿನದೊಂದು ಬೇಗದೊಳೆ ಸೌಮನಸಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೨-೦೦ಳ). [ಸಂ.]

ಘನತರಂಗಿಣಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೊಳೆ; ಮಹಾನದಿ: ಬಲ ಮಿದಂದುದ್ರಿ ಪುಡಿಯಪ್ಪಿನಮಗ್ಗದರಣ್ಮವಲ್ಲಮುಂ ನೆಲಸರಿಯಪ್ಪಿನಂ ಘನತರಂಗಿಣಿ ಪಲಕೆಲಮಾಗತಿಪ್ಪಿನಂ (ರಾಚಪ್ರ. ೬-೩೪). [ಘನ+ತರಂಗಿಣಿ]

ಘನತಾಪ (ನಾ). ೧. ಬಹಳವಾದ ಸೆಕೆ,–ಉರಿ,–ಧಗೆ. ೨. ಅತಿಸಂತಾಪ; ಅಧಿಕವಾದ ದುಃಖ: ಬಸವಣ್ಣ ಮಱವಟ್ಟು ಹಂಬಲಿಸಿ ಹಲುಬಿ ಘನತಾಪ ಮನಮಂ ನಟ್ಟು (ಬ ೪ರ. ೦೧-೭೮). [ಘನ + ತಾಪ]

ಘನತೆ (ನಾ). ೧. ಅಂತಸ್ತು; ಹಿರಿಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ: ತಂದೆ ಮಱಿಪರೆ ನಿನ್ನ ಘನತೆಯನು (ಛಾತಿಂಠ. ೪೩-೪೪); ಭೀಕಂ ಭೂಕಂ ಲಕ್ಷಂ ಲಕ್ಷಣಶ್ರೀಕಾಂತಮುನೀಂದ್ರಸೂರ್ಯರಿಂ ಜಱಿದೊಡಿ ತಾನಾಕರಿಸಿ ಘನತೆ ಪೋಕುಮೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೧೯); ಅದರಿಂದ ಅವನ ಘನತೆಗೇನೂ ಕೊರತೆ ಯಾಗಿರಿಲ್ಲ (ಆರ್ಯೂಕ. ೧೬). ೨. ವಿಳಿಗೆ; ಉನ್ನತಿ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ: ಅವನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಬಹಳ ಘನತೆಗೇರಿತು (ಮುಂಜಯ. ೪-೪೦). ೩. ಸಾಂದ್ರತೆ; ನಿಬಿಡತೆ: ಕನಕವಚಪವ ತೊಟ್ಟು ಗಡ್ಡದ ಘನತೆಯನು ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ವರ ಕಾಂಚನಮಯದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ವನಿಳಿಹಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುವಾ.ದ.ಕೃ.ಕೃ. ೯-೦೪).

ಘನತೆಗೇರಿಸು= ಉನ್ನತ್ತಿಸ್ತಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸು; ಉಚ್ಚ್ರಾಯ ದೆಸೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸು: ಅವಳ ಒಂದೊಂದು ದರ್ಶನವು ಭಾರತೀಯ ಜೀವನವನ್ನು ಘನತೆಗೇರಿಸುವ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು (ಕ್ರಮಂಭ. ೬೩). [ಸಂ. ಘನತಾ]

ಘನತ್ವ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಮೆ; ಮಹಿಮೆ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ: ಉರಗಕಟಕಂ ನಂಬುಯಣ್ಣಂಗೆ.ಗರಿದು ಭಕ್ತರ ಮಹಿಮೆಯಂ ಭಕ್ತರ ಘನತ್ವ ಪನು . . . ವಿಸ್ತರಿಸಿ (ಬಸವ. ೩೭-೬೪). ೨. ಸಾಂದ್ರತೆ; ನಿಬಿಡತೆ; ಒತ್ತಾಗಿರುವಿಕೆ: " ಸಾಂದ್ರತೆ, ಘನತ್ವ, ಘನತೆ " (Density. ಜಾಠಿನಿ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಘನದೀಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಂದ್ರವಾದ ಬೆಳಕು; ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶ. ೨. ಮೋಡದ ಬೆಳಕು; ಮಿಂಚು: " ಘನದೀಪ್ತಿ ಸೌದಾಮಿನಿ ಕ್ಷಣ ಗಭ್ಗಿಸಿ, . . . ಚಂಚಲಿಯೆಂಬಲು ಮಿಂಚಿನಿಕ್ಕುಂ " (ಮುಗಂಡ. ೧೩-೪). [ಘನ + ದೀಪ್ತಿ]

ಘನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಮನ್ಸುವಿನ ಘನರೂಪವನ್ನು ತೋರುವ ದೃಷ್ಟಿ: ಇವುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಹಂತದಲ್ಲಾದರೂ ಅಡಚಣೆಯು ತಲೆದೋರಿದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳ ಏಕದೃಷ್ಟಿತ್ವಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಘನದೃಷ್ಟಿಗೂ ಭಂಗವುಂಟಾಗುವುದು (ನಿಮ್ಮದ್ರ. ೭೦). [ಘನ + ದೃಷ್ಟಿ]

ಘನಧ್ವನಿ (ನಾ). ೧. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ; ಗುಡುಗು: ಕಲ್ಪಾಂತಕರೋರ ಘನಘನಧ್ವನಿಯನೇಕತತೆ ಗಜಜಿ ಗರ್ಜಿಸಿ (ರಾಚಪ್ರ. ೫-೧೨೮). ೨. ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿ; ಗಾಢವಾದ ಧ್ವನಿ. ೧. ೨: ನುಡಿದ ಘನಧ್ವನಿ ಘನದ್ವನಿಯಂ ಮಿಗೆ ಖೇಚರಾಧಿಪಂ (ಜಂಠಾಮಾ. ೫-೦೭). [ಘನ+ಧ್ವನಿ]

ಘನನಿನದ (ನಾ).=ಘನಧ್ವನಿ ೧: ಘನನಿನದಕ್ಕನುಸರೂಪವಿದೆನೆ ಸಂಜೀವಕ ನೆಳಲ್ದರಿಯಂ ಕೆಲೆಯೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೬-೦); ಘನನಿನದಂ ಭಯಂಕರಮಂ ಜನಿಯಿಸೆ ನೆನೆಯುಸಿದರಂದು ಕಳಹಂಸಕುಟುಂಬಿನಿಯಂ (ಮಲ್ಲಪು. ೮-೮೨); ಅತಿಪರುಷಘನನಿನದರುಂಕ್ಕುಮಾಗಿಯುಂ ಅಸಾರ್ದ್ರಾತಾನವಿದ್ದ ಮಲಯ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೪೪). [ಘನ + ನಿನದ]

ಘನಪಟಲ, ಘನಪಟಳ (ನಾ).=ಘನಘಟೆ: ಘನಪಟಲಂ ಪಿಂಗಲ್ಸನ್ನನುಪಮಿತ ಸಹಸ್ರಕರ ಸಮನ್ವಿತಮೆನಿವಿಷ್ಟನಸಂತಿದಿರಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧೦-೦೯); ಅನಿಲಾಂ ಘನಪಟಲಂಬೊಲೆ ತದೀಯ ಕಲುಷಂ ಕೆಡುಗುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೩೬). **ಘನಪಟ್ಟಳ** : ಘನಪಟಳದ ನಿನದಮುಮಂ ವನಧಿಯ ನಿನದ ಮುಮನೊಂದುಮಾಡಿದ ತೆಱದಿಂ . . . ಜಯಜಯನಿನಾದದೊಡದವಿರುದಾ ಗ್ರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೨೩). [ಘನ + ಪಟಲ]

ಘನಪಟಳ ‘ಘನಪಟಲ’ ನೋ.

ಘನಪಥ (ನಾ). ಮೋಡದ ದಾರಿ; ಆಕಾಶ: ಎಸೆದುವು ಘನಪಥದೊಳ್ ತ್ರಿದಶಕರಾಹತಿಯುನೊಡನೆ ನುರಿದುಂಬುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೪೬); ಘನ ಪಥದೊಳೆಲ್ಲ ದಿಸೆಯೊಳಮಿನಕಾಂತಿಯಂ ತೆಱದ ರೂಪವಂ ತಳೆದು (ಕೋಗಿಪ್ರಪ. ೪-೦೫); ಆ ವನಿತೆಯರವನಿಗೆ ಬಂದಂ ಘನಪಥದಿಂ ಭೋಂಕನಿಳಿದು ನಾರದದುಮನಂ (ಪಂಚಮಾ. ೧೩-೦೩); ಘನಪಥವಾಹನೀ ಲಕರಕಾರವಮೆಂಬನಮುನ್ಮಿದತ್ತು ಭೋರೆನೆ ದಿವಿಜೇಂದ್ರ ತೂರ್ಯರವಂ (ಜಗವಿ. ೬-೩). [ಘನ + ಪಥ]

ಘನಪದವಿ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಹುದ್ದೆ,–ಅಧಿಕಾರ. ೨. ಮೇಘದ ಪದವಿ; ಆಕಾಶ. ೧. ೨: ಉದ್ಯನ್ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ ಘನಪದವಿಕಶ್ಮೀರಭೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುತ್ತಿರ್ದಿನಮೊಳ್ಳಂ ಪೆಚ್ಚುದಾತ್ಮಂ ಬೆಳಗುಗೆ ಜಗವುಂ ಗೋಪಮಾರ್ತಾಂಡದೇವಂ (ಜಗವಿ. ೦-೪). [ಘನ + ಪದವಿ]

ಘನಪಾಟಿ (ನಾ).=ಘನಪಾಠ: ಪುರೋಹಿತರ ಹೆಸರು ಅಚ್ಚಣ್ಣ ಘನಪಾಟಿ ಗಳು (ಕ್ರೀಡಾಯು. ೭೦). [<ಸಂ. ಘನಪಾಠಿನ್]

ಘನಪಾಠ (ನಾ). ವೇದದನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ. P ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಗಣಪತಿಂ ಎಂಬ ವೇದದ ಭಾಗವನ್ನು, 'ಗಣಾನಾಂ. ತ್ವಾ, ತ್ವಾ, ಗಣಾನಾಂ, ಗಣಾನಾಂ. ತ್ವಾ, ಗಣಪತಿಂ, ಗಣಪತಿಂ, ತ್ವಾ, ತ್ವಾ, ಗಣಾನಾಂ. ಗಣಾನಾಂ. ತ್ವಾ, ಗಣಪತಿಂ' ಎಂಬ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಬಗೆ; ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಹಂತ: ವೇದೋಚ್ಚಾರಕ್ರಮವಲ್ಲಿ ಕೃಮವಾಪಠ, ಪದಪಾಠ, ಜಟಾಪಾಠ, ಘನಪಾಠ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ವರ್ಜಯಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರು ಪಾಠಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದರು (ಕವ್ಯಸಂ. ೪). [ಸಂ.]

ಘನಪಾಠಿ (ನಾ). ವೇದವನ್ನು ಘನಪಾಠದವರೆಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು: ಘನವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು: ದೇಶದೇಶಗಳ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ, ಘನಪಾಠಿಗಳೂ . . . ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ದ್ವಾರವತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿಳಿಯಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದರು (ಶಾಂತೀಶ. ೧೦೦). [ಸಂ. ಘನಪಾಠಿನ್]

ಘನಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಮೇಘದ ಹೂವು; ನೀರಿನ ಹನಿ. 'ಮೇಘಪುಷ್ಪ' ; ಪರಾ. [ಘನ + ಪುಷ್ಪ]

ಘನಫಲ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಘನದ ಪರಿಮಾಣ: " ಘನಪರಿಮಾಣ ; ಘನ ಫಲ" (Cubic Content. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಘನ + ಫಲ]

ಘನಬಳ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠಬಲ; ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲ. 'ಘನಬಳವಂತ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲವುಳ್ಳುದು; ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯಾದುದು: ಘನಬಳನಪ್ಪ ಗಂಧಗಜ ವೃಕ್ಷವನಾರ್ದನೆಯಲ್ಲ್ (ಕ್ರಿಪು. ೩೮-೭೬).

[ಘನ + ಬಳ್ಳ (= ಬಲ)]

ಫನಬಳವಂತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲವುಳ್ಳವನು : ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು : ಫನಬಳವಂತನೆಂದನಿಸುವಚ್ಯುತ . . . ಶಿವಭಕ್ತರೊಳ್ಪ್ರಿಯದೆ ಕೂಡಿರುತಿರ್ಪನಂದಾರ್ಯಕ್ಷಿಣಿ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೪೪-೩).

[ಫನಬಳ + ವಂತ]

ಫನಬಾಹಾಬಲ, ಫನಬಾಹಾಬಳ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಬಾಹು ಬಲ.–ಶಕ್ತಿ : ಫಣಬಾಹಬಲದಿಂದಿದಿರ್ದ ಸುಹ್ಮದ್ಭಾವಾಳರು ಫುಣ್ಣು ಫುಣ್ಣಿನೆ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿ ಸವಸ್ಸರಾಜ್ಯಪದವುಂ ವಿಕ್ರಾಂತದಿಂ ತಂದು . . . ಓಲಗಿಸಿದಂ ದಂಡೇಶ ದಿಮ್ಮಿಜಪರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೩೦); ಫನಬಾಹಾಬಲದಿಂ ಪಿರಿಯನೆನಿಪ್ಪ ಸಂತೇಜನೆಂಬ ಪಿರಿಯ ಕುಮಾರಂಗನುಸಲಯದಿಂ ಶ್ರೀ ವಿಜಯಾವನಿಪತಿ ತಾನಿತ್ತನವಿಲರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೮೪). **ಫನಬಾಹಾಬಳ :** ೨. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಾಹುಬಲವುಳ್ಳವನು ; ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಫನಬಾಹಾಬಳನಾ ಚಳುಕ್ಯಕಿಳಕಂ ಶ್ರೀತೈಲಪಂ ಸಾರ್ವಭೌಮನ್ಪೆಸಂ (ಕಆಚ. ೩-೨-೨೩ ; ೧೦೭೫).

[ಸಂ. (ಫನ + ಬಾಹಾ + ಬಲ)]

ಫನಬಾಹಾಬಳ ‘ಫನಬಾಹಾಬಲ’ ನೋ.

ಫನಮಹಿಮ (ನಾ). ಹಿರಿದಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಫನಮಹಿಮನೆನಿಸುವೇಣಾಧಿನಾಥನಂ ತಿದಿ ಪಾಪಿ ತಾನೆನಂತಲಿ ಪೋದ ನರದಿ ಭಕ್ತ್ಯಾಕ್ಕಿವಿಡಿದೆ ಸುಜನರ ವೈರವೇನನೀಯದು ಧರೆಯೊಳ್ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೨೩-೬೨) ; ಅನಿತಱಿಸಿಳವರ ಮನೋರಥಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಂದಂ ಸೈವ ಸಾಕಾರತೆವೆತ್ತು ಬರ್ಪಂತೆ ಫನಮಹಿಮರ್ . . . ಗುರೂತ್ತವರೆಯ್ದೆ ಸಾದರಂ (ಶಾಆಕ. ೩-೭೯).

[ಫನ + ಮಹಿಮ]

ಫನಮಹಿಮೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಹಿಮೆ ; ಹಿರಿದಾದ ಮಹಿಮೆ : ಫನಮಹಿಮೆವೆರೆದ ಜಿನೇಶಾವನಿಯೊಳ್ಪಾಸನ ಪುರವನೇಸಿಸುತಂತಾ ವಿನುತ ತಿರುವಣ್ಣಂಗುಂ ಫನವ್ರತಮತ್ಯಧಿಕ ಜಸವುನಾಂತನೆದಿರ್ಕುಂ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೪೮-೩). [ಫನ + ಮಹಿಮೆ]

ಫನಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧.= ಫನಪಥ; ಫನಮಾರ್ಗವ್ಯಾಪಿ ಜೈತ್ರಧ್ವಜವಿಜಯ ಗಜಾರೂಢಂ (ಅವಿಪು. ೦೪-೪೮) ; ಫನಮಾರ್ಗದವೊಲ್ ಮುನೀಶ್ವರಂ ನಿಂದಿರ್ದಂ (ಆಚಪು. ೭-೩); ಫನಮಾರ್ಗಂ ನವಖಿಲಂಕಫನ್ನದಿತಿಜಾಸ್ಯಕ್ಕಂತಿಂ ಕಿಂಕಮಗಿ ನಿಲಲ್ ಸಂಜೆಯೊಳಂದಿಂ ಬಟ್ಪಕೆ ನಿಚ್ಚಂ ಸಂಜೆಗೆಂಬುಂ ದಾಯ್ತು (ಜಗವಿ. ೦-೫೬). ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿತಿ] ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮಾರ್ಗ ಶೈಲಿ. ೧, ೨ : ಸರಸಿಜದಂತೆ ಸಾರಗುಣವರ್ಣವದಂತೆ ರಸಾರ್ದ್ರವರ್ಕ ನಂತಿರೆ ಫನಮಾರ್ಗರೂಢ . . . ವಿಳಸತ್ಕೃತಿ ಸನ್ಮನೋಜ್ಞನಾ (ರಾಜಕೀ. ೦-೮೨). [ಫನ + ಮಾರ್ಗ]

ಫನಮಾಲಿಕೆ, ಫನಮಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು ; ಮೇಘ ಪಂಕ್ತಿ : ವಿಯದವಳಿಲ ನೀಳಫನಮಾಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಕೆಯಂ ಗಜರಾಜಿಯೆಂಬುಂ . . . ಇರದಂಗುರರಾಜ ಸೈನ್ಯಭೀತಿಯನೆಳಕೆಯ್ದು ದಟ್ಟಸಮೀಯೋತ್ಪವದೊಳ್ ಪಥಿತಾಂಗಜಜನಿಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೪೪). **ಫನಮಾಳಿಕೆ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಫನ + ಮಾಲಿಕೆ]

ಫನಮಾಳಿಕೆ ‘ಫನಮಾಲಿಕೆ’ ನೋ.

ಫನಮುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ.–ಮುಂಡಿಗೆ : ಬಿಗುವ ಗಳವತ್ತಿಗೆಯನೆದವತ್ತಿಗೆಯು ಫನ ಮುಂಡಿಗೆಯ ಲೊಡಿಯ ಬಿಗುವ (ಶಾಬ್ಯಾರ್ಥ.ಟಿ. ೩-೩). [ಫನ + ಮುಂಡಿಗೆ]

ಫನಮೂಲ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬುಡ.–ಬೇರು : ತಾಯಿಬೇರು : ಇದು ಕೈಪಕಾಷ್ಠ ಭೂಜದ ಫನಮೂಲಂ (ರಾಜನಿ. ೪-೮೪). ೨. [ಗಣಿತ] ಫನಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸಂಖ್ಯೆ : ಫನಮೂಲ : ೨೭೮ ಫನಮೂಲ=೩ (Cubic root. ೩೦೪೩). [ಫನ + ಮೂಲ]

ಫನರವ (ನಾ). ಮೇಘದ ಶಬ್ದ ; ಗುಡುಗು : ಪಟಹ ಪ್ರಣಾದದಂ ಫನರವಮೆಂದೆ [ಪಾಠಾಂ. ರುತಿಗೆತ್ತು] ನರ್ತಿಸುವ ಕೇಕಿಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭) ; ಆ ರವದಂ ನಿರ್ಜತಕಂಠೀರವರವಮುಂ ನಿರಸ್ತಫನರವಮುಂ ಕೋಪಾರುಣಿತನೇತ್ರಂ ಕೇಳ್ದು ನೀರೊಳಗಿರ್ದುಂ ಬೆಮರ್ತನುರಗಪತಿಕಾಂಕ (ಗದಾಯು. ೭-೨೨). [ಫನ + ರವ]

ಫನರಸ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪೂರ. ೨. ಫನರಸ ಗಂಧಾಕೃತಿಯಿಂದಿಂದು . . . ಇದನು ಮತಿಯೆನಗೆಂದು ಚಕ್ರಿ (ಜಗವಿ. ೪-೭೮). ೨. ಮೇಘದ ದ್ರವ; ನೀರು ; “ಅಪಃ (ಪ್ರ). ತೋಯಂ. ಫನರಸಂ . . . ಜೀವನಂ, ಜೀವನೀಯಂ– ಈ ೨೬ ನೀರ್” (ಹರಿವಂಶ. ೧೦೭-೩೬) ; “ಅಪಃ . . . ಮೇಘಪುಷ್ಪಂ. ಫನರಸಂ–೨೬ ಉದಕದ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ ನೀರು” (ವಿಷ್ಣುತ. ೬೪); ಫನರಸಮಂ ಪಡದೀಂಟುವ ವಿಸ್ತರಂ ಚಾದಗೆ ಕಪಾಲಿಯಂಶಂ ಕುಡಿವುದೆ ನೂತನರಸವತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆಸಟವ ಮನಂಜಂ ಮಱೆದಾದೊಡಂ ಜಲ್ಪಕ್ಕೆತಿಗೆಸುವನೇ (ಕಬಡಂ. ೦-೨೨). ೩. ಜಿಗುಟಾದ ಅಥವಾ ದಪ್ಪವಾದ ದ್ರವ. ೪. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ರುಚಿ : ಫನರಸಭಕ್ಷ್ಯಾನ್ನಗಳಂ ಫನರಸ ಗಂಧಾಕೃತಿಯಿಂದಿಂದು (ಜಗವಿ. ೪-೭೮). ‘ಪಡ್ಯ’ಸ’ ಪರಾ. ೫. ಜಲನಿಧಿ; ಸಮುದ್ರ. ೬. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಭರಿತವಾದುದಂ. ೫, ೬ : ಕಾವ್ಯಮಿನಿದಂರ ವಿಬುಧರುಸೇವ್ಯಂ ಫನರಸಮಿದರಿನಿ ಭಂಗವಿಹಿತಂ (ರಾಜಕೀ. ೦-೮೦)

[ಫನ + ರಸ]

ಫನರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] “ಸ್ವರಗಳು ತರಂಗರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೇಳೈಸಿ ತಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟು, ವಿಶೇಷವಾದ ರಂಜನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಫನತೆ ಪಡೆಯಂತ್ಪವೆ. ಇಂತಹ ರಾಗಗಳೇ ಫನರಾಗಗಳು” (ಸಂಗೀತಾ. ೬೪). [ಫನ + ರಾಗ]

ಫನಲಿಂಗ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಲಿಂಗ; ಶರಣಂ ಬಂದು ಆ ಫನಲಿಂಗಮಂ ಅವಧರ್ಪಟ್ಟು ವೃಷ್ಟಿಪರವಳದಂತೆ ಏಕವಾಗಿ ಫನಲಿಂಗ ತಾನೆಯಾದ (ಫಸಪು. ೫೩) ; ಫನಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯಿಂ ಬಲ್ಲಿದರ್ಕೊರ್ವಂಡಿರ್ದು ಕೊಳ್ಳದೀ ಮಾಳ್ಕುಂ ತನಗಿರ್ಪತ್ಪಾದವಾಸಮಾಗಲೊಲವಂ ನೋಡುತ್ತೆ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೩೨-೦೬). [ಫನ + ಲಿಂಗ]

ಫನವಂತ (ನಾ). ಫನತೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಗಣ್ಯ ; ಗೌರವಸ್ಥ : ಫನವಂತರ ಬಾಯಿಂದ ಫನವಾದ ಮಾತುಗಳೆ ಹೊರಬಾವು (ರಾಜಕೀ. ೪೯); ತಾನು ರಕ್ಷಿದ ಫನವಂತನಲ್ಲ, ಮಾಸ್ಯೋಸವಾದ ಸದಸ್ಯನಲ್ಲ (ಪುಲಕಾ. ೦೧೧). [ಫನ + ವಂತ]

ಫನವರ್ಜ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ಮಳೆ ; ಭಾರಿಮಳೆ : ಫನವರ್ಜತ್ಸಂ ವರದುರ್ದಿನಮಾರಾದ್ಯಾರ್ಕ[ಮುರು]ನ್ಮತಾನೀಕರಜೆಯನಿರ್ದಿರ್. ನಾಂತು ದೆಸಲಧಿಪನ ಬಲಮಂ ಕಾವರೂಪಭೂಮಿವರಾಂತರ್ (ಪಾ. ೨ಪು. ೦೦-೭೯); ಆನುರಾಗಿ ದುಃಖಿಗಳಿಷ್ಟಮ್ಮೆಮ್ಮ ಬಿರುಬಿಲಿ ಮನಮಿ ತೆರೆಗಳ ಕಲುಷಕೆ ಕಚಿಯುವುದುಮೊಳಿತು ಫನವರ್ಜ ಬಿರುಗಾಳಿ ಬಡಿಯಲಿರಲಿಳೊಳ್ ನೆಲನ ದಿನದ ಸೊಗಸಿನಮ್ಮಂದಿಯೊ (ಕುಂಳಳ. ೪೨೨).

[ಫನ + ವರ್ಜ]

ಫನವಾತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಫನೋದಧಿ, ಫನವಾತ ಮತ್ತು ತನುವಾತವೆಂಬ ಮೂರು ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಎಂಟುಂ ಪೊಡವಿಗಳಂ ತಾಳ್ದಿಂದುವೋಗದಿಸದೆ ಪುಟ್ಟುಂ ಮಹಾವಲಂಗಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಅವಜ ಪೆಗಳ್ಗಳುಂ ಫನೋದಧಿ ಫನವಾತ ತನುವಾತಂ ಗಳೆಂಬುವುವು (ಜಂತಿಪು. ೦೨-೩೦ ಬ) ; ಕೊನೆಯುಲ್ಲದೆ ಹಬ್ಬರವ ಆಕಾಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಫನೋದಧಿ, ಫನವಾತ, ತನುವಾತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗಾಳಿ ಗಳಿರುತ್ಪವೆ (ಕ್ರಿಪು. ೪೪೭). ‘ಫನೋದಧಿ’ ಪರಾ.

[ಫನ + ವಾತ]

ಘನವಾದಿ (ನಾ). ತೂಕವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು; ದಿಟವಾದ ಮಾತನಾಡುವವನು; ಸತ್ಯವಾದಿ: ಘನವಾದಿಯೆಂದಾ ಪೊಗಳ್ವೂಡ ದಱಿಸಿಳಾತನೆನೀಡಿಸುವುದು (ಹರಿಶ. ೨-೦೬). [ಸಂ. ಘನವಾದಿನ್]

ಘನವಾರಿ (ನಾ). ೧. ಪೋಡದ ನೀರು; ಮಳೆ: "ಘನವಾರಿ ವೃಷ್ಟಿ ವಪನಂ ಮುಚ್ಚಿಯಿಂಬಿನ್ಮೆ"(ತುಂಗಭ. ೧೩-೪). ೨. ಬಹಳ ನೀರನ್ನುಳ್ಳುದು; ಸಮುದ್ರ: ವೀರಘಟ ರಕ್ತಧಾರಾಸಾರಲೋಹಿತಬಿಂಬವನು ಘನವಾರಿಯಲಿ ತೊಳಿದಂತೆ ಪಶ್ಚಿಮಜಲಧಿನಿಸಿಗಳ (ಕುಷ್ಟಗಿರಿ. ೫-೨೬). 'ಘನರಸ' ಪರಾ. [ಘನ + ವಾರಿ]

ಘನವಿವರ (ನಾ). ಪೋಡದಲ್ಲಿ ನಡುವೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ,–ಬಿರುಕು,–ಕಂಡಿ: ದಿಸಕರಕರನಿಕರಂಗಳ್ ಘನವಿವರ ಪ್ರಸರಮಾಗಿಯುಂ ತಮ್ಮಂ ಕಂಡನಿತಱೊಳ್ ತಲೆಬ್ಬಿನ್ಮಾ ಪನೋಗತಧ್ಯಾಂತಬಂಧಮಳಿಂತ್ತಿಲ್ಲಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೩). [ಘನ + ವಿವರ]

ಘನವೀರ (ನಾ). ಮಹಾಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: "ಘನವೀರನವ್ವಳಂ ತುಬ್ಬಿಲಾಳು ಬಂಟನೆಂದನೆ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೮೨); "ತುಬ್ಬಿಲಾಳು ಬಂಟನೆನಲ್ಕೆ ಘನವೀರನಲ್ಲವಂ" (ಕಲ್ಲಮಠ. ೪೩). [ಘನ + ವೀರ]

ಘನವೇದ್ಯ (ನಾ). ಚಿಚ್ಚಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯನಾದವನು: ಅಱಿತವ ಮಾಡುವೆ ನೀನು ನಿತ್ಯತ್ಪ್ತನು ಅಪ್ರವಿಧಾರ್ಜನಿಯ ಮಾಡುವೆ ನೀನು ಮುಟ್ಟಬಾರದ ಘನವೇದ್ಯನು (ಅವಚಿ. ೯೫-೪೨೪). [ಘನ + ವೇದ್ಯ]

ಘನಶ್ಯಾಮ (ನಾ). ಮೇಘದಂತೆ ಕಪ್ಪಾವನು; ಪೋಡದಂತೆ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ: ಘನಶ್ಯಾಮ ಹರಿಕೃಷ್ಣ . . . ನೃಸಿಂಹ ತ್ಪಾಹಿಯೆನುತಿರ್ದನಾ ಸಭಸ್ಥಂ ಮಱಿಯದೆ (ಕೃಮಿಭಾ. ೧೧-೬೬). 'ಮೇಘಶ್ಯಾಮವಂ' ಪರಾ. [ಘನ + ಶ್ಯಾಮ]

ಘನಶ್ರೀ (ನಾ). ೧. ಪೋಡದ ಶೋಭೆ; ಮೇಘಕಾಂತಿ; ಮಿಂಚು. ೨. ಘನತೆಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀದೇವಿ; ಮಹಾಪ್ರಭಾವಶಾಲಿನಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ. ೧,೨: ಮತ್ತಮಾ ಘನಸಮಯಂ ಗಡಾಧರಮುರ್ತಿಯಂತೆ ಘನಶ್ರೀ ಮನೋಜ್ಞಮುಂ . . . ಎಸಿಸಿರ್ದಮು (ಜಿಪಕೀ. ೮-೧೦೮ ವ). [ಸಂ.]

ಘನಸಮಯ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಕಾಲ; ಮಳೆಗಾಲ; ಕಾರ್ಗಾಲ: ಘನಸಮಯದಂತೆ ಪುಷ್ಪರವಿರಾಜಿತಮುಂ (ಪುಪ್ಪಪು. ೩-೬೫); ಘನಸಮಯ ಶಬರಕರಗತಕನತ್ಖಟ್ಟಿಂಡ ಪಾತತ್ಪಗಿರಳ್ಸ್ನೀರಳ್ಸ್ಯನಯತ್ಪು ಕುಳಕಮೋವಪಪ್ಪುಸೂನಂಗಳಿನಿಯುವ ಕರಕಂಗಳ್ (ಕಂದ್ಪಪು. ೪-೭೭); ಘನಸಮಯ ನೃಪಾಲಕನೊಳ್ ಘನಪಾಣಿಗ್ರಹೋಮಮದ ಭೂವನಿತೆಗೆ ಮುತ್ತಿನಸೇಗಳಂ ಗಗನಾಂಗನೆ ಸೂಸಿದಳೆನಿಸೆ ಬಿಳ್ವ್ದವಲಿವರಲ್ಗಳ್ (ಗಿರಿಕಿ. ೯-೪೭). [ಘನ + ಸಮಯ]

ಘನಸಾರ (ಗು). ೧. ಅತಿಶ್ರೀಪತ್ಪವಾದ; ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ: ಘನಸಾರ ಘಸೃಣ ಚಂದನ ಘನಸಾರ ದ್ರವದಿಂ . . . ಅಸಪ್ಪನಂಪ್ಪಗಳನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪುಸ್ಪಪು. ೦೪-೨). ೨. ಕರ್ಪೂರ: "ಕರ್ಪೂರಂ, ಘನಸಾರಂ– ಈ ೨ ಕರ್ಪೂರಂ" (ಹೇಕಾಯು. ೯೦-೬೯೦); "ಪ್ಪಾಲೀಯಮೆನಲು ಘನಸಾರಮನೆ ಪಚ್ಚೆ" (ತುಂಗಭ. ೯೯-೨೨); ಘನಸಾರ ವಿಮಿಶ್ರಿತ ಚಂದನರಸಮಂ ತಳಿದ ರೊಂದು ಯೋಜನವಿನಂತಂ (ಪುಪ್ಪಪು. ೦೪-೨೮); ಕಾಂಚನಭಾಜನದಿಂದೆ ಪಂಚಶರತ್ಪದ ಘನಸಾರವಾರಿಯ ಮೃಗೀತ್ಪಕುಳುತ್ಪದ ಬಾಯಿನಂಗಳಂ ಮುದದೊದವಿಂದವಿಮಿತ್ಪು. ಮೆಱ್ದರ್ ನೆಲೆವೆರ್ದುದಾತ್ಪವ್ಯಕ್ತಿಯಂ (ಕಂದ್ಪಪು. ೬-೮೦); ಮಹೀಪಾಲಂ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಘನಸಾರರಾಹುತಿಯನಗ್ನಿ ಮುಖದಿಂದೆ ನೀನೆನಗಕ್ಕೊಡೆ ದರ್ಪದಿಂ ತೃಪ್ತನಾದೆಮೆಂ (ಕೃಮಿಭಾ. ೩೪-೨೦). ೩. ಚೆಂದನದಂತಹ ಪರಿಮಳಪೂರ್ಣವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಘನಸಾರಸರಳ ಚಂದನವನ ಮೃದುಪಲ್ಲವಮನಗ್ರ ಹಸ್ತದಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಗನೆ ಬಿಸಿ ಚಿಲ್ಮ್ಯವಡಿದುದು ಜಿನಂಗೆ ಚಾಮರಮನಿಕ್ಕು ವಂತಮರಗಜ (ಅವಿಪ. ೬-೭೦); ಚಂದನ ಘನಸಾರರ್ತ್ತುವದಿಂ . . . ಅನಘನಂಪ್ಪಗಳರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪುಪ್ಪಪು. ೦೪-೨). ೪. ನೀರು; ಜಲ: (೫).

[ಘನ + ಸಾರ್ತ್ಪ]

ಘನಸುಚ್ಚಾಯ (ಗು). ೧. ನಿಬಿಡವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ನೆರಳನ್ನುಳ್ಳ; ಸಾಂದ್ರವಾಗಿಯೂ ತಂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೆರಳನ್ನೀಯುವ. ೨. ಮೇಘದಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯನ್ನುಳ್ಳ; ಮೋಡದಂತೆ ನೀಲವಾದ ವೈಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ: ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮದ. ೧, ೨: ಘನಸುಚ್ಚಾಯವನಂತಭೋಗನಿಲಯಂ . . . ತೋಡಾಯ್ತುಪೇಂದ್ರಂಗೆ ಮಜ್ಜನಕಂಗೀ ಮರನೆಂಬ ಪಾವನದ ಮಾವುಗಳ್ ಕೊಟ್ಟನಾತಿಥ್ಯಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೦೦). [ಸಂ. (ಘನ + ಸು + ಛಾಯಾ + –)]

ಘನಸ್ಪ (ನಾ). ಘನತೆಯುಳ್ಳವನು; ಗೌರವಸ್ಥ ; ದೊಡ್ಡವ್ಯಕ್ತಿ. 'ಘನಸ್ಪಿಕೆ' ಪರಾ. [ಘನ + – ಸ್ಪ]

ಘನಸ್ಪನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಸ್ಪನ : ಎಸಿತ್ಪನಿತ್ಯಂಬುಜಪತ್ಪಸೇತ್ಪಿಯಂ ಘನಸ್ಪನಂಗಳ್ ಬಳೆಗುಂ ಕಿರಾತೆಯಂ ಅನಿತ್ಪನಿತ್ಪಂ ವನದೊಳ್ ವಜೇಚರಂ ತವತ್ಪು ಬಿಲ್ಪಾವದನಂ ಕಿಸುವಂ (ಕವಂದ. ೧೦೫ ಪ್ರಯೋಜ). [ಘನ+ಸ್ಪನ]

ಘನಸ್ಪನಿತ (ನಾ). ಮೋಡದ ಗರ್ಜನೆ : ಮೇಘರವ : ಗುಡುಗು: ಘನಸ್ಪನಿತಮುಂ ಕೇಕಿಸ್ಪನಮುಂ ನೀರಧಾರೆಯುಂ ಮನಂ ಬಿಚ್ಚಿಕ್ಕುಮಿಂತೆತ್ಪುಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೦೦೬). [ಘನ + ಸ್ಪನಿತ]

ಘನಸ್ಪಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡತನ : ಹಿರಿಮೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಗೌರವ : ಕುರುರಾಯ ಮಸ್ಪಕವನುಳುಹಿಕೊಂಡ್ಯಿದಿಯು ದುಷ್ಪರ ಘನಸ್ಪಿಕೆಯ ತೀದಯುಂ ಬುದ್ಧಿಜನವಿಗಳಿಗ್ಗು ಗುರುವನಿಸಿದೆಯ ಜಗದಲಿ (೦ ಕೃಳಾ ೩-೨೮-೩); ಪಟ್ಟುಣದಿಂದ ದೂರವಾದಂತೆ ಅವನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ವರ್ಧಿತ್ಪು.. ಘನಸ್ಪಿಕೆಗೆ ಕಳೆ ಬರುತ್ಪಿತ್ತು (ಕ್ಪಮಾಸ. ೫); ಮೇತ್ಪಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಅವಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಘನಸ್ಪಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು (ರಕ್ಪರಾ. ೧೩). [ಘನಸ್ಪ + – ಇಕೆ]

ಘನಸ್ವನ (ನಾ). ೧. ಪೋಡದ ಧ್ವನಿ ; ಗುಡುಗಿನ : ಅಕ್ಕರವಲ್ಲವ ಘನಸ್ವನಾದಿ ಧ್ವನಿಗಳ್ (ಚಾಪು. ೨). ೨. ಅಧಿಕವಾದ ಶಬ್ದ ; ದೊಡ್ಡ ಸದ್ದು. ೧, ೨ : ಜಯ ಜೀವ ನಂದ ವರ್ಧಸ್ಯ ಘನಸ್ವನಂ ನೆಗೆದಿಬೆಸುವ ಸೀಗುರಿ ಸೋಗೆಯಾಗೆ . . . ಪೊಲ್ಮೆಸೆದುದಂದು ಘನಾಗಮಮಂ ಜಿನಾಗಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦-೦೯). [ಘನ + ಸ್ವನ]

ಘನಾಂಧಕಾರ (ನಾ). ನಿಬಿಡವಾದ ಕತ್ತಲೆ: ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ: ಆಗ ಆಕಾಶ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಘನಾಂಧಕಾರವಾಗಿ ಮಱೆಯುವಾಗುತ್ತ ಬಂತು (ಕಪಾಕಾಂ. ೦೦೩). [ಘನ + ಅಂಧಕಾರ]

ಘನಾಂಶ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೆಗೆಲುಳ್ಳವನು: ಸುಭಟಕಟಿಕಸಾಮಂತಾವತಂಸಂ ಘನಾಂಶಂ (ಪುಪಚಿ. ೦-೦೩). [ಘನ + ಅಂಶ]

ಘನಾಕೃತಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಘನದ ಆಕೃತಿ,–ಆಕಾರ: ಕಂಬಗಳು ಘನಾಕೃತಿಯುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಅಪ್ಪಮೊಲೆಯುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಇವೆ (ಪಾಕರ. ೩೦೦). [ಘನ + ಆಕೃತಿ]

ಘನಾಗಮ (ನಾ). ೧. ಮೋಡಗಳ ಬರವು,–ಆಗಮನ. ೨. ಮೋಡಗಳ ಕಾಲ : ಇಂದುಮಂಡಳದ ಕರ್ಪೂರದುತ್ಪು ಘನಾಗಮಂ ಮೊದಲ್ಗೆಡೆ ಶರದಾಗಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಪರ್ಬೆ ಸಮಸ್ಪ ಮಹೀವಿಭಾಗಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೪); ಘನಕೋಕ ಘನಾಗಮಜಳಕಣಿತೋತ್ಪಪೂಮನೆಸನ ಬಾಂಧವಜನಿತಾಶ್ಚರ್ಯದೀಪ್ತಿರವಮನುಡುಗಿಪುದಿತೇಜ ವಸಂತದಂತೆ ಬಂದೀ ಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಕಂದ್ಪಪು. ೩-೦೮); ಮತ್ತಮಾ ವನಂ ಘನಾಗಮದಂತೆ ಘನಕರಂಬಮುಂಕ್ಕಳಿಲಶಿತಮುಂ . . . ಆಯಿಯಂ (ರಾಜಕೀ. ೩-೬೪ ವ).

[ಘನ + ಆಗಮ]

ಘನಾಘನ (ಗು). ೧. ಒತ್ತೊತ್ತಾದ ; ನಿಬಿಡವಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ : ನರಸಿಂಗಮೊನೆಯ ವಿಭು ಸೌಂದರನ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಕರಿತುರಗಂ ಸುಭಟೋತ್ಕರ ಯುತಮಬಳಾಸಂತತಿವೆರಸು ಘನಾಘನರವಂಗಳಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨-೭೮). (ನಾ). ೨. ಮಳೆ ಸುರಿಸುವ ಮೋಡ: ಘನಾಘನನಿನಾದದಿಂ ಬೃಂಹಿತಂಗೆಯ್ವ ವಿಜಯಗಜಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೫ ವ); ಮನಮೊಸೆದು ಕೋಬಿಗಾಂಕಂಗನುನಯದಿಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಮಹಿಮೆಯಂ ಮದನಘನಾಘನ ಪಟಳಪವನನಗಜಾನನ ನಿರೀಕ್ಷಣ ಲಂಪಟೋತ್ಕರಂ ನಿಟಲಾಕ್ಷಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೦೦-೨೬; 1073). ೩. ಮಳೆ ; ವೃಷ್ಟಿ. ೪. ದೇವೇಂದ್ರ ; ಇಂದ್ರ : "ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಯುಂ, ಕಱೆವ ಮುಗಿಲಲ್ಲಿಯುಂ ಘನಾಘನ ಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೮-೩೯); "ಕಱೆವ ಮುಗಿಲೊಳಮಿಂದ್ರನೊಳಂ ಘನಾಘನವೆನಿಪ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೨-೧೯). ೫. ಮದ್ದಾನೆ. ೬. ಪುಣ್ಯ. "ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಪುಣ್ಯಂ ಸುತ್ರಾಮಂ ಘನ, ಬಹಳ ಪುರುಷದಂತಿಸಮೂಹಂ ಸಾಮಜ ಮಟೆಯೊಂಭತ್ತುಂ ಭೂಮಿಗೆ ಪೊಸತೆನಿಸುತಿಹ ಘನಾಘನಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೪೬) ; "ಸುತ್ರಾಮಂ ಪುಣ್ಯ ಗಜಂ ಸುರೇಭ ಬಹುಮೇಘ ವ್ರಾತಮುಂ ವೃಷ್ಟಿಯುಂ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಿ ಘನಾಘನಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೬). ೭. ತಿಕ್ಕಾಟ ; ಸಂಘರ್ಷ. [ಸಂ.]

ಘನಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನಂದ,-ಸಂತೋಷ. ೨. [ವೀಶೈ] ಅವಿರಳವಸ್ತುವಾದ ಪರಶಿವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದುಂಟಾದ ಆನಂದ; ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ; ಪೂರ್ಣಾನಂದ. 'ಘನಾನಂದಪ್ರಸಾದಿ' ಪರಾ.

[ಘನ + ಆನಂದ]

ಘನಾನಂದಪ್ರಸಾದಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪರಶಿವನನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದುಂಟಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಶರಣ ; ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪ್ರಸಾದಿ : ದುಃಖವನಳಿದ ಘನಾನಂದಪ್ರಸಾದಿ (ಬಸವ. ೯೪೨). [ಘನಾನಂದ + ಪ್ರಸಾದಿ]

ಘನಾನಕ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪಟಹ, - ನಗಾರಿ : ಮೊಟಗಿದುವಮರರ ವಿತತತತಘನಾನಕಮವನದ್ದದೊಳಮರ್ದು(ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೬); ಪೊಣ್ಮೆದತ್ತು ಜಿನಮಂದಿರ ಸಾಂಧ್ಯಘನಾನಕಸ್ವನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೧೮). [ಘನ + ಆನಕ]

ಘನಾನಿಲ, ಘನಾನಿಳ (ನಾ).= ಘನವಾತ : ಅಂತು ವೃಷಭೇಶ್ವರಂ . . . ಘನೋದಧಿ ಘನಾನಿಲ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ತನುವಾತತ್ರಿತಯ ಭಾಗದೊಳ ವ್ಯಾಬಾಧನುಮನಂತ ಸುಖಾಂಬುಧಿನಿಳಯನುಮಾಗಿ ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ವ). **ಘನಾನಿಳ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಘನ + ಅನಿಲ]

ಘನಾನಿಳ 'ಘನಾನಿಲ' ನೋ.

ಘನಾರಾವ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ ; ಗಂಭೀರ ರವ: ಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿ ವೀಚೀ ನಿಚಯ ಘನಘನಾರಾವರೌದ್ರಂ ಸಮುದ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೩ ಶೂದ್ರಕ).

[ಘನ + ಆರಾವ]

ಘನಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಗಂಭೀರನಾದವನು: ಘನಗಳತಿಲಾಘವದ ಲೋಡಿದರೆ ರವಿಗಳ ಲಾಘವವು ತಾನೇನು . . . ಶಿರದಲಿ ಮೇಘವಹ ವಿಷಯಗಳ ಬಿಟ್ಟರೆ ತಾ ಘನಿಯನಿಸಿರ್ದ ಯೋಗಿಗೆ ದುಃಖವಿಲ್ಲೆಂದ(ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೪-೧೮). [ಘನ + - ಇ$_3$]

ಘನಿತ್ರ (ನಾ). ಪಿಕಾಸಿ ; ಗುದ್ದಲಿ : ದ್ವಿಜಕುಳ ಪವಿತ್ರನೇಚಂ ಜಗದೊಳ್ ಪಾತ್ರಂ ರಿಪುಕುಳ ಕಂದಘನಿತ್ರಂ (ಎಕ. II, ೭೩-೧೧ ; 1118).

[<ಸಂ. ಖನಿತ್ರ]

ಘನಿಷ್ಠ (ನಾ). ಬಹಳ ನಿಬಿಡವಾದುದು,- ಸಾಂದ್ರವಾದುದು : ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಕವಿಯೊಡನೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಯೋಗ ಘನಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ, ಹೆಚ್ಚು ಮಧುರವಾಗಿದೆ (ಎರಸೆ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಘನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗು ; ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟು ; ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟು : ಬಂಡೆ ಬಂಡೆಗಳಂತೆ ಘನಿಸಿ ಬಿದ್ದಿಹ ಮೌನ ಸೇವೆಗೈಯುತಿದೆ ಸೊಂಟಕಟ್ಟಿ (ವಿಜದ. ೭೪-೧೬) ; ತಾಪಸವೃತ್ತಿಯಲಿ ಘನಿಸಿರಲು ತೇಜ ದೀಪವೋ ದೇಹವೋ ಎನಿಸುತಿಹ ಒಡಲು (ಅಮತಂ. ೧೫-೬). [ಘನ + - ಇಸು$_3$]

ಘನೀಕರಣ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾಗಿಸುವುದು; ಹೆಪ್ಪುಗೊಳಿಸುವುದು ; ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸುವುದು : ಇಮರುವುದು ಎಂದರೆ ದ್ರವರೂಪದ ನೀರನ್ನು ಆವಿಯ ರೂಪವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದು. ಇದೇ ಅನಿಲೀಕರಣ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪರಿವರ್ತನ ಘನೀಕರಣ (Condensation) (ಭೂವಿವ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಘನೀಕೃತ (ಗು). ದಟ್ಟವಾಗಿಸಿದ; ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ : ಹಾಲಿನ ಹುಡಿ ಮತ್ತು ಘನೀಕೃತಹಾಲನ್ನು ತಾಜಾಹಾಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಇರಿಸಬಹುದು (ಆಡುಸೌ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಘನೀಭವಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಘನಿಸು : ಆ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ ಗರ್ಭದಿಂದ ಘನೀಭವಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನು ಸುತ್ತುವ ವೇಗವನ್ನು ನಾವು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೨೫) ; ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ಸ್ಥೂಲತತ್ವವಲ್ಲ . . . ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಇವು ಘನೀಭವಿಸಿ . . . ಆಕಾಶಾದಿ ಸ್ಥೂಲತತ್ವಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫೫). [ಘನೀಭವನ$_0$ + - ಇಸು$_3$]

ಘನೀಭಾವ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ದಟ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ; (ಕಲ್ಲಿನಂತೆ) ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಿಕೆ: ಬಿಸಿಲುಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಂ ಕಟ್ಟಲೆಯುಮಿವು ಮಿಥಸ್ಸ್ಪರ್ಧೆಯಂ ಮಾಣ್ದು . . . ನೆಲಸಿದುವು ಘನೀಭಾವಮಂ ತಾಳ್ದಿ ತಾಮಿಲ್ಲಿ ಸಮಂತೆಂಬನ್ನೆಗಂ ತದ್ಗಿರಿಪರಿಸರದೊಳ್ ರಾಗಮಂ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಪೆರ್ಚಿಸುತಿರ್ಕುಂ ಪದ್ಮರಾಗಂ ಶಶಿಮಣಿ ಹರಿನೀಲಂ ವಿಲೋಲಾಂಶುಜಾಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೪೦). [ಸಂ.]

ಘನೀಭೂತ (ಗು). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ ; ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಮೋಡದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಮೇಘಮಯವಾದುದು : ತನತನಗೆ ತೀವಿ ತೀಡಿತು ಬಲಾಹಕಕುಲಂ ಗಗನಂ ಘನೀಭೂತಮಾದುದೆಂಬಂದದಿಂ ಮಿಗೆ ತೀವಿ ಸೂಸಿದುವು ಸಲಿಲಮುತ್ಸಾಹದಿಂ (ಇಳೆರ. ದೇ. ೫೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಘನೋದಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅನಂತವಾದ ಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಮೂರು ಗಾಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘನೋದಧಿ ಘನಾನಿಳ ತನುವಾತ ತ್ರಿತಯ ಭಾಗದೊಳ್ . . . ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ವ) ; ಅವಱ ಪೆಸರ್ಗಳುಂ ಘನೋದಧಿ ಘನವಾತ ತನುವಾತಂಗಳೆಂಬುವುವವಱೊಳಗೆ ಘನೋದಧಿಯೆಂಬ ಮೊದಲ ಮಹಾವಾತಮಂ ಘನವಾತಮೆಂಬೆರಡನೆಯ ಗಾಳಿಯಂ ಕಿಱಿದು ಮೇಗೆ ಪೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೦ ವ). 'ಘನವಾತ' ಪರಾ.

[ಘನ + ಉದಧಿ]

ಘನೋದಯೋಪಳ (ನಾ).=ಘನೋಪಲ : ಘನೋದಯೋಪಳಂ ಸೂಸಿದುದಿಂದ್ರಗೋಪಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೪).

[ಘನ + ಉದಯ + ಉಪಳ (=ಉಪಲ)]

ಘನೋದ್ದೇಶ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಗುರಿ ; ದೊಡ್ಡ ಉದ್ದೇಶ : ಘನೋದ್ದೇಶ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನೇ ಬಲಿದಾನಗೆಯ್ಯಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ವೀರರಮಣಿಯೆಂದು ಅವಳು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೪೦). [ಘನ + ಉದ್ದೇಶ]

ಘನೋದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ಮೇಘದ ಹುಟ್ಟು,-ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮ ; ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಹುಟ್ಟು,-ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೧,೨ : ಘನೋದ್ಭವದ ವಿಷದೇಹಿಯಾಗಿಯು ಜನಕ್ಕಮೃತದೇಹವನೀವಳಾಹಾ ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವೆ ಗಂಗಾನದಿ ಧರಾತಳದೊಳು (ಹಚಕಾ. ೧೦-೩೦).

[ಘನ + ಉದ್ಭವ]

ಫನೋಪಲ, ಫನೋಪಳ (ನಾ). ಮೋಡದಿಂದ ಮಳೆಯೊಂದಿಗೆ ಬೀಳುವ ಆಲಿಕಲ್ಲು ; ಕರಕ : ಫನೋಪಲದ ಮಾಟ್ಟಿಯಿಂ ಕರಗೆ ಕೃಷ್ಣೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೊಳ್ (ಪಂಂಪಾ. ೦೦-೦೨೬) ; ವರ್ಷಮಯ ಧಾರೆಯುಂದಿಂದ್ರ ಗೋಪಗಳಂ ಫನೋಪಲಗಳಿಂದ ಮುಂಗಾರ್ ಬಂದುದು (ಣಾವಬಿ. ೬-೨). **ಫನೋಪಳೆ** : " ಕರಕಃ, ಫನೋಪಳಃ – ಈ ೨ ಆಲಿಕಲ್ " (ಹಂಂಖಾ. ೦೦-೫೯) ; ಪಳಿತ ಕೊಡದೊಳ್ ಗಂಗಾಜಲಂಗಳಂ ತೀವಿ ತರ್ದಪ್ಪಿನವಿತೆ ಫನೋಪಳೆಯಮಂ ತಾಳ್ದಿ ದಿಟ್ಟುದ್ದಿ ಳಾಸಮಂ ನಿಜವಿಳಾಸದಿಂ ಮುಸುಳಿಸಿದರ್ (ಮಲ್ಲಿಪ. ೦೪-೩೭) ; ಎಳವೆಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಳ್ ಫನೋಪಳಕುಳದಂತೆ ತೋಱಿದುವು ನವ್ಯ ಫನಚ್ಚುತ ತೋಯಬಿಂದುಗಳ್ (ಆಗಪ. ೪-೦೯). [ಫನ+ಉಪಲ]

ಫನೋಪಲ 'ಫನೋಪಲ' ನೋ.

ಫನ್ನ (ಗು). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಪವಿತ್ರವಾದ ; ಫನತೆಯನ್ಗೊಳ್ಳು : ಹೊನ್ನು ಫೆಣ್ಣಾ ಕೋಟಿ ಕನ್ಯಾದಾನವನು ಸನ್ಫಾಪದಿಂದ ಫನ್ನ ಜನರಿಗಿತ್ತು(ಪುಗಂಪ. ೩-೯೦-೧) ; ಕನ್ಯೆ ಲಕ್ಷುಮಿರವಣ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯು ಫನ್ನಮಹಿಮ ನಿನ್ನ ವಾಕ್ಯ ಅವ್ಯತಿಭಿದ್ದ (ಪ್ರಹಗದ. ೩-೦೦) ; ಚಿನ್ನವಾಗಿ ಮನ ಫನ್ನವಾಗಿ ಬಾಳೆಂದು ಹರಸುತಿಹನು (ಅಮಂಹ. ೫೬-೦೬). 'ಗನ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಫನ]

ಫಮ (ವಾ). ಸುವಾಸನೆ ; ಕಂಪು : ಬೇಸಿಗೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯಂತಿತ್ತು ಆ ನಾಳಿಯ ಫಮ (ಜಾಲಪ. ೩೨೫).

ಫಮಫಮಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೈಸೂರಿನ ಗಂಧದ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ತೂಟ್ಟಿಯೆಲ್ಲ ಫಮಫಮ ಎಸ್ಸುತ್ತಿತ್ತು (ಹುಬ್ಬಹ. ೦೪). [<ಗಮ್ಮ]

ಫಮಫಮಿಸು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಫನಕಲಶದಿಂ ತುಂಬಿ ಫಮಫಮನೆ ನಿನದಮಾದುದು ಕೇಳಿ ಕುಂಜರವನುತಲೆಚ್ಚಿನು (ಆ ಸಂ ರಾ. ೩-೩-೨).

ಫಮಫಮ್ಮ 'ಫಮ' ಪರಾ.

ಫಮಫಮಾಟ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ ; ನರುಗಂಪು : ಅಂಬಿಮೋಹರ್ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನದ ವಾಸನೆ ಓಣಗೇ ಫಮಫಮಾಟ ಬೀರುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಶಪ. I, ೩೦). [←ಮರಾ. ಫಮಫಮಾಟ]

ಫಮಫಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು ; ಕಂಪು ಬೀರು: ಫಮಫಮಿಸುವ ದೇಹವರಿವಳಿಂದೊದೂರ ಗವಕಡೂಳೆಸೆದನಾರಾಯ (ಕಥಸ. ೦-೭೬) ; ಕೊಸೆಗೆ ಪರಿವಳ ತುಂಬಿದ ಹೂವೇ ಫಮ ಫಮಿಸುವದು (ಕಪ್ಪಣ. ೦೫೦). [ಫಮಫಮ್ಮ + –ಇಸು]

ಫಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಫಮಫಮಿಸು : ಜಾನಕಮ್ಮನವರು ಸಂಡಿಗೆ ಹುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಣ್ಣೆಜಾನವೇ ಈಚೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಫಮಾಯಿಸುತಿತ್ತು. (ಮಜಿಆತ್ಮ. ೬೪). 'ಕಮ್ಮಯಿಸು', 'ಗಮಾಯಿಸು' ಪರಾ.

[<ಫಮ + –ಇಸು]

ಫಮೆಂಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹೆಮ್ಮೆ ; ಮದ ; ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : ಇಂದಿ ಸೊಕ್ಕು-ರೊಕ್ಕದ ಫಮೆಂಡಿ, ಎಷ್ಟ ದಿನಾ ತಡದೀತು ? (ದೀಪಶಪಿ. ೧೫೩) ; ಇವಾ ರೊಕ್ಕದ ಫಮೆಂಡ್ಯಾಗ ಅದಾನು (ಸಡಣಾ. I, ೫೯೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಫಮೆಂಡ್ ; ಮರಾ. ಫಮೆಂಡೀ, ಫಮೆಂಡ]

ಫಮ್ಮನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು : ಉದಾರ ಬೆನಸ್ಸು: ರಮ್ಮಯರಸ ಪರಬೊಮ್ಮ ಬೊಮ್ಮನಯ್ಯಾ ತಿಮ್ಮವಿಜಯವಿಠ್ಠಲ ಮಹಪಮ-ಸರಿತಿ ಫಮ್ಮನದಿಂದಲಿ ಬಂದು ದುಮ್ಮನವ ಕಳೆವ (ವಿಸಾಂಬ. ೩೭-೨).

[<ಫನ + ಮನ]

ಫಮ್ಮನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ: ತಕ್ಷಣ: " ಫಮ್ಮನೆಯಂದು ಶೀಘ್ರದೊಳ್ " (ಕಡಾಸಿ. ೦೬) ; ನಿನ್ನೊಡತಿಯ ಮನೆ ಯಾವುದು ಫಮ್ಮನೆ ಪೇಟ್ಕಿಂದು ನೃಪಕಿ ಬೆಸಗೊಳಲ್ (ಪುಷ್ಪಾಸ್ರ. ೩-೦೮) ; ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗಳ ಫಮ್ಮನೆ ಸೆಳೆದುಕೊಂಬ (ವೀಕೃಪು. ೩-೦೭-೦೩) ; ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ ನಾರಾಯಣಭಕುತನೆನಿಸಿ ಫಮ್ಮನೇ ದಾಂಟುವನು ಮಾಯೆಯ (ನಿಶಾಗ. ೦೦-೫-೨೫). [ಫಂ+ ಈ – ಅನ್ನೆ]

ಫಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಫಂ ಎ ಂ ದು ಶಬ್ದಮಾಡು,–ಮೊಳಗು : ನಿನ್ನ ಕಾವಗ್ಗಳೆಯರಿಲ್ಲಕಿನಿತು ಮುಂದಕೆ ನಿಲುಚಿ ಹೊಮ್ಮುನು ಗಗನ ಫಂ[ಪಾಂಂ. ಗ, ಫಂ]ಮ್ಮಿಡೆ ಕಲಿ ವಿಭೀಷಣನ (ತೊರಣ. ೭-೦೪-೨೩) ; ಪುರಹರಮುನ್ನತ ಸ್ವರಮೆತ್ತಿ ಮೊಳಗಿದ ಗಗನ ಫಮ್ಮಿಡಲು (ಅಂಬಿಕಾ. ೦೦-೫೪).

[ಫಂ+ ಇಡು]

ಫಮ್ಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಫಮ್ಮು ಫಲಿಲಿನೆ ನಿರಿಸಿಲು ಗಜಿರೊಱಲಿದವು ಫಲುಗುಣನ ಶರಜಾಲ (ಅಪಾ೦ರ್ಜು.ಟ. ೦೦-೦೯).

ಫಮ್ಮೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು ; ಕಂಪನ್ನು ಸೂಸು : ಅಮ್ಮಾನ ಗುಡಿ ಮುಂದ ಫ[ಪಾಂಂ. ಗ]ಮ್ಮೆನ್ನೋದಿದು ಏಸೆ ಗಂಡು ಭೂತಾಳೆ ಗಜನಂಬೆ ಫಮನಕ್ಕೆ ಹಂಡುಮರವೆಲ್ಲ ಫಲಬಿಟ್ಕೊ (ಹಕ್ಕಂಬು. ೭೫) ; ನೀವು ಮುಡಿದಿರುವ ಮಲ್ಲಿಗೆ ತುಂಬಾ ಫಮ್ಮೆನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಪ್ರ).

[ಫಂ+ ಎನ್ನು (<ಎನ್)]

ಫಮ್ಮೆ 'ಫಳಿನಾಸ' ನೋ.

ಫರಖಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರುಗುಟ್ಟು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಹದಿನಾರು ಹೆಜ್ಜೆ ಪಟಾವಳೆ ಹುಲಿ ಫರಖಾಯಿಸಿ-ಕೊಂಡು ಬರುವುದನ್ನು . . . ಕಂಡನು (ಫಖಾಮಂ. VI, ೮೩). [<ಗುರುಕಾಯಿಸು]

ಫರಫರನೆ (ಅ). ಫರಫರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಭಾಳಮಧ್ಯಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಕರಪ್ರದಿಂ ಫರಫರ[ಪಾಂಂ. ಫರಿಫರಿ]ನೆ ಸೀಳುತಿರಲು (ಕ್ರಮಿಜ್ಞಾ. ೩೬-೬೩). [ಫರಫರ್ಯ + – ಅನ್ನೆ]

ಫರಟಿಗೆ 'ಗರವಟಿಗೆ' ನೋ.

ಫರಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ; ರಾಗಿಕಲ್ಲು : ಪರಿದುದು ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ತಿರುಗಿದುದು ಫರಟ್ಟಿದಂತೆ . . . ಕೊರ್ವಿ ನಿಂದುದು ಸೌಧ (ಜಗನಿ.೦೮-೯೩) ; ದುರಿತಕೂಡ್ಪೂಮಾವ [ದ] ಫರಟ್ಟಿನಾ ಬಸವೇಶತತ್ಪಧಿಕ ಮಹಿಮೆಯಂ ಫೊಗಳ್ವರಾರೀ ಜಗದೊಳು (ಗುರುಚಾ. ೧೮-೩೦). ೨. (ಆಲಂ) ಪೂಡಿ ಮಾಡುವವನು ; ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಚಿಟ್ಟಗನೆನೆ ನೆಗಚ್ಚಿಹತ ಫರಟ್ಟಂ (ಆಇ. VI, ೩೦೬-೦೯ ; ೧೦೬೨) ; ರಟ್ಟಫರಟ್ಟವನರ್ ಧರೆಗಿಟ್ಟಳೆನೆ ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಬಧೋತ್ಪವರೊಳ್ (ಆಇ. V, ೦೭-೦೬; ೧೬೫); ಭಕ್ತಿತರಾರ್ತಿಯನಜಿಯವ ವಿವು ಳ ಫರಟ್ಟಿರಾರಂಟಿಂಧರಿಯುಮುಖ (ಅಬ್ಬಾಶ. ೦೬-೨೬). 'ದನಂಜಫರಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಫರವಟಿ (ನಾ). ಯಾಗಮಾಡುವವನು ; ಯಾಗದೀಕ್ಷಿತ : ಹಾಬಲುವಂ ಕಂಡಳುತುವ ಮದರಿವೆಲ್ಲಲ್ ಪಿಂತರವಣಸುವ ಹಿರಿಯಂ ಫರವಟಿ ಕಂಡಾಬಲರು ಹಿರಿಚ್ಚರ ತಿರುಹಿಸಿ ತಿರುಹುವ ಮದದಿಂ ಕಾಣದೆ ಬೊಮ್ಮನ ತಲೆಗಿಟ್ಟು (ವೀರೇಶ. ೨-೬೩). 'ಗರವಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗೃಹಪತಿ]

ಫರವಟಿಗ 'ಗರವಟಿಗ' ನೋ.

ಫರವಟಿಗೆ 'ಗರವಟಿಗೆ' ನೋ.

ಫರವಟಿಗೆವರ 'ಗರವಟಿಗೆವರ್' ನೋ.

ಫರವಟ್ಟಿ 'ಗರವಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಫರವಟ್ಟಿಗೆ 'ಗರವಟಿಗೆ' ನೋ.

ಫರವಟ್ಟಿಸು 'ಗರವಟಿಸು' ನೋ.

ಫರಾಣೆ, ಗರಾಣ (ನಾ). ೧. ಮನೆತನ : ಕುಟುಂಬ ; ವಂಶ : ನಮ್ಮ ಫರಾಣೆಗೆ ಆದರೇ ಈಗ ಉಳದ ಹಿರಿಯರು (ಗಣಭಗ. ೪೬) ; ಏನು ಹೇಳಕೀ ಶೀನಪ್ಪ . . . ಎಷ್ಟೋ ದಿವಸದಿಂದ ಬಂದ ಒಂದೇ ಫರಾಣೆ. ಇದನ್ನು ನನ್ನ ಕಣ್ಣಾಟ್ಟಿ, ನಾನು ಬದುಕಿರುವಾಗ ಹರಿದು ಹಂಚಿಹಾಕಬೇಕೇನು ?

(೩೭೬೯. ೦೩೫). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಕಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ಒಂದು ಪಂಥ.–ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಇವನು ಆಗ್ರಾ ಘರಾಣೆಗೆ ಸೇರಿದವನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ (ಪ್ರಾ ಕ ದ. ೩ ೬೧) ; ಕರೀಂಖಾನರ ಒಂದು ಘರಾಣೆಯವರಂತೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಘರಾಣೆಯವರು ಅದೇ ಭೈರವಿರಾಗವನ್ನು ಹಾ ಡು ತ್ತಾ ರೆ ಂ ಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ (ಮುಚ್ಚಟ. ೬೫). **ಗರಾಣ : ೨.** ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ ಗರಾಣಗಳಂತೆ ಕರ್ನಾಟಕಸಂಗೀತದಲ್ಲೂ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಗಳುಂಟು (ಡಿಪ್ರಿ).

[← ಮರಾ. ಘರಾಣೇ, ಘರಾಣಾ ; ಹಿಂ. ಘರಾನಾ]

ಫರಿಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸರ್ರನೆ ; ತಟ್ಟನೆ : ಜಡಿಯ ತುಡುಕಿ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ಫರಿಕ್ಕನೆ ಮಡಮುರಿದೆನೊಳ್ಕೂಗದ ಆಡವಾಯಿವ ಕೂರ್ನೋಟದ ಕೊಮರಿಯ ನೆಸಡಬಡಿಸುವುದೊಲಿಸುವುದು (ಹರಿಚ. ೬-೭೮). [ಫರಿಕ್ಕ್ + – ಅನ್ನೆ.]

ಫರಿಫರಿ 'ಫಱಿಫಱಿ' ನೋ.

ಫರಿಫರಿನೆ (ಅ). ಫರಿಫರಿ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಹೊರಡುವಂತೆ : ಫರಿಫರಿನೆ ಹಲ್ಲೂತ್ಪತ್ತಿ ಹೂಡಿದನೆದೆಗೆಯಃಟಾ (ತೊಡರಿ. ೫-೨-೮೯); ಭಾಳವಾಧ್ವಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕರಪತ್ರದಿಂ ಫರಿಫರಿ[ಪಾತಾ. ಫರಪರ]ನೆ ಸೀಳುತಿರಲು (ಕೈವಿಜಾ. ೨೬-೬೩). [< ಫಱಿಫಱಿ]

ಫರಿಯಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಒಡೆಯ ಫರಿಯಲ್ದಲ್ಲೆ ತೋಳುಡಿದು ನೆಲಕ್ಕೆ ವಿಟ್ಟು(ರ್ಗಿ)ದು (ಶಾಶಾಕ. IX–I, ೧೬೬–೦೪ ; ೧೦೫೨).

ಫರಿಲ್, ಫರಿಲಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮೆಯ್ಯ ಮಸಿ ಕೊರಲ ಬಕ್ಕೆಗೆ ಪೊಯ್ಯ ಫರಿಲ [ಪಾತಾ. ಕನ, ಪುಗಿ] ಲ್ಸರಿವ ಕೈಯ್ಯ ಕಂಕರಿಕೆ ಕರಂ ರಯ್ಯಮೆನೆ ಪಾಡುತಿರ್ದಳೆಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೦೯) ; ಸಂದಣಿಸಿ ಪತ್ತಿದುರಿ ಫರಿಲಿದುರುಬಿಡೆ ಬೆಗದಿಂದೆ ಉರಿದು (ಗಿರಿಕ. ೮-೫೨) ; ಫರಿಲಿಂಬ ಗಿಟಿಲಂಬ. . . . ಭೋರಿಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯಡಸುತ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹಪ. ದಶ. ೪೦-೨೬). **ಫರಿಲು :** ಸರಳ ತೆಗೆದನು ಸರಸಿಜಪ್ರಿಯ ವರಸುತನು ತನ್ನುರವ ಬಗಿದನು ಫರಿಫರಿಲು ಫರಿಲೆನಲು ತೆಗೆದನು ನಿರ್ಮಲೋದಕವ (ಕುಪ್ರಾಳ. ೨೭-೦೮).

ಫರಿಫರಿರ್, ಫರಿಫರಿಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಧರದಿಂದ ಫರಿಫರಿರಿಲಿಂದು ಕೊಯ್ಯುಡೆ (ಕ್ಷತ್ರ. ೦-೨೨೦); ಸರಳ ತೆಗೆದನು ಸರಸಿಜಪ್ರಿಯ ವರಸುತನು ತನ್ನುರವ ಬಗಿದನು, ಫರಿಫರಿಲು ಫರಿಲೆನಲು ತೆಗೆದನು ನಿರ್ಮಲೋದಕವ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೨೭-೦೮).

ಫರಿಲು ' ಫರಿಲ್ ' ನೋ.

ಫರಿಸು(ಕ್ರಿ).. ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳು (?) : ಒಂಭತ್ತುನಾಡುರ ಕೆಣಗಿಲ ದೇಕಣಹಗೆಡೆಯಳಿಗಾಗಿ ಯಿಟ್ಟು ಎರಡುಂ ಸಾಯಲಾಗದೆಂದು ನಾಡುಂ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮುಂದೆ ಫರಿಸಿ (ಪ್ರಃಕರ. ೦೯೩೨, ೦೨-೬ ; ೧೧೯೦). [?]

ಫರ್ಫರಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಬೆರಸಿ ಪದಾತಿ ನಕ್ಕುನೆರಿಲಂಬ ನೆಲ್ಲನೆಲೆಂಬ ಫಾರು ಫರ್ಫರ ಫರಿಲಿಂಬ . . . ನಿಷ್ಕುರವಂ ವಿಗಿ ತಲ್ಲಜಿದತ್ತು ಯ್ದುದ್ದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೮); ಮಳೆ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯಿತು, ನೀರು ಜಾವಣಿಯಿಂದ ಕೆಳಗೂ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ಫರ್ಫರ ನಿನಾದದೊಡನೆ ದುಮುಕತ್ತಿತ್ತು (ಕುಹಸ. ೨೯೯).

ಫರ್ಫರ್$_2$ 'ಗರ್ಫರಿ$_1$' ನೋ.

ಫರ್ಫರಧ್ವನಿ (ನಾ). ಕರ್ಕಶವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಗೊಗ್ಗರಧ್ವನಿ : ಅನಂತರಂ ಪ್ರತಿನಾದಿತ ವಿಯದ್ವಿವರಮಪ್ಪ ಘೋರಫರ್ಫರಧ್ವನಿಯಿನಿತೆಂದಂ (ತಂಪು. ೪-೭೦ ಪ). [ಫರ್ಫರ$_1$ + ಧ್ವನಿ]

ಫರ್ಫರಿ (ನಾ). ೧. ಆಧರಣವಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ ಆಭರಣ ಗಂಟೆ. ೨. ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿದ ಕೂಡಿದ ಒಡ್ಯಾಣ,–ಡಾಬು.

[ಸಂ. ಫರ್ಫರೀ]

ಫರ್ಫರಿಕೆ (ನಾ). ೧.=ಫರ್ಫರಿ ೧ : (ಟ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ತುರಗಾರೋಹಣದಿಂದದೊರ್ಮೆ ಗಜಶ್ಶಿರಲೀಲೆಯಿಂದೆರ್ಮೆ ಕಾವ್ಯ ರಸಾಸ್ವಾದದಿನೆರ್ಮೆ ವೈಣಿಕಕ್ಕತಪ್ಪಸ್ವಾದದಿಂದೆರ್ಮೆ ಫರ್ಫಿಕೆಕ್ಕಾಸ್ವಾದನದಿಂದದೊರ್ಮೆ . . . ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವಂ ಶ್ರೀಗೋಮಿನೀ ವಲ್ಲಭ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೨೦). [ಸಂ. ಫರ್ಫರಿಕಾ]

ಫರ್ಫರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಫರ್ಫರ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಮಂಥರೆಯ ಕರ್ಕಶ ಚೀತ್ಕೃತಿಕ್ಕಳಕಚದಿಂ ಭರತಜನನಿಯ ಮೌನಶಿಲಿ ಫರ್ಫರಿಸಿ ವಂತ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೬-೩೦). [ಫರ್ಫರ್$_1$ + – ಇಸ್$_3$]

ಫರ್ಮ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ; ಬಿಸಿಯಾದ. 'ಘರ್ಮರುಚಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬಿಸುಪು ; ಕಾವು ; ಸೆಕೆ ; ಉಷ್ಣ : ಆನಿದಂ ಪೊದೆದೂಡೆ ಫರ್ಮಮಿಕ್ಕುಂ (ಜಾಅಮಾ. ೦೦-೦೦ಗ) ; ಘನಸಮಾಜದೊಳಗೆ ಫರ್ಮಂ ಜನಿಯಿಸುವುದಾಗಲಂತೆ ಮಟ್ಟಿ ಕೊಳ್ವುವೆಲ್ಲರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೭೦) ; ಯವಧರ್ಮಾಪಘನಘರ್ಮನಿರ್ಮರ್ಮಂ . . . ಶಿವ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೩೯). ೩. ಉಷ್ಣಜ್ವರ : ಬೆಂಹಾಜ್ವರ : " ಘರ್ಮಮುಷ್ಣಂ ಮಹಾಜ್ವರಮಂ ದಿನಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ.೦೦೪-೪). ೪. ಉಷ್ಣಕಾಲ ; ಬೇಸಗೆ ; ನಿದಾಘ : " ಕಡುಬಿಸಿಲು ಘರ್ಮಂ ನಿದಾಘಮೆನಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೦೦-೨). ೫. ಸೂರ್ಯಂನ ಪ್ರಖರಿವಾದ ಕಿರಣ; ಕಡುಬಿಸಿಲು. ೬. ಬೆವರು; ಸ್ವೇದ. " ಪ್ರಾಲೇಯಮುಷ್ಣಂ ಬೆವರು ಮೂಱು ಘರ್ಮಾಖ್ಯಂ " (ಜಾಹಾಕಂ. ೦೬). " ಬೆವರ್ ಪೀತೋಷ್ಣ ಘರ್ಮಂಕತಿ " (ಜಾಹಾ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಫರ್ಮಕಣ (ನಾ). ಬೆವರಂಹನಿ : ರಥಾಂಗಕುಚ್ಚಂಗಳಂ ಸರಸ್ಯಲದೊಳ್ ಕೂಡಿ ಫರ್ಮಕಣಮೆಂಬನೆಮಂಬಿಸಕಾಳದಾಳ್ದಂದೇಂ ನುಂದುದೊ . . . ವಂದದಮಾರುತಂ (ಪಂಪ. ೦-೩೩). [ಫರ್ಮ + ಕಣ]

ಫರ್ಮಕಾಲ (ನಾ). ಬಿಸಿಲುಗಾಲ; ಬೇಸಗೆ; ನಿದಾಘ : ಇದೇಂ ಘನಕಾಲದೋ ಫರ್ಮಕಾಲದೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೬-೦೮) ; ಬೃಂದಾವಂ ಗೋಸಗೇರ್ಮವ್ಮೆದ್ದಿಗೆ ತಾಣ ಫರ್ಮಕಾಲಂ ಸಮನಿಸಿರೆಯುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨-೩೫). [ಫರ್ಮ + ಕಾಲ]

ಫರ್ಮಜಲ (ನಾ). ಬೆವರು ; ಸ್ವೇದ : ಇನಿಯನ ಕಿಂದಳಂ ತಳಮ ನೆಯ್ಯನೆ ಸೋಂಕೆ ಪೊದೆಟ್ಟ ನಾಣ ಮೆಂಪಿನೆಳಕಿಗೆಕರ್ಫ ಫರ್ಮಜಲ ಬಿಂದುಗಳಿಂ . . . ಒಪ್ಪಿ ತೋಱಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೪-೪೯) ; ಫರ್ಮಜಲ ಮುನ್ಮೈದುದಂಗದೊಳ್ (ಪುಚಂ. ೪-೧೦೨) [ಫರ್ಮ + ಜಲ್ಯ]

ಫರ್ಮಬಿಂದು (ನಾ).=ಫರ್ಮಕಣ : ಸ್ಮೇರಕಾಂತಾರತ ಫರ್ಮಬಿಂದು ಚಯ ಮೋ (ಆದಂಪು. ೭೪೦); ಫರ್ಮಬಿಂದುಸಂತಾನದಂತುರಿತ ಗಂಡಮಂಡಳಕನೆಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೧೧೦ ವ). [ಫರ್ಮ + ಬಿಂದು]

ಫರ್ಮರುಚಿ (ನಾ). ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಉಷ್ಣರಶ್ಮಿ ; ಸೂರ್ಯ : ಫರ್ಮರುಚಿ . . . ಪರವೈಸಾಜ್ಞಾಂಕದೊಳೊಂದಿ ನಿಂದೊಡೆ (ಜಾತಕ. ೬-೦೦). [ಫರ್ಮ + ರುಚಿ]

ಫರ್ಮವಾರಿ (ನಾ).=ಫರ್ಮಜಲ : ಆದರಿ ಕಟಾತ್ಸ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಳಂಚಿ ಗವಾಕ್ಷದ ಚಂದ್ರಕಾಂತದಿಂದಾಡುಗದೆ ಸೂರ್ಯನೀರವಿಗಳ್ಚುಂದ ನರ್ತನ ಫರ್ಮವಾರಿಯೊಳ್ ತತಕಡಮಾಗೆ (ಮಲ್ಲಪು. ೨-೭೦) [ಫರ್ಮ+ವಾರಿ$_3$]

ಫರ್ಮಸಮಯ (ನಾ).=ಫರ್ಮಕಾಲ: ಅಂತು ಬಂದ ಫರ್ಮಸಮಯ ದೊಳ್ . . . ಮಹೀಪಾಲಂ ಲೀಲೆಯಿಂದಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೯-೦೩ ವ).

[ಫರ್ಮ + ಸಮಯ]

ಫರ್ಮಾಂಬು (ನಾ).=ಫರ್ಮಜಲ : ಸ್ಮರಿತ ನಿಟಿಲ ಫರ್ಮಾಂಬು ಜಿಲ್ಲಾಗೆ (ಕಾವಿ. ೦೬-೦೦); ಗಾಳಿ ಫರ್ಮಾಂಬುವೊತ್ತುಂದು ಭ್ರಮಿಯ ಬಕ್ಕನೆ ಸೀಳಾತು ಕೂರ್ವನ ಬೆನ್ನು ಹೋಳಿಗವದರುದು ಬಲಬಾಬಿಲೆಂದುಂ ಚಡಾಳಿತೆ ಜಗವ ಭಂಗಿಸಿತು (ಮೋಹಕ. ೦೯-೪೬). [ಫರ್ಮ + ಅಂಬು$_3$]

ಘರ್ಮಾಂಭಸ (ನಾ).=ಘರ್ಮಜಲ : ಘರ್ಮಾಂಭಸಂ ಪೊಣ್ಮೆ ನುಣ್ಮೊಗದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೨೧). [ಘರ್ಮ + ಅಂಭಸ]

ಘರ್ಮಾಂಶು (ನಾ). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ. 'ಘರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರ' ಪರಾ.
[ಘರ್ಮ + ಅಂಶು]

ಘರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಶನಿ : ಮಱುವಾಟ್ತೆ ತಾನೆನಿಸುಗುಂ ಘರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರಾಂಶದೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೪).
[ಘರ್ಮಾಂಶು + ಪುತ್ರ]

ಘರ್ಮಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಕಾಲದ ಸೆಕೆ,-ತಾಪ : ದಾವಾನಲನ ಬಳಸಿನಿಂ ಕಾಯ್ದು ರವಿಕಾಂತದಾ ವಿಶೇಷಾಗ್ನಿಯಿಂದುದರಾಗ್ನಿಯಿಂ ಬಳಿಕ್ಕಾ ವಿಭಾಕರನ ತೇಜೋಗ್ನಿಯಿಂದೆಸೆವ ಘರ್ಮಾಗ್ನಿಯಿಂ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯಿಂ (ವೀಶೃಪು. ೨-೧೨-೧೪). [ಘರ್ಮ + ಅಗ್ನಿ]

ಘರ್ಮೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಅಲ್ಲಿಂ ಕೆಟಗೆ ಅಶೀತಿ ಸಹಸ್ರಯೋಜನಾಂತರದ ಉದಕಭಾಗದೊಳ್ ಘರ್ಮೆಯೆಂಬ ಪೆಸರ ರತ್ನಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ಮೊದಲ ನರಕಮಿರ್ದುದು (ಅಜಿಪು. ೧೧-೬ ಪ) ; ಘರ್ಮೆಯೆಂಬ ಮೊದಲ ನರಕದೊಳ್ಪಡಿಮೂಱಿಂದ್ರಕಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಿಟೀ. ೨೨-೨). [ಸಂ. ಘರ್ಮ]

ಘರ್ಮೋತ್ತರ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಹೆಚ್ಚಳ; ಮಿತಿಮೀರಿದ ಸೆಕೆ,-ಬಿಸಿಲು : ಬಿಡದೆ ಘರ್ಮೋತ್ತರಕೆ ಮಾರುತಂ ಬೆಮರ್ದೊಡಾರ್ ಬೀಸುವರ್ ಬಳಿಕಾಲವಟ್ಟದಿಂದೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೨-೧೬). [ಘರ್ಮ+ಉತ್ತರ]

ಘರ್ಮೋದಕ (ನಾ).=ಘರ್ಮಜಲ: ಸೌಮಿತ್ರಿ ಸುಗ್ರೀವಂಗೆಂದನುದಂಚಿತ ಭ್ರುಕುಟಿಗಂಡೋದ್ಗಾರಿ ಘರ್ಮೋದಕಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೧-೧೭೩).
[ಘರ್ಮ + ಉದಕ$_2$]

ಘರ್ಮೋರ್ಮಿ (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿನ ಅಥವಾ ದಗೆಯ ಅಲೆ : ಘರ್ಮೋರ್ಮಿ ಹತನಿರ್ಮಳಸಮೀರನುಂ . . . ಕರವೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೯ ಪ).
[ಘರ್ಮ + ಊರ್ಮಿ$_2$]

ಘರ್ರನೆ 'ಘಱ್ಱನೆ' ನೋ.

ಘರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. ಒರಸುವಿಕೆ. ೨. ತಿಕ್ಕಾಟ ; ಜಗಳ. ೩. ಪುಡಿ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಅರೆಯುವಿಕೆ. ೪. ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಮೆರಗು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಒಪ್ಪಕೊಡುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಘರ್ಷಣೆ (ನಾ). ೧. ಜಗಳ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಣೆಯಾಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಕೂಡಿ). ೨. ಯುದ್ಧ ; ಕದನ : ಅಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರರಥ ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವರಾಜನ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಘರ್ಷಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೪) ; ಅದೇ ಏಪ್ರಿಲ್‌ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಘರ್ಷಣೆ ಮಿಲಿಟರಿಯವರೊಡನೆ ನಡೆದು ೧೨ ಮಂದಿ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರು ಹತರಾದರು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೪೩). [ಸಂ. ಘರ್ಷಣ]

ಘಲ್‌ಘಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಳೆಗಳ್ ಘಲ್‌ಘಲ್ ಘಲ್ಲೆನೆ ಗಿಳಿ ಸೋವಾಕೆಗಳಿನೊಪ್ಪುಗುಂ ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳ್ (ಕಾಪ್ಯಾವ. ೨೯೩) : (ಶಮದ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ. ನೋ).

ಘಲಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘಲಕನೆ' ಪರಾ.
ಘಲಘಲಕ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೃದುಗತಿಯೊಳ್ ಘಲಘಲ [ಪಾಠಾಂ. ಘುಲಘುಲ]ಕೆಂದೆನುತಂ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೦-೧೨); ಉಲಿವ ತೊಡರು ಘಲಘಲಕೆನೆ ಕೈಯ ಕೂರಲಗನಾಯತಮಾಡಿ (ಭೃರವೇ. ೩-೨೬).

ಘಲಕನೆ (ಅ). ಘಲಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ : ಘಲಕ [ಪಾಠಾಂ. ಕ]ನೆ ಬೀಳ್ವ ಕನಕಧಾರಾವೃಷ್ಟಿಯನು ಕಂಡು (ಭೃರವೇ. ೨-೧೮೭).
[ಘಲಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಲಘಲನೆ (ಅ). ಘಲಘಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ತೊಡರುಗಳು ಘಲಘಲನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಘಳಘಳನೆ] ಮೊರೆಯಲು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೭) : ಘಲಘಲನೆ ಮುಗಿಲಿಂದ ನೆತ್ತರ ಮಳೆ ಸುರಿದವೆಣ್ಣೆಸೆಗೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೧-೩೪).
[<ಘಲ್‌ಘಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಲಘಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘಲಘಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು,-ಹೊರಸೂಸು : [ಉ]ಡವಣಿಯ ತೊಡವು ಘಲಘಲಿಸುವಂದುಗೆಯಾನೆ (ಬಸರ. ೧-೧೩೩); ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಘಲಘಲಿಸೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಜ್ಜೆಯಿಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೩).
[<ಘಲ್‌ಘಲ್ + – ಇಸು$_3$]

ಘಲಿಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹೊಳೆವ ಮಣಿಮಯ ತೊಡರು ಘಲಿಕೆಂದುಲಿಯೆ (ಜೀವಂಚ. ೯-೩).

ಘಲಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗಗ್ಗರಿ ಘಲಿರೆಂಬ ಗಾಲಿಯ ಬಲುರವ (ಕಂನವಿ. ೨೩-೧೦೭) ; ಎತ್ತೀ ಕುಟ್ಟಿದರೆ ಘಣಿರೆಂದೋ ಹಾದಿಯ ಕಲ್ಗಳು ಬೀದಿಯ ಬಾವ್ಗಳು ಹಾಡಿ ಕುಟ್ಟಿದರೆ ಘಲಿರೆಂದೋ (ಹುಟ್ಕಹ. ೪೬).
ಘಲಿರುಘಲಿರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅಂದುಗೆಯ ಧ್ವನಿ ಘಲಿರುಘಲಿರೆನೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೧-೪-೩೦).

ಘಲಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.
ಘಲಿಲುಘಲಿಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಿಡದೆ ತಾಟಿಪ ಹಲಗೆ ಘಂಘಂ ಘಲಿಲು [ಪಾಠಾಂ. ರು]ಘಲಿಲೆನಲು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೭).

ಘಲ್ಲಣಿ 'ಗಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಘಲ್ಲಣೆ 'ಗಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಘಲ್ಲಿಸು 'ಗಲ್ಲಿಸು' ನೋ.

ಘಸಕ್ಕನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ; ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ : ಘಸಕ್ಕನ ಒಂದಿನಾ ಲೋಕಾಪುರಕ್ಕ ಹೋಗಿ ಅಮ್ಮನ್ನ ಈಕಡೆ ಕರಕೊಂಡ ಬರತೀನಿ (ಬಾಬಲ. ೩೧). [ಘಸಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಸಣ 'ಗಸಣಿ' ನೋ.

ಘಸಣಿ 'ಗಸಣಿ' ನೋ.

ಘಸಣಿಗೊಳ್ 'ಗಸಣಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಘಸಣಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಸಿಪಡಿಸು ; ಆತಂಕಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪೊಸಮಸೆಯ ಪಗರಂಬಿನೊಳ್ . . . ಕೂಡೆ ರಥಿಕರಂ ಘಸಣಿಗೊಳಿಸಿಹ ಸರಳ ಹೊಡತದಿಂ (ತುರಂಗ. ೬೩-೪೧).
[ಘಸಣಿಗೊಳ್ (<ಗಸಣಿಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ಘಸಣಿವಳೆ (ನಾ). ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಮಳೆ ; ಜಡಿಮಳೆ : ಬಿಸಿಲುವಳೆ ಸರಿಸೋನೆ ಸಿಡಿಲಿನ ಘಸಣಿವಳೆಯಲಿ ಘಾಸಿಯಾದುದು ಜಗದ ಜನನಿಕರ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೬). [ಘಸ (<ಗಸಣಿ) + ಮಳೆ (<ಮಟ್ಟೆ)]

ಘಸಣೆ 'ಗಸಣಿ' ನೋ.

ಘಸರಿ (ನಾ). ಮಹಾಧ್ವನಿ ದೊಡ್ಡಶಬ್ದ : ಪರಮಾನುರಾಗದಿಂದಿರೆ ಮೆಚ್ಚುತವೆ ಮೊನೆ ಧರೆಗೀಶ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸುರದುಂದುಭಿಗಳ ಘಸರಿಯೊಳು ಕೈಲಾಸಗಿರಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದ ಸೋಮೇಶ (ಮಡಿಕ್ಯಾ. IV, ೧೦೩೪ ; ಚೋಳರಾಜ ಸಾಂಗತ್ಯ). [←ಮರಾ. ಘಸರಾ]

ಘಸ್ಮರ (ಗು). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನದ. (ನಾ). ೨. ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವ ಭೂತ. 'ಘಸ್ಮರಾಭರಣ' ಪರಾ. ೩. ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವನು : ತಿನ್ನಾಳಿ ; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ: "ಭಕ್ಷಕಃ, ಘಸ್ಮರಃ, ಅದ್ಮರಃ–ಈ ೩ ತಿನ್ನಾಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೮-೧೯೩) : "ಅದ್ಮರಂ ಘಸ್ಮರಂ ಭಕ್ಷಕಾರಿ ತಿನ್ನಾಳಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೧೦). ೪. ಕೊಲ್ಲುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಪೂಜಿಸಿದೆಂ ಧೃತಕಾಲಕೂಟನಂ ಮನಸಿಜಘಸ್ಮರಾಂಬಕಲಲಾಟನನುಗ್ರ ಫಣೀಂದ್ರಜೂಟನಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೯೦). [ಸಂ.]

ಘಸ್ಮರಾಭರಣ (ನಾ). ಭೂತಪತಿ ; ಶಿವ : ಸೋಮಶೇಖರ ಘಸ್ಮರಾ [ಪಾಠಾಂ. ರಹ] ಭರಣ ಭಕ್ತಜನಪ್ರೇಮಿ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧-೦).

[ಘಸ್ಮರ + ಆಭರಣ]

ಘಸ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಭುವನದಿಕ್ಚಕ್ರ ವಿಸ್ಮಿಸುತ ಘಸ್ಮಿಸುತಲಾವರಿಸಿ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸಿ (ಜಿನಮು. ೨೬-೨೫). [?]

ಘಸ್ರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯೋದಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ವರೆಗಿನ ಕಾಲ; ಹಗಲು; ದಿನ: " ದಿವಸಃ, ದಿವಾ . . . ಘಸ್ರಃ-ಈ ೭ ಹಗಲ್ " (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೦೬) ; " ಘಸ್ರಮಾ ದಿವಸಮೆನೆ ಹಗಲ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೬). [ಸಂ.]

ಘಳಘಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಈತನು ತವೆ ಹೊಡೆಯ ಲಂತತ್ತಲಾ ಶಿವಪುರದ ಕದಹುಗಳು ತವತವಗೆ ಘಳಘಳವೆನುತ ಬಿದ್ದವು (ಬಸಪು. ೯-೧೫).

ಘಳಘಳನೆ (ಅ). ಘಳಘಳ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ : ತೊಡರುಗಳು ಘಳಘಳ [ಪಾಠಾಂ. ಘಲಘಲ]ನೆ ಮೊರೆಯಲು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೭).

[ಘಳಘಳ + -ಅ ನೆ$_1$]

ಘಳಿ 'ಗಟಿ' ನೋ.

ಘಳಿಗೆ$_1$ 'ಗಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘಳಿಗೆ$_2$ 'ಗಳಗೆ' ನೋ.

ಘಳಿಗೆ$_3$ 'ಗಳಿಗೆ$_3$' ನೋ.

ಘಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು 'ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಘಳಿಗೆವಟ್ಟಲು 'ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಘಳಿಯ 'ಘಟಿಯ' ನೋ.

ಘಳಿಯವಟ್ಟಲು (ನಾ). = ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲ್ : ಪಿರಿಯಗಣಕ ಘಳಿಯ ವಟ್ಟಲನು ಕೂಡಿರಿಸಿದನು (ವರ್ಧಪ. ೫-೪೭).

[ಘಳಿಯ (<ಘಟಿಯ) + ಬಟ್ಟಲು (<ಬಟ್ಟಲ್)]

ಘಳಿಯಾರ, ಗಡಿಯಾರ, ಗಡಿಯಾಲ, ಗಡಿಯಾಳ, ಗಳಿಯಾರ, ಗಳಿಹಾರ, ಘಟಿಯಾಱ (ನಾ). ೧. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಂತ್ರ ; ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರ : ಘಳಿಯಾರ ಪಾತ್ರಪಾವುಳಪರಿಗ್ರಹಕ್ಕಂ (ಎಇ. XIII, ೪೮-೭೭ ; 1112) ; ಕೋಂಟೆಗಳ ಘಳಿಯಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಳಿಯವರ] ಭದ್ರಗಳ ಗಣನೆಗಳನಾರ್ ಬಲ್ಲರೈ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೧೫); ಜಾವಗಳನು ಸೂಚಿಪ ಘಳಿಯಾರದ ಭಾವವನದನೇನೆಂಬೆ (ಅಂಜಪ. ೩-೩೮) ; ಹತ್ತುಕೊಳಗ ಘಳಿಯಾರಕ್ಕೆ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೪-೭೯ ; ಸು. 1513) ; ಘಳಿಯಾರದೊಳಗಷ್ಟ ಱೊಳು ಶಂಖನಾದವುಚ್ಚಳಿಸಿತಾರೋಗಣೆಗಿನ್ನು ತಳರ್ವುದುತ್ತಮವೆಂದು ಚಕ್ರೇಶ ತನ್ನಮ್ಮಗೆಳಸಿ ಬಿನ್ನವಿಸಿದನೊಡನೆ (ಭರಪ. ೪೬-೧೦೦). **ಗಡಿಯಾರ:** ೧. ಈ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕಳವಡದ ಪುರ ತ್ರಿಜಗದ ನೆಲದೊಳಗಿಲ್ಲೆಂದು ಗಡಿಯಾರ ಜಾಗಟೆಯುಲಿವುದು ಗೋಪುರದೊಳಗೆ (ಕಂನವಿ. ೭-೦೦೫) ; ಗಡಿಯಾರವೆಂಬುದು ಒಂದು ಯಂತ್ರ. ಆ ಯಂತ್ರದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳ ಚಲನಾವಿಶೇಷವೇ ಅದರ ಜೀವನ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೬೬); ಕಚೇರಿಯ ಕಾಗದಗಳ ಕಡತದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗೇಳುತ್ತಿದ್ದ ದಿನಕರನಿಗೆ ಗಡಿಯಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಕಣ್ಣು (ಪಹಾರ. ೧). **ಗಡಿಯಾಲ :** ೧. ಗಡಿಯಾಲದೊಳಗೆ ಒಂಬತ್ತು ಬಡಿಯಲಾಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೮); ಕಿಸೆಯೊಳಗಿನ ಗಡಿಯಾಲವನ್ನು ತೆಗೆದು ನೋಡುತ್ತಾನೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೭೬). **ಗಡಿಯಾಳ :** ೧. ಗಡಿಯಾಳವೆಂದರೆ ಹೊತ್ತು ತೋರಿಸುವ ಯಂತ್ರವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೫) ; ಅವಳ ಗಡಿ ಯಾಳಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೀಲಿ ತೀರಿದ್ದಿಲ್ಲ (ನಿರಾಭ. ೫೦). **ಗಳಿಯಾರ:** ೧. ಪೇಳವೆ ವೇಳೆವೇಳಿಗಿಳಿವಾಯುವನೀ ಗಳಿಯಾರಸನ್ನೆಯುಂ (ಅಪಶ. ೫೭) ; ಪೊಡವಿಪ ಕಂಠೀರವೇಂದ್ರನೋಲಗದ ಬಲ್ಸಡಗರಗಳನೆಂಟುದೆಸೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಸಾಱುವ ವೋಲು ಗಳಿಯಾರ ಜಾಗಟೆ ನಡೆದ ಗಳಿಗೆಯ ಪೇಳಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೧೨೮). **ಗಳಿಹಾರ :** ೨. ವೇಳೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು : ಗಳಿಹಾರರ ಘಂಟೆ ಯೊಲಿದು ಚೀಱಿದುದು (ಮೋಹತ. ೩೦-೪೯). △ **ಘಟಿಯಾಱ:** ೨. ಕಾಪಿನ ಘಟಿಯಾಱರು ಮೂವರ್ಗ್ಗಂ ಮತ್ತರ್ ೪೫ (ಹೈಅರಿ. ೩೪ ೩೨೩ ; 1085).

ಗಳಿಯಾರದವ=ಘಂಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸು ವವನು : ಗುಣಿಸಿ ಪೇಳುತ್ತಿರಲು ಗಳಿಯಾರದವರ ಕರೆಸೆನಿತು ಘಳಿಗೆಯ ದಾಯಿತೆನಲು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೬-೨೩) ; ಬಳವಂತನರಮನೆಯ ಗುಜ್ಜನಾ ಕುಂಭಜಂ ಎಳಸಿ ಕನಕಾದ್ರಿಯೆಂಬುಪ್ಪರಿಗೆಯೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಗಳಿಯಾರದವರಿಂದು ಸೂರ್ಯರೆನೆ ಭೋಗಮಲ್ಲೇಶರಾಯಂ ಮೆಱೆದನು (ಚೇರಮ. ೧-೩೫).

[<ಪ್ರಾ. ಘಡಿಆಲಯ./ಹಿಂ. ಘಡಿಯಾಲ ; ಮರಾ. ಘಡಿಯಾಲ, ಘಡ್ಯಾಳ]

ಘಳಿಯಿಸು 'ಘಟಿಯಿಸು' ನೋ.

ಘಳಿಲ್ 'ಘಟಿಲ್' ನೋ.

ಘಳಿಲನೆ 'ಘಟಿಲನೆ' ನೋ.

ಘಳಿಲು 'ಘಟಿಲ್' ನೋ.

ಘಳಿಶಾಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘಳಿಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘಳಿಸಾಸ, ಘಯ್ಸ, ಘಳಿಶಾಸ, ಘಳಿಸ, ಘೈಶಾಸ, ಘೈಸಾಸ, ಘೈಸ್ಸ (ನಾ). ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮನ್ನಣೆ ಗಳಿಸಿದವನು ; ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು ; ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಿ. P ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಬಿರುದಾಗಿ ಇದು ಸೇರಿರುತ್ತದೆ: ಅಮ್ರಿತಪಟ್ಟ ವರ್ಧನ ವಾಸುದೇವಘಳಿಸಾಸರು (ಸೌಇಇ. XX, ೭೫-೧೮; 1117); ಗೋಪತಿ ಘಳಿಸಾಸರ ಮಗಂ ರೇಚಣಘಳಿಸಾಸರ್ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೮-೬೫ ; 1147) ; ಪರಮಾಶೀರ್ವ್ವಾದ ಪರಂಪರೆ ನಿಜರಾಜ್ಯಾಭಿವ್ರಿ(ವೃ)ದ್ಧಿಗುದ್ಭವವೆನಿಪೀಶ್ವರ ಘಳಿಸಾಸಂಗೆ ಜಗದ್ಗುರುಗೆ (ಎಇ. V, ೧೬-೧೬ ; 1161); ಘಳಿಸಾಸ ಅಥವಾ ಘೈಸಾಸವೆಂಬುದು ಘಟಿಕಾಸಾಹಸದ ತದ್ಭವವು (ಸಂಭಾನೆ. ೨೦೬); 'ಘಟಿಕಾ ಸಾಹಸಿ' ಎಂಬುದು ಮುಂದೆ 'ಘಳಿಸಾಸ' ಎಂದಾಗಿ 'ಘೈಸಾಸ' ಆಗಿ 'ಘೈಸ' ಆಗಿರಬೇಕು (ಕಶಾಅ. ೨೨೫). **ಘಯ್ಸ:** ಇಪ್ಪೆಂಡಿರ ವಾಸುದೇವ ಘಯ್ಸರ ತೋಂಟ ಮೇರೆ (ಎಇ. XIII; ೬೦-೯೫ ; 1179). **ಘಳಿಶಾಸ :** ನಾರಾಯಣ ಘಳಿಶಾ[ಸ]ರು ಹಿ[ಟ್ಟಿ]ಯ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಕಇಅ. ೭೬-೧೨-೬೬ ; 1170). **ಘಳಿಸ :** ಧರಾಮರಮುಖ್ಯಂ ನರಸಿಂಹದೇವ ಘಳಿಸನು ತಾನಲ್ಲಿ ಪೆಂಪುಳ್ಳನೆ (ಸೌಇಇ. VI, ೫೫೮-೧೪ ; 1205). **ಘೈಶಾಸ:** 'ಘೈಶಾಸಗೇರಿ' ಪರಾ. **ಘೈಸಾಸ:** ಮುದಿಯನೂರ ವಿಷ್ಣುಘೈಸಾಸರ ಮನೆಯಿಂ ಮೂಡ ಮುಖದೆ (ಎಇ. XIII, ೪೮-೭೯ ; 1112) ; ಘಳಿಸಾಸ ಅಥವಾ ಘೈಸಾಸ ವೆಂಬುದು ಘಟಿಕಾಸಾಹಸದ ತದ್ಭವವು (ಸಂಭಾನೆ. ೨೦೬). **ಘೈಸ್ಸ :** ಅಲ್ಲಿಂ ಮೂಡಣಮನೆ ನರಸಿಂಹಘೈಸ್ಸರಿಗೆ (ಎಇ. XVIII, ೧೮೬-೪೮ ; 1097).

[<ಸಂ. ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ]

ಘಳಿಸಾಳಿ 'ಗಟಿಸಾಳಿ' ನೋ.

ಘಳಿಸಾಳಿವೆಣ್ 'ಗಟಿಸಾಳಿವೆಣ್' ನೋ.

ಘಳಿಸು 'ಘಟಿಯಿಸು' ನೋ.

ಘಳೆ 'ಗಟಿ' ನೋ.

ಘಳೆಯ 'ಗಟಿ' ನೋ.

ಘಱಘಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಜುಱ್ಱೆಂದು ಪೀರಿ ಯಾನಂದಿಸುತ ನಲಿದು ಘಱಘಱ್ಱೆಂದು ತೇಗಿದುವು (ಚೇರಮ. ೪-೧೫).

ಫುಟ್‌ಫುಟ್, ಫುರಿಫುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಫುಟ್‌ಫುಟ್ ಭುಗಿಭುಗಿಲೆನೆ ನೆಬೆ ಕಾಮನುರಿದು ಕರಿಮುರಿವೋದಂ (ರಗಳೆ. ೮-೪೯).
ಫುರಿಫುರಿ: ಖಡ್ಗಖಟಕ ನರಿನರಿಲು ಫುರಿಫುರಿ ಫಣಿಲು ದೊವ್ವನೆ ಕೊಯ್ದು ಸೀಳುವ ಹೊಣಗೆಡಹುವಬ್ಬರಕೆ ಮಿಗಿಲೊಗದಿರು ಬಲ್ಲವರು (ಕುಷ್ಟಗಿ. ೪-೦೪).

ಫುಟ್ಟನೆ, ಫುರ್ರನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ; ವೇಗವಾಗಿ: ರಕ್ಕಸನಂತೆ ಫ[ಣಾಣಾ. ಗ]ಲ್ಲನೆಯ್ದರ್ ವಿಶ್ವನಂದಿಯಂ . . . ಕಂಡು (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪೭ ವ); ಪರಿದಯ್ದು ಫ[ಣಾಣಾ. ಗ]ರ್ರನೆ ಕದಹನುಱೆ ತೆಱಿದು (ಬಸವ. ೪೭-೩೪).
ಫುರ್ರನೆ: ಫ[ಣಾಣಾ. ಗ]ರ್ರನೆ ಪೊರಳ್ದು ಗಾಲಿಗಳೇಳೆ ಧರಣಿಯುಂ (ಪ್ರಿಯಾ. ೧೩-೩೫); ಗಿರಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವು ಫುರ್ರನೆ ತಿರುಗುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ).
[ಫುಟ್ಟ್ + – ಅನ್ನೆ]

ಫುಟ್‌ಗೆ ‘ಗ್ಟುಗೆ’ ನೋ.

ಫುಟ್ಟಿಯ, ಫುಳಿಯ(ನಾ). ಸಮಕಟ್ಟು; ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ: “ಫುಟ್ಟಿಯಂ= ಸಮಕಟ್ಟು” (ಕಮಡ. ಪರಿ. ೧); “ಫುಟ್ಟಿಯಮೆನೆ ಸಮಕಟ್ಟು” (ಸಂಚಿಕ. ೨); ಫುಟ್ಟಿಯಂ, ರಭುಳ . . . ಕಕ್ಟು (ಫಾಣಾಭೂ. ೧-೧೧ ವೃ.ಟಿ.); ಫುಟ್ಟಿಯಂ, ಫಾಟಿಗೆ (ಫಾಯಿಗೆ), ಫೋಟಿಗೆ (ಪಮಡ. ೧೩ ವೃ.ಟಿ.). **ಫುಳಿಯಿಸು** ನೀಲು ಮಾಡಿದ ಫುಳಿಯಗಳು ಖಲವಾಗಿ ಮುಱಿಯದು ಹೋದವೆಂದು ಕೇಳಿ (ಎಳ. XI, ಪಾಷಡ. ೧೦೬-೧೦; ೧೮೭೫). [?]

ಫುಟ್ಟಿಯಿಸು, ಗಳಿಸು, ಗಟ್ಟಿಯಿಸು, ಗಟ್ಟಿಸು, ಫುಳಿಯಿಸು, ಫುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಪಾದಿಸು; ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಆರ್ಜಿಸು: “ಫುಟ್ಟಿಯಿದ ನೆಂದನಲ್ ದೊರಕಿಕೊಡಿಸಂ ದೊರಕಿಕೊಸಿದನುಮಕ್ಕುಂ” (ಸಂಚಿಕ. ೧೪). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು ; ಘಟಿಸು : ಕಳೆದ ಭವಾಂತರದ ವೈರಿ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ ತಾಂ ಫುಟ್ಟಿಯಿಸದ ಕೋಪದಿಂದೀ ಪಟುವಿನೊಳಾಂತಿರಿಸಿ ಪೋದಂ (ಪಾಪು. ೬-೧೦೬); ನಿಸಗೆಯಿಂ ಫುಟ್ಟಿಯುಸುವುದಶುಚಿ (ಚಾಸಾಂ. ೧೩೬-೧). ೩. ಉಂಟುಮಾಡು ; ದೊರಕಿಸಿಕೊಡು : ಪಟ್ಟಿ ಚಿತ್ರಾವಳಿ ಜೋಗಂ ಪಟ್ಟಿಯಂ ದೇವಾಂಗನೆಂಬ ವಸನಂಗಳವೇಲ ಫ[ಣಾಣಾ. ಗ]ಟ್ಟಿಯಿಸುವವೊಲ್ . . . ವಿಶದ ವಸನಾಂಗ ಕುಜಂ (ಅರಿಷ. ೩-೩೪); ಗಭೀರ ದುಂದುಭಿ ರವಂ ಮೊಜಗಂ ಮಿಗೆ ಮೇಘಡಂಬರಂ ಫುಟ್ಟಿಯಿಸೆ ಮೇಘ ಡಂಬರಮಂ (ಹಂರ್ವ. ೧೦-೨೬). ೪. ಸೇರಿಸು; ಕೂಡಿಸು: ಪಸರ್ವುದಮಂ ಪೊಳೆವ ಕಂಪುಮನಾಲ್ಕರೆ ಬೇಟದೊಳ್ ಕನಲ್ದುಟ್ಟಿದ ವಿಯೋಗಿಯೆಳ್ದೆದ್ದ ಯನಾಯ್ಕ್ಯದ[ನಾ]ಟಸಲಿರದೆ ಮನ್ಮಥ ಫ[ಣಾಣಾ. ಮು]ಟ್ಟಿಯಿಸಿ ಕೆಂಪು ವಾಸಿವೆಯೊಲಿರ್ದುವು ಮಾಮವರಗಳ್ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೨). **ಗಳಿಸು** : ೧. ಧನಮಂ ಗಳಿಸಿ ತಂದೀವನೆಸಲು (ಚಡಪ. ೮-೩೬); ಉಣ್ಣು ದೊಡವೆಯಂ ಗಳಿಸಿ ಮಣ್ಣಿನೊಳು ತಾನಿರಿಸಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೩೬). **ಗಟ್ಟಿಯಿಸು**: ೧. “ಗಟ್ಟಿಯಿಸಿದನೆಂದು ದೊರೆಕೊಳಿಸದನುಂ ದೊರೆಕೊಡದನುಮಕ್ಕುಂ” (ಕಮಡ. ನ. ೪೩ ವೃ.ಟಿ.); ಧರ್ಮಮಂ ಗಟ್ಟಿಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುದುಂದೆ ಚಿದುರ್ (ಪಂಚಭಾ. ೨-೨೬); ನಿನ್ನ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಗಟ್ಟಿಯಿಸಲ್ ಬಪಸೆಗೆಯ್ದುನ್ (ಅಧ್ಯಕ್ಷ. ೦೮-೩೦). ೨. ಈಯಟ್ಟಿವಿನ್ನೆಗಾಜರೆಂಗದೊಳ್ ಗಟ್ಟಿಯಿಸುಗೆ (ಪಂಚಭಾ. ೧೦-೦೮ಗ); ಗಟ್ಟಿಯಿಸುವ ತವಂ ಮೂಡಲ್ ಪೊಟ್ಟಿಗಟ್ಟುವ ಸಂಜೆಗೆವು ಪಡುವಲ್ ಕೈಕೊಂಬಟಿಲೆ ಧರಿಗರ್ಭನಾರಿಯ ತಟಿವಿದಿ ದಂತಾಯ್ತು ಗಗನಮಂಡಲಮಿನಿಸುಂ (ಅಜಿಷ. ೭-೬೨). ೫. ಪಡೆ ; ತಾಳು ; ಧರಿಸು : ಗಟ್ಟಿಯಿಸಿರ್ಪರ್ಗಂ ಸಲೆ ಪಾಂಗಟ್ಟಿಯಡೆಯುಂ ಶಬ್ದ ವೊಂದದಿರ್ದೊಡೆ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂ ಕೋದಂತಕ್ಕುಂ (ಕವಿತಾ. ೩-೩); ಎಳಲತೆಯಿಗೆ ಬಿದಿ ಲೀಕೆಪವನಿಲಿಸಲಿಂದರ್ತಿಪಟ್ಟು ವನಿತಾರೂಪಂ ಗಟ್ಟಿಯಿಸಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೪೦); ಗಟ್ಟಿಯಿಸಿದ ಗರ್ಭಮಂ ಮುಗಿಲೊಳ್ ಕೊಂಡಿರ್ದಂದು (ಅಬ್ಬಮ. ೦-೭೦). **ಗಟ್ಟಿಸು** : ೧. ಎಸಗಿದ್ದಿ ನೀನ್ ತೋರ್ಪ ಮಟ್ಟುಕಂ. ನಿನಗಿದ್ದಿ ದ್ವೇಷಮನ್ ಗಟ್ಟಿಸೀವುದರ್ಯ (ಬಡ್ಡಪ್ಪ. ೫೦-೪೪ವ). ೭. ಮಡಿಚು; ಮುಂದಡು: ಬಿಳಿಯಲಿಯಂ ಗಟ್ಟಿಸಿ ನೀಡು ರ್ತಿರ್ದವರಿ ಪಡದೋಕ್ಷಣಸುಖಮಿಂ (ಪುಸ್ತಕ. ೪-೬೯). **ಫುಳಿಯು** : ೧. ಪಾತಕವಾ ಫಳಿಯುಸುವುದು ನೀತಿಯಹುದೆ (ಕ್ಷೀಣಾ. ೩-೮೭). **ಫುಳಿಸು**: ೧. ಆತಿವಿನ್ನಾಣದಿಂ ಗೆಯ್ಕ ಘಟವಾಗಿ ಬೆರೆಪಡದು ಬಹಳ ವಸ್ತುವ ಫ[ಣಾಣಾ. ಗ]ಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಿರಿವಂತನಂ ಮಾಡಿ (ಕಮ್ಮಳಿ. ೩-೪೩); ಕಾತಿಗೆ ವೀಸವ ಬಿಡ್ದ ಫ[ಣಾಣಾ. ಗ]ಳಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿವಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನೆ (ಪುರಂದ. ೨-೩೨-೦). [<ಘಟಿಸು]

ಫುಟಿಲ್, ಫುಳಿಲ್, ಫುಳಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಖಿಮ್ಮನೆ, ಘಟಿಲೆನೆ (ಫಾಣಾಭೂ. ೧-೦೦ ವೃ.ಟಿ.). ‘ಘಟಿಲನೆ’ ಪರಾ.
ಫುಳಿಲ್ : ತಳಯಂ ದಾಟುವ ಕರಿಯಂ ಫುಳಿಲನೆ ಪಿಡಿದು ಗಿ ಯೆ (ಎಳ. VIII, ಸಗರ. ೩೩-೪೩ : ೧೦೭೭) ; ಸಂದಣಿಸಿ ಕೂರಲುಯೊಳಿಟ್ಟನೆಸಿ ಹೊಯ್ದಂಲಿ ಖಿಲಿಲಂಬ ಖಿಟಿಲಂಬ ನಿಳಿಲಂಬ ನೆಕ್ಕಿಂಬ ಫುಳಿಲಂಬ ಫಿಣ್ಮಂಬ ದೊಗಹೆಂಬ ದೊಣ್ಮಿಂಬ . . . ಕೂರಲುಗಳಿಂರಲಣಿಯ ದನುಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಚಿಹಡ. ಪರ. ೪೦-೨೩). **ಫುಳಿಲು**: ಭದ್ರಾಸವನಿಳಿದುರಿವ ತೊಡರಿನ ಫೋಷಣೆಯ ಫುಳಿಲುಗಳ ಮಗಧನ್ಯಪಾಲನ್ಯತಂದ (ಉಷಾಹ. ೦೪-೮).

ಫುಟಿಲನೆ, ಫುಳಿಲನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : “ತುರಿಹಂ . . . ಫುಟಿಲನೆ, ಬೇಗಂ—ಈ ರ ಶೀಘ್ರಂ” (ಇಷಾಹ. ೧೩-೩೪ವ); ಫುಟಿಲನೆ ಕೊಳೆ ಹಿಣಿಬಲನವಧಿಬಲಂ ತೊತ್ತ್ಯಟಿದುಟಿಪನೆಂಬ ಲೋಕದ ಪಟಾ (ಅರಿಷ. ೧೪-೧೦೩); ಫುಟಿಲನೆ ನಡೆಯೆಂದು ಜಡಿದು ಸಾರಥಿಯಂ (ಫಾಣಾ,ನ. ೩೬); ಜೋಡ್ಯಂ ನಿರಶ್ವಭದಿಂ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆ ಫುಟಿಲಪಟಿದುದಿನೆ ವಿಚ್ಛಂ . . . ಬಂದು ನಿಂದುದಚ್ಯುತಕರದೊಳ್ (ಅಗಪ. ೭-೭೨); ಅನು ಕರಣಕ್ಕೆ – ಖಿಲ್ಲಿಲ್ಲನೆ . . . ಫುಟಿಲನೆ (ಪಮಡ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ). **ಫುಳಿಲನೆ**: “ಫುಲಲಂದುಂ ಕ್ಷಿಪ್ರದಿಲ್ಲ್ ಪತ್ರುಗುಂ” (ಆರ್ಜಾ. ೪೩); ನರ್ತಕಿ ಯೆರು ಫುಲಿನೆ ನಡೆತಂದರಾಗ (ಕಂಪಿ. ೨-೩೬); ಫುಳಿಲನೆ ರಮಣಿಯ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಫಳಫಳಿಪ ಮಣಿಪ್ರಕಾಶದುಂಡಿತೆಕನೆಕೋಜ್ವಲಿಕಂಡಲಮಂ ತೆಗೆದಾಗಳ್ ಕೊಟ್ಟ್ಯನವಗೆ ಭಕ್ತ್ಯನವುಂದಾರಂ (ಕ್ಷಷಿ. ೦-೬೯).
[ಫುಟಿಲ್ + ~ ಅನ್ನೆ]

ಫಾಟ (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ; ಹೆಕ್ಕತ್ತು : “ಅವಟು ಫಾಟಂ ಕೈಕಾಟಕಂ ಪೆಡಕೆನಿಕ್ಕುಂ” (ಮುಗಂಡಾ. ೪೭-೧೩); ಅಲ್ಲಫಾಟನುಮನವನ್ನತ ಶಿಖನಂ . . . ಅವ್ಯ ವಿಜಯ ಪವರ್ತಾಗಜೇಂದ್ರಂಬಲದು (ಅರಿಷ. ೧೨-೩೬ ವ); ಇಱಿಕೆ ಮೊಳಕಾಲಿಕ್ಕೆ ದಂಡೆಯೊಳಿಂಱಿಜಗಿ ಫಾಟದೊಳಿತ್ತಿ ಧನು ಮೈಮುಱಿಯದಿರೆ ಬೆಂಡಾಗಿ ನೃಪರಿದಿರು ಕುಟ್ಟಿಪ್ಪೆಯಲಿ (ಚಿಹಡಂ. ೧೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಫಾಟಲಿಸು ‘ಗಾಟಿಲಿಸು’ ನೋ.

ಫಾಟ್ಟಿ, ಗಾಟ್ಟಿ, ಫಾಟ್ಟಿಂ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟು ದಾರಿ: ಕಣಿವೆ: ಫಾಟಲು ದಾರಿಯ ನಾಟದ ಅಲಿಯ ನಡಸುವಂದಿರಿಳೆ ನೊಣಿಯ ಬೇಟದ ನಾರಿಯ ಮಾಟದ ಮಾರಿಯ ಮರೆವಂತೆ ನೀ ಬೇಡು ಉಮೆಯ (ಕಂದ್ರವೀ. ೦೦೮-೨೪); ಊರ ಫಾಟಿಯನೇರಿ ಇಲವಾಗ ಎನಿಸಿತ್ತು (ಪಪ್ಪಕ್ಕ. ೪); ಫಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹುಲಿರಾಯ ಗುರುಟದ (ಕಂಬಹು. ೦೪); ನಾಗೇಂದ್ರ ಫಾಟ ಹತ್ತುವಲೆದ ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸ ವಾಯಿತು (ಅಷಾಕ. ೩೬೪). **ಗಾಟಿ** : ೨. ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ: ಸಂಕಣ ನಾಯಂಕಂ ತಾವನಾಸ್ಮಾನಮಂ ಸಂಪಾದಿಸಿ . . . ಜಂಗಮ ಗಾ[ಫಾಣಾ. ವಾ] ಟಿಯಂದು ಪೆಸರಿಟ್ಟು (ಕಳಪ್ಪ. ೩-೭೬). **ಫಾಟ್ಟಿಂ** : ೩. ನದಿ ಮೊದಲಾದ ಜಲಾಶಯಗಳಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ದಾರಿ.—ಸೋಪಾನಮೆಮಾರ್ಗ: ಆದರ ನೀರು ಸಂತರ ಹೃದಯದಂತೆ ನಿರ್ಮಲ

ವಾಗಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯವಾದ ಘಾಟುಗಳಿದ್ದವು (ತುಳಸಿ. ೨೪೦) : ಈ ಮಂದಿರವು ತುಸು ಎತ್ತರದ ಮೇಲಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಂದ ಗಂಗೆಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಇಳಿದುಹೋಗಲು ಹಿಮ್ಮಗ್ಗಲು ಸೋಪಾನಗಳ ಮಾರ್ಗ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಘಾಟು ಕಟ್ಟಿರುವರು (ವಿಂಧ್ಯಾಲ. ೩೯). 'ಗಟ್ಟ್ಟ$_1$' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಘಟ್ಟ]

ಘಾಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). ಕಿಲಾಡಿ ; ಪಟಿಂಗ : ಮನೋಹರ ಬಹಳ ಘಾಟೀ ಇದ್ದಾನೆ (ಕೂತಕಾ. ೩೯) ; ನೀನು ತುಂಬಾ ಘಾಟಿ (ಮರಳಿ.೯೬) ; ನವೀನರಾಯರು ನಗಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅವರು ಮೊದಲನೆಯ ತರಗತಿಯ ಘಾಟಿಗಳು (ಪರಿಣೀ. ೪೪). [?]

ಘಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ ; ಚಚ್ಚು ; ಬಡಿ : ಮಾರಿಯಂದದಿ ಜನರ ನುಂಗುವ ಕ್ರೂರೆ ಘಾಟಿಸಿ ಅಳಿದರನು ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡ್ನೋಡೇನ ಕೊಲ್ಲುವೆ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೭-೫೪).

[<ಘಟ್ಟಿಸು]

ಘಾಟು$_1$, ಗಾಟು$_1$ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಾಸನೆ : ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥಗಳ ಘಾಟು, ಅಡಕೆ, ಹೊಂಬಾಳೆಯ ಗಮಗಮ– ಇವೆಲ್ಲ ನಗರದ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೆರೆತು ಹೋಗಿದ್ದುವು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೯೭). **ಗಾಟು$_1$** : "ಗಾಟು = ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪುಗಳ ವಾಸನೆ, ಕಾರ" (ಅನಂನಾ); ತಂಬಾಕ ಅಥವಾ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿಯ ಗಾಟು (ಜಾನಕೋ. ೪೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕಾಟ್ಟು ; ತುಳು. ಗಾಟ್, ಗಾಟು ; ತೆಲು. ಕಾಟು, ಗಾಟು ; ಕೊಲಾ. ಗಾಟ]

ಘಾಟು$_2$ 'ಘಾಟಿ$_1$' ನೋ.

ಘಾಟುಪ್ಪು (ನಾ). ಕಟುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು,– ಕ್ಷಾರ : "ಅಮೋನಿಯಂ ಕಾರ್ಬೋನೇಟ್ ಲವಣ: ಘಾಟುಪ್ಪು (ನೆಗಡಿಯಾದಾಗ, ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದಾಗ, ಮೂಗಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ಲವಣ)" (Salt of hartshorn. ಇಂಕನಿ). [ಘಾಟು$_1$ + ಉಪ್ಪು$_1$]

ಘಾಟೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಖಾರವಿಲ್ಲದ ಚಕ್ಕುಲಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಸಮೀಪದ ಚಹಾದ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ಚಹಾ ಮತ್ತು ಭಯ್ಯಾನಂಗಡಿಯಿಂದ ಸಣ್ಣಾಗಿನ ಸೇವು, ಘಾಟೆ ತಂದೆ (ಪೈನಿ. ೨೦೫). [?]

ಘಾಡ 'ಗಾಡ$_1$' ನೋ.

ಘಾಡತನ (ನಾ). ಅತಿಶಯ; ಹೆಚ್ಚಳ; ಗಾಢತೆ : ಪಾರ್ಥನುಬ್ಬಟೆ ಘಾಡತನವೇನೆಂಬೆನ್ನೆ ಕುರುರಾಯ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ೨೯೦).

[ಘಾಡ (<ಗಾಡ$_1$) + – ತನ]

ಘಾಡಿ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ; ಅತಿಶಯ : ಕೋಪದಲಿ ಖಳಪತಿ ಬೆಸಸೆ ಭಟನಿಕರ ಘಲ್ಲಿಸಿದರೀತನನು ಘಾಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾಢೆ]ಯ ಘಲ್ಲಣೆಯ ಘಾಯದಲಿ ಹನುಮನು ಹುಲ್ಲಕಡ್ಡಿಗೆ ಬಗೆಯದಿರ್ದನು ನಿಖಿಳಕೈದುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೨೦). [<ಗಾಡ$_1$]

ಘಾಡಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಉರವಣೆ ; ತೀವ್ರತೆ ; ಉತ್ಕಟತೆ : ಭುಜದ ಸಾಹಸ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಗಜದ ಘಾಡಿಕೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೪); ಅವನಿಪಾಲನ ಗವಿಯ ಘಾಡಿಕೆ ಜೋಡಿಸಿತು ಗೀರ್ವಾಣರಾಲಿಗಳ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೫-೧೬) ; ರತಿ ಸುಖವಿತ್ತಗಲ್ದೊಡೆ ನಿನ್ನ ಭಾವದ ಗತಿಯ ಘಾಡಿಕೆಯೆಂತಹುದೊ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೫೩). ೨. ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ : ಹರುಷದ ಘಾಡಿಕೆಯ ಘನ ಪುಳಕರಸ ಸೌರಂಭದಲಿ ಮುಳುಗಿ ನೋಡಿದರು (ನಿಧಾಗ. ೧೦-೫೭-೨೪).

[ಘಾಡ (<ಗಾಡ$_1$) + – ಇಕೆ]

ಘಾಡಿಸು 'ಗಾಡಿಸು' ನೋ.

ಘಾಣ$_1$ 'ಗಾಣ$_1$' ನೋ.

ಘಾಣ$_2$ (ಗು). ಕೊಳಚೆಯಾದ; ದುರ್ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನಾರುವ: ಏನು ಹೇಳುವಿ ಶರಣಿ ಗ್ನಾನ ತಪ್ಪತೆ ನಿನಗೆ ಕಾಣುದಕೆ ಹರಳ ಹೊಲೆಯನವ ಅವ ಮಿಂದ ಘಾಣ ನೀರಿಂದೆ ಗುಣವಾಯ್ತೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೪೦).

[←ಮರಾ. ಘಾಣ್]

ಘಾತ$_1$ 'ಗಾತ$_1$' ನೋ.

ಘಾತ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು ; ಗಾಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಹಾಳು ; ನಾಶ ; ಕೊಲೆ. ೩. ಗಂಡಾಂತರ ; ಅಪಾಯ; ಅನರ್ಥ: ತಾಯೀ ಘಾತ ಆತು . . . ಘಾತ ಆಗಿಹೋತು ! (ಜನಜೀ. ೯೫) ; ಅಯ್ಯೋ! ಘಾತ! ಆ ಹಜಾಮ ನನ್ನ ಚಂಡಿಕೆಯನ್ನೇ ಕಿತ್ತುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಗಾಪು. ೯೦) ; ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ ಅವರು ಯಾವ ಘಾತ ಸಾತಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಭಾರವೀ. ೧೦೭). 'ಅಪಘಾತ' ಪರಾ. ೪. ಐದುವಿಧವಾದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಘಾತಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಶೀಘ್ರಂ ಘಾತಂ ಬಹುವೇಗಮೆಂಬಿವಯ್ದೇಸಿ ನೊಳಂತೀತನ ದೊರೆಯಿಲ್ಲೆನಿಸಿದುದಾತನ ಬಿಲ್ಬಲ್ಮೆ ಸುರರಿನಂಬರತಲದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೮೫). ೫. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಎಷ್ಟು ಸಲ ಗುಣಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದರ್ಶಕಸಂಖ್ಯೆ : ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಜ್ಞಾತಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಥವಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ : "ಗುಣ್ಯಪದದ ಯಾವ ಘಾತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ದರ್ಶಕ; ಘಾತ" (Exponent. ಇಂಕನಿ); "ಒಂದು ಪದಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತಪದಕ್ಕಿರುವ ಮಹತ್ತಮ ಘಾತ ಪರಿಮಾಣ ; ಘಾತ" (Degree. ಇಂಕನಿ) ; ಮೊದಲು ಬೀಜಗಣಿತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪದಗಳ ಮೊತ್ತದ ಯಾವ ಘಾತವನ್ನಾದರೂ ಹೇಗೆ ಬರೆಯಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು . . . ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೪೬).

[ಸಂ.]

ಘಾತಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಳ ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಆಳವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗು : ಮೇಗಂಗವಿಸಿ ಕವಿದ ಭವಱಾಟಳದ ಬಾವಿ ಘಾತಂಗೆಟ್ಟು ಪೂಳ್ದಪುದೊ ಎಂಬಂತೆ ಗಂಭೀರನಾಭಿ ನೆಱೆ ಗುಣ್ಪಳಿದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೯).

[ಘಾತ$_1$ (<ಗಾತ$_1$) + ಕೆಡು$_1$]

ಘಾತಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾನಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು ; ಬಾಧೆ ಪಡು (?) : ಪರ್ಯಾಪ್ತಕಮುಂ ನಿವೃತ್ತಪರ್ಯಾಪ್ತಕಮುಂ ಲಬ್ಧಿಪರ್ಯಾಪ್ತಕಮುಮೆಂಬೀ ಭೇದದಿಂ ವೊಂದೊಂದು ಷಡ್ವಿಕಲ್ಪ ಮಕ್ಕುಂ ಅವಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ನ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶಂಗಳೊಳು ಕೂಡಿದ ಶರೀರಂಗಳಪ್ಪವು ಘಾತಂಬಡುವ ಶರೀರನೊಡೆಯವು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೬೪-೧೬).

[ಘಾತ$_1$ (<ಗಾತ$_1$) + ಪಡು$_1$]

ಘಾತಕ (ಗು). ೧. ಹೊಡೆಯುವ ; ಬಡಿಯುವ . ೨. ಕೊಲೆಮಾಡುವ ; ನಾಶಮಾಡುವ ; ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ. (ನಾ). ೩. ಕೊಲೆಗಡಿಕ ; ಕೊಲೆಗಾರ: ಇದಿರುಗಾಣದೆ ಕೊಲೆಗೆ ನಿರ್ಬಂಧದಲಿ ಬೆಸಸುವ ಕೃಷ್ಣನಕಟಾ ಮದಮುಖನೊ ದುರ್ಬೋಧಕನೊ ವಂಚಕನೊ ಘಾತಕನೊ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೮). ೪. ಹಿಂಸಕ ; ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡುವವನು; ದುಷ್ಟ : ಮನವೊಂದು ಮಾಣಿಕ ಏನಂದ ಘಾತಕ ನಾನೊಂದು ನನ್ನ ಮನನೊಂದು ಕೈಯಾನ ಬಿಳಿಯೆಲಿ ಬಾಡಿ ರುಚಿ ಹಾರಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೨). ೫. ದ್ರೋಹಿ ; ವಂಚಕ ; ಮೋಸಗಾರ. 'ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘಾತಕತನ (ನಾ). ಹಿಂಸೆಕೊಡುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಕೇಡು ಮಾಡುವಿಕೆ ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಕ್ರೂರತೆ : ಕಾಮದಲ್ಲಿ ಕಂದಿ ಕ್ರೋಧದಲ್ಲಿ ಬೆಂದು . . . ಭಾವದ ಭ್ರಮೆಯಡಗದೆ ಜೀವವಿಕಾರ ಹಿಂಗದೆ ಕೂರಲಗಿನ

ಒಪ್ಪದಂತೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ನೋಟ ಘಟದ ಅಸುವಿಂಗೆ ಓಟ ಅಸಿಯ ಘಾತಕತನದಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೫-೧೪೯). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ಕಶ ಮನದಲ್ಲಿ ಘಾತಕತನವುಳ ವನ ಕನಿಷ್ಟನೆಂಬರು (ಅಖಂಡೇ. ೯೯-೨೫); ಅವನು ಹಿಂಸಾತ್ಮಕ ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮ; ಘಾತಕತನ ಅವನಿಗೆಷ್ಟು ಒಗ್ಗಿಹೋಗಿತ್ತೆಂದರೆ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಪರಿವೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೩೫). [ಘಾತಕ + – ತನ]

ಘಾತಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ; ಕ್ರೂರವಾದ ಸ್ವಭಾವ; ದ್ರೋಹ ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ; ವಂಚಕತನ: ಸರ್ವಜ್ಞಕವಿಸ್ತ್ರೀಯೆಂದರೆ ಘಾತಕಬುದ್ಧಿಯವಳೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ಕರ್ನಾಕ. ೧೯೫).

[ಘಾತಕ + ಬುದ್ಧಿ]

ಘಾತಕಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಕೊಲೆಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಕಸಾಯಿಖಾನೆ; ವಧಸ್ಥಾನ: "ಘಾತಕ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾತನ, ಪೂತನಾ]ಸ್ಥಾನಮೆನೆ ಕೊಲುವೆಡೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೪). [ಘಾತಕ + ಸ್ಥಾನ]

ಘಾತಕಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಲೆಗಡಿಕಿ; ಕೊಲೆಮಾಡುವವಳು: ಮಗುವನ್ನು ಕೊಂದ ಘಾತಕಿಯವಳು (ರೂಢಿ). ೨. ದ್ರೋಹಿ; ವಂಚಕಿ: ಘಾತಕಿಯೆ ಮತ್ಕುಲಕರಿಷ್ಟೆ ನೀನತಿಕಷ್ಟೆ ಪೋಗು ದುಷ್ಟೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೯-೧೮).

[ಘಾತಕ + – ಇ೭]

ಘಾತಗಳೆ 'ಗಾತಗಳೆ' ನೋ.

ಘಾತನ (ನಾ). ೧. ದ್ರೋಹಮಾಡುವಿಕೆ; ಹಿಂಸೆಕೊಡುವಿಕೆ: ಘಾತನ ತಾಡನ . . . ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತ ತೀವ್ರ ವೇದನಾ ರೂಪಂಗಳಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). 'ಚಂಚುಘಾತನ', 'ನಖಘಾತನ' ಪರಾ. ೨. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ವಧೆ; ಹತ್ಯೆ: "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ . . . ಘಾತನಂ, ಪ್ರಶಮನಂ . . . ಸಂಜ್ಞಪನಂ–ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೨೩); "ವಿಶಸನಂ ಸೂದನಂ ಮಾರಣಂ ಘಾತನಂ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಘಾತನಂ] . . . ಪ್ರಮಾಪಣಂ ಕೊಲೆಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೯). ೩. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಕೊಲೆಗಡಿಕ. [ಸಂ.]

ಘಾತನಸ್ಥಾನ (ನಾ).=ಘಾತಕಸ್ಥಾನ: "ಸೂನಾ, ಘಾತ(ನ)ಕಸ್ಥಾನಂ-ಈ ೨ ಕೊಲುವೆಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೪೧); "ಘಾತನ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾತಕ, ಪೂತನಾ]ಸ್ಥಾನಮೆನೆ ಕೊಲುವೆಡೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೪).

[ಘಾತನ + ಸ್ಥಾನ]

ಘಾತಳಿಕೆ 'ಘಾತಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಘಾತಾಘಾತಿ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ; ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ತಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ. 'ಘಾತಾಘಾತಿಕಾಱ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘಾತಾಘಾತಿಕಾಱ (ನಾ). ಘಾತಾಘಾತಿಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪೆಟ್ಟನ್ನು ಹೊಡೆದು ಯುದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕವನು; ಏಟಿಗೆ ಏಟು ಕೊಡುವವನು: ಗದೆಯ ಘಾತಾಘಾತಿಕಾಱನನಿದಿರುಗೊಂಡುದು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಹಬ್ಬಿದುದು ಬಲನೆಡಜೋಡು ಬಲುಭಾರಣೆಯ ಪಟುಭಟರು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೨-೬೮). [ಘಾತಾಘಾತಿ + – ಕಾಱ]

ಘಾತಾಳಿ (ನಾ). ಘಾತಕಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕೇಡಾಳಿ; ವಂಚಕ: ಹೇಳಿದೊಡೆ ಕುಂತೀಕುಮಾರರು ಕೇಳಿ ಮಾಡುವುದಾವುದೋ ವನಪಾಲಕರು ತಾವಿಂದು ಪೃಥ್ವೀಪಾಲನೆಮ್ಮೊಡೆಯ ಹೇಳಿ ಬಳಿಕರ್ಜುನನ ಭೀಮನ ಧಾಳಿಯನು ತಹುದೆನುತಲತಿ ಘಾತಾಳಿಯರು ಮುನಿಜನವ ಬೈದರು ಬಹುವಿಕಾರದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೮-೧೧); ಆರ ಸಿರಿಗಿವಳಿನಿತು ಕಡುಸಿಂಗಾರವನು ಕೈಕೊಂಡಳು . . . ವೀರ ನೋಡೈ ತಮ್ಮ ನೆಮ್ಮುವುದಾರನೀಯಪಹಾಸ ಮನಕಿದು ಸೇರುವುದೆ ಘಾತಾಳಿಯಂಗವ ನೋಡು ನೀನೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೫೨). [ಘಾತ$_2$ + – ಆಳಿ$_3$]

ಘಾತಾಳಿಕೆ, ಘಾತಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶ; ಕೊಲೆಪಾತಕತನ; ವಧೆಮಾಡುವ ಹಂಚಿಕೆ: ವ್ಯಾಳದಂಗದ ನಯವೊ ಗರ್ತಸಂಭಾದಿತ ತೃಣಾಳಿಗಳೊ . . . ಪೇಳಲರಿದೆನೆ ಸೊಗಸಿತಾ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ಘಾತಾಳಿಕೆಯನೊಳವುದುಗಿ ಹರ್ಷಲಾಂಛನದಿಂದೆ ನಸುನಗುತೆ ನುಡಿದ ಮಾತು (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೯-೩೫). **ಘಾತಳಿಕೆ**: ೨. ಮೋಸದ ನಡವಳಿಕೆ; ಧೂರ್ತತೆ; ದುಷ್ಟತನ: ಖಳನ ಕೈವಶವಾದೆನಿದು ಘಾತಳಿಕೆಯಲ್ಲವೆ ಹೆಂಗುಸಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೫೨-೧೦). [ಘಾತಾಳಿ + – ಇಕೆ]

ಘಾತಿ$_1$ (ಗು). ೧. ನಾಶಮಾಡುವ; ಕೊಲ್ಲುವ. ೨. ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. ೩. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ,–ಬಂಧಿಸುವ. (ನಾ). ೪. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಕೊಲೆಪಾತಕಿ. ೫.=ಘಾತಿಕರ್ಮ: ಉಗ್ರತಪಮೆಂಬುಗ್ರಾಸಿಯಿಂ ಕೂಡೆ ಘಾತಿಗಳಂ ಘಾತಿಸಿ ತದ್ಯುಗಂಧರಮಹಾಯೋಗಿಶ್ವರಂ ಪೂರ್ದಿದಂ ನೆಗೞ್ದೂರ್ಹಂತಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೮೦); ಘಾತಿಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿ ಕೇವಲಿಯಾಗಿ (ಚಾವುಂಪು. ೪೬೧-೧೫); ಆವೃತಘಾತ್ಯಘಾತಿದುರಿತಾತ್ಯಯದೊಳ್ ಚರಮಾಂಗ ಮಾತ್ರಕರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೨). [ಸಂ. ಘಾತಿನ್]

ಘಾತಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ; ಏಟು: ಘಾತಿಯಲಿ ಘಲ್ಲಿಸಿದಡಾ ಧನು ಸೋತುದವೆಯಂತರಕೆ ತೊಲಗದು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೪-೧೦). ೨. ಮರಣ; ನಾಶ: ಜಾತಿ ನೀತಿ ಸಮಾಜ ವರ್ಗಭೇದದಿನೇನು? ಘಾತಿಯಿಲ್ಲಾತ್ಮಂಗೆ (ಮಂಕುಕ. ೮೯೬). ೩. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಸಂಹರಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. [ಸಂ.]

ಘಾತಿಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆತ್ಮನ ಗುಣಕ್ಕೆ ಘಾತಕವಾದ ಕರ್ಮ; ಸತ್ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತಮಗುಣಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ ಆತ್ಮನ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗೆ ಬಂಧಕವಾದ ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯವೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ಕರ್ಮ: ಘಾತಿಕರ್ಮಮಂ ಬಗೆವಡೆಯಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿ ಕೀಱ್ ಕೃತಾಂತನನಿಕ್ಕಿ ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದ ಮೆಯ್ಗಲಿಯೆ ನೀನೆ ವಲಂ ಜಗದೊಳ್ ಜಿನೇಶ್ವರಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೪). 'ಅಘಾತಿಕರ್ಮ' ಪರಾ. [ಘಾತಿ$_1$ + ಕರ್ಮ]

ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ, ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಮೋಹನೀಯ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳು: ಬಂಧವು ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ ಅಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ ಎಂದು ಎಂಟುವಿಧವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಭಾಗವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೯೦). [ಘಾತಿಕರ್ಮ + ಚತುಷ್ಟಯ]

ಘಾತಿಕ್ಷಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳ ನಾಶ,–ಹಾನಿ,–ಸವೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ: ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡೆಯ್ದು ಘಾತಿಕ್ಷಯಮಂ ಕೈವಲ್ಯಾಬೋಧಾಸ್ಪದಮನನಘಮಂ ಗೆಲ್ದು ನಿರ್ಮೋಹನಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪); ತಪಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದಿಂ ಘಾತಿಕ್ಷಯಂಗೆಯ್ದು ಕೇವಳಿಯಾಗೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೫-೬); ಘಾತಿಕ್ಷಯದಿಂ ಕೈವಲ್ಯಾತಿಶಯಂಬೆತ್ತನಾ ಸುಕೌಶಲಮುನಿಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೫೬). [ಘಾತಿ$_1$ + ಕ್ಷಯ]

ಘಾತಿಚತುಷ್ಕ (ನಾ). = ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ: ಚಮರರುಹದ್ವಯಂ ಬೆಳಪ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ಪೂಮಟ್ ಭಾಪ್ರತಾನಮುತ್ತಮಮಣಿಪೀಠಮಿಂದ್ರ ಸಭೆಯೆಂಬಿವು ಘಾತಿಚತುಷ್ಕಘಾತದಿಂ ಸಮನಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೩).

[ಘಾತಿ$_1$ + ಚತುಷ್ಕ]

ಘಾತಿಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). = ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ: ಮಹಾಷ್ಟಾಪದ ಶೈಲದೊಳ್ವಿಜಿತಘಾತಿಚತುಷ್ಟಯಂ . . . ಇರೆ (ಆದಿಪು. ೧-೪೦); ಅಂತು ಘಾತಿಚತುಷ್ಟಯಕ್ಕಂ ಕದಳೀಘಾತಂ ಮಾದಲೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೭೬ ವ).

[ಘಾತಿ$_1$ + ಚತುಷ್ಟಯ]

ಘಾತಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ, ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಮೋಹನೀಯಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳು; ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಮೂರು: ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನವಿಹತಘಾತಿಕ್ರಿಯನುಂ(ಕಾವೂಂಪು. ೪೪೭-೨).

[ಘಾತಿ + ಕ್ರಿಕ]

ಘಾತಿನಿ (ನಾ). ನಾಶಮಾಡುವವಳು; ಕೊಲೆಗಡಿಕೆ: ಲೋಕಘಾತಿನಿಯಪ್ಪ ಘೋರನಿಯಮಂ . . . ಕರೆದು (ಆಗಾ. ೬-೨೨ ಪ); ಕುಲಘಾತಿನಿಯೆ, ಪಾಪಿನಿಯೆ, ನಡೆ, ತೊಲಗು (ಕ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦-೪೪೯). [ಸಂ. ಘಾತಿನೀ]

ಘಾತಿಪ್ರಚುರೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು: ವಿಕಟಾಂಗೋಪಾಂಗೆ ಘಾತಿಪ್ರಚುರೆ ಪೆಬಿ . . . ಇರ್ದಳ್ (ಜುಳುಮಾ. ೫-೨೦). [ಸಂ. ಘಾತಿಪ್ರಚುರಾ (ಘಾತಿ + ಪ್ರಚುರ + –)]

ಘಾತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ; ಚಚ್ಚು: ಘಾತಿಸಿ ಚಪೇಟ ಜರಣಾಘಾತದೊಳ್ ಅಬಿಮರ್ದಿಸಿ (ಅವಿಭ. ೬-೦೩); ಪಿಡಿಪಿಡಿ ಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಡಸಿ ಘಾತಿಸು ಘಾತಿಸು (ಅಜಿತ. ೧೦-೦೦), ಕಲಿ ಯೌವನಾಶ್ವನಂ ಸದದು ನೀಲ ಧ್ವಜನನುಜ್ ಘಾತಿಸಿ (ಕೃವಿಜಾ. ೧೪-೩). ೨. ಹಿಂಸಿಸು; ನೋಯಿಸು: ಕಠೋರವಾಣಿಗಳಂ ಘಾತಿಸುತಿರ್ಪಿನ್ನೆವರಿಗಂ ನಿಮ್ಮಂ (ಸುಳುಮಾ. ೫-೩೩); ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಮಾಧವಸಂಗದೊಳಿರೆ ತುಂಬಿ ಘಾತಿಪುವೆಮ್ಮ ನೆಂದಂಜಿ ಆತನ ವಜ್ರದಿ ಮಾಗಿಯ ಕೆಳಗೆಂಬುದು ಜಾತಿಯ ಪುಷ್ಪ ವೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಪಿರಾ. ೭-೪೪). ೩. ಸಾಯಿಸು; ಕೊಲ್ಲು; ನಾಶಮಾಡು: ಘಾತಿಗಳಂ ಘಾತಿಸಿ ತದ್ಭಗಂಧರಮಹಾಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಪೊರ್ದಿದಂ ನೆಗಟ್ಟುತ್ಕರ್ಷತಮಂ (ಅಜಿತ. ೬-೮೦); ಮಸಬಲಸದೆ ಜೀವಂಗಳನಿಶಂ ಘಾತಿಸುವ ಪಾಪ ಸಂಕರನುಮಾದಂ (ಸಮಯ. ೩-೩೦); ಘಾತಿಯುಂ ಮನಘಾತಿಯುಮಂ ಘಾತಿಸಿ ಕೀರ್ತಿಧರಯೋಗಿ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಂದಂ (ಪಂಂಪಾಮ. ೨-೩೭); ಈತನನುಸಾಲ್ವನೆಂದಾತನಿವನನ್ನಾನಂ ಘಾತಿಸಿದವು (ಕೃವಿಜಾ. ೭-೭೩). [ಘಾತ್ಯ + – ಇಸು]

ಘಾತುಕ (ಗು). ೧. ನಾಶಮಾಡುವ. ೨. ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. (ನಾ). ೩. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಹಂತಕ: "ಶರಾರುಃ, ಘಾತುಕಃ, ಹಿಂಸ್ರಃ–ಈ ತ್ರಿ ಕೊಲ್ವುವಂ" (ಹರಾಯು. ೬೦-೩೦೭); "ಶರಾರು ಘಾತುಕ ಹಿಂಸಕಂ ಕೊಲ್ವುವವಸಕ್ಕೆ" (ಪಾಂಗಣ. ೭೦-೦೫). ೪. ದ್ರೋಹಿ; ಕ್ರೂರ; ದುಷ್ಟ: "ನೃಶಂಸಃ, ಘಾತುಕಃ, ಕಶ್ಮಲಃ, ಪಾಪಃ–೪ ಪರರಿಗೆ ಬಾಧೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂಶಿ. ೨೪೯); ಘಾತುಕನಾಗಿ ಪರದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಪುರುಷನು ಅಪಹತ್ಪುಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರನು (ಕೃಪಾಕಾ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಘಾತುಕತನ (ನಾ). ಕೊಲೆಗಡಿಕನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಹಂತಕನ ಸ್ವಭಾವ; ಕಟ್ಟಂಕತೆನ: ಏಕಾಗಿರಲು ನಾನು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನನಗೀಸ್ಮರ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದರೆ ಆದು ಘಾತುಕತನವೂ ನೀಚತನವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ಪಚಂತಾ. ೪೩). [ಘಾತುಕ + – ತನ]

ಘಾತ್ರ (ನಾ). ಗಾತರ್ ನೋ.

ಘಾಬರಿ 'ಗಾಬರಿ' ನೋ.

ಘಾಬರಿಸು 'ಗಾಬರಿಸು' ನೋ.

ಘಾಯ 'ಗಾಯ' ನೋ.

ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು 'ಗಾಯಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಘಾಯಂಗೊಳ್ಳು 'ಗಾಯಗೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಘಾಯಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯಗೊಳಿಸು: ನಕುಳನನು ನೋಯಿಸಿದ ಸಹದೇವಕನ ಘಾಯಂಬಡಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಳ. ೧೩-೪೦).

[ಘಾಯಂಬಡು + – ಇಸು]

ಘಾಯಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು,–ಪಡೆ. 'ಘಾಯಂ ಬಡಿಸು' ಪರಾ. [ಘಾಯ (<ಗಾಯ) + ಪಡು]

ಘಾಯಂಬಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಘಾಯವಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಘಾಯಾಳು 'ಗಾಯಾಳು' ನೋ.

ಘಾರಾಘಾರಿ (ನಾ). ರಭಸ; ಆವೇಗ: ಕಂಬದು ಕಡಿಯಣದ ಕೀಲದ ಹೋರಂಟಿಯ ಘಾರಾಘಾರಿಯೊಳ್ ಜೋಸಿಯವ ಲಾಲಲು ಖರ ಹಷಿಯಂ ನೆಗೆವ ದೊಳ್ಳಿ ಚಳಿಯಂಗಿಡೆ (ನಿಘಶ. ೬-೫೫ ಪ); ಹರಿಯ ಕುಲಿಶದ ಧಾಳಿಯಲಿ ಕುಲಗಿರಿಗಳ್ಬ್ಬಗಿಯಾದವೊಲು ಮಂದರದ ಘಾರಾಘಾರಿಯಲಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುವ ಕಡಲಂತೆ ಹರಿವರೂಥಿ ಕೆದಱ್ ತಳತಳಿ (ಕುವ್ಯಾದೃಶ್ಯ. ೧೨-೦೯); ಆರು ನಿಲಬಹುದವರ ಘಾರಾಘಾರಿಯಲಿ (ಕಿತಿರಾ. ೪-೭-೫); ಸರಳು ಘಾರಾಘಾರಿಯಿಂದ ಹೊಗರೇರಿ (ಪಂಂಗಿ. ೫೮-೭೭); ಸದಾಶಿವ ನಾಯಕನ ಘಾರಾಘಾರಿಗಿರ್ದಿರ್ ನಿಲಲಾಂಬೆಯಡಕ್ಕಮಾಗಿ ಪಟುತರ ಪರಾಕ್ರಮತಳಿಗಳಂ ಪಲಾಯನಂಬಡೆದು (ಕಳಪ್ಪ. ೨-೮೩). [?]

ಘಾರಿಗೆ 'ಗಾರಿಗೆ' ನೋ.

ಘಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಆನುಕರಣಶಬ್ದ: ಘಾರು ಘರ್ಘರ ಘರಿಲೆಂಬ... ಗರಿಗರಿಲೆಂಬ ನಿಷ್ಕುರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ಪಲ್ಪಾದಿತ್ಯ ಯಂದ್ರದೊಳ್ (ನಿಘಶ. ೬-೬೮).

ಘಾಲಿ 'ಗಾಲಿ' ನೋ.

ಘಾಸ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು: ಮೇವು: "ಘಾಸಃ, ಯವಸಃ–ಈ ೨ ದವಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೩೭); ಗುಣಮಿದು ದೋಷವಿದೆಂಬೀ ಗಣದವನೆತ್ತಱ್ ಗು ಮ ಕ್ಕು ತ ಪು ಕೃ ತಿ ಜ ನಂ ತೃಣಸಸ್ಯಘಾಸವಿಷಯವ್ಯಣಯಂ ಸಮ ವೃತ್ತಿಯವ್ವೆಲ್ಲಂ ಲೌಗಗಣರ್ಗ್ (ಕವಿಲಾ. ೧-೫); ಗೋವಾಗಿರಲಿದೆಂದು ಹಿಡಿ ಘಾಸಮಂ ಕೊಟ್ಟುವನ ಪುಣ್ಯಕೆಣೆಯಿಲ್ಲ (ಬಾಲ್ಹಣ. ೫-೨೨); ನಿಸ್ಸೀಮ ಘಾಸಿಗರ್ಮಾರ್ಜವದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದೊಳ್ ಮನಂ ಲಯಮಾಗೆ ನೋಡಿ (ಕ್ರಿಗಾಪಾಮ. ೨೬೭-೦೦೪). [ಸಂ.]

ಘಾಸರ (ನಾ). ಹಗಲಲಂ; ದಿನ: ವರ್ಗಚತುರಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ–ಘಟಿಘಂ . . . ಘಾಸಿ, ಘಾಸರಂ (ಕಬಾದ. ೦೩ ವೃತ್ತ). [<ಸಂ. ಘಸ್ರ]

ಘಾಸಿ 'ಗಾಸಿ' ನೋ.

ಘಾಸ್ಯ (ಗು). ೧. (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ತಿನ್ನುವ,–ನುಂಗುವ. (ನಾ). ೨. ಬೆಂಕಿ. [ಸಂ.]

ಘಾಸಿಗೊಳಿಸು 'ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಘಾಳ 'ಗಾಳಿ' ನೋ.

ಘಾಳಿಗೊಪುರ 'ಗಾಳಿಗೋಪುರ' ನೋ.

ಘಾಳಿನಂದನ (ನಾ). ವಾಯುಪುತ್ರ; ಆಂಜನೇಯ; ಹನುಮಂತ: ಕಾಂಗಂನ ಪಡಿಯ ತುಂಬ ಚರಣ . . . ಘಾಳನಂದನ ಕರದ ಮೆಜ್ಜಿವ ಚರಣ (ಕೇಶ್ವಕು. ೦೪೬). [ಘಾಳಿ (<ಗಾಳಿ) + ನಂದನ]

ಘಾಳಿಮಂಟಪ 'ಗಾಳಿಮಂಟಪ' ನೋ.

ಘಾಳಿಮಟ್ಟೆ 'ಗಾಳಿಮಟ್ಟೆ' ನೋ.

△ **ಘಾಟಿಗೆ** (ನಾ). ತಾಪ್ತದಲ್ಲಿ ಕರಿದಂ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ; ಗಾರಿಗೆ: ಘಟಿಯಂ, ಘಾಟಿಗೆ (ಘಾರಿಗೆ), ಘೋಟಿಗೆ (ಕಬಾದ. ೦೩ ವೃತ್ತ). [<ಗಾರಿಗೆ]

ಘಿಂಘಿಣ (ನಾ). ಒಂದು ಆನುಕರಣಧ್ವನಿ: ಘಿಣಿಘಿಣ ಘಿಂಘಿಣ ಘಿಂಘಿಣ ಘಿಂಘಿಣ ಘಿಣಿಘಿಣ ರವಗಳ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೪-೩೬).

ಘಿಣಿಘಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಆನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ನಾದ: ಘಿಣಿಘಿಣ ಘಿಂಘಿಣ ಘಿಂಘಿಣ ಘಿಂಘಿಣ ಘಿಣಿಘಿಣ ರವಗಳ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೪-೩೬).

ಘಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). (ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದದ ದೆಸೆಯಿಂದ) ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಘಮ್ಮೆನ್ನ,-ಘಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು; ಕಿವಿ ಕಿವುಡಾಗು : ಪೊಯ್ಸಿದರ್ ದಿಗ್ಗಜಾತುಲ ಕರ್ಣಾವಳಿ ಕೂಡೆ ಘಮ್ಮಿಡುವಿನಂ ಯುದ್ಧಾನಕಾನೀಕಮಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೧೩). [ಘಂ$_0$ + ಇಡು$_1$]

ಘರಟಿ (ನಾ). ಬತ್ತ ಒಡೆಯುವ ಸಾಧನ; ಒಡೆಗಲ್ಲು : ಬಂಡಿಗಾಲಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಹಲಿಗೆಗಳು, ಬತ್ತವೊಡೆಯುವ ಘರಟಿಗೂ, ಕಬ್ಬಿನ ಗಾಣಕ್ಕೂ ಬೇಕಾಗುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ (ಕಥಾಗೆ. ಪರಿ. ೧೩).

[← ಮರಾ. ಘರಟ. ಘರಿಟ./ಸಂ. ಘರಟ್ಟ]

ಘರ್ರನೆ (ಅ). ಘರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : ಸರ್ವಮುದ್ರಾಧಿಕಾರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಎಂತಹ ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಭುನಿಷ್ಠೆಯನ್ನಾದರೂ ಮೆಟ್ಟಿ ಸೋಲಿಸಿ ಘರ್ರನೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಅಳ್ಳಾಡಿಸಿ ಬಿಡುವುದು (ಸುಗುಗಹ. ೧೩-೬).

[ಘರ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಲಘಲ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಗೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೇ ಹಾಕಿ ಗುಜ್ಜೇರ ಕುಣಿದಾರ ವಜ್ಜರ ವಡ್ಯಾಣ ಘಲಘಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೬೩).

ಘಲಿಘಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘಲಿಘಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಘಲಿ ಘಲಿಸುವುವು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪). [<ಘಲಘಲ + – ಇಸು$_3$]

ಘೀಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆನೆಯಂತೆ) ಘೀಳಿಡು; ಕೂಗು: ಮೊರೆಯೆ ನಾನಾ ವಿಧದ ವಾದ್ಯತತಿ ಘೀಂಕರಿಪ ಕರಿಗಳುರುಗೊಂದಣಂ . . . ತುಂಬಿತೆಣ್ದೆಸೆ ರಭಸದಿ (ಪಂಕಾರಾ. ೧-೭-೧೩).

[ಘೀಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಘೀಂಕೃತಿ (ನಾ). ಆನೆಯ ಘೀಳಿಡುವಿಕೆ; ಬೃಂಹಿತ : ನಡುಗಿದತ್ತಡವಿ . . . ಗಜದ ಘೀಂಕೃತಿಯಿಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೬-೧೨೯); ಕರಿಘೀಂಕೃತಿಯ ನಾಲಿಸುವ ಸುಪ್ತೋತ್ಥಹರ್ಯಕ್ಷನೋಲಾದನಾ ವಾಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೯-೨೨೭). [ಸಂ.]

ಘೀಳ್ 'ಗೀಟ್' ನೋ.

ಘೀಳಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆನೆಯಂ ಅರಚುವಂತೆ ಮಾಡು,-ಧ್ವನಿಗೆಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆನೆಯಂತೆ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅರಚಿಸು; ಚೀರಾಡಿಸು. ೩. (ಆಲಂ) ಶಿಕ್ಷಿಸು; ದಂಡಿಸು : ಪೇಳು ಧರ್ಮವ್ಯಾಧ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ಘೀಳಿಡಿಸಿ ನಿಗ್ರಹಿಪ ತೆರನೆಂತುಟಾ ಫಲವ ಕೇಳಬೇಕೆಂಬಿಚ್ಛೆಯಾಗಿಯಿದೆ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೩-೨೨-೮).

[ಘೀಳಿಡು (<ಗೀಟಿಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಘೀಳಿಡು 'ಗೀಟಿಡು' ನೋ.

ಘೀಳಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಕಿರಿಚು; ಆರ್ಭಟಮಾಡು : ಕಾಲನ ಕೈಚಕ್ರವನೇಳಿಸಿ ತಿರುಗುವ ಮನದಾಳಾಪಂ ಪಿಂತಿರೆ ಮುಂತೈದುವ ಉಳಿಯಿಂ ಘೀಳಿಱಿನ [ದ]ಲುಗುವ ಡಮರುವನಗ್ಗಿಸಿ ಕೊಡಹುವ . . . ಕರಿಘಟಿ[ಟೆ] ನೆರೆದುವು (ವೀರೇಶ. ೨-೨೮). [ಘೀಳ್(<ಗೀಟ್) + ಇಱಿ$_1$]

ಘೀಟ್ 'ಗೀಟ್' ನೋ.

ಘೀಟಿಡು 'ಗೀಟಿಡು' ನೋ.

ಘುಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಘುಮ್ಮೆಂಬಡವಿಯೊಳಡಂಗಿ ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ಪಾ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೦).

ಘುಂಘುಱು 'ಗುಂಗುಱು' ನೋ.

ಘುಂಟ (ನಾ). ಪಾದದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗೆಣ್ಣು,-ಗಂಟು; ಹರಡು; ಗುಲ್ಫ. [ಸಂ.]

ಘುಂಟಕ (ನಾ).=ಘುಂಟ. [ಸಂ.]

ಘುಂಟಿಕೆ (ನಾ).=ಘುಂಟ : ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ . . . ಘುಂಟಾ-ಗಂಟೆ; ಘುಂಟಿಕಾ – ಗುಂಟಿಗೆ (ಕಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಘುಂಟಿಕಾ]

ಘುಂಡಕ (ನಾ).=ಘುಂಟ : " ಘುಂಡಕಂ ಗುಲ್ಫಮೆನೆ ಹರಡೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೮). [<ಸಂ. ಘುಂಟಕ]

ಘುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಧಡಲೆಂಬ ದಟಲೆಂಬ ದುಡುಹೆಂಬ ಘುಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಧಿಪ್ಪೆ]ಂಬ ಧುಡುಹೆಂಬ ಧುಮ್ಮೆಂಬ ಘೋರೆಂಬ ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣಿಯ ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨-೧).

ಘುಟಿ (ನಾ). = ಘುಂಟ. [ಸಂ. ಘುಟ, ಘುಟೀ]

ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧ (ನಾ). ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧರ ಘುಟಿಕೆಯುರುಳಿತ್ತು ಯಂತ್ರಿಗಳ ಯಂತ್ರ ಎದ್ದು ಹೋಯಿತ್ತು (ಅವಶಂ. ೧೫೬-೭೧೬); ಅನೇಕ ದೇವರುಗಳನುಗುಳ್ವ ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಂ ಬೀಜದೊಳು ಮರಂ ಪುಗುವಂತೆ . . . ಅಗ್ನಿಯೊಳುಷ್ಣಂ ಪುಗುವಂತೆ ಶಿವಲಿಂಗದೊಳ್ ಪುಗಲ್ (ನಂಬಿರ. ೮-೩). [ಸಂ. (ಘುಟಿಕಾ + ಸಿದ್ಧ)]

ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಸಾಧನೆ; ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ ಮುಂತಾದ ಅತಿ ಮಾನುಷಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ,-ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಅಕ್ಷರ ಲೆಕ್ಕ . . . ಅಂಜನಾಸಿದ್ಧಿ ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರತಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ (ಮಡಿಮಾ. ೪೩-೬೧); ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿಯ ಸಾಧಿಸುವ ಅಣ್ಣಗಳ ಕಣ್ಮನಕ್ಕೆ ಸಟೆಯ ತೋಱಿಸಿ ಹೊಱಗಾದನು ನೋಡಾ ಪರಶಿವನು (ಅಖಂಡೇ. ೬೩-೨೦). 'ಅಂಜನಸಿದ್ಧಿ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ಘುಟಿಕಾ + ಸಿದ್ಧಿ)]

ಘುಟಿಕಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಗುಳಿಗೆಗಳ ಸಮೂಹ,-ರಾಶಿ. ೨. (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಹನಿ; ತೊಟ್ಟು; ಬಿಂದು : ದ್ರುಮ ಪಲ್ಲವ ತಳನಿಪತಿತ ಹಿಮಾಂಬು ಘುಟಿಕಾಳಿ ನಾಡೆ ಸೊಗಯಿಸಿದಪುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೮೯). [ಸಂ. ಘುಟಿಕಾಲಿ (ಘುಟಿಕಾ + ಆಲಿ)]

ಘುಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. =ಘುಂಟ : " ಘುಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ಈ ೨ ಹರಡು " (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೬೧); " ಘುಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ೨ ತದ್ಗ್ರಂಥಿ. ಆ ಪಾದದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಮೂಳೆಗೆಣ್ಣುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಂಸಖಂಡದ ದಿಮ್ಮಿ, ಚೀಲ, ಮಂಡೆ, ಹೆಜ್ಜೆ, ಹರಡೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೫). ೨. ದುಂಡಗಿರುವ ಮಾತ್ರೆ; ಉಂಡೆ; ಗುಳಿಗೆ : ಬಾವಿಯ ಸರ್ಪನು ಸಿದ್ಧರಸದ ಘುಟಿಕೆಯ ನುಂಗಿ ಎದ್ದಾಡಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅವಶಂ. ೧೩೦- ೫೯೬); "ವಜ್ರಕಾಯ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಕೊಡುವ ಪಾದರಸದ ಗುಳಿಗೆ" (ಅವಶಂ. ಕೋಶ); ನಾರು ಬೇರಂಜನಂ ಘುಟಿಕೆ ಮೂಲಿಕೆ . . . ಪರಕಾಯ ಪ್ರವೇಶಮಂ ಬಯಸುವ ವಿಕಾರಿಸಿದ್ಧರು ಸರಿಯೆ ಸಿದ್ಧರಾಮಂಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೯); ಅಟಮಟದ ಘನದೇಹಸಿದ್ಧಿಯ ಘುಟಿಕೆ ನಿಮ್ಮಲಿ ರಣಪಲಾಯನ ಪಟುಭಟರಲಾ ಗುಣವಿಹೀನರು ಶಲ್ಯ ನೀವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೨೨); ಕಾತರಿಸುತೆದ್ದು ಜಪಸರಯೋಗದಂಡ ಶ್ರೀಭೂತಿ ಘುಟಿಕೆಯ ಕಮಂಡಲಮ ವ್ಯಾಘ್ರಾಸನವ್ರಾತಗಳನುಳಿದು . . . ಅತಿಭಯದಿ ಪರಿದು (ನವಮೋ. ೬-೨೪). [ಸಂ. ಘುಟಿಕಾ]

ಘುಟುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಘುಟುರು ಘುಟು ಘುಟು ಘುಟುರೆನುತಲಾರ್ಭಟಿಸಿ ಕೋರೆಯ ನೇವರಿಸಿ ಕಟಕಟನೆ ಪಲುಗಳ ಕಡಿದು (ಅನಂರಾ. ೧-೪-೨೦).

ಘುಡಿಘುಡಿಸು 'ಘುಡುಘುಡಿಸು' ನೋ.

ಘುಡುಘುಡನೆ (ಅ). ಘುಡುಘುಡು ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : ಕಳೆಗುಂದಿ ಕಾಮನ ಭುಜಸರಿತದೊಳತ್ತ ತೊಲಗಿ ನಿಂದಿತು ಚಕ್ರರತ್ನಾ ದಳ ನಡುಗಿತು ಧೂಮಕೇತುವೆದ್ದುವು ಕೂಡೆ ನೆಲ ಗುಡುಗಿತು ಘುಡುಘುಡನೆ (ಭರಶ. ೫೦-೧೧೫). [ಘುಡುಘುಡು + – ಅನೆ$_1$]

ಘುಡುಘುಡಿಸು, ಘುಡಿಘುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘುಡುಘುಡು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ವೀರವೃಂದದ ಘುಡುಘುಡಿಸುವ ದೌಡೆಯ ಕೋಳಾಹಳ ದಬ್ಬರಮಾಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ವ). ೨. ರೋಷದಿಂದ ಕೂಗು ; ಗರ್ಜಿಸು ; ಆರ್ಭಟಿಸು : ಗಿರಿದುರ್ಗಂಗಳಂ ವಜ್ರಧರನಂತಡಿಸಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಪುಡಿಗುಟ್ಟುವ . . . ವನದುರ್ಗಂಗಳಂ ದಾವಾನಳನಂತಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟುರಿಪುವ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ) ; ಘುಡುಘುಡಿಪ ಕೋಪದಲಿ ದುರ್ಗದ ಹೆಡಕು ಪರಿಯಂತೇಱೆ ಪುರ ಗಡಬಡಿಸಿ ಬೆಚ್ಚಿತು (ತೊರಣಾ. ೪-೬-೨೦) ; ಸಿಡಿಲು ಘೋಷದಿ ಮೊರೆಯುತಾ ಹುಲಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಭೋರಿಡುತ ವ್ಯಾಘ್ರನು ತುಡುಕಿಯೆರಗಿದ ರಭಸದಿಂದೊಗ್ಗೊಡೆದವಾಗಾ ಗೋವ್ಗಳು (ಗೋಹಾಡು. ೫೦). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಕಡುಮೋಹವೆಡೆಯಲಿ ಘುಡುಘುಡಿಸೆ ಶಿಶು ಬೀಳುಕೊಂಡನು ಪಿತೃಚತುಷ್ಟಯವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೩).

ಘುಡಿಘುಡಿಸು: ೧. ಘುಡಿಘುಡಿಸುತೇಳ್ವ ಮತ್ಸ್ಯಾಳಿಗಳ ಕೇಳಿಗಳ . . . ಪಡೆಪಿನಿಂ ಕಡಲೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೨-೪). ೨. ಕೆದಱಿತೀ ಶಬರಾಳಿ ಸೀಳ್ದಿಕ್ಕಿದುದು ತುಡುಕುವ ನಾಯಿಗಳನಟ್ಟಿದುದು ಘುಡಿಘುಡಿಸುತ್ತ ಕಪಟಕಿರಾತ ಸಂತತಿಯ (ತೊರಣಾ. ೩-೩-೧೯).

ಘುಡುಘುಡುಘುಡಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಡಿ ನೆನೆದ ಬಲು ಬೆಮರ ಘುಡುಘುಡುಘುಡಿಪ ನಾಸಾಶ್ವಾಸಲಹರಿಯ ಕಡುಮನದ ರಥತುರಗ ಮಿಕ್ಕವು ಸರಳ ಸೂರಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೨೪). [ಘುಡುಘುಡು+ – ಇಸ್ಯು]

ಘುಡುಘುಡು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘುಡುಘುಡಿಸು' ಪರಾ.

ಘುಣ (ನಾ). ಮರಮುಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಕುಂಥು ಘುಣ ಮತ್ಕುಣ . . . ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಕಾದಿ ತ್ರೀಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಘುಣಾಕ್ಷರನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಘುಣವೆಂಬ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಓಲೆಗರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗೆರೆಗಳು ಅಕ್ಷರದಂತೆ ಆಗುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ. Pಘುಣವೆಂಬ ಹುಳು ಮರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಗೆರೆಗಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಕ್ಷರದಂತೆ ಆಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮೂಢನಿಂದ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಜಾತಣನದ ಕೆಲಸಗಳು ಆಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಈ ನ್ಯಾಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

[ಘುಣ + ಅಕ್ಷರ + ನ್ಯಾಯ]

ಘುಣಾಕ್ಷರಪ್ರಾಯ (ನಾ). =ಘುಣಾಕ್ಷರನ್ಯಾಯ : ಘುಣಾಕ್ಷರಪ್ರಾಯದೆ ಶಬ್ದಮೊಂದೆರಡು ಮತ್ತೆ ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡೆ ಕಾಕತಾಳೀಯದೆ ವಾಚ್ಯಮೊಂದೆರಡು ಕೂಡೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಘುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ; ಮೌನವಾಗಿ : ಆ ಕೋಲಾಹಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಘುಮ್ಮನೆ ಕೂತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). 'ಗುಮ್ಮನೆ' ಪರಾ.

[ಘುಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಘುಮ್ಮಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ. = ಘುಮ್ಮಿಡು : ಧೊಕ್ಕು ಧಡ ಸಬುದಗಳಲಿಳೆ ಘುಮ್ಮಿಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಭಿಕ್ಕೆ, ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕೆ] ಕೂರುಮನಱಿಚೆ ದಿಗ್ಗಜ ಧಿಕ್ಕು ಧಿಗಿಲೆನೆ ಧೈರ್ಯಬಲರೊದಗಿದರು (ತೊರಣಾ. ೪-೪-೨೭).

[ಘುಂ + ಇಕ್ಕು]

ಘುಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಘುಮ್ಮೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಹಯತತಿ ಕೂಡೆ ಹಲ್ಲಣಿಸಿದವು ಗುಳದಲಿ ಜಡಿದವಾನೆಗಳು ಕೂಡೆ ಘುಮ್ಮಿಡೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗಳಲ್ಲಾಡಿದವು ಗಿರಿನಿಕರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೧೪).

[ಘುಂ + ಇಡು$_1$]

ಘುರುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಸೂಕರನಂತೆ ಘುರುಕೆಂದು ಕಾಟ್ಕೋಣನಂತೆ ಬೇಸರದೆ ದೊಂಕಿಟ್ಟು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೩೬).

ಘುರುಘುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘುರುಘುರು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಪಿರಿದೆನಿಪ ಭರದೆ ನಡೆಯಲ್ ಘುರುಘುರಿಸಲ್ ಘೋರ ಘೋಣ ವಿವರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೨); ಘುರುಘುರಿಸಿ ಪೀರ್ದು ಚುಂಬಿಸಿ ಮುಱಿದುಗುರಿಂ ಸೀಟ್ದು ಸೆಳೆದು ಕೈವಿಟ್ಟಂ ಸುಂದರಿಯುರದ ಕರಿಯ ಕಲೆವಡೆದರನೇಱಿಲ ಪಣ್ಣನೊಡೆದವೋಲ್ ತೋಱುವಿನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೩೧) ; ಘುರುಘುರಿಸುವ ಘನಹೇಷಾವಿರುತಿ ಪೊದಟ್ದುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮುತಿರೆ ತಾಂ ಬಿಡದುರ್ವರೆಯಂ ದಕ್ಷಿಣ ಖುರದಿಂ ಬೆರಂಟುತಿರ್ದುದು ತುರಂಗಮಾಗ್ರಣಿಯಾಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೬೯). [ಘುರುಘುರು + – ಇಸ್ಯು]

ಘುರುಘುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘುರುಘುರಿಸು' 'ಘುರುಘುರುಧ್ವನಿ' ಪರಾ.

ಘುರುಘುರುಧ್ವನಿ (ನಾ). ಘುರುಘುರು ಎಂಬ ಶಬ್ದ : ಘುರುಘುರು ಧ್ವನಿ ಹೇಷಿತಸ್ವನಂ . . . ಮೆಱೆಯೆ ಬಂದತ್ತು ತುರಗಬಲಂ (ಚಬಪು. ೪೭ - ೩೫). [ಘುರುಘುರು + ಧ್ವನಿ]

ಘುರ್ಜರ (ನಾ). ೧. ಗುರ್ಜರದೇಶ : ವಿನುತ ಘುರ್ಜರ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಜ್ಜರ, ಘೂರ್ಜರ] ಗೌಳ ಕೇರಳ ಜನಪದಾದಿ ಸಮಸ್ತನೃಪರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಬಂದುದು (ತೊರಣಾ. ೧-೭-೧೭). ೨. ಗುರ್ಜರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 'ಗುರ್ಜರ', 'ಘೂರ್ಜರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘುಲ್ಲವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೀಗು ; ಉಬ್ಬು ; ಉಕ್ಕೇರು ; ಹೊಮ್ಮು : ಇಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸುಮಧುರ ಜೀವನದ ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ಸುಳಿವಾಮೋದ ಮಾರುತನ ತೀಟದಿಂ ಘುಲ್ಲವಿಸಿ ಘೂರ್ಣಿಪೀ ಸಂತೋಷಶೀತಲಚಲತ್ತರಂಗಾವಳಿಯೊಳು (ಭಾರಂಗ. ೩-೯).

[P ಇದು 'ಭುಲ್ಲವಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಘುಸೃಣ (ನಾ). ಕುಂಕುಮ ; ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ : "ಕುಂಕುಮಂ. ಘುಸೃಣಂ, ವರ್ಣಂ, ಲೋಹಿತಚಂದನಂ, ಕಾಶ್ಮೀರಜಂ, ಕಾಳೇಯಂ, ಜಾಪಕಂ–ಈ ೭ ಕುಂಕುಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೮೯) ; ಮೃಗಮದ ಘುಸೃಣಚಂದನಚರ್ಚೆಯೊಳಂ . . . ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೪-೮೦); ಘನಸಾರಘುಸೃಣಚಂದನಘನಸಾರದ್ರವದಿಂ . . . ಅನಘನಂಘ್ರಿಗಳ ನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೪-೭). [ಸಂ.]

ಘುಳು 'ಘುಟು' ನೋ.

ಘುಳುಘುಳಿಸು 'ಘುಟುಘುಟಿಸು' ನೋ.

ಘುಳುಮ್ಮನೆ 'ಘುಟುಮ್ಮನೆ' ನೋ.

ಘುಳ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಛಿಳಿ ಛಿಮಿದ್ದಿಮಿ ಘುಳ್ಕು ನೆಳ್ಕುಂ ಘಣಿಲು ಘಣ್‌ಘಣ್ ಧಂ ಧಗಂ ಘುಳುಘುಳು ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲೆಂಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ(ಸಾನಂದ. ೮-೧೩).

ಘುಟು, ಘುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಖಟಿಲೆಂಬ ಥಟಿಲೆಂಬ ಘುಟುವೆಂಬ ಘಟಿಲೆಂಬ ಧಟಲೆಂಬ ವೋಲ್ ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರಂಗಳೊಳ್ ಸುಟಿವುತ್ತಿರ್ಪನುಕರಣೆಯಲ್ಲವುಂ ನಿತ್ಯಱಟನೆಂಬರಾದಿಯ ಕವೀಂದ್ರರ್ (ಸಂಜೀವ. ೯). **ಘುಳಂ** : ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದಾಗ ಘುಳುವೆಂಬ ಶಬ್ದ ಕೇಳಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಘುಟುಘುಟು, ಘುಳುಘುಳು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): 'ಘುಟುಘುಟಿಸು' ಪರಾ. ಘುಳುಘುಳು ಘಳಘಳ . . . ಘಡಘಡಿಲೆಂದು ಮೊಳಗು ಮೊಳಗಿತು ನಭದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೪೧) ; ಛಿಳಿ ಛಿಮಿದ್ದಿಮಿ ಘುಳ್ಕು ನೆಳ್ಕುಂ ಘಣಿಲು ಘಣ್‌ಘಣ್ ಧಂ ಧಗಂ ಘುಳುಘುಳು ಛಟಿಲ್ ಛಟಿಲೆಂಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂದ. ೮-೧೩) ; ಹದಿನಾಱು ಬಣ್ಣದ ಸೊನ್ನೆಯ ಸರಳ್ಗಳ ಕುದಿಗಾಸಿ ನೀರೊಳಿಟ್ಟಂತೆ ಉದಿಸಿತು ಘುಳುಘುಳು ಧ್ವನಿ ತಂಗೊಳದೊಳು ತನು ತಾಪದಿಂದೆ (ಮೋಹತ. ೯-೪೨).

ಘುಟುಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘುಟುಮ್ಮನೆ' ಪರಾ.

ಘುಟುಘುಟಿಸು, ಘುಳುಘುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘುಳುಘುಳು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ವಿಜೃಂಭಿಸು; (ಕೋಪದಿಂದ) ಆರ್ಭಟಿಸು; ಆವೇಶಗೊಳ್ಳು; ಆಡಂಬರಮಾಡು : ಅಂತು ನಿರ್ಭರ ಕ್ಷುಭಿತ ಸಾಗರ ತರಂಗ ಪಟಳಮೆನೆ ಕೆಳರ್ದು ಘುಟುಘುಟಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಘಟುಘಟಿಸಿ] ಘೂರ್ಣಿಪ ನೃಪಾಳ ಸಂಕುಳದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೬-೪೨ ವ). **ಘುಳುಘುಳಿಸು:** ೧. ನೆರೆದು ಘುಳುಘುಳಿಸುತಂ ಮುಂದೆ ಪೆರ್ಬಲವಿರಲು (ಇಹರ. ದೇ. ೪೦-೨೪); ಘುಳುಘುಳಿಪ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ರಿಪುಗಳ ಮುಳಿಯಿಸುವ ಕಹಳೆಗಳ ತುರಗಾವಳಿಯ ಗಜಱಬ್ಬರಣೆ ಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡರತಿಬಳರು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೪-೫೮). ೨. ಸಿಕ್ಕಿದರಂ ಸೀಳ್ದು ಬಿಸುಡುತುಂ ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಬರ್ಪ ಮತ್ತಗಜಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು (ನಂಬಿರ. ೨-೨೫); ಘುಳುಘುಳಿಸಿದನು ಬಲಭದ್ರನಧಿಕೋಜ್ವಲ ಮಹಾಕ್ರೋಧದಲಿ ಕೊಂಡನು ದಂಡವನು ಜಡಿದು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯೮-೧೬). ೩. (ಆಲಂ) ಸಡಗರಿಸು; ಸಂಭ್ರಮಗೊಳ್ಳು; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಗಣಪನುಂ ಸ್ವಾಮಿಯುಂ ಕೆಲಬಲದೊಳೊಪ್ಪಿರಲು ಗಣನಿಕರ ಘುಳುಘುಳಿಸುತುರವಣಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು (ಬಸರ. ೧-೧೬); ಘುಳುಘುಳಿಸುತ ನಡೆದುದಾ ಸೇನೆ (ಭರಕ. ೫೦-೮೪). ೪. (ಆಲಂ) ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಶೋಭಿಸು : ಸವೆದು ಘುಳುಘುಳಿಪುದೊಂದಲಗನಿರಿಸಿದನುರದೆ (ಸೇದಿರ. ದೇ. ೬೦-೧೯); ತೊಳಗುವೆರ್ದೆ ದಾವರೆಯ ನಡುವೆ ಥಳಥಳಿಸಿ ಘುಳುಘುಳಿಸುವ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರಾಕಾರ ಲಿಂಗಮಂ ಬಳಸಿ ಬಿಗಿದೊಳಪೊಕ್ಕು (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೩೧).

[<ಘುಟು + – ಇಸು$_3$]

ಘುಟುಮ್ಮನೆ, ಘುಳುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಘುಳುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: ಘಟಿಲನೆ. ಘಟಿಲನೆ, ಘುಟುಮ್ಮನೆ, ಧಟಮ್ಮನೆ (ಶಬ್ದಾನು.೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಘುಳುಮ್ಮನೆ:** ಧರ್ಮಕ್ಕತಿದ್ರೋಹನುಂ ಖಳನುಂ ಕಳ್ಳುಣಿಯುಂ ಘುಳುಮ್ಮನಿಟಿಗುಂ ಶ್ವಭ್ರಾಂತಮಂ ತಾಪಿನಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೧).

[ಘುಟುಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಘೂಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘೂಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಹೇಕರಿಸು; ಕೆನೆ : ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ಸಜ್ಜಾದ ಐದು ಕುದುರೆಗಳು ಘೂಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ವೀರಬಂ. ೨೦); ಜಾತಿ ಕುದುರೆಗಳು ಮೆಲ್ಲನೆ ಘೂಂಕರಿಸುತ್ತ ಓಟ ಕಿತ್ತುವು (ಪುನರು. ೩೩೮). [ಘೂಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಘೂಕ (ನಾ). ಗೂಗೆ; ಗೂಬೆ: ಬೇಕಾದಡೀಗ ಹೋಗಲ್ಲದಿರ್ದಡೆ ಬಳಿಕನೇಕ ಭಲ್ಲುಕ ಜಂಬುಕಂ ಘೂಕ ವೃಕಗ[ಪಾಠಾಂ. ಬಕವೃಕಂಗ]ಳೆಳೆಯದೆ ಬಿಡವು (ಹಡಕಾ. ೧೨-೧೮); ಘೂಕ–ಗೂಗೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ); ಮುಱಿದಟ್ಟೆಯ ಸುರಿದ ಕರುಳ ನೆರೆದ ಕೆನ್ನೀರೆಳೆಯೊಳೆತ್ತಂ ಕಾಕಂ ಘೂಕಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಘೂಟ 'ಗೂಂಟ' ನೋ.

ಘೂಡು (ನಾ). ದಡವನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಧನ : (ಕಿಸಂಗ್ಲಾ. ೨೮). [←ಇಂ. Goad]

ಘೂತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘೂ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಲೆವಱಿದ ಪಟಯಿಗೆಗಳ ದಂಡದೊಳೆಱಗಿ ತಂಡದಿಂ ಘೂತ್ಕರಿಪ ನಿರ್ಭೀಕ ಘೂಕಾನೀಕಂಗಳ ಘೋಷಂಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೪೦ ವ).

[ಘೂತ್ಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$].

ಘೂತ್ಕಾರ (ನಾ). ಘೂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ; ಗೂಗೆಯ ಕೂಗು : ದೂರದಿಂದ ಗೂಬೆಯ ಘೂತ್ಕಾರವೊಂದು ಕೇಳಬರುವದು (ನಡದಾ. I, ೩೧೩).

[ಸಂ.]

ಘೂರ್ಜರ (ನಾ). ೧. ಗುರ್ಜರ ದೇಶ : ಘೂರ್ಜರ ರಾಜಧ್ವಜಿನಿಯನಿಱಿದೋಡಿಸಿ ಭುಜವಿಜಯದೆ ವಿಜಯನನುಳಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೬): ಘೂರ್ಜರ ಬರ್ಬರ ಪಾರಸೀಕ . . . ತುರುಷ್ಕ ಮರು ಪ್ರಭೃತಿ) ಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ವ). ೨. ಗುರ್ಜರ ನಿವಾಸಿ; ಗುರ್ಜರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 'ಗುರ್ಜರ', 'ಘುರ್ಜರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಜರನಾಟಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಐದು ವಿಧವಾದ ನಾಟಿರಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು : ನಾಟ, ಆಹರಿ, ಸಾಳಗನಾಟಿ, ಹಮೀರನಾಟಿ, ಘೂರ್ಜರನಾಟಿಯೆಂಬವೇ ಪಂಚವಿಧನಾಟಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫).

[ಘೂರ್ಜರ + ನಾಟಿ$_3$]

ಘೂರ್ಜರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಆ ಸಮಯದಿ ತಾಳದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಸುವಾಸಿನಿಯರು ಬಂದು ನಿಂದು ದೇಶಾಕ್ಷಿ ನಾರಾಯಣಿ ಘೂರ್ಜರಿಯಿಂ ರತೀಶನ ಪಿತನ ಪಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೬-೬೩).

[ಸಂ. ಘೂರ್ಜರೀ]

ಘೂರ್ಝರಿ (ನಾ).=ಘೂರ್ಜರಿ : ಮಧು, ಮಾಧವಿ . . . ಘೂರ್ಝರಿ . . . ಕರ್ಣಾಟ ಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತು ರಾಗಂಗಳೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದುದಿಸಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩). [<ಸಂ. ಘೂರ್ಜರೀ]

ಘೂರ್ಣ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡುವ; ಚಲಿಸುವ; ಕಂಪಿಸುವ : ಘೂರ್ಣಾರ್ಣವ [ಪಾಠಾಂ. ಘೂರ್ಣಮಾನಾರ್ಣವ, ಘೂರ್ಣಿತಾರ್ಣವ] ಘೋಷಮಂ ಗೆಲ್ದ ಹರ್ಷದಿಂ ಪೆರ್ಚುವಂತೆ ಪೆರ್ಚಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೨ ವ). (ನಾ).೨.=ಘೂರ್ಣನ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣಕ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವ; ತೊಳಲುವ; ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ತಿರುಗಾಡುವವನು; ತೊಳಲುವವನು; ಅಲೆಮಾರಿ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣನ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ; ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಿಕೆ; ಸುತ್ತ ತಿರುಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣನೀಯ (ಗು). ೧. ತಿರುಗಿಸತಕ್ಕ; ಸುತ್ತಾಡಿಸತಕ್ಕ. (ನಾ).೨= ಘೂರ್ಣನ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣಿತ (ಗು). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾದ : ಸಮುದೀರ್ಣ ಘೂರ್ಣಿತಾರ್ಣವಸಮಮಾದುದನೂನಯಾನ ಸರಭಸಜನಸಂಭ್ರಮ ಕಳಕಳದಿಂ . . . ಕಟಕರಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೩೦). (ನಾ). ೨.=ಘೂರ್ಣನ. ೩. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ; ಅಟ್ಟಹಾಸ; ಗರ್ಜನೆ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಭಿನಯ; ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಪಡೆದಪಕ್ರಾಂತಂ ಚಾರಿಯನೊಡರ್ಚಿ ದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡುತೆಡಗೈ ಡೋಲದಿ ಕಡು ಸೊಗಸೆ ಘೂರ್ಣಿತಾಖ್ಯಮನೊಡವೆರ್ಚಿಪ ಕರಣಮಕ್ಕುಮಂಬುಜವದನೆ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೭೩). [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು; ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾಗು; ಚಲಿಸು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ದೇವಕೋಟಿಯ ನಿನದಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದತ್ತು ಸಮಸ್ತದಿಕ್ತಟಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೨); ಉದಯಿಸೆ ಚಂದ್ರಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದರ್ಣವಂ ಘೂರ್ಣಿಪಂತೆ ಭೋರೆಂದೋರಂದದೆ ಭುವನನ್ನುದೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದುದದೆತ್ತಂ ರಾಜಪುತ್ರ ಜನನೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೧೧); ಧತ್ರರಾಜಿ ತಳ್ತಿರೆ ಲವಣಾಬ್ಧಿಯಂತೆ ಪಡೆ ಘೂರ್ಣಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೬-೧೬೦); ಕದಡಿದೋಲಂತೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಳವಳಕಾತ್ಮ ಕುದಿಯುತಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೩-೯೪). ೨. ತಿರುಗು; ಸುತ್ತು : ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪಡರಿ ಘೂರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಧೂಮಮ. ೬೧). ೩. ಘೋಷಿಸು; ಶಬ್ದಮಾಡು : ಘಳಿಯಾರದೊಳು ಶಂಖಧ್ವಾನ

ಘೂರ್ಣಿಸು ಹೊತ್ತಬಿಡು (ಭರ. ೯-೧೦) ; ಕತ್ತಲೆಯಂಬೀ ಮದಿರೆಯ ಕುಡಿದು ಎತ್ತತ್ತಲು ಘೂರ್ಣಿಸುತಿದೆ ಕಾಡು(ಪಕ್ಷಿ. ೭೬-೧೦).೩. ವಿಸ್ತರಿಸು; ಹಿಗ್ಗು ; ಉಬ್ಬೇರು: "ಘೂರ್ಣಿಸು-ವಿಜ್ಯಂಭಣೇ, (ಆಕಳಿಸು, ಹೆಚ್ಚು)" (ಕಶಬ್ದಾ). [ಘೂರ್ಣನ + – ಇಸ್ಯ]

ಘೂರ್ಮಿತ (ನಾ). ಮೊರೆತ ; ಆಬ್ಬರ; ಗರ್ಜನೆ ; ಆರ್ಭಟ : ನಭದಿ ನೋಡುವರಬಳಿ ಕಿತ್ತನ್ನಿಭರ ಘೂರ್ಮಿತ ಘೋಷ ಕೂಲಿಯ ಸಭೆಗೆ ಕೇಳಲು ಬಂದುದಯ್ಯಮಮ ಸಂಭ್ರಮವ (ಶಾಶಿಠಾ. ೩.೩-೪೪).

[< ಸಂ. ಘೂರ್ಣಿತ]

ಘೂರ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಘೂರ್ಣಿಸು ೨ : ಸಿಕ್ಕಿದನಲಾ ಭೂಪನಿಂದು ನಾನಾಯ್ತು ತಾನಾಯ್ತು ಕಡಿಸದೆ ಮಾಣಿಸೆಂದು ಘೂರ್ಮಿ [ಶಾಕಾಂ. ಗರ್ಜಿ]ಸುವ ಕೌಶಿಕನ ಹೂಂಕಾರದಿಂದಿಗೆದರಿಬ್ಬರು ಸತಿಯರು (ಹರಿಶ. ೭-೦) ; ಮಾರಿ ಮನಗಿತ್ತನಲ್ ಸಂಹಾರಂ ಮಾಡುವೆನಂತಾ ಬಲವಂ ಪಿಡಿದಾಂ ಕೂರೆಸುಯನೆಂದು ಭಾತಿಯನಿನೋರಂತಿರಲಿತ್ತು ಘೂರ್ಮಿಸಿತ್ತು ಸ್ಥಾನಂ (ಪಶಿಯ. ೭-೩೦); ಆಲಲಿಷ್ಕಿಯೊಳಾಳ್ವನಜನಂ ಘೂರ್ಮಿಸುತೆ ನಿನಗೆ ದೋಷವೆಂ ತಾನಿರಲ್ಕೆ ನಡೆ ಕಳು ಹಿಂದ ನರಸನೇಂ ದಯೆ ದೊಜೆದನೊ (ಕೃವಿಭಾ. ೦೮-೫೯). [<ಘೂರ್ಣಿಸು]

ಘೂಳಿ 'ಗೂಳಿ' ನೋ.

ಘೂಳಿದೇವ (ನಾ). ಶಿವನ ವಾಹನವಾದ ನಂದಿಕೇಶ್ವರ; ಬಸವ (?): ಗಾಳಿದೇವರ ಕೊಡ ಘೂಳಿದೇವರು ಬಂದ . . . ಮಾರಾಯರ ಹಿಂದೆ ವಗ ಬಂದ (ಹಕ್ಕಿಪ. ೬೩). [ಘೂಳ (<ಗೂಳಿ) + ದೇವ]

ಘೃಣ (ನಾ). ಕೃಪೆ ; ಕರುಣೆ : "ಕರುಣಂ ಘೃಣಂ ಕೃಪೆಯೆನುಕ್ರೋಶಮಾ ಶೂಕಮೆನಲು ಬಗೆಯೆಂಗಳ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗಣ. ೦೨೯-೦೩). [ಸಂ.ಘೃಣಾ]

ಘೃಣಾನಿಧಿ (ನಾ). ಕರುಣೆಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನನಾದವನು; ಕರುಣಾಶರಧಿ; ದಯಾನಿಧಿ : ಅತಿಶಯದ ಚಂದ್ರನೆಲೆ ಘೃಣಾನಿಧಿಯನುತ್ತ ಹಿರಣ್ಮ ಬಾಹುಮನೆಂತ . . . ಪರತತ್ವಮೆಂದನುತ್ತುಂ (ಪಪ್ರಹ್ಲಾ. ೦೦-೬೮).

[ಸಂ. ಘೃಣಾ + ನಿಧಿ]

ಘೃಣಿ (ಗು). ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ ; ದಯಾಶಾಲಿಯಾದ; ಕರುಣಾಳು ವಾದ: ಘೃಣಿವಿನಾಯನೆನಲಂಕಾನನಂ ತಾನು ತನುವಾಂತನಿತಿಶಯವಾಗಿ (ಸಾಸಂದ. ೦೩-೪೩). [ಸಂ. ಘೃಣಿನ್]

ಘೃಣಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಸಿಕೆ ; ಜುಗುಪ್ಸೆ . ೨. ಕಿರಣ ; ಕಾಂತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು : "ಕರಮುಸ್ರಮುಮಂಶು . . . ಕೋಟಿ ಘೃಣಿಯ ಪುದ್ಯೂತಮಾ ರಶ್ಮಿ " (ಮಂಗಣ. ೦೦-೩ ; ಹೇಮದಾಮ ಘೃಣಿವರ್ಮಿತ್ಯಕ ಮಂಡಪ ಕಾಂತಿಯೆತ್ತಲುಂ ಪರಿಕರಿವನೆಗಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೦-೭೪): ಲಸದ್ಘೃಣಿ ಯಂತಾಪಲ ದಿವ್ಯಮಣಿಖಚಿತ ಹೇಮಭೂಷಣವನು (ಪದ್ಮಣ. ೭-೨೦) ; "ಕಿರಣ ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂ ಕರುಣೆಯುಂ ಘೃಣಿಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ್ಥ. ೦೦೩). ೩. ಜ್ವಾಲೆ; ಉರಿ: ಅನಲನೆಳ್ ಘೃಣಿಯುಂ ಮತ್ತಾ ಶಶಿಯೊಳ್ ಕೌಮುದಿ ಬಿತ್ತರಿಪಂತಿರ್ತ (ವಿಷ್ಣುಪು.೨-೩೦ಗ). ೪. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ; ಪಸಿಲು. ೫. ನೇಸರು; ಸೂರ್ಯ . ೬. (ನೀರಿನ) ಅಲೆ ; ತೆರೆ.

[ಸಂ.]

ಘೃಣಿಪಟಲ (ನಾ). ಕಿರಣಗಳ ಗುಂಪು.–ಸಮೂಹ : ಪಸರಿಸಿದುದು ತತ್ಕಿರೀಟದಿಘೃಣಿಪಟಲಂ (ಆಸಿ. ೦೦-೮೦). [ಘೃಣಿ + ಪಟಲ]

ಘೃಣೆ (ನಾ). ೧. ದಯೆ ; ಕರುಣೆ : "ಅನುಕ್ರೋಶ, ಕೃಪಾ, ಶೂಕಂ, ದಯೂ, ಕರುಣಾ, ಘೃಣಾ–ಈ ೬ ಕರುಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೦೨೦-೬೯). ೨. ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಬೇಸರ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಜುಗುಪ್ಸೆಯೊಂದನುವಂ ಘೃಣಾಯನಿವ್ವುದು" (ಮಂಗಣ. ೦೪೯-೭). ೩. ನಿಂದೆ ; ಬೈಗುಳು.

[ಸಂ. ಘೃಣಾ]

ಘೃತ (ಗು). ೧. ಚೆಮ್ಮುಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಸಿಂಪಡಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ತುಪ್ಪ ; ನೆಯ್ : "ಆ ತುಪ್ಪಮಾಜ್ಯಂ ಘೃತ ಸರ್ಪಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗಣ. ೫೪-೬): ಸುದ್ಧಗನ್ನದೊಳ್ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ ಸಕ್ಕದವಂ ತಕ್ಕುದೆ ಬೆರಸಲ್ಕೆ ಘೃತಮುಮಂ ತೈಲಮುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮೩) ; ಕಲ್ಯೊಳ್ ಪೊಸ್ ಪಾಲೊಳ್ ಘೃತಮಲ್ಲಿನಲೆರಡುಂಟು ದೇಹದೊಳಗಾತ್ಮನದೇಕಿಲ್ಲ (ಯುಪ್ರಾಪ್ರ. ೪-೩೮) ; ಸೇರುವ ರಾಟಳಂಗಳೆಳೆಳೆವ ಘೃತ ಮಧು ತೈಲ ಧಾರಾ ರಚನೆ ಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಕುವಾಸ. ೭-೦೮); ಮಥಿಸಿ ಮಥಿಸಿದಡುದ ಯವುದು ಗದ ದಧಿಯಲ್ ಘೃತವು (ಗಗಣಾ. ೦೩-೫೪). ೩. ನೀರು; ಜಲ. ೪. ಕ್ಷೀರ ; ಹಾಲು. ೫. ಆಮೃತ: "ಅಂಭಸ ತುಪ್ಪವಮೃತ ಮಂಜುಂ ಸುಸರದಿ ಘೃತಶಬ್ದಮಕ್ಕುಂ " (ನಾ ನಾ ೪೦. ೬೦) ; "ಜಲಾಜ್ಯಮಯಂ ಘೃತಾಹ್ವಯಂ" (ನಾಸಾರ. ೨೫). ೬. ಹುರುಪು; ಕೆಚ್ಚು. ೭. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಔಷಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಲವರ್ಧಕ ಔಷಧ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೈಲ ಮತ್ತು ಘೃತಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಾಯಿ ಆಗಲವಾಗಿರುವ ಕಂಚು ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಸಖವೈ. XII ಪ್ರಸ್ತಾ.ಪಪ).

[ಸಂ.]

ಘೃತಕುಂಭ (ನಾ). ತುಪ್ಪದ ಕೊಡ.–ಕುಂಭ : ಗಂಡಸು ಉರಿಯುವ ಕೊಳ್ಳಿಯವೊಲಂತೆ ಹೆಂಗಸು ಘೃತಕುಂಭದಂತೆ (ಇಂತಾಪ. ೦೦೩-೮೯).

[ಘೃತ + ಕುಂಭ]

ಘೃತಕೊಣಿ (ನಾ). ತುಪ್ಪವು ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವವನು; ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ : ಮೆಚ್ಚಿದನು ಘೃತಕೊಣಿ ಪುತುರೆ ನಿಚ್ಚ ಬಿನು ನೀನೆನಿತನ ಕಿಡಿಗಳ ಬಿಚ್ಚಲುದುರಿತು ಜಾಪಮಮಗಕ್ಷಾರ ರಥ ತುರಂಗಚಯ (ಅಪ್ರಾಆ.೩೦-೦೯).

[ಘೃತ + ಯೋನಿ]

ಘೃತವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ತುಪ್ಪದ ಬತ್ತಿ ; ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಬತ್ತಿ. ೨. ತುಪ್ಪದ ಬತ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೀಪ: ತೈಲವರ್ತಿ ಘೃತವರ್ತಿ ಕರ್ಪೂರವೆಂಬ ಶ್ರಿವಿಧದೀಪಂಗಳಂ (ವಿಪ್ರಚ. ೦೦೩). 'ತೈಲವರ್ತಿ' ಪರೂ.

[ಘೃತ + ವರ್ತಿ]

ಘೃತಸಮುದ್ರ(ನಾ).ತುಪ್ಪದ ಸಮುದ್ರ; ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಘೃತಸಮುದ್ರದ ಸೆಱಗ ಸೋಂಕಿದ ಹುತವಹನ ಸೊಂಪಿನಲಿ ವೈರಿಪ್ರತತಿಯನು ತಱುಬಿದರು ತಱಿದರು ಸರಳ ಸಾರದಲಿ (ಕುವಾಕ. ೬-೩). 'ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರ' ಪರೂ. [ಘೃತ + ಸಮುದ್ರ]

ಘೃತಾಪೋಷಣ (ನಾ). (ನೀರಾದ) ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕೊಂಡು ಹೀರುವುದು : ಭೋಜನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಘೃತಾ ಪೋಷಣಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಪಟು ಉಂಟಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆರೋಗ್ಯಕರವಾಗಿರುವುದು (ಸಖವೈ. ೫೦). [ಘೃತ + ಆಪೋಷಣ]

ಘೃತಾಹುತಿ (ನಾ). ತುಪ್ಪದ ಆಹುತಿ ; ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತುಪ್ಪ ವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದು: ಘೃತಾಹುತಿವದೆದನಸಂತ ಮಿಗೆ ದೇಗ್ಗಿದಂ (ಕಾಪು. ೩೩೦ ಪ್ರಯೋ); ಘಟ ಘಟಾಲಿಸಿದನು ಘೃತಾಹುತಿ ಘಟಿಸಿದಗ್ನಿಯವೋಲು (ಕುವಾ.ರಾಮ್ಯ. ೩-೬೧). [ಘೃತ + ಆಹುತಿ]

ಘೃತೌದನ (ನಾ). ತುಪ್ಪ ಕಲಿಸಿದ ಅನ್ನ; ತುಪ್ಪದನ್ನ: ವಿವಿಧ ಸತ್ಕಾರದಲಿ ದುರ್ಗಾಸ್ತವವ ಜಪಿಸಿದ ವರ ಘೃತೌದ್ಗಾತ್ರಿಂದನ ನವರುಧಿರ ಮಾಂಸೋಪಹಾರಂಗಳಿ ಪುಷಿದಿ (ಕುವಾ.ರಾಮ್ಯ. ೯-೨).

[ಘೃತ + ಓದನ]

ಘೈಹ್ಯ (ಗು). ತೀಡಿದ ; ಉಜ್ಜಿದ; ತೇದಂ: ನಿರುತಮಾ ಶ್ರೀಪರ್ವತಾಗ್ರ ದೋಳ್ಪ ಹ್ಯಾಂ ಸುರನರಕಿನ್ನರಮಿಮುಕುಟಕೋಟಿತಟಘೈಹ್ಯ ಪದಸರ ಸೀರುಹಂ (ಆರಾಹ. ೦-೭೬). [ಸಂ.]

ಫೈಷ್ಕಾಶ್ಲೇಷ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಲಿಂಗನ; ತಿಳಿಯದಂತೆ ಸೋಂಕಿ ಮಾಡುವ ಆಲಿಂಗನ : ಪೋಗಿ ಸತಿ ಕಳ್ಪಲೆ ಯೆಳನುರಾಗದ ತೂರ್ಯರ್ಯಮಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವ ನೋಳ್ಕಾಗಳ್ ವಲರನುಮವ ಸೋಂಕಾಗಿಸಲಂತದುವೆ ಫೈಷ್ಕಾಶ್ಲೇಷಾಖ್ಯಂ (ಜಿನ್ನವಿ. ೧೧-೬). [ಸಂ.]

ಫೈಷ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿ; ಎಕ್ಕೆಲ; ಸೂಕರ : "ಸೂಕರಂ ಕಿಟಿ ಫೈಷ್ಕಿ ದಂಷ್ಟ್ರಿ ಪೋತ್ರಿ ಕ್ರೌಡಮೂ ಕೋಳಮೂ ವರಾಹಂ ಹಂದಿಯೆಕ್ಕುಂ" (ಜಿಂಗಣಿ. ೪೮-೪); "ಪಿಂಗೆಕ್ಕಲ ಕೋಡಗುಟ್ಟಿ ಫೈಷ್ಕಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೧) ; ತರಕ್ಷುಗಳಲ್ಲಿಯೊಗ್ಗಿನಿಂ ಕಾಸರಮಿಲ್ಲಿ ಫೈಷ್ಕಿಚಯಮಿಲ್ಲಿ . . . ತೋಕರ್ಗಂ (ಪಂಕಮ. ೭-೬). ೨. ಕಿರಣ; ಕಾಂತಿ: "ಕರಮುಸ್ರಮಂಶು ವಸುರೋಚಿ ದೀಧಿತಿ . . . ಫೈಷ್ಣಿ . . . ಫೈಣೆಯಿ ಪ್ರದ್ಯೋತಮಾರಶ್ಮಿ" (ಜಿಂಗಣಿ. ೧೧-೩). ೩. ಆರೆಯುವಿಕೆ; ಪ್ರಡಿಮಾಡುವಿಕೆ. ೪. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ; ಘರ್ಷಣ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಆದರ ಗಡ್ಡೆ ; ವಾರಾಹಿ : "ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಣಾ-ವಾರಾಹಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಆಕ್ಷಿಕಪಿ, ಫೈಷ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೩). [ಸಂ.]

ಫೇ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹೊಗಳಿಕೆಯ ನುಡಿ: ಫೇ ! ಉಘೇ ! ಭಲಾ ! ಭಾವಿರೇ ! (ಕಂದ್ರಸ. ೪೩).

ಫೇಂಡ 'ಗೇಂಡ' ನೋ.

ಫೇಂಡಾಮೃಗ 'ಗೇಂಡಾಮೃಗ' ನೋ.

ಫೇಣ್ 'ಗೇಣ್' ನೋ.

ಫೇಯೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಫೇ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಫೀಂಕಾರಮಾಡು : ವನಕರಿ ಫೇಯೆನೆಯುಂ (ಪಾಂಡಪು. ೨-೧೦೦). [ಫೇ + ಎನ್.]

ಫೇರಾಯಿಸು, ಗಿರಾಯಿಸು, ಗೇರಾಯಿಸು, ಫೇರಿಸು (ಕ್ರಿ).ಸುತ್ತುವರಿ; ಬಳಸು ; ಮುತ್ತಿಸು; ಆಕ್ರಮಿಸು: ಬೊಬ್ಬಿರಿದಲೆವ ಕಾರ್ಮೋಡ . . . ಜಾಚಿ ತನ್ನ ಕಬಂಧ ಕೈಯ ಫೇರಾಯಿಸಿದ (ತಂಡಪು. ೧೬-೪) ; ದೆಸರಿಯಾದ ಲಿಂಗಣ್ಣ ಮದಕರಿನಾಯಕನು (ಮುದ್ಮಮ್ಮಿ ಮದಕರಿನಾಯಕ) ಕಸ್ತೂರಿರಂಗಪ್ಪನಾಯಕನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಫೇರಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡರು (ಚಕ್ರವಾ. ೩೪) : ಸಮರಾತ್ರಿ ಸುವಾಗಿಗೆ ಕಳ್ಳರ ಸುತ್ತುಲೂ ಫೇರಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮಾಲು ಸಹಿತ ಹಿಡಿದು . . . ಹಾಜರು ಮಾಡಿದರು (ಸಡವಾ. II, ೮೬). **ಗಿರಾಯಿಸು**: (ಕ). **ಗೇರಾಯಿಸು**: ಕಾಣ್ಕೆ ಇದ್ದಲ್ಲಾ ಮಂದಿಗೆ ಗೇರಾಯಿಸಿದಲ್ಲಿ . . . ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರುಜನಕ್ಕೆ ಆಪಾಯವಾಯಿತು (ರಾಚೇಂದ್ರ. ೯೬); ತನ್ನ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಗೇರಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊಡೆಯಲು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು . . . ಹೇಳಿದ (ಕಂಡ. ೩೬೮). **ಫೇರಿಸು** : ಫೇರಿಸಲ್ ಶೌರ್ಯದಿಂ ಪಟ್ಟಾಣವಮು (ಪರಮ. ೧೦-೫) ; ಉರೆ ಫೇರಿಸಿ ಪೆರ್ಬಲಂ ಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದೆ ತಕ್ಕುರವರಮಂ (ಕಳಕ್ಷ. ೫-೬೨).

[<ಫೇರಾವ್ + – ಇಸು]

ಫೇರಾವ್ (ನಾ). ಆಕ್ರಮಣ; ಮುತ್ತಿಗೆ; (ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಲು) ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಮುಖಂಡನನ್ನು ಫೇರಾವ್ ಮಾಡಿದರು (ರೂಪ). [←ಹಿಂ. ಫೇರಾವ್, ಘೇರಾವ್]

ಫೇರಿ, ಗೇರಿ (ನಾ). ಸು ತ್ತು ವಿ ಕೆ ; ಭ್ರುವಣ : ಕಂದಿ ಕುಂದುತ ಸ್ಮರಶರಬ್ಯಂದತತಿಗೆ ನೊಂದು ಮೈಮ್ಮುಲ್ಲಿ ಝುಂರಝುಂಯಂಯೆಂದು ಫೇರಿ ಬಂದು ನಿಂದಿರಲಾರದಾನಂದ ಮೋಹದಿಂದ ಮರವಟ್ಟು ಮೈಮರತೊಂದು ಫೆಗೆ ನಿಂದು (ಸಾಗಂಪು. ೬-೪೦) ; "ಪ್ರಭಾತ ಫೇರಿ "ಯಿಂದ ಅವರಿಗ್ಯಾಕ ಫೇರಿ ಬರಬೇಕು ? (ಸತಿಚರಿ. ೬೮೩). **ಗೇರಿ : 'ಗೇರಿಹೊಡೆ'** ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಫೇರೀ]

ಫೇರಿಸು 'ಫೇರಾಯಿಸು' ನೋ.

ಫೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. **'ಫೇರುಗುಡು'** ಪರಾ. **ಫೇರುಗುಡು** (ಕ್ರಿ). ಉಸಿರು ಕಟ್ಟಿದಂತಾಗಿ ಫೇರ್ ಫೇರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು : ಗಂಟಲು ಫೇರುಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಳಿ. ೧೩). 'ಗೊರಗುಡು' ಪರಾ.

[ಫೇರು + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಫೈತಾಸ 'ಫಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಫೈತಾಸಗೇರಿ (ನಾ). ಫಟಿಕಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ.–ಕೇರಿ: ಫಳಿಸಾಸಗೇರಿಗಧಿವರು ಭಾಸುರ ತೇಜ [ರು] ಮಹಂತರೆನಿಸಿದ ನೂರ್ವರಿಂ ಕೀಲವ ಮಹೇಶ ದೇವರ ಲೀಸನಿಸಿದ ಪೂಜೆಗಿತ್ಪರುರ್ಜ್ಜಿತ ಧರೆಯಂ (ಆಶ್ವ. XVIII, ೧೧೩-೪೦ ; 1097).

[ಫೈತಾಸ (<ಫಳಿಸಾಸ) + ಕೇರಿ]

ಫೈತಾಸ 'ಫಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಫೈಸ್ಸ 'ಫಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಫೈಸ್ಸಗೆಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು: ಫಳಿಸಾಸರ ಕೆರೆ: ತಂಮೂರ ತೆಂಕಣ ಫೈಸ್ಸಗೆಜೆಯಿಂ ತೆಂಕರ್ (ಮುಂಬಾಶಾ. ೫೬೦-೪೨ ; 1229).

[ಫೈಸ್ಸ (<ಫಳಿಸಾಸ) + ಕೆಜೆ]

ಫೊಟಾಲಿ 'ಫೊಟಾಲಿ' ನೋ.

ಫೊಟಾಲು 'ಫೊಟಾಲಿ' ನೋ.

ಫೊತ್ತಲ (ನಾ). (ಉಳಿ) ಎಮ್ಮೆ, ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹಾಕುವ ಸಗಣಿಯ ಮುದ್ದೆ.–ತೊಪ್ಪೆ. [?]

ಫೊರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. **'ಫೊರಗುಡು'** ಪರಾ. ಫೊರಫೊರ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಫೊರಫೊರ ಶಬ್ದ ಹೊರಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಪ).

ಫೊರಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಫೊರ್ ಫೊರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಗೊರಕೆ ಹೊಡೆ : ಕೂಡಲೇ ಗಂಡಹೆಂಡತಿಯ್ದರ ಫೊರಗುಡುವ ಹಿಚ್ಚಿನ ಸಪ್ಪಳದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಗೆ ಕೇಳಿಬರುವ ಮುದುಕನ ಸಪ್ಪಳವು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಆಡಗಿ ಮಾಯ ವಾಗಿತ್ತು (ಕೂಪಾಶಾ. ೭).

[ಫೊರ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಫೊರಪಡಿ (ನಾ). ಒಂದೂ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಅಪ್ಪೆ ಬನ್ನ ಕೊಟ್ಟಲೆ ಪಳ್ಳದ ಅರಕಿಜುಂಬು ಗರ್ಗ್ಗೊಜ್ಜಿಯ ಪುಣಾಪಡಿಯ ಫೊರಪಡಿಯ ಬಳಿ ಪುಣುಬಿಯ ಚರಪಡಿಯ ತುಟ್ಟುಲೊಜ್ಜಿಯ (ಎಳ. XVI, ತಿಷಟೂ. ೧೪೦-೭೨ ; ಸು. ೯೦೦). [?]

ಫೊಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎಲ್ಲರ್ದುರ್ ಮಲ್ಲಳಗೊಂಡು ಫೊಳ್ಳೆಂದು ಬಳ್ಳ ವೃದ್ಧಮಾಹೇಶ್ವರನಂ ಮುಟ್ಟಿಕೊಂಡೆತ್ತರಸುವಾಗಿ ಮಲ್ಲನ ನೆಗಪಿ ನಿಂದಿರಸರ್ (ನಂಚರ. ೬-೪೩) : ತಾವಸರು ಫೊಳ್ಳೆಂದು ನಗಲು (ವೀಕ್ಷಪು. ೪-೦೨-೦೯). **'ಗೊಳ್ ಫೊರ್'** ಪರಾ.

ಫೊಳ್ಳೆನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ಫೊಳ್ ಎಂದು ; ಜೋರಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ಫೊಳ್ಳೆನೆ ಸತಿಯರಲ್ಲರು ನಕ್ಕರದಳ ಭೂವಲ್ಲಭ ತಾ ನಸುನಕ್ಕ (ಪರಮ. ೮-೭೬). 'ಗೊಳ್ಳೆನೆ' ಪರಾ.

[ಫೊಳ್ + – ಅಲ್ಲೆ]

ಫೊಂಟೆ (ನಾ). ೧. ಎಲಚಿಗಿಡ; ಬೋರೆಗಿಡ: "ಕರ್ಕರಿಧ್ರಃ, ಬದರಿ, ಕೋಲೀ. ಫೋಂಟಾ–ತಿಳಿಬೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂಕಿ. ೦೦೩). ೨. ಆಡಕೆಯ ಮರ; ಪೂಗ : "ಫೋಂಟಾ, ಪೂಗ, ಕ್ರಮುಕಃ, ಗುವಾಕಃ, ಏಪುರಃ–ಸ ಆಡಕೆ ಮರದ ವೆಸರು" (ನಿಘಂಕಿ. ೦೬೩).

[ಸಂ. ಫೋಂಟಾ]

ಘೋಕ 'ಘೋಕು' ನೋ.

ಘೋಕಂಪಟ್ಟೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಉರುಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಬರೀ ಘೋಕಂಪಟ್ಟೆ ಮಾಡಿದರೆ ಏನು ಅಭ್ಯಾಸವಾಯಿತು? (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಘೋಕಂಪಟ್ಟೇ]

ಘೋಕಹಾಕು 'ಘೋಕುಹಾಕು' ನೋ.

ಘೋಕು, ಗೋಕು, ಘೋಕ (ನಾ). (ಉಕ) ಪುನರಾವೃತ್ತಿ; ಉರು; ಕಂಠಪಾಠ. 'ಘೋಕುಹಾಕು' ಪರಾ. **ಗೋಕು**: "ಬಾಯಿಪಠನ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). **ಘೋಕ**: 'ಘೋಕಹಾಕು' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘೋಕ್]

ಘೋಕುಹಾಕು, ಘೋಕಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಪುನರಾವೃತ್ತಿಮಾಡು; ಉರುಹೊಡೆ; ಕಂಠಪಾಠಮಾಡು: ಸುಬ್ಬನೂ ಮುಜುಮದಾರರ ನಿಬಂಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ 'ಘೋಕು' ಹಾಕಿದ್ದ (ಸಾವಿಉ. ೧೧). **ಘೋಕಹಾಕು**: ಘೋಕಹಾಕಾವಾ ಜಯಾ, ಪಾಠಾ ಆಗೋದು ಈಕಿಗೆ (ಪೃನಿ. ೪೮). ಘೋಕಹಾಕಿ ಹಾಕಿ ಪಾಠ ಮಾಡಿದ ವೇದವು ಮಾತ್ರ ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತು (ದೇವಅ. ೨೮). [ಘೋಕು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಘೋಕುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಘೋಕುಹಾಕು: ಅವನು ಘೋಕುಹೊಡೆದೇ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಸಾಗುವುದು (ರೂಢಿ).

[ಘೋಕು + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಘೋಟ (ನಾ). ಕುದುರೆ; ಅಶ್ವ: ಉಲ್ಲಸಿತ ವಿಮಲ ಘೋಟಗಳಾಗಿ . . . ಪರಿದಾಡುತಿಹವು (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೪-೪). 'ಘೋಟಾರೂಢ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಘೋಟಕ (ನಾ).=ಘೋಟ: "ಹರಿ ತುರಂಗಂ ಸಪ್ತಿ ವಾಜಿ ಯಯು ಘೋಟಕಂ . . . ಕುದುರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೨); ಮರಾಟ ದೇಶದ ಘೋಟಕಂಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೨೯-೭); ಕಟ್ಟೆಂಬ ನಿನದ ಘೋಟಕದ ಲಾಯದೊಳುಂಟು (ಪೂಜ್ಯಪ. ೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಘೋಟಾ (ನಾ). ಕಸಕಸೆಕಾಳುಗಳನ್ನು ಅರೆದು, ಕೆಲವು ಮಾದಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ, ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕವಾದ ಪಾನೀಯ: ಇಂದು ಶಿವರಾತ್ರಿ 'ಘೋಟಾ' ಮಾಡುವವನಿರುವೆಯಲ್ಲವೆ? (ಚಿಂದುಟ. ೯೭). [←ಮರಾ. ಘೋಟಾ]

ಘೋಟಾರೂಢ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಏರಿದವನು; ಕುದುರೆ ಸವಾರ: ಘೋಟಾರೂಢಂ=ಗೋಟಾಯಿಲಂ (ಶಮದ. ೨೧ ಪ್ರಯೋ).

[ಘೋಟ + ಆರೂಢ]

ಘೋಟಾಳಿ, ಗೊಟಾಳೆ, ಗೋಟಾಳಿ, ಗೋಟಾಳೆ, ಘೊಟಾಳಿ, ಘೊಟಾಳು, ಘೋಟಾಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಗೊಂದಲ; ಗಲಾಟೆ; ತೊಡಕು; ಪೇಚು: ತ್ರೈರಾಶಿ ಬಲು ಚೊಕ್ಕವೆಂದು ಹೇಳಿದೆನಲ್ಲವೆ? ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು "ಘೋಟಾಳಿ" ಯುಂಟು (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೫); ಬೆರಳಿಗೆ ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದೂ ಮಹಿಳೆಯೆಂದುಕೊಂಡೆ. ಅಂತೇ ನನಗೆ ಘೋಟಾಳಿಯಾಯಿತು(ಸ್ಮೃತಿಚಿ.೩೦೦); ಇಷ್ಟುಹೊತ್ತು ಯಾಕಾತಪಾ ಅಂತ ಘೋಟಾಳ್ಯಾಗ ಬಿದ್ದಿದ್ದೆ (ಮಿಂಚಿಹು. ೫). **ಗೊಟಾಳೆ**: ೧. ನೀನು ಹೀಗೆ ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡರೆ ಅಕ್ಕನಿಗೆ ಈ ಗೊಟಾಳೆಯೇ ಬೇಡ ಅನಿಸಿ, ಜಿಗುಪ್ಸೆ ಬಂದು, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಏನು ಮಾಡುತ್ತೀ? (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೩೩೯). **ಗೋಟಾಳಿ**: ೨. "ಹೊಲಸು; ಗಜಬಿಜಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). **ಗೋಟಾಳೆ**: ೧. ಸದಯನ ಸಾಲದ ಗೋಟಾಳೆ ಹೇಳುವುದೇ ನನ್ನ ಸದ್ಯದ ಕೆಲಸ (ಹಸಿವು. ೫೪). **ಘೊಟಾಳಿ**: ೧. "ಮೊದಲ್ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟೇ ಆಮ್ಯಾಗೆ ಘೊಟಾಳಿ ಆಗ್ತೇತಿ ಎಲ್ಲ" ಎಂದು ಗಂಗಿ . . . ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದಳು (ಪುರುಷ. ೧೪೨). **ಘೊಟಾಳು**: ೧. ಬಾಯಿಜೀ, ಈ ಮಾತು ಸತ್ಯವಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಘೊಟಾಳಾಗುತ್ತೆ (ನಟಸಾ. ೨೯೧). **ಘೋಟಾಳೆ**: ೧. ಇವು ಒತ್ತಟ್ಟಿ ಕೂಡಿಸಿ ರಶೀದಿಗಳು ಮಾಡಿದರೆ, ತಿರಿಗಿ ಘೋಟಾಳೆ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೮೦); ಈ 'ಆದರೆ' ಯಾವಾಗಲೂ ಘೋಟಾಳೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ದೀಪಹ. II, ೨೦೯): ನೀವು ಬಂದು ಎಲ್ಲಾ ಘೋಟಾಳೆ ಮಾಡಿದಿರಿ (ಜೂಜು. ೬೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘೋಟಾಳಾ]

ಘೋಟಾಳೆ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಘೋಟಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ: ಬೇಟೆಗಾರರನೆಲ್ಲ ನೀಟಿನಿಂ ಕರಸಿ ಘೋಟಿಗಳನು ಯೇರಿ ಬೇಟೆಗೆ ಬೇಗ ಪೊರಡುವುದೆನುತ (ಹಮಚ. ೧೫).

[ಸಂ. ಘೋಟೀ].

ಘೋಟಿಕೆ (ನಾ). = ಘೋಟಿ: ಘೋಟಿಕೆ=ಗೋಟಿಗೆ (ಶಮದ. ೨೧ ಪ್ರಯೋ).

[ಸಂ. ಘೋಟಿಕಾ]

ಘೋಡಾ 'ಘೋಡೆ' ನೋ.

ಘೋಡಾಬೋಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ಕೆಂಪುಹಾಗಲ, ಘೋಡಾ ಬೋಳಿಯ ರಸ, ಪಾದರಸ ೧ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಗೊಂಡು ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಮೂರುಸಲ ಭಾವಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಮೆಣಸಿನ ಪುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡವುದು (ವಿಪ್ರವಿ. ೨೬). [ಘೋಡಾ (<ಘೋಡೆ) + ಬೋಳಿ ?]

ಘೋಡೆ, ಘೋಡಾ (ನಾ). = ಘೋಟ$_1$; ಪೇಯಿಯ ಸಾಹಣ ಘೋಡೆಯ ರಾಯಂ ಪೆಸರ್ವೆತ್ತನರ್ಥಿಜನರಾಧೇಯಂ (ಎಇ. XV, ೩೫-೧೬; 1189). **ಘೋಡಾ**: 'ಘೋಟಕ' (=ಘೋಡಾ) ಮತ್ತು ಕುದುರೆ ಇವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಅದನ್ನು ಸಂದಿಗ್ಧ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೆ ಕೈಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಕರ್ಣಾಟ. ೧೭೯). [<ಪ್ರಾ. ಘೋಡ./ಸಂ. ಘೋಟ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘೋಡಾ]

ಘೋಣ (ನಾ). ಮೂಗು; ನಾಸಿಕ: "ಮೂಗು ನಾಸಿಕಾಘ್ರಾಣ ಸಿಂಘನೀ ಘೋಣಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೧೭); "ನಾಸಿಕಂ . . . ಘೋಣಮೆನೆ ನಾಸೆಯೆನೆಮೂಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೫); ಉತ್ತುಂಗ ಘೋರ ಘೋಣನುಂ ಕರ್ಣಾಭರಣೀಕೃತ ಫಣಾಮಣಿ ಪ್ರಭಾರುಣಿಕ ವಾಮಪಾರ್ಶ್ವನುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬೬); ಘೋಣಪವನನುದಾತ್ತಂ ಮಸಗಿತ್ತು ವಾಜಿ ಪೆರ್ಮಾರಿಯವೋಲ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೪-೧೦೮); ಪ್ರೋಥದ ಕಣ್ಣೆಡೆ ಘೋಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೧೩); ಮಾಣದು ಶ್ವಾಸ ನಿಶ್ವಾಸದಿಂ ದಿವಿಜರಂ ಘೋಣದೊಳ್ ಸೆಳೆವುತೈತರೆ ಕಂಡು ಭೀತಿಯಿಂ (ಚಿಬಪು. ೪೪-೪). [ಸಂ. ಘೋಣಾ]

ಘೋಣಾಂಕುಶ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಆಭರಣ; ಮೂಗುತಿ: "ಘೋಣಾಂ ಕುಶಂ ಪೇಳೆ ಮೂಕುತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೩).

[ಸಂ. (ಘೋಣಾ + ಅಂಕುಶ)]

ಘೋಣಾರವ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಶಬ್ದ; ಡುರುಕು: ಅತ್ಯಂತ ಭೀಕರ ಘೋಣಾರವದಿಂದೆ ಗುರ್ಘರಿಸುತಿರ್ಪಾ ಪಾಂಡರಕ್ರೋಡಮಂ ನರಪಾಲಂ ಮಿಗೆ ನೋಡಿದಂ (ವಂಕಮ. ೯-೩). [ಸಂ. (ಘೋಣಾ + ರವ)]

ಘೋಣಿ (ನಾ). ಹಂದಿ; ವರಾಹ: "ವರಾಹಃ, ಸೂಕರಃ . . . ಘೋಣೀ, ಸ್ತಬ್ಧರೋಮಾ, ಕ್ರೋಡಃ, ಭೂದಾರಃ – ೧೨ ಕಾಡುಹಂದಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪); ಬಿಗಿಯುತ ಬಿಲ್ಗಳ ನೆಗವುತ ಸರಳ್ಗಳ ಸೊಗಯಿಸಿ ಭಟರಾಗ ಬಗೆಯುತ ಘೋಣಿಯ ತೆಗೆಯುತ ಕರುಳ್ಗಳ (ಹಮಚ. ೧೮).

[ಸಂ. ಘೋಣಿನ್]

ಘೋಣೆ (ನಾ). = ಘೋಣ. [ಸಂ. ಘೋಣಾ]

ಘೋರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಧಡಲೆಂಬ ಡಟಲೆಂಬ ದುಡುಹೆಂಬ ಘುಕ್ಕೆಂಬ ಧುಡುಹೆಂಬ ಧುಮ್ಮೆಂಬ ಘೋರೆಂಬ ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣಿಯ ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ ವೀರರಂ ತಡೆಗಡಿದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಕಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨-೨).

ಘೋರ (ಗು). ೧. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ; ಉಗ್ರವಾದ; ಭಯಂಕರವಾದ. 'ಘೋರತಮ' ಪರಾ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ; ಕಠಿಣವಾದ. 'ಘೋರತಪ' ಪರಾ. ೩. ಪ್ರಚಂಡವಾದ; ಉತ್ಕಟವಾದ; ಬಲವಾದ; ಆತಿಶಯವಾದ. (ನಾ). ೪. ಉಗ್ರವಾದುದು; ಭಯಂಕರವಾದುದು: ಭಾವವಾದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಘೋರವಾದ ನರಕ (ಗಿದ). ೫. ಭಯಂಕರತೆ; ಉಗ್ರತೆ : ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀಯೋರ್ವಳಾತನ ಪಿಡಿದೆರೆದು ಕಲಕಲಿಸಿ ಪಕ್ಕ ಕರ್ಮಗದೆಯು ಪಲ್ಲಳಂ ದಿಳ್ಳನೆಯೆ ಚಿಲಿವ ಘೋರಕೆ ಬೆದರಿ ಗದಗದಿಸಿ ನೆಗೆದೆದ್ದನೊಡೆಯುತಾ ದುಃಸ್ವಪ್ನಮಂ (ಕ್ರಿಶಾಪರ್ವ. ೧೦೪-೧೩೬). ೬. ಭಯಂಕರನಾದವನು ; ಪ್ರಚಂಡನಾದವನು : ಈ ಘೋರ ನೊಡನೆ ನೀನು ಹೋರಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂಬುದು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ವಕ್ಷಣ. ೩೯). ೭. ಕೆಟ್ಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಹಿಂಸೆ : ನೀವು ಹೇಗಿದ ಹಾಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಬರುವುದೇ ಘೋರವು (ಜುಂಜುಮ. ೪-೦೪೭) ; ಸುಖದ ಘೋರ ಕೇಡೂ ಸದಾಶಿವನೆ (ಗಂಳಪ. ೦೨). ೮. (ಕರಾ) ಕೆಂಪು ಗಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ದದಾರ ; ಗೋಣಿತಟ್ಟು : ಅಪ್ಪೆಗು ಹೆದರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಕಕ್ಕೀ . . . ಅದು ಪ್ರಾಯಶಃ 'ಮಿಸಲ್ಸ್' (ಘೋರ) ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಬಾಕ್ಕೃ. ೧೦೩). ೯. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 'ಘೋರರಮೂರ್ತಿ' ಪರಾ. ೧೦. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಮತ್ತಮಾ ನರಕಂಗಳಲ್ಲಿ ರೌರವ . . . ಉಚ್ಚಂಗಳೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿ ನರಕಗಳಿಂದಾವೃತ ವಾಗಿ ಘೋರವೆಂಬುದಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಳ. ೦೬೯). [ಸಂ.]

ಘೋರಲಿಡಿಯು (ಕ್ರೈ). ಕೆಟ್ಟಪದುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಿಂಸಿಸು ; ಪೀಡಿಸು : ಆರಾನುಂ ಕಂಡವರೆಂದೂರಿಂ ಪೊಱಗೊಯ್ದುವೊಳಜದಂತಿರೆ ಪಶುವಂ ಘೋರಲಿಡಿಸಿಯೆ ಕೊಂದು (ಹರಿಚ. ೦೦-೦೦೬). [ಘೋರ + ಪಡಿಸು]

ಘೋರಕರ್ಮ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ಕರ್ಮ ; ಕಠಿಣವಾದ ಕ್ರಿಯೆ : ಕಲಿಗಳೊಳ್ ಕಲಿ ಎಂದು ನೀನಿಂತು ನಿಲ್ವಯಾ? . . . ಘೋರಕರ್ಮಮನ್ ಎಸಗೆ ಪೊಗೆಯ್ (ಅಶ್ವಮ. ೦-೦೬೬). [ಘೋರ + ಕರ್ಮ]

ಘೋರಕಾಂತಾರ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಡು ; ಭೀಕರವಾದ ಅರಣ್ಯ : ಘೋರಕಾಂತಾರಕೆ ಕಂತಾರದಿಂ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಂ ಕೈಯಾರೆ ಕಡಿಕಡಿದೊಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿ (ಬಾಷಿ. ೩೦-೪). [ಘೋರ + ಕಾಂತಾರ]

ಘೋರತಪ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ತಪ ; ಉಗ್ರತಪಸ್ಸು : ಘೋರತಪದಿಂದೆ ನೆರಪಿದವಾರಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಾಯಿಮ್ಮಂ ತದ್ಧಾರುಣ ಕೋಪ ಪುಟ್ಟಲೊಸ್ಮೀರಂಕದುಗೆಟ್ಟು ಸತ್ತು ಭವನಾಮರದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೪. ೬೦); ಘೋರತಪದಲ್ಲಿ ಕೋಪಪಶಾರದು ತಾಂ ತಪದ ಕೇಡು ಪತಿನಿಂದೆಯುಮಂ ಸ್ಮೆರಿಸಾರದನುತ್ತೆ (ನಿಶಿ. ೯-೦೦೬) ; ಘೋರತಪದಚಿರನೀಕ್ಷಿಸಿದ ನವನೀಶನು (ಹರಿಚ. ೬-೭೫). [ಘೋರ + ತಪ]

ಘೋರತಮ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಭೀಕರವಾದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ : ಘೋರತಮಮೆಂಬಿದ್ದಿ ಸುವೆಂದಾ ತಾ ರ ಕ ಮಂ ಡ ಳ ಮನಿಡ್ಡಿ ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೫೦) ; ಘೋರತಮಮಮದೊಡಂ ಮಾರ್ತಾಂಡರಂ ಕಾಣ್ಬಂದದಿಂದೆ (ವಾರ್ಧ. ೬-೭೭) : ಮಂದಯಿಸಿದ ಘೋರತಮಂ ಮುಸುಕಿತ್ತಿಳೆಯಂ (ಹರಿಶಾ. ೬-೦೪). [ಘೋರ + ತಮ]

ಘೋರದರ್ಶನ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರವಾದ ನೋಟ ; ಭೀಕರ ದೃಷ್ಟಿ : ಕಂಡರು ಜಟಾಯು ಮಡುಗಟ್ಟಿನಂದ ಕೆನ್ನೀರ ಕೆಸರೊಳ್. ಮಿಂದ ಕದಿರಂಂತೆಯು ಪರಿದ ತಿಪ್ಪೆಳೆ ಗತಾಯುವಂ . . . ಕರುಳಾರಿರುದಾ ಘೋರದರ್ಶನಂ (ಕ್ರಿಲಂತಾಪು. ೨೫೭-೭೭೬). ೨. ಐದು ವಿಧವಾದ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಕಾ ವ ರೂ ಪ , ಘೋರದರ್ಶನ, ಸಮ್ಮೋಹನ, ವಿಶ್ವರೂಪ, ಗುಲ್ಮಸ್ಫಟ್ಟಿಗಳೆಂಬ ಪಂಚಮಾಯಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಳ. ೯೦). [ಘೋರ + ದರ್ಶನ]

ಘೋರರಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಘೋರವಾದ ಮೂರ್ತಿ ; ಭಯಂಕರವಾದ ಸ್ವರೂಪ. ೨. ಭಯಂಕರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸೌಮ್ಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನುಳ್ಳವ್ಯಕ್ತಿ: ಬಿಡದೆ ಬೆನ್ನೊಳ್ ಬಂದು. ೩. ಘೋರರಂಗಾಖ್ಯ ಗುರು, ಕಾಡುತಮ ಇನ್ಸಿರ್ (ಅಕ್ಕತ್ರಾ. ೩೮-೬೫). ೩. ಶಿವನ ಒಂದು ಅವತಾರ; ಭೈರವೇಶ್ವರ : "ಘೋರಮೂರ್ತಿಯು ವಿಶ್ವಹಸ್ಯಂ ದಿಗಂಬರಂ ಭೈರವನ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗಾಂ. ೩-೦೫). [ಘೋರ + ಮೂರ್ತಿ]

ಘೋರವಿಷ (ನಾ). ಪ್ರಚಂಡವಾದ ವಿಷ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿಷ : ಘೋರ ವಿಷಮಂ ಕುಡಿದು ಬದುಕುವವರಿನುತ ನಡನಡುಗಿ (ಅಸಪು. ೫೦-೭೭). [ಘೋರ + ವಿಷ]

ಘೋರಸಂಹಿತೆ (ನಾ). [ಶೈವ] ನಿಶ್ವಾಸಾಗಮದ ಎಂಟಂ ಭೇದಗಳ ಲ್ಲೊಂದು : ನಿಶ್ವಾಸ ಉತ್ತರ ನಿಶ್ವಾಸ . . . ಘೋರಸಂಹಿತೆ ಸುಸಾಂಖ್ಯ ಗುಹ್ಯಂಗಳೆಂದು ನಿಶ್ವಾಸಾಗಮದೆಂಟುಂ ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಳ. ೭೦).

[ಘೋರ + ಸಂಹಿತೆ]

ಘೋರಾಂಧಕಾರ (ನಾ). ೧ = ಘೋರತಮ : ಘೋರಾಂಧಕಾರಮತಿ ದುರ್ವಾರಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿ ಬಯಲೊಳಂಳಂ ಜಾರಾಸಂಜಾರಳ್ಳಿಡೆಗೊಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಲ್ಲಿಷ. ೬-೩೩). ೨. (ಅಲಂ) ಮಿತಿಮೀರಿದಾದಿ ಅಜ್ಞಾನ : ಎಂತಹ ಘೋರಾಂಧಕಾರ ಮುಸುಕಿದೆ ನಿನಗೆ (ವೀರಚರಿ. ೫೭).

[ಘೋರ + ಅಂಧಕಾರ]

ಘೋರಾಮ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಲಬೇವು : "ಘೋರಾಮ್ಲಿ [ಪಾಖಂಂ. ಘೋರಾಂಗಿ, ಘೋರಾಮ್ಲಿ]ತುಳುಕಿದಿ ದ್ರುವಣಕೆ ವೃಕ್ಷಕವಲ್ಲಿ ಗೌರಿ ಗೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಪಂಸ್ಸಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮುಂಗಾಂ. ೪೪-೪೩). [?]

ಘೋರಾವಟಿ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕುಳ್ಳ—ರ್ಗರ್ : ಸಂಭವಿಸುತಿ ಘೋರಾವಟಿಗಳ್ ಗಮಿಸುವೆ ನಿನ್ನಯ ವಿಲೋಲ ಭಾವವಿದೇನೆ (ವಿವೇಪ. ೨೩-೭). [ಘೋರ + ಅವಟಿ]

ಘೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಟ್ಟಪಡಿಸು; ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡು; ನೋಯಿಸು; ಹಿಂಸಿಸು: ವಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜಲಕ್ಕಾಡೆ ಕರಿಯಾಡೆ ಅಕ್ಕುಮದಿಂದ ಬಂದು ಸಕ್ಕ ಘೋರಿಸುತಿರೆ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೨೬-೩) : ತೀರಿತೇ ನಿನ್ನಾಟ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಮುನ್ನೆವ್ವ ಘೋರಿಸಿದ ಬಗೆ ಹೇಗೆ (ತಂಡೆಗಿ. ೬೬-೭೨) ; ಸಪಾಗಿಂವಂ ತೂರಿ ಗರಿ ಮುಳುಗಿ ಹಾರಿಸುತ ಘೋರಿಸುತ ದಾನವೆಯನೂನಗಯ್ಯೆ (ಜಪಮು. ೩೪-೨೦); ಮಿಗಿದ ಧನವಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಕೊಡಲ್ಕೆ ವಿಪ್ರ ಘೋರಿಸದಿರು ಯೆನ್ನ (ಹರಿಚ. ೦೬). [ಘೋರ + – ಇಸು]

ಘೋಲ (ನಾ). ನೀರುಹಾಕದೆ ಕಡೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಘೋಷ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. ೨. ಸಾರುವಿಕೆ ; ಕೂಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ: ಘೋಷಮೊಯ್ಸೆ ನಿಂದುದಾಲಿಸಿಕೆ (ಕ್ರಿಪಾಪರ್ವ. ೦೭೪-೫೯); 'ವಂದೇಮಾತರಂ' ಘೋಷ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟಿತು (ಆಕಾಪರ್ಣ. ೩). ೩. ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ ; ಗೋಪಹಟ್ಟಿ : "ಸಂತತ ಹಟ್ಟಿಕಾಱಹಿತ ಹೊಲ್ಲ ಘೋಷಂ" (ಮುಂಗಾಂ. ೫೫-೦೦) ; "ಘೋಷತ ತಂಱುವಳ್ಳಯುಂ ತಾಂ" (ಆವಿಳಂ. ೮೫) ; ಪೊಳ್ಳನೆಕ್ಕುರಿನಂದಾಪ್ಪುಟ್ಟುತ್ಪವದಿಂದೆ ವತ್ಸಕುಲಕಂಪಾ ಘೋಷಮಂ ಘೋಷಮಂ (ಜಗಿವಿ. ೫-೬೬). ೧. ೩: ಮತ್ತಮಾ ಜನವದರಂ . . . ಅಂತವುರದಂತೆ ಮಹಾವಂಶಿಷೀಮಂದಿತಮುಂ ಗೋಗಾಜತಾಂತ್ಯತಿ ಘೋಷಾಪಾಚಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಜಾಪಾ. ೩ ೨೮ ಪ). ೪. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಕೋಶಾತಕಿ: (ಕ). ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಮೃದು ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣ. ℗ ಪ್ರತಿವರ್ಗದ ೩, ೪, ೫ ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು, ಯ ರ ಲ ವ್ ವರ್ಣಗಳು ಮತ್ತು ಹಕಾರ : ಈ ವ್ಯಂಜನ ಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಗ ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದ್ವಿತೀಯ ಶ ಷ ಸ ಇವುಗಳಿಗೆ ಆಘೋಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು; ಕಡೆಯ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಘೋಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಹೊಸಗ. ೩).

೬. [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. 'ಘೋಷವತ್ತು' ಪರಾ. ೭. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘೋಷಮೆಂಬುದು ಪರಮ ದುಂದುಭಿ ಘೋಷಣಾಲಂಕೃತನಪ್ಪ ಗುಣನಿಧಿಯನರ್ಹದ್ದೇವನಂ ಪೂರ್ದಿ ವಿವಿಧಾನಕ ಸಂಗೀತ ಘೋಷಣಮಂ ತೊಱೆದು ತಪದೊಳೆಸಗಿದೊಡೆ ದಿವ್ಯವಿಜಯ ಪರಮದುಂದುಭಿ ಘೋಷ ಲಬ್ಧಿಯಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ಘೋಷಕ (ನಾ). ಕೂಗಿ ಹೇಳುವವನು; ಸಾರುವವನು; ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ಘೋಷಣ (ನಾ). ೧. ಕೂಗುವಿಕೆ; ಸಾರುವಿಕೆ; ಡಂಗುರ: "ಗೋಸನೆ ಘೋಷಣಮಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ಹುಡುಕ್ಕ: ಭದ್ರವೆಂಬ ಕರಾಡಿ, ಶಾಸಕವೆಂಬ ನಗಾರಿ, ಭೀಷಣವೆಂಬ ತ್ರಾಸ, ಘೋಷಣವೆಂಬ ಹುಡುಕ್ಕಾ ಡಿಂಡಿಮವೆಂಬ ಡಿಕ್ಕಿ . . . ದುಂದುಭಿಯೆಂಬ ಘುಟ ಇತ್ತೆಱದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾರಿಸಲು (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಘೋಷಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದಮಾಡು; ಕೂಗಿ ಹೇಳು; ಸಾರು: ನಾರಿಯರ್ ನಿಖಿಲೋಪಚಾರವ ಮಾಡಿ ಕೈವಾರಿಸಿ ತೊಡೆದಟ್ಟಲೊಡನೆ ಪಾರಿಯವಾದ್ಯ ಘೋಷಣಿಸಲ್ಕೆ ದಿವ್ಯವಿಭೇರಿಯ ಹೊಡೆದರೂರೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೧೦೦). [ಘೋಷಣ + – ಇಸು$_3$]

ಘೋಷಣೆ(ನಾ). ೧.=ಘೋಷಣ ೧: ಕ್ರಾಂತಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ . . . ಇದೇ ಅವರ ಮೊದಲ ಘೋಷಣೆ (ಅಶ್ಶಾರ್ಪ. ೧೨೪). ೨. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರ: ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯಂ ಸಕಲ ಭಂಡಾರವಂ . . . ಜಗದಾಣೆ ಘೋಷಣೆಯುಮಂ ಕಟಕವನು ಸಪ್ತದ್ವೀಪಂಗಳ ಆನಂದದಿಂದಿತ್ತೆಂ (ಹಡಪಾ. ೮-೪೬). ೩. (ಶಾಸನವನ್ನು) ಜಾರಿಗೆ ತರುವಿಕೆ; ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ (Promulgation. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೫). ೪. ಚುನಾವಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಚಾರಸೂತ್ರ: ಅವರು ಘೋಷಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು (ಪುನರು. ೨೪೧). [ಸಂ. ಘೋಷಣಾ]

ಘೋಷಣೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ; ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತ್ರಿಣಯನಶೌರ್ಯಂ ತಾಂ ಘೋಷಣೆವಡೆವುದು ಲೋಕಲಯದೊಳೆನ್ನಂ ಪೋಲ್ತಿರ್ದನಿತಱೊಳೆನೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾಲನೆನಾಂ ಮತ್ತೆನಗೆ ಮರ್ತ್ಯ ನೀನಿದಿರಾಂಪಾ (ಜಗವಿ. ೭-೨೮). [ಘೋಷಣೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಘೋಷಬಾರೆ 'ಗೋಷ್ವಾರೆ' ನೋ.

ಘೋಷಯಾತ್ರೆ (ನಾ). (ರಾಜ ಅಥವಾ ಅವನ ಅಧಿಕಾರಿ) ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ; ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ: ದುರ್ಯೋಧನನು . . . ಘೋಷಯಾತ್ರೆಯ ನೆಪವಾಗಿ ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ದ್ವೈತವನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೦೪). [ಘೋಷ + ಯಾತ್ರೆ]

ಘೋಷವತ್ತು (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಘೋಷ' ವೆಂಬ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನುಳ್ಳ ವರ್ಣ; ಘೋಷವರ್ಣ: ದಿಶಾದೀನಾಂಕಃ-ದಿಶಾದಿಗಳ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಮಕ್ಕುಂ, ಅಘೋಷವುಂ, ಘೋಷವತ್ತುಂ ಪರಮಾದೊಡೆ (ಕಾಶಕ್ಕ. ೭೯). [ಸಂ. ಘೋಷವತ್]

ಘೋಷವರ್ಣ (ನಾ).=ಘೋಷ ೫: ಪೂರ್ವದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿನ ಪದಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲಿ–ಘೋಷವರ್ಣಗಳಿದ್ದುವೇ ಅಥವಾ ಅಘೋಷವರ್ಣಗಳಿದ್ದುವೇ ಎಂಬುದು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಸಮಸ್ಯೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೫೪). [ಘೋಷ + ವರ್ಣ]

ಘೋಷಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ]ವರ್ಗೀಯವಾದ ಘೋಷವರ್ಣ; ಪ್ರತಿವರ್ಗದ ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು: ಘೋಷಸ್ಪರ್ಶಗಳೂ ಮೂಲದ್ರಾವಿಡದ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. VII. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಘೋಷ + ಸ್ಪರ್ಶ]

ಘೋಷಾ 'ಗೋಷಾ' ನೋ.

ಘೋಷಾಕರ (ನಾ). ಗೋಪಾಲಕರು ಪದಾರ್ಥಳಗನ್ನಿಡುವ ಕಣಜ,–ಕೋಠಿ; ಹುಲ್ಲು, ತೌಡು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾಸ್ತಾನು ಮಾಡುವ ಮಳಿಗೆ: ಘೋಷಾಕರ ಸಂಗ್ರಹಾಕರ ಗೋವ್ರಜಂಗಳುಮಂ . . . ಇಂತು ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೮-೬೩ ವ). [ಘೋಷ + ಆಕರ$_3$]

ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ 'ಗೋಷಾಪದ್ಧತಿ' ನೋ.

ಘೋಷಿ (ಗು). ೧. ಶಬ್ದಮಾಡುವ; ಕೂಗುವ; ಸಾರುವ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಮೃದು ವೃಂಜನಾಕ್ಷರ; ಘೋಷಾಕ್ಷರ. [ಸಂ. ಘೋಷಿನ್]

ಘೋಷಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಗಿ ಹೇಳಿದ; ಸಾರಿದ; ಪ್ರಕಟಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ. ೩. ಕೂಗಾಟ; ಗದ್ದಲ. [ಸಂ.]

ಘೋಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು; ಸಾರು; ಡಂಗುರಹೊಡೆ: ಧರ್ಮಯುದ್ಧಮನುಭಯಬಲಂಗಳೊಳಮಾನಂದಭೇರಿಯಂ ಪೊಯ್ಸಿ ಘೋಷಿಸಲ್ವೇಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೪ ವ); ಸುರಮುನಿಗಳುಱೆ ಘೋಷಿಸಿದರು (ತೊರಣಾ. ೧-೭-೫೬). ೨. (ಶಾಸನವನ್ನು, ಕಾನೂನನ್ನು) ಜಾರಿಗೆ ತರು; (ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮತ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡು: ಉಭಯಬಲಮುಮಭಯ ಘೋಷಣೆಯಂ ಘೋಷಿಸಿ ಕಾಳಗಮನುಟಿದಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೪-೮೩ ವ); ಭಕ್ತರಿದ್ದಲ್ಲಿ ದೇವರು ಎಂದು ಘೋಷಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ತಿನ ಸಂತವರ್ಗದ ಸಂದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕತೆಯಿರುವುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು (ಜಗದಾ. ೪೦). [ಘೋಷಣ + – ಇಸು$_3$]

ಘೋಸ 'ಗೋಸ$_1$' ನೋ.

ಘೋಸಣೆ 'ಗೋಸಣೆ' ನೋ.

ಘೋಸನೆ 'ಗೋಸಣೆ' ನೋ.

ಘೋಳ್ 'ಗೋಟ್$_3$' ನೋ.

ಘೋಳ 'ಗೋಟ' ನೋ.

ಘೋಳಾಘೋಳಿ (ನಾ). ಗದ್ದಲ; ಗಲಾಟೆ; ಲಗ್ಗೆ: ತೂಳುವಱೆಗಳ ಭಟರ ಘೋಳಾಘೋಳಿ ದೆಸೆಗಳ ಬಗಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೧); ಮೂಲಕಾಸುರ ಬಂದು ಲಂಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿಗೆಯಿಕ್ಕಿ ಘೋಳಾಘೋಳಿಯಲಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಮುರಿದೋಡಿದ ವಿಭೀಷಣನು (ಮೂಲರಾ. ೧-೧). [←ಮರಾ ಘೋಳ]

ಘೋಳಾಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಳಾಯಿಲದಳ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಸವಾರರ ದಳ; ಅಶ್ವದಳ: ಅರಮನೆಯ ಘೋಳಾಯಿಲದಳದ ರಾವುತನಾದ ಪುಟ್ಟಗಿರಿಯೆಂಬವನು ಒಂದು ಹೊಸ ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಿಗ್ಗುತ್ತ ಬರುವನು (ಸಂಸಕ. ೧೨೨). [ಘೋಳಾಯಿಲ (<ಗೋಟಾಯಿಲ) + ದಳ$_2$ (=ದಲ)]

ಘೋಳಾಯ್ತ 'ಘೋಟಾಯ್ತ' ನೋ.

ಘೋಳಾಯ್ಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಳಿಗೆ 'ಗೋಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘೋಳಿಡಿಸು 'ಗೋಟಿಡಿಸು' ನೋ.

ಘೋಳಿಡು 'ಗೋಟಿಡು' ನೋ.

ಘೋಳಿಸು, ಗೋಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕಲಕು; ಕದಡು; ಬೆರಸು: ಘೋಳಿಸಿದ ಕರ್ಪೂರ ಕಸ್ತುರಿ ವೀಳೆಯವ ಕೊಂಡೆದ್ದು ಸಮರಾಭೀಳ ಗದೆಯನು ತಿರುಹಿದನು . . . ಭೂಪ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೫-೪೨). **ಗೋಳಿಸು$_2$**: ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಯುವಂತೆ ಗೋಳಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [?. /ಮರಾ. ಘೋಳಣೇ$_6$]

ಘೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಘೋಟ್ 'ಗೋಟ್$_3$' ನೋ.

ಘೋಟ 'ಗೋಟ' ನೋ.

ಘೋಟಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಟಾಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಟಾಯ್ತು, ಘೋಳಾಯ್ತು (ನಾ). ಕುದುರೆ ಸವಾರ; ಗೋಳಾಯಿಲ: ಇರದೊಗೆದುದಲ್ಲಿ ಸೂಟಾಯ್ತರ ಕಳಕಳವಚ್ಚುಳಾಯ್ತರುಲಿಪುಂ ನಾಗಾಯ್ತರ ಗಳಘರ್ಜನೆ ಘೋಟಾಯ್ತರ ಬಹಳಧ್ವಾನಮಾ ಸಭಾಭ್ಯಂತರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೭೪); ಅಂತು ಘೋಟಾಯ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ಯಿಲ, ಯ್ಲ]ರ ಕಾಳೆಗಮಗುರ್ವುವಡೆಯೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೨೦ ಪ). **ಘೋಳಾಯ್ತು**: ಗಿರಿಧರನ ತುರಗದಳವೊಡಹಾಯ್ಸಿ ಪೊಕ್ಕು ಸಂಗರರಂಗದೊಳು ಮುಳಿದು ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಹೋ]ಳಾಯ್ತರಾರ್ಪಿನಿಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೬-೨೯).

[ಘೋಟ (<ಗೋಟ) + – ಆಯ್ತು]

ಘೋಟಾಯ್ಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಟಿಗೆ 'ಗೋಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘೋಟಿಡು 'ಗೋಟಿಡು' ನೋ.

ಘ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ಮೂಗು; ನಾಸಿಕ: ಘ್ರಾಣಂ ಮಂಜುಳಮುಖ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಜಗದೇಕಜೀವನೆನಿಸುವ ಪವನಪ್ರಾಣಂ ಸರ್ವಾವಯವತ್ರಾಣಂ ಪರಿಮಳಪರೀಕ್ಷೆಗಂತದು ತಾಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೫೦); ಕಂಡಱಿವವೈಸಲೇ ನಯನೇಂದ್ರಿಯಂ ಘ್ರಾಣ ಕೊಂಡಱಿವವೈಸಲೆ ವಾಸನೆಯ . . . ದೂರದಿಂದ (ಹಡಿಕಾ. ೭-೨೦); ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ಘ್ರಾಣ, ರಸನ, ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ ಎಂಬುವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೦). ೨. ಮೂಸುವಿಕೆ; ವಾಸನೆ ನೋಡುವಿಕೆ. ೩. ವಾಸನೆ; ಕಂಪು. [ಸಂ.]

ಘ್ರಾಣಗಹ್ವರ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರ,-ಹೊಳ್ಳೆ: ಖುರದಿಂ ಬಾರಿಸುತುಂ ಧರಾವಳಯಮಂ . . . ಘ್ರಾಣಗಹ್ವರದಿಂ ಘೋರಸಮೀರನಂ ಪಸರಿಸುತ್ತಿರ್ದತ್ತುದಾತ್ತಂ ಹಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೫೫).

[ಘ್ರಾಣ + ಗಹ್ವರ]

ಘ್ರಾಣತರ್ಪಣ (ಗು). ೧. ಮೂಗಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. (ಅತ್ತರು, ಪನ್ನೀರು ಮೊದಲಾದ) ಪರಿಮಳದ ದ್ರವ್ಯ: "ಸುರಭಿಃ, ಘ್ರಾಣತರ್ಪಣಃ, ಇಷ್ಟಗಂಧಃ, ಸುಗಂಧಿಃ–ಳಿಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೪). ೩. ಪರಿಮಳ; ಸುವಾಸನೆ; ಸೌರಭ.

[ಘ್ರಾಣ + ತರ್ಪಣ]

ಘ್ರಾಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಮೂಗಿ: "ಘ್ರಾ[ಪಾಠಾಂ. ಘ್ರ, ಘ್ರೂ]ಣಿಯೆನೆ ಮೂಗಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯). [?]

ಘ್ರಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಾಸನೆ ನೋಡು; ಮೂಸು: ಪುಷ್ಪಪರಿಮಳವು . . . ಘ್ರಾಣಿಸುವರಿಗೆ ಶಿರೋವೇದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೩-೧); ಘ್ರಾಣಿಸೈ ಸಂತಸ ವಸಂತವೇ (ವಿಜಾಮಂ. ೬೯).

[ಘ್ರಾಣ + – ಇಸು$_3$]

ಘ್ರಾಣೀಯ (ಗು). ಮೂಸಿ ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಆಘ್ರಾಣಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ: ಸಂದರ್ಶನೀಯಂ ದಳತ್ಪುಷ್ಪತತಿಘ್ರಾಣೀಯಂ . . . ಸತತಂ ಪೌರರ್ಗೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಸುಖದೊದವಂ ನಂದನಂ ಮಾಟ್ಟುದೆಂದುಂ (ಪಂದ್ರಪು. ೧-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ವಾಸನೆಯನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯ; ಮೂಗು: ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯದಿಂದೆ ಭ್ರಮರ ಕೆಡುವುದು ಸಂಪಿಗೆಯ ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ (ಅಖಂಡೇ. ೬-೪). [ಘ್ರಾಣ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಘ್ರಾತ (ಗು). ಮೂಸಿದ; "ಮೂಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ).

[ಸಂ.]

ಘ್ರಾತವ್ಯ(ಗು).=ಘ್ರಾಣೀಯ: ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಾಚಾರ ಪರಿಲಸಿತ ಲಿಂಗದ ಸುನಾಸಿಕದ ಮುಖದೊಳು ಸುಚಿತ್ತವೆನಿಸುವ ಹಸ್ತದಿಂ ಸ್ಥಿರತೆಯಿಂ ಘ್ರಾತವ್ಯವಾದ ಸದ್ವಸ್ತುವ ಹರುಷದಿಂದಿತ್ತು (ಲಶಿಣಿಂ. ೫೩-೫೭).

[ಸಂ.]

*

ಜ

ಜ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ: ಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದಾದ ಅನುನಾಸಿಕಾಕ್ಷರ; ಜಕಾರ: ವರ್ಗಂಗಳೈದನೆಯ ಅಕ್ಕರಂಗಳನುನಾಸಿಕಂಗಳಾವುವೆಂದೊಡೆ — ಜಞಣನಮಂಗಳ್ (ಶಮದ. ನ. ೨೫ ವೃತ್ತಿ). ೨. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಜಣಮಶಮದೈದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಜವನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಧ್ವನಿ; ಮಧುರವಾದ ಕಂಠ: ಜವನಂ ಭಾವಳಯಂ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಂ ಚಮರಮಮರತೂರ್ಯಮಶೋಕಂ ಧವಳಚ್ಛತ್ರಂ ಸುರಪುಷ್ಪ ಜಿನನಾಥನೆ ನಿನ್ನೊಳೆಸೆವುವು ನಿಚ್ಚಂ (ಜಿನಾಲೆ. ೬). [ಸಂ.]

*

ಚ

ಚ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಚಷಮಾಱು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಚಉಕ 'ಚೌಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಉಗ್ರಾಮ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಕೂಟ,-ಸಮೂಹ: ಚಉಗ್ರಾಮದವರ ಕರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮೈ ಆರಿ. ೧೯೨೯, ೬೧-೧೪ ; 1817) ; ನಮ್ಮ ಚಉಗ್ರಾಮದ ಗಉಡಗಳು (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೯೩-೧೫ ; ?). 'ಚೌಗಾವೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ]

ಚಉಟ 'ಚೌಟ' ನೋ.

ಚಉಟ್ಟ 'ಚೌಟ' ನೋ.

ಚಉರ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚಊರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಿರಿಯೂರರಾ ಮಗನು ಮಾರಿಸಿಙ್ಗ ಇನ್ನತೂರ ತುಱುಗೊಳೆ ಸತನ್ ಚಊರ ಆಳೆ ಸತ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩೮-೫ ; ಸು. 1000). [?]

ಚಂ 'ಚೆಂ$_1$' ನೋ.

ಚಂಕತಟ (?) (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಾಳಿಯ ಏಟನ್ನು ತಡೆಯುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ ; ಅಡ್ಡಹೊಡೆತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ (?) : ಮೊನೆಯೊಳು ಕಡುಗ ಕಾರವಟ್ಟಂ ಚಂಕ[ಪಾಠಾಂ. ಚಕಟ]ತಟವದ್ದಳಂ ಪೋರಗಂಗಳೆಂಬಡ್ಡ ಪೊಯಿಲಿಂ ನಿವಾರಿಸುತಿರ್ದರು (ಸೋಮದ. ೫-೧೫). [?]

ಚಂಕ್ರಮಣ (ನಾ). ತಿರುಗಾಟ ; ಸುಚಾರ ; ಸುತ್ತಾಟ : ಸುವಿಧಿಯೆಂಬ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಕ್ರಮಣಯಷ್ಟಿಯುಂ ಗಿರಿಕೂಟಮೆಂಬ ದಿಗವಲೋಕನ ಗೃಹಮುಂ (ಜಾ ವು ಂ ಪು. ೭೨-೩) ; ಚಕಿತಚಂಕ್ರಮಣಸ್ಖಲಿತಪದಪಲ್ಲವ ಲಾವಣ್ಯರಾಗಾರ್ಚಿತಪದಪಥದತ್ತದೃಷ್ಟಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೪೯ ವ).

[ಸಂ.]

ಚಂಗ$_1$ (ಗು). ೧. ಚುರುಕಾದ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. ೨. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. 'ಚಂಗಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಂಗ$_2$ (ನಾ). ಗಂಜೀಪಿನ ಆಟದ ಎಲೆಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗಂಜೀಪಿನ ಎಂಟು ಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಬಣ್ಣ : (ಕ). P ಗಂಜೀಪಿನ ಎಂಟು ಎಲೆಗಳು-ಚಂಗ, ಕಾಂಚನ, ವರಾತ, ಕುಮಾಶ, ತಾಜ, ಗುಲಾಮ, ರೂಪ ಮತ್ತು ಶಮಶೇರ. [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಂಗ್]

ಚಂಗ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಂಗ, ಲೋಧ್ರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೩-೧೪೯೦).

[?]

ಚಂಗಣಗಿಲೆ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚಂಗಣಗಿಲ್ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚಂಗಣಗಿಲು 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚಂಗದಿರ್ 'ಚೆಂಗದಿರ್' ನೋ.

ಚಂಗದಿರ 'ಚೆಂಗದಿರ' ನೋ.

ಚಂಗನೆ 'ಚೆಂಗನೆ' ನೋ.

ಚಂಗಲ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಹುಲ್ಲು : (ಕ). [←ತೆಲು. ಚೆಂಗಲಿ]

ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ 'ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ' ನೋ.

ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವ್ಯಾಧಿಃ, ಕುಷ್ಠಂ, ಪಾರಿಭಾವ್ಯಂ, ವಾಪ್ಯಂ, ಪಾಕಲಂ, ಉತ್ಪಲಂ-೬ ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠಂ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩): ಗಂಧಿಕತಗರ, ನೈದಿಲಗಡ್ಡೆ, ಯಷ್ಟಿ ಮಧುಕ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ . . . ಹಸುವಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಪಿತ್ತದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಯೋನಿ ಶುದ್ಧವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೪೧). **ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ:** ಅರಿಸಿನ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ . . . ಶ್ರೀ ತೊಳಸಿ ಬೇರು, ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ, ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದರೆದು ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೬೩).

[ಚಂಗಲ + ಕೋಷ್ಠ$_1$. / ತೆಲು. ಚೆಂಗಲ್ವಕೋಸ್ಟು]

ಚಂಗಲನೀರಕೋಷ್ಠ (ನಾ). = ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ : ಚಂಗಲನೀರಕೋಷ್ಠ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ . . . ಇವಿಷ್ಟನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿಂದ ಅರೆದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೩೩). [ಚಂಗಲ + ನೀರ? + ಕೋಷ್ಠ$_1$]

ಚಂಗಲವೆ 'ಚೆಂಗಲವೆ' ನೋ.

ಚಂಗಳವೆ 'ಚೆಂಗಲವೆ' ನೋ.

ಚಂಗಳ್ವನಯ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಚೋಳದೇವರಾಜ್ಯದಿಂ ಚಂಗಳ್ವನಯ್ಕ ಪೋಗೆ ಚಂಗಳ್ವಗಂ ಕಾದಿ (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೩೭-೮ ; 1034). [P ಇದು 'ಚಂಗಾಳ್ವ ನಾಯ್ಕ ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ.]

ಚಂಗಾಟ 'ಚೆಂಗಾಟ' ನೋ.

ಚಂಗಾವಿ 'ಚೆಂಗಾವಿ' ನೋ.

ಚಂಗಾಳುವ 'ಚಂಗಾಳ್ವ' ನೋ.

ಚಂಗಾಳ್ವ, ಚಂಗಾಳುವ, ಚಾಂಗಾಳ್ವ, ಚೆಂಗಾಳ್ವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು : ತುಂಗ ಚಂಗಾಳ್ವಾಧಿಪನು ಕದನದೆ ಸೋತು ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕಾಣಿಕೆಯಿತ್ತ ಮಂಗಲ ಗಜಶಾಲೆ . . . ಒಪ್ಪಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೬-೩೦). ೨. ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಶ್ರೀ ನೊಲೆನಾಡ ಕುಡಲುರ ನಿಗಳಙ್ಕಮಲ್ಲ ಚಂಗಾಳ್ವ ಪರಿವುಪಯ್ದನ್ದು (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೦೪-೫ ; 1037) ; ಆನನ ಕಾಶ್ಮೀರದ್ರವಂ ಪತ್ತಿದ ನಿಗಳದ ಚಂಗಾಳ್ವನಂಗಕ್ಕೆ ಸೇವಾಜನಿತಾರಾಗಂಬೊಲಾಗಳ್ ಮೆಱೆವುದನುದಿನಂ ಸೋಮಭೂಮೀಶಪಾದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೭-೪೫ ; 1182 ?). **ಚಂಗಾಳುವ :** ೨. ಚಂಗಾಳುವ ನೇಱಿದ ಮಾತಂಗದ ಮೊಗದೊಡ್ಡಿನಲ್ಲಿ ಸಬಳದ ಮಸೆಗಳು ಪಿಂಗದೆ ಪೋಲ್ತೆಸೆದಿಱ್ದವು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೮-೩೪ ; 1169) **ಚಾಂಗಾಳ್ವ :** ೨. ತಿಲುಗರ ಮಾರಿ ಚಾಂಗಾಳ್ವ ಕಿಱುಸೋದರಂ ಕೂಡಿ ತುಱುವ ಕೊಣ್ಡು ಪೋಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೧೩-೬ ; 1036). **ಚೆಂಗಾಳ್ವ :** ೧. ಚೆಂಗಾಳ್ವ ಮಹೀನಾರೀಧವ ನಿಜಸಚಿವರುಚಿರಕುಲದುಗ್ಧಾಂಭೋನಿಧಿಗೆ ತಾರಾ ತರುಣೀವಲ್ಲಭ (ಜಯಕಾ. ೧-೧೨). [?]

ಚಂಗಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ. 'ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಂಗೀ]

ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ವರವ ಪಾಲಿಸೇ ಊರ ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ (ನಾಪದ. ೨೩) ; ಪರಿಪರೀಂದ ಹರ್ಕೆ ಕೊಡೆ ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೩೨). P ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರಬಹುದು.

[ಚಂಗಿ + ಎಲ್ಲಮ್ಮ]

ಚಂಗಿಸು 'ಚೆಂಗಿಸಂ' ನೋ.

ಚಂಗು₁ 'ಚೆಂಗಂ₁' ನೋ.

ಚಂಗು₂ 'ಚೆಂಗು₂' ನೋ.

ಚಂಗು₃ 'ಚೆಂಗು₄' ನೋ.

ಚಂಗುಡಿ 'ಚೆಂಗುಡಿ' ನೋ.

ಚಂಗುಲಾಬಿ 'ಚೆಂಗುಲಾಬಿ' ನೋ.

ಚಂಗುವಾಱು (ಕ್ರಿ). ಛಂಗನೆ ಹಾರು,-ನೆಗೆ : ನಭವನು ಚಂಗುವಾಱುತ ತಾಳಮರಗಳ ಭಂಗಿಸುವ ಕಾಲ್ಗಳಲಿ ನಿಂದನು ವೀರನಭಿಮುಖಿಕೆ (ನಿಘಾಗಿ. ೧೦-೬೫-೩೭). [ಚಂಗು₁ (<ಚೆಂಗು₁) + ಪಾಱು₁]

ಚಂಗೂಲಿ 'ಚೆಂಗೂಲಿ' ನೋ.

ಚಂಚ 'ಚೆಂಚ₁' ನೋ.

ಚಂಚತ್ತು (ನಾ). [ಜೈನ] ಋತು, ವಿಮಳ, ಚಂದ್ರ, ವಲ್ಕು, ವೀರ, ಅರುಣ, ನಂದನ, ನಳಿನ, ಕಾಂಚನ, ಲೋಹಿತ, ಚಂಚತ್ತು, ಮರುತ, ಋದ್ವಿಷ, ವೈಡೂರ್ಯ, ರುಚಿಕ, ರುಚಿರ, ಅಂಕ, ಸ್ಫಟಿಕ, ತಪನೀಯ, ಮೇಘ, ಅಭ್ರ, ಹಾರಿದ್ರ, ಪದ್ಮ, ಲೋ[ರೋ ?]ಹಿತ, ವಜ್ರ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತ, ಪ್ರಭಾಕರ, ಪೃಷ್ಠಕ, ಗಜ, ಮೈತ್ರ, ಪ್ರಭೆ, ಅಂಜನ, ವನಮಾಲಕ, ನಾಗ, ಗರುಡ, ಲಾಂಗಲ, ಬಲಭದ್ರ, ಚಕ್ರ, ಅರಿಷ್ಟ, ಸುರಸಮಿತ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರ, ಬ್ರಹ್ಮಹೃದಯ, ಲಾಂತವ, ಶುಕ್ರ, ಶತಾರ, ಆನತ, ಪ್ರಾಣತ, ಪುಷ್ಪಕ, ಶತಾಕ, ಆರಣ, ಅಚ್ಯುತ, ಸುದರ್ಶನ, ಅಮೋಘ, ಸುಪ್ರಬುದ್ಧ, ಯಶೋಧರ, ಸುಭದ್ರ, ಸುವಿಶಾಲ, ಸುಮನಸ, ಸೌಮನಸ್ಯಕ, ಪ್ರೀತಿಂಕರ, ಆದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳೆಂಬ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಋತು . . . ೧೧. ಚಂಚನ್ನಾಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚಂಚನಾಮಂ] . . . ೬೩. ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬಿವು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಅಱುವತ್ತುಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೦೩).

[ಸಂ. ಚಂಚತ್]

ಚಂಚತ್ಪುಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನೂರೆಂಟು ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಚಂಚರೀಕ (ನಾ). ದುಂಬಿ; ಭ್ರಮರ : "ಮಧುಕರಃ . . . ಚಂಚರೀಕಃ, ಅಳಿ, ದ್ವಿರೇಫಃ – ಈ ೧೩ ತುಂಬಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೧) ; ನೀರರುಹಂಗಳನೊಲ್ಲದೆ ಚಂಚರೀಕತತಿ ಗಂಧಹಸ್ತಿಯೊಳ್ ನೆಲಸುವವೋಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೬). [ಸಂ.]

ಚಂಚಲ, ಚಂಚಳ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ ; ಅಲುಗುವ ; ಚಪಲ ಸ್ವಭಾವದ: ಪೋಗಿನ್ನೆಲೆ ಪೋಗಲಾರ್ಪೊಡೆಲೆ ಚಂಚಲಚೇಷ್ಟಿತ ನೋಟ್ಟೆಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೬) ; ಮೇಲೆ ಮರ ಚಲಿಸಿದರೆ ಚಲಿಪ ಚಂಚಲ ಛಾಯೆ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೧೫-೨) ; ಚಕಚಕ ಚಂಚಲ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲ ಚಕಮಕಿ ಚಲಮಲ (ಗರಿ ೦೨೩-೧೦). (ನಾ). ೨. ಕಾದಲ; ಪ್ರೇಮಿ. ೩. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ; ಜಾರ. ೪. ಗಾಳಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಪುರಲೆ : "ಚಂಚಲಂ ಪುಱಲೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಗಾ. ೫೨-೯). **ಚಂಚಳ:** ೧. "ಲೋಲಂ, ಚಪಳಂ . . . ಸಂ[ಚಂ]ಚಳಂ– ಈ ೧೦ ಸಂಚಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೧೦).

[ಸಂ.]

ಚಂಚಲಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸ್ತಿಮಿತವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ಪಾಠಕ್ಕೆ ಬದಲು ಆ ವಸ್ತುಗಳೇ ಮಕ್ಕಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಚಂಚಲಗೊಳಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೫).

[ಚಂಚಲ + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಚಂಚಲತನ (ನಾ). = ಚಂಚಲತ್ವ : ಆದರೆ ಅದೇ ಚಂಚಲತನ ಕಮಲೆ ತೋರಿದರೆ ಕೇಶವನಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ನವನೀ. ೩).

[ಚಂಚಲ + – ತನ]

ಚಂಚಲತೆ (ನಾ) = ಚಂಚಲತ್ವ : ಚಂಚಲತೆ ಪೊರ್ದದಿರೆ ರೋಮಾಂಚನ ಮಂದಲರೆ . . . ಇಳೇಶನೊಪ್ಪಿದಂ (ಶಾದ್ಯಟ. ೧೦-೧೨೬).

[ಸಂ. ಚಂಚಲತಾ]

ಚಂಚಲತ್ವ (ನಾ). ಚಪಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ. [ಸಂ.]

ಚಂಚಲವರ್ಣಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಗೋಸುಂಬೆ ; ಊಸರವಳ್ಳಿ. ೨. ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಹೆಸರು : ಚಂಚಲವರ್ಣಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಂತಿಯುತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಲ್ಲ, ಅದರ ಗ್ರೀಕ್ ಹೆಸರು ಕಮೀಲಿಅನ್ – ಬಣ್ಣಬದಲಾಯಿಸುವ ಹಲ್ಲಿ ಎಂದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೫). [ಸಂ. ಚಂಚಲವರ್ಣಕಾ]

ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವಳು : ಮುಂಚಿರಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟು ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಚಲಾಕ್ಷಿಯರಂ ಬಳಿಕ ತಾನರ್ಥಿಯಂ ಮಾಳ್ಪ (ಬಸಪು. ೪೫-೨೪).

[ಸಂ. ಚಂಚಲಾಕ್ಷೀ (ಚಂಚಲ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಚಂಚಲಿ 'ಚೆಂಚಲಿ' ನೋ.

ಚಂಚಲಿತ (ಗು). ಚಂಚಲಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಚಂಚಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲವಾಗು ; ಅಸ್ಥಿರವಾಗು ; ಏಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಕ್ತಿಯಲಿ ಚಂಚಲಿಸದಿರು (ಗಗಣಾ. ೧೩-೪೭) ; ಚಂಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶೀಕರಿಸು (ಗುರುಚ. ೮೦) ; ತಿಳಿಗೊಳನ ತಾವರೆಯ ಸೆರೆಯ ತುಂಬಿಗಳಂತೆ ಚಂಚಲಿಪ ಕಣ್ಗಳಿಗೆ ಕವಿದು ಬರೆ ಸುರುಳಿಯುಂಗುರಗುರುಳ್ (ತ್ರಿಕಾಮಾ. ೧೭-೪೫೪).

[ಚಂಚಲ + – ಇಸು₃]

ಚಂಚಲೆ, ಚಂಚಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಸ್ಥಿರತೆಯಿಲ್ಲದವಳು : ಲಲನೆಯೆಂದರೆ ಚಂಚಲೆಯಾಗಿ ಬಳಕುತ್ತಿರುವ ಲತಾಂಗಿ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. VIII ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಹೆಣ್ಣು ಚಂಚಲೆಯಾಗಿ, ಧೈರ್ಯತಾಳಿ ಪ್ರಣಯಕ್ಕಾಗಿ . . . ಗಂಡಿನ ಬೆನ್ಹತ್ತಿ ಹೋಗುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೦೦೪). ೨. ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ಮಿಂಚು : "ಘನ ದೀಪ್ತಿ ಸೌದಾಮಿನಿ . . . ಚಪಲೆ ಚಂಚಲೆಯೆನಲು ಮಿಂಚಿನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಗಾ. ೧೩-೪). **ಚಂಚಳೆ:** ೧. ತಟಚ್ಚಂಚಳೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯನುಟೊದತಿಸ್ಥೈರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೦೯).

[ಸಂ. ಚಂಚಲಾ]

ಚಂಚಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಚುಂಚುರಃ, ಚುಂಚುಪತ್ರ– ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಂಚಸೊಪ್ಪು" (ಓಷಧಿ ೫೭). [ಚಂಚ್ಯ₂ + ಸೊಪ್ಪು₃]

ಚಂಚಳ 'ಚಂಚಲ' ನೋ.

ಚಂಚಳೆ 'ಚಂಚಲೆ' ನೋ.

ಚಂಚಿ 'ಸಂಚಿ' ನೋ.

ಚಂಚಿತಿ 'ಚೆಂಚಿತಿ' ನೋ.

ಚಂಚು₁ 'ಚೆಂಚ₁' ನೋ.

ಚಂಚು₂ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕು,-ಮೂತಿ : "ಚಂಚೂ ತ್ರೋಟಿ ಚಂಚು ತುಂಡಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೦೦) ; "ಪಕ್ಷಿಯಾ ಮುಖಮದು ತ್ರೋಟಿ ಚಂಚೂ ಚಂಚುವಕ್ಕು" (ಮಂಗಗಾ. ೫೦-೦) ; ಅಂಚೆ ಚಂಚುವಿಂ ನಲಿದು ಮೃಣಾಳಮಂ ಸವಿವುದಾಯ್ತು (ಜಗವಿ. ೪-೩೭) ; ಗಿಳಿಗಳ ಚಂಚುವಿಂದೊಡೆದ ಮಾವಿನ ಪಣ್ಣ ರಸಪ್ರವಾಹದಿಂ ಬೆಳೆವುವು . . . ಬಂಧುರ ಗಂಶಾಧಲಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೫). ೨. ಹರಳುಗಿಡ ; ಔಡಲ. [ಸಂ.]

ಚಂಚುಕ, ಚಚ್ಚುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಹಸುಬು: "ಚಂಚುಕ[ಪಾಠಾಂ. ಚಚ್ಚುಕ]ಮೆನಲು ಪಸುಬನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಪಂ ೧೯ ಪ. ೩೨-೮).

ಚಚ್ಚುಕ: ವೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಂಚುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಕೊಳ್ಳಿಗೆ ಕೊಕ್ಕು ಕೂಡಿಸು,–ಸೇರಿಸು : ನೆನೆನೆದು ಕಾಂತೆಯಂ ಕಳಹಂಸಂ ಇರೆ ಸಿರಿ ಬರ್ಪಂದದೆ ಸುಂದರಿ ಬರೆ ಪರಿತಂದು ಚಂಚುಗೂಡುತೆ ವಕ್ತ್ರಾಂತರದೊಳ್ ಮುಸುಂಕೆ ಬಚ್ಚಿರಬಿರಿವಂತಕ್ಷಿದ್ವಯಂ ದೇಹಮೊಂದೆಂಬವಿನೆಗಂ (ನಿಶಿ. ೨-೫೯). [ಚಂಚು$_{3}$ + ಕೂಡು$_{1}$]

ಚಂಚುಘಾತ (ನಾ). ಕೊಳ್ಳಿನಿಂದ ಕುಕ್ಕುವಿಕೆ. [ಚಂಚು$_{3}$ + ಘಾತ$_{3}$]

ಚಂಚುದೊಡ್ಡಿ (ನಾ). ಬೇದರ ಬೇಡು,–ಹೆಳ್ಳು: "ಪಕ್ಕಣ, ಶಬರಾಲಯ-ಬೇಟಿಗಾರರಿರುವ ಹಳ್ಳಿ ಬೇದರ ಪಾಳ್ಯ ಚಂಚುದೊಡ್ಡಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೩). [ಚಂಚು$_{1}$ (<ಚೆಂಚ್ಚು) + ದೊಡ್ಡಿ$_{1}$ (<ತೊಟ್ಟಿ$_{1}$)]

ಚಂಚುಪುಟ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಯ (ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ) ಕೊಕ್ಕು ; ತದೀಯ ಚಂಚುಪುಟಕೋಟಿಗಳಿಂದಮಿಬ್ಬಲ್ಲ ಕಾಂಚನೋಜ್ಜ್ವಳಕಣಿಕಂಗಳೊಪ್ಪಿ ದುವು (ಪುಪ್ಪ. ೪-೦೮); ಲಲಿತ ಶುಕಪುಟ ಚಂಚುಪುಟದಿಂ ದೀತ ಜಂಬೂ ಪಕ್ವಫಲ ರಸಲುಳಿತನವಮಕರಂದವುದುರೆ ಸಿರಿವಾಣಿ ನಿವಾತದಲಿ (ಕುಪಾಳು. ೭-೩೬); ತಾವನ್ಮಿಂ . . . ಚಂಚುಪುಟದಿಂದಂ ಮೆಲ್ಲಿಸಿಂ ಸೀಳ್ದ (ಕುಹಂ. ೩-೪೯). [ಚಂಚು$_{3}$ + ಪುಟ$_{3}$]

ಚಂಚುಮೂಗು(ನಾ).ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಇರುವ ಮೂಗು: ಚೂಪಾದ ಉದ್ದನೆಯ ಮೂಗು: ತೆಳುವಾದ ಮೈ, ಚಂಚುಮೂಗು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು (ವಿಷ್ಣು. ೫. ೨). [ಚಂಚು$_{3}$ + ಮೂಗು$_{1}$]

ಚಂಚುರ (ಗು). ೧. ಚತುರತೆಯ ; ನಿಪುಣತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ: ನಿಷ್ಣಾತ ವಾದ : ಸಾರವಿಚಾರ ಚಂಚುರ[ಪಾಠಾಂ. ಬಂಧುರ]ಮತಿಪ್ರಸರಂ . . . ಈತನಿಂದು ಕಿಯ್ವಾರದಿ ಬಣ್ಣಿಕಂ ವಿಬುಧಮಂಡಳ (ಅಜಿತ. ೧೪೪). ೨. ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಸರಿ ನಾವ್ಮನೆಯುಂ ಚಂಚುರ ವುಂಚುಕುಂದ ಸಂಚಯದೊಳೆಂ . . . ದುರುಪಮಾಳಿಗೆ ಮಾಧವದೊಳ್ ಮಧುಕೃತ್ಯರಂ (ಜಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೪). ೩. ಅತಿಶಯವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಮೇಲಾದ : ಮಿಂಚುಗಣ್ಣಾಬಲೆಯಂಗಿಗೆ ತನಗದಾದ ಪಂಚಸಂಪತ್ತೆ ತಾನುಸುರಿ ಚಂಚುರಾನಂದದೊಳಾದನಾ ನೃಪನು (ಪ್ರಥಮ. ೬೩-೯೦).

[ಸಂ.]

ಚಂಚುರತೆ (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ನಿಪುಣತೆ : ಬಳಬಳಿಕೆಯ ಚಂಚುರತೆಯಂ ಹಸ್ತಚಾರಣದ ವಿಸ್ತಾರವಂ . . . ತೋಱುತ್ತುಮಿರೆ (ಕುಬುಮ. ೭-೬೩).

[ಸಂ. ಚಂಚುರತಾ]

ಚಂಚೂಪುಟ (ನಾ). = ಚಂಚುಪುಟ : ಆರಕ್ತಮಾದ ನೇಪಾಲಂ ಕೊಳ್ಕಿಂ ಕರ್ದುಂಕಿ ಚಂಚೂಪುಟವನಿತಾಗೊಜಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೩-೦೪).

[ಸಂ. (ಚಂಚೂ + ಪುಟ)]

ಚಂಡ$_{1}$ (ಗು). ೧. ಉಚ್ಚವಾದ ; ಶಾಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 'ಚಂಡಾಂಶು' ಪರಾ. ೨. ತೀವ್ರವಾದ ; ವ್ಯಬಿರವಾದ : ಆತ್ಮಾನುರಾಗದಲಿ ಚಂಡ ತೇಜದಿ ನಡೆವುತಿರಲು (ಜಸಪು. ೩-೦೪). ೩. ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕ್ರುದ್ಧ. ೪. ಕ್ರೂರವಾದ ; ಕರ್ಕಶ. ೫. ದುಷ್ಟತನದ ; ತುಂಟ. 'ಚಂಡಾಳ್ಗಿ' ಪರಾ. ೬. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಚುರುಕಾದ. 'ಪ್ರಚಂಡ' ಪರಾ. ೭. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ; ಬಲಾಢ್ಯ : ಚಂಡಾದರೋಧಿಸಾವನ ತಮಸ್ಸಮವೋಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೩) : ಚಂಡರಿಪುಬಲವಿಲಯಹರನಂದ್ಯಂಡ ಬಲಶಸ್ಯಾಸ್ತ್ರವನು ಕೈಕೊಂಡು ಸುರವನ ಸೂನು ನಡೆದನು (ಕುಪಾ.ವಿ. ೬ ಸಂಚಿತ). (ನಾ). ೮. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಚಂಡೀಶ. ೯. ಕ್ರೋಧ : ಉದ್ವೇಗ. ೧೦. ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟುಳ್ಳವನು ; ಕೋಪಿಷ್ಠ : "ಚಂಡಃ. ಅತ್ಯಂತ ಕೋಪನಃ–ನಿ ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟುಗಾರ" (ನಿಘಂ. ೨೦೩). ೧೧. ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಕುದುರೆಯು ಕುಂದುತುಂದಾಗಿ ಮಗುಚುತ ಬಪ್ಪ ಚಂಡನಾರು (ಕುಡಾಸಾಂ. ೨೦-೯೦). ೧೨. ಶಿವ. ೧೩. ಪಣ್ಣುಳಿ. ೧೪. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು. ೧೫. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ನಾದ . . . ಮೇಷವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡವೆಂಬರಸು ನರಕವಹುದು (ವಿವೇಗ. ೧೯೦). [ಸಂ.]

ಚಂಡ$_{2}$ (ನಾ). (?): "ಚಂಡಂ ನಾಗಾವಿಯಂದ[ದ]ಂಡಿಯುವಂ" (ಪಜ್ಜ್ವಲ. ೬೬-೮೬). [?]

ಚಂಡಕನರಿ ನೋ. **ಚೆಂಡಕನರಿ** ನೋ.

ಚಂಡಕರ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣನಾದ ಕಿರಣ ಗಳಳ್ಳನೆನೆಂ ; ಸೂರ್ಯ : ಪರ್ವದ ಪರ್ವಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ಕಿಡುವಂತೆ ಚಂಡಕರ ಕರಘಾತಿಯಿಂ (ತೀಪಾಮಾ. ೧೩-೧೩೦) : ಚಂಡಕರ ಘೃಣಾಂತರ ದಿನೊರ್ವದಲಂದುದಯಿಪ್ಪ ಮಾಟ್ಕಿಯಿಂ (ತೀಪಾಮಾ. ೯-೦೦೦) ; ಚಂಡ ಕರಂ ಪ್ರಾಳ್ಕೈಲಶಿಖಂಡಮವೇಱಲಿಯೆಂದ (ಕುಪ್ರ. ೪-೨೩) : ಚಂಡಮಂಬಿ ಮಂತಾಪ್ಯಾಯಮದಿ ಬರೆ ಚಂಡಕರಂ ತತ್ಕ್ಷೀಣತಾಹಚಂಡವಿಕ್ಷ್ವನವನವಯಿಲಿ ಜನಿಸಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಶುನ್ಯಾ. ೬ ಸಂಚಿತ). [ಚಂಡ$_{1}$ + ಕರ$_{3}$]

ಚಂಡಕೋಲಾಹಲ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು . ಕುನಕ . . . ಅವಿತಂಡಿಸಿದ್ದಮಂ ತಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ನಡುವೆ ಚಂಡಕೊಲಾಹಲಮೆಂಬರಸು ನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಗ. ೧೯೦). [ಚಂಡ$_{1}$ + ಕೋಲಾಹಲ]

ಚಂಡಕೃ (ನಾ). ಉಗ್ರತೆ; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ; ಉದ್ವೇಗ: ಕೆಡಿಪುರಿಯಿಂದದಲಿ ದಂಡಿಯೊಳಕೆದ ಕಾಳೀಸರಗಸವೊಲು ಚಂಡಕೃ [ಪಾಠಾಂ. ಚಂಡ್ಕೃಗೆ]ಯ ಚಪಳಕ್ರೋಧಶಿಖಿ ಮೋಹಿದುದು ಮೋಹಿಯರಿ (ಶುನ್ಯಾ. ೨೦-೯).

[ಚಂಡ$_{1}$ + ಅಕೃ$_{4}$]

ಚಂಡಕೃ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿ : ರೂಪವಿಲಾ ಧಾವಣೆ ತೂಕವಕೆಯಂಅಂ ಝಂಕೆ ಧಾಳಡಿಕ್ಕಿಯಂ ಚಂಡಕೆ ಚಳಬಲಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆದುಂ ನತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಜಂಂಕೆಕೃ. ೧೬-೬೬ ಪ). [< ಸಂ. ಭಂಡನ]

ಚಂಡಕೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರಲು ನಿಲ್ಲುವ: ತೂಡರದ ಪಕರಣೆಯಂ ಪಯದೆಂಡಸನುಗ್ರಡಿಸುವುದು ತೂಡದೆಸಕಂ ಜತಿಯಂ ನಡೆಯಿಪುದು ಕಿತ್ತು, ಚಂಡಕೆಗುಡುವುದು ನಚ್ಚಿಸುಯಾಬವನಚ್ಚಿರಿಯೇ (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೬೩).

[ಚಂಡಕೃ + ಕುಡು$_{1}$ (<ಕೆಂಡು$_{1}$)]

ಚಂಡದೇವತೆ (ನಾ). ಉಗ್ರದೇವತೆ; ಮಾರಿ: ಗಂಡನ ಕಯ್ಯಂದ ಕಳಂಪಿಸಿ ಕೊಂಡು ಭೂಮಂಡಲದೊಳಗೆ ತೊಳಲುವ ಚಂಡದೇವತೆಯುಂಬವ ಕೊರ್ವಳ್ ಬಲಗೊಂಡು (ಕುಂಡಾಸಾ. ೨೪-೨೦). [ಚಂಡ$_{1}$ + ದೇವತೆ]

ಚಂಡದೈವ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ದೈವ; ಅಂಜಿಕೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ದೇವರು: ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನೆದಿರಯನಜಿ ಬಗಿದ ಚಂಡದೈವದ ಪೆಸರನುಸಿರುವನ ಪೆಸೆಗ್ಗಲದಳಿಪಿನನು (ಪ್ರವಿಜಾ. ೭೦-೫೬).

[ಚಂಡ$_{1}$ + ದೈವ]

ಚಂಡನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹಿಟ್ಟುಮಾಡು: ಕಂಡುಂಬಲ ತಿಲವನಿಂದ್ದಂ ಗೋದಿಯಂ ಜವದಿ ಚಂಡನಂಗೈವುತಂ ನಲ್ಲೆನುತ ನಾದಿ (೦೦ಗಪ. ೮-೦೦).

[ಚಂಡನ್ನಂ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_{1}$)]

ಚಂಡಭಾಗ (ನಾ). (ಕರಾ) ನೈವೇದ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡೀಶ್ವರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಭಾಗ : ಚಂಡಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡದೇ ಯಾರು ಉಣ್ಣುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಪಾಪ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಹಳಾಹಾ. ೨೩೪). 'ಚಂಡಾಂಶ' ಪರಾ.

[ಚಂಡ$_{1}$ + ಭಾಗ]

ಚಂಡಭೈರವ (ನಾ). ಪ್ರಚಂಡನಾದ ಭೈರವ : ಚಂಡಭೈರವಂ . . . ಸಲೆ ಸೇವಿಪಂ ರವಿಸುತಾಶಾದ್ವಾರಮಂ ಲೀಲೆಯಿಂ (ಶಬಕಂ. ೧-೫೯).
[ಚಂಡ$_1$ + ಭೈರವ]

ಚಂಡಮರೀಚಿ (ನಾ).=ಚಂಡಕರ ೨ : ಚಂಡಮರೀಚಿಗಸ್ತಮಯಮಿಲ್ಲದು ದೊಂದೆಡೆ ನಿಮ್ಮ ಕೇಳ್ದುದುಂ ಕಂಡುದುಮುಳ್ಳೊಡಿನ್ ಬೆಸಸಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೮) ; ಅನಿಳಾಧ್ವದೊಳ್ ಪೊಳೆಯುತಿರ್ದುದು ಚಂಡಮರೀಚಿಮಂಡಲಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೦). [ಚಂಡ$_1$ + ಮರೀಚಿ]

ಚಂಡಮಾರಿ (ನಾ).=ಚಂಡದೇವತೆ: ಪಾಪಕಳಾಪಂಡಿತೆ ಚಂಡಮಾರಿದೇವತೆ ಯಿರ್ಪಳ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೩೪) ; ಚಂಡಮಾರಿಯು ನಸುದೆಱೆದ ಬಹಳ ಮುಖಮಂಡಲಗಳ ಶಂಕೆಯನು ಕಂಡರ ಮನಕೆ ಪುಟ್ಟಿಸುತ ಸಾಲ್ಪಿಡಿ ದಂಬುಗಂಡಿಗಳಿಹವದಱೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೮೭).
[ಚಂಡ$_1$ + ಮಾರಿ]

ಚಂಡಮಾರುತ (ನಾ). ಪ್ರಬಲವಾದ ಗಾಳಿ ; ಬಿರುಗಾಳಿ : ಇವು . . . ಬಹುಬಲವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಇವಕ್ಕೆ ಚಂಡಮಾರುತಗಳು ಅಥವಾ ಆಕ್ರೋರಚತ್ವಾರಿಂಶಗಳು (Roaring forties) ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭೂವಿವ. ೬೧). [ಚಂಡ$_1$ + ಮಾರುತ]

ಚಂಡರುಚಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಶಶಿಯಂ ಘಾತಿಸಿ ಸೂರ್ಯಂಗಶೇಷಧನಮಂ ಬಟಿಕ್ಕೆ ನೀನಿತ್ತೊಡೆ ತಚ್ಛಶಿ ಪಲವು ಯೋನಿಯೊಳ್ ನಿಂದಶಾಂತಮತಿ ಚಂಡರುಚಿ ನಿಶಾಚರನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೮). [ಚಂಡ$_1$ + ರುಚಿ]

ಚಂಡವಾಳ, ಚಂಡಿವಳ, ಚಂಡಿವಾಳ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರದ ಗುರುತಾಗಿ ಮುಂಗಡ ಕೊಡುವ ಹಣ ; ಸಂಚಕಾರ : (ಕಿ). **ಚಂಡಿವಳ :** (ಕಿಸಂಗ್ಲಾ. ೬೨). **ಚಂಡಿವಾಳ :** (ಕಿ). [?]

ಚಂಡವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ : ಮೇಳಿಸುತುಂ ಚಂಡವಿಕ್ರಮಾಡಂಬರಮಂ . . . ಸಾರ್ತಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೮). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಮಹಾಶೂರ : ಚಂಡಮುನಿ ಮಂತ್ರಾಹ್ವಯದಿ ಬರೆ ಚಂಡಕರ ತತ್ತೇಜನಾಹವಚಂಡ ವಿಕ್ರಮನ ವನಿಯಲಿ ಜನಿಸಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩ ಸೂಚನೆ).
[ಚಂಡ$_1$ + ವಿಕ್ರಮ]

ಚಂಡವೇಗ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾದ ವೇಗ ; ಅತ್ಯಂತ ವೇಗ : ಆ ಕಾಂತೆ . . . ಬಾಳಮತ್ತಪರಮುಮಂ ಕೊಂಡು ಚಂಡವೇಗದಿನೆಯ್ದಿ (ನೇಮಿಪು. ೪-೬ ವ). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರು ಪುರುಷವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ವೇಗ ಗತಿಯಿನಾಯ್ತು ಮಂದವೇಗ ಮಧ್ಯವೇಗ ಚಂಡವೇಗವೆಂಬ ಪೆಸರು ಪುರುಷರಿಂಗೆ ಸುರತದೊಳ್ (ಜನವ. ೪-೩೬) . [ಚಂಡ$_1$ + ವೇಗ]

ಚಂಡವೇಗಿ (ನಾ).=ಚಂಡವೇಗಿನಿ : ವೇಗಗತಿಯಿನಾಯ್ತು . . . ಪೆಸರು ಪುರುಷರಿಂಗೆ ಸುರತದೊಳ್ ತೂಗಿದಂದದಿಂದೆ ಮಂದವೇಗಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿ ಚಂಡವೇಗಿಯೆಂಬುದಾದುದಬಲೆಯರ್ಗೆ ನಲ್ಲಳೆ (ಜನವ. ೪-೩೬).
[<ಸಂ. ಚಂಡವೇಗಿನೀ]

ಚಂಡವೇಗಿನಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರು ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು; ಸುರತದಲ್ಲಿ ಅತಿವೇಗಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು: ಮಂದವೇಗಿನಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿನಿ ಚಂಡವೇಗಿನಿ ಯರೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧ ರತಿಭೇದಕಾಂತೆಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೯).
[ಸಂ. ಚಂಡವೇಗಿನೀ]

ಚಂಡಾಂಶ (ನಾ).=ಚಂಡಭಾಗ : ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಚಂಡಾಂಶವನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು (ತುಳುನಾ. ೨೩೪). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಂಶ]

ಚಂಡಾಂಶು (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ ಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ. ೧, ೨ : ಮದವತ್ಕಂಸಂಗಕಾಂಡ ಕ್ಷಯ ಸಮುದಿತಚಂಡಾಂಶು ಚಂಡಾಂಶುವೆಂಬುದದಿನೊಪ್ಪುತ್ತಿರ್ಪುದು . . . ಈ ದಿವ್ಯರೂಪಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಂಶು]

ಚಂಡಾಡು 'ಸೆಂಡಾಡು' ನೋ.

ಚಂಡಾತ$_1$ (ನಾ).=ಚಂಡಾತಕ : " ಚಂಡಾತಮೆನೆ ನಿಱಿಚಲ್ಲಣಂಗಳಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೨೯). [< ಸಂ. ಚಂಡಾತಕ]

ಚಂಡಾತ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕಣಗಿಲೆ : " ಪ್ರತಿಹಾಸಃ, ಶತಪ್ರಾಸಃ, ಚಂಡಾತಃ, ಹಯಮಾರಕಃ, ಕರವೀರಃ – ೫ ಗನ್ನೇರಳೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾತಕ (ನಾ). (ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧರಿಸುವ) ಅರೆತೊಡೆಯ ಚಣ್ಣ,–ಚಡ್ಡಿ ; ಅರ್ಧೋರುಕ ; "ವರ ಯುವತಿಯರು ಅರ್ಧತೊಡೆ ಪರಿಯಂತರ ಉಡುವಂಥಾ ಸೀರೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); " ಅರ್ಧೋರುಕಂ ಚಂಡಾತಕಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೮-೨೦). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾಮಯ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ರೋಗ ; ದೊಡ್ಡಖಾಯಿಲೆ : ಉಂಡೊಡೆ ಕಿಡುವುದು ಪಿರಿದೇಂ ಕಂಡೊಡೆ ಪೆಸರ್ಗೊಂಡೊಡೊರ್ಮೆ ನೆನೆದೊಡೆ ಕಿಡುಗುಂ ಚಂಡಾಮಯವೆನಿಪೌಷಧಮಂಡಳಿಯಿಂ ಸೇವ್ಯಮಲ್ಲಿ ಗಂದಿಗವಸರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೮೪). [ಚಂಡ$_1$ + ಆಮಯ]

ಚಂಡಾಲ, ಚಂಡಾಳ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು : "ಚಂಡಾಲಃ–ಇದು, ಯಃ–ಯಾವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಾಂ–ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ, ವೃಷಲೇನ–ಶೂದ್ರನಿಂದ, ಜನಿತಃ-ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೊ ಅವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೫); ಪೊನ್ನ ಪಂಜರಮಂ ಪೊತ್ತಿರದೇಟ್ಟಂದಂ ಚಂಡಿಕೆವೆರಸಿದ ಚಂಡಾಲಬಾಲಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೭). 'ಚಂಡಾಲತ್ವ' ಪರಾ. ೨. ಚಂಡಾಲ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ; ಪಂಚಮಂ ; ಹೊಲೆಯ : "ಚಂಡಾಲಃ . . . ಪುಲ್ಕಸಃ–೧೦ ಹೊಲೆಯವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೧). ೩. ಕ್ರೂರಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಕ್ರೂರಿ : ಜಾತಿಚಂಡಾಲ ಕರ್ಮಚಂಡಾಲ ವೃತ್ತಿಚಂಡಾಲ ಸಂಕಲಿತಚಂಡಾಲರೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಚಂಡಾಲರುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೪೫) ; ಆ ಕುಮತಿ . . . ಭಯಾಕಾರದೊಡಲ ಚಂಡಾಲರಂ ಕರೆಸಿ ಬೆಸಸಿದಂ (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೮-೨೯). **ಚಂಡಾಳ :** ೧. " ಚಂಡಾಳಂ ತಾಂ ಹೊಲೆಯಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೬-೮೭). ಪರಿಕಿಸದೀ ಧರ್ಮ್ಮದೊಳ್ . . . ಅರೆವೀಸಮನಳಿಪಿಕೊಣ್ಡವಂ ಚಣ್ಡಾಳ (ಎಇ XXVII, ೧೫-೬೦ : 1114). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾಲತ್ವ (ನಾ). ಚಂಡಾಲನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯೊಳಿಂತೆನಗೆ ಶೂದ್ರನ ಬೀಜದಿಂದಲಿ ಜನನವಾಯ್ತದಱಿಂದ ಚಂಡಾಲತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಸಿತು (ತಿಮ್ಮಆ. ೨-೮). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕಿ, ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ ; ಕಿನ್ನರಿಯಂತಹ ಕೀಳುದರ್ಜೆಯ ವಾದ್ಯ. **ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕಿ :** " ಚಾಂಡಾಳಿಕೆ ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕೀ ಪರ್ಯಾಯಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೧-೩೮). [ಸಂ. ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕೀ]

ಚಂಡಾಲಿ, ಚಂಡಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಂಡಾಲಸ್ತ್ರೀ ; ಹೊಲತಿ. ೨. ನೀಚಳಾದವಳು ; ದುಷ್ಟೆ ; ಕೆಡುಕಿ : ಥೂ, ಚಂಡಾಲಿ ಎಂದು ಬಯ್ದಳು (ರೂಢಿ). **ಚಂಡಾಳಿ$_2$:** ೨. ತುಂಬಾ ಕೋಪದಲ್ಲಿ ಚಂಡಾಳಿ ಎಂದುಬಿಟ್ಟಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಚಂಡಾಲೀ]

ಚಂಡಾಲೆ (ನಾ). = ಚಂಡಾಲಿ : ವಿಶ್ರುತ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಿನೊರ್ವಳ್ ಕನ್ನೆ ಚಂಡಾಲೆ ದರ್ಶನತಾತ್ಪರ್ಯದೆ ರಾಜಕೀರಸಹಿತಂ ಬಂದಿರ್ದಪಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪). [ಚಂಡಾಲ + – ಎ$_2$]

ಚಂಡಾವುರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಕೆ : ನೆಲವರ್ತ್ರಿಗೆ ಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ವನ್ನೊಂದಡಕೆಯ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ ಚಂಡಾವುರ ಬೆಳೆವೊದಲಾಗಳಿದಡಕೆ ಗಳ್ಳೆಲ್ಲಂ ಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದಡಕೆಯ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XVIII, ೦೯೨-೩೪ : 1184). [?]

ಚಂಡಾಸಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಖಡ್ಗ ; ಭಯಾನಕವಾದ ಕತ್ತಿ : ಅದಱಿಂದಂ ಕೈಗಿದ ವೈರಿ ಸಾಸಂ ಜರನಾಟಂದಿಕ್ಕ ಚಂಡಾಸಿಯಿಂ (ಸೌಇ. XX, ೨೩೦-೦೦ : 1283). [ಚಂಡ್ಡ + ಅಸಿ]

ಚಂಡಾಹಿ (ನಾ). ಘೋರವಾದ ಸರ್ಪ : ಚಂಡಾಹಿತುಂಡಖಂಡಿತವುಂಡರೀ ಕಾಕ್ಷಿವದನವಿನ್ಮಸ್ತನಿರಸ್ತರಳಕಾರನೇತ್ರರುಂ . . . ಆಗೆ (ಆಗವಿ. ೩-೯೪ ಪ).

[ಚಂಡ್ಡ + ಅಹಿ]

ಚಂಡಾಳ 'ಚಂಡಾಲ' ನೋ.

ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕಿ 'ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕಿ' ನೋ.

ಚಂಡಾಳಿ (ನಾ). ದರಿಂಳದುಂಬಿ ; ದುಷ್ಪಭ್ರಮರ : ಚಂಡಾಳೀ ಚಂಡ ಗೀತಧ್ವನಿಯುಸೊದದು . . . ಉಣ್ಮೆ ಪೋಗ್ಪತ್ತು . . . ತೂರ್ಯ ಪ್ರಣಾದಂ (ಲೀಡಾವ. ೩-೭೧) ; ನಿನದಂ ಚಂಡಾಳಿಯ ಬಾಧೆಯು ತೊಲಗಿನಿನುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೆಗ್ಗೆಯೊಳಿಕಂಬಡೆದೊಪ್ಪಿದುದಾ ಕಾಂತೆಗೆ ಮುಂಗಿನ ನುಣ್ಮಾತ್ತು (ಅರ್ಜುವಿ. ೨-೩೦) ; ಪಳಗಿಂದಲೆ ಪುಟ್ಟಿತಲತೆ ನಿಶಾವಧುಗಳ ನೆರೆವ ಚಂಡಾಳಿ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೦೭-೦೩). [ಚಂಡ್ಡ + ಅಳ್ಳಿ (= ಅಲಿ)]

ಚಂಡಾಳಿ 'ಚಂಡಾಲಿ' ನೋ.

ಚಂಡಿ, ಚ್ಚೆಂಡಿ (ನಾ). ೧. ತೆಲ್ಲೆ : ವಾಸಿಷ್ಠಚರಣಕೆ ಚಂಡಿಯುಂಡುಪತ ಹಿತದಿ ನುತಿಸಿದ ವಂಂಡಲಾಧಿಪನ ನೋಡಿ (ಹರಿಶ. ೦೯). ೨. ಬೆಂಡು ; ತೆಗೆ : ಬೆಳೆ ಪರಿಪಕ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಕಿಕುನರು ಬಂದು ಚಂಡೀ ಕೊಯ್ಯುವರು (ಸಾಲಂಸಾ. ೬೩) ; ಒಂದೇ ವೇಗಿಗೆ ನೂರಾರು ಕುಡುಗೋಲುಗಳು ಸರಸರನೆ ತನೆಯ ಚಂಡಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿತಕೊಡಗಿದವು (ಕಕಕ. ೬೬). **ಚೆಂಡಿ** : ೨. ಪುಂಡೀಯ ಪಲ್ಲೀದ ಬೆಂಡಿಯ ಕಡಿದಂಗ (ಕೃಚಾ. ೦೦೦).

[ಚಂಡ್ಡಿ (<ಸಂಡು)]

ಚಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಹಟಮಾರಿತನ ; ಛಲ; ಪಂಥ: "ಚಂಡಿಯಿನೆವಾ[ಪ್ರಾಣಾಂ. ನಾ]ಸಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪ್ರಕಸಿ. ೩೬) : ಕೊಂಡಾಡುವರು ಕೋವಿದರು . . . ವಿಶ್ಯೆವರು ಚಂಡಿಯ ಬಿಡುವರು ಮಂತ್ರಿಯ ಮಾತನು ದ್ವಂಡಿಸಲಱಿಯದ ನೃಪಗೆ (ರಾಮವಿ. ೦೩-೦೩೦) ; ನಾವು ಕೊಟ್ಟುದನುಂಡು ಬದುಕುವುದಲ್ಲದೇಱೇ ಚಂಡಿ (ವಿಕಾಗ. ೪-೨-೨೮). ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು ; ಉಗ್ರವಾದುದು ; ತುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ತೂಡುಜುಗಿಡಿಗಳ ಗುಂಡು ಗಿಡಿಗಳ ಘಾಡಣಿಯ ಕಿಡಿ ಚಂಡಿಯಾಯ್ತು, ಚತುರ್ವದನನಿರ್ಮಿತ ಮಹಾಘವಣ (ತೊಡಸಂ. ೩-೮-೦೭). ೩. ಸವಂಸ್ಕೃ ; ತೊಡಕು : ದಂಡನಾಯಕಗೆ ಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟದಿರಾಗ ಮುಂಕೊಂಡೊಂದು ಲಿಪಿ ಬರ್ದು ಸಭೆಗೆ ಚೆಂ[ಚುಂ]ಡಿಯಾಗಿರಲದನೊದಿ ತೆಗೆಸಿದನು ದ್ವಂಡ ಬಸವ ಬಹುಧನವ (ಪೋಳಾ. ೪-೦೪). ೪. ಕೇಳಂತನ. 'ಚಂಡಿಗುನ್ನಿ' ಪರಾ. ೫. ಉಗ್ರನಾದವನು ; ಪುಬ್ಬೇಡಿ : ಛಲಚೇತನನು ಸಲೆ ಚಂಡಿಯಾದನು ಕಳಪ ಚೌಕದರಿ (ಛಾಪ್ರಾಗ. ೩-೦೫). ೬. ಹಟಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಹಟಮಾರಿ.

ಚಂಡಿಮಾಡು = ಹಟಬಿಡಿ ; ಮೊಂಡಾತನಮಾಡು : ಚಂಡಿಮಾಡದನು ಸಜ್ಜಾಸು ದೇವರ ಸಭಾಮಂಡಲಕೆಯ್ದಂ ನಂದನ (ಆಕಪ. ೨೩-೩೦) : ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳು ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡಿಮಾಡುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೦೦೯). [< ಸಂ. ಚಂಡ]

ಚಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಹಟಮಾರಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಮೊಂಡಿ. ೨. ಬಹಳ ಕೋಪವುಳ್ಳವಳು ; ಕೋಪಿಷ್ಠೆ. ೩. ಕೆಟ್ಟಹೆಣ್ಣು ; ನೀಚ ಹೆಂಗಸು : ಲೋಗರ ಪತಿಯ ಪಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿಪ್ಪ ಚಂಡಿಯರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಕೇಳಾ (ಅಂವಿ. ೩೦-೨೪). ೪. ಹೆಣ್ಣು ; ಹೆಂಗಸು; ಮಂಡಿ ಚಂಡಿವಿತ್ತು ದೀಷಣ ತ್ರಯಯಂಬಂಡನಕ್ಷವನೆವೆನಿಂದೆವ್ಮೋ ನಮೆಂದೆ ಬಾರಾ(ಅಸಪು. ೩೪-೩೯) : ಬಂಡಗಾಪನು ಮಾಡಲಮ್ಮದೆ ತಾ ತನ್ನ ಚಂಡಿಯ ಲಂಕೆಯಂ ಕಳ್ಳುಕೊಂಡು ಬಂದ ಗಡೆಯ ಪರಿಹಾಸದ ಬಲು ಭಂಡಾಟಕೀಡಾಗಬಹುದೆ (ರಾಮವಿ. ೧೪-೪೦). ೫. ದುರ್ಗಾದೇವತೆ ; ಚಾಮುಂಡಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : "ಉಮೆ ಪಾರ್ವತಿ ಕಾತ್ಯಾಯನಿ ಹಿಮವತ್ಪುತ್ರಿ ಚಂಡಿ . . . ಕಾಳಿಯಿಂಬವಂಬಕಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಜ್ಜ.ಕೊಪ. ೩-೦೬) : ಈಕೆಯದಾವಳೀ . . . ಚಂಡಿಯೋ ಮಹಾಭೈರವಿಯೋ (ಆಗವಿ. ೩-೦೩) ; ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿ ಪೆಳ್ಳಬೇಕಾದುದೇನು? (ಗರಿ. ೩೬-೯). ೬. ಉದ್ದಾಲಕ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು; ವಿಪ್ರನೆಂಬೊರ್ವನಂದ್ದಾಲಕಾಖ್ಯರ್ . . . ವೈವಾಹಿಕೋತ್ಸವ ಪಭುವಾದಳಾ ತಂಗೆ ಚಂಡಿಯೆಂಬಾಕೆ (ಚ್ಯವಿಪ್ರಾ. ೧೦-೨೩). ೬. ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಮರ : ಅಲ್ಲಿಂದಂ ತೆಂಕಲು ಚಂಡಿಯ ವರಸಿಲಿ ನಟ್ಟುಕಲು (ಎಳ. VIII, ೫೯೭-೫೩ : ಸು. 1405). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : "ಚಂಡಾದನಂ—ಚಂಡಿಯೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ಓಷಧಿ. ೫೩). [ಸಂ. ಚಂಡಿ]

ಚಂಡಿ, 'ತಂಡಿ' ನೋ.

ಚಂಡಿಕಾಧ್ವಜ (ನಾ). ದುರ್ಗೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಬಾವುಟ: ಒಜ್ಜಿತಾ . . . ರಾಜ್ಞಿಸಕುಲದ ಬಲದ ನೆಲದೊಳಿರ ಚಂಡಿಕಾಧ್ವಜ ಚತ್ರಚಿಹ್ನೆ! (ಕ್ಕಿಣಮಾ. ೩೦೭-೦೭೬). [ಸಂ. (ಚಂಡಿಕಾ + ಧ್ವಜ)]

ಚಂಡಿಕಾರಮಣ (ನಾ). ದುರ್ಗಿಯಪತಿ; ಶಿವ: ಚಂಡಿಕಾರಮಣಂಗೆ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮೇಶಂಗೆ . . . ಸಮರ್ಪಣಂಗೆಯ್ದುಂ (ಬಸವ. ೪೮-೭೭) ; ಆ ಗಾಂಡೀವ ಕೋದಂಡಮನುರಮಣಂ ಚಂಡಿಕಾರಮಣಂ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುದುಂ (ಪಂಪಂ. ೪-೫೯ ಪ). [ಸಂ. (ಚಂಡಿಕಾ + ರಮಣ)]

ಚಂಡಿಕಾರ್ಚನೆ (ನಾ). ಚಂಡಿಕಾದೇವತೆಯ ಪೂಜೆ ; ದುರ್ಗಾಪೂಜೆ : ಚಂಡಿಕಾರ್ಚನೆಗೆ ನಡೆಯೆಂದು ಕಳುಹಿದೊಡೆ ನೀಂ ಮಾಡಿದುಜ್ಜಗಮ ದೇನು (ಚ್ಯವಿಪ್ರಾ. ೩೦-೩೩). [ಸಂ. ಚಂಡಿಕಾರ್ಚನಾ (ಚಂಡಿಕಾ+ಅರ್ಚನಾ)]

ಚಂಡಿಕಾಲಯ (ನಾ). ಚಂಡಿಯ ಗುಡಿ ; ದುರ್ಗೆಯ ದೇವಮ್ಮಾನ : ಚಂಡಿಕಾಲಯಕೆ ಪೊಸಪೂಗಳಂ ತಱಿಕಂದುಂ ಪೂಜಿಸುವೊಡೆಳವಗುವ ತಾಪಸಂ (ಚ್ಯವಿಪ್ರಾ. ೩೦-೬೩) ; ಊರ ಹೊರಬನದೊಳಿಹ ಚಂಡಿಕಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಂ . . . ಪೋಗಿ ಗೌರಿಯಂ ಪೂಜಿಪುದು (ಚಂದ್ರಸ. ೯೪).

[ಸಂ. (ಚಂಡಿಕಾ + ಆಲಯ)]

ಚಂಡಿಕೆ, 'ಚಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಂಡಿಕೆ (ನಾ). ದುರ್ಗಾದೇವತೆ ; ಚಂಡಿಕಾದೇವಿ : ಪುಂಡೋದರಿ ಲಯಸಮುಯದ ಚಂಡಿಕೆಯಂತೆ ಮಿವಸಕಂ ವಸಗಿ (ಪಂಡಾಮಾ. ೦೦-೦೦೬೮) ; ಜವನ ಪೊದರ್ವುಗ ಚಂಡಿಕೆಯ ಕಾಯ್ವು . . . ಆವುರೇಂದ್ರನ ವಜ್ರಪ್ರಭಾವಳಾರ್ಚಿ ತಳ್ಪವೊಲ್ (ಎಳ. V, ೫೯೦ಸಂ. ೪೬-೦೧ : 1177) ; ಚಂಡಿಕೆಯಂ ಸಮರ್ಚಿಸಿ ಕುವಾರಿಕೆಯಂ ಪಡೆದು (ಅರ್ಜುವಿ. ೬-೦೩ಪ).

[ಸಂ. ಚಂಡಿಕಾ]

ಚಂಡಿಕೆಗೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಶಿಖಾಬಂಧನಮಾಡು : ಕುರುಳು ಪಂಕ್ತಿಯ ನುಣ್ಣುಗೊಸಿ ಚಂಡಿಕೆಗಟ್ಟು . . . ಕಳುವೆನು (ಗಿಚಗಗಣ.೭-೦೬).

[ಚಂಡಿಕೆ, (<ಚಂಡಿಕೆ) + ಕಟ್ಟು]

ಚಂಡಿಕೆವಿದು (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನೆ ಬಿಡು,–ಬೆಳೆಯಿಸು : (೬).

[ಚಂಡಿಕೆ, (<ಚಂಡಿಕೆ) + ಬಿಡು,]

ಚಂಡಿಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಸರಕದೊಳಾಳಲೀಯದೆ ಚಂಡಿಕೆವಿಡಿದುದ್ಧರಿಸಲೆಂದಾಳ್ದಂಡ ಗುರುವೆ (ಬಸ. ೪-೩೨) ; ಎಲೆ ಪೋಗದಿರೆನುತಂ ಚಂಡಿಕೆವಿಡಿದಳೆಯ (ಪ್ರಹಸ. ೯-೯೬).

[ಚಂಡಿಕೆ, (<ಚಂಡಿಕೆ) + ಪಿಡಿ]

ಚಂಡಿಕೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದಿರು: ಏಟ್ತಂದಂ ಚಂಡಿಕೆವೆರಸಿದ ಚಂಡಾಲಬಾಲಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೭). [ಚಂಡಿಕೆ$_1$ (<ಚಂಡಿಕೆ) + ಬೆರಸು$_1$]

ಚಂಡಿಗ (ನಾ). ಛಲವುಳ್ಳವನು ; ಹಟಮಾರಿ : ಸುಡುಗಾಡನತ್ಯಾನಂದದಿಂ ಕಾವ ಚಂಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ಗನ ಕಯ್ಯೊಳೀ ಹೀನವನಿತೆಯ ಕೊಲಿಸುವೆಂ (ಹಡಕಾ. ೧೩-೯). [ಚಂಡಿ$_2$ + – ಗ$_2$]

ಚಂಡಿಗುನ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಕೀಳಾದ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೀಳಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕ್ಷಂದ್ರಮನುಷ್ಯ : ಬಸವರಾಜನನಾವನುಂ ಕೊಂಡಿಸಿದಡಿನ್ನಾ ಚಂಡಿಗುನ್ನಿಯ ರಸನೆಯಂ ತವೆ ಕೊಯ್ದು . . . ಮಳಲಂ ತರಿಸಿ ಬಾಯ್ದುಂಬಿಸಿದವೆಂ (ಬಸಪು. ೧೧-೧೯). 'ಚಂಡಿನಾಯಿ' ಪರಾ.

[ಚಂಡಿ$_2$ + ಕುನ್ನಿ$_1$]

ಚಂಡಿಗೊಳ್, ಚೆಂಡಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಟಮಾಡು ; ಮೊಂಡುಹಿಡಿ; ಚಂಡಿತನಮಾಡು : ಚಂಡಿಗೊಂಡು ನಿಲುತ್ತ ನಡವುತ . . . ಮುಂಡುಗಾಱನು ದಸರಿದೇವನ ಬಳಿವಿಡಿದು ಸಾರ್ದು (ಬಸಪು. ೩೮-೧೮) ; ಚಂಡಿಗೊಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊಂ]ಡರೆ ನನಗೆ ನಿನ್ನಿನ ಭಂಡತನ ಬಾರದಲೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೬-೫೮); ಆ ನೃಪಂ ರಮಾವಲ್ಲಭನ ದರ್ಶನಕೆ ಮಾತೆಯಂ ಕರೆಯಲವಳೊಲ್ಲೆ ನಾನಿಲ್ಲಿರದೊಡೀ ಬದುಕ ಸಾಗಿಸುವರಾರೆಂದು ಚಂಡಿಗೊಳಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೬೮). ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ದೃಢವಾಗಿರು : ಕುಸುಮ ಕೋದಂಡನಂಗೋಪಾಂಗದೊಳು ಕಂಡಮಾತ್ರದೊಳು ಕಣ್ಗಳ ಪುತ್ರಿಕೆಗಳು ಚಂಡಿಗೊಂಬಂತೆ ನೋಡಿದಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೧-೪೮) ; ಕಂಡಮಾತ್ರದೊಳಾ ಕುಲಟೆಯ ಕಣ್ಣೆಂಬ ಭಂಡಾಟದ ಮಧುಪಗಳು ಚಂಡಿಗೊಂಡುವು ಕುವರನ ನಿಡುದೋಳೆಂಬ ದುಂಡದಂಡೆಯ ಸರಿಸದೊಳು (ಪ್ರಭಂಜ. ೩-೬೯) ; ಕ್ಷಿತಿಯೊಳು ನಿಜಛಾಯಮಂ ಕಂಡು ಚಂಡಿಗೊಂಡತುಳತುಳ ಪ್ರತಾಪ ಮಿಗಲು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೨೦). **ಚೆಂಡಿಗೊಳ್ಳು** : ೧. ಹೋರಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಹೊಲನ ಹೂಡುವಾಗ ಅದು ಚೆಂಡಿಗೊಂಡು ಬಿದ್ದು ಬಡಿದಡೇಳದಿರಲು (ಭೈರಸೂ. ೩೬೯). [ಚಂಡಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಂಡಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಕೊಡು ; ಬಲಿಯಾಗು : ಉಚ್ಚಂಗಿಯ ಕೋಟೆಗೆ ರಾಜಾದಿತ್ಯನ ಕಾಳೆಗಕೆ ಚಂಡಿಡೆ ಬಾಸಗಾವುಣ್ಡಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಂಗೆ ಖ ೫ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೩೦೮-೭ ; 971). [ಚಂಡು$_1$ (<ಸೆಂಡು)+ಇಡು$_1$]

ಚಂಡಿತನ (ನಾ). ೧. ಹಟಮಾರಿತನ; ಮೊಂಡುತನ: ಪೆಂಡತಿ ತವರ್ಮನೆಗೆ ಮುಳಿದು ಪೇಳದೆ ಪೋದ ಚಂಡಿತನಕವಳ ತಾಯ್ತಂದೆಗಳ್ಕಳುಹ ಬಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೪೭) ; ಕಂಡಕಂಡವರೆಲ್ಲ ಚಂಡಿತನವೆನಲಾಯ್ತು (ಕವಿಸೋ. ೬೭-೩) ; ಇನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಚಂಡಿತನಮಾಡಿ . . . ಮಾತಾಡಬೇಡ (ಪತಿ. ೯೪). ೨. ಉಗ್ರತೆ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಶಿಖಂಡಿಯನು ಮುಂದಿರಿಸಲಾತನ ಕಂಡು ನಾವ್ ಕಾಳೆಗವ ಮಾಡೆವು ಕೈದುಗಳ ಬಿಸುಟು ಚಂಡಿತನವನು ಮಾದುಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡು ಫಲುಗುಣನೆಸಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೭-೨೬). [ಚಂಡಿ$_2$+ – ತನ]

ಚಂಡಿನಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಕೀಳುನಾಯಿ ; ಹೀನವರ್ಗದ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೀಳುನಡತೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕಾಳುದೈವಕ್ಕೆಱಗಿ ನಾನು ಶಿವಭಕ್ತನೆನಿಸಿಕೊಂಬ ಚಂಡಿನಾಯಿಗಳ ಕಂಡು ಎನ್ನ ಮನ ಹೇಸಿತ್ತು ಕಾಣಾ (ಮಡಿಮಾ. ೨೮-೪೦). [ಚಂಡಿ$_3$ + ನಾಯಿ (<ನಾಯ್)]

ಚಂಡಿಪೋರು (ಕ್ರಿ). ಹಟಮಾರಿತನವನ್ನು ಮಾಡು ; ಛಲಹಿಡಿ : ನೀನೆಂದುದಂ ಮಾಡೆನೆಂದಾ ಚಂಡಿ ಚಂಡಿಪೋರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೪).

[ಚಂಡಿ$_2$ + ಪೋರು$_1$ (<ಪೋರ್$_1$)]

ಚಂಡಿಲ, ಚಂಡಿಳ (ನಾ). ಕೆಲಸಿಗ ; ಕ್ಷೌರಿಕ; ಹಜಾಮ: "ದಿವಾಕೀರ್ತಿ ಚಂಡಿಲನು ನಾವಿಂದನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೧). **ಚಂಡಿಳ** : "ಕ್ಷುರಮರ್ದೀ, ದಿವಾಕೀರ್ತಿಃ, ಚಂಡಿಳಃ, ನಾಪಿತಃ—ಈ ೪ ನಾವಿದಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೫). [ಸಂ.]

ಚಂಡಿವಳ 'ಚಂಡವಾಳ' ನೋ.

ಚಂಡಿವಾಳ 'ಚಂಡವಾಳ' ನೋ.

ಚಂಡಿಸು$_1$ 'ಚೆಂಡಿಸು' ನೋ.

ಚಂಡಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಟಹಿಡಿ: ಮೊಂಡಾಟಮಾಡು: ಕಂಡುದನೆ ನುಡಿದು ಕಲ್ಪಿಪ ಪೆಂಡತಿಯರ ನುಡಿಯನುಱದೆ ಮನದನುವಿಂಗಾ ಚಂಡಿಪ ಚಪಲೆಯ ನುಡಿಗೇಗೊಂಡಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೪೭) ; ಶ್ರೀದೇವಿಯು . . . ನಾನು ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಚಂಡಿಸಿದಳು (ಶ್ರೀಕಾಯ. ೩೦೫). ೨. ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳು ; ಕೋಪಿಸು : ಭೇರುಂಡನ ತುಂಡದೊಂದು ಶರಭಂ ಜಗುಟ್ಟ್ಯೊಯ್ಯನೆ ಬೀಟ್ ಬೇಗದಿಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಖಂ]ಡಿಸಿ ಪಾಱದೊಂದೆಱಗಲೊಂದೆಟಲುತ್ತಿರೆ ವಕ್ರಮಾ ನಭೋಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಿಂದುದನಭೀಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೨೭). ೩. ಎದುರುಬೀಳು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡು : ಕಪ್ಪವ ಕೊಡದೆ ಕೂಟವ ಮಾಡದೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಚಂಡಿಸಿ ಚಲವಿಡಿದು ಇಪ್ಪುದ ಕಂಡು ಕಂಠೀರವರಾಜಕಂದಪ್ಪಸನ್ನಿಭ ಕೋಪಿಸಿದ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೨೧) ; ಚಂಡಿಪರೊಳ್ ಶೌರ್ಯಂ ಸುಗಿದಂಡಿಪರೊಳ್ ಕರುಣಮಿಟ್ಟ ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆಯನುದ್ದಂಡಿಪರೊಳ್ ಕ್ರೌರ್ಯಂ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರೆ ದೊಡದೇವನವನಿಮಂಡಲಮಾಳ್ಗುಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೧೩೨).

[ಚಂಡಿ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಂಡಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡುಹಿಡಿ ; ಹಟಮಾಡು : ಆ ರಾಯನು ಚಂಡೀಹಿಡಿದು ತಾನು ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡದೆ . . .ಆತನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನೋಯಿಸಲು (ಕೃಷಾಅ. ೩೨೩) ; ಇದೇನು ಅನೂ—ಮಗುವಿನ ಹಾಗೆ ಚಂಡಿಹಿಡಿಯತ್ತೀ (ನಟಸಾ. ೨೪೧) ; ಮಗು ದೀಪಕ ತಾನಿದ್ದಾಗ ಚಂಡಿಹಿಡಿದು . . . ಮನೆಗೆ ಬರಲು ಮನಸ್ಸು ತೋರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ತೇಮೋಡ. ೭೬) ; ನೀನು . . . ಬರಲಾರೆನೆಂದು ಚಂಡಿಹಿಡಿದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ ? (ಪತಿ. ೬೮). [ಚಂಡಿ$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಚಂಡಿಳ 'ಚಂಡಿಲ' ನೋ.

ಚಂಡೀಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗೆಯ ಪತಿ; ಶಿವ. ೨. ಶಿವನ ಪ್ರಮಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಶಿವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಚಂಡೀಶ್ವರನನ್ನು ದರ್ಶನಮಾಡದೆ ಬರಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಚಂಡು$_1$ 'ಸೆಂಡು' ನೋ.

ಚಂಡು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಖಡ್ಗ . . . ಚಂಡು . . . ಜವದಾಡೆಗಳೆಂಬ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). [?]

ಚಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ 'ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ' ನೋ.

ಚಂಡುಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ): ತಲೆಯನ್ನು ಹಾರಿಸು : ರಾಮರಾಜನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ಸುಲ್ತಾನನು ಸ್ವತಃ ಅವನ ಚಂಡುಹಾರಿಸಿದನಂತೆ (ಹಿಂದುಇ. ೧೪೭).

[ಚಂಡು$_1$ (<ಸೆಂಡು) + ಹಾರಿಸು (<ಪಾಱಿಸು)]

ಚಂಡುಹೂವು 'ಚೆಂಡುವೂ' ನೋ.

ಚಂಡೆ$_1$ 'ಚೆಂಡೆ$_1$' ನೋ.

ಚಂಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗಾದೇವತೆ; ಚಂಡಿಕಾದೇವಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಕರಿಯ ಕಚೋರ : "ರಾಕ್ಷಸೀ, ಚಂಡಾ . . . ಗಣಹಾಸಕಃ-೬ ಕರೀಕಚೋರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ.

[ಸಂ. ಚಂಡಾ]

ಚಂಡೆಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಕೆಂಪುಸೀಗೆ, ಕಾಡುಸೀಗೆ, ಅಂತಿರಿಕೆ, ಚಂಡೆಮುಳ್ಳು (ಮೃಜಿಗಿ. ೧-೯).

[ಚಂಡೆ$_2$ + ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್$_2$)]

ಚಂಡೇಶ (ನಾ). ೧. ಚಂಡಿಕೆಯ ಪತಿ ; ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೨. ಶಿವನ ಪ್ರಮಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಮನದೊಳೆಳ್ಳಿನಿತು ಶಿವಭಕ್ತಿರದ ದುರ್ಭಾವನೆಯ್ತಂದು ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ಮುಟ್ಟುತಿರೆ ಕಂಡು ಸಯ್ತಿರದೆ ಚಂಡೇಶ ನುರಿದೆದ್ದು ಕೋಲ್ಗೊಂಡು (ಚಂಡೇರ. ದೇ. ೨೪೯-೨೪) ; ಕಡುಶಿವಾರ್ಚಕ ನೆಸೆವ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಂ]ಡೇಶ ತಂದೆಗಳ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಂ. ೩೫-೨೦). [ಸಂ. (ಚಂಡಾ + ಈಶ)]

ಚಂಡೇಶ್ವರ (ನಾ).=ಚಂಡೇಶ. [ಸಂ. (ಚಂಡಾ + ಈಶ್ವರ)]

ಚಂಡೋಲ$_1$ (ನಾ). (ಇಂಪಾದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಮುಂಜಾವಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಬಂದಕೂಡಲೇ ಚಂಡೋಲಪಕ್ಷಿಗಳು ನನ್ನೆದುರಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಹವಣಿಕೆಯಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಿ ಇಂಪಾದ ರಾಗ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೭). [←ಮರಾ. ಚಂಡೋಲ ; ಹಿಂ. ಚಂಡೂಲ]

ಚಂಡೋಲ$_2$ (ನಾ). ಅಫೀಮು ; ಅಪಿನಿ : ಅವನು ಭಾಂಗ, ಗಾಂಜಾ, ಚಂಡೋಲ ಸೇದುತ್ತಾನೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೬೦).

[←ಮರಾ. ಚಂಡೋಲ ; ಹಿಂ. ಚಂಡೂ]

ಚಂತಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಉರ್ಬ್ಬಿಯೊಳ್ಸಕಲದೊಳೊರ್ಬ್ಬನೆ ಗಣ್ಡ ಶ್ರೀಚನ್ತಮನೆನ್ತುಮೊಳ್ಪಿಡೆಯನ್ ಗೊನ್ತಿಸುತರಿಂ ಪರಾಕ್ರಮನ್ ಬಲ್ವಡೆ ಸೂದ್ರಕನ್ (ಎಇ. XXIV, ೨೬-೬ ; ಸು. 885).

[ಚಂತ? + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ$_1$)]

ಚಂತ್ರೂರ್ಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚನ್ತ್ರೂರ್ಬೋಯಸ್ಯ ಕಾಶ್ಯಾ(ಶ)ಪಗೋತ್ರ ಪಾಲಶರ್ಮ್ಮಣಾ (ಇಆ. VII, ೧೮೮-೪೨ ; 668).

[? + ಬೋಯ]

ಚಂದ$_1$, ಚೆಂದ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಂದ; ಸೊಗಸು; ಚೆಲವು: "ಚಂದ ಲಾವಣ್ಯ ಸಸಿಗಳೋಳ್ ಚಂದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೦) ; ಪಲವುಮಂದದ ಚಂದದ ಚಿನ್ನ ಪೂಗಳಿಲ್ಲದೆ ಲುಳಿತಾಳಕಂ . . . ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದೀಕೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪೮); ರನ್ನದ ಬಾಯಿನಕ್ಕೆ ಪಲವಂದದ ಚಂದದ ಸೀರೆಗೆನ್ನವರ್ತನ್ನವರೆನ್ನದಿತ್ತು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೦೪) ; ಚಂದ ಮಿಗೆ ಸಾವಿರದ ಸಂಖ್ಯೆಯರಿಂದುಮುಖಿಯರ ತಳಿಗೆಯಾರತಿ ಸಂದಣಿಸಿದವು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೧೧) ; ನೆತ್ತಿ ಬಿರಿದರು ಚಂದದಂತ ಮುರಿದರು ಚಂದ ಗಿರಿವಿದಾರಣದೊಳು ಕರಿಗೆ (ಇಂದಾಪ. ೭೦-೩೭); ತುಂಬೀ ಸ್ವರ ಚಂದ, ರಂಭೇ ಯೌವನ ಚಂದ (ಗಾದೆ). ೨. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : "ಒಗೆಗುಂ ತಾವಂದ ಚಂದಮೆನೆ ಪೋಲ್ವೆಯೊಳಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೯); ಕಳವಳಿಕೆ ಮಿಗೆ ತಂದು ಕಂದನ ಕೊಲಲು ಕೆಡಹಿದ ಕುಱಿಯ ಚಂದದಿ ತಲೆಯ ಕಾಲೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಕೈಯನು ಬಿಗಿದು ಕೆಡಹಿರಲು (ಸಂಭಪ. ೮-೪೩). ೩. ರೀತಿ ; ವಿಧ ; ಪ್ರಕಾರ: "ಸ್ವಸ್ತಿಕಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತಃ, — ಈ ೩ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಅರಮನೆಯ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಛಂ]ದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೫೦) ; ದುರ್ಬೋಧೆಗಳ ನಾನಾಚಂದದಲಿ ಬೋಧಿಸಿ ಸುನೀತಿಯನಂದಗೆಡಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೫೪) ; ಕರ್ಮವೆ ಮೂಱು ಚಂದದಿಂ ಸಂಚಿತಾರಬ್ಧವಾಗಾಮಿಯೆಂದು ಫಲಿಸುತ್ತಮಿಹುದಲ್ಲಿ (ಅನುಸಾ. ೭-೨-೧); ಅಂದು ವಿರಹವ್ಯಥೆಯ ನಾನಾಚಂದದಲಿ ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಸಂತೈಸಿದರು (ನಳಚ. ೧-೪೪) ; ಒಲಿದವಳೋಪನ ಹಲವು ಚಂದದಿ ಪೊಗಳ್ದುಲಿದಳೆಂದೆನದಿರು ಗಿಳಿಯೆ (ಭರಚ. ೬-೯೧). ೪. ಸರಿಯಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಒಪ್ಪವಾದುದು : ಒಂದಿಂದ್ರಿಯದ ಸುಖವನೊಂದು ಮುಖಕರ್ಪಿಸಲು ಚಂದವಾಗದು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಗೆ ವಿಚಾರಿಸಲು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೨೫-೪) ; ಮಂದರಗಿರಿಯ ಪೊತ್ತುದು ಏನು ಚಂದವೆ ಕಂದನೊಯ್ದು ಅಡವಿಯೊಳಿಡುವುದಾವ ನ್ಯಾಯವೆ (ಪುರಂದ. ೨-೭೩-೨) ; ಲಜ್ಜೆ ವಧುವಿಗೆ ಚಂದ . . . ಮಜ್ಜಿಗೆ ಊಟಕೆ ಚಂದ (ಇಂದಾಪ. ೯೪-೫೬) ; ನಾಗರಿಕರ ಮಾತು ನಗರದಲ್ಲಿ ಚಂದ (ಗಾದೆ). ೫. ಕ್ಷೇಮ ; ಕುಶಲ ; ಸೌಖ್ಯ : ಮಂದಾಕಿನಿಯ ಚಂದವೆಯಂದು ಕುಶಲವನ್ನ ನಸುನಗುತ ಕೇಳಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೫). **ಚೆಂದ$_1$** : ೧. ಬೆಳ್ಳೆಲೆಗಳ . . . ಹೊಂದಾವರೆಯಂತ ವಾಮಹಸ್ತದೊಳಾಂತ ಚೆಂದವನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಮೋಹತ. ೧೬-೩೧). ೨. "ಅಂದಂ, ಚೆಂದಂ, ಅನ್ನಂ—ಈ ೩ ಪೋಲ್ವೆ" (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೫). ೩. ಇಂದು ನಿಮಗೀ ಹದನ ನಾನೇ ತಂದು ಬಳಿಕೆನ್ನೊಡಲ ಸಲಹುವ ಚೆಂದವೊಳ್ಳಿತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೩೪). ೪. ಮಗನೆ ಕೇಳ್ಳೆ ಪಾರ್ಥ ಕೂರಂಬುಗಳ ಹಾಸಿಕೆ ಚೆಂದವಾಯಿತು ಹೊಗರಲಗ ತಲೆಗಿಂಬ ರಚಿಸು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೨೨); ಇನಿತೊಂದು ಗರ್ವದ ಬಿಱುನುಡಿ ಚೆಂದವೆ ನಿನಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೯೩). ೫. ಹರಿಶರಣರಾದರಿಗೆ ಚೆಂದವಾಗದ ಕಾರ್ಯವಾವುದು (ಕೋಗಯ. ೧೮-೫೩). ೬. ಅಭಿಲಾಷೆ ; ಇಚ್ಛೆ ; ಆಸಕ್ತಿ : ಕೃತಿಯಿದ ಚೆಂದದೆ ಬುಧರು ಲಾಲಿಪುದು (ಕಂನವಿ. ೧-೧೩).

ಚಂದಚಂದ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಂದಡವಿ ಗಿಡು ಮರ ಹಗಿನವಂ ಚಂದ ಚಂದದ ಸೊಪ್ಪು ಸೊಗಡಂ ಹಲವು ಸೆಕ್ಕೆಗಳ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡೈತಹನು (ಬಸಪು. ೪೩-೩೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚನ್ತ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಚಂದ./ಸಂ. ಛಂದ]

ಚಂದ$_2$, ಚಂದು$_1$, ಚೆಂದ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ ; ಚಂದ್ರಮ; ತಿಂಗಳು: "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಚಂದಂ . . . ತಿಂಗಳ್—ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೨೩); "ಚಳಿಗದಿರಂ . . . ಐಕಿಲ್ವೆಳಗಂ ತಣ್ಗದಿರ ಮಂಜುಗೈಯಂ ಚಂದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೩) ; ಗರಣ ತಾಗಿದ ಚಂದನಂತೆ . . . ಮನಸು ತಳ್ಳಂಕ ಗೊಡುತಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೩೦). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕುಪ್ಪಯ್ಯನುಂ ಚನ್ದನುಂ ಬಿಕ್ಕಿಯುಂ ತಮುತ್ತ ಮೂವರುಂ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೫೪-೭; 973). **ಚಂದು$_1$** : ೧. ಎಳ ಮೀಸೆಯದೇಂ ಬಳೆದುದೊ ಚಂದುಮೊಗದ ಕಱಿಗೆಱಿದೊರೆವೊಲ್ (ಚಕವಿ. ೪-೧೫೮). 'ಚಂದುಮಾಮ', 'ಚಂದುವಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ತೇದಿ ; ದಿನಾಂಕ ; ತಾರೀಖು: (ಕ). **ಚೆಂದ$_2$**: ೧. 'ಚೆಂದಗಲೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಂದ್ರ]

ಚಂದ$_3$ 'ಛಂದ$_1$' ನೋ.

ಚಂದ$_4$ 'ಚಂದಾ' ನೋ.

ಚಂದಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೆಲುವಾಗು ; ಸೊಗಸಾಗು : ಹರಿದೇವಂ ಪೇಳ್ದ ಸತ್ಕಾವ್ಯಮಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂ]ದಂಬೆತ್ತಿರಲೋದು ವಾರ್ತ ಸುಖದಿಂ ಕೇಳ್ದಾದರಿಪ್ಪರ್ಗೆ ಸಾನಂದಂ ಮಾಡುಗೆ ಪುಣ್ಯಭೋಗ ಚಯಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೧೧೩). [ಚಂದ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಚಂದಕಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಚಂದಕಲ (ಚಂದೋರ).—ದೊಡ್ಡ ಮರ ; ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸದ್ದಲ್ಲ. ಅಂಟು ಔಷಧಿ (ಕಛಾಗೆ. ೩೯); ಕಂಚುಪ್ರಾಂತಿ, ಚಂದಕಲ, ಬಟ್ಲಚೆಂದ್ರಿಕೆ, ಉಪ್ಲಿಗೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೧-೧೦೩೩).

[←ಮರಾ. ಚಂದರ]

ಚಂದಕಾಣಿಸು, ಚೆಂದಕಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣು; ಶೋಭಿಸು: ಅವನು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಚಂದಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚೆಂದಕಾಣಿಸು** : ೨. ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನೀವು ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅದನ್ನು ಚೆಂದಕಾಣಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಚಂದ$_1$ + ಕಾಣಿಸು]

ಚಂದಕಾಣು, ಚೆಂದಕಾಣು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗಿ ತೋರು : "ಒಪ್ಪು, ಅಮರು, ಎಸೆ, ಕಂಗೊಳಿಸು, ಒಡಂಬಡು, ಚಂದಕಾಣು, ಸೊಗಸು" (ಕಂನುಹು. ೮೦). **ಚೆಂದಕಾಣು** : ಉಡಿಗೆತೊಡಿಗೆಗಳಿಂದ ಹೆಂಗಸು ಚೆಂದ ಕಾಣುವಳು (ಇಂದಾಪ. ೨೩೩-೫೩). [ಚಂದ$_1$ + ಕಾಣು (<ಕಾಣ್)]

ಚಂದಕಾಱ (ನಾ). ಸೊಗಸುಗಾರ; ಅಂದಗಾರ: ಅವಿಚಳಲೀಲೆಯೊಳಾಱು ಖಂಡದ ರಾಜನಿವಹದ ಸಂಪತ್ತನೆನ್ನ ತವರುಮನೆಯ ಚಂದಕಾಱ ನೀನಾಳೆಂದು ದಿವಿಜೆ ತಿಲಕವಿಟ್ಟಳೊಡನೆ (ಭರಚ. ೩೫-೭೨). [ಚಂದ$_1$+ – ಕಾಱ]

ಚಂದಗಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಭವಗಮುಣ್ಣಿಸು ಚಿನ್ನ ಗಮುಣ್ಣನು ಹೆಬೆವೊಲಲ್ಲಾದು ಬನವಸಿಯ ನಗರಮುಂ ಸಾಕ್ಷಿ (ಎಳ. VIII, ೫ೂರಿರ. ೩೭೦-೩೭ ; ೬೪೨). [ಚಂದ್ರ + ಗಮುಂಡ್ಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಚಂದಗಲ್ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ; "ಚಂದ [ಪಾಷಾಂ. ದ್ರ]ಗಲ್ಯುಗ್ಗಲ್ಲೆ ನಲೆಂಸರ್ಗಲ್" (ಚತುವಿ. ೧೦೦). [ಚಂದ್ರ + ಕಲ್ಲ್]

ಚಂದಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು ; ಅಂದಗೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮತ್ತೆ ಕೆಲ ಹೊಲಿಗೆಗಳ ಚಂದಗಿಡಿಸಿ ಕುಂಂಯುಳ್ಳಗಿಯಿಕ್ಕಿಯಂ ತಂದುಕೊಂಡು (ಸೂಚಕಾ. ೪-೭೯). [ಚಂದಗೆಡು + – ಇಸು]

ಚಂದಗೆಡು, ಚೆಂದಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸುಗುಂದು; ಅಂದಗೆಡು; ಇಂದು ಕೊಡುವೊಡೆಯಂ ಕೊಳು ವ ದಂ ಚಂ[ಪಾಷಾಂ. ಂಧಂ]ದಗೆಟ್ಟರು ಈ ದಿನದೊಳೇನೆಂದು ನಗುವರೊ (ಬಸವ. ೫೯-೦೩). **ಚೆಂದಂಗೆಡು :** ಚೆಂದಂಗೆಡದೈಗಳೆಯಂ ನಾಲ್ವಲಿಯಾವದವನೇಶಂ . . . ಎಂಬಂದದಿನತಿವಿಭ್ರಾಜಿಸಿದಂ ರಾಜಪ್ರಭಾರಾಜಸುತಂ(ಜಯಭಾ. ೨-೬೯). [ಚಂದ್ರ + ಕೆಡು]

ಚಂದಗೇಡಿ, ಚೆಂದಗೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಿಲ್ಲದವನೆಂ ; ಕುರೂಪಿ : " ಚಂದಗೇಡಿ-ಕುರೂಪಿ " (ಜಾನಪ್ರ. ೫೪) ; ಚೆಂದಗೇಡಿ ಕೊರತಾಗಿ ಚಪ್ಪಳ ಕಟ್ಟದರೆ ಮಂಂ ನೋಡಲೆಂದು ಕಂಬಿಯ ಮೇಲೆ ಕೂತ (ಗಾಡಿ). ೨. ಅಂದವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನಂ. 'ಚಂದಗೇಡಿತನ' ಪರಾ. **ಚೆಂದಗೇಡಿ :** (೪). [ಚಂದ್ರ + ಕೇಡಿ]

ಚಂದಗೇಡಿತನ, ಚೆಂದಗೇಡಿತನ (ನಾ). ಚಂದವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವಿಕೆ; ಅಂದವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ : ಈ ಅಂದಾನಿಕೊಂಬೋ ಚಂದಗೇಡಿತನಾಯಕ ಬೇಷಮ್ಮಾ ನಮಗ ? (ಹೊಸಅಂ. ೭೮). **ಚೆಂದಗೇಡಿತನ :** ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ವಿಕೃತಿಗೊಳಿಸುವ ಚೆಂದಗೇಡಿತನವನ್ನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಬದಿಗೊತ್ತಿ (ಕಂಪಾ. VII ಪಾಲ್ಕುರುಕಾ). [ಚಂದಗೇಡಿ + – ತನ]

ಚಂದಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ ; ಶ್ರೀಗಂಧ : "ಗಂಧಸಾರಃ, ಮಲಯಜಃ, ಭದ್ರಶ್ರೀಃ, ಚಂದನಃ-ಳಿ ಚಂದನಗಿದ.ಚಂದಣ" (ನಿಘಂ.೧೫. ೧೦೦); ಕರಚಿಂದಪಾತದೊಳ್ ತೊಂದುಗೆಡದ ತುರಗದಳಂಗಳುಂ ಬಜಸಿದಿಲ ಬಳಗಂ ಚಂದಣದ ಪೆಮರಂಗಾದಂ ದಿಂದುಗೆಡಪಿದಂತಿರ್ದುವು (ಅಸಂಪ್ರ. ೧೪-೭ ಪ); ಬಸುರಿ ಬಿಳಿನೆತ್ತಿ ತುಂಬುರ ಬಿಕ್ಕಿ ನೆಲ್ಲ ಚಂದಣತ್ತಿ . . . ನಾನಾವೃಕ್ಷಶಾಕಿಯಂದಸವ ಘೋರಾರಣ್ಯ ಕಣ್ಗೆಸೆದುರು (ಸಿಗಿಶಾ. ೩೦-೯). [<ಪ್ರಾ. ಚಂದನ./ಸಂ. ಚಂದನ]

ಚಂದಣಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಅಡಿಗೆಯವಳು ; ರಂದಣಗಿತ್ತಿ : ಬಂದ ಚಂದಣಗಿತ್ತಿಯರೆಲ್ಲರು ಒಗರವನುಂಡು ಹೋದರಲ್ಲದೆ ಮದುವಣಿಗನ ಕಂಡು ಹೋದುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರೋಕಾ. ೧೯-೬೨ಎ).

[ಪಾ ಇದು ' ರಂದಣಗಿತ್ತಿ ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಚಂದನ (ನಾ). ೧.=ಚೆಂದನ: " ಚಂದನಂ, ಮಳಯಜಂ, ಶ್ರೀಖಂಡ (೫)ಂ, ರೋಹಣೀದ್ರುಮಃ – ಈ ೪ ಸಿರಿಗಂಧಂ " (ಅಲಾಯು. ೪೯-೬೯೦) ; ಮಲಯುಮೇಖಲೆಯಂತೆ ಚಂದನವಲ್ಲಿಪಾವತಂಸೆಯುಂ (ಕಾದಂಪ್ರ. ೪೯) ; ಚಂ ದ ನ ದ ಕುಜದೊಳ್ ಕುಸುಮವಿಲಸುವರೆ (ನಿಜಿರ. ೧೭-೬). ೨. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತೇದುಮಾಡಿದ ಗಂಧ ; "ರೋಹಿಣಿ ಮಲಯುಜಂ ಚಂದನ ಗಂಧಮಿಂದಿನ್ನೆಂ " (ಮುಗಂಡ. ೯೯-೩೦) ; ಬೆಳಗುವ ಚಂದನದಚ್ಚಿಂ . . . ಕರಮುಸೆದಂ (ಕಾದಂಪ್ರ. ೨೪) ; ಮೃಗಮದ ಘನ್ಯಸಾಚಂದನಚರ್ಚಿಯೊಳಂ . . . ಪಸದನಂಗಳಿಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೪-೯೦ ಪ).

ಚಂದನಚಂದ್ರ=ತಂದನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಚಂದ್ರನಂತಿರುವವನಂ ; ಒಂದು ಬೆರಂದಂ: ಧರೆಯ ಪೊರೆವ ಚಿನ್ನಚಂದ್ರ ಪಗೆವಾರಾದ್ರಿ ನಾವಾದಿ ಸವಸ್ಯಪ್ರ[ಶ]ಸ್ತಿಸಹಿತ ಶ್ರೀ ಮನ್ನೃಪ ನಾಯಿವರಸ [ನುಂ] (ಕೌಇಶ. XX, ೨೬-೦೦ ; 1040). [ಸಂ.]

ಚಂದನಕರ್ದಮ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತೇದುಮಾಡಿದ ಕೆಲ್ಲ,–ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ : ಚಂದನಕರ್ದಮವಂದಾ . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು (ಆಗವಿ. ೨-೭೦). [ಚಂದನ + ಕರ್ದಮ]

ಚಂದನಕುಜ (ನಾ). ಗಂಧದ ಮರ; ಶ್ರೀಗಂಧ : ಪಾವ ಸುತ್ತಿರಲಾಹತ ಲೀಲೆಯೊಳಂದು ಬಾಳ್ದಚಂದನಕುಜದಂತೆ ಕೃಷ್ಣನಿನಿದೊಡಂ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦). [ಚಂದನ + ಕುಜ]

ಚಂದನಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಆತನ ಮಗ ಹಿಟ್ಟಯ ಚಂದನಕೆಱೆಯ ಬಡ × × ಇಱಿದು ದನವ ಕೊಂಡು ಹೋ ಹಲ್ಲಿ (ಎಳ. VII, ಕಿಮಹೂ. ೭೭-೮ : ೧). [ಚಂದನ? + ಕೆಱೆ]

ಚಂದನಕ್ಕೋದ (ನಾ). ಚಿಂದನದ ಚೂರ್ಣ; ಗಂಧದ ಹುಡಿ; ಕಂಪಿಲ್ಲದ ಬಿಸಲುಣ್ಮಾದ ಕಂಪಿಲ್ಲದ ಸಾಂದ್ರಚಂದನಕ್ಕೋದಂ . . . ಎಂಬಿಂ ಪೊಸ ಬ್ಲೆಂಗಳಿಂ ಬಟ್ಟಕ್ಕೆನೆಂದಂ (ಕಂಪ್ರಪ್ರ. ೮-೪೪). [ಚಂದನ + ಕ್ಕೋದ]

ಚಂದನಗಾಡು(ನಾ).ಗಂಧದ ಮೆರಗಗ ಕಾಡು: ಬಿದರ್ತಿತ್ತಿಗಳ ಲೋಚಾನ ಚಂದನಗಂಧಿನೊಳ್ ಪಂದಿ ಮತ್ತೆಭುಂಗಳಿರ ಕಂದರವರು (ಕೂಚಕ. ೧೯-೩೦). [ಚಂದನ + ಕಾಡು]

ಚಂದನಚರ್ಚೆ (ನಾ). ಚಿಂದನವನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು; ಗಂಧದ ಲೇಪ : ದಿವ್ಯ ಭಾಷಾರಸ ಪೂರ್ಣಮಂ ಕ್ರುತಜಯೋಧಿಯನೀಸಿದ ವರ್ಧಮಾನ ಭಟ್ಟಾರಕರಂ ವಚಸ್ಸುರಭಿ ಚಂದನಚರ್ಚೆಗಳಿಂದಮರ್ಚಿಪೆಂ (ಕಂಶಾಮಾ. ೧-೦೪). [ಚಂದನ + ಚರ್ಚೆ]

ಚಂದನಬುಟವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೆಷ್ಮಿದಿ ಸನ್ಯ : ಚಲ್ಲೀ (ಚಂದನ ಬಟವ) . . . ಜೇಷ್ಮವುದು ಇವಲ್ಲಿ ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೬-೬೩ ಅರ್ಥ).

[←ಮಕ್ರಾ. ಚಂದನಬುಟವಾ]

ಚಂದನವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಕ್ಕಿ : ಶಕುನಿ ಚಂದನ[ಪಾಷಾಂ. ಗ] ವಕ್ಕಿ ಬಕೇಂ . . . ಗಿದುಗಂಗಳಂಬು ಖಗಿವ್ಯಂದನಲ್ಲಿಯರ್ಕಗ್ಗಾವೊಪ್ಪುಗುಂ (ನಿರಿಶ. ೧-೭೪). [ಚಂದನ? + ವಕ್ಕಿ]

ಚಂದನಸಾರ (ನಾ).=ಚಿಂದನಕರ್ದಮಂ: ಘನಸಾರ ಚಂದನಸಾರ ಪ್ರುವ್ಯಪ್ತ ಕರತಳನಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೦೧-೨೬ ಪ). [ಚಂದನ + ಸಾರ್ಕ]

ಚಂದನಾಚಲ (ನಾ). ಗಂಧದ ಮೆರಗಳಂ ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಟ್ಟ ; ವಲಯುಯ ಪರ್ವತ. [ಚಂದನ + ಅಚಲ]

ಚಂದನಾದಿಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧವೇ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ರೆಷ್ಮಿದಿಚೂರ್ಣ: ಚಂದನಾದಿಚೂರ್ಣ . . . ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ವವೈತ್ಯ, ಸಕಲ ಮುಂತ್ರರೋಗ, ವಾತಜ್ವರ ಮುಂತಾಗಿ ಗುಣವಮ್ಮುಂ (ಹಕವೈ. ೦೪೩) : ಚಂದನಾದಿಚೂರ್ಣ-ತೈಜೆಗೆ-ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ . . . ದಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು ಇವನ್ನು ಸಮಾನತೂಕದಿಂದ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಮಿಲ್ಲಲು ತೈಜೆ, ಧರ್ಜ, ಬಿಕ್ಕಳು, ಪಿತ್ತ, ಭ್ರಮೆ, ಅರೋಚಕ, ಇವು ಗುಣ (ವಿಪ್ರವಿ. ೩೬). [ಚಂದನ + ಆದಿ + ಚೂರ್ಣ]

ಚಂದನಾದಿತೈಲ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಬೆರೆಸಿದ ಎಣ್ಣೆ : ಚಂದನಾದಿತೈಲ-ಶ್ರೀಗಂಧ, ಯಷ್ಟಿವಮಧುಕ, ಅಗಿಲು . . . ಒಂದು ಬಳ್ಳ ಎಳ್ಳಕ್ಕಯನ್ನು ಹಸುಃ ಕಾಯಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ದೇಹಕ್ಕೆ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ದಾಹಜ್ವರ ಸಹ ಮಾಯವಪ್ಪುವು (ಸಶವೈ. ೮೪). [ಚಂದನ + ಆದಿ + ತೈಲ]

ಚಂದನೋಪಲ (ನಾ). ಗಂಧ ತೇಯುವ ಕೆಲ್ಲು ; ಸಾಣೆಕಲ್ಲು : "ತೇಪ ಸಾಣೆಯ ಕಲ್ಲು ಚಂದನೋಪಲಮಿಕ್ಕುಂ" (ಮುಗಂಡ. ೬೧-೦೯).

[ಚಂದನ + ಉಪಲ]

ಚಂದಪ್ಪ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರ ; ಶಶಿ : ಚಂದಪ್ಪ ಮೂಡ್ಯಾನ ಚಿಗರಿಯಂ ನೇರ್ಯಾನೇನ (ನಾಗಿಗು. ೦೬). [ಚಂದ್ರ + ಅಪ್ಪ]

ಚಂದಮ, ಚಂದವ, ಚಂದುವ, ಚೆಂದವ (ನಾ). ಚಂದ್ರ; ಶಶಿ : ಚಂದಮನಿಂ ಬಾಂದೊಱೆಯಿಂ ಪವಳದ ಚಂದಮನೇಳಿಪವೊಲ್ (ಉದ್ಯದೇ. ೬-೨೦). **ಚಂದವ:** ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯಾಗಸಕೆಟ್ಟ ಚಂದವಂ ಗಡ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೮೩). **ಚಂದುವ:** ಅರಲಂಬಿಂ ಗಱಿಸನ್ನೆದೋಱುವನನಂಗಂ ಚಂದುವಂ ಕೂಂಕುವಂ ಕರದಿಂ ತೆಂಬೆಲರೆಂಬನಡ್ಡಸುಟಿವಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೧). **ಚೆಂದವ:** ಇರುಳ್ಗಣ್ಣನೆಂದು ಚೆಂದವನಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೯-೨೮). 'ಚೆಂದವಗಲ್' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಚಂದಮ. / ಸಂ. ಚಂದ್ರಮಸ್]

ಚಂದಮಾಮ, ಚಂದಮಾವ, ಚಂದುಮಾಮ (ನಾ). (ಮಕ್ಕಳು) ಚಂದ್ರನನ್ನು ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಹೆಸರು ; "ಮಕ್ಕಳು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕರೆಯುವುದು" (ಜಾನಕೋ. ೫೪) : "ಚಂದಮಾಮ" ಎಂದು ಕರೆವುದಾರನು ಅಮ್ಮ? (ಕಪಪು. ೪, ೧೫೬). **ಚಂದಮಾವ:** ಕುವಲಯನೇತ್ರನ ಭಾವ ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲನ ಮಾವ ಕುಮುದಗಳ ಜೀವವೊಪ್ಪುವ ಚಂದಮಾವ (ಸಾರಂಗ. ೩೧). **ಚಂದುಮಾಮ:** ಮಗುವಿಗೆ ಚಂದುಮಾಮನನ್ನು ತೋರಿಸು (ರೂಢಿ). [ಚಂದ್ರ + ಮಾಮ]

ಚಂದಮಾವ 'ಚಂದಮಾಮ' ನೋ.

ಚಂದಮ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಮಾರಿ ಮಸಣಿ ಜಕ್ಕಿ . . . ಕಚ್ಚಿನ ಗಡಿಗೆಮ್ಮ ಸುಳ್ಳು ಚಂದಮ್ಮನು ಖಂಡಿ ಕೇತಾರಯ್ಯ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨). [ಚಂದ್ರ + ಅಮ್ಮ]

ಚಂದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಚನ್ದಯ್ಯಂ (ಎಕ. X, ಗೋರೀಬಿ. ೭೦-೧ ; ಸು. 800) ; ನಾಗಮಯ್ಯನ ಮಗಂ ಚನ್ದಯ್ಯನುಂ ಸಿರಿಯಣ್ಣನುಂ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೪೪-೧೩ ; 960 ?).

[ಚಂದ್ರ + ಅಯ್ಯ]

ಚಂದಲದೇವಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ[ನೃ]ತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರಿ ಚಂದಲದೇವಿಯರ ಬಿಂನಪದಿಂದ (ಕಇಅ. ೯೨-೧-೪೪ ; 1082) ; ನನ್ನಿಯೊಳಿನ್ತು ಗರ್ಬ್ಬಿತೆಯರಾರ್ಗ್ಗಳ ಚಂದಲದೇವಿಯಂದದಿಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪-೮೯ ; 1112 ?). [ಚಂದಲ + ದೇವಿ]

ಚಂದವ 'ಚಂದಮ' ನೋ.

ಚಂದವರಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು: ಬಳಿಸಂದ ದಂಡೊಡೆದು ಚಂದವರಿಯಲು ಮಂದಾನಿಲನಂ ಪರಿದೈದಿ . . . ಸೂಚಿಸಲ್ಕೆ (ನವಮೋ. ೬-೫೧). [ಚಂದ್ರ + ಪರಿ]

ಚಂದವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು ; ಸೊಗಸುಗುಂದು : ಪರಿಮಳಿಸದಡೆ ಚಂದವಳಿದಡೆ ವಿರಸವಾದಡೆ ಬೇಱೆ ಕಂಪಾವರಿಸಿದಡೆ (ಬಸಪು. ೪೪-೨೬).

[ಚಂದ್ರ + ಅಳಿ (<ಅಟ್ಟಿ)]

ಚಂದವಾವುಗೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಪಾದುಕೆ; ಚೆನ್ನಾದ ಹಾವುಗೆ: ದೇವರ ಚಂದ[ಪಾಠಾಂ. ಚಮ್ಮ, ಸಮ್ಮ] ವಾವುಗೆಗಳಂ ಪಿಡಿದೆಂಬುದನಿಂಬುಕೆಯ್ವ ಸದ್ಭಾವಮೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೬-೬೮). [ಚಂದ್ರ + ಪಾವುಗೆ]

ಚಂದಸಿಗ 'ಛಾಂದಸಿಗ' ನೋ.

ಚಂದಳ 'ಚೆಂದಳ' ನೋ.

ಚಂದಳಿರ್ 'ಚೆಂದಳಿರ್' ನೋ.

ಚಂದಾ, ಚಂದ್ರ (ನಾ). ವಂತಿಗೆ ; ವರ್ಗಣಿ : ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಚಂದಾ ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೫) ; ನಮ್ಮ ಸಮಿತಿಗೆ ನೀವು ಏನೂ ಚಂದಾ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಛಾರತಿ. ೫೧) : ಚಂದಾ ವಸೂಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವೆವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ . . . ಬೈದು, ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ರಾಯಕ. ೬೧). **ಚಂದ್ರ:** ಸಂಘದ ವಾರ್ಷಿಕ ಚಂದ ಎರಡುರೂಪಾಯಿ (ರೂಢಿ).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಂದಾ]

ಚಂದಾಉರ 'ಚಂದಾವುರ' ನೋ.

ಚಂದಾದಾರ (ನಾ). ವಂತಿಗೆ ಕೊಡುವವನು ; ವರ್ಗಣಿದಾರ ; ಪತ್ರಿಕೆ, ಪುಸ್ತಕ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಅವಧಿಗೆ ಹಣ ಸಂದಾಯಮಾಡಿ ಆಯಾ ಪತ್ರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು : ಹಲವಾರು ಬಗೆಯ ದೈನಿಕ, ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ, ಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಅವರು ಕಾಯಂ ಚಂದಾದಾರರಾಗಿದ್ದರು (ರತ್ನಗೋ. ೫).

[ಚಂದಾ + – ದಾರ]

ಚಂದಾಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಚಂದಾ ಕೊಡುವವರ ಪಟ್ಟಿ; ವರ್ಗಣಿ ಕೊಡುವವರ ಯಾದಿ : ಕೆಲವರು ಅವನು ಬಂದೊಡನೇ ಚಂದಾಪಟ್ಟಿಗೆ ಸಹಿಹಾಕಿ ಶ್ರೀರಾಮರಕ್ಷೆ ಎಂದು ಕೈಮುಗಿದು ಬಿಡುವರು (ವೈದ್ಯವಿ. ೭೩).

[ಚಂದಾ + ಪಟ್ಟಿ]

ಚಂದಾಯ್ಯ, ಚಂದಿ (ನಾ). "ಇಪ್ಪಾರುಚಾವಣಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೋಡೆಯ ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರದ ಭಾಗ ; ಚಂದಾಯ" (Gable. ಇಂಕನಿ). **ಚಂದಿ** ; 'ಚಂದಿಗೋಡೆ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಚಾಂದಈ]

ಚಂದಾಯ್ಯ (ನಾ). ಚಂದಾ ಮೂಲಕ ಬರುವ ಆದಾಯ : ತನ್ನ ಪಾಠಶಾಲೆಗಾಗಿ ಏನಾದರೂ ಚಂದಾಯವನ್ನು ದೊರಕಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಆತನ ಬಯಕೆ (ಗೌರಾಂಗ. ೩೧). [ಚಂದಾ + ಆಯ್ಯ]

ಚಂದಾವುರ, ಚಂದಾಉರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಾದಂಬ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಚಂದಾವುರದ ತೈಲಪದೇವನ ಮಗ ಕಾವದೇವನ ಪೆಂಪೆಂ ತೆಂದಡೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೩೦-೧ ; ಸು. 1000 ?) ; ಸಂಕಿಯ ಸಹಣಿಯರು ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಣ ಚಂದಾವುರದ ಬನವದೇವನ ಮೇಲೆ ನಡದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೧೧೭-೩ ; 1319 ?). **ಚಂದಾಉರ:** ಶ್ರೀವೀರಕಾವದೇವರಸರು ರಾಜಧಾನಿ ಚಂದಾಉರದಲು ಸುಖ ಸಿಂಹಾಸನಾಧಿರೂಢರಾಗಿ (ಎಇ. XXVII, ೨೮-೨೫ ; 1256). [ಚಂದ್ರ ? + ಪುರ]

ಚಂದಿ 'ಚಂದಾಯ್ಯ' ನೋ.

ಚಂದಿಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಶಾನ್ತನ ಲಲಿತಶ್ರೀವನಿತೆಯಾದ ವಿಭವಮನೇವೊಗಳ್ವುದೋ ಚಂದಿಕಬ್ಬೆಯರಸಿಯ ಪೆಂಪ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೨೨ ; 980). [ಚಂದಿಕ + ಅಬ್ಬೆ]

ಚಂದಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಓಲೆಯ ಚನ್ದಿಗನುಂ ಗಾಳಿಗನುಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಅಯ್ನೂರ್ಬ್ಬರುಂ ತುಪ್ಪವನುಟಿದೋರ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೨-೧೪ ; 869) ; ಸಾನ್ತರನ ಶ್ರಿಯಾಚಳವಿ ಶ್ರಿಮತ್ ಚನ್ದಿಗಮ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೪-೪ ; 902). [<ಚಂದ್ರ]

ಚಂದಿಗವೊಳಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕೊಣ್ಡ ಚನ್ದಿಗವೊಳಲ ನಡುವಣ ಹೊಲದ ಕುಳಿಯ ಕೆಯ್ಯ ಪೊರೆಯ ಗುಣಿಗನಲು ಮತ್ತರ್ ೧ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೭-೧೧ ; 1012).

[ಚಂದಿಗ + ಪೊಳಲ್ (<ಪೊಟಲ್)]

ಚಂದಿಗೋಡೆ (ನಾ). ಚಂದಾಯದ ಗೋಡೆ : ತಾಟು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ, ಮೊದಲು ಚಂದೀಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಲಗುಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡಹೇರುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೮). [ಚಂದಿ (<ಚಂದಾಯ್ಯ) + ಗೋಡೆ]

ಚಂದಿಯಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚನ್ದಿಯಣ್ಣಂಕ × × × ಕಾದಿ ಪಲರಂ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೭೫-೮ ; 870). [<ಚಂದ್ರ + ಅಣ್ಣ]

ಚಂದಿಯಮ್ಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಚನ್ದಿಯಮ್ಮರಸರ್ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪುಣ್ಣಮ್ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೪-೧ ; ಸು. 500 ?). [<ಚಂದ್ರ + ಅಮ್ಮ + ಅರಸ]

ಚಂದಿಯರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಭೂಮಿಯಂ ಕೊಣ್ಡು ಸಾಹಸದಿಂ ಮಾಡಿ ಚನ್ದಿಯರಸರು ದೇವರ್ಗ್ಗೆಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೬-೭ ; ಸು. 900). [<ಚಂದ್ರ + ಅರಸ]

ಚಂದಿರ$_1$ ‘ಸೆಂದುರ’ ನೋ.

ಚಂದಿರ$_2$ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರ : ತಿಂಗಳು : “ ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಚಂದಿರಂ ಚಂದಂ . . . ತಿಂಗಳ್ – ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್ ” (ಕಪಿಶಾ. ೨-೨೩); ಚಂದಿರ ವೀರವಸಂತ ಮಂದಾನಲ ಬಂದಿರೆ ಮೂವರ ಕರೆದು (ಪೂತೋಹ. ೫-೫೬); ಚಂದಿರನೊಳಗೆ ಕಪ್ಪುಂಟು ಬೆಳ್ಳಂಗಳು ಕಂದಿ ಕುಂದಿಹುದೊ ನಿರ್ಮಲವೊ (ಧರ್ಮ. ೧-೦೦); ನಂದಿಯನು ಏಱಿಸಿದ ಚಂದಿರನ ಸೂದಿದನ ಕಂದನ ಬೇಡಿ ನಲಿದಾನು ನೆನೆವತ್ತ ಮುಂದೆ ಪೇಳುವನೆಸ (ಸರ್ವಾಜ್ಞ. ೦); ಚಂದಿರನುಂ ರೋಹಿಣಿಯೊಡನೆನೂಂದಿ ಪೊದ್ದುದಿಸಿ ಬಂದಂ (ಚಳಿ. ೬-೨೬೦). [ಸಂ.]

ಚಂದಿರವಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ಕೆಂಂಕುಮದ ಬೊಟ್ಟು ; ಸಿಂಧೂರದ ತಿಲಕ; ಮೂಡಲ ಬಾನಿನ ಹಣೆಯ ಮೇಲೊಂದು ಚಂದಿರವಟ್ಟು (ಹೂರಾಜ. ೭೭).

[ಚಂದಿರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) +ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟು$_{11}$)]

ಚಂದಿರವಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರಮಂಡಲ : ಮೃಗವುದದೊಳಗೆ ನಱುಗಂ ಪೆಲರ್ವಚ್ಚೆಯೊಳಗೆ ಚಂದಿರವಟ್ಟು . . . ಎಱೆವಡೆದಂತೆ (ಉದ್ಯದ. ೩-೭).

[ಚಂದಿರ$_2$ + ಬಟ್ಟು$_{11}$ (<ಬಟ್ಟು$_{11}$)]

ಚಂದು$_1$ ‘ಚಿಂದ್ರ’ ನೋ.

ಚಂದು$_2$ (ನಾ). ಕಾಣಿಕೆ ; ಕೊಡುಗೆ (?) : ಚಿಂದ್ರಗಿರಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ಅವನಿಪುಪವರಲಿದ ಚಿಂದು ಬಹುದಂತಾ ತಂದುಮಿಡು ಹೀ(ಯ)ಯಂಬ ಪುರವನೂ ಸಿವರಾತ್ರಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಬಹುದಂತಾ ಕಾಣಿಕೆವನೂ ಆ ದೇವರಿಗೆ ಅಮ್ಮುತಪಡಿಗೆ ಸರ್ವದಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚ[ಂ]ದು ಬರಲಾಗಿ . . . ಆ ದೇವರ ಕಾಣಿಕೆ ಆ ದೇವರಿಗೆ ಚಿಂದು ಬಹುದೆಂದು . . . ಬಿಂನಹವ ಮಾಡಿದ್ಕೆ (ಶಾಇಶ. IX–II, ೪೨೯-೧೦ ; 1405). [?]

ಚಂದುಟಿ ‘ಚೆಂದುಟಿ’ ನೋ.

ಚಂದುಮಾಮ ‘ಚಂದಮಾಮ’ ನೋ.

ಚಂದುವ ‘ಚಂದವ’ ನೋ.

ಚಂದುವಟ್ಟು (ನಾ).→ ಚಿಂದಿರವಟ್ಟು$_2$: ಮೊಸಳೆ ಮುಸುಂಕದಚ್ಚಪೊಸ ಬಾಂಬೊಟ್ಟಿಯಿಂಬೆನಲ್ . . . ಕಱಿಯೊಂದದ ಚಂದುವಟ್ಟು ಮಾಮಸಗಿತೂ ಗಂಡುಮೀಗರ ಕೈಬೆಮರೊಂದದ ಸೂಳೆಮೇಳಮೀಂ (ಚಳಿ. ೬-೦೫೫). [ಚಂದು$_1$ (<ಚಂದ್ರ) + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟು$_{11}$)]

ಚಂದುಳ್ಳಿ ‘ಚೆಂದೆಳ್ಳಿ’ ನೋ.

ಚಂದೆಂಗು ‘ಚೆಂದೆಂಗು’ ನೋ.

ಚಂದೆಳ್ಳಿ, ಚಂದುಳ್ಳಿ, ಚೆಂದಂಳ್ಳಿ, ಚೆಂದುಳ್ಳಿ, ಚೆಂದೊಳ್ಳಿ (ಗು). ಬಹಳ ಚೆಲುವಾದ,→ಅಂದವಾದ : ಗರತಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಂದ ಕೂಡಿ ಚಂದೆಳ್ಳಿ ಹಣ್ಣುಂ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಸಂಸ್ಕಾಶಾ. ೩೧). **ಚಂದುಳ್ಳಿ :** ಬಂದೆ ನಿನ ಬಳಿಗೆ ಸರಸತಿಯೇ ಚಂದುಳ್ಳಿ ಹಾಡ ಕಲಿಸಮ್ಮ (ಅಗಿಚ. ೬); ಚಂಡಾಡಿರೊ ಚಂಡಿತ್ಯಾದಿರೊ ನಮ್ಮ ಚಂದುಳ್ಳಿ ರಾಮನಾ ಕೊಂಡಾಡಿರೊ (ಹುಬ್ಬಹ. ೨೭). **ಚೆಂದುಳ್ಳಿ :** ಸರಸತಿ ಚೆಂದುಳ್ಳಿ ಹಾಡ ಕಲಿಸಮ್ಮ (ಹಕ್ಕಪ್ರಾ. ೧೧). **ಚೆಂದುಳ್ಳೆ :** ಅವನ ಮಗಳಿಗೆ ಇಂತ ಚೆಂದುಳ್ಳೆ ಗಂಡು ಸಿಗುವುದೆಂದರೇನು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೩). **ಚೆಂದೊಳ್ಳೆ :** ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಮ್ಮ ತಡವಾದರೂ ಚೆಂದೊಳ್ಳೆ ಮಗನನ್ನೇ ಹಡದಳೆಮ್ಮ (ಹೇಮಳೊ. ೧೮).

[<ಚಂದ$_1$]

ಚಂದ್ರ$_1$ ‘ಸೆಂದುರ’ ನೋ.

ಚಂದ್ರ$_2$ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಲಕಲಕಿಸುವ: **ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ.** (ನಾ). ೨. ತಿಂಗಳು ; ಶಶಿ : “ಇಂದುಃ, ಚಂದ್ರಃ . . . ದಾಕ್ಷಾಯಣೀ ರಮಣಃ–ಈ ೨೧ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್ ” (ಹಂಕಾಮು. ೯-೪೨) : ಚಿಂದ್ರನ ಬಲದಿಂದಮೆನ್ನನೆದಿಪ್ಪುವದರ್ಕನಿಗೀಗೊಂದಿ ಚಂದ್ರನ ಬಲಮೊಳ್ಳಿತಾಗಿ ಸಲೆಯಿಲ್ಲದೊಡಾವುದುಮೊಳ್ಳಿಕೆಯುಮೇ (ಹಂಕಥಾ. ೪-೬೮) : ಚಿಂದ್ರನ ಶೈತ್ಯದಲು ಬೆಳೆದ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದಂಗಳ ಬಯಸುವ ಹಂಗೇಕಯ್ಯಾ (ಅಸವ. ೪೪೨); ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣನಸ್ಯ ಚಂದ್ರನಾನಂದಮಂ ನವಗಿಗಯಲಿ (ಕೃವಿಜಾ. ೧-೧). ೩. ಆಕ್ಲಾದಕರವಾದ ವಸ್ತು. ೪. ಬೆಸ್ಸ ; ಬಂಗಾರ. ೫. ಕರ್ಪೂರ. ‘ಚಂದ್ರದ್ರವ’ ಪರಾ. ೬. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಆರುಣವರ್ಣ. ೭. (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ) ಉತ್ತಮರಪದವಾದಾಗ) ಮಂಬ್ಯನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕೃತಿಪತಿ ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರಂ(ಕಾದಂಪ್ರ. ೭). ೮. ರೆಡ್ ; ಧೂಳ್. ೯. ನವಿಲುಗರಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಪೀಲಿ. ೧೦. ಆಸನ ; ಪೀಠ. ೧೧. ವನೆಯೊ ಒಂದು ಭಾಗ. ‘ಚಂದ್ರಶಾಲೆ’ ಪರಾ. ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ಯೆ ; ಕಾಂಪಿಲ್ಲ. ೧೩. ಕಾಡು ; ಅರಣ್ಯ. ೧೪. ನೀರು ; ಜಲ. ೧೫. ಪರಮಾತ್ಮ : ಸುಖಿಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೆಸರಂ (ಹೂಸಾರ. ೬-೨ ತಾತ್ಪರ್ಯ) : “ವಿಧಂ ವಿಷನ ಧೂಳ ಪೀಠಂ ಸದನಾರುಣ ನವಿಲುಗರಿಯಂ ಕಣ್ ಕರ್ಪೂರಂ ಪುದಿರಂಟು ಲೆಮ್ಮಿದೊಳಗಿಹುದಿದು ವರಚಂದ್ರಾಖ್ಯೆಯನಿತು ” (ನಾಸಾಂ. ೧೦೧) ; “ ಅರಣ್ಯ ರಜಂ ಸಂಧಾಕರಂ ವಿಷ್ಣುರ ಮುಖ್ಯ ಬಹ್ಮಭವನಾರಣಂ ಮೆಂಬುವ ಚಂದ್ರವಾಚಕಂ ” (ನಾಸಾರ. ೭೦). ೧೬. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : “ ಏಗ, ಏಕ, ಹಿವಗುಂ, ಹಿವಕರ, ಶಶಿ, ಶಶಿಧರ, ಚಂದ್ರ . . . ಸಿಕರ ಇಂತಿವೆಲ್ಲಂ ೧ಕ್ಕೆ ಹೆಸರು” (ಕ್ರಪಚಾ.೦೦-೯). ೧೭. [ಧ್ವನಿ] ಒಂದು ಗುರಂವಿನ ಅನಂತರ ಎರಡು ಲಘುಗಳನ್ನು ಳ್ಳ ಅಕ್ಷರಗಣ ; ಭಗಣ (–ᴗᴗ) : “ ಗುರು ಮೊದಲೊಳಿರೆ ಚಂದ್ರನೆಸ್ಸು ” (ಕುಗಣ.೦೦೭-೨೦); ಬಿಂಬಾಕ್ಷರ ಚಂದ್ರಂಗಂಚಿಯ ರುದ್ರರ ಸಂಖಲನೆಕ್ಕೇ ಕಾಂಚನಮಾಲೇ (ಕಂದೋಲಾ. ೨-೩೬). ೧೮. [ಜೈನ]ಆರಂವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತತ್ಪುಳದಂಚ್ಚ ಪ್ರಾಗ್ವಿಗ್ಗಳಪಮೋಘ . . . ಚಂದ್ರ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಟಮೆಂಬ ಕೂಟಾತ್ಪಕಂಗಳೊಳ್ ರವಿಯಸಿವ (ಅರಿಷ. ೭-೫ ವ) ; ೧. ಹುತ್ತು, ೨. ವಿವಳಂ, ೩. ಚಿಂದ್ರಂ . . . ೬೩ ಸರ್ವಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಎಂಬವು ಅನುತ್ತರವದಿಂ ಆಱುವತ್ತಮೂಱಂಬು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೦೩). ೧೯. ಚಿಂದ್ರಸ್ವರ. ‘ಚಂದ್ರೋದಯ’ ಪರಾ.

ಚಂದ್ರನ ಕಲ್ = ಚಂದ್ರನ ಚಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಗಡಿಕೆಲ್ಲು: ಈಕಾನ್ಯದೊಳ್ ಕವಿಲೆಯ ಕಲ್ . . . ನೈರಿತ್ಯದೊಳ್ ಚಂದ್ರನ ಕಲ್ (ಎಇ. XVI, ೫೬-೬೪: 1050). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಂಕ (ನಾ). ರೇಕ್ಷೆಹುಳು ಗೂಡುಕಟ್ಟಲು ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ತಟ್ಟಿ : P ಇದಕ್ಕೆ ಚಿಂದ್ರಿಕೆ ಎಂತಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : ಹಕೀಂನು ಪಾಳೆಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು. ಸುತ್ತಲೂ ಮನೆಗಳು. ಅದರ ಪಡುವಣ ಸಮಾಸಾದಲ್ಲಿ ಎಳೆರೆಂಬುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಒಂದು ಬಯಲು. ಅಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಂಕಗಳು, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಡಕೆಗಳು (ಪ್ರಭು. ೧೪೦). [?]

ಚಂದ್ರಕ (ನಾ). ೧. ನವಿಲುಗರಿಯ ಕಣ್ಣು ; ಪೀಲಿ: “ಚಂದ್ರಕಃ, ಮೇಚಕಃ –ಈ ೨ ಹೀಲಿಯ ಕಣ್ಣ್ ” (ಹಂಕಾಮು. ೪೦-೯೯); ನಿರಂತರೋಚ್ಚೈತವಿಚಿತ್ರ ಚಂದ್ರಕಚ್ಛತ್ರಚ್ಛಾಯಾನಿರಾಕೃತತಾಪನಂ (ಆದಿಪು. ೬-೯೦ ವ). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ಇಂದ್ರಕದ ಹೆಸರಂ : ಚಂದ್ರಕಮೆಂಬ ಮೊದಲಿಂದ್ರಕದೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟಿದಯ್ (ಶಾಂಪು. ೭-೮೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಕತಿಲಕ (ನಾ). ಹಣೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ತಿಲಕ,→ನವಿಲುಗರಿಯ ಆಕಾರದ ತಿಲಕ: ಚಂದ್ರಕತಿಲಕದ ರಾಗಂ ಚಿತ್ತದನುರಾಗಮಂ ಸೂಚಿಪಂತೆ ಸೊಗಸೆ (ಕ್ರವಿಪ್ರಾ. ೧೦-೯). [ಚಂದ್ರಕ + ತಿಲಕ]

ಚಂದ್ರಕಲಾ, ಚಂದ್ರಕಲಿಳ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕರ್ಪೂರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಿಮಳದ ಆಲಂಕಾರದ್ರವ್ಯ : ಶಶಿಶಾ ಸಮಯಸಮುದಿತತಾರಾತರಳಮುಕ್ತಾಭರಣಕರಣಚಿಂದ್ರಕಾಚಂದ್ರಕಲಾ

[ಪಾಣಿನಿ. ೪] ವಿಳಿಸತಿದಗಂಗಾಣಮುಖನಿನಮಾಗಿ (ೆ ಬಿ ಳು. ೩-೯೦ ಪ); ಚಿನ್ನಪ್ಪುಗಳಂ ಮೆಱ್ಱಿವಂತೆ ಚಂದ್ರಕಬಲ[ಪಾಣಾ. ೪]ವಂ ತೊಡವಂತೆ ಮಹೀಣಾಂತೆ ಸೊಗಯಿಸೆ (ಅವಿಕ. ೭-೩೬ ಪ); "ಸರ್ವಗಂಧಾ" (ಅವಿಪ್ರ. ಕೋಶ); ಮಕರಂದಬಿಂದುಸಂದೋಹ ಚಂದ್ರಕಬಲ ಚಂದ್ರಕೃತ ಮುಖಚಂದ್ರರಾಗಿ (ಜಾತಿಪು. ೭-೨ ಪ). **ಚಂದ್ರಕಬಳ:** ವೇಲಿನ 'ಆದಿಪು' ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಂದ್ರಕಬಳ 'ಚಂದ್ರಕಲಬ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಕಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸೂತ್ರನಾಭ; ಶಿವನಾಭಿ ಬಳ್ಳಿ: (ಕೃ). [ಚಂದ್ರ? + ಬಳ್ಳಿ]

ಚಂದ್ರಕಳಾಪಿ, ಚಂದ್ರಕೆಳಾಪ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಅಲಂಕಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು; ಶಿವ: ಚಂದ್ರಕಲಾಪಂಗೆ . . . ತುಂಗ ವೃಷಭೇಂದ್ರವಾಹಂಗೆ ಶುಭನುಸ್ತು ಶೋಭನಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೬-೪೨). **ಚಂದ್ರಕಳಾಪ :** ೨. ನವಿಲುಗರಿಯ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಕೃಷ್ಣ: ಅದೂಚಿತಚಂದ್ರಕಳಾಪನೆಲ್ಲಿದಂ . . . ಎನುತ್ತೈದಿದವಂ (ಜ ಗ ವಿ. ೬-೯೦). [ಚಂದ್ರ + ಕಲಾಪ]

ಚಂದ್ರಕಲೆ, ಚಂದ್ರಕೆಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨. ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಔಷಧಿಮಾತ್ರೆ : ಚಂದ್ರಕಲೆ . . . ಕಾದಾಜಿದ ನೀರು ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಕೊಡಲು, ಸಕಲ ಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರ ವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರ ಜ್ವರ ಹರ (ವಿಪ್ರವಿ. ೨೭). ೩. [ಕಾಮಶಾ] **ಕಾಮೋದ್ರೇಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನ :** ಕೆಳಗು ಬೊಟ್ಟಿಂ . . . ಪಣೆನತ್ತಿಗಳಿವಿನತು ಚಂದ್ರಕಲೆಯುಪ್ಪ ತಾಣಂ (ಆಸಪ. ೩-೦). **ಚಂದ್ರಕಳೆ:** ೩. ಎಲ್ಲಿ ಮಹೇಶ್ವರಲಲ್ಲಿಯಂ ಚಂದ್ರಕೆಳೆ(ಆಪಸ. ೮-೩೦). ೪. ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಕತ್ತಲಿಸಿ ಚಂದ್ರಕಳೆಯಂ ಪತ್ತಿಸಿದಂತೆವಿಪ ಸತಿಯ ಸುಲಿಪಲರ್ (ಪಾಪ್ರಪು. ೩-೭೩) ; ಚಂದ್ರಕಳೆ ಕಣ್ಮೆಱ್ದಿದಂತೆ ನೆಱ್ ಮೆಱ್ದಿದು ನಡತಂದು ನಗತನೂಡೆ ಚಂದ್ರಧರನ ಮುಂದೆ ನಿಂದು (ಗರಿಪ. ೫-೭೬ ಪ); ಕಾನನಾಂತರದೊಳಗೆ ಚಂದ್ರಕಳೆಯಂತೆ (ಕಬಪ್ರ. ೭೪-೪). [ಚಂದ್ರ + ಕಲೆ]

ಚಂದ್ರಕವಾಟ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಗುರುಪರಂಪರೆ.–ಶಾಖೆ ; ಆ ಚಂದ್ರಕವಾಟಾನ್ವಯಪರಿಷ್ಕರ್ ಅಜಿತಸೇನಭಟ್ಟಾರಕರ್ (ಎಇ. XVI, ೫೫-೨೬ ; 1083). [?]

ಚಂದ್ರಕಳಾಪ 'ಚಂದ್ರಕಲಾಪ ನೋ.

ಚಂದ್ರಕೆಳೆ 'ಚಂದ್ರಕಲೆ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಕಾಂತ (ನಾ). ಚಂದ್ರಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ದ್ರವಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು; ಶಶಿಕಾಂತ: "ಹಿಮಗು ಚಂದ್ರಕಾಂತಂ" (ಬಾಗಿಪ್ರ. ೩೧-೭) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತವೆನಿಸವರಿರೆ ಗೀರಾಕಲ್ಲೊ ಸರ್ಗುಮೇ ಬೆೞ್ದಿಂಗಳೊಳ್ (ಆಗಪ. ೦-೦೫) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳೊಳಂ (ಪುಸ್ಪು. ೬-೩೦ ಪ). [ಚಂದ್ರ + ಕಾಂತ]

ಚಂದ್ರಕಾಂತಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪುತ್ಥಳಿ,–ಮೂರ್ತಿ: ಇಂದುಕರಚ್ಯುತ ಚಂದ್ರಕಾಂತಪುತ್ರಿಕೆಯೊಸರ್ವಂತೆ ಝರುಮ್ಮಗೆ ಬೆವರ್ತಿರ್ದವಿಂ (ರಾತಿಪು. ೮-೯೬). [ಚಂದ್ರಕಾಂತ+ಪುತ್ರಿಕೆ]

ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ (ನಾ) :=ಚಂದ್ರಕಾಂತ : ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಪವಪ್ಪೀ ಖಂಡವನಿಟ್ಟು ಕರಂಬಟ್ಟಿದಿಂ . . . ಸಾಂದ್ರಚಂದನದ ಘಟ್ಟಿಗೆ ನೀರಂ ಪಾರದೆ ಮಾಳ್ಪುದನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತು (ರಾಜಶೇ. ೩-೦೦೯); ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣೇನು ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯೆ? ಬೆೞ್ದಿಂಗಳಿಗೆ ಇಂತು ಸೋರುವುದೆ? (ಚಂದ್ರಶೇ. ೮೪). [ಚಂದ್ರಕಾಂತ + ಶಿಲೆ]

ಚಂದ್ರಕಾಸಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : (ಮೃ ಜಿ ಗಿ. ೫೪-೦೦೦೮). [ಚಂದ್ರಕಾಸಿ? + ಸೊಪ್ಪು]

ಚಂದ್ರಕಾಳಿ, ಚಿಂದ್ರಕಾಳಿ (ನಾ). = ಚಿಂದ್ರಗಾವಿ ೧ : ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣದ ಹೆಂಗಳೆಯರಿಗೆ ಕರಿಯ ಚಂದ್ರಕಾಳೆಯ ಸೀರೆಯುಂ . . . ಸೇರುವವು (ಅಂಶಿ. ೫೬). **ಚಿಂದ್ರಕಾಳಿ :** ಅವಳು ಚಿಂದ್ರಕಾಳಿ ಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ದೈವ). [<ಚಂದ್ರಗಾವಿ]

ಚಂದ್ರಕಿ (ನಾ). ಹೀಲಿಗಳನ್ನೆಳ್ಳುದು; ನವಿಲು : ಸಂಕ್ರುದ್ಧವೈವಸ್ವತ ತೋಪಪಮವಿದ್ದಿಪ್ಪಪಣೀಂದ್ರ ಚಂದ್ರಕಿರವಂ [ಪಾಣಾ. ಕಿರವಂ] (ಅವಿಪ್ರ. ೧೧-೦೦). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಕಿನ್]

ಚಂದ್ರಕಿತ (ಗು). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಪಡೆದ : ಗುರುಚರಣ ಸರಸೀರುಹ ಪಾಕರಂದಬಿಂದುಸಂದೋಹ ಚಂದ್ರಕಬಲ ಚಂದ್ರಕಿತ ಮುಖಚಂದ್ರರಾಗಿ (ಜಾತಿಪು. ೭-೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಕಿರಣ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶ.–ಕಾಂತಿ : ಚಂದ್ರಕಿರಣಸ್ಪರ್ಶನದಿ ನೊಸರ್ದು ಪರಿತರ್ಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ರಸವನುಸುಂಡು (ಅಧ್ಯಪು. ೫-೫೯). [ಚಂದ್ರ + ಕಿರಣ]

ಚಂದ್ರಕೆವಾಹ (ನಾ). ನವಿಲನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿ ; ಷಣ್ಮುಖಿ : ಜಾರುಚಂದ್ರಕೆವಾಹ ದಕಕೆ-ಕೋಟಿಭೈರವಯುತಂ . . . ಚಂಡಭೈರವಂ . . . ಸರಿ ಸೇವಿಪಂ (ಕಬಹಂ. ೧-೫೯).

[ಚಂದ್ರಕೆ + ವಾಹ]

ಚಂದ್ರಕೆೋರೆ (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರನ ಆಕೃತಿ: ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿರಳು ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಚಂದ್ರಕೆೋರೆಯಂಥ ಗೂಡು (ಕೃ_೪ತಿಪ್ರ. ೩೨೬).

[ಚಂದ್ರ + ಕೆೋರೆ]

ಚಂದ್ರಕೆೋಲು (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ತಲೆಯ ಬೇಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ : (ಕ). ೨ ಅರ್ಧಚಂದ್ರನ ಆಕೃತಿಯ ಈ ಆಭರಣದ ತುದಿಗೆ ನಾಗ,ವಿಷ್ಣು ಮುಂಠಕಾದವರ ಚಿತ್ರವಿರುತ್ತದೆ.

[←ಮರಾ. ಚಂದ್ರಕೋರ]

ಚಂದ್ರಖಂಡ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರನ ಒಂದು ಅಂಶ ; ಚಿಂದ್ರಕಲೆ : ವಿಳಸದ್ಭಿ ದ್ಯುಜ್ವಟಾಮಂಡಳಮಮರನದಿಂಚಂದ್ರಖಂಡಾನ್ವಿತಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೦೦೯).

[ಚಂದ್ರ + ಖಂಡ]

ಚಂದ್ರಗತಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಂದ್ರನ ಚಲನೆ. ೨. [ಜೈನ] (ಚಿಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವಾಗ ಧನವಂತರ ಮತ್ತು ಬಡವರ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವೈತ್ಯಾಸ ಮಾಡದಿರುವಂತೆ) ಯತಿಗಳು ಎಲ್ಲರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡುವ ಚರಿಗೆ : ಉತ್ಕವಮಧ್ಯಮಜಘನ್ಯಾಗಾರಂಗಳೊಳ್ ಚಂದ್ರಗತಿಯಂ ಸಲುತ್ತುಂ (ಅವಿಪ್ರ. ೯-೧೩೦ ಪ); ಪುಗೆಲ್ ತಕ್ಕ ಮನೆಗಳೊಳ್ ಚಂದ್ರಗತಿಯಿಂ ಚರಿಗೆವುಗುತ್ತುಂ (ಸುಳಾಮಾ. ೪-೫೧ ಪ).

[ಚಂದ್ರ + ಗತಿ]

ಚಂದ್ರಗಲ್ (ನಾ).=ಚಿಂದ್ರಕಾಂತ: "ಚಂದ್ರ[ಪಾಣಾ. ದ]ಗಲ್ಕುಳಿಗರ್ದ್ದಿಸ ಲೊಸರ್ದಗಲ್" (ಚಿಪ್ರ. ೧೧೦). [ಚಂದ್ರ + ಕಲ್]

ಚಂದ್ರಗಾವಿ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಧೂರದ ಬಣ್ಣ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಏಳಿದು ಬಿಳಿದು ಚಂದ್ರಗಾವಿ ಸಂಪಗೆವಣ್ಣ ಹಳದಿ ತನ್ನದು ಸನ್ನದಿನತ ಕಂಚವಾಡುತ ಬರದುದಿಗೆ ಪೊಜದಟ್ಟಿದರು ಕಲಿಗಳು (ಕಂಠಿಸಾಂ. ೧೧-೧೯) ; ಹಳದಿ ಪೊಜ್ಮಳಿ ಚಂದ್ರಗಾವಿ . . . ಬಿಳುವಟ್ಟಿ ನಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಗಿಗೆಗಳಿಸೆದುವು (ಕಂಪಸಿ. ೬-೭೦). ೨. ಸಿಂಧೂರಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ,–ವಸ್ತ್ರ : ಚಂದ್ರಗಾವಿಯನುಟ್ಟು ದುಂಡುಮುತ್ತನೆ ಕಟ್ಟಿ . . . ಬಂದಳೆ ಕೇರಿಗಿಗಿ (ಭೂಕಾ. ೩-೧೩೦-೧) ; ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಜೀಗಳೆದುದು ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ಬಟ್ಟಪಾವುದೆ ಸಹವಾಗಿ (ಮೀಗಣಿ. ೧೬-೩೮) ; ಮೇಲುಮುಸುಬಿಟ್ಟ ಚಂದ್ರಗಾವಿ ಸಹವಾಗಿ ನನ್ನ ಉಗಾಗದವರು . . . ಹೊಗುವಾಗ (ಪಡಕಾ. ೭೪).

[ಚಂದ್ರ₁ (<ಸೆಂದುರ) + ಕಾವಿ]

ಚಂದ್ರಗಾವಿಸೀರೆ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಗಾವಿ ೨ : ದ್ರೌಪದಿಯು . . . ಚಂದ್ರಗಾವೀಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟು (ಕೃಷಾವಿ. ೩೦) : ಚಂದ್ರಗಾವೀಸೀರೆ ಚಂದ್ಕಾಣೆ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ (ಹುಟ್ಟಹ. ೫೭). [ಚಂದ್ರಗಾವಿ + ಸೀರೆ$_2$]

ಚಂದ್ರಗೃಹ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಶಾಲ : ನಾಯಕನೂ ಸಹ . . . ತನಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದ ಚಂದ್ರಗೃಹದ ಕಡೆಗೆ ನಡೆದ (ಹೇಮಕೂ. ೨೨).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಗೃಹ]

ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ(ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಬೀಳುವುದು; ಉಪರಾಗ: ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ (ಆಕಾಶ. ೪೨) : ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿದ್ದು ಭೂಮಿಯಿಂದ ನೆರಳು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅವನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣದೆ ಹೋದರೆ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ (ಭೂರಣೆ. ೨೧). 'ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಗ್ರಹಣ]

ಚಂದ್ರಚಾವಡಿ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಶಾಲ : ಅನಂಗನಾಶನನೊಪ್ಪಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಚಂದ್ರಚಾವಡಿಗೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲಲು (ನಿಜಸಾಂ. ೧೨೨-೧೮೩).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಚಾವಡಿ]

ಚಂದ್ರಚೂಡ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಚಂದ್ರಚೂಡಂ ತ್ರಿಪುರಮನಿಸಲೆಂದಿರ್ದವೋಲ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೪-೧೭೬) ; ಮಗನ ಕರುಣಾಸ್ಯಮಂ ಚಂದ್ರಚೂಡಂ ಕಂಡು (ಬಸರ. ೧-೫೩) ; ಚಂದ್ರಚೂಡ ಶಿವಶಂಕರ ಪಾರ್ವತಿರಮಣ ನಿನಗೆ ನಮೋನಮೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೬ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರ + ಚೂಡಾ + –)]

ಚಂದ್ರಜ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : ಶನಿಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಜರ್ ಮೇಣ್ ಶಶಿಭಾರ್ಗವರವಿಕುಜರೇಕಾಲಯನಿವಾಸಿಗಳೆನಿಪ್ಪೊಡಯ್ದು ವರ್ಷಂ ಬಾಟ್ಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಜೋತಿ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಜ್ಯೋತಿ ೧: ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದುಮುಖಿಯರ ನೆಱ^3 ಬೆಳ್ನಗೆ ಜೊನ್ನದುರುಳಿಗಳೆಂದೆನೆ ಮೆಱ^{3}ದುವು ಚಂದ್ರಜೋತಿಗಳು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೧೦೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಜೋತಿ]

ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ . . . ವಿಮಲ, ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರದ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನಾಗಮ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ: ಕಾಮಿಕಾಗಮ . . . ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನಾಗಮ . . . ವಾತೂಲಾಗಮವೆಂಬವಿಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೬೮). [ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ + ಆಗಮ]

ಚಂದ್ರಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರಪ್ರಕಾಶ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮತಾಪು. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಜ್ಯೋತಿ]

ಚಂದ್ರತೊಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿದ ತುಲಾರಾಶಿ : ಬುಧವಾರ ಸಿದ್ಧಯೋಗದಂದು ವಿಸಾಕೆನಕ್ಷತ್ರ ಚಂದ್ರತೊಲೆ × × × (ಸೌಇಇ. XX, ೨೮೪-೬ ; 1033). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ತೊಲೆ$_3$]

ಚಂದ್ರದಾರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ; ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ದಾರ$_3$]

ಚಂದ್ರದ್ರವ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರದ ರಸ : ಸಳಿಳಂ ಚಂದ್ರದ್ರವಾಭಂ ತರುಣ ತೃಣಗಣಂ ಮುಷ್ಟಿಮಾತ್ರಂ ಸುಪತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೩).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ದ್ರವ]

ಚಂದ್ರಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : "ಗಂಗಾಧರಂ ಕಪಾಳಧರಂ . . . ಗಿರಿತನಯಾರ್ಧಾಂಗಧರಂ ಪೃಥುಜಟಾಧರಂ ಚಂದ್ರಧರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೪) ; ಗಿರಿಜೆಯುಂ ಚಂದ್ರಧರನುಂ ಕಂಡು ನಸುನಗುತೆ (ನಂಬಿರ. ೧-೪೯). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರನಾಡಿ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಡಿ ; ಕಾಮಚ್ಛತ್ರ : ನಯದಿಂದೆ ಚಂದ್ರನಾಡಿಯನು ತರ್ಜನಿಯೊಳಿಚ್ಛೆಯೊಳಲೆವುದು (ಜನವ. ೮-೩೩). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ನಾಡಿ$_1$]

ಚಂದ್ರನೀಚ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ]ಚಂದ್ರಗ್ರಹದ ನೀಚಸ್ಥಾನ; ವೃಶ್ಚಿಕ ರಾಶಿ. ೨. "ಒಂದು ಗ್ರಹಪಥದಲ್ಲಿ (ಮು., ಚಂದ್ರಪಥದಲ್ಲಿ) ಭೂಮಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರದ ಬಿಂದು" (Perigee. ಇಂಕನಿ).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ನೀಚ]

ಚಂದ್ರಪಾದ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಸಮುದ್ರಬಳ್ಳಿ, ಸಮುದ್ರಹಾಲೆ, ಚಂದ್ರಪಾದ (ಮೃಜಿಗಿ. ೯-೧೪೫).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಪಾದ]

ಚಂದ್ರಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಚಂದ್ರಕಾಂತಿ, ಚಂದ್ರಪುಷ್ಪ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೬-೨೮೫). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಪ್ರಭ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯನ್ನುಳ್ಳುದು. ೨. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯವನು. ೧, ೨ : ವದನಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಂ ವಿಕ್ರಮಭುಜಮಜಿತಂ ಪಾಣಿಪದ್ಮಪ್ರಭಂ ಸಂಪದಮೆಂದುಂ ವರ್ಧಮಾನಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೯೫) ; ಚಂದ್ರಪ್ರಭಚರಿತಮನಾಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿಯಿಂತಿದೆನೆ ಪೇಟ್ದು ಶರಚ್ಚಂದ್ರೋಜ್ಜ್ವಳಕೀರ್ತಿಗೆ ಸುಕವೀಂದ್ರಂ ನೆಲೆಯಾದನಾದ ಮಗ್ಗಳದೇವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೬-೮೩). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ಚಂದ್ರಬಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] (ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಚಂದ್ರನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶುಭ ; ದೈವಾನುಕೂಲ : ದಮಿತಾರಿಯ ಬಲಂ ಚಂದ್ರಬಲಮಿಲ್ಲ ದಂಕಕಾಱನಂತೆ ಸೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ) ; ಎಮ್ಮವರು ಬೆಸಗೊಂಡರೆ . . . ಚಂದ್ರಬಲ ತಾರಾಬಲವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೩) ; ಸಿಂಘಣರಾಯನೆಂಬ ಯಾದವನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ತಾರಾಬಲಂ ಅಯಿಶ್ವರ್ಯ್ಯಕ್ಕೆಯಾದಿತ್ಯಬಲಂ ಚತುರೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಬಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೨-೧೦ ; 1244). 'ತಾರಾಬಲ' ಪರಾ.
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಬಲ]

ಚಂದ್ರಬಾಲೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಏಲಕ್ಕಿ: "ಪೃಥ್ವೀಕಾ, ಚಂದ್ರಬಾಲಾ . . . ದೊಡ್ಡಯಾಲಕ್ಕೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಬಾಲಾ]

ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ಚಂದ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಚಂದ್ರಮ್ಮ ಉಟ್ಟಿಹಳು . . . ಕಿವಿಯಾಗ ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೬೯).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಬಾವುಲಿ$_2$]

ಚಂದ್ರಬಾಳಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ: ಹರಳು ವಜ್ರದೋಲೆ ಬುಗುಡಿಯ ಚಳಕು ಗಿಳಿಬಾವಲಿ ಚಂದ್ರಬಾಳ್ಯದ ಥಳಕು (ಕರ್ಣಾಕ. ೨೮೭). [←ಮರಾ. ಚಂದ್ರಬಾಳೀ]

ಚಂದ್ರಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ; ಕೆಂಪು ಬಾಳೆ : ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳಿವೆ–ರಸಬಾಳೆ, ಚಂದ್ರಬಾಳೆ, ರಾಜಬಾಳೆ (ವ್ಯವಮ. ೫೭).
[ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾಟ^3)]

ಚಂದ್ರಬಿಂಬ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬ,–ಆಕೃತಿ : ಅಳಿಕುಳರುಚಿಯಂ ನೀಳೋತ್ಪಳದಳಮಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮಂ ಪೊಂಗಳಸಂಗಳ ಚೆಲ್ವನಿಭಗತಿಯ ನೀಳ್ಕುಳಿಗೊಣ್ಡುದು ರೂಪು ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿಯ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೩೨; 1076 ?) ; ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಬೆಳಗಿಂ ದಟ್ಟಯ್ಸಿ ತೋರ್ಪ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮಂ ನೋಳ್ಪಾಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೦೨ ವ); ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ಜಾತ ನೊತ್ನ ಚಂದ್ರಿಕಾಚ್ಛ ಸಾರಮಂ ಸಾಂದ್ರಮೋದದಿಂ ಚಕೋರಿಕಾಳಿ ಸೇವಿಪಂತೆ ಪೋಲ್ (ಉದ್ಯಟ. ೫-೭೩). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಬಿಂಬ]

ಚಂದ್ರಭುವನ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಲೋಕ : ಮೇಲೆ ನೆಗೆದೊತ್ತರಿಸಿ ನಡೆವ ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆಗಳಿಂ ಚಂದ್ರಭುವನಮವತರಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೭ ವ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಭುವನ]

ಚಂದ್ರಮ (ನಾ). ಚಂದ್ರ ; ತಿಂಗಳು : "ಇಂದು ಜೈವಾತೃಕಂ . . . ಚಂದ್ರಮಂ . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); ಚಕೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಮನ ಬೆಳಗಿನ ಚಿಂತೆ (ಬಸವ. ೩೬೪); ಚಂದ್ರಮನಂ ತಮಂ ವಿಮಳನಂ ನಿಃಕಾರಣಂ ಪೀಡಿಪಂತಿರೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೪೮); ಶರಚ್ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಬಳಸಿನೊಳಗಣ ಚಂದ್ರಮನಂತಿರ್ದನನುಪಮಂ ಜಿನ ಚಂದ್ರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೩೦). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಮಸ್]

ಚಂದ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಬಿಂಬ : ಪರಿಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರಮಂಡಲ ದಿರವಂ ಕಂಡಾಗಳವನಿಪಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೦೩); ಚಂದನ ಬಹುತಂಪು ಚಂದನಕಿಂತಲು ಬಹುತಂಪು ಚಂದ್ರಮಂಡಲವು (ಇಂಜಾಪ. ೭೬-೭೦).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಂಡಲ]

ಚಂದ್ರಮಯೂಖ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ: ರಜನೀಸತಿ ಚಂದ್ರಮಯೂಖ ಮಹಾಹ್ರದದೊಳಗೆ ಮುಟುಂಕಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೩೧).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಯೂಖ]

ಚಂದ್ರಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಉಜ್ಜ(ಜ್ಜ್ವ)ಲ ಚಂದ್ರಮಯ್ಯ ಗಳ ಮಲ್ಲಂ ವೀರಗೋಪಾಳ ದ್ರೋಹರ ಸನ್ನಿಪಾತ ಕಿಱಿಯ ಭೈರವ ಪ್ರತ್ಯಂತ ಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡ ಶ್ರೀಮತ್(ದ್)ಬಪ್ಪುವರಸ(ಸರ್)(ಇಆ.X, ೧೦೪-೩; 934). [ಚಂದ್ರಮ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಂದ್ರಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : ಸಂಜೆಮಲ್ಲಿಗೆ : ರತಿದೇವಿಯೆನಿಪ ಪಾರ್ವತಿ ಸತತಂ ನೊಸಲೆಡೆಯೊಳಿಡುವ ಚಂದ್ರದ ಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಾನಮೆಂದೆನಿಪ ವಿಕಸಿತ ಕುಸುಮಿತ ಚಂದ್ರಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಳೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಕಾ. ೪-೪೭೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಚಂದ್ರಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು ; ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಮಾವು : ಚಂದ್ರಮಾವು ವಸಂತಮಾಸದ ಫಲ : ಸುಮಧುರಫಲ (ಚಂದ್ರಮಾ. I, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಮಾವು]

ಚಂದ್ರಮುರು (ನಾ). = ಚಂದ್ರಮುರುಗು : ಬುಗುಡಿ, ಚಂದ್ರಮುರು . . . ಡಾಬು ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಲೆಮಂ. ೩೮).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮುರು$_1$ (<ಮುರಿ$_3$)]

ಚಂದ್ರಮುರುಗು 'ಚಂದ್ರಮುರುವು' ನೋ.

ಚಂದ್ರಮುರುವು, ಚಂದ್ರಮುರುಗು (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ : ಕರ್ಣದಿ ಚಂದ್ರಮುರುವು ಬಾವುಲಿ ಬುಗುಡಿ . . . ಶೋಭಿಸುತ (ಕುಚೇಲೋ ೧೨೭). **ಚಂದ್ರಮುರುಗು** : (ಕಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$+ಮುರುವು$_1$]

ಚಂದ್ರಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಚಂದ್ರಮೂಲ, ಕಚೋರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೮-೯೫೯). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮೂಲ]

ಚಂದ್ರಮೌಲಿ, ಚಂದ್ರಮೌಳಿ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಚಂದ್ರಮೌಲಿಮನವುತ್ಸುಕಾತಂದ್ರೆ . . . ಪೂಜ್ಯೆ ಜಯ ಪಾರ್ವತೀ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೬-೫೨) **ಚಂದ್ರಮೌಳಿ**: ಚಂದ್ರಮೌಳಿಗಜಾತಂಗೆ . . . ನತವ್ರಾತಂಗೆ ಬೇಡೆ ಬಂದೆವು ನೂತನಭುವನೈಕ ಭಾಗ್ಯವತಿ ಪಾರ್ವತಿಯಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮೌಲಿ]

ಚಂದ್ರಮೌಳಿ 'ಚಂದ್ರಮೌಲಿ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಯಾನ (ನಾ). ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ವಾಹನ ; ರಾಕೆಟ್ಟು : ಎತ್ತು, ಚಕ್ಕಡಿ . . . ವಿಮಾನ, ಚಂದ್ರಯಾನ (ನೆಲಮು. ೩೧-೬).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಯಾನ]

ಚಂದ್ರರಾಗ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಚಂದ್ರರಾಗ ಸೂರ್ಯರಾಗ ವಸ್ತ್ರದ ಗುಣ–ಇದು ಕಾಂತಿಪ್ರದವಾಗಿ . . . ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರದವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೩೫). 'ಸೂರ್ಯರಾಗ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ರಾಗ]

ಚಂದ್ರರಿಷ್ಟ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕನಿಗೆ ಅಶುಭಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ನಿಂತು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅರಿಷ್ಟ,–ಅಶುಭಫಲ : ಪೂರ್ಣನಾಗಿ ಶುಭದ್ವಾದಶಭಾಗದೊಳ್ ನಿಲೆ ಶಶಾಂಕಂ ಚಂದ್ರರಿಷ್ಟಾಪಹಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೧). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ರಿಷ್ಟ]

ಚಂದ್ರರೋಚಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ: ಕುರುರಾಜಾಂಬುಜಚಂದ್ರರೋಚಿ ಕುರುರಾಜಾದ್ರೀಂದ್ರ ವಜ್ರಾಯುಧಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೪).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ರೋಚಿ]

ಚಂದ್ರಲೇಖೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ ; ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಹದಿನಾರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಲೇಖೆ]

ಚಂದ್ರಲೋಕ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಲೋಕ ; ಚಂದ್ರಮಂಡಲ ; ಚಂದ್ರಗ್ರಹ: ತಾರಕಾ ಚಕ್ರಮನತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಚಂದ್ರಲೋಕಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೦೮): ಮನುಷ್ಯ ಚಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಂದಿರುವುದು ಈ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಮಹತ್ಸಾಧನೆ (ಕೂಡಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಲೋಕ]

ಚಂದ್ರವಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಳಿನ ಆಭರಣ : ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರದವರು ರಾಕುಡಿ, ಚಂದ್ರವಂಕಿ, ಜಡೆ, ಅಡ್ಡಬಾಸ ಮುಂತಾದ ಹಳೇ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಆಭಾನ್ಯ. ೭೦).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಂಕಿ]

ಚಂದ್ರವಂಶ (ನಾ). ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಂಶ ; ಚಂದ್ರನು ಮೂಲ ಪುರುಷನಾದ ವಂಶ : ಚಂದ್ರವಂಶದ ದೊರೆಗಳು (ಮಹಾವಂ. I, ೧). 'ಸೂರ್ಯವಂಶ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಂಶ]

ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಇರುವ ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮಕೆಲೆ ಬರ್ಪ ಗಣಚಯಂ ರುಂದ್ರವಹ್ನಿಸುರ ಚಂದ್ರಶಿಖಿಸಖಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮುಖಿ ಕೇಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೭). 'ಚಂದ್ರಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮನ್]

ಚಂದ್ರವಾದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮ ವಾದ್ಯ: (ಕಿಸಂಗ್ಲಾ. ೧೨೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವಜ (?) : ವಿಶೇಷ ಬಿರುದುಗಳು . . . ಬಿಳಿ, ಕೆಂಪು, ಹಸರು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಛತ್ರಿಗಳು, ಸೂರ್ಯವಾದ್ಯ, ಚಂದ್ರವಾದ್ಯ, ಒಂಟೆ ಮೇಲೆ ನಿಶಾನಿ, ಚಾಮರ ೪ (ಗುರುದ. ೧೦).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಾದ್ಯ]

ಚಂದ್ರವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಇನಿಸಗ್ಗಳಂ ಚಂದ್ರಕಾಂತಮಣಿಮಯಮಪ್ಪ ಚಂದ್ರವಿಮಾನಮುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೨ವ).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಿಮಾನ]

ಚಂದ್ರವೀಧಿ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣಗಳ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾದ ಬೀದಿ. ೨. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ತುಂಬಿರುವ ಬೀದಿ,–ಪ್ರದೇಶ : ಈ ಚಂದ್ರವೀಧಿಗೆ ರಸಿಕರೆ ವಿಬುಧರೆ ಬನ್ನಿರಿ ಕವಿಸಹೃದಯರೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧-೬). 'ಸೂರ್ಯವೀಧಿ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವೀಧಿ]

ಚಂದ್ರವೆಳಕು (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳು ; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು : ಚಂದ್ರವೆಳಕಿ ನಂಬಲಿಯ ಶುಚಿಯ ಹುಳಿಗಂಜಿ ನಂಜಿಕೊಂಡು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೭೮-೧೬)
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಬೆಳಕು$_2$ (<ಬೆಳಗು$_2$)]

ಚಂದ್ರಶಾಲ (ನಾ). ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಮಚ್ಚು,–ಅಂಗಳ : ಉದ್ದಾಮಾಯುತ ಚಂದ್ರಶಾಲಮುಪಮಾತೀತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೮).
[ಸಂ. ಚಂದ್ರಶಾಲಾ]

ಚಂದ್ರಶಾಲೆ (ನಾ). ೧.=ಚಂದ್ರಶಾಲ : ಮಂದಿರದ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯ ಲ್ಲೊರ್ವ ಪದಸ್ಥಿ ತಿಲಕವನಿಡುತಿರ್ದಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೬೫ ವ) : ಉಪ್ಪರಿಗೆ ದುದಿನೆಲೆಯ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಳಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಜೈಮಿಭಾ ೩೦-೩೬) ; ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳೊರ್ಮೆಯುಂ ಶತಪಥಂಬೋಗೆ ಬಸವಟಿವ ಗರ್ಭಿಣಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೩-೩) : ನಾಲ್ಕಾರು ಅಂತಸ್ತುಗಳುಳ್ಳ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೮೧) ೨. ಮೊಗಸಾಲೆ ; ಪಡಸಾಲೆ : "ಲಕ್ಷಿಸಲು ಮೊದಲ ಮನೆ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೪) ; ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳೆಲ್ಲ ಆಗ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲೆಯುತ್ತಾರೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೫) ; ಅಗ್ರಶಾಲೇ ಊಟ ಚಂದ್ರಶಾಲೇ ನಿದ್ದೆ (ಗಾದೆ).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಚಂದ್ರಶಿಲೆ (ನಾ). ೧. = ಚಂದ್ರಕಾಂತ. ೨. ಚಂದ್ರಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಕಲ್ಲು : ಚಂದ್ರಗ್ರಹದಿಂದ ತಂದ ಚಂದ್ರಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಶಿಲೆ]

ಚಂದ್ರಶೇಖರ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಮೌಲಿ : ಮಹಾದೇವಿ ಚಂದ್ರಶೇಖರಲಿಂಗ ದಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದು . . . ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೩ ವ).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಶೇಖರ]

ಚಂದ್ರಸಾಲೆ (ನಾ.)=ಚಂದ್ರಶಾಲ : ಚಂದ್ರ ಸಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ]ಲೆ ಸುಚಿತ್ರ ಸಾಲೆಗಳೊಳಱಸಿದಳಾ ಲೋಲಲೋಚನೆ ರಾಮನನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೪೧); ಚಂದ್ರಸಾಲೆ: ಛಾವಣಿ ಇರುವ, ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದ, ಮೇಲ್ಮಚ್ಚು ; ಏನಿಲ್ಲ ವೆಂದರೆ ಮೂರುಕಡೆ ತೆರೆದಿದ್ದದ್ದು (ನಮ್ಮನು. ೨೪೨). [ಚಂದ್ರ$_2$+ಸಾಲೆ$_3$]

ಚಂದ್ರಸೀಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀಬೆ ; ಕೆಂಪು ತಿರುಳನ್ನುಳ್ಳ ಸೀಬೆ : ನಮ್ಮ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಸೀಬೆಯ ಮರವಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಸೀಬೆ]

ಚಂದ್ರಸ್ವರ (ನಾ). [ಯೋಗ]ಮೂಗಿನ ಎಡ ಹೊರಳೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಎಂಬ ವಾಯುವಿನ ಸಂಚಾರ: ದೂರಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಸ್ವರ ಸಮೀಪ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಸ್ವರ . . . ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂ ತಿಳಿದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೩); ಮತ್ತಮಾ ನಾಸಾವಾಮಭಾಗ ಸಂಚಾರಿಯಾದ ಪವನಂಗೆ ಚಂದ್ರ ಸ್ವರ ಸಂಜ್ಞೆ (ವಿವೇಕ. ೧೮೮) ; ಪುರುಷ ಶಿಶು ಪುಟ್ಟುವದು ಸೂರ್ಯಸ್ವರ ಸ್ತ್ರೀಯಳಿಗೆ ಪುರುಷಂಗೆ ಚಂದ್ರಸ್ವರ ನಡವಾಗ ಕ್ರೀಡಿಸಲು (ನವಮೋ. ೧೪-೪೫). 'ಸೂರ್ಯಸ್ವರ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಸ್ವರ]

ಚಂದ್ರಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು; ಕೆಂಪು ತೊಳೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಲಸು: ಚಂದ್ರಹಲಸು ತಿನ್ನಲು ಬಲು ರುಚಿ (ರೂಢಿ).

[ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಹಲಸು (<ಪಲಸು)]

ಚಂದ್ರಹಾರ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಸರ : ಚಂದ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಚಂದ್ರಮ್ಮ ಉಟ್ಟಿಹಳು ಚಂದ್ರ ಹಾರ ಮೂಗಿನಲಿ ನತ್ತು ಕಿವಿಯಾಗ ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೬೯). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಹಾರ$_3$]

ಚಂದ್ರಹಾಸ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನಂತಹ ನಗೆ : ಬಂತಿದೊ ಶೃಂಗಾರ ಮಾಸ ಕಂತು ನಕ್ಕ ಚುದ್ರಹಾಸ (ನಾದಲೀ. ೬೨-೨). ೨. ಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿ ನಗುವವನು,-ಹೀಯಾಳಿಸುವವನು : ನಿರ್ಮಲಮುಖಾಂ ಬುಜದಿಂ ಶಶಾಂಕನಂ ಕಳಕಳಿಸಿ ನಗುವನದಱಿಂ ಚಂದ್ರಹಾಸನೆಂದಿಳೆಯೊಳೀ ತಂಗೆ ಪೆಸರಾಗಲಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೬೦). ೩. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಕುಂತಳ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ : ಸಂತಾನಮಿಲ್ಲದ ಕುಳಿಂದನ ಬಾಳ್ಕೆಗುತ್ತಮ ಕುಮಾರನಾದಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೬೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗ : "ತರವಾರಿ ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ . . . ಅಡಾಯುಧ ಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭) : ಮೆಯ ಲಿ ಪಾಯ್ದಂ ರಥದಿಂ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಡಿಯುತ್ತುಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಾಸಿಯಂ (ಪಂರಾಮಾಂ. ೧೪-೧೮೮) : ಕರಾಗ್ರದ ಚಂದ್ರಹಾಸವ ಸೂತಗಿತ್ತು . . . ಚಾಪಕೆ ನೀಡಿದನು ಕರವ (ತೊರರಾ. ೧-೧೫-೧೬) : ಬಿಡಾರದ ಎರಡು ಗೋಡೆಗೂ ಕತ್ತಿ, ಚಂದ್ರಹಾಸ, ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳು ನೇತಿದ್ದವು (ಆಳಾಕ. ೯೧). 'ಚಂದ್ರಾಯುಧ' ಪರಾ.

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಹಾಸ$_2$]

ಚಂದ್ರಹಿಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕುಂಕುಮದ ಮರ . . . ಚಂದ್ರಹಿಟ್ಟು, ಊರಬತ್ತಿ, ನ್ಯಾಮತಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೫೨-೧೦೩೯). [?]

ಚಂದ್ರಾಚೂಡ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಚೂಡ : ಹರುಷಂ ಮೂಡಿ ಚಂದ್ರಾಚೂಡ ನೆಲ್ಲರುಮಂ ಕಳುಹಿ (ಬಸಪು. ೧-೫೧). [<ಸಂ. ಚಂದ್ರಚೂಡ]

ಚಂದ್ರಾತಪ(ನಾ). ೧.ಬೆಳುದಿಂಗಳು; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು: "ಚಂದ್ರಾತಪಮುಂ ಚಂದ್ರಿಕೆಯು ಮೆಸೆವ ತತ್ಕೌಮುದಿಯುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೭೦) ; ಶರಚ್ಚಂದ್ರಾತಪದೊಳ್ ಪಗಲಿನ ಶರದಾತಪ ಪರಿಶ್ರಮಮನಾಱಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೧ ವ); ಚಂದ್ರಾತಪಮಮೃತರಸಾಕಾರಮಾಯ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೪) ; ಪಿಂಗಿತು ತಮಂ ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಾತಪಂ ಪಸರಿಸಿತು (ಹದಕಾ. ೩-೮೬). ೨. ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಛಾವಣಿ ಮಾತ್ರವಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಮೊಗಸಾಲೆ. ೩. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು;ವಿತಾನ: ಸಭಾಮಂಟಪವು ಚಂದ್ರಾತಪದಿಂದಲೂ ಸುಗಂಧಪುಷ್ಪಮಾಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತ ವಾಗಿದ್ದಿತು (ಭೀಷ್ಮಪ. ೮೦) ; ಅದರ ಮೇಲುಗಡೆ ವಜ್ರಗಳ ಗೊಂಚಲು ಗಳಿಂದ ಖಚಿತವಾದ ಚಂದ್ರಾತಪಗಳು ಲಂಬಾಯ ಮಾನವಾಗಿವೆ (ಕೋಹಿನೂ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಾತ್ಮಜ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಜ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆತ್ಮಜ]

ಚಂದ್ರಾಭದೇವ (ನಾ). [ಜೈನ]ಲೌಕಾಂತಿಕದೇವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಸೂರ್ಯಾಭದೇವ ಸಂಖ್ಯಾನಮೊಂಬೈಸಾಸಿರದೊಂಬತ್ತು ಚಂದ್ರಾಭದೇವರ್ ಪನ್ನೊಂದುಸಾಸಿರದ ಪನ್ನೊರ್ವರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೨)

[ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಾಭರಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ: ಚಂದ್ರಾಭರಣಂ ಮನಮೊಸೆದು ತಾಳಿಗಟ್ಟಿದನೆನೆ ಮೆಱೆದುದು ಕೊರ ಲೊಳೇಕಮುಖರುದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೮೬). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಭರಣ]

ಚಂದ್ರಾಭಾಸ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಾಭದೇವ : ಆದಿತ್ಯವಹ್ನಿಮಧ್ಯದೊಳ್ ಚಂದ್ರಾಭಾಸ ಸತ್ಯಾಭಾಸರುಂ . . . ಇರ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೨).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಭಾಸ]

ಚಂದ್ರಾಮ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಮ : ಬಿದಿಗೆಯಲಿ ಚಂದ್ರಾಮ ಬರೆ, ನಗೆಯ ಬೀರಿ (ಪಯಣ. ೧೬-೧೪); ಒಮ್ಮೆ ತುಂಬಿದ ಚಂದ್ರಾಮನನ್ನು ನೋಡುತಿದ್ದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೧೩) : ಅವನಿಗೆ ಬಂಗಾರದಂಥ ಬಾಬು, ಚಂದ್ರಾಮನಂಥ ಬಾಬು, ಎಂದು ಹುಡುಗನನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಅವನು ರೇಗಿ ಕೆಂಡವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೦೨). [<ಸಂ. ಚಂದ್ರಮಸ್]

ಚಂದ್ರಾಯುಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗ : ಹಂದೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾಯುಧವಿರ್ದು ಫಲವೇನು (ಬಸವ. ೧೦೮) ; ಹರಿಕುಲಿಶನು ತನ್ನ ಚಂದ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸರ್ಪದ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸತೊಡಗಿದನು (ಮಣಿಸ. ೯೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಯುಧ]

ಚಂದ್ರಾರ್ಧ (ನಾ). ೧. ಅರ್ಧಚಂದ್ರ ; ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ : ಇವರು ಥಟ್ಟನು ನಿಲಿಸಿದರು ಚಂದ್ರಾರ್ಧಸದೃಶದಲಖಿಳ ಮೋಹರವ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧ ೪೯). ೨. ಒಂದು ಆಯುಧ: ಬಿಲ್ಲು ತೀರು ಹೆದೆ . . . ನಾರಾಚ ಚಂದ್ರಾರ್ಧ ಶೂಲ . . . ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮ ರಕ್ಷಾಧಿಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅರ್ಧ]

ಚಂದ್ರಾಲೋಕ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು: ಪೊದಟ್ಟು ಪಜ್ವಳಿಪ ಚಂದ್ರಾಲೋಕಮಂ ಕಂಡು ತತ್ಪೂತಾತ್ಮಂ ನೆನೆದಂ ತನತ್ತು ಜನನಸ್ನಾನಕ್ಕೆ . . . ಕವಿದಬ್ಧಿಕ್ಷೀರಪೂರೌಘಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೨೫).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಲೋಕ]

ಚಂದ್ರಾವರ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತರೋಗ: ಇನಿತು ಸನ್ನಿಪಾತ ರೋಗಲಕ್ಷಣಂ . . . ಚಂದ್ರಾವರ್ತವೆಂಬುದು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಾದರೂ ಅಹುದು (ವಿವೈವಿ. ೧೯೦)
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆವರ್ತ]

ಚಂದ್ರಾಶ್ಮ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಕಾಂತ: "ಚಂದ್ರಾಶ್ಮಾ–ಚಂದ್ರಕಾಂತದಶಿಲೆ" (ಒಪಧಿ. ೫೪); ನಿರ್ಜರಕಾಂತಾನನಚಂದ್ರನಿಂದೊಸರ್ದ ಚಂದ್ರಾಶ್ಮಾಂಬುವಂ ಪೀರ್ದುರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧೭). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅಶ್ಮ]

ಚಂದ್ರಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗ; ಚಂದ್ರಹಾಸ: ರಾವಣ ತನ್ನ ಚಂದ್ರಾಸದಲಿ ವಿಹಗನ ಬೆನ್ನ ಹೊಯ್ದರೆ ಕಡಿಗಳೆರಡರ ನೆತ್ತರುಕ್ಕುತಿರೆ (ಶೌಶಿರಾ. ೬-೪೩); ಚಂದ್ರಾಸವನು ಪರೆಯಲಿ ಸನ ಗೊಳಿಸೆಂದಾಡುವರೆ (ಜಿನಧಾ. ೫೮-೬೩). [<ಸಂ. ಚಂದ್ರಹಾಸ]

ಚಂದ್ರಿ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಹೊನ್ನಿನ ಕಾಂತಿಯ. (ನಾ). ೨. ಚಂದ್ರನ ಮಗ; ಬುಧ. [ಸಂ. ಚಂದ್ರಿನ್]

ಚಂದ್ರಿಕಾಕಿರಣ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಕಾಂತಿ. ೨. (?): ವೇಧಿಸಿಕೊಂಬ ಒಂದಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಖಂಡನೆಗು ಪತ್ರದ ಚಂದ್ರಿ[ಪಾಣಾಂ. ಡಿ]ಕಾಕಿರಣದಂತೆ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೨೮-೪೯೫). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರಿಕಾ + ಕಿರಣ)]

ಚಂದ್ರಿಕಾತಿಮಿರ(ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳು; ಚಂದ್ರಿಕಾತಿಮಿರಗುಣಾಂ-ಪಿತ್ತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ ಕಣ್ಣುರೋಗ, ದಾಹ, ಜ್ವರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದೇ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಗುಣಗಳು (ಸಶಬ್ದ. ೫೮).
[ಸಂ. (ಚಂದ್ರಿಕಾ+ ಅತಿಮಿರ)]

ಚಂದ್ರಿಕಾವಾಟ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಕವಾಟ: ಚಂದ್ರಿಕಾವಾಟೇ ಸೇನಾನ್ವಯಾನುಗಾಯ (ಎಇ. XIII, ೧೯೩-೭; 902). [<ಚಂದ್ರಕವಾಟ]

ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಹರಣ(ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿಹಾರ: ನರೇಂದ್ರ ಚುದ್ರಂ ಚಕೋರನಂತೆ ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಹರಣವಿನೋದಕ್ಕೆ ಬಗೆದಂದು(ಕಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರಿಕಾ + ವಿಹರಣ)]

ಚಂದ್ರಿಕಾಸ್ರಾವ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಕಾಂತ: "ಚಂದ್ರಿಕಾಸ್ರಾವಂ–ಚಂದ್ರಕಾಂತ" (ಒಪಧಿ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳು; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು: "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಭ್ಯುಪದೇಶಂಗಳ್ ಚಂದ್ರಾತಪಮುಂ ಚಂದ್ರಿಕೆಯುಮೆಸೆವ ತತ್ಕೌಮುದಿಯುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೭೧); "ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ಕೌಮುದಿಯು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); ಶರದದ ಚಂದ್ರನಂ ವಿಮಲಚಂದ್ರಿಕೆ . . . ಪೊರ್ದುವಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯); ಚಾರುಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಬೀಜಂಗಳೋ . . . ಎನೆ ತರಳತಾರಾಳಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಡಪಾ. ೩-೭೯). ೨. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಮೃತ, ಮಾನದ . . . ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕಾಂತಿ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ . . . ಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಪೋಡಶಕಲೆಗಳಂ ಭರಿತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ.೨೬೭). ೩. ಬರೆಹವನ್ನುಳ್ಳ ಓಲೆಗರಿಯ ಕೋಶ,–ಕೊಳವೆ: ಸುಲಭರಾಯಸಪತ್ರಿಕೆಯು ಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಳಂ[ಳಗಿಂ] ದುರ್ಚ (ಸನಕು. ೧೨-೫೩); ಗಣಾಧಿಪನ ಕರೆದಿತ್ತು ನೀನಿದನೋದೆನಲು ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ತೆಗೆದೋದಿದನು(ಶಂಕಚಾ. ೯-೫). ೪. ಹಣ್ಣು ಪಕ್ವವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಕೊರೆದು ಮಾಡುವ ರಂಧ್ರ; ಉಂಡಿಗೆ: ಚಂದ್ರಿಕೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಹಣ್ಣು ಪೂರ್ಣ ಪಕ್ವವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಖಾತ್ರಿಯಾಯಿತು (ರೂಧಿ). ೫. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಚಂದ್ರಿಕಾತ್ಮಕರಮಪ್ಪ ಗಣಚಯಂ ಚಂದ್ರಿಕಾಖ್ಯಮುಸಿರಾಜು ನೆಲೆಯೊಳಂ ರುಂದ್ರವಹ್ನಿ ಸುರ ಚಂದ್ರ ಶಿಖಿಸಖಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮುಖಿ ಕೇಳ ಕೆಳದಿ ನೀಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೭ ಅಡಿಟಿ). 'ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮ' ಪರಾ. ೬. ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಅಮರಯುಗಮುಮಗ್ನಿಯುಂ ಲಗಂ ಕ್ರಮದಿನೊಡನೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಕೆ ವಿಶ್ರಮಮದೆಸೆಯೆ ದಿಕ್ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ಕಮಲವದನೆ ಚಂದ್ರಿಕಾಹ್ವಯಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೧೮). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಿಕಾ]

ಚಂದ್ರಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚನ್ದ್ರಿಯಮ್ಮ ಗಹಿಯ ಸಾಹಸ ಪುತ್ರಾಯ ಪರಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟೋಯ (ಇಆ. VI, ೬೬-೭; 808).
[<ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಚಂದ್ರುಟಿ, ಚಂದ್ರೋಟಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಚ್ಚಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು. **ಚಂದ್ರೋಟಿ**: ಚಂದ್ರೋಟಿ ಸೋರಾ ಹಿರಿ ಬಣಗು ಭಾರಾ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ (ಕ್ರೌಂಪರ್ವ. ೫-೧೫). [?]

ಚಂದ್ರೋಚ್ಚ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಚಂದ್ರಗ್ರಹದ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ: ವೃಷಭರಾಶಿ. ೨. ಚಂದ್ರಪಥದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನ: ಭೂಮ್ಯುಚ್ಚ, ಚಂದ್ರೋಚ್ಚ (Apogee. ಪಾರಿನಿ. ೫). 'ಚಂದ್ರನೀಚ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಉಚ್ಚ]

ಚಂದ್ರೋಟಿ 'ಚಂದ್ರುಟಿ' ನೋ.

ಚಂದ್ರೋದಯ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ,–ಮೂಡುವಿಕೆ: ಚಂದ್ರೋದಯದಬ್ಧಿಯಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೪); ಚಂದ್ರೋದಯಕ್ಕೆ ಅಂಬುಧಿ ಹೆಚ್ಚುವುದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೫); ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ಚಂದ್ರೋದಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೧೦೪). ೨. = ಚಂದ್ರಸ್ವರ: ಕರತಳದಿಂದ ನಾಸಿಕದೆರಲ ಚಂದ್ರೋದಯವನೀಕ್ಷಿಸಿ ದೇವ ಹೊಱವಂಟ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: ಕಡುಸೊಬಗಾಂತಿಹ ಚಂದ್ರೋದಯಶಾಲಿಯೆಡೆ ವಿಡದೆಸೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೫-೬೦). ೪. ಮಂಟಪದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು; ವಿತಾನ: "ಚಂದ್ರೋದಯಃ, ವಿತಾನಂ, ಉಲ್ಲೋಚಃ, ಖಜಕಃ – ಈ ೪ ಮೇಲ್‌ಕಟ್ಟು" (ಹಶಾಯು. ೫೨-೧೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಉದಯ]

ಚಂದ್ರೋಪಲ, ಚಂದ್ರೋಪಳ (ನಾ).ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ; ಇಂದೂಪಲ: ಚಾರು ಚಂದ್ರೋಪಲದ ಕರಡಿಗೆಯೊಳಾ ನಿಶಾನಾರಿ ನೀಲದ ಹಾರಮಂ ಬಯ್ದುದಳೊ . . . ಎನಲು ಸೂರಿಗಳು ಬಣ್ಣಿಸೆ ಸುಧಾರೋಚಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಡಪಾ. ೩-೮೭);ಚಾರು ಚಂದ್ರೋಪಲದ ರಮ್ಯಾಗಾರದಲಿ . . . ಮಲಗುವ ಮಹೀಪತಿ ನೀರೊಳೊಱಗುವನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೪೦). **ಚಂದ್ರೋಪಳ**: ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಶೋಭಿಸಿ ತೆಳ್ಪಂ ತಾಳ್ದ ಚಂದ್ರೋಪಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೬).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಉಪಲ]

ಚಂದ್ರೋಪಳ 'ಚಂದ್ರೋಪಲ' ನೋ.

ಚಂಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮರ; ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಚಂಪಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಸಂಪಿಗೆ: "ಚಂಪಕಮೆನಲ್ ಸಂಪಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೪); ಈ ಚಂಪಕಕ್ಕೆ ಪೂಗಳ್ ದೊರೆಯೋ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೮); ಅಲರ ಜೊಂಪದಿನಂದೆಸೆದತ್ತು ಚಂಪಕಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೩೨); ತಿಲಕವಶೋಕೆ ಚಂಪಕ ಪೂಗ . . . ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿವೆ ಭೂಮಿಸುತೆ ಭೂಜಾತಸಂತತಿಯ (ತೊರಣಾ. ೩-೧-೨೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ; ಕೇಸರಿಬಣ್ಣ: ಸಂಜೆಯ ಸೂಚ್ಯಿಪಂದ ಚಂದ್ರಮನ ಸೊಂಪಿನಂತೆ ಚಂಪಕಮಾಗೆ ಪೂತ ಸಂಪಗೆಯ ಸಾಲ್ಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೯೦ ವ). ೩.= ಚಂಪಕಮಾಲೆ ೨: ಗುರುವೊಂದು ಬಂದೊಡುತ್ಪಲಮಕ್ಕು . . . ನಾಲ್ಕು ಲಘುವಿರಲು ಚಂಪಕಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೦೮-೨೨). [ಸಂ.]

ಚಂಪಕಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ. ೨. ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನಂತೆ ದೇಹಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು : ಪೊಂಬಣ್ಣ ಚಂಪಕಚ್ಛಾಯೆ ಮನೋಹರ ಮಧ್ಯಮರೂಪೆ ಸುವಿಷ್ಟರೆಯೆನಿಕುಂ ಚಾಪಮಧ್ಯಮದ್ರೇಕ್ಕಾಣಂ (ಜಾತತಿ. ೧೯-೩೬).

[ಸಂ. ಚಂಪಕಚ್ಛಾಯಾ (ಚಂಪಕ + ಛಾಯಾ)]

ಚಂಪಕಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮಪಾದ ವೃತ್ತ : ತ್ರಿದಶರವೀಂದುಭಾಸ್ಕರಗಣತ್ರಿತಯಾಗ್ರದೊಳಗ್ನಿ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದಯಿಪಿನಂ ತ್ರಯೋದಶದೊಳೊಂದಿರೆ ವಿಶ್ರಮಣಂ . . . ಓದು ಗಡ ಚಂಪಕಮಾಲೆಯಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೯).

[ಚಂಪಕ + ಮಾಲೆ$_2$]

ಚಂಪಕಸ್ರಜ (ನಾ). ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನ ಮಾಲೆ : ಸುರಚಾಪಚಂಪಕಸ್ರಜ ಕುರವಣಿಸುತ್ತಸಿತಜಳದ ಮದಮಧುಪ ಸಮುತ್ಕರಮೆಱಗಿದಂತೆ ಮೆಱೆದುದು ಪರಿಕಿಸದಾತ್ಮೀಯಜೀವನವ್ಯಯಭಯಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೦). [ಚಂಪಕ + ಸ್ರಜ]

ಚಂಪನಚೂರು (ನಾ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣಚೂರು ; ತುಂಡುತುಂಡು : ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಹರಿದು ಹಂಚಿ ಚಂಪನಚೂರು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಂಡುಗಲಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ (ಮೊಮಗು. ೨೭). 'ಚಕಣಾಚೂರು' ಪರಾ.

[? + ಚೂರು$_3$]

ಚಂಪು (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಿಶ್ರವಾದ ಒಂದು ಕಾವ್ಯರೂಪ: ಬೆರಸಿ ಬರೆ ಗದ್ಯಪದ್ಯಮವೆರಡುಂ ಕೃತಿ ಚಂಪುವೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೦) ; ಗದ್ಯಪದ್ಯಗಳೆರಡೂ ಇರತಕ್ಕ 'ಮಿಶ್ರ' ಕಾವ್ಯವು 'ಚಂಪು' ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೮೧). [ಸಂ. ಚಂಪೂ]

ಚಂಪೂ (ನಾ).=ಚಂಪು. 'ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ (ನಾ).=ಚಂಪು : ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ ಗೀತಪ್ರಬಂಧ ಕ್ಷುದ್ರಪ್ರಬಂಧಗಳೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಕಾವ್ಯಪ್ರಬಂಧಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬). [ಚಂಪೂ + ಕಾವ್ಯ]

ಚಂಪೆ (ನಾ). ಕೆನ್ನೆ ; ಕಪೋಲ : ಎಷ್ಟು ಅವನ ಪೊಗರು . . . ಚಂಪೆಗೆ ಎರಡು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸಣ್ಣಕ. VI, ೧೨೮). [←ತೆಲು. ಚಂಪ]

ಚಂಪೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೇರೆ : ಪುದಿಯೆ ಕವಿಲ್ತ ಕೇಸರದ ದೂಸಮಶೋಕೆಯ ವೀಣೆಯಂ ಪ್ರಿಯಾಳದ ಗುಡಿ ನಾಗಚಂಪಕದ ಚಂಪೆಯಮಾಮ್ರದ ಕೊಂಚೆಯಂ . . . ಒಪ್ಪಿ ತೋಱಿದುವು ಮನೋಜ ರಾಜಶಿಬಿರಂಗಳಿವೆಂಬಿನೆಗಂ ವನಾಳಿಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೬೨) ; ಮೊಗಸಾಲೆ ಚಂಪೆಯಂ ಚೌಕಿಗೆ ಮೆಱೆದಿರೆ ಹರಿಸದಿಂದೆ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೯೯); ರಾಜಪಸಾಯಿತರ ಗುಡಿ ಗೂಢಚಂಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಯವೇಱಿದವು ರಥವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೭). [?]

ಚಂಬಕ, ಚಂಬಿಕ, ಚೆಂಬಕ, ಚೆಂಬುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಹೊಯ್ವ ನಿಸ್ಸಾಳದ ಭೇರಿಯ ತಂಬಟದ ಚಂಬಕದ ವೀರವೃಂದದ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೬ ವ) ; ಚಂಬಕನ ಬೊಂಬುಳಿಯ . . . ಕಂಸಾಳರವದೊಳಗೆ ನಡೆದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೨೦) ; ಮೊಱೆವ ಭೇರಿಯ ರಾಯಗಿಡಿಗನ ಜಡಿವ ಚಂಬಕನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೩೩) ; ಎಸೆವ ವೀರಣ ಡಮಾನ ಚಂಬಕ . . . ಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆ (ಚಬಪು. ೫-೭) ; ಚಂಬಕ ಡವುಡೆ ನಪಿರಿ . . . ನಿಸ್ಸಾಳಗಳಬ್ಬರ ತುಂಬಿತಾಕಾಶಮಂಡಲವ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೨). **ಚಂಬಿಕ :** ಕಂಸಾಳ ಕರಡೆ ಚಂಬಿಕ . . . ಮೊರೆದವು (ತುರಂಗ. ೫೬-೪೭). **ಚೆಂಬಕ :** ಡಮರುಗ ಡೌಡೆ ಮದ್ದಳೆಗಳೋರಣದಿ ಚೆಂಬಕಂ ಹೆಗ್ಗಹಳೆ ಕಿಱುಗಹಳೆಯೊತ್ತೆ (ಲಶಿಚಂ. ೩೧-೬೫); ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ ಏಡುಗೊಂಬುಗಳ ಚೆಂಬಕನ [ಪಾಠಾಂ. ನಾರಾಚ] ನಿರ್ಘೋಷ ಡೋಱುಗಳೆದವು ನೆಲನನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩೧-೭) ; ಚೆಂಬಕ ಕಾಳೆ ಚೀಱುತಿರಲೈ (ಸಾಳ್ಕಭಾ. ೨೫-೧೦). 'ಚೆಂಬಕವಱೆ' ಪರಾ. **ಚೆಂಬುಕ:** ಉಲಿವ ಕಹಳೆಯ ಚೆಂಬುಕನ ಕಳಕಳಿಕೆ ಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡುದನಿಲಕುಮಾರಕನ ಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೮).

[←ತಮಿ. ಚಾಮ್ಬು]

ಚಂಬಕವರೆ 'ಚಂಬಕವಱೆ' ನೋ.

ಚಂಬಕವಱೆ^{3}, ಚಂಬಕವರೆ, ಚಂಬಕಹಱೆ^{3}, ಚೆಂಬಕವಱೆ^{3} (ನಾ).= ಚಂಬಕ : ಮೊಱೆವ ಚಂಬಕವಱೆಯ ಮೊಳಗುವ ಪಳಹದ . . . ಕಳಕಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ಚಂಬಕವರೆ :** ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಹಲವಾರು : ಭೇರಿ, ಚಂಬಕವರೆ . . . ಶಂಖ ವಾಸ, ಇತ್ಯಾದಿ (ನಂಜುಂಡ ೧೩೦). **ಚಂಬಕಹಱೆ^{3} :** ಚಂಬಕಹಱೆ ಬುರುಸುಗಳ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವಬ್ಬರ ಚೌದೆಸೆಯೊಳು ತುಂಬಿತು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೮೯). **ಚೆಂಬಕವಱೆ^{3} :** ಭೇರಿ ಬೊಂಬುಳಿ ಗೋಮುಖ ಡೌಡೆ ಚೆಂಬಕವಱೆ ಡಕ್ಕೆ ಡಮರುಗಗಳ ರವ ತುಂಬಿತು ದಿಗುಮಂಡಲಮಂ (ಅಂಜಪ. ೬-೧೦೭) ; ಹತ್ತು ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ಬಕವಱೆ ಹತ್ತು ಬೊಂಬುಳಿ ಱುಂಚೆ ಹತ್ತು ಬೀರಣವಱೆ ಹತ್ತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧-೬೭) ; ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ತಿತ್ತಿಱೆ ಱುಂಚೆ ಚೆಂಬಕವಱೆಗಳ ಧನಿಯು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೧-೭೦) ; ತಂಬಟ ತುಡುಮು ತಿತ್ತಿಱೆ ಕಾಳೆ ವೀರಣ ಚೆಂಬಕವಱೆ ಕೊಂಬು ಡೌಡೆ ಬೊಂಬುಳಿ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ವೀರವೃಂದದ ನಾದ ತುಂಬಿತು (ಭರಪ. ೩೧-೫೯).

[ಚಂಬಕ + ಪಱೆ$_1$]

ಚಂಬಕಹಱೆ^{3} 'ಚಂಬಕವಱೆ^{3}' ನೋ.

ಚಂಬಾರ್ 'ಚಮ್ಮಾರ' ನೋ.

ಚಂಬಾರ 'ಚಮ್ಮಾರ' ನೋ.

ಚಂಬಿಕ 'ಚಂಬಕ' ನೋ.

ಚಂಬು 'ಚೆಂಬು$_1$' ನೋ.

ಚಂಬುಕುಟ್ಟಗ 'ಚೆಂಬುಕುಟಿಗ' ನೋ.

ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ 'ಚೆಂಬುಕುಟಿಗ' ನೋ.

ಚಂಬುಳಾಕರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ : ಚಂಬುಳಾಕರವಿದ್ಯೆಯಲಿ ಕಣ್ಣಂಬುಗೊಳದಂತನುಜಗೆಸಗಿ ವಿಡಂಬಿಯಿತರ ಸೇನೆ ತಾರಕ ಗುಹನ ತೆರದಿಂದಾ . . . ಪಡಲಿಡಿಸಿದನು ವಾಹಿನಿಯಾ (ಜಿರಾಮಾ. ೧೧೯-೫೪).

[? + ವಿದ್ಯೆ]

ಚಂಬೆ$_1$ 'ಸೆಂಬೆ' ನೋ.

ಚಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ಸುಗಂಧ ; ಕಂಪು (?) : ಛತ್ರಚಾಮರ ಧ್ವಜ ವಾಲಗದಿಂ ಚಂಬೆ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಮ್ಮೆಣ್ಣೆಯವರು (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೧-೭೬). [?]

ಚಂಬೊನ್ 'ಚೆಂಬೊನ್' ನೋ.

ಚಂಬೋತ 'ಚೆಂಬೋತ' ನೋ.

ಚಕ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪೇರುರಮಂ ಧೊಕ್ಕೆನೆ ಕುತ್ತಿ ಚಕ್ಕೆನೆ ಭುಜದ್ವಂದ್ವಂಗಳಿಂದೆತ್ತಿ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೪೫-೩೩ : 1196) ; ಜೊಱ್ಱೆಂಬ ಛುಮ್ಮೆಂಬ ಚಕ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣಿಯ ದನಿಯ ಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧-೨೪).

ಚಕ್$_2$ 'ಚೆಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಚಕಚಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಚಕಚಕ ಚಂಚಲ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲ (ಗರಿ. ೧೩೩-೧೨) ; ಗೋಪುರದ ಕಳಸ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಚಕಚಕ ಎಂದು ಮಿರುಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ; ಲಕಲಕಿಸುವಿಕೆ; ಕಾಂತಿ: ವ್ಯಾಕೋಚ ಪಂಕಜದ ಚಕಚಕವ ನೋಡದಂಬರಮಣಿಯ ಸಂಭ್ರಮಂ (ಪಂಕಾರಾ. ೧-೫-೭೫). 'ಚಕಚಕಿಸು' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಚಕಚಕ]

ಚಕಚಕಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಲಕಲಕಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನನ್ನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಮುಖವನ್ನು ಚಕಚಕಗೊಳಿಸುವ ಸಿನಿಮಾ ಫ್ಯಾಷನ್ನಿನ ಹೊಸಮಾದರಿಯ ಲೋಲಾಕಲ್ಲ (ಪತಿ. ೧೫).

[ಚಕಚಕ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಕಚಕಿತ (ಗು). ಮಿರುಗುವ ; ಲಕಲಕಿಸುವ : ಚಕಚಕಿತ ಮುಕ್ತಾಹಾರ ಭಾರ . . . ವಕ್ಷಸ್ಥಲನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೬೮ ಪ) ; ಚಕಚಕಿತ ಕೋಟೀರ ಯುತ ಮಸ್ತಕಕೆ ಸುಳಿಶುದ್ಧಗಳನರಸುವದು ಕುಲರಾ ಮತವಲ್ಲ (ಅನಂರಾ. ೧-೧.೧೨). [<ಚಕಚಕ]

ಚಕಚಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಲಕಲಕಿಸು: ಚಕಚಕಿಸುವ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟೆಯ . . . ಮಯೂಖಮಂಜರಿಗಳಿಂ ಮಾರ್ತಾಂಡಮಂಡಳಮಂ ಮಸುಳಿಸುತ್ತುಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೨ ಪ) ; ಚಕಚಕಿಸುವ ಪೊನ್ನ ಕಳಸದಿಂ ದೊಪ್ಪುವ ಶಿಖರದಿಂ (ಜೀವಂಧಾಂ. ೧-೪೩); ಚಕಚಕಿಸುತ ರನ್ನಗನ್ನಡಿಯಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಕರಿಸೆ ಸಾಲು ಸಾಲಾಗಿ (ಧರಚ. ೧೨-೧೮) ; ಚಕಚಕಿಸಿದುವು ತಾರಾಳಿ (ಶಂನವಿ. ೯-೯೩). [ಚಕಚಕ + – ಇಸು$_3$]

ಚಕಡ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಚಕಡಿ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಚಕಣಾಚೂರು, ಚಕ್ಕಣಚೂರು (ನಾ). (ಉಕ) ಪುಡಿಪುಡಿಯಾದುದು ; ಚೂರುಚೂರಾಗಿರುವುದು ; ಚಂಪನಚೂರು : ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಾಂಬೇ ಬಿದ್ದು ಚಕಣಾಚೂರಾಗಿದ್ದರೂ ಪರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ದಿನಾರಿ. ೪೭). **ಚಕ್ಕಣಚೂರು** : ಮಕ್ಕಳ ಕೈಗೆ ಈ ಕಾಗದ ಸಿಕ್ಕರೆ ಚಕ್ಕಣಚೂರಾಗದೆ ಉಳಿದೀತೆ ? (ರೂಢಿ).

[←ಹಿಂ. ಚಕನಾಚೂರ್ ; ಮರಾ. ಚಕನಚೂರ್, ಚಕನಾಚೂರ್]

ಚಕಬಂದಿ, ಚಕ್ಕುಬಂದಿ, ಚಕ್ಬಂದಿ (ನಾ). ಮನೆ, ಹೊಲ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಸೀಮಾವಿವರ ; ಗಡಿಗಳ ನಿರ್ದೇಶ : 'ವಾರಂಟ್' ದೊರಕಿಸುವ ಮುನ್ನ ನಾವು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮನೆಯ 'ಚಕಬಂದಿ' . . . ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು (ಬಂಗಾರ. ೨೬೩). **ಚಕ್ಕುಬಂದಿ:** ಭೂಮಿಯ ಮೇರೆಗಳ ವರ್ಣನೆ ಅಥವಾ ಚಕ್ಕುಬಂದಿಯ ನಿರೂಪಣೆಯು ಶಾಸನದಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಕಶಾಅ. ೪೬). **ಚಕ್ಬಂದಿ :** (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೩೪೫).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಕಬಂದೀ]

ಚಕಮಕ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮಿಂಚಿ ಚಕಮಕ, ಬಾಗಿ ತೂಗುತ ಮಣಿದು ಬಳಕುತ ತಡೆದಿದೆ (ಅರಳು. ೨೦೦-೧).

ಚಕಮಕಿ, ಚಕಮುಕಿ, ಚಕ್ಕಮಂಕ್ಕಿ, ಚಕ್ಕಮುಂಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಟ್ಟಿಕಲ್ಲು ಹಾಗು ಉಕ್ಕಿನ ತುಂಡುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ) ಸಾಧನ ; ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸುವ ಉಪಕರಣ : ದೋತ್ರ, ರುಮಾಲ, ಗೊಂಗಡಿ, ತಂಬಾಕ, ಚಕಮಕಿ, ಇಷ್ಟು ಪದಾರ್ಥಗಳು ನಿತ್ಯದ ಚರಿತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೪೬) ; ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ, ಚಕಮಕಿ ಕುಕ್ಕಿದಾಗ ಹಾರುವ ಬಂದೂಕ (ಇಪ್ಪಳ.೩೬). ೨. (ಆಲಂ)ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಜಗಳ,–ಕದನ : ಮನಸ್ತಾಪಗಳ ಚಕಮಕಿ ಕಿಡಿಗಳೆದ್ದು ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನವು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕುಂಠಿತವಾಗಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೨) ; ಮೊಗಲ್ ದಂಡಿಗೂ ಪೋರ್ತುಗೀಸರಿಗೂ ಆಗಿಂದಾಗ ಚಕಮಕಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಳ್ಳರ. ೬೬) ; ಕಟುವಾದ ಚಕಮಕಿಗಳು ಈ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದುಹೋಗಿದ್ದುವು (ಮುತ್ತೈದೆ. ೪೫) ; ಮಾತಿನ ಚಕಮಕಿ ತಪ್ಪುವಂತಾದರೆ ಮುಂದುವರಿಸಿದರೂ ಆದೀತು (ಕಾಗಳ.೧೦೦). **ಚಕಮುಕಿ:** ೧. ಯರಡು ಜನರನ್ನು ಚಕಮುಕಿ ಬಂದೂಕು, ಮದ್ದುಗುಂಡು ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿದರೆ (ರಾಚೀಂದ್ರ. ೩೫) : ಜಲದ ತರಂಗವು ಒಡಿದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಚಕಮುಕಿ ಹೊಡಿದಂತಾಗುವುದು (ದೇವೀಪಾ. ೬೬). **ಚಕ್ಕಮಕ್ಕಿ :** ೧. ಚಕ್ಕಮಕ್ಕಿಯಂತೆ ಕಿಡಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವ, ತೀವ್ರಗತಿಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಶೈಲಿ . . . ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೯೭). ೨. ಈ ಎರಡುಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಚಕ್ಕಮಕ್ಕಿ ಹಾರುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ಊರುಳ. ೬೬). **ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ :** ೧. ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ ಕಲ್ಲಿನ ತುಪಾಕಿಯವರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಸಲಕರಣ ಸಮೇತ ತೆರಳಲಿ (ಪೇಟೆಮಾ. ೨); ಹಗಲೆ ಇರುಳಾಯ್ತೋ ಎನಲ್ಕೊಂದು ತೆಕ್ಕನುಕ್ಕಿತು, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯಂ ಕುಕ್ಕಿದೊಲ್, ಭಾಸ್ಕರ ಲಕ್ಷತಿಗ್ಮಖರರೋಚಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೩-೩೦೮).

ಚಕಮಕಿಯ ಕಲ್ಲು, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯ ಕಲ್ಲು=ಚಕಮಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಿಡಿ ಹಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ಬಳಸಲಾಗುವ ಕಲ್ಲು ; ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು : ಚಕಮಕಿಯ ಕಲ್ಲು, ಇದೇ (ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು) ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆಯು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೪೫) ; ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯ ಕಲ್ಲಿನಂತರಂಗದೊಳಗ್ಗಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೬೦೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಕಮುಕ್. / ಮಲ. ಚಕ್‌ಮುಕ್ ; ತೆಲು. ಚಕಮುಕಿ]

ಚಕಮಕಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಚಕಚಕಿಸು: ಮುಂಗಡೆಯೊಳು ಚಕಮಕಿಸುವ ಮಂಗಳ ಘನಮಂಟಪದೊಳಗಿರದೆ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೩-೨೮). [ಚಕಮಕ+ – ಇಸು$_3$]

ಚಕಮುಕಿ 'ಚಕಮಕಿ' ನೋ.

ಚಕರಾಲಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಅಯ್ಯ ಭಾರೀ ಚಕರಾಲೀ! ಹೈಸ್ಕೂಲು ತರಿಸಿಕೊಡತ್ತೀನಿ ಅಂತ ಹೊಡಕೊಂಡುಹೋಗಲಿಲ್ಲವೇ ಎಂಟು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಯನ್ನ ? (ಪುರಳ. ೬೮). [?]

ಚಕಲಂಕ (ನಾ). (?) : ಕಾಳಗ ಕಾದಲಿ ಬಂದಾಗ ಮೈಳುನಾಯಕನ ಮಗಂ ಚಕಲಂಕರಾಮನಾಯ್ಕನು ದೇವಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಕಇ. V, ೩೦-೫; 1192). [?]

ಚಕಾರ (ನಾ). ೧. ಚ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ . . . ಹೇಳಿರುವ ಚಕಾರ ತುಕಾರಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಅಕ್ಷರಶಃ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಹೋಗುವುದು ಸರಿಯಾಗಲಾರದು (ಧಾರದ. ೮೭). ೨. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದಷ್ಟು ಮಾತು ; ಒಂದು ಶಬ್ದದಷ್ಟಾದರೂ ಮಾತು : ಎಷ್ಟು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೂ ಅವನು ಚಕಾರವನ್ನೂ ನುಡಿಯಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ಚಕಾರ ಎತ್ತು, ಚಕಾರವೆತ್ತು = ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಮಾತನಾಡು; ತುಟಿಪಿಟಕ್ಕೆನ್ನು: ಈಗ ಚಕಾರ ಎತ್ತದ ಈ 'ಮಹಾಪ್ರಾಣಿ', ಆಮೇಲೆ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ತೆರೆ ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಅಳಲ ಮೊರೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. LV ಮುನ್ನುಡಿ) ; ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಅವರು ಚಕಾರವೆತ್ತುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ವಿವೋಕ. ೧೫೮). **ಚಕಾರಶಬ್ದ**=ಒಂದಾದರೂಮಾತು : ಅವರು ಒಂದು ಚಕಾರಶಬ್ದ ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೭) ; ತಂದೆಯ ಮುಂದೆ ಚಕಾರಶಬ್ದವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಿವರಿ. ೧೩) ; ಈ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಚಕಾರಶಬ್ದವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವದು ಅಚ್ಚರಿಯ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ(ಮುತ್ತೈದೆ. ೧೪).

[ಸಂ.]

ಚಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಂದು ಮಾತನ್ನಾದರೂ ಆಡು : ಕೊಡಹಿ ಬಿಸುಟಾನಾಗನಂದದಿ ಚಕಾರಿಸದೆ ಗಂಡಿಕೆಯನುಳಿದವರ ಸೊಕ್ಕು ಸೆಣಸನ್ನುಸಿಕನಾಲಿಸಿದೆ (ಹಿಪ್ಪರ. ೧೪-೧೦೪). [ಚಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಚಕಿತ$_1$ (ಗು). ೧. ಅಲುಗುವ ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಚಕಿತ ಕುರಂಗನಯನೆಗೆ ತಂದುಡಿಸಿದರು ನವದುಕೂಲವನು (ಬಸಪು. ೪-೩೪). ೨. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ ; ಭಯಪಟ್ಟ : ಆಳುರ್ವ ಕೋಪಶಿಖಿಗಳ ನಡುವಿರ್ತಲೆ ಪೊತ್ತಿದ ಪುಳ್ಳಿಯ ಪುಚುಪೊಲಿರ್ದನತಿಚಕಿತಚಿತ್ತನಪರಾದಿತ್ಯಂ (ಗದಾಯು. ೧-೨೩) ; ಚಕಿತಾರಾತಿಚತುರ್ಬಲಂ ಬಲಯುತಂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೬೨). ೩. ಬೆರಗುಗೊಂಡ ; ವಿಸ್ಮಿತವಾದ. (ನಾ). ೪.

ಗಾಬರಿಗೊಂಡವನು : ಚಕಿತನಹನೇ ಬಲ್ಲವನು ದುಃಖಕೆ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೭-೭೩). ೫. ಬೆರಗುಗೊಂಡವನು ; ವಿಸ್ಮಯಂಪಟ್ಟವನು : ಯುಕುತಿಯಿನ್ನಿದಕಿಲ್ಲ ಪಾರ್ಥನ ಶಕುತಿ ಘನವೀ ರಾಜಕಾರ್ಯಕೆ ಚಕಿತರಾದೆವು ರಾಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಕುಮಾರ್ಯೂ. ೮-೭೦) ; ಸಿದ್ಧನಾಥ ಚಕಿತನಾಗಿ ಆ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮುಖವನ್ನೆ ಕೆಲಹೊತ್ತು ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಆಶ್ರಮ. ೭) ; ಬೇರೆ ಏನೂ ಮಾತಾಡದಷ್ಟು ಅವರು ಚಕಿತರಾಗಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ೨೪೨). [ಸಂ.]

ಚಕಿತ$_2$ (ನಾ). ವೇಗ : ಶೀಘ್ರತೆ (?) : ಸಖರಜದ ಕಣಿಕಮಂ ಚಕಿತದಿಂ ಶೋಧಿಸುತಲಖಿಳ ಚೊಕ್ಕಳಮಾಗಿ ಸೂಸಲಂ ಕಲಸುತಂ ವಕುಬಟ್ಟಿತಿ ನೊಳಿಟ್ಟೆರಡು ದೆಸೆಯ ನಿಟ್ಟಿಸುತ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೪). [?]

ಚಕಿತಮಾನಸ (ನಾ). ಬೆರಗುಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ಬೊಪ್ಪನ ನೋಡಿ ಚಕಿತಮಾನಸನಾಗಿ ಪಿತನದೇಂ ಕಾರಣದಿ ಭ್ರುಕುಟಿಯಂ ಬಂಧಿಸಿದನೆನ್ನ ಮನ್ನಿಸದೆಂದು ತನ್ನೊಳಾಲೋಚಿಸಿದನು (ವಂಕಾಠಾ. ೨-೮ ೨).

[ಚಕಿತ$_1$ + ಮಾನಸ$_2$]

ಚಕಿತಲೋಚನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ : ಚಕಿತಲೋಚನೆ ನಾರಿಯಾ ನಾರಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವಳಾ ಸಿಖಂಡಿ ಬಳಿಕ (ವೀಶೈಪು. ೪-೭-೬). [ಸಂ. ಚಕಿತಲೋಚನಾ (ಚಕಿತ + ಲೋಚನ + –)]

ಚಕಿತಾಕ್ಷಿ (ನಾ).=ಚಕಿತಲೋಚನೆ : ಕಪೋಲಮೂಲಮಂ ಮುಟ್ಟಿದುವಾ ಚಕಿತಾಕ್ಷಿಯ ಹರಿನೀಳಾಳಕಂಗಳಾನನಸರೋಜನೀಮಧುಪಂಗಳ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೩-೯೪). [ಸಂ. ಚಕಿತಾಕ್ಷೀ (ಚಕಿತ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಚಕಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತಕ್ಕೆಯ ಚಕಿಲದೂರಟಿವಿನೊಳೆ ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೩೦-೧ ; ಸು. 1000). [?]

ಚಕೋತ$_1$ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕೋತ$_2$ 'ಚಕ್ಕೋತ$_2$' ನೋ.

ಚಕೋತ್ತು 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕೋರ(ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನೇ ಸೇವಿಸಿ ಬದುಕುವುದೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿರುವ ಪಕ್ಷಿ ; ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಹಕ್ಕಿ ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ : ಕೀರ ಚಕೋರ ಸಾರಸ ಮಯೂರಾರಾವದಿಂ ಬನ್ನಿಮಿತ್ತಿರಿಮೆಂಬಂತೆವೊಲಾಯ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೪) : ಚಕೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಮನ ಬೆಳಗಿನ ಚಿಂತೆ (ಬಸವ. ೩೬೪) ; ಚಂದ್ರಕಳೆಯಂ ದಳವೇಱಿಸಿ ಚಕೋರಮಾಲೆಗೆ ಸುಖಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೪೨ ವ). ೨. ಕಪಿಂಜಲಪಕ್ಷಿ : "ಜೀವಂಜೀವಃ, ಕಪಿಂಜಳಃ, ಚಕೋರಃ, ಹಾರೀತಃ, ವಂಜುಳಃ, ಕಪೋತಃ – ಈ ೬ ಹೊಱಸು" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೧೦೦) ; ಕಾರಂಡೆ ಹರಡೆ ಚಕೋರ ತಿತ್ತಿರಿ (ಭೃರವೇ. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಚಕೋರಕ (ನಾ). = ಚಕೋರ ೧ : ಶ್ರೀವಧುವಿನಂಬಕಚಕೋರಕಂ ಪೊರೆಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಚಕೋರಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಚಕೋರಪಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು : ಚಕೋರಾಕ್ಷಿಯನಿತ್ತ ನೋಡು ನೋಡೆಂದಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩೭ ವ). [ಸಂ. ಚಕೋರಾಕ್ಷೀ (ಚಕೋರ+ಅಕ್ಷಿ+–)]

ಚಕೋರಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೩೧. ಚಕೋರಾಸನ ೩೨. ಟಿಟ್ಟಿಭಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಚಕೋರ + ಆಸನ]

ಚಕೋರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಚಕೋರಪಕ್ಷಿ : ಚಂದ್ರಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬೀಱೆ ಚಕೋರಿಗಳ್ ನಲಿದುಲಿಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೮-೮ ವ) ; ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ ಚಕೋರಿ ಕಳಿಂಗ ಕಳವಿಂಕ (ತೂರಠಾ. ೩-೧-೩೩). ೨. (ಆಲಂ) ಉಪವಾಸಿ: ವುಂಡರೆ ಭೂತವೆಂಬರು ವುಣ್ಣದಿದ್ದರೆ ಚಕೋರಿಯೆಂಬರು (ಪದಗೋ. ೧೧೮-೧೩೩). [ಸಂ. ಚಕೋರೀ]

ಚಕೋರಿಕೆ (ನಾ).=ಚಕೋರಿ ೧ : ಶಕುಂತಪಾಳಿಕೆಯರ್ . . . ದೀಹದ ಚಕೋರಿಕೆಗಳಟ್ಕಱಿಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಪ ಮುಂಡಾಡುವ ಕರ್ದುಂಕುವೊದೆವ ಚೆಲ್ಲಕೆ ಮೈಸಾರ್ಚಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). [ಸಂ. ಚಕೋರಿಕಾ]

ಚಕೋರೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಚಕೋರಪಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಣು. ೨. ಚಕೋರದ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣು : ಚಕೋರೇಕ್ಷಣಸ್ಫುರಿತಂಗಳ್ ಮದನಾಯುಧಾಕೃತಿಗಳಾಕರ್ಣಾಂತಂಗಳ್ . . . ಕುರಂಗಾಕ್ಷಿಯಾ (ಗದಾಯು. ೮-೫೫). [ಚಕೋರ + ಈಕ್ಷಣ]

ಚಕ್ಕ$_1$, ಜಕ್ಕ$_1$ (ನಾ). ಚಕ್ರ; ಗಾಲಿ; ರಥಾಂಗ. 'ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. ಜಕ್ಕ$_1$: "ಜಕ್ಕ (ಚಕ್ಕ) – ಚಕ್ರ = ರಥಾಂಗ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೩). 'ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಕ್ರ]

ಚಕ್ಕ$_2$, ಛಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ತಾಳ ಚವ್ವ ಚಕ್ಕ ಕುಣಿತ ತಕ್ಕ ತಕ್ಕ (ಗರಿ. ೯೯-೩). ೨. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಆರರ ಗರ : ಒಂದು ಚಕ್ಕ ಬಿದ್ದರೆ, ನಿನ್ನ ಕಾಯನ್ನು ಹೊಡೆಯಬಹುದು (ರೂಢಿ). ಛಕ್ಕ: ೩. ಇಸಪೇಟಿನಲ್ಲಿ ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಎಲೆ.

[←ಹಿಂ.ಮರಾ. ಛಕ್ಕಾ./ಪ್ರಾ. ಛಕ್ಕ, ಛಕ್ಕಾ./ಸಂ. ಷಟ್ಕ]

ಚಕ್ಕಂಡು (ನಾ). (?) : ಹಿಂದಣ ಕಾಲ್ ಚಕ್ಕಂಡಿನೊಳಂ . . . ಸುಗುಶಲ್ಯ ಪನ್ನೆ ಕಾಡುಂಗೊಟ್ಟಿಯ ತಂದು ನರಮೂತ್ರದಿಂ ಕುದಿಸಂದಿಕ್ಕಿಯೆ ಕಟ್ಟು ಕವಳಂ ನೆಱೆ ಪೇಟ್ವೆಂ (ಆಶ್ವಮ. ೧೮-೩). [?]

ಚಕ್ಕಂದ, ಚೆಕ್ಕಂದ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ ; ಉಲ್ಲಾಸ ; ವಿಲಾಸ : ಶಾಲಿಯ ಪಾಲನುಂಡು ಗಿಳಿಗಳ್ ಚಕ್ಕಂದದಿಂದುಕ್ಕಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೬) ; ಒಕ್ಕಲನು ನಲುಗಿಸದೆ . . . ಕಕ್ಕುಲತೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿಸುವ ಅರಸು ತಾ ಚಕ್ಕಂದವಿರುವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨೭) ; ಅಂಧಕೂಪದಲಿ ಬಿದ್ದವನ ನೋಡಿ ನಿನಗೆ ಚಕ್ಕಂದವಾಗಿದೆಯೊ ಕಾಣೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೮೬-೬) ; ಮತೋಪದೇಶಕರ ಜೀವನವು ಚಕ್ಕಂದದ ಜೀವನವಲ್ಲ (ಮಾನಸಾ. ೨೭). ೨. ವಿನೋದ; ಲಲ್ಲೆ; ಸರಸ : ಚಂದನಗಂಧಿಯ ಚದುರೆಯ ಚಕ್ಕಂದ (ಶತಸಾಂ. ೨೮-೪೨) ; ಫೌಜದಾರರು . . . ತಮ್ಮ ಪ್ರೇಯಸಿಯೊಡನೆ ಚಕ್ಕಂದ ನಡೆಸಿದ್ದರು (ನಾಪೋಲೀ. ೨೬೪); ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಕಂದ ಆಡ್ತಾ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳೋಕೆ ನನಗೆ ಪುರಸತ್ತಿಲ್ಲ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೧೫೧). **ಚೆಕ್ಕಂದ** : ೧. ಶಾಂತಿ ಒಂದು ವಾರದ ವರೆಗೆ ವಾಸಂತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಚೆಕ್ಕಂದದಿಂದ ಇದ್ದು ಮರಳಿ ತನ್ನೂರಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದಳು (ತೇಪೋಡ. ೧೦೧).

ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡು=ಲಲ್ಲೆಯಾಡು; ಸರಸವಾಡು: ನಿನಗೇನು ಸಾಲೆಯಿಲ್ಲ. ಮಾಲೆಯಿಲ್ಲ. ಮನೆಯೊಳಗ ಕುಳಿತು ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡತೀಯಾ ? (ರಕ್ತಧ್ವ. ೭೨) ; ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತು ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡಿ ಜಂಬ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳುತ್ತೇನೆ (ಗಾಳಿಪ. ೫೨). ಚಕ್ಕಂದವಾಡು =ಚಕ್ಕಂದಮಾಡು : ಮಿಕ್ಕ ನಾರಿಯರೊಳ್ಮತ್ತೆ ಮನಕೆ ಬಂದ ಚಕ್ಕಂದವಾಡಿದಂತೆ (ಚಂದ್ರಾವ. ೧೦) ; ಅವನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಹುಡುಗಿಯರ ಜತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಚಕ್ಕಂದವಾಡುವ ಚಪಲ (ಪುನರು. ೫೦); ನಾಲ್ಕಾರು ಹುಡುಗರು ಮರದ ನೆರಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಚಕ್ಕಂದವಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದರು (ಕದಂಬ.೪೫). ಚಕ್ಕಂದ ಹೊಡೆ=ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡು: ಅವಳು ಹೇಗೆ ಚಕ್ಕಂದ ಹೊಡೀತಾಳೇ ಅಂತಿ? (ಕುಸುಸಂ. ೨೨).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಕ್ಕನ್ದ : ತುಳು. ಚಕ್ಕಂದ, ಚಕ್ಕಂದೊ]

ಚಕ್ಕಂಬಟ್ಟಲು (ನಾ).=ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ : ಅವನೂ ಕೆಲವು ಪ್ಲೇಯರುಗಳೂ ಚಕ್ಕಂಬಟ್ಟಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೨೦೩).

[<ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ]

ಚಕ್ಕಡಿ$_1$ 'ಜಕ್ಕಡಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಡಿ$_2$, ಚಕಡ, ಚಕಡಿ, ಛಕಡಿ, ಛಕ್ಕಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿ ; ಗಾಡಿ : ಬಂಡಿಗಳೂ ಚಕ್ಕಡಿಗಳೂ ನೇಗಲುಗಳೂ ಆದವೆಂದು

ಹೇಗಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೬೯); ಸವಾರಿ ಹಾಕಿದ ನಾಲ್ಕಾರು ಚಕ್ಕಡಿಗಳಿಗೆ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದರು (೯೦ಹಾ. ೯); ಊರುಸಿನ ದಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನ ಚಕ್ಕಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರತೊಡಗಿದರು (ಹಬ್ಬಿ. ೨೦೬). **ಚಕಡ** : "ಸಾಮಾನು ಸಾಗಿಸುವ, ಬೇಸಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಎರಡು ಚಕ್ರದ ಬಂಡಿ, ಚಕಡ ಬಂಡಿ" (Carr. ೪೦೫೨). **ಚಕಡಿ** : ಆ ದೇವ್ಯಗಿಳ್ ಬಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಚಕಡಿ ಕಾಯಿ ಬಿತ್ತ (೦೫.೮.೩). **ಛಕಡಿ**: ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಛಕಡಿಯ ಮೇಲೆ ತಂದು (ಕಥಾಗ. ೩೭). **ಛಕ್ಕಡಿ** : ಮೂರು ಮೈಲಿನ ಮೇಲಿಂದ ಲಗಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಛಕ್ಕಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ತರುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗ ೩೬೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಕಡಾ./ಪ್ರಾ., ಸಗಡ./ಸಂ. ಶಕಟ]

ಚಕ್ಕಣ, ಚಾಕಣ (ನಾ). ಮದ್ಯಪಾನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ರುಚಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಡುನಡುವೆ ನಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಖಾರವಾದ (ಮಾಂಸದ) ಪದಾರ್ಥ : ಚೆಕ್ಷಣ: ಕುಡಿದಿದರ ಕುದಿಯ ಮಾನಿನ ವಿಡಿಯ . . . ಅಲ್ಲವಲ್ಲಣಿಗೆಯ ಚ[ಕಾಣ. ಚಿ. ೩]ಕ್ಕಣಂಗಳ ಸವಿಸವಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೬ ಪ): ಗೇಯ ದೋಳೇ ಸೊರ್ಗಿನಿಕ್ಕಿದೆನೆ ಕಳ್ಳಿ ಚಕ್ಕಣಮನಿಪ್ಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೯೦). **ಚಾಕಣ** : ಚಾಕಣವಿಲ್ಲದೆ ಹೊಡ ರುಚಿಯುವುದಿಲ್ಲ (೮೫೦).

[<ಪ್ರಾ. ಚಿಖ್ಖಣ. / ಸಂ. ಚಕ್ಷಣ]

ಚಕ್ಕಣಜೂರು 'ಚಕ್ಕಣಾಜೂರು' ನೋ.

ಚಕ್ಕಣಮಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕಣವನ್ನು ಇಡು : ಹರನಂರಿಗಣ್ಣ ಮೇಲೆ ನಲಿದಾಡುವರಂಗನೆಯರ್ಕಳ್‌ಅಬುಜೋದರನ ಕರಾಗ್ರಚಕ್ಕದೊಳೆ ಚಕ್ಕಣ ವಿಕಳ್ಳವರಲ್ಲ ಗರ್ಭನೆಂಬೊ ಸರಸವಾಡಿದಿ ಪಾಶದೊಳೆ ಕಟ್ಟುವರ್ (ಕವಿಚ. III, ೩೨ ಬತ್ತಿ.೧೫). [ಚಕ್ಕಣ + ಇಕ್ಕು]

ಚಕ್ಕನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ; ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ: "ಚಕ್ಕನೆಯನೆ ಬೇಗದೊಳೆಂ" (ಕರ್ಣಾ. ೦೫); ಎಚ್ಚೆ ಶರವುಂ ಕಲಿ ಚಕ್ಕನೆ ಕಿಟ್ಟುರಪ್ಪುದೇಕಮಯಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೭); ಚಿಕ್ಕವೇಷವ ಬಿಟ್ಟು ದೊಡ್ಡವೇಷವ ತೋಱಿ ಚಕ್ಕನೆನ್ನೊಡನೆ ಮಾತಾಡು (ಕರಡ. ೬-೪೦). [ಚಕ್ಕ + – ಅನೆ.]

ಚಕ್ಕಪಾಲೆ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ತೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಕೊಕ್ಕೆ ಇರುವ ಗುದ್ದಲಿ : ಬೇರು ಕಿತ್ತುಹೋಗದ ಹಾಗೆ ಚಕ್ಕಪಾರೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತ ಅಗೆದು (ಸಕಪ್ರ. ೨೯೮). [←ತೆಲು. ಚಕ್ಕುಡುಪಾರ, ಚಿಕ್ಕುಡುಪಾಲ]

ಚಕ್ಕಬೆರಳು (ನಾ). ಕೊಂಕ್ಕೆಯಿರುವ ಬೆರಳು ; ಕೊಂಡಿಯಿರುವ ಬೆರಳು : ಬೆಳ್ಳೀದಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದ . . . ಅವುಗಳ ಕೊಂಬು ಮತ್ತು ಚಕ್ಕಬೆರಳು ಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ಬುಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಳಮು. ೭೫೪).

[ಚಕ್ಕ + ಬೆರಳು (<ಬೆರಲ್)]

ಚಕ್ಕಮಂಕಿ 'ಚಕಮಂಕಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಮುಂಕಿ 'ಚಕಮಂಕಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಮುಂಕಿಹತ್ತಿ (ನಾ). (ಚಕಮಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಿಡಿ ಹಾರಿದಾಗ ಹೊತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆಂದು ಇಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ ; ಬೂರುಗದ ಹತ್ತಿ ; ದೂದಿ : (೬).

ಚಕ್ಕಮುಂಕಿಹತ್ತಿಗಿಡ = ಬೂರುಗದ ಗಿಡ ; ಶಾಲ್ಮಲಿ : ಪಿಚ್ಚಲಾ, ಪುರಣೀ, ಮೋಚಾ, ಚಿರಾಯುಃ, ಶಾಲ್ಮಲಿ – ೫ ಬೂರುಗದ ಗಿಡ. ಚಕ್ಕ ಮುಂಕಿಹತ್ತೀ ಗಿಡ. ಬೆಂಡುಹತ್ತೀಗಿಡ. ಎಲವದ ಮರ" (ನಿಘಂಕಿ. ೧೦೭).

[ಚಕ್ಕಮುಂಕಿ (<ಚಕಮಕಿ) + ಹತ್ತಿ (<ಪಟ್ಟಿ)]

ಚಕ್ಕರ್, ಚಕ್ಕರು (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವುದು: ಒಂದರ ಹಿಂದೊಂದು ತಿರುಗುವಿಕೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚಕ್ಕರ್ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ(ಆಧಾಪ್ರ. ೯೧). ೨.(ಆಲಂ)ಸೊನ್ನೆ ; ಬೋಪ್ಪ; ತಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ : ತನ್ನ ಕ್ಲಾಸಿಗೆ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಏರೀಡಾ ಚಕ್ಕರ್ ಹೊಡೆದರೂ ಪರವಾ ಇಲ್ಲ (ಕ್ರಾಮಿಕ್ಷೇ. ೦೩೭); ಆಗ ತಪ್ಪಿದರೆ ಹೋಟೆಲಿನಲ್ಲಿ ಊಟಕ್ಕೆಗೆ ಚಕ್ಕರ್ (೦೧೫ಸ. ೬). ಚಕ್ಕರು: ೨. ಬಾಯಾರಿ ಬಂದವಗಿ ಎಳನೀರು 'ಚಕ್ಕರು' ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಅವಾಯವಿದಿಯಂತು ತೋರಿದ್ದರೂ, ಆ ದಿನ ಚಂದ್ರಯ್ಯನಾದಿದ್ದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿಯೆ (೨೮೫. ೦೩) ; ತಾಲೆಗೆ ಚಕ್ಕರು ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ಜಾಪಮು. ೦೪೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಕ್ಕರ್]

ಚಕ್ಕರಿ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕೆಯಿಂದ ಕೆತ್ತುವಿಸು: ಇಕ್ಕಿದನು ಸೂಠಿಯೊಳ್ ಕಕ್ಷಗಳಂ ತಲೆ ಗಳಂ ಚಕ್ಕರಿಯೆ (೩೦೮೫. ೬೪-೮). [ಚಕ್ಕ್ + ಅರಿ]

ಚಕ್ಕರು 'ಚಕ್ಕರ್' ನೋ.

ಚಕ್ಕಲಗಿಲ 'ಚಕ್ಕಲಗಿಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಲಗಿಲಿ, ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ, ಚಕ್ಕಳಗಿಳಿ, ಚಕ್ಕಳಗಿಗಳಿ, ಚಕ್ಕಳಗಿಲಿ, ಚಕ್ಕಳಗುಲಿ, ಚಕ್ಕುಳಗಿಳಿ, ಚಕ್ಕುಳಗಿಲಿ, ಚಕ್ಕುಳಗುಲಿ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಳಾಡಿಸಿ ನಗಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ ; ಕಚಗುಳಿ : ಮೈಮಾರೆತು ಕಂಚಿರವಾಗಿ ಯಾರಾದರೂ ಚಕ್ಕಳಗಿಲಿ ಇಟ್ಟರೆ ಉಂಟಾಗುವ ರಂಜನೆಗಿಂತಲೂ ಹಿಚ್ಚು ಬಿಲಿಯುಳ್ಳ ದೃಷ್ಟಿ (ಗಾಸಗ.೦೧). **ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ:** ೧. ವಿಧಿಯಮ್ಮು ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ ಆಡಸ್ತಾ ಇರಬೆದು ಮೊಗಿಗೆ (ಸರಮಂ. ೦೩೩). **ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ:** ೧. ಮಗುವಿಗೆ ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ ಇಟ್ಟು ನಗಿಸಿದಳು (೮೫೦). **ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿ:** ೧. ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿಯ ನಿಕ್ಕಿದನು. ಪಕ್ಕೆ ಬರ್ಬರಿ ಬರಿಯುವಂತೆ (ಕ್ರಿಗಾಪಮ. ೬೯೨-೩೯೪). **ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿ:** ೧. ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿಯಿಡುವ ಬೆರಳಗಳು (ಪಮಾಪ್ರ. ೫, ಪುಟ್ಟಾ.). **ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿ:** ೧. ವೈದ್ಯನಾಥನ ಪಾದಗಳೂ . . . ವೇದ ವತಿಯ ಕಾಲುಗಳೂ ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿಯಟ್ಟು ಹಾಗೆ ಅಲುಗಿದವು (ಜಾಪಮು. ೮೭).

ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿ : ವಿ. (ಆಲಂ) ಉತ್ತೇಜನ ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ: ಹುರುಪು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ನೆನಪುಗಳು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ . . . ಆಗಾಗ್ಗೆ ಚಿಕ್ಕುಲಗುಲಿಯಿಕ್ಕುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಕ್ರಿಪ್ರಪ್ರ. ೨೦೧). 'ಕೆಚೆಕುಳಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ್ರ ತೆಲು. ಚಿಕ್ಕಿಲಿಗಿ, ಚಿಕ್ಕಿಲಿಗಿಂತ]

ಚಕ್ಕಲಿ 'ಚಕ್ಕುಲಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಲುಬಕ್ಕಲು 'ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ, ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ : ಎಣೆವಕ್ಕಿ : ಚಕ್ರವಕ್ಷಿ– ಚಕ್ರವಕ್ಕಿ (ಕಮದ. ೩೬೦ ಪ್ರಯೋ). **ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ :** " ಕೋಕಃ, ಚಕ್ರಃ, ಚಕ್ರವಾಕಃ. ರಥಾಂಗ – ಈ ೪ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ " (ಹ ಚ ಭಾಮು. ೪೦-೯೦); "ಪೊಣರ್ದಕ್ಕಿ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ . . . ಅಮಳ್ಳಕ್ಕಿ– ಈ ೭ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಆಕಾಶ. ೦೦-೩೦೦); ಬಸವಂ ಕೋಗಿಲೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ ಪಗಲಂ ಪೂಗೊಂಚಲಂ ತುಂಬಿ . . . ನೆನೆವಂತಾಂ ನೆನೆವೆ ಸರೋಜಬಂಧುಪ್ರಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೨); ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಒಂದಿರುಳಿಗಲಿದರೆ ತೆಳ್ಳ ಸಡಿಲಿದ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯಂತಾ ದೆನವ್ವ (ಬಾಹಾದೇ. ಬ. ೦೪೨-೩೨೬); ವಿರಹದ ಬೀಳ್ಕೊಕ್ಕುಟ್ಟುವ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ ಗಳು (ಶುಪ್ರಾಳ. ೧-೨೮); ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಮುಂದೆ ದುಗುಡ ವನಿಕ್ಕಿ ನುಣ್ಣಾನಿ ಮಾತುವಂತೆ (ಧರಕ. ೫-೫೯). [ಚಕ್ಕ್ + ಪಕ್ಕಿ]

ಚಕ್ಕವತ್ತ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕವತ್ತಿ, ಚಕ್ಕೋತ್ತಿ, ಚಕ್ಕೋತ್ತು, ಚಕ್ಕವತ್ತ, ಚಕ್ಕೊತ್ತ, ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ, ಚಕ್ಕೊಟಿ, ಚಕ್ಕೊತ್ತ, ಚೆಕ್ಕವತ್ತ, ಚೆಕ್ಕವತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿಹಣ್ಣು : "ಕಲನೀಂಬಿಕಾ ವಾಸುಕಂ ಈ ೨ ಚಕ್ಕವತ್ತಿ" (ನಾಚಿಂ. ೧೦೩). **ಚಕ್ಕೋತ್ತ:** ಸಣ್ಣ ಎಲೆಯ ಚಿಲ್ಲಿ (ಚಕ್ಕೋತ ಜಾತಿಯ ಗುಣವು ಚಕ್ಕೋತದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಅಪ್ಯಾಗ. ೦೪೯-೯೪ ಅರ್ಥ). **ಚಕ್ಕೋತ್ತು :** ಮಂತ, ಹರಿವೀಪಲ್ಲೆ. ಚಕ್ಕೋತ್ತಿನ ಪಲ್ಲೆ ಹಾಗೂ ರಾಜ ಗಿರಿಯವಲ್ಲೆ. . . . ಕೋತಂಬರಿಯ ಬೀಜವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಪಪ್ರ. ೦೪೨). **ಚಕ್ಕವತ್ತ:** "ವಾಸುಕವಂಬುದು ಚಕ್ಕವತ್ತ (ಇದೂಂಯ ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು)" (ಹರಾಯು. ೩೬-೦೦) ; " ವಾಸುಕಂ – ಚಕ್ಕವತ್ತ " (೬೫೧.

೦೪೯); ಚಕ್ಕವತ್ತಂ ಚಲಿಕಿ ರಾಜಗಿರ್ದಿನವು ನುಗ್ಗಿದೊಗ್ಗಳಿಯೆವಾದುರವಂ ಬಡಿಸಿದರ್ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೨-೫೬); ಕೇರೆ ನಲುವಲು ಚಕ್ಕವತ್ತ ನೊಲೆ ಸಬ್ಬ ಸಿಗೆ ಮೆದರಾದ ಸೇನಪ್ಪುಗೆ ವೇೞ್ದ್ ಬೇೞುಕ್ಕರಿಗಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೦೬); ಚಕ್ಕವತ್ತ . . . ಸ್ಯಂಧನ, ಇವಿಷ್ಟು ವಿಷ ತಾಗಿದ್ದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯವರ್ಗ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೮೯). ಚಕ್ರಿಕ್ಕಾತ್ತಿ : ಕೇರಿಯ ಸೊಪ್ಪು ಕೆಂಪಿನ ಚಕ್ಕಾತ್ತ . . . ಇವು ಜ್ವರ ಬಂದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೩). ಚಕ್ಕೆತ್ತಿ : ' ಚಕ್ಕೆತ್ತಿ ಸೊಪ್ಪೆ ' ಪರಾ. ಚಕ್ಕೋಟಿ : ಚಕ್ಕೋಟಿ ರಸಪಲ್ಲೆ, ಇಕ್ಕಿಂಡು ಉಣಲಿಲ್ಲ (ಜಗನಿ. ೭). ಚಕ್ಕೋತ್ತ : ಚಕ್ಕೋತದ ಪಲ್ಯ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢ). ಚಕ್ಕೆವತ್ತೆ : " ಚಕ್ಕವತ್ತ-[ಪಾಣಾ. ವಂತ] ವಾನುಸ್ವಕವಮ್ಯ " (ಮಂಗಣ. ೨೯-೩); " ತಾವುಪುಷ್ಪ.ಃ — ಚಕ್ಕವತ್ತ " (ಓಷಧಿ. ೬೬). ಚಕ್ಕೆವತ್ತೆ : ಚಕ್ಕೆವತ್ತದ ಬೀಜವಂ ಹುಸಿಯ ಹಾಲಿಂ ಕುಡಿಯೆ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಹರ (ವಿದ್ಯವಿ. ೦೩೨). [< ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್]

ಚಕ್ಕಳ್‌ 1 (ನಾ). ೧. ತೊಗಲು; ಚರ್ಮ : ತಳುದೊಗಲ ಚಕ್ಕಳದ ಕೈಚಪ್ಪಳೆ ಯವರು ಹಂತಿಯಲಿ ಕುಡಿದರು ಕಳಯುರಿಗೆ ಸವಿದೋೞೆ ಪುತಕನಿಸರ ಗಡಣದಲಿ (ಅಭಾಭಾ. ೩-೩೦); ಅವರು ಹೊಸ ಚಕ್ಕಳದ ಮೋೞಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಜಾಕಥ. ೬); ಮಹಾಪ್ರಾಣಿಯೊಂದರ ಚಕ್ಕಳದಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದ ಹಾಗಿತ್ತು (ಗಂಪ್ರ. ೨೬); ಒಂದೆ ಹಿಡಿ ಮೂಳೆ ಚಕ್ಕಳ ಅಷ್ಟೆ (ಅಮತಿ. ೯); ಆಗೊಂದು ಈಗೊಂದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಎಲೆ ಚಕ್ಕಂದವಾಡದೆ ಚಕ್ಕಳದ ಹಾಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಸುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಕಥ. ೨೬೦). ೨. ಹುಣ್ಣು ಮಾಯುವಾಗ ಮೇಲ್ಕೆಳೆವ ಪಕ್ಕೆಲೆ : " ಚಕ್ಕಳ—ಪಕ್ಕೆಲೆ ; ಮೇಲ ದೊಗಲು " (ಜಾಪಕೋ. ೩೩). ೩. ಸತ್ತ ಕರುವಿನೊಳಗೆ ಹುಲ್ಲು ತುಂಬಿ ಮಾಡಿದ ಕರುವಿನಾಕಾರದ ಬೊಂಬೆ : ಹಾಲು ಕರೆಯುವಾಗ ಈ ಹಸುವಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಕಳವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢ).

ಚಕ್ಕಳದ ಹಕ್ಕಿ = ತೊಗಲುಬಾವಲಿ : ಬಾವಲಿ ; ಕವಟ ; ಕಣ್ಮಬಟ ; ಚಕ್ಕಳದಹಕ್ಕಿ (Dn. ೪೦೪೨).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಕ್ಕಿಲ=ಚರ್ಮಾರ]

ಚಕ್ಕಳ್‌ 2, ಚಕ್ಕುಲ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು, ಜೊಂಡು ಆಥವಾ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಹೆಣೆದುಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣಚಾಪೆ; ವೇತ್ರಾಸನ; ಮಂದಲಿಗೆ : " ವೇತ್ರಾ ಸನಂ.ಆಸಂದೀ-ಈ ೨ ಬೆತ್ತದ ಚಕ್ಷಾಣಾ. ಇ]ಕ್ಕಳಂ"(ಹರಾಚಾಮು.೩೨-೦೩೬); " ಆಸಂದಿ ವೇತ್ರಾಸನಂ ಚಕ್ಕಳಮಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗಣ. ೬೨-೨೦); ಮೃದನಂ ಜಾನಿಸುವೆಡೆಯೊಳ್ಪಿಡೆ ಚಕ್ಕಳ[ಪಾಣಾ. ಣ]ದಿಂದೆ ನಾಲ್ವರ್ಲ್ಲರದಿಪ್ಪಂದದ ಯೀಗಿಯೆಂದು ನುಡಿದರ ನುಡಿಯಂ ನಂಬಲ್ಕೆ ಸಲ್ಲ (ಸಮಬ. ೦೫-೨೪); ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗೆ ಹಾಸುವ ಬದಿರ ಚಾಪೆ ಕಳಿರಾವ ಚಕ್ಕಳಕ್ಕೆ ವೊಂದು ಹಣ (ಎಳ. VIII, ತೆಳ್ಳಿಗ. ೩೩-೩೮ ; ಸು. ೧೪೨೦); ಕಾಣಿಕೆಯ ಕಪ್ಪುಗಲಾ ಚೊಕ್ಕರಾಯಗೆ ನೀಡುತಡ್ಡ ಬ್ದಡ್ಡರು ಚಕ್ಕಳವೀಯೆ ಕುಳಿತರು (ಭರಹ. ೭೦-೨೨). ೨. ಒಂದಾ ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ : " ಚಕ್ಕಳವಿಳನೆಂಬ ಸುವಾಶ್ರಿ ಸೊರೆಯಂಬವಕೆಯ್ದೆ ಕಟಾಹವಾಚಕಂ " (ಜಾಜಾ. ೦೦೪); ಸಗ್ಗೆರುಚಿ ಘಟಮಂ ಚಕ್ಕಳಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದಳ್ ಸುರಕುಳ ಗಮನಾಸಕ್ತಿ ಕನ್ಯಕಾಂತತ್ಯುಂಠಂ (ಜಾತಿತ. ೧೯-೦೮). ಚಿಕ್ಕುಲ : ೧. ಸಾಪ್ಪಾಗದವಲಿಗಿ ಬಂದು ಚಕ್ಕುಲವಡಿದು ಕಾರ್ಮಿರ್ (ವಿಜಾಸಂ. ೩೦-೦೪೬).

[< ಪ್ರಾ. ಚಕ್ಕಲ]

ಚಕ್ಕಳಗಂಬಿ ' ಚಕ್ಕಳಗಂಬಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಗೆಗೊಂಬೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೊಂಬೆ : ಊರೊಳಗೆ ಕೋಲೇಬಸವಣ್ಣನಾಟ, ಡೊಂಬರ ಆಟ, ಯಕ್ಷಿಣಿ ಆಟ, ಚಕ್ಕಳಗೊಂಬೆ ಆಟ ಮುಂತಾದವು ಕಾಯ್ಯುಕೊಂಡಿದ್ದವ್ವೆ (ಹುಬ್ಬ. ೭೬).

[ಚಕ್ಕಳ್‌ 1 + ಗೊಂಬೆ 1]

ಚಕ್ಕಳ್ಳಲಬಕ್ಕಳ, ಚಕ್ಕಳಲಬಕ್ಕಳಲು, ಚಕ್ಕಳಳವಕ್ಕಳ, ಚಕ್ಕಳಳಮುಕ್ಕಳ, ಚಕ್ಕಳೆವಮುಕ್ಕಳೆ (ನಾ). ಕಾಲು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕೂಡುವುದು; ಪದ್ಮಾಸನ: ಭುಂಜಿಸಿದ ನಂತರ ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ ಹಾಕಿ . . . ಚಿತ್ರವು ವಿಮಾಂಕ್ಕವಾಗಿ ವವರಿಗೆ ಈ ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳವನ್ನು ಮುರಿಯುವುದಿಲ್ಲ . . . ಎನ್ನುವನು (ತೀರ್ಥಕ. ೭೩); ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಭಕ್ತಾಪಾತ್ರೆ ಯೊಡನೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ, ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ ಹಾಕಿ . . . ಕುಂತುಕೊಳ್ಳುವನು (ಬುದ್ಧಚ. ೦೯೦). ಚಿಕ್ಕಳಲುಬಕ್ಕಳಲು : ಒಬ್ಬ ಪೂಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಚಕ್ಕಲು ಬಕ್ಕಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದವನು, ಕುಳಿತಿದ್ದಹಾಗೆಯೇ ಮೇಲಕ್ಕೆ ವಿರಲಾರರಭ್ಯುಮಿನು (ಪ್ರಜಾಂ. II, ೯೦). ಚಿಕ್ಕಳ ಮಕ್ಕಳ : ಕುರ್ಚಿ ಮೇಲೆ ಚಕ್ಕಳಮಕ್ಕಳೆ ಹಾಕಿ ಕುಂತ (ಸಾಶಾಪ್ರ. ೩೬೦); ಚಿಕ್ಕಳಮಕ್ಕಳ ಹಾಕಿಕ್ಕೂಂಡು ಕೂತ (ಹುಣ್ಣಾಬು. ೦೦೬). ಚಿಕ್ಕಳೆಮಮಕ್ಕಳೆ: ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕೂಡು (ರೂಢ) ಚಿಕ್ಕಳೆಮಮಕ್ಕಳೆ : ವಾಡಿಕೆಯಂತೆ (ಕಾಲುಗಳನ್ನು) ಚಿಕ್ಕಳೆಮುಕ್ಕಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹುರುಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತನು (ಮಂಕು. ೩೦). [ಚಿಕ್ಕಳ್‌ + ಬಕ್ಕಳ್‌ ?]

ಚಿಕ್ಕಳಮಕ್ಕಳ ' ಚಿಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ ' ಚಿಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಳಗೆಂಬಿ ' ಚಿಕ್ಕಳಗಂಬಿ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಳೆ ' ಸಗ್ಗಳೆ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಳೆಮುಕ್ಕಳೆ ' ಚಿಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಟಿ (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು : ಹತ್ತೆಬೀಳು : ಚಿಕ್ಕಟಿದ ಮೊಲೆಗಳುಂ ಕೈಮಿಕ್ಕಂಕರದುಂಗಿಯುಂ (ಲೀಜಾವ. ೧೭-೯೨).

[ದೇ. ಪ್ರ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಕ್ಕಲ ; ಮಲ. ಚಕ್ಕಲ]

ಚಿಕ್ಕಾಜೂರು (ನಾ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಜೂರು ; ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕಯಾದ ಜೂರು ; ಮಗು ಕಾಗದವನ್ನು ಚಿಕ್ಕಾಜೂರು ಮಾಡಿತು (ರೂಢ).

[<—ಹಿಂ. ಚಿಕಚೂರ್]

ಚಿಕ್ಕು1 (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. ' ಚಿಕ್ಕುಮೊಕ್ಕು ' ಪರಾ. ಚಿಕ್ಕುಚಿಕ್ಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಿಶಾತಶರಾಳಗಳಿಂದ ಚಿಕ್ಕುಚಿಕ್ಕನೆ ಕೊಳೆ ವೊಕ್ಕು ಮೊಕ್ಕೆನೆ ಶರಂಗಳುರುಳ್ಕುವು ವೈರಿಭೂಧರರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೦೧); ಆ ಶರಗಳು ಚಿಕ್ಕುಚಿಕ್ಕೆಂದು ತಾಗಿ ಮೆಕ್ಕುಮೊಕ್ಕೆಂದು ವೈರಿಭೂಪರ ಶಿರಗಳು ನೆಲಕ್ಕುರುಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಭಾಮಹ. ೨೭).

ಚಿಕ್ಕು2 ' ಸಕ್ಕೆ ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕು3 ' ಚಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕು4 ' ಚಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕು5 (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಂತಿವಾದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಬರಟ ಚಿಕ್ಕು ಸನ್ನೆ ಬಿಗಿ ಜಬ್ಬು ಜೀವಾಳವೆಂಬಾಱುಬಗೆಯಾದ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಂ ತಂತ್ರಿಗಳಂ ಸವರಿಸಿ (ವಿವಸೇ. ೫೩). [?]

ಚಿಕ್ಕುದಬಿ ' ಚಿಕ್ಕುದಬಿ ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಬಂದಿ ' ಚಿಕಬಂದಿ ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಮಲುಕು ' ಚಿಕ್ಕುಮಲುಕು ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಮಲುಕು, ಚಿಕ್ಕುಮಲಕು (ನಾ). ಚಾಲಾಕು (?): ಸರಸದ ವಿರಸದ ವಿಡಿದಿ ತಿಳಿವುಮುಳಪಿನ ತಾನಾ ನೆಱಿನೋಟಿ ಬೇಟದಾಗರ ಪ್ರಿಯ ಸುಸುಳ ಹಸರ ಬೆರಸು ಬೆಲ್ಲಣಿಯಕ್ಕೆ ಯಸವಾಸಿಯ ದೇಶ ಚಿಕ್ಕುಮಲುಕಸ ಚಾವಡಿ (ಪಂಪಮಾ. ೨೩-೦೭) **ಚಿಕ್ಕುಮಲುಕು** : ಚಲುವೆಯೆಂದೊಬ್ಬನ ಕಳುಹಿ ಚಿಕ್ಕುಮಲು[ಲು]ಕಿಲಿ ದ್ವಾರಕಿಯಾ ನಿಲುಯಾನೆನೊಲಿಸಿಕೊಂಡೆಲ್ಲಿ ಗಯ್ಯಾಳಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ (ಕ್ರೀಳ್ಯಪಾ. ೦೦). [?]

ಚಕ್ಕುಮೊಕ್ಕು(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ದೇವ ಶವಸಂಘಾತಂಗಳಂ ಚಕ್ಕುಮೊಕ್ಕೆಂದಾಗ್ಳ್ ಕಡಿದುಗ್ರಭೂತನಿಕರಂ ಕೆಯ್ ಬೇಯ್ ಬಾಯ್ ಬೇಯ್ ತಿ ಬಂದಂ ತನ್ನ ಮನಕ್ಕಗರ್ವನಿಸುವಿನಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೦).

ಚಕ್ಕುಲ ('ಚಕ್ಕಳ್ಕೆ' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿ 'ಚಕ್ಕಗುಲಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಲಿ, ಚಕ್ಕಲಿ, ಚಕ್ಕುಲಿ (ನಾ): ಅಕ್ಕಿ, ಕಡಲೆ ಮತ್ತು ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ವಂಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಕೆಂದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ತಿಂಡಿ : ಶಮ್ಕುಲಿ – ಚಕ್ಕುಲಿ (ಕಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋಗ); ನಾಡೆ ರುಚಿವರಿಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆ ಪೊರಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಮಂ . . . ಮಿಲ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೦೪೮); ತಱಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಹೂಸಗಂ ಹೂರಿಗೆಗಳಂ . . . ತೆಱಱಲ್ದೆನಿಸಿ ಗಡಣಿಸುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೦೫); ನವಗ್ರಹ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಸಲಗೆವೊಂದು ಭವಲಿಗೆಯ ಚಕ್ಕುಲಿಗೆ ಕೊಗ ಹೆಸ್ಮೊಂದು (ಅಳ. III, ತಿರುಮ. ೯೭-೫೩ : 1276). **ಚಕ್ಕಲಿ** : ಬುರಬುರಿ ಚಕ್ಕಲಿ ಗಿರಿಗಿಂಜಿ ಮಾಡಿದರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೭-೨೩). **ಚಕ್ಕುಲಿ** : ಚಿ[ಪಾಣಾ. ಚ]ಕ್ಕುಲಿ, ದೆಕ್ಕಾಲಿಂ (ಪಣ್ಯಾಮ. ೬೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ.). [<ಸಂ. ಶಷ್ಕುಲೀ, ಶಸ್ಕುಲಿ]

ಚಕ್ಕುಹುಂಡಿ (ನಾ). ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಠೇವಣಿದಾರನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗಿರುವ ಹಣದಲ್ಲಿ ಇಂತಿಷ್ಟನ್ನು ಇಂಥವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಪತ್ರ : ನಗದುಹಣದ ಜೊತೆ ಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕ್ಯಾಷ್ ಆರ್ಡರ್ ಎಂಬ ಚಕ್ಕುಹುಂಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ವಾಗಿಯಾಗಲೀ ಪಾವತಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಇಂದಾರ್ಸ್ ಪತ್ರಾ ಬರೆದು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ರವಾನಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೬).

[ಚಕ್ಕು$_{44}$ (<ಚಕ್ಕು$_3$) + ಹುಂಡಿ$_3$]

ಚಕ್ಕುಳಿ (ಕ್ರಿ). ಚಿಕ್ಕೆ ಆಧಾಪ ಪದರ ಕಳಚು : ಕಲುಕುಬಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿ ಚಿಕ್ಕುಳಿವಲ್ಲಿ [ಪಾಣಾ. ಚಿಕ್ಕೆಗಳುವಾಗ] ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ಭಿನ್ನವಾಯತ್ತೆ. . . . ಪೂಜಾಲಿಂಗ ಭಿನ್ನವಾಯತ್ತಲ್ಲದೆ (ಚನ್ನ. ಕ. ೫೦೭-೪೪೪).

[ಚಿಕ್ಕೆ (<ಸಿಕ್ಕೆ$_1$) + ಉಳಿ (<ಉಱುಳ್$_1$)]

ಚಕ್ಕುಳಿಗಲಿಂ 'ಚಕ್ಕೆಲಗುಲಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೆ 'ಸಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಕ್ಕೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ತೆಳ್ಳಗೆ ಚಕ್ಕೆಯಂತಿರುವ ಕಲ್ಲು : (ಕ).

[ಚಕ್ಕೆ (<ಸಕ್ಕೆ$_1$) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಕ್$_3$)]

ಚಕ್ಕೊತ್ತ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು 'ಚಕ್ಕೊತ್ತಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಚಕ್ಕೊಟಿ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೊತ್ತ, ಚಕ್ಕೋತ್ತ (ನಾ). ಈಳಿ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಕತ್ತಿಳಿ ಕಿಱುಕಿತ್ತಳೆ ಚಕ್ಕೋತ ಮಾದಳ ದ್ರಾಕ್ಷಿ . . . ಸಾರ್ವತ್ರಿಕರ್ಮಮದ ಫಲಂಗಳ್ಳಳ್ ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿಚಾಕ. ೩೧೦); ಹುಲ್ಲೆಕರುವಲ್ಲಿ ಹುದ, ಕರಿಗಣಿಕೆ ಹಣ್ಣು ರಸಬಾಳೆ ದಾಳಿಂಬೆ ಚಕ್ಕೋತಕಹಣ್ಣು ? (ಅಹಲ್ಯ. ೪೮-೦೬); ಈ ಚಕ್ಕೋತದ ತೊಳೆ ಬಿಡಿಸಿ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕ್ಕೋತಾ ನಂತಿರು (ದಿಣಾ. ೦). **ಚಕ್ಕೋತ್ತ** : ಚಕ್ಕೋತದ ಹಣ್ಣು ಮರದ ತುಂಬಾ ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಕೂಡಿ).

[←ಹಿಂ. ಚಕ್ಕೋತರಾ; ಮರಾ. ಚಕ್ಕೋತರಾ, ಚಕ್ಕೋತ್ರ, ಚಕ್ಕೋತ್ರಾ./ತುಳು. ಚಕ್ಕೋತ್ರ]

ಚಕ್ಕೋತಸೊಪ್ಪು, ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸೊಪ್ಪು : ಚಕ್ಕವತ್ತ : (ಮ್ಯಾಸಾ. ೧೦-೦೬೩). **ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು** : ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು, ಮಂತ್ಯದ ಸೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಸುಗಳಲ್ಲೇ ಕತ್ತು ಆಡಿಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮೇಲು (ತರಕ. ೦೬). [ಚಕ್ಕೋತ$_4$ (<ಚಕ್ಕವತ್ತಿ)+ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚಕ್ಕಂದಿ 'ಚಕಬಂದಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಾರ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿ ; ದೇವದಾಸಿ : ತಮಿಳುನಾಡು ಆಂಧ್ರಗಳ ದೇವದಾಸಿಯರು, ಕೇರಳದ ಚಕ್ಕಾರರು ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು (ಇಂದಿರಾ. ೩೫೦). [?]

ಚಕ್ರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗಾಲಿ : "ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ–ಈ ೨ ಗಾಲಿ" (ಹೊಣಯ. ೭೩-೨೯); ಭೀಕರ ರಥಚಕ್ರಮಂ ಪಿಡಿದು ನುಂಗಿದಳೊರ್ಮ್ಮಯೆ ಧಾತ್ರಿ ಕೋಪದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೨೦೬); ಅರಿಕ್ಷೇತಾಚಕ್ರ ಚಕ್ರಂ ಪೊರೆ . . . ವೈರಿರಕ್ಕಾಂಬುವನೆ ನಿಜಯಕೋವಜ್ರಿಗತ್ಯತ್ಯವಿಪ್ರಂ (ಎಳ. V, ಜಾಸಪ. ೧೬೦-೧೧ ; 1147 ?) ; ಸಾರಥಿ ಹೆಳವನು ಒಂದೆಯೆ ಚಕ್ರವು ಹಯವೆಳಂ ಕಡಿವಾಣ ಪಾವು (ಇಂಡಾಪ. ೩೨೦-೯೨). ೨. ಕೆಂಬಾರನ ತಿಗುರಿ : "ಚಕ್ರಮೆನೆ ತಿಗುರಿ" (ಮುಂಗಡ. ೧೦೩-೨) ; ಕುಡಿಕೆಗೆ ಬೇಕಪ್ಪ ಕೋಲು ಕೈಚಳಕವು ಚಕ್ರವು ಬೀಕಯು ಕಾವು (ಇಂಡಾಪ. ೧೦೩-೧೧). ೩. ವರ್ತುಳ ; ಮಂಡಲ ; ಸುತ್ತು : ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ನಡುವೆ ಮಾಡಿ ಕುಣಿದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜೊತೆಗಾರರೊಡನೆ ಸೇರುವರು (ಮಾಡಾ. ೧೦೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಆಯುಧ ; ಚಕ್ರಾಯುಧ : "ಪಾಜುಂಬುಳೆ ಚಕ್ರಂ" (ಚಕಾವಿ. ೬೪). ೫. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧ ; ಸುದರ್ಶನ : "ಚಕ್ರಂ ಸುದರ್ಶನವೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮುಂಗಡ. ೬-೨೦) ; ಪಿಡಿಯೆಂ ಚಕ್ರಮನೆಂಬ ಚಕ್ರಯನಿಳಾಚಕ್ರಂ ಭಯಂ ಗೊಳ್ಳನಿಂ ಪಿಡಿಯುವೈಂ ಕರಚಕ್ರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೨೫) ; ಮಾರಾರಾತಿ ಹಸ್ತಾಗ್ರದೊಳ್ ಸಂಗತಿವಿತ್ತಿರ್ದತ್ತು ಚಕ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೬-೭೧). 'ಚಕ್ರ ವರ್ತನ'ವಪರಾ. ೬. ಭೂಮಿ. 'ಚಕ್ರನಾಥ'ಪರಾ. ೭. ದೇಶ: ರಾಜ್ಯ; ಈ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು " ಧರ್ಮಾಚಕ್ರಪ್ರವರ್ತನ " ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಚಕ್ರ' ವೆಂದರೆ ' ರಾಜ್ಯ ' (ಧಾರವಿ. ೧೯೬). ೮. ಗುಂಪು ; ಮಂಡಲಿ ; ಸಮೂಹ : ಬೆದಱಿ ಪೞಗೆ ದಿಶಾಚಕ್ರಮುಂ ವೈರಿಚಕ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೬-೭೦) ೯. ಪಡೆ; ಸೇನೆ; ಸೈನ್ಯ: "ಪೃತನಾ . . . ಚಕ್ರಂ, ಚಮೂಃ, ವರೂಥಿನೀ. ಅನೀಕಿನೀ, ಅನೀಕಂ–ಈ ೧೧ ಪಡೆ" (ಹೊಣಯ. ೭೫-೩೦); ಇದಱಿಂ ಶ್ವೇತಾಶ್ವಪತ್ಯಸ್ಯಗಿತ ದಶದಿಶಾಮಂಡಲಂ ರಾಜಚಕ್ರಂ ಪುದಿದಬ್ಬಾದಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೦೩೬). ೧೦. ಸೈನ್ಯವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. 'ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ' ಪರಾ. ೧೧. ಸುಳ್; ತಿರುವು. ೧೨. ದಿಗಂತ ; ಕ್ಷಿತಿಜ ; ಆಕಾಶ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ : "ಕೋಕಂ ರಥಾಂಗ ಪೋನಾರ್ವಕ್ಕಿ ಚಕ್ರಂ " (ಪಸ್ಪಕೋಪ. ೪೨-೦೭) ; ಪದ್ಮವದನಂ ಕಳ್ಳಿಂಬಿಳಿ ಚಕ್ರಸ್ತನಂ . . . ಒಪ್ಪೆ ಕಂನೆಗೆಳೆಯಂ ಚಿಟ್ಟಂ ಧನಂಗೊಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಎಳ. V, ಪ ೧೩೦ ರು. ೧೯೩-೧೦೬ : 1161) ; " ಬಿಚ್ಚದೊಳು ಕ್ರೂರಾಸ್ತ್ರದೊಳು ಗಾಳಿ ತಿಗುರಿಯೊಳು ಸೇನೆಯೊಳು ಕೋಕದೊಳು ಚಕ್ರದೊಳಕ್ಕುಂ" (ಮುಗಡ. ೧೭೦-೩೨). ೧೪. ಬಲ : "ಗಾಲಿಯೊಳು ಚಕ್ರ ದೊಳು ಕುಲಾಲನೊಳು ಚಕ್ರ ಪ್ರಭಾವಿಷ್ಣು ನಘವೃತ್ತದೊಳು ಮೇಲ ರಥಾಂಗದಿ ಬಲೆಯೊಳು ಅಲಿಸಲೊಂಭತ್ತು ಚಕ್ರಶ್ಚುಂ" (ಜಾಪಾಳ. ೩೨); " ರಥಾಂಗ ಕುಲಾಲ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹಾಗಸ ಬಿಲ್ಲ ವೃತ್ತ ಬಲ ಗಾಲಿಗಳಂತಿವು ಚಕ್ರವಾಚಕಂ " (ನಾಗಾರ. ೩೦). ೧೫. ಎಂದು ನಾಲ್ಕಾದ ಹೆಸರು : ಪಾವಲಿ : ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ದೊರಂಟಿಯಾದರೆ ಆರು, ಬೈಗುಯಾದರೆ ನಾಲ್ಕು (ಕೂಸಕ್ಕೆ. ೪೯). ೧೬. [ಯೋಗ] ತರೀರದೊಳಿಳಗಿನ ಮೂಲಾಧಾರ, ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ, ಮಣಿಪೂರ, ಅನಾಹತ, ವಿಶುದ್ಧ, ಆಜ್ಞಾ ಎಂಬ

ಆರು ಕೇಂದ್ರಗಳು. 'ಷಟ್ಚಕ್ರ'ವಿದಾ. ೧೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉದಯಾದ್ಯೇಕ ಗ್ರಹಾಂತರಿತಸಮೀಪಯೋಗಂ ನಿಂದೊಡದುವ ಚಕ್ರಂ. (ಶಾತಪ್ರ, ೧೩-೪). ೧೪. [ಕಾವ್ಯವಿದಾ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ : ಶ್ರೀಮದರ್ಧಪ್ರಭವಂ ಚಕ್ರನಾಮಂ ಮುರಜಬಂಧಕಂ (ಕವಿಶಾ. ೩-೦೦೦) : ಶರಶಕಲಚಾಪಚಕ್ರಾಸಿಸೂಪವಿಭರಥ ತುರಂಗ ಪದಗತಪಾಶಂ ಮುರಜ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ (ಕಾವಾಪ್ರ. ೩೬೯). ೧೯. [ನಾಟ್ಯ] ಸಂಯುಂತಹಸ್ತಗಳ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕನ್ನು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಅಂಜಲಿ . . . ೧೨. ಶಂಖ. ೧೩. ಚಕ್ರ (ಅಭಾವ್ಯ. ೮೪). ೨೦. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜಕಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈಳು ಸೂತ್ರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಕ್ರಮಿಂಬುದು ಧರ್ಮಚಕ್ರಧರನಪ್ಪ ಜಿನಪತಿಯನಾರಾಧಿಸಿ . . . ದಿವ್ಯಚಕ್ರಮಂ ಪರಮಾತ್ಮಚಕ್ರಮಂ ಪಡೆಯಲಿಬಹ್ಮಂ (ಜಾವುಂಪು. ೨೪೯). ೨೧. (ಆಲಂ) ಸೊನ್ನೆ ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವಿಕೆ : ಏಳಂ ಮನೆಯವರು ಕೂಲಿನಾರಿ ಮಾಡಿ ಕಾಲ ಕಳೀತಿದ್ದರು. ಬಟ್ಟೆಯ ದಾಳಿಯಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಚಕ್ರ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರಚಾಪ್ರ. ೨೬೬); ಫಟೆಗರು ನನ್ನ ನೌಕರಿಗೆ ಚಕ್ರ ತರುತ್ತಾರೆಂಬುದು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದೆ (ಎಂಹೆ. ೬೯).

ಚಕ್ರಹಾಕು = ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು: ಉಳಿದ ದವಸಕ್ಕೆ ಚಕ್ರಹಾಕುತಾ ಕಂಡರೆ ಸುಂಕ. ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ಬಂಕ ಎಂದು ಮೇರೆಯಕಕ್ಕೆ ರೈತರು ಅನೇಕರಿದಾರೆ (ಅಡಾಬಿ. ೦೮). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರ$_2$ (ನಾ). ಪಟೇಲ, ಶಾನುಭೋಗರ ಕೈಕೆಳಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸೇವಕ: ನೀರುಗಂಟಿ : ನೀರುಗಂಟಿ . . . ಇವನಿಗೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಚಕ್ರನೆಂದು ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಮೋಜ್ಞ. ೧) : ಆಯಾ ಗ್ರಾಮದ ತೋಟಿ, ತಳವಾರ, ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು (ಅಡಾಬಿ. ೩).

[< ಚಾಕರ ?]

ಚಕ್ರ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನ : ಕೂಡಿಲು ಚಕ್ರ ಗಂಡೆ . . . ಗಿಜಿಲಿಯಗೆಂಬ ಹೊಳೆಯಂ ಮಿನ್ನಗೆಂಡ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಹಹಕಾ. ೩-೪೬). [?]

ಚಕ್ರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ರಾಯಂಧ್ರವನ್ನು ಕೈಗತ್ತಿಕೊಳ್ಳು ; ದಾನವರಿಬ್ಬ ಚಕ್ರಂಗಳ್ ಕೌರವಾರಿ ಗದಗಿಂಬಳ್ ಪೊಣರ್ದಗಾವಂ ನಿಲ್ವಂ (ಕಮಂದ. ೧೬೬ ಪ್ರಯೋಗ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಕ್ರಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಚಕ್ರಕಾಣಿಕೆ ಕಡಾಯ ಸರ್ವ ಬಾಧ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿ[ತಂದು ಪರದತ್ತವ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. xx, ೨೪೯-೦೪; 1647). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಚಕ್ರಕಾರಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ. ೨. "ಹುಲಿಯಂಗುರಂ ಗಿದ" (ಅಪಾಚ. ೮೬೪). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಗತಿ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಚಲನೆ: ಸುತ್ತುಹಾಕುವಿಕೆ: ಕಥೆಯು ಬೆಳವಣಿಗೆ . . . ವರ್ತಮಾನದಿಂದ ಹಳೆಯ ನೆನಪಿಗೆ, ಹಳೆಯ ನೆನಪಿನಿಂದ ಮತ್ತೆ ವರ್ತಮಾನಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಚಕ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಪ್ಪದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯೪). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಗತಿ]

ಚಕ್ರಗಾಲು (ನಾ). ಕಿಬ್ಬೆಯಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ: ಪಾದಗಳಿಂದ ಯಿದಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಾಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿವಾಗಿ ತಾಡನವು ಆವುದು ಉಂಟು ಅದು ಚಕ್ರಗಾಲು (ಪಡ್ಡಬಿ. ೪-೩೧) ; ಸವಿಪಾದದಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಯೇಳುವಾಗ ಎಡದ ಪಾದದ ಪಾರ್ಶ್ವಯು ಬಲದ ಅಂಗೈಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಸುವದು ವಿಪರ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿಸುವುದಾದರೆ ಅದು ಚಕ್ರಗಾಲುಯೆಂಬುದು (ಪಡ್ಡಬಿ. ೪-೩೬). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಚಕ್ರಗುತ್ತಿ, ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತಿ (ನಾ). ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮೂಟೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಧಾನ್ಯಗಳನು (ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹೊರ ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ : ಚಕ್ರಗುತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪಬೇಳೆ ತೆಗೆ (ಜೂಪ್ರ). ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತಿ : ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತಿಯಿಂದ ಬೇಲದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸು (ಜೂಪ್ರ). ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತು : ಕಾಳಿನ ಮೂಟೆಗೆ ಹಾಕುವ ಸಕ್ಕರೆ ಗುತ್ತನ್ನು ಆ ಡಾಕ್ಟರ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ತಿವಿದರೂ ಒಂದು ಮೂಳೆಯೂ ಸಿಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ! (ಹುಹುಬ್ರು. ೩೩). [?]

ಚಕ್ರಗೋಡ್ಮಿ (ನಾ). ಬೇರೆಬೇರೆ ದೇಶದ ರಾಯಭಾರಿಗಳು ಅಥವಾ ಮುಖಂಡರು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ನಡೆಯಿಸುವ ಚರ್ಚೆ; ದುಂಡುಮೇಜಿನ ಪರಿಷತ್ತು : ಚಕ್ರಗೋಡ್ಮಿಗಳು, ರಾಯಭಾರಿ ಸಭೆಗಳು . . . ಫಲಕಾರಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಧಾರಿದ. ೩೭೪) ; ೧೯೩೦–೩೨ರ ಚಕ್ರಗೋಡ್ಮಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಹೊಡಿದ ಒಂದು ಕಪಟನಾಟಕವೆನ್ನಬಹುದು (ಎಸ್ಸಾ. ೧೧).

[ಚಕ್ರ$_1$ + ಗೋಡ್ಮಿ]

ಚಕ್ರತೀರ್ಥ (ನಾ). ಸುಳಿಗಳಿರುವ ತೀರ್ಥ; ಆವರ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಲರಾಶಿ : ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಯಕೆಗಳ ಚಕ್ರತೀರ್ಥವಾದ ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಿದೆ (ಕಡಂಪು. ೩೩).

[ಚಕ್ರ$_1$ + ತೀರ್ಥ]

ಚಕ್ರದಂಡ (ನಾ). ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ ದೊಣ್ಣೆ.–ಕೋಲು (?): ಕುಟು ಏಡಿದು ಕಂಡಿಹೆಂದಡೆ ಪುಣ್ಯದ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬರು ಅಜ್ಜಿದು ಕಂಡಿಹೆ ಹೆಂದಡೆ ಕಾಯದ ಕರಣಂಗಳ ಬಿಡಬೇಕೆಂಬರು ಕಿಟ್ಟಿಸಯ್ಯಾ ಚಕ್ರದಂಡದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಮರ್ಕಟನಂತೆ (ಮೂಗಮಾ. ೨೩-೦೦೨). [ಚಕ್ರ$_1$ + ದಂಡ]

ಚಕ್ರದೃಶ್ಯ (ನಾ). "ಪ್ರಕೃತಿದೃಶ್ಯ, ಮೊ.ಗಳ ಚಿತ್ರವು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಒಂದು ವರ್ತುಲಾಕಳಿಯಾಕಾರದ ಆಂತಃಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಳವಡಿಸಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರೇಕ್ಷಿಕನು ಒಳಗಿದೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡುವ ದೃಶ್ಯ" (Cyclorama. ಇಂಳಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ದೃಶ್ಯ]

ಚಕ್ರಧರ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಚಕ್ರಧರನಾಂತ ಧರಣಿಚಕ್ರದ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಭರವಿನಾರಾಂಪರೊ (ಅಂಹರಿ. ೦೪-೦೦) ; ತದ ವರಿಸಿದೆ ಚಕ್ರಧರ . . . ಪೊಱಮಟ್ಟಾ ಬಾರರಾ (ಅಸಪು. ೩೭-೬೩) ; ಸರ್ವೇಶ್ವರಂ . . . ಚಕ್ರಮಂ ಹರಿಗೆ ಕರುಣಿಸಲಾಗಿ ಚಕ್ರಧರನೆಂಬ ಪೆಸರು ಸಂದುದು (ವಿಕ್ಕೃಷ. ೩-೦೮-೬) ; ನಕ್ಕಹರನು ಬಂದ ಚಕ್ರಧರನು ಬಂದ (ಪುರಿಂದ. ೦-೪೮-೪). ೨. ಸಾಮ್ರಾಟ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಚಕ್ರಧರಸಧರಕಿಸ ಲಯದ ಮೇಲೆ ದಂತಕಾಂತಿ ಲತಾಂತಪಲ್ಲವಿಗೆಳ್ ಪಸರಿಸೆ (ಅವಿಜ. ೪-೨೬ ಬ); ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಮಾತಿಲ್ಲಿಯುಂ ಬಾಟ್ಟಿಗವಬಿಳ ಧರಾಚಕ್ರದೊಳ್ ತಾನೆ ನಿವ್ಪಗ್ಗದ ಮಾತಾ ಮಾಡಿದು ಚಕ್ರಧರಂ (ಅಂವ್ಯಪ್ರ. ೬-೦೦೩). ೩. ಚಕ್ರವಾಕ ; ರಥಾಂಗ : "ಚಕ್ರವಾಕಃ, ಚಕ್ರಧರಃ–ಈ ಯಿರಡುಂ ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ" (ಲಿಪ್ರ. ೩೩). ೪. ಆದಿಕೇಶ. 'ಚಕ್ರಧರತಲ್ಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಧರತಲ್ಪ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹಾಸಿಗೆಯಾದುದು ; ಆದಿಶೇಷ : ಚಕ್ರಧರತಲ್ಪರಾಜ ವಿರಾಜತಾಭರಣ . . . ಸಂಗವೇಲ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನನು (ಪ್ರಾಧಾರಾ. ೮-೦). [ಚಕ್ರಧರ + ತಲ್ಪ]

ಚಕ್ರಧರತ್ವ (ನಾ). ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ: ಚಕ್ರಧರತ್ವಮಂದು ಸಫಲಂ . . . ಆ ವಿಶ್ವಮ ಸಾಲ್ವನಂ ತವಿಸಿದಂದು (ಜಗಪ. ೦-೭೩). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಧಾರಿ (ನಾ).೧. ಚಕ್ರವನ್ನೂ ಹಿಡಿದವನು; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಸಂಳೆ ಅಥವಾ ಆವರ್ತ ಉಳ್ಳದು. ೧, ೨ : ವಿಷ ಚಕ್ರಧಾರಿ ಪೆಂಪಿನ ಭುಜಗೇಂದ್ರ ಮಾವತಿಗಳಂತೆ . . . ಸರಸಿ ರಾಚಕರಮುನ್ನತ ನಿರ್ಮಾಕಾರಂ (ಹಮಿಂರ. ೪-೦೯). '[ಸಂ. ಚಕ್ರಧಾರಿನ್]

ಚಕ್ರಧಾರೆ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಆಲಿ ; ಗಾಲಿಯ ಸುತ್ತು,– ಪಟ್ಟೆ : "ಚಕ್ರಧಾರಾ. ಪ್ರಧೀ. ಸೇಮಿಃ – ಈ ೩ ನೆತ್ತಿವಟ್ಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಧಾರೆ]

ಚಕ್ರನಾಥ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲದ ಒಡೆಯ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಮೆಱೆದಂ ಭಕ್ತಿಯಂ ಚಕ್ರನಾಥಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೨). [ಚಕ್ರ$_1$ + ನಾಥ]

ಚಕ್ರನಾಭಿ (ನಾ). ಬಂಡಿ ಅಥವಾ ರಥದ ಗಾಲಿಯ ನಡುವಿನ ಗಡ್ಡೆ ; ಗುಂಭ : "ಅಚ್ಚನ್ನೂ ಅರೆಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಗುಂಬ ; ಚಕ್ರನಾಭಿ" (Nave ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ$_1$+ನಾಭಿ]

ಚಕ್ರನೇಮಿ (ನಾ).=ಚಕ್ರಧಾರೆ ೧ : ಚಟುಳಿತ ಚಕ್ರನೇಮಿ ಪರಿವರ್ತನ ಘಟ್ಟನಘಾತ ನಿರ್ಭರ ಸ್ಫುಟಿತ ಧರಾತಳಂ ವಿಜಯನುಗ್ರರಥಂ ಪರಿದತ್ತು ದಲ್ . . . ಸಂಗರರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೬) ; ಚಕ್ರನೇಮಿ ವೃತ್ತಿಯ ಈ ಜಗತ್ತು ಇದ್ದಹಾಗೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ – ಸದಾ ಭ್ರಮಣಶೀಲ (ಎಮುಳ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ನೇಮಿ]

ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕ ; ರಥಾಂಗ: "ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿ – ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ" (ಶಮದ. ೨೬೦ ಪ್ರಯೋ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪಕ್ಷಿ]

ಚಕ್ರಪರಿವರ್ತನ (ನಾ). [ಜೈನ] ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಕಾಲ, ಭವ, ಭಾವ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಈಡಾಗುವಿಕೆ; ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಮುನ್ನಮೆ ಕೈಕೊಂಡ ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭವಭಾವಂಗಳೊಳ್ ಮಱೆದಪ್ಪೊಡಂ ಪರಿವರ್ತಿಸದೆ ಬೇಱೆವೇಱೆ ಪರಿವಡಿದಪ್ಪದೆ ಪುಟ್ಟುವುದು ಚಕ್ರಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ಸುಳುಮಾ. ೬-೬ ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪರಿವರ್ತನ]

ಚಕ್ರಪಾಣಿ (ನಾ). ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪಾಣಿ$_2$]

ಚಕ್ರಪೂಜೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರರತ್ನದ ಪೂಜೆ.– ಆರಾಧನೆ : ಬಱಿಯಂ ಚಕ್ರಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೫ ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪೂಜೆ$_2$]

ಚಕ್ರಬಂಧ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ಪರ್ಧೆ ; ಅನೇಕ ಮನೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಆಕೃತಿಯ ಒಂದೊಂದು ಖಾನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ ; ಪದರಂಗ : ಚಕ್ರಬಂಧದ ಒಗಟ, ರಾಶಿಭವಿಷ್ಯ . . . ಬಂಧಿತರ ಕೈಬಿಸಿಯಾಟ (ಅರಳು. ೪೨೫-೨೨); ಚಕ್ರಬಂಧಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹಣ ಸಂಪಾದಿಸಿದರಾಯ್ತು (ನಿಶಿಳು. ೦೨೯). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ ; ಚಕ್ರದ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ : 'ಚಕ್ರಬಂಧ', 'ಮುರಜಬಂಧ' ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರಬಂಧಗಳು (ಧೃನ್ಯಾಲೋ. ೭೭ ಅಡಿಟಿ). ೩. [ಸಂಗೀತ] ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ರೀತಿ : ವೆಂಕಟರಮಣದಾಸರು, ಚಕ್ರಬಂಧವನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರ ಬೆರಳುಗಳು . . . ಆಡುವುದನ್ನು ನೋಡುವುದೇ ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ದೃಶ್ಯ (ಸಂಗೀತ. ೬೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಂಧ]

ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ (ನಾ). ಬಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಡ್ಡಿ : ಸರಳಬಡ್ಡಿ, ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತೆರುವುದರಲ್ಲೇ ಅವರ ಹೆಣ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿತ್ತು (ಹೇಮಳೂ. ೩೪); ಅವನು ಮೋಹನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಕಿರುಕುಳಗಳನ್ನು ಅಂದು ಅವನಿಗೆ ಪವಿತ್ರಪುರದ ಜನರು ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ ಸಮೇತ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೨೨೮) ; ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ, ಚಾಲ್ತಿಬಡ್ಡಿಗೆಂದು ಕೊಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು . . . "ಪ್ರಾಂಸರಿ ನೋಟು" ಬರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಲಾನ. ೧೮೫). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಡ್ಡಿ$_2$]

ಚಕ್ರಬಾಣ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದು : "ಚಕ್ರಬಾಣ; ಸುತ್ತುವ ಚಕ್ರದಿಂದ ಹಾರಿಸುವ ಆಕಾಶಬಾಣ" (Girandole. ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಾಣ$_2$]

ಚಕ್ರಬಿಂಬ (ನಾ).=ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ ೧ : ಚಕ್ರಬಿಂಬದಿ ಘನಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ . . . ಅಭಿಮನ್ಯುವನು ರಣದಿ . . . ಕೊಂದರೈ (ತಿಮ್ಮಸ್ಕೀ. ೦-೫೭). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಿಂಬ]

ಚಕ್ರಭೃತ್ಕುಲ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಕುಲ.–ವಂಶ: ಜಗಜ್ಜನಮತಿಮುಗ್ಧಬಾಳ ನರಪಾಳಕಮಾದುದು ಚಕ್ರಭೃತ್ಕುಲಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೨). [ಸಂ. (ಚಕ್ರಭೃತ್ + ಕುಲ)]

ಚಕ್ರಭೃತ್ತು (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು : ವಿಷ್ಣು : "ಚಕ್ರಭೃದ್ಗೋವಿಂದಂ ಹರಿ ಶೌರಿ . . . ಸುಪರ್ಣಧ್ವಜಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪-೨೨). ೨. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವವನು ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 'ಚಕ್ರಭೃತ್ಕುಲ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಕ್ರಭೃತ್]

ಚಕ್ರಭೃತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಪೋಷಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಿಕೆ. ೨, ೩: ಎನಗಂ ಭೂಪತಿಗಂ ಸಮಾನಮೆ ಕರವ್ಯಾಪ್ತಾಖಿಲಾಶತ್ವಮತ್ಯನು ರಕ್ತಪ್ರಕೃತಿತ್ವಮಭ್ಯುದಯವತ್ವಂ ಚಕ್ರಭೃತ್ತ್ವಂ ದಲೆಂದಿನಂ . . . ಅಪರಪಾರಾವಾರಮಂ ಪೊರ್ದಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೨). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತ ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ: ಸ್ಥಿತವೆಂಬ ಚಾರಿಯಂ ಪದಗತಿಯಿಂದಂ ಮಾಡಿ ಡೋಲಹಸ್ತಮವಾಗಲ್ ಸತಿ ಕೇಳ್ ಚಕ್ರದವೊಲ್ ಮೇಣತಿಶಯದಿಂ ತಿರುಗೆ ಚಕ್ರಮಂಡಲಕರಣಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೧೨). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಂಡಲ]

ಚಕ್ರಮಂಡಿಗಾಲು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಮೊದಲ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಯಿದ್ದವನಾಗಿ ಮೊಳಕಾಲ್ಗಳ ಹೊರಕಡೆಯ ಪಾರ್ಶ್ವ ಪ್ರದೇಶದ ಭೂಮಿಯ ಮುಟ್ಟುವದೂ ಬೀಳುವ ಹಾಗೆ ಆವದುಂಟೊ ಅದು ಚಕ್ರಮಂಡಿಗಾಲುಯೆಂಬುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೬೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಂಡಿ$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಚಕ್ರಮಟ್ಟ (ನಾ). ಚಕ್ರಸದೃಶ ; ವರ್ತುಲಾಕಾರ (?) : ಪದ್ಮಾಸನ :– ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಚಕ್ರಮಟ್ಟವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೧೫). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಟ್ಟ$_1$]

ಚಕ್ರಮರ್ದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಚಗಚೆ : "ಕರವಸಂ ಚಕ್ರಮರ್ದಂ 'ಚಗಚೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮರ್ದಕ (ನಾ). =ಚಕ್ರಮರ್ದ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮರ್ದನ (ನಾ).=ಚಕ್ರಮರ್ದ: "ಏಡಗಜಃ, ಪ್ರಪುನಾಟಃ, ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದನಃ–ಈ ೪ ತಗ(ಚೆ)ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೧-೪೬೫). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮಾರುತ (ನಾ). ಸುಂಟರಗಾಳಿ ; ಆವರ್ತಮಾರುತ : ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ(ಆವರ್ತ)ಮಾರುತ (Cyclones)ಗಳಿಗೆ ಹೆದರುವಂತೆಯೇ ಮರಳು ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಧೂಳಿಮಾರುತ(Dust storms)ಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಹೆದರಬೇಕು (ಭೂವಿವ. ೨೫೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಾರುತ]

ಚಕ್ರಮಿಥುನ (ನಾ).ಚಕ್ರವಾಕ ದಂಪತಿ : ನೆನೆಯಿಸಿದತ್ತಾ ಮಿಥುನಂ ದಿನಮುಖಮಂ ಕಂಡ ಚಕ್ರಮಿಥುನಾಕೃತಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೨೦). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಿಥುನ]

ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಚಕ್ರದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಮುದ್ರೆ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಧ್ವರು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಕ್ರಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಕಾರನಾಮದಿಂದಲೂ . . . ಇರುವನು (ಹಸಾರ. ೮-೨೮ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೨. ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ : ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆಯೆಂಬಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲಮುದ್ರೋಪಮುದ್ರಾಬಂಧಲಕ್ಷಣಗಳಂ ಗುರುಮುಖದಿಂದಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೧೦೩). 'ಶಂಖಮುದ್ರೆ' ಪರಾ. [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮುದ್ರೆ]

ಚಕ್ರಯಾನ (ನಾ). ಗಾಲಿಗಳುಳ್ಳ ವಾಹನ. [ಚಕ್ರ$_1$ + ಯಾನ]

ಚಕ್ರಯುಗ (ನಾ).=ಚಕ್ರಮಿಥುನ: "ತರು ಖರ್ಜೂರ ವನಾಶ್ವ ಚಕ್ರಯುಗ ಭೇಕಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮುಂ ಕೋಕಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೨೯).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಯುಗ]

ಚಕ್ರಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಕೃತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜನನ ಲಗ್ನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಒಂದು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು (ಏಕಾಂತರ) ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳು ಇರುವುದು : ೧, ೩, ೫, ೭, ೯, ೧೧ ಈ ಆರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ಚಕ್ರಯೋಗ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೪ ಅಡಿಟಿ).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಯೋಗ]

ಚಕ್ರರಕ್ಷಕ (ನಾ). ಸೇನೆಯ ರಕ್ಷಕ : ಅವನ ಹಿಂದೆ ಅವನ ಚಕ್ರರಕ್ಷಕರಾದ ಯುಧಾಮನ್ಯು ಉತ್ತಮೌಜರೂ ನುಗ್ಗಿದರು (ವಚಭಾ. ೨೮೭).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ರಕ್ಷಕ]

ಚಕ್ರರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗುವವನ ಆಯುಧಾಗಾರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಚಕ್ರಾಯುಧ: ಈ ರಾಜ್ಯಾಶ್ರಮಮುನಿಯ ಆಯುಧಾಗಾರದೊಳ್ ಚಕ್ರರತ್ನಂ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಆದಿಪು. ೬-೨೪ ಪ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ರತ್ನ]

ಚಕ್ರಲಾಭ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಚಕ್ರರತ್ನವು ದೊರೆಯುವುದು: ಚಕ್ರಲಾಭ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕ . . . ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ಪ) ; ೧೪ ರತ್ನಗಳಿಗೂ ೯ ನಿಧಿಗಳಿಗೂ ಪೊಡೆಯನಾಗಿ ಸಕಲರಿಂ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಅಧಿರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರಂ ಪಡೆಯುವುದೇ ಚಕ್ರಲಾಭವೆಂಬ ೪೪ನೆ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಚ. ೨೦೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಲಾಭ]

ಚಕ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ: ಬಿಂದುಲಿಪಿ, ಚಕ್ರಲಿಪಿ, ಲೇಖಲಿಪಿಯಾ ಅಗಣಿತ ಲಿಪಿಗಳನೋದಲರಿಯದೆ ಬಿಜ್ಜಳರಾಯನ ಸಭೆಯೊಳ್ ಕಳಕಳಗೊಳುತಿದ್ದರು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳೆಲ್ಲ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೭-೫).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಲಿಪಿ]

ಚಕ್ರಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಚೂಡಾಲಾ, ಚಕ್ರಲಾ, ಉಚ್ಚಟಾ - ೩ ಒಂದು ಗಡ್ಡೆವಳಗೆ ಅನೇಕ ಮೋತೆಗಳುಳ್ಳ ಗಂಟುಮುಸ್ತಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). [ಸಂ. ಚಕ್ರಲಾ]

ಚಕ್ರವರಿಸೆ (ನಾ). ೧. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರಸೆ : "ಒಂದು ತೆರದ ಕತ್ತಿಯ ವರಿಸೆ; ಚಕ್ರವರಿಸೆ" (Counter. ಇಂಕನಿ). ೨. ಅಂಗಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: "(ಅಂಗಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ) ಚಕ್ರವರಿಸೆ" (Circle. ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ವರಿಸೆ]

ಚಕ್ರವರ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಹುರುಳಿ, ಚಕ್ರವರ್ತದ ಸೊಪ್ಪು . . . ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಪಥ್ಯ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೩೦) ; ಚಕ್ರವರ್ತದ ಸೊಪ್ಪು, ಚಿಲಿಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು (ಸಕವೈ. ೧೦೨). [<ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್ ?]

ಚಕ್ರವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ತಿಗುರಿಯ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಜೀವನ ; ಕುಂಬಾರನ ವೃತ್ತಿ. ೨. ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೩. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವವನು; ಅರಸ. ೪. ಉತ್ತಮನಾದವನು ; ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : "ಉತ್ತಮ ಕೃಷ್ಣಂ ನೃಪ ಕುಲಾಲ ಕ್ರಮದೋಳ್ ನಾಲ್ನಾಮ ಚಕ್ರವರ್ತನಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೫೭).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ವರ್ತನ]

ಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕುಂಬಾರ ; ಕುಲಾಲ. ೨. ವಿಷ್ಣು ; ಕೃಷ್ಣ. ೩. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವವನು ; ಸಾಮ್ರಾಟ ; ಸಾರ್ವಭೌಮ : "ಭುವನೈಕವಲ್ಲಭಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೯-೪೭) ; "ಚಕ್ರವರ್ತೀ, ಸಾರ್ವಭೌಮಃ - ಈ ೨ ಚಕ್ರವರ್ತಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೬೮) ; ನಿಯಮದೊಳಿರ್ದ ಭರತೇಶ್ವರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿರವನಱಿದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೧ ಪ) ; ಜಾರ್‌ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೂ ಅವನು ಗೊತ್ತು (ಮಲಿನಾ. ೬೮). ೪. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪೂಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ. ೫. = ಚಕ್ಕವತ್ತಿ : ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವು ಪರಮಶಿವನಿಗೆ ಉತ್ತಮವ್ರೀಹಿಯ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು, ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಪರಮಶಿವನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುರಾವಿ. ೯೪). ೬. [ಯೋಗ]ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ : ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿ ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ಪಿತೃ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮ ಎಂದು ಐದು ವಿಧಗಳು. ಇವರು ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೮೬) ; "ಶೌರಿಯೊಳು ವಾಸ್ತುಕದೊಳವನೀಶನೊಳು ಕುಂಭಕಾರನೊಳು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೫೨) ; "ಕುಲಾಲಾವನೀಶಂ ಮಾನ್ಯಂ ನಾರಾಯಣಂ ವಾಸ್ತುಕಮಿವಿನಿತು ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೬).
[ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್]

ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಾಮ್ರಾಟನಾಗಿರುವಿಕೆ: ನಿಜಸಕಳಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವಕ್ಕಂದಡಿಯಿಡುವಂತೆ ನಿರಂತರಮಡಿಯಿಟ್ಟಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೧). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹೆಂಡತಿ ; ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ. ೨. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಒಡತಿ ; ಸಾಮ್ರಾಜ್ಞಿ : ಈ ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿಯವರು ಒಳ್ಳೆ ಪ್ರೀತಿವಂತರೂ ಪರೋಪಕಾರಿಗಳೂ ಇದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩). ೩. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕೋರಿಂದೆ; "ಸಾರಣೆಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗಸೆ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ) : "ಜನೀ, ಜತೂಕಾ, ಜನನೀ, ಜತುಕೃತ್, ಚಕ್ರವರ್ತಿನೀ, ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ - ೬ ಕೋರಿಂದೇ ಗಿಡದ ಪೆಸರು, ಚಕ್ರವರ್ತೀ ಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೯). [ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನೀ]

ಚಕ್ರವಲೆ (ನಾ). ಗುಂಡಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಹೊಸೆದಿಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ ಚಕ್ರವಲೆ ಮಿಗೆ ಮುಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ ಪೇರ್ವಲೆಯ ಪೊಱೆಗಳು ವಿಂಧಕನ ಕೂಡೆ (ಸ್ವಾಳಭಾ. ೫-೧೮). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಚಕ್ರವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಸಾಮ್ರಾಟ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಚಕ್ರವಲ್ಲಭನಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪದೊಳ್ ದೂರಾವನತಮಣಿಮಕುಟನಾಗಿ ಕಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೦ ಪ).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ವಲ್ಲಭ]

ಚಕ್ರವಾಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಬಿಸಿಲುಹಕ್ಕಿ ; ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ: "ಚಕ್ರಮಾ ಕೋಕಂ ರಥಾಂಗಮೆನೆ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೩). "ಎಣಿಸಲ್ ಬಿಸಿಲ್ವಕ್ಕಿ ಚಕ್ರವಾಕಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೫) ; ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದುದಯಮೆಂ [ಮಂ] ದು ಪದ್ಮಿನೀಚಕ್ರವಾಳ ಚಕ್ರವಾಕಚಕ್ರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೫) ; ನದಿಯೊಳಗೆ ಚಕ್ರವಾಕಗಳು ಈಜುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಕಾಣಿಸಿತು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. II, ೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ಬಾಲಮುಮಂಗೋಪಾಂಗಂ ಕಾಲುಂ ಕರಿದಕ್ಕೆ ಪೀತರುಚಿಯುಪ್ಪೊಡಮಕ್ಕಾ ಲಲಿತ ಹಂಸರುಚಿಯುಂ ಪೋಲೆ ತನುಚ್ಛಾಯೆ ಚಕ್ರವಾಕಂ ತುರಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೨೫). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಚಕ್ರವಾಕ ೧೬ನೇ ಮೇಳಕರ್ತರಾಗ . . . ಭಕ್ತಿಕರುಣಾರಸ ಪ್ರಧಾನರಾಗ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೫೬); ಮಹಾ ವೈದ್ಯನಾಥ ಅಯ್ಯರ್ . . . ಚಕ್ರವಾಕರಾಗವನ್ನು ಹಾಡಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಹ್ಲಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೫). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವಾಕಧ್ವಜ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: ಚಕ್ರೇಶನನುಜಾತ ನರಸುರನಾಗಭೂಚಕ್ರಮೋಹನಮೂಲಕರ್ತಾ ಚಕ್ರವಾಕಧ್ವಜ ತೇ ನಮೋನಮಯೆಂದು ಚಕ್ರಿಯ ಸಖನೆದ್ದು ನಿಂದ (ಭರಚ. ೪೭-೮೪). ℙ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮನ್ಮಥನು ಮಕರಧ್ವಜ.
[ಚಕ್ರವಾಕ + ಧ್ವಜ]

ಚಕ್ರವಾಡ (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಳ; ಮಂಡಲಾಕೃತಿ. ೨. ದಿಗಂತ; ಕ್ಷಿತಿಜ. ೩. ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ. ೪. = ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ: ಮತ್ತಮಾ ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆಯ ಕೆಳಗಣ ತಪ್ಪಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧರುಗಳು ಮೊದಲಾದವರುಗಳು ಇರುತ್ತಿಹರು (ದಶಕು. ೫೮-೨).

[ಸಂ. ಚಕ್ರವಾಡಿಕಾ]

ಚಕ್ರವಾತ (ನಾ). = ಚಕ್ರಮಾರುತ: ಚಕ್ರವಾತ, ಸುಳಿಗಾಳಿ (Cyclone. ಪಾರಿ. ೩೬). [ಚಕ್ರ + ವಾತ]

ಚಕ್ರವಾಲ, ಚಕ್ರವಾಳ (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಳ; ಮಂಡಲಾಕೃತಿ. ೨. ದಿಗಂತ: ಕತ್ತಲಿಸಿತೊಡನೆ ಮುಂದಣ ಚಕ್ರವಾಲಂ (ಗಿಲಿಂ. ೪೯-೪). ೩. ಸವಿಂಗಹ; ಗುಂಪು: ರಾಘವಂ ಪೋಗೆ ಕಣ್ಗಂ ಬಗೆಗಮಿಟ್ಟಕೆಯಂದಕ್ಕಾ ಸಭಾಚಕ್ರವಾಲಂ (ಹರಿಹರ. ೬-೦೫೬). ೪. = ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ. **ಚಕ್ರವಾಳ**: ೧. ಭಾಸ್ಕರನು ಚಕ್ರವಾಳ (Cyclic Method) ವಿಧಾನದಿಂದ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು (ಗಣಿತ. ೭೦೪). ೩. ಚಿಲ್ತುವೆತ್ತುದುದಯ ಮೆಂ[ಮಂ]ದರು ಪದ್ಮಿನೀ ಚಕ್ರವಾಳ ಚಕ್ರವಾಕಚಕ್ರಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಅರುಷ. ೧೨-೫೫). ೪. ಮ[ಹಾಕ್ಷೀ] ರಾಜ್ಞಿ ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರಮಾಕ್ಕಾಂತಸಿ (ಸು) ಶ್ಲೆಲ ಸಾಗರ ಧರಾಶಾಚಕ್ರವಾಳಾಂಬರ ಪರಮಶ್ರೀವಿಜಯಭಟ್ಟಾರಕಾಭಿಜ ಯಶ [ಂ] . . . ನೆಲೆಗೊಳ್ಳಚಿಂದ್ರತಾರಂಬರಂ (ಅವಿಜ. ೩-೨೩೩); ನೂರು ಚಕ್ರವಾಳವಲ್ಲ ಸಾವಿರ ಚಕ್ರವಾಳಗಳ ಅಚೆ ನಿಂತಿರಲಿ . . . ಕೇಳಿದವರು 'ಗುರು ನನ್ನನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನನಗೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಚಿಕ್ಕ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವಾಳ 'ಚಕ್ರವಾಲ' ನೋ.

ಚಕ್ರವಾಳಗದ್ಯ (ನಾ). ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದವುಂಜಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಮುಕ್ಕ್ಯಪದಗ್ರಹಣ ಚಕ್ರವಾಳಗದ್ಯಂ (ಜಗವಿ.೧೫-೩೬ ಪ).

[ಚಕ್ರವಾಳ (=ಚಕ್ರವಾಲ) + ಗದ್ಯ]

ಚಕ್ರವೀಟ್ (ಕ್ರಿ). ಉರುಳಿ ಬೀಳು: ಕರಚಕ್ರಂಗಳಿ ನೊರ್ವರೊರ್ವರಿನಡಲ್ಬಳ್ಕರ್ದುರ್ ಘೋಟ್ಯಾಯ್ಪರಂಬರಮಿಂಬಂ ಕಂಡದೆಂಬಿನಂ ಪರಿದು ಚಕ್ರಂ ಕೊಂಡವಾ ಭೋಗಮಂ ತುರಗಾರರೂಢರುಮಾತುರಂಗಮುಮುಮಂಬರೀಂದಱೀಂಗ್ ಚಕ್ರವಿಟ್ಟರ್ ಯುದ್ಧಾಂಗದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮರುಳ್ ತಂಡಂ ತವ್ಮೊಳ್ಕೊದಾರ್ವಿನಂ (ಜಿಹಾಕತೆ. ೦೫-೩೬). [ಚಕ್ರ$_{1}$ + ಬೀಟ್$_{1}$]

ಚಕ್ರವೃದ್ಧಿ (ನಾ). = ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ. [ಚಕ್ರ$_{1}$ + ವೃದ್ಧಿ]

ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ (ನಾ). ೧. (ಚಕ್ರಾಕಾರವನ್ನಿರಿದ್ದು, ಭೇದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತೊಡಕಂತೊಡಕಾಗಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯವ್ಯೂಹ: ಆಂತೊಡ್ಡಿದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದ ನಡುವಣೆಯಲ್ಲಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೧-೬೬ ಪ); ಗುರು ಪಣ್ಣಿದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹರಚನೆ ಪೆಱಗಾರಿಯು ಪುಗಲ್ (ಗದಾಯು. ೮-೩೪); ಚಕ್ರವ್ಯೂಹವನು ನಲವಿಂದ ಬಲಿದನು ನಿರಿಸಿದನು ಕಾಂಭೋಜ ಭೂಪತಿಯಂ (ಕುವಾ.ರಾಮ್ಕೃ. ೯-೧೯). ೨. (ಆಲಂ) ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನ ವರಿಸ್ಥಿತಿ: ಈ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಹೊರಗಿಲು ಯಾವ ಕಡೆಗೂ ದಾರಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ಇಷ್ಟಕ. ೩೫೯); ಈ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಿಂದ ಪಾರಾಗುವ ದಾರಿ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೦೭); ತಾನು ಆ ಘಟನಾಪರಂಪರೆಯ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಂತೆ ಅವನು ಭಾವಿಸಿದ್ದನು (ಪುಪಾಲ. ೪೮). [ಚಕ್ರ$_{1}$ + ವ್ಯೂಹ]

ಚಕ್ರಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜಂಘೆಯ ಮೇಲುಗಡೆ ಇರುವ ಒಂದು ಭಾಗ: ಸ್ಯುರಿಯಂ ಮೇಲ್ ಚಕ್ರ(ಚಂದ್ರ)ಶಕ್ತಿ, ಬೆರಸಿರ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೩೨); ಒರಂತೆ ಚಕ್ರಶಕ್ತಿಯ ಸಾರಣ ಕೆಱಗಿನವ ಜಂಘೆಯೆಂಬಭಿಧಾನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೩೪). [?]

ಚಕ್ರಶ್ಲೋಕ (ನಾ).=ಚಕ್ರಬಂಧ ೨: ಸಂತಂ ಬಾಟ್ಟುದು ವಿಖಿದಾ ನರವ ನೆಂಳ್ ಸೌಜನ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀವದಾಂಧಂ ತನ್ನಿಶ್ಚಯ ಮೆಚ್ಚು ನೀಂ ವರಗುಣಾ ದಾರ್ಯಾಭಿಮಾನಂಗಳಿಂ ಪಿಂತಂ ನೋಡದೆ ಪಾಟ್ಗೆಟ್ಟಬಿಸಿನಿಂ ಬಾಟ್ಟಂತೆ ಬಾಟ್ಟುಯ್ಯನಾ ಸಂತಂ ತಾಂ ಪಸರಂದನಟ್ಟ್ ಪೆಱುಗುಂ ದಾನಂಗಳಂ ಭೂಪನಾ ॥ ಚಕ್ರಶ್ಲೋಕ ॥ (ಶಪಾಂ. ೩-೦೧೦). [ಚಕ್ರ$_{1}$ + ಶ್ಲೋಕ]

ಚಕ್ರಸಂಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಚಕ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ವಸುಧಾಪತಿ ವಿನತಂ ಚಕ್ರಸಂಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೦೪).

[ಚಕ್ರ$_{1}$ + ಸಂಭವ]

ಚಕ್ರಸಹಾಯ (ನಾ). ೧. ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರವನ್ನು ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು: ವಿಷ್ಣು. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಿತ್ರ: ಸೂರ್ಯ. ೧. ೨: ಮುಸಕಂಗುಂದಿ ನಿಶಾಚಿಕೋಟಿ . . . ಪೀತಾಂಬರೋಲ್ಲಾಸಿತಂ ಚಕ್ರಸಹಾಯನಾತ್ಮಮಿಸಿದಂ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಪಾದದಂ (ಪುಕ್ಕಪು. ೯-೩೩). [ಚಕ್ರ$_{1}$ + ಸಹಾಯ]

ಚಕ್ರಾಂಕ (ನಾ). ೧. ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ ಗುರುತಂ. 'ಚಕ್ರಾಂಕವ್ಯಂಜಿತ' ಪರಾ. ೨. ಚಕ್ರದ ಆಕಾತಿವುಳ್ಳವನು: ಅಖಲಧರಿತ್ರೀಚಕ್ರಾವರ್ತನಿಪುಣಾ ನತಶತ್ರುವಿವಿವಿಧಬಿರುದನೆನ್ನುವಿಂ ಚಕ್ರಾಂಕಂ (ವಚ್ಚ.ವಂ. ೦೦-೭೬). ೩.=ಚಕ್ರವಾಕ ೧: ಕೊಡಿ ಹಿಮದಿಂ ಚಕ್ರಾಂಕಮುಳ್ಳಿರ್ದುಗಳ್ (ಪುಕ್ಕಪು. ೬-೪೦).

[ಚಕ್ರ$_{1}$ + ಅಂಕ$_{2}$]

ಚಕ್ರಾಂಕಣ (ನಾ). ಚಕ್ಕದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹಾಕುವಿಕೆ: (ಕ).

[<ಸಂ. ಚಕ್ರಾಂಕನ]

ಚಕ್ರಾಂಕನ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಮಂದ್ರುಯನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಯೊತ್ತುವಿಕೆ: P ಇದು ವೈಷ್ಣವ ಮತಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಅನೇಕರು ಚಕ್ರಾಂಕನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ವೈಷ್ಣವರಾಗಿ (ಕಥಾ. I, ೧೩).

[ಚಕ್ರ$_{1}$ + ಅಂಕನ]

ಚಕ್ರಾಂಕಯುಗ (ನಾ). = ಚಕ್ರವಿಷ್ಠನಃ ಬಿಟ್ಟಿರವು ಚಕ್ರಾಂಕಯುಗ (ಕುವಾ.ವಿ. ೩-೩೦). [ಚಕ್ರಾಂಕ + ಯುಗ]

ಚಕ್ರಾಂಕವ್ಯಂಜಿತ (ಗು). ೧. ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ ಗುರುತಂಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವ. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ. ೧, ೨: ಕಂಜವನದಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಂಜಿತಮುಂ ಚಿತ್ರವತ್ಪಮುಂ ಚಕ್ರಾಂಕವ್ಯಂಜಿತ ಮುಮಪ್ಪ ಪೀಡಂ ಮಂಜ್ಜೆಳಿಪಂತಿರಿಳೊಳಿಂದವಶ್ಯತ್ಯಾಮಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೨). [ಚಕ್ರಾಂಕ + ವ್ಯಂಜಿತ]

ಚಕ್ರಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. ೨. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ: ಹಂಸಃ, ಶ್ವೇತಚ್ಛದಃ, ಚಕ್ರಾಂಗಃ, ಮಾನಸೌಕಾಃ (ಕಸಃ)–ಈ ೪ ಹಂಸಂ " (ಹರಾಯು. ೪೩-೮೮); ಚಕ್ರಾಂಗವಾಹನಾನವಾಹಶಾಲಿಹರ ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯಾಧಿಪ ಶಿರೋ ಮಾಲ (ಜ್ಯಾಕೋ. ೪-೦). [ಚಕ್ರ$_{1}$ + ಅಂಗ$_{4}$]

ಚಕ್ರಾಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸಪಕ್ಷಿ: ಹಂಸಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ; ಕೆಟುಸುರೆಗೋಹಿಣಿ: ಘಲಾಲಜೆ ಚಕ್ರಾಂಗಿ [ಪಾಕಾಂ. ೩]ಯುಮಂ ಕಲಿಯಿಂದರಿಂಲಿ ಕಿಡುಗುಮಾಮುಖಿಗಳ ವಿಷಂ (ಜಪಾದ. ೧೨-೩೧).

[ಸಂ. ಚಕ್ರಾಂಗೀ (ಚಕ್ರ + ಅಂಗ + –)]

ಚಕ್ರಾಂಕು (ನಾ). ಚಕ್ರಾಯುಧದ ಕಿರಣ.–ಕಾಂಡಿ: ಸಮುದಿತಾರ್ಕಾಕಾರ ಚಕ್ರಾಂಕುವಿಂ . . . ಚಿಲ್ಮಾದನಬ್ಬೊದರಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೯).

[ಚಕ್ರ$_{1}$ + ಅಂಕು]

ಚಕ್ರಾಚಕ್ರಿ (ನಾ). ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ: ಚಕ್ರಾಚಕ್ರಿಯುಂ ಖಿಲ್ಲುಖಿಲ್ಲ್ಯುಮಾಗಿಯುಂ ಪೆಣ್ದಿರಿಯ ಪದದೊಳ್ (೧೦೬ಪಿಪು. ೬-೮೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಾಟ (ನಾ). ೧. ಮೂಂಠಿಕ; ಗಾರುಡಿಗ. ೨. ಖಿಲ್; ನೀಚ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚಕ್ರಾಣಿಕೆ, ನೀರುವಾಟಿ (ಮ್ಯಹಿಗಿ. ೯-೦೩೦). [?]

ಚಕ್ರಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದುದು: ಚಕ್ರದಂತಿರುವುದು: ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿವಾ ಹದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಲಯದಿಗಳು ಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಆರಂಭ ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತ (ಮುಕ್ತಾರ. ೯೬ ಬೀಚಿ). -[ಸಂ.]

ಚಕ್ರಾಧಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವವನು; ಕೂರ್ಮ: ವಿಷ್ಣು: ಕ್ಷೀರವಾರಾಧಿಕಂಚನ . . . ಚಕ್ರಾಧಾರ ಭವದೂರ (ಹರಿಹರ. ೫). [ಚಕ್ರ + ಆಧಾರ]

ಚಕ್ರಾಧಿನಾಥ (ನಾ).=ಚಕ್ರೆನಾಥ: ಚಕ್ರಾಧಿನಾಥಂಗೆ ಜಯವಾಗ್ಯಾರಂಧಗಜ್ಯ ಸ್ಪಟಿಕಶಕಲಂ ತೀವಿ ದಿವ್ಯಾಂಬುವಿಂ ನಾಕಜನಾಥಂ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆತ್ತಿದ ತೆಱದೆ ಸುಧಾಸ್ರವಿ ಕಣ್ಗಳ್ತಣಿಮಾದಂ (ಅವಿಭು. ೧೨-೮). [ಚಕ್ರ + ಅಧಿನಾಥ]

ಚಕ್ರಾಧಿಪ (ನಾ).=ಚಕ್ರೆನಾಥ: ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕಂ ಕಂಗೆಗುಳ್ವೆಂದು ಚಕ್ರಾಧಿಪಂ ಮನೆಗೆಳ್ದ ವೇಟ್ಟಂ (ಅವಿಭು. ೦೫-೦೬). [ಚಕ್ರ + ಅಧಿಪ]

ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಆಳುವ ರಾಜ್ಯ: ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ: ಭಾರತವು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಚಕ್ರ + ಅಧಿಪತ್ಯ]

ಚಕ್ರಾಧೀಶ (ನಾ). = ಚಕ್ರೆನಾಥ: ಇರಾಚಕ್ರವಿಖ್ಯಾತ ಭೂಭೃತ್‌ಪ್ರಭು ಚಕ್ರಾಧೀಶನೋಳ್ ಮಚ್ಚರಿಪವೊಲಿರೆದಿರ್ತ್ತು ರೌದ್ರಾಚಲೀಂದ್ರಂ (ಅವಿಭು. ೧೬-೪೬). [ಚಕ್ರ + ಅಧೀಶ]

ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕ (ನಾ.)[ಜೈನ]ಪವಿತ್ರಾಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಂತು ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವಾನಂತರಂ (ಅವಿಭು. ೦೫-೨ ಪ): ಜಿಲ್ಲಾಭಮುಂ ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕಮುಂ . . . ಅವ್ಯಯತ್ವಮುಮೊಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳಿಂ (ಜಾಪುಂಪು. ೨೩೦): ಸಕಲರಾಜಾಧಿರಾಜರುಗಳಿಂ ಅಭಿಷೇವಂ ಪಡದು ಸಕಲರಿಂ ಪೂಜಿತನಾಗಿ ಪುನಃ ಚಕ್ರಪುಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸರ್ವಾಂರಿಂದಲುಂ ವಿಶ್ವಂಭಯ ದಿಕಾಂಜಯ ದಿವ್ಯಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಪೊಗೞಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದೇ . . . ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕವೆಂಬ ೪ನೆಕ ಕರ್ಮವು (ಪುಷಸ. ೫೦೩). [ಚಕ್ರ + ಅಭಿಷೇಕ]

ಚಕ್ರಾಯುಧ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಆಯುಧ;–ಉಪ್ಪ: ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರ. ೨. ಚಕ್ರವನ್ನು ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು: ವಿಷ್ಣು: ಏಕ ಚಕ್ರಾಯುಧ . . . ನೀನಲ್ಲದಿವುಗೆಟ್ಟೆತಂದಿಲ್ಲಿಯುಂ ದೊಂದಿ ಸಾಯಲಿದೇಂ ತಕ್ಕುದೆ (ಜಾಂಚಿಪು. ೩-೨೩). ೩. = ಚಕ್ರರತ್ನ: ಆಯುಧಶಾಲೆಯೊಳ್ . . . ಚಕ್ರಾಯುಧಮಿಂದು ಬಂದು ನೆಲಸಿರ್ದುದು (ಜಾಂಪು. ೯-೦೫೩). ೪. [ಜೈನ] ದೈವಾಯತ್ತವಾಗಿ ಚಕ್ರವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಚಕ್ರಾಯುಧಂಗಿಗೆ ಗುರು ಪೞನಿಸೇನೇ (ಜಾಂಪು. ೦೦೯). ಚಕ್ರಾಯುಧಂಗೆ ಬನ್ನಿಪಂಗೆಯ್ಯಲ್ಕೀಬ್ಬುದುಂ (ಜಾಂಪು. ೦೦-೧೨೨ ಪ). [ಚಕ್ರ + ಆಯುಧ]

ಚಕ್ಕಾರ (ನಾ). ಗಾಲಿಯ ಆರೆ: ಚಕ್ರದ ಒಳ ಸುತ್ತಿನ ಆರೆಕೋಲು: ಚಕ್ರಾರವಂಕ್ಕಿಯುರುಳಿದಂತೆ ಇದರ ಕಕ್ಷೆ (ಲಲ್ಲಕ್ಕ. XXVI, ಮುಖ್ಯಾಂ). [ಚಕ್ರ + ಆರ]

ಚಕ್ಕಾರವ (ನಾ). ಗಾಲಿಗಳ ಸದ್ದು;–ಶಬ್ದ: ಪೊಳೆವ ಬಾಳುಳ್ಳಂಗಳಂ ಪೂಳ ಪಾಯಿಸರಂದಿರ್ಪಳಂ ಪೊದಳ್ದುನೆವ ಚಕ್ರಾರವಾರೋಂತೆ ಚೋದಿಸರಿಂದಿರ್ದ ರಥಂ . . . ನೋಟಕ್ಕೇನಗು ವಾರ್ದುದೋ (ಅವಿಪು. ೦೯-೦೦೦). [ಚಕ್ರ + ಆರವ]

ಚಕ್ರಾಹ್ವ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕವಕ್ಷಿ: ಇಂದ್ರಿಯಸುಪಾರ್ಥ ಸಂಸಾರಗುಹಾಗಹ್ವರ ದೊಳಗಿರುಳಿನ ಚಕ್ರಾಹ್ವದವೊಲ್ ಮಱುಗದೇಂ ಸುಖಂಬಡೆದವನೇ (ಅವಿಪು. ೬-೬೮). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಗಾಲಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳದು; ಬಂಡಿ; ರಥ: "ಚಕ್ರಿಯಂದನರ್ ಧಂಡಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೩೩). ೨. ಕುಂಬಾರ: ಕುಲಾಲ: "ಕುಲಾಲಾಖ್ಯಂ ಚಕ್ರಿ ಕುಂಭಕಾರವಂ" (ಚಿಮ್ಮ.ಕೋಶ. ೬೪-೬೪): ಚಕ್ರಾಣ್ಮಿದ ಕಿಟ್ಟಿನಂತೆ ಆರ್ಕರ್ಬುದ್ರನಂತೆ ಆರಾರ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಿಲ್ಲದ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದಯ್ಯಾ (ಬಸವರಾ. ೦೩೪-೩೦೮). ೩. ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು: ವಿಷ್ಣು: ಕೃಷ್ಣ: ಪಿಡಿಯಂ ಚಕ್ರವನೆಂಬ ಚಕ್ರಿಯಂ . . . ಪಿಡಿಯಮೆವೈಂ ಕರಚಕ್ರಿಯಂ (ಜಂಪರಾ. ೦೦-೩೩): ಪಾಂಡುತನಯರಿಗೆ ಚಕ್ರಿತಾ ಬಂದವರ ಸೇವಾಚಕ್ರಿದೊಳಗಿಹನು (ಕುವ್ಯಾಗಾ. ೩-೦೩೦). ೨. ಪಿ: ಅಷ್ಟಾಂಡಘಟಮಾರಾಚಕ್ರಿಯೊಳ್ ಮಗನಂ ಬೇಡಿದನೊಲ್ಲನಿಲ್ಲ ಗುರು ವಿದ್ಯಾವಿತ್ಪನಂ ವಿತ್ಪವಂ (ಜಗಿ. ೬-೦೩). ೪. ಚಕ್ರವರ್ತಿ; ಸಾಮ್ರಾಟ: ಜಗದ ಬಡತನಮನೆಂಗರ್ವಿಯೆ ಬಗೆದಂತಿರೆ ಕಿಡಿದ ಚಕ್ರಿ ತನ್ನಿರ್ದೆಯೊಳ್ ನೆಗಳ್ದ ಬಡತನಮನದೇಕೆ ಗಡಂ ಸೈರಿಸುವಪೆನೆ ಪೊದಱ್ದುದು ಮದ್ಗಂ (ಅವಿಪು. ೯-೩೦): ಚಕ್ರಿಯೊಳ್ಳೆದೆದು ಶಾಸನವಂ (ಶಾಇಇ. XI-I, ೬೪-೦೦; ೧೦೭೦): ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಳಕ್ಕಚಕ್ರಿಯಂ ರಾಜಧಾನಿ ಕಲ್ಯಾಣಿಯೊಳ್ (ಶಾಇಇ. XI-I, ೦೦೩-೦೦; ೧೦೭೦?). ೫. ಚಕ್ರವಾಕವಕ್ಷಿ ಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಿದುದು. ೩. ಶಿ: ಸಿರಿಯರಸನೆಂಬಂತೆ ಚಕ್ರಿಯೆಂದನಿತ್ತು . . . ಪುಂಡರೀಕಂ (ಪಂಚಮಿ. ೯-೩೩). ೬. ಕತ್ತೆ: ರಾಸಭಃ.ಪಿ. ಹಾವು: ಸರ್ಪ: "ಅಹಿ ಚಕ್ರಿ ಕಾಕೋದರಂ . . . ವ್ಯಾಳನೆನಲು ಸರ್ಪಂಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೬-೦): "ಆ ಹರಿ ನ್ಪನ ಕಂಬಾರಂ ಉಱಿಸಿಗಿರಿ ಪಾವು ಪಂಚಶಬ್ದಂ ಚಕ್ರೀ" (ಪಾಪಾಕ. ೦೦೬): "ಹರಿ ಧೂಪಾಲಂ ಕುಲಾಲಂ ಫಣಿ ಕರವಿನಿತುಂ ಚಕ್ರಿಶಬ್ದಂ" (ಪಾಪಾಕ. ೪೦). [ಸಂ. ಚಕ್ರಿನ್]

ಚಕ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿ (ನಾ). ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಉಪಾಯವುಳ್ಳವನು; ಕಪಟ ವ್ಯವಹಾರದವನು: ಚಕ್ರ ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿಯುಬ್ಬಲಂದಾ ವನಾಂತ ರಾಳಕ್ಕೊಳ್ಳವನೆ ಬಂದು (ಜಂಚಂಪ್ರ. ೩-೦೯ ಪ). [ಸಂ. ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿನ್]

ಚಕ್ರಿಪದ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪದವಿ, –ಸ್ಥಾನ: ಅಡಿಯಿಡುಂ ವಂಠಿರಯ್ಯನೆಯ ಚಕ್ರಿಪದಕ್ಕೆ ಜನಾರ್ಭಕಂ ತರ್ಕಣಿ ನಡಿದಂ (ಜಾಪು. ೦೦-೮೨). [ಚಕ್ರಿ + ಪದ]

ಚಕ್ರಿಯೋಧ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸೈನಿಕ: ಚಕ್ರಿಯೋಧರಂ ವಿಜಯ ಶ್ರುವಿನೇಯಂವರಂ . . . ವಿಶ್ರವಿಯಿರ್ದರ್ (ಜಾಪು. ೦೦-೨೪ ಪ). [ಚಕ್ರಿ + ಯೋಧ]

ಚಕ್ರಿಶಾಯಿ (ನಾ). ಸರ್ವದಾ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು; ಶೇಷಶಾಯಿ; ವಿಷ್ಣು: ಹಾ ವಿಧಿಯಾ ಹಾ ಚಕ್ರಿಶಾಯಿ ಪರಪಿಯ ರಕ್ಷಸರ ಭವಣೆಯಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಪಿದ ಭೀಮು (ಅಚುಪಾವಿ. ೯): ಚಕ್ರಿಶಾಯಿಯಪ್ಪ ಚಕ್ರಿಯನಂತ ಗೃಹದಿಂ ಸಹಿತಮಾ ಚಕ್ರಮಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕೈಕೊಂಡು (ಅಮ್ಮಾ. ೬-೦೫). [ಸಂ. ಚಕ್ರಿಶಾಯಿನ್]

ಚಕ್ರಿಸೈನಿಕ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸೈನ್ಯ,–ದಂಡು: ಕುಸುಮಿತ ವಂಠಾರ ಬ್ಯಾಯಂ . . . ಪ್ರಸರಂಗಳೊಳಿಳಿಪಿದ ಚಕ್ರಿಸೈನಿಕ ನೀಗಿತಳ್ಳಗವನಿ ಶ್ರುವಮಂ (ಜಾಪು. ೦೦-೦೩). [ಚಕ್ರಿ + ಸೈನಿಕ]

ಚಕ್ರೀವತ್ಸ (ನಾ). ಕತ್ತೆ: "ಖರ ಚಕ್ರೀವದ್ಯಾಯೀಯ ರಾಸಭಾಪ್ರಾಯಂ ಗರ್ದಭಂ ಕಾನದು ವೇಸರಂ" (ಪಾಪಾಕ. ೯೦-೬೪). [ಸಂ. ಚಕ್ರೀವತ್]

ಚಕ್ರೇಶ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು. ೨. ಭೂವಲಂಡಲದ ಅಧಿಪತಿ: ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ೩. [ಜೈನ] ಚಕ್ರರತ್ನದ ಒಡೆಯ. ೨ ಪಿ. ೪: ಚಕ್ರಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಡಿಗೆಯ್ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನೆಂಬ ಮೆಸರುಮಾಯ್ಕುವೆ ತಾಂ ಚಕ್ರೇಶನಪೊಡಂ ತನ್ನ ಶ್ರುವಣಾವನೆನ್ನೊಳೇಕೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ತೋರ್ಪಂ (ಅವಿಪು. ೦೪-೬೫).

[ಚಕ್ರ + ಈಶ]

ಚಕ್ಷೀಶ್ವರ(ನಾ). ೧.=ಚಕ್ಷೀಶ ೨ : ಈ ಮಾಟ್ಕೆಯಂ . . . ಭೂಪಣಾಂಗ ದಳವಂ ಚಕ್ಷೀಶ್ವರಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಅರಿಪು. ೪-೬೫) ; ಚಕ್ಷೀಶ್ವರ ಮಂದ ಕೀಶ್ವರಂ ಬೆಸಸೆ ನೆಗಟ್ಟ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಚಪು. ೧೨-೪೫). ೨.=ಚಕ್ಷೀಶ ೩: ಚಕ್ಷಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಡೀಗಳ್ ಚ ಕ್ಷೀ ಶ್ವ ರ ನೆಂ ಬ ಪೆಸರು ಮಾಯ್ಪು (ಅರಿಪು. ೧೪-೬೯). [ಚಕ್ಷು$_1$ + ಈಶ್ವರ]

ಚಕ್ಷೆ$_1$ (ನಾ). ಹುಣಿಸೆಗಿಡದ ಸೆಲಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (೪). [←ತುಳು. ಚಕ್ಕಂಲಿ]

ಚಕ್ಷೆ$_2$ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ; ಚಕ್ಷೆಯಿಂದರೆ ಅರ್ಧಕುರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗುವದಿಲ್ಲ (ಆಡಾಗ. ೫೬೬). [←ಮರಾ. ಸಾಖೀ?]

ಚಕ್ಷಣ (ನಾ). = ಚಕ್ಷಣ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ : " ಚಕ್ಷು ನೇತ್ರಂ ನಯನಮಂಬಕಂ . . . ಕಣ್ಣಿನಿಸಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೨) : ಇಂದ್ರ ವಾದದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಮತದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಹನವು (ಬಸವ. ೫೫೬) ; ಭಗವಂತನು .. . ಮಧ್ಯವಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡನು ಇದರಿಂದ ಚಕ್ಷು ಉಂಟಾಯಿತು, ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಯಿತು (ಭಾಸರ. ೦೯೨). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಸ್]

ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ (ನಾ). ಮೆದಲಸಲ ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರೀತಿ: ಕಣ್ಬೇಟ . P ಇದು ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ, ವನಸ್ಸಿಂಗ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಜಾಗರ, ಕಾರ್ಪ್ಯ, ಅರತಿ, ಲಜ್ಜಾತ್ಯಾಗ, ಮೋಹೋನ್ಮಾದ, ಮೂರ್ಛಾವಸ್ಥೆ, ಮರಣ ಎಂಬ ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಮದನಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಹನೆಯದು : ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿಯದಿನಯನನೀಕ್ಷಿಪುದು (ರಸ. ೦-೪೦ ಸೂತ್ರ). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಸ್ + ಪ್ರೀತಿ]

ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೇ ಕಿವಿಗಳಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾಣಿ; ಸರ್ಪ. [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಶ್ರವಸ್)]

ಚಕ್ಷುಬಂಧನ-(ನಾ). ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯದಂತೆ ಮಾಡಿಂದಿಕೆ ; ಕಣ್ಣಾಕಟ್ಟು (?) : ಚಕ್ಷುಬಂಧಕಕ್ಕೆ :— ಕೋಲಿಮಿಕ್ಕಯ ಹೇಸುತುಷ್ಪದಲ್ಲಿ ತಿಲಕವಿಡೆ ಚಕ್ಷುಬಂಧನ (ವಿಪ್ರವಿ. ೫೦೬). [ಚಕ್ಷು + ಬಂಧನ]

ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯ: ಶಬ್ದಾದಿಗಳ್ಪದರಲ್ಲಿ ಆಡಗಿರುವ ರೂಪೇತರದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರನನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರಿಯವು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಇಂದ್ರಿಯ)]

ಚಕ್ಷುರೋಗ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ: ನೇತ್ರರೋಗ: ಮುಳ್ಳುಮುತ್ಕಗದ ರುಸದಲ್ಲಿ ಹುಲಿಗಿಲು ಬೀಜವಂ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಹಚ್ಚಲು ಎಲ್ಲಾ ಚಕ್ಷುರೋಗಂ ಕೆಡುಗುಂ (ವೈದ್ಯ. ೦೬೪). [ಚಕ್ಷು + ರೋಗ]

ಚಕ್ಷುರ್ಗ್ರಾಹ್ಯ (ಗು). ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಕ್ಕೆ ; ನಯನಕ್ಕೆ ಗೋಚರ ವಾಗತಕ್ಕೆ : ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವು ಸಕಲ ನಿಷ್ಕಲ ಮತ್ತು ಮನೋಗ್ರಾಹ್ಯವು, ಇಷ್ಟಲಿಂಗವು ಸಕಲ ಮತ್ತು ಚಕ್ಷುರ್ಗ್ರಾಹ್ಯವು (ಆಕರ. ೨೫೭).

[ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಗ್ರಾಹ್ಯ)]

ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನ (ನಾ). [ಜೈನ] (?) : ದರ್ಶನಾನುವಾದಿಂ ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಿಗಳ್ಗೆ ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕ್ಷೀಣಕಷಾಯಾಂತರಂ ಲೀನಾಶಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಭಾಗಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬). 'ಅಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನ]

ಚಕ್ಷುರ್ವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ ; ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಅರಿವು : ಪೃಥ್ವಿವಿಜ್ಞಾನವು–ಚಕ್ಷುರ್ವಿಜ್ಞಾನ. ತೈಜಸವಿಜ್ಞಾನ . . . ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಆರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ (ಹಿಂದಣ. ೨೯). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ವಿಜ್ಞಾನ)]

ಚಕ್ಷುಶ್ರವಣ (ನಾ).=ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ: ಅತುಳ ಚಕ್ಷುಶ್ರವಣಾಭರಣ ಸಚ್ಚೈಡನ ಗ್ರೀವ ರಕ್ಷಿಸಿಗೆ (ಪವಪ್ರ. ೧೬-೦). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಣ]

ಚಕ್ಷುಶ್ರವಾಕ್ಷ (ನಾ). ಸರ್ಪವನ್ನೇ ಆಭರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಚಕ್ಷುಶ್ರವಾಕ್ಷ ದಕ್ಷಮುಖಿಕ್ಷ (ಉದ್ಯಪ್ರ. ೩-೫೦).

[<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಾಕ್ಷ]

ಚಕ್ಷುಷಾಪ್ರೀತ್ಯ (ನಾ).=ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ (೪). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತ್ಯ]

ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರವಾಶ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಾಣಿ: ನವಿಲು: "ಚಕ್ಷುಶ್ರವಾಶಂ ಕಳಾಪಿ . . . ನವಿಲಿನತ್ಯಂ " (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೨). [ಸಂ.]

ಚಕ್ಷುಷ್ಕುತಿ (ನಾ). = ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ : ಚಕ್ಷುಷ್ಕುತಿಗಳಂತೆ ವಾಯುಭಕ್ಷಕ ರಾಗಿದ್ದ ಮಂಮುಷ್ಯಾಕರಮಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೦೯-೦೦). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಕೃತಿ)]

ಚಕ್ಷುಷ್ಮತ್ತ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ದೃಷ್ಟಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯುಳ್ಳವನು ; ದೂರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು : ಕಾಂತಿಪ್ರಸಾದಗುಣದದಗುಂತಿಗೆಂದುಗಲುಳ್ದೇಶ್ವರಂದುಗದೊಡನತ್ಯಂತ ಸವಿನಿಸಿ ಚಕ್ಷುಷ್ಮತ್ತರ ಕಣ್ಣಂ ಮನಕ್ಕಮಿತ್ತುದು ಮುದವುಂ (ಜಾಂಬವ. ೦೦-೦೩). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಷ್ಮತ್]

ಚಕ್ಷುಷ್ಮ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ ; ಕಂಗೆಳಿಸುವ ; ಆಯುರಾರೋಗ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ, ಚಕ್ಷುಷ್ಮತ್ವಾಗಿ. ಐಶ್ವರ್ಯ ಪ್ರದವಾಗಿರುವುದು (ಸಕಪ್ರ. ೩೩). (ನಾ). ೨. ಚೆಲುವಿನಾದವನು ; ದರ್ಶನೀಯನಾದವನು: "ಚಕ್ಷುಷ್ಮಃ, ಸುಭಗಃ—ಈ ೨ ಸೊಬಗಂ" (ಜೆಕಾಲಂ. ೬೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಕ್ಷುಷ್ಮೆ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಲೇಪಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಜನ: "ಚಕ್ಷುಷ್ಮೆ ಕುಲಾಲಿ ಕುಲಚ್ಛಿಕೆ ಎಂದು, ಕುಲಧಾಂಜನ, ಕಂಬಳಿನ ಬೀಜಮೆಂದೂ, ಎಂಬರು " (ಶಾಚಂದ್ರ. ೮). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಷ್ಯಾ]

ಚಕ್ಷುಸ್ಸು (ನಾ).=ಚಕ್ಷು : ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ಘ್ರಾಣ, ರಸನ ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ ಎಂಬುವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು (ಶಾಕಶ್ರ. ೭೦). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಸ್]

ಚಕ್ಷೂರಾಗ (ನಾ).=ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ: ಯಾರಿಗಾದರೂ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆನಂದ ಮಯವಾದ ಶ್ರುತಿಯುಂಟಾದರೆ ಇನರು ಅದಕ್ಕೆ ತಾರಾಮೈತ್ರಿಯಂತಲೂ, ಚಕ್ಷೂರಾಗವೆಂತಲೂ, ಅನ್ಯತ್ರಾರೆ: ಅದನ್ನೇ ಬಲ್ಲವರು ಆಪಾಧಿತವಾದಂಥ ಅಳ್ಕೃತಿಯವುಣಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ (ಅಂಶಾಪ. ೧೫೬). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ರಾಗ)]

ಚಗಚೆ, ಚಗಚ್ಚೆ, ಚಗತೆ, ಚೊಗಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚಕ್ರ ಮರ್ದ : "ಕರವಸಂ ಚಕ್ರಮರ್ದಂ ಚಗಚೆಯಂಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೭೬) ; ಚಾರು ಚಗಚೆ ದೊಟ್ಟಿಲ್ಗೆಯಿಗೆ ಸುಸಾರದ ಕಾವಾಗಿಗೆಂ ಸದೆ ಸಂಭಾರಂ ಬೊರದುಟ್ಟನಕಾಯಿಗಳೆಡಮಾದಿಳು (ಜು ಪಕ್ಷ ೩೮-೭). **ಚಗಚ್ಚೆ** : ಅರಗಾಮಳಕಫಳಂ ವೃಕ್ಷ ರಾಜವತ್ಯಂ ಚಗಚ್ಚೆ[ಜಾತಂ. ಚೆ]ಯೆಗಳ್ಕಂ ಕೊಂಡರದಿಂಬಾಗಿರೆ ಪೂಸುಗೆ ಶಿರೋವ್ರಣಂ ತರ್ದು ದುಂದುಱಿಂಬವು ಕಿದುಗುಂ (ಕೋಳಿವಾಡ. ೯-೫೮). **ಚಗತೆ**: "ಗಜಾಖ್ಯಾ—ಚಗತೆ" (ಚಿಷ್ಠಿ.೪೨). **ಚೊಗಚೆ**: ಮಲ್ಲಿಗೆ ಸೇವಂತಿಗೆ . . . ಚೊಗಚೆ ಎಂಬ ಹೂಗಳೂ (ಮುಂಬಂದು. ೩-೦೯). 'ತೆಗೆಚೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಕ್ರಗಜ]

ಚಗಚ್ಚೆ 'ಚಗಚೆ' ನೋ.

ಚಗತಳಿ 'ಚಗತಿಳಿ' ನೋ.

ಚಗತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ (?) : ಕಂಪಿನ ಕಣಗಿಲು ಚೇರ ತೊಕ್ಕು, ಕಕ್ಕೇ ಚಿಗುರು ಚಿಗತಿ ಬೀಜ . . . ಇವಂ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲರೆದು ಲೇಪವಂ ಮಾಡೆ ಮೈಯ ಸರ್ವ ತಿಮಿರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಪ್ರವಿ. ೬೯). 'ಚಗಚೆ' ಪರಾ. [?]

ಚಗತಿಳಿ, ಚಗತಳಿ, ಚೆಗೆತಳಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಚೂರು,–ತುಂಡು: ಹದನಾಗಿ ಕೆಂಡದೊಳು ಬೆಂದ ಬಾಳೆಯಕಾಯ ಪುದಿದ ಸಿಪ್ಪೆಯ ತೆಗೆದು ಕುಯ್ದು ಚಗತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ತ, ಸೆಗ]ಳಿಗಳುಮನುದಕದೊಳು ತವರಾಜನಂ ಕದಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೮೯). **ಚಗತಳಿ :** ಮೆತ್ತನುಕ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡೀರ ಪಲಸಿನ ಕಾಯ ನೊತ್ತಿ ಹಿಳಿದದನು ಚಗ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಗೆ]ತಳಿ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೬೯); ಸುಟ್ಟ ಬಾಳೆಯ ಕಾಯ . . . ತಿರುಳ ತೆಗೆದು ಚ[ಗ]ತಳಿಯಾಗಿ ಕೊಯ್ದು (ಭೀಮಸೂ. ೪೨). **ಚೆಗೆತಳಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಸೂಪಶಾ. ೫-೬೯' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಗತೆ 'ಚಗಚೆ' ನೋ.

ಚಗರೆ (ನಾ). ಮೇಯುವಿಕೆ (?): ಅರಪ ಕತ್ತೆ ಚಗರೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). 'ಚರೆಯ' ಪರಾ. [?]

ಚಗಳಿಇರುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಸುಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಇರುವೆ : ಕೆಂಜಿಗ: ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಚಗಳಿಇರುವೆಗಳು ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಕೊಂಬೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಹರಿದಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೨೯೯). 'ಚೌಳಿ$_1$' ಪರಾ. [ಚಗಳಿ$_0$+ಇರುವೆ$_1$(<ಇಱುಂಪೆ)]

ಚಗಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) (ತುತ್ತನ್ನು) ಅಗಿ; ಚರ್ವಣಮಾಡು : ತುತ್ತನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚಗಳಿಸಿ ತಿನ್ನಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಚಗಳಿ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಚಘಳಣೇ) + – ಇಸು$_3$.]

ಚಗಳು 'ಚೆಗಳ್' ನೋ.

ಚಗಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಚಗಳಿಸು (?): ಪಂಚಾಸ್ಯನಾಹವಕೆ ಸಾರಗನ ಸೇನೆ ವುಲ್ಲಂ ಚಗಿಸಿದಂತೆ ಕೊಳದಾ ದುಷ್ಟನೊಳು ಕಾರ್ಯ ಮುಂಚಿದಳಲಿನೊಳೊರಲು ವರು ಶೋಕ ನಿನ್ನಿಂದ ತಣ್ಪಿಸುವೆವೆಂಬ ಕಿತರದಿಂ ಚಲಿಸಲಾಗದೇನಾದಡಂ ಸಾಹಸರನಂಚಿನೊಳಗರಸವರಕಾರಣದಿ ಕಾರ್ಯ ಹಸ್ತಂ ಚಗಿಸುತಾತನೆಂ ದೊತ್ತಿ ಪಾದವ ಪಿಡಿದ ಸುಕುಮಾರಿ ಕೇಳೆಂದನು (ಜನಮು. ೨೪-೪೪). 'ಜಗಿ$_1$' ಪರಾ. [?]

ಚಚು, ಚಾಚೂ (ನಾ). ೧. ಚ ಮತ್ತು ಚು ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಕ್ಷರ,–ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿವರ : ಅವರ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗೆ ಚ–ಚು ತಪ್ಪದಂತೆ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿಸುವುದು ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ(ಬೆಟ್ಟಅ. ೪ ಅರಿಳ) ; ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಚ–ಚು ತಪ್ಪದೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಿಜವೆಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ ಶರಣರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೮೭). **ಚಾಚೂ :** ೨. ಮಾಡಿದ್ದು ನೋಡಿದ್ದು ಆಡಿದ್ದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ 'ಚಾ ಚೂ' ತಮಗೆ ವರದಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಂಬ ಇಷ್ಟ (ಸುವಸಂ. ೦೨) ; ಅದರ ಚಾಚೂ ಕೂಡ ಅವರು . . . ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವೇ (ಕಾಬಝಾ. ೨೭) ; ಪ್ರಭುಗಳು ತಮ್ಮ ನುಡಿಯನ್ನು ಚಾಚೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಪಡಿಸಲಾರರು (ಕುರುಕಾ. ೨೩).

ಚಚ್ಚ (ನಾ). ಗರುಡ : ಚಚ್ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಾ] ರವಕೆ ಭುಜಂಗನ ಕೊರಲಂತೆ ಬಾಗಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೦೦೦). [<ಸಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ]

ಚಚ್ಚಕಾರ (ನಾ). (ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ) ಪಾದದಿಂದ ತಾಳ ಹಾಕುವಿಕೆ : "ಆಡಲನುಗೆಯ್ವ ಪದಹತಿ ಚಚ್ಚಕಾರಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಣ. ೨೪-೮).

[?]

ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟಿ, ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಟಿ, ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಬೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ; ನಿಂದೆಯ ನುಡಿ : ಆಳಿ ಮೇಳ ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟಿ ಚೌವಟತನಕಾಗಿ ವ್ರತದಾಳಿಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ತನುವಿಗೆ ಕಟ್ಟು ಮನಕ್ಕೆ ವ್ರತ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ವಿಸರ್ಜನವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಬುದೆ ಸ್ವಯವ್ರತ (ಐಲೇಶ್ವ. ೪೪೦-೩೩). **ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಟಿ:** ಸತ್ಯನಾಗಿದ್ದು ಭಕ್ತರು ಜಂಗಮದಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಟಿಯನಾಡುತ ಮಿಟ್ಟಿಯ ಭಂಡರಿಗೆ ಸತ್ಯ ಸದಾಚಾರ ಮುಕ್ತಿಭಾವವೊಂದೂ ಇಲ್ಲ(ಐಲೇಶ್ವ. ೬). **ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ :** ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿಯ ಮಾಡುವ ಮಿಟ್ಟಿಯ ಭಂಡರಿಗೊಪ್ಪೆ (ಅಂಬಿವ. ೪೨) ; ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿಯಿಂದ ಒಡೆಯತನ ಹುಚ್ಚಾಗಿ ಕೆಟ್ಟಿತ್ತು (ಶಿವಮಂ. ೭೩). [< ಪ್ರಾ. ಚಚ್ಚಾರ]

ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಟಿ 'ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ 'ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಚ್ಚಪುಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳ ಪ್ರಭೇದ : ವಿತತ ಘನ ಶುಷಿರ ವಾದ್ಯಲಯ ಚಚ್ಚಪುಟ ಚಾಚಪುಟ ಪರಮೇಶ್ವರ ಮುಖಕಮಳವಿ ನಿರ್ಗ್ಗತ ಸು[ಶು]ದ್ಧ ಸಾಳಂಗಬ್ರಹ್ಮವೀಣಾದಿ ಗೇಯ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೨-೦೪ ; 1209) ; ಅಂಬಿಕಾಪತಿ ನೃತ್ಯಕಂ ನಿಲಲುಮಾಮಹೇಶಂಬೊಲೆಸೆ ವೆರಡು ತಾಳಂಗೊಂಡು ಚಚ್ಚಪುಟವಿಂಬಿನಿಂ . . . ಸವಿ ತುಂಬಿ ತುಳ್ಕಾಡುತಿರೆ ನಂಬಿಯಿದಿರೊಳಗಭವನಿಂಬಿನಿಂ ನೆಱೆ ನಟಿಸಿದಂ (ಚೇರಮ. ೧೦-೩೩); ಚಚ್ಚು [ಚ್ಚ]ಪುಟದ ಚಾಚು [ಚ]ಪುಟದ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯ ಕೆಚ್ಚು ಕೀಲಣ್ಣೆಗಳ ನಱಿದು (ಭರಣ. ೦೨-೮೩). 'ಚಾಚ ಪುಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಚ್ಚರ, ಚೆಚ್ಚರ, ಚೆಚ್ಚರು (ನಾ). ೧. ಬೇಗ; ಶೀಘ್ರತೆ; ಜಾಗ್ರತೆ : "ಚಚ್ಚರಮೆನೆ ತುರಿಪಮಪ್ಪುದು" (ಚತುವಿ. ೨೯) ; "ಚಚ್ಚರೆನೆ ಚಡು ಪಡನೆಯೆನೆ ಬೇಗ" (ಕಶರ. ೩೩); ಪಟಿಯುಂ ತನಗುಂ ಪೊರ್ದದಿರ್ಕುಮೆ ಚಚ್ಚರದಿಂ (ಮದತಿ. ೮-೦೪) ; ನಾವಾತನನು ರಣದೊಳು ಭರದೆ ಗೆಲಿದೀ ಕನ್ನೆಯಂ ಚಚ್ಚರದೆ ಕೊಂಬೆವೆನುತ್ತೆ (ಕುಮುಣಾ. ೨-೪೩); ಚಚ್ಚರದಿಂ ನಿದ್ರಿತ ನರನೆಚ್ಚಱಿಕೆಯನೆಯ್ದೆ ಪಡೆದವೊಲ್ (ಬಾಧಪು. ೩-೯೦). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ; ಜಾಗರೂಕತೆ : ಅಪರಂಜಿ ಅಂಥ ಚಚ್ಚರದ ಹೆಣ್ಣೇನಲ್ಲ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಮೈ ಮರೆದು ನಡೆವವಳೆ (ನವಶಾ. III, ೩೬) ; ಈ ಜಂತುಗಳಿಗೆ ಚಚ್ಚರ ಕಡಮೆ; ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ(ಸುಮಜ. ೨೬). **ಚೆಚ್ಚರ:** ೧. ಚೆಚ್ಚರದಿಂ ಬಟಿಸಂದು ಮಱುಗಿ ಬರ್ಪೆನ್ನ ಬಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೩); ಬಾಲೆಯರಂ ಕೆಲರ್ ಪಿಡಿದು ಚೆಚ್ಚರದಿಂದರರೀಪುಟಂಗಳಂ ಕೀಲಿಸಿ (ಪಂಠಾಮಾ. ೪-೦೦೨); ಪರವೆಯರ ವಾರ್ತೆಯಂ ಕೊಂಡು ಚೆಚ್ಚರ [ಪಾಠಾಂ. ಸಂಭ್ರಮ]ದಿಂದೆ ಬರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೧೭-೦೦೮) ; ಪಗಲಾಣ್ಮನ ಮೆಯ್ ಬಿಸುಪೇಟೆ ಮಾಗೆ ಚೆಚ್ಚರದೊಳೆ ಪಾಱೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೩). ೨. ಮುರಿದು ದಂಡೆಯ ನೋಡಿ . . . ಚೆಚ್ಚರದಿ ಲಾಗಿಸಿ ವೈರಿಯುರವ ಗರ್ಜಿಸಿ ಭೈರವಾಂಕ ತಿವಿಯೆ (ಭೈರವೇ. ೪-೦೨೭). **ಚೆಚ್ಚರು :** ೨. ಎನ್ನೊಳಾದನಿತ ಪೇಳ್ವೆವಱಿವುದು ಚೆಚ್ಚರಿಂ (ಮನೋವಿ. ೦-೪೮).

[ದೇ.೩ ತುಳು. ಚಚ್ಚರ ; ತೆಲು. ಚೆಚ್ಚರ./ಸಂ. ಸತ್ವರ]

ಚಚ್ಚರಂ, ಚರ್ಚರಂ, ಚೆಚ್ಚರಂ (ಅ). ೧. ಬೇಗನೆ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ : ಮುರಾರಿಯ ತಂಗೆಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಚೆಚ್ಚರಮೊಳ ಪೊಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೪); ಅವಳ ದೀರ್ಘಾಪಾಂಗದೇಶಕ್ಕೆ ಚಚ್ಚರಮಾಗಳ್ ಪರಿತಂದ ಸೇದೆ [ಯೊದವಲ್] (ಕಾದಂಉ. ೪೩); ಅತುಳತರ ಗುಪ್ತಕಾರ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯಾಳೋಚನೆಗಳುಂಟು ನೀಂ ಚಚ್ಚರಮಪ್ರತಿಮಂ ಕಾಮನನೊಡ ಗೊಂಡು ತರ್ಪುದು (ಗಿರಿಕ. ೭-೦೭). **ಚರ್ಚರಂ :** ೨. ಜಾಗರೂಕವಾಗಿ; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ : ಮಿಡಿಯಂ ಕೊಳೆ ಮಣ್ಣೆಂದಂದರಯದವರ್ಚರ್ಚರ ಮವಜ್ಞೆಯಿಂ ನೋಡದೆ ಮಾಡಿದ ರೂಪಿನಂತೆ ನೇರ್ಪಿಲ್ಲದ ವಿಕಟಾಕೃತಿಯ ಹುಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೨೦-೨). **ಚೆಚ್ಚರಂ :** ೧. "ಝುಡಿತಿ ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸತ್ವರಮಾಶು ಚೆಚ್ಚರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೩-೦೩); ಚೆಚ್ಚರಮಪರಾಂಬುರಾಶಿಗಿಟಿವಂತಿಟಿದಂ ಕಮಳೈಕಬಾಂಧವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೦) ; ಈ ಕಜ್ಜದೊಳ್ ನೀಂ ತೊಡರ್ದು ಮರುಳೆ ಬೆಂಡಾಗದಿರ್ ಪೋಗು ನೀಂ ಚೆಚ್ಚರಂ (ಗದಾಯು. ೯-೦೩) ; ತಡೆಯಲೆಡೆಯಿಲ್ಲ ಬೆ(ಚೆ)ಚ್ಚರಮೊಡರ್ಚು ನಿನಗಾರ್ಮಮಪ್ಪ ಧರ್ಮಮಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೭-೩೦). ೨. ಚೆಚ್ಚರಮೆನೆ ಕಲ್ಪಲತಿಕೆಗಚ್ಚರಿಯರ್ ಮೆಲ್ಲನಮೃತರಸಮಂ ಪೊಯ್ವಂ

ತುಚ್ಚವದಂದಾ ಸೌಂದರಗೊಚ್ಚೆರಗಚ್ಚಬಲೆರ್ಯರ್ಚಲೆರ್ದರ್ ನೀರಂ (ಕಾವ್ಯಟ. ೪-೨೨). ಪಿ. ದಿಟವಾಗಿ; ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ: ಚಿಚ್ಚರಪಮಾನತಳಂ ತನಗೆ ಸಾರ್ದವೊಲೊರ್ವ ರಲುಜ್ಜೆ ಪೊಣ್ಮಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೦); ಮನಸಿಜನಚ್ಚೊತಾವ ತೆಱನಕ್ಕುಮೆಂ ಚಿಚ್ಚರಮೆನ್ನ ಪೇಟ್ದುದಂ ತನಗಿ ವಸಯಿ ಬನ್ನವಿಪಿನಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಪುಮೆ ದೇವ ಜೀವಮಂ (ಭರತೇಶ. ೪-೨೮)ಳ ೪. "ನಿರ್ನಿದಿತ್ವಿನಾಗಿ" (ತಾದಂಂಂ. ೨೨೩). ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ರಿತಯಮುಮನೆಜ ಧರಿಸದೆ ವೈರಾಗ್ಯಮೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದುದೊ ಚಿಚ್ಚರಮೆಂಬುದನಾಂ ಪೋಗಿಯೆ ತೀವೆಂ (ಶಾಂತಿಂಗೀ೪೩). [<ಚಚ್ಚರ]

ಚಚ್ಚರಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸು: ಜಾಗರೂಕತೆಯನ್ನು ತೋರುವಂತೆ ಸೇವಾಕ್ಷಿಯೊರ್ವೞಕ್ಷಣದಜ್ಜವಿಂ ವಿಧುವನೆಳೆತರಿಸಿ ಕಾಣಿಸಿದವಳೋ ಯವರ್ ಚಚ್ಚರಂದಳೆದೊಳಗೆ ಮೌಕ್ಕಿಕರಿಚಿಂದನೊರ್ವರ್ಗಾ ಪೊಯ್ದು ರ್ದರ್ ನಲಸನದಿಂದೆ (ಜಿನಪ. ೦೦-೦೬). [ಚಚ್ಚರ + ತಳ್ಳಿ]

ಚಚ್ಚರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಶ್ರಿವಿಡಿ ಜ್ಜುರಿ ರುಂಂಡೆಯಚಿರಿಂಕತಾಳಮಂ ವಿವರಿಪಿಂತುಂ ತಾಳಧರಿಣಳು ನೆಱಪಿ (ಕ್ಷಣಾ. ೩-೬೭). [<ತಾ., ಚಚ್ಚರಿ. / ಸಂ. ಚರ್ಚರೀ]

ಚಚ್ಚರಿಗಿ, ಚೆಚ್ಚರಿಗ (ನಾ). ೧. ಆತುರಗಾರ ; ದುಡುಕುವವನು: (೪). ೨. ದಂಡುಸಿ ಮಾತಾಡುವವನು: ಚ [ಪಾಣಂ. ಚೆ] ಚ್ಚರಿಗ ವರಿವಾಯಂ ತುಚ್ಚಳನುಮ್ಮಗ್ರಿಯೊಲ ಮುರ್ಮೂರಿ ಕೆಸಱಿ-ಲ್ಲಿ ಚಿಚ್ಚಿಡುವನೆನಿಪ ಖಳಕುಲಂ ಉಚ್ಚ್ರಗಿನವೆಸಕ್ಕುಮೊಂದಿ ಜೈನರ ಕೆಲದೊಳ್ (ಸಮಾಷ. ೬-೦೬೬). ಚೆಚ್ಚರಿಗ: ಪಿ. ವೇಗವುಳ್ಳವನೆಂ : "ಪುಷ್ಪೋರ್ಜ-ತ್ಪರಿತಃ, ತೂರ್ಣಃ, ಉಗತ್ಪುಕಃ, ಪ್ರಸ್ಪರ್ತಾ—ಈ ೫ ಚೆಚ್ಚರಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೦೯೮); "ತ್ವರಿತವುತ್ಪುಕ ನೆನಲು ಪ್ರಭುತಂ ತೂರ್ಣನೆಂದರೆ ಬ್ರ[ಚ್ಚೆ]ಚ್ಚರಿಗನಕ್ಕುಂ" (ಹುಂಗಿಂ. ೬೯-೦೩). [ಚಚ್ಚ್ರ + ಇಗ]

ಚಚ್ಚ್ರಹುಚ್ಚಿಗೆ (ಅ). ಅಡ್ಡಿಡ್ಡಿವಾಗಿ: ಕ್ರಮವಱಿಪ್ಪಿ; ಹುಚ್ಚುಹುಚ್ಚಾಗಿ: ಚಚ್ಚ್ರಹುಚ್ಚಿಗೆ ನಡೆದರು ಭೂಚಬಲಿರಾಜ ವೆಚ್ಚುವನಚಿಂದರರು:ಹುಚ್ಚು ನಡಗೆ ನೀನು ಮೆಚ್ಚಿ ಯೆಂದವರೆಲ್ಲ ಬೆಚ್ಚಿ ದೂರದೊಳಿರುತಿಪರು (ಭರತ. ೫೦-೦೩೮). [ಚಚ್ಚ್ರಹುಚ್ಚು + – ಅಗ]

ಚಚ್ಚ್ರಹುಚ್ಚು (ನಾ). ಹುಚ್ಚುಹುಚ್ಚು : ಅಸಂಬದ್ಧವಾದುದು: ವಿಕೃತಿ: ಚಚ್ಚ್ರಹುಚ್ಚಾಗದೆ ಚಂದಕಂದಬೊಂಬು ವಳಚ್ಚಿನೆ ಪಾದಿದರೊಸೆದು (ಭರತ. ೧೫-೮೩); ಚಚ್ಚ್ರಹುಚ್ಚಂಗವನಂದಚಿಂದವ ಮಾಡಿ ಮೆಚ್ಚ್ರಕೈವಿಡಿಪ್ತರುಂಟು ಉಚ್ಚ್ರಳಿಸುವ ಚಿಲ್ಪಿನಂಗವ ಕವಸಿಗೆ ವೆಚ್ಚಿವರಾರಿವರಂತೆ (ಭರತ. ೭೦-೦೦೩). [ಚಚ್ಚ್ರ? + ಹುಚ್ಚು (<ಹುಚ್ಚ್ರ)]

ಚಚ್ಚ್ರಿ, ಚೆಚ್ಚ್ರಿ, ಜಜ್ಜ್ರಿ, ಜರ್ಜರಿ, ಜೆಜ್ಜ್ರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಕುಟ್ಟು ; ನುರಿಸು : ಡೊಣ್ಣೆಯಿಂ ಚಚ್ಚಿ ಕೆಲವು ಮಿಗಗಳ್ ಕೊಂದರು (ಪೌಷಿಂ. ೨-೩೦) ; ಎತ್ತಿ ಕುತ್ತಿರಿ ಚಚ್ಚು ತಿವಿತ್ತಿ ಹೆಳವು (ಜಪಮು. ೧೯-೨೩). ಚೆಚ್ಚ್ರಿ: ಅವಳು ಕೋಪದಿಂದ ಮಗುವನ್ನು ಚಿಚ್ಚಿದಳು (ಕೂಡ). ಜಜ್ಜ್ರಿ: ೧. ಕೂರ್ಮನೆರ್ದೆಯೊಡೆದು ಬ್ರಹ್ಮಕಪಾಲದನು ಜಜ್ಜಿದಂತಾದುದೀ ವೃಷಭಪತಿಯ ಸಮರಜಯ(ಜಪಪು. ೪೪-೩೦); ಗೋಧಿಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ-ತಾಳಗಳ ಳನ್ನಾಗಿಮಾಡಿ ಆಕ್ಕಿಯಂತೆ ಬೇಯಿಸಿ ನಿತ್ಯದ ಊಟಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸ ಬಹುದು (ಆಯುಸಿ. ೭೩) ; ಈ ಹಾರೆಯಿಂದಲೇ ತಲೆ ಜಜ್ಜಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಕಂದ್ರಕಾ. ೨೩). △ ಜರ್ಜರ್ : ಪಿ. ನಂಗಾಗ್ಗಂ ; ವೆಗ್ಗು ; – ಪಾದ ಪ್ರಹಾರಂಗಳಿಂ ಗರ್ಜರ್ಗಳಂತೆ ಭೂಪನಳಗ್ಗಾದುವು ದಿಗ್ಗಜಂ ಜರ್ಜರಿದುರು ಕಜ್ಜವಾಂಗಂ (ಜಿಂಪು. ೨೮-೦೦). ಪಿ. ಉತ್ಸಾಹಗೆಂದು ; ಕಂಗ್ಗು. 'ಜರ್ಜಿಸಂ' ಪರಾ. ಜೆಜ್ಜ್ರಿ : ೧. ಮುಂಬಲ್ಲು ಬಿದ್ದು ವೀಳಿಯವ ಕಲಿಸ್ಸೂರು ಜೆಜ್ಜಿ ತಿಂಬರಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟ್ರಾರು (ಧರ್ಮ. ೭೦-೦೦೩).

[ದೇ.। ತುಳು. ಜಜ್ಜು ; ತೆಲು. ಚಜ್ಜು]

ಚಚ್ಚ್ಯು [ಚರ್ಚ್ಯ್] ನೋ.

ಚಚ್ಚಿಕ್ಕ 'ಚುಚ್ಚಿಕೆ' ನೋ.

ಚಚ್ಚಿಮ್ಮಳೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚುವ ಮಳೆ ; ಭಾರಿಮಳೆ ; ರಭಸದ ಮಳೆ : ಮುಂಗಾರಿನ ಚಚ್ಚುಮಳೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಬೇಡ (ಕೂಡ).

[ಚಚ್ಚು + ಮಳೆ (<ಮಟಿ)]

ಚಿಚ್ಚೌಕಮೈಲು (ನಾ). ಚದರ ಮೈಲು ; ಚೌರಸ ಮೈಲು : ಸಿಂಹಲ ದ್ವೀಪದ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ ಸುಮಾರು ೨೫ ಸಾವಿರ ಚಿಚ್ಚೌಕ ಮೈಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೨೦೦). [<ಚೌಕ + ಮೈಲು]

ಚಚ್ಚ್ಯ 'ಛಜ್ಜ' ನೋ.

ಚಚ್ಚ್ಯೆ 'ಸಜ್ಜ್ಯೆ' ನೋ.

ಚಚ್ಚ್ಯೆ 'ನೆಜ್ಜ್ಯೆ' ನೋ.

ಚಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ಬಾಣಲೆಯಿಂದ ಕಡಲೆ 'ಚಟ್' ಎಂದು ಸಿಡಿಯಿತು (ಕೂಡ).

ಚಟ (ನಾ). ೧. ಗೀಳು ; ತೆವಲು ; ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ : ಯಾವದಾದರೊಂದು ಕೆಟ್ಟಚಟ ಬಿದ್ದ ಬಳಿಕ ಅದು ಬೇಗ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕುಂಂಂಯ. ೩-೩) ; ಮನುಷ್ಯನಂದರೆ ಚಟಗಳಿಗೆ ಒಡಲು ಮೂರ್ತಿ (ಮುಂಂಂಯ. ೩೩) ; ಧಾರಾಸೇವೆ ಹೆಂಚರಿಗೆ ಆಬವಿನಿಸಿದರೆ ಇಹಲೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಚಟವಾಗಿದೆ (ಹಾಲ್ಕುಂ. ೬೩); ಇನ್ನೂ ನಿಮಗೆ ದುಂದು ಖರ್ಚಿನ ಚಟ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಪ್ರಾಣಾಗ. ೪೫೪). [?. / ಹಿಂ. ಚಟ = ಕಳಂಕ, ದೋಷ, ಬಯ]

ಚಟಾಕ್ಷ(ನಾ). ಒಂದು:ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅವನು ಚುಟಕ್ಕೆಂದು ಹೊರಟು ಬಿಟ್ಟನು (ಕೂಡ); 'ಚಟಿಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಚಟಾಕ್ಕ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿ ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ : "ಚಟಕ ಜಾಟಾಜ ಚ್ಚುವಾಕ ಕರಟಿ ಬಳಾಹಕ ಗೃಧ್ರ್ಯ ಖಿ-ಮರಕಟಿಕ (ಮುಹೂತ್ತ. ೩-೯). [ಸಂ.]

ಚಟುಕ (ವಾ). ದರ್ಪಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೂರ್ಚ.–ಪ್ರಯೆವಂ. 'ಚಟುಕ ಶಾದ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಟುಕಶಾದ್ಯ (ನಾ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ದರ್ಪಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಶಾದ್ಯ. . [ಚಟುಕ + ಶಾದ್ಯ.]

ಚಟುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ): ಚಿಟ್ಟನೆ ಹಾದು ಹಾಕು.–ಕತ್ತುಸಿರಿಬದು: (೪). [?]

ಚಟುಕೆ (ನಾ).೧. ಹೆಣ್ಣಾ ಗುಬ್ಬಿ.–ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ . ೨. ಗುಬ್ಬಿಯ ಹೆಣ್ಣಾಮರಿ. [ಸಂ. ಚಟುಕಾ]

ಚಟುಕ್ಕನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ : ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ತಕ್ಷಣ : ಅವಳು ಮಲಗಿಕೊಂಡ ದ್ದನ್ನು ಕಂಡು . . ಚಟುಕ್ಕನೆ ಎದ್ದುನಿಂತು ಆಕಳಿಸಿದ (ಎಚಪ್ರ. ೦೦೬). [ಚಟುಕ್ + – ಅನ್ನೆ]

ಚಟುಗಾರ (ನಾ).: ತೆವಲು ಳುಳ್ಳವನು: ಗೀಳುವುಳ್ಳವನು: ಬೆಳಗಾಗುತ್ತ ಲೆ ಬಂದು ರಾತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವ ಚಹದಂಗಡಿಯ ಚಟುಗಾರರಲ್ಲಿ ಅವನು ಒಬ್ಬನೆನ್ನಬಹುದು (ಚಕಥಾ. ೦೦).

[ಚಟು + – ಗಾರ (< – ಕಾರ)]

ಚಟುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ ಹೊಂದು ; ಗೀಳುಹಿಡಿ : ವಟಪತ್ರ ಫಲರುಚಿರಾಧರೆಯಾ ನಿಷ್ಕುಟಲಕಾಮರ ಚಿಂದ್ರಮನ ಚಟುಲ ಚಕೋರ ಲೋಚನವುತ್ಪಿಕೆಗಳು ಚಟುಗೊಂಬಂತೆ ನೋಡಿದಳು (ಪಾಪಿಂ. ೦೯-೨೦೯). [ಚಟು + ಕೊಳ್]

ಚಟುಚಟು (ನಾ). ಬಿಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಚಿಟ್ಟುಚಟು ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕು; ಕಣ್ಣಳವನ್ನೇ ಗೂರುಸೇರಬೇಡ (ಕೂಡ).

ಚಟುಚಟುನೆ (ಅ). ಚಟುಚಟು ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ಹುಲ್ಲು ವಿಪ್ಪನ ಕಪಾಪ್ಪಡವುಗಳಲ್ಲಿ ಚಟುಚಟು[ಪಾಣಾ. ದಟಚಟುನಿಸ್ಸಳಿಸಿ ಅವಲ್ಲಿಗೆಳತಮ ದೆಂದು ನುಡಿದನು ಕಿಪಾಣಾ. ೩೦-೩೩). [ಚಟುಚಟು + – ಅನ್ನೆ]

ಚಟಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಆನಕಅರಣ ಪದ. 'ಚಟಪಟಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಚಟಪಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಟಪಟ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು : ಚಟಪಟ ಗುಟ್ಟು ಚಟುಂಕಯು ಮುಂಗಡೆ ೀ ೀವಿಯ ತೋರಂಚ ಬರುತಿರಲು (ಸಕೂಕೃಟ. ೧೯೧)

[ಚಟಪಟ + ಕುಟ್ಟು]

ಚಟಪಟಕ್ಕೆ 'ಚಡಪಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟಪಟಿಕ್ಕೆ 'ಚಟ್ಟಮಟಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟಪಟಿಸು 'ಚಡಪಡಿಸು' ನೋ.

ಚಟಮಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉದ್ವೇಗಗೊಳಿಸು; ಉದ್ವಿಗ್ನವಾಗು: ಚಟಮಟಿಸು ಕೋಪದಿಂ ಜನನಿಯಂ ದೂರಿದಂ (ಪರಿಷ. ೨-೨೮); ಪಟು ವರಾಕ್ರಮಿ ಜ್ವಾಲವದನನು ಚಟಮಟಿಸಿ ಕೃತಭುಜರ . . . ನರವಿಯ ನಿಱಿದು (ಜಂಲಿಶಾ. ೦೬-೭೬). [< ಚಟಪಟ + ಇಸು]

ಚಟಮಾರಿ (ನಾ). ಚಿಟಿಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವವನು, ದಾನನಾದವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ಬೀಡಿಯ ಚಟಮಾರಿ (ಕೂಲಿ).

[ಚಟ + – ಮಾರಿ]

ಚಟವಟ, **ಚಟುವಟ** (ನಾ). ಲಗುಬಗೆ; ತ್ವರಿತ; ಚಪಲತೆ: ಕಂದುರೆಗಳು . . . ಚಟವಟದಿಂದ ವೆನಗಱ್ಕಱದ ತವ್ಕಯ ಸ್ಪಂಧಗೆಗಂಬರ್ದ ಕುಂಕುಮ ರುಾಡಿಸಿದವಾಗ (ಶಕುಂಲ. ೨-೨೬). ಸಚಿವವಟ : ಈ ಬಳ ವಟದ, ಈ ಚಟುವಟದ ಎಲ್ಲ ಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಅವನವೇ (ಸಕೃಟ. ೪೫).

[< ಚಟಪಟ?]

ಚಟವಟಿಕೆ, **ಚಟಪಟಿಕ್ಕೆ**, **ಚಟುವಟಿಕೆ** (ನಾ). ೧. ಲಗಬಗೆ; ವೇಗ; ತ್ವರಿತ; " ಚಪಲತನ " (ಗೂಗಾ. ೧೨೬). ೨. ಪಟುತ್ವ: ಲವಲವಿಕೆ; ಉತ್ಸಾಹ : ಮಕ್ಕಳ ಚಟವಟಿಕೆ ಮುಂದಾಗಿಲ್ಲಿ (ಕೂ). ೩. ಕೆಲಸ; ಕ್ರಿಯೆ; ಕಾರ್ಯಕಲಾಪ : (ಕ್ರಿ). ಚಟವಟಿಕ್ಕೆ ೨ (ಕ್ರಿ). ಚಟವಟಿಕೆ : ೨. ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ವನಸಿಜ್ಞನು ಬಹಳ ಚಟುವಟಿಕೆಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಚರಾತ್ರ. ೦೩೭). ೩. ಆಪಾದ್ಧಾಯುರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಚಟುವಟಿಕೆ, ನಿಯತ್ತುಗಳ ಪ್ರಸಾರ ನಡೆಯುವುದು . . . ಇವಲ್ಲ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದುವು (ಕಗಳ. ೦೦೩) ; ಶಾದೆ . . . ಅದುವನಕ ನಡೆದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ಮಾಡಿ (ವಿಜ್ಞಾ. ೫೦). [ಚಟವಟ + ಇಕೆ]

ಚಟಾಕಿ (ನಾ). ೧. ಪಟಾಕಿ: ಚಟವಟಗುಟ್ಟು ಚಟಾಕಿಯು ಮುಂಗಡೆ ೀವಿಯ ತೋರಂತ ಬರುತಿರಲು (ಸಮಾಕೃಟ. ೦೯೦) ; ಹುಡುಗರು ಚಟಾಕಿಗಳನ್ನು ಹಾಂಸುತ್ತಾರೆ (ಕೂ). ೨. (ಅಲಂ) ಚುಟುಕಾದ ಬಿರುಕುಮಾತು : ಇದೊಂದು ಜಾನ್ಸನ್ ಚಟಾಕಿ ಎಂಬಂತೆ ನಕ್ಕಿಬಿ: (ಸಂದಾ. I, ೩೦೪). ; ಮುಮಿಸ್ಸಾಮಿ ನಗೆಯ ಚಟಾಕಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನು ನಗಿಸುವನು (ಪ್ರವಾ. ೦೨). [< ಚಟ್ಟ್]

ಚಟಾಕು (ನಾ). ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಹ್ರಮಾಣ ; ಸೇರಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಎಳ್ಳು ಚಟಾಕಿನಂತೆಯೆ ಹೋಳನ್ನು ಅಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಹೊರಟು ಹೋದ (ಇಚೆಚೆ. ೨) ; ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಚಟಾಕಿನಂತೆ ಕೊಂಡು ತರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರಚುಚ್ಚೂ. ೪). 'ಚಿಟ್ಟೆ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಟಾಕ್].

ಚಟ್ಟಿ (ನಾ). ಖಿದ್ಯಯಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಿಸೆ : ಗಣಿತಶರವರ್ಷ್ಯಾಯು ಪಂಕ್ತಿತೆ . . . ಸಿಂಹಾವೀಕ ಭ್ರಜಾಶಾಂ. ಕೃಚಯಂಬ. ಚತುರ ಆಾನದ ತರಹರದೊಳು ಹುಲಗುಯು ಮಗ್ಗುಲ್ಗೊಳು ಖಿಡ್ಗದುಂ ಜಡಿದರು (ಸಚಾಕರ. ೫-೦೪). [?]

ಚಟ್ಟಿ 'ಚಟ್ಟ್' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿ (ನಾ). (?) : ಮಗಲಿರುಳು ಖಡದೊಡರಿರ್ದರ ಚಟಿಯ ಕೊನೆಗೆ ಸಲ್ಯುಡಿಸೆ ದಾಸಿಯ್ಯ (ಬುದೆಪ್ಪ. ೭-೪೩). [?]

ಚಟ್ಟಿಕಾಶಿರ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು : ಗುಂಧಿಳಂ. ಪಿಪ್ಪಲಿಮೂಲಂ. ಚಟ್ಟಿಕಾಶಿರಃ ಸಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು (ಸಿಪ್ಪಾಂಚಿ. ೨೬೪).

[ಸಂ. (ಚಟ್ಟಿಕಾ + ಶಿರ)]

ಚಟ್ಟಿಕೆ, 'ಚಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಗೊಬ್ಬಿ : ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳಿಂದು ಚಟ್ಟಿಕೆ ನೀಡ ದೊರ್ದುಂ ಕಿಱುಮಱಂಪುಂ . . . ಲಲ್ಲಿಗೆಯ್ದುದಂ (ಜಾಮಾಕೃ. ೦೫-೦). ೨. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು ; ವೀಳಾಡಿಯೆಂಬ ಬಿಷಧಿ ದ್ರವ್ಯ.

[ಸಂ. ಚಟಿಕಾ]

ಚಟ್ಟಿಗೆ 'ಚಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿದಾಕ (ವಾ). ಕುಂಬಾರನು (ತಿಗುರಿಯ ಮೇಲಿರುವ) ಮಡಕೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ದಾರ: ಕವಸಿಣ ಕಾಯಂ ವ್ಯತ್ಕಿಕೆಯಾಗಿ ಪೆನಹುಂ ಚಟ್ಟಿ(ಪಾಣಾ. ೫)ದಾರಂಗಳಲ್ಲವಾಗಿ (ಕುಂಚಾ. ೨೩೨-೬); ಅರಿಂದಂ ತಿರುಗಿಸಿ ಮಾಡಿಡೆ. ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ನೆನಪೆಂಬ ಚಟಿದಾರಗಳಿಂದ ಕೊಯ್ಯು ಕರಣ ಗಳಿಂದ ತಿದ್ದಿ ಬಡಿದು (ಕರಚ. ೦೦). [ಚಟ್ಟಿ + (< ಚಟ್ಟಿ) + ದಾರ]

ಚಟು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು ; ಹಿತವಾದ ನುಡಿ: " ಚಟು (ಟ). ಚಾಟು (ಟ)—ಪ್ರಿಯವಚಿಪಂ " (ಹೆಶಾಂಚು. ೨೪-೦೪೪) ; "ಪ್ರಿಯವವ್ಕ ನುಡಿ ಚಟು ಚಾಟುವರ್ಕ್ಕ " (ಪಂಗಡ. ೨೬-೨). ೨. ಹೊಟ್ಟೆ. [ಸಂ.]

ಚಟುಕಾಕ್ಷರ (ನಾವ). ಒಂದು ಅನಕಅರವಾಚಕ ಶಬ್ದ : ಆ ಸಚಿಯಂತೆಯೊಮ್ಮೆ ಹೊಡೆಯಲು ಚಟುಕಕ್ಷರ ಚಟುಕತೆಯು (ಲಸಪ್ರ. ೩೭-೧೩).

ಚಟುಪಡಿಕೆ 'ಚಡಪಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟುಲ, **ಚಟುಳ** (ಗ). ೧. ಚಿಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ; ಚಂಚಲ : ಚಟುಲಮುರಲಾಸಿರೋದ್ಭತ ವಟುಕೃತಕ ಧೂಳ ಪಡೆದುದು . . . ವಿಳಾಸವಂ ಪ್ರಯಾಣಾಂತರದೊಳ್ (ಜಾಂಪಿಬು. ೦೦-೦೬) ; ಮುಂದ್ಪರಿಯಂತ ಚಟುಲ ತೋವಲ ಗದಾಚಕ್ರ . . . ಮೊದಲಾದಾಯುಧಂಗಳಾಂತು (ಭರತಾಸಂ. ೩೫-೬೦). ೧. 'ಚಟ್ಟುಲನಯನ' ಪರಾ. ೨. ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ತ್ವರಿತವಾದ: ಮತಂಟ ಸಂಘಟಿತ ಚಕ್ರ ಚಟುಲಗತಿ ನಿಯಂದ್ಯಾಯಂದ್ರವಾರಧಿರ : ಕರ್ದಮಸಮ್ಮರ್ದಿತ ಮಾತಂಗ (ಗಜಾಯು. ೪-೭೬) ; ಭಾಗಶಟಪಟು ಚಟುಲದಹನ ವಿಶಾಲ ನಯನಂ (ಬಸಪು. ೫೦-೬೩). ೩. ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ ; ಚೊಕ್ಕವಾದ : ಚಟುಲಸ್ವರೂಪ ನೊಪ್ಪಿ ದನಜನ ತನುವೆರ್ಪ್ಪ ಸೀಳಾಗೆ (ಹರಪು. ೦೬-೨). (ನಾ). ೪. ವೇಗ; ತ್ವರಿತ : ಜಾಗ್ರಗೆ ; ಚಟುಲದಿ ವಿಯೋಗಿವದಕೆ ವೇಳುವ ಲಕ್ಷ್ಯಂ (ಕಾಸ್ವ. ೧೮೩). ಚಟುಳ : ೧. ಧನಂದಯರಥ ಚಟುಳ ಚಕ್ರನೇಮಿ ಧಾರಾವರಿವ್ಯತ (ಹಂಪಭಾ. ೦೬-೪೦ ಪ). ೨. ಕೆಂಧೂಳ್ವಪ್ಪರಿಯದು ಚಟುಳ ಜಾತುರ್ಬಲದ ವದಹತಿಗೆ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೩-೨೪) ; ಕೊಂದು ಹೋಗಾ ವಿಬಧರಿವ ಚೇತಂದ ವಂಜಾನನಾಜದ ಚಂಡ ಚಟುಳಪರಾಕ್ರಮನ ಮಾಯಾ ಕ್ರಿಯಿಪ್ಪನ (ಕೃಕರಾ. ೧-೯-೩). ೩. ಚಟುಳ ಮನಃ ಕಂಚೀನೇ ಪರಿಘಟಿತ ನಿಜಾಯೋಗಮಾಗಳೆಪೆದುದು (ಲರ್ಯಾಹಿ. ೪-೦೬). [ಸಂ.]

ಚಟುಲಗಾತಿ (ನಾ). ಚುರುಕಾದವಳು : ಸುಂದರಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಚಟುಲ ಗಾರ್ತಿ (ಸುಚಾಗಾ. ೦೩೬).

[ಚಟುಲ + – ಕಾರ್ (<–ಕಾಱ್) + – ತಿ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಚಟುಲತೆ, **ಚಟುಳತೆ** (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ಚಪಲತೆ ; ಲಗುಬಗೆ : ಏನುಂ ತ್ಕಲ್ಪಲ್ಲವಾಗಲಿಕೆ ಚಟುಲತೆಯಂ ನಿಸ್ಸನೆಯ್ದುರ್ವೆನಂದೇನಾನುಂ ಸೂರು ಳ್ಳಿರಿ ನಂದಿಸಿದೊಡೆ (ಸುಕುದಾ. ೭-೩೦). ಚಟುಳತೆ : ೨. ಸೊಗಸು ; ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಗಗನಾಭೋಗವಲ್ಲಂ ಕರಂ ಚಿತ್ರಾವಕ್ಷಂ ಬಂದಭಧಂ ಬಂದುದೊ ಚಟುಳತೆಯಿಂ ದೇವದೇವನಿಕಾಯಂ (ಸುಕುಪ್ರ. ೦-೬೪).

ಚಟುಲನಯನ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಚಪಲ ದೃಷ್ಟಿ : ಚಟುಲ ನಯನದ ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆ ತಮ್ಮಾಳ್ದಂಗೀ ವಿವರಮನಱಿಕೆಗೆಯ್ವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೪-೧೪). [ಚಟುಲ + ನಯನ]

ಚಟುಲಲೋಚನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳ್ಳುಳ್ಳವಳು ; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ : ಚಟುಲಲೋಚನೆಯಂತೆ ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆಯಂತೆ ಪಿಟ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಇರುಳು ಸಂಗಟಿನ ಕಾಯಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೭೨).

[ಸಂ. ಚಟುಲಲೋಚನಾ (ಚಟುಲ + ಲೋಚನ + –)]

ಚಟುವಟ 'ಚಟವಟ' ನೋ.

ಚಟುವಟಿಕೆ 'ಚಟವಟಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟುಹುಟುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವಳು; ಉತ್ಸಾಹಗಾರ್ತಿ: ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆಯಳ ಚಟುಹುಟುಗಾರ್ತಿಯ ನಟನೆಯ ನಡೆಯ ನಾಯಕಿಯ . . . ಪೊಂದುವುದೆಂದೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೪-೨೦).

[ಚಟುಹುಟು? + –ಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಟುಳ 'ಚಟುಲ' ನೋ.

ಚಟುಳತೆ 'ಚಟುಲತೆ' ನೋ.

ಚಟುಳಿತ (ಗು). ೧. ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ : ಚಟುಳಿತ ಚಕ್ರನೇಮಿ ಪರಿವರ್ತನ ಘಟ್ಟನ ಘಾತ . . . ವಿಜಯನುಗ್ರ ರಥಂ ಪರಿದತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೪೬). (ನಾ). ೨. ನಡುಗುವಿಕೆ; ಕಂಪನ; ಸ್ಪಂದನ : ಪೊಟ್ಟಗೊಡೆದತ್ತು ರಟತ್ಪಟು ಪಟಹ ಶಂಖ ಭೇರಿಯ ಚಟುಳಿತದಿಂದಟಳಪಟಳಮಂಬರ ಪಟಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೭). [ಸಂ. ಚಟುಲಿತ]

ಚಟೂಕ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರಿಯ ವಚನ; ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವ ನುಡಿ; ಸ್ತುತಿಯ ಮಾತು: ವಿನೋದದಿಂ ಮುಳಿದೆನಾಂ ನೀನಂಜಲೇಕೆಂದು ಕೋಮಲೆಯಂ ಕೋಟಿ ಚಟೂಕ್ತಿಯಿಂದೊಸೆಯಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೫೩).

[ಚಟು + ಉಕ್ತಿ]

ಚಟೂರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿಡಂಬಂ ವಿಡಂಬಿಸದಂತಾಗಿರೆ ಮಾನ್ಯರೆಲ್ಲ ತೆಱದಿಂದಂ ಪೊಕ್ಕು ನಿನ್ನಂ ಚಟೂರಿಸದಂತಾಗಿರೆ ಕಾಮಿನೀತತಿ ವಿಲಾಸಾಪಾಂಗದಿಂದಂ ಪ್ರತಾರಿಸದಂತಾಗಿರಲಾತ್ಮವಂತನೆನಿಸೆಂದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭೪).

[<ಚಟು + – ಇಸು$_3$]

ಚಟೆಕಾರ 'ಚಟ್ಟೆಗಾರ' ನೋ.

ಚಟ್ಟ$_1$, ಚಟ್ಟು$_1$, ಚಟ್ಟೆ$_2$, ಚೆಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಮತಲವಾಗಿರುವುದು; ಮಟ್ಟವಾದುದು ; ಚಪ್ಪಟೆ : (ಕ). ೨. ಗಾಡಿ, ಮಂಚ, ಕುರ್ಚಿ, ಚಿತ್ರಪಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಜೌಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಅದರ ಭಾಗ: 'ಗಾಡಿಚಟ್ಟ' ಪರಾ. ೩. ಹೆಣವನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದಿರಿನ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಸಿದಿಗೆ : ಅಮ್ಮನವರು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅಯ್ಯನವರು ಚಟ್ಟಕ್ಕೆ (ಗಾದೆ). ೪. ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ; ವಿಧಿ: (ಕ). ೫. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಸೊಗಸು ; ಅಣಿ : (ಕ). **ಚಟ್ಟು$_1$**: ೬. (ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ) ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ ,– ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ,– ಹೊದಿಕೆ : (ಕ). 'ಗುಬ್ಬಿ ಚಟ್ಟು' ಪರಾ. ೭. ಬೀಜ ಬಲಿಯದ ಕಾಯಿ ; ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ ; ಹೀಚು : ಅವರೇಕಾಯಿ ಚಟ್ಟು (ರೂಢಿ). ೮. ಗಡುಸುತನ ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : (ಕ). ೯. ಬೀಜ ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟ ಕಾಯಿ : ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು (ರೂಢಿ). **ಚಟ್ಟೆ$_2$** : ೧. ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥಿಗಳು ದೇಹದ ಮುಂದು ಗಡೆಯ ಎದೆಯ ಚಪ್ಪು ಎಂಬ ಚಟ್ಟೆಯಾದ ಎಲುಬಿಗೆ ಸಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಪ್ರಾಚಿಶಾ. ೩). **ಚೆಟ್ಟು$_1$** : ೭. ಈ ಮರದ ಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು ಬಹಳ ರುಚಿ, ಚೆಟ್ಟಾಗಿರಲಿ, ದೋರೆಗಾಯಾಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಹಣ್ಣೇ ಆಗಲಿ(ನನ್ನೂರು.೧೯೯). ೯. ತಿನ್ನಲು ಮಾಡಿಟ್ಟ ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಚೆಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾಳೆ (ಎಮುಳ. ೩೨).

ಚಟ್ಟದ ತೋಳು, ಚಟ್ಟಿನ ತೋಳು = ಗಾಡಿಯ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಡ್ಡಿ,–ಕೋಲು; ಗುಜ್ಜುಗೋಲು; ಕಳಗ : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಟ್ಟ; ತುಳು. ಚಟ್ಟ, ಚಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಚಟ್ಟ$_2$ 'ಚರಟ' ನೋ.

ಚಟ್ಟ$_3$, ಚೆಟ್ಟ$_2$ (ನಾ). ನಿಪುಣ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. 'ಮಾಣಿಕಚಟ್ಟ' ಪರಾ. **ಚೆಟ್ಟ$_2$** : (ಕ). [<ಸಂ. ಶ್ರೇಷ್ಠ]

ಚಟ್ಟ$_4$, ಚಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ ; ಗುಡ್ಡ : ಸಭಾವಳಯದೊಳೆನ್ನನೇಳಿಸಿದ ನಿನ್ನನನಾಕುಳಮೆನ್ನ ಚಟ್ಟರಿಂ ತಳವೆಳಗಾಗೆ. ಕಟ್ಟಿಸದೆ ಮಾಣ್ದೊಡೆ ಕೆಮ್ಮ [ನೆ] ಮಿಾಸೆವೊತ್ತೆನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೫೦) ; ಶ್ರೀ ಪಱಿಕಱ ಮಾರುಗ ಬಲರ ಚಟ್ಟ ಸುಟಬಣ್ಣರ ಸುಲ (ಎಳ. II, ೬೦-೩ ; ಸು. 1100) ; ಕಂಸಂ ವಸುದೇವಂಗೆ ಚಟ್ಟನಾಗಿ . . . ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಂ ಸಾಧಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೫೧ ವ) ; ಕಂಸಂ ನಾಂ ಬಿಲ್ಗಲ್ತೆಯ ಚಟ್ಟನೆನ್ನೋಜನನುವರದೊಳ್ ಕುಸಿದಿರಲಾಗದೆಂದು ರಥಮಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಸಮರಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ (ಬಂಹರಿ. ೫-೨೮ ವ). **ಚಟ್ಟು$_3$** : ತಾನುಂ ತನ್ನ ಚಟ್ಟುಗಳುಮಾನೆಯನರ ಮನೆಗೆ ತಂದರಸಂಗೊಪ್ಪಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧೨-೧೩೪).

[<ಪ್ರಾ. ಚಟ್ಟ. / ಸಂ. ಛಾತ್ರ]

ಚಟ್ಟ$_5$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬನವಸೆಯ ಚಟ್ಟನಾಗರಕಣ್ಣಕ್ಕೆ ಮುನಿದು ಪರಿಯನಟ್ಟಿದಡೆ (ಎಳ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೪-೭ ; 999) ; ಮನ್ನೆಯ ಚಟ್ಟಂ ಬಿಟ್ಟಂ ಮನ್ನೆಯಮಂ (ಇಆ. XVIII, ೨೭೪-೪೦ ; 1022). [?]

ಚಟ್ಟಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹೆಣ ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಿದಿರಿನ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟು; ಸಿದಿಗೆಯನ್ನು ರಚಿಸು : ಸತ್ತಮೇಲೆ ಹೆಣ ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆ ದೇಶದವರು ನಮ್ಮ ಹಾಗೆ ಚಟ್ಟಕಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಪಂಚಾಪ್ಯು. ೬೭); ಅವನು ಸತ್ತೇ ಹೋಗಲಿ ಅವನ ಚಟ್ಟಕಟ್ಟಲಿ (ಜಾನಗೀ. ೦೦೫). ಲೋ ! ಕಾಮಣ್ಣನ್ನ ಚಟ್ಟ ಕಟ್ಟೋಣ್ರೊ (ದಯ್ಯಮ. ೨೬) ; ಮಟ್ಟುಮಿಾರಿ ಉಂಡರೆ ಚಟ್ಟಕಟ್ಟುವದೇ (ಗಾದೆ). [ಚಟ್ಟ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಟ್ಟಗೆಯಿ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ : ಭಳಾರಿಗೆ ಮತ್ತ ೬ ಭಟ್ಟಗೆಯಿ ಚಟ್ಟಗೆಯಿ ಮತ್ತ ೬ (ಸೌಇಇ. IX–1, ೭೪-೭ ; 981) ; "ಚಟ್ಟಗೆಯಿ" ಎಂದರೂ ಚಟ್ಟವೃತ್ತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ (ಶಣಅ. ೨೨೯).

[ಚಟ್ಟ$_4$ + ಕೆಯಿ (<ಕೆಯ್$_4$)]

ಚಟ್ಟಣಿ, ಚಟ್ಣಿ, ಚಟ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನ ; ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರುಬ್ಬಿ ಅಥವಾ ಕುಟ್ಟಿಮಾಡಿದ ಖಾರವಾದ ಪದಾರ್ಥ,– ಹಿಂಡಿ: ನಾನು . . . ಚಟ್ಟಣಿ ರುಬ್ಬಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಗಾಳಿಪ. ೦೭೩). **ಚಟ್ಣಿ**: ಚಟ್ಣಿ ಕೋಸಂಬರಿ ಕಾಯಿರಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದವರ ಕೌಶಲ್ಯವು ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೭) ; ಚಪಾತಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಕೊಬ್ಬರಿಯ ಚಟ್ಣಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಗಂಮಾಯಿ.೦೫). **ಚಟ್ನಿ**: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡ್ಲಿ ಚಟ್ನಿ ಅಲ್ಲದೆ ಉಪ್ಪಿಟ್ಟೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಶಪಪು. ೩-೬) ; ನಂಜುವುದಕ್ಕೆ ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳಿನ ಚಟ್ನಿ ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಕಾಣ (ಬಾನಚಿಂ. ೮೫) ; ಕುಲೇರ, ನುಗ್ಗಿ, ತುಳಸಿ . . . ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚಟ್ನಿಯು ಗ್ರಾಹಕ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೦೪೧-೦೦೫ ಟೀಳೆ).

ಚಟ್ಣಿಮಾಡು ; ಚಟ್ನಿಮಾಡು = ೧. ಚಟ್ಟಣಿ ತಯಾರಿಸು : ರೊಟ್ಟಿಗೆ ನಂಜಿಕೊಳ್ಳಲೆಂದು ಚಟ್ಣಿ ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ನುಗ್ಗುಮಾಡು ; ಅರೆದು ಪೀಡಿಸು : ಸಂಸಾರದೊಳಗೆ ವಿಧಿ ರುಬ್ಬುಗುಂಡಾಗಿ ಚಟ್ನಿಮಾಡಿದನೆನ್ನ ತಿರುವಿ (ಇಂಚಾಪ. ೫೯-೮೪).

[←ಮರಾ. ಚಟಣೇ, ಚಟನೀ; ಹಿಂ. ಚಟನೀ; ಸಿಂಧಿ. ಚಟಣೇ]

ಚಟ್ಟಣಿ (ನಾ). ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮುಚ್ಚಳ; ಝಾಕಣಿ (ಉಳ್ಳಾ) : "ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಿಸಿಯಾಗಿಟ್ಟಿರಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರೋಚಕ. ಮೊ.ಗಳ ಮುಚ್ಚಳ : ಚಟ್ಟಣಿ" (Dish-Cover. ೧೦೪೨). [<ಸಂ. ಛಾದನ ?]

ಚಿಟ್ಟಣಿ (ಅ).= ಚಿಟಕಣಿ : "ಕಳ್ಳನೆ, ಭೋಂಕನೆ . . . ಚಟ್ಟನೆ, ಚಕ್ಕನೆ, ಗಮ್ಮನೆ, ಗಕ್ಕನೆ, ಬುದಿಗನೆ, ಪುಸುಕೆನೆ" (ಅಂಚುಹು. ೧೪೪); ಗಣವತಿಯು . . . ಅದರ ಮೇಲೆ ಚಿಟ್ಟನೆ ಹಾರಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಹೋದನು (ಮುಂಚುಮು. ೪೨-೦೦); ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ ಯೋಗವು . . . ಸಂಸಾರದ ಕೆಟ್ಟನ್ನು ಚಿಟ್ಟನೆ ಕಳೆಚಬಲ್ಲದು (ಗೀತಾಸಂ. ೩). [ಚಿಟ್ + – ಅನೆ]

ಚಿಟ್ಟಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವೃತ್ತಿ ಗುಣಾನ್ವಿತ ಚಿಟ್ಟಪ್ಪರಸಿಗೆ ದೊರೆಯರ್ದಾ ನಧರ್ಮ್ಮಶೀಲೋನ್ನತಿಯೊಳ್ (ಪ್ರುಅಂ. ೦೯ಸಂ, ೬೪-೭೭; 1089 ?). [ಚಿಟ್ಟ + ಅಪ್ಪ]

ಚಿಟ್ಟಯದೇವ ‘ಚಿಟ್ಟಯ್ಯದೇವ’ ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಯಳಯ್ಯ ಮಗ ಚಿಟ್ಟಯ್ಯನಳಿಯ ಕನ್ನಯ್ಯ (ಎಳ. VIII, ೩೫೮ಮು. ೨೫೫-೭ ; ೪೭೮) ; ಹೊನ್ನಯ್ಯನ ಮಗ ಚಿಟ್ಟಯ್ಯಂ ಕಲ್ಲಂ ನಿಱ್ಪಿಸಿದಂ (ಎಳ. VIII, ೩೫೮ಮು. ೬೪-೦೫ ; ೧೦೭೭). [ಚಿಟ್ಟ + ಅಯ್ಯ]

ಚಿಟ್ಟಯ್ಯದೇವ, ಚಿಟ್ಟಯದೇವ (ನಾ). = ಚಿಟ್ಟಯ್ಯ : ಚಿಟ್ಟಯ್ಯದೇವನ ಪರ ಬನ್ದ ಊರೊಳಿಱಿದಲ್ದೆ (ಎಳ. VIII, ೩೫೮ಮು. ೦೩-೮ ; ೧೦೧೬). **ಚಿಟ್ಟಯದೇವ** : ತದಾತ್ಮಜ ಚಿಟ್ಟಯದೇವನಿಂ (ಶಾಇ. X, ೨೩೦-೦೩ ; ೧೧೦೩). [ಚಿಟ್ಟಯ್ಯ + ದೇವ]

ಚಿಟ್ಟವಿಠ್ಠಿ (ನಾ). ಶಿಷ್ಟರ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಊಟಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿ ಭೂಮಿ : ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕಂ ದೇ[ಗ]ಲಕಂ ಮಾಟಕ್ಕಂ ಚಟ್ಟವಿಠ್ಠಿ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯಿನಿತುವಂ ಸಲ್ದಿಯುಸುವನ್ನಾಗಿ (ಶಾಇ. XI–II, ೦೭೦-೮೮ : ೧೧೭೧). [ಚಿಟ್ಟ + ವಿಠ್ಠಿ]

ಚಿಟ್ಟಸಮಯ (ನಾ). ಶಿಷ್ಟರ ಸಮೂಹ.–ಗುಂಪು : ಇಷ್ಟಜನಕ್ಕೆ ಚಿಟ್ಟ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಮಹಾಜನಭೋಜನಕ್ಕೆ ಯುತ್ತಿ,ೞ್ದು . . . ಚಿರಾಚರೋರ್ವ್ವಿ ಯೊಳು (ಎಇ. XVIII, ೧೬೪-೯ ; ೧೦೬೨). [ಚಿಟ್ಟ + ಸಮಯ]

ಚಿಟ್ಟಳಿಕೆ (ಕ್ರಿ). (?) : ಹಿವಗಿರಿಗಳನೆಂಬ ಗುಂಡವ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮದಪ್ಪ ಮಂಡಿರ್ಪಿಯ ಚಟ್ಟಳಿಕೆ ವಿವಲು ಕಕ್ಕಿಯು ಹಾಸು ದಟ್ಟನೆ ಮಾಡಿ (ದಶಾಂಪ. ೫-೨೯). [?]

ಚಿಟ್ಟಳ್ಳೆ ‘ಚಿಡ್ಡಣಿ’ ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಳ್ಕೆ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ : ಚಿಟ್ಟಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟ ಸೊರೆಯೊಳ್ ಪೊಸಗಾಜಸಿ ಜಾರು ಪಾತ್ರೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟರೊಳಿಂದುಕಾಂತಮಯ ಭಾಜನ ದೊಳ್ ರ ರಲಾ ವೆಯೋಡಿ ನೊಳ್ . . . ತಿಗಳ್ಳಿನದಂ ನೆಜ ತಂಬು ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟುದು ಮಿಱದಗ್ನಿಜರನಶ್ಶಮಮಂ ಶಬರೀ ಸಮೂಹಕಂ (ಚಾರಪು. ೧೦-೦೩೨). ಚಿಟ್ಟಳಿಯಲ್ಲಿ ತೀವಿದ ಸುರಾರಸಮಂ ಕುಡಿಯುತ್ತು ವಿರ್ದನೇರ್ವಪ್ಪಿನಯಳ್ಳೆ ನೀಡಿ (ಚಾರಪು. ೧೦-೦೩೩). [<ಚಿಟ್ಟು ?]

ಚಿಟ್ಟು, **ಚಿಟ್ಟೂ**, **ಚಿಟ್ಟೆ** ; ಸಿಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. (ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಅಗಲವಾದ ಪಾತ್ರೆ. ೨. ಮಡಕೆ: "ಭಾಂಡದೊಳು ಸಂಕೆಯೊಳ್ ಚಿಟ್ಟ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೯೦) ; ಬಟ್ಟವೆಂಗುಳು ಕೆಲಬರು ಸುಳಿದರು ಹೊಸ್ಸ ಚಿಟ್ಟೆ ಸಟ್ಟುಗಗಳನಾತು (ಭರತ. ೪-೭೧) ; ಸುಲಲಿತವಿಪ್ಪ ಚಿಟ್ಟಯ ಮೆಸರನು ಳಿಕಿಕೊಂಡು (ಸಿದ್ಧಾಪು. ೩-೦೮); ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇರೊಂದು ಚಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಸುವಿನ ಬೆಣ್ಣೆ ಸಹಿತ ಬಗ್ಗರಿಸಿ . . . ಕೊಡಲು ದಾಹಜ್ವರ ಬಿಡುವುದು (ಕಳಕ್ಯ. ೮೩) ; ಹುಟ್ಟು ಮೊದಲೀಗರುಹೀೀ ನರಚಟ್ಟಿ ದಿವ್ಯಕೀರ ವಾದುದು ನಿವ್ಯ ಕೃಪೆಯಿಂದ (ಅಂಕಿತ. ೪೭-೩) ; ಆಟ್ಟಿ ಉಂಡೇನೆಂದು ಚಟ್ಟಿಕುಡಿತೆ ತಂದ (ಅಗಡ. ೦೭). **ಚಿಟ್ಟಿ** : ವಿ. ‘ಚಟಿದಾರ’ ಪರಾ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_{1}$: ವಿ. ಚಿಟ್ಟಿ ಮಡಕೆಗಳಿಂಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನಪರಿಮಳಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨); ಚಿ[ಪಾಣಾಂ. ಚಿ]ಟ್ಟಿಯೊಳು ತುಪ್ಪವೆಱದಿಂದಿಗ್ಗಿ ವೊಗ್ಗರಣ್ಣೆ ಗೊಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೩). **ಸಿಟ್ಟಿ** : ವಿ. ‘ಕೈಸಿಟ್ಟಿ’ ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಚುಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಚಟ್ಟಿ]

ಚಿಟ್ಟಿ$_{2}$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಕ್ಕಿ, ಉದ್ದಿನ ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒರೆಚಾಗಿ ಹುಡಿಮಾಡಿ ಕಲುಸಿ ಕಾವಲಿಯ ಮೇಲೆ ತೆಳ್ಳಿಟ್ಟ ಬೇಯಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ,–ರೊಟ್ಟಿ: ರಚಿಯಾದದ್ದರ್ಕ್ಕೆ ಏನೋ, ಏರಡು ಇಂಥಾ ಚಿಟ್ಟಿ ತಿಂದರೂ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ತುದಿಗೂ ಮುಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ ಕಾಣಾ ವುದಿಲ್ಲ (ಮಂಮು. ೬೩). [<ಚಟ್ಟಿ]

ಚಿಟ್ಟಿ$_{3}$ ‘ತಟ್ಟಿ’ ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_{4}$ ‘ಭಟ್ಟಿ’ ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_{5}$ ‘ಸಿಟ್ಟಿ’ ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕಟ್ಟಾಸೆವಲ್ಲನಂ ಕಡುಗಟ್ಟಿಗನುತ್ಕ್ರಿಗನು ನೊಲಿದವನಂ ಚಿಟ್ಟಿಗನಂ ಕಟ್ಟುಬ್ಬಿಜಿ (ಎಳ. XV, ೪೮೫. ೨೩೬-೦೪; ೪೧); ತುಱುಗಳೊ[ಳ್ಕಾ][ಟ್ಟ]ದ್ದುವಂ ಕೇಲಲಾಗದು . . . ಚಿಟ್ಟಿ ಗನ ಸಿರಿಗನ (ಶಾಇ. XI–I, ೩೨-೩ ; ೧). [ಚಿಟ್ಟಿ + – ಗ]

ಚಿಟ್ಟಿಗೆ, ಚಿಟಿಕೆ$_{1}$, **ಚಟಿಗೆ** (ನಾ).=ಚಿಟ್ಟಿ ೨ : ಚಿಟ್ಟಿಕೆಯ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಚಿಟ್ಟಿಗೆಗಳ ತೆಗೆದಷ್ಟನು ಸವಿದನು (ಪ್ರಸಾರಾ. ೦೭-೨೪). **ಚಿಟಿಕೆ**$_{1}$: ವರ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಯಿರುತಿರೆ ಗಾಜಿನ ಚಟಿಕೆಯ ಹಿದಿದಂತೆ (ಸಾಸಾರ. ೧೦೪-೬), **ಚಟಿಗೆ** : ತುಪ್ಪದ ಚಟಗೆಯನ್ನು ಸೆಲುವಿಗೇರಿಸಿ (ಕೂಪ್ರ). [<ಚಟ್ಟಿಗ]

ಚಿಟ್ಟಿಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸಾಗಚಸ್ಯ ಭಟ್ಟಿ ಪುತ್ರಾಯ ಚಟ್ಟಿಮ ಭಟ್ಟಾಯ . . . ರಾಜಾದಿತ್ಯೇನ ಗ್ರಾಮದತ್ತಯಂ ದತ್ತಂ (ಪ್ರುಅಂ. ೦೯೩ಶಾ, ೪೦-೫೪ ; ೮೮೮). [ಚಿಟ್ಟಿ + ಅಮ (<ಅವ್ಯ)]

ಚಿಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೆಲೆ ಬಗ್ಗಿಸು,–ತೆಗ್ಗಿಸು : ಹಲುಗಿರಿಯ ಹುಬ್ಬೇಱಿಸುತ ಹೞಗುತ್ತ ಹೆದಱುತ ತಲೆಯ ಚಿಟ್ಟಿಸುತ (ತೊರಾಂ. ೫-೬೪). [ಚಿಟ್ಟು? + – ಇಸು]

ಚಿಟ್ಟಿಜಿ, ಚಿಟ್ಟಿರಿ, ಚಿಟ್ಟಿಱಿ, ಚಿಟ್ಟಿಜಿ (ಕ್ರಿ). ೧.(ಸಂಗಧಧ ಮೊದಲಾದಂ ವನ್ನು) ಲೇಪಿಸು,–ಬಳ್ಳಿ,–ಹಚ್ಚು : (ಕ). ೨. = ಚಿಟ್ಟುಬಿಡಿ: "ಸ್ಯಾಸಂ, ಹಸ್ಸಬಂಬಂ – ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಿಜಿಯದು" (ಜಿಂಕಾಯು. ೪೪-೩೮೬) ; ಚಿಟ್ಟಿಜಿದ ಗೋಡೆಗಳ ರಕ್ತತಿ ಹೇಸಿಕೆಯನು . . . ನೆರಹಿದಂ ನಿಳಿವಂತೊಳಗೆ (ಜಡಕಾ. ೧೦-೩೦); ಚಿಟ್ಟಿಜಿದು ಘಟವಂನರ್ಚ್ಚಿಸಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೊಗಳಂದಂ (ಉಷುಮು. ೧೦-೦೩೮); ಬಾಗಿಲರ್ಚ್ಚಿಸಿ ಬೆಗುರಿಕ್ಕಿ ಚಿಟ್ಟಿಜಿದು (ಜಸಾರ. ೯೩೩); ದಿಗ್ವಿತ್ತಿಯೊಳ್ಕೂಡಿ ಚಿಟ್ಟಿಜಿದ ದಂತಿರ್ದ್ದ ಪುದ ಪ್ರತಕ್ಕೈರ್ಗಳ ತೇಜಂ ದೇವರಂಜೇಂದ್ರನಾ (ಶಾಇ. IV, ೩೬೬-೨೮ ; ಸು. ೧೮೮೦) ; ಸೈವನೆಂಡ ಹುಟ್ಟಿದವ ಹೊಯ್ಯರುಣಾಜಲದಲಿ ಚಿಟ್ಟಿಜಿದು (ಅಜಾಪ. ೨೦-೨) ; ಚಿಟ್ಟಿಜಿದು ಚಿ.ವ್ಯ ರಿದು ನುಂಗುವ ಭೂತಕೋಟಿಗಳನಟಿಸ್ಪ (ಕಿಷಕಾಂ. ೬-೬-೦೨). ಚಿಟ್ಟಿರಿ : ವಿ. ದರಹಾಸಂ ಜೊನ್ನವಂ ಚಿಟ್ಟಿರಿದು ಕರೆಯೆ ತದ್ಭೂವಪಸಂ ನೋಡಲಾಗಳ್ (ಅಂದ್ರಭಾ. ೧೦-೪). ಚಿಟ್ಟಿಱಿ: ವಿ. ಅಸ್ಸಾಂಬುವಿಂ ಚಿ[ಪಾಣಾಂ. ಚಿ]ಟ್ಟಿಱಿದುದು.ಕರುಳಿನಿಂ ತೋರಣಂಗಟ್ಟ (ಆಗಿ. ೬-೦೨). ಚಿಟ್ಟಿಜಿ: ವೇಲಿನ ‘ಜಗವಿ’ ಪ್ರಯೋಗದದ. ವಾಕಾತಂತರ ವನ್ನೂ ನೋಡಿ. [ಚಿಟ್ಟಿ$_{2}$ + ಇಜಿ$_{1}$]

ಚಿಟ್ಟಿ$_{3}$: ‘ಚಿಟ್ಟಿ$_{1}$’ ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_{4}$: **ಚಿಜಿ**$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಅಶುದ್ಧತೆ; ಕೊಳೆ; ಹೊಲಸು. ‘ಮುಟ್ಟು ಚಿಟ್ಟಿ’ ಪರಾ. ೨. ನಾಶ : ಕೆಡುಕು ; ಹಾಳು : ಅವನನ್ನು ಚಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದರು (ಕೂಪ್ರ). **ಚಿಟ್ಟಿ**$_{5}$: (ಕ).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟು ; ತುಳು. ಚಿಟ್ಟೆ ; ತೆಲು. ಚಿಡು=ಕೆಡು]

ಚಟ್ಟು೨ 'ಚಟ್ಟ್'ನೋ.

ಚಟ್ಟು೩ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕಲ್ಲಂ ತುಂಬಿದ ಭೂಮಿ; ಕಲ್ಲು ಭೂಮಿ: ಈ ಚಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಏನು ಬೆಳೆ ಬಂದೀತು (ಜೂ). [←ತೆಲು. ಚಟ್ಟು]

ಚಟ್ಟು೪ ಚೆಟ್ಟು೨ (ನಾ). ೧. ಗೋಡೆಗೆ ಕೈಯಿಂದ ಒತ್ತುವ ಬಣ್ಣದ ಗುರುತು. 'ಚಟ್ಟುಬಿಡಿ'ಪರಾ. ೨. ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತಮತಿಯಾದವಳ ಗೋಡೆಗೆ ಒತ್ತುವ ಅರಿಸಿನದಿಂದ ಅಂಕಿತವಾದ ಹಸ್ತದ ಗುರುತು. ೩. ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯದ ಲೇಪನ: ಸಂಗಧದ ಲೇಪ: "ಚರ್ಚಾ, ಚರ್ಚಿಕ್ಯಂ, ಸ್ಯಾ ಸೇಕ–ತ್ತಿ ೩ ಗಂಧವನಿಟ್ಟು ಹೊಳಿವುದರ ಪೆಸರು. ಚಟ್ಟಿಂದು ಎಂಬರು" (ಪಾಪಚ. ೦೨ಳ). ೪. ನಕಲು. 'ಚಟ್ಟುಹೊಡೆ' ಪರಾ. ಚೆಟ್ಟು೨ : ೧. ಕೋಣವೊಂದು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಕರೀರದ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಭಕ್ತಜನರ ಕೈಯ ಕೆಂಪು ಚಿಟ್ಟುಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾಇಲ. ೧೭). ೨. ಚಿಟ್ಟು ಬಡಿಸುವಶಾಸ್ತ್ರ, ಇನ್ನೂ ಏನೇನೋ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಅದುವು (ಕಳಂಕು. ೩೦೨). ೩. ಪುಣ್ಯಾಸ ಚಿಟ್ಟು ಹರಿಣ ಗೋರೋಚನ ಕೈವ್ಹಾಜವುಲಿಚರ್ಮಂ ನರಿಗೊಂಬುಗಳಿತ್ತಿರೊಂದಿದು (ಜೂಆಶ. ೦೯–೭೩).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟುಂಜ ಹುಡುಗಿಯ ಪ್ರಥಮ ಋತುಮತಿಯಾದಾಗ ಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ]

ಚಟ್ಟು೫ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಎಸೆವ ಮುಹಗ್ಗಳಂ ಕಡಿತ ಕಕ್ಕವಡಂ . . . ವಾಸಗವನ್ನಿಮುಟ್ಟಿ ಚಟ್ಟು ಸಿರಣವಿಟ್ಟ ಬಾಹುದಣ್ಡ ಖಿಮುಂ ರಿ ಕತ್ತರಿ . . . ಜಟ್ಟಿಗನ ವಜ್ಜಿನ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪಿ ಕಾದಿದರ್ (ಕಂಪ್ರಭು. ೩-೭೮). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಚಟ್ಟುಂ]

ಚಟ್ಟುಕ(ನಾ). ಸಂಗಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವವನು.–ಲೇಪಿಸುವವನು; ಘಟ್ಟವಳ: ತಟ್ಟುಕಂ ಚಟ್ಟುಕಂ ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟು ಶಬ್ದೌ ಶ್ರೀಖಂಡ ಕುಂಕುಮಾದಿ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಕರ್ದಮಾ ಕೃತ ಸ್ನಾಸಕ ವಚನೌ ತತ್ಸುರ್ವನ್ (ಶಬ್ದಾಸು. ೪೧೦ ಬಾ.ಚಾ.). [ಚಟ್ಟು೬ + – ಕ]

ಚಟ್ಟುಗ(ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಂಟಿಗಾ ಮವಧೂಜನಂ ಜಯಾಂಗನಾ ಮನೋರಂಜ್ಞಾಂ ಚಟ್ಟುಗ ಮದೇಭ ಪಠ್ಞಾನನಂ (ಎಳ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೮೯–೯; ೧೦೭). [<ಚಟ್ಟು೬]

ಚಟ್ಟುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೆಡಕೆ, ಗೋಡೆ, ಬಾಗಿಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಂದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಒತ್ತಿ; ಗುರುತು ಮಾಡು: ಬಾಗಿಲು, ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚಟ್ಟು ಬಡಿದಿದ್ದರು (ಜೂ). : ಚಟ್ಟು ಬಡಿದಿದ್ದ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಿದ್ದರು (ಜೂ).

[ಚಟ್ಟು೬ + ಬಡಿ]

ಚಟ್ಟುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೋಡೆಗೆ ಕೈಯಿಂದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಒತ್ತು: ಹೆರಿಗೆ ಮನೆಗೆ ಪುಣ್ಯಾಹಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಚಟ್ಟುಹೊಡೆ (ಜೂ). ೨. ನಕಲು ಮಾಡು; ಕಾಪಿಹೊಡೆ: ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕ ದಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನೇ ಚಟ್ಟು ಹೊಡೆದಿದ್ದರು (ಜೂ). ೩.(ಕರಾ). ವಂತೊಬ್ಬರ ಲೆಕ್ಕ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಹೇಳು: ಏನೂ ಕಲಸವಿಲ್ಲ, ಸುಮ್ಮನೆ ಚಟ್ಟುಹೊಡೆಯು ತ್ತಾನೆ (ಜೂ). [ಚಟ್ಟು೬ + ಹೊಡೆ೧ (<ಪೊಡೆ)]

ಚಟ್ಟೆ೧, ಚೆಟ್ಟೆ೧ (ನಾ). ೧.(ಯಾಗೋತ್ಸವದಲ್ಲಿನವರ ಮಾದರಿಯ) ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆ. 'ಚಟ್ಟೆಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಮೈವೆಂಲೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಸ್ಪಲ್ಪ ಉಬ್ಬಿದ ಮಂಚ್ಚೆಗಳೇಳವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಹ್ಯರೋಗ; ಪರಂಗಿ ರೋಗ: (ಕ). ಚೆಟ್ಟೆ೧.

ಚೊಟ್ಟೆಯಪ್ಪಯಾಗೋತ್ಸವದಲ್ಲಿನವರ ಮಾದರಿಯ ವೇಷಧರಿಸಿದವನು; ಚಟ್ಟೆಕಾರ : ಬಾಣಿಗೆಗೆ ಬೀಗ ಹಾಕಿಸಿ ಬಟ್ಟರು ಮುಖಸಾಮಪ್ಪನವರು ಚೊಟ್ಟೆಯವನಿಗೆ ಹೇಳಿ (ತೀಗಾಲಿ. ೦೩೮).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಚಟ್ಟೈ; ಮಲ. ಶಾಳು.ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಚಟ್ಟೆ೨ 'ಚಟ್ಟ್'ನೋ.

ಚಟ್ಟೆ೩ 'ತಟ್ಟ್'ನೋ.

ಚಟ್ಟೆಕಾರ 'ಚಟ್ಟೆಗಾರ' ನೋ.

ಚಟ್ಟೆಗಾರ, ಚಟ್ಟೆಕಾರ, ಚಟ್ಟೆಕಾರ (ನಾ). ೧. ಯಾಗೋತ್ಸವದಲ್ಲಿನವರ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು: (ಕ). ೨. ಯಾಗೋತ್ಸವದ ಹಾಗು ಏಷ್ಯಜನರ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು; ಆಂಗ್ಲೊ ಇಂಡಿಯನ್: ಬ್ಯೌ ಎಂಬ ಚಟ್ಟೆಗಾರನು ೮ ದಿವಸ ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಇದ್ದನು (ಮಾಬಾಣ. ೧೬). **ಚಟ್ಟೆಕಾರ**: ೨. ಚಟ್ಟೆಕಾರರುಬ್ಬೌ ಮಾಡುತ, ನಡಿದರೊ ಹೇಳದೆ ಗುಡದಾಗ (ಕೃಷ್ಣಕಾ. ೮೮). ಚೆಟ್ಟೆಕಾರ್ ; (ಕ).

[ಚಟ್ಟೆ೩ + – ಕಾರ್೧ (< – ಕಾಱ). / ತಮಿ. ಚಟ್ಟೈಕ್ಕಾರನ್ ; ಮಲ. ಚಟ್ಟಕ್ಕಾರನ್ ; ತುಳು. ಚಟ್ಟಿಗಾರೆ ; ತೆಲು. ಚಟ್ಟಿಕಾವ.]

ಚಟ್ಟೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅಜ್ಜುನೋಜ. ವಗಂ ಚಟ್ಟೋಜ ಕಲ್ಲಂ ಮಾಡಿಸಿದ (ಎಳ. VIII, ಸೊರಬ. ೦೬–೦೦ : 1016) ; ಗೊಯ್ದಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಬೆಸವಗಂ ಅಳ್ಳಕಾಲೆ ಚಟ್ಟೋಜನ ತಮ್ಮಂ (ಎಳ. VII, ಶಿಕಪು. ೪೬–೪೯ ; 1178 ?). . . [ಚಟ್ಟು೬ + ಓಜ್ಞ (<ಒದರು)]

ಚಟ್ಟಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಾವಕರಿಪಿ ಶಮಿ ಯ ಶ್ರತ್ಪಪಾಷಾಣಾ ಚ[ಟ್ಟಗ್ರಾ]ಮಕಃ ಶ್ರತ್ಪಪಾಷಣಾ (ಶೌಷ್ಠ. XX, ೪–೦೩ ; ೦೮೮). .. [ಚಟ್ಟು? + ಗ್ರಾಮ]

ಚಟ್ಟಿ 'ಚಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿಪುದಿ (ನಾ). ಕಡಲೆಬೇಳೆ, ಉದ್ದಿನಬೇಳೆ, ಕೊಬ್ಬರಿ, ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ನಂಜಿಕೆಯ ಪದಾರ್ಥ: ಚಟ್ಟಿಪುದಿ ಮುಗಿದು ಹೋಗಿದೆ (ಜೂ). 'ಪುದಿಚಟ್ಟಿ' ಪರಾ.

[ಚಟ್ಟಿ (<ಚಟ್ಟಗಿ) + ಪುದಿ]

ಚಟ್ಟಿ 'ಚಟ್ಟಗಿ' ನೋ.

ಚಡ್‌ಸಾಲ್ 'ಧದಸಾಲ್' ನೋ.

ಚಡ (ನಾ). ೧. ಬೇಗ (?): ಬಂದವನೆತ್ತಿ ವಿಶ್ರಮದಿನೀಯ್ಕಗೆಗೊಂಡವಂತೆ ಕೊಸ ನಿನ್ನಿಂದವಗೆಗೊಳ್ಳೆಯಂ ಬಡುವೆ ಮೇಟುಗ ತನಗಿಕ್ಕಿದ ಕೊಂಚಿತಾಂ ಚಡಂ ಬಂದು ನಿಜೇಶವಾತಕೊಟ್ಟಿಯಂ ತಿಱವಂ ಗಲವಲ್ಲಿ ಬೇಡ ಪೋಗೆಂದುಜಿಯಾಕ್ಕಿ ಚಕ್ಕರಿಗ ಪೋದನವಂ ಪಗೆಸಾರಿ ಕೋಪದಿಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೬–೭೭). ೨. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು (?) : ಗಹಗಹಿಸಿ ಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹಬಲಂ ಲಾಲಂಗಿ ತನ್ನೆವಣೆ ನಿಸ್ಸರಣಿ ರಂಗರಕ್ಕಿ ಬೇಗ ವಚಿತಾ ತರಹರಂ ಸುವಿಧಿಟ್ಟಿಜೆ . . . ಬಿಡಂಗು ವಡೆಯ ಪಾಪಾತಿಸ್ಥಿಯಂ (ಜಾಂತಿಕೃ. ೦೬–೭೭ ಪ). [?]

ಚಡತ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಜಗಲಿ; ಕಟ್ಟೆ : ಅವರಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಚಡತದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಜೂ). [?]

ಚಡತಿ (ನಾ). ಅಸೂಯೆ : ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು; ಕರುಬು : (ಕ). [?]

ಚಡಪಡ (ನಾ). ೧. ಅಸಮಾಧಾನ; ಕಳವಳ. 'ಚಡಪಡಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಆತುರ; ಅವಸರ; ಗಡಿಬಿಡಿ. 'ಚಪಪಡಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚಡಪಡನೆ, ಚಡವುಡನೆ, ಚಡುಪಡನೆ, ಚಡುವುಡನೆ, ಚಡುಹುಡನೆ (ಅ). ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ; ವೇಗನೆ ; ತ್ವರಿತವಾಗಿ : " ಚಚ್ಚರಂ . . . ಚಡಪಡನೆ ಭೋರನೆ . .. ಶೀಘ್ರಾರ್ಥ" (ಕಲ್ಪಮಂ. ೬೩). **ಚಡವುಡನೆ** : "ಚಟ್ಟನೆ" (ಹಾಪ್ರಕಾ. ೫೪) **ಚಡುಪಡನೆ** : " ಭೋರಂಕನೆ ಚಡು[ಪಾಂ. ಡ]ಪಡನೆ ಚಚ್ಚರಂಗಳ್ . . . ತುರಿಪಮುಂ " (ಕಬ್ಬಿ. ೪೪). **ಚಡುವುಡನೆ** : ಭೋಂಕಲ್ ಚಡುವುಡನೆ ಗಿಚ್ಚು ಕಿಚ್ಚುನಿಯುಂ . . . ಒದವ್ವಗಿಗ್ಗಂ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ (ಕಮುದ. ೩೦೩). **ಚಡುಹುಡನೆ** : ಚಡುಹುಡನುಂಬು . . . ನಡಿದರ್ (ಕೂಚ್ಚಿ. ೦೮–೩೩). 'ಸಡುಹುಡನೆ' ಪರಾ. [ಚಡಪಡ + – ಅನೆ೨]

ಚಡಪಡಿಕೆ, ಚಟ್ಟುಪಟಿಕ್ಕೆ, ಚಟುಪಡಿಕೆ (ನಾ).=ಚಡಪಡ ೧ ; ಒಳಗಿನ ಚಡಪಡಿಕೆಯನ್ನು ಆರಿತೋರಿಸುವಂಥಿದ್ದಿ (ಕ್ರಿ. ಪ್ರ.). ಸಾವಿತ್ರಿಯ ಚಡಪಡಿಕೆ ಕಣ್ಣೀರ ಕೋಡಿಯಾಗಿ ಹರಿಯು ತೊಡಗಿತು (ಕಥಕ, ೨೫೩). ; ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ತಾಸು ಕುಳಿತರೂ. ಯಾರೂ ಬರಲಿಲ್ಲ ಅವನಿಗೆ ಚಡಪಡಿಕೆ ಯಾಗಹತ್ತಿತು (ಕ್ಯಶಕ್ಯ. ೦೬೪) ; ಯಃಕಶ್ಚಿದೆಗೆ ತಡವಾದಂತೆ ಚಡಪಡಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ಬಾಕ್ಯಲ್ಯ. ೨೫೮). **ಚಟ್ಟುಪಡಿಕ್ಕೆ** : (ಕ). **ಚಟುಪಡಿಕೆ** : ಆನಂತ . . . ಈ ವೃತ್ತ . ಚಟುಪಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಕಮಮಂಡರೇ ಹೇಳಿದರು (ಚಮಾಕಾ. ೦೦೪). [ಚಡವಡ + – ಇಕೆ]

ಚಡಪಡಿಸು, ಚಟುಪಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು ; ವ್ಯಥೆಪಡು : ಕರುಗಳು ಕಣ್ಣುಮರೆಯಾದ ಕೂಡಲೆ ದನಗಳು ಚಡಪಡಿಸುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಾಮು. ೫-೨೩) ; ೨. ಆವಸರಪಡು ; ಆತುರಪಡು : ಯಾವಾಗ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿಯೇನೆಂದು ಆತ ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಭೃಶಾಕಾ. II, ೦೯೬).ನೆನಗೂ ಆವರಂತೆ ಕಂಡುಬಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಕೈಕಾಲುಗಳು ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೇ ಇದ್ದುವು (ಚಾ ೪೮೫. ೦೩೦). ೩. ಒದ್ದಾಡು : ಹೊರಳಾಡು : ಒಬ್ಬನು ಆ ಚಡಪಡಿಸುವ ಆತನ ಎರಡೂ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು (ವೀರಂಪು. ೫೦) ; ಕಾಯ್ದು ಹಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಹುರಿಯಲು ಹಾಕಿದ ಅರಸನ ಹೊಳಲ ಕಾಳಿನಂತೆ ಚಡಪಡಿಸಿದನು (ಹಂಸಾಚ. ೨೦) ; ನಿನ್ನ ಕುದುರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ದಿಟ್ಟಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿದೆ ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಚಾ. ೦೯). ಚಟುಪಟಿಸು : ೩. ಅಶಾಂತಿಯಿಂದ ಅವಳು ಚಟುಪಟಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಥಕ್ಯ. ೦೯೯). [ಚಡಪಡ + – ಇಸು]

ಚಡಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಚಡಪಡಿಸಿ ನೋಡಿ.

ಚಡರ (ನಾ). ಕವಚ : "ಸನ್ನಾಹ, ಕವಚಂ, ಚಡರಂ . . . ಜಾ(ಲ)ಳಿತಾ-ಈ ೧೦ ಕವಚಂ" (ಕಲಾಣು. ೭೬-೭೦೩) . [ಸಂ]

ಚಡಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಅರಿಸಿನ, ಬೂರುಗ, ಚಡಲೆ, ನಾರವಳ್ಳಿ, ನೀರವಳೆ (ಪಮ್ಯಾಹಾ. ೨೩೬). [?]

ಚಡಾಯ, ಚಡ್ಡಾಯ, ಧಡಾಯ (ನಾ). ೧. (ಪದವಿಯಲ್ಲಿ) ಉನ್ನತಿ ; ಬಡತಿ : ರಾಜವೃತ್ತರ್ಗ ವಸಾಯಮಂ ಕೊಡಿಸುತ್ತಂ ವೀರಭದ್ರರ್ಗ್ಗ ಚಡಾಯವಂ ಮಾಡಿಸುತಂ (ಬಸ. ೬-೭೨). ೨. ಅತಿಶಯ : ಅಧಿಕ್ಯ : ರಾಯರಥಿಕರು ಚಟುಳ್ ಚ್ಚರ ಚಡ್ಡಾಯಂ. ಧ್ರಾಯ ಮಾನತರಿಲುದುದಾ ಖಲರಾಯ ದುರ್ಗವ (ಕೂಕರಾ. ೬-೦೦೪). **ಚಡ್ಡಾಯ** ಪಿ. ಮೇಲೇರಿ ಹೋಗುವುದು ; ದಾಳಿ : ನಿಂ ಚಡ್ಡಾಯ ಮಾಡುವ ನೀತಿ ಅಸಲ್ ನಿರ್ಧಿತಿ ಹೇಂಕೇಳ್ (ಅಶಕು. ೪೯೬-೦೦). **ಧಡಾಯ** : ಮೇಲಿನ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ವಾಙಾತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಡಾಯ]

ಚಡಾಯತಿಕೆ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯನ್ನು) ವಿರಾವ ಕ್ರಮ ; –ಆರೋಹಣ ವಿಧಿ (?) : ವಾಮರಾಜ ಪ್ರಿಯ ತನೊಜಾತ ರೂಪೇಚಿ ಥಾವನೆ ಬಲ್ಲುಕಿ ತೊಡಮಿದ ಕಯ್ದುನಿಯೆಂಬ ಚಡಾಯತಿಕೆಗಾಯತಿಕವಡೆದಾರೂಢ ವಿದ್ಯಾ ವೀಸಾ (ಸೌಇ. IX–1, ೪೮೩-೨೦ : 1228). [?]

ಚಡಾಯಿಸು, ಧಡಾಯಿಸು, ಧಡಾಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿರ; ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಚಡ್ಡಾಯಿಸಂ : (ಕ). ೨. ಎಕ್ಕರಿಸಂ ; ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡು : (ಕ). ೩. (ಹೊಡೆತ, ಏಟು ಬೆಪದಲಾದುವನ್ನು)ಕೊಡು; ಕಾಗಿಸು: (ಕ). ೪. ಚಬಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಚೆತ್ತದಿಂದ ಥಳಿಸು: (ಕ). ಧಡಾಯಿಸು: ೨. ಜಮಾಬಂದಿಗೆ ಜಾಸ್ತಿ ಧಡಾಯಿಸಿ ತನ್ನ ಕೈಕಾಜಕ್ಕೆ ಕೂಡಿ ಬರಬೇಕೆಂಬ ದಾಗಿ (ಮಹಾಮಂ. II, ೭೦). ಧಡಾಯ್ಸು: ೩. ಆಗ ಆಜ್ಞೇ ಇದ್ದ ಮಾತ್ಕಲ್ಲಾ ಈಗ ಒಂದಕ್ಕೆರಡಾಗಿ ಧಡಾಯ್ಸು ದಿನಸ್ಕೂ (ಮುಂಚಾ. ೬೩).

[ಚಡಾಯ + – ಇಸು]

ಚಡಾವು, ಧಡಾವು (ನಾ). ೧. ಏರಿಕೆ ; ಉನ್ನತಿ ; ಬಡತಿ : (ಕ). ೨. ಏರಿಗೆಲ್ಲ; ದಿಣ್ಣೆ: "ಚಡಾವಿನಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ನಿಂತುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕ್ಯಸರ್. ೦೩೦). ೩. ಏಂಬಿಗೆಯ ಮೆಟ್ಟು : ಕೆಲವರು ತುರುಕರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಚಡಾವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಬ್ಬಹ. ೮); ಕಾಲಿಗಳಿನ 'ಹಿರಿದು ಹೋದ 'ಚಡಾವ'ನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿದನು (ಸಗುಬಾ. ೨೦೪); ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸೊಗಸಾದ 'ಕಿರಿಕಿರಿ' ಚಡಾವು (ಜಾಳಹೊ.೨). **ಧಡಾವು**: ಪಿ. ನಾನು ಜುಬ್ಬ ತೊಟ್ಟುಬ್ಬ ಪೈಜಾಮ ಹಾಕಿ ಕಾಲಿಗೆ ಪಂಜಾಬಿ ಮಾದರಿಯ ಧಡಾವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿದ್ದೆ (ಸರಾಉಕ್ಕಿ.೮ ೦೦೩).

[←ಹಿಂ. ಚಡ್ಡಾವ್, ಚಡ್ಡೌವಾ ; ಮರಾ. ಚಡಾಣಾ, ಚಡ್ಡಾವ್]

ಚಡ್ಡಾಳ, ಚಡ್ಡಾಳ್, ಧಡಾಳ (ನಾ). ಅಚ್ಚೆಳ್ ; ಅತಿಶಯ ; ಅಧಿಕ್ಯ : ಪೃವರಮುಂದ್ರವರಂಗಳ ಗಾವರಕ್ಕೆ ಜಾವಳಿಸಿ ಚಡ್ಡಾಳೆದೊಕ್ಕೊರೆವುವೆ (ಅಸಂಪ್ರ. ೦-೭೬) ; ಸಿರಿಯ ಚಡಪ್ರಾಣಂ. ಧ್ರಾ]ಳೆದಲಿ ತಂದಪಿಳೆ ವಪ್ಪಂವ ನಾಲಯದೊಳೆ.ಳಿಸಿದನು (ಅಜಾಸ್ಕ. ತ್ರಿ೫೦) ;ಹೇಳ್ದ ಹೇಳ್ದಧಮಾಪಂಗ ಚ್[ಪಾಣಂ. ಧ್ರಾಡಾವಾರಿಂದಾದುದು (ಕೂಕರಾ. ೬-೫೪) ; ತೋಳ ಮೂಲಗಳೊಡವೆಂತೆ ಬೆರ್ವೊಲಿಯ ಚಿಡಾಳದಿ ಮೆಱ್ಪವ ಹೆಣ್ಣುಗಳು (ಕೂಚಕ. ೦೯-೬೦) ; ಗಂಧವ್ಹಾ ವಿದ್ಯಾಜಾರ್ಯ ನೃಪಸುತರೊಡಗಿ ಮೇಳ್ಪಿಸಿ ವಿಣೆಯೊಡನು ಕಲಿವ ಚಡಾಳವೆಸನ (ಶಾಳ್ಕ್ಷ. ೦೬-೧) ; ನಾಲಗೆದೆಱೆದಿವೆದನ ನಂಡಿಪೆಂದುದು ನುಡಿದು ಚಡಾಳವೆಸನ ಬಣ್ಣಿಪೆವೆ: (ಅಪಚ. ೪೬-೨೪). **ಚಡ್ಡಾಳ** : ಬರ್ ಚಡುರ ಚಾವದಿ ಚಡ್ಡಾಳಕ್ಕೋ ಚೀಟದ ಧಾಟಿ ಸಿಂಗರದ ರಂಗಭೂಮಿಂ (ಪಕ್ಕ್ಯಾ. ೪-೫೬); **ಧಡಾಳ** : ಮುನಿವ್ಯಜ . . . ಕಡು ತೋಕರಸದ ಧಡಾಳವನು ನಿರಿಸಿದರು (ಅಜಾಸ್ಕ. ೪-೨೮); ಬಿಸಲ ಧಡಾಳದಿ ಬೆಂದರ್ಗ ಮಡುನೀರು ಸಸಿಗಳಿಲಿದರ್ವಯಂದಿರ್ತು (ಮೋಗಾಚ. ೨೬:೦೭೭).

[<ಹಾ. ಧಡಾಲ]

ಚಡಾಳತೆ, ಧಡಾಳತೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅಧಿಕ್ಯ : ಚತುರಂಗದ ಚ್[ಪಾಣಂ. ಧ್ರಾಡಾಳತೆಯಿಂದ ಚೀರಿಸುವಸ್ಟ್ರ ಶಸ್ತ್ರದಲಿ ಹೊದಿಸಿಕೊಂಡುರು ಕಟಿಬಲುವನು (ಕೂಕರಾ. ೬-೦೮-೩೦). **ಧಡಾಳತೆ** : ನಿಮ್ಮತನಂಗಿದಿಬ್ಬಿಸಿದ ಹುಲಿಯೇ ನೊಂದ ಹಂದಿಯೊ ಹಸಿದ ಭುಜಗನೋ ಕಾದ ಕಟ್ಟುಕ್ಕಿನ ಧಡಾಳತೆ[ಪಾಣಂ. ೪೪೨ (ಅಜಾಸ್ಕ. ೩ ೬). [ಚಡಾಳ + – ತೆ]

ಚಡಾಳಧ್ವನಿ (ನಾ), ಅಧಿಕವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಧ್ವನಿ : ಅದರಿಂತ್ಕಿತಪಾಲಕನ ಚಾವದ ಚಡಾಳಧ್ವನಿ[ಪಾಣಂ. ಧ್ಯಾನ]ಯ ಚಿತ್ತ್ಯಸಿದಿರೆ ಮುಂದಿದ ಸವರಭೈರವನಗುಗ್ರಸಿಂಹರವ (ಕೂಕರಾ. ೬-೬-೩೩).

[ಚಡಾಳ + ಧ್ವನಿ]

ಚಡಾಳಿಕೆ, ಧಡಾಳಿಕೆ (ನಾ).ಗಿ. ಉಗ್ರತೆ ; ರಭಸ : ಬಲಾ ಬಸಿರೊಂದು ಚಡಾಳಿಕೆ ಜಗವ ಧಗಿಸಿತು (ಕೂಕರಾ. ೬೯-೧೬) ; ಇವರ ಬಲುಹು ಮತ್ತಿವರಬ್ಬರ ಮೇಣವರ ಚಡಾಳಿಕೆ ಇವರ ಕಟುಕು (ಪಕ್ಕ್ಯ. IV, ೦೪೮. **ಧಡಾಳಿಕೆ** : ೨. ಅತಿಶಯ ; ಅಧಿಕ್ಯ : ಸಾಲ್ಗೆ : ಬಾಂತಕ ಕಾವು ಕಾವು ದೇವನ ರತಿಯಾಜ್ಞೆ ಚಂದ್ರನ ಧಡಾಳಿಕೆ[ಪಾಣಂ. ತಳಾರಿಕೆ] ತಂಬೆಲರೊಂದು ಬೆಂಬಲಂ (ಅಪಚ. ೦-೮೩).[ಚಡಾಳ + – ಇಕೆ]

ಚಡಾಳಿಸು, ಚಡಾಳ್ಸು, ಚಡಾಳಿಸು, ಚೌಡಾಳಿಸು, ಧಡಾಳಿಸು (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಮೇಲಾಗು ; ಅಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ತೋಳು ಸಾವಿರವಮರವತಿ ತೆಲುವಾಕಾನೆಯ್ಕಲು . . . ಶಿಂಲಿ ಬಾಲಿಲು ಕಾಯ್ದು ನಿಲು ಚಡಾಳಿಸಿದ ಸಿರಿ ಯಾರಿಗೆ (ಅಜಾಸ್ಕ. ೪-೨೩) ; ಮೇಲಣಾವರಣಾಂಬು ಕುದಿವುರ್ದುರ್ದುರು ಶಿಖ ಚಡಾಳಿಸರ್ (ಹಂಪ. ೭೦-೬). ೨. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಜೋಡಿಸು ; ಸೊಗಸಾಗಿ ಅಳವಡಿಸು : ಜಂತ್ರವೀಣೆಯ ತಂತ್ರಿಗಳನು ಚಡಾಳಿಸಿ ಕಂತುವಿನಂಗಮಾಲೆಯನು . . . ಬಾಜಿಪ ಕಾಂತೆ ಕಣ್ಣೆ

ಸೆದರು (ಅಂಚೆ. ೩-೦೩೫) ; ಹಸುರಂಗಿಯನು ತೊಟ್ಟನು ಚಡಾಳಿ ವದ ದೊಳ್ಕೆದವ (ಕುಮ್ಮಾ. ೦೩-೦೯) ; ಪೊನ್ನ ದಂಡಿಗೆಯ ಚಡಾಳಿ ಬಿಗಿದನು (ಪ್ರಭು. ೬-೨೬). ೩. ತುಂಬು; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹಬ್ಬು : ಬಲುಗಾಳಿಗದ ಭಾರಣೆಯ ಬಲುಹು ಚ[ಡಾಸುತಲಿರ್ದುದು ಚತುರ್ದಶ ಭುವನವೀದಿಗಳ್ (ತೆಗಂಡ. ೬-೦೮-೦೦) ; ಅವನ ಕೀರ್ತಿ ಚಡಾಳಿಸಿತು ತ್ರೈಜಗವನು (ಪಳ್ಳ. ೦೮-೦೦). ೪. ಪ್ರಬ್ಬಲಿಸು; ಧಗಧಗಿಸು : ಬಾಲ ಸೂರ್ಯನವೋಲ್ . . . ತೇಜದ ವಿಕಾರ ಚಡಾಳಿಸಿತು (ಉಷಾ.ಪ್ರೌ.ಕಾ. ೦೭-೭೦) ; ದುಕೂಲ ಮಣಿಭೂಷಣವ ಧರಿಸಿ ಚಡಾಳಿಸುವ ಕಾಂತಿಯಲಿ ಸಿಂಹಾಸನದಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ಪಳ್ಳ. ೯-೦). ೫. ಉರವಣಿಸು; ರಭಸಗೊಳ್ಳು : ಗುರು ಚಡಾಳಿ ಹೊಕ್ಕನೊಬ್ಬಿಂಗಾರವಣಿಸಿದನು ಬಾಹ್ಯಕನು (ಉಷಾ.ವಿ. ೯-೭೯) ; ಹೊಗೆ ಚಡಾಳಿಸಿ ಹೆಬ್ಬುತಂಬರವ (ಶಾಶಿಪಾ. ೩೨-೩೩) ; ತೋಲೆ ರಡನು ಕಟ್ಟಿ ಜಯರಾಜನಿತ್ತ ಚಡಾಳಿ ತರುತ್ತಿದ್ದನತ್ತ (ಆದಿಪು. ೭೪-೯೬).

ಚಡಾಳ್ಕೆಸು: ೨. ಕರದ ಬಲ್ಪೆದ್ದಯು ಚಡಾಳ್ಕೆಸುತಾಗ ಕತಮಾಯನಿಂದ್ರನ ಸರಿಸದೊಳ್ ನಿಂದು (ಹರಿಪ. ೪೯-೩೦). **ಚಡಾಳಿಸು** : ೧. ಕೀಲಿಸಿದ ಹೃದ್ಭೀಜಬಂದು ಚಡಾಳಿಪ ಕೀತಾಂಶುವಾಗಲು (ಪ್ರಭು. ೩-೦೦) ; ವಿಷರಸದ ಬೊಬ್ಬೆಗಿ ಚಡಳಿಕೆ ಚಡಾಳಿಸಿತು (ಹರಿಂಗ. ೬೯-೨೦). ೨. ಕಣಿಗೆಂಡ ಚಡಾಳಿಸಿ ಭಟರ ಕಣಿಗಳಂ ಮನ್ನಿಸಿದನು (ಹರಿಂಗ. ೬೪-೨).

ಚಡಾಳಿಸು : ೨. ಚಿ[ಡಾಳಿಸಿ]ಯುಂಬಂಬರೊಳಗೆ ಕಾಯನು ಕೊಂದು ಅವಳೆ ಬಿತ್ತಿಯೊಳು ಜೋಡಿತ್ತಿ . . . ಹಳದಿ ಜೋಡ ಬವರಕ್ಕೆ ನಿಲಿಸಿಯಾದಿರು (ಹಂಂಚಕ್ಷ. ೪-೨೮). **ಧಡಾಳಿಸು** : ೧. ಮನಂ ಸೋಲ್ವು ಕಾಂತನು ಕಾತರದೆ ಡಾವರಿದಿಕ್ಷಿಸೆ ಧಡಾಳಿಪ ರಾಗದಿಂ (ಹರ್ಷಚ. ೮-೪೪); ನಾಲಗೆಯು ನೆಣಗೊಬ್ಬು ಮಿತ್ತು ಧಡಾಳಿಪರೇನಹುದು (ಉಷಾ.ಪ್ರೌ. ೦೩-೦೬) ; ಉರಿ ಧಡಾಳಿಸೊಡನೆ ಧೂಮವು ಪುರವ ಮುಚ್ಚಿದುದು (ಜಯಚಿಂ. ೪೪-೩೩). ೪. ಧಾರಲ ದೆಂಬಲಿವಿಡಿದು ಧಡಾಳಿಸೆ ದ್ವಗ್ರಚಿ (ಉದ್ಭಟ. ೦೧-೦೬) ; ಮಿತ್ತೆ ಕಂಳಕಳು ಕಾಂತಿ ಧಧಾಳಿವ ಮಣಿಮಂಚ ದಡಿಯ ಆಳಿಯರ್ . . . ಪ್ರತ್ಯಾರಿಪರರು ವದಯುಗವ (ಪ್ರಚಣ್ಡ.೨೭-೩೩). ೫. ಕೈದುಃಖದ ಗುರು ಧಡಾಳಿಸಿ ಮೈದೆಗೆದು ನಿರ್ಜರರ ನಗರಿಗೆ ಹಾಯ್ದನು (ಉಷಾ.ಪ್ರೌ.ಕಾ. ೦-೩) ; ಮತ್ತೆ ಖಿಲರು ಧಡಾಳಿಸುತ ಮೇಲೇಱಿದರು ಘಸಣರದ ಕೋಪದಲಿ (ಚಾರಿಪ್ರ. ೬-೦೩) ; ಈ ದೇಹ ಸುಖದನುಭವ ಮರೆ ನಿನ್ನೆಡೆಗೆರಿದು ತಹುದು (ಅಕ್ಕ.ಕ. ೯-೭೩). ೬. ವಿರೋಧಿಸು ; ಎದುರುಬೀಳು : ಕೇಳಯಿವಿಯಂಗಗೆ ಸುಖವನೆಯ್ದುಸದೆ ಧಡಾಳಿಸದವಳ ಪೇರುರವ ಬಾಳನೆಯೆ ಸಿಗಿವಂತೆ . . . ಸೀಡದೊಂದು ದೆಳ್ಳೆರೆಯ (ಪ್ರಚಣ್ಡ. ೦೬-೩೩).

[ಚಡಾಳ + ಇಸು]

ಚಡಾಳ್ಕೆಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ.

ಚಡಿ, (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಮಾರ್ಗ, ಕಿರುದಾರಿ: ಈಪಾತ್ಮ ಚಡಿಯ ದಾರಿಯನ್ರೀ ವಳಯು ಸಿವೆಯುಂ (ಅಳ. ೪, ಪಾಸಪ. ೬೦-೮೨; 1818); ಜಾಂಬೇಜ ಯಂಥ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರವಾಹವು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುರಿದು ಈ ಧೂಮಿಯು ಚಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಧುಮುಕುವ ನೋಟವು ಅತಿ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ (ಪಾಂಲ್ಕ. I, ೨೦೬). [< ಹಾ. ಛೇಂಡೀ]

ಚಡಿ 'ಧಡಿ' ನೋ.

ಚಡಿ, (ನಾ). ವರಿಗೆಲಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಡ ಅಥವಾ ಕೂರು ; ಕೂಲು : (೬).

[?]

ಚಡಿತೆ, ಚಳಕ್ಕ, ಚಳಕ್ಕಿ, ಧಡಕೆ, ಧಡಿಕೆ (ನಾ) ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ವರಸೆ : ಡೊಕ್ಕೆರಂ ಚಡಿಕೆ ತುಳಾಡಿ ಪೊಟ್ಟ ಮುಡುಹುಂ ಮುಹಡಂ ದಿನಾ ವಟ್ಟಿ ವಟ್ಟಿಸಂ (ಅಂಚೆ. ೩-೨೬) ; ಒಡೆಮುಂಬಿವಟ್ಟಿಸಕೆ ಬಾಹುದ ಚಡಿಕೆ [ಣಾಣಂ. ಝುಡಿತ್ತಿ]ಗೆದಂದುವ ಧಭರಂ ಹೊಗಿದುರ್ರು (ಕುಮ್ಮಾ. ೨-೪೮). **ಚಳಕ್ಕ** : ತವದ ನಿಜಕೋಪದಂ ಚಳಕವಿನ್ನೆನಗೆಗೂಂ ತಳ್ಮನೆಲ್ಲ . . . ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಕೊಂದನಾ ಮುಚ್ಚಳಕೆನಂ (ಜಾವಿ. ೬ ೬೮) ; ಕೇಣಮಿಳ್ದದ ಚಾರಿ ಚಳಕ ಬಾಳೆಯ ಚದುರ್ ಪಾಣಿಲಾಘವ ವಂಥ ಪಾಡುಗಳ್ಳರುಂದು (ಪ್ರಮೋ. ೨೨-೬) ; ವರಿವಿಡಿಯೊಳ್ ಚಳಕಂ ಮೆಯ್ಯುರಿಬೆಟ್ಟು ಅಲಿ ತಾಗದೊಳ್ಳು ಪೆಣಗುವ ಸೈವಂ ದೊರೆಕೊಂಡ ಕವದರಿನರವಂ ನಿರವಿಸಿದರ್ ಗರುಡಿಯೊಜರವನೀಪತಿಯೊಳ್ (ಚಳಿ. ೪-೦೩೬). **ಚಳಕ್ಕಿ** : ಚಳಕೆ ಚಳವಾಗಿ ಪಾರಂ ಸೆಳೆವೆವಂ ವಟ್ಟಿಸಂದಿ ಪುಟವಿಟ್ಟರೆ . . . ಕೊಡಗಿದರಂ ಜಾನೂರಂ (ಅಧ್ಯಪ್ರ. ೬-೦೦೬). **ಧಡಿಕೆ**: ಎಸೆವ ಮುಂಹಗ್ಗಳಂ ಧ[ಣಾಣಂ. ಶ] ಡಕೆ ಕಳ್ಳವಂದಂ ಮುಂಹಡಂ . . . ಬಾಹುದಣಿ ಖಿಮ್ಮಂ ಕತ್ತರಿ ಪೋಡದಂಕಂಬಂ ಸಸಿಕುವೆನ್ನ ಬೆಟ್ಟಿಗನೆ ನೆಟ್ಟಿಗ ಬನ್ನಮೆನ್ನೆ ಕವಿದರ್ (ಹಂಪ್ರಕ. ೩-೭೨). **ಧಡಿಕೆ** : ಡೊಕ್ಕೆಯಬಾಸಿಗೆ ಪೊಕ್ಕವಲ್ಲನಸಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟ ವಜ್ರದ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಧಡಿಕೆಯೊಳ್ ಬಿಗಿದು ಚಾಳಿಸಿ ಸೂಂಕುವ ನೆಂಕಂ ಪೋಗದೆ ನಿಂದ ಸೆಕೆಪಂ ಸೆಳೆದು ಕೆಡಪ (ಗಿರಿಲ. ೪-೦೦೬ ಪ).

[ದೇ.ಪ್ರ ತೆಲು. ಚಡಿಕೆ, ಚಡಿಕೆ, ಧಡಿಕೆ]

ಚಡಿತ್ತ, ಧಡತ್ತ, ಧಡಿತ್ತ (ನಾ). ವರೆದ ನಾವಮನಂಗಳು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಗಾಜನ್ನು ಪದದ ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಚಡತಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಅವೆಲೆ ಪಕವನ್ನು ಕೊಡಿಸಬೇಕು (ಕೂಪ್ರ). ಧಡತ್ : ಬಾಗಿಲಿನ ಧಡತ ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ (ಕೂಪ್ರ). **ಧಡಿತ್ತ**: ಮೇಜದ ಪಾಸ ಯಾಕೋ ಧಡಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಪ್ರ). [<ಚಡ್ಡ]

ಚಡಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಬೆಲೆ ; ಏನು ಬೆಲೆ : ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಕೆ ೨೫೦ ರೂ ಚಡತಕ್ಕೆ ಹೇಗಾಗಿತ್ತು (ಕೂಪ್ರ). (ಗೆ). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ: ಪೊಡವಿಯೊಳು ಇದು ಮೊದಲು ಚಡು[ಡಿ]ತಹಾಡಿಯಾನಡೆ ಬಡ ಮುಟ್ಟು ನಾಲಿಗೆಯ ಕೆಡಪಿ ಕೊಯ್ವುವೆನು (ಕರ್ಣ. ೩೫೬-೩).

[←ಮಕಾ. ಚಢಕಾ]

ಚಡಿತ್ತ, ಧಡಿತ್ತ (ನಾ). ಒಂಬಂ ಬಗೆಯ ಸುಂಕ.–ತೆರಿಗೆ (?) ಭೂದಾನ ದರ್ಮದ ಕಾಲವು ಶಾಸನ . . . ೧ ಉಭಯಂ ಗ ೩೫೫೧ ಮೊಣಸಿನ ಚಡಿತ್ತ ದಿಂದಲೂಗ ೮೨೫ ಉಭಯಂ ಗ ೩೫೫೩ (ಎಳ್. VIII, ತೀರ್ಥಕ. ೩೮-೦೩ ; 1630); ಮೊಣಸಿನ ಚಡತ್ತಗರ ೨೫ ಉಭಯಂ ೧೫೫೧ (ಪ್ರಾಶಿ. ೧೦೦೩, ೨೮-೨೬ ; 1630). **ಧಡಿತ್ತ** : ವಕಲ ಬರಾದದಿಂದ ಗ ೧೧ ಭತ್ತ ಮೊಣಸಿನ ಧಡಿ ಗ ೪ ಭತ್ತ ಸುಂದಿಂದ ಗ ೯ (ಎಳ್. VIII, ತೀರ್ಥಕ. ೦೦೬-೦೯ ; 1702). [?]

ಚಡಿಪೌಜು 'ಚಡೆವುಜು' ನೋ.

ಚಡಿಬಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ಬಾಣಕಾರರು ರಾಮಬಾಣ ಕುಮಾರಬಾಣ, ಚಡಿಬಾಣವೆಂಬ ನಾಲ್ಕಾರು ದಿನಸಿನ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಎತ್ತು ಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಬಚ್ಚಲು. ೦೪). [ಚಡಿ? + ಬಾಣ್]

ಚಡಿಮರಿ (ನಾ). [ವೀಕ್ಷೈ] " ಸಮೀಪದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆಮಿ ವರ್ಷದಿಸುವ ವೈಷ್ಯಾಪ್ಯಕನು, ಮಕಪತಿ " (ಕರಾಜ. ೫೪-೭೬). [ಚಡಿ? + ಮರಿ (<ಮಜಿ)]

ಚಡಿಯೇಟು (ನಾ). ಬೆತ್ತದ ವಿಟ್ಟು– ಹೊಡೆತ: ನಾನೊಮ್ಮೆ ಹ್ಯೆಯುಲ್ಲಿ ರೈತನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಚಡಿಯೇಟು ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿದೆ (ಪುಸಂ. ೨೦೯). [ಚಡ್ಡ (<ಧಡಿ) + ಏಟು]

ಚಡುಪಡನೆ 'ಚಡವಡನೆ' ನೋ.

ಚಡುಪುಡನೆ 'ಚಡವಡನೆ' ನೋ.

ಚಡುಮುಡುಪು 'ಚಡವಡನೆ' ನೋ.

ಚಡೆಪವುಜು, ಚಡಿಪೌಜು (ನಾ). ಲಕ್ಷುರೀಸಾವಯಗ್ರಿಗಳ ಅಡಂಬರ ವಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಟ ಸೈನ್ಯ ; ಚಿಕ್ಕವುಟ್ಟ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟರುವ ಸೈನ್ಯ. (ಕ). **ಚಡಿಪೌಜು**: ಜನರಲ್ ಫ್ಲಾಯಿಡ್ ಸಾಹೆಬರುವರು ಚಡಿಪೌಜು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಇದ್ದಾರೆ (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೧೩). [←ಮರಾ. ಸಡೀಪೌಜ್]

ಚಡೆಸವಾರಿ (ನಾ). ಪರಿವಾರವಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಟ ಸವಾರಿ ; ವಿಕಾಶಿಯಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವುದು: ಏನು ನಸುಕಿನಲ್ಲಿಯ ಚಡಸವಾರಿ ಹೊರಟಿರಿ? (ಕೂಡಿ).

[←ಹಿಂ. ಛಡೀಸವಾರೀ ; ಕುರಾ. ಸಡೀಸ್ವಾರೀ]

ಚಡ್ಡಣ 'ಚಡ್ಡಣಿ' ನೋ.

ಚಡ್ಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟು: ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಕಟ್ಟು: ಒಡ್ಡಿದರು ದಡಿವೆ ಸಿಡಿವೆ ಕಡ್ಡಿವರೆ ಕಂಡವರೆಯನಗಲಕೆ ಚಡ್ಡಣಿ[ಪಾಣಾ. ವಿ]ಸಿದರು ದೀಸುವರೆ ಬೆಳ್ಳಾವರೆಗಳಲಿ ಅಡ್ಡಮಿ ಸೋಹಿದರು (ತೊಡಿ. ೩-೩೦೨).

[ಚಡ್ಡಣ (<ಚಡ್ಡಣಿ) + -ಇಸು]

ಚಡ್ಡಣಿ, ಚಟ್ಟಳೆ; ಚಡ್ಡಣ (ನಾ): ಅತಿಶಯ ; ಅಧಿಕ್ಯ : ಉಪಹಾಸದ ನುಡಿಯ ಮೈಳಚ್ಚಣಿಯ ರೋಮಾಂಚನದ ಚಡ್ಡಣಿಯ . . . ಔಪಟಮಲ್ಲ ನಿದ್ದನು ರಿವುಲಿವರ ದೆಳ್ಳಸದ ಕಲಿಬ್ಯೂಗ (ಕುಮ್ಮರಾಮ. ೦೭-೫೩) ದಂಡೆ ಯಳಕಡದ ಕಾಳೆಂಗರಗನಪ್ಪೊಲು ಚಡ್ಡಣಿಯ ಚಪಳಕ್ರೋಧಭಿಖಿ ಮೇಹಿ ದುದು ಮೋಜ್‌ಯಲಿ (ಕಾಣಾ. ೪೦-೪). ಚಟ್ಟಿಳೆ : ಚಟ್ಟಳೆಯ ಚತು ರಾಸ್ಯನಿವರೂಡಹುಟ್ಟಿದರ ಸಮಜೋಗ ಗಡ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳು ತಾವಿದರನುತ ಕಲೆದೂಗಿದನು ಮಗಧ (ಕುಮ್ಮ. ೪. ೨-೮೩). **ಚಡ್ಡಣ** : ತೋಱುತಾ ವನನುಗ್ಧದಲಿ . . . ಸಿಡಿದಿನ ಚಟ್ಟಾಳೆಯಚಡ್ಡಣದ ರವ . ರಾವಣನ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ(ತೊಡಿ. ೩-೦೨-೦೪). [<ಪ್ರಾ. ಚಡಣ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಡ್ಡಣ]

ಚಡ್ಡಿ, ಚೆಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. ಅರೆ ಬೆಲ್ಲಣ : ಚಣ್ಣ ; ನಿಕ್ಕರಂ : ಚಡ್ಡಿಗಳ ತೊಟ್ಟು (ಕಾಗಿಲಿ. ೩೦-೪) ; ಚಡ್ಡಿಯ ಜೋಬಿನ ತುಂಬ ರೂಪಾಯಿಗಳು (ಕಳಚ. ೦೦೩) ; ಉಂಡು ವಳ್ಳವಾಗಿ ಒಂದು ಲಾಡನ್ನು ಅವನು ತನ್ನ ಚಡ್ಡಿಯ ಕಿಸೆಗೆ ತುರುಕಿಕೊಂಡನು (ಚಳಚ. ೬೨). ೨. ಗುಹ್ಯಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚುತಕ್ಕ ಬಿಗಿಯಾದ ಕಾಸೆ; ಕಾಚೆ; "ಸುತ್ತು ಲಂಗೋಟಿ" (ಜಾಕರ್ತ. ೪೪) : ಹಿಂಡು ತುಡುಗರ ಸಂಗಡ ಚಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಈಜಲಿಕ್ಕಿಂದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಲಸು. ೨೬). **ಚೆಡ್ಡಿ** : ೧. ಲಂಗ ಚಿಡ್ಡಿ ಹೊಲಿದು ತರುವ (ಕಶಪ್ರ. ೨-೩೮) ; ಆಸನಿಂದ ಬಂದ ಚಿಡ್ಡಿ ಪರಟಿನ ಅಲಂಕಾರ (ಮಾಗದ.೩೪) ; ಪಂಚೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಳಕಳುವಂತೆ ಚಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕಳಚಿಬಾದಿತೆ (ರಂಗಕ. ೨೮). [← ತೆಲು. ಚಿಡ್ಡಿ]

ಚಡ್ಡಿ, 'ಸಡ್ಡಿ' ನೋ.

ಚಡ್ಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಸಿದ್ಧಗೊಳ್ಳು : ಒಡ್ಡಿದ ಸಾರಿಯಂ ಕಿವಿದ ಕಯ್ಯೊಡನುಕ್ಕುವ . . . ತಿದ್ದಿ ಕೊಳ್ಳಿಸಲ್ ಚೆಡ್ಡಿಸಿ ನಿಲ್ವ ನೂತನ ದುರೋದರೇಳಿ ವಳಾವಲ್ಲವಳೇ (ಪಳಚ. ೬೩೭). [?]

ಚಡ್ಡೆ 'ಸಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಚಡ್ಡೆಗೊಳ್ 'ಸಡ್ಡೆಗೊಳು' ನೋ.

ಚಡ್ಡ, ಛಡ (ನಾ). ವಿರಿಕೆ ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. 'ಚಡ್ಡಸವಾಲು' ವರಾ. **ಛಡ** : 'ಛಡಸವಾಲು' ವರಾ. [<ಕ್ರಾ. ಚಡ, ಚಢ]

ಚಡ್ಡಸವಾಲು, ಛಡಸವಾಲು (ನಾ). ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ವಿರಾಟದ ಬೆಲೆಕಿಕೆ ; ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆಗೆ ಸವಾಲು ಹಾಕುವುದು : ಚಡ್ಡಸವಾಲಿಗೆ ನೀವೆಲ್ಲ ವಿರಿದೇಕಿರಿದು ದೇವರ ಕಡೆಯಂದ ನಾನು ಆಕೀರ್ವಾದ ಮಾಡು ತ್ತೇನೆ (ನಂಗಳ. ೦೩೪). **ಛಡಸವಾಲು** : ರೈತರುಗಳ ಜಮಿನನ್ನು ತಮ್ಮವರ ಕಡೆಯಂದ ಛಡಸವಾಲು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು(ಆಂಡ. ೨೩೩). [ಚಡ್ಡ + ಸವಾಲು]

ಚಡ್ಡಾಯಿ 'ಚಡಾಯ' ನೋ.

ಚಡ್ಡಾಳ 'ಚಡಾಳ' ನೋ.

ಚಡ್ಡಾಳಸು 'ಚಡಾಳಸು' ನೋ.

ಚಣ, (ನಾ). ಕ್ಷಣ ; ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು : "ಕ್ಷಣಂ ಚಣ" (ಹಬ್ಬಮಂ. ೧೯). "ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬಂದವುದು ಚಣವೆಂದು" (ಗಪಂ. ೬೩) ; ಶಿವನು ಭವನಂ ದೈವಂ ತ್ಪಜಿಸುವನು ಚಣಮಾತ್ರದೊಳಿವಂ ಕೇಳಾ (ಬಸವ. ೫೦-೩೫) ; ಚಣದೆ ತನ್ನನುತ್ಸವಳ್ಳಳಿದನು ಸಹಭವನ (ರಾಮಾಯ. ೪-೧-೬೬) ; ಮಾವನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಚಣವೂ ಯೋಚಿಸದವನಲ್ಲ (ಪಜ್ಯ. ೨೦೭) ; ಸಾಧ್ಯಿಯು ನಿಂದಳಾ ಚಣ ಮೈವರಿಯುತಲಿ (ಅವಿಚಿ. ೩೭-೦೪).

ಚಣಚಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಚಣಚಣವ ಹೊಸ ಹಸಿವ ಅದಾಕಾಗಿ ಇದಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದಕಾಗಿ (ಪುಂಕಳಿ. ೨೦೦) ; ಗೆಣೆಯನಾದಿದ ಆಟ ಮನದಾಗ ಊರಿ ನಿಂತ್ಹಾಂಗ ಆ ಹುಡುಗಿ ಚಣಚಣಕ ನೆನಸಿ ಅಳತಾಳೊ (ಅನ್ನಜಾ. ೦೦೦). [<ಸಂ. ಕ್ಷಣ]

ಚಣ, (ನಾ). ಸಮರ್ಥ. 'ಅಕ್ಷರಚಣ' ವರಾ. [ಸಂ.]

ಚಣಂಗಗೆ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣಂಗಿ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣಕ, (ನಾ). ಅರ್ಧತೊಡೆಯವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಬೆಲ್ಲಣ ; ಅರ್ಧೋರುಕ್ ; ಚಡ್ಡಿ : "ಚಣಕಂ = ಬೆಲ್ಲಣಂ (ಅರ್ಧೋರುಕಂ) " (ಕಾಮಿ. ಪಜ್ಯ. ೨). "ಬೆಲ್ಲಣದಲ್ಲಿ ಮಾತು ಚಣಕಂ " (ಕಾಖಾರಿ. ೨೭) ; ಶ್ರೀದ್ಯಾರವೊಂದಕ್ಕೇ ತನ್ನ ಚಣಕವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನಂತೆ (ವಿಗಡ. ೪೫.೬). [<ಸಂ. ಚಂದಾತಕ]

ಚಣಕ, (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯ ; ಕಡಲೆ ; "ತಾಂ ಹರಿಮಂಥಂ ಚಣಕಾಖ್ಯಂ" (ಪಾಶ್ವ.ಕೃತ. ೯೪-೦೭); ಅಂತು ಕೊಂಡ ಪದವಲಿಗೆಗಳಿಳ್ . . . ಚಣಕ ಕುಸುಂಭ ಕಾರ್ಪಾಸ ಸರ್ಷಪ ಜೀರಕ ಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧ ಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳಂ (ಅವಧ. ೬-೬೪) ; ಕಡಿಕೆಮಂ ಎಂದಿದಾವಿಷದಾಕ್ಕಂತಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡೂಗಿಸಿದಂ ಬಲ್ಲಿಕ್ಕೆ ಚಣಕೋದರದಿಂ ತೆಗೆಪಿ (ಕೂಕೋಚ. ೦-೦೫); ಚಣಕಮುದ್ದುಮಾಷ ಗೋಧೂಮವು ಕಾಲಿಯಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಂವಚ್ಚಿ (ಶಾಹೆಚ. ೪. ೦೩). [ಸಂ.]

ಚಣಕಡಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಬಲ್ಲವನು. – ಕಡಿಯುವ ದರಲ್ಲಿ ನಿವುಣನಾದವನು : ಚಣಕಡಿಕನ ಕಡುಗವುದಿರ್ಚಗಾಕೆಂದಲ್ಲಿ ದಾರುಕೋಟಿ ಸಬವಂ ಕಿವೆಯಲ್ (ಪಾಪು. ೯೦). [ಚಣ್ + ಕಡಿಕ]

ಚಣಕಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷಣದಷ್ಟು ಸಮಯ ; ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು : ಚಣಕಾಲ ಮೈ ನಡುಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಯಾಳು. ೮೩) ; ಅಬ್ಬಕಬ್ಬೆ ಚಣಕಾಲ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಳಾದಳು (ರಾಚಚಂ. ೩೮) [ಚಣ್ + ಕಾಲ]

ಚಣಕಿ (ನಾ). ಚೌಡಿಕೆಯಂತಹ ಒಂದು ವಾದ್ಯ ; ತಂಣತುಂಣೆ : ಚಣಕಿ ನುಡಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗಿ ಹಾತಕೆಂಡಗುವನು (ಕೂಕೃ). [←ಮರಾ. ಚಾಣಕೇ]

ಚಣಕು (ಕ್ರಿ). = ಚೆಲುಕು ೨: ನೆರಿದು ಬಹ ಬಲವರಾಕ್ರಮಗಳನು ಕೆಲಕಿ ಚಣಕಿದನದೇನು ಸಾಹಸಿಕನೆಂದಾರು ಬಣ್ಣಿಸಲಳ್ಳ ಮೇ (ಪಂಗಾರಾ. ೬-೦೬-೪). [<ಚಲುಕು]

ಚಣಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೋಳುಮಾಡುವ ಸಾಧನ (?) : ಉದರ ಸೀಗುವತ್ಪರಿ ಸಂಖ್ಯ ಹಸ್ಯ ಕತ್ತರಿಸು ಹೋಸಗು ಶಿರವರದವರಿಗಿದಗೆಂದು ಹಿಣಿದರ್ ಬೂಕೆಯಂತೆ (ಚಪಮು. ೨೯-೭೬); ಸೇನೆ ಸಹಿತಕ್ಕರಾಜೇಂದ್ರರು ಚಣಕೆಗಳ್ ಲೂನಿಸುತ ಮಾನಿಸದೆ ಲೀನಿಸುತಲಿಂಗವಿರದೂನಿಸುತ . . . ಕರುಳ್ಕಟ್ಟಿ ಟಲಿವಿಲಿನೆ ನರುದು (ಚಪಮು. ೩೦-೪೩). ೨. ಚೊರಿ ; ಚಿಕ್ಕೆ (?) : ಕಣಯಾ ಕ್ಕಾವಣೆಗುಗೂಡಿದ ಮಿಣುಗಂ ವಿಂಂತಿ ಚಣಕೆಗೊ ಸಂದಣಿಯ ಮಿನ್ಗಳೊ (ಚಪಮು. ೨೩೦-೪೬). [?]

ಚಣಗ ‘ಚಣಗೆ’ ನೋ.

ಚಣಗಿ ‘ಚಣಗೆ’ ನೋ.

ಚಣಗೆ, ಚಣಂಗ, ಚಣಂಗಿ, ಚಣಗ, ಚಣಗಿ, ಚಣ್ಡಗಿ, ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಚಾಣಂಗಿ (ನಾ). ಕಡಲೆ : “ಮೂಂಗಲ್ಕಂ,ಮಸೂರಃ – ಈ ೨ ಚಣಗೆ” (ಹೇಮಾದ್ರಿ. ೯೩-೪೩೬). **ಚಣಂಗೆ** : “ಜಲಧ್ರಗಂ ವಿರಹಂ ಕವಂಂದಲು ಚಣಂಗ ಕೋರಕಾವಲ್ಲಿಯುತ್ಯಲಿಕಾಖ್ಯಂ” (ಜಾಜಾಪ. ೦೦೬). **ಚಣಂಗಿ** : “ಚಣಂಗಿ ಖಂಡಿತಮಲು ಕಡಲೆ” (ಮುಷ್ಟಿಂಡಾ. ೦೦೦-೪). **ಚಣಗಿ**: ಅರಸನ ಜೇಂಗಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಮಂಥಿಯ ಕರಿಯ ಹೆಸರು ಎಳ್ಳು ಚಣಗ ಹರಿವಂಥ ತೊಗರಿ ಕಲ್ಲಾಪ್ಪು ಲವಂಗವ್ವ (ಚಾ. ಪ ಪ. ೩೩-೦೦೩). **ಚಣಗಿ** : ಅದಿರ್ಮುತ್ಕೆಯುಂ ಪೂವಿನೆಸಳುಂ ಚಣಗಿಯುಂ ಜವೆಯು ಸುಳಿಯುಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿನಾಕಾರಂಗಳುಂ ಚಕ್ಷುವಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ (ತತ್ತಾಕ್ಕ. ೪೦) ; ಗೋದುವೆ ಚಣಗಿ ಹೆಸಱುದ್ದುಗಳಿನಡೆದರು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨೩-೩೭) ; ಹೇದುನಗದ ಬಣ್ಣಾದೊಳೆವೆ ತೊಗರಿ ಕೋಳಿನ ತೋಯು ಬಗವತ್ತ ಚಣಗಿ ಬೇಳೆಯು ಪರಿಪಾಂ . . . ಕಲುಸುತಂಬುದು (೦೧೫ಪು. ೮-೨೩). **ಚಣಗಿ** : ವಟಾಣ ಧಾನ್ಯವೆಂದರೆ ಚಣಗಿ ಲಿಂಕೆ ಬಟ್ಟಗಡಲಿ ಕರಿಹಸರು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೦). **ಚೆನ್ನಂಗಿ**: ಬಟ್ಟಗಡ್ಡೆ ಚೆನ್ನಂಗಿ ತೊಗರಿ ಅವರೆ ಪುಂಡಿ ಸಾಸಿವೆ ಈ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದುವುಗಳನ್ನು ಆಕ್ಕಡಿಯಿಂದ ಬಿತ್ತುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಡಿಯ. ೩-೨೦೦); ಜೋಳ, ಬಿಚಗಡ್ಡೆ, ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಅವರೆ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಧಾಡಿ. ೯). ಉದ್ದು, ಚೆನ್ನಂಗಿ . . . ಸೆರೆ-ಇವೆಲ್ಲಾ ರಾಜನ ಆಜಾರದಲ್ಲಿ ಬರುವವು (೧೨೪೪ಲೀ. ೦೬೩). **ಚಾಣಂಗಿ** : ಚಾಣಂಗಿ ಬೇಳೆಯ ಹಾಗೆ ಸರ್ವಾಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಫೋಟಕಗಳುಂಟಾಗಿಹವು (೧೮೨೫. I, ೩೩೯).

[< ಸಂ. ಚಣ]

ಚಣಪುಟ (ನಾ). ಸ್ವನಾಗ್ರ ; ಚೂಚುಕ (?) : ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಬಸಿರಕೊಳೆ ದಿಂದಗೆಯರಮೆಯನ್ನುಂದು ರಂಬಿಮವೆಚಾ ಅಣಕಮನಾಂತಮದು ಸಚಿಯರ ಚಣಪುಟ ನೀರಂಧ್ರ ಬಂಧರ ಸ್ವನಯುಗಳ (೫೦೨೫೫. ೦೯-೨೬). [?]

ಚಣಯಿಗೆ (ನಾ).=ಚಣಗೆ (?) : ದ್ರುವೆಂದ್ರಿಯಂ ನಿವೃತ್ತಿಯುಮಮವರಣ ಮುಮೆಂದಿತ್ತೆಜನಿಂತೆ ಚಕ್ಷುವಿಗೆ ಚಣಯಗೆಯಾಕಾರಂ ಕೃಂತಕ್ಕೆ ಯವೆಯವೆಯು ಸುಳಿಯಾಕಾರಂ (೫೫೨೩. ೧೬೭-೦). [?]

ಚಕಾರ್ಧ (ನಾ). ಅರ್ಧಕ್ಷಣ ; ಕ್ಷಣಾರ್ಧ ; ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ: ಹಿರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಭರವು ಹೆಗ್ಗಡೆ ತನ್ನ ಆತ್ಮಗೌರವ ವನ್ನೂ ಮರೆಯಬಲ್ಲವನೆಂ.ಎಂಬುದು ಅವನಿಗೆ ಚಕಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯಿತು (೫೮೫. ೬೮). [< ಸಂ. ಕ್ಷಣಾರ್ಧ]

ಚಣಿಗೆ ‘ಚಣಗೆ’ ನೋ.

ಚಣಿನ (ನಾ). (ಕರಾ). ಅಳಿಲು ; ಇಣಚಿ.

[←ತುಳು. ಚಣಿಲ್, ಚಿನಿಲ್]

ಚಣ್ಣ ‘ಚೆಲ್ಲಣ’ ನೋ.

ಚತು (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನಾಲ್ಕು : “ಚೌ ಚತು ಸಮುದ್ರ . . . ಜಳರಾಶಿಯಂದು ನಾಲ್ಕಱ ನಾಮಂ” (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೪-೪); ವೇದ ಚತು ವೇದಾಂಗ ಪಡುವಧ (೧೧೫೫. ೩-೦೦). [< ಸಂ. ಚತುರ್]

ಚತುಃಶಪಾಯ ‘ಚತುಷ್ಪಾಯ’ ನೋ.

ಚತುಃಶಪಾಯಿ (ನಾ). [ದೈನ] ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯೆ, ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು : ಕಷಾಯಾನು ವಾದಿಂ ಚತುಃಕಷಾಯಿಗ್ಗಂ ಅಕಷಾಯಿಗ್ಗಂ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ಕ ಸ್ಸರ್ಶನಂ (ಕಶ್ಪ್ರ. ೨೯). [ಸಂ. ಚತುಃಕಷಾಯಿನ್]

ಚತುಃಪದಿ ‘ಚತುಷ್ಪದಿ’ ನೋ.

ಚತುರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನಾಲ್ಕು : ದಿವ್, ಸ್ಯುಜ್, ಚತುರ್ . . . ಇವು ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನಾಂತಕ್ಕೆ ದಿವ, ಸ್ಯುವ, ಚತುರ ಎಂಬಂತ್ತಮಾದೊಡಂ (೫೮೫. ೯೬ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಚತುರ್]

ಚತುರ್ಕ (ಗು). ೧. ಜಾಣತನವುಳ್ಳ ; ಕುಶಲ : ಸಹಜಕವಿ ಚತುರಕವಿ ನಿಃಸಹಾಯ ಕವಿ(ಕುಳುಮಾ. ೦-೩೫); ಭಾರತೀಪತಿ ಚತುರ ವರಿಷ್ಠತೋದಾರ ಗಂಧರ ಧಾತ್ರಿತಂಗಳಂ ಬಿನ್ನವಂಗಯ್ಯ (೫೫೩. ೬-೬೬ ಪೀಠಿಕೆ). ಬಿಲ್ಲಿಗಳನ್ನೊ ಗುಂಡುಗಳನ್ನೊ ಚತುರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸುವುದು (೫೪೮. ೮೪). ೨. ಚಟುಂವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ ; ಲಗುಬಗೆಯ. (ನಾ). ೩. ದಕ್ಷ ನಾದವನು; ಬಲ್ಲವನು; ಜಾಣ: “ಚತುರಃ . . . ಶಿಕ್ಷಿತಃ, ಪ್ರವೀಣಾ– ಈ ೧೧ ಬಲ್ಲವಂ” (ಜೆಂಂಅಮ. ೩೭-೦೦೦); “ಚದುರಂ ಚತುರಂ” (ಆವೆಕೋ. ೨೫೭); ಚತುರದರ್ದಮಂದವಿಬೀಯರ್ . . . ತನ್ನೀ ಕೃತಿಕಾಂತೆ (೧೯೨೫. ೦-೫೦); ಚತುರಂ ನೀಱನವಾದಂನಸ್ಯುಲಯಾಂ (೧೯೦೫. ೦-೩೦). ೪. [ನಾಟ್ಯ]ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ : ಎಡಗೈಯನ್ನು ಅಲ ವೆಲ್ಲವ ಹಸ್ತದಲ್ಲೂ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಚತುರ ಹಸ್ತದಲ್ಲೂ ಎದೆಯ ಹತ್ತಿರ ಹಿಡಿಯೆ ಒಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ಉದ್ಭಟ್ಟಿತ ಮಾಡುವುದು : ಎಡಗಯ್ಯಲ್ಲವ್ಲತ[ಮ]ಂ ಪಡೆದರ್ದಯದ್ದಿರ್ದ ಬಲದ ಕೈ ಚತುರಂಬ್ಬುವಂ ನೊಡ್ಡುರ್ತಲ್ಲಾದ್ಭುತ್ಪವಮೊಡಂವರ್ಚಿರಿ ಪಾದಮೊಂದು ಕರಣಂ ಚತುರಂ (ಶಾಸ್ಕಂ. ೪-೪೪). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ ; ಆಸಯುಯತ ಹಸ್ತಗಳ ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧. ಪತಾಕ . . . ೧೭. ತಾಮ್ರಚೂಡ (ಅಭಾಸ್ತ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಚತುರಂಗ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳದ್ದು : ಆಧ್ಯಾನಯೋಗಂ . . . ಧ್ಯಾನಂದ್ಕೆಯಂ ಧ್ಯಾತ್ಯಫಲವೆಂದುಂ ಚತುರಂಗವಮಕ್ಕುಂ (೫೫೫. ೯-೨೪ ಪ). ೨. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯ; ಆನೆ, ಕೆಂದುರ್, ರಥ, ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಚತುರಂಗ ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯದೊಳಿಡು[ರ್ಮಂ]ತಿಱ್ಪನೆಯ್ದಂದು ತಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬) ; ಚತುರಂಗಕ್ಕೆಡರಲ್ಲ ರಾಯ ನಿನಗೇನು ಮಾಡುವ ರಾಜಕಾರ್ಯವೆಂದಂ (ಕೃಪಾಪಾ. ೩-೫೦). “ಚತುರಂಗಬಲ” ವರಾ. ೩. ಚದುರಂಗದೆ ಆಟ: ಚತುರಂಗ . . . ಕಂತುಕ ದ್ಯೂತಾದಿ ಪೇಲನಗಳಂ (ವಿಕ್ರಾಕ. ೨೦೪). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಂಗ)]

ಚತುರಂಗದಂಡಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು: ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ. ೨. ಚತುರಂಗ ದಂಡಾಸನ (ಧಾರಣ. ೦೬೬). [ಚತುರಂಗ + ದಂಡ + ಆಸ]

ಚತುರಂಗಬಲ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯ : ಚತುರಂಗಬಲ ಸಮಪ್ಪತರ್ . . . ಅವನಿತಾರದರ್ ಚಕ್ರಿಗ್ಗೆ (ಆದಿಪು. ೦೨-೬೩); ಬೆಂಗೊಟ್ಟುದು ದಶಮುಖ ಚತುರಂಗಬಲಂ (ಪಂಂಚಮಿ. ೦೦-೨೦೬). [ಚತುರಂಗ + ಬಲ]

ಚತುರಂಗಬಲ, ಚತುರಂಗಬಳ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಬಲ: ಚತುರಂಗಬಲ ಪ್ರಮಾಣೀಕೃತ್ಯಂ ಖಡ್ಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತ ರ್ . . . ಕುಂದಾಚಾರ್ಯರ್ (ಶುಕುಷ. ೦-೦೩); ಚತುರಂಗಬಲ ಚಾರಣ ಖಡ್ಗಿ ತಮಗೆ ಸಮಪಿಸಿದುದು (ಪಂಂಚಮಿ. ೦-೦೨). ಚತುರಂಗಬಳ: ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಪ್ಪ ; ಕಜ್ಜಿ ಗಿದ: “ಕಪ್ಪುಳ, ಚತುರಂಗಬಳ . . . ರ ಕಜ್ಜೀಗದ ಹೆಸರುಗಳು” (ಸಿದ್ಧಾಷ. ೦೦೬); ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ಸಾಂದ್ರ ಹಿರ್ದ್ರ ವಿರೇಪನ ವಿರಿವ್ಪ, ಹರಿ ತಾಲ ವಂಕಟೊಳ ಶಿಲಾಸ್ಪಂಧ ವಿಭ್ರವು ನಿತಂಬ ಶಿಖರೆ ತರಂಗಿತ ಚತುರಂಗಳಾಗ್ರ:ಪಲ್ಲವ ನಿವಸನಂ (ಅರಿಕ್ಷ. ೦೭-೪೫ ಪ).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಂಗುಲ)]

ಚತುರಂಗುಳ 'ಚತುರಂಗುಲ' ನೋ.

ಚತುರಂತ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ; ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕಿನ ಸಮುದ್ರಗಳೇ ಮೇರೆಯಾದ: ಇಂತು ಚತುರಂತ ಧಾತ್ರೀಕಾಂತೆಯ ನಳವಡಿಸಿ (ಎಳ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೩೬-೩; 1068). (ನಾ). ೨. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ; ಅಂದಣ. 'ಚತುರಂತಯಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ (ಚತುರ್ + ಅಂತ)]

ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಭೂಮಿ; ನಾಲ್ಕು ಸಮುದ್ರದವರೆಗೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಭೂಮಿ: ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತನದು ಗಡಿಮೆಂದು ಮುದ್ರಿಪಂತಾಯ್ತು ಯಶಸ್ವತಿಯ ಪದನ್ಯಾಸಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೨); ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿಕಾಂತೆ ಕೇಳ್ ಜಲಧಿ ಕೇಳ್ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ ಕೇಳ್ . . . ಪಗೆವನಂ ಕೊಂದೆನ್ನ ಕೋಪಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿಯಂ ಮಾಟ್ಟಿಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೩); ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿಭಾರಮಂ ತಳೆಯಲಾಂ ಸಾರ್ದಿರ್ದೊಡಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೪-೦೩). [ಚತುರಂತ + ಕ್ಷಿತಿ]

ಚತುರಂತಯಾನ (ನಾ). ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ; ಅಂದಣ: ಕನ್ನೆಯಂ ನೆರೆಯೆ ಕೈಗೆಯ್ಸಲ್ವೇಟ್ಟು ಮನುಷ್ಯವಾಹ್ಯಮಪ್ಪ ಚತುರಂತಯಾನವನೇಱಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೦ ಪ); ಕೇಳು ನೃಪ ಚತುರಂತಯಾನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿದ್ದು ಧಯ ಚಾಮರ ಢಾಳಿಸಲು ಶಶಿಯಂತೆ ಧವಳಚ್ಛತ್ರ ಥಳಥಳಿಸೆ (ತಿಮ್ಮಅ. ೪-೯೪). [ಚತುರಂತ + ಯಾನ]

ಚತುರಕಳ್ಳಿ 'ಚದರಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚತುರಚೂಡಾಮಣಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠಜ್ಞಾನಿ: ಮಣಿಕೂಟಮೆಂಬ ಶೈಲಾಗ್ರಣಿ ಕಣ್ಬೆಲವಾಯ್ತು ಚತುರಚೂಡಾಮಣಿಯ (ಪಂಪ್ರಪು. ೦೮-೩೦). [ಚತುರ+ಚೂಡಾಮಣಿ]

ಚತುರಣ (ಗು). ಚೌಕಾಕಾರವಾದ: ಸಂಕೆಯನ ಹಳಿಯನು ಮಾಕಲ ನಾಯಕನ ಮಗ ಚಿಮೆಯ ನಾಯಕಂಗೆ ಚತುರಣ ಸೀಮೆಯೊಳಗಾಗಿ ಕೊಟ ಪೂಜೆಗೊಡಗಿಯ ಕ್ರಮವಂತೆಂದಡೆ (ಎಳ. XVI, ತುಮಳೂ. ೮೩-೦೪; ?). [<ಸಂ. ಚತುರ್ಣ]

ಚತುರತನ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ; ಕುಶಲತೆ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಚತುರತನದಲಿ ನುಡಿದ ನುಡಿಗಳ ಸತಿಗೆ ಮರುಳಾದವನು (ಕೌಶಿಕಾ. ೦೯-೭). [ಚತುರ + – ತನ]

ಚತುರತರ (ಗು). ಬಹಳ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳ: ಸಭಾಸದರೆಲ್ಲರ್ ಮೆಚ್ಚೆ ಚತುರತರ ಚತುರ್ವಿಧ ನರ್ತನಮಂ ಬಿತ್ತರಿಪ ರಂಭಾದಿ ದಿವ್ಯನರ್ತಕಿಯರಿಂ (ಕಬಕಾ. ೦-೭೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಚತುರತೆ (ನಾ). = ಚತುರತನ: ಜಗತ್ಕಾಂತ ವಚಶ್ಚತುರತೆಯೆಂದಿಂತಿವು ಭಾವಿಸುವೊಡಗ್ಗಳಂಗೆ ನಿಸರ್ಗಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೧-೩೪); ಚತುರತೆಯಂ ಕೀರ್ತಿಸುವೊಡಮತಿ ಶ್ರುತಾವಧಿ ವಿಬೋಧಮೊಡವುಟ್ಟಿದವು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೩-೮); ಪರಿಮಿತಾಕ್ಷರತತಿಯೊಳಪರಿಮಿತಾರ್ಥ ರಚನೆಯಲಿ ವಿರಚಿಸುವುದದು ಕವಿಯ ಚತುರತೆ (ಬಸಪು. ೦-೨೨); ನುತ ಸೊಬಗು . . . ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸುಲಕ್ಷಣದಲಿ ಸುಶೀಲದಲಿ ಚತುರತೆಯೊಳನುನಯದಿ ಲೋಕದ ಸತಿಯರನು ಗೆಲಿದುದು (ಜೀವಂಚಿ. ೨-೩೪). [ಸಂ. ಚತುರತಾ]

ಚತುರತ್ವ (ನಾ).=ಚತುರತನ: ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಚಾರುತ್ವವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಚತುರತ್ವವೆ ಸಾಕೆ (ಇಂಜಾಸ. ೧೭೮-೭೯). [ಸಂ.]

ಚತುರಧಿಪತಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳ ಅಥವಾ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಒಡೆಯ,-ಅಧಿಕಾರಿ. ೨. ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯ ಅಧಿಪತಿ. [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಧಿಪತಿ)]

ಚತುರಭಾವ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ; ನೈಪುಣ್ಯ: ಕುಟಿಳ ನೀಳ ಕುಂತಳ ಕಳಾಪೆಯರ ಚತುರಭಾವಕ್ಕೆ ತಾಮುಂ ಸೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೦ ಪ). [ಚತುರ$_2$ + ಭಾವ$_2$]

ಚತುರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ: ರತಿವನಿತೆಗೆ ವಿಧವತೆಯಂ ಶ್ರುತದೇವಿಗೆ ಚತುರವೃತ್ತಿಯಂ ಮಾಟ್ಟ ತಪಶ್ಶ್ರುತಮೆರಡುಂ ನಿರುಪಮಮಿಾ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿದೇವ ಭಟ್ಟಾರಕರ (ಪಂಪ್ರಪು. ೦-೩೩). [ಚತುರ$_2$ + ವೃತ್ತಿ]

ಚತುರಶೀತಿ (ನಾ). ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು: ಅಂಭೋದನಿನಾದಂ ಭದ್ರಮನಂ ಮನೋಜವಂ ಲಕ್ಷಪ್ರಮಿತಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೨೯); ಚತುರಶೀತಿ ಸಹಸ್ರ ಯೋಜನೋತ್ಸೇಧದೊಳ್ ಕಾಳೋದಕ ಸಮುದ್ರಮಿರ್ದುದು (ಅಜಿಪು. ೦೦-೦೩ ಪ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಶೀತಿ)]

ಚತುರಶ್ರ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ; ನಾಲ್ಕು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ; ಚೌಕೋನಾಕಾರದ. ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ. ೩. ಒಪ್ಪುವಂತಹ; ಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೪. ಚೌಕವಾದುದು; ಚೌಕಾಕಾರವಾದುದು: ಪಂಚರತ್ನ ಹಿರಣ್ಮಯಂ ಚತುರಶ್ರಂ ಮೂಱುಂ ಯೋಜನದಳವಿಯ ಸಭಾಮಂಟಪಮಂ . . . ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨ಪ); ಶಶಿಹಾಸನಭವನರಸಿಯ ಮುಂದೆ ಚತುರಶ್ರದೊಳ್ಕುಂಡಮಂ ತೆಗಸಿ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩೦-೬೬). ೫. ಮೇರೆ; ಎಲ್ಲೆ; ಸೀಮೆ: ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಚತುರಶ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ (ಕಾಂಪುಚ. ೪೭) ೬. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಚತುರಶ್ರ . . . ಜಯಾಳ ಮೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟುತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಳ. ೨೩೮); (೧) ತ್ರಿಶ್ರ (೨) ಚತುರಶ್ರ . . . (೫) ಸಂಕೀರ್ಣ ಈ ಐದು ಜಾತಿಗಳೂ ಲಘುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಪಂ. ೫೬). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಶ್ರ)]

ಚತುರಸ, ಚದುರಸ (ನಾ). ಚೌಕೋನ: ಚತು[ಪಾಠಾಂ. ದು]ರಸದೊಳಗಣ ನಿಲವ ಕಾಣಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೦೨೯-೫೮೬). **ಚದುರಸ**: ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವರ ಕೆಯಿಂ ಮೂಡಲಾ ಗಡಿಂಬದಿಂ ಕೆನ್ನೆಲ ಚದುರಸ ಮತ್ತ ೧ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೫೩-೯೨; 1149); ಎಂಟರಳತೆ ಹದಿನಾಱಱ ಚದುರಸವ ಮೂವತ್ತೆರಡಱ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತ ಕಂಬಿಯನಿಕ್ಕಿ ಮೂಱಱಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಸಲಾಗಿ ಎರಡು ಒಳಗು ನಿಂದಿತ್ತು (ಸರ್ವಪ. ೦೦೯-೬೦೬); ಬೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಚದುರಸ [ಪಾಠಾಂ. ಚದುರರಸ] ವಲ್ಲದೆ ಸಿಹಿಗೆ ಚದುರಸ[ಪಾಠಾಂ. ಚದುರರಸ]ಉಂಟೆ (ಅಂಬಿವ. ೩೯೦-೪೯). [<ಸಂ. ಚತುರಸ್ರ]

ಚತುರಸ್ರ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ; ನಾಲ್ಕು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ; ಚೌಕೋನಾಕಾರದ: ಚತುರಸ್ರಾಷ್ಟಾಸ್ರವೃತ್ತೋದರ ಕುಮುದ ಕಪೋತಾಂಸಕಂಠಗಳಾಲಂಬಿತ ಘಂಟಾಚಾಮರೋಜ್ಜೃಂಭಿತಮಣಿಫಳಕಂಗಳ್ (ಅಪಂಪು. ೦೦-೨೮). ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ. (ನಾ). ೩. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳುದು; ಚೌಕೋನ; ಚೌಕ: ಚತುರಸ್ರಾಶ್ವತ್ಥದಳಪ್ರತಿಮರುಚಿಸ್ಥಗಿತಮಣಿನರಾಂಗಂ ಶುಭಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೫೩); ಬಳಿಕ ದೇವಿಯ ಮುಂದೆ ಚತುರಸ್ರದಲ್ಲಿ ಅವನು ಕುಂಡವನ್ನು ತೆಗೆಸಿದ (ಬಿದುರಿ. ೦೮೩); ಶಿವಲಿಂಗ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು . . . ಆಯಾಯ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಚತುರಸ್ರ, ಅಷ್ಟಾಸ್ರ, ವೃತ್ತಪೀಠಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೭೯). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಾಗು ಎಂಟನೆಯ ರಾಶಿಗಳು: ವ್ಯವಹರಿಪ ಸಂಜ್ಞೆ ಚತುರಸ್ರವದೆಂದಷ್ಟಮ ಚತುರ್ಥಗೃಹಕೆ (ಜಾತತಿ. ೦-೩೪). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ದೇಶೀಯ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪಾದಗಳಿಗೆ ಒಂದೂವರೆ ಗೇಣು ಅಂತರವಿರುವಂತೆ ನಂದ್ಯಾವರ್ತ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಉರು ನಂದ್ಯಾವರ್ತದೆ ಸಂದಿರು ತೊಗ್ಗೇಣರೆಯನುಳಿದು ನಿಲೆ ಚತುರಸ್ರಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೩೯). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ: ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ

ಒಂದು: ಒದವದ ಕಟಕಾಮುಖವಿಮರ್ದಿಗಿದಿರಾಗಿಂಟು ಬೆರಲ ತೆಱದಿಂ ನಿಂದಿರ್ದ ಭುಜಕೆ ಸವಂದಿನಿರೆ ಕೇಳ್ ಬದುರೇ ಚತುರಸ್ರಹಸ್ತಮೆಂದಿ ನಿರ್ದುಂ (ರಾಸ್ಯರಂ. ೩-೪೩) : ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಹಸ್ತಗಳು ನೃತ್ತಹಸ್ತ ಗಳು ೧. ಚತುರಸ್ರ ೨. ಉದ್ವೃತ್ತ . . . ೩೦. ವರ್ತಿತ (ಅಭಾಸ್ಯ. ೯೯).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಸ್ರ)]

ಚತುರಸ್ರಂಬೆಜು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೌಕವಾಗು : ಚತುರಸ್ರಂಬೆತ್ತ ವೇತ್ರಾಘವೊಲದುಮಿರ್ದುಂ (ಜಾಂತಿಕೃ. ೦-೬೬).

[ಚತುರಸ್ರ + ಪೆಜು]

ಚತುರಾಂತರ (ನಾ). ಚೌಕದ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಅರ್ದ್ರಮೃತ್ತಿಕಾವಿರಚಿತ ಮಪ್ಪ ಚತುರಾಂತರದೊಳ್ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕದ ನಡುವಣ . . . ದುಗು ಲದ ವಸೆಯೊಳ್ (ಜಂಪಪು. ೬-೭೪ ಪ) ; "ಹಸೆಯ ಜಗುಲಿ" (ಜಂಪದಿ. ೦೫೪). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಂತರ)]

ಚತುರಾಕ್ಷ (ನಾ). ಜಾಣತನವೇ ಕಣ್ಣಾಗಿರುವವನು ; ಕುರುಡ ; ಭಾನುವಿನ ಭಾರತಿಯಂ ವೋಲು ತ್ತಾನಿಮಿಷ ಚತುರಾಕ್ಷ [ಪಾಣಿ. ಚತುರಾಂಧ] ಭೂವಿನ ಸೊನು ಹೊಕ್ಕಿನು ರಂಗವನು ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳಿಗಿಬಗಿ (ಕುಚಾ.ಆ. ೭-೨೬). [ಸಂ. (ಚತುರ + ಅಕ್ಷಿ + -ಎ)]

ಚತುರಾಘಾಟ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆ,-ಗಡಿ,-ಮೇರೆ : ಸರ್ವಬಾಧಾ ವಿಹಾರದಮಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತನ್ಮೋಹಯತ್ತೆದಱ ಚತುರಾಘಾಟದ ಸೀಮೆ ಯಾವುದೆಂದಡೆ (ಹಾಇ. XX, ೦೯-೩೭: ೮೫೦) : ರಾ ಮ ನಾ ಥ ದೇ ವ ರ ಭೂವಿಯಿಂ ಪಡುವಲು ಚತುರಾಘಾಟ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲಿನ ಸೀಮೆ ಯಿಂದೊಳಗೆ (ಈ. IV, ೦-೦೦೦ : ೧೨೦೬).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಘಾಟ)]

ಚತುರಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸಂಕರ್ಷಣ, ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ವಾಸು ದೇವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು. ೨. ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿ ಯುಳ್ಳವನು ; ಕೌಶಲವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಜಾಣ. ೧. ೨ : ಹರಿ ಯೆಂಬಾತನೆ ಕೃಷ್ಣನಾದಾವನೊ ಚತುರಾತ್ಮನು ಸಲೆ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನು (ಧೃಷ್ಟಕೃ. ೧೩).

[ಸಂ. ಚತುರಾತ್ಮನ್ (ಚತುರ್ + ಆತ್ಮನ್ ; ಚತುರ + ಆತ್ಮನ್)]

ಚತುರಾನನ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಚತುರಾನನನಂ ಬಿಡಿಸಿದರತಿಯಹಾರ್ಥಮನೆ ತೋಱಿ ಮಿರಿದ (ಪುಕೃಪು. ೦-೭೭) ; ಘನರಜೋಗುಣದಲ್ಲಿ ಚತುರಾನನ ತಮೋಗುಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕರನೆನಿಸಿ ಸತ್ವಗುಣಾನುಗತಿಯಲಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೆನಿಸಿ (ಭಾಪ್ರಸ. ೯-೩). ೨. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಯಿ ಉಳ್ಳವನು: ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ : ಆ ಸರಸತಿಯಂ ಚತುರಾನನರಲಿತೆಯಿನಿಸಿದವೆಂದಂ ಸಮರ್ಥನೊ ವದ್ಯಂ (ಪುಕೃಪು. ೩-೨) : ಅಬ್ಬಳವನಿತೆ ಚತುರಾನನಂ . . . ಎಂದು ಧರ್ಮಜನ ದರೆ ಪೊಗಳತಿರ (ಕೃವಿಜಾ. ೫-೦೩) . ೩. ಒಬ್ಬ ಕೆನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಕಾರನ ಹೆಸರು; ಚತುರಾಸ್ಯ ಬೊಮ್ಮರಸ: ಕವಿ ಚತುರಾನನ ನೆಂದನಿಸುವ ನಾವುದೆ . . . ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ವಿವರಣೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ರಚಿಸದಂ ಚತುರಾಸ್ಯಂ (ಕಚಾ. ೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್+ಆನನ: ಚತುರ+ಆನನ)]

ಚತುರಾಶಿಗಿದ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಾಡು ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. ಚತುರಾಶಿ ಗಿದ (ಮು.ತಿಗಿ. ೬೮-೭೩೩). 'ಚೇತರಾಶಿ' ಪರಾ.

[ಚತುರಾಶಿ + ಗಿದ (< ಗಿಡು)]

ಚತುರಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಶ್ರಮಗಳು : ಜಾತ್ಯಾನ್ವಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು, ಚತುರಾಶ್ರಮದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು . . . ಉಳ್ಳವಾನಿವೆ (ಧಾರಾ. ೬೬). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಶ್ರಮ)]

ಚತುರಾಶ್ರಯ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮೇರೆ.–ಎಲ್ಲೆ : ಶ್ರೀಮನು ಮಹಾ ಮಂಡಿಮ ಕಲುಸಿದೆವಲ್ಲೀಶ್ವರ ದೇವರ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಚತುರಾಶ್ರಯದ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯ ವಳಿಯದೊಳಗೆ (ಎಇ. XXIII, ೦೯೩-೪೮ : ೧೨೬೦).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಶ್ರಯ)]

ಚತುರಾಸೀತಿ (ನಾ).=ಚೆತುರಶೀತಿ: ದೆರ್ವಬ್ಬಿ ವಜಪೆಳೋವಣಂ ಚತುರಾ ಸೀತಿ ನಗರಾಧಿಷ್ಠಿತಂ (ಹಾಇ. XX, ೪೦-೬ : ೧೦೬೦).

[< ಸಂ. ಚತುರಶೀತಿ]

ಚತುರಾಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು : ಬ್ರಹ್ಮ : ಚತು ರಾಸ್ಯಂಗಂ ನೆಗಟ್ಟಂ ಪಿಪಿಕಿಗವಳೆಂಬುಂ (ಚಾಪರಿ. ೭-೭) : ಚತುರಾಸ್ಯೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವರ್ ನಡೆದು ಬಲಿಥತಿಲ್ಲಂಗೆ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರರುದ್ಧತ್ವತೆಯಂ ವೆಯ್ಯಲ್ಕೆ (ಜಗಪ.೨-೪೪). ೨ ಸುಂದರವಾದ ಮೊಖವುಳ್ಳವನು. ೩. ಜಾಣ್ಕೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು ; ಪಾಕ್ಕತ್ತುರ. ೧. ೨. ೩ : ಈ ಮಹಾ ವುರುಷಂ . . . ಚತುರಾಸ್ಯನಾಗಿಯುಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಲ್ಲಂ (ಜಗಪ. ೦-೦೦ ಪ). ೨. ೩ : ಆ ಜಿನೇಶ್ವರಂ . . . ಚತುರಾಸ್ಯನುಮಲ್ಲಾದುವನುಮಾಕ್ಷಿಸ್ಪಂದವ ವೇಕಸಮಂ . . . ಗಗನಗಮನನುಮಾಗಿ (ಕಬಾಮು. ೬-೬೪ ಪ) : ಚತುರಾ ಸ್ಯನತುಳ ಮತಿಯಂ . . . ನೆಗಟ್ಟಂ ಚತುರ್ಗುಣಂ ಸಕಲ ರಾಜನಿತಿ ಯೊಳ್ (ಪಾಕ್ಕಪು. ೭-೯೭). ೪. = ಚತುರಾನನ ೩ : ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ವಿವರಣೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ರಚಿಸದಂ ಚತುರಾಸ್ಯಂ (ಕಚಾ. ೩).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಸ್ಯ; ಚತುರ + ಆಸ್ಯ)]

ಚತುರಾಸ್ಯತೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹತ್ತು ಅತಿಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಒಮ್ಮೆಲೆ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿ : ಚತುರ ಚತುರಾಸ್ಯತೆ . . . ಗತಜ್ಞಾಯತೆಯು ವೀರ್ಯದತಿಶಯವು ಜಿನನ (ಶಾಳ್ಞಾ. ೬೦-೬೪). [ಸಂ. ಚತುರಾಸ್ಯತಾ]

ಚತುರಾಸ್ಯತ್ವ (ನಾ).=ಚತುರಾಸ್ಯತೆ : ಚತುರಾಸ್ಯತ್ವಮಭೂಚ್ಛಭಾವನು ಮೇತ್ತುಂ . . . ಅಜ್ಯಾಯತೆಯಂಬ ವತ್ಯತಿಶಯಂ ತೀರ್ಥಕರೆಸಂ ಕೊಂಭಿಕಂ (ಹಂದ್ರಪು. ೦೩-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಚತುರಾಸ್ಯಪ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿ : ವುಸ್ತಕಹಸ್ತಾನ್ವಿತೆ ವುಣ್ಯಕಥೆಯ ನೊರ್ವಳೆ ಚತುರಾಸ್ಯಪ್ರಿಯೆ ಸುರಾಗದಿಂ ವಾಚಿಸಿದಳ್ (ಪುಕೃಪು. ೯-೭೮).

[ಚತುರಾಸ್ಯ + ಪ್ರಿಯೆ]

ಚತುರಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು : ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು, ನಾಲಗೆ ಮತ್ತು ಚರ್ಮ. ೨. (ಕವಿಯನ್ನುಳಿದು) ನಾಲ್ಕು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವಿ : ಸ್ಪರ್ಶರಸನ ಘ್ರಾಣ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ಸಮನ್ವಿತಂಗಳಪ್ಪ ಮಧುಕರಾದಿ ಚತುರಿಂದ್ರಿ ಯಂಗಳ್ (ಅಧಪ್ರ. ೦೭-೬೦೪): ದಂಶಮಶಕ ಮಕ್ಷಿಕಾ ಭ್ರಮರ ವತಂಗಾದಿ ಚತುರಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ವರಿಟ್ಟತ್ತುಂ ವೇತಂಗಳವ್ವುವ (ಕತ್ತ್ರಪ್ರ. ೯೦). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಇಂದ್ರಿಯ)]

ಚತುರಿಕೈ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಚದುರು ; ನೈಪುಣ್ಯ : ತತವಿತತಭಾವ ಸುಸಿರ ವಾದ್ಯದ ಚತುರಿಕೆಗೆ . . . ನರಿದು ನರ್ತಿಪುದು (ಶಾಳ್ಞಾ. ೬೦-೭೦); ಅಧವನಂ ಜಿಜಿಪೆ ಚತುರಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನು ಸೊಲ್ಲುಬಿಎಲ್ಲಿಂದು ಮುದಲಿಸುತಂ (ಹಂಪ್ರ. ೫೫-೨೨). [ಚತುರ್ + - ಇಕೆ]

ಚತುರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚತುರೆಯಾದವಳು : ಜಾಣೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ ನಾಯಿಂಕೆಯ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ವರಿಚಾರಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : ಇತ್ತ ಚತುರ ಚತುರಿಕೆಯರಪ್ಪ ವರಿಚಾರಕೆಯರುಂ . . . ಮಂಗಳವಸದನಂ ಗೊಸಲವರಂಬಡದು (ಪುಕೃಪು. ೦-೩೩ ಪ) : ಅಧಿಸಾರಿಕೆ, ಚತುರಿಕೆ, ಸಹಸಂಚಾರಿಕೆ, ದೂತಿಕೆಯರೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಸಖಿಯರಿಂ (ವಿಪಗೆ. ೨೫೧).

[ಸಂ. ಚತುರಿಕಾ]

ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧ (ಗು). ೧. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಭಯ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧಮತಿಚಿತ್ತಭವ ಪ್ರತಿರೂಪ ಸುಂದರಾಕ್ರಿತಿ . . . ಕಸಪಯ್ಯನಾಯಕನೊಳೆಯ್ದೆ ಜಗನ್ನುತಿವೆತ್ತು ತೋಱುಗುಂ (ಎಳ. XI, ದಾಪಣ. ೪೨-೪೩ ; ಸು. 1162) ; "ರಾಜಭಕ್ತಿ, ಆಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವ, ಧೈರ್ಯ-ಈ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ" (ಶಾಪಮಂ. ೬೮೦ ಟಿಪ್ಪಣಿ). (ನಾ). ೨. ಮೇಲಿನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧನುಂ ಬುದ್ಧಿವೃದ್ಧನುಂ . . . ಭದ್ರಮೂರ್ತಿಯುಮಪ್ಪ ವಸುಭಾಗ ಧಟ್ಟನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೭-೦೩) ; ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧನನವದ್ಯಚರಿತಂ . . . ನೃಪನೇಂ ವಿವೇಕಿಯೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೩) ; ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧನಧಿಕಾರಿ ಕಳಾವಿದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೬-೫೪).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಉಪಧಾ + ವಿಶುದ್ಧ)]

ಚತುರುಪಧಾಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಭಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಹೊಂದುವಿಕೆ : ವಿದಿತಂ ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರಸ್ಥಿತಿ ಚತುರುಪಧಾಶುದ್ಧಿ ಸಿದ್ಧಿತ್ರಯಾ ಸಂಪದಮಾ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವೃತ್ತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೦೦೬).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಉಪಧಾ + ಶುದ್ಧಿ)]

ಚತುರುಪಾಯ (ನಾ). (ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುವ) ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಉಪಾಯಗಳು; ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ, ದಂಡ: ವಿದಿತಂ . . . ಚತುರ ಚತುರುಪಾಯಪ್ರಯೋಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೦೦೬).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಉಪಾಯ)]

ಚತುರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ಮಾತು; ಚಮತ್ಕಾರಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾತು : ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ವೆಂ . . . ಚತುರೋಕ್ತಿ ಪ್ರಚುರಾರ್ಥ ಕಾವ್ಯ ಜನಿತೋರ್ವೀಹರ್ಷನಂ ಹರ್ಷನಂ (ಆಗವಿ. ೦-೮) ; ನಾಗರಿಕನುಕ್ತಿಗೆ ಚತುರೋಕ್ತಿ ಚತುರ್ಮುಖಂ ಮೆಚ್ಚುತ್ತುಂ ಪೋಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೨ ಪ).

[ಚತುರ್ಕ + ಉಕ್ತಿ]

ಚತುರೋಪಾಯ (ನಾ). ೧. = ಚತುರುಪಾಯ: "ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ವುದು ದಾನಮೆನಿಸಿಕ್ಕು ವೈರಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಲು ಭೇದಮೆನಿಸಿಕ್ಕು ಶಿಕ್ಷಿಸಲೊಡಂ ಬಟ್ಟೊಡದು ದಂಡಮೆನಿಸಿಕ್ಕು ಸೈರಣೆ ಸಾಮಮಕ್ಕು ತಾವಿಂತಿವೆಯ್ದೆ ಮುಟ್ಟೆ ಚತುರೋಪಾಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೯-೬) ; ಉಗ್ರ ಪಂಚಾನನಂ ಗೆಲ್ವ ಚತುರೋಪಾಯಮಂ ಬಿಟ್ಟು ತಾನಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕಿ ಕಡುದೈನ್ಯದಿಂದೀಗ ಮುಗ್ಧಾಂಗಮಂ ತಳೆದಿರ್ಪುದು ಏನಿದಚ್ಚರಿಯೆಂದು (ಚೈಮಿಭಾ. ೬-೨೮). ೨. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಸುರಪುರನಿಲಯ ಚಿನ್ನಿಗರಾಯ ಚತುರೋಪಾಯ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ (ಹರಿಸಾ. ೦). [<ಸಂ. ಚತುರುಪಾಯ]

ಚತುರ್ಗತಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಗತಿ ; ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆ. ೨. [ಜೈನ] ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಯಕ್, ನಾರಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳು: ತಪಃಪೋತದಿನಣ್ಣ ನೀಂ ತಡಿಯನೆಯ್ದಂತಲ್ಲದಿಂತೀ ಚತುರ್ಗತಿ ಸಂಸಾರ ಪಯೋಧಿಯಂ ಪೊಱಮಡಲ್ ಮತ್ತಿಲ್ಲ ನೀನಾರ್ತಪಯ್ (ಆದಿಪು. ೩-೫೬) ; ಇನ್ನೆವರಂ ಚತುರ್ಗತಿಗಳೊಳ್ತಿರಿತಂದು ಜವಂಗೆ ಪೇಡಿಯಾದೆಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೯೨). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗತಿ)]

ಚತುರ್ಗುಣ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಮಡಿ,-ಪಟ್ಟು. 'ದ್ವಿಗುಣ' ಪರಾ. ೨. [ದ್ವೈತ] ಸತ್, ಚಿತ್, ಆನಂದ, ಆತ್ಮ ಎಂಬ ಭಗವಂತನ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು. 'ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸಕ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗುಣ)]

ಚತುರ್ಗುಣಿತ (ಗು). ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಗುಣಿಸಿದ ; ನಾಲ್ಮಡಿಯಾದ : ಆ ಸಂಕಟಸಮಯದಲ್ಲೂ ಅವನು ದ್ವಿಗುಣಿತ ಚತುರ್ಗುಣಿತ ಬಲಿಷ್ಠನಾದನು (ಅಂಬಿಳ. ೦೦೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗುಣಿತ)]

ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸಕ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಭಗವಂತನ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು : ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರು ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸಕರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೦).

[ಚತುರ್ಗುಣ + ಉಪಾಸಕ]

ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಹಳ್ಳಿಗಳು ; ಚೌಗಾವೆ.

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗ್ರಾಮ)]

ಚತುರ್ಜಾತಕ (ನಾ). [ವೈದ್ಯ] ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಜಾಪತ್ರೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯಗಳು : ೨ ಹಲಹಿಪ್ಪಲಿ, ತವಕ್ಷೀರ ೪ ಹಲ, ಚತುರ್ಜಾತಕ ೧ ಹಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ೬ ಹಲ ಸಹ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿ ಸೇವಿಸಲು ಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ . . . ಗುಣಮಕ್ಕು (ಸಕವ್ಯ. ೨೫೮). [ಸಂ.]

ಚತುರ್ಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತಿ, ಶ್ರುತ, ಅವಧಿ ಮತ್ತು ಮನಃಪರ್ಯಾಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಗಳು : ಅಂತೊಗೆದ ಚತುರ್ಜ್ಞಾನದೊಳಾವಗಮಿಸೆದಂ ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದಿಬ್ರಹ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೮); ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ ಪ್ರಭಾಭಾಸುರಗಾತ್ರಂ ಚತುರ್ಜ್ಞಾನನೇತ್ರರಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಳುಮಾ. ೮-೪೮ ಪ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಜ್ಞಾನ)]

ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭವನವಾಸಿ, ವ್ಯಂತರ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪವಾಸಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಅಮರಪತಿ ಚತುರ್ಣಿಕಾಯಾಮರೇಂದ್ರಪರಿವೃತಂ ಬಂದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೩-೦೬೫). [<ಸಂ. ಚತುರ್ನಿಕಾಯ]

ಚತುರ್ಥ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯ. 'ಚತುರ್ಥಾಂಶ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಶೂದ್ರ : ಈ ಕೆಱೆಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರ ಜಲಶುದ್ಧಿ ದೊರಕದು ಚತುರ್ಥನಿದನಗೆದಾತಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೭೨).

[ಸಂ.]

ಚತುರ್ಥಧ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರ್ತ, ರೌದ್ರ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ; ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನ : ಧ್ಯಾನಾನಳದಗ್ಧ ಶೇಷಾಶೇಷ ಕರ್ಮೇಂಧನನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೦೬-೭೪ ಪ).

[ಚತುರ್ಥ + ಧ್ಯಾನ]

ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಾದವಳು ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ಮರುದೇವಿ ಮಹಾದೇವಿ ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನದೊಳ್ ಕಲ್ಪದ್ರುಮದುಕೂಲವಸನೆಯುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೭-೨೬ ಪ) ; ದೇವಕಿದೇವಿ ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗಿ ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನಾನಂತರಂ ಮಂಗಳ ಪ್ರಸಾಧನ ಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು (ಆಗವಿ. ೨-೫೯). 'ನಾಲ್ನೀರ್' ಪರಾ.

[ಚತುರ್ಥ + ಸ್ನಾನ]

ಚತುರ್ಥಾಂಶ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಕಾಲುಭಾಗ : ನಕ್ಷತ್ರ ತಾರಾಗಣಕ್ಕೆಯುತ್ಕೃಷ್ಟದಿಂ ಪಲ್ಯೋಪಮ ಚತುರ್ಥಾಂಶಂ ಜಘನ್ಯದಿಂ ಪಲ್ಯೋಪಮಾಷ್ಟಮ ಭಾಗಮಕ್ಕುಂ (ಸುಳುಮಾ. ೦೦-೫೯ ಪ).

[ಚತುರ್ಥ + ಅಂಶ]

ಚತುರ್ಥಿ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಮಾಸದ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿ ; ಚೌತಿ : ಷಷ್ಠಿ ಅಷ್ಟಮಿ ನವಮಿ ಪಾಡ್ಯ ಚತುರ್ಥಿ ಪೌರ್ಣಮಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಈಸು ತಿಥಿಗಳು ಅಶುಭ (ಗಗತಾ. ೪-೬೭). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು : ನಿನಗೆ ಯೆನಗೆ ತನಗೆಯೆಂಬೀ ನುಡಿ ಚತುರ್ಥಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೫೨) ; ನುತಸಂಪ್ರದಾನ ರೂಢಂ ಚತುರ್ಥಿ (ಶಮದ. ೦೨೯). [ಸಂ. ಚತುರ್ಥೀ]

ಚತುರ್ದಂಡಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸಂಗೀತ ರಚನೆಗಳು : ಗೀತ, ಆಲಾಪ, ಕಾಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಬಂಧ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ರಚನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಇವನ್ನು 'ಚತುರ್ದಂಡಿ' ಎಂದು ವೆಂಕಟಮಖಿ ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಸಂಗೀಸಂ. ೭೦). [ಸಂ. ಚತುರ್ದಂಡೀ]

ಚತುರ್ದಂತ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಹಲ್ಲು : ಗೆಲ್ದನೆಂಗರುಚೆಯಿಂದ್ಯೆ ರಾವಣಮಂ ಕುಮಾರಚೂಡಾಮಣಿ ಲಾಲಾಜಲದೊಳಂ ಚತುರ್ದಂತದೊಳಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೩-೧೩೦). ೨. ನಾಲ್ಕು ಕೋರೆಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಐರಾವತ : ಲಲಿತಾಂಗುಲಿ ಭಾಸುರಭದ್ರ ಲಕ್ಷಣಾಲಂಕೃತಂ ಚತುರ್ದಂತಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೬). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ದಂತ)]

ಚತುರ್ದಶ (ಗು). ೧. ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ. (ನಾ). ೨. ಹದಿನಾಲ್ಕು : ವೃಷಭಾದ್ರಿಗಳಿಂದಂ ಚತುರ್ದಶ ಮಹಾವಾಹನಗಳಿಂದಮೆಸೆದು (ಆದಿಪು. ೦-೪೮ ಪ). [ಸಂ. ಚತುರ್ದಶನ್ (ಚತುರ್ + ದಶನ್)]

ಚತುರ್ದಶಧರೆ (ನಾ). = ಚತುರ್ದಶಲೋಕ : ಜೀವಾಂತರಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಚೇತನರೂಪ ಪಾವನ. ಚತುರ್ದಶಧರಾಜನಾಧೀಶ (ವೀಕೃಪು. ೪-೪-೨). [ಚತುರ್ದಶ + ಧರೆ]

ಚತುರ್ದಶಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಹದಿನಾಲ್ಕು ಚರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯ ; ಸುನೀತ ; ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಸಾನೆಟ್‌ರೂಪದ ಪದ್ಯ : ಈವರೆಗೆ ಕೆಲಕೆಲವು ವೈಣಿಕಗೀತಗಳನ್ನೂ ಚತುರ್ದಶಪದಿಗಳನ್ನೂ . . . ರಚಿಸಿಲ್ಲದುದರಿಂದ (ಹೆಬ್ಬೆರ. ೪೯ ಮುಖ್ಯಡಿ) [ಸಂ. ಚತುರ್ದಶಪದೀ]

ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರುತಾಂಗಗಳ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ – ಉತ್ಪಾದ, ಆಗ್ರಾಯಣೀಯ, ವೀರ್ಯಪ್ರವಾದ, ಅಸ್ತಿನಾಸ್ತಿಪ್ರವಾದ, ಜ್ಞಾನಪ್ರವಾದ, ಸತ್ಯಪ್ರವಾದ, ಆತ್ಮಪ್ರವಾದ, ಕರ್ಮಪ್ರವಾದ, ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿದ್ಯಾನುವಾದ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಪ್ರಾಣಾವಾಯ, ಕ್ರಿಯಾವಿಶಾಲ, ಲೋಕಬಿಂದುಸಾರ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪೂರ್ವಗ್ರಂಥಗಳು : ಗುರುವಿನನುಮತದಿಂ ದ್ವಾದಶಾಂಗ ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವಂಗಳಂ ಕಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೩೯ ಪ) ; ದ್ವಾದಶಾಂಗ ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವಮಂ . . . ಕಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೦೫ ಪ). [ಚತುರ್ದಶ + ಪೂರ್ವ]

ಚತುರ್ದಶಭುವನ (ನಾ). = ಚತುರ್ದಶಲೋಕ : ಈ ಚತುರ್ದಶಭುವನಮೆಬೆಲೆಯೆನಿಪ ಕೃತಿಯನಮಳಾಕೃತಿಯಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೪೬) ; ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದೊಳಗಣ ಚತುರ್ದಶ ಭುವನಪತಿಗಳೊಳಗಿಂದುತನಕಾನಱಿಯೆ ಹುಸಿ ಹೊದ್ದದವರಿಲ್ಲ (ಹಚಳಾ. ೨-೭) ; ಏಕಾಂತರಾಮನನಂತತೇಜೊಮಹಿಮೆಯದು ಲೋಕಾಂತವಾಯಿತ್ತೀ ಚತುರ್ದಶಭುವನಮಧ್ಯದಲಿ (ಬಸಪು. ೫೨-೪೫) ; ಈ ಕಾಳಿಗ ಚತುರ್ದಶಭುವನಜನ ಸಂಕ್ಷೋಭವಾಯ್ತೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೨-೧೦) [ಚತುರ್ದಶ + ಭುವನ]

ಚತುರ್ದಶಮನು (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾಯಂಭುವ, ಸ್ವಾರೋಚಿತ, ಉತ್ತಮ, ತಾಮಸ, ರೈವತ, ಚಾಕ್ಷುಷ, ವೈವಸ್ವತ, ಸಾವರ್ಣಿ, ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ, ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿ, ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ, ದೇವಸಾವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಜನ ಮನುಗಳು. ೨. [ಜೈನ] ಪ್ರತಿಶ್ರುತಿ, ಸನ್ಮತಿ, ಕ್ಷೇಮಂಕರ, ಕ್ಷೇಮಂಧರ, ಸೀಮಂಕರ, ಸೀಮಂಧರ, ವಿಮಲವಾಹನ, ಚಕ್ಷುಷ್ಮಂತ, ಯಶಸ್ವಿ, ಅಭಿಚಂದ್ರ, ಚಂದ್ರಾಭ, ಮರುದ್ದೇವ, ಪ್ರಸೇನಜಿತು, ನಾಭಿರಾಜ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳು : ಅಜ್ಞಾನತ್ರಯರಹಿತರ್ . . . ಅಧಿಕಪ್ರಜ್ಞರ್ ಪುಟ್ಟುವರೀ ನೆಲನಾಜ್ಞಾಮುದ್ರಿತಮೆನಲ್ ಚತುರ್ದಶ ಮನುಗಳ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦-೬೯). 'ಕುಲಂಕರ' ಪರಾ. [ಚತುರ್ದಶ + ಮನು]

ಚತುರ್ದಶಮಾರ್ಗಣೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗ ; ಗತಿ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಕಾಯ, ಯೋಗ, ವೇದ, ಕಷಾಯ, ಜ್ಞಾನ, ಸಂಯಮ, ದರ್ಶನ, ಲೇಶ್ಯಾ, ಭವ್ಯ, ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ, ಸಂಜ್ಞಾ, ಆಹಾರ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಣಗಳು : ಗತೀಂದ್ರಿಯ ಕಾಯ ಯೋಗ ವೇದ ಕಷಾಯ ಜ್ಞಾನ ಸಂಯಮ ದರ್ಶನ ಲೇಶ್ಯಾ ಭವ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ [ಕ್ತ್ವ] ಸಂಜ್ಞಾಹಾರಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ದಶ ಮಾರ್ಗಣೆಗಳೊಳಂ . . . ಸುಚಿವ ಜೀವಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಸಂಸಾರಿ ಜೀವಂಗಳೆಂಬುವಕ್ಕು (ಜೀವಸಂ. ೩-೭ ಪ). [ಚತುರ್ದಶ + ಮಾರ್ಗಣೆ]

ಚತುರ್ದಶರತ್ನ (ನಾ). (ಸಮುದ್ರ ಮಥನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ) ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಕೌಸ್ತುಭ, ಪಾರಿಜಾತಕ, ಸುರೆ, ಧನ್ವಂತರಿ, ಚಂದ್ರ, ಕಾಮಧೇನು, ಐರಾವತ, ರಂಭೆ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸು, ವಿಷ, ಶಂಖ, ಅಮೃತ, ಹರಿಧನುಸ್ಸು ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ರತ್ನಗಳು. ೨. [ಜೈನ] ಗೃಹಪತಿ, ಸೇನಾಪತಿ, ಶಿಲ್ಪಿ, ಪುರೋಹಿತ, ಸ್ತ್ರೀ, ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಚಕ್ರ, ಖಡ್ಗ, ಛತ್ರ, ದಂಡ, ಮಣಿ, ಚರ್ಮ, ಕಾಕಿಣಿ ಎಂಬ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಏಳು ಜೀವ ರತ್ನಗಳು ಮತ್ತು ಏಳು ಅಜೀವ ರತ್ನಗಳು. 'ಅಜೀವರತ್ನ', 'ಜೀವರತ್ನ' ಪರಾ. [ಚತುರ್ದಶ + ರತ್ನ]

ಚತುರ್ದಶಲೋಕ (ನಾ). ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳು : ಭೂ, ಭುವ, ಸುವ, ಮಹ, ಜನ, ತಪ, ಸತ್ಯ ಎಂಬ ಏಳು ಮೇಲುಲೋಕಗಳು ಮತ್ತು ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ, ತಲಾತಲ, ಮಹಾತಲ, ರಸಾತಲ, ಪಾತಾಲವೆಂಬ ಏಳು ಕೆಳಲೋಕಗಳು : ಚತುರ್ದಶಲೋಕಮನೆಯ್ದೆ ಗರ್ಭದೊಳ್ ಧರಿಯಿಸಿದಚ್ಯುತಂ ಬಳೆಯೆ ತನ್ನುದರಾಂತರದೊಳ್ (ಆಗವಿ. ೨-೯೮). ಪುಟ್ಟಿರ್ದನೀಗಳ್ ಚತುರ್ದಶಲೋಕಪ್ರಭು (ಆಗವಿ. ೩-೦೯). [ಚತುರ್ದಶ + ಲೋಕ]

ಚತುರ್ದಶವಿದ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ವೇದ, ಆರು ವೇದಾಂಗ ಮತ್ತು ಮೀಮಾಂಸೆ, ನ್ಯಾಯ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಪುರಾಣ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು : ವೇದ ಚತು ವೇದಾಂಗ ಷಡುವಿಧವಾದ ಸ್ಮೃತಿಪೌರಾಣದ್ವಯ ವಿನ್ನಾದ ಘನಮೀಮಾಂಸೆ ನ್ಯಾಯಾದ್ವಯವಿನಿತುಬೆರೆಸೆ . . . ಚತುರ್ದಶವಿದ್ಯದೊಳಗೆಯು ಸಾತಿಶಯ ಮೀಮಾಂಸೆ ವಿಂಶತಿ ರೀತಿಯಾಗಿಹುದು (ಗಗಶಾ. ೩-೦೦). ೨. [ಜೈನ] ತಂತ್ರ, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ಸ್ವಪ್ನ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಯೋಗ, ಶಿಲ್ಪ, ಕೋಶ, ಅಶ್ವ, ಕೃಷಿ, ನಾಟ್ಯ, ವಾಸ್ತು, ರಸಾಯನ, ಧನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು. [ಚತುರ್ದಶ + ವಿದ್ಯ]

ಚತುರ್ದಶಿ (ನಾ). ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಮಾಸದ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿ : ಮಾಘ ಬ ಚತುರ್ದ್ದಶಿಯಲ್ಲು ಜಿನರಾತ್ರೆ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ (ಎಳ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೦-೨೦ : 1154) ; ಆ ಪಕ್ಷಂಗಳೊಳಗೆ ಈಶ್ವರನಧಿದೇವತೆಯಾದ ಚತುರ್ದಶಿ (ವಿವೇಳ. ೩೨೦). [ಸಂ. ಚತುರ್ದಶೀ]

ಚತುರ್ದಿಕ್ಕು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳು ; ಪೂರ್ವ, ಪಶ್ಚಿಮ, ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ : ಅಳೆದ ಭೂಮಿಯ ಚತುರ್ದಿಕ್ಕಿನ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುತು ಮಾಡುವಿಕೆ (ಭೂಮಿಅ. ೦೪). [<ಸಂ. ಚತುರ್ದಿಶ್]

ಚತುರ್ನಿಕಾಯ (ನಾ). = ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ : ಕೇವಲಿಪೂಜೆಗೆ ಬಂದತ್ತು ಚತುರ್ನಿಕಾಯ ದೇವನಿಕಾಯಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೮-೫೦) ; ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಃ – ಭವನವಾಸಿ ವ್ಯಂತರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ವೈಮಾನಿಕಭೇದದಿಂ ಚತುಃಸಂಘಾತಮನುಳ್ಳರಪ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೦೭೯). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ನಿಕಾಯ)]

ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರ (ನಾ).=ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ: ಅಂತು ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರ ಜನಂ ಬೆರಸು . . . ಪೋದಂ (ಅಕಪು. ೩-೭೦ ಪ) : ಈ ಗತಿ ಚತುರ್ಭಯದೊಳಳ್ತ್ಯಭೈವಿನಿಸಿದ ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರರೊಳ್ (ಮುಪ್ಪಪು. ೧೩-೧೦೧). [ಚತುರ್ನಿಕಾಯ + ಅಮರ್ಕ್]

ಚತುರ್ನ್ಯಪವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಅರಸನು ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು ; ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ, ದಂಡಗಳೆಂಬ ಉಪಾಯಗಳು: ತ್ರಿವಿಧಕಕ್ಷಿವ್ಯಯಾಕ್ಕೆನಂ ಚತುರ್ನ್ಯವವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದನುಂ (ಹ ೦ ದ್ರ ಪು. ೬-೬೩ ಪ). [ಸಂ. ಚತುರ್ನ್ಯವವಿದ್ಯಾ (ಚತುರ್ + ನ್ಯಪ + ವಿದ್ಯಾ)]

ಚತುರ್ಬಲ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಮತ್ತು ಕಾಲ್ಬಾಳಿಳ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯ ; ಚತುರ್ಬಲಮಂ ನೆರವಿತ್ತುಂ . . . ಚಂಪಾ ವರಮಂ ವರಿಯಿಟ್ಟು ಮುತ್ತಿದಂ (ಪುಪ್ಪಪು.೩-೦೫೬) ; ನೆಗಹಿ ಬೀಸುವ ಚೌರಿಗಳ ಸನ್ನೆಗೆ ಚತುರ್ಬಲವೆಲ್ಲ ದ್ರೋಣನ ದೃಗುವಥಕ್ಕೆ ತೋಱಿದರಿ ತಂತಮ್ಮಳು ಕುದುರೆಗಳ (ಅಣ್ಣಾಡ್ಡೂ.ಕ್ಟ. ೯-೦೬) ; ಚತುರ್ಬಲ ನಿಜಸಾಮ ರ್ಥ್ಯೆ ವರಚೇತನ ಸಂಚಿತೆಯಿಂತು ಸಂಕ್ಷೆಯಕ್ಕುಂ (ನಾಗಕು. ೦೦೧).

[ಸಂ (ಚತುರ್ + ಬಲ)]

ಚತುರ್ಭಕ್ತಿ (ನಾ).[ಜೈನ]ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಭಕ್ತಿ: ಆರ್ಹದ್ಭಕ್ತ್ಯಾಚಾರ್ಯ ಭಕ್ತಿ ಬಹುಶ್ರುತಭಕ್ತಿ ಶ್ರುತಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಚತುರ್ಭಕ್ತಿಯುಂ (ಕಂದ್ರ.ಪು. ೦೦-೩೨ ಪ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಭಕ್ತಿ)]

ಚತುರ್ಭದ್ರ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಭದ್ರ)]

ಚತುರ್ಭಾವ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳು : ಆ ತ್ರಿವಿಧ ಏಕವಾಗಿ ಅವ್ಯ ತತ್ವವ ಕೂಡಲಿಕ್ಕೆ ಆ ಚತುರ್ಭಾವ ಏಕವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿತತ್ವವ ಕೂಡಲಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಲ್ಲಿ ಆದಗಿತ್ತು (ಜೀಕಾಮಾ. ೭-೨೫). [ಸಂ. (ಚತುರ್+ಭಾವ)]

ಚತುರ್ಭುಜ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು : ಪರಶು ಫಲಾಕ್ಷಸೂತ್ರ ವರದೋಚಿತಚಿಹ್ನ ಚತುರ್ಭುಜಂ ಮನೋಹರ ವೈಷ್ಣವಾಭರಣಂ (ಅಂಪ್ರ. ೧-೮). ೩. ಹರಿ; ವಿಷ್ಣು : ಪುಣ್ಯೋದಯದಿಂ ಚತುರ್ಭುಜನಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಆಗಪು.೨-೮೪); ರತಿಕಾಂತ ಹರಭಕ್ಷನೀ ತೆಱದಿ ಸುಡಿಯಲ ಚತುರ್ಭುಜನ ಸತಿಯ ಕಾರುಣ್ಯ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಎಂದಕಿ ಕೋದಂಡಿ ತಿರುಗಿ ತನ್ನ ಗೃಹಕಂ ಪೋಗೆ (ಕ್ಕಾ.ಕರಾ. ೦೫-೨೪). ೪. (ಅಲಂ) ವಂದುವೆಯಾದವನು ; ವಿವಾಹಿತ : ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸವಕರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬೀಗನೆ ಚತುರ್ಭುಜನಾಗಿ ಎಂದು ಆಕ್ಷವದಿಸಿದರು (ಆಮುಂಡ. ೨೫೮). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಭುಜ)]

ಚತುರ್ಮದಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮಡಿ ; ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು : ಇದರ ಚತುರ್ಮದಿ ಮೊಸರ ನೀರನು ಬಿಟ್ಟು ಪಾಕ ಮಾಡುವಾಗ ಹಾಕುವ ಕಲ್ಕದ್ರವ್ಯ (ಸಳ್ಕ್ಯ. ೦೦೩). [ಸಂ. ಚತುರ್ + ಮದಿ]

ಚತುರ್ಮುಖ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ ; ಇರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಬ್ಬೊಳಾಗಲೊಳ್ ಚತುರ್ಮುಖಂ . . . ವಾಣೀ ವಧೂಟೀಸವಿಂ (ಜಗಪ. ೦-೨೬) ; ಚತುರ ಚತುರ್ಮುಖನೆಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳ ನೊಲವಿಂದೆ ಕಲ್ತು (ಗಿಶೀ. ೦-೪). ೨. [ಜೈನ] ಮಹಾಸಾಮಂತರಂ ಮಾಡುವ ಪೆಸರುಮಿದೆ ; ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಪೂಜೆ : ಮಹಾಮಂಡಳೀಕ ವ್ಯಮುಖಮಕುಟಬದ್ಧರ್ ಮಾಟ್ಟ ಚತುರ್ಮುಖಮುಂ (ಆ ದಿ ಪು. ೦೩-೦೩ ಪ). [<ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಮುಖ)]

ಚತುರ್ಮುಖಿತಂತ್ರ (ನಾ). ಬಿಂಬಾಗಮದ ಹದಿನೈದು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚತುರ್ಮುಖತಂತ್ರ ಮಲಯತಂತ್ರ . . . ಮಹಾಸಾರಮೆಂದು ಬಿಂಬಾಗಮದ ಹದಿನೈದು ಭೇದಂಗಳು (ವಿಚೇಕ. ೭೧).

[ಚತುರ್ಮುಖ + ತಂತ್ರ]

ಚತುರ್ಯುಗ (ನಾ). ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳು : ಧರೆಯೊಳು ಚತುರ್ಯುಗಂಗಳು ಮರಳಿ ಮರಳಿ ಸಾರಿ ಬಾರಿ ಬಂದಡಜಗೊಂದು ದಿನ (ಹಕಥಾ. ೩-೨೪).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಯುಗ)]

ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರ (ನಾ).=ಚತುರ್ಮುಖ ೧ (೪). [ಸಂ.(ಚತುರ್ + ವಕ್ತ್ರ)]

ಚತುರ್ವರ್ಗ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ,ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು : ಸವನಿಪ ಧರ್ಮಕ್ಕೆವಿರುದ್ಧಮರ್ಥ ಮರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾಮಮವಿರುದ್ಧಮನುಕ್ರಮದೊಳೆ ಕಾಮಕ್ಕಂ ಕಡೆಯ ಮೋಕ್ಷಮವಿರುದ್ಧಮೆನೆ ಚತುರ್ವರ್ಗಫಲಂ (ಆಪು. ೨-೪೬).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವರ್ಗ)]

ಚತುರ್ವರ್ಣ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಗಗಳು : ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ದಿಟ್ಟಸೈನಿಕರ್ಕಳಿಪ್ಪ ಯಿಂದ ಜನತೆಯನ್ನು ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದನು (ಜಾಪು. ೦೬೫).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವರ್ಣ)]

ಚತುರ್ವಲ (ನಾ).=ಚತುರ್ಬಲ ೧ : ನೆರೆದು ಚತುರ್ವಲಂಬೆರಸು ಬಂದುಱ ದೊಡ್ಡಿದ ಗಂದರಾರುವೆನ್ನಱಿಯದ ಗಂದರೇ (ಪಂಚಕ್ಷ. ೦೦-೯೪).

[<ಸಂ. ಚತುರ್ಬಲ]

ಚತುರ್ವಲಯಂ. ಚತುರ್ವಲಯ (ನಾ). (?): ಉತ್ಪರೋತ್ಪ ರಚತುರ್ವಲಯ[ಕಾಣಂ. ಚತುರ್ವಲಯ, ಜೈತ್ರವಲಯ]ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯ ತಾರಾಮಂಡಲ ತಾನಿರ್ದಲ್ಲಿ (ಅಚಕ್ರ. ೬೩-೬೬೦). **ಚತುರ್ವಲಯ**ಂ : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವಲಯ)]

ಚತುರ್ವಲಯಂ 'ಚತುರ್ವಲಯ' ನೋ.

ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಯರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಮಾ ವಿರಾಜಮಾನ ಹೇಮವಾಮಲಾ ವಿಲಂಬಿತ ಘಂಟಾ ಸಮನ್ವಿತ ವಂದನಮಾಲೆಗಳೊಳಂ (ಆಪು. ೦೬-೬೬ ಪ); ಜೈನ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ . . . ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಕಾಮದೇವರೂ, ವಿಶಾದಶರುದ್ರರೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸ್ಪಟ್ಟಿರುವರು (ಶಾಹಿ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ಚತುರ್ವಿಧ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ; ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯ: ವನಮಾಲಾ ವಂಶಾದೇವಿ ಪುತ್ರಕಾಮ್ಯಾಂದಿದವೌಷಧನ್ನದಾನದಿ ಚತುರ್ವಿಧ ಧರ್ಮ ತತ್ವರಿಯಾಗಿ (ಪುಪ್ಪಪು. ೩-೦೦೮ ಪ). (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ರೀತಿ: ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ : ಚತುರ್ವಿಧವುಮಪ್ಪ ದಕ್ಕಿಯುಂ . . . ಆರ್ಯಾಚಟ್ಟರ್ಮಗಳಂ ನಿಮಗಿವು ಕುಲಾಚಾರಂಗಳೆಂದಱಿಯೆ ಪೇಟ್ಟು ಕೈಕೊಳಿಸಿ (ಅಂಪ್ರ. ೦೩-೦೩ ಪ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವಿಧ)]

ಚತುರ್ವಿಧಜೀವ (ನಾ). ಸ್ವೇದಜ, ಅಂಡಜ, ಉದ್ಭಿಜ ಮತ್ತು ಜರಾಯುಜ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜೀವಗಳು. [ಚತುರ್ವಿಧ+ಜೀವ]

ಚತುರ್ವಿಧಪದ (ನಾ). ಸಾರೂಪ್ಯ, ಸಾಮಿಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಹಾಗು ಸಾಯುಜ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮೋಕ್ಷಗಳು : ನಿವ್ಯ ಕರಣರ ಚರಣದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಎನಗೆ ಸಾಲೋಕ್ಯಪದವಯ್ಯ . . . ಇಂತೀ ಚತುರ್ವಿಧ ಪದಂಗಳ್ವಲದೆ ಅನ್ಯವ ನಾನಱಿಯೆನಯ್ಯ (ಉಂರಹ. ೯೪-೭೦).

[ಚತುರ್ವಿಧ + ಪದ್ಯ]

ಚತುರ್ವಿಧಪದವಿ (ನಾ).=ಚತುರ್ವಿಧಪದ : ಚತುರ್ವಿಧಪದವಿಯ ಹಾರ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಕ್ಕಳುತ . . . ಸವ್ಯ ಬಸವಣ್ಣನು (ಮಹಾಶರಣ. ಬ. ೮೪-೨೦೮).

[ಚತುರ್ವಿಧ + ಪದವಿ]

ಚತುರ್ವಿಧವಾದ್ಯ (ನಾ). ತತ, ಅವನದ್ಧ, ಘನ ಮತ್ತು ಸುಷಿರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳು. [ಚತುರ್ವಿಧ + ವಾದ್ಯ]

ಚತುರ್ವಿಧಸಂಘ (ನಾ). [ಜೈನ]ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಶಿಷ್ಯರ ಸಂಘ: ಮಹಾವೀರನ ಶಿಷ್ಯಸಂಘಕ್ಕೆ 'ಚತುರ್ವಿಧಸಂಘ' ವೆಂದು ಹೆಸರು : ಶ್ರಮಣರು, ಶ್ರಮಣಿಯರು, ಶ್ರಾವಕರು, ಶ್ರಾವಕಿಯರು (ತೀರ್ಥಕ. ೦೦೮).
[ಚತುರ್ವಿಧ + ಸಂಘ]

ಚತುರ್ವಿಧಾಮರ (ನಾ). = ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ : ನಿರುತಂ ಭಾವನರುಂ ವನಾವಸಥರುಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರುಂ ಕಲ್ಪವಾಸರುಮಾಗಿರ್ದ ಚತುರ್ವಿಧಾಮರರುದಾರರ್ (ಪುಷ್ಕಪು. ೧೦-೦೩). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಅಮರ$_3$]

ಚತುರ್ವಿಧಾರಾಧನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಕ್‌ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಕ್ ತಪಸ್ಸು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆರಾಧನೆಗಳು: ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಜ್ಞಾನಚಾರಿತ್ರತಪಸಾಂ ಸ್ವೀಕರಣ ಮಾರಾಧನಾನಾಮಮೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಾರಾಧನೆಗಳನಾರಾಧಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೦೨-೪೦ ವ) : ಆನೆ ಸೆಜ್ಜೆಯ ಬಸದಿಯೊಳ್ ಚತುರ್ವ್ವಿಧಾರಾಧ [ನೆ] [ಯಿ] ನಾರಾಧಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೨-೩೬ ; 1077). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಆರಾಧನೆ]

ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರ (ನಾ). ೧. ಅನ್ನ, ಪಾನ, ಖಾದ್ಯ ಮತ್ತು ಲೇಹ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಹಾರಗಳು. ೨. [ಜೈನ] ಲೇಪ್ಯಾಹಾರ, ಓಜಾಹಾರ, ಕಬಳಾಹಾರ ಮತ್ತು ಮಾನಸಾಹಾರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಹಾರಗಳು : ರಾಗದ್ವೇಷಮಿಲ್ಲದೆಯುಂ ಕೀರ್ತಿಕಾಮನಲ್ಲದೆಯುಂ ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರ ನಿವೃತ್ತಿಗೆಯ್ದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೨೧).
[ಚತುರ್ವಿಧ + ಆಹಾರ]

ಚತುರ್ವೇದ (ನಾ). ಋಕ್ಕು, ಯಜುಸ್ಸು, ಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು : ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ–ಏಕಾಂಗ . . . ತ್ರಿಲೋಕ, ಚತುರ್ವೇದ, ಪಂಚಭೂತ (ಶಮದ. ೮೨ ಪ್ರಯೋ) ; ಸದಾಶಿವ ಮುಖದಲಾ ಚತುರ್ವೇದವುದಿಸಿದವು (ಗಗತಾ. ೩-೪).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವೇದ)]

ಚತುರ್ವೇದಪಾಠ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳ ಪಠನ : ಚತುರ್ವೇದಪಾಠ ತೀವ್ರವಾದರೇನು ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆ ಹೀನನಾದರೆ ಶಿವಶಿವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂಬೆನೆ (ಬಸವ. ೩೮೮). [ಚತುರ್ವೇದ + ಪಾಠ]

ಚತುರ್ವೇದಪಾರಂಗತ (ನಾ). = ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗ : ಅತಿಶಯದ ಚತುರ್ವೇದಪಾರಂಗತನತುಳ ಶಿವಧರ್ಮಮಾರ್ಗಾಯತ ಪವಿತ್ರಚರಿತ್ರನು (ಬಸಪು. ೪೬-೨). [ಚತುರ್ವೇದ + ಪಾರಂಗತ]

ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು: ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರ ಮನೆಯ ಮುಂದಣ ಚತುಶ್ಶಾಲೆಯೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ವ) ; ಸಾಸಿರ ಕವಿಲೆಯನಳಂಕಾರಸಹಿತಂ ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರಪ್ಪ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ್ಗಂ ದಾನಂಗೊಟ್ಟ ಫಳಮಕ್ಕು (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೪೩; 1072). [ಚತುರ್ವೇದ + ಪಾರಗ]

ಚತುರ್ವೇದಿ (ನಾ). ಚತುರ್ವೇದಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ನಿಮ್ಮ ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳು ಮೂರುತಿಗೊಂಡಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವೇದಿಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಅಕ್ಕಿಶ್ತೆ ಆಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೮೩) ; ಆಗಳುಂ ನಿಮ್ಮೊಲಿವ ನೋಟದಿ ಮೂಗನುಂ ಚತುರ್ವೇದಿಯಾಗನೆ ಈಗ ನಿಮ್ಮ ಕೃಪಾವಲೋಕದಿ ಹುಟ್ಟುಗುರುದಂಗೆ ಆಗಳಲರವೆ ದೃಷ್ಟಿಗಳು (ಬಸಪು. ೪೬-೬೩). 'ತ್ರಿವೇದಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚತುರ್ವೇದಿನ್]

ಚತುರ್ಹಾಯಣಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷದ ಕಡಸು ; ಮಣಿಕ .
[ಸಂ. ಚತುರ್ಹಾಯಣೀ]

ಚತುಶ್ಶಾಲೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕಡೆಗೂ ಕೈಸಾಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಅಂಗಳ; ಚೌಕಿಗೆ: ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರ ಮನೆಯ ಮುಂದಣ ಚತುಶ್ಶಾಲೆಯೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ವ).
[ಸಂ. ಚತುಶ್ಶಾಲ (ಚತುರ್ + ಶಾಲಾ + –)]

ಚತುಷ್ಕ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ; ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು, – ಸಮುದಾಯ : ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ ಯೋಗವಾಹಚತುಷ್ಕಮುಮಂ ಸಂಯೋಗಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತದೊಳುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೫೯ ವ); ಪೃಥ್ವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯುರೂಪ ಧಾತುಚತುಷ್ಕವಿರಹಿತನೆ ನಾಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೭೭). ೨. ಚೌಕ; ಅಂಗಳ: ಆಗಳಾ ಪುರದ್ವಾರಚತುಷ್ಕದೊಳ್ ಯದುಬಲಂ ತಳರ್ದತ್ತು (ಆಗವಿ. ೭-೪೭). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಕಗೋಪುರ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಗೋಪುರ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಗೋಪುರಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು : ವಿಭೂತಿಯನಾಂತುದಿಂತು ಕೌಶಂಬಿಪುರಂ ಜಿತಾಮರಪುರಂ ಕಮನೀಯ ಚತುಷ್ಕಗೋಪುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೯).
[ಚತುಷ್ಕ + ಗೋಪುರ]

ಚತುಷ್ಕಷಾಯ, ಚತುಃಕಷಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ]ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯಾ ಮತ್ತು ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯಗಳು : ಜಿನಪತಿಮತರಚಿತವಿವಿದರ್ಥಸಲಿಲ ಧೌತಮತಿಯುಂ . . . ಚತುಷ್ಕಷಾಯ ಮಥನನುಂ (ಜಾಪುಂಪು. ೩-೨೦). **ಚತುಃಕಷಾಯ:** ಚತುಃಕಷಾಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುಷ್ಕ,ಚತುಷ್ಕಷಾಯ] ಘಾತಿತಾಶೇಷಾನುಭಾಗಾಶ್ವಕರ್ಣಕರಣ ಪೂರ್ವಸ್ಪರ್ಧಕಾಭಿಘಾತದಿನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತಕಾಲದಿಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೦೦-೧೪ ವ); ಚತುಃಕ[ಪಾಠಾಂ. ಷ್ಕ]ಷಾಯ ದರ್ಪದಳನನುಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೦ವ).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಕಷಾಯ)]

ಚತುಷ್ಕಾಲ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಕಾಲದ ಲಯ : ಅವರ ಪ್ರತಿದಿನದ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಾಯಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುಷ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ . . . ತಾನಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ ಇವು ಕೂಡಿದ್ದುವು (ಸಂಗೀತ. ೬೩).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಕಾಲ)]

ಚತುಷ್ಕೋಣ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆ : ವೇದಿಕೆಯೊಳ್ ರಂಜಿಸಿದು ವೆಳನೇಸಱಂ ನೆನೆಯಿಸುವ ಚತುಷ್ಕೋಣ ಶೋಣಮಣಿಕಲಶಂಗಳ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೩-೧೨೬). ೨. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಆಕೃತಿ ; ಚೌಕೋನ: ಹೀಗೆ ಶಂಕುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ತ್ರಿಕೋಣ ಚತುಷ್ಕೋಣಗಳಿಗೆ "ವಸಲೆ"ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಉಂಟು (ಭೂಮಿಅ. ೩).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಕೋಣ)]

ಚತುಷ್ಪಯ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ. ೨. ನಾಲ್ಮಡಿಯಾದ ; ನಾಲ್ಕುಪಟ್ಟು ಇರುವ. (ನಾ). ೩. ನಾಲ್ಕರ ಸಮುದಾಯ,–ಗುಂಪು: ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತ ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಚತುಷ್ಪಯವ ಕಂಡು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೦-೫೭೦); ಸಾಕು ಪಾರ್ಥನ ಬಿನ್ನಹವ ಕೆಡೆನೂಕದಿರು ನೆಳಲಿಂಗೆ ಬೇಱ್ ವಿವೇಕ ಚೇಷ್ಟೆಗಳೇ ಸಹೋದರರೀ ಚತುಷ್ಪಯಕೆ . . . ಬೇಱ್ ಕಾರ್ಯವ್ಯಾಕುಳತೆ ಬೇಡೆಂದು ಮುರರಿಪು ತಿರುಹಿದನು ನೃಪನ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೭-೫೩). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಪಥ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌವಟ ; ಚೌಕ : ಪೂವನೆತ್ತುವ ಪುಷ್ಪಲಾವಿಕಾ ಚತುಷ್ಪಥದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೨ ವ) ; ಚತುಷ್ಪಥದಲ್ಲಿ ರತ್ನರಾಶಿಯಂತೆ ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮಂ ಪಡೆಯಲರಿದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೨). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಪದ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಚತುಷ್ಪಾದಿ : ಪಕ್ಷಿ ಚತುಷ್ಪದ ಸರೀಸೃಪಾದಿ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೦ ವ).
[ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಪದಿ, ಚತುಃಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ; ಚೌಪದಿ: ಅಂತುಂ ಯತಿಯಂ ಪೇೞ್ಗಾರ್ಪಂತಾದ್ಯದೊಳಲಸದಾರ್ಯೆಯೊಳ್ ಕಂದದೊಳಂ ಸಂತಂ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಗತಾಂತದೊಳಕ್ಕದು ಚತುಷ್ಪದೀಪದವಿಗಳೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೬) ; ತ್ರಿಪದಿ.

ಚತುಷ್ಪದಿ. ಪದ್ಯದಿ. ಅಷ್ಟಪದಿ . . . ಆದಿಜಾತಿಗಳ್ [ಉಂ] ಉಂಟುಂ (ರಂಡೂಡು. ೬. ೦-೬೬). **ಚತುಃಪದಿ** : ಉಲ್ಲಾಸಿತ ಜಾತಿಯಾದ ಚತುಃಪದಿ [ಪಾಣಾ. ಚತುಷ್ಪದಿ]ಚ್ಛಂದದೊಳ್ ಪಾಡೆ (ಅಜಂಯ. ೬-೭೦ ಪ).

[ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದೀ]

ಚತುಷ್ಪಾತ್ತು[1] (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಪಾಠಶಾಲೆ : ತರ್ಕ ವಾಚಸ್ಪತಿಗಳ ಚತುಷ್ಪಾಠಿಯ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ . . . ಪುರಾಣ ಹೊರಟರು (ವಿಜಯ. I, ೪೭) : ಈ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಶೇಷ ಅನುಶೀಲನೆ ಟೋಲ್‌ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುಷ್ಪಾಠಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ವಿಜಯ. I, ೪೦೭) : ಚತುಷ್ಪಾಠೀ-ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿದ್ದ ವೇದ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳು ನಾಲ್ಕು ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಾಲೆಗಳು (ವಿಜಯ. I, ೪೦೬ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಾಠೀ]

ಚತುಷ್ಪಾಠಿ[1] (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಕಲಿತವನು; ಚತುರ್ವೇದಿ. 'ಘನವಾಠಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಾಠಿನ್]

ಚತುಷ್ಪಾದ (ನಾ). = ಚತುಷ್ಪದ : ಧರ್ಮ. ಸತ್ಯ. ದಯಾ. ದಾನವೆಂಬ ಳಿ ವಾದಗಳುಳ್ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾ ಚತುಷ್ಪಾದ ನಾಯಕನಾಗಿಯೂ . . . ಇದ್ದು ಸರ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವನು (ಹೂಡ. ೭-೬ ಪಾತ್ಸಂಧಿ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಪಾದ)

ಚತುಷ್ಪಾದಿ (ನಾ). = ಚತುಷ್ಪದ : ನಾನಾ ಭೇದ ಸತ್ವವಿಜೃಂಭಿಸಿ ಚತುಷ್ಪಾದಿ ತದ್ಭೇದದೊಳ್ ತಾನಿದು ಶುಂಡಾಳಂ (ಸುಳಾದಿ. ೬-೭).

[ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಾದಿನ್]

ಚತುಷ್ಪತ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಇರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಚತುಷ್ಪತ್ರಿ ಚದುರರುಹದ ಪೊದ್ದು ಪೊಳೆದ ದಿಸೆಗೆದಿರ್ಕುಂ (ಅರಿಷ. ೧೦-೨೦).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಪತ್ರಿ)]

ಚತುಷ್ಪತ್ರಿಕಲೆ (ನಾ). = ಚೌಪತ್ರಿಕೆ : ನೋಂತು ಚತುಷ್ಪತ್ರಿಕಲೆಗಳು ವೆಗ್ಗಂಜಾಂತು ಸೇರಿದುವೊ ಎಂಬಂತೆ (ಹರಿಚ. ೦-೦೮).

[ಚತುಷ್ಪತ್ರಿ + ಕಲೆ]

ಚತುಷ್ಪಂಜ್ಜಲನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ರೋಧ. ಮಾನ. ಮಾಯಾ. ಮತ್ತು ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕಷಾಯಂಗಳ್ನುಳ್ಳ ಸ್ಥಿತಿ (?) : ತನ್ನ ಪರಿಣಾಮವಿಶೇಷದಿಂ ಚ ತು ಸ್ಪಂ ಜ್ವಲನ ನವನೋಕಷಾಯಂಗಳಂ ಪದಿಮೂಱುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳನತರಕರಣಂ ಮಾಡಿ (ಅರಿಷ. ೧೦-೦೪ ಪ).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಂಜ್ವಲನ)]

ಚತುಷ್ಪಮಯ (ನಾ). ಮಾಹೇಶ್ವರ. ವೈಷ್ಣವ, ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮತಗಳು. 'ಚತುಷ್ಪಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಮಯ)]

ಚತುಷ್ಪಮಯಸಮುದ್ಧರಣ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮತಗಳನ್ನೂ ಕಾಪಾಡುವವನು : ಶರಣಾಗತ ವಜ್ರಪಂಜರ[ರಮಂ ಚ]ತುಷ್ಪಮಯಸಮುದ್ಧರಣರಂ (ಸೌಷಾ. ೪, ೪೪೪-೭೦; 1064); ಚತುಷ್ಪಮಯಸಮುದ್ಧರಣರೆನಿಪ್ಪ ಮಳಯಶಶ್ರೀಗೆ ನೋಂತರ್ (ಕೂಡ್ಮಾಶಾ. ೦೩-೪೦ : 1186).

[ಚತುಷ್ಪಮಯ + ಸಮುದ್ಧರಣ]

ಚತುಷ್ಪಮಯಾಶ್ರಯ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮತಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವವನು : ಚತುಷ್ಪಮಯಾಶ್ರಯ (ಪ್ರಆರ. ೦೪-೦೪ : 872) ; ಧರ್ಮ್ಯಸಾರತಿ ಚತುಷ್ಪಮಯಾಶ್ರಯಸಕಳಭುವನವಿಖ್ಯಾತಕೀರ್ತ್ಯಿ (ಕಇಶ. ೦೩-೦೦-೦೩ : ಸು. 932). [ಸಂ. (ಚತುಷ್ಪಮಯ + ಆಶ್ರಯ)]

ಚತುಷ್ಪಾಗರ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನ ಮಹಾಸಮುದ್ರಗಳು : ಬಲಂಯಂ ಚತುಷ್ಪಾಗರದ ವೇಳೆಯ ಧರಾಮಂಡಲಂಗಳಂ . . . ಆಳಿಯಂಧಾಸುರಂ (ಜಿಪು. ೪೭-೦೨). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಾಗರ)]

ಚತುಷ್ಪಾರ (ನಾ). [ವೈಶ್ಯ] (?) : ನವಸಾರ ಅಷ್ಟಸಾರ ದಶಸಾರ ಪಂಚಸಾರ ಚತುಷ್ಪಾರರೆಲ್ಲರಯ್ತಂದು ವನಸಿಗಳದ ದುಷ್ಟಾವಹಿಪನ ನಿಲವು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ (ಪರಗುರು. ೦೩-೦೬). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಾರ)]

ಚತುಷ್ಪೀಮೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನ ಮೇರೆ : ೪ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಷ್ಪೀಮೆಯಂ ವಿವರ (ಮೈಆ. ೦೧೪೬, ೦೮-೯ : 1488).

[ಸಂ. ಚತುಷ್ಪೀಮಾ (ಚತುರ್ + ಸೀಮಾ)]

ಚತುರಂಗ (ನಾ). ಕಬ್ಬು ತಿತ್ತಿ. ಆವೆ ಮಂತ್ರ ಕವಾಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ರಸಗಳು : (೬). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ರಸ)]

ಚತ್ತನ (ನಾ). ಎತ್ತಂ ಹೂಡಿ ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರೆತ್ತುವ ಸಾಧನ : ಕಪಿಲೆ : " ಕಪಿಲೆ ಚತ್ತನಾ " (ಕವಿಕ. ೩೬೧). [?]

ಚತ್ತರಿ 'ಛತ್ರಿ'[2] ನೋ.

ಚತ್ತರಿಕೆ 'ಚತ್ತರಿಗೆ' ನೋ.

ಚತ್ತರಿಗೆ, ಚತ್ತರಿಕೆ, ಛತ್ತರಿಗೆ (ನಾ). ಕೊಡೆ : ಛತ್ರಿ : ಬೆಂಗದಿರನ ಕಿರಣ ಬೀಳದಿರಲೆಂದು ನೆಳಲಿನ ಚತ್ತರಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಏಕಾತ (ಬಂಚಪ. ೫೦-೦೩) ; ನನ್ನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಒಂದೆರಡು ಬೆತ್ತದ-ಚತ್ತರಿಗೆಯು ಬೆತ್ತದ ಏಟುಗಳು ಬಿದ್ದಾಗ ತಿಳಿಯುತು (ಕ್ರಿಗಾಂಥ. I, ೩) ; ಈ ಹುಡುಗಿ ಹೊತ್ತು ಬಂದ ಹಾಗೆ ಚತ್ತರಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವವಳಲ್ಲಿ (ಅಂಗಿ. ೩೪೮). **ಚತ್ತರಿಕೆ** : ಶೇಷನು ತನ್ನ ಸಾವಿರ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಮಸಿಸಿ, ಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಚತ್ತರಿಕೆ ಹಿಡಿದನು (ಅಾಬ್ಯ. ೩೦೦) ; ಬರಿಗಾಲಿನಿಂದ ನಡೆಯುವ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚತ್ತರಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ರಾಮ (ಹುಳಿ. ೦೮೬). **ಛತ್ತ್ರಿಗೆ** : ತಾಳೆ . . . ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮನೆಗೆ ಹೊಚ್ಚುವರು ; ಅವುಗಳಿಂದ ಛತ್ರರಿಗೆಗಳುಗುತ್ತವೆ (ಕಜಾಗ. ೪೦), [<ಸಂ. ಛತ್ರಿಕಾ]

ಚತ್ರಾಣ (ನಾ) [ಕಾವ್ಯಮಿತಿ] ಕಂದ ಪದ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚ್ಚಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವು ವೃತ್ತಗಳು ಇರುವುದು. ಚೌಪದಿ. ಅಕ್ಕರ. ಗೀತಿಕೆ ಮತ್ತು ತ್ರಿಪದಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದ : " ಚತ್ರಾಣಂ ಕೃತಿಭೇದಂ " (ಕಚಾಗಿ. ೬೩) ; " ಕಬ್ಬವೆನಲ್ ಚತ್ರಾಣವೆಂಬುದು " (ಕಚಿಮ. ೦೦೧) ; ನುಡಿಗಿಲ್ಲಂ ಸಲ್ಲದ ಕನ್ನಡದೂರ್ ಚತ್ರಾಣಮುಂ ಬಿದಂಡಿಯುಮೆಂದೀಗಡಿನ ನೆಗಟ್ಟಿಯ ಕಬ್ಬದೊಳ್‌ಂಡಬಡ ಮಾಡಿದರ್ ಪುರಾತನ ಕವಿಗಳ್ (ಕವಿಗಾ. ೦-೬೨) ; ಕಂದಂಗಳ್ ಪಲವಾಗಿರೆ ಸುಂದರ ವೃತ್ತಂಗಳಕ್ಕರಂ ಜವ್ವನದ ಮತ್ತಂ ದರ್ ಗೀತಿಕೆ ತಿದಿಗಳಂದಂಬಿತ್ತೆಸೆಯ ವೇಟ್ಟಿಂದಿದು ಚತ್ರಾಣಂ (ಕವಿತ. ೦-೬೫) : 'ಚತ್ರಾಣ'ವು ದೇಸಿಗಬ್ಬವೇ ಆದರೂ . . . ಶ್ರವ್ಯವೇ ಹೊರತು ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬುದಕ್ಕೆ (ಶಾಶಿಸು. ೬೮). 'ಚಿತ್ರಾಯತೆನ' ಪರಾ. [?]

ಚತ್ರಾಯ (ನಾ). ಛತ್ರ ; ಸತ್ರ (?) : ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಸದನ ಚತ್ರಾರು ಉಬಯವಂತೆಂದರೆ ಕೋಳಾಲಸೀಮೆಯೊಳಗಣ ಕೊತನೆಂಬರು ಪಟ್ಟಣದ ಸ್ಥಳದ ಕೆಂದಬ್ಬು ಗ್ರಮ ೧ (ಎಇ. XI(೪), ಕೊಡಿಗಾರ. ೭೦೪-೦೦ ; ಸು. 178ಮಂ ಶಕ). [?]

ಚತ್ತು 'ಛತ್ತ್ರ' ನೋ.

ಚತ್ತ್ರ[1], **ಛತ್ತ್ರ**[1] (ನಾ). ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಉಚಿತವಾದ ವಸತಿ ಹಾಗು ಊಟಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಧರ್ಮಛತ್ರಂ ; ಧರ್ಮಶಾಲೆ : ಬಾಡಿಗೆಯ ಮನೆಗೆ ತಿವಿದುಕೊಳ್ಳ ಚತ್ರದ ಕಂಬಕ್ಕೆ ಮೈಯ್ಯಾಂಚ ನಡುವನೆಯೊಳ್ ಬಾವಿಯನಗೆಟ್ಟ . . . ಕಟ್ಟಿಗ್ಗರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ. ೪-೦೬) ; ಗೊಗ್ಗರಸಗೆ ಚತ್ರಕೆ ಆರಕೆರೆಯಲು ಬಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿ ಕಮ್ಮ ಪಿಶ (ಎಇ. VII, ಶಿವಮೊ. ೩೬-೦೦ : 1116). **ಛತ್ತ್ರ** : ಛತ್ರದ ಗೃಹಂ ಪ್ರತಿಶ್ರಯವಕ್ಕುಂ (ಮೂಗಣಾ. ೫೮-೯) ; ಉಭಯಂ ನಾಲ್ವತಮೂರೊಪ್ಪನ್ನನು ನಂವು ಛತ್ರದ ಧರ್ಮವ ನಡಸುವರಿಗೆ ತೆತ್ತು (ಎಇ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೦-೩೨ : 1431); ವಿನಾಯಕ

ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿ ದಿನಂಪ್ರತಿ ಆರು ಮನ್ನ ಬ್ರಾಂಹ್ಮಣಗೆ ಭತ್ಯವನೂ ಇತ್ತಿ (ಆಳಿ. X. ಮುಳುಕಾ. ೨೫೯-೨೬: 1442): ಯಿಪ್ಪನೂ . . . ಭತ್ತಕೆ ಸಲವಾಗಿ ಜನಾರ್ದನಸೆದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿ ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಬಿಟ್ಟನಾಗಿ (ಆಳಿ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ, ೦೯೯-೨೦ : 1598).

[<ಸಂ. ಸತ್ರ]

ಚತ್ರ್ಯ೩ (ನಾ). =ಚತ್ತಿರಿಗೆ : ಹೊಸೆವ ಮುತ್ತಿನ ಚತ್ರದ ನೆಳಲೊಳು ಬರುವಿಳೆಯಣ್ಣನಾರಬ್ಬನೇತ್ರ (೪೦೩೩. ೨೫-೨೬). [<ಸಂ. ಛತ್ರ]

ಚತ್ರಕೇಯ (ನಾ). (?) : ಯತಿಯೊಳ್ ಗೋವಳ್ಳಿ ತನ್ನೊಳ್ ನೆಲಸಿ ನೆಗಳ್ದನಂ ಮರ್ಗದೊಳ್ ಚತ್ರಕೇಯಂ[ಖಾಂತ. ಚಕ್ರವಿಜ.]ಕೃತಕಸೂಚಾ ಡಂಬರಂ ರಂಜಿಸುವಿನಮೆಸೆಗುಂ (೪೩೪. ೩-೦೨). [?]

ಚತ್ತಿತ್ತೀಛತ್ರಿ೩ ನೋ.

ಚತ್ತ (ನಾ). ಚ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಇರೆ ಯಲರಹಿತ ವ್ಯಂಜನ ಪರಮಾಗಿ ಸಕಾರದಮಲ್ಲಿ ಬಹುಳಂ ಚತ್ತಂ (ಕವಿದ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಚತ್ತರ (ನಾ). ೧. ಚೌಕೋನಾಕಾರದ ಅಂಗಿ : " ಅಂಗಡದಲ್ಲಿಯುಂ ಚತ್ತರಮೆಂಬುದು" (ಪ್ರಭಾಷಾ. ೦೩೬-೩೦): "ಗೃಹಾಂಗಣಮನುಡಿಯುತ್ತ ಚತ್ತರಮೆಂಬುದು " (ಮಂಗಣ. ೧೦೦-೦೩). ೨. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ, ಸಮ ತ್ಪುಾಗಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ಭೂಭಾಗ. ೩. ಹಲವು ದಾರಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ : ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳೊಳ ಚತ್ತರಂಗಳೊಳು ಧರ್ಮದ ಜಾವಡಿಗೆಗಳೊಳು . . . ತಮ್ಮ ಚಾರರು ನೆರೆಗೊಳಿಸಿ (ಧಾರಣ. ೪೩-೭೦). [ಸಂ.]

ಚದರ, ಚದರಂ, ಚದರಂಗ (ನಾ). ಚೆಚ್ಚೌಕ ; ಚೌರಸ : ಕೋಟೆ ಸುತ್ತಳತೆ ೩ ಚದರ ಮೈಲಿ (ದಿಭಾಜಿ. ೩೪); ಏಮ್ಮಾಖಂಡವ ಸಮಸಾರು ೧ ಕೋಟಿ ೬೦ ಲಕ್ಷ ಚದರ ಮೈಲುಗಳುದ್ದಾಗಿಯೂ . . . ಇದೆ (ಪ್ರತಿಷೋ. ೨೦). **ಚದರ್ಮ೩** : (ಕ). **ಚದುರ್ಮ೩** : 'ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆ' ಪರಾ. [<ಚತುರ್ರ ?]

ಚದರಗಳ್ಳಿ, ಚತುರಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ : ಜೊಂತೆಗಳ್ಳಿ, ಚದರಗಳ್ಳಿ (ಜ್ಯೂಔ. ೩೬-೬೦). **ಚತುರಕಳ್ಳಿ೩** : (ಕ). [ಚದರ್ರ+ಕಳ್ಳಿ೩]

ಚದರಡಿ (ನಾ). ಚೌರಸ ಅಡಿ : ಒಂದು ಅಡಿ ಉದ್ದ ಹಾಗು ಒಂದು ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿರುವುದೂ : ಗಾಳಿಗೆ ಅದರ ಮೈಯನ್ನು ಒಡ್ಡುವಾಗ ಒಂದು ಚದರಡಿ (೧೪೪ ಚದರ ಇಂಚು) ಸ್ಥಳವು ಸಿಗುವುದು (ಜಾಂಪ್ರ. I, ೪೦). [ಚದರ + ಅಡಿ$_1$]

ಚದರಾಸಿಹೊಪ್ಪೆ೩ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : (ಜ್ಯೂಔ. ೩೪-೦೦ಗಂ). 'ಚೇತರಾಶಿ' ಪರಾ. [ಚದರಾಸಿ + ಸೊಪ್ಪು೩]

ಚದರಿಸು 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚದರು, 'ಕೆದಱು$_1$' ನೋ.

ಚದರ್ಮ೩ 'ಚದರ' ನೋ.

ಚದಲು 'ಕೆದಱು$_1$' ನೋ.

ಚದಲ್ದು 'ಕೆದಱು$_1$' ನೋ.

ಚದಿ (ನಾ). ೧. ಪೊಂದುತನ ; ಹಟ ; ಚಂಡಿತನ. 'ಚದಿಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಮೋಸ ; ದ್ರೋಹ : ಅವಾಗ್ಗೆ ಅವ್ವಾಜ್ಯೆಯನು ಈ ಗುಂಡು ಇತ್ಯಾದಿ ಚದಿಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಅರಿಕೆಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ (ಧಾತೀಂದ್ರ. ೦೧೩) : " ನಾನು ಎಂದಿಗೂ ಚದಿಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ " ಜೆಂಗುಮಣಿ ಪುಳುಗಳ . . . ಪಾದ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡಿದ (ಹುಂಡಾ. ೦೨).

[<–ತುಳು. ಕೊಡ. ಚದಿ]

ಚದಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚಂಡಿತನಮಾಡು ; ಪೋಡು ಹಿಡಿ ; ಹಟಮಾಡು : ಪುಗು ಯಾಕೋ ಚದಿಹಿದಿದೆ (ಕೂ). 'ಚಂಡಿಹಿಡಿ' ಪರಾ.

[ಚದಿ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಚದುಂಪಿಸು 'ಚದುಪಿಸು' ನೋ.

ಚದುಕ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಆಧಾರವುಳ್ಳ ಮಂಟಪ: ಮುದದಿಸೆದಿರ್ಪ ಬದ್ದವಣಮುದ್ದವಣ ರಚಿ ವಾಟವಾಟವೆಡೆದ ಗುಡಿ ತೋರಣಂ ಸುಸಿ ಮೊಸರ್ ಪಸೆ ಸೆಸೆ ವಿಲಾಸಿನೀಜನಂ ಚದುಕವಿವೆಯೆಡ್ಡಿಗೆಟ್ಟಿ . . . ಕಟ್ಟಿದನವರಾಜತಂಗೆ ಪರವೈಶ್ಯವಿಧಂ ಯುವರಾಜಪಟ್ಟವಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೭೯). [<ಸಂ. ಚತುಷ್ಕ]

ಚದುಕು 'ಸದಕ್ಕು' ನೋ.

ಚದುಪಿಸು, ಚದುಂಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚನೆಮಾಡು ; ಮರುಳುಮಾಡು ; ನಂಬಿಸು : ಹೃದಯದ ಕಪಟವ ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಮೃದುವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಜ್ಜನರಾ ಚದುಪಿಸಿ ಜೀವವ ಕೊಂಬ ಕೂರರದೊಂದು ಚದುರು ಗೆಲುವರೆಳವಲ್ಲ (೪೦೪ಶಾಂ. ೦-೪೭): ಇದಕೆ ನಾವೊಪ್ಪಿದ ವಾದರಬ್ಬಾಡಿಯ ಮೃದುವಾದವದ್ದಂಗಳಾಣಿ ಚದುಪಿಸಿ ನಮ್ಮನು ಮಿಾಱಿಪರಿಂತು ಮಾಡಿದರದಕೇನಾಯ್ತು ಕೇಳು (ಭರತ. ೩೬-೬೩). **ಚದುಂಪಿಸು** : ನಾಂ ಪಡೆಗೂಡಿ ವೇಗಂದವೆಂದು ಮಂತ್ರಿ ಚದುಂಪಿಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡೊಡನೆ (ಕಾವ. ೩೬-೨೦). [ಚದುಪು + –ಇಸು]

ಚದುಪು (ನಾ). ೧. ಚದುರು; ಚಾತುರ್ಯ ; ಚೆಮತ್ಕೃತಿ : ನಿರ್ಜಯಂ ಯುತನಾಗಿ ಕಾಳಗದ ಚದುಪಿನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸೆನುತಾತನಂ ಸೈತಿಟ್ಟು (ಪರಶು. ೫೮-೦೩); ಬವರದೊಳು ರಥವ ಚದುಪಿಂದೆನ್ನ ಬಲವರಿದು ರಥವ ಹರಿಸು (ಹಂರಿಗ. ೩೬-೪); ಭೀಷ್ಮ ಚದುಪಿಂದ ಬಾಣಾಂಬುಧಿಯೊಳ್ದಿ ದನು ಮಾರ್ಗವನು ಮಾರ್ಗಣಕೆ ಯಮನಗರಿಗೆ (ಪರಶು. ೪೭-೦೪). ೨.ವಂಚನೆ; ಕಪಟ; ಮೋಸ: ಈ ಮನಂ ಚದುಪು ಚಾಳಿಯವೆ ಮಯ್ಯಾ ರ್ಗಯ್ದಂದು (ಮಹಿಷಾವಿ. ೪-೨); ಗಣ್ಣಗದುಕು ಬಜಿಯ ಬೋಸರಣಿ ಚದುಪು ದೆಳಕ್ಕೆ ಡಾಳಕತನ (ಅಂಬ್ಯಾಶಾ. ೦೯-೮೩): ನಾಭೀಕರ್ನಕಾರದ ಚದುಪಿ ನಿಂದವ ಮತ್ತೆ ಸಂಧಿಸಿ ಗದೆಯೊಳಪ್ಪಳಿಸಾ ರಥಾಂಗವ ನಡೆಯೆ ಮಾಯಾವಿ (೯೦೦ಶಾ. ೩೮-೪೬). [<ಚದುರ್ + –ಪ್ಪು-/ತುಳು. ಚದುಪು]

ಚದುರ್, ಚದುರಂ೩, ಚದುರಂಗ (ನಾ). ೧. ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ; ಕೌಶಲ ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ : " ಚದುರೆಲೆ ಚಾತುರ್ಯವಪ್ಪುದು " (ಕಬಾಸಿ. ೪೪); ವಿಧಿ ರತ್ನವ್ಯಾವಹಾರಜ್ಞರುರ . . . ಎನ್ನುವೀಡಾಂಡ ಸಲ್ಲಂ ನಿಘಸಕ್ಯತಕ್ಕವ್ಯವೆಂ ಮಾಂ ಬಸುಂಡವುದೆ ಚದುರ್ (ಅರಿಷ. ೪-೭೮); ಜಸಮಂ ಧರ್ಮಮುಮನುಪಾರ್ಜಿಸುವೊಡೆ ಚದುರದುವೆ ನಿಚ್ಚೆ ನಿವಮಗೆ (ಅಜಿಪು. ೩-೭೪): ಚದುರಿಂ ನಾಂಟಿ ವಿವೇಕಿಂ ನ(ದ)ದುಃ . . . ಸಂಪದದಿಂದಂ ಫಲಮಾಯ್ತು ಸರ್ವಜನಕಂ ಶ್ರೀಶಿಷ್ಯಕ್ಲೆಲ್ಲದ್ರುಮಂ (ಕೋಕೋಪ್ರ. ೦೨-೬೫); ಚಲ್ಲವಾಡುತ್ತೆ ಚದುರೊದವೆ ಬಣ್ಣಿಸುತೆ (ಪದ್ಮಚಾ. ೭-೭೦). ೨. ಮೋಸದ ಮಾತು; ಸುಳ್ಳು ನುಡಿ. 'ಚದುಪು' ಪರಾ. **ಚದುರ್ಮ೩** : ೧. ಚದುರುಮಾತೀಗ ಪೆಂಪೂ ನುಡಿಯ ಬಲ್ಮೆಯುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೭-೦೪) ; ವಿಲಾಸದ ತಾಣಂ ಚದುರಿಂಗೆ ತಾ[ಯ್ಕ]ಱಿಲಿ ವಿನೋದ ಕ್ಕಾದಿ (ಪುಣ್ಯಮಾ. ೦-೬೮) : ಚದುರಂಂ ಮಿಕ್ಕಿದ ತಕ್ಕುಂ ನೆಲಿಸದ ಸೊಬಗುಂ . . . ಕೈಮಿಗೆ ನೆಲಸನಿಂ ನೆಲಸನಿಂ ಗೆಲ್ದುಂ (ಕಬ್ಬಿ�ಕಾ. ೦೦೯); ಆತಿ ಚದುರಿನಿಂ ವಾಮಲೋಚನೆನೆ ಹೇಳುತಿರೆ (ಭಾಷ. ೦೨-೬೩) ; ಹೃದಯವನಿ ದಿರಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರಬೇಕು ಹರಿರ ಚದುರುಗಳು ಬೇಕು (ಕಂರಾಮಾ. ೪೨-೨೦); ಮಟ್ಟಿದನಭವನವನ ಚದುರಿಂಗೆ (ಕಬಾಪ. ೫೦-೦೩). ೩. ಚೆವಂತ್ಯಾದದ ಮಾತು ; ಬಕ್ಕೋಳ್ಕೆ : ಹದುರಿನ ನೆಲ ಚದುರಿನ ಚಾರಚಾಪಡಿ ಮುದದ ಮಂದಿರ . . . ಎನಿಸ ಸೂಳೆಗೇರಿಯು (ಅಂಚಿಚ. ೩-೯೦); ಚದುರಂ ನುಡಿದ ನಾಲಗೆಯು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗೆ ಕೊಯ್ವು (ಏಸಪ. ೪೩-೭೪); ವಿರಹ ಮೋಹನ ಲಲ್ಲೆ ಚಲ್ಲವು ಹದುರು ಚದುರುಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೬-೨೬); ಹದಿರು ಚದುರಿನಾಗರ ಠಾಯಿಯ ಪೇಟ್ಕೆಯೊದವಿದ ಮೋಹನಕಾಲೆ

(ಕಂನವಿ.೨-೮೭) **ಚೆದುರು$_2$**: ೧. ಗಂಡನನ್ನೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಬಾಳ್ವೆ ಮಾಡುವ ಚೆದುರು ನಿನಗಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಾರಿಗೆ ? (ಸವತಿ. ೮). ೩. ಅಳ್ಕಱಪ್ಪುಗೆ ಚೆಲ್ಲಂ ಚೆದುರೋಜೆ ಚಾಟುತನಮಂದಂ . . . ಎಲ್ಲಮವರ್ಗೇಂ ಮೈಸಂದು ಮಚ್ಚಿರ್ದುದೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೮೩).

[ದೇ. ೩ ತಮಿ. ಚತುರ್ ; ತುಳು. ಚದುರ ; ತೆಲು. ಚದುರು.]

ಚದುರ (ಗು). ೧. ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಜಾಣ್ಮೆಯಂ. 'ಚದುರ ಗೊಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೨. ಸೊಗಸಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ. 'ಚದುರ ವಚ್ಚ', 'ಚದುರವನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಕುಶಲ : "ಚದುರಂ ಚತುರಂ" (ಕವಿಕಿ. ೨೫೭) ; ಆ ನಾಡವರ್ಗಳ್ ಚದುರರ್ ನಿಜದಿಂ ಕುಱಿತೋದದೆಯುಂ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ ಪರಿಣತ ಮತಿಗಳ್ (ಕವಿಗಾ. ೦-೩೮) ; ಏಂ ಚದುರಂ ಗಳ ಬದ್ದೆದಲ್ಲಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೨); ಓದುಗಳಂ ಬಲ್ಲ ಚದುರರೇನಾನುಮೊಂದನೆಲ್ಲಾತೆಱದಿಂ ಮಾಟ್ಟಿರ್ (ಪಂಚತಂ. ೭೩-೦) ; ಭುವನದಲಿ ಬಾಹಿರರಾವು ನೀವತಿ ಚದುರ ರಾದಿರಲಾ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೧೭) ; ಚದುರರ ತಲೆವಣಿ ತದ್ಭವ ಮೋಕ್ಷ ಸಂಪದನ ಬಣ್ಣಿಸಲೆನ್ನ ಹವಣೆ (ಭರಚ. ೦-೨೦). [<ಸಂ. ಚತುರ]

ಚದುರಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ರಾಜ, ಮಂತ್ರಿ, ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ, ಕಾಲಾಳಂಗಳೆಂಬ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳ ಪಟದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ನೆಲನೊಡ್ಡಿನಿಂದ ಚತುರಂಗಮುಮೊರ್ಮೊದಲೆ ನಡುಗಿದುದು ಕೂಡಿದ ಚದುರಂಗದ ಮಣೆಯನಲ್ಗಿದಂತಪ್ಪಿನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೭೦) ; ಚದುರಂಗದ ನೆತ್ತದ ಗೌರವದ ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿಯಂ ಮುಟ್ಟಿಂ ಮನೆಯೊಳ್ ಪಡೆದಿರಿಸುಗೆ ತಾನುಂ ಕಲ್ವುದು ಗಣಿಕೆಗಮದನೆ ಕಲಿಪುದತಿನಯದಿಂದಂ (ಮದತಿ. ೦೦-೩೦) ; ಸರಿಸದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯ ಹೋದಡೆ ಚದುರಂಗದ ಮೇಲೆ ಮಸಿಯ ತೋಱಿದ (ಬಸವ. ೭೨೪) ; ಆಡುವ ಪಗಡೆ ಲೆತ್ತ ಚದುರಂಗಂಗಳಂ ಬಿಸುಟ್ಟೋಡು ತಿಹ . . . ಅಖಿಳ ಸ್ತ್ರೀಯರು (ಚಿಬಪು. ೦೯-೨೮). ೨. [ಸಂಗೀತ]ರಾಗದ ಒಂದು ಬಂಧ (?) : ನಿಬದ್ಧ ಗಾಯನದಲ್ಲಿ (೧) ಬರೇ ರಾಗಲಯ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರೌಢಬಂಧಗಳೂ (ಧ್ರುವ, ಪದ, ವರ್ಣ, ಗೀತ, ಸ್ವರಜತಿ, ತಿಲ್ಲಾನ, ತ್ರಿವಟ್, ಚದುರಂಗ, ಪಲ್ಲವಿ ಇತ್ಯಾದಿ) . . . ಕೃತಿಗಳೂ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೪೨). [<ಸಂ. ಚತುರಂಗ]

ಚದುರಂಗ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಬೀದಿಯ ಬದಿ ಬದಿಗೆ ಚದುರಂಗವುದುರ್ಯಾವು (ಹೂಹಾದಿ. ೪೯-೦). [?]

ಚದುರಂಗಕಾಱ (ನಾ). ಚದುರಂಗದಾಟವನ್ನು ಆಡುವವನು : ಚದುರಂಗಕಾಱರ . . . ಬೀಣೆಗಾಱರಾಗರಮೆನೆ ಪೆಂಪು ಸೊಂಪನೊಳಕೊಂಡೆಸೆದಿರ್ಪುವು ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಳಾ. ೪೨). [ಚದುರಂಗ$_1$ + – ಕಾಱ]

ಚದುರಂಧರ (ನಾ). (?): ಅದಱಿಂ ಭೃತ್ಯರ್ ನಾಲ್ವರ್ ಚದುರಂಧರರಲ್ಲಿ ಪುಸಿಯನಿನಿಸೊಲ್ಲದನುಂ ಸದಮಳ ನಿರ್ಮಳನುಮಂತೆ . . . ವಿನಯಾಸ್ಪದನುಂ (ಮದತಿ. ೦೦-೩೫). [?]

ಚದುರಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಜಾಣ್ಮೆಯ ಮಾತು; ಚತುರ ಸಲ್ಲಾಪ. 'ಚದುರ ಗೊಟ್ಟಿಗ' ಪರಾ. [ಚದುರ + ಗೊಟ್ಟಿ$_1$]

ಚದುರಗೊಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಚತುರನಾದ ಮಾತುಗಾರ : ವಿಳಾಸದ ಕಣಿಯೆಲ್ಲಿದಂ ಚದುರಗೊಟ್ಟಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಪುಟ್ಟಿದ]ನೆಲ್ಲಿದಂ (ಅದಿಪು. ೩-೦೫) ; (ರಸರ. ೧-೮೮ ನೋ). [ಚದುರಗೊಟ್ಟಿ + – ಗ$_2$]

ಚದುರತನ (ನಾ). ಜಾಣ್ಮೆ ; ಚತುರತೆ; ಚಾತುರ್ಯ: ತನಕ್ಕೆ–ಕಲಿತನಂ, ಚದುರತನಂ, ಆಳ್ತನಂ (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ). [ಚದುರ + – ತನ]

ಚದುರತೆ (ನಾ). = ಚದುರತನ: ಆ ಹೆಣ್ಣು ನಡಿಸಿದ ಕಡು ಚದುರತೆಯನೇ ವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೬-೦೬೫). [<ಸಂ. ಚತುರತಾ]

ಚದುರಭಟ (ನಾ). ಚತುರನಾದ ಭಟ,–ಸೈನಿಕ : ಲಲಿತ ಚಿತ್ರದ ಚದುರ ಭಟರವ್ವಳಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೯-೮). [ಚದುರ + ಭಟ]

ಚದುರವಚ್ಚ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಆಭರಣ; ಮನೋಹರವಾದ ಒಡವೆ : ಚದುರವಚ್ಚದಿ ಕಲಿತ ಮುರಜಾನುಮೋದಕರ ತರುಣಿಯರ ಕಂಡನಾಗ (ಪಂಕಾರಾ. ೫-೪-೦೦). [ಚದುರ + ಪಚ್ಚ$_3$]

ಚದುರವನ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಉದ್ಯಾನ ; ಸೊಗಸಾದ ವನ : ವಿಪಣಿಯನಂಗನ ಚದುರವನದೊಲೆಸೆದತ್ತು (ವರ್ಧಚ. ೦-೦೦೨).

[ಚದುರ + ವನ]

ಚದುರಸ 'ಚತುರಸ' ನೋ.

ಚದುರಸಿಕೆ 'ಚದುರಸಿಗೆ' ನೋ.

ಚದುರಸಿಗೆ, ಚದುರಸಿಕೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ವಸ್ತ್ರ ; ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಿರುವ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಚೌಕ : ಕುದುರೆಯಿಂದಿಟಿದು ಪಲ್ಲಣಮಂ ಚಡುರಸಿಗೆಯುಮಂ ಕೀಟುಮಂ ಕಳೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ.೧೬೨-೨೦). **ಚದುರಸಿಕೆ:** ಗೊಲ್ಲನು ನದಿಯ ಸ್ನಾನವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮದನ ತಿಲಕವ ಫಣೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಚದುರಸಿಕೆಯನು ಹಾಕಿದ (ಗೋಹಾಡು. ೨೪).

[<ಸಂ. ಚತುರಶ್ರಕ]

ಚದುರಾಂಗರನಯ್ಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದಾರ್ಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಚದುರಾಂಗರನಯ್ಗ ಮಾರಸಿಙ್ಗನಾಯ್ಗ ಈಸರಯ್ಯ ಜಯಸಿ × × ಙ್ಗ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೪೭-೨೬ ; ಸು. 790). [?]

ಚದುರಿಕೆ (ನಾ).=ಚದುರತನ: ಮರುಳೆ ಮರುಳ್ತನದಿಂದುರ್ವರೇಶನಾಸ್ಥಾನ ರಂಗದೊಳ್ ನೀಂ ಪಿತ್ತಜ್ವರಮಾದರಂತೆ ಗಟಪುವ ಸಿರಿಸಿಲ್ಲದೆ ನುಡಿವ ಬಡತನಂ ಚದುರಿಕೆಯೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೦೮) [ಚದುರ್ + – ಇಕೆ]

ಚದುರಿಗ (ನಾ). ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಕುಡುವುದು ಕುಡದೊಡಂ ನಡೆಯದು ಪಿರಿದೀಯದೊಡೆ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಗೆಣ್ಣೆಯೆಱೆವಂತೆ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ಕುಡುವುದು ಹದಕೆ ಚದುರಿಗಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೬).

[ಚದುರ್ + – ಇಗ]

ಚದುರಿಗತನ (ನಾ).=ಚದುರತನ: ಧರಣೀಪತಿಯನುಪಚರಿಸಿದನು ಚದುರಿಗತನದಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೦೬-೪೩). [ಚದುರಿಗ + – ತನ]

ಚದುರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಾಣತನದಿಂದ ಮುಚ್ಚು, – ಮರೆಮಾಡು : ಠಕ್ಕನ ಠಕ್ಕಿಪ ತೆಱನನು ಚದುರೆ ಚದುರಿಸದೆ ನೀನುಸುರಾ (ಉರಿವ. ೨೯-೦೦); ಇದನೊರ್ವ ತಸ್ಕರಂ ತದ್ಗುಣಾಂಬೋಧಿಯುಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ದುರಿಸಿ ಬಳಿಕ್ಕ ಕಳ್ದೇಱಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೬೬). ೨. ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು ; ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರು : ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಗಂಧರೇಖೆಯ ಚದುರಿಸಿ ತಿದ್ದಿತಿಲ್ಲಾಗ (ಭರಚ. ೦೬-೧೩). [ಚದುರ್ + – ಇಸು$_3$]

ಚದುರಿಸು$_2$ 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚದುರು$_1$ 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚದುರು$_2$ 'ಚದುರ್' ನೋ.

ಚದುರು$_3$ 'ಚದರ' ನೋ.

ಚದುರುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿಗೆಡಿಸು ; ಮಂಕುಗೊಳಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಮಾಯೆಯ ಚೆಲುವಿನಂತಿರೆ ಚದುರುಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಡಿಸಿತು ತಿಳಿಯಲರಿದೆನಿಸಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೩-೦೬).

[ಚದುರುಗೆಡು (<ಚದುರ್ಗಿಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಚದುರುಗೆಡು 'ಚದುರ್ಗಿಡು' ನೋ.

ಚದುರುನುಡಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ಮಾತು ; ಜಾಣ್ಣುಡಿ : ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅದರ ಚದುರುನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೯೨)

[ಚದುರು$_2$ (<ಚದುರ್) + ನುಡಿ$_2$]

ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ, ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಯ ಬಿಲ್ಲೆ.–ಹೆಂಚು; ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆಯ ನೆಲವು ಬಹುಬೇಗ ಕೊಳೆಯಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೦೬೨). [ಚದುರು + ಬಿಲ್ಲೆ]

ಚದುರುವಾತು (ನಾ).=ಚದುರಂಗದಂಡಿ : ಮುದವೆತ್ತು, ಕಮಲದಳಾಯ ತಾಕ್ಷಗೆ ಹಲಾಯುಧ ಪೇಳ್ದ ಚದುರುವಾತಿನಲಿ (ಕೋಚಿಕ. ೦೪-೩). [ಚದುರು + ವಾತು]

ಚದುರೆ (ನಾ). ಜಾಣೆ; ಕುಶಲೆ; ಚತುರೆ : ಕಕ್ಕಸ ಕಕ್ಕಿಪ ತೆಱನನು ಚದುರೆ ಚದುರಿಸದೆ ನೀವುಸಿರಾ (ಕಾರವ. ೪೯-೦೦) ; ತಾನವಂ ಚದುರಂ, ತಾನವ್ವ ಚದುರೆ (ಪಮಾಚ. ೦೪೩ ಪ್ರಯೋಚ) ; ಚದುರೆಯಂ ಚಟುಲಾ ಚಕೋರಾಕ್ಷಿಗಳ್ಕೊಳಲಿಗೊದವಿದ ಮೂವಣ್ಣದ ರುಚಿಯವಲೆಜಿವ್ಪುದಕೊಂ ಕೊಡವೆರೆಯುಲು (ಜಯಾಚಾ. ೦-೮೫) ; ನುಣ್ಣಗೊರಲು ಬೆರಲೊಂದಾದುದೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದಳಾ ಚದುರೆ(ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೬-೬); ಕುದುರೆಯ ಚದುರೆಯ ಹದಿರೆರಡು ಒಂದಯ್ಕ (ಸರಪಜ್ಞ. ೦೬೬). [ಚದುರ + ಎ]

ಚದುರೆವೆಣ್ (ನಾ). ಜಾಣಿಯಾದ ಹೆಂಗುಸು ; ಚತುರೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ : ವದನಕ್ಕೆ ಮಸಿಸುಣ್ಣವ ಬರೆಯುಸಿಕೊಂಡ ಚದುರೆವೆಣ್ಣಂಬಲ್ಲರೆ ನೀನು (ಕಂಚವಿ. ೬-೦೬೬). [ಚದುರೆ + ವೆಣ್]

ಚದುರೇರು (ಕ್ರಿ). ಜಾಣ್ಮೆ ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಚಾತುರ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಹಿಂದಿನ ಸವಿಗೊರಕಱು ಕುದುರಿದ ಕೋಗಿಲೆಯರು ಚದುರೇರಿ ಹಾಡತೊಡಗಿದುದು (ಪಾಡುಗಾ. ೦೬೫). [ಚದುರ್ + ಏರು, (< ಏಱ್ಗು)]

ಚದುರೋಕ್ತಿ (ನಾ).=ಚತುರೋಕ್ತಿ ; ಹಿಸುನರ ಜಾಳಿಗರ ಚದುರೋಕ್ತಿ ನವುಗೇಕಿಂದಳವರೊಡನೆ (ತೆಹರಿಸ. ೨-೦-೩೭).

[< ಸಂ. ಚತುರೋಕ್ತಿ]

ಚದುಗಿದಿಡು, ಚದುರುಗಡು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿ ಮಂಕಾಗು ; ಚಾತುರ್ಯ ಕೆಡು : ಕುದುಗುಳ ರಕ್ಕಸರ್ ಬಸುಗಿಗ್ಗೆರಸುಗ್ರವತಾಗಜಂಗಳಂ ಚದುಗಿದಿಡ [ಪಾಷಾಂ. ಗಜಂಗಳಂ ಚಿಲುಂಗದೆ ಬಡೆ] ನುಂಗಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಕುಡಿದರ್ ಬಸುನೆತ್ತರ ಕಾಬ್ಬುರಂಗಳಂ.(ಪಂಚಭಾ. ೦೨-೦); ಮದುವೆಯ ದಿವಸದಂದು ಬರವೇಱ್ಬುದು ನೀನೆಂದೆನ್ನನಂದು ನೀಂ ಚದುಗಿದಿ ನುಡಿದೊಡಾಂ ನುಡಿದ ನನ್ನಿಗೆ ವಂದು (ಸುಗಂಚಾ. ೭-೨೨). **ಚದುರುಗೆಡು** : ಇದನು ನೀನನು ಭವಿಸಲೊಲ್ಲದೆ ಚದುರುಗೆಡು[ಪಾಷಾಂ. ಡಿ]ವರೆ (ತೆಹರಿಸ. ೫-೭-೩೭).

[ಚದುರ್ + ಕೆಡು (< ಕೆಡು$_{1}$)]

ಚದ್ದರು ‘ಚಾದರ್’ ನೋ.

ಚನೆ (ನಾ). ಕದಲೆ : ಕದಲೆ, ಚನ (ಜ್ಯುಕ್ತಿ. ೫೦-೩೮೨).

[←ಹಿಂ. ಚನಾ. / ಸಂ. ಚಣಕ]

ಚನಕು (ಕ್ರಿ). ರೇಗಿಸು ; ಪೀಡಿಸು ; ಕೆರಳಿಸು : ಚೇಷ್ಟೆಗಳಲುಖಿಳ ದೇವಾಸುರರನು ಚನಕಿ ನಾನಾವಪಯ ಕಂಡಿಸಿ ಕೆಂಗಿಸಿ ಕೊಡಹಿ ಕಿನಿಸು ಭ್ರಾಂತಿ ವಿಕಾರಿ ಎನಿಸುತಂ (ಪಂಕಾಂತ. ೨-೩೫-೨೫) ; ನಿದ್ರೆಯಿಂದಿರ್ಪ ನೀ ದೈತ್ಯ ಪತಿಯವನ ಚನಕಿದರೆ ಕಲ್ಪಾಂತರುದ್ರನಂದದಲಸುರವಡೆಯ ನುಂಗದೆ ಮಾಣನು (ಪಂಕಾಂತ. ೬-೨೫-೦೫). [←ತೆಲು. ಚೆನಕು, ಚೆಣುಕು]

ಚನಪೌಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಚನಪೌಸ (ಅಶಿ. II, ೪೩೦ : ಸು. 1000). [?]

ಚನ್ನ$_{1}$ ‘ಚೆನ್ನ’ ನೋ.

ಚನ್ನ$_{2}$ (ಗ್ರಾ). ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿ ; ಅಚ್ಚಾದಿಸಿದ : ಧನ್ಯ, ಚನ್ನ (ಪಜ್ಞಾಸು. ೦೪೩ ಪ್ರಯೋಚ). [< ಸಂ. ಧನ್ಯ]

ಚನ್ನಂಗ ‘ಚೆನ್ನಂಗಿ’ ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿ$_{1}$ ‘ಚೆನ್ನಂಗಿ’ ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿ$_{2}$ ‘ಚಣಗೆ’ ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿನರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಿ : ಸೀಳುನಾಯಿ, ಕೆಂಪುನರಿ, ಚನ್ನಂಗಿನರಿ (ಪಮ್ಮಹ. ೫೪೯). [ಚನ್ನಂಗಿ$_{2}$ + ನರಿ]

ಚನ್ನಂಗಿಬದಿರು ‘ಚೆನ್ನಂಗಿಬದಿರು’ ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿಬೇಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಗರಿ ಬೇಳೆ : ಚನ್ನಂಗಿ ಬೇಳೆ ತುಂಬ ಬೆಗ ಬೆಯಾಯ್ತದೆ (ಕೂಪ). [ಚನ್ನಂಗಿ$_{2}$ (< ಚಣಗೆ) + ಬೇಳೆ]

ಚನ್ನಂಗಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಜ್ಯುಕಿ. ೪೯-೧೬೫).

[ಚನ್ನಂಗಿ$_{1}$ (< ಚೆನ್ನಂಗಿ) + ಮರ$_{1}$]

ಚನ್ನಕಳಲಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಭೂಮಿ ; ಕೆಬ್ಬೆ(?) : ವಲ್ಲ ಸಮ್ಮಂಗೆ ಕೊಟ್ಟೋದು ಕಂಡುಗದಯ್ಯಂಗೆ ಕಳಲಿಯಾಯಂ- ಚನ್ನಕಳಲಿವೆಲೆತೋಟ್ಟಪಟ್ಟು . . . ಮೇಲೆ ಎಣ್ಣಾಣ್ಮಾಗಂ (ಎಳ. I, ಮುಂಳಾಣ. ೯೦-೬ ; ೭೮೧).

[ಚನ್ನ$_{1}$ (< ಚೆನ್ನ) + ಕಳಲಿ (< ಕೆಬಲಿ)]

ಚನ್ನಡಿ ‘ಚೆನ್ನಡಿ’ ನೋ.

ಚನ್ನತು ‘ಚೆನ್ನಿತ್ತು’ ನೋ.

ಚನ್ನಪೈಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್(ಮಚ್)ಚ್ಚನ್ನ ಪೈಯ ಭಟ್ಟಾಯ (ಇಆ. XII, ೨೬೬-೮೦ ; ೧೪೮).

[ಚನ್ನ$_{1}$ (< ಚೆನ್ನ) + ಅಪ (< ಅಪ್ಪ$_{1}$) + ಅಯ$_{1}$ (< ಅಯ್ಯ$_{1}$)]

ಚನ್ನಭಟ್ಟ ‘ಚೆನ್ನಭಟ್ಟ’ ನೋ.

ಚನ್ನಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮಂ ಬಲದೇವನಂ ಗೋವನ್ನಯ್ಯ[ನುಂ] [ಚ]ನ್ನಯ್ಯ × × ತದಿಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. XI-೧, ೦೬-೮ : ೫೮೨).

[ಚನ್ನ$_{1}$ (< ಚೆನ್ನ) + ಅಯ್ಯ$_{1}$]

ಚನ್ನರಸಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆಯಾದ ಅರಸಿ ; ಸುಂದರಳಾದ ರಾಣಿ : ನನ್ನ ಚನ್ನರಸಿ ಗೌರಿ ಸಕ್ಕಿಲ್ಲ (ತಂಗಡ. ೫೬). [ಚನ್ನ$_{1}$ (< ಚೆನ್ನ) + ಅರಸಿ]

ಚನ್ನ ‘ಚೆನ್ನ’ ನೋ.

ಚನ್ನಿಗ ‘ಚೆನ್ನಿಗ’ ನೋ.

ಚನ್ನಿಗತ ‘ಚೆನ್ನಿಗತನ’ ನೋ.

ಚನ್ನಿಗರಾಯ ‘ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ’ ನೋ.

ಚನ್ನಿ ‘ಚೆನ್ನಿ’ ನೋ.

ಚನ್ನೆ ‘ಚೆನ್ನೆ’ ನೋ.

ಚನ್ನೆಗ್ಗಿಲು ‘ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು’ ನೋ.

ಚನ್ನೆಮಣೆ ‘ಚೆನ್ನೆಮಣೆ’ ನೋ.

ಚನ್ನೆಯ್ಯಲ್ ‘ಚೆನ್ನೆಯ್ಯಲ್’ ನೋ.

ಚನ್ನೆಯ್ದಿಲು ‘ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್’ ನೋ.

ಚಪ (ನಾ). ಬಿದಿರು ; ವೇಣು : “ತ್ವಚಿಸಾರಃ, ಚಪಃ, ವಂಶಃ, ವೇಣುಃ, ತ್ವಕ್ಸಾರಃ, ಮಸ್ಕರಃ–ಈ ಒ ಬಿದಿರ್ ” (ಹಚಾಮು. ೩೪-೫೦) : “ ವಂಶಂ ಚಪಂ ಮಸ್ಕರಂ ವೇಣು ತ್ವಕ್ಸಾರಮನಲುಂ ಬೆಲ್ವ ಬಿದಿರಕ್ಕುಂ” (ಪುಂಗಣ. ೩೮-೨೬). [ಸಂ.]

ಚಪಕ್ಕ (ನಾ). ಬಿಂದು ಆನುಂಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ತೆರಗಳು ‘ಚಪಕ್ ಚಪಕ್’ ಎಂದೆನ್ನುತ್ತ. . . . ಬಂದವ್ವಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಪ್ರತಿಮಾ. ೩೦).

ಚಪಕಾರಕ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ; ಮೇದ : “ ವಂಶ ಜೀವಿ ಚಪಕಾರಕಂ ಮೇದಂ” (ಪುಂಗಣ. ೦೦೦-೩). [ಸಂ.]

ಚಪಗಾಲು ‘ಚಪ್ಪಗಾಲು’ ನೋ.

ಚಪಗೊಡಲಿ ‘ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ’ ನೋ.

ಚಪಡಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ರಿ. ಇಂದ್ರಜಾಲ. ೨. (ಆಲಂ) ಕುಯಿಕ್ಕಿ ; ಮೋಸ : ಏನೆಲ್ಲ ಚಪಡಿಮಾಡಿ ಶ್ರೀಮಾದಂಗಳವರ ಮನಸ್ಸೇ ತಿರುಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿರೋ (ಜಾಗ್ರಂಪ. ೭೬). [←ತುಳು. ಚಪ್ಪಂಡಿ]

ಚಪರಾಶಿ ‘ಚಪರಾಸಿ’ ನೋ.

ಚಪರಾಸಿ, ಚಪರಾಶಿ, ಚಪ್ರಾಸಿ, ಛಪ್ರಾಸಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲೆ ಧರಿಸಿದ ಊಳಿಗದವನು ; ಕಚೇರಿಯ ಸಿಪಾಯಿ : ಚಪರಾಸಿ ದಾದೂ ಅತ್ತ ಇತ್ತ ಅಲೆದಾಡಿ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಹೇಳಿದ (ಜೀವರಂ. ೦೩) ; ಬೆಲ್ಲನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಚಪರಾಸಿಯನ್ನು ಕೂಗಿದರು (ಕನಸಿ. ೦೨೪). **ಚಪರಾಶಿ :** ಚಪರಾಶಿಯೂ ಒಳಗೆ ಮ್ಯಾನೇಜರರಿಲ್ಲದ ಸಂಧಿ ಸಾಧಿಸಿ . . . ತನ್ನ ಪ್ರೇಮಪಾತ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ (ಮೋಜೀವ. ೭೨). **ಚಪ್ರಾಸಿ :** ಕಾರ ಕೂನ, ಗೇಟ್‌ಮನ್, ಚಪ್ರಾಸಿ, – ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಗೀಕರಣ ! (ಚಂತನ. ೬೦-೦೩) ; ಚಪ್ರಾಸಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟರು (ಇಪ್ಪಳ. ೮೯). **ಛಪ್ರಾಸಿ :** ಅಂವಾ ಮಾಮಲೇದಾರ. ನಾನು ಛಪ್ರಾಸಿ (ಜೀವರಂ. ೩) ; ಏ ಛಪ್ರಾಸಿ . . . ನಿನ್ನೆ ಪಾರ್ಸಲ್ ಬಂದದಲ್ಲಾ ಅದನ್ನ ತಗೊಂಡು ಬಾ (ಫಲಸಂ. ೬೦). [←ಹಿಂ. ಚಪರಾಸೀ; ಮರಾ. ಚಪರಾಸೀ, ಚಪರಾಶೀ]

ಚಪಲ, ಚಪಳ$_2$ (ಗು). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ ; ಚಂಚಲ : ಚಪಲ ಚಕೋರಲೋಚನೆಯ ವಾರ್ತೆಗೆ ಚಿತ್ತಮನೊಲ್ದು ಮಾಡಿ(ಉದ್ಯಟ. ೭-೨). 'ಚಪಲಚಿತ್ತ' ಪರಾ. ೨. ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ; ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ; ಚುರುಕಾದ: ಕುಳಿಂದಕನೆಂಬ ಬೇಡದೊರೆ . . . ಚಪಲ ಹಯವನ್ನೇರಿ ಬಿಲ್ಲು ಹಿಡಿದು ಅತಿವೇಗದಿಂದ ಬೆಂಬತ್ತಿದ (ಬಿದುರಿ. ೦೫೮). ೩. ದುಡುಕಿನ ಸ್ವಭಾವದ ; ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡದೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ; ವಿವೇಕವಿಲದೆ ತಪ್ಪುಮಾಡುವ. ೪. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ; ಆ ಕ್ಷಣದ. ೫. ತಲ್ಲಣಗೊಂಡ ; ತಳಮಳ ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೬. ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ. ೭. ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ. ೮. ಪಾದರಸ ; ಪಾರದ : "ಪಾರದಂ ಚಪಲಮನೆ ರಸಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೦೫). ೯. ತೀವ್ರವಾದ ಆಸೆ; ವಿಶೇಷಾಸಕ್ತಿ: ಯಾವ ಕರ್ಮಶೇಷ ನನ್ನಲ್ಲಿಂತಹ ಚಪಲವನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತಿದೆ? (ಬಿತಂಬಾ. ೨೨); ಓಡುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ ನಾನೂ ಸವಾರಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಪಲ ಮನಸ್ಸಿಗೆ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೦೬) ; ನೀವೂ ಕೂಡ ತೀರ ಅಜ್ಞರ ಹಾಗೆ ಚಪಲ ಪಡುತ್ತೀರಲ್ಲ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೩೫). ೧೦. ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಚಪಲಚಿತ್ತ: ಚಪಲಂ ಮೇಳದ ಪಂದೆ ಬೆರ್ಚದಿದಿರೊಳ್ ಮಾತಾಡೆ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೨-೭೪). ೧೧. ವೇಗಶಾಲಿಯಾದವನು; ಚುರುಕಾದವನು: ಚಪಲನಾದ ನಾಯಕನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಖಡ್ಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಢಾಲನ್ನೊಡ್ಡಿ ಹೊಡೆತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕುಮುದಿ. ೦೭). ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪರ್ಪಣಃ – ಪಾಪ, ಚಪಲ, ಗೇರು" (ಓಷಧಿ. ೯೦). ೧೩. ವಾಯು. 'ಚಪಲವೇಗಿ' ಪರಾ. **ಚಪಳ$_2$:** ೧. ಚಪಳ ಕಪಿ ವನಮದಾನೇಕಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗೆ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೦೦೦) ; ಚಪಳ ವಿಶಾಳಲೋಚನೆ ಜಯಾಂಗನೆ ಧಾರೆಯೊಳಿರ್ದು ನೋಡಿ ಮನ್ನಿಪಳ್ (ಅನಂಪು. ೨-೭). ೬. "ಲೋಲಂ, ಚಪಳಂ . . . ಸಂಚಳಂ– ಈ ೧೦ ಸಂಚಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೫-೧೦). ೭. "ದ್ರಾಕ್, ಚಪಳಂ, ಲಘು . . . ಝಟಿತಿ–ಈ ೧೬ ಶೀಘ್ರಂ" (ಹಲಾಯು. ೦೧೬-೦೨). ೧೦. ಬಂಚಿಸಿ ತನ್ನನುಜೆಯ ಧನಮಂ ಚಪಳಂ ಕೊಂಡು ಪುಸಿದು ಕಳವಳಿಸಿ ಖಳಂ ಪಂಚತ್ವಮನೈದಿ . . . ಈಗಳಲ್ತೆ ವಾನರನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೫-೦೮); ತಪಸ್ವಿಗಳುಮೆಯ್ದೆ ಮನಮಂ ತಗೆಯಲ್ಪಡೆಯರೆನೆ ಚಪಳರಕ್ಕಟ ಪಡೆದವರೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೯೦) ; ಚಪಳನಿವಂ ಕಡುಗಟಪಂ ವಿಪರೀತಮನೆನ್ನ ಮುಂದೆ ನುಡಿದಪಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೬-೦೪); ಇಂತಪ್ಪ ಚಪಳರೆಮ್ಮೂರೊಳಗೆ ಮಱೆದಿಲ್ಲ (ನಂಬಿರ. ೭-೨೬). [ಸಂ.]

ಚಪಲಚಿತ್ತ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಅಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯವನು: ನಮ್ಮ ಈ ಭೌತವಿಜ್ಞಾನಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಚಪಲಚಿತ್ತರಿಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಶೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೦೭).

[ಚಪಲ + ಚಿತ್ತ]

ಚಪಲತನ, ಚಪಳತನ (ನಾ). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ: (ಕಿ). **ಚಪಳತನ:** ೨. ಅವಿವೇಕ; ದುಡುಕುತನ: ಆನಪ್ಪೊಡೆ ದೇವತೆಯೆಂ ನೀನಱಿಯದೆ ಕೊರ್ವಿ ಚಪಳತನದಿಂದೆನ್ನಂ ಮಾನಿಸೆಯೆ ಗೆತ್ತು ನುಡಿದೈ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೩-೧೦೨). [ಚಪಲ + – ತನ]

ಚಪಲತಾಸಂಗ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಬಿದಿರಿನ ಸಂಬಂಧ. ೨. ಚಂಚಲತೆಯ ಸಂಪರ್ಕ. ೧, ೨ : ಚಪಲತಾಸಂಗಂ ವಿಪತ್ಪಕ್ಷಮದ್ರಿಗಳೊಳ್ . . . ಒಪ್ಪುಗುಮುರ್ವೀಶರೊಳೊಪ್ಪದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೬).

[ಸಂ. (ಚಪ + ಲತಾ + ಸಂಗ; ಚಪಲತಾ + ಸಂಗ)]

ಚಪಲತೆ, ಚಪಳತೆ (ನಾ). ೧=ಚಪಲತನ ೧: ಕಪಿಗೆ ಚಪಲ [ಪಾಠಾಂ. ೪]ತೆ ಸಹಜಂ (ಗದಾಯು. ೩-೪೦). ೨. ಹೊಂದಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಸಂಬದ್ಧತೆ. ೩. ಕಳವಳ; ಉದ್ವೇಗ. ೪. ಚುರುಕುತನ; ತೀವ್ರತೆ. ೫.[ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮನಸ್ಸಿನ ಅಸ್ಥಿರತೆ,– ವ್ಯಗ್ರತೆ: ಮತಿ ನಿರ್ವೇದ . . . ಚಪಲತಾಲಸ್ಯ . . . ಮೃತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿ ಭಾವಂ (ಕಾಣ್ಯಾವ. ೭೯೫); ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಚಪಲತೆ . . . ಅಪಸ್ಮಾರ ಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭). **ಚಪಳತೆ :** ೧. ಸಮೀಪದೊಳಂ ಚಪಳತೆಯೊಳಂ ಪದನೆರಡು ಸೂಟುಚ್ಚರಿಪುದು (ಶಮದ. ೦೯೫ ವೃತ್ತಿ) ; ಆವ ಸಾಧನದಿಂದ ಚಪಳತೆ ಭಾವ ಸಂಶಯವಳೆದು ಮಚ್ಚಿರುವೀ ವಿಷಯಸುಖದೆಳಲನೆಂತೋಕರಿಸಿ ಬಿಸುಡುವುದು (ಗಗಶಾ. ೦೩-೯). [ಸಂ. ಚಪಲತಾ]

ಚಪಲತ್ವ (ನಾ).=ಚಪಲತನ ೧ : ಚಪಲತ್ವಂ ಪರಿದೆಯ್ದೆ ತನ್ಮಠಕೆ ಬಂದು (ದಿವ್ಯಜ. ೦೨-೦೦). [ಸಂ.]

ಚಪಲವೇಗಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ವಿದ್ಯೆಯ ಹೆಸರು ; ವಾಯು ವಿನಂತೆ ವೇಗವಾಗಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ಮನೋವೇಗಿ ಚಂಡವೇಗಿ ಚಪಲ ವೇಗಿ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನ ನಾಗಿರ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೦೦). [<ಸಂ. ಚಪಲವೇಗಿನೀ]

ಚಪಲಾಕ್ಷಿ, ಚಪಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ. ೨. ಮಿಂಚನ್ನೇ ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು. ೧, ೨: ಚಪಲಾಕ್ಷಿ ಘನಾಗಮಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಂಡು ಹರ್ಷದಿನುಗುತಿರ್ಪ ಕಣ್ಬನಿಯ ಸೋನೆವೊಲಾದುವು ಭೂರಿವೃಷ್ಟಿಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೩೦). **ಚಪಳಾಕ್ಷಿ:** ೧. ಮೆಱೆ ಬಂದು ನೀಂ ಬನಕ್ಕಂ ಚಪಳಾಕ್ಷಿ ನಿನ್ನ ನಡೆಯಂ ನುಡಿಯಂ ಮುಡಿಯಂ ವಿನೋದದಿ (ಕಂದ್ರಪು. ೭-೭೬).

[ಸಂ. ಚಪಲಾಕ್ಷೀ (ಚಪಲ + ಅಕ್ಷಿ + –) (ಚಪಲಾ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಚಪಲಾವೇಗ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ವೇಗ : ಚಪಲವೇಗಂ ನೆಗೆದಂ ಗಗನಕ್ಕೆ ವಿಜಿತಚಪಲಾವೇಗಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೪-೧೦೩).

[ಸಂ. (ಚಪಲಾ + ವೇಗ)]

ಚಪಲೆ, ಚಪಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಪಲ ಸ್ವಭಾವದಳು; ಚಂಚಲೆ: ಅತಿಮನದ ಚಪಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ೪]ಯರು ಮೋಹಿಸಿತರಸನಿದಿರಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೦-೫-೨೮). ೨. ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು: "ಶಂಪಾ, ಚಪಲಾ, ಕ್ಷಣಿಕಾ . . . ಐರಾವತೀ (ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಈ ೧೧ ಮಿಂಚು" (ಹಲಾಯು. ೦೦-೬೦) ; "ಚಪಲೆ ಚಂಚಲೆಯೆನಲು ಮಿಂಚೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೩-೪). ೩. ಹಿಪ್ಪಲಿ. **ಚಪಳೆ:** ೧. ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಕರಂ ಚಪಳೆ ಸೊಡರ ಕುಡಿಯಂ ಪೋಲ್ವಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೦) ; ನಿಷ್ಠುರ ಚಪಳೆಯರು ದುರ್ವ್ಯಸನಿಯರು ಜನಮೋಹ ಪಾಶೆಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೪). [ಸಂ. ಚಪಲಾ]

ಚಪಳ$_1$ 'ಚಪ್ಪಳ$_2$' ನೋ.

ಚಪಳ$_2$ 'ಚಪಲ' ನೋ.

ಚಪಳತನ 'ಚಪಲತನ' ನೋ.

ಚಪಳತೆ 'ಚಪಲತೆ' ನೋ.

ಚಪಳಾಕ್ಷಿ 'ಚಪಲಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ಚಪಳಿಕೆ (ನಾ). = ಚಪಲತನ ೧ : "ಚಾಪಲ್ಯಂ = ಚಪಳಿಕೆಯಂ" (ನೀತಿವಾ. ೨೩-೫೨); ಕಪಿ ಚಾವಟೆಯ ಚಪಳಿಕೆ ನಮ್ಮೊಡನೆ ವಿಸ್ಫುಟವೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೦೯). [ಚಪಳ್₂ (=ಚಪಲ) + – ಇಕೆ]

ಚಪಳಿಗ (ನಾ). ಚಪಲನಾದವನು; ಚಂಚಲಚಿತ್ತ: ಅತಿ ಚಪಳಿಗ ಜಂಗಮ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಭಕ್ತ ನಿಃಸಂಸಾರಿಯಾದ ವೈರಾಗ್ಯ ಸಂಸಾರನಿಷ್ಠೆ ಒಂದಾದೆಡೆ ತೆಱಹಿಲ್ಲ ಕೂಡಲ ಚನ್ನಸಂಗಯ್ಯ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ (ಚನ್ನಪ. ಕೆ. ೩೩೯-೭೦೨).

[ಚಪಳ್₂ (=ಚಪಲ) + – ಇಗ]

ಚಪಳೆ 'ಚಪಲೆ' ನೋ.

ಚಪಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ತಿನ್ನುವಾಗ) ಬಾಯಿ ಚಪ್ಪರಿಸು; ಚಪಚಪ ಸದ್ದು ಮಾಡು : (ಕಿ). 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ಪರಾ. [ಚಪ್ಪ + ಆಡಿಸು]

ಚಪಾತಿ (ನಾ). ಲಟ್ಟಣಿಗೆಯಿಂದ ಲಟ್ಟಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಗೋಧಿಯ ರೊಟ್ಟಿ; ಬಿಳಿಹೋಳಿಗೆ (ಉಕ) : ಮರುದಿನದಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಚಪಾತಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸುರುವಾಯಿತು (ಪೈವಿ. ೨೦೭); ಚಪಾತಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುಯಶೋದಾ, ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಪಾತ್ಯಲ್ಯ. ೪೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಪಾತೀ./ಪ್ರಾ. ಛಪ್ಪತ್ತಿಆ]

ಚಪೇಟ (ನಾ). ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಹಿಡಿದ ಅಂಗೈ ; ಬಿಚ್ಚಿದ ಕೈ : ಘಾತಿಸಿ ಚಪೇಟ ಚರಣಾಘಾತದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೦೬); ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯ ಚಾತುರ ಚಪೇಟ ಪದಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೪-೨೩); ಚಾತುರಂಗವನುರುಚಪೇಟನಿಘಾತದಲಿ ನಿರ್ಣೈಸಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೯-೨೦).

[ಸಂ.]

ಚಪೇಟಕ (ನಾ).=ಚಪೇಟ : ಇಟ್ಟಣಿಸಿ ನಗುತವಳು . . . ಮುನಿಪನ ತೊಟ್ಟುಳಿಕೆಯಲಿ ಚಾಚಿದಳು ಚಾಪಳ ಚಪೇಟಕವ[ಪಾಠಾಂ.ದ ಚೇಷ್ಠಿಯಲಿ] (ತೊರರಾ. ೧-೦೦-೦೨); ಅರಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಚಾಚು ಚಪಳ ಚಪೇಟಕವ ಚೂರಿಸುವ ಖಂಡೆಯವ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೩೭). [ಸಂ.]

ಚಪೋಡು 'ಚಪ್ಪೋಡು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಂಗಾಲು, ಚಪಗಾಲು (ನಾ).=ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ: ತಾಯಿಯೂ ಮಗಳೂ . . . ಚಪ್ಪಂಗಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತರು (ಮಲೆನಾ. ೦೫೯). **ಚಪಗಾಲು:** ಒಳಗೊಬ್ಬ . . . ಚಪಗಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವುದು ಮಸಮಸಕಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಪೂರ್ವರಂ. ೪).

[←ತಮಿ. ಚಪ್ಪಣಙ್ಕಾಲ್]

ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿ 'ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಗೆ 'ಸಪ್ಪಗೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ, ಚಪಗೊಡಲಿ, ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿ, ಚೆಪ್ಪಗೊಡಲಿ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕೊಡಲಿ ; ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಅಲಗನ್ನುಳ್ಳ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯ ಕೊಡಲಿ ; ಗಂಡುಗೊಡಲಿ : ದರ್ಪವುಳ್ಳ ಮಹಾಮಾಯಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿಯಾಗಿ ಇರುತಿಪ್ಪುದೀ ಚರಣ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೬೯-೪); ಕಣಿಗಳಂ ಭಾರ್ಗವನ ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿಯನರಿಯವೇಳ್ಕೆಂದು ತುಳ್ಕುತಂ (ಪರಶು. ೨೮-೦೦). **ಚಪಗೊಡಲಿ :** ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಹದನವಾದ ಚಪಗೊಡಲಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಟೊಂಕಕ್ಕೆ ಹಗ್ಗ ಕಟ್ಟಿದರು (ಮೇದಿಮ. ೦೬). **ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿ :** ಪರಶುರಾಮ (ತನ್ನ ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತ) (ತುಳಸಿ. ೮೩). **ಚೆಪ್ಪಗೊಡಲಿ :** ಮೃಡನಾತ್ಮಸಂಭವ ಬಿಲ್ಲ ಬಿಸುಟು ಚೆಪ್ಪಗೊಡಲಿಯ ಕೊಂಡಾರ್ಭಟಿಸಿ ಹೊಡೆದರೆ ಬಲರಾಮನ ಕೆಯ್ಯ ಕಾರ್ಮುಕ ಕೆಡೆದುದು ತುಂಡಾಗಿ ನೆಲಕೆ (ಮೋಹತ. ೩೮-೫೭).

[<ಚಪ್ಪೆ₁ + ಕೊಡಲಿ]

ಚಪ್ಪಗೋಡು 'ಚಪ್ಪೋಡು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟಿ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು 'ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟೆ, ಚಪ್ಪಟಿ, ಚಪ್ಪಟ್ಟಿ, ಚಪ್ಪಡಿ, ಚಪ್ಪಡೆ (ನಾ). ೧. ಸಮತಲವಾಗಿರುವುದು ; ಅಗಲವಾಗಿ ತಗ್ಗು ತಿಟ್ಟುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮಟ್ಟವಾಗಿರುವುದು ; ಸಪಾಟಾಗಿರುವುದು: ಎತ್ತ ಮೆಟ್ಟಿತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂದು ನಗುತಂ ಹೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೪ ಪ); ಕುಟಿಯಪ್ಪ ನೆತ್ತಿಯಿಂ ಬಡವನನೂನ ದುಃಖ ಪರನಪ್ಪನೆ ಚಪ್ಪಟೆಯಪ್ಪ ಮಂಡೆಯಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨೪); ಮೆಟ್ಟಿತ್ತಲತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂಬಂತಿರಲಾಂ ಬೇಟ್ಟನಿತರ್ಥಂ ದೊರೆಕೊಂಡವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೧೩೦); ಒತ್ತಿ ಪಿಡಿವನುಗುರಿಡುವನು ಬಲಿದಪ್ಪಿ ಚಪ್ಪಟೆ ಮಾಳ್ಪ (ಭರಣ. ೪೦-೦೫೧); ಚಿತ್ರಮಿದು ಜಗದೊಳೆತ್ತ ಮೆಟ್ಟಿತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಯನಭಿನಯಿಸುವಂತಾದುದು (ಜಿಬಪು. ೩೭-೭೪); ಎತ್ತು ಮೆಟ್ಟಿತ್ತು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಯ್ತೆಂಬಿನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಚೀಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗಿಗೆ ಆದರವಿದೆ (ಕಮಳ. ೭೫). **ಚಪ್ಪಟೆ :** ೧. ಲೋಕದ ಸಕಲಜನರ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿ ಹೋದ ಹರಲಾಲನಿಗೇ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ತನ್ನ ಮನೋಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೊಂದು ಸ್ನೇಹರಸವಿತ್ತೆಂಬದು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೦೩). (ಗು). ೨. ಸಮತಲವಾದ; ಸಪಾಟಾದ . 'ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು' ಪರಾ. **ಚಪ್ಪಟ್ಟಿ:** ೧. ಪೂರ್ವ ಸಮುದ್ರತೀರವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಚಪ್ಪಟ್ಟಿಯಾಗಿದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೭೮). **ಚಪ್ಪಡಿ :** ೩. ಮಟ್ಟವಾಗಿರುವ ಅಗಲವಾದ ಕಲ್ಲು ; ಹಾಸುಗಲ್ಲು : ಪರಮಬಿಂದುಸ್ಥಲಂ ಕಲೆ ಪಂಚ ಚಪ್ಪಡಿಗಳ್ . . . ಚತುರ್ವಾಕು ತೊಲೆಗಳುಂ (ಬಕೋಪು. ೪-೨೭); ಹತ್ತಿ ಹೋಗಲು ಚಪ್ಪಡಿಯ ಮೆಟ್ಟಲು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೦೦). ೪. ಫಲಕ ; ಹಲಗೆ : ಗಾಜಿನ ಚಪ್ಪಡಿಯ ಮೂಲಕ ರಶ್ಮಿಗಳು ಭಂಗ ಹೊಂದಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದರೆ . . . ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತಿಬಿಂಬವೆಂದು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ (ಭೌತವಿ. ೨೦೭). **ಚಪ್ಪಡೆ :** ೧. 'ಚಪ್ಪಡೆವೆಱು' ಪರಾ.

ಚಪ್ಪಡಿಎಳೆ=೧. ಚಪ್ಪಡಿಯನ್ನು ಹಾಕು ; ಹಾಸುಗಲ್ಲನ್ನು ಎಳೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು : ಮಕ್ಕಳುಮರೀ ತಲೆ ಮೇಲೆ ಚಪ್ಪಡಿ ಎಳೆಯೋಕೆ ? (ಚಂದತೋ. ೬೦). **ಚಪ್ಪಡಿಹಾಕು**=ಚಪ್ಪಡಿ ಎಳೆ ೨. : ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಡಿ ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). **ಚಪ್ಪಡಿಹಾಸು**= ಚಪ್ಪಡಿಎಳೆ ೨. : ಕೊನೆಗೂ ಅವನ ಮೇಲೆ ಚಪ್ಪಡಿ ಹಾಸಿದರು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಪ್ಪಟ್ಟೈ, ಚಪ್ಪಡಿ ; ಮಲ. ಚಪ್ಪಡ ; ತುಳು. ಚಪ್ಪಟೆ ; ತೆಲು. ಚಪ್ಪಿಡಿ. / ಮರಾ. ಚಪಟಾ, ಚಾಪಟ್, ಸಪಾಟ್. / ಸಂ. ಚರ್ಪಟ]

ಚಪ್ಪಟೆಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ; ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ: ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ, ಶಿವರಾಮಕಳ್ಳಿ, ಚಪ್ಪಟೆಕಳ್ಳಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೮-೦೦೬೦).

[ಚಪ್ಪಟೆ + ಕಳ್ಳಿ₂]

ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗು, ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗು ; ತಟ್ಟೆಯಾದ ಮೂಗು: "ಖುರಣಸ್, ಖುರಣಸ–ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗಿನವನು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗು :** "ಖುರಣಾಃ, ಖುರಣಸಃ–೨ ಗಂಟು ಮೂಗಿನವನು ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗಿನವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೭).

[ಚಪ್ಪಟೆ + ಮೂಗು₁]

ಚಪ್ಪಟೆಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೫-೦೦೦೫).

[ಚಪ್ಪಟೆ + ಹಂಬು]

ಚಪ್ಪಟ್ಟಿ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗು 'ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡಿ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲು, ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು (ನಾ).=ಚಪ್ಪಡಿ ೧: ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಪ್ಪಡಿ ಕಲ್ಲು ಸಿಕ್ಕಿತು (ಹುಟ್ಟಹ. ೭೨). **ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು**: ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ರೇಖಾಚಿತ್ರ ಬರುವಂತೆ ಹರಡಿರುವರು (ಹೊಯ್ಸಾ. ೦೮). [ಚಪ್ಪಡಿ (<ಚಪ್ಪಟಿ) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಚಪ್ಪಡಿಸು 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡೆ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು ; ಸಮತಟ್ಟಾಗು : ಕೊತ್ತಿಗಣ್ಗಳ ಕೋತಿಮುಸುಡಿನ ಚಪ್ಪಡೆವೆತ್ತು ನಡೆವ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದ . . . ಭೂತವೆ ನಡೆತಪ್ಪಂತೆ ಮನೆಗೆ ಬರಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೭-೧೦೪).

[ಚಪ್ಪಡೆ (<ಚಪ್ಪಟೆ) + ಪೆಱು$_1$]

ಚಪ್ಪನ್ನ 'ಛಪ್ಪನ್ನ' ನೋ.

ಚಪ್ಪನ್ನಕೋಟಿ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು ಕೋಟಿ: ಚಪ್ಪನ್ನಕೋಟಿ ಯಾದವರು ಹತ್ತಿದರು (ಪೋಹತ. ೩೬-೩೮) ; ಚಪ್ಪನ್ನಕೋಟಿ ಯಾದವರು ತಮ್ಮಮ್ಮನೆ ಯೊಳೊಪ್ಪಿ (ತುರಂಗ. ೮೦-೨೦). [ಚಪ್ಪನ್ನ (<ಛಪ್ಪನ್ನ) + ಕೋಟಿ$_1$]

ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ 'ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶ' ನೋ.

ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ 'ಛಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು 'ಛಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೊಟಿಯಮ್ಮನ ಅಳಿಯಂ ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಮಗಂ ಪುನ್ನಿ ಗೋಸಾಸಿ ಕೆಱಿಯಂ ಮ್ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೦-೨; 986 ?). [ಚಪ್ಪ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಪ್ಪರ (ನಾ). ೧. ಚಾವಣಿ ; ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ : ಕವರೆಂಬುದು ಚಪ್ಪರದೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೫); ಚಪ್ಪರಮಂ ಬೆಳ್ವಟ್ಟೆಗಳಿಂ ಪರುಠವಿಸಿದರು (ಚಿಕವಿ. ೪-೨೬) ; ಕನಕದ ಕಂಭಗಳು ಘನ ಚಪ್ಪರಗಳು (ಯನಳ. ೦೩) ; ಹಂಚಿನ ಚಪ್ಪರದ ತೂತುಗಳೊಳಗಿಂದೆಲ್ಲ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ನೇರವಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಶಾಧ. ೫೫). ೨. ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವು ಹಬ್ಬುವುದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಎತ್ತಿಕಟ್ಟಿದ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಕಾವಣ : "ಕಾವಣ ಪಂದರಮುಮೆನಲ್ಕಾವಗ ಚಪ್ಪರಮೆನಿಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೦೭೭) ; ಮಧುರ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಚಪ್ಪರಂಗಳಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೨೫); ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಚಪ್ಪರ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬-೦೨) ; ಪಡುವಲಕಾಯಿ ಬಳ್ಳಿಗೆ ಚಪ್ಪರವೇ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಅಡುಸೌ. ೧೨೯) ; ೩. ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಹಸುರುವಾಣಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹಂದರ : ಚಪ್ಪರಂಗಳ ಚೆಲ್ವುಮಂ ಮಂಟಪಂಗಳ ವಿಳಾಸ ಮುಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೭೦) ; ಪವಳದ ಚಪ್ಪರ ವಿಕ್ಕಿ ನಮ್ಮವರೆನ್ನ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭-೬); ಮದುವೆಯ ಚಪ್ಪರದ ಮುಂದಿಳಿಹಿದಂತಿರ್ದಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೨೨) ; ಮದುವೆಗೆ ಲಗ್ನವನ್ನೂ ಇಟ್ಟರು; ಚಪ್ಪರ ತೋರಣ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಈಕಥಿ. ೬೦). ೪. ಗುಡಿಸಲು ; ಜೋಪಡಿ : ಅಂಬಿಗನು ಸಮೀಪದಲ್ಲೆ ಇದ್ದ ಸಂಗನ ಚಪ್ಪರಕ್ಕೆ ನಡೆದನು (ಇಂದುಮು. ೪೫); ಚಪ್ಪರಕ್ಕೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದವ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ (ಗಾದೆ). ೫. ಅಂಗಳ ; ಪ್ರಾಂಗಣ : "ಪ್ರಾಂಗಣ ಪಂದರಂಗಳಿವು ಚಪ್ಪರಮೆಂದೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೪).

ಚಪ್ಪರಕಾಣಿಕೆ=(ಮದುವೆಯ) ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಯಿವಿರ್ರಿಗೆ ಚಪರಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಮರ್ರಿಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಡೊಂಬಕಾಣಿಕೆಯಿಲ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩೨ ; ?). **ಚಪ್ಪರಗಾಲಮಂಚ** = ಚಪ್ಪರಮಂಚ : (ಕ). **ಚಪ್ಪರದ ಹಣ**=ಚಪ್ಪರಕಾಣಿಕೆ: 'ಚಪ್ಪರದ ಹಣ' ವೆಂದು ಕರೆಯುವ ಅದನ್ನು ಊರಿನ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೪೦೮ ಅಡಿಟಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ಚಪ್ಪರ; ತುಳು. ಚಪ್ಪರ, ಚಪ್ಪರೊ. / ಹಿಂ. ಛಪ್ಪರ್ : ಮರಾ. ಛಪ್ಪರ, ಛಪರ್]

ಚಪ್ಪರಣೆ (ನಾ). ೧. (ತಿನ್ನುವಾಗ) ತುಟಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಚಪ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ; ಆಸ್ವಾದನೆ ; ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ಸವಿಯುವಿಕೆ : ಚುಂಬನ ಮಪ್ಪು ಚಪ್ಪರಣೆ ಬೇಡುವ ಬಕ್ಕುಡಿ ಕಾಯ್ದು ಕೂಡುವಟ್ಟುಂಬರಿ ಯೆಂಬಿವಾಗೆ ಸಲೆ ತನ್ನವು (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೭೦); ಆತಂ . . . ಕೇರಿಯೊಳಾ ದೊಡು ನೆರೆಯೆಂಬುದಂ ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳಾದೊಡಂ ಪಣ್ಣೆಂಬುದಂ ಸೈರಿಸಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೦೪೮). ೨. ಹೂಡಿದ ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವೇಗಗೊಳಿಸಲು ಅಥವಾ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಸಾರಥಿಗಳು ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ ; ತಟ್ಟುವಿಕೆ : ಸೂತರ ಚಪ್ಪರಣೆಗಳ ಮೀಱಿ ಖುರದಲಿ ಖೊಪ್ಪರಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದವು . . . ತೇಜಿಗಳು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೨-೦೭) ; ಹೇರ್ಗಳಂ ಬಿಸುಟ ಹೋರಿಗಳ ಚಪ್ಪರಣೆಯಿಂ ನಿಲಿಸಿ ಮೂಗುನೇಣಡುತೆ (ಚಿಬಪು. ೪೭-೪೬) ; ರಾವುತರ . . . ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳ್ ಕಿಳಿರ್ವ ಹಯದ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೫). ೩. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಧ್ವನಿ : "ಬೆಜ್ಜೆ=ಚಪ್ಪರಣೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; "ಬಗ್ಗು ಬಿಪ್ಪಂಡಮೆನೆ ಚಪ್ಪರಣೆಯು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೭೬) ; "ಗಿಳಿವಾತು ಬೆಜ್ಜೆ ಜಡಿಪಂ ಬಗ್ಗು ಬಿಪ್ಪಂಡವೆಂದೆಂಬಿವು ಚಪ್ಪರಣೆಯೆನಿಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೦) ; ಕಳಕುಠಂಗಳ ಬಗ್ಗಣೆ ಗಿಳಿಗಳ ಚಪ್ಪರಣೆಯಳಿಗಳಿಂಚರಮೆಸೆಗುಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೫). ೪. ಹುರಿದುಂಬಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ : ಹುರುಡು ಜಾಣುಮೆ ಚಳಬಳಿಕೆ ಚಪ್ಪರಣೆ ವಂಚನೆ ನೇಹವೆಂಬೀ ಪರಿಯ ಮಾಯಾ ವರಿಯದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೩೨). ೫. ಗದರಿಸುವಿಕೆ ; ಜಂಕಣೆ : "ಬಿಪ್ಪಂಡ . . . ಚಪ್ಪರಣೆಯುಮೆನ್ನೆ ಝಂಕಣೆಯು ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೨೩) ; ಅಂದಿನ ದರ್ಪಮನಂದಿ ನೊಂದು ಚಪ್ಪರಣೆಯನಿಂದು ತೋಱು ಖಳ ದುಷ್ಟ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೫೦).

[ಚಪ್ಪರಿ (<ಚಪ್ಪಿರಿ) + – ಅಣೆ$_4$]

ಚಪ್ಪರದವರೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆ: ಪಲಸು ತಡುಗಣಿ ಬಾಳೆ ಚಪ್ಪರದವರೆ ಚಂಬೆಗಳ . . . ಸವಿಯೊಘ್ಘರಣೆ ಘಮಘಮಿಸಲಿಕೆ ಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂರಾ. ೬-೨೫-೩೯).

[ಚಪ್ಪರ + ಅವರೆ$_1$]

ಚಪ್ಪರದ್ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪರ ಹಾಕಿ ಬೆಳೆಸಿದ ದ್ರಾಕ್ಷೆ : "ಮೃದ್ವೀಕಾ, ಗೋಸ್ತನೀ, ದ್ರಾಕ್ಷಾ, ಸ್ವಾದ್ವೀ, ಮಧುರಸಾ – ೫ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಹೆಸರುಗಳು . . . ಚಪ್ಪರದ್ರಾಕ್ಷೆಗೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೦).

[ಚಪ್ಪರ + ದ್ರಾಕ್ಷೆ]

ಚಪ್ಪರಬದನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಟೊಮ್ಯಾಟೊ ; ತಕ್ಕಾಳಿ : ಗೂದೆಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮಾಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಪ್ರುಜಿಗಿ. ೫೦-೦೦೩೦) ; ಅಯ್ಯನ ಚಪ್ಪರಬದನೆಯನ್ನು ಕರಿಯನ ಹಸು ಮೇದಿದ್ದಿತು (ಗರುದಾ. ೧೦೨). [ಚಪ್ಪರ + ಬದನೆ$_1$ (<ಬದಣೆ)]

ಚಪ್ಪರಮಂಚ (ನಾ). ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ ಕಟ್ಟಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಚೌಕಟ್ಟುಳ್ಳ ಮಂಚ ; ಮೇಲು ಚಪ್ಪರವುಳ್ಳ ಮಂಚ : ಚಪ್ಪರಮಂಚದ ಮೇಲೆನ್ನನೊಲಿದು ನೀನಪ್ಪಿ ಕೊಂಡಿರೊ ಬೆಚ್ಚಂತೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೬೫) ; ದಪ್ಪಕರತಿಯ ವಸಂತ ಕೇಳಿಯ ಚಿತ್ರವಿಪ್ಪುದ ನೋಡಿ ಸಂತಸದಿ ಚಪ್ಪರಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಕುಂಕುಮದಲರ್ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಯಲಿ ಮಂಡಿಸಿದ (ಪೋಹತ. ೨೨-೦೨) ; ಚಪ್ಪರಮಂಚ ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ ಮೇಲುಪ್ಪರಮಂಚ . . . ಸೆಳೆಮಂಚ ವೊಪ್ಪವಾಂತೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರದ. ೧೫-೨೬).

ಚಪ್ಪರಮಂಚದಾಟ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರ್ತನ : ಚಪ್ಪರಮಂಚದಾಟ ಎಂಬುದು ಈ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರದ ನರ್ತನಗಳೊಳಗೊಂದು (ಪಾರ್ತಿಸು. ೩೩).

[ಚಪ್ಪರ + ಮಂಚ]

ಚಪ್ಪರಿ 'ಚಪ್ಪಿರಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪರಿಸುವುದು ; ತಿಟ್ಟುವುದು ; ಚಪ್ಪರಣೆ : ಅದರ ಬೆನ್ನ ಗೊಂದು 'ಕಹಬಾಸಗಿರಿ'ಯ ಚಪ್ಪರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ನಗಾಡಿ. ೦೮೪). ೨. ಹೊಗಳಿಕೆ : ಶ್ಲಾಘನೆ : ಶಶಿಬಿಂಬದ ಪಂಗದೇ ಚಿ[ಪ್ಪಣಾ. ಪ]ಪ್ಪರಿಕೆಯೊಳಳ್ಳದೇಂ ತನಗೆ ಪೇಟುಗ ಮಧುವಿಂ ಪುರುಳುಂಟೆ (ದೇಶಾಕ. ೦೦-೭೬).

[ಚಪ್ಪರಿ (< ಚಪ್ಪರಿ) + – ಕೆ]

ಚಪ್ಪರಿಸು, ಚಪ್ಪಡಿಸು, ಚಪ್ಪಳಿಸು, ಛಪ್ಪರಿಸು, ತಪ್ಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿನ್ನುವಾಗ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ತುಟಿಗಳಿಂದ ಚಪ್ಪಳಿಂದ ಸದ್ದು ಮಾಡು ; ಚೀಪು ; ನಮಿ : ದುಷ್ಟ ಚಪಲೂ ಚಪ್ಪರಿಸಿದುದೊ ಕೆಡದನೊ ಹೆಳ್ಕಳ್ಳಕ್ಕೆದರೆ (ತೂ ಕರಾ. ೩-೩-೩೦) ; ಚದುರನಧರಸುಧೆಯಾಂಟಿ ಚಪ್ಪರಿಸಾ ವಧವಸೆಗಳಿದಿಗಳಿಗುವುದೊ (೪೦೬೩. ೯-೦೩೦) : ಪಲ್ಲವನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೂ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾಪೋದ್ಗ ೦೮೩) ; ನಾಲಿಗೆ ಚಪ್ಪರಿಸುವ ಅಳವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಲ್ಲೇ ಪುರಸೊತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೦೯೫). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಕೂಗು : ಅಳ್ಳಂ ಬಳ್ಳಂ ಚಳವಳಂ ಚಪ್ಪರಿಸಂ ತಳವಳಂ (ಅಪಚ. ೩-೯೦) ; ಕಡು ಕೊಬ್ಬಿ ಚಪ್ಪರಿಪ ರಾಜಶುಕಾಳಿಯಾನಾವುವೆಮ್ಮೆಗುಂ (ನಿರಂ. ೨-೭೩) ; ಕುಪ್ಪಳಿಸಿದೊಡಂ ಬೀಟದೆ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತೆಬ್ಬೆರೆಯಂ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳ್ (೪೦೬೫. ೨೬) ; ಅಬ್ಬರಣೆಯಲಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ನೆಗೆಹಿದರು ಬಲು[ಪಾತಾ. ಚಪ್ಪರಣೆಯಲಿ ಮುಸುಕಿದರು] ಮುಷ್ಕಿಗಳ ನೆಗೆಹುಲಿ (ತೂಕರಾ. ೬-೭-೨೬). ೩. ಚಪ್ಪರಿಂದಂ ಸದ್ದಾಗು ವಂತೆ ತಿಟ್ಟು,–ಬಡಿ,–ಅಪ್ಪಲಿಸು : ಉಚ್ಚಪ್ಪಣಂಗಂ ಸಾಸವತೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಮೆಣಸು ಸುಂಟಿ ಪೊಸಸುಣ್ಣಮಿವಂ ಚಿಪ್ಪರಿಸಿ ಬಡಿದು ಮೆಯ್ಯಂ ಸೊಪ್ಪಾಗಿರೆ ಮೋದಿ ಪುಸಿವರ್ ನಿರ್ದಯಯಿಂ (ರಮಣಾಶ್ವ. ೬-೭೦) ; ಸೊಳ್ಳೆಯ ಹುಳಗಳ ಕಾಟದಿಂದ ಅವನು ಮೈಯನ್ನೆಲ್ಲ ಚಪಚಪನೇ ಚಪ್ಪರಿಸಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದನು (ಇಜಸ. ೩೩೭). ೪. (ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವಂತೆ) ವೈದಡಹಂ ; ನೇವರಿಸಿ : ಕರಂ ರಯ್ಯಮನೆ ಪಾಡುತಿರ್ದಳಸಿಯಾಯ್ನ ಕಡಗಣ್ಣೊಳಿರದೆ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತುಂ (ಶಾಖಾ. ೩೦೯) ; ಕರುಣದಲಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿದನು ಕಂಧರವ (ಕುಷಾ. ೧೦-೩೩) ; ಅರಿಗಂಡಭೈರವ ಚುಟುಕಿಜಿದು ಚಪ್ಪರಿಸಿದನು ಭುಜವ (ತೂಕರಾ. ೪-೦೨-೩೯); ವಿಹಗಾಧೀಶ ತದ್ಭುಜವ ಚಪ್ಪರಿಸಿ . . . ಬೊಬ್ಬಿಜಿದ (ತೂಚಾಕ. ೩೮-೩೪); ತುರಂಗಗಳಂ ಚಪ್ಪರಿಸಲು . . . ಕಾರ ಮಿಂಚಿನ ತೆಱದೊಳಿರದಣಿಸಿದುವು (ಕೃವಿಭಾ. ೨೫-೪೩). ೫. ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ಇರು ಮಚ್ಚಮಂದು ಕಾಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿದೊಡಾನಿರೆನೆ ಮುಚ್ಚುಮಚಿಲ್ಲಿಯೇಕೆಯೊ (ಅಧಾಸಿ. ೫-೯); ಪಾಮರಿಯಾವತಿಯರಾರ್ದರ್ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಕೋಗಲೆಯೊಂಚರಮೆಂದು ಬೆರ್ಚಿ ಪಾಜವ ಗಿಳಿಯಿಂದು (ಅಜಪು. ೦-೬೨) ; "ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಬಾರದು" ರಾಮಿಗಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿದ (ಆತ್ಮಕ. ೫೦). ೬. ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಅಲಕ್ಷಿಸು : ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಕಪ್ಪವಾಯದೆ ಚಪ್ಪರಿಸುವ ಮಂದಲಿಕರುಮಂ (ಅದಿಪ. ೪-೬೨ ವ). ೭. ಹೀಯಾಳಿಸು : ಹಂಗಿಸು : ಮೂದಲಿಸು : ನಳತೀಳಾಳ ಪಿಂಡುಗಂಕಣದ ಸರಂ ಮೊರೆವಳಿಗಳ ಸರವುಂ ಚಪ್ಪರಿಸುವಿನಂ ಚಿನ್ನೆ ಪೊನ್ನೆ ಯರಲಂ ಕೊಯ್ಯಳ್ (ಅರಿಷ. ೦೦-೦೦೨) ; ಅಪ್ಪಲೆ ನೀಂ ವರವಣ್ಣಿಗನವುವುದನೆ ಬಯಸುತಿರ್ಪೆಯವ್ವೆಂದು ಕರಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ನಾರಕರ್ ತಂದಪ್ಪಿಸುವರ್ ಕಾಯ್ದು ಲೋಹಪಯಂ ಪುತ್ರಿಕೆಯಂ (ಸುಳುಮಾ. ೦೦-೪೨) : ಇವಪ್ಪರಿಸುವ ಮುಂದರಿಸುವ ಹೊಂಕರಿಸುವ ಬಗ್ಗಿಸುವ ಕಳಕಳಂ ಬಳಿವಿನೆಗಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೮೬) : ಕೊರಳ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳೆನುತ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ದ್ರುಪದದ ವಿರಾಟರೆಡ್ಡರು (ಕುಪಾಣ್ಡ್ಯ. ೬-೫೪). ೮. ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಆವರಿಸು : ಮದಾಕ್ಷಕಿಯಂ ಮಾಸಿಸಿ ಮುಂತ್ತು ಚಪ್ಪರಿಸಿಯುಂ (ಅದಿಪು. ೦-೦೦); ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಬಂದು ನಿನ್ನಂ ಮುಪ್ಪಡಿದುದಣಲೊಳ್ ಅದಸರಿದಂ ಜವಂ (ಅಪಚ. ೩-೯೭) ; ಮುಪ್ಪು ಚಪ್ಪರಿಸಿ ವರಾಧೀನನೆನಿಸುವೆನೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಭ್ಯು. ೦-೦೩೦) ; ಉಪ್ಪರಿಸಿತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ರಥಂಬರಮಪ್ಪರಿಸಾ ವಿಭ್ರಾಗಮಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿತ್ತು . . . ಭೇರಿಯ ಭೂರಿಗಭೀರನಿಸ್ವನಂ(ಸುಚ. ೦೬-೬) ; ಚಪ್ಪರಿಸಲರಿದೀ ನಿಶಾಟನ ನಿಪ್ಪಸರದಿಂ ಪಾಂಡವರಿಗಣಿ ದಪ್ಪಿತೆಂದರೆ ಸಾಮವೇ ಹಿತವು (ಶಾಕ್ಷ್ಣಾ. ೩೦-೨೬). **ಚಪ್ಪಡಿಸು**: ೪. ಅವಳ ದೇಹವು ನನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮೋಗಿಳ್ ಹಾಲಿ ಚಪ್ಪಡಿಸಿ ಉಯ್ಯುಲೆಯಂತಿ ಮಲಲಗಿಸಿತು (ಮುಟ್ಟಿ. ೪೪). **ಚಪ್ಪಳಿಸು**: ೩. ಲಲಸೆಯಂಜುಲಿ ಸಲಿಲದಿಂ ಚಪ್ಪಳಿಸುತಂ ಬೆನ್ನೊಳು ಕಿರಿಸಿನೊಳು ಜಲುವನೊತ್ತುವಳಾತ್ಮಜೆಗೆ (ಜಸಪು. ೦೫-೯). **ಛಪ್ಪರಿಸು** : ೫. ಮಂಹಾಪಾತಕನು ಬಾಗಿರಿಂಗೆ ಬಾರದಿರೆಂದು ಛಪ್ಪರಿಸಿ ಜಜ್ಜಿದು ವೃಷಭನಂ ರುಂಡಿಸುತ್ತೆ ನಿಲಿಸಿ (ಸಿಂಗಿಶಾ. ೪-೩೮). **ತಪ್ಪಡಿಸು** : ೪. ತಲೆದಡವಿ ತಪ್ಪಡಿಸಿ ಬಾಲ ಸಿದ್ಧರಾಮ ಕಾಲಜ್ಞರವನು ತೋರುವಂತು . . . ಬಂಗಾರ ಸಿರಿಗಿರಿಯ (ಸಿದ್ಧಪು. ೬-೬) ; ಅದನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಪ್ಪಡಿಸಿದಳು (ಗ್ಯಾಪ್ರಾಯಾ. ೫೬೭).

[ಚಪ್ಪರಿ (<ಚಪ್ಪರಿ) + – ಸು-/ಕೆಲು. ಚಪ್ಪಂಡಿಸು, ಚಪ್ಪಳಂಚು]

ಚಪ್ಪಲರ್, ಚಪ್ಪಲರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು ; ತಟ್ಟೆಯಾಗು ; ಗುಂಜ್ಜುಗೊಳ್ಳು ; ಎಸಟ್‌ಸಪ್ಪಟ್ಟದೆ ಮೆಗಣಿಯಂತೆ ಕಾರ್ದುರ ಚಪ್ಪಲರ್ದನೆಗೆಂ ಸಿಪ್ಪಟ್ಟು ಕರೆದುಕೊಂಡುವು ಸಪ್ಪದಮುವ್ವಳಿದನೊಟ್ಟನ ನಜುವಂಡುಗಳಂ (ಲೀಜಾಪ. ೯-೮೬) ; ನಸು ಜೋಲ್ಬುಡೆ ಕೊಂಕಿದೋಲೆ ಚಪ್ಪಲರ್ದ ಫಸನ್ನನಂ (ಸುಚ್ಚ. ೪-೬೦) ; ಚಪ್ಪಲರ್ದಿನಂ ಮೊಲೆ ತೆಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರ್ದರ್ (ಜಜ್ಞಪಿ. ೩-೦೪). ೨. ಸಂಪರ್ಣೂರ್ಣವಾಗಿ ಆರಿಳು : ಚಪ್ಪಲರ್ದ ಕೊಸವ್ಗುಗಳು ಕರವೊಪ್ಪಿದವು ಮನೋಜರಾಜ ರಾಜ್ಯೋದಯದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೦೦-೬೮). **ಚಿಪ್ಪಲಿಲರು** : ೧. ಸಡಿಲದ ಕಕ್ಕಿ ಚಪ್ಪಲಿರ ಮೊಗ ನಸುವಿಂತುಬಳ್ಳಿ ಬೆಂಡದ್ದ ಕಣ್ಣು . . . ಬೆಳ್ಳದರ ಬಾಯ್ದುಜಿ ಚಿಲ್ಪು ಬೀಜಿ (ನಾಗಿಳ. ೬-೬೦). [<ಚಪ್ಪ್ + ಅಲರ್]

ಚಪ್ಪಲರು 'ಚಪ್ಪಲರ್' ನೋ.

ಚಪ್ಪಲಿ, ಚಪ್ಪಲಂ, ಚಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಚರ್ಮದ ವೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಹೊಸ ಚಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಕೊಂಡವನು ಹಳೆಯದನ್ನೆಸೆದು ಬಡವನಂತೆ ಶ್ಯಾಮ ನನ್ನನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆದಿದ್ದ (ಅಂಹಿಸ. ೦೩೬) ; ಛಾರತೀಯರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಪ್ಪಲಿಗಳು (ಆಗಸ್ಯ. ೨೦) ; ಚಮ್ಮಡ ಸುಲಿದು, ಚಪ್ಪಲಿಗೆ ಉಂಗುರ ಹೊಲಿಸಿದುದು ತ್ರೇತೆಯೇ (ಶಡಪಾ. I, ೫೦೬). **ಚಿಪ್ಪಲು** : ಚಪ್ಪಲು. ಸೈಚ್‌ಗೌನು ಊಚೆ ಕೆಗೆದು, ಬಾತ್‌ರೂಮನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಪ ಆಲಿ. ೦೩) ; ನೀಲಿಲಿಬಣ್ಣದ ಪ್ಲಾಸ್ಟಿಕ್ ಚಿಪ್ಪಲು . . . ಎಷ್ಟು ಮಾಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಕಂಡೆಯಾ? (ಪ್ರಂಮಾ. ೬೦). **ಚಿಪ್ಪಲಿ**: ಚಿಪ್ಪಲಿ. ಇದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಿರಿಹು. ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಶಿರವ್ಪು. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ಬಹುಮತ ಚಿಪ್ಪುಲ್. ಚಿಪ್ಪುಲ್ ಬಹುವಚನ ಎಂದು ಕಾಣದ ಜನ ಇದನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಚಿಪ್ಪಲಿ ಎಂದು ಮಾಡಿ ತಂದು ಕೊಂಡಿದೀವಿ (ಪಪ್ರಮಾ. ೦೦೩).

[←ಹಿಂ. ಚಪ್ಪಲ್ ; ಮರಾ. ಚಪ್ಪಲ್. ಚಪಲ್, ಚಪಲೀ]

ಚಪ್ಪಲಿಲಿಚೆಂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕ). [?]

ಚಪ್ಪಲು 'ಚಪ್ಪಲಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳ್$_1$ 'ಚಪ್ಪಳಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳ್$_2$, ಚಿಪಳ್$_1$ (ನಾ). ತೊಡೆಯ ಹೊರಭಾಗ : ಹೊಡೆದರೆ ನಡುಬೆನ್ನು ಮಂಡೆ ಚಪ್ಪಳಿಗಳ ಒಡಗೂಡಿ ಕರಳ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಬಿಡದೆ ಚಿಲ್ಲಿತು ರಕ್ಕ(ಹರಿಹಾ. ೬-೬೪). **ಚಿಪಳ್**$_1$: ಕುದುರೆ . . . ಕಂದ ಮುಖ ತಲೆಯ ಕೊಂದಲು ಸತ್ವವಾಗಿ ಚಪಲವೂ ಎದೆಯೂ ಉದ್ದಿ ದೊಡ್ಡಿತ್ತಾಗಿ ಇರಲು (ಅಶ್ವಪ. ೩-೨೨ ವೀಳ್ಯ). [<ಚಪ್ಪ್]

ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕು 'ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು; ಸಪ್ಪಳಮಾಡು: ಪುಷ್ಪಕದೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಚಪ್ಪಳಿಗೊಳಲೊಯ್ದು ಹಾಕುವುವು ದೊಡ್ಡ ಕಪ್ಪಟವಾದ ಕೊಳದಲಿ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೨-೬೩). [<ಚಪ್ಪಳೆ + ಕೊಳ್1]

ಚಪ್ಪಳಿಸು1 (ಕ್ರಿ).=ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು : ಆ ಕೂಸು . . . ನಗುಗುಂ ಕೈ ಚಪ್ಪಳಿಸುಗುಂ ಹಲವನುಲಿಗುಂ (ಬಾಲಚಿ. ೦೩೨-೨೦); ಚಪ್ಪಳಿಸಿ ಕೈಗಳಂ ಕುರುನೃಪತಿ ಕೆಟ್ಟನಕಟ (ತುರಂಗ. ೭೦-೬೬). [ಚಪ್ಪಳೆ + – ಇಸು3]

ಚಪ್ಪಳಿಸು2 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳೆ, ಚಪ್ಪಳ1, ಚಪ್ಪಾಳೆ1, ಚೆಪ್ಪಾಳೆ, ಛಪ್ಪಳೆ, ತಪಾಳೆ, ತಪ್ಪಣ2, ತಪ್ಪಣೆ, ತಪ್ಪಳೆ, ತಪ್ಪಾಳೆ (ನಾ). ಎರಡೂ ಅಂಗೈಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಟಿಸಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ; ಕೈಪರೆ; ಕರತಾಡನ: "ತಾಳಃ . . . ಕಾಲದಿಂದ ಗೀತಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮಾಡುವ ಚಪ್ಪಳೆಯ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೯೬). **ಚಪ್ಪಳ1**: ಕರಗಳೆರಡಂ ಕೂಡಿ ಚಪ್ಪಳಮನಿಕ್ಕುತಂ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೪-೨೦). **ಚಪ್ಪಾಳೆ1**: ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳ ರವ ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ಹೊನ್ನ ತಪ್ಪಟೆಗಳ ದನಿಯಿಂದ . . . ತೇರು ಬಂದೊಪ್ಪಿತು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೦೦೦); ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳಂ ಹುಯ್ಯುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೬-೮); ಅವಳ ಮಾತಿಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳು . . . ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಪನಾ. ೦೩೪). **ಚೆಪ್ಪಾಳೆ**: ಕಿರುದನಿಯ ನಗು ಚೆಪ್ಪಾಳೆ ಮುತ್ತುಗಳು ಪಿಸುಮಾತು ಹಾಡು (ಮ ಲೆ.ನಾ. ೦೯೬). **ಛಪ್ಪಳೆ**: 'ಛಪ್ಪಳೆಯಿಡು' ಪರಾ. **ತಪಾಳೆ**: 'ಕೈತಪಾಳೆ' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಣ2**: 'ಕೈದಪ್ಪಣಿ' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಣೆ**: 'ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಳೆ**: ಮೆಲ್ನುಡಿ ಮುಡ್ದುಗೆಯ್ತ ವಿಂ ಪೊದವಿದ ನುಣ್ಣೊದಟ್ನುಡಿ ಮುದಂ ಮಿಗೆ ತಪ್ಪಳೆಗಾಡುವಾಯತಂ (ದಶಕು. ೫-೬೨). 'ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಾಳೆ**: ಪುಟ್ಟಕೈಯಲಿ ತಪ್ಪಾಳೆಯನಿಕ್ಕುವಳು ತಪ್ಪು ದಟ್ಟಡಿಯಿಟ್ಟು ನಡೆವಳು (ಕವಿಚ. II, ೪೮೫ ಪದ್ಮಿನೀಕಲ್ಯಾಣ).

ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು=ಕರತಾಡನ ಮಾಡು : ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟಿ ನಾ ಪಾಡುವೆ (ಪುರಂದ. ೦-೮೨-೧); ಜನ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟುವುದೊ ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಬಿಡುವುದು (ಭಾರದ. ೫೭೪). **ಚಪ್ಪಾಳೆ ಬಾರಿಸು**=ಚಪ್ಪಾಳೆತಟ್ಟು : ಆತ ಚಪ್ಪಾಳೆ ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳಿದ (ಅಶ್ರಮ. ೮೭). **ಚಪ್ಪಾಳೆಹಾಕು**=ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು : ಸುತ್ತಣ ಜನ ಪ್ರಶಂಸಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಚಪ್ಪಾಳೆಹಾಕುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಕನಸು ಕಟ್ಟಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೫೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಪ್ಪಾಣಿ ; ತುಳು. ಚಪ್ಪಳಿ ; ತೆಲು. ಚಪ್ಪಟ್ಲು]

ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು, ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು, ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು: ತೂಗಿ ತೊನೆದು ಕೈ ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟುತೆ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೩-೦೩); ಧಿಟ್ಟ ಚಂಚರು ಬಂದು ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟಿ ಯೇಡಿಸಿ ಕಾಡಿದಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗರು ನಿನ್ನನೆನ್ನಯ ಪಳ್ಳಿಗೈತಂದು (ಬಸಪು. ೦೮-೦೫). **ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು**: ಮದಿರಾರಸದ ಮದವೇಱಿ . . . ತೊದಟ್ನುಡಿಯಿಂದಂ ಕರದು ಬಯ್ವುತ್ತುಮುಟ್ಟುದಂ ಬಿಟ್ಟು ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟುತುಂ ಕುಣಿದು (ಬಾಧಪು. ೦೦-೦೩೯ ಪ). **ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು**: ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟುತ ತಾರೆಲೆವಾಡುತ ಒಪ್ಪಗೋವಳರ ಮಧ್ಯದೊಳು ಒಪ್ಪದಿನಾ ಬಲಕೇಶರೀವರ್ರಿರು ಬರ್ಪ ಪಟ್ಟಣದ ದಾರಿಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೦೬-೦೦೩).

[ಚಪ್ಪಳೆ + ಕುಟ್ಟು1]

ಚಪ್ಪಳೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟು; ಚಪ್ಪರಿಸು; ಸಡ್ಡುಹೊಡೆ : ನಿಪ್ಪಸರದೆ ತೋಳ ಮೊದಲ ಚಪ್ಪಳೆಗೊಳಿಸಿ ದಂಡೆಯ ಹೂಡಿ ನಿಂದಿರುವೊಪ್ಪವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಮೋಹತ. ೦೨-೮೪).

[ಚಪ್ಪಳೆ + ಕೊಳ್1 + – ಇಸು3]

ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು, ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕು, ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕು, ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು ; ಕೈಪರೆಗುಟ್ಟು; ಕರತಾಡನಮಾಡು: ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕಿ ನಲಿದು ಕೊಂಡಾಡಿ . . . ಡಾಕಿನಿತಂಡವೆಸೆದುವಾ ರಣದೆ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೭೨); ನೋಡಿ ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕಿ . . . ಕೇಕೆ ಹಾಕಿದೆ ಮಗುವು (ಹೂಹಾದಿ. ೧೬-೩). **ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕು**: ಓತು ಕುಣಿವರು ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕಿ (ಬಸಪು. ೪-೮); ನುಡಿವ ನಾಲಿಗೆಯ ಪಿಡಿದು ಬಿಡದೆ ಢಣಢಣರೆಂದು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕುತ್ತ (ಪುರಂದ. ೦-೫೩-೧); ಸರ್ವರು ಮುತ್ತಿ ಕದುಬಿ . . . ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕುತ ನಗುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೦೦-೫೨). **ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕು**: ನಿರ್ದಯ ಅವಿವೇಕತನದ ಪತನಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕುವನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೦). **ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕು**: ಕಾಲನಾಡಿಸೈ ಕುಮಾರ ಎಂದು ಕಾಂತೆಯರ್ ಮುಂದೆ ನಿಂದು ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕಿಯಾಡಿಸಲ್ ವಿಲಾಸದಿಂ . . . ಆಡಿದಂ ಕುಮಾರಕಂ (ದಶಕು. ೨-೭೪).

[ಚಪ್ಪಳೆ + ಇಕ್ಕು]

ಚಪ್ಪಟಿ, ಚಾಪಳಿ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು : "ಚಪ್ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಕ್ಕ]ಟಿಯೆಂದುವೊತ್ತಿ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು" (ಶಮದ. ಮ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ); "ಚಪ್ಪಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಚ್ಚಟಿ]ಯೆನಲ್ಕೆ ಚಪ್ಪಟೆ" (ಸಂಜೀವ. ೫); ಚಪ್ಪಟಿ, ಪುಚ್ಚಟಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಚಾಪಳಿ**: (ಗು). ೨. (ಕರಾ) ಸಮತಲವಾದ; ಸಪಾಟಾದ; ಹೆಚ್ಚು ಉಬ್ಬಿಲ್ಲದಿರುವ: ಚಾಪಳಿ ಗೊರಟುಳ್ಳ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಹೆಚ್ಚು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[?. / ತಮಿ. ಚಪ್ಪಳಿ=ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು]

ಚಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು: ಚಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತು ಬಾಯಿ ಬಿಚ್ಚಿಹೋಗುವಾಗ ದುಃಖ ಬೇಡ (ಪುರಂದ. ೩-೬೭-೫).

[<ಚಪ್ಪು1 + ಆಣಿಮುತ್ತು]

ಚಪ್ಪಾಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕು 'ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಿರಿ, ಚಪ್ಪರಿ, ಚೆಪ್ಪರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಸ್ವಾದಿಸು; ನಾಲಗೆ, ತುಟಿಗಳಿಂದ ಸವಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನು ; ಹೀರು ; ಚಪ್ಪರಿಸು : ಚನ್ನಯ್ಯನುಂಡು ಮಿಕ್ಕುದ್ದ ಚಪ್ಪಿರಿದು ಸವಿದ (ಚನ್ನವ.ಕ. ೩೭೦-೭೭೦); ಕಡುವುಳಿಗಳ್ಳನೊಂದು ತಿಳಿವಟ್ಟಲನಿಟ್ಟೆಱಿಯಲ್ಕೆ . . . ಕುಡಿದು ಚಪ್ಪಿರಿದು (ದಶಕು. ೮-೨೦೪); ಮೊಗದೊಳು ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಚೆಂದುಟಿ ರಸವ ಸವಿದು ಚಪ್ಪಿರಿದ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೦). ೨. (ಆಲಂ) ಅನುಭವಿಸು : ಸೌಖ್ಯಮಂ ಚಪ್ಪಿರಿದು (ಸ್ವರೂಪಾ. ೩-೨೬). **ಚಪ್ಪರಿ** : ೧. ಕೆಳಗೆ ನಿಂದು ಚಪ್ಪರಿದಡೆ ತೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿತ್ತೇ ಹಣ್ಣು (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦-೧೨೪); ಚಪ್ಪರಿದೀಂಟಿ ನೂತ್ನ ಕಣಿಶೋದ್ಭವ ಸಾರಮಂ (ಉದ್ಕಟ. ೩-೨೦); ಮರುಳುಗಳು ಬಾಯ ಬಿಡುತ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಚಪ್ಪರಿದು ದಣಿವಂದದಿಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೨-೬-೪೬); ರಸ ರಸಾಯನವ ಚಪ್ಪರಿದು (ಮೋಹತ. ೩-೫೭). ೩. ಮೆಲುಕು ಹಾಕು: ಅದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾತಾಡಿ ಅದನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಯೋ ನಮ್ಮ ನಡತೆ ಸರೀನೆ ? (ನಿಂಬಿನ. ೦೩೪). **ಚೆಪ್ಪರಿ**: ೧. ಈಶ್ವರಂ ತೆರೆಯ ಮಱೆಯೊಳ್ ಮುನ್ನಿನಂದದಿಂ ಚೆಪ್ಪರಿವುತಾರೋಗಿಸದಿರಲು (ಜಿಬಪು. ೫೫-೧೨).

[ಚಪ್ಪು + ಇರಿ1]

ಚಪ್ಪು, ಜಬ್ಬು1 (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಗಿದು ತಿನ್ನು ; ಅರೆದು ತಿನ್ನು ; ಮೆಲು ಕಾಡಿಸು. 'ಚಪ್ಪಿರಿ' ಪರಾ. **ಜಬ್ಬು1**: ೨. ಚೀಪು; ಸೀಪು: ಮಗು ದೊಡ್ಡದಾದರೂ ಮೊಲೆ ಜಬ್ಬುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ಚಪ್ಪು; ಮಲ್ತೊ. ಚೊಪ್ಪೆ]

ಚಪ್ಪೆ1, ಚೆಪ್ಪೆ, ಛಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು ; ತಟ್ಟೆಯಾದುದು. 'ಚಪ್ಪಲರ್' ಪರಾ. ೨. ತೊಡೆಯ ಹೊರಭಾಗ: ಆ ಆಕಳಿನ ಮುಂಗಾಲಿನ ಚಪ್ಪೆಗೆ . . . ಮೆಲ್ಲನೆ ತಿವಿಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೯೦) : ಚಪ್ಪೆ

ಗಳಿರಡೂ ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿಯಂತಾಗಿದ್ದುವು (ಕಉಮು. ೦೭೭) : ಅದರ ಚಪ್ಪೆ ಎಲುವಿನ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ . . . ಅದರ ಹೆಸರು ಬರೆದನು (ಬಂಗಾಚ. ೪೩). **ಚಿಪ್ಪೆ**: ೧. 'ಚಿಪ್ಪೆವಡೆ' ಪರಾ. ೨. 'ಚಿಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ' ಪರಾ. **ಛಪ್ಪೆ**: ೨. ಟೊಂಕದ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ದೊಡ್ಡವರದು ಛಪ್ಪೆಯ ಎಲುವು: ಗಲ್ಲವೆ (ಮುಂಜಾಮು. ೬-೩೦೨).

[ದೇ.ಚ ತಮು. **ಚಪ್ಪೈ**; ಮಲ. **ಚಿವ್ವು**; ತೆಲು. **ಚಪ್ಪಿ**]

ಚಪ್ಪೈ೩ 'ಸಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪೈ೩ 'ಛಾಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪೈ೪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಪ್ಪೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನ್ನೂ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ಕೂಡಿ ಮಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಒತ್ತಿಸಲು ವಕ್ಷಿಗ್ರಹ ಹರವಹುದು. ಚಪ್ಪೆಯ ಬೀಜವ ತೇದು ಪಾನ ಲೇವನಗಳ ಮಾಡಿಸಲು ವಕ್ಷಿಗ್ರಹ ಹರವಹುದು (ಕ್ರಿಕಾ. II, ೦೪). [?]

ಚಪ್ಪೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು ; ಚಪ್ಪಡಿಗಲ್ಲು: ಹಾಸುಗಲ್ಲು: ಒಂದಗಲು ಚಪ್ಪೆಗಲ್ಲಿನಂದ ಒಂದಗಲು ಅಡ್ಡಗಲ್ಲಿನಂದ ಒಂದಗಲು ಊರ್ಧ್ವಗಲ್ಲಾಗಿ ನಿಂದಿಹುದಾಗಿ (ಮೋಕಥಾ. ೨೫೫-೭೭).

[ಚಪ್ಪೆ + ಕಲ್ಲು (<ಕರ್ಣ್ಣ)]

ಚಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ, ಚಿಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ (ನಾ).=ಚಿಪ್ಪೆರೋಗ : (ಅಷ್ಟಾ. XV, ೩೦). ಚಿಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ : ಕೆಲವು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ದೊಡ್ಡಜಾಡ್ಯ ಚಿಪ್ಪೆ ಜಾಡ್ಯ ನರಡಿ . . . ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದುಂಟು (ಗ್ರಾಚಿಕಾ. ೦೦೩).

[ಚಪ್ಪೆ + ಜಾಡ್ಯ]

ಚಪ್ಪೆರೋಗ (ನಾ). ದನಗಳಿಗೆ ಭೇದಿ ವಿಪರೀತವಾಗುತ್ತ ಜಂಘಾಬಲ ಉಡುಗಿ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಚಪ್ಪೆರೋಗದ ಉಚ್ಚಾಟ ಹೆಚ್ಚಿದಾಗ ಊರು ಪಂಥ್ಯದಲ್ಲಿರುವ್ಯಗೋಗಲ್ಲು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ವಾಡಿಕೆ (ಹುಬ್ಬಿಹ. ೭೦) ; ಇದು ಚಪ್ಪೆರೋಗ . . . ಎಂಬ ರೋಗ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಪಶುವೈ. ೧೦). [ಚಪ್ಪೆ + ರೋಗ]

ಚಪ್ಪೋಡು, ಚವ್ವೋಡು, ಚಪ್ಪಗೋಡು, ಚಿವ್ವೋಡು (ನಾ). ೧. ತಾವ್ಯಶಾಸನ; ಲಿಖಿತವಾದ ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ: ಸಾಹಿಶಯ ವದ್ಯಂಗಳೇ ವಜ್ರಮಯದ ವಿಖ್ಯಾತವೆಂದಿವ ಚಪ್ಪೋಡಾಗಿರುತಿರ್ದವು (ವಿಕ್ರಮ. ೦-೦೭-೪೩) ; ಚಪ್ಪೋಡ ತಿಳಿದುಬಹಿದಾತಗಂ ಸೇನಾಧಿಪತ್ಯಗಟ್ಟುತ್ತ . . . ವನ್ನರ್ಧಾಸಂಹಾಸನಾರೂಢನಂ ಮಾಳ್ಪಂ (ಪ್ರಭಾಪ. ೬-೦೭). ೨. ಸೊವೆಮ್ಮ್ಯ : ಸ್ವತ್ತು : ಆಸ್ತಿ : ವಿಜ್ಞಾಪವು ಯಾವೊಂದು ದೇಶದ ಚಪ್ಪೋಡೂ ಅಲ್ಲ (ವಿಕಾಸ. ೩೦). **ಚಪ್ಪೋಡು** : ೧. ಯಾ ಚವೋಡ ಬರ ದಾತ ಜಾಗೇಸಹರ ಚಕ್ರಪ್ಪನ ಪೌತ್ರರಾದ . . . ಹುಚ್ಚಣ್ಣನ ಕೈಯ ಬರಹ (ಎಳ. XII, ಹುಬಾಚಿ. ೪೦೪-೪೦೫). **ಚಿಪ್ಪೆಗೋಡು** : ೧. ವೇಲುಲು ಕೋಟೆ ಚಪ್ಪೆಗೋಡು ಇಲ್ಲದೆ ಬರಿಯ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಈಚೆಗೆ ಅನಾಮಧೇಯ ಗುರುಗಳಿಂದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದವರು ಬರಿಯ ಬುಡ್ಡ ದಾಸಯ್ಯಗಳು (ಗಡುದಾ. ೦೭೭). **ಚಿಪ್ಪೆವ್ವೋಡು**: ೨. ಈ ಭೂಮಿ ಯಾವುಬ್ಬನ ಚಿಪ್ಪೆವ್ವೋಡಲ್ಲ: ಅದು ದೇವರದು (ಕುಪಡು. ೩೦೩) : ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಯಾವೊಂದು ಜನಾಂಗದ . . . ಚಿಪ್ಪೆವ್ವೋಡಲ್ಲ: ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲ (ಕ್ರಸಪ್ರ. VIII, ಮುಜುಪ್ರ). ಇದು 'ತಾಮ್ರಪತ್ರ' ಎಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದದ ಅನುವಾದವಿರಲಿ ಹುದುದು. [ದೇ.ಚ ತಮು. ಮಲ. **ಚಿಪ್ಪೇಟು**]

ಚಪ್ಪಾಸಿ 'ಚಪರಾಸಿ' ನೋ.

ಚಬಕ 'ಚಬುಕಿ' ನೋ.

ಚಬಕಾರ 'ಚಬುಕಾರ' ನೋ.

ಚಬಿಕ 'ಚಬುಕಿ' ನೋ.

ಚಬುಕ 'ಚಬುಕಿ' ನೋ.

ಚಬುಕಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಚಾಟಿಯಿಂದ ತಿವಿದು ವೇಗಗೊಳಿಸು,—ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು : ಪಕ್ಕಿರ್ದ ಕುದಿರೆಯಂ ಚಬುಕಂಗೆಯ್ದು (ಹರ್ಕ್ಷಾ. ೭-೦೦೯).

[ಚಬುಕ (<ಚಬುಕಿ) + ಕೆಯ್ $_1$]

ಚಬುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಚಬುಕಂಗೆಯ್ : ಬಾಲಕಯು ತನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹಿಮ್ಮಡಿಯಿಂದ ಚಬುಕಾಯಿಸುತ್ತಾ . . . ಮುಂದೆ ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದಳು (ಕುಹಾಡ. ೦೩).

[<ಚಬುಕು + -ಇಸು]

ಚಬುಕಾರ, ಚಬುಕಾರ, ಸಬುಕಾರ (ನಾ). ಸೋವೆ ; ಸಾಬೂನು ; ಸಬ್ಬು: "ಚಬುಕಾರ, ಚಬುಕಾರ—ಸಬುಕಾರ" (ಗಂಗಾಮು. ೦೩೯). **ಚಬುಕಾರ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಸಬುಕಾರ** : ಆ ಕೊಳೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಬಲ್ಲಿಯ ಸಬುಕಾರ ಸಾಕಾಗಿದ್ದಿತು (ಹಯಾಚ ೭೪೩) : ಸಬುಕಾರದ ನೊರೆಯನ್ನು ಮುಖದ ತುಂಬ ಮೆತ್ತುತ್ತಾರೆ (ದಣಪ್ರ. ೬೯) ; ತಲೆಗೆ ಸಬುಕಾರ ಹಚ್ಚುವದರಿಂದ ಕೂದಲುಗಳು ಬಿರುಸಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವವು (ಬ್ರಹ್ಮಚಿ. ೦೫೦). [ದೇ.ಚ ತಮು. ಚಬುಕ್ಕಾರ; ಮಲ. ಚವ್ವಕ್ಕಾರ್; ತುಳು. ಚಬುಕಾರ, ಚಬುಕಾರ, ಸೌಕಾರ; ತೆಲು. ಚವ್ವಕಾರ, ಚೌಕಾರ]

ಚಬುಕಿ, ಚಬಕ, ಚಬಿಕ, ಚಬುಕ್ಕ, ಚಾಬುಕಿ, ಚಬುಬುಕ್ಕು, ಸಬುಕ (ನಾ). ೧. ಚಾವಟಿ; ಚಾಟಿ; ಚಿಡಿ: ಚಟುಲ ಹಯಗಳ ಚಬುಕಿಕ್ಕಲು ಪಟುನೆಗೆದು . . . ಕುಂದುವು ದಿವದಾನ್ಹಕಣಿ (ಕಾಶಿರಾ. ೦೯-೦೦); ಬಲ ಪಟು ಹನುವನ ಬಾಲ ಚಬುಕಂ ಕೊಲ್ಲೂ ತೊಲಗದ ಕಂಭ ಮುಂದುಲಿದ ತರೆ ಕಳಸದ ಬಿರಿದಿನ ಹರಿಗುಂ ವಂದಿ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪೊಣವಟ್ಟರು (ಶುಚಾಸಾ. ೦೦-೩೩); ಖಂಡದ ಹಿಡಿಗಲ್ಲು ನರದ ಚಬುಕಂಗಳ ಗಂಡಭೂಭತಗಳೆದ್ದವಾಗ (ಹರಿಹಾ. ೪೪-೩೬) ೨. (ಆಲಂ) ಚುರುಕು ; ಚಪಲತೆ : ಸಂಬ್ರು ಎಳೆ ನಾಗರಹಾವಿನಂತೆ ಚಬುಕಾಗಿ . . . ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಭೀಮಾಶಾ.೦೨). **ಚಬಿಕ**: ೧. ಸಾರಥಿಯು ಪುಷ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚಬುಕಿಂದ ಹೊಡೆಯುವನು (ಮುಂಜಾಮು. ೬-೨೪) ; ಒಂದು ದಿನ ಪೋಲೀಸರ ಚಬುಕ ಬಿದ್ದು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಾಸಾಳದ್ದಿತು (ಗಾಳಿಪ. ೦೩೯); ಕುದುರೆಗೊಂದು ಚಬುಕದೇನನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಜೇಳಿದ (ಜಾಪ್ರ. ೦೩). **ಚಬಿಕಿ**: ೧. ಆ ರಾಯನು . . . ತನ್ನ ಚಬಿಕನ ವೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಆತನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನೋಯಿಸಲು (ಕ್ಷಾಪ್ರ. ೩೩). **ಚಬುಕಿ**: ೧. ಚುಬಕ ಚಾಟಿ ಚಮ್ಮಟಿಕೆಯಿಂದಱಿಜಱಿಜ ಬಡಿದು . . . ಭಂಗ ಬಡಿಸೆಯಂ ನಿರವಿಸಿದನು (ಹಂಪ.ಪು.೩೭-೨೨). **ಚಾಬುಬುಕಿ**: ೧. ಕಾಕಾನಿಂದ ಚಾಬುಬಕಿ ಏಟು ತಿಂದ (ದೀಪಹಿ. II, ೦೯೮): ಬಡ ಚಾಂಗಾವದವ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಯಿತೊ, ಚಾಬುಕು ಯಾರ ಕೈ ಸೇರಿತೊ (ಕ್ರೀಚಾಂತ. III, ೬೪). **ಚಬುಬುಕ್ಕು**: ೧. ಸೈರಿಸದೆ ಆರ್ಜವರ ಚುಬುಕಿಕ ಎನ್ನುಬಾರನ ಪರಮಸೇವೆಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು . . . ಎಳೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿದೆ (ಪಶ್ಚಿಕ. ೩೦-೦). **ಸಬುಕ**: ೧. ಚರ್ಮದ ಜೀನೂ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆಯ ಸಬಕವೂ ಆವೆ (ಹಂಗಾಳ್ಳ. ೩೬).

ಚಬುಕುಮಾಡು, ಚುಬುಕುಮಾಡು = (ಕುದುರೆಯನ್ನು) ಚಬುಕಿನಿಂದ ಹೊಡೆದು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು : ಛಾಯಾಗುವ್ಯನು ರಥಾಶ್ವಮಂ ಚಬುಕುಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೯೬-೦೫) : ರಾಶ್ವಸನು—ಅಶ್ವಮಂ ಚಬುಕು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಮುಜುಮುಂ. ೦೩೦); ರಥಾಶ್ವಗಳ ಕರೀರಗಳಂ ಸವರಿ ಚುಬುಕುಮಾಡಿ . . . ರಥವನ್ನು ನಡೆಸು (ಕೃಪಾವಿ. ೯೬).

[←ಪಾರ್. ಹಿಂ. ಚಾಬುಕ್; ಮರಾ. ಚಾಬೂಕ್]

ಚಬ್ಬಣವಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತೆಂಕಲು ಚಬ್ಬಣವಾವಿಯ ಸೀಮೆ (ಕಇ. II, ೦೦-೨೩ : ೧೦೭೨) : ಚಬ್ಬಣವಾವಿಯ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಸಿನ್ನಿಪೇಡಲು ಬಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಕಇ. II, ೦೬-೦೫; ೧೧೭೨) [?]

ಚಬ್ಬಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅವರಣ್ಣಂ ಚಬ್ಬಯ್ಯಂ ಕಲ್ಲಂ ನಿಱಿಸಿದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೮೬-೭ ; 1004). [ಚಬ್ಬ$_0$+ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಬ್ಬಿಜೋಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ರಾಜಾದಿತ್ಯರಸರ್ ಕೋಸವಳಂ ಸವಲಖ್ಯೇಯೆ ಭಾಗಮುಮಂ ಚಬ್ಬಿಜೋಯಿ ಯೆಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಾಸಿರಮುಮಂ . . . ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುತ್ತುಂ (ಕಇಅ. ೨೨-೭-೨೪; 1083). [?]

ಚಬ್ಬಿಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಸವಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗಂ ಚಬ್ಬಿಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೯-೮ ; 918). [ಚಬ್ಬಿ$_0$ + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಚಬ್ಬೆ 'ಸಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಚಮ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ,– ಪಾನಪಾತ್ರೆ : ದಶಚಮದಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಗೃಹಗಳು ಮುಸಲ ಶಮ್ಯವುಲೂಖಲಂಗಳು . . . ಅಗ್ನೀಧ್ರರಾ ದ್ವಾದಶಕರೊಷ್ಟಿದರು (ಕೌಶಿಠಾ. ೦-೫೯). P ಯಾಗದಲ್ಲಿ ೧. ಹೋತೃವಿಗೆ 'ಮಂಡಲ,' ೨. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ಚತುರಸ್ರಕ', ೩. ಉದ್ಗಾತೃವಿಗೆ 'ತ್ರ್ಯಸ್ರಿ', ೪. ಯಜಮಾನನಿಗೆ 'ಪೃಥು', ೫. ಪ್ರಶಾಸ್ತೃವಿಗೆ 'ಅವತಷ್ಟ', ೬. ಬ್ರಹ್ಮಶಂಸಿಗೆ 'ಉತ್ತೋಷ್ಟ', ೭. ಪೋತೃವಿಗೆ 'ವಿಶಾಖಿ', ೮. ನೇಷ್ಟೃವಿಗೆ 'ದ್ವಿಗೃಹೀತಕ', ೯. ಅಚ್ಛಾವಾಕನಿಗೆ 'ರಾಸ್ನಾವ', ೧೦. ಅಗ್ನೀಧ್ರನಿಗೆ 'ಮಯೂಖಿಕ' ಎಂಬ ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಚಮಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ವಿಧಾಯಕವಾಗಿವೆ. [<ಸಂ. ಚಮಸ]

ಚಮಕ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ದುಮುದುಮು ತತ್ತೊಂ ತತ್ತೊಂಗೆನುತಂ ಚಮಕಂ ತಕನಕ ತಕ ಎಂದೆನುತಂ (ತುಂಗಭ. ೨).

ಚಮಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ವೇದಸೂಕ್ತದ ಹೆಸರು : ಚಮಕದಿಂದ ಖಿಲಾಧಿಪತ್ಯವ ನಮಕದಿಂದಖಿಲಾತ್ಮಭಾವವಮರಮನುಜಭುಜಂಗ ಮುಖದೊಳ್ಬಿತ್ತರಿಸುತಿರಲು (ವಿವೇಭ. ೦೨-೯೯). [ಸಂ.]

ಚಮಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೋರೈಸು; ಕುಕ್ಕು : ಅದನ್ನು ನೋಡಿದಂತೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣು ಚಮಕಾಯಿಸಿ ಹೋಯಿತು (ಎಳೆಕ. ೫೯). ೨. = ಚಮಕಿಸು ೩ : ನನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚಮಕಾಯಿಸುವುದರೊಳಗೆ ಭೀಮರಾಜನು ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದನು (ಶ್ರೀಠಾಯ. ೨೦೬) ; ನಾಯಕನು . . . ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚಮಕಾಯಿಸಿದನು (ಮಲ್ಲಿ. ೫೭). ೩. ನಡುಗಿಸು ; ಬೆದರಿಸು ; (ಕಿ).

[ಚಮಕ್ಕಾ$_0$ (← P ಹಿಂ. ಚಮಕಾನಾ) + – ಇಸು$_3$.]

ಚಮಕಿ (ನಾ). ೧. ಬೇಗಡೆ; ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ. ೨. ಹೊಳೆಯುವ ವಸ್ತು,– ಪುಡಿ; ಕಿವಿಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಮಿರುಗುವ ಚಮಕಿಯ ಕಾಗದದ ಓಲೆ (ಅಲಹೂ. ೯); ನಾವು ಚಮಕಿಯ ಅಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟು (ಅಲಮ. ೨೨); ಚಮಕಿಯ ಕುಂಕುಮದ ಬಾಸಿಂಗ . . . ಮೆರಗು ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೮೪). ೩. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಮಿಂಚಿನ ವೇಗದ ಹೊಡೆತ: ಯಿಬ್ಬರು ಸಾಧಕರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಬಂಡಿಕೋಲ್ಗಳ ವಳಗೆ ವಂದು ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ಕೂಡಿ ಯಿದಿರಾಗಿ ಯಿದ್ದ ವೈರಿಯ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಏಟು ಯಾವದು ಅದು ಚಮಕಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಐಡ್ಡಟೀ. ೩-೫೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮಕೀ]

ಚಮಕಿತ (ಗು). ೧. ಚಕಿತ; ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡ; ಬೆರಗಾದ. (ನಾ). ೨. ವಿಸ್ಮಿತನಾದವನು: ಒಡನೇ ಅವರು ಮಾಯವಾದದ್ದನ್ನು ಕಂಡ ಬಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲರೂ ಚಮಕಿತರಾದರು (ಪುರಾವಿ. ೧೦೪) ; ಭೂಪತಿಯು ಚಮಕಿತನಾಗಿ ನಿಂತು ಚಾರುನ ಮುಖದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತಾ ನಿಂತುಕೊಂಡನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೯೪); ದರವಾನನು ತೂಕಡಿಸುತ್ತ ತೂಕಡಿಸುತ್ತ ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಒಂದು ಸಲ ಚಮಕಿತನಾಗಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೬೭).

[<ಸಂ. ಚಮತ್ಕೃತ]

ಚಮಕಿಬಟ್ಟು (ನಾ). "ಉಡುಪು, ಮೊ. ಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೊಲಿಯುವ ನಾಣ್ಯದಾಕಾರದ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಮೊ. ಗಳ ಅಲಂಕಾರದ ಬಟ್ಟು" (Sequin. ಇಂಕನಿ). [ಚಮಕಿ + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚಮಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಕಲಕಿಸು; ಥಳಥಳಿಸು: ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಜರಿಯ ದಡಿ ಹೆಚ್ಚು ಝುಗಝುಗಿಸಿ ಚಮಕಿಸುತ್ತದೆ (ಚೆಂದುಟಿ. ೬೦); ನಗುವಾಗ್ಗೆ ಆಕೆಯ ತುಟಿಗಳೆರಡೂ ತೆರೆದು ಚಮಕಿಸಿದವು (ಚೆಂದುಟಿ. ೮೮). ೨. ಜಳಪಿಸು ; ಹೊಳೆಯಿಸು : (ಕಿ). ೩. ಚಾಟಿಯಿಂದ ಬಡಿದು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು: ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚಮಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಆರ್ಯಕ. ೦೨೪).

[ಚಮಕು + – ಇಸು$_3$]

ಚಮಕು (ನಾ). ೧. ಥಳಕು ; ಥಳಥಳಿಸುವಿಕೆ : ಚಿತ್ತದ ಎಚ್ಚರವು ಅವರಿಗೆ ಸೊನ್ನೆ ; ಅವರಿಗೆ ಚಮಕು ಬೇಕು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೦೮). ೨. ಹೊಳಪು : ಚನ್ನಬಸವಾಂಕನ ಬರೆವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚದುರಿದೆ ಚಮಕಿಲ್ಲ (ಕಸಾಚ. ೩೩೦). ೩. ಚುರುಕು ; ಚೂಟಿ : ಹವಾದೊಳಗ ಹಾರಾಡಿದರ ಚಮಕ ಹತ್ತಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಚಮಕ ಇಲ್ದ ಗಾಳಿ ಎಲ್ಲೈತಿ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೨೬).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮಕ್]

ಚಮಗಾರ, ಸಮಗಾರ, ಸಮ್ಮಕಾರ, ಸಮ್ಮಗಾಱ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಮೋಚಿ : ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಚಮಗಾರನನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಹಾಗೇ ಮನೆ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೊಕ್ಕು ಈತ ತಾಯಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವನು (ಗೌರಾಂಗ. ೦೦) ; ಚೆಂದವಾದ ಚಪ್ಪಲಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವ ಚಮಗಾರನನ್ನು ನೀವು ನೋಡಿರಬಹುದು (ಮಾವಾದ. ೦೦೮). **ಸಮಗಾರ :** "ಸಮಗಾರ–ಚರ್ಮಕಾರ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೨೦) ; ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಆಸಕ್ತನಾಗುವವನು ಸಮಗಾರನೇ ಸರಿ ಎಂದು ಅಷ್ಟಾವಕ್ರ ಮಹರ್ಷಿಗಳನ್ನುವರು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೧೯೦); ಹಲವು ಸಮಗಾರರು ಕೂಡಿ ತೊಗಲೆಲ್ಲಾ ಹದ ಕೆಡಿಸಿದರು (ಗಾದೆ). **ಸಮ್ಮಕಾರ:** ಬ್ರಹ್ಮವನರಿದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸರ್ವ ಜೀವ ಹತಕರ್ಮಕ್ಕೊಳಗಾದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಕಾರ (ಕಡ್ಡುಮು. ೦೦). **ಸಮ್ಮಗಾಱ:** "ಚರ್ಮಕಾರ" (ನಾಚಿಠಾ. ೯); "ಚರ್ಮಕೃತ್ಯಂ ಪಾದುಕಾಕಾರನೆಂದೆನಲು ಸಮ್ಮಗಾಱಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೨-೬); ಶ್ರೀಮಹಾಚಾತುರ್ವ್ವಿದ್ಯ ಸಮುದಯಮಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರ್ವ್ವರುಂ ಈ ಊರ ಸಮ್ಮಗಾಱರಾ ಕವಱ್ತಿಯಾನ್ವಿಟ್ಟಾರ್ (ಕಇ. I, ೪-೩; ಸು. ೮೯೦ಯ ಶತ); ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಂ-ಕ್ರಕಚ–ಕರಗಸ; ಚರ್ಮಕಾರ–ಸಮ್ಮಗಾಱ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಹುಸಿ ಮೊಳೆತುದಂತ್ಯಜೆಯಲಾ ಹುಸಿಯೆಸೆದುದಂಕುರ ಸಮ್ಮಗಾಱನಲಿ (ಕೌಶಿಠಾ. ೦೦-೩೦) ; ದೂಸಿಗರ ಪೂವಡಿಗರ ಸಮ್ಮಗಾಱರ . . . ನಾಡಿಗರೊಂದು ಜಂಗುಳಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೮-೦೪). P. ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಚರ್ಮಕಾರ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ಚಮ್ಮಗಾರ' ಎನ್ನುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತದ್ಭವ. 'ಚಮಗಾರ' ಎನ್ನುವುದು ಅದರ ಮುಂದಿನ ರೂಪ. ಸಕಾರದಿಂದ ಮೊದಲಾಗುವ ಮತ್ತು ಶಕಟರೇಫದಿಂದ ಕೊನೆಗಾಣುವ 'ಸಮ್ಮಗಾಱ'ವು ಕವಿಗಳು ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ಸ್ವರೂಪಗಳಿರಬಹುದು. [<ಸಂ. ಚರ್ಮಕಾರ]

ಚಮಚ, ಚಮಚೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಸವುಟಿನಾಕಾರದ ಸಾಧನ : ಖಾರವನ್ನಾದರೂ ತಿನ್ನೋಣವೆಂದರೆ ಅದೂ ಅಷ್ಟೆ ಉಳಿದಿದೆ–ಒಂದು ಚಮಚ, ಎರಡು ಚಮಚ (ಆಗಸ್ಕ್. ೬) ; ಚಾಕು ಚಮಚಗಳ ಉಪಯೋಗ ಗೊತ್ತೇ ಇಲ್ಲ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೦೮೦). **ಚಮಚೆ :** ತಮ್ಮನ ತಟ್ಟೆಗೆ ಒಂದು ಚಮಚೆ ತುಪ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಬಿತ್ತು (ಚೆಂದುಟಿ. ೧೦) ; ಚಮಚೆಯಿಂದ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಜನಜೀ. ೦೦೩) ; ನನಗೆ ನಿನ್ನ ಚುನಾವಣೆ ಗೀತೆಯನ್ನು ಚಮಚೆಯಿಂದ ಕುಡಿಸು (ಹನ್ನೊಂದ. ೩೫).

[←ಪಾರ. ಚಮ್ಚ, ಚುಮ್ಚ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮಚಾ./ಸಂ. ಚಮಸ]

ಚಮಚೆ 'ಚಮಚೆ' ನೋ.

ಚಮಚೆ$_{1}$ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಬೆವರಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ (?) : ಈ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಂ ಚಮಚೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈದ್ಯವಿ. ೩೫)

[←ತೆಲು. ಚಮಚೆ, ಚಮ್ಮಚ]

ಚಮಚೆ$_{2}$ 'ಚಮಂಡೆ' ನೋ.

ಚಮಡ, ಚಮಟ$_{1}$, **ಚಮ್ಮಡ** (ನಾ). ತೊಗಲು; ಚರ್ಮ: ಅದರ ಚಮಡದ ಸುರೀದ ಬಿಡ್ಸಾರ್ದರ್ (ಕಾಸೀಕಂ. ೫೭೭); ಕಂಬಳಿಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟ ಚಮಡ ಸುಲಿತೇನೆ (ಆಗಸ್ಯ. ೯೩); ಅವಳಿಗೆ ಈ ದಿನ ಚಮಡ ಸುಲೀದಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಬೇರೆ ಕರೀಬೇಕು (ಬಂಗಮಾ. ೩೬). **ಚಮಟಿ**$_{1}$: ಲೇ, ಸುಳ್ಳ ಹೇಳಿದರ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಚಮಟಾ ಬಳಗೇನು (ಗ್ರಾಸಾಹಿ. ೫೭). **ಚಮ್ಮಡ : ಚಮ್ಮಡ** ಸುಲಿದು, ಚಪ್ಪಲಿಗೆ ಉಂಗುರ ಹೊಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆಯೇ (ಪಡಿಂ. I, ೩೦೬).

[←ಹಿಂ. ಚಮಡಾ, ಚಮಡೀ; ಮರಾ. ಚಮಡೀ]

ಚಮತು (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರ; ಚಾತರ್ಯ: ಈ ಹೊಸ ಸರ್ವಜ್ಞ ... ಯಾವ ಸ್ಪೂಲ (ಚಮತು)ಮಾಡಲಿರುವನೆಂಬುದು ಅವರಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕಪಕ. ೨೫). [<ಸಂ. ಚಮತ್ಕಾ ?]

ಚಮತ್ಕಾರಾರ್ತ್ಥ (ನಾ). = ಚಮತ್ಕಾರ ೨: ಚಮತ್ಕಾರಾರ್ತ್ಥದಿಂ ಬಾಡುಂ ನಲಿವಂತೆ ಸುಮತಿ ತತ್ಪರಕುವಂ ಬೀಸಿದರ್ ಸಾರಥಿಯ ಕಂಠವಂ ಕಡಿದೊಯ್ದುದು (ಪಡಿಂ. ೩೦-೩೬). [<ಸಂ. ಚಮತ್ಕಾರಾರ್ತ್ಥ]

ಚಮತ್ಕೃತಿ (ನಾ). = ಚಮತ್ಕಾರ ೨ : ಅವರಪ್ಪರಪಾಲನದ ಲೀಲಾ ಚಮತ್ಕೃತಿನ್ನೇನನೆಂಬೆನು (ಪಿಭಾಗ. ೯-೨೦-೦೩).

[<ಸಂ. ಚಮತ್ಕೃತಿ]

ಚಮತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಜಿಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸು : ಸುಖಂ ಸುಳಿದಾಡೆ ಲೀಲೆ ವೋಹಿಸೆ ಗಳಂ ಚಮತ್ಕರಿಸೆ ಗದ್ಗದಮಾಂತಿರೆ (ರಗಳೆ. ೩-೨೦); ತಳಹತ್ಯಂ ದಣುವಟ್ಟು ... ಬಾಹುತಳಂ ಚಮತ್ಕರಿಸೆ ನಾನಾಕೌಶಲಂದೋಱಿದರ್ (ಕಬಚಂ. ೪-೭೫). ೨. ಅತಿ ಶಯಿಸು : ಬೆಲ್ಲಂ ಚಮತ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಸಾಹಿತ್ಯಮಂ ಸಯ್ದುಡುವಂತೆ ವ್ಯಾಜಮುಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಪಂತೆ ... ಪಾರ್ವತಿಯಂ ಸಲಹುತ್ತುಮಿರೆಯಿರ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೦೦ ಪ). [ಚಮತ್ಕರಣ್ಯಂ + – ಇಸ್ಯಂ]

ಚಮತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ನೋಡಿಗ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ವಿಸ್ಮಯ. ೨. ಚಾತರ್ಯ ; ಕೌಶಲ : ನಯಮಾಕ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಹಾಮಂತ್ರ ನಿಚಯ ಚಮತ್ಕಾರದುತಿವಿಕೆ ಬುದ್ಧ್ಯಾಜೀವಿ (ಅಷ. XIII, ೩೩೦-೩೦ ; ೨೭೨); ವರಪ್ರಸಾದಮ್ಮುಣಾ[ರಾ]ಯಸ್ಥಾನ ಚಮತ್ಕಾರಬಗೆಕಾಣ (ಕೂಅಂಚಂ. ೦೯೩೬, ಸಿಂದಿ. ೦೦-೬ ; ೨೭೨); ಬಲಾತ್ಕಾರವಿದ್ದರೂ ಚಮತ್ಕಾರವಿರಬೇಕು (ಗಾಪ). ೩. ಶೀಘ್ರತೆ ; ತ್ವರಿತತೆ ; ಬೇಗ : (ಳ). ೪. [ಕಾವ್ಯವಿಮ] ಅನಂದ : ಆತ್ಮಾದವಿಶೇಷಕ್ಕೆ " ಚಮತ್ಕಾರ "ವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು (ಭಾರವಿಾ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ಚಮತ್ಕಾರಿ (ಗು). ೧. ನೋಜಿಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. ೨. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ; ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚತುರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಚಮತ್ಕಾರ ಮಾಡುವವನು : (ಳ).

[ಸಂ. ಚಮತ್ಕಾರಿ]

ಚಮತ್ಕಾರಿತ (ಗು). ಚಕಿತಗೊಳಿಸಿದ ; ವಿಸ್ಮಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ; ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸಿದ : ನಿಖಿಳಜಗದಾಶ್ಚರ್ಯ ಶೌರ್ಯರಸ ಬಹುಲ ಬಾಲಕ್ರೀಡಾ ಚಮತ್ಕಾರಿತ ವೀರಚಕ್ರಿಸಂ (ಅದಿಪು. ೦-೪೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಚಮತ್ಕೃತ (ಗು). ೧. ಚಕಿತ; ವಿಸ್ಮಿತ. (ನಾ). ೨. ವಿಸ್ಮಿತನಾದವನು; ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡವನು : ಅವನಂ ಚಮತ್ಕೃತನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತನು (ಕಣಾಕಂ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಚಮತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಸೋಜಿಗ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ದುಂಬುವ ವಿಧೂಷಣಕೆ ಮುಂಸುಟ್ಟು ಸುಂಠಗೆಗೆ ಹೊಂಚುವ ಚಮತ್ಕೃತಿಯುಸಳವದಿಸಿ (ಚೈವಿಲಾ. ೩೬-೦೦). ೨. ಕೌಶಲ ; ಚಾತರ್ಯ : ಸತ್ಕೃತಿ ... ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಪಡದು ಸೊಗಯವಡದಿತ್ತಿಗರ್ (ಕಾರಂಪು. ೩) ; ಈ ಕೃತಿ ವಿಶ್ವಾತ್ಕೃತಿ ತಾಂ ಚಮತ್ಕೃತಿವಿರಾಸಾವಾಸಂ(ಖಂಮಾ. ೦-೨೫); ಶಾಬವಿಂಧರನಿವನೀ ಕೃತಿಗತಿಚಮತ್ಕೃತಿಯ (ಜಸಭ. ೦-೩). ೩. ಆಶ್ಚಾದ ; ಆನಂದ : ಮತ್ಕೃತಿ ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಧರಗಂಗಾಬುಮಾಡುಗುಂ (ಆಗವಿ. ೦-೦೩).

[ಸಂ.]

ಚಮನ್, ಚಮಾನು, ಚಮಾಲಂ (ನಾ). ಹೂದೋಟ; ಪುಷ್ಪೋದ್ಯಾನ: ಕೈದಿ ಕಲ್ಪೀರಿ ಮುಂದಿನ ಸಣ್ಣ ಚಮನ್‌ನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಹೂಗಿಡಗಳ ಪಾತಿ ಕಟ್ಟಿ ... ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಕಲಪ. ೧೦೯) ; ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಚಮನ್, ರೋಜಾ, ದೇರಾ, ನಂದಿಬಟ್ಟಲು ಗಿಡಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪನ್ನೇರಿಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ (ಹುಹಣ್ಣ. ೦೨೩). **ಚಮಾನು** : ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ ದೇವ ಸ್ವಾನಕ್ಕೆ ಚಮಾನು ಗುರಿಕಾರ ಕವನ್ನಯ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಔಕಟ್ಟು ಗುಬ್ಬಿಕಡ ಸಹ ಮಾಡಿಕಿ ವಲ್ಲಿಕಿ ನಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಅಶ. XIV, ಕಾಸಂಶಾ. ೨೩೦-೦ ; ?). **ಚಮಾಲಂ** : ಚಮಾಲನ್ನಂತು ನೋಡುವುದಕ್ಕೇ ಆಗದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಲ್ಲು ಕೂಡ ಬೆಳೆದಿಲ್ಲ (ಕಂಳಕ. ೦೯೨).

[←ಪಾರ್. ಹಿಂ. ಚಮನ್. ಮರಾ. ಚಮನ್]

ಚಮರ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಗೊಂಡೆಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃಗ. ೨. ಚಮರಮೃಗದ ಬಾಲದ ಕೂದಲಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕುಂಚ. –ಚಾಮರ : "ಚಾಮರ ಚಮರಯಮದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ.೨೩೬) ; ಇಕ್ಕೆಲದ ಚಮರ ಸೀಗುರಿಯಿಂದೆ ಮೆಱ್ಪುತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೫) ; ಕರಗ ಕಾಕಾಂಜಿ ಬಡಜ ಗಿಂಡಿ ಚಮರವ ಧರಿಸಿದೂಗಲವರು (ಕಂಪಪ್ರ. ೦೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಚಮರಗತಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಬೀಸುವವಳು ; ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಊಳಿಗದವಳು: ಕಸ್ತೂರಿ ಹಿಂಗದ ಚಮರಗತಿಗಳಿರು ಹೊಗದಳಯ ಕೋಮಲಲತೆವೀಜನದಂಗಕೆ ಮೆಱ್ಪಿದೆಳಿಸಿ (ಪಾಚಿಕ. ೩-೩೪).

[ಚಮರ + – ಕಾಜಿ + – ತಿ (< – ಇತ್ರಿ)]

ಚಮರಜ (ನಾ). (ಚಮರೀಲವ್ಯಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಚಾಮರ: ಒರ್ವಳ್ ಕೆಂಡವಿದಿವುದು ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ ಚಮರಜವ ಬೀಸುವ (ಪಾಣಾ. ಚಾಮರವ) ನಿಕ್ಕುತಿರ್ವುದು (ಗದಾಯು. ೦-೩೦) ; ಚಮರಜವನಿಕ್ಕೆ ಖಚರ ಪ್ರಮದಾಜನಂ (ಪಂರಾಮ. ೦೮-೦೩೮). [ಸಂ.]

ಚಮರಧಾರಿಗ (ನಾ). ಚಾಮರದ ಆಳು : ಹಡಪ ಬಾಹಿಯ ಚಮರ ಧಾರಿಗರ ದೊರೆಗಳುಂದರು ಬೆದಱಿ ರಥದಲಿ (ಅಶ್ವಾಗ. ೦-೦೪).

[ಚಮರಧಾರ್ + – ಇಗ]

ಚಮರರುಹ (ನಾ).=ಚಮರಿಜ : ತಚ್ಚ ಚಮರರುಹ ಮಹಾಶೋಳೆ ಕೈಗಳ್ಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೪) ; ಚಮರರುಹದ್ದ್ಯುಯಂ ಬೆಳೆವ ಬೆಳ್ಳೂಡಿ ಪೂಮಟಿ ಭಾಪ್ರತಾನವತ್ತೆ ಮುಯನಿಟೀಕಲಿಂದಲ್ಲಸಳಿಯೆಂಬವಿ ಘಾತಿ ಚತುವ್ಯ ಘಾತದಿಂ ಸವಸಿಸೆ (ಪಾಂತಿಪು. ೪-೬೩) ; ಚಮರರುಹಾಗ್ರವಂ ಪಿಡಿದು (ಕಾರಂಕಾ. ೯೮) ; ಇಕ್ಕೆಲ ಚಮರರುಹಂ ತನ್ನ ಕಣ್ಗೆ ಮಱೆಯಾದವುದು (ಅಕಪು. ೪-೩೪) ; ದೇ ಸೆ ವೆ ತ್ತು ವ್ಯ ಕಮಳಭವಂಗಿಕ್ಕುವಮಳೆ ಚಮರ ರುಹಂಗಳ್ (ಆಗವಿ. ೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಮರಾಲವಟ್ಟ (ನಾ). ಚಮರಮೃಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ; ಚಾಮರ: ಅಯರ್ ಬೀಸುವ ಚಮರಾಲವಟ್ಟ ತಣ್ಣಾಗಿಯಿಂದವಳೊಡಲ್ಗಿಚ್ಚು . . . ಧಪಾಳಿಸಿತು (ಪೂಚಕ. ೨೬-೬೨).

[ಚಮರ + ಅಲವಟ್ಟ]

ಚಮರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಚಮರಿಮೃಗ : "ಆ ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣ ಮೆನಲು ಚ[ಣಾಕಂ. ಲೈ]ಮರಿಯ ಮೃಗ[ಣಾಕಂ. ಚಮರಿಮೃಗ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೦೦) ; ಮಾಸುಗಳವು ಕತ್ತುರಿಯ ಮೃಗವಿವು ಚಮರಿಯುವು . . . ಗಜಗಮನೆ ನೋಡು (ತೊರಣ. ೩-೦-೩೦) ; ಉಡುಗುತ್ತ್ಯಲ್ಲಿರ್ದುದ್ಯ ಚ್ಚಮರಿ ರಜಮನಾ ಕಾಣದೊಲ್ ಹಸ್ತ ಕೈನೀರಿಡುತಂ ಸಮ್ಮರ್ದನಂ ಗೈವುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೦೩೩). ೨. ಚಮರಿವಮೃಗದ ಬಾಲದ ಕೂದಲು: ಆನೆಗಳ ದಂತಂಗಳುಂ ಮುತ್ತುಗಳುಂ ಪುಲಿಯ ತೊವಲ್ಗಳುಮಂ ಚಮರಿ ಗಳುಮಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು (ಕಣ್ಣಾ. ೦೩೩-೦೫) ; ಚಮರಿಯನೆಯ್ದೆ ರ್ದುರ್ದದ ಮುತ್ಯಮಿಳಿ ಪಿಡಿದರ್ದ ವಾಹು ನೀಲ (ಅಬ್ಬಮ. ೬-೨೨). ೩. ಚೌರಿ; ಚಾವರ: ಧಾಳಿಸುವ ಹಲವು ಚಮರಿಗಳ ಪಬ್ಬದೊಳ್ಗೊಲಂಗು ಗೊಟ್ಟು ಕಂಳ್ದರ್ (ಚಕೇಶ. ೦೦-೭೬) : ನೆನೆವನು ಬಾಹುರಕೆ ಹಕ್ಕಿರಿಕೆ ಹಲ್ಲಣ ಜೋಡು ಸಿಸಕ ಧತ್ತ ಚಮರಿಗಳು (ಶುಷ್ಕ್ರೋತ್ಪ. ೩-೪೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನ : "ಚಮರೀ–ಚಮರೀವ್ಯಗ. ವಿಮಾನಭೇದ" (ಒಚಿ. ೫೪). [ಸಂ. ಚಮರೀ]

ಚಮರಿಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಚಮರಿಮೃಗ (ನಾ).=ಚಮರೀವ್ಯಗ : "ಆ ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣಮೆನಲು ಚಮರಿ ಮೃಗ[ಣಾಕಂ. ಚಮರಿಮೃಗ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೦೦).

[ಚಮರಿ + ಮೃಗ]

ಚಮರೀಜ (ನಾ). = ಚಮರಿಜ : ನಾನಾಚಮರೀಜವಾಯು ಸಧ್ಯಯಂ ತಳ್ಳೊಯ್ಯಲಿರ್ದಾ ಜಗತ್ಪತಿಯಾಡ್ಯೋಲಗದೊಳ್" (ಜಗದಿ. ೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಚಮರೀಜಕಾಂತೆ (ನಾ).ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ದಾಸಿ: ಚಮರೀಜಕಾಂತೆಯರ್ ಸಿತಚಮರವರದ ವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದವಿಸಿದರ್ (ಆದಂಪು. ೪೭೩).

[ಚಮರೀಜ + ಕಾಂತೆ]

ಚಮರೀಮೃಗ (ನಾ). = ಚಮರಿ ೧ : ಚಮರೀಮೃಗಶಿಖ ತಂ ದು ದು ನಮಗಿದು ಸಾಫಲ್ಯಮಮ್ಮುಂ (ಕುಸುಬಾ. ೬-೮೬) ; ಬಳಿಕಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ ಚಮರೀಮೃಗ . . . ಪವಿತ್ರಮೃಗ ಜಾತಿಗಳಂ (ವಿಚೇಗ. ೨೦೨) ; ಉರಿಗಣ್ಣ ಚಮರೀಮೃಗಂ ಹೇರಾಣಲು ಚಿತ್ರಕ (ಭುಜ್ಬಗ. ೦೦-೪). [ಸಂ.]

ಚಮರೀರುಹ (ನಾ).=ಚಮರೀಜ: ಮಿಳ್ದರ್ನ್ನಂ ಚಮರೀರುಹಂ ಮಿಜುಗುವನ್ನಂ ಪಾಂದರಚಕ್ಷತ್ರಮಂಡಳಿಗಳಂ (ಜಗದಿ. ೪-೫೯) ; ಜಿನಾಂಬಕೆಗಿಕ್ಕಿದರಮರಿ ಯರಮರೆ ಧವಳಚಮರೀರುಹಮಂ (ಭುಜ್ಬಲಿ. ೪-೬೪). [ಸಂ.]

ಚಮಸ (ನಾ). ೧. ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದ ಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ.– ಪಾನಪಾತ್ರೆ: ಚಮಸ ದರ್ವೀ ಅಜ್ಯಸ್ಥಾಲೀ . . . ಪುನುಮುಖಪಾತ್ರವಿಶೇಷಂಗಳು (ವಿಚೇಗ. ೦೩೩) ; ವಿಹಸಸುವ ದರ್ಭಾಸ್ತರಣದ ಚಮಸಾದಿಗಳ ಬಹುಸಾಧನಂಗಳಿಂ (ಕೃವಿಧಾ. ೩೭-೩೮) : ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು ತಂದು ಚಮಸಗಳೆಂಬ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮ ರಸವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ (ಕಾವಿ. ೨೦೩-೦೪). 'ಚಮಸ' ಪರಾ. ಪಿ. ಚಮಚ; ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಸಪ್ಪಟ್ಟಿ : ಪಾಯಸದ ಸವಿಯನೆಳಗಿಂಗುಮೆ ಚಮಸಂ (ವೀತಿಹೋ. I, ೩೦೪). ಪಿ. ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು, ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ,–ವಿಂಶಾಯ. [ಸಂ.]

ಚಮಸಿ (ನಾ). = ಚಮಸ ೧ : "ಚಮಸಿ–ಸೋಮಪಾನಪಾತ್ರ" (ಸಿಣ್ಣಂತಿ. ೩೮೬). [ಸಂ. ಚಮಸೀ]

ಚಮಾನು 'ಚಮನ್' ನೋ.

ಚಮಾಲು 'ಚಮನ್' ನೋ.

ಚಮು (ನಾ). ೧. ಪಡೆ; ಸೈನ್ಯ: "ಪ್ರತನಾನೀಕ ಧ್ವಜಿನೀ ವತಾಕಿನೀ ಸೇನೆ ಬಳ ಚಮೂ ಚಕ್ರಾಖ್ಯಮ್" (ನುಬ್ಕಶ. ೦೩-೬); "ಪ್ರತನಾ. ಸೇನಾ . . . ಚಮೂಃ, ವರೂಥಿನೀ, ಅನೀಕಿನೀ, ಅನೀಕಂ–ಈ ೧೦ ಪಡೆ" (ಅಲಾಹು. ೬೫-೭೦೬). ೨. ಬಿಲ್ಲ ಆನೆ, ಬಿಲ್ಲ ರಥ, ಸಿರಿಲೆಶಿ ಕಾಲಾಳು–ಇವುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಸೈನ್ಯದಳ: "ಪ್ರತನೆಯವು ಮುಂದೆ ಮೂಱುಗಿ ಚಮೂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೭-೬೦). [ಸಂ. ಚಮೂ]

ಚಮೂನಾಥ (ನಾ). ಪಡೆವಳ; ದಂಡಾಧಿಪತಿ; ಸೇನಾನಿ : ಚಮೂನಾಥ ಚಕ್ರಾಧಿನಾಥಂಗಳ್ ಜಯವಾರಂಭಗಳ್ಳಸ್ಸ್ಥಟಕಳಕಮಂ ತೀವಿ (ಅರಿಷ ೦೨-೮) ; ಗಂಗರಾಜ ಚಮೂನಾಥನ ಜನನ (ಎಳ. II, ೦೦೪-೨೩ ; ೧೨೦).

[ಸಂ. (ಚಮೂ + ನಾಥ)]

ಚಮೂಪ (ನಾ). = ಚಮೂನಾಥ : ಅರಮನೆಯೊಳಿಡನೆಯ ಚಮೂಪ ರೊಡಗೂಡಿ ಮಜ್ಜನ ಭೋಜನಂ ನುಡಿ ಪವಡಿಸಲು (ಹರಿಹ. ೪-೩೩೬).

[ಸಂ.]

ಚಮೂಪತಿ (ನಾ).=ಚಮೂನಾಥ : "ಚಮೂಪತಿಯನೀಕಸ್ಥನೆನೆ ದಂಡ ನಾಥನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೬) ; ಸಿಂಧುರಾರಾತಿಯಂ . . . ಚಮೂಪತಿ ಕಂಡಂ (ಅವಿಪು. ೦೬-೪೩) ; ಜನವಿತಿ ದಿಟ್ಟಿ ತನ್ನಯ ಚಮೂಪತಿ ಮಾಡಿದಂ (ಅಚಿಪು. ೦-೪೩). [ಸಂ. (ಚಮೂ + ಪತಿ)]

ಚಮೂರ (ನಾ). ಹೊಲ ; ವ್ಯಾಳ್ಯೆ : "ವ್ಯಾಳ್ಯಂ ತರಕ್ಷು ಮೃಗಂ ಚಮೂರಮೆಂಬುದು. ಚಮೂರವೆನೆ ಕಾರ್ದೂರಿಲಂ" (ಪಾಸ್ಯಕೋಶ. ೪೦-೦) : "ಚಮೂರವೆನೆ ಹುಲಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೬) ; ಹರಿಣ ಚಮೂರಂಗಳ್ ಶಾಂತರೂಪದಿಂದಿರ್ದಾವಿತ ನಾಥನ ಕೆಲದೊಳ್ (ಅಚಿಪು. ೦-೬) ; ತೊಟ್ಟಿನೆ ಬೀಟ್ ಮೇಲೆ ಪುಲಿ ದೋಲ್ ನಿಜದೀವದ ಪುಲ್ಲೆ ಬೆರ್ಚ್ ದೀಂಕಿಟ್ಟು ಚ ಮೂ ರ ವೆಂ ದು ಬೆಱುತೋಡೆ (ಪುಷ್ಪಕ. ೫-೦೦೦). [?]

ಚಮೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ ; "ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಯ ಭೇದಗಳು" (ಅಚಿಪು. ೬೬೪). [ಸಂ.]

ಚಮೂಪಲ್ಲಭ (ನಾ).=ಚಮೂನಾಥ: ವಾಜಿಗಳಂ ವಿಳಾಸಿನಿಯರಂ ತನ್ನಂ ಚಮೂಪಲ್ಲಭಾಭರಣಂ ಶ್ರೀಪತಿ (ಶಾಇಪ. ೪೫, ೭೪-೯ ; ೧೧೭).

[ಸಂ. (ಚಮೂ + ವಲ್ಲಭ)]

ಚಮ್ಮ, ಚಮ್ಮೈ, ಸಮ್ಮ, ಸಮ್ಮೈ (ನಾ). ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು : ತನು ವೆಂಬ ಮನೆಗೆ ಅಟ್ಟಿಂಗಳು ಚಮ್ಮ[ಣಾಕಂ. ರ್ಮ]ದ ಹಂಜರ ನರದ ಭೀಮಗುಟ್ಟು (ಆದಪ. ೦೩-೩೩) : ಮೆಱದಿರಿಯಾಗಿ ಕಾಗಿದ ಗಜಾಸುರನಂ ಪಿಡಿದಿಕ್ಕಿ ಚಮ್ಮವಂ ಸಜಸಿಜಸಿಜನೆ ಸೀಳ್ದು ಬಿದಿಱಯಾಡುತ್ತ (ಎಳ. XVI, ಚಳ್ಳಣ. ೭೦-೫೩ ; ೧೩೫). ಚಿಮ್ಮೈ : 'ಚಿಮ್ಮಾವ್ವಗೆ' ಪರಾ. ಸಮ್ಮೈ: "ಸಮ್ಮ (ನಮ. ಚಮ್ಮ)–ಚರ್ಮ(ನ್ಗ)ಕತೊಗಲು" (ಕಡ್ಡಕೋಶ. ೪೩). 'ಸಮ್ಮಿಗಾರ' ಪರಾ. ಸಮ್ಮೈ: "ಸೆಱ್ ಕೋಲ್ ತೊವಲು ಸಮ್ಮ ಮದಿರದಕ್ಕುಂ ಚರ್ಮ" (ಪಾಸೋಕೋ. ೦೩) ; "ಸಮ್ಮವೆನೆ ಚರ್ಮ" (ಕಡಕೋ. ೦೦೩) ; ನಂಜಾವಟ್ಟು ತೊಱಿ ಬಿಗುಟ್ಟು ಪುಲಿದೊವಲ್ಗಳಂ ತಕ್ಕಿಂದಂ ಮಿಕ್ಕು ಪೋರ್ದಾನೆರಳ್ಕನೆ ಸ[ಣಾಕಂ. ಚ]ಮ್ಮದ ಮೇಲ್ಕೊದಿಕೆಯೊಳಂ ಬೆಲ್ಲನಾಂತು (ಕಲ್ಕಾಶ. ೦೩೬) ; ಕಣ್ಣಪ್ಪನಡಿಗೆರ್ವ ಭಂದಿನೆಱಂಕಲ್ಲಮ್ಮ ವೆಡೆವು ಪೋದುದು (ಆರಾಚ. ೩-೨೮) ; ಮೆಯ್ಯ ಸಮ್ಮಂ ಸಿಗಿದು (ಭಾಪಚಂ. ೫-೬) ; ನಸುನಗುತ್ತಿರಲೆಯಂ ಕಾಳ್ದು ಪುಲಿಯಂ ಸೀಳ್ದು ಪೊಸಸಮ್ಮ ವುಟ್ಟು ಪಡಗಿಗೆ ತೊಟ್ಟು ಕೈದುಗಳನೆಸಕಿಂ ಧರಿಸಿ (ಚಾಪು. ೨೦-೬೦) ; ಶಿರವಾಲೆಯಾಭರಣ ನಿವಾಲ ದುಕ್ಕಲಂ ಸಮ್ಮದಂಬರಂ ಕುಂಕುಮದ ತಿಲಕ ವಣಿಗ್ಗಳ್ ವಿರಾಜಿಸುವರ್ಧವಾರೀಶ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಸೆಲಹಾ (ಗುಚಾಶ. ೦೦-೦) ; ಪೊಂಬುಲಿ ಸಮ್ಮುಮನೆದಲೆಮುತ್ತು ಮೆಸಲಂಗಳ ಬಿಕ್ಕು . . . ಪೀಲಿಯೆಂಬುವಂ ತಂಬದ ಕಂಬಯಂ ತಳೆದದೇಂ ತಳ್ದರ್ತ್ತೊ ವೊಂದ ಸಂಕುಳ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೦೪) ; ಮೆತ್ತನೆಯಾದ ಸಮ್ಮದೆ ಮನೆಹರ ಮೆಂದೆನಿಸಿದ ತೆಳ್ತ್ವಕಿರ್ ಬಿತ್ತರಮಾಗಲ್ (ಜಾರಾಸ್ಮ. ೦-೦೩-೨೬). 'ಸಮ್ಮಾವ್ವಗೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚರ್ಮನ್]

ಚಮ್ಮಖಿಳ್ಳ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಕಲೆ.–ಕೊಪ್ಪುಚಂಕ್ಕೆ : ತಲಿಗಾತ್ರ ಸ್ಫುರಣಂ ನರವಲಿ ಕಾರ್ಕ್ಕಲ್ಲು, ಚ(ಚಿ)ಮ್ಮಖಿಳ್ಳಂದಿತಿಂ ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಂಗೆಡದೊಳ್ ಲಲನೆಗೆ ಸವುನಿಮಿದೊಡಿಪ್ಪಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಕೋಸಾಪ್ರ. ೧೧–೬೪). [ಚಮ್ಮ + ಖಿಳ್ಳಂ (←Pಪಾ. ಖಿಲ್ಲ = ಗುಳ್ಳಿ)]

ಚಮ್ಮಟ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಹೊದಿಕೆಯಂಳ್ಳ ಗುರಾಣಿ.– ಬೇಟಕೆ : ಬಹುಧಾರಣದ ಚಮ್ಮಟದ ಖಡುಗದ ಪಾಗದ ಪರಿಣತರು ಹೊಗಿದರು (ಕುವಾ೧೦ಪ್ರ. ೦೪–೫). [<ಸಂ. ಚರ್ಮಪಟ]

ಚಮ್ಮಾಟಿಕೆ೧, **ಚಮ್ಮಟಿಗೆ**೧, **ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ**೧, **ಚಮ್ಮಡಿಕೆ**(ನಾ). ಕಮ್ಮಾರನು ಬಳಸುವ ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆ : ಮಾಯೆಗಲುಗದ ಧೈರ್ಯವೆಂಬುದಯ ಮೀಲಿರಿಸಿ ನಿತ್ಯವೆಂದುಂ ಚಮ್ಮಟಿಕೆ[ಶಾಣಾ. ಗೆ]ಯುಂ ಪೊಡೆವತಂ(ಜಾಕೆ. ಪ್ರ. ೦೦೭–೩೦). **ಚಮ್ಮಟಿಗೆ**೧ : ಕಾಯ್ದು ಮೊಳೆಯ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಗಳಿಂದೆ ಅಡಸಿ ಹೊಯ್ಯೂ (ಸಾಕೆಂಕ. ೬–೦೦ ಗಗಳ) : ಅಸ್ಪಗಳನು ಮುಱಿಯುದೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಿಂಳಿ ಕೊಱಿಯದೆ ಗರಗಸವಿಡಿದು ಕೈಕಾಲ್ಗಳ ಬಱಿದೇಕೆ ಕೊಂದನೊ ರಣದಿ (ಪಥಗಕ. ೯–೦೩); ಕಲ್ಲುಗಳ್ದಂದೆ . . . ಜಾನಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಚಮ್ಮಟಗೆಯಿಂಳಡ ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಒಡೆದು ತಂದು ಹೊಲದ ಮೀರಗೆ ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦). **ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ**೧ : (ಕ). **ಚಮ್ಮಡಿಕೆ** : ಚಮ್ಮಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವಱಿಂ ಬಡಿವ (ಜಾಕೃಚೀ. ೭೦–೨).

[ದೇ.ತ ತಮಿ: ಚಮ್ಮಟ್ಟಿ; ತುಳು. ಚಮಟಗೆ; ತೆಲು. ಸಮ್ಮಟ]

ಚಮ್ಮಟಿಕೆ ‘ಚಮ್ಮ ವಟ್ಟಿಗೆ’ ನೋ೦.

ಚಮ್ಮಟಿಗೆ೧ ‘ಚಮ್ಮಟಿಕೆ’ ನೋ೦.

ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ೧ ‘ಚಮ್ಮಟಿಗೆ’ ನೋ೦.

ಚಮ್ಮಡ್ಡಿಗೆ೧ ‘ಚಮ್ಮಡಿಕೆ’ ನೋ೦.

ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ೨ ‘ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ’ ನೋ೦.

ಚಮ್ಮಡ ‘ಚಮಡ’ ನೋ೦.

ಚಮ್ಮಡಿಕೆ ‘ಚಮ್ಮಟಿಕೆ’ ನೋ೦.

ಚಮ್ಮಡಿಗದ್ದೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ಗದ್ದೆ (?): ಕೀರಿದ ಚಂಮಡಿಗದ್ದೆ ತೆವರ ಯಸಗಮೆಳೆ (ಒಳ. IV, ತಿಮಪ. ೧೬–೦೦ : 1744).

[ಚಮ್ಮಡ್ಡಿ + ಗದ್ದೆ (<ಗಟ್ಟಿ)]

ಚಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು ‘ಚಮ್ಮ ಣಿವಟ್ಟು’ ನೋ೦.

ಚಮ್ಮರ ‘ಚಮ್ಮೂರ’ ನೋ೦.

ಚಮ್ಮೂರಿಗೆ (ನಾ). ಚಾಟಿ ; ಬಾರುಕೋಲು ; ಕೋರಡೆ: ಅಱುವತ್ತಾಱು ಮಂದಳಿಕರ ಬೆನ ಚಂವರಿಂಗೆ ಹೊಳೆಕ್ಕಲ ಬೆಣೆಯನಾಯ್ಕನ ಮಗ ಕಂಟೆಯ ನಾಯ್ಕ (ಅಳ. XVI, ತೀಪಟ್ಟ. ೦೬೦–೦೦ : 1277).

[<ಚಮ್ಮಟಿಗೆ?]

ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಕೆ೨, **ಚಮ್ಮಟಿಗೆ**೨, **ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ**೨, **ಸಮ್ಮಟಿಗೆ, ಸಮ್ಮಟಿಕೆ** (ನಾ). ಬಾರುಕೋಲು ; ಚಾವಟಿ : ತತ್ತುರಂಗವನು ತೆಗೆದಂಗಣಕೆ ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ಹತ್ತಿ ಹೊಯ್ದಾ ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆಯ ಹುಯ್ಲಿಗೆ ಕಱುತ್ತು ನಘಕುಪ್ಪರಿಸೆ ಜಗುಲ್ಲದೋಗತಿಗೆ ಬೀಳ್ವಂದದಿಂ ಬಿಲ್ಲತವನು (ಸಮ್ಮಳಿ. ೧೧–೬೦). **ಚಮ್ಮಟಿಕೆ** : ಬಿರುದರ ಬೆನ್ನ ಚಮ್ಮಟಿಕೆ ಗಡರ ದಾವಣೆ ವೀರಘಂಟೆಯಾಪ್ಪರಿಗಡಿ ಬಿಲ್ಲ ಜೀವನಕೆ ಕಲ್ಲಲಿ ಕಾಸದೊಂಬ ಡೊಂಬನಾರ್ ಧುರಧುರೆಯೊಳ್ ಸಹಸ್ರವಿದಿರಾದಡಮಂತಕನೆಮ್ಮವೀರ ಯಂತಿರೆ ಕದವೊಯ್ವನಲ್ಲದಡೆ ಮಾಡುವೆನಗ್ಕಮು ಖ ಪ್ರ ವೆ ಶ ಮಂ (ಮಹಾಪಶ. ೦೧–೦೩೬) ; ಚಮ್ಮಟಿಕಯಂ ಪಿಡಿದು ರಥವನು ತಿರುಗಿಸುತ ಲಂದು (ಇಪಂ. ೫೯); ಎತ್ತಿ ಚಮ್ಮಟಿಕೆಯನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತ ವಾಜಿಗಳನ್ನು ಗರಗರಿಸುತ್ತ (ಮುಂತ್ಕಾ. ೫–೬೦). **ಚಮ್ಮಟಿಗೆ**೨ : “ ಚರ್ವದಂಡಃ, ಕಶಾ – ಈ ೨ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ” (ಹಲಾಯು. ೭೩–೨೮೦) : “ ಕಶೆ ಚರ್ಮದಂಡಮೆನೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು ” (ಮಂಗರಾ. ೧೧–೦೩) : ಅನ್ನೆಗಂ ನಕುಳನುಮಂಕ ವಡೆಯುಂ ಬಾಳಂ ಬಾರುಂ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯುಮನೊರ್ವನೆ ಕೀಟುಂಡಿ ಪಿಡಿಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೯–೫೪ ಪ); ಬಟಲ್ಕೊಡದೊಳ್ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಗುತ್ತುಗಳುಮಂ . . . ಮೆಯ್ಗೊಳ್ಳೂವಲ್ಕೂಡಗೆಗಳ ಕಟ್ಟುಂ ವುಟ್ಟಿದ ಬೇಸಯಮನಿತುಂ ಸೈರಿಸಿದೆ (ಕಾರಂಕಾ. ೬೭೦); ಕೆಲ್ತೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದವೆಲ್ಲಂ ನಸುಬೆರ್ಚೆ (ಕಾಣ್ಮಾವ. ೪೩೩); ವೀರಘಂಟೆಯು ಹೊಸ್ಸ ಗುಬ್ಬಿಯ ರಸ್ಪವಟ್ಟಿಯು ಬೆನ್ನ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯು ಬೀಯು ಚವರದ . . . ತಟ್ಟಸೊಟ್ಟಿಕೆಯ ಕಟ್ಟುಬ್ಬಟಿಯು ಬರಿದುನ ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಪರಿವೀಥಿಯೊಳಂ (ಗಿ ರಿ ಳ. ೬–೫೫ ಪ) : ಮಂಡದಾಕಾರ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಂ ತೆಗೆದುತ್ತರದ ಮುನ್ನಮಾ ಹಯಂ ಮಿಡಿದವೃಂಲಾರ್ಪಿಂಂ ನೆಗೆದು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ವಾಯ್ದು (ಭಾಷ್ಕ್ರ. ೦೦–೩೦) ; ತುರಗವನು ಬೋಳಯಿಸಿ ವಾಘೆಯ ತಿರಿಹಿಸಿ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಲಿ ತೀಡಯ ಬಂಯ ಬೆದೆಱಿಸಿ ಕೃಷ್ಣ ಪಾರ್ಥನ ರಥವ ಲುಳಿಪಡಿದ (ಕುವಾ೧೦ಪ್ರ. ೩–೫); ಎಸೆವ ಮಿಳೆ ಸರ್ವಮುವಿನವದಾಳ ಹಯ ರಜ್ಜು ಮಿಸುವ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೋಂಕಾರಂ (ಕಲಾಪು. ೪೮–೪೨) ; ಈ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ಸುಲಿದು, ಬೆನ್ ಪಸರ್ಪಟ್ಟಿ (ಅಶ್ವಕ್ಕಾ. ೬–೮೫) ; ತನ್ನ ಕೋಣಕೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಕಲ್ಪನಾವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಎತ್ತಿತ್ತೋ ಹರಿದಿಡುವನು (ಅಮಂಚ. ೬೯). **ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ**೨ : “ ಚರ್ಮ ಪಟ್ಟಿಕಾ–ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಸವುಟಿಗೆಯೆನಲುವುಮ್ಕುಂ” (ಕಮದ. ೫೯೪ ಪ್ರಯೋಗ): “ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ – ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ ” (ಕಣ್ಣಾನು. ೩೭೭ ಪ್ರಯೋಗ). **ಸವುಟಿಗೆ** : “ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ–ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಸವುಟಿಗೆಯೆನಲುವುಮ್ಕುಂ” (ಕಮದ. ೫೯೪ ಪ್ರಯೋಗ) : “ ಸವುಟಿಗೆ. ಚಮ್ಮಟಿಗೆ–ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ ” (ಕಣ್ಣಾಕೋ. ೧೩). **ಸಮ್ಮಟಿಗೆ** : ರಾಹುವ ಕೇತುವ ಬಲದಿಕ್ಕುಳಿಂ ತೆಗೆದಂಥಾಸರ ನೆರ್ದರಗಲ್ಕೊಳ್ ವಜ್ರದ ಸಮ್ಮಟಿಗೆಯು ನಿಗುಚಿ ಕುಳಿಸೆನ ವಿಷದಿಂ ನೀರೂಡಿಸಿ (ವಿಕರ್ಣ. ೨–೯). [<ಸಂ. ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ]

ಚಮ್ಮವಾವುಗೆ, ಚಮ್ಮಾವುಗೆ, ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ, ಸಮ್ಮವಾವುಗೆ, ಸಮ್ಮಾವುಗೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಪಾದುಕೆ.–ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಸೊಸೆವಿಗ್ಗಲ್ಲಂ ಸಲೆ ಚಮ್ಮ [ಶಾಣಾ. ರ್ಮ]ವಾವುಗೆಯನಾ ಲಲನೆ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂದೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಶುಕಮಾ. ೦೦–೦೩೦). **ಚಮ್ಮಾವುಗೆ** : ಒಡೆಯರು ಜೋಗ್ಗೆಸುವ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯಾ ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಪಾದಕ್ಕೆ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯಾ (ಅಕಪ. ೩೭೦) : ಮೂವತ್ತಿವ್ವರ್ ಸೊಸೆವಿರ್ಗಂ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಜೀಪಶಂ. ೦೦೬–೩೭ಪ); ಆತನಾ ಕಂಬಳವಂ ಕಂಡು ಕರ್ಕಶವಾದನೆಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೆಂದು ಮರಳ ಕಂಪಲಾಯಕೆಮಳಿದ್ದು ಮುಂಡತ್ತಿವರ್ ಸೊಸೆಯಂಗೆ ಚಂವಾ [ಮ್ಮಾ]ವುಗೆಗಳಂ ಮಾಡಿಸೆ (ಪುಕ್ಕಾಸ್ಪ. ೬–೩) ; ವಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಂದಿಯಿದು ಚಮ್ಮಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ (ಕ ರ ಕ. ೪೭–೦೩) ; ಹರಳಯ್ಯ ಬಸವೆಶಂಗೆ. ಶ್ರೀಕಿಯಿಂ ನಮಿಸಿ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟಿನ್ನ ಗುರುವೆ ಎಸಲು (ಕ್ರಶಪು. ೯–೦೦) ; ಶಿವಕೈವಲ್ಯರಥ ಪ್ರಸಾದವಂ ನವಿವೆ ಮೇಣಾವರೆ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯು ಮಾಡಿದಾ ಮುಕ್ಕ್ಯಂಗನೆಯು ತವಕದಿಂ ನೆರೆ ವೆ ನು (ಅಕಪ್ರಪು. ೭–೫). **ಚಮ್ಮಾವುಗೆ**:ಒಪ್ಪವನಿಕ್ಕಿದ ಎಪ್ಪತ್ತುಗೊಡಿಯ ಸರ್ಪಕ ಹೆಡೆಗೈಯುತಲಿ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಸುವ್ವಾಣಿಯಂದ ನಯವಿಟ್ಟ (ಕ ರ ಕ. ೪೯೯) : ಈ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನನ್ನ ಕುಲಕೋಟಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಉದ್ಧರಿಸುವ ಕೃಪೆಮಾಡಿರಿ (ಕಕ. ೩೦೧). **ಸಮ್ಮಾವಾವುಗೆ**: ಸೂಸಿವಗ್ಗಲ್ಲಂ ಸುಸವಾಣಚಿತ್ತದಿಂದಿಂದಿಂ ಸಮ್ಮವಾವುಗೆಯನಲ್ತೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟರ್ (ಹ ಳ ಕ ಮಾ. ೦೦–೦೩೦) ; ದೇವರ ಸಮ್ಮಾವಾವುಗೆಗಳಂ ಪಿಡಿದಿಂಬುದ ನಿಂಬುಕೆಯ್ದು ಸದ್ಭಾವಮೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಪಂಕಾಮಾ. ೬–೬೪) ; ಬೀವಮಾರುತ ರುಗ್ಮಿಣಿಯ ಪುರಕೆ ಪೋದ ಕಾವನ ಕೈಸೆಱೆ ತಂದು ಭೂವರ ಕೇಳ್ಸನ್ನ

ಪದವದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮಾವವುಗೆಗಳಾಯಿಕ್ಕಿಸುವೆವು (ಪೀ.ವಿ.೫ ೦. ೨೬-೪೧); ಸಮ್ಮಾವುಗೆ: ಪೊಱವೆ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮುಱುಂಕದಿಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟಿ ಪೆಱದುಕೊಲದ ಮುಂಡೆಯಿಂದಂ (ಕರ್ಣಾ. ೫-೩೨); ಲಳಿತ ದಾವೋದರಂ ವರಸೋಮಯಾಜುಲಿಗ್ಗಳಿಯ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯು ಮಾಧವಂ (ಅರಣ್ಯ. ೭-೦೬); ಜನಮುಖಿಗೆಯೊಡನೆ ವಾದಿಸಿಯವರು ಸೋಲ್ತು ಪದವಿನತರಾಗಲ್ಕೆ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯು ಸೇವೆಯಂ ಕೊಟ್ಟವರ ರಕ್ಷಿಸಿದನು (ವೀಪ್ಪು. ೪-೪-೬೬); ಚೆನ್ನಗಂಬಿಯ ಪಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಿ ತಂಗಳಿನಲಿದು ಚಿನ್ನಾಗಿ ವಲ್ಲಿವಾಟವ ಪೊದಿದು ಯಡಕೆರದಿ ವೊನ್ನೊಳಿರೆ ಕಣಾರಿಯುವನಾಂತು ವರಹಸ್ಪೆದೊಳಕುಡ್ಡಮಂ ಕಿಡಿಪು ನ ದಿಯೇ ಯಿನ್ನು ಜರಿಸಲಿವಿನ ದ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೬-೪೭). [ಚಮ್ಮ + ಪಾವುಗೆ. / ಸಂ. ಚರ್ಮಪಾದುಕಾ]

ಚಮ್ಮಳಿಗೆ ‘ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ’ ನೋ.

ಚಮ್ಮಳಿ (ನಾ). ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೇತು : “ಚ[ಪಾಣಾಂ. ಟಿ] ಮ್ಮಳಿಯೆಂದು ಕೇತು” (ಕರ್ಣಾ. ೩-೬೪); : “ಉಜ್ಜಿ ಚಮ್ಮಳಿ ಕೇತು ರಾಹು ಬಾಂಬಾವಕ್ಕಂ” (ಕವಿಕ. ೪೨). ‘ಜಾಟ್’ ಪರಾ. [? ಗೆ.

ಚಮ್ಮಳಿಕೆ (ನಾ). = ಚಮ್ಮಳಿ ಚಮ್ಮಳಿಕೆಯನೆ ಕೆತು” (ಈಶ್ವ. ಕಾ). [<ಚಮ್ಮಳಿ]

ಚಮ್ಮಾರ, ಚಂಬಾರ್, ಚಂಬಾರ, ಚಮ್ಮಾರ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಪಾತಿಸುವವನು ; ಚಮ್ಮಗಾರ ; ಸಮುಗಾರ: “ಚಮ್ಮಾರ-ಚರ್ಮ ಕಾರ” (ಕನ್ನಕೋಶ. ೧೦). **ಚಂಬಾರ್**: ಕಿ.ಸಾಗ. II, ೨೮೩; (ಪ್ರಾಗೆ: IV, ೬೬). **ಚಂಬಾರ**: (ಪಾಪ್ಪ. XVII, ೨). **ಚಮ್ಮಾರ**: ಚಮ್ಮಾರನ ಕಣ್ಣು ಮಬ್ಬೆರಿದುದು, ಕಿವಿ ಕೇಳದಾದುದು (ಆಗಮ್ಮ. ೭೯).

[<ಸಂ. ಚರ್ಮಾಕ]

ಚಮ್ಮಾರುಳಿ (ನಾ) ಚರ್ಮದಿಂದ ಮೆಟ್ಟು (?) : ಮೆಟ್ಟಿದ ಚಮ್ಮಾರುಳಿಯ ಹೊಕ್ಕನೆಸಸೆಳೆಗಿಟ್ಟ ಕಪ್ಪುರಿಯ:ಕಿಂಡಿಯ ಮುಟ್ಟಿ ಹಿಡಿದ ಕೈಸಾಕೆಯ ಕೊಸಬುಗಳಟ್ಟಣಿಸಿರು ಬೀದಿಯರುಲಿ (ಈಷಾ. ೬-೦೮೩). [?]

ಚಮ್ಮಾವುಗೆ ‘ಚಮ್ಮಾವಾವುಗೆ’ ನೋ.

ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಚಮ್ಮಾಳಿ ಬಾರಿಸು ವವರು-ಬಂದರು (ಜೂತಿ). [<ಪೂರ್ವ. ಸಂಬಳ]

ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ, ಚಮ್ಮಳಿಗೆ, ಚಮ್ಮಳ್ಳಿಗೆ, ಚಿಮ್ಮಳಿಗೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಪಾದುಕೆ: ಸಂಬಯಣ್ಣಂ ಪರವಾಲೀಲೆಯೊಳದ್ದ ಚಮ್ಮಾಳಿಕಾಣಂ. ವುಗೆಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿ (ಪ್ರಸಾ. ೩೬-೦೧); ಹಳ್ಳಯನೆಂಬೊ ಮಾದಿಗ ‘ತನ್ನ ಸತಿಗೂಡಿ ಒಳ್ಳೆ ರೌವಾದ ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆಯ(ರಿಷ್ಟಂ. ೭-೦೦). **ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ**: ಚಮ್ಮಳಿಗಿ[ಗೆ]ದ ; ಮೆಟ್ಟಿ ವಾರಿದುರಂಬಾ ಕಟ್ಟಿ (ವಿಜಾಸ. ೦೬-೩). **ಚಿಮ್ಮೊಳಿಗೆ**: ಚಮ್ಮೊಳಿಗೆಯಂ ಮೆಟ್ಟಿದವನುಂಟೇ ತಂಟಕಿಗಳಾಭಯ (ಆಗಮ. ೨೦೦). **ಚಿಮ್ಮಳಿಗೆ**: ಸರ್ವರಂ ಮೆಟ್ಟಿದಚ ಕಾಲಿಂಗೆ ಚಿಮ್ಮಳಿಗೆ (ಕನ್ನಕಾ. ೦೦): ಮೆಟ್ಟಿದಾತ ಚಿಮ್ಮಳಿಗೆ ಉಟ್ಟಿದಾತ ಧೋತರ (ಡೋಗಗೆ. ೦೨೬). [ಚಮ್ಮ + ?]

ಚಮ್ಮೊಳಿಗೆ ‘ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ’ ನೋ.

ಚಯರ್1 (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ಚಯರ್‌ಚಯ್ಯಂಬಾಗಳ್ ಮೆಯರ್ ಮೆಯರ್ ಬಲದಿಂ ಪುಟ್ಟಿ ವೊಣರ್ದುರ್ ತಲ್ಲಣಿವ್ವಳಿ[ರ್ದಂ] (ಪಂಚಕ. ೦೭-೪೪).

ಚಯರ್2, ಚಯ್ಯ, ಚೆಯರ್1, ಚೈ (ನಾ). ಜೆಲ್ಲಾಟ: ವಿನೋದ: ‘ಚಯ್ಯಾಡು’ ಪರಾ. **ಚಯ್ಯ**: “ಚಯ್ಯವೆ[ಪಾಣಾಂ. ಚಯ್ಯಾಟ, ಚಿಮ್ಮಾಟ]ಮೆನಲ್ ಚೆಲ್ಲಾಟಮಕ್ಕುಂ” (ಕರ್ಣಕ್ಕ. ೫೦) ; ಚ[ಪಾಣಾಂ. ಬ] ಯ್ಯವಾಡುವೆದಿಪ್ಪವರು (ಜಾಮಪ. ೦೬-೦೩). **ಚೆಯರ್**1: ‘ಚೆಯಯ್ಯಾಟ’ ಪರಾ. **ಚೈ**: ‘ಚೈಗುಡು’ ಪರಾ. [?]

ಚಿಯೆಂ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಮೊತ್ತ ; ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ: ದಿಗಂಬರ ತೆಱುಬರಲರಂ ಬಳಿಕೆ ಕೇರ್ದಾವ್ಲೀಚಯಂ (ಅವಪ. ೩-೩೭) : ಸ್ಮರಶಾಂತಾರತ ಘೆವರಿದರದುಚಯವೊಲೇ (ಶಾಂಭವ. ೭೪೦); ಇಂದ್ರಯುಚಯವ ಗೆಲುವದೆ ತನ್ನ ಗೆದ್ದುದದು (ವೀಪ್ಪು. ೦೩೯). ೨. ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ: ೩. ಕೋಟೆಯ ಸೆತ್ತಲ್ಗೊಡೆದೆ.—ಪ್ರಾಕಾರೆ. [ಸಂ.]

ಚಿಯನೆ (ನಾ). ಕೂಡಿಹಾಕುವಿಕೆ; ಓಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಶೇಖರಿಸುವಿಕೆ; ರಾಶಿಮಾಡುವಿಕೆ : ಚಯನಂ ಮುಗಿಯೆ ಬಲವಂದುಮಡವಂದುಮಾ ಚಿತೆಯುಂ (ಕ್ರಿಪಾಣ. ೧೩೦-೨೨೯). ‘ಸಂಚಯನ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಿಯಿತ್ಯ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯ ೨ : ಚಯಿತ್ಯ ಸು ೧೦ ಬ್ಬ ದಂದು (ಎಳ. XI, ಚತ್ಯ. ೦೨-೦೪ ; ೨೫೫). [<ಸಂ. ಚೈತ್ಯ]

ಚಿಯಿತ್ಯಪೈಯಿತ್ಯ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಪವಿತ್ರ: ಶ್ರೀಗಾಮೇಶ್ವರದೇವರಂಗ ಭೋಗಕ್ಕಂ ನಿಶ್ಚಯಿವೆದ್ಯಕ್ಕಂ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ನೋದ್ಧಾರಕಂ ಚಯಿತ್ಯಪೈಯಿತ್ಯಕ್ಕಂ . . . ಬಟ ಗರ್ದ (ಶಾಇ. XX, ೬೬-೩೬ ; ೧೧೫).

[< ಚೈತ್ಯಪವಿತ್ರ]

ಚಿಯ್ಯ ‘ಚಯ್ಯ’2 ನೋ.

ಚಿಯ್ಯಾಟ, ಚಿಮ್ಮಾಟ (ನಾ).ಚೆಲ್ಲಾಟ : ವಿನೋದ: ; ಚೀಚ್ಚೈ : “ಚಿಯ್ಯಾಟ[ಪಾಣಾಂ. ಚಿಮ್ಮಿಯ್ಯ]ಮೆನಲ್ ಚೆಲ್ಲಾಟಮಕ್ಕುಂ” (ಕರ್ಣಕ್ಕ. ೫೦). **ಚಿಯ್ಯಾಟ**: ತುಚೀಚ್ಚೈತದ ಚಿಯ್ಯಾಟದ ಮುಗಳ್ನಗೆ ವೆತ್ತು (ಪುಣ್ಯ. ೦೮-೮೦). [ಚಿಯ್ಯ + ಆಟ]

ಚಿಯ್ಯಾಡಂಬರ (ನಾ). ಕಾಂತಿ ; ಶೋಭೆ : ಇಂದ್ರವಜ್ರಕ್ಕೆ ಚಿಯ್ಯಾಡಂಬರ ಮೆಂಬಂತಿರದೆ.ಶಚ್ಚಂಬದೆಬಾಸಿರೆ x x ಎಱ್ಱಿಯಂಗಸ್ಪಿವೆ (ಪ್ರುಆರ. ೦೯೨೮, ೪-೦೦ ; ೧೩೮). [?]

ಚಿಯ್ಯಾಡು, ಚಿಯ್ಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜೆಲ್ಲಾಟವಾಡು ; ವಿನೋದಮಾಡು: ಕಿಯ್ಯಕ್ಕಳೆತ್ತುಯಾನೀ ಬಿಯ್ಯಾರ್ವಿನವಱ್ಕಳಕೊಂಡು ಜಳಯಿಂ ಜಳಿಯಿಸಾ ದಿಯ್ಯಾಗಳಕ್ಕದಾಡಿದು ತಳಯದಿ ಚಿಯ್ಯಾಡುವ ತಕಯನೆಸಗಿದಂತಾದವನೆಸಂ (ರರ್ಜಾಜ. ೭-೦೩೦). **ಚಿಯ್ಯಾಡಿಪು**: ಜೂರದಿಂದಿ ಪರಿತಂದಪ್ಪೆಪ್ಪೆನತ್ತಪ್ಪು ವೊಯ್ಯಗೆ ಚಿಯ್ಯಾಡುವ ಬೇಲುದಂ ಮುಸಿಂತಿಡುತ್ಯೊಯೆಂಬು . . . ಕಂದನೆಸಳ್ ನೆರಿವ ಪೆಣ್ಣೇಂ ನೋಂಪಿಯೇ ನೋಂತಳೇಗಾ (ಆಗಪ. ೫-೬೭). ‘ಚೈಗುಡು’ ಪರಾ. [ಚಿಯ್ಯ + ಆಡು]

ಚಿಯ್ಯಾಳಿ (ನಾ).(ಸಂತೋಷದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ)ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದಿಂ ಗತ್ತು (?): ಹೊಚ್ಚ ಬಸಪ್ಪನು ಅಕ್ಕಾಹದಿಂದ ‘ಚಿಯ್ಯಾಳಿ’ಯ ಗತ್ತನ್ನು ಹಿಂದಿಯಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದನು (ಸಂಪ. ೬೮). [?]

ಚರ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ; ಗತಿಯುಳ್ಳ; ನಡೆಯುವ. ೨. ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ : ವಾರಸು ದಾರರು ಜಮಿನುಗಳಿಗನ್ನು ತೆಗದುಕೊಳ್ಳಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದಾಗ ಒಡಿಹೋದವನ ಚರ-ಆಸ್ತಿ ವಷಯಗಿ ಸೇರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಪಾಕ. II, ೪೭೦). (ನಾ). ೩. ಚಲಿಸುವವನು ; ನಡೆಯುವವನು: ಪರವನರಂ ಭವನಭವಂ ಚರನಚರಂ . . . ವೆನಿಪ ಕೇಶವ ವಿರಂದ್ಯಗುಣ ನಿನ್ನ ನಿಜವದೇಂ ಕೇಚಳವೇಂ (ಆಗಪ. ೩-೪೭). ೪. ಚಲಿಸುವ ವಸ್ತು ; ಪ್ರಾಣಿ : ವೃಗಗಣಜಲವಾಚರಂಗಳು ಚರಗಳವು (ಅಮೃತ. ೪-೬೬). ‘ಚೆರೆಚರ’ ‘ಜಲಚರ’ ಪರಾ. ೫. ಗೂಢಚಾರ; ಬೇಹುಗಾರ : “ಅಪಸರ್ಪಕ, ಚರಃ ಚಾರಃ—ಈ ಮೂಱು ಅರಸಾಳ” (ಕಠಾಯು. ೭೦-೩೦); ಅವಧರಿವೆಂದಂ ಚರನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಾಚ. ೪-೭೬); ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸೆಱಗ ಹಿಡಿದನು ದ್ರೋಣನೆಂದರು ಚರರು ಧೂಪತಿಗೆ (ಕರ್ಣಾರ್ಜು. ೦೮-೦). ೬. [ವಿಜ್ಞೆ.] ಜಂಗಮ : ಜಂಗಮ ವಿನಿಸಿಕೊಳ್ವ ಚರಾದಿಗಳು (ಅವಕಂ. ೨೫೦-೦೦೭೩); ಸಟವರ ಕಾಯಕವ ಮಾಡಿ ದೊರೆದರ್ಥದಿಂ ಚರಕೆ ಭಕ್ತಿಯಂ ನೆಡೆಸುತಿರಲು (ಪ್ರಾಇಕಾ. ೨-೬) ;

ಚರವು ಗೋಕ್ಷೀರವಂ ಬೇಡೆ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯತ್ತ ಬಱಡುಗವಿಲೆಯ ಕರೆದು ಸಲಿಸಿದಂ (ರಾಘಚ. ೮-೩೯). ೭. [ವಿಜ್ಞಾ] ವಿದ್ಯುದ್ವಾಹಿಯಾದ ಕಣ: ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಹೊತ್ತ ಅಣುಭಾಗಗಳಿಗೆ ಚರಗಳೆಂದು (Ions) ಹೆಸರು (ಭೌತವಿ. ೩೪೬). [ಸಂ.]

ಚರಂಡಿ (ನಾ). ಕೊಳಚೆನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿದ ಮೋರಿ; ಗಟಾರ: ನಮ್ಮ ನಗರಗಳ ಚರಂಡಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಿಗದು ಇಂಥ ದುರ್ಗಂಧ! (ಮಾನಸ. ೭೮): ಅಡುಗೆಮನೆಯ ಕೊಳಚೆನೀರನ್ನು ನಲ್ಲಿಗಳ ಅಥವಾ ಚರಂಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ದೂರ ಒಯ್ಯಬೇಕು (ಅಡುಸೌ. ೪೦): ಅವಳು ಆ ಪತ್ರವನ್ನು ಚರಚರನೆ ಹರಿದು ಚರಂಡಿಗೆ ಹಾಕಿ . . . ನಡೆದುಬಿಟ್ಟಳು (ರಂಗರೋ. ೦೭೪): ಅಲೆಕ್ಸಿ ಗುಂಡಿ ತೋಡಿ, ಚರಂಡಿ ಹೊಡೆದು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದನು (ಯೋಧಪು. ೦೭).

[?. / ಪಾರ. ಚಿರಾಂಡಿ = ಗಲ್ಲಿ]

ಚರಂಡಿತನ (ನಾ). ಕೊಳೆಮಾಡುವಿಕೆ; ಹೊಲಸುತನ: ಚಂಡಿಕೆಯ ತೆಗೆದ ಚಂಡಿನೊಳಿಂದು ಮಾಡಿದ ಚರಂಡಿತನವನು ತೊಳೆವ ಚಂಡಿಕೆಯ ಚೆಂಗಾಲ! (ನಪ್ಪಧ್ಯ. ೦೨-೨). [ಚರಂಡಿ + – ತನ]

ಚರಂತ 'ಚರಂತಿ' ನೋ.

ಚರಂತಿ, ಚರಂತ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ: ತುಟಿಗೆ ತುಟಿಯಿಡುವ ರತಿಕಾಮರ ಜೋಡಿ! ಚರಂತಿ ತ್ರಿಶಂಕು ಸ್ವರ್ಗದ ಹೊಸ ಮೋಡಿ! (ಚಂತನ. ೬೦-೩). (ನಾ). ೨. [ವೀಶೈ] ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡ ಜಂಗಮ: ಚೆನ್ನರಾಜದೇವರು ಮಠವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಚರಂತಿಗಳ ದಾಸೋಹಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ (ಮೃಅರಿ. ೦೯೨೮, ೫೫-೫ ; ?) ; ಯಿಾ ಮಠದ ಚರಂತಿ ಹಿರೇರು (ಎಳ. VII, ಶಿಪಮೂ. ೦೦೬-೫ ; ?). **ಚರಂತ**: ೨. ಚರಂತರ ಮಠದಲ್ಲಿ ಈ ದಿನ ಪುರಾಣ ಪ್ರವಚನವಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಚರತ್]

ಚರಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಡುವವನು. ೨. ಯಾತ್ರಿಕನಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. ೩. ಬೇಹುಗಾರ ; ಗೂಢಚಾರ. ೪. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು. ೫. ಚರಕಋಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥ ; ಚರಕಸಂಹಿತೆ. [ಸಂ.]

ಚರಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೂಲುವ ರಾಟೆ: ಅವಳು ಚರಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಾರ ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಳು (ದೇಶಾಂಳ. ೫೬) ; ಕೈಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ತಕಲಿ, ಚರಕಗಳಂಥ ಸಣ್ಣ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ಎಳೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಗೃಹವಿ. ೭೨). ೨. ಅರೆಯುವ ಯಂತ್ರ ; ಗಾಣ : ಬಂಡವಾಳಗಾರನು . . . ಇಡೀ ರೈತವರ್ಗವನ್ನು ಸರಕಾರೀ ಕರ-ಕಂದಾಯಗಳ ಚರಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದು ಸಿವುಡುಸಪ್ಪೆಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಮಾನಾದ. ೦೪೭). ೩. ಚಕ್ರ; ಗಾಲಿ : ದರುಮದ ಚರಕಂ ನನ್ನಿಯ ಪೊರ್ಕುಳುಮರಿವು ಸಮಾಧಿ ಧೃತಿಯುಮಿರೆ ನೇಮಿ (ಸೌನಂದ. ೩-೦೦). [←ಮರಾ. ಚರಕ್; ಪಾರ. ಚರ್ಖ್; ಹಿಂ. ಚರ್ಖ್, ಚರ್ಖಾ / ಸಂ. ಚಕ್ರ]

ಚರಕಿ, ಚರಿಕಿ (ನಾ). ೧. ಲೋಹ, ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಯಂತ್ರ ; ಕಡೆತದ ಯಂತ್ರ; ಲೇತ್‌ಯಂತ್ರ: ಚರಕಿಯ ಭಾಗಗಳನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ಅಳವಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಗಾಡಿಯುಳ್ಳ ಚರಕಿ ಯಂತ್ರದ ತಳಚೌಕಟ್ಟು (Lathe-bed. ಇಂಳಿವಿ). **ಚರಿಕಿ**: ೨. ಕುಂಬಾರನ ತಿಗುರಿ : (ಕಿ). ೩. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು : (ಕಿ). [←ಮರಾ. ಚರಕೀ, ಚರಖೀ ; ಪಾರ. ಚರ್ಖಾ ; ಹಿಂ. ಚರ್ಖೀ]

ಚರಗ 'ಚರುಗ' ನೋ.

ಚರಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ಜಂಗಮರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಮಲೆಯ ವೀರೇಶ ಸಿದ್ಧರಾಮಸ್ವಾಮಿಯಾ ಕರಕಮಲ ಸಂಭೂತ ಚರಚಕ್ರವರ್ತಿ (ವೀಶೈಪು. ೦-೦-೬). [ಚರ + ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ಚರಚರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚರಚರನೆ' ಪರಾ.

ಚರಚರನೆ (ಅ). ಚರಚರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ: ಕಲುಷದೈತ್ಯರನೆಲ್ಲ ಚರಚರನೆ ಸೀಳಿ (ಮಾದಿಕೀ. ೨೮-೦) ; ಆ ಪತ್ರವನ್ನು ಚರಚರನೆ ಹರಿದು ಚರಂಡಿಗೆ ಹಾಕಿ . . . ನಡೆದುಬಿಟ್ಟಳು (ರಂಗರೋ. ೦೭೪).

[ಚರಚರ + – ಅನೆ$_1$]

ಚರಜಿಂದಗಿ, ಚರಜಿಂದಿಗಿ, ಚರಜಿಂದಿಗೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ ಆಸ್ತಿ ; ಚರಆಸ್ತಿ : ಮನೆಗಳನ್ನು ಜಪ್ತಿಮಾಡಿ ಹಿಂಡುವ ಎಮ್ಮೆಯನ್ನು (ಕರಸಹಿತ) ಇತರ ಚರಜಿಂದಗಿಯನ್ನು ಜಪ್ತಿ ಮಾಡಿದರು (ಕರವೀ. ೯೩). **ಚರಜಿಂದಿಗಿ**: ಚರಜಿಂದಿಗಿ ವಿಷಯವಾದ ಹಕ್ಕು ಅಥವಾ ಅಂಥಾ ಜಿಂದಗಿಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತ ದಾವೆ (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೨೦). **ಚರಜಿಂದಿಗೆ** : "ಚರಜಿಂದಿಗೆ, ಜಂಗಮದ್ರವ್ಯ" (Chattel. ಪಾರಿನಿ. ೦೪).

[ಚರ + ಜಿಂದಗಿ]

ಚರಜಿಂದಿಗಿ 'ಚರಜಿಂದಗಿ' ನೋ.

ಚರಜಿಂದಿಗೆ 'ಚರಜಿಂದಗಿ' ನೋ.

ಚರಟ, ಚಟ್ಟ$_2$, **ಚೆಟ್ಟ**$_1$ (ನಾ). ೧. ದ್ರವವಸ್ತುಗಳ ತಳದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ವಸ್ತು; ಗಷ್ಟು; ಗಸಿ: ಸಬಕಾರದ ಚರಟವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಾಜಿನಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೨೨) ; ಬರೀ ಸಾರಿನ ಚರಟ ಇದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ವಸ್ತು ; ಸಾರ ತೆಗೆದ ವಸ್ತು : ಕಾಫಿಯ ಚರಟವನ್ನು ಪಾತ್ರೆ ತೊಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಬಳಸಬಹುದು (ರೂಢಿ). ೩. ಶರೀರದ ಹೊರಪದರ; ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು. **ಚಟ್ಟ**$_2$: (ಕಿ). **ಚೆಟ್ಟ**$_1$: ೨. 'ಚೆಟ್ಟಬೆಳಗು' ಪರಾ.

ಚಟ್ಟಾಎತ್ತು = ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಕೆಟ್ಟಗಿಟ್ಟ ಹಡದೀ ನಿನ್ನ ಚಟ್ಟಾಎತ್ತೀನ (ಕನ್ನಜಾ. ೬೦). ಚರಟಾನೇ ಬೆಳಗು, ಚೆಟ್ಟಾನ ಬೆಳಗು=ಚಟ್ಟಾಎತ್ತು: ಸುಳ್ಳು ಬಿದ್ದೀ ಅಂದ್ರ ನಿನ್ನ ಚರಟಾನೇ ಬೆಳಗೇನು (ತಿಡುಗು. ೭೬) ; ನಿನ್ನ ಚರಟಾನೇ ಬೆಳಗೇನು (ಮಿಂಚಿಹು. ೦೦೭) ; ಇಂವನು ಚೆಟ್ಟಾನ ಬೆಳಗತಾನ (ದೀಪಹ. II, ೫೭).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚಟ್; ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಚರಣ (ನಾ). ೧. ನಡೆ; ಸಂಚಾರ. ೨. ನಡೆವಳಿಕೆ; ಆಚರಣೆ; ವ್ಯವಹಾರ. 'ತಪಶ್ಚರಣ' ಪರಾ. ೩. ಅಡಿ; ಪಾದ: "ಅಂಘ್ರಿಃ, ಚರಣಃ, ಪಾದಃ– ಈ ೩ ಕಾಲ್" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೬) ; ಚ[ಪಾಕಾಂ. ಕ]ರಣದ ಚಾರಿಯ ಚಲ್ಲಿಯ ಪರಿಕ್ರಮಕ್ರಮದ ಭಂಗಿಗಳ್ ನೆಗಟ್ಟೆಡೆಯೊಳ್ (ಅದಿಪು. ೯-೩೯) ; ಚರಣದೆ ಕಾಂಚಿಯಂ ಗುರುನಿತಂಬದ ಪರ್ವುಗೆಯಿಂದೆ ಮಧ್ಯಮಂ . . . ವಿರಹವಿಹ್ವಲೆಯಾಗಿ ಲತಾಂಗಿ ತಾಳ್ದುವಳ್ (ಶಾದಂಕಾ. ೩೩೩) ; ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಚರಣಕಮಲದಲಾನು ತುಂಬಿ (ಬಸವ. ೪೯೨) ; ಎಂತುಮಾರ ಚರಣಂ ಶರಣಂ (ಜಗವಿ. ೦-೩೪); ತಿರುನೀಲಕಂಠರ ಚರಣಮಂ ಪಿಡಿದು (ತಿರುರ. ದೇ. ೬-೦೬) ; ಹಿಂದೆ ಚರಣದಲೊದೆದನೊಬ್ಬನ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೬-೩೦). ೪. [ಛಂದ] ಪದ್ಯದ ಪಾದ,-ಪಂಕ್ತಿ: ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು, ಮೂರು . . . ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಅಡಿ, ಚರಣ, ಪಾದ, ಪದ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಛಂದಸ್ವಾ. ೦೪). ೫. [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಕ್ರಮ ಚರಣಂ ಪದಯುಗಳಂ ಸಮ ಉಧಯಂ ಬಾಹು ಕಿವಿಗಳೆರಡಱ ನಾಮಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೨). ೬. [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಅನುಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; ಮುನಿಗಳ ಹಾಗು ಶ್ರಾವಕರ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗ: ಪ್ರಥಮ, ಕರಣ, ಚರಣ, ದ್ರವ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅನುಯೋಗಗಳನ್ನು ಜೈನರ ಚತುರ್ವೇದಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಭಾರದ. ೦೭೯). 'ಚರಣಾನುಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚರಣಗ್ರಂಥ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚರಣಾನುಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ : ಆಚಾರಮಾರಾಧನೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಚರ[ಣಾಕಾ. ಶ್ರವ]ಣ ಗ್ರಂಥಂಗಳುಮಂ . . . ಕಲ್ಮೊದ್ದಿದೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೭).

[ಚರಣ + ಗ್ರಂಥ]

ಚರಣಚೌಪಟ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಾಲಾಳು ; ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಪದಾತಿ: ನೆರೆಬಡಿಸು ಪದಿನಾಲ್ವರಿಂ ಕರಿಬೆಯಿನು . . . ಚರಣಚೌಪಟರೈದು ಲಕ್ಷವ (ಕುಪ್ಪಟ. ೩೨-೩). [ಚರಣ + ಚೌಪಟ (<ಚೌಪಟ್ಟು)]

ಚರಣತಲ, ಚರಣತಳ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಿನ ತಳಭಾಗ ; ಅಂಗಾಲು : "ಚರಣತಲ [ಣಾಕಾ. ೪] ವೆಂಬೊಡಂಗಾಲಿನೊಂ" (ಜುಂಗಣ ೫೮-೧೦). **ಚರಣತಳ:** ೧. ಚರಣತಳಪ್ರಭಾತದೆ ಪದಾತಿಗಳಂ ನಖರಪ್ರಹಾರದಿಂ ತುರಗದಟಂಗಳಂ . . . ನುರ್ಗುಮಾಡಿ (ಶಂಪ್ರ. ೦೦-೯೩). ೨. ಕಾಲು; ಪಾದ : ಚರಣತಳಕ್ಕೆ ಬೀಳ್ವ ಮಣಿಕಾಂಚಿಯನೆತ್ತಿದೆ ಚುರ್ಬಾರ್ತಿ ನೊವ್ತರಮನೆ ಸೈತು ಸಾರ್ದೆದೆ . . . ಬಂದು ಸಂಭ್ರಮದಿನೀಕ್ಷಿಸು ತಿರ್ದಳೀಕೆಕಂಠಮಂ (ಶುಷಮು. ೯-೦೦) ; ನಂಬಿಯಣ್ಣಂ ಪೂರ್ವಮಂ ನೆನೆದು ವರಿತ್ತಮು ಚರಣತಲದೊಳು ಬೀಳುತಂ (ಪಂಪಿ. ೭-೨೩೮).

[ಚರಣ + ತಲ]

ಚರಣತಳ ‘ಚರಣತಲ’ ನೋ.

ಚರಣದೊಡರು (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ ; ಅಂದಿಗೆ : ಚರಣತ್ತು ನಡೆಗಲಿಸೆ ಚರಣದೊಡರುಯಿ ಘಟ್ಟಾರದಿಂ ನಡೆವತ್ತೆ (ಪದ್ಮಚ. ೦೫-೫೫).

[ಚರಣ + ತೊಡರು(<ತೊಡರ್)]

ಚರಣನ್ಯಾಸ (ನಾ).=ಚರಣವಿನ್ಯಾಸ ೧ : ಚರಣನ್ಯಾಸೋಚಿತಮೆಂದುರ ಕಾಂಚನಕಮಳಸಪ್ತಕಂ ಕರವಮೆಗಂ (ಹಂರ್ವ. ೦೬-೬೬) ; ಚರಣನ್ಯಾಸ ದೊಳಾಂವರಂಬುಜವಮೆಂಬೀ ದೇವದೇವಂಗೆ ದೇವರಿಳಾಮಂಡಳಮಂ ಮಹಾನಿಲಕುಮಾರರ್ . . . ವರಿಸ್ಪಿರಿತಾದರ್ಪಮಿದಂಬಿನಂ ಬೆಳಗುಂ ವರ್ತಿಸಂತ್ಯಮ್ಮ ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಂ (ಅಪಾಪು. ೦೪-೬೩). [ಚರಣ + ನ್ಯಾಸ]

ಚರಣಪೆಂಡೆಯ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ತಮ್ಮ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ . . . ನವರತ್ನದ ಬಿರುದಿನ ದಿವ್ಯ ಚರಣಪೆಂಡೆಯವನಿಕ್ಕಿದರು (ಅಪಾವಿ. ೨೪-೭೩) ; ಆನಿತ ಅವರ ಆಭರಣಗಳೆಂದರೆ . . . ಕಿರು ಪಿಲ್ಲಿ, ಚರಣಪೆಂಡೆಯು, ಪಾಯವಟ್ಟಿ, (ಕಾಪಾಬ. ೦೬೨).

[ಚರಣ + ಪೆಂಡೆಯ(<ಪೆಂಡೆ)]

ಚರಣಭಜಕ (ನಾ). ಪಾದಸೇವಕ ; ಭಕ್ತ : ಚರಣಭಜಕಳುಮಂಬನೆಂಬೀ ಬರಿದ ಪಾಲಿಸಿ . . . ಕೊಡುವುದೆಮಗೆ ಮಹಾವ್ರಸಾದವನು (ಅಜಿತ. ೦೦-೬೮). [ಚರಣ + ಭಜಕ]

ಚರಣವಲ್ಮೀಕ (ನಾ). ಹುತ್ತಗಾಲು ರೋಗ: "ಚರಣವ[ಣಾಕಾ. ವಾ]ಲ್ಮೀಕವೆಂಬ ಹುತ್ತುಗಾಲುಕ್ಕು" (ಮಂಗಣ. ೦೦೬-೨). [ಚರಣ+ವಲ್ಮೀಕ]

ಚರಣವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪಾದಗಳನ್ನು ಹಿಡಿ : ಕರವ ಪಿಡಿಯ ಸಾರ್‌ಸಾರಂದು ಜಜ್ಜಿದೊಡೆ ಚರಣವಿಡಿದು ದುಃಖಿಸುತ (ಲಂಪಿ. ೬-೦೬೭).

[ಚರಣ + ಪಿಡಿ]

ಚರಣವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಪಾದಗಳನ್ನು ಇಡುವಿಕೆ ; ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವಿಕೆ. ೨. [ಛಂದ] ಪದ್ಯದ ಪಾದಗಳ ರಚನೆ. ೧. ೨ : ಚರಣವಿನ್ಯಾಸದೊಳ್ ಪುಗ್ಗುನು ತಾನು . . . ಕುಕವಿಯುಂ ಬಾಲಕನಿವನು (ಕಾಂಶಾ. ೦೭೬-೩೫).

[ಚರಣ + ವಿನ್ಯಾಸ]

ಚರಣಸಂಘಟ್ಟಿ (ನಾ). ವಾದಗಳ ಹೊಡೆತ,–ತುಳಿತ : ತನ್ನ ನಿಷ್ಕುರ ಚರಣಸಂಘಟ್ಟದೊಳ್ ಪಡಲ್ವುಟ್ಟ ವೀರಭಟರ ಮಕುಟಂಗಳೊಳ್ ತಲೆಗರೆದಿರ್ದನೆ ಗೆತ್ತು ಸೋದಿಸಿ ನೋಡಿಯುಂ . . . ಕಾಣದೆ(ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ಪ).

[ಚರಣ + ಸಂಘಟ್ಟಿ]

ಚರಣಹತಿ (ನಾ). ೧.=ಚರಣಸಂಘಟ್ಟಿ : ಜಾತುರಂಗದ ಚರಣಹತಿ ನಿರ್ಧೂತ ಧೂೀವಮಯವಖಿಲದಿಗುಜಾತವನೆ ಧಟ್ಟಗೆಯಲೆಲಾತು ಪಾಂದುಸುತಸೇನೆ (ಕುಚ್ಚಾರೂ. ೦೮-೨೫). ೨. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು : ಇದುವೆ ಮೊಲ ಪೋದ ವೆಜ್ಜೆಯು ಹರಿಣ ಚರಣಹತಿ . . . ಬಗ್ಗದಿಂ ಹೆಗ್ಗುರುತು (ಪವಮೋ. ೦೬-೦೪). [ಚರಣ + ಹತಿ]

ಚರಣಹೇತಿ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳಲ್ಲೇ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವುದು; ಹುಂಜ; ಕುಕ್ಕುಟ : "ಕೃಕವಾಕು ತಾಮ್ರಚೂಡಾಧ್ವಜಂ ತಾಂ ಚರಣಹೇತಿ ಕುಕ್ಕುಟಂ" (ವಕ್ರತು. ೪೭-೦೮). [ಚರಣ + ಹೇತಿ]

ಚರಣಾನುಯೋಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸದಾಚಾರವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗ : ಚರಣಾನುಯೋಗಮೆಂಬುದುಂ ಕಷಾಯೇಂದ್ರಿಯೋಪಸರ್ಗ ಪರೀಷಹ ವಿಜಯಗಳವ್ವ ಚಾರಿತ್ರವಾನಿಗಳ ಸದಾಚಾರ ಪ್ರಕಾಶನಂ ಗೆಯ್ವುದುಂ (ಆಪ್ತಂಳ. ೬೯-೩) ; ಪ್ರಭುವು ಕರಣ ಚರಣಾನುಯೋಗಂಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಲ್ಮೊದ್ದಲ್ಪದೆ ಜೋಯಿಸಮಂ ಕಲಲ್ಪಾರದು (ಜುಳುಮ. ೩-೩೩ ಪ). [ಚರಣ + ಅನುಯೋಗ]

ಚರಣಾಭರಣ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡುವ ಆಭರಣ: ಸಾಲದೇ ನಿಮಗಿನ್ನು ಕೌರವರೋಲಗದ ಫಲವಾಯ್ವಾಲಾ ವನಮಾಲೆ ಕೊರಳಿಂಗಲ್ಲ ಚರಣಾ ಭರಣವಾಯುತೆಲೆ (ಕಾಪಾಸಾ. ೦೩-೬೦). [ಚರಣ + ಆಭರಣ]

ಚರಣಾಯುಧ (ನಾ).=ಚರಣಹೇತಿ : " ಕೃಕವಾಕುಃ, ತಾಮ್ರಚೂಡಃ, ಕುಕ್ಕುಟಃ, ಚರಣಾಯುಧಃ—ಈ ೪ ಕೋಟಿ " (ಅಕಾಯು. ೪೦-೯೪) ; ಕರವಿಸೆಯ ಸವರು ಬಂದುದು ಚರಣಾಯುಧದಮದಜ ಚಿತ್ರವಲಿಕೋಳ್ಗೆಗೆ ಬೆಂತರನೊಂದಾಶ್ಚರ್ಯವಿದ್ದುದು (ಪುಸಿಚಂ. ೩-೨೪) ; ಬಲಿದ ಚರಣಾಯುಧದವೊಲು ವರಲಳವಿಲ್ಲಿಸಿ ಕಪಿಯವೊಲು ವೈವಳಿಯ ಹಕ್ಕಿದ ರಂದು ಕಡಿತಲೆಗಾಕರುಭಯದರಿ (ಅಪಾ.ಪ್ರಿ. ೪-೩೫) ; ವಾರಾವತಂ ಪರವಲ್ಮುಂ ಚರಣಾಯುಧಂ ಶಕುನಿ . . . ರತ್ನಿಖಡ್ಗಮಿರ್ಮಂ ತದ್ವಜಾ ಗೌಧದೊಳ್ (ಧಾಪು. ೩-೫೯). [ಚರಣ + ಆಯುಧ]

ಚರಣೆ (ನಾ), ಕುದುರೆ, ದನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮೇವನ್ನು ಹಾಕಿಲಂ ಮಾಡಿದ ಮುರದ ಜೌಕಟ್ಟು ; ಗೋದಲೆ ; ಚಂದಿಗೆ : ಕುದುರೆಯ ಮಂದುಕಮಂ ಮಾಣ ಪೊಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು ಚರಣೆಯ ಪುಲ್ಮೊಳ್ ಪೊರಳೆ ಲೊಡದ (ಪಂಚಕ. ೦೭೯-೦೦) ; ತುರಗದುರದುದ್ದ ಮಾಬ್ಬುದು ಚರಣೆಯು ನದಜೊಳಗು ಹಸ್ತವಿಸ್ತಾರಂ ಮತ್ತೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳ್ ಮುಂಡಿಗೆ (ಅಕ್ಷಣ. ೭-೮) ; ಕೊಂಡೆಳದು ಹ್ಯಾಯ್ವುದೆರನೆಯೊಳಗೆ (ಜಾತೋಪ. ೪-೬೩) ; ಮರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಭತ್ತದ ತೊಟ್ಟಿ, ಹುಲ್ಲಿನ ಚರಣೆ ಒಂದನ್ನೂ ಬಿಡದೇದ (ನಿಕಾಲ. ೨೩೮).

[ತುಳು. ಚರಣೆ = ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು. ಗೋವಮಾಳ./ಪೂ. ಚರನೆ]

ಚರಣೋಪಾಂತ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಬಳಿ,–ಹತ್ತಿರ; ಪಾದದ ಸಮೀಪ: ಆನಂತಮೀಯರ್ಕೇವಲಿಗಳ ಚರಣೋಪಾಂತದೊಳ್ ಕೈಕೊಂಡ ವರಾಂಗನಾ ವಿರತಿವ್ರತದ ಭಂಗವಂ ಬಗೆಗುಡೆ (ಪಂಚಾಮ. ೪-೦೦೩ ಪ).

[ಚರಣ + ಉಪಾಂತ]

ಚರಪಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಅಪ್ಪೆ ಬನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಲೆ ಪಳ್ಳದ ಅಂಕಣಿಯೆಳು ಕರ್ಗಲ್ಲೊಪ್ಪಿಟ್ಟಿಯು ವೂಸುಳೆ ಪಡಿಯ ಪೊರವಡಿಯು ಬಳವೂಸುಳೆಯ ಚರವಡಿಯ ತುಲ್ಲಾರೊಪಿಟ್ಟಿಯೆ ಇಶನೈರಿತಿ ಒಳಗೆಟ್ಟಿಯ ಬರಡಗೆಜೆ (ಎಳ್. XVI, ತಿಪಟೂ. ೦೪೦-೬೭ ; ಸು. 900). [?]

ಚರಪಾಶ (ನಾ). " ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದ, ಅಸಂಗತವಾದ, ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ, ಸ್ಥಿರಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಆನ್ವಯ ವಾಗುವಂಥದು. ಅಂಥ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಚರವಾಕ್ (Field text) ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ" (ಭಾಶಿಪ. ೦೦೬). [ಚರ + ಪಾಶ]

ಚರಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಚರಬಂಡವಲ (ನಾ). ೧. ದನಕರು ಮೊದಲಾದ ಚರ ಆಸ್ತಿ : (ಕ). ೨. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿದ ಬಂಡವಾಳ: (ಮುಂಬಯಿ. ಕ: ೫-೧೦೦). 'ಚಲಬಂಡವಾಳ' ಪರಾ. [ಚರ + ಬಂಡವಲ]

ಚರಬಿ 'ಚರ್ಬಿ' ನೋ.

ಚರಮ (ಗು). ೧. ಕಡೆಯ ;ಕೊನೆಯ; ಅಂತಿಮವಾದ: ಚರಮಾವಸ್ಥಿತ ವೀತರಾಗಹೃದಯಚ್ಛದ್ಮಸ್ಥ . . . ತವಿಸಿದಂ ಪಂಚಾಂತರಾಯಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೯-೦೦೯); ಆಂತರಿಕವಾದ ಕವಿಯ 'ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕ ಅಥವಾ ಭಾವಾತ್ಮಕ ಜೀವನವು ಸ್ವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ತನ್ನ ಚರಮ ಗುರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಕಾವ್ಯರೂಪವನ್ನು ತಳೆಯುತ್ತದೆ (ಭಾವಗೀ. ೪). ೨. ತೀರ ಕೆಳವಂಟ್ಟದ; ಅತ್ಯಂತ ಕೀಳಾದ. ೩. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ; ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವಾದ: ಲೋಕಯಾತ್ರೆಗೈದು ಮನೆಯಿಂ ಪುಗುತರ್ಪಿನಿಯಂಗೆ ಚರಮದಿಕ್ಕಾಂತೆ ರನ್ನವಟ್ಟಲೊಳ್ ಪಿಂಗದೆತ್ತಿದಾರತಿಯ ಕೆಂಬೆಳಗೆನೆ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಮೆತ್ತಂ ಪರಿಯೆ (ಶಾಮಾಶ್ವ. ೨೨-೬). (ನಾ). ೪. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ; ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು : ಪರಪದ ಪೂರ್ವಂ ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಮಾಗಿರೆ ಪೂರ್ವಪದದ ಚರಮಂ ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಮಾಗೆ ಸಂಧಿದೋಷಂ (ಶಮದ. ೫೯). ೫. ಅಂತ್ಯ ; ಕೊನೆ: ಚರಮದೊಳಯ್ದುಂ ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಮಂ . . . ಪರಿಹರಿಸಿದನಯ್ದುಮಂತರಾಯಗಳುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪-೯೦). ೬. ತರುವಾಯ ; ಬಳಿಕ : "ಪಶ್ಚಾತ್, ಚರಮಂ – ಈ ೨ ಬಟಿಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೭-೨೨); "ಚರಮಮೆನೆ ಪಶ್ಚಾದೆನಲು ಬಟಿಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೯-೦೨); ಅಘಾತಿಗಳ ಚರಮದೊಳು ವಿಘ್ನಂ ಪರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೪). [ಸಂ.]

ಚರಮಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜಿನನ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಕಲ್ಯಾಣ ; ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣ : ಪರಮನ ಚರಮಕಲ್ಯಾಣಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೭ ಪ). [ಚರಮ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಚರಮಗೀತ (ನಾ). ಸತ್ತುಹೋದವರಿಗಾಗಿ ದೋಃಖಿಸಿ ಅವರ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡುವ ಹಾಡು : ತಳಿರಿಗೊಂದು ಚರಮಗೀತ ಹಾಡಲೆಂದು ಬಯಸಿ, ಇಂತು ನುಡಿದೆ ನಾನು (ಮಾಂದಳೆ. ೩೭-೦೩). [ಚರಮ + ಗೀತ]

ಚರಮಗೀತೆ (ನಾ). = ಚರಮಗೀತ : "ಅಳುಹಾಡು . . . ವಿಲಾಪಗೀತೆ; ಚರಮಗೀತೆ" (Elegy. ಇಂಕನಿ). [ಚರಮ + ಗೀತ]

ಚರಮತನು (ನಾ). ೧. ಕೊನೆಯ ದೇಹ; ಕೊನೆಯ ಜನ್ಮ. ೨. [ಜೈನ] ಕೊನೆಯ ಜನ್ಮದವನು; ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿ : ಅಮೂರ್ತರ್ ಚರಮತನು ಸಮಾಕಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೧-೨) ; ಪರಮಶ್ರೀವಲ್ಲಭಂಗೀ ಚರಮತನುಗಿದೇ ಬಾಟ್ತೆ (ಪಂಠಾಮಾ. ೬-೦೨೫). [ಚರಮ + ತನು]

ಚರಮದೇಹ (ನಾ).=ಚರಮತನು ೧ : ಚರಮದೇಹ ಶತಾತ್ಮಜರಿಂದಮಾ ಮಹೋತ್ಪಲಮುಖಿಯಿಂದಮಾ ಸತಿ . . . ಪಡೆದಳ್ . . . ಮೈಮೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೫) ; ಚರಮದೇಹಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಚಾಪುಂಪು. ೩೨-೦೫).

[ಚರಮ + ದೇಹ]

ಚರಮದೇಹಧರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೊನೆಯ ಸಲ ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದವನು ; ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿ : ನೀಂ ಚರಮದೇಹಧರನೈ (ಅಜಿಪು. ೬-೭೨). [ಸಂ.]

ಚರಮದೇಹಧಾರಿ (ನಾ).=ಚರಮದೇಹಧರ: ಇವರಿರ್ಪರರಸುಗಳಪ್ಪೊಡೆ ಚರಮದೇಹಧಾರಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೦೦೦ ಪ). [ಸಂ. ಚರಮದೇಹಧಾರಿನ್]

ಚರಮದೈಹಿಕ (ಗು). ೧. ಚರಮದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨.= ಚರಮದೇಹಧರ : ನೀ ಚರಮದೈಹಿಕನು ಧರೆಯೊಳೀ ನಿನ್ನಂತೆ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರುಗಳಾರೈ (ಗಗಶಾ. ೦೭-೪೭). [ಸಂ.]

ಚರಮಧ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರ್ತ, ರೌದ್ರ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ; ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಧ್ಯಾನ : ಪರಮಜಿನಪತಿಯ ಚರಮಧ್ಯಾನದಂತೆಯುಂ . . . ಮುನ್ನೀರೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದಂತಪ್ಪುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೨-೦೫೨). [ಚರಮ + ಧ್ಯಾನ]

ಚರಮವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆಯ ಮಾತು : ಸಾಯುವಾಗ ಆತನಾಡಿದ ಚರಮವಾಕ್ಯ ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಲ್ಲೂ ನೀರು ತರಿಸಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಸತ್ತವರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಅವರ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ವಾಕ್ಯ : ಕೆಲವು ಹೊಸ ಗೋರಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದವು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಚರಮವಾಕ್ಯ ಗಳಿದ್ದುವು (ನಿಶಿಕಾ. ೦೯೨). [ಚರಮ + ವಾಕ್ಯ]

ಚರಮಶರೀರ (ನಾ). ೧.=ಚರಮತನು ೧ : ಚರಮಶರೀರಮಂ ನಡುವ ಕೆಯ್ದುಗಳಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪-೪೩). ೨.=ಚರಮತನು ೨: ಚರಮಶರೀರಂ ಸಗರಂ ಚರಮಶರೀರರ್ ನಿಜಾಗ್ರಜಾತರ್ ನೀನುಂ ಚರಮಶರೀರಂ (ಅಜಿಪು. ೦೦-೩೫). [ಚರಮ + ಶರೀರ]

ಚರಮಶ್ಲೋಕ (ನಾ). = ಚರಮಗೀತ : ನಿನ್ನ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಚರಮಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಾಪಕುಮಾರಿಯ ಹೆಸರೂ ಸೇರಿ ಕೊಳ್ಳಲಿ (ಆರ್ಯಕ. ೯೮). [ಚರಮ + ಶ್ಲೋಕ]

ಚರಮಸಮಯ (ನಾ). ೧. ಆಯುಸ್ಸಿನ ಕಡೆಗಾಲ ; ಅಂತ್ಯಸಮಯ ; ಮರಣಪೂರ್ವಕಾಲ : ಸ್ವಕೀಯ ಚರಮಸಮಯದೊಳ್ . . . ಪದಿಮೂಱುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳುಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೦೬-೪೯ ಪ); ಚರಮಸಮಯದೊಳೆ ಬೋಧಾವರಣಮನಯ್ದಂತರಾಯಂ . . . ತೂಳ್ದಿ ತಾಳ್ದಿದಂ ಗುಣಗಣಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೫-೬೮). ೨. ಕೊನೆಯ ಅವಕಾಶ : ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣಕ್ಕಿದುವೆ ಚರಮಸಮಯಮೆಂದಱಿಪುವಂತೆ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೪-೦೨೫ ಪ). [ಚರಮ + ಸಮಯ]

ಚರಮಸ್ವರ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಕೊನೆಯ ಸ್ವರ : ಚರಮಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚರಮಾಕ್ಷರ ಕಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೨೦೯). [ಚರಮ + ಸ್ವರ]

ಚರಮಾಂಗ (ನಾ). ೧.=ಚರಮತನು ೧ : ಕೊರಗದೆ ಕರಗದೆ ಪರಮನ ಚರಮಾಂಗಂ ದೀಪ್ರದೀಪಮೆನಿತೊದವಿದೊಡಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೪-೨೮). ೨.=ಚರಮದೇಹಧರ: ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರಪುತ್ರಂ ಚರಮಾಂಗಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆಂದೊಡೆ ಪೇಟಲ್ ದೊರೆ ಪೆಱರಾರ್ ಭರತನೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೨-೦೦೯) ; ಈ ದಶರಥಾಗ್ರತೆನೂ ಭವನೇಕವಾಕ್ಯನಾಶಾಕರಿಕರ್ಣಚಾಮರಯಶಂ ಚರಮಾಂಗನನಂತವೀರ್ಯಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೫-೭೨).

[ಚರಮ + ಅಂಗ$_2$]

ಚರಮಾಕ್ಷರ(ನಾ). ಶಬ್ದದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರ : ಚರಮಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚರಮಾಕ್ಷರಕಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೨೦೯). [ಚರಮ + ಅಕ್ಷರ]

ಚರಮಾದರ್ಶ (ನಾ). ಕೊನೆಯ ಧ್ಯೇಯ ; ಪರಮಾದರ್ಶ : ಅದು ಚರಮಾದರ್ಶವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರ ಆದರ್ಶ (ಶೇಷ್ರತ್ನ. ೦೨೭).

[ಚರಮ + ಆದರ್ಶ]

ಚರಮೂರ್ತಿ (ನಾ).=ಚರಂತ ೨: ಚರಮೂರ್ತಿಯಾನೆ ನಿನ್ನಂ ಕರೆಯುತ್ತಿರೆ ಕೇಳದಂತೆ ತಳರ್ದವೆ (ವೃಷವಿ. ೨೬-೨೩) ; ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಚರಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ಗಿರಿನ. ೩೫) ; ಶ್ರೀಶರೀಫರು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಚರಮೂರ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ಶರೀಫ. ೬೯ ಕವಿಕಾವ್ಯಪರಿಚಯ).

[ಚರ + ಮೂರ್ತಿ]

ಚರಯಿಸು 'ಚರಿಸು' ನೋ.

ಚರರೂಪು (ನಾ). ಜಂಗಮನ ರೂಪು: ಹರನು ಚರರೂಪಿಂದೆ ಹರಿಯೆಂದು ನುಡಿವೇಳೆ ಕರದ ಹುಟ್ಟಿಂದ ತಿವಿದೀಶನೊಲಿಸಿದ ಗುರುವೆ ಸತ್ಯಕ್ಕ ಶರಣಾಗು (ಕರ್ನಾಕ. ೦೬೨). [ಚರ + ರೂಪು]

ಚರಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ ; ಜಂಗಮ : ಭಾವುರೇ ಚರಲಿಂಗಜೀವಕಳಾವ ಚರಲಿಂಗೈಕಜೀವನ (ಬಸವು. ೩೬-೨೪) ; ಸರ್ವಕರಣಂಗಳಂ ಚರಲಿಂಗ ಮುಖವ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮನಸಂದು (ಪ್ರಸವ. ೨೬) ; ಶಿವನು ಚರಲಿಂಗವಾಗಿ ಬಂದು, ಚೂತಫಲವಂ ಬೇಡಲು, ವವಾಡದಿಂದ ಚೂತಫಲವಂ ಮಾಡಿ ಇತ್ತು (ಪ್ರೌರಸೂ. ೯).

[ಚರ + ಲಿಂಗ]

ಚರಲೋಕ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ ಲೋಕ ; ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ : ಚರಲೋಕ ಸ್ಥಿರವೆಂದು ವರರೆಲ್ಲ ನೆರೆನಂಬಿ, ತಿರುತಿರುಗಿ ತಿರೆಯೊಡನೆ ಕೆಡುತಿಹರಲಾ! (ಕಎಪು. ೨೬-೩).

[ಚರ + ಲೋಕ]

ಚರವಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ₁' ನೋ.

ಚರಸಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ; ಪಳಗಿಸಿದ ಕುದುರೆ (?): ಈ ಐದು ಕ್ರಿಯೆಗಳನು ತಿಳಿದು ತಿದ್ದಿದ ಕುದುರೆ ಚರಸಹನೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುದು (ಅಕ್ಷಬೆ. ೨೫-೦೦). [?]

ಚರಸೇವೆ (ನಾ). ಜಂಗಮಸೇವೆ: ಶ್ರದ್ಧೆ ಸರ್ವಾರ್ಗ ಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಗುರು ಭಕ್ತಿ ಶಿವಲಿಂಗಪೂಜೆ ಚರಸೇವೆ ತ್ರಿವಿಧವೂ ಇತ್ತಲೆ ಉಳಿಯಿತ್ತು (ಮುದೇಪ. ೨೭೪-೦೭) ; ತೊಱೆಯದಿರಿ ಶಿವಪೂಜೆಯ ಱೆಯದು ಮಱೆಯದಿರಿ ಚರ ಸೇವೆಯ (ಸರ್ವವ ೩೪-೦೬೯). [ಚರ + ಸೇವೆ₁]

ಚರಸೋಪಾನ(ನಾ). "ಪ್ರಯಾಣಿಕರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಕೆಳಕ್ಕಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚರಸೋಪಾನ ; ತಿರುಗು ಮೆಟ್ಟಲು" (Escalator. ಇಂಇನಿ). [ಚರ + ಸೋಪಾನ]

ಚರಸ್ವತ್ತು (ನಾ). = ಚರಜಿಂದಗಿ : ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿರ ಹಾಗು ಚರಸ್ವತ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಇವರದೇ ಅಲ್ಲವೆ? (ದಾಪಶಂ. ೦೦೩). [ಚರ + ಸ್ವತ್ತು]

ಚರಾಕು (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು. [←ಹಿಂ. ಚರಾಗಾಹ್]

ಚರಾಚರ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ ಮತ್ತು ಚಲಿಸಲಾರದ ; ಸ್ಥಾವರವಾದ ಹಾಗು ಜಂಗಮವಾದ : ವರಮಾಗಮಮೂರ್ತಿ ಚರಾಚರ ಲೋಕಾ ಲೋಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಿನಿ . . . ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ ವರದೆಯಕ್ಕೆಮಗೆಂದುಂ (ಶಾಪ್ರಾಪ. ೨) ; ಜಗದೊಳುಳ್ಳ ಚರಾಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳವೆಲ್ಲಿರ್ದೆಡೆಯೊಳಸುಗಳ ತಗಹು ಬಿಟ್ಟವು (ಬಸಪು. ೨೮-೩೩). (ನಾ). ೨. ಸ್ಥಾವರ ಹಾಗು ಜಂಗಮ ವಸ್ತುಗಳು : ಧರೆ ಗಗನವಡಸಿ ಕಾದುವಡೆಡೆಯಲಿಹ ಚರಾಚರ ವೆಲ್ಲಿ ಹೊಗಲಿ (ಹಚಶಾ. ೨-೨೩). ೩. ಸ್ಥಾವರ ಹಾಗು ಜಂಗಮ ವಸ್ತು ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗತ್ತು : ಈ ಚರಾಚರ ವಿಚಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ನಿಮ್ಮಡಿಗ ಗೋಚರವೆ ಶಿವಶಿವಾ (ಕೃಮಿಧಾ. ೨-೩೩); ಅವನೊಳಡಗುವುದಖಿಳ ಚರಾ ಚರವಾ ವಿಷ್ಣುಗಾನೆಱಗುವೆನು (ಹದಬ. ೬-೦). [ಚರ + ಆಚರ]

ಚರಾದಾಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ ವಸ್ತು, ಪ್ರಾಣಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ : ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಕಳಕೋಠಾರ ಸುಂಕ ಚರಾದಾಯ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೪೬, ೦೮-೦೯ ; 1488) ; ಚರಾದಾಯ ಸ್ಥಿರಾದಾಯ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೩೦, ೯೩-೩೦ ; 1604) ; ಗ್ರಾಮಾ ದಾಯ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಆ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯ ವನೂ . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹರು (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೧೦೩-೪೦೪ ; 1674). 'ಸ್ಥಿರಾದಾಯ' ಪರಾ. ೨. ವಾರಸುದಾರ ರಿಲ್ಲದ ದನಕರುಗಳ ಮಾರಾಟದಿಂದ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದಾಯ : ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ಹುಲ್ಲುಹಣ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಶೀಗೇಮಡಿ ಪತಂಗ (ಹುಬ್ಬಿಹ. ೩). ೩. ಸಂಬಳವಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಲಂಚ, ರುಷುವತ್ತು ಮೊದಲಾದ ಆದಾಯ: (ಕ).

[ಚರ + ಆದಾಯ]

ಚರಾಯ 'ಚರಾಯಿ' ನೋ.

ಚರಾಯಿ, ಚರಾಯ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು; ಹುಲ್ಲಿನ ಬಯಲು: (ಕ). ೨. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವಿಕೆ : ಲಕ್ಷ್ಯರಿನಲ್ಲು ಇದ್ದಂಥಾಲಾಗರಾದ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಮಹಾರಾಜರವರು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಹುಲ್ಲು ನೀರು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಚರಾಯಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿ ದರು (ರಾಚೇಂದ್ರ. ೦೪೬). **ಚರಾಯ** : ೧. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ದನಗಳು ಬೂದಿ ಹಾಳ್ ಚರಾಯದಲ್ಲಿ ಮೆಯ್ಯುವವು (ಚಿತ್ರಜಾ. ೭೩).

[←ಮರಾ. ಚರಾಯಿ; ಹಿಂ. ಚರಾಈ, ಚರಹೀ]

ಚರಾರ್ಚನೆ (ನಾ). ಚರಸೇವೆ ; ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆ : ಗಳಗಳನೆ ಬಳೆದು ಧನಮಂ ಗಳಿಸಿ ಚರಾರ್ಚನೆಯನೆಸಗಿ ಹರಕೃಪೆವಡೆದು (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೦೦೯).

[ಚರ + ಅರ್ಚನೆ]

ಚರಾವು (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : ಚರಾವಿನ ನೆಲದ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೂ, ಉಳುಮೆಗೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ನೆಲದ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೂ, ಅಜಗಜಾಂತರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ (ಐತಿಸಂ. ೪೩). [←ಹಿಂ. ಚರಾಊ]

ಚರಾಸ್ತಿ (ನಾ). =ಚರಜಿಂದಗಿ : (Personal-estate. ಪತ್ರಿನಿ. ೩೩).

[ಚರ + ಆಸ್ತಿ]

ಚರಿ₁ (ಕ್ರಿ). (?) : ಮೊರೆಹೊಕ್ಕರ ಕಾವ ಮಾರಾಂತರ ಕೊಲುವ ಕಸ್ತೂರಿ ಕೋಳಾಹಲ ಚರಿದು ಚಲ್ವರ ಗಂಡ ಹರತಿಯುಮ್ಮಡಿರಂಗಪ್ಪನಾಯಕ ಅಯ್ಯನವರ (ಎಕ. XII, ಶಿಡಾ. ೮೪-೫ ; 1612). [?]

ಚರಿ₂ 'ಸಟ್ಟಿ₂' ನೋ.

ಚರಿ₃ (ನಾ). ಸಖಿ ; ಸೇವಕಿ : ರಾಕ್ಷಸಿ ನಾ ಸವೀಕ್ಷಿಸುತಾ ಚರಿಯರ ಮ್ಮೈಸಳುತಲೇನೆನಲು (ಬಲಾಮಾ. ೨೪೮-೦). [ಸಂ. ಚರೀ]

ಚರಿ₄ (ನಾ). ಕೈಯಿಂದ ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ ನಾರಿನ ಅಥವಾ ಸೆಣಬಿನ ಹುರಿ: ಬೇನೆಯ ಮನುಷ್ಯನು ಮರಣೋನ್ಮುಖನಾದನೆಂದರೆ ಅವನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿದ ನೀರು ಹಾಕಿ, ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಚಾಚಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಗಳನ್ನು ಚರಿಯಿಂದ ಬಿಗಿಯುವರು (ಕಣಾಗೆ. ೨೨೯). [←ಮರಾ. ಚರೀ]

ಚರಿಕೆ 'ಚರಕಿ' ನೋ.

ಚರಿಗೆ₁, ಚರವಿಗೆ, ಚರುವಿಗೆ, ಚವರಿಗೆ, ಚೆರಿಗೆ, ಚೌರಿಗೆ₁ (ನಾ). ಚೆಂಬು, ತಂಬಿಗೆ, ಬಿಂದಿಗೆ, ತಪ್ಪಲೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ: ಧರ್ಮ ಪತ್ನಿ ಚರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತಂದು ಕೊಟ್ಟರು (ನಡದಾ. II, ೦೦೩೯) ; ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಕಪಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅನ್ನದ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚರಿಗೆಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಟ್ಟಿದ್ದ ತಾಮ್ರದ ಬಾಗುಮರಿಗೆಗೆ ಎತ್ತಿ ಇಳಿಸಿ . . . ಅನ್ನ ಬಸಿಯಲು ಅಣ ಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮುಲಿಮ. ೩೦೦); ಪಾಕಶಾಲೆಯ ರೂಪರೇಖೆ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿತ್ತು. ಬಾಗುಮರಿಗೆ . . . ಮೊಸರುಗಡಿಗೆ, ಮಜ್ಜಿಗೆ ಚರಿಗೆ . . . ನೊಣಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ (ಕಾಶಪುರು. ೩೦). **ಚರವಿಗೆ:** ಚರವಿಗೆ ಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ತುಂಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಮೂಡ). **ಚರುವಿಗೆ :** ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಖಾಣಸಕೊಂದು ಚರುವಿ[ಪಾಣಾಂ. ಚಾರಿ]ಗೆಯೊ ಸಟ್ಟುಗವೊ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೩); ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿ ತಾಮ್ರದ ಚರುವಿಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಅಟ್ಟು (ಸಕಸ್ಮ. ೦೭೯) ; ಕೊಡವಾನ ಚರುವಿಗೆ ಗಿಂಡಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦೩-೪೨). **ಚವರಿಗೆ:** ಒಂದು ಚವರಿಗೆ ನೀರು ತರೋ ಅಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಸುಸ್ತಾಗಿ ಬುಟ್ಟು (ಪಾಲ್ಕಮ. ೦೩೦) ; ಒಂದು ಚವರಿಗೇಲಿ ತಗೊಂಡು ಒಯ್ಯ ಬಾರದೇನ್ರಪ್ಪ? (ಅವತಂ. ೭೩). **ಚೆರಿಗೆ:** ಚೆರಿಗೆ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಬರಿದಾಗುವವು (ನಾಚೆಳ. ೩೦). **ಚೌರಿಗೆ₁ :** ಅತ್ತಿಯ ಮಣೆ ಬಾದೊ ಮುತ್ತಿನ ಚೌರಿಗೆ ಬಾದೊ ಹಡೆದಮ್ಮ ನೀರ ಹದಮಾಡಿ (ಹಳೃಪಾ. ೫೫) ; ಚೌರಿಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ತಾನೇ ನೀರಿಗೂ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು(ಸರ್ವಮಂ. ೯); ಅಮ್ಮಯ್ಯನು ಚೌರಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಭಾವಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು . . . ಅವನು ಐದಾರು ಚೌರಿಗೆ ಸೇದಿಕೊಟ್ಟ (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೦೦).

ಚರಿಗೆಕಾಯು = ಹೊಟ್ಟೆ ಹಸಿ : ನೈವೇದ್ಯದ ಅಕ್ಕಿ ಎಸರುನೀರನ್ನು ಸೇರುವ ಮೊದಲೇ. ಐತಾಳರಿಗೆ ಚರಿಗೆಕಾಯುತ್ತದೆ (ಮಂರಾ. ೦೦). **ಚರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು**=ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಹೋಗು: ಶಿವಪುತ್ರ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೂ, ಬಸವ್ವ 'ಚರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು' ಹೋದವಳು ಹಿಂದಿರುಗುವುದಕ್ಕೂ ಸರಿಹೋಯಿತು (ಐರಜಾ. ೯೯).

[ದೇ. ತು ತುಳು. ಚರಿಗೆ. ಚೆರಿಗೆ; ತೆಲು. ಚೆರವ. / ಹಿಂ. ಚರವಾ; ಮರಾ. ಚರವೀ. / ಸಂ. ಸರಕ]

ಚರಿಗೆ₂ 'ಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಚರಿಗೆಗುಡು 'ಚರಿಗೆಗೊಡು' ನೋ.

ಚರಿಗೆಗೊಡು, ಚರಿಗೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೊರಡು; ಚರಿಗೆಗೆ ಬರು : ಮುನಿಪತಿ ಚರಿಗೆಗೊಟ್ಟನರಣ್ಯದಿಂದಾ ರಾಜವೀಧಿಯೊಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩). **ಚರಿಗೆಗುಡು:** ಕಿಸುಕುಳರೂಪಿಂ ಕೃತಕರ್ಷಿಯಾಗಿ . . . ಚರಿಗೆಗುಡುವುದುಂ [ಪಾಣಾಂ. ವರ್ಪುದುಂ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೭೭); ಆ ನಗರಕ್ಕರಣ್ಯದಿಂ ಚರಿಗೆಗೊಟ್ಟನಂಗಜಮಲ್ಲಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೮೦); ಅರಮನೆವಾಗಿಲೊಳ್ ಚರಿಗೆಗೊಟ್ಟವರಂ ನಿಲಿಸಲ್ಕೆ ಪೋಪ ಭೂವರನೊಡಪೋಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯೮). [ಚರಿಗೆ₂ (<ಚರಿಯೆ) + ಕೊಡು₁]

ಚರಿಗೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಭೋಜನಮಾಡು : ಕಿತ್ತಯ್ಯಂಗಳನೆಮ್ಮಲ್ಲಿಗೊಡಗೊಂಡು ಬಂದು ಚರಿಗೆದೋಱೆ ನೀಮುಂ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯಿಮೆನೆ (ಪಡ್ಮಾಚಾ. ೪೦-೦೩).

[ಚರಿಗೆ₂ (<ಚರಿಯೆ) + ತೋಱು]

ಚರಿಗೆನಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚರಿಗೆಗಾಗಿ ಬಂದ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅರಸಿ ತಾ ಮಲಧಾರಿದೇವರ ಚರಿಗೆನಿಲಿಸಲೆ ಬಂದಿಸಿರೆ ನಿನ್ನರಸನಾಗಲಿಯುಳ್ಳೊಡಾತ್ಮಜನಾಗಲೆಲೆ ಮಗಳೇ ಚರಿಗೆನಿಲಿಸಲೆ ನಿಲ್ವೆನೆನುತವೆ ಪರಸಿ ಬಿಜಯಂಗೈಯೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೦೯).

[ಚರಿಗೆ₂ (<ಚರಿಯೆ) + ನಿಲಿಸು]

ಚರಿಗೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರದ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಬರು; ಪಾರಣೆಗೆ ಬರು: ಇಂದೆಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಚರಿಗೆವರಲ್ವೇಟ್ಟುಮೆಂದು ನುಡಿದೊಡೆ (ಪಡ್ಮಾಚಾ. ೪೦-೨೬): ಮುನಿವರರೆಂತೀ ಗಿರಿಗೆ ಚರಿಗೆವರ್ಪರ್ (ಅದಿಪು. ೩-೭) ; ಕಿಸುಕುಳರೂಪಿಂ ಕೃತಕರ್ಷಿಯಾಗಿ . . . ಚರಿಗೆವರ್ಪುದುಂ [ಪಾಣಾಂ. ಗುಡುವುದುಂ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೭೭). [ಚರಿಗೆ₂ (<ಚರಿಯೆ) + ಬರ್₁]

ಚರಿಗೆವುಗಿಸು 'ಚರಿಗೆವೊಗಿಸು' ನೋ.

ಚರಿಗೆವುಗು 'ಚರಿಗೆವೊಗು' ನೋ.

ಚರಿಗೆವೊಗಿಸು, ಚರಿಗೆವುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರದ ಭಿಕ್ಷೆಗೆಂದು ಮನೆಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸು: ಋಷಿಸಮುದಾಯವೆಲ್ಲಮಂ ಚರಿಗೆವೊ[ಪಾಣಾಂ. ವು]ಗಿಸುತ್ತುಂ (ಪಡ್ಮಾಚಾ. ೪೫-೦೦). **ಚರಿಗೆವುಗಿಸು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚರಿಗೆ₂ (<ಚರಿಯೆ) + ಪೊಗಿಸು]

ಚರಿಗೆವೊಗು, ಚರಿಗೆವುಗು (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರದ ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು,– ಬರು : ನಿರ್ಮಳಚರಿತಂ ಚರಿಗೆವೊಕ್ಕನರಸನ ಬೀಡಂ (ಅದಿಪು. ೫-೦೦). 'ಚರಿಗೆವೊಗಿಸು' ಪರಾ. **ಚರಿಗೆವುಗು :** ಕಿಱುಮನೆ ವೆರ್ಮನೆಯೆನ್ನದುಣಲ್ತಕ್ಕ ಮನೆಗಳಂ ಚರಿಗೆವುಗುತ್ತುಂ ಬರ್ಪೊರ್ (ಪಡ್ಮಾಚಾ. ೭೯-೬) ; ಸಾಕೇತನಗರಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಂಕರವುನಿ ಚರಿಗೆವುಗೆ (ಪಾಪುಂಪು. II, ೩೮-೨೯). [ಚರಿಗೆ₂ (<ಚರಿಯೆ) + ಪೊಗು]

ಚರಿಗೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಹೋಗು : ನೀಮೀ ನಗರಕ್ಕಾಗಿ ಚರಿಗೆ ವೋಗುತ್ತುಂ (ಸುಳುಮಾ. ೫-೨) ; ಅತಿಕ್ಷಪಿತಕಾಯರಾಲೋಕನಗರಕ್ಕೆ ಚರಿಗೆವೋ[ಪಾಣಾಂ. ಚರಿಗೆಗೆ ಪೋ, ಚರಿಗೆಗೆ ವೋ]ದೊಡೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೩-೯೯ ವ). [ಚರಿಗೆ₂ (<ಚರಿಯೆ) + ಪೋಗು₁]

ಚರಿಚಲಿ 'ಚೆಂಚಲಿ' ನೋ.

ಚರಿಜಲಿ 'ಚೆಂಚಲಿ' ನೋ.

ಚರಿತ (ಗಂ). ೧. ಮಾಡಿದ; ನೆರವೇರಿಸಿದ; ಸಾಧಿಸಿದ. 'ಚರಿತಾರ್ಥ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಗಮನ ; ಗತಿ ; ನಡಗೆ. ೩. ನಡೆದುದು ; ಆಗಿ ಹೋದುದು. ೪. ಜೀವನಕಥೆ; ಚರಿತ್ರೆ; ಇತಿಹಾಸ : ತ್ರಿಷಷ್ಟಿಶಲಾಕಾ ಪುರುಷರ್ಕಳ ಚರಿತಂಗಳುಮನಾಚಾರಮಾರಾಧನೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯಂ ಕರಣಗ್ರಂಥಂಗಳುಮಂ . . . ಕಲ್ತೊಡಲ್ಲದೆ ಪೇಟಲಾಗದು (ಪಡ್ಮಾಚಾ. ೬-೬) ; ಕವಿರತ್ನನಿನನ್ವಿತಮಾದುದು ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚರಿತಂ (ಅಜಿಪು. ೦೨-೨೮). ೫. ನಡೆವಳಿಕೆ ; ಆಚಾರ ; ಶೀಲ : "ಚರಿತಂ ರೀತಿ ಚಾರಿತ್ರಮೆನೆ ಶೀಲಮೆನೆ ಚರಿತ್ರಮೆನಲ್ಕೆಯಾಚಾರಕಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗಣಾ. ೭೯-೩) ; ಆ ಯವ್ವನದೊಳವರ ಚರಿತಂ ಕರಂ ಪೊಸತು (ತಿರುರ. ದೇ.೯-೩). ೬. ವಿಧಿ ; ಕ್ರಮ : ಹರುಷದಿಂದಾ ಕೈಯಲಾ ಅಮೃತಲಿಂಗಮಂ ಚರಿತದಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ ಮಹಾಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧಾಚಾ. ೬-೫೭). ೭. ಅದ್ಭುತಕಾರ್ಯ ; ಸಾಹಸ ಕೃತ್ಯ. ೮. (ಆಲಂ) ಆಡಳಿತ; ಆಳ್ವಿಕೆ: ತಿರಿಕನನು ಕರತಂದು ಧರಣಿಯ ಚರಿತದೊಳಗಿರಿಸಿದರೆ ಮರ್ಕಟ ಶರೆಯ ಸೇವಿಸಿದಂತೆ ಕುಣಿವರೆ ಭಗಿನಿಭಗಭಾಗ್ಯಾಧರವ ತಿಂದಿರಲಾರದಲೆ ಇದಗರೆದೆಯಾಕೆಯ ನೋಡಿ ನೃಪನನುಸರಿಸಿ ಇಹನೆಂದಂತರಂಗದಿ ತಿಳಿವುದೆನೆ ಮಂತ್ರಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೨-೫೪). [ಸಂ.]

ಚರಿತಂ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ತ್ವರಿತವಾಗಿ : ಪತ್ರಂಟು ದೇಸೆ ವಿಳಾಸದೊಳ್ ತೊಡರೆ ಚರಿತಂ ಬಂದರ್ ಕಣ್ಗೊಟ್ಟಿರಲ್ ವರಭೋಗಿಯರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೦೨). [<ತ್ವರಿತ ?]

ಚರಿತಪುರಾಣ (ನಾ). ಮಹಾಪುರುಷರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪುರಾಣ : ಚರಿತಪುರಾಣದೊಳೊಂದಕೆ ಬರೆದರ್ ಬರೆದಿಕ್ಕಿದರ್ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ ಸಲಾಕಾಪುರುಷಪುರಾಣಮಂ (ಪಾಪುಂಪು. ೯-೫೦) ; ಚರಿತಪುರಾಣ ಮನಱಿಯದೆ ತುರಿಪದಿನಧ್ಯಾತ್ಮಿಯಾಗಿ ನೆಗೞ್ದಿನ ತಪಮುಂ . . . ಪಂದೆಯ ಬಿರುದುಂ ಸುಖಮಾಗಲಾಱವೆಂದುಂ ಕಡೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೯). [ಚರಿತ + ಪುರಾಣ]

ಚರಿತಾರ್ಥ (ಗಂ). ೧. ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ ; ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ (ನಾ). ೨. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ; ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ; ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಪ್ತಿ : ನನ್ನೊಳಗು ಹೊರಗು ನಾ ಗುಡಿಬಳಸಿನೊಳಗಲೆದ ಚರಿತಾರ್ಥ ವೆಡೆಗೊಂಡಿತೀ ಕಬ್ಬದೊಳಗೆ (ಪುಲಿಲಿ. ೩೦-೪). ೩. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಕೃತಾರ್ಥ ; ಧನ್ಯ : ಪರಮಾಯು ಮೂಱುದಿವಸಂ ಚರಿತಂ ಚರಿತಾರ್ಥನಾ[ಗುನೀ]ನೆಂಬವೊಲ್ (ಸುಳುಮಾ. ೦೦-೮೩) ; ಬಿನ್ನಪಮಂ ಬಗೆಗೊಳ್ಳುದು ಚರಿತಾರ್ಥನಾಗೆ ಮಾಡುವುದೆನ್ನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೦೩೬) ; ಏಂ ಚರಿತಾರ್ಥನೊ ಸಾರ್ವಭೌಮರೊಳ್ ಯಮತನಯಂ (ಜಗವಿ. ೦೭-೫); ನಿಮ್ಮ ಕಾರುಣ್ಯೋದಯವು ಯೆಮಗಾಯ್ತಲಾ ಚರಿತಾರ್ಥರಾವೆಂದ (ಶುಣ್ಯಾಅ. ೦೦-೨೮). ೪. ಬದಂಕು; ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು: ವಸುಮತಿ ಈ ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಬೆವರು ಹರಿಸಿ ಚರಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಚ್ಛಿಮು. ೬) ; ಅವಳ ತಂದೆ . . . ಬಂದುದರಲ್ಲಿಯೇ ಚರಿತಾರ್ಥ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಅಕ್ರಮು. ೪೭) ; ಅವರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಭಾವನೆಯೂ, ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಿಂದ ಬರುವ ಉತ್ಪನ್ನಗಳೂ ಸೇರಿ ಅವರ ಚರಿತಾರ್ಥ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೫).

[ಚರಿತ + ಅರ್ಥ]

ಚರಿತಾರ್ಥತ್ವ (ನಾ). ಕೃತಕೃತ್ಯತೆ ; ಕೃತಾರ್ಥತೆ : ಇದುವೆ ಪರತತ್ವಾನುಭವಸುಖವಿದುವೆ ಚರಿತಾರ್ಥತ್ವಮಂದಿರವಿದುವೆ ತುದಿವದವೆಂದು ನಿನ್ನಿಂದವೆ ವಿದಿತವಹುದು (ಐಸಪು. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಚರಿತೆ (ನಾ). ೧. ಚಾರಿತ್ರ್ಯ; ಶೀಲ; ಸ್ವಭಾವ: ಎತರಣ ಧೈರ್ಯ ವಿದ್ಯಾ ಗೌರವಗಳಲಿ ಸುರವಾಹಿಜನರಾಜ ರುದ್ರರ ಚರಿತೆಗಳಿಗಿಮ್ಮಡಿಯಹಿ ಸತ್ಪುರುಷನಿಲ್ಲಿಗೆ ಸಲಹ ಬಂದನು (ಪಸಪ್ರ. ೩-೬೪). ೨. ಕಥೆ; ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ: ಮುನ್ನಿನ ವೃದ್ಧಭಕ್ತರ ಚರಿತೆಗಳನೊರೆದುದ್ದರಿಸಿ ಜಗದೇವನಂ ಸಲಹಿದನು ಬಸವೇಶ (ಬಸಪು. ೬೦ - ಸೂಚನೆ); ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನು . . . ಸರಸ್ವತಿಯರೀ ಕೃತಿಗೆ ನೆಱೆ ಬಾರದಿರದಪೆಕೆಂದೊಡೆ ಮಹಾಶಿವಶರಣ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯನ ಚರಿತೆಯಾದುದಱಿಂದೆ (ಶಂಶಾ. ೦-೦೦).

[ಸಂ. ಚರಿತ]

ಚರಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ನಡೆ; ನಡೆವಳಿ; ಆಚಾರ: "ಚರಿತ್ರಂ, ಚರಿತಂ, ಶೀಲಂ, ಚಾರಿತ್ರಂ–ಈ ೪ ಆಚಾರಂ" (ಶಂಕಾಮು. ೩೬-೨೮೨); ಕಾಗು ನಿರೋಧದ ಆಗುಹೋಗುಗಳಱಿಯದು ಶರಣನ ಚರಿತ್ರವ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಬೆಜ್ಜಾದನೆಯಮ್ಮ (ಬಸಪು. ೯೦೩). ೨. ಇತಿಹಾಸ; ಜೀವನ ಕತೆ; ನಡೆದು ಹೋದ ಸಾಹಸಾದಿಗಳ ನಿರೂಪಣೆ. 'ಚರಿತ್ರಗಾರ' ಪರಾ. ೩. ಆಚರಣೆ; ಅನುಷ್ಠಾನ. ೪. ಕೆಲಸ; ಕರ್ತವ್ಯ. ೫. ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ; ಅದ್ಭುತ ಕೃತ್ಯ. ೬. ಸ್ವಭಾವ; ಮನೋಧರ್ಮ. [ಸಂ.]

ಚರಿತ್ರಕಾರ (ನಾ). ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು; ಇತಿಹಾಸಕಾರ: ಚರಿತ್ರಕಾರರು . . . ಹೇರಂಬನ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ನನಗೆ ಸರಿಯಾಂದು ತೋರಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಸಡಚ. IV ಪ್ರಾಸ್ತಾ.ಪಠಿ).

[ಚರಿತ್ರ + ಕಾರ; (<–ಕಾಱ)]

ಚರಿತ್ರವಂತ (ನಾ). ಶೀಲವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡವನು; ಶೀಲವಂತ; ಚಾರಿತ್ರವ್ಯಳ್ಳವನು: ವಿವಾಹಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವರು ಚರಿತ್ರವಂತರಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಕ್ಕೇ ದೇಶು (ಪ್ರಹಸೂ. ೪).

[ಚರಿತ್ರ + ವಂತ]

ಚರಿತ್ರವತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಶೀಲವ್ಳುವಳು; ಪತಿವ್ರತೆ: "ಶುಂಭವಧು ಸಾಧ್ವಿ ಪತಿವ್ರತೆ ಕುಲವಾಳಕೆ ಸತಿ ಚರಿತ್ರವತಿಯಕ್ಕುಂ"(ಚಮ್ಪೂ.೪.೬೨-೪); ಆತನ ಪರಿಯಂಗಿಸಿ ಗುಣಾಸ್ಪಾಕೆ ಪತಿವ್ರತೆ ಚರಿತ್ರವತಿ ವಿಶದ ಗುಣಾಸ್ಪಾವತಿ . . . ಖಂಡಿತಬ್ಬಿಯೆನೆ ಪೊಗ್ಳ್[ದ]ರಾರ್ (ಸೂಇಇ. XX, ೧೭-೦೭ : 1074). [ಸಂ. ಚರಿತ್ರವತೀ]

ಚರಿತ್ರವ್ಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ಸತ್ಯೆಯ್ಯ ಚರಿತ್ರ ವ್ಯೆಯಂವಂ ಪೆಬ್ಬ್ಯಳಿಯಂ ಬಿದಿರವ್ಳೆಯಂ × × × (ಎಕೆ. XI, ಕಕ್ಕರು. ೪೯-೬೦ : ೪೯೨). [ಚರಿತ್ರ + ಪಳ್ಳಿ ೨]

ಚರಿತ್ರೆ (ನಾ).=ಚರಿತ್ರ ೨: ಇಂದಿನ ದಾಳು ನಾಳೆಗೆ ಚರಿತ್ರೆ (ಇಸಿಚರಿ. ೫೩).

[ಸಂ. ಚರಿತ್ರ]

ಚರಿಯ 'ಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಚರಿಯಿಸು 'ಚರಿಸು' ನೋ.

ಚರಿಯೆ, ಚರಿಗೈ, ಚರಿಯ, ಚರುವೆ, ಚರೆಯ (ನಾ). ೧. ಆಚರಣೆ; ಚರ್ಯೆ: ನಿತ್ಯ ಪುನೀತ ಶೀಲ ಬ್ರತ ಚರಿಯೆಯುಂ [ಜಾಅಂ. ಶೀಲವ್ರಾತ ಚರಿಯಂ] ಸಿಕ್ಕುಗೆ.ಳಿಸಿದೆಯೊ (ಬಸಪು. ೪೮-೦೩). **ಚರಿಗೈ:** ೨. [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳು ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಂಚಾರ; ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ: ಎಂದುಂದೀಗಳ್ ಪಲವು ಪೊಱಮಡಿಗಳ್ ಕುಳಾದ್ರಿಧೈರ್ಯಂಗೆ ...ಚರಿಗೆ ಮನ್ನಾತ್ಮಕ್ಕಿನಿಸುಂ (ಅಪಪು. ೪-೦೫೯); ಮುನಿಗಳ್ ಚರಿಗೆಗೆ ಬರುತಿರೆ (ಶಂಚರಿ. ೦೮೦-೫೦); ಮುನಿಗಳ ಚರಿಗೆಯ ಕಾಲವನಱಿದ್ದರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ನಡದನು (ಧರಪ. ೬-೨). ೩. ಊಟ; ಔತಣ: ತಡೆದನವನೆಲ್ಲರಂ ತನ್ನ ನಿಳಯದ ಚರಿಗೆಗೆ (ಕೋಗುಪ. ೩-೮೨). **ಚರಿಯೆ:** ೧. ಚರಿಸಲಾಗದವರ ಚರಿಯ್ಯ ನಿರತಿಗೇಳಲಾಗದವರ ಸಂರಿಯೂವ ಭುಜ್ಯ ಭೋಗಮಾಡಲಾಗದು (ಕವಗೀ. ೧೩೮); ಎರಡು ವಿಂಶತಿ ವರುಷಕೆ ಈ ಪರಿಯ ಚರಿಯ ಮಾಡಿದ ವರಮಹರುಷದಿ (ಜಗಣಾ. ೦೩೪). ೪. **ನಡೆವಳಿಕೆ:** ಜಾರಿಯರು ತಲೆವಾಗಿಲ ನಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವ ಚರಿಯಗಳ್ ಕಂಡು (ಜಂಗಾಣಾ. ೩-೬-೦). **ಚರುವೆ:** ೩. ಆದಯ್ಯನರಸಿ ಪದ್ಮಾಂಬೆಯಿಬರಿದು ಜಂಗಮಂಗಳಂ ಮಾಡಿದನ್ನೆವ ಚರುವಿಗಿರಿದೊಯ್ಯಲು (ಚಿಬಸ. ೩೭-೭೩). **ಚರೆಯ:** ೫. ಮೇಯುವುದು: ವಂದದಮತಿಯ ಮುಂದೆ ತಲೆಯ ಚುಂಬಂ ಪಿಡಿದು ಚರೆಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಗೊಂಬನೆಸೆದಿ ತ್ತಲ್ಲಂತೆ ತಂದು (ಅರ್ಜುವಿ. ೬-೭೭ ಪ).

ಚರಿಗೆಮಾಡು=ಭಿಕ್ಷಟಮಾಡು : ಆರೊಗೀಸು: ಅನುಂ ಭಕ್ಷಿಯಂದಂ ದಿವ್ಯಾಹಾರಮಂ ಮಗುಚಿಮಗುಳ್ ಬಡ್ಡಿಸೆ ಚರಿಗೆಮಾಡಿ [ಜಾಅಂ. ಯುಂಂಡು] (ಧರ್ಮಾ. ೪೯-೨೬). [<ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ಚರಿಪ್ಪು (ಗು). ೧. ತಿರುಗಾಡುವ. ೨. ಅಸ್ಥಿರವಾದ. [ಸಂ.]

ಚರಿಸು, ಚರಿಯಿಸು, ಚರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆ; ಚಲಿಸು; ಸಂಚರಿಸು: ಹಂಸನಂತೆ ರವಾಣೀಯ ನೂಪುರಿನಾದಾವಂದಿತ ಮಾನಸಸರೋವರದೊಳ್ ಚರಿಸಿಯುಂ(ಶಾಕಂಚ. ೩೨೪); ಮಹಾಶರಣರ್ಗೆ ಗುರುವೆನಿಸಿ ಸಕಲ ದೇಶಂಗಳಂ ಚರಿಸಿದಂ (ಚಂಪ್ರ. ೦-೦೪); ಆಗಸದೊಳು ಚರಿಸುವ ಸುರಸಿತಿಯರ ನೋಗೆವುಂಡಿಗೆ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿ . . . ಪೂರ್ವಾನ್ವಕ್ಷಗಳ್ಗೆಸಲ್ಪಿತಹವು (ಕಂಪವಿ. ೩-೯೦). ೨. ಅಲುಗು; ಅಲ್ಲಾಡು: ಬೆದಱಿ ಭೂಕಂಪದಲ್ಲಿ ಕುಲಗಿರಿಯವಿರುವಂತಿರೆ ಚರಿಸಿ . . . ಕಲಿರ್ಕರ್ ಮೈವಱಚಿಯೆ (ಕುಪ್ರಾಪ್ರೌ.ಗೀ. ೩-೨೪). ೩. ಆಚರಿಸು: ನಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡು: ತಂತಮ್ಮಾಪ್ತರ್ ಚರಿಸುವ ವೋಜೆಯೊಳೇಕೆಯೊ ಚರಿಯಿಸರನ್ಯರ್ (ರಮಾಕ್ರಮ್ಯ. ೬-೮೨); ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಹರಂ ಚಕ್ರಿಣಾಂ. ಧ್ರುವಿಸುವರು ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯವಂ(ಜಸಪ್ರ. ೪೭-೪೦);ಮುನೀಂದ್ರಂ ಚರಿವಂ ಸತಿವರಸು ತವವೀಂ ವರ್ಷತದೊಳ್ (ಜಾಅಂಚ. ೦೦೦-೦೬). ೪. ಇರು; ವ್ಯವಹರಿಸು; ವರ್ತಿಸು: ನಾನಾಭೋಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗುತೆ ಚರಿಸಿದೆನಿನ್ನಾಜ್ಞೆನಿನ್ನಾಜ್ಞೆ ನಯೋ (ಕಬ್ಬಾಚ. ೧); ಈ ಪ್ರಕಾರದಿ ಚರಿಸುತಿರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಭಕ್ತಿ ಸ್ಥಿರವಾನಸ್ಯನು (ಬಸಪು. ೪೮-೨); ಸಿರಿ ಸರಸ್ವತಿ ಚಂದಿ ದುರ್ಗಿಯರೆಂಬ ನಾಮದಲಿ ಚರಿಸುತಿಹ ನಿನ್ನೇಕಮೂರ್ತಿಯ ಪರಿಯನಱಿವೆವರಾರು (ಕುಪ್ರಾಪ್ರ. ೬-೦೨೧). **ಚರಿಯಿಸು:** ೧. "ಚರ ರು ಸು (ಚರಿ ಯಿ ಸು) ಭುವನೇ" (ಪಾಣಿ). ಚರಿಸಿದಂ. ಚರಿಯಿಸಿದಂ (ಪಾಣಿ.೩.೧ ಪ್ರಯೋ.). ಕವಿಸಿನೊಳ್ ಚರಿಯಿಸಂದೊಳ್ ಪೋಗುಖಿರ್ದನ್ (ಸಂಸಪ್ರ. ೩೭-೦೦೮). **ಚರಿಯಿಸು:** ೧. ಚರಿಯಿಸ ವನದೀವತೆಯರ ಚರಣಾಲಕ್ತಕದಿ ಪೊದಿದು ವೆಸಲುವು . . . ಚಿಂದಿರ್ದುರ್ಜಾಗರ್(ಇಂದಂಭಾ. ೧೬); ಚರಿಯಿಸಿ ನಿಚ್ಚಮೆಬ್ಬಟ್ಟ ವನದೆಸಳ್ (ಇಇಸಿ.೦೭-೦೫೪); ಕೇಳು ನೀನೆಲೆ ಪಾರ್ಥ . . . ರವಿಥ್ಥ ಕಾಲ ಚಕ್ರವನೈದಿ ಗಗನಾಂಗಣದಿ ಚರಿಯಿಪುದ (ಅಜಾಭಾ. ೬-೨೩). ೨. ಸ್ಥಿರನಾಗಿ ಗುಣದೊಳಿಸಗುವ ನರನುಂ ವೈರಾಗ್ಯಮುಳ್ಳನುಂ . . . ಉರ್ವರೆ ಚರಿಯಿಸುವೊದಮುಟ್ಟಿವರೆಲ್ಲರುತ್ಕ್ರಮಗುಣಮಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ರಾ. ೩-೦೩). ೩. ಪರಿದಿದಪ್ಪಾದರದಿಂದಂ ಪುರಾಣಮಂ ಕೇಳ್ವರೆಲ್ಲದಾ ತೆಱದಿಂದಂ ಚರಿಯಿಸುವರೆಲ್ಲರಲ್ಲರ್ (ಸಮಂಚ. ೬-೨೪) ; ಗುರುವಚನವನುಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಚರಿಯಿಸಲಾಗಮಾದುದು(ರಮಾಕ್ರಮ್ಯ. ೩-೦೩೦). ೪. ಜನನಾಥಂ ಕಾಮಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಮದದಂತಿಯಂತೆ ಚರಿಯಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೫-೨೦); ಎರಡನೆಯ ಸಾಹಸಕಾಲದ ಪೊರೆಯ್ ಮೂಱನೆಯ ಸುಹಮನುಷ್ಯ ಮತಾಲಂ ಲಿಯಿಸುಗುಂ (ಪಂಚಾತಂ. ೦-೩೩); ನೆರೆಗೆ ನೋಗಿ ಮತ್ಸ್ಯಳೊಳಂ ಪೆಂಡಿರೊಳ್ ಮೊಡಗೂಡಿ ಸುಖದಿಂ ಚರಿಯಿಸುವೆಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂದದಿಂ ಭೋಗಿಸುವೆಂ (ರಮಾಕ್ರಮ್ಯ. ೦-೦೩೦).

ಚರಿಸಾಡು, ಚರಿಸುತಾಡು=ಅಲೆದಾಡು; ಸುತ್ತಾಡು: ನಡದಡೆ ಹಜ್ಜೆಯಲ್ಲ ಸುಳಿದಡೆ ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬಯಲು ಬೆಳಗೆ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಚರಿಸಾಡುತ್ತ ತನ್ನನರ್ಚಿಸುವ ಭಕ್ತರ ನೋಡುತ್ತ ಬನ್ನಿಲೆ (ಪಡಗೀಚ. ೫); ನಿರಾಶಾ ಭಂತನಾಗಿ ಚರಿಸಾಡುತ್ತಲುಂ (ಕುಪ್ರಾಸಂ. ೩೬-೦೦). [ಚರಣ + ಆಡು]

ಚರು₁ (ನಾ). (ಕೃದಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಜ್ಜಾ ಪಿಸಾನ
[←ತುಳು. ಚರು]

ಚರು₂ (ನಾ). ೧. ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಅನ್ನ ; ಹವಿಸ್ಸು : "ಹವ್ಯಂ. ವಾಕಿ. ಚರು॥ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಂ. ಹವಿ—ಈ ೩ ಶಿಕರು " (ಜಂಗಾಜು. ೬೯-೩೬); ಜಲಗರ್ಭಾಕ್ಷತೆ ವುನ್ನವರು ಚರು ದೀಪಪ್ರದೀಪ ಕೂಪ ಫಲಂ - ಗರ್ . . . ಕಳಶಳ ತೊಗಿದಿವುಗು (ಅಪು.—೭-೦೮೫); ಚಾಪದಚರುನಿಚಯದಿಂ ಘನಸಾರಾಗರಂ ಧೂಮಲೇಪಿಯಂ . . , ಜನೇಂದ್ರನನಾರಾಧಿಸಿದಂ ನರೇಂದ್ರ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಂ (ಪಾ—೦ಣ ೨೪—೩); ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಯಂ ಬೆಳಕಂಗಿ ಹೆಂಡಮಂ ದೂರಿಗೆ ಚ್ಕೊಮ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ಚರುವರ ಪದಿರ್ತ್ತುವೆಲೆ (ಕ್ಷತ್ರಾಜಿ. ೪-೮೪); ಕೊಟ್ಟನು ಚರುವವಾಡಲು ದೈತ್ಯ ಪಂಚೋದ್ಧಾರಿಗೆ ತಲೆಯೊಡದ (ಶಾಶಿರಾ. ೩೮-೨೩). ೨. ಹವಿಸ್ಸಿನ ಪಾತ್ರೆ: "ಉಖಾ. ಸ್ಥಾಳೀ. ಚರು॥, ಕುಂಭೀ. ಪಿಠರಂ. ಕುಂಡಂ—ಈ ೬ ಮಡಕೆ" (ಹೊಂಶಾ. ೩೩-೦೩೯); ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚರುವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಕಟನಾದನ (ತುಳಿ. ೫೪). ೩. ಬಲಿ: ಇದೇನು ಭೂತದ ಚರುವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀರಾ? (ಮುಕಾ. ೬೯); ಅರಮನ್ನುಸು ಚರು. ಒಕಲಿ . . , ಮುಂತಾದವು.ತೆಲುಕರಣಿಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜು ಗೊಳಿಸಿ-ಭಟ್ಟರ ಅಡುಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಲವಾಜಮೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದರು (ಹಂಚಿಕ. ೪೦). ೪. (ಆಲಂ) ಆಹಾರ ; ಊಟ : ಒಂದು ಚರುವನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ತೆಗೆಯುವ (ಮುಗಿಯು. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಚರುಕ (ನಾ). ೧. ಹವಿಸ್ಸು ; ನೈವೇದ್ಯ : ಅನೇಕ ಭಕ್ಷ್ಯೋಪದಂಶ ರಸವುಚುರ ಹಾರಯುರಂಕಂ[ಹಾಂಶಾ. ಪರಂ.]ಗಳಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೨—೩೨ ಪ); ಲಲಿತೇಷ್ಟಲಿಂಗ ವುಸಲದಲೆ ಚರುಕಮದನೊಲಿದು ತಾನುವ ಭೋಗಿಸುವುದು(ಶಾಕಾಶ. ೦೨—೦೩). ೨. ಹವಿಸ್ಸಿನ ಪಾತ್ರೆ. ೩. ಪಾಕ ಪಾತ್ರೆ : ಈರ ಬನಿತ್ತೈ ನಿನಗೆ ಹೇಮದ ಚರುಕವಿದೆ ವಿವಧಾನ್ನ ಪಾನೀಯಾತ್ಮರದ ತವನಿಧಿ (ಕುಂಪ್ರ. ೦-೯). [ಸಂ.]

ಚರುಕಲು (ನಾ). ಆಗಲ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆ: ಹೆಜ್ಜಾಗಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಚರುಕಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ದುಟ್ಟಿಗದಟೀಕಂ (ಪೂಷ). [<ಸಂ. ಚರುಕ+?ಲ]

ಚರುಗ, ಚರಗ, ಚರಗು: ಚೆರಗ, ಸರಗ, ಸರಗು (ನಾ). ೧. ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೈರು ಬೆಳೆದಾಗ ರೈತರು ಭೂಮಿತಾಯಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯ ವೆಂದು ಕ್ಷೇತ್ರದ ಕುಂಬ ಬ್ಲಿಯಾವ ಕದಂಬು ಮುಂತಾದುದು: ಭಕ್ಷ್ಯ : "ಚರಗ ಪ ಹೊಂದೊಗಳಿಗೆ ಬಲ್ಲಿಯ ಆಹುತಿಯ ಅನ್ನ" (ಗಂಗಾಮ ಆಕಿ). ೨. ದೇವತೆಯ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹೊಲಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಊರಿನಿಂ ಸುತ್ತ ಬ್ಲಿಲುಮ್ಮಕೋಣದ ರಕ್ಷ. ಮತ್ತು ಮಾಂಸದ ಬಲಿ : (೪). **ಚರಗ** ; ೧. ಊರ ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಚರಗದ ಬಾಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಬಿದ್ದವು. ತಮ್ಮ ದೇವರಿಗೂ ಚರಗ ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಹೆಂಡತಿ ಸಂಚಕಿನಿಂದು (ಸಂಹಾ. ೭೩); ಚರಗವನ್ನು ಬ್ಲಿಡಿದಂತೆ ಪಿದರಿ ಹೋಗಿರಬಹುದು (ಕ.ಜಾ. ೩೩). **ಚರುಗು** : ೧. ಬಂದಿ ತೀವಿದ ಚರುಗು [ಜಾಂಂ. ಕಂಟು. ಚರುಗಳ್]ವೆರಸು ತನ್ನ ಮಗನಪ್ಪ ಮುಂಡಕೌಶಿಕನ ಕುಬ್ಜಂಗಾಹಾರ ವಿಯತ್ಕವ್ಯವಹ್ಯರೆದಳ್ (ಕಾಪುಷ: II, ೫೯—೩೩); ಜಿವಪದಯುಗಳಕ್ಕೆ ನೈವೇದ್ಯಮಂ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಬಂದರ್ಪತ್ತೆ ಕೋರ್ವರ್ ಪ್ರ[ಜಾಗಾ. ಪ್ರ]ರುಗಂ. (ಪಮಚ. ೨—೬೯); **ಚೆರಗ** : ೧. ಹೊಲಕ್ಕೆ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಚೆರಗುಗೆದು (ಕಂಚ. ೦೬); ಜೋಕುಮಾರನ ಆಳಕ ಅಂಬಲಿಯ ಒಕ್ಕಲಿಗನು ತನ್ನ ಬೆಳಗಿ ಬಗೆಯುವ ಮೊದಲನೆಯ ಚೆರಗ (ಆಚಗ. ೦೭ ಮೂರಂಂಮಾತು). **ಸರುಗ** : ೧. ಮತ್ತಂ ಕುಟಿರ್ಭೂತರಾಗಿ ಚಿಟ್ಟುಲಿಯಂತೆ ಪಿಟ್ಟಿನಂ ಬಟ್ಟಿತುವಾಗಿ ಬಿರಿದಮೊದ ಮೇಲೆ ಸರುಗದ ತುಂಬ್ಲೆಗಳ ನಿಟ್ಟು (ಪಾಪ. ೪೩೩); ವಾಪವ್ತೆ 'ಸರುಗ' ಮಡಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಎತ್ತುಗಳ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡಿ 'ಸರುಗ' ಬ್ಲಿದರು (ಪಮಚ. ೬೬). **ಸರುಗು** : ೧. ಆದರದಿಂದನರ್ಘ್ಯಮನವಿಭ್ರರದೊಳ್ ಕುರ್ಮರ್ದು ಸರುಗಮಣಿ ಕಿಂಡುದ ಜಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೫—೨೯); ಗಂಧ ಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆನೆರ್ಚಿಸಿದೆಂ ಸಿಂಹಾಸನಮನೇಱಿ ನಾಯ್ ಸರುಗನುಣಿ ಕಂಡುದಱಂ (ಕಾಪುಷ. ೭೫—೨೫); ಗಂಧಧೂಪದೀಪಕ್ಕಂ ಸರುಗಿಗ[ಂ] . . . ಕುಡುವ ಭೂಮಿ (ಎಇ. XVII, ೧೨೨—೬ ; ೧೦೯); ಪರಕೆಯನೀಯದೆ ಮಿಸಲು ಸರುಗಂ ಮುಂದುದೆ ಕೆಡೆಯದೊಡದೆ ಪರಂರಂ ಬೆರಸರ್ಚನೆ ಮಾಡದೆ ಮ್ಮಾಡೆ ಪೀಡಗೆರೇಕೆ ಮುನ್ಯಾವೆಂದಂ ಜಡಾತ್ಮರ್ (ಪಾಪ. ೧೩). **ಚರಗಲ್ಲು, ಸರುಗಲ್ಲು** = ಭೂಮಿತಾಯಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆಂದು ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ ಚರುಗವನ್ನು ಬ್ಲಿಲು : ನಾಡಿನ ಒಕ್ಕಲು ಜನ ಶೀಗಿಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಹೊಲದಲ್ಲಿ 'ಚರಗ' ಬ್ಲಿಲುಲು ಹೋಗುತ್ತಾರಲ್ಲವೆ? (ಪಿಕಾ. ೭೬); ಕಲ್ಲನ್ನ ರಾಸಿವುಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಕಾಡ ಸುತ್ತಿಲ್ಲ 'ಸರುಗ' ಬ್ಲಿದಿದ (ದಿಜಾಂ. ೩). **ಚೆರಗ ತೂರಾಡು** = ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಬ್ಲಿಲುಲು ; ಹಾಳು ಮಾಡು ; ಪೋಲುಮಾಡು : ತಪ್ಪ ಹರಿಯದ ರೂಪಿನ ಚೆರಗ ತೂರಾಡ ಬಾಕದಂದುಬಸವಂಕ ಜಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ದಿಆಡ. II, ೦೮೦)
[<ಸಂ. ಚರುಕ]

ಚರುಗು ‹ಚರುಗ› ನೋಲಿ.

ಚರುವು ‹ಸೆಱವು› ನೋಲಿ.

ಚರುವಿಗೆ ‹ಚರಿಗೆ› ನೋಲಿ.

ಚರುವೆ ‹ಚರಿಯೆ› ನೋಲಿ.

ಚರ್ಕೆ, ಚೆರೆ (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನಿಂದ ಹಾರಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಸೀಸದ ಗುಂಡು ; ಸಿಡಿಮದ್ದು : ಕೋವಿಯನ್ನು ಕೆಳಗೂ ಮೇಲೂ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತ ಸಾಗಿಸಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಚರೆಯೆಲ್ಲ ನೆಲಕ್ಕುರಿಳಿ ಹೋಗಿದ್ದುವು (ಕಾಮಸು. ೫೦). **ಚೆರೆ** : ಸಿಡಿಮದ್ದು ಚೆರೆ ಬದ್ದು. ಜಗ್ಗದೆಯ ನಿಗ್ಗಿದರು (ಜಂಗೀಕ. ೨೨-೦) ; ಕೇಟಿನಿಂದ ಚೆರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಅಂಗೈಯ ಮೇಲೆ ಅದರ- ಪುಮಣಿ ನಿರ್ಣಯಿಂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೊಳೆ . . . ಒಡತೊರಗಿತು (ಕಾಮಸು. ೪೩)
[<ಹಿಂ. ಮಕ. ಛರ್ರಾ]

ಚರೆಗೂಂದಿನಿಗಿದ (ಪಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕ್ಯಾನ್ಸಾಗಿದ. ಚರೆ ಗುಂದಿನ ಗಿದ, ಸರ್ವಜಯಂ. ಹೊಂದಿಗಿನ (ಪು.ಔಗಿ. ೦೬-೨೯).
[? + ಗಿದ (<ಗಿದು)]

ಚರೆಯಂ ‹ಚರಿಯೆ› ನೋಲಿ.

ಚರ್ಕಣ (ನಾ). ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದುಂಟಾದ ಮದ (?) : ಪಾನಂ ಗೞಕ್ಕೆ ಕೆಯುದಾವಾನಂ ಕುಂಡಾವ್ರವಾನಂ ಕಳ್ಳುದಿಪ ಕಡುಸೊಕ್ಕಿರ್ ಚರ್ಕಣಂ ತಾನದು ವೆಸರೊಳಿದುಂ (ಪಜ್ಞ.ಕೆಚಾ. ೧೩-೬). [?]

ಚರ್ಚಣೆ (ನಾ). ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸುವುದು ; ಅನುಲೇಪನ. 'ಚರ್ಚನೆಗೆೞ್' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಚರ್ಚನ]

ಚರ್ಚನೆಗೆೞ್ (ಕ್ರಿ). ಬಳಿ : ಲೇಪಿಸು : ವಿಜಿಯಗವ ಕುಂಕುಮ ಗಂಧವ ಮುಮಿಗಳ ಚರಣಕ್ಕೆ ಚರ್ಚನೆಗೆೞ್ದುದು (ಜಾನಕ. ೩೭-೨೮).
[ಚರ್ಚನೆ + ಗೆೞ್ (<ಕೆಯ್,)]

ಚರ್ಚರಂ ‹ಚರ್ಚ್ಚರಂ› ನೋಲಿ.

ಚರ್ಚರಿ (ನಾ). ೧. ಉಲ್ಲಾಸದ ಆಟ ; ವಿನೋದ ; ಚಲ್ಲಾಟ. ೨. ಸಂತೋಷದ ಕೂಗು ; ಹರ್ಷೋದ್ಗಾರ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು ; ನೃತ್ಯಗೀತ : ಸಂಗೀತದಿಂಚರಮನಸರಸಿ ಪೌರಜನಂಗಳ ದರ್ಚರಿಯ ನಿನದಂ ಪೆರ್ಮುತಿದಿ (ವಿಕ್ರಸೇ. ೬) ; ಗರಿಯ ವಿಕ್ಕಿರನೊ ಕನ್ನರನೊ ಬಗೆವೆದೆಯ ಮಾಧುರಿಯನರುಹೆವಗೆಂದುವಮಾಲಿಸಿಲ್ಲ ಸುರೆಯ ಚರ್ಚ್ಚರಿಲಕ್ಕೆರೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಏದಿ ಸುರಿದಂತು ದಿವ್ಯ ಹರ್ಷಾವೇಶವಂ (ಗಿಇಎಂ. ೭-೭೩). [ಸಂ. ಚರ್ಚರಿ]

ಚರ್ಚಾಕೂಟ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುವ ಸಭೆ ; ಆಯ್ದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಉತ್ತರಪಕ್ಷಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಪಕ್ಷ-ವಿರುದ್ಧ ವಕ್ಷಗಳಾಗಿ ವಾದವಿತ್ತಾಡುವ ಸಭೆ: ಉಪಾಧ್ಯಾಯ-ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಸಹಿತಾರ ಬೋಧನಕ್ರಮ – ಇದು ಚರ್ಚಾಕೂಟದ ಬೋಧನಕ್ರಮವೆಂದಂತಿಲ್ಲ . . . ಯೂರೋಪ್‌ನ ಮುಂತಾದೆಡೆ ಪ್ರಜಾರಕ್ಕೆ ಬಂತು (ಕೈಲಾ.೨೫೯) ; ಚರ್ಚಾ ಕೂಟಕ್ಕಾಗಿ . . ಒಬ್ಬಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಈಬ್ಬರದ್ದಿ ವೃತ್ತಿಗಳ ಕೋಣಿಗಳಿರಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಂ. ಒ). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಕೂಟ)]

ಚರ್ಚಾತೀತ (ಗು). ವಾದಕ್ಕೆ ನಿಲುಕದ,—ಮೀರಿದ ; ವಾದಾತೀತವಾದ : "ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಲ್ಲದ: ಚರ್ಚಾತೀತ" (Beyond discussion. ಹಕ್ಕಿವಿ. ೩೨). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಅತೀತ)]

ಚರ್ಚಾಮಂದಿರ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸುವ ಮಂದಿರ : ನ್ಯಾಯಪಡಿಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೊರಟು ಚರ್ಚಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರು (ಪುಣ್ಯ. ೩೬). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಮಂದಿರ)]

ಚರ್ಚಾಸ್ಪದ (ಗು). ಚರ್ಚೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುವ ; ಚರ್ಚೆವಾದವೇಕಾದ: ವಾದವಿವಾದಗಳಿಗೆ ಈಡಾಗಿರುವ : ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಾದ ನಿಳಿಸಿರುವ ಸೂತ್ರವು ಹೊಸ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧಾ. ೫೧). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಆಸ್ಪದ)]

ಚರ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಚೆ : ವಾಕ್ಕಲಹ : ಜೂಜಾಟಕ್ಕೆ ಸೂಳಿಬಂಟಿಕೆ ರುವ ಸಂಪಾಕ್ಷ ವೆಗಸ್ಸಿಗಳಿಗೆ: ಚರ್ಚೆ ರಾಜವೀಥಿಯೊಳಾಯಿದಾಯವ ಸಂದಣಿ ,ಮಾಜದು ನಿತ್ಯಕ್ಕೆತ್ತರಿ (ಪೊಣ್ಣ. ೨೦-೨೬). ೨. ವಿಚಾರಣೆ ; ಪರಿಶೀಲನೆ. [ಸಂ.]

ಚರ್ಚಿಕೆ (ನಾ). ಗಂಧಾದಿಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುವಿಕೆ ; ಅನುಲೇಪನ : "ಪವಿತ್ರ ಚರ್ಚಾಂಶಸ್ಪರ್ಶಮಾತ್ರ ದರ್ಭರಜಸಂ . . . ರ್ಣುಲ್ಲಕಲಶಂ ತಳಿದತ್ತ ತುಳಂ ವಿಶಾಸಮಂ (ಕಂಠೀ. ೬-೩೭). [ಸಂ. ಚರ್ಚಿಕಾ]

ಚರ್ಚಿತ (ಗು). ೧. ಬಳಿದ: ಸವರಿದ: ಲೇಪಿಸಿದ: ನಾಕಲೋಷಾಚರ್ಚಿತ ಚರ್ಚಾರ್ಚಿತ ಸುರಭಿ-ನವೇರು . . . ಸಮುತ್ಸುಂಗ ಮನೆಪೀಠಪ್ರತಿಮವಪ್ಪ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಧನುತ್ಸಂಗದೊಳ್ ತೀರ್ಥಕರಕುಮಾರರ ಬಿರಿ (ಶಾಂತಿ. ೧೦-೧೩ ಪ); ಘನಸಾರಾನುಲಿಪ್ತ ಮಳಯರುಹ ಚರ್ಚಿತಮುಂ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕವ್ಯಕ್ತಮ್ಮ ಮಣಿದರ್ಪಣ ಸದೃಶಾರ್ಪಿತಮುಮಪ್ಪ ಕಳರ್ಪೆಯ ಮಂಗಳ ಕಳಶಮುಂ ಬಳಿಸಿ (ಪುಷ್ಪ. ೯-೦೦೦) ; ಮಂಜುಳ ಹಾರಪ್ರ ಕುಂಕುಮಚರ್ಚಿತಾಂಗದಿಂ ಚಿಲ್ವಿಂದ ಸಂಗಡಿಸಿದ ಅಂಜಿಗಳಂ..ಮೆಜ್ಜವ ದಂವತಿಗಳಧಿನಮಿಸೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩೦-೩೩). ೨. ಚರ್ಚಿಸಿದ: ವಿಚಾರಿಸಿದ ; ವಿವರ್ಶಮಾಡಿದ. ೩. ಇಚ್ಛಿಸಿದ ; ಬಯಸಿದ. [ಸಂ.]

ಚರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಾದ ಮಾಡು ; ವಿವಾದ ಮಾಡು : ಜೀವರಕ್ಷಣೆ ನವ್ವುದಂಗಮವುಮನೇನಂದೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಚರ್ಚಿಸದಿರ್ವುದೊಯ್ಯನೆ ಪಾವದೋಳ್ (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೩-೧೦೦). ೨. ಪರಿಶೀಲಿಸು ; ವಿಚಾರಿಸು ; ಯೋಚಿಸು : ಕೇಳಿಮಿಂತುಮಿದೆಂದು ಚರ್ಚಿಸಿ ನಡಿವಂತು. ಬೇಱೆ ವಿಚಾರವುದು ಕೇಳಿಯುಂ ವಿಚಿತ್ರಮುಂ (ಜಾಜಿತ. ೯-೧೧) ; ಸುಮತಿ . . . ಅವರ ಬಗೆಯು ನಱುದುಪಾಯಮನಾಗಲೆ ಚರ್ಚಿಸಿ (ಶುಕಸಪ್ತ. ೭-೧೭ ಪ) ; ತಮ್ಮೊಳ್ ಚರ್ಚಿಸಿ ಕಳ್ಳೊಳ್ ವಿಷಮಂ ಬೆರೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರ್. (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೩೦೦); ಸಾಧಕಬಾಧಕಗಳನ್ನು ದುಂದುಟ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿದರು (ಹಂಸರ. ೩೩). [ಚರ್ಚ + ಇಸು]

ಚರ್ಚ್, ಚೆರ್ಚ್, ಚೆರ್ಚ್ಚ್ (ಕ್ರಿ). (ಕೆಂಕೆಗಲ್ಲಿ) ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: "ಚರ್ಚ-ಶಿಕುಸಂಧಾರಣೇ "(ಪ್ರಯೋ. ೫); ಚರ್ಚರ್ ಶಶಿಕಿಶುವಂ ಕಱ್ಗಿರ್ಚರ್ ಘನವಿಟಿಯುರ್ಚರ್ಚರವರುದ್ರುಮವಂ . . . ಒದರ್ಚರುವೆನೆ ನೀಳ್ದು ವಿದಲಿ ಶಿವಿರಕರಂಗರ್ (ಶಾಕಾವ. ೩೩೬). **ಚರ್ಚ್ಚ್**: ಮಗುವನ್ನು ಬಾಗಲಿಗೆ ಚಿಚ್ಚಿಕೊಂಡು (ಮುದ್ರಾ. ೩೭); ಅವನನ್ನು ಬಾಗಲಲ್ಲಿ ಚಿಚ್ಚಿಕೊಂಡೇ ಅಚ್ಚುತನ ವರಾಮ ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ (ಮುಗಿಸು. ೩೪೦). **ಚಿಚ್ಚ್**: ತುಂಬಿದ್ದ ಕೊಡವನ್ನು ಹಗ್ಗದ ಕೊಂಡಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ, ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಚಿಚ್ಚಿ ಬಚ್ಚಲ ಮನೆಯತ್ತ ನಡದೆಬಿಟ್ಟಳು (ಮುಸುಡಿ. ೦೯೭). [?]

ಚರ್ಚ್ಯ (ನಾ). ಕ್ರೈಸ್ತರ ವಾರ್ಷಿಕಾವಂದಿರ : ಚರ್ಚ್‌ನ ಗೋಪುರದಿಂದ ಬರುವ ಗಂಟೆಯ ಸದ್ದು (ಪಡಿಪ. ೦). [←ಇಂ. Church]

ಚರ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಅನುಲೇಪನ : " ಸಮಲಂಬಳಕರ, ಚರ್ಚಾ, ವಸ್ತ್ರಾಗಿ—ಈ ೩ ಚರ್ಚೆ" (ಜಿನಂಧರ. ೪೯-೧೦೬); ತರಳಕೆ ತಂದ ಚಂದನದ ಚರ್ಚೆಗಳಿಂ . . . ಮೂರ್ಧೆಯಿಂದಲೆಚ್ಚತ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೮೮೪) ; ಪೃಗ ಮದ ಘುಸ್ಸೃಣ ಚಂದನ ಚರ್ಚೆಯಿಳೆಂ (ಜಗದ. ೬-೮೦ ಪ). ೨. ಚಿಂತನೆ ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಲೋಚಿಸುವುದು ; ವಯರ್ಯಾಲೋಚನೆ : "ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯುಂ ಚರ್ಚಾ ಎಂಬುದು" (ಜಿನಯಾ. ೦೩೭-೪) ; ಕವಿತಾವ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕಿವುತಾಗಳನ್ನು ಚರ್ಚೆಗೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವರು (ಸಾಹಿತ. ೦೦೪). ೩. ದುರ್ಗಿ ; ಚಾಮುಂಡಿ ; ಭೈರವಿ: "ಚಾಮುಂಡಿ ರ್ಣಾ ಮೀ ಮಹಾ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಿ ಚರ್ಚೆಯುಂ ಭೈರವಿಯಾ ನಾವಮಿವರೆಕ್ಕುಂ" (ಪಜ್ಜ.ಕೈಟ. ೯-೦೯) ; "ಚಾಮುಂಡಿ ಚರ್ಚೆ ಭೈರವಿಯೆನಲು ವನದೇವಿ" (ಮುಂಗಡ. ೩-೦೮). ೪. ಕಾರಣ ಸಹಿತವಾಗಿ ವಿವರ್ಶಿಸುವುದು; ತರ್ಕ. ೫. ವಾಗ್ವಾದ; ವಿವಾದ. ೬. ಉತ್ಪತ್ತಿ ; ಸಂಕೋಚ ; ಉಲ್ಲಾಸ : "ಮುಂದುವಲು ಚರ್ಚೆ" (ಮುಗಿಸು. ೯೭-೦೬). ೭. ರತಿಕ್ರೀಡೆ: ಮೈಥುನ. ೮. ಮಾತು; ಉಕ್ತಿ. ೯. ವ್ರತ. ೧೦. ಪ್ರತಿಮೆ. ೧೧. ನೀರುಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ. "ಸ್ಮೇಹಂ ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿವಿಮಲೋತ್ಸಾಹಂ ವ್ರತ ಚರ್ಯೆ ಕಂಡಿತಾದೇವಿಯರಂಂ ದೇಹಕ್ಕನುಲೇವನಕಂ ವೋಹದಿ ವ್ಯುತ್ಪಾದನ ನವಮ ಚರ್ಚಾಶಬ್ದಂ" (ಜಾತಾಕ. ೦೦೩); "ರತಿಯೊಳ್ ಚಿಂತೆಯೊಳ್ . . . ವ್ರತದೊಳ್ ಲೇವಪಬುದ್ಬುದೋತ್ಪನಗೆಯೊಳ್ ಚರ್ಚಾಧಿಪಾವಂ" (ಜಾತಾಕ. ೭೪). [ಸಂ. ಚರ್ಚಾ]

ಚರ್ಚೆಗ್ಟೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಳಿ; ಸವರು. ೨. ನೇವರಿಸು: ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಸುರಚಾವ ದಂತಸೆವ ವಾಲಲಿಯ ಚರ್ಚೆಗ್ಟೆವುತಮಾಡದು ಕೊರಳ ಕೊಂಡಿಯ ವರಿತ ನಚ್ಚರಿಯ ಕುವರ . . . ಅಲ್ಲಾ ಸದಿಂದೆಸೆದನು (ಭ್ರಂಜಾಕಾ. ೩-೧೦೩). ೩. ಚರ್ಚೆಗೆ ಮಾಡು; ಚರ್ಚಿಸು; ವಾದಿಸು. [ಚರ್ಚ+ಗ್ಟೆ (<ಕೆಯ್ಯ್)]

ಚರ್ದಿ (ನಾ). ಕಾರಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಓಕರಿಕೆ: ವಾಂತಿ; ವಮನ. 'ಚರ್ದಿಸು' ವರಾ. [<ಸಂ. ಛರ್ದಿ]

ಚರ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಓಕರಿಸು ; ಕಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ವಾಂತಿಮಾಡು : ಕುಡಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕಂ ಸುರಸವನ್ನುದನ್ನುಮನುಂಡು ತೃಪ್ತಿಯಂ ಪಡೆದು ಬಳಿಕ್ಕೆ ಚರ್ದಿಸಿದುದಂತದನ ಸತಿ ತನ್ನ ಕೈಗೊಡುವುದುಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ. ೭-೦೩೪). 'ಛರ್ದಿಸು' ವರಾ. [ಚರ್ದಿ + ಸು]

ಚರ್ಪಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಚರ್ಪಟಿಮಂಜರಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಳು. ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು; ಬಡಬಡಿಸು. ೧, ೨: ಜೀವದ ಚಿತ್ರ ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ಯ ತಿಳಿದಾನಂದದ ಸಂವತ್ಸು. ಚರ್ಪಟಿಸಲಿ ಅದ್ವೈತದ ವಾದ ಜಾಣ ಬೊಮ್ಮ ಮೌನದೊಳಿತ್ತು (ಅರಳು. ೨೫೮-೭). [ಚರ್ಪಟ್ಟ + ಇಸು]

ಚರ್ಬಿ, ಚರಬಿ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬು ; ನೆಣ ; ಮಜ್ಜೆ : ಚರ್ಬಿ ಇಲ್ಲದ ಸನ್ನ ಮಗ ಇವನು (ಕೃಷ್ಣಾಂ. ೨೨೨). ಚರಬಿ : ಲಿಪ್ಪಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಚರಬಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದೆ. ತಂದುಕೊಡು ಕತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಮಲೆಗಾ ೯೪) ; ಚರಬಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಬಿಳ್ಳಟುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಸ್ಥವನ್ನು ಕೆರುಂಕೊಳ್ಳಿ ಬೇಡಿರಿ (ಶುಚಿಂ. ೦೬೩) ; [←ಪಾರ್. ಚರ್ಬಿ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚರಬಿ]

ಚರ್ಮ (ನಾ). ೧. ತೊಗಲು ; ತ್ವಕ್ಕು ; ಅಜಿನ : "ತೋಲ್ ತೊವಲುಂ ಸಮ್ಮಮದಿರದಕ್ಕುಂ ಚರ್ಮ" (ಕವಿಕಂ. ೮೫). ೨. ಗುರಾಣಿ; ಢಾಲು: "ಖೇಟಕಂ, ಫಳಕಂ, ಚರ್ಮ, ಅವರಣಂ–ಈ ೪ ಹರಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೬-೩೦೬). [ಸಂ. ಚರ್ಮನ್]

ಚರ್ಮಕಶೆ (ನಾ). ಸೀಗೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ [<ಸಂ. ಚರ್ಮಕಷಾ]

ಚರ್ಮಕಾರ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟು ಹೊಲಿಯುವವನು; ಚಮ್ಮಾರ; ಸಮಗಾರ: "ಡೋಹಾರಃ– ಚರ್ಮಕಾರಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೬೬) ; ಹೊಲೆಯನೊಮ್ಮೆಯು ಪಾಡಲಿಕೆಯರವಿಂದನಾಭನ ನಾಮಮಾತ್ರದಲಿ ರೂಢಿಸಿಯೆನುತ ಚರ್ಮಕಾರರ ಗೂಡಿನಲಿ ಜನಿಸುವನು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ೩೪೩). [ಸಂ.]

ಚರ್ಮಕೃತ್ತು (ನಾ).=ಚರ್ಮಕಾರ : "ಚರ್ಮಕೃತ್, ಪಾದುಕಾಕಾರಃ– ಈ ೨ ಸಮ್ಮಗಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೨). [ಸಂ. ಚರ್ಮಕೃತ್]

ಚರ್ಮಗತ (ಗು). ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ; ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಅನ್ನಗತ ಪ್ರಾಣ, ಚರ್ಮಗತ ದೃಷ್ಟಿ (ಗಾಪ). [ಚರ್ಮ + ಗತ$_2$]

ಚರ್ಮಘರ್ಘರ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಲು ಮಾಡಿದ ಚರ್ಮದ ಬುದ್ದಲಿ,–ಬುಡ್ಡಿ: "ಚರ್ಮಘರ್ಘರ[ಪಾಠಾಂ. ಗರ್ಪಟ, ಗರ್ಪರ]ಮೆನಲು ಬುದ್ಧಳಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೬).
[ಚರ್ಮ + ಘರ್ಘರ$_2$ (<ಗರ್ಘರಿ$_1$)]

ಚರ್ಮಚಕ್ಷು (ನಾ). ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಭೌತಿಕ ದೃಷ್ಟಿ; ಹೊರಗಣ್ಣು : ಈ ಚರ್ಮಚಕ್ಷುಗಳಿಂ ಕಾಣ್ಬ ಪದಾರ್ಥಮಿಲ್ಲೆನುತೆ (ಜಗವಿ. ೦-೬೩) ; ಚರ್ಮಚಕ್ಷುಗಳಂತೆ ಅಂತಃಚಕ್ಷುಗಳೂ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಂಥ ವರ್ಗವನ್ನು ಅಪವಾದವೆಂದು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರೂ (ಪ್ರಬಂಧ. ೪೭). [ಚರ್ಮ + ಚಕ್ಷು]

ಚರ್ಮಣ (ನಾ). ವಾಗ್ಮಿ ; ಅವಧಾನಿ ; ಅನೇಕರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಬಲ್ಲವನು : "ಮೇಳ್ಯೆಸಿ ನಾನಾರವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಗೈವವಂ ಚರ್ಮಣಂ ವಾಗ್ಮಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೬-೦೬). [?]

ಚರ್ಮದಂಡ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಟಿ ; ಕಶಾದಂಡ ; ಬಾರುಕೋಲು; ಚಮ್ಮಟಿಗೆ: "ಚರ್ಮದಂಡಃ, ಕಶಾ–ಈ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೮೮) ; "ಕಸೆ ಚರ್ಮದಂಡಮೆನೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೧೩). [ಚರ್ಮ + ದಂಡ]

ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮದ ಬಾರು. ೨. ಪಗಡೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಆಡಲು ಬಳಸುವ ಚರ್ಮದ ಹಾಸು ; ಪಟ್ಟ.
[ಚರ್ಮ + ಪಟ್ಟಿಕೆ]

ಚರ್ಮಪಾದುಕ (ನಾ). ತೊಗಲಿನ ಹಾವುಗೆ ; ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : "ಚರ್ಮಪಾದುಕಮುಪಾನತಿಯೆನಲ್ ಕೆರವು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೦೮). [ಸಂ. ಚರ್ಮಪಾದುಕಾ]

ಚರ್ಮಪಾದುಕೆ (ನಾ).=ಚರ್ಮಪಾದುಕ. [ಚರ್ಮ + ಪಾದುಕೆ]

ಚರ್ಮಪಾಶ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಗ್ಗ,–ಮಿಣಿ : "ಮಿಣು ಚರ್ಮಪಾಶಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೫). [ಚರ್ಮ + ಪಾಶ]

ಚರ್ಮಪ್ರಭೇದಿಕೆ (ನಾ). ಚಮ್ಮಾರನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೂರಿ,–ಉಳಿ ; "ಚರ್ಮ ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ).
[ಸಂ. ಚರ್ಮಪ್ರಭೇದಿಕಾ]

ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕೆ (ನಾ). ತಿದಿ : "ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕೆ = ತೊಗಲ ತಿದಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೨೯). [ಸಂ. ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕಾ]

ಚರ್ಮಯಷ್ಟಿ (ನಾ).=ಚರ್ಮದಂಡ : "ಕಶಾಹ್ವಯಂ ಚರ್ಮಯುಷ್ಟಿ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೮೬-೨೫). [ಚರ್ಮ + ಯಷ್ಟಿ]

ಚರ್ಮಯಷ್ಟಿಕೆ (ನಾ).=ಚರ್ಮದಂಡ. [ಚರ್ಮ + ಯಷ್ಟಿಕೆ]

ಚರ್ಮರತ್ನ (ನಾ).[ಜೈನ]ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗುವವನಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ದೊರಕುವ ಏಳು ಅಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲಿ ಹೋಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚರ್ಮದ ಸಾಧನ. ಇದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಅಗಾಧ ಜಲದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಬಲ್ಲನು. ಮಳೆ ಬಂದಾಗ ಮೇಲೆ ಛತ್ರರತ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಚರ್ಮರತ್ನದ ಮೇಲೆ ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು : ಅಗಾಧಜಲದುರ್ಗಸಮುತ್ತರಣನಿರತಸಕಲಶಿಬಿರ ಸಂಧಾರಣಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಮಪ್ಪ ವಜ್ರಮಯಮೆಂಬ ಚರ್ಮರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೩ ಪ) ; ನೆಲನೆಲ್ಲಮನವರೇಕಾರ್ಣವಂ ಮಾಡಿದೊಡಡಿಯೊಳ್ ಪಾಸಿದ ಚರ್ಮರತ್ನಮುಂ ಮೇಲೆ ಪಿಡಿದ ಛತ್ರರತ್ನಮುಂ ಕಾಯೆ(ಅಜಿಪು. ೯-೩೪ ಪ); ಗಗನತಳದಂತೆ ಪೆರ್ಮೆಯಂ ತಳೆದ ವಜ್ರಮಯವೆಂಬ ಚರ್ಮರತ್ನಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೦೦೦ ಪ). [ಚರ್ಮ + ರತ್ನ]

ಚರ್ಮವಾದ್ಯ (ನಾ). ತೊಗಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹರೆ, ಮೃದಂಗ, ತಬಲ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯ: ಇಲ್ಲಿ ಚಂಡೆ . . . ಎಂಬ ಒಂದು ಚರ್ಮವಾದ್ಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಯಕ್ಷಗಾ. ೦೭). [ಚರ್ಮ + ವಾದ್ಯ]

ಚರ್ಮವಾವುಗೆ, ಚರ್ಮಾವುಗೆ (ನಾ).=ಚರ್ಮಪಾದುಕ: ಸೊಸೆವಿರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಲೆ ಚರ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮ] ವಾವುಗೆಯನಾ ಲಲನೆ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂದೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಸುಳುಮಾ. ೧೦-೦೨೦). **ಚರ್ಮಾವುಗೆ**: ಜನವವೋಲಗದ ಚಾವಡಿಗೆಯ್ದಿ ಕೇಳ್ದನಾ ಚರ್ಮಾವುಗಾರವೆಂದು (ಗುರುಚಾ. ೦೩-೫೫).
[ಚರ್ಮ + ಪಾವುಗೆ]

ಚರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). "ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಚರ್ಮರೋಗ ವಿಷಯಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಚರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ" (Dermatology. ಇಂಕಿನಿ).
[ಚರ್ಮ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಚರ್ಮಸೇವನ (ನಾ). ತಿದಿ : "ಧೃತಿ ಚರ್ಮಸೇಚ[ವ]ನಮೆನಲ್ಕೆ ತಿದಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೩-೩೦). [ಸಂ. (ಚರ್ಮ + ಸೇವನ)]

ಚರ್ಮಾಂಬರ (ನಾ). ತೊಗಲಿನ ಬಟ್ಟೆ, –ವಸ್ತ್ರ, –ಉಡುಗೆ : ಹರಿಣ ಶಾರ್ದೂಲಾದಿ ಚರ್ಮಾಂಬರವೆ ಸಮಕಟ್ಟೆಮಗೆ ರತ್ನಾಭರಣವೇ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯೆಂದಳು ನಗುತ ತರಳಾಕ್ಷಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೦-೭). [ಚರ್ಮ + ಅಂಬರ]

ಚರ್ಮಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ಚರ್ಮಚಕ್ಷು : ಹರನನೀ ಚರ್ಮಾಕ್ಷಿಯಲಿ ಗೋಚರಿಸೆ ಬೇಡಿದುದಂಬು ಮರ್ತ್ಯದೊಳಿರವು ಮರಳು ಭಾಪೆನ್ನ ಪುಣ್ಯವೆನುತ್ತ ಬಿಸುಸುಯ್ದ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೭-೨). [ಚರ್ಮ + ಅಕ್ಷಿ]

ಚರ್ಮಾಯತನವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬಾವಲಿ ; ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪಡಿ : ಜತನದಪ್ಪದ ಕೊನೆವಿಡಿದು ನೇಲುವ ಚರ್ಮಾಯತನವಕ್ಕಿಯ ಕಂಡು ನಗುತೆ (ಪೋಹಕ. ೨೪-೬೨). [ಚರ್ಮ + ಆಯತನ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಚರ್ಮಾವುಗೆ 'ಚರ್ಮವಾವುಗೆ' ನೋ.

ಚರ್ಮಿ (ಗು). ೧. ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡ.(ನಾ). ೨. ಹರಿಗೆ; ಗುರಾಣಿ : "ಫಳಕಂ ಖೇಟಕಂ ಚರ್ಮಿ ಹರಿಗೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೦). ೩. ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡವನು ; ಯೋಧ : "ಚರ್ಮಿ, ಫಲಕಪಾಣಿ-ಕಡಿತಲೆಗಾಱ" (ನಾಚೆರಾ. ೪). ೪. "ಭುಜಪತ್ರೆಗಿಡ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). [ಸಂ. ಚರ್ಮಿನ್]

ಚರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಚರ್ಮ ; ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯ. ೨. ಭೌತಿಕಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ ; ಚರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವ ಮಹಾಭೌತಿಕ ಸೃಷ್ಟಿ; ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿ; ಮನಸ್ಸಿಗೇ ಹೊಳೆಯುವ ಕಲ್ಪನಾಸೃಷ್ಟಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೦೪೨). [ಚರ್ಮ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಚರ್ಯಾ (ನಾ). ೧. ವಡತೆ; ನಡೆವಳಿ: ನಾವು ಅವಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಚರ್ಯವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ್ದಾಯಿತು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಚಿಕಚೆಲು. ೩೦). ೨. ಆಚರಣೆ: ಅನುಷ್ಠಾನ: ಶೈವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನ, ಯೋಗ, ಕ್ರಿಯಾ, ಚರ್ಯಾ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸತಕ್ಕ್ಕವುಗಳಾಗಿವೆ (ಶಾಕರ. ೩೦೦). [ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ಚರ್ಯಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಅನುಷ್ಠಾನದ ಯೋಗ್ಯತೆ. ೨. ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಹಸ್ತನಾದವನು: ಆರ್ಯಾಶತಕಮಂ . . . ಚರ್ಯಾಧಿಕಾರನತ್ಯಾಕ್ಷರ್ಯಾಮರವಾಣಿಯಿಂದಮೆಸಗಿದನೊಲವಿಂ (ಜಾ ಹಂ ೦ ೪. ೬-೦೦). [ಸಂ. (ಚರ್ಯಾ + ಅಧಿಕಾರ)]

ಚರ್ಯಾಪಾದ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಆಚಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಹಾಗೂ ವ್ರತ ನೇಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಆಗಮಭಾಗ: ಚರ್ಯಾಪಾದವು ಆಚಾರಸಂಪ್ರದಾಯ ನೇಮಗಳನ್ನೂ ವ್ರತನಿಯಮಗಳಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಶಾಕರ. ೩೦೦).

[ಸಂ. (ಚರ್ಯಾ + ಪಾದ)]

ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. [ಶೈವ] ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ, ಕ್ರಿಯಾಮಾರ್ಗ, ಯೋಗಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ದಾಸ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಾಚಾರಿಗೆ ಸಲಕರಣೆಗಳ ನ್ನೊದಗಿಸಿ . . . ಶಿವಭಕ್ತರ ಸೇವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಸಾಲೋಕ್ಯ ವದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು (ಶಾಕರ. ೨೦೬). ೨. [ಜೈನ] ಚರಿಗೆಗಾಗಿ ಹೋಗುವ ಉದ್ದೇಶ: ಜಂಘಾಸಗರಳ್ ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗದಿಂ ಬರುತ್ತಂ (ಸುಳಾಚ. ೪-೨೫ ಪ). [ಸಂ. (ಚರ್ಯಾ + ಮಾರ್ಗ)]

ಚರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ನಡೆ; ನಡೆತೆ; ವರ್ತನೆ: ಗುರು ಆಕೆಯ ಚರ್ಯಗೆ ವಕನಾಗಿ, ಆಕೆಗೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದನು (ಹಹುಚಾ. ೦೪); ಹಂಡತಿಯಾದವಳಿಗೆ ಗಂಡನ ಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮರುಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವಿದೆಯೇ? (ಶಾಪರಿ. ೦೯೩). ೨. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ. 'ಮುಖಿಚರ್ಯೆ' ಪರಾ. ೩. [ಜೈನ] ಅಹಿಂಸೆಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ.-ಆಚರಣೆ: ಚರ್ಯೆಯಂಬುದು ದೇವತಾರ್ಘ್ಯಮುಂ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಶ್ರಮುಂ ಮೇಷ ಣಾರ್ಘ್ಯಮುಂ ಅಣಾರ್ಘ್ಯಮುಂ ಭೋಗಾರ್ಘ್ಯಮುಮಾಗೆ ಜೈನವಪ್ಪಾತಂ ಹಿಂಗೆಗ್ಯುನಲ್ಲಂ (ಶಾಪುಂಪ. ೨೧೬). [ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ಚರ್ವಣ (ನಾ). ೧. ಅಗಿದು ತಿನ್ನುವುದು; ನಂಜಿಸುವುದು: ಸಮ್ಯಾರ್ಜ ತೋಜ್ಞಜಲಪಸನಿಚಿಯಾತ್ಮಾಬಲಚರ್ವಣಭಧರತಕ್ಷೋಲರುಂ ಗೋ ೧ ನಿ ಯೋಗ ದಂಷಧರರುಮಾಗಿ(ಜಗಿದು. ೪-೮೦ ಪ). ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೆಲುಕು ಹಾಕುವಿಕೆ: ಪುನಶ್ಚರ್ವಣೆ: ಅನುಭವದ ಚರ್ವಣಾರೂಪವದ ಪುನರನುಭವವೇ ಲಕ್ಷಾಧ್ಯಕ್ಷಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅನುಭವ (ಕ್ರಾಮಾ. ೦೯). [ಸಂ.]

ಚರ್ವಣೆ (ನಾ). = ಚರ್ವಣ ೨: ಅವಗಳ ಚರ್ವಣೆಯುಂದ ಆಸ್ಯಾದ್ಯ ವಾದುದೇ ಅಲೌಕಿಕ ಕರುಣರಸ (ಕ್ರಪಾ.ಕೋಟ. ೦೯ ಆಡಿ).

[ಸಂ. ಚರ್ವಣ]

ಚರ್ವಿ (ನಾ). (?) : ಉಡಿವುದು ಮಮಾಹಮೆಂಬುರು ಧ್ಯಾಂತಿ ದುರ್ಮಾರ್ಗ ಪದವಿಯಂ ಪಡಿದ ಚರ್ವಿಯು ಜನಿಸಿ ವೈಕೊನ್ಮ ವಿಧಿಯಿಸಿವ ಕೃಷ್ಣ ಜಿಷ್ಣುಯು ಮನೋಲ್ಭುಮಿಯಿಂದ ಭಾವಿಸುತಮುವಿಸುತಿಹುದು (ಪಂಗಾಶಾ. ೩-೨೦-೬೦). [?]

ಚರ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಅಗಿದು ನುರಿಸಿದ. ೨. ತಿಂದ; ಉಂಡ; ರುಚಿ ನೋಡಿದ. 'ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣ (ನಾ). . ತಿಂದುದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ತಿನ್ನುವುದು; ಆಗಿದುದನ್ನೇ ಮರಳಿ ಆಗಿಯುವುದು. ೨. (ಅಲಂ) ಮಾಡಿದುದನ್ನೇ ಮಾಡುವಿಕೆ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪುನರುಕ್ತಿ; ತೊಡು ಕುಟ್ಟುವುದು: ನಿಚ್ಚ ಮಾ ಪಿಪ್ಪಲೇಷಾಮಾ ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣಂ ಸುವಿಮಿದೇಂ ನಿಸ್ಸಂ ಮರುಳ್ಮಾಡಿತೋ (ಅಪಾಪು. ೭-೬೯); ಭವಜಲರಾಶಿಯೊಳ್ ಮುಬುಗಲ ಲ್ತುಯೆ ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣಕ್ಕೆ (ಅಚಿಪ್ರ. ೦೦-೩). [ಚರ್ವಿತ + ಚರ್ವಣ]

ಚರ್ವಿಸು (ಕ್ರ). ತಿನ್ನು; ಸೇವಿಸು: ಕೈಬಾಯಿಗಳ ತೊಳೆದು ಹೊಸಕುಬಾಲವುಂ ಚರ್ವಿಸಿ (ಪಕಥೂಪ್ರ. ೦೦-೬೩). [ಚರ್ವಣ + ~ಇಸು]

ಚರ್ವೆ ' ಜವ್ವೆ,' ನೋ.

ಚಲ್, 'ಸಲ್,' ನೋ.

ಚಲ್, 'ಚಲ್ಲು,' ನೋ.

ಚಲ್, ಚಳ್, ಛಲ್ (ನಾ). ೧. ವಟ್ಟುಹಿಡಿಯುವುದು; ಹಿಡಿದುದನ್ನು ಬಿಡದೆ ನಡಸುವ ದೃಢಚಿತ್ತತೆ: ಸ್ಥಿರುಸಂಕಲ್ಪ; ಮನೋನಿಶ್ಚಯ: ಕಂದರ್ಪಂ ಚಲದೆನ್ನೊಳ್ಗಂದಂ (ಕವಿಕಾ.೨-೮೨). ಚಲದೊಳ್ ದುರ್ಯೋಧನಂ ನನ್ನಿ ಯೊಳಿನತನಯಂ (ಪಂಚಕಾ. ೦೪-೬೪); ಕಿರದ ಜಸಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಗುಱಿ ಯಾದಟಲಂ . . . ಅಳ್ಳ ಚಲಂ ಚಲದಂಕರಾಜನ(ಪಳಿ. II, ೦೭೨-೨೦ : ೦೮೫); ಚಲದಂ ಯದುಬಲವಾಂಶಿಸೆ ಸಲೆ ಕರತಳ ಖಚರರವಧನೆಗಳಾಗಲ್ ಗೆರೆ . . . ನಳಕ್ಕರ್ಸ್ಸನೆಂ (ಪಂಪಿ.ಪು. ೭-೮೪). ೨. ಮೊಂಡುತನ; ಹಟ ಮಾರಿತನೆ: ಚಲದಂ ಕೃಷ್ಣಯ ಕೇಶಮಂ ಪಿಡಿದ ನಿನ್ನಂ ದಾವಪಟಲ ನಿನ್ನುರಸ್ಥಲಮಂ ಪೋಟದೆ ಪೋವದಲ್ಲು (ಪಂಪಕಾ. ೦೫-೦೧೬). ೩. ಹಿಡಿತ: ಬಿಗಿ: ಶ್ಲೇಷ್ಮದ ಚಲ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬೀಳುವುದು (ಸಣಕ್ರ. ೨೫೬). ಚಳ್ಳ್ : ೧. ಛಲ ದೀಕ ಶರಣಂಗೆ ವರದನವೆನೊಲ್ದನೆಂಬ (ಬಸವ. ೬೭೬); ಛಲದಂ ಪೋದಿರದೆರಂ ಗೆದಿರು ಬಂದಾ ವೆಣ್ಣ ಕೊಂಡೊಡಿದಂ (ಕೂಡಸಂಗ. ೨೪); ಎಲವೆಲವೂ ಕಲಿಯಾಗು ಮಾರುತಿ ಗೆದಿರನೆಂದಿರದೇಡ . . . ಛಲದಬಳ್ಕಡೆ ಸಾತು (ಕುಪಾ.ರಾ.೪. ೦೩-೩೨). 'ಛಲದಿಂ' ಪರಾ. ೪. ಹಟಮಾರಿ: ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು: ಮೂಜಗದೊಳ್ ಮೆಱೆವ ಮಾನವರೆವಂ ಗೆದಿರಂ ಅಸ(ಕ)ವ ಬೆಸವನ ಛಲರಥಿಕಂ ಹಾಲ ಬಸವದೇವಮುವೀಶಂ (ಚಿಚ. XXI, ೦೩-೪೯ : ೧೪೮೦).

ಚಲಚಲ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚಂಚಲದಾಂತು ಕಾದುವ ಸುಯೋಧನ ಸಾಧನದೊಡ್ಡುಗಳ್ (ಪಂಚಕಾ. ೦೦-೭೩). ಚಲಳ್ ಸಲ್ಲಾತಂ=ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಒಂದೂ ಬಿರುದು: ವಂಕಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕಂ ಚಳಳ್ ಸಲ್ಲಾತಂ ಶ್ರೀಮತ್ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಧ್ರುವರಾಜ ಪ್ರಥಮಪುತ್ರರೋತ್ಕೃಷ್ಟರಾಧಿವ್ಯದ್ಧಿಗೆ ಸಲುತ್ತಮಿರೆ (ಶೌಇ. IX-I, ೬೬-೨ : ೦೦೦); ಚಲಳ್ ಸಲ್ಲಾತಂ ಶ್ರೀಮತ್ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನ (ಚಿಇ. IV, ೭೭೨-೨ : ೦೭೬). ಚಲಳ್ ಪೊ ದಲಿಗಂ ಎದ್ಧದೃಢಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗನಾದವನು: ಒಂದು ಬಿರುದು: ಅಸಹಿವಿದೂರನಾಗ್ಗಾವಿ ವೀರಂ ಜಾಳುಕ್ಕಾರ್ಜುನಂ ಚಲಳ್ ಪೊದಲಿಗಮುರಚ್ಚಗ್ಗಾಣ್ಮನಳಕಂ ಮಹೇಶ್ವರಂ (ಅಳ. XIV, ಕ್ಯುಸೂಚ. ೦೨೭-೪; ಶಿ. ೦೦೦). ಚಲಳ್ಕೆಬ್ಬಲ್ಗಂ= ದೃಢನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪರಾಕ್ರಮ ಉಳ್ಳವನು: ಒಂದು ಬಿರುದು: ಉದಾರ ಮಹೇಶ್ವರಂ ಚಲಳ್ ಬಲ್ಲ್ಗಾಣ್ಮಂ ಶೌರ್ಯ ಮಾತ್ಸರ್ಯಾಣ್ಮಂ (ಶೌಇ. XI-I, ೦೦೩-೬ : ೧೦೭೬). ಚಲದಂಕ, ಛಲದಂಕ= ಹಟಬುಳ್ಳ ವೀರ: ದೃಢನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವನು: ಒಂದು ಬಿರುದಂ: ಚಲದಂಕ ಕಂಠೀರವ ನರಸೇಂದ್ರ ಭೂತಳವ ಪಾಲಿಸುತಿರಿಕಾಯಲಿ (ಕಂಪಿ. ೯-೨): ಗಂಟಲಿಗಾಳಗತ್ತರಿ ಗರಗಸದ ಬಿರುದಾಳಿಗ ಛಲದಂಕ ರಾವುತ ರೊಕ್ಕಿ ನೂಕಿದರು (ಅಬಾ.ಧೀ. ೪-೫೬); ಬಲಗೊಂಡನಧಿಕ ಪ್ರವೀಣ ಬಾಣನ ಕಲಿಗಳಾಸಾರ ಮಯುಂಬರನ ಸುಲಿಕಿತ ವಾಕ್ಕುಬೊಣ ಕಾಂದಾಸನ ಛಲದಂಕನ ರಾಘವಾಂಕನ (ಕ್ರಿಅಂಕಿ. ೨-೦೬). ಚಲದಂಕಾಜ=ಚಲದಂಕ:

ವರಸ್ಯೈನ್ಯಮಂ ವೆಱಂಗೆಡೆಗುದಪ್ಪ ಕೊಲ್ವ ಚಲವನೊಲ್ದಿಲಂ ; ಚಲದಂಕ ಕಾಣಿನ (ಪಂಪ. II, ೦೩೨-೨೫ : ೧೪೭). ಚಲದಂಕಮಲ್ಲ, ಛಲದಂಕಮಲ್ಲ= ೧. ದೃಢಚಿತ್ತದಿಂದ ಕಾದಾಡುವ ವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ಚಲದಂಕಮಲ್ಲನಾದ ಕಂಠೀರವನರಸಿರಾಜನು . . . ಪರಾಕ್ರಮದಿಂ ಕಾದಿದನು (ಕವಿರಾ. ೧೫೯) ; ಚಲದಂಕಮಲ್ಲನೂ ಅಭಿಮಾನಧನನೂ ಎನಿಸಿದ ಸಂಗೀಧನನು ಶಾಂತಕಾಶ್ರಾಂತನಾದನು (ಶಾಂತಿ. ೧೦). ೨. ಹುಟ್ಟಾಗ್ಗಾದ್ದೆ : 'ಛಲದಂಕಮಲ್ಲರೂ, ಮಾನಧನರೂ' ಆಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕೆಟ್ಟ.-ಉಂಡ); ಚಲದಂಕರಾಮ=ರಾಮನಂತೆ ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಹೋರಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ನರಸಿಂಹಭೂಪಾಲಂ ಚಲದಂಕರಾಮಂ ಗಣ್ಯಾರ ಗ್ಗಾಂ (ಶಿಶಾ. XX, ೦೮-೯ : ೮೫೦) ; ಸೆನವಾಳಿದ್ದಿ ಗಿರಿದುರ್ಗ ಪ್ರಸ್ಥಳ್ಳ ಚಲದಂಕ ರಾಮ (ಕೆಇಇ. ೬೪-೦೨-೦೪ : 1170) ; ಸೇದಿಂದುದ ವಿಪ್ರರೊಂದಳವನೇ ವೋಗ್ಸೆಂ ಚಲದಂಕರಾಮರ (ಕೆಇಇ. ೧೭-೪-೩೫ ; ೧೩೫೫ ಪ). ಚಲದ ವಿಣಾಯಕ=ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಅಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಶಕ್ಥವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಭುಜಾಕ್ಷಾರದ ತಾಯ್ಗರು ವೆಂಟಿನಾಗರೇ ಚಲದ ವಿನಾಯಕಂ ನೆಗ್ಗೆ ಜಕ್ಕಣ (ಕಆ. ೨ಪ; ೦೦-೩೫: 1121). ಚಲದುತ್ಸರಂಗ= ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವಿಗಿಲಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಎಪ್ಪಗಟ್ಟಿ ನೆವ್ವಜಿಯಂ ಚಲದುತ್ಸರಂಗನಂ (ಆಶ್. II, ೫೯-೦೩: ೪೭೪); ನನ್ನ ಗಿರಿನಾಥಂ ಚಲಹುತ್ಸರಂಗ ಜಗದೇಕವೀರ ನೊಬಂಬಳಕಾಲಾಂತಕದೇವ (ಆಶ್. VI, ೨೫೯-೨ : ೪೭೬). ಛಲದಾಳ=ಹುಟ್ಟಸ್ಥಭಾವದವನು; ಚಲಗಾರ: ಕಲಿಯ ಕಾಲತೂಡರು ಛಲದಾಳ(ಪ್ರಾಣಾ. ಕಲಿತನಕ್ಕ)ವ್ವಿದ ಇಳ್ಳಬಾರದು (ರಸಿ. ೩೩೫).

ಚಲ$_{೧}$, **ಚಳ್**$_{೪}$(ಗು). ೧. ಅಲ್ಲಂಗುವ; ನಡುಗುವ; ಚುಂಚಲವಾದ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ. ೨. ಚೆಲಸುವ ; ನಡೆಯುವ : ಸಾಗಂವ . ಚಲ(ಪ್ರಾಣಾ. ೪)ಕಲ ಹಂಸಾರಸರಥಾಂಗಮದಾಲಿನಿಸಾದಿಕ್ಕರವೋತ್ಕ್ರಲಕತವತ್ಸ . . . ಗಂಧ ಬಂಧುರಂ ಲಲಿತಸ್ಮಾಗಸಲಕಳಿಯಂಗಳಾಯ್ತು (ಆ ದಿ ಪ. ೪-೮೩). ೩. ಕದಡಿದ; ಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ; ಉದ್ರಿಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೪. ಚಂಚಲನಾದವನು: ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ದೀಪಾಂಕುರದಂತೆ ತನ್ನ ನಿಯ್ಯಂವುಂ ಕಾಮಂ ಚಲಂ ಮಾಡದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭೫೫). ೫. ಕ್ರೋಭೆ ; ಉದ್ವೇಗ. ೬. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. 'ಚಲಗತಿ' ಪರಾ. ೭. ವೇಗಶಾಲಿ. ೬, ೭: ಛಲಕು ಛನಸ ಜಲಕು ಚಲನ ನೋಡನ್ನಿನಸ (ಹಂಸಿಪ. ೭೬-೨೨). **ಚಳ್**$_{೪}$: ೧. ಚಳ ಚವರರುಹಸಮಾಕಾಲಿಂಗಿದೆನವ ಚಾರು ಕರ್ಪೂರಚೀರವಳಿಯಂ . . . ಗೆರೆವಂದುದೋಲಗಂ (ಪ್ರಾಣಿಪ್ರ. ೩-೪೮). ೮. ಚೆಂಚಲವಾದುದೆಂದು : ಚಳವಂಭೋಬಿಂದು ಮುಕ್ಕಾಭಲಮನಿಸುವೆವೊರ್ ಶುಕ್ತಿಕಾಸಂಗದಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೦೯).

ಚಳವಾಗು=ತಡವರಿಸು ; ಕ್ರಮುತ್ತಿವ್ಯ : ಆರಗೀಗಳ್ ನಿರ್ಮಳ(ಲ) ಮುನಿಸೋ(ರೋ)ದುವೊಂದು ಚಳವಾದೆಡೆಯುಂಬು ವೇದ್ಯು(ಳ್ಳು) ವಿರುಳಂ ಪಗಲುಂ (ಆ. XVI, ೩-೦೦ ; ೪೮೦). [ಸಂ.]

ಚಲಂಕು, ಚಲಂಗಂ, ಚಲಂಕು, ಚೆಳಗಂ, ಚೆಲಂಕು, ಚೆಲುಕು, ಚೆಲಂಕಂ. ಚೆಲಂಗಂ, ಜಲಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎರಚು ; ಚಿಮುಕಿಸು ; ಚೆಲ್ಲು: "ಚಲಕು, ಚಲಂಕು–ಕರವಿಮೋಚನೇ (ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ.ಕೊಳ್ಳು)" (ಕಮರಾ). **ಚೆಲಿಂಗು**: ೧. "ಚ[ಪ್ರಾಣಾ.ಚಿ]ಲಂಗು–ಕರಮುಕ್ತೌ (ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡು)" (ಕಮರಾ). **ಚಲಕು**: ೧. 'ಚಲಂಕು' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮಧಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. ಬಿಸಾಡು; ಒಗೆ; ಬಿಸುಡು: (ಕ). ೩. ಕಲಕು: ಅಱುಲ್ಗಳನಜಿ ತಱಿದೊಲವಿಂ ತಱುಂಬುತ್ತಿಂ ಬುತ್ತಲು ಗರದನೆಕ್ಕಸರಂಗಳ್ಕೊಲ್ಲು ತಳ್ವತ್ತೆ ನೆಱೆ. ಬಾಂದೊಱೆಯಂ ಚಲುಕುತ್ತೆ ತಳರ್ದರಥವಗಾಂಗಂಗ್ (ವೀಪ್ರ. ೦೦-೬೦). **ಚಲಗು**: ೨. "ಚ[ಪ್ರಾಣಾ. ಬ] ಲಗೆ [ಪ್ರಾಣಾ. ೫]ವೆ ಬಿಸುಡೆಂಬರ್ಥಂ" (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೪). **ಚೆಲುಂಕು** : ೧. "ಚಲುಕು, ಚಲುಂಕು–ಜಲೋತ್ಕ್ಷೇಪನೇ (ದ್ರವವನ್ನು ಚೆಲ್ಲು)" (ಕಮರಾ) : ನಿಶ್ಚದಿಂದುಗೆ–ಬೆಣ್ಣಗಂ . . . ಚೆಲುಂಕಿದಂ. ಪಲುಂಬದಂ (ಕಾವ. ೩೩.೪೮,೩೩೫) ; ಶಿತಕಾಂಬುವಂ ಮಾನಿನಿ ಮಾಣ್ ವಲ್ಲವದಿನ್ದಿರ ಮೇಲೆ ಚೆಲುಂಕಿಯಾದಿದರ್ (ಪಂಪ. ೦೩೩). **ಚೆಲುಕು** : ೧. 'ಚೆಲ್ಲುಕಾಡು' ವೆರಾ. ಚೆಲಂಕು ೧. "ಚೆ[ಪ್ರಾಣಾ. ಚ] ಲಂಕುದು ಕರವಿವೇಚನೆಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೨೮-೫೯). ೨. "ಚೆ(ದ್ರ)ಲಂಕಿದಂ=ಕೆಡಹಾದಿದಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೫೦.೩). **ಚೆಲಂಗು** : ೧. 'ಚಲಂಗು' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮಧಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ಜಲಕು: ೧. "ಜಲಕಿರು ಕರವಿವೇಚನೆಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೨೮-೫೯). ೨. "ಚೆ(ದ್ರ)ಲಂಕಿದಂ=ಕೆಡಹಾದಿದಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೫೦.೩). **ಚೆಲಂಗು** : ೧. 'ಚಲಂಗು' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮಧಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ಜಲಕು: ೧. "ಜಲಕಿರು ಕರವಿವೇಚನೆಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೨೮-೫೯). ೨. "ಚೆ(ದ್ರ)ಲಂಕಿದಂ=ಕೆಡಹಾದಿದಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೫೦.೩). **ಚೆಲಂಗು** : ೧. 'ಚಲಂಗು' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮಧಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ಜಲಕು: ೧. "ಜಲಕಿರು ಕರವಿವೇಚನೆಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೨೮-೫೯). ೨. "ಚೆ(ದ್ರ)ಲಂಕಿದಂ=ಕೆಡಹಾದಿದಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೫೦.೩). **ಚೆಲಂಗು** : ೧. 'ಚಲಂಗು' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮಧಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ಜಲಕು: ೧. "ಜಲಕಿರು ಕರವಿವೇಚನೆಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೨೮-೫೯). ೨. "ಚೆ(ದ್ರ)ಲಂಕಿದಂ=ಕೆಡಹಾದಿದಂ" (ಕಪ್ರಾ. ೫೦.೩).

ಚಲಗು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲಬಡಿ, ಚಲ್ವಡಿ, ಚಲ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ) ಪಲಬಡಿ ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ತೊಡು : ಕೆಲರ್ ನೆತ್ತರ್ರೊಳ್ ವಿಂದಾ ತಮಗೆ ದೋಷಮಿಲ್ಲೆಂದರ್ಕೆ ದಿವ್ಯಂಬಡಿದಂತೆ ವಂಬಸರ್ ಪಕ್ಷಂಬಡಿದು ನಿಂದಾಕರ್ (ಪ್ರಾಪ್ರಾ. ೯-೩೦ ಪ); ಸ್ಮೃತಿಯಂದುಂ ಬಾಂಬರರ್ ಖಲ್ಲಡಿರ್ದಂದು ಚಲಬಡಿದುದು ತಮ್ ಸಂದರರಬರ್ (ಜಪ್ರಸ್ತ. ೦೨-೨೪). **ಚಲವಡಿ** : ಚಲವಡಿದೀಗಳಂಂತುಂ ನೆಲಂಬಡಿದಿರ್ಪುದು (ಚಕವಿ. ೩-೧೪); ಸತ್ಯಕೀರ್ತಿಯುಂ . . . ಚಲವಡಿದನು (ಕವಿಪ್ರ. ೬). **ಛಲವಡಿ** : ಛಲವಡಿದೊಡವಳೆಳ ಚಾರಿವರಿಯದೆ ನೆಲೆವಡಿ ದೊಡಲ್ಗೊಳೊರದ್ದೆ (ಪಪಾ. ೬-೩೭). [ಚಲ್ + ಬಡಿ]

ಚಲಳು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲಗತಿ, ಚಳಗತಿ (ನಾ). ವೇಗವಾದ ಗತಿ ; ವಾಯುವೇಗ : ನೂಱಾನೆ ಯಲಿ ನಿನ್ನವಸಲಮಿಗೂಟ್ಟನು ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯ ಚಾತುರ ಚಲೇಂ ವದಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಕುಪ್ರಾಗ. ೪-೨೩). **ಚಳಗತಿ** : ಚಳಗತಿಯ ವಾಜಿಗಳ ಕೊಂಡೊಯ್ದಂಳಿಹುದವು ತಮುಸೆಯಲಿ (ಕೂಪ್ರಾ. ೩-೮೦). [ಚಲ್ಲು+ಗತಿ]

ಚಲಗಾರ, ಛಲಗಾರ (ನಾ). ಹಟಗಾರ ; ಚಲವುಳ್ಳವನು (ಕ). ಛಲಗಾರ. 'ಛಲಗಾರ್ತ್ತಿ' ವೆರಾ. [ಚಲ್ + ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ಚಲಗುಂ 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲಚಲಿಸು (ಕ್ರಿ) : ಚಂಚಲವಾಗು; ಗಾಬರಿಹೊಂದು: ಅವಳ ಕಣ್ಮುಗಳು ಚಲಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕುಶಾಡ. ೪೩). [<ಚಲ್ಲು + ಇಸು]

ಚಲಚಿತ್ತ, ಚಳ್ಳಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಚಂಚಲವಾದ ವನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಆಸ್ಥಿರುದ್ಧಿಯವನು : ಮತ್ಸತಕಿ ಶ್ಯಾಂತನು ಪ್ರಮದೋನ್ಮತ್ಸನಕಿಂಪತಾನನಳು ಚಲಚಿತ್ಸತಕಿಕಾಮುಕನು . . . ಇಂತೀ ಹತ್ಸಜನವಾವಾಗ ಹ್ಯರ್ದಾದ ತತ್ವವಳಿಗಳನಿಯಾರ್ಕೈ (ಕಪಾ.ಕಾ.೩-೭೬); ನೆತ್ತಿಮುಸಂತಿ ಕೈಯ್ಯಾಗ್ಗಿದ ಕುಕ್ಕದರೆ ನಿಬ್ಬಾರಿಗಳ ಚಲಚಿತ್ರರಿದ್ದುದು ಸಕಲನಾಯಕವಾದ ದುಗುಡದರಿ (ಕುಪ್ರಾ.ಕೃ.೯. ೪-೬). **ಚಳಚಿತ್ತ** : ೨. ಚಳಚಿತ್ತರ್ಗ್ಗೆ ಬಂಕದ ಕದಂ ಸತ್ಯಂಗಸಿಗೆ ಸೋಕಂದ ಕದಂ (ಪಂಪರಿ. ೦೭-೬೫) : ಚಳಚಿತ್ತಂ ಜಾಡ್ಯವ್ಯತ್ಸಂ ಚಪಲಮತಿಮದಾಂಧಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೦೮). [ಚಲ್ಲ + ಚಿತ್ತ]

ಚಲಚಿತ್ರ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರ; ಸಿನೇಮ: ಇಂದಿಗೂ ನವ್ಯ ಚಲಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಹದಿನೈದಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಬಾರಿರ. ೩೩೩). [ಚಲ್ಲ + ಚಿತ್ರ]

ಚಲತನ (ನಾ): ಚಂಡಿತನ; ಮೊಂಡುತನ ; ಹಟಮಾರಿತನ : ಎಲೆಗ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಾನೇಂ ಹರಿಯುಂ ಹೋರುವೆಂ ಚಲ[ಪ್ರಾಣಾ. ಛಲ]ತನಕಲಸಿದ ನಾಂ (ಕ್ಷಮಿಪ್ರಾ. ೦೦-೩೦). [ಚಲ್ + ತನ]

ಚಲತ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ. ೨. ನಡುಗುವಿಕೆ ; ಕಂಪನ. [ಸಂ.]

ಚಲದಲ, ಚಲದಳ, ಚಳದಳ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡುತ್ತಲೆ ಇರುವ ಎಲೆ ಗಳನ್ನುಳ್ಳದು ; ಅ ರ ಳಿ ಮ ರ : ಅಶ್ವತ್ಥ. **ಚಲದಳ** : "ಚಲದಳ ವಮತ್ತಂ" (ಮಲ್ಲಿ.ಕೃ.ಪು. ೩೩-೪). **ಚಳದಳ** : "ಚಳದಳಂ ಪಿಪ್ಪಿಲಂ ಬೋಧಿಯಶ್ವತ್ಥಮೆನಿಪರಳಿಮುಕ್ಕುಂ" (ಜುಗಾದಾ. ೩೪-೧೦೦).

[ಚಲ್ + ದಲ]

ಚಲದಳ 'ಚಲದಲ' ನೋ.

ಚಲದಿ 'ಶಲದಿ' ನೋ.

ಚಲನೆ, ಚಳನೆ (ನಾ). ೧. ಸರಿದಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂಚಾರ ; ಗಮನ ; ಗತಿ; ನಡೆ. ೨. ಅಲುಗಾಟ ; ನಡುಕ ; ಕಂಪನ. ೩. ಆಡಿ ; ಚರಣ ; ಪಾದ : ಕೀೞವನಸ್ಕಾನದೊಳ್ ಚಲನನ್ಯಾಸವಿಲಾಸಮಂ ಮಜ್ಜಿದು (ಕರ್ನಾಮ. ೪-೨೦). ೪. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. 'ಚಲನಭವ' ಪರಾ. ಪಿ. [ನಾಟ್ಯ] ಕಣ್ಣಿನ ಒಂಬತ್ತು ಭಾವವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭ್ರುವಂಗ . . . ಚಲನ . . . ವ್ಯಾಸ್ತಕ ಈ ಒಂಬತ್ತು [ಸೃನಿಷ್ಕ] ಅಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ರಾಸ್ಕೃಂ. ೩-೫೪ ಪ). **ಚಳನೆ**: ೩. ಅದನಾರ್ಜ್ಜವಿವತನತಾರಾತಿ ನೈಪವನಿಮಯಂಕರಿಂಬವಭಾಲೀಢಚಳನೆಸನೆಸನಯಗ್ಗಂ (ಹ ಳಾ ಮಾ. ೦-೭೯ ಪ) : ಶುತಕೇವಳಿಗಳ ಚಳನಂ-ತಮಗೆಚಳನಯಿಪವಿನೀಗಸವರತಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೦೪) : ಚಳನನಿತಂಬಬಿಂಬಕುಚಕುಂಭರ್ಕಪೋಲಲಲಾಟದೇಶ ದೊಳ್ ತೊಳಗಿ (ಪುಷ್ಪ. ೯-೦೦೦). [ಸಂ:]

ಚಲನಕ (ನಾ). ಅರ್ಧದವರೆಗೆ ತೊಡೆ ಮೆಂಚ್ಚುವ ಹೊಗಸರ ಒಳ ಉಡುಪು ; ಅರ್ಧೋರುಕ ; ಚಂಡಾತಕ . [ಸಂ.]

ಚಲನಚಿತ್ರ (ನಾ).=ಚಲಚಿತ್ರ : ಚಲನಚಿತ್ರದ ಪಟವು ಸುರುಳಿ ಬಿಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ (ಇಂಡಾಪ. ೩೦-೪೦). [ಚಲನ + ಚಿತ್ರ]

ಚಲನಭವ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ವೇಗ ; ಭೀಮಸೇನ: ದುಶ್ಶಾಸ ಚಲನ ಭವನಂ ಕೆಣಕುತ ಪೋದನ್ (ಪಾಪ. ೭೫-೬). [ಚಲನ + ಭವ]

ಚಲನವಲನ (ನಾ). ೧. ಸಂಚಾರ ; ಗತಿ : ಭೂಮಿಯ ಚಲನವಲನಗಳ ನಿಂತುಹೋದುವು (ಪಾಂಡಿಯ. ೨೩). ೨. ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಬರುವಿಕೆ, ಮಾತಾಡುವಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ; ಚಟುವಟಿಕೆ ; ಸುಧಾರಣಾ ಗುಪ್ತಚಾರನಾಗಿ ಮಾರುವೇಷದಿಂದ ನವ್ಯ ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲು ಈಗಾಗಲೇ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವನು (ದಕಥಾ. ೯೪) ; ಇವರ ಚಲನ ವಲನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನಾದರೂ ಇತ್ತೇ? (ಚಿಣಾಕ. ೨೫೦).

[ಚಲನ + ವಲನ]

ಚಲನಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ; ಸಂಚರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಚಲನಶಕ್ತಿಯುಂ. ಆ ಕಾ ಶ ದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪನಶಕ್ತಿಯುಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನೆಲಸಿರುವುದನ್ನು . . . ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ (ಪಕ್ಷಿ. ೩೦). ೨. ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತಿ : ಕಾರ್ಯಮಾಡುತ್ತ ಇರುವ ಶಕ್ತಿ : "ಜಾಲಶಕೀಲಶಕ್ತಿ . ಚಲನಶಕ್ತಿ." (Energy, Kinetic. ಪಾಪಿ. ೭೭). ೩. [ವಿಜ್ಞಾ.] "ಒಂದು ಕಾಯವನ್ನು ಚಲನಗೊಳಿಸಲಿ, ಅಳಿಯ ಲಾಗುವ, ಒಂದು ಪ್ರಭಾವ ; ಬಲ. (ಹಿಂದೆ) ಚಲನಶಕ್ತಿ." (Force. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಚಲನ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಲನಸಂಭವ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ; ಆಂಜನೇಯ; ಮಾರುತಿ: ಆ ಚಲನಸಂಭವ ನಿದ್ದೆಯಿಂದೆಚ್ಚರಿಸಿ ಧೈರ್ಯದಿಂ (ಕೌಪಿಂ. ೩೯-೨೪). ೨. ಭೀಮಸೇನ : ಚಲನಸಂಭವನೆಂಬ ಕಾನಾಳ ಮೇಲಿದಿರಾದ ನೆಂಬುದಿದು ಮಿಥ್ಯ (ತುಲಿಂಗ. ೬೯-೦೬). [ಚಲನ + ಸಂಭವ]

ಚಲನಸಖ (ನಾ). ವಾಯುವಿನಿಂದ ಮಿತ್ರ: ಅಗ್ನಿ: ಚಲನಸಖ ಸಾಕ್ಷಿತದಲಾ ಕುಂಡಲಿ ಕುಕೀಶಯಲೀಲಯನಿಯನಿತ್ತಲು ಕುಬೇರಪುಭಗೆ (ಏ ಧಾ ಗ. ೯-೦೬-೬೮). [ಚಲನ್ + ಸಖ]

ಚಲನಸುತ (ನಾ). = ಚಲನಸಂಭವ ೨: ಕೊಳಗುಳದ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗಾಯಿತು ಚಲನಸುತನಿರಲಿ ಮರುವಲೆ (ಶುಬ್ಧಾಳಿ. ೧೯-೮೭). [ಚಲನ + ಸುತ]

ಚಲನಾಂಗ (ನಾ). ಚಲನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಅಂಗ.–ಆವಯವ : ಹೀಗೆ ಚಲನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಎದಗೆ ಸೇರಿವೆ (೬೬ಚಿ. ೦೦). [ಚಲನ + ಅಂಗ]

ಚಲನಿ (ನಾ). = ಚಲನಕ. . [ಸಂ. ಚಲನಿ]

ಚಲನೆ (ನಾ).=ಚಲನ ೨ : ಈ ಪರಿವರ್ತನೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸು ವುದಿಲ್ಲ. ಗಡಿಯಾರದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಚಲನೆಯಂತೆ (ಡ್ರಾಎಮಿ. ೬೫೪). [ಸಂ. ಚಲನ]

ಚಲನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ; ಚಂಚಲಗೊಳಿಸು: ನಿನ್ನ ಪತಿ ತವೋನ್ಮತ್ತೆಯಿಂದಾನಿರಲು ತತ್ಪಥೋ [ವ ವ] ಚಲನೈಗೆಯಲು ಕೋಪದಿಂ ನೋಡಿ ದಹನವಾದಾ (ಪಪಚೋ. ೬-೮೩). [ಚಲನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್)] }

ಚಲಪತ್ರ (ನಾ). = ಚಲದಲ : ಪಲಸು ನೇಅಲು ಜೂತ ಪಚುವಂತ ನ್ಯಗ್ರೋಧ ಚಲಪತ್ರ ಬಿಲ್ವಾವುಲಕ . . . ಸಾಲುವಮರಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕೂಗಚಿ. ೨-೩೮). [ಚಲ್ + ಪತ್ರ]

ಚಲಪಥ (ನಾ). ಹಟದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮೊಂಡುತನದ ರೀತಿ : ನೀತಿಮಾರ್ಗದಿ ತಿಳಿಪ ವಾರ್ಥಗಳನ ಕಳುಹಿಸ ಚಲವದರಿ ಕೊಡನೆನಲು ಮರಳಿ ಸುಭದ್ರೆ ಗವಿಸಿದಳು (ಕೂಗಯು. ೦೩ ಸಚಿಪ). [ಚಲ್ + ಪಥ್]

ಚಲಪಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಲ್ಲಿ : ಕಾಲ್‌ಪಲ್ಲಿ ಚಲಪಲ್ಲಿ ಕೈ ಬಳೆಯ ದನಿಯಲ್ಲಿ . . . ಬಾ (ಬಾಗ್ಮಿ. ೦೨ ೦೬). [ಚಲ್ + ಪಲ್ಲಿ]

ಚಲಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ ಪ್ರತಿಮೆ . ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿ : "ಚಲ" ಪ್ರತಿಮೆಗಳು . . . ಒಂದೆಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದು (ಶಾಪ್ರ. ೫೧೨). [ಚಲ್ + ಪ್ರತಿಮೆ]

ಚಲಬಂಡವಾಳ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿರದ ಬಂಡವಾಳ ; ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಂಡವಾಳ : "ಚಲಬಂಡವಾಳ" ಎಂದರೆ ಶ್ರಮಶಕ್ತಿಯು ಮೇಲೆ ಕುಲಿ– ಸಂಬಳಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವೆಚ್ಚಮಾಡಿದ ಬಂಡವಾಳ (ಪ್ರಾಣಾ. ೦೩೩). 'ಚರಬಂಡವಳ' ಪರಾ. [ಚಲ್ + ಬಂಡವಾಳ (<ಬಂಡವಳ)]

ಚಲಬ್ಬೆ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಾರಿಯ ಹೆಸರು : ಸ್ಪೃಶ್ಯರಿ (ಶ್ಲೇ)ಬಿಚ್ಚೆಸ್ಪರದ ಸೂಳೆ ಚಿಕಬ್ಬೆ (ಆಂ. ೪, ೦೬೨-೦೮ ಸಿಮಂ ೫೪). [? + ಅಬ್ಬೆ]

ಚಲಮಲ (ನಾ). ೧. ಹೊಳೆವು ; ಚಕಚಕ; ವಿನಗುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಚಕಚಕ ಚಂಚಲ ಮಿಂಚಿ ಗೊಂಚಲು ಚಕವಿಕ ಚಲಮಲ (ಗಿಪ. ೦೨೬-೦೩). ೨. ಚಂಚಲತೆ ; ಕಂಪನ. 'ಚಲಮಲಿಸು' ಪರಾ. . [?]

ಚಲಮಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಡುಗು ; ಚಡಪಡಿಸು : ನಾನು ಹೆದರಿದ ಮೊಲ ಚಲಮಲಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ಉಬ್ಬಸಿಡಿಸಿ (ಇಚ್ಛಳ. ೦೯೮).

[ಚಲಮಲ + –ಇಸು]

ಚಲಮಜಿ (ಕ್ರಿ). ಚಲವನ್ನು ತಿಳಿ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಅರಿತಂಗೊಳ್ಳು: ಬಲ್ಲಡೆ ಸ(ಶ)ರ್ವನಿ... ಮಂತ್ರಿ ಆಡಿಯಿಂ ಕದಿವುಂಗಂ ಚಲವಜಿ ವೊಂಗಂ ಆಲ್ಬವೊಂಗಂ ಕುಡಲ್ವವೊಂಗಂ ಒಬ್ಬನೋ ಆಚಾರ್ಯನ್ (ಎಇ. XIII, ೧೪-೮ ; ೫೫೫). [ಚಲ್ + ಅಜಿ]

ಚಲಮರುತಿ (ನಾ). = ಚಲಪ್ರತಿಮೆ : ಚಲಮರುತಿಗಿಂಗಾ ಅರ್ಧಮಂಡವ ವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು (ಹೊಯ್ಸಾಶಾ. ೦೦). [ಚಲ್ + ಮೂರ್ತಿ]

ಚಲವಿ 'ಚಲುವಿ' ನೋ.

ಚಲವಾದಿ, ಛಲವಾದಿ (ನಾ). ಚಲವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ವುಳ್ಳವನು ; ಛಲಿ : ಕಡುಚಾಗಿ, ಚಲವಾದಿ (ಕಮಲ. ೧೬೫ ಪೃಷ್ಠ) ; ಚಲವಾದಿಯ ಸಂಗಡ ಹೆಬ್ಬಾವಿ ಸೇರಿದ ಹಾಗೆ (ಗಪ). ಛಲವಾದಿ : ಛಲಗಂಡುವೊಲು ಮೂರ್ಛೆಗೈಸಿ ವಧಿಸಿದಡಿ ಛಲವಾದಿ ಧಂದವಡೆನ್ನ (ಪಕಾಂ. ೬೪-೪೯). [ಚಲವಾದ್ಯ + – ಇ]

ಚಲವಾದಿ೩ (ನಾ). ಮಾದಿಗರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮಂತ್ರ ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಕುಳವಾಡಿ: ಸಂಂಕ ಕಳವಾಲಿ ಅನುವು ಮಗವು ಚಲವಾದಿ ಸಂಗಡಿ ಪಂತಾಗಲಂಗಿಗೂ ಇದೇ ಭಾಷೆ (ಶೀಇ.IX-II, ೩೩೨-೩೦; ೧೮೫೦); ಜೊತೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಚಲವಾದಿಗಳು ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ಕೊಂಬುಗಳನ್ನು ಊದಿದರು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭೮೩).

[ದೇ.ಚಿ ತಮಿ. ಚಲವಾತಿ; ತೆಲು. ಚಲವಾದಿ]

ಚಲವಾದಿಪೊಂಚೆ (ನಾ). ಚಲವಾದಿಯ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಾಲಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುವ ಗಂಟೆ : ಮಾಯಾಮರುತಾವು. ಚಂಚನಿಶಾವಿ. ದವಗೆ. ಅರಲಿವಸ್ತ್ರ. ಚಲವಾದಿಪೊಂಚೆ (ಗುಡುಂ. ೦೦). [ಚಲವಾದಿ+ಪೊಂಚೆ]

ಚಲವಿಡಿ 'ಚಲಬಿಡಿ' ನೋ.

ಚಲವಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಅಶ್ವರೋಪಾದ ಸಂಪತ್ತು. ೨. ಸಂಪತ್ತು ಸ್ಥಿರ ವಾಗಿಲ್ಲದವನು : ಚಲವಿ[ಪಾಣಂ. ೩೫]ತ್ತಂ ಬಲಹೀನತಾನು ಚಲವಂ . . . ಮೇಚಜಂ (ಆಕಪ. ೦೬-೦). [ಚಲ್ಲ + ವಿತ್ತ]

ಚಲವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಧ್ರುವವೀಣೆ, ಚಲವೀಣೆ . . . ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಶಾಸಂ. ೩೩೯). [ಚಲ?+ವೀಣೆ]

ಚಲವು 'ಶಲವು' ನೋ.

ಚಲಾಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಟಿಟ್ಟಿಭ : "ಟೀವಂ ಚಲಾಂಡ ಮನಿಸಿಕ್ಕು" (ಜುಗಂಡ. ೩೭-೦೦). [?]

ಚಲಾತಿ 'ಚಾಲಾತಿ' ನೋ.

ಚಲಾಕು 'ಚಾಲಾಕು' ನೋ.

ಚಲಾಯಿಸು, ಚಲಾಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆಸು; ಬಳಸು; ಉಪಯೋಗಿಸು: ಕಾನೂನನು ಮೀರಿಗೆ ತವುಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಗ್ರಾಮೀಳ್ಳ). ; ಎಂಥ ನಿರಂಕುಶನಾದ ರಾಜನಾದರೂ ಅವನು ತನ್ನ ಗುಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸು ವನು (ಶಾಶ್ವಾಗೆ. ೩೦) ; ಯಾವಯಾವದೋ ಸಿನಿಮಾ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಅವರು ಚಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಂಕಾಪ. ೦೫೩). ೨. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಿರುಗಿಸು: ಈಗ ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಚರಪಾ ಚಲಾಯಿಸು ತ್ತಲೂ ಇದ್ದೇನೆ (ಕಂಳ. ೭೦). **ಚಲಾಯ್ಸು** : ೧. ವೃಷಾನ್ನು ಯಂಬ ಹೆಸರಿನ ವಂಟ ಕದುರೆ ಚಲಾಯ್ಸು ಅವರನ್ನ ಹೊಡಯುತ್ತಿದ್ದಳ್ಳಿ (ಪ್ರಪಕ. ೩೦). [ಚಲಾಯ್ಸು (P ← ಹಿಂ. ಚಲಾನಾ) + – ಇಸು]

ಚಲಾಯ್ಸು 'ಚಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಚಲಾವಣೆ (ನಾ). ೧. ನಡೆಯಿಕೆ; ಬಳಕೆ;(ನಾಣ್ಯಗಳಂತೆ)ವಿನಿಮಯದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ: ಮಹಮಾಟ : ಚಲಾವಣೆ, ಟಂಕಸ ಮತ್ತು ವಿಧಿಮಾನ್ಯ (ಕಾರಾಸ. ೫೦೦); ಈಗ ಚಿನ್ನ ಯಾವ ರೀತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಚಲಾವಣೆ ಮೌಲ್ಯ ಹೊಂದಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ತಂಬಾಕು ನಾಣ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಾಮು. ೫೬); ವದಗಳು ಜನಮನದ ಬಂಳಾಲೆಯಲ್ಲಿ . . . ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬರುವ ನಾಣ್ಯಗಳಿದ್ದಂತೆ (ಸೌಂಚಿ. ೯೩). ೨. ಸಾಗಾಟ ; ಸಾಗಾಣಿಕೆ: ಒಂದರಲ್ಲಿ ಪರ್ಮಾಟು ಮತ್ತೊಂದು ಚಲಾವಣೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನವ್ಯ ರಥ ಸಾಗರಾರದು (ಚೀಚಿ. ೬೪). [← ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು, ಹಿಂ. ಚಲಾವನಾ=ಮಕಾ. ಚಲನೀ= ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ]

ಚಲ್ಲಿ 'ಚಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಿ೩ ಧಲಿ (ನಾ). ಧಲವ್ಯಳ್ಳವನು; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವ್ಳುಳ್ಳವನು: ಅವಮಾ ದಂಡಾಧಿವ ಕೀಲಿಬಡಿಸಿನೊಪ್ಪಿದಂ ಅವಮಾ ಚಲಿ [ಪಾಣಂ. ಧವಿ]ನಾಯಕರ ದೇವನಿಂಕೊಪ್ಪಿದಂ (ಜಪಪ. ೯-೩೦೦). ಧಲಿ: ಭಕ್ತಿಯ ಬಲಿಯು ವಿರಕ್ತಿಯ ಧಲಿಯ ಸನ್ಯಕ್ತಿಯು ನಿಲಿಯಪ್ಪಾಣಾವತೆ ಭೈತ್ರ . . . ಗೌರನ ನವ್ಯ ಕಾವ್ಯ (ಪ್ರಗಳಿ ೩-೨). [ಚಲ್ಲ + – ಇ]

ಚಲ್ಲಿ೪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚೆನ್ನಂಗಿ: "ಚೆನ್ನಂಗಿ ಚಲಿಯಕ್ಕು" (ಜುಗಂಡ. ೩೭-೦೦). [?]

ಚಲಿಂದಲ 'ಚಲಿವಿಂದರ' ನೋ.

ಚಲಿಕಿಸು(ಕ್ರಿ) :ಕತ್ತರಿಸು; ತುಂಡರಿಸು: ಈಗ ಚಲಿಕಿಸಿ ಶಿರವನು ಕ್ಕೂರುದಿ ಕೊಂದಾನ (ಹಮಚ. ೦೦೦) : ಸತಿಶಿರಮಂ ಚಲಿಕಿಸು ಬಲ್ಗೈಂದಂ ಕಡಿಯದೆ (ಹಮಚ. ೩೦೦). [? + – ಇಸು]

ಚಲಿಕ್ಕ 'ಚಳಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಲಿತ, ಚಳಿತ (ಗಂ). ೧.ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟ ; ಹೊರಟುಹೋದ ; ಮುಂದೆ ಹೋದ. ೨. ಕದಲಿಸಿದ; ಕದಡಿದ ; ಸಂಚಲಗೊಳಿಸಿದ. ೩. ನಡುಗಂವ ; ಕಂಪಿಸುವ. ೪. ಅಲುಗಾಡುವ ; ಚಲಿಸುವ : ಚಲಿತ ಭೂಭಾವದಂಡಂ ನಿಶಿತಕರಜಪೀತ್ಕೃತಂ (೮೬ ಚಾ ಪ. ೦೩-೭೦). (ನಾ). ೫. ಚಂಚಲವಾದುದು ; ಚಪಲವಾದುದು : ವದ್ಮ ಪತ್ರದ ಜಲ ಬಿಂದುವಿನಂತೆ ಚಲಿತಮಾದುದು ಚಕ್ಕಂ (ಪಂಚಾಮೃ. ೯-೭೬). **ಚಲಿತ**೩ : ೧. ಪೃಥಮಚಳಕದಕ್ಷಿಣಭರಣಾಗಿ ನಿಜನಿವಾಸಿಂದ ಪೊ ೞ ಮು ಟ್ಟು (ಪಂಚಾಮೃ. ೦-೦೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಚಲಿಮಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾತೊರೆ ; ಆತುರಪಡು ; ಉತ್ಸುಂಕವಾಗು : ಚಲಿಮಿಲಿಸುತಿವೆ ಧಾತು ಪಂಚಭೂತಾಹುತಿಗೆ ಧಲ ಬ್ಯಾದ ವೃತಕೆ (ಚಚಮು. ೪೬-೦೨). 'ಚಲಮಲಿಸು' ವರಾ. [? + – ಇಸು]

ಚಲಿಯಿಸು 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಲಿವಿಂದರ, ಚಲಿಂದಲ(ನಾ). ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ರಸ್ತೆ ಗಳ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯ ; ಅರವಟ್ಟಿಗೆ : (ಳ). **ಚಲಿಂದರ** : (ಅಚಮ್ಮ. ೪೪, ೮೩). '[←ತೆಲು. ಚಲಿವಿಂದಲು, ಚಲಿಪಂದಿಲಿ, ಚಲಿವಂದ್ರಿ, ಚಲಿವೆಂದ, ಚಲಿವೆಂದಲು, ಚಲಿವೆಂದ್ರಿ]

ಚಲಿಸು, ಚಲಿಯಿಸು, ಚಳಿಯಿಸು, ಚಳಿಯಿಸು, ಚಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆ ; ನಡೆದಾಡು ; ಓಡಾಡು : ಮಹಾಪ್ರಧಾನರ ನಡುವೆ ಚಲಿಸುವ ಚಾತುರಂಗದ ಸುಳಿಯ ಸಂದಣಿಯ (ಕಾಖಾಳ. ೮-೩೦) ; ಕಂಡತಂಡದೆ ಕೈಷ್ಣನಗರಿಯೊಳ್ ಚಲಿಸುವ ಮಂಡಳಿಕರ ಕಾಲ ಕಡಗ ಪೆಂಡೆಯ ತಾಟಾಡಿ ಸಿಡಿದ ರತ್ನಗಳ ಕೈದಂಡಿಯೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಾಡುವರು (ಪ್ರಚಕ. ೩-೬೦); ಅಲ್ಲಿನ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥರು ಚಲಿಸುವ ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರಗಳು (ಚೆಂಗಾಳ. ೪). ೨. ಅಲುಗಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಅತ್ಯತ್ಸ ಚಲಿಪದಲಂ ನಡದು ಬರುತಿರ್ದ (ಜಪಪ. ೩-೩೭); ಉದ್ಯಂಡ ವದಹತಿಗಿಳೆ ಚಲಿಸಿ ದಿಗುಮಂಡಲಂ ಕಿವಿಡಾಗಿ ಬಹುವಾದ್ಯಧ್ವನಿಗಳಿಂದ (ಜಪಪ್ಪ. ೩-೦೪) ; ಅರಿಮುಗಿದೆ ರೋಷಚ ನದ ಸಂವ್ಯುವರಳ ಚಲಿಸುವ ಚಂಬುವುದುವ್ಳರಿಸಿಂದಲ್ಲಿರುಯ . . . ಸುರಿವ ನೆತ್ತರ ಪಥಿಯ ಸುತ್ತಲುಂ ತಿರುಗಿ ಬೀಳುವ ವಿಹಗಸಂತತಿಯು ಕಂಡಾ ಮನಿವ (ಕಾಪರಾ. ೦-೨-೦೪). ೩. ಕದುಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು ; ದೃಢತೆಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ಧವಳಚಾವರಂ ಕಯ್ಯಿಳ್ಳೊಳ್ ಮನಂ ಚಲಿಸೆ ಮಸಿ ತಾಱಿದ ಕುರುಳ್ಳಳುಂ ತನ್ನ ಬಿನ್ನಿರ್ದ ಮೊಗದಂ ತವಿಲ್ದಿರೆ ವಿಲಾಸಮುಂ ಮುಂದೆ ಕಂಡಪ್ಪಿ ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯಂ ವೈಷಧಲಕ್ಷಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ (ಗಡಾಯು. ೯-೭). ೪. ಅವಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಹಾದಿತಪ್ಪು : (ಳ). ೫. ಬೆಲ್ಲಾಟವಾಡು: (ಳ). ಚಲಿಯಿಸು : ೨. ಚಲಿಯಿಸಿದವುದಸ್ತೋತ್ಸಲದಳವೆಲರಲೆಯಂಗಳಂದಿದೆಂದಿನೆಗಂ ಕೆತ್ತ ಲೊಡಡರ್ತ ದತ್ತು ಬಲಗ್ಗುಲರ್ (ಶಾದಂಳ. ೩೪೦) ; ಬಡೆನೀಶಾ ನಿವ್ಮ ವಾದಾಬ್ಬಮಂ . . . ಬಲ್ಮಿಡಿದಂ ಮತ್ತತ್ಮಮಿತ್ತಂ ಚಲಿಯಿಸದೆ (ರಣ್ಣ. ೯೦). ೬. ಕದಲಿಸು : ಉದ್ವೇಕಿಸು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಮುನಿಗೆ ಪಲವ್ಮದ ಸರ್ಗಮಂ ಮಾಡುತ್ತಮಿಂತುಂ ಚಲಿಯಿಸಲಾಱದೆ ನಾಗ್ಕೆ ಮಯ್ಯರಿದು

ಪೋದಂ (ಚಾವುಂ. ೪೪) ; ಹರನ ಚಿತ್ತಮಂ ಚಲಿಯಿಸಿ ಕಡುತಪಮಂ ಕಿಡಿಸೆಂದು ಪೆಳ್ದ (ರಿಗಿ. ೨ ಕಾಶಗಡಗ). ಚಳಿಯಿಸು: ಪಿ. ಸಡಿಲಿಸು; ಅಳ್ಳಕಮಾಡು: ಕಳೆದುದು ಪಶ್ಚಳಂಗದ ದಿಡಂಗಂಗಳಂ ಕುಟಿಲಾಲಕಂಗಳಂ ಬಳೆಯಿಸಿತ್ತು, ಕಣ್ಗೆಸೆವ ರಾಗವನೆಯ್ದುಸಿ ಕೇಶಹಸ್ತಮಂ ಚಳಿಯಿಸಿದುದು, ಮೆಯ್ಗೆ ಪುಳಕೋದಯಮಂ ಪಡಿದತ್ತು; ತಲ್ಲಶಿಲಲತೆಯರಿಗ್ತ್ಯುದಿಂತು ಜಲಕೇಳಿ ಮನೋಭವಚಳೀ ಲೀಲೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೦೪೯). ಚಳಿಯಿಸು: ೧. ಮಿಳಿ ಪೆಗೆಲ್ಲಂ ಕೈಯೊಳ್ ಸಂಬಳಗೊಲ್ . . . ಜರ್ಜರರವದಿಂ ಪೊಲಲ ಜನಂಗಳ ಕಿವಿಗೊಳ್ ಚಳಿಯಿಸುತಂ ಬಂದು ನೋಟ್ಟ ಬಹಾಗ್ರಮಂ (ಪಂಚತಂತ್ರ. ೦-೩೩). ೨. ಅನಿಲಾಪತಿಯಂ ಚಳಿಯಿಕುಮೆನೋಕ ಹಾನೀಕಮದ್ರಿ ಚಳಿಯಿಕುಮೆ (ಆಚಿಪು. ೦೦-೦೮) : ಅರಲೆರಿಗಳಲುಗಿ ಮಾಂಗಾಯ್ ಚಳಿಯಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೫-೬೬). ಪಿ. ಕಾವಂ . . . ಸಂಚಳಿಸದ ಶಂಕರನ ವನಂ ಚಳಿಯಿವುದಂ ಸಾರ್ದಂ ಪಾರ್ವರ್ ತೆಗೆಜಿದಿರ್ದಂ (ರಿಗಿ. ೦-೮೪). ೪. ಕೆಲಬರ್ಮನಿಜರ್ ಚಳಿಯಿಸುತ್ತಿರೆ ಮಗಚಬ್ಬವರಂ ಧರ್ವರದೆಳೆ ವಿಜೃಷ್ಟದುಂ (ಜಸ್ಯಚಿ. ೪೦-೦). ೭. ಅಚಂತರ್ಮಯ್ಯನ ಮನಮಂ ಚಳಿಯಿಸಲಾಜಚ್ಚರಸಿಯರಚ್ಚಿಗಂಗೊಂಡಾತಗಳುಂ (ಜಂಚಕಾ. ೭-೮೪ ಪ). ೮. ಸೋಲಿಸು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಈತನ ಕೌರ್ಯಮಮಿಮಾ ಮಚಿಹೀಗ್ಗಸಂಗ್ರಾಮದೊಳಿನ್ನಮಂ ಚಳಿಯಿಸರ್ ಬಗೆದಮ್ಮೆಡಂ (ಜಂಚಕಾ. ೭-೭೦) ; ಸುಚಕುರಕರವಿರವಿಗಳಖಿಳಚೆತೋಗಗನವಪ್ರಚುರತಮಸ್ತೋಮವನಳಿಚ್ ಚಳಿಯಿಸರ್ ನೆರೆಗುಮುಟ್ಟಿದವರ್ ನೆರೆದವರೇ (ಪರ್ಶಪು. ೦-೦೯). ೯. ಅಲುಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಬಂಚಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಏಜಿಸಿದ ಬಿಲ್ಲಂತೆ ಶರೀರಮಂ ಚಳಿಯಿಸದೆ ಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಪಟ್ಟಿರ್ದುದುಂ (ಪ ರ್ಮಾ ಪು, ೦೫-೦೦). ಚಳಿಸುಃ ಪಿ. ಚಳಿಸಿದ ರಸದಿಂಬುಣ್ಣಳ್ ನಿಲಿಸದರದು (ಕೋತಿರಾಚ. ೯-೦೬೯) : ಫಲರಸವೆ ಮದಧಾರೆ ಬೆಳಪ ತಂಗೆಗೊಂಚಲುಜ್ಜಳ ಕರ್ಣಂ (ಪರ್ಶ್ವ. ೦-೭೦).

ಚಲಚಲಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮಚಾವಾದ್ಯರವ ಚಲಚಲಿಸುತಿ ಹುದೆತ್ತೆತ್ತಲು (ಚಚರಿ. ೩೦-೯). ಚಲಿಸವೆ ತಸ = ನಿಶ್ಚಲತೆ ; ದೃಢತೆ : ಅನುದಿನವಲಬಲೆ ಚಲಿಸದತನದಿಂದ ಜೀವಂಗೆ ಕರಣೀಯ (ಚಚರಿ. ೩-೦೭-೬) . [ಚಲನ + – ಇಸು]

ಚಲುಂಕು ‘ಚಲಂಕು’ ನೋ.

ಚಲುಕಾಡು(ಕ್ರಿ). ಚೆಲ್ಲಾಡು ; ಎರಚಾಡು : ಪಾಡುತರದೆಲೊಳು ಕೃಷ್ಣನನು ಚಲುಚಿಣಾಂ. ತುಳು]ಕಾಡುತರದವನೆಲೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ನೋಡಿ ನಗುತಬಲೆಯರೂ ವಿಚಿರನುತಿರೆ (ವಿಜಾಗಾ. ೦೦-೦೯-೮೩).

[ಚಲುಕು (<ಚಲಂಕು) + ಆಡು]

ಚಲುಕು ‘ಚಲಂಕು’ ನೋ.

ಚಲುಮೆ ‘ಚಲಂಮೆ’ ನೋ.

ಚಲುವ ‘ಚೆಲ್ವ’ ನೋ.

ಚಲುವತನ ‘ಚೆಲ್ವತನ’ ನೋ.

ಚಲುವತಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ: (ಳ). ೨. ರತಿದೇವಿ: (ಚಚಪು. ೪. I, ೯೦). [ಚಲುವ (<ಚೆಲ್ವ) + – ತಿ (<– ಇತ್ರಿ)]

ಚಲುವನೆ ‘ಚೆಲ್ವನೆ’ ನೋ.

ಚಲುವರಾಯ ‘ಚೆಲ್ವರಾಯ’ ನೋ.

ಚಲುವಳೆ ‘ಚಲುವಳೆ’ ನೋ.

ಚಲುವಾಣ್ ‘ಚೆಲುವಾಣ್’ ನೋ.

ಚಲುವಿಕೆ ‘ಚೆಲ್ವಿಕೆ’ ನೋ.

ಚಲುವು ‘ಚೆಲ್ವು’ ನೋ.

ಚಲುವೆ ‘ಚೆಲ್ವೆ’ ನೋ.

ಚಲುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಹರಡೆ ಚಿಲುಮಿಲಿಗನು ಚ[ಣಾಂ. ಚಿ]ಲುವೆ ಗಿಜುಗಿರೆ ಕಮ್ಮರನಸಗ ಕೊಟ್ಟುಳ್ಳೆ ಹೊಜಸು ಹೊಡೆ ಗಳೆಂಬ ವಕ್ಕಿಗಳವಜಸೂಳಿಂಪಿ ದವು (ಕಾಳ್ಳಂ. ಪ-೩೦). [?]

ಚಲುವ್ಯ, ಚಲಿವೆ, ಚಲಿವವೆ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಡಿ ಮಾಡುವಿಕೆ .–ತೊಳೆದು ಹಸಗನು ಗೂಳಿಸು ವಿಕೆ .–ಶಂಚಿಮಾಡುವಿಕೆ : ಗಡುಸಾದ ನೀರು (Hard water) ಚಲುವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ (ಗೃಚಪಿ. ೩೬). ಚೆಲವೆ: ಚೆಲವ (ವಡಿ) ಮಾಡಿರದ ಬ್ಯದುವಾದ ಒಂದು ಜೀನಾರೇಷ್ಮೆ (ಬಟ್ಟೆ) (Pongee. ಇಂಗ್ಲಿ). ಚೆಲುವೆ : ಓದುತ್ತ, ಓದುತ್ತ ಆವರ ಮುಖ ಚೆಲುವೆಯ ಅರಿವಯಂತಾಯ್ತು (ಸುಗೀ. ೦೩೯); ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಚೆಲುವಮಾಡಿ ಗಂಜಿಹಾತ ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಚಾಇ. II, ೩೭೨). [ದೇ.ಪ ತಮು. ಚಲವೆ ; ತುಳು. ಚೆಲುವ]

ಚಲುವೆಱು ‘ಚೆಲ್ವುವೆಱು’ ನೋ.

ಚಲೆ (ನಾ). ೧. ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದವಳು ; ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಅಚ್ಚಿರೆ. ೨. ಹಾದರಗಿತ್ತಿ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ : “ಸ್ವೈರಿಣಿ ವಿರ್ಕ್ಕಿನಿಯಚಿತೆ ಚಲೆ ಕುಲಟಿಯಭಿಸಾರಿ ಪಾಂಸುಲೆ ಬಂಧಕಿಯೆನಲ್ಕೆ ಹಾದರದ ನಾರಿಯೆನಿಸಿತ್ತು ” (ಜುಗಗಣ. ೧೦-೪) [ಸಂ. ಚಲಾ]

ಚಲ್ಲಃ, ಚಲ್ಲಂ, ಚಲ್ಲೆ, ಚಲ್ಲೆ, ಚಲ್ಲೆಂ (ನಾ). ೧. ಸರಸ ; ವಿನೋದ: ವಿಲಾಸ ; ಜಯೊಸ್ಸರ : ಪುಲ್ಲಶರಮಮಂ ಚಲ್ಲದೊಳ್ ಪದವಡಿಸಲಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦-೭೭ ಪ) ; ಚಲ್ಲಂ ಚಳೆಯಂಗುಡುತ್ತುಮಿರೆ (ಅರ್ಜಪ. ೫-೮೩) ; ಪೆಣ್ಣಾನೆಯೊಂದು ಚಲ್ಲದೊಳು ತೆಗೆದೊಡರೆಲ್ಕಾನ ಬರ್ಚ ತೆಱದೊಳು (ಭರಪ. ೪೦-೮೫) ; ಪಲ್ಲಮಜಿಯ ಚಲ್ಲದ ಸೊರ್ಕನಿಜಿಕೆಯ್ದು ಬೀರದ ಜೋದರ ದಟವಡಿಬಂದಿಂ (ಜಾಮಚ್ಚ. ೪೦-೦೦). ೨. ನಗು : “ಚಲ್ಲ [ಚಾಂ. ಲ್ಲೆ] ನಗೆ” (ಕ್ರಬಮಂ. ೬೬). ಚಲ್ಲುಂ: ೧. ‘ಚಲ್ಲಂಬಡಿ ’ ಪರಾ. (ಗ್ರು). ೩. ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರವ ; ಹಗುರಸ್ವಭಾವದ ; ಕಂಚಿಕಿಯ್ಯಂ ಸ್ವಭಾವದ: ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲ್ಲುಸ್ವಭಾವದ ಮನುಷ್ಯ (ಚಚ್ಚಿಪ. ೦೦೪). ಚಲ್ಲೆ: ೧. ‘ಚಲ್ಲೆನೋಟ’ ಪರಾ. ಚಲ್ಲೆ : ೧. “ಚಲ್ಲಿಮನೆ ಸರಸಮಕ್ಕುಂ ” (ಚಚಪು. ೦೦೪); ಚಲ್ಲಂ ದೇಂಟುದ ದೇಂಟಿದೊಳ್ ತೊಡರ್ (ಅಪ್ಪಣಾ. ೩೦೦ ಕೂಡ್ಯಳ್) ; ಅಲಿಪಿನ ಲಲ್ಲೆಯ ಚೆಲ್ಲದ ಪುರುಷನ ಮುಂಕಿನ ವೆವದ ಪಡೆಮಾತುಗಳಂ ನುಡಿದುಂ (ಜಂಚಕಾ. ೭-೪೪ ಪ); ಅಲ್ಲದ ಚೀಳನ ಚೆಲ್ಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಣುಗೆಟ್ಟುರಲ್ಲಾ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೨-೩೦೬) ; ಅರರ್ಗಣ್ ಚೆಲ್ಲಮಂ ಸೂಸೆ (ಜಗಿಪ. ೦೦-೦೦೪). ೨. “ಹಸನಂ ಚೆಲ್ಲಂ ” (ಚಚಪು. ೬೬). ಚೆಲ್ಲುಃ ೧. ಕಂತು ಪಡೆದಗ್ಗದ ಮೋಹಪಕಕ್ಕಿಸಂಕಂಳಂ ಗಡಮನೆ ಚಿಲ್ಲಿ ನೇಲ್ಗಿಪಡೆ ನೋಟ್ಟರ ಕಣ್ಗಳೆನೆದ್ದು ಮಂಚಲಂಬಿರಿವ ವಿಳಾಸಿನಿವಹಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦-೬೬). ಪಿ. ಆ ಎದುರಂ ಮನೆ ಚೆಲ್ಲಂ ಹುದಿಗಿ ರಾಜ ಇದಾಳ್ಲಿ (ಪಡದಾ. I, ೫೦೬). ೪. ಕಂಚೀಪ್ಯೆಯ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಂದುದನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಆಡಿತೋರಿಸಿ ಎಲ್ಲಿಂದಲಂ ‘ಚೆಲ್ಲಂ’ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ (ಲಂಚಿಡ ೩೪). [?./ತೆಲು. ಚೆರಲು, ಚೆರಲು = ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು./ ಸಂ. ಚರ್ = ವಿನೋದಮಾಡು.]

ಚಲ್ಲಂ ‘ಸೆಳ್ಳ’ ನೋ.

ಚಲ್ಲಂಬೆರಸು, ಚೆಲ್ಲಂಬೆರಸಂ (ಅ). ಸರಸದಿಂದ ಕೂಡಿ ; “ಚೆಲ್ಲಾಟದೊಡನೆ ”(ಜಂಪದಾ. ೩೭೭): ಕಡಗಣ್ಣ ಚ[ಣಾಂ. ಚಿ]ಲ್ಲಂಬೆರಸು ಸಂಸುವ ವಾಸವನ್ಯೆಯರ ಮುಖಾಬ್ಜಾಸವ ಸಂಬಂಧಿಗಳವ್ವ, ಕೇಷಾತ್ಥತಂಗಳಂ . . . ಸೇಸಿಗೆಳಲುತ್ಸುಂ (ಜಂಪದಾ. ೦-೨೬ ಪ); “ಪ್ರಸಾರದಿಂದ ಕೂಡಿ ” (ಜಂಪಾ). **ಚಲ್ಲಂಬೆರಸು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ವಾಕ್ಯಾಂತರ ವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚಲ್ಲ + ಬೆರಸು]

ಚಲ್ಲಂಬೇಟು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸು : ಚಲ್ಲಂಬೇಟಿದ ನೋಟದೊಳ್ಮನಮದಿಂ ನಾಣ್ಕಾಣದೊವ್ವಂಗೆಗಂ ಬಲ್ಲಂದಂದದೆ ತೋಟು ವೋಜೆ . . ಒವ್ವಳಂಗದರಸಂ ಕೈಗಣ್ಕೆ ಬಂದಿರ್ದಳಂ ನೋಡದಿಂತೆ ನೋಡಿದಂ (ಅಜಿತ. ೭-೩೦). [ಚಲ್ಲಿ + ವೇಟು$_1$]

ಚಲ್ಲಕಾತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾತಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾತಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಗಣ್, ಚಲ್ಲಗಣ್ (ನಾ). ಸರಸವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಣ್ಣು ; ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣು : ಸೊಗಯಿಪ ಚಲ್ಲಗಣ್ (ಆ. VI, ಪರಿಶಿ. ೪೯-೪೯ : 1196) : ಚಲ್ಲಗಣ್ಣಿಡೆಯ ಕುದಿವೆಳಗಿಂ ಬುರುಳ್ದಣ್ಣಿಯ ಬಲ್ಲಿ ವಥಿತಮನೋವ್ಯಗವನೆಯ್ದು ದೀಜಿ ತಂದಿಲ್ಲಿ ತಡವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪) : ಚಲ್ಲ[ಪಾಣಾಂ. ಚೆಲ್ಲಗಂಗಳ ಚದುರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೬). **ಚಲ್ಲಗಣ್** : ನಗೆಗಣ್ ಮಱಿವಲ್ಲೆಯ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಗಳಿಂ ನೂರ್ವಂಡಿ ಚೆಲ್ವಿನಾವೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೩೦) : ನಗೆಗಣ್ಣ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಣ ಜಾವಳಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೫-೨೪). ಪೊಣಿಹಾರಂ ವಿಟವೇತ್ರವಾಗುರುಮೆನರ್ ಸಾರ್ದಿರ್ದಿಂ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ ಗಣಿಕಾವಲ್ಲಭ ಸಂಕುಲಕ್ಕೆ ಮಧಿಸರ್ ಸಾಕೆಂಬಿನಂ (ಪಡಿಕ. ೦೦-೫೦).

[ಚಲ್ಲು + ಕಣ್]

ಚಲ್ಲಗಾಯ್ 'ಚೆಲ್ಕೆಗಾಯ್' ನೋ.

ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಚಲ್ಲಕಾತಿ, ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿ, ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ, ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ; ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ (ನಾ). ವಿಲಾಸವತಿ; ಸರಸವತಿ; ರಸಿಕಾದ ಸ್ತ್ರೀ : "ಸರಸವತಿ ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ" (ಆವಮಾ. ೦೬೪) ; ಎಡೆಯಾದವ ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯರ ಹುಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳ ಕಾಂತಿಕೌಮುದಿಗಳಿಂ (ಆವಮಾ. ೦-೦೦೫ ಪ); ಒರ್ವಳ್ಚೆಲ್ಲಿ [ಪಾಣಾ. ಲಲ್ಲಿಗಾರ್ತಿ ದೂರ ವಿಯೊಡನೆ ನಗೆ ಮಿನುಗೆ ಮೊಗಮುಂ ನೋಡಿ (ಜಾಹಸ. ೦೦-೦೦೬ಪ). **ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ** : ಮುಂಗುರುಳುಗಳಿಳಿದಿರ್ದುತ ಮೆಲ್ಲನಡಿಯಿಟ್ಟಳು ಚಲ್ಲಕಾತಿ (ಕಂ ಪ್ರ ಸಾ ೦. ೯-೦೩೯). **ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿ** : ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಚಲ್ಲದಿ ನಿವಾಳಿಸಿ ನಾಣಾ ಬಲಿದೀಪಾದಿಯುಂ (ಆರಣಿ. ೫-೨ ಪ). **ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ** : "ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯಂತೆ ಸರಸವತಿ" (ಕಂದ. ೬೫). **ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ** : ತನ್ನ ಸೇವೆಯ ಚೆಲ್ಲಕಾತಿಯರ ಮೇಳದೊಳು (ರಥಕ. ೫೫-೬೯). **ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ** : ಚದುರೆಯೆ ಚೆಲ್ಲಗಾತಿಯ (ಗಣಿಗೊ. ೫೫-೦೦). **ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ** : "ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯಂದು ಸರಸವತಿ" (ಕಸಾಸಾ. ೦೯-೬೭೬). ಕಣ್ಮೆಲ್ಲದೊಳೆ ಗೆಲ್ಮಿಸಿ ಪಳಲ್ದಲೆ ಜಗದೊಳಗೆ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ ಯರೊಳರೆ (ಅಲಾಪ. ೨-೦೬) ; ಅವರೊಳಾರ್ವರ್ ಜಕ್ಕವಜ್ಜನದ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ಜಾಮಪ್ರ. ೫೦-೦೫). **ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ** : ಮೆಲ್ಲದಿಯವರಿಗೆ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಕೈ ಚೆಲ್ಲಗಾತಿಯ ಲಲ್ಲಿವಾತು (ಜಾಗಳ. ೦-೭೬).

[ಚಲ್ಲು + – ಕಾಱ + – ತಿ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಚಲ್ಲಣ, ಚಣ್ಣ, ಚಲ್ಲಾಣ, ಚೆಲ್ಲಣ, ಚೆಣ್ಣ, ಚೊಲ್ಲಣ (ನಾ). ೧. ಮೈಕಾಣಿಸದಂತೆ ಬರುವ ಉಡುವು–ಚಡ್ಡಿ ; ಅರ್ಧೋರುಕ : "ಚಂಡಾತಕಮೆಂಬುದು ಚಲ್ಲಣಂ" (ಜಿನಾಯ. ೧೦-೪೯ಪ) ; "ಚಣಕಂ–ಚಲ್ಲಣಂ (ಅರ್ಧೋರುಕಂ)" (ಪಾಪಪ್ರ. ೫೦-೦೦೮ಪ) ; ಆಗಳ್ಗರಾಜ . . . ಇಂಬಾಗಿ ಚಲ್ಲಣವನುಟ್ಟು (ಪಂಚಕಲ್ಯಾ. ೦೩-೦೦೮ ಪ) ; ಉಟ್ಟು ಚಲ್ಲಣ ಕೈಯ ಪಟ್ಟೆಯವಿದಿರು ಗರುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವಂತೆ ತನ್ನ ತಲ್ಲಿಸಿಕೊಂದರೆ ಶಿವ ಮೆಚ್ಚುವನೆ (ಲಾಪ. ೬೬೮) ; ಮುಂಚೆಬಗುಗಳ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಟಿದ ಚಲ್ಲಣದ . . ವನಿತೆಯರು ಬಳಸಿದರು (ತೊರಣ. ೦-೦೭-೫೫) ; ಪಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಣತ ತೊಟ್ಟು ವೆರ್ದೊಡೆಗೆ (ಭೋಜಕ. ೦೨-೨೫). ೨. ಪರಾಯಿ ; ಇಜಾರ : ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಪರಟಾ ಹಾಕಿ ಉಲಾಗ ಚಲ್ಲಣವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ (ಸಂಪತ್ತ. ೫೫೬). **ಚಣ್ಣಿ** : ೨. ಅವರ ಅಂಗಿ . . . ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಚಣ್ಣ ನೋಡಿದರೇ ಹೇಳಿಬದಬಹುದು (ತುಂಗಳ. ೫) : ಪಾಕಿ ಚಣ್ಣ ಹಾಕಿ ಕೊಂಡು ಕಚೇರಿಗೆ ಹಾಜರಾಗಿ ಸಪಾಯಿಂದ ನಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ತಪ್ಪು ತ್ತಿತ್ತಲ್ಲ (ಗಂಡಹೆಂ. ೦೩೦) ; ಚಣ್ಣ ವೈರಾಗ್ಯ ಹಾಕಿದ್ದರೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಋಂಹೀ. ೦೩೯) ; ಏನಸ್ಸುಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚಣ್ಣಾದ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟೆ (ಮುದಿಮ. ೬೯). **ಚಲ್ಲಾಣ** ೧. ಉಲಿವ ಪೊಕ್ಕಳ ಳಂಟೆ ಚಲ್ಲಾಣದುರೆ ಗೆಟ್ಟೆ (ಸಪರಾ. ೦೫-೬೦). **ಚೆಲ್ಲಣ** : ೦. ಸಲ್ಲರಿತಮಾದ ಚೆಲ್ಲಣದ ಚಿತ್ರಿಸಿದ ತತ್ತಕಾಂಶಾಜರಿಂದತೆ ಪಲ್ಲವದ ಶೋಭೆಯಂ ಪಳಚ್ಚಿನೆ ಮೆಱೆವ ಬಾಲ ಗಜೆಯಂ (ಪಾಂಚಿಕ. ೬-೧೩ ಪ); ಉಲಿವ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಚೆಲ್ಲಣದ ಹೊಂಬೆದ ಹರಿಗುಂ ಹೊಳೆವ ಕಡಿತರೆಗಳ ವಿಲಾಸದೊಳಂದು ಹೊಕ್ಕುದು ತುಳುವ ಪದೆ (ಶುಪ್ರೀಗೀ. ೪-೩೩); ಚೆಲ್ಲಣ ಕಾಸೆ ಕುಪ್ಪಸ ಮೊಲೆಕಟ್ಟುಗಳ್ (ಭೋಜಕ. ೨೪-೪). ಚೆಣ್ಣಾ : ೨. ನನ್ನ ಬೀಚ್ಚೊಣ್ಣದುಂಗಡಿಗರೆಂಡನೆ ಆಡುತ್ತಿದ್ದ (ಗುಣಕ. ೨); ಚೆಣ್ಣದ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಹುರಿಗಡಲೆ ಇದ್ದುವು (ಆಮಾಕ. ೨೦); **ಚೆಲ್ಲಣ** : (ಕ).

[ದೇ.ಚ ತೆಮು. ಮಲ. ಚಲ್ಲಡ ; ತುಳು. ಚಲ್ಲಣಿ ; ತೆಲು/ ಚಲ್ಲಡ; ಚಲ್ಕಾಡ. / ಸಂ. ಚಲನಕ, ಚಂದಾಕ].

ಚಲ್ಲಣಂದೆಗೆ$_1$(ಕ್ರಿ). ೦. ಬಿಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕಳಚಿಸು. ೨. (ಆಲಂ)ಅವಮಾನ ಮಾಡು; ಭಂಗಿಸು: ಜಜ್ಜಿಟದ ರಾವತ್ತರಂ ಚಲ್ಲಣಂದೆಗೆದುಂ ಮುಂಗುಡಿಯ ರಾವತ್ತರಂ ಭಂಗಿಸಿ ತಿವಿದು (ಪಾಂಡವ. ೨೨೬-೦೦). [ಚಲ್ಲಣ + ತೆಗೆ]

ಚಲ್ಲಣಗಟ್ಟು(ಕ್ರಿ). ಬಿಡ್ಡಿಯನ್ನು ಧರಿಸು; ಚಣ್ಣವನ್ನು ತೊಡಿಸುಕೊಳ್ಳು: ಸಾಮರದಂಟಿನಯ ದಳದಲ್ಲಿ ಜೀವರಿ ಚಲ್ಲಣಗಟ್ಟಿ ವಾಸಗಿಯ ಫಣಾ ಮಣಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವುದರ್ಕಂಡ (ಆವಮಾ. ೬೦-೩೬೦). [ಚಲ್ಲಣ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಲ್ಲದ್ವಜ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಸೋಲಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು (?): ಮಾಸಾವನ, ಚಲ್ಲದ್ವಜ ರಣದುತ್ಸರಂಗನೆನ್ಬಮೊಂದಂ (ಅ. VIII, ಸೊಡ. ೯೫-೨ : 912). [Pಇದು 'ಚಲದ್ವಜ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲವಂತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚಲ್ಲವತ್ತ, ಚಲ್ಲವಂತ, ಚಲ್ಲವರ್ತ್ತ, ಚಲ್ಲವೊತ್ತ, ಚಲ್ಲವತ್ತ, ಚೆಲ್ಲವೊತ್ತ (ನಾ). ಸವಿಮಾತುಗಳಿಂದ ಮರುಳುಮಾಡಿ ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವ ವನು; ಠಕ್ಕ; ವಂಚಕ: "ನಂಬಿಸಿ ತಿಂಬುವನಂ ಬಧರೆಂಬರ್ ಬುಂಧ ಕನು ಚಲ್ಲವತ್ತನುವಂತುಂ" (ಆವಿಕ. ೦೩೫) ; ಕೆಮ್ಮಗೆ ನಾಡ್ ಚೆಲ್ಲಿತ [ಪಾಣಾ. ವು]ತ್ತರ ನುಡಿಗಳ್ಗಲ್ಲದಿರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೨) ; ನಂಬುಗಿಸಿ ಚಲ್ಲ ವತ್ತರೊರ್ . . . ಉಂಟುಮಾಡದೆ ಕೇರಂ (ಪ ೩ ಕಂ. ೧, ೦೦೫). **ಚಲ್ಲವಂತ** : "ಚಲ್ಲವಂತ [ಪಾಣಾ. ವತ್ತ]ನುವೆನ್ದ ನಂಬಿಸಿಯೆ ತಿಂಬಾತ ನಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೪೭). **ಚಲ್ಲವರ್ತ** : "ಬೊಂದುಕರ ಚಲ್ಲವರ್ತ[ಪಾಣಾ. ವತ್ತ. ವೊತ್ತ]ನೆನೆ ನಂಬಿಸಿಯೆ ತಿಂಬವನ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಗೈ. ೨೩); **ಚಲ್ಲವೊತ್ತ** : "ಚಲ್ಲವೊತ್ತರ್ಗಳ ನಂಬಿಸಿ ತಿಂಬರಂ" (ಪಾಪಪ್ರ. ೫೦-೦೦೯); ಎಲ್ಲಿಯಾನುಂ ಬಂದ ಚಲ್ಲವೊತ್ತನ ಚಲ್ಲವಾತುಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯತಂತ್ರ ಕಡಿಸಲ್ಕುಗೆದೆಯುವೆಲ್ಲದವನುಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಶಾರದು (ಪಂಚತಂ. ೦೦೦-೦೦೬). **ಚೆಲ್ಲವತ್ತ** : "ಬೊಂದುಕನೆಂದುಂ. ಚೆಲ್ಲವತ್ತನೆಂದುಂ ನಂಬಿಸಿ ತಿಂಬಚೆರ್ (ಕಪಸಾ. ೦೭-೬೬೦) ; ಬೇಳ್ಚ ತಿರುಕಳಿಯುಲ್ಲದರ ಚೆಲ್ಲ ವತ್ತ ನೆಂ (ಸಂಸಪ್ರ. ೫೪-೦೦). **ಚೆಲ್ಲವೊತ್ತ** : ಮೇಲಿನ 'ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪ್ರಾಕಾರಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಲ್ಲವರ್ತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚಲ್ಲವಾಡು, ಚಲ್ಲಾಡು, ಚಲ್ಲವಾಡು, ಚಲ್ಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ವಿನೋದ ಮಾಡು : ಸರಸವಾಡು : ಚಲ್ಲವಾದ ಪೂರ್ವತ್ಯುವ ಮಾಲೆಗತಿಕಾಯತ ನಂದರಿಕೇಸರಿ ನಿಂದು ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೦) ; ಬೆಣ್ಣೆಯ ಚೆನಕಂಗೆ

ಕೆಂಡದುಂಡಲಿಗೆಯ ಮಾಡಿ ಚಲ್ಲವಾಡಿದರೆ ಹಲ್ಲು ಹೋಹುದು (ಬಸವ. ೬೬೦ ಅ); ಹೋಹ ಮಾರಿಯು ಚಲ್ಲವಾಡುವರು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೯-೩೫; ಸು. 1245). **ಚಲ್ಲಾಡು₃:** ನಲ್ಲನೆರ್ದೆಯಂ ಸಾರ್ದಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಾಡಿ (ಚಿಕವಿ. ೧-೫). **ಚೆಲ್ಲವಾಡು:** ನೇವುರದ ನುಣ್ಣುರಕ್ಕೆ ಮರಳ್ವ ಮರಾಳಬಾಳಕಂಗಳ ಮೊಗದೊಳ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆವಾಲಂ ಚೆಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲ ವಾಡುತ್ತುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೯೨ ಪ); ಬುಲ್ಲವಿಸಿದನು ಕೋಪಶಿಖಿಯಲಿ ಚೆಲ್ಲವಾಡುತ ಕೊರಳು ಕೈಗಳ ಬಿಗಿದ ಬಾಲದಲಿ (ಶಾಶಿಶಾ. ೨೧-೪೯); ಒಲ್ಲದವಳೊಡನಾಡಿ ಚೆಲ್ಲವಾಡುವನೆಗ್ಗ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೦೭). **ಚೆಲ್ಲಾಡು₂:** ಮಳೆ ಸುಗ್ಗಿಗಳ ತಡೆದು ಮೆಲ್ಗೆಲ್ಲ ಕುಳಿರ ತೆರೆ ಚೆಲ್ಲಾಡುತಿರಲು (ಶಾಲೂಕ. ೭೦-೧೨೮). [ಚಲ್ಲ₁ + ಆಡು₁]

ಚಲ್ಲವೊತ್ತ 'ಚೆಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಾಟ₁, ಚೆಲ್ಲಾಟ₁ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಚಲ್ಲುವುದು,-ಎಸೆಯುವುದು; ತೂರಾಡುವುದು: (ಕ). **ಚೆಲ್ಲಾಟ₁:** (ಕ).

[ಚಲ್ಲು₁ + ಆಟ]

ಚಲ್ಲಾಟ₂, ಚೆಲ್ಲಾಟ₂(ನಾ). ೧. ವಿನೋದ; ಸರಸ; ಲೀಲೆ; ವಿಲಾಸ: ಭಾವದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕೂಡಣ ಚಲ್ಲಾಟದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ತಾನೇ ಜಂಗಮನಾದನಯ್ಯ (ವಕಶಾ. II, ೦೫೨); ಅತಿವಿಳಾಸಮನೆಸಗುತ್ತೆಸದಿರ್ವೆಳವೆಣ್ಗಳ ಚಲ್ಲಾಟಮಂ ನೋಡುತ್ತ (ಕಾರ್ಕಟ. ೩-೩೨ ಪ). ೨. ಗಾಂಭೀರ್ಯ ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಅವಳ ಚಲ್ಲಾಟದ ನಡವಳಿಕೆ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ ತರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಚೆಲ್ಲಾಟ₂:** ೧. ಚೆಲ್ಲಾಟಂ ಕಲಹಂ ರತಿ ಸಲ್ಲೀಲೆ (ಮುಸ್ಕವಿ. ೫-೩೫); ಅಳಿಗಳವ್ವುಗೆ ಸಿಂಗವಱಿಗಳ ಚೆಲ್ಲಾಟ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೪); ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಚೆಲ್ಲಾಟ, ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). ೨. ನಲ್ಲ ಕಂಡರೆ ಚೆಲ್ಲಾಟ ವಾಡುವ ಚೆಲುವೆಯ ಗತಿಯೇನು? (ಪ್ರೇಮಾಮ. ೦೩೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಚಲ್ಲ₁ + ಆಟ. / ತೆಲು. ಚೆಲ್ಲಾಟ]

ಚಲ್ಲಾಟಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸರಸವಾಡು; ಸಂತೋಷಿಸು; ವಿನೋದವಡು: ಚಲ್ಲಾಟಂಬೆತ್ತು ಕಾಂತಾಮಣಿಯುಂಗುರಿಸಿದಳ್ ತೈಲಮಂ ದಾಲೆಗಾಗಳ್ (ಕಾರ್ಕಟ. ೯-೦೫). [ಚಲ್ಲಾಟ₂ + ಪೆಱು₁]

ಚಲ್ಲಾಡು₁, ಚೆಲ್ಲಾಡು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂರಾಡು; ಈಡಾಡು; ಒಗೆದಾಡು: ಪುಲ್ಲನಾಭನ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆಯ ನೆಱೆ ಸಿರಿಯ ಚ[ಪಾಶಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಾಡುತುಱೆ ಮೆಱೆದ ಕಲ್ಯಾಣಪುರದ ಸುತ್ತೆಲ್ಲ (ಗುಪಕ. ೦-೨೦). **ಚೆಲ್ಲಾಡು₁:** ೧. ಬಿರಿದಚ್ಚಲರ ಧೂಳಿಗಳ ಚೆಲ್ಲಾಡಿ (ಕೈಮಿಧಾ. ೩-೨೪); ಹಿಗ್ಗಿರ್ವ ಕಂಗಳಿಗೆ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯ ಚೆಲ್ಲಾಡಿ (ಶಾಲೂಕ. ೦೦೯-೨೪೭). ೨. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರು; ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಇರು; ಇಟ್ಟಾಡು: ಹೊರಗಡೆ ತ್ರಯೋದಶಿ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಚೊಗಾಳ್ವ. ೫೦೫); ಎರಡಾಣೆ ನಾಕಾಣೆಗೆ ಸೇರಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದು ಚೆಲ್ಲಾಡೋದು (ಸನ್ನೂರು. ೩೧೭). [ಚಲ್ಲು₁ + ಆಡು₁]

ಚಲ್ಲಾಡು₂ 'ಚೆಲ್ಲವಾಡು' ನೋ.

ಚಲ್ಲಾಣ 'ಚೆಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಾನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ವಲೀವರ, ಚಲ್ಲಾನೆ . . . ಗೂಗ (ಮೃಕಿಗಿ. ೩೦-೬೦೭). [?]

ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ, ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ, ಚಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ, ಚೆಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ, ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ, ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ(ನಾ). ಅತ್ತಿತ್ತ ಚೆದರಿದ ಸ್ಥಿತಿ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ರೀತಿ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ: ಅವರ ಔಜಿಗೆ ಬಹಳ ಪೆಟ್ಟಾಗಿ . . . ಕಡೆಗೆ ಇದಿರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಆದ್ದರಿಂದ (ರಾಚಂದ್ರ. ೪೩); ಉದ್ದಿನ ಮೂಟೆಯು ಉರಳಿ ಹೋದರೆ ಅದರೊಳಗಿರುವ ಕಾಳುಗಳು ಚಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೨೮); ಮನಸು ಚದರಿ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಯಿತು (ಹೂಬಿಸಿ. ೧೨). **ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ:** ಗಲ್ಲೆಯೊಡೆಯೆ ತಿವಿದನು ಗಡೆಯವರನು ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿಯ ಮಾಡಿದನು (ಕಾಂಶಾಂ. ೦೩-೨೦). **ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ:** ಬಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲಘೌಜು ನಿತ್ತರಿಸಲಾಱದೆ ಚ[ಪಾಶಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿಯಾದುದು (ಸಮ್ಮಳಾ. ೯-೫೦). **ಚೆಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ:** ಠಾಣ್ಯವನೆಲ್ಲವ ಹೊಕ್ಕಿಱಿದಿಱಿದು ಚೆಲ್ಲ[ಪಾಶಾಂ. ಚೆಲ್ಲ]ಪಿಲ್ಲಿಯ ಮಾಡಿ (ಕಾಂಶಾಂ. ೫-೪೫). **ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ:** ಸಾಮಾನುಗಳೆಲ್ಲ ಅತ್ತಿತ್ತ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿದ್ದವು (ಕೂಡಶಾ. ೭೦); ಪಾಂಡ್ಯ ಸೈನ್ಯಗಳು ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಶ್ರೀಣಾಯ. ೩೦೯); ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಟ್ಟಲು ಕೆಳ ಉರುಳಿ ಇದ್ದದೋಸೆ ಎಲ್ಲಾ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಕೆಳಬಿತ್ತು (ಪದ್ಮಸ. ೫೫). **ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ:** ದೇವತೆಗಳು . . . ಕಲ್ಲುತಾಗಿದ ನೆಲ್ಲಿಯಂತೆ ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿಯಾಗುವಂತೋಡಿದುವಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೫-೫೫).

[<ಚಲ್ಲು₁. / ತುಳು. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ]

ಚಲ್ಲಿ₁, ಜಲ್ಲಿ₁ (ನಾ). ೧. ಚೂರು; ತುಣುಕು; ತುಂಡು; ಹೋಳು: ಒಗುಮಿಗೆ ಬೇಳೆಗೆಯ್ದ ಮೆಟಸಂ ತಳಿದಲ್ಲದ ಚಲ್ಲಿಯಂ ಪವಣ್ಚುಗೆ ಕಲಸಿರ್ದ ತಣ್ಗಲಸುಗೂಟನಿಳಾವಡಿಗಿತ್ತನಟ್ಟಿಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೭೦); ಚಳಿಯದಂಗೋಪಾಂಗವಂ ಚಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದೊಡಂ ತಳ್ಳೊಳಗಿರ್ದೊಡಂ ಕಡೆಗದೆಂದುಂ . . . ದೇಹದಿನಾತ್ಮಂ ವೆಱನೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ ನಿನಗೀಗಳ್ ಸಾರ್ದುದು (ಧರ್ಮಾಣಾ. ೫-೦೦೯); ಕಾಡೆ ಕವಟಿಕಾಯ ತಂದು ಚಲ್ಲಿಯ ಮಾಡಿ ಕೂಡೆ ವರಳೊಳಗಿಡುವುದು (ಸಾಳ್ವಸಾಂ.೯). **ಜಲ್ಲಿ₁:** ೨. ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಲು ಹಾಗು ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾಂಕ್ರೀಟ್ ತಯಾರಿಸಲು ಹಾಕುವ ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು,-ತುಂಡು: ಬದುಕಿನ ನಡುಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟ ಮೈಯ ಕಲ್ಲ ಜಲ್ಲಿ(ಗಿರಿ. ೯೪-೫); ರಸ್ತೆಗೆ ಜಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಏನೆಂಬುದು ತಿಳಿದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ರಂಗಳ. ೨೩). ೩. (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳು; ಸತ್ವವಿಲ್ಲದ ವಿಚಾರ: ದುರಗಿ ಆಡಿದ ನುಡಿಯ ಬೇಡೆನ್ನರಲ್ಲಿ; ಕಾಳಿ ಹೇಳುವ ಮಾತಿನಲಿ ಇಲ್ಲ ಜಲ್ಲಿ (ಪಪಶಾ. IV, ೨೭-೧೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಲ್ಲಿ; ತುಳು. ಚಲ್ಲಿ, ಜಲ್ಲಿ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿ]

ಚಲ್ಲಿ₂, ಛಲ್ಲಿ₁ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಗತಿ,- ಪಾದ ವಿನ್ಯಾಸ: ರಸಭಾವಾಭಿನಯಂಗಳ್ ಪೂಸವೆ ಪುಗಿಲ್ ಪೂಸವೆ ಚಲ್ಲಿಗಳ್ ಪೂಸವೆ ನಯಂ ಪೂಸವೆ ಕರಣಂಗಳುಂ ನಿಪ್ಪೂಸವೆನೆ ಪೂಸಯಿಸಿದಳಾಕೆ ನಾಟ್ಯಾಗಮಮಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೫); ಚರಣದ ಚಾರಿಯ ಚಲ್ಲಿಯ ಪರಿಕ್ರಮ ಕ್ರಮದ ಭಂಗಿಗಳ್ ನೆಗೆಟ್ಟಿಡೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೩೯). **ಛಲ್ಲಿ₁:** ೨. [ಸಂಗೀತ] ಮೃದಂಗ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಮಟ್ಟು,-ಗತ್ತು: ವಾದ್ಯ ವಿದ್ಯಾಧರನವ್ವ ವಿದ್ಯಾಧರಮಾರ್ದಂಗಿಕಂ ಮೃದಂಗಸಂಗತೋತ್ಸಂಗವಾಗಿ . . . ಬೊಲ್ದಾವಣೆ ಬೊಲ್ದಾವಣೆ ಛಲ್ಲಿ ಪಾಡು ಪದಂ . . . ಜೋಕೆಯೆಂಬ ದೇಸೆಯ ಶಬ್ದಂಗಳೆಸೆಯೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೬೬ ಪ).

ಛಲ್ಲಿಮಾಡು=ನರ್ತನಮಾಡು; ನಾಟ್ಯವಾಡು: ವರ್ಗ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ-ವಖ್ಖಾಣಂ . . . ಛಲ್ಲಿಮಾಡಿದಂ (ಛಲ್ಲಂ ಮಾಡಿದಂ) (ಕಮುಚ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಪ್ರಾ. ಚಲ್ಲಿ=ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಗೀತೆ. / ತಮಿ. ಚಲ್ಲಿ= ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ]

ಚಲ್ಲಿ₃, ಚಲ್ಲೆ₂, ಚೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಕನ್ನಡಿ: ದರ್ಪಣ: "ಕನ್ನಡಿಗೆ ಕೈಪಿಡಿ ಚಲ್ಲಿ [ಪಾಶಾಂ. ಲ್ಲೆ]ಯೆಂದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೫); ಬಲ್ಲವನೆಲ್ಲರಿಗೆ ಲಲ್ಲೆಯನುಡಿವನೆ ಬಲ್ಲವನಿರವು ಚಲ್ಲಿಯ ರೂಹಿನಂತೆ ಯಿದ ಬಲ್ಲವರಾರೊ(ಪದಗೋ. ೪೯-೧೦೫). **ಚಲ್ಲೆ₂:** "ಚಲ್ಲೆಯೆನೆ ದರ್ಪಣಂ ನೇರಾದುದು" (ಕಶರ. ೩೪). **ಚೆಲ್ಲಿ:** ಒಲವಿಂದೀವೊಡೆ ಗೋವಂಗಲಗೆ ಕೊಟಲ್ ಕೋಡ ಕಾಳೆ ಕೋಲುಡೆ ದೋಲ್ ಕಂಬಲ ಕಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ಪೀಲಿಯ ತಲೆಸುತ್ತಲ್ಲದೆ ಮಹಾಗ್ರಪೂಜೆ ವಿರುದ್ಧಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೨೨). [?]

ಚಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಿಸು$_1$, ಚೆಲ್ಲಿಸಂ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎರಚುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚೆಲ್ಲಂವಂತೆ ಮಾಡುಂ: ಪಾವುಗಳಿಂ ಕರ್ಚಿಸುತ್ತುಂ ಪಲ್ಲಿಯಿಂದುಂ ಬೆದಱಿಸುತ್ತುಂ ಕಿಚ್ಚಂ ಚಲ್ಲಿಸುತಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೬೬ ವ); ಅಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿದ್ದ ಒಂದು ಕೆಂಡವನ್ನು ತರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅಮೃತದ ನೀರನ್ನು ಚಲ್ಲಿಸಿದನು (ಪಂಚಾಮೃ. ೪೦). ೨. ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸುರಿಸು: (ಈ). **ಚೆಲ್ಲಿಸು$_1$**: ೧. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಯರಳಂತೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳು ಬಹುವರ್ಣದಲ್ಲಿ ರಂಜಿಪ ಬಣ್ಣಗೂಳು . . . ಚೆಲ್ಲಿಸಿದಳು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೧-೩೬); ಒಂದು ಖಂಡಿಗ ರಾಗಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿಸಿದೆ (ಜಂಗಾಳ್ಕ. ೪೨೦). ೨. ಆಲಿನೀರ್ಗಳಂ ಚೆಲ್ಲಿಸಿಕೊಳುತ್ತೆ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೦೦೭). [ಚಲ್ಲು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಲ್ಲಿಸು$_2$, ಚಳ್ಳಿಸು, ಚೆಲ್ಲಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು; ತುಂಡುಮಾಡು; ಕತ್ತರಿಸು: ತಾಳಿಸಿದ ಬದನೆಯ ಕಾಯ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿಸಿದ ನೀರುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿ ಸಹಿತಿಕ್ಕುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೯). **ಚಳ್ಳಿಸು**: ನೀರುಳ್ಳಿಯ ಗಡ್ಡೆಯಂ . . . ಚಳ್ಳಿಸಿ ಜಾಜಿಯಂ ಕಲಸಿ ಮೆಲ್ಲದ ಮಾನವನೇನ ಬಲ್ಲನೋ (ನೀತಿಸಾ. ೬೪೭). **ಚೆಲ್ಲಿಸು$_2$**: ಚೆಲ್ಲಿಸಿದ ನೀರುಳ್ಳಿ ನಿಂಬೆಹುಳಿ ಮೆಣಸು ಹಸಿಯಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆ ಹುಳಿಯ ಬೆರೆಸಿ ಪಾಕಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೬-೧೭).

[ಚಲ್ಲಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಲ್ಲು$_1$, ಚಲ್$_2$, ಚೆಲ್ಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡು; ಪಸರಿಸು: ಕ್ರೂರಾಕಾರ ಮನೆಯ್ದೆ ತಾಳ್ದಿ ತಮಮಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲುತ್ತುಮಿರ್ದಲ್ಲಿಯುಂ . . . ರಾಹು ಬಂದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೦೩); ಬೆಳುದಿಂಗಳು ಹಾಲು ಚಲ್ಲಿದ ಹಾಗಿದ್ದ (ಜೂರಿ). ೨. ಚದರಿಹೋಗು; ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗು: ಸಮಸ್ತಜನಮನಕ್ಕನು ರಾಗಮಾಗಲಲ್ಲಿಗೆ ಚಲ್ಲಿದಲ್ಲಾ ದ್ವಾ ಪ್ರ ಹ್ಮ ಣೋ ತ್ತ ಮ ರು ಬಂದು ಕೊಡಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೦೦೨ ವ); ಮುಂದೆ ಹೆಣದಿನಿಹಿಗಳೆ ಖಗಮೃಗ ವೃಂದ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿತು ಭೂತಪ್ರೇತನಿವೃಂದ ಕೆದಱಿತು (ಕುಮಾವ್ಯಾಗ. ೦೨-೪): ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿತಾಕ್ಷಣ ನೆರೆದ ಸೇನಾವಲ್ಲಭರು (ತೊರವೆರಾ. ೪-೪-೩೦). ೩. ಸಿಂಪಿಸು; ಚಿಮುಕಿಸು; ತಳಿ: ಬದ್ಧ ಜಲವಂ ಚಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಿ ತದುದ್ಧರಾಗ್ನಿಯನಂತು ಕೆಡಿಸಿ (ಬಸವ. ೩-೫). ೪. ಬಿಸುಡು; ಎಸೆ: ಒಡೆದ ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆಯ ತಿಳಿಯುಮಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿ ಪಾವಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೦೬): ಆ ವಿಳಾಸದ ಕಾರ್ಡನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಚಲ್ಲಿ . . . ಓಡಹತ್ತಿದನು(ಜೀವಚ್ರ. ೨೬). ೫. ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಖರ್ಚುಮಾಡು, –ವ್ಯಯಮಾಡು: ಗಳಿಸಿ ತಂದೆಮಗರ್ಥವೀವುದನುಳಿದು ಭಂಡಾರವನೆ ಮಿಂಡಗೆರ್ಗಳಿಸಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲುವುದುಚಿತವೇ ಯೆಂದಾಗ್ರಹಿಸಿ ನುಡಿದು (ಬಸವ. ೦೦-೬). ೬. ಕೆಡಹು; ಬೀಳಿಸು: ಆರು ಕೊಂಡರು ಹೇಳು ನಡೆವುತ ದಾರಿಯಲಿ ಕೆಡಹಿದೆಯೊ ವ್ಯೋಮಚರದಲ್ಲಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿದೆಯೊ (ಬಸವ. ೧೪-೨೬); ಭಾವನಂಟ ಬಂದಾಗ್ಯೂ ಹಾಲು ಚಲ್ಲೋದು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೭. ಇಡು; ಹಾಕು; ಇರಿಸು: ಕುಡಿಯುವ ನೀರೊಳಗೆ ಮೊದಲೇ ಒಂದು ಶೀತೋಷ್ಣಮಾಪಕ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಚಲ್ಲಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೨೨). ೮. ಎರಚು; ತೂರು: ಕಾಲಮೃತ್ಯುವಿನ ಎರಡು ಕಣ್ಣಲಿ ಚಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣಂ (ಬಸವ. ೪೭-೧); ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಬೀಜವನ್ನು ಚಲ್ಲಿದ ಮೇಲೆ ಮರುದಿವಸದವರೆಗೂ ನೀರನ್ನು ಬಂದು ಮಾಡಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೫೭). **ಚಲ್$_2$**: ೬. ನೀರ್ಗುಡಿವ ಸೌಹೃದಯರ್ಕಳಕ್ಷಿಗುರೆ ಕೋಮಲೆಯರಕ್ಷಿಗಳ್ ಚದುರಿನಿಂದಂಜುಳಿಗಳಲ್ಲೆಸೆಯೆ ಚಲ್ದಪರ್ಮಿನ್ನಗಳಿಂದುಚ್ಚರಿಸುತೆ (ಶಠಕು. ೪-೨೦). **ಚೆಲ್ಲು$_1$**: ೧. ಚೆಲ್ಲುತುಮಾಸ್ಯದಿಂ ವಿಗೆ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೦೩೮); ಕಾಂತೆಯರ್ ಬರೆ ಕಟಾಕ್ಷಮಂ ಚೆಲ್ಲುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೪); ಬಿಲ್ಲನೊದಱಿಸಿ ವೈರಿಭಟರಿಗೆ ಚೆಲ್ಲಿದನು ಭೀತಿಯನು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೮-೩); ಮಲ್ಲಿಗೆಯರಳ್ಗೂಡಿ ಪಾಲ್ದಳಿದಂದದಿ ಚೆಲ್ಲಿತು ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೦೮-೦೦೨); ಆ ದಿನ ಮಳೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ವಚ್ಛ ಬಿಸಿಲು ಚೆಲ್ಲಿದ ದಿನ (ಗಿರಿಜಾ. ೦). ೨. ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಬರ್ಪ ಮತ್ತಗಜಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು . . . ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ಲಿ ಪೋಗೆ (ನಂಬಿರ. ೨-೨೬); ಅಂಬರದ ಸುರರ ವಿಮಾನತತಿ ಚೆಲ್ಲಿದವು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ತೊರವೆರಾ. ೯-೪-೦೭); ವಿಸ್ಮಯಂಬಡೆದು ಚೆಲ್ಲಿದ ಕರಣಂಗಳಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸಂಕ್ಷೈಸಿಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೧ ವ). ೩. ಮರಾಳಬಾಳಕಂಗಳ ಮೊಗದೊಳ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆವಾಲಂ ಚೆಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲ ಪಾಡುತ್ತುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೯೨ ವ); ಮರುಗದ ಮಡಿಯೊಳ್ ಕತ್ತುರಿಯಂ ಚೆಲ್ಲು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೩೮). ೪. ನಿನ್ನ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಕೋಲು ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಚೆಲ್ಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೦೧೯). ೫. ಸಕಲಭಂಡಾರವನು ಭೂಸುರನಿಕರದಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದನು (ಕುಮಾವ್ಯಾಆ. ೪-೨೨). ೬. ತೆಗೆದೀಂಟಿ ಜಲಮಂ ಬಿಡೆ ತಪಿ೯ಳ್ ತೀವಿಕೊಂಡು ಚೆಲ್ಲುವ ಪದದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೦-೦೨೦); ಮಸಗೆ ಮೊಗೆದನು ಹೊಗುವ ಸೇನಾಪ್ರಸರವನು ಕುಡಿತೆಯಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದನಸಮಬಲನಡಹಾಯ್ದು ಕೊಂಡನು ನೆಲನನಳವಿಯಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೧೨-೨೩). ೮. ಚೆಲ್ಲಿದರು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರಿಗೆ ಜೀರಿಗೆವೆರಸು ಬೆಲ್ಲವಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೮); ಮಲ್ಲಿಗೆ ದಾಸಣ ಹೂವ ಸಂಪಗೆಯಂತೆ ಚೆಲ್ಲಿತು ಬಣ್ಣಗೂಳುಗಳ (ಮೋಹತ. ೦೫-೩೬); ಮಂಕುಬೂದಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದಳು (ಹಾಹುತ್ತ. ೯೫). ೯. ವರ್ಷಿಸು; ಸುರಿ ಕುಳ್ಳಿದರ್ಪರ ಮುಖದೊಳಂ ಕಣ್ಗಳಂ ಮಯ್ಗಳಂ ತುಷ್ಟಂ ಚೆಲ್ಲೆ (ನಂಬಿರ. ೬-೪೨); ಚೆಲ್ಲಿದವು ಸಹದೇವ ಶಿರದಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಗಳ ಮಳೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೯-೬೫). ೧೦. (ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸಂ,– ಬಿಡು: ಚೆಲ್ಲಿದರು ಕೂರಂಬುಗಳನೆಡದಲ್ಲಿ ಬಲದಲಿ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆಸೆ ರ್ಝುಲ್ಲರಿಯ ಶರದಾಳ ರ್ಝೊಂಪಿಸಿತಬುಜಸಖಸುತನ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೦೦-೩೫). ೧೧. ಬೀಸು; ಆಡಿಸು: ಚಾಮರ ಛತ್ರ ಕುಂಚ ಸಿತ ಚೌರಿಯ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂ ಚೆಲ್ಲುವಾ ಮಡದಿಯರು ಯಿಕ್ಕೆಲದಿ ನಿಂದು (ನವಮೋ. ೦೦-೦೭). ೧೨. ಚಾಚು; ನೀಡು: ಅವಯವಂಗಳನಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದಳು ಧಲದಿಂದೆ (ಕಾರಿರ. ಹ. ೫೭-೩೦); ಆಕಾಶದ ಸುತ್ತೆಲ್ಲ ನೋಡಿ ಕೈಮುಗಿದು, ಚೆಲ್ಲಿದ ಗೋಣಿನಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ಹಾವಳ. ೩): ಬೆಂಚಿನ ಕೆಳಗೆ ಕೈಕಾಲು ಚೆಲ್ಲಿದ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೨೨). ೧೩. ಕಳೆ; ನೀಗಂ: ಕಲ್ಲೆಗೆಡೆದವು ಕರಿಗಳಸುಗಳ ಚೆಲ್ಲಿದವು ತೇಜಿಗಳು (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೭-೨).

ಚಲ್ಲಬಡಿ, ಚಲ್ಲವಡಿ, ಚೆಲ್ಲಬಡಿ = ಚದರಿಹೋಗುವಂತೆ ಹೊಡೆ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗುವಂತೆ ಬಡಿ: ಅಲ್ಲಿ ಬಂದ ಮೃಗವಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಬಡಿವುತಂ (ಕಬ್ಬರ. ಹ. ೩೫-೨೦); ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಾ ಕ್ಷತ್ರವರ್ಗವ ಚಲ್ಲಬಡಿದು (ಕುಮಾವ್ಯಾಆ. ೨-೩೩); ಚಲ್ಲಬಡಿವೆ ತನ್ನ ಸೇನೆಯ ಕರೆಯೊ ನಮ್ಮೆಲ್ಲ ವ್ಯಂತರಿಗರನು (ಭರತೇ. ೨೪-೪೬); ಕಾಪಿನವರನು ಚಲ್ಲಬಡಿದು (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೬-೪೧); ಮಾವು ಬನದೊಳಗೆ ಮೃಗರೆದವಾ ತುಂಬಿಗಳು ಚಲ್ಲವಡಿದಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪಾಱೆ . . . ಬರುತಿರ್ದಳಂತಾ ಭವಾನಿ (ವೀಕೃಷು. ೨-೪-೨೦): ಸುರಬಲಂಗಳಂ ಚಲ್ಲವಡಿದಣ್ಣನಂ ತೋಱ್ತೋಱಿನುತ್ತೆ (ಚಬಪು. ೩೦-೪೬); ಸುಶರ್ಮನವದಿರ ಚೆಲ್ಲಬಡಿದನು ದಳದ ನಾಯಕರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸವಿದೋಱಿದನು ಬಲುಗದೆಯ ಹೊಯ್ಲುಗಳ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೦೫-೩೪); ಮುಱಿಮುಳಿಯವನೆಲುಗಳ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ಲಬಡಿ ಮೋದೆನುತ ಕಂಗಳು ದಳ್ಳುರಿಯನುಗುಳಲ್ಕೆ (ನಿಧಾಗ. ೫-೧೦-೭); ಉಱುಬುವ ರಥಾರೂಢರಂ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಚೆಲ್ಲಬಡಿದು . . . ಮತ್ತವನ ಚಾಪಮಂ ಕೋಪದಿಂ ಖಂಡಿಸಿದನು (ಚಬಪು. ೩೯-೨೦); ವೈರಿಗಳನು ಚೆಲ್ಲಬಡಿದು ದೆಸೆಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲದೈತಂದು ಸತ್ಯಾಗಾಲದ ಪಾಳ್ಯವೆಲ್ಲವ ಸೂಱೆಯಾಡಿದನು (ಕಂನವಿ. ೩-೫೬). **ಚಲ್ಲವರಿ, ಚಲ್ಲುವರಿ, ಚಲ್ಲೆವರಿ, ಚೆಲ್ಲವರಿ, ಚೆಲ್ಲುವರಿ** = ಹರಡು; ಚದರಂ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಂ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು: ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯ್ಗಳ ಹೆಗ್ಗುದಿಗೆ

ಯೊಳಿಡೆ ಚಲ್ಲವರಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಬಲ್ಲಿದ ಪಾನರು ಚಿಗಿದು ಬಟ್ಟಾಕ್ಷಣ ಹಲ್ಲ ಕಿರಿದರಿಗೊಳಿಗೆ (ಕಂಪ೨೮. ೦೮-೭೯) : ನೆಗೆವ ಮೃಗೇಂದ್ರಗಳಂ ಚಲ್ಲ ವರಿದ ವುಲ್ಲಿಗಂ ಸಮ್ಮದಂಬಡೆವ ಪೊಮ್ಮಜಿಗಂ (ರಾಜಶ�े. ೦-೧೩೩ ವ); ವುಲಿ ಬರವ ಕಾಣುತೆ ಹರಿಣಚಯ ಚಲ್ಲವರಿದಂತೆ ತರುಣಿಯರು ಯಿರದೆ ಮುರಿದೊಡೆಯುತ್ತೆ . . . ಇರಲು (ಪಪಪು. ೦೦-೬೩) ; ನಾಡೆಲ್ಲ ಹುಲರು ದೆಗೆಗಂದ ತುಂಬ ವಲ್ಲೆದ್ದಿಯೂ ಬೆಲಂವು ಚಲ್ಲವರಿದತ್ತು (ಪಪವಂ. ೫೦) ; ಚಲ್ಲುವರದ ಹೆಳಿಸಿ ತುದಿ ಎಷ್ಟು ಮನೋಹರ (ತಿಂಮು. ೬೦) ; ಅಲ್ಲಿ ಸಿಡಿಲುಗಳೆಗಿದಂದಿ ಬಲ್ಲಿದರ ಹಗೆಗಳು ವೆಳಗಲು ಚ[ಪಾಣಾ. ಚಿ] ಲ್ಲಿವದಿಲಿಂದಾಡಿದುದು ಯಾದವರ ವಿರಾವರ (ಹಾಳ್ಕಣ. ೧೯-೦೩) ; ತಲ್ಲಿಗರ್ ಬಲ್ಲಿದ ಕಂಡ ಕಾಗೆಯಂತೆ ಚಲ್ಲಪರಿಯೆ (ಧರ್ಮಾವ್ಯ. ೨-೬೯) ; ಪುಲ್ಲಶರನ ಮಾಬಲಾ ಬನದೊಳು ಪೊಕ್ಕು ಚಲ್ಲವರಿದು ಪೀ ರಿ ಸಲು ವಲ್ಲವಿಸಲು ಸದನದೊಳಿರ್ದ ರಿಸಗಳು ಗಲ್ಲಕೆ ಕರವ ಸಾರ್ದಿದರು (ಪೋಷಡ. ೭-೦೦) ; ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಚಲ್ಲವರಿದುದು ಪಾಯ್ದಳಿ (ಪಾಗಳು. ೦೮-೬೬) ; ನೆಱೆ ಚಲ್ಲುವರಿದು ಸೂಸುವ ಕಣ್ಮವಣೆಯಿನಿ ಮೆಱೆದರಲ್ಲಿಯ ವಾರ ನಾರಿಯರು (ಲಕ್ಷಣ. ೨-೮) ; ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮತಾನುಯಾಯಿಗಳು ಚಲ್ಲುವದಾಗ ಎಷ್ಟೋ ನಾಶ ವಾದುವು (ಕೂನ್ನಳು. ೧೬, ಹಿನ್ನೆಲೆ). ಚಲ್ಲೆಪೊರ್ = ಚದರುವಂತೆ ಹೊಡೆ: ಪೊದಱುಗಟ್ಟಿವ ಕದರಗದಿರನುರದಿನುರವನಿಸಿ ನೆತ್ತಿಯಿಂ ಪೊತ್ತು ನೆಗೆದು ಚಲ್ಲುವಿಂ ಚೆಲ್ಲೆಪೊಯ್ದು ಸಖದಿರ ಸಲಿಗೆದಱಿ (ಅನಂಪು. ೭-೪೦ ಪ). ಚಲ್ಲಿಕೊಡು = ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು ; ಬಿಸಂದಂ : ಮನವೇಲ ಹುಡುಗೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಅವ್ವನಿಗೆಯಿಂ ಚಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು . . . ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಾರಿಕೊಡ (ಅಕೂಇರ. ೦೪) ; ಅವೇಶ ಬಂದವಳಂತೆ ಹೊಡಿಕೆಯನು ಚಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು ಹಾಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕುಳಿತಳು (ಮೂಆಆ. ೨೭೭). ಚಲ್ಲಿಕೊಳ್ = ಎರಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂದಿದುಕೊಳ್ಳು : ತುಜುಗಿದ ಕಾಯುಗಿದ ಕಾಯಿವಣ್ಣಲ್ಲ ಸಾಲವ್ಮಕ್ಷವ ಮುಂಜುದು ದೂಳಿ ಚಲ್ಲಿಕೊಳಿತ . . . ಬಂದುದು ಜಿಜುಗಳ ಮದಗಜದಂತೆ (ಪೋಷಡ. ೪-೩೮) ; ಕೇತಕಿಯರಳೆ ಧೂಳ್ಳಳೆ ಚಲ್ಲಿಕೊಳಿತಳಿವ್ಯಾತಕಲರ ಮಧುಮಧವ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದೀಯುತನಿಲದಂತಿ ವನದೊಳಗಾತುರದರಿ ಚರಿಸಿದುದು (ಕಂಪಿ. ೯-೯).

[ದೇ.ಇ ತಮಿ. ತುಳು. ಚಲ್ಲು ; ಕೊಡ. ಚೆಲ್ಲ್ ; ತೆಲು. ಚಲ್ಲು]

ಚಲ್ಲು೪ 'ಸೆಳ್ಳು೨' ನೋ.

ಚಲ್ಲು೫ 'ಚೆಲ್ಲು೧' ನೋ.

ಚಲ್ಲುಚಾಲು (ನಾ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಕೆಟ್ಟಚಾಲಿ ; ಹೀನವಾದ ನಡತೆ : ಸತ್ಪ ಹೊದ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ಗರ್ತನ್ನು ಹಾರಿ ಮಗನಿಗೆ ಅಸ್ಪಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಚಲ್ಲುಚಾಲಿನ ಬಜಾರಿಗೆ ಸ್ವತಂ ಸೇರು ವಂತೆ ಮಾಡಬಾರದು (ಹುಬ್ಬಹ. ೧೫೬).

[ಚಲ್ಲು೩ (<ಚಲ್ಲ್) + ಚಾಲು]

ಚಲ್ಲುತನ, ಚಲ್ಲುತನ (ನಾ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಲಲ್ಲೆ ಗಾರಿಕೆ ; ಲಘುವಮನೋಭಾವ : (೨). **ಚೆಲ್ಲುತನ:** ಇವಲ್ಲಾ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆವರಣದಲ್ಲಿನೆ ಅಂತ ದೊರವೇ ಒಂದು ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆಯ ವಕ್ಷವಾತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಾಗಿ ದೇರೂರಿರುವದರಿಂದ. ನೋಡುವ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅದರಲ್ಲೇನೂ ಚೆಲ್ಲುತನ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಕ ಪ್ರ ಕಾ. ೬): ಹಿಂದಿನ ಚೆಲ್ಲುತನವೆಲ್ಲ ಈಗ ಅಡಗಿದೆ (ತುಂಕಾ. ೨೩೭).

[ಚಲ್ಲು೩ (<ಚಲ್ಲ್) + – ತನ]

ಚಲ್ಲುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಲಲ್ಲೆಯಾಡು; ವಿಲಾಸಮಾಡು: ಆ ಉಡುಗಿ ಕಂಡಕಂಡ ಗಂಡಸರ ತಾವ ಚಲ್ಲುಬಡಿತ್ತಿತ್ತೆ. ಇದೇನು ಚಂದವಾ ? (ಕಂಚಿ. ೬೦).

[ಚಲ್ಲು೩ (<ಚಲ್ಲ್) + ಬಡಿ]

ಚಲ್ಲುವಡು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಆಕ್ರಮಿಸು : ಎಲ್ಲ ನಾಡುಗಳ . . . ಚಲ್ಲುವಡುತ ಗಡಿಪಿಡಿಗೆ ಪರದು (ಕಳಸ. ೦೯). [<ಚಲ್ಲು೩ ?]

ಚಲ್ಲೆ೧ 'ಚೆಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆ೨ 'ಚಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆ೩ 'ಚಲ್ಲ೨' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆಗಣ್ 'ಚೆಲ್ಲಗಣ್' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿ 'ಚಲ್ಲುಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆನೋಟ, ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ (ನಾ). ಸರಸವಾದ ನೋಟ : ಸೊಬಗಿನ ನೋಟ : ವಿಲಾಸದ ದೃಷ್ಟಿ : ಚೆಲ್ಲೆನೋಟದಿ ರಂಗಕೇಳಿಯನೆಸಗಂಬ ವಲ್ಲ ಭೆ ಯೆಂ ದು ವಂದವಳೊ (ಕತಾಸಾ. ೨೬-೧೨). **ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ:** ಮೆಲ್ಲಾತುರೋಟುತೊಯ್ಯನೆ ಚೆ ಲ್ಲೆ ನೋ ಟಂ ಚಲ್ಲುವೆನೋ (ಚಳಪ. ೬-೨೦೩). [ಚಲ್ಲು೩ (<ಚಲ್ಲ್) + ನೋಟ]

ಚಲ್ಲೆಹ 'ಸಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಚಲ್ವ 'ಚೆಲ್ವ' ನೋ.

ಚಲ್ವಿಕೆ 'ಚೆಲ್ವಿಕೆ' ನೋ.

ಚಲ್ವು 'ಚೆಲ್ವು೧' ನೋ.

ಚಲ್ವೆ 'ಚೆಲ್ವೆ' ನೋ.

ಚವ, ಚವ್ವ ನೋ.

ಚವ೧, ಚವ್ವ೨, ಚ್ವೌ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ರುಚಿ ; ಸೊಗಸು : ನಾಲಗೆಗೆ ಚಪ ನಲ್ಲ. ಏನೂ ಬೇಡ (ಕೂಂ). **ಚವ್ವ೩:** 'ಚವ್ವಗೆದು' ವರಾ. **ಚ್ವೌ:** ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದು: ಉತ್ತಮಸ್ಥಿತಿ; ಸುಖ; ಚೈವಿ (ಉಕ): ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಚೌ ಇರೋದು ನಂದು. ಅಲ್ಪಾವ್ಯ ರಾಜಾ ಆಗೇನಿ ವಿ ಚೌ ಅದ ಏನ ಬಾಯಾಗ? ಒಳಗೆ ಹೊರಗ ಯಜರ್ಾರ ಕೇಳ್ಕೂರಂಬೂ ಅಂಜೇಲೇ ಆಳಾ ಏನೂ ಇಲ್ಲೇನು ನಿನಗೆ? (ದೀಪಮ. ೫೦).

[<–ಮರಾ. ಚವ]

ಚವಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಚೌಕಾಬಾರದ ಆಟ; ಚಕ್ಕದ ಆಟ (ಉಕ) : ಹಗಲಲ್ಲಿ ಬೀದಿಯ ಮುಂದಕಿಯರೊಡನೆ ಚವಂಗ. ಗೊಬ್ಬಗುಣಿ ಆಡುವುದೇ ಅಜ್ಜಿಯ ಕೆಲಸ (ಪದಚಿ. ೭೯). [?]

ಚವಕೆ 'ಚೌಕ್ಕ' ನೋ.

ಚವಕೆ 'ಚೌಕಿ' ನೋ.

ಚವಚವನೆ (ಅ). ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ (?) : ಶವಸಿದ್ಧಿಯಷು ನೀವು ನಿಮ್ಮೊಳ ಕಂಡನುಭವಿಸಿದೊಡಹುದೆ ದೇವಿಯರೆ ನವಗಿಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿಯೆಂದು ಗಲ್ಲವ ಚವಚವನೆಲುಗಿ ಕೇಳುವನು (ಭಕಚಿ. ೧೩-೫೯).

[ಚವಚವ + – ನೆ]

ಚವಟ 'ಚೌಟ' ನೋ.

ಚವಡಿ 'ಚಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಚವಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಎಲ್ಲಾಯ ಯಕನಾತಿ ಬನದ ಶಂಕರಿ . . . ಕಲ್ಲದ ಚವಡಿಕೆ ಮಾರಿ ಮಸಣಿ (ವಿಜಾಸು. ೫೮-೨). [<ಸಂ. ಚಾಮುಂಡಿಕಾ]

ಚವಡಿಕೆ, ಚೌಟಿಗಿ, ಚೌಡಿಕೆ, ಚೌಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಚರ್ಮಾದಿ ಆವರಣವಿದ್ದು, ಉದ್ದವಾದ ಹಿಡಿಕೆಯುಂ, ಚರ್ಮದ ನಡುವಿನಿಂದ ಒಂದು ತೆಳ್ಳಿಗಿನ ಹುರಿಯೂ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಾದ್ಯ : (೨). **ಚೌಟಿಗಿ:** ಗೊಂದಲದವರು ಬಂದು ಚೌಟಿಗಿ ಬಾರಿಸಿಕೊಂಡು 'ಜೀಜೀ' ಅಂತ ಹೇಳ್ಕಾರಲ್ಲ. ಕೇಂದೀ ಯೇನು ? (ಪಕಬಾ. ೨೩). **ಚೌಡಿಕೆ:** ಗೊಂದಲಿಗರು . . . ಇಬ್ಬರು

ಮೂವರು ಕೂಡಿ, ಸಂಬಾಳ, ಔಡಕಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ, ಛವಾನಿಯ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವರು (ಅಭಿಗ. ೨೦೦) ; ಔಡಕಿಯ ನಾದ. ಸುತಿಯ ಸೂರು, ಕಾಳಿ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಗತ್ತಿನ ಕಡಿತ (ವೆಟ್ಟು.) . . . ಇಂಪಾಗಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಕೇಳಬೇಕೆಂದೆನಿಸುವುದು (ಅಸ್ಪೃಶಾ. ೦೩). ಔಡಿಕೆ : "ಚವಡಿಕೆ (ಔಡಿಕೆ)—ಸುತಿ " (ಜಾನಪದ.' ೩೩).

[←ತಮಾ. ಚವಂಡಕೇ. ಔಂಡಕೇ. ಚೌಂಡಕೇ]

ಚವತಿ 'ಚೌತಿ' ನೋ.

ಚವತಿಚಂದ್ರ 'ಚೌತಿಚಂದ್ರ' ನೋ.

ಚವರ, ಚಳುರ, ಚವಲ್, ಚವರಿ, ಚವಲು, ಚೌರ್ಕ (ನಾ). ೧. ಚವರ; ಚಾಮರ: "ಚವರಂ ಚಾಮರಮಂತದು " (ಕಪ್ಪುನಿ. ೯೩) ; ಮಂಗಳಾರತಿಯತ್ತು ಚವರ ಸೀಗುರಿಯಿಕ್ಕಿ (ಬಸ. ೩-೧೦) ; ನೆರೆದಲರ ಚವರಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂ ಬೀಸುತ್ತುಮಿರ್ದರ್ (ಕಲ್ಯಾ. ೦೩೮) ; ಪಿಡಿದರ್ಕ್ ಸತ್ತಿಗೆ ಗಳೆರಡೆರ್ಕ್ ಚವರಗಳ್ (ಪಂಪ. ೪೭-೩೭) ; ಚವರದ ಕಂಚುದಾರತಿಯಂ . . . ದೋನಮಂ ಸವಿದಿರಿಯುಡುವಾಳೆಯರುಮಂ ವದರಿತ್ತಳವರ್ ವಿಳಾಸದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೪೯). ಚೆಳ್ಳಾರ : "ಧಿ. ಧಾರಯತಿಯದು ಕೊಡಹ ಹೆ ಚಂನ ಮಾಡಲಾಗಿ ಚಳುರ ಮರಿಯಾದಿಯಲು (ಎಳ್. ೫(೬), ಕೊಚಾಶಾ. ೦೪೨-೦೬ ; ೧೮೭೨). ಚವಲ್ : ೧. ಜನಿತ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಯರಾ ವನಿತೆಗಾಳಯರಾಗಿ ಬೆಳ್ಗೆರಯುಮಾ ಗಳಿಂ ಕೊಡೆಯಿದುಂ ಧಾಳಿಯರುಂ ಚವಲಗಳನು (ಶಾಕ್ಕಾ. ೩೦-೩೬) ; ಕರಿಯವ್ವಾಗಿ ಧೊರೆಗಾಳು ಬೀಸ್ಕಾಳು ಚ ವ ರಾ ವ (ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ. ೪೩). ೨. ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಊಳಿಗ : ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯ ಕಾಳಮ್ಮ ಕಾಲಾಳು ಚವಲದ ಚಕ್ಕ (ನಾಗಳ. ೦೬-೨೬). ಚವರ್ : ೧. ನನ ತಮ್ಮ ಎತ್ತರಿಸಿ ಬೀಸೋ ಚವರವ (ಗಡಿ. ೪೦). ಚವಲು : ೧. ಹಾಸಮ್ಮೊಜ್ಜರದ ಹಲಗೆಯ ತುಳಸಮ್ಮ ಬೀಸಮ್ಮು ದೆಲ್ಲ ಚವಲದ (ಜಾಪ್ರ. ೦೪). ಚೌರ್ಕ : ೧. " ಚೌರಮೆನೆ ತಾಂ ಬರ್ಚುಗ ಚಾಮರಕೆ " (ಕಪ್ಪ. ೭೭) ; ಚೌರ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದುವ ಚೌರ (ಆಮುಮಾ. ೩).

ಚಚರ ಬೀಸು=೧. ಚಾಮರದಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕು. ೨. (ಆಲಂ) ಪೊರಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆ : ಇನ್ನೂ ನಿಮಗೆಷ್ಟು ಚವರಾ ಬೀಸೋದು ಎಂದು ಕಸ ಉಡುಗುತ್ತ ಕಸಬರಿಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ (ಹುಣ್ಣಾ. ೫).

[<ಸಂ. ಚಾಮರ]

ಚವರಂಗ 'ಚೌರಂಗ' ನೋ.

ಚವರಬೊಂಬಾಳೆ, ಚವಲಬೊಂಬಾಳೆ, ಚೌರಬೊಂಬಾಳೆ (ನಾ). ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಚಾಮರದ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯ ಅಂದಣ,—ಪಾಲಕಿ: ಚವರಬೊಂಬಾಳೆ ಪಟ್ಟದ ರಾಜಗಳ್ಗಲದೆ ಯುವರಾಜ ಗುಂಟೆ ಲೋಕದೊಳು (ಭರತ. ೦೦-೩೬). ಚೆವಲಬೊಂಬಾಳೆ : ಧವರಿಸೀಗತೆಹರ . . . ಲಲಿತ ಚವಲಬೊಂಬಾಳವನೇಱಿ ಮೆಲ್ಲಡಿಯಿಟ್ಟು ವಿವರವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಜೀಸಂಕ. ೪೨-೨೨) ; ಚವಲಬೊಂಬಾಳವಿಳಿದ ಮಾಧವನು (ಜೀಸಂಕ. ೪೨-೩೭). ಚೌರಬೊಂಬಾಳೆ : ಒಪ್ಪುವ ಚೌರಬೊಂಬಾಳವದರ್ಗಂ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ತಾಶಪ. ೦೯-೩೭).

[ಚವರ + ದೊಂಬಾಳೆ]

ಚವರಿ, ಚವರಿ, ಚವರಿ, ಚವರಿ, ಚೌರಿ, ಚೌರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚವರೀಮೃಗದ ಕೂದಲು : ತನ್ನ ಬೆನ್ನೊಳ್ ಪರಿದೊಪ್ಪಲ್ ಕೇಶ ವಾಶಂ ಕಱುಪು ಚವರಿಯಂ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ (ಆಗಮಿ ೦೬-೦೩೩) ; ಬಾಲದ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ಚವರಿಯಂತೆ ಒಪ್ಪುವವು (ಮುಂಜಂತು. ೩-೫೫). ೨.= ಚವರ ೧ : ಬರುವಿನ ಬಳಿಯ ಚವರಿಯ ಬೀಸಿ ಮರೆತರ ತಲೆಯ ಶೂಲದೊಳ್ಸಿತ್ತಿ (ಶುಣ್ಯಾ. ೬೦೩. ೬-೩೦) ; ಚವರಿ ಸೀಗುರಿ ಮುಂದೆ ಯುವತಿಯರ್ ಕುವರರು (ಧೃಪರ್ವ. ೨-೩೦) ; ಮಹಾರಾಜರವರು ತಮ್ಮ ಭುಜಬಲದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ . . . ಸೂರೇಪಾನ, ಚವರಿ, ಪಟಪಾವಡೆ ಮುಂತಾದ ಬರುದುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು (ಕಾಮುಚ. ೩೩) ; ತಂಗಾಳಿಯಾ ಕೈಯಿಳಿಗಿರಿಸೀ ಎಳೆಲಾನ ಚವರಿ (ಗಿ. ೨-೪). ೩. ಶೆಂಗೆರು ಕೇಶ ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆಂದು ಜೋಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೂದಲ ಕುಚ್ಚು : ಗಂಗಾವನ (ಉಳ್ಳ) ಅವಳ ಜಡೆ ಚಿಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಚವರಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಜಡೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ (ಕೃಷ್ಣ). ಚವರಿ : ೨. ಕಂದಾಬರದ ಕಾಗಳೆ ಕಂಡಿದರೆ ಪರಬಳಸಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಚವರಿಯ ಕಟ್ಟಿ (ಎಳ್. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೪-೬ ; 1889 ↑). ೩. ವನಿತಾ ಚೊಲ್ಲೆಹಂ ಚವರಿಯುಹುದೆ ಚೂಡಾರತ್ನ (ನಿಸಿತಾ. ೦೦೯). ೪. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ : ಆಲರು ಚವರಿ ಬೈತಲೆವಣಿ ಮುತ್ತಿನ ಬಲಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದರೊಪ್ಪ ದೊಳು (ಧರ್ಮ. ೦೬-೨೫) ; ಬೆನಕ ನಿವ್ಮವ್ಯಾಗೆ ಬ್ಯೇಂಯ ಶಿವದಾರ ಕುಣಿಕಾಲು ಚವರೀ ಕೊನ ಮುಡಿಯೋ (ಹುಬ್ಬಹ. ೩೦); ಹೆಜ್ಜೆಗೆಲ್ಲಿ ಮರೆತೆ ಹವಳಾ ಜಾಣಾ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಮರೆತೆ ಚವರಿಯ (ಪ್ರಸಿರ. ೦೩೧). ಚವ್ವರಿ : ೧. ಸಮಚಿತ-ಹುವ್ವ, ವಾಲ-ಚವ್ವರಿಯ (ಜಾಹಬಳ. ೨-೬-೩೫ ಪ). ೨. ಕೋಳಗುಳಿಗ ನೀಡಿ ಚವ್ವರಿಗಳ ಬೀಸುವ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಸಡಗವ (ಪಡಕಾ. ೩೦) ; ಸತ್ತಿಗೆ ಸೀಗುರಿ ಸೂರೆಪಾನ ಕುಂಚೆ ಚವ್ವರಿ ಬೀಸಗಿರೆ . . . ಕಣ್ಮೇರವಾದಿ ಬರುದುಗಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಊಳಿಗಗುಡುತ್ತ (ಬಬ್ಬಿಸ. ೩೦-೨). ೩. ಎಡಗುಯ್ಯೊಳ್ ಕೊಟ್ಟಿರ್ದಾದಂತೆ ತಂಗೆಯ ಕೂಲಿ ನಂತೆ ಮುಡಿದ ಚವ್ವರಿಯಂತೆ ನೆಲಿಹನ ವೊಸರಂತೆ (ಪರ್ಮಾಪ್ತ. ೯-೦೪೨ ಅಡಿ). ೫. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : ದುರ್ಗನ ಶ್ರೀವಕವಾದ ಮೇಲೆ . . . ಸಿಕ್ಕಿದ ನಾಣ್ಯಗಳ ವಿವರ: ೬,೪೦೦,೦೦೦ –ಬ್ಯೀಸನಾಣ್ಯ . . . ೧,೦೦೦,೦೦೦ – ಚವ್ವರಿ (ಚಕ್ಕ.ಪಾ. ೦೦೩). ಚವ್ವರಿ : ೪. ಆಕೆ ಚವ್ವರಿ, ಬೈತಲೆವಣಿ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ಭಾಷಿ). ಚೌರಿ$_2$: ೨. ಅಳವಡಿಸಿಕ್ಕಿದಾ ಬಿಳಿಯ ಚೌರಿಗಳುಬ್ಬಲಕಾಂತಿ ನೀಳ್ದುಗೊಂದಲಿಸಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೬೩) ; ನೆಗಹ ಬೀಸುವ ಚೌರಿಗಳ ಸಸ್ಸಿಗೆ ಚರ್ಚರ್ಬಲವೆಲ್ಲಿ ದ್ಯೋಗಿಣಿ ದೃಗುವಲಕ್ಷಕ್ಕೆ ತೋಱಿದರು (ಕುಣ್ಣಕ್ಕೂರ್. ೯-೦೪). ೩. ಬಾರೆ ಮಾಣಿಕವನುಂಡು ಸಾದ ಕಿವಿಯಲಿ ಕೂಡು ಕಾಲ ಮೆಂಡೆಯವ ಮುಡಿ ಚೌರಿಯುಂ ಕಾಲ್ಬಟ್ಟು (ಚಚೆಸಾ. ೪-೨೪) ; ಅಂಗಿನೆ ಚೌರಿ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಮುಂಗೈಗೆ ತಾಳಿಯ ಬಿಗಿದು . . . ರಂಗನ ಸ್ಮರಿಸುತ ಹೊಱಗೆ ಹೊಱಟಳೆ (ಪ್ರಸಿರ. ೦-೦೦೦-೩). ೪. ಹರಳಿಂಗೆ ರನ್ನ ಕೆತ್ತಿಸಿದ ರಾಗಟ ಚೌರಿ ಗೊಂಡೆ ಮುತ್ತಿನ ಕಂಚ್ಚುಗಳು (ಕ್ರಿಳ್ಳಹಾ. ೦೦). ೬. (ವಂಟಿಪ ವಿಂಬಾಡಿವ ಗೆಳ್) ಆಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಕುಚ್ಚು : ಕಟ್ಟದ ಚೌರಿಗಳ್ ಗಗನಮಂ ಮಿಗೆ ಚುಂಬಿಸ ಕೂಡಿಗಳ್ ಕೊಂಡಿಗಳ್ (ಜಪಾಪ. ೦-೩೪) ; ಆಯದನು . . . ಕೂಣವ ಗಂಟೆಯು ಹೊಳೆ ಹೊಂಗಱಿಯ ಬಾಯಧಾರೆಯು ತ್ರಿಲೋಪವನಾಯತದ ಚೌರಿಗಳ ರಿವಭಟ್ಟನಾಯಂತದ ಕಡೆವಗಲಭುಕ್ತಿಯ ಕಕ್ಕಿಯನು ನೃತಿ (ಕುಣ್ಣಾ. ೩-೬೫) ; ಬಿಳಿಯ ಚೌರಿಯ ಮೇಲಂಗಟ್ಟಿನ ಹೊಳಕು ಮಿಗೆ ರಚಿಸಿದರು ಸತಿಯ ವಿವಾಹಮಂಂಟವ (ಶಿಸ. ೩-೬). ಚೌರಿ$_3$: ೩. ಜೌರಿ, ಟೇವ್ಲ, ಪಿನ್ನು ಮೊದಲಾದುವು ಹೆಂಗಸರ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ ಸಾಮಗ್ರಿ ಗಳು (ಜೀಶಾ). [<ಸಂ. ಚಮರೀ]

ಚವರಿಕೊಟ್ಟು, ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚವರಿ ಸೇರಿರುವ ತಲೆಯ ಆಭರಣ; ಚಿನ್ನದ ಕೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಿಟ್ಟಿರುವ ಚವರೀರೋಮ್ಯಗಳ ಕೂದಲಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೊಂಡೆ : ಚವರಿತೆಂಬುಂ : (ಕ). ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು : ರೇಗಟ, ಕೇದಗೆ, ಜೌರಿಕೊಟ್ಟು, ಜಡಬುಂಗಾರ, ಗೊಂಡ್ಯ . . . ಡಾಟು ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಲಪಾ. ೩೮). [ಚವರಿ + ಕೊಟ್ಟು$_{3,8}$]

ಚವರಿಕೊಪ್ಪು (ನಾ). = ಚವರಿಕೊಟ್ಟು : (ಕ). [ಚವರಿ + ಕೊಪ್ಪು]

ಚವರಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ,' ನೋ.

ಚವರಿವಿಜ್ಜಣ (ನಾ). ಚವರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ : ಚವರಿ ಬಿಜ್ಜಣವಿದಿ. ಬಾಗರ್ದ ಮಂಥುವರು, ಹೆದರುತಂಜುತೆ ಮೆಲ್ಲನೆಯೆ ಮಾತು ತೆಗೆದಳು (ಪ್ರಿ.ಆಚಾ. ೬೫೦-೫೫೩). [ಚವರಿ + ಬಿಜ್ಜಣ]

ಚವರಿವಿಗಿ (ನಾ).=ಚವರೀಮೈಗ್ ಮಜಿಯೊನಿಗಳ್ ಕಲಂಕದ ದಡಿಯಂ ತುದಿವಾಲದಿಂ ಬಟ್ಟಿಸಿ ಚವರಿವಿಗಿಂಗಳಂ (ಜಾಮಕ್ಕ. ೪೬-೨೫).

[ಚವರಿ + ವಿಗಿ]

ಚವರೀಮೈಗ (ನಾ).=ಚವುರೀಮೈಗ : "ಸ್ಮಮರ-ದೊಡ್ಡ ಚವ[ಜಾತಾಂ. ಮ]ರೀವಮೈಗ" (ಕರ್ನಾಂಶಿ. ೦೩೩). [<ಸಂ. ಚಮರೀವೃಗ]

ಚವರೆ (ನಾ). (?) : ದೇವಿಯರ ಚವರೆಯಲು × × × ಕಲುಕುಳ (ಕಾಶಾವ. ೦೯೩೫. ಕಾಡುಬು. ೩೮೨-೩೦ ; ?). [?]

ಚವರ್ಗ (ನಾ).[ವ್ಯಾಕ] ಚ, ಛ, ಜ, ಝ, ಞ ಎಂಬ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು : ಚಟುವರ್ಗ=ಚವರ್ಗ ಟವರ್ಗಂಗಳ್ (ಕಶಾವ. ೬೫ ಟೀಕೆ) ; ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕವರ್ಗ, ಚವರ್ಗ, ಟವರ್ಗ, ತವರ್ಗ, ಪವರ್ಗ ಎಂದು ಆಯಾ ವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಂಜನದ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಪುಲ್ಲಿಂ. ೦೩). [ಚ + ವರ್ಗ]

ಚವರ್ಲ ' ಚವರೆ' ನೋ.

ಚವಲ್ಯ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸುವುದೂ ; ಮುಡಿ ತೆಗೆಸುವುದು: ಚೌಲಕರ್ಮ: ಜಾವಳ ಇಳಿಸುವಿಕೆ (ಉಳ): ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಹಾಡುವ ಹಾಡುಗಳವೆ: ಚವಲದ ಹಾಡುಗಳವೆ (ಜಾಹಗೀ. ೦೬); ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ, ಚವಲ . . . ಮತೀಯ ಪೀರಗಳಿಗಳನ್ನು ಬಂಬಿಸುವ ಸಾವಿರಾರು ಹಾಡುಗಳವೆ (ಸುಚಾರ. ೦೨೫). [<ಸಂ. ಚೌಲ]

ಚವಲ್ಯ, ಚವಲ್ಲಿ, ಚೌಲ್ಯ, ಚೌಲ್ಲಿ (ನಾ). ಎರಡಾಣೆ ಬೆಲೆಯ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಾಣ್ಯ : ಒಂದು ಚವಲ 'ದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಡಬೇಕು (ಕಶಾಳ. ೪೬) ; ಅವರದು—ಚವಲದಲ್ಲಿಯ ಡೌಲು ! (ಸುತ್ತು.ಮು. ೦೩) ; ಒಂದು ಚವಲ ' ಇನಾಂ ' ಎಂದು ತಮ್ಮ ಒಕ್ಕಲಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಠಾವ. ೦೬೦). **ಚವಲ್ಲಿ** : ಗೌಡ ಬೇಡಬೇಡವೆಂದರೂ ಎರಡಾಣೆಯ ಚವಲಿ ಯೊಂದನ್ನು ಅವಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತುರುಕಿದರು (ಮುತುರಾಜ. ೪) : ' ಚವಲಿ ಮುಲ್ಲೆಯ ಡವಲು ' ಎಂಬಂತೆ ವಿಕೇಡ ಅಥರಣಗಳಲ್ಲಿದ್ದಿದ್ದರೂ (ಮುಂಗಾಳಿ. ೨೪). **ಚೌಲ್ಯ** : ನೀರು ತುಂಬಿದ ಪಂಚಪಾತ್ರೆಯೊಳಗೆ ಒಂದು ಚೌಲವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ . . . ದಕ್ಷಿಣೆಯಿಂದ ನೋಡಿರಿ : ಅದು ಪಾವಲಿಯಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಡು. ೬-೧೩). **ಚೌಲ್ಲಿ** : ಗಡಿಯಾಳಗಳು ತೀರ ಸಣ್ಣವೆಂದರೆ ಚೌಲ್ಲಿಯಷ್ಟು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಡು. ೩-೮೬).

[<ಮರಾ. ಚವಲ್, ಚವಲೀ. / ತಮು. ಚವಲ ;

ತುಳು. ಚವಲಿಸ ; ತೆಲು. ಚವಲ]

ಚವಲಂಬ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿವೆ : ರೆಪ್ಪೆ: "ಚವಲಂಬಮೆಂದು ಕಣ್ಣೆವೆ" (ಆವಿಕಂ. ೧೬೩); ಪೊಂಗಿಯಂಯ ಕೆವಲಂಬಂ ಚವಲಂಬಮಾಡದ ಮುನ್ನ ನೋಡುವಿನಂ ವೇಗಚ್ಚಂ (ಜಾಮಕ್ಕ. ೧೪೩-೨) ; ಚವಲಂಬವನವಲಂಬಿಸಿ ನಗೆಯು ಕಣ್ಣ ಗೊನೆಗಿದೆ (ಅರಂಬು. ೪೯-೧೦). [?]

ಚವಲಬೊಂದೊಳ್ 'ಚವರಬೊಂಬಾಳ್' ನೋ.

ಚವಲಿ, ಚವಲೆ ' ಚವರಿ' ನೋ.

ಚವಲ್ಲಿ ' ಚವಲ್ಯ ' ನೋ.

ಚವಲಿತುಂಬು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂ : ಉಪರಣ : ಆಕೆ ಚವಲಿತುಂಬು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ಡಿಪ್ರ).

[ಚವಲಿ(<ಚವರಿ) + ಿಂಬು]

ಚವಲೆ, ಚವಳೆ, ಜವಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ; ಗೋರಿ ಕಾಯಿ: ಹೀರೆ ಸೌತೆ ಕೂಷ್ಮಾಂಡೆಶಿಗುಗುರಿ ಕಾರಸೆಗದಳ ಚವಳೆ ಬಿಂಬಂ ಬಿಬುಸೇಆದ ಮಡಿವಾಗಲ ಹಾಗಲ . . . ಶಾಖಾಗಳಂ ಸೆಲೆ ಸಂಭಾರಂ ಬೊರಿದುಟ್ಟನಕಾಯಿಗಳೆದೆವಾದಿರಲೆದಿಡದೆ (ಮುಡಿಪು. ೩೬-೬); ಚವಳೆ, ಬದನೆ, ಅವರೆ, ಸವತಿ, ಕೋತಂಬರಿ, ಸಾಸಿವೆ, ಮುಂತಾದ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ವಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳು (ಕಳಾಗೆ. ೪೭೭) ; ಗೋವಿನ ಕೋಳರೆದಿಂದೆ ಚವಳಯನ್ನು ತುಸು ಕೂಡಿಸಿದರೆ, ಬಾಳಕ ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವದು (ಗಿಪಾಗ್ರಾ.ಸ. ೭೦). **ಚವಳೆ** : ಚವಳೆ ಹೀರಿ ಹಾಗಲು . . . ಎಂಬ ಕಾಯಿ ಎರೆ ವಲ್ಲಿಗಳು (ಮುಂಬಡು. ೩-೦೯೩). ಜವಳ್ಳೆ. 'ಜವಳೆಕಾಯಿ' ವರ್ಸಾ.

[← ಮರಾ. ಚವಲೀ, ಚಂವಳೀ]

ಚವಳೆಕಾಯಿ, ಜವಳೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಗೋರೀಕಾಯಿ: ಅವ್ವ ಯ್ಯಿಂರಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಟ್ಟ ಚವಳೆಕಾಯಿ ಅರಿಸುತ್ತ . . . ಕೂತಿದ್ದಳು (ಪ್ರಸಿ. ೩೭೦). **ಜವಳೆಕಾಯಿ** : ಕಡೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಗೋರಿಕಾಯಿಯನ್ನು ' ಜವಳೀ ಕಾಯಿ ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಸುಪರ್ಣ. ೫೬೦).

[ಚವಳೆ + ಕಾಯಿ(<ಕಾಯ್)]

ಚವಳೆ 'ಚವಳಿ' ನೋ.

ಚವಿ (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : "ಕಳೆಗಿದಿರು ವಿಸುಗು . . . ಬೆಳಗುಂ ಚವಿಯುಂ ತಿರವೆಸರ್ ಕಾಂಗಿಗೆ " (ಕಬ್ಬಮಾ. ೦೩) ; ನುಡಿಯೆ ವಲ್ಲಳ್ ಚ[ಜಾತಾಂ. ಛ]ವಿಯುಂ ತುಟದಳರೆ ಕೆಂವುಮೇಂ ಕೆದಱಿದುದೋ (ಆರ್ಜಿತ. ೦-೧೩) ; ಮಿಸುನಿ ರಕುಂದ ಚವಿ[ಜಾತಾಂ. ರತ್ನಪ್ರಭೆ]ಗಳಲ್ಲಿ ರಂಜಿಸುವ ಮಂಟಪದೊಳಗೆ . . . ಅವನೀಶನಿದ್ದನು ಸಿಂಹಪೀಠದಲಿ (ಪಠಾವ. ೪-೨೫).

[<ಸಂ. ಛವಿ]

ಚವಿಕೆ (ನಾ). ಮೊಣಸಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : (ಕ).

[←ಮರಾ. ಚವಕ್]

ಚವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳತಳಿಸು; ವಿರಗು; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಹೊಳೆ.

ಚವಿಚವಿಸು, ಚವಚವಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹರೆಯೋಲೆ ಮಕರಿಕಾವಶ್ರ ಮುಸಿಕುತಿ ಸಗ್ಗಾಗಿಯ ತಿಲಕೆ ಚವಿಚವಿಸೆ (ಧರಣಿ. ೪೦-೫೬) ; ನೀನೀಗ ಧವಳವಟ್ಟೆಯ ನೊಂಕೆ ಮೊಗದೊಳ್ ಜಿ ವೇಹಕ ಚವಚವಿಸುವ ದೆಂದರವರು (ಧರಣಿ. ೦೪-೦೫೬). [ಚವಿ + ಿಸು]

ಚವ್ವು 'ಚ್ವೆ' ನೋ.

ಚವ್ವೆ 'ಚೆವ್ವೆ' ನೋ.

ಚವ್ವಂಡನಾಯಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಲೋಕವಿದ್ಯಾಧರನ ವಾಳೆಯಂಜ್ಞಪ್ಪ ಚವ್ವಣ್ಣನಾಯಕ ಅವಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಬಸದಿಗೆ (ಎಕ್ಷ. VI, ಕಡೂರು. ೦-೦೦ ; ಸಾ. ೨೨೦. [<ಚಾವಂಡ + ನಾಯಕ]

ಚವ್ಹಳ 'ಚ್ಹೌಕ್' ನೋ.

ಚವ್ಹಳಛತ್ರಿ (ನಾ). ಚೆಚ್ಚೌಕವಾದ ಕೊಡೆ,—ಛತ್ರಿ: ಮುತ್ತಿನ ಚವ್ಹಳಛತ್ರಿ ವಲ್ಲವರ ಜಲ್ಲರಿಗತ್ರಿದವು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೭-೪೩). 'ಚವ್ಹಳಸತ್ರಿಗೆ' ಪರಾ.

[ಚವ್ಹಳ (<ಚೌಕ್) + ಛತ್ರಿ]

ಚವ್ಹಳಕವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಭುವನಕೇಸರಿಯ ಸೀರೆ ಶುಭ್ರ ಪಟ್ಟಾನೊಳ್ ನವರಂಗವ್ಯ ಕರ್ಕವಡ ಚವ್ಹಳಕವಳಿಯು ಸಿಂಹಕಾಂತಕ ಕಂಠಿಯು ಅವಳಿದೇವನ ಮನೆದೊಳಗೆ (ಆಮುಸಾ. ೪-೨೩).

[ಚವ್ಹಳ (<ಚೌಕ್) + ಪಳ್ಳ (<ಪಟ್ಟು)]

ಚವ್ಹಳಸತ್ರಿಗೆ 'ಚೌಕಸತ್ರಿಗೆ' ನೋ.

ಚವ್ಹಳಿ 'ಚ್ಹೆಳಿ' ನೋ.

ಚವ್ಹಳಿ 'ಚೌಕಿ' ನೋ.

ಚವ್ಹಳಿಗೆ 'ಚೌಕಿಗೆ' ನೋ.

ಚವುಕು 'ಚೌಕ$_2$ ' ನೋ.

ಚವುಕುಳಿ 'ಚೌಕಳಿ' ನೋ.

ಚವುಗಾವೆ 'ಚೌಗಾವೆ' ನೋ.

ಚವುಟು (ನಾ). (?) : ಪಟ್ಟನೇಗಾಣ (ವಾಣಿ) × × × ಮಾನಿ ಚವುಟುಂ ಪ್ರತಿಗೃಹೇ ಮಾಲಾಕಾರಿಷು ಪುಃಪಸೂತ್ರತ್ರಯಂ ಚ ದತ್ತವಾನ್ (ಕಇಆ. ೬೦-೪೫-೬೨ ; 1104). [?]

ಚವುಡಂಗಿ, ಚೌಡಂಗಿ, ತವುಡಂಗಿ, ತೌಡಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮೂತ್ರರಕ್ತಕ್ಕೆ:—ಚತುರ್ಭಾಗ ಚವುಡಂಗಿರಸ ಆವಿನ ನೊರೆಪಾಲು ಕುಡಿಸುವುದು (ವೈದ್ಯವಿ. ೧೨೪). **ಚೌಡಂಗಿ :** ಚೌಡಂಗಿ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ನೆಲ ಗುಳ್ಳದ ರಸ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ರಸ (ಸಳಪ್ರ. ಪರಿ. ೪೪೪). **ತವುಡಂಗಿ:** "ತವು [ಪಾಠಾಂ. ತೌ]ಡಂಗಿ ಅಜಗಂಧಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೬೨). **ತೌಡಂಗಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚವುಡಿ 'ಚಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಚವುತಿ 'ಚೌತಿ' ನೋ.

ಚವುಥಾಯ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚವುದಂತ 'ಚೌದಂತ' ನೋ.

ಚವುದರಿ 'ಚೌಧುರಿ' ನೋ.

ಚವುದಳ 'ಚೌದಳ' ನೋ.

ಚವುಪಟವಮಲ್ಲ 'ಚೌವಟವಮಲ್ಲ' ನೋ.

ಚವುಪದಿ 'ಚೌಪದಿ' ನೋ.

ಚವುಪರ್ಣ (ನಾ). ಗರುಡ : [ಸಿ]ಲೆಯೊಳು ಕಾಣ್ವಾನಂ ಜಲದೊಳಂಬುಜ ದಾಶರಥಿಗೆ ರಾಘವಂ ಕಲಿ ಚವುಪರ್ಣ್ಣನಾ ವಿನತೆಗಂತನುರಾಗದೆ ಪುಟ್ಟಿ ಕೀರ್ತ್ತಿಯಂ ನಿಲಿಸುವ ಪಾಂಗಿನಿಂ (ಕಇ. IV, ೨೨-೦೬ ; 1024). [<ಸಂ. ಸುಪರ್ಣ]

ಚವುಬಾರ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚವುರ$_1$ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚವುರ$_2$ 'ಚೌರ$_1$' ನೋ.

ಚವುರಸ 'ಚೌರಸ' ನೋ.

ಚವುರಾಶಿ 'ಚೌರಾಸಿ' ನೋ.

ಚವುರಿ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚವುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಾಮರ ಬೀಸು; ಚಾಮರಸೇವೆ ಮಾಡು: ಎಸಳೆಸಳಿನ ಸಿರಸಲ ಚವುರಿಸುವದು ಮೈಯನ್ನೆ ಬೀಸಲು ಮೈನವಿರೇರಿದ ನೇರಿಳೆ ನವಕನ್ನೆ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೪೯-೭). [ಚವುರ (<ಚವರ) + – ಇಸು$_3$]

ಚವುರಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೃಷಿಗಿ. ೦೪-೨೬೪). [ಚವುರಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಚವುಲ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚವುಲಿ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚವುವಟ್ಟೆ, ಚವ್ವಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿಗಳ . ೨. ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿ ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌವಟ ; ಚೌಕ : ಜೂದಿನ ಕಟ್ಟೆ ಮೈಲಿಗೆ ಸಂತೆಯಂಗಡಿ ಬೀದಿ ಚವುವಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಟ್ಟೆ, ಚಾವ್ವಟ್ಟೆ]ಗಳೊಳಗೆ ಬಾದುರನವರ ಕಾಣದೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೮-೦೨೮). **ಚವ್ವಟ್ಟೆ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚವು$_1$ (<ಚೌ$_1$) + ಬಟ್ಟೆ$_3$]

ಚವುಷಟ್ಟಿ 'ಚೌಷಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚವುಸರ 'ಚೌಸರ' ನೋ.

ಚವುಳಪ್ರಪ್ತ (ನಾ). ಸವುಳಂಭೂಮಿ ; ಚೌಳುನೆಲ (?) ಗೋವಣ್ಣ ದೇವಣ್ಣಂಗಳ ಕಯಲು ಕೊಂಡ ಚವುಳಪ್ರಪ್ತದ ಕಂಬ ೩ ಕಂ ಸಿಧಾಯ ಬೆ ೩ (ಎಕ. XI, ಹೊಳೆಕೆ. ೦೩೬-೬೩ ; 1307). [ಚವುಳು (<ಸವುಳು$_1$) + ಪ್ರಪ್ತ ?]

ಚವುಳಿ 'ಚೌಳಿ$_1$' ನೋ.

ಚವುಳು 'ಸವುಳು$_1$' ನೋ.

ಚವುಳುಪ್ಪು 'ಸವುಳುಪ್ಪು' ನೋ.

ಚವುಳುಭೂಮಿ 'ಸವುಳುಭೂಮಿ' ನೋ.

ಚವುಳುಮಣ್ಣು 'ಸವುಳುಮಣ್ಣು' ನೋ.

ಚವೆ 'ಚವ್ವೆ' ನೋ.

ಚವ್ಯ (ನಾ). = ಚವ್ವೆ : "ಕೃಕವಾಕು ಮಸ್ತಕಂ ನೇತ್ರಿಯೆನೆ ಚವ್ಯವಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಮಕ್ಕು, ಚವ್ವೆಯಕ್ಕು] " (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೮) ; " ಚಕ್ರಿಕಾ – ಚವ್ಯ " (ಓಷಧಿ. ೫೩) : ತ್ರಿಕಟುಕಮುಂ . . . ಜೀರಕ ಚವ್ಯ ಲವಣ ಸಂವರ್ಚಕಮಮೃತಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಶೂಲಾಪಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೦-೦೦). [ಸಂ.]

ಚವ್ವ$_1$ 'ಚವ್ವೆ' ನೋ.

ಚವ್ವ$_2$ 'ಚೌ$_1$' ನೋ.

ಚವ್ವ$_3$ 'ಚವ$_2$' ನೋ.

ಚವ್ವಂಗುಲ 'ಚೌವಂಗುಲ' ನೋ.

ಚವ್ವಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹದಗೆಡು ; ರೀತಿಗೆಡು : ಕಾಲು ಬಿದ್ದರು ಇವಗ ಕರುಣ ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ ನೀತಿ ನಡಾವಳಿಯಿಂದ ಚವ್ವಗೆಟ್ಟೆನೆ, ಮತಿಗೆಟ್ಟೆನೆ (ಮಡ್ಯಾಹಿ. ೮೩). [ಚವ್ವ$_3$ (<ಚವ$_2$) + ಕೆಡು$_1$]

ಚವ್ವಟ 'ಚೌವಟ್ಟ' ನೋ.

ಚವ್ವಟ್ಟೆ 'ಚವುವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚವ್ವಲಿಸು 'ಜವ್ವರಿಸು' ನೋ.

ಚವ್ವಾಳಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಉದ್ದವಾದ ನಾಲ್ಕು ಸೀಳುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಹೊಲಿದ ಚೌಕಾಕಾರದ ಬಟ್ಟೆ ; ಹಾಸುವ ಜಮಖಾನದಂತಹ ಬಟ್ಟೆ : ಆ ಹೊರಸಿನ ಮೇಲೆ ಏನೋ ಒಂದು ಚವ್ವಾಳಿಯ ಹಾಗೆ ಒಗೆದದ್ದು (ಕನ್ನಡಿ. ೦೦೨) ; ಒಬ್ಬಳು ಚವ್ವಾಳಿಯ ಒಂದು ಚುಂಗು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು . . . ಧೂಳೆಬ್ಬಿಸಿದ್ದರೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೩೪). [← ಮರಾ. ಚವಾಳ, ಚವಾಳೀ]

ಚವ್ವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸುವಾಗ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ಆ ಚಳಗಾಳಗೆ ಶಿವು . . . ಕುಸಗುಡಹತ್ತಿದ. ಪಾರ್ವತಿ ಅವನ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿಯೇ ಮಲಗಿ ಚವ್ವಿಬಡಿಯ ಹತ್ತಿದಳು (ನಡುಗೂೋ. ೩೮).

ಚವ್ವೀಶ 'ಚೌವೀಸ' ನೋ.

ಚವ್ವೆ, ಚವೆ, ಚವ್ವ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕೃಕವಾಕು ಮಸ್ತಕಂ ನೇತ್ರಿಯೆನೆ ಚವ್ವೆಯಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ಯವಕ್ಕು, ಚವ್ವಮಕ್ಕು]" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೮). **ಚವೆ :** ತಾಳೀಸವತ್ರ ದುಡ್ಡು ೩ ತೂಕ, ಮೆಣಸು ದುಡ್ಡು ೩ ತೂಕ, ಚವೆ ದು ೩ ತೂಕ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಇಡಿದು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ವೈದ್ಯವಿ. ೩೨). **ಚವ್ವ$_1$:** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಚವ್ಯಾ]

ಚಷಕ (ನಾ). ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಬಟ್ಟಲು ; ಪಾನಪಾತ್ರೆ : "ಮಧುಪಾತ್ರಂ ಚಷಕಂ" (ವಸು.ಕೋ. ೪೯-೨೬) ; " ಗರ್ಹಕಃ, ಅನುತರ್ಷಃ, ಚಷಕಃ, ಸರಕಃ—ಈಳಿ ತಿಳಿವಟ್ಟಲ್ " (ಹಲಾಯು. ೫೪-೦೬೨) ; ಇರೆ ನವ ಪದ್ಮರಾಗ ಚಷಕಂ ನಿಜಹಸ್ತತಳಾಗ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೬-೦೦೫). [ಸಂ.]

ಚಷಕಭಾಂಡ (ನಾ). ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ : ಕಡುಮುಳಿದವರ್ನೂಂಕೆ ಚಷಕ ಭಾಂಡದ ಮೇಲೆ ಪೊಡೆಗೆಡೆಯುತೆ (ಆರಾಚ. ೬-೦೩). [ಚಷಕ + ಭಾಂಡ]

ಚಷಾಲ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ತುದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ ಮರದ ಬಳೆ: ಯೂಪಮಂತೇಕವಿಂಶತಿಗಳುತ್ಕೃಷ್ಟ ತ್ರಿವೃತ್ಸೂತ್ರಭೂಷಿತ ಚಷಾಲದಿಂ ಮೆಱೆದುವಾ ಮಂಟಪದೊಳು (ಶ್ರೀಮಿಥಾ. ೩೩-೩೭).

[ಸಂ.]

ಚಷ್ಮ(ನಾ). ಅಪಹರಿಸುವುದು ; ಲಪಟಾಯಿಸುವುದು : ಹೊರಡುವವರು . . . ಹೆಣ್ಣಿನವರಲ್ಲಿ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾತ್ರೆ-ಪಳಗಗಳನ್ನು 'ಚಷ್ಮ' ಹೊಡೆದಿದ್ದರು (ಪುನಿಚಿ. ೨೫) : ಹಗಲು ಹೂ ಮೊಡುವುದು, ರಾತ್ರಿ ಹೂವಿನ ಕಾಲು ತಲೆ ಕಡಿದು 'ಚಷ್ಮ' ಮಾಡುವುದು (ದೀಪಚಿ. I, ೭) : ಅಪ್ಪನ ಪಾಕೀಟನೊಳಗಿಂದ ಐದುರೂಪಾಯಿಯ ನೋಟನ್ನು ಚಷ್ಮಮಾಡಿ . . . ಒಂದು ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ್ದನು (ಗಂಮಾಯಿ. ೫೪).

[←ಹಿಂ. ಚಸನಾ ; ಮರಾ. ಚಸಣೇ=ಮೋಸ]

ಚಷ್ಮ (ನಾ). ಕನ್ನಡಕ ; ಉಪನೇತ್ರ ; ಚಾಳೀಸು (ಉಕ) : ದಶದಿಶೆ ನಿಶೆಯು, ಜಗವೆಲ್ಲಾ ನಿಶೆಯು ನಿಶನಿರಂತರ ಚಷ್ಮ (ಚಿಂತಸ. ೭೫-೯).

[←ಪಾರ. ಚಷ್ಮಾ; ಹಿಂ. ಚಶ್ಮಾ; ಮರಾ. ಚಷ್ಮಾ, ಚಶ್ಮಾ, ಚಸ್ಮಾ]

ಚಸಕ (ನಾ).=ಚಷಕ: " ಚಸಕ-ಶಾಕಗಳ ಪಾತ್ರೆ " (ಅಶಾನಿ. ೧೦-೦೭).

[<ಸಂ. ಚಷಕ]

ಚಹ, ಚಹಾ, ಚಾ₂ (ನಾ). ಟೀಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾನೀಯ : ಚಹದ ಗಿಡದ ಮೂಲಸ್ಥಾನವು ಚೀನ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೦೩೪) ; ಚಹಕ್ಕೆ ರೊಕ್ಕ ನೀನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು (ಚಿಂದುಬಿ. ೫೭) ; ಎರಡು ಕಪ್ಪು ಚಹ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳು (ಅಬೋಲೇ. ೦೪೯). **ಚಹಾ:** ಚಹಾತೊಪ್ಪಲದ ಬೀಜವು ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಕಸಕಸಿಯಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೦) ; ಚಹಾ ಆಗಲಿ, ಬಿಸಿ ಇರುವಾಗಲೆ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಒಂಬಿದ. ೧೭೦); ಗೋಪಾಲ ಎರಡು ಚಹಾ ತಗೊಂಡು ಬಾ (ಬೆನ್ನುಹಿಂ. ೧೦). **ಚಾ₂ :** ಒಂದೊಂದು ಕಪ್ಪು 'ಚಾ'ನಾದರೂ ಕುಡಿಯೋಣ (ಚಿಂದುಬಿ. ೫೬) ; ಇಬ್ಬರು ಚಾ ಕುಡೀಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದರು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೦).

[←ಚೀನಿ. ಚಾ. / ಪೋರ್ಚು.ಚಾ. / ಹಿಂ. ಚಾ, ಚಾಯ್ ; ಮರಾ. ಚಹಾ]

ಚಹಡ, ಚಹಡಿ, ಚಹಡೆ, ಚಾಡ₁, ಚಾಡಿ, ಚಾಹಡ, ಛಾಡ, ಛಾಡಿ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು ; ಕೊಂಡೆಯ ; ಪಿಸುಣು : ವೈಶೂನ್ಯವೆಂಬುದು ಪರರ ಕೆಡಿಪೆನೆಂಬಾಸುರ ಚಹಡ ಕೊಂಡೆಯವು (ದ್ವಾದಶಾ. ೨೯-೬೬೦). ೨. ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು ; ಚಾಡಿಕೋರ; ಹಿಸುಣ: "ದುಸ್ಮಿತಿಪ್ರೇರಕಂ ಚಹಡಂ" (ಮುಂಗರಾ. ೬೨-೨೫); ವೀರೇಶ ನೀಂ ಸೌಂದರ್ಯದೂವಾಟಮಂ ತೊಳೆದು ಪೊದಿಸು ನಾರದ ಸ್ನೇಹ ಚಹಡನಾಗು (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೬೦). 'ಚಹಡತನ' ಪರಾ. **ಚಹಡಿ:** ೧. ನಾರದನು ಚಹಡಿಯ ಹೇಳಿ ಹಲವಂಗದಲಿ ಬಳಿಕಾ ಘಾಳಿಯನು ಕಳುಹಿದನು ಕೋಪಾಗ್ನಿಯನು ಹೊತ್ತಿಕ್ಕಿ (ತಿಮ್ಮಕಾಂ. ೫-೦೦೭) ; ಖಳ ನಾರದ ಬಂದು ಬಾಣನೊಳ್ ಚಹಡಿಯ ಹೇಳಲುಜ್ಜುಗ ವೆತ್ತನಂತೆ (ಪೋಹಕ. ೩೩-೪೦) ; ಮಂಚಣ್ಣ ಚಹಡಿಯಂ ವಿಸ್ತಾರದಿಂ ಪೇಳೆ (ಚಿಬಪು. ೭ ಸೂಚನೆ). **ಚಹಡೆ:** ೧. ದುರ್ಜನರ ಚಹಡೆಯ ಮಾತುಗಳ ಕೇಳ್ದು (ಚಿಂಪು. ೮-೯). **ಚಾಡ₁ :** ೧. ನಾರದಂ . . . ಚಾಡವ ವೇಳೆ (ಗುರುಚಾ. ೮-೭೨) ; ಆಡದಿರು ಪುಸಿ ನಿಂದ್ಯ ನಿಷ್ಠುರ ಚಾಡಮಂ (ಶಂಕಾಡಾ. ೦೬-೪೮). **ಚಾಡಿ :** ೧. "ಪಿಸುಣ ಕೊಂಡೆಯ ಚಾಡಿಯನೆ ಕುಪ್ಪಿತಕ್ಕೆ ವೆಸರೆಸೆಗು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೬) ; ಚಾಡಿಗಳ್ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲಿ ನುಡಿದಾಡುವ ನಾಲಿಗೆ ಕೀಳುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೩೯-೩) ; ಅಠಮಾರ್ತ್ರೆಮಾಡಿ ಚಾಡಿಯ ಹೇಳಿದರು (ಎಳ. XI, ಪೊಳೆಕಾ. ೯-೬. 1551) ; ಅವರು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ, ಬಿಡದೆ ಹೋದರೆ ದೋಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಚಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು (ಕೃಷಾಅ.೩೩೦). ೩. ಸೂಚನೆ.'ಚಾಡಿಯೋಲೆ 'ಪರಾ. **ಚಾಹಡ:** ೧. ಮಹರಸಿಕತನದೊಳು ಚಾಹಡವ ಪೇಳೆ ದೇವದಾನವರು ಕನಲ್ದುರುಳುತಿಹರು (ಪ್ರಭುಪು.೭-೩೭). **ಛಾಡ:** ೧. ಛಾಡವ ವೇಳೆ ಉತ್ತಮರನ್ನು ಬಳಲಿಸಿ ನಾಡೊಳು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೈವ ದ್ರೋಹತನದಲ್ಲಿ ಆಡಬಾರದ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲ ಸರ್ವದಾ ಪೊಡಿಸಿನುಡಿವುತ್ತ (ವಿಸಾಸು. ೮೪-೬). **ಛಾಡಿ:** ೧. ಛಾ[ಪಾಕಾಂ. ಚಾ]ಡಿ ಹೇಳಲುಬೇಡ ನಾಲಿಗೆ ನಿನ್ನ ಬೇಡಿಕೊಂಬುವೆನು ನಾಲಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೦೮೩-೨) ; ಬೇಡಿರಿ ಬೇಡಿರಿ ಹೀಗೆ ಛಾಡಿ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಯಾರು ಕಲಿಸಿದರು (ಜನನಾ.೦೦೩). [?. / ತಮಿ. ತುಳು. ತೆಲು. ಚಾಡಿ./ಮರಾ. ಚಹಾಡ್, ಚಹಾಡೀ, ಚಾಡೀ]

ಚಹಡತನ, ಚಾಡತನ(ನಾ). ಚಾಡಿಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವ; ಚಾಡಿಕೋರತನ: ಚಹಡತನಗಳನಱಿಯೆ ಏಗುವೆ ನೀನು ಹಸುಳೆಯಲಾ (ಕೌಶಿಕಾ. ೧೮ ೫೮). **ಚಾಡತನ:** (ಕ). [ಚಹಡ + – ತನ]

ಚಹಡಿ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಹಡೆ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಹರೆ, ಚೇರೆ, ಚೇಹರಾ (ನಾ). ಕೃತಿ ; ಆಮುದ್ರೆ ; ಲಕ್ಷಣ : ಅವನಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲೂ ನಾಟಕದ ಚಹರೆ ರೀತಿ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಂಹೂ. ೧೭) ; ಈ ಬಂದೂಕಿನ ಚಹರೆಯೂ . . . ನಿನ್ನ ಬಂದೂಕಿನ ಚಹರೆಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ (ಪಂಜಪಂ. ೨೨೦). 'ಮುಖಚಹರೆ' ಪರಾ. **ಚೇರೆ :** ಆರು ತಿಂಗಳ ಕೂಸು, ಚೇರೆ ಬದಲಾಯಿಸಿತು (ಕನ್ನಶಾ. ೦೮೯). **ಚೇಹರಾ :** ನಮಗೆ ಮೊದಲು ಚೇಹರಾ ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸಬೇಕು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೦೮). [←ಪಾರ. ಚಿಹ್ರಾ; ಹಿಂ. ಚೆಹರಾ; ಮರಾ. ಚಹರಾ, ಚೇಹರಾ, ಚೇಹೇರಾ]

ಚಹರೆಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಆಕಾರ, ಲಕ್ಷಣ, ಮುಖಮುದ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿವರ,-ತಪಶೀಲು : ಸಾಹಿತಿಯ ಚಹರೆಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಬರೆಯ ಹೊರಟವನು ಅವನ ಬಡತನವನ್ನು ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸದೆ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ (ಅಲಮ. ೧೦೪). [ಚಹರೆ + ಪಟ್ಟಿ₂]

ಚಹಾ 'ಚಹ' ನೋ.

ಚಹಾಪಾಣಿ (ನಾ). ಚಹ, ತಿಂಡಿ, ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಚಹ ಹಾಗೂ ಫಲಾಹಾರ : ಅವನು ಚಾಚಿದ ಬಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಈ ಚಹಾಪಾಣಿಯ ವೆಚ್ಚವೂ ಸೇರಿತ್ತು (ಚೇಳನ್ನೆ. ೦೦೪).

[←ಮರಾ. ಚಹಾಪಾಣೇ]

ಚಹಾಪಾನ (ನಾ). ಚಹವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು : ಚಹಾಪಾನ ನಮ್ಮ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಗಿಸಿದುದಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ನವಚೇತನ ನೀಡಿತು (ಶಾಲಯಾ. ೦). [ಚಹಾ (<ಚಹ) + ಪಾನ]

ಚಳ₁ 'ಚಲ₁' ನೋ.

ಚಳ₂ 'ಚಲ₂' ನೋ.

ಚಳ₃ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ: ಮಲಯರುಹಂ ನುಗ್ಗಿಯ ಬೇರ್ ಜಲಮಂಬುದಮಣಿಲೆ ಮಾಂಸಿ ಚಳಮೇಲೆಯಿವಂ ತಳಿವುದು (ಲೋಕೋಪ. ೬-೪೩). [?]

ಚಳಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಔಷಧಿ ದ್ರವ್ಯ : ಹಲಸಂದೆ ಔಡಲ ಚಳಂಕಿ ಇವು ಕ್ರಿಮಿದೋಷಹರ (ಅಶ್ವಲೇ. ೯೧-೨). [?]

ಚಳಕ್ಕ₁ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಳಕ್ಕ₂ (ನಾ). ೧. ವೇಗ; ಚಪಲತೆ ; ಶೀಘ್ರತೆ: "ಚಳಕಮೆನಲ್ ವಹಿಲವೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದರ್ಗ್ರ" (ಧಾರನಿ. ೦೧): ಕಲಕಿದನು ಬಲಜಲಧಿಯನು ಬಲು ಚಳಕದಲಿ ತೆಗೆದೆಸುತ (ಸಂಭಪ. ೦೯-೭): ಊರ್ಮಿಳಾಪತಿ

ಚಳಕ[ಜಾಣಾಂ. ದಳಯ, ನಿಳಯ]ದಿಂದ್ಯತಂದು ಕಂದನು ಕಪಟರಕ್ಕಸಿಯ (ತೆಹರಿ. ೩-೪-೨೬) ; ಚಳಕದ ಕಸಿವರ ಫಲ್ಟುವನೀವುದು (ಕೆಳ್ತ. ೦೦-೫೪). ೨. ಜಾಣ್ಮೆ ; ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ ; ಚಮತ್ಕಾರ : ಆ ಬಿಲ್ಲನಾರಥವ ತಳುವದೆ ಕಡಿದು ಭಂಗಿಪಡನವನ ಕೈಯ ಚಳಕವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ವೀಪುಸಿಂಗ. ೦೩-೬೯) ; ಈ ಲುಳಿಯಾ ಪಿನ್ನ ಮಿಯೊಡಲ್ಮಣಿತ ಮಿಯಾಂದಾಳಾಗಿ ಬೀಡಿಯಾ ಚಳಕಂ ಶ್ರೀಚಿದೇವನೆಸರ್ ಮೆಱೆಗುಂ (ಚಳವಿ. ೪-೦೨೪) ; ಬಿರಿಮುಗುಳ ಬಿರಿಸುತ್ತರಿದರಸು ಕರದ ಚಳಕದಲಿ (ಅಂರಿಶಾ. ೪-೨೬) ; ಕೆಲವರು ರಂಗೇರಿಯ ಕೆಳಗೆ ತೂರುವ ಚಳಕವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು (ಪಟಬಿ. ೭೦). 'ಚಾಲಾಕು' ಪರಾ. : [?]

ಚಳಕಿ 'ಚಡಿತೆ' ನೋ.

ಚಳಕ್ಕೆ (ನಾ). (?) : ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹದೇವರ ಅಮಿತವಡಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಗಿ ಸಿ ಚಳಕಯ ವಿಸ್ತಿಯನು (ಅಳ. VI, ೪೮೩೦. ೨೮-೪೭ ; 1223 ?). [?]

ಚಳಕಿಗೆ, ಚಳಕಿಗೆ (ನಾ). ತೋಳಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ ; ತೋಳ್ಬಳೆ : ಬಂದಿ: ದ್ವಿಗುಣಸಿ ಚಿವರಜಮಂ ಪೊಳೆವುಗುರ್ಗರ್ ಚಳಕಿಗೆಯ ಪೊಜ್ಜೆ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ತಲಿಸ್ತ್ರಗಮಲಂಕಾಮಳೆ ಮೇಗಣೊಳ್ಗಾಯಿಂ ಕುಜಾಭೋಗಮಿಶ್ಮಿದರ್ ಚಪರಜಮಂ (ಪಾಪ್ಪಕ. ೮-೦೦೨) ; ದ್ಯುತಿವೀಜುವ ಮುತ್ತಿನ ಚಳಕಿಗೆಯಂ ಯುವತಿಯ ನಲತೊಳ್ಗೆ ಕಟ್ಟಿದರ್ ಮತೆನ್ಪೊರ್ವರ್ (ಆಸಿ. ೦೦-೦೦೬) ; ಕಂಕಿಳ್ಗಿಯ ಕಂಕಣಮುಮಂ ವಿಚಕಿಗೆ ಚಳಕಿಗೆಯುಮಂ . . . ಮನೋಹರಮೆನಿ ಸಮುದು ತವತಮಗೆ ಪ್ರಸದನಂಗೆಯಂದು (ಕಂದ್ಪಪು. ೭-೦೦೪ ಪ) ; ಕಂಚುಗಿಜ್ಜೆ ಚಳಕಿಗೆ ಜೂಳಿಯವೆಸದವಾ ನಿಜಿಗುರುಳಲಾಮಣಿಗೆ (ಚಾಪುವಿ. ೭-೭೪) ; ಹಸ್ತಕಡಗ ಚಳಕಿಗೆ ರನ್ನದ ಬಳೆ ಹರಳುಂಗುರಗಳಕಮವರಿಯರಿಬ್ಬರವಳ್ಗೆ (ಪಂ೦ಪ,ಸಾಂ. ೨೫-೦೩೬). **ಚಳಕಿಗೆ** : ಜೂಳಿಯ ಚಿನ್ನಪೂ ಕಮಲಪೂ ಚಳಕಿಗೆ ತಾಳಿಹೂ ಬೆಂಬಚ್ಚಿದಂಡೆ ತೋಳೊಂಕೆ . . . ಬಾರೆಗಾಭರಣವೊಪ್ಪಿದುವು (ಪ್ರದಪ. ೪೦-೬೩) : ಗೊಜ್ಜಗಿಯ ಸಜ್ಜುಕದ ಚಳಕಿಗೆಯನಜ್ಜಗೆಯ ಪಜ್ಜಳಿವ ಬಜ್ಜರದ ಬಾವುರಿಯಂ (ರಾಚಪ್ರ. ೦೦-೩೭ ಗದ್ಯ). 'ಚಳಕೆ' ಪರಾ.

[?]

ಚಳಕ್ಕು, ಚಳಂಕು, ಳಕಳು, ಳಕಳುಕು (ನಾ). ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ನರ ಮಿಡಿದು ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು ; "ನರವಾಯು" (ಜಾಪಕೋ. ೫೫).

ಚಳುಕ್ಕು : ಕೆಲರುರದ ಚಳುಕಂ ವಾತಕಿತ್ಯಪ್ಪರಿದಿ ಕೆಲಬರು ಮಡಿಯುತಿರ್ದರ್ (ಜಾಪವಿ. ೪-೨೦) ; ಅಯ್ಯೋ . . . ಮಯ್ಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಚಳಕು(ಜೂಗಿಪ. ೨೨). ಳಕಳು : ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸೊಂಟದ ಳಕಳು, ಕೈತುಂಬಾಗಳ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಸಂಚಿತ ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಮಾದಕ, ಹೆಚ್ಚುವಾದುದರಿಂದ . . . ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ರತ್ನ ವ್ಯಸನಿಗೆ ಕೊಂಚ ಕನಿಕರವೂ ಆಯಿತು (ತೀಲಾಗೊ. ೦) ; ತೊಡೆ ಳಕಳು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಚಿಕ್ಕವುಟ್ಟುವ್ಮು ಹೇಳಿದ್ದಳು (ಬಾಹೊಂ. ೦೩೦). ಳಕುಕು : ಮುಂದೆ ಕಂಠುಳು ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾತುಕೊಂಡಿತು. ತಂಬಾ ಳಕುಕು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಜಾಉಳ. ೩೨) ; ಅವನಿಗೆ ಳಕುಕು ಹೆಚ್ಚಿದಂತಾಯಿತು (ರಂಗಸಾ. ೦೭೩).

ಚಳಕುಹಿಡಿ = ನರಗಳು ಮಿಡಿ ; ಸ್ನಾಯು ಆಲುಗಾಡದಂತಾಗಿ ನೋವಾಗು : ಅವನಿಗೆ ಚಳಕುಹಿಡಿದಂತೆ ಆಗಿತ್ತು (ಕವಿ. ೮೯) ; ನನ್ನ ಸೊಟ ಚಳಕುಹಿಡಿದದ್ದು. ಕೈಕಾಲು ತತ್ತರಿಸಿದ್ದ ಅವಲಕ್ಷಣವೇ (ಸ್ಮಶಿ. ೪೦೦). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುಳುಕ್ಕು]

ಚಳಕ್ಕು (ನಾ). (ಹಾಡುವ ಪದ್ಯಗಳ) ಸಮುದಾಯ : ದುಂದುಮಿಯಲ್ಲಿ . . . ಚೌಪದಿಗಳಿರದೆ, ತ್ರಿಪದಿ ಅರ್ಧಚೌಪದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆಯ ' ಚಳಕು ' ಗಳಾವುವು (ಕತ್ಪಾ. ೯೩).

[←ಮರಾ. ಚಳಕ್]

ಚಳಕೆ, ಚಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಚಳಕಿಗೆ : ವೈಡೂರ್ಯದ ಹೀರಗಡಗ ಚಳಕೆಗಳ (ಚರಿತ್ರ. ೪-೦೪೦). **ಚಳಕೆ**[: ೧ ಪಾಣಿ ಕಂಕಣ ಚಳಕೆ ಹಿಂಬಳೆಯಂ (ಚಪಸಾಮು. ೦೨-೬೯) ; ಕರದ ಕಂಕಣ ಚಳಕೆ ಹಿಂಬಳೆ ಕೊರಳ ಸರ (ಹಂರಾಚಾ. ೨೫-೪೦). ೨. (ಕರಾ) ಕೈಬಳೆಗಳ ನಡುವಿನ ಹಸ್ಮಾಭರಣ.

[ದೇ. ಪ ತುಳು. ಚಳಕೆ]

ಚಳಗತಿ 'ಚಲಗತಿ' ನೋ.

ಚಳಚಮತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ವೇಗದ ಚಾತುರ್ಯ ; ಅದ್ಭುತವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆ : ಬಳೆಯ ರಕ್ಕಸರಭಿರಸುಗೆಯು ಚಳಚಮತ್ಕೃತಿಯಿಂದ ದೂಷಣ ಹಳಚಿದನು (ತೆಹರಿ. ೩-೬-೦೪). [ಚಳ್ಕ (=ಚಲ್ಲು) + ಚಮತ್ಕೃತಿ]

ಚಳಚಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅಪ್ಪಟಿಂಗೆ ಇಂಪಾರಿನಲ್ಲಿ ಚರಿಸುವಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಬುಳುಬುಳು ಚಳಚಳ ಭೋರ್ಭೋರಿಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟು (ವಪಚಾ. II, ೭೨).

ಚಳಚಳಸಿ (ಅ). ೧. ಥಳಥಳಿಸಿ: ಚಳಚಳಿಸಿ ಮಿಂಚಿತ್ತು ಸಿದಿಲ ಕೈದೀವಿಗೆ ವೊಲ್'(ಕರಾದ. ೦೯೩ ಪ್ರಯೋ);ಬಳಿಬಳಿದುರುತಿರ್ದುದು ಕರ್ವರ ಚಿತ್ರ,ಭಿ ಚಳಚಳಿಸಿಗಳೇಗಲುತಿಹುದು (ಪ್ರಥಪ. ೭೭-೩೪). ೨. ಬೇಗನೆ: ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಭೋಜನಕೆ ಸಲುವಪಕರಣವನಲ್ಲಿಲ್ಲಗೆಲ್ಲಕೆ ಚಳಚಳನು ಗೊಳಿಸದರು (ಪ್ರಥಪ. ೪-೩೪) ; ಚಳಚಳನೆಯ್ದುದರಂಗ ಶೃಂಗಾರಾಂಶ ತಳತಳನಶಿಕ್ತಿತ್ತ ಕೆದಪ್ (ಪ್ರಥಪ. ೩೮-೩). [<ಚಲ್ಲು + ಅನ್ನೆ]

ಚಳಚಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಕಲಕಿಸು ; ತಳತಳಿಸು ; ಉಜ್ವಲವಾಗು : ಸರಿ ನೋರ್ವ ಮುಖಪದ್ಮಂ ಚಳಚಳಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೯-೨೪).

[<ಚಳ್ಕ + ಇಸು]

ಚಳಚಿತ್ತ 'ಚಲಚಿತ್ತ' ನೋ.

ಚಳಣ, ಳ್ಗಲ್ಗಣ (ನಾ). ೧. ಆಡಿ ; ಮಾದ ; ಚರಣ : ನರೇಂದ್ರಂ . . . ಭೀಷ್ಮರ ಚಳಣಯುಗಳ್ಗಳಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೬೦) ; ಜಳದೇವತೆ ಕೊಡುವ ತೀಗೆಸಿರೊಳಳಿರ್ದಂತೆ ತೀಲವತಿ ಸೀತೆ ವಿನಿತ್ಪಳಿಮಿರೆ ಪಾಪದೊಳ್ ಜನವತಿ ಚಳಣಂ ದಳ್ಳುರಿಯು ನಡುವೆ ಕೊಡುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೦೬-೨೮). ಳ್ಗಲ್ಗಣ್ : ೨. ಚೆಲನೆ ; ಹರಿದಾಟ : ಉದುಕದ ಳ್ಗಲ್ಗಣಿಯಿಂದ ಚಿಂದ್ರ ಕಂಪಡೆಸನುಭವಿಸುವಂತೆ (ಕಪ್ಪ್ರಯೋ. ೬-೦೨). [<ಸಂ. ಚಲನ]

ಚಳತುಂಬ (ನಾ). ಸುಳಿದಾಡುವ ದುಂಬಿ ; ಚಂಚಲವಾದ ಭ್ರಮರ : ಗೊಂಚಲಸಾಗೋತ್ಪರ ಚಳತುಂಬಿಗೆ ಗುಣಗುಟ್ಟುವುದೆ ಮಾಯಾ (ಕಲಾಸಾ. ೭೬-೦). [ಚಳ್ಕ (= ಚಲ್ಲು) + ತುಂಬಿ]

ಚಳತುಂಬು, ಚಳತೊಂಬು (ನಾ). ಒಲೆಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಜುಮಂಕಿಯಂತಹ ಅಲ್ಲಾಡುವ ಒಂದು ಆಭರಣ : ವುಲ್ಲ ಲೋಚನೆ ಚಳತುಂಬು ಮಿನ ಬಾವಳಿಯರ್ . . . ಕರ್ಣದಲಿಟ್ಟು (ಕ್ರೀಚ್ಚಂ. ೦೦) ; ನೀಲದ ಬಾವುಲಿ ಚವಳಕ ಚಳತುಂಬು ತೂಬು ತಳ್ಕದಿ ಇಟ್ಟರು (ಕಾಗಿಳ. ೩೦೪) ; ಮುಗಿಲಲ್ಲಾಡುವ ಬಾವಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕಿವಿಗೊವ್ವು ಒಲಿಕೊವ್ವು ಚಳತುಂಬ (ಗರಿ. ೦೦೬-೯) ; ವಾಲೆಗೆ ಚಳತುಂಬ ಮರಡೆ ಬಂದ್ವ್ಮ (ಜಾಪದ. ೦೦೮). **ಚಳತೊಂಬು** : ಎಸೆವ ಕಪ್ಪೋಲ ಹೊಸ ಕುಂಡಲ ಚಳತೊಂಬುಳ್ಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣ (ಪುರಿಂದ. ೦-೦೯೦-೪).

[ಚಳ್ಕ (= ಚಲ್ಲು) + ತುಂಬು, /ತುಳು. ಚಳತುಂ, ಚಳ್ಳುಂಬು]

ಚಳತೆ (ನಾ). ೧.ಚಂಚಲತೆ ; ಚಪಲತೆ: ತಿಳಿವ ತಿರುಗಿತು ಲಾಸ್ಯಲೀಲೆಯ ಚಳತೆ ಚಂದಿಸಿ ಹಿಂಗಿಹೋಯಿತು (ಪ್ರಭಾಂ. ೬-೩೪). ೨. ಲಗುಬಗೆ ; ತ್ವರೆ : ಹಿಡಿಗುದುರೆಯ ಸಾವಿರವ ಪಡದ ಚಿ[ಜಾಣಾಂ. ದಚ್ಚ್]ತೆಕೆ ಮಾಡಿ ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದನಂರು ಕಡುಗಲಿ ರಾವಣಾಪಹನಿಗೆ (ಕಂರಾಣಾಂ. ೪೨-೬೦).

[ಸಂ. ಚಲತಾ]

ಚಳತೊಂಬು 'ಚಳತುಂಬು' ನೋ.

ಚಳದಳ 'ಚಲದಲ' ನೋ.

ಚಳನ 'ಚಲನ' ನೋ.

ಚಳನತಳ (ನಾ). ಪಾದತಲ ; ಕಾಲಡಿ : ಚಳನತಳಂಗಳಂ ತೊಳೆದು ಮುಂ ಬಟ್ಟೆಬಟ್ಟೆಯ ತೀರ್ಥವಾರಿಯಿಂ . . . ಭಳಕುಳದಿಂ ಧರಾಧಿಪತಿ ಪೂಜಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೯-೯) ; ಚಳನತಳದ್ಯುತಿಚ್ಛಲದೆ ಕೆಂಬಿಸಿಲಂ ಕಿಡೆ ಮೆಟ್ಟಿ . . . ಪೊಜಮಟ್ಟಳೊರ್ವಳಭಿಸಾರಿಕೆ ಭೂಚರ ಚಂದ್ರಮೂರ್ತಿವೋಲ್ (ವರ್ಧಪು. ೬-೯೮). [ಚಳನ (=ಚಲನ) + ತಳ$_2$ (=ತಲ)]

ಚಳಪಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನೀರು ಸುರಿಯುವಾಗ ಚಳಪಳ ಸದ್ದು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ಚಳಪಳನೆ (ಅ). ಚಳಪಳ ಎಂಬ ಸದ್ದಿನೊಡನೆ : ಚಳಪಳನೆಳ್ದು ಬಿಮ್ಮಿ ಗರಿಗಳ್ ಪೊಳೆಯಲ್ ನೆಗೆದೆಳ್ದು ಮತ್ತೆಯುಂ ತಳತಳಿಸುತ್ತೆ . . . ತೋರ್ದುದಾ ವಿಳಸಿತರತ್ನಕೋಶಮೆನಿಸುತ್ತೆ ಧರಾತಳದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೯-೨೦). [ಚಳಪಳ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಬಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ; ಚಪಲತೆ; ಚಳಕ; ವೇಗ: ಚಳಬಳಿಕೆಗಳ ಚಾರುತುರಗಕುಲವನುವಾಗಿ ನಿಂದವು (ಸೋಮಶ. ೬-೨೮); ಭಾವಿಸುವೊಡಾ ಚಳಬಳಿಕೆಯನು ತಾವೆ ಬಲ್ಲರು ದೇವಭಕ್ತರು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨೩-೨೮); ಕುಣಿದ ವಸುರನ ರಥದ ಹಯ ದಿನಮಣಿಯ ದಿವ್ಯವರೂಥವಾಜಿಯ ಹಣೆಗೆ ಹೊಂಚುವ ಖುರದ ಚಳಬಳಿಕೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಪುಟದ ಚಲಗತಿಯ]ಧಡಾಳದಲಿ (ಕೊರಟಾ. ೬-೨೦-೫೦) ; ಮಂಡಲಭೇದ ಚಳಬಳಿಕೆ ಚದುರೋಜೆವೆರಸಿ ರಣರಂಗದೊಳ್ . . . ಉರವಣಿಸಿದುವು (ಕೃಮಿಭಾ.೨೫-೪೫). ೨. ಅಬ್ಬರ: ಪರಮವಿದ್ಯೆಯ ನೆರವಿ ನಿಲುಕುವ ಚಳಬಳಿಕೆ ಮೊಳಗುವ ಜಯಾಂತದ ವಾದ್ಯ ರಭಸದಲಿ (ಕೊರಟಾ. ೬-೦೮-೮) ; ಕೊರಲೊಂದು ಚಳಬಳಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳಕಿ]ಯನುಳ್ಳ ಪಲಬಣ್ಣದಿರವಾಂತ ಜೋಡ ಮೈಗಿಟ್ಟು (ವರ್ಧಕ. ೧೦-೦೨೬). ೩. ಗಾನದ ಇಂಪು: ಕೊರಳ ಚಳಬಳಿಕೆಯುಲಿಯೊಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಳಕೆಯೊಳುಲಿಯ]ಪುರುಷನೈದೆ . . . ಬಸಳೆ ತಪ್ಪುದಂಗನೆ (ಅನವ. ೮-೨೦) : ಭಡ್ಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಗಂಧರ್ವಗಾಯಕಮನಡ್ಡಮಾಡುವತಲಖಳ ಚಳಬಳಿಕೆಯಿಂ ಕೊನರಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬-೪೬). ೪. ಸೊಗಸು; ಚಾತುರ್ಯ; ಬಿನ್ನಾಣ (?) : ಚಳಬಳಿಕೆಯೊಳು ಚಂದದೊಳು ಬಂಧದೊಳು ನಿರ್ವಳ ಮೋಹಿಗಳು ನೆರೆವಾಗ (ಭರತ. ೩೦-೧೩೦) ; ಹಾವಭಾವದ ಚಳಬಳಿಕೆ ರಂಜಿಸೆ ತನ್ನ ಹಾವಂತೆ ಬಂದೊರ್ವಳೊಲಿದು (ಭರತ. ೪೭-೩೮). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ನೃತ್ಯಭಂಗಿ : ಥಾಳ ಡಿಳ್ಳಾಯಿ ಚಂಡಣ ಚಳಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೬-೬೭ ಪ). [ಚಳಬಳ$_0$ + – ಇಕೆ]

ಚಳಬಳಿಸು 'ಚಳವಳಿಸು' ನೋ.

ಚಳಮತಿ (ನಾ). ಚಂಚಲಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಚಳಮತಿಯಾದ ನೀಂ ಜಡಧಿಸಂಭವೆಯಪ್ಪುದಱಿಂ (ಗದಾಯು. ೯-೫) ; ಚಳಮತಿ ಬೆಸನ ಸುಖ ಪ್ರಿಯಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೬-೫೨). [ಚಳ$_2$ (= ಚಲ$_2$) + ಮತಿ]

ಚಳಮಾಲೆ (ನಾ). ಪೊದರಾಗಿ, ನೇರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ,–ಕಂಟಿ : (ಕ). [?]

ಚಳಮಿಳನೆ (ಅ). ಚಕಚಕನೆ ; ಮಿರಮಿರನೆ: 'ತಾನೆ ಹೂ, ಹಕ್ಕಿ,'ಹೆಣ್ಣು ಕಣ್ಣೊಂದಾಗಿ ನೀಡಿ ಬಾನ್‌ಮಿನಂಗಳಲ್ಲು ಚಳಮಿಳನಾಗಿ ಆಗ ಬಗೆಯ ಮಿಂಚಿತ್ತು ಒಂದೇ ಬಿಜು (ಮುಳ್ಳಕಂ. ೩೨-೬). [ಚಳಮಿಳ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಯ$_1$ 'ಚಳೆಯ$_1$' ನೋ.

ಚಳಯ$_2$, ಚಳೆಯ$_2$, ಚಾಳೆಯಂ, ಛಳೆಯ$_2$ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ ; ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : ಕಟ್ಟಾಯತನಾಗಿ ಚಳಯದಿಂ ಪೊಜಮಟ್ಟಂ (ಅನಂಪು. ೦೦-೫೬) ; ಚಳಯದಲಿ ತರಿಸಿದನು ಸಂಭಾರವನು ತವಕದಲಿ (ಶಾರಿಶಾ. ೦-೫೮). ೨. ಚಲನ ; ಗತಿ : ಸುಳುಹಿನ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ ತಿಳುಹಿನ ಚಳಯವ ತಾಳ್ಕೆಡೆಯ ಬಲ್ಲರೆ ಬಲ್ಲರೆಂಬೆ (ಮೋಳಿಡೂ. ೦೦೩-೪೦೨).

ಚಳೆಯ$_2$: ೧. ಪಟನೀರಿಂದಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಚಳೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ವಳಯ]ದೊಳಂ ಪೂಸೆ (ಜಮರ. ೦೦-೬೮) ; ಚಳೆಯದಿಂ ಸೂತನವನಿವನ ತರಲಾಲಯಕೆ (ನೀಂಧ್ರ. ೪೦). **ಚಾಳೆಯ:** ೩. ಕುಪ್ಪಳಿಸುತ್ತ ಸಾಗುವ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಚಲನ ಕ್ರಮ: "ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ಡಾ] ಳೆಯಂ ಗ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ತಿ ಲಂಘನಂ" (ಮಂಗಳಾ. ೨೫-೯). ೪. ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಹೊಂಚು ಹಾಕುತ್ತಾ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕ್ರಮ : ಕೈಲಾಸ ಚಾಳೆಯ ಮಂಡಿಸೀರಣಂ ಹಜ್ಜೆಯಕ್ಕಂ (ಮಂಗಳಾ. ೫೮-೩೮) ; ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಕೈದುಗಳೊಳು ಕೇಣಮಿಲ್ಲದೆ ಚಾರಿ ಚಳಕ ಚಾಳೆಯ ಚದುರ್ವಾಣಿ ಲಾಘವ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳನರಿದು ಬಿನ್ನಾಣದಿಂ ಗಾಯ ಗಾಣಿಸಿದರತಿಬಲರು (ಕೃಮಿಭಾ. ೨೨-೬). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರ ವಿನ್ಯಾಸ ಕ್ರಮ : ಗತಿ ಗಮಕ ಗಹಗಹಿಕೆ ತಿರುವು ಚಾಳೆಯ ಕೊಂಕು ಜತಿ ಜೋಕೆ ಮಾರ್ಗವಣೆ . . . ನುತ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣಮಂ ಯಥೋಚಿತ ತಾರ ಮಧುರಮಂದ್ರಂಗಳಿಂ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು (ಹರಿಶಾ. ೭-೬) ; ಗಹಗಹಿಕೆವಡೆದ ಮಹಣಿಯ . . . ಮಹ ಚಾಳೆಯದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿವಡೆದುದು ರಾಗಂ (ಹುಸೋಚ. ೨-೨೯). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಕ್ರಮ: ಪಯ ಪಾಡು ನಿಟ್ಟವಣೆ ಚಾಳೆಯಮುಲ್ಲಾಸ ತಿರುಂಪು ತದವಿತ್ರದಮುನ್ನಯನವಿಶೇಷಂ ಡಿಳ್ಳಾಯಿಯ ಲುಳಿ ಪುದಿದುಸುರಮಸೆವಿನಂ ನರ್ತಿಸಿದರ್ (ಧರ್ಮಾಮ. ೨-೨೬); ತೋಳ ನೀಡಿದಳು ಮನ್ಮಥನೋಜೆಯಿಂದುರ್ಚಿ ಬಾಳ ನೀಡಿದನೊಯಂಬಂತೆ ಚಾಳೆಯದೊಳು ಹೊಳೆದಳು ರಾಜಸುತರೆದೆ ಹೋಳಾಗುವಂತೆ ಹೊಮ್ಮಿಱಿದು (ಭರತ. ೦೨-೬೬); ಅತಿ ಸೂಠಿಯಲಿ ಚಾಳೆಯವಾಗಿ ತಿರುಹಿದಳು(ಅಕ್ಷರಾ. ೨೭-೦೮). **ಛಳೆಯ:** ೧.ಛಳೆಯದಲಿ ಬರಹೇಳು ನಿನ್ನೀ ತಲೆಯೊಡೆಯನಹ ವಿಷ್ಣುವನು (ನಿಘಂಗ. ೭-೭-೦೦). [<ಪ್ರಾ. ಚಲಿಅ. / ಸಂ. ಚಲಿತ]

ಚಳಯಂಗುಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಯಂಗೊಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಯಂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜಲಸೇಚನವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸಿಂಪಡಣೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಕ್ಷಿತಿತಳಂ ಸದ್ರಾಗದಿಂದೆಂಬಿನಂ ಘನಕಾಶ್ಮೀರದ ನೀರಿನಿಂದೆ ಚಳಯಂ ಚಿತ್ರಿತ್ರಲುಂ . . . ಮಾಡಿತ್ತು ಸಂತೋಷಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೩-೭೫). [ಚಳಯ$_1$ (<ಚಳೆಯ$_1$) + ಪಡು$_1$]

ಚಳಯಗೊಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಯಿಸು 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಳವಳ, ಚಳವಳಿ, ಚಳುವಳಿ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆ ; ಅಲ್ಲಾಡುವಿಕೆ ; ಜರಗುವಿಕೆ. 'ಚಳವಳಿಸು' ಪರಾ.೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಡಾಯ; ಸಾಮೂಹಿಕ ಕ್ಷೋಭೆ ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿ, ಕ್ರಮ ಅಥವಾ ಕಾನೂನಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಸಾಮೂಹಿಕ ಆಂದೋಲನ: ನನ್ನ ಮಿತ್ರರ ಪ್ರೀತಿಯ ಚಳವಳಕ್ಕಾದರೋ ಇದೇ ಒಂದು ನೆವವಾಯಿತು (ಜೀವನಾ. ೯) ; ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಚಳವಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದೇಶಸೇವೆ ಮಾಡಿದ ವೀರವ್ಯಕ್ತಿ ಅವರು (ರಾಜಪ. ೨೭) ; ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಕಲೆಯನ್ನ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಚಳವಳವದ್ದಿತ್ತು (ಭಾರತ. ೫೫೦). **ಚಳವಳಿ :** ೨. ಸ್ವದೇಶಿ ಚಳವಳಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ . . . ತಂದೆಯವರು ತಮ್ಮ ನೌಕರಿಯನ್ನೂ ಬಿಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿದ್ದು (ಧಾರಿತಿ. ೨) ; ಕರನಿರಾಕರಣೆಯ ಚಳವಳಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ . . . ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದೆ (ಬದುಕು. ೦೦). **ಚಳುವಳಿ :** ೨. ಇವರು ಹೂಡಿದ ಚಳುವಳಿ ಯುರೋಪಿನ ಬೌದ್ಧಿಕವಿಕಾಸವನ್ನು ತ್ವರೆಗೊಳಿಸಿತು

(ಕೃಸಂ. ೩೩); ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಚಳವಳಿ ತೀವ್ರವಾಯಿತು (ಧಾರಿ. ೪೨೮); ಕ್ಷಾಮನಿವಾರಣೆಗೆ . . . ತಿಂಗಳು ಚಳವಳಿಯನ್ನೆ ಹೂಡಿದರು (ಶ್ಯಾವಿ. ೫೯); ಚಳವಳಿ ನಿಂತಿತ್ತು. ಕಾರೇಜು ತೆರದಿತ್ತು (ಇಂಡಾಹಿ. ೬೯-೭೨).

[← ಮತ್ತಾ. ಚಳವಳ]

ಚಳವಳಿ ‘ಚಳವಳ’ ನೋ.

ಚಳವಳಿಕೋರ (ನಾ). ಚಳವಳಿ ಮಾಡುವವನು ; ಚಳವಳಿ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು: ಈ ಚಳವಳಿಕೋರ ಮಂದೀ ಮನಸೂ ಬಲೇ ಚುಂಬ (ಕಿಷ್ಕಿಂ. ೧೩). [ಚಳವಳಿ + – ಕೋರ(<–ಕೋರ್ಕ)]

ಚಳವಳಿಸು, ಚಳಲುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲ್ಲಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ಚಲಿಸು : ಅಳವಲಸಂ ಬೆಟ್ಟಮಲಸಂ ಕಳವಳಿಸಂ ಕನಲನೊವಲನಳ್ಕಂ ಬಳ್ಕಂ ಚಳವಳಿಸಂ ಚವ್ವರಿಸಂ ತಳವಳಿಸಂ ಬೆಸಱೆಯ್ದಿ ದೆಳ್ಕೊಗದಿನಿರಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೪೦); ಕೌತುಕವಿದೇನೆಂದು ಚಳವಳಿಸುತಿರಲಲ್ಲಿ (ಅಕಮು. ೩೦-೩೯). **ಚಳಲುಳಿಸು** : ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯಭಂಗಿಯೆನ್ನುತ್ತೋರು: ತಾಳದಿ ತರಹರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳದಲಿ ಮೈನಿಸಿರಿ ಕರ ಸಂಚಾಲಿಯಲಿ ಚಳಲುಳಿಸಿ ತಿರುಪಿನ ಮಡುಪಿನಲಿ ಮಣಿದು . . . ವಿನತ ಮಂದಾಳಗಳಿಯಲಿ ಗಮಕಿಸುತಮೊಪ್ಪಿ ರ್ದಳಾ ಮಯಿ (ಹ್ಯಕಾಲ. ೪-೩೬). [ಚಳವಳಿ + – ಇಸು]

ಚಳಾಯ (ನಾ). ಸಾಗಾಣಿಕೆಯ ಸಂಕಿ ; ಸ್ವಲ್ಪದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾಗಣಿಗಾಗಿ ಹೇರಿಂವೆ ಸುಂಕ : ಉಳದ ಶೇಷವುವಂ ಚಳಾಯವುವಂ ಬಿಟ್ಟು (ಎಳ. VI, ೫೫೯. ೨೦-೨೭ : ೧೧೬); ಆರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ದಾಯರೆರ ಎಲ್ಲರದ ಜಕಿಗೆ ಚಳಾಯವನ್ನೂ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮಾಯಿಕೊಡದಾಯಿತು (ಸಪಡೆ. ೨೦). [ಚಳ್ಕ(=ಚಲ್ಕ) + ಆಯ್]

ಚಳ್ಳಿ, ಸಳ್ಳಿ (ಕ್ರಿ). ಚಲಿತಂ, ಸಲಿತು (ಭೂತನ್ನೂ) . ೧. ಪ್ರಭಾವ ಕಡಮೆಯಾಗು ; ನೆಡೆ ; ಹಿಂದೆಗೆ ; ಕೆಂಗ್ಗು ; “ ಚಳ-ವಿಗತಪ್ರಭಾವ (ಶಕ್ತಿಗುಂದು), ಶೀತೇ ಚ ” (ಶಮಭಾ) : ಕಳ್ಳ ಕಸವರಮನೆಲ್ಲಮನೇಗೆ ಯ್ದು ಯಂ ದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡನಿತುಮಿರ್ದುವಯ್ಯಾ ಸಿರಮಱುಸಾರಿರ ದೀ ನಾ ರ ಮೆ ನ್ನ ಸೂಳಗೆ ಬಿಯವಾದುದುಱಿದುವೆಲ್ಲ[ಂ] ವಣ್ಣ[ಂ]ಚೆಯದಿರ್ದಂದೆಂದೊಡೆ (ಪಜ್ಜ. ೧೨೩-೨೫) ; ತುಂಗಕುಚದ್ವಯ ಶೈಲದುಗಮ ಮಂ ಚಳತ್ತ[ಪ್ಪಾ]ಣಂ. ತಳದಿಪ್ಪರ್ದೀಯೆಂದಂಗಜನುಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೯); ಸುನಂದೆಯ ನಡಿಗೆ ಚಂಡಶಾಸನೆನ್ವೈಜಿ ಮುಳಿಯದೆ ಲಜ್ಜೆಯಂ ಬಿಯದೆ ಮತ್ತುಮಿಂತೆಂದಂ (ಅಜಪು. ೧೦-೧೦೬); ಬಿಯಂ ದಾಹವಕಾಂಕ್ಷೆ ಯತ್ತರಿಗೆಲೆ ನೋಡಾ (ಅಕ್ಕ. ೬-೩೦) ; ಬವರಿಯರವ ಚೆಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಯಂಪರ ಕಡಿಯಾಣಮಂ ಕೈಗೊಳದ ಬಗೆಯರ್ ಬಗೆದಂತೆ ಕಂಡು (ರಾಜಕ. ೬-೧೦ ಪ) ; ನಿಮ್ಮಿ ಬಲ್ಮಯಂ ಜಂಕಗೆಗಂ ಕಣ್ಗಂ ಚಳಿತ್ತ[ಪ್ಪಾ]ಣಮಕ್ಕು. ೧೩೦-೩೬). ೨. ಬೆಳಲಂ ; ಸೋಲು ; ಸೋತೆಂಬುದೊಗು : ಕೆಯ್ ಚಿಚ್ಚಿರಿಕೆಯ ಚಲದಿಂ ಕೆಯ್ ಚಳಿವಿನಮಿಱ್ದರೆರಡು ಬಲದೊಳ್ ಮುದುಟುರ್ (ಪಂಚಪಾ. ೦೩-೬೪) ; ಖಿಲ್ ಖಿಲ್ ತೊವ್ವು ತೊವ್ವು ಧಳರ್ ಧಳರೆಂದು ಕೆಸ್ಕೆ ಬಡಗಂ ಚಳತು (ಭರತೇಶ್ವ. ೬-೮೮) ; ಬಳಸಿ ತೊಟ್ಟಿನ್ನದಿಗರ್ ಚಳತುವ ಕಣ್ ನಂದಿ ಬಂದವುದು (೨೮ಪಾಪ. ೧೪-೬೫) ; ಆವ ವಿಯೊಳಾದೊಡಿಯಂ ಚಳಿಯದೆ ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀವರನೆನಿಸು ತೊಳಲಿದರೆ ದೇವದೇವನ ಕಾಣಲಹುದು (ಕ್ಷತ್ರಗೋ. ೨-೨೯). **ಸಳ್ಳಿ** : ೨. ತಲೆ ಸಳತು ಕೈವಿಱಿದರಿಂತೆ ಯೆಸುವಾಳುಗರ್ ನಿಲೆ ಕಂಡು (ಹಮ್ಮಳಿ. ೪-೭೦). [ದೇ.ಚಿ ತಮಿ. ತುಳು. ಚಲ]

ಚಳ್ಳಿ, ಧಳಿ. ಸಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಶೀತ ; ಶೈತ್ಯ ; ಥಂಡಿ : “ ಚಳ-ವಿಗತ ಪ್ರಭಾವೇ(ಶಕ್ತಿಗುಂದು), ಶೀತೇ ಚ ” (ಶಮಭಾ): ಬಿಳ ಬಿಸುವು ಬಿಸುವು ಚಳಯನೆ ಬಳಿದುದು ಹಿವಾರಾಜತೇಜವಾ ಜಗದಡಿಯೊಳ್ (ಗಿರಿಶ. ೯-೭೪); ಗಿರಿಯ ಶೃಂಗಾಗ್ರದೆ ಚಳಿ ಮಳೆ ಬಿಸಿಲೆನ್ನದುರುತರ ಯೋಗಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ . . . ಯೋಗೀಶ್ವರರಿರುತಿಹರು (ಕಂಚವಿ. ೩-೩೧) ; ಅಲ್ಲಿ ಕೊರಗೆಂಬು ದಿಲ್ಲಮ್ಮ. ಅಲ್ಲಿ ಚಳಿ ಧಿಮ್ಮವಿಲ್ಲಮ್ಮ (ಇಂಗೀತ. ೮೯-೭೭). ೨. ಹಿವು ; ಮಂಜುಂ . ‘ಚಳೆವೆಟ್ಟು’ ಪರಾ. ೩. ಚಳಿಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವೈ ನಡುಕ : ಅವನಿಗೆ ಚಳಿ ಬಂದಿತ್ತು. (ಪೂಡಿ). ಧಳೆ : ೧. ‘ಧಳಿಗಾಲ’ ಪರಾ. ೩. ‘ಧಳಿಜ್ವರ’ ಪರಾ. **ಸಳ್ಳಿ** : ೧. ಬೆಂಕಿಗೆ ಸಳ ಬಂದು ಉದಕವ ಕಾಯುರಾಗಿ ಹಿವು ಹಿಂಗಿ ಜ್ವರ ಬಿಡುವುದು (ಸಗಡಿ. ೬೬) ; ಏನು ಕಾರಣ ಭೂಮಾ ನೀನಂತು ವೈಸದರಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿರ್ವೆ . . . ಸಳ ಮಳೆ ಧಾಳ ಬಿಸಿಲ ಬೇನೆ ಬಾಯಾಱಿಕೆ ಪಸಿವು ಮುಂತಾದ ವೇದನೆಗಳೊಂದು ಗಣನೆಗೆ ತಾರದೆ (ಧಾತ್ರೀಂ. ೦೮-೭೦); ಹರಿಯುಮಿ ಹಿಮಕಂಜೆ ಕಲಕಾಬ್ಧಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು . . . ಉರುವ ಸಳ ತೊಲಗದಿರಲೋಡಿಬಂದಾಗಸದ ತರೆಗಳಮಂಡಲ ಮಧ್ಯದೋ ಳ್ಳನೆಯ ಮಾತಿಕೊಂದಿರುವನೀ ಹೈಮಂತ ಶಕ್ತಿಯಂ ಬಣ್ಣಿಸಲಶ್ಯಾರವವೂ ಮೂಜಗದೊಳು (ಆರ್ಜಾವಿ. ೦೯-೨೪).

[ದೇ.ಚಿ ತಮಿ. ದುಲ. ಚಳ ; ತುಳು. ಚಳ್, ಚಳಿ, ಸಲಿ ; ತೆಲು. ಚಲಿ]

ಚಳ್ಳಿ ‘ತಳ್ಳಿ’ ನೋ.

ಚಳಿಕ (ನಾ). ಲವಲವಿಕೆ : “ತವಕ, ಲವಲವಿಕೆ, ಚಪಲ, ಅಸವಸ, ಚಳಿಕ” (ಕಂಸುಚಿ. ೮೪). [?]

ಚಳಿಕೆಗೆ ‘ಚಳಕೆಗೆ’ ನೋ.

ಚಳಿಕೆ ‘ಚಳಕೆ’ ನೋ.

ಚಳಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಇಬ್ಬನಿ ; ಹಿಮ : ಪರದುದು ಚಳಿಕೆ ರವಿಯ ಕರಂಗಳು ಪರಕರಿಪದವೆಣ್ಣಿಸೆಯ ಹರುಷವಾದುದು ಕೋಕಮಿಥುನ ಕೋಕನದ ಕೊಗರಿ ಚಟೋರ ಕ್ಕೆರವವು (ಚಕ್ಕಾಂ. ೪-೬೩). [?]

ಚಳಿಕೊಡು ‘ಚಳಿಗೊಡು’ ನೋ.

ಚಳಿಕ್ಕೆ ‘ಚಳಕ್ಕೆ’ ನೋ.

ಚಳಿಗದಿರ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣ; ಹಿಮಕಿರಣ: ಶಶಿಯ ಚಳಗದಿರಗಳ ಕುಳಿರ್‌ಕಾಂತಿ (ಪ್ರಿಯಾಮಾ. ೪೨೦-೬).

[ಚಳ್ಕ + ಕದಿರ್ಕ]

ಚಳಗದಿರ, ಸಳಗದಿರ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಂಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : “ಸವಿಗಡಲಾಗಂ . . . ಸೈದಿಲ್ಳೆಯ ಚಂದ ಚಳಗದಿರ ಕತ್ತಲೆವಯ ಶಶಿಯ ನಾವಂ” (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೪೩); “ಚಳಗದಿರ ಕಟ್ಟಲೆವಣೆ ಕುಳರ್ವಳಗನು . . . ತನ್ಗುದಿರ ಮಂಜುಗೈಯಂ ಚಂದಂ ” (ಆವಿಕ. ೪೩). **ಸಳಗದಿರ** : ಸಳಗದಿರನ ಕಳಕಣುದ್ದುವವೊಲು ತಿಲಕವ ತೆಗೆದಿರೆ (ಚಾಕಪ. ೪೩-೮೦).

[ಚಳಗದಿರ್ + – ಆ]

ಚಳಗದಿರ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ಎಕ್ಕಲಂ ಚಳಗದಿರ್ಗಲ್ಲಿನೊಳು ದಾಡೆಯಂ ಮಸೆದು ಪದಗೊಸಲನತಕ್ಕೆ (ಶಾಕಪ. ೦೬-೭೫).

[ಚಳಗದಿರ್ + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್ಗ)]

ಚಳಗಾಲ, ಧಳಗಾಲ (ನಾ). ಚಳಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕಾಲ ; ಮಾಗಿ ; ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರಯತುಗಳಗ ಸಮಯ : ಹರವ ತೊಱಿಗಳ ನಡುವೆ ಧೃತಿಯೋಸರಿಸದುಱೆ ಚಳಗಾಲವೆಲ್ಲಂ ನಿರುತದಿಂ ಕೊರಲಾರ್ದ್ದ ನೀರೊಳಗು ನಿಂದು (ಜಸಪು. ೩-೮೨) ; ಬಿಸಿಲು ಮಳೆ ಚಳಗಾಲವಿವು ಸಂಧಿಸಿದವೆ ರಘುವತಿಯಾಯೋಯಾಯವಪ ನೋಡಲಿಱಿದ್ದೆವೆ ಶಿವಶಿವ ಮಹಾದೇವ (ತಿತೀರಾ. ೩-೨೮). **ಧಳಗಾಲ** : ಧಳಗಾಲದಲ್ಲಿ ಅವು ಒಂದೂವರೆ ಅಡಿ ಆಳದವರೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತವೆ (೨೮ಪಾಪ. ೩).

[ಚಳ್ಕ + ಕಾಲ]

ಚಳಗಿರಿ (ನಾ). ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ; ಹಿಮಾಚಲ: ಒಂದು ದಿನ ಚಳಗಿರಿಯ [ಪ್ರಾಣಾ. ೭೬] ದೆಸೆಗೆ ಚಿಲ್ಲಲು ನಿಶ್ಯದಂಳ್ಳದಶ್ವ ನೀ ಬಿಸುಟ ವಯಸು ತಿಳುಹೆನಲ್ಕೆ (ಪ್ರಾಶಕ. ೪-೦೦). [ಚಳ್ಕ + ಗಿರಿ]

ಚಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ತಗ್ಗು : ಕೇಡಿನಲ್ಲಿ ಕಂಗೆಡದೆ ಒಲವು, ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಚಳಿಗೊಳದೆ ಗೆಲವು (ಇಂಗೀತ. ೮೫-೦೮).

[ಚಳಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಳಿಜ್ವರ, ಛಳಿಜ್ವರ (ನಾ). ಚಳಿಯೊಡನೆ ಬರುವ ಜ್ವರ ; ಮೈನಡುಕದೊಂದಿಗೆ ಏರುವ ಜ್ವರ ; ಮಲೇರಿಯಂ : ಇವು ಚಳಿಜ್ವರ ಅಥವಾ ಮಲೇರಿಯಾಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ (ಪರಜೀ. ೨೭). **ಛಳಿಜ್ವರ :** ಮಂದಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ, ಛಳಿಜ್ವರದಲ್ಲಿ [ಪಾಶಾಂ. ಛಳಿಯಲ್ಲಿ] . . . ವಮನ ಕ್ರಿಯೆಯ ಮಾಡಿಸುವುದು (ಪೈದೃಸಾ. I, ೩೦) ; ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾವು ರಸವಂ ಹಿಂಡಿ ಛಳಿಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಛಳಿಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಳವೈ. ೭೩). [ಚಳಿ$_2$ + ಜ್ವರ]

ಚಳಿತ$_1$ (ನಾ). ಚಳಿ ; ಶೀತ ; "ಕುಳಿರ್ದುದು" (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೩೬).

[ಚಳಿ$_2$ + – ತ$_2$]

ಚಳಿತ$_2$ 'ಚಲಿತ' ನೋ.

ಚಳಿನಾಡು (ನಾ). ಚಳಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ನಾಡು ; ಶೀತವಲಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಾಡು : (ಕ). [ಚಳಿ$_2$ + ನಾಡು]

ಚಳಿಯ 'ಚಳೆಯ$_1$' ನೋ.

ಚಳಿಯಿಸು 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪೊಸ ಪೂವಿನೊಳ್ ಪೊರೆದು ಪೊಣ್ಮಿದ [ಕ]ಂಪು ಮೊಗಂಗಳಂ ಚಳಿಲ್ಲೆನೆ ಕೊಳೆ ಪೊಯ್ಯೆ ತೀಡಿದುದು ತೆಂಕಣಗಾಳಿ ವಸಂತಮಾಸದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೪) ; ಉರ್ಕಂಬುಗಳೆಱಗಿ ರೋಮರೋಮಕ್ಕೆ ನೆಳಲ್ ನೆಕ್ಕು ಚಳಿಲ್ ಚಕ್ಕು ದೊಗಲ್ ದೊಕ್ಕೆನೆ ನಾಂಟಿದುವರಾತಿಭಟರವಯವಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೮೦).

ಚಳಿಲನೆ (ಅ). ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಚಳಿಲನೆ, ಕಿಳಿಲನೆ, ಗಳಗಳನೆ, ಕಿಳಕಿಳನೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚಳಿಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಿವೆಟ್ಟ 'ಚಳಿವೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಚಳಿವೆಟ್ಟಣುಗಿ (ನಾ). ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ: ಚಳಿವೆಟ್ಟಣುಗಿ ಯಾಣ್ಮನ ಭಕ್ತ ಸಂಗನಾದಳವ ನೋಡಲ್ಕೆ . . . ಸೂರ್ಯನುದಯಂ ಗೈದನಾ ಸಮಯದಿ (ಪ್ರೌಢರಾ ೧೩-೨೯).

[ಚಳಿವೆಟ್ಟು + ಅಣುಗಿ (< ಅಣುಂಗಿ)]

ಚಳಿವೆಟ್ಟಳಿಯ (ನಾ). ಹಿಮವಂತನ ಅಳಿಯ; ಶಿವ: "ಎಲರುಣಿವೆದೆಯಂ ಚಳಿವೆಟ್ಟಳಿಯಂ ಸಸಿದಲೆಯ . . . ಪೇಟ್ವರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮವಿದೆನುತುಂ" (ಳವಿಳಂ. ೦೫). [ಚಳಿವೆಟ್ಟು + ಅಳಿಯ]

ಚಳಿವೆಟ್ಟಾಣ್ಮ (ನಾ). ಹಿಮಗಿರಿಯ ಒಡೆಯ ; ಹಿಮವಂತ ; ಚಳಿವೆಟ್ವಾಣ್ಮನ ಪುತ್ರಿ ಸುರ್ಕೆ ಚಳಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೦೭).

[ಚಳಿವೆಟ್ಟು + ಆಣ್ಮ (<ಆಳ್ಮ)]

ಚಳಿವೆಟ್ಟು, ಚಳಿವೆಟ್ಟ, ಛಳಿವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಮಗಿರಿ ; ಹಿಮಾಚಲ : "ಕುಳಿರ್ವೆಟ್ಟೈಕಿಲ್ವೆಟ್ಟುಂ ಚಳಿವೆಟ್ಟು ಹಿಮಾದ್ರಿ" (ಚತುನಿ. ೦೦) ; ಮನ್ಮಥನು ತಳಿರ್‌ರಥವನೇಱಿ ಮುಂದೆ ಪೋಗಲ್ಕಾ ಚಳಿವೆಟ್ಟು ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೬-೪೫). **ಚಳಿವೆಟ್ಟ:** ಚಳಿವೆಟ್ಟದಳಿಯ ಕೇಳುಳಿದ ಮಾತೇನೀಗ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೬-೪). **ಛಳಿವೆಟ್ಟು:** ಛಳಿವೆಟ್ಟಿನಿಂದಬ್ಧಿಪರಿಯಂತದವನಿಯು ತದಾಕಾರದಂತೆಸೆವುದು (ನವಮೋ. ೨-೦೮).

ಚಳಿವೆಟ್ಟುಮಗಳ್ = ಚಳಿವೆಟ್ಟಣುಗಿ: ಚಳಿವೆಟ್ಟುಮಗಳ ನಲ್ಲಂ ಪೇಳ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ (ಏಕೋಪು. ೬-೭೮). [ಚಳಿ$_2$ + ಬೆಟ್ಟು$_2$]

ಚಳಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಶೀತದಿಂದ ಬಾಧೆಪಡು : ಭೀತಿಯಲಿ ಚಳಿವೆತ್ತು ನಡುಗುವಂದದಿ ಪೇಳ್ದ ರಣದುಮ್ಮಳಿಕೆಯ ಬಹಳ ನಿಷ್ಠುರವ (ಮೋಹತ. ೩೪-೪೩). [ಚಳಿ$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಚಳಿಸು$_1$ 'ತಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಚಳಿಸು$_2$ 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಳುಕಿ$_1$ 'ಚಳುಕ್ಯ' ನೋ.

ಚಳುಕಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: "ಚಳುಕಿಯೆನೆ ಶಿಂಶುಮಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೬). [?]

ಚಳುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ನರಗಳ ಮಿಡಿತದಿಂದ ಬೇನೆಯುಂಟಾಗು; ನರಗಳಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ ನೋವುಂಟಾಗು: ನವಮಾಸ ಪೂರೈಸಲಾ ಸತಿಗೆ ಬಿಡದೊಡನೆ ದಿವದಲ್ಲಿ ಕಾಂಚಿ ಕಟಿ ಮಿಡಿಮಿಡಿದು ಚಳುಕಿಡಲ್ (ಪರಶು. ೩-೪೯). [ಚಳುಕು$_1$ (<ಚಳಕು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಚಳುಕು$_1$ 'ಚಳಕು$_1$' ನೋ.

ಚಳುಕು$_2$ (ನಾ). (?) : ಅಳರಶರಕೇಳಿಪೆಂಪಿಂದಲಾಸ್ಯಶ್ರೀಯ ಚಳುಕಿನಿಂ ನೋಳ್ಪರಂತಃಕರಣತುಷ್ಟೆಯ ಸುಸೋವನೇವರ್ಣಿಸುವೆನು (ಜಿವಮು. ೨-೦೨). [?]

ಚಳುಕ್ಯ, ಚಲಿಕ್ಯ, ಚಳಿಕ್ಕ, ಚಳುಕಿ$_1$, ಚಟಿಕ್ಯ, ಚಾಳೋಕ್ಯ, ಸಳುಕಿ (ನಾ). = ಚಾಲುಕ್ಯ: ಸತ್ಯಾಶ್ರಯವೆಸರೆಸೆದುದಾ ಚಳುಕ್ಯಾನ್ವಯದೊಳ್ (ಕಇಅ. ೨-೨-೨೦ : 1058). **ಚಲಿಕ್ಯ :** ಚಲಿಕ್ಯೋ ವಲ್ಲಭೇಶ್ವರಃ (ಎಇ. XXVII, ೮-೩; 543). **ಚಳಿಕ್ಕ:** ಸಮಜನಿ ನವಮಸ್ತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಶ್ಚಳಿಕ್ಕ ಕ್ಷ್ಮಾಪ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮೩-೦೪ ; 1587). **ಚಳುಕಿ$_1$:** ಚಳುಕಿ ವಂಶೋತ್ತಮರಂ (ಎಇ. XVI, ೩೮-೫; 1107). △ **ಚಟಿಕ್ಯ :** ಚಟಿಕ್ಯರನ್ವಯಂ ನೆಗಳೆ ನಗಳ್ತೆಯಂ ತಳೆದು ತಂನಯ ತೇಜದೊಳಾಣೆ ಯೋಲೆಯುಂಡಿಗೆ ಸಲೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ನೆಲನಂ ತಳೆದಂ ನೃಪಮೇರುತೈಲಪಂ (ಕಇಅ. ೯೫-೪-೯ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ಚಾಳೋಕ್ಯ:** ನನ್ನಿಯಂ ಪೇಳುವೆನರಸ ಕೇಳಿನ್ನು ಚಾಳೋಕ್ಯಾನ್ವಯದವರು ಮುನ್ನ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿದುದೆಂಬತ್ತೆಂಟು ಕೋಟಿ ಧನ ನಿನ್ನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಕೆಳಗಿದೆ (ಬಸಪು. ೫-೫೭). **ಸಳುಕಿ:** ವಿದಿತ ಶ್ರೀ ಸಳುಕಿ ರಾಜ್ಯ[ದೊ]ಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೪-೦೫; 872).

[<ಸಂ. ಚಾಲುಕ್ಯ]

ಚಳುಪು (ನಾ).=ಚಳಕು$_1$: (ಕ). [?]

ಚಳುಮ (ನಾ). = ಚಳಕು$_1$: ಯೋನಿಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದ ಚಳುಮ ರುಜಾ ಇತರ ತೋದ ನೋವು (ಬಾಹಟೀ. ೨-೦-೭೭ ವ). [?]

ಚಳುವಳಿ 'ಚಳವಳ' ನೋ.

ಚಳೆ$_1$ 'ತಳಿ$_4$' ನೋ.

ಚಳೆ$_2$ 'ಚಿಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಳೆ$_3$ 'ಸೆಳೆ$_4$' ನೋ.

ಚಳೆ$_4$ 'ತಟಿ' ನೋ.

ಚಳೆ$_5$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ದೇವಾಂಗದ ಚಳೆಯ ಪಟಿಯ ಪಟ್ಟಾವಟಿಯೆಕ್ಕಾರೋಹಣದ ಕಕ್ಕರವಟಿಯಿಗೆಯ ದುಗುಳದ ಪಾಗುಡಂಗಳಂ . . . ತೊಟ್ಟು (ಮಹಾನೇ. ೯-೪ ವ). ೨. ಚಿಕ್ಕವುಕ್ಕಳನ್ನಾಗಲಿ, ಅಶಕ್ತರನ್ನಾಗಲಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಬಟ್ಟೆ; ಜೋಳಿಗೆ : (ಕ).

ಚಳೆಕೊಡು 'ಚಳೆಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳೆಗೊಡು, ಚಳಿಕೊಡು, ಚಳೆಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಸಿಂಪಡಿಸು; ಚಿಮುಕಿಸು ; ತಳಿಸು: ಕೇಸರಿಪೀಠವ ಪಾಸಿ ಕಸ್ತೂರಿನೀರ ವೋಸರಿಸದೆ ಚಳೆಗೊಡುವ (ಅನಂಚ. ೫-೫೬); ಕಸ್ತೂರಿಯಾ ಜಲದಿಂದೆ ಚಳೆಗೊಟ್ಟು (ನವಮೋ. ೦೦-೬೮); ಸಾರಣೆಯನೇ ಹಾಕಿ ಚಳೆಗೊಟ್ಟು ರಂಗವಲ್ಲಿಯನಿಟ್ಟು (ಮಲ್ಲಚ. ೨-೦೫). **ಚಳಿಕೊಡು :** ಅಂಗಳ ಸಾರಿಸಿ ಗಂಧದ ಚಳಿಕೊಟ್ಟು (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೫). **ಚಳೆಕೊಡು :** (ಕ). [ಚಳೆ$_1$ (< ತಳಿ$_4$) + ಕೊಡು$_1$]

ಚಳೆಯ$_1$, ಚಳಯ$_1$, ಚಳಿಯ, ಛಳಯ, ಛಳೆಯ$_1$ (ನಾ). (ನೆಲವನ್ನು ಗುಡಿಸಿದ ಬಳಿಕ)ನೀರು ಳಿಯುವುದಂ,-ಸಿಂಪಿಸುವುದು,-ಚಿಮುಕಿಸುವುದು : "ಚಳೆಯಮೆನೆ ನೀರ ತಳಿದುದು" (ಧಾರನಿ. ೧೦) ; "ಚಳೆಯಮುಮೆನೆ ಸಿಂಪಿಸುವುದಕಕ್ಕುಂ" (ಶವಿಶಂ. ೨೪೬) ; ಎಳೆದಳಿರ ಹಸಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯ ಮೆಱೆದವಾ ಶೈತ್ಯಶಾಲೆಯೊಳಗೆ (ಹಚಕಾ. ೩-೪೫) ; ಕತ್ತುರಿನೀರ ಚಳೆಯದೊಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೦ ಪ) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಜಲದ ಚಳೆಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಂದಪು. ೮-೨೦) ; ಚಳೆಯದಿಂ ಚೆಲ್ಲಿದ ಚಂದನರಸದಿಂದ ಪೊಳಲು ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಶುಶಾಸಾಂ. ೪೦-೩೬) ; ಮೇಗಣಿಂದುದಿರ್ವ ಕಮ್ಮಲರ್ಸರಿಯ ಪನ್ನೀರ್ಚಳೆಯದ . . . ಅಗಡೆಯರ್ವೆಡೆ ಮೆಱೆದುದು (ನಂದಿಪೂ. ೭-೩). **ಚಳೆಯ$_1$:** "ಜಲಸೇಚನಂ ಚಳಯಮೆನಿಕುಂ" (ಶಕರ. ೦೨೩) : ಪುಷ್ಪರಸದ ಚಳಯಂಗಳೆನೆ ಮೈಸಿರಿಯನಾಂತ ತದ್ವನದೇವಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೮-೩೨) ; ಪನಿನೀರೊಳೊದವಿದ ಚಳಯವೊಪ್ಪಿದುದು (ಪರ್ಧಕ. ೩-೪೩). **ಚಳೆಯ:** ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳ್ ಬಿಡದಿತ್ತ ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯವಾಡುವ ಪಾತ್ರದ (ಚಲಪು. ೩೩-೦೭). **ಛಳಯ :** ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಮಕರಂದದಿಂದ ವನಪ್ರದೇಶವೆನುವ ಬೀದಿಯೊಳ್ ಛಳಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭೨-೦). **ಛಳೆಯ$_1$:** ಬಾವನ್ನಮಂ ಕದಡಿ ಸಿಂಪಿಸುವ ಛಳೆಯದಿಂ (ನಳದಂ. ೧೯೫) ; ಹರುಷದಿಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ವೀಥಿವೀಥಿಯಲಿ ಛಳೆಯದಿ ರಂಗವಲಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿಸಲು (ಲಶಿಚಂ. ೩೬-೫೦) ; ಪನ್ನೀರ ಬಾವನ್ನದೆಸೆವ ಛಳೆಯಂ ಮೃಗಮದೋನ್ನತದ ಸಾರಣೆಯು (ರಾಘಶೆ. ೪-೫). [ಚಳೆ$_1$ (<ತಳೆ$_4$) + – ಅ$_6$]

ಚಳೆಯ$_2$ 'ಚಳಯ$_2$' ನೋ.

ಚಳೆಯ$_3$ 'ತಟಿ' ನೋ.

ಚಳೆಯಂಗುಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳೆಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ).=ಚಳೆಗೊಡು: ತಂಗೆ ತಲೆವೀದಿಯಂ ತೊಡೆಯದಿರು ಕೂಡೆ ಚಳೆಯಂಗೆಯ್ದಲಂಕರಿಸು (ಹಚಕಾ. ೪-೨೪). [ಚಳೆಯ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚಳೆಯಂಗೊಡು, ಚಳಯಂಗುಡು, ಚಳಯಂಗೊಡು, ಚಳಯಗೊಡು, ಚಳೆಯಂಗುಡು, ಛಳೆಯಂಗೊಡು(ಕ್ರಿ). = ಚಳೆಗೊಡಂ : ಚಳೆಯಂಗೊಡುವವೋಲೆಸೆದುದಾ ಚಟುಕುವನಿ ಸಿದ್ಧಪತಿ ನಲಿಯಲು (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೩-೩೨) ; ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ಪನ್ನೀರಿನಿಂದರರೆ ಚಳೆ [ಪಾಣಾಂ. ಳೆ]ಯಂಗೊಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೦೯-೦೮). **ಚಳೆಯಂಗುಡು :** ಚಲ್ಲಂ ಚಳೆ [ಪಾಣಾಂ. ಳೆ]ಯಂಗುಡುತ್ತುಮಿರೆ ರಾಗರಸಾಮೃತದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೯೫); ಘುಸೃಣರಸಂಗಳಿಂ . . . ಚಳಯಂಗುಡುತಿರ್ಪ ಮೌಕ್ತಿಕಪ್ರಸರದೆ ಕೂಡೆ ರಂಗವಲಿಯಂ ನಲಿದಿಕ್ಕುತುಂ (ಪರ್ಧಪು. ೦೩-೭೪). **ಚಳೆಯಂಗೊಡು :** ಅನಿಮಿಷವಧು ಕತ್ತುರಿಗದಡಿನ ಚಳೆಯಂಗೊಟ್ಟಳ್ (ಅಸಂಪು. ೬-೪೬). **ಚಳೆಯಗೊಡು:** ಚಳೆಯಗೊಟ್ಟುದು ಲೇಸು ಕುಸುಮಾಜಿ ಹೊಸರಂಗವಲಿ ಲೇಸು ಕುಸುಮಾಂಗಿ (ಧರಕ. ೧೦-೯). **ಚಳೆಯಂಗುಡು :** ಜೋಳಿಸುವ ಲಾಲಾಜಲಂ ಮುರಹತಿಯಿಂ ನೆಗೆವ ದೂಳ್ಗೆ ಚಳೆಯಂಗುಡೆ (ಗಿರಿಶ. ೬-೫೫ ಪ); ಘುಸೃಣರಸಂಗಳಿಂದೆ ಚಳೆಯಂಗುಡುವಂತೆ (ಅಸಂಪು. ೦೦-೩೫). **ಛಳೆಯಂಗೊಡು :** ಪುನಗು ಜವಾದಿ ಜಲದೀಯಲ್ಲ ಪೊರವಳೆಯಂಗಣದಿ ಛಳೆಯಂಗೊಟ್ಟು (ಸವಮೋ. ೨೧-೧೮). [ಚಳೆಯ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಚಳೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). = ಚಳೆಗೊಡು : ಅಂಗಳಕ್ಕೆಲ್ಲ ಚಳೆಹಾಕಿ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಡಿ). [ಚಳೆ$_1$ (<ತಳೆ$_4$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಯು$_1$)]

ಚಳೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಚಳೆಗೊಡು: ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಬೀದಿಗಳಿಗೆ ಪನ್ನೀರಿನ ಚಳೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು (ದೇಯಾನಿ. ೦೩೦).

[ಚಳೆ$_1$ (<ತಳೆ$_4$) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಚಳ್ಳ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಳ್ಳಪಿಳ್ಳಿ, ಚಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ : ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಳ್ಳೆ ವಸ್ತ್ರ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಚಳ್ಳಪಿಳ್ಳಿ [ಪಾಣಾಂ. ಅಳ್ಳಂಚೇರ, ಅಳ್ಳಾಚಾರಿ]ಗೊಂಬೆಯಂತೆ ಆಡಿಹೋಯಿತು (ಕಸಕ. ೦೧೭-೩). **ಚಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ :** "ಮಕ್ಕಳ ಆಟ" (ಜಾನಕೋ. ೫೫). 'ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ' ಪರಾ. [?]

ಚಳ್ಳವರೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಹಿತ್ತಲವರೆ ; ಚಪ್ಪರದವರೆ : ಔಡಲಗಿಡಗಳ ಬೊಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಚಳ್ಳವರೆಯ ಬೀಜವನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಔಡಲಗಿಡಗಳಿಗೆ ಹಬ್ಬಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೫೫) ; ನಾನೇನು ನಿಮ್ಮ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಬದನೆ ಕಾಯಿಯೇ ಚಳ್ಳವರೆಯೇ (ಇಪ್ರಳ. ೨೦೫). [ಚಳ್ಳು (<ಸೆಳ್ಳು) + ಅವರೆ$_1$]

ಚಳ್ಳಿಸು 'ಚಲ್ಲಿಸು$_2$' ನೋ.

ಚಳ್ಳು 'ಸೆಳ್ಳು' ನೋ.

ಚಳ್ಳುಗುರ್ 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಚಳ್ಳುಗುರು 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಚಳ್ಳೆ 'ಸೆಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚಳ್ಳೆಕೆಂದಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಳ್ಳೆಕೆಂದಾಳ, ಕೆಂಪುಚಳ್ಳೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೪-೪೫೫). [?]

ಚಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ 'ಚಳ್ಳಪಿಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚಱಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಚಱೆಂಗಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲಿಸೇನಭಟಾರರ ಗುಡ್ಡಂ ಚಱೆಂಗ್ಗಯ್ಯಂ ತೀರ್ತ್ಥಮಂ ಬನ್ದಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೪-೦ ; ಸು. 900). [?]

ಚಱೆತ್ತಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಮಾರವರ್ಮ್ಮಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸುನ್ದರಿ ಚಱೆತ್ತಿಯರಾ ದೇಗುಲಂ ಮೂಡೆಯ್ವುದಾ ವೃತ್ತಿಯುಂ ಸರ್ವ್ವಪರಿಹಾರಂ ವಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೯೨-೪ ; ಸು. 750 ?). [?.]

△ **ಚಟಕ್ಕ** 'ಚಳುಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಟುವಟಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ (?) : ಸಾಸಿಗ × × × ಪಱೆಯರೊಡೆಯ × ಱವೆಡೆಯಮ್ಮಂ ಹರಿತ್ತನ ಕುಮಾರಂ ಚಟುವಟಿ ಪೊಡದು ನುಡಿದು ಮತ್ತೆನ್ನದಾತನ್ ನುಡಿವಕ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೨-೦೦ ; 923). [?]

ಚಾ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಇದ್ದರೆಲ್ಲರ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಎದ್ದನು ಯುವರಾಜನೆಡೆಗೆ ಚಾ[ಪಾಣಾಂ. ಬಾ] ಹೋಯೆನೆ ಗೆದ್ದನು ಜಗದ ಜಾಣರನು (ಧರಕ. ೫೬-೮೫). ೨. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಕೆಗಳನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟುವಾಗ ಬಳಸುವ ಧ್ವನಿ : ಹುಡುಗನು ಚಾ ಎಂದು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

ಚಾ$_2$ 'ಚಹ' ನೋ.

ಚಾಂಕಿಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಾಂಕಿಮಯ್ಯನ ಮಾಡಿಸಿದ ಶ್ರೀಶಾಂತಿನಾಥದೇವರ ತ್ರಿಭುವನತಿಳಕ ಚೈತ್ಯಾಲಯದಲಿರ್ಪ್ಪ ರಿಶಿ(ಷಿ)ಯರ್ (ಇಇ. XIX, ೨೭೩-೩೫ : 1054). [ಚಾಂಕಿಮ$_0$+ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಾಂಗಾಳ್ವ 'ಚಂಗಾಳ್ವ' ನೋ.

ಚಾಂಗು, ಚಾಗು, ಜಾಂಗು, ಜಾಗು$_2$ (ಅ). ಛಲೆ, ಛೇಷ್, ಛಾವು ಎಂಬರ್ಥದ ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು,-ಕೊಡಾಟದ ನುಡಿ: ಇಂದೆನ್ನ ಮನೆಗೆ ಪ್ರಮಥರು ಬಂದಹರೆಂದು ಗುಡಿತೋರಣವ ಕಟ್ಟಿ . . . ರಂಗವಾಲಿಯನಿಕ್ಕಿ ಉಘೆ ಚಾಂಗು ಛಲಾ ಎಂಬೆ (ಬಸವ. ೩೭೬) ; ಉಗೆ ಚಾಂಗು ಬಲಯೆಂಬ ನೆಗೆವ ರಭಸಂಗಳೊಳು(ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೦೦೬-೬); ಚಾಂಗು ಬಲಾಯೆನಲು ನಂದಿಧ್ವಜವ್ರಜವು (ಬಸಪು. ೫-೩೯); ಜಯ ಜಯ ಚಾಂಗು ಬೊಲ್ಲೆಂಬ ರಭಸದಿಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತ (ವೀಕೃಪು. ೪-೧೨-೪೫); ಪಾದವೆಚ್ಚಟುಕಿ

ಪರಾಕು ಚಾಂಗೆಂದು ಮುಂದೋದೆ ಕೈಸನ್ನೆಯೊಳ್ನಿಲಿಸಿ . . . ಪಾಡುವ ನಾದವ ನಿಲಿಸಿಯೆಯ್ದಿದನು (ಭರತ. ೪೯-೯). **ಚಾಗು:** "ಅರರೆ ಧಣು . . . ಚಾಗು ಸಲೆ ಸುಂಪುರೆಯೆನೆ ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ" (ಭಾರನಿ. ೪೬) ; ಮಝು ಪೂತು ಪಾಯಕು ಗಂಡುಗಲಿಯಹೆ ಚಾಗು ತೊಟ್ಟೆಸು (ಕು ವ್ಯಾ ಭೀ. ೦೦-೦); ಎಲ್ಲರುಂ ಪೂತುರೇ ಸುಭಟ ಚಾಗೆಂದುಲಿಯೆ ಕೋಪದಿಂ ಗುಹನಾರ್ದು ತೆಗೆದೆಚ್ಚನು (ಚಿಂಪು. ೪೩-೦೭); ಚಾಗು ದಣುದಣು ಭಾಪು ಭಳಿರೆ ಬಲ ಬಲರೆ ಕೇಳೀಗ ನಿನ್ನಂ ಪೋಲ್ವರಂ ಕಾಣೆನು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೦೩-೭೩). **ಜಾಂಗು:** ಸಭೆಯೊಳುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮೆತ್ತು ಜಾಂಗು ಬೊಲ್ಲ ಶುಭ ಬೊಲ್ಲ ಮಾಂಗಳಿಕ ಬೊಲ್ಲಮೆಂಬೀ ರವಂ (ಜಗವಿ. ೦೦-೭೨) ; ಕರಿಗಮನೆಯರು ತಂದರು ರತ್ನ ಮಯ ಹೊನ್ನ ಹರಿವಾಣ ದುಂಬಿದಾರತಿಯ ತಿರುಹಿ ನಿವಾಳಿಸಿ ಜಾಂಗು ಬೊಲ್ಲೆಂದೆಂದು ಸಿರಿವೆತ್ತು ನಿಂದರಿಕ್ಕೆಲದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೦೩). **ಜಾಗು$_2$:** "ಅರರೇ ಭಾಪುರೆ . . . ಜಾಗುಮ್ಮಾ ಧಣು ಧಿರುರೇ ಪುರೆಯೆನೆ ಕೊಂಡಾಟಂ" (ಜತುನಿ. ೫೫); ಜಾಗು ಧಣು ಧಣು ಪೂತು ಕಾರ್ಮುಖ ಯೋಗಸಿದ್ಧನೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೫-೨೯); ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು ಜಾಗು ಬೊಲ್ಲು ಹಬ್ದುವ ಕೆಂಬಲ್ಲ ತಳಿಗೆ ಗಾರ್ತಿಯರು (ಮೋಹತ. ೦೫-೩೬).

ಚಾಗುಚಾಗು, ಜಾಗುಜಾಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತಾನೊಹಿಸಿಕೊಳೆ ಸದರ ಗಂಡನೆ ಚಾಗುಚಾ[ಪಾಕಂ. ಜಾಗುಜಾ]ಗೆನುತೆ (ಮದೇಪು. ೩-೫೫); ಸುಭಟ ರಹುದೋ ಜಾಗುಜಾಗೆನುತೊಲೆದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮೧); ಜಾಗುಜಾಗೆಂದಸುರ ಖಾತಿಯೊಳುಬ್ಬಿ ಘರ್ಜಿಸಿವ (ಅಂಬಿಕಾ. ೦೫-೨)

[←ತೆಲು. ಚಾಂಗು. / ಮರಾ. ಚಾಂಗ]

ಚಾಂಗೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಹುಲ್ಲುಹುಳಿಗನ ಸೊಪ್ಪು ; ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚೆ : (ಕ). [ಸಂ. ಚಾಂಗೇರೀ]

ಚಾಂಚಲ್ಯ (ನಾ). ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ : ಕುದುರೆಗಳೆರಡೂ ಚಾಂಚಲ್ಯ ತೋರಿದವು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೨೦). 'ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಂಡಾಲ, ಚಾಂಡ್ಡಾಳ (ನಾ). ಚಂಡಾಲ ; ಹೀನ : ಕರ್ಮಾಧಿಗತ ಚಾಂಡಾಲರಿವದಿರ ಮಾತುಗಳನೆಲೆ ನಂಬದಿರು ಭೂಪ (ಬಸಪು. ೫೬-೫೦) ; ಏಕಗೋತ್ರದ ಪುರುಷಸತಿಯರಜ್ಞಾನದಿಂದಾ ನೆರೆದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಚಾಂಡಾಲನೈ (ವೀಕೃಪು. ೭-೨-೨೦). **ಚಾಂಡಾಳ :** ಇದನಳಿದಾತಂಗಕ್ಷಯ ನರಕಂ ನಿಜವಂಶಕ್ಷಯವಾತಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳು ಚಾಣ್ಡಾಳ (ಸೌಇಇ. XX,೦೦೭-೫೦; 1188). [ಸಂ.]

ಚಾಂಡಾಲಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಹೊಲತಿ ; ಪಂಚಮಸ್ತ್ರೀ : ಕೀಳು ವರ್ಗದ ಹೆಂಗಸು : ಕಂಡಕಂಡವರ ಹಿಂದೆ ಹರಿವ ಚಾಂಡಾಲಗಿತ್ತಿಯಂತೆ (ಗಣಭಾ. ೨೮೯-೦). [ಚಾಂಡಾಲ + – ಗಿತ್ತಿ]

ಚಾಂಡಾಲತ್ವ (ನಾ). ಹೊಲೆತನ; ಪಂಚಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವಿಕೆ : ಉತ್ತಮದ ರವಿಕುಲದೊಳುದಿಸಿ ಚಾಂಡಾಲತ್ವವೆತ್ತ ಸತಿಯರ್ಗೆಳಸಿ ಘೋರ ನರಕಾಳಿಗನಿಮಿತ್ತ ಹೋಹವನಲ್ಲ (ಹದಕಾ. ೮-೨೫). [ಸಂ.]

ಚಾಂಡಾಲಪತಿ(ನಾ). ಹೊಲೆಯರ ಪ್ರಮುಖ ; ಪಂಚಮರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಚಾಂಡಾಲಪತಿಯ ಮನಮೆರ್ದೆಗೊಂಡು ಮನಃಪದ್ಮ ಮುಕುಳಮಂ ಸವಿವಳಿಯಂ ಕಂಡೊಡೆ ಮುನಿವಾ ನರರುಂ ಪೆಂಡಿರುದಾರತೆಗದೇಕೆ ಮುನಿವರೋ ದೇವಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೯೪). [ಚಾಂಡಾಲ + ಪತಿ$_2$]

ಚಾಂಡಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಕೀಳುದರ್ಜೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ.

[ಸಂ. ಚಾಂಡಾಲಿಕಾ]

ಚಾಂಡಾಳ 'ಚಾಂಡಾಲ' ನೋ.

ಚಾಂಡಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಡಾಲನಂತೆ ವರ್ತಿಸು : ಮದ್ಯಮಂ ಕುಡಿಕುಡಿದು ಮರುತಹತಿಯಿಂದ ಚಾಂಡಾಳಿಸುವ ಚಿತ್ತೆಯರನರಸ ನೋಡುತ ಬಂದನು (ಹದಕಾ. ಪರಿ. ೪-೫೫). [ಚಾಂಡಾಳ (= ಚಾಂಡಾಲ) + – ಇಸು$_3$]

ಚಾಂತ (ನಾ). ಚಕಾರವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಶಬ್ದ : (ಕ).

[ಚ + ಅಂತ$_2$]

ಚಾಂತಿ 'ಸಾಂತಿ' ನೋ.

ಚಾಂದಣಿ, ಚಾಂದನಿ (ನಾ). ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ ; ಛತ್ತು: ವಿಧವಿಧದಿ ಪಾಸಿ ಚಾಂದಣಿಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೯೦); ಹಡಗಿನ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಚಾಂದಣಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಿತಾದ ಕಾರಣ ಹಡಗಿನೊಳಗಿದ್ದ ಪ್ರಯಾಣಿಕರಿಗೆ ಯಾವುದೂ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಪಾಕುಂ. ೩). **ಚಾಂದನಿ :** (ಕ).

[←ಮರಾ. ಚಾಂದಣೀ : ಹಿಂ. ಚಾಂದನೀ]

ಚಾಂದನಿ 'ಚಾಂದಣಿ' ನೋ.

ಚಾಂದಸ, ಚಾನಸ, ಛಾನಸ (ಗು). ೧. ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠ. (ನಾ). ೨. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು; ವೈದಿಕ: ಛ ಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಂ–ಛವಿ–ಚವಿ . . . ಛಾಂದಸ – ಚಾಂದಸ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಮಂದಮತಿ ; ದಡ್ಡ : ವರರತ್ನಘೋಷನ ಪರಿಯಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರನಾದ ವ್ಯಾಳಿಯಂತಲ್ಲಾ ಪರಮಚಾಂದಸನಾದನು (ಭೃಂಸೂ. ೩೨೭). **ಚಾನಸ:** ೪. ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಜಾಗರೂಕತೆ: ಹುಲಿಯು ದುಷ್ಟಮೃಗ ವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ . . . ಚಾನಸದಿಂದ ಹುಲಿಯ ಬೋನಿಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಬಾಗಿಲ ಹಲಗೆಯನ್ನು . . . ಎತ್ತಿದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೮೮). **ಛಾನಸ :** ೧. ಸ್ವಲ್ಪ ಛಾನಸ ಸ್ವಭಾವದ ಪದ್ದಕ್ಕನಿಗೆ ದೇವರು ದಿಂಡರ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯವರು ಮಾಡಿದರೆ ಎಷ್ಟೂ ಒಗ್ಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಾವಿಳು. ೬೬). ೩. ಉರಿದುವೀ ನಿಮ್ಮಯ ತಪೋಜಪ ಧ್ಯಾನಂಗಳಿರವದೇಂ ಛಾನಸಮದೊರ್ವ ಮಾಯಾವಿ ನಿಮ್ಮ ರಿಸಿಯರನೊಲಿಸಿಕೊಂಡೊಯ್ದಪಂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳಿ ಮೇಳೆಂದೊಱಲ್ದರಂದು (ಚಿಂಪು. ೨೦-೨೩). 'ಛಾನಸತನ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಛಾಂದಸ]

ಚಾಂದಸಿಕೆ (ನಾ). ತಡಮಾಡುವಿಕೆ; ಆಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ: ಚಾಟುಕಾತಿಯರು ಚಾಂದಸಿಕೆಯ ನೂಂಕಿ ಸಘಾಟಿಕೆಯಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ಭರತ. ೫-೫೮). 'ಛಾಂದಸಿಕ್ಕೆ' ಪರಾ.

[ಚಾಂದಸ + – ಇಕೆ]

ಚಾಂದ್ರ (ಗು). ೧. ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮೃಗಶಿರಾ ನಕ್ಷತ್ರ. [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರಮಂಡಲವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನ ವುಳ್ಳವನು : ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ ಅಥವಾ ನಾವಿಕ : ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿ (Lunarian. ಇಂಕನಿ).

[ಸಂ. ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿನ್]

ಚಾಂದ್ರಪ್ರಭ (ಗು). [ಜೈನ]ಚಂದ್ರಪ್ರಭನೆಂಬ ತೀರ್ಥಂಕರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಕಣ್ಗೆಂಬಾದ ಚಾಂದ್ರಪ್ರಭಂ ರೂಪಂ . . . ಎಮ್ಮೊಳ್ ಮಾಟ್ಕೆ ನೈರ್ಮಲ್ಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೧). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಸ (ಗು).=ಚಾಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಸಾಯನ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ; ಬುಧ: "ರೌಹಿಣೇಯಃ, ಬುಧಃ, ಸೌಮ್ಯಃ, ಚಾಂದ್ರಮಸಾಯನಃ – ಈ ೪ ಬುಧನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೯-೪೬). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಾನ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕಾಲವನ್ನು ಗಣಿಸುವ ಕ್ರಮ : ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ ಪಕ್ಷ, ಮಾಸ, ವರ್ಷಗಳ ಮಾನವು ಚಾಂದ್ರಮಾನವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೭೮); ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ, ಚಂದ್ರನ ಭಾಗ ಸೂರ್ಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಕುದಿಯುವ ನೀರಿನಷ್ಟು ಕಾವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಆಕಾಶ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಾಸ (ನಾ). ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಚೈತ್ರ, ವೈಶಾಖ ಮೊದಲಾದ ತಿಂಗಳು : ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪರಿಕ್ರಮಣವೇ . . . ಆಪ ಕಲೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ಚಾಂದ್ರಮಾಸವು ನಿರ್ಧಾರಿತವಾಗಿರು ವುದು (ಕ್ಯೂರ್ವಿ. ೨೦೨). [ಚಾಂದ್ರ + ಮಾಸ]

ಚಾಂದ್ರಾಯಣ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಗತಿ-ಚಲನೆ ; ಚಂದ್ರನು ಕ್ಷಯಿ ಸುವುದು ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ೨. ಚಂದ್ರನ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ತಿಮ್ಮ ಆಹಾರವನ್ನು ಒಂದು ತುತ್ತಿನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದೇ ತುತ್ತು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಆಮೇಲೆ ಕ್ರಮೇಣ ಒಂದೊಂದೇ ತುತ್ತು ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ಪ್ರಯಶ್ಚಿತ್ತನಿಮಿತ್ತಂ . . . ಚಾಂದ್ರಾಯಣಮಂ ನೋ ೦ ತು (ಶಾಂತಿಪ. ೯-೨೪೨) ; ಆನುದಿನಂ ಭುಂಜಿಸಿದ ಕವದ ಶಿರದ್ಕೆಯಲ್ಲಿನಪಸೆಯು ಚಾಂದ್ರಾಯಣಾಂ (ಹಕಥಾ. ೦೪-೭); ಅಕಿಕ್ಕೈ ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಸಾಂತವ ನಾದಿ ವ್ರತನಿಯಮದ ಪವಣಲ್ಲ (ಹರಿಚ. ೩-೦೩). ೧. ೨: ನೆಲವಾಡ ದೊಳೆದಯಾಡುವ ಕಲಹಂಸಾಲಸ ವಿಳಾಸವತಿಯರ ಮುಖಮಂಡಲಕೆ ಸರಿ ಯಾಗಲಾಱದೆ ಸಲೆ ಮಚ್ಚುಂ ಚಂದ್ರನಿಂತು ಚಾಂ ದ್ರಾ ಯ ಣ ಮಂ (ಜುಪಾಪ. ೦-೭೦). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಿ (ನಾ). ಬುಧಗ್ರಹ: ಚಾಂದ್ರಿ ನೋಡಿ ಯವಳ್ ಸ್ತ್ರೀಜನ್ಮಂ (ಜಾತಕ. ೭-೦೩). [ಸಂ.]

ಚಾಂಪೇಯ (ನಾ). ೧. ಸಂಜಿಗೆ ; ಚಂಪಕ : ಧರೆಗ್ಗಿಲ್ಲಂ ಸೊಗಸಂ ಬಳಿ ಕ್ಕೊ ದವಿ ಚಾಂಪೇಯಮೋರಂತೆ ಷಟ್ಟರಣಂಗಳ್ಗೆಯಪಕ್ಕಮಾದ ತೆಱದಿಂ (ಕ್ರಿಕೊಡಾಪ. ೭೩) ; ವಿಲಸಿತ ಚಾಂಪೇಯದ ಮೊಗ್ಗೆ ತುದಿಯೊಳು ನೆಲೆಸಿದ ತುಹಿನಾಸಾರಯಿದಂ (ಜ್ಞಾಪ್ರ. ೩-೭೦). ೨. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ; ನಾಗಕೇಸರ. ೩. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ. ೪. ಚಂಪಾದೇಶದ ರಾಜಪುತ್ರ ; ಕರ್ಣ : ಬಾಳ್ವ ವಸ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ದಾತಕೆ ಸರಿಯು ಸರಿವಾಡಿ ಕೇಳ್ವೆನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಮಲಱತಿರಿಯಾರ್ಗಾಲ್ವ ಧರ್ಮೋದ್ಯೋಗದಲಿ ಕೃತ ಬಾಳ್ವನೀ ಚಾಂಪೇಯಗಿಗೆಯಾರೆಂದೆಂದುಮುಖಿ (ಚಪಪು. ೦೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಾಂವ 'ಚಾವು' ನೋ.

ಚಾಂವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜಟಾಸಿಂ[ಗ]ನಂದಿ ಅಜಾರ್ಯ್ಯರ ಪದವ ಚಾ[ಂ]ವಯ್ಯಂ ಮಾಡಿದಿರೀಂ(ಕಶಾಲ. ೬೩-೬೫; ಸು. ೧೦೬೦ ಕಕ).

[ಚಾಂವ (< ಚಾಮು) + ಅಯ್ಯ]

ಚಾಕ (ಗು). ೧. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ; ಜೊಕ್ಕಟ ; ಜೊಕ್ಕ : (೪). (ನಾ). ೨. ಜೊಕ್ಕತನವುಳ್ಳವನು : ಈ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದವರ ಸಾಕುವನೆಂಬಂ ಮಹ ವ್ಯಾಕುಲದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿ ಜಾ ಣ ನಾ ಗದೆ ಪೋದೆ (ಪ್ರಗ್ಗಿರಿ. ೫೪-೦). [←ಮಕಾ. ಚಾಕ್]

ಚಾಕಗೌಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಾಕಗೌಡ ಮಾಳಗವ್[ಡ] ನಲಿಸಿದ (ಎಕ್ಷ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೫-೭: ೧೦೬೨). [ಚಾಕ್+ಗೌಡ (< ಗವಮುಂಡ)]

ಚಾಕಚಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ ; ವೇಗ; ತ್ವರೆ : ಹಣ್ಣು . . . ಅತಿ ಮುಂದಾಗಿ ಚಾಕಚಕ್ಯದಿಂದ ನುಗ್ಗಬಾರದು (ಪಕ್ಷಶಾ. ೬೩); ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಚಾಕಚಕ್ಯದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಹೆಂಡತಿಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನ ಮೂಡಿತು (ಪಪರಿ. ೩೭). ೨. ಜಾಣ್ಮೆ ; ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ: ಲೋಕ ನಾಯಕ ಶ್ರೀ ರಕ್ಷೆಯ ಚಾಕಚಕ್ಯದೊಳಾರು ನೀನುಳಿದೇಕೆ ಸರಿವಿದಿರ್ದೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೦-೩-೦೮) ; ಅವಳು . . . ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಚಾಕಚಕ್ಯದೊಡನೆ ಅಧಿನಯಸಲಾಗಿ, ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಲ್ಲಿಯೂ ಛೇಷ್ ಛೇಷ್ ಎಂಬ ಜಯಜಯ ಕಾರವು ಹುಟ್ಟಲು (ಪೂಗ್ಯಾ. ೩೦); ಎದುರಾಳಿಗಳನ್ನು . . . ರುಡುಮ್ಮನಿ ವರಾಜಯಗಳಿಗೊಸವ ಒಂದು ನೂತನ ಚಾಕಚಕ್ಯವಿದೆ ಅವರಲ್ಲಿ (ರಾಜಪ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಚಾಕಚಕ್ಯತೆ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಬಾಲಾಕು : ಸಹೋದರನನ್ನು ಚಾಕ /ಚಕ್ಯತೆಯಿಂದ ಮೂಲೆಗೊತ್ತಿಸಿ . . . ಟೆರಂಗಜೇಬ್ ಅಟ್ಟಹಾಸ ಮಾಡು ತ್ತಿರುವ ವರ್ತಕಾಲ (ಬುಂಪಾ. ೬) ; ಉಡುಪಿನೊಳಗೆ ಬಹಳ ಚಾಕಚಕ್ಯತೆ ಯಿಂದ ಸೇರಿಸಿದ್ದ ವಜ್ರ, ನೀಲ . . . ನವರತ್ನಗಳು ಹೊರಬಿದ್ದುವು (ಕ್ರಚಾಕ. II,೦೦); ನಾಲ್ಕೂಜನರಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಯೂ ಇತ್ತು (ಶುಬುಚಾ. ೮೪).

[ಚಾಕಚಕ್ಯ + – ತೆ]

ಚಾಕಣ 'ಚಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಚಾಕರ (ನಾ). ಆಳು ; ಸೇವಕ; ನೌಕರ: ಅವಗೆ ಚಾಕರರಾಗಿ ನಾವಿರ್ದವನು ಭಾವಿಸಿಬಾರದು (ಹಚಪ್ರಾ. ೪೭-೨೦) ; ಬಿಡೆಯನೆಂತೆ ಚಾಕರ (ಮುಂಜಯ. ೪-೩೩) ; ಇವನಂತಿರುವ ಚಾಕರನು ದೇವರ ದಯದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ದೊರಕಿದನು (ರಾಗ್ಗಿಪ. ೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಕರ್]

ಚಾಕರವಾನ 'ಚಾಕರಿವಾನ' ನೋ.

ಚಾಕರಿ (ನಾ). ಆಳಿಗೆ ; ಸೇವೆ ; ನೌಕರಿ : ಚಾಕರಿಯ ಮಾಡಿದರೆ ಆಚೆಚೆರಾಡುವರು (ಕುರುಪ. ೦-೦೪೯-೫) ; ತುರಗದ ಚಾಕರಿಯೊಳಿರು ವವನಿಗೆ ತರುಣಿಯ ಭೋಗವ ದೀಕೆ (ರಾಹಿಕೇ. ೭೬-೦೦) ; ತಂತಮ್ಮ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ನೃಪಗೆ ತಾವು ಚಾಕರಿಯ ಮಾಡಿದರು (ಜುಸಾ. ೯); ಕೆಲವರು ಚಾಕರಿ ಇಲ್ಲದೆ ದಿನಗೂಲಿ ಮಾಡಿ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಜುಂಬಾ. ೪-೦೩೮); ಸರ್ಕಾರದ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಸಂವಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ . . . ಹೋದರು (ದೇವೀಕಾ. ೩೩) ; ನೃತ್ಯದ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಅವಳು ಈಗ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿಯೂ . . . ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಜಿ ಕೊಡಲು ಸೂಚಿಸಿದರು (ಗಂಗಾಕಾ. ೧೭). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಕರೀ]

ಚಾಕರಿದಾರ (ನಾ).=ಚಾಕರಿ : ನಾನಂತೂ ಚಾಕರಿದಾರ ; ಕೀಳಲೇಬೇಕು (ಪಪ್ಯಾಳ್ಕೆ. ೭೦). [ಚಾಕರಿ + – ದಾರ್]

ಚಾಕರಿವಾನ, ಚಾಕರವಾನ (ನಾ).=ಚಾಕರಿ : ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿಂದ ಚಾಕರಿ ವಾನವರೆಗೆ ಎಲ್ಲರ ಮನಸಿ ವೃತ್ತಾಂತಗಳೂ . . . ವೈಶ್ಯಕ್ಕಿವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ (ಕ್ರೀಳಕ. ೭೬). **ಚಾಕರವಾನ** : ಪಾವಂದರಾದವರು ತಾವೆ ಧುರಕ್ಕೆ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿದರೆ ಜನ್ಮವಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮಂಥಾ ಚಾಕರವಾನರು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವಲ್ಲಾ (ಪ್ರಕರ. ೭೫). [<ಚಾಕರಿ]

ಚಾಕಲೆಟ್ 'ಚಾಕಲೇಟು' ನೋ.

ಚಾಕಲೇಟು, ಚಾಕಲೆಟ್, ಚಾಕ್ಲೇಟ್ (ನಾ). ಕೋಕೋ ಬೀಜದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ಪಿಂಡಿಯ ಬಿಲ್ಲೆ : ಚಾಕಲೇಟು ಬಹಳ ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡದೇರಿ (ಋಂಚಿಂ. ೦೩೨). **ಚಾಕಲೆಟ್** : ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಕೇಕ್, ಚಾಕಲೆಟ್ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿಗಳೂ . . . ಇದಲ್ಲದ್ದಿವೆ (ಪ್ರಕಾಕೆ. ೦). **ಚಾಕ್ಲೇಟ್** : ಅವರಿಗಿದ್ದ ರಾಯರು ಈವರಿಗೆ ಅದೆಷ್ಟು ಚಾಕ್ಲೇಟ್, ವೆಪ್ಪರಮೆಂಟ್ . . . ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೋ (ಕಂಬಹು. ೦೩೦). [←ಇಂ. Chocolate]

ಚಾಕೆ (ನಾ). ಮೆಲ್ಲಗೆಯೊಡೆದು ಆಗ ತಾನೆ ಹೊರಬಿದ ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವಿನ ದಂರಿ.

ಚಾಕೆಟ್ಟು = ಪೊಟ್ಟಿಯಿಂದ ಆಗತಾನೆ ಬಿದ ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವಿನ ಮರಿಗೆ (ಆಕಾರದ) ಸೊಪ್ಪು ಹಾಕು : ಚಾಕೆಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಪ್ಪೆಸೇರಳೆ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಸಣ್ಣಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ರೂ೨). [?]

ಚಾಕು (ನಾ). ಕೊಯ್ಯುವ ಸಾಧನ ; ಚಿಕ್ಕ ಚೂರಿ : ಒಂದು ಹರಿತವಾದ ಚಾಕುವಿನಿಂದ ಕಿವನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದು ಹಾಕಬೇಕು (ಗ್ರಾಹಾ. ೦೯೯) ; ಊಹಾಪೋಹಗಳು ತಮ್ಮ ಸರ್ಜರಿ ಚಾಕುಗಳಿಂದ ನನ್ನನ್ನು . . . ಕತ್ತರಿಸಿದುವು (ಎಮುಳ. ೬೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಕೂ]

ಚಾಕುಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಆವರಕೆ . ತೆರಗಡಿ ; "ಆಹುಲೀ" (ಪಂಚತಂ). [?]

ಚಾಕ್ಯಕ (ನಾ). ೧. ಮೇಳದವರೊಂದಿಗೆ ಗಾಯನ ಮಾಡಿ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಗಳುವವನು. ೨. "ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವರು" (ಅಮರ. ಟೀಕ್ಷೆ).

[ಸಂ.]

ಚಾಕ್ಲೇಟ್ 'ಚಾಕಲೇಟು' ನೋ.

ಚಾಕ್ಷುಷ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಉಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತಹುದು : ಅಕ್ಷರಂ . . . ವಿವಿಧಾಕಾರಂ ಲಿಖಿಪಿದವ್ಯತ್ಯಯಂ ಚಾಕ್ಷುಷಂ ಪ್ರಧಾನಸ ಮತದಿಂ (ಕವಿರ. ೩) ; ಕೆಲವು ಚಾಕ್ಷುಷಂಗಳ್ ಕೆಲವು ಆಚಾಕ್ಷುಷಂಗಳ್‌ವ್ಯಂಜ (ಕಪ್ಪ_ಕ್ಷ. ೨೪೬). ೩. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. [ಸಂ.]

ಚಾಕ್ಷುಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ಸ್ವತಃ ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು : ಈ ವಸ್ತು ಕರಿದು ಬಿಳಿದು ಎಂಬವು ಮೊದಲಾಗಿ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ ತಿಳಿವ ಚಾಕ್ಷುಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೆನಿಪುದು (ಚಳಂ. ೬). [ಚಾಕ್ಷುಷ + ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ]

ಚಾಕ್ಷೋಪಿ (ನಾ). [ವಿಶೇ] ಸಾಧಾರ ದೀಕ್ಷೆಯ ಪದು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೋಟದ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ದೀಕ್ಷೆ : ಗುರು ತನ್ನ ನಯನವಮಂ ಮುಟ್ಟಿ ಶಿಷ್ಯನ ನೋಡಿಯುಂದುಮಹಾನ್ವಯಂ ಮಾಡಿ ವೀಕ್ಷಿಪಿನವುದರಿಂ ಚಾಕ್ಷುಷಿ (ವೀಚೈಕ್ಷ.೬-೬-೬೫) ; ವರದೇಶಿಕೇಂದ್ರನುರು ವಾಸುಭಕ್ತನಂ . . . ಕರ ಚಿಲ್ಲ ದಿಟ್ಟಿ ಪೊರೆಯೇರೆ ನೋಡಲಾ ದುರಿತಾರಿ ದೀಕ್ಷೆಯರದಾಯ್ತು ಚಾಕ್ಷುಷೀ (ಚಾರಾಶ. ೪-೧೦-೪೩). [ಸಂ. ಚಾಕ್ಷುಷೀ]

ಚಾಗ$_1$, **ಜಾಗ** (ನಾ). ೧. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ : ಮರಕತ ವರ್ಣ : ಚಾ[ಜಾಣ. ಜಾ]ಗದ ಬಲ್ಲಾದ ಪೊನಲಿಂ ಬಳೆದೊಪ್ಪುವ ನಾಳೆತೆರದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೨-೨೫). **ಜಾಗಿ**ಸ ೧. "ಚಾಗಮೆಂದುಂ, ಪಸರ್ವಂದುಂ ಮರಕತ ವರ್ಣಂ" (ಶಕಾ. ೧೦-೨೦೯) ; ಜಾಗದ ನೆಲವದಲಿಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ವಸರ್ಗಳಿಸೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೪-೭೦) ; ಜಾಗದ ಪೊನರ್ ಕೃತಕಾಚಳ ನಿರ್ಜರಾಂಬುವೆಂದಿನಕಾಣರ್ ಕೊಬ್ಬಿಗಸಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೦). ೨. ಪಚ್ಚೆ ಮಣಿ : ಮರಕತ : ಜಾಗಂಗಳಸಿವ ಪಸರ್ವಳಿಗುಂ ವ್ರಜ್ರಳಿಪ ಮಣಿ ಸ್ತೂಪದ ತೆಂಬಿಗುಂ ಪಸರಿಪುವು ಸುರಶಾಸಪ್ರಕತಮಂ (ಹಂರ್ವಪು. ೬-೫೦).

ಚಾಗ$_2$ (ನಾ). ತ್ಯಾಗ; ದಾನ: "ಜಾಗಂ ತ್ಯಾಗದೊಳಂ" (ಕರ್ನಾಸಿ. ೪೯) ; ಜಾಗದ ಭೋಗದಕ್ಕರದ ಗೇಯದ ಗೊಟ್ಟಿಯಲಂಪಿನಿವಳ್ಳಾಗರವಾದ ಮಾನಸರ ಮಾನಸರ್ (ಪಂಚತಂ. ೪-೨೯); ರವಿನಂದನ ನನ್ನಿ ಚಾಗ[ಜಾಣ. ಸತ್ಯ]ಮನ್ಮೇಂಬಿನತರ್ಕಂ ನೀನೆ ವೆಂತ್ಕವೆಂದರಿಗನಾದ್ಯೆ (ಗದಾಯು.೫-೦೬); ಜಾಗದ ಪೆಂಬಂದಮೆ ಗಜ್ಜಗರಾಜನೆಸಂದು (ಆಶ್ವ. II, ೩೮೯-೦೯ ; ಸು. ೧೨೬೦).

ಜಾಗದಗಝುಂಜ = ತ್ಯಾಗ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಟ್ಟಿಭೂಪಂಗೆ ನಿಟ್ಟಗೆ ಕೊಟ್ಟುಂ ಧರೆ ಮೆಚ್ಚೆ ಜಾಗ ಜಗಝುಂಪಂ ರುಂಪಳಕಾಚಾರ್ಯಂ (ಆಶ್ವ. XIII, ೩೦೨-೦೮ ; ೧೧೭೬).

ಜಾಗವರಂಗಿ = ತ್ಯಾಗಗುಣದ ವೈಭವವೆಳ್ಳವಳು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನೆಗಳ್ದಂ ಜಗತ್ಕೆ ವಿಸಯಾಗ್ರಹಕ್ಕಾಸ್ಪದೆ ಸಗ್ಗಿಯಟ್ಟೆ ತನಗೊಂದಿದ ಜಾಗವೆಂದಂಗಿಯಂಬ ಪೆಸರಿಸವಿನೆಗಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೬೦). [<ಸಂ. ತ್ಯಾಗ]

ಚಾಗಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ದಾನಮಾಡು : ಅಂತು ಚಾಗಂಗೆಯ್ದು ಜಗನ್ಮಂಗಳ ಗಂಗಾವಾರಿಯೊಳ್ . . . ಮಿಂದು (ಪಂಚತಂ. ೪-೬೫೦); ಲೇಸಪ್ಪ ವಸ್ತ್ರ ನಿಕರಮನೆನಸರಿಸದೆ ಸೂಱೆಗೊಂಡು ಚಾಗಂಗೆಯ್ದಂ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೩೩).

[ಚಾಗ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚಾಗಗುಣ (ನಾ). ದಾನಮಾಡುವ ಗುಣ; ದಾನಶೀಲತೆ: ಸುರಭೂರುಹ ಮುಮನಗ್ಗದ ಸುರಭುಯುಮಂ ಜಾಗಗುಣದೊಳ್ಮಿರಸಂ ತ್ರುಸ್ಪರಿ ಯಾದಂವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೦೬). [ಚಾಗ$_2$ + ಗುಣ]

ಚಾಗಚೆ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಕಂದುರಯ ರಂಕಾವು ಚಾಗಚೆಯಂ ಬಳ್ಳಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ತೊಡಕಕೊಂಡಿತ್ತು (ಹುಂಡಾ. ೬). [?]

ಚಾಗಮಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇದಗೆ : ಹುಚ್ಚುಕೇದಗೆ : ಹುಚ್ಚು ಕೇದಗೆ ಎಂದರೂ ಚಾಗಮಟ್ಟಿ ಎಂದರೂ ಗಾಯದರಿ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರ್ಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೬೩). [?]

ಚಾಗವಿಳ್ಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾನಮಾಡು : ತ್ಯಾಗಮಾಡು. ೨. ಹೊರಬೆಲ್ಲು : ಮನದೊಳ್ಮೀಎಂದರ ಮೋಹಾಮ್ಬುತರಸವನಿ ಸರ್ವಾಂಗಮುಂ ಚಾಗವಿಳ್ತ್ರೆಸಿರಲ್ ಫಮರ್ಮಾಂಬು ತಳ್ಗಿಸ್ಸಲು (ಕಾರಂಜಾ. ೩೩೭). [ಚಾಗ$_2$+ಇಳ್ಳು]

ಚಾಗಿ (ನಾ). ತ್ಯಾಗಗುಣವುಳ್ಳವನು ; ದಾನಿ : ದಾನಶೀಲ ; ಕೊಡುಗೈ ಯತ : " ಚಾಗಿಯೆ ತಾಂ ತ್ಯಾಗಿ " (ಪಜಸಾ. ೪೩) ; ನೊಬಬ್ಬರೊಡ್ಡರು ವಿದ್ವಾಡಿ ಚಾಗಿಗಳ್: ಮಹಾದೇವರ ದೇಗುಲಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಶಿಇಶಾ. IX-I, ೦೭-೦೬ ; ೨೩೮ ಪಜ) ; ಭಯಮಱಿಯದ ಕಲಿಯುಂ ಚಾಗಿಯು ಮೆನಿಸದೆ . . . ಪಂದೆಯುಮಾಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೬-೭೩) ; ದೇವೋತ್ತುಮ ನೀನೆ ಚಾಗಿವೆಸರಂ ಪಡೆದೈ (ಪಂಚತಂ. ೫-೪) ; ಚಾಗಿಗಳ ನಡುವೆ ಕಡುಚಾಗಿ ಸಂಗನ ಬಳವ (ಬಸರ. ೯-೮೩) : ಚೋಳಕುಲಲಲಮಬಲಾರ್ಕನೆನಿವ ಚಾಗಿ ಕುವರನನಿತ್ತು ರಕ್ಷಿಸೆನೆ (ಭಾವಕಂ. ೩-೩೨).

[< ಸಂ. ತ್ಯಾಗಿನ್]

ಚಾಗಿಗುಣ (ನಾ). ತ್ಯಾಗಮಾಡುವವನ ಗುಣ : ದಾನಶೀಲತೆ : ಚಾಗಿ ಗುಣಂ ಧಾರಿಣಿಪತಿಗೋಗದಿಸದೆ ವೈಕ್ಯಜಂಗೆ ಲುಬ್ಧಗುಣಂ . . . ಸಹಜ ಮಕ್ಕುಂ ಜಗದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೩೮). [ಚಾಗಿ + ಗುಣ]

ಚಾಗಿಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಚಾಗಿಯಬ್ಬರಸಿಯು ಬೂತುಗನು ಬಿತ್ತುವಬ್ಬಮ ಕೊಟ್ಟು (ಎಳ್. XV, ೦೮೫ಕ. ೨೩೬-೦೮ ; ೪೭1).

[ಚಾಗಿ$_2$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಾಗುಂ 'ಚಾಂಗುಂ' ನೋ.

ಚಾಗುರೆ, ಜಾಗುರೆ (ನಾ). = ಚಾಂಗುಂ : ಪೂತುರೇ .ಹ ನು.ಮಂ ತ ಜಾಗುರೇ ಪೂತು ಮರುತಸ (ಅಶ್ವಿಪ್ರ. ೩೬-೩೪); ಕಾಬಿ ಮಿಗಿಬಿವ್ವ ವರವಂ ಜಾಗುರೇ ಪಡೆದೆ (ವೀಚೈಕ್ಷ. ೩-೦೬-೪೦); ಭೂರೆ ಜಾಗುರೆ ಜಾಗು ಸಹಸಿಗಳ್ಳು ಕೈವಾಳಗಳನು ತೋರಲ್ಕುಂದಿರೇ (ಹಂಚಂಗ. ೫೮-೦೩) . **ಜಾಗುರೆ** : ಜಾಗುರೆ ಜಾಗು ಭೂರೆ ನುತ್ರಿವರ್ಗದಿಂಬರು (ಅಶ್ವಿ. ೦೩-೦೦). ಜಾಗುಜಾಗುರೆ (ದ್ವಿರೂಕ್ತಿ) : ಜಾಗುಜಾಗುರೆ ರ್ಗಣ (ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಕ್ಷರಿ. ೦-೩೬). [?]

ಚಾಗೆ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಚಾಚಪಟು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸಮರಪಖಂಡ ಗೀತ್ಯಾ[ನ್ಯ]ತ್ಯಕತ ವಿತತಘನಶುಷಿರವಾದ್ಯಲಯ ಚಚ್ಚಪುಟ ಚಾಚಪುಟ ಪರಮೇಶ್ವರವಂಖಿಮಲ . . . ಬ್ರಹ್ಮವೀಣಾದಿ ಗೇಯ ಗಾಂಧರ್ವ [ರ್ವ] (ಕಾಶ್ಯಾಖ. ೨೨-೦೮ ; ೧೭೨೨). ಎನೆವೆರಡು ತಾಳಂಗಳಂತು ಚಚ್ಚಪುಟವಿಂಬಿನಂ ಜಾಚು [ಚ] ಪುಟ . . . ಪ್ಪೆನೆತದಶ್ವಾಣವಮೆಂದೊಡೆ (ಪಠಸಾ. ೦೦-೨೩) ; ಚಚ್ಚಪುಟದ ಚಾಚು [ಚ] ಪುಟದ ಸಾಂಪ್ರಾಣಿಯ ಕೆಚ್ಚು ಕೇಲಾಕಗಳಲಂಬು . . . ವಾದಿದರು (ಭರತ. ೦೨-೮೩).

'ಚಚ್ಚೆಪುಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಚಪ್ಪಟು (ನಾ). = ಚಾಚಪುಟ : ಬಳಿಕ ಧ್ರುವ . . . ವಿಕವೆಂಬ ಸಪ್ಪತಾಳ ಭೇದಂಗಳಂ ಅವುಗಳೊಂ ಚಂಚತ್ಪುಟ ಚಾಚತ್ಪುಟ . . . ಜಯೂಗವೆಂಬವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಗಳಂ (ಎಳಸ. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಚಾಚರಿ (ನಾ). . ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಂಡೆ.-ಕ್ಲ್ಲು : ಬಾನ್ ಬಟ್ಟೆಯಲೆವ ಬದಿಲಂಗಾ ಚಾಚರಿದುಬೋಗಲುಂ ಕುಕಿರ್ತಿರ್ ಶಿವರಿಗಾತ್ರದ ಪರ್ದುಮುದಿಯನಂ ಕಂಡು (ಕ್ರಿಗಾಚಾ. ೩೩೩-೩೯).

[ಚಾಚು$_1$ + ಅರೆ (<ಅಱೆ$_1$)]

ಚಾಚಾ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ; ತಂದೆಯ ಸೋದರ : ನಿಮ್ಮಯ ಚಾಚಾನ ಧೈರಿಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು ಬರಿದಿದೆ (ರಾಂಡಿ. ೩೫).

[← ಹಿಂ. ಚಚಾ. ಚಾಚಾ]

ಚಾಚಿ, ಕಾಚಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯ ಮೊಲೆ : (೨). **ತಾಚಿ:** ಕಾಚಿ ಹಾಲಿಗೆ ಒಗ್ಗಿದ ಮಗು ಮೇಲುಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಡೂಡ). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಾಚಿ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಾತೀ]

ಚಾಚು, (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದೆ ನಡೆ,–ಸಾಗು,–ಸರಿ : ವನ್ನಗಾಥರಣ ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಬಲ್ಲನೆನಲು ದಂಡಿಗೆ ಚಾಚಿತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೮). ೨. ಮುಂದೆ ಒಡ್ಡು,–ಹಿಡಿ : ತಾಯಿಗಳು ಮೊಲೆಗಳನೊಡನೊಡನೆ ಕಱುಗಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ಮೆಯ್ದಡವಿ ಚಾಚಿಕೊಳಲುತ್ತಿರಲು (ಜಾಪು. ೬೦-೬೬) : ಕರವಪ್ಪಲವ ಚಾಚಿದಳು ಕಂಕಣ ಘಲ್ಲಾವಳಿರವೆ (ಪಂಚ. ೨-೬೬ ಪ) ; ನೈವರನರಿಗೆ ನಿರ್ಮಲ ಕಿರೀಟಮಂ ಚಾಚುತಿರೆ (ಕೃವಿಜಯ. ೭-೦೦). ೩. ಮುಂದೆ ತಳ್ಳು,–ನೂಕು : ಓಹಿಲದೇವನಂ ಪೊಣಮಡಿಸಿ ಕದವಂ ಚಾಚಲಾಗದು (ಓಹಿ. ಚ. ೩೦೬-೮) ; ಸಕಲನುದಾರ್ಕರ್ಷನ ಮುಟ್ಟಿ ಬಂದನು ಚಾಚದನು ರಥವ (ಶಾಪ್ಯಾ. ೪-೦೦) ; ಮೃತ್ಯುವಿನ ಗೋಣಾಳಿಯಲಿ ಚಾಚಿದನು ಚಾಪಳ ಚಿರಪ್ರಹಾಸವ (ಕೃಷ್ಣ. ೦-೮-೩೩). ೪. ನೀಡು; ವಿಸ್ತರಿಸು : ಭೃತ್ಯನ ಕಾವುದೆಂದುಮನನು ಹಣೆ ಚಾಚಿದನು ಹರಿವರಕೆ (ಶಬ್ದಾಣ. ೩-೪೪);ಹಾಸಿಗೆ ಇದ್ದಷ್ಟು ಕಾಲು ಚಾಚಬೇಕು (ಗಾಡಿ). ೫. ಪಾರುಮಾಡು; ರಕ್ಷಿಸು : ಹಿಡಿದರ ಬಡದಿದ್ದಡೆ ಕಡಗೆ ಚಾಚುವ ಅಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಪದು ನೀರಲ್ಲಿದ್ದುವ (ಲಿಪ. ೩೩೦). ೬. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಡಗಿಸು; ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹಾಕು: ಆ ಸಂತರ್ಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ಕೇಳಿದನ್ನು ಹೋಳಿಗೆ ಚಾಚುತ್ತ ಇದ್ದರು (ಡೂಡ). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚಾಟು ; ತುಳು. ತೆಲು. ಚಾಚು]

ಚಾಚು, (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರ ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ಹರವು : ಅವರ ಶಾರೀರಕ್ಕೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಚಾಚಿತ್ತು (ಸಂಗೀತ: ೨೬) ; ಭೂಮಿಯ ಉಬ್ಬು ಸೌರ್ಯಗಿಗೂ ಆ ಚಾಚಿಗೂ ನಡುವೆ ಎದ್ದು . . . ನೆಲದ ಮೇಲೆ ನೆರಳಾಚವಿರಲಿಲ್ಲ (ಪರ್ವತ. ೯೩). [< ಚಾಚು,]

ಚಾಚುಬಂಳ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಅಥವಾ ದೋಣಿ ಹಡಗು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಸೂರುಳ್ಳ ಜಾಗ : ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗ ಮತ್ತು ಕೂವೆಸರಗಳು ಅಳವಟ್ಟರುವ ಹಡಗು ; ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ಆಸಿಕೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಕಟ್ಟಿಣದ ಚಾಚುಬಂಳ: ಇಂಥ ಬಂಕವಿರುವ ದೋಣಿ (Skipper. ೫೦೪೩). [ಚಾಚು, + ಬಂಕ,]

ಚಾಚೂ 'ಚೆಚೆ' ನೋ.

ಚಾಜು (ನಾ). ೧. ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿ ಬಂದುದು ; ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದುದು: ಜನಂಗದೆ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಚಾಜಾಗಿ ಉಳಯಲೆಂದು . . . ಹುರಿದುಂಬಿ ನಗುವಳು (ಕಸ್ತೂ. ೩೩). ೨. ಬಳುವಳಿ: ಕಂ೦ ಬಾರ ಮನಿಯಾಗ ಹುಟ್ಟಿದಿ ನೀಗಿ ಚರಗ ಬುಟ್ಟಿ ಚಾಜ ತಂದೆ (ಜತಗಿಗ. ೦೪೯).

[?]

ಚಾಟ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ. 'ಚಾಟಾವಿದ್ಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಟಕ (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡಿವಿದ್ಯೆ ; ಅಭಿಚಾರ ; ಕಣ್ಣಾಕಟ್ಟುವಿದ್ಯೆ : ನೋಟ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳ್ವ ಕೇಳ್ವ ಚಾಟಕದ ಯೋಗಲ್ಲ ರಾಕಾಯೋಗ ತಾನು (ಚಾಸೊಗ. ೦೮-೬೫) ; ಮಾನಿವಂತಾಸ್ಪಥಗಳಂ ಬಲ್ಲನಲ್ಲ ಚಾಟಕದ ವಿದ್ಯೆಯಂ ಕೋರುವವನಲ್ಲ (ಕುಥಿಕ. ೬-೦೦). ೨. ವಂಠಗಾರ; ಯಕ್ಷಿಣಿ ಗಾರ : ವಧಿಯ ಚಾಟಕನಲ್ಲ ಒಡನೆ ಬೂಟಕನಲ್ಲ ನಡುವೆ ಚಾಟಕನಲ್ಲ ಶ್ವವನಂತೆ (ಮ್ಯಾಕ. ೦೩೦-೫೫). 'ಚಾಟುಕತನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಟಕತನ (ನಾ). ೧. ಮೋ ಸ ಗಾ ರಿ ತೆ. ೨. ಮಾಯಾಜಾಲ : ವಾಟಲಿವುಗಳ ಮಿಟಾಸಿ ಶಿಖರಿಯಿಳ್ಳ ಚಾಟಕತನದಲಿ ಕಾಟಕರತಿಭರದಿ . . . ನೋಡುತ್ತ (ಹಮಚ. ೦೬) ; ಊಟಕೆ ಬಂದವರಲ್ಲಾ ಬೀಗರು ಚಾಟಕತನದಲಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಬ್ಯಾಟಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ, ಆತನ ಮದುವೆಯ ನೋಟಕಕೆ ಬಂದವರೇ (ಕಣಾಗ. ೩೫೯). [ಚಾಟಕ + – ತನ]

ಚಾಟಕೈರ (ನಾ). ಗಂಡುಗುಬ್ಬಿಮರಿ : "ಚಾಟಕೈರವೆಂದರೆ ಗಂಡು ಗುಬ್ಬಿಕ್ಕೀ ಪಿಳ್ಳೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೩೯). [ಸಂ.]

ಚಾಟಣಿಕ ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಚಟಿಕ ಚಾಟಣಿಕ ಚಕ್ರವಾಕ ಕರಟಿ ಬಳಾಹಕ ಗೃಧ್ರ ಏಕ ಮರಕಟಿಕ (ಮುಡಿಕ್ಷ. ೩-೯). [?]

ಚಾಟವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮೋಸಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ ; ಗಾರುಡೀ ವಿದ್ಯೆ ; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟುವ ವಿದ್ಯೆ : ತಾಂತ್ರಿಕರ ಚಾಟವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದಲೂ, ವಿಷಪ್ರಯೋಗ ಗಳಿಂದಲೂ ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರಬೇಕು (ಕಳಪ. ೨,೦೨೫).

[ಚಾಟ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚಾಟಿ, ಚಾವಟಿ, ಛಾಟಿ, ಛಾವಟಿ (ನಾ). ೧. ಹುರಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಬಾರನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಹೊಡೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಬಾರುಕೋಲು ; ಕೊರಡೆ: ಮುಂಂದಣಂ ತೆಗೆದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಲ್ಲಿಱಿಗಳ್ಗೆ ಚಾಟಿಯಂ ಪಿಡಿದ . . . ಸಂಪ್ರಮಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾದನವೊರ್ವದ ಬಾಹುಕಂ (ಪಂಚಕ. ೬೫೦) ; ಚಾಟಿಯೊಳ್ ಬಡಿತುಂ ಸರಳ್ಗಳಂ ಪೊಸೆವುತುಂ . . . ಬಳಲಿಸುವರು (ಪಂಚಪ. ೩೬-೨೬) ; ಕರವಜ್ರಮುಷ್ಕಿಯನೆಮ್ಮೆಲೆದು ವ್ಯತಿಷು ಕೊನರ ಚಾಟಿಯಂ ಪಳೆದು ಪೊಯ್ದು . . . ಸುಳಿಘಾಳಿ ಸುಳಿವಿದಾ ನಂದನದೊಳು (ಪಜಮು. ೪೮-೭೪). ೨. ಬುಗುರಿಯನ್ನು ಆಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹುರಿ,–ದಾರ : ಬುಗುರಿಯಾಡಿಸಲು ಚಾಟಿ ಆಗತ್ತ (ರೂಢ). **ಚಾವಟಿ :** ೧. ಚಾವಟಿ ಹಿಡಿದು ವಾರ್ಷರ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಚಾಶ್ಯ. ೭೬) ; ಚಾವಟಿಯು ಏಟಿನಂತೆ ಕೇಳಿತು ಆ ಮಾತು ನನಗೆ ! (ಚಾಪಟಾ. ೯೦) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಾವಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕವ್ಯನ ಕುರಿಯ ಮಂದೆಯನ್ನು ಕಾಯಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು(ಕೃಗಂಬಾ. ೬). **ಛಾಟಿ:** ೧. ಒಂದಟು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕದುರಿಯ ಛಾಟಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದೆ (ಪ್ರಕಾಪ. ೩೪) ; ಛಾಟಿ ಹೊಡೆತದ ಸದ್ದು ಛಾಟಿ ಹೊಡೆದ ನಂತರ . . . ಗಾಡಿ ಎಳೆಯುವ ಸದ್ದು (ಕಾವಿಕೇ. ೫೦). **ಛಾವಟಿ :** ೧. ಕಸ್ತೂರಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಛಾವಟಿ ಏಟು ಬಿತ್ತು (ಕೆಂಂಚಿಕ. ೭೬).

ಚಾಟಿಯಲ್ಲದೆ ಬುಗುರಿ ಆಡಿಸು = (ಆಲಂ) ಸಾಹಸಮಾಡು : ಅವನು ಚಾಟಿಯಲ್ಲದೆ ಬುಗುರಿ ಆಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ರೂಢ).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚಾಟ್ಟಿ, ಚಾಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಚಾಟ್ಟ; ತೆಲು. ಚಾಟ ; ಕೊಲಾ. ಸಾಟ್]

ಚಾಟ್ಟೆ 'ಸಾಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚಾಟಿಕೋಲು 'ಚಾಟಿಗೋಲು' ನೋ.

ಚಾಟಿಗುಂಡು (ನಾ). ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡನ್ನು ಉಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಾವಟಿ : ಚಾಟಿಗುಂಡು ಬಂಧನಕ್ಕೆಬ್ಬದೆ (ಅಂಕಿಸ್ವ. ೨೫) ; ಕುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ ಚಾಟಿ [ಚಾಟಿ] ಗುಂಡಿನಲಿ ಶಪ್ತನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ ಬೆನ್ನಿನಲಿ ಸಿಡಿಯನು ಬಟ್ಟೆ ತೂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ (ಕಪ್ಪ. ೦೩೨-೩). [ಚಾಟಿ + ಗುಂಡು]

ಚಾಟಿಗೋಲು, ಚಾಟಿಕೋಲು (ನಾ). ಚಾವಟಿಯ ಕೋಲು ; ಬಾರು ಕೊಲು : ತನ್ನ ಉದ್ದನೆಯ ಚಾಟಿಗೋಲಿನ ಮೇಲೆ . . . ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತ (ಪುಸರು. ೨೬೩). **ಚಾಟಿಕೋಲು :** ಮತ್ತಕ್ಕೆ ಕೋಪಲನೆಲು ಚಾಟಿಕೋಲಂಗೆ ಕಣ್ಣಿಸ್ಪಿತಿ ಹೆಯ್ಗೆ ಹೆಯ್ಯೆಂದನೊಡನೆ (ಪರಕ. ೪೮-೭೬).

[ಚಾಟಿ + ಕೋಲು, (< ಕೋಲ್)]

ಚಾಟಿಸು, (ಕ್ರಿ). ಚಾವಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆ,–ಮರ್ದಿಸು,–ಪ್ರಹಾರ ಮಾಡು: ಕರಘಟೆ ತುರಂಗಮಂ . . . ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಕೌರವಬಲವ ಚಾಟಿಸೇಂದು ನುಡಿದಂ (ಪಂರಂಗ. ೭೬-೨೬). [ಚಾಟಿ + – ಇಸು,]

ಚಾಟಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಸಾರು ; ಪ್ರಕಟಿಸು : ಕೂಲಿ ಕೆಲಸ ಕೂಡ ದೊರೆಯದಿರಲು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವೆನೆಂದು ಚಾಟಿಸಿದರು (ಪುರಾವಿ. ೨೦೬). [←ತೆಲು. ಚಾಟಂಚು, ಸಾಟಂಚು]

ಚಾಟು₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಚಾಟುಚಾಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸತಿಯಂ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಲಿ ಚಾಟು ಚಾಟನೆ ಪತಿ ಹೊಡೆವುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೩೨-೮).

ಚಾಟು₂ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯ; ಶರಣು: (ಕ). ೨. ಆಸರೆ; ರಕ್ಷಣೆ; ಮಳೆ, ಗಾಳಿ, ಬಿಸಿಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರಕ್ಷಣಾ ಸ್ಥಾನ, – ಮರೆ, ತಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದದ್ದು : ಆನೆ ಕುದುರೆ – ಒಂಟೆಗಳ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಚಾಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ತಿರೋಮ. ೭೬).

ಚಾಟಾಗು=ಆಶ್ರಯವಾಗು; ರಕ್ಷಣೆ ನೀಡು ; ಮರೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ಸಡೇದ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಸುತ್ತಲೂ ಚಾಟಾಗಿ ಗಾಳಿಯ ಭಾರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೩೦). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಚಾಟು]

ಚಾಟು₃ 'ಸಾಟಿ₁' ನೋ.

ಚಾಟು₄ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷಕರವಾದ; ಪ್ರಿಯವಾದ. 'ಚಾಟೂಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೨. ಚಮತ್ಕಾರವಾದ; ಚಾತುರ್ಯದ: ಮೈ ಮೈಯೊಳಡಗುವಂದದೊಳಪ್ಪಿ . . . ರಮಿಸಿದರೈ ಮರ್ಝು ಚಾಟುಮೋಹಿಗಳು (ಭರಣ. ೭೮-೧೪೬). (ನಾ). ೩. ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಮಾತು ; ಪ್ರಿಯವಚನ : ಅತಿ ಕೃಪಣಾಂಗಳುಮಪ್ಪ ಚಾಟು ಸಹಸ್ರಂಗಳೊದವೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೭). ೪. ಚಮತ್ಕಾರ; ಚಾತುರ್ಯ: ನಾಟಕಸತಿಯರಲ್ಲವೆ ನೀನು ತಾನೆಂದು ಚಾಟಾಗಿ ನುಡಿದರೆ ನೃಪಗೆ ತೀಟವೇಳುತಿದೆ . . . ಎಂದೆಣಿಸಿದರು (ಭರಣ. ೧೪-೯೦). ೫. ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತುಗಳನಾಡುವವನು : ಬಂದಿಕಾಱನು ಚಾಟು ಚಪಳಿಗನೆಂದು ನಾ ಮುಂದಱಿಯೆನೆಂದಳು ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೩೩). [ಸಂ.]

ಚಾಟುಕ (ನಾ). ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಮಾತು ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು. ೨. ಹೊಗಳುವವನು ; ಸ್ತುತಿಗಾರ; "ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವ" (ಜಾನಕೋ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಚಾಟುಕಾತಿ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವಳು ; ಪ್ರಿಯಭಾಷಿಣಿ : ಚಾಟುಕಾತಿಯರು ಚಾಂದಸಿಕೆಯ ನೂಕಿ ಸಘಾಟಿಕೆಯಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ಭರಣ. ೩-೩೮). [ಚಾಟು₄ + – ಕಾತಿ₅]

ಚಾಟುಕಾರ (ನಾ). ೧. ಹಿತವಾಗಿ ನುಡಿಯುವ ಮಾತು ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು ; ಪ್ರಿಯವಚನ ; ಮುಖಸ್ತುತಿ: ಪುಸಿಗೂರ್ಮೆಯಿಂದನೇಕ ಚಾಟುಕಾರದಿಂ ನಂಬಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬೆಸಗೊಳ್ಳುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೨-೧೦೬) ; ಆ ವನಂ . . . ಚಾಟುಕಾರಪಟು ಶಠವಿಟನಂತೆ ಕುಶಲಪಥ ಸನಾಥಮುಂ (ಪಾಧಪು. ೦೦-೪೦ವ). ೨. ಪ್ರೀತಿ ; ವಿಶ್ವಾಸ. 'ಚಾಟುಕಾರಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಟುಕಾರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು ; ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು: ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಪೊರಳ್ದು ಚಾಟುಕಾರಂಗೆಯ್ವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೮೯-೮). [ಚಾಟುಕಾರ + – ಕೆಯ್₁]

ಚಾಟುಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀರ್ತಿಸು; ಹೊಗಳು ; ಸ್ತುತಿಸು: ಗುಣಪಾಲಸೆಟ್ಟಿ ಬೆಱಗಾಗಿ ಪೆರ್ಗಡೆಗಳಂ ಚಾಟುಕಾರಿಸಲೆಂದು ಕೃತಕವಚನಂಗಳಿಂ ನಂಬೆ ನುಡಿದು (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೦೦-೪೨). [ಚಾಟುಕಾರ + – ಇಸು₃]

ಚಾಟುಕಾಱ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು : ವಂಗನೊಳ್ ಬಗೆಯಿಲ್ಲದಂಗನೊಳ್ ಮನವೊಲ್ಲದತಿ ಚಾಟುಕಾಱನಂ ರತರತ್ನಚೋರನಂ ಭೂವಿನುತ ರೂಪನಂ ಭಾವಿಸುತ್ತೋಪನಂ ಬಂದು (ಆಗವಿ. ೦೭-೧೧೯ ರಗಳೆ). ೨. ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವನು; ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ : ಋಷಿಯರ ಮಾರ್ಗಮಂ ಕಲಿಯಲೆಂದು ಕೃತಕ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಪೇಸುವರಂತೆಲ್ಲಾ ಋಷಿಯರ್ಗಂ ಚಾಟುಕಾಱಕ[ರ] ವಿನಯದಿಂ ಪೊಡೆಮಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೬-೨೮).

[ಚಾಟು₄ + – ಕಾಱ]

ಚಾಟುಗಾಲು (ನಾ). ಒಂಟಿಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗಟ್ಟಿಸುವುದು : ಸಮವಾದ ಪಾದಗಳಿಂದ ನಿಂತು ಮಂದು ಕಾಲಿಂದ ಭೂಮಿಯ ತಾಟಿಸುವುದುಂಟು ಅದು ಚಾಟುಗಾಲುಯಂಬುದು (ಖಡ್ಡಟೀ. ೪ ೪೬).

[ಚಾಟು₀ + ಕಾಲು₁ (<ಕಾಲ್₁)]

ಚಾಟುಗೋಷ್ಟಿ (ನಾ). ಪ್ರಿಯವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆ ; ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ : ಅವರು ಕುಲಾಂಗನೆಯರ ನೆಳಲಿಗೆ ಕೂಡ ಹೆದರುವವರಾಗಿದ್ದರೂ . . . ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಊಟ ನೀಡುವ ನಗೆಮೊಗದ ವಿಗಡೆಯರನ್ನಾಗಲೀ, ಕಂಡು ಚಂದ್ರಶೇಖರರಾಯರು ಅವರೊಡನೆ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಚಾಟುಗೋಷ್ಟಿಗಳನ್ನಾಡುವರಂತೆ ! (ಪವಶೀ. ೮). [ಚಾಟು₄+ಗೋಷ್ಟಿ (<ಗೊಟ್ಟಿ₁)]

ಚಾಟುತನ (ನಾ). ೧. ಇಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವಿಕೆ : (ಕ). ೨. ಮಾತಿನ ಚತುರತೆ; ಪ್ರಿಯೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ನುಡಿಯುವಿಕೆ : ಕೂಟದ ರಸುಗಳ ಮಧ್ಯದೊಳಿರ್ದ ನೃಪಗವಳ್ಚಾಟುತನದಿಂ ಮಾಡಿದಟಮಟವನುಸುರೆ(ಸಮ್ಯಕ್ತ. ೯-೩೮) ; ಚಲ್ಲಂ ಚದುರೋಜೆ ಚಾಟುತನಮಂದಂ ಬಂಧ ಮೊಳ್ಬೇಟಮಿಚ್ಚೆಗೆ ಸಂದೊಂದುವ ಕೂಟಮೆಲ್ಲಮವರ್ಗೇಂ ಮೈಸಂದು ಮಚ್ಚಿರ್ದುದೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೩). ೩. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಮುಖಸ್ತುತಿ : "ಚಾಟು, ಚಟು, ಶ್ಲಾಘೇ=ಚಾಟುತನದ ನುಡಿ" (ನಾಚರಾ. ೪); ನೀನೀ ಚಾಟುತನದಲಿ ಸುಲಭನಹೆ ನಿಜವಿದ್ಯವಲಾ ಕಳನೊಳಾಂತರನಿಱಿದಡೊಪ್ಪುವುದದುವೆ ಶೂರತನ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೨೬).

[ಚಾಟು₄ + – ತನ]

ಚಾಟುಪದ್ಯ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಚಿಕ್ಕ ಪದ್ಯ ; ಚುಟಕ ; ಸುಭಾಷಿತ : ಒಂದು ಶತಕ ಹಾಗು ಕೆಲವು ಚಾಟುಪದ್ಯ ಮುಕ್ತಕಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ 'ಕಾವ್ಯಸಾರ'ದಲ್ಲಿ ಉದ್ಧೃತವಾದ ಪದ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಚಂಪೂ ಪ್ರಬಂಧಗಳಿಂದ ಆಯ್ದುಕೊಂಡವುಗಳಾಗಿವೆ (ತವನಿ. ೩೬).

[ಚಾಟು₄ + ಪದ್ಯ]

ಚಾಟುಪೊಂಗ (ನಾ). ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು (?): ನಗುತ್ತೆ ಜನನಿಯಂತದಕ್ಕೆನುತ್ತೆ ಚಾಟುಪೊಂಗನುಸುರೆ ಬಂದೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೦೩-೧ ರಗಳೆ). [ಚಾಟು₄ + ಪೊಂಗ]

ಚಾಟುಭಣಿತಿ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರದ ಹೇಳಿಕೆ ; ಚತುರತೆಯ ಮಾತು ; ಚತುರೋಕ್ತಿ: ಗಣಿಕೆಯ ಚಾಟುಭಣಿತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಣಿತೆ]ಯಂ ಕೇಳ್ದರಸನೊಳ್ ಪೀಠಮರ್ದಕನಿಂತೆಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೦೨೨ವ).

[ಚಾಟು₄ + ಭಣಿತಿ]

ಚಾಟುಮಾತು (ನಾ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು ; ಚತುರೋಕ್ತಿ: ನೀಟುದೋಱುತ ಮಿಠಾರಿಯರೊಲಿಸುತಾ ಚಾಟುಮಾತುಗಳಾಡಿ ನಗುತಾ ಮೀಟಿ ಮಿಸುಕುವ ಚುನ್ನಾಟದಿ ನರ್ತನದಾಟ ನೋಡಿದರು ಕೋವಿದರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೧೦೧). [ಚಾಟು₄ + ಮಾತು₁]

ಚಾಟುಲ (ಗು). ಚಂಚಲವಾದ ; ಚಪಲವಾದ. 'ಚಾಟುಲತನ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಚಾಟುಲತನ (ನಾ). ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಪಲತನ : ಸದೃಕ್ತ ದೈವವೆಂದು ಅರ್ಚಿಸುವ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತತ್ವ ದುಶ್ಚಾರಿತ್ರ ಪಗಡೆ ಪರಿಹಾಸಕತನ ಚಾಟುಲತನ ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲತನ ಇವೆಲ್ಲವ ಬಿಡಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೩-೨೨೩). [ಚಾಟುಲ + – ತನ]

ಚಾಟುವಚನ (ನಾ).=ಚಾಟುಮಾತು : ಕುಸಂ ವಸುದೇವ ದೇವಕಿಯರ ಸೆರೆಯಿಂ ಬಿಟ್ಟು . . . ಕೆಮ್ಮನೆ ನಿಮ್ಮನಟ್ಟಿಗಂಬಡಿಸಿದನೆಂದು ಚಾಟು ವಚನಂಗಳಂ ಮೆಚ್ಚಿದು (ಅಗಪು. ೩-೨೨ ಪ) ; ಅರಸು ಯಥಾರ್ಥ ವ್ರೀಡಾ ಚಾರುಚಾಟುವಚನಾಮೃತವರ್ಷದಿಂದರಸಿಯ ಗಾತ್ರಕ್ಷೀತ್ರದೊಳ್ ರೋಮಹರ್ಷಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಪುಕೃಪು. ೩-೧೦೬ಪ) ; "ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಭೂತಾಕಾರದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅನ್ನವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶಿವನು ಮೆಚ್ಚುಯಾನೇ?" ಎಂದು ಚಾಟುವಚನಗಳನ್ನು ಆಡದನು (ಕ್ರಿಆಯು. ೧೯).

[ಚಾಟು + ವಚನ]

ಚಾಟುವೇಣ್ (ನಾ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವಳು; ಪ್ರಿಯ ಭಾಷಿಣಿ : ಬೇಟವ ಮಾಡಿರ್ಕ್ಕಳುಕಾಲವಿಂದಾತ ಕೊಟಕೆ ಸಾರ್ತಂದನೆಲು ಚಾಟುವೆಣ್ಗೊಬ್ಬಳೆ ನಗುತಿದಿರ್ಗೊಂಡ ಸಭಾವನೆನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಪರಿಚ. ೭೬-೧೧೪) ; ಎದಿಗೋಟೆಯ ತಳವಟ ಮಾಳ್ಪ ಚಾಟು ವೆಣ್ಗಳ ತಿಂಥಿಣಿಯಿಂದ ವೇಶ್ಯಾವಾಟ ರಾರಾಜಿಸುತಿಹುದು(ಜಾಗಳ. ೨-೪೪).

[ಚಾಟು + ವೆಣ್]

ಚಾಟೂಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು; ಪ್ರಿಯವಚನ. ೨. ಚಮತ್ಕಾರೋಕ್ತಿ : 'ಶ್ಲೋಕ' ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನೂ ಅನ್ಯೋಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಚಾಟೂಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕನ್ನಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಂಗತ್ಯವು ಆತ್ಯಂತ ಸವರ್ಥವಾದ ಛಂದಸ್ಸು (ಕಂಶಾಚ. IV, ೨೮೪).

[ಚಾಟು + ಉಕ್ತಿ]

ಚಾಚೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ವಿಸಾನ. [?]

ಚಾಟೂಕ್ಷರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರಂ : ಚಾಟೂಕ್ಷರಂ ಪೆಮ್ಮರ್ ಣಾರುಂ ಸಮೀಪಮೆ (ಪ್ರಾಅರಿ. ೦೯೦-೩೬ : ೭೫೫). [? + ಊರ್]

ಚಾಡ್$_1$ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಾಡ$_2$ (ನಾ). ಮರ : ವೃಕ್ಷ : ಒಂದು ಗಿಡುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದ ಮುಳ್ಳು ಒಂದೊಂದ ಮುಜುರು ಸುದಲೇತಕ್ಕೆ ಚಾಡವ ಕಡಿದು ಒಡಗೂಡಿ ಸುಡಲಿಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಮಯ ಬೊಸೆ ನಪ್ಪ (ಅವಕೀ. ೬೦). [<ಪ್ರಾ. ಕ್ಷುಡ]

ಚಾಡಗಾರ 'ಚಾಡಿಕಾಱ' ನೋ.

ಚಾಡತನೆ 'ಚಹಡತನೆ' ನೋ.

ಚಾಡಿ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಾಡಿಕಾಱ, ಚಾಡಿಗಾರ, ಚಾಡಿಕಾರ, ಚಾಡಿಗಾರ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು; ಇಲ್ಲದ ಅಪವಾದವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು; ಪಿಸುಣ; ನಿಂದಿಸುವವನು : ನಾಲುಕಿರ್ವ ಮೂಗುಳಿಸ್ಸಾತನೆತ್ತಲುಂ ಚಾಡಿಕಾಱಂ ವದನದುರ್ಗಂಧಿಯಾ ಕೊಡೆಯುದ ಸೂಚಕಂ (ವೀಕೃಪು. ೪-೨೫-೨೬) ; ದ್ಯೂತನ ನಿಜವೆಳ್ಳಿ ವಾರಂಗತ ಚಾಡಿಕಾಱಜನಗಳತ ಚಿರವುದು (ಹಚಿರಾ. ೦೭-೮). **ಚಾಡಗಾರ** : (ಕ). **ಚಾಡಿಕಾರ** : "ಪಿಶುನ=ಚಾಡಿಕಾರಂ" (ಶಾಚಿಕೃ. ೨೦೪) ; "ದ್ವಿಜಿಹ್ವಃ – ಹಾವು, ಸುಳ್ಳು, ಚಾ[ಡಿಕಾಂ. ಧಾ] ಡಿಕಾರ" (ಸಿಪ್ರಾಂಡಿ. ೬೯೯) ; ಚಾಡಿಕಾರನಿಗೆ ಊರೆಲ್ಲಾ ನಂಟರು (ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ. ೦೦೨). **ಚಾಡಿಗಾರ** : (ಕ). **ಚಾಡಿ** (<ಚಹಡ) +– ಕಾಱ

ಚಾಡಿಕೋರ, ಚಾಡಿಕೋರ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವ ವುಳ್ಳವನು ; ಪಿಸುಣ : ಆದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ನನ್ನನ್ನು ಚಾಡಿಕೋರ ಎಂದು ಬಿಟ್ಟರೆ ಎಂದು ನನಗೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲು ಹೆದರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಶಾಲಮ. ೦೩೦) ; ಆ ಜಗಳಗಂಟ ಚಾಡಿಕೋರನ ವಿಚಾರ ಬಹಳವಾಗಿ ಯೋಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕೃಶಾಳ. ೭೩). **ಚಾಡಿಪೋರ:** (ಕ). [ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) +–ಕೋರ$_3$]

ಚಾಡಿಕೋರಿ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು : ನಾನೇನು ಚಾಡಿಕೋರಿಯಲ್ಲ (ಶಾಕಮ. ೦೩೦). [ಚಾಡಿಕೋರ + – ಇ]

ಚಾಡಿಪೋರ 'ಚಾಡಿಕೋರ' ನೋ.

ಚಾಡಿಗಾರ 'ಚಾಡಿಕಾಱ' ನೋ.

ಚಾಡಿಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವಳು: (ಕ).

[ಚಾಡಿಗಾರ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಾಡಿಬಾಕ (ನಾ). = ಚಾಡಿಕೋರ : ತನ್ನ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಗೆಯಿಯರ ಮುಂದಾಗಲಿ ಚಾಡಿಬಾಕರ ಮುಂದಾಗಲಿ ಇರಿಸಿ ಉಪಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲ (ಸಕಸ. ೦೦೩). [ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) + ಬಾಕ (<ಬಕ್ಕ)]

ಚಾಡಿಬುರಕ (ನಾ).=ಚಾಡಿಕೋರ : ಲೋಭಭಯಗುಮವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕರುಣಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಚಾಡಿಬುರುಕನಿಗು ನಂಬಿಂದ ಮನವ ಅಶುದ್ಧವಾಗುವುದು (ವಿಜಾಮಂ. ೩೦).

[ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) + ಬುರಕ (<ವ್ಯರುಕ)]

ಚಾಡಿಮಾತು 'ಚಾಡಿವಾತು' ನೋ.

ಚಾಡಿಯೋಲೆ (ನಾ). ಗೃಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಆಕಾರಾದಿ ಮುಂತಾದ ಸೂಚಿ (ಅನುಬಂಧ): ಈ ಸಲದ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಚಾಡಿಯೋಲೆಗಳನ್ನು (Indices) ಸೇರಿಸಿದೆ (ಕವಿಚ. II, ಮುಖ್ಯಾಂಶ XI).

[ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) + ಓಲೆ]

ಚಾಡಿವಾತು, ಚಾಡಿಮಾತು (ನಾ). ಚಾಡಿಯ ಮಾತು; ಇಲ್ಲದ ದೂಷಣೆಯನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವ ಮಾತು : ಮುಂ ಗೋಕುಲದೊಳು ಬಲಭದ್ರನ ಚಾಡಿವಾತಂ ಕೇಳ್ದು (ಚಕರ. ೦೮). **ಚಾಡಿಮಾತು:** ಹೊಗಳಿಗಾಗಲಿ ಚಾಡಿಮಾತುಗಳಿಗಾಗಲಿ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆತ ಇತರರನ್ನು ತೆಗಳಬಾರದು (ಕಕ್ರಾ. ೩೭೦). [ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) + ಮಾತು$_1$]

ಚಾಡಿಸು(ಕ್ರಿ). ಚಾಡಿಹೇಳಿ : ದೂರನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ : ರೂಢಿಂಶನೊಡನೆ ಯಂಬಲಿಯನುಂಡದು ಯಿಱ ಚಾಡಿಸಿದನದರಿಂದ ಹೊಲಗೇರಿಯೆಳೆ ನಮ್ಮ ನೋದಲಿಚ್ಚೈಸಿ ನೃವ ಬಂದವನು (ಕೃಚರಿ. ೦-೩೨).

[ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) +– ಸು$_1$]

ಚಾಣ 'ಚೇಣ' ನೋ.

ಚಾಣಂಗಿ 'ಚಾಗಿ' ನೋ.

ಚಾಣಕ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಣಕ್ಕೆ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಣಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಮೌರ್ಯ ರಾಜ್ಯಸಂಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಕಾರಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮೌರ್ಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮಹಾರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ; ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಕರ್ತೃ : ಮನೆಯೊಳು ಚಾಣಕ್ಯನಿನ್ನಂ ಮಿಗಿಲಿನಿವ ಮಹಾಮಂತ್ರಿ ನಾನಾ ನಯಜ್ಞಂ (ಚಳ. VI. ಚಳ್ಳಮ. ೦೩೦-೩೦: ೧೧೦೬ ಪ). ೨. (ಅಲಂ) ಬುದ್ಧಿವಂಕ; ವ್ಯವಹಾರಿಕಂಶಲ; ತಂತ್ರಗಾರ: ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಇವನು ಚಾಣಕ್ಯ (ಕೂಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಚಾಣಕ್ಯಲೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ದುರ್ಗದ ಹೆಸರಂ : ವಂದನಮಂ ಕಿಳಿಗಿಳಮಂ ಚಂದನ ಚಾಣಕ್ಯಲೆಕ್ಕ ಪನ್ನವಳಗಳು ಸನ್ನಗೆಗಡಗನಿಕರಮನೊಸ್ಸರನಿ ಮಿಷದೆ ಕೊಣ್ಡ ವೀರವಾಣ್ಣಂ (ಸ್ಕಾಇ. IX–I, ೧೦೮-೬೬ : ೧೧೦೭). [?]

ಚಾಣಕ್ಯತನ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರಕೌಶಲ್ಯ : ಕುಟಿಲನೀತಿ ; ಕುಂಶಲತೆ : ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಚಾಣಕ್ಯತನ ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಫಲಿತು (ಶಾಂಕೆಶಾ. ೨೩೮).

[ಚಾಣಕ್ಯ + – ತನ]

ಚಾಣಕ್ಯನೀತಿ (ನಾ). ಕುಟಿಲ ನೀತಿ ; ಕುಟಿಲೋಪಾಯ : ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಶಿಬಿರಗಳಿಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು ತಾವು ಬೊಪ್ಪಣನೂ ಚಾಣಕ್ಯನೀತಿಯೊಂದನ್ನು ಹೊಯಿತ್ತು ಬುಳಿತರು (ಶಾಕೆಶಾ. ೨೨೬). [ಚಾಣಕ್ಯ + ನೀತಿ]

ಚಾಣಕ್ಯಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಮಹಾಕಂದಂ–ಚಾಣಕ್ಯಮೂಲಂ" (ಓಷಧಿ. ೦೦೬). [ಚಾಣಕ್ಯ + ಮೂಲ]

ಜಾಣಾಂತಿ 'ಚಾಳಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾಣಾಕ್ಷ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಂವನಂ; ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯಂರ್ಳ್ವನಂ; ಕುಶಲಮತಿ; ವ್ಯವಹಾರ ಚತುರರ್ : ಕೊಡುವ ಜಾಣ ಕೊಳ್ವ ಜಾಣರು ಹಿಡಿದ ಧನು ಜಾಣಾಕ್ಷಕ್ಕಿಬ್ಬರ ಕಡುಹ ಬಣ್ಣಿಸಲಿರಿದು (ಶಾಕಾಂ. ೩೬-೫೦) : ಅಲ್ಲದೆ ಜಾಣಾಕ್ಷರಾದ ಅವರು ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು (ಸಮಭಾ. ೧೦) ; ಆದರೆ ಜಾಣಾಕ್ಷರಾದ ಛಿದರ್ ವೆಂಕೇಬರಾಯರು . . . ನಾರಾಯಣಗೌರಿ ರಾಗವನ್ನು ಹಾಡುವಂತೆ ಸನ್ನೆ ಮಾಡಿದರು (ಸಂಗಿತ. ೦೩). [< ಜಾಣಕ್ಕ್ / ಮಲಾ. ಜಾಣಖ್ಯ, ಜಾಣಕ್ಷ, ಜಾಣಾಕ್ಷ]

ಜಾಣಾಕ್ಷತನ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟಿ; ಚಾತುರ್ಯ; ವ್ಯವಹಾರ ಕುಶಲತೆ: ಮೈದುನನ ಜಾಣತನಕ್ಕೂ ಜಾಣಾಕ್ಷತನಕ್ಕೂ ಅಕ್ಕ ಅಟ್ಟಹಾಸದಿಂದ ನಕ್ಕಳು (ಕ್ಷ.ನಿ. ೪೩) ; ನನ್ನ ಜಾಣಾಕ್ಷತನದ ಅರಿವು ಆ ವೃದ್ಧನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದೆ (ಬಂಗಾಡಿ. ೬೯) ; ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಚ್ಚ ತರಗತಿಯ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯೂ, ಯಶಸ್ಸೇ ಆಪೇಕ್ಷದ ಜಾಣಾಕ್ಷತನವೂ, ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಸಪ್ತ. ೦೦). [ಜಾಣಾಕ್ಷ + – ತನ]

ಜಾಣಾಕ್ಷತೆ (ನಾ). = ಜಾಣಾಕ್ಷತನ : ಪೂಸ್ಸರು ತಮ್ಮ ಜಾಣಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರು (ಇತಿಲಿ. ೦೮೨). [ಜಾಣಾಕ್ಷ + – ತೆ]

ಜಾಣಿ (ನಾ). (ಉಕ). ಅಂಗೈಯ ವೇಲೆ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಕೊಡುವ ಏಟು. [?]

ಜಾತ (ನಾ). ೧. ಭೂತ ; ಪಿಶಾಚಿ. 'ಕುಬ್ಜಿಜಾತ' ಪರಾ. ೨. "ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ" (ಕಸ್ಟ.೪೫೯. ೫೬೨). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ಜಾತ್ರ]

ಜಾತಕ (ನಾ). ವಂಶಯ ನೀರಿನ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ಬದುಕುವುದೆಂದು ನಂಬಲ್ಪಾದ ಪಕ್ಷಿ : ವಂಶಯ ಹನಿಗಳನ್ನು ಬಾಯೊಡ್ಡಿ ಕುಡಿದು ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಜಾದಗೆ: ಜಾತಕಮಲ್ಲದೆ ವೈಷ್ಣವಿಜಾತಮನಲ್ಲಿಯ ಜನಂಗಳೆಳರ್ಸರ್ (ಜಾ ೦ ತೀ ಕೃ. ೦-೦೭) ; ಮಾರುತ್ಸರದ ಪನಮಳೆಗೆ ಜನಮನ ನೀರೀಕ್ಷಣಾಜಾತಕಂ . . . ಕೊರಳೆತ್ತಿ ನಿಂತಿರೆ (ಕ್ರೀಡಾಮಾ. ೦೬೯-೯೭೯). [ಸಂ.] **ಜಾತಕೆ** (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಜಾತಕ ಪಕ್ಷಿ : ಬಲಿಯ ಧಾರದ್ಯಾಜ ಬಿಕ ಖಿಂಗಲಿ ನಿಶಾಟ ಧ್ಯಾಂಕ್ಷ ಜಾ[ಜಾತಂ. ಜಾ] ತಕೆ ಚಿಲಿಮಿಲಿಗಿ (ತೊರಣ. ೬-೦-೬೩). [ಸಂ. ಜಾತಕೀ]

ಜಾತಗುದ್ದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೂಲೆಕಲ್ಲು ಕಾಳೆಗದುರ್ ಗಾರ ವರಾಲ್ ಅವಧೀರರಾ ಮಗನ್ ಜಾತಗುದ್ದಿಯಾರುಮ್ ಪುಲಿಕು ಉಕಿಯರಾ ದುಗ್ಗಮಾರನ್ . . . ಅನ್ನಜ್ಜಿರು ಸತ್ತರ್ (ಎಳ. ೪, ಕ್ರಿನಿಪಾ. ೪೦-೩ ; ಸು. ೧೧೦). [?]

ಜಾತಜೊಕ್ಕಣಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (?) : ಸಖದೊಳ್ ಸಂಜಯಂ ಜೆಟ್ಟಿಯುಂ ಜಾತಜೊಕ್ಕಣಗಟ್ಟಿಯುಂ ಕರ್ಜಜಿಯನೊಜಿಯುಂ . . . ವಲ್ಲಂ ಕಟಲೆ ಗುಟ್ಟಿಯುಂ ನೀರೆಯೊಳ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೦೦-೦೦೩). [ಜಾತಜೊಕ್ಕಣ ? + ಕಟ್ಟು₂]

ಜಾತಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸಟುಳ್ಳುನ್ನ ಜಾತಮ್ಮನ್ ತೊಜಿಗೊಳ್ ಇರ್ವ್ವ ವೇದರಾ ಕೊಜ್ಜ ತೊಜುವಿಕ್ಕಿಸಿ ಸುರಲೋಕಂ ವೈಕ್ಕ (ಎಳ. ೪, ಕಂಚಾಮಾ. ೦೨೨-೦: ಸು. 1000). [?]

ಜಾತರಾಸಿ 'ಚೇತರಾಶಿ' ನೋ.

ಜಾತಾಣೆ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಜಾತಾಲ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಜಾತಾಳ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಜಾತಾಳಿ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಜಾತಿಃಶ್ರುತಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ : ನಿರುತ ಜಾತಿಃಶ್ರುತಿಗಳೊಳು ವಿಸ್ತರಿಸಿದಿದೊಂದು ಶಾಮ ಕರವೆಸಿಯುಲಂಬಿಡ್ಡಿ ಶುಕವನುಸುಟ್ಟಿ ಸುತ್ತಿರಲು (ಲಸಪು. ೫೫-೫೧). [< ಸಂ. ಜಾತಿಃಶ್ರುತಿ]

ಜಾತಿಃಸ್ಮರ (ನಾ). ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತ ವಂಶ್ಯ ವ್ಯಜಿಯಂ ಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವೇದೋಚ್ಚಾರಣದ ಕ್ರಮು ಸ್ವರಗಳು: "ತ್ರಿದಿವಂ, ಪಡಾದಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಮುತ್ಪತಮುದಾತ್ತಾದಿ ಜಾತಿಃ ಸ್ವರಂ ಸಂಪದೆ ಘೋಷಂ ವರ್ಗದಾಲಂ ಸ್ವರಮೆನಿಸಂ " (ಜಾಶಾರ. ೫೩). [ಸಂ.]

ಜಾತುರ (ಗು). ೧. 'ಜಾಣ್ಮೆಯ; ಕೌಶಲದ; ಚಾತುರ್ಯದ : ಬಳಕ ನೊಳಾನೆಯಲಿ ನಿನ್ನವನೆವಿಗೊಟ್ಟಿನು ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯ ಜಾತುರ ಬಲೀಟ ವದ[ಜಾತಾಂ. ಜಾವಳ ಬಲೀಟ ವದ, ಚಾತುರ್ಯ ಪೀಠವದ]ಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಶುಜ್ಞಗ. ೪-೩೩). ೨. ಸಂದಾದರವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ : " ಬಸವನೆನೆ ಗೊಂದಯೆನೆ ಜಾತುರ[ಜಾತಾಂ. ಚಾರುತರ] ವೃಷಭನೊಳ್ಪಸಿರಕ್ಕು " (ಕಲ್ಯಮಂ. ೬). (ನಾ). ೩. ಜಾಣತನ ; ಚಾತುರ್ಯ. ೪. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡಲಿಕೆ ; ಹೊಗಳಂವಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿಸಂವಿಕೆ. [ಸಂ]

ಜಾತುರಂಗ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳಿದಂ; ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೈನ್ಯ ; ಚತುರಂಗ ಬಲ : ಅಲ್ಲಿ ತಂಬೂರನೀಡ್ಡಿಸಿ ವೇಳುತ ಜಾತುರಂಗಮಂ ಜಾಪಿಸಿ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಹೊಗೆ ಹಕ್ಕಿದ ವೃತ್ತಳಿಯಂತೆ ಬಂದಂ (ಪಂಂಡ. ೬-೫) ; ನೆರವಲ್ ವೇಟ್ಟಂ . . . ಜಾತುರಂಗಮಂ ನಿಜಭಾಧಿಪತಿಗೆ ಕಮಾರಂ (ಪ್ರಭುಚ. ೫-೬) ; ಕದಲ್ದುಂ ಮದದಾನೆ ಹೊಕ್ಕಂದದಲಿ ಹೆಚ್ಚಿದ ಜಾತುರಂಗದ ಮೆದೆಯನೆಚ್ಚುದು ಹೂಣೆ ಹೊಕ್ಕನು ಧಟ್ಟ ನೊಡಿತಂ ಳಿದು (ಕಬ್ಬಾದ್ಯಪ್ರ.೬-೪). [ಸಂ.]

ಜಾತುರಂಗಬಲ (ನಾ). ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ : ಉತ್ಸವಮಹಿಮಂ ತಪ್ಪ ಮುಂದಿರ್ದ ಜಾ[ಜಾತಂ. ಜಿ]ತುರಂಗಬಲಮಂ ನಡೆ ನೋಡಿ (ಪಂಂಡ. ೯-೭). [ಜಾತುರಂಗ + ಬಲ]

ಜಾತುರತನ (ನಾ). ಚತುರತೆ ; ಕಂಶಲತೆ; ಜಾಣತನ : " ಜಾಟು, ಚಟು, ಶಾಧೀ = ಜಾತುರತನದ ನುಡಿ "(ನಾಡಾಡ. ೪). [ಜಾತುರ + – ತನ]

ಜಾತುರಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯರ್ : ಜಾಣತನ ; ಕೌಶಲ : ಪರವ ದೊಣಬಲಿ ನಿಶಿತ ಚಾತುರಿಯಕೆಶವ ನೋಡದೊಸಗಳ ಬಂದನ್ನಿಸೆಂದ (ಕೂಗಡು. ೦೬-೨೮); ಪರೋಸ್ಪರ . . . ಈ ಛಲಿನೆಗಳು ಬ್ಯಾಪ್ತಗರಂದು ಹೆಸರಾದ ಒಂದು ವೃವಸಾಯಿಗಳ ಚಾತುರಿ ಎಂದು ಆರ್ಷ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಸಿಂಂಳೆ. I, ೦೦೯) : ಪಂಂಪನು ಜಾಣಕ್ಕನೀತಿಯ ಚಾತುರಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುವುದಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಕವಿ. ೬೩). [ಸಂ. ಚಾತುರೀ]

ಜಾತುರಿಯ$_1$ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯರ್ ; ಕೌಶಲ ; ಜಾಣತನ : ನೆತ್ತದೊಳ್ ಬಿತ್ತರಂಬಡೆದು ಚದುರಂಗದೊಳ್ ಚಾತುರಿಯಮನಿತ್ತು [ಜಾತಾಂ. ಚಾತುರ್ಯಂಗೆಗೊಟ್ಟು] (ಗಿರಿ. ೨-೦೦೩ ಪ) ; ನಿಜಜ್ಞಪ್ತಿವೆಸರಿನ ಜೋಗದ ದಂಡವನು ಚಾತುರಿಯದಿಂ ಪಿಡಿವರೆ (ಗಗಾ. ೦೬-೨೦) ; ಈ ಚಾತುರಿಯ ಮಧುರವಾಗಿಸಲಯಮದುದು (ವಂಕಾಶಾ.೦-೬-೪೪).

[< ಸಂ. ಚಾತುರ್ಯ]

ಜಾತುರಿಯ$_2$ (ನಾ) ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ; ಚತುರ : ಉರು ತರದ ಮಚ್ಚೆ ಕಟ್ಟುವತಿ ಚಾತುರಿಯರಿಬ್ಬರು ಚನ್ನವರದರಂ ತಪ್ಪು ರಾಂತದರ್ (ಚಕಂಚಂ. ೨-೨೮). [ಚಾತುರಿ + – ಅ]

ಜಾತುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಾಣ್ಮೆತೋರಲ (?) : ಅಕ್ಕಿರರು ಹಿವಂಜಳವ ತವು ತವುಗೊಪ್ಪದರ್ ಚಾತ್ರ[ತ್ರು]ರಿಸಿ ಸಬಿಯರು ಚನ್ನರಿಗೆ ಚಲ್ಲಿದರು ಕುಚ ಯುಗನಾಭ ಜಘನಜಲ (ಅಂರಿಶಾ. ೫-೨೪). [ಚಾತುರಿ + – ಇಸು]

ಚಾತುರ್ಗತಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇವ, ಮಾನವ, ತಿರ್ಯಕ್ ಮತ್ತು ನಾರಕವೆಂಬ ಚತುರ್ಗತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವನು : ಚಾತುರ್ಗ ತಿಕನುಂ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯುಂ ಸಂಜ್ಞಿಯುಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಕನುಂ ಗರ್ಭಜನುಂ . . . ಉಪಲಬ್ಧಕನುಮಪ್ಪ ಭವ್ಯಂಗೆ ತತ್ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯಮಪ್ಪ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮಷ್ಟಾಂ (ಕರ್ನ್ಪ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಜಾತಕ (ನಾ). ೧. ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ಏಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳು : ಕತಾವ ಫೈತ .'. . ಚಂಗಲ್ವಕೋಷ್ಠ, ಚಾತುರ್ಜಾತಕಗಳು (ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಲವಂಗ ಪತ್ರೆ, ಏಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರ) . . . ಕಲ್ಕಮಾಡಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಹದದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಘೃತವನ್ನು ತೋಡಿಸಬೇಕು (ಸಕಲ. ೧೦೬ ಪ್ರ). ೨. ತಪಸ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಾರ್ಪಾಸಿಕ ವ್ಯೋಮ ಸೋಮವಾರದನ್ನು ಚಾತು[ರ್ಜಾ]ತಕ ತಪೋಧನರ ಪಂಚರಾಶಿ ಪಾದಮೂಲ ಪರಿವಾರ (ಕೆಇ. ೦೦೬-೦೨-೦೯ : 1051). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಜಾವ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಜಾವಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ಜಾವ ಗಳುಳ್ಳದು ; ರಾತ್ರಿ : ಚಾತುರ್ಜಾವದ ಹೊತ್ತು ಜಾಗರಗಳ ಮಾಡಿ (ಭುಜಬ. ೩-೦೫೩-೦). [<ಸಂ. ಚಾತುರ್ಯಾಮ]

ಚಾತುರ್ಥ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯ : ಆ ಜ್ಞಾನದಾಚೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಉದಯವಿದೆ ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತ್ತು ಚಾತುರ್ಥ ಸರ್ಗ ಸೈಸರ್ಗ ಮಾರ್ಗ ದಂಗುರವ ಸಾರಿ ಸಿತ್ತು (ಪ್ರ.ದಸ. ೦೬-೬). ೨. ನಾಲ್ಕನೆಯದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಥಿಕ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡತಕ್ಕ. 'ಚಾತುರ್ಥಿಕಸ್ನಾನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವ ಜ್ವರ : ಚಾತುರ್ಥಿಕವಂ ಜ್ವರವ . . . ನಾಲ್ಕು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ತಪ್ಪದೆ ಬರುವುದು (ಕಾಪ್ರ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಥಿಕಸ್ನಾನ (ನಾ). (ಮುಟ್ಟಾದವಳು) ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಶುದ್ಧಸ್ನಾನ : ಚಾತುರ್ಥಿಕಸ್ನಾನಮಂ ಸಂತಸದಿ ಮಾಡಿ ದೇವಾಂಗಮಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟು (ಅಷ್ಟಮ. ೭-೬೯). [ಚಾತುರ್ಥಿಕ+ಸ್ನಾನ]

ಚಾತುರ್ದಂತ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಂತಗಳುಳ್ಳದು; ಐರಾವತ. ೨. ಆನೆ: ಅಂತು ಚಾತುರ್ದಂತಕೊಮ್ಮಂದಿಸಿ ಸಿಳೋರಂತೆ ನಡುವಗಲ್ಲರಂ ಕಾದು ವುದುಂ (ಪಂಚಕಾ. ೦೦-೭೬ ಪ); ಚಾತುರ್ದಂತಮನಸಲಾಜಿತ ನೇಳಿದಂ ತನ್ನ ಮನಃಪ್ರಸ್ಪಾಪೌರುಷಮಿಯಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೭).

[ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ದಂತಬಲ (ನಾ). ಗಜಸೈನ್ಯ : ಅಂತು ನೆರೆದ ಚಾತುರ್ದಂತಬಲ ಜಲಧರ ಕಭಸಂ ಪ್ರಭಸ್ಪ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖಿಂಡ ಶಂಕೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (ಜಾಂತಿಪು ೩-೦೦೦ ಪ). [ಚಾತುರ್ದಂತ + ಬಲ]

ಚಾತುರ್ಬಲ, ಚಾತುರ್ಬಲಿಕ (ನಾ). ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ : ಚಾತುರ್ಬಲ ವಿಲ್ಲದರಸನಂತೆ ಕಣ್ಗಳಿದನಾಗಿ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ಪ). **ಚಾತುರ್ಬಲಿಕ** : ನಿಶ್ಚಿಂಕಂ ದೋರ್ಬಲಿಕಂ ಶತ್ರುಮರ್ದಮಂ ಚಾತುರ್ಬಲಿಕನಾಕಮಂ ಪಡೆಯಂ (ಪಂದ್ರಪು. ೨-೯). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಬಲಿಕ <ಚಾತುರ್ಬಲ> ನೋ.

ಚಾತುರ್ಭಾಗಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಕಾಲುಭಾಗ. 'ಚಾತುರ್ಭಾಗಾರ್ಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಭಾಗಾರ್ಧ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ ಅರ್ಧ ; ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಅಂಶ : ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೂಲ, ತಾವರೆಬೇರು . . . ಈ ಚೂರ್ಣದ ವರಾಹ ಕರ್ಷಮಂ ಚಾತುರ್ಭಾಗಾರ್ಧ ಕಷಾಯಂ ಕಾಣ್ಕ ಪಾನವ ಮಾಡಲು ಸಂಧಿಗಸ್ಸಂ ಪರ (ಸಕಲ. ೦೫೩).

[ಚಾತುರ್ಭಾಗಿ + ಅರ್ಧ]

ಚಾತುರ್ಮಾಸ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ನಡೆಸುವ ವ್ರತ,–ನಿಯಮ ; ನಾಲ್ಕುಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಯಿಂದ ವ್ರತ : ಚಾತುರ್ಮಾಸದ ವಾರಕೆಯೆಂದು . . . ಪೊಜವಟ್ಟು (ಪಂಚಾ. ೪೮-೮). ೩. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತದ ಕಾಲ,–ಆಷಾಢ : ಚಾತುರ್ಮಾಸ ಪಿದು ಸನ್ನಿಹತವಾಯ್ತದ ನೊಡಿ ಬಿಜಯಂಗೈವುದಿಚ್ಛೆಯಲಿ (ಕಾಪಾ.ಆ. ೧೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಂಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨.ಮಳೆಗಾಲದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು, ಆಷಾಢ ಶುಕ್ಲ ಪೌರ್ಣಮೆಯಿಂದ ಹಿಡಿಮ ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಪೌರ್ಣಮಿಯವರೆಗೆ ವ್ರತ ಹಿಡಿದಂ ಮುನಿಗಳು ಒಂದೆಡೆ ವಾಸಿಸುವುದು ; ಬಂದಂ ವ್ರತ : ಸಂಸ್ಕಾರ; ವೈಶ್ವದೇವ, ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ, ಶುದ್ಧಿ . . . ಬಗ್ಗೆ . . . ಆವರಣಕ್ರಿಯಾ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ಯಾನೆ (ಧಾರಿ. ೬೩) ; ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಮಾತ್ರ ಬಂದು ಕಡೆ ಮುನಿಗಳು ವಾಸಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ' ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕರಾಜ. ೦೩). [ಸಂ]

ಚಾತುರ್ಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಮುಕ್ತಿ : ಯುಕ್ತಿಯುಂ ಗುರು ಭಕ್ತಿ ತನಿಗ ಭಕ್ತಿಯುಂ ಗುರುಭಕ್ತಿ ಚಾತುರ್ಮುಕ್ತಿಯುಂ ಗುರುಭಕ್ತಿಯೇ ವ್ರತಯೋಗುರುಸ್ಸ ಶಿವಪ್ಪೆಲ್ಲಕ್ಕವೆನುತಂ (ಬಸವ. ೪೯-೩).

[<ಸಂ. ಚತುರ್ಮುಕ್ತಿ]

ಚಾತುರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜಾಣತನ ; ಕೌಶಲ ; ಬಲ್ಲಿದ್ದಂಕಿಕೆ : ಮಕರಾಂ ಕಧ್ವಜಮಾಳಿಕಾಪ್ರಚಿತ . . . ರತವ್ಯಾಪಾರ ಚಾತುರ್ಯಂ . . . ಅದೇಂ ಬೆಡಂಗವರ್ದುರ್ದೇ (ಕಂಬ್ರಪು. ೦-೦೩೪); ವಾಣೀವತಿಗೆ ಚಾತುರ್ಯಮಂ . . . ಸ್ವಾಮಾತವತಿಗೆ ತೇಜಮುಂ ಕೊಟ್ಟ ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಪಂಪಾಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಮಗಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಳ್ಪ (ಪಕಥಾ. ೦-೦). ೨. ಮನೋಹರವಾದುದು; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದುದು : ನಮಿಸಿ ಚಾತುರ್ಯರಸ ಸಂಸ್ಪುತಿಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವ. ೪೮-೪೫). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಯವಚನ (ನಾ). ಜಾಣ್ಮುಡಿ; ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು: ಜಗನ್ನುತ ಚಾತುರ್ಯವಚನರಚನೆಗಳಿಂದಂ ಭಟ್ಟಾರಕರ್ಪಗಸಿಯುವುದುಂ (ಜುಳುಮಾ. ೩-೩). [ಚಾತುರ್ಯ + ವಚನ]

ಚಾತುರ್ಯವಧೆ (ಕ್ರಿ). ಚತುರತನವನ್ನು ಹೊಂದುಂ ; ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಜನರಿಂದಳು ಪೋಲ್ವ ಜಾಣ್ಮೆ ಜಗದೊಳ್ಪೆನೆ ಚಾತುರ್ಯವಧವಳು (ತಾರಿಂ. ೦-೫೪). [ಚಾತುರ್ಯ + ಪಡೆ]

ಚಾತುರ್ಯಾಮ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಜಾವ : ಆಗಳುಭಯಬಲಂಗಳೊಳಂ ಚಾತುರ್ಯಾಮಾವಸಾನ ಘಟತ ಘ[೦]ಟಿಕಾಧ್ವನಿಗಳಂ . . . ಸೆಗ ಬ್ಬುವ (ಪಂಚಕಾ. ೦೦-೬೩೨). ೨. [ಜೈನ] ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥಮಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವಾದ ಅಹಿಂಸಾ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ, ಅಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮಹಾ ವ್ರತಗಳು: ಬೌದ್ಧ ಪಿಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯತ್ವ ಮಹಾವೀರನು ಚಾತುರ್ಯಾಮಯುಕ್ತನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ಕ್ರಿಪಾ. ೫೭೩). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ವರ್ಗ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು : ಲಿಂಗ ಜಂಗಮ ಪೂಜನಂಗಳೆ ತುಂಗ ಚಾತುರ್ವರ್ಗ ಸೌಖ್ಯಫಲಂಗಳಿರ ಮಿಗಿಲೆಂದು ಧರಣಿಯೊಳ್ದಲ್ಲಾ ನಿಂಬ (ಬಸವ. ೩೬-೮೯).

[ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು : ಸವಯಗಳುಂ ಚಾತುರ್ವರ್ಣಮುಮುಚಿತ ಚರಿತ್ರಮುಂ ಬಸುಟ್ಟಾದಂ ಪೊಲ್ಲಮೆಯೋ ಸಲೆ ನಡೆವರ್ (ಅಂಬಿಪು.೦೩-೩೩);

ಚಾತುರ್ವರ್ಣಂಗಳೆಸಂ . . . ಮಹಾಗುಣಾ ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ(ಪೆಸಾದ. ೧೮೩);
ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಕ್ಷತ್ರಿಯರು, ವೈಶ್ಯರು, ಶೂದ್ರರು ಹೀಗೆ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ
ಜಾತಿ ಪಂಗಡಗಳ ಕವಲು ಕವಲಾದ ಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನು . . . ಹಬ್ಬಿಸಿರುತ್ತಾರೆ
(ಪ್ರೊಸೊಹ. ೦೬). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ (ನಾ).=ಚಾತುರ್ವರ್ಣ: ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಾಗಲ್ ಚಂಗಿವೊಕ್ಕು
ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಮನೆಗಳಂ ತೊೞಲುತ್ತುಂ (ಪಾಣ್ಡಕಾ. ೧೦೭-೦);
ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದೊಳಂ ದ್ವಿಜಜಾತಿಗೆ ದರ್ಭಾಧಿಕಾರಮಲ್ಲದೆ . . . ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ
ಮುದರ್ಗ ಜಾತಿವಿರುದ್ದಂ (ಗಣಿತಾಮು. ೩-೦೭); ಪರಮಾತ್ಮಂ ಪರಮಾಗಮಂ
ಪರಮಾ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಮಹಂತ್ಯ ಮುದ್ಭರ ಸದ್ಭ ರ್ಮ ಮಿ ವಂ
ತಿರಸ್ಕರಿಸೆ ಸಾರ್ಗುರಾ ದೃಕ್ಕಿಮೇಹಾಸ್ಯವಂ (ಸುಳಾದಾ. ೯-೦೯);
ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಾಗಿ ಸಕಲವ್ರತ್ಯತಿಜಾತಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಮಂ
ಬಿಡದೆ ಪೊರೆವಲ್ಲಿ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ಗ ಳವೆರಿಸಿದೆ (ಕೃವಿಪಾ. ೧೬-೦೩);
ಆ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಬಾಲಕರಿಗೂ ಮಿತ್ತು ಅವರೊಡನೆ
ಸೇರತಕ್ಕ ಇತರ ಮತದವರಿಗೂ ಓದು . . . ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಷಾಪಂ-
II, ೩೫). [ಸಂ.]

ಚಾತ್ರ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ : ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯನ ಭಾವಂ ಸಿಲ್ಲವಯ್ಯಂ
ತವೋಧವಗರಂ ಚಾತ್ರಗರಂ ವಿದ್ಯಾರ್ತ್ಥಿಮಾನಿಗರ್ಗಂ . . . ನಾಲ್ಕು
ಮಾವಿನ ಮರನೆ ಬಿಟ್ಟಂ (ಕಇಶ. ೯೩-೦-೩೬; ೧೦೬೨). [<ಸಂ. ಛಾತ್ರ]

ಚಾದಗೆ, ಜಾದಗೆ (ನಾ).=ಚಾತಕೆ : "ಚಾದಗೆ ಚಾತಕಂ" (ಪಸಾ.ಕ.ಕಾ.
೮೨-೦೭); ಕಾರ್ಗಾರ್ದರ ಬರವಂ ಚಾದಗೆ ಪಾರ್ಷಂತೆ ತನ್ನ ಬರವನೆ
ಪಾರುತಿರ್ದ ಧರ್ಮವೃತ್ತನ ಮರುತ್ಪುತನ ವಾದಕಮಲಂಗಳಂ . . .
ಆರ್ಪಿನಿ (ಪಂಚಾ. ೮-೩೩ ಪ); ಚಾದಗೆಯಂತಾಶಾಸನವನಿಗೆ ಬಾಯಂ
ಬಿಡುತ್ತುಂ (ದಮಚಾಕ್ಕು. ೦-೦೩೦); ನಿಜಾಭಿಮಾನವಂ ಧರಿಯಿಸುವಲ್ಲಿ
ಚಾದಗೆವೊಲ್ಪುೞು (ಶಾಪ್ರಣ. ೮೩೨). **ಜಾದಗೆ**: ಜಾ[ಪಾಣಂ. ಚಾ]ದಗೆ
ನವೋದಬಿಂದುವಿನಾದರಿಂದಲಿವೊಲುಬಿದ ಕೆಱೆಯ ತೊಱೆಯಾದಮನೆ
ನಾದರಿಕುಮ್ಬ (ಆದಪು. ೯-೦೦೯); ಮುಂಗಾರ ಪನಿಯಂ ಸೇವಿಸಿವ
ಜಾದಗೆಯಂತೆ (ಆದ್ಯಪು. ೫-೬೪ ಪ). [<ಸಂ. ಚಾತಕ]

ಚಾದಗೆವಕ್ಕಿ, ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ: ನಲಿದುದು ಸೋಗೆ ನುನ್ನು
ನೆಡಗೆಂಡುದು ಚಾದಗೆವಕ್ಕಿ (ಗಿಶಿ.೯-೬೬). **ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ**: ಕಾರ್ಗಾಲಮಂ
ಸೋಗೆ ಮುಂಬರಿಯಂ ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ . . . ನೆನೆವಂತಾಂ ನೆನೆವೆಂ
ಸರೋಜಸಮುಖಿಯಂ (ಆದಪು.೦೨-೩೦). [ಚಾದಗೆ + ವಕ್ಕಿ]

ಚಾದಗೆವೆಜ್ಜಿ (ನಾ). ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿಯ ವಂಶ : ಕಾರದನಂ ಕೈಮಱೆದ
ಬಳಕೆವೆ ನೀರನುಣದ ಚಾದಗೆವೆಜ್ಜಿಯಂತಾಹಾರಂಗೊಳ್ವುದೆನಲಿದರ್
(ಜಯಾಕಾ. ೪-೬೩). [ಚಾದಗೆ + ವೆಜ್ಜಿ]

ಚಾದರ, ಚದ್ದರು, ಚಾದರಿ, ಚಾದರು, ಛಾದರಂ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿಯ
ಅಥವಾ ರೇಷ್ಮೆಯ ದಪ್ಪ ಹೊದಿಕೆ.—ದುಂದ್ವಟಿ. ೨. ರೇಷ್ಮೆಯಂ ಜರ
ತಾರಿಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಶಾಲು : ರಸ್ನದೊಟ್ಟಿಲೊಳ್
ಉಟ್ಟು ಚಾದರವ ಮರೆ ಮಾಡಿ ಜೋಗುಳವ ಪಾಡುತಾ ದಂಪತಿಗಳರು
ತ್ತಿದ್ದರು (ಪರಮ. ೬-೩೩); ಹಸರು ಜರತಾರ ಚಾದರ ಜಾಣ್ ಮುನುಕಟ್ಟು
(ಕ್ರಿಳ್ಳೆಪಾ. ೧೨); ವಲ್ಲಂಗವು ಸುಂದರವಾದ ಬಹು ದಲೆಯುಳ್ಳ ಚಾದರ
ದಿಂದಲೂ . . . ಅಲಂಕೃತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ (ರಾಜಾಡಾ. ೦೯).
ಚದ್ದರು: ೧. ಚದ್ದರು ಹಾಸಿ . . . ಶ್ರೀಮತಿಯನ್ನು ಮಲಗಿಸಿದ್ದರು
(ಚಾಗು. ೨೦೯). **ಚಾದರಿ**: ೨. ಹಣೆದದ್ದು ನಮಿಸಿ ಬಿಂಡೆಯವಿಡಿದು
ಚಾದರಿಯ ಮಣಿದುಡುಗೆ ಸುತ್ತಿ (ಋವಿಮು. ೩-೨೦). **ಚಾದರು**: ೧.
ನಿರ್ವಾಲಿಗೆ ಬಾಯಿಲ್ಲ ಕೆಸಿಯಾದರಾಗಿ ಚಾದರನ ಕೊನೆಯನ್ನು ಬಾಯಿಂಗೆ
ಗಿಂದ ಹೊರತಿಗೆದಳು (ಮುತಿಯಾ. ೨೩೦); ಅದೇ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾ

ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಉರುಳಿ ಚಾದರು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡ (ಕ್ಷತಿಜ. ೩೨). ೨.
ಮುರಿಯುತ ಚಕ್ರವ ಹರಿವುತ ಚಾದರ ಧರದಿ ನಿಮ್ಮಿಷ್ಟಗೆ ವರೆ
ಹೋಗೆಂದರು (ಕಂಚಾಪ. ೦೨). **ಛಾದರಂ**: ೧. ಅವನು ಹೇಳಿದಂತೆ
ಒಂದೆರಡು ಸಲ ಕೆಳಗಿಳಿದು ಬಂದು ಅವನ ಛಾದರಂ ಬೆದರಾದುವುಗಳನ್ನು
ತಂದುಕೊಟ್ಟಿ (ಕಂಮಾಕ. ೦೩).

[←ಪಾರ. chādar/-r; ಹಿಂ. ಮರಾ. chaddar/-r, chāndar/-r]

ಚಾದರಿ 'ಚಾದರ್' ನೋ.

ಚಾದರು 'ಚಾದರ್' ನೋ.

ಚಾದಾನಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದು ಪಾತ್ರೆ: ಟೀ ಕಾಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ : "ದರ್ವ,
ಚಾದಾನಿಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸು" – ಎಂದು ಯಜಮಾನಿಯು
ಕೊಗುವಳು (ಪಾಂಶ್ಯ. I, ೪೯೩); ಒಂದು ಚಾದಾನಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿ ಚಾ,
ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾತ್ರೆ (ಸಿಜ್ಞಾಪ್ರ. ೦೦).

[ಚಾ + ಹೆಚ್ಚು + ದಾನಿ]

ಚಾದುಪೊಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ: ಕೆಂಪು ಭೂಮಿ (?) :
ಅಗ್ಗೇಯದ ಎಲಂಚೆ ಕೂಕ್ಕೆಯುನ್ದೆ ಪೂಲಿ ಕುಕ್ಕೆಯುನ್ದೆ ಬೆರ್ಚಡೆಯೊಳಗಣ
ಚಾದುಪೊಲಿಲದೆನ್ದೆ ಪರಿಯೊಟ್ಟಿಯ ಕೈವರದೊಳ್ ಒನ್ನು ಮಾನ್ಯಂ
ಮಣಮುಂ ತುೞಗಿನ್ನುಗಂದಮ್ಮನ್ನಿ (ಎಳ. I (೪), ೫೪೮. ೦೦೬-೭೫:
೫೫೦). [<ಹಾದು$_1$ + ಪೊಲ]

ಚಾದ್ಮ (ನಾ). ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡುವ ಅಂಕ ; ಗುಣಕ : (ಳ). [?]

ಚಾನ 'ಚೇಣ' ನೋ.

ಚಾನಸ 'ಚಾಂದಸೆ' ನೋ.

ಚಾಪ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲು ; ಧನುಸ್ಸು : "ಚಾಪಮನಲು ಬಿಲ್ಲಿಂಗೆ ನಾಮಂ"
" (ಜಿನಗಣ. ೩೭-೭೩); ದಿಟ್ಟಿರಹಿರಿ ನೀವಿನುತಲಿವರೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಡಿದು ಚಾಪ
ಗಳ ಕುಟ್ಟಿ/ಮುಱಿದು (ಕ್ರಿಪುರಾಂ. ೨೦-೨೨೦); ಕಣ್ಮೇನೆಯ ಕರಡಿಯಂತೊ
ಱಲಿರಿಲೆಕೆ ಕೂಡು ಚಾಪಂ ಪೋದೆಂಡೇನಕ್ಕುಂ (ರಾಮಚಕ್ರ. ೦೪೭-೩೭).
೨. ವೃತ್ತ ಪರಿಧಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ೩. ಕಾವಿನಬಿಲ್ಲು. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ]
ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಧನುರಾಶಿ: ಚಾಪಾ[ದಿ]ಕ್ರಿಗೇಹದೊಳ್ ದಿನವನ ಸೌನ್ಯಗೃಹಂ ನೋಡಯುಂ (ಅಬ್ಬಮ. ೪-೦೯). ೫.=
ಚಾಪಯೋಗ: ಉರ್ವೋಗಿಗಳಹಿದಾ ತರ್ಯಗ್ರಹಂಬರಂ ನೆಲಸಿ
ಚಾಪಂ ಯೋಗಮಕ್ಕುಂ ಗೃಹಂ (ಜಾತಿ. ೦೩-೦). ೬. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ]
ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದ ಬಂಧಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಬಿಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು
ರಚಿಸಿಹೊವುದು : ಶರ ಶೂಲ ಚಾಪ ಚಕ್ರಾಸಿ ರೂಪವಿಭಿಧರ್ಪಕ್ತಿಯಂಗಳ
ಪದಗತವಾಗಿ ಮುರಿಪಂ . . . ರ್ವರ್ತೋಪಭದ್ರಂಗಳ್ (ಕಾಶಾಸ್ತ್ರ. ೩೭೯).
[ಸಂ.]

ಚಾಪಕ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವ ರತ್ನ : ಪೇಳುವೆ ತ್ರಿವಳ್ಳಿಯಂಬುದು
ಮೂರು ಕೂಡಿಹುದು ಕೇಳು ಚಾಪಕಮೆಂದು ಚಪ್ಪಟೆಯನ್ನೈದಿಹುದು
ತಾಳರುವ ತ್ರಿವಳ್ಳಿಯಂಬುದು ಮೂರು ಮೂಲೆಯದು (ರತ್ನಕ. ೨೦-೦೪).
[?]

ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಧನುರಾಶಿ : ರವಿ ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಧನಪತಿ ಸತ್ಯಾಜಿತಂ . . . ಮಕರದೊಳಿರೆ ಮಾರ್ಗಿಂ (ಜಾತಿ.
೦೭-೦೭). [ಚಾಪ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಚಾಪಗತಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತಿ.—ಗಮನ : ಅರ್ಧ
ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಚಲನೆ: ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿ (?): ಶೃಂಗಾರ
ಸಾರ ರಸಮನವಾಗಂ ದ್ಯುತಿ ಬೀಱೆ ಮಿಱೆ ಲಾಮ್ಯರಸಂ ತುಂಗ
ಕುಚೆ / ಚಾಪಗತಿಯಂ ಸಂಗುಂಸುವತಲಂಗಚಾಪಲರತಿಯನೆ ಮಱೆಗರ್
(ರಾಚಿರ. ೦೨-೯೪). [ಚಾಪ + ಗತಿ]

ಚಾಪಚಾಪಳ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಬಾಣ ಬಿಡುವವನು ; ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾ ಕುಶಲ : ಉಗ್ರಭಟಪಟಳಮನಾರ್ದುರುಳೆಚ್ಚಂ ಪೊರಳೆಚ್ಚಂ ಮರಳೆಚ್ಚಂ ಚಾಪಚಾಪಳಂ ಯುವರಾಜಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೫-೦೦೦).
[ಚಾಪ + ಚಾಪಳ (= ಚಾಪಲ)]

ಚಾಪಚ್ಯುತ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು ಕೈಯಿಂದ ಜಾರಿದವನು ; ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಂಡವನು; ಧನುಸ್ಸು ಇಲ್ಲದವನು : ಕ್ಷಿತಿಯೊಳೀ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಧರ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯನಱಿಯಾ ಕೃಷ್ಣ ಚಾಪಚ್ಯುತರನಪಗತವಾಹನರ ಪರಿಮುಕ್ತಕೇಶಿ ಗಳ . . . ಇಱಿವುದು ಧರ್ಮವೇ ನಾವಱಿಯೆವಿದನು(ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೬-೩೨).
[ಚಾಪ + ಚ್ಯುತ]

ಚಾಪಟಂಕೃತಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಟೇಂಕಾರ; ಧನುಸ್ಸಿನ ಟಂಕಾರ ; ಒದವಿದ ಚಾಪಟಂಕೃತಿ ಭಯಂಕರಮಾಗೆ ವರೂಥಭಾರದಿಂದದಿರೆ ನೆಲಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೬೩). [ಚಾಪ + ಟಂಕೃತಿ]

ಚಾಪಟಿಯ, ಚಾಪಟೆಯ, ಚಾವಟೆಯ (ನಾ). ೧. ಜಾರ : "ಚಾಪ [ಪಾಠಾಂ. ವ] ಟಿಯರೆನಲ್ ಜಾರರೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಭಾರನಿ. ೪೪). **ಚಾಪಟೆಯ** : ೨. ಧೃಷ್ಟ ; ಧೂರ್ತ. 'ಚಾಪಟೆಯತನ' ಪರಾ. **ಚಾವಟೆಯ** :೨. ನಟರಲಾ ನೀವ್ ಸುರಪುರ ಚಾವಟೆಯರೈ ಚತುರೋಕ್ತಿ ಗಳಲಮಟಿಸಿದರೆ ನಾ ಮರಳುವೆನೆ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೦-೩೪) ; ಚಾವಟೆಯರನು ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಬಿಗಿಸುವೆನಮರಿಯರ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕಣ್ಣಿಯಲಿ(ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೩೮).
[← ಮರಾ. ಚಾವಟ]

ಚಾಪಟೆಯ 'ಚಾಪಟಿಯ' ನೋ.

ಚಾಪಟೆಯತನ (ನಾ). ಧೂರ್ತತನ; ಚಾಪಲ್ಯ : ಮಾಣೆಯಲಾ ಹರಾದ್ಯರ ಬಗೆಗೊಳದ ನಮ್ಮಾ ಹರೀಶ್ವರನೊಡನೆ ಹಳಚುವ ಚಾಪ [ಪಾಠಾಂ. ವ] ಟೆಯತನವ (ತೊರರಾ. ೬-೪೭-೦). [ಚಾಪಟೆಯ + – ತನ]

ಚಾಪಣೆ (ನಾ). ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು (?) : ಯೋಗಿಗಳ ತಪದಿಂದ ಕೆಲಸಾರ್ಚಿ ವೈಸಿಕ ವಿರಾಗಿಗಳ ಧ್ಯಾನದಿಂ ಪರೆದೆಗೆದು ಬಿಸುಟಾಗಲಾಗಮಿಾ ಕರ ಕ್ರಿಯಾಭ್ರಂಶಮೆನಿಸುತ ತತ್ತ್ವವಿದರ ಚಾಪಣೆಯ ಕಳೆದು ಬೀಗಿಸಿ ಸಮಾಧಿಯಂ ಮೌನಿಗಳ ಶುನಿಯಂತೆ ಕೂಗಿವುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೨೬).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಾಪ್]

ಚಾಪತಂತ್ರ (ನಾ). ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ; ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ; ಚಾಪಾಗಮಂ : ಮಝುರೇ ಚಾಪತಂತ್ರವಿಶಾರದಾ ಎನುತೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಬಿರುದ ಮೂದಲಿಸಿ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೪-೦೮). [ಚಾಪ + ತಂತ್ರ]

ಚಾಪಧರ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಬಿಲ್ಲುಗಾರ ; ಧನುರ್ಧಾರಿ : ಅಂತಿಸುವ ಚಾಪಧರ ನೀರದನಿಕರದ ಶರಾಸಾರಮಂ ಮಂಜಿನ ಮಟಿಯನ ಹಿಮಕಿರಣನಾತ್ಮಕಿರಣಂಗಳಿಂ ಕಿಡಿಸುವಂತೆ ತನ್ನಂಬುಗಳಿಂ ಕಡಿಕಡಿದು ಕಿಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೪ ವ). [ಸಂ.]

ಚಾಪಪ್ರಮುಕ್ತ (ಗು). ಬಿಲ್ಲಿನಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ : ಹೂಂಕೃತಿ ಬಿಲ್ಗಾಱರ ಗುಣಠಂಕೃತಿ ಚಾಪಪ್ರಮುಕ್ತ ಶರನಿಕರ ಮಹಾಭೀಂಕೃತಿ ನೋಳ್ಪಮರರ್ಗೆ ಭಯಂಕೃತಿಗೆಯ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೪೬). [ಚಾಪ + ಪ್ರಮುಕ್ತ]

ಚಾಪಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ಯೋಗ : ಹತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ ಯಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ರಾಶಿಯವರೆಗಿರುವ ಏಳು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ಚಾಪಯೋಗ(ಜಾತಕಿ. ೦೩-೮ ಅಡಿಟಿ). Pಚಾಪಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
[ಚಾಪ + ಯೋಗ]

ಚಾಪರಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ). ತೆಂಗಿನ ಮರಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಹೆಡೆಗೂ ನಡುವೆ ಅಂಟಿರುವ ಬಲೆಯಂತಹ ನಾರಿನ ಪದರು ; ಸೀಬಿ. ೨. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. [?]

ಚಾಪಲ, ಚಾಪಳ (ಗು). ೧. ಚಪಲವಾದ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಚಾಪ ಬಾಣಂಗಳಿರ್ದಪುವೆವ್ಮೊಳೆಂದೊಲಿಹ ಚಾಪಲ ಭ್ರೂಲತೆಯ ಚಂಚಲಾ ಪಾಂಗದ ಪುಳಿಂದಿಯರ್ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಓಪರಂ ಬಳಿವಿಡಿದು ಬರುತಿರ್ದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೨). (ನಾ). ೨. ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಂಚಲತೆ : ಬಿನ್ನಪಂ ಗೆಯ್ವುದೆ ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯಂ ಸೇವೆಯುಂ ಚಾಪಲಮುಪಕರಣಂ (ಕಾದಂಉ. ೦೦೨). ೩. ಆತುರ ; ತೀವ್ರಗತಿ. **ಚಾಪಳ** : ೨. ದೂರಾಭೀಕ್ಷಣ . . . ಉರುತರ ಚಾಪಳಾದಿಗೆ ಸಾರಂ ಬುಧರಿಂ ಪದಕ್ಕೆ ಯುಗಳೋಚ್ಚರಣಂ (ಶಮದ. ೦೯೫). ೩. ಕೆದಱಿಕೊಂಡರು ಭಟರು . . . ಮದದ ವೀರಾವೇಶ ರೋಷೋತ್ಕರಿತ ಚಾಪಳವ (ತೊರರಾ. ೪-೦೨-೬). ೪. ಉತ್ತೇಜನ : ಕನರ್ಗೊನರಿಂ ಬಾಳಚೂತದ್ರುಮಂ ಚಾಪಳಮಂ ಪುಂಸ್ಕೋಕಿಲಕ್ಕೋ ಲಗಿಸೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೪). [ಸಂ.]

ಚಾಪಲತಾಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಸಂಬಂಧ. ೨. ಅಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಚಂಚಲತೆ. ೧, ೨ : ಮುಖರತೆ ಪುರಳಿಯೊಳ್ ಚಾಪಲತಾಯೋಗಂ ಜೀವೆಯೊಳ್ ಪ್ರತಾರಣಂ ನಾವೆಯೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೯ ವ).
[ಸಂ. (ಚಾಪಲತಾ + ಯೋಗ ; ಚಾಪ + ಲತಾ + ಯೋಗ)]

ಚಾಪಲತಾರೋಹಣ (ನಾ). ೧. ಚಾಪಲ್ಯವುಂಟಾಗುವಿಕೆ. ೨. ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸುವಿಕೆ. ೧, ೨ : ಕಲಕಂಠಕ್ಕತನುಗೆ ಚಾಪಲತಾರೋಹಣ ವಿಕಾರಂ . . . ಮಾನವಕುಲಕ್ಕೆ ಕನಸಿನೊಳಮಿಂತಿವಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೦೦೫). [ಸಂ. (ಚಾಪಲತಾ + ಆರೋಹಣ)]

ಚಾಪಲತೆ (ನಾ). ೧. (ಬಳ್ಳಿಯಂತಿರುವ) ಬಿಲ್ಲು ; ಧನುರ್ಲತೆ ಮದನ ಚಾಪಲತೆಯಂತೆ ಮುಷ್ಟಿಗ್ರಾಹ್ಯಮಧ್ಯೆಯುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯) ; ಅಳಿವೆದೆಯಂ ಸಡಿಲ್ಚಿ ನಿಲಿಸಿದ ತನುಚಾಪಲತೆಯಂತೆ ತನುಲತೆ ನಿಡುಜೆಡೆಯಿಂ ಕಡು ಬೆಂಗುವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೯ ವ). ೨. ಚಪಲತೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ. ೧, ೨ : ಆ ಚಾಪಲತೆ ಕೂರ್ಪ ಕೋಮಳೆಯ ಚಾಪಲತೆ ಯಂತೆಯುಂ . . . ಇರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೪ ವ). [ಸಂ. ಚಾಪಲತಾ]

ಚಾಪಲಾಘವ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಬಳಸುವಲ್ಲಿನ ಕೈಚಳಕ, ಹಸ್ತಕೌಶಲ, – ಜಾಣ್ಮೆ : ಇಂತಹ ಅಪೂರ್ವ ಚಾಪಲಾಘವವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷ ಪಡಲು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕುತೂಹಲಿಗಳಾಗಿರುವೆವು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨೫).
[ಚಾಪ + ಲಾಘವ]

ಚಾಪಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಚಪಲತೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ ; ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವ : ಚಾಪಲ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಭೇಡ (ಶಾಕುಂತ. ೦೦೩). ೨. ಚಟುವಟಿಕೆ ; ಉತ್ಸಾಹ: ಇದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಚಾಪಲ್ಯ ಹುಟ್ಟಿ, ಮಿಂಚು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೭೨). ೩. ಬಯಕೆ ; ಲವಲವಿಕೆ. 'ವಾಕ್ಚಾಪಲ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಪವಲ್ಲರಿ (ನಾ). = ಚಾಪಲತೆ ೧: ನಿಬದ್ಧನಿಷಂಗಚಾಪವಲ್ಲರಿ ಮಿಸು ಪಂಗಮೆತ್ತ ಘನಶಾಂತಿ ಸಮುನ್ನತಿಯೆತ್ತ (ಶಬಕಂ. ೨-೮೨).
[ಚಾಪ + ವಲ್ಲರಿ]

ಚಾಪವಿದ್ದೆ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ : ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ ಬಡಿವುದುಂ ಬಿಡುವುದುಂ ಚಾಪವಿದ್ದೆಯೊಳ್ (ಎಇ. XIII, ೩೩೨-೪ ; 929).
[ಚಾಪ + ವಿದ್ದೆ (<ಬಿಜ್ಜೆ)]

ಚಾಪವಿದ್ಯಾಧರ (ನಾ). ಧರ್ನುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಬಿಲ್ಗಾರ : ಧರಧುರವ ಮಾಡಿದರೇಕೆ ಕರೆಕರೆ ಬಿರುದ ಬೆಸಗೊಂಬ ಗುರುತನಯನೋ ಚಾಪವಿದ್ಯಾಧರನೊ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೮-೬೫). [ಸಂ.]

ಚಾಪವೇದ (ನಾ). ಧನುರ್ವೇದ ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ : ತಂದೆಯೈದನೆ ಚಾಪವೇದ ಮಂಕುಂದನೈದನೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೯-೭). [ಚಾಪ + ವೇದ]

ಚಾಪಳ 'ಚಾಪಲ' ನೋ.

ಚಾಪಳಮತಿ (ನಾ). ಚಪಲ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಚಂ ಚ ಲ ಚಿ ತ್ತ ; ರೂ ಪ ಕ ದೊ ೪ ಂ ವಿಕ್ಷೇಪಾಳಪೇಲ್ದೊಡೊಳಿಲ್ಲದುಂಬಿಡೆಗೆಳೊಳಂ ಚಾಪಳಮತಿಗಳ್ ವಿರಸ ಸಮಾಪವನಿಸದರ್ಕ್ಕಿ ಬಹಂ ವಿಕ್ಷೇಪಣಗಣವಂ (ಕವಿಗಿ. ೨-೨೬). [ಚಾಪಲ (= ಚಾಪಲ್ಯ) + ಮತಿ]

ಚಾಪಳವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಚಂಚಲತೆ ; ಚಪಲಸ್ವಭಾವ : ಚಾಪಳವೃತ್ತಿಯಂ ಮೆಱೆವ ತಾಣದಲ್ತೆಮಗೆಂದು ಮಾನ್ಯ ಧಾತ್ರೀವತಿಗಳ್ ಕೆಲರ್ ನೆಲನನಪ್ಪುವರ್ವೆಲ್ ತಶೆವಾಗಿದರ್ (ಕಃಕಂ. ೪೩೨). [ಚಾಪಳ (= ಚಾಪಲ) + ವೃತ್ತಿ]

ಚಾಪಳ 'ಚಪ್ಪಟು' ನೋ.

ಚಾಪಳೆ (ನಾ). ಚಪಲಚಿತ್ತದವಳು ; ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು : ಚಾಪಳೆಯರಾಲೋಡಿಸುತ ಕಡುಪಾಪಿಯಂಗಜನೆಂದು ಬೈಯುತ ತೋಪ ನೆಡಿಗಿದ್ದೆದೆ ತಂದರು ಸತಿಯ ಸಂತ್ಯಸಿ (ಕಳಶ. ೦-೪೨). [ಚಾಪಳ (=ಚಾಪಲ) + ಎ]

ಚಾಪಾಗಮ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ ; ಧನುರ್ವೇದ : ನಿಮ್ಮ ನದಿರ್ವಪ್ಪಲ್ಲಿ ಚಾಪಾಗಮವೇತ್ತುದಂತೆನಗೆ ಬಲ್ಲರಮಾಜಿಯೊಳಾಂಪ ಗಂಡರಾರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೩೨) ; ರಾಘವಂಗೆ ಚಾಪಾಗಮದೊಳ್ ಲವಂ ಶತಸಹಸ್ರಗುಣಂ ವಿಗಲಿಸದಂ (ಪಂಂಚಮಿ. ೦೬-೦೨). [ಚಾಪ+ಆಗಮ]

ಚಾಪಾಗಮಜ್ಞ (ನಾ). ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯ ಪಡೆದವನು : ಕಾಪಾಲಕರತಳ ಸದಾಪಾವಾಗಗ ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರ ಧನುಮೇರು ಚಾಪಾಗಮಜ್ಞ ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರ . . . ಪಾರಿಸ್ಸ್ (ವೀಕ್ಷಿಕ. ೬-೦-೦). [ಸಂ.]

ಚಾಪಾಗಮಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಗುರು. ೨. ದ್ರೋಣ : ಚಾಪಾಗಮಾಚಾರ್ಯನ ಫಡಾವಣೆ ಫಳ್ಗಿಸಿತು ಜಗವ (ಅಪ್ಪಾಲ. ೬-೩೦). [ಚಾಪಾಗಮ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಚಾಪಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). = ಚಾಪಾಗಮಾಚಾರ್ಯ ೧ : ನಿಯಮಿಸುವರ್ . . . ನಿಜಶಿಕ್ಷೆಯಿನನಂತಮಮಹಿಗೆ ಚತುರ ಚಾಪಾಚಾರ್ಯರ್ (ಭುಜಬ. ೩-೪೯). [ಚಾಪ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಚಾಪಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯ ಅಭ್ಯಾಸ : ಚಾಪಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು . . . ಮಾಡುವುದರಿಂದ . . . ಶತ್ರುಮನ್ನು ಉಟುಬುಮಾಡಿ, ಮುಪ್ಪನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು (ಕಳಚ. ೩೬). [ಚಾಪ + ಅಭ್ಯಾಸ]

ಚಾಪಿಸು 'ಛಾಪಿಸು' ನೋ.

ಚಾಪು$_1$, ಚಾವು, ಜೀವು$_1$, ರಭಾವು, ದಾವು$_1$ (ನಾ).ಬಿ.ಹರವು; ವಿಸ್ತಾರ; ಚಾಚು; ಉದ್ದ. 'ಚಾವುಗಲ್ಲು', 'ಚಾಪುಗಾಲು' ಪರಾ. ೨. ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಯ ಕಲ್ಲು ; ಬಚ್ಚ. **ಚಾಪು** : ಪಿ. ದೂಢದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆ. 'ಜಾಪುಗಾಲು' ಪರಾ. **ಜೀವು**$_1$: ೧. 'ಜೀವುಗಾಲು' ಪರಾ. ೪. ನೆಗೆತ; ಹಾರಂವಿಕೆ. 'ಜೀವುಕೆಹೊಡು' ಪರಾ. ರುಭಾವು : ಪಿ. 'ರುಂವುಗಾಲು' ಪರಾ. **ದಾವು**$_1$: ಪಿ. ಒಂದು ಗಾವುದ ದಾರಿ ಎರಡೇ ದಾವ ಮಾಡಿ . . . ಬಂದಳೆ ತಾಯವ್ವ (ನಾಪಡ. ೦೩೬) ; ಒಳಕೆಂಡದಿಗೆ ನಾಲ್ಕೇ ದಾವಿನಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿ ಹೋಗಿ . . . ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು (ಪಂಚತಂ. ೫೯). ೫. ದೊಡ ದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಅಂತರದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಮಾರು ಗಾಲಿನ ಅಳತೆ : ಈ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಿಯು ಬಾಲದಂತೆ ಒಂದು ದಾವು ಉದ್ದಬಾಲವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಜಾಪ್ರ. II, ೫೦). ೬. ಗೋಲಿ ಆಡಿ ಸೋತಾಗ ಕೈ ಗೆಣ್ಣಾಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯಂತೆ ಮೇಲೆ ಗೋಲಿಯನ್ನು ನೂಕುವುದೂ (?) : "ತೇಕು ; ಜೀವು" (ಜಾನಪದ. ೪). [ದೇ.ತ ಮೂಲ. ಚಾಮ್ಮ]

ಚಾಪು$_2$ (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನ ಕೆಂದುರೆ : ಕೋವಿ ಚಾವು ರಿಜೀರಿ ಮಾಡಂಕೆ ಅಂತ . . . ಆಚಾರಿ ಕೊಟ್ಟುರಿದಾನೆ (ಪಂಜಪದ. ೨೦೬). [ತಮಿ. ಚಾವ್ಪು, ಚಾಪ್ ; ಮಲ. ತುಳು. ಚಾವು-/ಮರಾ. ಚಾಪ್-/ಪೋರ್ಚ್. ಧಾಪ=ಬಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಲೋಹದ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಪಟ್ಟಿ]

ಚಾಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಮೃದಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು : ಮೃದಂ ಮೃದಂಗದ ಚದುರ ಚಾವ್ಪ ಕೇಳುತಿದೆ (ರತ್ನಾಕರ. ೬೯-೬); ಹೊಸದಾಗಿ ಮೃದಂಗವನ್ನೊಂದನ್ನು ಮಾಡಿ ತಂದಾಗ . . . ಇದರ ಮುಖ್ಯ, ಚಾವು ಮತ್ತು ಟೊಪ್ಪಿ ನಾದಗಳನ್ನು . . . ಪರೀಕ್ಷಿಸು ತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೦೦೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ್ : ಆದಿ, ದೇಶಾದಿ, ರೂಪಕ, ಚಾವು ಮತ್ತು ರುಂಪೆತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತ. ೫೯).

ಚಾಪ್ಪಹಾಕು = ತಟ್ಟಲದ ಮೇಲೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ತಾಳದ ಹೊಡೆತ ಹಾಕು : ಮಾದಣ್ಣ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಮಂಗಿತಾಯದ ' ಚಾವ್ಪ ' ಹಾಕಿದನು (ಬಳಮ. ೨೫೮). [← ಮರಾ. ಚಾಪ್]

ಚಾಪ್ಪೆ$_1$ (ನಾ). ತೆನೆಯಾದ ದಂಟಿನ ಸೂಡು; "ತೆನಿದಂಟು ಒಟ್ಟಿದ್ದಮ್ಮ": (ಜಾನಪದ. ೫೫). [←ಮರಾ. ಚಾಪ್ = ರಾಶಿ ; ಸಮುದಾಯ]

ಚಾವುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಆಗಲವಾಗಿ ವಂಟ್ಟವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು : (೪). [ಚಾವು + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಪ್)]

ಚಾಪ್ಪಗಿಸು, ಚಾಪುಗಾಲು;ಜೀವ್ಪಗಾಲು, ರುಭಾವುಗಾಲು, ದಾವುಗಾಲು (ನಾ). ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ದಾಟುಗಿಗಾಲು : (೪).

ಜಾವುಗಿಲು : ಗೋಣು ಹಾಕುತ್ತಾ ಜಾವುಗಾಲನ್ನು ಎತ್ತಿಡುತ್ತ . . . ಕಿರುಗಿದನು (ಅಚ್ಯ. ೩೩೬). **ಜೀವ್ಪುಗಾಲು** : ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ಬೇಲಿಯ ಆಚೆಗೆ ಜೀವ್ಪುಗಾಲು ಹಾಕುತ್ತ ಹೋದುದನ್ನು ಕಂಡೆ (ಸ್ಮೃತಿಕಿ. ೭೦೯); ಜೀವ್ಪಾಗಿನಿಂದ ಯುದ್ಧವೀರರ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವನು (ಹುಣ್ಣಾಟಿ. ೪೮); **ರುಭಾವುಗಾಲು** : ತಂಗಿಯು ರುಭಾವುಗಾಲಿಟ್ಟು ಓಡುವವರಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೦೯೩). **ದಾವುಗಿಲು** : ಕಿಸಲ್ಲ ದಾವುಗಾಲಿನಿಂದ ಪಡಸಾಲೆಯ ಬಾಗಿಲ ತನಕ ಹೋಗಿ ಒಳಗೆ ಇಣಿಕಿ ನೋಡಿದ (ಅಪಾಥ. ೩೪).

ದಾಪ್ಪಗಾಲು ಹಾಕು = ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಯಿಡು : ಬಾದಾಮಿ ಮರದಿಂದ ಮನೆಯ ಕಾರ್ನಿಸ್‌ವರೆಗೆ ದಾವುಗಾಲು ಹಾಕಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಪಿಶಾಚಿ (ನಿಜಲಿ. II, ಮುಚ್ಚುಡಿ ೩) ; ದಾವುಗಾಲು ಹಾಕಿ ಮಂಟಪವನ್ನು ಸವಿಾಪಿಸಿದ (ಜೀವುಳಿಚ. ೨೪). [ಚಾವು/ ಕಾಲು$_1$(< ಕಾಲ್$_1$)]

ಚಾಪೆ, ಚೇಪೆ (ನಾ). ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಗರಿ, ನೊದೆಹೆಜ್ಜೆಲು, ಜೊಂಡು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದ ಹಾಸು ; ಮಂದರಿಗೆ: "ವಂಕಾಸನಂ ಚಾಪೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೦); ಅರಿವೀತಶೆಳಮಂ ತಾಂ . ಚಾವೆಯೊಲ್ ಸುತ್ತಿದಂ (ಸೋಮೇಶ್ವ. ೪೪); ವರ್ಷವಂದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹಾಸುವ ಬಿದಿರ ಜಾವಿ ಕುಳಿಯ ಚಕ್ಕಳಕ್ಕೆ ಮೊದು ಹಣ (ಎಳ್. VIII, ತೀರ್ಥಕ.೩೭-೩೮; ಸು. 1430); ಒಬ್ಬ ಜಾವೆ ಕೆಳಗೆ ತ.ಂಬಿರ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಂಗೋಲಿ ಕೆಳಗೆ ತ.ಂಬಿರ (ಗಾದೆ). ಚೇಪೆ$_1$: ಒಬ್ಬ ಗೊಲ್ಲ ರಾಕೆಯಂ . . . ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚೇಪೆ ಹೆಣೆಯುತ್ತ (ತಿಮಾಗ. ೦೪).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚಾಪೈ$_2$; ಮಲ. ಚಾಪ್ಪ = ಗುಡಿಸಲು; ತುಳು. ಚಾವೆ : ಕೊಡ. ಸೋಪೆ; ತೆಲು. ಚಾಪ ; ಪಜಿ. ಚಾಪ್-/ ಸಂ. ಭಪ್ರ = ಬಿದಿರು]

ಚಾಪೆಗೂಳು (ನಾ). ಚಾವೆಯ ಮೇಲೆ ಹರಡಿದ ಅನ್ನ ; (ಭೂಲಿ ಸಂ ತರ್ಪಣೆಗೆ ತಯಾರಿಸಿದ) ಅಧಿಕವಾದ ಕೂಳು: ಒಗಳ್ದಲ್ಲಿ ಚಾವೆಗೂಳಿನ ಭಟರಂತೆ ಓಗರ ಮೇಲೋಗರವಾಸೆಗೆ ಲೆಸಿದ ದ್ರುವ್ಯಕ್ಕೆ ಆಸೆ ಪಡುವಲ್ಲಿ (ಅಶಕ್ಯ. ೦೪೪). [ಚಾವೆ + ಕೂಳು (< ಕೂಟ್$_1$)]

ಜಾಜಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜಾಜಿ ಹಿಡಿದು ಮಲಗು ; ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿ ; ರೋಗ ಗ್ರಸ್ತವಾಗು : "ನೆಲಹಿಡಿ: ಬೇನೆಯಿಂದ ಬಳಲು" (ಜಾಶಕೃತ. ೩೬) : ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಪ್ರಮಿಳೆ ಸಾಯೋದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಜಾಜಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ (ಮುಕ್ತ. ೦೯೦). [ಜಾಜಿ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಹಿಡಿ$_1$)]

ಜಾಜಿಕ್ಕಸವಾರಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯಂ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಹಾರುತ್ತಾ ಸುತ್ತು ತಿರುಗುವ ಜಾಜಿಕ್ಕಸವಾರಿ ಸುಂದರಿಗೆ ಹಾಯ್ಸು ವೋಡುವೆ . . . ಈ ನಡಿಗೆಗೈದೂ ಅಶ್ವದ್ವಾರಿಗಳು" (ಕಿಡ್ಡಾಕ. ೨೦೫). [← ಹಾರ. ಜಾಜಿಕ್ಕಸವಾರ : ಹಿಂ. ಜಾಜಿಕ್ಕಸವಾರ : ಮರಾ. ಜಾಜಿಕ್ಕಸ್ವಾರ = ಕುದುರೆಯನ್ನು ತಿದ್ದುವಿಕೆ.—ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ]

ಜಾಜಿಜಿಕ್ಕಸ್ವಾರ (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪಳಗಿಸುವವನು : ವಿಶ್ವಮ ರಾಜನು ಜಾಜಿಜಿಕ್ಕಸ್ವಾರನನ್ನು ಸಾರಂಗಬಿಟ್ಟಾದ ಕುದುರೆ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾರಿ ಯಂ ಮಾಡಿಸಲು (ಪಂಚತಂ. ೨).

[←ಹಾರ. ಜಾಜಿಕ್ಕಸವಾರ್ : ಹಿಂ. ಜಾಜಿಕ್ಕಸವಾರ್ ; ಮರಾ. ಜಾಜಿಜಿಕ್ಕಸ್ವಾರ್]

ಜಾಜಿಜಿಕ್ಕಿ ನೋ. ಚೆಬುಕಿ

ಜಾಮ, ಜಾಂವ (ನಾ). ಶ್ಯಾಮ ; ಕೃಷ್ಣ : "ಜಾಮ—ಶ್ಯಾಮ = ನೀಲ" (ಕರ್ನ್ಯಕಃ. ೦೨). **ಜಾಂವ : ‘ಜಾಂವಯ್ಯ’** ಪರಾ. [<ಸಂ. ಶ್ಯಾಮ]

ಜಾಮಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಜಾತವ್ಯಗ್ನಿ ಶ್ರವಣಸಂಭಾ ಕಾಧಾರರಲ್ಲಿ ಜಾಮಕಟ್ಟೆಗಳ ನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಳ. XV, ಹೊಡ. ೬೭-೮ ; ಸು. ೪೮೦). [ಜಾಮ + ಆಕ್ಕ (<ಆಕ್ಕ$_1$) + ಆಟ್ಟೆ$_1$]

ಜಾಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೆಣ್ಣೆಯೂರ ದೇವಗಣನುಂ ಮಲ್ಲ ಪೂರದ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಗಾಮುಣ್ಣನುಂ ಉರ್ವ್ವಸ್ಥಳ್ಯ ಜಾಮಯ್ಯನುಂ ಇವ್ವರೊಡಗೂಡಿ ವಿಟಯ್ಯನುಂ ಮಜ್ಜಳಂ (ಎಳ. VI, ಕೆಳ್ಕಬ. ೩-೦೩ ; ೫೦೨ ?) ; ನೆಲ್ಲಳ್ಳಿಯೂರ ಜಾಮಯ್ಯಂ ಜಿತಿಕಿತನ್ ಪಣ್ಣಿ ಪೆಣ್ಣಿರನುಡಿ ಯಂಟ್ಟಲುಂ ಎಟ್ಟಾನ ತುಱುಗೊಳಲುಂ ಅಱ್ಕು ಸತ್ಯನ್ (ಎಳ.X, ಮಂಳಾಶಾ. ೦೬೩-೨ ; ಸು. ೪೮೦). [ಜಾಮ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಜಾಮರ (ನಾ). ಚವರಿ ; ಚವರಿಂ : "ಜಾಮರ ಚಮರಮದಕ್ಕು" (ಶವಿಂಂ. ೩೬೭) ; ಕರಿಗಳ್ ಮಿಳ್ಸಿಸೆ ಜಾಮರಂಗಳಿಲಿಂದಂ . . . ಬೆಳ್ಳಿಂಗ ಳಂತಿರೆ ‘ತೋಱಿಕ್ಕುಸೆವುತ್ತಿರೀಯ ದಸಿಂ (ಶಾಂಂಪು. ೨೪) ; ಇಕ್ಕುವ ಜಾಮರಮುಂ ಬೀಸುವ ಜಾಮರದ ವಿಸಿಂಗಳುಂ ! . . . ಸವಿದನಿಗಳ್ಗೆ ಕಿವಿ ಗೊಡುತ್ತೆ (ಅಸಿ. ೬-೦೬) ; ಎಕ್ಕಿದ ಸಕ್ಕಿಗೆ ಬರುದಿನ ‘ಡಾಣ ಮೊತ್ತ ಡಾಳದ ಜಾಮರದ ಬಿತ್ತರಿನಮಂಡಲದ ಮುಸುಕಿ ನೆಜ್ಜೆ ಕಜ್ಜಲೆ ಯಾಯಿತು ಧರೆಗೆ (ಕಂಪಿ. ೦೦-೨೬) ; ತೆಂಗುಗರಿಯ ಜಾಮರವ್ವ, ಸುತ್ತು ಸಂಪಿಗೆಯ ತಂವ್ವ ಗಿರಿ (ಪಂಪು. ೩೩-೦೬).

ಜಾಮರಧರಣಿ = ಚಾಮರದಂದಿರ ಗಿರಿ ಹಾಕು : ತರಣಿಶಶಿಗಳು ಜಾಮರವನಿತುರಿ (ಬಸವ. ೦-೦೬). **ಜಾಮರಸೀವೆ = ೧. ದೇವರಿಗೆ ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಸೇವೆ ; ಮೋಡಲೋಲಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨.** (ಅಲಂ). ಕನಪ್ಪೊರಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಂಬುದು : ಅವರಿಗೆ ಜಾಮರ ಸೇವೆಯಾಗದ ಹೊರತು ಬುದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಜೂಪ್ರ). **ಜಾಮರಹಾತು =** ಚಾಮರಬೀಸು ; ಗಾಳಿಬೀಸು : ಭೀಮನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸಕ್ಕಿಗೆ ಹಿಡಿದನು: ಅಜು ನನು ಜಾಮರ ಹಾಕಿದನು (ಜಾಹೊಡ. ೨). [ಸಂ.]

ಜಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಬೀಸುವವಳು: ಅಗಳುಭಯವಾರ್ಶ್ವ ದೊಳಂ ಜಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರ್ಕ್ ಕಾಶಕಣಿಶಂಗಳಿಂದೆಸೆ ವ ಶರಲ್ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ನೆನೆಯಿಸೆ (ಹಂಂಪಾ. ೪-೪೩ ಪ) ; ಸೂಳಱಿದು ತೋಳಂ ನೆಗಪ ಜಾಮರಮಂ ಬೀಸುವ ಜಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೯ವಿ).

[ಸಂ. ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣೀ]

ಜಾಮರಧಾರಿಣಿ (ನಾ). = ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿ : ಉತ್ತರಗರ್ಭ ಗುಡಿಯ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಜಾಮರಧಾರಿಣಿ (ಹೊಯ್ಸಾಶಾ. ೦೫೩).

[ಸಂ. ಚಾಮರಧಾರಿಣೀ]

ಜಾಮರಮಿಕ್ಕು, ಚಾಮರವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಾಮರ ಹಾಕು : ನೆರೆದಂತಃ ವುರಕಾಂತೆಯರ್ ಪಲಬರುಂ ಸೇಸಿಕ್ಕಿಯುಂ ವಾರಸೌಂದರಿಯರ್ ಜಾಮರ ವಿಕ್ಕಿಯುಂ (ಅವ್ಯ. ೦೨-೦೩). **ಜಾಮರವಿಕ್ಕು :** ಗಾಳಿಯಿ ತಲೆ ದೂಗುತಿವೆ ಹುಲ್ಲು ಹಸ್ಸೆಂಬ ಮೃದುತಾದದಿಂದ ಚಾಮರವಿಕ್ಕುವಂದದಿ (ಕೋಗಿಪ. ೦೦-೦೩). [ಚಾಮರ + ಇಕ್ಕು]

ಜಾಮರದೆಕ್ಕೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಹಸ್ತರೇಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೇಖೆ: ಹೆಲರೇಜಿಯು ಚಾಮರರೇಜಿಯು ಯಿರಲು ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾಗಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಪತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಯಾಗುವುದು (ಜಾಮುಲ. ೦೦೬-೩). [ಚಾಮರ + ರೇಜಿ]

ಜಾಮರವಿಕ್ಕು ‘ಚಾಮರವಿಂಕ್ಕು’ ನೋ.

ಜಾಮರಿಗ(ನಾ). ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು : ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಉದ್ಯೋಗದವನು : ಅಪಹಾಗ. ಚಾಮರಿಗ. ಕರಹಟಗ (ಕರ್ನಾ. ೦೯೬ ಪ್ರಯೋ). [ಚಾಮರ + ಇಗ]

ಜಾಮರಿಗಿತಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಹಾಕುವ ಉದ್ಯೋಗದವಳು: ಚಾಮರಿಗಿತಿ, ಮದ್ದಳಿಗಿತಿ(ಕರ್ನಾ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ).

[ಚಾಮರಿಗ + ಇತಿ (< ಇಗ)]

ಜಾಮರಿಯ (ನಾ). = ಚಾಮರಿಗ : ಹೊರಯ ಹಡಪಿಗ ಜಾಹಿಯರ ಚಾಮರಿಯರಱು ನೋಯಿಸಿದ ಗೆಲಿವಿನ ಗರುವತನವನು ಬಿಡ್ಡಿ ಸಹಿತು ಗುಳಿಡಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುವಾಳ. ೨೪-೨೩). [<ಸಂ. ಚಾಮರಿಕ]

ಜಾಮರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು ; ಆಳವಡಿಸು: ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರಾವ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಜಾಮರಿಸಿ ಸನ್ನ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸಕಲಾಂ . . . ಆಳವಟ್ಟು ಅಪ್ಪಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆ ಇಡಾರು (ಜಗಿಚಿ. ೯೩). [< ಸಾವರಿಸು ?]

ಜಾಮಿಕರ (ನಾ). = ಚಾಮಿಕರ : ಚಾಮಿಕರಂಬಂತ ಚಾಮರ ತಳತಳ ರಾವ ಧವಳಾತತಪತ್ರಗಳು (ಧ್ವಡಿ. ೨-೦೦) ; ಆರವಿನೆಯ ಚೊಲ್ಲರಂಂ ಪೊಕ್ಕ ಜಾಮಿಕರ ನವರತ್ನ ಭೂಷಣವ ಕದ್ದು (ಪ್ರಭುತ್ವ. ೯-೦೯). P ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಆಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ.

[< ಸಂ. ಚಾಮಿಕರ]

ಜಾಮಿಕರ (ನಾ). ಚಿನ್ನ ; ಹೊನ್ನು ; ಬಂಗಾರ : ಜಾರು ಜಾಮಿಕರ ಯಂತ್ರವ್ಯಾತದಿಂ ಕಂಂಕುಮ ಘನರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ದನೆಂಬಂತಿರಲೆತ್ತಂ ನಿಳ್ಬು ಪೊಣ್ಮಿತ್ತು . . . ಶೋಣ ಸೂರ್ಯಾಂಶುಜಾಲಂ (ಶಾಂಂಪು. ೦೦೨) ; ಜಾಮಿಕರದ ಗದ್ದುಗೆಯುಂ ಪಾಮುಂಕರನು ಪೃಥ್ವೀವಾಲರನು ನೆರಪಿದನು (ಕುಚಾ. ೦-೨೯) ; ಗೋವುರದ ಜಾಮಿಕರದ ದೀಪ್ತಿ (ಕ್ರಿಚಾಮಾ. ೭೭೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಜಾಮಿಕರಹರಿಪ್ಪತ (ಗು). ಚಿನ್ನದಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ : ಬಂಗಾರದ ಒಪ್ಪವಿಕ್ಕಿದ : ಅರಸ ತೊಡು ಕವಚವು ಜಾಮಿಕರ ಪರಿಪ್ಪತ ವಜ್ರಮಯ ಬಂಧುರದ ಸೀಸಕವಿದೆ . . . ಪತಿಕರಿಸು (ಕುಂಚಾ. ೫-೩೯). [ಜಾಮಿಕರ + ಪರಿಪ್ಪತ]

ಜಾಮಿಕರಪೀಠ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಪೀಠ ; ಬಂಗಾರದ ಆಸನ : ಆಸ್ಥಾಸ ಮಂಡಪೋಪಗತ ಜಾಮಿಕರಪೀಠಾಧ್ಯಾಸಿತನಂ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪಿಗುರುವಂ ಕಂಡು (ಜಾಂಚಿ. ೦-೬೬ ಪ). [ಜಾಮಿಕರ + ಪೀಠ]

ಜಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಜಿಗುಹವಂ ಬೆಳ್ಗೊಳದೊಳ್ಳ ನಮೆಲ್ಲಂ ಪೊಗೆ ಮನ್ತ್ರಿ ಜಾಮುಂಡನ ನಸ್ಯನನೊಲವಿಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಳ. II, ೦೨೦-೨ ; ಸು. ೪೮೬) ; [?]

ಚಾಮುಂಡಯ್ಯ (ನಾ). = ಚಾಮುಂಡ : ಚಾ ಮುಂ ಡ್ಯ ಮೈ (ಪ್ರ. IL, ೧೦೬-೦ ; ಸಾ. 1000) ; ಶ್ರೀಯೂರ ಚಾವುಂಡ್ಯನ ಭೂಮಿಯಲು ಪತ್ತುಕೊಳಗ ಬೆದಿಗದ್ದೆಯುಂ (ಮೈಹಿ. ೧೯೫೬, ೨೮-೧೨ : 1032).

[ಚಾಮುಂಡ + ಅಯ್ಯ.]

ಚಾಮುಂಡರಾಜ (ನಾ). = ಚಾಮುಂಡ : ಶ್ರೀ ಚಾ ಮುಂ ಡ ರಾ ಜ ಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಇಳಿ. II, ೧೮೫ಂ : ಸಾ. 988). [ಚಾಮುಂಡ + ರಾಜ]

ಚಾಮುಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ; ಶಕ್ತಿದೇವತೆ. ೨. ದುರ್ಗೆ ; ಪಾರ್ವತಿ : "ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಮಾಹೇಶ್ವರಿ . . . ಚಾಮುಂಡಿ ಯೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂದಾ-ಷಡ್ಜಾದಿ ಸ್ವರಾಧಿದೇವತೆಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೦) ; ಲೋಕಮಾತೆ . . . ಚಾಮುಂಡಿಯೆಂಬವಳು ಜನವನ ಕುಲದೇವತೆ (ಕಂಸವಿ. ೦೦-೭೩) ; ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿ ವೇಳ್ ಬೇಕಾದುದೇನು (ಗಿ. ೩೬-೯).

ಚಾಮುಂಡಿಯ ಬೆಟ್ಟ, ಚಾಮುಂಡಿಬೆಟ್ಟ = ಮೈಸೂರು ಬಳಿಯಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ ; ಚಾಮುಂಡಿ ದೇವತೆ ನೆಲೆಸಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ; ಚಾಮುಂಡಿಯ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆದಿದ ತುಱುಗಳ ಸ್ಮೋಮದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿಱಿದು (ಕಂಸವಿ. ೦೩-೬೨) ; ಯಾತ್ರಿಕರು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಚಾಮುಂಡಿಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು (ರಷಿ).

[<ಸಂ. ಚಾಮುಂಡಾ.]

ಚಾಮೂರ (ಗು). ಜಿಂಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಹರಿ ಹರಿಣಾಜಗೆ ಸಲೆ ಕೊಂದು ಸೀಳ್ದ ಚಾಮೂರರಮಲೆಯುಮನ್ನಗಳ ಕರಳಟಗಳೊಳೆದೆ ನೋಡ (ಪಡ್ಡಣಾ. ೦೦-೩೬) : 'ಚೆಮೂರು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಾಮೂರವ]

ಚಾಮೊತೆ (ನಾ). ಸಾಮಂತ ; ಮಾಂಡಲಿಕ.

ಚಾಮೊಂತಚೂಡಾಮಣಿ=ಸಾಮಂತಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಮಾಂಡಲಿಕ ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೆಲ್ಲಗಾವ್ಹುಂ ಚಾವೊಮ್ಮೆಚೂಡಾಮಣಿ (ಶು.ಆರಿ. ೦೯೩, ೩೭-೭ : ಸು. 950). [<ಸಂ. ಸಾಮಂತ]

ಚಾಯೆ, ಚಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ; ವರ್ಣ : ಪದ್ಮರಾಗದಲು ಪಾಪೆ ಜಾತರಂಗಂ ಕುರುವಿಂದಂ ಸೌಗಂಧಿಕಂ ರದಾಂಗ ನೀಲಯುಗ್ಮನಾಮ ಕವಂಜ ನಾಲ್ಕೆಅನಾರ್ಕಮಾ ಚತುರ್ವಿಧಕ್ಕೆ ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ಚಾಯಂ ಗಳಂ ಪೆಳ್ವವೆಂ ಕೇಳಂ (ಜಾಂಶಾ. ೩-೦-೭೦ ಪ) ; ಬಳಿ ಚಾಯದ ಉಡುಪು ನೊಡನೆ ಜರದ ರುಮಾಲನ್ನು ಸುತ್ತದ ಬೆಳುವಲದ ಕೆಂಜ (ಚೆಲುವ) ನಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಆತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗದು (ಕಷ್ಣಚಾ. ೦೭೬). ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : ಆರು ಕಲ್ಮೊಳ್ಗ ವಿರತಿಯನ ಭೂಮ ದಾರಿ ಕಂಗಾಡ ಕರವೀರ ಈ ಮಂಗಿ ಚಾಯವಾದಾವೆಂದು ಪಸುಸಕ್ಕ (ಕೋಳಿಗೀ. ೨೦) ; ಆಯ ವಾದವು ಬಂಡಿ ಚಾಯವಾದವು ಕಾರುಬು ರಂಗಮ್ಮ ತೇರು ಹೊಸತೇರು ಗೊಬತೇರು ರಾಜರಿರಂಗಡಿಗೆ ಹರಿದಾವೆ (ಹಳ್ಳಿಹ. ೨೪) ; ಆಯುಷ್ಯ ಅತಿಗಲ್ಲ ಚಾಯುಳ್ಳ ಮತಿಗಲ್ಲ ಸೂರಿದ ಮತಿಯೆಂಬು ಕರಿಯು ಗೋರಿ ಕಲ್ಲಿಗೆ ನಾರೇಲ್ಳವರು ನೆರೆದಾರ (ಕೋಳಿಗೀ. ೦೮). ಚಾಯೆಪೈ ೧. ಈ ನಾಡ ಅರಿಸಾ ಯಾಂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಗೋವೆ ಮಲೆನಾಡ ಅರಸಾ ಅವರಲ್ಲ ಅನೆಯ ಕೊಟ್ಟು ತರಿಸ್ಕಾರಾ (ಕೋಳಿಗೀ. ೩೦). ೩. ರೀತಿ ; ಮಾರ್ಗ ; ಕ್ರಮ : ರಾಯರ ಮಚ್ಚಿದು ನಿಮಗೀ ಚಾಯುದು ಪೊಲಲ್ಲು ಕಲ್ಲು ವಿಲ್ಲಿದನದಱಂ ದಾಯಂಗಿಡ್ದಿಯೆಡೆಯೊಳ್ ತಾಯಂ ಸಮಾರ್ತಿಯೊಡನೆ ತರ್ಪುದೆ ದಾಯಂ (ಚಕ್ರವ. ೬-೦೭೬). ೪. ನೆರಳು. [<ಸಂ. ಛಾಯಾ]

ಚಾಯಗೆಬೇರು, ಚಾಯಿಬೇರು, ಛಾಯಾವೇರು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹಾಕಲು ಉಪಯೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಬೇರು : ಮಜ್ಜಿಗೆ ಹುಲ್ಲಿನ ಬೇರು (ಚಾಯಬೇರು) ಪಿಟ್ಟುಳಿಕನ ಬೇರು . . . ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಇವ್ಹನ್ನು ಅರೆದು ಕಲಸಿಕೊಡಲು ಆ ತಕ್ಷಣವೇ ಮೂತ್ರ ಬಿಡುವುದು (ಪಶ್ಯ. ೧೮೪ ಪಶು). ಚಾಯಿಬೇರು : ರಸಾಂಜನ, ಚಾಯ ಬೇರು ಇವನ್ನರೆದು ಅಕ್ಕಿ ತೊಳೆದ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟರೂ ರಕ್ತವಾಂತಿ, ಅಜೀರ್ಣದಿಂದಾದ ಉಬ್ಬುಸ ಇವು ಹೋಗುವುವು (ಪಶ್ಯ. ೪೨೫). ಛಾಯಾವೇರು : ಚಿರಾಪರು, ಛಾಯಾವೇರು (ಪ್ರತಿಗಿ. ೩೭- ೦೦೫೫).

[ದೇ.+ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಯವೇರ್]

ಚಾಯಂವಿಸಾನ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಮಿಸನು ; ರಂಗುರಂಗಿನ ಮಿಸನು ; ಮಾಣಿಕ : ಮಯ್ವಣ್ಣದ ಚಾಯಮಿಸನ. ಕಂಠಾಚಾರಿಕೆ ಜಂಗಿಗ ಕ್ಷೋಣೀಶ್ವರನಾಸ್ಥಾನಕೆ ತಂದು ಕೈಗಾಣಕೆ ಕೊಟ್ಟ ರತ್ನಸಗೆ (ಪ್ರತಾಚಕ. ೦೦-೭೪). [ಚಾಯ + ವಿಸನ್ನು (<ಮಿಸನ್ಕ್)].

ಚಾಯಂಬೇರು (ಚಾಯಬೇರು' ನೋ.

ಚಾಯೆ (ನಾ). ಚಾಯ' ನೋ.

ಚಾರ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ನಡಗೆ ; ಸಂಚಾರ ; ಸೂರ್ಯಚಾರಮಂ ನೋಡಲ್ ಏದು ಗಗನ ಖಂಡಗಳಂ ಅಗ್ಗಳಂ ಸಲ್ಗುಂ (ಹಕ್ಕ್ಷಕ್ಕ. ೨೦೪); ಚಾರ ತಪ್ಪಿತೆ ಗ್ರಹಕೆ ವ್ಯಾಧಿ ವ್ಯತಿವಾಯತೇ ? (ಕಾಷಿ. ೩೦-೩). ೨. ಗೂಢಚಾರ ; ಬೇಹುಗಾರ. ೩. ದೂತ; ಸೇವಕ : ಮಕಱಚರ್ವರ್ಗನರಂ ಕಾಣಿಸುತಂ ಬಂದ ಚಾರರಲ್ಲಿ ಬೀಳ್ಕೊಡಿಸುತಂ ಸುಖದೊಳ್ಪಲ್ಲಿ (ಬಸ. ೬-೩೩) ; ಚಾರರಿಗೆ ಸಿರವ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬೆಲ್ಲಿಂ ಮೆಲ್ಲಿಂ (ಕಷ್ಣಚಾ. ೩೪೬). ೪. ನಿರ್ವಹಣೆ; ಆಚರಣೆ: ಅಭ್ಯಾಸ: ಸಾಧನೆ: ದೂತ ಕೇಳ್ವನ್ನಮವರು ಶೋಭನ ರೀತಿ-ಚಾರವನೆಲ್ಲ ತೀರಿಸಿ ಆತನೊಳು ಮೈಹೊಂದಿಕೆಯ ಮಾಡಿ ಮಮತೆ ಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ (ಪಂಡಿ. ೪೯-೨). ೫. ಭೇದಿ ; ಸಂಗೋಲೆ. ೬. ನೆರೆ ; ಬಂಧನ. ೭. ಪ್ರಿಯಾಲಾವೃಕ್ಷ. ೮. ಕೆಂಹಕ್ಕೆಚೇಪ್ಪೆ; ವಂಗಚೇಪ್ಪೆ; (೪). ೯. ದನಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವಾಗುವ ಪ್ರಸಿರು ಹುಲ್ಲೂ. ಸೊಪ್ಪೂ ಮೊದ ಲಾದುವು ? ಮೇವು: (೪). [ಸಂ.]

ಚಾರಕ (ನಾ). ೧. ಗತಿ ಗಮನ; ಸಂಚಾರ. ೨. ದೂತ; ಪರಿಚಾರಕ: ಕರಿ ಚಾರಕರ್ಗ ಳಲಸಗೆಟ್ಟುಂ ಊರಿಗರ್ಗ ಳೀಜಿಬೇಱಿಪ್ಪಲಿಪ್ಪು ರಾಯನವಿತ್ತು (ಪಂಡಿ. ೩-೪) ; ಆಗ ಚಾರಕ, ದೂತ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ಹನುಮನಾಯಕನೆಂಬ ಬಹುಕಾರ್ಯದ ಏಕ ಮಾ ಖಿಯಾದ ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿಯು ಬಂದು ಮಾತಿಗೆ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ (ಯಶ್ವಂ. ೪೪) ; ಮರುದಿನ ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಅರಮನೆಯ ಚಾರರನು ಒಂದು ನೂರು ಪೊಲ ಗಳನ್ನು ತಂದನು (ಪ್ರಚಾಚ. ೭೬). [ಸಂ.]

ಚಾರಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಸಂಚಾರ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳ : ಇವರಂತಪ್ಪೀ ಚಂದ್ರನ ಚಾರಕ್ಷೇತ್ರ (ಹಕ್ಕ್ಷಕ್ಕ. ೨೦೦). [ಚಾರ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಚಾರಚಕ್ಷು (ನಾ). ಚಾರರನ್ನು ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಚಾರರ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಯಾಚಕಯಾಚಕತ್ವಾರ್ಥ ಸುಸಮರ್ಥನಗೆ ನೋಟಲ ಚಿತ್ರ ನರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಚಿತ ಚಾರಚಕ್ಷು ವೆಂಬಾ ಚರಣಂ ಸಚಿರಾಚರಮ್ಮಂ (ಕಂಪ್ರಪು. ೩-೦೯); ಸದಾ ಚಾರಚಕ್ಷುರಭಿವ್ಯಕ್ತ ಪರಕ್ಷಿತೀಶಗ್ರಹ ವ್ಯಕ್ತಂ . . . ನಂದನ ವಿಟ್ಟಲಂ (ಪುಷ್ಪ. ೦೩-೦೦). [ಸಂ. ಚಾರಚಕ್ಷುಸ್ (ಚಾರ + ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಚಾರಚಿಪ್ಪಿ, ಚಾರಚಿಬ್ಬಿ (ನಾ). ಕಕ್ಕಸಂ ; ಪಾಯಖಾನೆ ; ಶೌಚಕೂಪ: (೪). ಚಾರಚಿಬ್ಬಿ : (೪). [?]

ಚಾರಚಿಬ್ಬಿ 'ಚಾರಚಿಪ್ಪಿ' ನೋ.

ಚಾರಟಿ (ನಾ). (ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ ; ಸ್ಥಳಪದ್ಮಿನಿ: "ಅವ್ಯಕ್ತಾ ಅತಿಚರಾ ಪದ್ಮಾ ಚಾರಟೀ. ವದ್ಮಚಾರಿಣೀ-ಶಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ ಹೆಸರು" (ದಿಪ್ಪಾಂಚಿ. ೦೨೯).

[ಸಂ. ಚಾರಟೀ]

ಚಾರಟ್ಟಿ (ನಾ). = ಚಾರಟಿ : "ಚಾರಟ್ಟಿ-ಸ್ಥಲವದ್ಮಿನಿ" (ಆಶಾವಿ. ೦೦-೨೩).

[<ಸಂ. ಚಾರಟೀ]

ಚಾರಣ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಾಡುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂಚಾರ. ೨. ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಚಂಡಶಾಸನಂ ಚಾರಣದಾಸೆಯಿಂ ನುಸುಳ್ದು (ಅಸಂಪು. ೦೦-೬೦). ೩. ನಟ್ಟುವಿಗ ; ಸಂಚಾರೀ ನಟ : "ಶೈಲಾಲೀ, ಶೈಲೂಷಃ, ಕುಶೀಲವಃ, ಚಾರಣಃ . . . ಈ ೮ ನಟ್ಟುವಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೪೩೮). ೪. ಕತೆಯನ್ನು ಕವಿತೆ ಮಾಡಿ ಹಾಡುವವನು; ಕಥಾಗೀತೆಯನ್ನು ಹಾಡುವವನು: ಹಲವಾರು ಅಜ್ಜಅಜ್ಜಿಯರು ಮತ್ತು ಚಾರಣರು ತಮ್ಮ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಬಂದಂತೆ ಕತೆ ಕಟ್ಟಿ ... ಹಾಡಿರಬೇಕು(ನಂಜುಂಡ. ೩೨). ೫. ಹೊಗಳು ಭಟ್ಟ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ: ಚಾರಣಗಣಂಗಳೋದುವ ಕಂದ ವೃತ್ತದಿಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೬). ೬. ದೇವಗಾಯಕ; ಗಂಧರ್ವ : ಹುತನನಂತ ರಿಕ್ಷದೊಳ್ ಕರಗಳನೆತ್ತಿ ರಾಯರಿಸಿಯೆಂದುರೆ ಕೀರ್ತಿವರಲ್ತೆ ಚಾರಣರ್ (ಕಾಕುಂಚ. ೨೬-೪೮). ೭. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ : " ಅಂಕುಶ (ವಾ) ಚಾರಣವುಂ ಯಾತವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೩೬-೬೮). ೮. [ಜೈನ] ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರಶೀಲನಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಿನಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಅವಧಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಗಗನಗಾಮಿಯಾದ ಮುನಿ : ಒಂದು ದಿವಸಂ ಮಣಿಮಾಲೀ ರತಿಚಾರಣರೆಂಬ ಚಾರಣರನವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳಂ ಕಂಡು (ಆದಿಪು. ೨-೦೩ ವ) ; ಮತ್ತಮೊಳಗಣ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಚಾರಣಾಚ್ಯುತೇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಪ್ಪ ಕಲ್ಪಾಮರರುಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೦೦೩ ವ). [ಸಂ]

ಚಾರಣಋದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಾರಣ ಮುನಿಗಳು ತಪೋಬಲದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಗನಸಂಚಾರಶಕ್ತಿ : ಅಂದಿನಭವದೇವನ ತಂದೆಯೆನಾಂ ರತಿವರ್ಮನೆನಿಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವರ್ಮನೆನಾಗಿ ಸಂಯಮಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಚಾರಣಋದ್ಧಿಯುಮಂ ಪರಮಾವಧಿಯುಮಂ ಪಡೆದೆಂ (ಪಾಪುಂಪು. ೫೪-೬). [ಚಾರಣ + ಋದ್ಧಿ]

ಚಾರಣಋದ್ಧಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗಗನಸಂಚಾರಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ,-ಹೊಂದು : ಅದುವೆ ನಿರ್ವೇಗನಿಮಿತ್ತಮಾಗೆ ತೊಱೆದು ತಪಂಬಟ್ಟು ಚಾರಣಋದ್ಧಿವಡೆದು ಪೋಗಲೊಡಂ (ಶಂಕಾಮೂ. ೮-೫೬ ವ).
[ಚಾರಣಋದ್ಧಿ + ಪಡೆ$_{1}$]

ಚಾರಣಋಷಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಾರಣಋದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಯೋಗಿ : ಧರ್ಮಾಭರಣರೆಂಬ ಚಾರಣಋಷಿಯರ ಸಮಕ್ಷಮದೊಳ್ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೊಂಡಂ(ಶಂಕಾಮೂ. ೦೬-೪೨ ವ); ಚಾರಣಋಷಿಯರ ರೂಪಂ ಚಾರುಗುಣಂ ನೋಡಿ . . . ಹಸ್ತಾಂಭೋರುಹಮಂ ಮುಗಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೫೬).
[ಚಾರಣ + ಋಷಿ]

ಚಾರಣಕವಿ (ನಾ). ಆಶ್ರಯದಾತನನ್ನು ಕೀರ್ತಿಸಿ, ಹೊಗಳಿ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸುವವನು : ಚಾರಣಕಾವ್ಯ . . . ಅವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕವಿಗಳೆ ಚಾರಣಕವಿಗಳು (ಕರ್ನಾಜಾ. ೦೦೮). [ಚಾರಣ + ಕವಿ$_{1}$]

ಚಾರಣಕ್ರಮ (ನಾ). (ಅಂಕುಶದಿಂದ ತಿವಿದು ಆನೆ) ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ರೀತಿ; ಚೋದನೆ ಮಾಡುವ ಬಗೆ: ಅಮರಾನೀಕದ ಸುತ್ತು ಪೋಲೆ ದಿನನಾಥಾಮಂದ್ರ ಸಂಧ್ಯಾಭ್ರವಿಭ್ರಮಮಂ ವಾಹನ ದೇವದಂತಿಶಿರದೊಳ್ ಕೂರಂಕುಸಂ ಚಾರಣಕ್ರಮದಿಂದಾದಱುವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಪೊಳೆಪಿಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೧೬). [ಚಾರಣ + ಕ್ರಮ]

ಚಾರಣಗೀತ(ನಾ). ಚಾರಣರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು: ವೀರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ ಚಾರಣಗೀತಗಳನ್ನು . . . ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಚಾರಣರು ತಾವೇ ರಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಬಹುದು (ಕರ್ನಾಜಾ. ೦೦೮). [ಚಾರಣ + ಗೀತ]

ಚಾರಣಗುಣ (ನಾ). = ಚಾರಣಋದ್ಧಿ : ಚಾರಣಗುಣದಿಂದಂ ಸಂಸಾರಾರ್ಣವಪಾರ ಚೈತ್ಯವಂದನೆಗೆಂದಂದೋರಂತೆ ಪೋಗಿ ಗಗನವಿಹಾರದಿನುರ್ವೀವಿಹಾರಮಂ ಮುನಿ ಬಿಸುಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೦೩). [ಚಾರಣ + ಗುಣ]

ಚಾರಣಯೋಗಿ (ನಾ). = ಚಾರಣಋಷಿ : ಅನಂತಸಂಜ್ಞನಂ ಚಾರಣಯೋಗಿಯಂ ನೃಪತಿ ಕಂಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬೪) [ಚಾರಣ + ಯೋಗಿ]

ಚಾರಣೆ (ನಾ). ೧. ಚಂಡಿನ ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಚಾರಿಸೆ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕರಣ ಚಾರಣೆ ಮೂನೂಱ ಮೂವತೆಣ್ಬನಿಸಿದವಾ ಚಾರಣೆಗಳನ ಕ್ರಮದಿಂ ಚಾರಿಸುಗುಂ ಕೋಟಿ ತೆಱದಿನೆಱೆವ ಬೆಡಂಗಂ (ಎಕ. II, ೦೩೩-೮೩; ೨೩೩). ೨. ಶತ್ರುವಿನ ಸಂಚನ್ನು ನೋಡಿ ಹೊಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರಗತಿಯಿಂದ ನಡೆವ ಕ್ರಮ : ಚಿತ್ರದ ಚಳಗತಿಯ ಚೌಪಟದ ಚಾರಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚದ್ಗಣೆ]ಗಳ ಭಡಾಳದಲಿ ಹೊಳೆದ ರಾವರ್ತದಲಿ . . . ಭೀಮಕೌರವರು (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೬-೨೨). ೩. ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಮುಂತಾದ ವಾಹನಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು ; ಚೋದನೆ.

ಚಾರಣೆವೆಡಂಗ = ಆನೆ, ಕುದುರೆಗಳೇ ಮುಂತಾದ ವಾಹನಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದರಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶೌರ್ಯದಿಳೀಪ ಸೊಗಸುಗದಾಣ್ಮಂ ಚಾರಣೆವೆಡಂಗಂ ವಿಶಿಷ್ಟಜನಮಿತ್ರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೪-೧೧ ; ೨೬೬). [ಸಂ. ಚಾರಣ]

ಚಾರಪಪ್ಪು (ನಾ). = ಚಾರಬೀಜ : ಚಾರಪಪ್ಪು = ನರುಕಲು ಬೀಜ ಮಧುರ (ಅಶ್ವಾಂಗ. ೧೪೬-೧೨೨); ಚಾರು[ರ]ಪಪ್ಪು ಆಕಲಕೆರೆ . . . ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ (ಸಳವ್ಯ. ೩೯೨). [ಚಾರ + ಪಪ್ಪು./ತೆಲು. ಚಾಱಪಪ್ಪು]

ಚಾರಪಾಯ, ಚಾರಪಾಯಿ (ನಾ). (ಉಕ) ನೂಲು ಅಥವಾ ಹುರಿಯ ಹೆಣಿಗೆಯಿಂದಾದ ಮಂಚ; ಹೊರಸು : ಕೆಲವು ಚಿಂದಿಗಳು ತೂಗ ಬಿದ್ದಿವೆ. ಚಾರಪಾಯ ಒಂದು ತಿರುವಿ ಬಿದ್ದಿದೆ (ಅನ್ನ. ೩೫೪). ಚಾರಪಾಯಿ: ನಾಗರಾಜ . . . ತನ್ನ ತಂಬುವಿಗೆ ತೆರಳಿ ಚಾರಪಾಯಿ(ಹೊರಸು) ಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದನು (ಆನಸಿ. ೨೪).
[← ಫಾರ. ಮರಾ. ಚಾರ್‌ಪಾಯೀ ; ಹಿಂ. ಚಾರ್‌ಪಾಈ]

ಚಾರಪಾಯಿ 'ಚಾರಪಾಯ' ನೋ.

ಚಾರಬೀಜ (ನಾ). ಪ್ರಿಯಾಳದ ಬೀಜ : " ಪ್ರಿಯಾಳಂ–ಚಾರಬೀಜ " (೬ಷಧಿ. ೪೮) ; ಕಡೆಯಿಲ್ಲದ ಕದಳಿಯ ಫಲ ಚಾರಬೀಜ ಎಂಭತ್ತು ಖಂಡುಗ (ಬಸವ. ೯೧-೨೬೩). [ಚಾರ + ಬೀಜ]

ಚಾರರಾಸಿಪಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೀಜ (?) : ಬಹುಮರೂತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾರಸೊಪ್ಪು, ಚಾರರಾಸಿಪಪ್ಪು, ಚಕ್ರವತ್ತದ ಸೊಪ್ಪು . . . ಇವೆಲ್ಲಂ ಪಥ್ಯಂಗಳು (ಸಳವ್ಯ. ೪೦೧). ' ಚಾರಪಪ್ಪು ' ಪರಾ. [?]

ಚಾರಾಖರ್ಚು (ನಾ). ದನಗಳ ಮೇವಿನ ವೆಚ್ಚ : ಜುರ್ಮಾನೆ ದರದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ದನಗಳ ಚಾರಾಖರ್ಚಿನ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಚಿಕಟಾಯಿಸಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮೀಣ. ೦೦೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾರಾಖರ್ಚ್]

ಚಾರಿ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಪಗಡೆಕಾಯಿ ; ಲೆತ್ತದ ಕಾಯಿ ; ನೆತ್ತದ ಕಾಯಿ : ಒರ್ವಳ್ ನೆತ್ತದ ಚಾರಿಯಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು . . . ಆಡಿಮೆಂದೊಡನೆ (ಬಂಹರಿ. ೩-೬೦ ವ); ಒಡ್ಡಡಸಿದ ಚಾರಿಯೆನೆ ಪೊಯ್ದು (ಉದ್ಭಟ. ೦೧-೧೫) ; ಕೆಲರುಚಿತದ ಕಥೆವೇಳ್ವ ಕೆಲರು ನೆತ್ತದ ಚಾರಿಯಿಡುವ ಕೆಲರಾಲಿವಟ್ಟಲ ಬೀಸುವ ಕಾಲೊತ್ತಿ ಕೆಲಕೆಲರೆಸಗಿದರವಳ್ಗೆ (ವರ್ಧಕ. ೧೦-೩೫): ಅಕ್ಷ ಹೃದಯವೆಂಬ ಹೆದೆಯನ್ನೂ ಚಾರಿಯೆಂಬ ರಥವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಜೂಜೆಂಬ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ (ಕೃಪಾಸ. ೦೨೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ,-ರಂಗು : (ಚ). [< ಸಂ. ಶಾರಿ, ಶಾರೀ, ಸಾರಿ, ಸಾರೀ]

ಚಾರಿ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಗತಿ ; ಗಮನ ; ಚಲನೆ : ಧಾರೆಗಳ ದಳ್ಳುರಿಯ ಖಡಿಗಳ ಭಾರಣೆಯ ಬಲು ಝಳದಲಂಪಿನ ಚಾರಿಗಳು ಹೊಱಸೂಸಲು (ವಿಭಾಗ. ೪-೧೪-೪೬) ; ನೆಲವ ಮುದ್ದಿಡುವ ಚಾರಿಯಲ್ಲಿ ಪದಚಾರಿಯಾಗಿ ಹೊರಟ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೧೫-೪). ೨. ನಡವಳಿಕೆ ; ವ್ಯವಹಾರ : ಬೇರೆ ಮತವೆಮಗೇನು ಬೊಪ್ಪನ ಚಾರಿ ನಿಮ್ಮದು (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೮-೬೫). ೩. ಬೇಡಿ;

ಸಂಕೋಲೆ: ವಿಜಿಪನಕ್ಕೆ ತೊಡರ್ವ ಚಾರಿಯಿನಿವ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಿಂ ವಿದಗ್ಧ ಹೃದಯಹಾರಿಯಿಂ (ಹಂಪಭಾ. ೦-೫೮ ಗದ್ಯ). ೪. ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆ; ಸುಲಭ ಬೆಲೆ : (ಕ). ೫. ಕಾಳಗದ ಒಂದೂ ವರಸೆ; ಯಂದ್ದದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತ್ರ ; ಉಪಾಯಂ : ಸುಳಿದರಿಡಲು ಚಾರಿಯಲಿ ಜಾವಳದ ವಯ ವಾಡಿನರಿ (ಕುಮಾ.ಗಿ. ೬-೩೨) ; ಕೇಣಾಲ್ಲಿದೆ ಚಾರಿ ಚಳಕ ಚಾಳೆಯ ಚದುರಾರ್ಜಾಣ ಲಾಭವ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳನಱಯದು (ಕೃವಿಪಾ. ೨೨-೬). ೬. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ,–ಬಗೆ : ಬಹು ಲಯಭೇದಮೋಜ ಗತಿಭೇದದೊಡರ ಚಾರಿಭೇದ ದರ್ವಜಿತೆ ತಗುಳ್ದ ಳಂಕರಣಭೇದದರ್ಮಕ್ ನಿವಿರ್ಕೆಯಂ . . . ಹೃತ್ಯವಾದ್ಯಮಂ ಬಹಳಕ್ ವತ್ತು ಬಕ್ಕರಿಸಿ ಬಾಜಿಸಿದರ್ (ಭುಜ್ಞ. ೦೩-೩೬). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ: ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಂತ್ತಾ ಮೊಂದೆ ಸಾಗುವಿಕೆ: "ಸುತ್ತುವಳಯಂ ತಿರುವ ಚಾರಿ ಬೈಸಿ ವುಟವಡೆಯ್ತಿ ತೋಱುವ ಹಜ್ಜೆಯೆನಿತ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೫-೯) ; ಚರಣಜ ಚಾರಿಯ ಚಲ್ಲಿಯ · ವರಳ್ವಮ ಕೃವುದ ಭಂಗಿಗಳ್ ಗೆಗಳ್ವಿಡೆಯೊಳ್ ಸುರವಂದಿಗಳಂ ಹೋಹೋಯರೆ ಯೆನಿಸಿ ದುದಾಬಿಮಂತು ನೀಲಾಂಜನೆಯ (ಅಪಿಚ. ೯-೩೯); ಚಾರಿವೆಟ್ಟುವ ಭಂಗಿ ದೋರ್ವಲಸಂ ಮನಂಗೊಳೆ . . . ಮುಂದಾ ಕೈಪಜ್ಞೆಗಾಡಿದಂ (ಅಗಪ. ೬-೩೫) ; ನಿಲವಿವಿ ಗತಿಗಳವಾಸಕೆಂಬಲಿವು, ಚಾರಿಗಳಿವೆಂದು ತಾನಭಿನುಮುತ್ತ (ಭುಜ್ಞಮಾ. ೬-೬೨). [ಸಂ. ಚಾರೀ]

ಚಾರಿಗತಿ (ನಾ).,[ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತಿ : ಚಾರಿಗತಿಯಲಿ ನಡೆವನೊಡನೊಡನೆ ಹೊಡೆಯುವನು (ಧಾಸಮಾ. ೦೦೬).

[ಚಾರಿ + ಗತಿ]

ಚಾರಿಟ (ನಾ). ಒಂದು ಆನೆಕರಣಿ ಶೆಟ್ಟಿ : ಪಾರಿವಾಳದ ಕೊಗೆ : ಪಾರಿವಾಳದ ವಕ್ಕ ಮಂದಗತ್ಯೆಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಗುಳು ಗುಟುಗುಟು ಗುಱುಗುಜು ಚಾರಿಟೆಯೆಂದುವಲ್ಲಿ (ಧರಪ. ೦೩-೭೩).

ಚಾರಿತ್ರ (ನಾ). ಶೀಲ; ವೃತ್ತಿ ; ಆಚಾರ : "ಚರಿತಂ ರೀತಿ ಚಾರಿತ್ರಮೆನೆ . . . ಆಚಾರಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೮-೩); ತತ್ಪ್ರಭೇದನೆ ಚಾರುತರ ಸಜ್ಜಾನವದರಾಚರಣ ಚಾರಿತ್ರ (ಹರಭಾ. ೩-೨೦). [ಸಂ.] .

ಚಾರಿತ್ರಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ನಡತೆಗೆಡು ; ಶೀಲವನ್ನು ಬಿಡು : ಚಾರಿತ್ರಂಗೆಟ್ಟು ರನಾಟ್ಯದಿಗೆವಂತೆ ಚಾರಿತ್ರಮುಳ್ಳರನೇಕಾಟ್ಯದಿಗೆಯರ್ (ಧರಹಾಪ್ರಾ. ೬-೧೩). [ಚಾರಿತ್ರ + ಕೆಡು]

ಚಾರಿತ್ರ್ಯ (ನಾ). ಶೀಲ ; ಗುಣ : ಹೃದಯಕ್ಕೇಕಪವನು ಬಿಡು ತೊಡಸು ಚಾರಿತ್ರಕದ ಭೂಷಣವ (ಪಿಪ್ಪಿಲಿ. ೨-೬೬). [ಸಂ.]

ಚಾರಿತ್ರಮೋಹ (ನಾ). = ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯಂ : ಇರ್ತೆ ಜನಪ್ಪ ವೇದನೀಯಮುಮಮಂ ದರ್ಶನವೋಹನೀಯಂ ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯಂ ಯುಷ್ಕಾಕ್ಕುಯುದಿಂ . . . ಸ್ಪೀಲವ್ಪನ್ನವೂಸವೆದಮೆನಿಸಿಯಂ (ಸು ಳು ಮು. ೬-೬೯ ಪ). [ಚಾರಿತ್ರ + ಮೋಹ]

ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೋಹನೀಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಚಾರವನ್ನು ದೂಷಿಸುವ ಒಂದು ಕರ್ಮವಿಧ : ದರ್ಶನ ಮೋಹನೀಯಂ ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯಮೆಂದರ್ತಿಜನಕ್ಕುಂ (ಕಾಂತಿಪು. ೦೩-೦೦ ಪ). [ಚಾರಿತ್ರ + ಮೋಹನೀಯ]

ಚಾರಿತ್ರವಂತ (ನಾ). ಸದಾಚಾರಿಶೀಲ. 'ಚಾರಿತ್ರವಂತಿಕೆ' ಪರಂ.

[ಚಾರಿತ್ರ + – ವಂತ]

ಚಾರಿತ್ರವಂತಿಕೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಶೀಲವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಿಕೆ; ಸದಾಚಾರ ಶೀಲತೆ : ಇದ್ದ ಬಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಚಾರಿತ್ರವಂತಿಕೆಯುಳ್ಳ (ಹಡಾಚಾ. ೭೭).

[ಚಾರಿತ್ರವಂತ + – ಇಕೆ]

ಚಾರಿತ್ರಾರಾಧನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರ ಎಂಬ ರತ್ನತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಚಾರಿತ್ರವನ್ನು ಆನಸರಿಸುವಿಕೆ : ಪಾವಪ್ರಯುಯಂ ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ಶುಭ ಪರಿಣಾಮಮಂ ತನ್ಮೂರ್ ನಿಜಿಸುವುದು ಚಾರಿತ್ರಾರಾಧನೆ (ಕೇಪಪ. ೬-೮ ಪ). [ಚಾರಿತ್ರ + ಆರಾಧನೆ]

ಚಾರಿತ್ರಿಕ (ಗು). ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ: ಚಾರಿತ್ರಿಕಾ ಧಾರಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಹಾಗೆ ಇದ್ದಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೇನೂ ಅಲ್ಲ (ಕವಚ. ೪. ಪ್ರಸ್ತಾ.ಪಕ). [ಸಂ.]

ಚಾರಿತ್ರ್ಯ (ನಾ). = ಚಾರಿತ್ರ : ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಚಾರುತ್ವವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಚತುರಾರ್ಥವೆ ಸಾಕೆ (ಇಂದಾಹ. ೧೬೯-೬೪). [ಸಂ.]

ಚಾರಿವಿ, (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಚರಿಸು ನೋಡಿ ನಿಂಗು : ಯಂಕ್ರಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಸರಿ; ಯಂಕ್ರಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಾಗು: ನೃಪನೊಡಹುಟ್ಟದನ ಹೊಯ್ದುರಣಜಲದಲಿ ಚಟ್ಟುಱುದು ರಿವು ಚಾರವಿದಂದು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುಪಾಣ್ಡ. ೩೦-೨) ; ಹಜ್ಜೆಯಂ ತೇಜಿಯು ಭಟ್ಟನಂಬರಕುಱುವು ರಕ್ಕಸ ಭಟರ ಬೀದಿಯ ತೆಜಹ ತಪ್ಪಿಸಿ ಚಾರಿವೆರಡೊಡಹೊಕ್ಕಗಳಲದಲಿ (ಕೃಹತೆ. ೬-೦೦-೦೩) ; ಅರಿಯರಿವಜ ರಾಯರ ವೌಜಸಿಗಳು ಚಾರಿವಿರಾಡಿದಾರನ ಸುಭಟ (ಪಪಮಾ. ೦೨-೮೦) ; ರಸಿಕಜನರಕ್ಷಿಗಳಂ ಚಾರಿವಿರಾಡಿಸಿದಳ್ ಜ್ಞಾರಿ ತದಂಗಮನನಂಗನಿರಿ ಸಿಂಗಡಿಯೊಳ್ (ಜಾಚಿ. ೦೨-೮೪). ೨. ಸಂಕ್ರಮಿಸು ; ಆವರಿಸು; ಆಕ್ರಮಿಸಂ: ದನುಜನಾಯಕರಾಳಗೂರಂದು ಚಾರಿವಿರದು ಸಿಂಗಣೇಕರನು (ಕಾಶಿಪ. ೧೭-೮೩); ಅಕ್ಕತಳ ವೀರರ್ಕಳಂ ಚಾರವಿದಂಬುಬಿದ್ಕಿನೆಂಬರ್ (ಭುಜ್ಞಾಗಿ. ೦೬-೩೪) ; ಘೋರತಳ ದಂಡಮಂ ಕಿಡಿದಿರ್ದುಗ ಕರ್ಬುರ ಶರೀರದಿಂ ಭೀತರಾಕ್ಷಿಗಳಿಂದಲಂತಂಕಂ ಚಾರವಿರವನು ಜನರಂ (ಕುಚೆಗಿ. ೪೬-೨). [ಚಾರಿ + ವರ್ಪಿ]

ಚಾರವಿ, 'ಚಾಲುವರ್' ನೋ.

ಚಾರವಿರಿ (ನಾ). ಸಂಚರಿಸು ನೋಡಿ ನಿಂಗ್ಗುವಿಕೆ. 'ಚಾರಿವರಿವರಿ' ಪರಂ. [< ಚಾರವಿ,]

ಚಾರವಿರಿಯಿಸು, ಚಾರವಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯಂಕ್ರಿಯಿಂದ ನಡೆಸು : ತಾರಕನ ಸುತರುಂಕಿದ ಧೊರಿಗಳೊಳು ತೇಗಳಿಂ ಚಾರವಿರಿಯಿಸಿ ಕಾದುತಿರೆ (ವೀಪ್ರಭು. ೩-೦೦-೦೮). **ಚಾರವಿರಿಸು** : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೆಯ್ತುಂದು ಸಸನ ಸರಳನ ಮಳೆಯ ಕರೆಯಲು ಸಸುವಗಳತ ಕಡಿದಲ್ಲಲ್ಲವನು ಮಗುಳಿಸದು ರಣದಲಿ ಚಾರವಿರಿಸದವಮಿತ ಸಾಹಸದಿ (ಕೃಗದು. ೨೫-೨೬).

[ಚಾರವಿರಿ + – ಇಸು]

ಚಾರವಿವರಿ (ಕ್ರಿ). = ಚಾರವಿರಿ ; ಅನಿತು ಚಾತರ್ಬಲವನಾಗಳೊಂವರ್ನೆ ಚಾರವಿರಿವರಿದು . . . ಕೊಲ್ವುದಂ ಕಂಡು (ಕೃಪಾಕ್ಷ. ೯-೨೪).

[ಚಾರವಿರಿ + ವರ್ಪಿ]

ಚಾರವಿರಿಸು 'ಚಾರವಿರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಚಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆರೆ ; ರುಬ್ಬು ; ವರ್ದಿಸು : ಅಸುವೆಯ ಕಲ್ಲಗಳಂ ತೊಳೆದು ಚಂದನಮಂ ವಸಿನೀರ್ಕ್ಕಂದೆ ಚಾ [ಚಾಣಾ. ಸಾ]ರಿಸಿ (ನಿಘ. ೩-೮೯). ೨. ಉಜ್ಜಿ ಅಥವಾ ಆರೆದು ವಿಶಕ್ತಮಾಡು ; ಕೂಡಿಸು : ವರಂಡಕೈಲದೊಳ್ ಸುರವಾರುಣಿಯಂ ಕಲಸಿ ತಾವ್ರುವಾತ್ರೆಯೊಳಿಕಂ ಚಾ[ಚಾಣಾ. ಬಾ]ರಿಸಿ ಪುನುರಿತೆ (ಕೃಚೆಪ್ರತಿ. ೯-೧೦೦); ನೀರೊಳಗಡವುದು ಸೌಯ ಬೇರಂ ಬೀಜಮುಮವನಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲಮಿನಿತಂ ಚಾರಿಸಿ ಕುಡುವುದಂ (ಅಕ್ಕಿಜಾ. ೧೦-೩೬) : ಹಕ್ಕ ತುವ್ವ ತೆಗೆದು ಚಾರಿಸಿದ ನಿಂಬೆಹುಳಿಯೆಣ್ಣೆ ಸುಣ್ಣವ ಕದಡಿ (ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ. ೨-೮೯). ೩. ಪಾತರ್ಯಂದಿಂದ ನಡೆಸು ; ಜಾಣತನದಿಂದ ನೆರವೆರಿಸು : ಚಾ[ಚಾಣಾ. ಬಾ]ರಿಸಿ ಬಾಣಾಗಮವವ ತಾರಂಗಯ್ಯಂತೆ ಕಾಲದಂತಳನಿಸೆ ಪೋಲ್ತು . . . ಪೊಯ್ದು ಕೊಂದರ್

ಪಲರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೫೩) ; "ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಝಳಪಿಸಿ" (ಪಂಪದೀ. ೩೩೮); ಇನ್ನದಱ ಪೊಱಗಗ್ಗಳಿಕೆಯಿನಪತಿವಿಷಮ ಮನದಱತಿವಿಷಮದುಷ್ಕರಮೆಂಬ ಮುಷ್ಕರಮಂ ಎಳೆಯೊಳೊರ್ವನೆ ಚಾರಿಸಲ್ ಬಲ್ಲಂ (ಎಳ. II, ೧೩೩-೫೩ : ೩೫೭). [ಚಾರಣ + – ಇಸ್ಯ]

ಚಾರು (ಗು). ೧. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ ; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ : ಚಾರು ರೂಪಭಾಸಕ ಸತಿಯೋ (ರಂಗೋಂಬು. ಕಿ. ೦-೨೬) ; ಸುಳಿವುದಲ್ಲಿ ಚಾರು ಸಮೀರಂ (ಜಗವಿ. ೨-೨೫) ; ಚಾರು ಕಂಗಳ ಮುಚ್ಚಿ ಮೆಱೆದಿವೆ ನಾರಿಕೇಳಗಳು (ಜೀವಂಧ. ೦೬-೦೧). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : 'ಚಾರುಚರಿತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾರುಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಳಿಕ ಧ್ರುವ . . . ಏಕವೆಂಬ ಸಪ್ತತಾಳ ಭೇದಂಗಳಂ ಅವುಗಳೊಳು ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಚಾರುಕಲ್ಯಾಣ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಚಾರು + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಚಾರುಕೇಶಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಚಾರುಕೇಶಿ–ಸಸರಾಗ ೫೫ನೇ ಬಾಣಚಕ್ರದ ಎರಡನೇ ರಾಗ ಮೇಳಸಂಖ್ಯೆ ೨೬ . . . ಈ ರಾಗದ ಪೂರ್ವಾಂಗ ಶಂಕರಾಭರಣ, ಉತ್ತರಾಂಗ ತೋಡಿ (ಸಂಗೀಕಂ. ೦೬೪). [ಸಂ. ಚಾರುಕೇಶೀ]

ಚಾರುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಚಾರುಗಣ್ಣಿಂದ ಮಾಳೂನನ್ನು ನೋಡಿ, ಮುಂಗೈ ತಗುಲಿಸಿ ಕೆಳದನಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದನು (ಪಪನ. ೦೩). [ಚಾರು + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಚಾರುಗಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ದೇಹ : ಚಾರುಗಾತ್ರದ ಸುಪ್ರಸನ್ನ ಮುಖಾಭವಿಂದದ . . . ಸಾರ ಸೌಭಾಗ್ಯದಲಿ ಬಲದೈಶ್ವಾರಿಗಳು ರಂಜಿಸಿದರಾ ಜನನಿವಹಮಧ್ಯದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೦೬-೩೦). ೨. ಚೆಲುವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಘನವಿರಾಟ್ಚಾರುಗಾತ್ರ ಕೃತವಿಷ್ಣು ಕಮಳಜ ತುರಾಷಾಟ್ಕಿತ ಚಂಚಲಿತ ತಾಂಡವಾಡಂಬರ ದಿಗಂಬರಾಂಬರ ಕುಂತಲ (ಉದ್ಯದೇ. ೬-೩೨). [ಚಾರು + ಗಾತ್ರ]

ಚಾರುಚರಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ ; ಸದಾಚಾರ : ಒಡಲಂ ಚಾರುಚರಿತ್ರದೊಳ್ ಧನಮನಿಷ್ಟಾಪೂರ್ತದೊಳ್ ಸತ್ಯಮಂ ನುಡಿಯೊಳ್ . . . ತಾಳ್ದಿದಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧-೦೮ ಬೆರಿಕೆ) ; ಚಾರುಚರಿತ್ರ ತೀರ್ಥ ಜಲದಿಂದಘಕರ್ದಮಮಂ ಕಟಲ್ಚಿ (ಪಂಚಾಮೃ. ೦-೦೪) . ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸದಾಚಾರಿ : ಚಾರುಚರಿತ್ರನಪ್ಪುದು ಗುಣಾನ್ವಿತನಪ್ಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೪೦). [ಚಾರು + ಚರಿತ್ರ]

ಚಾರುಚೋಪಿ (ನಾ). ಚೂರು ಚೂರು (?): ಸ್ವರ್ಗ ನಿರ್ಗವೆಂಬವಾನು ಚಾರುಚೋಪಿ ಮಾಡಿದೇನು ಅಗ್ಗ ಮಾಡಿದೇನು ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳೆಂಬವಾನುಗ್ಗ ಮಾಡಿ ಕಳೆದೆ ನಾನು ದಶಾವಾಯುವೆಂಬರಾ (ಚಿಡಾವ. ೧೪೪-೦೩). [?]

ಚಾರುತರ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಚೆಲುವಾದ ; ಹೆಚ್ಚು ಸುಂದರವಾದ : ಚಾರುತರಾಪ್ಸರಾಸ್ತ್ರೀವಂದ್ಯೆಯಹ ರಂಭೆ (ಬ.ಸಾ. ೪೦-೩) ; ಪೊಗಳೆ ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆಯಿನಲ್ತಾವರೆಗೆ ಚಾರುತರಮಪ್ಪ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಗೈ. ೧೨) ; ಜನರೆಲ್ಲ ಚಾರುತರ ಬೋಧೆಯ ನೀಡುವರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪೦-೮). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಚಾರುತರ ಯಜ್ಞ ವಿದ್ಯಾ ಪಾರಗರ ರವಂಗಳಿಂ . . . ನೆಗೞ್ದುದಾಹುತಿಧೂಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೪). (ನಾ). ೩. ಉತ್ತಮವಾದ ರೀತಿ : ಚಾರುತರದಲಿಕ್ಕೇರಿಯವರ ಬಲ ವಾರಿಧಿ ಮುತ್ತಿ ಮೂದಲಿಸಿ (ಕಂನವಿ. ೦೪-೪೦). [ಸಂ.]

ಚಾರುತ್ವ (ನಾ). ಮನೋಹರತೆ ; ಸುಂದರತೆ : ನಿಶಾಂತಸ್ವಾರ ಚಾರುತ್ವಮಾಗಿಯುಂ ಅನಿಶಾಂತ ಸ್ವಾರ ಚಾರುತ್ವಮುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೦-೦೬ ವ) ; ತತ್ಪಂಕಜಾಕರ ಚಾರುತ್ವಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತೂಗೆ ಶಿರವಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೩) ; ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಚಾರುತ್ವವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಚತುರತ್ವವೆ ಸಾಕೆ (ಇಂಶಾಪ. ೦೬೮-೬೯) ; ರಚನೆಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೂ ಚಾರುತ್ವದಿಂದಲೂ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು (ಧಾರಮಿ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಚಾರುರೂಪ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪು ; ರಮಣೀಯವಾದ ಆಕೃತಿ : ಈ ಚಾರುರೂಪ ಲಲಿತ ವನೇಚರಿಯರನೀ ಕಾರೂಪರೊಳ್ ಕೂಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯೦). [ಚಾರು+ ರೂಪ]

ಚಾರುರೂಪಿಣಿ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ಇಂದೆನಿತು ಚಾರುರೂಪಿಣಿಯಾಗಿ ತೋರುತಿಹೆ ನೀನೆನಗೆ (ಶ್ರೀಕಾಮಾ. ೬೪-೨೦೭), [ಸಂ. ಚಾರುರೂಪಿಣೀ]

ಚಾರುವೃತ್ತ (ನಾ). ೧. ಮನೋಹರವಾದ ವರ್ತುಲಾಕಾರವುಳ್ಳುದು. ೨. ಮನೋಹರವಾದ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. ೧, ೨ : ಮಂಜು ಮಹಮಾಸ್ಪದಂ ಚಾರುವೃತ್ತಂ ಕಲಾಮುಂಜಂ . . . ರಾಜನೆನ್ನೞಲಾದೊಡಂ (ಶೃಂಮಿಭಾ. ೨೯-೬೨). [ಚಾರು + ವೃತ್ತ]

ಚಾರುಹಾಸ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನಗು ; ಮನೋಹರವಾದ ನಗು : ಚಾರುಹಾಸನಿವಾಸನಾಡಿದನಾಡಿದಂ ಸುಭಗಂ (ಜಗವಿ. ೩-೫೩).

[ಚಾರು + ಹಾಸ]

ಚಾರುಹಾಸಿನಿ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನಗೆಯುಳ್ಳವಳು : ಒಡಂಬಟ್ಟು ಚಾರುಹಾಸಿನಿ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋದಳ್ (ಗದಾಯು. ೨-೦೦ ವ).

[ಸಂ. ಚಾರುಹಾಸಿನೀ]

ಚಾಳೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಲಸಿನ ತೊಳೆ ತೆಗೆದು ಉಳಿದ ಭಾಗ; ಸೋಲೆ; ಸೆಡೆ. [?]

ಚಾರ್ಕಲ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರ ; ಚುಕ್ಕೆ ; ತಾರೆ : ತಂಗೀಯ ಕರೆಯೊಂದ್ರೆ ಸಂಜೆಯಾಯಿತೆಂದ ಬಂಗಾರದ ಕೊರಳ ಮಡದೀಯ ಕರೆಯೊಂದ್ರೆ ಚಾರ್ಕಲದ ಬೆಳಕು ಹಗಲೆಂದ (ಹಳೆಹು. ೦೬೩): ಚಾರ್ಕಲಕ್ಕೆ ಎಂದಾದರೂ ಚಂದ್ರಮನ ಸೊಬಗು ಬಂದೀತೆ ? (ರೂಢಿ). [?]

ಚಾರ್ಖಾನೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮನೆ ; ಚಚ್ಚೌಕ ; ಪೊಪ್ಪಳಿ: (ಕ).

ಚಾರ್ಖಾನೆಸೀರೆ = ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೀರೆ ; ಚೌಕಡಿಸೀರೆ: (ಕ). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಾರ್‌ಖಾನಾ; ಮರಾ. ಚಾರಖಣೇ]

ಚಾರ್ಚಿಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸುವುದು ; ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಅಂಗರಾಗದ ಹಿಟ್ಟು,–ಹುಡಿ ; ಬುಕ್ಕೀಹಿಟ್ಟು : "ಚರ್ಚಾ, ಚಾರ್ಚಿಕ್ಕಂ, ಸ್ಥಾಸಕಃ – ೩ ಕುಂಕುಮ ಮುಂತಾದ ಅಂಗರಾಗದ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಹೆಸರು, ಮೈಮಿಂಚುಪುಡಿ, ಮೈಗುಜ್ಜುವ ಗಂಧಪುಡಿ, ಉದ್ವರ್ತನಚೂರ್ಣ, ಬುಕ್ಕೀಹಿಟ್ಟು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೬೮). [ಸಂ.]

ಚಾರ್ಜು, ಛಾರ್ಜು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣದ ವೆಚ್ಚ, – ಖರ್ಚು ; ಪ್ರವಾಸದ ಟಿಕೆಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬೆಲೆ : ಹೋಗಿ ಬರುವ ಚಾರ್ಜು ಕೊಟ್ಟೇ ಕಳುಹಿದ್ದೆ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೩೩). ೨. ಹೊಣೆ ; ಅಧಿಕಾರ; ವಶ : ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕೋರ್ಟಿನ ಚಾರ್ಜಿಗೆ ನೇಮಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೦೦) ; ಕಿಟ್ಟಿ ಹೊಸ ದಪ್ತರಿನ ಚಾರ್ಜು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೨) ; ಚಾವಡಿಯ "ಚಾರ್ಜು" ಓಲೆಕಾರನ ಕಡೆಗೆ ಇರುವುದು (ಗಾಳಿಗು. ೩). ಛಾರ್ಜು : ೧. ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡಾಣೆ ಛಾರ್ಜು (ಪನ್ನಪ. ೨೬). [←ಇಂ. Charge].

ಚಾರ್ಮಣ (ಗು). ೧. ಚರ್ಮದ ಆವರಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಚರ್ಮಗಳ ರಾಶಿ ; ತೊಗಲಿನ ಸಮೂಹ. ೩. ಗುರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ಚಾರ್ವಕ (ನಾ). = ಚಾರ್ವಾಕ ೧ : ವಾಗ್ಬಲದ ಪೊಡರ್ಪು ವೇಡ ಗಡ ಚಾರ್ವ್ವಕ ಚಾರ್ವ್ವಕ ನಿಮ್ಮ ದರ್ಪ್ಪಮಂ ಸಲಿಪನೆ ಗೋಪನನ್ದಿ ಮುನಿಪುಂಗವನೆಂಬ ಮದಾನ್ಧ ಸಿನ್ಧುರಂ (ಎಳ: II, ೬೯-೪೦ ; ಸು. 1100).
[<ಸಂ. ಚಾರ್ವಾಕ]

ಚಾರ್ವರಿ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾರ್ವಾಕ (ನಾ). ೧. ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿ ; ದೇವರ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ನಾಸ್ತಿಕ : "ಲೋಕಾಯತಿಕಃ, ಚಾರ್ವಾಕಃ – ಈ ೨ ಚಾರ್ವಾಕನು" (ನಾಚರಾ. ೧೨೬); ಎಲೆ ಚಾರ್ವಾಕ ನಿನಗಿದು ಕೇಳುವೊಡೆ ಪವಣಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೪೯-೨೫); ಸಂಪನ್ನ ತನುವೇ ಆತ್ಮನೆಂಬರು ಕೆಲರು ವಾದಿಗಳು ಕೆಲಕೆಲರು ಚಾರ್ವಾಕರು (ಅಮೃತ. ೩-೫೭). ೨. ಆರು ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಈ ಮೂಲ ತತ್ವಾನ್ವೇಷಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ, ವೈಭಾಷಿಕ . . . ಆರು ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳೂ . . . ಆವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ಚಾರ್ವಾಕತೆ (ನಾ). ನಾಸ್ತಿಕತೆ ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದ : ಈ ಚಾರ್ವಾಕತೆಯ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಅವನಿಗೆ ಮೋಜಾಗಿ ಕಂಡಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೬೬೩).
[ಸಂ. ಚಾರ್ವಾಕತಾ]

ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನ (ನಾ). ನಿರೀಶ್ವರವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ದರ್ಶನ; ನಾಸ್ತಿಕತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ದರ್ಶನಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವದರ್ಶನ ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದರ್ಶನವು ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನವು (ಹಿಂದಸಾ. ೦೦).
[ಚಾರ್ವಾಕ + ದರ್ಶನ]

ಚಾರ್ವಾಕಮತ (ನಾ). = ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನ : ಕೃತಕದ್ವಿಜಂ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾಗಿ . . . ಮಹೀಪಾಲನೊಳ್ ಸಹಸ್ರಜಿಹ್ವನಪ್ಪ ನಾಗರಾಜನನೆ ಪೋಲ್ತು ನುಡಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೬ ಪ).
[ಚಾರ್ವಾಕ + ಮತ]

ಚಾರ್ವಾಕವಾದ (ನಾ). ನಿರೀಶ್ವರವಾದ; ನಾಸ್ತಿಕವಾದ: ಅವನ ವಿಚಾರವಾದವೆಲ್ಲ ವಾದಸರಣಿಯೆಲ್ಲ ಚಾರ್ವಾಕವಾದ, ಚಾರ್ವಾಕವಾದಸರಣಿ (ಭಾರದ. ೦೦೨). [ಚಾರ್ವಾಕ + ವಾದ]

ಚಾಲ್ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಂರ : ಕಗ್ಗಲಿ ಚಾಲ ಮೂಲ ಕವಳಂ (ಯಾದವ. ೪-೫೨). [?]

ಚಾಲಕ, ಚಾಳಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಡೆಯಿಸುವವನು; ನಿರ್ವಾಹಕ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : ಬ್ಯಾಂಕು ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗುವಾಗ . . . ಚಾಲಕರು ಬ್ಯಾಂಕ್ ರಿಜಿಷ್ಟರ್ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವರು (ಬ್ಯಾಂಕಳ್ಳೆ. ೧೦) ; ಈ ಉದ್ಯಮದ ಚಾಲಕರೆಂದರೆ ಸ್ವಯಂ ಶ್ಯಾಮಲಾಲರು (ಕಾರಿಹಿಂ. ೧೪೮). ೨. ಸಾರಥಿ ; ಬಂಡಿ ಹೊಡೆಯುವವನು : ಜ್ಞಾನಾಂಬೆಯನ್ನು ಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿ ಚಾಲಕನನ್ನು ಪನ್ನಂಪಳ್ಳಿಯ ಕಡೆ ಬಿಡಲು ಹೇಳಿದೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೩೦). ೩. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. ೪. ಚಲನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವ ಯಂತ್ರ : ಈ ವಿಧಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ತಿರುಗುವ ಚಾಲಕಗಳನ್ನು (Motors) ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾತವಿ. ೩೩೭). **ಚಾಳಕ$_1$** : ೧. ಚಾಳಕನಿಲ್ಲದೂರು . . . ಸೊಬಗಿಲ್ಲದ ನಾರಿಯರೊಪ್ಪಲಾರ್ಪರೇ (ನೀತಿಸಾ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಚಾಲತಿ, ಚಾಲ್ತಿ (ಗು). ೧. ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ; ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ; ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ : ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಆ ಯಾವತ್ತು ಕಾಳನ್ನು . . . ಚಾಲತಿ ಬೆಲೆಗೆ ಸಾಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೯೩) ; ಅದು ಸಾಧಾರಣ ಚಾಲತಿ ಶ್ರೇಣಿಯ ಆದರ್ಶ (ನಿಬಂಧ. II, ೦೮). (ನಾ). ೨. ಜನಬಳಕೆ; ವ್ಯವಹಾರ: ಬೆಂಕಿಕಡ್ಡಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಚಕಮಕಿ ಬೆಂಕಿ ಚಾಲತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ವಾದ್ಯಗಳ ವಾದನದ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೇಳದವರು ಅದಕ್ಕೆ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು 'ಮುಕ್ತಾಯ' ಕೊಟ್ಟು ಚಾಲತಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಮುಗಿಸುವರು (ಬೆಟ್ಟಹೊ. ೧೩). **ಚಾಲ್ತಿ**: ೨. ಕೆಂಪು ಔಷಧಿ ಸವರಿದ ಕಡ್ಡಿಗಳೇ ಆಗ ಚಾಲ್ತಿ (ಜಂಗೂಲಿ. ೦೦೨) ; ಕತ್ತಿ ಏರುವ; ಕೊಂಡ ಹಾಯುವ . . . ಸಂಪ್ರದಾಯ ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಜುಂಡ. ೧೩೪) : ರಂಜಣದಲ್ಲಿಯ . . . ನಾಣ್ಯ ಚಾಲ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹಸರುಗಟ್ಟಿದ್ದವಂತೆ (ಗೀಚುಗೆ. ೩). [←ಮರಾ. ಚಾಲತೀ]

ಚಾಲತಿಠೇವಣಿ (ನಾ). = ಚಾಲತಿಠೇವು : ಅವನು ಸಿರಿವಂತನಾದ್ದರಿಂದ ಚಾಲತಿಠೇವಣಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಹಳ ಹಣ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).
[ಚಾಲತಿ + ಠೇವಣಿ]

ಚಾಲತಿಠೇವು (ನಾ). (ದಿನನಿತ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಬಳಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಬ್ಯಾಂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟ ಹಣ; ಕರೆಂಟ್ ಡಿಪಾಸಿಟ್ಟು: ಬಳಿಕೆಯ ಇಡುಗಂಟಿ(ಚಾಲತಿಠೇವಿ)ನಲ್ಲಿಟ್ಟರೆ . . . ಈ ಖಾತೆಯ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಬ್ಯಾಂಕಳ್ಳೆ. ೧೭).
[ಚಾಲತಿ + ಠೇವು]

ಚಾಲತಿದಪ್ತರ (ನಾ). ದಿನನಿತ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ,–ದಾಖಲೆ : (ಕಿ). [ಚಾಲತಿ + ದಪ್ತರ]

ಚಾಲತಿಭಂಡವಲ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವ ಬಂಡವಾಳ : ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಣ : ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗುವ ಚಾಲತಿಭಂಡವಲ (Working Capital)ವೊ ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೭೪).
[ಚಾಲತಿ + ಭಂಡವಲ (<ಬಂಡವಲ)]

ಚಾಲತಿಮಾಲು (ನಾ). ಸದ್ಯ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸರಕು : ಅವನಿರುವ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಚಾಲತಿಮಾಲಿನ ದಾಸ್ತಾನೇ ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳಷ್ಟಿರಬಹುದಂತೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೬). [ಚಾಲತಿ + ಮಾಲ್ಯು]

ಚಾಲತಿಸಾಲು, ಚಾಲ್ತಿಸಾಲು (ನಾ). ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವರ್ಷ : ಕಂದಾಯದ ಬಾಕಿಗೋಸ್ಕರ ರೈತರು ಪಾವತಿ ಮಾಡುವ ಹಣವನ್ನು ಮತ್ತು ಚಾಲತಿಸಾಲಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ದಾಖಲ್ಮಾಡಿ . . . ದಸ್ಕತ್ತು ಮಾಡಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೭೦). **ಚಾಲ್ತಿಸಾಲು** : 'ಚಾಲ್ತಿಸಾಲಿ'ನ ಬಾಕಿಯನ್ನು ಗುದಸ್ತಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹಾಕಿ . . . ತಲೆ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೩). [ಚಾಲತಿ + ಸಾಲ್ಯು (<ಸಾಲ್$_3$)]

ಚಾಲನ (ನಾ). ೧. ನಡೆಸುವಿಕೆ ; ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : "ಚಾಲನ, ಪ್ರೇರಣ" (Actuation. ಇಂಕನಿ). ೨. ಜರಡಿ ಮೂಲಕ ಸೋಸುವಿಕೆ. ೩. ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. 'ಲಾಂಗೂಲಚಾಲನ' ಪರಾ. ೪. ಸಡಿಲಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚಾಲನಿ, ಚಾಳನಿ (ನಾ). ಸಾರಣಿಗೆ ; ಒಂದರಿ ; ಜರಡಿ : "ಚಾಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ನಿ ರಂಧ್ರಿ ಸಾರಣಿಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೦).
ಚಾಳನಿ : "ಚಾಳನಿಯೆನೆ ಶಾರಣಿಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೯-೨೬).
[ಸಂ. ಚಾಲನೀ]

ಚಾಲನೆ (ನಾ). ಚಲನಶಕ್ತಿ ; ಪ್ರೇರಣೆ : ಅವರಿಗೆ ನಾಪು ಚಾಲನೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿ ಸಿಗಬಹುದು (ಅಪನಾ. ೧೭೫) ; ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲ ಚಾಲನೆ ಶೇಖರಿಸುವುದು ನರಹರಿ ಕುಸುಮಾರ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ (ಸಮಜೀ. ೧೭, ಪೀಠಿಕೆ) ; ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಚಾಲನೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅವಳು ಅವನ ಹರಟೆಯ ಕೊನೆಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಂಗರೋ. ೩೪).
[ಸಂ. ಚಾಲನ]

ಚಾಲವರಿ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾಲಾಕಿ, ಚಲಾಕಿ (ನಾ). ಚುರುಕುಕಂತನ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಅಪಹಹಾ ನಿನ್ನ ಚಾಲಾಕೀನೇ (ರಂಗಪ. ೨೩೩). **ಚಲಾಕಿ:** ಅಂಗಡಿಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರದ ಚಲಾಕಿ. ಜನರ ಮಾತುಕತೆ ಅವನ ಪುಟಿಯುವಿದಲ್ಲಿ ಮರುಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ (ಕೃಷ್ಣಹೊ. ೧೦೦); ತವ್ಮ ಮಾತಿನ ಚಲಾಕಿ ತೋಲಿ, ತನಗೂ ವೇದಾಂತ ಸಾಕಷ್ಟು ತಿಳಿದಿದೆ ಅನ್ನುವುದೇನು ? (ಅಕ್ಷಿ. ೮೨).

[←ಹಾರ. ಚಾಲಾಕಿ; ಮರಾ. ಚಲಾಕೆ, ಚಲಾಖೆ]

ಚಾಲಾಕು, ಚಲಾಕು, ಚಾಲೂಕು, ಚಾಲೂಕಿ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕು; ಚಾತರ್ಯ; ಜಾಣತನ; ಚಾಕಚಕ್ಯತೆ: ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲು ತುಂಬ ಚಾಲಾಕು ಬೇಕು (ಷಡ). ೨. ಚತುರವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ ಯಿಂಳ್ಳವ್ಯಕ್ತಿ: ನೀವು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಚಾಲಾಕ್ದಿರೀ(ಅಡುಡ. ೦೨೬); ಅವನ್ನ ಹಿಡೀಬೇಕಾದರೆ ನಿಮಗಿಂತ ಚಾಲಾಕಾದವರು ಬರಬೇಕು (ತೇಜಸ್ವಿ. ೩೩); ಹುಡುಗಿ ಬಳ್ಳೇ ಚಾಲಾಕಾಗಿ ಭಾಗೀರಥಿಗೆ ಕಂಡಳು (ಭಾರಥಿ. ೦೬). **ಚಲಾಕು:** ೨. ಪಾರಜದಂತೆ ಚಲಾಕಾದ ಸಾಹೇಬರೂ ಕೂಡ. ಅಕಾಲ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಪಡದುತಾಗಿತ್ತು (ವಿಷಹಿ. II, ೩೭೪). **ಚಾಲೂಕು** : ೧. ಸ್ವರಸ್ಫುಟ್ಯಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅಪಾರವಾದ ಚಾಲೂಕಿತ್ತು (ಸೊಗಸು. ೩೬). **ಚಾಲೆಕೋಲು:** ೨. ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಹುಡುಗಿಯರಂತೆ ಆಗಿನ ಕಾಲದವರು ಚಾಲೆಕೋಲ ಅಲ್ಲ (ಅಡಾಮಿ. ೬೦).

[←ಹಾರ. ಚಾಲಾಕ್; ಮರಾ. ಚಲಾಕ್, ಚಲಾಖ್]

ಚಾಲಿ$_1$ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಆಸುವಿನಂ ಶ್ರೋಷ್ಟು ಹಸ್ತ ಮುನ್ನತ್ಕರದು ವಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಗಳು ನಾಲ್ಕತ್ತು ಮಂಡಲ ವಿನೊತನದ ವನ್ನೆರಡು ವೈಪಾಡು ಪಿರಿದಿನಿಸುವ್ಯವೆತ್ತೊಂದು ಚಾಲಿಯಿಂದ . . . ನರ್ತನಂಗಳಿಯ್ಯುತಿರೆ (ಜಾಹೋಪು. ೦-೧೪). [<ಸಂ. ಚಾರೀ]

ಚಾಲಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಬನದಾಗ ಬೆಕ್ಕಯ್ದು ಬನದಾಗ ಬೆಳೆಯೂಡು . . . ಬನದಾಗ ಚಾಲೀ ಎರಗೂವ ಬಿದುರೀನ ಬುಟ್ಟಿ ಭೂಮಾಕ ಬರಬೇಕ (ಬುಧ್ಗೀ. ೬೦). [?]

ಚಾಲಿತ (ಗು). ೧. ಚಿಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ; ನಡೆಸಿದ. ೨. ಅಲುಗಿಸಿದ; ಬೀಸಿದ : ವಿಧವರಮೆಯು ಕಟಾಕ್ಷವೆಂಬುಂತೆ ಭಾವಿನೀಜಾರಿತ ಹಾರು ಭಾವಂರಂ ಮುಂಬಿನೊಂಬುವಡೆಯ ಬಳಜಳಧಿಯೆಳ್ಳೆಗೆದ ತರಂಗದಂತೆ ಸೊಸುವ ಸೀಗುರಿ ದೇಸವಡೆಯೆ (ಶಾಚಿಕ. ೦೩-೨೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಚಾಲಿಸು, ಚಾಳಿಸು, ಚಾಲಿಸ್ಸು, ಚಾಳ್ಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಡೆಯಿಸು : ಮುಖಲಿ ಮೂಲೆಯಲಿ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯೊಂದು ಧೂಲಿಕಣ ಭಿಗೂಳ ರವಿಕಿರಣ್ಮತಾರೆಗಳ ಚಾಲಿಪುದು ಬಿಡು ಕೊಡದೆ (ಮುಂಚಿಳ. ೪೩). ೨. ಅಲ್ಲಾಡಿಸು; ಅಲುಗಿಸು: ಚಾಲಿತ ಬಾಲಮಗುವಿ ಪಾನಲಂ . . . ಅರಲ್ದ ಮುಗಿಸೆಯ ತರಕ್ಕಿದಂಸಹಕಂವ್ಯತವಿರ್ದುದು (ರಾಚಿಪು. ೫-೪೩). ೩. ಪಸರಿಸು ; ವಿಸ್ತರಿಸು : ಹೆಬ್ಬು : ಏಳು ಪಾತಾಳ ಅಪ್ಪಿಗಲಲಿ ಚಾಲಿಸಿಹುದೆಂಬತ್ತೆಯರೆದೇ ಕೊಟ ಪರಿಯಂತ ಕೇಳು ತಾ ಭೂವಳಯ . . . ಚಾಲಿಸಿಹುದದಕರಸುರೆದೇ ಲಕ್ಷ ಲವಣಾಂಬು (ಸಂಭಪ. ೦೦-೬). **ಚಾಳಿಸು:** ೪. ಹೆಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಧಿಕ ಗೊಳಿಸು : ಮೇಲೆ ಮೇಲಭರಾಪೆ ಧೈರ್ಯವ ಚಾಳಿಪೆ ವಿರೋಧ ಪೂರಗಡೆಳು ಮಂಳಗಿಯ್ಯುತ್ತಿರಲಿ ನನು ಬಾಗಿದಳು ಶಿರವ (ಅಜ್ಞಾಕ. ೬-೦೦೩). ೫. ಚಿಲಿಸು; ನಡೆ; ಭುಂಜ್ಞಿಗ್ಗು : ಚಾಳಿವಿದುದು ವಿಷಯ ಸೌಖ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮನ (ನಿಜಾಗ. ೬-೬-೩). **ಚಾಳಿಸ್ಸು** : ೧. "ಚಾಳಿಸು–ಜಾವರ್ಲೇ " (ಕಪುದಾ). ೨. ಶೈಲ ಸುಂಕುಳಿಯಂ ಚಾಳಿವ ಮಲ್ಲ ಜಟ್ಟಿಗಳಂ (ಕುಸುಪಾ. ೩-೮೭). ೫. ಚಾಳಿಸಬೇಡ ವಿಗ್ರಹಕೆ ವಿಕಲ ಬಲಪವನು (ಕುಪಾಳ. ೦೭-೩). ೬. ನಿವಾರಿಸು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು : ಪಾಲುಂ ನೆ ೀ ಲ ವಣ್ಣಳಿನಾಲೋಚಿಸದಧಿಕಮಾಗಿ ಕೊಂಡತಿವಿಷಮಂ ಚಾಳಿ (ಪಾಣಾಂ. ೦)ಸಗುಂ ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯ್ (ಅಮೂಪ. ೨-೭೦). ೭. ಹೊರಳಿ ಮಾಡು ; ಕಳೆ : ಬರಿದೆ ರತಿಗೊಡರ್ ಈ ಮೆಯ್ ಚಾಳಿಸಿದೆ (ಪ್ರಾಕಥಾ. ೯-೭೦). ೮. ಸಂಳ್ಳೆ ಹೇಳಿ ನಂಬಿಸು ; ಠಕ್ಕಿಸು : ಅದಕಲ್ಲ ನೋಡಿಂದು ನೋಂಪಿಯೆಂದೆನ್ನನೆವ್ವದಿಂದು ಚಾಳಿಸುವುದಿಂದು ಬಗೆಯ (ಪಕಥ. ೬-೨೦). **ಕೆ. ಬಿಡು ; ತ್ಯಜಿಸು ; ದೂರಮಾಡು (?)** : ಬೀಡ ಚಾಳಿಸುವನಾನಾದ ಚಾಳಿಸುವನ ಕೂಡೆ ಜಾಣ್ಮೆಯು ತೋಱುವಂತೆ ನೋಡಣ್ಣಾ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರಾಟವನೆಂದ (ಪಕಥ. ೪೫-೧೪). ಮೇಲಾದೊಡವೆಯ ಸೆಳೆ ಕೊಂಡಾತನ ಚಾಳಿಸಿ ಬಿಡು ನೀ ಮಗಳೆ (ಕಂಪಪಿ. ೬-೦೫೬). ಬಾಲಕಂ ತೊದಲಿಸುತೆ ನುಡಿದರಾವೇ೦ದಮಂ ತಾಳದುರ ತವುತವಗೆ ತಾತಮಾತೆ ಯರದಂ ಚಾಳಿಸುತೆ ಜರದವರೆ (ಪಕಥ. ೦-೨೧). **ಚಾಳ್ಳೆಸ್ಸು** : ೫. ತರುಗಳೊಳಡಗುತ್ತ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿರಿದು ನೋಡುತ್ತ ತರಳೆ ಚಾಳ್ಳೆಸಿದಳು (ನಿಜಾಗ. ೬-೦೦-೦೯). ೮. ಬಲ್ಲವ್ಯ ನೀನಿಷ್ಟು ಜಾಣನೆಂಬುದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನು ಚಾಳ್ಳೆಸದಿರು (ಪಕಥ. ೪೮-೨೨). [ಚಾಲನ + – ಇಸ್ಸು]

ಚಾಲು$_1$, **ಚಾಲ್**, ಚಾಲಿಯ, ಚಾಳ್ಳು, ಚಾಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಚಿಲಿಸುವಿಕೆ ; ಚಲನೆ : (ಕ). ೨. ಆರಂಭ; ತೊಡಗುವಿಕೆ : ಈ ಬಲವು ಕಾರಮ್ಯು ಹೊಸದಾಗಿ 'ಚಾಲು' ಮಾಡುವಾಗಲೋ (Starting) ಗುದ್ದುದ ರಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾರು ಕಡಿವೆಯು ವೇಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಾಗಲೋ ಬೇಕಾಗು ತ್ತದೆ (ಕಿರ್ಲಾ. ೫೦೪). ೩. ನಡೆವಳಿಕೆ ; ವರ್ತನೆ ; ಸ್ವಭಾವ : ಈಗ ಲಾದರೂ ತಮ್ಮ ಚಾಲು ಬಿಡದೆ, ಮತ್ತೂ ಈ ಮೇಲೆ ಸರಕಾರದ ನಿಶಾನ ತಂದು, ನಮ್ಮ ಜನದ ಮೇಲೆ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಮತನಾದಿದರಂ (ಜಡಕಂಧ್ರ. ೦೦೩). ೪. ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಪದ್ಧತಿ : ಗೌಡರು ಅಳಿಯತಕ್ಕೆ ಅತ್ತೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೂ ಎರಡು ಮೂರು ದಿನಗಳು ಇದ್ದು ಬರುವುದೇ 'ಚಾಲಾ' ನಿತ್ಯ (ಪಪ್ಪಾಳು. ೦೨೬). ೫. ಚಿಲಿಪಿಲಿ ; ಬಳಕೆ ; ಚಾಲ್ತಿ : ಕಱುವಿಲ್ಲದ ಎಮ್ಮೆಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಮೂಱುಹೊನ್ನುಗಳ ಎರಡು ಸವಕಲು ಒಂದು ಚಾಲ[ಪಾಣಂ. ಸಲ್ಲಲ್]ಗಿಲ್ಲ (ಪ್ರಥಮ. ೩-೨೬-೪). ೬. ಕಂದುರೆಯ ಹೆಜ್ಜೆ—ನಡೆ : (ಕ). ೭. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನ ಧಾಟಿ : ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ ಚಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆರಾಪ ಮಾಡಿ ಆ ನಂತರ ಭಾರತೀಯ ಗೀತೆಗಳನ್ನು . . . ರಾಗ ಎಳೆಯುವನು (ಗಳಿಪ. ೪೪); ಅವುಲೆ ಶಂಕರಾಭರಣ ರಾಗ ಏಕತಾಳದ 'ಚಾಲು' ಕುಣಿತವನ್ನೂ ಹಾಡಿದ (ಸಪ್ಪೂರು. ೬೦೯). **ಚಾಲ್:** ೩. ಹಾಗೆ ಬಂದಂತಾವರ ಚಾಲ್ ಚಲನ್ ವಗೈರೆ ನಡತೆಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅವರ ಸಮ್ಮಂಧವಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಸಂಗತಿ ಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಜಾರಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು . . . ರಪ್ಪೋರ್ಟ್ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಇ.ಗುಹೋ. ೨೬). **ಚಾಲೂಂ:** ೫. ಆಹಾರಧಾನ್ಯಗಳ ರೇಶನ್ನು ಚಾಲೂಂ ಆಗಿ . . . ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು (ಚಾಪಗೌ. ೬೧). **ಚಾಳ್ಳಿ** : ೩. ಕೀಳುಜಾತಿಯ ಮನೆಯಲುಂಬುದು ಮೇಲೆ ತಂದೆಯ ತರೆಯನರಿವುದು ಜಾಳೆಯೀ ಳಕ್ಕರಿಗೆ ಭಕ್ಕರ ಭಕ್ಕಿ ವಿತಱದು (ಬಸಪು. ೨೪-೬೩); ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿವರನು ಸಂಧಾವಿಸುವೆನವರವರ ಚಿತ್ತದ ಭಾವವೆಱದುವಱಲಿಸುವೆನು ಚತುರತೆಯ ಚಾಳಿಯಲಿ (ಅಚಾಪ. ೦೫-೨೬); ಹೊತ್ತ ಜೋಡಿಕೆ ಚಾಲ[ಪಾಣಂ. ಜೋಡಿಸದಜಾಲ]ರೇಸಾಯಿತ್ತು (ಕೂಡಲ ೪-೪-೪೦). ೮. ಚೆಟ; ಅಭ್ಯಾಸ; ಗೀಳು : ಅಲುತೆಳುತ ಬೆರಳು ಜಾಳ ವಿಡುಕುವ ಬಾಯ ಮೇಳದೊಳು ತೊಡಕ ಬಿಡದವನ ಜವವದುವೆ ಹಾಲುಮನೆಯಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬೩); ದೇವರೊಳಕದವರಿಗೂ ಅಂಥ ಚಾಳ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ಕೃಶಾ. ೦೪೬); ಯಾವ ಮನೆಹಾಳ ನನಮಗ ಕರಿಸಿದನೋ ಈ ಚಾಲ್ರನ (ಪಂಗಂ. ೬); ಹಿರಿಯಕ್ಕನ ಚಾಳ ಮನೆಮಂದಿಗಿಲ್ಲ (ಗಾಡಿ). ೯. ಬಗೆ ; ರೀತಿ : ತಾಳವೇಳದ ಗತಿಯ ಗವುಕದ ಕೇಲಕೆಯ ಕಾಲಾಟ ವಿಘಟಿಸಿ ಚಾಳಿಯಲಿ ತಬ್ಬುಬ್ಬುಪೋಗುತ

ಲಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೭-೨೬); ವನರುಹಾಕ್ಷನ ಧ್ಯಾನದಲಿ ಕೇಳಿನಕುಲೇಶ್ವರ ಸತಿಯರೀತನನನುವಱುತು ಹೊದ್ದಿದರು ಹರಿಮೇಖಲೆಯ ಚಾ[ಪಾಣಾಂ. ಧಾ]ಳಿಯಲಿ (ತೊರಣಾ. ೦-೩-೪೭). ೧೦. ಮಲ್ಲಯುಂದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಭಾಳನೇತ್ರನ ವರದ ಗರುಡಿಯ ಚಾ[ಪಾಣಾಂ. ಜಾ]ಳಿಯೆನಿತುಂಟನಿತನಿವರಲಿ ಮೇಳವಿಸಿದನು (ತೊರಣಾ. ೦-೦೩-೦); ಸೂಳುದೆಗದದ್ರಿಯಲಿ ತರುಶಾಪಾಳಿಯಲಿ ಮುಷ್ಟಿಯಲಿ ಲಾಗಿನ ಚಾಳಿಯಲಿ ಮಂಡಿಯಲಿ ಕಾದಿದರು (ಅನಂಗಾ. ೪-೦-೪೫). ಚಾಳು$_2$: ೮. ತಾಳದ ಶ್ಯಾಪದ ಲೋಲಭಕ್ತರಿಗೀವ ಚಾಳಿಹುದೀತಗೆ ಪಾಲಿಸಲೆಂತು (ಅಂಬಿಕ. ೦-೧೦೦).

ಚಾಳಿ ಬಿಡು=ಸ್ನೇಹ ಬಿಡು; ಸಂಗ ಬಿಡು: ಇಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ಮಾತಿಗಾಗಿ ಅಣ್ಣ ತಂಗಿಯರಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸು ಹುಟ್ಟಿತು; ಮೊದ ಮೊದಲು ಹುಡುಗರಂತೆ ಚಾಳಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಭೂಮಿಶಾ. ೪೧). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಲೂ]

ಚಾಲುಕ್ಯ, ಚಾಳುಕ್ಯ (ನಾ). ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು: ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾಗರ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡ ರೀತಿಗಳ ಮಿಳಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ವೇಸರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು(ಭಾರತ. ೪೯೨). **ಚಾಳುಕ್ಯ**: ಕಾದಿಯೋಡಿದೊಡೆಟ್ಟಟ್ಟಿದನಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿ ಪಿಡಿದಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ(ಶಾಪ್ಯಾಪ. ೭೭); ಕದಂಬರು . . . ಚಾಳುಕ್ಯರು, ಹೊಯ್ಸಳರು–ಇವರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಜೈನಧರ್ಮ ಹನ್ನೆರಡನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗಿತು (ಕಶಾಅ. ೭೯); ಚಾಳುಕ್ಯರ ಶಿಲ್ಪವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಪಲ್ಲವರು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು (ಹೊಯ್ಸಣಾ. ೩). **ಚಾಳುಕ್ಯಕಂಠೀರವ** = ಚಾಳುಕ್ಯ ಪಂಚಾನನ; ಕಾಂತೆಯ ಮುಂದೆ ಪೂಣ್ದು ನುಡಿದಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಕಂಠೀರವಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೪). **ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ** = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀಸಾಹಸ ಭೀಮವಿಜಯದೊಳ್ ಭೀಮಸೇನಪ್ರತಿಜ್ಞಾವರ್ಣನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೪ ಪ). **ಚಾಳುಕ್ಯ ನಾರಾಯಣ** = ಚಾಳುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶಂಕರ ಕಲ್ಪದ್ರುಮನೀಗಭೀಷ್ಟ ಫಲಮಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ನಾರಾಯಣಂ (ಗದಾಯು. ೦-೨). **ಚಾಳುಕ್ಯಪಂಚಾನನ** = ಚಾಳುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚಾಳುಕ್ಯ ಪಞ್ಚಾನನಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಪಞ್ಚಾಲದೇವರ್ (ಎಇ. VI, ೨೫೯-೪; 975). **ಚಾಳುಕ್ಯ ಮಾರ್ತಂಡ** = ಚಾಳುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಮಾಟ್ಕಿ ಮಂಗಲಮುಚ್ಚಂಡಕರಂ ಮಹೀವಲಯದೊಳ್ ಚಾಳುಕ್ಯಮಾರ್ತಂಡನಾ (ಗದಾಯು. ೧-೪). **ಚಾಳಕ್ಯಾಭರಣ** = ಚಾಳುಕ್ಯರಿಗೆ ಆಭರಣದಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಕುಳತಿಳಕಂ ಚಾಳುಕ್ಯಾಭರಣಂ (ಸಾಇಇ. XX, ೪೬-೪; 1072).

[ಸಂ.]

ಚಾಲುಗೇಣಿ(ನಾ). ವರ್ಷಕೊಮ್ಮೆ ಕೊಡುವ ಗೇಣಿ,-ಗುತ್ತಿಗೆ: . . ಮಳೆ ಬಿದ್ದೊಡನೆ ಅವರು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು, ಅವರದೂ ತಪ್ಪಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅವರೂ ಹಂಗಿನ ಚಾಲುಗೇಣಿ ಒಕ್ಕಲುಗಳೇ (ಬಾಳಿಗಿ. ೫೬).

[ಚಾಲು + ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್$_3$)]

ಚಾಲುವರಿ, ಚಾರಿವರಿ$_2$, ಚಾರ್ವರಿ, ಚಾಲವರಿ, ಚಾಲುವರೆ, ಚಾಲ್ವರಿ (ಕ್ರಿ). ಬೇಡು; ಅಂಗಲಾಚು; ಬಹಳವಾಗಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು; ಗೋಗರೆ: ಚಾಲುವರಿದು ನಾನು ಅವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೦೦); ಕಾಕಾ ಊಟ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿರೆಂದು ಚಾಲುವರಿದ (ಪೈನಿ. ೨೬೯). **ಚಾರಿವರಿ$_2$**: ಫಲವಿಡಿದೊಂದನೆಳಸಿ ಚಾರಿವರಿಯದೆ ನೆಲೆವಿಡಿದೊಂದಱೊಳಿರದೆ ನೆಱ ನಿಂದ ನೀರ ತೆಪ್ಪದವೋಲು (ಹದಿಲ. ೩-೩೭). **ಚಾರ್ವರಿ**: ಚಂದಿರನ ಕಾಣುತಲೆ ಚಾರ್ವರಿಯೆ ಚಿತ್ತಾ (ರಾಪದಿ. ೪೦). **ಚಾಲವರಿ**: ಕಾಲನು ಪೊರಳಿಗೆ ಬೀಳು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡೆ ಚಾಲವರಿದೆ ಗೊಲ್ಲ ಬಾಲೆಯರೆಲ್ಲರಿಗೆ (ವಿದಾಕೃ. ೧೫೫-೨); ಅವ ಕಾವ ಗೋವ ಚಾಲವರಿದು ಕೂಗಿ ಶುದ್ಧ ಲಾವಕರಟ್ಟುಳಿ ಬಿಡಿಸು (ಪೋಕ್ಷದೀ. ೩೮-೫). **ಚಾಲುವರೆ**: ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಚಾಲುವರೆದು ಹೇಳತಿದ್ದೆ (ನಮ್ಮಬ. ೦೨); ವೇಲೂರ ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೆಬ್ಬಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ ಚಾಲುವರೆದುದರಿಂದ ಕೂಟ್‌ನು ಆ ಮಾತಿಗೆ ಒಡಂಬಟ್ಟು (ಪರಿಸಂ. ೦೫೪). **ಚಾಲ್ವರಿ**: ಹಲವು ದೈವರಿಗೆ ಕೇವಲ ಚಾಲ್ವರಿದರೆ ಹಲಬುವುದಲ್ಲದೆ ಬಳಲಿಕೆ ಪೋಗೋದೇನಯ್ಯ (ಪೋಕ್ಷದೀ. ೫೨-೨); ಕೈಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಿದ್ದವನು ತುಪ್ಪಕೆ ಚಾಲ್ವರಿವುದುಂಟೆ (ಕುಚೇಲೋ. ೦೮). 'ಆಲ್ವರಿ' ಪರಾ. [?]

ಚಾಲುವರೆ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾಲೂ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಲೂಕು 'ಚಾಲಾಕು' ನೋ.

ಚಾಲೋಕು 'ಚಾಲಾಕು' ನೋ.

ಚಾಲ್ತಿ 'ಚಾಲತಿ' ನೋ.

ಚಾಲ್ತಿಸಾಲು 'ಚಾಲತಿಸಾಲು' ನೋ.

ಚಾಲ್ವರಿ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾವಂಡಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಾವಣ್ಡಯ್ಯಂಗೆ ಇವರ್ಪೇಟೆ ನಾಡುಸಾಸನಂಗೊಟ್ಟ (ಎಇ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೦೦೦-೬; 997).

[<ಚಾವುಂಡ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಾವಕ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ನವ . . . ಚಾವಕ, ಕೌಶವ ? . . . ನಾಟ್ಯಾಂಗ, ಇಂತಿನಿತುಂ ೯ಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೦೦). P 'ನವಕ' ಇರಬಹುದೆ ?

ಚಾವಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು: ಲಕಗಾವುಣ್ಡಂ ಭವಗಾವುಣ್ಡ ಚಾವಗಾವುಣ್ಡ ಭಸಗಾವುಣ್ಡ (ಎಇ. IV, ಹಗ್ಗಡ. ೦೦೪-೯; 1087).

[<ಚಾಮ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಚಾವಟಿ 'ಚಾಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಾವಟಿಯ 'ಚಾಪಟಿಯ' ನೋ.

ಚಾವಡಿ, ಚಾವಡೆ, ಚಾವುಡಿ, ಛಾವಡಿ (ನಾ). ೧. ಆಸ್ಥಾನ; ಸಭಾಮಂದಿರ; ಓಲಗಶಾಲೆ: ಮುತ್ತಿನೊಳೆಸೆವ ಚಾವಡಿಯೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು . . . ನುಡಿದನು (ಅಂಜಚ. ೭-೧೩೬); ಮರುಳು ತಂಡಗಳಾಪ್ತಸೈನ್ಯವು ನಿರುತ ಚಾವಡಿ ರುದ್ರಭೂಮಿಯು (ಶಾಶಿರಾ. ೨-೨೨); ಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಚಾವಡಿ ಮದನಕೈಯೆತ್ತಿದ ಪದೆವುದಂಡೆಗಳು . . . ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹಕ. ೨೨-೭). ೨. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಸಭೆ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ; ಹಳ್ಳಿಯ ಕಚೇರಿ; ಗ್ರಾಮಕಚೇರಿ: ಈತನು ಗ್ರಾಮದ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಇತ್ಯರ್ಥ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ . . . ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಬಂದು (ಸಂಸಳ. ೦೦೭); ಊರು ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು 'ಚಾವಡಿ' ಇರಬೇಡವೆ ? (ಗಾಳಿಗು. ೧); ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಡೆಸುವ ತಾಳಮದ್ದಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಯಕ್ಷಬ. ೧೬). ೩. ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಜಗುಲಿ,-ಕಟ್ಟೆ. ೪. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ: "ಹಕ್ಕೆ ಗವಿ . . . ಚಾವಡಿ ಪೊಟಲ್ ಬೀಡುವಾಗರವೆಂದೊಡಾಶ್ರಯಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಳ್ಳಿ. ೬೩); "ಚಾವಡಿಯು ಮೇರೆಯಾಗರ ವಸದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೩೫). ೫. ಕೊತವಾಲನ ಕಚೇರಿ; ಪೋಲೀಸ ಚೌಕಿ: ಚಿನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಚಾವಡಿಗೆ ಸಲುವ ಕಿಱುಗವರ ಸ್ಥಳದ ಸುಳ್ಳೆರಿಯ ಕಾಲುವಳಿ ಹಿರಿಯಕ ಮನೆಯ ವಣಪ್ರಮಾಣಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಬಳಿ ಸಾಂಮ್ಯ ಸಹ (ಎಇ. IX (8), ಚನ್ನಪ. ೨೯೯-೮; 1387); ಕಳ್ಳನನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಕಟ್ಟೆ ಚಾವಡಿಗೆ ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಲಾಲಕಂಭಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೭).

ಚಾವಡೆ : ೨. ಮುಳುವಾಯ- ಚಾವಡೆಯ- ಮಂನೆಯ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾನಾಯಮಬ್ಬಾಚಾರ್ಯರ . . . ಮಕ್ಕಳು (ಎಳ. X, ಅಂತಾಮ. ೬೯-೩ ; ೧೪೧೯). **ಚಾವಡಿ** : ೫. ಮೇಜಲಗ್ಗ ಉದಯದರಿ ಳಿಗೆಗೆ ಬಂಯಲೂ ಬೇಲಾಸಿರು ಚಾವಡಿಗೆ ಸಲುವ ಎಲಕಜ್ಜ ನಾಡ ಸಿವನಸಮುದ್ರ ಸೀಮೆ ವೊಗಡ . . . ಸರ್ವಮಾನ್ಯದ ಅಗ್ರಹಾರದಲೂ (ಎಳ.-IX, ಕಂಬಾಮ. ೩೦-೩ ; ೧೬೩). **ಛಾವಡಿ** : ೩. ಮತಮತಾಂತರತ್ತು ನಮ್ಮ ಛಾವಡಿಯವರಿಗೂ ಅವನಸ್ಸ ಕರಿಮುಕೊಂಡು ಹೋದೆ (ತುಬಿಮಾ. ೮೪).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾವಡೀ]

ಚಾವಡಿಕಾರ (ನಾ). ಪಂಚಾಯತಿಯ ಸದಸ್ಯ ; ಪಂಚ (ಉಕ) : ಶಿವಾಚಾರದ ನಂಜಪ್ಪಯೆಂಬ ಚಾವಡಿಕಾರ ಬಂದು (ರಾಷೇಂದ್ರ. ೧೯೦).

[ಚಾವಡಿ + – ಕಾರ್ $_1$ (< – ಕಾರ)]

ಚಾವಡಿದನೆ (ನಾ). ಚಾವಡಿಯ ಮನೆ; ಸಭಾಮಂಟಿದಿರೆ: ಓಲಗಶಾಲೆ: ದಿನವನಂದಯಾಚಲದ ಚಾವಡಿದನೆಗೆ ಬರೆ ಬಲವರಡು ಗಳಗಡಗಸದಿ ಬಂದೂಡ್ಡಿದವ ಕಳಸೊಳು ಖಿತಿಯ ಪಡಸಿನಲಿ (ಕುಚಾ,ರೀ. ೬-೮)

[ಚಾವಡಿ + ದನೆ]

ಚಾವಡಿವಳಿತ (ನಾ). ಆಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರ : ಸೀಮೆಯ ಆಡಳಿತ : ಈ ನಮ್ಮ ಅವಸ್ಥೆಯ ಗಟ್ಟಿನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಗಣ್ಯಥಜರ ಪ್ರಣಿಧಿಗಳು ವೈಸೂರ್ ದುಕಾಶ್ಚಾಮಿಯವರ ಚಾವಡಿವಳಿತದಲ್ಲಲ್ಲದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವು ನಮ್ಮನ್ನು ಕದಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಟ್ಟಿಆ. ೬೩-೦೯).

[ಚಾವಡಿ + ವಳಿತ (ಒವಳಿತ).]

ಚಾವಡೆ 'ಚಾವಡಿ' ನೋ.

ಚಾವನೆ 'ಛಾವನೆ' ನೋ.

ಚಾವಣಿಗೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ): ಆಶ್ರಯಕೊಡು (?) : ತಲೆಗಾಯದುತ್ತ ಮರನೂ ಚಾವಣಿಗೆಗೊಳುತಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗಾರೆ. ಕನಕವಣಿ ಳೆವಲುತ್ಯ್ಕಾಪ್ಪದಂ (ಪಠಚ. ೧೦-೦೩). [ಚಾವಣಿಗೆ ? + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್ $_1$)]

ಚಾವಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಚಾವಚ್ಚಿಯ ಮಗಂ ಪೋಚನಕ್ಷಲ (ಪ್ರಇಂ. ೧೯೮೨, ೨-೬ ; ೧೭೨ ?) [<ಚಾವ + ಅಚ್ಚಿ $_1$]

ಚಾವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕನ್ನಲ್ಲರಸಿಯ ತವ್ಮ ಚಾವಯ್ಯಮಂ ದಮ್ಮಿಡಯ್ಯನುಂ ಸಾಗವರ್ತನಿಂ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ದೇವರಂ ಬಂದಿಸಿದರ್ (ಎಳ. II, ೪೭೭-೧ ; ಸು. ೧೦೮೨). [<ಚಾವ + ಅಯ್ಯ $_3$]

ಚಾವಲ, ಚಾವಳ, ಚಾವಳ್ಳ (ನಾ). ಚಾಪಲ್ಯ ; ಚಪಲತನ; ದುಡುಕುವ ಸ್ವಭಾವ. 'ಚಾವಲಿಸು' ವರಾ. **ಚಾವಳ** : ವಶ್ಯಕ್ಕೆ ವತ್ಯಂ – ಕಟಲಾ – ಕವಿಲೆ . . . ಚಾವಳ – ಕಾವಳ (ಕವಿದ. ೨೫೮ ಪ್ರಹೊಚ). **ಚಾವಳ್ಳ** : "ಚಾವಳಮೆನಲ್ಕೆ ಚಾವಲಮದು ತಾಂ " (ಕವಿಕೌ. ೨೦೦).

[<ಸಂ. ಚಾವಲ]

ಚಾವಲಿಸು, ಚಾವಳಿಸು, ಚಾವಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪಲಕೆಯನ್ಮಂಟುಮಾಡು ; ದುಡುಕಿಂವಂತೆ ಮಾಡು : ಕುಲಮದಪ್ಪೆಂದು . . . ರಾಜ್ಯಮದವೊಂದಿನಿತುಂ ಮದಮೆಯ್ದ ಕವಿಡಿ ಚಾ[ಪಾಣಂ. ಚಾ]ವಲಿಸಿ ಮಹೋದ್ಧತರ್ತಕ್ಕರಲಾರದೆ ವೇಲ್ಪ ಬಿಸನಾಪ್ಪೆಯೆಂದು . . . ಕರ್ಣರ್ಜಿವರ್ ಸಹಸ್ರನಂದನರ್ (ಅಚಿಪ. ೦೦-೦೦). **ಚಾವಳಿಸು** : ೨. ಅಲ್ಲಗಳೆ ; ಜರೆದಂ ಮೊತನಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಸು : ಇಂಯಂ ಕಾಲ್ಗಿದ . . . ಧೂಪಿಪ್ಪಜಂ ರುಳಿಯಂ ಮೇಲೆ ಕರಂಗಿ ಪೊಯ್ದು ವಿಳೆಯೆನ್ಮಾನುಮಂ ಕೀಲ್ ಚಾ[ಪಾಣಂ. ಚಾ]ವಳಿಯಂತಾದುದು ಜೀರ್ಣವರ್ಣವರುಷ ಪ್ರಧ್ವಾನದಿಂ ಮಾರುತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೦೦೨). ೩. ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ತೊಂಡುಗೆದೆ : ಕಾಮುವ ಡಾಮರದಮಲ್ಲಿ ಕೋಕಿಲೋತ್ಕರವದುಲ್ಲಿ ಚಾವಲಿವ ರಾಜಶುಕವ್ರಜದುಲ್ಲಿ . . . ನಾರದಿರಾ ಮರನಂ ವನಂತದೊಳ್ (ಕಾಪ್ರಾಪ್ರ. ೩೩೭) ; ಆರಗಿಳಿಮಿಂಡು ಬಂಡಳ ನಾರಿಕೆ ಚಾವಳಿವನ್ಮದಾಳಿ ಗಾವರಿಸುವ ಸೋಗಿಗದ (ಭುಪ್ರಪ್ರ. ೦೪-೨೩). ಜಾವಳಿಸು : ೨. ಉದ್ಧ ನವರ ಮುದ್ಧ ನವರಂಗಳ ಗಿವರಿಕ್ಕೆ ಜಾ[ಪಾಣಂ. ಜಾ. ಬಾ]ವಳಿಸಿ ಚಡಾಳ ದೊಳ್ಕೊರೆವುವ (ಅಚಿಪು. ೧-೭೬). [ಚಾವಲ + – ಇಸು $_3$]

ಚಾವಳೆ 'ಚಾವಲ' ನೋ.

ಚಾವಳಿಸು 'ಚಾವಲಿಸು' ನೋ.

ಚಾವಿ (ನಾ). ಬೀಗದ ಕೈ: ಕೀಲಿ ಕೈ : ಒಳಗಣ ಹೊರಗಣ ಬಭ್ಯುಳಗಳಗೆ ಎಷ್ಟೆ ಚಾವಿ – ಬೀಗದ ಕಯ್ಯುಳು ? (ಮಂತ್ರಕ. ೫೩-೨೩) ; ಚಾವೀನ ತಗೆಂಬಾಂತ ಹೇಗಿದ್ರು (ದಕಥ. ೯೩).

[←ಹಿಂ. ಚಾವೀ ; ಮರಾ. ಚಾವೀ.]

ಚಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನೆಗಲ್ತ ಮಾಬಳಯ್ಯಂಗನೆಕ ಗುಣರತ್ನರಾಶಿ ಮನುಮುನಿಚರಿತಂ ವಿನಯವಿಭೂಷಣನ್ನೊಲ್ಪಿಂಗನಿಯಂ ಮೊದಲಿನಿಸಿ ಪುಟ್ಟಿದೊಂ ಚಾವುಂಡಂ (ಎಳ. III, ತಿರುಮ. ೬೯-೦೩ ; ಸು. ೮೮೦). [<ಚಾಮುಂಡ]

ಚಾವುಂಡಿ, ಚವಡಿ, ಚವುಡಿ, ಚೌಡಿ (ನಾ). = ಚಾಮುಂಡಿ : ಮಾಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ – ಅಮರೀ – ಅವುಂ . . . ಚಾವುಂಡಿ – ಚಾವುಂಡಿ (ಕುಪ್ರ. ೩೩೩ ಪ್ರಹೊಚ). **ಚವಡಿ** : ಬಲವ್ಯದಂನಾಯಕರ ಪ್ರಧಾನ ಕಳವತಿಹ ಚವಡಿಯಕ್ಕನವರು (ಎಳ. X, ಕೃತಾಲಂ. ೩೨-೯ ; ೧೪೬). **ಚವುಡಿ** : ಅವನು ಚವುಡಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಪ). **ಚೌಡಿ** : ಬೆಟ್ಟದ ಚೌಡಿಗೆ ಗಡಿಯ ಭೈರವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆವು ನರಬಲಿಯನುತ (ಕಂಚಿ. ೪-೭೦).

[<ಚಾಮುಂಡಿ]

ಚಾವುಡಿ 'ಚಾವಡಿ' ನೋ.

ಚಾಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿ ; ಶಕುನದ ಪಕ್ಷಿ ; " ಚಾಷ, ಕೀಕಿದಿವಿ – ೨ ಹಂಗವಹಕ್ಕೀ ಹೆಸರು. ಶಕುನ ದಹಕ್ಕಿ. ಅಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾಲಪಕ್ಷಿ " (ಪಶ್ಞಾ.೩ಪ. ೦೩೮) ; ತರದಿಂ ಚಾಷ[ಪಾಣಂ. ಪ]ಮಯುಜರ ತಾರ. ತಿಳಿಗೋಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ ನೀರೋಪಮಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಳಿಂ ಶಶಿ ಧಾಮಗಳ್ಗೆ (ಕೂಆಕಾಪ್ರ. ೪-೨೪) ; ಚಾಷ ಧಾಸ ಹಂಸ ಬಕ . . . ಸಮಜಾರ್ನವಿ ಪಕ್ಷಿ ಸಮೂಹಗಳಂ (ರಾಘವಾಂ. ೩೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಚಾಷಗತಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದಚಲನೆ ; "ಬಲಗಾಲನ್ನು ಒಂದು ಗೇಣಂ ವಂಂದಿರಿಸಿ ಪುನಃ ಆದೇ ಕಾಲನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆ ಎಡಡುಂ ಗೇಣಂ ಹಿಂದಕ್ಕಿರಿಸಿ ನೆಗೆದು ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಚಲಿಸುವುದು" (ಶಾಸ್ಕರ. ೭೦೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಮಿಸುಗುವ ಸಮಪಾದಂ ರಂಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಸ್ಥಿತಾವರ್ತ ಶಕಟಾಸ್ಯಂಗಳ್ ಪಸರಿಪ ವಿಚ್ಛೆವಿಯರ್ಧಧ್ವಿ ಸಮಂತಾ ಚಾಷಗತಿಯುಮಂಬುಜಗಳಧೀ (ಅಶಾಸ್ಕರ. ೬-೨). [ಚಾಷ + ಗತಿ]

ಚಾಷರಾಳ್ (ನಾ). ಒಂದುಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಶ್ರೀ ಚಾಸರಾಳ್ ಪೊನ್ಮಾಕವಳಿಗೆ ಕಾಳಮ್ಮನ್ ಮಾನ್ಯಳ ಬೀರಿಯದುಳ್ಳಿ ಬಲವೆಮ್ಮರಸರ ಕಾಳಿಗದುಳ್ಳಿ ಎಳ್ದುದು ಸತ್ಯನ್ (ಅಳೆ. XVI, ತುಮಕಳೆ. ೨೦೦-೦ ; ೭೫೦).

[?]

ಚಾಹಡ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಾಹಿಯ (ನಾ). ಛತ್ರಿ ಹಿಡಿಯುವವನು (?) : ಸುಡಿದು ಕರ್ಣನ ತಲೆ ಧರಿಪ್ರಿಗೆ ಕೆಡೆಯೆ . . . ಹಡಪಿಗರು ಚಾಮರದ ಚಾಹಿಯರೊಡನೆ ನೆಲ ಕರುಳಿದರು (ಕುಪ್ರಾಕ. ೦-೬). [<ಪ್ರಾ. ಛಾಹಿ, ಛಾಹಿಯಾ = ನೆರಳು]

ಚಾಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಶುಂಠೀಹುಲ್ಲು; "ಭೂಶ್ವೆಣಾ" (ಪಂಡಿಕ.). [?]

ಚಾಳ, ಚಾಳು$_1$ (ನಾ).(ಉಕ) ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಮನೆಗಳ ಸಾಲು: ಹಲವು ಮನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವಠಾರ: ಗಿರಣಿಯ ಕೂಲಿಕಾರರು ವಾಸಿಸುವ 'ಚಾಳ' ದಂಥ ಒಣ (ವೀಚಹಾ. ೪೫೯); ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಚಾಳಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವವರು . . . ಗಿರಣಿಯ ಮಾಲಕರು ನಿಮ್ಮ ಕಣ್ಣಾ ಕೆಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರದಿರುವದು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿದೆ (ಮುಷ್ಕಾ. ೩೨೧). **ಚಾಳು**$_2$: ಆ ಚಾಳುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಪಾರಿವಾಳಗಳನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯು ನೆನಪಾಯಿತು ಶಾಮಣ್ಣನಿಗೆ (ಮುಷ್ಕಾ. ೯೬); ನಮ್ಮ ಚಾಳಿನ ಬಾಡಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಮಹಾಲಾಯಿತು (ಕರಿಂ. ೬): ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಚಾಳಲ್ಲಿರುವವರ ಬವಣೆ ಹೇಳತೀರದು (ಸಾವಿಜೀ. ೧). [←ಮರಾ. ಚಾಳ್./ಸಂ. ಶಾಲಾ]

ಚಾಳಂಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಳಕ್ಕ 'ಚಾಲಕ' ನೋ.

ಚಾಳಕ್ಕ$_2$, ಚಾಳ್ಕ (ಗು) . ಗಿ. ತುಂಟತನದ; ಧೂರ್ತತೆಯುಳ್ಳ; ಕುಟಿಲವಾದ :(ಕ).(ನಾ). ವಿ. ತಂಟ್ರಿ; ಉಪಾಯಗಾರ; ಧೂರ್ತ; "ಹಂಚಿಕೆಯುಳ್ಳವ, ಕಿಡಿಗೇಡಿ" (ಜಾಕರೆ. ೫೬): ಸರಡುವಕ್ಕರ ಲಾಳು ಗೊಬ್ಬಗಡ ನಮ್ಮೂರ ನರದರೆಯುಜಾಳಕನೆನಿತ ಕೋಟಲಿಸಿದ ಸೌಂದರಕುವರನಾ ವಿವ್ಹನ (ಕ್ಷಾಂದಿ. ೩-೯); ಜಾಳಕನ ನಗೆನುಡಿಯು ಮಾಳಿಗೆಯು ಮು ಱಿ ದಂತೆ ಬಾಳು ಉಳ್ಳವರ ಬೆಲು ನುಡಿಯು ಬೆಲ್ಲನೆಯು ಏಳಿಗಾದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೪೯). **ಚಾಳ್ಕ**$_2$: 'ಚಾಳ್ಕತನ' ಪರೂ. [←ಹಿಂ. ಚಾಲಕ್]

ಚಾಳಕತೆ (ನಾ). = ಚಾಲನಿ : ಆ ದಬ್ಬು ತಳದ ತಗಡಿನೊಳಗೆ ಎಷ್ಟು ಚಾಳಕೆ ಆಗಬಹುದಂತ ಅನ್ನಿಸಿದ ನಿನಗೆ ? (ಪ್ರಶಾಕ. ೪೨). [<ಸಂ. ಚಾಲನೀ]

ಚಾಳಕಿ 'ಚಾಲನಿ' ನೋ.

ಚಾಳಕಿಮಿಶ 'ಚಾಳಿಸು' ನೋ.

ಚಾಳಕಿಮಿಸು 'ಚಾಳಿಸು' ನೋ.

ಚಾಳಾಂಕಿ, ಚಾಣಕಿ, ಚಾಣಕ್ಕಿ, ಚಾಣಾಂಕಿ, ಚಾಳಂಕಿ, ಜಾಣಾಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಮೈನಾಹಕ್ಕಿ : ಸಾರಿಕೆ : ಜಯವಿಲ್ಲದ ಮುಂದೆ ಪೂಸರನನು ಪೊಗಳ್ವರು ಖೂರೆಂದು ಸಂತೋಷದಿ ಚಾಳಾಂಕಿ (ಜಾಣಾಂ. ಚಾಣಾಂಕಿ, ಜಾಣಾಂಕಿ, ಜಾಣ್ಣಕ್ಕಿ)ಯಾಲಿದವು (ಸೂಬಸೊ. ೩-೦೬); ಹಂಸಗಳಿಗಲಸಗಮನಂಗಳಂ ತೋಱುತಂ ಜಾಣಾಂಕಿಗಳಿಗೆ ನೀತಿಯನು ಸಿರುತೆ . . . ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳಿಸಿದರಂ (ಆಂಪು. ೦೦-೧೦). **ಚಾಣಕಿ** : ಕಳಕಂಸ ನಲಿಯಲೊಪ್ಪದ ಸೋಗೆ ಕಾಣದುಂ . . . ಗಿಳಿವಿಂಡುಗಳ ಮಾತು ಸೊಗಸೆ ಚಾಣಕಿಯೇದೆ (ಅಪಿಪು. ೦೪-೭೩). **ಚಾಣಕ್ಕಿ** : ಕುಕಸಾರಿಕಾಧಾತ್ರಿಂ = ಗಿಳಿಯುಂ, ಚಾಣಕ್ಕಿಯುಮೆಂಬವಱಿಂ (ನೀತಿವಾ. ೯-೭೭); ಖಿಂಡುಂ ಬನ ದೊಳು ಹೊಂಬುಳ್ಳ ಚಾಣಕ್ಕಿಗಳಿರಾ ರಂಬಿ ಗಿರಿಜಮ್ಮನರಸಗ ಸೋ ಇಂದು ಧರಗ ತುಂಬದಾರೂಢಿ ಬೆಳಿಗರೆ (ಧಪಚರಿ. ೦೮). **ಚಾಣಾಂಕಿ** : ಮಿನಸ್ಯಿಲಿಗ ಮರಕುಟಕ ಚಾಣಾಂಕಿ (ಶಾಶ್ವಂಗೆ. ೦೦-೩). **ಚಾಳಂಕಿ** : ಕೋಕಿಳೆಗಂಗಳ ರವದ ಕಡಲೆ ಚಾಳಂಕಿ ಪಾಕರ ಕಳಕಳದಿಂದೆ ಪೂಜಮಟ್ಟನು (ಜೀಪು. ೩೫-೭) ; ಪಾರಿವಾಳದ ವಕ್ಕಿ ಮಂಜಿಹುಲ್ಲು ಚಾಳಂಕಿಗಳಾ ಸರಸಗೊಟ್ಟಿಗೆ ಸಲಿ ಹೆದುವಜರದರೂಢಿಸಿ (ಚಪ್ರಿಂ. ೭-೫೦). **ಚಾಣಕ್ಕಿ** : ಅರಗಿಳಿ ವಲಿಸಲರ್ಥ್ಯಸುವ ಜಾಣಾಂಕಿ . . . ಸರ್ವಿದ ನವಿಲು (ಶ್ರಿಚಾಪು. ೦-೨೪).

[?]

ಚಾಳಿ$_1$ 'ಚಾಟಿ' ನೋ.

ಚಾಳಿ$_2$ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಳಿತನ (ನಾ). ದುರಭ್ಯಾಸ ; ಕೆಟ್ಟನಡತೆ : ಕಡಿವೆ ಹುಡಿರು, ಹದಿನಾರರು ಸಾವರ ಮುಂದೆ ಬಿಡು ನಿನ್ನ ಚಾಳಿತನವೆಂದ (ಕರ್ಣಾಳ. ೨೮೬).

[ಚಾಳಿ (<ಚಾಲು) + – ತನ]

ಚಾಳಿಸು$_1$, ಚಾಳಿಯಿಸು, ಚಾಳ್ಕೆಸು, ಚಾಳ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ) . ೧. ಜರಡಿ ಹಿಡಿ; ಶೋಧಿಸು: ಹಳೆಯ ಗಂಟು ಗದಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಾಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹುಡುಕಾಡಿಕೊಂಡನೂ (ಪಳಗು. ೨೩); ದಬ್ಬುಯೊಳಗಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಪರಾಕಕ್ಕೆ ಚಾಳಿಸುವನು (ಕಕ್ಷ್ಯ. ೨೩೧). ೨. ಸೋಲಿಸು: ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು; ಓಡಿಸು: "ಚಾ [ಪಾಣಾ. ಚಾ] ಳಿಸತೆಂದು ಸೋಲಿವುದು" (ಕಲ್ಯಾ. ೭೩); ವಿಜಯದ ಗುಡಿವಿಡಿ ಅರಿ ನೃಪರಂ ಛೀಡಿಸಿ ಪಾಂ ಚಾ ಳ ರಂ ಚಾ[ಪಾಣಾ. ಚಾರಿ. ಬಾರಿ]ಸಿ ಗಾಂಧರ್ವರಂ ವಿರಥರ್ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೯ ಪ); ವಲ್ಲಭ್ಯಮುಖ ಪೊಣರ್ದು ಗೋವಾಲರಂ ಚಾ [ಪಾಣಾ. ಚಾ]ಳಿಸುತ್ತುಂ (ಜಗದ. ೪-೩೮). ೩. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಹಿರಿಯರಂ ಕೊಱ್ಱಿಸಿಯು ತ್ಯೋರೆರೊರ್ವರಂ ಚಾಳಿಸುವ ವದದೊಳ್ (ಅಗಪ. ೬-೬೪); ಬ್ಯೊಕ್ಕೆಯದಾನಗೆಗೆ ಪೊಕ್ಕ ಮಲ್ಲನಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ ವಜ್ರದ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಛಡಿಕೆಯೊಳ್ ಬಗಿದು ಚಾಳಿಸಿ ನೂಂಕಿದವ (ಗಿಶ. ೨-೦೦೩). ೪. ಪೀಡಿಸು : ಕಾಡು : ಎಂದು ತನ್ನಟಿಪನದರೆ ಚಾಳಿಸಿ ನುಡಿದು ಪೋಗುತ್ತುಂ (ಅಪಂಪು. ೦೦-೧೩ ಪ); ತೆಗೆದಿತ್ತೆ ಬಾರದಿರೆ ಸಿದ್ದನಂ ಚಾಳಿಸ್ಪುಗೆದು (ಪಾಪಪು. ೦೦-೭೪); ಅಱವುಗೆದಿಂ ನಾಡಿ ನಿಮ್ಮವರಂ ಚಾಳಿಸಿದವು (ಪಾಪಪ್ರ. ೦೨೨-೪). ೫. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಾಲಾಪನೆವೊಡುಂ–ಹಾಡು : ಸುಖನಿದ್ರಾತಸ್ಯ ದೊಳ್ ಪರಿಪಜ್ಜನಂಗಳಂ ಮುಟ್ಟುಗಿಸಿದಡ್ಡು ಚಾಳಿಸಿದ ರಾಗವೆ ನಟ್ಟಿನ ಮಂಜುಳೂಪಿಯಂ (ಆಪಂಪು.೪-೬೮). ಚಿತಳಿಯಿಸು : ವಿ. ಚಾಳಿಯಿಸಿ ಕೊಂಡುಳಿದವಿನ್ನಾ ಬಳಿ ಸಾ ಕೆ ಮಗಿರಂ ಭೂಪರು ಚಾಳಿಸಿದಂಡ ಬಲಿಯರು ನಗುತಿರೆ ನಾಚಿ ತವರದರೆ (ಜಾಪಂಚ. ೦೫-೨೬). **ಚಾಳ್ಕಿಸು**$_2$: ಓ. ತಾತ್ಸಾರಮಾಡು ; ಬೇಸರವಡು : ಪೇಳಲ್ಪಧಾರ ಜಿಜ್ಞೆಗಸುದ್ಧ ರತ್ನದ ಮೇಳದಿದೆಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸಿತೋ ಚಾಳ್ಕಿಸದ ಕೆತ್ತಿದನಾರೊ ಕೆಲಸಿಯಂದಾಳೋಚಿಪದಳು (ಪಪಚರಿ. ೨೭-೫೯). [<ಚಾಲಿಸು]

ಚಾಳಿಸು$_2$ 'ಚಾಲಿಸು' ನೋ.

ಚಾಳಿಸು$_3$ 'ಚಾಳೀಸು' ನೋ.

ಚಾಳೀಸ 'ಚಾಳೀಸು' ನೋ.

ಚಾಳೀಸಪತ್ರೆ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ಚಾಳೀಸು, ಚಾಳಿಸ್ಯ, ಚಾಳೀಸ, ಚಾಳೀಸ (ನಾ). ೧. ನಲವತ್ತು. ೨. ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತರ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ದೃಷ್ಟಿಮಾಂದ್ಯ ; ದೂರದ ವಸ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸ್ಪುಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಕಣ್ಣಿನ ಕೆಂದಂ : ಪಯೇಸನುಗೂಡವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಚಾಳೀಸು (ಲಿಪ್ಪ ೪೭೫೫) ಬಂದಮೇಲೆ . . . ಓದುವುದನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಕಿಲ್ಲಾ. ೦೫೨). ೩. ಕನ್ನಡಕ; ಉಪನೇತ್ರ; ಸುಲೋಚನೆ: ಚಾಳೀಸು ಹಾಕಿ ಚಿರೂಟು ನೀದುವ ಅಕಬರಬಾದಶಹನೂ . . . ಔರಂಗಜೇಬನೂ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೊಂದು ಹೊಸ ಮುಖವನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟರು (ಗಾಳಿ. ೭೦); ನರಿಯಾಗಿ ಕಾಣೋದಿಲ್ಲಾ ಅಂತಾನೆ 'ಚಾಳೀಸು' ಹಾಕ್ಸಿನಿ (ಹಂಬಾಬು. ೪೫); ಜೋಡಿಯವರು ಪೂಜಃ ಚಾಳೀಸನ್ನು ಮುಂಗಗೆರೆಯಿದರು (ಬಲಿವಾ. ೫೫), **ಚಾಳಿಸ್ಯ**$_2$: (ಳ). ಚಾಳೀಸೆ : ವಿ. ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಚಾಳೀಸ ಹುಟ್ಟ (ತಿಕರಾ. ೪-೭೬); ಏನೇ ಸಹಜವಾಗಿ ವಯೋಧರ್ಮದಿಂದುಜಾಗಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿ ಮಾಂದ್ಯ ವೆಂದೋ ಇಲ್ಲವೇ ಚಾಳೀಸವೆಂದೋ ಕಡೆಗಣಿಸುವುದುಂಟು (ವಿಮ್ಮಡ್ರ. ೫೩). ೩. ಚಾಳೀಸ–ತಂಡಿಯ ಬದಲು ತಂತುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡಿದ್ದ ಚಾಳೀಸವನ್ನು ಮೂಗಿನ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ದಾರವನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ತುಪಾಸಂ. ೭೮). **ಚಾಳೀಸ** : ವಿ. ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು: ಸುರಿಯಲು ಕಣ್ಣು ಚಾಳೀಸವಾಗಿ ವಿಕಾರವಾಗಿದಲು (ಅಕ್ಷಚಿ.೬೮-೦೦).

[←ಮರಾ. ಚಾಳೀಸ, ಚಾಳಿಸ; ಹಂ. ಚಾಲೀಸ್ /ಪ್ರಾ. ಚತ್ತಾಲೀಸ್./ಸಂ. ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್]

ಚಾಳು$_1$ 'ಚಾಳ' ನೋ.

ಚಾಳು$_2$ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಳುಕ್ಕ 'ಚಾಲುಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಾಳುವ 'ಸಾಳುವ' ನೋ.

ಚಾಳೆಯ 'ಚೆಳಯ$_3$' ನೋ.

ಚಾಳೇಸ 'ಚಾಳೀಸು' ನೋ.

ಚಾಳ್ಕೆಸು 'ಚಾಲಿಸು' ನೋ.

ಚಾಳ್ಕೆಸು$_1$ 'ಚಾಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಚಾಳ್ಕೋಕ್ಕ 'ಚಳುಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಾಳ್ಕ 'ಚಾಳಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಾಳ್ಕತನ (ನಾ). ಧೂರ್ತತನ ; ಉಪಾಯಗಾರಿಕೆ : ಆರನೆಯ ಸೂಳೆ ನೆಳ್ ಚಾಳ್ಕತನದಿಂ ಕಂಗಾನೆಂ ಚೀನಹಮ್ಮಿರದಂ ಕೊಂದು (ಪಡಕು. ೩೭-೧೮) : ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟರಾವು ಪೋವೆವೆಂದಪಳೆ ಬಾದಬರ್ ಚಾಳ್ಕತನ ದೀನತೆಯೊಳಭಿನಮಿಸರ್ (ಪಡಕು. ೪೦-೩೦).

[ಚಾಳ್ಕ (< ಚಾಳಕ್ಕ) + – ತನ]

ಚಾಲ್, **ಚಾಳ್**$_1$ (ನೆ). ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಾಹು : " ಚಾಲ್[ಪ್ರಾಕಾಂ. ಚಾಳ್]ಲರ್ಬಟ್ಟಿವಾವನೆ ರಾಹುಂ " (ಕಬ್ಬಮಂ. ೦೮) : "ಚಾಟ್ನರ್ ಚಾವ[ಪ್ರಾಕಾಂ. ಚಾಪ]ನಿವ್ವುರು " (ಸಂಚಿಪ್ರ. ೩). **ಚಾಳ್**$_1$: ಆಕಟವನ ನೊಸಲಲ್ಲಿ ತಿಂಗಳಂ ಬರೆವೋಗಿ ಚಾಳಯಂ ಗೀಚಡೆಯೊ (ಹಬ್ಬಲ. ೩೩-೦೪೨).

[ದೇ.ಕ ಪುಲ. ಚಾಟ=ಕೆಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ; ಕೆಟ್ಟಕತನ]

–ಚಿ (ಪ್ರ). ಒಂದು ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಕುಡಿಚಿ' ವರಾ.

ಚಿಂಕಿಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಕೀಲು (?) : ವಜ್ರದ ಫಾಲಿಗೆ ವಜ್ರದ ಚಿಂಕಿಲು ವಜ್ರದ ನೊಗ ಹೊಮ್ಮಿಗಳು ವಜ್ರದಾಯುಧನ ವಾಜಿನದಂತೆ ವಾಜಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲ ಸಾಲದಿದುರದ (ಪಡಪಾಂ. ೩-೦೬೯). [?]

ಚಿಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಧರಣ : ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಪಂಚಸರ ಗೌಸರ ಮುಕ್ತಾಹಾರ ಹೊಂಬಣಿ ಚಿಂತಾಕು ತೋರಮೊಗಿಚಿ ಹೊನ್ನ ಕುಸುಮ ಚಿಂಕು ಕರ್ಣಪೂರ ಕೆಂಪರಲಿ ಕಂಠಿಕೆಗಳ (ಶಾಂಚಿಪು. ೩-೭೦).

[?]

ಚಿಂಗಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಿಂಗಯ್ಯನ ಚಾವಟ್ಟೆಯ ಮಗಂ ಪೋಚಗೌಳ್ಳ (ಪ್ರಇಂ. ೧೫೪, ೨-೬ ; ೪೭೨ ?). [ಚಿಂಗ್ಕ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಂಚಿ$_1$ (ಕಾ). ಮೈವೆಂಲೆ ಚಂಕ್ಯೆಗಳೆರಿವ ಎತ್ತು : ಕಲವ ಕೇಳಿಗೆ ನಿಱೆವ ಹಂಡ ಹಾರುವ ಚಿಂಚಿ ಮಲೆವ ವುಲ್ಕೋರಿ . . . ಕೆಬ್ಬಸಿಗಳೊಳೆ ಗಾದ ಪಲವು ಪರಿಯತ್ತು ತೊಂಬತ್ತಾಱು ಲಕ್ಷ ಮೇಳ್ಕೆಸಿ ಪಿಡಿದುವು ಗೆಲ್ಲಿಕೆ (ಸಿಂಗಿಶಾ. ೩೫-೭) : ಚಿಂಚವೆರಡೆತ್ತಾಗಿ ಸಂಚಿನ ಸೊಸಯಾಗಿ ವಿಂಜಾಗಿ ಬುರವಾ ಮಗನಾದರಾ ಮನೆಗೆ ಲಂಚ ತವ್ವುವುದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೫೪). [?]

ಚಿಂಚಿ$_2$ (ನಾ). ಹುಣಸೆಮರ : ಬದರಿಯ ಫಲಮಂ ವೇಣ್ ಚಿಂಚದ ಚಿಗುರಿಂ ಕೂಡಿ ಪುದರ ಸಜ್ಜಗೆಯಂ ಮಾಡಿದ ಸೇವಗೆಯಂ (ಕೋಕೇಶಪ. ೯-೧೩) : ಕನಕಮಂಡುಕ ಮತ್ತ್ಯ ಕವಂಪ ಕಲ್ಪಿಂದು ಚಿಂದನ ಚಿಂಚ ವಧರ ಶೃಂಗ ಕದವ ಪುರುಷ ಶೇಷವೃಕ್ಷಂಗಳು (ಪಡಚಂಪ. ೩೦-೧೩).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಚಿನ್ನ ; ತೆಲು. ಚಿಂತ ; ಕೊಡಗು. ಸಿಂತಾ : ನಾಯ್ಕ. ಶಿತ್ತ ; ಗೊಂಡಿ. ಸಿತ್ತಾ./ಸಂ. ಚಿಂಚಾ]

ಚಿಂಚಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ : " ಲವಣಿಂಶಂಶಃ–ಕಂಗುಂಗಿ, ಚಿಂಚಿಕ " (ಓಷಧಿ. ೦೮೨). [?]

ಚಿಂಚಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟಿ : "ಕಿಂಕಿರಾತಃ –ಹೊಂಗೆಗೋರಟೆ, ಚಿಂಚಿಗ " (ಓಷಧಿ. ೨೩). [?]

ಚಿಂಚಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳಿನ ಆಭರಣ : ಹುಣಿನೆ ಎಲೆ ಆಕಾರದ ಪದಕಗಳುಳ್ಳ ಸರ : ನೇತ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರಿ ಮಿತ್ರಿ ಗಂಗಮ್ಮ ಉಟ್ಟು ಸಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆ ಚಿಂಚಪಟ್ಟಿ ಮುಂಗಟೆಯಿಟ್ಟು ಕರ್ತುವಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದಳು (ಸಿದ್ಧಕ. ೦೯-೨೮). [← ಮರಾ. ಚಿಂಚಪೇಟೆ, ಚಿಂಚಪೇಟಿ]

ಚಿಂಚಿಲ (ನಾ). ಒಂದಂಳೂರಿನ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಗದಗ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಂಚಿಲಿ : ಚಿಗ್ಗಾಲದಯ್ಯನ್ತುಱುವರುಂ ಮಹಾಜನದ ಕಾಲಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟು (ಶಾಇಶ. XI-I, ೦೫–೨ ; ೪೧) : ಚಿಂಚಿಲಿಗ್ರಾಮಸ್ಥ (ಇಇ. IV, ೨೦೬-೨೪ ; ೧೪೭) : ಅದಱಿಂ ಮೂಡಣ ಚಿಂಚಿಲ ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯ ಕೆಯಿಂ ಮೂಡಲು ಮತ್ತರು ೧ (ಶಾಇಶ. XX, ೩೫೦-೭೯ ; ೧೭೫). [?].

ಚಿಂಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : " ಚಿರುಂಡಿ ಚಿಂಚು " (ಅಶಾನಿ. ೦೦-೨೬). [?]

ಚಿಂಚೆ (ನಾ). ಮೈವೆಂಲೆ ಚುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ಹಸು : ಭೃಂಗಿ ಚಿಂಚೆ ಟಿಂಗೆ ಹಂಡೆ ಕೃಂಗಿ ಕೃಷ್ಣೆ ರಂಗು ಮುತ್ತ ತಿಂಗಳೆ ಹೇಮಾಂಗಿಯೆಂದು ರಂಗ ಕರೆದನು (ಹ್ಯಸಂಧಾ. ೩೦-೬). [ಚಿಂಚ್ + – ಎ$_3$]

ಚಿಂಚೆಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಚಿಂಚೆಗದ ಸೊಪ್ಪನು ಎಳ್ಳಕ್ಕೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಳವದನಾಗಿ ಹುರಿದು ವಗಡಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ (ಸಪಪ್ರ. ೦೯೪). [?]

ಚಿಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಿಂಡೇ. ಹೊಂಡೇವರ (ಪ್ರಸಿಗಿ. ೩೦-೨೩೮). [?]

ಚಿಂತಕ (ನಾ). ಯೋಚಿಸುವವನು ; ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿಂವನು : " ಧ್ಯಾತಾ, ಧ್ಯಾಯಿತಾ, ಧ್ಯಾಯಕಃ—ಈ ೩ ಚಿಂತಕಂ " (ಅಕೋಶ. ೭೩). 'ಹಿತೆಚಿಂತಕ' ವರಾ. [ಸಂ.]

ಚಿಂತಕಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದಂಳೂರಿನ ಹೆಸರು: ಚಿರಂಪಿಯು ಚಿನ್ನಕಂಚ್ಚಿಯು ಚಿಱಿಯಯ್ಯನುಮಲ್ಲದೆ ವಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಮಿಟ್ಟು ನಡೆದ ಕೆಲ್ಲಿಗೊಂಡಂಗೆ ಯೊಡ್ಡಿನ ಕೆಲಗೆ (ಶಾಇಶ. IX-I, ೫೬-೦೦ ; ೪೦).

[ಚಿಂತ್$_3$ + ಕುಂಚ್$_3$]

ಚಿಂತನೆ (ನಾ). ೧. ಯೋಚನೆ : ಆಲೋಚನೆ : ಗುರುತತ್ವಚಿಂತನವದು ಗುರುಧ್ಯಾನ (ಜಸಪ. ೩೯-೩೯) ; ವಿಷಯಗಳ ಚಿಂತನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಾಶಾ. ೦೩೨). ೨. ಧ್ಯಾನ : ಭವದಂಘ್ರಿ ಚಿಂತನಮೆ ಕೇಳ್ ಕೈವಲ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಸಂಪೋತ್ಪವವಂ ಸಾರ್ದುವ ದೊಕೆ (ಪಂಪಂ. ೩-೩೨). [ಸಂ.]

ಚಿಂತನಪರ (ಗು). ಚಿಂತನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ; ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ : ಒಂದೊಂದು ಶಬ್ದವಂ ಸ್ಮೂರ್ತಿಯಂ ಒಂದೊಂದು ಕಾಡಿಯಗಾತ್ರದ . . . ವಿಚಾರಿತ ರವಣೀಯ ಇಲ್ಲವೆ ಚಿಂತನಪರ ಶ್ರುತಿಯಾಗ್ರಾತ್ಮದ (ಪಪ್ರಕಾ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಚಿಂತನಶೀಲ (ಗು). = ಚಿಂತನಪರ: ಅವರು ತುಂಬ ಚಿಂತನಶೀಲ ಕವಿಗಳು (ಕೃಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಚಿಂತನಾಂಶ (ನಾ). ೧. ಯೋಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭಾಗ. ೨. ಯೋಚನೆಯ ಅಂಶ : ಯೋಚನಾಭಾಗ : ನನ್ನ ಈಗಿನ 'ದರ್ಶನ'ಕ್ಕೆ ಒತ್ತುವ ಧಾನಾಂಶ ಚಿಂತನಾಂಶ ಕಲ್ಪನಾಂಶ ರೂಪಾಕಂಗಳಲ್ಲಿ ಎರಕ ಹೊಯ್ದು ಅದನ್ನೊಂದು ಹೊಸಕೃತಿಯಾಗಿಯೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಕಂದ್ರಸ. IV, ಮುಮ್ಮು). [ಚಿಂತನ + ಅಂಶ]

ಚಿಂತನೀಯ (ಗು). ೧. ಆಲೋಚಿಸತಕ್ಕ: ಯೋ ಚಿ ಸ ಬೇ ಕಾ ದ ; ಯೋಚನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಯೋಚಿಸತಕ್ಕುದು ; ಯೋಚನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಈ ವಿವರಣೆ ಚಿಂತನೀಯವಾಗಿದೆ (ಡಾ.ವಿವಿ. ೦೨೬). [ಸಂ.]

ಚಿಂತನೆ (ನಾ). ೧. = ಚಿಂತನ ೧ : ಅಕ್ಷರ . . . ಚಿಂತನೆ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ ಚೌಷಷ್ಟಿ ವಿದ್ಯಾಕಳಾವಿದನೆನಿಸಿಕೊಂಬನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಂತನೆನಿಸಿ ಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮಡಿಮಾ. ೪೩-೬೦); ಈ ಎರಡು ಅನುಭವಗಳ ತಾರತಮ್ಯದ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೩೨೫); ತಾವು ಹೇಳಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೩). ೨. ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು : ಎಱಗಿ ನೋಡುವುದೊಂದಱಲಿ ಎರಡಱಲಿ ಚಿಂತನೆ . . . ಮೇಣ್ ಹತ್ತಱಲಿ ಮರಣ ಇವು ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳೆನಲು (ಬಸಪು. ೩೫-೩೨) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಇದೇ ರೋಗದ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ ಎಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮನೋನಂ. ೮೨). [ಸಂ. ಚಿಂತನಾ]

ಚಿಂತನೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಆಲೋಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಯೋಚನಾಪರನಾಗು ; ಚಿಂತೆಮಾಡು : ಜಿನದೀಕ್ಷೆಗೆಳಸಿ ತಂದೆಗೆ ಪೇಳಲಂಜಿ ಚಿಂತನೆಗೊಳುತೆಯ್ತಂದರಾಗ (ಭರಣ. ೪೫-೩೯). [ಚಿಂತನೆ+ಕೊಳು(<ಕೊಳ್$_1$)]

ಚಿಂತಾಕ 'ಚಿಂತಾಕು' ನೋ.

ಚಿಂತಾಕು, ಚಿಂತಾಕ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಅಡ್ಡಿಕೆ ; ಹುಣಿಸೆಯ ಎಲೆಯ ಆಕಾರದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಆಭರಣ : ಕಾಂತನ ಮುಖಕೆ ಕಾಂತಿಯನೀವುದೊಂದು ಸುಕಾಂತ ಚಿಂತಾಕನಂಗನೆಗೆ ಕಾಂತೆಯರೊಲಿದು ಕಟ್ಟಲು (ಅಂಜಣ. ೮-೫೯); ಮೂಕುತಿ ಮುತ್ತಿನ ಸರ ಕರ್ಣಪತ್ರ ಚಿಂತಾಕು ನೇವಳ ಲುಳಿ ಪದಕ (ಭರಣ. ೩೧-೪೩) ; ವಜ್ರದ ಚಿನ್ನದ ಚಿಂತಾಕು (ಸಿದ್ಧಪು. ೦೯-೬೨) ; ಚಿಂತಾಕು ಇಟಗೊಂಡು ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ಬಳಿವಾಕಿ ಚಿಂತಿಲ್ಲ ಏನ ನಿನಗಷ್ಟು ನಿಮರಾಯ ಅಲ್ಲೊಬ್ಬ ಕೂಡ ನಗುತಿದ್ದ (ಕನ್ನಣಾ. ೫೮). ೨. ಒಡ್ಯಾಣ; ನಡುಪಟ್ಟೆ ; ಡಾಬು : ತೂಕದ ಮೊಲೆಗಳ ಬಡನಡು ತಾಳದೆಂದಾ ಕಾಂತೆ ಚಿನ್ನದ ಕಟ್ಟಾ ಜೋಕೆಗೈದಳೊಯೆನೆ ನವರತ್ನಮಯದ ಚಿಂತಾಕು ತೋಱುತು ನಡುವಿನೊಳು (ಭರಣ. ೪೦-೫೭) ; ಪದಕ ಕೊರಲ ಪಂಚಸರ ನಾನಾರತ್ನ ಪುದಿದ ನಡುವಿನ ಚಿಂತಾಕು . . . ಸುದತಿಯೊಳೊಂದಿ ಮೆಱೆದುವು (ಶಾಮವಿ. ೭-೭೨). **ಚಿಂತಾಕ** : ೧. ಕಾಂತಾಕಚಭಾರದಿಂದೆ ನುಣ್ಗೊರಲು ಮುಂದೆಂತಹುದೆಂದು ಸಂದೆಗದೆ ಸಂತತ ಬಣ್ಣಗಲ್ಲುಗಳ ಕೇವಣಿಸಿರ್ದ ಚಿಂತಾಕ ಬಲುಹನಿಕ್ಕಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೩೮) ; ಪರದೈವ ಹರಿಯೆಂಬೊ ಮುತ್ತಿನ ಮೂಗುತಿಯು ತರಣಿ ಭಾಸನೆಂಬೊ ಮುತ್ತಿನ ಚಿಂತಾಕ (ವಿಸಾಸು. ೫೪-೫) ; ಸರ ಮುತ್ತು ಚಿಂತಾಕ ಸರಿಗೆ ತಾಯಿತ ಮುತ್ತು ಮೆರೆವ ಯೇಕಾವಳಿಯು (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾ. ೦೨) ; ನನಗೊಂದು ಚಿಂತಾಕವು ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು . . . ಪೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ಶೊಳಮು. ೭೯).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಚಿನ್ತಾಕ್ಕು ; ತೆಲು. ಚಿಂತಾಕು./ಮರಾ. ಚಿತಾಂಕ್, ಚಿತಾಕ್]

ಚಿಂತಾಕುಲ, ಚಿಂತಾಕುಳ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಿಂದ ಕಲಕಿದ; ವ್ಯಸನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಗ್ರವಾದ. **ಚಿಂತಾಕುಳ** : (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು ; ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತ : ಫಲುಗುಣನ ಪರಮವಿವೇಕವನು ಪತಿಕರಿಸಿ ನೆಱೆ ಚಿಂತಾಕುಳನ ಮಾಡಿದನು ಕೌರವರಾಯನನು ಭೀಷ್ಮ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೨೮).

[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಆಕುಲ)]

ಚಿಂತಾಕುಲತೆ, ಚಿಂತಾಕುಳತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಗ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ,– ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. **ಚಿಂತಾಕುಳತೆ** : ಒಳಗೊಳಗಳಲ್ಲು ಚಿಂತಾಕುಳತೆಯನೊಳಕೊಂಡು ಬೇಡನಿವನೆನ್ನಿಂದಗ್ಗಳಿಸಿದನೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೯೨).

[ಸಂ. ಚಿಂತಾಕುಲತಾ (ಚಿಂತಾ + ಆಕುಲತಾ)]

ಚಿಂತಾಕುಲಿತ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಗ್ರನಾದವನು ; ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದವನು : ಚಿಂತಾಕುಲಿತನನಾಱಿಸುವಂತಿರೆ . . . ಪರ್ಣಕುಟೀರಾತಂರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕಾದಂಉ. ೭೦೦). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಆಕುಲಿತ)]

ಚಿಂತಾಕುಳ 'ಚಿಂತಾಕುಲ' ನೋ.

ಚಿಂತಾಕುಳತೆ 'ಚಿಂತಾಕುಲತೆ' ನೋ.

ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾದ ; ಚಿಂತೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ವ್ಯಥೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು : ಆ ಪಾರ್ವಂಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರೆ ಪೆಂಡಿತಿಯುಂ ತಾನುಂ ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಲುಂ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿರ್ಪರ್ (ಜೀವಸಂ. ೩೭-೨೨ ವ) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣ . . . ಮೂರ್ಖರಿಗೊಡೆಯ ನೀನೆನುತೊಱಲಿ ಪೊಡವಿಗೆ ಕೆಡೆದು ಹೊರಳಲು ರಾಮ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿರ್ದ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೩೬). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಆಕ್ರಾಂತ)]

ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು : ತನಗೆರಡಿಲ್ಲದೋಪನವಿಯೋಗದೊಳ್ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತೆಯಾಗಿರ್ದ ಕೆಳದಿಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೬) ; ಕಾಂತೆ ತಾಂ ಸುತರಿಲ್ಲದಿರ್ದಡನಂತ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತೆಯಾಗುತೆ ತೂಂತು ನೋಂಪಿಗಳಂ ಪಲವನುಱೆ ನೋಂತು ಬೇಸತ್ತು (ಬಸಪು. ೨-೪೮).

[ಸಂ. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಾ (ಚಿಂತಾ + ಆಕ್ರಾಂತಾ)]

ಚಿಂತಾಪರ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ; ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ. ೨. ದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ; ಧ್ಯಾನಮಗ್ನವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಆಲೋಚನಾಶೀಲ : ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚಿಂತಾಪರರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಪರ)]

ಚಿಂತಾಪರವಶತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಮೈವಂರೆಯುವಿಕೆ : ಚಿಂತಾಪರವಶತೆಯಿನಿನಿಸಂ ತಡೆದಿದಿರೇಟದಾತ್ಮಪರ್ಯಂಕದೊಳಾ ಕಾಂತಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೬). [ಸಂ. ಚಿಂತಾಪರವಶತಾ(ಚಿಂತಾ + ಪರವಶತಾ)]

ಚಿಂತಾಭರ (ನಾ). ಯೋಚನೆಯ ಹೊರೆ ; ಚಿಂತೆಯ ಆಧಿಕ್ಯ : ಆಕ್ರಾಂತಚಿಂತಾಭರಸ್ತಿಮಿತ ಗಾತ್ರೆಯುಂ . . . ಆಗಿರ್ಪಿನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೦ ವ). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಭರ)]

ಚಿಂತಾಮಗ್ನ (ಗು). ೧. ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳುಗಿರುವವನು: ಮುಕುಂದರಾಯರು . . . ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಚಿಂತಾಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ವೀರಯೋ. ೨). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಮಗ್ನ)]

ಚಿಂತಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಒಂದು ದಿವ್ಯರತ್ನ ; ಬೇಡಿದುದನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ದೇವಲೋಕದ ರತ್ನ : ಆದರ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಕಾಮಧೇನು ಸುರಭೂರುಹಮೆಂಬಿವನೇಕೆ ಮಾಡಿದಂ ತಾಮರಸೋದ್ಭವಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೬೨); ಚಿಂತಾಮಣಿ ಬಂದಂತಿರೆ . . . ಒಸಗೆಯಾಯ್ತರಮನೆಯೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೩-೦೨೨) ; ತರುಗಳೊಳು ಕಲ್ಪಾವನೀಜಂ . . . ರತ್ನನಿಕರದೊಳಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿಯು (ಬಸಪು. ೫-೬೯) ; ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಕೈದುಡುಕಿ ಹರಳುತೆಕ್ಕೆಯಿದೆಂಬ ಪಾಪಿಗೆ ಪರಮಗುರು ನಾನಾದೆನೈ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೯) ; ರಸದ ಬಾವಿಯು ಮನೆ ಮನೆಗಳಲಿ ಮಿಸುಪ ಚಿಂತಾಮಣಿಗಳಿರುತಿರೆ ಎಸೆವ ಪರುಷದ ಕಣಿಗಳಗ್ಗದ ವೀಥಿವೀಥಿಯಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೯-೬). ೨. (ಆಲಂ) ತುಂಬ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ : ಸೋಬಾನಕ ನೀ ನಡಿಯೆ ಸೊಬಗಿನ ಚಿಂತಾಮಣಿಯೆ (ಲೋಕಗೀ. ೦೦). 'ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿ' ಪರಾ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಕಲ್ಗಡ . . . ಮುಂತಾದ ಕಷ್ಟ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಆ ರಾಗಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀಡಂ. ೨೯೪).

[ಸಂ.]

ಚಿಂತಾಯಕ (ನಾ). ಭಕ್ತರ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವವನು; ವಿಪತ್ಪನ್ನ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕವನು: ಸಂತಸದಿ ಗುರುವಿನಡಿಗಂತಾಗ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಚಿಂತಾಯಕನೆ ಮತ್ತದಿಂತೆಂದನೆ (ಮಹೋವಿ. ೨-೪೦) ; ತಾಯನಗಲಿದ ಶಿಶು ವಿನಂದದಿ ಬಾಯುಬಿಡುವಂತಾಯ್ತೀ ಚಿಂತಾಯಕನೆ ಬಿಡಬೇಡ ರಕ್ಷಿಸು(ಹರಿಶಾ. ೯೪) ; ಇಂತಿವಮ್ಮಾ ದಶದೋಷಾ ಚಿಂತಾಯಕಗಿಲ್ಲವದರಿಂದ ಸುಖವೆ ನಿರಂತರ ನಿಜದೂ ಕೊಟ್ಟಿಹುದು (ಭರತ. ೭೬-೧೧೬) ; ಮುಂದು ಚಿಂತಾಯಕಂ *ಅರಲ ಚಿತ್ತ ಶುದ್ಧಿಯ ನೋಳ್ಪೆನೆಂದು ನಟಿಸಿದ ಸತ್ಯನೆ (ಪ್ರಭುವಿ. ೩-೧೫೭) ; ಚಿಂತೆಯನುಳಿದಾತನವನು ಚಿಂತಾರತ್ನ ಚಿಂತಾಯಕ ರಂಗಧಾಮ (ಕಚಸಾಂ. ೫೮-೯೭). [ಸಂ.]

ಚಿಂತಾರತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಡಗೂಡುವಿಕೆ ; "ಸಂಕಲ್ಪ ಸಮಾಗಮ" (ಕಾದಂಉ. ೪೩೫) : ಕಣಾಪುರೋತ್ಪಲಂ ಚಿಂತಾರತ ಕ್ಯಾಟಿಸಿ . ಮಣಿಮಯದಿಪಗಳಂ ನಂದೆ ಪೊಯ್ದರ್ (ಕಾದಂಉ. ೫೫೯). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ರತ)]

ಚಿಂತಾರತಿ (ನಾ). ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ : ಇವರಿರವಿನ ಚಿಂತಾರತಿ ನಿವಗೇಕೀ ಕ್ರುದ್ಧಯನೀ ಪಥಶ್ರಮವುಂ ಕೀರ್ತುರ ಬಗೆಯುಂ ಬೇಗಂ ಮಾಡುವುದು (ಗಿಕೃ. ೯-೪೩). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ರತಿ)]

ಚಿಂತಾರತ್ನ (ನಾ).=ಚಿಂತಾಮಣಿ ೧: ರತ್ನಂಗಳ ನಡುವಣ ಚಿಂತಾರತ್ನ ದಂತೆ . . . ಗಿರಿಜಾಪತಿಯೊಳ್ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದ್ (ಗಿಕೃ. ೪-೪೩ ಪ) ; ಬಸವನೆಂಬ ವಿನೂತ್ನ ಚಿಂತಾರತ್ನವಿರುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೩೪). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ರತ್ನ)]

ಚಿಂತಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಾರದಮಾಪಕ ; ತೂಕದ ಪರದಿ ಗಳಲ್ಲದ, ಬರಿ ಕೊಂಡಿಗಳಿಗೆ ಭಾರವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ತೂಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. ಶಿ. ದೊಡ್ಡ ತಕ್ಕಡಿ : ಗೋಣಿಯ ಚೀಲದಂತೆ ಚಿಂತಾಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ತೂಗುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಜಾಂ. II, ೨೦೩) ; ಅದಕ್ಕೆ ಶಿಬಿಯಾ ಒಟ್ಟಿ ಚಿಂತಾಲನ್ನು ತರಿಸಿ (ಪಡಿಪ್ರಾ. ೦೯೯). ಪ್ರ. "ಬಂಗಾರ-ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ತೂಗುವ ಸಣ್ಣ ತಕ್ಕಡಿ, ತರಾಜು" (ಕೂಟ್ಕೋಪ. ೭೪೩) ; ತುಲಾ-ತ್ರಾಸು, ಚಿಂತಾಲು, ತಕ್ಕಡಿ, ತೂಗುಕೋಲು (ನಿಘಂಚಂ. ೨೫೭).

[?]

ಚಿಂತಾಲೋಲ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವನಸ್ಸುಳ್ಳ ; ಆಲೋಚನಾ ಪರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದವನು : ಸೈಂಧವನು ಚಿಂತಾಲೋಲನಾದನು ಮರಣಜವನಜಾತಸಂಕಯನು (ಕಾಖ್ಯಾಪ್ರತ್ಯ. ೯-೬೮). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಲೋಲ)]

ಚಿಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಚಿಂತಾಕು : ಎಡನರ ಬವರಿ ಮುತ್ತಿನ ಚಿಂತಿ ಕುಲ್ಲಾವಿ ಬೆಡಗಾಗಾಣಿಸುತಿರೆಯ್ದಿ (ಜಾಗಳ. ೪೯-೩). [<ಚಿಂತಾಕು./ತಮಿ. ಚಿನ್ನಿ]

ಚಿಂತಿತ(ಗು). ೧. ಯೋಚಿಸಿದ; ಆಲೋಚಿಸಿದ. ೨. ಸ್ಮರಿಸಿದ; ಎಣಿಸಿದ; ನೆನೆದ. (ನಾ). ೩. ಯೋಚನೆ. ೪. ಬಯಕೆ; ಇಚ್ಛಾರ್ಥ: ಇಂತೆಂದು ನುತಿಸಲಿಂದ್ರಂ ಸಂತಸದಿಂ ಶಂಭುವೆಂದನೆಲೆ ಸುರನಾಥನೆ ಚಿಂತಿತವನೀ ವೇಗಗಳ್ ನೀಂ ತಳ್ದ ದಿ ಬೇಡಬಳ್ಳಿ ಕೈಮುಗಿದಿಂದಂ (ಹಾ ಲಾ ಸ್ಮ. ೦-೨-೯೬). ಪ್ರ. [ಸಂಗೀತಾ]ಸ್ವರದೊಡಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಂಪಿತ ಚಿಂತಿತ . . . ಕಾಲಹೀನವೆಂಬ ಹದಿನೈದು ಸ್ವರದೊಷಣಂಗಳಂ ತೊಡದು (ವಿಪ್ರೀ. ೨೩೬). [ಸಂ.]-

ಚಿಂತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಯೋಚಿಸು; ಆಲೋಚಿಸು; ಭಾವಿಸು: ಮಾರ್ಗಗದತ ದೋಷಂಗಳುಮಂ ಚಿಂತಿಸಿ (ಕವಿಚಾ. ೦-೪೭) ; ಧುರದೊಳ್ ಮೂಜುಂ ಲೋಕಂ ನೆರೆದಿರೆಯುಂ ಕುಡುವ ಪೊ[ಟ್ಟ]ಜಿಯ್ಗೆ ಮೇರುವೆ ಮುಂದಿರೆಯುಂ ಬೀರದ ಬಿಯದಂತರಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದೆಂದು ಚಿಂತಿಪಂ ಪ್ರಯುಗಳ್ಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೪೮): ಮತಿಯಂ ಬಿಪ್ಪಂದಿರ್ಪ್ ಲಕ್ಷಣವನೆಣಿಸಲೆಂದಾರ್ಯಮಂ ಚಿಂತಿಸಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪೮); ಚಿಂತಿಸಿದೊಡಲ್ಲದೀಯದು ಚಿಂತಾಮಣಿ (ಸಮಭ. ೩೯೪-೮ ಅಮರಿಂದ್ರ. I) ; ಆಳಿಯನೆಲ್ಲನು ಹೇಳ ಬಾರದು ತಿಳಿಯಲಿದನೆನ್ನನು ಚಿಂತಿಸಿ ನೆಳನೆಲೀಯನ ಬರುತ ಕಂದನು (ಕುಪ್ರಾದ್ರಿಪ್ರ. ೯-೩) ; ಮುಂದೊರ್ವ ಖಿಲನುಯ್ಯನೆಂದು ಚಿಂತಿಸಿ ಭಾನು ಸಂದನು ಪಡುಗಡಲೊಳಗೆಗೆ (ವಿ೫ಚಿತ. ೪-೭೩). ೨. ಆತಂಕಪಡು ; ಕಳವಳಿಸು: ವೃಥೆಗೆಯ್ಗೆಯ್ಗೆ: ಮಾವಂ ಚಿರಂತರ್ಗಂ ನೀನಂಗಂ ಚಿಂತಿಸಿದರ ನಮಂಗಿನ್ನುಂಟೆ ಕೋಕಾವಕೀಶಂ (ಅಂಪ. ೪-೮೯) ; ಅಂತವನಿಪವಿಕರಂ ಕೈಯಂತವನಿಪನಿಕರವನೊಂದುಕೊಳಲಿಗೆ ಮಿಗಿಲೆಂಬಂತಾದೊಡವೆಮೊಳ ಸೋಱದೆ ಚಿಂತಿಸದಾಂತಿಱುಗುವಿಮಾಗುವಿಮೆಂಬವಚಿಡಂಗಂ (ಗಜಾಯು.೦-೦೩); ತಾ ಮುನ್ನ ಕರ್ಣನ ಕರಹಠಿಯಲೀಕಳಿದುದಿಲ್ಲಾ ಎನಿತ ಚಿಂತಿಸಿದರ (ಕುಪ್ರಾದ್ರಿ. ೦೩-೮). ೩. ಮನನ ಮಾಡು ; ಆರಯ್ಯು : ಬಗೆದು ನೋಡು : ಮಾಣದೆ ಚಿಂತಿಸದೋದುಂ ಪಲವಂ ಭಾವಿಸುತಿರ್ಪನ ತವಮುಮನೊಪ್ಪಲಾರ್ಕುಮೆ ಕಡೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ. ೩-೮೨). ೪. ಧ್ಯಾನಮಾಡು : ಚಿತಿಪುದು ಜಿನೇಶ್ವರನಂ ಸಂತತಮುತ್ಸವದೆ (ಸಮಭ. ೦-೧೦೦). [ಚಿಂತನ + – ಇಸ್ಯ]

ಚಿಂತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. 'ಚಿಂತೂರ್‌ಬೋಯ' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ಚಿಂತೂರ್‌ಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಿಂತೂರ್ ಬೋಯಸ್ಯ ಭಾರದ್ವಾಜಸಗೋತ್ರ (ಇಆ. VII, ೧೪೬-೨೪ : ೮೮೫).

[ಚಿಂತೂರ್ + ಬೋಯ]

ಚಿಂತೆ (ನಾ). ೧. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯೋಚನೆ ; ದುಮ್ಮಾನ: "ಬೇವಸವೆ ಚಿಂತೆ" (ಕಚಾವಿ. ೨೦) ; "ಚಿಂತೆ ತಾನೆಯುಬ್ಬೆಗವುಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಳ್ಳ. ೭೧) ; ಚಿಂತೆಯುದೇನೋ ಸಂತತಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೧೦೮); ಪೇೞ್ ನಿನಗಿನಿತೊಂದು ಚಿತ್ತದ ನಿಮಿತ್ತದ ಚಿಂತೆ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೪-೬೧) ; ಚಿಂತೆ ವಿತಕ್ಕೊ ಬಯಲು ಭ್ರಾಂತಿ ವಿತರ್ಕೊ (ಭುಜಬ. ೦-೬೪-೦); ಆ ಚಿಂತೆಯೇ ವ್ಯಾಧಿ (ರತ್ನಕ. ೭೪). ೨. ಯೋಚನೆ ; ಆಲೋಚನೆ : ಪರರ ಚಿಂತೆ ನಮಗೇಕಯ್ಯ ನಮ್ಮ ಚಿಂತೆ ನಮಗೆ ಸಾಲದೆ (ಬಸವ. ೫೦೬); ಮಚ್ಚೀತಮೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಪೊಣ್ಮುವ ತನೂಭವ ಲಾಭದ ಚಿಂತೆ ಪೋಸನಿರ್ಣೀತವಿದೆಂದದೇಂ ನುಡಿದನೋ ಬಗೆಯೂ ನವಭಾವಕೇಮವಿದಂ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೩-೭೩). ೩. ಧ್ಯಾನ : ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ದೇವರ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮೂಲ). ೪. ಆಡ್ಡಿ ; ಆಂತಕ : ಎಷ್ಟು ಕಣಾವಾದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ (ಬ್ಯಾವಿವಿ. ೭೭). ಪ್ರ. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ]ಸಂಚಾರೀ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅನುಭೂತವನ್ನುವನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದಂ : ಮತಿ ನಿರ್ವೇದ . . . ಚಿಂತೋಗ್ರಚೆರ್ಷ್ಯಾದೈನ್ಯ . . . ಇವಿಂತೆಯೆನ್ನ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೫); ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಚಿಂತೆ . . . ಆಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೩೩೭).ಕಿ. ಹತ್ತು ಕಾಮಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಭಿಲಾಷೆ ಚಿಂತೆ . . . ಮರಣವೆಂಬ ದಶಾವಸ್ಥಾವಿಚಾರವರಿಂದು ಪಾಠ್ಯತರಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೬೦). [ಸಂ. ಚಿಂತಾ]

ಚಿಂತೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲ್ಲಣಿಸು ; ಉಮ್ಮಳಿಸು ; ಕಳವಳಿಸು: ಇನ್ನಾದಿಕೆ ಚಿಂತೆಗೆಯ್ವೊಡೆ ಪನ್ನತಿಕೆಗೆ ಬನ್ನವಲ್ತೆ (ರಾಜಚೆ. ೧೩-೪೭). ೨. ಯೋಚನೆ ಮಾಡು : ಆಲೋಚಿಸು : ಒಂದು ದಿವಸಂ ಸುಕವಿಯಂತಪುರ್ವಾರ್ಥಲಬ್ಧಗೆ ಚಿಂತೆಗೆಯ್ದು ತನ್ನೊಳಿಂದೆಂದು ಬಗೆದಂ (ಹಂಪತಂ. ೩೩-೦೦).

[ಚಿಂತೆ + ಕೆಯ್]

ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಪಡು ; ಕಳವಳಪಡು ; ಉಮ್ಮಳಿಸು : (ಕಿ).
[ಚಿಂತೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಚಿಂತೆದಾಳ್ (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಪೇಳು ವೈಶಂಪಾಯ ಮುನಿರಾಯ ಧರ್ಮಸುತನಾಳೋಚನೆಯನೇಕೆ ಮಾಳ್ಪ ರೋಮಶನಂದು ಪೇಳಿದ ರಹಸ್ಯ ಮನ್ನಾರೊಡನೆಯುಸುರನರ್ಜುನ ಬಂದಮೇಲೆ ಚಿಂತೆದಾಳಬೇಡೆಂದು (ಲಕ್ಷ್ಯಭಾ. ೩-೩೨-೩). [ಚಿಂತೆ + ತಾಳ್$_1$]

ಚಿಂತೆವಡು (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಇಂತು ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಮೂಕೊಱೆಯರು ಮುಂತಾಗ ವಿಜಯಾಪುರಕೆ ಚಿಂತೆವಡುತಲೈದಿ (ಕಂನವಿ. ೧೩-೬೩).
[ಚಿಂತೆ + ಪಡು$_1$]

ಚಿಂತೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಮಕ್ಕಳ ಹರುಷಗಾಣದೆ ಚಿಂತೆವಿಡಿದರೆ ಹಲವು ವರ್ಷಗಳು (ಕುವ್ಯಾಆ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ೩೦೨). [ಚಿಂತೆ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಚಿಂತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಇಂತಿರುತಿರಲ್ಕೆ ಕೌಂಡಿನ್ಯನೆಂಬೊರ್ವ ಮುನಿಪಂ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬರಲಾತನಂ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಚಿಂತೆವೆತ್ತಿರಲವನಿದೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೦೦-೨೫). [ಚಿಂತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಚಿಂತ್ಯ (ಗು). ೧. ಯೋಚಿಸತಕ್ಕ ; ಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಆಲೋಚಿಸತಕ್ಕ : "ಚಿಂತ್ಯ(ತರ್ಕ್ಯ)" (Conceivable. ಪಾರಿನಿ. ೧೯) ೨. ಯೋಚಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 'ಅಚಿಂತ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಿಂತ್ಯಾಗಮ (ನಾ). ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮತ್ತಮಾ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಭೇದಂಗಳಾವಾವವೆಂದೊಡೆ ಕಾಮಿಕಾಗಮ ಯೋಗಜಾಗಮ ಚಿಂತ್ಯಾಗಮ . . . ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಚಿಂದ (ನಾ). ನಪುಂಸಕ ; ಖೊಜ್ಜೆ : ಅದಱೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಗಂಡರೆಲ್ಲ ಮತಿವೀರರ್ ಪೆಂಡಿರೆಲ್ಲಂ ವಿಲಾಸದ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸೀಮೆಗಳ್ . . . ಮೂಕರುಂ ಚದುರರ್ ಚಿಂದ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆಂಕ]ರುಮಾಯಕಾಱರಧಮ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ್ ಧಾರ್ಮಿಕರ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೯೮) ; (ಅನಂಪು. ೦೦ ೦೨ ನೋ).
[<ಪ್ರಾ. ಚಿಂಧ]

ಚಿಂದಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಿನ್ದಗಾವುಣ್ಡರ ಮಗ ನಾಡ ಗಾವುಣ್ಡ ಗಾವುಣ್ಡಗೆಯ್ವನ್ದು (ಎಕ. X, ಮಾಲೂರು. ೯೪-೮ ; ಸು. 950).
[ಚಿಂದ$_0$ + ಗಾವುಂಡ(<ಗಾಮುಂಡ)]

ಚಿಂದರಿ (ನಾ).=ಚಿಂದಿ ೨ : ಉಟ್ಟ ಮಲ್ಲಗಂಟಿನ ತೊಡರ್ಚಿದುಡೆಗಂಟೆಯ ಕಿರ್ಗಟ್ಟಿನ ಸುರಗಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಚಿಂದರಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಂದಿಯ] ತೊಟ್ಟ ಕಂಚುಳಿಕೆಯ ಹಿಡಿದ ಬಿಲ್ಲ ಬಲಗೈಯ ಸರಳ ಬೆನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ . . . ಸಿಂಗರಂಬೆರಸಿ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ಪ).
[?. / ತೆಲು. ಚಿಂದರ, ಚಿಂದಱ. / ಮರಾ. ಚಿಂದರ್, ಚಿಂದರೀ]

ಚಿಂದರುಬಾವಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಣಾಭರಣ : ಕೆಂದೆತ್ತು ಕೈಯಾಗ ಕೆಂಪಂಗಿ ಮೈಯಾಗ ಚಿಂದರುಬಾವಲಿ ಕಿವಿಯಾಗ ಇಟ್ಕೊಂಡು ತಂಗಿಯರ ಕರೆಯೆ ಬರುತಿದ್ದ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೬೨) ; ಚಿಂದರುಬಾವಲಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕೊಂಡು ಅಣ್ಣಾ ಬಂದಾ ತಂಗೀ ಕರೆಯೋಕೆ (ಜಗೀತ. ೨೯).
[<ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ]

ಚಿಂದಾಟಿ (ನಾ). ಚಿಂದಿಚಿಂದಿಯಾದುದು ; ಹರಕಲು ಬಟ್ಟೆ : ಎರಡನೆಯ ಖಲೀಫನಾದ ಉಮರನು ಭರತಖಂಡದ ನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆಯ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದನೆಂತಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ೧೨ ತೂತುಗಳು ಬಿದ್ದು ಅದು ಹರಿದು ಚಿಂದಾಟಿಯಾಗಿದ್ದಿತೆಂತಲೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ (ವಾದಿಶಾ. ೨೧).
[←ಮರಾ ಚಿಂಧೋಟೀ]

ಚಿಂದಿ (ನಾ). ೧. ಹರಕು ಬಟ್ಟೆ ; ತುಂಡು ಬಟ್ಟೆ : ಒಂದು ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ಚಿಂದಿಯೊಳೊಂದೆಸೆಯೊಳೀಶ್ವರನೊಡನೆ ಬಲುಹೊಂದಿ ಸಂಧಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೭-೧೩) ; ಪೀತಾಂಬರಗಳ ಹೊದೆಯುವರಲ್ಲಿ, ಕೌಪೀನಕೆ ಚಿಂದಿಯು ಸಿಗದಿಲ್ಲಿ (ಪಾಂದಜ. ೬೭-೨೦). ೨. ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಿಕ್ಕ ವಸ್ತ್ರ : ತೋರದ ದೇಹ ಕುಂಡಲವೆದೆ ನರೆಗಡ್ಡ ಸೇರಿದ ಚಿಂದಿ ಕುಲ್ಲಾಯಿ (ಭರಣ. ೧೩-೯) ; ವೈಯಾರದ ಬಿರುದಿನ ಚಿಂದಿಗಳ ಚೆಲ್ವರಾಯ ರಾವುತರೈದಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೩-೮೫) ; ವಾರೆದುರುಬಿನ ಚಿಂದಿ ವಾರಣದ ಶಿಖಿಯಲ್ಲಿ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೧೫-೫೦) ; ಇಟ್ಟ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕಳಿ ಚಿಂದಿ ಹರೆನಾಮ ತೊಟ್ಟ ಭೂಷಣ ರತ್ನಾಭರಣ (ಸೌಂದಕಾ. ೯-೬೫) ; ಚಿಂದಿಯೊಳಪೊಕ್ಕು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನ ಗೊರೆದು(ಜಿನಮು. ೨೭-೧೧). ೩. ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ ; ನಡುಕಟ್ಟು : ಕಟ್ಟಿದ ಚಿಂದಿಯುಂ ಸುರಿಗೆಯುಂ ಪೆಗಲೇಱಿದ ಮಕ್ಕಳುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೩೩).

ಚಿಂದಿಉಡಾಯಿಸು = ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಉಳಿಯದಂತೆ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆ,-ಲಪಟಾಯಿಸು : ಅಂತೂ ಇಂಥ ಅತಿರಥ ಮಹಾರಥರ ಸಂಘಟನೆಯಲ್ಲಿ ಕಳವು ಮಾಲು ಚಿಂದಿ ಉಡಾಯಿಸಿ ಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಕಲನೆ. ೧೦೮). ಚಿಂದಿಯಾಗು = ಚೂರು ಚೂರಾಗು : ಉಟ್ಟಿದ್ದ ಧೋತ್ರ, ತೊಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಮುಳ್ಳುಪೊದೆಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಹರಿದು ಚಿಂದಿಯಾಗಿವೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೩೩೭). [?./ ಹಿಂ. ಚಿಂದೀ ; ಮರಾ. ಚಿಂಧೀ./ಪ್ರಾ. ಛಿಂದಾವಿಯ=ಹರಿದ ; ಕತ್ತರಿಸಿದ]

ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ತುಂಡುಬಟ್ಟೆ : ಮೊದಲಿದ್ದ ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆಯೂ ಈಗ ಮಾಯವಾಗಿದ್ದಿತು (ಪಾಣಆ. ೧೦೯). [ಚಿಂದಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಚಿಂದು (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ : ಮಾತಂಗಿ ಶಬರಿ ಯೋಗಿಣಿ ಮುಂತಾದ ಆಟಮನಾಡಿ ನಾನಾದೇಶ ವೇಷ ಭಾಷೆಗಳನಳವಡಿಸಿ ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಿಂ (ವಿರೂಪಾ. ೯೦) ; ಕೋಲಚಾರಿಯ ಕೊಳ ವನ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ಲೀಲೆಯನೆಲ್ಲವ ತೋಱಿ (ಭರಣ. ೧೨-೯೩) ; ಚಿಂದು ಚಕ್ಕಡಿ ಕೋಲಚಾರಿಗಳ್ (ಜಬಪು. ೨-೨೯). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದ ಸ್ಥಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಜಕ್ಕಡಿ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ಠಾಯವು . . . ಮೆಱೆಯೆ (ರೇವಣ. ೩೦-೩೮) ; ಗೀತಕ್ರಮದಿ ಸಂಕೀರ್ನವೆತ್ತು ರತಿ ಜೋಡಣೆಗೆ ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ ಗೀತ ಕಂಪನವ ಸೂಡೆ ಸರಸಾಲಾಪದಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬-೧೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿನ್ತು ; ತೆಲು. ಚಿಂದು]

ಚಿಂಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು . ಕೊವರಪೆಯ ಚಿಂಪಯ್ಯನುಂ ಲೋಕಯ್ಯನುಂ ಕೊಟ್ಟಾರದ ಮಾರ ಪುಲಿಯುಂ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೮-೫೦ ; 943). [? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಂಪಾಂಜಿ (ನಾ). (ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹೋಲುವ) ಒಂದು ವಾನರ ಜಾತಿ : ಮಂಗನ ಮರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಶಿಕ್ಷಣ ಅಗತ್ಯ. ಚಿಂಪಾಂಜಿ ಎಂಬ ಮಾನವ ಮಂಗದ ಮರಿಗಳು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೮೬). [←ಇಂ. Chimpanzee]

ಚಿಂಪಿ 'ಸಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಚಿಂಪಿಗ 'ಸಿಪ್ಪಿಗ' ನೋ.

ಚಿಂಪೆ 'ಸಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಚಿಃ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಆ ಸುದತಿಯ ರೂಪಿನಿಂ ಪೆಱತನೆಂದೊಡೆ ಚಿಃ ಕರಮೆಗ್ಗನಾಗೆನೇ (ಆದಿಪು. ೨-೭೪) ; ಚಿಃ ಜಪವೆಣಿಸುವ ನೆವದಿಂದಂ ನೃಪ ತದ್ಗುಣಗಣಮನೀಗಳೆಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೬) ; ಸಾರಮಸಾರಮಿದೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡು ಕಿಡಿಸಲಾರ್ಪುದೆ ಚಿಃ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೭೦).

ಚಿಃಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು: ಮನಮೇಕೊ ಕಳವಳಂಗೊಳುತಿರ್ಪುದಾಶೆಯಂ ಚಿಃಗೈದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೨೨-೨೯೩).
[ಚಿಃ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿಕಟಾಯಿಸು, ಚಿಗಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂಟಿಸು; ಲಗತ್ತಿಸು: ನೋಟೀಸಿನ ನಕಲಿನ ಮೇಲೆ ಷರಾ ಬರೆದು ಬಾಕಿವಾರನು ವಾಸಮಾಡುವ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಜಪ್ತಿ ಸೊತ್ತುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಚಿಕಟಾಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೩). **ಚಿಗಟಾಯಿಸು**: ನಕಲನ್ನು ಆತನ ವಾಸದ ಮನೆಗೆ ಚಿಗಟಾಯಿಸಿ ಅಸಲಿಗೆ ಹಾಜರಿದ್ದವರ ರುಜು ಪಡೆಯಲಾಯಿತು (ಪಂಜಪಂ. ೪೭).

[ಚಿಕಟ್ಟ್ (P ←ಮರಾ. ಚಿಕಟಣೇ) + – ಇಸು$_3$.]

ಚಿಕಣ (ನಾ). (ಕರಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು. [?]

ಚಿಕಣಿ (ಗು). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ: (ಕ). ೨. ಸಾರವತ್ತಾದ: (ಕ). ೩. ದಪ್ಪನಾದ: (ಕ). ೪. ಜಿಡ್ಡಿನ: (ಕ). [?./ಸಂ. ಚಿಕ್ಕಣ./ಹಿಂ. ಚಿಕನಾ]

ಚಿಕಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಮೂವತ್ತಱುವರುಮರಸುಂ ಚಿಕ(ಂ)ಣ್ಣಱ್ಗೆ ಪದಿ × × × ಗೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೦-೩೦; 864).

[< ಚಿಕ್ಕ1 + ಅಣ್ಣ1]

ಚಿಕಪ 'ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ' ನೋ.

ಚಿಕರ 'ಸಿಕರ' ನೋ.

ಚಿಕರಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ: ಶತ್ವಕ್ಕೆ ಚತ್ವಂ—ನಿಶ್ಚಲ–ನಿಚ್ಚಲ . . . ಶಿಖರಿ–ಚಿಕರಿ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಶಿಖರಿನ್]

ಚಿಕಸಂಭು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕುರುವರನ ಮಗ ಚಿಕಸಂಭುವನಯ್ದೆ ನೀಱ ಎಡೆನಾ(ಣ್ಡೆ)ಟ್ಟತ್ತು ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೭೦-೬; 951). [<ಚಿಕ್ಕ1 + ಸಂಭು$_0$(<ಸಂಬು)]

ಚಿಕಿಚ್ಚೆ (ನಾ).=ಚಿಕಿತ್ಸೆ: ದ್ವಿತ್ವದ ಛತ್ವಕ್ಕೆ ದಡ್ಡಕ್ಕರದ ಚಕಾರಂ—ಇಚ್ಛೆ–ಇಚ್ಚೆ; ಮಚ್ಛರ – ಮಚ್ಚರ; ಚಿಕಿಚ್ಛೆ – ಚಿಕಿಚ್ಚೆ (ಶಮದ. ಕಿ. ೨೫೬ ಪ್ರಯೋ)... [<ಸಂ. ಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ಚಿಕಿತ್ಸಕ (ನಾ). ೧. ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು; ವೈದ್ಯ: "ಆಯುರ್ವೇದೀ, ಭಿಷಕ್, ವೈದ್ಯಃ, ದೋಷಜ್ಞಃ, ಚಿಕಿತ್ಸಕಃ – ಈ ೫ ವೈದ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೦-೪೫೮); ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವೇತ್ತರೂ, ಚಿಕಿತ್ಸಕರೂ ಆದ ಅವರ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಕಟ್ಟಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೦). ೨. (ಆಲಂ) ಆಳವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು,–ವಿಮರ್ಶಿಸುವವನು: ಚಿಕಿತ್ಸಕ ಓದುಗರು ಸಂಶಯ ತಳೆದಾರೆಂದೆನಿಸುವುದು (ಸುತ್ತುಮು. ೦). [ಸಂ.]

ಚಿಕಿತ್ಸಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ವಿಮರ್ಶಕ ಬುದ್ಧಿ; ಪರೀಕ್ಷಕ ಬುದ್ಧಿ: ರಂಗನಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಚಿಕಿತ್ಸಕ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಇತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೩೪). [ಚಿಕಿತ್ಸಕ+ಬುದ್ಧಿ]

ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಗ (ನಾ). ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು: ವೈದ್ಯ, ಔಷಧ, ರೋಗಸ್ಥ, ಪರಿಚಾರಕ ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಗವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುವು (ಸಕವೈ. ೨೩). [ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾ + ಅಂಗ)]

ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ (ನಾ). ವೈದ್ಯೋಪಚಾರದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುವ ರೀತಿ: ರೋಗವಿಧಾನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಇರುವ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು . . . ಬರೆದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಸಕವೈ. IX, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾ + ಕ್ರಮ)]

ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯ (ನಾ). ರೋಗಿಗೆ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಉಪಚಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಆಸ್ಪತ್ರೆ: ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮೇರಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಡಾಕ್ಟರರಿಂದ ದೇಹಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೧೬೫); ರಾತ್ರಿಯಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯದ ಪಟಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತು (ಹೇಮಂತ. ೫೦೫).

[ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾ + ಆಲಯ)]

ಚಿಕಿತ್ಸಿತ (ಗು). ರೋಗದ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಚಿಕಿತ್ಸಿತಾಗೂಢಪ್ರೌಢಮಪ್ಪ ಗದಾಂಗಮುಮಂ . . . ತ್ರಿದಶವರ್ಗಕ್ಕುಪದೇಶಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯ; ರೋಗನಿವಾರಣೋಪಾಯ; ವೈದ್ಯೋಪಚಾರ: "ಉಪಚರ್ಯಾ, ಚಿಕಿತ್ಸಾ – ಈ ೨ ವೈದ್ಯಂ ಮಾಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೦-೪೫೮); ಉದಾರವಹ್ನಿಯ ವಿವಿಧ ಪೀಡಾಕಾರಕುಂಟೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೆಂದನು ಮುನಿ ನೃಪಾಲಂಗೆ (ಕುಮಾಲ. ೦೬-೦೩); ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಮಾಡುವ ವೈದ್ಯನಿಗೆ . . . ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಷಯವು ನಿಷ್ಫಲವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವರು (ಸಕವೈ. ೧೩); ಆಂಗ್ಲೇಯ ವೈದ್ಯರು ಕೂಡ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಿದರು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೭).

[ಸಂ. ಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ಚಿಕೀರ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಬಯಕೆ: ನಿಯಮದಿಂ ಶುಭರೂಪವಿಗುರ್ವಣೇಚ್ಛೆಯಿಂ ಅಶುಭಾಕಾರಂಗಳಂ ದುಃಖಪ್ರತೀಕಾರ ಚಿಕೀರ್ಷೆಯಿಂ ಅತಿದುಸ್ಸಹ ದುಃಖ ಹೇತುಗಳನೆ ವಿಗುರ್ವಿಸುವರ್ (ತತ್ವ್ಯಪ್ರ. ೧೨೨); ನೆಟ್ಟನಾ ಜ್ಞಾನವಸ್ತುವಿನೊಳು ಚಿಕೀರ್ಷೆ ನೆಱೆಹುಟ್ಟದಾಗಿಯು (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೨-೨೭); ಚಿಕೀರ್ಷೆಯಾವೇಗದ ವಹ್ನಿಫಣಿ ಲೇಲಿಹ್ಯಮಾನ ಜಿಹ್ವೆಗಳಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩-೩೩೦). ೨. ಉದ್ದೇಶ; ಮನೋರಥ: ಅನಂತನು ಪದುಮನಾಭಪ್ರಿಯ ಚಿಕೀರ್ಷೆಯಲುದಿಸಿದಪನು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೦-೩೫). [ಸಂ. ಚಿಕೀರ್ಷಾ]

ಚಿಕುರ (ಗು). ೧. ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆಗೆಯದೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ೨. ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಆಲೋಚಿಸದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ; ದುಡುಕಿನ ಸ್ವಭಾವದ. ೩. ಚಂಚಲವಾದ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ. (ನಾ). ೪. ತಲೆಯ ಕೂದಲು: "ಕೇಶಃ, ಶಿರಸಿಜಃ . . . ಚಿಕುರಃ, ಶಿರೋರುಹಃ, ವಾಳಃ – ಈ ೭ ತಲೆಯ ನವಿರ್" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೬); ಚಿಕುರ ಚಾರು ಮೃದುಕುಂತಳ ಕಳಾಪಮಳಿಕೇಶಂ (ಗದಾಯು. ೮-೫೭); ಮಧುಪವ್ಯೂಹನಿಭಕುಟಿಳಚಿಕುರಮನೋಹರೆ ಮನಸಿಜನ ಕಣೆಗೆ ದೊಣೆಯೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೯); ಕಮಲವನದೊಳೆಱಗಿದ ಪರಮೆದುಱುಗಲೆಂಬಂತಲ್ಲಿ ಚಿಕುರನಿಕರಮೆಸೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೧-೦೩೫ ವ); ಚೆಲ್ಲಿದಾ ಚಿಕುರರಾಶಿಯೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತಮೆಂಬಂತೆವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭-೩೭೦). [ಸಂ.]

ಚಿಕೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಕನ್ನರದೇವಂ ಪ್ರಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಚಿಕೆಯನ್ನಾಡನಾಳೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೦-೨; 938).

[<ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ]

ಚಿಕೋರಿ (ನಾ). ಒಂದಂಬಗೆಯ ಗಿಡ; P ಇದರ ಬೇರಿನ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕಾಫಿಪುಡಿಗೆ ಬೆರೆಸುತ್ತಾರೆ: (ಬೇರಿಗಾಗಿ ಬೆಳಸುವ, ನೀಲಿಹೂವು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡ; ಇದರ ಬೇರಿನ ಪುಡಿ: 'ಚಿಕೋರಿ' (Chicory. ಇಂಕನಿ); ತನ್ನ ಮುಂದಿದ್ದ ವ್ಯವಹಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತ . . . ಚಿಕೋರಿ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಟೆನಿಸ್‌ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ . . . ಅಡ್ಡಾಡಿದನು (ಪುನರು. ೨೬೫). [← ಇಂ. Chicory]

ಚಿಕ್ಕ1 (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯತನ; ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು: ಮಕ್ಕಳ ಮದುವೆಯ ಚಿಕ್ಕಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದಡೆ . . . ಇಷ್ಟವ ಮಱೆಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೮೦-೩೧೯). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆತನ ಮಗ ಚಿಕ್ಕ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದೊ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೦೨-೬; 955). (ಗು). ೩. ಸಣ್ಣ; ಕಿರಿಯ: ಮದದಾನೆಯುಮಂ ಮಾಣಿಕಮುಮನೊತ್ತೆವಿಡಿಸಲಟ್ಟುವ ಚಿಕ್ಕ ಪೋರ್ಕುಳಿ ಬೊಜಂಗರುಮಂ . . . ಮೆಱೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೭ ವ); ದೇವಾ ನೀನೆನಗೆ ಚಿಕ್ಕ ತಮ್ಮ (ಬಸವ. ೯೦೪); ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಕೊಡಲಿ (ಆರ್ಯಕ. ೧೦). ೪. ಕೀಳಾದ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ. 'ಚಿಕ್ಕನುಡಿ' ಪರಾ.

ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಪಾದಾಃ, ಪ್ರತ್ಯಂತ ಪರ್ವತಾಃ– ೨ ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲೂ ಸಮೀಪವಾಗಿರುವ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ

ಕಲ್ಲು ಗುಡ್ಡೆಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೯೫). ಚಿಕ್ಕದು = ಸಣ್ಣದೂ : ಚೀಲ್ ಚಿಕ್ಕ ದೊಂದಕ್ಕಿಂ ತೆಗೆಯಲ್ ಕಚ್ಚಿದ (ಕೂಡಾಟಕ. ೪೦) ; ಅಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಮಾತ ಕೇಳ ಚಿಕ್ಕದೊಂದು ಗಿರಿಯ ಸಾಕಿದೆ (ಪುರಂದ. ೦-೦೦೨-೧). ಚಿಕ್ಕವ, ಚಿಕ್ಕವನು = ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನವನೂ ; ಸಣ್ಣವನೂ : ಚಿಕ್ಕವನಂ ಬೇಂಟೆಗೆ ಬಲಿಯಕ್ಕುವನೋ (ರಚಕು. ೩-೦೩೮) ; ಧರಿವ ಹೊಗಕತ್ಯವನೆ ಚಿಕ್ಕವ ನಿಱಿಯಲಾಪನೆ (ಶುಚಾ_ರತ್ನಾ. ೨-೦೭) ; ಚಿಕ್ಕವನೇ ಇವನು ನಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಓಡುವನು (ಭರತ. ೧-೬೦ ಪದ್ಯ). ಚಿಕ್ಕವಳು. ಚಿಕ್ಕಳು = ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನವಳು ; ಸಣ್ಣವಳು : ಚಿಕ್ಕವೆಲ್ದಾಗಲೇ ಆಕೆ ಅನಾಥಾರಾದಳು (ಕೂಡ) ; ಚಿಕ್ಕಳ ನುಡಿಗೇಳು ಮತ್ತಂಬವೆಂದಳು ತಕ್ಕಳೊರ್ವಗೊರ್ವಳಲ್ಲಿ (ಅರಕ. ೪-೩೦) : ಚಿಕ್ಕವ್ವ (ಬಹುಮ) : ಮಕ್ಕಳು ತುಂಬಾ ಚಿಕ್ಕವು (ಕೂಡ). ಚಿಱ್ಱಾತ = ಚಿಕ್ಕವ : ಚಿಱ್ಱಾತನಾದೊಡಂ ಬುದ್ಧಿವಂತನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಮಂ ಕೇಳ್ಳುದು (ಪಂಚತಂ. ೦೦೦-೪). [ದೇ. ತ ತಮಿ. ತುಳು. ಚಿಕ್ಕ; ತೆಲು. ಚಿಕೆ./ ಪ್ರಾ. ಚಿಕ್ಕ = ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ]

ಚಿಕ್ಕ೨ 'ಸಿಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕ೩ (ಗು). ಚಿಪ್ಪಟ್ಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ. [ಸಂ.]

ಚಿಕ್ಕಎಲಚಿ (ನಾ). ಎಲಚಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಗೆ : ಸಣ್ಣ ಎಲಚಿ ಗಿಡ : " ನಿಷ್ಕುಟೀ-ಚಿಕ್ಕಎಲಚಿ " (ಓಷಧಿ. ೯೭). [ಚಿಕ್ಕ೧ + ಎಲಚಿ]

ಚಿಕ್ಕಂದು೧ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು ; ಎಳವೆ; ಬಾಲ್ಯ : ಮೆಟ್ಟಿ ನಲಂದು ಮೆಯ್ಯ ಜಗಮಂ ಚಿಕ್ಕಂದು ತೊಟ್ಟಾಲಂ ವರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಶಾಡಂಗ. ೫೦೮) ; ಚಿಕ್ಕಂದಿನ ಬಾಳುವೆ ನಿಮ್ಮ ಆಣೆಯಯ್ಯ (ಬಸವ. ೫೦೪) ; ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರ ಬುದ್ಧಿ ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾಗಿರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪). [ಚಿಕ್ಕ೧ + ಅಂದು]

ಚಿಕ್ಕಂದು೩(ಆ). ಬಾಲ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ; ಎಳವೆಯಲ್ಲಿ: ಇವನು ತಮ್ಮಯ್ಯನು ನಂಜೆ ಪರಭವಿಸನೇ ಚಿಕ್ಕಂದು (ಶುಚಾ_ರತ್ನಾ. ೦೯-೨೬). [ಚಿಕ್ಕ೧ + ಅಂದು]

ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲುಂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : " ಬೃಹತ್ಸೋಮ – ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲುಂ ; ನೀರಗಿಜ್ಜ " (ಓಷಧಿ. ೯೧). [ಚಿಕ್ಕ೧ + ಕಲ್ಲುಂ]

ಚಿಕ್ಕಕಾಗೆದೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : " ಧ್ಯಾಕ್ಷೀಂಗೀ– ಚಿಕ್ಕಕಾಗೆದೊಂಡೆ " (ಓಷಧಿ. ೯೧). [ಚಿಕ್ಕ೧ + ಕಾಗೆದೊಂಡೆ]

ಚಿಕ್ಕಕಾಡತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ ಗಿಡ : ಚಿಕ್ಕಕಾಡಕ್ಕಿ, ಬೆಟ್ಟುರಳ (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೬–೭೫). [ಚಿಕ್ಕ೧ + ಕಾಡಕ್ಕಿ]

ಚಿಕ್ಕಕ್ಕಿ (ನಾ). ಕಿರಿಯ ಅಕ್ಕ : ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಕ್ಕನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರೀತಿ (ಕೂಡ). [ಚಿಕ್ಕ೧ + ಅಕ್ಕ]

ಚಿಕ್ಕಗುಂಜಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಗುಲಗಂಜಿ : " ಕಾಕನುಂದಿಕಾ – ಚಿಕ್ಕಗುಂಜಿ " (ಓಷಧಿ. ೩೫). [ಚಿಕ್ಕ೧ + ಗುಂಜಿ]

ಚಿಕ್ಕಚಿರಾಯತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೪–೬೦). [ಚಿಕ್ಕ೧ + ಚಿರಾಯತ (<ಕಿರಿಯಾತು)]

ಚಿಕ್ಕಟ್ಟಿ 'ಚಿಕ್ಕಟ್ಟು' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಟ್ಟು (ನಾ). (?) : ಮುಕ್ಕುಳಿಸು ವುಕ್ಕುಳಿಸೆ ಕಕ್ಕಸದಿ ಚಿಕ್ಕಟದಿ ದಿಕ್ಕನ ಮರಿಕ್ಕಿ (ಚಿಪಾಮು. ೨೯-೭) : ಸಿಕ್ಕಿಸಂತರದಲ್ಲಿ ಶಾರ್ವರಿ ಚಿಕ್ಕಟದಿ ಮುಸುಕಿಕ್ಕಿ ದಹಿತರ ಸೊಕ್ಕ ಹಾರಿಸುತಿರುವ ರಘುಜರ ಮೌಲಿ ರವಿಯಗಳೇ (ಚಿಂತಾಮ. ೨೬೭-೨೭). [?]

ಚಿಕ್ಕಟು 'ಚಿಕ್ಕುಟು' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಧೂರ್ತಃ – ಉಮ್ಮತ್ತ, ಖಿಚೋರ, ಚಿಕ್ಕಟ್ಟು " (ಓಷಧಿ. ೮೨). [?]

ಚಿಕ್ಕಡು 'ಚಿಕ್ಕುಟು' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಣ (ಗು). ೧. ಮೃದುವಾದ ; ನಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮೃದು ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : "ಮಾರ್ದವಕರಣ. ಚಿಕ್ಕಣ" (Demulcent. ಪಾರಿ. ೨೪). ೩. ಮೃದುಗೊಂಡುದು ; ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವುದು : ಕಿಮುಬ್ಬಿದನೆಂದು ಚಿಕ್ಕಣಮಾಗಿ ಮಾಡಿದಂ (ಕಾಡ. ಸ. ೫೬ ವ್ಯಕ್ತಿ). ೪. ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಿರುವ ವಂತೆ ಬೇಯಿಸಿದ ಅಡಿಗೆ : " ಚಿಕ್ಕಣಂ. ಮಸ್ಸಣಂ.ಸ್ನಿಗ್ಧಂ – ಸಿ ಹೆಚ್ಚು ದಂಥಾದ್ದಕ್ಕೂ ನಯವಾದದ್ದಕ್ಕೂ ಮೆತ್ತಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ ಅಡಿಗೆಗೂ . . . ಪೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೫೮). ೫. ಅಡಕೆ : ಇನಿಸುಡಿ ನುಡಿಯುವಾ ಇಂಬಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಾಲ್ ಚಿಕ್ಕಣದ ಬಿಣ್ಣಾದ ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಚಿಕ್ಕಹುಡುಗ (ಕೂಡಿಯನಿತ. ೫೪). ೬. ಅಡಕೆಯ ಮರ. [ಸಂ.]

ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಜ್ಜೆ (ನಾ). ಅಡಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಲ್ಲು : ಕಾಸದ ಚಿಕ್ಕಣ [ಣಾಣಂ. ಣ]ಗೆಸಜ್ಜೆಂ ಸಾಸಿವೆ(ಸವ) ಕಲ್ಲುಂ ವ್ಯೂಕಣಿಕೆಯುಂ ದಿರ್ನವಿದಿಯುಂ ಬೆಸಸಿದೆ ಕೂಡಿ ಕುದಿರಿಗೆ ಪೂಸುಗೆ (ಅಶ್ವಣ. ೦೪-೩೦). 'ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಜ್ಜೆ' ಪರಾ. [ಚಿಕ್ಕಣ + ಕೆಸಜ್ಜೆ]

ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕ (ನಾ). ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಪಾಕ : ಮಂಜಷ್ಠ. ನೀಲಾಂಜನ ಕಾವರಿಗೆಗಳು ಇವಿಷ್ಟನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕಗಳನು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕದಲ್ಲಿ ಇಳುಹಿ (ಶ್ರೀಧರಾ. II, ೦೬೫) ; ವಾಸಾಘೃತ – ಆಡುಸೋಗೆ, ಅಮರದವಳ್ಳಿ. . . ಶಂಖಿ ಇವು ಗಳನ್ನು ಅರಿದು ಅರ್ಧ ಪಾವು ತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು (ಸಾಸ್ಕ. ೦೦೩). [ಚಿಕ್ಕಣ + ಪಾಕ]

ಚಿಕ್ಕಣಿ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಅಡಕೆ : ಕರ್ಪರಭರಿತ ಚಿಕ್ಕಣ ನಾಗ ವಲ್ಲಿಯ ಭರದ ಹೊಂಬಟ್ಟಲಲಿ ಹೊಯ್ಗಣದವರು ಕೊಡುತಿರಲು (ಭಾರತ. ೩-೬೯).

ಚಿಕ್ಕಣಅಡಕೆ ಚಿಕ್ಕಣಿಜಾತಿಯ ಅಡಕೆ : ಚಿಕ್ಕಣ ಅಡಕೆ ಕೇದಿಗೆ ಕಾಜ್ ಕೂಡಿದವ ಎಲಕ್ಕೆ (ಭುಕರ. ೩-೪೪-೨). ಚಿಕ್ಕಣಕ್ಕಮುಖ = ಚಿಕ್ಕಣಿ ಅಡಿಕೆ : ಸ್ಮೇತವರ್ಷ ಪುನಾ ಚಿಕ್ಕಣಕ್ಕಮುಖ ಕರ್ಪರದಾ ತಿಳಿ ಸುಚೂರ್ಣಮಂ ತದಿಗಂಧಲವನು ಚರ್ವಣಾರ್ಥದು (ವಸವಿಹ. ೦೩-೦). [<ಸಂ. ಚಿಕ್ಕಣ]

ಚಿಕ್ಕಣಿ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಚಿಕ್ಕಣಿ, ಸಿಂಬಿಗಿನ ಹುಲ್ಲು . . . ಏನೇನೋ ಜಾತಿಯ ಎಲ್ಲವೂ ವಂಗ್ಲನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಇದ್ದಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ನಾಡಜ. ೦೦೪). [<ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ]

ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : " ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ [ಣಾಣಂ. ಬಂಡಿ] ಬಂಯಿಯತ್ತಿ " (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೦) ; ಪೊಸ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಪಲ್ಲಂ ಪೊಸ ಬೆಳ್ಳಂಬಿಯ ರಸಂಗಳಂ ತಳಿದಿರಿದಂ ಪೂಸದು (ಕಲ್ಯಾಣಾ. ೩-೮೭) ; ಕಿಱುಮಾಲೆ ನೂಲೆ ಕಿಸುಳಿಂ ನೆಱೆದಿ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ ಮಾನಿನಿ ಕಸಕೆ ಕಲ್ಪುವರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೯) ; ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಯ ರಸಮಂ ಮೂತ್ರಕ್ಕಂ ಸರಿಯಾಗಿ ಬರಸ ನಸ್ಯಂಗೆಯ್ಯರ್ (ಅಮಾದ. ೦೦-೭೩). [?]

ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಜ್ಜೆ 'ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆಸಜ್ಜೆ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನೀಚ ವ್ಯಕ್ತಿ (?) : ತೆರಲ್ಕ ಮೊಗಂ ಸರಿ ಮತ್ತೆ ಮಾಣೀ ಬಟ್ಟೆಯ ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ಕೆ ಪೊಸ ಬರ್ಪರ ಸೂಳೆಮಕಾಳ್ ಗೊಂಬುದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦-೬೪೮). [?]

ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆಸಜ್ಜೆ, ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಜ್ಜೆ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಜ್ಜೆ : ಇರ[ಭ]ದೊಳ್ಪಿದು ತುರಗದ ಗರ್ವದಲ ವೂರಿಹಂಗಳ್ಗೆಡಸೆ ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆಸಂ [ಸಜ್ಜಾ] ಕ್ಷುಭಯಿಸಿ ಮೈವದಮನಿಸಿದಲೆಯಿಂ ಲಿವ್ಗಳ್ದು (ಅಶ್ವಕ. ೦೦-೦೦); " ಸಣ್ಣ ಕೆಸರು " (ಅಶ್ವಕ್ಕ. ಟೀಳು). ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಜ್ಜೆ : ಕಾಸಿದ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಜ್ಜೆಳ್ ಸಾಸಿವೆ ಕಲ್ಲುವ್ಪು ಕನಕಮಾರ್ದಿಗೆ ಪುಡಿಯಂ ಬೆಸಸಿದುದ ಬಾಹನೆದೆಯೊಳ್ ಪೂಸುವುದು (ಅಶ್ವಣ. ೦೦-೭೦). 'ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಜ್ಜೆ' ಪರಾ. [ಚಿಕ್ಕಣಿ + ಕೆಸಜ್ಜೆ]

ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ (ನಾ). ಕಿರಿಯ ಅಣ್ಣ : ನಮ್ಮ ದೊಡ್ಡಣ್ಣನಿಗಿಂತಲೂ ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ತಾಯಿಗೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ (ಕೂಪ). [ಚಿಕ್ಕ + ಅಣ್ಣ]

ಚಿಕ್ಕತಂದೆ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ : (ಕ). [ಚಿಕ್ಕ + ತಂದೆ]

ಚಿಕ್ಕತನ (ನಾ). ೧. ಬಾಲ್ಯ : ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು : ಚಿಕ್ಕತನ ತಮಗಿದನು ಕಾಣಲು ಮಕ್ಕಗೆ ಆನೆಕೆ (ಕಬಾಗಿ, ವಿರಿಸಾ. ೩೩-೭೧). ೨. ಸಣ್ಣತನ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕತನ : ತಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕತನಕ್ಕಾಗಿ ತಾವೇ ನಾಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತಾಗುತ್ತಿದೆ (ಕೂಪ). [ಚಿಕ್ಕ + ~ತನ]

ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮ (ನಾ). ಕೊನೆಯ ತಮ್ಮ : ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವಾ ನೀನೆನಗೆ ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮ (ಬಸವ. ೯೦೪); ನನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಾ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ಬಳಿ ಇದ್ದಾರೆ, ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮನೊಬ್ಬ ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಬಳಿ ಇದ್ದಾನೆ (ಕೂಪ). [ಚಿಕ್ಕ + ತಮ್ಮ]

ಚಿಕ್ಕತಾಯಿ (ನಾ). ೧.=ಚಿಕ್ಕವ್ವೆ : (ಕ).

[ಚಿಕ್ಕ + ತಾಯಿ (<ತಾಯ್)]

ಚಿಕ್ಕತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ (?) : ತಲ್ಲಿಗರು ಎಳ್ಳ ಮಾಜ ಕೊಂಡವಗು ಹೊಗೆ ಕಟ್ಟದರಿಗಿ ಚಿಕ್ಕತಾರವ ತೆಱುವರು ಬೆಳಿಯ ತಾರದ್ದರ್ದ ಎಣ್ಣೆಯನು- ಗಾಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಲು ಅರ್ದ್ಧಸೊಲ್ಲಿಗೆಯನು ಅದಿತಕ್ಕೆ ಎಱೆವರು (ಸೂಶಾಸ. IX-I, ೩೩೬-೩೬ : ೧೨೧೪).

[ಚಿಕ್ಕ + ತಾರ]

ಚಿಕ್ಕತೂಬರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಕಾಕಾಂಡಿ–ಚಿಕ್ಕತೂಬರ, ಹಲ್ಲೇವು, ಹೆಮ್ಮರ " (ಓಷಧಿ. ೫೯).

[ಚಿಕ್ಕ + ತೂಬರ್ (<ತುಂಬುರು)]

ಚಿಕ್ಕತೊಗರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಗರಿ: ಚಿಕ್ಕತೊಗರಿ, ವಿಷತೊಗರಿ, ಕೇಸರಬೇಳೆ (ಪು.ಕಾಗಿ. ೪೯-೪೦). [ಚಿಕ್ಕ + ತೊಗರಿ$_1$ (<ತೊವರಿ)]

ಚಿಕ್ಕನರುವಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ ; ಅಗ್ನಿಮಂಥ : " ತೇಜೋವೃಕ್ಷ–ಚಿಕ್ಕನರುವಲು " (ಓಷಧಿ. ೬೩).

[ಚಿಕ್ಕ + ನರುವಲು (<ನಱುವಲ್)]

ಚಿಕ್ಕನುಗಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಪು.ಕಾಗಿ. ೬-೦೦೦).

[ಚಿಕ್ಕ + ನುಗ ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಚಿಕ್ಕನುಡಿ (ನಾ). ಕೀಳುಮಾತು ; ಸಣ್ಣಮಾತು ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ನುಡಿ : ಅಕ್ಕ ಕೀಳು ಚಿಕ್ಕನುಡಿಗಳು ತಕ್ಕುದೇ ಹಿರಿಯಗೆ (ಸಂಭವ. ೫೦-೦೦೦).

[ಚಿಕ್ಕ + ನುಡಿ]

ಚಿಕ್ಕನೆಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಚಿಕ್ಕನೆಕ್ಕೆ ಸೊಪ್ಪು, ಲಕ್ಕಿ (ಪು.ಕಾಗಿ. ೪೮-೯೩). [ಚಿಕ್ಕ + ನೆಕ್ಕೆ + ಸೊಪ್ಪು]

ಚಿಕ್ಕನೆಲದಾಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : " ಪುತ್ರಜನನೀ – ಚಿಕ್ಕನೆಲದಾಳು ; ತಾಳಿಯನೊಪ್ಪು " (ಓಷಧಿ. ೧೦೦).

[ಚಿಕ್ಕ + ನೆಲದಾಳು (<ನೆಲದಾಳ್)]

ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ 'ಚಿಕ್ಕನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು 'ಚಿಕ್ಕನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಪೇಱಿಲ್, ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ, ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇರಿಳೆ : " ವೈರಿಣೀ – ಚಿಕ್ಕನೇಱಿಲ್ " (ಓಷಧಿ. ೧೩೬). **ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ** : (ಪು.ಕಾಗಿ. ೭೩-೦೪೯). **ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು** : ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು ಜಂಬುನೇರಿಲು ಗಳರುಬಾಳ (ಕಾಶ್ಯಾಗ. ೦೦-೩). [ಚಿಕ್ಕ + ನೇಱಿಲ್]

ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ಚಿಕಪ್ಪ, ಚಿಗಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯ ತಮ್ಮ ; ಕಕ್ಕ : ಆಪ್ತನ ಅಪ್ತ ಅನ್ನದ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಅಪ್ಪಾ ಅಂದಾನೇ (ಗಾದೆ). ೨. ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ಗಂಡ; ತಾಯಿಯ ತಂಗಿಯ ಗಂಡ: ತಂದೆಯ ತಮ್ಮನಷ್ಟೇ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಲ್ಲಿ, ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ಗಂಡನೂ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನೇ (ಕೂಪ). **ಚಿಕಪ್ಪ:** ೧. ಯುವಂದಿರೆ ಚಿಕಪ ಉದಯಾನ ಮಗ ಆಲೂಖಾನನು (ಅಕ್. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೯-೦೯; 1712) ; **ಚಿಗಪ್ಪ** : ೧. ಚಿಗಪ್ಪ ಚಿಗವ್ವ ಆದಾರಲ್ಲಾ (ಮಾಸ್ತಿ. ೦೬೧); ಉಯಿಯ್ಯು ಸುಖದಿಂದಿದ್ದು ವಕೀಲಿ ಮಾಡುತ್ತ ಕಾಲ ಕಳೆಯಬೇಕೆಂದು ಆತನ ಚಿಗಪ್ಪನ ಇಚ್ಛೆ (ಕ್ಯೂ.ಕೆಱಿಕ್ಷಾ. ೦೬). [ಚಿಕ್ಕ + ಅಪ್ಪ]

ಚಿಕ್ಕಪ್ಪಾಯ (ನಾ). ಒಂದು ವಯಸ್ಸು : ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸು : "ಕನಿಷ್ಠಃ, ಅತಿಯುವಾ – ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕವ್ಯಾಯದ ಹುಡುಗ. ಆಪ್ತಃ – ಚಿಕ್ಕವನು ೨ ಕ್ಕೂ ಹೆಸರು" (ನಿಘಾ.ಅಕ್. ೩೩೦). [ಚಿಕ್ಕ + ಪ್ರಾಯ]

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : " ಅಘುಪೂರ್ವಕಃ – ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳೆ " (ಓಷಧಿ. ೧೪೨). [ಚಿಕ್ಕ + ಬಳ್ಳೆ]

ಚಿಕ್ಕಬಿಟ್ಟಾವೆ (ನಾ). (?) : ಮೂಡಣ ಹಗ್ಗದ್ದೆ ಅಡಆ ಮೀಗಣ ಕೊಡಂಗೆ ಎರಡಱಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಡೆ ೨ ಬಂಗಾಟೆಮೂಡೆ ೨ ಮುಂದಿನ ಮಾಡುವ ಬಳುವುಂಡೆ ೧ ಚಿಕ್ಕ ಬಿಟ್ಟುವ ಕೊಡಂಗೆ ಮೂಡೆ ೧ (ಅಇ. XXVII, ೨೮-೩೦ ; 1256). [?]

ಚಿಕ್ಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧.=ಚಿಕ್ಕವ್ವೆ : ನನ್ನ ಚಿಕ್ಕಬ್ಬೆಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ (ಕೂಪ). ೨. ಬಿಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ತನ್ನರಸ ಚಿಕ್ಕಬ್ಬೆಗೆ ಬಡಗಿನ್ನ ಕೆಱೆಯ ಬಡಗಣ ಬದರಿಯ ಪಿನ್ನಣ ಕೆಱೆಯ-ಮ್ಮಿಬ್ಬ ದೇವರ್ಗೆ (ಅಳ. VII, ಶಿವಮೊ. ೯೬-೦೯ ; ಸು. 915). [ಚಿಕ್ಕ + ಅಬ್ಬೆ]

ಚಿಕ್ಕಬ್ರಬ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : " ಲಘುಬ್ರಹ್ಮಿ–ಚಿಕ್ಕಬ್ರಬ್ಮಿ " (ಓಷಧಿ. ೧೪೨). [ಚಿಕ್ಕ + ಬ್ರಬ್ಮಿ]

ಚಿಕ್ಕಮರುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : ಚಿಕ್ಕಮರುಳು, ಮೈಕೆಟೀರು ಗಂಡರಿಸನದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕಾಯಮ್ಮ ಕುಡಿಯೆ ಬಾಣಂತಿ ರೋಗ ಬಸುರಿಳಿವದು ಮಾಣ್ಸುಂ (ವಿವೈ.ವಿ. ೧೧). [?]

ಚಿಕ್ಕಮಾತು (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕನುಡಿ : ಚಿಕ್ಕಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿ ನೋಯಿಸುವುದೇ ಅವರ ಸ್ವಭಾವ (ಕೂಪ). [ಚಿಕ್ಕ + ಮಾತು]

ಚಿಕ್ಕಮಾರಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಿಟ್ಟಪ್ಪಳ್ಳಿ . . . ತುಱು ಗೊಳೊಳ್ ಚಿಕ್ಕ[ಮಾರಿಯ್ಯ ಸತ್ಪ (ಅಳ. IX ಕಾತಕಾ. ೯೮-೩ ; ಸು. 870).

[ಚಿಕ್ಕ + ಮಾರಿಯ್ಯ]

ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯ ತಂಗಿ : ಹರುಷಮಿಗಿಲಾ ಚ್ಚಿದ್ಧವರ ದರಿ ವರಜನರು ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನಲ್ಲಿಹಳೆಂದನು (ಪಕಥ. ೬-೬೩). ೨. ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ : ಕಕ್ಕೆ : ಆ ನನ್ನಪ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಪಡೆದಳು (ಸಾಳ್ವಕಾ. ೦-೩೬); ಇವರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನೇ. ಅಂದರೆ ತಾಯಿಯ ತಂಗಿಯಲ್ಲ, ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ (ಕೂಪ). ೩. ಮಲತಾಯಿ : ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಕೇಳು ಹಿಂದಣ ಜನ್ಮದೊಳು ನಾನು ಮಕ್ಕಳಂ ಬಯಸಿ ದೈವದನುಂದೆ ನೋಂಬಿಯಂ ಜೊಕ್ಕಟಿ ಮಾಡಿತಿಲ್ಲದೆಱುಂದಮಾ ನನ್ನ ಬಸಿಱು ಪಾಳ್ವಳಿಸಾರದುದು (ಸಮ್ಮಳಾ. ೩-೦೩). [ಚಿಕ್ಕ + ಅಮ್ಮ]

ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ೧ : ಅಯ್ಯನಯ್ಯನು ಜೆನ್ನಯಂ ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ ಕಕ್ಕಯ್ಯನು ತೆಲುಗು ಬೊಮ್ಮಯ್ಯನಯ್ಯನು ನಿಂಬ ತಾಯ್ ಚೀರಮನ ಮಗ ನಾನು (ಬಸಪು. ೩-೦೨) ; ಯಾರ ಬಲದಿಂದ ಬಂದುದೀ ಮಹಾಕಷ ಸಂತೆ ಮುಂಡುಚಿಕ್ಕಯ್ಯನೈದಿನ ನೇರಿದ ಮಾನುಷರ (ವಂಗಾಶಾ. ೬-೦೦-೨೪).

[ಚಿಕ್ಕ + ಅಯ್ಯ]

ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸು (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕವ್ಯಾಯ : ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿಗೇ ನಾನು ನನ್ನ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ (ಕೂಪ). [ಚಿಕ್ಕ + ವಯಸ್ಸು]

ಚಿಕ್ಕಪೂಸಿ (ನಾ). ಪುನರ್ನವಾ ವಮೆ : (ಎಕಸ್ರು. XV, ೫೧).

[ಚಿಕ್ಕ + ಪೂಸಿ (< ಪುಸ್ಸ್)]

ಚಿಕ್ಕವ್ವ 'ಚಿಕ್ಕವ್ವೆ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕವ್ವೆ, ಚಿಕ್ಕವ್ವ, ಚಿಗವ್ವ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ: ಚಿಕ್ಕವ್ವೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟು ಹುಟ್ಟಿತು (ಮುನಿಮಾ. ೩). **ಚಿಕ್ಕವ್ವ:** ಮಕ್ಕಳು ಚಿಕ್ಕವ್ವ ಎನ್ನುತ್ತಾ (ಮುನಿಮಾ. ೯೪). **ಚಿಗವ್ವ:** ನಿನಗ್ಯಾಕ ಅದರ ಚಿಂತಿ ಚಿಗವ್ವಾ? (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೮); ನಾನು ನಾಳೆ ಮುಂಜಾನೇ ನಮ್ಮ ಚಿಗವ್ವನ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೩೮). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅವ್ವೆ]

ಚಿಕ್ಕಸ (ನಾ). ಜವೆಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟು; ಯವ ಚೂರ್ಣ. [ಸಂ.]

ಚಿಕ್ಕಸಾಡಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಚಿಕ್ಕಸಾಡಿಹುಲ್ಲು, ಕರಿಕೊಡೆಹುಲ್ಲು, ನಾಲೆಹುಲ್ಲು (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೯-೧೪೦೮).

[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸಾಡಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಚಿಕ್ಕಸಿವನ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಲಘುಕಾಶ್ಮರ್ಯ – ಚಿಕ್ಕಸಿವನ್ನಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೨). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸಿವನ್ನಿ]

ಚಿಕ್ಕಸುರಟಿಗಿಡ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚಿಕ್ಕಸುರಟಿಗಿಡ, ಗರುಡಫಲ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೫-೮೮೧). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸುರಟ್ಟಿ$_0$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚಿಕ್ಕಹಣ (ನಾ). ಎರಡು ಆಣೆಗಳ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ಬೆಳ್ಳಿ ನಾಣ್ಯ: (ಕ).

[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಹಣ]

ಚಿಕ್ಕಹೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೀರೆ: "ಮಾರಣೀ – ಚಿಕ್ಕಹೀರೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೪). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಹೀರೆ$_1$ (<ಪೀರೆ)]

ಚಿಕ್ಕಹೊಂಬಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಶಾನುಭೋಗರ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಗ ೨ ಆಂಗ್ರವಂಕ್ಕೆ ನಾಡೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ ಉಂಬಳಿಯ ಚಿಕ್ಕಹೊಂಬಳಿ ಹೊಂಮಾರು ಕ್ರಯ ಕಡಾಯ ಭಿಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೬-೨೦; 1430). [?]

ಚಿಕ್ಕಹೊರಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ (?): ಹೊರಲಿಗ, ಚಿಕ್ಕಹೊರಲಿಗನಸಮೂಲ ಭಂಗಿಯ ಪುಡಿ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕೂಡಿ ಅರೆದು (ವಿಪ್ಯವಿ. ೨೦೫). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಹೊರಲಿಗ ?]

ಚಿಕ್ಕಾಟ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಾಡಿ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಾಡು 'ಚಿಕ್ಕುಟಿ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಾಣೆ (ನಾ). (ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾದ) ಒಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ: (ಕ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಆಣೆ$_5$]

ಚಿಕ್ಕಾಸು (ನಾ). ಸಣ್ಣಕಾಸು; ತೀರ ಚಿಕ್ಕನಾಣ್ಯ: ಒಂದುಚಿಕ್ಕಾಸು ಕೂಡ ಬಡ್ಡಿ ಸಹ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಕುರುಣಾ. ೪೩); ಮಾಸ್ತರು ಎಂದರೆ ಚಿಕ್ಕಾಸು ಸಾಲ ಕೊಡುವರಿಲ್ಲ (ಕಾವೇರಿ. ೦೦೧); ದುಂದುವೆಚ್ಚ ಮಾಡಿ, ಒಂದು ಚಿಕ್ಕಾಸೂ ಅವನ ಬಳಿ ಉಳಿದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕಾಸು$_2$]

ಚಿಕ್ಕಿ 'ಚುಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಿಹಾವು (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಬಣ್ಣದ ಬೊಟ್ಟುಗಳಿರುವ ಹಾವು; ಸುಂಟಿಗನೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ: (ಕ).

[ಚಿಕ್ಕಿ (<ಚುಕ್ಕೆ$_1$) + ಹಾವು (<ಪಾವು$_1$)]

ಚಿಕ್ಕೀಚಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಚಲು ಮರ; ಕಿರೀಚಲು: "ಪರುಃ – ಗಿಣ್ಣು, ಚಿಕ್ಕೀಚಲು" (ಓಷಧಿ. ೯೦).

[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಈಚಲು$_1$ (<ಈಂಚಿಲ್)]

ಚಿಕ್ಕೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು: (ಮೈಜಿಗಿ. ೬-೯೪).

[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕೀರೆ]

ಚಿಕ್ಕು$_1$ 'ಸಿಕ್ಕ$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಸಪೋಟಾ: ಚಿಕ್ಕುಹಣ್ಣು ತಿನ್ನಲು ಬಲುರುಚಿ (ರೂಢಿ).

[←ಮರಾ. ಚಿಕೂ, ಚಿಕ್ಕೂ]

ಚಿಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಗಾಡಿಗ ಡಿಂಬುಗಂಗೆ ಚಿಕ್ಕು ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಹುರಿಬುತ್ತಿಯ ಬೇಡಿ ಈಡಾಡಿದ ಕೂಳಂಬಲಿಯ ನಾಯ್ದು ಕುಱುಕುವ ಹೇಸಿ ದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥ ಕೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೫೫೬). [?]

ಚಿಕ್ಕುಟ, ಚಿಕ್ಕಟ$_1$, ಚಿಕ್ಕಟು, ಚಿಕ್ಕಡು, ಚಿಕ್ಕಾಟ, ಚಿಕ್ಕಾಡಿ, ಚಿಕ್ಕಾಡು, ಚಿಕ್ಕುಟು, ಚಿಕ್ಕುಡು, ಚಿಗಟ, ಚಿಗಟೆ (ನಾ). ಸೊಳ್ಳೆಯಂತಹ ಸಣ್ಣರೆಕ್ಕೆ ಹಂಳು: ದಂಸೇಹಿಯ = ಚಿಕ್ಕುಟಗಳಿಂದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೨-೪); ಯುಗಜುಗವ ಬಲ್ಲೆನೆಂಬವರು ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ ಬಪ್ಪ ಚಿಕ್ಕುಟ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಕ್ಕಟ, ಚಿಕ್ಕುಟ] ಸಾವನಱಿಯರು (ಅವಚಂ. ೧೦೩-೫೦೧); ಪೆರ್ವಾಗಿಲಂತಾಗೆ ಒಂದು ಬೀಯಗವಿಕ್ಕಿ ಚಿಕ್ಕುಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಕ್ಕಟುಂ, ಚಿಕ್ಕೆಡುಂ] ನುಸುಟಲ್ಬಾರದಂತಾಗಿ ಬಿಗಿಯೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೪೪ ವ); ಹೇನು ಕೂರೆ ಚಿಕ್ಕುಟ ತಗುಣೆಗಳಿವು ಹೀರುವರೆಣಿಪವು ರಕ್ತವ (ಭಕ್ತಿಸ. II, ೧೨-೧). **ಚಿಕ್ಕಟ$_1$:** "ಯೂಕಾ ಮಕ್ಷಿಕಾದಯಃ = ಕೂರೆ, ತಗುಣೆ, ಚಿಕ್ಕಟ ಮೊದಲಾದವು" (ಬಾಹಟೀ. ೨-೫-೨೬ ವ); ಚಿಕ್ಕಟವು ಮೈಯ ಕಡಿವಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೧೬); ಚಿಕ್ಕಟದ ಕಾಲುಗಳು ೦.೦೫ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ–ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ೧೩ ಅಂಗುಲ, ಎತ್ತರ ೭.೭೫ ಅಂಗು ಲಹಾರಬಲ್ಲವು (ಕೀಟಬ. ೩). **ಚಿಕ್ಕಟು:** ಎಕ್ಕತೂಳದ ಭಟತತಿಯ ಚಿಕ್ಕಟು ತಿಗುಣೆಯ ತಿಕ್ಕುವಂದದಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿದನರೆಗಳಿಗೆಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೦). **ಚಿಕ್ಕಡು:** ಗುಡಮಾಕ್ಷಿಕ ಮಳಯಜ . . . ಎಂಬಿವ ನಿಂಬಾಗೊಡಗೂಡಿ ಧೂಪಿಸುಗೆ ಚಿಕ್ಕಡು ನೊರಜುಂ ತಗುಣೆ ಬಾವಲೆಂಬಿವು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೩೯); ದಂಶಮಶಕ–ಚಿಕ್ಕಡು ನೊರಜು (ತಸೂಪ್ಯ. ೨೯೭); ಕೊಂಡೆಯನಂತೆ ಪತ್ತುವ ಚಿಕ್ಕಡಿನಿಂ ಕಡುಘಾತಕನಂತೆ ನೋಯಿಸುವ ಪೆರ್ನೊಣಗಳಿಂ . . . ಬಿಂಬಿಮ್ಮೆಂಬ ಪೇರವಿಯಂ ನೋಡಿ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೫೩); ದಂಶಮಶಕ–ಚಿಕ್ಕಡು ಗುಂಗುಱುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೩). **ಚಿಕ್ಕಾಟ:** ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅವರನ್ನು ತಗುಣೆ ಚಿಕ್ಕಾಟಗಳಂತೆ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ನಾಶಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಮಂದಾಕಿ. ೧೫೪). **ಚಿಕ್ಕಾಡಿ:** ಚಿಕ್ಕಾಡಿ ತಗುಣೆಯೂ ರಕ್ಕಸರು ಜಾರೆಯರು ಒಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವರು ಇರುಳೆಲ್ಲ ಬೆಳಗಾಗಿ ಸುಕ್ಕಿದಂತಿಹರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೫೫). **ಚಿಕ್ಕಾಡು:** ಆನೆ ನೀರೊಡಗೂಡಿ ತಾನಾಡುತಿರಲೊಂದು ಮೌನದ ಚಿಕ್ಕಾಡು ನುಂಗೆ ಕಂಡು ಮಾನಿನಿ ನಲಿದಾಡುತ (ಮಿಶ್ರಸ್ತೋ. ೩೮); ಆನೆಯನೆತ್ತುವಂಗಾಡು ಚಿಕ್ಕಾಡೆಂಬಂತೆ ಗೋವರ್ಧನಾಚಲಮನೆತ್ತಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೮೨ ವ); ಬೆಕ್ಕಿಲಿಯೂ ಗೂಬೆಯೂ ಚಿಕ್ಕಾಡು ತಗುಣೆಯೂ ರಕ್ಕಸ ಕಳ್ಳಜಾರರುಱಿ ಕತ್ತಲೆಯ ಮಕ್ಕಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೯೧); ಇಲಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಾಡುಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ಲೇಗು ಬರುತ್ತದೆ (ಆಡುಸೌ. ೪೮). **ಚಿಕ್ಕುಟು:** ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ಪರಿಪಡೆ ಚಿಕ್ಕುಟುಮಂ ಗುಂಗುಱುಮಂ ನೆಱೆ ಸೋವುತಿರ್ದ ಭಕ್ತಿಯ ಭರದಿಂ (ಬಂಹರಿ. ೬-೭೫). **ಚಿಕ್ಕುಡು:** ತುಂಬಿ ಪತಂಗ ನೊಣ ಜೇನನೊಣ ಚಿಕ್ಕುಡು . . . ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣಮುಮಕ್ಕು (ಶಾಸ್ತಟೀ. ೦೧೭-೬). **ಚಿಗಟ:** ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲಿಗಳ ಮೇಲೆ ಜೀವಿಸುವ ಚಿಗಟಗಳು ಪ್ಲೇಗ್ ರೋಗವನ್ನು ತರುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧೮೭); ಕಣಜದ ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಚಿಗಟಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಬಂದು ಆಳಿನ ಮೊಗಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿದವು (ಬೆಸ್ತಳ. ೧೦೮); ಚಿಗಟನ ಕಣ್ಣೊಳಗೆ, ಆನೆವೋಗಿ ಕುಂತರೂ ನಾವು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಕರಿಕಂ. ೭); ಅಡವಿಗೆ ಹೋದರೂ ಚಿಗಟದ ಕಾಟ ತಪ್ಪದು (ಗಾದೆ). **ಚಿಗಟೆ:** ತತ್ತತ್ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಶೇಷಂಗಳಿಂ . . . ಮೃತ್ಸಃ – ಚಿಗಟೆಯಾಗಿ (ಬಾಹಟೀ. ೧೧-೧೩ ವ).

ಚಿಕ್ಕುಟು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಡಿಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೧-೮೦೨). [?]

ಚಿಕ್ಕುಡು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಳ (ನಾ). ಸಣ್ಣವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೀಳು ದರ್ಜೆಯವನು : ವೇದವ ಕಲಿತು ಶಾಸ್ತ್ರವನೋದಿ . . . ಪರತತ್ವವ ನೋಡಿ ಕಂಡಿಹೆವೆಂದು ಹೇಳುತಿವ್ವ ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರು ಇತ್ಯಾದಿ ದಾಕಾರದಿ ಬಾಗಿಲವ ಕಾಯ್ದು ಚಿಕ್ಕುಳರಾದರು [ಪಾಣಾಂ. ಚಿಕ್ಕದಾಸ್ಯಳದರು] (ಪೂರ್ಣಪ್ರ. ೩೬-೩೦೬).

[ಚಿಕ್ಕ್ + ಕುಳ್ (= ಕುಲ)]

ಚಿಕ್ಕೂಳಿ (ನಾ). (?) : ಹುತ್ತದ ಮೇಗಣ ಕಾಗೆ ಸೆತ್ತಾ ಕಾರೋದ ಕಂಡೆ ಕಿತ್ತುಳಿ ಕಂಡೇ ಗುರುತೀಗೆ ಅತ್ಯಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕೂಳಿರಾಗೀಲಿ ಇರ್ದೇಳುತ್ತಿದ್ದೋ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೨). [?]

ಚಿಕ್ಕೂಳಿಗ (ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಕೆಲಸ ; ಕಿರುಕುಳ ಸೇವೆ : ಒಲಗ ದಬಲಿಯರನು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಚಿಕ್ಕೂಳಿಗದವರೊಡಗೂಡಿ ಲೀಲೆಯಿಂ ನರಸಿಂಹನಂತೈದಿದ (ಕಂಪ. ೦೧-೦೨೩): ತೂಗದಿರಿಯೆಂದು ಚಿಕ್ಕೂಳಿಗ ದವರ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಗಿ ನಿಂದಿರಿ ಅಪ್ಪಣಿವಿಡಿದು (ಶ್ಯಕ್ಷವಿ. ೩-೪೩).

[ಚಿಕ್ಕ್ + ಊಳಿಗ (<ಊಳಿಗ)]

ಚಿಕ್ಕೆ : 'ಚುಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗಿಗಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಇಲಿ. ೩. ಆಡಕೆ : (ಪ). [ಸಂ. ಚಿಕ್ಕಾ]

ಚಿಕ್ಕೆಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಚುಕ್ಕೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಬೊಟ್ಟು; ಹಣೆಗೆ ಇಡುವ ದುಂಡಗಿನ ಸಾದಿನ ಗುರಂತು : (ಪ).

[ಚಿಕ್ಕ್ + ಬೊಟ್ಟು (<ಬುಟ್ಟ್)]

ಚಿಕ್ಕೆರಲೆ (ನಾ). ಮರಿಹುಲ್ಲೆ ; ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ : ಕಿಱುದಳರಂ ಗೆಲ್ವಧರದ ಚಿಕ್ಕೆರಲೆಯ ಸೋಲಿಪ ನಗೆಗಣ್ಣ (ಜಜಯಾ. ೩-೨೨).

[ಚಿಕ್ಕೆ + ಎರಲೆ]

ಚಿಕ್ಕೆಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : "ಅರೀಣಾ, ಚಿಕ್ಕೇಲ, ಕಡಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೩). [?]

ಚಿಕ್ಕೇಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಏಲಕ್ಕಿ : " ರಾಜ್ಯವ್ಯವ್ಹಿಕರೀ-ಚಿಕ್ಕೇಲಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೯). [ಚಿಕ್ಕ್ + ಏಲಕ್ಕಿ]

ಚಿಕ್ಕೊತ್ತೆ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನ ಸಹವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಒತ್ತೆಯ ಹಣ; ಹುಲು ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಒತ್ತೆಹಣ; ಹಗಲೊತ್ತೆ : ಮತ್ತೆ ಬೊಂಗಂಗರಿಲ್ಲ ಪೊಱಗೊಕ್ಕತವೇಂ ನಿನಗಂಟುಂ ತೋಳ ಚಿಕ್ಕೊತ್ತೆಗೆ ಪೊಕ್ಕೆಯಂತು ಶುನಿಯಂತಿರೆ ನಿಲ್ವರೆ ಸೂಳೆಕೇರಿಯೀ ಒತ್ತೆಗೆ ನಾನ್ಕೆಯುಂ ಪೊಱವಾಡಾ ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟವೆಸೆಂದು ಸುತ್ತಿದಳ್ ಮುತ್ತಿದಳಿಬ್ಬೆ ಚೌಕಿಗೆ ಬಂಬರ್ಕೆ ಮಾರಿಯ ಮೂರಿಯಂದದಿಂ (ಅಲಾವ. ೩-೦೨೨) ; ಬಾಗಿಲೊಳ್ಳೊಜಗರಿಂಗಳ್ಳಿಂದು ನಿಂದಿರ್ದವರ್ ಕರೆ ನಿವ್ಮಕ್ಕನಸಕ್ಕುವಕ್ಕು ಹೊಸತೀ ಚಿಕ್ಕೊ[ಜಾಣಾ. ತೆಕ್ಕೊ]ತ್ತೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ನೋಡಿರೆ (ಜಾಣಕಿತ್ತ. ೦೦-೬೯) ; ಹರಿಸದಿನಿತ್ತ, ಹಗಲ ಚಿಕ್ಕೊತ್ತೆಯ ನಿರುಳಿತ್ತೆಯ ಹಣಮನುತವೆ ಬಗೆದು (ಅಯಶಾ. ೦೪-೩೨).

[ಚಿಕ್ಕ್ + ಒತ್ತೆ೨]

ಚಿಕ್ಕೇತಾಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಚಿಕ್ಕೇತಾಸೊಪ್ಪು, ನಿರುಪಳ್ಳುವ್ವರಬಿವಲೆ ಗಿಡ (ಪ್ರತಿಗಿ. ೨೩-೦೦೩). [? + ಸೊಪ್ಪು೩]

ಚಿಗಟ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಗಟಾಯಿಸು 'ಚಿಕ್ಕಟಾಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿಗಟೆ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಗಣಿ 'ಚಿಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಿಗಪ್ಪ 'ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ' ನೋ.

ಚಿಗರಿ೧ 'ಚಿಗರೆ' ನೋ.

ಚಿಗರಿ೨ 'ಚಿಗರೆ೨' ನೋ.

ಚಿಗರಿಗಣ್, ಚಿಗರಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತಿರುವ ಕಣ್ಣು . ಚಿಗರಿಗಳಗ ಚೆಲುವಿ ಚೆದರಿ ನಿಂತಾಳ್ (ಸೋಗಿ. ೦೦೦-೦). **ಚಿಗರಿಗಣ್ಣು** : ನೆಕ್ಕುದೋವ್ ಒಳಗೆ ಪುವೇಶಿಸಿದಾಗ ಆ ಚಿಗರಿಗಣ್ಣುಗಳು ಕ್ಷಣಾಲ ಮಾತ್ರ ತಾಯಿಯಿಂದ ಸರಿದು ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸಂಧಿಸಿದುವು (ಪುನರು. ೨೩೮). [ಚಿಗರಿ೧ (< ಚಿಗರೆ೧) + ಕಣ್]

ಚಿಗರಿಗಣ್ಣು 'ಚಿಗರಿಗಣ್' ನೋ.

ಚಿಗರೆ೧, ಚಿಗರಿ೧ (ನಾ). ಜಿಂಕೆ ; ಹುಲ್ಲೆ : ಹಕ್ಕೆ ಗಾಜ ಮಾಡುತಿವೆ ಭೃಂಗ ದಿಕ್ಕಿಗೊಡುತಿವೆ ಇದನು ನಿಂತು ನೋಡುತಿವೆ ಚಿಗರೆ ಸಾಲ್ಗಳು (ಪಜಿಂಜ. ೫೧-೪) : ಅವಳೊಂದು ಹೆಣ್ಣು ಚಿಗರೆ ಯಾರ ಕೈಗೆ ಬಿದ್ದಿತೋ (ತೊತಿಪ. ೪೮); 'ದೀರ್ಘಾಪಾಂಗ' ವೆಂಬ ಚಿಗರೆ ಆಕೆಯ ಮುದ್ದುಕಂದ (ಧರ್ಮಾಖಾ. ೬೮). ತಾರಾವದನ ಚಿಗರೆಯ ವದಿಯ ಹಾಗೆ ಬಂಧವಿಧೇರಲು (ಇಪ್ಪಳ. ೧೬೧). **ಚಿಗರಿ**೧ : ಚಿಗರಿ ಮೊಲ ಜೀನ್ವುಡನೆವಣ್ಣಿಂ (ಪಾಚಾವಿ. ೭-೩೨) ; ಚಿಗರಿಯಂತೆ ಜಿಗಿದು ಒಳಗೆ ಬಿಡಿಹೋದ (ಪ್ರಮಚ. ೯೬) : ಚಂದಪ್ಪ ಮೂಡಾ೨ನ ಚಿಗರಿಯನೆರ್ಯೂನೋ(ನಾಗಗು. ೦೩) ; ನಮ್ಮ ಚಿಗರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಓಡೋಣ (ಮುಂಬಯಿ. ೦-೨೬).

ಚಿಗರೆ೨, ಚಿಗರಿ೨ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸಜ್ಜಲು ; P ಇದರ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸೀಗೆಪುಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ : ಚಿಗರೆಯ ಪುಡಿಗೂ ಈಗ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಚಿಗರೆ೩** : ಸಜ್ಜಲು, ಚುಚ್ಚಲು, ಚಿಗರಿ. ಬೀಳ್ಕಂಬಿ, ತುಗಿ (ಪುಚಿಗಿ. ೪-೬೩).

ಚಿಗಪ್ಪ 'ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ' ನೋ.

ಚಿಗಳೆ 'ಚಿಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಿಗಿ೧, **ಜಿಗಿ** (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬೆರಳುಗಳಿಂದ) ಚಿವ್ಕಿಸು ; ಮಿಡಿ : "ಚಿಗಿ-ಅಂಗುಲಿ ವಿಸರ್ಜನೇ(ಬೆರಳಿನಿಂದ ಚಿವ್ಕುಸು)"(ಕಪಾಂಧಾ);ಚಿಗಿದಂಬು ಕಡಿದುದು ಕರ್ಣನಂದನನ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೨೦-೭೩) ; ಅಂಡೆಯ ನೆಗೆಂ ಕಂಕಾಮರಸ ದುಂಬಿ ಕೈದುಂಡೆಯ ಕೊಳವೆಯ ಚಿಗಿದು ಮಂಡೆಯ ನಿಡುಜಡೆವಿಡಿದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ಪಚಾಡಪ. ೦೪-೬೩). ೨. ನೆಗೆ ; ಕುಪ್ಪಳಿಸು ; ಹಾರು ; ಜಿಮ್ಮು : ಗಗನಕೆ ಚಿಗಿದು ಮಾರುತಿಯಗ್ಗಿ ಬಾಣವ ತೆಗೆದಸಲುಸುರಾಧವನು (ಅಂಚಿ. ೦೪-೨೦೪) : ಸೆಳದು ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣನವನಿವ ಕೆಲಕೆ ಚಿಗಿದನು (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೪-೭೭) ; ತೂರಗದ ಮೊಗಂ ಮೆಗಗರಂಬುಮಾಗ ಗಗನಕೆ ಚಿಗಿಯೆ (ಪಚಾಪ. ೩೨-೭) ; ನೇಜೆಯದಿಜ್ಞಿತಕೆ ಚಿಗಿದು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಮಾಜದೆ ಬೀಳ್ದ ರಾವುತರ .·. . ಯಜರಾಜನಲಯಕಟ್ಟಿದರು (ಕಪಾವಿ. ೩-೬೯) ; ತೆಗೆದಾ ಚಪಲಯುವನಿವ ಪ್ರಾಣಗಳವಾಕ್ಷಣಿಂ ಚಿ[ಜಾಣಾ. ಜಿಗಿಯ ಸದನಕೆ (ಪಂಕಾಠಾ. ೦-೩-೨೦). **ಜಿಗಿ** : ೨. ಅತ್ಯರ್ ಬಸಿಂಲಂ ಪೊಸೆದರ್ ಜಿಗಿದರ್ (ಅಧರಣೇ. ೭-೩೩) ; ಜಿಗಿದ ರಕುತದ ಗದೆಯ ಬಲುವೊಯ್ಲುಗಳೊಳಗೆ ಕಡಿ ಮಸಗಿ (ಕುಪ್ಪಾಠಪ್ರ. ೩-೩೫) ; ಧರಣಿ ಜಿದುದು ಗಜಂಗಳ್ ಕುಗ್ಗಿದುವು (ಪಚಾಪ. ೨೬-೦೧) ; ತಿಂವ ಸಿದಿಗೆಯಂದ ಜಿಗಿದು ಹಾರಿ ಮನೆಗೇ ಓಡಿದ (ತಿಂವಾಕ. ೦೯).

ಚಿಗಿದಾಡು = ಕೆಣಕಿದಾಡು; ನಲಿದಾಡು: ಕಂಜನಾಭನ ಕಂಡು ಪರವಶದಲಿ ಹಾಹಾ ರಂಜಸುತಲಿ ಎರಗಿ ಚಿಗಿದಾಡಿದ ಚರಣ(ಪದಾಕೃ. ೩೭-೩); ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮರದು ಧಿಗಿಧಿಗಿಯೆಂದು ಚಿಗಿದಾಡೆ (ವಿರಾಕೃ. ೧೫೬-೪). ಚಿಗಿದೇಳು= ಚಿವಿಟ್ಟು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರು : ಅದ್ದ ರಥ ಹರಿಯುರವಣಿಗೆ ಚಿಗಿದದ್ದು ಸವು ವಾಯ್ವುಭಯ ಘಟ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೭-೨೨).

ಚಿಗಿ೨ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗಿತು (ಭೂತನ್ನಾಮ್ಯ). ೧. ಚಿಗುರು ; ಮೂಳೆಕೆಯಾಗು ; ಮೊಳೆದೋರು ; ಪಲ್ಲವಿಸು : ಏತದ ಗಣೆ ಚಿಗಿತು ಕಾತು ಫಲ ವಾದಂದು(ಸರಾಕ್ಷ. ೦೬-೭೦); ಈ ಕುಡಿಯ ಚಿಗಿಯುವುದನ್ನು ಕರುಣಾಳು, ನನ್ನೊಡೆಯ (ಬಣಾಸ. ೪೦-೭) : ಒಂಬೊಂದು ದೇಶ ಮೋಹಪಾಶವನ್ನು

ಬಗಿಯಿತು ಅದಱ ಹೃದಯ ಚಿಗಿಯಿತು (ಹಯಮು. ೩-೮); ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ ಅಗಿಯೇ, ಚಿಗಿಯೇ (ಗರ. ೪೬-೪). ೨. ವಿ. (ಆಲಂ) ಚೈತನ್ಯಹೊಂದು : ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತೆ ಚಿಗಿತರು(ಗಂಗಾತ್ರಿ. ೧೧೧). [< ಚಿಗುರ್[1]. / ಕುರುಚ್. ಚಿಗಾ. ಚಿಗೀ]

ಚಿಗಿಲ್ ‘ಜಿಗಿಲ್’[1] ನೋ.

ಚಿಗಿಹಲ್ಲೆ (ನಾ). (?) : ಸುರಪನಿಸುವ ಚಿಗಿಹಲ್ಲೆಯ ಮೋಹನ ಶರಮಂ ಬೆಳಗುವ ಸಿತಿವಲೆಯ ರತಿ ದರ ನಾ ಮೋಹನವೆಂಬಕ ವಿತತಿಯನಱಸಿ ಹಿಡಿದು ತರಲು (ಅಯಾಶ. ೧೪-೧೧). [?]

ಚಿಗುಟು ‘ಬೆವ್ವುಟು’ ನೋ.

ಚಿಗುರ್[1] **ಚಿಗುರು[1]** (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುತ್ತು, ಚಿಗುರ್ತು (ಭೂತಕೃನ್ನಾಮ). ೧. ಅಂಕುರಿಸು ; ಪಲ್ಲವಿಸು ; ಮೊಳಕೆಯಾಗು : “ ಚಿಗುರ್-ಪಲ್ಲವೋತ್ಪತ್ತೌ ” (ಕಮುದಾ) : “ ಚಿಗುರಾದುದಕೆ ಚಿಗುರ್ತುದಕ್ಕುಂ ” (ಕಕಪ. ೩೬); “ ಪರ್ಣತೀತಿ ಚಿಗುರ್ದವುದೆಂಬುದು ” (ಕಾಕಪ. ೩೬); ನೀರಸ ತರು ಚಿ ಗು ರ್ದ ವು (ತಿಪರಾಂ. ೦-೩-೬೦). **ಚಿಗುರು[1]** : ೧. ಮಾಗಿಯೊಳ್ಳೀಸಿ ಗೆಯೊಂಬು ಚಿಗುರಿದಳ್ವಲ್ ಮೃಗಂಗಳ್ಗೆ ಬೀಯದು (ಕೃವಿಪಾ. ೦೫-೦೮); ಗಿಡ ಹಬ್ಬುವುದು ; ಚಿಗುರುವುದು (ಸಾಹಿಚ. ೪೦). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ತಲೆದೋರು : ಹಗೆತವು ನಿನಗೇನು ಕಾರಣ ಚಿಗುರಿದುದು (ತಿಪರಾಂ. ೪-೨-೨೬). ೩. ಉತ್ಪಾಹಗೊಳ್ಳು : ರಸಂದಗೆವ ದನ ನಿಮಿರ ನಾಲ್ಬು ಚಿಗುರುತ್ತಿರ ಸವಿದುದಿಂದು ಗಿಳಿ ತನಿವಣ್ಣಂ (ಗಿಳಿ. ೨-೬೪). ೪. ಚೈತನ್ಯ ಹೊಂದು ; ಪುನರ್ಜವಿತನಕ್ಕೆ ಬರು : ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟ ಹೊಂದಿ ಕಗ್ಗಿದ್ದರೂ ಈತ ಈಚೆಗೆ ಚಿಗುರಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಡಿಪ್ರಿ).

ಚಿಟ್ಟಿಗುರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದೇವನೆ ಕರುಣೆಯ ಕರುಳನ ತಿರುಳೊಂದು ಚಿಟ್ಟಿಗುರುತಿರುವಂತೆ ಪ್ರತಿದಿನವ್ (ಸಪಗೀತ. ೩೭-೬೪).

[ದೇ. ತಮಿ. ಕ್ಯಾಮಟ್ : ತುಳು. ಇಗುರು, ಚಿಗುರು, ತಿಗುರು, ಸಿಗುರು ; ತೆಲು. ಇಗುರು, ಚಿಗುರು, ಚಿವುರು = ತಳಿರು, ಕುಡಿ]

ಚಿಗುರ್[2], ಚಿಗುರು[2] (ನಾ). ತಳಿರು ; ಕುಡಿ ; ಪಲ್ಲವ : ಮರಂಗಳ ಚಿಗುರ್ಗಳಿಂದೆಗೆದೆಲಂಬಿ (ಕಾವಿಂಪ್ರ. ೧೦೬); ಚಿಗುರಿಂ ಪೂವಿಂ ಕಾಯಿಂ ಸೊಗಯಿಪ ಮಾವಿಂಗೆ ಪುಣಿಸೆಗೆಱಗಲ್ವೇಡಾ (ಸಮುಪ. ೯-೫೬); ಚಿಗುರಿಂದುಂ ಮೆಲೆ ಬೀವ ಸ್ಯಾದುವಪಹರೆ (ಸೋಪಶ. ೪೦). **ಚಿಗುರ್ಮೈ** : ಚಿಗು [ಜಾತಾ. ೧] ರು ತಳಿರು ಪತ್ರೆ ಮೊದಲಾದವಱಲ್ಲಿಯ ಗಂಧವನಱಳುವುದು ಆಚಾರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯು ಶಿವಲಿಂಗ (ಆಪಪ್ರ. ೩-೧೨) ; ಚಿಗುರನಿರರ್ದೂದವಿಸುತ . . . ಬಂದೆಸೆದುದು ನವಚ್ಛೈತ್ರ (ಅಯಾಶಾ. ೧೧-೧) ; ಕೆಲರು ಚಿಗುರಿನ ತೊಡವ ಧರಿಸಿದರು (ಪಳಪ. ೧-೪೦) ; ಸವಿಯ ಬಾ . . . ಸೀ ಹುಳಿಯ ಚಿಗುರನ್ನು (ಪಪ್ರಧ. ೨-೯).

ಚಿಟ್ಟಿಗುರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೊಳಕೆಯಲಿ ತುಂಬಿ ಚಿಟ್ಟಿಗುರಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬ (ಗಂಗಾತ. ೧೦೮-೧೧). **ಚಿಗುರಾಗು** = ಚಿಗುರು ; ಮೊಳಕೆದೋರು : “ಚಿಗುರಾದುದೆಲೆ ಚಿಗುರ್ತುದಕ್ಕುಂ ಪೆಸರು” (ಕಬ್ಕಾಕ. ೨೨); “ಚಿಗುರ್ತುದೆನೆ ಚಿಗುರಾದುದು (ಕಲಾಮಂ. ೨೨). [< ಚಿಗುರ್[1]]

ಚಿಗುರಾಸೆ (ನಾ). ಮುಂದೆ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಆಸೆ ; ಆಶಾಂಕುರ : ತುಕ್ರನ ಹೆಂಡತಿ ಸಂಕ್ರಿ ಇವರಿದರೂ ಜೊತೆಯಾದಾರು ಎನ್ನುವ ಚಿಗುರಾಸೆಯಿಂದ ‘ಓಯ್’ ಎಂದು ಕೂ ಹಾಕಿದ್ದಕ್ಕೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೯). [ಚಿಗುರ್[2] + ಆಸೆ[1]]

ಚಿಗುರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಂಗಳಿಂದ (ಮನೆಯನ್ನು) ಅಲಂಕರಿಸು ; ಹಸಿರು ತೋರಣವನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಪೊಪತಿಲ ಮೀಲಸೊಕ್ಕಿದುದು ವಿಸಲಲ ತುಯ್ಮಲನಟ್ಟು ಬಾಗಿಲಚಿಸಿ ಚಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಚಿಟ್ಟಿಟ್ಟುದು (ಹಸಾರ. ೪೬೫). [ಚಿಗುರ್[2] + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಗುರಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚಿಗುರಿಕ್ಕು. ೨. ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು.– ಪಡೆ : ಚಿಗುರಿದ ದೇಗುಲಂಗಳಗರಂ ಪೊಗರೇಱಿ (ಚಳಪ. ೨-೬೦).

[ಚಿಗುರ್[2] + ಇಡು]

ಚಿಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚಿಗುರುವಂತೆಮಾಡು: ಮಿಂದೆದ್ದ ಹೆಣ್ಗಳುವನಕೆ ನಡಿತಂದು . . . ಕಂಡ ಕಂಡವನಜಾತಗಳಂ ಚಿಗುರಿಸಿದರು (ಕೃವಿಪಾ. ೩೦-೫); ಸುಗಿದ ಮಳೆ ಹಳೆಯಗೆಯೊಡಗಿರ್ದ ಬೆರ್ಗಳಂ ಚಿಗುರಿಸಿತು ತಾಮ್ಯೆಲದ ಹಸುರುಡುಗೆಯೊಡಲಲು (ಕಾಂಬಸ. ೪೫-೬೬). ೨. (ಆಲಂ) ಸಂತೋಷವಡಿಸು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು ; ನಲಿಯಿಸು : ಈ ಗಿರಿಜೆಯ ನಿಜರಾಗಂ ಶಂಕರನ ಚಿತ್ತವಂ ಚಿಗುರಿಸದೇ (ಗಿರಿಜೆ. ೪-೩೬); ಚಿತ್ತವೋಜಿನಿ ಕೊಡೆ ಬಂದು ನಿಂದಳು ಮರಳು ಚಿತ್ತವೆಲ್ಲವ ಚಿಗುರಿಸುತ (ಭರತ. ೦೨-೬೨); ಕೇಳ್ದರ ಚಿತ್ತಮಂ ಚಿಗುರಿಸುಂ ಚಿಕಿರವನ ಜಾಣದಂತುಟೋ (ಚಳಪ. ೪-೦೦೩). [ಚಿಗುರ್[2] + ಇಸು[3]]

ಚಿಗುರು[1] ‘ಚಿಗುರ್[1]’ ನೋ.

ಚಿಗುರು[2] ‘ಚಿಗುರ್[2]’ ನೋ.

ಚಿಗುರುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಎಳೆಯ ಮೊಳಕೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಮೊಳಕೆಯೊಡೆ : ತೆಗೆದು ದಾರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚೆಹೆಚ್ಚೆಗೆ ಚಿಗುರುದೋಱಿದ ತಳರ ಪಱಪಡೆದುದು (ತಿಪರಾಂ. ೨-೪-೦೯).

[ಚಿಗುರು (< ಚಿಗುರ್[2]) + ತೋಱು]

ಚಿಗುರುಪ್ರಾಯ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು: ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂದದಿ ಚಿಗುರು–ಪ್ರಾಯದ ಮನವಲರುತಿದೆ (ಸೋಗಸಿ. ೪೦-೩೮).

[ಚಿಗುರು (< ಚಿಗುರ್[2]) + ಪ್ರಾಯ]

ಚಿಗುರುಬೋಗ (ನಾ). ಕೋಮಲೆ ; ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗಿ : ಚಿಗುರುರುಯಲಿಗಳ ತಂದು ಪ್ರಾಸಿಗಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಚಿಗುರುಬೋಗಯು ಮಲಿಗೆ ಚಿಗುರುವೆಗೆಗಯಾಯ್ತು (ಜುಪಕ. ೩೫) ; ಪಲ್ಲವಪಾಣಿಯು ಚೆಲ್ವ ಚಿಗುರುಬೋಣಿಯು ಮ ಲ್ಲಿ ಗೆ ಹೂ ವಿನ ಚೆಂಡ ಗಂಧದುಡಿಯೊಳಿಡ್ಡ ಬಸವಗಿಟ್ಟು (ಪರಿಚ. ೧೪೯-೩).

[ಚಿಗುರು (< ಚಿಗುರ್[2]) + ಬೋಣಿ. / ತೆಲು. ಇಗುರುಬೋಡಿ, ಇಗುರುಬೋಣಿ. ಚಿಗುರುಬೋಡಿ, ಚಿಗುರುಬೋಣಿ]

ಚಿಗುರುಮಿಸೆ (ನಾ). ಹೊಸಪರಯದ ಗುರಂತಾಗಿ ಅದೇ ತಾನೆ ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ವಿಸಿ : ಅಯ್ಯೋ ಚಿಗುರುವಿಸಿ ಸರ್ವಾರ ಕೈಕಾಲು ಸೋಲ್ತಾವೊ (ರಾಹಿ. ೧). ‘ತುಪ್ಪುಳುವಿಸಿ’ ವರಾ.

[ಚಿಗುರು (< ಚಿಗುರ್[2]) + ವಿಸಿ]

ಚಿಗುರೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಮೊಳಕೆದೋರು: ಆಲದ ಎಲೆ ಸೀಳ ಅರಳಿಲೆ ಚಿಗುರಿತ್ತು ಬಂದಂತೆ (ವಿಜಾಮಂ. ೧೬೧). [ಚಿಗುರು (< ಚಿಗುರ್[2]) + ಎತ್ತು[1]]

ಚಿಗುರೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಚಿ ಗು ರಾ ಗಿ ರು ವ ಎಲೆ ; ಎಳೆಯ ಎಲೆ ; ಎಳೆತಾದ ಎಲೆ : ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಂ ಕೂಡಿರುವ ಕುಡಿಲು. ಮರದ ಸುಳಿ (ವಿಜ್ಞಾಪ. ೧೦೦) ; ಹಣ್ಣೆಲೆ ಉದುರುವಾಗ ಚಿಗುರೆಲೆ ನಗುವುದು (ಗಾದೆ). ೨. ತಾಂಬೂಲಲೆಳ್ಳ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎಳೆಯ ವೀಳೆಯದೆಲೆ : ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ ಎರಡೂವೆ ಮೊದಲಾಗಾಬೇಕು ಕಳಿಪಿಡಿಕೆ ಚಿಗೂರೀಲೆ ಮೊದಲಾಗಾದೇಕು (ಹುಬ್ಬಹ. ೪೬).

[ಚಿಗುರು (< ಚಿಗುರ್[2]) + ಎಲೆ]

ಚಿಗುರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಗುರಂ ಮೂಡು : ಬಳ್ಳಿ ಚಿಗುರೊಡೆದದ (ರಹಿ). ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತಲೆದೋರು : ಅವಿರ್ಭವಿಸು : ತನ್ನ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ತಾನೇ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ವಿಕಾರ ಚಿಗುರೊಡದು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗಬಹುದಿತ್ತು (ಅಮಂಚ. ೪೪೩).

[ಚಿಗುರು (< ಚಿಗುರ್[2]) + ಒಡೆ[1]]

ಚಗುರಿ, ಚಿಗಣಿ, ಚಿಗಳಿ, ಜಿವುಳಿ (ನಾ). ಎಳ್ಳು, ಬೆಲ್ಲಹಾಕಿ ಕುಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆ : ಪೂಜಾ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕಮಂ ಮಾಡುವುದು ಚಿಗುಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟನ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವುದು (ಶಾಶಪ. ೧೩೩-೬) ; ಚಿಗುಳಿ ಚಕ್ಕುಲಿ ಹಾಲವುಗೆ ಮಂಡಗೆ . . . ತಂದುಕೊಡುವರು (ಜಸಪು. ೦೪-೦೫) ; ಚಿಗುಳಿ ಲಡ್ಡುಗೆ ಸಕ್ಕರೆವೆಣಿಯೆವಲ್ಲ ಮನ್ನಂದಿರದೊಳ್ಗಂ ಬಯಸೆ ಪೋಗಿ ತಂದವೆಗಳ್ (ವ್ಯಪವಿ. ೯-೭೮). **ಚಿಗಣಿ** : ಚಿಗಣಿಯು ನೆನೆಳಿಕ್ಕಿ ನೆನೆಗಡಲೆ ವಲ್ಲವನು ತಕ್ಕೊಂಡು (ಶಾಪರ. ೦೬೩). **ಚಿಗಳಿ** : ಚಿಗಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟುಗಳನ್ಕೂ . . . ಕಡಬುಗಳನ್ಕೂ . . . ತಂದುಕೊಡಲು (ಕೃಚಾಕಾ. ೩೦೪) ; ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮನ್ನ ಮರೆತರೂ ಚಿಗಳನ ಮರೆಯೊಲ್ ! (ಪಮ್ಬಳಿ. ೦೨) ; ಚಿಗಳಿ, ತಂಬಿಟ್ಟು, ಹೆಸರುಂಡಿ, ಚಕ್ಕುಲಿ ಕಡುಂಬಿವರು (ಕಪಪು. ೩-೦೭). **ಜಿವುಳಿ** : 'ಜಿವುಂಬುಲ್' ಪರಾ.

ಚಗಳಿಕೊಂಚೆ ೧. ಚಿಗುಳಿಯಂತೆ ಕವ್ವಾಗಿರುವ ಬೊಂಬೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಎಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ನೋಡಿ " ಚಿಗ " ಬೊಂಬೆಗಳು (ಜಪ್ರ.ಪ. ೫).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚಿಮ್ಮಿರಿ, ಚಿಮ್ಮಿಲಿ]

ಚಿಗುಳಿದುಂ 'ಚಿಗುಳಿದುಬ್ಬು' ನೋ.

ಚಿಗುಳಿದುಬ್ಬು, ಚಿಗುಳಿದುಳಿ, ಜಿವುಳಿದುಬ್ಬು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುಂಳಿಯಾಗುವಂತೆ ತುಳಿ ; ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗುವಂತೆ ತುಳಿ ; ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗುವಂತೆ ತುಳಿ : ರಾಸಭಂ ಬಂದುಮಾ ವಾಸವಸ್ಯನ್ಯಮಂ ಕಚ್ಚಿಯುವೆಂದದು ಚಿಗುಳಿದುಬ್ಬುಂ ಪಡಲ್ಕುದಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಗವಿ. ೪-೬೯ ಪ). **ಚಿಗುಳಿದುಳಿ**: ಆಪ್ಪ ಕಡಿಗಳ ಚಿಗುಳಿದುಂದುಮು ಸೇನೆ ಮೆದಗೆಡಲು (ಕಾತಿಕಾ. ೨೫-೨೧) ; ಹಗೆಯು ಬಲದಲಿ ಹರುಬು ಸಭುಟಲ ಚಿಗುಳಿದುಳಿದುದು ತಲೆಗಳನು ಮುಂಗಿಲಗಲದಲಿ ಹರಟಿದುದು ದಿಕ್ಕಿರಿ (ಕುಪಾಡ್ಯೂರ. ೩-೦೩) ; ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದೊಳ್ ಮುತ್ತಿದ ಭರ್ಟಗಳಂ ಮುರಿದು ಕತಪತ್ರಗಳಂ ಚಿಗುಳಿದು[ಶಾಶಾ. ೦೦೦೦. ೦೦೦೦ ತಂ]ಳಿದು (ಹಬಪು. ೨೮-೨೪) ; ಅಸಂಖ್ಯಾತ ವಾಜಿ ಕರಿಘಟೆ ಪಾಯ್ದುಳವನ್ನು ಚಿಗುಳಿದುಳಿಯುತ್ತಾನೆ (ಪಂಚಾಂ. ೭೮). **ಜಿವುಳಿದುಬ್ಬಿ** : ಸುವ್ರತೀಕ[ಂ] ಕೆಯ್ಯ ಕಾಲ ಕೊಡೀಜಿಸೆಸೆಳ್ ಬಲದುಸಿಲ್ಲಿಂ ಜವನೆ ಜಿವುಳಿದುಬ್ಬಿವಂತೆ ತೊಬ್ಬುದಿಬ್ಬಿದುದಿ (ಪಂಚತಾ. ೧೧-೭೫ ಪ). [ಚಿಗುಳಿ + ತುಬ್ಬು]

ಚಿಗುಳಿದುಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗುವಂತೆ ತುಳಿಸು : ತುರಗಮುರಿವುದ ದೊಳಿಗಿಳ ಶಿರಂಗಳಂ ಚಿಗುಳದುಬ್ಬಿಸಿ (ವಕಳಿ. ೭-೩೨).

[ಚಿಗುಳದುಬ್ಬಿ + ~ಇಸು]

ಚಿಗ್ಮೂಣ (ನಾ). ಸಡಿಲವಾಗುವುದು; ಅಳ್ಳಕವಾಗುವುದು : " ಶ್ಲಥತಾ = ಚಿಗ್ಮೂಣವು " (ಜಾಹಿಚಿ. ೨-೨-೭೬ ಪ). [?]

ಚಿಚ್ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಕಣ್ಣು ; ಆಂತರ್ದೃಷ್ಟಿ ; ಜ್ಞಾನೈದ್ರಿಷ್ಟಿ : ಅಖಿಂಡಜ್ಯೋತಿಯಂ ಶುದ್ಧಧಾಸುರ ಚಿಚ್ಚಕ್ಷುವೋಕ್ಷಿಸುತ್ತೆ ಯಮಿವ್ಯಂದಂ ತಾಳ್ದ ಮನಸಂದಮಂ (ಕಾಚಂ. ೩-೭೦).

[ಸಂ. ಚಿಚ್ಚಕ್ಷುಸ್ (ಚಿತ್ + ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಚಿಚ್ಚಕುದಿಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಿಚ್ಚಕುದಿಬೋಯನ್ಕ . . . ಶಮ್ಮಣ (ಇಆ. VII, ೦೦೯-೩೮; ೬೬೫). [<ಚಿಚ್ಚಕ್ಕಿ + ಬೋಯ]

ಚಿಚ್ಚಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ; ಆತ್ಮಶಕ್ತಿ: ಶಾಂತ್ಯತೀತೋತ್ಪರಕಲೆಯೆಂಬು ಹೆಸರಿನ ಚಿಚ್ಚಕ್ಕಿಯೊಂ . . . ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯೊಂ. ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಂತುವು (ಶಿವಾತ್ರಿ. ೪೦-೩೬ ವೀಕ್ಷೆ); ಘನತತಮಸ್ಸತ್ತ್ವಪ್ರಧಾನಗಳಿನಿಸಿ ಧೂಮಜ್ವಾಲಗಳಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸಿ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ಚಿಚ್ಚಕ್ತಿಗಳವೆನಿಸಿಹವು (ಅಮೃತ. ೩-೪೦); ದಿವ್ಯಚಿಚ್ಚಕ್ತಿಯಿಂ ತಿರುಗುಚಿತ ಸೃಷ್ಟಿಚಕ್ರಂಗಳ್ ಕಣಾ (ಕ್ರೀರಾಮಾ. ೮೭೦-೧೦) ; ಇದರ ಬಹುವ್ಯರಣಕ್ಕೆ ಒದಗಿ ಬರುವ ಚಿಚ್ಚಕ್ತಿ ಪ್ರತಿಭೆ (ಕಾವ್ಯಳಂ. ೦೪). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಶಕ್ತಿ)]

ಚಿಚ್ಚಾಸಕ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವಮ್ಮ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವವನು : ಜ್ಞಾನೆಂಬ ಮೂಲು ಸಂಕ್ಲೋಕಾರ್ಥದಂತೆಯೆಂತೆಸಲಾಗಿ 'ಬತ್ರಂ'ವೆನೆಂದನಾ ದೀಕ್ಷಂ ಚಿಚ್ಚಾಸಕಂ (ವೀಕ್ಷಪು. ೩-೮-೨೪). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಶಾಸಕ)]

ಚಿಟ್ಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿಟ್ಟನೆ', 'ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಚಿಟ್ಟ $_{1}$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ' ಪರಾ.

ಚಿಟ್ಟಚಿಟ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸಾಸಿವೆ ಚಿಟ್ಟಚಿಟ ಎಂದು ಸಿಡಿಯಿತು (ರೂಪ).

ಚಿಟ್ಟಿ, 'ಚಿಟ್ಟು $_{1}$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ 'ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ 'ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸನ್ನೆಗೋಲಿನಿಂದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಿರಿ : (ಪ). [? + ~ಇಸು]

ಚಿಟ್ಟಿಕೆಹೂಡೆ 'ಚಿಟಿಕೆಹೂಡೆ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಕು 'ಚಿಟ್ಟಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಕುದೆಗೆ(ಕ್ರಿ).=ಚಿಟ್ಟುಕುಗಳಿ: ಕರವನೊತ್ತುತ ಬೆರಳ್ಗಳ ಚಿಟಕುದಿಗೆವುತಂ ಉರ್ದ್ವಕಿತಕಿಪಲದಿಂದಂ (ಪ್ರಭಾಪು. ೩-೭೦).

[ಚಿಟಿಕು (<ಚಿಟ್ಟಂಕು) + ತೆಗೆ]

ಚಿಟಿಕುಮುಳ್ಳು 'ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕೊಳಗು, ಚಿಟಿಕೊಳಗು, ಚಿಟುಗೊಳಗು (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಕಾಲು ಗೊರಸುಗಳ ಹರಿದಿನಲ್ಲಿ ಆಂಟಿಕೊಂಡು ಸಣ್ಣಗೆ ತೋರಿಬರುವ ಪುಟ್ಟ ಬೆರಳಿನಾಕಾರದ ಗೊರಸು : (ಪ). **ಚಿಟಿಕೊಳಗು** : (ಪ). **ಚಿಟಗೊಳಗು**: ಇವುಗಳ ಜೊಂದೆ ಬಿಟ್ಟದಿಕಯು ಹಾಗೆ ಇವೆನು ? ಇವು ಚಿಟಗೊಳಗು (ಮುಂಂಡು. ೦-೩೩). 'ಕಿಟುಗೊಳಗು' ಪರಾ.

[ಚಿಟ್ಟ(<ಚಿಟ್ಟು $_{1}$) + ಕೊಳಗು]

ಚಿಟಗ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಹಕ್ಕಿ : (ಪ).

[?]

ಚಿಟಗಾಣಿ, ಚಿಟಗಾಳಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವಳು ಯುವತಿ: ಈ ಚಿಟಗಾಣಿ ನಮ್ಮ ಸೊಸಿ ಕಾಣಾಸ್ತಾಳ ! (ಕಾಂಡಾಮು. ೦೪). **ಚಿಟಗಾಳಿ**: ಆಡಲಾರನೇ ಗೌರಿ, ಪಾಡಲಾರನೇ ಗೌರಿ, ಚಿನ್ನದ ಚಿಟಗಾಣ ಗೌರಿ (ಕವ್ಯಹಾ. ೦೩೮).

[<ಚಿಟುಂಕು]

ಚಿಟಗಾಳಿ 'ಚಿಟಗಾಣಿ' ನೋ.

ಚಿಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಟಚಿಟ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : ಕಡಿಗಳು ಚಿಟ ಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಹಾರುತ್ತಿವ (ರೂಪ). ೨. (ಮನಸ್ಸಿನ ವೇದನೆಯಿಂದ ನರ ಮೊದಲಾದವುವು) ಮಿಡಿ ; ತುಡಿ : ವಿಜಯನ ಮೈ ಚಿಟಗುಟ್ಟ ಹೋಯಿತು (ಆಲಾಕೃಷ್ಣ, ೭೮). [ಚಿಟ್ಟು + ಕುಟ್ಟು $_{1}$]

ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ 'ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಚಿಟಣವೀಸ, ಚಿಟಿಣೀಸ, ಚಿಟಿನಿಸ, ಚಿಟ್ಟೀಸ (ನಾ). (ಅರಸನ) ಪತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪತ್ರಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಗಳನ್ನೂ ಬರೆಯುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ; ಕಾರಭಾರಿ : ಗೋವಳಕೆಯಂಡದ ಸುಲ್ತಾನನ ಚಿಟಣ ವೀಸನಾದ ರಾಮಚಂದ್ರಪಂಡಿತನು ಬರಿದಿರುವ ಪತ್ರವನ್ನು ನೀನು ಓದಿದೆಯೇನು ? (ಕಿಂಲಿ. ೧೩೪). **ಚಿಟಿಣೀಸ**: ಮಹಾತ್ಮಾಜಿಯವರ ಏಕನಿಷ್ಠ ಚಿಟಣೀಸ ಶ್ರೀವಮಹಾದೇವಭಾಯಿ ದೇಸಾಯಿ (ಕಾಂಗ್ರೆಸ. ೪೪). **ಚಿಟಿನೀಸ**: ಚಿಟಿನಿಸ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಂ ಕಳುಹಲ್ (ಕಳ್ಳ. ೮-೪೩) ; ನಾನು ಚಿಟಿನೀಸರಿಗೆ ಹೇಳಿದೆನು (ಹಣಮಂ. ೩೬೭). **ಚಿಟ್ಟೀಸ** : ಬಾಳಾಸಾಹೇಬನು ಚಿಟ್ಟೀಸನ ಕೈ ಬಿಚ್ಚಿಗೆ ಮಾಡುವುದೇ ತಡ . . . ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟ (ಪ್ರಹಸ. ೩೬). [←ಹಿಂ. ಚಿಟನವೀಸ್ : ಮರಾ. ಚಿಟಣೀಸ್, ಚಿಟನವೀಸ್, ಚಿಟಿನೀಸ್]

ಚಿಟಣೀಸ 'ಚಿಟಣವೀಸ' ನೋ.

ಚಿಟನೀಸ 'ಚಿಟಣವೀಸ' ನೋ.

ಚಿಟಪಾಗು (ನಾ). ಪುಟ್ಟರುಮಾಲು ; ಸಣ್ಣಪೇಟ. ವಡ್ಡರ ಯಾರನ ಬೋಯಿಗೆ ಕಡಗ ಸ ೧ ಸರಪಣಿ ಸ ೧ ಚಿಟಪಾಗು ೧ ಪಪ್ಪಳ್ಳಿ ಅಚ್ಚಡ ೧ ಸಹ ಯಿನಾಮು ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೩೬-೧೪ ; 1533 ?).

[ಚಿಟ್ಟ$_2$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಪಾಗು$_2$]

ಚಿಟಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಡಿಸಲಾರದೆ ಒದ್ದಾಡು ; ಕಕ್ಕಸಬಡು : ನಾನು ತುರುಕಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ಕೊನೆಯ ಸಾಲು ಚಿಟಬರಿಸುತ್ತಲಿದೆ (ದೇಕನ್ನಿ. ೧೦೦). [?]

ಚಿಟಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ಅವರ ಪುತ್ರರಣ್ಣಯ್ಯನುಂ ಚಿಟಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೬-೧೦ ; ಸು. 900 ?).

[ಚಿಟ್ಟ$_2$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಟಿಕಿ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿಡು 'ಚಿಟುಂಕಿಡು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿವಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ : "ಪಯಸ್ಯಃ – ಚಿಟಿಕಿವಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೧). [?]

ಚಿಟಿಕಿಸು 'ಚಿಟುಂಕಿಸು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿಹಾಕು 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಚಿಟಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ಅನ್ನವನೆ ತೋಱಿ ಚಿ[illegible]ಯ ಬಾಲವ ಬೀಸಿ ಕುನ್ನಿ ಸುಳಿದಾಡಿ ಕಾಲ್ಗೆಱಗುವ ತೆಱದಿ (ಪುರಂದ. [illegible]೬೪-೪).

[ಚಿಟಿಕು (<ಚಿಟುಂಕು) + ಇಱಿ$_1$]

ಚಿಟಿಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕೆ$_1$ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕೆ$_2$ ಚಿಟಕೆ$_2$, ಚಿಟುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೂಲಿಕೆ : "ಅಮೃತಶಿಖಾ-ಚಿಟಿಕೆ ; ಹಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೮); ಗ್ರಹಣೇ ಗಜಕೇಸರಿ ಲೇಹ್ಯ . . . ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆಬೇರಿನ ತೊಕ್ಕು, ಚಿಟಕೆಬೇರು, ತುರುಚನಬೇರು . . . ಇವನೆಲ್ಲ ಖಂಡುಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ (ಸಕವೈ. ೩೩೯). **ಚಿಟಿಕೆ$_2$**: "ಶೋಫ – ಚಿಟಕೆ, ಹಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೨) ; ಬೆಕ್ಕಿನಬುಡ್ಡೆಗಿಡ . . . ಚಿಟಕೆಹಂಬು, ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿ, ಕನಕಾಯ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೭-೩೦೮). **ಚಿಟುಕೆ**: "ಅರ್ಕಪುಷ್ಪಿ – ಚಿಟುಕೆ ; ಹಾಲೆ ; ಹಿಟ್ಟುಳಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೬).

[?]

ಚಿಟಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಊತ ; ಬಾವು. 'ಗಂಟಲುಚಿಟಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಚಿಟಿಕೆಗುಂಡಿ (ನಾ). =ಚಿಟಿಕೆಗುಬ್ಬಿ : ಅಂಗಿಗೆ ಚಿಟಕೆಗುಂಡಿ ಹಾಕಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಿಟಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಗುಂಡಿ$_2$]

ಚಿಟಿಕೆಗುಬ್ಬಿ (ನಾ). (ಕುಪ್ಪುಸ, ಅಂಗಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ಒತ್ತಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಗುಂಡಿ : ಸೆರಗನ್ನು ಕೈಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಪ್ಪಸದ 'ಚಿಟಿಕೆ – ಗುಬ್ಬಿ'ಯನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೭). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಗುಬ್ಬಿ$_1$]

ಚಿಟಿಕೆತಾಳ (ನಾ). ಕೀರ್ತನಕಾರರು ಬಳಸುವ ಮಂರದ ಅಥವಾ ದಂತದ ತಾಳ : (ಕ). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ತಾಳ$_1$ (=ತಾಲ)]

ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು, ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು, ಚುಟಿಕೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ: ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಚಿಟಕೆಹಾಕಿ ಏನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದಳೋ ! (ಪಾಡಅ. ೧೦೦) ; ಭಾಗೀರಥಮ್ಮ ಮಗುವಿನ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಚಿಟಕೆಹಾಕುವಳು (ಮಂಶವೃ. ೪೬). ೨. (ಶೀತ, ವಾತ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಲು) ಬಳೆಯ ಚೂರನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಬರೆಹಾಕು: ಮಗುವಿಗೆ ಸೆಳವು ಬಂದಿದೆ, ಚಿಟಕೆ ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು** : ೧. ಮೊದಲುಮೊದಲು ನಾನು ಜೋರಾಗಿ ಚಿಟಕಿಹಾಕಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಲಮ. ೦೯೮). **ಚುಟಿಕೆಹಾಕು**: ೨. ಲೋಹದಿಂದ ಸುಡುವುದು ಅಥವಾ ಚುಟಕೆಹಾಕುವುದು ಅವರ ಮುಖ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೩೦೮).

[ಚಿಟಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಚಿಟಕೆಹೊಡೆ, ಚಿಟಕಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸದ್ದುಮಾಡು,–ಶಬ್ದಮಾಡು : ಬೆರಳಿಂದ ಚಿಟಕೆ ಹೊಡೆದು, ಸ್ವಾಮಿಜಿಗೆ ಸಂಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ವೀರಯೋ. ೦೦೨). **ಚಿಟಕೆಹೊಡೆ**: ಆತ ಚಿಟಕೆಹೊಡೆಯುತ್ತ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮನೆಯ ಕಡೆ ಹೊರಟ (ರೂಢಿ). [ಚಿಟಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಚಿಟಿಕೊಳಗು 'ಚಿಟಕೊಳಗು' ನೋ.

ಚಿಟಿಗೊಳಗು 'ಚಿಟಕೊಳಗು' ನೋ.

ಚಿಟಿಚಿಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಉಸಿರ್ಹಾಕಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಲ್ಲ ಯೋಗಿಯು ಕೂಸಾಗಿ ಚಿಟಿಚಿಟಿ ಚೀರಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೨೦). ೨. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಗುವ ಕಿರಿಕಿರಿ: ನಾನು ಸುಮ್ಮನೆ ಮುಪ್ಪಾಗುತ್ತಾ ಇದೀನಿ. ಆಗ ಈಗ ಮನಸ್ಸಿನ ಚಿಟಿಚಿಟಿಗೂ ಇದೇ ಕಾರಣ ಇರಬೇಕು (ರಂಗನಾ. ೯೯).

ಚಿಟಿಚಿಟಿಯಾಗು = ಒಡೆದುಹೋಗು : ಕಿರುಗತ್ತಿಯನ್ನು ಬೆನ್ನ ಮೇಲಿನ 'ಬೆವರುಸಲೆ'ಯ ಮೇಲೆ ಯಥೇಚ್ಛ ಆಡಿಸಿ ಅದು ಚಿಟಿಚಿಟಿಯಾದಾಗ "ಅಯ್ಯಬ್ಬ" ಎಂದು ತೃಪ್ತಿಯ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೮). **ಚಿಟಿಚಿಟಿಯೆನ್ನು** = ಕಿರಿಕಿರಿಯಾಗು: ತಲೆ ಚಿಟಿಚಿಟಿಯೆನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಚಿಟಿಚಿಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಟಿಚಿಟಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಸುಡುಗಿಚ್ಚು ಚಿಟಿಚಿಟಿಸುತ (ಕಾಲೂರ. ೧೮೪-೪೦೭). [ಚಿಟಿಚಿಟಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಟಿಚಿಣಿರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಏನೆಂಬೆನಾ ಹೋಮವ ಬೇಳುವೆಡೆಯೊಳು ಸಾನುರಾಗದೆ ಲಾಜೆಯನು ಭೂನುತೆವೆನೆ ಬೇಳುತಿರೆ ಚಿಟಿಚಿಣಿರೆಂಬ ಧ್ವಾನವೆಸೆದುದು (ಅಂಜದ. ೩-೨೨೭).

ಚಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಚಿಟಿಲ್ಚಿಟಿಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೋಗೆಯ ಹಂಸೆಯಾನೆ ವೃಷದಂದದ ಸಿಂಗದ ಪಾಂಗಿನಿಂ ಬೆಡಂಗಾಗಿ ಚಿಟಿಲ್ಚಿಟಿಲ್ಗರೆಯಲೊಂದದ ಮಂದಗತಿ ಕ್ರಮಂ ಮಹಾಭೋಗಿ[ಯೆನಿಪ್ಪ]ಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೩೮) ; ಪೆರ್ಗಲ್ಲಿಂದ ದಪುತ್ತುಂ ಕರ್ಗಲ್ಲಂ ನೆರಪಿ ತಂದು ಬರಿಯೆಲ್ವೆಲ್ಲಂ ನುರ್ಗಾಗಿ ಚಿಟಿಲ್ಚಿಟಿಲೆನೆ ಕುರ್ಗುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೯೦).

ಚಿಟು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿಟುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಚಿಟು$_2$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟುಂಕಿಸು, ಚಿಟಿಕಿಸು, ಚಿಟುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳಂಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು: (ಕ). ೨. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಅದುಮಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮುರಿ ; ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆ : ಕರಾಂಗುಲಿಯಂ ಚಿಟುಂ[ಪಾಣಂ. ಟಂ]ಕಿಸಿ . . . ಗಲ್ಲಮಂ ಪಿಡಿದಲುಂಗಿ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮೨ ವ); ಕರಪಲ್ಲವಮನೊತ್ತುತ್ತೆ ಬೆರಲಂ ಚಿಟುಂಕಿಸುತೆ (ಕುಮಾಪು. ೫-೨೯೭). **ಚಿಟಿಕಿಸು** : ೧. ಯಾದವರ ಬಡಕಱುವೆ ಬಾ ಬಾ ಎಂದು ಚಿಟಕಿಸಿ ಕರೆದು ಗುರುಸುತ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ತಾಗಿದನು (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೩-೧೭). **ಚಿಟುಕಿಸು** : ೧. ಜಾಲಿಕಂ ನೋಡಿ . . . ಮದವಣಿಗಂ ಬಂದೀ ಜನದ ಬಗೆಗೆ ಬೆಱಗು ಸೋಜಿಗಮನೆ ಮಾಟ್ಟುದೆಂದು ಚಿಟುಕಿಸಲಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೬-೧೪೬) ; ಕರೆಯಲಂಗೈತಳಕೆ ಬಹನೇ ತರಣಿ ವನಕೇಸರಿಯ ಚಿಟುಕಿಸಿ ಕರೆಯೆ ಹೊಱೆಯನು ಹೊದ್ದುವುದೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧-೪೦) ; ಬೆರಳು ಚಿಟುಕಿಸಿ ಕರೆವ ಕೃಷ್ಣನ ನಿರುಪಮಾಕ್ಷೇಪವನು ಕೇಳುತ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೮-೩೦). [ಚಿಟುಂಕು + – ಇಸು$_3$]

ಚಟುಂಕು, ಚಿಟಿಕೆ, ಚಿಟಿಕೆ, ಚಿಟಿಕೆ, ಚಿಟಿಕೆ, ಚಿಟಿಕೆ, ಚಿಟುಂಕೆ. ಚಿಟುಂಕು, ಚುಟಿಕೆ, ಚುಟಿಕು, ಚುಟಿಕೆ, ಚುಟಿಕೆ, ಚುಟಿಗೆ, ಚುಟುಕ್ಕ, ಚುಟುಕೆ, ಚುಟುಕು (ನಾ). ೧. ಕೈಯ ಅಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ : ವೇದಪಿತಾ ಮಹನೆಬ ಪಸರಿಸಂಗುಲಿಯ ಚಿಟುಂಕನಿಟ್ಟು ಕರೆದು (ಕೃಷವಿ. ೭೮-೩೧ ಪ). **ಚಿಟಿಕೆ:** ೧. 'ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ತೋರಾ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದಷ್ಟು ; ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ : ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರು ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ ನಶ್ಯ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೂ ಹೊರಗೆ ಎದ್ದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ. ೧೪). **ಚಿಟಿಕು:** ೩. ನಲವತ್ತು ಸುತ್ತು ನೂಲಿನ ಕುಚ್ಚು : (೬). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಹೊಲಿಗೆ : "ಚಿಟಿಕು-ಹೊಲಿಗೆ" (ಜಾನಪದ.ಜ. ೩೬). **ಚಿಟಿಕೆ:** ೧. 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಬೀಯಿಸಿದ ತರಕಾರಿಗಳು : ೧ ಚಿಟಿಕೆ ಅರಿಸಿನ (ಅಡುಪ್ರ. ೧೦೬). **ಚಿಟಿಕೆ:** ೧. 'ಚಿಟಿಕೆಪ್ಪು' ಪರಾ. **ಚಿಟಿಕೆ:** ೧. 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು', 'ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ರಾಯರು ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ ನಶ್ಯವನ್ನು ಜ್ಞಾನವಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರಿಸಿ ಮೂಗಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ರಾಯಚ. ೩೦) : ನವಸಾರ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಸುಣ್ಣದ ಭರಣಿಯೊಂದನ್ನೂ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು. ಎರಡನ್ನೂ ಎರಡೆರಡು ಚಿಟಿಕೆ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಶಾಂತಲಾ. ೭೪). ೫. ಚಿಕ್ಕದು ; ಸಣ್ಣದು : "ಚಿಟಿಕೆ" ಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಬಿಡು (ಹಸ್ಯಹಾ. ೯೪). **'ಚಿಟಿಕೆಗುಬ್ಬಿ'** ಪರಾ. ಕಿ. (ಶೀತ, ವಾತ ಮುಂತಾದವು) ಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಲು) ಬಳೆಯ ಚೂರು, ಚರ್ಮದ ತುಣುಕು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ನೆತ್ತಿ. ಹಣೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಬರೆಯೆಳೆಯುವಿಕೆ : ಮಗುವಿಗೆ ಸಂದಾಗಿದೆ, ಚಿಟಿಕೆ ಹಾಕಿಸೇಕು (ಜಾಪ). ೭. ಮರ ಅಥವಾ ದಾತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಾಳಹಾಕುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : ದೂಸರು ಚಿಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳಹಾಕುತ್ತಾ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೂಪ). **ಚಿಟುಂಕೆ:** ೧. ' ಕೈಚಿಟುಂಕೆ ' ಪರಾ. **ಚಿಟುಂಕ್ಕು:** ೧. ಗುರುವಿ ನೊಳಗಪಹಾಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಂಗಳು ಬೆರಳಂ ಚಿಟುಂಕ . . . ಮಾಡ ಲಾಗದು (ದೀಕ್ಷಾಪ್ರ. ೩೦-೨೦). ೫. ಕಾಲವಶವಿಲ್ಲದೆ ಜಗದ್ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿಮಿಷಮ್ಮೆಲೆ ಚಿಟುಕು (ವೀರಶೈಪು. ೯-೬೬). **'ಚಿಟುಕುವನಿ'** ಪರಾ. ೮. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಆದುಮಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ವಂಬರಿಯುವುದು ; ನೆಟಿಕೆ : ಮಲ್ಲಣೆ ಬೆರಳ್ಗಳ ಚಿಟುಕೆಯೊತ್ತುತಡ . . . ಸಂತೈಸಿದನು (ಅಂಚೆ. ೯-೯೭). ಬೆರಳ ಚಿಟುಕೆ ತೆಗೆವನು (ಕರಡ. ೩೧-೦೯೯). **'ಚಿಟುಕೆಮುಮರಿ'** ಪರಾ. **ಚುಟಿಕೆ:** ೭. ನಾವು ದೇವ . . . ಚುಟಿಕೆಯಿಂದ ತಾಳಹಾಕುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಇದ್ದುದಿದು ನಿದ್ದನು (ಧಾದ. ೨೯). **ಚುಟಿಕು:** ೫. "ಸ್ವಲ್ಪುಸಣ್ಣ" (ಜಾನಪದ.ಜ. ೩೭). **ಚುಟಿಕೆ:** ೬. ಇನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಚುಟಿಕೆ ಬಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಇಂಥ ಉಸಾಬರಿ ಬಿಡೋದು (ಜಾಯಿಳ. ೧೫). **ಚುಟಿಕೆ:** ೬. 'ಚುಟಿಕೆಹಾಕು' ಪರಾ. **ಚುಟಿಗೆ:** ೫. ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವೂ ಚುಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯತು (ಕೂಪ). **ಚುಟುಕ್ಕ:** ೫. ವೈಶ್ಯಾನರನ ಆವರ್ತನ್ಯತ್ಕರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಚುಟುಕ (ಅಲಂ. ೧೯೩ ೨) ; ಅವನಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಚುಟುಕ ವೈದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತ . . . ಪಂಡಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೪೩). **ಚುಟುಕೆ:** ೫. ಸೂಜಿಕಾಯಕದ ಕುಶಲಕರ್ಮವಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿನಂತೆ ಚುಟುಕೆಯ ಕೆಲಸವಲ್ಲ (ತಂಬುಮಾ. VII ಪಾಲ್ಕುಮಾತು). **ಚುಟುಕು:** ೫. ಚುಟುಕಾಗಿಯೇ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದ ರಾಮಕೃಷ್ಣ (ಶ್ಯಾಗವಾ. ೪೬) : ಈ ಆಟಗಳು ಚುಟುಕು ಪಲ್ಲವಿಗಳ ತಾಸದೊಂದಿಗೆ ಇರುವ ಮೂಲಕ ಆಡುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದಣಿವೇ ಅನಿಸದು (ಕಸ್ತೂಜ್ಞಾ. ೪೦).

ಚಟಿಕಪ್ಪರ = (ಆಲಂ) ಕೆಡವೆಂಬೆಚ್ಚ : ಚಟಿಕೆ ಚಪ್ಪರ ಆರು ಕಾಲ ಬೇಟೆ (ಗದ); ಆವನು ಮಗಳ ಮದುವೆಯನ್ನು ಚಟಿಕೆಚಪ್ಪರದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಿದ (ಕೂಪ).

[ದೇ.ಚ ತಮಿ. ಚಟಿಕ್ಕೆ, ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕೆ, ಚುಟುಂಕ್ಕು ; ತುಳು. ಚಟಿಕ : ಚಿಟ್ಟ್ ; ತೆಲು. ಚಿಟಿಕ, ಚಿಟುಂಕು./ಮರಾ. ಚುಟಿಕ./ಸಂ. ಕ್ಷಣಿಕಾ]

ಚಿಟುಂಕೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟುಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಶಬ್ದವಾಡು : ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು : ಇಂತಾಚಿಟ್ಟಿಚ್ಚಿರೆಯೆಂದೆನುತ ಚಿಟುಂಕಿಸುತವೆ ತನ್ನರಮನೆಯ ಹಿತ್ತಿಲ ಬಾಗಿಲಲಿ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನು ಜನನಿ ತಂದವನಿಯಲಿ ಸುರಿಯಲು (ಬಸಪು. ೭೦-೨೦). [ಚಿಟುಂಕು (< ಚಿಟುಂಕು) + ಇಸು]

ಚಿಟುಂಕಿಡು, ಚಿಟಿಕಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು ೧ : ತೊದಲ್ನುಡಿ ನುಡಿದಂ ತರ್ಜನಿಡಗಳಂ ನಡೆದಂ ಚಿಟುಕಿಟ್ಟಿಯಾಡಿದಂ (ಅಪಂಪ. ೬-೬) ; ಅದುಭುತ ಸ್ಮಾಂತನ್ನಿಗುಱಿ ಚಿಟುಕಿಡುತ ದೆರೆಯಂ ನಾಸಿಕದೊಳಿಟ್ಟು (ಅಪಭ. ೭೦-೦೬). **ಚಿಟಿಕಿಡು:** ಚಿಟಕಿಟ್ಟು ಮೈದಡಿಂ ಹಸಗಳ ಕಳಚುತ್ತೆ (ವಿಂಜಾಶಾ. ೩-೬-೪೦). [ಚಿಟುಂಕು (< ಚಿಟುಂಕಿಸು) + ಇಡು]

ಚಿಟುಂಕಿಸು 'ಚಿಟುಂಕಿಸು' ನೋ.

ಚಿಟುಕೀ (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಆದುಮಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮಡಿಸು ; ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆ : ನುಣ್ಣೊಡಿಗಳಂ ಪಿಡಿದೊಂತೆ ಬೆರಲ್ಗಳಂ ಕೃವಕ್ಕರುಮಡಿಗಳಿಂ ಕೋದು ತಳ್ದು ಚಿಟುಕಿತ್ತು . . . ರಸದಂ ಬುಲಮಂ ಸವಿಸಾಡಿ ನೀಡಿ ಮೆಲ್ಲಮರಿ ಬಟ್ಟಲ್ತನಿಯಳಂ ನೃಪ ನಾಜಿಸಿದಂ ರತಾಂತದೊಳ್ (ಸೂಪ್ರ.ಸಂ. ೧೪-೭೫).

[ಚಿಟುಂಕು (< ಚಿಟುಂಕು) + ಈಸು]

ಚಿಟುಕ್ಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟುಕ್ಕೂ (ನಾ). ಪ್ರಣಯಕೋಪ; ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ: "ಚಿಟುಕು ಬಿಂಬ ವಂಕ್ಕೂ" (ಅಂಗಿಂ. ೯೬-೦೬). P 'ಬಿಂಬ' ಎಂಬುದು ; ೧. ಗುರುವಿ ನೊಳಗಪಹಾಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಂಗಳು ಬೆರಳಂ ಚಿಟುಕ . . . ಮಾಡ ಲಾಗದು (ದೀಕ್ಷಾಪ್ರ. ೩೦-೨೦). ೫. ಕಾಲವಶವಿಲ್ಲದೆ ಜಗದ್ವ್ಯವ ಹಾರವೆಲ್ಲವನ್ನಿಮಿಷಮ್ಮೆಲೆ ಚಿಟುಕು (ವೀರಶೈಪು. ೯-೬೬). **'ಚಿಟುಕುವನಿ'** ಪರಾ. ೮. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಆದುಮಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ವಂಬರಿಯುವುದು ; ನೆಟಿಕೆ : ಮಲ್ಲಣೆ ಬೆರಳ್ಗಳ ಚಿಟುಕೆಯೊತ್ತುತಡ . . . ಸಂತೈಸಿದನು (ಅಂಚೆ. ೯-೯೭). ಬೆರಳ ಚಿಟುಕೆ ತೆಗೆವನು (ಕರಡ. ೩೧-೦೯೯). **'ಚಿಟುಕೆಮುಮರಿ'** ಪರಾ. **ಚುಟಿಕೆ:** ೭. ನಾವು ದೇವ . . . ಚುಟಿಕೆಯಿಂದ ತಾಳಹಾಕುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಇದ್ದುದಿದು ನಿದ್ದನು (ಧಾದ. ೨೯). **ಚುಟಿಕು:** ೫. "ಸ್ವಲ್ಪುಸಣ್ಣ" (ಜಾನಪದ.ಜ. ೩೭). **ಚುಟಿಕೆ:** ೬. ಇನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಚುಟಿಕೆ ಬಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಇಂಥ ಉಸಾಬರಿ ಬಿಡೋದು (ಜಾಯಿಳ. ೧೫). **ಚುಟಿಕೆ:** ೬. 'ಚುಟಿಕೆಹಾಕು' ಪರಾ. **ಚುಟಿಗೆ:** ೫. ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವೂ ಚುಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯತು (ಕೂಪ). **ಚುಟುಕ್ಕ:** ೫. ವೈಶ್ಯಾನರನ ಆವರ್ತನ್ಯತ್ಕರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಚುಟುಕ (ಅಲಂ. ೧೯೩ ೨) ; ಅವನಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಚುಟುಕ ವೈದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತ . . . ಪಂಡಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೪೩). **ಚುಟುಕೆ:** ೫. ಸೂಜಿಕಾಯಕದ ಕುಶಲಕರ್ಮವಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿನಂತೆ ಚುಟುಕೆಯ ಕೆಲಸವಲ್ಲ (ತಂಬುಮಾ. VII ಪಾಲ್ಕುಮಾತು). **ಚುಟುಕು:** ೫. ಚುಟುಕಾಗಿಯೇ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದ ರಾಮಕೃಷ್ಣ (ಶ್ಯಾಗವಾ. ೪೬) : ಈ ಆಟಗಳು ಚುಟುಕು ಪಲ್ಲವಿಗಳ ತಾಸದೊಂದಿಗೆ ಇರುವ ಮೂಲಕ ಆಡುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದಣಿವೇ ಅನಿಸದು (ಕಸ್ತೂಜ್ಞಾ. ೪೦).

ಚಿಟುಕುಮರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಟಿಗೆ ಮುರಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಬಯಸು : ಅಮಲನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಚಿಟುಕುಮುರಿಯಲು ಚುಚ್ಚುಮಾತಾ ಡಲು ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ರ. ೨೪೩) : ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನ ಹೆಂಗಸರು 'ಚಿಟುಕು ಮುರಿದರು (ಬಾಗ್ಮ.ವಿ. ೧೦೮). [ಚಿಟುಕು (< ಚಿಟುಂಕು) + ಮುರಿ]

ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು, ಚಿಟಿಕುಮುಳ್ಳು, ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡಂ ಹೊರತೆಗೆಯಲಂ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರುವ ವಂಂಳ್ಳು.–ಹೊರಬರದೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮುಳ್ಳು : ನನ್ನ ನಿಮ್ಮ ಮನದಲ್ಲಿ ಆಥವಾ ಯಾವ ಮನದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಿ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು ಆಡಿತ್ತು ಬಂದಿದೆ (ಪಡಿಸ. LXXII, ೬೮೨). **ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು :** ಚಿಟುಕು ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಆವನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ (ಕೂಪ). **ಚಿಟುಂಗುಮುಳ್ಳು :** ಕಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು ಬಹಳ ಯಾತನೆ ಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ಕೂಪ).

ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಗು = ನೋವುಂಟುಮಾಡು ; ವ್ಯಥೆಪಡಿಸು : ಅದರ ಕಿರುಕುಳ ಬಹಳ ಜನಕ್ಕೆ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಗಿ . . . ಇರುತ್ತದೆ (ದೀಪಹ. II, ೩೬೪). ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಟ=ಒಳಗೊಳಗೇ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು,-ಯಾತನೆ : ಸೂಟಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಊರನ್ನು ಬಿಡುವ ತನಕವೂ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಟವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೦೬೭) ; ನೀಲಕಂಠನ ಸಂಗಡ ವನಮಾಲಿಲಾಲನ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಟ, ಛಲನೆ ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದಲೂ ನಡದೇ ಇತ್ತು (ಇಪ್ಪಳ. ೪೦೦). ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸು, ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸು, ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳಾಡಿಸು = ಒಳಗೊಳಗೇ ಚುಚ್ಚಿ ವ್ಯಥೆಪಡಿಸು : ಕಾವೇರಿ ಮದುವೆ ಆಗದೆ ಇದ್ದಾಗ ಶೇಷಣ್ಣ ಆಕೆಯನ್ನು ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ನಂತೆ (ವೈನಿ. ೦೬೬) ; ಸರ್ವರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಬೀಳುವಂತೆ ನಾವು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವಲ್ಲ ಎಂಬ ಆತ್ಮಪ್ರಜ್ಞೆ ನಮ್ಮ ಒಳಗೆ ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೭೮); ಇದು ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳಾಡಿಸಿದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಳ. ೭೪).

[ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಮುಳ್ಳು(<ಮುಳ್$_2$)]

ಚಿಟುಕುವನಿ (ನಾ). ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ಹನಿ ; ತುಂತುರುಹನಿ ;, ಸೋನೆ: ಪುದನಮದಮರ್ದನನ ಬರವಿಂಗೆ . . . ಚಳೆಯಂಗೊಡುವವೋಲೆಸೆದುದಾ ಚಿಟುಕುವನಿ ಸಿದ್ಧಪತಿ ನಲಿಯಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೩೨).

[ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಪನಿ$_2$]

ಚಿಟುಕುವಾರೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಜಲರಾಮಃ-ಚಿಟುಕುವಾರೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೦). [?]

ಚಿಟುಕೆ 'ಚಿಟಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಟುಕೆನ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಟಿಗೆ ಬರು : ಸೌಷ್ಠವದಿಂದಂ ಚಿಟುಕೆನ್ನದಿರ್ಪ ಮೊಟಕೆಯ್ ವೃತ್ತತ್ವದಿಂದೊಂದಿ ತೋಱುವ ಮುಂಗೆಯ್ ಕಡುದೊಡ್ಡಿತಪ್ಪ ತಳವೊಳ್ಪಿಂದೊಂದಿ ನೇರ್ಪಟ್ಟು ತೋಱುವ ದೀರ್ಘಾಂಗುಲಿ ಕೆಂಪುವೆತ್ತೆಸೆವುಗುರ್ ಮಾಟ್ಕುಂ ಮಹೈಶ್ವರ್ಯಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೧೦).

[ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಎನ್$_1$]

ಚಿಟುಕೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). = ಚಿಟುಕುಗಳೆ : ಎಳವೆರಲ್ಗಳ ಚಿಟುಕೊತ್ತಿ ಕೈದೊಡಿಸುವ ಬಳೆಗಾಱರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩-೨೩).

[ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಒತ್ತು$_1$]

ಚಿಟುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಟ್‌ಚಿಟ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ಪು ಬಿದ್ದು ಚಿಟುಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಇದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲು) ಸಿಡಿಮಿಂಡಿಗೊಳ್ಳು : ಕಂಗೆಟ್ಟವುಡ ಕಚ್ಚಿ ತೂಬರದ ಕೊಳ್ಳಿಯೊಲು ಚಿಟುಗುಟ್ಟುತಂ (ಪತಿಲ. ೧೩-೨೩). [ಚಿಟು$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು 'ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ಚಿಟುಚಟಕ (ನಾ). ಸಣ್ಣಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ ; ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ : ಹಸುಬಂ ಚಿಟುಚಟಕ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಹೆಬ್ಬಕ್ಕಿಗಳ ನೋಡಿದವು (ಮದೇಪು. ೫-೯).

[ಚಿಟು$_2$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಚಟಕ$_1$]

ಚಿಟುಬಾಳೆ 'ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿಟುಮಿಟೆ (ನಾ). ಅಸಂಬದ್ಧವಾದುದು : ಲಂಡ ಕೇಳ್ನಿನ್ನ ಚಿಟುಮಿಟೆ ಬಿನುಗುವಾದವು . . . ಅತರ್ಕ್ಯನನೆಯ್ದಲಾರ್ಪುದೇ (ವೀಕೃಪು. ೪-೬-೨೩).

[?]

ಚಿಟ್ಟ$_1$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟ$_2$ 'ಚಿಟ್ಟ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ, ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣಗುಬ್ಬಿ: ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ ಚಿಂವು ಚಿಂವು (ಅರಳು. ೨೬೭-೧). ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ : "ವರ್ತಿಕೆ – ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೮೩). [ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಗುಬ್ಬಿ$_2$]

ಚಿಟ್ಟಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಅಚ್ಚನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಚಿಕ್ಕಸಾಧನ: ಸಕ್ಕರೆಅಚ್ಚುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಚಿಟ್ಟಚ್ಚನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ(ರೂಢಿ). ೨. ಸಣ್ಣ ಅಚ್ಚು ; ಬೆಲ್ಲ,ಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಆಕೃತಿ : ನಾಲ್ಕು ಚಿಟ್ಟಚ್ಚು ಬೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಅಚ್ಚು$_3$]

ಚಿಟ್ಟಜೇನು, ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೇನು ; ಕಿರುಜೇನು: ಹೂಗೆಲಸಿ ಚಿಟ್ಟಜೇನಿಳಿಸಿದೀ ಚೆಂಜೇನು (ಪಾರಸಿ. ೨೩-೫೨೦). ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು : 'ಚಿಟ್ಟಿಜೇನುತುಪ್ಪ' ಪರಾ.

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್)]

ಚಿಟ್ಟನಬೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: ಅಡಕೆ, ಚಿಟ್ಟನಬೇರು, ಸೊಗದೆಬೇರು . . . ಮೆಣಸು ಇವಂ ಸಮತೂಕ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ರಾತ್ರಿಜ್ವರಂ ನಾಶಮಕ್ಕುಂ (ಸಳವೈ. ೧೦೮).

[? + ಬೇರು (<ಬೇರ್)]

ಚಿಟ್ಟನೆ (ಅ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ; ಜೋರಾಗಿ : ಅವಳು ಚಿಟ್ಟನೆ ಚೀರಿದಳು (ಭಾರತಿ, ೨೦). [ಚಿಟ್ +– ಅನೆ$_1$]

ಚಿಟ್ಟಬಳ (ನಾ). ಸಣ್ಣಬಳ್ಳ : ಚಿಟ್ಟಬಳಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲದೆ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟನಿಕ್ಕುವರೆ (ಶಾಂತೀಶ. ೬-೫೨). [ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಬಳ್$_1$ (<ಬಳ್ಳ)]

ಚಿಟ್ಟಬಾಸುರ (ನಾ). ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು (?) : ಕರಿಯ ಕಬ್ಬು ರಸದಾಳಿಯ ಬಿಳಿಗಬ್ಬು ಮೆಱೆವ ಚಿಟ್ಟಬಾಸುರದ ಹೊಱೆಹೊಱೆಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಮಾಱುವುದನಾ ದೊರೆಮಗ ಕಂಡನು (ಜ್ಞಾನಶ. ೩೮-೧೨೪).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ?]

ಚಿಟ್ಟಬಿಲ್ಲು (ನಾ).ಸಣ್ಣಬಿಲ್ಲು : ಕಡೆಗೊಂದು ಹಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುವ ಚಿಟ್ಟಬಿಲ್ಲಾದರೂ ಇತ್ತೇ ? (ಮಲೆಮ. ೬೬).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (<ಬಿಲ್$_2$)]

ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟಿ, ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ, ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟಿಬೇರು, ಪಿರಾಮುಟ್ಟಿವೇರು (ಸಳವೈ. ೧೦೭). ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ : ದಶಮೂಲ . . . ಕಿಱುಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ, ಇಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹತ್ತು ಹಲಗಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೪೦೫). ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ : ಧಾತಕಿಕುಸುಮ, ಎಳಚಿಚಕ್ಕೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಅರಿಸಿನ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಳವೈ. ೬೯). [← ತೆಲು. ಚಿಟಮುಟಿ]

ಚಿಟ್ಟಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಎಸಮ್ಯ. XVII, ೩೩). [?]

ಚಿಟ್ಟವುಡಲ, ಚಿಟ್ಟೌಡಲ (ನಾ). = ಚಿಟ್ಟುಹರಳು : ಕರಿಯ ಬೆಕ್ಕಿನ ತಲೆಯೊಳಗೆ ಚಿಟ್ಟವುಡಲವ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದು ಆ ಬೀಜವನ್ನು ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳೆ ಆ ಬೆಕ್ಕಿನಂತಕ್ಕು (ವಿವೈವಿ. ೨೦೯). ಚಿಟ್ಟೌಡಲ: ವರ ಚಿಟ್ಟೌಡಲ ದೆಣ್ಣೆಯಲಾಗಲಿ ಮೇಣುರುವ ತ್ರಿಫಲೆ ಕಷಾಯದಲಿ (ಸಾಳ್ಯಸಾಂ. ೨೦) ; ಚಿಟ್ಟೌಡಲದ ಹರಳು ಒಂದು ಹಿಡಿಯನ್ನು ಮೇಲಣ ತೊಟ್ಟ ತೆಗೆದು ಆ ತಿರುಳ ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಶ್ವಾಸಖಾಸಗಳು ಹುಟ್ಟುಗೆಡುವುವು (ಸಳವೈ. ೨೦೬): ಚಿಟ್ಟೌಡಲ: – ಈ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳೆ ವಾತೋದರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೪). [ಚಿಟ್ಟು$_1$+ಅವುಡಲ]

ಚಿಟ್ಟಹಲಗೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮಟೆ : ಕರಡಿಯ ಮಜಲು ಊಡಕ – ಚಿಟ್ಟಹಲಗೆಯ ಮಜಲಿನವರು (ಸುವರ್ಣ. ೪೦).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಹಲಗೆ (<ಪಲಗೆ)]

ಚಿಟ್ಟಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಚಿಟ್ಟಹುಲ್ಲು – ಇದರಿಂದ ಬಹಳ ಚಾಪೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೩).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಚಿಟ್ಟಿಲಲ್ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಅಳಿಲು : ಚೀರಿದುದು ಚಿಲಚಿಚಿಲಲ್ಲಿಂದು . . . ಚಿಟ್ಟಿಲಲ್ (ಕ್ರಿಯಾಮಪ. ೪೯೨-೧೯೯).

[ಚಿಟ್ಟಿ$_{1}$ (<ಚಿಟ್ಟು$_{1}$) + ಅಲ್ಲ್ + ಅಲ್ (<ಅಣಲ್)]

ಚಿಟ್ಟಾಬ್ದು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಅಲ್ಲಾಡು ; ಮಿಸುಕಾಡು : ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಭಟ್ಟರೆಲ್ಲಂ ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ಚಿಟ್ಟಾದದಂಜಿ ನಿಲೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೫೫ ಅಡಿ). [ಚಿಟ್ಟು$_{1}$ + ಅಡು]

ಚಿಟ್ಟಾನೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಆನೆ; ಆನೆಮರಿ: ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬರುವ ಸರ್ಕಸ್ ಎಂಥದಿರ ಬೇಕು . . . ಮಂಗಣ್ಣ, ನಾಯಿ, ಚಿಟ್ಟಾನೆ, ತಟ್ಟೂ ಕೆಲವು ಇದ್ದವು (ನಿರಾಶ. ೭೪). [ಚಿಟ್ಟು$_{1}$ + ಆನೆ]

ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ 'ಚಿಟ್ಟುಮಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_{1}$ 'ಚಿಟ್ಟು$_{1}$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_{2}$, ಚಿಟ್ಟೆ$_{1}$(ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ; ನಾಲ್ಕು ಸೊಲಿಗೆಯ ಅಳತೆ : (ಕ). ಚಿಟ್ಟೆ$_{1}$: ೧. ಮಾಱಿನ್ನು ಚಿಟ್ಟೆ ಪಡಿಗೆ ಸಗಣಿಯ ತುಂಬು (ಅಮುಸಾಸಾ. ೩-೧೩೬). ೨. ಸೇರಿನ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಿಟ್ಟಿ]

ಚಿಟ್ಟಿ$_{3}$ 'ಚಿಟ್ಟು' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಟ್ಟೆಯಿಂದು ಚೀರಂ : ಬಲುವಹಿತದಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟಹಾಸದಲಿ ಚೀರಿ ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಕೂಗಿ (ವಿಜಾಸ. ೭೦-೩). [ಚಿಟ್ ಗ ಇಕ್ಕು]

ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). = ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ ೧ : ವಾಸುದೇವನ ಪೂಜೆಯೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿದರೆ ಬೇಸತ್ತು ತಲೆಯ ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಕುಳಿತೆ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೫೦-೩).

[ಚಿಟ್ಟು$_{1}$ + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಶಿವ; ಧಾತ್ರಿ: "ಶಿಪ್ಪಕಃ, ಶಿವ, ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಿಗಂ" (ಶಾಶಿಳ. ೨೯೩). ಹಿಡಿದ ಕರಡಿಗೆ ಪುಷ್ಪವನಗಾಮಾಡುವ ಜಡೆಯ ಚಿಟ್ಟಿಗರಿರೆ (ಹರಿಹರ. ೧-೬೦) ; ಮುದುಕ ಜಂಗಮರು ಚಿಟ್ಟಿಗರೋಡಿದರು ಮುಂದೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧೬-೦೪) ; ಬೆರಂತೆ ಸಂಚರಿಸುತಿರ್ಪ ಚಿಟ್ಟಿಗನತ್ತ ಬಾರನೆಂದಾ ಬಲವಾದ್ಯರವತ್ಕಂ ನೋಡುತಿರೆ (ಕಾಟಿಮ್ಮಿಪು. ೮-೭೬). [<ಸಂ. ಶಿಪ್ಪಕ]

ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು 'ಚಿಟ್ಟುಜೇನು' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಜೇನುತುಪ್ಪ (ನಾ). ಸಣ್ಣಜೇನಿನ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಜೇನುತುಪ್ಪ: ತವಕ್ಷೀರ ೪ ಪಲ ಸೇರಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿ ಚಿಟ್ಟಿಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇ ೨ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿ (ಶಶವೈ. ೧೦೩ ಪಠ.). [ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು (<ಚಿಟ್ಟುಜೇನು) + ತುಪ್ಪ]

ಚಿಟ್ಟಿರಿ 'ಚಿಟ್ಟಿಱಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಲಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಇಲಿ ; ಚಿಕ್ಕಇಲಿ : "ಗಿರಿಕಾ, ಬಾಲಮೂಷಿಕಾ ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಿಲಿಗಳ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟಿಲಿಗಳ ಉಪದ್ರವವು ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಶಂತಿಸಂ. ೧೬). [ಚಿಟ್ಟು$_{1}$ + ಇಲಿ]

ಚಿಟ್ಟಿಱಿ 'ಚಿಟ್ಟಿಱಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟು$_{1}$, ಚಿಟ್ಟಿ, ಚಿಟ್ಟೂ, ಚಿಟ್ಟು$_{1}$, ಚಿಟ್ಟೆ$_{1}$, ಚಿಟ್ಟೈ, ಚೀಟಮ್ಮಿ (ಗು). ೧. ಸಣ್ಣದಾದ : ಚಿಕ್ಕದಾದ. 'ಚಿಟ್ಟಿಲಿ' ಪರಾ. ಚಿಟ್ಟು : ೧. 'ಚಿಟಿಕೊಳಗು' ಪರಾ. ಚಿಟ್ಟೂ : ೧. 'ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆ' ಪರಾ. ಚಿಟ್ಟೈ : ೧. 'ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ' ಪರಾ. ಚಿಟ್ಟೆ$_{1}$: ೧. 'ಚಿಟ್ಟೆಜೇನು' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸಣ್ಣಹಕ್ಕಿ : ಚಿಟ್ಟೆ ಜಂಗ ಹದ್ದೆಂಬವಂ (ಹರಿಶಾ. ೩-೪೩). ಚಿಟ್ಟೆ$_{2}$: ೧. 'ಚಿಟ್ಟೆಕಡ್ಡಿ', 'ಚಿಟ್ಟೆಬೆಲ್ಲ' ಪರಾ. ೩. ಪಗಡೆಯ ಸಣ್ಣಕಾಯಿ : ಅತ್ಯವಲಗು ಹಾಸಿ ಚಿಟ್ಟೆಯನಿತ್ತೆರದಿ ಸಾಲ್ಗೂಳಿಸಿ (ಚಿಸಾರಾ. ೩೬-೮೩). ೪. ಪಗಡೆಯ ಸಣ್ಣದಾಳ: ವಿಂಶತಿ ಧರ್ಮಭೂಪಾಲನಾ ಶಿರವಂ ಚಿಟ್ಟೆಯೊಳ್ಪಂ (ಕಾಪುಸಾಕ. ೭೦). ಚೀಟಮ್ಮಿ: ೫. ಚಿಂಗುರು; ತೆಂಗಿನ; ರಾಯಸ ನೀನಾರಿಬುತ್ತಿಗೆ ಚೀಟಾ ರೆಂಜ್ಯೆಯ ಕಾಯಿ ಕೊಯ್ವುವೆ ಕೇಳು (ಪೂಚಂಕಾ. ೦೧-೩೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟು; ತುಳು. ಚಿಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ಚಿಟ್ಟಿ, ಚಿಟಿ]

ಚಿಟ್ಟು$_{2}$ (ನಾ). ಜಂಗುಪ್ಪೆ ; ಬೇಸರ. 'ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು$_{2}$, 'ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ' ಪರಾ. [<ಚಿಟ್]

ಚಿಟ್ಟುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಮರ, ಚಿಟ್ಟುಂಬೆ (ಮೃಹಿಗಿ. ೧೩-೨೩೬). [?]

ಚಿಟ್ಟುಕೊಳಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಕೊಳಿ : ಸೆಬೆ ಬಿದ್ದಿ ಕಾಡುಕೊಳಿ. ಚಿಟ್ಟುಕೊಳಿ ಹಿಡಿಯುವುದು (ಮುಕಮ. ೯೩). [ಚಿಟ್ಟು$_{1}$ + ಕೊಳಿ$_{1}$ (<ಕೋಳಿ$_{1}$)]

ಚಿಟ್ಟುತೆಂದ್ರಿ, ಚಿಟ್ಟುತಾಂದ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಚಿಟ್ಟುತೆಂದ್ರಿ, ಬೇವು (ಸಮ್ಮಹ. ೨೩೬). ಚಿಟ್ಟುತಾಂದ್ರಿ : ಚಿಟ್ಟುತಾಂದ್ರಿಮರ, ಕಾಡುಲವಂಗ, ಕ್ಕೂರವಮಾವು (ಹುಹಿಗಿ. ೩೩-೧೦೬೪). [?]

ಚಿಟ್ಟುತಾಂದ್ರಿ 'ಚಿಟ್ಟುತೆಂದ್ರಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟುದ್ದು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಉದ್ದು : ಉದ್ದಿನ ಕಾಳಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಜಾತಿ: (ಕ). [ಚಿಟ್ಟು$_{1}$ + ಉದ್ದು$_{2}$(<ಉಳ್ದು)]

ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆ, ಚಿಟುಂಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಪುಟ್ಟಬಾಳೆ : ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ಬಹಳ ರುಚಿ (ಕೃಪಾ). ಚಿಟಿಬಾಳೆ: ಚಿಗುರ ಚಿನ್ನಾರ್ ಬಚ್ಚೇವ ಚಿಟುಬಾಳೆ ಅಗಲೊಳಗು ಗರಿ ಕಾಣಿಸೆ (ಮುಧಗ. ೨). [ಚಿಟ್ಟು$_{1}$ + ಬಾಳೆ$_{1}$(<ಬಾಟೆ)]

ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಮಂಟ್ಯಾಟ : ಜೂಟಾಟ (?) : "ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ ಪುಮ್ಮೆಯೊಳಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಾ. ೩೩೭) : ಹಂಸೆ ಹಂಸೆಗಟ್ಟುಂಬರಿವವೊಲು ಪದಪದಂ ಮಱೆಯೆ ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ[ಣಾಂ. ಸೆಟ್ಟುವುಂ]ಯಾಡುತಿರ್ದರಿರು ಸತಿಯರು (ಹರಿಶಾ. ೪-೦೦) ; ಜಗಚಿಟ್ಟು ಹಾಯಿಕೆಕೊಂಡು ನುಣ್ಣನೆ ಚಿಟ್ಟುಮುರಿಯಾಟದಲಿ ಸದದಂ ಮತ್ತೆ ಕೌರವರ (ಅಜಾಭ. ೬-೦೪) ; ಬೆಟ್ಟವನು ಕೊಡೆವಿಡಿದು ಮರದಿಂದಿಟ್ಟು ಪುಟಗೆಗೆದಂಬರದೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ[ಣಾಂ. ಟ್ಟಮುರಿ]ಯಾಡುವ ನೆಲಂ ಪ್ರಮುಖ ಪಟುಭಟರ (ಕೂಪಾಕ. ೬-೬೮-೨೪). [?]

ಚಿಟ್ಟುಹರಳು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯ ಹರಳು: ಚಿಟ್ಟುಹರಳನ ಎಣ್ಣೆ ತುಂಬ ತಂಪು (ಕೃಪಾ). 'ಚಿಟ್ಟವ್ವಡಲ' ಪರಾ. [ಚಿಟ್ಟು$_{1}$ + ಹರಳು$_{2}$]

ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯಾಗು; ಬೇಸರವಾಗು ; ಜುಗುಪ್ಸೆ ಯಂಟಾಗು : ನನಗೂ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದುಹೋಗಿದೆ (ಮಂಲ. ೩೩) ; ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ . . . ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ವರ್ಣಗೆಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಕಾರದ. ೪೪೮); ಅವನ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದುಹೋಗಿತ್ತು (ಕತ್ತಪ. ೪೩); ಆ ಮಾತೆಲ್ಲಾ ಕೇಳಿಕೇಳಿ ಕಿವಿ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದುಹೋಗಿದೆ (ಕಂದಕೊ. ೦೪). [ಚಿಟ್ಟು + ಹಿಡಿ (<ಪಿಡಿ)]

ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇಸರವಾಗಂತೆ ಮಾಡು: ಜೀರಂಡಿಗೆ ಕೂಗು ಕಿವಿಗೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಹಸು. ೩) ; ಹಾಳುಕೆಲಸ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿಸುತ್ತಿದೆ (ರಾಹಸ. ೧೩೦) ; ತುಂಬಾ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸಿದರೆ . . . ಪುಟ್ಟ ಏಟನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಲ್ಮ. ೦೦೬). [ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ+ -ಇಸು$_{3}$]

ಚಿಟ್ಟುಳಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೆಗ್ಗಿಲು, ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ, ಹೊನ್ನೆಗಸ್ಸೆ. ಚಿಟ್ಟುಳಕ ಇದರ ಸೊಪ್ಪು-ಗಲ್ಲರಿ ರವದ ತೆಗೆದು ಜೇನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು . . . ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಪರಿಹಾರವಮ್ಮ (ಸಸ್ಯ. ೪೭೬). [?]

ಚಿಟ್ಟೂಳಿಗ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಕೆಲಸ ; ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟಕೆಲಸ : ಇವರುಗಳು ದೊರೆತನ ಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವರಾಗಿ ಕಾಣ್ಬುದುತ್ತಾರೆ ; ಚಿಟ್ಟೂಳಿಗ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವರಲ್ಲ (ವ್ಯಾಸಚಿ. ೨೨೨).

[ಚಿಟ್ಟು$_{1}$ + ಊಳಿಗ (<ಊಳಿಗ)]

ಚಿಟ್ಟೆ1 'ಚಿಟ್ಟೆ3' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ2 'ಚಿಟ್ಟು1' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ3 'ತಿಟ್ಟು3' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ4 (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಬದ್ಧವಾದ ಕ್ರಮ. 'ಚಿಟ್ಟೆತಾನ', 'ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರ' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟೈ]

ಚಿಟ್ಟೆ5 'ಚಿಟ್ಠ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ6, ಜಿಟ್ಟೆ1, ಜಿಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. (ಹೂವಿನಿಂದ ಹೂವಿಗೆ ಹಾರಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೆಕ್ಕೆಹುಳು ; ಪಾತರಗಿತ್ತಿ : ಮಿಂಚುವ ಚುಕ್ಕಿಯ ರೆಕ್ಕೆಯ ಚಿಟ್ಟೆಯೊ (ಅನಿಕೇ. ೩೦-೬) ; ಇನ್ನು ಪಾರದಿರೆನ್ನ ಬಳಿಯೆ ಸೊಗಗೂಡು; ಚಿಟ್ಟೆ ನೀ ನೆನವೊಳೆನ್ನೆಳವೆಯನಳುಂಬಂ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೦-೭) : ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವು . . . ೩ ವಾರ ನಿದ್ರೆಮಾಡಿ ಅದು ಎಚ್ಚತ್ತಾಗ ಚಿಟ್ಟೆಯಾಗಿ ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೬೬). ೨. ಮಿಂಡತೆ: ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಚಯಂಗಳ್ಕೊಳೆ ಗಾಂಧರ್ವಬಲಂಗಳ್ಕೆಡೆದುವು ಮಿಟ್ಟೆಗೊಂಡ ಚಿ[ಪಾಶಾಂ. ಬ, ಬೆ]ಟ್ಟೆಯ ತೆಱದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೮). ಜಿಟ್ಟೆ1: ೨. ಪ್ರತಿವರ್ಷ ತಪ್ಪದೆ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜಿಟ್ಟೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೮೪) ; ಜಿಟ್ಟೆ ಹುಳಗಳರ್ಝೇಂಕಾರ ಮೈಯನ್ನು ಜುಮ್ಮೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕೈಹಿಳಾ. ೯). ಜಿಟ್ಟೆ: ೧. ಒಂದು ಜಿಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಸಿಕ್ಕ ಹಾಕಿದ (ಕೃವಾಅ. ೦೦೨). ೨. "ಮಿಡಿತೆ, ಮಿಡಿಚೆ–ಜಿಟ್ಟೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೫೬).

[?]

ಚಿಟ್ಟೆಕಥೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಕಥೆ : ಉಪಮೆ, ರೂಪಕ, ಚಿಟ್ಟೆಕಥೆ, ತಿಳಿಹಾಸ್ಯ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಮೆ, ಅನ್ಯೋಕ್ತಿ ಒದಗಿ ಬಂದು ಯುಕ್ತಿವಾದಗಳಿಂದ ಗಳಿಸಬೇಕಾದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ಮುನ್ನುಡಿ X).

[ಚಿಟ್ಟೆ2(<ಚಿಟ್ಟು1) + ಕಥೆ]

ಚಿಟ್ಟೆತಾನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಮೀಟುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಚಿತವಾದ ತಾನಗಳಿಗೆ ಚಿಟ್ಟೆತಾನಗಳೆಂದು ಹೆಸರು" (ಸಂಗೀಜಂ. ೮೯).

[ಚಿಟ್ಟೆ4 + ತಾನ2]

ಚಿಟ್ಟೆತಾಳ (ನಾ). = ಚಿಟಿಕೆತಾಳ : ಯುವತಿಯು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಡಮರುಗವನ್ನೂ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟೆತಾಳವನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವಳು (ಹೊಯ್ಸಪಾ. ೩೩). [ಚಿಟ್ಟೆ2(<ಚಿಟ್ಟು1) + ತಾಳ1(=ತಾಲ)]

ಚಿಟ್ಟೆಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಅಚ್ಚುಬೆಲ್ಲ : ಕರೆದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟೆಬೆಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟು ಚಿಕ್ಕ ಹರಳುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೆ ಆರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಪುರಂದ. ೪-೬೭-೨).

[ಚಿಟ್ಟೆ2 (<ಚಿಟ್ಟು1) + ಬೆಲ್ಲ]

ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ 'ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಸ್ವರಗಳ ಗುಂಪು ; ಕೃತಿಯನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಮತ್ತು ಚರಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹ : ಪಲ್ಲವಿ, ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರಗಳ ನಂತರ ಪಲ್ಲವಿಗೆ ಸೇರುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಸಂಗೀಜಂ. ೭೨).

[ಚಿಟ್ಟೆ4 + ಸ್ವರ]

ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಹುಲಿ: ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿಯಂತೆ ಅದರ ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಮುದ್ರೆ (ಬಾಳಿಗಿ. ೯೫).

[ಚಿಟ್ಟೆ2 (<ಚಿಟ್ಟು1) + ಹುಲಿ1 (<ಪುಲಿ1)]

ಚಿಟ್ಟೇಱು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯಾಗು ; ಬೇಸರವಾಗು; ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗು : ಚಿಟ್ಟೇಱಿ ಮೃತ್ಯುಗಱಿವಂತೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಬಂದು ಹರನ ಸುತನೊಳ್ ಪಳಚಲ್ ತೊಟ್ಟನೆ ಚಕ್ರದಿ ತಲೆ ಪಱಿದಟ್ಟೆಗಳುರ್ವರೆಗೆ ಕೆಡೆದು ಮಡಿದರ್ ಸವಣರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೨-೭೫).

[ಚಿಟ್ಟು2 + ಏಱು1 (<ಏಱ್1)]

ಚಿಟ್ಟೌಡಲ 'ಚಿಟ್ಟವುಡಲ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಠ, ಚಿಟ್ಟ2, ಚಿಟ್ಟೆ3, ಚಿಟ್ಟೆ5 (ನಾ). ದಿನಚರಿಯನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಕರಡುಪುಸ್ತಕ. 'ಕುಳವಾರ್ಚಿಟ್ಠ' ಪರಾ. ಚಿಟ್ಟ2: (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೪೬). ಚಿಟ್ಟೆ3 : (ಕಿ). ಚಿಟ್ಟೆ5 : ಹಣವಸೂಲಿ ತಪಶೀಲ್ ಲೆಖ್ಖವನ್ನು ದಾಖಲ್ಮಾಡಿರುವ ಚಿಟ್ಟೆಯು ಅಧಿಪತಿ ಭದ್ರವಾಗಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೬೮) : ಹಳೆ ದುರ್ಮುಖಿ ಚಿಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (ತುಳುನಾ. ೧೦೭). [←ಹಿಂ. ಚಿಟ್ಠಾ]

ಚಿಟ್ನೀಸ 'ಚಿಟಣವೀಸ' ನೋ.

ಚಿಟ್ರೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಚಿಟ್ರೆಹಕ್ಕಿಯು ಚಿರತೆ . . . ಪರಿವ ಗೀಜಗ ಮೆರೆದವು (ಗೋಹಾಡು. ಪುಟ ೨೪).

[ಚಿಟ್ರೆ0 + ಹಕ್ಕಿ1 (<ಪಕ್ಕಿ1). / ತುಳು. ಚಿಟ್ಟೆಪಕ್ಕಿ]

ಚಿಟ್ಲೆ, ಚಿಟ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮರ : (ಕಿ). ಚಿಟ್ಲು : (ಎಸಮ್ಮೆ. I, ೨೯). [←ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟಲಿಂಗಿ]

ಚಿಟ್ಲು 'ಚಿಟ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಿಡಾಯಿಸು, ಚುಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀಟಲೆ ಮಾಡಿ ರೇಗಿಸು: ಕೆರಳಿಸು : (ಕಿ). ಚುಡಾಯಿಸು : ಸುಮಿತ್ರೆಗೆ ಗೆಳತಿಯರು ಚುಡಾಯಿಸುವುದು ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳಲೇ ಇಲ್ಲ (ವಿದ್ಯಾರ. ೦೮೫) ; ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಂದಷ್ಟು ಚುಡಾಯಿಸೋಣ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೦೩೭).

[ಚಿಡಾಯಿ0 (P ←ಮರಾ. ಚಿಡವಿಣೇ) + – ಇಸು3]

ಚಿಣಗಿ1 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು: ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ ಅಮೃತಲಿಂಗ ಗೊಯ್ದೆನಾ ಚಿಣಗಿ ಬಿಳೇ ಕಣಗಿಲೆಹೂವ (ಕಣಾಗೀ. ೪೦) ; ಚಿಟ್ಟ ಚಿಣಗೀ ಹೂವ ದುಂಡಮಲ್ಲಿಗಿಹೂವ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೭). [?]

ಚಿಣಗಿ2 'ಚಿಣಿಗಿ' ನೋ.

ಚಿಣಿ 'ಚಿನ್ನಿ1' ನೋ.

ಚಿಣಿಕೋಲ್ 'ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು' ನೋ.

ಚಿಣಿಕೋಲು 'ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು' ನೋ.

ಚಿಣಿಗಿ, ಚಿಣಗಿ2 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ : ಚಿಣಿಗೀಹಾವು ಬಳೆಬಡಕಹಾವು ಹೆಬ್ಬಾವು ಎಂದು ಹಲವು ತರದ ಹಾವುಗಳು ಉಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೩). ಚಿಣಗಿ2: ಬೇರೆ ವಿಷಯುಕ್ತಸರ್ಪಗಳು ಚಿಣಗೀಹಾವು (ಘುರ್ಸಾ), ಮಂಡೋಳ (ಘೋಣಸ)(ಕಭಾಗೆ. ೬೭). [?]

ಚಿಣಿದಾಂಡು 'ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು' ನೋ.

ಚಿಣಿಪಣಿ 'ಚಿಣಿಫಣಿ' ನೋ.

ಚಿಣಿಫಣಿ, ಚಿಣಿಪಣಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಣ್ಣಿ ಮತ್ತು ದಾಂಡು : ಹುಡುಗರು . . . ತಮ್ಮ ಕೊಂಬು, ಕೊಳಲು, ಚಿಣಿಫಣಿ, ಗೋಲುಗಜ್ಜುಗಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು . . . ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರು (ಭಾಮೃತ. ೩೧೩). ೨. ಚಿಣ್ಣಿ ಮತ್ತು ದಾಂಡುಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ: ಸುಮ್ಮನ ಚಿಣಿಫಣಿ ಆಡೋಣು (ಆಮನಿ. ೨೬) ; ಅಪ್ಪಾ, ಕೃಷ್ಣನ ಕೂಡ ನಾನು ಚಿಣಿಫಣೀ ಆಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೬೮). ಚಿಣಿಪಣಿ : (ಕಿ). [ಚಿಣಿ(<ಚಿನ್ನಿ1) + ಫಣಿ2]

ಚಿಣಿಮಿಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು (?) : ಮಡಿಲೊಳಗೆ ಚಿಣಿಮಿಂಡಿ ಬಟ್ಟಲೊಳಡಸಿ ಚಿಲಿಪಾಲ್ಗಿಂಡಿನೀರನು ಪಿಡಿದು ಬಂದಿನ್ನೋರ್ವ ಸತಿ ಸುತನ್ಹಸ್ತಸಂಜ್ಞೆಯಲಿ ಯಡೆಗೆ ಕರೆದು (ಜರಾಮಾ. ೪-೨೬).

[?]

ಚಿಣ್ಣ 'ಚಿನ್ನ2' ನೋ.

ಚಿಣ್ಣಂಚೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಹಂಸ ; ಹಂಸದ ಮರಿ : ಚಿಣ್ಣಂಚೆ ನಡೆ ಚಿಕ್ಕಹೆಱ್ ವಣೆ ಮಱಿಯುಲ್ಲೆಗಣ್ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೩-೩೮).

[ಚಿಣ್ಣ (<ಚಿನ್ನ2) + ಅಂಚೆ3]

ಚಿಣ್ಣತನ (ನಾ). ಎಳೆತನ ; ಚಿಕ್ಕಂದು ; ಬಾಲ್ಯ : ಹೆಣ್ಣಿನಂಗವ ನೋಡಿರೆ ಪುರಾತನರ್ಮಗಳ ಚಿಣ್ಣತನದನವ ನೋಡಿರೆ (ಪುರಂ. ೩೦-೦೬) : ಕಣ್ಣಮುಂದುದಿಸಿಯನೈರೇಕಂಗಳ ಗೃಹಿಸಿ ಚಿಣ್ಣತನದಿಂ ಮೆರೆದು ಯವ್ವನತ್ವಂ ದಳಿದು (ಕಿ.ವ.ಸ. IV, ೫-೦). [ಚಿಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನ) + – ತನ]

ಚಿಣ್ಣನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ : ಆ ವೇಗಕ್ಕೆ ಬಲಿಯುವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿದ್ದ ವಿಣಯು ಚಿಣ್ಣನೆ ಹಾರಿ ಸಮಗ್ರ ಬಲಿಯು ಹಂದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು (ಹುಲ್ಲಹ. ೩೦) [? + – ಅನೆ]

ಚಿಣ್ಣಬೆಜಿ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಿಂದ್ರ; ಬಾಲಚಿಂದ್ರ: ಆಕ್ಷಿವಾಲು ಪಾಯಸ ಅವ್ಯತಾನ್ನವನು . . . ಚಿಣ್ಣಬೆಜಿಯ ಸೂಡಿದಭವನ ಶರಣಾಗಣ್ಣಾ ಲಿಕ್ಯವ ಬಸವೇಶ (ಬಸಪು. ೧೦೬೦). [ಚಿಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನ) + ಬೆಜಿ]

ಚಿಣ್ಣಾಟ 'ಚಿನ್ನಾಟ' ನೋ.

ಚಿಣ್ಣೆ 'ಚಿನ್ನಿ' ನೋ.

ಚಿಣ್ಣೆಕೋಲು, ಚಿಣಿಕೋಲು (ನಾ). ೧. ವಂಕ್ಕಳು ಆಟಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಮರದ ಸಣ್ಣತುಂಡು ; ಚಿಣ್ಣೆ : ಬಜ್ಜಳತ ಬಲವ ಕಂಡು ಚಿಣ್ಣೆಕೋಲಂತೆ ಜಿಗಿದನು (ಲಿಜ್ಞಾ. ೬-೬೬). ೨. **ಚಿಣ್ಣೆ** ಮತ್ತು ದಾಂಡಿಗೆಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ: ಚಿಂಡು ಬುಗುರಿ ಚಿಣ್ಣೆ ಕೋಲು ಗಜ್ಜಗವಾಡುತ (ಪುಂಡ. ೨-೪೨-೦). **ಚಿಣಿಕೋಲ್** : ೨. ಬಾಲಕರು ನೂಜಾಜು ಮೆಜ್ಜಿದರು . . . ಚಂಡಿನ ಹೊಣಿ ಚಿಣಿ ಕೋಲಾಳುಗೊಣ್ಣಿನ ದಂಡೆಯನೆ ನಾನಾವಿನೋದದಲಿ (ಉಷಾ,ಅ. ೬-೦); ಚಿಣಿಕೋಲ್ ಬೆಂಡು ಬಗಡಿಯನಾಡುತ (ಪುಂಡ. ೧-೦೫-೩). **ಚಿಣಿಕೋಲು**: ೨. ಚಿಣಿಕೋಲಿನಂಥ ಆಟಗಳನ್ನು . . . ಆಡುವಲ್ಲಿ, ಗೆಲುವಿನ ಗುರುತನ್ನು ನೆನೆದು ಹಿಗ್ಗುವಲ್ಲ (ಪ್ರಶ್ನೆಹಿ. ೬೮).

[ಚಿಣ್ಣೆ (<ಚಿನ್ನ(1)) + ಕೋಲು1 (<ಕೋಲ್2)]

ಚಿಣ್ಣೆಗ (ನಾ). ಬಾಲಕ; ಹುಡುಗ: ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಮುನಿದರೇ ಚಿಣ್ಣೆಗ ಹಾದರಗಸಾಗಿ ಕಳವಂ ಕಲಿತರೇ ಹೆಣ್ಣು ಧರೆ ಭೂಮಿಯಂ × × × ಹೆಣ್ಣಂ ಬಿಡು ಚಿಣ್ಣ ಬೇಡಾ ಆ ಮೊಣ್ಣುಳಿದಾ (ಗುಪಕ. ೬-೬೬).

[ಚಿಣ್ಣ (<ಚಿನ್ನ) + – ಇಗ]

ಚಿಣ್ಣೆದಾಂಡು 'ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು' ನೋ.

ಚಿಣ್ಣೊಸ (ನಾ). (?): ಕಣ್ಣಾ ಬಿಟ್ಟರೆ ಬಿಡೆನೊ ಜಲವನ್ನು ಪೊಕ್ಕರೆ ಬಿಡೆನೊ ಮಣ್ಣು ತೂರಿ ಕಡಿಯಾದರೆ ಬಿಡೆನೊ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಹೆಣ್ಣು ತೊರೆದಿರೆ ಬಿಡೆನೊ ಉಣ್ಣಾದರೆ ಚಿಣ್ಣೊಸ ತೊರೆದರೆ ಬಿಡೆನೊ (ಪ್ರಚಾಕ. ೬೬-೦). [?]

ಚಿತ (ಗು). ೧. ರಾಶಿವಡಿದ ; ಕೂಡಿಹಾಕಿದ ; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ. ೨. ವಂಚಿಕ್ಕಿದ ; ಅವರಿಸಿದ ; ತಂಬಿದೆ. [ಸಂ.]

ಚಿತಕ (ನಾ). ಶವವನ್ನು ಸುಡಲು ಒಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಾಶಿ : ಚಿತೆ : ಪ್ರಭಾವಕ ಕಂತಿಕರುನೆತ್ತಿಕೊಂಡುಮ್ಮು ಪರೆತವನದೊಳ್ ಯೋಗಸ್ಥ ರಾಗಿರ್ದ ಖರಿಣ್ಮವರ್ಮುನಿವರಿರ್ವರುಮನೊಂದೆ ಚಿತಕದ ವೇಗಿಟ್ಟು ಸುಡುವಾಗಳ್ (ಕಾಪುಂಪ. ೬೦). [<ಸಂ. ಚಿತಿಕಾ]

ಚಿತಗು 'ಚಿದಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಿತಾನಳ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡುವ ಬೆಂಕಿ : ಆ ಜಯದ್ರಥನ ಚಿತಾನಳನಿಂದದೆವೊಗೆದ ಪೊಗೆಗಳ್ ಕೊಳಿ ಸುರಿವೆಡೆ ಸುರಿವವೆನ್ನೆ ನಯನ ಜಲಂಗಳ್ (ಕಂವಿಪ. ೧೦-೦೦೯). [ಸಂ. ಚಿತಾನಲ (ಚಿತಾ + ಅನಲ)]

ಚಿತಾಭಸ್ಮ (ನಾ). ಚಿತೆಯ ಬೂದಿ : ನೆಹರೂ ಅವರ ಚಿತಾಭಸ್ಮವನ್ನು ಅವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಸಿಂಪಡಿಸಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[ಸಂ. (ಚಿತಾ + ಭಸ್ಮ)]

ಚಿತಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುರಿದುಂಬಿಸು ; ಉತ್ತೇಜಿಸು : ರೇಗಿಸು ; ಚಿತಾಯಿಸು; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು (Incite. ೧೦೪೨). [ಚಿತಾವಣೆ + –ಇಸು3]

ಚಿತಾರ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಂವವನು; ಗುಡಿಗಾರ: ಗುಡಿಗಾರರಿಗೆ ಚಿತಾರರಿಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು. ಗಾಡದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುಗೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುವದೇ ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ಯೋಗ ಹೋರೆಯು (ಕಲಾಗಿ. ೧೫೬). [←ಮರಾ. ಚಿತಾರ. / ಸಂ. ಚಿತ್ರಕಾರ]

ಚಿತಾರಿ (ಗು). ನಾಡುಹಾಗಾರಿರುವ: ಹಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ಚಿತಾರಿ ಕೆಲಸಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲ, ಕಚ್ಚುಗುಳಿಯಾಡುವ ಅಗ್ಗದ ಸಾಮಾನು ಇರಲಿಲ್ಲ (ಗಾಸಕ. ೪೪). [< ಚಿತಾರ ?]

ಚಿತಾವಣೆ (ನಾ). ಇತರರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವಿಕೆ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟುವಿಕೆ; ಪ್ರಚೋದನೆ : ನರಪಮ್ಮನ 'ಚಿತಾವಣೆ' ಯಿಂದ ವಿಷಕಂಠಯ್ಯ, ಪಾರ್ವತಮ್ಮ ಮದುವೆಯ ಸುದ್ದಿ ಎತ್ತಿದಳು ಎಂದರೆ . . . ಕೋಣೆಯಿಂದ ಮಲ್ಲಿನ ಹಾರಿದಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಸರಪಾಂ. ೧೦೬೬) : ಆ ಸಿಂಬಾವಿಹೆಗ್ಗಡೆಯ ಚಿತಾವಣೆ ಬೇರೆ ಇದೆ ಅವನಿಗೆ (ಮುಕಮು. ೩೪೬) : ನಿನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಕೀರಿಸಿಬಿಡು ಎಂದು ಚಿತಾವಣೆಮಾಡಿದನು (ಹಚ್ಚುಕು. ೬೬).

[←ಹಿಂ. ಚಿತಾವನೆ]

ಚಿತಾವಣಗಾತಿ (ನಾ). ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವವಳು ; ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವಳು : ವರ್ತಕ ಮಾಸ್ಟೋವಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವ ಕಾತರತೆಯಿಂದ ಬಾಷ್ಪೋವೇ ಮುಖ್ಯ ಚಿತಾವಣಗಾತಿಯೆಂದು ಒತ್ತಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದನು (ಭುಸು. ೧೦೬). [ಚಿತಾವಣೆ + – ಕಾತಿ]

ಚಿತಿ (ನಾ). ೧. ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ. ೨. ಶೇಖರಿಸುವುದು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು. ೩. ಬೆಂಕಿಯ ಕುಂಡ : ಕುಜ್ಜವಿನಿಕ್ಕಿದ ಚಿತಿಯಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಾರಿದ ಒಡತಿಯಂತೆ (ಪ್ರಕಾಮಾ. ೧೩೦-೫೯೯) : 'ಚಿತಿ' ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ವೇದಿಕೆ, ಕುಂಡ (ಶಾಂಡಿ. ೦೫೦). ೪. ಶವವನ್ನು ಸುಡಲಿಲು ಒಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಾಶಿ; ಚಿತೆ: ಮತವು ತನಗಿನ್ನರಸನೊಡನಾ ಚಿತಿಯ ವುಗುವುದು (ರಾಮಾಣ. ೬-೩-೨೦) ; ಮದವಳಿಗೆ ಲಗ್ನವೇದಿಕೆಯಂತೆ, ಚಿತಿಯು ವೊಗುತ (ಗಿಳಿವಿ. ೩೭-೦೬). ೫. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ; ಆತ್ಮದರ್ಪಣವಾದ ಜ್ಞಾನ : ಆ ಚೈತನ್ಯವು ಚಿತಿ ಮಾತ್ರ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೯೦). ೬. [ಗಣಿತ] ಸಾಲಾಗಿರುವ ಮೆಸ್ಸಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಡಿಸುವುದೂ, ಹಾಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಪಡಿಸಿದ ವೆಸ್ಸುಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೆಕ್ಕ : ಲೀಲಾವತಿಯನ್ನು ೧೩ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ . . . ಚಿತಿ (Stacks), ಕ್ರಕಚ (Saw) . . . ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಆಡಕವಾಗಿವೆ (ಗಣಿಪ. ೪೫೦). [ಸಂ.]

ಚಿತಿಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಜೀವಾತ್ಮ : ಇಂತಹ ಚಿತಿಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮರು ಅಸಂಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿರುವರು (ಶಿಂದೇಶಾ. ೩೮). PANCHAMUKHA ವೆಂಬತದಂತೆ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯೇ ಜೀವಾತ್ಮ. [ಚಿತಿ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಿತೆ (ನಾ). = ಚಿತಿ ೪ : "ಚಿತ್ರ ಚಿತೆಯೆನಲು ಸಿದ್ಧಿಗೆಯದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗೇಶ. ೧೦೮-೭); ಆ ಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತಂದು ಚಿತೆಯು ಮೇಲಿರಿಸಿದರು (ಹಬ್ಬಾಂ. ೪) : ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿ ಚಂದನಕಾಷ್ಠದ ಚಿತೆ ರಾಜಪಿತೃಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ಚಾಸಂತ. ೧೯೦). [ಸಂ. ಚಿತಾ]

ಚಿತೆಬೆಂಕಿ (ನಾ). ಚಿತೆಯ ಬೆಂಕಿ : ಬೆರೆಯಂದು ಚಿತೆಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಾದು ಬಂದಿರುವ . . . ಹೆಣ್ಣಿನ ಮೋಹ ಬೇಡ (ಅಮಾ. ೪೬).

[ಚಿತೆ + ಬೆಂಕಿ (< ಬೆಂಕಿ)]

ಚಿತ್ಕಲೆ, ಚಿತ್ಕಳೆ (ನಾ). ವರಮಾತ್ಮನ ಚೈತನ್ಯಾಂಶ: ಇದು ಚತುರ್ವೇದಾಗಮವ್ರಚಯಪೌರಾಣುದುದಧಿಯೊಳ್ ಜನಿಸಿದಾ ಚಿತ್ಕಲಾನಿಧಿಯನಿ (ಅಕ್ಕಾಪು. ೦-೬೬). **ಚಿತ್ಕಳೆ**: ಆ ನೆನಕು ನಿರ್ಧರಿಂ ಚಿತ್ಕಳಿಸಿತ್ತು. ಆ ಚಿತ್ಕಳಿಂದೆ ಚಿತ್‌ನಾದ ಚಿತ್‌ಬಿಂದು ಚಿತ್‌ಕಳೆಗಳೊಗೆದುವು (ಅಜಾಪ್ರ. ೩-೦).

[ಸಂ. ಚಿತ್ಕಲಾ (ಚಿತ್ + ಕಲಾ)]

ಚಿತ್ತಳೆ 'ಚಿತ್ತಲೆ' ನೋ.

ಚಿತ್ತಾಂತ (ನಾ). ವಂನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದವನು ; ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯ ; ಪ್ರಾಣಕಾಂತ: ಚಿತ್ತಾಂತ ನನ್ನ ಯಿನವಣನಾಮ್ಮತ್ತವು ಸುರಸ ಮತ್ತರ್ಣ ದೊಳು ಪೊಕ್ಕ (ಪಪಪೋ. ೭-೩). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಕಾಂತ)]

ಚಿತ್ಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ವಂನಸ್ಸಿನ ಆಲೋಚನೆ,– ಕ್ರಿಯೆ: ಕಲಾವಿದನ ಕ್ರಿಯು ಚಿತ್ಕ್ರಿಯೆಯಾದುದಿಂದ ಭೌತಮ್ಮವು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಅವನ ಅಧಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ . . . ಆದರೆ ಕಲ್ಲು, ಭಾಷೆ, ಬಣ್ಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಕಲಾಮಾಧ್ಯಮವಾಗುವುದು ಕಲಾವಿದನ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಅಧವಾ ಚಿತ್ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಒಳಗಾದಾಗ (ಶಾಂದಪ. ೬೨).

[ಸಂ. ಚಿತ್ + ಕ್ರಿಯಾ (ಚಿತ್ + ಕ್ರಿಯಾ)]

ಚಿತ್ತ (ಗಂ). ೧. ತಿಳಿದ: ಗ್ರಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವಂನಸ್ಸು: ಎನ್ನ ಚಿತ್ತವು ಅತ್ಯಯ ಹೊಣ್ಣು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೯); ಶಿವನಿಷ್ಠೆ ಚಿತ್ತದೊಳು ಬೇರ್ವರಿದವರ್ಕಲಿಂ (ಹರಿ. ಪರ್. ೧೨-೦೭); ಸೂಜಿವೋಯಿತು ಚಿತ್ತ . . . ಮಿಾಜಿ ವೊಗವಂಗನಿನ ಶರದಲಿ (ಕುಪಾ,ವಿ. ೩-೦೦). ೩. ಆವೇಕ್ಷೆ: ಆಶಯ: ಧರ್ಮವನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಿತ್ತದಿಂದ ತಿರುಮಲರಸರು (ಎಇ. XX, ೯-೫೩ : 1566) ; ಚಿತ್ತವಿಶುತ ಸೇವೆಯಸಗುವ ಸತಿಯರ ವೃತ್ತವ ಬಿತ್ತರಿಸುವನೆಂ (ಹರಿ. ೪-೩). ೪. ಲಿಂಗಿ: ಉದ್ದೇಶ: ವರಿಕೆಸುವ ನಾಡಿ ನಡುವಿರೆ ವೀಕ್ಷೆಯೊಳು ತೀರ್ದ ರಾಸಿಯಂತಿರುದು ಮೊದಲೊಳು ಚಿತ್ತದಿಚ್ಛೆಯೊಂತ್ತದೊರೆ ತಪ್ಪದು ಫಲವದುದು ಚಿತ್ತವಿಳಾಸಂ (ಕಾಸ್ಕರ. ೩೦-೮). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಂಗಂಡು, ಚಿತ್ತಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ವಂನಸ್ಸಿಡು ; ಗವಂನಿಸು : ಸರ್ವಸ್ವ ಮುಂ ನಿವ್ಮಿಡಿಗೆಯಿಂದವೆ ಅಂ ಕಾಪಿನಂತಿಂದು ಚಿತ್ತಂಗಂಡುತಿರ್ವಂತೆ (ರಣ್ನ. ೫೯). ಚಿತ್ತಗೊಡುಂ ವಿದಿತ ವೈದಿಕ ಲೌಕಿಕ ಜಗವದುಹದಂತಿರೆ ಚಿತ್ತಗೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೈಮುಗಿದ (ತಿಪರಾ. ೬-೫೬-೨೬); ಮನೋರಮೆ ವಿನಾಯಕನ ಮಾತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಚಿತ್ತಗೊಟ್ಟು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಂಲೆ. ೦೬).

[ಚಿತ್ತ + ಕುಡು, (<ಕೊಡು,)]

ಚಿತ್ತಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ವಂನಸ್ಸಿಡು ; ವಂನಸ್ಸಿಗೆ ತೆಗೆದಂಕೊಳ್ಳು : ಕೇೞವನ ಪಾದವಂಗಳಲಿ ಚಿತ್ತಂಗೊಟ್ಟು ಬೇಟ್ಟಾಂಗಂ ರಾಗದ ನಿವ್ಮಂ ಬಲಗೊಂಡು ಪೋವ ಗುಣಮಂ ಕೊಳ್ಗಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೧೪೪).

[ಚಿತ್ತ + ಕೊಳ್,]

ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಂನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ಬಳೆದೊಡಿಸಲೆಂದು ಸುದತಿಯ ಕೆಳಯನದೊರ್ವಂ ಕರಕ್ಕೆ ಕೆಯ್ಯಾಡಿ ಸುಖೋಜ್ವಳೆಯ ಶಶಿಮುಖಿಯ ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸುವ ಸಖಿ ಬೇಡಬೇಡವೆನುತುಂ ನುಡಿದ್ (ಗಿ೦೪, ೪-೦೩೭); ಕದುಚದುರರ ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸಿದುದಾ ಬಸದೊಳು ಸುಳವೆಳಗಾಳ್ (ಅಜಿಪು. ೦-೩೦).

[ಚಿತ್ತಂಗೊಳ್ + – ಇಸು,]

ಚಿತ್ತಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗವಂನವಿಡು : ಭುವನಾಗ್ರದ ಸುಖಸಂವದಕೆಟ್ಟೆಯ ಚಿತ್ತಂಬಡದು ವಿರಾಜಿಪ ಮುನಿ ನಿವಹದ ವದವಂಜಟಕೆಱಗುವೆ ನಾಂ (ಜಿಪುಪು. ೦-೦೦). ೨. ವಂನಸ್ಸನ್ನು ವಶವಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ವುರುಷನ ಚಿತ್ತಂಬಡೆ[ಪಾಣಾ. ಬಿದಿ]ಯಲ್ ವರವು ಶಾಪವೆಯಂರವ್ಪರಿತ್ಪಲ್ಲಿಯಂ . . . ವೆಂದಿರಿಗೀವರ್ ಸೌರಿಗೆಂದು ಸಲೆ ತಾಟಿಕೆಯರ್ (ಸಮಪ್ರ. ೫-೦೦೦). [ಚಿತ್ತ + ಪಡೆ,]

ಚಿತ್ತಂಬುಗು (ಕ್ರಿ). ವಂನಸ್ಸನ್ನು ಪುವೇಶಿಸು, – ಒಳ ಹೊ ಗು ; ವಂನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು : ಚಿತ್ತಂಬಿಗ್ಗಿದರ್ಯಂತ್ಯೆ ಹರಿ ಕುಳ್ಳರ್ ಕರಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಿಂದು ತಾವಂಚಿತ್ತಂ ಮೈಸೋಂಕಿ ಮಂದಾನಿಳನಿಂದಂ (ಜಗಪ. ೦೦-೯೦). [ಚಿತ್ತ + ವುಗು (<ವೊಗು)]

ಚಿತ್ತಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ವಂನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು: ಬಸನಂ ಕೆಗ್ಗೆಱ್ತ ತವ್ಮಿಲ್ಲರನೆ ಪಿಡಿದು ಬಲ್ಲಂದಂ ಕಲ್ಪಿಯಂ ವಕ್ಕಿಸಿ ಚಿತ್ತಂಬೆಱ್ದು ಮೆಟ್ಟಂ ಸಲಿಸಿ (ಸಮಪ್ರ. ೫-೫೦). [ಚಿತ್ತ + ವೆಱು,]

ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶ (ನಾ). ವಂನಸ್ಸಿನ ಆತಂಕ ; ವಂನೋವೇದನೆ : ಲೇಸು ಮಾಡಿದಿರಿನ್ನೆ ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶ ಬೇಕುದು ನಾನು ಬರುತಿದೆ (ಳಾಶಿಂ. ೪೭-೫೯).

[ಚಿತ್ತ + ಕ್ಲೇಶ]

ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ (ನಾ). ವಂನಸ್ಸಿನ ಗೊಂದಲ ; ವಂನಸ್ಸು ಕಲಕಿ ಹೋಗುಂವಿಕೆ ; ಆಶಾಂತಿ : ಮುನಿವಂ ಮೂದಲಿಸಿಯುಮಿನ್ನೆನಿತುಂ ಪೊಕ್ಕಿರ್ಪೆನೆಂದು ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆಂ ತನಗಾಗೆ (ಗದಾಪ. ೭-೨೬). [ಚಿತ್ತ+ಕ್ಷೋಭ]

ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭ: ನಾನಾವಿಧವಾದ ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆಗೆ ಮೂಲವಾದ ರಾಜಕೀಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೂ ಇದೇ ಪ್ರಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸಿದ ರಾಮ, ಧರ್ಮರಾಜ . . . ಕಾರಣವಾಗುವುಪರು (ಕುಶಾ,ಕ. ೦೩೪ ಬೀಜ್ಞ).

[ಚಿತ್ತ + ಕ್ಷೋಭೆ]

ಚಿತ್ತಗ (ನಾ). ಚಿರೆತೆ : ಇದೆ ಬಗ್ಗನಿಕ್ಕು ! ಮೀಡದೆ ಚಿತ್ತಗನಂ ತುಡು! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೯-೦೩). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಕ]

ಚಿತ್ತಗೊಡು 'ಚಿತ್ತಂಗಂಡು' ನೋ.

ಚಿತ್ತಗ್ಲಾನಿ (ನಾ). ವಂನಸ್ಸಿನ ನೋವು ; ಅಸಂತೋಷ ; ಖಿನ್ನತೆ : ನದೀಸುತನೇನೆಂದನು ತನ್ನ ಚಿತ್ತಗ್ಲಾನಿಯನು ಬಿಸುಟೇನ ನುಡಿದನು (ಕುಪಾ,ಕ.ಗ. ೦-೩೩) : ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕುಟಿಲತೆಯ ನೆನಪಾಗಿ ಚಿತ್ತಗ್ಲಾನಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರಬಾಚಿ. ೯೯). [ಚಿತ್ತ + ಗ್ಲಾನಿ]

ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ (ನಾ). ವಂನಸ್ಸಿನ ಅಸ್ಥಿರತೆ : ವುಂಸವನೀಯಂತಂತಮಂ ತಾಂ ಜಾರುಲೀಯಚಿನಗೆ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯಮಿಲ್ಲದೆ (ಕ್ರಮಿಯಾ. ೦೯-೩೭) ; ಈ ಬಗೆಯ ಸಂತೆಪೇವುವ ಲಜ್ಜೆಯೂ ಆತನಿಗೆ ಇದುವರಿಗಿದ್ದ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದುದು (ಕವಿ. ೧೦). [ಚಿತ್ತ + ಚಾಂಚಲ್ಯ]

ಚಿತ್ತಜ (ನಾ). ೧. ವಂನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ವಂನಸ್ಥ ; ಕಾಮಂ. ಚಿತ್ತಜನಿಭಧ ದ್ವಿಜವರಂ (ರಣ್ನ. ೦೦-೦೦೮). ೨. [ಪೈನ] ಬಾಹು ಬಲಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬದು : ಚಿತ್ತಜ ಚಿತ್ತಭವಂ . . . ಎನೆ ನೆಗೞ್ವ ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ಪಲವುಂ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೫೩). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಜಕೇಳಿ (ನಾ). ಕಾಮಕೇಳಿ; ಸಂಭೋಗ: ನೆನೆಯದೆ ಪೋದುವಂತವರ್ಗಿ ಚಿತ್ತಜಕೇಳಿಗಳಿಂದೆ ಪೊಲ್ಬುಗಳ್ (ಕಂಪ್ರಕ್ರ. ೬-೦೫).

[ಚಿತ್ತಜ + ಕೇಳಿ, (= ಕೆಲಿ)]

ಚಿತ್ತಜನ್ಮ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಕೋಡಿಡೆ ವಾಸುವೂಜ್ಯಮುನಿಯೊಳ್ ಮರು ಳಾದವಿ ಚಿತ್ತಜನ್ಮ ನೀಂ ನೋಡ ನಿಜಾವ್ಪವರ್ಗದಳಕಂ (ಹಂಂಗಮ. ೦-೨೩). [ಚಿತ್ತ + ಜನ್ಮ,]

ಚಿತ್ತಜಾಂತಕ (ನಾ). ವಂನ್ಮಥನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ನಿತ್ಯನಹ ಚಿತ್ತಜಾಂತಕರೂಪವ ಚರಲಿಂಗ ಹಸ್ತದೊಳು ನಿರವಯಂ ನಿಜಸಮಾಧಿ (ಕ್ರಾಶಾ. ೩-೨೨). [ಚಿತ್ತಜ + ಅಂತಕ]

ಚಿತ್ತಜಾತ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಚಿತ್ತಜಾತನ ತಾತ ತಾತರಿವಿಧೈತಂದ (ಳಾಶಿಂ. ೩-೨೪). [ಚಿತ್ತ + ಜಾತ]

ಚಿತ್ತಜಾರಿ (ನಾ). ವಂನ್ಮಥನ ಶತ್ರು; ಶಿವ; ಈಶ್ವರ : ಚಿತ್ತಜಾರಿ ಯಖಿಂದೀವದನೆತ್ತುವಂ (ಲಿಪು. ೯-೩೬) : ಚಿತ್ತಜಾರಿಯ ಗಿರಿಯ ಬಲುಖಿಂ ಕಿತ್ತ ಗರ್ವವಲ್ಲಿ ಮಾಡದೆ ಇತ್ತು ಕಾಂಬುದು ಲೇಸು ನೀತಿಯನು (ಳಾಶಿಂ. ೩೮-೦೭). [ಚಿತ್ತಜ + ಅರಿ,]

ಚಿತ್ತಜ್ಞಾನ (ನಾ). ವಂನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ನಿಜದ ಅರಿವು ; ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ : ಅನುಭಾವ ಭಕ್ತಸಂಬಂಧವಾಗಿಹುದು ವ್ಯಾಸಲಿಂಗಿಸ್ವಲವಂಬುದೀಗ ಚಿತ್ತಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಅಳಿಮಾ. ೭೪-೩೦ ಬೀಜ್ಞ). [ಚಿತ್ತ+ಜ್ಞಾನ]

ಚಿತ್ತಣಿಸು 'ಚಿತ್ತಳಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ತನಾಥ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಒಡೆಯ ; ನಲ್ಲ : ಚಿತ್ತನಾಥನೊಳ್ ಬೆರಸುವೆನೆನ್ನದಾಂ ಬೆರಪೆನೆಂಬುದಿದಾಗದು (ಕವಿರಾ. ೨-೦೦೩).

[ಚಿತ್ತ + ನಾಥ]

ಚಿತ್ತನಿರೋಧ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಹತೋಟಿ,-ನಿಗ್ರಹ : ಮನಮೊಸೆ ದೆರಡಿಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ತನಿರೋಧಂಗೆಯ್ದು (ಜಿನಾಲೆ. ೨೬-೨೬) ; ಚಿತ್ತನಿರೋಧಂ ತಪಂ (ಸಮಪ. ೭-೧೮). [ಚಿತ್ತ + ನಿರೋಧ]

ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು ಬದಲಾಗುವಿಕೆ : ಅದಂ ಬಿಟ್ಟಕಣ್ಣಂ ಸಾವಧಾನವಾಗೆ ಕೇಳ್ವುದರ್ಕೆ ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟಮಾಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೩-೭).

[ಚಿತ್ತ + ಪಲ್ಲಟ]

ಚಿತ್ತಪ್ಪಕೆಱ[3] (ನಾ). ಒಂದಂ ಕೆರೆಯಂ ಹೆಸರು : ಮಱುಗಱ[3]ಯರ್ ಚಿತ್ತಪ್ಪಕೆಱ[3]ಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನಾಲ್ಕಳೆವೆಯ ಭಾಗಂ ಬಿತ್ತುವಾಟಂ ಕೆಱ[3]ಗೆ ಕುಡುವುದು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೩೩-೩ ; ಸು. 890).

[ಚಿತ್ತಪ್ಪ[0] + ಕೆಱ[3]]

ಚಿತ್ತಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಮನೋವಲ್ಲಭ : ಚಿತ್ರಾಸನೆ ತಚ್ಚಿತ್ತಪ್ರಿಯಂಗೇಂ ಮೆಱ[3]ದಳೊ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಂ ಪ್ರೌಢಿಯಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೬೪). [ಚಿತ್ತ + ಪ್ರಿಯ]

ಚಿತ್ತಭವ (ನಾ). ೧. = ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಕಾಮಿನೀಜನಕೇಳೀವಿಭವಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತಭವ ನಿರ್ಪ್ಪನ್ತಿರ್ಬ್ಬಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೨೬ ; 1112). ೨. = ಚಿತ್ತಜ ೨ : ಚಿತ್ತಭವಂ . . . ಅಂಗಜನೆನೆ ನೆಗಟ್ಟುವು ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ಪಲವುಂ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೫೩). [ಚಿತ್ತ + ಭವ]

ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ : ಇದೇನು ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆಯೋ ಯಿಲ್ಲವೆ ನನಗೆ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯೋ (ಅರ್ಕಮಾ. ೦೨೯) ; ಶಾಂತಲಾದೇವಿಯ ಕಳೇಬರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವ ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆ ಯಾಗಿರಬಹುದು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೪೮). [ಚಿತ್ತ + ಭ್ರಮಣೆ]

ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಭ್ರಾಂತಿ ; ತಲೆಕೆಡುವುದು ; ಹುಚ್ಚು : ಪಿತ್ತೋದ್ರೇಕಂ ಪುಗುಟುಂ ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯೆಂಬಿವಕ್ಕುಮಂಗಮ[ದುಂ] ತಾನೆತ್ತಂ ಹಳದಿಯ ವರ್ಣಂಬೆತ್ತಿರ್ಪುದು ಪೈತ್ಯಮೆನಿಪ ಬಾಷ್ಪದ ಭೇದಂ (ಐಮದ. ೦೫-೫) ; ಪಿತ್ತಭ್ರಮೆಯಿದ್ದವಗೆ ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯಾಗದೇ ? (ಗಾಜ).

[ಚಿತ್ತ + ಭ್ರಮೆ]

ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿ(ನಾ). = ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ : ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿಶ್ರಾಂತಂ ಪೊತ್ತುದುಮಂ ತಡವಿ ನೋಡುತುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೪೭-೦೨). [ಚಿತ್ತ + ಭ್ರಾಂತಿ]

ಚಿತ್ತಮುರಕ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ (?) : ಚಿತ್ತಮುರಕನ ಬಳ್ಳಿ ಎತ್ತ ಹಬ್ಬಿದರೇನ ಚಿತ್ತ ಬ್ಯಾರವಳ ಬಗೆ ಬ್ಯಾರೆ (ಗರತಿ. ೦೩೨). [?]

ಚಿತ್ತಮೋಹನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಭ್ರಾಂತಿ, - ಭ್ರಮೆ : ಚಿತ್ತಮೋಹನಂ ಭ್ರಮಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೦೮).

[ಚಿತ್ತ + ಮೋಹನ]

ಚಿತ್ತಯಿಸು, ಚಿತ್ತಯ್ಸು, ಚಿತ್ತವಿಸು, ಚಿತ್ತೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು ; ಲಕ್ಷಿಸು ; ಗಮನಿಸು : ಪಟ್ಟಬದ್ಧನೆ ಚಿತ್ತಯಿಸು (ಬಸಪು. ೫೫-೩) ; ದೇವರು ಚಿತ್ತಯಿಸುವುದು ಹೊತ್ತುಗಳೆಯದೆ ಎನ್ನ ಕಳುಹಿ (ಕುವ್ಯಾಬ್ರೋ. ೪-೪೫) ; ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಜೀಯ ಶಕುನ ಮುಂತಾದುವ ಚಿತ್ತಯಿಸುವುದು (ಮೋಹತ. ೬-೧೨). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆ ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ಇತ್ತೆಱದೊಳು ನಿಂದಿಹ ಜೀವರನ್ನದ ಪುತ್ತಳಿಗಳು ಸೊಡರ್ವಿಡಿದು ಮುತ್ತಡಿ[ಡ]ಸಿದ ಮಹದುಪಕರಣಗಳಿಂದೆ ಚಿತ್ತಯಿಸಿದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೯). ೩. (ಆಲಂ) ದಯಮಾಡು ; ಆಗವಿಂಸು ಅಥವಾ ಹೋಗು : ಆದರೂ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಅವರು ಇಲ್ಲಿವರೆಗೆ ಚಿತ್ತಯಿಸಿದರು (ವೀರಬಂ. ೯೩) ; ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಚಿತ್ತಯಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). **ಚಿತ್ತಯ್ಸು** : ೧. ತೃತೀಯಜನ್ಮದ ವೃತ್ತಕ ಮೊಂದುಂಟು ನಿನಗದಂ ಪೇಟ್ಟಪೆನಾಂ ಚಿತ್ತಯ್ಸು [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ತೈಸಿ] ಕೇಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೬) ; ಪುಟ್ಟುವೊಂದುಜ್ಜುಗದೊಳೆ ಮರಣಾವಸ್ಥೆಯಂ ತಾಳ್ದಿ ಬಂದಾಯಸಮಂ ಚಿತ್ತಯ್ಸಿ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೩) ; ಜೀಯ ಚಿತ್ತಯ್ಸಾ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ತೈಸಾ]ದೊಡಿನ್ನಖಿಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಾಯಿತೆಂಬುತ್ಸವಂ ತನಗಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೦) **ಚಿತ್ತವಿಸು** : ೧. ಇದೆ ಚತುರಂಗಬಲಂ ಬಂದುದು ಮನ್ಮಥಭೂಪ ನೋಡು ಚಿತ್ತವಿಸು (ಗಿರಿಕ. ೭-೪೩) ; ಭೂತಳಾಧಿಪ ಚಿತ್ತವಿಸು ಖಳ ಕೌತುಕದ ಕಾಳಗದಿ ಗೆಲುವನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೬-೨೦) ; ಉಸುರಲಮ್ಮೆನು ಜೀಯ ಸುರರಾಯಸವ ಚಿತ್ತವಿಸು [ಪಾಠಾ. ಚಿತ್ತೈಸು] (ತೊರರಾ. ೧-೮-೫೯) ; ಚಿತ್ತವಿಸಿ ಮುನಿನಾಥಯೆನಗದ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಪೇಳು (ನಳಚ. ೩-೧೧) ; ಸಂಕಲ್ಪವಿದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಭಾವ ಚಾಪಲ್ಯವೆಂದು ಚಿತ್ತವಿಸನೊ(ಸೌಗಂಧಿ. ೨೫೯-೦೯). **ಚಿತ್ತೈಸು** : ೧. ನಿಮ್ಮಡಿ ಚಿತ್ತೈಸಿ ಕೇಳಿಮಿಾತಂ ಸಂಸಾರ [ಭೀರುವಾಗಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಬಯಸಿ]ಬಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೭-೦೨೭) ; ತಂದೆ ಚಿತ್ತೈಸುವುದು ಕಿಂಕರನ ಬಿನ್ನಪಂ (ನಂಬಿರ. ೧-೭೬) ; ಧುರದ ವೃತ್ತಾಂತವನು ಚಿತ್ತೈಸರಸ ತಿಳುಹುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೦-೫೬) ; ವಾರ ನಾರಿಯರ ಚಿತ್ತೈಸು ಸತ್ಕುಮರಕಂಠೀರವರುಗಳ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೫) ; ಭೂಭೃನ್ನಾಥ ಚಿತ್ತೈಸೊಳಗೀಕ್ಷಿಸೆ ಶ್ರೀಭೃತನಾತ್ಮ ತೋಱುವನು (ಭರಚ. ೨-೭೩) ; ಚಿತ್ತೈಸು ಮದನಮೋಹಿನಿ . . . ಈ ಪಟ್ಟಣದೊಳ ಗೊರ್ವನುತ್ತಮನಾಯಕನಿಹನು (ಕಂನವಿ. ೯-೪೫). ೩. ನಿನ್ನ ಬರವನು ನೆನೆದೆನ್ನನು ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿದಳು ಜನಪ ಚಿತ್ತೈಸುವವನಕೆ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೦೮-೦೦) ; ಜನನಾಥ ನೋಡ ಚಿತ್ತೈಸಬೇಕೆಂದು ತದ್ವನಪಾಲ ಬಿನ್ನಯಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೪-೫೦) ; ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತೈಸಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ.೦೯೬-೩) ; ನೀವು ಇಲ್ಲಿಂದ ಚಿತ್ತೈಸಿದ ಬಳಿಕ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಅನರ್ಥವಂ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೦೫). ೪. ಅನುಗ್ರಹಿಸು ; ದಯಪಾಲಿಸು ; ಕೊಡು : ಆದಡೆಲೆ ರಾಜೇಂದ್ರ ನಿಮ್ಮಯ ಪಾದುಕೆಯ ಚಿತ್ತೈಸಿ ದೇವರ ಪಾದವೆಂದೇ ಕಂಡು ಸೇವೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಹೆನು (ತೊರರಾ. ೨-೬-೩೩). ೫. ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಗಮನಕ್ಕೆ ತರು : ಕಾಪಿನ ಹಲರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವೊಂದು ಕ್ಷೇತ್ರವನು ಕೊಡಬೇಕು ಯೆಂದು ಚಿತ್ತೈಸಲಾಗಿ (ಎಇ. XX, ೮-೩೫ ; 1556).

[ಚಿತ್ತ + – ಇಸು[3]]

ಚಿತ್ತಯ್ಸು 'ಚಿತ್ತಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ತರ, ಚಿತ್ತಾರ[1] (ನಾ). ೧. ವಸ್ತ್ರ, ಗೋಡೆ, ಕಾಗದ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಪ್ರತಿಕೃತಿ,-ಆಕೃತಿ ; ಚಿತ್ರ : ಕಡುಚಿಲುವಿನ ಚಿತ್ತರ ಸಲೆ ಸುಭಗತೆಯ ಪುತ್ಥಳಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೭) ; ಪಗಲೊಳೆಸೆವ ಸುದೀಪ ಕಾಂತಿಯೊ ಹೊಗೆ ಬಡಿದ ಚಿತ್ತರದ ಬೊಂಬೆಯೊ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಗೆಯೊಳೆಸಗಿದ ಚಿತ್ರಪ್ರತಿಮೆಯೊ] ಹೇಳಲೇನವಳ (ನಳಚ. ೭-೨೪) ; ಚಿತ್ತರದ ಬೊಂಬೆಗಳಂತೆ ನಿಂತಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪು (ಸೌಗಂಧಿ.೩೩೮-೦೯) ; ಅನುಜರಿಂ ಕೂಡಿ ತಂದೆ ಚಿತ್ತರವೊಂದೆ ಕಾಣುವ ಮಂದಿರಕ್ಕೈತಂದು (ರಘುವಂ. ೦೫೩-೦೫) ; ನಕ್ಷತ್ರಾರತಿಯಂದದಿ ಹೂಗಳ ಗೊಂಚಲನೆತ್ತಿರುವ ಮಾವಿನ ಮರವಿದು ಮರವೋ, ನಭದಲಿ ಬರೆದರೊ ಚಿತ್ತರವ? (ರಾಮನ. ೧೪-೨೦) ; ನಿತ್ಯದಲಿ ಕೇತಯ್ಯ . . . ಚಿತ್ತರದ ಬುಟ್ಟಿ ಮೊರ ಹೆಣೆದು ಮಾರುವನು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೬೩). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಸೊಗಸಾದುದು : ಹೆತ್ತಾಯಿ ನಿನ ಕರುಳ, ಮತ್ತೆಲ್ಲಿ ದೊರೆತಾವ ಚಿತ್ತರ ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೫) ; ಏನು ಎತ್ತರ ಏನು ಬಿತ್ತರ ಏನು ಚಿತ್ತರವೀ ಪುರ

(ಕರುಣ್ಯ. ೩೬-೧) ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಬಾಹುಬಲಿವಂಡಿತದೇವರ ವಚನ ವಿಳಾಸ ಚಿತ್ರ[ಪಾಣಂ- ಕ್ರಿ]ರಮಂ ಸುರಸಾರ್ಥಲೀಲೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುಗುಂ (ಶಾಭಭ. ೦-೫೦) ; ಬಿತ್ತುವರ್ ಕವಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಸುವರೆದೆಯೊಳು ಚಿ[ಪಾಣಂ ಬಿ]ತ್ತರವೇನೊ ಪಿಸುಣಿವಿದ್ಯ (ಕವಿಜಿ. II, ೮೩ ; ಸೂಬಸಿತ. ೦೩-೨೯ ನೊಪ). **ಚಿತ್ರಾರ್ಪ** : ೧. ಭಿತ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಬರೆಯಬಹುದು ಚಿತ್ರಾರ್ಪ (ಜಸವ. ೪೯೨) ; ಚಿತ್ರಾರ್ಪದೋಳ್ಪರದ ಪ್ರತಿಮೆಯಂತಿಹುದು ನೋಡು (ಹುಚಂಗ. ೬೯-೦೦) ; ಬಾನ್ಬಟಿದ ಮಸಿಯ ಚಿತ್ರಾರ್ಪಮಂ ಕಂಡರಿಸಿದರ್(ಕ್ರಿಚಾಪು. ೨೮೯-೦೦೪).

[<ಸಂ. ಚಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರರಗಂಬ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳಿಳ್ಳ ಕಂಬ : ಕಂಡರಗಳಿಯ ಕಂಬ : ಪೊನ್ನ ಪುತ್ಪಲಿಯಂತೆ ಚಿತ್ರರಗಂಬಮಂ ನೆಮ್ಮಿ (ಚಳವಿ. ೪-೪೦).

[ಚಿತ್ರರ + ಕಂಬ (< ಕಂಭ)]

ಚಿತ್ರರಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ ; ಚಿತ್ರಿಸು : ನರ್ತನ ಕೋಲಾಟ ಹೊನ್ನಂಡಿಗೆಳನಾಂತು ವೃತ್ಯಳ್ ಮದನಕ್ಕೆಯಿಂಡೆಯ ಚಿತ್ರರಗೈದಿರ್ದ ಬಿನ್ನಾಣಗಳ ನೋಡಿ ಚಿತ್ರೈಸಿದನು ಕೃಷ್ಣ (ಹೋಹಚ. ೦೪-೩೦).

[ಚಿತ್ರರ + ಗೈ (<ಕೆಯ್[1])]

ಚಿತ್ರರಚೆ, ಚಿತ್ರರಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ರುಚಿ ಚಿತ್ರರಚೆ [ಪಾಣಂ. ತೆ] ಸಿಂಬಿಕಾಮ್ಲಂ" (ಸುಗರಾಜ. ೪೯-೨೮). **ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆ** : ದಿದಕದಿರು ದಿದದಿರು ದಿದಕಿದಡೆ ಹುರುಳಿಲ್ಲ ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆಯಂ ಕಾಯಲ್ದಿ ಮತ್ತೇನ ನಱಸಿವಿರಯ್ಯಾ (ಜಸವ. ೨೮). [?]

ಚಿತ್ರರಟಿಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪೆರ್ಗಡೆ ನಾಕಿಯ ಚಟ್ಟಿಯ್ಯಂ ಚಿತ್ರರಟಿಕಳ್ಳಿ ಓಟ್ಟಿಗ್ಗೆ ಮೂಲಿಗನ್ (ಎಳ್. VIII, ೩೩೮ನ. ೭೦-೦೦ ; ೪೩೮). [ಚಿತ್ರರಟ್ಟಿ + ಹಳ್ಳಿ (< ಪಳ್ಳಿ[1])]

ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆ 'ಚಿತ್ರರಚೆ' ನೋ.

ಚಿತ್ರರಿಗ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು ; ಚಿತ್ರಗಾರ : ತತ್ಕರ್ತೃ ಸಂಬಂಧದೊಳ್ ಚಿತ್ರಗನಲ್ಲದನಂ ಚಿತ್ರಮಂ ಬರೆವುದೆಂಂ ಚಿತ್ರರಿಗ ನೆಂಬುದು(ಕಸಪ. ೦೦೩ ಪಿಠಿ.). [ಚಿತ್ರರ + – ಇಗ]

ಚಿತ್ರವಂತ (ನಾ). ಗವಿನವಿಟ್ಟು ನೋಡುವವನು ; ಲಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಗೂಢಚಾರ : "ಚಿತ್ರವಂತರ ಪ್ರಚಾರಿಯಂ" (ಸುಗರಾಜ. ೭೯-೬). [ಚಿತ್ರ + –ವಂತ]

ಚಿತ್ರವಿಕೃತಿ (ನಾ). ವಿನೋವಿಕಾರ ; ಭ್ರಮೆ : ಹುಚ್ಚು : ಚಿತ್ರವಿಕೃತಿ ಅಪರಾಧ ಅಥವಾ ದುರ್ವರ್ತನೆ (ಕಾಂಶಾ. ೦೯೨). [ಚಿತ್ರ + ವಿಕೃತಿ]

ಚಿತ್ರವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚದರಿಸುವಿಕೆ : ಗಲಿಬಿಲಿ : ದೃಷ್ಟಿ ಎಂಬುದು ನವ್ಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದು ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟು ಚಿತ್ರವಿಕ್ಷೇಪವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಇಪ್ಸಗ. ೫೦೬).

[ಚಿತ್ರ + ವಿಕ್ಷೇಪ]

ಚಿತ್ರವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸಿಡೆಂ : ಗವಿನವಿಡು : ಗುರುಗಳ ಮಾತನ್ನು ಚಿತ್ರವಿಟ್ಟು ಕೇಳು (ಕೂಡ). ೨. ಪ್ರೀತಿಸು : ಅತ್ಯಲಾ ದಮಯಂತಿ ನಳನಲಿ ಚಿತ್ರವಿಟ್ಟಳು (ಸಕಥ. ೨-೨೯). [ಚಿತ್ರ + ಇಡು[1]]

ಚಿತ್ರವಿಭ್ರಮ (ನಾ). ೧. = ಚಿತ್ರಭ್ರಮೆ : ನನ್ನ ಚಿತ್ರವಿಭ್ರಮ ಭಾವೋದ್ರೇಕಕ್ಕೆ ವಿರಿತ (ಜಾಂಕಲಾ. ೩. ೦೮೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತ ರೋಗಗಳ : ಮತ್ತಮಾ ಶ್ರುರೋದಿತ ಸನ್ನಿಪಾತಮೊವುದೆಂದೊಡೆ :–ಸಂಧಿಗ . . . ಚಿತ್ರವಿಭ್ರಮ (ಕಳವೈ. ೧೩೧). [ಚಿತ್ರ + ವಿಭ್ರಮ]

ಚಿತ್ರವಿವೇಹನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಂರಂಳಗೆಗೊಳಿಸಂವಿಕೆ : ಸಮುಲ್ಲಸದ್ಭಾಪತಾಕೆಯಿವ್ಪವೊಲಾಂತರಾಳಕೆಯಾ ವಸದನದೊಳ್ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಪ್ಪ ಚಿತ್ರವಿವೇಹನ ಶಕ್ತಿಯೇಟ್ಟಿಗಿಯಂ (ಕಂದ್ರಭ. ೬-೬೬).

[ಚಿತ್ರ + ವಿವೇಹನ]

ಚಿತ್ರವಿಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ವರಿಶುದ್ಧತೆ : ಪೋಕ್ತಲಕ್ಷ್ಯಯಂ ಸಾಧಿಸಲಬ್ಧಿಯುಂ ಬಗೆಯುಮಾಳ್ಕೊಡೆ ಚಿತ್ರವಿಶುದ್ಧಿಯಿಂದಮಾರಾಧಿಸು ಭವ್ಯ (ಕಾವುಂಪು. ೩-೧೯). [ಚಿತ್ರ + ವಿಶುದ್ಧಿ]

ಚಿತ್ರವಿಸು 'ಚಿತ್ರಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ರವಿಹ್ವಲ (ನಾ). ವಿನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೆಯಂಪನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಂ ; ಕಳವಳಗೊಂಡವನು : ಕಂಗಳಿನ ವಿಂಚಿನ ಒಳುತಿನೆಡೆ ನಡಗಿಟ್ಟು ನಿಂದರು ಚಿತ್ರವಿಹ್ವಲರು (ಕುಪಾಪು. ೦-೨೩). [ಚಿತ್ರ + ವಿಹ್ವಲ]

ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ವಿನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಯೋಚನೆ ; ಭಾವನೆ ; ವನೆನೋಧರ್ಮ : ಭ ಚ್ಚಾರ ಕ ನ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಯಂತಾ ಮಹಾತ್ಮನಾವ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳಿಲ್ಲದಿಂ (ಅರಿಪು. ೦೦-೭ ಪ) ; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮಜ್ಜಿದೊಂದಿದಂತು ಸಿರದಾಗಿರೆ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಯಂ ಬಗೆಯಂ (ಜಂಂಪು. ೮-೯೩) ; ವೇಗಗ ಲಿವೆಬ್ರಿಜನೆಂದು ಕನ್ನಡಿಸಿದಂ ಸುವಿಧೇಶನ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು ೦೩-೪೧) ; ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಯನಱಂದು ಹೆಚ್ಚವಿದಿಸೀಲಯಿಸು (ಸರ್ಪಶ್ಲ. ೬೩೦). ೨. ವಿಕಾಗ್ರತೆ : ವಿನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುವುದು : ನೃತ್ತ ಗೀತಂಗಳಿಂದತಿಶೋಭನಮಾಗೆ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂ ಶಿವನಂ ಭಜಿಸಿ (ಹಪಿಮ್ಲ. ೨-೩೩೮). [ಚಿತ್ರ + ವೃತ್ತಿ[1]]

ಚಿತ್ರವೇದ್ಯ (ನಾ). ವಿನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿಯಂವುದು ; ವಿನಸ್ಸಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಂವುದು : ಚಿತ್ರವೇದ್ಯವಾಗದು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಕರಣಕ್ಕಲ್ಲದೆ (ಜಸವ. ೦೦೬). [ಚಿತ್ರ + ವೇದ್ಯ]

ಚಿತ್ರವೈಕಲ್ಯ (ನಾ). ವಿನಸ್ಸಿನ ಹದ ಕೆಡುವುದು ; ಬುದ್ಧಿವಿಕಲತೆ ; ಹುಚ್ಚು : ಕೋಪಮೆಂಬುದೆ ಸಕಲಸನ್ಮಾರ್ಗದಾರಣಾ ಚಿತ್ರವೈಕಲ್ಯಕರಣಂ (ಪಂಚಾತಾ. ೩-೯೦೬). [ಚಿತ್ರ + ವೈಕಲ್ಯ]

ಚಿತ್ರಶಯ (ನಾ). ವಿನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಂವವನು ; ಮನಸ್ಥಳ : ಚಿತ್ರಶಯ ನಾವುದಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮಸುತನಾಳ್ಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೧). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಶುದ್ಧ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಶುದ್ಧಿ : ಚಿತ್ರಶುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಯಕವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಸದ್ಭಕ್ತಂಗೆ ಎತ್ತ ನೋಡಿದರತ್ಕ ಲಕ್ಷಿ ತಾನಾಗಿಪ್ಪಳು (ವಚಸಂ. ೫೪೭-೦೪). [ಚಿತ್ರ + ಶುದ್ಧ]

ಚಿತ್ರಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ವಿನಸ್ಸಿನ ನಿರ್ಮಲತೆ : ಚಿತ್ರಶುದ್ಧಿಯನ್ನೆಡಿದವ ರಿತ್ತಿತ್ತಲಿರೆ ಭಯಮಿಲ್ಲ (ಗಗಣಾ. ೦೪-೪೩) ; ಈ ವೇದಾಂತದ ಆಚರಣೆಗೆ ಚಿತ್ರಶುದ್ಧಿ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ ಇವು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಗುಣಗಳು (ಚಕ್ಷ. ೨. ೦೦೨). [ಚಿತ್ರ + ಶುದ್ಧಿ]

ಚಿತ್ರಸಂಭವ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಜ ೧. : ಆಗಳು ಸೊಗಯಿಸುಂ ಶೋಭಾವತಂ ಚಿತ್ರಸಂಭವಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಳಯಂ ಸಮಸ್ತಜನಚಿತೋಹಾರಿ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಹಂಚಕಂ. ೦೩೬-೬). [ಚಿತ್ರ + ಸಂಭವ]

ಚಿತ್ರಸಮುನ್ನತಿ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಮಗೌರವ ; ಅಭಿಮಾನ. ೨. ಗರ್ವ : ಆಹಂಕಾರ. [ಚಿತ್ರ + ಸಮುನ್ನತಿ]

ಚಿತ್ರಸ್ಖಲನೆ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಚಾಂಚಲ್ಯ : ಕ್ರೌಪ್ಯರವನೊಳವೆಯಕ್ಕು ವಿಷ್ಣು ದುರ್ಬಿಗ್ರಧಿಂ ಆ ಪತಿವ್ರತೆಯರಂ ಕೋಟಾಕಾವರ ಗೆಲ್ದು ರೂಪಿನಿಂದೇ ಕಾಂತರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸ್ಖಲನೆಗಳ ಮಾಡಿದರಂ (ವೀಕ್ಷಣ. ೨-೦೦-೪೪).

[ಚಿತ್ರ + ಸ್ಖಲನೆ]

ಚಿತ್ರಸ್ತ್ರೈರ್ಯ (ನಾ). ವಿನಸ್ಸಿನ ಧೈರ್ಯ.–ಬಲ : ಮಕ್ಕಳ ಮುಂದಿನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸ್ತ್ರೈರ್ಯ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಶಿಪ್ರ. ೬೪). [ಚಿತ್ರ+ಸ್ತ್ರೈರ್ಯ]

ಚಿತ್ರಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ವಿನಸ್ಸಿನ ಶಾಂತಿ : ನೆವೆಮ್ಮಿದಿ : ಆ ಪ್ರದೇಶ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಚಿತ್ರಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ತಪ್ಪಿತ್ತು (ಒಚಳ. ೧) : ಕಾವ್ಯನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನವ್ಯ ಆಲಂಕಾರಿಕರು 'ಚಿತ್ರಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ' ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ವಿಮರ್ಶ. ೦೬). [ಚಿತ್ರ + ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ]

ಚಿತ್ತಹತ್ಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾನೇ ವಂಚನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಆತ್ಮವಂಚನೆ: ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಜನರು ಸುತ್ತಲಿದ್ದೊಡಮೇನು ಚಿತ್ತಹತ್ಯಕೆ ಯಾರು ತಡೆಯ ಕಟ್ಟುವರಯ್ಯ ? (ಪಾಂಡಜ. ೪೧-೪). [ಚಿತ್ತ + ಹತ್ಯ]

ಚಿತ್ತಳಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಚೂರು ; ಚಿಕ್ಕಚೂರು : ಮತ್ತಮೊಂದಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಯೆಱೆದು ಕರಿಬೇವು ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯನಿಕ್ಕಿ ನೀರುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿಗಳ ಚಿತ್ತಳಿಯ [ಪಾಠಾಂ.ಸಿ]ಹಾಕಿಯಂತದ ವಗ್ಗರಣೆ ಮಾಡಿ(ಸೂಪಶಾ. ೩-೩೮). 'ಚಿತ್ತಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚಿತ್ತಳಿಸು, ಚಿತ್ತಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರಾಗಿ ಮಾಡು: ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು : ಎಳೆನೀರೊಳಿನಿಸು ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ನೇಱಿಲೆಳೆದಳಿರುಮಂ ಕುಡಿಯುಮಂ ಚಿತ್ತಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸಿ ಹಾಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೩೮). **ಚಿತ್ತಣಿಸು:** ಕಿಱುಸೊಜ್ಜಿಗೆಯನು ಬರಬರನಟ್ಟು ಚಿತ್ತಣಿಸಿ ಕತ್ತರಿಸಿದಲ್ಲ ನೀರುಳ್ಳಿ ಸಹಿತಂ ಕಲಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೦-೨೫) [ಚಿತ್ತಳಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದುದು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯು ವಂಥದು : ತಾನೂ ಪ್ರೀತಿಸಿ, ತನ್ನನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಸಿದ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕನಾದ ತರುಣವ್ಯಕ್ತಿ (ಪುನರು. ೦೯೩). [ಚಿತ್ತ + ಆಕರ್ಷಕ]

ಚಿತ್ತಾಗಾರ, ಚಿತ್ತಾರ$_2$ (ನಾ). ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಆಕಾರ, – ಸ್ವರೂಪ : "ಚಿತ್ರಾಕಾರ–ಚಿತ್ತಾಗಾರ" (ಕಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). **ಚಿತ್ತಾರ$_2$** : "ಚಿತ್ರಾಕಾರ–ಚಿತ್ತಾರ" (ಕಮದ. ೨೯೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಕಾರ]

ಚಿತ್ತಾಭೋಗ (ನಾ). ಸುಖಾದಿ ಇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ಪರವಾದ ಮನಸ್ಸು : "ಮನಸ್ಕಾರಃ, ಚಿತ್ತಾಭೋಗಃ – ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಶಾಲತೆ ಅಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೨). [ಚಿತ್ತ + ಆಭೋಗ]

ಚಿತ್ತಾರ$_1$ 'ಚಿತ್ತರ' ನೋ.

ಚಿತ್ತಾರ$_2$ 'ಚಿತ್ತಾಗಾರ' ನೋ.

ಚಿತ್ತಾರಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು; ಚಿತ್ರಕಾರ ; ಚಿತ್ರಶಿಲ್ಪಿ : ಸಾಮಂತಚೂಡಾಮಣಿಯ ಮೆಯ್ಯ ಬಣ್ಣಂ ವಿಧಾತ್ರನೆಂಬ ಚಿತ್ತಾರಿಯ ವರ್ಣಕ್ರಮಂಗೆಯ್ದು ಕದಳೀಗರ್ಭಶ್ಯಾಮಮೆಂಬ ಬಣ್ಣದಂತಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ವ) ; ಚಿತ್ತಾರಿ ಪಲ್ಲೋಜಂಗೆ ಮತ್ತರು[೧೨] (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೬೭-೨೫ ; ?). [ಚಿತ್ತಾರ$_1$ (<ಚಿತ್ತರ) + – ಇ$_3$]

ಚಿತ್ತಾರಿಗ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಾರಿ : ಸುಕೇಶಿನಿಯ ಮಾಡದ ಕೇರ್ಗಳೆಲ್ಲಾ ಯೆಡೆಗಳೊಳಂ ವ್ಯಾಳಂಗಳಪ್ಪಾನೆಗಳಂ ತನ್ನ ಚಿತ್ತಾರಿಗರಿಂದಂ ಬರೆಯಿಸಿದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೪-೧೨) ; ನಾನಾರೂಪು ಬರೆವ ಚಿತ್ತಾರಿಗನಂತೆ ನಾನಾ ಭೇದಮಪ್ಪ ನಾಮಕರ್ಮ (ಪಸಾರ. ೯೪-೦೭).

[ಚಿತ್ತಾರ$_1$ (<ಚಿತ್ತರ) + – ಇಗ]

ಚಿತ್ತಾರಿವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನ ವಿದ್ಯೆ: ಚರಕವಿದ್ಯೆ, ಸಾಮುದ್ರಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಣ, ಚಿತ್ತಾರಿವಿದ್ಯೆ . . . ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿದ್ಯೆಗಳನು . . . ಅರಿತು (ವಚಶಾ. ೮). [ಚಿತ್ತಾರಿ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚಿತ್ತಾವಧಾನ (ನಾ). ಏಕಚಿತ್ತತೆ ; ದೃಢಗಮನ : ಕೇಳಿರೈ ನೆರೆದಖಿಳಜನ ಚಿತ್ತಾವಧಾನದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೮-೫೪). [ಚಿತ್ತ + ಅವಧಾನ]

ಚಿತ್ತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ; ಪ್ರಜ್ಞೆ. [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಿನಿ (ನಾ). [ಕಾವಂಶಾ] ಪದ್ಮಿನಿ, ಚಿತ್ತಿನಿ, ಹಸ್ತಿನಿ, ಶಂಖಿನಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹೆಣ್ಣು : ನಿತಂಬಂ ಮನಂಗೊಳಿಕುಂ ಬೆಟ್ಟಿತುವಾಗೆ ಚಿತ್ತಿನಿಗೆ ನಿಂಬಾ ಮೋದಮಕ್ಕುಂ (ಮದತಿ. ೨-೪) ; ನೆರೆದುನಿಂದ ಕೀರಾಳಿಗೆ ಕಾಮಾದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರಸೂತ್ರಮಂ ಪಾಠವೋದಿಪ ಪರಿಜ್ಞಾನದಿಂ ಮೆಱೆವ ಚಿತ್ತಿನಿಯರಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೦ ವ); ಮೂಡಲದು ಹಸ್ತಿನಿಗೆ ಬಡಗಲದು ಚಿತ್ತಿನಿಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೩೦). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಣೀ]

ಚಿತ್ತು$_1$ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದುದು; ಆತ್ಮ; ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪ: ಮುಕ್ತಿಯ ಮುಗುಳಂತೆ ಚಿತ್ತಿನ ಬಿತ್ತಿನಂತೆ ಸತ್ಯದ ಸಾರದಂತೆ . . . ಅದ್ವಿತೀಯನೊಪ್ಪುತಿರ್ದಂ (ಕಬಶಂ. ೧-೮೦ ವ); ಜೀವದ ಚಿತ್ತು ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ತು ತಿಳಿದಾನಂದದ ಸಂವಿತ್ತು (ಅರಳು. ೨೫೮-೦). ೨. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ; ಮೇಧಾಶಕ್ತಿ. ೩. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜೀವ: ಚಿತ್ತುಗಳಲ್ಲದ ಗೋವಿತ್ತ ಪಾಲ್ಮುತ್ತು ಕತ್ತುರಿಗಳು ಪವಿತ್ರ ಗಡಾ ಚಿತ್ತು ಮೆಯ್ಯಾದಾತ್ಮವಸ್ತು ಮೈಯೊಳಗಿದ್ದರುತ್ತಮನೆಂದರೇಕೆಣಿಕೆ (ಭರಣ. ೬೯-೯೬). [<ಸಂ. ಚಿತ್]

ಚಿತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬರೆಯುವಾಗ ಮಸಿಯಿಂದ ಆಗುವ ಕಲೆ : ಗಗನಕೆದುರು ನಿಂತಿದೆ ತರು ಮಸಿಯ ಚಿತ್ತಿನಂದದಿ (ಅನಿಕೇ. ೦೪-೪). ೨. ಬರೆದುದರಲ್ಲಿ ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಹೊಡೆದು ಹಾಕಿದ ಭಾಗ,-ಹೊಡೆದು ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ರೇಖೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚಿಹ್ನೆ: ಸರಿಯಾಗಿ ಬಂದದ್ದು ಚಿತ್ರ. ಅಲ್ಲದ್ದು ಚಿತ್ತು: ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದು ತಿದ್ದಿಯೋ ಮಸಿ ಬಿದ್ದು ಕೆಟ್ಟೋ ಆಗಿರುವ ಭಾಗ (ನಮ್ಮನು. ೦೦೨). ೩. ಕರಡುಪ್ರತಿ : (ಕ).

ಚಿತ್ತುಮಾಡು$_1$=ಕಲೆಯಾಗುವಂತೆ ಬರೆ; ಗೀಚು: ನಾಗೇಂದ್ರ ತಾನು ಬರೆದಿದ್ದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಡೆದುಹಾಕಿ ಚಿತ್ತುಮಾಡಿದ (ಕಂಕಣ. ೧೭೪) ; ಗುರುತಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ, ನಿಖರವಾಗಿ ಚಿತ್ತುಮಾಡದೆ ಗುರುತಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೭೬). [←ಹಿಂ. ಚಿತ್ತೀ ; ಮರಾ. ಚಿತಡ]

ಚಿತ್ತು$_3$ (ನಾ). ೧. ಬೆನ್ನು ಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಅಂಗತ್ತನಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ ; (ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ಸೋಲು : ಮಲ್ಲಾರಿ ಚಿತ್ತಾದ – ಸೋತ. (ಭೀಮಶಾ. ೫). ೨. (ಗಂಜೀಪು, ಇಸ್ಪೀಟು ಮುಂತಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ) ಮಂಗುಚಿದ ತನ್ನ ಆಟದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನು ಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಿ ತೋರಿಸುವುದು : ನೆತ್ತ ಚದುರಂಗ ಪಗಡೆಯು ಚಿತ್ತಾಯಂಬಯ್ದು ದಾಯ ಬಿಡಿಬಿಲ್ ಸೊಗುಳೀಯುತ್ತಮರಾಡರು ಆಡಲ್ಪೆತ್ತಲೆಯಹ ಭಂಗ ಬಪ್ಪನೆಂಬುದು ಪುಸಿಯೆ (ನೀತಿಸಾ. ೮೦೦).

ಚಿತ್ತುಮಾಡು$_2$=೧.ಅಂಗತ್ತನಾಗಿ ಬೀಳಿಸು; ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸು: ಭೈರವನು . . . ಸುಲೇಮಾನನನ್ನು 'ಚಿತ್ತು' ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು (ಭಾಳಹೊ. ೦೧೩). ೨. (ಇಸ್ಪೀಟಾಟದಲ್ಲಿ) ಮಂಗುಚಿದ ತನ್ನ ಆಟದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನು ಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಿ ತೋರಿಸು : ಆಟವು ಪೂರೈಸಿದ ನಂತರ ಮಡಿಚಿದ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನು ಚಿತ್ತು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದನು (ರೂಢಿ).

[←ಹಿಂ. ಚಿತ್ ; ಮರಾ. ಚಿತ್, ಚೀತ್]

ಚಿತ್ತು$_4$ (ನಾ). ಚಿಲ್ಲದ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ, ಚಿತ್ತು, ಚಲಿಬೀಜ (ಮೃಕಿಗಿ. ೭೩-೦೪೮೪). [?]

ಚಿತ್ತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅದೆಯಱೆನಾಡ ಚಿತ್ತೂರ ಮೋನಿಗುರವಡಿಗಳ ಶಿಷಿತ್ತಿಯರ್ ನಾಗಮತಿಗನ್ತಿಯರ್ ಮೂಱು ತಿಙ್ಗಳ್ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದರ್ (ಎಕ. II, ೨೦-೧ ; ಸು. 700).

[? + ಊರ್]

ಚಿತ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರು; ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ: ಜಯನಿನದಂ ಸುರದುಂದುಭಿಚಯನಿನದಂ ಪುಷ್ಪವರ್ಷಮೊರ್ಮೆಯೆ ಸಕಲೋರ್ವಿಯನೆಯ್ದೆ ವರ್ಷತಿರೆ ಚಿತ್ತೆಯ ಸರಿಯೆಂತೆಱಗಿ ಪೋದುದಮರಸಮಾಜಂ(ಅದಿಪು. ೦೪-೦೪೭); ಚಿತ್ತೆಯ ಮಳೆ ಹೊಯಿದು ಮುತ್ತಾಗಬಲ್ಲುದೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೭೮) ; ಕುರುಡುಪ್ರೀತಿಯ ಹಾಂಗ ಕುರುಡು ಚಿತ್ತೆಯ ಮಳೆಯೆ (ಸಪೀಗೀ. ೮೫-೨). ೨. ಸೂರ್ಯನು ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಬರುವ ಮಳೆ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ವಯುಜ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ಚಿತ್ತೆ ಮುತ್ತಿನೋಪಾದಿಯಲಿ (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೦-೪). 'ಕುರುಡುಚಿತ್ತೆ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಚಿತ್ರಾ]

ಚಿತ್ರೈಕಾಗ್ರತೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆ : ಮಗಳ ಚಿತ್ರೈಕಾಗ್ರತೆಗೆ ಸಂತೋಷಪಡದುತ್ತ ಸಹಪತಿಯರು . . . ಕುಳಿತರು (ಶಾಂತಿಪ. ೧೪) ; ಚಿತ್ರೈಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಭಂಗಗೊಳಿಸುವಂಥ ಪ್ರಲೋಭನೆಗಳಾವುವೂ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಅವನು ಆ ಜಾಗವನ್ನಾರಿಸಿಕೊಂದಿದ್ದನು (ಪುಸಾರು. ೪೪).

[ಚಿತ್ರ + ಏಕಾಗ್ರತೆ]

ಚಿತ್ಪೆಸು 'ಚಿತ್ರಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ಕೋಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಉದ್ದಿ, ವುಡಿಗ, ಗೂಡುಮುರ್ಕಿ, ಚಿತ್ಕೋಡಿ, ಉದುರೆ (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೫-೬೦೦). [?]

ಚಿತ್ಕೋದ್ಭವ (ನಾ).=ಚಿತ್ಕೋದ್ಭವನಿಸೆಯೆ ತೂರ್ಯತ್ರಿಕಂ ಹಾಸವುನ್ಮಾದಳಿಯಂ ತತ್ಸಾಂತೆ ದೇಹದುತ್ತಿ ಜವನಿಕೆಯಂ ನಾಟ್ಯರಂಗಂ ಬೊಂಲಿರ್ಪಳ್ (ಆಪಾಪು. ೩-೪೦) ; ಚಿತ್ಕೋದ್ಭವನರಮನೆ : ನೃಪಸುತರಂ ಕವರ್ತೆಯೋದಂತೆ ಬಿನ್ನಪಾಯುದ್ಯಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೮).

[ಚಿತ್ತ + ಉದ್ಭವ]

ಚಿತ್ಕೋದ್ಭೇಗಕರ (ಗು). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಳವಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಆತನಿಗೆ ಚಿತ್ಕೋದ್ಭೇಗಕರವಾದ ಅವ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೂ ನಾನು ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ದಕ್ಷಕೇ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ಪಿಂಡ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಿ ; ಶಿವ : ಜಲಂಧರವಧಾಕಥನವೆನುತ ಚಿತ್ಪಿಂಡಂಗೆ ಹತ್ಯನೆಯು ಲೀಲೆಯದು . ಮುಗಿಯುತ್ತು (ವೀಕೃಪು. ೨-೦೩-೪೩); ವಿವಿಳ ವಿಶಿತಧರವಳಾತುಳಾಖಂಡ ಚಿತ್ಪಿಂಡ ವೃಷಭೇಶ್ವರನಂ ಕಂಡು (ಆಮಿತ್ರಾ. ೪-೪ ಪ). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಪಿಂಡ)]

ಚಿತ್ಪುರುಷ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸುರತರು ಸುರಭಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ನೀನೆಂದು ವಿರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೆಚ್ಚು ತರು ಪಶು ಪಾಷಾಣ ಸಾಟಿಯಾಲ್ಲಾತ್ಮ ಚಿತ್ಪುರುಷನೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಮೆಚ್ಚು (ಅರಕ. ೨-೩೮). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಪುರುಷ)]

ಚಿತ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು. ೨. ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡಲು ವಿರ್ದಿ ಸಿರುವ ಸೌದೆಯ ಒಟ್ಟಿಲು; ಚಿತೆ: "ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ಪೆ(ಪಾಣಾಂ. ಚಿತೆ, ಚಿತ್ಪೆ) ಯೆನಲು ಸುದ್ದಿಗೆಯದಿನ್ಮುಂ" (ಮಂಗಾಂ. ೧೦೯-೬). [ಸಂ. ಚಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಎದ್ದುಕಾಣುವ; ಸ್ಪಷ್ಟ; ಸುಂದ್ಯಕ್ಷ. ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ; ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೋರೈಸುವ; ಮನೋಹರವಾದ. ೩. ವಿವಿಧ ವರ್ಣಗಳನ್ನುಳ್ಳ; ಶಬಲವಾದ; ಬಿಳಿಗಂಧದ ಕೊಡಿದ. 'ಚಿತ್ರ ಕಂಬಲ' ಪರಿಂ. ೪. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. 'ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚ', 'ಚಿತ್ರ ಸಂಪುಟ' ಪರಿಂ. (ನಾ). ೫. ಚಿತ್ರಲೇಖನದ ಮೂರಂ ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ : ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾಧಾಸವೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರ ಮುಮಂ . . . ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಮಬ್ಲಿಪ್ರ. ೭-೪). ೬. ಬರೆದ ಆಕೃತಿ ; ತಸವೀರಂ ; ಚಿತ್ರಾ'ರ್: ಕೇಂಬ್ಲಲಿ ಚಿತ್ರಮಂ ಬರವೆನಂಬ . . . ಪಟ್ಟವಸಿಯಿಗ್ಗನಂ ಪೋ ಲ್ಮಂ (ಕರ್ಣಾಪ್ರ. ೧-೬೭); ಆ ಪುಡಿಯಂ ಆ ಮಾಟವು ಚಿತ್ರದ ರೂಹು ಕಾಣರಣ್ಣಾ (ಬಸವ ೦೩೬); ಭಕ್ತಿಯ ಚಿತ್ರದಲಿ ತತ್ವ ತಾ ನೆರೆದಾಹುದೆ ಚಿತ್ರತ್ವ ತನ್ನ ನಿಜದೊಳಗೆ? ತ್ರೈಜಗದ ತತ್ವ ತಾನೆಂದ (ಷಡಕ್ಷ. ೭೩೬); ಒಂದರಲು ಚಿತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು(ಪಾಡಾಕ.೬,ಶಿಶಾಮಾಬ); ಸಮಿಚಿತ್ರವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಎಲ್ಲ ಲಿಪಿಗಳೂ ಮೊದಲಿಗೆ ಚಿತ್ರದ ಸಂಕೇತವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದ್ದವು (ಅ.ವಿಎ. ೩೦). ೭. ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಸೋಜಿಗ ; ಅದ್ಭುತ: ನಿನ್ನ ಚರಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಮೆಂದು ಪೊಗಟ್ಟುವುದು ಜಗಂ (ತಿಪಾರಿ. ೬-೩) ; ವಿಶ್ವಮಿಷಾಚ್ಚಾ ರೋಕನ ಮಾತ್ರದಿಂಱಂ ಪಿತ್ಯ ತವೆಕ್ಕೆ ಯೋಡಂ ಚಿತ್ರಂ(ಶುಳಮಾ. ೯-೦೦೦); ತಾನು ಅದಟರಕ್ಕಸನ ಮೇರಿಲದೆ ಸಂಗ್ರಾಮವನೊದ ದಿಸಿದುದು ಚಿತ್ರವಲ್ಲ (ಶಿಪುಶಾಂ. ೬-೩೪) ; ಇಂದು ದುರ್ಯಾಸನನ ಕೊಡಿತೆಯಲಾ ಮಹಾಪತಿಯಂ ನಂದಿತೇನಿದು ಚಿತ್ರವಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರ (ಕಾಣ್ಯಾ. ೦೯-೯೦). ೮. ಭದ್ರ; ಶಂಭು. ೯. ಲೋಹ. ೧೦. ಬೊಟ್ಟಿಲ್ಲ : "ತಿಳಕೊಳೂ ಚಿತ್ರದೊಳು ಪುಂದ್ರಮಕ್ಕು" (ಮಂಗಣಾ. ೧೩೨-೩೬). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೊಸರಿಕೆ. ೧೨. ವಾಯಂ ; ಮಾರುತ. ೧೩. ಚೆಲನಚಿತ್ರ; ಸಿನಿಮಾ: ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈಚೀಚೆಗೆ ಬಹಳ ಚಿತ್ರಗಳು ತಯಾರಾಗುತ್ತಿವೆ (ಕೂಪ್ರ). ೧೪. = ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ : ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ 'ಚಿತ್ರ' ಅಥವಾ 'ಅಧಮಕಾವ್ಯ' ವಾಗುವುದು (ಕೃಬಿ. ೦೮೪) ; ಮಿಳ್ಮುದಲ್ಲವಾ 'ಚಿತ್ರ'ದಂದೆ ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ (ದೃಷ್ಟಾಕೋ. ೨೭). ೧೫. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಒಂದಂ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ : ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ : ಏನಾನುಮವನಿಸೊಂದಂ ಸಂಸ್ಥಾನದಿನನುಕರಿಸುವಂತು ಭಂಗ್ಯಂ ತರದಿಂ ಪೀನವೊಂದಂಲಿ ವಿರಚಿಸೆ ನಾನಾ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ ಶಿತ್ರವೆನಿಕಂ ವೆಸರಿಂ(ಕಾಣ್ಯಾವ. ೩೬೯); ಭಾವವಿನೋಡೆ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ಪದಂಗಳ್ಗಿಂದೇ ಕೀವಿದುತ್ತರವುಸುರೆ ಚಿತ್ರ (ಶುಪರಾ. ೦೩೦-೦). ೧೬. [ಛಂದ] ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ಬಗೆ : ಭುಜಗವಕ್ಷಗಳಿ ಶಿವಪ್ರಜವದಗಣದೊಳಗಜರಸದ ಶದೊಳ್ಕಅವಿಡೆಯೊಳಗದೊಕ್ಷಜಗಣಮಾದೊಡದು ಚಿತ್ರಂ (ಛಂಡೋಽಲಂ. ೩-೨೪೯) ; "ಮರುತ ಶುಭ ರೋಹಾದ್ಯುತ ತಾರಕೆ ಮುಖಲಿಳಯ ಭೇದ ಸಾಧಕ ತಿಲಕಂ ಸಾರದೆ ಬಪ್ಪಳೆಯೆಂಬುಂ ಧಾರುಣಿಯೊಳು ಚಿತ್ರಶಬ್ದವಮಿನಿಕುಂ ನಿಜದಿಂ" (ಪಾಪಾಳಂ.೩೭).

ಚಿತ್ರವಡಂಗ = ಒಂದಂ ಬಿರುದುದಂ. ಪ್ರಾರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಖೊಟ್ಟಿಗದೇವನ ಬಿರುದುಂ : ರಟ್ಟಕನ್ನಪ್ರ್ಯ ಚಿತ್ರವಡೆ(ಡ)ಂಗಳ್[ಂ] ಶ್ರೀಮತ್ ಕೊಟ್ಟಿಗ ದೇವ[ಂ] (ಇಆ. XII, ೨೭೬-೫ : ೧೭೨). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಂಬರೆ(ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರವನ್ನಂ ಬರೆ : ಚಿತ್ರಿಸು : ದಿನೇಶ್ವರನುತನ ರೂಪು ಚಿತ್ರಂಬರೆದಂತಿರ್ದವುದು ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯೊಳೆನ್ನಾ (ಗದಾಯು. ೩-೩೪).

[ಚಿತ್ರ + ಬರೆ]

ಚಿತ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನಂ ಬರೆಯಂವವನಂ : "(ರಂ)ಗಾಜೀವ ಚಿತ್ರಿಯನೆ ಚಿತ್ರಕಂ" (ಮಂಗಾಂ. ೧೧೦-೨) ; ಚಿತ್ರಗಸಂ ತಾನುಮಲ್ಲದೆ ವೆಱರಱಿಯದಂತು ಕರುವಿದಿಸಿ (ಹಂಂಶಾ. ೩-೨೫ ಪ) ; ಪ್ರಚಿಟಿಸಿದತ್ತು ಪದ್ಮಜನ ಪಕ್ಕದೊಳಿಲ್ಪರದಾತ್ಮ ಲೀಲೆಯುಂ ಸುಕವಿದಂಬಕಂ . . . ಚಿತ್ರಕವ್ಯಮಂ (ಪುಪ್ರ. ೫-೨೦). ೨. ಚಿರಿತೆ. ೩. ಹುಲಿ. ೪. ಹೆಣಿಗೆ ಇಡಂವ ಹಕ್ಕಿದ. ೬. ಬೊಟ್ಟಿಲ್ಲ: "ಚಿತ್ರಕಂ ಪುಂದ್ರಂ ಲಲಾಟದೊಳು ತಮಾಲ ಪತ್ರಮತೆ ತಿಲಕವುಂ" (ಹಂಂಗಾ. ೯೯-೨೦). ೫. ಚಿತ್ರವಮೊಲ ಎಂಬ ಗಿಡ ಮಂತ್ರಂ ಅದರ ಬೇರಂ: "ಚಿತ್ರಮೂಲಂ ವ್ಯಾಳವಗ್ನಿ ಚಿತ್ರಕವತ್ಯಂ" (ಮಂಗಾಂ. ೪೯-೩೬) ; ಚಿತ್ರಕಮಂ ತವಿವಾಲಿದ್ದಿ ಪೂಯ್ದೊಡೆ ಚಿತ್ರಕಂಗೆ ಪೆಱತೆನೆನಂ ಸಂಪಗೆಯ ಗಂಧವುನೀಲ್ಯುಳಿಕೆಗಳ್ಗುಮಾ ಮೊಸರ್ (ಕೂಚಿತಾಚ. ೪-೪೪). ೬. ಹರಳಿನ ಗಿಡ. ೭. [ಕಾವಶಾ]ವಂದನೆ, ಚಿತ್ರಕ, ದವನ ಮತ್ತು ಮಾಳವೆ ಎಂಬ ಪುರಂಜರ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಘನಕೃತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೀರ್ಯ ವಿಕ್ಲಿತಿತ್ವಮನೆಯ್ದುದ ಹೇಮವಪ್ರತ್ರಿಕಾ ತನು ವಿವಿಧಾಂಬರಾಭರಣ ಭೂಷಣವಾಜ್ಞೂರ ಕತ್ತುರಿಗಂವ ದಿವ್ಯಭೋಜನರಬಟ ರೋಮ ಸಂಜನಿತ ಜಂಘೆಯನಂಗಮತ್ಕೋಕ್ಕ ಚಿತ್ರಿತೀಸ್ವಪರಿರಂಭಮುಖ, ಬಹು ಭೋಗದ ಚಿತ್ರಕನಾಮವೊಪ್ಪುಗುಂ (ಮಪ್ರ.ನಿ. ೨-೦೩). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಕಂಠ (ನಾ). ೧. ಪಾರಿವಾಳ. ೨. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಒಂದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜನನ ಒಂದಂ ಕುದುರೆಯ ಹೆಸರಂ : ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀ ಪೃಥಿವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾ[ಜಾ]ಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯತನಯಃ ಚಿತ್ರಕಣ್ಠಸ್ಯ ಪ್ರವರಶುರಲ್ಲಾಮೇಕೈಕೇನೈವ ಪ್ರತಿತಾನೇಕ ಸಮರಸಮುಖೇ . . . ನಿಜಭುಜವಿಜಿತವಿಪಿಗೀತಾಃ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೧೪೪, ೩೦-೦೦ ; ೬೭೦) ; (ಸೌಇಇ. XX, ೬-೬ ; ೭೫೦ ಸೂಚಿ). [ಚಿತ್ರ + ಕಂಠ೨]

ಚಿತ್ರಕಂಬಲ (ನಾ). ಪಟ್ಟೆಪಟ್ಟೆಯಾದ ಕಂಬಳಿ ; ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಂಬಳಿ ; ರತ್ನಗಂಬಳಿ : ಆಸ್ತರಣ=ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಚಿತ್ರಕಂಬಲ (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಚಿತ್ರ + ಕಂಬಲ]

ಚಿತ್ರಕಂಬಳಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಕಂಬಲ : ಪ್ರವೇಣೀ . . : ಕುಥಃ–ಶ ಆನೆಯ ಬೆನ್ನು ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಆನೆಗೆ ಹೊದಿಸುವ ಚಿತ್ರಕಂಬಳಿಗೂ ಚೀಣಾಂಬರಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೪).
[ಚಿತ್ರ + ಕಂಬಳಿ]

ಚಿತ್ರಕಥೆ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕಥೆ ; ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕಥೆ : ಸುಮತಿ ಚಿತ್ರಕಥೆಯನಿಂತೆಂದು ಪೇಟಲ್ತಗುಳ್ದಳ್ (ಸುಳುಮಾ. ೬-೧೬ ವ). ೨. ಚಿತ್ರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಕಥೆ : ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಚಿತ್ರಕಥೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಚಲನಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಕಥೆ : ಈ ಚಿತ್ರದ ದಿಗ್ದರ್ಶಕರೇ ಚಿತ್ರಕಥೆಯನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ + ಕಥೆ]

ಚಿತ್ರಕರ (ನಾ). ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವವನು ; ಚಿತ್ರಕಾರ : ಸಕಳಾಳಾಪಕಳಾ ಕಳಾಪಕಥಿತ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೊಳ್ಕೂಡಿ ಚಿತ್ರಕರಂಬೊಲ್ಪರಭಾಗಭಾವವಿಲಸ ದ್ವರ್ಣಕ್ರಮಾವೃತ್ತಿಯಂ ಪ್ರಕಟಂ ಮಾಡಿರೆ ಪೇಟ್ದ ಚಿತ್ರಕೃತಿಯಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸುತ್ತುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೯). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು ; ಚಿತ್ರರಚನೆ : ರಸಭಾವಕಂಚುಕಿತ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಂಗಳಿಂದದೊರ್ಮೆ . . . ಕಳೆವನಿಂತು ಪೊಟ್ಟಂ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦). ೨. ಬರೆದ ಆಕೃತಿ ; ಚಿತ್ರ : ದುರ್ವಹಮಹಮಿಂದ್ರರೇಂ ಸುಖದ ಲೆಪ್ಪಮೊ ಪುಣ್ಯದ ಚಿತ್ರಕರ್ಮವೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೪). ೩. ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ : ವಚಿಸಿದುವೊ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಂಬೆತ್ತ ದೈತ್ಯಕುಲ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳ್ ? (ಶ್ರೀಧಾಮಾ. ೪೭೨-೭೨೨); ಸ್ವರ್ಣಕಾರನೆ ಬಲ್ಲನುಳಿದವರರಿಯರು ಚಿನ್ನದ ಚಿತ್ರಕರ್ಮವನು (ಇಂದಾಪ. ೬೭-೨೫). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಕರ್ಮನ್]

ಚಿತ್ರಕಲೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ವಿದ್ಯೆ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಂತೂ ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಸರ್ವಕಲೆಗಳಿಗೂ ಆಧಾರಭೂತವಾದುದೆಂದು ಹೊಗಳಲಾಗಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೪೫೯). [ಚಿತ್ರ + ಕಲೆ$_3$]

ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಮತ್ಕಾರಪೂರ್ಣವಾದ ಶಬ್ದವೈಚಿತ್ರವುಳ್ಳ ಕಾವ್ಯ : ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಪದಗಳನ್ನೂ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಆರಿಸಿ ಜೋಡಿಸಿ ಕವಿಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಇತರ ಶಬ್ದವೈಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವವೆಂದೂ 'ಬಂಧ' ವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೫೪).
[ಚಿತ್ರ + ಕವಿತ್ವ]

ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ ; ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿ : ನನ್ನ ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯನೇರಿ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಣ್ಣನೆಗೆ ಒಲೆದಿತು (ಸಪೀಗೀ. ೨೫-೪೪೩) ; ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷತೆ, ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ (Fancy) ಯಿಂದ ಪ್ರತಿಮಾನಿರ್ಮಾಣದವರೆಗೆ ಈ ಕಲ್ಪನಾಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಜಲುಗಳಿವೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೯). [ಚಿತ್ರಕ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಿತ್ರಕಾಯ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ದೇಹ. ೨. ಹುಲಿ : "ವ್ಯಾಘ್ರಃ . . . ಚಿತ್ರಕಾಯಃ, ಮೃಗಾರಿಃ–ಈ ೭ ಹುಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೮-೭೩) : ಚಿತ್ರಕಾಯನಂ ತಪ್ಪಿಸಿ ತಂದು ತೋಱಿ ಬಿಡು ಪೋಪ ಮೃಗಾಳಿಗೆ (ಉದ್ಯಟ. ೨-೫೦). ೧, ೨ : ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ ಯೌವನದಂತೆ ಮದನೋತ್ಕಳಿಕಾಕಮನೀಯಮುಂ ಚಿತ್ರಕಾಯಶೋಭಾಪ್ರಾಯಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ) : ಮತ್ತಮಾ ಮಂಟಪಂ . . . ಚಿತ್ರಕಾಯಾಶ್ರಿತಮಾಗಿಯುಂ ಮೃಗಮದಸಮೃದ್ಧಿಭಾಜನಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮ ವ). ೩. ಚಿರತೆ. [ಚಿತ್ರ + ಕಾಯ]

ಚಿತ್ರಕಾಯಾಜಿನ (ನಾ). ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ,–ತೊಗಲು: ಮುಂದೆ ಚಿತ್ರಕಾಯಾಜಿನದ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಭಸಿತದ ಜಟಾಭರದ ಮುನಿನಾಥನು . . . ಪರಿಕರಂಗಳಂ ಸವಕಟ್ಟುತಿರಲು ಭೂಪತಿ ಕಂಡನು (ಹಜಕಾ. ೫-೫೪).
[ಚಿತ್ರಕಾಯ + ಅಜಿನ]

ಚಿತ್ರಕಾರ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥರಹಿತವಾದ ಕಾವ್ಯರಚನೆ: ರೀತಿಗುಣಾಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕೂಡಿದ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಕಾವ್ಯವಾದರೂ 'ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ' ವಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಉತ್ತಮಕಾವ್ಯವಾಗಲಾರವು (ಕೈಪಿಡಿ. ೦೭೩) ; ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಶೂನ್ಯವಾದ 'ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ' ವೆಂಬ ಜಾತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತಾಡುತ್ತಾ . . . ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಭಾರಮೀ. ೬೬). [ಚಿತ್ರ + ಕಾವ್ಯ]

ಚಿತ್ರಕುಟಿ (ನಾ). ಡೇರೆ; ಗುಡಾರ: "ಚಿತ್ರಕುಟಿ ಗುಣಲಯನಿ ದೂಷ್ಯಮೆನೆ ಗುಡಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೫-೨೭). [ಚಿತ್ರ + ಕುಟಿ$_2$]

ಚಿತ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರರಚನೆ ; ಚಿತ್ರ. ೨. ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಕೃತಿ. ೧,೨: ಚಿತ್ರಕರಂಬೊಲ್ಪರಭಾಗಭಾವವಿಲಸದ್ವರ್ಣಕ್ರಮಾವೃತ್ತಿಯಂ ಪ್ರಕಟಂಮಾಡಿರೆ ಪೇಟ್ದ ಚಿತ್ರಕೃತಿಯಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸುತ್ತುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೯). [ಚಿತ್ರ + ಕೃತಿ$_1$]

ಚಿತ್ರಗತಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಚಲನೆ,–ಗಮನ : ಬರಿಕೈಯಲೌಡಿಯ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಗಳ ನಾಳಿವಿಲುಗಳ ರಾಯಜೋಧರ ಮೇಳವಣೆಗಳ ಚಿತ್ರಗತಿ ಶುಂಡಾಲವನು ನೋಡಿದರು ಗಜಸೇನಾಸಮುದ್ರದಲಿ(ಕುವ್ಯಾಉ. ೦೦-೧೯): ಉರುತೆಱದ ಮೂದೆಱದ ಕೈದುಕಾಱರು ಸಿಂಗವಱಿಗಳೆನೆ ಕಡುಕೆಯಿದು ಹೂಣಿಸಿ ಪಚಾರಿಸುತೆ ಮಾಗತಿ(ನಿ) ಚಿತ್ರಗತಿಯಿಂ (ಸಾಳ್ಕಥಾ. ೨೫-೦೪) ; ಪದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಶಬ್ದಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಯ ಮಾತೊಂದು ಹುದುಗಿ ಬರುವದು, ಚಿತ್ರಗತಿಯ ಮಾತೊಂದು ಸಮರಸವಾಗಿ ಸೇರಿ ಬರುವದು (ಸಾಹಿವಿ. ೮೨). [ಚಿತ್ರ + ಗತಿ]

ಚಿತ್ರಗಾರ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಕಾರ : ನನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳಿರುವ ಚಿತ್ರಗಾರನು ಬರೆದ ಚಿತ್ರಕೆ ಬಹದೆಂದೊ ಜೀವಕಳೆ? (ಸಪೀಗೀ. ೨೮-೫೨೦) ; ಅವನು ನಮ್ಮ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಚಿತ್ರಗಾರನಾಗಬಹುದು (ಶಾಲೆಮ. ೪೫) ; ಕತ್ತೆ ಚಿತ್ರಗಾರನ ಮಿಂಡ (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಕಾರ]

ಚಿತ್ರಗೀತೆ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರದ ಗೀತೆ ; ಸಿನಿಮಾಹಾಡು : ಆ ಚಿತ್ರಗೀತೆಯ ಬಿಟ್ಟಾವುದಿದ್ದರು ಶ್ರವಣಾರ್ಹವಲ್ಲವೆನ್ನುವರು (ಚಂದ್ರವೀ.೨-೪೬).
[ಚಿತ್ರ + ಗೀತೆ]

ಚಿತ್ರಗುಪ್ತ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಪಾಪಪುಣ್ಯದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವನೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಯಮಲೋಕದ ಗುಮಾಸ್ತ: ಯಮನ ಭಟರು ಕರುಣರಸಮಯರೆ ಮಱವೆಯೆ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರಿಗೆ (ಕೈವಲ್ಯ. ೩೯-೨) ; ನಿನ್ನ ಕೃಪೆ ಎಂದಾಗ'ಬ್ರಿಟಿಷ್'ಪ್ರಭುತ್ವ ಎಂದೇ ಇತ್ತು ಎಂದು ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನು ಬರೆದುಕೊಂಡನಂತೆ (ಪುಲ್ಲಿ. ೫೦). ೨. (ಆಲು) ಚಾಡಿಕೋರ ; ಪಿಸುಣ : ಅಧಿಕಾರವಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಈ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನು ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ವರದಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಗೃಹ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚಿತ್ರಶಾಲೆ : ಅದೇ ಮನೆಯ ಚಿತ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಬಂದಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೦೮೦). [ಚಿತ್ರ + ಗೃಹ]

ಚಿತ್ರಗೆಲಸ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕೆಲಸ ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ : ಬರಿಸು ನಾನಾದೇಶದ ಚಿತ್ರಗೆಲಸದವರ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಸಂತತಿಯ (ಕಂನವಿ. ೨೦-೮). [ಚಿತ್ರ + ಕೆಲಸ]

ಚಿತ್ರಗೆಲಸಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : ಮುಂಗಡೆಯೊಳು ಚಿತ್ರಗೆಲಸಿ ಚಿಪ್ಪಿಗರಾಯುಧಂಗಳ ಕೇರಿಯೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩-೨೦). [ಚಿತ್ರಗೆಲಸ + – ಇ$_3$]

ಚಿತ್ರಘೋಷಾವಳಿ (ನಾ). ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬಳಿಕ ವಿಪಂಚಿಕೆ ಚಿತ್ರಿಕೆ ಚಿತ್ರಘೋಷಾವಳಿ . . . ಕಾಲಕೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಚಮತ್ಕಾರ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ವಳಗೆ ಭ್ರಮಣ ಮುಂತಾಗಿ ಯಿದಿರಾಗಿ ಯಿದ್ದವನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವುದು ಅದು ಚಿತ್ರಚಮತ್ಕಾರವೆಂದು ತಿಳಿವದು (ಐಡ್ಯಟೀ. ೫-೬೫).

[ಚಿತ್ರ + ಚಮತ್ಕಾರ]

ಚಿತ್ರಚರಿತ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಚರಿತ್ರೆಯುಳ್ಳವನು; ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಸೋಜಿಗದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು: ಚಿತ್ರಚರಿತರು ಬಂದರಲ್ಲಿಗೆ ಮಿತ್ರಭಾವದಲವರನಭಿವಂದಿಸಿದನಾಚಾರ್ಯ (ಕುಪ್ಯಾ ದ್ರೋ. ೧೮-೫೩).

[ಚಿತ್ರ + ಚರಿತ]

ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಚರಿತ : ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರ ಕೇಳ್ (ಉದ್ಯಟ. ೬-೩೮) : ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರನೆ ಸದ್ಗುಣಪುತ್ರನನತಿಕರುಣದಿಂದೆ ಪಾಲಿಪುದೀಗಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೫-೩೨). [ಚಿತ್ರ + ಚರಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಚಿತ್ರಕಲಾವಿದ : ಚಿತ್ರಜ್ಞ ಜಾತಿವರ್ಗವನಱಿದು ಪೃಥ್ವಿಪಟಂಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವ ತೋಱಿ ಬರುವಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೯೮-೭೪೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರತಂಡುಲೆ (ನಾ). ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ವಾಯುವಿಳಂಗ. [ಸಂ. ಚಿತ್ರತಂಡುಲಾ]

ಚಿತ್ರನ್ಯಸ್ತ (ಗು). ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ; ಚಿತ್ರಗತವಾದ : ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗು ಮಾಗಿ ಚಿತ್ರನ್ಯಸ್ತರೂಪುಗಳಂತೆ ನಿಶ್ಚಳೀಭೂತರುಮಪಕ್ಷ್ಮಪಾತರುಮಾಗಿ ನೀಡುಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦ ಪ). [ಸಂ. (ಚಿತ್ರ + ನ್ಯಸ್ತ)]

ಚಿತ್ರಪಟ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ. ೨. ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಟ್ಟ ಚಿತ್ರ: ಎನ್ನ ಪಸರಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪಟಮೆಂಬ ದೀಹಕ್ಕೆ ಖೇಚರ ಭೂಚರಯುವಮೃಗಂಗಳೆಳಸಿ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೩-೮೬ ಪ); ವಿಶ್ವಕರ್ಮಂ ಬರೆದಂ ಚಿತ್ರಪಟಮಂ ದಲೆನೆ ಭುವನತ್ರಿತಯಂ ಕಾಣಲಾದು ದಭವನ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೯); ಅವನು ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ಧೊಪ್ಪನೆ ಕೆಡವಿದನು (ಮಧ್ಯಮ. ೭). ೩. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಮಿಶ್ರವರ್ಣಗಳ ವಸ್ತ್ರ: ಪಾಸಿದ ದಳಿಂಬಮುಗುರ್ಗಳ ಕೇಸಡಿಗಳ ಚರಣಭೂಷಣಂಗಳ ರುಚಿಯಿಂ ಬಾಸಣಿಸಿ ಚಿತ್ರಪಟಮಂ ಪಾಸಿದವೊಲಿರೆ ವಧೂವರರ್ ನಡೆತಂದರ್ (ಅನಂಪು. ೬-೫೪) ; ಕಟ್ಟೆಱಕದ ಚಿತ್ರಪಟಗಳಿಂ ರಾಯನ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳೈದಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೩-೪೩). ೪. ಚಲನಚಿತ್ರ; ಸಿನಿಮಾ : ಆ ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ನೋಡಲು ಜನರ ನೂಕುನುಗ್ಗಲು ಹೇಳತೀರದು(ರೂಢಿ).

[ಚಿತ್ರ + ಪಟ$_3$]

ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳ ಸಾಲು,–ಪಟ್ಟಿ: ಗೋಡೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆರು ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ (ಹೊಯ್ಸಾ. ೭೭) ; ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳ ಕಥೆಯು ಇದೆ (ಮೈಸಾಸ್ತು. ೧೦೨).

[ಚಿತ್ರ+ ಪಟ್ಟಿಕೆ]

ಚಿತ್ರಪಟ್ಟು (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಿಡಿ,–ಹಿಡಿಕೆ : ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿನ ಚಾಮರಂಗಳು ಯೆತ್ತ ನೋಡಿದರತ್ತ ದೊರೆಗಳು ಮತ್ತ ಬಣಜಿಗ ಸೀಲವಂತರ ಮನೆಯ ನೋಡುತಲಿ (ರೇವಕಾ. ೨-೮).

[ಚಿತ್ರ + ಪಟ್ಟು$_1$]

ಚಿತ್ರಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಎಲೆ: (ಕಿ). ೨. ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಆಕಾರಗಳುಳ್ಳ ಎಲೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಅಂದಂಬೆತ್ತ ಬಂದುಗೆಯೆಸಟಿಂ ಕತ್ತರಿಸಿ ಪತ್ತಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳಳುಂಬಮಾದ ಪೊಂಬಾಟೆಯ ಕಂಬಂಗಳೊಳಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೭-೯೫ ಪ) ; ಹೊಳೆವ ಭಿತ್ತಿಯ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳಲಿ . . . ರಚನೆಯ ಚಿತ್ರಪತ್ರದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೨-೦೪). ೩. = ಚಿತ್ರಪಟ ೨ : ವಿರಿಂಚಿಸೃಷ್ಟಿಯೊಳುಳ್ಳ ಮೂಜಗದ ನಾನಾಪ್ರಪಂಚುಗಳ ಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳೆಸೆದಿರ್ದುವಾ ಸಭೆಯೊಳ್ ಮನೋಹರಮೆನೆ (ಕೈಮಿಭಾ. ೧೭-೨೫) ; ಸರಸಿಜನಾಭನ ಭವನಮ ಪಿರಿದುಂ ಲೇಸಾಗಿ ಚಿತ್ರಪತ್ರಸಮೇತಂ ಪರಮಾನಂದದೆ ಮಾಡಿಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೮೯-೧೨ ; ?) [ಚಿತ್ರ+ಪತ್ರ]

ಚಿತ್ರಪದ (ನಾ). ೧. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮಪಾದವೃತ್ತ: ಚಂದ್ರಗಣಂಗಳೆ ಮೂಱಿಡೆಯೊಳ್ ಚಂದ್ರಧರಂ ಬರೆಯಾ ಕಡೆಯೊಳ್ ಸಾಂದ್ರಯತಿಸ್ಥಿತಿ ಪಂಚಮದೊಳ್ ಚಂದ್ರಮುಖೀ ನಿಲೆ ಚಿತ್ರಪದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೦೦) ; ೨. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಮಪಾದವೃತ್ತ: ಇಂದುಯುಗಂಗಳ ಮುಂದಂ ಬಂದು ಹರದ್ವಿತಯಂಗಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಚಿತ್ರಪದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೯೪). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ : "ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣೀ, ಪೃಥಕ್ಪರ್ಣೀ, ಚಿತ್ರಪರ್ಣೀ, ಅಂಘ್ರಿಪರ್ಣಿಕಾ . . . ೪ ಕೋಲಪನ್ನ ಎಂಬುವದು, ನರಿಹೊನ್ನೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭).

[ಸಂ. ಚಿತ್ರಪರ್ಣೀ]

ಚಿತ್ರಪುಂಖ (ನಾ). ಬಾಣ: "ಚಿತ್ರಪುಂಖಂ ಮಾರ್ಗಣಂ . . . ಅಂಬೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೪). [ಚಿತ್ರ + ಪುಂಖ]

ಚಿತ್ರಪುತ್ತಟಿ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಮೂರ್ತಿ ; ಚೆಲುವಾದ ಬೊಂಬೆ : ಜೀವಂಗೊಂಡ ಚಿತ್ರಪುತ್ತಟಿಯಂತೆ ರಂಜಿಪೀ ಬಾಲೆಯಂ ಕಂಡು (ಅದ್ಭುತ. ೩೧-೨೨). [ಚಿತ್ರ + ಪುತ್ತಟಿ]

ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಪುತ್ತಟಿ : ಸೂತ್ರಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಯ ಲಾವಣ್ಯರಸಮೊಸರ್ವಂತೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೪); ಲೋಕಾಲೋಕನ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆ ಲಸಲ್ಲಾವಣ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮುಖಶ್ರೀಕಲ್ಯಾಣಯಶೋನಿಧಾನೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೩).

[ಚಿತ್ರ + ಪುತ್ರಿಕೆ]

ಚಿತ್ರಪೂರ್ವರಂಗ (ನಾ). ನಾಟಕವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಕ್ರಮದ ಒಂದು ಬಗೆ : ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಪದ್ಧತಿಗಳೂ ಇದ್ದುವೆಂದೂ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ಶುದ್ಧಪೂರ್ವರಂಗ' 'ಚಿತ್ರಪೂರ್ವರಂಗ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದಂತೆಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೩). P ನಾಟಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾಗಿ ರಂಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವರಂಗವೆಂದು ಹೆಸರು. [ಚಿತ್ರ+ಪೂರ್ವರಂಗ]

ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯಗಳ ಸಮೂಹ: ರಸಂಬೆತ್ತೊಳ್ಪದೇನೆಂಬಮಿತಗುಣಮದೇನೆಂಬ ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೮). ೨. ಚಲನಚಿತ್ರಗಳ ಜಗತ್ತು ; ಸಿನಿಮಾಪ್ರಪಂಚ : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚದ ಬಗೆಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ಈಗೀಗ ಅತಿಯಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ +ಪ್ರಪಂಚ]

ಚಿತ್ರಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಚಿತ್ರರಚನೆ ; ಚಿತ್ರಕೃತಿ: ಇವು ಆದಿಮಾನವನ ಅಪ್ರಬುದ್ಧ ಚಿತ್ರಪ್ರಬಂಧಗಳಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೨೨). [ಚಿತ್ರ + ಪ್ರಬಂಧ]

ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನ (ನಾ). ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಲೇಪನದ ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅನಿಲಕಂ ಪತ್ರಕಂ ಬಿಂದುಕಂ ಧೂಮ್ರಾವರ್ತಕಮುದ್ವರ್ತನಂ ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನಮೆಂಬಾಱುಂ ತೆಱದಣ್ಕೆಯುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨).

[ಚಿತ್ರ+ ಪ್ರವರ್ತನ]

ಚಿತ್ರಫಲಕ(ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಗಾರನು ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕಟ್ಟು: ಚಿತ್ರಫಲಕದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ನಾಮ ಪಿಕ್ಟರ್. ಪಿಕ್ಟರ್ ಎಂಬುದು ವರ್ಣಚಿತ್ರವನ್ನು ತಿದ್ದುವುದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಗಾರನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕಟ್ಟು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಗ್ರೀಕ್ ಪದಸಮುಚ್ಚಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಭಾಗ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೨೦). ೨. ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಲಗೆ: ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾಠ ಬೋಧನೆಗಾಗಿಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟ ಚಿತ್ರಫಲಕಗಳೂ, ಚಲನಚಿತ್ರಗಳೂ ತಯಾರಾಗಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೯೦); ಚಿತ್ರಫಲಕದ ಮುಂದೆಯೂ, ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ನೇತು ಹಾಕಿದ್ದ ಅರೆಮುಗಿದ ಚಿತ್ರಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ನಿಂತಾಗ (ಪುನರು.೨೦). [ಚಿತ್ರ + ಫಲಕ]

ಚಿತ್ರಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಚಿತ್ರ ರೂಪವಾದ (ಖಡ್ಗಬಂಧ, ಚಕ್ರಬಂಧ ಮೊದಲಾದ) ಪದ್ಯರಚನೆ: ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿ, ಯಮಕ, ಚಿತ್ರಬಂಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೪೫೨). [ಚಿತ್ರ + ಬಂಧ]

ಚಿತ್ರಬಲ್ಲಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಬಿಳೀಚಿತ್ರಫಾಲ, ಚಿತ್ರಬಲ್ಲಾರೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೬-೬೯೮). [?]

ಚಿತ್ರಭಾನು (ನಾ). ೧. ನಾನಾಬಣ್ಣದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಸೂರ್ಯ: ಭೂನುತ ಶಿವಾರ್ಚಕರಿಗಾನಂದಕರ ಚಿತ್ರಭಾನು ಶಶಿಶಿಖಿನೇತ್ರ ಕೀನಾಶ ಮದನಾಶ ನೀನೆ ಗತಿ (ಗುರುಜಾ. ೦೦-೨೫). ೨. ಅಗ್ನಿ: ಚಿತ್ರಭಾನು ಪ್ರವೇಶಂಗೈದಳಂದು ಶತಪತ್ರಲೋಚನೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೮-೦೫); ತಾಯಿಯಂ ತಳ್ಳದಿರೊ ಚಿಂತಾನರಕಚಿತೆಯ ಪುತ್ರವಿರಹದ ಚಿತ್ರಭಾನುವಿಗೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦-೫೪). ೩. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯದು: ಮತ್ತಮಾ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಚಿತ್ರಭಾನು . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦).

[ಚಿತ್ರ + ಭಾನು]

ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೋಡೆ: ವೇದಿಕಾವಳಯಂ ಪೂವಲಿ ಮತ್ತವಾರಣಮುದಂಚತ್ತೋರಣಂ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿ ಲತಾಮಂಟಪ ವೆಂಬಿವಿಲ್ಲದ ಜಿನಾವಾಸಂಗಳಿಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪ ಪು. ೨-೭೩): ಬೆಟ್ಟ ದಡವಿಯ ತಡಿಯ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯಿನುಣ್ಮೆ ಹಾರುತೊಯ್ಯನೆ ತೇಲಿ ಬಂದತ್ತು . . . ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿಪಂತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೦-೨೪೦). [ಚಿತ್ರ + ಭಿತ್ತಿ]

ಚಿತ್ರಮಂದಿರ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಮಂದಿರ; ಸಿನಿಮಾಗೃಹ: ಚಿತ್ರಮಂದಿರ ಭರ್ತಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಿತ್ರ + ಮಂದಿರ]

ಚಿತ್ರಮಾಲೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳ ಸಾಲು; ಪಟಗಳ ಪಂಕ್ತಿ: (ಕ).

[ಚಿತ್ರ + ಮಾಲೆ]

ಚಿತ್ರಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಚಿತ್ರಮೂಲಂ ವ್ಯಾಳವಗ್ನಿ ಚಿತ್ರಕವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ ೩೯-೨೬); ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು ಸೊಪ್ಪು ಸಹ ಅರೆದು ಪಳದ್ಯ ಕಾಸಿ ಉಣ್ಣಲು ದೀಪನಮಕ್ಕುಂ (ವಿವೈವಿ. ೪); ಹುರುಗಿಲು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ . . . ಮೆಣಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೯೦).

[< ಸಂ. ಚಿತ್ರ. / ತುಳು. ತೆಲು. ಚಿತ್ರಮೂಲ]

ಚಿತ್ರಮೂಲಿಕೆ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಮೂಲ: (ಕ). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಮೂಲಿಕಾ]

ಚಿತ್ರಮೃಗ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆ; ಸಾರಂಗ: ಬಳಿಕಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ . . . ಚಿತ್ರಮೃಗ . . . ಪವಿತ್ರ ಮೃಗಜಾತಿಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೨). [ಚಿತ್ರ + ಮೃಗ]

ಚಿತ್ರರಥ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ರಥವುಳ್ಳವನು; ಸೂರ್ಯ. ೨. ಅಗ್ನಿ: (ಕ). [ಸಂ. (ಚಿತ್ರ + ರಥ)]

ಚಿತ್ರರೂಪಿ (ನಾ). ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವನು: ಚಿತ್ರ ರೂಪಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರಂತೆ, ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಬಗೆಯ ರೂಪ ತಳೆದು (ಬೆತಂಬಾ. ೦೫). 'ಕಾಮರೂಪಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಿತ್ರರೂಪಿನ್]

ಚಿತ್ರರೂಪು (ನಾ). ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಆಕೃತಿ; ಚಿತ್ರದಂಥ ಆಕೃತಿ: ಹಗಲ ನಿರುಳಂ ಮಾಡಲಿರುಳಂ ಹಗಲು ಮಾಡಲು ಚಿತ್ರರೂಪು ಗಗನದಲಿ ಬರೆಯಲು ಬಯಲನಾಕಾರವಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೪೨-೩).

[ಚಿತ್ರ + ರೂಪು]

ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರದ ಸ್ವರೂಪ. ೨. ಚಿತ್ರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ: ಚಿತ್ರಗಳು ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವಾಗಿ 'ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥವಿದೆ (ಭಾಚಿತ್ರ. ೨೦).

[ಚಿತ್ರ + ಲಕ್ಷಣ]

ಚಿತ್ರಲತಿಕೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅಕ್ಷರ ಗಳಿರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತ: ಕ್ರೌಂಚಪದಂ . . . ಇದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರ ಲತಿಕೆಯೆಂದು ಬೇರೊಂದು ಹೆಸರು (ಕೈಪಿಡಿ. ೮೮). 'ಕ್ರೌಂಚಪದ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಚಿತ್ರಲತಿಕಾ]

ಚಿತ್ರಲತೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ತುದಿ ಯೊಳಗೀಶ್ವರ ಗಣಮೊದವಿರೆ ಪದಮೆಲ್ಲಂ . . . ಪೆಱಗಣ ಚಿತ್ರದಂದ ದೊಳಿರ್ದೊಡದೆ ಚಿತ್ರಲತೆಯಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೦); ಜಯಕೀರ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಿಸಿದ ವಿಚಿತ್ರಾತ್ರಿಪದಿಯೂ ನಾಗವರ್ಮನು ಲಕ್ಷಣಿಸಿದ ಚಿತ್ರಲತೆಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೇ (ಛಂದೋವಿ. ೮೩). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಲತಾ]

ಚಿತ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳೇ ಅಕ್ಷರಗಳಾಗಿರುವ ಬರವಣಿಗೆ: ಆ ಗೆರೆಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಇಜಿಪ್ತದ ಚಿತ್ರಲಿಪಿಗಳ ಹಾಗೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಇಪ್ಪಕ.೩೦೯); ಮುದ್ರಿಕೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಲಿಪಿ(Pictography) ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೩). [ಚಿತ್ರ + ಲಿಪಿ]

ಚಿತ್ರಲೀನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಬಳ್ಳಿ: (ಮೃಜಿಗಿ. ೩-೫೩).

[ಚಿತ್ರಲೀನ್ಯ + ಬಳ್ಳಿ]

ಚಿತ್ರಲೇಖೆ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೇಖೆ. ೨. ಬಾಣಾ ಸುರನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಕುಂಭಾಂಡನ ಮಗಳು: ಏಕೆನ್ನ ಪಿರಿದು ಕೀರ್ತಿಯ ಮಾಡುವೆ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ (ಮೋಹತ. ೨೯-೦೯). ೩. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರ ಸ್ತ್ರೀ: ರಂಭೆ . . . ಚಿತ್ರಲೇಖೆ . . . ಘೃತಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವ ಗಣಿಕೆಯರುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೩). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಲೇಖಾ]

ಚಿತ್ರವಧೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ದೇಹವನ್ನು ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ: (ಕ). [ಚಿತ್ರ + ವಧೆ]

ಚಿತ್ರವರ್ತ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನ: ಪುಲಕಂ ಪತ್ರಕಂ . . . ಚಿತ್ರ ವರ್ತಮೆಂಬಾಱುಮಣ್ಕೆಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೫-೭೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ; ಚಿತ್ರಪಟ: ಇದೆ ಕೊಳ್ ರಣಕ್ಷೇತ್ರವಿನ್ಯಾಸಮಂ ತೋರ್ಪ ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೦-೦೧೦). [ಚಿತ್ರ + ವಸ್ತ್ರ]

ಚಿತ್ರವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಿತ್ರವಾಹನ ಪೊನ್ಬುಚ್ಚಾಳೆ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೭-೦; ಸು. 675 ?); ಚಿತ್ರವಾಹನಗ್ಗಾಗಿ ಕಲಿಕಾನ್ತಿ ಎಱಿದು ಸ್ವರ್ಗಕೇಱಿದೊಂ (ಎಇ. IX, ೦೮-೦೫; ಸು. 800). ೨. ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯ ತಂದೆ: ಚಿತ್ರವಾಹನನಳಿಯೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯೆ ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರಮಂ ಪಿಡಿದು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೮-೧೮೬೬). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ: (ಕ). ೨. ಬಹಳ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ: ಅವನು ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ + ವಿಚಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರವಿಧ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ರೀತಿ : ಧಾತ್ರೀಶನ ಸಾಂದ್ರಮನ-ಸ್ಸೂತ್ರದೊಳಾ ಸತಿಯ ಗುಣಗಣೋದ್ಗಮತತಿಯಂ ಚಿತ್ರವಿಧದಿಂ ತೊಡರ್ಚಿದ ಧಾತ್ರಂ ಮುಂ ಮಾಲೆಗಾರರೊಡನಾಡಿದನೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೨೮). [ಚಿತ್ರ + ವಿಧ]

ಚಿತ್ರವಿವಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ. ೨. ಚಿತ್ರಲೇಖನ ; ಚಿತ್ರರಚನೆ (?) : ಉತ್ಕರಣಂ ಚಿತ್ರವಿವಕ್ಷೆ ವಾಸ್ತು . . . ಎಂಬಿನಿತ ಱೊಳಂ ಬಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೯). [ಚಿತ್ರ + ವಿವಕ್ಷೆ]

ಚಿತ್ರವಿಹಂಗ (ನಾ). ದುಂಬಿ ; ಭ್ರಮರ. [ಚಿತ್ರ + ವಿಹಂಗ]

ಚಿತ್ರವಿಹಗ (ನಾ).=ಚಿತ್ರವಿಹಂಗ : "ಅಲರ್ವಕ್ಕಿ ಮಲ್ಲಳಿ ಪಱಮೆ . . . ಬಂಡುಣಿಯೆ ಚಿತ್ರವಿಹಗಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೦೩); ಹೈಮಾಗಾತ್ಮ ಜಾಲಪನರಾಗಾಬ್ಜ ನವಪರಾಗ ಭೋಗಾರ್ತಚಿತ್ರವಿಹಗಾ ಗಾರುಡಧ್ವಜ ನತಾ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆದಲೆಯಾ (ಶಾದ್ಯದೇ. ೬-೨೭). [ಚಿತ್ರ + ವಿಹಗ]

ಚಿತ್ರವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಚಿತ್ರವೀಣೆಯು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ದೇಶಗಳ Zither ವಾದ್ಯದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದೆ(ಭಾರದ. ೩೪೩). [ಚಿತ್ರ + ವೀಣೆ]

ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ರೀತಿ ; ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ರಚನೆ,-ಕ್ರಮ : ಕಡೆಪದ ಕಾಂತಿ ಕಂಡರಣೆಯುನ್ನತಿ ಚಿತ್ರದ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ ಬೇಗಡೆವೆಸದೇಟ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಪೊಸತಾದುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೦೪೪). [ಚಿತ್ರ + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ: ವಿದ್ಯಾಧರರ ಬೇಂಟೆ ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ . . . ಉಚಿತವೇಂಟೆಯನಾಡಿದಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರವಸುಧಾಧೀಶನು (ಹಚಕಾ. ೩-೪೯). [ಚಿತ್ರ + ಬೇಂಟೆ]

ಚಿತ್ರಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ : ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿ, ಚಿತ್ರಶಕ್ತಿ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ (ನವ್ಯಕಾ. ೮). [ಚಿತ್ರ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಿತ್ರಶಾಲೆ$_1$ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ಪುತ್ತಳಿಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯನುಟ್ಟು ಹಸ್ತಕಂಕಣ ನಲಿವುತ (ಲೋಕಗೀ. ೦೩). [ಚಿತ್ರ + ಶಾಲೆ$_1$ (<ಸೇಲೆ)]

ಚಿತ್ರಶಾಲೆ$_2$(ನಾ).೧. ಚಿತ್ರಗಳು ಇರುವ ಸ್ಥಳ; ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸ್ಥಳ: ಏಂ ಚಿತ್ರಜಚಿತ್ರಶಾಲೆಯೆನೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಿಂಬಾದುದೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦-೬೬); ಮಣಿಮಯದ ಬಹುವಿಸ್ತಾರ ಭದ್ರೋಪರಿಯ ಭವನದ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯಲಿ . . . ಮಲಗುವ ಮಹೀಪತಿ ನೀರೊಳೊಱಗುವನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೪೦). ೨. ಚಿತ್ರಪ್ರದರ್ಶನ ಸ್ಥಳ: ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಪಾಳಿ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ . . . ಚಿತ್ರಶಾಲೆಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೩೨೩). [ಚಿತ್ರ + ಶಾಲೆ$_3$]

ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿ (ಗು). ೧. ಮನೋಹರವಾದ ಶಿಖೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು : "ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಯೆನೆ ಋಷಿಯರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨-೭). ೩. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ಅಂಗೀರಸ. 'ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜ' ಪರಾ. ೪. ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲವೆಂಬ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ. [ಸಂ. ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿನ್]

ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜ (ನಾ). ಅಂಗೀರಸನ ಮಗನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ಸಲೆ ನಿರ್ಜರಾಧೀಶವೃದ್ಧಶ್ರವಂಗೆಯೊಪ್ಪಲು ಜೀವನಾಗಿ ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜಂ ಮಂತ್ರಿತಿಲಕಂ ಗಡಾ (ಭಾಪಜಿಂ. ೨-೧೯). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು : ಚಿತ್ರಶಿಲ್ಪಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಮಿತ್ರನೊಬ್ಬನು ಸಂಜೆಯ ಚಿತ್ರವೊಂದನ್ನು ನೋಡಿ (ನವ್ಯಕಾ. ೭೩). [ಚಿತ್ರ + ಶಿಲ್ಪಿ]

ಚಿತ್ರಸಂಪುಟ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ತರಿಸಿದನು ಮಡಿ ವರ್ಗದಮಲಾಂಬರವನಂಬುಜಮುಖಿಗೆ ರತ್ನಾಭರಣವನು ವಿವಿಧಾನು ಲೇಪನ ಚಿತ್ರಸಂಪುಟವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೩-೬೩). [ಚಿತ್ರ + ಸಂಪುಟ]

ಚಿತ್ರಸೂತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ : ಚೀನದ ಮಹಾ ಚೀನದ ಪಟಿಯ ಚಿತ್ರಾವಟಿಯ ಪಟ್ಟಾವಟಿಯ ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರ ಸೂತ್ರದ ನೇತ್ರವಟ್ಟಣಿಗೆಯ ಪುಟ್ಟಿಗೆಗಳನೊಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೯೦ ವ). [ಚಿತ್ರ + ಸೂತ್ರ]

ಚಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ವೈವಿಧ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಚನೆ; ಬಗೆಬಗೆಯ ರಚನೆ: ಅವನ ಬೆಡಗಿನ ತ್ರಿಪದಿಗಳ ಚಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಇದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣ ಬಹುದು (ನವ್ಯಕಾ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಿತ್ರ + ಸೃಷ್ಟಿ]

ಚಿತ್ರಸೇಡು (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು ; ಈಗಿನ ಅನಂತಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗೂಟಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಚಿತ್ರಚೇಡು: ತೊರಮರ ವಿಷಯೇ ಚಿತ್ರ ಸೇಡು ಗ್ರಾಮಮಧಿವಸತಿ (ಇಆ. XIX, ೦೩೦-೦೯ ; 692). [?]

ಚಿತ್ರಹಾರ (ನಾ). ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹಾರ : ಶಾರದೈಕವನ್ಯಕುಸುಮದ ಚಿತ್ರಹಾರ [ಪಾಕಾಂ. ಪೂರ] ಕೇಯೂರ ಕರ್ಣಪೂರದ ಭೂಷಣಂಗಳೊಳಂ . . . ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಆಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). [ಚಿತ್ರ + ಹಾರ$_3$]

ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ (ನಾ). ೧. ಬಗೆಬಗೆಯಾದ ಹಿಂಸೆ ; ಅನೇಕರೀತಿಯಿಂದ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಿರುಕುಳ,-ತೊಂದರೆ : ಮಧುರನು ತನಗೆ ಆಗಲೇ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರಿದ್ದರೂ ಮಾತಂಗಿನಿಯನ್ನು ಸೆರೆಹಾಕಿ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಬಂಕಿಮ. ೪೩) ; ಜನರನ್ನು ಸೆರೆಮನೆಗೆ ತಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ ಕೊಟ್ಟು (ಪುನರು. ೦೭೯). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಪರ್ವತಯುಗಳಘಟ್ಟನ . . . ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಯೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂ (ವಿವೇಕ. ೦೮೦). [ಚಿತ್ರ + ಹಿಂಸೆ]

ಚಿತ್ರಾಂಗ (ಗು). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ : ಚಿತ್ರಾಂಗ ಜಿಂಕೆಯೂ, ಕೃಷ್ಣಮೃಗವೂ ಸಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುವು (ಪಾಲಪ್ರ. III, ೦೪೪೦). (ನಾ). ೨. ಹುಲಿ: ಮುಂದೆ ಚಿತ್ರಾಂಗನೊಳು ಪೆಣಗುತಿರೆ ಕಾಡ್ಕೋಣ ಪಿಂದಟ್ಟಿಬಡೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೮-೨೩). ೩. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಟ್ಟೆ : ನವರತ್ನದಂದುಗೆ ಕರ್ನಪತ್ರ ಚಿತ್ರಾಂಗದಿಂದ . . . ಉತ್ಸವದ ಕಳೆಗೂಡಿ ಕಲ್ಯಾಣಮೋಕ್ಷಶ್ರೀಯ ಸೊಬಗ ನೆಱೆ ಸೂಱೆಗೊಂಬಂತಿರ್ದುವು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೫-೬). [ಚಿತ್ರ + ಅಂಗ$_2$]

ಚಿತ್ರಾಂಗದೆ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ತೋಳ್ಬಳೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವಳು : (ಕಿ). ೨. ಅರ್ಜುನನ ಹೆಂಡತಿ ; ಬಭ್ರುವಾಹನನ ತಾಯಿ : ಬಭ್ರುವಾಹನನ ನಿಜಮಾತೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆ ಸಂತೋಷಮಂ ತಾಳ್ದು (ಚೈಮಿಭಾ. ೦೭-೩೦). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಂಗದಾ (ಚಿತ್ರ + ಅಂಗದ + -)]

ಚಿತ್ರಾಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಗಿ,-ಕವಚ : ಪೊದೆದ ದುಕೂಲ ಚಿತ್ರಾಂಗಿ ಚಿಮ್ಮುರಿ ತೊಡವದಿರ್ವ ಚಾಮರ ಛತ್ರವೆಸೆಯೆ ಮದುವೆಗೆ ಪೋಪಂತೆ ಪೋಗುತಿರ್ದನು ನೋಡು ಕದನಕೆ ಭರತಚಕ್ರೇಶ (ಭರಚ. ೩೦-೪೩). [ಚಿತ್ರ + ಅಂಗಿ$_2$]

ಚಿತ್ರಾಂಗಿ$_2$ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು; ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ: ಭೂಷಣದ ಘನರವದ ಚಿತ್ರಾಂಗಿಯರ್ತವೆ ಹಸ್ತದೊಳ್ತೋಯದ ಮಳೆಗಱೆವುದಚ್ಚರಿಯೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩೦-೮). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಂಗೀ (ಚಿತ್ರ + ಅಂಗ + -)]

ಚಿತ್ರಾಂತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ವರದೋಷ : ರಂಗು . . . ಚಿತ್ರಾಂತ ಪರುಷ ಶ್ರುತಿಹೀನ ಪ್ರಯಾಣ ಅಸಮಾನ ಕಾಲಹೀನವೆಂಬ ಹದಿನೈದು ಸ್ವರದೂಷಣಂಗಳಂ ತೊಱೆದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [?]

ಚಿತ್ರಾಂಬರ (ನಾ). ೧. ಅನೇಕವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಟ್ಟೆ: ಪರಿವಿಚಿತ ಚಿತ್ರಾಂಬರವಿತಾನಚಿತ್ರಾಯಾಚ್ಯುರಿತ ರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್(ಅಂಬಿ.೯-೬೭); ನಾನಾವಿಧವರ್ಣದಿಂದೆಸಲ ನೀರ್ವೂವೆಯ್ದು ಚೆಂಬೂವಿನಂತಿರೆ ಚಿತ್ರಾಂಬರ ವಾದುದಾ ನದಿ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೦-೪೬); ಬೂದಿಯೆ ಚಂದನ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರವೆ ಹಾರ . . . ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಕೈಬಳೆ ವಲ್ಕ ಚಿತ್ರಾಂಬರ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಕಾಮಿಗೆ ಮಿಗಿಲು(ಇಂಜಾಶ. ೧೪೨-೯೨). ೨. (ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ) ಮನೋಹರವಾದ ಆಕಾಶ. ೧. ವಿ: ಅತ್ಯಂತ ವೈಭವ ರಾಜಾ ಚಿತ್ರಾಂಬರಯುಕ್ತನಾಗಿ ಬಂದಂ ಭರದಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೦೬). [ಚಿತ್ರ + ಅಂಬರ]

ಚಿತ್ರಾನ್ನ (ನಾ). ೧. ಉಪ್ಪು, ಕಾರ, ಹುಳಿ ಸೇರಿಸಿ ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ ; ಕಲಸನ್ನ : ವಿಜಯವ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ನಾನಾಬಳಿ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳ . . . ಸಿರಿಧರನಾರೋಗಿಸಿದನು (ಕಂಪ. ೭-೦೦೬) ; ಪರಿಕಲಿತ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ರಾಶಿಯ ಕೋಡಿತಾಜ್ಯಗಳ . . . ಭೋಜನಗೈದು (ಆ ಪ ರಾ. ೬-೨೪-೦೪) ; ಹುರುಳಿಕಾಯಿಯ ಪಲ್ಯ, ಚಿತ್ರಾನ್ನ, ಬೋಂದ ಮತ್ತು ಪಾಯಸ-ಇದಿನದ ಅಡಿಗೆ (ರಂಗಣ. ೮೪) ; ಉಪ್ಪೇರಿ, ವಾಂಗೀಭಾತು, ಚಿತ್ರಾನ್ನ . . . ಪಟ್ಟ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸಾಗಿತು (ಕೂಹಸಂ. ೦೩). ೨. =ಚಿತ್ರಾಹುತಿ : ಊಟ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಚಿತ್ರಾನ್ನವಿಟ್ಟು ಆಪೋಶನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕೂಪ್ರ). [ಚಿತ್ರ + ಅನ್ನ]

ಚಿತ್ರಾಭಾಭ (ನಾ). ಚಿತ್ರದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸತ್ಯವೆನ್ನಿ ವಂತೆ ಭುವೆಯಾನ್ನುನಿಟುಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ (?) : ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾರ್ಧ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರಮುಮಂ (ಮಭೂಷ. ೩-೪೨) ; ಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಜಾತಿಯಿಗೆ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಾರ್ಧಂ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಚಿತ್ರದೊಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೫-೭೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಾಯತನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ಬಗೆ : ಚಿತ್ರಾಣಿ : ಮುಕ್ತಕಂ ಕುಲಕಂ ಕೋಶಂ ಸಂಘಾತವೆಂಬ ರಚನಾವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಚಿತ್ರಾಯತನ ವೈದಂಡಿಕ ಪ್ರಬಂಧ ಬಂಧಾರ ಪದ್ಯಬಂಧದೊಳಂ (ಅನಂಪ್ರ. ೦೦-೩೬ ಪ). [ಇದು 'ಚಿತ್ರಾಣ' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ.]

ಚಿತ್ರಾರ್ಧ (ನಾ). ಚಿತ್ರದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪೂರ್ಣಾಕಾರವಲ್ಲದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ (?) : ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾರ್ಧ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರಮುಮಂ (ಮಭೂಷ. ೩-೪೨); ಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಜಾತಿಯಿಗೆ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಾರ್ಧಂ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಚಿತ್ರದೊಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೫-೭೦ ಪ). [ಚಿತ್ರ + ಅರ್ಧ]

ಚಿತ್ರಾರ್ಪಿತ (ಗು). ೧. ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ : ಚಿತ್ರೀಕರಿಸಿದ. ೨. ನಿಶ್ಚಲವಾದ: ಕಪೋಲನಸ್ಯಸಹಸ್ರ ಪ್ರವರ್ತನೆ ಚಿತ್ರಾರ್ಪಿತಕಾಂತಿಯಂತೆ ತಳೆದರ್ . . . ನಿಶ್ಚಂದಕಾಂತ್ಯಮಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೮-೬೩).

[ಚಿತ್ರ + ಅರ್ಪಿತ]

ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ : ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರ ಅಡಗಿರುವುದು: ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡದಕ್ಕ ಭಿನ್ನವಾದುತ್ತರವೊಂದೇ ವೇಳ್ಕೆ ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರವೆನಿಪುದು. "ದಾವಾಗ್ನಿ" ಯೆಂಬುದುದಾಹರಣ (ಭಾಭರ. ೦೩೧-೦ ಬಷ್ಟಿ). 'ಚಿತೆ-ಶ್ರೋತ್ರೆ-ರ' ವರಾ.

[ಚಿತ್ರ + ಅಲಂಕಾರ]

ಚಿತ್ರಾವತಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಾಹುತಿ : ಚಿತ್ರಾವತಿಯನ್ನು ಇಡುವ ಮೊದಲು ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂಗಾಚಿಕೊ (ರಂಗಸೌ. ೧೬); ರಾಯರು 'ವಿಘಟಂಚಾಮಿ' ಮಾಡಿ ಚಿತ್ರಾವತಿಯಿಟ್ಟು, 'ಅಮೃತೋಪ' ಯೆನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು (ರಘುಸೌ. ೮೨) : 'ಇಲ್ಲೇ ಚಿತ್ರಾವತಿ ಆಗಲಿ' ಎಂದರು ಗೋಪಾಲರಾಯರು (ಪ್ರವಿ. ೬೨೮). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಹುತಿ]

ಚಿತ್ರಾವಲಂಬನ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದಂ : ವಿಕ್ಷಾಕ್ಷಿ ರ್ಯನೆದೆ ವೈಯೊಳಿಪ ವಸನಂಗಳಿಂ ಸರಿದ್ದಿ ರವುಣೆಯ ಚಿತ್ರಾವ ಲಂಬನದ ಶೋಭೆಗಳ ಸಮಸಿಸಿದ . . . ವಲವ್ಯಬಣ್ಣಂಗಳಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟು ರಂಜಿಸಿದರು (ಕ್ಷಮಿಂಜ ೩೦-೦೬). [ಚಿತ್ರ + ಅವಲಂಬನ]

ಚಿತ್ರಾವಳಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಿಯನ್ನುಟುಮಾಡುವುದು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು: ರಾಜಧಾನಿ ಪಿರಿದುಂ ಚಿತ್ರಾವಹಂ ಬಂದುದು ನೋಟ್ಟುದು (ಕಾರಂಪ್ರಾ. ೯೯೦) ; ಮತ್ತೀ ವಿವಾಹಾನಂದಂ ದೆಸರೆಕೊಂಡುದಾರಿನಿದು ಮೆಚ್ಚತ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಾವಹಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೯೮). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಾವಳಿ 'ಚಿತ್ರಾವಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಿತ್ರಾವಟ್ಟಿ, ಚಿತ್ರಾವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ ; ನಾನಾವಿಧವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತ್ರ : ಪಟು ಚಿತ್ರಾವಟು ಜೋಗಂ ಪಟಿಯಂ ದೇವಾಂಗಮೆಂಬ ವಸನಂಗಳನೇಂ ಪೊಗಳುವುದೆವೊ . . . ವಿಶದ ವಸನಾಂಗಕುಲಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೪) ; ಚಿತ್ರಾವಟಿ ಪಟ್ಟುವಟಿಯು ಪಟ್ಟ ಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದ ನೇತ್ರವಸ್ತ್ರಗಳೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿಗೆಗಳನೊಟ್ಟಿ (ಹುಳುಮಾ. ೦೦-೯೦ ಪ). ಚಿತ್ರಾವಳಿ : ಕವಿ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ದಿಟ್ಟಿಯ ವಿವಿಧ ಭಟರುಗ್ಗಡಣೆಯಲಿ ವರಯುವತಿ ಬಂದಳು . . . ನೃಸಭೆಗೆ (ಶಾಪ್ರಾಂ. ೬-೦೮) ; ಚೀನಾಂಬರೆ ಚಿತ್ರಾವಳಿಗಳು ಬಂದವೇನೆಂಬೆ ಕಪ್ಪಕಸುರನ (ಅಂರಾಣಾ. ೦೯-೭). [<ಚಿತ್ರ + ಪಟ್ಟ]

ಚಿತ್ರಾಸನ (ನಾ). ವರ್ಣರಂಜಿತವಾದ ಕಂಬಳಿ ; ರತ್ನಗಂಬಳಿ.

[ಚಿತ್ರ + ಆಸನ]

ಚಿತ್ರಾಹುತಿ (ನಾ). ಊಟಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಉಟದೆಲೆಯಂ ಬಲಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಅನ್ನದ ಬಲಿ: ರಾಜಾನಿಗೆ ಕುತ್ತುಮಾಡಿ ತಿನಿದ ನಂತರವೇ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಚಿತ್ರಾಹುತಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರಕಶ. ೫, ೦೮); ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಇಲಿ ಬಂದು ದತ್ತೂಸ ತಾಟಿನ ಬದಿಯ ಚಿತ್ರಾಹುತಿ ತಿನ್ನತೊಡಗಿತು (ಸ್ಕ್ಕತಿ. ೫೬೦).

[ಸಂ. (ಚಿತ್ರ + ಆಹುತಿ)]

ಚಿತ್ರಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಚಿವಾಖ್ಯಾ-ಬಳಿಯ ಗಜುಕಿ, ಚಿತ್ರಾಳ, ಗೋರಕ್ಷಿ" (ಓಷಧಿ. ೫೬). [?]

ಚಿತ್ರಿ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಕಾರ: "(ರಂ)ಗಾಜೀವ ಚಿತ್ರಿಯನೆ ಚಿತ್ರಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೨). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಿನ್]

ಚಿತ್ರಿಕ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಕಾರ : ಮನದೊಳ್ಳಾವಿಸುತುಂ ಬರೆದನಿತ್ಯಜುಂ ಚಿತ್ರಿಕಂಗಮುತ್ಕರ್ಷಮೌಷ್ಯಮಂ ಜನಿಯಿಸುಕುಂ (ಸಮಾಪ. ೦-೦೦೭) ; ಪಟಿದೊಳ್ ದಿಟವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಕಂ ಬರೆದಡೆ ಗೆತ್ತು (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೩೭) ; ವರಿಯಂಜನೆಳ್ ಪದಿನೆಳ್ಕಂತಕರುಂ ಚಿತ್ರಿಕನೊರ್ವಂ ಬಿಂಕಂಬಡೆದ್ದಿತಂದು . . . ಚಿತ್ರವು ಚಿತ್ರಿಕನೆನ್ನೇ ನುಂಗಿದಂತಿತ್ತು (ವಿರಾಪ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವಳು,-ರೆಚಿನವಮವಳು : ಈ ನವ ಚಿತ್ರಂ ಬರೆದೆಯ್ದುದೆನೆ ಭೂನಾಥಂ ಕೇಳ್ದು ಚಿತ್ರಿಕೆಗೆಯುನೂನ ಸಲಲಾಮನುಮಿತವಿಭೂಷಣನುಂ ಮಂಪೆಮೆಯಿದಿತ್ತಂ (ಅಮಾಶಾ. ೩-೭೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿವಾದ್ಯ : ಬಳಿಕ ವಿಪಂಚಿಕೆ ಚಿತ್ರಿಕೆ . . . ಕಾಲಕೀರ್ಯಂಬು ಪೂರಿತವೆಂಬುದಂ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ(ವಿವಿಗ್ರ. ೨೩೬).

[ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಕಾ]

ಚಿತ್ರಿಗ (ನಾ).= ಚಿತ್ರಕಾರ : ಮೆಚ್ಚಿವ ಚಿತ್ರಿಗ ನಾನಾಬಗೆ ದುಗುಲವ ವಿರಚಿಸುತಿಹ ಸೇರಿಗರ ಸಿರತಾಳ ಜೋಡು ವೈಶಂಪಿಗೆ ಹೊಲಿಗೆಯ ಗರುವ ಚಿಟ್ಟಿಗೇರಿಯಿಹುವ (ಕಂಪ. ೬-೩೫) ; ಅಪೂರ್ವ ಚಿತ್ರಿಗನೊಬ್ಬನು ಚಿತ್ರ ವನ್ನು ತಂದು ಅವನ ಅಡಿಯಡಿಗಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಶಾಹಿಂಪ. ೫೪).

[ಚಿತ್ರ + -ಇಗ./ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಕ]

ಚಿತ್ರಿಣಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಿನಿ: ಎಸಳುಗಂಗಳ ಚಿತ್ರವಸನಭೂಷಣಮಸಿತಕುಸುಮಂಗಳೆಱಕದವಳೇ ಚಿತ್ರಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿನಿ] (ಜನವ. ೨-೦೩).
[ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಣೀ]

ಚಿತ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಚಿತ್ರಿಸಿದ. ೨. ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.
[ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ,-ರೂಪಿಸು : "ಚಿತ್ರಿಸು-ರೂಪಾದಿ ಲೇಖನೇ" (ಕಮಧಾ) ; ಚಿತ್ರಿಸಿ ಚಿತ್ರಕ್ಕಾಯುವೊಯ್ದಂ ಮದನನೆನೆ ಮಹಾದೇವಿ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೫) ; ಮದನಮಂಗಳ ಭೃಂಗಾರಂಗಳಂ ಬರ್ಚಿಸುವಂತೆ ಮೊಲೆಗೆಲದೊಳ್ ಕಸ್ತೂರಿಕಾಪತ್ರ ಭಂಗಮಂ ಚಿತ್ರಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು.೬-೬೩ ಪ); ಚಿತ್ರಿಸಬಾರದವನ ರೂಪು ಕರುವಿಟ್ಟು ಸೂತ್ರಿಸಿ ಯೆಱೆಯಲಶಕ್ಯ (ಭರಜ. ೦-೪೯) ೨. ಚಿತ್ರಗತವಾಗು ; ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಡು: ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂ ಮಱವಟ್ಟರಂತೆಯು ಚಿತ್ರಿಸಿದರಂತೆಯುಂ . . . ಮಿಡುಕದೆ ನೋಡುತಿರ್ದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೬). ೩. ವರ್ಣಿಸು ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ವಿವರಿಸು: ರಾಮನ ನಡತೆಯನ್ನು ಮುದ್ದಣನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಬಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತೇ ಮೇಲಿನ ಅನ್ಯೋಕ್ತಿಯಿರಬೇಕು (ತವನಿ. ೧೮೯). [ಚಿತ್ರ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯದು ; ಚಿತ್ತಾ ನಕ್ಷತ್ರ: ಮತ್ತಮಾ ಖಗೋಳದಲ್ಲಿ . . . ಚಿತ್ರೆ . . . ರೇವತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತಾರೆಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ನೂಱೆಂಟಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೮).೨.ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಇಲಿಕಿವಿ ಗಿಡ; ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ. ೩. [ಜೈನ] ಒಬ್ಬ ದೇವತಾ ಸ್ತ್ರೀ : ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೆ ಸುಪ್ರಣಿಧಿ . . ಚಿತ್ರೆಯೆಂಬೆಣ್ಬರುಂ ದಿಗಂಗನೆಯರಂ ನಾಭಿರಾಜಾಂಗನೆಗೆ ಮಣಿದರ್ಪಣಮಂ ಪಿಡಿಯಲುಂ . . . ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ಪ). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಾ]

ಚಿತ್ರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು : ಸವಿದೋರುವ ಚಿತ್ರೋಕ್ತಿಗಳನ್ನಾಡುವುದು ಒಂದು ಕುಸುರು ಮಾತ್ರ (ಸಾಹಿವಿ. ೬). [ಚಿತ್ರ + ಉಕ್ತಿ]

ಚಿತ್ರೋತ್ತರ (ನಾ). ೧. = ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ ೧ : ಪ್ರಶ್ನಮುಮುತ್ತರಮುಮೊಂದೆ ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದಱಿಂದಿದು ಚಿತ್ರೋತ್ತರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೦೨೫-೦). ೨. [ಕಾವ್ಯವಿಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ; ಎರಡು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಉತ್ತರವನ್ನುಳ್ಳುದು.
[ಚಿತ್ರ + ಉತ್ತರ]

ಚಿತ್ಸುಖ (ನಾ). ಆತ್ಮಸುಖ : ವೃಷಪದನಮ್ರಚಿರಚಿತ್ಸುಖದ ನವ್ಯಭಾಗ್ಯಸುಪ್ರದ ಜಯತು (ವೀಶ್ಶಿಪು. ೪-೦-೦). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಸುಖ)]

ಚಿದಂಬರ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ: ತನುಜ ಕೇಳಾ ಶೂನ್ಯದಿಂ ಚಿದಂಬರವಾದುದೆನಿಸಿತು (ವೀಶ್ಶಿಪು. ೦-೬-೫) ; ಹೃದಯದೊಳಗಲ್ಲಿರುವದು ಚಿದಂಬರವು (ಗಗತಾ. ೯-೩೨). ೨. ಯೋಗಿಗಳು ಭಗವಂತನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಂತರಂಗ; ಹೃದಯಾಕಾಶ: ವಾಲ್ಮೀಕಿತಾಂ ಕಿಱುನಗೆವೀಱಿ ಕರತಲಾಮಲಕದಂತೆಲ್ಲಂ ಬಗೆಗೊಡರಲ್ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಮಂ ಚಿದಂಬರದೊಳೊಪ್ಪಿರಲ್ (ಅದ್ಭುತ. ೨-೮). ೩. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ: ಚಿದಂಬರ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರ (ರೂಢಿ).

ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯ = ಬಿಡಿಸಲಾಗದ ಗುಟ್ಟು ; ಯಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗದಂತಿರುವ ರಹಸ್ಯ: ವೇದವಲ್ಲಿಯ ಲಗ್ನದ ವಿಷಯ ಹೊರಗಿನವರಿಗೆಲ್ಲ ಚಿದಂಬರರಹಸ್ಯವೇ (ನಿಂದನೆ. ೦೬೮) ; ತಮ್ಮ ಶಾರದೆ ಹೀಗೆ ಕ್ರಾಂತಿಕನ್ಯೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟುದು ಹೇಗೆಂಬುದು ಅವರ ಪಾಲಿಗೆ ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಊರುಳ. ೬೭). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಅಂಬರ)]

ಚಿದಂಶ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯದ ಅಂಶ : ಅವನು . . . ಜೀವರಲ್ಲಿ ಚಿದಂಶದಿಂದಲೂ ನೆಲಸಿದ್ದರೂ, ಅವನ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವನ್ಯೂನತೆಯೂ ಅಂಟಲಾರದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೫೩). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಅಂಶ)]

ಚಿದಕವರೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದ ಅವರೆಕಾಳು : (ಕ). 'ಚಿಲುಕವರೆ', 'ಹಿದುಕವರೆ' ಪರಾ. ೨. ನೆನಸಿದ ಅವರೆಕಾಳಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇವತ್ತು ದೋಸೆ, ಚಿದಕವರೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).
[ಚಿದಕು$_2$ + ಅವರೆ$_1$]

ಚಿದಕು$_1$, ಚಿತಗು, ಚಿದುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಸಿಯ ಕಾಳನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ನೆನೆಹಾಕಿ, ಹಿಸುಕಿ, ಸಿಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕಾಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸು : (ಕ). ಚಿತಗು : ಚಿತಗಿದ ಅವರೇಕಾಳಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೋಗರ ಮಾಡಿ . . . ಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಇಚಿನೋ. ೦೩). ಚಿದುಕು$_1$: (ಕ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿತಕು ; ತೆಲು. ಚಿದುಕು, ಚಿತುಕು; ಮಲ್ತೊ. ಚಿತ್ಗೆ]

ಚಿದಕು$_2$, ಚಿದುಕು$_2$ (ನಾ). ೧, ಕಾಳನ್ನು ಹಿಸುಕಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದುದು. 'ಚಿದಕವರೆ' ಪರಾ. ೨. "ನೆನೆಗಚ್ಚಿದ ನೀರು ; ನೆನೆಗಚ್ಚು" (ಜಾನಕೋ. ೫೬). ಚಿದುಕು$_2$: (ಕ). [<ಚಿದಕು$_1$]

ಚಿದಗು (ನಾ). ವಂಚನೆ; ಮೋಸ(?): ಇರುಳು ಹಗಲು ಚಿದಗು ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಸರಿ ಇಲ್ಲವೋ ನಿನಗೆ ಪೇಳಿದರೇನಹದು (ವಿಸ್ತೋಸು. ೧೮-೨). [?]

ಚಿದರ 'ಚಿದ್ರ' ನೋ.

ಚಿದಾತ್ಮ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಳನಾದರಮಾಯ್ತು ಮನಂ ಚಿದಾತ್ಮನಾ (ಆದಿಪು. ೮-೬).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಆತ್ಮ)]

ಚಿದಾನಂದರೂಪ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ಮತ್ತು ಆನಂದಗಳ ರೂಪವಾಗಿರುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಧ್ಯಾನಾದಿಮೂರ್ತಿಗಳನೊಳಕೊಂಡು ತೋಱುವ ಚಿದಾನಂದರೂಪನತ್ಯಧಿಕನಿಶ್ಚಿಂತಂ (ಹಜಕಾ. ೫-೬೮) ; ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಂ ಪ್ರಖ್ಯಾತಚಿದಾನಂದರೂಪನಂ ಚಿಂತಿಸಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೯೭).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಆನಂದ + ರೂಪ)]

ಚಿದಾಭಾಸ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ]ಚಿದ್ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ; ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಜೀವ : ಸ್ವರ್ಗಾದಿಭೋಗಮಂ ಸಾಧಿಸುವ ಜೀವನೆ ಚಿದಾಭಾಸನೆನಿಸುಗುಂ ಚಿದಾಭಾಸನೆಂದೊಡೆ ತೈಜಸನೆಂಬುದರ್ಥಂ (ಮನೋವಿ. ೬-೦೬ ಟೀಕು) ; ಜಾಗ್ರದಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಷ್ಟಿಸ್ಥೂಲಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನವ ಮಾಡಿದಂಥ ಜೀವನಿಗೆ ವಿಶ್ವನೆನುತಲೂ, ವ್ಯಾವಹಾರಿಕನೆನುತಲೂ ಚಿದಾಭಾಸನೆನುತಲೂ ಮೂರು ಹೆಸರು (ವೇಸಾರ. ೬).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಆಭಾಸ)]

ಚಿದುಕು$_1$ 'ಚಿದಕು$_1$' ನೋ.

ಚಿದುಕು$_2$ 'ಚಿದಕು$_2$' ನೋ.

ಚಿದುಕುಚೆಱುವು (ನಾ). ಒಂದಂ ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಗ್ರಾಮಸ್ಯಾಘಾಟಾಃ ಪೂರ್ವತಃ ಚಿದುಕುಚೆಱುವು [ಉತ್ತರತಃ] × × × ವ್ರಯ್ಯ [ದೊನ] ಪಶ್ಚಿಮತಃ ದುತ್ತೆಚೆಱುವು (ಕಇಅ. ೬೦-೪೫-೩೦ ; 1104). [?]

ಚಿದ್ಘನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಚಿದ್ಘನದೊಳಗೆ ಅವಿರಳೈಕ್ಯವಾದ ಎನ್ನ ಅಜಗಣ್ಣತಂದೆಯನಱಿದು ಶರಣೆಂಬುವಾತ ನೀನಾರು ಹೇಳಯ್ಯ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೪).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಘನ)]

ಚಿದ್ದರೂಪ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಮಯಸ್ವರೂಪ ; ಚಿನ್ಮಯರೂಪ : ಶುದ್ಧಮೂರುತಿ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯ ಪೊಳದು ಉದ್ಧರಿಸುವ ತನ್ನ ಚಿದ್ದರೂಪವ ತೋರಿಕೊಳುತ (ವಿಸಾಸು. ೨-೫). [<ಚಿದ್ರೂಪ]

ಚಿದ್ರ, ಚಿದರ (ನಾ). ೧. ತೂತು ; ರಂಧ್ರ. ೨. ಭೇದೋಪಾಯ ; ಒಡಕು : ವಿಭೀಷಣಂ ಚಿದ್ರದಿಂ ತಾನೆ ಕೊಂದನಲ್ಲದೆ . . . ತನ್ನ ನೊಸ ಲಕ್ಕರದೋದೆ ರಾವಣನಂ ಕೊಂದುದಲ್ಲದೆ, ಪೋ ರಾಮಂ ಕೊಂದನೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೨-೨೯). **ಚಿದರ** : ೩. ತುಂಡು; ಚೂರು : ಕದಳಿಯ ಬನದೊಳು ಹೋದರೆ ಸಹಜದಿ ಚಿದರ ಮಾಡಿ ಯಮನೆಡೆಗೆ ಕಳುಹುವದು (ಸಿದ್ಧಪು. ೬-೫೦). [<ಛಿದ್ರ]

ಚಿದ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. ಸಹೃದಯ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನವನು : "ಚಿದ್ರೂಪಃ, ಸಹೃದಯಃ—ಈ ಎರಡು ಲೇಸಪ್ಪ ಮನದವಂ "(ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೮) ; ೨. ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪ ; ಜೀವ : ನಿದ್ರೆಯೊಳಗಿರ್ದನಾ ಬಸವನನುರಾಗದಿಂ ಚಿದ್ರೂಪದಿಂ ಶಿವನನರ್ಚಿಪುದ್ಯೋಗದಿಂ ಇರೆ (ಬಸರ. ೯-೦೩೬). ೩. ಪರಮಾತ್ಮ : ಈ ಗೂಢ ಚಿದ್ರೂಪನನು ಲಕ್ಷಿಸುವಂದವೆಂತೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೬-೩೬) ; ಆತ್ಮನು ಸದ್ರೂಪನು. ಜೀವನು ಚಿದ್ರೂಪನು (ಭಾರದ. ೨೩೬). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ರೂಪ)]

ಚಿನ 'ಚಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಚಿನಕಡಿ$_1$ 'ಚಿನಗಡಿ' ನೋ.

ಚಿನಕಡಿ$_2$ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚೂರು,–ತುಣುಕು : ಕಡಿದ ಖಡೆಯದ ಕುಸುರಿಗಳ ಚಿನಕಡಿಯ ಹೀರಾವಳಿಯ ಮುಕುಟದ ಸಡಿಲಿದನುಪಮರತುನರಾಜಿಯ ಮುಱಿದ ಕಂಕಣದ್ವೈಕಡಿಕು ಪಸರಿಸ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೩-೩) ; ತಾರಕನ ದೇಹಮಂ ಚಿನಕಡಿಯನಿರದೆ ಮಾಡಿತು ಶಾಂಭವಾಸ್ತ್ರಂ (ಚಿಬಪು. ೪೦-೩೧).

ಚಿನಕಡಿಯಾಗು = ಸಣ್ಣಚೂರಾಗು ; ತುಂಡುತುಂಡಾಗು : ಘನ ಪಾಲುಪರೆಯರಸಿನ ಬಲು ಸುಭಟರು ಚಿನಕಡಿಯಾದರಾ ರಣದೆ (ಕಂನವಿ. ೦೫-೮೫). [<ಚಿನಗಡಿ]

ಚಿನಕಡಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಚೂರುಮಾಡು : ಕಡಿದನೊಂದೇ ಸರಳಿನಲ್ ಚಿನಕಡಿಗಳೆದು ರುಧಿರಾಂಬುರಾಶಿಯೊಳಡಗಿಸಿದ ಚತುರಂಗಬಲವನದೊಂದು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೦-೧೦). [ಚಿನಕಡಿ$_2$ + ಕಳೆ$_1$]

ಚಿನಕಡಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು ; ತುಂಡರಿಸು : ರಿಪುಬಲವ ಚಿನಕಡಿಗೈದೆಬ್ಬಿಸುವೆನೆಂದು ನುಡಿದನು ಚನಪಟ್ಟಣದ ಮನ್ನೆಯನು (ಕಂನವಿ. ೦೨-೬೮). [ಚಿನಕಡಿ$_2$ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿನಕಡಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತುಂಡುತುಂಡಾಗು ; ಚೂರುಚೂರಾಗು : ಹತ್ತಿಗೆ ಹರಿದ ಗಾಲಿಯ ರಥವ ಚಿನಕಡಿವಡೆದ ಕಾಲಾಳ (ಕುಮ್ಯಾಶ.೨-೬).

[ಚಿನಕಡಿ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಚಿನಕಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನಕುರಳಿ 'ಚಿಲಕುರುಳಿ' ನೋ.

ಚಿನಗಡಿ, ಚಿನಕಡಿ$_1$, ಚಿನಿಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು ಮಾಡು ; ತುಂಡರಿಸು : ದನುಜರನು ಬರಹೇಳು ಕರೆಕರೆ ಚಿನಗಡಿಯಬೇಕಿವನನು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೬-೬೧). **ಚಿನಕಡಿ$_1$** : ಅವರಿರ್ವರೆಡೆಯೊಳಡ್ಡಾಂತು ನಿಂದುದು ಬೆಳೆದು ಚಿನಕಡಿದ ಶರಗಿರಿಯದೇನೆಂಬೆನದ್ಭುತವನು (ಚೈಮಿಭಾ. ೪-೩೮) ; **ಚಿನಿಗಡಿ** : ಜನುಮಜನುಮದಲಿಂದ ಮಾಡಿದ ಘನದುರಿತಪರ್ವತಗಳು ಚಿನಿಗಡಿದು ಸಾಧನವೆಲ್ಲ ವೇಗ ತನಗೆ ತಾ ಮಾಡಿಸುವನು (ತೀರ್ಥಮ. ೬೦).

[ಚಿನ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಕಡಿ$_2$]

ಚಿನಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನಡಿ 'ಚುಂಗಡಿ$_2$' ನೋ.

ಚಿನಡಿಸೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ ; ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಸೀರೆ : ಎರಡು ಚಿನಡಿಸೀರೆ ಕೊಂಡು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೦೦೨) ; ನೀನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಚಿನಡಿಸೀರೆಗಳನ್ನುಡಬೇಡ (ಗೃಹಲ. ೨೬೦).

[ಚಿನಡಿ (<ಚುಂಗಡಿ$_2$) + ಸೀರೆ$_2$]

ಚಿನಪುಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ಎಳೆಯ ಮೊಗರು,–ಸಣ್ಣ ಹೀಚು ; ಕುರುಬು : ಚಿನಪುಳಿ ಉದುರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ವರ್ಷ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ತುಂಬ ತುಟ್ಟಿಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಿನ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ?]

ಚಿನಯಿ 'ಚಿನಾಯಿ' ನೋ.

ಚಿನವರದ 'ಚಿನ್ನವರದ' ನೋ.

ಚಿನವಾರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಾಯಿ, ಚಿನಯಿ, ಚಿನಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚೀನಾದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಬಂದುದು : (ಕ). **ಚಿನಯಿ** : ೧. ಮುಂಬಯಿ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಧಾರಣೆ ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು . . . ೨೨. ಮೇಣ, ಚಿನಯಿ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೦೮). **ಚಿನಿ$_2$** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ: ಬಿಜ್ಜಳನ ಭಂಡಾರದ ಚಿನಿ ಮಹಾಚಿನಿ ದೇವಾಂಗ ಲತಾವಳಿ ಹಂಸಾವಳಿ ಗಜಾವಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ದಿಂಡುಗಳಂ ತರಿಸಿ (ಬಸರ. ೯-೦೦).

[<ಚೀನ$_1$. / ಮರಾ. ಚಿನಾಈ, ಚಿನಈ]

ಚಿನಾಲಿ 'ಛಿನಾಲಿ' ನೋ.

ಚಿನಿ$_1$ 'ಚಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಚಿನಿ$_2$ 'ಚಿನಾಯಿ' ನೋ.

ಚಿನಿಕಂಡ (ನಾ). = ಚಿನಿಖಂಡ : ನನ್ನಂ ಕೊಂದು ಜಾರರೊಳು ಬಿನದಿಪ್ಪೆ ನೆನುತಿರ್ದಳೆಂದು ಚಿನಿಕಂಡವಾಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಬಳಿಕ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೦೬೬) ; ಸ್ತ್ರೀಯರೆದೆಗಳಂ ಬಗಿಬಗಿದು ಸದರಮಂ ಕೊಡದೆ ಚಿನಿಕಂ[ಪಾಠಾಂ. ಖಂ]ಡಗಳ ಕೊಯ್ದರದಕೆ ದೋಷಂಗಳಿನಿತಿಲ್ಲ (ಗುರುಬೋ. ೦೯-೦೩೬).

[ಚಿನಿ$_1$ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಕಂಡ$_1$]

ಚಿನಿಕಹಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನಿಖಂಡ (ನಾ). ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ (ಮಾಂಸದ) ಚೂರು : ಆತನ ಹಿಡಿದು ಎನ್ನ ಮುಂದೆ ಹೆಡಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಚಿನಿಖಂಡವ ಮಾಡಿ ಬಾಣಸವ ಮಾಡುವಾಗಲು (ಬಸಹ. ೩೫-೯೦) ; ಕಟಕಟನೆ ಕಾದಿ ಛಿದ್ರಿಸಿ ಚಿನಿಖಂಡವ ಮಾಡಿ ಆಯಿದು ತಿನ್ನುತಿಹೆ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಿಯನಿಱಿದಿಱಿದು (ಚನ್ನಪ.೩೬-೬); ಗಂಡನ ಪಿಡಿದು ನುಂಗಿದ ಮೀನ ತಾ ಚಿನಿಖಂಡವ ಕೊಯ್ವಂತೆ ಕೊಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೦೦-೪೬). [ಚಿನಿ$_1$ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಖಂಡ]

ಚಿನಿಖಂಡಗೈ (ಕ್ರಿ). (ಮಾಂಸವನ್ನು) ಚೂರುಚೂರು ಮಾಡು,–ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು : ಒರೆದ ಮಾತನುಕರಿಸು ನೀನನುಸರಿಸದಿರೆ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಛಿ]ನಿಖಂಡಗೈವೆನು (ಚಿನಭಾ. ೫೦-೪೬) ; ಬಿತ್ತನೇ ನಭ ಧರೆಗೆ ಚಿನಿಖಂಡಗೈದುಮಾ ಶೂರ ಸೋದರಭಾವನ ಕತ್ತಿಗೆದುರಾರು (ಚಿನಮು. ೩೩-೬). [ಚಿನಿಖಂಡ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿನಿಗಡಿ 'ಚಿನಗಡಿ' ನೋ.

ಚಿನಿಚಿದ್ರ (ನಾ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು : ಚಿನಿಚಿದ್ರವನು ಮಾಡಿ ತಿನುತಿರ್ದಳಾಗ (ಕರಿಕ. ೯-೦೦೯). [ಚಿನಿ$_1$ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಚಿದ್ರ]

ಚಿನಿಪಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿನಿವರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಿವರದ 'ಚಿನ್ನವರದ' ನೋ.

ಚಿನಿವಲ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಿವಾನ (ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ತೆರಿಗೆ : ಬಿರಾಡದ ರೊಕ್ಕ ದಂಡಿನ ಕಾಣಿಕೆ ರೊಕ ಜಾನಸಾಲೆ ಅಉಡಲದ ಹರಳ ಬಿಟಿ ಯಿಉ ಮೊದಲಾದ ಯೇನುಂಟಾದ ಚಿನಿವಾನ ಬಿಟಿಗಳು ಕಾಣಿಕೆ ಕಪ್ಪಗಳು ಸಹವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-11, ೬೬೩-೨೦ ; 1556) ; ಬೇಡಿಕೆಯೆಂದು ಚಿನಿವಾನವ ಕೊಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳೆಲೈ. ೬೩-೧೦ ; 1716). [?]

ಚಿನಿವಾರ, ಚಿನವಾರ, ಚಿನಿವರ, ಚಿನಿವಲ, ಚಿನಿವಾಲ, ಚಿನ್ನವಾರ, ಚಿನ್ನವಾಲ, ಚಿನ್ನಿವಾರ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ : ಮಲ್ಲಿಯು ಚಿನಿವಾರರ ಅಂಗಡಿಯ ಬೊಂಬೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಮಲ್ಲಿ. ೪೦) ; ಬೆಳ್ಳಿಬಂಗಾರ ಮಾಡುವ ಚಿನಿವಾರರ . . . ಅಂಗಡಿಗಳು ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಮಂಜುಳ. ೮). ೨. ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ನಾಣ್ಯಗಳ ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವವನು ; ಸರಾಫ ; ರತ್ನವ್ಯಾಪಾರಿ : ಧನದನೆನ್ನೊಳು ಸರಿಯಲ್ಲೆಂಬ ಧನಿಕರು ಚಿನಿವಾರ ಗಂಧವಣಿಜರು (ಶಾಂತೀಶ. ೬-೨೨) ; ಮಿನುಗಿಸುತೆ ಪೆಡೆವಣಿಗಳೊಲಪಿನಿಂ ಭೋಗಿಗಳು ದಣಿದು ಮಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರಿಳುಹಿಕೊಂಡಿಪ್ಪವೆನೆ ಚಿನಿವಾರರೋಳಿಯಿಂದುರೆ ಶೋಭಿಸಿದರು (ಪರಶು. ೪-೨೯). **ಚಿನವಾರ :** ೨. ಈ ಚಿನವಾರನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೇನು ? (ಕಥವಿ. I, ೨೬೫) ; ಔಚಿತ್ಯದ ನಿಕಷಕ್ಕೆ ಒರೆದಾಡುವ ಚಿನವಾರರು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಳ್ಳಸಂತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಡಮೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. VIII, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಚಿನಿವರ :** ೨. ಪೆತ್ತರು ಬಿಸುಟ ಶಿಶುವ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಬರಾರು ಚಿನಿವರ ನೊಪ್ಪದಿದ್ದ ಹೊನ್ನ ಕಟ್ಟುವರಾರು (ತಿರುಶ. ೯-೩೦). **ಚಿನಿವಲ :** ೨. ಲಾಕುಳರ ಚಿನಿವಲರ ಚಿನ್ನದತಿಶ್ರೇಣಿಗರ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೦೩-೩೬). **ಚಿನಿವಾಲ :** ೨. ಚಿನಿವಾಲ ಮನೆತನಗಳ ರೀತಿಯೆ ಇದು(ಪೂಜಾಫ. ೩೭); ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಹೆಂಡರ ಮೈಮೇಲಿನ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ದಾಗಿನೆಗಳನ್ನು ಚಿನಿವಾಲರ ಕಡೆಗೆ ಒತ್ತೆ ಇಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೫೩). **ಚಿನ್ನವಾರ :** ೩. ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರ : ಅಗಸಾಲೆ ಒಬ್ಬನಿಗೆ . . . ಬೊಕ್ಕಸದಿಂದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಚಿನ್ನವಾರದ ಕಟ್ಟಲೇ ಪ್ರಕಾರ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಸಹಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೪೯). **ಚಿನ್ನವಾಲ :** ೨. "ಸೊನ್ನವರದ-ಚಿನ್ನವಾಲ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೩೬). **ಚಿನ್ನಿವಾರ :** ೨. ಚಿನ್ನಿವಾರನ ಮನೇ ನಾಯಿಯಾದರೆ ನಾಣ್ಯದ ನೋಟಾ ಬಲ್ಲುದೇ ? (ಗಾದೆ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚಿನಿವಾರೆ, ಚಿನಿವಾರ್ದೆ]

ಚಿನಿವಾರಪೇಟೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಬೀದಿ, – ಮಾರುಕಟ್ಟೆ : ಚಿನಿವಾರಪೇಟೆಯಂತೂ ಅಂದು ತುಂಬಾ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಹೇಮಕೂ. ೭). [ಚಿನಿವಾರ + ಪೇಟೆ₂]

ಚಿನಿವಾರ್ದಿಕೆ (ನಾ). ಚಿನಿವಾರನ ಕೆಲಸ,–ಉದ್ಯೋಗ: ಬಾಯಿ ಹೋಗಿ ಬಹುಮಾತೇ, ಕಣ್ಣು ಹೋಗಿ ಚಿನಿವಾರ್ದಿಕೆಯೇ, ಕೈ ಹೋಗಿ ಕಡದಾಟವೇ (ಹಾಸ್ಯಮಂ. ೩). [<ಚಿನ್ನವರದ + – ಇಕೆ./ತುಳು. ಚಿನಿವಾರ್ದಿಗೆ]

ಚಿನಿವಾಲ್ 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿನಿವಾಲ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಿವಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆ 'ಚಿನಿವಾಲಗಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚಿನಿವಾಲಗಟ್ಟೆ, ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಬೀದಿ ; ಸರಾಫ್‌ಕಟ್ಟೆ : ಗಾಡಿಯನ್ನಿಳಿದು ಮೊದಲು ಚಿನಿವಾಲಗಟ್ಟೆಗೆ ಹೋದರು (ಹೂಬಿಸಿ. ೭೯). **ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆ:** ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಒತ್ತೆಇಡಲು ಮತ್ತೆ ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆಗೆ ಕಳ್ಳನಂತೆ . . . ಓಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮಾಪಾದ. ೦೩) ; ಮೂರು ತೊಲೆಯ ಏಕಾವಳೀಸರವು ಈಗಾಗಲೆ ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೇರಿತ್ತು (ಬೆವರಿ. ೦೯೦). [ಚಿನಿವಾಲ (<ಚಿನಿವಾರ) + ಕಟ್ಟೆ₁]

ಚಿನಿವೆಂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ (?): ಬಾಲಕರು ನೂಱಾಱು ಮೆಱೆದರು . . . ಚೆಂಡಿನ ಹೊಣಕೆ ಚಿಣಿಕೋಲಾಳು ಚಿನಿವೆಂಡಿನಲಿ ದಂಡೆಯ ಹಾಱುಗುಪ್ಪೆಗಳ [ಪಾಶಾಂ. ಗೊತ್ತಿನ ದಂಡೆಯೆನೆ ನಾನಾ ವಿನೋದದಲಿ] (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೬-೧). [?]

ಚಿನುಕುರುಳಿ 'ಚಿಲಕುರುಳಿ' ನೋ.

ಚಿನುಕುಲಿ, ಚಿವುಕುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಮಿಗೆ ಲಾವುಗೆಯು ಚಿನುಕುಲಿ[ಪಾಶಾಂ. ರಿ]ಯು ಜಗಜಟ್ಟಿಮಲ್ಲ ಮಾಸಾಳ ಕಾಳಗವಲ್ಲಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೧-೮೦). **ಚಿವುಕುಲಿ :** ತಗರ ಕಾಳಗ ಕುಕ್ಕಟನ ಕಾಳಗವಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲ ಲಾವುಗೆ ಚಿವುಕುಲಿ ಬಗೆಬಗೆ ಜಟ್ಟಿಮಲ್ಲರ ಕಾಳಗವಲ್ಲಿ (ಬಸಪ. ೧-೫೦). [?]

ಚಿನುಚಂಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಱಂಚೆಯ ಚಿನುಚಂಪೆ ಕುಕ್ಕುರು ತುಡುಮು ಪಾವುಂಚೆ ಕಿಂಕಿಣಿಗಳನು . . . ಕೇಳಿಸಿದರು (ಭರಕ. ೧೩-೧೬). [?]

ಚಿನುಮಯ(ನಾ).=ಚಿನ್ಮಯ ೩ : ಚಿನುಮಯನ ಕಾಣಿಸುವೆಬಾಯೆಂದೆನಂತ ಕರೆತಂದವನ ಹರಿಪದವನಜದಲ್ಲಿ ಕೆಡಹಿದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೪-೫೮) ; ಬಳಿಕಲಖಂಡ ಚಿನುಮ[ಪಾಶಾಂ. ನ್ಮ]ಯನಾದಿಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗಂಡನೆಸೆದನು (ತೊರರಾ. ೧-೮-೧) ; ಚಿನುಮಯನಿಪ್ಪ ನಿಜದೊಳಗೆ ತ್ರೈಜಗದ ಜನನ ತಾನೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೨೪). [<ಚಿನ್ಮಯ]

ಚಿನ್ಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನ್ನ₁ (ನಾ). ೧. ಹೊನ್ನು ; ಬಂಗಾರ ; ಸುವರ್ಣ: ಚಿನ್ನದ ಸವಂಗ ಮಪೂರ್ವದ ಮೊಚ್ಚೆಯಂ . . . ಒಪ್ಪೆ(ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೦೩); ಚಿನ್ನವನೊರೆಯ ಬಹುದಲ್ಲದೆ ಬಣ್ಣವನೊರೆಯಬಹುದೆ (ಅವಕಂ. ೨೬೬-೧೨೦೫); ತೋಱಿದನು ತಾ ಬಳಿಕವಗೆ ಹದಿನಾಱುಬಣ್ಣದ ಪುಟದ ಚಿನ್ನಕೆ ನೂಱುಮಡಿಯೆನೆ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಹೊಮ್ಮಱಿಯ ರೂಪಕವ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೦೪) ; ಹುತವಹನೆಡೆಯೊಳು ಹುದುಗಿರ್ದ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಗಿ ಬಣ್ಣ ಬಂದಂತೆ ಚಿತಭಸ್ಮಲಿಪ್ತ ದೇಹವಿರ್ದುದು (ಮೋಹತ. ೮-೨೦); ಚಿನ್ನದ ಹರಡೆಯಿಟ್ಟಿಗಳೊಳಿಗದವರು . . . ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬೀಳಲಿಱಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧೫-೩೮) ; ಗಿಡಗನನ್ನು ಪಂಜರದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರೆ ಸಲಾಕಿ ಚಿನ್ನವಾದರೇನು ? ಕಬ್ಬಿಣವಾದರೇನು ? (ಆರ್ಯಕ. ೪೦). ೨. ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ನಿನ್ನ ಮೊಲೆಗೆಲದೊಳ್ ಚಿನ್ನದಗಲದ ಪೊನ್ನ ಬಣ್ಣದ ಮತ್ತಿ ಮತ್ತೆನಿಸದೆ ಮೂಡಿದುದು (ಆರ್ಧನೇ. ೨-೩ ವ). ೩. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರನ್ನು ಮುದ್ದಿನಿಂದ ಕರೆಯುವ ಮಾತು : ನೀನೂ ನನ್ನ ಜೊತೆ ಬಂದ್ಬಿಡು ಚಿನ್ನಾ (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೩೮).

ಚಿನ್ನಚಿಗುರು=ಒಡವೆವಸ್ತ್ರ: ಅನಿವಾರ್ಯಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗ್ದೇವಿಯು ಚಿನ್ನಚಿಗುರು ಈಡು ಇಟ್ಟು . . . ಅನುಪತ್ಯ ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೨೯೦). ಚಿನ್ನದ ಕಣ್ಣ = ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ : ಚಿನ್ನದ ಕಣ್ಣನ ಕೊಂದು ಭೂಮಿಯ ವನಜಸಂಭವಗಿತ್ತನ್ಮ್ಯಾ (ಕನಕ. ೧೨೦-೩). ಚಿನ್ನದ ಹಬ್ಬ = ಐವತ್ತನೆಯ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭ ; ಸುವರ್ಣಮಹೋತ್ಸವ : ಪರಿಷತ್ತಿನ ಚಿನ್ನದ ಹಬ್ಬವು ವೈಭವದಿಂದ ಜರುಗಿತು (ರೂಢಿ). ಚಿನ್ನದೆಳೆ=ಚಿನ್ನದ ಸರಿಗೆ: ಚಿನ್ನದೆಳೆ ಮುಂಡಾಸನವು ಸಿರದಿಯಾಂತು . . . ಮಣಿಕಟಕಗಳನು ಧರಿಸಿ (ನವಮೋ. ೨-೪೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಿನ್ನ]

ಚಿನ್ನ₂, ಚಿಣ್ಣ, ಚಿನ, ಚಿನಿ₁, ಜಿನ₁ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕದು ; ಸಣ್ಣದು : (ಕಿ). ೨. ಎಳೆಯವನು ; ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನವನು : ತನ್ನ ಮಗಳೆಂದೊಡೇಂ ಕಾಲ್ಪಿಡಿದು ಕೊಂಡೊಯ್ವ ಚಿನ್ನರಿಹರೆಂಬೆಣಿಕೆ ಮುರಿಯೆ ಬಿಸುಸುಯ್ವಂ (ಕಾಲೂರ.೩೬-೩೭). (ಗು). ೩.ಚಿಕ್ಕದಾದ; ಸಣ್ಣದಾದ. 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ಪರಾ. **ಚಿಣ್ಣ :** ೨. ಕಾನನಕೆ ಹೋಗೇಳೆಲವೊ ಚಿಣ್ಣ (ಹಡಕಾ. ೦೧-೦೦) ; ಚಿಣ್ಣನಂ ಕೈದುಡುಕಲೀವನೆ ಫಣಿಯ ಹುತ್ತದೊಳು (ಬಸಪು. ೦೮-೯೦) : ೩. 'ಚಿಣ್ಣಂಚೆ' ಪರಾ. **ಚಿನ :** ೩. 'ಚಿನಗಡಿ' ಪರಾ. **ಚಿನಿ₁ :** ೩. 'ಚಿನಿಖಂಡ' ಪರಾ. **ಜಿನ₁ :** ೩. 'ಜಿನಗಾಳೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿನ್ನ; ಕೊಡ. ಚಿನ್ನಿ; ತೆಲು. ಚಿನ್ನ; ಕೊಲಾ. ಚಿನ್ನಿ, ಸಿನ್ನ; ನಾಯ್ಕಿ. ಸಿನ್ನ; ಪರ್ಜಿ. ಚಿನ್]

ಚಿನ್ನ೪ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದುದು : ತುಂಡಾದುದು : "ಛಿನ್ನ-ಚಿನ್ನ" (ಕಪಾಲ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಛಿನ್ನ]

ಚಿನ್ನ೫, ಚಿನ್ನೆ (ನಾ). ಚಿಹ್ನೆ ; ಗುರುತು : "ಚಿಹ್ನ – ಚಿನ್ನ" (ಕಪಾಲ. ೩೭೪ ಪ್ರಯೋ). ಚಿನ್ನೆ : 'ಚಿನ್ನೆದೋಱು' ಪದಾ. [< ಸಂ. ಚಿಹ್ನ]

ಚಿನ್ನಅಗಿಲು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿಯ ಅಗಿಲಂ ವರ್ಗ : "ವಲ್ಲೀ–ಮೀನಸು . . . ಚಿನ್ನಅಗಿಲು. ಕರಿಯ ಹತ್ತಿ " (ಓಪಾ. ೦೪೫).

[ಚಿನ್ನ + ಅಗಿಲು (< ಅಗಿರ್)]

ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ, ಚಿನಕಾಳೆ, ಚಿನಗಾಳೆ, ಚಿನಿಕಹಳೆ, ಚಿನ್ನಾಳೆ, ಚಿನ್ನಗಾಳೆ, ಜಿನಗಹಳೆ, ಜಿನಗಾಳೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬನೇ ಊದುವ ಸಣ್ಣ ಜೋಡು ಕಹಳೆ : (ಓ). **ಚಿನಕಾಳೆ** : ಈ ದೇವರ ವಾಲಗವು ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ, ಹೆಗ್ಗಾಳೆ, ಚಿನಕಾಳೆ, ರಂಗಿನ ಕಾಳೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮೊಳಗಬೇಕು (ಕಪ್ಪಣಾ. ೯) ; **ಚಿನಗಾಳೆ** : ನುಡಿದ ವೀರಣ ಗೌರಿಗಾಳೆ ಚಿನಗಾಳೆಗಳ ಕಂಖಾನಿನಾದಂಗಳಿಂ (ಪಪಾಂ. ೬–೮). **ಚಿನಿಕಹಳೆ** : ಕೂಡಿದುವ ಕಹಳೆ ಹೆಗ್ಗಹಳೆ ಚಿನಿಕಹಳೆ ಕರಣಿಯ ಕಾದ (ಅಜಾಚ. ೨೦೬–೧೩). **ಚಿನ್ನಾಳೆ**: ಕರಡಿ ಕಂನಾಳೆ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಚಿನ್ನಾಳೆ (ಸಿಪು. ೮–೬). **ಚಿನ್ನಗಾಳೆ**: ಕೊಳಲು ತಪ್ಪಟೆ ಉಂಜೆ ಚಿನ್ನಗಾಳೆಯು ಭೇರಿ (ಪ್ರಾಸಚ. ೮–೪೮). **ಜಿನಗಹಳೆ** : ಗಗ್ಗರವಣೆ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ತಂಬಳವಣೆ ಚೆಸ್ಸೆ ಬೊಗ್ಗಿನ ಹಲೆ ಜಿಗಹಳೆ (ಅಂಕಾಲಾ. ೪೦–೬೮). **ಜಿನಗಾಳೆ**: ಒತ್ತಿ ಊದುವ ಜಿ[ಡಾಣಾ. ೬] ನಗಾಳೆ . . . ಕೇಳ್ವರ ಕವಿವಾಗಿಲ ಕೆತ್ತುವದು (ಅಂಕಾಲಾ. ೩೮–೪೩).

[ಚಿನ್ನ೪ + ಕಾಳೆ (< ಕಹಳೆ)]

ಚಿನ್ನಕಾರ (ನಾ). ಜಿಂಕೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಜಿಗರಿಗಲು . . . ಚಿನ್ನಕಾರವಲು ಜಾತಿಯು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಉಳಿದ ಮೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರೂಪವಾಗಿ ದೊರೆಯುವದು (ಕಠಾಗ. ೬೫).

[?]

ಚಿನ್ನಗಣಕೆ (ನಾ). = ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಯ (?) : ಚಿನ್ನಗಣಕದ ಚವಡಿಸೆಟ್ಟಿ ಬಾಚವೆಸೆಟ್ಟಿ (ಅಳ. XI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೬-೨೬ ; ೧೩೫).

[P ಇದು 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಚಿನ್ನಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಗಿರಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬೆಟ್ಟ ; ಮೇರುಪರ್ವತ. 'ಚಿನ್ನಗಿರಿಚಾಪ' ಪದಾ. [ಚಿನ್ನ + ಗಿರಿ]

ಚಿನ್ನಗಿರಿಚಾಪ (ನಾ). ಮೇರುಗಿರಿಯನ್ನೇ ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನಂ; ಶಿವ : ಚಿನ್ನಗಿರಿಚಾಪ . . . ಅಜ್ಜಿಕೆಯನಿಯಲಿ (ಪ್ರಾಕರ್ಣ. ೩೦–೫೪).

[ಚಿನ್ನಗಿರಿ + ಚಾಪ]

ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕ 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಯ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಯ, ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕ ನಾ. ೧. ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ; ಆಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ವೃತ್ತಿ : ಚಿನ್ನಗೆಯ್ದ ನವಿರಂಗಳಂ (ಅಆ. XIV, ೨೭೬–೩೦ ; ೧೧೭೨). ೨. ಆಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಬಣ್ಣವಿಟ್ಟು ನುಡಿದಲ್ಲಿ ಫಲವೇನು ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಯನಾಡುವ ನಂತೆ (ಅಸವ. ೨೦೩). **ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕ** : ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಭಿಗಾರಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಹರಿದರಲಿ ತಿಂಗಳಿಂಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹಾಗ ವೊಂದು (ಆಅ. II, ೨೦–೨೬; ೧೧೪೭) ; ವೇಣುಗ್ರಾಮದ ಸ್ಥಳದ ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದವರಂ (ಆಅ. XIII, ೨೦–೩೦; ೧೨೦೪) ; ಆ ನಗರದ ಅಂಗಡಿಯವರು, ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳು . . . ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಕಾಖಾ. ೦೬೦).

ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಚೀರ=ಜರತಾರಿಸೀರೆ: ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಚೀರಕ್ಕೆ ದೂಸಿಗ ವಸರಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿವಸರಕ್ಕೆ ಮಂಡಿಗಾಱವಸರಕ್ಕೆ (ಆಆ. XIII, ೨೦–೩೪; ೧೨೦೪).

[ಚಿನ್ನ + ಗೆಯ್ಯ]

ಚಿನ್ನಗೆಲಸ (ನಾ).=ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಯ ೧ : ಆತ ಚಿನ್ನಗೆಲಸದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ವರಿತ ನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಕೂಡ್ಲಿ). [ಚಿನ್ನ + ಕೆಲಸ]

ಚಿನ್ನಗೇದಗೆ (ನಾ). ಬಂಗಾರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೇದಗೆ; ಮಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಕೇದಗೆಯಾಕಾರದ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ: ವಜ್ರದೋಲೆ ತುಱುಬಿನ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆ ಚಿನ್ನ[ಡಾಣಾ. ಚೀನ. ಚಿನ್ನ]ಗೇದಗೆ ಗಱಿಗಳಂ ಸಿಂಗರಿಸಿದಳು (ಅಂರಾಶಾಂ. ೫೯–೬೭). [ಚಿನ್ನ + ಕೇದಗೆ]

ಚಿನ್ನಗೇವಿಕ (ನಾ). = ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಯ ೧ : ಚಿನ್ನಗೇವಿಕದ ಮಹದೇವಂ ಬಲ್ಲಿ ವಂಯ್ಯನ ತಕದ ಕಿಸುಕಾಡುಂ ಮತ್ತ ೨ (ಕ್ಷಾ.ಬಿ. ೯–೩೬ ; ೧೦೭೬). [P ಇದು 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಖಿತ]

ಚಿನ್ನತಿಕೋಲು 'ಚಿನ್ನತಿಗೊಲಂಲು' ನೋ.

ಚಿನ್ನತಿಗೊಲಲು, ಚಿನ್ನತಿಕೊಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊಲು ; ಕೈಗೊಲು (?) : ಒಟ್ಟದಲಗೆಯು ಚಿನ್ನತಿಗೊಲು ತುದಿಯಂದಕುಟ್ಟುವ ನಂತೆ ಮಾನ್ಯದೊಳು (ಕಥಕ. ೫೯–೬೨). **ಚಿನ್ನತಿಕೊಲು** : ವ್ಯುತಿಯಿಕಲಿಂ ವರದಗಿದುವೇ ವಿತತ ಚಿನ್ನತಿಕೊಲು ತನಗೆಂದತಿಶಯದಿಂ ನಗುತಿರ್ದುದಾ ಜನವು (ಚಿಪಂಪ. ೯–೯). [ಚಿನ್ನತಿ ? + ಕೊಲು (< ಕೊಲ್ಲ್)]

ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ತುಂತ್ತೂರಿ ; ಸಣ್ಣ ತುಂತ್ತೂರಿ : ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಶಂಖವಾಸಗಳ ವೆಂತ್ತದ ನಾದ ಕೇಳ್ವರೆ ಕವಿವಾಗಿಲ ಕೆತ್ತುವದು(ಅಂರಾಶಾಂ. ೩೮–೪೩) ; 'ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಜುಂಜೆ ಮುರು ತಾಪ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ . . . ಸಣ್ಣಹ ಭೇರಿ ಮೊಳಗಲು (ರಾಮವಿ. ೯–೭೦). [ಚಿನ್ನ + ತಿತ್ತಿರಿ]

ಚಿನ್ನದಾವೆ, ಚಿನ್ನಧಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಲೋವಂಘಿನೀ–ಚಿನ್ನದಾರೆ" (ಓಷಿ. ೦೮೨) ; ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ ಹುಸಿಸೆಯ ತಿಗುಡಿಗ್ಗಿಲ್ಲದ ಚಿನ್ನದಾರೆಯಲಿಕ್ಕಿದ ಸೆಂದಗ್ಗಳದ ಬಿಕ್ಕೆ . . . ಅಖಿಲ ವಿಷವಿನತಾಹಿ ಸಂಗುಂ (ಪಾಮರ. ೦೩–೦೦೨). **ಚಿನ್ನಧಾರೆ**: "ವನಿ ಚಿನ್ನಧಾರೆ" (ಮಂಗಣ. ೪೦–೬೨) ; "ತ್ರಿಪಾದೀ – ಚಿನ್ನಧಾರೆ" (ಓಷಿ. ೬೯). [?]

ಚಿನ್ನದಾವರೆ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ ; ಹೊಂದಾವರೆ : ಚಿನ್ನದಾವರೆಯ ಕಾಣ್ಕೆಯನಿತ್ತ ಮಧುವಾಣಿ ತನ್ನ ಕೈಮುಗಿದರ್ತಿಯೊಳು (ಧಕಥ. ೩೭–೬೯). [ಚಿನ್ನ + ತಾವರೆ (< ತಾವರ)]

ಚಿನ್ನದಾವರೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ಮ್ಯಹಿಗಿ. ೪೩–೧೧೮).

[ಚಿನ್ನದಾವರೆ ? + ಗಿಡ (< ಗಿದು)]

ಚಿನ್ನಧಾರೆ 'ಚಿನ್ನದಾರೆ' ನೋ.

ಚಿನ್ನನೇಱುಲ್ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ; ನಾಯನೇರಲೆ: " ಜಂಬುಜಾಂಬವಂ–ಚಿನ್ನನೇಱುಲಹಣ್ಣು " (ಓಷಿ. ೬೨). [ಚಿನ್ನ + ನೇಱುಲ್]

ಚಿನ್ನಪೂ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವಿನಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಂಗಾರದ ಒಡವೆ : ಚಿ[ಪಾಣಾ. ಚಿನ್ನ]ಪ್ಪುವವನೋಸರಿಸುವ ಹಾರಮಂ ಪಿಡಿದು ನೋಡುವ ಕಟ್ಟದ ನೂಲ ತೊಗಲಂ ಕಿರಿಪುವ ಕೆಯ್ದು ದೊಂದಂ ನೆವದಿಂ ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ಶಂಕೆಯಂ ಭಯಂ ಬೆರಸಿದ ನಾಣಾಮಂ ಕ್ರಮದಿ ಪಿಂಗಿಸು (ಪಪಚಂ. ೬–೭೬) ; ಕುನ್ನಿಲೆದಿಸಕ್ಕಳಲ್ವಬಿಟ್ಟ ಚಿನ್ನಪೂವನೆ ಬೆಳಗಿದುದೊಲ್ಮೂಲಿದುಂಪಿಪ್ಪ ಬೆಲ್ವಲದೆಱಂ (ಕ್ಷ. I, ೩೪–೬ ; ೧೬೫) ; ಒಪ್ಪುವಂ ತಳೆದ ಕುನ್ನಿಲದೆಱಕೆ ಚಿಂನಪೂವ ತಳ್ತತ್ತಳಳಂಗೆಗೊಣ್ಮಾದ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ಪ್ಪುದು ಬೆಟ್ಟೊಲಂ (ಜಾಹಿ. ೬೩) ; ಜೂಳೆಯ ಚಿನ್ನಪೂ ಕಮಲವೂ . . . ಮೊದಲಾಗಿ ಬಾಲೆಗಾಭರಣವೆಟ್ಟದುವು (ಧಕಥ. ೯೦–೬೫).

[ಚಿನ್ನ + ಪೂ]

ಚಿನ್ನಭಂಡಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಕೋಶ;–ಖಜಾನೆ: ಚಿಂನಭಂಡಾರದ ತಿಂಮರಸರ ಮಕ್ಕಳು ನಾರಾಯಣದೇವಗಳು (ಇಆ. IV, ೬೨೮–೦ ; ೧೫೨೦) ; ಚಿಂನಭಂಡಾರದ ಪುರುಷೋತ್ತಮ್ಯನ ಮಗ (ಎಳ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨-೭೬ ; ೧೬೩). [ಚಿನ್ನ + ಭಂಡಾರ]

ಚಿನ್ಮಯರೂಪ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವನು ; ಎಳೆಯವನು : ಚಿನ್ಮಯಸ್ಸನ್ನ ರನ್ನ ಸಿರಿಸಂವನ್ನ ಚಿನ್ನಾಂಬರ ಚಿನ್ನರೂಪ ಚಿನ್ನಾಂಕಾಯ (ವೀರಶೈಮ. ೧೬೫).

[ಚಿನ್ಮಯ + ರೂಪ]

ಚಿನ್ಮಯಾಮಜ್ಜ (ನಾ). ಕಿರಿಯಬಾಳೆದ ಬೇರು ; ಚಿಕ್ಕರಾಮಂಚ : " ಕಾಂಚನಂ – ನಾಗಕೇಸರ, ಚಿನ್ಮಿರಾಮಜ್ಜ, ಉಮ್ಮತ್ತ " (ವಿಷ್ಣು. ೫೯).

[ಚಿನ್ಮಯ + ಅಮಜ್ಜ]

ಚಿನ್ನವರೆದೆ, ಚಿನವರೆದೆ, ಚಿನಿವರೆದೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ಚಿನಿವಾರ : "ವಿತ್ತವಣಿಜಂ ಚಿನ್ನವರದರ್" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೫-೦೪) ; ಕುಬೇರನ ನಿಳಿಕ್ಯೆಯ್ದರ್ ನಿಜವಪ್ಪನುವಮಧನದಿಂದೆ ಚಿನ್ನವರ್ಧರ್ ಪುರದ್ವಾಜ್ (ತುಸುಪು. ೩-೦೦೨) ; ಪೊಸರನ್ನಗಿಟ್ಟಿಗೊಂದೆಸೆವ ಚಿನ್ನವರದರಂಗದಿ ಗಳೆತ್ತರದೊಳು (ಅಂಜಿಪು. ೩-೭೯) ; ಮತ್ತೆಮನೆ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂ ಕಟ್ಟಿಂ ಪಚ್ಚಿರಿಯಿಂದಾ ಪುರದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವರದರ್ ತಾಮಿಂತು ವಿಶ್ವಾಸಿಪರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦-೦೫೦) ; ಜಟ್ಟಿಗೇಶಪಾಶಕರು ಸೆಟ್ಟಿಗ ಬಲು ಚಿನ್ನವರ್ಧರು ಘಟ್ಟವ ಕಟ್ಟಿಗೆಂಬಂತೇ ಆದರು (ಪೂಜಾಕ. ೩೬-೮೩) ; ಹರಸುವ ಪುರದ ಧನವಿಂ ಪುರದ ಚಿನ್ನವರದರೊಳಾವರಿಪರೆವ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ಸದಿಭಾವರದು (ಜಿಪು. ೦೦-೪೬). ಚಿನವರದರ : ಪೊನ್ನ ಕಂವ್ಹಗಳಿಂದ ಚಿನವರದರಂಗದಿ ವಿರಾಜಿಸಿದುವು (ಗುಚಿಶಾ. ೧-೩೦).

[ಚಿನ್ನ + ವರದ]

ಚಿನ್ನವಲಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗುಟ್ಟಿ ; ಜ್ಯಾಸುಗಟ್ಟುರೆ ಪೊರಗಲ್ಲು ಮಚ್ಚೆರಗಡ್ಡಿ ಭಾಸುರವಹ ಚಿನ್ನವಲಗೆ ಲೇಸಾಗಿ ವಾಯುದಿಂದಿಕ್ಕಿಗಳಿಂತೆನ್ನಿಪ ಬಹು ಕೌಸಲವದರರುತಿಹರು (ಅಂಚಪು. ೬-೦೦). [ಚಿನ್ನ + ಹಲ್ಲಗೆ].

ಚಿನ್ನವಾರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನ್ನವಾಲ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಾಟ, ಚಿಣ್ಣಾಟ (ನಾ). ಹುಡುಗಾಟ ; ಚೆಲ್ಲಾಟ : ನಲ್ಲನ ಹುರಿಪ್ಪು ಬಲು ಚೆಲುವೆಯೆಂದು ಬೀರಿಯ ಜನರೊಡನೆ ಚಿನ್ನಾಟವೇ ? (ಪ್ರೋಳಮಾ. ೦೬೦ ಪ್ರಸ್ತಾಪನೆ) ; ಮಧುಚುಂಬನವ್ವೆತ್ತುವ್ವ ಚಿನ್ನಾಟ (ಅಯ್ಯಾಚಿ. ೫೪-೪) ; ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಚಿನ್ನಾಟ ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾಣಿ). **ಚಿಣ್ಣಾಟಿ** : ರಾಜಕೀಯದ ದಲ್ಲಿ ಚಿಣ್ಣಾಟವಾತುತ್ತಿರುವ ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸು (ಪ್ರಜಾಂಧಿ. I, ೮೬ಪಠಗಳ ತಿರುಳು). [ಚಿನ್ನ + ಆಟ]

ಚಿನ್ನಾಟಿಕೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ ; ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ ; ಚೆಲ್ಲಾಟ : ಮಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಇವ ಮಕ್ಕಳಂಬವದು ತಿಂದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಾ ಮಕ್ಕಳ ಚಿನ್ನಾಟಿಕೆ ಯಾಗಲಿ (ಜುಟಾಉ. ೦೦೩). [ಚಿನ್ನಾಟ + ಇಕೆ]

ಚಿನ್ನಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ನಲಿದಾಡುತಿರ್ದರು ವಿನೋದದಿಂ ಚಂದಾತ ಚಿನ್ನಾಣೆಯಂ (ಜಾಪು. ೦೦-೦). [?]

ಚಿನ್ನಾರಿ (ನಾ). ೧. ಬಗಾದಾದ ಬಣ್ಣದ ಜರಿಯಂಚಿನ್ನುಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆ : ಹಾಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಟ್ಟುನೇ ಅಮ್ಮ ಆ ಬಟ್ಟುನಿವನು ಈ ನಿತ್ಯ ಚಿನ್ನಾರಿ ಟೇಪನು ? (ಪಡಪ್ರಾ. I, ೫೦೭). ೨. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಚಿನ್ನಾರಿ, ಬಾವ್ಮು ಇಲ್ಲಿ (ಪೂಪ್ರಾ).

[ದೇ.ತ ಚಿಲ್ಲಾರಿ]

ಚಿನ್ನಾರಿ 'ಧಿನಾಲಿ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಿ$_1$, ಚಿಣಿ, ಚಿಣ್ಣಿ, ಚಿಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳು ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲಾಟಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಮರದ ಸಣ್ಣ ತುಂಡು: ಹಿಂಡುಗೆಳಯರು-ತಂದಿಕ್ಕಿಕೊಡಾಡುವ ಲಗ್ಗೆ ಚಿಂಡು ಬುಗುರಿ ಚಿನ್ನಿಗಳನು (ತಂಪ್ರಚಾ. ೦-೬೫)-ಚಿಣ್ಣಿಕ್ಕೆ ೦. 'ಚಿಣಿಕೋಲು', 'ಚಿಣಿದಾಂಡು' ಪರಾ. ಚಿಣ್ಣಿ : ೧ ಪ್ರಾಪ್ತಿಕ್ಕಿ ಉಳಿದ್ದು ಯಿಲಿರಲು-ಕೊಡಗಿಡುದು (ತಪಪು. ೬೫-೬೫) ; ಅಗೋ ವಿದುರ . . . ಈಗ ಜಟಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ : ದೇಹ ತುಂಬ ಕೃಶವಾಗಿದೆ; ಬಾಯಲ್ಲಿ ಚಿಣ್ಣೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ದಶಪ್ರ. ೬೬). ೨. ಮೊಳಕಾಲಿನ ಚಿಪ್ಪು : ಅಂಗಜನ್ನನತಕ್ಕೆ ವಾಲುಂಬ ಕುಂದಾದ ಗಿಣ್ಣಲ ಮಗುಚಿ ದಂತೆಸೆದವು ಮೊಣಕಾಲ ಚಿಣ್ಣಿಗಳಾ ಕೋಮಲೆಗೆ (ರಾಮಾಪ. ೦೫-೬೫). ೩. ಚಿಕ್ಕದು: ಸಣ್ಣದು: (ಪ). **ಚಿಳ್ಳಿ** : ೧. ನಿನ್ನ ಗೊರಿಯು ಚಂಡು ಬುಗುರಿ ಚಿಳ್ಳಿಗಳ ಯನ್ನು ಬಾಲಕರೆಲ್ಲ ಕೊಂಡು ಪೋಗುವರು (ಹಪಚಿ. ೦೬೯). [< ಚಿನ್ನ]

ಚಿನ್ನಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ಪ). 'ಕಂಕೇಗೊಳಚಿನ್ನಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚಿನ್ನಿ]

ಚಿನ್ನಿ$_3$ (ನಾ). (ದನಕರುಗಳಿಗೆ ನೆನಸಿ ಕೊಡುವ) ತೊಗರಿಯ ನುಚ್ಚು ವಂಕ್ತು, ಕಡಲೆಯ ನುಚ್ಚು ಗಳಿಗೆ ವಿಂಶ್ರಣ : ತೊಗರಿಯ ನುಚ್ಚು, ಕಡಲೆಯ ನುಚ್ಚು ಕೊಡಿದ್ದಕ್ಕೆ " ಚಿನ್ನಿ " ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಗಣಗಾಸ. ಪಾ). [←ಮಾಣಾ. ಚುಣೀ.ಚೂಣಾ. / ಪ್ರಾ. ಚುಣ್ಣಾ- / ಸಂ. ಚೂರ್ಣಾ]

ಚಿನ್ನಿಗ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ಚಿನಿವಾರ : ಬೆಲೆಯ ಚಿನ್ನಗ ಬಲ್ಲ ನೆಲೆಯನಂಬುಗ ಬಲ್ಲ (ಸರಾಪ್ರ. ೦೯೦೩).

[ಚಿನ್ನ + ಗ]

ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು, ಚಿಣಿದಾಂಡು, ಚಿಣ್ಣಿದಾಂಡು (ನಾ).=ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು ೨: ಹುಡುಗರು ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಪ್ರ). **ಚಿಣಿದಾಂಡು** : ಚಿಕ್ಕ ನನ್ನ ಕಂದಯ್ಯ ಚಿಣಿದಾಂಡು ಆಡ್ಯಾನು (ಜಕ್ಕಯ್ಯ ೭೯). **ಚಿಣ್ಣಿದಾಂಡು** : ಚಿಣ್ಣೀದಾಂಡು, ಪಟು, ಗೊಲಿ, ಮರಕೋತಿ – ಒಂದು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ (ಸಡಪ್ರಾ. I, ೬೬೬). [ಚಿನ್ನಿ + ದಾಂಡು]

ಚಿನ್ನಿಧಿ(ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಆಶ್ರಯ: ಪರಮಾತ್ಮ : ಚಿನ್ನಿಧಿಯನನ್ಯಾಯಕಾಜರ ಬೆನ್ನ ಚೆವ್ವುಗೆಯನತಶಕಿತಾಭಿನ್ನ ಬಲಯಾತನೆಂ . . . ತನ್ನಿ (ಬಸಪು. ೫೯-೬೬) ; ಸಾಕ್ಷಿತ ಚಿನ್ನಿಧಿ ಮಹೇಶ್ವರನೆ ನಿನಗೆ ವಂದಿಸುವೆ (ವೀಕ್ಷಪ. ೨-೮-೬೮). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ನಿಧಿ)]

ಚಿನ್ನಿಮರ (ವಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಪ್ರಜಿಗಿ. ೨-೬೦).

[ಚಿನ್ನಿ + ಮರ]

ಚಿನ್ನಿವಾರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ಹಿಟ್ಟಿನಂತಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ: ರಾಯಪುಡಿ ಸಕ್ಕರೆ : ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆಯು ಬೆರೆಯ ಭರತಿ ಉಳ್ಳುವರು ಕ್ಷೀರಸಿಂಧು (ಸೂರ್ಯಶಾ. ೪೪-೦೦) ; ಸಣ್ಣ ಶಾವಿಗೆ ಒಲ್ಲ ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆ ಒಲ್ಲಿ (ಜಕ್ಕಯ್ಯ. ೩೩). [<ಚಿಣಿ + ಸಕ್ಕರೆ]

ಚಿನ್ನೆ 'ಚಿನ್ನ' ನೋ.

ಚಿನ್ನೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಗುರುತು ತೋರು ; ಚಿಪ್ಪೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಸೂನ್ಯಗೇದಗೆಯ . ಪೂವೊಡೆಯಂತೆ ಬಸಱಿನ ಚಿನ್ನೆದೋಱುದುದು ಮಯ್ಯೊಳಗೆ (ಪೂಚಕ. ೦೭-೨). [ಚಿನ್ನೆ (< ಚಿನ್ನ) + ತೋಱು]

ಚಿನ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದ ; ಶುದ್ಧ ಜ್ಞಾನವಯವಾದ : ಚಿನ್ಮಯಜ್ಯೋತಿಪ್ರಭಾರೂಪಭಾವನಾತೀತಪ್ರಭುವ (ಬಸಪು. ೯-೩೩). (ನಾ). ೨. ಶುದ್ಧಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಚಿದುರುವ ವಾದುದು : ಶಾಬರರೂಪರಚನೆಯು ತೆರೆಯ ಮಱೆಯಲಿ ಮೆಱೆವ ಚಿನ್ಮಯದ ರೂಪನು (ಅಜಾಪ್ರ. ೬-೬೭); ಚಿನ್ಮಯದ ಬೋಧೆಯಂ ವೇಳ್ದು ರಕ್ಷಿಸಿದ ದೇಶಿಕನಿಗಗ್ಗಳವನಿಸುವ (ವೀಕ್ಷಪ. ೦-೦-೩೩) ; ಜಡವೆ ಚಿನ್ಮಯ ವಾಗಿ ಚಿಮ್ಮಿದವುದಯ್ (ಕ್ರಿರಾಮಾ. ೩-೦೨೯). ೩. ಪರಮಾತ್ಮ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ ; ಪರವಸ್ತು: ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕವ ತಾನೆಯಾದ ಚಿನ್ಮಯನ ಹೇಳಿಹೆನೆಂದರೆ ಎನ್ನ ವಲ್ಲದ (ವಪಚಂ. ೪೯೮-೦೨). [ಸಂ.]

ಚಿನ್ಮಾತ್ರಗೋಚರ (ಗು). ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುವ; ಅಮೂರ್ತವಾದ: ವಿದ್ಯಾವಂತರು ಚಿನ್ಮಾತ್ರಗೋಚರವಾದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೂಲತತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೩೩೮). [ಸಂ.]

ಚಿಪಟ (ಗು). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ. ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಅವಲಕ್ಕಿ. [ಸಂ.]

ಚಿಪಲಿ 'ಚಿಪಳಿ' ನೋ.

ಚಿಪಳಿ, ಚಿಪಲಿ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಾಳ; ಚಿಟಿಕೆ: ವಾಸುದೇವರು . . . ಇವರ ಭಿಕ್ಷೆಯ ಪೋಷಾಗು ಹ್ಯಾಗಂದರೆ – ತಲೆಗೆ ನವಿಲಗರಿಯ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ಯೆಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಪಳಿ, ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ತಾಳ (ಕಥಾಗೆ. ೨೦೪). **ಚಿಪಲಿ:** ಕಾಲ ಸರಪಳೆ ಮಿನುಕು ಕನ್ನಡಿಯು . . . ಗಿಣಿ ಚಿಪಲಿಗಳು (ಗಾರುಬಾ. ೩-೩೦). [← ಮರಾ. ಚಿಪಳೀ]

ಚಿಪಿಟ (ನಾ). ೧. ಅವಲಕ್ಕಿ: "ಪೃಥುಕಃ, ಚಿಪಿಟಃ–ಈ ೨ ಅವಲಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೩೦). ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗು. 'ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಿಪಿಟಕ (ನಾ). = ಚಿಪಿಟ ೧: "ಅವಲ್ – ಮುಸಲ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ, ಚಿಪಿಟಕೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) [ಸಂ.]

ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳವನು: ಉರಗಾವೃತಂ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಂ ಜಲಯಾನವಾಸಿತಂ ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯಂ (ಜಾತತಿ. ೦೯-೦೨). [ಚಿಪಿಟ + ಆಸ್ಯ]

ಚಿಪಿಲೆ 'ಸಿಪಿಲೆ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆ. ೨. ಹೊಲಿಗೆ. 'ಚಿಪ್ಪಿಗ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶಿಲ್ಪ]

ಚಿಪ್ಪಡ, ಚಿಪ್ಪಡೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಬಿರುಕು,–ಸಂದು: ಎತ್ತ ನೋಡಿದತ್ತ ಚಿಪ್ಪಡ. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಕಿಂಡಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ವನಶ್ರೀಭಾಂಡಾರದಿಂದ ಹವಳ ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಕದ್ದುತರಲು ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೊಬ್ಬರು ಪಾರಾದರು (ದಾಸಹು. ೨೪). **ಚಿಪ್ಪಡೆ:** ದೂರಿನ ಚಿಪ್ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಾರರು ಹಾವುಗಳನ್ನೋ ಏಡಿಗಳನ್ನೋ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಂಡಿತು (ಹೇಮಂತ. ೦೪೮). [?]

ಚಿಪ್ಪಡು (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಿವಿಯ ಬಳಿಯ ಕೂದಲು. ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ತುಪ್ಪುಳು. [?]

ಚಿಪ್ಪಡೆ 'ಚಿಪ್ಪಡ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಣಿ (ನಾ). ಚಿಮಂಕಿಸುವ ಸಾಧನ (?): ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಹೊಂಗಳಸ ಮಂಟಪ ಚಪ್ಪರಕೆ ಪನ್ನೀರ ಚಿಪ್ಪಣಿ (ರೇವಕಾ. ೨.೬). [< ಸಿಂಪಣಿ?]

ಚಿಪ್ಪಲಿಗ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವವನು; ದರ್ಜಿ; ಸಿಂಪಿಗ (?): ವಿನಯದಿಂ ಚಿಪ್ಪಲಿಗನೊಬ್ಬನು ದನುಜಸೂದನಗೆಱಗಿ ಕವಚವ ಮನವೊಲಿದು ಕೊಡಲು (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೩-೪೮). [< ಚಿಪ್ಪಿಗ?]

ಚಿಪ್ಪಲು₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಬಿಳಿಚ ಚಿಪ್ಪಲು ಮಲಗು ಹೆಮ್ಮಲಗು . . . ಗಿಱಿಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಹಡಕಾ. ೩-೪೬). [?]

ಚಿಪ್ಪಲು₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಚಿಪ್ಪಲ ತೊಪ್ಪಲ ನಿರಸಲ ತೊಪ್ಪಲ . . . ಮುಂತಾದ ಬಯಲುವನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಡ ತೊಪ್ಪಲುಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಗೆ ಹಾಕಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೮). [?]

ಚಿಪ್ಪಳ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬೇಲಿಯ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿ ಬಿಗಿಯುವ ಬಿದಿರು; ಬೇಲಿಯ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು: ಈ ಬೇಲಿಗೆ ಎರಡಾದರೂ ಚಿಪ್ಪಳ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). [?]

ಚಿಪ್ಪಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಗೇಣಿ ನಾಗಂಡುಗದಲು ಭತ್ತ ಮೂಡೆ ೬೫ ಚಿಪ್ಪಳಿಯ ಒಳಗೆ ಮೂಡಲು ಜಲ್ಲೆಯ ಅಣ್ಣಿಸೆಟಿಯ ಹಿರಿಯ ಗದ್ದೆಯಿಂದಂ ಪಡುವಲು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೨೪-೨೨; 1401). [?]

ಚಿಪ್ಪಳು (ನಾ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವುದು; ಪೀಡಿಸುವುದು. 'ಚಿಪ್ಪಳೇಱಿಸು' ಪರಾ.

ಚಿಪ್ಪಳು ಹಾಕು = ತೊಂದರೆಕೊಡು; ಕಾಡು; ಪೀಡಿಸು: (ಕಿ). [←ತುಳು. ಚಿಪ್ಪಲೆ]

ಚಿಪ್ಪಳೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಕೊಡು; ಕಾಡು; ಪೀಡಿಸು: (ದಾಸಪ ಕಿ. ೦೪೫-೨). [ಚಿಪ್ಪಳು + ಏಱಿಸು]

ಚಿಪ್ಪಾಟಿ, ಚಿಪ್ಪಾಡಿ, ಚಿಪ್ಪಾಡೆ (ನಾ). ೧. ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿದ ಕಬ್ಬು, ದನಗಳು ತಿಂದುಳಿಸಿದ ಮೇವು ಮುಂತಾದುವು: ಚಿಪ್ಪಾಟ = "ದನ ತಿಂದುಳಿದ ದಂಟು; ಸೊಪ್ಪೆ" (ಜಾನಕೋ. ೩೬). **ಚಿಪ್ಪಾಡಿ:** ೧. ದನಗಳ ಮುಂದಿನ ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ತಿಂದ ಬೀಳತದ (ಅಶೋಕ. ೦೬೬); ಚಿಂತಾಕು ಇಟಗೊಂಡು, ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ಬಳಿವಾಕಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೮); ಗಬ್ಬಿದ್ದ ದನಕ್ಕೆ . . . ಇದ್ದ ಬಿದ್ದ ಚಿಪ್ಪಾಡಿಯನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೨೬). ೨. ಚೂರು; ತುಂಡು; ತುಣುಕು: ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದಿಟ್ಟರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ಮಾಡಿ ಗಾಳಿಗೆ ತೂರೇನು (ವಿಜಸಾ. ೦೦). **ಚಿಪ್ಪಾಡೆ:** ೨. ಆ ಪೋಲೀಸನು ತನ್ನೆ ಹಗಲುಗನಸಿನಲ್ಲಿಯ ಕಾರಿನ ಕೂಡ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಚಿಪ್ಪಾಡೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಕನಕ. ೦೦೯); ದೊಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕಂಡವರನ್ನು ಚಿಪ್ಪಾಡೆ ಮಾಡುತ್ತ ಬರುತ್ತಿರಲು(ಯದುರಾ. ೩).

[←ಹಿಂ. ಚಿಪ್ಪಡ; ಮರಾ. ಚಿಪಟೀ, ಚಿಪಾಟ, ಚಿಪಾಡ]

ಚಿಪ್ಪಾಡಿ 'ಚಿಪ್ಪಾಟಿ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಾಡೆ 'ಚಿಪ್ಪಾಟಿ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಿ 'ಸಿಂಪಿ₂' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಿಗ 'ಸಿಪ್ಪಿಗ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಿಗಿತಿ (ನಾ). ದರ್ಜಿಕೆಲಸದವಳು; ಸಿಂಪಿಗರವಳು: ತೆಲ್ಲಿಗಿತಿ, ಚಿಪ್ಪಿಗಿತಿ, ಒಕ್ಕಲಿಗಿತಿ (ಶಮದ. ೨೦೮ ಪ್ರಯೋ); ಆ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ಚಿಪ್ಪಿಗಿತಿ, ಒಬ್ಬಳು ಅಡಿಗೆಯವಳು (ಪುನರು. ೯೨).

[ಚಿಪ್ಪಿಗ (<ಸಿಪ್ಪಿಗ) + – ಇತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಿಪ್ಪು₁ 'ಸಿಂಪು₁' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪು₂ 'ಚೀಪು₂' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪುಕುಂಟೆ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು . . . ಎತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಚಿಪ್ಪುಕುಂಟೆಗಳೆಂಬ ಮುಟ್ಟುಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಮರದ ತುಂಡಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಹಲ್ಲುಗಳು ಅಥವಾ ಚಿಪ್ಪುಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಸಿರುತ್ತವೆ (ವ್ಯಪಮ. ೨೨).

[ಚಿಪ್ಪು₂ (<ಚೀಪು₂) + ಕುಂಟೆ₁]

ಚಿಪ್ಪುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕರಟವು ಬಲಿತುಕೊಳ್ಳು; ಕರಟದ ರೂಪುಗೊಳ್ಳು: ಅವು ಚಿಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಒಳಗೆ ಕೊಬ್ಬರಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೦).

[ಚಿಪ್ಪು₁ (<ಸಿಂಪು₁) + ಕಟ್ಟು₁]

ಚಿಪ್ಪುಹಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಂದಿ: ಕಾಡುಕುರಿ, ಕಾಡುಹಂದಿ, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ, ಚಿಪ್ಪುಹಂದಿ . . . ಮುಂತಾದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಿತಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪಂಜಪಂ. ೨).

[ಚಿಪ್ಪು₁ (<ಸಿಂಪು₁) + ಹಂದಿ (<ಪಂದಿ)]

ಚಿಬಕಳಿ (ನಾ). ತೇವವಾದ ಮರಳುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, ಬಿಳಿಯ ಪುಕ್ಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: (ಕಿ). [?]

ಚಿಬಟಿಗ, ಜಿಬಟಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಕಿ). **ಜಿಬಟಿಗ :** (ಕಿ). [?]

ಚಿಬಿಲಂಗಡಿ (ನಾ). ಚಿಬ್ಬಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೇದರ ಅಂಗಡಿ (?) : ಚಿಬಿಲಂಗಡಿಯವರು ಕೊಡುವ ಧೂಪದ ಕಾಣಿಕೆ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೫-೨೫ ; ೦೫೧೩). [<ಚಿಬ್ಬಲ್ + ಅಂಗಡಿ (<ಅಂಗಾಡಿ)]

ಚಿಬುಕ (ನಾ). ಗದ್ದ ; ಗಲ್ಲ : "ತುಟಿಯ ಕೆಟಗು ಚಿಬುಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೦) ; ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಂ ಮಗಳ ಚಿಬುಕಮಂ ಪಿಡಿದು ಬುದ್ಧಿವೇಟ್ದು (ಬಾಧಪು. ೦೨-೦೦ ಪ); ಲಲಿತಚಿಬುಕದ ಚಾರು ಕರ್ನದ (ಜ್ಞಾನಸಂ. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಚಿಬುಕು, ಚುಬುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪ್ಪರಿಸು : ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹುಣಿಸೆಬೀಜದ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಒಂದು ನಿಂಬೆಹೋಳಿನ ಮೇಲೆ ತುಂಬಿ . . . ಆ ಹೋಳನ್ನು ಚಿಬುಕಿ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಉಗಿದು ಹಾಕಬೇಕು (ಸಳಪ್ಯ. ಪರಿ. ೪೮೩). ೨. ಲೊಚಗುಟ್ಟು. 'ಚಿಬುಕುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಚುಬುಕು$_1$:** ೧. ಖೂಳನೀತನು ಮುದದಿ ಪರಸತಿಯರನ್ನಂದು ಲಾಲಸೆಯಿಂ ತಾನು ತುಟಿಯ ಚುಬುಕಿದನು (ಸಾಪಂಗ. ೪೦) ; ಮಗು ಎದೆಹಾಲು ಚುಬುಕುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ತೆಲು. ಚಿಬುಕು]

ಚಿಬುಕುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸು ; ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ; ಗೊಣಗುಟ್ಟು : ಚಂದಮಿದೆಂತುಟೆಂದಡುರಿದೆಟ್ಟಪರಿಂತಿದ ಶುದ್ಧಶಬ್ದಮಾಯ್ತೆಂದೊಡೆ ದುಃಖದಿಂ ಚಿಬುಕುಗುಟ್ಟಿದಪರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦-೫೬). [ಚಿಬುಕು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಿಬುಕೆ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯ) ಕೆಳತುಟಿ : "ಅಧರೋಷ್ಠಕ್ಕೆ ಚಿಬುಕೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೭-೦೪). [<ಸಂ. ಚಿಬುಕ]

ಚಿಬ್ಬ 'ಚಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್, ಚಿಬ್ಬುವೊಯ್, ಸಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಂಟಾಗು : ಱೊಬ್ಬಿನ ಸೊಡರಿಂ ಚರುವಿಂ ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ದೆಲೆ[ಪಾಠಾಂ.ಚಿಬ್ಬುಂಬೊಯಿದೆಲೆ]ಯಿನಲರಿನಕ್ಷತೆಯಿಂ . . .ಜಿನರನರ್ಚಿಸೆ ನಿಬ್ಬರಮಾಗಿರ್ದ ನರಕಗತಿಯೊಳ್ ಬೀಟಂ (ಜಿನಾಲಿ. ೩೭) ; ದೆಸೆಯಾನೆ ಗಳಾನನದೊಳ್ ಪಸರಿಸಿ ದುಗ್ಧೋದಬಿಂದು ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ದಂತೆಸೆದಿರ್ದುವು (ಅಜಿಪು. ೪-೫೯) ; ಅಂಬಿಱಿವಿಡಿವ ತಮೋದಾನಾಂಬುವಿನೊಳ್ ಮುಟುಗಿನಿಂದ ನಭಮೆಂಬ ಮದಸ್ತಂಬೇರಮಮಾಗಳ್ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಬ್ಬಂಬೊಯ್ದ ವೊಲಡರೆ ತುಱುಗಿದುವು ತಾರಗೆಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೦-೦೮೩). **ಚಿಬ್ಬುವೊಯ್ :** ೨. ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಪಡೆ: ಮುಖಂ ಲಾವಣ್ಯದ ಚಿಬ್ಬುವೊಯ್ಯೆ ನುಡಿಗಳು ದಟ್ಟಡಿಯಿಡೆ ಅಲರ್ಗಣ್ಣು ನಯವೇಱೆ (ಬಸರ. ೧೦-೦೦೦). **ಸಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ :** ೧. ಮೇಲಿನ 'ಪಂರಾಮಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚಿಬ್ಬು + ಪೊಯ್$_1$]

ಚಿಬ್ಬಲ್, ಚಿಬ್ಬಲು, ಚಿಬ್ಬಿಲ್, ಚಿಬ್ಬಿಲು, ಸಿಬ್ಬಲು (ನಾ). ೧. (ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಗಂಜಿ ಮುತಾದುವನ್ನು ಬಸಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮಂಚ್ಚಳ, -ತಟ್ಟೆ : "ಪಡಳಿಕೆಯನಲ್ ಚಿಬ್ಬಲದು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೨೦). **ಚಿಬ್ಬಲು :** ೧. ಉನ್ನತದೂಳಿಗದವರು ಹೊನ್ನ ಚಿಬ್ಬಲಲಿ ನೀಡಿದ ಪರಿಕರದಿಂದ ಮನ್ನಣೆವಡೆದರಾ ಕ್ಷಣದೆ (ಕಂನವಿ. ೨೬-೨೬) ; ಮುತ್ತಿನ ಚಿಬ್ಬಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೭). ೨. ಜರಡಿ; ಸಾರಣಿಗೆ ; ಒಂದರಿ : ಜರಡಿಪಾತ್ರೆ ಅಥವಾ ಚಿಬ್ಬಲು : ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹತ್ತಿರ ಹೆಣೆದ ಕುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ(ಅಡುಸೌ. ೩೪). **ಚಿಬ್ಬಿಲ್:** ೧. ಅರಮನೆಗಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದು ರಂಜಿಪ ಬೆರಕೆವರಲ ಚಿಬ್ಬಿಲೊಳಗೆ ಹೊಸ ಹೊನ್ನಸರಿಗೆಯ ಬೀವುಗಳನು ತುಂಬಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೦-೨೬). **ಚಿಬ್ಬಿಲು :** ೧. ಹದನಾಗಿ ಬೇಯಲಿಕ್ಕುಳದಲ್ಲಿಯದ ತೆಗೆವುತದಱಗಲದೊಂದು ಚಿಬ್ಬಿಲಿನಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಿರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೫೨) ; ವೈಶ್ಯವನಿತೆ ತಲೆವೀದಿಗೆ ಭರದಿಂ ಬಂದು ಪಲವು ತೆಱದರ್ಚನೆಯಂ ಚಿಬ್ಬಿಲೊಳಿಟ್ಟು (ಜಯಕಾ. ೧೨-೪೫). **ಸಿಬ್ಬಲು :** ೧. ದೇವತಾ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸಿಬ್ಬಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಡಿ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.ಕಿ ತಮಿ. ಚಿಪ್ಪಲ್ ; ತೆಲು. ಸಿಬ್ಬಿ]

ಚಿಬ್ಬಲು 'ಚಿಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಚಿಬ್ಬಸಲೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು (?) : ಪದ್ಮೋತ್ಕರಕ್ಕಂಚೆಗಳ್ ತಳರುತ್ತಿರ್ದಪುವೊಪ್ಪಿ ಚಿಬ್ಬ [ಪಾಠಾಂ. ಪೆರ್ಬ] ಸಲೆಯಿಂ ನೀರ್ದಾಣಮಂ ಸಾರ್ದು ಗೋಕುಳಮಾ ಪೋದುದು ಕಾಯ್ದಪಂ ತಪನನುತ್ತೀವ್ರಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೬೪). [<ಚಿಱು + ಪಸಲೆ ?]

ಚಿಬ್ಬಿಲ್ 'ಚಿಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಚಿಬ್ಬಿಲು 'ಚಿಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಚಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬ, ಸಿಬ್ಬ, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ : "ಕಿಲಾಸಂ, ಸಿಧ್ಮಂ ಈ ೨ ಚಿಬ್ಬು" (ನಾಜಿರಾ. ೦೦೯) ; ಸಿದ್ಧಾಧಿಕಾಶ್ರಯಾ ಚಿಬ್ಬು ಮೊದಲಾದ ದೋಷಂಗಳಿಗಾಶ್ರಯಮಾಗಿರುವದು (ಬಾಹಟೀ. ೨-೩-೮ ಪ). ೨. ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆ: ಅಮರಶ್ರೇಣಿಗೆ ಮುತ್ತಿನಾಭರಣಮಂ ದಿಗ್ದಂತಿಯೂಥಕ್ಕೆ ಚಿಬ್ಬುಮಂ . . . ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿಸಲ್ ಸಾಲ್ದು ತಳ್ತಮರ್ದೊಪ್ಪಿರ್ದುದುದೀರ್ಣಕೀರ್ಣ ಪವನಾಂಭಃಶೀಕರಂ ಶ್ರೀಕರಂ(ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦-೩೩). 'ಕಡುಚಿಬ್ಬು' ಪರಾ. **ಚಿಬ್ಬ :** ೧. ಚಿಬ್ಬ ಉಳ್ಳವನಂ ಸಿಧ್ಮಳನೆಂಬುದು (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೨). **ಸಿಬ್ಬ :** ೧. "ಕಿಲಾಸಂ, ಸಿಧ್ಮಂ ೨ ಸಿಬ್ಬದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೯); "ಸಿಬ್ಬ (ಬ್ಬೆ, ಸಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬು)-ಸಿಧ್ಮ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೫). **ಸಿಬ್ಬು :** ೧. ಚರ್ಮದ ಮೇಲ್ಮೇಲಿನ ಸೊಂಕಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಬ್ಬು . . . ಮೈಚರ್ಮದ ಬಣ್ಣ ಕೆಡಿಸುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೨೨೭) ; ಸಿಬ್ಬು ಇದ್ದವ ತುರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅದು ಒಂದು ಹಬ್ಬವೇ? (ಗಾದೆ). ೩. "(ಕೆಳಗಡೆ ಹೊಸಚರ್ಮ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಮೇಲುಗಡೆ ಉದುರುತ್ತ ಹೋಗುವ ಸತ್ತ ಚರ್ಮದ) ಹುರುಪು ; ಹಗರು ; (ಮು.) ತಲೆಯ-ಹೊಟ್ಟು, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಂಡು" (Scurf. ಇಂಕನಿ). **ಸಿಬ್ಬೆ :** ೧. "ಸಿಬ್ಬ (ಬ್ಬೆ, ಸಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬು)-ಸಿಧ್ಮ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೫).

[ದೇ.ಕಿ ತುಳು. ಚಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬೊ, ಶಿಬ್ಬ, ಶಿಬ್ಬು, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಬ್ಬೊ ; ತೆಲು. ಸಿಬ್ಬಿಯ, ಸಿಬ್ಬೆ]

ಚಿಬ್ಬುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿ ಅಥವಾ ಕರಿಯ ಮಂಚ್ಚೆಗಳಂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಕಿಱುವಿಳುಪುದೋಱೆ ನೀಲಂ ತುಂಬಿ ಚಿಬ್ಬುದೋಱಿರಲು ಜಂಬಮೆಡನಾಗೆ ಜಾಡಂ (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೦೪).

[ಚಿಬ್ಬು + ತೋಱು]

ಚಿಬ್ಬುವೊಯ್ 'ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಚಿಮಕಲು (ನಾ). ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ. 'ಚಿಮಕಲುಮಚ್ಚೆ' ಪರಾ.

[ಚಿಮಕು(<ಚಿಮುಕು) + - ಅಲು(< - ಅಲ್$_2$)]

ಚಿಮಕಲುಮಚ್ಚೆ (ನಾ). ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಿಮುಕಿಸಿದಂತೆ ಇರುವ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಮಚ್ಚೆ : ನಿಮಗೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಚಿಮಕಲುಮಚ್ಚೆ ಇವೆ (ಮಲೆಮ. ೭೫೯).

[ಚಿಮಕಲು + ಮಚ್ಚೆ$_1$]

ಚಿಮಕು 'ಚಿಮುಕು' ನೋ.

ಚಿಮಟ 'ಚಿಮ್ಮುಟ' ನೋ.

ಚಿಮಟಿ 'ಚಿಮ್ಮುಟ' ನೋ.

ಚಿಮಟಿಗೆ ' ಚಿಮ್ಮಟಿಗೆ ' ನೋ.

ಚಿಮಟು ' ಚಿವುಟು ' ನೋ.

ಚಿಮಟೆ ' ಚಿಮ್ಮುಟ ' ನೋ.

ಚಿಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಗೆ ಹೋಗುವ ನಳಿಕೆ : ಹೊಗೆಗೊದು : ಅದುವೆ ಫ್ಯಾಕ್ಟರಿ ಚಿಮಣಿಗಳಿರದು ಹೊಗೆಯುಗುಳುವ ಕೊಳವೆಯು ಹೊದು (ಕಪಟಿ. ೪-೧೦೪); ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಚಿಮಣಿಗಳಂತೆ ಕಂಡಿರಬೇಕು(ಅಕಾಕ. ೩) ; ಸುಟ್ಟು ಕವ್ವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಚಿದುಗಿಗಳು (ಜೂಆಪ್ರ. ೧). ೨. ದೀಪದ ಬುರಂಡೆ : ದೀವಟ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಗಾಜಿನ ಬುರುಡೆ ; ದೀಪದ ಪಾವ್ಲ (ಉಕ) : ದೀಪಕದ (Beaker) ಮೇಲೆ ಚಿಮಣಿಯನ್ನು ಹಾಕುವುದೂ ಇದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ (ಲ್ಯಾಪ್ರ. ೫೯೪). ೩. ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆಯ ಬುಡ್ಡಿ : ಗೋಡೆ ಯೊಂದಕ್ಕೆ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಚಿಮಣಿಯ ದೀಪದ ಮಂದವ್ಯಾಕಾದರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿನ ದೃಶ್ಯ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆತನ ಕಣ್ಣಾಗಲೆದುರಿಗೆ ಮೂಡಿತು(ಜ್ಞಾಪಾಸ್ಮೃ. ೦೩೯); ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆಯ ಚಿಮಣಿಯ ಬುಡ್ಡಿ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗಸಿರಿ. ೧೦೪); ಉರಿಯುವ ಚಿಮಣಿಯನ್ನು ಆರಿಸಲು ಅವಳಿಗೆ ನೆನಪಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ತಂಬ್ಯಚಾ. ೧). [←ಇಂ. Chimney]

ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲೆಣ್ಣೆ : ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆ : ಏಕೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಮಣಿ ಎಣ್ಣೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೇನು ? (ಕಾಚಿಂಹ. ೭೩) ; ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆಯ ದೀಪಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡುವು (ಮುಸಂದು. ೧೦೨). P ಈ ಶಬ್ದ ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆ ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ಬಂದಿರಬಹುದು. [ಚಿಮಣಿ + ಎಣ್ಣೆ]

ಚಿಮರು (ನಾ). ಕುಣಿಕೆ; ಜೀರಂಗುಣಿಕೆ: ಒಂದು ಹಗ್ಗವನ್ನು ದೋಣಿಯ ಮುಂದಿನ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಚಿವರುಹಾಕಿ ಶಬ್ದ (ಹಂಗ್ಯ. ೫೦೩). [?]

ಚಿಮಿಚಿಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹಸಿವಿದಾರ್ಥಗಳಂ ಸಂಡಂವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ವ್ಯಗಿಕುಗಳ್ ಕರಿಮುಂ ಕಿಣ್ಣೊಗೆದ ಮರಂ ಧರಿಧರಿಲ್ ಗಜಂ ಚಿವಿಚಿಮಿಯಿಂದಂ . . . ಮರಿಯಾಡುಗುಂ (ನರಿಪ. ೯-೫೭) ; ಆ ದಿಸೆ ಚಿಮಿಚಿಮಿಯೆನುತುರಿದುದು ಗಗನ ತಾಜಿದುದು (ದರ್ಪಕ. ೭-೨೮). ' ಸಿಮಿಸಿಮಿ ' ಪರಾ.

ಚಿಮಿಚಿಮಿಮಿಸು(ಕ್ರಿ). ಚಿವಿಚಿಮಿವಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : " ಚಿಮಿಚಿಮಿಸು-ಶಬ್ದೇ. ಲುಪನೇ ಚ (ಹೊರಾಡು) " (ಕಾಯಾ) ; ಚಿಮಿಚಿಮಿಸಿ ತಾಳಿಸುವುದುಂ ಇಕ್ಕುಯಂಕಂಗಳಂ ಪಿಲ್ಚುವುದುಂ ಘಿಸಿ ದನಿಯೊಳ್ ತೆಗೆವುದುಂ . . . ವೆಂದಲಾದ ಪಲವುಂ ತೆಱದ ದಾರುಣೀಕಾರಗ್ರಸಿಗಳ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ವಿಗ್ರಹಂಗಳನ್ನೊಡ್ಡಿ (ಶಂಕಾಚ. ೦೧-೪೬ ಪ) ; ಚಿಮಿಚಿಮಿಸಿ ಕಾಯ್ದು ಧೂಪಂ ಸವಿಯಾ ಹೊಗೆಯುನವಿಗುಳ್ (ವಿಪಿಚ. ಚ. ೨೦-೭) : ದಿಗ್ವಾವಲಂಂ ಪರ್ವ ಚಿವಿಚಿಮಿಮಿಸಿ ಸುರುತಿರ್ದುದಲ್ಲಿ ಜೀವಾದಿಗಳನು (ವೀಕೃಪು. ೬-೦೯-೦೦) ; ಪರಿವರಿಗಾಜಿಅಲಿದನುಸುಗ್ಗುಜಿ ಕರುಂ ಚಿಮಿಚಿಮಿಸುತಿರ್ಪ ಕೋಟ್ಲಿದ್ದುಟ್ಟಂ ಸಂಗರರಂಗಮಾವಗಂ ಕೊಳ್ಕರತೆಯನೆಡರಿಸದರಾರ ಕಣ್ಣಂ ಮನಕಂ (ಪ್ರಚ. ೩-೦೨೬). ' ಸಿಸಿಸಿವಿಸು ' ಪರಾ. [ಚಿಮಿಚಿಮಿ + ಇಸು]

ಚಿಮುಕಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (ದ್ರವವನ್ನು) ಎರಚು : ಸಿಂಪಡಿಸು : ತಳಿ ; ಸಿಂಪಿಸು : ಸಿಮಂಟ್, ಸುಣ್ಣಾದ ತಿಳಿ . . . ಇವನ್ನು ಅದುಮಿದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ತುಂತುರು ತುಂತುರಾಗಿ ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಿಲ್ಲಾಸ. ೫೦೦); ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ರಸವನ್ನು ರೋಗಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿಮುಕುಹಿದನು (ಪಾಹಸ. ೦೭) ; ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಬಾಳೆಎಲೆಗಳನ್ನು ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸಿ ತೊಳೆದು ಕೊಡರು (ಹಂಗಾಳ್ಮ. ೫೦) : ನಾವು ಕುಳತಲ್ಲಿಂದ ಚಿಂದ್ರನ ಬೆಳ್ಳಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ರೇಕಾಗಳನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಆಂಹಸ. ೦೧೨). ಚಿಮುಮುಕಿಸು : ಹಣಿಯ ಮೇಲೆ ಚುಮುಕುಮಿದಳು (ಪಾಂಳ್. ೪೫).

[ಚಿಮುಕು + ಇಸು]

ಚಿಮುಕು, ಚಿವುಕು (ಕ್ರಿ). ಸಿಂಪಡಿಸು ; ತಳಿ. ಚಿಮುಕಿಸು ' ವರಾ. ಚಿಮುಕು : ' ಚಿವಕಲು ' ವರಾ. [<ಚಿಮ್ಮು]

ಚಿಮುಟ ' ಚಿವ್ಟುಟ ' ನೋ.

ಚಿಮುಟಾಂಗ (ನಾ). ಇಷ್ಟಾಳದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಸಾಧನ ; ಪಟಕಾರ : ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಚಿಮುಟ . . . ಚಿಮುಟದಂಥ ಅಂಗ : ಚಿಮುಟಾಂಗಂ (Forceps. ೪೦೪) ; ಕುಂಡಿನಿ ಅಥವಾ ಕೊನೆ ತುಂಡು. ಎರಡನೆ ತುಂಡಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೀಲುಗೊಂಡು ಒಂದು ಜೊತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚಿಮುಟಾಂಗ ಗಳಾಗಿನೆ (ಕಾಟಿಪ. ೩೭).

[ಚಿಮುಟ (<ಚಿಮ್ಮುಟ) + ಅಂಗ್]

ಚಿಮುಟಿಗೆ ' ಚಿಮ್ಮಟಿಗೆ ' ನೋ.

ಚಿಮುಟಿಸು, ಚಿಪ್ಪಟಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಕಣ್ಣನ್ನು) ಮಿಟುಕಿಸು, – ಮಿಡಿ : (೪).

ಚಿವ್ಟುಟು : ' ಕಚ್ಚೆವ್ಟುಟು ' ವರಾ.

[ದೇ.ಚಿ ಕಮು. ಚಿಮಿಟ್ಟು, ಚಿಮಿಟ್ ; ಮಲ. ಚಿಮಿಟ್ಟು]

ಚಿಮೂಕ (ಪಕ್ಷಿ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಚಿಮೂಕ ದೊಡ್ಡ ಮರವಕ್ಕಿ (ಪಾಪಾ. ೧೦-೬೫).

ಚಿಮ್ಮಂಡೆ, ಚಿಮ್ಮಂಡೆ (ನಾ). ಜೀರಂಡೆಹುಳು : ಜೀರುದುಂಬಿ : ವನದ ಚಿಮ್ಮಂಡೆಗಳ ಘೋರಧ್ವನಿಗಳಲಿ ಕಿವಿ ಮೈಗೆಯಲದ ಸೊಗಯಿನಿ ಸಾಜಿ (ಕುಪಾಸ. ೦೩-೫೦). **ಚಿಮ್ಮಂಡೆ** : " ರಿಭಾಳಿಕೆಯನೆಲ್ ಚಿಮ್ಮಂಡೆಗಳ್ಕು ನಾಮಂ " (ಜಾಪಾಗ. ೩೨-೦೦).

[ದೇ.ಚಿ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಮಿಲಿ ; ತೆಲು. ಚಿಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟಿ, ಚಿಮ್ಮುಟ]

ಚಿಮ್ಮನಕೊರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಱ್ಯಾಱಯಾಯ್ಯನ ದೇವನುಂ ಚಿಮ್ಮನಕೊರ ವಂಶಕಾರಾಜಯ್ಯನುಂ (ಚಳ. ೪೫; ಕಕ್ಕುಡು. ೭೬-೩೦,೨೬೭). [? + ಊರ್]

ಚಿಮ್ಮಟ ' ಚಿಮ್ಮುಟ ' ನೋ.

ಚಿಮ್ಮಟಿಗೆ, ಚಿವಂಟಿಗೆ. ಚಿಮಂಟಿಗೆ (ನಾ). ೧.=ಚಿಮ್ಮುಟಿ ೧: ಚಿಮ್ಮುಟಿಗೆ ಯಲಿ ಮುಳ್ಳನು ಘಸಿ ಅವುರಿಸಿದಂತೆ (ಜ್ಞಾಕಿಂ. ೦೮-೮೩). **ಚಿಮಟಿಗೆ:** ೧. ಕರಗಿದ ಬೆಳ್ಳಯನ್ನು ಮೊಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿಗಾಗದ ಮನುಷ್ಯನು ಯರಡು ಚಿಮಟಿಗೆಗಳಂದ ಹಿಡಿದು ಹಾಕಿ.. ಮಣ್ಣಿಗೆ ಹರಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಡಿದ ಕಾವಲಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಸುರುವುವನು (ಕಥಾಗಿ. ೫೮೩) : ಹುಡಲುಗಾರು ಕನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಚಿಮಟಿಗೆ ಯಿಂದ . . . ಆ ತಾಳಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು (ಮುಡಿಗಾ. ೬೦). ೨. ಹೆದ್ದೆರೆಯ ವಂಶ್ಯ ತೋರಬೆರೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಮ್ಮು ಪಕ್ಕಾವಾದ : ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ : ಟೊಂಕದಲ್ಲಿಟ್ಟ ಸಹುವಿನ ದಬ್ಬಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಂದು ಚಿವಟಿಗೆ ಸಸ್ಯ ವನ್ನೇರಿಸುತ್ತ (ಪಮಚಿ. ೩೬೬): ಒಂದು ಚಿವಟಿಗೆ ಮಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಕೊಂಡಳು (ಮಕ್ಕಳು. ೧೨೫). **ಚಿಮುಟಿಗೆ:** ೨. ಚಿಮುಟಿಗೆಯಷ್ಟು ಇದ್ದರೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಗೇಣುದ್ದ ಹಾಳೆಯ ಜೂರಿನ ಮೇಲೆ ಗಿಡ್ಡುಳೆದು (ಇಾಜಾಕ. ೦೦೦).

[ಚಿಮ್ಮಟ (<ಚಿಮ್ಮುಟ) + – ಇಗೆ]

ಚಿಮ್ಮಲು (ನಾ). ಚಿಮ್ಮುವ ಸಾಧನ : ಪಿಚಕಾರಿ : ಓಕುಳಿಯ ಮೂರೆತ್ತಿ ಚಿಮ್ಮಳಿಸುಟ್ಟು ಜಗಿದು ಕೊಳೆದಿಳಲು (ಕಪಟಿ. ೪೮-೪೭). ' ಚಿಮ್ಮು ಗೋವಿ ' ವರಾ. [ಚಿಮ್ಮು + – ಅಲು (< – ಅಲ್)]

ಚಿಮ್ಮಿ1 (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ವಿಶೇಷ : ಸಕಲ ಸಂಭಾರಂಗಳ ಅಮ್ಮಿ ಕಲ್ಲೊಳ್ಳಗರದು ಸುಣ್ಣಾನವಂದದಿ ಕಾಸಿ ಕಮ್ಮನೆದು ತುಪ್ಪದೊಳು ಪೊದ್ದಗೆಗೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿಯೆಂದಂ ಹೆಸರಂ ಕೊಟ್ಟು ನವ ಪರಿಮಳವನು ಭಾವನೆಗೊಡುವುದು (ಸುಪಾಶಾ. ೫-೮೪). [?]

ಚಿಮ್ಮಿ₈-(ನಾ)- ಚರ್ಮ (?) : ತರಂಗದೊಳಿವ ಚಿಮ್ಮಿಯ ಕೆಂಪು ದಿಗಿದುಬ್ಬ ಮಿರಲತಟ್ಟಿ ಮಾಂಡಲಿರು ಸಿರದಲಿ ಮೆಱಿಯೆ (ಕೂಚಿತ. ೧೯–೬೨).

[?]

ಚಿಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆರಳಿನಿಂದ ವಿಂಡಿ.–ವಿಸಟು. ೨. ಹಾಯಿಸು : ನೆಗೆಯಿಸು: ವಾನರರಿಗೋಸುಗ ಗಿರಿಯನೆತ್ತಿ ಚಿಮ್ಮಿಸಿ ನೆಲಕೆ ನೆರಿಸಿದಿ ನೀ ಅಸದು ಹನುಮಂತ (ಹರಿಂದ. ೫–೬೫–೬). ೩. ಹೊರಗೆ ಹೊಮ್ಮಿಸು ; ಸುಮಿಸು : ಪಾರಲುಟಿತರ್ ಜಾಲಕನ ಪಾದಪಾನುಲಿಸಿ ಗೇಹ ಕೃತ್ಯವಂ ಬಿಸುಟಿತವೆಗದಿಂ ನಡಿದು-ಸೂಡಿಕೊಳಲ್ದಮ್ಮಿಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿಸಿ ವೊಲಿದಾಲ್ಯಂ . . . ಸಾರ್ದ ನೊರೆಯುಮಹುವ ಸೈವಿಗೆಗಂದು ಸಾರ್ದರೊಂ (೫೬೬. ೮–೬). ೪. ವಿವರಿಸಿಸು: ಸಿಂಪದಿಸು: ವನ್ನಿರ ಮೈಗಳ್ ಚಿಮ್ಮಿಸಿಯಾಲವಟ್ಟತಿಕ್ಕುವಳ್ಳು (ಪ್ರಥಮ. ೧೦–೪೬). ೫. ಝಳಪಿಸು: ಸುರಗಿಕಾಂಚಿ ಸುರಗಿಯಂ ಚಿಮ್ಮುವಂತೆ ನಾಲಗೆಯಂ ಚಿಮ್ಮಿಸುತ್ತಲ್ (ಕುಮಾ.೪. ೪–೩೪ ಪ) ; ಜಯಘೋಷದಿಂ ರಾಜತೇಜಿಯನತಿರಂ ಬಿಂಡಯವ ಚಿಮ್ಮಿಸುತ ಕದುತವಕದಲಿ ಕಂಠಿರವರಂತೆಂದ್ರು ನಡಿದನು (೪೦೭೨. ೦೫–೦೫). ೬. ಬೀಸು : ಇಕ್ಕಿಲದ ಕೋಳಿನದವೆತ್ತಿಯರ್ಚಿಮ್ಮಿಸುತ್ತ ಚಾರುಚಂಚಲಜಾದಂಡಂಗಳಿಂದೆ (ಕ್ರಮಿತಾ. ೩೦–೨೪).

[ಚಿಮ್ಮು₁ + – ಇಸು₅]

ಚಿಮ್ಮು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆರಳಿನಿಂದ ವಿಂಡಿ.–ವಿಸಟು : " ಚಿಮ್ಮು—ಅಂಗುಲಿ ವಿವೇಚನೆಗೆ ಶಕ್ಯಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ (ಜಗಲಿಸು)" (ಪಾಯಣ). ೨. ನೂಕಿಸು: ತಳ್ಳು : ರಣದೊಳ್ ಶಕ್ರನ ತೇರನೇಱಿದ . ಮಹಾಶ್ಚರ್ಯಾಳ ಚಿಂಬಿತ್ತ ಮಾರ್ಗಣದಿಂ ಚಿಮ್ಮಿದ (ಕೂಚಿತಾಪ. ೩೦) ; ತೋಳುಗಳ ಹಿಡಿದಲೆಯಿತ್ತ ಖಳ ಕರವಾಳದಿಂ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಕೂಚಿತ. ೬೦೦–೩೮). ೩. ಎಸೆ ; ಬೀಳ್ಗು ; ತೂರು : ಕಡಿದು ಚಿಮ್ಮಿದ ಬೆರಳುಗಳ . . . . ಹೊಡೆದುರಲಾದಿಗಳ ತೋಳಿನ ಕಡಿಕಗಳ ರಣಮಹಿ ಭಯಾನಕರಸಕೆ ಗುರಿಯಾಯ್ತು(ಕುಮಾ.೦೧. ೪–೦೪) ; ಕಂಡವಾ.ಗಜದ ವಸ್ತ್ರಕೆ ಸಹ ಕೆಡೆದರ್ದ ಮುಂಡರ ತಲೆ ಗಗನದಲಿ ಚಂದವುತಾಪಿಯ ಜಯವೆಯ್ದು . ತಿಱಿಕಲ್ಲ ಕೊಂಡಾಡುವಂತೆ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಪೂಚಿತ. ೪೪–೯). ೪. ನೆಗೆ; ಹಾರು; ಪುಟಿ: ತರಪೊಯ್ಯಿನಿಂ ಚಿಮ್ಮುವಂಬುಕರಾಜಾಲದಿಂ. (ಅರ್ಜು. ೬–೮೩) ; ಶಾತ್ಮಕ ನಕುಲರಥದಂಕದಲಿ ಜೊಂಡಿಗೆ ಚಿಮ್ಮಿದರ (ಕುಬಾ.೫. ೭–೫) ; ಹಯವಡಿಗಡಿಗೆ ಚಿಮ್ಮುತ್ತು ವಾಯುವೇಗದವೆಳಂ (ಹರಿ. ೭–೫) ; ನೆತ್ತರಾಗಸಕೆ ಚಿಮ್ಮಿತ್ತು ರಣ ರಂಗೋಲಿಯಂ ಮಿತ್ತುವನೆ ಜೇರ್ಗೊಳಿಯುಮುಗುಳ್ಳ ಕೆನ್ನೀರೆಂಬೆಸರು (ಕೃವಿಜಾ. ೧೫–೦೫). ೫. ಹೊಡೆಹೊಮ್ಮು ; ಹೊರಸುಸೂಸು : ಅವನ ಕಣ್ಣಾಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಚಿಮ್ಮಲಾರಂಭಿಸತು (ಮಾಜಾಗ. ೦೯೯). ೬. ಎರೆಸು ; ಚಿಮುಂಕಿಸು: ತಳ್ಳಿ: ನರದತಿ ಕೊಂಡು ಜೋರ್ಜಾಬೆಯಂ ಬಿಡಿದೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಮವಿಯಂ. ಮಣಿಗಣರಿಯರ ಮೇಲೆ ಚಿಮ್ಮೆ (ಭಾಮಾಕ್ಯಾ. ೬೫–೦೫) ; ಪಥಿಕಳದೊಡೆವುತ ವನ್ನಿರ ಚಿಮ್ಮುತ . . . ಸೌಂದರಿಯದ್ದಡು ಬಲಸಿ ನೆಲುಳ (ಪ್ರಥ. ೪–೦೦೮).೭. ರಭಸವಾಗಿ ತೊಡಗು : ಝಳಪಿಸು : " ಚಿಮ್ಮು–ಅಂಗುಲಿ ವಿವೇಚನೆಗೆ, ಶಕ್ಯಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ (ಜಲಪಿಸು) " (ಕಂಠಿರಾ) : ಕಾರಾಗೆಗಾನದ್ದಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮುತ್ತೊಡವೆ ತಿರುಹುತ್ತ (ಪಾಚಿ. ೬೦–೨೨) ; ಝಳಿಪಿದು ಚಿಮ್ಮುವ ಬಿಂಡಯವ ಕೈದುಡುಕಿ (ಕೂಚಿತಾ. ೫–೬೦) ; ಕಡಿದು ಮುಂಗೈಯ ಕೊನಾಟೋಪದಲಿ ಖಳ ಜಡಿದು ಬಿಂಡಯವ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಕಂಪಿರಾ. ೦೬–೬೫). ೮. ಬೀಸು: ಚಿಮ್ಮುವ ಚಾಮರದ ಸೂಸುವ ಸಿಗುರಿಯ (೧೦೪. ೬–೫೫ ಪ) ; ಚಿಮ್ಮುವ ಚಾಮರಂಗಳಿಗೆ ವಿಡದೆ ವಸಂಬಿಡುತೀಗುರಿಗಳೆಡೆಯೊಳ್ (ಅರ್ಜು. ೮–೫೫ ಪ) ; ಶಶಿಮುಖಿಯರೆಱಿಬಲದಿ ಕೈವಾರಿಸುತ ನಿಷಾಮರವ ಚಿಮ್ಮಲು (ನಳಚ. ೮–೫೫).

[ಮೇ.ಚಿ ತೆಲು. ಚಿಮ್ಮು]

ಚಿಮ್ಮು₂ (ನಾ). ನೆಗೆತ : ಚಿಮ್ಮುಗಳ ಕಾಣಿಸುವುದು ಸ್ಪುರಿತವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು ಜೀವ . ನಡೆದಂತೆ ಡೊಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಓಡಿಸುವುದು ನಾಗೋಪ್ಪವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಅಕ್ಷಬಿ. ೨೫–೬). [<ಚಿಮ್ಮು₁]

ಚಿಮ್ಮುಗಾಲ (ನಾ). (ಆಲು) ಉತ್ಪಾಹದ ಕಾಲ: ಏಳು. ಎಚ್ಚರವಾಗು. ಉಸಿರು ಕುಂಬು—ಈ ಚಿಮ್ಮುಗಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನೀನೇಳದೇ ಹೋದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಏಳಲು. ಬಿದ್ದಿರು. ಬಿ ಕನ್ನಡ ಡಿಕ್ಷನರಿ. ೨೦೦೫).

[ಚಿಮ್ಮು₂ + ಕಾಲ]

ಚಿಮ್ಮುಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ: ಬುಗ್ಗೆ : ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿ ಸುಸುವ ನೀರು. ಆವಿ. ಅನಿಲ. ವೈ.ಗಳ ಧಾರೆ: ಬುಗ್ಗೆ : ಚಿಚುಬ್ಬುಗೆ(ಪಾಲಿ. ೪೦೫). ೨. ಸ್ಫುರಣ: ಮನವ ದೇಹವನಲೆವ ಚಿಮ್ಮುಗೆ ಗಳೊಂದಾಗಿ ಘನಸಹಜದರಗಸೆಯ ಕೆರಳಿಸಿದುವು (ಇಂಗಿತ. ೪೬–೨೦).

[ಚಿಮ್ಮು₂ + – ಗೆ]

ಚಿಮ್ಮುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ : ಹಾರು : ದಿಮ್ಮಿದುವ ಘನಫಣಾಯಂಬ ಫಂಟಿಯು ರವಳಿ ಚ[ಣಾಂ. ಚಿಮ್ಮುಗೊಳ್ಳುತಿರುವ ಆ ಹರಿಗಾದಂತೆ (೪೫೪. ೬೪–೪). [ಚಿಮ್ಮು₂ + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್ಳ್)]

ಚಿಮ್ಮುಗೋವಿ (ನಾ). ಏಟಿಕಾರಿ : ಜೀರ್ಕೂರಿವೆ : ಬಗೆಬಗೆಯ ಚಿತ್ರದ ಚಿಮ್ಮುಗೋವಿಯ ಕುಂಬದೀಪಕುಳಿಯ (ಇಂಗಿತ. ೭–೧೫).

[ಚಿಮ್ಮು₂ + ಕೋವಿ]

ಚಿಮ್ಮುಟ, ಚಿಮಟ, ಚಿಮಟೆ, ಚಿಮಟೆ, ಚಿಮಂಟ, ಚಿಮ್ಮಿಟ, ಚಿಮ್ಮಟೆ (ನಾ). ೧. ಚಿವ್ವಟೆ ಹಿಡಿಯುವ ಇಕ್ಕುಳದಂತಹ ಸಣ್ಣ ಸಾಧನ : ಪುಟಕಾರ: ಪಿಡಿಯುವ ಶಸ್ತ್ರ ಲೀಲ್ಲದ ಕತ್ತರಿ ಅಥವಾ ಚಿಮ್ಮಟಗೊಡಗೂಡದ ಚಿಮ್ಮುಟ (ಪಪಾಕ. ೧೫೭–೬೦) ; ಕತ್ತಿಯ ಬಸವನ್ನ ಕೊಟ್ಟು ಕತ್ತರಿಯ ಚೆಟ್ಟಿಬಸವನ್ನ ಕೊಟ್ಟು ಕತ್ತಿಜಾತಿಯ ಚಿಮ್ಮುಟದ ಪ್ರಭುರಾಯ ಕೊಟ್ಟ (ಪಪಗಿಚ. ೧೩೭–೬೭) ; ದಾನವೆಲ್ಲದರ ಕಡಿದಿಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮುಟ ಮೊನೆಯೊಳ್ ವರ ಖಂಡವನುನಿಡುವ (ವೀಕ್ಷ. ೪–೦೯–೪೬). ಚಿಮಟು: ೧. ನಿನ್ನೆ ದಿನ ಕಾದ ಚಿಮಟುಗಳಿಂದ ಅವನ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೀಳುವುದರಲ್ಲೇ ಇಡೀ ದಿನವೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದ (ಪಗಚಿ. ೨೨೬). ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿಂ ಮಂತ್ರ ತೋರಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಮ್ಮ ಪ್ರಮಾಣ : ಒಂದೆ ಚಿಟಿಕೆ : ಅವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಎತ್ತಿ ಹೊಗಳಿ ತರೋದು ಅಂದ್ರ ಅವರಜ್ಜ ಶಾಮಣ್ಣನವರಿಂದ ಒಂದು ಚಿಮಟ ನಸ್ಯ ತರುವಷ್ಟು ಕಷ್ಟವಾಯಿತು. (ಪುಂಕಿಳಿ. ೦೮). ಚಿಮಟಿಗೆ ೧. ಇಕ್ಕುಳ ಇಲ್ಲವೆ ಚಿಮಟೆ (Pincers)ಗಳು ಇಂಥ ಸನ್ನೆಕೋಲುಗಳು (ಪಾಂಕ್ರ. ೧, ೫೫೫). ಚಿಮಟೆ: ೨. ನಿಂಗಿಯಂ . . . ಜಡದಾ ತಂಬಾಕಿನ ಚಿಮಟೆಯನ್ನು ಪಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಳು (ಕಳ್ಳ. ೨೫೩). ಚಿಮುಟಿ : ೧. ಒಂದು ದಬ್ಬಳ. ಒಂದು ಚಿಮುಟು . . . ಇಷ್ಟಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳು ಬೇಕು (ಮುಜ್ಞ. ೨೦) ; ಕತ್ತರಿ. ಚಿಮಂಟ – ೧ವ ಸನ್ನೆಗಳು (ಕಿಶ್ಞಾಚ. ೦೯೩). ಚಿಮ್ಮಟಿ : ೧. ಅಮ್ಮಮ್ಮ ಕೈಯಾರೆ ಕೊಯ್ದು ಬಿಸುಡುತ್ತಿರ್ದ ಚಿಮ್ಮಟಗಳಂ ಹೆಱಿದು ಪಿಡಿದು ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಕೊಮ್ಮ. ೦೮೬–೦೮). ಚಿಮ್ಮಟಿ: ೧. ನಿಜಿ ಕಾದ ಚಿಮ್ಮಟಗಳಲಿ ಖಂಡವ ತೆಗೆದರು (ವಿಜಾಗ. ೬–೦೦–೪೬).

[←ಹಿಂ. ಚಿಮಟಾ, ಚಿಮಟೇ ; ಮರಾ. ಚಿಮಟ್, ಚಿಮಟಾ, ಚಿಮಟಾಣೆ, ತಮಿ. ಚಿಮಿಟ್ಟು ; ತುಳು. ಚಿಮಟೆ. ಚಿಮಿಟಿ, ಚಿಮ್ಮಿ ; ತೆಲು. ಚಿಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟ]

ಚಿಮ್ಮುರಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಾಡಿಗೆ ; ರುಮಾಲು : ದೊಡ್ಡ ಮುದ್ರುದು ಕಳ್ಳರು ತುಱುಬು ಚಿಮ್ಮುರಿಗಳ ಕಟ್ಟಿ ಹಗರಣದ ನಿಜಗುರುಳ ಬಾಲೆಯರ ಮುಂದೆ . . . ಬೀಗಿ ಬೆಜ್ಜಿಯುತ್ತಿವ್ವರು . (ಪ್ರೀಕಾಮ. ೧೪೮–೨೦೯) ; ತುಱುಬು ಚಿಮ್ಮುರಿ ಚಿಂದಿ ಕಾಸಿಯ ಸೆಱಗು (ಕ್ರಭಾರ. ೫–೬) ; ಕತ್ತರಿಗಿದ ಪನ್ನೆಯೊತ್ತಿದ ಕೊನೆಮಾಸೆ ಸುತ್ತಿದ ಚಿಮ್ಮುರಿ (ಕುರಾಕಾಂ. ೪೦–೯೭) ;

ನೀಳಕಾಂತಳದ ವಿಡಾಯ ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಚೆಲ್ಲ ತುಣುಂಬಿನ . . . ಪಿಟ ಸಾರ್ವಭೌಮ (ಹರಿಹ. ೬-೨೦). ೨. ಬಿಗಿದ ದಟ್ಟಿ ; ವೀರಗೆಜ್ಜೆ : ಸುತ್ತಿದ ಚಿಮ್ಮುರಿ ತೊಟ್ಟಿದ್ದ ಚಿಮ್ಮುರಿ ಮತ್ತೆ ಪಿಡಿದ ಕೈಯುಲಗು ಮುಕ್ಕಿನ ಸಂಜೋಗದ ಕುಡುರೆಯನೇಱಿಯಾಯ್ತತ್ತುರಾಪುರಿಯೆಯ್ದಿ (ಚೀಪಲಿಂಗಾ. ೫-೬೮) : ಮುರಿದುಬ್ಬ ಕಾಸೆ ಚಿಮ್ಮುರಿ ಬಿಚ್ಚಿ ಜಡೆ (ಭರತ. ೬೭-೨೦). ೩. ಕೈಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುವುದು : ಹೆಡಮುರಿಗೆ : ಹಿಂಗಟ್ಟುವ : ಸಾಧುಗಳ ಸಾದರಿಸುವೆನು ಮಾಱಾಂತರನು ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಬಿಗಿಸುವೆನವರಿಯರ ಕಡಿಗ್ಗಾ ಕಣ್ಣಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಸ.೭-೩೦). [? + ಮುರಿ.]

ಚರ (ಗು). ೧. ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬಾಳಿಂವ ; ಬಹುಕಾಲದ. **'ಚಿರಕಾಲ'** ವರಾ. (ನಾ). ೨. ಬಹುಕಾಲವಿರತಕ್ಕುದು: ಶಾಶ್ವತವಾದುದು : ಚಿರಮಲ್ಲಿನ್ನೆಯ ತೇಜಮುಂ(ಆದಿಪು. ೬-೬೯); ಅರಸೊತ್ತಿಗೆಯ ನಂಬು ಬರುಸು ಮಾತುಗಳೇಕೆ ಚಿರವೆ ಹೂಡಿಸಿಲು ತಿರಿಯರಸ ಪರಿತಿಸಲು (ಶ್ರೀಪಾ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ಚಿರಋಣಿ (ನಾ). ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸದಾ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವವನು : ಕೃತಜ್ಞ : ನಾನು ಅವರಿಗೆ ಚಿರಋಣಿ (ಚಿಂತಾತ್ಮ. XI, ಸಚಿಶಬ್ದ.) ; ಪಾಮು ತಮ್ಮ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಚಿರಋಣಿಯಾಗಿರುತ್ತೇನೆ· (ರಾಜಶೇ. ೩೫) ; ಅವುಗಳ ಅವಾರವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ ಭಾರತೀಯರು ಚಿರ ಋಣಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೩೬). [ಸಂ. ಚಿರಋಣಿನ್]

ಚಿರಂ (ಅ). ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ; ಯಾವಾಗಲೂ : ಕೆಸಱಿಕ್ಕುಗೆ ಭೃಗು ಸುತನುದಯಮಾಗೆ ನಿಲ್ಲುಂ ಚಿರಮುಂ (ಕೂಡಲೂಡ. ೩-೩೬). [<ಚಿರ]

ಚಿರಂಜೀವ (ನಾ). ೧. ಬಹುಕಾಲ ಬಾಳುವವನು.=ಬದುಕುವವನು. ೨. ಹಿರಿಯ ೦ ಚಿಕ್ಕವರಲ್ಲಿ ಕರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಚಿರಂಜೀವ, ರಾಜಶ್ರೀ . . . ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ . . . ಪತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸಕ್ಕವರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ವುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೨೪). ೩. ಮಗ ; ಪುತ್ರ: ಇಂವನಿನ್ನ ಚಿರಂಜೀವ ವಿನು ? (ಅಪೂರಾ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಚಿರಂಜೀವಿ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕಿರುವವನು. ೨.=ಚಿರಂಜೀವ ೩: ತಮ್ಮ ಚಿರಂಜೀವಿ ಎಂತಹ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಯುವತಿ(ಜಾಜಾಗ. ೦೮೨). ೩. ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕಿರುವವರೆಂದು ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಏಳು ಜನರು: ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ಬಲಿ, ವ್ಯಾಸ, ಪರಶುರಾಮ, ವಿಭೀಷಣ, ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಆಂಜನೇಯ. ೪. ಕೆಲವರು 'ಚಿರಾಯುಷ್ಮಾಂಡೆಯ' ನೆಪ್ಪೂ ಇವರ ಜೊತೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ೪. ಕಾಗೆ: ದೂರಿಯೇ ಮಲ್ಲಿಗೆಗೆ ಹಂಸಗೆ ಬಕಂ . . . ಬಕನಿಷಾದ[ಕ್ಕಾ] ತರಂಜೀವಿಗಳ್ (ಧಾ. IV, ೦-೮೯; ೧೭೫). [ಸಂ.ಚಿರಂಜೀವಿನ್]

ಚಿರಂಟಿ(ನಾ). ೧. ಕಂದೆಯ ವಂಸೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ವ್ಯಾಪ್ತವಯಸ್ಕ ಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ೩. ಯಂವತಿ: ವಾಡ ಚಿರಂಟಿಯರ್ (ಕಾರ್ಕಟ. ೬-೭೦).

[ಸಂ. ಚಿರಂಜೀವಿ]

ರಂಂಟಿ (ನಾ).=ಚಿರಿಂಟಿ ೧: "ಚಿರಂಟಿಕೆ ಸುವಾಸಿನಿಯಪ್ಪವಳುಂ ವಯಸ್ಸೆಯುಂ" (ಮಂ.ಕೈವ. ೦೨-೬೫). [ಸಂ. ಚಿರಂಟಾ]

ಚಿರಂತನ (ಗು). ೧. ಪೂರ್ವದ : ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ : ಪ್ರಾಚೀನವಾದ : ಚಿರಂತನಭವದ ಕಿಲ್ಬಿಷ ಕರ್ಮಪಾಕವವರ ದುರಿಯೋಧನನ ಸದ್ಮಪದೇಶ ಮಾತ್ರದಲಿ ಎವಗೆ ರಚಿಸಿತು ರಾಜ್ಯವಿಧ್ವಂಶನವು (ಅಜಾಗ. ೦೦-೮೪). ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ : ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ. ಜಗದ ಅಮರವ, ಅನುಭವಗಳೇ ಅಕ್ಷಯ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿರಂತನ ಮಸ್ಸು ! (ಶಾಪಾಳ. ೭೬). (ನಾ). ೩. ನಿರಂತರ ; ಸತತ : ಚಿರಂತನವೂ ಮೊತವೇರುತಿರುವ ಜೀವಪದ ಸ್ಮರೂಪ ವಂಳದು ? (ಕಿಡ್ಡ. ೦). ೪. ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ಹಿರಿಯ : ಅವಜಿಜ್ಞೆಗೆ ಚಿರಂತನನುಂ ಬುದ್ಧಿವಂತನುಮಪ್ಪುದೊರುಂ ಕವೃಂತಂ ದಕ್ಷಿಗಣ್ಯಂಗೆಂದುದುಂ (ಹಂಪಚಂ. ೨೮೦-೦೯). [ಸಂ.]

ಚಿರಂತಹಿಂಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆರಕೆ : ಯಮನಿಗಂತಹಿಮಹಿಷ . . . ಚಿರಂತಹಿಂಸೆಗಳೆಬ್ಬೆದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಂ ಭಯಂಕರಮಾಗಿ ಯಮಮಾಯೆಯೆಂಬರಸುವರಕರವಿಕರಿಯರು (ವಿಜಿಸಾ. ೦೯೦). [? + ಹಿಂಸೆ]

ಚಿರಂತಾಚಾರ್ಯರ್ (ಪ್ರಾ). ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಆಚಾರ್ಯರ್.—ವಿದ್ವಾಂಸರು: ಮಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರಡಗ್ಬಂಗಳೊಳಗಿನತಿಗೂಢವದ್ಯಸಮ್ಮತ್ಯಾತಿಯಂ ನಿಗದಿಸು ವರ್ಗದ್ಯಕಶಾಪಗ್ರಗೀತಿಯಿಂ ತಚ್ಚಿರಂತನಾಚಾರ್ಯರ್ಗಳ್ (ಕವಿಜಿ. ೦-೭೬). [ಚಿರಂತನ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಚಿರಕಾಲ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ; ದೀರ್ಘಕಾಲ: ಚಿರಕಾಲಂ ಬಂಧವದೊಳ್ ಪುರುಳಾದಿರನ ಮರುಳ್ತನಂ ತಿಳವುಗೊಲೋಸರಿಸಿರೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ (ತರಂಗಿ. ೦೫-೨೨); ಅಂತು ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು . . . ಚಿರಕಾಲಮಿರ್ದು (ಭುಜ್ಬಲಿ. ೯-೪ ಪ). [ಚಿರ + ಕಾಲ]

ಚಿರಕಾಲಿಕ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ ಇರುವುದು: ಜನಸಮುದಾಯವು ಒಂದು ರಾಜಕೀಯೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಚಿರಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು (ರಾಶ್ಯಾಗೆ. ೨೭); ಆ ಸತ್ಯ ಚಿರಕಾಲಿಕವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶ್ರಮಿಸುವ ಮಾತು ಬೇರೆ (ಜಾಶ್ಯಲ್ಪ. ೨೭೯). [ಸಂ.]

ಚಿರಕ್ಕ 'ಚಿರತ್ತೆ' ನೋ.

ಚಿರಟು 'ಚಿರತ್ತೆ' ನೆನೋ.

ಚಿರಡೀವಿ(ನಾ).೧. ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕಿರುವವನು ; ದೀರ್ಘಾಯಂಷ್ಮುಳ್ಳವನು : ಪುತ್ರಾಸ್ತ್ಯತಃ ಲಂಬಮಬುಷ್ಮನತಃ (ತಾಂ) ಚಿರಡೀವಿ ತತ್ಪುಮತೆ ಯಿಂದಂ ಧೈರ್ಯಮಿಂ ಕಾಳ್ಳುಗುಂ (ಕೂಳ್ಳೂಡ. ೦೦-೫); ಕಡಲ ಕಡೆ, ತುಳಿಯು ಕುಡಿ: ಹರಿಹರದ ಮಿತಿ ಚಿರಡೀವಿಯಹಿಗು! (ಹಂಂಚಿಡ. ೯೦-೩) ೨. ಕಾಗೆ: "ಅರಿಷ್ಟ . . . ಚಿರಡೀವೀ, ವಾಯಸ-ಈ ೧೦ ಕಾಗೆ" (ತಿಂಂಡಾ. ೪೦-೯೨). [ಸಂ. ಚಿರಡೀವಿನ್]

ಚಿರಡೀವಿತೆ (ನಾ). ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುವಿಕೆ : ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಇನ್ನೇಮರ್ಗೂಂಡತ್ತಿದ್ದಂ ನರರ ಚಿರಡೀವಿತೆಯಂ (ಹಂಪ್ರಭು. ೫-೩೨). [ಸಂ. ಚಿರಡೀವಿತಾ]

ಚಿರಡಿ (ನಾ). ಕಿರಿಗೆ ; ಚಿಕ್ಕಸಿರಲೆ : ಚಿರಡಿ ಚಿಂದಿ ಕದ್ದನಂತೆ (ಸಡಹ. II, ೦೦೬). [←ಹುಡಾ. ಚಿರಡೀ]

ಚಿರಡಿ (ನಾ). ಕೊಳ ; ಸಿಟ್ಟು: ಅವರ್ ಚಿರಡಿಗೆ ಕರಸ್ಸಾನೆ (ಜಾಚಿಹ. II, ೦೦೭).

ಚಿರಡಿಗೇಳ=ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳು; ರೇಗು: ಚಿರಡಿಗೆದ್ದು ರಾಗಿಸ್ಸ ಒಂದೇಟು ಹೊಂಡೆದ (ಕ್ಯಾಪಿ. ೧೦೩); ಅವರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಕುಂಠಿತವನ್ನು ಕಂಡು ಅವರು ಬಹಳ ಚಿರಡಿಗೇಳುವರು (ಸ್ಕೃತಿಪ್ರ. ೨೨೯). [←ಹುಡಾ. ಚಿರಡೀ]

ಚಿರಣಿ 'ಚೀರಣಿ' ನೋ.

ಚಿರಡೆಗೆಲಸ 'ಚೀರಣಿಗೆಲಸ' ನೋ.

ಚಿರತೆ, ಚಿರಟ, ಚಿರಟು, ಚಿರ್ಚ, ಚಿರ್ಚು (ನಾ). ವೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆ ಗಳಿರುವ ಹುಲಿಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ : ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿ: ಹುಲಿಜಾತಿ : ಹುಲಿ, ಹೆಬ್ಬುಲಿ . . . ಚಿರತೆ (ಪಠ್ಯಮು. ೨೫೯) ; ಚಿರಟ ಹುಲಿ ಜಾತಿ : ಹುಲಿ, ಹೆಬ್ಬುಲಿ . . . ಚಿರತೆ, ತಿವಂಗಿ, ಚಿರಟ (ಪಠ್ಯಮು. ೨೬೯). ಚಿರಟು: ಚಿರಟು ಕಾಮುಕವ್ಯಾಘೆಯೆಂದೂ . . . ಪೇಳಿರುವನೂ (ಪಠ್ಯ. ೨೯). ಚಿರ್ಚ: (ಳ). ಚಿರ್ಚು: ಅಡವಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿರ್ಚು . . . ಅಡವಿಯ ದಿಕ್ಕು ಮುಂತಾದವುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಪಠ್ಯ. ೨೯)

[ದೇ.ಚಿ ತಮಿ. ಚಿಱುತ್ತೈ; ಕೊಡ. ಚರತೆ; ತೆಲು. ಚಿಱುತ

ಚಿರಕೈ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತ ವದವಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ನಲವಿಂದ ಚಿರತೆಯ ಬಯಸಿ ಜಿನೇಂದ್ರನ ಚರಣಸೇವೆಯನಂ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂದು (ಜಿನಪ್ರಾಂ. ೫೯-೦೫೬). [ಸಂ. ಚಿರತಾ]

ಚಿರಸಮತೆ (ನಾ). ಸದಾ ಹೊಸದಾಗಿರುವಿಕೆ: ಒಂದು ಕೊಂದೆಯು ಬಾದರಿ ನ್ನೊಂದು ಚಿಗುರುವುದು ಸಂದಿಹುದು ಚಿರನವತೆಯಶ್ಯತ್ಕವರೆ (ಚಿಪಿಳಿಶ. ೫೩). [ಚಿರ + ನವತೆ]

ಚಿಱನಿದ್ರೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸಾವು: ಆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಚಿರನಿದ್ರೆ ಆವರಿಸಿತು (ಕೂಡಿ). [ಚಿರ + ನಿದ್ರೆ]

ಚಿರನಿಧಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆಶ್ರಯ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ನೆಲೆ: ವಿವಿಧ ಪಯೋಜದಿ ವ್ಯರ್ಥಾಯಾಸದಿ ತೊಳಲಿದೆ ತ್ಪಪ್ಪಿಯ ಚಿರನಿಧಿಗೆ (ಅಗ್ಗಳ. ೦೧-೬). [ಚಿರ + ನಿಧಿ]

ಚಿರನಿಮಿತ್ತ (ನಾ). ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಇರ್ದುದನಿಮಿಷಕಾತಂ ಚಿರನಿಮಿತವಿಸಿ ಕಣ್ಣಾಳ್ಮನಿವಂ (ಅಷಿ. ೦-೪೭). [ಚಿರ + ನಿಮಿತ್ತ]

ಚಿರನೂತನ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲ ಹೊಸದಾಗಿರುವುದು : ಅವನ ಕಾವ್ಯ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಚಿರನೂತನ ಚಿರಂತನ (ಜಾಹಿಸ. ೦೦೯). [ಚಿರ + ನೂತನ]

ಚಿರಪರಿಚಿತ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ತಿಳಿದಿರುವುದು : ಇದು ದಿನದಂಥ, ಚಿರಪರಿಚಿತವಾದ ಹಗಲಲ್ಲ (ಕಕಂಚಾ. ೦) ; ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ . . . ಕಲ್ಕಿ ಎಂಬ ದಶಾವತಾರಗಳು ಚಿರಪರಿಚಿತವಾಗಿವೆ(ಪ್ರಾಚರ. ೦೮೨). [ಚಿರ + ಪರಿಚಿತ]

ಚಿರಪು 'ಸೆಜಿವು' ನೋ.

ಚಿರಪ್ರಣಯ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲದ ಪ್ರೀತಿ : ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಾರಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ಚಿರಪ್ರಣಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮರುಗಿದವನಾಗಿ . . . ಅಳೆತೂಡಿದನ್ನು (ಕವಿಕ. ೩೨). [ಚಿರ + ಪ್ರಣಯ]

ಚಿರಬಲ್ವ (ನಾ). ಹುರಿಗಲ ಮರ ; ಹೊಂಗೆಮರ ; ಕರಂಜವೃಕ್ಷ : ಅರನೇಅಲ್ ತಾಱ್ . . . ದಿಂಡು ಚಿರಬಿ[ಪಾಣಂ. ಚಿಲ್ಪಂ ಬ್ರುಹ್ಮವೃಕ್ಷಂ ಕಱುಕೆ ತಱಿಯದಿಂದೊಪ್ಪುವಿರ್ದತ್ಪರಣ್ಯಂ (ಗಿಕಿ. ೦-೭೩). [ಚಿಱ.]

ಚಿರಮಂಗಲವತಿ (ನಾ). ಯವವಾಗಲೂ ಮುತ್ತೈದೆತನವನ್ನುಳ್ಳವಳು : ಚೆನ್ನ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನನ್ನು ಅಮರಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಿದಳು : ಚಿರಮಂಗಲವತಿಯಾದಳು (ಜಾಲಿ. ೭೦). [ಸಂ. ಚಿರಮಂಗಲವತೀ]

ಚಿರಮುತ್ತೈದೆ (ನಾ). = ಚಿರಮಂಗಲವತಿ : ಅಯುಷ್ಮತಿಯಾಗಿ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತೆಯಾಗಿ ಚಿರಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರು (ಹಂಗಾಕ್ಷ. ೦೫). [ಚಿರ + ಮುತ್ತೈದೆ (< ಮುತ್ತಯ್ದು)]

ಚಿರರಾತ್ರ (ನಾ). ಅಸಂಖ್ಯಾತ ರಾತ್ರಿಗಳು : ಬಹಳ ಕಾಲ : ದೀರ್ಘ ಕಾಲ : "ಹಲವರುಷದಿಚಿ ಗಣರಾತ್ರವೆಂಬುದು ಅಧಿಂದು ಮೇಲೆ ಚಿರ ರಾತ್ರವೆಂಬುದು" (ಹಂಅಯು. ೦೮-೦೦೮). [ಸಂ.(ಚಿರ + ರಾತ್ರಿ + -)]

ಚಿರರಾತ್ರೆ (ನಾ). = ಚಿರರಾತ್ರ : "ಚಿರರಾತ್ರಿಯೊಬ್ಬುದುಮಸಂಖ್ಯಾತ ದಿರುಳು" (ಜೈಗಾರ. ೨೦-೭). [ಸಂ. ಚಿರರಾತ್ರ]

ಚಿರವಿಚ್ಛೇದ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬೇರ್ಪಡೆ.–ಆಗಲಿಕೆ : ಈಪಾಲ ಕುಂಡಲೆಗೂ ಅವಳ ಸ್ವಾಮಿಗೂ ಚಿರವಿಚ್ಛೇದ ಉಂಟುಮಾಡುವುದೊಂದೇ ಉದ್ಯೇಶ (ಈಪಾಉಂ. ೯೩). [ಚಿರ + ವಿಚ್ಛೇದ]

ಚಿರವಲ್ವ (ನಾ). ಚಿರಬಲ್ವ : "ಕರಂಜಕಾ" (ಹಂಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಚಿರಶಾಂತಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ನೆಮ್ಮದಿ : ವಿಶ್ವವು ಜೀನಂರಿಗಮ್ಮತವು ಅವ್ಯುತವು ಚಿರಶಾಂತಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಅಂಶಾಪ್ರ. ೭೬-೫೬); ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಿರು ಗಲಾರದ ಆ ದೇವದೇವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿರಶಾಂತಿಯನ್ನರಸುತ್ತಾ ತೆರಳಿ ದ್ಧಳು (ಕುಮುಚಂ. ೭೦೩). [ಚಿರ + ಶಾಂತಿ]

ಚಿರಸೂತೆ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು: "ಚಿರಸೂತಾ, ಬಹ್ವಯರ್ನೀ – ೨ – ಬಹುಕಾಲಕ್ಕೆ ಈಯಲಾದ ಆಕಳಿಗೂ ಈಯುವಲಾರದೂ ಬಹುಕಾಲ ಹೆ ರಿ ಗೆ ಯಿಲ್ಲ ದೇ ನಿಂತ ಆಕಳಿಗೂ. ಬಹುಕಾಲಕ್ಕೆ ೧ ಸಾರಿ ಈಯುವ ಆಕಳಿಗೂ. ಹಸರುಗಳು. ಅರಿಗಂದಿನ ಆಕಳು" (ಕಿರ್ಮಾ.ಪಿ. ೨೫೩). [ಸಂ. ಚಿರಸೂತಾ]

ಚಿರಸ್ಥಾಯಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ ತಾಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು ; ದೀರ್ಘಕಾಲ ಉಳಿಯುವಂತಹದು ; ದಾಳಿ. ತುಂಬಿ ಮುಂತಾದ ಸಸ್ಯಗಳು ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವವು. ಇವುಗಳು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿ (Perennials) ವೈರುಗಳು (ಪಸ್ಯಾ. ೫೪); ದೇಶಚಿರತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತೆಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡಿದನೆಂದು ನಿನ್ನ ಹೆಸರು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲಿ(ಹೊಕಾ. ೫೪). [ಸಂ. ಚಿರಸ್ಥಾಯಿನ್]

ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲೂ ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನನ್ನ ಹೆಸರು ಜಗದಿ ನಿನ್ನಿಂ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಸುವೆಂಬ ಮಂಥಕೇಂ ಮಣ್ಣಾಗಿಸಲ್ದೆ? (ಚಿಕ್ಕೃ. ೫೬-೫೪). [ಚಿರಸ್ಥಾಯಿ + -ಇಸು]

ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲ ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹುದು : ಗುಪ್ತರ ಸೇವೆ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ (ಕುಶಾರ. ೦೦೬ ಬೀಳಿ). [ಚಿರ + ಸ್ಮರಣೀಯ]

ಚಿರಾತೀತ (ಗು). ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ. [ಚಿರ + ಅತೀತ]

ಚಿರಾಯತ 'ಕಿರಿಯಾತಂ' ನೋ.

ಚಿರಾಯಿ (ನಾ). ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ (?) : ಚಿಂದ್ರಸೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಳುಪಾಗಿ ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳ ಮಹಾವ್ಯಪಥಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಚಿನ್ನದ ಚಿರಾಯಿ ಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದಾಗಿ (ಕಿಪಿದ. ೭೮-೪). [< ಚೀರ್ಕ]

ಚಿರಾಯುಷ 'ಕಿರಿಯತಂ' ನೋ.

ಚಿರಾಯು (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು: ನಿರ್ಜರತೆ ಚಿರಾಯು ವೈರಿವರ್ಗ ತೊನ್ಮತೆ . . . ವಿಮುಕ್ತಿಯಂಬವಂ ಪಡೆವಂ (ಜಾಹಿಸ. ೩-೦೦೦). ೨. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಸೂಸದೆ ಸ್ವೈತುಮೆಯ್ದ ವಕ್ಷವುಮವರ ಪ್ರದೇಶಮುಮಗಲ್ದಿರೆ ವಾಜಿ ಚಿರಾಯು ನಿಶ್ಚಯಂ(ಕೂಚಿಕಾಚಿ. ೦೦-೩೫). ೩. ಕಾಗೆ: " ಕಾಕಂ ಚಿರಾಯುಯು . . . ರಬಲವಮೆ ಕಾಗೆ" (ಬುಗರಾ. ೩೦-೩). [ಸಂ. ಚಿರಾಯುಸ್]

ಚಿರಾಯುಷ್ಯತೆ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವ ಹೆಗಸು : ನೀನು ಚಿರಾಯುಷ್ಯತೆಯಾಗಿರು. ನಿನಗೆ ಪ್ರಾಣದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ (ಕಹಳಾಂ. ೦೫೦). [ಸಂ. ಚಿರಾಯುಷ್ಯತೀ]

ಚಿರಾಯುಷ್ಯ (ನಾ). ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುವಿಕೆ : ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ : ತುಳುವಾನ್ನು ತೋಳವನುಸ್ಸು . . . ಚಿರಾಯುಷ್ಯವುನ್ನು(ಕುಚಿತಿ. ೬-೨ ಅಡಿ). [ಚಿರ + ಆಯುಷ್ಯ]

ಚಿರಾಸಾನಿ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಓಮೆ ; ಖಿರಾಸಾನಿ: ಲವಂಗ, ಚಿರಾಸಾನಿ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ, ಚಿವ್ವ, ಚಕ್ರಮೂಲ . . . ಜೀರ್ಣಿಸಿತ ಮಾಡಿ ತೇಗುತಿರುಳ್ಳುವುದು (ಲಿಪ್ರಸಿ. ೪೯). [< ಖುರಾಸಾನಿ]

ಚಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿರಿಗುಟ್ಟಿ'. ಪರಾ.

ಚಿರಿಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬುನವತ್ತಳೆಯ ಪ್ರದ್ರ[ರ] ಸನುಂ ಅಲ್ಲಿಯ ಹಿರಿಯಕೇರಿಯ ಚಿರಿಗಾವುಂಡನುಂ ತಂಬರಸಾಂಯ ಗಾವುಂಡನುಂ (ಸೌಇ. XI-1, ೫೦-೫೬ : ೧೦೮೬). [ಚಿರಿ + ಗಾವುಂಡ (< ಗಾವಮುಂಡ)]

ಚಿರಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕರುಳುಗಳನು ಹಿರಿಹಿರಿದು ಅಸ್ಥಿಗಳನು ಧರದಿ ಬಸುಬು ರಕ್ತವನು ಚಿರಿಗುಟ್ಟಿ ಹೀರುವ ಪುಂಡರೀಕಕ ಕಂದು (ಆ್ಯಪ್ರ. ೨೬-೯). [ಚಿರಿ + ಗುಟ್ಟು]

ಚಿರಿಚಿರಿಗುಟ್ಟಿಸು=ಚಿರಿಚಿರಿ ಎಂದು ಕಿರುಚುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡು,-ಕೂಗಿ ಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮರದ ಮಾಂಗಾಯ್ಮಂಗನನು ಬಲು ಚಿರಿಚಿರಿಗುಟ್ಟಿಸದಿರೆ ನಾನು (ಪಲಾಂಡು. ೭). [ಚಿರಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಿರಿಚು (ಕ್ರಿ). ನಗು : ಉಕ್ಕಿಬರುವ ನಗುವನ್ನು ಅದುಮಿ ನಗು ; ಚಿರಿಚು (Titter. ಇಂಳನಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿರಿ]

ಚಿರಿಟು 'ಸುರುಂಟು' ನೋ.

ಚಿರಿವೇರು 'ಚಿಱುವೇರು' ನೋ.

ಚಿರು 'ಚಿಱು' ನೋ.

ಚಿರುಕುಟ (ನಾ). ಚಿಂದಿ ; ಹರುಕು ಬಟ್ಟೆ : ಚಿರುಕುಟ [ಪಾಣಾಂ. ಚಿರಕುಟ] ಮನುಟ್ಟು ಕಯ್ಯೋಳ್ ತಿರಿದುಣುತಂ ದೆಸೆಗೆ ನಗುತುಮಾಡುತ್ತಿಪ್ಪಾ ಮರುಳ್ (ಸಮಪ. ೧೨-೩೩).

[? ./ಮರಾ. ಚಿರಕುಟ, ಚಿರಕೂಟ, ಚಿರಗುಟ, ಚಿರಗೂಟ, ಚೀರಕುಟ]

ಚಿರುಗುಳ್ಳ 'ಚಿಱುಗುಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಿರುಟು 'ಸುರುಂಟು' ನೋ.

ಚಿರುಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚಿರುಪಿಯು ಚಿನ್ತಕುಣ್ಪೆಯು ಚಿಱಿಯವೊಟಲು ವುಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಮಿಟ್ಟು ನಡೆದ ಕೆಲ್ಲಿಗೊಡಂಗೆ ಯೊಡ್ಡಿನ ಕೆಟಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೬-೧೦ ; 950). [?]

ಚಿರೂಟು 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚಿರೋಟಿ (ನಾ). ಮೈದಾಹಿಟ್ಟು, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಭಕ್ಷ್ಯ : ಮೈಸೂರಿನಿಂದಲೇ ತಯಾರು ಮಾಡಿ ತಂದಿದ್ದ ಚಿರೋಟಿಗಳನ್ನೂ ಹುರಿಗಾಳನ್ನೂ ಶಾರದಮ್ಮನವರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಿದರು (ಮೂಲಾನ. ೧೨೩).

[←ಮರಾ. ಚಿರೋಟೀ, ಚಿರೋಟಾ]

ಚಿರ್ಚ 'ಚಿರತೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿರ್ಚಿರಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಇಳಾಮಂಡಲಂ ಚಿಱ್ಚಿರಿಲ್ಲೆಂದೊಡೆಗುಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೨೬-೦೪ ; 1030).

ಚಿರ್ಚು 'ಚಿರತೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿರ್ಪುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ವಂದನವಲ್ಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಈಗಿನ ಚಿಪ್ಪಿಲಿ ಎಂಬ ಊರು : ಬಾಣರಸರ್ ಇತ್ತ ಕೆಯು ಕೆಱೆಯು ನಾಲ್ವತ್ತು ಪುಣಿಸೆ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಸಾಕ್ಷಿ ಕಣ್ಡುಗ. x x x ಯಿರು ಚಿರ್ಪುಳಿ x x x ಸಾಕ್ಷಿ ಪಡೆದೊ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦-೩ ; ?).

[?]

ಚಿರ್ಭಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ ; ಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಉರ್ವಾರುಃ, ಚಿರ್ಭಟಃ-ಈ ೨ ಮೆಕ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು ೩೫-೫೬).

[ಸಂ.]

ಚಿರ್ಯಾತ 'ಕಿರಿಯಾತು ನೋ.

ಚಿಲಕ 'ಚಿಲುಕ' ನೋ.

ಚಿಲಕಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಿಲಕಧೂಪ, ಚಿಲಕಡಿ, . . . ಧೂಪ (ಮೃಗಿಗಿ. ೧೩-೨೩೭). [?]

ಚಿಲಕತ್ತು 'ಚಿಲಖತ್ತು' ನೋ.

ಚಿಲಕಧೂಪ (ನಾ)=ಚಿಲಕಡಿ : ಚಿಲಕಧೂಪ, ಚಿಲಕಡಿ, ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ, ಮಡ್ಡಿಮರ, ಮಾದಿ, ಚಿತ್ತ, ಧೂಪ (ಮೃಗಿಗಿ. ೦೩-೨೩೭). [?]

ಚಿಲಕಿ$_1$ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲಕಿ$_2$ 'ಚಿಲಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಲಕು (ನಾ). (ಉಕ) ಗಂಡಸರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ : (ಕಿ). [?]

ಚಿಲಕುರುಳಿ, ಚಿನಕುರುಳಿ, ಚಿನುಕುರುಳಿ (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿ, ಕಡಲೆ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹುರಿದು ಖಾರ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಖಾದ್ಯ ವಿಶೇಷ; ಹುರಿಗಾಳು: ಚಿಲಕುರುಳಿ ಮಾರೋಳೆ ತಿಲಕಬೊಟ್ಟೀನ ಕರಿಚಲುವೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೪೫). **ಚಿನಕುರುಳಿ** : ೧. ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ ಊರಿಂದ ತಂದಿದ್ದ ಚಿನಕುರುಳಿ ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ): ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ; ಮದ್ದಿನ ಚಟಾಕಿ: ಪಟಾಕಿ, ಚಿನಕುರುಳಿ, ಹೂಬಾಣ, ಹೂವಿನ ಕುಂಡ (ದಂಡಮ. ೪೨-೦). ೩. (ಆಲಂ) ಹಾಸ್ಯ; ಜೋಕು: ಈ ಧರ್ಷದ ದೀಪಾವಳಿ ಸಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಿನಕುರುಳಿ ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಚಿನುಕುರುಳಿ** : ೧. ಚಿನುಕುರುಳಿ ಬಹಳ ಚಿನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಿಲಕು ? + ಹುರುಳಿ]

ಚಿಲಕೂಲಿ 'ಚಿಲುಕೂಲಿ' ನೋ.

ಚಿಲಕೆ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲಖತ್ತು, ಚಿಲಕತ್ತು (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶರೀರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಕವಚ ; ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ ; ತನುತ್ರಾಣ ; ಸವಂಗ : ಅವನು ಪೋಷಾಕಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಲಖತ್ತನ್ನು ವಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೦೦೦); ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಹಳೆಯ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಚಿಲಖತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಡಲಾಗಿದ್ದಿತು (ರತ್ನಗೋ. ೩). **ಚಿಲಕತ್ತು** : ಚಿಲಕತ್ತು ಒರೆಗತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ದಂಡಿನ ಮಂದಿ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೨); ಉನ್ನೀಸಳು ಗಂಡನ ಚಿಲಕತ್ತು ಕಳೆದು ಉಪಚರಿಸುವಳು (ನೂರಜ. ೧೭).

[←ಮರಾ. ಚಿಲಖತ್, ಚಿಲಕತ್; ಪಾರ. ಚಿಹಿಲ್ಕದ್]

ಚಿಲಣ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚಿಲಣಗೆಲಸ 'ಚೀರಣಗೆಲಸ' ನೋ.

ಚಿಲವಾನ್ 'ಚಿಲುವಾನ' ನೋ.

ಚಿಲಿ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲುಬಿಡು ; ಕಿಸಿ : ಕರ್ಮೊಗದೆಡೆಯ ಪಲ್ಗಳಂ ಬೆಳ್ಳನೆಯೆ ಚಿಲಿವ ಘೋರಕೆ ಬೆದರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೪-೧೨೭). 'ಕಿರಿ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಚಿಲಿಕಿ 'ಚಿಲಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಲಿಕೀರೆ 'ಚಿಲುಕೀರೆ' ನೋ.

ಚಿಲಿಕೆ$_1$, ಚಿಲಕಿ$_1$, ಚಿಲಕೆ, ಚಿಲುಕೆ, ಚೀಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : "ಚಿಲಿಕೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭) ; ನುಗ್ಗೆಯ ಕಾಯ ತೊಂಡೆಯ ಕಾಯ ಚಿಲಿಕೆಯ . . . ಮೇಲೋಗರವುಣಿಯಗ್ಗದಾ ರೋಗ್ಯವು ಪಥ್ಯ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೭). **ಚಿಲಕಿ$_1$** : ಸೊಪ್ಪುಗಳು : ಆಗಸೆ, ಬಿಳಿಸೂಲಿ . . . ದಂಟು, ಹರಿವೆ, ಚಿಲಕಿ, ದಗ್ಗಳಿ, ಕೆಸವೆ (ವಮ್ಮನು. ೨೩೭). **ಚಿಲಕೆ** : "ಮೃದುಪತ್ರೀ-ಚಕ್ಕವತ್ತ, ಚಿಲಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೮). **ಚಿಲುಕೆ** : ಮತ್ತೆ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಇದನೆಯ ಬಜ್ಜಿ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕತ್ತರಿಸಿದೆಳೆಕೀರೆ ಚಿಲುಕೆ [ಪಾಣಾಂ. ಚಗತೆ]ನರುವಲು ಚಕ್ಕವತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಸೊಪ್ಪಂ ತುಪ್ಪದೊಳಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಾಳಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೧). **ಚೀಲಿಕೆ** : "ಚಿಲ್ಲಿಕಾ-ಚೀಲಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೫೬). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚಿಲುಕ, ಚಿಲ್ಕ./ಸಂ. ಚಿಲ್ಲಿಕಾ]

ಚಿಲಿಕೆ$_2$, ಚಿಲಕಿ$_2$, ಚಿಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಉಕ) ಚಾವಣಿಯನ್ನು ಹಾಕುವಾಗ ಬಿದಿರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ಗಳು ; ಸಣ್ಣ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ ; ರಿಪೀಸು : ಬಡವರಿದ್ದವರು ಜಂತೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಗಿಡದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹರವಿ ಮೇಲಮುದ್ದಿಯ ಹಾಕುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೦೭). ೨. ಚಟ್ಟ ; "ಸಿದಿಗೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೬). **ಚಿಲಕಿ$_2$** : ೧. ಗಂಡಸಮಗ ಗಜಭೀಮ ಹುಟ್ಟಿದರ ಚಿಲಕಿ ಚಿತ್ತರ ನಗತಾವ (ಗರತಿ. ೮೯). **ಚಿಲಿಕಿ** : ೧. ಬರಿಕಿ ಎಲುಗಳು ಜಂತಿಗಳು ಬೆರಳೆಲುಗಳೇ ಚಿಲಿಕಿ ಇಂತೀ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಮಾಂಸದ ಮೇಲುಮುದ್ದೆಗಳು ರಕ್ತದ ಸಾರಣೆಗಳ (ವದಶಾ. I, ೨೫೦-೨೫). [?]

ಚಿಲಿಕೆವಾಲು (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಕೆನೆಗೂಡಿದ ಹಾಲು : ಇನಿದೊಸರ್ ತನಿಮಾವಿನೊಳ್ಬಾಗರಸದ ಚಿಲಿಕೆವಾಲನೆಳೆದು ಸಿರದಚ್ಚ ವೆಡಿಯನ್ನು ದುರಿಸೆ(ಕವಿಚ. III, ೨೦೦ ಪ್ರಭಾವಚೇ ಪರಿಹಂ). 'ಚಿಲುವಾಲಿ' ಪರಾ. [< ಚಿಲ್ಲು + ಕೆನೆವಾಲು(<ಕೆನೆವಾಲ್)]

ಚಿಲಿಚಿಮ, ಚಿಲಿಚಿಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೀನು ; ಜುಂಬು ಮೀನು : "ಸಲಮಿನ ಚಿಲ್ಲ[ಲಿ]ಚಿಮ ಎಂದೊಡೆ ಸಿಸಿಲು, ಚಿಲಿಯ ಮೀನೆಂದು ಎಂಬರು" (ಜಾಹಶಾ.೨೬). **ಚಿಲಿಚಿಮಿ:** "ನಳಮಿನು, ಚಿಂಚಿಮು– ಈ ೨ ಕಱುಮೀನ್". (ಹೆಡಾಯು. ೦೦೮-೩೬); "ಚಿಂಚಿಮವೆನಲು ನಳಮಿನ ವೆನೆ ಕಱುಮೀನ ಪೆಸರಿರ್ಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಾಶ. ೧೨೧-೬); ವಿಸ್ಮಯಕ್ಕೇನದೊಳಂ ಚಿಲ್ಚಿಳ್ಳಿಚಿಮದೊಳಂ . . . ಆತಿಮನೋಹರವಾದ ಯಮುಖಾಪ್ತದ ಪರಿಸರಪ್ರದೇಶದೊಳಕ್ರೂರಂ ನೀಲವರ್ಣಮಪಮಂ ನಿಲಿಸಿ (ಆಗಪ. ೩-೧೦ ೪೮); ಪುಟನೆಗೆದು ಮಗುಚುಬೀಪ ಚಿಲಿಚಿಮಾನೀಕದಿಂ (ಅರ್ಜು.ಪ. ೩-೮೪).

[ಸಂ.]

ಚಿಲಿಪಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿಲಿಪಿಲಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳು ಗುಂಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿಯ ಅನುಕರಣ: "ಪಕ್ಕಿಗಳುಲಿಗಕ್ಕು ನಾಮ ಚಿಲಿಪಿಲಿಯೆನುತುಂ" (ಕವಿಕಾ. ೬೩); ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಹಾಡಿಗೆ ಗುಬ್ಬಿಯ ಥಕ ಥೋಂ ಧಿಕ್ಕಿಟ್ಟಿ (ಮೂಂಡೇ. ೪೭-೧) : ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಕೂಗು ಅವನ ಕಿವಿಗೆ ಕಚಕಾರಿಯಾಡಿಸಿ ದಂತಾಯಿತು (ಕಾವಿಚಾಲ. ೦೦).

ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟಿ ನುನ್ನೊಂದಲ್ಲಗಿಂ ಕಿವಿಗಪಸೊಱರ್ಚ (ದಶಕು. ೧-೩೬) : ಹಕ್ಕಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟಿ ಕೂಗುತ್ತಾ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಂಆಡು. ೨): ಇತರ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳು . . . ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಹಾರಿಹೋದವು (ಹಂಕಥಾ. ೩೭). [ಚಿಲಿಪಿಲಿ + ಕುಟ್ಟು].

ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಡು(ಳು).(ಅಲರು) ಹಕ್ಕಿಯ ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುವಂತೆ ಸದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರು.–ಆನಂದದಿಂದಿರು : ಮನಸ್ಸು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಡುತ್ತಿದ್ದ ದಿನ (ರಂಗಕ. ೦೫೪).

[ಚಿಲಿಪಿಲಿ + ಕುಡು(<ಕೊಡು)]

ಚಿಲಿಪಿಲಿಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಕೊಟ್ಟು : " ಜಾಷ = ಚಿಲಿಪಿಲಿಹಕ್ಕಿ " (ಕಾಜಿಕ. ೦೩೬). 'ಚಿಲಿವಿಲಿಗಿ'ವರಾ.

[ಚಿಲಿಪಿಲಿ + ಹಕ್ಕಿ(<ಪಕ್ಷಿ)]

ಚಿಲಿಮಿಲಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳು ಗುಂಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿಯ ಅನುಕರಣ: " ಚಿಲಿಮಿಲಿಯೆಂದು ಪಕ್ಕಿಗಳುಲಿಪು " (ಕಶಾ. ೬-೦೩) : ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರಿಯುಮನಾಳಪೆವೆಂದುರಿವಂತೆ ಪಕ್ಕಿಗಳ್ ಚಿಲಿಮಿಲಿಯೆಂಬ ಪೊಟ್ಟಜಿಳಿ ಬಂದುಱದೊಡ್ಡಿದನಂತಕಾತ್ಮಜಂ (ಪ ಂ ಕ ಥಾ. ೦೦-೩೬) ; ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದೋದುವ ಗಿಳಿಗಳಾ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ (ಬಾಹಾದೇ. ೮. ೩೩-೭೬).

ಚಿಲಿಮಿಲಿಗೆ, ಚಿಲಿಮಿಲಿಗೆ (ನಾ). ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಕೊಟ್ಟು ; ಜಾಷ : ಗೌಜು ಪಾರಿವ ನಿರಿಲೆ ಸಾಳುವ ಚಿಲಿಮಿಲಿಗೆ ಬಂಬೋತ . . . ಗರಿಗೆ ಮೊದಲಾದವಕ್ಕೆ ಖಿಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುಪಾ.ಆ. ೨೦-೩೩) ; ವಲಿಯ ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ ನಿಶಾಟಧ್ವಾಂಕ್ಷ ಜಾತಕ ಚಿಲಿಮಿಲಿಗೆ ಜಾಜ್ಞಾಕ್ಕಿ . . . ಮಂಡಗೊಳಲೆ ಮುಮ್ಮುನಿವಿಹಂಗವವೆ ವೈದೇಹಿ ನೋಡೆಂದ (ತಿಹರಾ. ೩-೦-೩೩). **ಚಿಲುಮಿಲಿಗೆ :** ಹರಡೆ ಚಿಲುಮಿಲಿಗೆನು ಚಿಲುವೆ ಗಿಜುಗಿರಲೆ ಕಮ್ಮರನಸಗ . . . ಪಕ್ಕಿಗಳವಜಿಗಳೆಲ್ಲಿದವು(ಸಾಕೃಭಾ. ೩-೨೦).

[ಚಿಲಿಮಿಲಿ + – ಗೆ]

ಚಿಲಿಮಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಬಳಸಿ ಚಿಲಿಮಿಲಿಸಿ ವಿಹಗಂಗಳಗ್ರ ಕಳಕಳಿದೊಡಸೆ ತೊಡರ್ದು . . . ತೀಡಿತ್ತು ಸುವ್ಯಾತ ಸಮಿಸರಂ (ಅಸುಷಮ. ೪-೭೦) ; ಬಳಸಿ ಚಿಲಿಮಿಲಿಸಿ ವಿಹಗಂಗಳ ಕಳಕಳಿದೊಡಸೆ ತೋರ್ದುರ್ ಸರೋಗಳಕಮಂ ವಳಗೊಳಿಸಿ ಕುಮುದ ಮುಖಮಂ ವಿಕಚಿಸಿ ತೀಡಿತ್ತು ಸುವ್ಯಾತ ಸಮೀರಂ (ಜಾಂಪಿಕ್ಕೆ. ೦೦-೯೩).

[ಚಿಲಿಮಿಲಿ + – ಇಸು]

ಚಿಲಿಮ್ಮೆ 'ಚಿಲುಮ್ಮೆ' ನೋ.

ಚಿಲಿಮ್ಮೆ 'ಚಿಲುಮ್ಮೆ' ನೋ.

ಚಿಲಿವಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲು, (ಕ್ರಿ). ೧. ಅನ್ನದಂತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯು. ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುದಿ,–ಕಾಯು. 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ಪರಾ. [ದೇ.ಚಿ ತಮಿ. ಚಿಲು]

ಚಿಲ್ಲು, (ನಾ). (?) : "ಗೋಧಾಸ್ಯನ್ನ–ಚಿಲ್ಲು " (ಓಷಧಿ. ೩೦). [?]

ಚಿಲುಕ, ಚಿಲುಕೆ, ಚಿಲುಕ್ಕೆ, (ನಾ). ೧. ಕದವನ್ನು ಭದ್ರವಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೊಂಡಿ,–ಸರಪಣಿ : ಕದವ ಮುಚ್ಚಿ ದಳದೋ ಚಿಲುಕ ಅಲ್ಲಾಡುತಿದೆ (ಭೂಲ. ೩-೧೬ ಅಚಿಪಥ್ಯ). ೨. ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಮೊನೆಯಿರುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ: ಈಟಿ: ಬರ್ಜಿ (?) : ತಡಿಕೆ ತಂಯು ಅಂಟನ ಕಣೆ ಚಾಲವ ಹಿಡಿದ ದೀಪವ ಪಾಚಿ ಸಿಡಿಯಂ ಹೊಡೆದೆತ್ತುವ ಮೊಲ ಬಿಸವ ಚಿಲುಕಗಳು ಬಿಡುಗಣ್ಣ ಬೇಡರೊದಗಿತು (ಹರಿಹಾ. ೩-೨). **ಚಿಲಕೆ:** ೧. ಅತ್ಯೇಮನೆಲಿ ಹೇಗಿರುವೆ ಮಗಳೇ ಅಂದ್ರ ಚಿಲುಕಕ್ಕ ಮೊಳಕ್ಕೆ ತಗುಲಿದ ಹಾಗೆ ಅಂದ್ಲು (ಹುಬ್ಬಿಹ. ೦೦೩). **ಚಿಲುಕ್ಕಿ :** ೨. ಮದನನ ನನೆಯಂಬು ಮುಸಿಹೃದಯಮಂ ನಡಪಿಸುತ್ತೆ ಚಿಲುಕಿನ ದೊಡ್ಡ ಮೊಸೆಯಂಬ ನಾಗಿಸದನೋ ಯೆನಲ್ . . . ಹೊಂಗೇದಗೆಗಳ್ಗೊಪ್ಪಿದುವು ತರ್ಪಡಮ್ಮೋಗ (ಹುಬ್ಬ. ೪೩-೦೯). [ದೇ.ಚಿ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಲುಕ್ಕು ; ತುಳು. ಚಿಲ್ಯ್; ತೆಲು. ಚಿಲಕ, ಚಿಲುಕು, ಚಿಲುಕೆ]

ಚಿಲುಕವರೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದ ಅವರೆಕಾಳು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಇಂದು ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಲುಕವರೆ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಪ್ರಾಂ). 'ಚಿಟಕವರೆ' ಪರಾ.

[ಚಿಲುಕ್ಕು + ಅವರೆ]

ಚಿಲುಕಾಯಿ (ನಾ). ಗಿಳಿ (?) : ಯಾಕತ್ತ ನನ್ನ ಗೋಪಿದೇವಿ ಕಂದಯ್ಯ ಗೋವುರದಲ್ಲಾಡೊ ಚಿಲುಕಾಯಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಹಸಿಗೆ. ಬಂದಾಡೊ ಕೊಡೆ ಮೇಲೆ..(ಹಕ್ಕಿಹಾ. ೯೯). [?.ಚಿ/ತೆಲು. ಚಿಲುಕ, ಚಿಲ್ಕ]

ಚಿಲುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿರುವ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆ. – ಸಿಪ್ಪೆ ಬಿಡಿಸು : ಚಿಲುಕಿಸಿದ ಅವರೆಕಾಳು ಬಹುರುಚಿ (ಪ್ರಾಂ).

[ಚಿಲುಕ್ಕು + – ಇಸು]

ಚಿಲುಕೀರೆ, ಚಿಲಿಕೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; "ಕೋಧಿನೀ– ಚಿಲುಕೀರೆ " (ಓಷಧಿ. ೦೬೨) : ಚಿಲುಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ಸಿಹಿವಾಲಿ ಸೊಪ್ಪು ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಪುಂಪುರುಚಿ ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸ . . . ಯಿಮ್ಮು ಪಥ್ಯ ಕರವಹುದು (ವಿಷಚಿ. ೦೩-೩). **ಚಿಲಿಕೀರೆ :** ಚಿಲಿಕೀರೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾವ ಮರ್ದಿಸಿ ಸಾಸಿವೆ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸಮಸ್ತರೋಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು. (ವಿಪ್ರವಿ. ೬೬); ಚಕ್ರವರ್ತದ ಸೊಪ್ಪು– ಚಿಲಿಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವುಗಳ ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು (ಸಗಚಿ. ೦೦೨). [←ತೆಲು. ಚಿಲುಕಕೂರ]

ಚಿಲುಕ್ಕು 'ಚಿಲುಕ' ನೋ.

ಚಿಲುಕ್ಕು (ನಾ). ಸಿಪ್ಪೆ : ಪೊರೆ. 'ಚಿಲುಕಿಸು', 'ಚಿದಕ್ಕು ಪರಾ. [?]

ಚಲುಕೂಲಿ. ಚಲಕೂಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಪೆರ್ಚಕ್ಕಿ ಹೆಂಗರು ಕಾಕಂ ಚಿಲುಕೂಲಿ ರತ್ನಖಗಮಿರ್ಮಂ ತದ್ವನಾಗೌವಿದೂರ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫೯) ; ವಾರಾವತಂ ವರವಟ್ಟುಂ ಚಿಲುಕೂಲಿ ಜಾತಕಮುಂ ವಿಶ್ವಂ (ಜೂಜಿಪು. ೪-೩೩) ; ಗರುಡಂ ಕರಾರಿ ಚಿಲುಕೂಲಿ ಏಳಿಳಂ ಬಕಂ (ಭುವನೈಕ. ೪-೦೪೮). **ಚಿಲಕೂಲಿ :** ಅಂಚೆಯ ಬೆಂದೋತನ ಚಿಲಕೂಲಿಯಯ ಕೊಂಚೆಯಂ ಗಿಳಿ ಕೊರ್ವರ್ಕ್ಕಿಯ ಪುರುಳಯ (ಪಮ್ಮಾರ. ೪-೦೨ ಗದ್ಯ). [?]

ಚಲುಕೆ 'ಚಲಿಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಚಲುತಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯಂಧ್ರ : ಸಂಣ ಚಿಂದ್ರಾಯುಧಾ ಚಿಲುತಲಿ ವೆಂದರಾಂ ಬಕ್ಕಿಕಾಯುಧಾ (ಎಳ್. XVI, ಗುಜ್ಜ. ೭೪-೫೬ ; ಸು. 1776). [?]

ಚಲುಪಾಲ್, ಚಿಪಾಲು, ಚಿನಿವಾಲ್, ಚಿನಿವಾಲು, ಚಿಲಿವಾಲು, ಚಿಲಿವಾಲು, ಚಿಲುಪಾಲು, ಚಿಲುಪಾಲು (ನಾ). ನೀರು ಇಂಗುವಂತೆ ಬೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲು ; ಕೆನೆಹಾಲು : " ಕಾಯ ಬಕ್ಕಿದ ಹಾಲು ಚಿಲು[ಪಾಲಿನಿತ್ತು " (ಭುಂಗೇಶ. ೬೪-೫) ; ಸಗ್ಗದಮರ್ದಿನ ಕೊಳಲ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಮಿಸುಪ ಚಿಲುಪಾಲ್ದ್ದಗೆಗಳ ನೆಜೀದಾರೆಯಿಟ್ಟುನೋ (ವಿಕ್ರಪ್ರ. ೭-೯-೬೪). **ಚಿನಿಪಾಲು :** ಇನಿದಾದ ಚಿನಿವಾಲು ಪೀರ್ದರಸಂಚೆ ಹುಳಗಂಗೆಯ ಕುಡಿವುದೇ (ಸರ್ಪಕ. ೦೯-೯೦೦) ; ಕಾಸಿ ಚಿನಿವಾಲಂ ಕೊಡುವವಳು ನಿವಗೆ ಕೊಡುಗುಸು (೦೩೪. ೪-೩೪) ; ಸಕ್ಕರೆಯ ಜೀನ ಸವಿಗಿಮ್ಮಿಗಿಲು ಕೆನೆಗಟ್ಟಿ ವುಕ್ಕುಕ್ಕಿ ಕಾಯ ಚಿನಿವಾಲ ರುಚಿಗಂದಕ್ಕಿ (ಪಟಪಟ. ೦-೨) ; ಸಕ್ಕರೆ ಚಿನಿಪಾಲು ತುಪ್ಪವ ಯಿಕ್ಕಾಡೀನವರ್ರರು ಸವಿದು (೪೦೪. ೬೮-೩). **ಚಿನಿವಾಲ್ :** ಚಿನಿವಾಲ್ಗೆನೆಗೆ ಸಕ್ಕ್ಕರೆ ಜೆಂಗಲಿಸಿ ದುಂದುಕೊಳ್ಳೆ ಕೃತಿರಸಂ ನಾಡೆ ಸವಿಗೊಳಿಸುವುದು (ಪಂದಿಚಾ. ೦-೩೦). **ಚಿನಿವಾಲು :** " ಲಿಂಗಮುರ್ತಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಶಿವ ಕಾರುಣ್ಯ " ಎಂಬ ಆ ಚಿನಿವಾಲನ್ನು ಕೊಡಲು ಯತ್ನಿಸುವವನೇ ಹೊರತು ಹುಳಿಯನ್ನು ಕೊಡನು (ಕಣ್ಣಗೆ. ೦೩೦). **ಚಿಲಿಪಾಲು :** ಶಿವಮ್ಮಡನಾಮ ಶಿವಜ್ಞಾನ ವೆಂಬ ಚಿಲಿಪಾಲನಾರೋಗಿಸುವ ವರಹತಿಂದಂ (ಪ್ರ ಭ್ಯ ಚಾ. ೯೨) ; ಚಿಲಿಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆಯಂ ಸುರಿದ ದಾಳಿಯ ಹೊಣ್ಣ ಕೆಲಸಿ (ಗುಬುಚಿ. ೯೦) ; ಚಿಲಿಪಾಲಿನೊಳಗೆ ಶರ್ಕರೆವರಿಯ ವರಮಳಂ ಕಲಿತಮೆಂದನಿಸುತಿರೀಲಂಚಿ ನಾಲಗೆದಣಿದು ಸುಲಭದಿಂ ನೆನೆದಪ್ಪದೆ ದೇವ (ವಂಶಾರಾ. ೩-೦-೨) ; ಶರ್ಕರೆವರಿ ಚಿಲಿಪಾಲೀವ ಸಿರಿಯನಗಹುದೆಯಂದು (ಜಿಪಾರಾ. ೩೮-೯). **ಚಿಲಿವಾಲು :** ಹುಷ್ಟ ಸಕ್ಕರೆ ಚಿಲಿವಾಲ ಸವವೋಲು ಪೊಪ್ಪುಳಕೆಯ ಪೇಳುಮನು (ರಾಜಾವಿ. ಅಯೋಂಧ್ಯ ೩.೨೦-೨). **ಚಿಲುಪಾಲು :** ರಸವೊರ್ವರ್ ಮುಷ್ಟಿಳಂ ಚಿಲುಪಾಲ ತಿರುಳ್ ಕರಣಿಗಳುಮಂ . . . ಒಂದುಗೂಡಿ (ಪಂಪಿರಿ. ೦೦-೩೪) ; ಚಿಲುಪಾಲಿನೊಳು ವಿಷಂ ತವರಾಜನೊಳು ಕೈವ (ಭಾಪಚಂ. ೪-೩) ; ಗುಟ್ಟಿದರೆದೆ ಕಾದ ಚಿಲುಪಾಲು ಮಕ್ಷಿಕೋಚ್ಚಿನ್ನಿಲ್ಲದ ಜೀನುತುಪ್ಪ (ಪೂಗಚಕ. ೨೪-೦) ; ಚಿಲುಪಾಲು ತಂಬಾಲು ಕೆನೆದರುಡದ ಪಾಲು (೪೦೪೩. ೬-೯೦). **ಚಿಲುಪಾಲು :** ಬಟ್ಟಿಹಾಲು, ಚಿಲುಪಾಲು, ಕೆನೆಹಾಲು, ಎಟ್ಟಿಹಾಲು, ತಿನಿಹಾಲು ಮುಂತಾದ ತರತರದ ಹಾಲುಗಳನ್ನು ಬಟ್ಟಲು ಬಟ್ಟಲು ತುಂಡ ತುಂಡು ಎಡೆ ಮಾಡಿದಳು(ಭುಜಬ್ಬಲಿ. ೩೪).

[ಚಿಲ್ಲು + ಪಾಲ್]

ಚಲುಪಾಲು 'ಚಿಲುವಾಲ್' ನೋ.

ಚಲುಮಿಗಿಗ 'ಚಿಲಿಮಿಗಿಗ' ನೋ.

ಚಲುಮುರಿ (ನಾ). ಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ನೆಱೆ ಸ್ಸಾ ಗೋದುವೆಯ ಹಿಟ್ಟು ಸಹಿವಾಲೆಳಗೆ ನುಱುಗುವಂದದಿ ಕಲಸಿ . . . ತುಪ್ಪದೊಳಗದಿಟ್ಟು ಸಿಲುವಂರಿಯಾದುದು (ಸೂಚಕ. ೦-೩೬). [?]

ಚಲುಮ್ಮೆ, ಚಲಮೆ, ಚಲುಮೆ, ಚಲಿಮೆ, ಚಲಿಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಂ ಉಕ್ಕುವ ಸ್ಥಳ ; ಬುಗ್ಗೆ ; ತಲವರಿಗೆ : ಒರತೆ ; ಊಟೆ : ಕಲ್ಲ ಮೊರಡಿಯೊಳಗೆ ಚಿಲುಮೆಯುಗ್ಗ ವನೆಯುಂಟೆ ಅಯ್ಯ (ಅದು. ೦೩-೨೪) : ನಿತ್ಯ ಚಿಲುಮೆಯ ತೋಡುವಾತಂಗೆ ಉಟ್ಟಿಯ ಬಚ್ಚಲ ತೋದರಾಗದು (ಶಿವಮಂ. ೪೯) ; ಬಜಕಿರ್ದ ಚಿಲುಮೆಯ ನೀರಿನತ್ತು ಜಂಗಮಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪೮-೬). ೨. ಕಾರಂಜಿ: ಅದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಚಿಲುಮೆ (Fountain) ಯೊಂದನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕಾರಾಶಾ. ೭೬). ಚಿಲಮೆಯ ೧.ಮಳಲಿನ ಮಜ್ಜೆಯ ನೀರ ಬಳಸದಸಲೆ ವ್ಯರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲ ಚಿಲುಮೆಯಂ ಕಂಡು (ಜಿಪಕ್ಕೆ. ೦೯) ; ಕಲ್ಲ ಹೆಳ್ಳದೊಳಂಬಲೆ ಚಿಲುಮೆ ಕಾಣ್ಬುದೆ ಗೂಗೆ ರವಿಯಂ (ವೀಪ್ರಪು.೪-೩೦) ; ಹರಿಸಿದಿಂದಾ ಮಳಲ ಬಗಿದು ಚಿಲುಮೆಯ ತೆಗೆವರೆಬರು(ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೦೯-೮). **ಚಿಲುಮೆ :** ೧. ಬಹು ಜಲಮಂ ಪಿಟ್ಟು ಪ್ರ[ಕಾಶಂ. ಪ್ರ]ಟಿಮೆಯಂ ತೆಗೆದ ಅದು ನೆಲಕುದ್ದ ಸೌಕರ್ಯವಲ್ಲದೆ ಅವ ಶೀಲವಲ್ಲ (ಪ್ರಾಪ್ರಮೇ. ೦೮-೨೪) ; ಕೂವಕಾಪಿ, ವಿದಾರಕಾಪಿ — ೨ ಚಿಲುಮೆಗಳಾಗಿ ತೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮರಳು ಹಳ್ಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ನೀರಿನಿಂ ಬರಿವ ಹಳ್ಳಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೭೦). **ಚಿಲಿಮೆ :** ೨. ನಗರದ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಚಿಲಿಮೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಪ).

[ದೇ.ಪ್ರ ತೆಲು. ಚಿಲಮ ; ಕುವಿ. ಸಲ್ಮ]

ಚಿಲುಮೆ೨, ಚಿಲಿಮೆ (ನಾ). ತಂಬಾಕು ಸೇದಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ಕೊಳವಿ,—ನಳಿಕೆ : ಚಿಲುಮೆ ದೊರೆಯುವುದು, ಎಮ್ಮು ಹುಡುಕಿದರೂ ಕಡ್ಡಿವೆಟ್ಟಿಗೆ ದೊರಯಲ್ಲೂರದು (ಈಜ್ಞಬು. ೪) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಲುಮೆ ಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಅವಳ ಬೆಮ್ಮ ಹತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತ ಅಂದ (ಅಪಾಗ. ೦೦). **ಚಿಲಿಮೆ :** ತಂಬಾಕವೇ ಇಲ್ಲ, ಚಿಲಿಮೆಯಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು (ಕಾಪಿಸಂ. ೭೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಿಲಮ್ ; ಮಕಾ. ಚಿಲಮ್, ಚಿಲಿಮಾ, ಚಿಲೀಮ್]

ಚಿಲುವಾನ, ಚಿಲವಾನ್, ಚಿಲುವಾನ (ನಾ). ೧. ವರ್ಣಾಢ್ಯವಾದ ಹಣದ ಭಾಗ ; ಚಿಲ್ಲರೆ ಹಣ : ಚಿಲುವಾನ ಬನಗುಗಳಿಗೆ ನಾನಾ ಹಾತಿಯ ವುಕ್ಕಲುಗಳಿಗೆ ವರುಷ ೧೫ (ಶಾಇಇ. IX-II, ೩೦೬-೬ ; ೧೮೫). ೨. ಚಿಲ್ಲರೆ ; ಸಣ್ಣ ; ಅಲ್ಪ : ಅರವೆಮಂದಲಜ ಚಿಲುವಾನಂ ಬರೆ ಲಕ್ಷದ ಕಡವಿಯೊಳಗಲ ನೀಳನ ಸುಮ್ಮುಕ್ಕಿರದೆ ವರಸ್ಸರದಿಂದಾ (ಪ್ರಕಾಶಾ. ೪ ಶ್ವಾಸ್ತ್ರಗಡಣ) ; ಯವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸಲುವ ಚಿಲುವಾನ ಕೊಡಗಿಗಳು (ಎಳ್. IX, ಕಂಂಬಾಂ. ೯೦-೦೪ ; ೧೮೬) ; ಚಿಟ್ಟಿಗನಂ ಪಿಡಿದಾರ್ಪಿದರ್ಥದ ಚಿಲುವಾನ ದೊಣ್ಣೇನಸುಮಂ (ಪ್ರಕೃಸ. IV, ೦೨). **ಚಿಲವಾನ್ :** (೪). **ಚಿಲುವಾಡಿಯ** ೨. ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಡುಂದರೆ ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೂರು ಚಿಲುವಾನು ಆಳು ಉಂಟುಮ್ಮೆ (ರಾಚೆಂಂದ್ರ. ೭೬).

[?./ತಮಿ. ಚಿಲ್ಲರವಾಣ, ಚಿಲ್ಲಾಣ, ಚಿಲ್ಲಾಣ ; ಮಲ. ಚಿಲ್ಲಾನ ; ತುಳು. ಚಿಲುವಾನ, ಚಿಲ್ಲಾನ ; ತೆಲು. ಚಿಲುವಾನಿ, ಚಿಲವಾಯನ. /ಮರಾ. ಚಿಲವಣಾ, ಚಿಲವಣಾ, ಚಿಲವಾನ್, ಚಿಲವಾಣ್]

ಚಿಲುವಾನಪೈರು (ನಾ). ಅವರೆ, ಹುರುಳಿ, ಕಡಲೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮುಂತಾದ ಚಿಲ್ಲರೆ ಧಾನ್ಯದ ಬೆಳೆ ; ಚಿಲ್ಲರೆ ಪೈರು (?) : ಸೊಪ್ಪಿನ ತೋಟ ಚಿಲುವಾನಪೈರು ಉಪಗಾಲುಮಗಳ ಹೆಚ್ಚು ಹುಟ್ಟುವಳ ಕಿರಗಳ ಹೆಚ್ಚು ಹುಟ್ಟುವಳ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯಂಗಳು (ಎಳ್. III, ಕಿಷ್ಕಂ, ೬೬-೦೬೦ ; ೧೮೫). [ಚಿಲುವಾನ + ಪೈರು (<ವಯರ್)]

ಚಿಲುವಾನಸುಂಕ (ನಾ). ಚಿಲ್ಲರೆ ಸುಂಕ : ಸಣ್ಣ ವಿಟ್ಟಿ ಬಾಬಿನ ತೆರಿಗೆ : ತಳವಾಙಕೆ ಅಳವಾಲನ್ಯಾಯಸಭೆಯ ಸಂಪತ್ತು ಚಿಲುವಾನಸುಂಕ ಸೋದಿಗೆ ಇವು ಮೊದಲು (ಎಳ್. V, ಶಾಸನ. ೨-೦೪ ; ೧೮೬).

[ಚಿಲುವಾನ + ಸುಂಕ]

ಚಲುವಾನು ‘ಚಲುವಾನ’ ನೋ.

ಚಲುಹಾಲು ‘ಚಲುಪಾಲ್’ ನೋ.

ಚಲ್ಕೈತ ‘ಚೇಲ್ಕೈತ’ ನೋ.

ಚಲ್ಕೊರಿದ ‘ಚಲ್ಕುಹರಿವೆ’ ನೋ.

ಚಲ್ಕುಹರಿವೆ, ಚಿಲ್ಕುರಿವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಕಿರುಕು ಸಾಲೆ : ಹರಿವೆಸೊಪ್ಪು. ಚಿಲ್ಕುಹರಿವೆಸೊಪ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ (ಕಡಬ. ೦೬). ಚಿಲ್ಕುರಿವೆ : ಹರಿವೆ ಸೊಪ್ಪು. ದಂಟು ಸೊಪ್ಪು. ಚಿಲ್ಕುರಿವೆ ಸೊಪ್ಪು (ಹ್ಯಾಸಾ. ೬-೨೨). [ಚಿಲ್ಕು ? + ಹರಿವೆ]

ಚಿಲ್ಕು (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣವನು : ಚಿಕ್ಕವನು : ಈ ಚಿಲ್ಲ ಅಸಲ ಮೊದಲ ಬಹುಮಾನ ಪಡದಿದ್ಯಾನೆ (ಕೂರಿ). ೨. ಕುಳ್ಳಾದ ಎತ್ತು : ಗಿಡ್ಡ ಎತ್ತು. ನೇಗಿಲಿಗೆ ಹೂಡಿರುವ ಚಿಲ್ಕುಗಳು ಒಳ್ಳೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ (ಕೂರಿ). (ಗು). ೩. ಸಣ್ಣದಾದ ; ಚಿಕ್ಕದಾದ : ಈ ಚಿಲ್ಲಹುಡುಗ ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತ (ಕೂರಿ). [?]

ಚಿಲ್ಕಾರಿ ‘ಚಿಲ್ಲೇರಿ’ ನೋ.

ಚಿಲ್ಕೇರಿ, ಚಿಲ್ಕಾರಿ, ಚುಲ್ಕಾರಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣವನು; ಚಿಕ್ಕವನು: ನಿಮ್ಮಂಥ ಚಿಲ್ಕೆರಿಗಳೆಲ್ಲ ರಾಜೀಯಕ್ಕೆ ತಲೆಹಾಕದೆ ನಿಮ್ಮಪ್ಪಕ್ಕೆ ನೀವಿರ ದಾರದೇನೋ (ಇಾ.ಮಿಸ್ಸಿ. ೦೩೯). ಚಿಲ್ಕಾರಿ: ಆ ಚಿಲ್ಕಾರಿ ಬಹಳ ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಕೂರಿ). ಚಿಲ್ಕಾರಿ: ಒಟ್ಟು ಚುಲ್ಕಾರಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಹಂಗ್ಲ. ೩೨). [<ಚಿಲ್ಲ]

ಚಿಲ್ಕಿಹ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಅವನೇನೋ ಒಳ್ಳೆಯವನೇ, ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಬಲು ಚಿಲ್ಕಿಹದವಳು (ಅಮಟಿ. ೦೦೨).

[<ಕೆಲು. ಚಿಲಿವಿಸ./ಸಂ. ಕಲ್ಪಿಷ]

ಚಿಲ್ಲ, ಚಿಲ್ಲಿ, ಚಿಳ್ಳೆ, ಚಿಲ್ಲಾಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ಕತಕ. ಕಿ ಕದಿದಾ ವೀರನನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೀಜ : ತದಕನ ತಾಳ ತಂಗಿನ ತಕಂಡಿತ ತುಂಬುರ ಚಿಲ್ಲ ದಿಲ್ಲವತ್ಸರ ಬೀಯತ್ತಿಯುತ್ತಿಯ ಮರಂಗಳ (ರಂಗಾಚ. ೬-೩೬); ಚಿಲ್ಲ ಚಿಟ್ಟಿಗೆ ತೇಗು ತುಂಬುರವರಗಳಂ ನಿಲ್ಲದೆ ಮೆಱೆದುದಾ ವಿಷಮ (ಕಾಶಾಖಂ. ೨೮-೩೩) ; ಚಿಲ್ಲ ನೆಲ್ಲಿಯು ಹೊಂಗೆ ವೇಙಲು . . . ಸೂರ ಮರ್ಗಾವ ತದಿದಿಹುವು (ಕಂವಿ. ೦೦-೭೬). ಚಿಲ್ಲಿ : (ಳ). ಚಿಳ್ಳೆ : ಚಿಳ್ಳೆ ಬುಜ್ಜುಲು . . . ಮೊದಲಾದ ಗಗನಮಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳ್ (ಸೌಗಂ. ೫೮-೭). ಚಿಲ್ಲಾಲ್ಲ : "ಆಕರ ಚಿಲ್ಲು" (ಹುಂಗಣಾ. ೪೨-೭೯) : ದಲ್ಲವತ್ತ ವರವಾದಲ ವಂಬತೆ ಚಿಲ್ಲು ಚಿಳ್ಳಿಗಾಯ್" [ಹಾಖಾ. ಚಿಳ್ಳೆ ಚಿಲ್ಲಕಾಯ್] (ಹೂತ್ತಿ.ಸು. ೦೦-೮೭) ; (ಪಳಪಂ. ೪೩೨ ಪೂಪ) : ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಚಿಲ್ಲು, ಹೊವರಸು, ದೆವ್ವಾಲೆ, ಹಾಲೆ (ಸಮ್ಮಂ. ೫೬೬).

[ದೇ.ಶ ಹಮಿ. ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲ]

ಚಿಲ್ಲಂ, ಚಿಲ್ಲಿಂ (ನಾ). ರಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಕದಿರನ್ನು ಜೋಡಿಸಲು ಇರಿವ ಕಿವಿಯಂತಹ ಭಾಗ; ಕದಿರನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಪೀರ್ಮದ ಕಿವಿ: ಚಿಲ್ಲ ಹಮ್ಮಿಗಿ, ಕಟ್ಟಿ, ಇವಲ್ಲವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಕಕ್ಕಯ್ಯ. ೩, ೫೬). ಚಿಲ್ಲಿಂ : ಮನಿಯಾವ ಕೋಣವ ಕಡಿಸಿ ಚಿಲ್ಲು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿವ್ವಾ (ಅಲ್ಲಗಿ. ೧೭).

ಚಿಲ್ಲಂ ‘ಚುಲ್ಲಂ’ ನೋ.

ಚಿಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ರೋಗದಿಂದ ನೀರಂ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣು ಳ್ಳವನು; ಸೋರುಗಣ್ಣಿ. ೨. ಗಂಡುಮುಖಳಕನ ಹಕ್ಕಿ : ಮುಂಡುಮುಳುಕನ ಹಕ್ಕಿ : "ಆಕಾಟೀ, ಕಕುನಿ, ಚಿಲ್ಲ - ಈ ೩ ಗುಂಡುಮುಖ (ನಹಕ್ಕಿ)" (ಪಕಾಯು. ೪೨-೪೭); "ಚಿಲ್ಲಮಾತವತ್ತಿಯನೆ ಮುಂಡುಮುಖುನತ್ಯಂ" (ಮಂಗಣಾ ೩೦-೩). [ಸಂ.]

ಚಿಲ್ಲಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ).=ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು: ನೆಲ್ಲಿಯ ಸಿಟ್ಟು ಬಾಳಮಿಸಿತಾಂಜನವೊಲ್ಲಿಹ ಮುಸ್ಸೆಯಿತ್ತೆ ಕೇದಿಲ್ಲದ ಚಿಲ್ಲಗೊಟ್ಟೆ ಪೊಸಲೀರಯ ಬಿಟ್ಟಿನೊಳಾದ ಬಿಡಿಯಂ ನಿಲ್ಲದ ಬಾವಿಯೋಳ್ ಕಲಸರ್ . . . ಬಾವಿಗಳ ನೀರಮ್ಮ ತೋವಮಮಂ (ಹರಿಹ. ೦೦-೬೬). [ಚಿಲ್ಲ+ಗೊಟ್ಟೆ (<ಕೊಟ್ಟೆ)]

ಚಿಲ್ಲತನ (ನಾ). ಕುಳ್ಳತನ ; ನೀಚತನ : ಚಿಲ್ಲವೇ ಹೇಳಆಯನ್ನೀ ಚಿಲ್ಲತನವೆಂದಿಗೆ ಮಾಣ್ಬುದು (ಜಸಾಚ. ೪೭-೨೦).

[ಚಿಲ್ಲ + (<ಚುಲ್ಲಿ) + – ತನ]

ಚಿಲ್ಲಫಲ (ನಾ).=ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು: ಚ(ಚಿ)ಪಾಣಂ. ಳ]ಲ್ಲಫಲದಿಂದೆ ನಿರ್ಕದಚಿಲ್ಲಂ ತಿಳಿ (ಕಿಡು) ವಂತೆ ತಿಳಿಗುಮದಱಂ ಧರೆಯೋಳ್ (ಜಾಹರಿ. ೦೨-೪೬).

[ಚಿಲ್ಲ + ಫಲ]

ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು (ನಾ). ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ: "ವಾಂವ್ರಸಾದನಃ–ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು" (ಓಷಧಿ. ೦೩೨). [ಚಿಲ್ಲ + ಬಿತ್ತು (<ಬಿಟ್ಟು)]

ಚಿಲ್ಲಬೀಜ (ನಾ).=ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು: "ಕಾಂಸ್ಯಂ-ಕಂಚು. ಚಿಲ್ಲಬೀಜ" (ಓಷಧಿ. ೫೪). [ಚಿಲ್ಲ + ಬೀಜ]

ಚಿಲ್ಲರೆ (ಗು). ೧. ಸಣ್ಣ ; ಕ್ಷುಂದ್ರವಾದ : ಅಲ್ಪವಾದ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ : ಎಲ್ಲಾ ದೇವರ ಗಂಡ ಅವ ಚಿಲ್ಲರೆ ದೈವದ. ಮಿಂಡ (ಪೂಡಿ. ೦-೨೭-೮); ಇತರೆ ಚಿಲ್ಲರೆ ಬಾಬುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ವಪಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಜೀಳ. ೫); "ಚಿಲ್ಲರೆ ದುಂದಿ" ಎಂದಳು ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು (ಜಾಪೂಗೀ. ೫೪೬). (ನಾ). ೨. ಒಂದೂ ಪೂರ್ಣ ನಾಣ್ಯದ ಅಂಶ–ಭಾಗ : ಸಣ್ಣ ವುಟ್ಟು ನಾಣ್ಯ: ಸಮಯಕೆ ದೊರೆಯುವ ರೂಪಾಯಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ಸೂರರ ಚೆಟ್ಟಿಗೆ ಮಿಗಿಲು (ಹಂಕ್ರಪಿ. ೦೦೯-೧೩) ; ಎಂಟಾಣೆಯ ಪಾವಲಿಯೊದಗ್ಸಿತ್ತೆ, ಅವನ ಕೈಗೆ. 'ಚಿಲ್ಲರೆ ಇಲ್ಲವೆಲ್ಲೂ' ಎಂದು (ಕೂಪಡಿಂ. ೪).

ಚಿಲ್ಲರೆಹುಂಡಿಜಂತ್ಯೋತ್ಪವೆಯೋಗದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ: ಸಣ್ಣ ಅಂಗಡಿ: ಕಿರಿಂಕಿಳ ಅಂಗಡಿ(ಉಳ): ನನ್ನ ತಮ್ಮ ಚಿಲ್ಲರೆಯಂಗಡಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕೂರಿ). ಚಿಲ್ಲರೆವ್ಯಾಪಾರಿ = ನಿತ್ಯೋಪಯೋಗಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು: ನಾನೊಬ್ಬ ಚಿಲ್ಲರೆ ವ್ಯಾಪಾರಿ (ಹುಣಿಡಾ. ೦೩೪).

[?./ತುಮ. ಚಿಲ್ಲಱ್ಕಿ ; ಮಲ. ಚಿಲ್ಲರ ; ಪಾಳಿ. ಚಿಲ್ಲರಿ ; ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲರ./ಹಿಂ. ಚಿಲ್ಲರ್ ; ಮರಾ. ಚಿಲ್ಲರ್, ಚಿಲ್ಲಾರ್. ಚಿಲ್ಲರ್ / ಪ್ರಾ. ಛಿಲ್ಲರ]

ಚಿಲ್ಲರೆಕಿರ್ಬು (ನಾ). (ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕದ) ಸಣ್ಣವುಟ್ಟು ವೆಚ್ಚ : ಚಿಲ್ಲರೆ ಕಿರ್ಬು ಗಾಗಿ . . . ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಸಮಿತಿಯು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಹುಕ್ಕು.ಹು. ೮೭). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಕರ್ಬು]

ಚಿಲ್ಲರೆಕೆಲಸ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಕೆಲಸ : ಸಣ್ಣವುಟ್ಟು ಕೆಲಸ : ಚಿಲ್ಲರೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಆಳು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ (ಕೂರಿ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಕೆಲಸ]

ಚಿಲ್ಲರೆಜನ (ನಾ). ಸಣ್ಣವುಟ್ಟು ಜನ ; ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನ : ಮಣ್ಣಿನ ಬಟ್ಟಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಠಾಯಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಚಿಲ್ಲರೆಜನಕ್ಕೆ (ಸಾಚೆಗಾ. ೭೮೦ ಅಯೂ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಜನ]

ಚಿಲ್ಲರೆಧಾನ್ಯ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಜಾಳು ಕಿಡ್ಡಿ ; ಹುರುಳಿ, ಅವರೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು : ಅಕ್ಕಡಿಕಾಳು : ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದರಂತು ವಲ್ಲ ಚಿಲ್ಲರೆಧಾನ್ಯಳು ಬರುವುದುಂಟು (ಕೂರಿ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಧಾನ್ಯ]

ಚಿಲ್ಲರೆಮಾತು (ನಾ). ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಾತು: ಸಣ್ಣವುಟ್ಟು ಮಾತು : ಸುಮ್ಮನೆ 'ಯಾಕಯ್ಯಾ ಈ ಚಿಲ್ಲರೆಮಾತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಣಿಯುವುದು (ಕೂರಿ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಮಾತು]

ಚಿಲ್ಲರೆವೆಚ್ಚ (ನಾ). = ಚಿಲ್ಲರೆಕಿರ್ಬು : "ಚಿಲ್ಲರೆವೆಚ್ಚ: ಸಾದಿಲ್ವಾರು" (Contingency. ಪಪ್ರಿ. ೫೯). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ವೆಚ್ಚ]

ಚಿಲ್ಲರೆಸಾಮಾನು(ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಸಾಮಾನು: ಈ ಚಿಲ್ಲರೆ ಸಾಮಾನುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಖರ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ಕೊಡ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಸಾಮಾನು]

ಚಿಲ್ಲಹರೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಪರಂಪರೆ, –ಪರಂಪರೆ; ಚಿದ್ಭಾವತರಂಗ: ಪರವಶೀ ಭಾವದಿಂದರವಿದ ಕಣ್ಣಳಂ ಪರಮ ಚಿಲ್ಲಹರೆ ತಲೆಗೇರಿದುನ್ಮತ್ತದಿಂ ಯೋಗೀಂದ್ರರುಲೆ ಮೆರೆದರಂ (ಪಂಚಲಿಂಗ. ೪–೩೩).

[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಲಹರಿ)]

ಚಿಲ್ಲಳೆ 'ಚಿಲ್ಲಿಳೆ' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲಾಣ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ; ಕಠಾರಿ. ೨. ಬಳಸುಕುವ ಕತ್ತಿ: (ಕ) 'ಚೀಲಣ' ವರಾ. [<ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲಾಣ, ಚಿಲ್ಲಾಡ]

ಚಿಲ್ಲಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನೆ: "ಶ್ವಾಸನಃ – ಚಿಲ್ಲಿಕ. ನಾಯು ಚಲಕೆ" (ಒಚಿಂ. ೦೬೪). [<ಚಿಲಿಕೆ?]

ಚಿಲ್ಲು1 'ಚಿಲ್ಲ' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲು2 'ಚಿಲ್ಲ' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲು3 (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನಿಂದ ಹೊಡೆದಾಗ ಹಾರುವ ಗುಂಡು; ಚರೆ: ಕಾಲಿಗೆ ಗುಂಡು ತಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ಉರುಳಿದರು. ಒಂದು ಚಿಲ್ಲು ಬಂದು ನನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಕೊರೆಯಿತು (ಪ್ರಜಾಮ. ೯೦). [?]

ಚಿಲ್ಲುಳಭಟಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾನ್ತಿಯೊಳ್ಳೆತ್ಯಸಳಭಟಾರರ ಶಿಷ್ಯರ್ ಚಿಲ್ಲುಳಭಟಾರರ ಕಾಲಂ ಕಡ್ಡಿ ಕೊಟ್ಟು ಮರ್ಯಾದೆಯೊಳಗೆ (ಎಳ. XII, ಶಿಡಾ. ೨೪–೧೧; ೪೩).

[ಚಿಲ್ಲುಳ + ಭಟಾರ]

ಚಿಲ್ಲೂಗುಂಡು(ನಾ). ಬಂದೂಕಿನಿಂದ ಸಿಡಿದುಬರುವ ಗುಂಡು; ಸಿಡಿಗುಂಡು: ಎರಡರಲು ಚಿಲ್ಲುಗುಂಡು ಗುರಿ ಇಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವೀರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿ ನೆಲಸಿ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಗುರಿಗೆ ಇಟ್ಟದ್ದು ತಗಲಿತು (ರಾಷಗದ್ಯ. ೦೦೬).

[ಚಿಲ್ಲು + ಗುಂಡು]

ಚಿಳ್ಳೆ; ಚಿಳ್ಳೆ (ನಾ). ನೀಚಳಾದ ಹೆಂಗಸು; ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳು: ಕುಟಿತಮತಿಗಳು ಮಿಲ್ಲೆಯರು ಕಳ್ಳೆಯರು ಚಿಲ್ಲೆ[ಪಾಠಾ. ಳ್ಳಿ]ಯರು (ಜಸಪ್ರ. ೪೬–೩೪). **ಚಿಳ್ಳೆ**: ಕಳ್ಳೆಯರ್ ಚಿಳ್ಳೆಯರ್ ಕಾಂತರೆಂ ಯೆಸೆದವರ ರಾಧೆಯರ್ (ಚಾಕಿ. ೨–೩೮). [ಚಿಲ್ಲೆ (< ಚುಲ್ಲಿ) + – ಎ]

ಚಿಲ್ಲೆಳೆ, ಚಿಲ್ಲಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಒಕ್ಕಳಮವಕ್ಕ ಚಿಲ್ಲೆಳೆಯ [ಪಾಠಾ. ಚಿಲ್ಲಳೆಯ, ಚಿಲ್ಲೆಯ, ಚಿಳ್ಳೆಯ] ಬಿಲ್ಲೆಯಾಕ್ಕಳ್ಳೊಳಕ್ಕಿ ಸುರೀರಂದ್ರ ಶಾಖಿಯಂ ಚಕ್ಕನೆ ಕೂಡಿರಲ್ (ಜಜಪ್ರ. ೭–೩೬). **ಚಿಲ್ಲಳಿಕೆ**: ಮೇಲಿವ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಿವ 'ಸಿವ' ನೋ.

ಚಿವುಟು 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿವಡಾ, ಚಿವ್ವಡಾ, ಚುಂಡುವ, ಚೂಡಾ (ನಾ): ಹುರಿದು, ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿದ ಅವಲಕ್ಕಿ; ಕಾರದ ಅವಲಕ್ಕಿ: ಜೊರಗೆ ಒಬ್ಬ 'ಮಹಾರಾಜರು' ಚಿಪಾದ. ತಪ್ಪೆಲಿಯನೆನ್ನ. ಚಿವಡಾದ ರಾಶಿಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತು. ಶಿಷ್ಯರಾಗುಂದ ಉಮೇದುವಾರರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪೂವ್ಯಕಂ. ೩). **ಚಿವ್ವಡಾ**: (ಚಿವುಡಾ) ಕಾರದ ಅವಲಕ್ಕಿ ಇವೆಲ್ಲ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಬರುವವು (ಬ.ಜಕ್ಕಚಿ. ೦೩೨). **ಚುಂಡುವ**: ಚಿಚ್ಚ ಚುಡುವ ಭಕ್ಷಣವು ಗುಗ್ಗಸ್ಸನ ಲಕ್ಷಣವು (ಶಿಕ್ಷ.ಸು. ೩೦). **ಚೂಡಾ**: ಜಾಹಾದ ಹೋಡಿ ಚೂಡಾಧಾಂಗ ನೀ ನನಗಂದಾವಿಂವಾ (ಸಚರಿಗೀ. ೯೨–೧೫) : ಬಿಲ್ಲಿಯ ಕೆಲಸಗಾರರು ಉಳ್ಳಿಟ್ಟು, ದೋಸೆ, ಸಿರಾ, ಇಡ್ಲಿ, ಚೂಡಾ ಮುಖಾಂತರಿ ತವ್ವ ನಿತ್ಯದ ನಾವಾಸಿಯ ವರ್ಣಣಕ್ಕಾರಂಭಸಿರುವರು (ಕಬ್ಬುಕ್ಕ. ೮). [←ಮಕಾ. ಚಿವಡಾ. /ಶಾಖಾ. ಚಿವುಟ್ಟಿ, ಚಿವಿಧ, ಚಿವಿಟ್ಟ, ಚಿವಿಡ./ಸಂ. ಚಿಪಿಟ, ಚಿವುಟ]

ಚಿವರು1 'ಸಿವುಳು' ನೋ.

ಚಿವರು2 'ಸಿವುಳು' ನೋ.

ಚಿವರುಗಾಯ 'ಚಿವುರುಗಾಯ' ನೋ.

ಚಿವಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೆನಸ್ಪತಿ: "ಉಚ್ಚೆಲ್ಲಿಕಾ–ಚಿವಲ್ಲಿಕೆ ?" (ಒಚಿಂ. ೦೬). [?]

ಚಿವಾನಿಕಳಗನ 'ಚಿವಾನಿಕಟನಿ' ನೋ.

ಚಿವಾನಿಕಳನಿ, ಚಿವಾನಿಕಳನಿ(ನಾ). ಒಂದು ಗದ್ದೆಯ ಹೆಸರು: ಮಾಳ್ಕಬ್ಬು ಚಿವಾನಿಕಟನಿ (ಎಳ. XVI, ತುಮಕೂ. ೯೪–೬; ?). **ಚಿವಾನಿಕಳನಿ**: ಇದರ್ ಚಿವಾನಿಕಳನಿ ವಾಳ್ಕಬ್ಬುಕೊಟ್ಟಿಯೂ (ಎಳ. XVI, ತುಮಕೂ. ೪೬–೩; ?).

[ಚಿವಾನಿ + ಕಟನಿ]

ಚಿವಿ (ಕ್ರಿ). ಕೆರೆದಂಕೊಳ್ಳು: ತಂರಿಸು: "ಕೆರೆ, ತುರಿಸು, ಕಿಚ್ಚು, ಚಿವಿ, ಚಿವುಟು, ಚಿವುರು, ಚಿಗುರು" (ಕಂಚಿಹ. ೮೨). [?]

ಚಿವಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಗ್ರಂಥಿಲಾಮಾಮಾಹಿ" (ಪಂಡಿಪ). [?]

ಚಿವು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ: ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಿಲಿಪಿಲಿ: 'ಚಿವುಗುಡುವ' ಪರಾ.

ಚಿವುಚಿವು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹೂವಿನ ಗಿಡದ ಸಾಲೊಳಗೆ ಚಿವುಚಿವು ಅನ್ನುತ್ತ . . . ಹಾರಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ ನೋಡಾ (ಮುಂಜಾಮು. ೨–೦೧).

ಚಿವುಂಟು, ಚಿಗುಟು, ಚಿವುಟಿ. ಚಿವಟು, ಚಿವುಟಿ೬, ಚಿವುಡು. ಚೊಟ್ಟು1, ಜಿಗುಟು1, ಜಿಗುಟಿ೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಚರ್ಮವ್ ವೆನ್ನು ಹಿಂಡು.–ಅದರಮು,–ಒತ್ತು: ಕೂಸಂ ಚಿವ್ಗುಂಟುವೈ,ತೊಟ್ಟಿಲಂ ತೂಗುವೈ (ಪಂಂಪ. ೧೩–೦೪೦). ೨. ಉಗುರುನಿಂದಿದ ಕತ್ತರಿಸು,–ಕೀಳು: ತಾಂಬಕಂಧರ ಪೊಮ್ಮನೇಕಠಿರಸ್ಪಣ ನವಿರಾಗ್ರದಿಂ ತಾನೆಗಳೊಂದನರು ಚಿವುಂಟಲಜಂ ತದಾವ್ಯತನಾದನೇ (ಹಾಲಾಕ್ಕ. ೨–೧೬–೭). **ಚಿಚಿವುಟು**: ಜಿಗುಟುವುದು, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಣಕಿ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು (ಳಳಚಿ.೦೦). **ಚಿವುಟು**: ೧. ಅವನ ತೋಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಚಿವುಟಿ . . . ಎಂದ (ಚಾಪಚಿ. ೦೪೩). **ಚಿವುಟು**: ೧. ಚಿವುಟುವುದೂ. ಚಿವರುವುದೂ ನಡೆಯಿತು (ಋಂಶಿಂ. ೬೭). **ಚಿವುಟು**2: ೧. ಸವರಣ ತಲೆಗಳನರಿದು ವೈಷ್ಣವರ ಫೋಜಾಭ್ಯಾಗಳಂ ಮಿಗೆ ಚಿವುಟ ಬೌದ್ಧರುಗಳ್ ಮದೂರ್ತಿಯಂಬ ಕಾನನನೆ ಸವೞೆ (ಬಸಪ್ರ. ೩೨–೦೦); ಶೈಲ . . . ಮಮತೆಯಿಂದ ಕೆನ್ನಿಗೆ ಬೆಲ್ಲನೆ ಚಿವುಟಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋದರು (ತೀಪಕೊಡ. ಗಿಃ); ಆವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬಿಂಕೆಯು ಚಿವುಟಿ ದಂತಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪ್ರಜಾಕ. ೭೧). ೨. ರಾತ್ರಿಸರ: ಹುಡುಗರು . . . ಚಿಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿವುಟಿ (ಸಾಗಂಭಿ.೪೧೯–೪); ಕರುಳುವಲ್ಲಿಯ ಕುಡಿಯ ಚಿವುಟಿ ಸೊಗಸಿರಸುತಿಹ ಇಂಥ ಹಾಲುಳ್ಳ ಹಾಡು (ಅರಕು. ೩೫೯–೦೦). **ಚಿವುಡು**: ೨. "ಚಿವುಡು–ನಖಚ್ಛೇದೇ" (ಶಮಂಜಾ). [ಚಿಟ್ಟು1 : ೧. "ನಮ್ಮಪ್ಪ ಹೊಟವರೆ ನಮಗಿ ನೋವಾಗುತ್ತದೆ; ಆದರಂತೆ ಪರರಿಗೆ" ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ನಾವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಬೇಕು (ರಾಶಗ. ೨). **ಜಿಗುಟ್ಟು**: ೧. ಅಮ್ಮ, ನೋಡಮ್ಮ ಇವನನ್ನ! ಜಿಗುಟಿತಾಳೆ (ಪಳಚಿ. ೦೩೯). **ಜಿಗುಟ್ಟು**: ೧. ಅವನ ತೋಳಿನ ಚರ್ಮ ಎದ್ದು ಬರುವಂತೆ ಜಿಗುಟ್ಟಿದ್ದರು (ಪಾಳಚಿ. ೧೩). ೨. ಶೂಲಿ ತಾ ಮಗನ ತಲೆ ಜಿಗುಟಿ ಹರಿಯಲೆಕೆ ಪಾಲಿಸದೆ ಹೋದ (ಸರಾಕ್ಕ. ೨೦೩). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ತಿಮುಂಬ್ಬು; ಮಲ. ಚೀಣ್ಬು]

ಚಿವುಳಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯುಯ್ಯದ್ವದಲ್ಲಿ ಒದುವ ವರೆಸೆ: ಫ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಿಮ್ಮುಡಿಗೆಂದ ಒಂದು ಬಾರಿ ಯರಡು ಪಧಗಳ ತಾಡಿಸುವುದು. ಅವುದು ಉಂಟು ಅದು ಬ್ಲಾವರಿಂದ ಚಿವುಳಿಗೆ ಎಂದು ನುಡಿದುಲ್ಲರುವುದು (ಅಕ್ಷಚಿ. ೪–೬೦).

[?]

ಚಿವುಕುಲಿ 'ಚಿನುಕುಲಿ' ನೋ.

ಚಿವುಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಅರೆಗಣ್ಣು ; ಕಿರುಗಣ್ಣು : ಅವನ ಆ ಚಿವುಗಣ್ಣುಗಳು ಅಗಲವಾದುವು (ಜೀವಪಾ. ೨೩೨). ೨. ಸಣ್ಣದಾಗಿಸಿದ ಕಣ್ಣು : ದೂರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಬಸ್ಸನ್ನು ಚಿವುಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಿದಳು (ರೂಢಿ).

[ಚಿವು$_0$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಚಿವುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಚಿವುಚಿವು ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟು : ಕಣ್ಣ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳತಾವು ಚಿಕ್ಕಿ ಚಿವುಗುಡುತಾವ ಹಕ್ಕಿ (ಜಾಡುಪಾ. ೪೧-೨).

[ಚಿವು + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಚಿವುಟು$_1$ 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿವುಟು$_2$ 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿವುಡಾ 'ಚಿವಡಾ' ನೋ.

ಚಿವುಡಿಕೆ (ನಾ). ಜಿಗುಟಿ ಹಾಕುವಿಕೆ ; ಉಗುರಿನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ : ಪೊಡಮಡಿಕೆ, ತಲೆವಡಿಚಿವುಕೆ, ಡಿಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೭೦ ಪ್ರಯೋ).

[ಚಿವುಡು (<ಚಿವುಂಟು) + – ಇಕೆ]

ಚಿವುಡು 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿವುರು$_1$ 'ಸಿವುಱು$_1$' ನೋ.

ಚಿವುರು$_2$ 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಚಿವುರುಗಾಯ, ಚಿವರುಗಾಯ (ನಾ). ಉಗುರು ಮುಳ್ಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದಾದ ಗಾಯ ; ಪರಚುವುದರಿಂದಾದ ಗಾಯ : ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ಚಿವುರುಗಾಯದ ಕಲೆಗಳಿದ್ದವು (ನಿರಾಭ. ೬೦). **ಚಿವರುಗಾಯ:** ನನಗೆ ಚಿವರುಗಾಯಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಮೇದಿಮ. ೨೦೪)

[ಚಿವುರು$_1$ (<ಸಿವುಱು$_1$) + ಗಾಯ]

ಚಿವ್ವು 'ಚೀವು' ನೋ.

ಚಿಹಣಿ, ಜೇಹಣಿ (ನಾ). ಮೇಳಗಾತಿ (?) : ಗಿಳಿಗಳೋದುಗೃಡಣೆ ಕೋಕಿಲರವಂ ಕಹಳೆ ಫಳವಿಡಿದ ಪಲಸು ಮದ್ದಳೆ[ಯು] ಮೊರೆವಳಿಕುಲಂ ಬಳಸಿ ತಾರೈಪ ಚಿಹಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಹಣಿ, ಚಿಂಹಣಿತೆ, ತಿಹಣಿ]ಯರು . . . ನವಿಲು ನರ್ತನಂಗೈವವಂತಾ ವನದೊಳು (ಸೋಮಪ.೨-೮೦); (ಹಚಳಾ.೩-೩೬ ನೋ); "ಹಿಮ್ಮೇಳ" (ಸೋಮಪ. ಕೋಶ). **ಜೇಹಣಿ:** ಲಲ್ಲೆಗೂಡುವ ಜೇಹಣಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಜೇವಣಿಗೆಯರ] ಸಂಗೀತದ ಸಂದಣಿಯೊಳ್ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯ ಸಮಯದೊಳ್ (ಮಲುಕ. ಹ. ೦೬೯-೦೦). [?]

ಚಿಹ್ನ (ನಾ). ಗುರುತು ; ಲಕ್ಷಣ ; ಲಾಂಛನ : ಎಸೆದೊಪ್ಪಿರ್ದ ವಿಮಾನಮಾಲೆ ಖಚರಾನೀಕಕ್ಕೆ ಚಿಹ್ನಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೮); ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಇದು ಚಿಹ್ನ (ಬಸವ; ೯೨೮) ; ಮಹೋತ್ಪಳೋತ್ಪಳನಿಮೇಷೋನ್ಮೇಷ ಚಿಹ್ನಂಗಳಿಂ ಗಡ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಿದೆಂಬುದೇ ಪೊಗಟ್ವೆನೂರ್ಜಶ್ರೀಯ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೬೪). [ಸಂ.]

ಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). = ಚಿಹ್ನ : ಇತರರಿಂದ ಅವನನ್ನು ವ್ಯತ್ಯೇಕಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆಗಳೂ ಹೌದು (ಶಾಸ್ತ್ರಕು. ೬೨೫). [ಸಂ. ಚಿಹ್ನ]

ಚಿಳಕ (ನಾ). ಸಮೂಹ ; ಮಂಡಲ (?) : ಇಳೆಯಿಂತೀರೇಳು ಲೋಕಂಗಳೊಳವತಿಶಯಂ ಚೆಲ್ವಿನಿಂ . . . ಕುಳಾದ್ರೀಂದ್ರದಿಂದಂ ಬಳಸಿರ್ಧ್ಯ ಮೇರುವೇಳುಂ ಗ್ರಹದ ಚಿಳಕವೇಳುಂ ಯತಿಖ್ಯಾತಿಯೇಳುಂ . . . ತಂನೊಳೊಪ್ಪಲು (ಕಇ. IV, ೧-೮ ; 1204). [?]

ಚಿಳಿಚಿಟಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅಗಶಿಖರಂ ಚಿಳಿಚಿಟಲೆನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಛಿಳಿಛಿಟಲೆನೆ]ಮಿಗೆ ಸಿಡಿದುದು (ರಾಜಕೇ. ೫-೩೬).

ಚಿಳಿಚಿಮ 'ಚಿಲಿಚಿಮ' ನೋ.

ಚಿಳಿಚಿಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಚಿಳಿಚಿಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಛಿಳಿಛಿಳಿ] ಧ್ವನಿ ಛಟಛಟತ್ಕೃತಿ ಘುಳುಘುಳುಸ್ವನ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೬೨)

ಚಿಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೀಸುವ ಬಿಱುಗಾಳಿ ಕೊಳ್ದ ಮಟ್ ಪೊಯ್ದ ಸಿಡಿಲ್ ಚಿಳಿಲೆಂಬ ಮಿಂಚು (ಶಮದ. ೧೮೩ ಪ್ರಯೋ).

ಚಿಳೆಬರಸು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು(?) : ಸಿವನದ ರಾಚನ ಮಗನಣುಗನ್ ಚಿಳೆಬರಸು ಮಾಡಿಸಿದೊನ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೨-೮೪ ; 923).

[? + ಅರಸು$_2$ (<ಅರಸ$_1$)]

ಚಿಳ್ಕೀಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಂದಲೆಗಳನೆರ್ದೆಯಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಚಿಳ್ಕೀಳೆನಲ್ ಬೆಟ್ಟುಱುವನ್ನಂ ಕಿಟ್ತು ಕಿಟ್ತಪ್ಪಳಿಸಿ (ಕೃಂಗಾರ. ೧-೬೧).

ಚಿಳ್ಳ 'ಚುಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೆ: ಉಗುರೊತ್ತಲು ನೀರಿನ ಸೆಲೆ ಚಿಳ್ಳನೆ ಮೇಲ್ ಚಿಮ್ಮುವ ಸಿರಿನೆಲವೆ (ಹೂಜಾದಿ. ೫೦-೧೦).

[ಚಿಳ್ಳು$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಿಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಕೋವಿದಾರಃ – ಕಂಚಿವಾಳ, ಚಿಳ್ಳು, ಹೇರಾಚ ?" (ಓಷಧಿ. ೪೧). [?]

ಚಿಳ್ಳೆ$_1$ 'ಚಿನ್ನಿ$_1$' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳೆ$_2$ 'ಚಿಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳೆ$_3$ (ನಾ): ಸಣ್ಣದಂ; ಪುಟ್ಟದು; ಮರಿ : "ಶರು, ಕುನ್ನಿ, ಮರಿ, ಚಿಳ್ಳೆ, ಚಿಣ್ಣ, ಪಿಳ್ಳೆ, ಕಂದ . . . ಹುಡುಗ" (ಕಂನುಹು. ೮೧).

ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ = ಚಿಳ್ಳೆ$_3$: ಎಲ್ಲರ ಮನೇಲೂ ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆಗಳೇ ಇರೋದು (ಪಾರಳಿ. ೯೮). [?]

ಚಿಳ್ಳೆಕೇತ (ನಾ). ಕೀಟಲೆಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಂತರ,–ಅತಿ ಮಾನುಷವ್ಯಕ್ತಿ : Robin good fellow ಎಂಬ ಪಿಳ್ಳೆಯಕ್ಷ, ಚಿಳ್ಳೆಕೇತ (Puck. ಇಂಕೆವಿ). 'ಕಿಳ್ಳಿಕೇತ' ಪರಾ. [ಚಿಳ್ಳೆ$_3$ + ಕೇತ$_2$]

ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯ 'ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯ' ನೋ.

ಚಿಱಿಯವೊಟಲು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚಿರುಪಿಯು ಚಿನ್ತ ಕುಣ್ಟೆಯು ಚಿಱಿಯವೊಟಲು ವುಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಮಿಟ್ಟು ನಡೆದ ಕೆಲ್ಲಿಗೊಡಂಗೆಯೊಡ್ಡಿನ ಕೆಟಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೬-೧೦ ; 950).

[ಚಿಱ್ಯ$_0$ + ಪೊಟಲು (<ಪೊಟಲ್)]

ಚಿಱು, ಚಿರು (ನಾ). ಕಿಱಿದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ಷಿಷ್ಟರೂಪ: ಚಿಱುನನೆ ಚಿಲ್ಲರಳ್ದ ಕಳಿವುವಳೆವೂ . . . ಕೀಡೆ ಕರ್ದುಂಕಿದ ಪೂ(ತ್ರಿಪುವಿ. ೪೨-೬). 'ಚಿಱುಗುಳ್ಳ' ಪರಾ. **ಚಿರು:** 'ಚಿರುಗುಳ್ಳ' ಪರಾ. [<ಕಿಱು$_2$]

ಚಿಱುಗುಳ್ಳ, ಚಿರುಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಇಪ್ಪೆವಕುಳಂ ಕರಿಯವೀಳೆ ಚಿಱುಗುಳ್ಳಂ . . . ಮೊದಲಾದುತ್ತುಲ್ಲ ತರುಸಂತತಿಗಳಿಂದೆಸೆವುದುಚ್ಚಳಿತ ನಿರ್ಝರ ವಿಪುಂಜತತಿ ರಂಜಿಸುವ ಬಿಂಜಂ (ಉದ್ಯಟ. ೨-೪೨). **ಚಿರುಗುಳ್ಳ:** "ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾ, ಸ್ಪೃಶ್ರೀ . . . ರಾಷ್ಟ್ರಿಕಾ–೧೦ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಹೆಸರುಗಳು ಮುಳ್ಳುಳ್ಳ ಚಿರುಗುಳ್ಳ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೬).

[ಚಿಱು + ಗುಳ್ಳ ?]

ಚಿಱುಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : ನಂದನಾದ್ಯಾರಾಮಂಗಳೊಳು . . . ಚಿಱುಬಾಳೆ . . . ಸಾರ್ವರ್ತುಕಮಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೧). [ಚಿಱು + ಬಾಳೆ$_1$(<ಬಾಟ್)]

ಚಿಱುವೇರು, ಚಿರಿವೇರು (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು,–ಮೂಲಿಕೆ : ಚಿಱುವೇರಿನ ಬಣ್ಣಂ ಮಿಗೆ ಪಱಿಯಲ್ಕಂಬರವ ಬಿಡದುಮಾ ತೆಱದಿಂದ ತಾಂ ತುಱುಗಿರ್ಕು ನೇಹವಾತನು ಮಱವನ್ನಂ ಬಿಡದು ಮೈದೊಱದುಮಾಯಾಸಂ (ಕವಿಜಿ. ೪-೨೪). **ಚಿರಿವೇರು:** ಚಿರಿವೇರು, ಛಾಯಾವೇರು (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೬-೦೦೫೫). 'ಚಾಯಬೇರು' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಚಿಱುವೇರು, ಚಿರುವೇರು]

ಚಟ್ಟಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾರಾನ್ತ ರಿವುಬಲದೊಳ್ಳಾಗಿ × × × ಊರು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದರು ಚಟ್ಟಿಯಂ (ಎಕ್. X, ಮುಳಬಾಗಿ. ೬೬-೭; ಸಂ. 767 ?). [?]

ಚೀಕಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ವಿರೇಕಕ್ಕೆ:—ನುಗ್ಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು, ಹರುವೆ ಸೊಪ್ಪು, . . . ಚೀಕಟಿ, ತ್ರಿಫಲೆ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವು ಒಂದೊಂದು ತೂಕ (ವಿಚ್ಛಿ. ೦೧೨). [?]

ಚೀಕರಿ 'ಸೀಕರಿ' ನೋ.

ಚೀಕರಿವೋಗು 'ಸೀಕರಿವೋಗು' ನೋ.

ಚೀಕಲು 'ಸೀಕಲು' ನೋ.

ಚೀಕಾಶು (ನಾ). ಅಜಾಗಿದೆಯಾದಂದಂ; ಮುಜ್ಜೆ: ತುಲದರು ಕೀರಿದರು ಕೆಡಹಿದರು ಸತ್ತಿದು ಚೀರಿದರು ಚೀಕಾತು ಮಾಡಿದರ್ಧನಿಮಿಷದಲಿ (ಕೊಗಳು. ೨೭-೨೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೀಕಾಟ್]

ಚೀಕು$_1$ 'ಸೀಕು$_1$' ನೋ.

ಚೀಕು$_2$ 'ಸೀಕು$_2$' ನೋ.

ಚೀಕೆಸೊಲವೆ 'ಚೀಕೆರ್ವೆಲವೆ' ನೋ.

ಚೀಜು, ಚೀಸ್, ಚೀಸು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡು : ಸಂಗೀತಕೃತಿ : ನಿನ್ನನ ಚೀಜು ರುಚಿ ಚಕ್ಕಲಿಲಿಯೋ ಧರಮಾ (ಕಳ್ಳ. ೩೦೪). **ಚೀಜ್** : ರೋಷನ್ . . . ಹಿತವಾಗಿ ಒಂದು ಚೀಸ್ ಹಾಡಿದಳು (ಕೂಷಾಸ. ೪೯). **ಚೀಸು** : ಮಾರವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೀಸು, ಬೇಹಾಗ್, ಶಹನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇವರ ನಾಮಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದಳು (ಕೂಷಾಸ. ೨೨೩).

[←ಪಾರ್ಸ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೀಜ್]

ಚೀಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ಇಬ್ಭಾಟಿ ಆಟವನ್ನು ಆಡು : ಗಂಡೇವು ಆಡು : ದೇಸರದಿ ಬಂತಿಕರಿಲು, ರಾಯರೆ, ವಿಕೆ, ತುಸ ಹೊತ್ತು ಚೀಟಾಡಿದಾರರೇ ಎನ್ನುವರು (ಕವಿಚ. IV, ೨೦-೦೦). [ಚೀಟು$_3$ + ಆಡು]

ಚೀಟಾಳು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಆಳು. – ಸೇವಕ : ಆಳಾಗಿದೊಂದು ಚೀಟಾಳು (ಗಾಪು). [ಚೀಟು$_3$(<ಚಿಟ್ಟು$_1$) +ಆಳು$_2$(<ಆಳ್$_2$)]

ಚೀಟಿ$_1$, ಚೀಟು$_1$ (ನಾ). ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳ ಚಿತ್ರದ ನವೂನೆಯ ನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಗಳ ಬಟ್ಟೆ : ಜಂಗಮ ದೇವರ ಜಂಗಿನ ಪಲ್ಲವಿ ಲಿಂಗ ಧರಿಸೋ ಕಾವೀ ದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಗಳ್ ಹೊದಿರೋ ಚೀಟಾದ್ಟು (ಪಾಹೆ. ೦೮೨); ಲಾಂಗ್‌ಕ್ಲಾತ್, ಚೀಟ್, ವಾಯಲ್, ಮಸ್ಲಿನ್, ಮಲ್ ಇವನ್ನು ಸಾದಾ ನೇಯ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನೇಯುವರು (ಗೃಚಿ. ೭೩). ಚೀಟಿಬಟ್ಟೆ : (ಜೋಯಿಡಾ. ೪. ೩-೨೯೭).

[?./ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಟ್ಟು; ತೆಲು. ಚಿಟ. /ಹಿಂ. ಛಿಂಟ್, ಛಿಟ್ ; ಮರಾ. ಚಿಂಟ್, ಛಿಟ್./ಇಂ. Chintz]

ಚೀಟ್ಟೆ 'ಚೀಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಚೀಟಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಚೀಟಿ : ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣಗಳ ಚಿತ್ರದ ನಮೂನೆಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣ ಕಡ್ಡುವಂತೆ ಧಾಟಿಸಿ ಸಾ., ಗಾಜುಮೆರಗು ಕೊಟ್ಟು ತಯಾರಿಸಿದ ಹತ್ತಿಯ ದಾರದ ಬಟ್ಟೆ(ಯ) ಚೀಟಬಟ್ಟೆ(ಯ) (Chints. ಇಳಿಸಿ).

[ಚೀಟಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಚೀಟು$_1$ 'ಚೀಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೀಟು$_2$, ಚೀಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಬರಿಹವಿರುವ) ಸಣ್ಣ ಕಾಗದ ; ಪತ್ರ: ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಮಂತ್ರವನೇ ಮಹಾಘನವೆಂದು ಸಂಚಿಕೆಯ ಚೀಟಿನಂ ಬರೆದದು ತೂಗಿ ಮೆಚ್ಚಿವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬೨-೬೬); ಕಂದಾಯದ ಚೀಟು ಬರೆಸಿ . . . ಹರಜರ ರೈತರಿಗೂ ಚೀಟುಗಳು ಕೊಡುವರು (ಮುಜಾಕಂ. II, ೬೦). ೨. ಅಜ್ಞಾಪತ್ರ ; ಅಪ್ಪಣೆ ಚೀಟ : ಕೈಯಕಗಣ ಹೊಱಯ ಬಿಟ್ಟು ತೋಱು ಕೆಡದಿಹರೆ ಜಗದೊಡೆಯನ ಚೀಟ ಕೊಳ್ಗೆ, ಬಂಱೆಶ್ವರಲಿಂಗದಾ (ಸುಂಳಂಬಂ.೨) : ಕಾಲನ ಚೀಟುಗಳು ಕವಿಂಂತೆ ಕವಿದವು ಹಿ ತರಣ್ಯಾಪ (ನೀಕಾಗ. ೦೦-೬೫-೨೬); ಗುರುಸುತರು ಯಮನವರ ಚೀಟುಗಳ್ ಕವಿಂಂತೆ ಕವಿದರು ಕೂರ್ಗಳೆಯ ವೈರಿಗಳ ಸಾಯುಕರಿಗೆ (ಹರಿಗಾ. ೬೯-೫). ೩. ಭಿಕ್ಷಿ ರೋಗ ವೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವಗಳ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯಗಳಿಗೆ ಉವ ಯೋಗಿಸುವ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ತಾಳೆಗರಿ, ತಗಡು ವೊದ ಲಾದುವು: ಯಾ ಮಂತ್ರವಂ ನೂರೊಂಟು ಬಾರಿ ವಿಧಿಯಿಂದ ಜಪವಂ ಮಾಡಿ ಚೀಟನಲ್ಲಿ ಬರದು ಉದ್ಧಾನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೂಲಲು ಸಮಸ್ತವಾದ ದುಷ್ಟ ಜಂತುಗಳು ನಾಶವನ್ನೆದುವವು (ಸಾಗಂಂರಿ. ೪೫೫-೦೬); ಭಟ್ಟರು . . . ಮೂರು ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಚೀಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಮಂತ್ರೋದಕವನ್ನುಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದರು (ಪಂಂಚಿ. ೨೦); ಆಚಾರ್ಯ . . . ಚೀಟು ಕಟ್ಟುವ, ದಾಟು ತೆಗೆಯುವ ಅಥವಾ ಅನ್ನ ತೆಗೆದುಹಾಕುವ ನೆವದಲ್ಲಿ ಬುಂಡೆದಾಸನ ಪಡ ಪಾಸಿ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಂಚಿ. ೦೦೯). ೪. ಅಂಚೆಯ ಚೀಟಿ : ಸ್ಟ್ಯಾಂಪು : ಈ ದುಷ್ಕರ್ಮ . . . ತನ್ನ ಮನೆಯೊಳಗಿನ ದೇವಾ ಗೃಗಳಿಗೆಯನ್ನೂ . . . ಅಜ್ಜಗಳನ್ನೂ ವಿಲಾಯತಿ ಚೀಟುಗಳಂತೆ ಅಗ್ಗವಾಗಿ ಮಾರಿಬಿಟ್ಟನು (ಪ್ರಚಿಸಾ. ೦೩೨). ೫. ದಾವಲಿಪತ್ರ ; ರಿಕಾರ್ಡ್ : ಶ್ರೀನರಸಿಂಹ ಭಾರತೀವೃಂಡಿಯರ ದಿವ್ಯನಾಮದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಚೀಟು ಕಾಂಛ್ರ ಕಾಸನ (ಎಳ್. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೦೫೬-೦೦ : ಸಂ. 1460) ; ಧರಣಪತಿಗಳು ತರುವ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಯ ಮುಂದುವ ಬೊಕ್ಕಸ ಚೀಟು . . . ಖಡಿದ ಕೇಳಿದನು (ಕಂಠೀ. ೦೩೨-೭). ೬. ಇಸ್ಪೀಟು ; ಗಂಜೀಪ್ಪು : ಸಂತೆಗೆ ಚೀಟು, ಮುಂಗ್ಗೆಗೆ ಬೆಲ್ (ಗಾಪು). 'ಚೀಟಾಡಂ' ವರಾ. **ಚೀಟ್ಟೆ**$_2$: ೧. ಕಡೆಯ ಸಂಬಳಕ್ಕೆಲ್ಲ ಮುಳುಚಿಸಾಧನವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ತಿರುಗದ ಚೀಟ ಬರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿ (ಪುಂಪ. ೫-೦೬-೪) : ದೆಸರ ಬರೆದೊಂದು ಚೀಟಿಯೊಳಿರಿಸಿ (ಕಬಿಷ್ಣಂ. ೯-೫೯) : ಸಾಯುವಾಗ ಒಂದು ಚೀಟ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾಹೆ ಎಂದು ಆ ಚೀಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿವ (ಅಕ್ಕಿ. ೨೪) ; ರಾಯರ ಚೀಟಯು ಬಂದಿತ್ತು (ಕಾಮಯ. ೩೭). ೭. ಔಷಧಿಸೀಸೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಗರುತಿಸಿಲು ಅಂಟಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಕಾಗದ ; ಗರುಂತಿನ ಚೀಟೆ : ಪ್ರತಿ ಯೊಂದು ಪಾತ್ರೆಯ ಮೇಲೂ ಆ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನಿನ ಚೀಟ ಅಂಟಿಸಿದರೆ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸುಲಭವಾಗುವುದು (ಅಡಿಸಾ. ೩೭). ೮. ಹಣದ ಕಂತಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಹಾರ: ನಮ್ಮ ಈಚೀರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೀಟ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕೂಪ್ರ). ೯. ವ್ಯಯಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಂಕೊಳ್ಳುವ ಟೀಕೀಟು : ಬಟ್ಟೆಸಲ್ಲಿ ಚೀಟ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಿದ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬಾರದು(ಕೂಪ್ರ). ೧೦. (ಉಂಡ) ಔಷಧಿಯ ಪುಡಿ, ಮಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಗದದ ಚಿಕ್ಕ ಪೊಟಿಕೆ.

ಚೀಟಲಿಡು= ೧. ಚೀಟಿಯಂ ಹಣ ಕೈಸೇರು : ಈ ತಿಂಗಳು ನನಗೆ ಮೂನಿ ಚೀಟ ಬಂತು (ಕೂಪ್ರ). ೨. (ಅಲಂ) ಸಾವು ಬರು : ಇನ್ನೇನು ಹುಷಾರಾದರು ಎಂದುಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಚೀಟ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟಿತು (ಕೂಪ್ರ).

[?./ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಟ್ಟು; ತುಳು. ಚಿಟ್, ಚೀಟ ; ತೆಲು. ಚೀಟಿ./ ಇಂ. Chit]

ಚೀಟ್ಟು$_1$ 'ಚೀಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚೀಡೆ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ತಂಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಗೋಲಿಯಾಕಾರದ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : (೪).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟೆ ; ಮಲ. ಚೀಡ ; ತೆಲು. ಚೀಡೆ]

ಚೀಡೆಹುಳು (ನಾ). ಸಣ್ಣಹುಳು ; ಕ್ರಿಮಿಂ : ವಿಜಪಾಗಿ ನಮ್ಮ ದೇಹಾತ್ಮ ಗಳನ್ನು ಕಿಂದುಹಾಕಿದ, ಕಿನ್ನುಕ್ರಿರುವ ಚೀಡೆಹುಳು ಉವೇಕ್ಷೆ (ಸಾಹಿಚ. ೮೩). 'ಕೀಡೆ' ವರಾ. [ಚೀಡೆ$_2$ (<ಕೀಡೆ) + ಹುಳು$_2$ (<ಪುಟು$_1$)]

ಚೀಣ (ನಾ). = ಚೀನ್$_1$. [<ಸಂ. ಚೀನ]

ಚೀಣಾಂಬರ (ನಾ). = ಚೀನಾಂಬರ : ಪಟುಪಟಾವಳಿ ಚೀಣಿ ಚೀಣಾಂಬರ ನ್ಯಾಯ ವ್ಯವಹಾರ ಭರವರಾಗಿಯುಂ (ಎಳ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೪-೪೬ : ?).
[<ಸಂ. ಚೀನಾಂಬರ]

ಚೀಣಾಕಾಗದ (ನಾ). (ಹಿಂದೆ) ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಗದ ; ಬಿಳಿಕಾಗದ: ಬಿಳಿಯ ಕಾಗದಕ್ಕೆ ಚೀಣಾಕಾಗದವೆಂದು ಹೆಸರು(ಗುಣಸಾ. ೪).
[<ಚೀಣ + ಕಾಗದ]

ಚೀಣಿಕಾಯಿ 'ಚೀನಿಕಾಯಿ' ನೋ.

ಚೀತ್ಕರಣ (ನಾ). = ಚೀತ್ಕಾರ ೧. 'ಚೀತ್ಕರಿಸು$_1$' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೀತ್ಕರಣೆ (ನಾ). =ಚೀತ್ಕಾರ ೨ : ಉರುರಭಸವಳ್ಳಿಱಿಯೆ ರಥ ಚೀತ್ಕರಣೆ ರಥಹಯಹೇಷಿತದ ನಿಷ್ಠುರನಿನಾದದಲೌಕಿ ಹೊಕ್ಕನು ಶಲ್ಯನಾಹವವ (ಕುಪ್ಯಾಶ. ೩-೨೫). [ಸಂ. ಚೀತ್ಕರಣ]

ಚೀತ್ಕರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಭಯ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅರಚು ; ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು ; ಕೂಗು : "ಅಯ್ಯೋ" ಎಂದು ಚೀತ್ಕರಿಸಿದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೨೦೫). [ಚೀತ್ಕರಣ + – ಇಸು$_3$]

ಚೀತ್ಕರಿಸು$_2$ 'ಸೀತ್ಕರಿಸು' ನೋ.

ಚೀತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅರಚುವ ಶಬ್ದ ; ಆರ್ತನಾದ : ಈ ಚೀತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಆ ಮಹಾಧೀರನ ಎದೆಯೂ ಜರ್ಜರಿಸಿತು(ಶಾಂತಪಾ. ೭೩); ಚೀತ್ಕಾರ ಕೇಳಿದಾಗ ಮನೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬದಲಾಗಿ ಹೋಯ್ತು (ಪದ್ಮಸ. ೦೮೩). ೨. ರಥವು ಚಲಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿ : ರಥಾಂಗ ರಥಚೀತ್ಕಾರಂ ಶಿಳೀಮುಖ ಝೇಂಕಾರಂ . . . ಬಳೆದಾಗಸಮಂ ಮುಸುಂಕಿ (ಗಿರಿಳ. ೮-೮ ಪ) ; ಘುಳುಘುಳಿಪ ಚೀತ್ಕಾರ ಕೋಳಾಹಳದ ಸೂತನ ರೇಪೆಯಲಿ ಭಟಕುಲಲಲಾಮನ ತೇರು ಬಂದುದು (ಕುಪ್ಯಾಧ್ರೋ. ೪-೫೦).
[ಸಂ.]

ಚೀತ್ಕೃತಿ (ನಾ). = ಚೀತ್ಕಾರ ೧ : ವಿಹಗ ಸಮುತ್ಕರಚೀತ್ಕೃತಿ ತೀವಿ ವಿಪಿನದೊಳ್ಬಿಡದೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೨). ೨. = ಚೀತ್ಕಾರ ೨ : ತುರಗ ಗರ್ಜನೆ ರಥದ ಚೀತ್ಕೃತಿ ವರಧನುಷ್ಟಂಕಾರ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೬-೬೩) : ಧೂಳಿಯಂ ಮೇಣ್ ಚಕ್ರಚೀತ್ಕೃತಿಯುಮಂ ತವಿಸಿ, ಪಿಂದೋಡಿದರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೩-೪೨೭). [ಸಂ.]

ಚೀನ$_1$(ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ನೀರರುಹವದನೆ ಸುಕುಮಾರೆ ಮಧುರಪ್ರಿಯೆ ವಿಚಾರವಿದೆಯವಳೆ ಚೀನದ ಮಾನಿನಿ (ಜನವ. ೬-೩೮) : ಇಂಥ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಚೀನದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿಸುವುದು ಕಠಿನವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ವರದಿ ಬಹಳ ವಿರಳವಾಗಿದೆ (ಚೀನಪಾ. ೩೯೫) : ಚೀನಾಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ಏಷ್ಯದ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಗಳಿವೆ (ಭೂವಿಪ. ೪೦೮). ೨. ಚೀನಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ರೇಷ್ಮೆ,–ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಸೌಧಾಳಿಯೊಳ್ಗುಡಿಯಾಯ್ತು ಚೀನದ ಸುಯ್ಯತಾಣದ ಪಟ್ಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೦೫) : ನಾಳೆ ವಿನೋದದಿಂದೊಡನಿರ್ವರುಂ ಮುತ್ತಿನಾಭರಣಂಗಳಂ ನೆಱೆ ತೊಟ್ಟು ಚೀನಮನುಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೩೬) : ಪಸುರ್ಮಡಿಯ ಬೆಳ್ಳಿಪಟ್ಟೆಯ ಚಿನ್ನದಾರ ಹೊಂಬಿಸಿಲ [ಚೀ] ನಂ [ಪಾಠಾಂ. ಲಂಜಿನಂ, ಲಚಿಹ್ನಂ ಲಜೀಪಂ.] (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ಚೀನಃ–ಹಕ್ಕೀಬಣ್ಣವಾಗಿ ೩೦ ಅಂಗುಲದುದ್ದವಿರುವ ದುಪ್ಪೀ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಚೀನ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಹಲವಾರು : ಭೇರಿ, ಕೊಂಬು, ಚೀನ, ಢಕ್ಕೆ . . . ಶಂಖವಾಸ, ಇತ್ಯಾದಿ (ನಂಜುಂಡ. ೦೩೦). [?]

ಚೀನಕ (ನಾ). = ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ : "ಚೀನಕಃ– ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ"(ಓಷಧಿ. ೫೭).
[ಸಂ.]

ಚೀನಗರ್ಪೂರ (ನಾ). ಚೀನಾ ದೇಶದಿಂದ ಬರುವ ಕರ್ಪೂರ ; ಪಚ್ಚ ಕರ್ಪೂರ (?) : "ಕ್ರು(ಕೃ) ?ತ್ರಿಮಃ – ಅಟ್ಟುಪ್ಪು, ಚೀನಗರ್ಪೂರ, ಕರ್ಕಸ್ಯೆಲ" (ಓಷಧಿ. ೩೮). 'ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ' ಪರಾ.
[ಚೀನ$_1$ + ಕರ್ಪೂರ (<ಕಪ್ಪುರ)]

ಚೀನಚೀಳ (ನಾ).=ಚೀನಾಂಬರ: ಪೂತೆಲವಕ್ಕೆ ಪೌರವನಭೂರುಹಮೊಪ್ಪುವ ಮುಳ್ಪಿಗುಚ್ಚಳಕ್ಕೇತನ ಚೀನಚೀಳವರುಣೋಪಲಭಿತ್ತಿಗೆ . . . ದೊರೆಯಾಗಿ ತೋಱಿದತ್ತು . . . ರಕ್ತಸೇಕದಿಂ (ಪಂದ್ರಪು. ೬-೩೭).
[ಚೀನ$_1$ + ಚೀಳ (= ಚೀಲ$_1$)]

ಚೀನವಸನ (ನಾ). = ಚೀನಾಂಬರ : ಬರೆ ತೆಗೆದಪ್ಪಿ ಚೀನವಸನಾಂಚಲಮಂ ನಸು ನೂಂಕಿ (ರಾಜಶೇ. ೪-೬೬) : ಪಿಂದೆಸೆಗೋಡುವುದು ಬಳಕೆಗೈದದ ಮನವೇನೆಂದಪೆನೊ ಪವನನಿದಿರೊಳ್ ತಂದ ಪತಾಕಿಕೆಯ ಚೀನವಸನ ಮಿದೆಂಬೊಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೦೮-೩೪). [ಚೀನ$_1$ + ವಸನ]

ಚೀನಾಂಬರ (ನಾ). ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರು ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ,–ವಸ್ತ್ರ,–ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ : ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಧರಿಸಿ ಮಿಸುಪ ಚೀನಾಂಬರ ದುಡಿಗೆಯನೆಲ್ಲ ತ್ಯಜಿಸುತೆಳಗಾವಿಯನುಟ್ಟು (ಮೋಳಿಪು. ೫-೫) : ಕಳೆದು ತಣ್ಣಸ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಚೀನಾಂಬರಗಳನುಟ್ಟು ಸತಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಗವಿ. ೨೫-೦೩೪) : ಹಾಲ್ನೊರೆಯಂತೆ ಶುಭ್ರವಾದ ಚೀನಾಂಬರಗಳನ್ನುಡಿಸಿ, ಅಷ್ಟೇ ಶುಭ್ರವಾದ ವಕ್ಷವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಲಘುವಾಗಿ ಬಿಗಿದರು (ಶಾಂತಪಾ. ೦೦೪).
[ಚೀನ$_1$ + ಅಂಬರ]

ಚೀನಾಂಶುಕ (ನಾ). = ಚೀನಾಂಬರ : ವಿಚಿತ್ರ ಚೀನಾಂಶುಕರುಚಿರಂಗಳುಂ . . . ಉತ್ಪಳಪೇಟಮಂ ಪುಗುವಾಗಳ್ (ಅದಿಪು. ೪-೫೮ ಪ) : ಚಾರು ಚೀನಾಂಶುಕ ವಿತಾನ ಶೋಭಾ ಸನಾಥದೊಳ್ . . . ಸುಖಸುಪ್ತನಾಗಿ (ಪರ್ಧಮಾ.೫-೨೫); ರೇಷ್ಮೆಯನ್ನು ಭಾರತದಲ್ಲಿ 'ಚೀನಾಂಶುಕ' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೫೭). [ಚೀನ$_1$ + ಅಂಶುಕ]

ಚೀನಾಕ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಚೀನಾಕ (ಸವತೀ ಜಾತಿ) ಚಿರ್ಭಟ ಇವು ಕಫವಾತಕರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೦೩೭-೮೦). [ಸಂ.]

ಚೀನಾಬಿಳೀಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚೀನಾಬಿಳೀಮರ, ಪುನಾಲಿ, ಹಂದಿಬಳ್ಳಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೯-೫೬೯). [ಚೀನಾ$_0$ + ಬಿಳಿ + ಮರ$_1$]

ಚೀನಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಭವ್ಯ ಚೀನಾರುಗಳು ಚಾಚಿವೆ ತೋಳು, ಹಾಕುತ ರಿಂಗಣ (ಚಂಕನ. ೪೮-೦೫).
[←ಪಾರ. ಚೀನಾರ್ ; ಹಿಂ. ಚಿನಾರ್]

ಚೀನಾಲಿ 'ಛಿನಾಲಿ' ನೋ.

ಚೀನಾಸೋಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗು, ಚೀನಾಸೋಂಪು (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೫-೮೯೦). [ಚೀನಾ$_0$ + ಸೋಂಪು]

ಚೀನಿ (ನಾ). ೧. ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಬಂದುದು ; ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು. ೨. ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ; ಹಿಮವಾಲುಕ : "ಪ್ರಾಲೇಯಮೆನಲು ಘನಸಾರಮೆನೆ ಪಚ್ಚೆ ಹಿಮವಾಳುಕಂ ಚೀನಿ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨). ೩. ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ : ಮಗಮಗಿಪರಲ ಮುಡಿದು ಚಂದನಂಬೊರೆದು ಚೀನಿಗಳ ಪೊದೆದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೭) : ಎಳದಳಿರ ಪೊದಕೆಯಿಂ ಚೀನಿ ಚೀನಾಂಬರಂಗಳ ಮೇಲುಕಟ್ಟಿನಿಂ . . . ರಾಜಗೃಹ ದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು ಚಪ್ಪರವತುಳ ವಿಸ್ತರದಲಿ (ಸೌಂದಪು. ೪-೨೦) : ಚೀನಿ ದುಕೂಲ ಜಲ್ಲಿ ಕರ್ನೆ ವಿಕರ್ನೆಗಳ್ಳಾನು ಮಂಡಲದಂತೆ ಸೆಯಲು (ಶಾಂತೀಪ. ೦-೪೪) ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ ; ಬೂರಾಸಕ್ಕರೆ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು : ಚೀನಿಯ ಕಬ್ಬು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಚೀನೀಯ]

ಚೀನಕರ್ಪೂರ (ನಾ). ಪಚ್ಚ ಕರ್ಪೂರ; ಹಿಮವಾಲುಕ : ಕರತಿಗೆ ತಗಹಯು ಬೀಜ ಬಾವಂಜಯ ಬೀಜ . . . ಚೀನಕರ್ಪೂರ ಇವೆಲ್ಲವಂ ತಮ್ಮೊಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೊಂಡು (ಅಷ್ಟಮಿ. ೯೫). [ಚೀನ + ಕರ್ಪೂರ]

ಚೀನಕಾಯಿ, ಚೀಣಕಾಯಿ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆಗುಂಬಳಕಾಯಿ ; ಸಿಹಿ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ: ಚಾವಡಿಯ ಮಾಡಿಗೆ ತಾಗಿರುವ ಅಡ್ಡಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ಸೌತೆ, ಕುಂಬಳ, ಚೀನಿಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ತೂಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ತೆಗಂಬ. ೨೪೪). **ಚೀನಕಾಯಿ** : ಚೀನಕಾಯಬ್ಬ ಬೆಳಕ್ಕಾದಮ್ಮ ಬೀಡೇಕಬ್ಬಿಗೆ ಪುಟ್ಟುವೆಂಕಮ್ಮ (ನಾಷದ. ೨೦೬). [ಚೀನಿ + ಕಾಯಿ (<ಕಾರ್ಯ)]

ಚೀನಿಕೊಳವೆ (ನಾ). ದುರ್ದೀನು: ದೂರದರ್ಶಕಯಂತ್ರ: ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನ ಗದ್ದಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೋಗಿ, ಚೀನಿಕೊಳವೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಿದಲ್ಲಿ. ಒಂದು ತಂಬಾದರೂ ಕಣಾವುದಿಲ್ಲ (ರಾಚಂಪ್ರ. ೯೨). [ಚೀನಿ ? + ಕೊಳವೆ (<ಕೊಬಿವಿ)]

ಚೀನೀಯ (ನಾ). ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಚೀನಾದೇಶದ ಪ್ರಜೆ : ಹಿಂದೂದೇಶದವಲ್ಲದ ಆಸ್ಯಾಖಂಡದ ವಂಶೀಯರು . . . ಆರಬರು, ಬೆಲುಚಿಯರು, ಚೀನೀಯರು, ಮೊಗಲರು (ತುಂಕಾಷಾ. ೦೬೪). [ಸಂ.]

ಚೀನೋತ್ಪತ್ತೀಯ (ನಾ). ಹೊದೆಯುವ ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ,–ಮಗುಟ : ಮತ್ತಮತಿಸಂಭ್ರಮಸ್ಮಲಿತ ಚಿತ್ರಚೀನೋತ್ಪತ್ತೀಯವುಮಂ ಮಂಚದು (ಮಲ್ಲಭ. ೯–೨೦). [ಚೀನ + ಉತ್ಪತ್ತೀಯ]

ಚೀಪು[1] 'ಸೀಪು'[1] ನೋ.

ಚೀಪು[2], **ಚಿಪ್ಪು**[1], **ಚೂಪು** (ನಾ). ೧. ಬೆಣೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಅಥವಾ ಮರದ ಹೊರು,–ತೊಂದೆ: (ಕ). (ಗಂ). ೨. ಮೊನ ಚಾದ ; ಚೂಪಾದ ; ಹರಿತವಾದ. 'ಚೀಪುಗಲ್ಲು' ಪರಾ. **ಚಿಪ್ಪು**[1] ; ೧. 'ಚಿಪ್ಪುಕುಂಟೆ' ಪರಾ. **ಚೂಪು**[1] : ೨. ಕೊಡು . . . ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಂಜು. ೪–೪೬); ಹರಿಯ ಕೀರಿಟಕ್ಕೆ ಚೂಪು ಕುಡಿ ಎಡವಿಯ (ಚೂಳ್ಳಂ. ೩೦–೬). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಮ್ಮು ; ತುಳು. ಚೀವು ; ತೆಲು. ಚಿಂಪು].

ಚೀಪು[3] 'ಸೀಪು' ನೋ.

ಚೀಪುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಮೊನಚಾದ ಶೆಳೆಯೆಯ ಕಲ್ಲು ;ಚೂಪುಗಲ್ಲು: ಇವುಗಳ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಅವರು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಚೀಪುಗಲ್ಲುಗಳ ಆಯುಧಗಳೆಂಬ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರಕಿವೆ (ಹಿಂದುಇ. ೪). [ಚೀಪು + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್)]

ಚೀಪುತೊಟ್ಟು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಚೀಪುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟಿನಾಕಾರದ ಸಾಧನ : ಕೂಸಿಗೆ ಚಿಂತ್ಪುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಕೃತಕ ಮೊಲೆತೊಟ್ಟು ; ಚೀಪುತೊಟ್ಟು (Comforter. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಚೀಪು (<ಸೀಪ್ಪು) + ತೊಟ್ಟು]

ಚೀಪೆಟ್ಟು (ನಾ).=ಚೇಮನಿ: ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಹೆಸ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಸಾಕು; ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವೆ ಎಂದು ಚೀಪೆಟ್ಟು ಹಾಕಿದೆ (ಅಕ್ಷಿಕ್ಷ. ೪೪). [<ಚೀ + ಪೆಟ್ಟು]

ಚೀಮಾರಿ (ನಾ). ಎದಿರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅವಮಾನ,–ತೆಗೆಳಿಕೆ; ತಿರಸ್ಕಾರ: ಅಪ್ಪನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗು, ಚೀಮಾರಿ ಆಗುವುದು (ಧೂಡ). ' ಛೀಮಾರಿ ' ಪರಾ.

ಚೀಮಾರಿಮಾಡು=ಅವಮಾನಿಸು; ಛೀ ಎನ್ನು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು : ಅವರು ಆ ಕೃಷ್ಣನ ಶಾಂತ ವಾತಾವರಣದ ಮೇಲೂ ಧಾಳಿಯಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಚೀಮಾರಿ ಮಾಡಿದರು (ಜೂಪಾಪು. ೭೮). [<ಚೀ + ಮಾರಿ ?]

ಚೀಮೆ (ನಾ). ಇರುವೆ : ಹಗಲಗತ್ತಲೆಯಂತೆ ಯಿಹ ಕಾಪಿಗರು ಮೇಲಬ್ಬಿ ಚೀಮೆ ಕೊರದ ಬಗೆಯ ಮುಬ್ಬಿದೆಲ್ಲಿ ಬಂತೀ ಕೋಡಗೆಂದರಿಲ್ಲಾ (ಆರಾಮ. ೨೦೭–೬). [<–ಮೀಮೆ. ಚೀಮೆ]

ಚೀರ್ಕ್, 'ಚೀಲ' ನೋ.

ಚೀರ[1](ನಾ).ಗಿ. ಮರದ ತೊಗಟೆ. ೨. ನಾರುಬಟ್ಟೆ; ವಲ್ಕಲ: ಭಾರ್ಯಾನು ಜನಃ ಸುಬತಪಿಯಗೆ ನಡೆದಾ ರಾವು ಚೀರಾದಿಗಳ ಧರಿಸಿ (ಅಂಗಾಚಾ. ೭–೫೦). ೩. ಹರುಕುಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದಿ. ೪. ಗೆರೆ ; ರೇಖೆ. ೫. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: ಜಿನ್ನಗೆಯಕರ ಚೀರಕ್ಕೆ ದೂೞಗವಸರಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿವಸರಕ್ಕೆ ಪಂಚಗಾಜವಸರಕ್ಕೆ ಗಂಧವಣವಸರಕ್ಕೆ ಗಂಧವಣಗರಂಗಡಿಗೆ . . . ಬೇಜಿವೇಜಿ ಉಬ್ಬಿಳುಬಿ ಹಿರಿಯರಾಗವೊಂದು (ಅಕ್ಷ. XIII, ೫೦–೫೨: 1204); ಕೃಷ್ಣನ ಚೀರದಂತ್ಯವ ಪಿಡಿದು ಸದನಕೆ ಕರದು ಪದಕೆಱಗೆ (ಅಕ್ಕ.ಕೃಕ. ೬–೫೫). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರ ; ನಾಲ್ಕಂ ಎಳೆಗಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ; ಗೊಸ್ತನ: ಕರವೆಸಳ ಚಿನ್ನಗುಳ್ಳೆಯ ಚೀರದಿಂದೊಪ್ಪೆ (ಅಸ. ೧–೦೦೦). ೭. [ಬೌದ್ಧ] ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ವಸ್ತ್ರ ; ಕಾವಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; (ಕ). [ಸಂ.]

ಚೀರಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟು : ಚೀರಗಟ್ಟಿದ ಹಡಪ ಪಲ್ಲಣ ಱಂದೆ ಹಾರಮಪ್ಪಂದದಿ ಹಾಕಿ ಭೋರೆನೆ ಬರಬತಿರಕ್ತರು ಕ್ರಿಟಿಕೆ ರಾವುತರು (ಕ್ರಿವಿಪಾಂ. ೦೬–೨೩). [ಚೀರ + ಕಟ್ಟು]

ಚೀರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಚೀರಟೆ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚೀರುದನಿಯ ರಾಲಿ (ಅಷಾಡ. ೩). [?]

ಚೀರಣ, ಚಿರಣೆ, ಚಿಲಣ, ಚೀರಣೆ, ಚೀರ್ಣ, ಚೀಲಣ, ಚೀಲಣೆ (ನಾ). ೧. ಲೋಹವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಉಳಿ; ಅಪು; ಚಾಣ: ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣೆಂಬ ಮೂಱು ಸಂಕಲೆಯ ಱಲ ಜ್ಞಾನಚೀರಣಿಂದ ತಡೆಗಡಿದು (ಅಪಸ. ೭೩). ೨. ಉಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ: ಚೀರಣದುಡಿದಾದ ಮೇಖಲೆ ಪುಂಜದ ಹಾರಗಳಕ್ಕು – ಕ್ಕೂಟ್ಟು ನೊರಿದು (ಅರಿಶಾಂ. ೪೫–೭೭); ಭೂರಿವೆಳಿನ ವಜ್ರವಲ್ಲಿಯ ಚೀರಣದ ಪೊಲಿಗಳ ರಥಸದಿ ತೋಱುವತಿಸಿಂಗರದ ಜಾಮಿತಿಯದ ಕಲಹಗಳ (ಅಂಬೇಗಾ. ೪–೩೬). **ಚಿಪ್ಪಕೆ**: ೧. 'ಚೀರಣಗೆಲಸ' ಪರಾ. ಚಿಲಣ; ೧. 'ಚಿಲಣಗೆಲಸ' ಪರಾ. **ಚೀರಕೆ**: ೧. 'ಚೀರಣಗೆಲಸ' ಪರಾ. **ಚೀರ್ಣ**: ೧. "ವೃಶ್ಚನ, ಪತ್ರವರಶಂ–ಜೀರ್ಣದ ಪೆಸರು ಅಗಸಾಲಿಗನೆ ಕೊರಮಂಬ್ಬು" (ಕಿರ್ಣಂಕಿ. ೨೭೦). **ಚಿಲಣಣ** ೧. ಅರಿಕಲುಗಳ ಕಡಿಮಾಡುವ ಚಿಲಣದ ಹಂಗಿಕೆ (ಕಾಖ್ಯದೊಟ್ಟ. ೦೦–೭೦). **'ಚೀಲಣಿಸು'** ಪರಾ. **ಚೀಲಣಿ**: ೨. 'ಚೀಲಣಗೆಯ್' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಚೀರಣ, ಚೀರ್ಣ]

ಚೀರಣಗೆಲಸ, ಚಿರಣಗೆಲಸ, ಚಿಲಣಗೆಲಸ, ಚೀರಣೆಗೆಲಸ (ನಾ). ಉಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ : ತಾರೇಕನಂ : ನಗುವ ಲೋವ ಚೀರಣಗೆಲಸ ಚಾರುವೇದಿಕೆಗಳಿಂದ (ಪಂಚಚಾ. ೬–೬). **ಚಿರಣಗೆಲಸ**: ಸಣ್ಣ ಚಿರಣಗೆಲಸಗಳಿಂದ ಸೊಬಗಾಗಿರುವ ಬ್ಯಾದಿ ಚಾವಡಿಯಿಂಹಾದಿ (ಗೋಱುಡಿ. ೦–೦೪೭). **ಚಿಲಣಗೆಲಸ**: ಚಿತ್ರದ ಶಾಲೆ ಚಿಲಣಗೆಲಸದ ವೆಸ ಮುತ್ತಿನ ಜಾವಡಿವಿಡಿದು ನಿತ್ಯದಾನವನೀವ ಮಂಡಪವದಲ್ಲಿಯೊಳು ಬತ್ತರ ದಿಂದೊಪ್ಪುಕಿಹುದು (ಅಂಚಿಪ. ೩–೩೪). **ಚೀರಣೆಗೆಲಸ**: ರನ್ನದ ಚೀರಣೆ ಗೆಲಸದಿಂ ಸೊಬಗಾಂತ ಚಿನ್ನದ ಕಳಸದಿಂದಿಸೆವ (ಗೋಪಾಪಕೃ. ೫–೩೬). [ಚೀರಣ + ಕೆಲಸ]

ಚೀರಣೆ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀರಣೆಗೆಲಸ 'ಚೀರಣಗೆಲಸ' ನೋ.

ಚೀರಲ (ನಾ). (ಉಕ) ಬಿರುಕು : ಹೂಲವ ತಗ್ಗು ತೆವರಾಗಿ ಹಳ್ಳನಾಲಿ ಕೊಂ ಚೀರಲಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅಂಥ ಹೂಲಗಳ ಬೆಯ್ಯು 'ಹೂಲಬಳ್ಳಿ'ದ್ದು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವದಿಲ್ಲ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೬). [<–ಮರಾ. ಚೀರ್]

ಚೀರಳಚಿಂತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮುಡಣದೆಸೆ ಪೆಣ್ಡಲ್ಚಿನ್ತೆ ಪುಲ್ಚೇಡು ಉದಿಚೇಡು ಚೀರಳಚಿನ್ತೆ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮-೩೪ : 978).
[?]

ಚೀರಾಟ 'ಚೀಱಾಟ' ನೋ.

ಚೀರಿ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳು; ಚಿಮ್ಮಂಡೆ : "ಝಿಲ್ಲೀಕಾ, ಚೀರೀ-ಈ ೨ ಜಿಮ್ಮಂಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೨) : "ಭೃಂಗಾರೀ, ಚೀರಿಕಾ. ಚೀರೀ, ಝಿಲ್ಲಿಕಾ ಈ ೪ ಜೀಱುಂಡೆ" (ನಾಚರಾ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಚೀರೀ]

ಚೀರಿಕಾರುತ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಗಳ ಧ್ವನಿ,-ಶಬ್ದ : ಬಂದುದು ಬೇಸಗೆ ಗಾಲಮಸ್ತಕಾಸಾರಕಸಾರಮಸ್ತಮಿತಮಾರುತನುದ್ಗತ ಚೀರಿಕಾರುತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೮೫). [ಸಂ. (ಚೀರಿಕಾ + ರುತ)]

ಚೀರಿಕೆ (ನಾ). = ಚೀರಿ : "ಭೃಂಗಾರಿ, ಚೀರಿಕಾ . . . ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಇರುವೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು, ಚಿಮ್ಮಂಡೇಹುಳವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೧).
[ಸಂ. ಚೀರಿಕಾ]

ಚೀರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅರಚು ; ಕಿರಿಚು : ನಿನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಗಳ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಚೀರಿಡೆ (ವಿಸೀಗೀ. ೧೦-೭). 'ಕೀಱುಡು$_1$' ಪರಾ.
[ಚೀರು$_3$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಚೀರಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು : ಏನು ಬಾಯ್ಬಡಿಕ ಹೆಣ್ಣೆ ನೀನು, ಚೀರಿಲ್ಲಿ ಚೀಲಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೬-೭). [<ಸಂ. ಚೀರಲ್ಲಿ]

ಚೀರೀರವ (ನಾ).=ಚೀರಿಕಾರುತ : ನಿಷ್ಠುರ ಚೀರೀರವ ಮುಖರಪರುಷ ಕಾನನಪವಮಾನನ ಸೋಂಕನಾಸೆಗೆಯ್ಯಲ್ ಬಗೆದೈ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೦).
[ಸಂ. (ಚೀರೀ + ರವ)]

ಚೀರು$_1$ 'ಸಿವುಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀರು$_2$ 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಚೀರು$_3$ 'ಕೀಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀರು$_4$ 'ಚೀಱು$_3$' ನೋ.

ಚೀರುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬಾಯನ್ನು ಗಾಳಿ ಹೋಗದಂತೆ ಭದ್ರಪಡಿಸುವ ಜಿಗುಟಾದ ಜೇಡಿಮಣ್ಣು : ಶ್ವೇತಾಭ್ರಕವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ . . . ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಚೀರುಮಣ್ಣು ಹಚ್ಚಿ ಪುಟ ಹಾಕಬೇಕು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೫೦೦).
[ಚೀರು$_4$ (<ಚೀಱು$_3$) + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಚೀರುಲಿ (ನಾ). ಚೀರುವ ಧ್ವನಿ ; ಕಿರಿಚುವ ಧ್ವನಿ : ಮಸಣದ ದೆವ್ವದ ಚೀರುಲಿ ನಾನು ಸಿಡಿಮದ್ದಿನ ಪೇರುಂಡೆಯು ನಾನು (ಪಾಂಚಜ. ೧೬-೫).
[ಚೀರು$_3$(<ಕೀಱು$_1$) + ಉಲಿ$_2$]

ಚೀರ್ಕೊಳವಿ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಕೊಳವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಕೊಟವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಚೀರೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು,-ಶಬ್ದಮಾಡು: ಚೀರ್ಗರೆವಿಕ್ಷುಯಂತ್ರ ನಿಕರಂ ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುಷಂಡಂಗಳೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೦-೭೯). 'ಜೀರ್ಗರೆ' ಪರಾ. [ಚೀಱು$_1$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಕರೆ$_1$]

ಚೀರ್ಗಾಳೆ (ನಾ). ಚೀರೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ : ಮುರಜ ಡಕ್ಕೇಯು ಮರುಡೀ ರಭಸಾಗಳಿಂದ ಕರಣೆ ಚೀರ್ಗಾಳೆ ಭೂರ್ಗ ಶಬ್ದಾಗಳಿಂದ (ಹಮಚ. ೨೩೯).
[ಚೀರು$_3$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಕಾಳೆ (<ಕಹಳೆ)]

ಚೀರ್ಗೊಳವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಚಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಚೀರ್ಚಿಟಿಲೆಂಬ ತಱಿಗೆಂಡಗಳ ಹೋಮಕುಂಡ (ಭರಚ. ೨೦-೧೨೯).

ಚೀರ್ಣ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀಲ, ಚೀರ$_1$ (ನಾ). ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಲು ಬಟ್ಟೆ, ಗೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಸಾಧನ; ಕೋಶ: "ಅರ್ತಿಯೆನೆ ಚೀಲಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೪) ; ಪರದನ ಚೀಲಮನೊಳಗಿರ್ದು ಮೆಲ್ಲ ನೀಕ್ಷಿಸಿ ಚೋರಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧೨-೭೬) ; ಕೂರ್ತು ಕೂಸಿರ್ಪ ಚೀಲಂ ಜರಾಯುವೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೮) ; ನಿರ್ಮದನು ಮತ್ಸ್ಯನ ಪುರಿಗೆ ಯತಿವೇಷದಲಿ ಬಂದನು ಹೊನ್ನಸಾರಿಯ ಚೀಲ ಕಕ್ಷದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೧-೧೭) ; ರಕ್ತ ಕೀವು ತಾಕಿ ಮಾಂಸ ಚೀಲದೊಳಗೆ ಬೆಳೆದೆ ನಾ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೬-೧); ಮಿಱುಪ ಕಕ್ಷದ ಪಟ್ಟೆಯ ಚೀಲ ನೊಸಲೊಳು ಪರಿಮಳ ಗಂಧಾಕ್ಷತೆಯ ಸಿರಿವಂತರಿವರಾರೆ (ಕಂನವಿ. ೨೫-೧೦೨) ; ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಚೀಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಸ್ಕೂಲಿಗೆ ಹೊರಟೆ (ಶಾಲೆಮ. ೨). **ಚೀರ$_1$** : "ಸ್ಯೂತಃ, ಪ್ರಸೇವಹಃ – ಚೀರ" (ನಾಚರಾ. ೪) ; ಚೀರದಲಿ ನೆಱೆ ತುಂಬಿ ದಂತಿರೆ ಪೂರವಿಸಿ ಭುಗಿಲೆನಿಸಿ ಭಸಿತದ ಧಾರೆ ಪೊಱಮಡೆ(ಬಸಪು. ೪೪-೧೫); ಜನನಿಯುದರದ ಮಾಂಸಚೀರದಿಂ ಬದ್ಧನಾಗನುಕರಿಪ ಗರ್ಭಜಲದಿಂ ಮುಳುಗಿ (ಲಶಿಚಂ. ೩೯-೩೯); ಮಿಳಿವೊಱೆಯ ತೊಗಲ ಚೀರಮಂ ತೆಗೆದು ಕಡೆಗಿರಿಸಿ ಸಂಬಳಿಗೋಲ ಸೂರೊಳ್ಸಮಂತಿಟ್ಟು ಪದತಳಂದೊಳೆದು ನಿಳಯಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು (ಪಾಸೋಪು. ೭-೨೧).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ಚೀಲ, ಶೀಲ ; ಕೊಡ. ಚೀಲೆ ; ತುಳು. ಚೀರವು]

ಚೀಲಕೀಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚೀಲಕೀಲಿಯ ಬೇರು ತಿಗುಡೆಯ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಚೂರ್ನಿಸಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪದಿಂದಾ ಘಾಯಕ್ಕೆ ತೊಡೆಯಲು ಸರ್ಪವಿಷ ಹರ (ವಿಷಚಿ. ೧೩-೨). [?]

ಚೀಲಣ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀಲಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ಕಂಡರಿಸು: ಕಾಲಭೈರವನೊಂದುಗ್ರಾಕಾರವ ಸೋಲಿಸಿ ಬಿದಿಯುಕ್ಕಿನಿಂದ ಚೀಲಣಿಸಿದ ಚಿತ್ರವೆಂಬಂತೆ ಭಿಲ್ಲನಾಭೀಳಾಕಾರವೊಪ್ಪಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೩೪) ; ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ತಿಳುವಳಿಕಿನ ಪರಲಿಂ ಚೀಲಣಿಸಿದ ಚಿತ್ರಮುಮೆನೆ ಕರಮೆಸೆದಂ ಭೂಪತಿ ಪುರಸತಿಯರ ಕಣ್ಗಳ ಕದಿರಿಂದ (ಜಯಕಾ. ೧೦-೫೬).
[ಚೀಲಣ (<ಚೀರಣ) + – ಇಸು$_3$]

ಚೀಲಣೆ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀಲಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ).=ಚೀಲಣಿಸು: ಕಡುಗಾಡಿಯಿಂ ಕಡೆದ ನೀಲದ ನೀಱೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ನೋಡಿ ಚೀಲಣೆಗೆಯ್ದ ಪುತ್ತಳಿಯ ತೆಱದಿಂ ಪುಳಿಂದಿಯರ್ ಸೊಗಯಿಸಿದರು (ಸಮ್ಮಳೌ. ೧೦-೩೦).
[ಚೀಲಣೆ (< ಚೀರಣ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೀಲಯ 'ಚೀಲಾಯ' ನೋ.

ಚೀಲಾಯ, ಚೀಲಯ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ; ಸುರಿಗೆ; ಕಠಾರಿ : "ಚೀಲಾಯ ಮೆನಲ್ ಕಿತ್ತಲಗು" (ಭಾರನಿ. ೬) ; ವಿಷವ ತೆಗೆದಳು ದ್ರುಪದಸುತೆ ಕೈಮುಸುಕಿನಲಿ ಚೀಲಾಯವುಗಿದನು ವಸುಮತೀಶ್ವರನು (ಕುಮ್ಯಾಳ. ೨೫-೩೦) ; ರಕ್ಕಸರಾಯ ಚೀಲಾಯದಲಿ ಶಿಖಿಸುತನ ಹೊಟ್ಟೆಯನು ತಿವಿದಿಳೆ ಬಿರಿಯೆ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟನು (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೧೬). **ಚೀಲಯ**: ಆತನೀತನ ನಿಲುಕಿ ಹೊಯ್ದನು ದಂಡೆಯಿಂದದ ಕಳಚಿ ಮಾರುತಿ ಹೊಕ್ಕಡವ ಚಿಮ್ಮಿದನು ಚೀಲಯವ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೨-೩೩). 'ಚಿಲ್ಲಾಣ' ಪರಾ.
[?]

ಚೀಲಾಯುಧ (ನಾ). ಚೀಲಾಯ ; ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ : ಕುಕ್ಕುಟಗಳ ಕಾಲ್ಗೆ ಚೀಲಾಯುಧವಿಕ್ಕಿ ಸೊಕ್ಕುಮದ್ದಿನ ಗುಟುಕಿತ್ತು ಉಕ್ಕಂದದೆ ಕಾದಿಪರಸು ಮಕ್ಕಳ ಮೊತ್ತ ಕಿಕ್ಕಿಱಿದೆಸೆದುದರ್ತಿಯೊಳು (ಕಂನವಿ. ೭-೧೨).
[<ಚೀಲಾಯ + ಆಯುಧ]

ಚೀಲಿ (ನಾ). ಬೆಕ್ಕು ; ಮಾರ್ಜಾಲ : "ಚೀಲಿಯೆನಲು ಬೆಕ್ಕು" (ಚತುನಿ. ೦೫೦) ; ತನಿವಣ್ಣನಿತ್ತು ಭಯವೀವ ರಿಪುವೆಂಬ ಚೀಲಿಯನೆಬ್ಬಟ್ಟಿ (ಕೈವಲ್ಯ. ೪-೮-೨); ಚೀಲಿಗೆ ಚಲ್ಲಾಟ ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). [←ತೆಲು. ಚೀಲಿ]

ಚೀಲಿಕೆ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚೀಲಿತ (ನಾ). ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಮರೆ: ಸಾಲುವಿಡಿದು ಪುದಿದಿಹ ದೋಷಂಗಳ ಚೀಲಿತವನು ಮಾಡಿ ಗುಣವ ಪಾಲಿಸಿ ಕೃತಿಯ ಕೊಂಡಾಡುವ ಸುಜನರ ಜಾಲವ ನಾ ಸ್ತುತಿಸುವೆನು (ರಾಮವಿ. ೧-೫೮). [?]

ಚೀಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ಕೊನೆಗೊಳಿಸು : ಚೀಲಿಪಂ ಸಾರ್ಚ್ಚಿದ ವೈರಿವೀರರ ಚಿರಾಯುವನಾಜಿಯೊಳೇಂ ಪ್ರವೀಣನೋ (ಸಾಇಇ. XX, ೭೬-೩೬ ; 1118). ೨. ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ತ್ಯಜಿಸು: ಚಿಂತಾಮಣಿಯಂ ಚೀಲಿಸಿ ಠಕ್ಕೆಯನಾಂತೊಲ್ಲೂತಕ್ಕೋತೊಪ್ಪುವ ನವಸಂತಾನವ ಸವಱಿದೊಲು (ಮದೇಪು. ೨೭-೩೦). [<ಚೀಲಣಿಸು]

ಚೀಲೈತ, ಚಿಲೈತ, ಜೀಲೈತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕಾಗಿತೊಂಡೆ ಗಿಡ : ಹುಚ್ಚುತೊಂಡೆ ಗಿಡ : "ಚೀ[ಪಾಠಾ. ಜೀ]ಲೈತಮನೆ ಕಾಕಜಂಘೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೦); ಚೀಲೈತನ ಬೇರನೊಂದೆ ಕಟಿಯಿಂದೀಂಟಲ್ (ಖಮದ. ೧೧-೩೦). **ಚಿಲೈತ:** "ಪಾರಾವತಪದೀ–ಚಿಲೈತ, ಕಂಗುಂಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೬). **ಜೀಲೈತ:** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚೀವರ (ನಾ). ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಬಟ್ಟೆ : ಯಾರ ಪತ್ತ ಚೀವರವೆತ್ತಿ ಹಿಡಿವೆ (ವೈಶಾಖಿ. ೭೭-೩೪೬) ; ಆಗ ಭಗವಂತನು ಉಡುವು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪಾತ್ರೆ ಚೀವರಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು . . . ಪೂರ್ವದ ಕಡೆ ಮುಖಮಾಡಿ ಕುಳಿತನು (ತೀರ್ಥಕ. ೪೧). [ಸಂ.]

ಚೀವು, ಚಿವ್ವು, ಜೀವು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೆಳುವುಮಾಡು,– ಹೆರೆ : (ಕ). ೨. ರಸವನ್ನು ಹೀರು; ಸೀವು : ಹಕ್ಕಿ ಬಳಗ ಕೊಕ್ಕನಿಕ್ಕಿ ಚೀವುತಿರಲು ಕವಣೆ ಬೀಸಿ (ಬಳ್ಳಾಬೆ. ೬೨-೧೩). **ಚಿವ್ವು :** (ಕ). **ಜೀವು:** ೧. ಚೀವು ಜೀವು (ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿ ಜೀವಿಕೊಡು) (ನಮ್ಮನು. ೯೧) : ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಜೀವುವವನು ಚಾಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೋ ? (ಜೀವಾತ್ಮ. ೬೦).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀವು; ತೆಲು.ಚಿವ್ವು]

ಚೀಸ್ 'ಚೀಜು' ನೋ.

ಚೀಸು 'ಚೀಜು' ನೋ.

ಚೀಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಚೀಮಾರಿ ಮಾಡು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು; ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು: (ಕ). [<ಚಿಃ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಚೀಳ್ (ನಾ). ಕಿರಿಚುವಿಕೆ ; ಅರಚುವಿಕೆ. 'ಚೀಳಿಡು' ಪರಾ. [?]

ಚೀಳಿಡು(ಕ್ರಿ). ಅರಚು; ಕೂಗು; ಘೀಳಿಡು: "ಚೀಳಿಡುವುದೆನೆ ಘೀಟಿಡುವುದಕ್ಕಮರ್ದನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೫೩) ; "ಚೀಳಿಡೆನೆ ಘೀಟಿಡುವುದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೧). [ಚೀಳ್ + ಇಡು$_1$]

ಚೀಱ್ 'ಕೀಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀಱಾಟ, ಚೀರಾಟ(ನಾ). ಕಿರಿಚಾಟ; ಕೂಗಾಟ : ಅಹ, ಏನ್ ಚೀಱಾಟಂ ಏನ್ ಕೊಲ್ವ ಗರ್ವಂ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩-೪೪). **ಚೀರಾಟ :** ಗಂಡಸರ ಕೊಟಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೆ ಚೀರಾಟ ಕೂಗಾಟಗಳು ಕಿವಿ ಬಿರಿಯುವಂತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೧೮೮). [ಚೀಱು$_1$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಆಟ]

ಚೀಱಿಕೆ (ನಾ). = ಚೀಱಾಟ : ತೋಱಿತಾ ವನಮಧ್ಯದಲಿ ಮುಗಿಲೇಱಿಕೆಯ ಮುಂಗುಡಿಯ ಸಿಡಿಲಿನ ಚೀಱಿಕೆಯ ಚಡ್ಡಣದ ರವ ರಾಘವನ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೧೪). [ಚೀಱು$_1$ (<ಕೀಱು$_1$) + – ಇಕೆ]

ಚೀಱು$_1$ 'ಕೀಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀಱು$_2$ 'ಸೀಱು$_3$' ನೋ.

ಚೀಱು$_3$, ಚೀರು$_4$ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಲೇಪ : ಪಳುಗಿದ ಮಡಕೆಯೊಳ್ ಸುರಿದು ಬಾಯಿಗೆ ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ ಚೀಱನು ಮಾಡಿ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೮). **ಚೀರು$_4$:** 'ಚೀರುಮಣ್ಣು' ಪರಾ.

ಚೀರುಮಾಡು = ಕೆಸರು ಮಣ್ಣನ್ನು ಬಳಿದು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತೂತು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು.–ಭದ್ರಪಡಿಸು : ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪನ್ನು ಹಾಲುಕೊರಟಿಗೆ ರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆ ಮಾಡಿ ಶರಾವ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟು ಚೀರುಮಾಡಿ . . . ಅರೆದು (ಸಕಪ್ಯೆ. ಪರಿ. ೪೯೯). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀಱು]

ಚೀಱು$_4$ 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಚೀಱೇಟ್ 'ಸಿವುಱೇಟ್' ನೋ.

–ಚು$_1$ (ಪ್ರ). ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಒಡರ್ಚು', 'ತಗುಳ್ಚು', 'ಸಡಿಲ್ಚು' ಪರಾ.

–ಚು$_2$ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವವಾಚಕ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಕೆಂಚು' ಪರಾ.

ಚುಂಗಚ್ಚೆ (ನಾ). ಚುಂಗು ಬಿಟ್ಟ ಕಚ್ಚೆ : ಚುಂಗಚ್ಚೆ ಹಾಕಿ ದೋತರ ಉಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ತಿಡುಗು. ೩೧). [ಚುಂಗು$_1$ + ಕಚ್ಚೆ]

ಚುಂಗಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚಿಲ್ಲರೆ : ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಚುಂಗಡಿ ಸಿಕ್ಕದೇ ? (ಗಾದೆ). ೨. ಸಾಲದ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣ ; ಬಡ್ಡಿ : ನನ್ನ ಅಸಲ ಚುಂಗಡಿ ಸಹವಾಗಿ ಹಣ ಕೊಡು (ಬತ್ತೀಸ. ೪೫); ನೀವು ಚುಂಗಡಿಗೆ ಚುಂಗಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ . . . ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೧೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಙ್ಕುಟು ; ತುಳು. ಚುಂಗುಡಿ ; ತೆಲು. ಚುಂಗುಡು. / ಮರಾ. ಚುಂಗಡೀ]

ಚುಂಗಡಿ$_2$, ಚಿನಡಿ, ಚುಂಗುಡಿ (ನಾ). (ಹೊಳೆಯುವ) ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಅಂಗಡಿ ಭಾರಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಳೋವು, ಗುಂಡಾರು, ಕನಡಿ, ಕಾಂಗಡಿ, ಚುಂಗಡಿ, ಸಿಂಗಡಿಗಳ ಸಿಂಗಾರವೇನು ಕೇಳಬೇಕೆ! (ದಿನಾರಿ. ೮೯). **ಚಿನಡಿ :** 'ಚಿನಡಿಸೀರೆ' ಪರಾ. **ಚುಂಗುಡಿ :** ಮುಂದಲೆ ಚುಂಗುಡಿ ಸುತ್ತಿದ ಹಚ್ಚಡ ಹೊಂದೊಡವಾಂತ ಕೈ ಸೆಳವೆ (ಭರಣ. ೦೨-೫೦).

[←ಮರಾ. ಚುನಡೀ ; ಹಿಂ. ಚುನರೀ]

ಚುಂಗಡಿಲಾಭ (ನಾ). (ಅಸಲಿನ ಮೇಲೆ) ಬಡ್ಡಿ ಹಾಕುದವುರಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಲಾಭ : "ಕುಸೀದಿಕಃ, ವಾರ್ಧುಷಿಕಃ, ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವಃ, ವಾರ್ಧುಷಿಃ–ಳಿ ಬಡ್ಡಿ ತೆಲವಾಸಿ ಮುಂತಾದ ಚುಂಗಡಿಲಾಭದಿಂದ ಬದುಕುವವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೬). [ಚುಂಗಡಿ$_1$ + ಲಾಭ]

ಚುಂಗಡಿಹಣ (ನಾ). ೧. ಸಾಲದ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ : (ಕ). ೨. ಚಿಲ್ಲರೆ ಹಣ : (ಕ). [ಚುಂಗಡಿ$_1$ + ಹಣ]

ಚುಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಪರಸ ತೋಮರ ಶಕ್ತಿ ಚುಂಗಲ ಪರಿಘ (ಮುಂಬರಾ. IX, ೮೯-? ; ?). [?]

ಚುಂಗಾಣಿ (ನಾ). ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಹೊಗೆ ಬತ್ತಿಯ ಕೊಳವೆ : (ಉ.ಅಮೆರಿಕದ ಇಂಡಿಯನರು ಶಾಂತಿಸೂಚನೆಯಾಗಿ ಸೇದುವ) ಶಾಂತಿ ಚುಂಗಾಣಿ (Peace pipe. ಇಂಕನಿ).

[← ಹಿಂ. ಚೋಂಗಾ./ತಮಿ. ಚುಙ್ಕಾನ್ ; ಮಲ. ಚುಙ್ಗ ; ತುಳು. ಚುಂಗಾಣಿ, ಸುಂಕಾಣಿ]

ಚುಂಗು$_1$, ಚೆಂಗು$_3$ (ನಾ). ತುದಿ ; ಕೊನೆ ; ಅಂಚು ; ಸೆರಗು : ಪಟ್ಟವಾಳಿಯನುಟ್ಟು ಬನ್ನಿ ಧಟ್ಟಿ ಚುಂಗ ಬಿಟ್ಟು ಬನ್ನಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೦೭-೭); ಚಲ್ಲಣಗೊಟ್ಟು ಕಾಸಿಯನುಟ್ಟು ಸೆಱಗುಗಳೆಲ್ಲವ ಚುಂಗ ಹಾಕಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೨೦); **ಚೆಂಗು$_3$:** ಕೊರಚಿಯ ಚೆಂಗುಬಿಟ್ಟ ಸೆರಗನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದು . . . ಘರ್ಜಿಸಿದನು (ಬಾಗಿನ. ೧೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಙ್ಕು ; ತೆಲು. ಚುಂಗು]

ಚುಂಗು$_2$ 'ಸುಂಕು$_3$' ನೋ.

ಚುಂಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ಕೊಳೆತ ಗಂಜಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ದುರ್ವಾಸನೆ: 'ಚುಂಗು'ಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಂಗು (ಹೇಮಂತ. ೧೮೧). 'ಚುಂಗುನಾತ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಸನೆ : ಅವನ ಮೈಯಿಂದ ಏನೋ ಒಂದು ವಿಧವಾದ, ಆದರೆ ಹಿತವಾದ ಚುಂಗು ಹೊರ ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೭೧). [?]

ಚುಂಗುಡಿ 'ಚುಂಗಡಿ$_2$' ನೋ.

ಚುಂಗುನಾತ (ನಾ). ಗಂಜಲದ ವಾಸನೆ ; ಹೊಲಸು ವಾಸನೆ ; "ದನದ ಗೋತದ ನಾತ; ಉಚ್ಚೆನಾತ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭).

[ಚುಂಗು$_3$ + ನಾತ]

ಚುಂಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳು ; ನವಿರೇಳು : ನಾನೆಂದ ಮಾತಿಗೆ ನಿನಗೆ ಮೈ ಚುಂಗುರಿಸಿತೆಂತು ಕೈ ಕಂಪಿಸಿಹುದೆಂತು (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೬೮-೭೦). [? + – ಇಸು$_3$]

ಚುಂಗುವಾಸನೆ (ನಾ). = ಚುಂಗುನಾತ : ಬೆವರಿನ ಚುಂಗುವಾಸನೆಯಿಂದ ಖೈದಿಗಳು ಆ ಮುಂಗೋಣೆಯನ್ನು ಹೊಲಸು ಮಾಡಿದರು (ಪುನರು. ೦೩೮).

[ಚುಂಗು$_3$ + ವಾಸನೆ]

ಚುಂಗುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು: ಚುಂಗುಳಂ ತಿನೆ ಮೊಗಂಗೆಟ್ಟು ಸಂಮ್ಲಾನಮಾದ ಮಲರಂತಿರ್ದಾಕೆಯಂ ಕಾಣುತೆರ್ದೆಯುರಿದುದಣ್ಣಂಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೪-೧೦೦). [?]

ಚುಂಚ 'ಚುಂಚು$_2$' ನೋ.

ಚುಂಚಲ, ಚುಂಚಲಿ, ಚುಚಲ, ಚುಚಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : (ಕಿ). **ಚುಂಚಲಿ :** ಚುಂಚಲಿಗಿಡ, ಕಾಡುಸೆಣಬು (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೪-೪೪೯). **ಚುಚಲ :** ಚುಚಲ–ಈ ಬೇರಂ ಹಾಲಲ್ಲರೆದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ವಾಂತಿ ಆಗಿ ಪೈತ್ಯ ಹರ (ವಿಪ್ರವಿ. ೪). **ಚುಚಲಿ:** ಚುಚಲಿಸೊಪ್ಪಂ ತಂದು ನೀರಲ್ಲಿ ತುಳಿದು ಸೊಲ್ಲಗೆ ರಸವಂ ಸೂತಕವಾದಾಗ ಮೂಱು ಸೂತಕದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಗುಣ (ವಿಪ್ರವಿ. ೦೦೬). [?]

ಚುಂಚಲಿ 'ಚುಂಚಲ' ನೋ.

ಚುಂಚಿ$_1$ 'ಚುಂಚು$_2$' ನೋ.

ಚುಂಚಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಮ್ರದ ಆಭರಣ (?) : ಕಾಲ ಪಳಂಚಿನುಂಗುರದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದ . . . ಬಾಲೆಯರೇವರೊಲ್ದೊಲಿಸಿ ಪತ್ತಿಸಿ ಚಿತ್ತಮನಿಂಬುಗೆಯ್ವ ಕೀಸೋಲೆಯ ಕಾಚಿನುಂಗುರದ ಚುಂಚಿಯ ಬಂದಿಯರೆಮ್ಮ ನಲ್ಲೆಯರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೦೦). [?]

ಚುಂಚಿಗೆಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಕಂಡಿಕೆ ಎರಡು ಸ್ಥಳದ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರೆಂಟು ಚುಂಚಿಗೆಯಿ ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೬೯-೨೫ ; 1119). [ಚುಂಚಿ ? + ಕೆಯಿ (<ಕೆಯ್$_4$)]

ಚುಂಚಿಲಿ (ನಾ). ಮೂತಿ ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು, ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಇಲಿ : ಸುಂಡಿಲಿ : ಸೊಂಡಿಲಿ ; ಮೂಗಿಲಿ : (ಕಿ).

[ಚುಂಚು$_2$ + ಇಲಿ$_1$]

ಚುಂಚು$_1$, ಜುಂಜು$_1$ (ನಾ). ೧. ಜುಟ್ಟು ; ಕೂದಲು : ಮಂದಮತಿಯ ಮುಂದೆ ತಲೆಯ ಚುಂಚಂ ಪಿಡಿದು ಚರೆಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಗೂಂಟನೆಟ್ಟಿದು ತಪ್ಪಂತೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೬೬ಪ). ೨. ಮುಂಗುರುಳು ; ಗುಂಗುರು ; ಸುರುಳಿಗೂದಲು : ಪೊದಟ್ಟಧರವೊತ್ತದೆಯುಂ ನಿಱಿಗೊಂಡ ಚುಂಚು ಸೋರ್ಮುಡಿ ಕಡುನುಣ್ಪುವೆತ್ತ ತೊಡೆ . . . ಕರಮೆ ರಂಜಿಸೆ ಬಂದರಿಳೇಶ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೩೪); ಚುಂಚು ಚಂಚಲವಾಗಿ ಚುಮ್ಮಚುಮ್ಮನೆ ತಾಗಿ ಹಿಂಚುಮುಂಚಿನ ಸವಿ ತೂಗಿ ಕಂಚುಮಿಂಚಾಗಿ ರಾಗಿಸಿದರು (ಭರಣ. ೧೩-೩೧). **ಜುಂಜು$_1$:** ೧. ಕೆಂಜೆಡೆಗಳಿಂದಳವಟ್ಟಿಹ ಕಿರೀಟವಾ ಜುಂಜು ನಡು ನೆತ್ತಿಯೊಳು (ವೀಶ್ವಪು. ೩-೩-೨೦); ಎತ್ತಿಕೊಂಡಾ ಕೂಸು ತಲೆಯಲಿ ಪೊತ್ತ ಗೂಡೆಯ ಮಲಿನ ವಸನದ ಸುತ್ತುಡಿಗೆ ತಲೆ ಜುಂಜು ಸೊಗಯಿಸೆ ಕೊರವಿಯಾಂ ಬಂದೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೧-೨೧); ನೆತ್ತಿಯ ಜುಂಜು ಮೇಗಣಳಿಮಾಲೆ ಕರಾಸಿಯೆ ನೀಳ್ದ ಕೊಂಬು . . . ಗೆಲೆವಂದುದು ಬೀರನನಂದು ಮಾಮರಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೩೭). ೩. ಗುಂಜುಗುಂಜಾದ ಕೂದಲು; ಒರಟುಕೂದಲು; ಕೆದರಿದ ಕೂದಲು. 'ಜುಂಜುಗೇಶ', 'ಜುಂಜುದಲೆ' ಪರಾ. ೪. ನವಿಲು,ಕೋಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಿಖೆ;ಕೊಟ್ಟು: ಜುಂಜೆಟ್ಟ ನವಿಲ್ಗಳ್ ಮಿಗೆ ಮಂಜುಳತನುವಿನೊಳಡಂಗಿಸಿದ ತುಂಡದಿನಾ ರಂಜಿಸಿದುವು (ಉದ್ಧಟ. ೪-೩೪) ; ಕೂರ್ಪಿನ ಡೊಂಕಣಿಯಲ್ಲಿ ಜುಂಜಿನಂತಿರೆ ಮಿಳಿರ್ದಾಡುತಿರ್ಪ ಪೊಸಚೌರಿಯ ದಿಟ್ಟಿಗಳುಳ್ಕೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೬೩).

[< ಪ್ರಾ. ಚುಂಚುಅ=ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ./ತೆಲು. ಚುಂಚು]

ಚುಂಚು$_2$, ಚುಂಚ, ಚುಂಚಿ$_1$, ಚೂಚು$_1$ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕು : ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ನನ್ನ ಚುಂಚಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ . . . ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವೆನು (ಬುದ್ಧಜಾ. ೩೭); ಗಿಳಿ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದಿತು. ನೀರಜಾನ ಕೈಗೆ ಚುಂಚಿನಿಂದ ಕುಟುಕಿತು (ದಲಿಕು. ೬೪). ೨. ಸೊಂಡೆ ; ಮೂತಿ. 'ಚುಂಚಿಲಿ' ಪರಾ. ೩. ಗೋಡೆಯಿಂದ ಮುಂಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಭಾಗ ; ಸೂರು ; ಒಪ್ಪಾರಿನ ತುದಿ : "ವಲೀಕಂ, ನೀವ್ರಂ, ಪಟಲಪ್ರಾಂತಂ – ೩ ಒಪ್ಪಾರದ ಚೂರು, ಲೋವೆ ಚೂರು,ಮನೆಯ ಚುಂಚು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೧); ಒಳಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಚುಂಚಿನ ಕೆಳಗೆ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಎರಡು ವೇತ್ರಾಸನಗಳು (ರಾಕ್ಷಮು. ೯). 'ಚುಂಚು ಲೋವೆ' ಪರಾ. **ಚುಂಚ :** (ಕಿ). **ಚುಂಚಿ$_1$:** ೧. ನೆರೆ ಚುಂಚಿಯೊಳ್ ಕಚ್ಚಿ ಮುನಿಗಳ್ಗಪಾಯಮಂ ಬರದಂತೆ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧-೬-೩೫). **ಚೂಚು$_1$:** ೧. ಪಕ್ಷ ಪುಚ್ಛ ಮೈ ಚೂಚು ಚಾಚಿದರು ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಪಕ್ಷಿ (ಹೃದಸ. ೬೬-೩) : ಚೂಚು ಚಾಚಿ ಚಾದಗೆಯು, ಎಡಕೆ ಕೂಗುವುದು ಚೆಂದವಾಗಿ (ಮೇಘದೂ. ೩-೯). [<ಸಂ. ಚಂಚು]

ಚುಂಚು$_3$ (ಗು). ೧. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ; ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ. 'ಅಕ್ಷರ ಚುಂಚು' ಪರಾ. ೧ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವ ಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. (ನಾ). ೨.=ಚುಂಚಿಲಿ.

[ಸಂ.]

ಚುಂಚು$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: "ವೀರ್ಯವತಿ ಚುಂಚಿನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭) ; ಚುಂಚಿನೊಳೊದವಿದ ಬೀಜಮುಮನರೆದು ಕುಡುವುದು ಬೇಗಂ (ಖಮದ. ೨-೧೪). [?]

ಚುಂಚು$_5$ (ನಾ). ಕಂದು ಅಥವಾ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : (ಕಿ). [?]

ಚುಂಚುಕಾಲು (ನಾ). "ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನ ಮೇಲ್ಗಡೆಯ ಕೀಲಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಕುಚ್ಚುಕುಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸ್ಥಳ ; ಕುದುರೆಯ ಚುಂಚುಕಾಲು" (Fetlock. ಇಂಕನಿ).

[ಚುಂಚು$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಚುಂಚುದಲೆ, ಜುಂಜುದಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೆದರಿದ ಕೂದಲಿನ ತಲೆ : ಚುಂಚುದಲೆಯ ಲಕ್ಕ . . . ಮುಕುತಿಯ ಗಂಗಣ್ಣ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೯-೯೫). **ಜುಂಜುದಲೆ :** ೧. ಜುಂಜುದಲೆ ಕೆಂಗಣ್ಣ ಗುಂಜಾಭರಣವೆಸೆಯೆ (ಕಣ್ಮರ. ದೇ. ೧೩೬-೯) ; ಜುಂಜುದಲೆಗಳ ಪೇರುರದ ಕೆಂಜುರಿಯ ಪುಂಜವ ಮೀಱುತಿಹ ಕೆಂಗಣ್ಣುಗಳ . . . ಧೀರ ಜವದೂತರ್ಜವದಿ ನೆರದು (ಮದೇಪು. ೩-೪೮); ಜುಂಜುದಲೆ ಕೆಮ್ಮೀಸೆ ಕೆಂಗಣ್ಗಳಿಂದಂ . . . ನಡೆತಂದು (ಜೆಬಪು. ೩೧-೯). ೨. ಗುಂಗುರು ಕೂದಲಿನ ತಲೆ ; ಸುರುಳಿಗೂದಲಿನ ತಲೆ : (ಕಿ). [ಚುಂಚು$_1$ + ತಲೆ$_1$]

ಚುಂಚುಪತ್ರ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚುಂಚುರು, ಚುಂಚುಪತ್ರ ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಂಚಿಸೊಪ್ಪು" (ಓಷಧಿ. ೩೭). [ಚುಂಚು$_4$ + ಪತ್ರ]

ಚುಂಚುಮಿಸೆ, ಜುಂಜುಮಿಸೆ (ನಾ). ೧. ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ತಿರುವಿದ ಮಿಸೆ: ಮುಂದಣ್ಮಕ್ಕಿದ ಗಡ್ಡ ಮಿಸೆ ಮುಂಡ ಕಟ್ಟಂ ತಳ್ದ ಕೆಂಬಟ್ಟಿ ಕತ್ತುರಿಯಂ ತುಱುವ ಚುಂಚುಮಿಸೆ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೬೫); ಈ ಚುಂಚು ಮಿಸೆಯೊಂ ಪಟ್ಟೊಪ್ಪಿಸಿದಡಿಯ ನೊಸಲ ವೇಲೆಯಲ್ಲಿ ತೆರಗಿಂತೆ ಸೂಸುವೆತ್ತಿರುವ ಅಲಕಗಳಂ (ಜುಜ್ಞ. ೯೨-೦೨). ಜುಂಜುಮಿಸೆ: ೨. ಕೆದರಿದ ಮಿಸೆ: ಗುಂಜುಂಗಂಜಾಗಿರುವ ಮಿಸೆ: ಭಯಂಕರ ವದನದಿಂದೆ ಕೆಂಡದಂತಿರೆ ತೋರ್ಪ ಕಣ್ಗಳಿಂ ಜುಂಜುಮಿಸೆಗಳಿಂದೆ ನಿರುತದಿಂ ಫಲಕ ಖಡ್ಗಗಳಾತ ಕರಯುಗಳಿದಿಂ (ಪಾಸಿಂಪು. ೩-೬೬).

[ಚುಂಚು$_1$ + ಮಿಸೆ]

ಚುಂಚುರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚುಂಚುರು, ಚುಂಚುಪತ್ರ ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಂಚಿಸೊಪ್ಪು" (ಓಷಧಿ. ೩೭). [?]

ಚುಂಚುರುಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?): ಮರಗಜುಂಕಯ ಬಳ್ಳಿಯ ಪೆರ್ನರಿಂಬುಗಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡಿಯಂ ಕಳವಲ್ ಚುಂಚುರುಚು ಗಿಣಮೂಗಿಯ ಜಿಂಗರ ಕಿತಾಕರಮಿವ ಬಂಜೆ ಮಡುಪಾಗಲುಂಮಂ (ಪಾಪು. ೧೩-೫೦). [?]

ಚುಂಚುಲೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಸುರಿಗ ಕರಾಜೂರಿ ಕಡಿತಲೆ . . . ಸಿಂಮುರಿ ಕಕ್ಕಡಿ ಚುಂಚುಲೆ ರವಿಹಾಸ 'ಆಯಿಯನುಗುಳು ತಿರ್ದುವಲ್ಲಿ (ಪಡಪ. ೫೦-೦೩೩). [?]

ಚುಂಚುಲೋವೆ (ನಾ). ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಂಂಟಾಚೆ ಕೊಂಡಿರಿಂದ ಭಾಗ: ಕೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ಬಿಸವಂದವಾದ ಚುಂಚು ಲೋವೆಗಳೊಳಗೆ ಬಳಸಿ ನಲಿದುಲಿವ ಪಾರಿವಂಗಳ ಕೊರಲುಲಿಯೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೮೪); ಪಳುಕಿನ ಚುಂಚುಲೋವೆಯೊಳವಲಂಬಿವ ತೊಳವ ಮಾತ್ರಿನ ಲಂಬಾಣನು. (ಶ್ರೀಶಾಂ. ೬-೩೩); ಹೊಸ್ಪ ರನ್ನದ ಚುಂಚು ಲೋವೆಗಳಂ ನೆರೆದ ಕೆಂದೆಗಣಿಂದಿಂವುನ್ನತದ ಮಾಣಿಕದ ಕಳಸಾಳಿ ವಳಗಳಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೪೦). [ಚುಂಚು$_1$ + ಲೋವೆ]

ಚುಂಚುಱು 'ಜುಂಜುಱು' ನೋ.

ಚುಂಚುಱುದಲೆ 'ಜುಂಜುಱುದಲೆ' ನೋ.

ಚುಂಚೆ (ನಾ). = ಚುಂಡಿ. [<ಸಂ. ಚುಂಡೀ]

ಚುಂಡ (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಣ್ಣ ಜುಟ್ಟುಳ್ಳವನು. [?]

ಚುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಬಾವಿ: "ಚುರೀ, ಚುಂಡೀ, ಚೊಚುಕಃ– ಈ ೩ ಬಗರಗೆ" (ಶಕಾಮು. ೦೦೩-೬೫); "ಚುರಿ ಚುಂಡಿ ಮಾನಂಗಿ" (ಜುಗಣಾ. ೧೩೫-೦೯). [ಸಂ. ಚುಂಡೀ]

ಚುಂಡಿಲಿ 'ಸುಂದಿಲಿ' ನೋ.

ಚುಂದಿ (ನಾ). ಕಂಂಬಣ್ಣ; ತಲೆಹಿಡುಕಿ. [ಸಂ. ಚುಂದೀ]

ಚುಂದುಂ 'ಸುಂದ್ರು' ನೋ.

ಚುಂಬಕ (ನಾ). ೧. ಮುತ್ತಿಡುವವನು; ಚುಂಬಿಸುವವನು: "ನಿಕ್ಷಿ-ಚುಂಬಕಂ" (ಕಾಕಶ್ಯ. ೫೫). ೨. ವೈಭಿಚಾರಿ; ಕಾವುಂಕ. ೩. ಮೋಸ ಗಾರ; ವಂಚಕ. ೪. ಅಯಸ್ಕಾಂತ: "ಚುಂಬಕಮಯಸ್ಕಾಂತಮಕ್ಕುಂ" (ಜುಂಗಣಾ. ೩೦-೩): ಆ ಸಮಯದಲಿ ಬಂದನಗ್ಗದ ಭೂಸುರ ಶ್ರೀಕಂಠನೋ ದದ್ದಾಸನ ಪಲ್ಲಟವೊ ಕವಲಾಂಬಕ ಚುಂಬಕವೊ (ಅಜಾಪು. ೪-೭); ಚುಂಬಕವನು ಸೂಜಿಗೆಯ್ವಂದವಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಕಲಿಗಳು . . . ರಾಮನಸಾದಂಬರದಿಂದ ಪೊದ್ದಿದರು (ಅಜಾಪು. ೯-೦೭); ಪ್ರೀತಿಯೆಂಬ ಚುಂಬಕಾ ಕೂಡಿಸಿತ್ತು ಆಪಿಸಿತ್ತು.(ಸಂಗಣ. ೯೬-೪). 'ಚುಂಬಕಗಾಳಿ'ವರಿ. [ಸಂ.]

ಚುಂಬಕಗಾಳಿ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ: ಉತ್ಪರಧ್ರುವದಿಂ ದಕ್ಷಿಣಧ್ರುವಕೆಂ ಚುಂಬಕಗಾಳಿಯು ಬೀಸುತಿದೆ (ಪಾರಿಂಗ. ೩೦-೨): ಅದರ ಚುಂಬಕಗಾಳಿಯು ಅವನ ಸುತ್ತಲೂ ಬೀಸುತ್ತಿತ್ತು (ಸಮುಚಿ. ೧೯೪). [ಚುಂಬಕ + ಗಾಳಿ]

ಚುಂಬಕತ್ವ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಶಕ್ತಿ: ಕಾಂತಶಕ್ತಿ: ರಾಸನು . . . ದಕ್ಷಿಣಧ್ರುವದ ಬಳ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಚುಂಬಕತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಪರಿಶೋಧಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಹೊರಬಿದ್ದನು (ಸಸ್ಯಳ. ೮): ಆಯಸ್ಕಾಂತದ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡೂ ಚುಂಬಕತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ (ಕ್ಯೂಂಚಕ್ಷ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಚುಂಬನ (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ವಂಠ್ಯೂಬ್ಬರ ಕೆನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳ ಮೇಲೆ ತುಟಿಗಳನ್ನು ತೆರೆದು ಬಳಿಕ ವಂಟ್ಟಿ ಒತ್ತುವುದು; ಆಧರವನ್ನು ಸವಿಯುವುದು; ಬಾಯಂಗ್ಟುಟ: ಮುತ್ತು;ಮೆಯದ್ದು :"ವದನಕಮಲಂ ಮುತ್ತು ಚುಂಬನವದೋಷ್ಠಪಾನಂ" (ಜುಗಣಾ. ೯೭-೦೩); "ಮೌಕ್ತಿಕದೊಳು ಚುಂಬನದೊಳುಂ ಮುತ್ತೈನಿಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೯೮); ಕಳವಿಲಯಮಂ ಮಾಡಿದನೆಸಲ್ದು ಚುಂಬನವರಿಷ್ಟಂಗ ಪ್ರವಂಚಿಂಗಳಂ (ಆಗಪ. ೧೦-೦೮); ಮೊದಲು ಚುಂಬನದೊಳು ಹಲು ಬಿದ್ದಂತೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೮). ೨. ಸ್ಪರ್ಶ: ಚರಣಚುಂಬನಕೆ ಕಲ್ಲೆ ತಾಂ ಬೆಣ್ಣೆ ಯಾಯ್ತೆನೆ ಕಂಪಿಸಿತು ಬಂಡೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೮-೨೬೯). [ಸಂ.]

ಚುಂಬನಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ವಂಂಠ್ಯನ್ನು ಕೊಡು: ಮಂದಲ್ಗೆ ಕೊಡು: ಚುಂಬನ ಗೊಟ್ಟು ಚುಂಬಿಸಿ ರಂಗುಮಾಣಕದಂಬುಲವಿತ್ತು ಮುದ್ದಿಸಿದ . . . ಮಾಸಿನಿಯ (ಪಾಪಚ. ೩೩-೮೪). [ಚುಂಬನ + ಕೊಡು$_1$]

ಚುಂಬಿ (ಗು). ವಂಠ್ಯುವ; ತಾಗುವ. 'ಗಗನಚುಂಬಿ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಚುಂಬಿನ್]

ಚುಂಬಿತ (ಗು). ೧. ವಂಠ್ಯುತ್ತಿಟ್ಟ: ಚುಂಬಿಸಿದ. ೨. ತಾಗಿದ: ಮುಟ್ಟಿದ: ವಿರಲಿ ತಾಗಿದ ಪಾಲಿಂಬಿಯ ಪಾಲಿಂಬಿಯಂ ಚುಂಬಿತ ಸಾಲದುನ್ನತಶಿರದ ಕರದ ಗೋವುರಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೭-೦೪೬). (ನಾ). ೩. ಮುತ್ತಿಟ್ಟುದು; ಚುಂಬಿಸಿದುದು: ಒಂದು ಕೊಣ್ಮ ಅಧರವಾಗಿ ಒಂದು ಕೊಣ್ಮ ಒತ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ಣವೊಂದೆ ಚುಂಬಿತ (ಅಶೀಕ. ೧೯-೬). [ಸಂ.]

ಚುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚುಂಬನಗೊಡು: ಪೂಸತಲರ್ದೂಂದು ತಾವರೆಯೆ ಗೆತ್ತು ಮುಖಾಬ್ಜಮನೊಂದು ತುಂಬಿ ಚುಂಬಿಸೆ ಸತಿ ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆಳ್ಳಳಿ (ಪಂಚತಂ. ೩-೬೩); ಪ್ರತಿಬಿಂಬವ್ಯಾಪ್ತವದಿಂ ನಿನ್ನಯ ಕದಪುಗಳಂ ಚುಂಬಿಸುತ್ತುಂ (ಅಜಾಪು. ೧೯೭); ನೊಸಲೆಡೆಯನು ಚುಂಬಿಸಿ ತಕ್ಕಿಸುತ ಪರವಶೆಯಾದಳು (ಅಂಪಪ. ೯-೦೭೬). ೨. ಮೆಂಠ್ಯುನ್ನು; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು; ತಾಗು: ಅಂಬರವಂ ಚುಂಬಿಸಿ[ಬಾಣಾಂ. ಅಂಬರ ಚುಂಬಿತ ಮಾಗಿ ನಳನೆಲಸಿ ಕೊರ್ದಿ ಬೆಳೆದ ಪೆರ್ಬಾರಿದರ ತುದಿ (ಗಂಳ. ೦-೦೫೮ ಆ); ಅವನ ದೇಹದ ಛಾಯವೆನ್ನದು ಛಾಯ ಚುಂಬಿಸುತ (ಕುಣ್ಯಳ. ೯-೪೦); ಮಹಾಬಲಾಚಲವೊವ್ವುತಿಹುದು ವ್ಯೋಮಮಂಡಲವ ಚುಂಬಿಸುತ [ಕೆಂಪ. ೨-೩೮]. [ಚುಂಬನ + -ಇಸು$_3$]

ಚುಕತಾ 'ಚುಕ್ತಾ' ನೋ.

ಚುಕಾಣಿ 'ಚುಕ್ಕಾಣಿ' ನೋ.

ಚುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೇರೆ ಮಿಱಾರು: ಮುಂದುವರಿ: ಚುಕಾಯಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು(ದಾಶಾಳ. ೧೦೬). ೨.ವಿಯಿಗಿಸು: ಪೂರೈಸು. ೩. ನಂಹಿಸೊಂದಿಸು: ಕೃವಂಪಡಿಸು. ೪. ಬೆಲೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಗೊಳಿಸು,–ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು. ೫. ಸಾಲ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೀರಿಸು,–ಸಂದಾಯ ಮಾಡು : (ಕ). [ಚುಕ್ಕಾ (P ಹಿಂ. ಚುಕ್ತಾನಾ) + -ಇಸು$_3$]

ಚುಕಿ 'ಚೂಕು' ನೋ.

ಚುಕುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ: "ಅಕ್ಕಿಹೆಡೆ ಹೇಮದುಗ್ಧಂ ಚುಕುಳ[ಪಾಠಾಂ. ಕಿಲ]ಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೭). [?]

ಚುಕ್ಕಣ 'ಚುಕ್ಕಾಣಿ' ನೋ.

ಚುಕ್ಕಮನ (ನಾ). ಹೀನವಾದ ಮನಸ್ಸು; ಕ್ಷುಂದ್ರಮನಸ್ಸು: ರೊಕ್ಕದೊಳಗೆ ಲೆಕ್ಕ ಮುಕ್ಕಾಣಿ ಹೋದರೆ ಕಕ್ಕುಲತೆಯ ಬಿಡು ಚುಕ್ಕ ಮನವೆ (ಮ್ಯಾಲಾರ. ೧೯೮-೬). [<ಚುಕ್ಕೆ1 + ಮನ1]

ಚುಕ್ಕಾಣಿ, ಚುಕಾಣಿ, ಚುಕ್ಕಣ, ಸುಕಾಣ, ಸುಕಾಣು(ನಾ). ೧. (ಹಡಗು, ವಿಮಾನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ದಿಕ್ಕನ್ನು ಬದಲಿಸಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ, ಮರ ಅಥವಾ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಅಂಬಿಗರು ಚುಕ್ಕಾಣಿಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸತೊಡಗಿದರು (ಜಾಹುತ್ತ. ೨೫); ವಿಮಾನಗಳನ್ನು ಎಡ-ಬಲಗಳಿಗೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ಈ ಫಲಕಕ್ಕೆ ಚುಕ್ಕಾಣಿಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೭೮); ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಂತೆ ಹರಿದಾಡುವವಗೆ ಚುಕ್ಕಾಣಿ ಬೇಡ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೩-೪). ೨. ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯ ಸ್ಥಾನ,-ಪದವಿ: ಪುರುಷನ ಜೀವನದ ಚುಕ್ಕಾಣಿಯೇ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಯೋಗ್ಯಸ್ಥಳ (ಅಪನಾ. ೫೧). **ಚುಕಾಣಿ:** (ಕ). **ಚುಕ್ಕಣ:** ೧. "ಹಡಗಿನ ಮುಖಂ ಕೋಟಿಪತ್ರಂ . . . ಅದಱ ಹಿಂದು ಚುಕ್ಕಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೫); ಆ ಹಡಗದ ಚುಕ್ಕಣಕ್ಕೆ-ಹಿಂಬದಿಗೆ ನಿಂತು ಈ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣೂನಿಗೆನಿಸಿತು (ಸಮಜೀ. ೯೮೬). **ಸುಕಾಣ:** (ಕ) **ಸುಕಾಣು:** ೧. ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಡಿವಾಣವಿದ್ದಂತೆ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸುಕಾಣು ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧೩). [<ಪ್ರಾ. ಸುಕ್ಕಾಣಯ./ಅರ. ಹಿಂ. ಸುಕ್ಕಾನ್; ಮರಾ. ಸುಕಾಣ್]

ಚುಕ್ಕಾಣಿಗ (ನಾ). ಚುಕ್ಕಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು: "(ಚುಕ್ಕಾಣಿ) ನಡಸುವವನು; ಚುಕ್ಕಾಣಿಗ; ಕರ್ಣಧಾರ" (Helmsman. ಇಂಕನಿ).

[ಚುಕ್ಕಾಣಿ + - ಗ2]

ಚುಕ್ಕಾಣಿಚಕ್ರ (ನಾ). "ಹಡಗಿನ ಕರ್ಣವನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ತಿರುಗಿಸಲಾಗುವ ಚಕ್ರ; ಚುಕ್ಕಾಣಿಚಕ್ರ" (Helm. ಇಂಕನಿ). [ಚುಕ್ಕಾಣಿ + ಚಕ್ರ1]

ಚುಕ್ಕಿ1 'ಚುಕ್ಕೆ1' ನೋ.

ಚುಕ್ಕಿ2 'ಚುಕ್ಕೆ2' ನೋ.

ಚುಕ್ಕಿ3, ಚುಕ್ಕೆ3 (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗ್ರಹದ ಹೆಸರು; ಶುಕ್ರಗ್ರಹ: "ಚುಕ್ಕಿಯೆನೆ ಶುಕ್ರಂ" (ಕಶರ. ೩೬). ೨. ರಾಕ್ಷಸರ ಗುರು; ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ: ಬೋಟಿಯರೋಜನ ಜಾಣ್ಮೆ, ಚುಕ್ಕಿಯಱಿವು, ಜವನ ಜರ್ವು, ಜಕ್ಕರರಸನೈಸಿರಿ ತನ್ನೊಳೊದವೆ ಮನುವಿನ ಮಾರ್ಗದೆ ನಡೆಯುತೆ . . . ಮೆಱೆದಂ(ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೪-೧೧). 'ಚುಕ್ಕಿಗುವರ' ಪರಾ. **ಚುಕ್ಕೆ3:** ೧. ಮೂಡ ಚುಕ್ಕೆಯು ಮೂಡೆ ಗಾಡದಿಂ ಕುಕ್ಕುಟವು ಜೋಡು ಕೂಡಿಯೆ ತಾವು ಕೂಗುತಿರಲು (ಯನಳ. ೩೪). [<ಸಂ. ಶುಕ್ರ]

ಚುಕ್ಕಿಗುವರ (ನಾ). ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ಶಿಷ್ಯ; ರಾಕ್ಷಸ; ಅಸುರ: "ರಕ್ಕಸರ್, ಮರ್ಬಿಗರ್, ಚುಕ್ಕಿಗುವರರ್, ಮೊದಲ ಸಗ್ಗಿಗರ್-ಈ ೪ ರಕ್ಕಸರ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೨೨); "ಚುಕ್ಕಿಗುವರರ್ಮಬ್ಬಿಗರ್ . . . ರಕ್ಕಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೦೦); "ಚುಕ್ಕಿಗುವರರು ರಕ್ಕಸರು ಮಬ್ಬಿಗರು ಯೆನಲ್ಕೆ ಅಸುರಾಭಿಧಾನದೊಳ್ ಸಲೆ ತೋರ್ಪುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦).

[ಚುಕ್ಕಿ3 + ಕುವರ2]

ಚುಕ್ಕಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಹಲ್ಲನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು: ಮಿಗೆ ಕರ್ಚಿರ್ದೊಡೆ ಛಿನ್ನಂ ಮಗುಳ್ದುಂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೆಱೆಯೆ ಚುಕ್ಕಿತಮಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೯೦). [?]

ಚುಕ್ಕಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: ಮುಗಿಲವೇಷವನಾಂತು ನಿಂದುದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೃಂದಾರಕರ ವೃಂದಮಾ, ಚಾರಣರ ಚರಣಚಿಹ್ನೆಯಂ ಚುಕ್ಕಿವಟ್ಟೆಯಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೫-೭೧). 'ಅಱಿಲ್ವಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [ಚುಕ್ಕಿ1(<ಚುಕ್ಕೆ1) + ಬಟ್ಟೆ1]

ಚುಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು (?): ಅಕ್ಕಟ ತನ್ನ ಮನಕೆ ತಂಗಿ ತಾ ಮಱೆಯಿಕ್ಕುವುದೊಂದು ಮಂತಣವುಂಟೆ ಚುಕ್ಕಿಸದಿರು ಸೂಚಿ ಕವಲಾದಂತೆ ನಿನ್ನ ಮನಕ್ಕಾವು ಪೊಱಗೆ ಪೇಳೆಂದಳು (ಸೂಬಸೋ. ೨೫-೫).

[<ಸುಕ್ಕಿಸು ?]

ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು 'ಚುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು) ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟು: ತಾಯಿ ಮಗುವನ್ನು ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟುತ್ತ ಮಲಗಿಸುವಂತೆ ತಮ್ಮನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಅಡ್ಡಾದರು (ಪೈನಿ. ೩೪೬); ಗೋದಾವರಿ . . . ಕೇಶವನಿಗೆ ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಳು (ಭಾರಥಿ. ೨೪).

[ಚುಕ್ಕು0 + ತಟ್ಟು1]

ಚುಕ್ಕುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟು: ಎಷ್ಟು ಚುಕ್ಕುಬಡಿದರೂ, ಚಪ್ಪರಿಸಿದರೂ ನಿಮಾಯಿಗೆ ನಿದ್ದೆಯೇ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಗೌರಾಂಗ. ೧೦); ಈ ಕುಮಾರ ಕಂಠೀರವನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ, ಚುಕ್ಕುಬಡಿದು ಅವನನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೭೧). [ಚುಕ್ಕು0 + ಬಡಿ1]

ಚುಕ್ಕೆ1, ಚಿಕ್ಕಿ1, ಚಿಕ್ಕೆ1, ಚುಕ್ಕಿ1 (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: ಈ ಚಟಗಳ ಪರಂಪರೆ ಹೇಳುತ್ತ ಹೋಗುವುದೆಂದರೆ ಮುಗಿಲ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿದಂತೆಯೇ ಸರಿ (ಗಾಳಿಗು. ೩೦). ೨. ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಸಣ್ಣ ಗುರುತು, -ಚಿಹ್ನೆ; ಬಿಂದು. 'ಚುಕ್ಕೆದುಪ್ಪಿ' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು; ಅಲ್ಪ; ಹೀನ: ಹೊಕ್ಕರಾಹವದೊಳಗೆ . . . ಚುಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕಿ]ಗಳಿರಾ ಎನುತ ಹೊಯ್ದರು (ನಳಚ. ೯-೨೪). **ಚಿಕ್ಕೆ1:** ೧. ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯಿಂದ ಬಡಗಕ್ಕೂ, ತೆಂಕಣಕ್ಕೂ ಹೋದಹೋದ ಹಾಗೆ ಗುರುತಿನ ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ಕಾಣದ ಹಾಗಾಗಿ ಹೊಸಹೊಸ ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳಹತ್ತುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೮); ಮುಗಿಲ ಮ್ಯಾಗಿನ ಚಿಕ್ಕಿ, ಹಗಲ ಮೂಡಿದರೇನ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೮). ೨. ಹುಲಿಯ ಮೋರೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೬). **ಚಿಕ್ಕೆ1:** ೧. ನೇಸರಿನ ಮುಂದೆ ಚಿಕ್ಕೆಗಳು ಒಪ್ಪುವವೆ? (ಬಿದುರಿ. ೧೫೧); ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಚಿಕ್ಕೆ ಕೋಟಿ ಕಣ್ಣರಳಿಸಿ ನೋಡಿವೆ (ನೆಲಮು. ೨೪-೧೧). **ಚುಕ್ಕಿ1:** ೧. ಚುಕ್ಕಿಗಳುದುರಲಡಿಗಡಿಗೆ ವನಚರರ್ ಬೆದರೆ (ವೆಂಕಾಠಾ. ೬-೩೮-೩೧); ಚುಕ್ಕಿಗಳಿನಡಸಿರ್ವ ನಭವನು (ರಾಮಾಸಂ.೬-೮-೨೧); ಗಾಜಿನಾಚೆ ದಿಗಂತದಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕಿಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಾರ್ಗದ. ೮೪). ೨. ಬಿಳಿ ಚಾಯೆಯ ನೀಲದುಕೂಲದಲ್ಲಿ ನೆಯ್ದಿರುವ ಜರತಾರಿಯ ಚುಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮ್ಲಾನ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ರಾಮಾನೆ. ೮೦). ೩. ಚುಕ್ಕಿಗಳಲಾ ನಿನ್ನವರು ಕೈಯಿಕ್ಕ ಹೇಳಾ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೫೦): ಜಲಜಭವಭವಲೋಕಪಾಲಾವಳಿಗಳೀಕ್ಷಣ ತೊಲಗಿ ಬದುಕುವುದುಳಿದ ಚುಕ್ಕಿಗಳೇನು ಗಣನೆಂದೊದರಿದವು ಕಹಳೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೧-೬).

ಚುಕ್ಕಿಯ ಮಾತು = (ಆಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು; ಪೊಳ್ಳು ನುಡಿ: ಮಿಕ್ಕಾ ವಿಷವೈದ್ಯದೊಳಂ ಚುಕ್ಕಿಯ ಮಾತೇವುದಣ್ಣ (ಖಮದ. ೬-೬೫). **ಚುಕ್ಕೆಯಾಗು** = ಗುರಿಯಾಗು: ಅಕ್ಕಜದ ಮಖವಿದಱ ಚೂಣಿಗೆ ಚುಕ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ.ಕ್ಕಿ]ಯಾಯಿತು ಮನ ಮಹೀಶನ ಮಕ್ಕಳಾಟಕೆಯಾಯ್ತೆನುತ ತೂಗಿದನು ಸಿರಿಮುಡಿಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೦೪).

[ದೇ. ೩ ತಮಿ .ಚುಕ್ಕೈ; ತೆಲು. ಚುಕ್ಕ; ಕೊಲಾ. ಸುಕ್ಕ; ನಾಯ್ಕಿ. ಪರ್ಜಿ. ಚುಕ್ಕ; ಗೊಂಡಿ. ಸುಕ್ಕುಮ್; ಕುಇ. ಸುಕ]

ಚುಕ್ಕೆ2, ಚುಕ್ಕಿ2, ಸುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹುಳಿಯಾದ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಸಸ್ಯ ; ''ಕಾಡಹುಳಿ ಚಿಕ್ಕೇಸೊಪ್ಪು'' (ಪ್ರ ಧಾ). **ಚುಕ್ಕಿ2** : ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕಿ ಪಲ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಸುಕ್ಕೆ** : ಬಸಲೆ, ಬಾಯಿಬಸಲೆ, ಸುಕ್ಕೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [<ಸಂ. ಚುಕ್ರ]

ಚುಕ್ಕೆ3 'ಚುಕ್ಕಿ3' ನೋ.

ಚುಕ್ಕೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪನೆಂದು ಹೀಯಾಳಿಸು,-ಹೀಗಳೆ : ಯಾಕೆ ಭಯ ನಿಮಗಿನ್ನು . . . ನೀ ಚುಕ್ಕೆಗಳೆಯದಿರು ಸಾಹಸವ ನೋಡೆಮ್ಮ ಪಗೆಯಿದಿರೊಳು (ತುರಂಗ. ೭೪-೨೫). [ಚುಕ್ಕೆ1 + ಕಳೆ1]

ಚುಕ್ಕೆದುಪ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ ; ಕವಲು ಕವಲಾಗಿರುವ ಕೊಂಬುಗಳೂ ಮೈಮೇಲೆ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚುಕ್ಕೆಗಳೂ ಇರುವ ಜಿಂಕೆ; ಕೃಷ್ಣಸಾರ; ಸಾರಂಗ : "ಪೃಷತಃ – ಚುಕ್ಕೆದುಪ್ಪಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬).
[ಚುಕ್ಕೆ1 + ದುಪ್ಪಿ]

ಚುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು, ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು, ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). = ಚುಕ್ಕೆ2 : ಚುಕ್ಕೇಸೊಪ್ಪು ಹುಳಿಹುಳಿಯಾಗಿರುವುದು (ತರಬೆ. ೧೭). **ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು** : ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು, ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು (ಮೃಔಗಿ. ೬೭-೧೩೬೪). **ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು** : ಮೇಲಿನ 'ಮೈಔಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ಚುಕ್ಕೆ2 + ಸೊಪ್ಪು3]

ಚುಕ್ತ 'ಚುಕ್ತಾ' ನೋ.

ಚುಕ್ತಾ, ಚುಕತಾ, ಚುಕ್ತ, ಚುಕ್ತಿ (ನಾ). (ಹಣವನ್ನು) ಬಾಕಿಯಿಲ್ಲದಂತೆ ತೀರಿಸುವಿಕೆ,-ಮುಗಿಸುವಿಕೆ; ಬೇಬಾಕಿ : ಎಂಕಪ್ಪನೂ ಅಸಲೂ ಬಡ್ಡೀ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಲೆಕ್ಕಾ ಚುಕ್ತಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡ (ತಿಡುಗು. ೬೮); ಪೈಗೆ ಪೈ ಕಂದಾಯ ಚುಕ್ತಾ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೫). **ಚುಕತಾ**: ಖಾತೇದಾರ ಆಸಾಮಿಯು ಕೂಲಿಯ ಘಾಯದೆಯ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮೊದಲನೇ ಬಾಕಿಯನ್ನು ಚುಕತಾ ಕಳುಹಿಸಿ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೨೪೬). **ಚುಕ್ತ**: ಇನ್ನು ಎರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಣಿ ಚುಕ್ತ ಮಾಡಿ (ಮುಗಿಯು. ೨೪೧) ; ವ್ಯಾಸ ಬಿಲ್ ಚುಕ್ತ ಮಾಡಿ (ನಿರ್ದೋಷಿ. ೩). **ಚುಕ್ತಿ** : ಅದರ ಚುಕ್ತಿಗೆ ಮಾದಯ್ಯ ಅವನ ಯಾಲಕ್ಕಿಮಲೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷ ಆಳುಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಾಗಿ ಬಿಡಾರ ಹೂಡಬೇಕು (ಮಸಕೂ. ೧೧).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚುಕತಾ]

ಚುಕ್ತಿ 'ಚುಕ್ತಾ' ನೋ.

ಚುಕ್ತಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸಾಲದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಉಳಿದ ಬಾಕಿದಾರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ: ಸೊಸೈಟಿಯ ಈ ಸಲದ ಚುಕ್ತಿಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಹೆಸರಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).
[ಚುಕ್ತಿ (<ಚುಕ್ತಾ) + ಪಟ್ಟಿ2]

ಚುಕ್ರ (ನಾ). ೧. ಹುಳಿಯಾದ ಮದ್ಯ. ೨. ಹುಣಿಸೆ. ೩.=ಚುಕ್ಕೆ2.
[ಸಂ.]

ಚುಕ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚೆ ; ಹುಳಿಚಿಕ್ಕ : "ಜಾಂಗೇರಿ ಚುಕ್ರಿಕಾಹ್ವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೭). [ಸಂ. ಚುಕ್ರಿಕಾ]

ಚುಚಲ 'ಚುಂಚಲ' ನೋ.

ಚುಚಲಿ 'ಚುಂಚಲ' ನೋ.

ಚುಚುಂದರ (ನಾ). ದೇಹ ಚಿಕ್ಕದೂ ಉದ್ದವಾದ ಮೂತಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಲಿ; ಸುಂಡಿಲಿ; ಮೂಗಿಲಿ: "ಸುಂಡಿಲಿ ಚುಚುಂದರಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕುದ್ರಂದರಂ, ಚುಚ್ಛುಂದರಂ, ಬುಂಚುಂಧರಂ]" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೨). [<ಸಂ. ಛುಚ್ಛುಂದರ]

ಚುಚುಂದರಿ (ನಾ). = ಚುಚುಂದರ : ಚುಚುಂದರಿಯಂ ಪಿಡಿದು ಮದ ಗಜೇಂದ್ರಕ್ಕಿದಿರಂ ಬಂದು ನಿಲೆ ತೊಲಗಿ ಪೋಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೫೧).
[ಸಂ. ಚುಚುಂದರೀ]

ಚುಚುಂದ್ರಿ, ಚುಚೇಂದ್ರಿ (ನಾ). ೧.=ಚುಚುಂದರ : ಹಾವು ಚುಚುಂದ್ರಿಯನ್ನು ನುಂಗಿದಂತೆ ಆಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಾಯಿತು (ತುಳಸಿ. ೧೨೫). **ಚುಚೇಂದ್ರಿ**: ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಿನ ಬಾಣ. ೩. (ಆಲಂ) ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಮಾತು : ಪೀಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಚುಚೇಂದ್ರಿ ಬಿಟ್ಟೆ (ಸುತ್ತುಮು. ೯೩). [<ಸಂ. ಚುಚುಂದರೀ]

ಚುಚುಲು 'ಸುಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಚುಚೇಂದ್ರಿ 'ಚುಚುಂದ್ರಿ' ನೋ.

ಚುಚ್ಚಳ(ಗು).ವ್ಯರ್ಥವಾದ; ತುಚ್ಛ:ಆ ಕಮಲದ ನೆಲೆಯ ಕಾಣಲಱಿಯದೆ ತೊಳಲಿ ಬಳಲಿ ಜಗದೊಳಗೆ ನಚ್ಚುಮಚ್ಚಿಗೊಳಗಾಗಿ ಚುಚ್ಚಳ ಪೂಜೆಗೆ ಸಿಲ್ಕಿ . . . ಭವಕೆ ಗುಱಿಯಾಗುವ ಮನುಜರ ಕಂಡು ನಾಚಿತ್ತೆನ್ನ ಮನವು (ಲಿಂಗವ. ೪೩-೬). 'ಚುಚ್ಚು4' ಪರಾ. [?]

ಚುಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಇರಿಯಿಸು; ನಾಟಿಸು : ಕೆಚ್ಚನೆ ಕಾಯ್ದು ಕನಲ್ದು ಕೊಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಸೋಲೆ ತಗುಳ್ದು ಚುಚ್ಚಿಸು (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೯-೧೮೧) ; ಸಸನೆ ಇರಲಾರದ ಬಡ್ಡಿ ಗೇರು ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಗಾದೆ).
[ಚುಚ್ಚು1 (<ಚುರ್ಚು1) + – ಇಸು3]

ಚುಚ್ಚು1 'ಚುರ್ಚು1' ನೋ.

ಚುಚ್ಚು2 'ಚುರ್ಚು2' ನೋ.

ಚುಚ್ಚು3 (ನಾ). ೧. ಇರಿತ; ತಿವಿತ. 'ಒಳಚುಚ್ಚು' ಪರಾ. ೨. ಬಾಣ (?): ಅಮರ್ಕೆವತ್ತ ಪುಲಿದೋಲ ಪಟ್ಟಿಗೆಯುಮೊಟ್ಟಿದ ಚುಚ್ಚುಂ ಕಟ್ಟಿದ ತೊಂಗಲುಂ ಬೆರಸು . . . ಇದಿರ್ಚಿ ನಿಂದ ಬಿಲ್ವಡೆಯ ಪೆಱಗೆ ಪಡೆನಾಯಕನಾಗಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೪೨ ವ). [<ಚುರ್ಚು1]

ಚುಚ್ಚು4 (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದು ; ಸಣ್ಣದು : "ಚುಚ್ಚೆಂದು ಗುಜ್ಜೆಂದು ಕಿಱಿದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೩). [<ಪ್ರಾ. ಚುಚ್ಛ./ ಸಂ. ತುಚ್ಛ]

ಚುಚ್ಚುಕ (ನಾ). ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವವನು ; ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ; ಚಾಡಿಕೋರ : ನುಚ್ಚುಗೊಳುಣ ಹೊಲ್ಲ ಚುಚ್ಚುಕರ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಮಚ್ಚರದಿ ನಡೆವ ಮಗ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೦೨).
[ಚುಚ್ಚು1 (<ಚುರ್ಚು1) + – ಕ3]

ಚುಚ್ಚುಕಳಿಲೆ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿದಿರ ಕಳಿಲೆಯಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿ ಮಸಾಲೆ ಮತ್ತು ಒಗ್ಗರಣೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ: ಕಳಿಲೆಯ ಕುಡಿಯನೊತ್ತಿ ಶತಛಿದ್ರವಾಗುವ ತೆಱದಿ ಕದುಕಿಱಿದು . . . ಪೊಡ್ಡಣಿಗೆಯಿತ್ತು ನರೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪರಿಮಳವ ನಿಕ್ಕಲದು ಚುಚ್ಚುಕ [ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಳಿಲೆ (ಸೂಪಶಾ. ೬-೨).
[ಚುಚ್ಚು1 (<ಚುರ್ಚು1) + ಕಳಿಲೆ (<ಕಟಿಲೆ)]

ಚುಚ್ಚುಕೂದಲು (ನಾ). ಚುಚ್ಚುವ ಕೂದಲು ; ಒರಟಾದ ಕೂದಲು: ಪತಂಗ ಚಿಟ್ಟೆಗಳ ಮರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಚುಚ್ಚುಕೂದಲುಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬೆ. ೧೨೬). [ಚುಚ್ಚು1 (<ಚುರ್ಚು1) + ಕೂದಲು (<ಕೂಂದಲ್)]

ಚುಚ್ಚುಗ (ನಾ). ಮಗುಚುವ ಕೈ ; ಕುರುಪೆ : ರತ್ನ ಕಿತ್ತಲಿ ತೆಗೆದು ಚುಚ್ಚುಗದಿಂದ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿದಳು (ಬೆಂದಜೀ. ೧೨೩).
[ಚುಚ್ಚು1 (<ಚುರ್ಚು1) + – ಗ2]

ಚುಚ್ಚುಗಲೆ (ನಾ). ಇರಿತದ ಗಾಯದಿಂದುಂಟಾದ ಕಲೆ: ಕುತ್ತದೊಳಾದ ಚುಚ್ಚುಗಲೆಯೇ ಎದೆಗಗ್ಗಳ ಕಪ್ಪು ಕಾಡಿ ಮೇಣ್ ಕುತ್ತಿಸಿಕೊಂಡುವೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೧೯). [ಚುಚ್ಚು1 (<ಚುರ್ಚು1) + ಕಲೆ2]

ಚುಚ್ಚುಗೊಂಡೆಯ (ನಾ). ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವ ಚಾಡಿ ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವಂಥ ನಿಂದೆ : ಚುಚ್ಚುಗೊಂಡೆಯದದಟಮುನಿ ಜಡವಿಚ್ಚಿ ನರ್ತಿಸೆ ರಾಮ ಕುಬುಬಿಱಿದೆಚ್ಚು ಕಡಿದನು ಶಿರವ ಸರಳಿನಲಾ ಖರಾಸುರನ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫೫). [ಚುಚ್ಚು1 (<ಚುರ್ಚು1)+ಕೊಂಡೆಯ]

ಚುಚ್ಚುನುಡಿ (ನಾ). ಕೇಳುವವರಿಗೆ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥ ಮಾತು ; ಕಟಕಿ : ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ದಕ್ಕಿಸಿಬಿಡಬೇಡಿರಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಚುಚ್ಚುನುಡಿಗಳನ್ನು . . . ಹೇಳಿದ (ಕುರುಕಾ. ೦೫೪).

[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುರ್ಚು$_1$) + ನುಡಿ$_2$]

ಚುಚ್ಚುನೋಟ (ನಾ). ಇರಿಯುವಂತಹ ನೋಟ ; ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿ : ಆನಂದನ ಚುಚ್ಚುನೋಟ ಅವಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲವೆಬ್ಬಿಸಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೧೪೬) ; ಅಡಿಗೆಮನೆಯಲ್ಲೂ ನಾನಾನ ಚುಚ್ಚುನೋಟವಿದ್ದದ್ದೇ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೬). [ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುರ್ಚು$_1$) + ನೋಟ]

ಚುಚ್ಚುಮದ್ದು (ನಾ). ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ಪಿಚಕಾರಿಯ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ಔಷಧ; ಸೂಜಿಮದ್ದು ; ಇಂಜೆಕ್ಷನ್: ಈಗ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿಗೇ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ (ನವನೀ. ೫೪) ; ಟಾಮಿಗೆ ಒಂದು ಚುಚ್ಚುಮದ್ದು ಕೊಟ್ಟರು (ಕಪಪು. ೩-೩೭).

[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುರ್ಚು$_1$) + ಮದ್ದು$_1$ (<ಮರ್ದು)]

ಚುಚ್ಚುಮಾತು (ನಾ). = ಚುಚ್ಚುನುಡಿ : ದ್ರೋಣನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಚುಚ್ಚುಮಾತಿನಿಂದ ನೊಂದು ಕೆಚ್ಚಿನಿಂದ ಕಾದುತ್ತಿದ್ದನು (ಪದಭಾ. ೨೮೯) ; ಅವರ ಚುಚ್ಚುಮಾತುಗಳು ಶೂಲದಂತೆ ಇರಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಕುಂಕುಮ. ೭೬).

[ಚುಚ್ಚು$_1$(<ಚುರ್ಚು$_1$) + ಮಾತು$_1$]

ಚುಚ್ಚುರೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೊಟ್ಟಿ : ಕುಟ್ಟಿ ಕಣಕದೊಳು ಸರಿಬೆಣ್ಣೆಯಾಱಱೊಳೊಂದು ಬಟ್ಟವಾಲನೆಯಿಕ್ಕಿ ಮಿದಿದು ಬಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ . . . ಸಲಗೆಯಿಂ ಚುಚ್ಚಿ ತಿಳಿದುಪ್ಪಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯುಮಂ ತಳಿದು ತೆಗೆದೊಡೆ ಚುಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಕರ್ಕು, ಕುಕ್ಕು]ರೊಟ್ಟಿಯೆಂಬೊಳ್ವೆಸರವಡೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೧೦).

[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುರ್ಚು$_1$) + ರೊಟ್ಟಿ]

ಚುಚ್ಚುಳ (ನಾ). ೧.=ಚುಚ್ಚುನುಡಿ: ಮದನಕೇಳಿಗೆ ನಮ್ಮ ಗುಱಿಮಾಡಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ಸತಿಯರೆಂದಾಳಿ ಚುಚ್ಚುಳ ನುಡಿದು ಎಮ್ಮನು ಒಲ್ಲದಿಹನು (ಹರಿಸಾಂ. ೩೦-೪೯). ೨. ಚುಚ್ಚುಮಾತನಾಡುವವನು : ಚೆಚ್ಚರಿಗಂ ಪರಿವಾಯಂ ಚುಚ್ಚುಳ [ಪಾಠಾಂ. ತುಚ್ಚಳ]ನತ್ಯುಗ್ರಕೋಪಿ ಮೂರ್ಖಂ ಕೆಸಱೊಳ್ ಕಿಚ್ಚಿಡುವನೆನಿಪ ಖಳನುಂ (ಸಮಪ. ೬-೧೦೬). [?]

ಚುಜ್ಜಲು 'ಸುಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಚುಜ್ಜಲುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸುಜ್ಜಲು : ಚುಜ್ಜಲು ಮರದ ಕೆಳಗೆ ವಾಯುವ್ಯ ಮುಖನೆ ಕ ೧ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೧೦೨೪; 1748). [ಚುಜ್ಜಲು (<ಸುಜ್ಜಲು) + ಮರ$_1$]

ಚುಜ್ಜುಲು 'ಸುಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಚುಟಕ, ಚುಟುಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯ ; ಅಣಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕುಸಾಲುಗಳಿರುವ) ಸಣ್ಣ ಪದ್ಯ : ಪ್ರಾಸಬದ್ಧವಾದ ಚುಟಕಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಅವನಿಗೆ ಜನ್ಮದತ್ತವಾಗಿದ್ದು (ಐಳಜೀ. ೩೦) ; ಅದರ ಕೆಳಗೆ ನಾಲ್ಕುಸಾಲಿನ ಒಂದು ದರಿದ್ರ ಚುಟಕ ಬೇರೆ ಬರೆದಿತ್ತು ! (ಶಾಲಮ. ೪೭). **ಚುಟುಕ$_2$:** ಚಕಮಕಿಗಳು ಚುಟುಕಗಳು ಇವುಗಳ ಕರ್ತೃಗಳೆಮಗಭಿವಂದ್ಯರು (ಇಂಡಾಪ. ೪-೯).

[←ಮರಾ. ಚುಟಕಾ]

ಚುಟಕಿ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಕೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಿ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚುಟಿಕೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಿಕೆಹಾಕು 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು' ನೋ.

ಚುಟಿಗೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟು (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು: 'ಹರಿತೀಪುತ್ರ ವಿಷ್ಣುಸ್ಕಂದ ಚುಟುಕುಲಾನಂದ ಶಾತಕರ್ಣಿ' ಎಂಬ ಅರಸನು ವೈಜಯಂತಿ(ಬನವಾಸಿ)ಯ ಅರಸನಾಗಿದ್ದು (ತುಳುನಾ. ೨೪) ; ಬನವಾಸಿಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನರ ಶಾಖೆಯೇ ಆದ ಚುಟುಕುಲದವರು . . . ಕ್ರಮೇಣ ಸ್ವತಂತ್ರರಾದರು (ಭಾಇಪ್ರ. ೩೦೪). ೪ ಶ್ರೀ ಗೋವಿಂದಪೈಗಳು ಚುಟು ಮತ್ತು ತುಳುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿರಬಹುದೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. [?]

ಚುಟುಕ$_1$ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟುಕ$_2$ 'ಚುಟಕ' ನೋ.

ಚುಟುಕಿ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟುಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟ್ಟ$_1$ 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚುಟ್ಟ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕದು; ಸಣ್ಣದು: "ಪುಟ್ಟ, ಚುಟ್ಟ – ಅಲ್ಪೀಭಾವೇ, ಕಿರಿದರೊಳ್" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೫೬). ೨. ಸಣ್ಣ ಉಂಡೆ,–ಗುಳಿಗೆ : ಅವರು ಸುಣ್ಣ, ಬೆಣ್ಣೆ ಎಲ್ಲಾ ಹಾಕಿ ,ತಿಕ್ಕಿ, ನಶ್ಯದ 'ಚುಟ್ಟ' (ಚುಟಿಗೆ)ಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ . . . ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಲೆಚಿ. ೬೦). [<ಪ್ರಾ. ಛುಟ್ಟ]

ಚುಟ್ಟಾ 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣೆಯ ಆಭರಣ ,–ಮುಂದಲೆಯ ಆಭರಣ : (ಕಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುಟ್ಟಿ]

ಚುಡಾಯಿಸು 'ಚಿಡಾಯಿಸು' ನೋ.

ಚುಡಿತ$_1$ (ನಾ). ನಿಂದೆಯ ಮಾತು ; ದೂಷಣೆ (?) : ಚಾಡಿ ಚುಡಿತಗಳಾಡಿ ಸಲೆ ಪಂಥಗಳನಾಡಿ ಕೆಡುಕ ನೀನಾಗಬೇಡ (ಪುರಂದ. ೫-೨೨-೪).

[?]

ಚುಡಿತ$_2$ (ಗು). ಹರಿತವಾದ (?) : ಹಿಡಿದು ತರ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಡುಹಿಲಿ ಚುಡಿತ ನಖರೇಖೆಗಳ ಬರದು ಕಡುಘನದಿ ಕ್ರೀಡಿಪುದು ಬಿಂದುವ ವಜ್ರವನು ಮಾಡಿ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೬-೨೦). [?]

ಚುಡುವ 'ಚಿವಡಾ' ನೋ.

ಚುಣಚುಣಿ 'ಚುನಿಚುನಿ' ನೋ.

ಚುಣಿ 'ಚೂಳಿ$_1$' ನೋ.

ಚುಣುಕು$_1$ 'ಜುಣುಂಗು' ನೋ.

ಚುಣುಕು$_2$ 'ಚುಳುಕು' ನೋ.

ಚುಣುಗು 'ಜುಣುಂಗು' ನೋ.

ಚುಣ್ಣ (ನಾ). (ಕರಾ) ಗೆಣಸಿಗೆ ಹುಳು ಬೀಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಈ ಬಾರಿ ಗೆಣಸಿನ ಬೆಳೆಗೆ ಚುಣ್ಣ ಹಿಡಿದು ಹಾಳಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[?]

ಚುತಿ (ನಾ). ಚ್ಯುತಿ; ನಾಶ. 'ಚುತಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚ್ಯುತಿ]

ಚುತಿಸು(ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲವಾಗು; ನಾಶಹೊಂದು: ವೈರಿಸಿದಳಗ್ರಮಹಿಷಿಯೊಳೀಗ ಚುತಿಸಿತಾ ಸಲ್ಲಾಪ (ಜಿನಮು. ೬-೨೭). [ಚುತಿ + – ಇಸ್ಸು]

ಚುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಬಳಲು ; ಆಯಾಸಪಡು (?) : ಹತ್ತಲಾರೆನು ನಾನು ಯೆತ್ತರದ ಯಾ ಮರವ ತತ್ತರವು ಪುಟ್ಟುವದು ಚುತ್ತಿ ಕೈಕಾಲು (ಡಮಚ. ೦೪೨). [?]

ಚುದ್ರತನ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿ ; ದೂರುವ ಗುಣ : ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಷು]ದ್ರತನ ಕಳವು ಪರದ್ರೋಹದಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೆ ಗಳಿಸಿ ಸಿಕ್ಕಿದಂಥರ್ಥವನು ಸದ್ಯದಲ್ಲಾರು ಉಂಬುವರ್ (ಪುರಂದ. ೦-೧೩೨-೩).

[<ಕ್ಷುದ್ರತನ]

ಚುನಮರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುನಮರಿಉಂಡೆ (ನಾ). ಪುರಿ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆ ; ಪುರಿಯುಂಡೆ : ಚುನಮರಿಉಂಡೆಗಳನ್ನು ಮಾರುವ. ಹೆಂಗಸು ಅವಳು (ಮಾಲ್ಕಿಪು. ೧೫೧). [ಚುನಮರಿ (<ಚುರುಮುರಿ) + ಉಂಡೆ]

ಚುನಾಯಿ (ನಾ). ಆಯ್ಕೆ ; ಆರಿಸುವಿಕೆ. 'ಚುನಾಯಿತಾಣ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಚುನಾಈ]

ಚುನಾಯಿಕೆ (ನಾ). = ಚುನಾಯಿ : (ಕ). [ಚುನಾಯಿ + ~ ಕೆ]

ಚುನಾಯಿತ (ಗು). ಆರಿಸಿದ ; ಆಯ್ಕೆಯಾದ : ನಾಲ್ಕುಬಾರಿ ಕೂಡ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಗೆ ಚುನಾಯಿತರಾದವರು (ಆಂಚಿತ. ೬೩).

[<ಚುನಾಯಿಸು]

ಚುನಾಯಿತಾಣ (ನಾ). ಚುನಾವಣೆಗೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ; ಚುನಾವಣೆಯ ಕಟ್ಟೆ : ಪುಂಡರೀಕನು ಒಂದು ಚುನಾಯಿತಾಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಕೆ.ಕಂದಂಪೆ. ೫೩). [ಚುನಾಯಿ + ತಾಣ]

ಚುನಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಯ್ಕೆ; ಆರಿಸು: ಕಾರ್ಯಕಾರಿಮಂಡಲಿಗೆ ನಿನ್ನನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ಸದಸ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಚುನಾಯಿಸಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿಯತು (ಜಾಯಿಕೆ. ೬೮) ; ನೀವು ಬಟ್ಟೆ ಚುನಾಯಿಸುವುದರಲ್ಲೂ ಜಾಣ್ಮೆ ತೋರಿಸ್ಬೇಕಲ್ಲ (ಬದುಜೀ. ೧೨೩). [ಚುನಾಯಿ + ~ ಇಸು]

ಚುನಾವಣೆ (ನಾ). ಜನರ ಅಭಿಮತಗಳ ಮೂಲಕ ಒಬ್ಬನನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸುವುದು: ಚುನಾವಣೆಯ ರಂಗು ಮಾಯವಾದ ಕೂಡಲೆ ವಕ್ಷಗಳ ಸೊಬ್ಬೂ ಕೂಡ ಕೇಳಿಲುರುವುದಿಲ್ಲ (ರಾಜಪ್ರ. ೧೧); ಚುನಾವಣೆಯ ತಾರೀಖು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಾರ (ರಾಜಕೀ. ೯೦).

[ಚುನಾಯಿಸು + ~ ಅಣ್ಣೆ]

ಚುನಾವಣೆಗೆ-ಳಿಳ್ಳು(ಕ್ರಿ).ಜನರ ಅಭಿಮತಗಳ ಮೂಲಕ ಆಯ್ಕೆಯಾಗು: ತಾನು ನಾಯಕತ್ವಾನಕ್ಕೆ ಚುನಾವಣೆಗೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು . . . ತಿಳಿಸಿದನು (ಕುಪುಸು. ೬೬). [ಚುನಾವಣೆ + ಕೊಳ್ಳು (< ಕೊಳ್ + ಉ)]

ಚುನಿಚುನಿ, ಚುಂಚುಚುಂಚೆ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ತಿಖಲ್ಳಿ ; ಅಗ್ನಿಬಳ್ಳಿ : ಜೀನಸಿನ ಹೆಸರು . . . ಚುನಿಚುನಿಬೀಜ ಚುಮುಚುಮಿ ಲಿಸಕ್ಕಿಂ (ಮುಂಲಾಪ್ಪಾ. ೧೩೭). **ಚೆಂಚುಚೆಂಗೆ** : ಸಸಿರ ಚವಾಳಾ ಮಂಡ ಮೀಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು. ೧. ಅಕ್ಕಲ ಪಾರ . . . ೯೦. ಚುಂಚುಚುಂಚೆ ಬೀಜ : ೯೦. ಚೋಚಚಿನ್ನಿ (ಮುಂಲಾಪ್ಪಾ. ೦೨೩).

[←ಹಿಂ. ಚುನ್‌ಚುನೀ]

ಚುನ್ನ (ಗು). ೧. ಹೀನವಾದ: ಅಲ್ಪವಾದ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ: ಮೂರುತಿ ಮುನ್ನ ಶರಧ್ಯಾದ ದಾಂಬ ಬನವಸು ಮುಂದು ತವಸುತರ ಚುನ್ನವಾಳದ ಲೊರಬ ಲಂಕೆಯ ಬನ್ನಬಡಿಸುತಲುರಬು ರಕ್ಕಸಕುನ್ನಿಗಳ ಕೊಲುವಂದು (ಆಚಂರಾ. ೬-೬೬೮). 'ಚೆನ್ನಕಥೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಿಂದೆ; ತೆಗಳಿಕೆ; ಬಯ್ಗುಳ: "ನಿಂದೆ ಚುನ್ನಂ" (ಕಹಾವಿ. ೬೬); ನಿನ್ನ ಬೋಧನೆಶಂ ಚುನ್ನಕ್ಕೆ ಪತ್ರಾಗದೇ (ಕುಪುಳು. ೦೭-೬೬); ಚುನ್ನವಾದೊಡಂ, ಜುಗುಪ್ಪೆ ಯಾದೊಡಂ ಇರ್ದುದಿರ್ದಂತರಸಂಗೆ ಒಳಿಲಿಲಗದೊಳಿಪುವುದು ದೂತರಗೆ ನೀತಿ (ಚಳಿವಿ. ೫-೫); ಚುನ್ನದಿಂ ಕೀರ್ತಿಸಲು ರಮ್ಯಮೆ ಹೇಳು (ಲಂಗಳಿ. ೧೭-೨೩) ೩. ಅಂಗಿಕ ; ಕೊಂಕುನುಡಿ : ವ್ಯಂಗ್ಯ ; ಉಪಹಾಸ : "ಸೋಲ್ಲುಂಠಃ, ಸೋತ್ಕಾ,ಸಃ. ಸೋಪಹಾಸಃ-ಈ ಪೂರ್ಣಂ ಚುನ್ನಂ" (ಜಂಲಾಯು.೨೪-೦೪೮); ನುಡಿದೊಡೆ ಚುನ್ನಮಂ ನುಡಿದೆಂದವೆ(ರಹ.ಸ.೦೭೨). ೪. ತಪ್ಪು ; ದೋಷ : ಸುಮ್ಮಂದರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಅಥವಾಪನು ಪ್ರತಿವಾದಿಸದಿರ್ದ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಇದಿರಿಡಿಗುವುದು ಇದು ಚುನ್ನವಲ್ಲ (ಸರ್ವ. ೧೨೪-೬೬೬) : ಲಾವಣ್ಯವಿರಲೀಸು ಚುನ್ನ ಮಯಣಾ ಗುಣಂ ನನಗಿಲ್ಲ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಪೋಗು (ಪ್ರಬುಳು. ೯-೯೪). ೫. ಅಲ್ಪವಾದುದು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು : ನಿನ್ನ ಹೆಸುಬೆಯು ನೂರು ಛಿನ್ನಭಿನ್ನದ ದ್ವಾರ ನಿನ್ನಂಗಿ ವಾಗುಗಳು ಚುನ್ನ ಚಿಂದಿಗಳು (ಪರಿಲಿ. ೧೯೩-೮). ೬. ಆಸೆ ; ಆಪೇಕ್ಷೆ : ಪಡುರುಚಿಯನಱಿವನ್ನಕ್ಕ ಬೇಟದ ಚುನ್ನ ಪಿಡಗಳು (ಮಧುಚಕ. ೨೮೭-೬೮); ಎನ್ನಯ ಸುತ್ತಿದ ಮಾಯೆ ನಿನಗೆ ಅನ್ಯವೆ ಆದು ನಿನ್ನಯ ಚುನ್ನ(ಹುಂಳಿಂಂ. ೫೪) : ಚುನ್ನದಿ ಕಯ್ಮಲೆ ಳೊಗೆಯ ಸೆರಿದು ನನ್ನಯ(ಪ್ರಾಣಂ. ಯ್ಮ) ಸವಿದುದರ್ಥವನು ಇನ್ನು ಕೊಳ್ಳಬ್ಬಟ್ಟು ನೀನೆಂಬ ಬಾಲನನ್ನೆ ತೋಳಿಂದು ತಕ್ಕಿವವೆ (ವರ್ಧಕ. ೩-೨೯). ೭. ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ಸಣ್ಣವ್ಯಕ್ತಿ : ಇನ್ನಂ ವಿಷಮಸಮಸ್ಯೆಯನೆನ್ನೊಳ್ ಕುಡಲುಚಿತಮಕ್ಕುಮೇ ಎಂದವನಂ ಚುನ್ನ ವೆನಾನಿಸಿ (ರಿಪ್ರಸ. ೯-೫೩).

ಚುನ್ನ ಮಾಡು, ಚುನ್ನವಾಡು = ೧. ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಸು ; ಅಣಕವಾಡು : ನಿನ್ನೊಕ್ಕಲ್ತುನಮೆನಿನುತುಂ ಚುನ್ನ ಮಾಡಲ್ಕೆ ಮುನಿದವಂ ಕೈವೆಯ್ದಂ (ಪಾಜಾಕೀ. ೦೦-೯೩); ಗಿರಿಸುತೆ ಚುನ್ನವಾಡಿ ನಗುತಿರ್ದುದೇಕಂತ ಮುಗ್ಧವೃತ್ತಿಗಿಗೆ (ಜಗವಿ. ೦೭-೯೮) ; ತನ್ನ ತಾ ಕೊಂಡಾಡುತನ್ನರ ಚುನ್ನವಾಡುವ (ಅಪ್ಪಾಕ. ೨-೩೩) ; ನನ್ನನ್ನು ಹಂಗಿಸಿ ಬಯ್ದು ಚುನ್ನವಾಡಿ ಜರೆದು,ಕೊರಚಿದಂ . . . ಕರಳಸುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಮುಂಕೃ.ಕ. ೨೭-೦೪). ೨. ನಿಂದಿಸು ; ಬಯ್ಯು : ಆತನಸಗನೆ ಭಾಳನೇತ್ರನ ತನು ಕಣಾ ನೀ ಚುನ್ನವಾಡಿದರು (ಬಕಪ. ೨೦-೨೬) ; ತನ್ನೊಳಿದ್ದ ವಗುಣವ ನೋದದೆ ಚುನ್ನವಾಡುವನು (ಕುಚಾಡ್ಕೊಡ್ಡಿ. ೦೯-೨೮); ಮದಿವಳಸೊರ್ವನ ಭದ್ರಮಗಗೆ ದೇವಿಯರೊಳ್ ಕುಂದಿಟ್ಟು ದೇವರಂ ಚುನ್ನ ವಾಡಿದಂ (ರಾಮಕೃ. ೪೪-೨೨). ೩. ಚುಚ್ಚುಮಾತನಾಡು ; ಕೊಂಕು ನುಡಿ : "ದರ್ಯಸಂಯೋಗಃ. ಉವಾಲಂಭಃ – ಈ ೨ ಚುನ್ನವಾಡಿ ಬೆಸಗೊಳುಹ" (ಜಂಲಾಯು. ೨೫-೦೫೭); " ಉಪಾಲಂಭಭವೆನೆ ಚುನ್ನವಾಡಿ ಬೆಸಗೊಂಬುದಕೆ ಪೆಸರ್" (ಜಂಲಾಯು. ೨೫-೭); ಮುನ್ನೆ ತಂಗಿಯಂ ಚುನ್ನವಾಡಿದಕ್ಕನ ವಕ್ರಮೆಗೆ ಬಲಿಕೆ ಮಗಳಂ ನುಡಿದ ಕುಂಟನಿಯ ಕೊಂಕು ನಂಗತಿ ವಡೆದುದು (ಅಪಂಪ. ೦-೦೫ ವ). ಚುನ್ನವಾಡಿಂ = ಹೀಯಾಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸು : ತನ್ನೂಳಗದ ತೊತ್ತಿರ ಕೈಯಲೆನ್ನನು ಚುನ್ನವಾಡಿಸಿದ ಕನ್ನೆಯನು ಎನ್ನ ತೊತ್ತಿರ ತೊತ್ತ ಮಾಡದ ಬಿಡೆ (ಅಂಚಿ. ೫-೦೬೩). [<ಸಂ. ಕ್ಷುಣ್ಣ ?]

ಚುನ್ನಂಗೆಯ್, ಚುನ್ನಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು: ಅವಜ್ಞೇಳನೆ ಮಾಡು : ಬಱುಜಱುಚಿನ ಸೊಲ್ಲಂ ಸೊಲ್ಲುದು ನಿನಗೇಂ ಮೊಗ್ಗೆಯೆಸಲು ಚುನ್ನಂಗೆಯ್ವುದನಱಿದು ಹೊಣೆಸಿ (ಅಭಿಧ. ೩-೭೦). **ಚುನ್ನಗೈ** : ವಿಂಚಿಡೆಯಲ್ಲಿ ವಿನುಗೆ ಬರ್ಪ ಕಾರ್ಮುಗಿಲಂ ಚುನ್ನಗೈವ [ಪಾಶಾ. ಚುನ್ನಗೆಯ್ದೊಲ್] ಪೊಂಬಳ್ಳಿಯ ಸಂಚವ ನಗುವ ಪೆಂಡಿರಗೊಡಿ (ಸೂಬಸಾರ. ೦೦-೨೯).

[ಚುನ್ನ + ಕೆಯ್]

ಚುನ್ನಕ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವವನು; ತೆಗಳುವವನು: ನಿನ್ನ ಸಂಪದ ನೋಡ ಲಾಱದ ಚುನ್ನಭಿನ್ನವ ಮಾಡಿ ಕಿಡಿಸುವ ಚುನ್ನಕರ ನುಡಿದಿರಿಯರಿರ ಪ್ರಸನ್ನ ನಿಧಿಯೆ (ಅರಿಪು. ೧೦-೫). [ಚುನ್ನ + ~ ಕ]

ಚುನ್ನಕಥೆ (ನಾ). ಹೀನವಾದ ಕತೆ ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಕಥೆ : ಕನ್ನೆಯರ ಕೀರ್ತಿಗಿದ ಚುನ್ನಕಥೆಮೇಳ ಸಕ್ಕಲವುಮ್ಮೆದೇ (ಪ್ರಬುಳು. ೨-೭). [ಚುನ್ನ + ಕಥೆ]

ಚುನ್ನಗಾತ್ರಿ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವವಳು ; ತೆಗಳುವವಳು : ಈ ಚುನ್ನ ಗಾತ್ರಿಯಂ ಬನ್ನಂಬಡಿಸುವೆನೆಂದೆಸಿಸಿ ಕೆಂಕರಿಸುತ್ತ (ಚಳಿವಿ. ೬-೨೬ ವ). [ಚುನ್ನ + ~ ಕಾಱ + ~ ತಿ (< ~ ಇತ್ತಿ)]

ಚುನ್ನಗೈ, 'ಚುನ್ನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಚುನ್ನನುಡಿ (ನಾ).ಅಣಕ; ಚುಚ್ಚುಮಾತು; ಉಪಹಾಸ: "ಸೋಲ್ಲುಂಠಮಾ ಸೋಪಹಾಸಂ ಚುನ್ನನುಡಿಯಕ್ಕುಂ" (ಜಂಲಾಯು. ೨೫-೭). [ಚುನ್ನ + ನುಡಿ]

ಚುನ್ನಾಟ (ನಾ). ಅಣಕ ; ಅಪಹಾಸ್ಯ: ಕೃಷ್ಣ ನಿನಗೆ ಚುನ್ನಾಟ ಬೇಡೆಂದ ನಾರದನು (ಮೋಹತ. ೦೩-೬೦) ; ಚುನ್ನಾಟವಾಡಿ ಪುಣ್ಯಪಾಪವ ಹಿಂದು ಮಾಡಿ (ಮೈಲಾರ. ೧೯೬-೭). [ಚುನ್ನ + ಆಟ]

ಚುಬುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮನಂತಾ ನವ್ಯಂ ಚುಬುಕೆಂದವಜ್ಞೆಯಿಂ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತ ವ್ಯಾಪಾರದೆ ತೋಱಿದಂ . . . ವಟುಕಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೬-೯).

ಚುಬುಕ (ನಾ). ಬಾಯಿಯ ಕೆಳಗಿರುವ ಮುಖಭಾಗ ; ಗದ್ದ ; ಗಲ್ಲ : ಚುಬುಕಂ ಹೃದಯಂ . . . ಪುರ್ಬುಗಳೆಂಬೆಡೆಯಂ ಮಹಾಹಿ ಕೊಂಡೊಡೆ ಗರುಡಂಗಮೆತ್ತಲರಿದು (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೪) ; ಒಬ್ಬಳು ಮೂಗನ್ನು, ಒಬ್ಬಳು ಚುಬುಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಳು (ಚಕರಾ. ೩೨೯). 'ಚಿಬುಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚುಬುಕಾಗ್ರ (ನಾ). ಗದ್ದದ ತುದಿ: ಆ ನೃಪಂ ಕರಸರೋರುಹದಿಂ ಚುಬುಕಾಗ್ರ ಭಾಗಮಂ ಪಿಡಿದು (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯೪) ; ಚುಬುಕಾಗ್ರಮಂ ನಲ ವೊಡರಿಸೆ ಮುದ್ದಾಡಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದರ್ ಸುತನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೭) ; ಕೋಮಲಿತ ಚುಬುಕಾಗ್ರ ಲಲಿತಾರುಣಾಧರದ . . . ಸಿರಿಮೊಗವನೆಂತು ನೋಡದೆ ಮಾಣ್ಬೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೨೦). [ಚುಬುಕ + ಅಗ್ರ$_1$]

ಚುಬುಕಿರಿ 'ಚುಬುಕಿಱಿ' ನೋ.

ಚುಬುಕಿಱಿ, ಚುಬುಕಿರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಲ್ಲವನ್ನು ಸವರಿಕೊಳ್ಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣು ; ಉದಾಸೀನತೆಯನ್ನು ತೋರು : ಆವ್ ಕೈಕೊಂಡ ಗಮನಕಿದಲ್ಪವೆನುತರಿಗಂಡಭೈರವ ಚುಬುಕಿಱಿದು ಚಪ್ಪರಿಸಿದನು ಭುಜವ (ತೊರರಾ. ೪-೦೨-೨೯) ; ಒತ್ತಿ ಹೊಳಕುವ ಹಾಸ್ಯಗರ್ವದ ಹತ್ತುಗೆಯ ಹವಣಿಸದ ಹಮ್ಮಿನ ಚಿತ್ತದಿನಸುತ ಚುಬುಕಿಱಿವುತಂಗೈಸಿದನು ರಣಕೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೨೪); ಕೇಳಿ ಚುಬುಕಿಱಿದಾಗಳಿಂದ್ರನು ಬೀಳುಗೆಡಹುವೆನಸುರನೆನುತ ಕಟ್ಟಾಳುತನವನು ತೋಱುವನು(ಉತ್ತರಾ. ೩೮-೪೫). **ಚುಬುಕಿರಿ: ೨.** ರಾಕ್ಷಸಮಂಡಲೇಂದ್ರನ ಪುರವ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನಗುತ ಚುಬುಕಿರಿದ (ಆನಂರಾ. ೪-೩-೨೪).

[ಚುಬುಕ + ಇಱಿ$_1$]

ಚುಬುಕು$_1$ 'ಚಿಬುಕು' ನೋ.

ಚುಬುಕು$_2$ 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚುಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚುಮ್ಮನೆ', 'ಚುಮ್ಮೆನ್' ಪರಾ.

ಚುಮಚುಮ (ನಾ). ಗಾಯ ಅಥವಾ ಹುಣ್ಣಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿ: ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳು ಚುಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಚುಮಚುಮ ಅನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಚುಮುಕಿಸು 'ಚಿಮುಕಿಸು' ನೋ.

ಚುಮುಚುಮು (ನಾ).(ನಸುಬೆಳಕನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ)ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕುಲುಕುಲು ನಗುವ ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನೊಲು ನಗೆಮುಗುಳ ನರಳಿಸಿದಳಾ ಧನ್ಯೆ (ಜೀವಲ. ೯-೩) ; ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನಿಂದ ಒಂದು ಪ್ರಹರ ಕಳೆಯುವವರೆಗೆ ಏನಾದರೊಂದು ಮನೆಯ ಹೊರಗಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯ (ಗಾಳಿಪ. ೦೭೦) ; ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನಲ್ಲೆದ್ದು ಪಸೂನಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಸ್ವಾಮಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೊರಟಳು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೩೧).

ಚುಮುಚುಮುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಚುರುಗುಟ್ಟು ೧ : ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮುರಿದ ಮುಳ್ಳು ಚುಮುಚುಮುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚುಮುಚುಮು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚುಮ್ಮ (ಗು). ದುಃಖಿತ. 'ಚುಮ್ಮಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚುಮ್ರ]

ಚುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಚುಂ ಎಂಬ ಸದ್ದಿನೊಂದಿಗೆ : ಒಡೆವ ಸಮಯದೊಳು ಹಾಲೊಳಗೆ ಸುಣ್ಣದ ತಿಳಿಯ ಬಿಡಲು ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಜು]ಮ್ಮನೆ ತಿಳಿವುದದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೫). [ಚುಮ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚುಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಯಿಸು; ಪೀಡಿಸು: ಅಮ್ಮ ಕೇಳಿ ವಿಪ್ರ ದುಮ್ಮಾನದೊಳಗೆನ್ನ ಚುಮ್ಮಿಸಿದ ವೇತ್ರದೊಳು (ಹಮಚ. ೦೩೫).

[ಚುಮ್ಮ + – ಇಸು$_3$]

ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತರಣಿ ಕಿರಣ ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮನೆ ಬಿಸುಪನು ಧರಿಸಿತಿರುಳ ಕುಮುದಿನಿಯ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೦೫-೦೨) ; ಹೊಸ ಹೊನ್ನ ಮಳೆ ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಮ್ಮು ಜುಮ್ಮೆನೆ] ಕಱಿದು ರಂಜಿಸುತದೆ ರಾಶಿರಾಶಿಯೊಳು (ಭರಚ. ೩-೦೦೯).

ಚುಮ್ಮುಟು (ನಾ). ಅಲಕ್ಷ್ಯ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಅನಾದರೇ – ಚುಮ್ಮುಟಿನೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೩೮). [?]

ಚುಮ್ಮೆನ್ (ಕ್ರಿ). (ರಭಸದಿಂದ) ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಸುಯ್‌ಎನ್ನು : ಚಂಚನ್ಮೌರ್ವಿ ಚುಮ್ಮೆಂದುಗುಟ್ಟಿವುವೊ ಶರಶ್ರೇಣಿಯಂ ಮಾಣಡೆಂಬಂತೆ (ಆರ್ಧನೇ. ೬-೪೧). [ಚುಮ್ + ಎನ್$_1$]

ಚುಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಕಾದ ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಸದ್ದು : ಕೊಳನಂ ಪುಗಿಸೆ ಮೆಯ್ಯ ಬೆಂಕಿಯಿಂ ಚುಯ್ಯೆಂದು ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿ (ಗಿರಿಕ. ೪-೦೦೯ ವ) ; ಪೂ ತಳಿರ್ ಬಾಡಿ ಕರಂಗಿ ಚುಯ್ಯೆನುತುಮಿರ್ದುವು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೪) ; ಪೊಡಕರಿಸಿದುಗ್ರಶರದುರಿಯ ಬಂಬಲ್ಗಳಿಂ ಕಡಲೇಳಱುದಕ ಚುಯ್ಯಂದಿಂಗುತಂ ಕೂಡೆ ಹುಡಿಯಾದವು(ವೀಶ್ವಪು. ೩-೦೨-೦೨); ಕೊಳದಂಬು ಬತ್ತೆ ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಯ್ಯೆಂದೊಳಗಣ ನಳಿನಾಳಿ ಕರಿಕುವರಿಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೮).

ಚುಯಿಚ್ಚುಯಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವೀಜನದೆಲರಿಂದ ಪನಿನೀರ್ಗಳಿಂದೆ ಚುಯಿಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚು ಇಚ್ಚು]ಯೆಂದಿಂಗುವವೂ (ಭೈರವೇ. ೨-೦೦೪).

ಚುಯ್ಯನೆ (ಅ). ಚುಯ್ಯೆಂಬ ಸದ್ದಿನಿಂದ ಕೂಡಿ: ಜನಿತ ನಿದಾಘದುಗ್ರತರ ತಾಪದಳುರ್ಕೆಯೊಳೆಯ್ದೆ ಕಾಯ್ದು ಚುಯ್ಯನೆ ಕುದಿಗೊಂಡ ನೀರ ಬಿಸುಪಿಂಗೆನಸುಂ ಮಱುಗುತ್ತೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೨೮).

[ಚುಯ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚುರಕ್ (ನಾ). ಬಿಸಿ, ನೋವು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚುರುಕನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಒಳಗೊಳಗೇ ಚುರಕ್ ಎಂದಿತು (ಬರಜಾ. ೦೪೮) ; ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಿರಿಕಿರಿಯಾದದ್ದು ನೋಡಿ ಸುಬ್ಬಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಚುರಕ್ ಎಂದಿತು (ರಾಗಿಚಿ. ೦೦೩).

ಚುರಚುರನೆ (ಅ). ಸಶಬ್ದವಾಗಿ: ಚುರಚುರನುರಿವ ಹೆಜ್ಜೊಡರು ಚೀರ್ಚಿಟಿಲೆಂಬ ತಱಿಗೆಂಡಗಳ ಹೋಮಕುಂಡ (ಭರಚ. ೨೦-೦೨೯).

[<ಚುರುಚುರು + – ಅನೆ$_1$]

ಚುರಮರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರಿ$_1$ 'ಚೂರಿ' ನೋ.

ಚುರಿ$_2$ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಬಾವಿ ; ಬಗರಗೆ : "ಚುರೀ, ಚುಂಡೀ, ಚೂಚುಕಃ– ಈ ೩ ಬಗರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೩-೬೨) ; "ಚುರಿ ಚುಂಡಿ ಮಾನಂಗಿ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೫-೦೯). [ಸಂ. ಚುರಿ, ಚುರೀ]

ಚುರಿತಕ (ನಾ): ಮೊನಚಾದ ಉಗುರಿನಿಂದಾದ ಗಾಯ ; ನಖಕ್ಷತ : ನಖಕ್ಷತದ ಠಾವುಗಳ ಪೇಳುವೆ ಸುಕುಮಾರ ಕೇಳು ಮೈಯಲಿ ನಖವ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೊತ್ತೆ ಚುರಿತಕನೆಂಬರದನೆಲ್ಲಾ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೦೦-೦೯).

[<ಸಂ. ಆಚ್ಛುರಿತಕ]

ಚುರುಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರುಕ್ (ನಾ). ಚುರುಕುಳ್ಳವನು: ಜಾಣ; ಕುಶಾಗ್ರಮತಿ: ಕಾನಭಾಗರು ಆಟದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಚುರುಕರು (ಕುಸುಂದ. ೮) : ತಮ್ಮ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಇವರು ಇಷ್ಟು ಚುರುಕಿರಬಹುದು ಎಂದು ಅನಿಸಿರಲೇ ಇಲ್ಲ (ಅವ್ಯಾಲೇ. ೦೦೬). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + – ಅ್]

ಚುರುಕು 'ಚುಱುಕು' ನೋ.

ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೀಕ್ಷ್ಣಗೊಳಿಸು; ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸು; ತೀವ್ರಗೊಳಿಸು: ಬರಲಿರುವ ಅನುಭವವನ್ನು ಸವಗ್ರವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲವ್ನು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಕೆಸಂಣಾ. ೨); ನಡೆಯನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ, ಆ ಬಾಲಕನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ (ಕೆಸಂಣಾ. ೨೬). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + ಕೊಳ್ಳ್ + – ಇಸು]

ಚುರುಕುತನ (ನಾ). ಜಾಣಾಕ್ಷತೆ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ; ಚಾಲಾಕಿ: ಅವಳಿಗೆ ಬಹಳ ಚುರುಕುತನವಿದೆ (ಕೂಲ್). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + – ತನ]

ಚುರುಕುದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೋಟ: ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸವಗಿಸಿದ ಚುರುಕುದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ (ಪಪ್ರಾಪಜ. ೦೦೬). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + ದೃಷ್ಟಿ]

ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಕುಶಾಗ್ರಬುದ್ಧಿ: ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿ: ಅವನು ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯವನು (ಕೂಲ್). [ಚುರುಕು(<ಚುಱುಕು) + ಬುದ್ಧಿ]

ಚುರುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಚುರುಕೆಯ ಸೊಪ್ಪು ಇವಂ ಸಮಭಾಗ ಮಾಡಿ ಅರೆದು (ಅಚ್ಚಿಟ. ೯೧-೦೦). [?]

ಚುರುಕೆನ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಸಿಯಾಗು ; ಕಾವೇರು. ೨. ಸಂಕಟವಾಗು : ತಳವುಳ್ಳವಗು : ಈ ವಿಧದ ಕಷ್ಟವೂ ಏಕೆ ನೀ ಕೊಟ್ಟೆ ನೋಡುವರೆ ಮನವೆಂತು ನಿಮಗೆ ಚುರುಕೆನದೆ (ಪರಿಲ. ೦೬೦-೦೩) ; ಕನ್ನಯ ವಡಲು ಚುರುಕೆನದೆ (ಕರ್ಣ. ೧೬-೪). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + ಎನ್ನ್]

ಚುರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಯು ; ಸಂಕಟವಾಗು : ಒಂದೊಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಕೇಳುತ್ತ ಹೋದಂತೆ, ನನ್ನ ಹೃದಯವು ಚುರುಗುಟ್ಟುತ್ತ ನಡುಯುತು (ಅಪಚೆ. ೭೩) : ಆ ಮಾತಿಗೆ ಶೆಟ್ಟರ ಹೃದಯ ಒಮ್ಮೆ ಚುರುಗುಟ್ಟದಂತಾಗಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೭೪). ೨. ಹಸಿವೆಯಾಗು : ಬಸ್ಸಿನ ಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಅರ್ಧ ಹೊಟ್ಟೆ ಚುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಐಮಲ್ಲ. ೫೦); ಹೊಟ್ಟೆ ಚುರುಗುಟ್ಟದಾಗಲೊಮ್ಮೆ ಆ ಸಮಸ್ಯೆ . . . ಹೆಡೆಯಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಹಾಹು. ೨೨). [<ಚುಱುಕು + ಕುಟ್ಟು]

ಚುರುಗುದು (ಕ್ರಿ). ಬಿಸಿ ತಾಗು ; ಸುಡು : ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸ. ಮೈ ಚುರುಗುಡುವಂತಹ ಬಿಸಿಲು (ಜಮಿಣಾ. ೧).

[<ಚುಱುಕು +.ಕುಡು (<ಕೊಡು)]

ಚುರುಚುರಕೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : (ಕು.ಕಿಗ. ೭೬-೦೫೪). [ಚುರುಚುರಕ್ಕೆ + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ಚುರುಚುರು (ನಾ). ೧. ಕುದಿಯುವ ಇಲ್ಲವೆ ಉರಿಯುವ ಸದ್ದು ೨. ಸುಡುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೆಳಗಿನ ಎಂಟುಗಂಟೆ ಬಿಸಿಲು ಇನ್ನೂ ಚುರುಚುರು ಅನ್ನುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ ಎಂದು ಪಟಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೦೬೬) : ಬೆಂಕಿ ತಗುಲಿ ಕೈ ಇನ್ನೂ ಚುರುಚುರು ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ (ಕೂಲ್).

ಚುರುಚುರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಸಿ ಮಂಟ್ಟಿ ಬಾಧೆಯಾಗು; ಉರಿ ತಾಗಿ ನೋವಾಗು: ಬೆಂಕಿಗೆ ಕೈ ತಗುಲಿ ಚುರುಚುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ಕೂಲ್). ೨. ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆಗೊಳಗಾಗು : (ಳ). [ಚುರುಚುರು+ಕುಟ್ಟು]

ಚುರುಚುರೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). = ಚುರುಚುರುಗುಟ್ಟು ೨ : (ಳ).

[ಚುರುಚುರು + ಎನ್ನು (<ಎನ್ನ್)]

ಚುರುಟು, ಚಿರುಟು, ಚುಟ್ಟು. ಚುಟ್ಟಾ, ಚುರೂಟು (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಹೊಗೆಬತ್ತಿ; ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪನ್ನು ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಬೀಡಿ : ಚುರುಟು ಬಾಯುಗಿಟ್ಟು ಬೆಂಕಿಪಟ್ಟಿಗೆ ಹು ಡು ಕು ವ ನು . . . ಕಡ್ಡಿ ಹಚ್ಚಿ ಚುರುಟು ಹೊತ್ತಿಸುವನು (ಈಪಚು. ೯೩). **ಚಿರೂಟು** : ಜಾಲಸು ಹಾಕಿ ಚಿರಟು ಸೇದುವ ಅಕಬರಬಾದಿಹಸನಿಂ, ಶ್ರಿವುದ್ರಕ ಧಾರಿಯಾದ ಔರಂಗಜೇಬನೂ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೊಂದು ಹೊಸವುಖವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿರು (ಇಳಿಹ. ೭೦); ಎಡ ಬದಿಯಂ ಚಿರೂಟಿನ ವಾಸನೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಬಂದು ಗಂಡಸು-ಧ್ವನಿ ಅವಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿತು (ಟ್ಟಿತಿಜ. ೪). **ಚುಟ್ಟಿ** : ಅವನು ಚುಟ್ಟಿ ಸೇದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಕೂಲ್). **ಚುಟ್ಟಾ** : ಕೆಲವರು . . . ಚುಟ್ಟಾ, ಸಿಗರೇಟುಗಳನ್ನು ಸೇದುತ್ತಾ, ಊರಿನ ಸಮಾಚಾರ ಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು (ನಿತ್ಯಹ. ೦೧); 'ಚುಟ್ಟಾ' ಸೇದುವವನನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕಂದುಚಿ. ೫೪). **ಚುರೂಟು** : ಬಹಳ ಆದರದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಚುರೂಟುಗಳನ್ನು ಮುಂ ದಿ ಟ್ಟಿ ನು (ಳಳ್ಳಾ. ೫೪). 'ಸುರುಂಟು' ಪಠಾ.

[<ಸುರುಂಟು./ತಮು. ಮಲ. ಚುರುಟ್ಟು./ಇಂ. Cheroot]

ಚುರುಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರುಮುರಿ, ಚಿರುಮರಿ, ಚುರುಮರಿ, ಚೊರಮುರಿ, ಚುರಿಮುರಿ, ಚೊರಮರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ನೆನಸಿದ ಬತ್ತವನ್ನು ಹುರಿದು ಮಾಡಂವ ಆರಳು ; ದಂಂಡಕ್ಕೆ : ಪುರಿ : ವೇಣು ಅಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ಮಾರುತ್ತಿದ್ದವಂದ 'ಅಲ್ಲೀಪಾಶ-ಚುರುಮುರಿ' ಕೊಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ನಿಣಿಪ್ರ. ೧೬) : ಅವರ ಮೇಲೆ ಚುರುಮುರಿ ಬತ್ತ್ಯಾಸು ತೂರಿದರು (ಕಪಹಾ. ೬-೦೯). ಚುನಮುರಿ : ಫೂ ಮೇಲೆ ಡಬ್ಬಿಯೆಳಗೆ ಉಂಡಿ, ಚುನಮುರಿ . . . ಅದಾವ ತಂದು ಕೊಡು (ಅಚೂಳೆ. ೪೦). **ಚುರಮರಿ** : ವಿಶಾಖಪಟ್ಟಣಗರಲ್ಲಿ ಚುರಮರಿ ಯನ್ನು ಕೊಂಡರು (ಹೆಹಾರಿ. ೩) ; ಹೌದಿನೊಳಗೆ ಮಿನಗಳಿದ್ದವು. ಅವಕ್ಕೆ ಚುರಮರಿ ತಿನ್ನಿಸುವುದು ಇವರ ಒಂದು ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೦೬). **ಚುರಮುರಿ** : ಅವಲಕ್ಕಿ ಕುಟ್ಟುವದು, ಚುರಮುರೀ ಹುರಿಯುವದು. ಇವೇ ಇವರ ಕಸುಬಿದ್ದ ಹೋಗಿಗಳು (ಆಧಾಗಾ. ೦೦೩); ಗುರವ್ವನ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಪಾವು ಚುರಮುರಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಾ (ತಿಹಾಗು. ೪೭). **ಚುರಿಮುರಿ**: ಚುರಿಮುರಿಯೆಂದು ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಕರ್ಕರಿ ಸಹಿತ ದೇವರಿಗನ್ನು ಮಾಡಿ (ಆವಿಚ. III, ೦೬೯ ಮುಬ್ಲಾ.ಶಾಸ್ತ್ರಿ). **ಚುರುಮರಿ** : ಅವನು ಚುರುಮರಿ ದಾಣಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತನ್ನ ಹಕ್ಕಿರ ಇಟ್ಟು ಕೊಳುತ್ತಿದ್ದ (ಫಲಸಂ. ೦೬) ; ಬಸೇ ಚುರುಮರಿ ಕಡಲೆ ಮಾರುವ ಮುದುಕಿ ಬಂದರೆ ಕರೆಯುತಿ (ನಂಲಾ. ೦೩-೫).

[<–ಮರಾ. ಚುರ್‌ಮುರಾ, ಕುರ್‌ಮುರಾ]

ಚುರುಳೊಮುದು (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಮತ್ತು ಅಡಕೆ ; ತಾಂಬೂಲ : ಆ ಕೃಂಕರ್ಯಗಳ ದಾನಗಟ್ಟಳೆಯ ವಿವರ ಪ್ರತಿದಿನ ೧ಕ್ಕೆ . . . ಅರ್ಧ ಪರವಮುದು ಆಯಿಯವುದು ನೈಯವುದು ಚುರುಳೊಮುದು ಸಹ ವರ್ಷ ೧ಕ್ಕೆ ಸಲುವುದು (ಆಳ್. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೩-೨ : 1555).

[<–ತಮು. ಚುರುಳಮುದು]

ಚುರೂಟು 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚುರ್ಕಿ 'ಸುರ್ಕಿ' ನೋ.

ಚುರ್ಕಿಗಾರೆ 'ಸುರ್ಕಿಗಾರೆ' ನೋ.

ಚುರ್ಚಿ(ನಾ). ಕಣ್ಣು ಉರಿಯವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಉರಿಗಣ್ಣು : ವೃಂಗಿಗಳಿಗ್ಳೂ ವಾತದಂ ಬಲಿದ ಕಣ್ಣೂ ಕುಟಿಯಗಣ್ಣೂ ಚುರ್ಚಿಯಂ ಗಣ್ಣೂ . . . ಇದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯನೇನಂ ಮರ್ದಂ (ಜಾಹಾವಿ. ೭-೫೦).

[<ಚುರ್ಚಿ]

ಚುರ್ಚು$_1$, ಚುಚ್ಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಯುಧ, ಮಂಳ್ಳು, ಕೊಕ್ಕು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಿವಿ,–ಇರಿ : "ಸುಡುವಲ್ಲಿ ತಿವಿವಲ್ಲಿ ಚುರ್ಚು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೭); ಸೇನೆಯಂ ಮುತ್ತಿದುವು ಕುತ್ತಿದುವು ರವಿರಥತುರಂಗಮಂ ಚುರ್ಚಿದುವು . . . ಬಾಣಂಗಳು (ಜಿಬಪು. ೨೫-೧೮) ; ಚುರ್ಚೆ ಮಹಿಶೂರ ಬಾಣಮಿದಿರ್ಚದೆ ಕೆಟದಿಯವರೆಱಗಿ ನರಪತಿಗೆ ಕರ್ಚಿದರಡಿಯುಂಗುಟಮಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೮-೫೩) ; ಚುಚ್ಚುಗವನ್ನು ಚುರ್ಚಿ ತೆಗೆದಳು. ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಮಿಡಿನಾಗರ ಹಾವು ಬಂದಿತು! (ಬೆಂದಜೀ. ೦೨೩). **ಚುಚ್ಚು$_1$** : ೧. ನಿಡಿಯ ನಾಲಗೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಪೆಡತಲೆಯಂ ತೆಗೆದೆರಡು ಕೆಯ್ಯೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿ ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಮು]ಚ್ಚುತ್ತುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ಪ) ; ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಸೀಳಿ ರೆಮ್ಮಯ್ಯ ದಮ್ಮಯ್ಯ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಚುಚ್ಚಿರೆಮ್ಮಯ್ಯ ದಮ್ಮಯ್ಯ (ಸಾನಂಚ. ೪-೨೧೦) ; ಶರದಲಿ ಚುಚ್ಚಿದನು ಜೀಕುಳಿಯ ಬಿಟ್ಟನು ನೆತ್ತರನು ನೆಲಕೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೩-೩೧) ; ಮೊನೆನೋಟದಿಂ ಚುಚ್ಚಿ ಬೆಳ್ಳಿ ನೋಡುವಳು (ಕಾಲೂರ. ೪೨-೫೪) ; ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚರ್ಮದೊಳಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚಿ . . . ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬೆ. ೭೪). ೨. ತೂತುಮಾಡು ; ರಂಧ್ರಮಾಡು: ಒತ್ತಿ ಮೂಗಂ ಚುಚ್ಚೆ ನಸ್ತಿತಂ (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೨) ; ಇವೊತ್ತು ಮಗುವಿಗೆ ಕಿವಿ ಚುಚ್ಚಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೩. ಕಟಕಿಯ ಮಾತನಾಡು : ಬಸವಂತಿ ಕೂತು ಮೆಯ್ಯಲಿಕೆ ಬಂದವಳೆಂದು ಚುಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. II, ೧೪೧).

ಚುಚ್ಚಿಕೊಡು = ೧. ಚಾಡಿಹೇಳು ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು ; ಪ್ರಚೋದಿಸು : ಒಚ್ಚತಯಿಲ್ಲೆನಲಾಗುವುದು ಕಾಲವೊಂದಚ್ಚಿ ಕರ್ಮಗಳತ್ತ ತಹುದು ಚುಚ್ಚಿ ಕೊಡುವರಂತೆ ಪುದ್ಗಲಪರಿಣತಿಗಚ್ಚಾದ ಕಾರಣದಿಂದ (ಭರಕ. ೬೮-೪೨) ; ನೆರೆಹೊರೆಯ ಹೆಂಗಸರು ನಾಗಮ್ಮನಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಆ ಗುಂಡಪ್ಪನ ನಾಚಿಕೆ ಇಲ್ಲದೆ ವರ್ತನೆಗೆ ಹೇಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಗಿನ. ೩೨). ೨. ಹೇಳಿಕೊಡು ; ಗುಟ್ಟಾಗಿ ತಿಳಿಸು : ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಚುಚ್ಚಿ ಕೊಡುವ ವಿಷಯವಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಂದು ಚರ್ಚೆಯೇ ನಡೆಯಿತು (ಶಾಲೆಮ. ೨೦). ಚುರ್ಚಿನುಡಿ, ಚುಚ್ಚಿನುಡಿ = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಾಟುವಂತೆ ಮಾತನಾಡು : "ಚುರ್ಚಿನುಡಿ–ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು, ಒತ್ತಿಹೇಳು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) ; ನೃಪನ ಮರ್ಮವ ಚುಚ್ಚಿನುಡಿದನು ಘಾಸಿ ಮಾಡಿದನಾ ನೃಪಾಲಕನ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೩-೨೯) ; ಹುಚ್ಚನೆಂದರು, ಲುಚ್ಚನೆಂದರು . . . ಚುಚ್ಚಿ ನುಡಿದರು (ಕಎಪು. ೨೦-೨).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚುಚ್ಚು ; ತೆಲು. ಚೊರ್ಚು, ಚೊಚ್ಚು ; ಕೊಲಾ. ಚೊಚ್ಚಿಲ್ಲು, ಚೊಟ್ಟೆಂಚು, ಚೊನ್ಪು]

ಚುರ್ಚು$_2$, ಚುಚ್ಚು$_2$, ಚುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು ; ದಹಿಸು : "ಚುರ್ಚು ದಾಹೇ (ಉರಿ)" (ಶಮಧಾ) ; "ಸುಡುವುದುಂ ಚುರ್ಚೆನಲ್ಕಪ್ಪುದು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೧೪) ; "ಚುರ್ಚೆಂಬುದು ತಾನೊಗೆಗುಂ ದಹಿಪರ್ಥದಲ್ಲಿಯತಿಭರದಿಂದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೩೫) ; ಉರಿವ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳೊಳ್ ಮೊಗಮಂ ಚುರ್ಚುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ಪ) ; ಚುರ್ಚಿದವೊಲ್ ಬಿಸಿಲಳುರೆ ಕಿಮುಟ್ಟಿದ ತಳಿರಂತೆ ನೊಂದು (ಶಮದ. ೨೪ ಪ್ರಯೋ); ನರಿ ನಾಯ್ ಮೊದಲಾದುವಡಸಿ ಪಿಡಿದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆತ್ತರನೊತ್ತಿ ಕಳೆದು ಬಟಿಯಂ ಭರದಿಂ ಚುರ್ಚುವುದು ಕಾಯ್ದ ಕರ್ಬುನದಿಂದಂ(ಐಮದ. ೧೩-೪); ವಿರಹಶಿಖಿ ದವಶಿಖಿ ಚುರ್ಚುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೮೩) ; ನೀರೊಳ್ ಕಿರ್ಚು ಚುರ್ಚುಗುಮೇ ? (ರಾಮಾಶ್ವ.೩-೧). **ಚುಚ್ಚು$_2$** : "ಚುಚ್ಚೆನಲು ಸುಡುವುದುಂ" (ಕಶರ. ೩೬) ; ಕೊಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಪಿರಿದುಂ ಚುಚ್ಚುವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦೧-೪೭ ಪ) ; ಬಾಗಿಲಿಕ್ಕಿದು ಹೊಱಗೆ ಮುದ್ರಿಸಿ ಕಿಚ್ಚ ಚುಚ್ಚುವ ಪರುಠವಣೆಯಲಿ ಖಳ ಪುರೋಚನನಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೮-೭೦). △ **ಚುಟ್ಟು** : ಚುಟ್ಟಿದ ತೆಱದಿಂ ಪುಸಿಗಳನುಟ್ಟುವನಿವನೆಂದು ಕಾಯ್ದ ಕರ್ಬುನದಿಂದಂ ಚುಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೦೧-೪೪). [?]

ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ, ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಉರಿಯುವ ಕೊಳ್ಳಿ; ಸೂಟೆ ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ, ಇರ್ಕುಂಗೂಟ್ (ಶಮದ. ೦೭೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಚುರ್ಚುವ ಕೊಳ್ಳಿ, ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೪೫ ಪ್ರಯೋ). **ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ** : ಎಂತು ಪಿಡಿದ ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ ಗಾಳಿ ಸೋಕೆ ಸುಡುವುದೋ . . . ಅಂತು ಪೆಣ್ಣ ಸೇರ್ಕೆ ಕೇಡಿಗಕ್ಕುಮಲ್ತೆ (ಸೌನಂದ. ೮-೭೦). [ಚುರ್ಚು$_2$ + ಕೊಳ್ಳಿ$_1$]

ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ 'ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚುರ್ಚುವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಿವಿಯಲೆಂದು ಮೇಲೆ ಬೀಳು,– ಎದುರಿಗೆ ಬರು : ಶತಜೀವಿ ಎಂಬಾದೇಶಮಂ ಕೇಳ್ದು ಭರದಿಂದಂ ಚುರ್ಚುವಾಯ್ದುಂ ಪೊಗಳೆ ಬುಧಜನಂ ಬಂದ ಕಾವೇರಿಯೊಳ್ . . . ಅನ್ತು ಚುರ್ಚುವಾಯ್ದು ಬರ್ದ್ದುಜ್ಕಿದನ್ (ಎಕ. VII, ಶಿವಪೊ. ೪-೪೦; 1122).

[ಚುರ್ಚು$_1$ + ಪಾಯ್$_1$]

ಚುರ್ಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇಗ, ನಂದಿ . . . ಚುರ್ಚೆ, ಬೆಳ್ಳಾಲೆ . . . ಮುಂತಾದ ಗಗನಚುಂಬಿತ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಪಂಜಪಂ. ೨). [?]

ಚುಲ್ 'ಸೂಲ್' ನೋ.

ಚುಲಕ, ಚುಳಕ$_2$ (ನಾ). ಅಂಗೈ; ಕುಡಿತೆ: ಕಯ್ಬಿಚ್ಚಿ, ಚುಲಕದ ಮುದ್ರಿಕೆಯನ್ನಾತನಿಗೆ ನೀಡುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೩೦-೦೦). **ಚುಳಕ$_2$** : ಚುಳಕ ಪ್ರಮಾಣಮಾದೊಡಮುಳಿಯದವೋಲ್ ದುಗ್ಧವಾರ್ದಿಜಳಮಂ ಮೊಗೆದರ್ . . . ದಿವಿಜರ್ (ಬಾಧಪು. ೮-೯೭). 'ಚುಳಕಪಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚುಲಕತನ 'ಚುಲುಕುತನ' ನೋ.

ಚುಲಕಬುದ್ಧಿ 'ಚುಲುಕುಂಬುದ್ಧಿ' ನೋ.

ಚುಲುಕ, ಚುಳುಕ (ನಾ). ೧. = ಚುಲಕ : ಬಿಸಿಲ ನಡಗೆಯಲಿ ಜನಿತ ವಿಸ್ಮೃತಿಯೈದೆ ಮಸ್ತಕವನು ಚುಲುಕಸಲಿಲದೊಳಗೊತ್ತಲು (ವಿವೇಭ. ೮-೫). **ಚುಳುಕ** : ೧. ದಿಗ್ಗಜಮಂ ಪಡೆ ಪಾಯ್ವ ವಾರ್ಧಿಯಂ ಚುಳುಕದೊಳಾಂಪ . . . ಅಳವಂ ಸಮಂತು ತಳೆದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೨೮) ; ಅಗಸ್ತ್ಯಂಗೆ ಚುಳುಕಮಾತ್ರಂ ಭವಸಾಗರಶತಂ (ಅನಂಪು. ೧೦-೪೪). ೨. ಕಾಡಿಗೆ, ಮುಲಾಮು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ ; ಭರಣಿ. [ಸಂ.]

ಚುಲುಕು 'ಚುಳುಕು' ನೋ.

ಚುಲುಕುಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಹಗುರವಾಗಿ ಕಾಣು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡು : ಬೆಳೆವಾಗ ಗೆಲವು ವಿಡಾಯಗಳವಗೊಡವೆಳೆದು ಬಂದುವು ಸಾಜವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಮೇಲೀ ಸಿರಿ ಬಂದ ಮೇಲವನಾರ ಚುಲು[ಪಾಠಾಂ.ಳು]ಕು ಗಾಣನೆ (ಭರಕ. ೩೦-೨೪).

[ಚುಲುಕು (<ಚುಳುಕು) + ಕಾಣು (<ಕಾಣ್)]

ಚುಲುಕುತನ, ಚುಲಕತನ (ನಾ). ಗಂಭೀರವಲ್ಲದ ನಡತೆ; ಹಗುರವಾದ ನಡತೆ ; ಲಾಘವ : (ಕ). **ಚುಲಕತನ** : (ಕ).

[ಚುಲುಕು(<ಚುಳುಕು) + – ತನ]

ಚುಲುಕುಬುದ್ಧಿ, ಚುಲಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). = ಚುಲುಕುತನ : (ಕ). **ಚುಲಕಬುದ್ಧಿ** : (ಕ). [ಚುಲುಕು (<ಚುಳುಕು) + ಬುದ್ಧಿ]

ಚುಲುಕೋದಕ, ಚುಳುಕೋದಕ (ನಾ). ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ನೀರು ; ಮುಕ್ಕುನೀರು : ಮಹಾತ್ಮ ಜಹ್ನು ತಾಂ ಮೊಗೆಯೆ ಸುಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಚುಲುಕೋದಕವಾದಳದೊಮ್ಮೆ ಗಂಗೆ (ಪಂಚಶ. ೮೨-೧೦೩). **ಚುಳುಕೋದಕ** : ಚುಳುಕೋದಕಂಗಳಿಂ ಕಿಂಚಿದ್ ದಳಂಗಳಿಂ ನಲಿದು ಗಂಗಾಂಬು ಶೇಖರನ ಪೂಜಿಸಿದಂಗೆಯೊಲಿದಿಂದ್ರನರಮನೆಯ ಸಿರಿ ಬಂದು ತೊತ್ತಾಗಿ ಯಿರ್ಪಳೆಂಬುದೆ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಗುರುಜಾ. ೫-೫೭). [ಚುಲುಕ + ಉದಕ$_2$]

ಚುಲ್ಬಾರಿ 'ಚಿಲ್ಬೇರಿ' ನೋ.

ಚುಲ್ಲ$_1$, ಚಿಲ್ಲ$_3$, ಚಿಳ್ಳ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ. 'ಚುಲ್ಲಮಾತು' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಅಲ್ಪತನ; ಕ್ಷುದ್ರತೆ : ಈ ಪಳ್ಳಿ ಪಟ್ಟಣದ ಜನರೆಲ್ಲ ಚುಲ್ಲಮುಳಿದು ಕೆಳೆಗೊಳ್ಳುವರು (ಬಾಲಭಾ. ೩-೮೧). **ಚಿಲ್ಲ$_3$**: ೩. ಕೀಳಾದ ಆಳು ; ಹೀನ : ವಾತಾತ್ಮಂ ಚಿಲ್ಲನೂನಂ ಪಿಸುಣಿಗನಳಿಪಂ (ಮದತಿ. ೬-೦೪); ಮಲ್ಲರ್ಮಾಸಾಳುಗಳೆಕ್ಕಟಿಗರ್ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಬಿ]ಲ್ಲರ್ಗೋಳಾಯಿಲ ಪೇಟಕರ್ . . . ಎಸೆದರ್ (ಮದೇಪು. ೧೯-೬). **ಚಿಳ್ಳ**: ೩. ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲ ಬಲ್ಲವರಿಗೇಕೆ ಅದು ಚಿಳ್ಳರ ಗುಣ (ಸಗಬೊ. ೪೫) ; ಎಳ್ಳನಿತು ಈ ಭೂಪತೀಶನು ಸುಳ್ಳ ಪೇಳುವನಲ್ಲ ಮನುಜರೆ ಕಳ್ಳ ಚಿಳ್ಳನು ಅಲ್ಲ (ಹಮಚ. ೧೧೪). [<ಪ್ರಾ. ಚುಲ್ಲ. / ಸಂ. ಕ್ಷುಲ್ಲ]

ಚುಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಸುರಿಯುವ ಕಣ್ಣು ; ಸೋರುಗಣ್ಣು ; ಮಂಜುಗಣ್ಣು : ನಾನಾ ಕಂಟಕದೋಷಂ ಚುಲ್ಲ ಚಿಲ್ಲಂ ಪಿಟಕಪಿಲ್ಲಾದಿಗಳು ತೊಂಬತ್ತಾರೆನಿಸುತಿಹುವೂ (ವಿವೇಧ. ೩-೪೫). ೨. ಮಂಜುಗಣ್ಣಿನವನು; ಸೋರುಗಣ್ಣಿನವನು : "ಪಿಲ್ಲಃ, ಚಿಲ್ಲಃ, ಚುಲ್ಲಃ–ಈ ೩ ಅಟ್ಟಿಗಣ್ಣವಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೩). [ಸಂ.]

ಚುಲ್ಲಕ, ಚುಲ್ಲಿಕ, ಚುಲ್ಲುಕ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ : "ಚುಲ್ಲಕ–ಕೆಟ್ಟ, ಕ್ಷುದ್ರ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಚುಲ್ಲಿಕ**: ೧. ಶ್ರೀವಿಜಯವಿಠಲನ ಕರುಣದಿಂದ ಚುಲ್ಲಿಕ ನಡತೆ ಪೋಗಿ ಒಳ್ಳೆ ಫಲ ದೊರಕುವದೂ (ತೀರ್ಥಮ. ೨೦೧). **ಚುಲ್ಲುಕ** : (ನಾ). ೨. ಕೀಳುಮನುಷ್ಯ ; ಅಲ್ಪ : ಅವರ ಕಾರ್ಯಮೆ ಲೇಸುಂ ಎಂದುಸಿರೆ ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ಲುಕರ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೦೫-೭೦). [<ಸಂ. ಕ್ಷುಲ್ಲಕ]

ಚುಲ್ಲಮಾತು (ನಾ). ಅಲ್ಪವಾದ ಮಾತು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಮಾತು : ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಧರಣಿಪನ ಮಾರ್ಗದಿ ಚುಲ್ಲಮಾತುಗಳಾಡಿ ಕೌಶಿಕ (ಹಮಚ. ೦೬೪). [ಚುಲ್ಲ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಚುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ ಉರಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ; ಒಲೆ: "ಚುಲ್ಲೀ, ಅಶ್ಮಂತಕಂ, ಉತ್ತಾನಂ, ಅಧಿಶ್ರಯಣೀ – ಈ ೪ ಒಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೦೫೮) : ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಚುಲ್ಲಿಯೊಳಿಡುವ ಸೌದೆ ಸಿಡಿವುತ್ತ ಕಿಡಿಗಳ ಕೆದಱುತಿರ್ಪವಂ ಬಿಟ್ಟು (ವೀಶ್ಯಪು. ೭-೦೦-೬೭); ಚುಲ್ಲಿ ಪೇಷಣ ಕಂಡನಿ ಉಪಸ್ಕರ ಉದಕುಂಭ ಎಂಬೈದು ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳೂ ಹತ್ಯಾಕಾರಕಗಳು (ಆರ್ಯಧ. ೧೮೭). [ಸಂ.]

ಚುಲ್ಲಿಕ 'ಚುಲ್ಲಕ' ನೋ.

ಚುಲ್ಲುಕ 'ಚುಲ್ಲಕ' ನೋ.

ಚುಲ್ಲುವಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). (?) : ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲದಡೆ ಕಡೆಸಾರು ಹೆಂಗಳಿಡಿದನ ಮೇಲೆ ಚುಲ್ಲುವಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂದ ದಾನವನೆ ಕೊಳಚುದಕದಲ್ಲಿ ತೇಲ್ಮುಳುಗು ತಬ್ಧಿಯ ಪಾಯ್ವೆನೆಂಬ ಮರುಳೇನೆನ್ನೊಳುಳಿಯೆಂದನು (ಜಿನಮು. ೩೩-೨೨). [? + ಅಸ್ತ್ರ]

ಚುಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಸುಟ್ಟ ಅಥವಾ ಕರಿದ ಮಾಂಸ. ೨. ಮಾಂಸವನ್ನು ಸುಟ್ಟಾಗ ಅಥವಾ ಕರಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕರಿಕಾದ ಹೊರಪದರ : (ಕಿ). [ಸಂ.]

ಚುಳಕ$_1$ (ಗು). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ: ಸಕಲ ನಿಷ್ಕಲ ಉಭಯಾಕಾರವ ಅಖಿಲಾಂಡ ಗಳನೊಳಕೊಂಡೊಪ್ಪುವ ಚುಳಕ ಚಿದಾನಂದವನು (ಮೈಲಾರ. ೦೩೯-೨). [<ಚುಳುಕು]

ಚುಳಕ$_2$ 'ಚುಲಕ' ನೋ.

ಚುಳಕಪಾನ (ನಾ). ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ನೀರು ; ಬೊಗಸೆಯಷ್ಟು ನೀರು : ಅಂತಸ್ಸ್ಫುರದತಿಸ್ಫಾರಸಮರೋಷ್ಮಸಂತಪ್ತಜಲ ಪ್ರತ್ಯೇಕಚುಳಕಪಾನಮಾತ್ರಜಾನುದಘ್ನಜಲದುರ್ಗನುಮಾಗಿ ನಡೆದು (ಅದಿಪು. ೦೪-೫೨ ವ). [ಚುಳಕ$_2$ (<ಚುಲಕ) + ಪಾನ]

ಚುಳಕಿತ (ನಾ). ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು (?) : ಅಳಿಕನೇತ್ರಾಶ್ರಮಕೆ ನಮಿಸುತ ಗಣಂ ಕೂಡೆ ಪುಳಕಿಸುತ ಬರಲು ಶಶಿರವಿಕೋಟಿಕಿರಣದಿಂ ಚುಳಕಿತವನತಿಗಳದ ಕೈವಲ್ಯಮಂ ಕಂಡ ಕುಳಕಪ್ರಸಾದಿ ವೃಷಭಾ (ಲಿಂಗಪು. ೬-೩೫). [ಸಂ. ಚುಲಕಿತ]

ಚುಳಕು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ (?) : ಚರಲಿಂಗಂ ಚಾತುರ್ಭುಜ ವಂದಿತ ಚಿರ ಕಾಯಾ ಚೀಲಾಳ ಸುರಕ್ಷಕ ಗರಳಾಂಕಾ ಚುಳಕಿಲ್ಲದ ಶಾರ್ವರಿವರ ಚೂಡಾ ಮಕುಟ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೪). [?]

ಚುಳಕೆ 'ಚುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಚುಳಿ 'ಚೂಳಿ$_1$' ನೋ.

ಚುಳಿಕೆ, ಚುಳಕೆ (ನಾ). ೧. ಉಕ್ಕಿನ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬೆತ್ತ,–ಕೋಲು : ಕವಣೆಕಲ್ಬಿರಿಗಲ್ಲು ವನಿಕೆಯು ವಿವರಿಸಲ್ಪಡಿಗೆಗಳು ಚುಳಿಕೆಯು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨-೬೫). **ಚುಳಕೆ**: ೨. "ಹತ್ತಿ ಬಡಿಯುವ ಬೆತ್ತ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). [←ತಮಿ. ಚುಳಿಕ್ಕು]

ಚುಳುಕ 'ಚುಲುಂಕ' ನೋ.

ಚುಳುಕಾಡು 'ಚುಳ್ಕಾಡು' ನೋ.

ಚುಳುಕಿ (ನಾ). ಕಿರುತೊಳೆ; ಸೋಲೆ: ಹಣ್ಣು ಹಿಸಿದು ಇಬ್ಬಾಗವಾಗಿ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯ ತೊಳೆ ಚುಳುಕಿಗಳನೆಲ್ಲ ಬಯಲಿಗೆ ಹಾಕಿತು (ಮಲಮ. ೪೩೧). [←ಮಲ. ಚೂಳ]

ಚುಳುಕು, ಚುಣುಕು$_2$. ಚುಲುಕು, ಚುಳ್ಕು (ನಾ). ೧. ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು ; ತೀರ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವುದು : ಅಗೋಚರ ಅಪ್ರತಿಮ ಲಿಂಗವೆ . . . ಎನ್ನ ಕರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಚುಳುಕಾದಿರಯ್ಯಾ (ಬೃಸವ. ೭೪೩); ಘನಮಹಿಮಲಿಂಗವೆ ಅನುಪ್ರಾಣಿ ಎನ್ನ ಕರವನಜಕ್ಕೆ ಬಂದು ಚುಳುಕಾದಿರಲ್ಲ (ಸುಸಾರ. ೦೦ ಪಲ್ಲವಿ); ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದಂತೆ 'ಚುಳುಕಾ'ಗಿ ಬರುವದೆ ನನ್ನ ಹಾದಿ (ಮಸಾಹಿ. ೩). **ಚುಣುಕು$_2$**: ೧. ನಿಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೀ ಕರುಳಿನಾ ತುಣುಕು ಅಂತನ ಚುಣುಕು ತೋರಿಸಿದಿರಿ ಮಿಣುಕು (ಹಾಡುಪಾ. ೪೩-೫). **ಚುಲುಕು** :೨. ಲಾಘವ ; ಹಗುರವಾದ ನಡತೆ. 'ಚುಲುಕುತನ' ಪರಾ. **ಚುಳ್ಕು**: ೩. ಕುಳ್ಳು ; ಗಿಡ್ಡು : ಮೈಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಸ್ವಲ್ಪ ಚುಳ್ಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ವಯಸ್ಸು ಥಟ್ಟನೆ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೪೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಳುವು; ಮಲ. ಚುಲುಗ; ತೆಲು. ಚುಲುಕ, ಚುಲ್ಕ]

ಚುಳುಕೋದಕ 'ಚುಲುಂಕೋದಕ' ನೋ.

ಚುಳ್ಕಾಡು, ಚುಳುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತುಳುಕಾಡು,–ತೇಲಾಡು : ಕೌಂಗಿನ ಪೊಂಬಾಟಿಯ ನಟ್ಟಿಗಂಪುಗಡಲೊಳ್ ಚುಳ್ಕಾಡಿ ಚುಳ್ಕಾಡಿ . . . ಪದ್ಮಿನಿಯೊಳ್ ತುಂಬಿ ಮಲಂಗಿ ಸೇದೆಗಟಿಗುಂ ಕಾಸಾರತೀರಂಗಳೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೩-೦೦) ; ತೊಳಗುವ ತಿಳಿನೀರ್ಗೊಳದೊಳು ಚುಳ್ಕಾಡಿ ಬಳಿಕ ಮುಳುಗಿ ಮೇಲಕೇಳಲಾ ಲಲನೆಯ ಮುಖವೊಪ್ಪಿತು ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳು ಪೊಳೆದುದಯಿಪ ಚಂದ್ರನಂತೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೫೪). **ಚುಳುಕಾಡು** : ಮುನ್ನೆ ಕಣ್ಬೇಟದವಳ್ ತುಳುಕಿದೆಡೆಗೆಯ್ದಿ ಚುಂಬಿಸಿ ಚುಳುಕಾಡೆ ಮರಳ್ಚಿ ಮೂಡಿದಂ ಸ್ಮರನೊರ್ವಂ (ಅನಂಪು. ೭-೩೮). [< ತುಳ್ಕಾಡು]

ಚುಳ್ಕು 'ಚುಳುಕು' ನೋ.

ಚುಳ್ಕೋದಕ (ನಾ).=ಚುಲುಂಕೋದಕ : ಪ್ರಕಟಂ ಹಾರೀತಿಮಂತ್ರಾತ್ಮಕ ನನುಪಮಿತಂ ಕೊಟ್ಟ ಸನ್ಧ್ಯಾರ್ಘ ಚುಳ್ಕೋದಕದಿಂದಂ ಪುಟ್ಟಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಕುಳರೆನಿಸಿ (ನಾಂದೇಡ್. ೨೩-೪ ; 1122). [< ಚುಲುಕೋದಕ]

ಚುಳ್ಳನೆ (ಅ). ನೋವಾಗುವಂತೆ : ಇಱುಂಪೆ ಊಱಲು . . . ಗಂದೆ ನೆಸೆದುದೊ ನೊಂದು ಚುಳ್ಳನುರಿದುದೊ ತಂದೆ (ರುದ್ರರ. ದೇ. ೨೦೪-೩). [ಚುಳ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚುಳ್ಳಿ1 (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಗವಾನಿ ಮರ: (ಕಿ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂಳ್ಳುಪೊದೆ. 'ಕರಿಚುಳ್ಳಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಚುಳ್ಳಿ]

ಚುಳ್ಳಿ2 (ನಾ). ವಿಕಾರ; "ತುಟಿಗಳನ್ನು ಚುಂಚಿನಂತೆ ನೀಡುವುದು" (ಸಿರಿಕೋ. ೧೮೮): ಅಚ್ಚುತ ಅಳುಕಳುಕಿ, ನಾಚಿ, ನಾಚಿ ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಚುಳ್ಳಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಕಾರ್ಯೋದ್ದೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ (ಮುಗಿಯು. ೧೮೩). 'ಚುಳ್ಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ: ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಿಡ, ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿಗಿಡ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೦-೦೯೮). [ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿ0+ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚುಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಿವುಚು; ವಿಕಾರಮಾಡು: ಆಕೆ ಕೊಂಚವೂ ಮುಖ ಚುಳ್ಳಿಸದೆ ನಗುನಗುತ್ತ ತನ್ನ ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೯೯). [ಚುಳ್ಳಿ2 + – ಇಸು3]

ಚುಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚುಱ್ಱೆನ್' ಪರಾ.

ಚುಱಚಿ 'ತುಱುಚೆ' ನೋ.

ಚುಱುಕು, ಚುರುಕು (ನಾ). ೧. (ಚಾಕು ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮೊನಚಾಗಿರುವಿಕೆ; ಹರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಒಳಗೊಳಗೆ ನಲ್ಲನಂ ಪಲ್ಲುಗುರ್ಗಳ ಚುಱುಕುಗಳನಱಿದು ಬೈವುತಂ ಬರುತಿರ್ದರಾತ್ಮ ಮಂದಿರಕಂದು ಬಂಧಕಿಯರು (ಜಿಬಪು. ೯-೧೬). **ಚುರುಕು**: ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು; ಹರಿತವಾದುದು: ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ ಬಹಳ ಚುರುಕು (ಆಲಹೂ. ೪೦); ರೋಜಕಿಯ ಕಿವಿ ತುಂಬ ಚುರುಕು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೨೨); ಜನಗಳ ಬುದ್ಧಿಯ ಚುರುಕಿನ ಮೇಲೆ, ಪ್ರಮಾಣಿಕತೆಯ ಮೇಲೆ ಅದರ ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ (ಆಳನಿ. ೦೩೭). ೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು; ಚಾಲಾಕಾದುದು: ಪೇಟೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಬಹಳ ಚುರುಕು (ತ್ಯಾಗಮ. ೦೮೦). ೪. ಕಾವು; ಬಿಸುಪು: ಪ್ರಶಾಂತ ಮತ್ತು ತಂಪಾದ ಕೋಣೆ ಹೊರಗಿನ ಬಿಸಿಲಿನ ಚುರುಕನ್ನು ಮರೆಯಿಸಿ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಪನಾ. ೨೧). ೫. ವೇಗ; ಲಗುಬಗೆ: ಚುರುಕಿನ ಕಡಲೆಡೆ ಗಾಳಿಗಳೆಮ್ಮನ್ ಕರೆತಂದಿರ್ದವುವೆಂತೋ ಎಮ್ಮನ್ (ಬದ್ಯಪ್ರ. ೯-೧೬೯): ಹುಕ್ಕರಾಯನು . . . ಯುದ್ಧಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನು ಚುರುಕಿನಿಂದ ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ. ೮೬); ಚುರುಕಾಗಿ ಹೋದರೆ ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವುದರಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಬಿಡಬಹುದು (ಜಿಂಗಾಳ್ಯ. ೩೩). ೬. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಏರಿಕೆ; ವಸ್ತುಗಳು ತುಟ್ಟಿಯಾಗುವಿಕೆ: (ಕಿ). (ಗು). ೭. (ಕತ್ತಿಯಂತೆ) ಹರಿತವಾದ; ಹದನಾದ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ: ಚುರುಕು ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಚುರುಕಾದ ತಿನಿಸುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಕೆ ತುಂಬ ಆಸಕ್ತಳು (ಸಾಸಮಾ. ೮೪). ೮. ಚತುರ; ಚಾಲಾಕಾದ: ಎಂತಹ ಚುರುಕು ಹುಡುಗಿ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೯೨).

ಚುರುಕಿನವ = ಬುದ್ಧಿವಂತ; ಚಾಲಾಕು ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹುಡುಗ ಒಳ್ಳೇ ಚುರುಕಿನವನಾಗಿದ್ದ (ಕಾವೇರಿ. ೧೯೦). ಚುರುಕುಮಾಡು=ವೇಗಗೊಳಿಸು; ಶೀಘ್ರಗೊಳಿಸು: ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡಿದರು (ಕಳಹು. ೫). ಚುರುಕುಮುಟ್ಟಿಸು=(ಆಲಂ) ಹಿಂಸೆಮಾಡು; ನೋಯಿಸು: ಪೋಲೀಸರು ಅವನಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಚುರುಕುಮುಟ್ಟಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ=೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ; ಲವಂಗ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ: ಒಂದಷ್ಟು ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ಆ ಹುಡುಗ ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುರುಚುರುಪ್ಪು; ಮಲ.ಚುರುಕ್ಕು; ತುಳು. ಚುರುಕು; ಕೊಡ. ಚುರೀಕೀ; ತೆಲು. ಚುಱುಕು]

ಚುಱುಚುಱಿಗ (ನಾ). ಚುರುಕಾದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳವನು; ವೇಗಶಾಲಿ: "ಉತ್ತಾಳಃ, ತ್ವರಿತಃ–ಈ ೨ ಚುಱುಚುಱಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೫).

[ಚುಱುಚುಱು0 + – ಇಗ]

ಚುಱ್ಱನೆ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ; ರಭಸದೊಡನೆ: ಅಚ್ಚುಳಕೋಲಿಂ ತಿಱ್ಱನೆ ತಿರಿಪಿ ದುರಾತ್ಮರ್ ಚುಱ್ಱನೆ ಕೆನ್ನೆತ್ತರೊಗೆಯೆ ತೊಲಗದೆ ಬಡಿದರ್ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೩-೧೯೦); ಚುಱ್ಱನೆ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿದವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೫೨).

ಚುಱ್ಱಚುಱ್ಱನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಡುಗಾಯ್ವ ತೀವ್ರಖರಕರಪ್ರಕರಮಂ ಚುಱ್ಱಚುಱ್ಱನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚುಟಚುಟನೆ] ಸುಡೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೨೬ ವ).

[ಚುಱ್ + – ಅನೆ1]

ಚುಱ್ಱೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಚುರುಗುಡು; ಸುಡು: ಮಹಾಕ್ಷುಧಾಗ್ನಿಯೇಟ್ಗೆಗೆ ಬಿಸಿಲಟ್ಟೆ ಪೆರ್ಚುವ ಪಿಪಾಸೆಗೆ ಚುಱ್ಱೆನುತಿರ್ಪ ಕಲ್ಲ ಬೆಂಕೆಗೆ ಬಿಡದೊಂದು ಮಗ್ಗುಲಿರವಿಂಗಿನಿತಟ್ಕದೆ . . . ಹೃದಯಂ ಕುಳಿರ್ಕೊಳುತುಮಿರ್ದುದು (ವರ್ಧಪು. ೧೨-೩೫). [ಚುಱ್ + ಎನ್1]

△ **ಚುಟ್ಟು** 'ಚುರ್ಚು2' ನೋ.

ಚೂ (ನಾ). ನಾಯಿಯನ್ನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು. 'ಚೂಬಿಡು' ಪರಾ.

ಚೂಕ (ನಾ). ತುಚ್ಛನಾದವನು; ಅಲ್ಪ; ನೀಚ: ಸೇರದಿವರ ಸಂಗ . . . ಲೋಕಾಪವಾದವ ಸೈರಿಸುವ ಚೂಕ ಗಳಿಗೆನುತಸುರಾರಿ ನಗುತಿರ್ದ (ಆಕ್ರೂಪ. ೬-೬೬). [<ಸಂ. ಶೂಕ./ತಮಿ. ಚೂಕ್ಕ]

ಚೂಕಿ 'ಚೂಕು' ನೋ.

ಚೂಕು, ಚುಕಿ, ಚೂಕಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು; ನ್ಯೂನತೆ; ಲೋಪ: "ಚೂಕು = ತಪ್ಪು; ಅಪರಾಧ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). **ಚುಕಿ**: (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೪೬). **ಚೂಕಿ**: (ಮೈಗೆಜೆ. IV, ೭೬೬); ಚೂಕಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ಲುಕಸಾನಿ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ತತ್ಕಾಲವೇ ಬರಿದು ತಿಳಿಸಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೯೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೂಕ್./ಪ್ರಾ. ಚುಕ್ಕ]

ಚೂಕುನ್ನ (ನಾ). ೧. ಚೂ ಎಂದು ಅಟ್ಟುವ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನು: ಧರ್ಮಜಗೆ ಪಟ್ಟಮಾದರೆ ರಾಜ್ಯದ ಕನ್ನೆಗರಸಹರವರ ಪಾರಂಪರೆಯ ಪುತ್ರರಿನ್ನು ಸಂದೇಹಮೇತಕೆಯಿಕ್ಕು ಪಡಿಯ ಚೂಕುನ್ನರಾದೆವೆ ಮಹಾದೇವ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೩೨-೮).

[ಚೂ + <ಕುನ್ನಿ1]

ಚೂಚಕ1 'ಸೂಸಕ' ನೋ.

ಚೂಚಕ2 (ನಾ). = ಚೂಚುಕ: ಇಂಬೊಪ್ಪುವ ಕುಕ್ಷಿ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಾ ಚೂಚಕಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೭೦); ಬೆಳೆದು ಕೊಬ್ಬಿದ ನಡುವನು ಕಂಡು ಮೊಗಗಂದಿದೊಲು ಚೂಚಕಗಳೊಪ್ಪಿದವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೪-೪೩).

[<ಸಂ. ಚೂಚುಕ]

ಚೂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಡು; ತಿಳಿ; ಪರೀಕ್ಷಿಸು (?): ದಶಮುಖ ನೊರ್ಮೆಯೆ ಚೂಚಿಸಲಾಟಿಸಿ ದಶಮುಖನಳಿಪಿಂ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದಂ (ಕುಮುಠಾ. ೯-೮). [ಚೂಚು ? + –ಇಸು3./ತೆಲು. ಚೂಚು]

ಚೂಚು1 'ಚುಂಚು2' ನೋ.

ಚೂಚು2 (ಗು). ಚೂಪಾದ; ಮೊನಚಾದ. 'ಚೂಚುಗದ್ದ' ಪರಾ.

[?]

ಚೂಚುಕ (ನಾ). ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟು: ಪೊಂಗೊಡನಂ ತಮಾಳಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿದಂದದೊಳೆ ಚೂಚುಕಮಾಂತುದು ಕರ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೫); ಹೃದಯದ ಕಾಳಿಕೆಯೆನೆ ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ತು ಮೇಚಕತೆ ಚೂಚುಕದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೬); ಚೂಚುಕಂ ಕರ್ಪಂ ತಳೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೧-೬).

[ಸಂ.]

ಚೂಚುಗದ್ದ (ನಾ). ಚೂಪಾಗಿರುವ ಗದ್ದ ; ಮೊನಚಾದ ಗದ್ದ : ಒಂದೆರಡು ಕೆಂಪುಹನಿಗಳು ಅವರ ಚೂಚುಗದ್ದದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದವು (ರಂಗರೋ. ೭೭). [ಚೂಚು$_2$ + ಗದ್ದ (<ಗಡ್ಡ$_1$)]

ಚೂಟ್ (ನಾ). ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು; ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವಿಕೆ. 'ಚೂಟಾಟ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಛೂಟ್]

ಚೂಟಾಟ, ಚೂಡಾಟ, ಜೂಟಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಚೂಟ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಒಬ್ಬರು ಉಳಿದವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟುವ ಆಟ; ಮುಟ್ಟಾಟ : ಚಂದ್ರ ಮೋಡ ಗಳೊಡನೆ ಚೂಟಾಟವಾಡುತ್ತಾ ದಿಗಂತದ ಕಡೆಗೆ ಓಡುತ್ತಿದ್ದ (ಮುರುಳು. ೬೨); ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಮುಚ್ಚಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಅವು ಚೂಟಾಟವಾಡು ತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು (ಜ್ಞಾಲಿಮ. ೨೬). **ಚೂಡಾಟ :** ಎಳೆಗಾಳಿಗೆ ಚೂಡಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದ ನೀಳಕೇಶ ಹಾರಿ ನಾಗೇಂದ್ರನ ಮೊಗಕ್ಕೆ ಕಚಕುಳಿ ಯಿಟ್ಟವು (ಸಿಡಿಲು. ೩೬). **ಜೂಟಾಟ:** ಒಂದು ಸಂಜೆ ಹುಡುಗಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಜೂಟಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಾಧವಿಯು . . . ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟಳು (ಮೂಗ್ಗು. ೪೭) : ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರೂ ಜೂಟಾಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಚೂಟ್ + ಆಟ]

ಚೂಟಿ$_1$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಟಿ$_2$ (ನಾ). ಗುರಿ ; ಲಕ್ಷ್ಯ : (+).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚೂಟಿ ; ತೆಲು. ಸೂಟಿ]

ಚೂಟಿ$_3$ 'ಸೂಟಿ$_2$' ನೋ.

ಚೂಟಿಕಾತಿ (ನಾ). ಚುರುಕಾಗಿರುವವಳು; ಚತುರೆ: ಬೇಟದ ಪದನೇನು ಕೂಟದ ಕುಜುಹೇನು . . . ರಂಗಾಯಂಬ ಚೂಟಿಕಾತಿಯನೆಂದೀಕ್ಷಿಪೆನೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೯-೩೩). [ಚೂಟಿ$_1$ (<ಸೂಟಿ$_1$) + – ಕಾತಿ$_5$]

ಚೂಟು$_1$ 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚೂಟು$_2$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಟುಗಾರ (ನಾ). ಚದುರ ; ಉಪಾಯಗಾರ : (+).

[ಚೂಟು$_2$(<ಸೂಟಿ$_1$) + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಚೂಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶಿಖೆ ; ಜುಟ್ಟು. ೨. (ನವಿಲು, ಹುಂಜ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತುರಾಯಿ,–ಕೊಟ್ಟು: "ಶಿಖಾ ಚೂಡಮೆನಲಾ ಕೊಟ್ಟು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೩). ೩. ಶಿಖರ ; ತುದಿ. 'ಚೂಡಾಗ್ರ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಚೂಡಾ. / ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಚೂಡ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಟುಗುಂಟಾಗಿರುವ ಕೂದಲು ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿರುವ ಕೂದಲು : "ಚೂಡ ಜೂಟ" (ಕತುನಿ. ೯೩) : ಹರನ ಚೂಡದಲ್ಲಿ ಹಾರು ತ್ತಿದ್ದ ಆ ಸುಧಾಂಶುಲೇಪೆಯು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕೋಹಿನೂ. ೭). [<ಸಂ. ಜೂಟ]

ಚೂಡಕ (ನಾ). ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ; ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ : (+). [ಸಂ.]

ಚೂಡಾ 'ಚಿವಡಾ' ನೋ.

ಚೂಡಾಂತ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಕೊನೆಯದು; ತುತ್ತತುದಿ: ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೇನು ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಒಂದೇ ಚೂಡಾಂತವೆ ? (ಇಪ್ಪಳ. ೨೨೩).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಅಂತ)]

ಚೂಡಾಕರಣ (ನಾ).(ಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿಗೆ) ಗಂಡುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸುವ ವಿಧಿ ; ಚೌಲ. ☞ ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗೆ ಚೂಡಾ ಕರಣಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಮುಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಶಾದಂಪು. ೪೩೩).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಕರಣ)]

ಚೂಡಾಕರ್ಮ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರಣ : ಆ ಅರಸುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಐದು ವರ್ಷ ತುಂಬುತ್ತಲೆ . . . ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ (ಭೀಷ್ಮಪ.೩೦); ಅವರವರ ಕುಲಾಚಾರದ ಪ್ರಕಾರ ಆಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡು ವುದು (ಅರ್ಥಧ. ೧೨೩). [ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಕರ್ಮ)]

ಚೂಡಾಗ್ರ (ನಾ). ಶಿಖರದ ತುದಿ,–ಕೊನೆ : ಆಮ್ರಕುಂಜದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳದ ಗುಣ್ಪಿಗೆ ನುಣ್ಪಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ನಮ್ಮ ಕಿಲ್ಲೆಯ ಚೂಡಾಗ್ರ ಭಾಗ (ಇಪ್ಪಳ. ೧೯೨). [ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಅಗ್ರ)]

ಚೂಡಾಟ 'ಚೂಟಾಟ' ನೋ.

ಚೂಡಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನ,–ರತ್ನದ ಆಭರಣ; ಬೈತಲೆಬಟ್ಟು : "ಶಿರದ ರತ್ನ ಚೂಡಾಮಣಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೯); ಪ್ರಣತ ರಿಪುನೃಪತಿಚೂಡಾಮಣಿರಂಜಿತಪಾದಂ (ಶಾದಂಪು.೧೯); ಹನುಮಂತನು ಒಪ್ಪಿ ಸೀತೆ ಗುರುತಿಗೋಸ್ಕರ ಕೊಟ್ಟ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಹೋದನು (ನೀತಿಚಿಂ. VII, ೨೦). ೨. (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತು: ವಿಶದಾತ್ಮೀಯ ವಂಶಕ್ಕೆ ಚೂಡಾಮಣಿಯಂ . . . ಬಂದು ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೩) ; ಉಪ ಮಾತೀತಂ ಕೃತಿ ಶಾಂತಿಪುರಾಣಂ ಸಲೆ ಪುರಾಣಚೂಡಾಮಣಿಯೆಂದು ಪಶಮದಿಂ ಬರೆಯಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು ೦-೩೮) ; ಸಕಳದಿಗನ್ತರಪ್ರವರ್ತ್ತಿತಕೀರ್ತ್ತಿ ಯನ್ತಱ್ಬರ ಚೂಡಾಮಣಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೦೪ ; 1072) ; ನೀನು ಶೀಲ ಸಂಪನ್ನೆಯಾಗಿ ಕನ್ನಡಕನ್ನೆಯರ ಚೂಡಾಮಣಿಯಾಗಿರುವೆ (ದಾನಚಿಂ.೦೭೬).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಮಣಿ)]

ಚೂಡಾಯತ 'ಚೂಡಾಯ್ತ' ನೋ.

ಚೂಡಾಯ್ತ, ಚೂಡಾಯತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : 'ಜೋಡು ಸೀಸಕವಾಂತ ಸಬಳಿಗರೊತ್ತಂಡ ಚೂಡಾಯ್ತ ಹರಿಗೆ ಬಿಲ್ಲವರ ಪೇಡೆಯವಡೆದ ರಾವುತ ಜೋದ ರಥಿಕರ ನೋಡ (ಮೋಹಶ. ೨೦-೩೪). **ಚೂಡಾಯತ:** ಕಡಿತಲೆ ಚೂಡಾಯತ ಕಾಗಿನ ಕಾಸೆ ಉಡಿಗೆ ಬದ್ದುಗೆಯ ಕಠಾರ ಹಿಡಿದ ಹರಿಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦೩-೭೩) ; ರನ್ನದ ಬಾಕು ಕಯ್ಯಂಬು ಹೊನ್ನ ಚೂಡಾಯತ ಮೆಱೆಯೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೧). [?]

ಚೂಡಾರತ್ನ (ನಾ). ೧.=ಚೂಡಾಮಣಿ ೧: ವರತನುವಿನ ಕೈಯೊಳಭೇದ್ಯ ಕವಚಮುಮಂ ಚೂಡಾರತ್ನ[ಪಾಠಾಂ. ಚೂಡಾಮಣಿರತ್ನ]ಮುಮಂ ರತ್ನ ಕಟಕಂಬೆರಸು ಪಲವುಂ ಪರಾರ್ಘ್ಯ ರತ್ನಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೩-೩ ವ); ಹೆಂಗಸರು ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಡವೆಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ ದಂಗುಬಡಿಸುವಂಥ ದ್ದಾಗಿದೆ . . . ಚೂಡಾರತ್ನ, ನೂಪುರ, ನೇವುರ (ನಂಜುಂಡ. ೧೨೬). ೨.= ಚೂಡಾಮಣಿ ೨: ಕವಿಜನ ಚೂಡಾರತ್ನಂ ಕವಿತಿಲಕಂ ಕವಿಚತುರ್ಮುಖಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಆಚಿಪು. ೧-೮೦) ; ಯಾಕಮಬ್ಬೆಗಂ ಜನಿಯಿಸಿದಂ ಖ್ಯಾತಂ ಧರೆ ಯೊಳು ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಬೇತಂ ಮಂತ್ರಿಜನವುಕುಟ ಚೂಡಾರತ್ನಾ (ಕಇಅ. ೯೧-೦೩-೪೦ ; 1117). [ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ರತ್ನ)]

ಚೂಡಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಕೊಡ ನಾರಿ ಹುಲ್ಲು ; ಭದ್ರವುಸ್ತೆ: "ಚೂಡಾಲ–ನಾಗರಮುಸ್ತೆ, ಉಚ್ಚಟಿಗೆ" (ಓಷದಿ. ೩೮). [ಸಂ. ಚೂಡಾಲಾ]

ಚೂಡಾಲು 'ಚೌಡಾಲು' ನೋ.

ಚೂಡಿ$_1$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಡಿ$_2$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಡಿಕೆ (ನಾ). ತುದಿ ; ಶಿಖರ ; ಅಗ್ರಭಾಗ: ಷೋಡಶಪ್ರತಿಯ ಕರಣಿಕ ರೊಳಗ್ರಣಿಯೆನಿಪ ಗಾಡಿಕಾಱಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಿರವಂ ಮನಶ್ಶೂಡಿಕಾಪಟ ದೊಳಂಕಿಸಿ ಬಳಿಕುಳಿದ ಬಾಹ್ಯವೃತ್ತಿಯಂ ಬಳಸುವಚಲಂ (ಪದ್ಮರಾ.೩-೬).

[ಸಂ. ಚೂಡಿಕಾ]

ಚೂಡೆ (ನಾ). ೧. ಶಿಖೆ ; ಜುಟ್ಟು. ೨. (ನವಿಲು, ಹುಂಜ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತುರಾಯಿ,–ಗೊಂಡೆ : "ಶಿಖಾ, ಚೂಡಾ–ಈ ೨ ನವಿಲ ಕೊಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೬೯). ೩. ಸಿರಪೇಶು; ಕಿರೀಟದ ತುದಿಯ ಗುಚ್ಛ,–ಕುಚ್ಚು. ೪. ತಲೆ; ಶಿರಸ್ಸು: "ಚೂಡಾ, ಶಿಖಾ – ಈ ಎರಡಱಲ್ಲಿಯುಂ ಶಿರಸ್ಸೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೩೩ ೦೩). ೫. ಶಿಖರ ; ತುದಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಳುಬಳೆ ; ವಂಕಿ : ಅಳವಡಿಸಿ ತೋಳ ಬಾಪುರಿ ಬಂದಿ ಭುಜಕೀರ್ತಿಗಳನು ಪೊಂಬಳೆದೋರೆ ಕಂಕಣಂ ಚೂಡೆಯು (ನವಮೋ. ೧೦-೨೫) ; ಕಂಕಣ ಚೂಡೆವ ವಂಕಿ ಬಾಜುಬಂದ ಬಂಗಾರ ಬಳೆಯ ತಗಿರೆಂದ (ಕೋಕಿಗೀ. ೨೦೨).

[ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಚೂಡೋದಯ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರಣ : ಪಿಕಮೌನವ್ರತದುಂದುಭಿಧ್ವನಿ ಬಲಾಕಾದೃಶ್ಯ ಚೂಡೋದಯಾನಕರಾವಂ . . . ಚಾತಕೋದಕಕೇಳೀಕೃತ ತೂರ್ಯನಾದಮೆಸೆದತ್ತಂಭೋದನಿರ್ಘೋಷಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೫).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಉದಯ)]

ಚೂಣೆ 'ಚೂಳಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಣಿಗ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕಾದುವವನು ; ಮುಂದಳದ ಯೋಧ : ಭಲರೆ ಭಲರತಿಬಲರೆ ಹಿಂಚದಿರಿನ್ನು ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ ಚೂಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಗರನು (ಕುಮಾಭೀ. ೪-೩) ; ರಕ್ತಪ್ರವಾಹ ಮಾದುದು ರಣಂ ಸಾಹಸವಿರಕ್ತರಾದರ್ ಖಳನ ಚೂಣಿಗರ್ (ಚಿಬಪು. ೨೪-೦೩) ; ಚೂಣಿಗರ ಚೌಕಳಿಸಿ ಕೆಡಹುತಂ (ನಂದಿಮಾ. ೦೩-೩೦).

[ಚೂಣಿ(<ಚೂಳಿ$_1$) + – ಗ$_2$]

ಚೂಣಿಗಾಳಗ 'ಚೂಣಿಗಾಳೆಗ' ನೋ.

ಚೂಣಿಗಾಳೆಗ, ಚೂಣಿಗಾಳಗ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ ; ಮುಂಚೂಣಿಯುದ್ಧ : ತೊಡಗಿತ್ತು ಚೂಣಿಗಾಳೆಗ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಳಗ]ದಲ್ಲಿ ತನತನಗೆ (ವೀರರ. ಹ. ೪೯೩-೨೩) ; ಚೂಣಿಗಾಳೆಗದ ಭಟರ್ ಎತ್ತಿದರೆ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳನು (ಕೃಮಿಭಾ. ೯-೦೫). **ಚೂಣಿಗಾಳಗ:** ಆಸುರದ ಭಟರವುಕಿ ಹಿಡಿದರು ಚೂಣಿಗಾಳಗವ (ಶಾಶಿರಾ. ೩೩-೦೩).

[ಚೂಣಿ(<ಚೂಳಿ$_1$) + ಕಾಳೆಗ]

ಚೂಣಿನೋಟ (ನಾ). ಕುಡಿನೋಟ ; ಕಟಾಕ್ಷ : ರಾಣಿಯರೋಲಗ ಹರೆದುದು ಪೆಣ್ಮಂಡೆಮಾಣಿಕವಹ ಪಟ್ಟದರಸಿ ಚೂಣಿನೋಟದ ಸೊಬಗಿಂದೆ ಪೂಗೋಲನ ಕಾಣಿಸಿದಳು ಕಾಂತನೆದೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೨-೦೬).

[ಚೂಣಿ (<ಚೂಳಿ$_1$) + ನೋಟ]

ಚೂಣಿಯಾಳ್ (ನಾ).=ಚೂಣಿಗ: ಕಾದವ ಪಾಣ್ಡ್ಯಾದಿಗಳು ಕಾದಿ ಗೆಲ್ದಂ ನರಸಿಂಹ್ವಂ ಚೂಣಿಯಾಳೊಳಾ ತಿಮಿಳವಡೆ ಪಡಲ್ವತ್ತಡಳ್ಳಾಡೆ ಪಾಣ್ಡ್ಯಂ ಸರಿದಂ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦-೬ ; 1285).

[ಚೂಣಿ (<ಚೂಳಿ$_1$) + ಆಳ್$_3$]

ಚೂತ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರ ; ಸಹಕಾರ : ನವಚೂತಂ ತಳಿರ್ವಂದದಿಂ ತಳಿರ್ಗುಮೇ ಸ್ಥಾಣೂತ್ಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಆಗವಿ. ೦-೦೩) ; ಪಾಡುವೆಳ ಕೋಗಿಲೆಗಳಲಿ ರಂಜಿಸುವುದಿದು ಚೂತ (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೨೫-೨೩). [ಸಂ.]

ಚೂತಕ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಜಲಾಶಯ ; ಬಗರಗೆ ; ಹೊಂಡ : "ಚುರೀ, ಚುಂಡೀ, ಚೂತಕಃ – ಈ ೩ ಬಗರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೩-೬೨). [ಸಂ.]

ಚೂತಕುಜ (ನಾ). ೧. ಮಾವಿನ ಮರ. ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತದ ಹೆಸರು: ಅನಿಲಂ ಭೂಚಕ್ರವಾಕಂ ಶ್ವಸನ ಶೀತಕರಾಗ್ನಿಯುಗ್ಮಂಗಳಿಂ ಮುಂದೆ ನೆಗಟ್ಟಾ ಭೂತೇಶಂ ನಿಲಲ್ . . . ಚೂತಕುಜಾಹ್ವಯಂ ನಾಮ ವೃತ್ತಮಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೦೬). [ಚೂತ + ಕುಜ]

ಚೂತಡಿಂಭ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಕುಡಿ,–ಚಿಗುರು ; ಮಾಂದಳಿರು : ಜೋಕೆ, ಜೋಕೆ, ಚೂತಡಿಂಭ, ನಿನ್ನ ಕಂದರಯ್ಯೊ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದಿಂದು ನೀನು ನನ್ನ ಬೆಳಕ ತಂದು ತಮವ ಕೆಣಕೆ ಮುಳಿವುದೇನೊ ? (ಮಾಂದಳಿ. ೩೬-೪). [ಚೂತ + ಡಿಂಭ]

ಚೂತತತಿ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರಗಳ ಗುಂಪು ; ಮಾವಿನ ತೋಪು : ತೊಳವೆಳವೆಱೆಯುಂ ಮೊರೆವಳಿಕುಳಂಗಳುಂ . . . ಮುಳಿಸಂ ಕಟಲ್ಬಿ ಕಳೆದುವು ಕಳಿಕಾಂಕುರ ಚೂತತತಿಗಳುಂ ಕಾಮಿಗಳಾ (ಶಪಿಶಾ. ೨-೬೯).

[ಚೂತ + ತತಿ$_2$]

ಚೂತದ್ರುಮ (ನಾ). = ಚೂತಕುಜ ೧ : ರಕ್ತಾಶೋಕ ಚೂತದ್ರುಮ ಸಮುದಿತ ಬಾಲಪ್ರವಾಳ ಧ್ವಜಂ ಬಂದುದು ಚಂಚಚ್ಚಂಚರೀಕ ಪ್ರಕರಶುಕ ಕುಲಾಲಾಪ ಕಾಂತಂ ವಸಂತಂ (ಶಾದಂಉಾ. ೬೭೮). [ಚೂತ + ದ್ರುಮ]

ಚೂತನಂದನ (ನಾ). ಮಾವಿನ ತೋಟ,–ವನ : ಚಂಪಕಗಂಧಿ ಮಂದ ಮನದೊಳ್ ಕಚಾಪಲ್ ಬರೆ ಮಾಣ್ದು ಮಾರುತೋತ್ಕಂಪಿತ ಚೂತನಂದನ ದೊಳಿನ್ನಿರು ನೀನೆನೆ ಮಾವಿನಳ್ಳೆಗೊಂಬಂ ಪಿಡಿದೊಂದು ಕೆಯ್ವೆರಸು ಮೆಯ್ಗರೆದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೩). [ಚೂತ + ನಂದನ]

ಚೂತಲತೆ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರ : ನಂದನದೊಳಾಂ ನೀರ್ವೊಯ್ದು ಬೆಳೆಯಿಸಿದ ಚೂತಲತೆ ಪೂತುದು (ಕೃಮಿಭಾ. ೨೯-೩೦). [ಚೂತ + ಲತೆ]

ಚೂತವನ (ನಾ). = ಚೂತನಂದನ : ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಱಿದು ಬೆಳೆದರೆ ಕೊಳೆ ಪೂತ ಚೂತವನಮೆ ಬಾಟ್ವೀಲಿಯಾಗೆ ಪೊದರ್ತಗುಟ್ಟು ಕವಲ್ತೆಳ ದಳಿಸುವ ಲಸದಶೋಕೋದ್ಯಾನ ಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೫ ವ) ; ವಿರಚಿಸಿದಂ . . . ಸದ್ವಿನುತ ಕರ್ಣಾಟಕವಿಚೂತವನಚೈತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ನೆಂಬೊರ್ವನು . . . ವಿಮಲಚೈಮಿನಿಭಾರತದ ಕಥೆಯನು (ಕೃಮಿಭಾ. ೦-೧೧). [ಚೂತ + ವನ]

ಚೂತಾಂಕುರ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಚಿಗುರು : ಪಂಜರದ ಗಂಡುಕೋಗಿಲೆಗಳ್ಗೆ ಚೂತಾಂಕುರದ ಕುಟುಕನಿಕ್ಕಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦೬) ; ನೀಂ ಬರಂ ಬವರಂ ಬರ್ಕುಮೆ ಸೋಲಿಸಲ್ಮನಿಪನಂ ಚೂತಾಂಕುರಂ ಸಾಲದೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪-೩೬) : ಎಲೆ ಚೂತಾಂಕುರ ನಿನ್ನಂ ಮಲರ್ವಿಲ್ಲಂ ತಳೆದ ಕಾಮದೇವಂಗಿತ್ತೆಂ . . . (ಎಂದು ಮಾವಿನ ಮೊಗ್ಗನ್ನು ಎಸೆಯುವಳು) (ಶಾಕುಂತ. ೮೦-೦೩೪).

[ಚೂತ + ಅಂಕುರ]

ಚೂತೋತ್ಕರ (ನಾ). = ಚೂತತತಿ : ಸಕಳೋದ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ ಸಂತತ ಸರಸಫಳವ್ರಾತದಿಂ ಸೇವ್ಯಮಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕರಂ ಖರ್ಜೂರವೃಂದಂ . . . ಚೂತೋತ್ಕರಂ ದಾಡಿಮತತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೦೫). [ಚೂತ + ಉತ್ಕರ]

ಚೂಪು$_1$ (ನಾ). ೧. ನೋಟ ; ಕಾಣ್ಕೆ ; ದೃಶ್ಯ : (ಕ). ೨. ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ : (ಕ). [←ತೆಲು. ಚೂಪು]

ಚೂಪು$_2$ 'ಚೇಪು$_2$' ನೋ.

ಚೂಪುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚೂಪಾದ ಕಲ್ಲು ; ಮೊನಚಾದ ಕಲ್ಲು : ಅವನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೂಪುಗಲ್ಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೇವಿನ ತೊಗಟೆ ಕತ್ತ ಹತ್ತಿದನು (ಪಾಬಲಿ. ೨೬). [ಚೂಪು$_2$ (<ಚೇಪು$_2$)+ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಚೂಪುಗಾರಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ತೋರಿಕೆ ; ಆಡಂಬರ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : "ನೀನು ಚೂಪುಗಾರಿಕೆಯ ಕೆಲಸ ಇದು ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದೆಯೋ ?" ಎಂದು ಹೀಯ್ಯಾಳಿಕೆ ಮಾಡಿದ (ಕೊನೆಭೀ. ೨೧೬).

[ಚೂಪು$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ) + – ಇಕೆ]

ಚೂಪುಗಾರಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ಕುಶಲತೆ; ಚಾಲಾಕುತನ : ಆ ಪೊಡವಿಪಾಲಕನ ಸಂಭವಂ ಗಡ ತಾಯೆ ಚೂಪುಗಾರಿಕೆಯೊಳಂ ಏರ್ದುತ್ತಮಾಶ್ವಮಂ (ಪರಶು. ೩೮-೪೭).

[ಚೂಪು$_2$ (<ಚೇಪು$_2$) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ) + – ಇಕೆ]

ಚೂಪುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ಹದನುಗೊಳಿಸು : ಕತ್ತಿ ಕತ್ತರಿಯನು ಸಾಣೆಯ ಹಿಡಿವರು ಸೂಜಿಯ ಚೂಪುಗೊಳಿಸುವರು (ಇಂಡಾಸ. ೭೦-೮೨). [ಚೂಪು$_{8}$ (<ಚೀಪು) + ಕೊಳ್$_{1}$ + – ಇಸು$_{5}$]

ಚೂಪುಗೋಲು (ನಾ). "(ಬೇಲಿ, ಮೊ.ಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮರದ ಚೂಪುಗೋಲು ; ದೆಬೆ." (Palc. ೧೦೪೨). [ಚೂಪು$_{8}$ (<ಚೀಪು) + ಕೋಲು$_{1}$ (<ಕೋಲ್$_{1}$)]

ಚೂಪೇಗು(ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಮೊನೆ ; ಮೊನಚಾದ ತುದಿ : "ಬೇಳಾಯ ಕಾರದ ಹಲಗೆಯ ಚೂಪೇಗು" (Feather-edge. ೨೦೪೨). [ಚೂಪು$_{8}$ (<ಚೀಪು) + ಏಗು (<ಏಗ್)]

ಚೂಪಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಯಿಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ನಂಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವನ ಮೇಲೆ ನಾ ಯಿ ಯನ್ನು ಚೂಪಿಟ್ಟನು (ರೂಪ). ೨. (ಆಲಂ) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು ; ಪ್ರೇರಿಸು : ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವರ ಮೇಲೆ ಇವರನ್ನು ಚೂಪಿಟ್ಟನು (ರೂಪ). [ಚೂಪು+ಪಿಡು$_{1}$]

ಚೂರ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿತವಾಗು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗು. 'ಚೂರ್ಮೊನೆ' ಪರಾ. [<ಕೂರ್^{1}]

ಚೂರಡಿಕೆ (ನಾ). ಹೋಳು ಅಡಕೆ ; ಚೂರಂ ಮಾಡಿದ ಅಡಕೆ : ಎಲೆಗೆ ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿ ಚೂರಡಿಕೆಯೊದನ್ನು ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ರೂಪ). [ಚೂರು$_{9}$ + ಅಡಿಕೆ (<ಅಡಕೆ$_{1}$)]

ಚೂರಣ (ನಾ). ಪುಡಿ ; ಹುಡಿ : "ಚೂರಣ – ಚೂರ್ಣ = ಹುಡಿ" (ಕನ್ನಡಕೈ. ೦೬). 'ಚೂರಣೆನಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚೂರ್ಣ]

ಚೂರಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ತೇರು ಬ್ಯಾರನದಂತೆ ಸರ್ವವ ಚೂರಣಿ ಚೆ ಯ ಚೆ ಯ ನೋಡಿಳಕೂರುವನಿಗಂಜುಂಬದ ದನುಜರು ಪಾರಲಾಗಸಕೆ (ಚಿಕಾಮಾ. ೬೮-೩೨). [ಚೂರಣ + – ಇಸು$_{5}$]

ಚೂರಿ, ಚೆರಿ$_{1}$ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ ; ಸುರಿಗೆ : ರವಣಾಬ್ಬದ ನಾರಿ . . . ಹಡದವಳ ಎದೆ ಕೊರಳ ಕೊಯ್ವಂಥ ಚೂರಿ (ಭರತ. ೧-೦೪೮ ಅಜುಪಬ್ಬ). ಇಱಿವ ಬಲ್ಲೆಹಿಂದಂ ತಱಿವ ಖಂಡೆಯಂ ಮುಗಿ ಕೊಱಿವ ಕರದ ಚೂರಿ ಯಿಂದ . . . ಬಲ ನೊರಂದು (ಗಂಪ. ೬-೭೯): ಚೂರಿಯನು ಬಾಳೆನ್ನು ಕೊರತ್ತದಿಂ ಪಿಡಿದು ಸಾರಿ ರಣದೊಳಗೆ ಸಾಗಲಾ ಚೂರಿಯ ಸೂಜಿ ನೋದೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೦೬) : ಚೂರಿ ಹದ ಆದರೂ ಗಿಡ ಕಡಿಯಲಾರದು (ಗಾದೆ). **ಚೆರಿ**$_{1}$: ಪರಶು ತೋವರ ಕೊಂತ . . . ಪಿಂಡಿವಾಳಿಟ್ಟಿ ಚುರಿ ಭಾಕು (ಪಪಮು. ೩೮-೦೩).

ಚೂರಿಯಿಡು = ಚೂರಿಹಾಕು : ಕಂಡ ದೈವ್ಯ ಆವರ ಎದೆಗೇ ಚೂರಿ ಯಿಟ್ಟಂತಿತ್ತು (ಹೊಕ್ಕ. ೩೨). **ಚೂರಿಹಾಕು** = ಚೂರಿಯಿಂದ ಇರಿ : ಯಾವನೊಬ್ಬ ಚೂರಿಹಾಕಿ ಅಂತೆ ಮನಸಾದಲ್ಲಿ ನೂಕಿ (ಪಭಾಷ. ೬೧-೦೩) : ನೀನು ಚೀರಿಕೊಂಡೆಯಾದರೆ ಚೂರಿ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ. ಇದು ನೋಡು (ಪಲಾಂತ. ೧೧೩). [<ಸಂ. ಛುರೀ]

ಚೂರಿಕೆ (ನಾ).ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ ; ಉಗ್ರತೆ(?) : ಭರದಿ ಸುತ್ಯುತ ಬಿಗಿದು ಕಚ್ಚುತ ತೆರೆದು ಘಣಗಳ ಕಣಗಳಿಂದಲೆ ಸುರಿವ ಕಿಡಿಗಳ ಚೂರಿಕೆಯೊಳಿಪ್ಪಿರಲು ಕಾಳಯನು ನೆರೆದ ಗೋಪಾಲನವ ಕಾಣುತ ತರಗಳೀ ವಿಧಿಯಾಗಲೆಮ್ಮಿ ಹರಣವೇಕೆಂದೆನುತ ಮಡುವೊಗಲಿದ್ದರವರಂದು (ಶ್ರೀಕೃಚಾ. ೩-೪೦). [ಚೂರ್ + – ಇಕೆ]

ಚೂರಿತೆ (ನಾ). = ಚೆರಿತೆಕೆ (?) : ಕೊರಲು ಕಂಗಳೊಳಿರಲು ನವಿದರೆ ಬೆರಲು ಎರಡಕೆಯೆಯಿದು ಬಂದಡೆ ಹಿಂದು ಮರ್ದನೆ ಕರುಣೆ ಸುಖವಲಂ ಬಹಳವೆಯಿದವಳು ಮೆರೆವ ಮೆಲ್ದಡಿಗೆಯು ತ್ರಾಡಣ ವರ ಸುನಾಭಗೆ ಬರಲು ಚೂರಿತೆ ಸ್ಮರನ ಮಂದಿರ ಜಘನಕೆಯಿತರೆ ಬೆರಳ ನಖಗಳಿಸಲು (ಶಕ್ರಾಇ. ೦೦-೫೯). [?]

ಚೂರಿಹಾನೆ 'ಸೂರಿವಾನ' ನೋ.

ಚೂರಿಸು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೂರುಚೂರುಮಾಡು ; ಪುಡಿಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಎಡಬಲಕೆ ತೂಳುವ ತೂಳುವ ಮದೇಭವ ಕಡಿದು ಹರಿಬದನೆಸೆ ಚೂ [ಚಾಂಪಾ. ಭೂ]ರಿಸಿ ಗಡಣಿಸುವ ಭೂಪರಿಗೆ ಮಾಡಿದನಮರಪದವಿಯನು (ಕುವಾ,ದ್ಯೂ,ಕ. ೦೧-೦೩) : ಆಶ್ವವನ್ಮೆದೆ ಮಿಂಬಟೆ ಕೊರಸಿಯಂ ಚೂರಿಸು ತೊಳಪೊಕ್ಕುರುಬುವ ಯವನ ಸವಂಹಾಧೀಶನುರುಬೆಗಂದಿದಿರಾಂತಂ (ಕೆಶ್ರ. ೩-೭೭). ೨. ಕಿಡಿಸು ; ಜೀರಿಸು : ಬಾರದುರಿಯ ಚಿಂತಿಸಿ ಚೀಱು ತಱುಚುತ ಚೂರಿಸದಿಚ್ಚೆ ಚೈತನ್ಯ ಚೋರನ್ಮತ್ಪೆವೆತ್ತಿದೆಯೆನೆ (ಕಹಾಣಂ.೭೩-೦೩). [ಚೂರು$_{9}$ + – ಇಸು$_{5}$]

ಚೂರಿಸು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಇರಿ ; ತಿವಿ : ಪಾರ್ಥನ ಕಟ್ಟುಳಿವಿಯಲಿ ಚೂರಿಸಿದ ರುಬ್ಬಣದ ಮೊನೆಗಳಲಿ (ಕುಪಾ.ಕ. ೩೦-೨೪) : ದುಶ್ಶಾಸನ ಮಗನಿದಿರಾಗಿ ಏಡುಗದ ಮೊನೆಯ ಚೂರಿಸಿ (ಕುಪಾ,ದ್ರೌ,ಕ. ೬-೩೭) ; ಚತುರಂಗದ ಚಡಾಳಕೆಯಿಂದ ಚೂರಿಸುವಶ್ವಶಸ್ತ್ರದಲಿ (ಕೂರಾ. ೬-೦೭-೨೯) ; ಚೂರಿಸುವ ಖಂಡೆಯದ ಕರದ ಬಹು ರೌದ್ರಸಧಾರಣಾನವದ ಕಣ್ಗಳ ಕಿಡಿಯ (ಕುಪಭೀ. ೪೨-೪೩). ೨. ಹರಡು ; ಚಾಚು ; ನೀಡು : ಕಾಣಿಡುವ ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಚೂರಿಸುವಾನನದ . . . ಬಸಿವ ವಿಷದಲಿ ಬಂದುದುರಿಗಾಸ್ಯ (ಕುಪಾ,ಕ. ೨೩-೦೫) : ಚೂರಿಸುವ ನಿಡುನಾಲಗೆಯ ಪೂತ್ಕಾರರವದಕ್ಷಿಗಳಲುಬ್ಬುವ ತೋರಗಿಡಿಗಳ ದಾಡಿಗಳ (ಕೂಹರಿ. ೬-೦೩-೩೩) : ಜಿಹ್ವೆಯಂ ಚೂರಿಸು ತಲುಂ ಮಸಗಿ ಕದಲಂತೆ ಗರಳಮಂ ಕಾರಿ (ಹರಿಶಾ. ೬೯-೨೦).

[ಚೂರಿ + – ಇಸು$_{5}$]

ಚೂರಿದ್ದು 'ನಿವುಜ್ಜು' ನೋ.

ಚೂರಿದೊಂ 'ಸೂರ್' ನೋ.

ಚೂರಿಯ್ (ನಾ). ೧. ತುಂಡು ; ಭಾಗ ; ಹೋಳು : " ಭಕ್ತಂ, ಶಕಲಂ, ಖಂಡಂ, ಅರ್ಧ–ಳ ಮುರುಕು ಚೂರುಗಳ ಹೆಸರು " (ನಿಘಂ.೧೫. ೨೯) ; ಆ ರೆಷಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮುರಿದು ಏಳು ಚೂರು ಮಾಡಿ, ತೀರ ಸಣ್ಣ ಚೂರು ತನಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಉಳಿದ ಆರು ಚೂರುಗಳನ್ನು ಆರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು (ಮುಂಲಂಮು. ೪-೭೩) ; ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು ಮೊಳಕೆಯನ್ನು ಉತ್ಕೃತ್ತಿ ಮಾಡಲಾರದು (ಚಕ್ಕಜ್ಞಾ. ೦೯೭). ೨. ತುಸು ; ಸ್ವಲ್ಪ ; ಕೊಂಚೆ : ಅವಳಿಗೆ ಒಂದು ಚೂರು ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ರೂಪ); ಒಂದು ಚೂರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದುಹೋಗು (ರೂಪ).

ಚೂರುಚೂರು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮಂಡಕೆ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಚೂರುಚೂರಾಯಿತು (ರೂಪ). **ಚೂರುಚೂರಾರು, ಚೂರುಚೂರು** = ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ; ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟಿ : ತನ್ನ ಮೈಮೇಲಿನ ಚೂರುಚೂರು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮುರಿಸಿ . . . ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದಳು (ಮುಂಲಂಮು. ೪-೩೦) : ಮೈಮೇಲಿದ್ದ ನಾರ್ಮಾರು ಚೂರುಚೂರು ಒಚಡಿಗಳು . . . ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟವು (ಕಂಚಿಕ್ಷ. ೭೧) ; ಸ್ವಪ್ನವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಚೂರುಚೂರು ಬದದಂತೆ ನಿವೇದನ ಮಾಡಿದರು (ಕಭಾ. II, ೦೭೪); ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಕಾಯುವಲ್ಲ. ಕಾಳುಕಡ್ಡಿ ತಂದು ಕೊಡುವವರಿಗೆ, ಆವರ ಮನೆಯ ಚಾರುಚೂರು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವವರಿಗೆ . . . ಶಿಕ್ಷಕರ ಬೆತ್ತವು . . . ನಿಂತು ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಸಾಡಿಗೇ. ೦೦೩).

[<ಪ್ರಾ. ಚೂರ]

ಚೂರ್ಚಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಕಾಗ್ರವಾಗಿಸು ; ಒಮ್ಮುಖವಾಗಿಸು ; ಚೊಪ್ಪಮಾಡು (?) : ಉರೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಂ ಕನಕವಿಷ್ಣುರದಲಿ ಮಂದಿಸಿರೆ ಮರ್ತ್ಯಾಂಡಂಗೆ ನೀರ್ಚಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುಕ್ಕಿದಂ ನವಿಸಿ ಕರಣಾಮಂ ಚೂರ್ಚಗೊಳಿಸುಮ್ಮೀಲಲೇತ್ಯವಾಗಿ . . . ಮೈದೋರದನು ' (ಪರಿಚ. ೫೯-೬)

[ಚೂರ್ಚ$_{0}$ + ಕೊಳ್$_{1}$ + – ಇಸು$_{5}$]

ಚೂರ್ಣ$_1$ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ : "ಅಶ್ವೋಪ್ಲು. ಸೂರಣ. ಕಂದ-ಸಿ ಚೂರ್ಣದ ಗಡ್ಡೆ " (ನಿಘಂ. ೦೬೦) ; ಗಡ್ಡೆಗಳು : ಚೂರ್ಣ, ಕೆವೆ, ಗೆಣಸು (ಪಮ್ಪ. ೨೩೬). [<ಸಂ. ಸೂರಣ]

ಚೂರ್ಣ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸುಣ್ಣ : ಸ್ಯಾಲವಡಿಕೆಯಾದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವರ್ಣವಾದಂತೆ ಕಾರಣ ಚೂರ್ಣವಾದಂತೆ ಮೂಜು ಕೂಡಿದ ಮತ್ತೆ ಬಣ್ಣ ವಾಯಿತ್ತು ರಜ (ಭೋಗಾ. ೦೦೮-೪೦) ; ಪೊಂಬಿರಿಯಾದಿ ಪೋಳ್ವಣಿ ಮಯವದೆದಿರ್ದ ಸಂಲಳಿಗೆಯ ವರ್ಣ ಚೂರ್ಣ ಕೊಂಬ ಕರ್ಪೂರಕರಂದವ ಸ್ಮರನ ತಲಗಿಂದಿಸೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಭರತೇಶ. ೦೬-೭೭).೨. ಪುಡಿ ; ಹುಡಿ : ಸೂಸುವ ನವ ಪಟುವಸದ ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಸರಮಾದುದು ದಿಕ್ಕಿವರ್ಣಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೬೩ ರಗಳೆ) ; ಮೈಯೊಡ್ಡುವಡೆ ಪಂಜಾಗ್ನಿಯುಂಟು ತಲೆಯುಡಿಯಾಗಿ ನಿಲುವಡುಕ್ಕಿನ ಸೂಜಿಯುಂಟು ಮೆಲುವೆಡೆ ಲೋಹಚೂರ್ಣವುಂಟು (ಹರಿಶ. ೯-೬೨) ; ಚೂರ್ಣ, ಘೃತ, ತೈಲ . . . ತರುವಾಯಿಸುವಾಗ ಕೆವು ಚಂದನವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಸಳ್ವ. XII, ಶ್ಲಾ.೨೮). ೩. ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ; ಪರಿಮಳದ ಹುಡಿ : ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ, ತುಟಿಗೆ ಕೆವ್ವು, ಮುಖಕ್ಕೆ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಅಧಾನಕ್ರಿಯಾರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾರಣ. ೦೩). ೪. ತಂಂಡು; ಚೂರುರು : ತಮ್ಮ ಪತ್ರದ ಚೂರ್ಣವೆಲ್ಲಮಾಮನುಡುಗುತಂ (ಪಂಚತಂ. ೬-೯೦). ೫. ಚೆ. ಚೂರ್ಣವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪುಡಿ ಎರಚಿ ಮಂತ್ರ ಹಾಕುವುದು. 'ಚೂರ್ಣಯೋಗ' ಪರಾ. ೬. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಗದ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ : "ಸುಲಭವಾದ ಗದ್ಯ ಶೈಲಿಗೆ 'ಚೂರ್ಣ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪದಗಳು ಸಮಾಸವಾಗದೇ (ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಸಮಾಸ ಗಳಾದ) ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ" (ಕೃಬಿ. ೦೭೮). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ.) ಪುಡಿಮಾಡು; ಅರೆ: ಇವೆಲ್ಲ ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್ದು ಸೇವಿಸೆ (ಸಳ್ವ. ೨೩೮). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೂರ್ಣಕ(ನಾ). ೧. ಅರೆಯುವುದು; ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. ೨."ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ ; ಚೂರ್ಣಕ " (Disintegrator. ೧೯೫೨). ೩.=ಚೂರ್ಣ$_2$ ೬. : ಕೆಲವರು ಮುಕ್ಕಳ, ವೃತ್ಯಗಂಧಿ ಉತ್ಪಲಿ ಕಾಪ್ರಾಯಾ. ಚೂರ್ಣಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ ಮಾಡಿ . . . ಚೂರ್ಣವು ಅಲ್ಪಸಮಾಸವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕೃಬಿ. ೦೭೯ ಆಡಿ). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ, ಚೂರ್ಣಕುಂತಳ (ನಾ). ಮಂಂಗುರಳು ; ಸುಳಿಗೂದಲು : ಹದವಡದ ಬೀಲವಿಸಿಗೊ, ನಿರಿನಿರಿಗೊಸಿರವ ಚೂರ್ಣಕುಂತಲಕ್ಕು-ಪರಮ ನಾಸಿಕವ್ಯತ ! (ಪಂಚಕ್ಕ ೯೩-೩೪). **ಚೂರ್ಣಕುಂತಳ:** ಝೀಂಕಕ್ಕಿತಯಲ್ಲಿದಳಿಂಡುಗಳೋಯಿನಲಾ ನೀಱಿಯಾ ತೊಳವ ಮುಡಿ ಚೂರ್ಣಕುಂತಳಮೆಸದವೆಯ್ದೆ ಕಂಗಳಿಗೆ (ನುಳಿಕ. ೩೬-೮). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಕುಂತಳ 'ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ' ನೋ.

ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ, ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ ; ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ : " ಅಶ್ವೋಪ್ಲು. ಸೂರಣ. ಕಂದ-ಸಿ ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ. ಸೂರಣದ ಗಡ್ಡೆ " (ನಿಘಂ. ೦೬೦). **ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ** : ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ, ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ, ಸೂರ್ಯವರ್ತಿಯ (ಕುಕಾಗಿ. ೬-೦೦೦). [ಚೂರ್ಣ$_1$ + ಗಡ್ಡೆ]

ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ 'ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಚೂರ್ಣನ (ನಾ). ಅರೆಯುವುದು ; ಪುಡಿಮಾಡುವುದು : ಚೂರ್ಣನ ವಿಮುಖೀಕರಣ ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾ ವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತ ತೀವ್ರ ವೇದನಾರೂಪವಂಗಳಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣನೀಯ (ಗು). ಪುಡಿಮಾಡಲು ಬರುವ ; ಪುಡಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ : ಅನಾಚ್ಯರೋಷ್ಮವಿಪಟಮಧ್ಯಸಂಧಾರಣಮಾತ್ರ ಚೂರ್ಣನೀಯ ಕಾಕವರ್ತಿಕಮಂ (ಅವಿಪು. ೦೦-೩೬ ವ). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಮಾಡು(ಕ್ರಿ).=ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್ : ಸ್ಪೆಧವಲವಣ, ಕೊಸ್ಮಾರಿಗಡ್ಡೆ . . . ಇವಂ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಸಸ್ಮಂ ಮಾಡೆ ಶಿತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಳ್ವ. ೬೯). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಮಾಡು$_1$]

ಚೂರ್ಣಯೋಗ (ನಾ). (ಮಂತ್ರಿಸಿದ) ಹುಡಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ ಮರರೋಗ ಗೊಳಿಸುವುದು : ಚೂರ್ಣಯೋಗ ಘಂಟಕಾಂಜನಮೆಂದುವ ಮಾಡಲಾ ಗೊಡೆಯ ತಸ್ಕರ ಕಾಸ್ಯೂಗಳೆಳ್ಳ್ (ಪಮ್ಪ. ೧೨೨-೦೬).

[ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಯೋಗ]

ಚೂರ್ಣವಾಸ (ನಾ). ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟದ ಪುಡಿ ; ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ : ಮಗನ ಮುಮ್ಮಂ ಚೂರ್ಣವಾಸದಿನುದ್ಯತ್ಕಿಸಿ ಮಂದರಾಭಿಷೇಕಾರ್ಹನಾಗೆಂದು ವರಿಸಿ (ಕಾಪುಂಡ. ೨೫೩). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ವಾಸ$_3$]

ಚೂರ್ಣಾರ್ಕಳಕ (ನಾ). = ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ : ಸೊಸಲೆಳಸಿ ನಿಗೆವಂತೆ ಚೂರ್ಣಾರ್ಕಳಂ ಪಣ್ಕೆವಿಡಿದು ಕುಣಿವುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಪಾಶ್ವಪು. ೬-೦೭ ಪ). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಅಳಕ$_3$ (= ಅಲಕ)]

ಚೂರ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ನೊರು ಕವಡೆಗಳ ಮೊತ್ತ. ೨. ಉತ್ಕರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವಂಥ ತರ್ಕವನ್ನು ಅರಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸುಲಭ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಗದ್ಯ ಪ್ರಕಾರ : ಚೂರ್ಣಿಕೆ ಲಕ್ಷಿತ . . . ಚಿತ್ರಮೆಂಬ ಗದ್ಯಬಂಧದೊಳಂ (ಅಕಲಂ. ೦೦-೨೫ ಪ); ಗಣೇಶ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವ ಯಾದ ತರುವಾಯ ಸಭಾವರ್ಣನೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ತರುವಾಯ ಚೂರ್ಣಿಕೆ(ಕಾರಣ. ೩೫೬) ; ಈಗಲೂ ಚೂರ್ಣಿಕೆ ಮತ್ತು ಕೈಪ್ಪಳಿಕೆ ವೃತ್ತಗಳ ರಾಗ ರಾಗದ ಹಾಡಿಕೆ ದೇವಪೂಜಾಸಮಯದ ದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಗೀತಂ. ೭೬). ೨. ಮಂದವಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಒಂದು ಶೋಭನ ಗೀತ (?) : ಶೋಭವ ತೊಟ್ಟಿದು ದಿಬ್ಬಣಿಗರ ಹೆಸರು ದಸ್ಸಾಳರಂದೊಳ್ಳಂ ತನಿಪಿ ಶೋಭನ ಮಾಡದೆ ಚೂರ್ಣಿಕೆ ಮಾಳ್ಪಾಗ ಲಾಭದ ವರದರುತ್ಸವವೆ (ಪ್ರಥಮ. ೩೬-೦೨೯).

[ಸಂ. ಚೂರ್ಣಕಾ]

ಚೂರ್ಣಿಗ (ನಾ). ಪುಡಿ ಮಾಡುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಅಡಿಸಿ ವೈರವ ಭಾವ ಪರಿಯೊಳು ಕೆಡುಕ ಪಡೆವರು ನೂರುಮಂದಿಯು ನಿಡಿವನಾ ಚೂರ್ಣಿಗನ ತೆರದೊಳಗೆ (ಚಕಣ. ೬೦೩).

[ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಇಗ]

ಚೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಮಾಡು : ಕಲ್ಲುಕಂಬವ ಚೂರ್ಣಿಸಿದ ವಕಾಕ್ರಮವ ವೀಗಳಿದ್ದೆ ಪೋದುದು (ಜಾತಿಕ. ೫-೦೦೬) : ಅಂಜನಗಿರಿಯಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಖಂಡಿಪಮ್ಮನ್ತೆಯಂದದ . . . ಕರಂಡದೊಳಿಂಜನಮಂ ತುಂಬಿ ಬೊಮ್ಮನಿರಿದನೋ (ಪಮ್ಪಾ. ೬-೦೩). [ಚೂರ್ಣನ + – ಇಸು$_5$]

ಚೂರ್ಣೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಚೂರ್ಣಿಸು : ವಜದಿಳಿಗಿದ್ದ ಗೋಮಯಕುಪ್ಪೆ ಚೂರ್ಣೀಕರಿಸಿ ದಹಿಸಿ ಮಾಡಿಕೊಂಬುದೇ ಅನುಕಲ್ಪವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೬೩). [ಚೂರ್ಣೀಕರಣ + – ಇಸು$_5$]

ಚೂರ್ವಣೆ (ನಾ.) ಹರಿತವಾದ ತುದಿ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಧಾರೆ : ನೀರ್ಗಾರ್ದ್ರತೆ ಮುಳ್ಳಿ ಚೂರ್ವಣಿ ಧವಚ್ಛಿತ್ಯಕ್ಕೆ ತತ್ಪಚ್ಛಕಾವಧವಂ ಸಾಜಂ (ಜಾಂಪು. ೦೦-೯೪). 'ಕೂರ್ವಣೆ' ಪರಾ. [ಚೂರ್ + ಮೊಣೆ$_1$]

ಚೂರ್ವೊನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿತವಾದ ತುದಿಯನ್ನು ಹೊಂದು,–ಪಡೆ : ವನಕಾಪಾದವಲೋಡನಿಸಂಗಸುಖದಿಂದಂಗಕ್ಕೆ ರೋ ಮಾಂಚ ಮಾಯ್ಪನೆ ನಟ್ಟಂತಿರೆ ಸೂಸ ಸೂಜಿಗಳನಾ ಪೊಂಬಾಳೆಯೊಡಿಹಂದು · ಚೂರ್ವೊನೆಗೊಂಡೊಂದರಿಯುವ ಕೋದ ತೆಱದಿಂದಿರ್ದಂತು ವುಲ್ಲಾಂಬಾಜಾನನೆ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಗೊಟ್ಟಳ್ (ಆರ್ಷಣ. ೩-೯೯).

[ಚೂರ್ವೊನೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚೂರ್ಲ್ 'ಸೂರ್ಲ್' ನೋ.

ಚೂಲ, ಚೂಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಜುಟ್ಟು; ಶಿಖೆ. ೨. ತುದಿ; ಶಿಖರ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಸಾಧಕಶಿಖರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದೆ (ಚಾಸನ. ೧೩೭) : ಆನಂದವೇ ಸಮಸ್ತ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಚೂಲ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ. ೧೦೦). **ಚೂಳ್ಳ**: ೨. ಪೃಃಚರ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಧರಣೇಂದ್ರಜನಸ್ಯ ದಧೀಶ್ವರಾ ಧೃತಾರಾಚಳಚೂಳಕೀಲಖರೆಂ (ಕಂದ್ರಕ. ೬-೧೯) : ನಿವಿಂದರಿಂದ ಕಾಂಚನ ಶೈಲ ಖಾತವಿವಾಸ ಚಂಚಾತಚೂಳಂ (ಪುಷ್ಪಕು. ೧೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಚೂಲಿಕೆ, ಚೂಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಆನೆಯ) ಕಿವಿಯ ಬುಡ,– ತಳಭಾಗ : ವ್ಯಯಮಸುವೃತ್ತ ಬಹುಲಪ್ರಲಂಬ ಶಿವಾತರ ಮಹಾಸ್ರೊತೋಪರಿಘನ್ನಾಂ ತನುತ್ವಕ್ಪಾವ್ಯವಿಲ ಚೂಲಿಕಾದುಂದುಭಿವಿಘೋಷಣಸಂ (ಅರಿಪು. ೧೫-೩೬ ಪ). ೨. ಹುಂಜದ ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂಪಟ್ಟಿ; ತುರಾಯಿ. ೩. ಬೆಟ್ಟ, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತುದಿ.-ಶಿಖರ. ೪. ಮುಂಭಾಗ; ಮುಂಬದಿ. ೫. [ಕಾವ್ಯಮಿತಾ] ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತೆರೆಯ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸೂಚಿಸುವುದು : ಚೂಲಿಕಾ-ಪಾತ್ರಗಳು ರಂಗಕ್ಕೆ ಬರದೆ ತೆರೆಯ ಹಿಂದೆಯೇ ಇದ್ದು ಮಾತನಾಡಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ಶ. ಪ. ೨೦೬). ೬. [ಜೈನ] ದೃಷ್ಟಿವಾದದ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳಾದ ಪರಿಕರ್ಮ, ಸೂತ್ರ, ಪ್ರಥಮಾನುಯೋಗ, ಪೂರ್ವಗತ ಮತ್ತು ಚೂಲಿಕೆ ಎಂಬುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯುದು: ಆ ದೃಷ್ಟಿವಾದ ಪರಿಕರ್ಮಮುಂ ಸೂತ್ರಮುಂ ಪ್ರಥಮಾನುಯೋಗಮುಂ ಪೂರ್ವಗತಮುಂ ಚೂಲಿಕೆಯುಂ ಎಂದು ವಂಚಪ್ರಕಾರಮಕ್ಕುಂ (ಕಣ್ಣಪ್ಪ. ೬೦). **ಚೂಳಿಕೆ**: ೧. "ಕರ್ಣಮೂಲಂ. (ತು) ಚೂಳಿಕಾ-ಈ ೨ ಕಿವಿಯ ಮೊದಲ್" (ಹೆಣಾಮು. ೩೬-೨೪). ೨. ಆ ಚೂಳಿಕಾಭಾಗದಾದಲೆಯೆಂಳ್ ನಿಂದವುದೂರ್ವ್ವಲೋಕಮೆನೆ . . . ಶ್ರೀಸುಂದರಂ ಮಂದರಂ (ಅರಿಪು. ೧-೩೦); ಕನಕಾಚಲ ಚೂಳಿಯಿಂ ಕನಲ್ದು ಗರ್ಜಿಸುತುಮೆಟ್ಟ ಸಿಂಗದ ಪೋಲ್ . . . ಉತ್ಪಂಸ ಕಿರಣ ಕೆಸರಪೆಟ್ಟಂ (ಪಂಚಾಮೃ. ೯-೩೨) : ಚೂಳಿಕೆಯಗ್ರಭಾಗದಿಂ ಸ್ವರ್ಣಿಳಯಂಬರದಿಂ ನಿವಿರ್ದು . . . ಮೇರುಗಿರಿ ಪೃಟ್ಟಿಸುಕ್ಕಿರ್ದುದಗರ್ವ ನಾವಗಂ (ಪಾ ರ ಪು. ೧-೬೬). ಹದುವ ತಳಳುವತಿರಥರಾಜಿಗಳ್ ಗಿರಿಚೂಳಿಕೆಯಲೀ ಚಲ್ಲಬಡಿದವರಾಳಹೊಗಳಲು ಕಾದಿದರು ನೀಲಾಂಗದಾದಿಗಳ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೬-೪೪-೩೦). ೪. ಧಾಳಿಯುಟ್ಟುದು ರಾಯದಳ ವಾಂಚಾಲಲೆಗತಿ ಮುಂದೆ ಹೊಕ್ಕುದು ಚೂಳಿಕೆಯಲಿ ಸುಯೋಧನಾದಿಗಳೊರನಿರವನೆಸಿ (ಈ ಪಾ. ಪ. ೬-೬೪). ೬. ಅಯ್ಯುಚೂಳಿಕೆಯಂಮನಾಜವಧಿಯುಮಂ. . . ಹೊಗೆಗೊಂಡು (ಅಜಿತ. ೬-೧೦ ಪ). ೭. ಕೂದಲು; ಕೇಶ. 'ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚೂಲಿಕಾ]

ಚೂಲು 'ಸೂಲ್' ನೋ.

ಚೂಷೆ (ನಾ). ತೊಗಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಆನೆಯ ನಡುಹೊದ್ಕು. [ಸಂ. ಚರ್ಮಾ]

ಚೂಳ್ಳ$_1$, ಚೂಟಿ (ನಾ). ಜುಟ್ಟು; ಶಿಖೆ : "ಜೂಳ (ಚಂದಿಕೆ) –ಜೂಡಾ= ಶಿಖೆ" (ಪಜ್ಜಕ್ಕ. ೦೩). △ ಚೂಟಿ: ಈಡಿತಂ. ಈಟುತಿಂ: ಜೂಡಾ. ಚೂಟಿಯಂ (ಕಜ್ಜಾಯ. ೧೯೦ ಕ್ಕಾ.ಪ್ರ.). [<ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಚೂಳ್ಳ 'ಚೂಲ' ನೋ.

ಚೂಳೆಯ 'ಚೂಳೆಯ' ನೋ.

ಚೂಳಾಕರಣ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರಣ: ಚೂಳಾಕರಣದಿನತ್ಯಲಿ ಭಾಳಜ್ಯಾಯೆಯೆಳ್ ಭಂಗಮಂ ಪಡದರಿಭೂಪಾಳರ್ಗೆ ದೀನವ್ಯಕ್ತಿಯ ಚೂಳಾಕರ್ಮವು ನೊಡರ್ಚುದಂ ನೃಪತನಯಂ (ಜಯಪ್ರ. ೪-೦೩೬). [<ಸಂ. ಚೂಡಾಕರಣ]

ಚೂಳಾಕರ್ಮ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರ್ಮ: ಅರಿಭೂಪಾಳರ್ಗೆ ದೀನ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಚೂಳಾಕರ್ಮವಾನೊಡರಿದಂ ನೃಪತನಯಂ (ಜಯಪ್ರ. ೪-೦೩೬). [<ಪ್ರಾ. ಚೂಲಾಕಮ್ಮ./ಸಂ. ಚೂಡಾಕರ್ಮ]

ಚೂಳಾಮಣಿ (ನಾ). = ಚೂಡಾಮಣಿ : ಶ್ರೀಜನಮಾರ್ಗನ್ನಿಗೆ ತಿಸವ್ವನ್ನ ಸ್ಪರ್ಶ ಚೂಳಾಮಣಿ (ಜಿಶ. II, ೧೮೩ : ಸು. 700).

[<ಪಾವ್ಯ. ಚೂಲಾಮಣಿ./ಸಂ. ಚೂಡಾಮಣಿ]

ಚೂಳಾಮೆಯ 'ಸಂಪ್ರೀಯೆ'ನ್ನು ನೋ.

ಚೂಳಿ$_1$, ಚೆಂಚೆ, ಚೆಂಳಿ, ಚೆಂಗೆ(ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗ; ಮುಂದಿನ ಸಾಲು: ಚೂಳಿಯೊಳ್ ಮೈದೋಲಿಂದಂ ಮುಂದಮಾಳಿತಂ ಪಿಂದಣ ಸೇನೆಯಂ ಸೇನಾನಿ (ಪಾಪ. ೩೫-೦೨). ೨. ಆರಂಭ; ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು : ಬಾಳ್ವ ಮಾತಿನ್ಮೇಕೆ ಚೂಳಿಲಿ ಬಂದ ಸ್ತ್ರೀಯಳಿಯೆ (ಕಪೂಚ. ೧೩-೬೪). ೩. (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸೈನ್ಯ : ಮುಂದಳ: ಅಗ್ರಗಾಮಿ ದಳ: ಒದುದರಾ ಚೂಳಿಯ ಬಲುಗಾಹರು (ಪರ್ಪಕ. ೬-೦೩); ಚೂಳಿಯ ಭಟರ ಕೈಯಿಂದ ಭೋಗ್ಗರಿದೈದಿ ಮೇಲಕ್ಕಿದುವ ಬಾಣಗಳ ದಾಳಿಯೊಳ್ಕಿದುರು (ಕಂಪಪ. ೧೨-೨೦) ; ಎಸೆದುದು ಸಂಜೆಗೆಂಪಿನ ಕಾವಸ ಚೂಳಿಯ ದೊಳ ದಾಟಿಗಂ . . . ಪೊಣ್ಮಾವ ಪಿರಿಂಗಿಯ ಗುಂಡಿನೆ ಚುರ್ರು ಮಂದಲಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೭); ಸವಿಂದ್ರದ ತಟದಿ ನಿಂದು ಚೂಳಿಯ ಕಳುವಲೋಪಡಿಪ್ಪಸ್ವವುರೆ (೧೦ಗಳು ೧೦-೨೬). ಚೂಣಿ: ೨.ಚೂಣಿಗೆ ಮುಖ್ಯಿ ಸ್ಥಾವನಾ ಮಾಡಿದವರು ನಮ್ಮ ಜಸರು (ಚೆಂಪಿಂಗಾ. ೨೯); ಚೂಣಿಗೆ ಈ ಊರಿಗೆ ಗಂಟಿನ ಬ್ಯಾಂ ಬಂತು (ಆಮಾ. ೪). **ಚೂಳಿ**: ೪. ಕೊಕ್ಕು; "ಚೂಂಚು" (ಜಾಕರ್ಣ. ೩೭). **ಚೂಡಿ**: ೧. ಪಂಚಪರಮಷವನಲ್ಲಿ ಬಸವನು ಸಂಚಿಸಿದ ಸಾಧನಸಮಗ್ರತೆ ಮುಂಚೆ ಜೀರ್ಣಿಸಿ ಹೋದುದೂಟದ ಮೊದಲ ಚೂಣಿಯಲಿ (ಪ್ರಭಾಲಿ. ೨೬-೪೨); ಸುವನಸರೊಲ್ಮುಂಳ ಚೂಣಿಯಲಿ ಮುನಿಗಳು ಬೆಟ್ಟಳಿಸಿದರು (ತೀಪ್ರಾ. ೧-೧೦-೯); ರಂಗದಿಂದ ಹೊಗಿಗೆ ಬರುವಾಗ ಆರತಿಯಾಗುವಾಗ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು (ಯಶ್ವಾಗ. ೭೪). 'ಚೂಣಿಗಾಳಿಗೆ' ಪರಾ. ೩. ರಾಯಚ ಚೂಣಿ ಹೊಸಪಟ್ಟಿದಿಸು ಸಂದಣಿ ಕಾಣ್ವವೆ (ಜಸಭ. ೩-೩೪) ; ಚೂಣಿ ಹಳಚಿತ್ತುಳಯದಳಲದಲಿ ರೇಣಾ ಮುಸುಕಿತು ದಿಕ್ಕುದೆಸೆಗಳ್ (ಭಾ ತಿ ಕ. ೫೦-೦೪) ; ಚೂಣಿ ಬಿದ್ದುದು ಜವನ ದುಷತಳ್ಳಣಿಯೆಯೆಮ್ದುದು (ತೀಕರಾ. ೬-೭೮-೪). ಇತ್ತಲ್ ದಮನಂ . . . ತನ್ನ ಮೆಯ್ನಾಳಲ ಕಿಱುವಡಿಗೆ ಕೈವೀಸಿ ಚೂಣಿಯೊಳ್ ನಿಂದು ತಾಗಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೦೯). ೪. ತೆಂದಿ : ಅಗ್ರ : ಕೊನೆ. 'ಚೂಣಿನೋಟ!' ಪರಾ.

ಚೂಣಿಯ ಬಲಿ = ಯಂದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಬಲಿ.–ಆಹುತಿ : ಬುರುಳ ದಾನವ ನಿನ್ನ ನನ್ನ ಪಿಡ್ಡಾಹುತಿಗಯುರದೆ ಜೂಣಿಯ ಬಲಿಯ ಕೊಡುವೆನೆ (ಅಜಿತ. ೦೭-೪೦).

ಚೂಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚೆವಲೆ; ಹೆರಳು : ಒಡಲಿಟಂ ತನ್ನ ಬೆದೆಗಾರ್ತಿಯು ಚೂಳಿಯ ಸಿಂಗರಕ್ಕಂದು ಸಮೆದು ಬೈತಿಟ್ಟು ಕುಂದಣದ ಗೊಂಡೆಯೆನೆ . . . ಎಸೆದ ಜೋಳದ ವಾಟೆಯಂ (ಶಾಮಾಕ್ಕ. ೧೦೦-೩೬). ೨. ರಾಜಚ ಚಿಹ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಳೆ ದಮಮಿಯ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸಾಲಸಕ್ಕಿಗೆ ಚೂಳಿ [ಶಾಙಾ. ಚೌ೦]ಸಂರೊವಾನ್ನಳಿಂದ ವೇಲಾದ ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಯು ಸಹ ಬಂದ ಗಾಲಿಯುನೇನ ಬಣ್ಣಿಸೆನು (ಕಂಪ. ೦೫-೦೨).

[<ಸಂ. ಚೂಲ, ಚೂಲಾ]

ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನ (ನಾ). ಗರ್ಭಾನಿಯರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮಂಗಳಶಾಸ್ತ್ರ : ಸೀಮಂತೋನ್ನಯನ; ಸೀಮಂತೋನ್ನತ್ವ: ಫನಗರ್ಭಾಶಾವಧ್ಯಭವೆಂ ಸವನದೆಸವ ತ್ಯಯರ್ಸ್ಯನಂ ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನಮಾಂಗಲ್ಯಂ ಬಳಿಕ್ಕೆಸೆಯೆ ಪಸರಿಪಾತ್ರೋದ್ಭವೋತ್ಸಾಂ . . . ಘೆರ್ಣಿಸಿದುದಘನವಾಭೋದ ಗಂಭೀರ ನಾದಂ (ಪಂಚಾಮೃ. ೭-೦೦೦).

[ಸಂ. ಚೂಲಿಕಾವರ್ಧನ (ಚೂಲಿಕಾ + ವರ್ಧನ)]

ಚೂಳಿಕೆ 'ಚೂಲಿಕೆ' ನೋ.

ಚೂಳಿಗಲಹ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಡೆವ ಯುದ್ಧ ; ಮುಂಚೆಣಿಯುದ್ಧ : ಸೂಳು ಮತ್ತರ ಬರುದು ಪಾಡಿನ ಚೂಳಿಗಲಹದ ಕದುಡು ಜೂಜನೆ ತೋಳುವಲರೊಳಕೊಟ ಮಸಗಿತು ದಿವಸ ದಿವಸದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೮-೦). [ಚೂಳಿ + ಕಲಹ]

ಚೂಳಿಗಾಳಿ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ : ಚೂಳಿಗಾಳಿಯು ದನಿಯನಾಲಿಸತೆ ನೆಲದೊಳಗೆ ಪೊಗ್ದ ತನುಗಳಂ ಕೀಳಲಾಜದೆ . . . ಮಮ್ಮಲಂ ಮರುಗಿದರ್ ತತ್ಕೃಷ್ಣರುಂಳು (ಹರಪ. ೭೩-೦೪).

[ಚೂಳಿ + ಗಾಳಿ]

ಚೂಳೆಯ,ಚೂಳಿಯ, ಜೂಳೆಯ, ಜೂಳಿಯ, ಜೋಳೆಯ, ಜೋಳಿಯ (ನಾ). ೧. ಬೈತಲೆಗೆ ಇಡುವ ಮುಂತ್ತಿನ ಆಭರಣ; ಬೈತಲೆಮುತ್ತು; ಹಣೆಬೊಟ್ಟು : ಕಂಕಣ ಜೂಳೆಯು ತೊಳೆ ಕಾಲುಂಗುರದೆ . . . ಬರುತಿದರ್ದರು (ಕುಮುಂಡ. ೦೩-೭೫); ಮುತ್ತಿನ ಮುದಿಕಟ್ಟು ಜೂಳೆಯು ಭುಜಕೀರ್ತಿ . . . ದೇಸವಿತ್ತಿರೆ ಮೆಱಿದಾರಾ ನೀಱ್ (ಅಂಠಾಸಾಂ. ೩೯-೪೩). **ಜೂಳೆಯ:** ೨. ಹಣೆಗೆ ಇಡುವ ಕುಂಕುಮದ ತಿಲಕ; ನೇರವಾದ ಬೊಟ್ಟು : ಲಲಾಮಕವನ್ನೋಸರಿಸಿ ಸೆಂದುರದ ಜೂಳೆಯವನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಉಗುಂರಿನಿ ನೇವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಮುಕ್ತಕ. ೦೦೨-೨). **ಜೂಳೆಯ:** ೨. ಜೂಳೆಯ ತಿಂಗಳಿಗಯನೆರ್ ನೇರಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಸರ್ (ಶ ಬ್ದ ಕೃ. ೨೩); "ಜೂಳೆಯವೆನಲುಂ ಮೀಱಿವ ಬೊಟ್ಟು" (ಕಲ್ಯಾಮಂ. ೭೩) : "ಜೂಳೆಯಂ ತಿಲಕವಕ್ಕುಂ" (ಶಪಪು. ೪೦). **ಜೂಳೆಯಿಂ:** ೧. "ಮುತ್ತಿನ ಬೈತಲೆಯಕ್ಕು ಜೂಳೆಯಂ" (ಶವಿಪು. ೦೭೩); ನೂಪುರಂ ಮೀಱಲಿ ಪೊಸಕಡಗಂ ಜೂಳೆಯಂ (ದಚಂ. ೬-೦೦); ತೆಕ್ಕಿಸಿದ ನವರತ್ನಾವಿಂದಲಿ ಮುತ್ತಿನಿಂದಿಯ ಜೂಳೆಯಾಂಗಳ ಪಕ್ಕಿ ಪಟ್ಟಿಯು ಹಲಗೆ ಪದಕದ ಕಡೆದ ಬೊದಿಗೆಯು (ಅಜ್ಜಕ್ಕ.ಕ. ೬೮೩. ಹರಿ. ೨೭೮); ಜೂಳೆಯ ಚಿನ್ನ ಪೂ ಕಮಲ ಪೂ ಬಳೆತಿಗೆ ತಾಳೆಹೂ . . . ಆಭರಣವೆಟ್ಟಿದುವು (ಧರಪು. ೪೦-೬೩). ೨. ನೊಸಲ ಚೆಲ್ವಿಗೆಗೊಂದು ಕಡೆಯ ಜೂಳೆಯವಿಟ್ಟು ಹಸಿ ಜಾಳೆಯರೆಯ ಹೆಸೆಯಲಿ ಬಲಲಿಸಿದರು (ಶಾಲಾಚ. ೦೪೭-೪೦೩). ೩. ಕೊರಳ ಸರ,–ವಿಟ್ಟ್ : ಬರುದಿನ ಪೊಂಬಾವಡೆ ಸಡಿಸಿನ ವಲ್ಲಿ ಕೊಳೆ ಮುತ್ತಿನ ಜೂಳೆಯದ . . . ಭೂಷಣಗಳಾಂತಿಹ ಹೆಯ ಖಿರವಿತ್ತಿ ಕುಣಿಯುತ್ತೆದಿರುವ್ (ಲಂಪಪು. ೦೩-೦೪). ೪. ಕೈಗೆ ತೊಡಿಪ ಮಂತ್ರಿನ ಆಭರಣ : ಪೂಳೆವ ಕಂಕಣವಲಯ ಮುದ್ರಿಕೆಯ ವಿರಳ ಜೂಳೆಯ ಕಡಗಗಳ್ ಮೆರೆಯೆ (ಪೊಪು. ೪-೨೪). **ಜೋಳೆಯಿಂ:** ೧. ಮುತ್ತಿನ ಜೋಟ್ಟು, ಮುತ್ತಿನ ಮಂಕುತಿ . . . ಜೋಳೆಯ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ (ಕುಮುಣಾಂ. ೩೬೦). **ಜೋಳೆಯಿಂ:** ೧. ಮುಡಿಗೆ ಜೋಳೆಯ ತೆಲ್ಲಟಿಯಂಬ ನಾಟ್ಟುದಿಯಂತೆ ಪಾವಮನೆ ಪೆಱ್ದಿಸಿ (ಧ ರ್ಮ ಪ್ರ. ೬-೦೭೭ ಪ). ೪. ತೋಳಬಂದಿಯು ವಾಣಿಖಿತ ಕೆಯೂರದ ಪುತ್ಪರಾಗ ಜೋಳೆಯದ (ಧರ್ಮಪ್ರ. ೨-೨೩ ಪ); ಕೀಲಕಡಗದ ವಜ್ರಲಹರಿಯ ಜೋಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಲ] ಯದ ಕಂಕಣದ ರವಿಯದ ತೋಳಬಂದಿಯ ಕೊರಳ ತ್ರಿಸರದ ಬೆರಳ ಮುದ್ರಿಕೆಯು . . . ಸಲಿಸಲ ಶೃಂಗಾರದ ಸಖೀಜನ ಸಂದಣಿಸಿತು (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೦೩-೩೫). [<ಪ್ರಾ. ಚೂಲಿಯಾ, ಚೂಲಾ]

ಚೂಱಿಕಾಜಿ 'ಸೂಚಿಗಾಜಿ' ನೋ.

△ **ಚೂಱು** 'ಚೂಳ್' ನೋ.

ಚೆಂ, ಚೆಂ (ಗು). ಕೆಂಪು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. 'ಚೆಂಗಣಿಲಿ', ಪರಾ. ಚೆಂ : 'ಚಂಗಾವಿ' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿವ್ ; ತುಳು. ಚೆಙ್ಞ ; ತೆಲು. ಚೆಂ]

ಚೆಂ, (ಗು). 'ಚೆನ್ನು' ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. 'ಚೆಂಕೆನ್ನಿಗೆ', 'ಚೆಂಗಾಲ' ಪರಾ.

[<ಚೆನ್ನು]

ಚೆಂಕೊನ್ನಿಗ (ನಾ). ಸುಂದರನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ (?) : ವನತರುಗಳ ಪಚ್ಚೆಲೆಗಳ್ ಕಟಲೆ ಕಂಂಠಗಳ್ ತಾರಕಗಳಂತೊಗೆಯೆ ಕೊಗೆಗಳ್ ಚೆಂಕೊನ್ನಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂಕೊಂಗ]ರಬೈಯಂತೆ ನಿಮಿರೆ ತಿರಿದಂಗಳ ಬಾಳಂತೆ ಪೊಳೆಯೆ (ಬಂಹರಿ. ೫-೩ ಪ). [ಚೆಂ, + ಕೊನ್ನಿಗ]

ಚೆಂಗಟ್ಟು (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಹೆಂಕಟ್ಟು,–ಆವರಣ : ಚೆಂಗಟ್ಟಂ ಧನುವಂತೆ ಕೊಂಕಿಯೆಸೆಗುಂ ಮೇಗೆಚ್ಚ ಮುಮ್ಮಾದವುಂ (ಕ್ರಿಸಂಹರಿ. ೫-೦೨).

[ಚೆಂ + ಕಟ್ಟು]

ಚೆಂಗಣಿಲಿ, ಚಂಗಣಿಲಿ, ಚಂಗಣಿಗಿಲ್, ಚಂಗಣಿಗಿಲು, ಚೆಂಗಣಿಗಿಲು, ಚೆಂಗಣಿಲು, ಚೆಂಗಣಿಗಿಲ್, ಚೆಂಗಣಿಗಿಲು, ಚೆಂಗಣಿಗಿಲ್ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣಿಗಿಲಿ. ೨. ತಾವರೆ; ಕಮಲ: "ಚೆಗಣಿಲಿ, ಸೌಗಂಧಿಕ, ಕಲ್ಹಾರ, ಪಲ್ಲಿಕ, ರಕ್ತಸ್ಯಂದಕ" (ಪಾಠಾಂ. ೬). **ಚೆಂಗಣಿಲಿ:** ೨. ಸಂಕರ್ಷೋರ ತಮ್ಮಾಲದಳ ಚಂಗಣಿಲಿಯುಂ ಕೇಮ್ಮಪ್ಪಾರ ಕಸ್ಸೂರಿ ಲಾವಂಂಚಸಂಯುಕ್ತ ಶಿವಗಂಧಾಪ್ಪಕಂ ಲೇಸು (ಗುರುಚಾ. ೬-೩). **ಚೆಂಗಣಿಲಿ:** ೨. "ಕಲ್ಹಾರಂ ಸಗಂಧಿಕಂ ಚಂಗಣಿಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕರ್ಕ್ಕಂದಿಲಿ,ನಿಷಕ್ಕಂ" (ಪಂಗಣಿ. ೦೩೪-೦೭). **ಚೆಂಗಣಿಲಿಲು:** ೨. ಪನ್ನೀರಿಂದ ತೇದ ಚಂಗಣಿಲಾದಿಯಾದ ಪರಿಮಳವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಪಾಖಿತವಾದ ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಜನರುಗಳ ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ . . . ಮನ್ಮಥನ ನಿದಾನಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು (ಶಬ್ದ. ೮೨). **ಚೆಂಗಣಿಗಲು:** ೨. "ಸೌಗಂಧಿಕಂ. ಕಲ್ಹಾರಂ, ಪಲ್ಲಿಕಂ, ರಕ್ತಸ್ಯಂದಕಂ – ಈ ೪ ಚೆಂಗಣಿಗ ಹೂವ್ಗಿನ ಹೆಸರು" (ಜಾಚಿಠಾ. ೦೦೦) ; " ಕಲ್ಹಾರಂ – ಚೆಂಗಣಿಗಲು ಬಿಳಿಯ ನೈದಿಲು, ಈಚಲು ತುರುಕುಡಿ ? " (ಒಚಿಠಿ. ೨೨). **ಚೆಂಗಣಿಗಿಲ್** : ೧. ಆದಿಶ್ವಂ ದೇವದೇವೇಶ್ವರನ ಪೂಜೆಯನು ಮಾಡಲೊಂದು ಚೆಂಗಣಿಲಿಂಡಿಯ ಕೊಂಡು ಹೋಗುತಿರಲು (ಸೌಂದಪ್ಪ. ೭-೦೯). ೨. ಸಿಂಗಾರದ ವನಸಿರಿಗೆ ನೆಲೆಯಪೀವ ತುಂಗಧ್ವಜ್ಯಕ್ಷಾಲನವು ಚೆಂಗಣಿಲ ಮಡು ಕಮಲಾಕರಗಳು ಕಂಗ ಮಂಗಳವಾಗಿಪವು (ಅಂಜಪ. ೭-೭೬) ; ಚೆಂಗಣಿಲು ದಿವ್ಯಪರಿಮಳಕೆಱಗುವ ಭೃಂಗವಿಂಡುಗಳ ರೆಣಂಕಾರ (ಅಂಪಪು. ೫-೦೦೭). **ಚೆಂಗಣಿಲು:** ೨. "ಪದ್ಮಕಂ–ಪದ್ಮಕ, ತಾವರೆ, ಶ್ರೀಗಂಧಿ, ಚೆಂಗಣಿಲು, ಕೋಷ್ಣ" (ಒಚಿಠಿ. ೯೦) ; ಚೆಂಗಣಿಲು ನೈದಿಲು ಹೊಂದಾವರೆ ಪೊಂಗಿದ ಸರೞಗಳಿಂದ . . . ರಾಜಸುತಿಹುದು (ಲಂಪಪು. ೫-೪೪). **ಚೆಂಗಣಿಗಿಲ್:** ೨. ಚೆಂಗಣಿಲೇ ಬಾರ ಲಿಂಗದೊಲವೇ ಎನಿತ . . . ಕೊಳೆಗಳ ಜಳಗಳೊಳು ಪೋಗದುರ್ ಮಂಗಳವಿನಪ್ಪ ಹುವಂ ಕೊಂಡು (ಪುಷ್ಪಕ. ಪ. ೩೩೭-೦೭) ; ಚೆಂಗಣಿಗಿಲೆಯೆಳಯಂರ್ವಾಸಿಗಳ್ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಮೃಗಮದದಣ್ಮಂ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ದೊರ್ವ್ ಕೊಡಿದೆಯ (ಅಜಿಪು. ೧೪-೨೨). [ಚೆಂ + ಕಣಗಿಲಿ]

ಚೆಂಗಸಿಲು 'ಚೆಂಗಣಿಲಿ' ನೋ.

ಚೆಂಗಣಿಲಿ 'ಚೆಂಗಣಿಲಿ' ನೋ.

ಚೆಂಗಣಿಲು 'ಚೆಂಗಣಿಲಿ' ನೋ.

ಚೆಂಗಣಿಲೆ 'ಚೆಂಗಣಿಲಿ' ನೋ.

ಚೆಂಗದಿರ್, ಚಂಗದಿರ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕಿರಣ ; ಕೆಂಬೆಳಕು : ಅಳಯ ತಮುಮಿಂದು ಚೆಂಗದಿರ್ಗಳನೆಯದಿವಾಂಶುಗಳಿಪಾದಿಗಳ್ ರಿವುಗೆರ್ಪಂ ಕಳೆಯೆ (ರಾಚಿಪ್ರ. ೬-೦೭೩). 'ಚೆಂಗದಿರ್' ಪರಾ. **ಚೆಂಗದಿರ್** : 'ಚಂಗದಿರ್' ಪರಾ. [ಚೆಂ, + ಕದಿರ್]

ಚೆಂಗದಿರ, ಚಂಗದಿರ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಸೂರ್ಯ : "ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬೆಂ]ಗದಿರನಂ ನೇಸಱು ಪೊಟ್ಟು ಮೆಸೆ ಸೂರ್ಯನುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೦೦) ; ಚೆಂಗದಿರನು ಬೆಂಬಿಸ ಬೆಂದುಡಿಗೆಯನ್ನು ವಿಂಧ್ಯೆಯ ಗಿರಿಶಿಖರಗಳಗ್ಗಳಿಕೆ ತೊಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಜಾಚಿಸ. ೦). **ಚೆಂಗದಿರ್** : "ಚಂಗದಿರನೆನಲಕ್ಕುಂ ದಿನಪಂ" (ಕಪಪ ೩೩). [ಚೆಂಗದಿರ್ + ಅ್]

ಚೆಂಗನೆ, ಚಂಗನೆ (ಅ). ಚಿಕ್ಕನೆ : ಕೂಡಲೆ ; ತಟ್ಟನೆ: ಮರದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಚೆಂಗನೆ ಹಾರಿದನು (ಭಾಷಿ). **ಚೆಂಗನೆ:** ನೇವಗನು ಚೆಂಗನೆ ಹಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು . . . ತನ್ನ ಕಡಾರಿಯಿಂದ ಇರಿದನು (ಒಡಿಕ. ೨೪).

ಚೆಂಗಚೆಂಗನೆ, ಚಂಗಚಂಗನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚೆಂಗಚೆಂಗನೆ ತೇಜಿ ತೆಗೆಯುದ್ಯಾದಶಯೋಜನಾಂಗಣವರ್ಯಂತ ಹರಿದು . . . ನಿಂದುದು ತೊಟ್ಟನಲ್ಲಿ (ಪಡಕ. ೫೪-೩೦) : ಚೆಂಗುಚೆಂಗನೆ ಓಡುತ್ತಾ ಬಂದಳು (ಡೂಂ).

[ಚೆಂಗು + – ಅನೆ]

ಚೆಂಗಯ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾಗಿರೆಂವ ಕೈ: ಅಂಗೈ: ಕಂಬಾಯ್ಗೆ ಚೆಂಗಯ್ಗೆ ಬಡ ಮೆಯ್ಯೊಲ್ದು ಬಾಯ್ಕಂತು ಬಂತಂತೆ ಬಚ್ಚಿಸುತೆ ಚದುರರೆಯ್ಯರೆ ಪೆಂದರೆಲ್ಲಂದರು (ಅರ್ಜುನ. ೩-೨೩). [ಚೆಂ + ಕಯ್ $_{೪}$ (< ಕೆಯ್ $_{೪}$)]

ಚೆಂಗಲವೆ, ಚಂಗಲವೆ, ಚಂಗಳವೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ತಾವರೆ, ಕೆಂದಾವರೆ : "ಚೆನ್ನೈದಿಲೆಯು ಚೆಂಗಲವೆಯುಮದನ್ನಲ್ ಸಲೆ ರಕ್ತೋತ್ಪಲಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩). **ಚೆಂಗಲವೆ:** "ಅವಲೆಂದುಂ. ಚೆಂಗಲವೆಯಂದುಂ. ಚೆನ್ನೆಯ್ದಲರ್" (ಶಕಾಶ. ೪-೦೬೬) ; "ಚೆಂಗಲವೆಯಾವಲೆಂದು ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೆ . . . ಪೆಸರವ್ವುದು " (ಕಲ್ಯಾಣ. ೨೬). ಶಿವಚೆಂಗವೆ : " ಮಿಗೆ ಚಂಗಳವೆಯಾವ ಲಿಂದನಲ್ ಚೆನ್ನೈದಿಲಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಲ್ಯಾ. ೨೧). [ಚೆಂ + ಕಲವೆ]

ಚೆಂಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು ; ಕೆಂಗಲ್ಲು : ಉಳಮುಟ್ಟಿದ ಶಿರೆಯೆಲ್ಲವು ಕರೆಯಾಯುತು ಗಲ್ಲಿ . . . ಚೆಂಗಲ್ಲೀ ಮಾಂಗಲ್ಯಕೆ ಸೆರೆಯಾಯುತು ಇಲ್ಲಿ (ಕರುಣಾ. ೭೦-೧೦). [ಚೆಂ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್ $_{೪}$)]

ಚೆಂಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಮದ್ದು.—ಹೆಂಡ: ವೇಣುವೀಣೆಗಳಿಂದುದನಿ ರ್ಗುಣಮೃತಮಂ ಸೂಸಿಸಿರೆ, ಚೆಲ್ವು ಚೆಂಗಳ್ಳಾಯ್ತು ನರವತಿಯ ಮತಿಗೆ (ಕ್ರಿಶಾಪುರಾ. ೬೭-೩೩೦). [ಚೆಂ + ಕಳ್ಳು (< ಕಳ್ $_{೪}$)]

ಚೆಂಗಾಟ, ಚಂಗಾಟ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಟ : "ನೆಗೆದಾಟ ; ಜಿಗಿದಾಟ" (ಪಾಶರ್ವ. ೩೩). **ಚೆಂಗಾಟ :** ಚೆಲಿಗೆ ಚೆಂಗಾಟ. ಇಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ನಾದ). [ಚೆಂಗು $_{೩}$ + ಆಟ]

ಚೆಂಗಾಯ್ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಾಯಿ : ಜಿಂದಳಿರ್. ಕೆಂದಳಿರ್ ; ಚೆಂಗಾಯ್. ಕೆಂಗಾಯ್ (ಕಣ್ಣಾ.ಸು. ೬೪೨ ಪ್ರಯೋ).

[ಚೆಂ + ಕಾಯ್ $_{೪}$]

ಚೆಂಗಾರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಕಾರೆಯ ಹಣ್ಣು : ಜಲವಲ್ಲಳಸಾಗಲಂ ಜೆಡಕಿಂದಾ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟನೇಜಲಿಲ ಚೆಂಗಾರೆಯಿ ಮೆಲ್ವುಗುಬ್ಬ ಸತಿ ಕಾರೆಗೊಚ್ಚೆಪ್ಪ ಪಕ್ಕಂಗಳಂ (ಸುಳುಮಾ. ೪-೩೭). [ಚೆಂ + ಕಾರೆ $_{೨}$]

ಚೆಂಗಾಲ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಾಲ : ಚೆನ್ನಾದ ಕಾಲ : ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿಯರ್ ನರಕರಗಳೊಂದರ್ಬುದದ ಹರಿಡಿ ದ್ರುವಂದಂ ಧ್ರುವಬರಂ ಬಿಸು ಗಾಲಿಂದೊಡದು ಕ್ರೀಡಿಸುವ ಕೆಂಗಾಲ ಚೆಂಡಿತೆಯು ತೆಗೆದ ಚೆಂಡಿನೊಳಿಂದು ಮಾಡಿದ ಚರಂಡಿತನವನು ತೊಳೆವ ಚಂಡಿತೆಯು ಚೆಂಗಾಲ ! (ಪಪ್ಪಕ್ಕ.೧೨-೬). [ಚೆಂ + ಕಾಲ]

ಚೆಂಗಾವಿ, ಚಂಗಾವಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ; ಕಾವಿ ಬಣ್ಣ : ಚೆಂಗಾವಿ ಯಂಕುಶದಿನುಜ್ಜಳಿಸುವಾಗಿ . . . ಸಾರಂಗಾಕ್ಷಿಯಂಗಜನನರ್ಜನೆಗೆಯ್ದುಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೦೩-೨೯); ಆ ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆಯುಮಾ ಬೆಳ್ಳ ದಿಯು ಮಾ ಬೆಂಬಲದಿಯ ಪೂಸುಮಾ ಚೆಂಗಾವಿಗಚ್ಚಡುಡಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೧೩) ; ಚೆಂಗಾವಿಯ ನಲುವವಂಗಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಹಂಗರ. ೨). ೨. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ಚೆಂಗಾವಿಯನ್ನುಟ್ಟು ಬಾಗಿನಗಳನಾಂತು ನಿನ್ನನೆ ನೋಳ್ಪೆನೆಂದು (ಗಾಥಾಸ. ೮೨-೨೮). **ಚೆಂಗಾವಿ :** ೧. ಖಿಲಗೆ ಬೆಲಬಲಮಾಗಿ ಸಂಧ್ಯಾ ಸುರಕ್ಕಿಸಿಯು ಚಲುವ ಚಂಗಾವಿ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಬಪ್ಪಂತೆ . . . ಸಂಜೆಗೆ ವದರ್ದಾದು (ಪಪಕಥಾ. ೧೧-೨೬). [ಚೆಂ + ಕಾವಿ]

ಚೆಂಗಾಳ್ವ 'ಚಂಗಾಳ್ವ' ನೋ.

ಚೆಂಗಿಸು, ಚೆಂಗಿಸು. ಜುಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಕ್ಷಿಪುರು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಹೆಂಗಸಿನ ಕೈಯಿಂದಲಳ ಸಮರಾಂಗಣದಿ ಬಳಿಕಿಂದು ಊರ್ವಶಿ ಚೆಂಗಿಸಿದ ಕೋಪದಲಿ ಶಾಪವ ಕೊಡಲು (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೭೩). **ಚೆಂಗಿಸು:** ೨. ಹಾರು: ಕುಪ್ಪಳಿಸು : ನೆಗೆ : ಬಂದಿತು ಬಂದಿತು ಬಂದಿತು ಹೊಮ್ಮಿಗ . . . ಕೊಂಗಿಸಿ ಕಂಡಯುತ ಚಂಗಿಸಿ ಪಾರಿ (ಹರಿವಂ. ೩೨). ಜುಂಗಿಸು: ೨. ಸಿಂಗ ವೆಲುತಿರಲಾ ಶಿಶುವಂ ತಾಯಂಗದಿ ತಲೆ ಹೊರಟುದಯಿಪ ಸವಯಂಗೆ ಮುಂಗಡೆದೊಂದು ಮತ್ತಂಗದ ಮಜ್ಜಿಯುರ್ ಕಾಣುತ ಕದು ಮುಂದು ಜುಂಗಿಸಿಯಾವೊಂದಲಿದಡನವಲಿಂತು (ಜಯಭಾ. ೧೦-೬೭).

[ಚೆಂಗು + – ಇಸು]

ಚೆಂಗು$_{೧}$, ಚಂಗು$_{೧}$ (ಕ್ರಿ). ಹಾರು ; ನೆಗೆ ; ಕುಪ್ಪಳಿಸು : ಏರೊದು ಚಿಂಗಿದಂ ತಲೆಗದರ್ದು ಶಾಕಿನಿಗೆ ಕೈಸಿಲ್ಕದೆ (ಪಡಕ. ೩೧-೪೩) ; ಕಂಗಳಿಗೆ ಕಾಣದಲೆ ಚೆಂಗು ನೀ ಮಾಯದರೆ (ಹರಿವಂ. ೦೬೫) ; ಮರುತ್ಪತನಯನತ್ಕಣ್ಣೆ ಚೆಂಗಿದನಭ್ರ ಮಾರ್ಗದೊಳು (ಸಂಗಾಶಾ. ೧೦೯). **ಚೆಂಗು$_{೨}$:** (೬).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚಮ್ಮು.]

ಚೆಂಗು$_{೨}$, ಚಂಗು$_{೨}$ (ನಾ). ಹಾರುವಿಕೆ ; ನೆಗೆತ ; ಜಿಗಿತ: (೬). **ಚೆಂಗು$_{೩}$:** ಚಂಗು ಹೊಡದು ನುಣಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಎಂದಿಕ. ೫೮). [< ಚೆಂಗು$_{೧}$]

ಚೆಂಗು$_{೩}$ 'ಚುಂಗು$_{೩}$' ನೋ.

ಚೆಂಗು$_{೪}$, ಚಂಗು$_{೪}$, ಜುಂಗು$_{೪}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿವಾದ್ಯ : ಚೆಂಗು ದಂಡಿಗೆ ತಿತ್ತಿ ಮುಖವೀಣೆ ಜಂಕ್ಯವುವಾಂಗ ಮುಂತಾದುವನಾಂತು (ಪಡಕ. ೪೭-೨೬); ಜೇಗಟೆ ಘಂಟೆ ವರತಂತಿ ಚೆಂಗು ಮೊದಲಾದವಗ್ಗಿಯ ವಂಶ (ಗೊಮ್ಮಟ. ೬-೩೩) ; ಕೊಗುತಿಹವು ಸರ್ವತಾಲದಿ ಕಾಗಡೆ ಕೊಳಲು ದಪ್ಪಟೆ ಚೆಂಗು ಕೊಂಬು ತಾಳ ರವಗಳಿಂದ (ಪಡಕ. ೫೧-೨). **ಚೆಂಗು$_{೫}$:** ಅವಚ ಚಂಗು ಶ್ರೀವಾಣುವೀಣೆಗಾಣರು ತಾವಾಗ ತಂತವ್ಮ ಕರೆಯ ಭಾವ ಭಿನ್ನರಾದೊಂ ಕೇಳಿಸಿದರು (ಜಾಗಳ. ೨೨-೭೦); ಉತ್ತಮ ಸುತಾಳ ವೀಣಾವ್ಯದಂಗಂ ಚಂಗು ತಿತ್ತಿಯುಮುವಾಂಗದಾ ಮೇಳಗಳ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೩೩); ಚಂಗ ಬಾಜಸುವ ಘನವೀಣೆಯರ ತತಿ (ರಾಜಪ. ೬-೮೩). **ಜುಂಗು$_{೬}$:** ಜುಂಗ ಗೆಜ್ಜೆ ಮೃದಂಗ . . . ವೀಣೆಗಳ ಸುಡಿನಿಡಿಸುವಾ (ಪಡಕ. ೦೦-೫೧), [←ತಾರ. ಚುಂಗ್. / ತೆಲು. ಚೆಂಗು]

ಚೆಂಗುಡಿ, ಚುಂಗುಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪಾದ ಚಿಗುರೆಲೆ–ಕುಡಿ: ಬೆಳ್ಳಂಗಳುಜೆ ದಾಸಣ್ಣಿದಂತೆಳೆವೊಲ್ದಂದರ್ ಜಿಗುಡಿಯಸಾ ಕಾಶದಿನಿಳಿದ ಪ್ರಾಕಶಮಿನಿಲ ರಂಗದಾ ರೋಷಾತಿಶಯ ಕಾಂತಿಯಾ (ಪಂದಿಪು. ೦೭-೭೪) ; ಸಂತಸದ ಕೂಟಗಳು ಕಂಗೊಳಿಸ ನೇತೋಟಗಳು ಚೆಂಗುಡಿಗಳುಯ್ದಲೆಗಳ್ದ ಹೂಗೀಪವು (ವಿಕ್ರಾಗ್ರ. ೬೩-೨೮). ೨. ಪೆಸರ : ಪ್ರವಾಳ : " ಚೆಂಗುಡಿಯೆಂದು ಪ್ರವಾಳಂ " (ಶಕಾಶ. ೪-೦೪೮) ; ಸಿಂಗರಂಬಡದ ಬೊಗ ಚೆಂಗುಡಿಯ ಕುಡಿಯೊಲೆನೆವರ (ಪಂದಿಪು. ೨೬-೭೭) ; ಚೆಂಗುಡಿಯ ಕುಡಿಗಳೆಂದನೆ ಗವುಂಡಂ ವಿನುಂವಿನನೆ ವಿನುಂಗುತಿರ್ದುವಲ್ತೆ ನನೆದೀವಿದ ಪಾಟಲೀದುಂ ಮಂಗಳ ಕೊನೆಗಳ್ (ರಟ್ಟಕ್ಕ. ೧-೮೩). **ಚೆಂಗುಡಿ:** ೨. "ಚೆಂಗುಡಿಯೆನಲ್ ವಿದ್ರುಮಂ " (ಕಲ್ಯಾ. ೪೬); " ಚೆಂಗುಡಿಯ ಹವಳಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿ. ೩೩).

[ಚೆಂ + ಕುಡಿ $_{೩}$]

ಚೆಂಗುಲಾಬಿ, ಚಂಗುಲಾಬಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಗುಲಾಬಿ : ಚೆಂಗುಲಾಬಿ, ವಲ್ಲಿಗೆಯು, ಬಕುಲ ಸೇವಂತಿ ರಂಗು ತಾಳ (ಪ ಲಂ. ೩೩-೦೪). **ಚೆಂಗುಲಾಬಿ :** ಚಂಗುಲಾಬಿಯು ಅರೆ ಅರಳಿದ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು (ಕಂಬಾಮ. ೦೭). [ಚೆಂ + ಗುಲಾಬಿ]

ಚೆಂಗೂದಲು (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕೂದಲು : ಅವಳ ದುಂಡುಮುಖದ ಮೇಲೆ ಚೆಂಗೂದಲು ಗುಂಗುರುಗುಂಗುರಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರಭಾಮ. ೩೮೩). [ಚೆಂ + ಕೂದಲು (< ಕೂಂದಲ್)]

ಚಿಂಗೂಲಿ, ಚಿಂಗೂಲಿ (ನಾ). ೧. ಕೈಗೂಲಿಮಾಡುವವನು; ದಿನಗೂಲಿಯವನು ; ಆಯಾ ದಿನದ ಕೂಲಿಯನ್ನು ಅಂದೇ ಪಡೆದು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಕಾಮಟ ಚಿಂಗಲಿಗಳು ಸಹಾ ಅವರವರ ಸದ್ದಿವಾಲರ ಸಮೇತ ಸಮಯ ಬದ್ಧ ಹಾಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರಲಿ (ಪ್ರಚಿಮಾ. ೩). ೨. ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ : ಯಾಕೆ ಚಿಂಗೂಲಿ ಆದಿದ ಹಾಗೆ ಆಡುತ್ತಿರುವೆ ? (ಕೃಷ್ಣ). **ಚಿಂಗೂಲಿ:** ೧. ಗುಮಾಸ್ತೆಯರು . . . ಚಿಂಗೂಲಿ ಪಡೆಯರುವರು ಮುಂತಾದ ಜಗಗಳನ್ನೂ . . . ನೇಮಕ ಮಾಡಿಸಿ (ಮುಷಾಪ್ರ. I, ೧೩೬) ; ಅಂಗ್ಲೇಯರು ಭಾರತೀಯರನ್ನು ಚಿಂಗೂಲಿಗಳನ್ನಾಗಿಸಿ . . . ಶ್ರೀಮಂತ ರಾಗಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಹೊಸಕ. ೬೮).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚಿಯ್‌ಕೂರಿ; ತೆಲು. ಚೀಕುಲಿ]

ಚಿಂಗೆಂಡ (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕೆಂಡ ; ನಿಗಿನಿಗಿಯುವ ಕೆಂಡ : ವಿಷಯ ವೆಂದ್ರಿಯಾಮಿಷಕೆ ತಾಗೆ ಚಿಂಗೆಂಡವನು ಕೆದರಿ ಚೀತವ ಸುಡುತ ಇರವನರಸುವುದು (ಮಾಳಿಪ. ೨೩-೬). [ಚಿಂ + ಕೆಂಡ]

ಚಿಂಗೊಕ್ಕು (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕೊಕ್ಕು, – ಮೂಗು: ಕಳವೆಯು ಪೊಂದೆಯೆಂಬ ಸಂಗಳಿಸಿರೆ ಚಿಂಗೊಕ್ಕ ಪಚ್ಚೆಯಂತೆವೊಲಿರೆ ಮೆಯ್ಗುಳಿಗಳ ಸಾಲ್ಗಳದೊಳ್ಮಿಣ್ಮಿಣ್ಮಿಗಳ್ಪುರೆಂಬುಪಾಯದ ತೆರದಿಂ(ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೭೦).

[ಚಿಂ + ಕೊಕ್ಕು]

ಚಿಂಗೆಡೆ (ನಾ). (?) : ಇದಿದ್ದಲ್ಲಂ ಬೆಳೆದೆಲ್ಲಿಗೆಟ್ಟುದ ಬದಿರ್ಗಾಡ್ದೆಲ್ಲಮಂ ಬೇಗೆ ನಿಚ್ಚಡವರಿಂದುರದು ಸಂಚಿಗೆಂಬದಱ ಬಸ್ಕೊಂದೊಂದರಲ್ ತೋಱನಿಂ ಕಿಡಿದಿಂದಿರ್ದುವು ನಟ್ಟ ಬಾಂದೊಱಿಯ ವಿನಳ್ಗಂ ಕಲಲ್ ತಂದ ಚಿಂಗೂ [ಣಾಕಾಂ. ಜೇನೆಸಿ]ಡೆಯಂತಿರ್ದುವು ಪಕ್ಕೆವಿಟ್ಟಿದೆಡೆಯೊಳ್ ನೀಹಾರಧಾಮ್ಯಾಂಬುಲಯ (೩೩೬ಹ. ೯-೦೨).

[P ಇದು 'ಕೇಂಗೆಂಡ'ವಿಲಾದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಚಿಂಗೊರಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕೊರಳು, – ಕುತ್ತಿಗೆ : ಚಕಾರಕ್ಕೆ – ಚಿಂಗಣಿಗಿಲ್ . . . ಚಿಂಗೊರಲ್, ಚಿಂದುಟಿ (ಚಮಪ. ೦೮೨ ಪ್ರಯೋಜ).

[ಚಿಂ + ಕೊರಲ್]

ಚಿಂಗೋಟು (ನಾ). ಅಂಕಿಂದೊಂಕಾಗಿರುವುದು ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಕ್ರವಾಗಿರುವುದು (?) : ಮೊಳಕಾಲ್ಕುತ್ತೆಜಗುತ್ತೆ ನಿಲುತಂ ಕಾಲಂ ಕೆಯ್ಯಂ ಚಿಂಗೋಟಾ [ಣಾಂ. ಚಿಂಗೊಂಡಾ]ಗಿರೆ ಮೇಲುಂ ತಳೆವುಂ ಕೆಲವುಂ ಜೊಂಕರೆ ಕುರ್ಚ್ಚರ್ಗಳುತ್ಪಂ ಬೀಳುತ್ತಂ (ಭ್ಯಾಸಿಚ. ಹ. ೪೭೩-೨).

[?]

ಚಿಂಗೋಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕೋಲು : ಚಕಾರಕ್ಕೆ – ಚಿಂಗಣಿಗಿಲ್ . . . ಚಿಂದೂರ್, ಚಿಂಗೂರ್ (ಚಮಪ. ೦೮೨ ಪ್ರಯೋಜ). [ಚಿಂ + ಕೋಲ್ $_{1}$]

ಚಿಂಚ$_{1}$, ಚಿಂಚೆ, ಚಿಂಚೆ$_{1}$ (ನಾ). ಬೇದ : ಬೇಟೆಗಾರ : ಶಬರ : ಧಿಟ್ಟ ಚಿಂ[ಣಾಕಾಂ. ಚಿಂ] ಚರು ಬಂದು ಚವ್ವಳೆಗಟ್ಟುಯೇಡಿಸಿ ಕಾಡಿದಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗರು ನಿನ್ನನು(ಜಸಿಪು. ೦೦-೦೫); ಬಿಲ್ಲುಗಳಗೆ-ತಿರುವಿಡುವ ಚೆಂಚಕರ್‌ಳಿಪ ಗೂಳಿಯಂ (ರಸಿಂಪ. ೩೭-೦೧); ಸರಿತೆರೆಯರತಿ ಚೆಂಚರಂ ಚಿಂಚಿತಿಯರಿಂ (ರಸಿಂಪ. ೦೦೯-೭೦). **ಚಿಂಚೆ :** ಹೀನಸಮಾನವರೀಗ ಬೇಡರಂ ಚಿಂಚರಂ . . . ಎನೆಂದು ಅಯ್ಯಯ್ಯಯೆಂದು ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟೆಂದರೇನಿವ್ವುದು (ಸಿದ್ಧರಾ.೨-೭೭). **ಚಿಂಚು$_{1}$:** 'ಪಂಡುಕುದೆಯಡ್ಡಿ' ಪರಾ. [ದೇ.ತ ತೆಲು. ಬೆಂಚು]

ಚಿಂಚೆ$_{2}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಆಸಿಂಬಿ-ಚಿಂಚೆ" (ಓಷ. ೩).

[?]

ಚಿಂಚಲಿ, ಚಿಂಚಲಿ, ಚಿರಿಚಲಿ, ಚಿರಿಜಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಚಿಂಚಲಿಸೊಪ್ಪು (ಮ್ಯಾಡಿಗಿ. ೩೦-೩೬). **ಚಿಂಚಲಿ :** ಗೊರಟೆ, ಚಿಂಚಲಿ, ಚರಿಜಲಿ, ತಾಳಸತ್ತಿ (ಮ್ಯಾಡಿಗಿ. ೩೭-೭೩). **ಚಿರಿಚಲಿ :** (?). **ಚರಿಜಲಿ :** ವೇಲಿನ 'ವೈಟ್ಟಿಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.[ದೇ.ತ ತೆಲು.ಚಿಂಚಲಿ]

ಚಿಂಚಿತಿ, ಚಿಂಚಿತಿ (ನಾ). ಬೇದರ ಹೆಂಗಸು ; ಬೇಡಿತಿ ; ಶಬರಿ : ಮಱುವಲ್ಲಿಯ ಕಣ್ಮಿಂಚಂ ಕದಲುವ ನೋಟದ ಚಿಂ[ಣಾಕಾಂ. ಚಿಂ]ಚಿತಿಯಂ ವಿಪ್ರರಾಜವರು ಕಂಡು (ಕುಚಾಸ್ಕ. ೦೨-೭೩) ; ನರೆತೆರೆಯರೆತಿ ಚೆಂಚರಂ ಚೆಂಚಿತಿಯರಿಂ (ರಸಿಂಪ. ೦೦೯-೭೦). **ಚಿಂಚಿತಿ :** ಹಗಲುವಿರುಗಂ ಚಿಂ[ಣಾಕಾಂ. ಚಿಂ]ಚಿತಿಯರೊಡನಗರಬೆಡೆಯೂಡುತ್ತ ಬಂದು(ಜಸಿಪು. ೪೪-೭).

[ಚಿಂಚೆ$_{1}$ + -ಇತಿ $_{1}$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಿಂಚು$_{1}$ 'ಸಂಚು' ನೋ.

ಚಿಂಡಂಜೆ (ನಾ). ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಸಂಜೆ : ಕಿಂಜಂಜೆ, ಚಿಂಜಂಜೆ ; ಕಿಂದರ್ ಚಿಂದರ್ (ಕಣ್ಣಾಸು. ೭೪೩ ಪ್ರಯೋಜ). [ಚಿಂ + ಸಂಜೆ]

ಚಿಂಜೇನು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಜೇನುತುಪ್ಪ : ಅಚ್ಚಹಸು ಕರೆದ ಈ ಇನಿದಾದ ಬೆಳ್‌ಪಾಲು, ಜೊಂಗೆಲಸಿ ಚಿಟ್ಟುಜೇನಿಳಿಸಿದ ಚಿಂಜೇನು (ಪಾರಿವಿ. ೨೩-೩೦); ಬೆಳಕು ಮರಳಿತು, ಹೂವು ಅರಳಿತು, ಚಿಂಜೇನಾಯಿತು ಬಿಳಿ ಹಾದು (ಕಿರಾಲ. ೬೦-೬). [ಚಿಂ + ಜೇನು(<ಜೇನ್)]

ಚಿಂಟುಕಣ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು: ಹೆಸವ, ಹುಬ್ಬಲಸು . . . ಚಿಂಟುಕಣ್ಣಿ, ಚಿಟ್ಟುತಂದ್ರಿ, ಬೀವು, ಹುತ್ತುಬೀವು (ಪಮ್ಮಾಸು. ೨೩೬).

[?]

ಚಿಂಡಕನೆರಿ, ಚಿಂಡಕನರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಿ ; ಗುಳ್ಳೆನರಿ : (ಪ). **ಚಿಂಡಕನರಿ :** ಒರ್ವ ರಾಯಭಾರಿಯೊಲಿನ್ನೊರ್ವ ಚಿಂಡಕನರಿ ಸಾಲು (ಪಂಚತಂ. ೬೨-೦೯). [ಚಿಂಡಕ ? + ನರಿ]

ಚಿಂಡಲರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ; **ಚಿಂಡುಹೂವು :** ಸತಿಯರ್ಗ್ . . . ಚಿಂಡಲರಿನ ಪೊಟ್ಟಣ ದಿವ್ಯಚಿಂದನದಿಂದೆಗಳನು ಕೊಟ್ಟು ನಗುತ(ಪಾರಿವಿ. ೦೯-೩೯). [ಚಿಂಡು(<ಸಂಡು)+ಅಲರು$_{1}$(<ಅಲರ್$_{2}$)]

ಚಿಂಡಾಟ 'ಸೆಂಡಾಟ' ನೋ.

ಚಿಂಡಾಟಗಾರ (ನಾ). ಚಿಂಡಿನಿಂದ ಆಟವಾಡುವವನು : ಚಿಂಡಾಟಗಾರರ ರಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಬಿಂದಾ ಜೇನುನೊಣದ ತರೀರದಲ್ಲಾಗಲೀ–ಜಯ ಮತ್ತು ಪುಗಳಿ ಸಾದ್ಯ (ತೀಬಿಕ. ೦೦).

[ಚಿಂಡಾಟ(<ಸಂಡಾಟ) + – ಗಾರ(<– ಕಾಱ)]

ಚಿಂಡಾಡು 'ಸೆಂಡಾಡು' ನೋ.

ಚಿಂಡಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಂದಾಳಿ, ಸಗಡಿಕಂದಾಳಿ, ಚಿಂದಾಲ (ಮ್ಯಾಡಿಗಿ. ೬೮-೦೯ಹ). [?]

ಚಿಂಡಿ$_{1}$ 'ಚಿಂಡೆ$_{2}$' ನೋ.

ಚಿಂಡಿ$_{2}$ 'ಚಿಂಡಿ$_{1}$' ನೋ.

ಚಿಂಡಿಕಸ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ, ಪೈರಿನ ನಡುವೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳೆ.–ಹುಲ್ಲುಂ: (ಪ). [ಚಿಂಡಿ$_{1}$(<ಚಿಂಡೆ$_{2}$) + ಕಸ]

ಚಿಂಡಿಕೆ, ಚಿಂಡಿಕೈ(ನಾ). ಜುಟ್ಟು: ಶಿವೆ: "ಶಿವಾ, ಕಾಕವಕ್ಷಿಃ, ಶಿಖಿಂಡಿಕಾ-ಈ ೩ ಚಿಂಡಿಕೆ " (ಹಲಾಯು. ೮೮-೩೮೮) ; ಪೊನ್ನ ಪಂಜರವಂ ಪೊತ್ತಿರ ದೇಟ್ಟಂದಂ ಚಿಂ[ಣಾಕಾಂ. ಚಿಂ] ಡಿಕೆವೆರಿಪರಿ ಚಂಡಾಲ ಬಾಲಕರ(ಅಪಾಪು. ೭೭) ; ನಂದಿನಿಯ ಪಾಲಿದೆ ನೀಂ ಕುಡಿಯಲ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಚಿಂಡಿಕೆ ಬಳೆದೆವ್ವುದು (ಜಗವಿ. ೭-೫೧); ಚಿಂದದಿಂ ಚಿಂ[ಣಾಕಾಂ. ಚಿಂ]ಡಿಕೆವಿಡಿದು ಮಗಳನುತ್ಪರಿಸು ವಂದದಿಂ (ಕುಪಾರ. ಹ. ೬೯-೦೪) ; ಚಿಂ[ಣಾಕಾಂ. ಚಿಂ]ಡಿಕೆಗಳ ಬಾಲಕರ ಮಂಡಲಯನು . . . ಕಂಡಾ ಕವುಲರಭಾಕ್ಷಿ (ಳುರಾಕಾಂ. ೭-೩೪). **ಚಿಂಡಿಕೈ:** ಕವ್ಪಗೆ [ಸಲ] ಚ್ಯೌಗಿಯೆ ಚಿಂಡಿಕೆ ನೆಗೆದೂಡಮಾಗವ ಮಟ್ (ಅಭ್ಯಪ್ರ. ೩-೨) ; ಕೆಂಡದಂಥವರ್ಯನ್ನ ಗಂಡ ಕಂಡರೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಚಂಡಿಕೆಯ ದಂಡಿಸದೆ ಬಡ (ಪ್ರಭಂದ. ೧-೭೫-೫) : ಅಂದವಾಗಿ ಚಿಂಡಿಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಹಣೆಗೆ ತಿಲಕವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದೇವರಿಗೆ ವಂದಿಸುವನು(ಕಥಪು. ೩-೨೩).

[<ಸಂ. ಶಿಖಿಂಡಿಕಾ]

ಚೆಂಡಿಕೆವುಣುಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಸಿಪೆ (?) : ಜಾವನಾವುಣ್ಣನ ಸೋಳನಗಾವುಣ್ಣನ ವೆಲಂದಿರ್ ।ಚೆ। ಣ್ಣಡೆ ।ವ್ವ। ಣುಸೆಯುಂ ಮೂಡಂ ।ಪೂ।ಯಂಗೆರಿ ಸೀವಯುಂ ಬಡಗಣ ದೆಸೆಗೊರ್ (ಸೌಇ. xx, ೬೮-೭೦ : 1068). [ಚೆಂಡಿಕೆ + ವುಣುಸೆ(<ವುಣಿಸ)]

ಚೆಂಡಿಗೊಳ್ಳು 'ಚೆಂಡಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಚೆಂಡಿಸು, ಚೆಂಡಿಸುಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸುಂ : ಈ ಕ್ಷಿತಿಮಂಡಲದೊಳಂ ಉದ್ದಂಡ ದೈತ್ಯರ ಚೆಂಡಿಪ ನರಹರಿಯೆ (ಭೂಕಂ. ೦-೦೬೬-೨). **ಚೆಂಡಿಸುಂ :** ೨. ಉತ್ಸಾಹಿಸ ; ಪುಟಿನೆಗೆ : ಕಂಡು ಕನಸಿನೊಳು ರೂಪ ಜಯಂತನ ವುಂಡರಂಕಾಕ್ಷಿ ಪುಳಕದಿ ಚೆಂಡಿಸಿ ಮೀಲ್ಮಲ್ದುವವೆಂದೀ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡಳು ಬಯಲನೇನೆಂಬೆ (ಕಂಪಾ. ೯-೦೬೬). [ಚೆಂಡು (<ಸೆಂಡು) + – ಇಸುಂ]

ಚೆಂಡು 'ಸೆಂಡು' ನೋ.

ಚೆಂಡುಕಾಡೆ (ನಾ). ಕಾರೆಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬೆಟ್ಟದ ಕಮ್ಮಗ್ಗರಿ· ಚೆಂಡುಕಾರೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೮೮-೦೩೯). [ಚೆಂಡು (< ಸೆಂಡು) + ಕಾರೆ]

ಚೆಂಡುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೆವರ : " ಆಕ್ಷ–ತಾಡಿಕವಡೆ, ಚೆಂಡುಗ, ದೇವನಾಸಿವೆ " (ಒಪ್ರ. ೦). [?]

ಚೆಂಡುಚೀಣಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೃಜಿಗಿ ೨೭–೩೫). [ಚೆಂಡು$_{೨}$ + ಚೀಣಿ + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ, ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಂಡಾದ ಹೂ : ಸೀವಿ ಕಾವಂತಿಗೆ, ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೩-೦೫೦). **ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ :** (ಕ). [ಚೆಂಡು(<ಸೆಂಡು) + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಚೆಂಡುವು, ಚೆಂಡುಹೂವು, ಚೆಂಡುಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಳೆದಿ ಹೂ : ' ನೀನೊಂದು ಪೂವನ ಚೆಂಡು ' ಎನುತೆನ್ನ ಮುದ್ದಾದು ತಿದರ್ದಳ್ ' ಚೆಂಡುವು !ಚೆಂಡುವು ! ' ಎಂದಟ್ಟಹಾಸಂ ಮೊಳಗಲದ್ಭುತಂ ನಗುತೆ (ಶ್ರಿರಾಚ. ೭೦೪-೦೪೭). **ಚೆಂಡುಹೂವು :** ಚೆಂಡು ಹೂವಿನಲ್ಲಿ . . . ಬಹಳ ಪ್ರಕಾರ ಕುಲಗಳುಂಟು (ಕೃಚಿಪ್ರ. ೩೦೦). **ಚೆಂಡುಹೂ :** ಗೌರೀಮುಡಿ, ಚೆಂಡುಹೂಗಳಂಥ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೂಗಳಿಗೆ ಬಡತನವೇ ಆ ಎರೆಯಲ್ಲಿ ? (ಕಂಪಾ. ೦೩). [ಚೆಂಡು(<ಸೆಂಡು) + ಹೂ$_{೨}$(<ಪೂ$_{೨}$)]

ಚೆಂಡುಹೂ 'ಚೆಂಡುವು' ನೋ.

ಚೆಂಡೆ, ಚೆಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಚೆಂಡೆಯ ತಾಳಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ . . . ಕುಣಿವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ನೋಡು ತ್ತಿದ್ದವರಿಗೆ ಆಡುತ್ತಿರುವ ಕಥೆಯೇ ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ಏಸಮಿ. ೦೯). **ಚೆಂಡೆ :** ಮಳವವರ ಚಂಡೆಯ ಧ್ವನಿ ಉಕ್ಕೇರಿ ಹರಡುತ್ತದೆ (ಸಮ್ಸಾರ. ೦೮೨). [ದೇ.ಚೆ ತಮಿ. ಚೆಣ್ಟೈ ; ಮಲ. ಚೆಣ್ಡ ; ತುಳು. ಚೆಂಡೆ]

ಚೆಂಡೆ, ಚೆಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಕರಿಕೆಚೋರ : " ಗಣಪಾಸಕಃ–ಚಂಡೆಯಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ " (ಒಪ್ರ. ೪೭). **ಚೆಂಡಿ :** ೨. ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕ). [< ಸಂ. ಚಂಡಾ]

ಚೆಂತಲಪಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಇ ಈಗಿನ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಚಿಂತನವೆಲ್ಲಿ : ಪಲ್ಲವಮಾರಾಜ ಪೃಥಿವೀರಾಜ್ಯಗೆಯ ಚಿನ್ನಲಪಲ್ಲಿನ ಊರೆಕೆ ದೇವಿನಮ್ಮ . . . ಚಿನ್ನಕವುಲ್ಲ ನಾಚಿಕಾರ (ಎಳ. ೩, ಜಾಗೆಶ. ೭೬-೪ ; ಸು.೯೦೦). [ಚಿಂತಲ ? + ಪಲ್ಲಿ$_{೬}$(<ಪಳ್ಳಿ$_{೨}$)]

ಚೆಂದ್ರ 'ಚಂದ್ರ' ನೋ.

ಚೆಂದ್ರ$_{೬}$ 'ಚಂದ್ರ' ನೋ.

ಚೆಂದಂಗೆಡು 'ಚಂದಗೆಡು' ನೋ.

ಚೆಂದಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಂದವನ್ನು ಪಡೆ : ಸೊಗಸನ್ನು ಹೊಂದು : ವಾರ್ವರ ಕೇರಿಯಂತೆ ಚೆಂದಂಬಡೆದ ಮಡದಿನೆಸೆದಂ ತೇರಿನಂ (ಕಬ್ಬಕಾ. ೩೦). [ಚೆಂದ(<ಚಂದ$_{೨}$) + ಪಡೆ]

ಚೆಂದಕಾಣಿಸು 'ಚಂದಕಾಣಿಸು' ನೋ.

ಚೆಂದಕಾಣು 'ಚಂದಕಾಣು' ನೋ.

ಚೆಂದಗೆರೆ (ನಾ). ಚೆಂದ್ರನ ಕೆರೆ : ಚೆಂದ್ರಬಿಂಬ : ದೇವರಾದಿತ್ಯನಂ ಪೂಸ ಚೆಂದಗೆರೆಯು ಹುಟ್ಟಗೆಯ್ದನಂ (ಅದ್ಭಪು. ೩-೩೦). [ಚೆಂದ್ರ(<ಚಂದ್ರ) + ಕೆರೆ]

ಚೆಂದಗೇಡಿ 'ಚಂದಗೇಡಿ' ನೋ.

ಚೆಂದಗೇದಿತನ 'ಚಂದಗೇಡಿತನ' ನೋ.

ಚೆಂದಬಾಳು (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಬದುಕು,–ಜೀವನ : ಒಂದಿರತಕಂದಿ ನೀನೆಲ್ಲರೆದುನಾ' . . . ಚೆಂ ದ ಬಾ ಳ್ವ ಮೆಚ್ಚುವೆಲ್ಲರೆದುನಾ ! (ಹೂಂಗಳು. ೨೬-೨೦). [ಚೆಂದ(<ಚಂದ್ರ) + ಬಾಳ್ವ$_{೩}$(<ಬಾಟ್ಟ್$_{೨}$)]

ಚೆಂದಮಿಟ್ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ತಮಿಳುಭಾಷೆ : (ಕ). [ಚೆಂ$_{೩}$ + ತಮಿಟ್ /ತಮಿ. ಚೆನ್ತಮಿಟ್]

ಚೆಂದಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ,–ನೆಲ್ಲು : ನವಗಂಧೋದ್ಗಮ ಗಂಧಶಾಳಿ ಶುಕಲೀಲಾಲಾವಮಂದಾದವೆಂಪುವೆಂ ಚೆಂದರ್ ಸಹಕಾರವಕ್ಕೆರಸ ಸಾರಾಸಾರ ವಾನೀಯಮಂ ಸವಿಶೇಷಂ ಬೆರೆದೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ ಕಳಮಂ (ಸುಳಮಾ. ೦-೭೪). 'ಕೆಂದಳಗಳ' ಪರಾ. [?]

ಚೆಂದಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೆವರ : ಮರಗಳು : ಹಸದ, ಹೆಬ್ಬುಲಸು . . . ಸಾಗಡೆ, ಚೆಂದಲು (ಪಜ್ಯಾಮ. ೨೩೬). [?]

ಚೆಂದವ 'ಚಂದವ' ನೋ.

ಚೆಂದವಗರ್ (ನಾ). ಚೆಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ: ಕಸುವೆನ್ನ ಖಂಜರಿಯ ಚೆಂದವಗರ್ಲ ಕೋಟಿಯಂ ಮೂವಳಕಸನಗಟಾಂದೊಳಗೆ ಕರ್ವಾಣಿಯ ನೆರೆಗಟ್ಟಿಂ ಪೀಕಿನಿಯಿಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೩೪-೦೯). 'ಚೆಂದಗರ್' ಪರಾ.

[ಚೆಂದವ (<ಚಂದವ) + ಕರ್$_{೨}$]

ಚೆಂದವೇರು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸು ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಆಂದವೇರು : ಸಾರಣೆ ಕಾರಣೆ ಸುಣ್ಣಬಣ್ಣಗೊಂದೆ ಗುಡಿಸಲು ಚೆಂದವೇರುವುಲು (ಇಂಡಾಹ. ೨೩೬-೩೩). [ಚೆಂದ (<ಚಂದ್ರ) + ಏರು (<ಏಱ್)]

ಚೆಂದಳ್,ಚೆಂದಳ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಅಂಗೈ : ನುಣ್ಣಗೊದಗಂ ಮುಗುದೆಯ ರೆದಱಂ ಚೆಂದಳಿದಿಂದವೆ ನೆಗಪಿ ಮನೆಗಾಗದಿ ರಂಜವ ಸಿರಿದಲೆ ಜೆಳಗೇಱಲಸಲು (ಅಯಚಾ. ೯-೦೩) : ಚೆಂದಳವ ನೊಸಲೆಡೆಗೆ ತಂದೆಸಲು ಎಂದ ನೆಗೆದಪ್ಪದಳು ಪರಸುತ ಕಂದದಮು ಮೂಸುಗದ ಸಿರಿ ಕೈಸಾರ ತಳವಾಗಿ (ಹಾಳ್ಕ. ೩೦-೮೪). ಚೆಂದಳ್ : ಚೈತ್ರವಿಶಿತ್ರನ ಪಟಯುಗೆಯು ತರ್ಕಳಂ ಪಟಿವ ಚಂದಳಿದಿಂದಕೆಹೋಕುಯ ಕೊನೆದಳರನುಸಿಕ್ಕು, ಪಸುಳಗೊಗಾಲಿಗಳಂ ಪೊರೆವ ವೀಣಾನಿನಾದಯುರಿ (ಅದ್ಭಪು. ೦-೬೫ ಪ). [ಚೆಂ$_{೨}$ + ತಳ್ಳ (= ತಲ್ಲ)]

ಚೆಂದಳಿರ್, ಚೆಂದಳಿರ್, ಚೆಂದಳಿರು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಚಿಗುರು ; ಎಳೆಯ ಚಿಗುರು : ಮಧುವಿಂ[ದುಱ್] ಸೊಕ್ಕನಾಳ್ದ ಕೇರಳಿಯರ ಕದಪಿನ ಬಣ್ಣವುಪ್ಪ ಚೆಂದಳಿರ್ಗುಱುಗಲ್ (ಆ ದಂ ಪು. ೯೩) : ಚೆಂದಳಿರ್ ಪೊಸವನೆಗಳಳ್ಳೆರಲ್ ಕಸುಗಾಯ್ ಕರಂದಮೋಜೆ (ಪಜ್ಯಾ. ೪-೪) : ಎಳವೆಯನುಳಿಯದ ಚೆಂದಳಿರೆನಿಯನಿದುಟಿ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಅಯಚಾ. ೩-೪೦) : ಗಿಡುಗಳ್ಳಿಂ ತಂಚೆಗೊಂದಳಿರಲರಿ ಬೆಳ್ಳಿಲ ಪಸುರಿಲೆ ವಣ್ಣಿಲೆಗಳಂ ರಂಜಿಸಿಯುಂ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೦೬-೨೫). ಚೆಂದಳಿರ್ : ಸೋರ್ಮಾರಿದಿ ಚಂ[ಪಾಣಂ ಚೆಂ]ದಳಿರಲತೆ (ಪಚಸಿ. ೦೨೨) ಚೆಂದಳಿರು : ಚೆಂದಳಿರು ದಿನದಿನಮುನೆಗಳುಂ ನೀರೆರದು (ಮಂಗಳ. ೨೫೩) : ವೃಕ್ಷಲತೆಗಳೆಲ್ಲ ಹೂಸ ಚೆಂದಳಿರ ಉಡಿಗಿಯುಂದೆದೂಳಿಸಿವೆ (ಜಾಂತಲಾ. ೪೦).

[ಚೆಂ$_{೨}$ + ತಳ್ಳ್$_{೩}$]

ಚೆಂದಳಿರು 'ಚೆಂದಳಿರ್' ನೋ.

ಚಿಂದಳಗೆರ್ಯ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕೈ; ಆಂಗ್ಲೆ: ಚಿಂದಳಗೆರ್ಯದು ಕುಮಾರಿಯ ರೂಪವನೆಯಂ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಅಯೋಧ್ಯಾ. ೬-೬೨); ಸುದತಿಯರಧಿಸಾಯಕಿಯ ಸುಣ್ಣೋಳ್ಳೆಳಗ್ಗರೊಳು ಚಿಂದಳಗೆರ್ಯವ್ಯೆಸೆದವು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೭೦-೫೩). [ಚಿಂದಳಿರ್ + ಕೈ೨ (<ಕೆಯ್+)]

ಚಿಂದಳಿರ್ದೊಂಗಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಚಿಗುರುಗಳ ಗೊಂಚಲು,–ಗುಂಪು : ಚಿಂದಳಿರ್ದೊಂಗಲಿಂ ವಿಸುವಶೋಕೆ ಫಲಾವಲಿ ತೀವಿ ತೋರ್ಪ ಮಾಕಂದ . . . ಒಬ್ಬರೆ ನಂದನಮಲ್ಲಿ ರಂಜಿಸುಂ (ಪಚಿಪ. ೩-೨೦). [ಚಿಂದಳಿರ್ + ತೊಂಗಲ್]

ಚಿಂದಳಿರ್ವಾಸು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಚಿಗುರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸಿಗೆ : ಚಿಂದಳಿರ್ವಾಸಿನೊಳೆತ್ತವಿತ್ತ ಚೆಲ್ವಿಂಗೆ ಡೆಯಾಗಿ ಸೂಸುದರಲುಂ ನಱುದಂಬಲಮುಂ . . . ದೇವದಂವತಿಯ ಕೂಟವಾನೇಂ ಪಿಸುಣಾದ ಲಾರ್ತುವೊ (ಪಚಿಪ. ೦-೫೦). [ಚಿಂದಳಿರ್ + ವಾಸು]

ಚಿಂದಾವರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ತಾವರೆ : ಕೆಂದಾವರೆ " ರಕ್ತೋತ್ಪಲಂ–ಚಿಂದಾವರೆ " (ಓಪಿ. ೧೬೫) [ಚಿಂ + ತಾವರೆ (<ತಾವರೆ)]

ಚಿಂದಿರ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರ : ಚಿಂದಿರಜೆಗಿ ದೇವಾಂಗದೆರೆದಗೆದು ಮಧುವ ನೊಲವಿಂದೆ ವಸಿಸಿ (ಹರ್ಷಾ. ೪-೧೩); ಇಂದ್ರಿಯದ ಆಕಗಳ ಬಂಧಿಪದೆ ಕೊಂದವನು ಸುಂದರನು ಅಕ್ಕು ಸುಖಿಯಹ್ಕು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಚಿಂದಿರನು ಅಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೪೬). [<ಸಂ. ಚಂದಿರ]

ಚಿಂದಿರುಳು (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ತಿರುಳು ; ಚೆನ್ನಾದ ಸಾರ : ವೆರುಮಾಳನ ಕಂದಾವರೆ ಬೆಳಕಿನ ಚಿಂದಿರುಳೇ ಬಾನನ ತಿರುಕೊಡೋಳಿಗನಿಸಿ ಬಲು ಆರಿವಿನ ಆರುಳೇ (ಅರಸು. ೨೨೫-೯). [ಚಿಂ೪ + ತಿರುಳು (<ತಿರುಳ್)]

ಚಿಂದುಗೋಲ್ (ನಾ). ಒಂದರ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರಂ (?) : ವಿಶ್ರವಾದಿಕ್ಕ ಭಟ್ಟರಕ್ಕ × × × ಚೆನ್ನುಗೊಳಕ್ಕ ವಲಯಾದಿವಿ × × ೪ಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟಿ ಭೂಮಿ ವಿವರ (ಎಳ್. VIII, ಸಾಗರ. ೯೩.೩ ; ಸು. ೮೫೦ ?). [?]

ಚಿಂದುಟಿ, ಚಿಂದುಟಿ (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ತುಟಿ ; ಕೆಂದುಟಿ : ಅವಳ ಚಿಂದುಟಿಯಂ ಪೊಸ ತೊಂಡೆವಣ್ಣದೊಂದಚ್ಚರಿಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿತೆನುತ (ಅಧ್ಯಪ. ೬-೨೪); ಅವಳು ಚಿಂದುಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಗೆಯನ್ನು ಅರಳಿಸಿ ಆನಂದದ ನಿರ್ಝರಿಯನ್ನು ಹರಿಸಿದಳು (ಅಪಸ. ೦೬). **ಚಿಂದುಟಿ** : ತಳಗಿರ್ಯಾಯ್ವ ಎಳೆಯಳ ಚಿ[ಪ್ಪಾಂ ಚೆ]ಂದುಟಿದರಂ ತಳಗಿರತ್ತು, ಕರ್ದುಂಕಿದುದು ಪಿಕಂ (ಜಾಅಕ. ೧೦-೫೪). [ಚಿಂ + ತುಟಿ]

ಚಿಂದುಡಿಗೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ,–ಉಡಿಗೆ: ಚಿಂಗದರನು ಚಿಂದುಟಿಲ ಚಿಂದುಡಿಗೆಯನ್ನು ವಿಂಧ್ಯೆಯ ಗಿರಿಪಿಸುಕ್ಕಿದ್ದಾನಿ (ಮುಷಿ. ೧). [ಚಿಂ + ತುಡಿಗೆ (<ತೊಡುಗೆ)]

ಚಿಂದುಳ್ಳೆ 'ಚಿಂದೊಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚಿಂದುಳ್ಳೆ 'ಚಿಂದೊಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚಿಂದೆಂಗಾಯ್ (ನಾ). = ಚಿಂದೆಂಗು : ಎಸೆವ ಚಿಂದೆಂಗಾಯ್ಗಳೊಂದೊಂದ ನೊಡೆಯೊತ್ತಿರೊಸರ ಸೋರ್ವೆಳನೀರ್ಗಳ್ಳಿಗಂಗಳಾಗೆ ರಂಜಿಸುವ ಬನದೇವಿ (ಪ್ರಮಿಪಾ. ೬-೭೭). [ಚಿಂ + ತೆಂಗಾಯ್]

ಚಿಂದೆಂಗು, ಚಿಂದೆಂಗು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ತೆಂಗು ಮತ್ತು ಆದರ ಕಾಯಿ: ಕಾಯ್ದುಱುಗುಂ ಪೇಱಿದ ಚಿಂದೆಂಗು ಕಟ್ಟಲಿಸುತ್ತಿರ್ವೆಳಲ್ಪೆ . . . ಎಸೆಗುಂ (ಆದಿಪು. ೦-೬೭); ಭೂಲತಾಂಗಿ ತೆಗೆದಕ್ಕಿಟ್ಟ ರಸರತ್ನಪೂಎನಿಸಿ ಫಲಿತ ಚಿಂದೆಂಗೆದಿರವು (ಹರಿಚಾ. ೪-೨೮); ಒಪ್ಪುವ ಚಿಂದೆಂಗ್ಗಲದ ಮಾವಲ್ಲದ ಕೌಂಗ್ಗುದೆ ಗಿಡುಮರಗಳೇಬುಬಿವಿಲ್ಲ ನಾಡೆಲ್ಲ್ (ಕಬ್ಬಿಶಾ. ೨೦); ಮೇಳಕರಾಜನ ಬರವನೆ ವಾರ್ವ ಚಿಂದೆಂಗುಗಳ ಪಂಕಿಗಳ್ (ರಾಜಶೇಖ. ೮-೨೨). ಚಿಂದೆಂಗು : (ಕ). [ಚಿಂ + ತೆಂಗು]

ಚಿಂದೊಂಗಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಗೊಂಚಲು ; ಚಿಗುರಿನ ಗೊಂಚಲು : ಅಗ್ನಿ ನೀಡಿದರೆ, ತನ್ನಂಗಳದ ಮರದ ಮಾವಿಂದ ಚಿಂದೊಂಗಲಂ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮-೫೦). [ಚಿಂ + ತೊಂಗಲ್]

ಚಿಂದೊಳೆರಳೆ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಗಂಲ್ಬ,–ಪ್ಪಿಹ : ಕರುಳ ಪುಗೊಂಚಲು ಮಿಂದರ ಕಂಠ ಬಂಧುರದಲು ಶಾಪಗೊಳಗೆ ಪಿರಿದು ಚಿಂದೊಳೆಳೆದರ ಕಬಂಧದ್ರುಮು ಮೆಳೆದಿರುವ ಖಡ್ಗ ಚಿತ್ರಕ್ಕುದರಿ (ಗಂಅವಿ. ೦೩-೭೧). [ಚಿಂ + ತೊರೆಳೆ]

ಚಿಂದೊಳ್ಳೆ 'ಚಿಂದೊಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚಿಂದ್ರಕಾಳ್ 'ಚಿಂದ್ರಕಾಳ್' ನೋ.

ಚಿಂಬಕ 'ಚಿಂಬಕ' ನೋ.

ಚಿಂಬಕವಜೆ 'ಚಿಂಬಕವಜೆ' ನೋ.

ಚಿಂಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಟ್ಟೆ,–ವಸ್ತ್ರ : ಬಾಲೆಯಂರದೊಳ್ಕೊಂದಿದ ಪೊಸ ಚಿಮಮರ್ಮುತ್ತು ಬಿಳಲುಂದದ ಚಿಂಬಟ್ಟೆಯ ನೂಲಂತೆ ಕಂಗೆಸೆದುದು ತೋರವೊಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಂಜಿವ ನೀಲ ನಖರೇಖೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೦೭-೬೪). [ಚಿಂ + ಬಟ್ಟೆ]

ಚಿಂಬಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅನ್ತ ತ[೦]ಕ ಅಕ್ಕಿಯೊಡು ವರ್ಷಂ[ಬಿ]ಕ ಗಾಲು ಬಿಮ್ಮುಡಿ (ಆಸ. X,೭೭-೯೪; ೨೩೮ಂ ಪಕ). [?]

ಚಿಂಬಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಚಿಂಬಣ್ಣ ಮಾಂದಳರಸುಗೆ ವುನ್ನಾಗ ದಾಂಬಂ ಪ್ರಿಪಣ ವುನ್ನಗಳು . . . ಬನದಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಪ್ರಚಾಶಕ. ೪-೪೯); ಬಾಯ್ವೆಱಿಬಳಿದ ಚಿಂಬಣ್ಣಮಿಂತು ಬನ್ನಂಬಡಿಕುಂ (ಚಳಿವಿ. ೬-೭೩). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ,–ಬಟ್ಟೆ : ಕುಂಭಾಂಡ ಮಂತ್ರಿಶೇಖರಿ ಮುಮ್ಮ ದೈತ್ಯರ್ಗ ಚಿಂಬಣ್ಣವನುಡಿಸಿದನು (ಪ್ರಚಾಶಕ. ೬೫-೪). [ಚಿಂ+ಬಣ್ಣ]

ಚಿಂಬಣ್ಣು (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಹಣ್ಣು ; ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣು : ಚಿಂಬಣ್ಣುಗಾಯ್ಗಳಂ ತೊಡವಿಟ್ಟು ಹೂವಿಟ್ಟು ಕಾಣಿಯುವರ್ (ಕಾಂಅಂ. ೦೩೦-೨೩೦). [ಚಿಂ + ಪಣ್ಣು೨ (<ಪಣ್ಣ್)]

ಚಿಂಬದವ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಕವಲು : ಅದಱ ಮೊದಲ್ ಸುವರ್ಣಪೃಷತಂ . . . ಚಿಂಬದು(?)ವದ ಘಂಟಾಕಾಪತಕಮಂ ತಳೆದಿಂತೊಗೆದಿರ್ಪವಿದು (ಪಾಂಪರ್ತ. ೧೬-೬೨). [ಚಿಂ + ಪದವ (<ಪದುವು)]

ಚಿಂಬರಣಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಭರಣಿ : ಏಂ ಬಜ್ಜಿದ ಪರವ್ವಲ್ಲ ವಲಯಂ ಬರಣಿಯನಿರಿಸು ಕೆಲಕೆ ನಿಲೆವೆಲೆವೇಱಾ ಪೊಂಬರಣಿಗಳಿರಡರ್ಕಂ ಚಿಂಬರಣಿಗಮಿತಿಕುಂದಿ ತನಿದವಿವೀಗಳ್ (ಚಳಿವಿ. ೬-೩೦). [ಚಿಂ + ಬರಣಿ]

ಚಿಂಬರಿಗೆ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾದ ಗುರಾಣಿ : ಕಱಂ ಸಾರಮನಿವ್ವ ಚಿಂಬರಿಗೆಯಂ ನಳಕೋಳಿಯಂ ಸಮಂ ತಾ ವೋಲ್ಪಾ ರಮಣೀನಿತಾಯುದಿವಸನಂಗನ ನೆಟ್ಟನ ದಿವ್ಯಕ್ಕ ಧಂಡಾರದ ಗೇಹಮಂ ನೆಱೆಯೆ ವೋಲ್ಪುದು ಭೂವನಿ ತೇಜನೆಸೂಲಗಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೪೦). [ಚಿಂ೪ + ಪರಿಗೆ]

ಚಿಂಬವಳ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಹವಳ : ಕರ್ಮನಿಸರದೊಳ್ ಚಿಂಬವಳಮಂ ಕೋದಂತಿರೆ . . . ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡದೊಳ್ ಕತೆಯನುಸುರ್ವೆಂ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೬-೦೫); ನಡುವಿನಿಂದ ಜಗ್ಗುತ್ತಿರ್ದ ಚಿಂಬವಳದ ಒರೆಯನ್ನು ನಡುವಪಟ್ಟಿಯಂ ಸಮೇತ ಕಳಚಿ (ಸಪಚಿ. ೪೮). [ಚಿಂ೪ + ಪವಳ]

ಚಿಂಬಳದಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ : ಬರುಳು ದೋರ್ದೊಳ್ಳಿದುದು ಪೊನಲ್ ಚಿಂಬಳದಿಯಾ ಮತಂಗನ ವೆಸರ ಮರುವಿನೊಳ್ ನೀರು ಒಕಂಳಿಯಾಯ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೩-೬). [ಚಿಂ೪+ಪಳದಿ]

ಚಿಂಬಾನ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಆಕಾಶ : ಚಿಂಬಾನ ಕುಂದಿದುವ ರೆಟ್ಟಿಗಳ ಸಾಲು (ಕಾಂಅಂ. ೨೮-೦೨). [ಚಿಂ೪ + ಬಾನ್]

ಚೆಂಬಾಯ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಬಾಯಿ: ಆ ಸತಿಗಿದ್ದಂಬಡೆದವು ನಿಗೆ ಮೊಗವಾಸುರವಡಗಿದ ಚೆಂಬಾಯ್ ನಱುಸುಯ್ ಸೂಸುವ ನಾಸಿಕ (ಅಧ್ಯಾದೀ. ೨-೫೩); ಚೆಂಬಾಯ್ಮೇನಸೀಯಱುತ್ತುಂ (ಚಿಕಪಿ. ೬-೨೩೩).

[ಚೆಂ + ಬಾಯ್]

ಚೆಂಬಾಯ್ದಿಱಿ(ನಾ). ೧. ಕೆಂಪನೆಯ ತುಟಿ. ೨. ಕೆಂಬಣ್ಣ ಬಳಿದ ಬಾಗಿಲು. ೧. ಏಣಿ ಕಣಿದೆ ಚೆಂಬಾಯ್ದಿಱಿಯಂ ಮಾಣ್ದಿನೇ ವಲಯ ಮನದ ಬಱುಸಂದೆಯುಮಂ (ಚಿಕಪಿ. ೬-೬೨). [ಚೆಂ + ಬಾಯ್ದಿಱಿ]

ಚೆಂಬಾವುಗೆ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಪಾದುಕೆ.–ಪಾವುಗೆ: ಲಾಲಿತ ಚೆಂಬಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ . . . ಸಲೀಲೆಯಿಂದದ್ದಳಾ ಕುವರಿ (ಪೋಷಡ. ೨೮-೬).

[ಚೆಂ + ಪಾವುಗೆ]

ಚೆಂಬಾವುಡೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ : ಚೆಂಬಾವುಡೆಯುಡಿವಸನವ ತೋಯ್ಯು . . . ಮೆಱೆಯೆ ಕೀಕಾಂಬರ ನೋಡಿ ಹಿಗ್ಗಿದನು (ಪೋಷಡ. ೧೪-೩೦). [ಚೆಂ + ಪಾವುಡೆ (<ಪಾವುಡ)]

ಚೆಂಬಾಟ್ (ನಾ). ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಕೆಂಪುಬಾಳೆ: ಚೆಂದ್ರಬಾಳೆ: ಪನ್ನ ಪೊಂಬಾಟಿಯ ಚೆಂಬಾಟಿಯ ರಂಗಬಾಟಿಯ ತೋಂಟದಿನೊಳ ಗೊಳಿಗೆ ಬಾಂಬಟ್ಟಿಗರ್ಪೞಲಿಲ ಸೆಂಬಗಂ ನಿರುಕಿಸಲ್ಕೆಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೦೦೦-೨೯). [ಚೆಂ + ಬಾಟ್]

ಚೆಂಬಿಸಿಲ್, ಚೆಂಬಿಸಿಲು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಬಿಸಿಲು : ಕೆಂದಾವರೆ ಚೆಂಬಿಸಿಲಿಂದೊಂದುವ ತೆಱದಿಂದೆ ನಿನ್ನ ಮೃದುಪದಯುಗಮೆಂದದಿನ ವೊಲಲಕ್ಷಕ ರಸದಿಂದ ಪೇಱ್ದಿಂದಿತ್ತಿದೆದೆನಿಂದುಮಂಬೀ (ಕಾ ಡಂ ಪುರಾ. ೬೬೨); ಪೊಸರನ್ಪದ ಲೋಲಾಂಶು ಪುರಗೋಪುರಗಳ ಮೇಲೆ ಚೆಂಬಿಸಿಲಂತೆ ಚೆಂದ್ರಿಕೆಯಂತೆ ತಮುಲಾದಂತೆಸೆದವು (ಪ್ರ.ಭಾಗ. ೨-೨೫); ಇನಬಿಂಬ ಕಂದಿ ಚೆಂಬಿಸಿಲಿಷ್ಟು ಮಾಸೆ ಮಾದರ್ಗಿಗಿಱುವೆಂಟುದಿಕ್ಕುಗಳು (ಪ್ರಥಪು. ೫೦-೦೦೬). **ಚೆಂಬಿಸಿಲು :** ಹೂಬಿಸಲು ಹೊಂಬಿಸಲು ಬೆಂಬಿಸಲು ತುಂಬಿಸಲು ಎದೆಯನ್ನೆ ತುಂಬಿಸಲು ಬಿಂಬಿಸತಿರೆ (ಪಾಪಚಿ. ೨೦-೪೦೩). 'ಕೆಂಬಿಸಿಲ್' ಪರಾ. [ಚೆಂ + ಬಿಸಿಲ್]

ಚೆಂಬಿಸಿಲ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಚೆಂಬಿಸಿಲನಂ ಪಾಲ್ಗಡಲಿನಿರುಮದಗಜವಂ . . . ಕನಸಿನೊಳು ನಿಟ್ಟಿಸಿದಳಾ ಬೆಳಗವ್ವ ಪಾವದೊಳ್ (ಪಾಶ್ವಪು. ೩-೩೮). [ಚೆಂಬಿಸಿಲ್ + ಅ]

ಚೆಂಬಿಸಿಲು (ಚೆಂಬಿಸಿಲ್ ನೋಡಿ.

ಚೆಂಬು[1], ಚೆಂಬು, ಚೊಂಬು (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹ ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಾಯಿ ಕಿರಿದಾಗಿರುವ ಗುಂಡನೆಯ ಪಾತ್ರೆ ; ತಂಬಿಗೆ : ಸಾದಿನ ಭರಣ ವಣ್ಣಿರ ಚೆಂಬುಗಳು . . . ತೈಲದ ಕುಪ್ಪಿಗೆ ಗಳಾ ಗ್ಪಹದೊಳು ಬಡಿಬಡಿಯಾಗಿಹವು (ಅಂಚಿ. ೩-೦೦೬) ; ಪಣ್ಣಿರ ಚೆಂಬು ಗಂಧೋದಕ ಹೂಡೆ . . . ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಪೋಷಡ. ೨೬-೩೨). ೨. ಗೋಪುರದ ಕಲಶ: ಯೂ ಹೊನ ಮಹಾದೇವರ ಚೆಂಬನ ಒಡಿಲು ಹೊನ್ನಕಳಶಕೆ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ (ಸ್ಕಾಇ. IX-II, ೪೩೦-೩೨; 1444); ಬೆಂಮಣ ಭಂಡಾರಿಯ ಮೊಂದುಗಳ ಮಗಳು ಸಂಕಂಮವೆಯೊಡಲಿಕಿ ಮಹಾದೇವರ ಚೆಂಬನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ದೊಡವರಿಕ (ಸ್ಕಾಇ. IX-II, ೪೭೯-೦೯ ; 1510). ೩. ತಾಮ್ರ : 'ಚೆಂಬು' ಅಂದರೆ ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ (ಸಂಪೂಗೌ. ೦೮). 'ಚೆಂಬುಕಂಟಿಗ' ಪರಾ. ಚೆಂಬು : ೧. ಹೊಸ್ಸ ಕಂಬಿಗೆ ಗಿಂದಿ ಪಣ್ಣಿರ ಚೆಂಬನೆರಿ ಪೂರ್ಣ ಜಲವ ಕೊಂಡು (ಕಂಪಪು. ೭-೫೫) ; ಹಸಿರು ವೇಯುದಿಂದ ತುಂಬದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಚೆಂಬನ್ನು ನವುಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕುಡಿಯ ಹೇಳಿದರು (ಬೀಕಾಬು. ೦೧೨); ಅಂಬು ಬಡಲೆಳ್ಕೆ ತಿಳಿಯದೇ ಇದ್ದರೆ ಚಂಬು ಮುಣುಗಿಸ ತಿಳಿಯದೇ (ಗಾದೆ). **ಚೊಂಬು :** ೧. ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯ ಚೊಂಬುಗಳ ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿ (ಕಾಗಂಭಿ. ೨೦೫-೦೦).

ಚಂಬನವೋಗಿ=ನೀರನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುವ ಊಳಿಗ : ದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರ್ಕಯ್ಯನವರ ಚಮ್ಮಿನ ವೋಗದ ಚಲುವತ್ತಯ್ಯವರ ಕುಮಾರರಾದ ದೊಡ್ಡದೇವ್ಕಯ್ಯನವರು (ಎಳ. III ಶ್ರೀರಂಗ. ೦೪-೯೬ : ೧೮೮೦).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚೆಮ್ಬು; ಮಲ. ತುಳು. ಚೆಂಬು; ಕೊಡ. ಚೆಂಬಿ; ತೆಲು. ಚೆಂಬು]

ಚೆಂಬ್ಯಾ (ನಾ). ಸೊರೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ತಂಬುಟ–ಚೆಂಬು, ಸೋರೆ, ತುಂಬೆ" (ಬಹಪ್ರ. ೭೧). [<ಹಂ. ತುಂಬ]

ಚೆಂಬುಕ (ಚಂಬುಕ್ ನೋಡಿ.

ಚೆಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ, ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ತಾಮ್ರಕಾರ : "ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಿಕ" (ಶಾಹಿಶಾ. ೪). **ಚೆಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ:** "ಕೌಲ್ಪಿಕ, ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಿಕ–೨ ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗನ ಪೆಸರು ಗಳು" (ನಿಘಂಶಿ. ೨೬೭). **ಚೆಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ:** ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗನೊಬ್ಬನ ಲಯ ಬದ್ಧವಾದ ಸುತ್ತಿಗೆಯ ಏಟಿನಂತೆ ಕೇಳುಸುತ್ತದೆ (ಪೋಷಡು. ೨).

[ಚೆಂಬು[1] + ಕುಟಿಗ]

ಚೆಂಬುಗೆಂಪು (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ನಿಜಬಿಂಬಂ ಚೆಂಬು ಗೆಂಪೆಱೆ . . . ಸಾರ್ದಂ ದಿನವಾಥನಸ್ತಗಿರಿಮಸ್ತಪ್ರಸ್ಥರ ಪ್ರಾಂತಮಂ (ಅಷಂಪು. ೬-೬೩). [ಚೆಂಬು[1] + ಕೆಂಪು]

ಚೆಂಬುಡಿ (ನಾ). ಕೆಂಪುಹುಡಿ.–ದೂಳು : ಭೂರಮೆಯ ಸಿಂಧೂರ ಸೀಮಂತ ರೇಖೆಯಂತೆ ಚೆಂಬುಡಿ ತಳ್ಪು ಕಂಗೊಳಿಪ ಪಾಂಪಪಥದ ಪರಿ ಸರದಲ್ಲಿ (ರಾಹಪ್ರ. ೪-೨೨ ಟಿ). [ಚೆಂ + ಪುಡಿ]

ಚೆಂಬುರುಳ್ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಅರ್ಥ ; ಪರಮಸತ್ವ : ಹುಟ್ಟಿಂಬ ಹೆಡ್ಡನ ಹಠಯ ಹಿರಿದೂಬ ಚೆಂಬುರುಳ ಕಾಣುವುದೆ ಅಱವ (ಕಾಹಿಗ. ೧-೩೬-೪). [ಚೆಂ + ಉರುಳ್]

ಚೆಂಬುಳ್ಳಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ದೇವದಾರಿ, ಗಂಧಗಿರಿ, ಗ್ಯಾದಾರಿ, ಚೆಂಬುಳ್ಳಕಾಯಿ (ಕ್ಯಾಕಿಗ. ೩೫-೬೮). [?]

ಚೆಂಬೂ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಹೂ : ಇಂತತಳದ ತಾರಗೆಯಂತುಪಹಾರ ಮಾದ ಚೆಂಬೂಗಳಳಂಬಮಾಗೆ ನಯನೋನ್ಮತ್ತಮಾದುದು ತತ್ಸುರೋ ತ್ಪವಂ (ಕಂವ್ಪ. ೪-೭೬). [ಚೆಂ + ಪೂ]

ಚೆಂಬೂತ (ಚೆಂಬೋತ ನೋಡಿ.

ಚೆಂಬೆಕ್ಕೆಗರುಗ (ನಾ). ಗರುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಬಲಾ, ವಾಟ್ಯಾಲಕಃ ಈ ೨ ಚೆಂಬೆಕ್ಕೆಗರುಗಗ" (ಶಾಹಿಶಾ. ೧೧೦). [ಚೆಂ + ಬೆಕ್ಕೆಗರುಗ]

ಚೆಂಬೆರಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪನೆಯ ಬೆರಳು : ಸರ್ವವುರುತಾಹ್ಲಾಕ್ಯಂ ವಿಧಿ ಸ್ಥಾನವಿಮ ಪದಮೆಂಬಂತಿರೆ ಚೆಂಬೆರಲ್ಗಿಡಿಗಳಂ ಕೀಟ್ಟಾಡಿ ಸನ್ಮೇಹಸ್ಪದ ಕೇ ಪಾಪ್ರಿಯೆ ಮುನ್ನಮವ್ಪೆಗೆಗಳೊಳ್ ಪಾದಾಬ್ಜಮಂ ತೋಱುವೈ (ಪಪ್ರಚಂ. ೦೨-೮೮). 'ಕೆಂಬೆರಲ್' ಪರಾ. [ಚೆಂ + ಬೆರಲ್]

ಚೆಂಬೆಲರ್ (ನಾ). ದಕ್ಷಿಣದ ಗಾಳಿ; ತೆಂಗಾಳಿ: ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನರ್ತಕಿಯಂತೆ ಚೆಲ್ವ ನಾಳ್ವ ದು ವಲಭಾಕಂಬಲುಬಳೆ ಚೆಂಬೆಲರ್ವೊಯ್ಲನ ಲೋಲ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂ (ಜಾಹಿಕ್ಷ. ೦೦-೮೯). [P ಇದು 'ತೆಂಬೆಲರ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಚೆಂಬೆಳಗು (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಬೆಳಗು : ಚೆಂಬೆಳಗುಂ ಪೊಸತಾಗೆ ಪೊಂಗಿ ಪಗಲಂ ಪೊಳೆದಂ (ಪಾಪಚಿ. ೧೨-೦೮). **ಚೆಂಬೆಳಗು:** ಅಂಬುಜಸಖಂ ಬಂದನಂ ಬರದಲಿ ಕಂಬದ್ದು ಬಲು ಕತ್ತಲೆಂಬ ಕಂಬಳ ಕಳಚಿ, ಚೆಂಬೆಳಕು ಹಾಸಿ ನಿಂದುವ್ಪವಡಿಸಿ (ಕಾಪ್ರ. ೨೬-೪). 'ಕೆಂಬೆಳಗು' ಪರಾ.

[ಚೆಂ + ಬೆಳಗು[2]]

ಚೆಂಬೊಂಗಟ್ಟು (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು,–ಪೌರುಟ್ಟು : ಭಟಶ್ರೇಣಿಯ ಚೆಂಬೊಂಗಟ್ಟು ತಳ್ತಡ್ಡಾದ ಪೊಳಪು ಕೆಂದೂಳಿಯಿಂದೊಂದಿ ಕೆಂಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಬಾದುದು (ಅವಂಶ. ೧೭–೭೪).

[ಚೆಂಬೊಂ + ಕಟ್ಟು]

ಚೆಂಬೊಂಗಳಸ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಲಶ : ಒಪ್ಪಂದೆತ್ತ ಚೆಂಬೊಂಗಳಸ ದೇವಿಸಿರ್ ಸಂತೆತ ವ್ಮೋವಗದಾಯ್ದ ವಿರ್ಚರ್ ಮಾಡೆ (ಆಗಮ. ೯–೮೩); ಚೆಂಬೊಂಗಳ ಸಜ್ಜಿಳಂ ಹರಿಹರ ಶ್ರೀಗಳಹಮಂ ಕೂಡೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಳ. XI, ಚಾಮರ. ೨೩–೭೨ : 1224). [ಚೆಂಬೊಂನ್ + ಕಳಸ (=ಕಲಸ)]

ಚೆಂಬೊಗರ್ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕಾಂತಿ : ಬಂದುಗೆವೊನಿನ ಪರಾಗಮಂ ಕಳಿಪಿ ಪೊರಳ್ದು ಚೆಂಬೊಗರನಾಂತು . . . ಚರಿಸುವಂ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಂದಮಾರುತಂ (ಪಂಪಮ. ೬–೨೬) ; ಚೆಂಬೊಗರಿಂ ರಂಗೇರಿಹ ಜಲದಾಬ್ಜಮುಖಿ ತುಸ ತುಟಿತೆರೆದು ಶಿಶುಚಂದ್ರನ ನಗೆ ನಗುವಳು(ಗಿ�ಶಿಪು. ೭೦–೨). 'ಕೆಂಬೊಗರ್' ಪರಾ. [ಚೆಂ + ಪೊಗರ್]

ಚೆಂಬೊನ್, ಚೆಂಬೊನ್, ಚೆಂಬೊನಿನ್ನ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ ; ಅವರೆಂಜೆ : " ಸೆನ್ನೆ, ಕಳವಂ, ಚೆಂಬೊನ್, ಮಿಸನಿ–ಱೆ ೪ ಳಿಸುವರ್ಣಂ " (ಕಶಾ. ೪–೬೦) ; ಚೆಂಬೊನ್ನ ತಳಗಿಗಳಿಳ್ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಬಿಡು ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸಗಳಂ ಬೆರಸು ಮಹಶ್ವರ ದೇವಿಯರ್ ಬಂದು ಪೊಡೆ ಮಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೨–೬೬ ಪಿ) ; ಚೆಂಬೊನ್ನ ದೋಣಿಗಳೊಳಮೆಯಂತರಿಸಿದ ಪಳುಕಿನ ಪಬ್ಬವಣಿಗಳೊಳಂ (ಶಾಂಪುಪು. ೭೦) ; ಚೆಂಬೊನ್ನ ಘಟಿಗಳಾ ಮೃತಾಂಬುಧಿಯಂಬುಗಳಕಾಂತು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೪–೮೪). ೨. ತಾವೆಮ್ಮ : ನಲ್ ಸಮೆದ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಕೊಡಮತ್ತಿ ಮೂಱು ತಣಿಯೆಱೆದು ಮುಡಿಗೆಯ್ದುಳಾ ಪೊಕೆ (ಅಂಚಿಗ. ೩೦–೧೦೬). ೩. ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ಚೆಂಬೊಂಗಳನೀರಂತರಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳೆನೆನ್ನಾರ್ಪನಿತಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦–೧೬೬) ; ತುಂಬುರನ ಕಯ್ಯಂದ ಪತ್ತೆಂಟು ಸಾವಿರದ ಚೆಂದೊನ್ನ ಹಾಳಿಗೆಯು ಕುಡಲೆಂದು ತರಿಸೆ (ಹರಿವಂಪ. ೦೩–೧೩). **ಚೆಂಬೊನ್ನ್** : ೨. ಚಂಬೊನ್ನ ತಾಳ ಕಿನ್ನರಿಗಳನಾಂತು ನಿತಂಬಿನಿಯರಂಗಳೆಯ್ದುವರು (ಚಂದ್ರನಾಥ. ೦೦–೬೯). **ಚೆಂಬೊನ್ನು** : ೧. " ಚೆಂಬೊನ್ನಿನಲು ಸುವರ್ಣಂ " (ಕಪು. ೬೬) ; ಬಿನ್ನ ಕೃಪಾರಸದಿಂದ್ಯೆಸೆಯನಾ ಕರ್ಮಾನ್ಯ ಚೆಂಬೊನ್ನಾ ದಂತೆ . . . ಭಾಗ್ಯೋನ್ನತಿಯೊಗಗಾಡಿಪಿಸು (ಪಮಾ. ೦–೬೫).

[ಚೆಂ + ಪೊನ್ನ್/ತಮ. ಚೆವ್ಪೊನ್]

ಚೆಂಬೊನ್ನು ನೋ. **ಚೆಂಬೊನ್**.

ಚೆಂಬೊಳೆಪು (ನಾ).=ಚೆಂಬೆಱೆಗರ್ : ಪೂಳಿವ ಪಳಿನ ಜಪಸರಂ ಕುಸುಮಾ ಮಾಗೆ ಚೆಂಬೊಳೆವಾಂತ ಜಡಗೆಳೆದಳೆದ್ದೊಂಗಲಾಗೆ . . . ಮುನಿತಿಲಲ ಮೊಪ್ಪಿತಾ ಮಹಶಾಸನದೊಳಗು(ಪಂದಿಮ. ೨–೨೪). [ಚೆಂ + ಪೊಳೆವ]

ಚೆಂಬೋತ, ಚೆಂಬೋತ, ಚೆಂಬೂತ (ನಾ). ಬಿಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ವಕ್ಷಿ ; ಕೆಂಪು ಕಾಗೆ ; ಸಂಬಾರಗಿಗಾಗೆ : " ಧೂಮವ್ರುಚ್ಛದು ಚೆಂಬೋತ(ಶಾಂಪು. ಕೆಂಬೊತ) ಮೆಂದನಕ್ಕುಂ " (ಮುಗರಾ. ೩೨–೦೦) ; ಅಂಚೆದು ಚೆಂಬೋತನ ಚೆಲ್ಲಾಲಿಯಂ ಕೊಂಚೆಯ(ಹಮ್ಮಾರ. ೪–೦೨ ಕಗಳ) ; **ಚೆಂಬೋತ್** : ಸಾಳುವ ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ ಚಂ[ಪಾಶಾ. ಚೆಂ]ಬೋತ ವಿಮಾನ್ಯುಲಿಗ . . . ಮೆದರಾದಬಳೆ ಖಗಳಂ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಗೆಗೆ (ಕುವಾ೪. ೩೦–೩೩) ; ಮಂಠಕುಟಿಗ ಚಂಬೋತ ಶುಕ . . . ಸರಟ ಸಾರ ಸಮೂಹ ಮೀಳ ಗಳತ್ತುಲಿವೆ (ತೊರಣ. ೭–೦೭). ಚೆಂಬೂತ್ : ಬಿಕ್ಕುಳಿಕ ಚೆಂಬೂ[ಪಾಶಾ. ಬೋ]ತ ಗೀಜಗ . . . ಕೆಂಡವಕ್ಕಿಗಳವಜಿಸಿಳಿಸಿಬ್ಬಿರುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩–೨೨) ; ಕಾಗೆ ತೀಸಿನ ಚೆಂಬೂಕ ಮಯೂರವಂ . . . ಮಚ್ಚದೊಡದೇಂ ಭಂಗಗಳೇ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ನೀತಿಶಾ. ೭೦೩). 'ಕೆಂಬೋತ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೆವ್ಪೋತ್ತು]

ಚೆಕ್ 'ಚೆಕ್ಕು' ನೋ.

ಚೆಕ್ಕಂದ 'ಚೆಕ್ಕಂದ' ನೋ.

ಚೆಕ್ಕನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ ; ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ : " ಭೂಂಠಕನೆ ಚೆಕ್ಕನೆ . . . ಚೆಚ್ಚರ ಬೆಚ್ಚರಮುಂ ಕೂಡಿರೆ ತವ್ಮೊಳಿದವುಗುಂ ಪೀಪ್ಪಾರ್ಥಂ "(ಕಾವ. ೩೦೫); ಉರೋಭಾಗಮಂ ವಾದದಿಂ ಪೋಗೆಡದೆಯುತ್ತುಂ ಕೋಟ್ಟುಳಂ ಚೆಕ್ಕನೆ ಕಿಟ್ಟೆ (ಆಗಮ. ೬–೫೫) ; ಕೆಳಗೆದೊಳು ಕಾಲಲ ತೊಳೆಯುಮ್ಮೆಗ ಯ್ಯಲ್ದರ್ ನಕ್ರಂ ಚೆಕ್ಕನೆ ಚರಣಮಂ ಪಿಡಿಯೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬–೮೪ ವ) ; ಕಣ್ಬಟ್ಟು, ಚಿಕ್ಕನೆದ್ದು ಹೊರಟು ಹೋಗುವನು (ಪಬ್ಬಿಜ. ೨೨–೦೦). **ಚೆಕ್ಕಚಿಕ್ಕನೆ** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಬ್ಬವನು ಚೆಕ್ಕಚಿಕ್ಕನೆ[ಪಾಶಾಂ. ಚಿಕ್ಕಚೆಕ್ಕನೆ] ಕಟ್ಟಿಯವರವರಕ್ಕಮಿನ ಪಾಂಡಕ್ಕೆವರ ಪೆಸರಿಕ್ಕೆ (ಮರೀಪು. ೪–೬೬).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ.ಚಿಕ್ಕನೆ ; ಮಲ. ಚಿಕ್ಕೆನ್ನು. ಚಿಕ್ಕನೇ : ತುಳು. ಚಕ್ಕ]

ಚೆಕ್ಕೆವತ್ತ 'ಚೆಕ್ಕವತ್ತೆ' ನೋ.

ಚೆಕ್ಕೆತ (ನಾ). ಸೈವ್ಯ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ : ಚೆಕ್ಕೆತಹ ಮಾರ್ಗದೊಳು ಬಹು ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಹ ಭವಂಗಳನೆಸಕ್ಕೊಳಿಕ್ಕುವ ಭೇದವನು ಕೃವೆಯಿಂದ ಲೆಸ್ಸೊಳಗೆಗಳಿ ಮಿಕ್ಕು ಬೆರಸಲ್ಕೆಱೆನುತ ವ್ಯೆಯಿಕ್ಕೆ ಬಿನ್ಸೆಯಿದರೆ ಶಿವಂ ಗಕ್ಕೆಱಂ ಬೆಸಸಿದನು ಸದ್ಬುರುನಾಥನುಚಿತದಲಿ (ಕಬ್ಬುಕು. ೦–೦೩); ಮಾತಿ ನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚೆಕ್ಕಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಪ್ರ). [< ಖಚಿತ ?]

ಚೆಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಆಟ್ಟು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಆದರಿಂದ ಕೈಗಾಯ್ದು ನಲ್ಲಿದೊಡೆ ನಿಲಿಸಿ ಬಾಜಿಯಲಿ ಚೆಕ್ಕಿಸದೆ ಬಿಡೆ (ಮಂಗಾರಾ. ೬–೦೦–೪೨).

[ಚೆಕ್ಕು + – ಇಸು]

ಚೆಕ್ಕು : 'ಸೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಚೆಕ್ಕುಟ್ಟು, ಚೆಕ್ಕ್ಕು, ಚೆಕ್ಕ್ಕು, ಚೆಕ್ಕ್ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಬೆಂಕಿಯ ಆಕೃತಿಯಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಅಥವಾ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಜೊಕುಂಬಟ್ಟೆ, ಪಜ್ಜಳಬಟ್ಟೆ ; ಚೆಕ್ಕು ಬಟ್ಟೆ (Check. ೨೦೪೬). **ಚೆಕ್ಕ್** : ೨. ತಾವೆ ನೋಡುವುದು ; ಸರಿ ನೋಡುವುದು : ಲೆಕ್ಕ ಚೆಕ್ಕ್‌ಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ಹಣ ಕೊಡು (ಕೂಪ್ರ). **ಚೆಕ್ಕ್ಕು** : ೧. ಚೆಕ್ಕು ಸೀರೆ ಈಗಿನ ಹೊಸ ಫ್ಯಾಶನ್ನು (ಕೂಪ್ರ). **ಚೆಕ್ಕ್** : ೨. ಅವರು 'ಚೆಕ್' ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ . . . ರಾತ್ರಿ ಎಂಟರ ವರೆಗೆ ಕೆಲಸ (ಪತ್ರಿಕೋ. ೧೬). [←ಇಂ. Check]

ಚೆಕ್ಕು, ಚೆಕ್ಕ್ಕು (ನಾ). ಬ್ಯಾಂಕುಗಳಿಂದ ಹಣ ಪಡೆಯಲು ಕೊಡುವ ಅದೇಶಪತ್ರ ; ದರ್ಶನಿ ಹುಂಡಿ ; ಧನಾದೇಶ : ಆರು ಸಾವಿರದ ಇಪ್ಪತ್ತೂರೈವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ರಂಗಾಚಾರಿಯ ರುಜು ಇದ್ದ ಒಂದು ಚೆಕ್ಕು ಇತ್ತು (ಇಂದು. ೦೩೭) ; ಸವಿಯಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುವ ರೂಪಾಯಿ ಬೆಲ್ಲದ ನೂರರ ಚೆಕ್ಕಿಗೆ ಮಿಗಿಲು (ಪಂದ್ಯವೀ. ೧೪೯–೪೩). **ಚೆಕ್ಕ್ಕು** : ಈಗ ತಾವೇ ನನಗೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗೆ ಚೆಕ್ಕು ಬಂದಿದೆ (ಕೂಪ್ರ). 'ಚೆಕ್ಕು ಹುಂಡಿ' ಪರಾ. [←ಇಂ. Cheque]

ಚೆಕ್ಕುದಪ್ಪಿ, ಚೆಕ್ಕುದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಜೂರಾಗುವಂತೆ ಕಡಿ : ಚೆಕ್ಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಕತ್ತರಿಸು : ವೀರರಂ ತಡಗೆಡಿದ ನೆತ್ತರ ಕದಬ್ಬಟ್ಟಿ ಚೆಕ್ಕುದಪ್ಪು ದಂತಾಗೆ ತಳ್ತ ಕೂರಾಳ್ಗಳಂ . . . ಬಡಿದು (ಆಹಿರ. ಡಿಗ. ೪೨–೩).

ಚೆಕ್ಕುದಪ್ಪಿ : ಕೂರಸಿಯಿಂಸಕಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕುದಪ್ಪಿಯಲುಱ್ ಯಾವಡನೆಂದನಿತ್ತೆ, ಗರ್ಜನಿ ಜಡಿದಟ್ಟ ನಾ ಯಮಸೂನುನು ಕರಾಗ್ರದ ಖಡ್ಗ ದೇನುವಂ (ಪಾಣಾನೀ. ೭–೦೩). [ಚೆಕ್ಕು$_{1}$ (<ಸೆಕ್ಕು$_{1}$) + ತಪ್ಪಿ]

ಚೆಕ್ಕುಲಿಗಗುಲಿ 'ಚೆಕ್ಕುಲಿಗಗುಳಿ' ನೋ.

ಚೆಕ್ಕುಳಿ 'ಚೆಕ್ಕುಲಿ' ನೋ.

ಚೆಕ್ಕೆ 'ಸೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಚೆಕ್ಕೆವತ್ತ 'ಚೆಕ್ಕವತ್ತೆ' ನೋ.

ಚಿಗಳ್, ಚಿಗಳು (ನಾ). ಉತ್ತನ್ನ ; ಫಸಲು (?) : ಪಗಲಾದಿತ್ಯಂ ಮಕರ ರಂಬುಗುವುಡೆ ಕರವೊಳ್ಕಿತಾಗಿ ಜೋಳಂ ಬೆಗಂಬ ನೆಗಳ್ವಂದಿರುಳುಂ ಪೊಳ್ಕೊಡೆ ಚಿಗಳಗತಕಮಲ್ಲಿ ಜೋಳನಾಡೆಯೆಂದಂ ಅಚ್ಚಂ (ಅಬ್ಬಲಿ. ೦-೫೦). **ಚಿಗಳು** : ಆ ಯೆರಡುತೋಟದ ಒಳಗಳ ಹುಲು ಮೆಂಡು ಮಾವು ಚಿಳಪುಚಿಯ ವೊದಲಾಗಿ ಯೇನು ಉಳಂಥಾ ಬೆಳೆಯ ಚಿಗಳ ನೆಲ್ಲವನು ಆಗು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಅಳ. VIII, ತೀರ್ಥಕ. ೩೨-೪೬ ; I418 ?).

[?]

ಚಿಗಿಚೆ (ನಾ). ನುಗ್ಗೆಮರ : "ಶೋಭಾಂಜನ" (ಪಂಡಿತ).

[?./ಮರಾ. ಶೇಗಟ, ಶೇಗವಾ]

ಚಿಗತಳಿ 'ಚಿಗತಿಳಿ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚರ 'ಚಿಚ್ಚರ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚರಂ 'ಚಿಚ್ಚರ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚಿಕಿತೆ (ನಾ). ಚಳಕ; ನೈಪುಣ್ಯ ; ಕೌಶಲ ; ವೇಗ : ಮೆಯ್ ಮೆಯ್ ಚುರಿಂ ಮುಚ್ಚಿ ಪೂಣರ್ದು ತಲ್ಲಣಿಪ್ಪ[ತಿಂ] ಕೆದ್ ಚಿಚ್ಚಿರಿಕೆಯ ಚುರಿಂ ಕೆಯ್ ಚಿಲಿವಿನಮಿಳಿದರಿರದು ಬಲದೊಳಿಳಮದಳರ್ (ಪಂಚಕಾ. ೧೩-೬೪).

[ಚಿಚ್ಚರ(<ಚಿಚ್ಚರ) + – ಇಕೆ]

ಚಿಚ್ಚಿರಿಗ 'ಚಿಚ್ಚರಿಗ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚಿರಿತ (ನಾ). ಜಾಗರೂಕನಾದವನು ; ಜಾಗ್ರತನಾದವನು : ಪೂಚ್ಚ ಪೊಸಗಂಪನೀಯುತುವುಮಚ್ಚಿಗೊಪ್ಪಮಲಧೂಪವಮಂ ಶಾಂತಂಗಂ ಚಿಚ್ಚಿರಿತ ನರ್ಪಿಸುತ್ತುಂ ಸಚ್ಚಿನ್ಮುದವಾಂತು ರಂಜಿಸಿದಂ (ಅರ್ಹಪು. ೦೦-೬೮).

[<ಚಿಚ್ಚರ]

ಚಿಚ್ಚಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರು ; ಜಾಗ್ರತೆಗೊಳ್ಳು : ಪನ್ನಗರಾಜನ ನೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿ ಚಿಚ್ಚಿರಿಸಿ ಕರಾಗ್ರದೊಳ್ ನಿಜಾವೆನೋ ಪಿಡಿದೇಱುವೆನೋ ಸುರೇಭಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೬೩). [ಚಿಚ್ಚರ (<ಚಿಚ್ಚರ) + – ಇಸು]

ಚಿಚ್ಚಿರು 'ಚಿಚ್ಚರ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚು$_1$ 'ಚಿಚ್ಚು' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚು$_2$ 'ಚಿರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಚಿಜಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ : ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪೈಟ್ಟಿಗೆ ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ಜೋಳ ಬೆಳೆಯುವದು . . . ಅವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು – ಮೂರ ತಿಂಗಳ ಜೋಳ . . . ಜಿಜಕರ, ಕಾಗಿಡೋಳ (ಕಳಾಗ. ೭೭೦). [?]

ಚಿಜ್ಜ 'ಧಜ್ಜ' ನೋ.

ಚಿಜ್ಜೆ$_1$ 'ಸೆಜ್ಜೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಜ್ಜೆ$_2$ 'ಸೆಜ್ಜೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಜ್ಜೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?) : ಚಿಜ್ಜೆದನ ಕೇಳಿ ಎದ್ದು ಮಜ್ಜನ ವಿಸಾರು ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ತೊಟ್ಟು ಮಡಿಯುಟ್ಟು ಸಿದ್ಧರ ಊಗದ ಶಿವಗುಡಿಗೆ ನೀನು ಹೋಗಮ್ಮ (ಕಡಕ. ೩೦). [?]

ಚಿಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ (?) : ಆರಮನೆಗೆ ತಕುವ ಸಂಬಳ ಕರಿ ಕುದಿಕೆ ಚಿಟಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಸೇನಬೋವ ಸಂಬಳ ಎಲ್ಲವನು ಬಿಟ್ಟಿಕಾ (ಅಳ. III,ಪಾಳಿ. ೭೭-೫ ; 1550 ?). [<ಚಿಟ್ಟಿಗೆ ?]

ಚಿಟ್ಟ$_1$ 'ಚರಟ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟ$_2$ 'ಚಿಟ್ಟ$_3$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಬೆಳಗು (ಕ್ರಿ). ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಅವರು ಚಿಟ್ಟಿ ಬೆಳಗದಿದ್ದರೂ ಅವರು ಬಿಡುವ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಹುಸಿಗುಂಡಿಗೇ ತಮ್ಮಾಜಿ ಗತವಪ್ಪಣಾನಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಕ. I, ೬೮).

[ಚಿಟ್ಟಿ$_1$ (<ಚಿಟಿ) + ಬೆಳಗು$_1$]

ಚಿಟ್ಟಿ$_1$ 'ಚಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_2$ 'ಛಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_3$ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : "ಚಟ್ಟಿಛಾಃ, ಕ್ಷುದ್ರ ಪಕ್ಷಿಕಾ – ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟ [ಶಾಬ್ದ. ಚಿಟ್ಟಿ]" (ಹಡಾಯು. ೪೨-೯೯). [?]

ಚಿಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ತೊತ್ತು ; ದಾಸಿ : ಚಿಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಗ ಮಲ್ಲನಂ ಕರೆದು ನೊಸಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುಗ್ರವಾಗಿ ರಾಜವ ಅಗ್ನಿನೇತ್ರವನು . . . ತೋಱಿಸಲ್ಕ (ಪ್ರಾಶಾಂ. ೮೪-೩೮). [<ಸಂ. ಚೇಟಿಕಾ]

ಚಿಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೇಷ್ಟಿಸು ; ಕೆಲಸ ಮಾಡು : ತ್ರಿಜಗವನೆತ್ತುವ ವೀರ್ಯಂ ನಿಜವಾಗಿಹುದವರ್ಗ ಚಿಟ್ಟಿಸದೆ ತೆತ್ತುನಿಹಂ ತ್ರಿಜಗದ ಸುಖಕ್ಕಿಧಿಕ ಸುಖಂ ನಿಜವಾಗಿಹುದೆಂತುಟಿಂತು ನುಡಿಯಲಸಕ್ಯಂ (ತ್ರಿಶಷ್ಟಿಚ. ೦೦೬).

[<ಚೇಷ್ಟಿಸು]

ಚಿಟ್ಟಿಱಿ 'ಚಟ್ಟಿಱಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟು$_1$ 'ಚಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟು$_2$ 'ಚಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟು$_3$ 'ಚಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ಚಿಡಿಯಕ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಗೋವಿನ್ದ ಮಾಧವರಸರ್ ಕೂಡಲೂರಾ ಮೂವತ್ತುಮಾಳೆ ಚಿಡಿಯಕ್ಕಂ ಪೊಯ್ದ ದಾಣ್ಯ ಇಕ್ಕಣ್ಣಾಳ್ವಗಂ (ಅಳ. XII, ಪಾಡ್ದಿ. ೩೦-೫ ; ಸು. 960 ?).

[ಚಿಡಿಂ + ಅಕ್ಕ$_1$]

ಚಿಡ್ಡಿ 'ಚಡ್ಡಿ$_1$' ನೋ.

ಚಿಣಿಕೆ (ನಾ). ಹಿಮ್ಮೇಳದ ವ್ಯಕ್ತಿ (?) : ಇನ್ನಾಡುವೆ ಜಂಗಮ ಬಹುರೂಪ . . . ಇಲ್ಲಮ್ಮೆ ಮದ್ದಳಿಗ ಒಲ್ಲೆ ಎಮ್ಮೇ ಕಹಳೆಕಾಱ ಬಂದವ ಹಿರಿದು ನಿಂದು ಹಾಡಿರೇ ಚಿಣಿಕೆಯಂರಿರಾ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೮-೩೫೩).

[?]

ಚಿಣ್ಣವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅವರಿಳ್ಙಣ್ಣವೂರೊಳ್ ಎಱಮ್ಮನಾಸನ್ನಿ ಅಳೆ (ಅಳ. VI, ಕಡೂರು. ೧೮೫-೪ ; ಸು. 750).

[ಚಿಣ್ಣ ? + ಊರ್]

ಚಿದರಿಸು 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚಿದಱು 'ಕೆದಱ್' ನೋ.

ಚಿದಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ (?) : ಚಿಟ್ಟ ಕಿಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಚಿದುಕದ ತಾಳಲ್ಲಿ ಈಶಾನ್ಯ ಮುಖವಾಗಿ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ೧ (ಅಳ. XIV, ಸಂಅಸ. ೨೯೫ ಪುಟ. ೦೩೦-೫೩ ; 1716). [?]

ಚಿದುರು$_1$ 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚಿದುರು$_2$ 'ಚದುರ್' ನೋ.

ಚಿದುಱಿಸು 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚಿದುಱು 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚಿನ್ನ$_1$, **ಚಿನ್ನ**$_2$ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರನಾದವನು ; ಚೆಲುವನಾದವನು : ಪೊಸ್ಸಳ್ಳವಕೆ ಕುಲೀನಂ ಚಿನ್ನಂ ಕಲಿ ಸತ್ಯವಾದಿಯನುಗುಂ (ಕಾಶ್ಯಪ. ೯೦); ಚಲದಭಿರಾಮನಣ್ಣಿನ ತವರ್ಮ್ಮನೆ ಚೆನ್ನರ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ (ಅಳ. VIII. ಸೂಕಥ. ೨೭೮-೪೨ ; ಸು. 1185) ; ಎನ್ನಾಸಂದಸಾಧಾದ್ಯವರ್ಧನ ಕಳಾ ಸಂಪನ್ನನೆಂ ಚೆನ್ನನಂ . . . ಕಂಡಂ (ಪಂಚಾಕ. ೩೩) : ಬೆಲುವರ ಚೆಲ್ವ ಚೆನ್ನಿಗರ ಚೆನ್ನ ಸುಎರದ ವಿರ (ಅಪಪ. ೦೩೨). ೨. ಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಚೆನ್ನರನಡಿಗಡಿಕ್ಕಿ ಪಂಡಳಕರಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಯ (ಪಂಚಕಾ. ೬-೦೦). 'ಚೆನ್ನ ಪೊಂಗ' ಪರಾ. ೩. ಒಳ್ಳೆಯದು : ತಾನು ಒಬ್ಬ ತಳವಾರನಾಗಿದ್ದರೆ ಎತ್ತು ಚೆನ್ನ (ಧರ್ಮಾಪಾ. ೬೬). ೪. ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ; ಸೊಗಸು: ಬಸುಗಾದರಧಪಿಮಾಕರಣನಂತೆ ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಚೆನ್ನಬಸವಂ ಚೆನ್ನಮಂ ತಳೆದನು (ಪಂಪ. ೩-೮೨). ೫. ಅಂದವಾದದಂದು : ಮನೋಹರ

ವಾದಂದು : ಭೃಂಗಕೋಕಿಳ ಕೀರಪ್ರಿಯ ಚೂತರಾಜ ತರುಗಳ್ ನಿನ್ನಂತೆ ಚೆನ್ನಂಗಳೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೮). (ಗು). ೬. ಅಂದವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಧರಣೀನಾಥನ ಚೆನ್ನ ಹೊನ್ನ ಕರುಮಾಡಂ ಮಾಳ್ಪುದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ (ಬಾಧಪು. ೪-೩೨). 'ಚೆನ್ನಪೂ' ಪರಾ. ಚೆನ್ನ$_1$: (ಕಿ). [ಚೆನ್ನು + – ಅ$_7$]

ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಚನ್ನಂಗ, ಚನ್ನಂಗಿ$_1$, ಚೆನ್ನಗೆ$_1$, ಚೌನಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಚೆನ್ನಂಗಿ ಚಲಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೦೯) ; ಹಲಸಾಲಂ ತಡಸಾಸು . . . ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬೊಬ್ಬುಲಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೨-೫೮) ; ಕರುವಿಡಿದಿರ್ಪಾ ಚೆನ್ನಂಗಿಯ ತರು ಡಾಣೆಗೆ (ಶಮದ. ೬೨ ಪ್ರಯೋ) ; ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬನ್ನಿ ಹೊನ್ನೆಯ ತರುಗಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೬೯) ; ತೇಗ ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬನ್ನಿ ಪಾದ್ರಿಯು . . . ಮೆರೆದವರಣ್ಯದಿ (ಗೋಣಾಡು. ೪). **ಚೆನ್ನಂಗ :** (ಕಿ). **ಚೆನ್ನಂಗಿ$_1$:** ಹೂಲಿ ಮಾಲಿನಿ ಬನ್ನಿ ಹೊನ್ನೆ ಚನ್ನಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸೊಗಡಗಿಲು] (ಸೋಮದ. ೩-೨) ; ಹೊನ್ನೆ ಹೊನ್ನಯ್ಯಗಳ ಮಗನಂ ಮನ್ನಿಸಾ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಂಗಿಯೇ ಅ ಚೆನ್ನಯ್ಯಂಗೊಲಿದಭವನೆಂದಿಗೆ ಚೆನ್ನಮಾಡುವನು (ಬಸಪು. ೪೫-೩೭) ; ಚನ್ನಂಗಿ (ಬೊಂದಾರ) . . . ಇಮಾರತಿಗೆ ಮೇಲಾದದ್ದು (ಳಭಾಗ. ೩೯). **ಚೆನ್ನಗೆ$_1$:** ಎಲವದ ಬೇಲ ಚೆನ್ನಗೆಯ ಪೊನ್ನೆಯ ಕಮ್ಮರದ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೬). **ಚೌನಂಗಿ:** ಮರಗಳು: ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಗೊರವಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ, ಚೌನಂಗಿ, ಮಡ್ಡಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಚೆನಂಗಿ]

ಚೆನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು, ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿದಿರು : ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮರು ಕೂಡಿ ನಿನ್ನೆ ಗುಡ್ಡವನೇರಿ ಚೆನ್ನಂಗಿಬಿದಿರ ಕಡಿದಾರ (ಳನ್ನಣಾ. ೦೮). **ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು :** ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮ ಕೂಡಿ ನಿನ್ನೆ ಗುಡ್ಡಾ ಏರಿ ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರ ಕಡಿದಾರೊ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೩೧).

[ಚೆನ್ನಂಗಿ$_0$ + ಬಿದಿರು$_2$ (<ಬಿದಿರ್$_2$)]

ಚೆನ್ನಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಣ್ಣು ; ದೋಷರಹಿತವಾದ ಕಣ್ಣು : ನಿನ್ನ ನಯನದೊಳೆನ್ನ ಚೆನ್ನಕ್ಷಿಯನಮರ್ಚುವೆನು (ಬಸಪು. ೧೮-೭೦).

[ಚೆನ್ನ + ಅಕ್ಷಿ]

ಚೆನ್ನಗಂಡ (ನಾ). ಸುಂದರನಾದ ವೀರ ; ಚೆಲುವನಾದ ಸಾಹಸಿ : ಮಿದುಟುಣ್ಮೆ ಪುಷ್ಪಕೃತ ಶೇಖರದಂತಿರೆ ಕೊಂಡು ಪೋದರಚ್ಚರಸಿಯರಣ್ಮೆ ಸತ್ತ ಭಟರಂ ಕೊನೆಮೀಸೆಯ ಚೆನ್ನಗಂಡರಂ (ಗದಾಯು. ೪-೨೨).

[ಚೆನ್ನ + ಗಂಡ$_1$]

ಚೆನ್ನಗೆ$_1$ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚೆನ್ನಗೆ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬಾಯಿಕಟ್ಟಿರುವ ಚೀಲದಲ್ಲಿರುವ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚೂಪಾಗಿದ್ದು ಕೊಳವೆಯಂತಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾಧನ ; ಸಕ್ಕರೆ ಗುತ್ತಿ : ಅಕ್ಕಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಚೆನ್ನಗೆ ಸಾಲದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಚೆನ್ನಡಿ, ಚನ್ನಡಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ಪಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ ಪಾದ : ತಾವರೆಗಳಡಿಯ ಥಳಥಳಿಪ ಚೆನ್ನಡಿಗಳಸಿಯಡಿಯ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ (ಜಿಬಪು. ೩೭-೪೦) ; ಎನ್ನ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಫಲ್ಯಮಾದುದು ನಿನ್ನ ಚೆನ್ನಡಿಯೂಳಿಗದಿಂದ (ಹದಿಬ. ೧-೩೯) ; ಚೆನ್ನಡಿ ಬಿಣ್ದೊಡೆ ಬಡನಡು (ಚಿಳವಿ. ೩-೯೦). ೨. ಮೇಲಾದ ಪಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾದ : ಸನ್ನುತ ಕವಿ ಪಂಪರಾಜನು ಮೊದಲರ ಚೆನ್ನಡಿಗಳಿಗೆಱಗುವೆನು (ಅಂಜದ. ೦-೬೯). ೩. ಚೆನ್ನಾದ ಅಡಿಭಾಗ,– ತಳಭಾಗ : ಗೂಳಿಯ ಪಂದಿಯ ಪೊನ್ನ ಬೀರಸಂಕಲೆಯ ತೊಳಪ್ಪ ಕನ್ನಡಿಯ ಚೆನ್ನಡಿಯಡ್ಡಣ ವೆಡ್ಡಮಾಗೆ ಮೂದಲಿಸಿ ಪೊಡರ್ಪು ಪೆರ್ಚಿ ಕೆಲರುರ್ಕುಡಿಗಳ್ ತಱಿಸಂದು ಕಾದಿದರ್ (ಳಬ್ಬಿಳಾ. ೨೭೨). **ಚೆನ್ನಡಿ:** ೨. ಸನ್ನುತ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಜಿನರಾಜರ ಚನ್ನಡಿಗಳಿಗೆಱಗುವೆನು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧-೬). [ಚೆನ್ನ + ಅಡಿ$_1$]

ಚೆನ್ನನಾಯಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ - ಕಾಡುನಾಯಿ ; ಹುಲಿಯನ್ನು ಹೆದರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ.

[←ತುಳು. ಚೆನ್ನನಾಯಿ=ತೋಳ]

ಚೆನ್ನನೆ (ಅ). ಅಂದವಾಗಿ ; ಮನೋಹರವಾಗಿ : ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ಚೆನ್ನನಪ್ಪರಲನೊತ್ತರದೆ ಸುತ್ತಿ ತೆತ್ತಿಸಿದ ಕೈರವದ ಕರ್ಣಪೂರಂಗಳುಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೦೬ ವ).

ಚೆನ್ನಚೆನ್ನನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸನ್ನಿ ತೆಱಪುಗೊಡಿ ಸಾಗಿ ಮೆಲ್ಲಗೆಯೆಂದು ಚೆನ್ನಚೆನ್ನನೆ ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು (ಭರದ. ೮-೯೫). [ಚೆನ್ನ + – ಅನೆ$_1$]

ಚೆನ್ನಪೂ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹೂವು : ಮಿಳಿರ್ವ ಕುರುಳ್ಗಳೊಳ್ ತೊಡರ್ದು ದೇಸಿಯನಾವಗಮಿಾವ ಚೆನ್ನಪೂಗಳನವನೊಯ್ಯ ನೋಸರಿಸುತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೦೭) ; ತೊಳಗುವ ಚೆನ್ನಪೂಗಳಲಕಾವಳಿಯೊಳ್ಮಿಱುಗಲ್ (ಶಾದಂಪೂ. ೭೫೪). [ಚೆನ್ನ + ಪೂ$_2$]

ಚೆನ್ನಪೊಂಗ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರನಾದ ವೀರ; ಚೆಲುವನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಕೊಂಡು ಪೋದರಚ್ಚರಸಿಯರಣ್ಮೆ ಬಿಟ್ಟ ಭಟರಂ ಕೊನೆಮೀಸೆಯ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರಂ (ಶಾಪ್ಯಾವ. ೮೩೪); ಕವಿ ಪಂಡಿತರೋದುವ ಕೊಂಕು ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ಕುಡಿಮುಂಜೆಱಂಗು ನಿಡುಬಯ್ತಲೆ ಬಾರ್ತೆಯೆ (ಅನಂಪು. ೮-೪೯) ; ಮಾಧವಂ . . . ಗಾಡಿಯಿಂ ಬರ್ಪ ಚೆನ್ನಪೊಂಗನಂ ಕೈಗೊಟ್ಟು ಕೂಡಿವಂದೋಲಗದ ಸಾಲೆಯಂ ಪುಗಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೭-೧೫) . ೨. ಉತ್ತಮನಾದ ವೀರ : ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕಲಿ : "ಚೆನ್ನಪೊಂಗಂ–ವೀರಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಕುರುಬಲದೊಳ್ ಕರಂ ನೆಗಟ್ಟ ಬೀರರ ಚೆನ್ನರ ಸಂದ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ತಲೆ ತಾಟ ಪಣ್ ಕೆದಱಿದಂತೆ ನಿರಂತರಮಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಪರೆದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೬) . [ಚೆನ್ನ + ಪೊಂಗ]

ಚೆನ್ನಭಕ್ತಿ, ಚನ್ನಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ತಿ : ಅಭವಂ ನಗುತ್ತಾ ನಿಂಬಿಯಕ್ಕನ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ನ್ನಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಯಾರೋಗಿಸಿ ಮುದಂಬೆತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೪-೭೫). **ಚೆನ್ನಭಕ್ತಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೆನ್ನ + ಭಕ್ತಿ]

ಚೆನ್ನಭಾಷಿತ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಮಾತು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾತು ; ಸುಭಾಷಿತ : ವಂಶಾವಳಿಯುಮಂ ನಿಜಾವಳಿಯುಮನೊಳ್ಳಿತ್ತಾಗಿ ಪೇಟ್ದೀ ನಿನ್ನ ಚೆನ್ನಭಾಷಿತಮದೊಳ್ಳಿತ್ತಾದುದು (ಗದಾಯು. ೨-೮ ವ).

[ಚೆನ್ನ + ಭಾಷಿತ]

ಚೆನ್ನಲರ್ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹೂವು : ಅಮರರು ಚೆನ್ನಲರ್ಮಳೆಯ ಕಱಿದರು (ಭರದ. ೪೭-೦೦೯). [ಚೆನ್ನ + ಅಲರ್$_2$]

ಚೆನ್ನಸರ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಕಂಠಹಾರ ; ಸುಂದರವಾದ ಹಾರ : ಲುಳಿದಾರ ಕಂಠಿ ಖಡೆಯ ಪೊಂಗಲು ಹೊನ್ನ ಬಳೆಯುತ್ತರಿಗೆ ಚೆನ್ನಸರವಾ ಕಳುಪು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೨೩) ; ಹರಳೋಲೆ ಕಟ್ಟಾಣಮುತ್ತಿನ ವೆಂಟೆಯ ಮಿಱುಗುವ ಚೆನ್ನಸರಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೯-೭೫). [ಚೆನ್ನ + ಸರ$_6$]

ಚೆನ್ನಸುಗೆ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ : ಚೆನ್ನಸುಗೆಯ ನೆಟಲಡಿಯ ನುಣ್ಮಟಲೊಟ್ಟಲೊಳ್ ಕೆಂದಳಿರಿಂ ನಲ್ವಾಸುಗೆಯ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೧-೨೫). [ಚೆನ್ನ + ಅಸುಗೆ]

ಚೆನ್ನಳಗ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಹವಳದ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ಜನ್ನ ಜಿನ್ನಾರ ಚೆನ್ನಳಗ ಚೆಲುವ ಚೇರ ತನ್ನೀಲ ಭೈರ ಕಂಕರಿಗಂ ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನೇಱಿ ನೃಪಕುಲರನ್ನರಿಗಂದು ತೋಱಿದರು (ಅಂಜದ. ೬-೮೩).

[ಚೆನ್ನ + ಅಳಗ$_1$]

ಚೆನ್ನಾಕಳ್ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಹಸು; ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಗೋವು: ಋತ್ವಿಜರೆಲ್ಲರ್ . . . ರನ್ನಮಂ ಪೊನ್ನ ಹೇಱಂ ಚೆನ್ನಾಕಳಂ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸಿ ತಾಮನಂ ಪರಸಿ ಬೀಟ್ಕೊಂಡರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೬೬-೦೩). [ಚೆನ್ನ+ಅಕಳ್]

ಚೆನ್ನಾಟ (ನಾ). ಲೀಲೆ : ವಿಲಾಸ : ವಿನೋದ : ಊಟವ ಮಾಡಿದು ವಧುಬಂಧುಗಳು ಚೆನ್ನಾಟದಿ ಕೃಷ್ಣ ಕೈದೊಳೆದು . . . ಕರ್ಪೂರಕೂಟ ವಿಟಕೆಯನು ಸವಿದು (ಹರಿವಂ. ೦೪-೦೬). [ಚೆನ್ನ + ಆಟ]

ಚೆನ್ನಿ, ಚೆನ್ನಿ (ನಾ). ಚೆಲುವ ; ಸುಂದರಿ : ನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಹೇಳ ಚೆನ್ನಿ ಆ ನಗಿ ಇತ್ಯಿತ್ಯ ಹೋಗೆತಿ ಎತ್ತಿತ್ತ (ಗಿ. ೦೦೦-೫). **ಚೆನ್ನಿ : "ಚೆನ್ನ=ಚೆಲ್ಲ"** (ಶಾಖೆ. ೬೯) : ಚೆನ್ನಿಗೆ ನಾರಿಕುಲರನ್ನಿಗೆ ಭಾಗ್ಯಸಂಪನ್ನಿಗೆ ಸಗರಕುಲ ಪಾವನಿಗೆ (ತೀರ್ಥಾ. ೦೪). [ಚೆನ್ನ + – ಇ]

ಚೆನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಕಲ[ತ]ಸದುರ್ಮ್ಯ ಜೀವನದ ಚೆನ್ನಿಕೆ ರೂಪನೊಳೊಪ್ಪಿ × ಲ್ಲು ಮಾರ್ಪಿಲಿದದರ್ಬ್ಬ ವೀರ್ಯ್ಯ ವಿರದಾಯದೊಳೊಪ್ಪಿನ್ದು ಮ ನ ಕ್ಕೆ ಸಂಕೆಯನ್ನೊಲಗಿಸದಂ (ಶಾಇಇ. XI–I, ೪೦–೫೫: ೪೪೨). [ಚೆನ್ನ + – ಇಕೆ]

ಚೆನ್ನಿಗ, ಚೆನ್ನಿಗ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವನಾದವನು; ಸುಂದರ; ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿ: ತಮ್ಮ ವಿಭೂತಿಯ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಚೆಲ್ವುಗಳ ವಿಲಾಸದುರ್ಮದಿಗಳೊಳಾವಪವ ಗಾಗಿನಿವೆಂದು ಬಂದ ಚೆನ್ನಿಗರು ಮನಸಕಾಅರು ಮನೊಪ್ಪದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೬); ಕಡುಗೊವರ್ ಮಡದಿಯ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಚೆನ್ನಿಗ ಕೊಂಬ (ಜಿಪಾ. ೪೦) ; ಧರಿಗೆ ಕಾಮನೆ ಚೆಲ್ವ ಕಾಮಸಿಂದಾ ಚಕ್ರಧರನೆ ಚೆನ್ನಿಗ ನೆನಲಸಿದಾ (ಧರ್ಮ. ೫೦-೬೪). ೨. = ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ : ನೆಳೆ ನಂಬದೆನು ಬೇಲೂರ ಚೆನ್ನಿಗನ (ಪುರಂದ.ರಾ-೯೦-೩). **ಚೆನ್ನಿಗ: ೧. ಚೆ[ಶಾಖಾ. ಚೆ]ನ್ನಿಗನು** ಮಂಡಿದನು ಶಿವಶಿವಾ ಎನ್ನದೆ (ಜಿಪಾ. ೪೮-೦೦) ; ಬನ್ನಿರೈ ನೀವ್ ಘಟ್ಟಬ್ಬೆದ ಚನ್ನಿಗರು (ತೊಡರ. ೬-೦೪-೨೯). [ಚೆನ್ನ + – ಇಗ]

ಚೆನ್ನಿಗತನ, ಚೆನ್ನಿಗತನ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ: ಗಜಿ ಕಿಟ್ಟಿ ಕೀತ ಬಾವಲ ಕೆಡದಿಂ ಬೀಭತ್ಸಮಮೆಲ್ಲಂದಲ್ಲಿ ಕೆಲರ್ ಬೇಸಱುತುಂ ನೆನೆವರ್ ಮುನ್ನಿನ ವೆಱರಂಗನೆಯರ್ಗೆ ಮೆಱೆವ ಚೆನ್ನಿಗತನಮಂ (ಪರ್ಶ್ವ. ೦೦-೬೯). **ಚೆನ್ನಿಗತನ :** ಮನಂ ಪೆಱರಂಗನೆಯರ್ಗೆ ವೆಱೆವ ಚೆನ್ನಿಗತನಮಂ (ಜ್ಞಾದಶಾ. ೨೦-೮). [ಚೆನ್ನಿಗ + – ತನ]

ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ, ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ: (ಬೇಲೂರಿನ) ಚೆನ್ನಕೇಶವ : ಕಂತುಪಿತನು ವೇಲಾಪುರದ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ ಎಂಥಾ ಗಾಡಿಗಾಡಿಜನೆ (ಕ್ರೀಂಲಿ. ೦-೦೬೦ ಪದ್ಧಟಿ) : ಮದನನ ಹೆತ್ತವನು ವರವ್ಯಾದರಸ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ (ಪಕಥ. ೨-೪೯) ; ಮಂಗಳಂ ಬೆಲೂರು ಚೆ[ಶಾಖಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಿಗರಾಯ ಕೇಶವಗೆ (ಪರಿಶಾ. ೦೦೦). **ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ :** ಬೇಲಿನೆ 'ಹರಿಸಾ' ಪುರೋಗದ ಪಾಶಾತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಚೆನ್ನಿಗ + ರಾಯ]

ಚೆನ್ನಿತು 'ಚೆನ್ನಿತ್ತು' ನೋ.

ಚೆನ್ನಿತ್ತು, ಚೆನ್ನಿತಂ, ಚೆನ್ನಿತು (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ; ರಮಣೀಯವಾದ : "ರಯಂ, ರಯಣಂ. ರಯ್ಯಂ, ರಯಣೀಯಂ. ಈ ೪ ಚೆನ್ನಿತ್ತು" (ಶಾಖೆ. ೦೦೦). **ಚೆನ್ನತು: ೨.** ಒಳ್ಳೆಯ ; ಚೆನ್ನಾದ : ಈ ಸುದಿನ ಚೆನ್ನತಾಹವವೀರರಂಬುದನ್ನರಿಯಿನಾ (ಹುಲಿಗ. ೬೬-೦೦). **ಚೆನ್ನಿತು: ೩.** ದಪ್ಪವಾದ ; ಪುಷ್ಟವಾದ : " ಮೇದಸ್–ನೇಂದಃ ಮೇದುರಂ-ಚೆನ್ನಿತಂ " (ಶಾಖೆ. ೦೩೦). [< ಚೆನ್ನ]

ಚೆನ್ನೀರ್ (ನಾ). ನೆನ್ನರು ; ಕೆನ್ನೀರರು : ರಕ್ಕ : ಕರುಳುಗಳೊಂಕ್ಕು ಕಾಳಜ ಹಾಯ್ಕು ನಿಡುನರ ಹಱುದು ಚೆನ್ನೀರ್ಗಳು ಹರಿದು (ಕಂಪಪು. ೦೮-೦೬). 'ಕೆನ್ನೀರ್' ಪರಾ. [ಚೆಂ + ನೀರ್]

ನ್ನು, ಚೆನ್ನು (ನಾ). ೧. ಅಂದ : ಸೊಗಸು : ಚೆಲುವು : ಸೂಳೆಯಂತೆ ಚೆನ್ನ ವೆಱುಯದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೯೯) : ಬಣ್ಣ ರೂಪವಹ ಚೆನ್ನುವ ಹರಿದಲ್ಲಿ ಅದನಲ್ಲಿಯಂ ಮಾಡಬಹುದು (ಮೋಕಾಮಾ. ೯೫-೩೭೬) : ಎನಗೆ ಹೊನ್ನುಂ ನೀನೆ ಎನಗೆ ಚೆನ್ನುಂ ನೀನೆ (ಅರಿ. ಹ. ೦೨೩-೦೪); ಉಜ್ಜಾಗಱಗೆ ಚೆನ್ನಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿಯೇ . . . ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸಹಜವೆನಿಸುವಂತೆ ಆನು ಸ್ವಾರವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು (ಸಂಸಾಪ್ರ. ೩೦). ೨. ಸರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ: ನೇರ್ಪು: ಔಜುತೆ : ಚೆನ್ನೆಯದೋ ಸಚ್ಚರಿಕಂ ಚೆನ್ನಲ್ಲದೆ ದೇಹಿಗೆ (ಸಮಚಿ. ೬-೪೪) ; ಚೆನ್ನಿಂ ನಮಸ್ಯರಿಸಿ (ಪಪ್ಪಚಾ. ೭-೨೪). **ಚೆನ್ನು:** ೧. "ಚೆಲುವಿಕೆ" (ಕಾಕಾಕರ. ೫೫). ೩. ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದು: ನೇರವಾಗಿರುವುದು : ನಾಯ ಬಾಲ ಸಡಿಯಂ ಕಟ್ಟಲ್ಕೆ ಚ[ಶಾಖಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಿವ್ವುದೆ (ಹೊಸಗ. ೪೭).

ಚೆನ್ನಿಕ = ಅಂದವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಚೆನ್ನಿಕ ಮಾಡಮಂ ಬಿನ್ನಣದಿಂದಡರ್ದು (ಜಾಠಾಕ. ೦-೦೬-೪೬). ಚೆನ್ನಾಗಿ = ಸೊಗಸಾಗಿ : ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಹದವಾಗಿ : ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೀದು ಪಾಪಾನುರಾಗಮಂ ಪತ್ರುವಿಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೯೦) ; ಮುನ್ನ ಬೆಸಸಿದ ಸದಾಚಾರಗಳಂ ಚೆನ್ನಾಗಳವಟ್ಟವು (೧ ಕ್ಷಾ ಕೂಗ. ೦೩೬-೬) ; ನಿಸ್ಸೊಡವಟ್ಟದರಾದಿ ಯಾದವರೆಲ್ಲ ಚೆನ್ನಾಗಿರ್ದಪರೀಗ (ಅಂಚಿದ. ೦೧-೦೫೩) ; ನಿಮ್ಮ ಊರು ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ಜಾಮೆಗ. ೪೦) ; ಜನ್ನಿಗೆಯು ವಾಲಂ ತೆಗೆದು ಚ[ಶಾಖಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿದ ನಂತರದೊಳಿಳು (ಬಸವ. ೦೪-೫) ; ಚ[ಶಾಖಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಾಗಿ ನೀವನು ನಯದಿ ನೋಡಲು ರೋಗಿಯಾದವನುಂ ನಿರೋಗಿಯನೆಲ್ಲ ಬಾಳ್ವನಲಾ (ಬಸವ. ೪೭-೬೩) **ಚೆನ್ನಾಗಿ=**ಅಂದವಾಗಿ; ಸೊಗಸಾಗಿ ; ಆಯ್ಯಯ್ಯಾ ಚೆನ್ನಾದುದೆನೆ ಕನ್ನಡಿಗರು ರಯ್ಯಾ ಮಂಚಿದುಯಿನೆ ತೆಲುಗ (ಕರ್ನ. ೦-೬) ; ಚೆನ್ನಾದ ಕಂಕಾಮಗಾರನೆಯಂದ ಸಂಪನ್ನತೆವಿಡದುದಾಸ್ಥಾನ (ಕಂಪವಿ. ೯-೧೧). [ದೇ.ಚೆ ತೆಲು. ಚೆನ್ನು]

ಚೆನ್ನುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು ; ಹಾಳಾಗು: ಕಣ್ಣಾಗಲಾಲದ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಚೆನ್ನುಗೆಟ್ಟಯಯ್ಯಾ (ಮೋಕಾಮಾ. ೫೮೪-೬೫೩).

[ಚೆನ್ನು + ಕೆಡು]

ಚೆನ್ನುಡಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು ; ಸೂಕ್ತಿ : ನಿರಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಶೃಂಗಾರವೆಂಬ ತನ್ನ ಚೆನ್ನುಡಿಯಂತೆ ನಿರಹಂಕಾರದ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ (ಕರ್ನ. ೧೦೮). [ಚೆನ್ನ + ನುಡಿ]

ಚೆನ್ನುಡೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಉಡುಗೆ : ಚೆನ್ನುಡೆಯ ಹೊಂಬ್ಯಾಗದ ಬಿಚ್ಚು ಗೂಡಲ . . . ಹೆಣ್ಣಾಮಗು (ಪುಹಬು. ೪೮೦). [ಚೆನ್ನ + ಉಡೆ]

ಚೆನ್ನೆ,, ಚನ್ನೆ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ಚೆನ್ನೆ ಪೊನ್ನೆಯರಲಂ ಕೊಯ್ಯರ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೦೮೨) ; ವೆಱರಂ ತನ್ನಂತು ಬಗೆದು ಲೋಗರ ಚೆನ್ನೆಯರಂ ಬಯಸಲಾಗದೆಂಬುವೆಳ್ ನರಂ (ಪಪಚ. ೩-೬೨) ; ಕಜ್ಜಳದ ಕನ್ನಡಿಯ ಚೆನ್ನೆಯರ್ವರ್ಗಸು ಇಚ್ಛೆಗಾರ್ತಿ ನಡವಾಗರ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೩೪). **ಚೆನ್ನೆ :** ಚ[ಶಾಖಾಂ. ಚೆ]ನ್ನೆಯ ಕಣ್ಮಲರೊಳ್ ಕಾಡಿಗೆಯಂ ನೆಚ್ಚಿದರ್ ಮತ್ತೊರ್ವರ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೩-೪೭) ; ವೆಗಳಕ್ಕುಂ ಭೂಮ ಮಂಡಳಂ ಸಂತತಂ ಪಿರಿಯಂ ಮಾಳಲದೇವಿಯಂ ಬಹುಕಳಾಸಂಪನ್ನೆಯಂ ಚೆನ್ನೆಯುಂ (ಭಾ. IV, ೦-೩೮: ೧೭೬); ವರಪತಿವ್ರತೆ ಚೆನ್ನೆಯರ ಗರುವನಿಸಿ ನಡದಳು (ಭುಬಾಭು. ೬೦೩. ೩೮-೨೦). [ಚೆನ್ನ + – ಎ]

ಚೆನ್ನೇ (ನಾ).=ಚೆನ್ನಂಗಿ : ಆರಳೆಯಿಂದೆಯೆಂ ಕಳ್ಳಿಯಂ . . . ಬನ್ನಿಯಂ ಚೆನ್ನೆಯಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೩-೦೨) ; ಎಲವಂ ಸಂವಗೆ ಹೊಸ್ಸೆ ಚೆನ್ನೆ ಕವಳಂ ಕಾರಾಚಮಾಚಂ ವುಲಿಂಗಿರ್ (ರಾಇಪ. ೩-೩೬). [< ಚೆನ್ನಂಗಿ]

ಚೆನ್ನೆಂ (ನಾ). (ಕರಾ) ಎರಡು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳೇಳು ಗುಣಗಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಮಣೆಯಂ ಮೇಲೆ ಕವಡೆ ಅಥವಾ ಹುಣಸೆಬೀಜಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಅಟ್ಟುಗುಳಿಮಣೆ ಆಟ : ಚೆನ್ನೆಯಾಡದ ಶತಮಾನವೇ ಕಳೆದುಹೋದಂತಿತ್ತು ನನಗೆ (ಪಳು. ೦೨) ; ಗೊಂಬೆಯಾಡುವವೆಯನ್ನೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ. ಚೆನ್ನೆಯಕ್ಕಡಿಯೊಮ್ಮೆ ಹೂಡಿ (೧೯೮೬. ೬೦-೦೪).

[←ತುಳು. ಚೆನ್ನೆ]

ಚೆನ್ನಕಾಯಿ (ನಾ). ಚೆನ್ನೆ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಬೀಜ.–ಕಾಯಿ : ಚೆನ್ನೆ ಕಾಯಿಗಳು ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನಡುಗಿ ನಡುಗಿ ಚಿನೆಗುಂಗಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶಕಮ. ೧೨). [ಚೆನ್ನೆ + ಕಾಯಿ (<ಕಾಯ್)]

ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು, ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು (ನಾ). ಕೆಂಪು ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿದ : ಕೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು : " ಕಪಿಪಿಲ್ಲಿ–ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು. ಗಜನಿಲ್ಲಿಲ್ " (ಓಪಿ. ೨೬) ; ಬಳಿಕೊಮ್ಮೆ ಬೇರನೂ ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲ ಬೇರನೂ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರಿದು ಮುಖಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸಲು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮುಖದ ಕರಿಬಿಗಂಗ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೪೬).

ಚೆನ್ನೈಗಿಲು : ಕಡವದ ಬೇರು. ಚೆನ್ನೈಗಿಲು, ಹಿಟ್ಟುಳುಕನ ಬೇರು ಇವಂ ಹಸುವಿನ ಹಾಲೊಳಗೆರೆದು . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟು ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಸಹ ಮಾಸ್ಗುಂ (ಸಕಪ್ರ. ೩೭೯). [ಚೆಂ + ನೆಗ್ಗಿಲು (<ನೆಗ್ಗಿಲ್)]

ಚೆನ್ನೆನವು (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ನೆನವು : (೬). [ಚೆನ್ನ + ನೆನವು]

ಚೆನ್ನೆಮಣಿ, ಚೆನ್ನೆಮಣೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಚೆನ್ನೆ ಆಟವಾಡುವ ಮಣೆ ; ಅಟ್ಟುಗುಳಿಮಣೆ : ಆ ಚೆನ್ನೆಮಣೆ ನಲ್ಲಿ ತಾ (ಶಕಮ. ೧೨). **ಚೆನ್ನೆಮಣೆ**: ಚೆನ್ನೆಮಣೆಗೆ ಹಾಲುವಣಜ ಕಾಳು, ವೆಟ್ಟಿಗೆ ಗಜ ಒಡಗಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು ರಾಗಜ್ಞ (ಕ್ರಕ್ಕೆ. ೧೬). [ಚೆನ್ನೆ + ಮಣೆ]

ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್, ಚೆನ್ನೆಯ್ದಲ್, ಚೆನ್ನೈದಿಲ್, ಚೆನ್ನೈದಿಲ್, ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ : ರಕ್ತೋತ್ಪಲ : " ಸೌಗಂಧಿಕಂ, ಕಲ್ಹಾರಂ–ಳಂ ೨ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್"(ಹರಾಮು.೧೦೨–೪೧); ಅಲರ್ದ ಚೆನ್ನೆಯ್ದುಲ್ಲಕೊಳ್ಳಂಬ ನಿಂವನಲಂಬಿ ತೆಗೆದಟ್ಟಿಕೊಂಡು . . . ತೀದಿತ್ತೊಂದು ಮಂದಾರಿಂದ (ಕಾದಂಕಾ. ೪೨೮). **ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್** : "ಅವರೆಂದುಂ ಜಂಗಲವೆಯೆಂದುಂ ಜ[ಜಾಣಾ. ೫೨]ಸ್ಸೆಯ್ದಿಲ್" (ಶಕಾಸ. ೯–೧೬೬). **ಚೆನ್ನೈದಿಲು** : ಒಂದು ಹೂ ಮಂದಾರವೃತ್ಸಲ ಒಂದು ಚೆನ್ನೈದಿಲು [ಜಾಣಾ. ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲು] ಬಕುಳ ವೊಂದೊಂದು ಅರವಿಂದ (ಅಸಪು. ೧೯–೬೫).**ಚೆನ್ನೈದಿಲ್** : ಚೆನ್ನೈದಿಲ ಕಂಪ ನೆಯ್ದ ಲಾರ್ವ ವಿ ಪುಗ್ಗ್ (ಅರಪು. ೧೦–೦೨೬); ಕೆಲರಂಭೋರುಹದಿಂ ಕೆಲರ್ ಸುರಗಿಯಿಂ ಚೆನ್ನೈದಿಲಿಂದಂ ಕೆಲರ್ . . . ಪೂಜಿಸಿ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩–೨೬೨) : ಚೆನ್ನೈದಿಲಲರ ಮಾಲೆ (ತೀಪಾ. ೯೯–೧೩). **ಚೆನ್ನೈದಿಲೆ** : " ಚೆನ್ನೈದಿಲೆಯುಂ ಚೆಂಗಲವೆಯುಮದನ್ಗರ್ ಸಲೆ ರಕ್ತೋತ್ಪಲಮಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೯೩). 'ಕೆನ್ನೆಯ್ದಿಲೆ' ಪರಾ. [ಚೆಂ + ನೆಯ್ದಿಲ್]

ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳ, ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳ (ನಾ). ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಕೊಳ : ಅರ್ದಂಭೋರುಸಹಿತಮಮಳ್ಳಲರ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳಂ(ಅರಪು. ೦–೬೭). **ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳ** : ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳದೊಳಾಯ್ತು ಸಂಜೆಗೆಂಪಿನಂ ಗಗನತಳಂ (ಆದಿಪು. ೩೦೦). [ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ + ಕೊಳ್]

ಚೆನ್ನೆಸಱು, ಚೆನ್ನೇಸಱು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸೂರ್ಯ : ಚೆನ್ನೇಸಱ ಬಂಬಂ ಬಿಸುವಸಮಂದು ಭೂಮಿತಳಕ್ಕಂಬರದಿಂದಿರೆತರ್ಪದಂದಿಂ (ಆದಿಪು. ೭–೬೬). **ಚೆನ್ನೇಸಱು** : ಚೆನ್ನೇಸಱು ಮೂಡಗಡೆ ಬೆಳೆವಂದದಿ ಸನ್ನುತ [ತಿ]ವತ್ತು ಬೆಳೆದನು (ತೀಪಾಸಂ. ೩–೦೦೩). [ಚೆಂ + ನೇಸಱ್]

ಚೆಲ್ಲೇಸಱು ‘ಚೆನ್ನೇಸಱ್’ ನೋ.

ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ ‘ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್’ ನೋ.

ಚೆನ್ನೈದಿಲೆ ‘ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್’ ನೋ.

ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳ ‘ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳ’ ನೋ.

ಚೆನ್ನೊಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಭಿಸು : ತಿರಿಯುಂ ಮಟ್ಟಿಕೆಗಳಂ ಚೆನ್ನೊಪ್ಪಿ ಬಱಗಾಲಮಂ ಕಾಣದಾಯ್ತು (ಅದ್ಭುತ. ೬–೨೦).

[ಚೆನ್ನ + ಒಪ್ಪು]

ಚೆನ್ತೊಡಲ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಡೊದಲ; ಕೆಂಪು ಹರಿಳನ ಗಿಡ : "ಅತ್ಯಾಸ(ವತ)ವತ್ಸ – ಹೇರ್‌ದಲ, ಚೆನ್ತೊದಲ " (ಓಪಿ. ೦೬).

ಚೆಂ + ಡೊದಲ (<ಅವುದಲ)]

ಚೆಪ್ಪಗೊಡಲಿ ‘ಚೆವ್ವಗೊಡಲಿ’ ನೋ.

ಚೆಪ್ಪರಿ ‘ಚಪ್ಪರಿ’ ನೋ.

ಚೆಪ್ಪಲಿ ‘ಚೆಪ್ಪರಿ’ ನೋ.

ಚೆಪ್ಪಾಳೆ ‘ಚಪ್ಪಳೆ’ ನೋ.

ಚೆಪ್ಪು ‘ಚೇಪು’ ನೋ.

ಚೆಪ್ಪೆ ‘ಚಪ್ಪೆ’ ನೋ.

ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ ‘ಚಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ’ ನೋ.

ಚೆಪ್ಪೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು : ಪೊಡವಿಯ ಪೊತ್ತ ಫಣೀಂದ್ರನ ತಲೆ ಚೆಪ್ಪೆವಡೆದುದು (ತೀಪಾಸಂ. ೩೬–೦೦೩). [ಚೆಪ್ಪೆ (<ಚೆಪ್ಪ್) + ವಡೆ]

ಚೆಪ್ಪೋದು ‘ಚಪ್ಪೋದು’ ನೋ.

ಚೆಬ್ಬೆ ‘ಸಬ್ಬೆ’ ನೋ.

ಚೆಮ್ಮ ‘ಚಮ್ಮ’ ನೋ.

ಚೆಮ್ಮನಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ರತ್ನ : ಮಾಣಿಕ್ಯ : ಪದ್ಮರಾಗ : ಕಡಲೊಡಿಯನು ನಿಟ್ಟಿಸ ಚೆಮ್ಮನಿಗಯ್ಯ ಪ[ಜಾಣಾ. ಚೆನ್ನಮಣಿಗನ್ನ. ಚೆನ್ನಮಣಿಗೈಪ]ಡಿಯೆನೆ . . . ವಗಲಾಣ್ಮನೆಸದನು (ಸೂಲಾಕಾ. ೯–೭).

[ಚೆಂ + ಮಣಿ]

ಚೆಮ್ಮಣಿಗೆ ‘ಚೆಮ್ಮಾಳಿಗೆ’ ನೋ.

ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು, ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಬೈತಲೆಯ ಮಣಿ (?) : ಳಲೆ ಜಡ ಜಾರಡಂಗುಳಿಯ ನಟ್ಟ ನಡುವಲೆರಿಟ್ಟ ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟೆ ಮುಟ್ಟದಿರೆನಲು ಜಜ್ಜರವಟ್ಟು ನಿಟ್ಟಸುತ್ತಿರಲು ತದ್ಭಿಹಗಾಂಗನೆಯು ಮಿಗುಳೆ (ಮುನೀಷ. ೬–೦೭). **ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು** : ೨. ಕುಂಕಮದ ಬಟ್ಟು; ಕೆಂಪು ಬಿಲಿಕ: ಕವಂಳದಳೆತ್ತ ಕಲಧೌತಗಾತ್ರ ರವುಣಿಯರ ನುಣ್ಣೊಸ್ಸಲ್ಗ ಮರ್ದ ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟೆ ಕುವತಿಯೆಂದಿಟ್ಟಸರಿರೆನ್ನೆಂದ (ಮುಕೀಷ. ೯–೦೪).

[ಚೆಮ್ಮಣಿ + ಬಟ್ಟು (<ಬಟ್ಟು)]

ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ ‘ಚೆವ್ವಾವುಗೆ’ ನೋ.

ಚೆಮ್ಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ಚಂದವಾದ ಮಾಳಿಗೆ: ಹೆಣ್ಣಾಡಿತ್ತಾಸುವಂಚೆ ಕುಕಲದ ತಳಗಿಂಬು ಚೆಮ್ಮಾಳಿಗೊಳಗೆ ತೆನೆಯಾದ ರಾಜನವ ನಿವ್ಮಂ ರಾಯರು ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದರು (ಜಾಪರ. ೬೫). [ಚೆಂ + ಮಾಳಿಗೆ]

ಚೆಮ್ಮೂಗು (ನಾ). (ಗಿಳಿಯ) ಕೆಂಪಾದ ಮೂಗು.–ಕೊಕ್ಕ : ದಾಂಬುದೊಳ್ಳಣ್ಣನೊದಿದು ಚೆಮ್ಮೂಗಿಟ್ಟು ಹೇಲಲಳವದ ಸಲ್ಲಿಲೆಯೊಳಗಿಳ ವಟ್ಟು (ಅಧ್ಯಪ. ೬–೧೩). [ಚೆಂ + ಮೂಗು]

ಚೆಮ್ಮೊಗ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ವುಂಬಿ : ವಿದುತ್ಪೇದುತ್ತ ಸೇದೋರಲ್ಲಿ ವಿಂದ ಚೆಮ್ಮೊಗವನ್ನು ಚೇಲಾಂಚಲದಿಂದ ತೊಡೆದುಕೊಂಡು (ಮುಂಕೃಕ. ೬೯–೦೩).

[ಚೆಂ + ಮೊಗ]

ಚೆಯ್ [1] ‘ಚಯ್’ ನೋ.

ಚೆಯ್ [2] ‘ಸಯ್’ ನೋ.

ಚೆಯಿಬಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರಂ (?) : ಸುಸ್ಥಿಪ್ಪಿಸಂಗಮಂ ಕೋಮಯಗಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಮಲ್ಲಿರಾಯನು ಸ್ವರ್ಗಮನೆಯ್ದು ಚೆಯಬಲ್ಲದಾಮ ದೀವಂ ಮದಕೋವಿಳ[ತಮ್ಮಂ]ಮನೆ ಸಂವರಿಸಿದುಂ(ಆಸ. ೧, ೪೮–೯; ೧೪೮).

[?]

ಚೆಯ್ಯುಡು, ಚೈಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಲಲ್ಲೆಯಾಡು ; ಮುಂದ್ದಾಡು : ವಡೆಯದ ಬರ್ಬುಮೇ ಸುತನ ವಕ್ಷವನೀಕ್ಷಿವ ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ವ ನಕ್ಷೆದಿದನುರಾಗದಿಂ ನಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಜೋಳಿಪ್ಪುವ ನೆತ್ತಿಯೊಡ್ಡಿ ಚೆಯ್ಯುವ[ಜಾಣಾ. ಚೈಗು]ಡುವ . . . ಸೈವ ಸರೋರುಹೇಕ್ಷಣೆ (ಧ್ವಪು. ೨–೭೬). **ಚೈಗುಡು** : ಚೈಗುಡುವ ಮ್ಯೋನಯ ಸೈಲಿಂಗೆ ತಿರವಡೆಯೆಯುಂಟೆ (೪೦ಚಿಕ. ೨–೨೮).

[ಚೆಯ್ [1] (<ಚಯ್) + ಕುಡು (<ಕೊಡು)]

ಚೆಯ್ಮುಂಡಾಡು, ಚೈಮುಂಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ದಾದು ; ಲಲ್ಲೆಯಾಡು: (ಕ). ಚೈಮುಂಡಾಡು : ತೆಗೆದು ತಕ್ಕೈಸಿ ಬೋಳ್ಸಿಸಿ ಚೈಮುಂಡಾಡಿ ಒಗು ಮಿಗೆಯ ಸುಖಸಂಧಾನಂದದಿಂಳಗೋಲಾಡಿ (ದೀಕ್ಷಾರೂಪ. ೧೪೪-೬) ; ದಾ ಎನುತ ಚೈಮುಂಡಾಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕೈಮುದ್ದಾಡಿ] ಮುಂದಲೆ ವಿಡಿದು ಕುಣಿಕುಣಿದಾಡಿ ಸೌಖ್ಯವೀಯುತಿರ್ದಳು ಮಾಯೆ ಮೋಹಿನಿಗೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೩-೨೯) ; ಒಸೆದು ಚೈಮುಂಡಾಡುತಾಲಿಂಗಿಸಿದಳನುರಾಗ ಪ್ರಪಂಚದ ಕೊಸಱೊಕೆಯ ಕಳವಳದ ವೈವಾಹಿಮೆಯಲಿ ಮಸ್ತಕವ (ತೊಡಕ. ೬-೦೨-೬೦). [ಚೆಯ್ + ಚೆಯ್ತ) + ಮುಂಡಾಡು]

ಚೆಯ್ಯಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳವಾದ್ಯ : ಚೆಯ್ಯಾಕಗಳು ಚೆಳ್ಳ್, ಚೆಯ್ ಎಂದು ಕುಟ್ಟುತ್ತಿರುವವು (ಕಸ್ತೂ. ೧೪). [?]

ಚೆಯ್ಯಾಟ 'ಚಯ್ಯಾಟ' ನೋ.

ಚೆಯ್ಯಾಡು 'ಚಯ್ಯಾಡು' ನೋ.

ಚೆರಗ 'ಚರಂಗ' ನೋ.

ಚೆರವು 'ಸೆಜವು' ನೋ.

ಚೆರಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ' ನೋ.

ಚೆರೆ 'ಚರೆ' ನೋ.

ಚೆರೆಮದ್ದು (ನಾ). ಸಿಡಿವಂದ್ದು ; ಚೆರೆ : ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸುವುದು ಮಸ್ತ್ ಚೆರಮದ್ದು(ಪಟ್ಟಿಕೆ. ೩೮). [ಚೆರೆ (<ಚರೆ) + ಮದ್ದು, (<ಮದ್ದು)]

ಚೆಲ್, ಚೆಲು (ಗು). ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. 'ಚೆಲ್ಗದಿರ್', 'ಚೆಲ್ವುಡೆ' ಪರಾ. ಚೆಲುವ : ಹುಣ್ಣಿವೆಯ ಶಶಿಯಂತೆ ಚೆಲು ಚೆಲುವೆಣ್ಣು ಗಳು ಸಹ ಬಂದನೆಂದೀಕ್ಷಿಸಿತು ವೂರಜನವು (ಶಾಕ್ಕಾ. ೧೮-೧೬). 'ಚೆಲುವ ಕಾಂತಿ' ಪರಾ. [<ಚೆಲ್ಲು,]

ಚೆಲಂಕು 'ಚಲಿಂಕೆ' ನೋ.

ಚೆಲಗು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚೆಲದಿ 'ಸೆಲದಿ' ನೋ.

ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯ 'ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯ' ನೋ.

ಚೆಲಬಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚೆಲಬಾಗೆ. ಚೆಲ. ಎಲೆಸುಜ್ಜಲ ಬಾಗೆ (ಪ್ರಕಿಗಿ. ೪-೬೩). [?]

ಚೆಲವೆ 'ಚಲುವೆ' ನೋ.

ಚೆಲು 'ಚೆಲ್' ನೋ.

ಚೆಲುಕಾಂತಿ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಕಾಂತಿ,–ಶೋಭೆ : ಕಣ್ಮಿದಿಸಿ ಚೆಲು ಕಾಂತಿ ಚೆಲ್ಲುವ ಸೆಗಿಗ್ಗುಂ (ಪಜ್ಜಂ.ಪ. ೫). [ಚೆಲು(<ಚೆಲ್) + ಕಾಂತಿ]

ಚೆಲುಗಬ್ಬ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಕಾವ್ಯ : 'ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ' ಒಂದು ಚೆಲುಗಬ್ಬ (ಕಾಂಒಡ. ೧೦ ಹರಿಕ). [ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಕಬ್ಬ,]

ಚೆಲುಬಸಿಲು (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಬಸಿಲು : ಬಂಗಾರದ ಚೆಲುಬಸಿಲು ಕಿರೀಟದ ಶೃಂಗಾರದ ತಲೆ ಎತ್ತುವನು (ಳಿಷ್ಟ. ೫-೬).

[ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಬಸಿಲು (<ಬಸಿಲ್)]

ಚೆಲುವ, ಚೆಲ್ವ ನೋ.

ಚೆಲುವ, (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಹಲುಬುವ ಗೌಜು ಕರ್ಕಟ ಕಪ್ಪುರಸಟ್ಟೆ ಚೆಲುವ ಬೆಳವ ಕುಕ್ಕಟಗ (ಪೋಜಿ. ೬-೦೬). 'ಸಾಳುವ' ಪರಾ. [?]

ಚೆಲುವಳಿ, ಚೆಲುವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು ; ವಿಕಾರವಾಗು : ಹೊರಟು ಪಾಂಡ್ಯನ ಚೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವರಾರು ನೆಱ ಹೊರಟು ನೆರೆಗೊಂಡಿದ್ದ ದ್ದೆನ್ನ ಹೊರಟು ಹೋಗಲು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಯಿತು (ಲಸಪು. ೩೦-೬೦).

ಚೆಲುವಳಿ : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಚೆಲುವ (<ಚೆಲ್ಲು,) + ಅಳಿ (<ಅಳಿ,)]

ಚೆಲುವಾನ್, ಚಲುವಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ: ಚೆಲುವಾಂತ ರಾಜಮಂದಿರಗಳಿಸಿದಿಹ ಕೇರಿಯಲಿ ಮೆಲ್ಲನ್ನೆತಂದು (ವಂಕಾರಾ. ೩-೬-೨೫). ಚೆಲುವಾನ್ : ಮೋಹನದೆ ಇರ್ಪರು ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಚೆಲುವಾಂತುವೆನುವ್ವ ಸಲಲ ಸಂಭ್ರಮದೆ (ಕಂಚಿ. ೩-೧೦).

[ಚೆಲುವ (<ಚೆಲ್ಲು,) + ಆನ್,]

ಚೆಲುವಿಕೆ 'ಚೆಲ್ವಿಕೆ' ನೋ.

ಚೆಲುವ್ವ 'ಚೆಲ್ವ' ನೋ.

ಚೆಲುವುತನ (ನಾ). ಅಂದಗಾರಿಕೆ : ಸೊಗಸುತನ ; ಚೆಲ್ವಿಕೆ : ಚೆಲುವುತನವರ್ಮೊಡನು ಬೆಲೆವೆಣ್ಣ (ರಗಡ. ೭೬-೨೫). 'ಚೆಲ್ವಿತನ' ಪರಾ. [ಚೆಲುವ (<ಚೆಲ್ಲು,) + - ತನ]

ಚೆಲುವೆ, ಚೆಲ್ವೆ ನೋ.

ಚೆಲುವೆ, 'ಚೆಲುವೆ'ನೋ.

ಚೆಲುವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಸುಂದರಿ ; ಚೆಲುವೆ : ಅಣ್ಣನವಳಾದೆ ಬಣ್ಣಗುಂದದೆ ಹುಣ್ಣಿವೆಯ ಶಶಿಯಂತೆ ಚೆಲು ಚೆಲುವೆಣ್ಣುಗಳು ಸಹ ಬಂದನೆಂದೀಕ್ಷಿಸಿತು ವೂರಜನವು (ಶಾಕ್ಕಾ. ೧೮-೧೬).

[ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಚೆಲ್ಗದಿರ್ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ತೆನೆ : ಉಬ್ಬಿದೊಡಿದಲೇಂ ಪೊಲಂ ಚೆಲ್ಗದಿರ್ ಪಾಲ್ ಪಡದು ತುಂಬಿ ಬೆಳೆದಿದ (ಕಾಂಒಡ. ೧೦-೩೦).

[ಚೆಲ್ + ಕದಿರ್,]

ಚೆಲ್ವಡೆ (ನಾ). (?): ಸೋರ್ಮಾಡಿ ಪದರ್ಮಾಡಿ ಸೋಗಿಗೆ ಪುರ್ವ ಕೊರ್ವ ಚೆಲ್ವಡೆಗೆ ನುಂ ಮುಖಂ ಪತಿಗೆ ತೋರ್ ಕರವಾ ಮದನಂಗೆ ಕಾಂತೆಯಾ (ಪುಷ್ಪಳು. ೯-೪೩). [P ಇದು 'ಬಲ್ಲೆಡೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪ ಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.] [ಚೆಲ್ + ಪಡೆ,]

ಚೆಲ್ಲ 'ಚೆಲ್ಲು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲ, 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸರಸವಾಡು ; ವಿನೋದವಾಡು : ಕಳಮಾಳ ಯಿಸಿದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ವುತುಂ ಕಾವ್ಯ ವಲ್ಲವಿಯರಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೦೪). [ಚೆಲ್ಲ, (<ಚೆಲ್ಲ,) + ಕೆಯ್,]

ಚೆಲ್ಲಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ವಿನೋದವನ್ನು ತೋರು ; ಸರಸವಾಡು : ಇಲ್ಲಿ ಪಲವುಂ ಚೆಲ್ಲಂದೋಱುವೆಂ ನಿಲ್ಲಿಂ (ಚಳಿ. ೬-೦೩೩ ಪ).

[ಚೆಲ್ಲ, (<ಚೆಲ್ಲ,) + ತೋಱು]

ಚೆಲ್ಲಂಬೀಱು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಬೀರು ; ಬಯ್ಯೂರ ಮಾಡು : ಚೆಲ್ಲಂಬೀಱುವವೊರ್ವರುದವಯವವನಿತಂ (ರಡಾಕ್ಷು. ೧೩-೧೦೫).

[ಚೆಲ್ಲ, (<ಚೆಲ್ಲ,) + ಬೀಱು]

ಚೆಲ್ಲಂಬೆರಸು 'ಚೆಲ್ಲಂಬೆರಸು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ 'ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಕೇತನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವಾಸಿತ ಚೆಲ್ಲಕೇತಶ ಶ್ರೀಮತ್ ಬಂಕೆಯರಸ (ಇಷ. ೨, ೦೫-೫ ; ?). 'ಚೆಲ್ಲದ್ವಜ' ಪರಾ.

[ಚೆಲ್ಲಂ + ಕೇತನ]

ಚೆಲ್ಲಗಣ್ 'ಚೆಲ್ಲಗಣ್' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಕೂರ್ (ನಾ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಣ್ಣುಗಳ ಜೊತೆ : ತನ್ನಯ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಕೂರರ ಲೀಲೆಯನೇಮ್ಪು ಬಾಳಿಮನ್ಸಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಳು. ೯-೪೯). [ಚೆಲ್ಲಗಣ್ (<ಚೆಲ್ಲಗಣ್) + ಪೂರ್,]

ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ 'ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ 'ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಣ 'ಚೆಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲನೆ (ಅ). ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ಕೂಡಲೆ : ನೆಲ್ಲಿ ಬೆಳುಹೂಲಿಗಳ ಬೀರಿಲ್ಲಾ ಮುಳುಗೆಲ್ಲಿಯೆಬುನಿತ್ತ ಆ ಪುಡಿಯಂ ಚೆಲ್ಲನೆ ಮುಂಗಿನೊಳಗಡಿದೊಡೆಲ್ಲಾ ಪಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ತವಿಲದ ಸಾಲ್ಗುಂ(ಜಪುರು. ೬-೫೩). [ಚೆಲ್ಲ್ + – ಅನ್ನೆ.]

ಚೆಲ್ಲಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇವರುಭಯ ಸನ್ಮಥದೊಳ್ ಬರದೊಂ ಚೆಲ್ಲವಯ್ಯಂ (ಎಳ. XI, ಹೊಳೆಳ್ಳ. ೭೦-೦೩ : ೪೬).

[ಚೆಲ್ಲಪ್ಪ + ಅಯ್ಯ$_{11}$]

ಚೆಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ 'ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಪ್ಪ 'ಚೆಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲವಾಡು 'ಚೆಲ್ಲವಾಡು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲವೆರು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಚೆಲ್ಲವೆತ್ತೋ ರಿನೋಟಕ್ಕೆಡೆಯಾಗೇ ಕಾಂತಮಂ ಪೇಳ್ವುವೊಲ್ ಜಿನಗುಡಿದರ್ದವ್ವೆ ಕರ್ಣಾಂತದೊಳ್ (ಶಾಳಂಪ. ೦೦-೨೪).

[ಚೆಲ್ಲಿ$_1$ (<ಚೆಲ್ಲು$_1$) + ವೆರು (<ಪೆಱು$_1$)]

ಚೆಲ್ಲವೊತ್ತ 'ಚೆಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಟ 'ಚೆಲ್ಲಾಟ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಟ್ಟ 'ಚೆಲ್ಲಾಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆದರಿಸು : ಇರಲಿ ನೋಡುವೆ, ಚಿಂಗಾಳ್ವರನ್ನು ಚೆಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರು (ಹೊಣಳೆ. ೩೫).

[ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$ (<ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$ 'ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಡು$_2$ 'ಚೆಲ್ಲವಾಡು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ 'ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿ 'ಚೆಲ್ಲಿ$_3$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ 'ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಸು$_1$ 'ಚೆಲ್ಲಿಸು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಸು$_2$ 'ಚೆಲ್ಲಿಸು$_2$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲು$_1$ 'ಚೆಲ್ಲು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲು$_2$ 'ಚೆಲ್ಲು$_2$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲುತನ 'ಚೆಲ್ಲುತನ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲುಮಲ್ಲಿ(ನಾ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದವಳು ; ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ : ಈ ಹುಡುಗಿ ಶುದ್ಧ ಚೆಲ್ಲುಮಲ್ಲಿ (ನಿಂಚಿ. ೭೦). [ಚೆಲ್ಲು$_1$ + (<ಚೆಲ್ಲ$_1$) + ಮಲ್ಲಿ]

ಚೆಲ್ಲೆ, ಚಿಲ್ಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದ : ನೀಳ; ದೀರ್ಘತೆ: "ಚಿ[ಪಾಣಾಂ. ಚಿಲ್ಲೆಯನೆ ನಿಡಿದು" (ಕ ಲ ಪಾಂ. ೩೦). (ಗು). ೨. ಉದ್ದವಾದ ; ದೀರ್ಘವಾದ. 'ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್' ಪರಾ. ಚಿಲ್ಲೆ$_1$: ೧. "ಚೆಲ್ಲೆಯನೆ ನಿಡಿದು" (ಕಬ್ಬಿಳೆ. ೩೦). 'ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್' ಪರಾ.

ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್, ಚಲ್ಲೆಗಣ್ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಅಗಲವಾದ ಕಣ್ಣು : ಬುದರ್ ನೆಗೆಗಣ್ಗಳ ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳಗಣ್ಗಳ ಪಿಡಂಗಣ್ಗಳ ಬೆದಂಗಿಯರ್ (ಆಗಪು. ೪-೦೨೪) ; ಮಡದಿಯರ ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳಮಿಂಚಿನಂತಿರಲು (ಪಂಚಿರಿ. ೦೩-೭೬); ನಲ್ಲರೂಪಿಲ್ಲೆಂದಿಕ್ಕಿಸು ಚೆಲ್ಲೆಗಂಗಳಂ (ಜಪಪು. ೪೦-೦೪).

ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್ : ಚೆಲ್ಲೆಗ್ಣಾ ತುಱುಗಿವೆಯುಂ ವಿಶಾಲಗೂಡಚ್ಚಳದ . . . ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಧವಾಸ್ತು. ೮-೦೯೩) ; ಆತನ ಚೆಲ್ಲೆಗ್ಣಾಳಾತನ ಬಗೆಗೊಳ್ವ ವರ್ದೊಡೆಗರ್ (ಆಗಪಿ. ೦೦-೦೩) ; ಶ್ರುತಿಯುವತಿ ಸೂಸುವ ಚೆಲ್ಲೆಗಂಗಳ ಮೊನೆಗೆ ಮಿಸಲುಗುಡದ ಮೈಸಿರಿಯ (ಶುತ್ಯಾಲ. ೪-೪೦).

[ಚೆಲ್ಲೆ + ಕಣ್]

ಚೆಲ್ಲೆಗಾತಿ 'ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ 'ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ' ನೋ

ಚೆಲ್ಲೆಯ 'ಸೆಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆಹ 'ಸೆಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ.) ಚೆಲ್ಲಾಟಕ್ಕೆ ಹೋಗು (?) : ಚನ್ನವನದಲ್ಲಿ ಕೋಗಿಲೆಜಟ್ಟಿಯೆಂದನೆ ಚೆಲ್ಲೆಹೋಗಿಯಿದ್ದು ರಾತ್ರಿ ಕಾವಲಿದ್ದವ್ಗಕೈ (ಕಬ್ಬಿಳ. ೩೬-೦). [<ಚೆಲ್ಲ$_1$ + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಚೆಲ್ಲು, ಚಲ್ಲು, ಚೆಲ್ಲು, ಚೆಲ್ಲು$_4$ (ನಾ). ೧. ಆಂಪವಾದಂದು : ಸುಂದರವಾದಂದು: ಚೆನ್ನಾದಂದು : ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಮತ್ತಾವುದಂ ಚೆಲ್ಲನಾವುದಮಿಂಬಾವುದರೊಳ್ಳೆತಾವುದಂ (ಆ ಪಂ. ೧-೦೨೨). ೨. ಅಂದ: ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ: ಮೆಲ್ಲದ ಪದಂ ನ್ಮೊನಾಕ್ಷರಂ . . . ಇದಱಂ ಛಂದೋಭಂಗಂ ಪದನಱಿದದಿನಿತು ಸಮಱಿ ಪೇಟ್ಟಿಯ್ದಿಡೆ ಚೆಲ್ಲುಂ (ಅವಿರಾ. ೦-೪೨). ೩. ಸುಂದರನಾದವನು ; ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿ : ಚೆಲ್ವರ್ಕಳಭಿಜನರ್ಕಳ್ಗುಡಿಗಳ್ (ಆವಿರಾ. ೩-೩೬) ; ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನಿನೆನೆ ವಿಳಾಸಿಯ್ಕು ವಿಡಿಗಿಳೊಳ್ ನೀಂ ಚೆಲ್ವನೈ (ಆವಿಪು. ೦೦-೯೮) ; ಕರ ಚೆಲ್ವ[ಪಾಣಾಂ. ಚೆಲುವ] ಶ್ರೀಚೆಲ್ವಚನ್ನ ಮಲ್ಲಿಕಾಜುನನೆ ಸೃಜನ ಗಂಡನಾ ಮಾಡಿಕೊಂಬೆ (ಮಹಾಧರೆ. ೮. ೦೪೪-೩೨೦). ೪. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇಷ್ಟಪ್ರಿತ್ವನಿವ್ವ ಪೊಲೊಕ್ಕುಬ್ಬಿಯು ಚೆಲ್ವ . . . ಚೆಲ್ವ ಸಂಪನ್ನ (ಎಳ. IX, ೨೦-೪ ;). 800 ಚೆಲುವೆ : ೧. ನಿಮ್ಮ ಕರುಣವೇ ಕರ ಚೆಲುವ ಸಕಳೇಶ್ವರರಯ್ಯ (ಸಮಾಚಿ. ೩-೧೮) ; ಚ[ಪಾಣಾಂ. ಚೆಲುವವಱ ಮೈದುತರ ಮೆವಲ ಪರಿಮಳಪ ಪೊಸಮಿಂದಂಗಳಂ ಸವಿಗೊಳುತ (ಜಪಪು. ೦೬-೩೯). ೩. ಚೆಲುವ [ಪಾಣಾಂ. ಸುಜನ]ರುಬಲಿಗೆ ರೂಪಿನ ಮದಮಂ (ಸಮಾಚಿ. ೪-೦೦೪) ; ಸಾವಿಲ್ಲದ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ಚ[ಪಾಣಾಂ. ಚೆಲುವಂಗಾಗೊಲಿದನನ್ಯಾ (ಮಹಾಧರೆ. ೮. ೦೨೨-೨೮೩). (ಗು). ೫. ಅಂದವಾದ ; ಸೊಗಸಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ : ಬೇಱುಸೊದು ನಾತಿಂಡೆ ಚೆಲುವ ಚಂದವದ ಪಡಿಯೆನಿಸದಿಪೆ (ಜಪಪು. ೨೬-೪) ; ಚೆಲುವ ಪದ್ಮ ಕೇಲೆರೆ ದುರಾತ್ಮಕರೆಂಬರೇ ಯೆನ್ನನು (ಶುತ್ಯಾವಿ. ೬೫೩. ೨-೩೦). ಚೆಲ್ವ : ೧. ಚ[ಪಾಣಾಂ. ಚೆಲ್ವವಹ ಮೃದುವಪ್ಪ ಗಂಧಂ ನಿಲ್ವ . . . ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಯ್ವುದು(ಜಪಪು. ೪೪-೩೬). ೩. ಚೆಲ್ವನೇ ಹರನಂ ಮೋಹಿಸಲಾರ್ಪ್ಪನೆಂತುವಧರಂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಳ. V, ಕಲಿಯಂಕ. ೫೯-೬೯; 1117). **ಚೆಲುವ**ಃ ೧. ವರಣಾಮಲೆಯೊಳಗೆ ಮಿಸದ ಪರಿಣಾಮವೆ ಚೆಲುವ ಸಂಗದೊಳಗೆ ಶರಾರ ಸಂಗವೆ ಚೆಲುವ (ಅವಚಿ. ೦೦೯-೩೬೮). ೩. ನೀಲೋತ್ಪಲವಿಭಾಗದ ಮುದ್ದುವದನದ ಚ[ಪಾಣಾಂ. ಚೆಲುವ ದೇವರ ದೇವನೆನೆದುಂ ಬಾಲ ಕೇಳಿಯಲಿ (ಕೂ ರ ರಾ. ೦-೪-೭೦) ; ಚೆಲುವರರನರ್ಹನಾದ್ಯವ್ಯವರು ನಿವುಲಿಯೆಂಗಳವಧಿಗಿದನು (ಕಪಚಿ. ೩-೬). ೫. ಪುಟಿದ ವಿಭೂತಿ ಕಯ್ಯೊಳು ಪಾತ್ರೆಯೇಕ ಜಡೆ ಭಾಸುರದ ಪುಲಿದೊದಲು ಲಾಕುಳ ಚೆಲುವ ನಡೆ (ತಿಮರ. ಡಿ. ೦೦-೦೦).

ಚೆಲುವಾಕೆಗೆಲ್ಲಂಒಳ್ಯೆಯ ಆನೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು: ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೋಡುಗಲ್ಬಂ ಚೆಲುವಾಕೆಗೆಲ್ಲಂ ಬಿರುದಂ ಪೊಗೞ್ದಂ ಪೃಥ್ವೆಗಲ್ಲಂ [ಹೃತ್ಪೆಲ್ಲಂ] (ಕಶಾ. ೦೩೩-೩೭-೯ ; 1107).

[ದೇ.ಚ ತಮಿ. ಚೆಲ್ವ ; ತೆಲು. ಚೆಲುವ, ಚೆಲ್ವ]

ಚೆಲ್ವಕಾಣಿ (ನಾ). ಅಂದಗಾರ ; ಚೆಲುವ ; ಸುಂದರ : ಚೆಲ್ವಕಂಗಳ ಚೆಲ್ವ ಕಾಣಿ ನೋಡ ಬಂದೆ ನಿನ್ನ ಬಳಸಾರಿ ಬಂದೆ (ಕಪಚಿ. ೦೨೫ ಪಲ್ಲವ).

[ಚೆಲ್ವ + – ಕಾಣಿ]

ಚೆಲ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರ : ಚೆಲ್ವುವಡೆ : ತಳ್ಕೊಡೆ ಕಡು ಚೆಲ್ವಡೆದು ದು (ಅಪಂಪು. ೬-೫). ೨. ಅಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ಕರಮು ಚೆಲ್ವಡೆದು ಸಿಂಗರಮಾಡಿ ವಾಮೇತರಹಸ್ತದೊಳು ಖಡ್ಗಮಿತ್ತ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೦-೩೯).

[ಚೆಲ್ ಪಡೆ]

ಚೆಲ್ವತನ, ಚೆಲುವತನ (ನಾ). ಅಂದಗಾರಿಕೆ ; ಸೊಗಸುಗಾರಿಕೆ ; ಚೆಲುವಿಕೆ : ಸ್ತ್ರೀಯಪನ ಭಾವಂ, ಪುರುಷತನಂ, ವಿವಂ ವೀರತನಂ, ಶೂರ ತನಂ, ಬಲ್ಲತನಂ, ಚೆಲ್ವತನಂ (ಲೀ೩ಸು. ೪೬೦ ಪ್ರಥೋ). **ಚೆಲುವತನ :** ಚೆಲುವತನವನು ತೋಱಿ ರಾಮನನೊಲಿಸಲ್ಬೇಡಿದ ಕೂರ್ಮಾಖಿಯನು ಕಲಿ ಸುಮಿತ್ರಾಸೂನು ಹಿಡಿದಿರಿಂದಿದನು ನಾಸಿಕವ (ತೊಡರ. ೩-೪ ಸೂಚನೆ).

[ಚೆಲ್ವ + -ತನ]

ಚೆಲ್ವನೆ, ಚೆಲುವನೆ (ಗು). ಸುಂದರವಾದ ; ಸೊಗಸಾದ : ಪೊನ್ನೋಲೆಯಂ ತೊಡಿಸಿ ಚೆಲ್ವನವ್ವ ಪುವಾರೆಯಂ ಮುಡಿಯಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೯); ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ನನಪಾಟಕನಿರ್ಮಿತಮಪ್ಪ ಕೆಂಪು ಟ್ಟಿರೆ ಮುಗಿಲಂ (ಹಂಪ್ಪಪು. ೦-೦೧೪). **ಚೆಲುವನೆ :** ಹಲವನಱಿದಂತೆಹೊರೆದುದಕೆ ಕರ ಚ [ಶಾಣಾ. ಚೆ]ಲುವನಾಯತ್ತು (ಬಸವ. ೫೦-೨೦).

[ಚೆಲ್ವು$_{1}$ + -ನೆ$_{5}$ (< -ಅನೆ೦೫)]

ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆ (ನಾ). ಮುದ್ದಾದ ವೆಗಂ ; ಸುಂದರನಾದ ಬಾಲಕ ; ಬಾಲ ಕೃಷ್ಣ : ಡಿಳ್ಳಯೊಳ್ಕಂದುಗೂಡಿರೆ ದೇವರು ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆ ಬಾರೆನೆ ನಿನ್ನ ಬೆಂಬಟ್ಟುಂ ಬರಲು (ಗೀಆಗೋ. ೪೬). P ತಮಿಂಳ್ನಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ಮಂದನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಂತ್ತಾರೆ.

[←ತಮಿ. ಶೆಲ್ವಪ್ಪಿಳ್ಳೈ]

ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯ, ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯ, ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯ (ನಾ). (ಮೇಲಾ ಕೋಟೆಯ) ಚೆಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿ : ಉಲ್ಲಾಸದಿ ಯಾದವಾದ್ರಿಗೈದಿ ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯಗೆ ನೀ ಕಿತನೆಂದನಿಸಿದೆ(ಗೀಆಗೋ. ೪೬). **ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯ :** ಮೇಲ್‌ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ (ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯನ) ಗುಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಮುಂಉದು. ೬-೦೧೬). **ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯ :** ಶ್ರೀ ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯರಿಗೆ ನಿತ್ಯ ಸಂದಿ ತೆಪ್ಪ ತಿರುನಾಳ ಜೀಯವ (ಎಳ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೩-೨ ; ೧೬೬).

[ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆ + ರಾಯ]

ಚೆಲ್ವರಾಯ, ಚೆಲುವರಾಯ (ನಾ). ೧.= ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯ : ಈ ಪರಿಯಲಿ ಮೇಲುಕೋಟೆ ಇಂದಿರೆವರ . . . ತಾವತ್ಸರಿಯಗಳ ಬಿಡಿಸಿ ಚೆಲ್ವ ರಾಯ ಗೋಪಾಲ ಮೂರುತಿ ಪುರಂದರವಿಠಲ (ಪುರಂದ. ೨-೯-೬). **ಚೆಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿ :** ೧. ಮೇಲುಕೋಟೆಯ ಚಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ (ರೂಫ). ೨. ಚೆಲುವರೆಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವನು : "ಕಂಮಾರ ರಾಮ" (ಜಾನಕೀಹ. ೫೫). [ಚೆಲ್ವ + ರಾಯ]

ಚೆಲ್ವಿಕೆ, ಚೆಲುವಿಕೆ, ಚೆಲ್ವಿಕೆ, ಚೆಲುವಿಕೆ (ನಾ). ಅಂದ; ಚೆಲುವು ; ಸೊಗಸು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಎಱಿದಿವುದುಮಜಾಕೃಯ ನಕತೋಂ ಗೆಗಲ್ಬು ತಮ್ಮ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯಂ ಕಂಡಳಲುತೆಗಳ್ಳೊವ್ಗುಗಳಂ ತಳೆದಿರ್ದುಂ ತಳೆಯ ದಿರ್ವ್ವದಾ ಫಲಿತತೆಯಂ (ಭರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೫೩) ; ನೋಡು ಮೈಥಿಲಿ ವಿಶ್ವ ಕರ್ಮನು ಮಾಡಿಹುದ ಲಂಕಾತ್ರಿಕೂಟದ ಕೋಡುಗಲ್ಲಿನ ನಡುವೆ ಚೆಲ್ವಿಕೆ ಯಿಂದ ಮೆಱಿಯುವುದ (ಅಶ್ಚಾಕಾ. ೪೪-೦೩); ಅವನ ಚೆಲ್ವಿಕೆ ಗಂಡು ಬೆಲ್ಲಾಳ ಕಂಗಳ ಸೆಱಿವಿದಿರಹುದು (ಭರ್ಮ. ೦-೩೦). **ಚೆಲುವಿಕೆ :** ಅವಳವ ಳೂರ್ವಶಿಯೊ ರಂಭೆಯೊ ದೇವವಧುಗಳ ಸುಳಿವೊ ತಾನೆನಲಾವ ಚ [ಶಾಣಾ. ಚೆ]ಲುವಿಕೆ ಶಿವತಿಲಾಯೆಂದರಸ ಬೆಱಗಾದ (ಶಾವಾಳ. ೩-೦೧) ; ಚೆಲುವಿಕೆಗೆ ಹಮವಂತಸುತೆಗಗ್ಗಳೆ . . . ವಿಗ್ಗಳೆಯೊ ಶಿವಶಿವ ಸೀತೆ ರೂಪಿನೊಳು (ತೊಡರ. ೩-೭-೦೦) ; ಚಕ್ರೇಶ ಚೆಲುವಿಕೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿಯು ಮುಳ್ಳೆನೆಂದು ತನ್ನೊಳಗಿಂತು ನೆನೆದನು (ಭರ್ಮ. ೭೩-೨೪). **ಚೆಲ್ವಿಕೆ :** "ಚಲ್ವಿಕೆಯನರ್ ಸೌಂದರ್ಯದೊಳು" (ಕೆಸರ. ೦೨೩). **ಚೆಲುವಿಕೆ :** ಮಿಸುನಿಗಳ ಗಂಟಿಯಂದಿನವ ಚೆಲುವಿಕೆಯನವನೀಶ ನೋಡುತ ಬಂದನು ಹಡಕಣ. ೪-೪೦) ; ಮುಡದಿರ್ವರ್‌ಳು ಬಾಸಿಲಲಿ . . . ಕಡು ಚೆಲುವಿಕೆಯ ಬೀಱಿದರು (ಕಂನವಿ. ೬-೦೦೦). [ಚೆಲ್ವು$_{1}$ + -ಇಕೆ]

ಚೆಲ್ವಿಕೆದಾಳು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೆಲುವಾಗು ; ಸುಲೋಚನೆಯುಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀವತಿಯುಂ ಸಂಜನಿಯುಂ ಕಿರಿದುಂ ಚೆಲ್ವಿಕೆ ದಾರದರು (ಅಯಾಹ. ೩-೦೯). [ಚೆಲ್ವಿಕೆ + ತಾಳ್ದು(<ತಾಳ್‌$_{4}$)]

ಚೆಲ್ವಿದಿ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿರು : ಪಳಚೆಲೆವ ಪಂಚಪದ ನೊಸಲೆಱಸೊಡರಂಬುದುವರಳೆಲೆಯುವಲ್ಲಂ ಚೆಲ್ವಿದಿ ದಿರ್ದುದು ಬಾಳಳೀಲೆ ಧರ್ಮಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಕಥಾ. ೩-೪) ; ಚೆಲ್ವಿದಿದ ಸರೋರುಹಾಂತರಕೆ ಮಾನಿತ ಮಾನಸರಾಜಹಂಸಿಯಂ ನಡೆಯಸುವಂತೆ (ಶಾಂಪು. ೩-೧೦೩) ; ಮೃದಹಾಗರ್ ಗಿರಿಳಂ ಚೆಲ್ವಿದಿದ ವೆಗಗಂಗಡು (ಗಿರಿಕ. ೦೦-೯೨). [ಚೆಲ್ವು$_{1}$ + ಇದ್ದಿ$_{3}$]

ಚೆಲ್ವು$_{1}$, ಚೆಲುವು, ಚೆಲ್ವು, ಚೆಲಿವು (ನಾ). ೧. ಅಂದ ; ಚಂದ ; ಸೊಗಸು ; ಸೌಂದರ್ಯ : " ಚೆ[ಶಾಣಾ. ಚೆ]ಲ್ವಂಬುದಂದವೆನಿಕ್ಕು " (ಕೆರ್ನಿಕ್ಕ. ೩೧) ; ಚೆ[ಶಾಣಾ. ಚೆ]ಲ್ವ ಪಾಂಗಟಿಯಂ[ದ]ಂತಿದಂತಿರೆ ಪೇಟ್ಟಿಗ ವಿಕಲ್ಪವಂ (ಭವಿಕ. ೦-೦೩೩) ; ಚೆಲ್ವಿನಂ ದೇವಾಸುರರ್‌ಳಂ ಗೆಲ್ವ ರೂಪನೆಡೆಯಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೬-೦೪) ; ಕೊಂಕಿದ ಕೊಂಕು ತದ್ಭಮೆಯ ಕಾಂತಿಯ ವರ್ವಿನ ಕೊಂಕಿನಂತೆ ಜ್ಯೆಂತ ಕುಡಿ (ಅದಿಪು. ೦-೬೦) ; ಇದಾರ ವ್ಹೂದ ವುಂಜವಿದಾರ ಚೆಲ್ವಿನಂತಿರಂತ (ಪಂಲಿದ. ೩-೫೦). ೨. ಸುಂದರ ವಾದುದು ; ಮನೆೋಹರವಾದದು : ಆಳ ಬಿರಿದರ್ ಜಾದಿಯೊಳ್ ಪಲ್ಮೂರಿಯುತ್ತಿರೆ . . . ಸಾರೆ ಚಕೋರವಿಮಂದುಮಂಡಳಗಳತಾಮ್ರತಾಸವ ಮನುಂಡುಮಿರುತ್ತಿರೆ ಚೆಲ್ವು ಕಾರದಂ (ಪಂಚಕಾ. ೭-೭೦). **ಚೆಲುವು :** ೧. ಚ[ಶಾಣಾ. ಚೆ]ಲುವು ಮಿಗೆ ವೃಂಡಾಪ್ರಬುಂಧಗಳಭಿಷಯಸುವಂ (ಬಸವ. ೪೬-೨೨) ; ರಾಯನ ಚೆಲುವನೀಕ್ಷಿಸಿ ನಲಿದು ಕೊಂಡಾಡಿದರು ಮವ ಪೊಲಿದು (ಕಥಸ. ೩-೦೩). **ಚೆಲ್ವು :** ೧. ಕಂಟನ ಕಾರಾಗಾರ್‌ವಮಂ ಚ [ಶಾಣಾ. ಚೆ]ಲ್ವಿನ ಕುಲಗೃಹಮುಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದ ವನಂತಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕಂವ್ಯಪು. ೬-೧೩ ಪ) ; ೨. ಮನ್ಮಿಪೇಟದಿ ತೆಂಕ ನಿನ್ನ ದೆಗಂಲ ಚೆಲ್ವು (ಎಳ. VIII, ನಗರ.೬೨-೨ ; ಸು. ೩೦೦). **ಚೆಲಿವು :** ೧. ಗಾಸದೊಳು ವಿದ್ಯ ದೊಳು ಪ್ರಾಯದೊಳಿಳು ಚೆಲುವಿನೊಳು . . . ಪೃಥಿಯ್ಲಿ(ಸಿದ್ಧ.ರಾ. ೦-೫೧) ; ಲಲನೆಯೊಳು . . . ಚೆಲುವಿನೊಳು ದಶರಥಾತ್ಮಜನೊಳಿತಿ ಕಟ್ಟಿನೊಳು ಬೆಳಗುವಿನೊಳು ರಾವುವನಿಸಿಕ್ಕು(ಮಂಗಿಠ. ೦೪೭-೪೦) ; ಉಸುರಲ್ಲಿದಿಂಡಲೆಸ ಚೆಲುವಿನಂತಿರೆ ನಮ್ಮ ಬಲ (ಕಂಪ್ರಾಮ.೮೨.೯-೩೭). ೨. ಚೆಲುಮಿಮರ್ದಿಕ ಕುಸುಮಾವಳಿಯಂ ಕೊಯ್ದು ವನಿಸತೆಯ ಕರತಳರಾಗಂ ಬಳಸಿದುದೆಂಬಸೆ ಮೆನೆದುವು . . . ವಲ್ಲವ ಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಅಧಿಪು೫೦೦).

ಚೆಲ್ವಾಗು, ಚೆಲುವಾಗು = ಸುಂದರವಾಗು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ತಂತಮ್ಮ ಠಾಣಾಂತರಂಗಳೊಳಿರ್ದಂಗಜತಂತ್ರದಂತೆಸವಿನಂ ಚೆಲ್ವಾದು ವಿಮ್ಮವ್ವಗಳ್ (ಅವಿಪು. ೦೦-೯೬) : ಸಾಸಿರಮನ್ನಿಲೆ ಚೆಲ್ವಾಗಿ ಸಾಮಿ ಯಣ್ಣಂ ಬರೆದೋಂ (ಸಾಇಚ. XI-೭, ೪೦-೩೬ ; ೪೬೨) : ವೃಥುಳೀಲೀನ್ಮತ ಕರಾಬುಜಯುಗಂ ಚ[ಶಾಣಾ. ಚೆ]ಲುವಾಯತಯ್ಯಂಗೆ(ಬಸವ. ೩೪-೪೦).

[ದೇ.ಗೆ ತಮಿ. ಚೆಲ್ವು : ತೆಲು. ಚೆಲುವು, ಚೆಲ್ವು]

ಚೆಲ್ವು$_{2}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ : ಪಾವಕನ ಕರೀರದಂತಿರುದು ಸುಂಕಿಗನಂತಿರೆ ಚೆಲ್ವು ಸಂದ ಲಾವಕನ ನಿರೂಪಗದಂತೆಯಿಗೆದ ಬೆಂಬ್ಬುರಿ ವರ್ದಿದಟವ್ವಮಂದುತಂ (ಪುಣ್ಯಕ್ಕ. ೦-೪೪). [?]

ಚೆಲ್ವುದೋಱು(ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಕಾಣಿಸು ; ಸೊಗಸನ್ನೊಂಟಿಂಮಾಡು : ಅಪ್ರಭೃಷಿತಕವಮನಾಮ್ಯವಕ್ಕ್ಷಳದೊಳ್ ಶುಕಕಾವಿನಿ ಚೆಲ್ವುದೋಱು ದರ್ (ಅಂಪ್ರ. ೦೦-೯೯). [ಚೆಲ್ವು$_{1}$ + ತೋಱು]

ಚೆಲ್ವುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸುಂದರವಾಗು : ರಂಗ ನಿನ್ನಯ ಚೆಲ್ವುವಡೆದಿಸಲ್ಬುರಿಯ ಬೆಡಂಗಿಯ ಬಗೆಯ ಬಗ್ಗೆವೊಡೆ ಕಂಗಳಂ ಕೆಲ್ವಂಗರಿದು ಗಡ (ಕಹಸಾ. ೦-೪).

ಚೆಲ್ವುವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂದವಾಗಿ ಓಡು.–ಮಂಂದುವರಿ : ಇನ್ನವ್ವ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳನ್ನೇ ಮಾರ್ಗದೊಳ್ ನಡೆಯುಮೆಂದಱಿವುವರ್ಮೇಲ್ ತನ್ನ ರಥಾಂಗಾಹತಿಯಿಂ ಮುನ್ನಮೆ ನೀರ್ ತಳರೆ ಚೆಲ್ವುವರಿದತ್ತು ರಥಂ (ಅರಿಷ.೦೩-೦೪). ೨. ಚೆಲುವನ್ನು ಹರಿಡು.–ಸೂಸು : ಗುರುವಿಕೆಯನಾಂತ ಸಾಂತಂಗಂ ಚೆಲ್ವುವರಿಪ [ಪಾರ್ಶ್ವ. ಚೆಲ್ವಿಂವಪ್ಪ] ಬಲ್ಲಮೈಗಸಿವೊಲ್ವವ ಲೀಕ್ಷಿಗರಸ ನೆಗಳೆದನೆವಾಂಡಯ್ಯಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೧). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ವರಿ$_2$]

ಚೆಲ್ವುವೀಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಸೂಸು; ಸೊಗಸನ್ನು ಬೀರು: ನಿರವಧಿ ಸೌಷ್ಠವದಿಂ ತ್ರಿಜಗವಭಿಳಂ ಚೆಲ್ವುವೀಱ್ (ಆಗಪ. ೦೦-೪೭)

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಬೀಱು]

ಚೆಲ್ವುವೆಱು, ಚಲುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸುಂದರವಾಗು : ವಿನಯ ಮಾ ವೆಡೆಗಾವು ದು ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತು ರಂಜಿಸುಗುವರ್ಕದಂ ಸಮಜಿ ನಿಚ್ಚಲುಮಾ ಬಯಮಾ ವಿನೇರದಮಾ ಪಸದನಮಾ ವಿಳಾಸದೊಳಾಡಂಬಡೆ ಭೋಗಿಸಿದಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಚತಂತ್ರ. ೧೪-೬೮) ; ವೊಗ ಮಿಸೆ ಬಾರದಿರ್ದುಂ ಸೊಗಯಿಪ ತನ್ನುನಿಕಾಮರವದನಾಬ್ಜಂ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತು ಮಜಿಗಾದುಂಬಗೆಯಿಂದ ಕನಕಕಮಲವೂ ನೆಯಿಸುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭೪). **ಚೆಲುವೆಱು** : ನೋಟಂ ನೋಟದೊಳು ಸರೆ ಹೊಕ್ಕು ಯಿಟ್ಟರ ಕಂಗಳರಿದರಿಡಕ್ಕಜಂ ಮಿಗೆ ವಿಕವಾಗಿಂತೆಯ್ದೆ ಚಲಿಸಾಂ. ಚೆಲುವೆತ್ತು (ಜಸಪು. ೦೮-೮೩). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಪೆಱು$_2$]

ಚೆಲ್ವೆ, ಚಲುವೆ$_1$, ಚಲ್ವೆ$_2$, ಚೆಲುವೆ$_1$ (ನಾ). ಸುಂದರಿ; ರೂಪವತಿ: ಅವರಿವರ್ಗಮ್ ಪ್ರಿಯನಂದನೆ ಗುಣಗಣಾಭರಣೆಯನಂತವತಿಯೆಂಬರ್ ಅತಿ ಚೆಲ್ವೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೬); ಚಿಂದುಟಿಯ ಚೆಲ್ವೆ (ಅಧ್ಯಬು. ೪-೫೩); ಮಂಡಾಲದೊಳು ಚೆಲ್ವೆ ಕೊರವಂಜೀ ನಿನ್ನ ಗಂಡನಿನ್ನೆಂತೋನೆ (ಕ್ಷಿಬಿ. ೧೩). **ಚೆಲುವೆ**ಯ ತಾನೇ ಚಲುವೆಯೆಂದು ಅವಳು ತಿರಿದಿದ್ದಾಳೆ (ರಂಗಕಿರ. ೧೭). **ಚೆಲ್ವೆ** : ಇವನ ವಧು ಚೆಲ್ವೆ ರೂಪಿನೊಳ್ (ಪಶುಪ. ೪-೨೮). **ಚೆಲುವೆ**ಃ ಜಾರುಚರಣದಿಂದ ಚೆಲುವೆ ಗಂಗೆಯು ಪರಿದ (ಭುಗಂದ. ೦-೨೩೩-೨) ; ಚೆಲುವೆಗೆ ತಕ್ಕ ಸಿಂಗರವ ನಿರ್ವಿಸಿ (ಪೂಗಚಿತ. ೨೬-೩೩) ; ಬೆಗರಿಗಂಗಳ ಚೆಲುವೆ ಚಿದರಿ ನಿಂತಿಶಳ್ (ಸಣಗಿಗ. ೦೦೦-೧). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + – ಎ$_3$]

ಚೆಲ್ವೆಸೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಭಿಸು : ಕತ್ತುರಿಯ . . . ಸೊವದೊಳ್ ಕಡುಸೆರ್ಕುರ್ ಸೊರ್ಗಾವರಿಸುವ ತುಂಬ ಚೆಲ್ವೆಸೆಯ ಕಣ್ಗಳೆದತ್ತು ಖಗೇಂದ್ರನೋಲಗಂ (ಅರಿಷ. ೨-೫) ; ತೊಳಪ್ಪ ಕನ್ನವೆರಂ ಚೆಲ್ವೆಸೆದಿರೆ (ಶಾಖ್ಯಾಪ. ೪೧೦); (ಪಾಪ. ೬೫ ಪ್ರಭೆಪ. ೫೫೬). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಎಸೆ$_2$]

ಚೆಲ್ವೆಳವೆ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹೊಸಪ್ರಾಯಂ: ಚೆಲ್ವೆಳವೆ ಬಾವನ್ನದಿಂದದೆ ತುಂಬುತಿಹುದುಂ (ಶಾಂಒಪ. ೦೪೮-೩೪೮).

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಎಳವೆ (<ಎಳಮೆ)]

ಚೆಲ್ವೆಳಸು (ನಾ). ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆ : "ಖಿದಿರಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆಯಂದುಱ್ ಚೆಲ್ವೆಳಸ್ಸುಲಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೭). [ಚೆಲ್ + ಬೆಳಸು$_3$]

ಚೆಲ್ವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಚೆಲ್ವುವೆಱು : ಮುತ್ತಿನ್ನಕ್ಷತೆಯಿಟ್ಟು ದೇವಿ ಸ್ವಪನ ಚೆಲ್ವೆತ್ತು ನೋಡಲು ಕಣ್ಣಕಾಂತಿ ಬಶ್ಶಿನಿಪಿಡುದು (ಕ್ರೀಪಾಂ. ೦೦-೦೦೦). [ಚೆಲ್ + ಪೆಱು$_2$]

ಚೆಲ್ವೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯವ ಒಟ್ಟುಗೂಡು.–ನೇರು : ಸುಡುವ್ಯೆಯ ಚೆಲ್ವೊಂದಿ ಬದದಿರ್ದೂಡಂ ಬಾಡಿ (ಶಾಂಒಪ. ೧೬೬-೪೬೦).

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಂದು$_1$]

ಚೆಲ್ವೊಗೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು: ಶೋಭಿಸು: ಚೆಲ್ವೊಗೆದ ಮಲ್ಲಳಗಾರ್ತಿಯನೆ ಸುತ್ತಿ ಬರ್ಪಾಕೆ (ಕಬ್ಬಿಳ್ಳ. ೨೬). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಗೆ$_1$]

ಚೆಲ್ವೊಡರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಅಂದಗೊಳಿಸು : ಕಡುಗಾಡಿ ನಾಡೆಯುಂ ಕಣ್ಗೆಡಜೆ ಮನಂ ಬೆರ್ಚಿ ಸುತನ ಬರ್ಪಂದುಂ ಚೆಲ್ವೊಡರಿಸಿ ಬಲ್ವಿಡಿವಿಡಿದುದು ತೊಡರ್ದಂಳಿಟಂ ನೋಟ್ಟು ನೋಟಕರ್ಕಳ ಮನಮಂ (ಶಾಖ್ಯಾದ. ೩೦೦); ಸಮಂತೊಡನೆ ಮಹೇಶನಂ ಪ್ರಿಯದೊಳಿಟ್ಟಿರ್ದ ಗಿರಿಜಾತಿಯಾಹ ಚೆಲ್ವೊಡರಿಸಿ ಕಾಶ ದಂವತಿಗಳಾಹ ಜಗತ್ಪ್ರಭುಗಳ್ ಸುಭಗಳ್ಗರೆನ್ನೊಡೆಯರನುತ್ತ ಕೆಯ್ಮುಗಿದು ಬಗ್ಗೆನು ತಿದರಳಿತಿ ಪುವೋದದಿಂ (ನರಿಪ. ೦೦-೦೦೪).

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಡರಿಸು]

ಚೆಲ್ವೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಿನಿಂದ ತುಂಬು ; ಸುಂದರವಾಗಿರು : ನೀಲನ ಚೆಲ್ಮೊರೆದ ಸವಿದುಟಿಯನೆನಲಂಬಂ ಬರೆ ಪಿರ್ದುವ ನೋಡುವಿಚ್ಛೆ ಗಾರ್ತಿಯರು ಕಣ್ಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೫೯). [ಚೆಲ್ + ಪೊರೆ$_3$]

ಚೆಲ್ವೋಡು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯ ಹೋಗು ; ಅಂದಗೆಡು : ಬಾಡದ ಬಾಸಗಮುಡದ ಚೆಲ್ವೋಡದ ದಿವ್ಯಾಂಬರಂ ಮನಂಗೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೪೦).

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಡು$_1$]

ಚೆವಕೊಳ್ಗಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾರಾಜನೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ಕಲ್ಲಾವ್ಯಣ್ಣ ಚಾವೊಸ್ತ್ರಚೂಡಮಣಿ ಚೆವಕೊಳ್ಗಂಡ್ಣ ಸವರ್ಕ್ಕಕವಾತ್ರ (ಮ್ಯಳಿರಿ. ೦೯೩,೬೭-೮ ; ಸು. ೪೬೦). [?]

ಚೆವ್ವು, ಚೆವ್ವೆ, ಚೆವ್ವೆ$_2$, ಚೌವು (ನಾ). ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳನ್ನು ತೊಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಡವ ಪ್ರಮಾಣ.–ತೊಡಕ್ಕುಲ್ : ಹವಳಕ್ಕೆ, ಕಣಜುಗಟ್ಟುಲೆ ಧವಸದೊಳಂ ಚೆವ್ವೆ ಅಡಮ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಂಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅಮು. ೦, ೩-೦೩). **ಚೆವ್ವೆ** : ಚವದ ಮೇಲೆ ೫ ಮ್ಮ ತ್ತು ಆಗತಕ್ಕ ಜೀನಸುಗಳು . . . ೦೦೦ ದೋಕಡೆ . . . ೧ ಚವ ಮತ್ತು ಟಕ್ಕಾ (ಮುಂಡಾ್ಯ. ೧೩೭). **ಚೆವ್ವೆ** : ಮುತ್ತಿನ ಚವ್ವೆ ಕತ್ತೆಗೆ ತಿರೀತೇ (ನಾದ). **ಚೆವ್ವೆ** : ಮುತ್ತಿನ ಮಣಗಳಗೆ ತೂಕಕಟ್ಟುಲೆ ಚೆವ್ವೆಗಳೆಂದು ವೆಂಟಾ (ವ್ಯವಹಾ. ಆಮು೦೦೦. ೦, ೦-೪ ಟೀಕಾ). **ಚೌವು** : ಚೌವ ಗುಣಿಸುವ ವಿವರಾ : ಮಣಿಯೇಸು ತೂಕವಿದೆಯೆಂಬದ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಆ ತೂಕವನು ಳಿ ಪಾಲು ದುಡಿ . . . ಆದರೆ ಮಣಿ ಎಷ್ಟುಂಟು ಅಷ್ಟರಂ ಭಾಗಿಸಲು ಬಂದದ್ದು ಚೌವು (ಪಾಚ್ಯಕ. ೭೮-೨).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚೆವ್ವೆ; ಕೆಲು. ಚವಿ. / ಮರಾ. ಚವ್]

ಚೆವ್ವೆ = ಚೆವ್ವು : ನೋಡ.

ಚೆವ್ವೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆ, ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಬೆರಸಿ ಚೀಪಿಸುವ ಹರಳೆಣ್ಣೆ.–ಕೈಯೆಣ್ಣೆ,–ಬೆಡಲೆಣ್ಣೆ : ಚೆವ್ವೆಣ್ಣೆ : ಚೆವ್ವೆತ ಮೀನ ಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು : ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆ ಕುಡಿಸುವ ಕೈಯೆಣ್ಣೆ (ಪಶ್ಯಾಹ. ೦೦೭). [–ತಮಿ. ಚೆವ್ವೆಣ್ಣೆ೪]

ಚೆಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರಂ : ಮಾರಿ, ಮಸಣಿ, ಬಳಹರಿ, ಚೌಡಿ, ಚೆಳೆ ಇತ್ಯಾದಿಯೋಪಿ ಕಬ್ಬಾಃ ಉಪಸಂಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ (ಕಬ್ಬಾಸು. ೦೦೩ ಬ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಚೆಳ್ಳ, 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋಡ.

ಚೆಳ್ಳಕಾಯಿ 'ಚೆಳ್ಳೆಗಾಯ್' ನೋಡ.

ಚೆಳ್ಳಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಚೆಳ್ಳಮರ : ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕ : ತೆಂಕಣ (ಲು) ವುತ್ತು ಚೆಳ್ಳ (ಚೆಳ್ಳ) ಮರದಿಂ ಬಡಗಲ್ ಪ (ಪ್ಪಗಳಾ) ದವಾಱು ಕೆಯ್ಯನಾದಂ ಕುಟಾಮಾಱ್ಪುದು (ಅಲ್ಮ. ೦೦-೨೬).

[ಚೆಳ್ಳ (<ಸೆಳ್ಳ) + ಮರ$_1$]

ಚೆಳೆ$_1$, 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋಡ.

ಚೆಳೆ$_2$, 'ಸೆಳ್ಳ$_1$' ನೋಡ.

ಚೆಳ್ಳುಗುರ್ 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋಡ.

ಚೆಳ್ಳುಗುರು 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋಡ.

ಚೆಳ್ಳೆ, 'ಸೆಳ್ಳೆ' ನೋಡ.

ಚೆಳ್ಳೆಗಾಯ್, ಚಿಲ್ಲಗಾಯ್, ಚೆಳ್ಳಕಾಯಿ (ನಾ). ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಳ್ಳೆಮರದ ಕಾಯಿ : ಗಾವಟಿ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ವರ ಮಾದಲವಂಬಟೆ ಚಿಟ್ಟು ಚೆಳ್ಳೆಗಾಯ್ [ಪಾಣಾ. ಚೆಳ್ಳ ಚಿಲ್ಲಕಾಯ್] ಮಾವಿನ ಕಾಯ್ಗಳ್ಗೊಳ್ಳುವ್ದನಿರ್ಪರ್ ಮಾಗುಗಳ್ಗ್ [ಸೂಕ್ಶ್ಮ. ೧೧-೬೭.] (ಸಕ್ತಂ. ೪೬೨ ಪೂ). **ಚೆಳ್ಳಗಾಯ್** : ಪಿಪ್ಪಲಿ ಚ[ಪಾಣಾ. ಬೆ]ಲ್ಲಗಾಯ್ ಮೆಟಸು ಮಾಗುಳವೇರ್ಗೊಳಲ್ಪಲವೇಲ್ . . . ಅದಿಯಾದುಪ್ಪನಕಾಯ್ಗಳೆಂ ಮಗವಾಗಿವ್ವೆನಿಕ್ಕಿವನಬ್ಬವತ್ತರುರ್ಪರ್ (ಅ೦ಚಾತ. ೩-೭೧), **ಚೆಳ್ಳಕಾಯಿ** : "ದ್ವಿಕುಷ್ಠಿತ[=ಚೆಳ್ಳಕಾಯಿ" (ಓಷಧಿ. ೭೬). [ಚೆಳ್ಳೆ (<ಸೆಳ್ಳ)+ಕಾಯ್/ಕಾಯಿ.]

ಚೆಜವು 'ಸೆಜವು' ನೋ.

ಚೆಣಿ 'ಚೇಣಿ' ನೋ.

ಚೇಗಿ$_1$ 'ತೇಗು' ನೋ.

ಚೇಗು$_2$ 'ತೇಗು' ನೋ.

ಚೇಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ಗಿಡ ಮರಗಳ ಮಧ್ಯದ ತಿರಳು ; ಕೆಚ್ಚೆ ; "ಕೆಚ್ಚು ತಂತುವಾಯಕ್ರಯಯಾಮಂ (ವೇಣ್ಯಂ ಕೆಲಸ) ತರುಸಾರೇ ಚ (ಚೇಗು)" (ಕಬುಧಾ) : "ಸಾರಃ ಮಜ್ಜಾ – ೨ ಗಿಡದಲ್ಲಿರುವ ಚೀಗಿನ ಹೆಸರು ; ಚೀಗು ಅಂದರ ಬಲಿತಿರುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೪). ೨. ಸಾರ ; ಸತ್ತ್ವ ; ಗಟ್ಟಿ ಯಾದುದರ ; ಸತ್ತ್ವಯಂತಹವಾದುದು : ಕೂತರು ಕುಟ್ಟಿ, ಗೇದದ್ದು ಚೀಗು (ಗಾದೆ). 'ಚೇಗೇರರು' ಪರಾ. ೩. ಪಾತ್ರೆಯ ತಳಕ್ಕೆ ಅಂಟಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಕಪ್ಪುವಸು : ಈ ಬಾಣಲೆಯ ತಳಕ್ಕೆ ಚೀಗು ವಿಲಿಟ್ಟಿದೆ. ಉಜ್ಜಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜೋಶಿ). ೪. ಒಂದೂ ಬಗೆಯೂ ಹಲ್ಲಲ್ಲಾ (?) : ಆ ವಿಕಾಲವಾದ ಹಣ್ಣಂಟಿನ ಹುಬ್ಬುಗಳು ಚೀಗಿನಂತೆ ಬಳಿದು ವುಪ್ಪವಾಗಿ ಇಳಿಬಿದ್ದು ಕಣ್ಣಗಡ್ಡವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರಣ . . . ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟರುತ್ತಿದ್ದನು (ಸತಿ. ೩೫). 'ಚೇಗಂಡಿದ್ದೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚೇಗು, ಚೇಗ; ತೆಲು. ಚೇಗ, ಚೇವ]

ಚೇಗು$_4$ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಚೇಗುಗಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ವೊಲಿಕೆ : ಚೇಗುಗಡ್ಡೆ, ಅಚೂರು ಮುಳ್ಳು (ಮೃಕಾ. ೭೬-೦೩೮). [ಚೇಗು$_3$ + ಗಡ್ಡೆ.]

ಚೇಗೆ, ಚಾಗೆ, ಚೇಗಿ, ಚೇಗ್ಯು, ಛೇಗಿ, ಛೇಗೆ (ನಾ). ಕೇಡು ; ಭಂಗ ; ನಷ್ಟ ; ನಾಶ : ಆಗಿಗೆ ಮನಗೊಡದೆ ಚೀಗೆಗೆ ದುಃಖಿತನಾಗದೆ ಕಂಡ ಕಂಡವರಲ್ಲಿ ಬಂಡುಗಲಿಯುದೆ (ಕೂಚಂಕಾ. ೦೦೯-೪೭). ಆಗುಮಾಡಿದ ಸುಕೃತವಂ ನೆಱೆ ಚೀಗೆಯಾಗಲು ಬಗೆದ ಶಿವತಪವ (ಜಸಪ್ರ. ೨೪-೨೩) : ಆಗು ಹೋಗು ಚೀಗೆಗಳೆಂಬ ಕುತಿ ತೆರುರು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧಚ. ೧೪೦-೩೪೮) : ಮಹೇಶ್ವರನ ತಿರುಪಿನೊಳಗುರು ಭುಜೋದ್ಭೂತ ವಾಯುವಿಂದ ಚೀಗೆ ಯಾದುವು [ಪಾಣಾ. ಹೋಗಿಯಾದಂ] ಚರಾಚರವು (ಕಬಪು. ೦೩-೨೦). 'ಆಗುಚೇಗೆ' ಪರಾ. ಚಾಗೆ : ಭಕ್ಷಂಗೆ ಆಗೂ ಇಲ್ಲ ಚಾಗೆ[ಪಾಣಾ. ಚೇಗೆ]ಯೂ ಇಲ್ಲ (ಕಪ್ರ.ಪ.ಕ. ೨೩೩-೧೧೦೦). ಚೇಗಿ: 'ಆಗುಂಚೇಗಿ' ಪರಾ. ಚೇಗ್ಯು$_2$: ತನಗೆ ಮಾನಿವವರಿಗೆ ತಾ ಮಾನಿಯಲೇಳಯ್ಯ ತವಗಾದ ಆಗೇನು ಅವರಿಗಾದ ಚೀಗೇನು (ಜಸಪ್ರ. ೨೪೮). ಛೇಗಿ: ಈಗ ಬಹುವಿಧ ದುರ್ವಿಷಿತ್ಯ ಗಳಾ ಗುತಿರೆ ನಿಜಪತಿಯನಿಂದೇಗಳಿದೆನೊ ತಾನು ಛೇಗಿಯಾಗದೆ ಬಡದು ಬಜಾದೇ ಹೋಗದೆನ್ನಯ ಬಯಕೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೨೪-೩೩). ಛೇಗೆ : ಆಗಿಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತು ಛೇಗಿಗೆ ಹಲುಬುತ್ತ ಸುಖದುಃಖವೆಂಬ ಉಭಯವ ಸಂಗಿಸಾದೆ (ಜಪಕ್ಷ. ೪೭) : ಆಗಾವುದು ಬಡದಿದ್ದಡೆ ಛೇಗೆಯಾವುದು (ಕಲಾಕಾಂ. ೪೯); ಆಗಿಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತು ಛೇ[ಪಾಣಾ. ಚೇ]ಗೆಗೆ ಮನ ಗುಂದುವವನಲ್ಲ (ಅಂಬಿಪ. ೩೦೭-೦೪೩). 'ಆಗುಛೇಗೆ' ಪರಾ.

ಚೇಗೆಮಾಡು = ಕೆಡಿಸು ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು : ಸುವ್ರತವನು ಚೇಗೆಮಾಡದೆ ಪಲಕಾಲ ತಪಸುಗೆಯ್ದು ನೀಗಿದನಾ ಮುನಿ ತನುವ (ಪೆಮಾಸಂ. ೬-೭೪).

[<ಪ್ರಾ. ಛೇಅ./ಸಂ. ಛೇದ]

ಚೇಗೇರು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವ ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಹುರಿಗೊಳ್ಳು: ಕಪ್ಪಗಳು ಹಚ್ಚಿದಮ್ಮೂ ಅವನ ಕೆಚ್ಚಿದಯು ಚೇಗೇರಿತು (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೪೦).

[ಚೇಗು$_3$ + ಏರು$_1$ (<ಏಱ್-).]

ಚೇಗೊಡತಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಆಡುಸೋಗೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಬ್ಯಸಿಸೊಂಡೆ ಕಷಾಯ . . . ಚೇಗೊಡತಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ (ಸಕ್ಕ. ೨೩೭). [ಚೇಗೊಡತಿ + ಸೊಪ್ಪು.]

ಚೇಟಿ (ನಾ). ಸೇವಕ ; ಆಳು ; ದಾಸ : " ಚೇಟಿ, ಭುಜಪ್ಯ, ಕಿಂಕರ– ಈ ೩ ಭಂಟಂ " (ಹಜಾಯು. ೬೦-೩೦೦) ; ನಿವ್ಮ ಚೇಟರು ಇಬ್ಬರೊಳಗೆ ಕಲಹ ಇದೆ (ದಪಮ. ೦೦೧). [ಸಂ.]

ಚೇಟಿಕ (ನಾ). = ಚೇಟ. [ಸಂ.]

ಚೇಟಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಳು ; ದಾಸಿ ; ಸೇವಕಿ : "ಚೇಟೀ ಸಮಾಪ್ಯೆ ದಾಸಿ ದಲಕ್ಯಂ " (ಪಾಕ್ಯಕ್ರಿಪ್ರ. ೫೪-೦೨) : ದ್ರೌಪದಿಯ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಸುಂದರ ಮಾರೆಯೊಬ್ಬ ಚೇಟಿ (ಪಂಚತಂ. ೩-೩೩ ಪ): ದಾಸೋಹವನೆಲರ್ಚುವ ಚೇಟಿ (ಜಸಪ್ರ. ೩-೦೦) ; ಪಾಡಿನೊಳ್ಳಂ ಕೇಳ್ದು ಅಗಱತ ಚೇಟಿಯರ್ ನೆರೆದರ್ (ಅಮ್ಮ.ಕ. ೧೯-೦೩). [ಸಂ. ಚೇಟ]

ಚೇಟಿಕೆ (ನಾ). = ಚೇಟಿ : ಮುಂದ ಬಂದೇಅಲಿದ ಚೆನ ಗಣ ಡಿಯ ಚೇಟಿಕೆ (ಪಂಚಕಾ. ೯-೦೦೦). [ಸಂ. ಚೇಟಿಕಾ]

ಚೇಡಿ 'ಛೇಡಿ' ನೋ.

ಚೇಡಿಸು 'ಛೇಡಿಸು' ನೋ.

ಚೇಡುಬೀರ (ವಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಸಿತ್ತುಂಡೆ ಗಿಡ, ಸಿಡಿಗೊಲಿ, ಹನುಮಂತ ತೊಪ್ಪಲು, ಚೇಡುಬೀರ (ಮೃಕಾ. ೨೦-೪೪). [?]

ಚೇಡೆ, ಚೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಮಾಟ, ವಂದ್ಯ ಮೊಂತಾದ ಕ್ಷುದ್ರ ಕರ್ಮಗಳ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಬೇತಾಳ : (ಟಿ). **ಚೇಡಿ** : ೨. ಮಾಟ ; ವಂಠ್ಯ ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ ; ಸುಡುಗಾಡ ಸಿದ್ಧನ ನಾಡಾವದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ ಒಡಿಸಿ ಒಯ್ಯನ ಹಸಗೂಸು ಅವನೆಂಥ ಚೇಡಿ ಬಲ್ಲವನಿರಬೇಕು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೪೮). [←ಮಂತ್ರ. ಚೇಡಾ]

ಚೇಣ, ಚಾಣ, ಚಾನ (ನಾ). ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಒಡೆಯಂವ ಉಳಿ; ಟಂಕಿ: ಜನರ ನೆರವಿಯಂಬ ಚೇಣದಿಂ ದೇವಗತಿಯಂಬ ನಿಗಳಮಂ ಛೇದಿಸದ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೬-೯೬) : ಉಳ್ಯನ ಘಟ್ಟಿಯ ಮೃತ್ಯುಕೆಯ ಚೇಣ ಕಡಿಯುತ್ತು (ಪಂಚಾತಾ. ೬೦-೨೨೩) : ಉಳ್ಯನ ಬಲು ಚೇಣವೊ ಸಿಡಿದ ಕುಡುಹುಗಳೊ (ಸೊಬಸೊ. ೬-೪೩). **ಚಾಣ** : ಅಱಿಯಂ ಸೀಗುವೆಡಾನೆ ಮೆಟ್ಟಲಹುದೇ ಚಾಣಗಳಿಂದಲ್ಲವೇ (ಕೂಮುಪ. ೭೬): ಕೇವಲ ಕಲ್ಲಾಗಿದ್ದ ಅದನ್ನು ಯಾವ ಚಾನವ ಕಲೆಯ ನೆಲೆವನೆ ಮಾಡಲಿತ್ತೋ (ಜಾಬಾರ. ೯೯). **ಚಾನೆ** : ದಾನವೆಂದರೆ ತಲೆಯ ಚಾವದಲಿ ಕಡಿದಂತೆ (ಸರ್ಪಚ. ೬೭೨) : ಆ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಚಾನಗಳಂತೆ . . . ಒಡದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೦). [ದೇ.ತ ತುಳು. ಚೇಣು; ತೆಲು. ಸೆಣ]

ಚೇಣಪಟ್ಟಿಸು (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಸಂದ ಕೊಳ್ಳಸ ಗುಂಡು ಗೋರೆಯುಂ ವಿಂದೆವಟ್ಟಿಸು ಚೇಣಪಟ್ಟಿಸುವೆಂದನಿವ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರು ಜಟ್ಟಿಗಳೂ (ಜಾಕೃಚಾ. ೨೨-೭೫).

ಚೇಣಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಂವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹುಲ್ಲಿಂ : ಚೇಣೇಯ ಹುಲ್ಲು ತುಳಕ್ಕೆಂಬುದು ಮಾದೇವ ಈದ್ಯುಲಿಯ ವೇಟ ಹೊರಟನಯ (ಹಕ್ಕಯ. ೩೦); ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಚೇಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕುಳಿತಿದ್ದವು (ಮಹಾಶ. ೩೦); ಚೇಣೆಯ ಚಾವಿಗಳ ಸಾಲುದುದಂಲ ಹಕಾರದ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ . . . ಈಚಲು ಚಾವಿಗಳನ್ನು ಹಾಸಿದ್ದರು (ಗಡುದಾ. ೭೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು. 'ಚೇಣಿಕಬ್ಬು' ಪರಾ. [?]

ಚೇಣಿ$_2$ 'ಚೇಣಿ' ನೋ.

ಚೇಣಿ₃ (ನಾ). (?) : ಹತ್ತೂಕಾಲೇಣಿ ಮುತ್ತಿನ ಚೇಣಿ ಮತ್ತಾರಿಗೆ ಹೊವ ಕುಯ್ತಾಯೊ ನೀನು (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೩೦). [?]

ಚೇಣಿಕಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು: ರಸದಾಳಿ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಚೇಣಿಕಬ್ಬಲ್ಲದೆ ಈಚೆಗೆ ಅನೇಕ ತಳಿ ಕಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದಿರುತ್ತಾರೆ (ವ್ಯವಮ. ೩೧). [ಚೇಣಿ₁ + ಕಬ್ಬು₂ (<ಕರ್ವು₁)]

ಚೇಣಿಮಂದಲಿಗೆ (ನಾ). ಚೇಣಿಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಪೆ: ಒಳಗಿನಿಂದ ಒಂದು ಚೇಣಿಮಂದಲಿಗೆಯನ್ನು ತಂದು ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದಳು (ಭೂಂಗಾಳ್ಯ. ೪೯). [ಚೇಣಿ₁ + ಮಂದಲಿಗೆ]

ಚೇತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು ; ಚೇತಸ್ಸು : "ಮನಮಾಶಯಮಂತಃಕರಣ ನಾಮಮದೆ ಚಿತ್ತಮಂತೆ ಚೇತಂ ಸ್ವಾಂತಂ ಮನದಿಡುವಟಿಯೊಳೆ ವರ್ತಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೨೩) ; ಸುಚರಿತ್ರತೆಯಿಂ ಸಮಸಂದ ಸೌಷ್ಠವಂ ಚೇತದೊಳುಣ್ಮೆ ಕನ್ನೆ ತಳೆದಳ್ ಕಿಲಿಕಿಂಚಿತಭಾವಚೇಷ್ಟೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೦೨೨) ; ಪ್ರಭುದೇವದೇವನನಿಶಂ ರಾಜರ್ಕೆ ಮಚ್ಚೇತದೊಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೦-೧೧). [<ಸಂ. ಚೇತಸ್]

ಚೇತಕಿ (ನಾ). ಅಳಲೆಕಾಯಿ ; ಹರೀತಕಿ : "ಚೇತಕಿ ಶಿವೆ ಹೈಮವತಿ ಹರೀತಕಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೩-೦೨). [ಸಂ. ಚೇತಕೀ]

ಚೇತನ (ಗು). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ; ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ. ೨. ಜೀವಂತವಾದ ; ಸಜೀವವಾದ . 'ಚೇತನ ಪ್ರತಿಮೆ' ಪರಾ. ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ಪ್ರಮುಖವಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ. (ನಾ). ೪. ಮನಸ್ಸು; ಬುದ್ಧಿ; ಪ್ರಜ್ಞೆ : ಅವನಾಡುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆ ನಿರ್ಮಲ ಚೇತನದಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಅನುಭವಪೂರಿತ . . . ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಆಲಿಸಬೇಕು (ಕುಸುಸಂ. ೦೦೦). ೫. ಆತ್ಮ; ಜೀವ : "ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಂ ಚೇತನನಾತ್ಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೮-೩) ; ಓ ನನ್ನ ಚೇತನ ಆಗು ನೀ ಅನಿಕೇತನ (ಅನಿಕೇ. ೬೦-೦). ೬. ಪರಮಾತ್ಮ: ವಿಶ್ವಮಂ ಸರ್ವತ್ರ ತುಂಬಿ ದಂತರ್ಯಾಮಿ ಚೇತನಂ ತಾ ಪ್ರೇಮಾತ್ಮವಾಗಿರ್ಪುದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦-೨೪೯). ೭. ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳುದು; ಜೀವಿ; ಪ್ರಾಣಿ. ೮. ಚಟಂವಟಿಕೆ; ಚೈತನ್ಯ. ೯. ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ನಷ್ಟಹೊಂದಿದ ಮೆದುಳಿನ ಭಾಗದಿಂದ ಚೇತನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ದೇಹದ ಅಂಗಗಳು ನಿಸ್ತೇಜವಾಗಿ ನಿರುಪ ಯೋಗವಾಗಬಹುದು (ಮನೋನಂ. ೦೦೦); ನಿಮ್ಮನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂಡಾ ಸಾಕುವಷ್ಟು ಚೇತನ ನನಗಿದೆ (ಭ್ರಮಾನ.೦೯೭). [ಸಂ.]

ಚೇತನಂಗುಂದು, ಚೇತನಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಚೈತನ್ಯ ಉಡುಗು : ಅರುಮರುಹಿನಿಂ ಚೇತನಂಗುಂದಿ ಭ್ರಮಣೆಯೊಳೊಂದಿ ಮಲಗುತ್ತೆ (ನವಮೋ. ೦೩-೬). **ಚೇತನಗುಂದು:** ಅಹಿನಾಥ ಮೂರ್ಛೆಯ ನಾಂತ ತಳಕೆ ಚೇತನಗುಂದಿ ದಿಗ್ದಂತಿ ಮಂಡಿಸಲಾಗ ಭೂತಲವೆಲ್ಲ ಕಂಪಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೩೮-೬೨). [ಚೇತನ + ಕುಂದು₁]

ಚೇತನಂಗೆಡು, ಚೇತನಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಜಡವಾಗು; ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ನಿಂದಳಯ್ ಪ್ರಕೃತಿ ತಾಂ ಜನಕಜಾ ಹೃತ್ಕೃತಿಯೆನಲ್ ಪ್ರತಿಯೆನಲ್ ಚೇತನಂಗೆಟ್ಟು ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೪-೪೩೯). **ಚೇತನಗಿಡು :** ಚೇತನಗಿಡದೆ ಮುಷ್ಟಿಕನಾಗಿ ನಿಲ್ಲೆಂದಾತನ ಕರೆದು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಹತ. ೦೨-೮೩). [ಚೇತನ + ಕೆಡು₁]

ಚೇತನಂಬಡೆ, ಚೇತನವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ಆತನರಮನೆವೊಗಲ್ ಬಸವನುಸಿರಾಡಿದುದು . . . ಸಮೀಪಕೆ ಬರಲ್ ತನು ಚೇತನಂಬಡೆದುದು (ಚಲಪು. ೬-೨೭). **ಚೇತನವಡೆ:** ದನುಜನ ಮಾಯೆಯೊಂದಿನಿಸು ಬೇಗದಿನೊರ್ಮೆಯೆ ಮಾಯಮಾಗೆ ಚೇತನ [ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ವಡೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬). [ಚೇತನ + ಪಡೆ₁]

ಚೇತನಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯಗುಂದಿಸು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು : ಚೇತನಗಿಡಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುತೆ ಕೊಂಡು ಪೋಪೆಮದೂತರ ನೋಡುತೆಯ್ದಿದಳ್ (ಮೋಹತ. ೨೯-೧೪). [ಚೇತನ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು)]

ಚೇತನಗಿಡು 'ಚೇತನಂಗೆಡು' ನೋ.

ಚೇತನಗುಂದು 'ಚೇತನಂಗುಂದು' ನೋ.

ಚೇತನತ್ವ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ : ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಚೇತನತ್ವ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ, ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ಚೇತನದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯ ಉಡುಗು ; ಮೈಮರೆ ; ಜಡವಾಗು : ಅಸಹಾಯರಾಗಿದ್ದ ಗಂಡಂದಿರನ್ನು ದ್ರೌಪದಿಯು ನೋಡುತ್ತ ಚೇತನದಪ್ಪಿ ದಂತಿರಲು (ವದಭಾ. ೯೮). [ಚೇತನ + ತಪ್ಪು₁]

ಚೇತನದಾಯಕ (ಗು). ೧. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ; ಉತ್ಸಾಹಕರ ವಾದ. (ನಾ). ೨. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದು: ಇವು ಆಹಾರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲ ; ಚೇತನದಾಯಕಗಳು (ಅಡುಸೌ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಚೇತನಧರ್ಮ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸಜೀವವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಣ : ಅನುಗತಮಪ್ಪಂತಿರೆ ಚೇತನಧರ್ಮಂಗಳನಚೇತನಾರ್ಥಂಗಳೊಳಂ . . . ವಿವರ್ಣಪರರೆಬರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೩೨). [ಚೇತನ + ಧರ್ಮ]

ಚೇತನಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಸಜೀವವಾದ ಬೊಂಬೆ.–ಪ್ರತಿಮೆ : ಶ್ರೀತರುಣ ವಲ್ಲಭಗೆ ಜೀವರು ಚೇತನಪ್ರತಿಮೆಗಳು (ಹಸಾರ. ೨೪-೧೭). [ಚೇತನ + ಪ್ರತಿಮೆ]

ಚೇತನಭಾವ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವಿರುವಿಕೆ : ತನಮಿಕೆಯುಮೆಂಬಿವುಂ ಚೇತನ ಭಾವದೊಳಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೪೩) ; ಪ್ರಕಟಂ ಚೇತನಭಾವದೊಳಿಕೆ ತನಮುಮೆಯಕ್ಕುಂ (ಕಮದ. ೨೧೧). [ಚೇತನ + ಭಾವ₂]

ಚೇತನವಡೆ 'ಚೇತನಂಬಡೆ' ನೋ.

ಚೇತನಾಚೇತನ (ಗು). ಸಜೀವವಾದ ಮತ್ತು ನಿರ್ಜೀವವಾದ : ಮರ, ಗಿಡು, ಬಳ್ಳಿ . . . ಕನ್ನಡಿ, ಕಳಸ ಇಂತಪ್ಪ ಚೇತನಾಚೇತನವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಂ ನಪುಂಸಕಮೆ (ಕಮದ. ೯೦ ಪ್ರಯೋ); ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ವಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೨೩). [ಚೇತನ + ಅಚೇತನ]

ಚೇತನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಜೀವತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು : ಚಿತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನಿಂದ ಚೇತನಿಸಿ ನಡೆವುತ್ತಿವೆ (ಮದೇವ. ೨೭೭-೩೦). [ಚೇತನ + – ಇಸು₃]

ಚೇತನೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಎಚ್ಚರ : ಎಷ್ಟೋ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಫಾಕ್ಸನಿಗೆ ತುಸು ಚೇತನೆಯುಂಟಾಯಿತು (ಅಂಬಿಳ. ೧೩೦). 'ಚೇತನೆ ಗೊಳ್', 'ಚೇತನೆವಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ; ಬುದ್ಧಿ;ಆಲೋಚನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೩. ಚೈತನ್ಯ ; ಶಕ್ತಿ : "ಚೇತನೆ ಚೈತನ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೩-೨೭) ; ಔಷಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅವಳ ಹೆಸನ್ಮುಖದ ಅಂತಃಕರಣದ ನೋಟವೇ ಅವರಲ್ಲಿ ಚೇತನೆಯನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಿತ್ತು (ಕುಂಕುಮ. ೮೪). [ಸಂ. ಚೇತನಾ]

ಚೇತನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಜಾಗ್ರತವಾಗು : ಯಾವನನು ಕಂಡೊಡನೆ ಜೀವ ಚೇತನೆಗೊಂಡು ಭಾವಭಕ್ತಿಯ ಪುಷ್ಪವಾಯಿತಾತ್ಮಾ ಸನದಿ (ಕೃಷ್ಣಾಕು. ೯-೦). [ಚೇತನೆ + ಕೊಳ್₁]

ಚೇತನೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಚೇತನಂಬಡೆ: ದನುಜನ ಮಾಯೆಯೊಂದಿನಿಸು ಬೇಗದಿ ನೊರ್ಮೆಯೆ ಮಾಯಮಾಗೆ ಚೇತನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ವಡೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬). [ಚೇತನೆ + ಪಡೆ₁]

ಚೇತರಣೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ; ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಎಚ್ಚರ : ಬಟಲ್ದ ಮೆಯ್ಗೆ ಚೇತರಣೆ ಯಲರ್ಚೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೦). [<ಸಂ. ಚೇತಸ್]

ಚೇತರಾಶಿ, ಚಾತರಾಸಿ, ಜಾತರಾಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೊಲಿಕೆ : ಚೇತರಾಶಿ, ನೈದಿಬಗೆದ್ದೆ, ತುರುಚಿನ ವೇರು, ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಬೀಜ . . . ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವ್ಹನ್ನು ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ ಕೊಡಿಸಲು ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಂ ಗಳಿಂದುಂಟಾದ ವಿಸರ್ಪ ಶಮನವಪ್ಪುದು(ಚ್ಯರ್ಸಾ. I, ೫೩೭). **ಚಾತರಾಸಿ:** ಹಾವುಮೆಣ್ಣ ವೇರು, ಚಾತರಾಸಿ, ಗೊರಟೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳ ಈ ಬಗೆಗಳ ರಸವ . . . ಹಾಕಿ (ಸಕ್ಕ. ೧೫೩). **ಜಾತರಾಸಿ:** ಜಾತರಾಸಿ, ಸಹಮಾಂಬ . . . ಕಷಾಯವನಿಕ್ಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶೀತಜ್ವರ ವರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕ್ಕ. ೬೩). [←ತೆಲು. ಚೇತರಾಸಿ, ಚೇದರಾಸಿ]

ಚೇತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಜಾಗ್ರತ ನಾಗು : ಕಿಱಿದು ಬೆಗಡುನಿರ್ದು ತ್ಮಂ ತಾನೆ ಚೇತರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೩೮); ಸೀತಾದೇವಿ ಕೆಳ್ದು ಮೂರ್ಛೆವೋಗಿ ಕಿಱಿದುಂ ಬೆಗದಿಂ ಚೇತರಿಸಿ (ಪಂಭಾಮ. ೧೩-೭೩ ಶ); ವಾತಜನ ಮೂಲಿಕೆಗೆ ಕಪಿಬಲ ಚೇತರಿಸಿದುದು (ಭಾಹಿಂ. ೩೩-೩೦). ೨. ಎಚ್ಚರಿಸು ; ಜಾಗ್ರತೆಗೊಳಿಸು ; ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬು: ಸಂಸಾರಾಸಾರತೆಯನೆಲ್ಲಾದನುಂ ಮಹಾಸತ್ತ್ವನಸಮಪ್ಪುದಱಿಂ ತನ್ನಂ ತಾನೆ ಸಂತೈಸಿಯುಂ ಚೇತರಿಸಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೦ ಪ); ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿನ್ನ ಹೃದಯದೊಲುಮೆಯಿಂದ ಚೇತರಿಸಿ ಬದುಕಿಸಿ ಬೆಳೆಯುಬಲ್ಲ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮಾಯೆ ನೀನು ! (ಭಾಮಚ. ೨೦೩).

ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಪುನಃ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಮತ್ತೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಆ ತಳೋದರಿ ಬಳಿಕ ಮೆಲ್ಲನೆ ಚೇತರಿಸಿ ಕೊಡೆದ್ದು (ಕೃದಾರ. ೫-೬೬). [ಚೇತರಣೆ + ~ ಇಸು]

ಚೇತಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಪುಜ್ಞೆ ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ. ೨. ಮನಸ್ಸು ; ಚಿತ್ತ. ೩. ಜೀವ ; ಆತ್ಮ. [ಸಂ. ಚೇತಸ್]

ಚೇತೋಜಾತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಚೇತೋಜಾತನ ಮೂರ್ತಿಗಾತನೆ ಮಿಗಿಲ್ (ಜಾಂಚೆಕೃ. ೨-೭೯). 'ಚೇತೋಜಾತ ವೈರಿ', 'ಚೇತೋಜಾತಹರ' ವರಾ. [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ಜಾತ)]

ಚೇತೋಜಾತವೈರಿ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ವೈರಿ : ಶಿವ : ಅಂತಾತಗಂ ಬದುಕುಂಟೆ ಚೇತೋಜಾತವೈರಿಯ ಬಾಧಿಯಲಿ (ಅಸಪು. ೫೪-೪೭).

[ಚೇತೋಜಾತ + ವೈರಿ]

ಚೇತೋಜಾತಹರ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ. ೨. [ಭಂದ] ಗುರು ಅಕ್ಷರದ ನಂಜ್ಞೆ : ಶೀತಕರಾಗ್ನಿ ಚೇತೋಜಾತ ಹರರ್ಕರ್ದಂದು . . . ವಿಷಮಂ (ಛಂಪ್ರತಿಲಾಂ. ೫-೮೪). [ಸಂ.]

ಚೇತೋನಂದನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆನಂದದಾಯಕವಾದುದು : ಜನ ಚೇತೋನಂದನಂ ನಂದನಂ ಲಳಿತ ಶ್ರೀವರಿಂಜನಂ ಜನವಿನಲ್ ಜಿಲ್ಯಾದು ದುರ್ವಿಗತಕಂ (ಆಪಾ. ೨-೩). [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ನಂದನ)]

ಚೇತೋರಥ (ನಾ). ಮನೋರಥ ; ಬಯಕೆ : ಅಭಿಮೃ : ಲೋಕಮಂ ರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ಕ್ಕಾರ್ವಣ್ಣಾಂ ಚೇತೋರಥಯುತಂ ಕಮಲಾಕಲ್ಪವಲ್ಲೀವಿಳಾಸ ವಸಥಂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುದಂಡಾಧಿಪ ದಿವಿಜಕುಜಾತಂ (ಚಿಕ. V, ಪೀಠಿಕೆ. ೦೭-೨೬ ; ೧೨೮). [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ರಥ)]

ಚೇತೋವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ : ತೋಱದಿ ಚೇತೋವೃತ್ತಿಯಂ ಕೊರಗುವೆ (ಕುಪ್ರಶ. ೪-೦೦೦). [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ವೃತ್ತಿ)]

ಚೇತೋಹಾರಿ (ಗು). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವ ; ಮನೋಹರ ವಾದ : ಸುಂದರವಾದ : ಸೊಗಯಿಸುಂ ಶೋಭಾವಹಂ . . . ಸವಸ್ತ್ರ ಜನಚೇತೋಹಾರಿ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೨೬-೬); ತನ್ನೆದುರಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಪರ್ವಿರ್ದ ಚೇತೋಹಾರಿ ದೃಶ್ಯಮಂ ದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರ್(ಕ್ರಿಕಾಶಾ. ೨೮೪-೦೬೯). [ಸಂ. ಚೇತೋಹಾರಿನ್]

ಚೇತ್ರ (ನಾ). ವೃಣ್ಮಸ್ಥಳ ; ಕ್ಷೇತ್ರ : ವೃಣ್ಮಗ್ರಹುಗಳ ನಡುವಣ ವಿತ್ರ ಮುಂಡಲದಂತೆ ಸುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ಸಾಶಿಚೇತ್ರದಂತೆ (ಕುಪ್ರ. ೨೯-೬). [<ಸಂ. ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಚೇದಿ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಮುರುವಂಗಾಕಾರಿ ಕಳಿಂಗ . . . ಲಾಟ ಕರಹಾಟಚ್ಚೇದಿ ಕಾಶ್ಮೀರ ಗುರ್ಜ್ಜರ . . . ಪ್ರಮಿದ್ಧಾವನೀಶ್ವರರು ಸಾರ್ದಿಸಿ (ಅಳ. XI, ಪಾಸಂಧಿ. ೧-೦೦೦ : ೧೧೭೧); ಸರ್ವವಿಶ್ವವನಡಿತಕಲಿ ಜನಪಳು ಮುಂದಣ ಚೇದಿ ದೇಶವಲಿ (ಅಂಪಾ,ಸ. ೪-೨). [ಸಂ.]

ಚೇದಿಯ (ನಾ). ಬಸದಿ ; ಜೈತ್ಯ : ವರಲೂರಾ ಚೇದಿಯದ ಬಲ್ಲಾಪ್ಪುಳಾ ಚೈತ್ಯ್ರ ಗುರಾವರ್ ಪಡೆದಾ[ರ್] (ಇಆ: XI, ೭೦-೨೦; ಸು. ೯೫೮ ಚಿತ್ರ); ಜೇಲುಳಗೇರಿಗೆ ಕಲಿಯಮ್ಮ ಗಾವಮಂಡ್ಡಿಗೆಯ್ವಿ ಚೇದಿಯಮನಾಡ್ಡಿಸಿ ದಾರ್ (ಶಾಇಇ. XI-i, ೩-೯; ೨).

[<ಪ್ರಾ. ಚೇಇಅ./ ಪಾಲಿ. ಚೇತಿಯ./ಸಂ. ಚೈತ್ಯ]

ಚೇಪರಿಸಿನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿಸಿನ ; ಕೆಂಪು ಅರಿಸಿನ : ಕಡಿದ ಚೇಪರಿಸಿನ ಕಸೂರಿ ಕಂಕರುಮವು (ಜಾಗಚ. ೭೫). [ಚೇಪು + ಅರಿಸಿನ]

ಚೇಪರ್ದರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರ್ದ್ದ ; ಕೆಂಪು ಪರ್ದ್ದು : ಕಂಯ ಪರ್ದರ್ಪೆಪರ್ದರ್ ಚೇವರ್ದರ್[ಪಾತಾಂ. ಚೆಂಬರ್ದುರ್]ರುತರದ ಹಡೆಹರ್ದರ್ ಪೆರ್ದರ್ದವಱೊಳಿಪಲ್ಪಿದುವಾ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೨೩). [ಚೇವು + ಪರ್ದರ್]

ಚೇಪಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅರಿಸಿನವನ್ನು ಇಡು : ಆ ಪಾಪಿಯ ಪರಮಾಕ್ಷರಮಾ ಲಾಲಾಪಕ್ಕೆ ಕಪಿನ್ಸನಗೆಳ್ದು ಚೇಪಿ[ಪಾತಾಂ. ಚೆಪೆ, ಜೇವ, ಚೆ[ಡಿಯು ಡುಗು ಉರಗನಂತೆ ನಡುಗುತ ನಾ ಪಕ್ಕದೊಳಗೆ ತಲೆಯುಡುಗಿದೆ(ತೆಖಂಕಿತ. ೧೯-೪೩) ; ಚಂಪಕರ ಮೈಯಂವರ್ ಚೇಪಿಟ್ಟ ಚಿತ್ರಿಸಿಯರಂ(ಅಕಪ. ೯-೬).

[ಚೇವು + ಇಡು]

ಚೇಪು : 'ಚೇವು' ನೋ.

ಚೇಪು, ಸೇವು (ನಾ). ಕೆಜ್ಜಲಿನ ಹಾಲು ತೊರೆಯುವುದಂ,–ಹೊರ ಚಿಮ್ಮುವುದು. 'ಚೇಪುಬಿಡು' ಪರಾ. ಸೇಪು: 'ಸೇಪುಬಿಡು' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ್ರ ಕೊಡ. ತೆಲು. ಚೇಪು]

ಚೇಪು, ಚೆವ್ವು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿಸಿನ; ಕೆಂಪು ಅರಿಸಿನ: ಚಿನ್ನದ ಓಲೆಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಹೊಳೆಯುತಲಿರುವ ಕೆನ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಚೇಪನ್ನು ತೊಡೆಕೊಂಡು (ಕಪದ. ೩೦-೯); ತಿಗೆರಂದುಗೆಯುಟ್ಟು ಸೊಗಸು ಚೇವು ಗಲಿಟ್ಟು ಅಗಲು ಚಂದನ ಗಂಧ ಧರಿಸಿ (ಕಾಂದಶ. ೩-೨೫). ೨. ಕೆಂಪು. 'ಚೇಪರ್ದರ್' ಪರಾ. ಚೆಪ್ಪು : ೨. ಕೆಂಪು ಚೆವ್ವು ಅರಿಸಿನ ಗಂಧ ಇಂಪಾದ ಪರಿಶಾಸವದ ಬಟ್ಟು (ಪಾಪರ. ೩೦೪). [<ತಮಿ. ಚೆವ್ವು]

ಚೇಪುಬಿಡು, ಸೇಪುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಎಮ್ಮೆ, ಹಸು ಮೊದಲಾದುವು) ಹಾಲಿನ ಧಾರೆಯನ್ನು ಬಿಡು ; ಸೊರುಬಿಡು : (ಆ). ಸೇಪುಬಿಡು : ಈವತ್ತು ಎಮ್ಮೆ ಯಾರೂ ಸೇಪುಬಿಡಲೇ ಇಲ್ಲ (ಜಿಪ್ರ).

[ಚೇವು + ಬಿಡು]

ಚೇಪೆ : 'ಚಾಪೆ' ನೋ.

ಚೇಪೆ, 'ಸೀಪೆ' ನೋ.

ಚೇಪೆಕಾಯಿ 'ಸೀಪೆಕಾಯಿ' ನೋ

ಚೇರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; P ಪ್ರಾಚೀನ ಪಾಂಡ್ಯ, ಚೋಳ ಮತ್ತು ಚೇರ ಎಂಬ ಮೂರು ತಮಿಳು ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಈಗಿನ ಕೇರಳ : ಸೌಳ ಲಾಟ ಚೋಲ ಚೇರ ಪಾಂಡ್ಯ ಕಳಿಂಗಾದಿವಿಷಯಂ ಗಳಂ ಸಾರ್ದಿಸಿ (ರಘುಕಾ. ೦೦-೭೦). ೨. ಚೇರದೇಶದ ರಾಜ : ಚೋಳನ ಜೂಟುಬಾಳ್ವನ ಗೋನ್ಮುಂ ಚೇರನನಟ್ಟಿ ತಿಂಬ ಮಾಕಾಳ್ (ಅಳ. VII, ಕಿಷ್ಕಂ. ೫-೬: ೧೨೧); ಚೇರಂ ವಾರುವಕೋಟಿಯಂ . . . ಕಳಿಪಿದಂ (ರಹಳು. ೮-೩೦). ೩. ಚೇರದೇಶದ ಜನ. ೧, ೩: ವೈವಾಹಗೆಹದ

ಸಿರಿಯವೊಲು ಮಂಗಳಮಯವು ಮಲೆಯಾಳ ಜನಪದದ ಅರಸಿನಂತಿರೆ ಚೇರಮಯವೆನಲುರವಣಿಸಿ ನೂಕಿದರು ನಿಡುವಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಗರುವಾಯಿಗಳ ಘನಮದದ ತೇಜಿಗಳ (ಕುಪ್ಪಾಳೀ. ೪-೩೦). 'ಕೇರಲ' ಪರಾ. ೪. ಚೇರ ದೇಶದ ಕುದುರೆ; ಮಾಸಲುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ: "ಅರುಣಂ ಮಾಸೆ ಚೇರನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೪); ಜನ್ನನಂ ನೀಲನನಳಗನಂ ತನ್ನಿ . . . ಚೇ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇ]ರನನು ತನ್ನಿ (ಬಸಪು. ೫೯-೪೦); ಬಿಳಿಯವು ಬಾಲದ ಮೊಳೆಗಳ್ ಬೆಳರ್ಗವಿಲಂ ಮೆಯ್ಯ ಬಣ್ಣ ಮಾದೊಡೆ ಚೇರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಚೇರಟೆ 'ತೇರಂಟೆ' ನೋ.

ಚೇರಡಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ; ಲೋವೆ (?): ಇಂಗೋಲ್ಗಳ ಸೊಗಯಿಪ್ಪ ತೊಲೆಗಳಿಂ ತೆಂಗಿನ ಸುಟಿಯಲೆಯಚ್ಚ ನೆಲೆಗಳಿಂ ಮಂಜು ಶಿರೀಷದ ಚೇರಡಿಯಿಂದಂ ಚೆಂಜಾಜಿಯ ಗೊಂಚಲ ಗುಡಿಯಿಂದಂ (ಉದ್ಯಟ. ೩ ೨೦); ಕೀರಣಿಗೆಲಸದ ಹದಿನಾಱು ಕಂಭ ಗಳ್ಚೇರಡಿ ಮದನಕೈಯಿಂದ ಸೇರಿದ ಮುತ್ತಿನ ಗಡಗೆ ಬೋದಿಗೆಯಿಂದ ಸಾರಸಿಂಗರದೊಳೊಪ್ಪಿದುವು (ನಾಗಕು. ೨೭-೧೬). [?]

ಚೇರಣಿಗ (ನಾ). ಕೇರಳದೇಶದವನು: "ಕೇರಳನೆನಲ್ ಚೇರಣಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ವೇರಡಿಗ]ನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೭).

[ಚೇರಣ್ಂ (<ಕೇರಲ) + – ಇಗ]

ಚೇರಮಾನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ; ಚೇರದೇಶದ ಕುದುರೆ: "ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಕಲಹತಿ ಚೇರಮಾನಿಯೆಂಬೀಸಱೊಳು ಪುಟ್ಟಲಾ ದೇಶ ವೆಸರಿಂದಲಾ ಕುದುರೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೩-೨೧). [<ಚೇರ]

ಚೇರಿ 'ಕೇರಿ' ನೋ.

ಚೇರಿಸು 'ಸೇರಿಸು' ನೋ.

ಚೇರು (ನಾ). ಗುಹ್ಯರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ತರುಡಿನ ಬಾವು,–ಊತ: "ಚೇರುಃ = ತರುಡು ಊದುವುದು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೦೦).

ಚೇರುಇಳಿ = ಗುಹ್ಯರೋಗದಿಂದ ತರುಡು ಊದಿಕೊಂಡು ಜೋಲುಂ: (ಕ). [←ತೆಲು. ಚೇರು, ಚೇಱು]

ಚೇರುಕುಟಿ (ನಾ). ಚೇರು ರೋಗದಿಂದ ಬರುವ ಬೊಕ್ಕೆ; ಚೇರುಕುಟಿಗೆ:– ಗಜ್ಜುಗದ ತಿರುಳು ನಾಲ್ಕು ತೂಕ . . . ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಉದಯದಲ್ಲಿ ದಿನಂಪ್ರತಿಯೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಚೇರುಕುಟಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಪೈವಿ. ೧೨೬). [ಚೇರು + ಕುಟಿ$_1$./ತೆಲು. ಚೇಱುಕುಟಿ.]

ಚೇರೆ 'ಚಹರೆ' ನೋ.

ಚೇಲ$_1$, ಚೇಳ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: "ಚೇಲಂ, ಚೇರಂ, ವಾಸಃ, ಕರ್ಪಟಂ . . . ವಸ್ತ್ರಂ, ಸಿಚಯಃ, ಪಟಃ–ಈ ೧೦ ಸೀರೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೪), ನೀಲಚೇಲದುಡೆಯುಂ ಮೇಲ್ಕೊಂಡ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯುಂ . . . ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೩-೦೩); ನೀಲಾಭರಣಭೂಷಿತನಾಗಿ ಕಾಗಿನ ಚೇಲವ ಹೊದ್ದು (ಪೋಹತ. ೧೮-೨೦). 'ಚೇಲಾಂಚಲ' ಪರಾ. ಚೇಳ: ೧. "ಚೇರಂ ಚೇಳಂ ಕರ್ಪಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೮-೨೦). ೨. ಕೆಟ್ಟುದು; ಕೀಳಾದುದು: "ಅರ್ವಾಣಂ, ಅಣಕಂ . . . ಅಧಮಂ, ಚೇಳಂ, ಕಾಂಡು . . . ಈ ೧೩ ಹೊಲ್ಲಹ ವಸ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೨); "ಅವಮಂ . . . ಚೇಳವವದ್ಯಂ ಕುತ್ಸಿತಂ ಕುಪೂಯಂ ಯಾಪ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೮-೫೯). [ಸಂ.]

ಚೇಲ$_2$, ಚೇಲಾ, ಚೇಲಿ$_2$, ಚೇಲೆ (ನಾ). ೧. ಶಿಷ್ಯ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: ಗವಯಿಗಳ ಹಿಂದೆ ಚೇಲ ಇರುವಂತೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೯೩). 'ಚೇಲವಾಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಅನುಯಾಯಿ; ಸೇವಕ; ತೈನಾತಿ: ನಡುವೆ ನಡುವೆ ಚೇಲರು ಹತ್ತಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಭಂಗಿ ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು . . . ಸೇದಿ (ಡಿಯ್ಯಮ. ೧೦); ಕಣಿವೆಯ ಕೆಳಗಿನವರ ಚೇಲನಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಉಂಡಮನೆಗೆರಡು ಬಗೆಯುವ ಅವನ ದ್ರೋಹವರ್ತನೆ (ರಾಗಿಚಿ. ೧೨೨). ೩. ಬಲಾತ್ಕಾರ ದಿಂದ ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೆ ಮುಸಲ್ಮಾನನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು; P ಇಂತಹ ಬಾಲಕರನ್ನು ದೊಡ್ಡವರಾದ ಮೇಲೆ ಚೇಲ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರೈ.ಸ್ಟ್ ಗೆ. II, ೫೪೬). **ಚೇಲಾ:** ೨. ಉಳಿದವರೆಲ್ಲ ಅವರ ಚೇಲಾ ಆಗಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೫೯); ಅದರಲ್ಲಿರುವವರು ಆಡಳಿತಗಾರರ ಚೇಲಾಗಳು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೭೫). **ಚೇಲಿ$_2$:** ೩. ಉತ್ತಮವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತೀ ಜನಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ಜನರನ್ನು ಚೇಲಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಜಾಮವಂ. ೨೩೪). **ಚೇಲೆ:** ೩. ಕೊಡಗು ಜನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಂಜಿ ಮಾಡಿ ಕುಲಗೆಡಿಸಿ ಚೇಲೆಯರ ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೇಲಾ. / ಪ್ರಾ. ಚಿಲ್ಲ]

ಚೇಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚೆಲಬಾಗೆ, ಚೇಲ, ಎಲೆಸುಜ್ಜಲ ಬಾಗೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪-೬೩). [?]

ಚೇಲವಾಡಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ: ವಿದ್ಯಾನಿಕೇತನದ ಚೇಲವಾಡಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನೂರು ಹೊನ್ನು . . . ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಸಣ್ಣಕ. VIII, ೨೦). [ಚೇಲ$_2$ + ವಾಡಿ$_1$ (<ಪಾಡಿ$_1$)]

ಚೇಲಾ 'ಚೇಲ$_2$' ನೋ.

ಚೇಲಾಂಚಲ (ನಾ). ವಸ್ತ್ರದ ತುದಿ; ಸೆರಗು: "ಸೆಱಂಗೆಂದು ಚೇಲಾಂಚಲಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೩೯೭); ದೇವ ನಿಮ್ಮ ದಯೆಗೆಯ್ದ ಫಳಂ ಕೇವಲ ಶುಭ ಸೂಚಕಮೆಂದಾ ವಧು ಗುಡಿಗಟ್ಟೆ ಚೀನಚೇಲಾಂಚಲಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೩೫).

[ಚೇಲ$_1$ + ಅಂಚಲ]

ಚೇಲಾಚಾರ (ನಾ). ಹೀನ ನಡವಳಿಕೆ: ಎಲ್ಲಾ ಒಂದಾದರೆ ಶಾಲ್ಯನ್ನ ಉಂಬುವರು ಹುಲ್ಲನೇತಕೆ ಮೆದ್ದು ಬದುಕರು ಸುವ್ವಿ ಹುಲ್ಲನೇತಕೆ ಮೆದ್ದು ಬದುಕರು ಚೇಲಾಜಾ[ಚಾ]ರಾ ಜಲದೊಳಾಚರಿಸಿ ಅಳುವುದೇಕೆ ಸುವ್ವಿ (ವಾದಿಕೀ. ೧೫೩-೧೭). [ಚೇಲ$_1$ + ಆಚಾರ]

ಚೇಲಿ$_1$ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು; ದುಷ್ಟೆ. [ಸಂ. ಚೇಲೀ]

ಚೇಲಿ$_2$ 'ಚೇಲ$_2$' ನೋ.

ಚೇಲಿಕ, ಚೇಳಿಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲೆಯುವವನು; ಚಿಪ್ಪಿಗ; ಸಿಂಪಿಗ; ದರ್ಜಿ: "ಚಿಪ್ಪಿಗನು ಚೇಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕಂ ಸೂಚಿಕಂ ತುನ್ನವಾಯನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨). **ಚೇಳಿಕ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರ ವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೇಲ$_1$ + – ಇಕ]

ಚೇಲಿಕೆ, ಚೇಳಿಕೆ (ನಾ). ಪುನುಗು: "ಚೇಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕೆಯೆನಲ್ ಪುಣುಗು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨). **ಚೇಲಿಕೆ:** ಕುಸುಮ ಮೃಗಮದ ಗಂಧ ಚೇಳಿಕೆಯು (ಮದೇಪು. ೨-೪೪). [?]

ಚೇಲೆ 'ಚೇಲ$_2$' ನೋ.

ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯವು ಶಾರೀರ, ಮುಖಜ, ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ; ಕೈ ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳ ಚಲನೆಗಳು ಶಾರೀರ ಮತ್ತು ಮುಖಜ; ನೃತ್ತ ವಿಶೇಷಗಳು ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ" (ಸಂನಾಟ. ೧೧). [ಸಂ. (ಚೇಷ್ಟಾ + ಕೃತ)]

ಚೇಷ್ಟಾಲು (ನಾ). ಕೀಟಲೆ ಅಥವಾ ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ದವನು; ವಿನೋದಪ್ರಿಯ: "ನಿನಗೆ ಮನೆಯ ಹಂಬಲಿದ್ದರೆ, ನೀನು ಹೋಗು" ಎಂದು ಚೇಷ್ಟಾಲುವೊಬ್ಬನು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟನು (ಯದುರಾ. ೭೧).

[P ಇದು 'ಕೃಪಾಲು' ಎಂಬ ಪದದ ಅನುಕರಣೆಯಿಂದಾದುದು]

ಚೇಪ್ಕಿತ (ಗೆಂ). ೧. ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ.–ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಕದಲಿಸಿದ; ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. ೩. ಯತ್ನಿಸಿದ; ಯತ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೪. ಕಾರ್ಯ; ಕೆಲಸ; ನಡವಳಿಕೆ: ಸೃಷ್ಟಿಸಮಯದೊಳಿದರ್ಕದು ಚೇಷ್ಟಿತವೆಂದಖಿಳ ಜಾತಿಯೊಳ್ ಕಲ್ಪಿಸಿ ನೀಂ ದುಷ್ಟತೆ ನಿಸರ್ಗಮಾಯ್ತು (ಆಗಾಪ. ೬-೧೦೭); ತೊಲ್ಪಿದುಂ . . . ನಿರ್ಹೇತುಕವಪ್ಪ ಪೇದಮನಿದಲ್ಲ; ಕೃಪಾವತಿಯರ್ಗೆ ಚೇಷ್ಟಿತಂ (ಶಂದ್ರಪು. ೭-೬೩); ಚಿ ಕಷ್ಮಮಿ ಚೇಷ್ಟಿತಂ (ಭುಪ್ರ. ೦೬-೭೦). ೫. ಗತಿ; ಸಂಚಾರ. [ಸಂ.]

ಚೇಷ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸು; ಅಲುಗಾಡು. ೨. ಉದ್ಯೋಗಿಸು; ಆಚರಿಸು; ಕೆಲಸಮಾಡು: ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕುದೇನು ಮಂ ಚೇಷ್ಟಿಪಂ (ಹಂವ್ಯ. ೭-೬೮); ಮಿಕ್ಕಿನ ಸರ್ವಾಂಗಂಗಳುಂ ನಿಮ್ಮಯು ದೆಸಗೆ ಕರಂ ಚೇಷ್ಟಿಸುತ್ತೊರ್ಮೆಯುಂ ನಿಲ್ವಿನಂ (ಕಣ್ಣಿ. ೭೬) ; ಧರ್ಮದೊಳ್ ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ ತಿಳಿದು (ಧಶ ಳು. ೦೪-೨೪). ೩. ಚಲನೆಯುಂಟುಮಾಡು: ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬು: ಆ ಸಂಸಾರ ಪ್ರಪಂಚಕವನೆಲ್ಲವಂ ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಜಗತ್ಪ್ರಯವನೊಸ್ಗೊಳ್ಳಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರ್ಪುದೆಲ್ಲವು ಮಾಯೆ (ಗೂಢಾ. ೪೪) ; ನೀನು ಚೇಷ್ಟಿಸದಿರಲ್ ಕಾಲ್ಪಡೆಯಬಲ್ಲವೆ (ಅಕ್ಕಮಹಾ. ೦೪-೪೮). ೪. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಜಾಗ್ರತವಾಗು: ವನಮೃಗರಾಜಗಳ್ ಕೃಪೆಯು ಕೊಟಲೆಯುಂ ವನವಲ್ಲಿಮಂ ತೊಟಲ್ಪಿನಕರಣಂಗಳಂ ಕೆಡೆದು ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಕಂಡು ಮರೀಚಿಕಾಜಲಕ್ಕನುನಯಮಂ ಕರಂ ಪಿಡದು ಲಂಘಿಸಿ (ದಶಳು. ೪-೨೬) ; ಮೋಡಕ ಪಟಿಕ ಸಂದುದು . . . ಶಿವಾರ್ಜನೆಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕಟ್ಟಿಗೆಯಾಯ್ದು ಕೊಂಡಾದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣದ ಚೇಷ್ಟಿಸಿದ (ಪ್ರಚಕ. ೫೦-೩೦). ೫. ಕೆಣಕು: ಚಲಿಸುಬಪಾಡು: ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ವೇಶ್ಯಾಭುಜಂಗರ ಮಧುಪಾನ ಗೋಷ್ಠಿಯಂ ಸೊಬಗಿನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಪ್ರಚಕ. ೦೮-೯೬). [ಚೇಷ್ಟೆ + -ಇಸು.]

ಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚಲನೆ; ಸಂಜ್ಞೆ; ಚಲನವಲನ: ಪರಿಪಾಲಿಪ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೊಂದು ಚೇಷ್ಟೆಯುಂಟೆ (ಆದಿ. ೨೪-೮೦) ; ಆಯತನೇತ್ರಿಯಾಕ್ಷಿಸಿದ ರೀತಿ ತದಾಸ್ಯದ ಚೇಷ್ಟೆಯಂ . . . ಅಱಿಯು ಲಾಯ್ತು.ಗಂದಿದರಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಂ (ದಶಳು. ೦೩-೩೮). ೨. ಉದ್ಯೋಗ; ಕ್ರಿಯೆ: ಕಾರ್ಯ: ಧೈರ್ಯಂಗೆಟ್ಟು ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಪೌಲಸ್ಯನು ಮೊತ್ತುಗೊಟ್ಟುನೆನೆವಾಕಂ ದರ್ಪಕಂ ದಂದಿಸಂ (ಪಂಡಾಮ. ೯-೦೯೬); ಲೋಕದ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ರವಿ ಬೀಜವಾದಂತೆ ಕರಣಂಗಳ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಮನವೆ ಬೀಜ (ಪಂಚಾರ. ೨. ೨೪-೪೬). ೩. ವರ್ತನೆ; ನಡವಳಿಕೆ: ಪರವಧೂರ ವಾರ್ತೆಯಂ ಕೊಂಡು ಚಿತ್ತರದಿಂದೆ ಬರಲವನ ಚೇಷ್ಟೆಯಂ ಕಾಣಾತೆರ್ದ ಹಡಿಪೆರಂದು (ಪಂಪಿ. ೦೬-೦೦೯). ೪. ಚಾಲನೆ: ಪ್ರೇರಣೆ: ಸಂಚಲನೆ: ತತ್ಕಂಗಳನ್ನಿಕೆಯ ಗರಂ ನೆರೆಯಲ್ಕರಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ನೆಲೆಯಾಗೆಗೆ ಕಡೆಗೆ ಗರದ ಚೇಷ್ಟೆ ನಿತಾಂತಂ (ಪಚಕ. ೦೬-೬೦); ಬಲಭೂತ ಸೋಂಕಿತೋ ಗೃಹದ ಚೇಷ್ಟೆಯೋ ಪೈತ್ಯ ತಲೆಗದರ್ದುದೊ (ಪಪಚ. ೨೪-೪೪). ೫. ಹಂಡುಗಾಟ; ತಮಾಷೆ: ಅವನ ಮಿತ್ರರನೇಕರು ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿದಾಗಲೆಲ್ಲ ಅವಮ ನಕ್ಕು ಅದನ್ನು ತೀರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ಭಾಇತಿ. ೦); ಕುಂಬನಿಗೆ ಎಂಟು ಚೇಷ್ಟೆ ಕುರುಡಾಗಿ ನಾನಾ ಚೇಷ್ಟೆ (ಗಾದೆ). ೬. ಸರಸ; ಚೆಲ್ಲಾಟ. ‘ ಚೇಷ್ಟಿಸು ’ ಪರಾ. ೭. ತುಂಟತನ; ತುಂಟಾಟ; ಕೀಟಲೆ: ಆ ಹುಡುಗನದು ಬಹಳ ಚೇಷ್ಟೆ (ಡಿಂಗ್ರಿ). [ಸಂ. ಚೇಷ್ಟಾ.]

ಚೇಷ್ಟೆಕೋರ, ಚೇಷ್ಟೆಪೋರ (ನಾ). ಹಂಡುಗಾಟದ ಸ್ವಭಾವದವನು; ತಮಾಷೆಗಾರ: ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ಮುದುಕರ ಗದ್ದಲ ಒಂದಿನಕು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ: ನಾನು ಚೇಷ್ಟೆಕೋರಾದ್ದರಿಂದ ಹಾಗಾಗಿರಬೇಕು (ಪಂಡುಬ. ೯೨). **ಚೇಷ್ಟೆಪೋರ** : ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಇಂಥ ಚೇಷ್ಟೆಪೋರರ ಕಾಣೆ (ಪುಂದ. ೦-೭೩ ಅನುಪ್ಪಲ್ಲ) : ಇದಲ್ಲ ಚೇಷ್ಟೆಪೋರರ ಹಾರಿಕೆಯ ಸುದ್ದಿ (ಗಂಗಾಶಾ. ೦೦೯). [ಚೇಷ್ಟೆ + – ಕೋರ.]

ಚೇಷ್ಟೆಪೋರ ‘ಚೇಷ್ಟೆಕೋರ’ ನೋ.

ಚೇಷ್ಟೆಗಾರ (ನಾ). = ಚೇಷ್ಟೆಕೋರ : (೪).

[ಚೇಷ್ಟೆ + – ಗಾರ(<–ಕಾಱ)]

ಚೇಷ್ಟೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಚಲನೆ ನಿಂತುಹೋಗು ; ಚೈತನ್ಯ ಉಡುಗು : ಈ ದೇಹದೊಳಿರ್ಪ ಪ್ರಾಣಮುಳ್ಳನ್ನಿಗೆಮ ತಡೆಯದಾತ್ಮೇಶನಂ ಕಾಣ್ಬೆನೋ ವ್ಯೂಂದಿನೆಂದಾ ಚೇಷ್ಟೆಗೆಟ್ಟುಂದಳಿವ ಪಿಡಿದಕ್ಷಿಂದಮುಂಡಾನುಮೆಬ್ಬಿಂ (ಶಾಂಪು. ೮೮೬) ; ಕರಣ ಬಲ ಪ್ರಾಣದ ಚೇಷ್ಟೆಗೆಟ್ಟು ಧರಣಿ ವದಾನತಂ ವಿಕಲತಾಗಿ ಮೂರ್ಧಗೆ ಸಂದಂ (ಪಂಡಾಮ. ೭-೧೪). [ಚೇಷ್ಟೆ + ಕೆಡು.]

ಚೇಹರಾ ‘ಚಹರೆ’ ನೋ.

ಚೇಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಾನು: ಚೇಳ್ಗಸಿಗಂ ಸಲಲ್ಗೊದಲ್ ವಿಷಾಗ್ನಿ . . . ಬಣ್ಣಮಿಷನೆನಿಪವೆಲ್ಲಂ ಬಳ್ಳುವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಚಪ್ರ. ೫-೦೦೩).

[<–ತಮಿ. ಚೇಳ್]

ಚೇಳ ‘ಚೇಳ್ಳು’ ನೋ.

ಚೇಳಿಳಿ ‘ಚೇಲಿಕೆ’ ನೋ.

ಚೇಳಿಳಿ ‘ಚೇಲಿಕೆ’ ನೋ.

ಚೇಳು$_1$ **‘ತೇಳ್’** ನೋ.

ಚೇಳು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : “ಗಂಧವಮಿಕ್ಕಿ – ಚೇಳು” (ಓಷ. ೪೬). [?]

ಚೇಳುಕೊಂಡಿ (ನಾ). ಚೇಳಿನ ಬಾಲದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಂಳ್ಳು. ‘ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿದ’ ಪರಾ. [ಚೇಳು$_1$(<ತೇಳ್$_2$) + ಕೊಂಡಿ]

ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿದ (ನಾ). ೧. ಚೇಳು ಕೊಂಡಿಯಂತಹ ಕೊಂಡಿಯಿರುವ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಗಿಡ ; ಕರ್ಣಕೊಂಡಲ: ಚೇಳುಮಣಿಗಿದ, ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿದ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೨-೦೭೩). ೨. “ನಾಗದಂತಿ ” (ಹಂಡಿ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಂಳ್ಳುವೊದೆ: “ವೃಶ್ಚಿಕ–ಮುಳ್ಳುಹುಳ. ಚೇಳು, ಚಳಾರದಿಂದ . . . ಚೇಳುಕೊಂಡೀಗದ” (ಸಿದ್ಧಾಂಕಿ. ೩೨೦). [ಚೇಳುಕೊಂಡಿ + ಗಿದ (<ಗಿದು)]

ಚೇಳುಬಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಿನ ಬಾಣ: ಉರಬಾಣ ಚೇಳುಬಾಣಗಳ ಬಿಡುತ ಪರಪರಿಯಲ್ಲಿ ಪಿಪ್ಪುಬಾಣಗಳಾ ಸುರಿವತ ಬರುತಿರ್ದರ್ತಿಕಾಶರು (ಧರ್ಮ. ೫೦-೭೨) ; ಚೇಳುಬಾಣಗಳ ಆಟುಟವುರಿ ಪೊಟ್ಟ ನವೀಳ ಪ ಜಂತ್ರದ ದಗಳು . . . ಪಟ್ಟುಡಾಳುವೇರಿಯ ತುಂಬಹುವು (ಕಂಪಿ. ೬-೩೦). [ಚೇಳು$_1$(<ತೇಳ್$_2$) + ಬಾಣ]

ಚೇಳುಬಾಲ ‘ಚೇಳುವಾಲ’ ನೋ.

ಚೇಳುಮಣಿ (ನಾ). ಚೇಳಿನ ವಿಷವನ್ನು ಇಳಿಸತಕ್ಕ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣಿ : (೪). [ಚೇಳು$_1$(<ತೇಳ್$_2$) + ಮಣಿ]

ಚೇಳುಮಣಿಗಿದ (ನಾ). = ಚೇಳುಕೊಂಡಿ ಗಿದ ೧ : ಚೇಳುಮಣಿಗಿದ, ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿದ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೨-೦೭೩). [ಚೇಳುಮಣಿ + ಗಿದ(<ಗಿದು)]

ಚೇಳುಂಗಿದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತುರುಚೆ : ಅಂಟು ಸುರುಸುರಿ ಬ್ಳಿ.. ತುರಚೆಬಳ್ಳಿ.. ಚೇಳುರಿಗಿದ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೫-೦೫೭).

[ಚೇಳು$_1$ (<ತೇಳ್$_2$) + ಉರಿ$_3$ + ಗಿದ (<ಗಿದು)]

ಚೇಳುವಾಲ, ಚೇಳುಬಾಲ (ನಾ). ೧. ಚೇಳಿನ ಬಾಲ. ೨. = ಚೇಳು ಕೊಂಡಿಗಿದ ೨ : “ಯುಗಫಲ–ಕೆಂಡಸಿಗೆ, ಚೇಳುವಾಲ” (ಓಷ. ೦೬೫); ಚೇಳುವಾಲದ ಗಿಡುವಿನ ಬೇರು, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ ಇಷ್ಟನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು (ಧ್ವನ್ಯಾ. ೧, ೦೩೦). ಚೇಳುಬಾಲ : ೨. “ಅಜಿದಾಖ್ಯಾ–ಚೇಳುಬಾಲ” (ಅಣಾ. ೩-೦೧) ; ತಗಚೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಚೇಳುಬಾಲದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ . . . ವ್ಯಾತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ ಳಿ ತಂ ಕ ವಂ ಸೇವಿಸುವುದು (ಶಶಕ್ಕ. ೫೦೭). [ಚೇಳು$_1$(<ತೇಳ್$_2$) + ಬಾಲ$_1$]

ಚೇಳುವಾಲಿ, ಚೇಳುವಾಳಿ (ನಾ). = ಚೇಳುವಾಲ ೨: "ಉಚ್ಚಭೂಮಾ–ಚೇಳುವಾಲಿ" (ಒಡಿ. ೦೬); "ವೃಶ್ಚಿಕಾಸ್ತಾ–ಚೇಳುವಾಲಿ" (ಒಡಿ. ೦೩೭). **ಚೇಳುವಾಳಿ**: "ಭೂವೃಶ್ಚಿಕಾ – ಚೇಳುವಾಳಿ" (ಒಡಿ. ೧೧೩). [< ಚೇಳುವಾಲ]

ಚೇಳುವಾಳಿ (ಚೇಳುವಾಲಿ) ನೋ.

ಚೇಲ್ 'ತೇಲ್' ನೋ.

ಚೈ 'ಚಯ್' ನೋ.

ಚೈಕೋಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅದಱ ತದನಂತರ ಚೈಕೋಲ ತಾಬಮರ ಅದಱ ತದನಂತರ ಮಟ್ಟಿಪಾಯಿ ಕುರಚಿಗೊಣ್ಣ (ಶಾಇಶ. IX-I, ೧೧-೨೫ ; ೧). [?]

ಚೈಗುಡು 'ಚೆಯ್ಗುಡು' ನೋ.

ಚೈತ (ಗು). ಚೆತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 'ಚೈತಾಗ್ನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜೀವದ ಲಕ್ಷಣ : ಜೀವಂತಿಕೆ. ೨. ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ; ಅರಿವು ; ಪ್ರಜ್ಞೆ : "ಚೇತನೆ ಚೈತನ್ಯಂ" (ಪಸು.ಕೃತ. ೧೧೫–೩೭); ಮುನಿಯ ಮಾತಿನ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕಿತು ಜನವತಿಯ ಚೈತನ್ಯವ್ಯಗ್ರ (ಕುಪಾಸ. ೦–೧೩). ೩. ಜೀವ ; ಆತ್ಮ : ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿ : ಭೂತಚತುಷ್ಟಯ ಸಂಭೂತಚೈತ್ಯನಂ ಪಿಱ್ಪೋದಕ್ಕಂಗಡಧಾತಕ್ಕಾದಿಯತ್ಯನಂ ಮದಡಕ್ಕಿ ಪುಟ್ಟುವಂತೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಜ ೦ ಪು. ೪–೧೫೪ ಪ); ಜಡವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಿರೀಲೀತವಾಗಿರುವುದು (೫೬.೩. ೯) : ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವರ ಚೈತನ್ಯ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ವೀತಚೆಂ. I, ೦೨) . ೪. ಚೆಟುವಟಿಕೆ ; ಚಲನೆ ; ಎಚ್ಚರ : "ಮಿಡುಕು, ಮಿಡುಕು–ಚೈತನ್ಯ (ಚೇತರಿಸು)" (ಕಾದಾ) : ಕತ್ತಲಿಗೆ ಕಾರಿಣ್ಯವನು ಚೈತನ್ಯವನು ಗಿರಿಗಳಿಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟಳೆ ಲೇಸು ಬರೀಸು (ಅಚಾಗ. ೬–೬) : ಇಂಥ ಸ್ಪಾಷ್ಟವನ್ನೇ ಸಾಧನವನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾಚೈತನ್ಯಾಗ್ನಿ ಯೊಂದು ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಏಳುವದಿತ್ತು (ಸಮಚಿ. ೭೦೯). ೫. ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಒಟ್ಟು ಹಣಗಾರನು ಸಾವಿರಾರು ವರಹಗಳ ಚೈತನ್ಯವುಟಾದವನಾಗಿದ್ದು (ಳಕಾಮಂ. IV, ೦೩). 'ಚೈತನ್ಯಗೆಡು', 'ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ' ಪರಾ. ೬. ಬಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಪಂಥವನ್ನು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಸಂತ; ಗೌರಾಂಗಪ್ರಭುಃ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಭಾವನೆಯಿಂದ ಉತ್ಕರ್ಷಾಶಕ್ತನು ಚೈತನಗೊಳಿಸಿದವನು ಚೈತನ್ಯದೇವ (ಭಾಗದ. ೨೫೯). [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆ, ಚೈತನ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀವಂತವಾಗು ; ಜೀವದಂಬಡಿಕೊಳ್ಳು : ಮೊದಲ್ಕೊಂಡ ಚಿತ್ರವ ಚೈತನ್ಯಂಬಡಿಂದಂತೆ ಮನಂಜೇಶ್ವರ ನೊರ್ವಂ ಮನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕು (ಅಜಪಾ. ೮–೨೫). **ಚೈತನ್ಯವಡೆ**: ೧. ಹೇವುಗಂಧಂಗಳ್ ಚೈತನ್ಯವಡಿದು ಮುಂಬರಿದಡೆಯಾಡುವಂತೆ ತತ್ಕು ವಂಥು ಹೊಂಬಾಳೆದೊಡಗಳ್ಗೊಪ್ಪಿದುವು (ಕೂ ೧ ಚ. ೨೭–೦೬). ೨. ಚೇತರಿಸು ; ಎಚ್ಚರು : ಅನ್ನೆವರ ಹನುಮಂತ ನನು ಚೈತನ್ಯವಡಿದನು (ಕಾಶಿಕಾ. ೨೫–೨೭). [ಚೈತನ್ಯ + ಪಡ್ಚ]

ಚೈತನ್ಯಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಂದಂ ; ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಂತಾಗು : ತೂಕಡಿಕೆಯುಂಟಾಗಿ ವೈಕಾಂತಿಗುಂದಿ ಚೈತನ್ಯಗೆಟ್ಟು ನುಡಿಯಲ್ಲದೆ . . . ಕಷ್ಟವೆಂಟಾಗಿಪ್ಪುದೆ ಅಭಿನ್ಯಾಸ ಸನ್ನಿವಾಹಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಅರಿದುಕೊಳ್ಳುದು (ಸಳ್ಳ. ೦೩೬). [ಚೈತನ್ಯ + ಕೆಡ್ಚು]

ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ (ಗು). ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ; ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ನೀಡುವ: ವನ್ಯಮನದ ಧ್ವನಿಯೂ ಗಾಡಿಯ ಧ್ವನಿಯೂ ಮಾತ್ರ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವನ ಚೈತನ್ಯದಾಯಕವಾದ ಯವ್ವನದ ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುತ್ತವೆ (ಮಲಿಪಾ. ೦೨). [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯದಾಯಿ (ಗು). = ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ: ಚೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾದ ಹೊಸ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಂತೆ (ಪುಪಸು. ೧೬೫). [ಸಂ. ಚೈತನ್ಯದಾಯಿನ್]

ಚೈತನ್ಯಭಾವಿ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪ ; ಚಿತ್‌ಸ್ವರೂಪನಾದವನು : ಅಪರಿಮಿತ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೊಳಿಳಿವುಂ ಕವಚನಾಟಕಸೂತ್ರವಿಧ್ಯಾನಿವುಂದಿಂ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ತತ್ತ್ ಚೈತನ್ಯಭಾವಿ ಶಿವಂ (೦೫ಪು. ೫೦–೭೦). ೨. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ; ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ. [ಸಂ. ಚೈತನ್ಯಭಾವಿನ್]

ಚೈತನ್ಯವಡೆ 'ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಚೈತನ್ಯವಡೆಸು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ತುಂಬು ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು : ತೋರದಾಸೆಯಂನಿಕ್ಕಿ ಚೈತನ್ಯವಡಿಸಿದಳಾ ರಾಜಮುಖಿ ತನ್ನ ಸಖಿಯ (ಪಚಚಿಪ. ೨೮–೩). [ಚೈತನ್ಯವಡೆ (< ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆ) + – ಸ್ಚ]

ಚೈತನ್ಯವಾದ (ನಾ). "ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೀರಿದವಾಗಲವ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುಗಳು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಭಾವನಾಮಯವಾದವವು ಎಂಬ ವಾದ" (Idealism. ೦೦೨೩) : ಚೈತನ್ಯವಾದಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿಕೊಡುವ ೨೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಜೀವ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಕಾಣಿಕೆ . . . ಸಾಹಾಯ್ಯಕವಾಗಿದೆ (ಪುಾಗ. ೭೮ ಟಿಕೆ). [ಚೈತನ್ಯ + ವಾದ]

ಚೈತನ್ಯಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ಞಾಶೀಲ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಆತುರತಾನಂದಿತ ಪರವೀಯಾಯತ ವಾಹಿವ ತತ್ತ್ವಸ್ಪುರಣಗತಿವಾತಿ ಸಕಾಯ ಸರ್ವಚೈತನ್ಯಸ್ಥ ರತಿವಿತಿ ಸತತಮುಂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿರಲು ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಕರುಣಿಸು (ಉಸಪು. ೭೦–೫೯). ೨. ಹರಿವಂತ ; ಶ್ರೀಮಂತ. [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮಮು (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪ್ರೀತಿ ವಿಗಳಾ ಜಡಿಯ ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮಮನು ತಾನೆಂಬ ನಿಜಧ್ಯಾನಾತಿ ಶಯಮಳವಡಲು ವೃಷ್ಟಿಸಮಾಧಿಯೆನಿಸುವದು (ಗಗಣಾ. ೦೩–೩೬).

[< ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮ]

ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮ (ನಾ). = ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮಮು: ಜಡಿಯಂತಿರಲಿ ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮನಾತನ ಮಾತದೇಕೆಂದ (ಅಜಾಗ.ರೂ.೬. ೦೩–೩೪). [ಚೈತನ್ಯ + ಆತ್ಮ]

ಚೈತಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಚಿತೆಯ ಬೆಂಕಿ : ಸೌರ್ಯತನಯಂ ತೇಜಿಸೀಗ್ನಿಯಿಂದಂ ದ್ವಿಷದ್ಬಲಂ ಸುಟ್ಟನುದಾತ್ತವೃಣ್ಣನವನಂ ಚೈತಾಗ್ನಿಯಿಂ ಸುಟ್ಟಿನಿಲ್ಲ (ಜಃಪರಾ. ೦೩–೬೦). [ಚೈತ + ಅಗ್ನಿ]

ಚೈತ್ಯ (ಗು). ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಸುಖ ದುಃಖ . . . ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳು ಸರ್ವಜನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಚಿತ್ತವೆಂದೂ, ಇವುಗಳನ್ನು ಚೈತ್ಯವೆಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವರು (ಹಿಂದೂ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ಯ (ಗು). ೧. ಚಿತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿತಾಭಸ್ಮವನ್ನು ಹೂಳಿದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಸ್ಮಾರಕ : ಚೈತ್ಯ ಎಂದರೆ ಶವದಹನಾನಂತರ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಇಡುವ ಸ್ಥಳ (ಕೌಂದ. ೦೩೦). ೩. ಯಜ್ಞಶಾಲೆ. ೪. (ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ) ದೇವಾಲಯ : ಒಬ್ಬಂಬಕ್ಕುವಂ ಮಾಡಿಸಿ ದರತಂಬ ಚೈತ್ಯಂಗಳಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ (ಕಂದ್ಯಪು. ೬–೫೦); ವಿನೊಪ್ಪಿರ್ವೆವೊಲ್ ಪೋಲ್ತು ದಿವ್ಯ ಜಿನಚೈತ್ಯಂಗಳ್ ಬಹುತ್ಪಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫–೭೪); ಬುದ್ಧನು ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತು ವೇಗ ಎತ್ತರದ ಚೈತ್ಯವನೆತ್ತಿ (ಪ್ರಣಾಇ. I, ೦೬೯). ೫. ಜೀವಾತ್ಮ. ೬. ಅರಳೆವರೆ. 'ಚೈತ್ಯಕೃತಿಜಾತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೈತ್ಯಕ (ಗು). ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲೆ : ಸ್ಮಾರಕ : ಪ್ರೀತ್ಯಾಸ್ಪದಲಮಿದಂ ಸ್ವಯಂ ನೃಪತಿನಾ ಸಂಸ್ಥಾಪಿತಂ ಚೈತ್ಯಕಂ (ಎಇ. XXVII, ೧೬೨–೨ : ೮೫ನೆ ಕಕ) ; ಅವಳ ಮರಣದ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಅವಳ ಗಂಡನು ಶಿಲೆಯ ಚೈತ್ಯಕವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಳಾಶಾ. ೪೨೦). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ (ನಾ). ಅರಳಿಮರ; ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ: ತುಂಗಶಾಖಾಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನ ತರುಚ್ಛಾಯಾವನೀಭಾಗದೊಳಳವಡೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ಕೊಂಡಿರ್ದು ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ ಪ್ರಾಂತದೇಶಸ್ಥಿತ ಕನಕಮಯ ಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯಾಪ್ಯಕಾರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭ್ರಾಂತಿಯಂ ಮಾಡಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೮೨). 'ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ' ಪರಾ.
[ಚೈತ್ಯ + ಕ್ಷಿತಿಜಾತ]

ಚೈತ್ಯಗೃಹ (ನಾ). ಜಿನಾಲಯ; ಬಸದಿ: ಭಕ್ತಿಭರಾವನತನಪವರ್ಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮನಮಂ ಪುಗುವಂತೆ ಚೈತ್ಯಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೧೯).
[ಚೈತ್ಯ + ಗೃಹ]

ಚೈತ್ಯಗೇಹ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಗೃಹ : ಅನಿಶಂ ಪೊಂಪುಟಿಪೋಪುದಾ ಪುರದ ಚಂಚಚ್ಚೈತ್ಯಗೇಹೋತ್ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೬೩). [ಚೈತ್ಯ + ಗೇಹ]

ಚೈತ್ಯಪುರುಷ (ನಾ). ಜೀವಾತ್ಮ : ಚೇತನವೂ ಮನವೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹಣಿಕೆ ಹಾಕುತ್ತ ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿಯೊಳಗಿನ ಚೈತ್ಯಪುರುಷನು (Psyche) ಈ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂಬುದರ ಒಳನೋಟವನ್ನು ನಮಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಡುವವು (ಮಹಾಯೋ. ೧). [ಚೈತ್ಯ + ಪುರುಷ]

ಚೈತ್ಯಭವ (ಗು). ಚೈತ್ಯಗೃಹದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದ.-ಉಂಟಾದ : ಗಗನದ ತೆಱಪಂ ತೀವಿತ್ತು ಚೈತ್ಯಭವ ಶಂಖರವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೯).
[ಚೈತ್ಯ + ಭವ]

ಚೈತ್ಯರಾಜಿ (ನಾ). ಬಸದಿಗಳ ಸಾಲು : ನೀಮರಡುವರೆ ದ್ವೀಪದ ಚೈತ್ಯರಾಜಿಗೊಯ್ದುದೆ ಬೆಸಂ ಬೆಸಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೨).
[ಚೈತ್ಯ + ರಾಜಿ$_1$]

ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ(ನಾ). = ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ: "ಚೈತ್ಯದ್ರುಮ — ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷು ಇದ. ಅರಳಿಯ ಮರಕ್ಕಂ (ಅಪ್ಪುದು)?" (ಓಪಧಿ.೩೮); ಶ್ರೀಮದಶೋಕ ಪ್ರಾಸಾದಾಮರತರು ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಮಹಾಸಾಮಜ ರಿಪುವಿಷ್ಟರ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮಂಟಪ ಗಂಧಕುಟಿಯದೇನೊಪ್ಪಿದುದೋ (ಅಜಿಪು. ೭-೨೦); ದೇವಾಲಯವು ಪವಿತ್ರವಾದ ತೀರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಳ (ಕಲ್ಯಾಣ); ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು (ಹೊಯ್ಸಳಾ. ೦೨).
[ಚೈತ್ಯ + ವೃಕ್ಷ]

ಚೈತ್ಯಸಂಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ಚೈತ್ಯದ ಅರಿವು : ತನ್ನ ಭೀಪ್ಸಾದೂತನಂ ಮೃಣ್ಮಯದ ಜಡಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿರ್ಪ ಸುಪ್ತಚಿತ್ತದ ಗುಪ್ತತಿಮಿರದ ಸೆರೆಯ ಚೈತ್ಯಸಂಪ್ರಜ್ಞೆಯಂ ಪುಡುಕಿ ಕಂಡೈತರಲ್ ಕಳುಹುವಧ್ಯಾತ್ಮದೋಲ್ ಶ್ರೀರಾಮನಟ್ಟಿದಾ ಸುಗ್ರೀವದೂತೋತ್ತಮಂ ಪೊಕ್ಕನೈಸಲೆ ಲಂಕೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೩-೭). [ಚೈತ್ಯ + ಸಂಪ್ರಜ್ಞೆ]

ಚೈತ್ಯಾಲಯ, ಚೈತ್ಯಾಳಯ (ನಾ). ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ದೇವಾಲಯ: ಚೈತ್ಯಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ನಿರ್ಮಾಪಣ ಶಾಸನಾರೋಪಿತ ಗ್ರಾಮಕ್ಷೇತ್ರ ವಿತರಣಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ಪ); ಮಂದರಾಚಲದ ಕೃತ್ರಿಮ ಚೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಸೌಧಾಲಯಂಗಳೆನಿಸಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೯-೬೭ ಪ); ಚೈತ್ಯಾಲಯಗಳು ಬುದ್ಧನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳು (ಮೃಚ್ಛಕಟಿ. ೨೪). **ಚೈತ್ಯಾಳಯ:** ಸಿಂಹಣನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ್ ಮುಡಿವೆದೆ[ಯೊಳ್] ಬೆಡಂಗಂ ಪಡೆದಿರೆ ಮಾಡಿಸಿ ಜನೇನ್ದ್ರಚೈತ್ಯಾಳಯಮಂ (ಕಇಅ. ೭೨-೮-೦೦ ; 1008).
[ಚೈತ್ಯ + ಆಲಯ]

ಚೈತ್ಯಾವಸಥ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಗೃಹ : ರಸವತ್ಸಂಗೀತ ನಾನಾ ಪಟುಪಟಹ ನಿನಾದಂಗಳಿಂ ತೀವೆ ಚೈತ್ಯಾವಸಥಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೩).
[ಚೈತ್ಯ + ಅವಸಥ]

ಚೈತ್ಯಾವಾಸ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಗೃಹ : ಅಮರನಿಕಾಯಾನ್ವಿತಂ ವಿಶ್ರುತಾ ಕೃತ್ರಿಮ ಚೈತ್ಯಾವಾಸಪೂಜೋತ್ಸವದಿನಗಲನಲ್ಲಿಂದಮೆಂದುಂ ಸುರೇಂದ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೦). [ಚೈತ್ಯ + ಆವಾಸ]

ಚೈತ್ಯಾಳಯ 'ಚೈತ್ಯಾಲಯ' ನೋ.

ಚೈತ್ಯಾಳಿ (ನಾ). ಜಿನಗೃಹಗಳ ಸಾಲು : ಎರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೇಣಿಯೊಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೈನಚೈತ್ಯಾಳಿ ತಳ್ತಂಬರಮುಂ ತಟ್ಟೈಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೭). [ಚೈತ್ಯ + ಆಳಿ$_4$ (=ಆಲಿ$_4$)]

ಚೈತ್ಯೇಶ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಪುರುಷ : ಅಂತರ್ಯದೊಂದು ಚೈತನ್ಯ ನಿನ್ನ ಕೈಂಕರ್ಯ ಕರ್ತೃವಾಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಬರಲಿ ಚೈತ್ಯೇಶನಾಗಿ ಮಧುಬೋಧ ಮೋದವಾಗಿ (ಅರಳು. ೩-೧೦). [ಚೈತ್ಯ + ಈಶ]

ಚೈತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಿರುವ ತಿಂಗಳು ; ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಸಂವತ್ಸರದ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳು ; ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಮೊದಲ ತಿಂಗಳು ; ಮಧುಮಾಸ : ಮಂದಾನಿಲಂ ತೆಂಕಣಿಂ ಬರೆ ಚೈತ್ರಂ ಕುಡುವರ್ಷ್ಯಲಾಜತತಿಯೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೦); ನವಚೂತಂ ತಳರ್ವಂದದಿಂ ತಳರ್ಗುಮೇ ಸ್ಥಾಣೂತ್ಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೦೩); ಚೈತ್ರನಾಗಮವಾಯ್ತು ಮಂಥರೆಯ ಶಿಶಿರಕ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೬೦೯). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ರದೂತ (ನಾ). ವಸಂತಾಗಮನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಹಕ್ಕಿ; ಕೋಗಿಲೆ : ನಳನಳಿಪ ಮಾಮರದ ಕೆಂದಳಿರನುಂಡು ಕುಕಿಲುದಾ ಚೈತ್ರದೂತನ ದುಃಸ್ಥಿತಿಯ ಕಂಡು (ಕೋಗಿಲೆ. ೩-೬೩). [ಚೈತ್ರ + ದೂತ]

ಚೈತ್ರದೂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಅದಿರ್ಗಂತಿ; ಅದಿರ್ಮುತ್ತೆ; ವಸಂತದೂತಿಕೆ: ವನಪಾಲಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ ವಿಚಕಿಲದರಲಂ ಪಚ್ಚೆಯಂ . . . ಚೈತ್ರದೂತೀಘನಗುಚ್ಛವ್ರಾತಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೨). [ಚೈತ್ರ + ದೂತಿ]

ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ (ನಾ). ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ : ಶ್ರೀಕಣ್ಠೇಶ್ವರದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕ ರಂಗಭೋಗಕ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕ ತಪೋಧನರಾಹಾರದಾನಕ್ಕ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೬೬-೧೯ ; 939) ; ಶ್ರೀಮಾಳೇಸ್ವರದೇವರ ಗ(ಂ)ನ್ಧಪೂಟ್ಟಧೂಪದೀಪನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕಂ ಖಣ್ಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ (ಸೌಇಇ. XI-11,೧೬೨-೨೬; 1112); ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಂಗಳೊಳು ಗಾಣದಲ್ಲಿ ವೀಸವೈದು (ಎಇ. XX, ೧೨-೦೦೭ ; 1167). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ರಮಾಸ (ನಾ). = ಚೈತ್ರ : ಚೈತ್ರಮಾಸಂ ಪೋದುದು (ಶ್ರೀ ವಿ ಧಾ. ೫-೧೯). [ಚೈತ್ರ + ಮಾಸ$_2$]

ಚೈತ್ರಮಿತ್ರ (ನಾ). ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಗೆಳೆಯಂ ; ಮನ್ಮಥ : ತುಂಬಿಯಿಂದಂ ಗಿಳಿಯಿಂದಂ ಬೀರಮಂ ಪಾಡಿಸಿ ಪೊಗಟಿಸುವಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ ಚೈತ್ರಮಿತ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೪೧). [ಚೈತ್ರ + ಮಿತ್ರ]

ಚೈತ್ರರಥ (ನಾ). ಅಲಕಾಪುರದ ವನ ; ಕುಬೇರನ ಉದ್ಯಾನವನ : ಅಂತಾ ಚಿತ್ರರಥನಿಂ ಚೈತ್ರರಥಮೆಂಬ ಬನಮು ಮಚ್ಛೋದಮೆಂಬ ಸರೋವರಮುಮಾದುದಲ್ಲದೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ.೭೧೦) ; ಅದು ಮೆಚ್ಚದು ಚೈತ್ರರಥದ ಚಿತ್ರಾಸ್ಪದಮನೆನಲ್ವೀತಶೋಕ ಪುರವರಮೆಸೆಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೨). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ರಾಗಮ (ನಾ). ವಸಂತಋತುವಿನ ಪ್ರಾರಂಭ : ಈ ಕೋಮಳೆ ಕಾಮಕ್ಲಿಷ್ಟೆ ಚಿತ್ರಕೃಳಲನೊಲವುಮಂ ಪುಟ್ಟಿಪಳ್ ನೋಡೆ ವತ್ರಾವಳಿ ಶೋಷಂಬೆತ್ತ ಚೈತ್ರಾಗಮಪವನವರಿಸ್ಪೃಷ್ಟ ವಾಸಂತಿಯಾಪೋಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೩೫-೬೦). [ಚೈತ್ರ + ಆಗಮ]

ಚೈತ್ರಾದೀಪ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಪೌಲೋಮಿಶ ಭೂಭೃತ್ಸಮುದಯವಿನುತಂಗಳ್ ತಮಸ್ತೋಮ ಚೈತ್ರಾದೀಪಂಗಳ್ . . . ಪುಷ್ಪದಂತ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ್ ಸಮುತ್ಪಾದಿಸುಗೆಮಗೆ ಹೃದಿಂದೀವರಾನಂದದೊಳ್ಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೧). [P ಇದು 'ಚೈತ್ರಾದೀಪ' ಎಂದಿರಬಹುದೆ ?]

ಚೈತ್ರಾನಿಲ, ಚೈತ್ರಾನಿಳ (ನಾ). ಚೈತ್ರಮಾಸದ ಗಾಳಿ; ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಗಾಳಿ: ಮಳಯಾವನೀಧರಚರಂ ತಾಂ ಬಂದುದಾ ದಾನ ಬಂಧುರ ಗಂಧಾಕುಳ ಭೃಂಗಮಂಗಜಗಜಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಚೈತ್ರಾನಿಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ೪೦] (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೮). **ಚೈತ್ರಾನಿಳ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೈತ್ರ + ಅನಿಲ]

ಚೈತ್ರಾನಿಳ 'ಚೈತ್ರಾನಿಲ' ನೋ.

ಚೈತ್ರಿ (ನಾ).=ಚೈತ್ರ. [ಸಂ. ಚೈತ್ರೀ]

ಚೈತ್ರಿಕ (ನಾ).=ಚೈತ್ರ. [ಸಂ.]

ಚೈದ್ಯ (ಗು). ೧. ಚೇದಿದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚೇದಿದೇಶದ ರಾಜ; ಶಿಶುಪಾಲ: ಸೋತನೈ ಹರಿಯೆಂದು ಚೈದ್ಯನ ಬೂತುಗಳು ಬಣ್ಣಿಸಿದರು (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೦-೬೯); ಶಿವಶಿವಯೆನುತ ಚೈದ್ಯನನು ಬೈವುತ ನೆರೆದ ಸುರ ಮುನಿಜನವಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮೦-೧೧). [ಸಂ.]

ಚೈನಿ, ಚೈನು$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ವಿಲಾಸ; ಸುಖಭೋಗ; ಮಜ; ಷೋಕಿ: ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಹೋಗಿ ಚೈನಿ ಮಾಡುವ ಸಂಧಿ ದೊರೆಯುವದೆಂದು ಮೊದಲಿನಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದೆ (ಅನ್ನ. ೧೯೦); ರೈತಾಪಿ ಕಸುಬು ಬಿಟ್ಟು, ಚೈನಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಿದವರು ಯಾರು ಉದ್ಧಾರವಾದರು ಹೇಳಿ (ಬೆಳುಮ. ೨೦೧). **ಚೈನು$_1$**: ಇಡೀ ದಿನವೂ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚೈನೆಂಬುದು ಇರಲಿಲ್ಲ(ಕಾಗೆಳ. ೬೯).

ಚೈನಿಹೊಡೆ=ಷೋಕಿಮಾಡು; ಮಜಾಮಾಡು: ಕಾಲೇಜು ಅಂದರೆ ಚೈನಿ ಹೊಡೆಯುವದೆಂದು ಬಂದಿರಬೇಕು (ಭೂಮಿತಾ. ೫೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೈನ್]

ಚೈನು$_1$ 'ಚೈನಿ' ನೋ.

ಚೈನು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸರಪಣಿ. ೨. ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ: ಕಾಲಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಚೈನು (ನಡದಾ. I, ೫೫೮); ಕುತ್ತಿಗೆ ಚೈನಿಗೆ ಯಾರೋ ಕೈಹಾಕಿದಂತೆ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಸಾವಿಸ. ೧೦). [←ಇಂ. Chain]

ಚೈಮುಂಡಾಡು 'ಚೆಯ್ಮುಂಡಾಡು' ನೋ.

ಚೈರಂತನ (ಗು). ಪುರಾತನವಾದ; ಪ್ರಾಚೀನವಾದ: ಇಂತು ಕವೀಂದ್ರ ಸಮಯಮಂ ಚೈರಂತನಮಾರ್ಗದೊಳೊಂದೆ ತಿಳಿಯೆ ಪೇಟ್ಟಂ . . . ನಾಕಿಗಂ (ಶಾಖ್ಯಾಪ. ೯೫೯); ಚೈರಂತನ ಯೋಗಿನಾಯಕಯಶಸ್ಸಮಕೀರ್ತಿ . . . ಮಾಘಣಂದಿ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೨೨). [ಸಂ.]

ಚೈರಂತನಕ್ರಮ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಮಳಲೊಂದನಲ್ಲಿ ಕುಱಿಪಂ ಮಾಡಿಟ್ಟು ಚೈರಂತನಕ್ರಮದಿಂದಾ ಮಣಲೆಲ್ಲಮಂ ಮಗುಟಿ ಪಾರಾವಾರದೊಳ್ ಪೊಯ್ದು ಮತ್ತಮದಂ ಸೋದಿಸಿ ಕಾಣ್ಬವೊಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩೩). [ಚೈರಂತನ + ಕ್ರಮ]

ಚೊಂಕು (ನಾ). (?): ಅಲ್ಲಿ ಜಡೆಮುಡಿ ಚೊಂಕು ಮಂಡೆಯಲಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಟೋಪಿ (ಜೋರಬ. ೪-೧೬). [?]

ಚೊಂಗೆ (ನಾ).ರೊಟ್ಟಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಖಾದ್ಯ; "ಒಂದು ಸೀ ತಿನಿಸು" (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [←ಮರಾ. ಚೋಂಗಾ]

ಚೊಂಚ (ನಾ). ಸೊಟ್ಟಗೈಯವನು; ಚೊತ್ತ: ಚೀಲ ಚೀಲ ಬೋನವ ಬಸಿದು ಚೊಂಚರಿಗೆ ನೀಲವ್ವ ಉಣಿಸಿ ಬರುವಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೨೩); ಗುಳ್ಳಗಣ್ಣಿ, ಗುಜ್ಜ, ಚೊಂಚ ಎಂದು ನಿಂದಿಸುವುದು ಅನ್ಯಾಯ (ದಾಬುತ್ತಿ. ೩೦). [ಚೊಂಚು + – ಅ$_7$]

ಚೊಂಚು (ನಾ). ಡೊಂಕುತನ; ವಕ್ರತೆ. 'ಚೊಂಚುಗೈ' ಪರಾ. [?]

ಚೊಂಚುಗೈ (ನಾ). ಡೊಂಕಾದ ಕೈ; ಸೊಟ್ಟಗೈ: ಆ ಚೊಂಚುಗೈ ಹೆಣ್ಣು ಮಗಳಿಗೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಾದರೂ ಸಮಾಧಾನ ಬೇಡವೆ (ಸಮಜೀ. ೯೭೭).

[ಚೊಂಚು + ಕೈ$_2$ (< ಕೆಯ್$_2$)]

ಚೊಂಟ 'ಸೊಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೊಂತತಟಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಕೊಳದ ಹೆಸರು: ಚೊನ್ತ ತಟ(ಟಾ)ಕಮೆ ವಟವೃಕ್ಷಮೆ (ಇಆ. VIII, ೨೦೪-೩೭; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ).

[ಚೊಂತ$_0$ + ತಟಾಕ]

ಚೊಂದಕಪ್ಪೆ (ನಾ). ಬಾಲದ ಕಪ್ಪೆ; ಗೊದಮಟ್ಟೆ: ಚೊಂದಕಪ್ಪೆ ಇಲ್ಲವ ಬಾಲಕಪ್ಪೆಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಂಗಿಯನ್ನು ಕಳಚಿ ಕಪ್ಪೆಯಾಗುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೨೦). [←ತುಳು. ತೊಂದಪ್ಪೆ]

ಚೊಂಬು 'ಚೆಂಬು$_1$' ನೋ.

ಚೊಂಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ಚೊಂಯ್ ಚೊಂಯ್ ಅನ್ನೋ ಸದ್ದು ಎಣಿಸುತ್ತ . . . ಕೂತಿರುತ್ತಾರೆ ಆರೇಳು ಮಂದಿ (ಜಂಗೂಲಿ. ೧೩೬).

ಚೊಕ್(ನಾ).ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಝೊಱ್ಱಿಂಬ ಝುಮ್ಮೆಂಬ ಚಕ್ಕೆಂಬ ಚೊ[ಪಾಠಾಂ. ಭೊ]ಕ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ಹ. ೧೩೯-೭).

ಚೊಕ್ಕ, ಚೊಕ್ಕು$_2$, ಚೋಖು (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧವಾದ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ: ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿದ ಚೊಕ್ಕ ಪಾನಕಕಿನ್ನು ಮಿಕ್ಕಿ ಮೆರೆಯುತಲಿದೆ ರಕ್ಕಸಾರಿಯ ಧ್ಯಾನ (ಜಗದಾ. ೧೦೧). 'ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು; ಮನೋಹರವಾದುದು: "ನಿಗರ, ನೆಟ್ಟೆ, ಕೆನೆ, ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ, ಚೊಕ್ಕ . . . ಕಣ್ಗೆವಂದುದು, ಪರಿವಡೆದುದು – ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧-೨೦೧); "ಚೊಕ್ಕವೆನಲ್ಕೊಳ್ಳಿತ್ತು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೫); ಒಕ್ಕಲಿಗಂ ಚೊಕ್ಕೆಲೆಗಳಂ ತಂದು ಪೂಟ್ಟಿರ್ದ ಕರಗದ ನೀರಂ ಕಟ್ಟಿ ದೋಗರದ ಮೊಟ್ಟೆಯಂ ತೆಗದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೧೬ ವ); ಸುಗಂಧದ ಪುಷ್ಪಸಮೂಹದ ಮಾಲೆಯಿಂ ಚೊಕ್ಕಮಾದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟೆಸೆವುತಿರಲಾಗಿ (ಮನೋವಿ. ೧-೨೬ ಟೀಕು). ೩. ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು; ಶುದ್ಧವಾದುದು; ಕಲಂಕವಿಲ್ಲದುದು; ದೋಷರಹಿತವಾದುದು: ಈ ಪಂಥದವರು ಚೊಕ್ಕಾದ ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ವಿಪುಲಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು . . . ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಮಸಾಹಿ. ೧೦). ೪. ಉತ್ತಮನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ದೋಷರಹಿತನಾದವನು: ಯಜನ ಯಾಜನವಧ್ಯಯನಾಧ್ಯಾಪನ . . . ಮಾಡುವ ಚೊಕ್ಕ ದ್ವಿಜಮಹಾರಾಜರೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೩೮); ಚೋದ್ಯಪುರುಷನೆ ಚೊಕ್ಕನೆ ಜಯ ಭವರೋಗವೈದ್ಯ ಚಿದಂಬರಪುರುಷ (ಭರಕ. ೬೪-೧೦೮); ಅಕ್ಕನ ರೂಪಿಗೆ ತಕ್ಕ ಚೆನ್ನಿಗನಿವ ಚೊಕ್ಕನಾದೊಡೆ ವೀಣೆಯಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಲೊಳು ಬೆರೆದಂದವೆಂದು (ನಾಗಳು. ೧೨-೮೫). ೫. ಪರಿಶುದ್ಧತೆ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ. **ಚೊಕ್ಕು$_2$**: ೩. ಕಳವು ಆಗ್ಯಾವೇನೋ ಅಂತ ಲೆಖ್ಖಪತ್ರದ ಕಾಗದಾ ತಗದು ನೋಡತೇನಿ, ಲೆಖ್ಖ ಎಲ್ಲಾ ಚೊಕ್ಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೩೮). 'ಚೊಕ್ಕುತನ' ಪರಾ. ೬. ಸೌಂದರ್ಯ; ಚೆಲುವು: ಅಕ್ಕನಾ ಗಾಂಧಾರಿ ವಿಪಹಕೆ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳಗೈದಿರ್ದ ಭಾವನ ಚೊಕ್ಕ ನೋಡೀತನಿಗೆ ಬೇಡಿದರಮ್ಮ ನಿನ್ನುವನು (ಜಿನಭಾ. ೪-೧೮). **ಚೋಖು**: ೩. ಆಚಾರ್ಯರು . . . ಎಷ್ಟು ಚೋಖಾಗಿ ಪಾಲು ಮಾಡಿಟ್ಟರು. ಇದಕ್ಕನಬೇಕು ನ್ಯಾಯ ಪಕ್ಷಪಾತಿ ಅಂತ! (ಸಮಜೀ. ೧೮೧).

ಚೊಕ್ಕಮಾಡು=ಶುದ್ಧಮಾಡು; ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು: ನಾವೇ ಬೀಗ ತೆಗೆದು ಒಳಗೆಲ್ಲ ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಮಾಡ್ತೇವೆ (ರಂಗಕ. ೩೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೊಕ್ಕ, ಚೊಕ್ಕು; ಮಲ. ಚೊಕ್ಕ, ಚೊಙ್ಕು; ತುಳು.ತೆಲು. ಚೊಕ್ಕ. / ಪ್ರಾ. ಚೋಕ್ಖ. / ಸಂ. ಚೋಕ್ಷ]

ಚೊಕ್ಕಕಾಲ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಲ; ಸುಖದ ಕಾಲ: ಸೊಕ್ಕೇಱು ತಿದ್ದುದು ಸುಖತೃಪ್ತಿ ತೋಱುವ ಚೊಕ್ಕಕಾಲವನೇನನೆಂಬೆ(ಭರಕ. ೪೦-೮೭).

[ಚೊಕ್ಕ + ಕಾಲ]

ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಚಿನ್ನ; ಅಪ್ಪಟ ಬಂಗಾರ; ಅಪರಂಜಿ: ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುಳಿದೊಡೆದೊಪ್ಪವಿಕ್ಕಿದ ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನದ ಪತುಮೆಗಳಂತೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩೬). [ಚೊಕ್ಕ + ಚಿನ್ನ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಟ, ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ, ಚೊಕ್ಕಣ, ಚೊಕ್ಕಳ (ನಾ). ೧. ಅಂದ; ಸೊಬಗು; ಸೌಂದರ್ಯ: "ಗರಗರಿಕೆ ಚೊಕ್ಕಟಂ" (ಚತುನಿ.೯೦); "ಸುಭಗತೆಗೆ ಚೊಕ್ಕಟೆಂ ಬುದಕ್ಕುಂ" (ಳಕರ. ೩೭). ೨. ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು : ಚೊಕ್ಕಟಹ ಸುರಧೇನುವಿಂಗೆಣೆಯೆ ಪಾರಿಜಾತಕ್ಕೆಣೆಯೆ (ಪತಿಲ. ೩-೫). ೩. ಕುಂದಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಓರಣ : ಮಕ್ಕಳನು ಬಯಸಿ ದೈವದ ಮುಂದೆ ನೋಂಪಿಯ ಚೊಕ್ಕಟದಿ ಮಾಡಿತಿಲ್ಲ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೫-೦೫); ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನಾಳು ದ್ವಾರಕಿ ಹೊಕ್ಕು ಬರುವೆನು ಬೇಗದಲಿ (ಮೋಹತ.೦೩-೮); ಚರಲಿಂಗಕೊಲವಿನಿಂ ಚೊಕ್ಕಟದೆ ಮಾಡಿಸಿದ ಪರಿಪರಿಯ ಪರಿಕರಂಗಳನಿರದೆ ತರಿಸಿ (ಜಿಬಪು. ೬೨-೦೧) ; ಅಕ್ಕಜೊಳಗೆ ಬಹು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯಗಳನು ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿಯೆ ಬೆಳೆದು (ಳಂನವಿ. ೬-೫೨). **ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ** : ೨. ಕಿಟ್ಟಗಟ್ಟಿದ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಪುಟವ ಹಾಕಿಸೊ ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ[ಪಾಣಾಂ.ಉತ್ಕೃಷ್ಟ] ಬಂಗಾರದೊಳು ಎನ್ನ ಸೇರಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೨-೨೩-೩). **ಚೊಕ್ಕಣ** : ೧. ತನುವಿಂ ನರುವಂ ದೆಸೆಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಂಪನ್ನತೆವೆತ್ತು ನೆಟ್ಟೆಗೊಳೆ ಚೊಕ್ಕಣ ಮಾದೆಣೆಗಂಟು ಕಟ್ಟು (ಳಮಮಾ. ೦೫-೩೯). **ಚೊಕ್ಕಳ** : ೧. ತೊಳಪ್ಪ ಬೆರಲುಂಗುರಮಿಂಚರಮಿಾವ ನೇವುರಂ ಚೊಕ್ಕಳವಪ್ಪ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಳಾ. ೩೦೪); ಚೊಕ್ಕಳಮಪ್ಪಳ ರೂಪಿಂ ರತಿಯಂ ಮಿಕ್ಕಳಂ (ಉದ್ಯದೇ. ೨-೪೮) ; ಇಕ್ಕೆಲದರಸುಗಳೋಳಿ ಸಭಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಕ್ಕಿದ ಕಂಠಿಕೆಯೆನಲು ಚೊಕ್ಕಳವಾಗೆ (ನಾಗಳು. ೩೨-೦೦೮). ೨. ಚೊಕ್ಕಳಮಣಿಯೋಲೆವೆಳಗು ಸೊಗಸಿದುದವಳಾ (ಉದ್ಯಟ. ೫-೪೫) : ಚೊಕ್ಕಳದ ನೀರ್ದಾಣಮಂ ಬನಮಂ ದೇಗುಲಮಂ ಕಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೭); ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಡಿ ಗೊಪ್ಪಿಸುತ್ತ ತದ್ದೇಹಮಂ ಚೊಕ್ಕಳವ ಮಾಡಿದಂ (ಲಿಂಗಪು. ೬-೩೧). ೪. (ಅರಿವಿನಿಂದ)ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು; ತಿಳಿವು ಪಡೆದವನು: ಚೊಕ್ಕಳ ನೆನಿಪಂ ನಿಜವಧು ಮಕ್ಕಳ್ವಡೆದಂದು ಭೋಗಿಸಲ್ ಪೇಸಿಯೆ ಪಿಂತಿಕ್ಕುವ ತೆಱದಿಂದಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿದನಾ ರಾಜ್ಯವನಿತೆಯಂ ತತ್ತ್ವವಿದಂ(ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೯೦). [<ಚೊಕ್ಕ./ತುಳು. ತೆಲು. ಚೊಕ್ಕಟ./ಮರಾ. ಚೋಖಟ, ಚೋಖಟಾ]

ಚೊಕ್ಕಟಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಾಗು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗು: ಚೊಕ್ಕಟಂಬದಡೆ ಸಂಭಾರಮಂ ಬಗೆಯನಱಿದೊಡವೆರಸಿ ಕಲಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩).

[ಚೊಕ್ಕಟ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು: ಮಿಕ್ಕ ಮಾಂಸವ ಬಲು ಕೈಗೆಲಸ ಗಳಿಂದೆ ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸಿ . . . ರಕ್ಕಸರಾಯಗಾತಿಥ್ಯವ ಗೆಯ್ದಳು (ಮೋಹತ. ೦೧-೪೮). [ಚೊಕ್ಕಟ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ 'ಚೊಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಣ 'ಚೊಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಣಿಕೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: "ತುಲಪೋಟಃ–ಚೊಕ್ಕಣಿಕೆ, ಆವರೆ, ಬಲುಗುಣಿಕೆ, ಎಲಚಿ, ನೆಲದಾಳು" (ಓಷಧಿ. ೬೫); ಸಣಬಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ಕುಡು ಚೊಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಕೂಡಮೃತಲತೆಯಂ (ಐಮದ. ೨-೪೯). [?]

ಚೊಕ್ಕತನ, ಚೊಕ್ಕುತನ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುತನ ; ಒಪ್ಪ ; ಓರಣ : ಆಕೆ ಚೊಕ್ಕತನದಿಂದ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಚೊಕ್ಕುತನ**: ಮಾದ್ರಿಯ ಒರಲಿಕೆ 'ಕೆಟ್ಟೆಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೊದ ಲಾದುದೂ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಓಕಾರದ ಅಂತ್ಯಪ್ರಯೋಗವೂ ಪಂಪನ ದೇಸಿಯ ಚೊಕ್ಕುತನವನ್ನು ಒಕ್ಕಣಿಸುತ್ತವೆ (ತವನಿ. ೬೪); ಕೆಲಸದ ಚೊಕ್ಕು ತನದಿಂದ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನಾವುದಾದರೂ ರೀತಿಯಿಂದ ಆದರೂ ಈ ಬೈಗಳು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೭). [ಚೊಕ್ಕ + – ತನ]

ಚೊಕ್ಕದಂಬುಲ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ತಾಂಬೂಲ ; ರುಚಿಕರವಾದ ವೀಳೆಯ: ಎತ್ತಿ ಪೊನ್ನ ಬಟ್ಟಲೊಳೆಱೆದೀವ ಕುಂಕುಮರಸಂ ಹಿಡಿಹಾರದಿ ನೀವ ಚೊಕ್ಕದಂಬುಲಮೆಸೆವನ್ನೆಗಂ ಮೆಱೆದಳಂದು ವಿಲಾಸಿನಿ ತದ್ವಿಲಾಸಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೬). [ಚೊಕ್ಕ + ತಂಬುಲ]

ಚೊಕ್ಕನೆ (ಅ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಅಂದವಾಗಿ : ಚೊಕ್ಕನೆಸೆವ ಜವ್ವನಾಯುಷ್ಯ ಭೋಗಗಳಕ್ಕ ವ್ಯರ್ಥಗಳೆಂದಳವಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೩-೧೦೪); ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆ ಯರ ಮೊತ್ತದೊಳು . . . ನೃಪತಿ ಚೊಕ್ಕನಾನಂದಿಸುತಿರ್ದನು ಮದಗಜ ಪೊಕ್ಕು ನೀರಾಟವಾಡುವೊಲು (ಭರಕ. ೭೫-೭೭).

ಚೊಕ್ಕಚೊಕ್ಕನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಚೊಕ್ಕಚೊಕ್ಕನೆ ತಾನಗಳ ತಂದು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರು ಜಾಣೆಯರು (ಭರಕ. ೫-೬೨).

[ಚೊಕ್ಕ + – ಅನೆ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಬಂಗಾರ, ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರ (ನಾ). = ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನ : ಚೊಕ್ಕ ಬಂಗಾರವೇ ಬೇಕೆಂಬ ಹಟವೇಕೆ ನಿನಗೆ (ನೆಲಮು. ೨೭-೫). **ಚೊಕ್ಕು ಬಂಗಾರ** : ಇಲ್ಲಿ ಬಂದ ಹರಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಹರಟೆಯ ಹದಿನಾರಾಣೆ ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರವೇ ಆಗಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಗಾಪು. ೭). [ಚೊಕ್ಕ + ಬಂಗಾರ]

ಚೊಕ್ಕಬೆಳ್ಳಿ 'ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಭೋಜನ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಾದ ಊಟ. ೨. ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದ ಆಹಾರ ; ಸಸ್ಯಾಹಾರ (ಎಸಮ್ಯ. II, ೦೭). [ಚೊಕ್ಕ + ಭೋಜನ]

ಚೊಕ್ಕಮಾತು 'ಚೊಕ್ಕವಾತು' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು ; ಕುಂದಿಲ್ಲದ ಮುತ್ತು : ಅರಳ ಕುಲಕಂ ಬೈತಲೆಯ ಚೊಕ್ಕಮುತ್ತೆನಿಪ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳೇಂ ಬಿರಿದುವೋ (ಜಿಬಪು. ೪೫-೦೬). [ಚೊಕ್ಕ + ಮುತ್ತು$_5$]

ಚೊಕ್ಕಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚೊಕ್ಕಯ್ಯಙ್ಗಂ ಆಚಬ್ಬೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಬಿಕ್ಕೆಯಣಂ (ಎಳ. XII, ಶಿರಾ. ೩೫-೫; 948).

[ಚೊಕ್ಕ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚೊಕ್ಕರೆಯ (ನಾ). ೧. ಚೊಕ್ಕ ಹರೆಯ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಾಯ. ೨. ಚೊಕ್ಕಹರೆಯವುಳ್ಳವನು ; ಏರುಜವ್ವನಿಗ : ವರ ವರೂಥದಿ ಸ್ಥಾಣು ಗಿರಿಜೆಯರಿರವಿನೊಳಗೊಪ್ಪಿರ್ದನವ ಚೊಕ್ಕರೆಯನೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗೆ ಮುನ್ನಾ ಚರಣೆ ಫಲ ವದಗೀ ದೊರೆದಳಾಹಾ ಜಾತಿವಾಜಿಯು ಕುರುಡನಿಗೆ ಸಫಲಾದ ವೋಲ್ (ಜಿನಭಾ. ೨೦-೨೨). [ಚೊಕ್ಕ + ಹರೆಯ (<ಪರಯ)]

ಚೊಕ್ಕವಾತು, ಚೊಕ್ಕಮಾತು (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ ಮಾತು ; ಜಾಣ್ಮೆಯ ನುಡಿ : ಬಿಡುಮುತ್ತಿಗೆಣೆಯಹ ಚೊಕ್ಕವಾತುಗಳನು ನುಡಿವು ತಿರ್ದುದು ತಾನೀಗ ಕಡುಚಿಂತೆವಡೆದಂದವೇನು (ನಾಗಳು. ೩-೦೦೫). **ಚೊಕ್ಕಮಾತು** : ಅಕ್ಕ ನಿನ್ನೀ ನುಡಿ ನನ್ನ ಚಿತ್ತಕೆ ಬಾರದಕ್ಕಟ ಬಂದರು ಸುರೆನೆ ಪಕ್ಕಿಗೇತಕೆ ಬಹುದೀ ಜಾಣ್ಮೆಯೆಂದುದು ಚೊಕ್ಕಮಾತಿನ ರಾಜಕೀರ (ಭರಕ. ೬-೯೯). [ಚೊಕ್ಕ + ಮಾತು$_1$]

ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿ, ಚೊಕ್ಕಬೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಬೆಳ್ಳಿ : ದಿವಿಜವರನೀಶ ನೊರ್ವನೇ ಪತಿಯೆಂದು ಮೇದಿನಿಗಱಿಪೆ ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಸಮದು ನಭದಲ್ಲಿಯೊಂದಱ ಲೆಕ್ಕಮಂ ಸಾದರದಿನಮರೆ ಪತ್ತಿಸಿದನೋ . . . ಎನಲ್ಕಾಗಳರೆವೆಱೆಯೊಗೆದುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೭೩) ; ಚಾರುಮುದ್ರಾಪುರದ ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿಯ ಕೋಂಟೆ (ಐಕೋಪು. ೪-೩). **ಚೊಕ್ಕಬೆಳ್ಳಿ** : ಅದು ಕಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯದಲ್ಲ ; ಚೊಕ್ಕ ಬೆಳ್ಳಿಯದು (ರೂಢಿ). [ಚೊಕ್ಕ + ಬೆಳ್ಳಿ]

ಚೊಕ್ಕಳ 'ಚೊಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಳಕಾತಿ (ನಾ). ಅಣಿಗಾತಿ ; ಓರಣಗಾತಿ : ತಕ್ಕೈಸಿ ಬಾಯ್ಗೆ ತಂಬುಲವಾ ಇಕ್ಕಿದನೊಡನೆ ಥೂಥೂಯೆನುತುಗುಳ್ವುದು ಚೊಕ್ಕಳಕಾತಿ ಭಾವೆಂದ (ಭರಕ. ೪೩-೬೩). [ಚೊಕ್ಕಳ (<ಚೊಕ್ಕಟ) + – ಕಾತಿ$_5$]

ಚೊಕ್ಕಳತನ (ನಾ).=ಚೊಕ್ಕತನ : ಚೊಕ್ಕಳತನದಿಂ ಮಿಕ್ಕಲರ್ಗೆ ಮೊಗಸ ದಿರುಳುಣ್ಣದೊಡಲ ಪಸಿವಿಂಗೆ ಪಾಯ್ದು . . . ಬೀಸರವಾಗದೊಸಗೆ ಗಂಪನುಣ್ಬ ಬಾಕುಳಿದುಂಬಿಗಳ(ಲೀಲಾವ.೩-೨೧ಪ); ಚೊಕ್ಕಳತನದಿಂ ಸವಿದಂ ಮೊಕ್ಕಳಂ (ಪ್ರಷವಿ. ೪೦-೭೩). [ಚೊಕ್ಕಳ(<ಚೊಕ್ಕಟ) + – ತನ]

ಚೊಕ್ಕಳವೆಳಗು (ನಾ). ಶಂಭ್ರವಾದ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳುದಿಂಗಳಂ : ಚೊಕ್ಕಳ ವೆಳಗಾವರಿಸುವವನಿತಳವಕ್ಕಱುಗೊಂಬ ವಿರಹಿಗಳ್ ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕನುದಯ ಗಿರಿಶಿಖರಮನೇಱಲ್ ಪಿರಿದುಂ ಸೊಗಸಿದುದು (ಜಯಶಾ. ೦೦-೫೯).

[ಚೊಕ್ಕಳ (<ಚೊಕ್ಕಟ) + ಬೆಳಗು$_2$]

ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ, ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸು ; ಚೆಂದ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಮನೋಹರತೆ : "ನಿಗರ, ನೆಟ್ಟೆ, ಕೆನೆ, ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ, ಚೊಕ್ಕ . . . ಕಣ್ಗೆ ವಂದುದು, ಪರಿವಡೆದುದು ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ "(ಶಶಸಾ. ೦೦-೨೦೦); ಸಕ್ಕದಮಂ ಮಱೆಗೊಳ್ಳದೆ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿನಚ್ಚಗನ್ನಡಂ ಬೇಟ್ಟರ ಕಯ್ವೊಕ್ಕ ನಿಧಿಯೆನಿಪಪಭ್ರಂಶಕ್ಕಂ ದೇಶೀಯ ಪದಕಮುಂಟು ಸಮಾಸಂ (ಶಮದ. ೨೯೯) ; ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯ ನವಚಂದ್ರಿಕೆಯೆನೆ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸಮನೀವುದು ಸತ್ಪ್ರಭುರಾಜನ ಸವಿವಾತು (ಜಯಶಾ. ೧-೨೪); ಉಳುಗಂ ಬಿತ್ತುತೆ ನಾಡೆ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿಂ ಸ್ರಕ್ಚಂದನಾಮೋದಮಂ ತಳೆದೋರಂತೆಸೆದಿರ್ಪ ಸೂಳೆಯರ ಪೆರ್ಮೇಳಂಗಳಿಂದಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೪) ; ರಕ್ಕಸವಾಣಂತಿಯರು ತಲೆಬುರುಡೆ ಯೊಳಕ್ಕಱು ಮಿಗೆ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಬಿಸಿನೆತ್ತರ ಮಿಂದೊಂದು ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯನೇನೆಂಬೆ (ನಾಗಳು. ೦೦-೧೨೫) ; ಉನ್ನತಕುಶಲನಲ್ಲವೆಂಬೊಡಂ ನೀನೀಗಳೆನ್ನ ಸವಿನುಡಿಯ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿಂ ತಿಳಿಯಿದಲ್ಲೆನ್ನ ಸತ್ಪ್ರೌಢಿಗೇಳು (ಪಾಸೋಪು. ೭-೪೬) ; ಸಲ್ಲದ ನಿನ್ನಂಕದ ಬಿಂಕದ ಮೈಸಾಸದ ಸಡಗರದ ಬಿಡುನುಡಿಯ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿಂ ಒಲ್ಲದೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಮರಲ್ವುದೆಂದಂ (ರಾಮಾಶ್ಯ. ೯೦-೦೦). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : "ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧದೊಳೆ" (ಶರ್ಣಾನಿ. ೯೦). **ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ** : ೨.ಅಂಗುಸರಾಯನ ಗಂಡುಬೀರಮಂ ಕಂಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ ಯೊಡನೊಂದಿದ ಪಟ್ಟದ ಭೋಜರಾಜನಂ ಕೊಂಡನೆನಲ್ಕೆ ಚಂಡಿಸುವ ಗಂಡರದಾರ್ಗಳ ಚಾಮರಾಜನೊಳ್ (ಚಳವಿ. ೨-೭೫).

[ಚೊಕ್ಕಳ (<ಚೊಕ್ಕಟ) + – ಇಕೆ]

ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ಚಿಕ್ಕಹರೆಯದೊಳು ಚಿನ್ನದ ಬೊಂಬೆಯಂತೆ ಕಡು ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆವಡೆದ ಚೆಲ್ವು (ಸಮ್ಯಶಾ. ೦೨-೨೭). [ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ 'ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಳೆ (ನಾ). ಸೊಗಸುಗಾತಿ ; ಚೆಲುವೆ : ಹಸನಹ ರೂಪು ತಕ್ಕ ಹರೆ ಯಂ ಕಡು ಚೊಕ್ಕಳೆ ಜಾಣೆ ಹಕ್ಕಿವೊಲ್ ಕೊಸರುವ ಲಾಗು ಕೂಡಿ ತಣಿ ವಿಲ್ಲದ ಬಾಕುಳಿ . . . ಬಸನದ ಬಿತ್ತೆನಿಪ್ಪಳೊಡಗೂಡಿದೊಡಲ್ಲದಲಂಪು ಪೋಪುದೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೦೧). [ಚೊಕ್ಕಳ + – ಎ$_2$]

ಚೊಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು ; ಪರಿತಪಿಸು : ನೀನೆ ಬೇಡೆನಲ್ಸುರವಂದ್ಯ ನಕ್ಕು ವಾಹನನಾಗ್ದು ತನಗೆನಲ್ಕೇಳಿ ತಲೆಗುಕ್ಕಿದಂ ಹೋ ಹೋ ಕೋಳ್ಪಿಡಿದ ತನ್ನನುಮಹಂಕಾರದಿಂ ಕೆಟ್ಟೆನೆಂದು ಚೊಕ್ಕಿದಂ ಬಳಿಕ ಹರುಷವ ತಾಳ್ದು ಮನದೊಳಗೆಯುಕ್ಕಿದಂ ಹರಿಪದಕೆ ತನುವನೀಡಾಡಿ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಫಲ ವಿದಾಯ್ತು ನಿನ್ನ ಪೊತ್ತುದರಿಂದ ಸುಖಿಯಾದೆ ನಾನೆಂದನು(ತುರಂಗ.೪-೩೪).

[<ಸುರ್ಕು$_1$?]

ಚೊಕ್ಕು$_2$ 'ಚೊಕ್ಕ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕುತನ 'ಚೊಕ್ಕತನ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರ 'ಚೊಕ್ಕಬಂಗಾರ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕೆಯ, ಚೊಕ್ಕೆಹ, ಜೊಕ್ಕೆಯ (ನಾ). ೧. ಬಿನ್ನಾಣ; ಚಾತುರ್ಯ : ಪ್ರಥಮಾಲಿಂಗನದೊಳೆ ಸಫಲಮಾಗೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತುಜ್ವಲಿಸುವ ಚೊಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬೊಬ್ಬೆ]ಯದನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿರಿಮಂಚಂ ಸುಖದುಕ್ಕಡಮಾಗೆ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೯೮). ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಕಡಂಗುವ ಮಲ್ಲನನಡಸಿ ತಿವಿದು ಕಡುಪಿಂ ಕೆಡಪಿ ಕೊಪ್ಪರದೊಳ್ ಕುಮ್ಮಿ ಮಂಡಿ ಯೊಳ್ ಮಿದಿದು ಕುದಿದು ಸದೆದು ಸಣ್ಣಿಸುವ ಚೊಕ್ಕೆಯದಾಸೆಗೆ ಪೊಕ್ಕ ಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ (ಗಿರಿಳ. ೨-೦೦೩ ಪ); ಇಕ್ಕಿದರು ಗಳಹತ್ತದಲಿ ಸಲೆ ಮಿಕ್ಕು ಸತ್ರಾಣದಲಿ ಮಿಗೆ ಸರಿವೊಕ್ಕು ಹಿಡಿದರು ಬಿನ್ನಣದ ಚೊ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊ] ಕ್ಕೆಯದ ಜೋಡಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೯೬). ೩. ಸಂದೇಹ ; ಅನುಮಾನ (?): ಅವರವರೆಂದಂತೆ ಎನ್ನದೆ ತನ್ನಿರವ ಭಿನ್ನವ ಮಾಡದೆ ಮೂಢಸಾಧನೆ ಯವನೊಡನೆ ಕಾಡುವ ತೆಱದಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಚೊಕ್ಕೆಯ [ಪಾಠಾಂ.ಹ] ಇವನಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯ ಉಭಯವ ನೀವೇ ಬಲ್ಲಿರಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೪೯-೫೬೪). **ಚೊಕ್ಕೆಹ**: ೧. ಸೊಕ್ಕುಗಲೆಗಳ ಸೋಲಕ್ಕೆ ಮೈಗೊಟ್ಟು ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಲಲ್ಲೈಪ ಭಾವಕಿಯಾ ಚೊಕ್ಕೆಹದನುಭಾವದಕ್ಕರಗಳಿಗೆ ಸಂಯಕ್ಕಾಗಿ ತೋರ್ಪುದೀ ಕಾವ್ಯ(ಭೃರವೇ. ೧-೦೯). ೩. ಮೇಲಿನ 'ಮೋಳಿಮಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೪. ಯುಕ್ತಿ : ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಭಯದ ಮಾರ್ಗವ ಗುರುವಿನ ಚೊಕ್ಕೆಹವ [ಪಾಠಾಂ. ಚೊಕ್ಕವಹ] ಆ ಜಂಗಮದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯ ಇದಿರಿಟ್ಟು (ಆಜ್ಞಮಾ. ೦೨೯-೯೨); ವಾದಿಯ ಚೊಕ್ಕೆಯ ವಾಗ್ಮಿಯ ಚೇತನ (ಡಬೊಮ್ಮ. ೨೩೯-೪೯). **ಜೊಕ್ಕೆಯ**: ೨. ಗಾಯವುಂಟೇ ತೋಱು ನಿನಗಡುವಾಯೊ ಬಿಡು ಜೊಕ್ಕೆಯವನೆನುತಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೩೧) ; ಜೊಕ್ಕೆಯದೊಳಗೆ ಮುಂದಲೆವಿಡಿದು (ಮೃರಾಕಾ. ೪-೭೬).

ಚೊಕ್ಕೆಯತನ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಜಾಣ್ಮೆ : "ಚೊಕ್ಕೆಯತನಮೆ ನಾಡೆ ಬಿನ್ನಾಣಮೆಂಬರ್" (ಭಾರನಿ. ೬೪). [ಚೊಕ್ಕೆಯ + – ತನ]

ಚೊಕ್ಕೆಹ 'ಚೊಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಚೊಗಚೆ 'ಚಗಚೆ' ನೋ.

ಚೊಗರು$_1$ 'ತೊವಱು' ನೋ.

ಚೊಗರು$_2$ 'ತೊಗರು$_1$' ನೋ.

ಚೊಗೆ, ಚೋಗೆ (ನಾ). ಪಾದದವರೆಗೆ ಇರುವ ಉದ್ದವಾದ ಅಂಗಿ ; ನಿಲುವಂಗಿ : ಕಾಗಿನ ಚೊಗೆಯಾಂತು ಬಲರಾಮದೇವನಂತಾಗಿರ್ಪ ಜನರ ಕಣ್ಮನಕೆ (ಮೋಹತ. ೧೭-೭೬) ; ಮೃಗಶತ್ರುಚ್ಚರ್ಮದಿಂ ಮಾಡಿದ ಚೊಗೆ ಮೆರೆಯಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೨-೩೨) ; ಸೊಗಸಿಂದ ನಿದ್ರೆಗೈದಿಂದುಹಾಸನು ತೊಟ್ಟ ಚೊಗೆಯ ಕುಪ್ಪಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿರ್ದ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಮೆಲ್ಲನೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು ಮಂತ್ರಿತನುಜೆ (ಚಂದ್ರಜಾ. ೩-೨೮); ಬಾಲ ಬಂಗಾರು ಚಿಲ್ ಪಟ್ಟೆದುಕೂಲ ಚೊಗೆಯಿಂ (ಪಶುಭಾ. ೦೯-೩). **ಚೋಗೆ**: ಉಟ್ಟ ಚಲ್ಲಣ ಜಟ್ಟಿಚೋಗೆ ಕುಲ್ಲಾಯಿಗಳಿಟ್ಟ ಕಸ್ತುರಿಬೊಟ್ಟು ಮೆಱೆವ ಕಟ್ಟಾಳುಗಳಂತೆ . . . ಇಟ್ಟಾಡಿದರು ತುಂಬಿ ಜಲವ (ಗೋಮಟೇ. ೦೭-೦೪೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತುರ್ಕಿ, ಚೋಗಾ]

ಚೊಚ್ಚ (ಗು). ಸ್ವಚ್ಛ ; ನಿರ್ಮಲ ; ಶುದ್ಧ : ಸುಧರ್ಮರೆಂಬ ದಿಗಂಬರರ ಪೊರ್ದಿ ಚೊಚ್ಚ ಧರ್ಮವ ಕೇಳ್ದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೭೬).

[<ಸಂ. ಸ್ವಚ್ಛ]

ಚೊಚ್ಚನೆ (ಗು). ಶಂಭ್ರವರ್ಣದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ; ಬಿಳುಪಾದ : ಮೈದು ವಾಕ್ಯನಸೃಕ್ಸಾರಂ ಸುದೃಷ್ಟಿ ಮೇಧಾವಿ ನಿಡಿಯನನಿಲಕಘಾತ್ಮಂ ಸದಯಂ ಚೊ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಚ್ಚನೆ ಮೈ ಬಟ್ಟಿದನತಿಚಪಳಂ ಸಖಪ್ರಿಯಂ ಸಸಿಯೆನಿಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨-೨೦). [ಚೊಚ್ಚ + – ಅನ್ನೆ$_2$ (<–ಅನೆಯ್ಯ$_2$)]

ಚೊಚ್ಚಲ್ 'ಚೊಚ್ಚುಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಲು 'ಚೊಚ್ಚುಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಿಲ್ 'ಚೊಚ್ಚುಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಿಲು 'ಚೊಚ್ಚುಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಲ್, ಚೊಚ್ಚಿಲ್, ಚೊಚ್ಚಿಲು, ಚೊಚ್ಚಿಲ್. ಚೊಚ್ಚಿಲು (ನಾ). ೧. ಮೊದಲಿನೆಯ ಬಸಿರು; ಮೊದಲ ಸೂಲು: ಗೃಹ್ಯ. ಸಕೃತ್ಪ್ರ ಸೂತಾ-ಈ ಪೆ ಚೊಚ್ಚು [ಪಾಣಿ. ಚ್ಚಿಲ ಮಗನಿಕ (ಹಂಪಾಚು. ೪೬-೦೦೮). **ಚೊಚ್ಚಲ್:** ೧. ಚೊಚ್ಚಲ್ ಪೆಱುವಳಂತೆ ತೊಟಲುತ್ತುಂ (ಅರ್ಜುನ ೧೦-೦೦೮). (ಗು). ೨. ಮೊತ್ತಮೊದಲಿನೆಯ; ಪ್ರಪ್ರಥಮ: ಪಟಯಿಟದ ಳ್ಕಾಂತಿ ತನ್ನ ಚೊಚ್ಚಿಲ್ ಮಗನಂ (ಗದಾಯು. ೦೦-೦೦). ಶಾಂತಿಯ ಚೊಚ್ಚಲ ಶಾಬಕವೆಂದಿವ್ಯಮ (ಅರ್ಜುನ. ೦-೮೪); ಸುಭುಜನು ತನ್ನ ಚೊಚ್ಚಲ ಮಗಂಗೆ ವಬ್ಬಮಂ ಕಟ್ಟಿ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೯೯-೪). **ಚೊಚ್ಚಿಲು:** ೧. ಕರುವು ಚೊಚ್ಚಿಲು: ತೊರೆದ ಕೆಚ್ಚಲು (ಈಶಪ್ರ. ೨೦-೯); ಚೊಚ್ಚಲು ಬಸುರಿ ಉಡಿ ತುಂಬಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಬೇಕು (ರೂಪಕ. ೦೩); ಗೌರಿ ಚೊಚ್ಚಿಲು ಬಾಣಂತಿ (ಮುಂಗಾಪ್ರ. ೨೩). ೨. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸ ಚೊಚ್ಚಿಲನು ಭವಕೆ ಕಾಯುತಿದ್ದೆನೆ (ಕೃಗೀಕ. ೪-೪೩); ರಾಘವಾಂಕನು ಗುರುವಿನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಶರಣು ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಚೊಚ್ಚಿಲು ಕೃತಿಯನ್ನು ಬೆಗಸನುಳ್ಳಿ ಹಿಡಿದು (ಕಂಗೀಸ. ೪೩). **ಚೊಚ್ಚಿಲ್ದೆ:** ೧. ಹೆಲವು ಸೀಮಾಂತಕಲು ದೇರೆಟ್ಟಿಕೆಯಿನಿಕ್ಕು ಚೊಚ್ಚಿಲದು ಗೃಹ್ಯವೆನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೪). ೨. ನೀಮುಂ ನಿಮ್ಮ ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನವ್ವ ಸೀಯರ್‌ಸೂನುವಂ ಸೂರ್ಯ ದಿನದಂದು ಕಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೭ ಪ); ಚೊಚ್ಚಿಲ ಕೂಸು ಬೀಲಿಯ ತೊಟ್ಟು ನುಂಗಿತ್ತು (ಳಿಂಗಾಶಾ. ೧೦೩-೮). **ಚೊಚ್ಚಿಲು:** ೧. ಮುಚ್ಚು ಮಜ್ಜೆಯಕೆನ್ನು ಸುತರಲಿ ಚೊಚ್ಚಿಲವ ನೀನೆಂದು ಮೈದಡವಿದನು ಶಕಮೌ (ಳಿಂಹಾಗ. ೯-೨೩). ೨. ನೀಲವ್ವನವನ್ನು ಚೊಚ್ಚಿಲ ಹೆರಿಗೆಗೆ ತನ್ನ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು (ಬರಣಾ. ೧೮).

ಚೊಚ್ಚಿಲುಸಂಭವ = ಪ್ರಥಮಂ ಪ್ರಯುತ್ಪನ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಪಾಪಹದ ಕಾರ್ಯಂ. [ಚೊಚ್ಚ ? + ಚುಲ್(<ಸೂಲ್). / ತೆಲು. ಚೊಚ್ಚಿಲು, ಚೊಚ್ಚಿಲ್ಲು = ವ್ಯಾರಂಭಸು: ಮೊದಲುಮಾಡು]

ಚೊಚ್ಚು, 'ಸೊಚ್ಚು' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚುಗಾಲು 'ಸೊಚ್ಚುಗಾಲು' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚುಗೆಯ್ 'ಸೊಚ್ಚುಗೆಯ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚೆ, 'ಸೊಚ್ಚೆ' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚೆ೨ (ನಾ). ಅಂಗಡೀನೆ : ಹೆಳವಿ : (ಕ).

[ಚೊಚ್ಚೆ(<ಸೊಚ್ಚೆ) + – ೧೪]

ಚೊಚ್ಚೆ೩(ನಾ).ಹುಂಜದ ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊಬ್ಬು-ಜುಟ್ಟು : ಹುಂಜಗಳ . . . ಕೆಂಗೆಂಪು ಚೊಚ್ಚಿಗಳು ಸೀಗೆಗರಿಯ ತಲೆ ಪಪ್ಪಕ್ಕೆಂತಲೂ ಕೆಂಪಾಗಿ ರಂಜಿಸಿದುವು (ಕಾಸೂಕು. ೩೦೩). 'ಕೆಂಚಿಬ್ಬಿ', 'ಚೆಬ್ಬಿ' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ್ರ ತಮು. ಮಲ. ಚುಟ್ಟಿ / ಕ್ಷಾ. ಚೋಟ್ಟಿ]

ಚೊಚ್ಚಿಗೆಯ್, 'ಸೊಚ್ಚಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಿಲ್, 'ಸೊಚ್ಚಿಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಿಲು, 'ಚಿಚ್ಚಿಲು' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚೆ೨ (ನಾ). ಹೀನಸ್ವಭಾವದ ವನೆಂಜಿಕ್ಕ : ಅಲ್ಪ : (ಕ).

[←ಹಿಂ. ಛೋಚಾ]

ಚೊಚ್ಚೆ೩, ಸೊಚ್ಚೆ೩ (ನಾ). ೧. ರಸ ತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಭಾಗ; ಸಿಪ್ಪೆ. 'ನಿಂಬೆಚೊಚ್ಚೆ' ಪರಾ. **ಸೊಚ್ಚೆ**೪: ೧. (ಎತ್ತುಗಳ) ಮೈಯನ್ನು ದಿನದಿನದ ಸಾಮಾಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೀರೇಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿ ಒರಸಿ (ಶ್ವಖಪ್ರ. ೦೯). ೨. ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲ್ಪದರ ; ದೆಚ್ಚಿ : ತೆಂಗಿನ ಸೊಚ್ಚಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಒಂದು ವರ್ಷ ಕೆಸರೊಳಗೆ ಹುಗಿದಿಟ್ಟು (ಕಾಭಗ. ೦೮೪). ೩. ಬುರುಡೆ: ತಂತಿ ರುಗಾಗುಡದ ಪೆಳ್ಳು ಸೊಚ್ಚಿ ಎನಿಸೀತು ಹೇಗೆ ವೀಣೆ ? (ಅರಳು. ೬೬-೦೧).

ಚೊಚ್ಚೆಹಾಳು=ಪರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಲಕಳೆ : ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರಿ ನಾಲ್ಕುದಿವಸ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಂಗೀತ ಕಲಿಯುತ್ತೇನೆಂದು 'ಚೊಚ್ಚೆ' ಹಾಕಿ ಬಂದಿದ್ದ (ಸಂಪಾ,ಗಾ. ೫೬). 'ಚೆರಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಚೊಚ್ಚೆ೫ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಮರ : ಚೆಳ್ಳಹಣ್ಣುಮರ. ಸೊಳ್ಳೆ. ಚೆಟ್ಟಿ. ಕೆಂದಲ್. ದುಗ್ಗಾದಿಕೆ. ಚೆಪ್ಪು (ಪ್ರಾಕಿ. ೨೪-೮೩೩). [?]

ಚೊಚ್ಚೊಲಾಬುಬ್ಬಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಗೆ ಕಡ್ಡಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ: ಸುವರ್ಣರಜತಮಯ ನಿರ್ಮಾಪಿತ ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಕ್ಕೊಲಸ ರತ್ನದ ಆಭರಣದ ಲೆಕ್ಕ ... ೧೩ರಾಯಿ ಪೀಠ ಸಹ ೧೮ ಚೊಚ್ಚಾಲಗುಬ್ಬಿ (ಎಎ. XIV, ನಂಖಪ್ರ. ೨೯೩: 1947). [ಚೊಚ್ಚ+ ←ಅಯಾಲು+ಗುಬ್ಬಿ]

ಚೊಣ್ಣಾ 'ಚೆಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚೊತ್ತ 'ಸೊತ್ತ' ನೋ.

ಚೊತ್ತಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆರಟ್ಟಿಗಳರಸರ್ ಚೊತ್ತಮ್ಮನ್ ಎಡತ್ತೊಜಿ ನಾಡು ಸಾಸಿರವುಂ ಆಳ್ತುದುಂ (ಎಳ್. III, ಮೈತಾಡು. ೫೫-೫: 740). [ಚೊತ್ತ + ಅಮ್ಮ]

ಚೊತ್ತಿ 'ಸೊತ್ತಿ' ನೋ.

ಚೊತ್ತಿಗೆ 'ಚೊತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಚೊತ್ತು 'ಸೊತ್ತು೧' ನೋ.

ಚೊಪ್ಪಟಿ (ನಾ). ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ : "ಚೋ[ಪಾಣಾ. ಬೊ]ಪ್ಪಟಿಯಿನಲ್ ದೇವದಾರುವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೦೩). [?]

ಚೊಪ್ಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಪುಟ್ಟಿ; ಬುಟ್ಟಿ : ಬೆತ್ತದ ಚೊಪ್ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಮಾವಿನ ಹುಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ (ಆರೋಗ್ಯ. ೬೨). 'ಚಿಟ್ಟಿಲ್' ಪರಾ. [?]

ಚೊಮ್ಮನೆ 'ಜೊಮ್ಮನೆ' ನೋ.

ಚೊರ್ (ಪ್ರಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಾದ ಹಂಚಿನ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸಿಡಿದಾಗ ಜೊರ್ರೆಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಚೊಲ್ಲೆ (ನಾ). ಹರಡಿರುವುದು : ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುವುದು (?) : ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಪಾಡಿದ ವೀರರ ಪಲ್ಲಟಯರಾತರ್ಧ್ವನಿಯು ನೆಱೆ ಚೊಲ್ಲವಾಗಿರೆ ಕಂಡು ಬೆದಱುತ ಬಂದನಾ ವಿದುರ (ತಿಮ್ಮಸ್ಥಿ. ೦-೦೪). [<ಚಲ್ಲು೨]

ಚೊಲ್ಲಣ 'ಚೆಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚೊಲ್ಲಣಿಗೆ (ನಾ). ಬೆಲುವು: ಸೊಗಸು; ಹೊಳಪು (?): ಅಲ್ಲಿ ಸಾವಿರದ ನಾನೂರು ದೋಜನದೆಡೆಯ ಪಲ್ಲವಿತ ಮಾದ ಶಿವಗಣಗಳಾಧಾರದಿಂ ಚೊಲ್ಲಣಿಗೆವಡೆದ ನವರಂಗ ಮಣಿಮಯಗೇಹ ಸಲ್ಲಲಿತ ಹರ್ಮ್ಯಕುಳದ (ಲಂಗಳ. ೬-೧೪); ಕೋಟಿ ಹರ್ಮ್ಯಗಳ ಮಲ್ಲಿಕಾಗ್ರಿಂ ರಾಜಪಥ ಚೊಲ್ಲಣಿಗೆ ವಡೆದ ಚಿತಾರಥ್ಯ ಕಳಕದಿಂ ತೆಲ್ಲವ್ಪಾದ ಬಾಗಿಲಂ ಕನಕವಲಗೆಯುಂ . . . ಸಲ್ಲಲಿತಮಾಗಿಸಿದರು (ಲಂಗಳ. ೬-೨೧). [?]

ಚೊಲ್ಲಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು : ಹೊಳೆ (?) : ಮಾದೇವ ಸಲ್ಲಲಿತ ನಂದಿಗೊಲಿದು ಮಲ್ಲಿಗಿಗಂ ತೋರ್ವ ದೃಷ್ಟಿಯಂ ಕಳಕದಿಂ ಪಲ್ಲವದ ಸಂಗ್ರಹಣ ವೆಸಲಿದಂ ಸೂಚಿಗಡಿವುತಲ್ಲಿ ಕುಂಡಿಲವನಲಂಗುತ ಮುಂದೆ ಶೋಭಿಸದ ಚೊಲ್ಲಣಿಸಿ ವೃಷಭ ವೆಚ್ಚೆ (ಲಂಗಳ. ೦೮-೪೩). [?]

ಚೊಲ್ಲೆಯ, ಚೊಲ್ಲೆಹ. ಚೊಲ್ಲಯಂ. ಚೊಲ್ಲೆ. ಚೊಲ್ಲೆಯ, ಚೊಲ್ಲೆಹ (ನಾ). ೧. ತುರುಬಿನ ಕೊನೆ: "ಚೊಲ್ಲೆಯ[ಪಾಣಾ. ಹ್ಮಿಯಂದು ತುಜುಬಿನ ಕೊನೆ" (ಳಕಾಪ್ರ. ೨೦-೪೦೩); ಕತ್ತುರಿಯದ್ದುಬೊಚ್ಚಿಸಿದು ಮುತ್ತಿಸ ಜಿನ ಕೊನೆ" (ಳಕಾಪ್ರ. ೨೦-೪೦೩); ಕತ್ತುರಿಯದ್ದುಬೊಚ್ಚಿಸಿದು ಮುತ್ತಿಸ ಮುಗಿತಿಯೆಜ್ಜೆ . . . ಜೋಲ್ಲೆರೆ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ರಗಾವ. ೨-೪೯); ಕತ್ತುರಿಲೀರಿಯನಾಂತ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಕಂಬ್ರಾಳು. ೯-೩೦); ಚೆಲ್ಲಾವನಳವಡಿಸಿ ಬಾಜಿಂದ ಚೊಲ್ಲೆಯವ ಮಿಗೆ ಸಂವರಿಸಿಕೊಂಡು (ಜಾಪಂಕ. ೦೩-೬೦); ಚೊಲ್ಲೆಯದ ಬಲಲುಮುಡಿಯ ತೋಳ ಕೆಲಬ್ಬ ಕಂಬುಗ್ರೀವದ (ಳಕಾಪ್ರ. ೨-೦೨-೬); ಕೆದಱಿ ಕುರುಳ್ಕೊದರೆ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಚಳವಿ. ೬-೪೦). ೨.

ತುರುಬಿನಲ್ಲಿ ಮುಡಿಯುವ ಹೂವಿನ ದಂಡೆ,–ಮಾಲೆ : ಸುರಯಿಯ ಚೊಲ್ಲೆಯಮುಂ ಪೊಸಸುರಹೊನ್ನೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಯೆಕ್ಕಸರಮುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೨೫) ; ಮಲ್ಲಿಗೆಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೧) ; ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಗೆ ಜಸದ ಪೊಸ ಚೊಲ್ಲೆಯಮಂ ಸೂಡಿ ಕೂಡಿವರ್ಪ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನದ ಗಂಡುಗಲಿಗಳಿರಾ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೭-೪). **ಚೊಲ್ಲೆಹ :** ೧. "ಚೊಲ್ಲೆಹಮೆಂದು ತುಱುಬಿನ ಕೊನೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೦); ಇವರ ಚೊಲ್ಲೆಹವತನು ಪಿಡಿವ ಸೆಲ್ಲೆಹ (ಸೌಂದಪು. ೬-೫೫) ; ಕವಿವ ಕುರುಳ ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲಿದ ಚೊಲ್ಲೆಹದೆವೆಯಿಕ್ಕ ದೆಸಳುಕಣ್ಣುಗಳ (ಹದಿಬ. ೬-೧೮). ೨. ಪರಿಮಳವಿಡಿದ ಚೊಲ್ಲೆಹಕ್ಕಳಿ ಗಳೆಱಗುತಿರೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೨-೭); ಇಟ್ಟು ಜೆಡೆ ಚೊಲ್ಲೆಹವಮರ್ದಿರೆ ತೊಟ್ಟು ಕಂಚುಕಮಂ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೩). ೩. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು,–ಗುಚ್ಛ : ಓಡ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಮಸಿಯ ಹಲ್ಲಣವ ಹಾಕಿ ಬಸಲೆಯ ಹುಬ ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ದೆಸೆವರಿವ ಅಸುರಾವುತ ಚೊಲ್ಲೆಹದ ಬಲ್ಲೆಹವ ಹಿಡಿದು ಮುಗುಳು ನಗೆಯವಳಲ್ಲಿ ಏಱಿ ತಿವಿಯೆ ಚೊಲ್ಲೆಹದ ಬಲ್ಲೆಹ ಮುಱಿದು ಓಡಿನ ಕುದುರೆ ಒಡೆದು ಮಸಿಯ ಹಲ್ಲಣ ನುಗ್ಗುನುಸಿಯಾಗಿ ಬಸಲೆಯ ಬಾಯಿಕಟ್ಟು ಹಱಿದು ಅಸುರಾವುತ ಅವಳ ಕಿಸಲಯರಸಕ್ಕೊಳಗಾದ (ಕೋಲಶಾಂ. ೨೪-೧೦) ; ಉರಿಯ ಸಿರಿಯ ನಡುವೆ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ನರಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತದೆ ಬಾಲ ಉಡುವಿನಂದ ನಡು ಬಳ್ಳುವಿನ ಚೊಲ್ಲೆಹ ದಂದ ತಲೆ ಕೋಡಗದಂತೆ ರೂಪು ನರಿಯಾಗಿ ಆತ್ಮ ಕುಕ್ಕುರನಾಗಿ ಏತಕ್ಕೂ ಸಿಕ್ಕದೆ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಡುತ್ತದೆ (ಅಱಿಮಾ. ೧೩೫-೧೦೩). **ಜೊಲ್ಲಯ :** (ಕ). **ಜೊಲ್ಲೆ :** ೨. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಜೊಲ್ಲೆಯಂ ಮೊಲ್ಲೆಯ ಮುಗುಳ್ಗಳಂ . . . ಭೂವಲ್ಲಭನ ವಲ್ಲಭೆಗಲಂಕರಿಸಿ (ವಂಶಾರಾ. ೦-೮-೮). ೩. ಒಂದೆರಡು ಜೊಲ್ಲೆ ಸಾಲದೇ ? ಮರಕ್ಕೆ ಮರವೇ ಕೆಳಗೆ ಬರಬೇಕೇನು (ಮುಗಿಯು. ೦೭). **ಜೊಲ್ಲೆಯ :** ೧. ಏತಕೀ ಬಳೆಗೈಗೆ ಬಿಲು ಹಿಣಿಲೇತಕೀ ಜೊಲ್ಲೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಚೊಲ್ಲೆಹ]ಕೆ ಚಲ್ಲಣವೇತಕೀ ಹೆಣ್ಣುಡಿಗೆಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೨-೨೫). **ಜೊಲ್ಲೆಹ :** ೧. "ಕಬರಿಯಗ್ರ" (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೩೦).

[ದೇ.॥ ತೆಲು.ಚೊಳ್ಲ, ಚೊಳ್ಲಿಯ, ಜೊಲ್ಲೆ, ಜೊಳ್ಲೆ]

ಚೊಲ್ಲೆಯ$_2$ (ನಾ). ಕಂಚುಕಿ : ತಂಬುಲಿಗರ್ ನಂಬುಗೆಗೆಟ್ಟವರಂತೆ ಪೆಱ ಸಾರೆ ಚೊಲ್ಲೆಯರ್ ಗಲ್ಲೆಯಂಬಲಿಯಂತೆ ನೆಲನಂ ಪತ್ತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯). [<ಪ್ರಾ. ಚೋಲಅ. / ಸಂ. ಚೋಲ = ಕುಪ್ಪಸ ; ಕಂಚುಕ]

ಚೊಲ್ಲೆಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತುರುಬನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ತುರುಬಿನ ಕೊನೆಯನ್ನು ಎಳೆದು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸು : ಸ್ತನಮಂ ಮೇಲ್ಸೆಱಗಿಂದಮರ್ಚಿ ನಿಱಿಯಂ ತತ್ಕಾಂಚಿಯೊಳ್ ಸೆರ್ಕೆ ಪೂವಿನ ಭಾರಕ್ಕಿಱಿವಾ ಬಟಲ್ಮುಡಿಯನೆಲ್ಲಂ ಚೊಲ್ಲೆಯಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೨೦). [ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೊಲ್ಲೆಹ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$' ನೋ.

ಚೊಲ್ಲೆಹಗಾಱ (ನಾ). ಕಂಚ್ಚಿನ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು : ಬಿಲ್ಲಿನ ನಾರಿಯ ಇಲಿ ಬಂದು ಕಡಿಯಲಾಗಿ ನಾರಿ ಜಾಱಿತ್ತು ಬಿಲ್ಲು ಮುಱಿಯಿತ್ತು ಬಿಲ್ಲಿನೊಳಗಾಡುವ ಚೊಲ್ಲೆಹಗಾಱರೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ(ವೋಳಿಮಾ. ೧೯೦ ೭೧೭).

[ಚೊಲ್ಲೆಹ (<ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$) + – ಕಾಱ]

ಚೊಲ್ಲೆಹದುಱುಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುರುಬು : ವಾರಿದುಱುಬಿನ ವರಿವತುಱುಬು ಚೊಲ್ಲೆಹದುಱುಬು ಬಾರದುಱುಬಿನ ಬಟ್ಟದುಱುಬು ಪಿಣಿಲಾಂತ ಘನ ತೋರ ಜೆಡೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೭೯).

[ಚೊಲ್ಲೆಹ (<ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$) + ತುಱುಬು$_2$ (<ತುಱುಂಬು$_2$)]

ಚೊಳ್ಳೆ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚೊಱ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಱ, ಚುಱವ, ಚುಱವು, ಚುಱಾ; ಮಲ. ಚುಱಾ, ತುಱಾವು, ಶ್ರಾವು; ತೆಲು. ಚೊಱ, ಚೋಱ, ಸೊಱ]

ಚೋಕು, ಚೌಕು$_2$ (ಗು). ೧. (ಕರಾ) ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ: ಒಲೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲೇ ಒಳಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೆಲವು ಚೋಕು ಮೈಸೂರು ಕದಳಿ, ಬೂದಿಬಾಳೆಗೊನೆಗಳೂ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದವು (ಬಾಳಿಗಿ. ೧೫೦). ೨. ಕ್ಷೀಣವಾದ; ಬಡಕಲಾದ; ಜೀರ್ಣವಾದ; ಹಳೆಯ. 'ಚೋಕುಮರ' ಪರಾ. ಚೌಕು$_2$: ೨. ತೋಟ ದಿಂದ ಅಡಕೆಯ ಮರ ೮೭೮೦ ಕೆ ಸಸಿ ೮೨೧ ಚೌಕು ೨೦೦೧ ಉಭಯಂ ಮರ ೨೮೨೨೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೮೮-೦೯ ; 1641) ; ಗದೆ ಅಂಚಿನ ೯೫ಕೆ ಸಸಿ ೧೯ ಚೌಕು ೧೧ ಉಭಯಂ ಮರ ೩೦೯ . . . ತೋಟದಿಂದ ಮರ ೧೭೬೩ಕೆ ಸಸಿ ೧೭೩ ಚೌಕು ಮ ೩೨೬ ಉಭಯಂ ಮರ ೪೯೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೮೮-೨೩; 1641).

ಚೋಕಾಗು=ಕ್ಷೀಣವಾಗು; ಹಳತಾಗು: ಕೆರೆಯ ಏರಿ ಎಲ್ಲೊ ಒಂದು ಕಡೆ ಚೋಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [←ತುಳು. ಚೋಕ್]

ಚೋಕುಮರ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಮರ; ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವುದು ನಿಂತುಹೋದ ಮರ : ತೆಂಗಿನ ಮರನಿಂದ ಕ್ರಯ ಸಂವತ್ಸರದಲುಯೇಣುಕೆ ಫಲಮರ ೫೦೩ ಸರ್ವಜಿತ್ತು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲುಯೆಡಸಸಿ ೨೭೬ ಖರ ಸಂವತ್ಸರದಲು ಕೂಡಿದು ಚೋಕುಮರ ೩೦೬ಕೆ ಪಾಲು ೧ಕೆ ಮರ ೭೬ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೫-೭೬ ; 1709). [ಚೋಕು + ಮರ$_1$]

ಚೋಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ; ಶುದ್ಧವಾದ; ಚೊಕ್ಕ. ೨. ಮನೋ ಹರವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. ೩. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ. ೪. ಜಾಣ್ಮೆ ಯುಳ್ಳ. ೫. ಚುರುಕಾದ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ; ಉಗ್ರವಾದ. [ಸಂ.]

ಚೋಖು 'ಚೊಕ್ಕ$_2$' ನೋ.

ಚೋಗೆ 'ಚೊಗೆ' ನೋ.

ಚೋಚ (ನಾ). ೧. ತೊಗಟೆ ; ಸಿಪ್ಪೆ. ೨. ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ ಚಕ್ಕೆ ; ಲವಂಗ ಪಟ್ಟೆ. ೩. ತೆಂಗು : "ತೆಂಗಿನ ಫಲಂ ಚೋಚಯೆನಿಸುವುದು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೩); ಬೆಳೆದಱಗಿರ್ದ್ದ ಕೆಯ್ವೊಲದಿನುಂನತ ಚಂಪಕ ಚೋಚವೋಚ ಪಾಟಳ ಪನಸಾಂಬ್ರ ಪೂಗವನ ನಾಗಲತಾಳಿಯಿಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೧೮-೨೩ ; 1057); ದಾಡಿಮ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಚೋಚ ಮೋಚಾದಿ ಫಳಕುಳಂಗಳುಂ ಸೊಗಯಿಪುವು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫೪ ವ). ೪. ಬಾಳೆ ; ಕದಳಿ : ವಿಧುಮಣಿ ಕಲಶಂ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಚೋಚಂ ವರಾಟಂ (ಚಂದ್ರಭ್ಯು. ೧೫-೬೮). [ಸಂ.]

ಚೋಜಿಗ, ಚೋದಿಗ, ಸೋಜಿಗ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು; ಚೋದ್ಯ ; ವಿಚಿತ್ರವಾದುದು : ಅಂಗನೆಯೊಳ್ ಕಳ್ದಿರ್ಪುದನಂಗಾಹಿಯ ನಱಿದು ಪೇಟ್ದು ಪೊಡೆಯಂ ಕಡುಪಿನ್ನಂಗಂ ದೊರೆಕೊಂಡಿರೆ ಕೊಂಡಂ ಗಡಮೆಲೆ ತೈಗ ಹುಯಿಲದೇಂ ಚೋಜಿಗವೋ(ಕಾಪ್ಯಾವ. ೪೪೫); ಕಡುಚಾಗಿ; ಕಣ್ಚಲ್ಲಂ; ಚಿಕ್ಕಚೋಜಿಗಂ (ಶಮದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ); ಇವಳನ್ನು ಆರಿಯೆಯ? ಏನೋ ಚೋಜಿಗವಾಗಿದೆ. ನಿಮ್ಮ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಳಭಾಗ . . . ಆ ಚೌಕದ ಬಳಿ (ಮುಸುಗ. ೨). **ಚೋದಿಗ:** ಚೋದಿಗಂ ಜಗದೊಳೀ ಸೌಂದರ್ಯ ಸದ್ಭೂಷಣಂ (ಚಂದ್ರಭ್ಯು. ೧೫-೯೭). **ಸೋಜಿಗ :** ೨. ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಜಲವ ತಪ್ಪಿದ ಮತ್ಸ್ಯ ಬದುಕುವುದೇ ಸೋಜಿಗ (ಬಸವ. ೩೬೬); ತರದಿಂ ರೋಗಂ ವಿಷಂ . . . ದುರ್ಜನಂ ದುರ್ಮದಂ ತಸ್ಕರ ರೆಂಬೀ ಕಂಟಕಸ್ತೋಮದ ನಡುವೊಡಲಿರ್ಪಂದಮೇಂ ಸೋಜಿಗಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೯) ; ಜಗದ ಜೀವರ ಯಂತ್ರಮಯ ಹಾಹೆಗಳನಾಡಿಸಿ ತೋರ್ಪ ನಾಟಕಿ ಮಗುವುತನದಲಿ ಬಾಲಕರ ಕೇಳೀಕಲಾಪದಲಿ ಸೊಗಸುವುದು ಸೋಜಿಗವಲಾ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೭೭). ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯ : ಈ ಋಷಿಗಳು . . . ನಿಸರ್ಗಪ್ರೀತಿ ಎಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನು ಅವರು ಬಲ್ಲವರು ಅದರ ಸೋಜಿಗ ಗಳಲ್ಲಿ ಕರಗಿ ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ನಿಸರ್ಗದ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಕಂಡವರು (ಸೌಂದಸ. ೧೦೩) : ಮರೆತು ಜಗ ಮಲಗಿರಲು, ಅರಿಯಲಾ ಸೋಜಿಗವ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೦೩). [<ಸಂ. ಚೋದ್ಯಕ]

ಚೋಜಿಗಂಬಡು, ಚೋದಿಗಂಬಡು, ಚೋದಿಗವಡು, ಸೋಜಿಗಂಬಡು, ಸೋಜಿಗಪಡು, ಸೋಜಿಗವಡು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು: ಅದಂ ಕಂಡು ಕಡು ಚೋಜಿಗಂಬಟ್ಟು (ಬಾಧಪು. ೪-೬೨ ಪ). **ಚೋದಿಗಂಬಡು:** ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದ ಮಹಾತ್ಮೆಯಂ . . . ಚೋದಿಗಂಬಟ್ಟು ಕೇಳ್ದಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೦೨-೧). **ಚೋದಿಗವಡು:** ಆ ದೇಶಾಧಿಪ ಚಿಂತಿಸಿ ಚೋದಿಗವಡುತಿರ್ದನಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೨). **ಸೋಜಿಗಂಬಡು:** ಓಹಿಲಯ್ಯನಂ ಶ್ರೀಹಸ್ತದಿಂ ಸೋಮನಾಥಂ ಬರತೆಗೆದು ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಸವಿನುಡಿಗಳಿಂ ಸಂತಮಿಡುತ್ತಮಿರೆ ಪೂಜಾರಿಗಳ್ಕಂಡು ಸೋಜಿಗಂಬಡುತ್ತುಂ ಬೆಱಗಾಗಿ (ಓಹಿರ. ಹ. ೨೦೭-೨೪); ನೋಟಕರ್ ಮೂಗಿಂಗೆ ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಸೋಜಿಗಂಬಡುತಿರೆ ಸಮಸ್ತ ಬಲಮಂ ನೆರಪಿ ಮನದ ಗೆಲವಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೪೦). **ಸೋಜಿಗಪಡು:** ಈ ಜಗದಲ್ಲಿಯಿದಕೆ ಸಮನಿಲ್ಲೆಂದು ಸೋಜಿಗಪಡುತಿರ್ಪರವರು (ಕಂನವಿ. ೭-೦೪). **ಸೋಜಿಗವಡು:** ಬಿಟ್ಟ ಸೂಠಿಯೊಳು ವಿಮಾನವೆಂದಾಗಸ ವಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಬರುತಿರ್ದು ತೊಟ್ಟನೆ ನಿಂದೊಡಿದೇನೆಂದು ಸೋಜಿಗವಟ್ಟು ದಖಿಲ ಜನವೆಲ್ಲ (ಅಂಜಚ. ೧೪-೮೦). [ಚೋಜಿಗ + ಪಡು$_1$]

ಚೋಟನ (ನಾ). ಚಿಟಿಕೆ: ಮಾಡಿತು ಜಿನನ ಮಸ್ತಕಕಂದೊಲವನು ಕೂಡಿತಂಗುಲಿಗೆ ಚೋಟನವ (ಅನಂಚ. ೦೨-೩೩). [<ಸಂ. ಛೋಟನ]

ಚೋಟು (ನಾ). ೧. ಚಾಚಿದ (ಕೈಯ) ಹೆಬ್ಬೆರಳ ತುದಿ ಹಾಗು ತೋರು ಬೆರಳ ತುದಿ ಇವುಗಳ ನಡುವಿನ ಅಳತೆ: "ಪ್ರಾದೇಶಮೆಂದೆನೆ ಚೋಟು" (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೦೦); ಕುಂಬಳದ ಕಾಯ ನಾಲ್ವೆರಳಗಲ ಚೋಟುದ್ದವೆಂಬಂತೆ ಸಂಬಳಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧೮); ಮೂಱು ಚೋಟೆಂದಾಱು ಖಂಡವ ಕಂಡು ಬಲಾಱಿಕೆಯೊಳು ಬಹವೇಳು (ಭರಚ. ೨೦-೦೩); ಚೋಟು ಕೊಂಬಿನದಕ್ಕೆ ೩೦ ವರಹಗಳನ್ನೂ . . . ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ಬಾಮವಂ. II, ೩೮). (ಗು). ೨. ಚಿಕ್ಕ; ಸಣ್ಣ.

ಚೋಟಗಲ=ಒಂದು ಚೋಟಿನಷ್ಟು ಅಗಲ: "ಪ್ರಾದೇಶಃ, ತಾಲಃ, ಗೋಕರ್ಣಃ . . . ಚೋಟುದ್ದ, ಚೋಟಗಲ, ಚೋಟೆತ್ತರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೬೮). ಚೋಟುದ್ದ=೧.ಒಂದು ಚೋಟಿನಷ್ಟು ಉದ್ದ:ನೋಡಿದೊಡೆಂಟು ಗೇಣೊಡಲ ಚೋಟುದ್ದವ ಮಾಡಿ (ಮೋಹತ. ೪೦-೨೩); ಚೋಟುದ್ದದವನು 'ಬಾಳಿನ ಹಂಬಲ' ಮೇಲೆ ಏನು ಬರೆದಿದಾನೋ ನೋಡೋಣ (ರಾಮಾನ. ೮೭); ಚೋಟುದ್ದ ಮಗುವಿಗೆ ಗೇಣುದ್ದ ಕುಲಾವಿ (ಗಾಬೆ). ೨. (ಆಲಂ) ತೀರ ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕಿರಿಯ: ಚೋಟುದ್ದ ಇದ್ದಾಳೆ ನನಗೇ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ ನೋಡಿ (ಹೂಹಣ್ಣು. ೪೨). **ಚೋಟೆತ್ತರ** = ಚೋಟುದ್ದ: "ಪ್ರಾದೇಶಃ, ತಾಲಃ, ಗೋಕರ್ಣಃ . . . ಚೋಟುದ್ದ, ಚೋಟಗಲ, ಚೋಟೆತ್ತರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೬೮).

[ದೇ.ಕ ಮಲ. ಚೋಟ್ಟಚ್ಚಾನೆ; ತುಳು. ಚೋಟು, ಚೋಟ್ಟು; ಚುಟ್ಟಿ; ಕೊಡ. ಚುಟಿ;]

ಚೋಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸಂಕರಸ ಚೋಡಮಹಾರಾಜಗೆ ಪದ್ಮಲದೇವಿಗಂ ಹುಟ್ಟಿದಳ್ (ತೆಲಂಶಾ. ೮-೨೫ : 1060).

ಚೋಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಪ; ಮುನಿಸು. ೨. ಈರ್ಷ್ಯೆ; ಮತ್ಸರ; ಸ್ಪರ್ಧೆ: ಅರಿಯದ ಮಗುವಿನ ಮೇಲೆಯೇ ನಿನ್ನ ಚೋಡಿ? (ಮಾಮರಾ. ೯೦); ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಚೋಡಿಯಿಂದ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು (ನೀತಿಚಿಂ. VII, ೨೯). [←ಕೊಡ. ಚೋಡಿ]

ಚೋದಕ (ಗು). ನಡಸುವ; ಪ್ರೇರಿಸುವ; ಪ್ರೇರಕವಾದ: ಒಳಸ್ರವಿಸುವ ನಿರ್ನಾಳಗ್ರಂಥಿಗಳು . . . ಇವುಗಳ ಚೋದಕ ಸ್ರವಣಗಳು– "ಹಾರ್ಮೋನ್ಸ್" ರಕ್ತದ ಹರಿವಿಗೆ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬೆ. ೪೦); ಇದು ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಒಂದು ಚೋದಕಸ್ರಾವ (Plant hormone) (ನಿರಶಾ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಚೋದನ (ನಾ). ೧. ಅಟ್ಟುವುದು; ದೂಡುವುದು. ೨. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು; ಆದೇಶ ನೀಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಚೋದನಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಪ್ರೇರಕವಾದುದು; ಪ್ರಚೋದಿಸುವಂತಹುದು: ಈ ಧರ್ಮವು ಚೋದನಾತ್ಮಕವಾದುದು ಎಂದರೆಇದೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಪರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು (ನಡದಾ. II, ೧೪೫೫). [ಸಂ.]

ಚೋದನೆ (ನಾ). ೧.=ಚೋದನ. ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] "ಚೋದನಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರವರ್ತಕ ಅಥವಾ ನಿವರ್ತಕವಾದ ವಾಕ್ಯ" (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೮೩): ಧರ್ಮ ಎಂದರೆ ಚೋದನಾಗಮ್ಯವಾದುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೮೩). [ಸಂ. ಚೋದನಾ]

ಚೋದಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು: ಚೋರ–ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣು, ಖಚೋರ, ಚೋದಹಲಸು, ಲವಂಗ, ತೇಗ (ಓಷಧಿ. ೩೮).

[ಚೋದ್ಯ + ಹಲಸು (<ಪಲಸು)]

ಚೋದಿಗ 'ಚೋಜಿಗ' ನೋ.

ಚೋದಿಗಂಬಡು 'ಚೋಜಿಗಂಬಡು' ನೋ.

ಚೋದಿಗಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ).=ಚೋಜಿಗಂಬಡು: ವಾರುವಗಳ ಕಂಡು ಭೂರಿ ಚೋದಿಗಗೊಂಡು (ಯಾದವಾ. ೦೮). [ಚೋದಿಗ (<ಚೋಜಿಗ)+ಕೊಳ್$_1$]

ಚೋದಿಗವಡು 'ಚೋಜಿಗಂಬಡು' ನೋ.

ಚೋದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಡಿ, ರಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡೆಯಿಸು: ಸಾರಥಿ ರಥಮಂ ಲೀಲೆಯೆ ಚೋದಿಸೆ ತೆರೆಗಳ ಮಾಲೆಯನವಯವದೆ ದಾಂಟಿ ಪರಿದುವು ಹರಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೨-೮೦); ಬರವೇಟ್ಟಂ ನರನುದ್ಧ ಮಪ್ಪ ರಥಮಂ ಚೋದಿಪ್ಪ ಕೃಷ್ಣಾಖ್ಯನಂ (ನೇಮಿಪು. ೦೨-೯೮); ವಾರಣಾರೋಹಕರೆಲ್ಲಂ . . . ಆನೆಗಳಂ ಚೋದಿಸುವುದುಂ (ಬಾಧಪು. ೧೩-೮೯ ಪ). ೨. ಪ್ರಚೋದಿಸು; ಪ್ರೇರೇಪಿಸು: ಪ್ರಾರ್ಥನಾತೀವ್ರತೆಯ ಸಾತ್ವಿಕ ತಪಶ್ಶಕ್ತಿ, ಪೇಳ್, ತಾಂ ಸ್ವಯಂಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿ ಚೋದಿಸದೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೬-೧೯೨). [ಚೋದನ + – ಇಸು$_3$]

ಚೋದ್ಯ (ಗು). ೧. ಅಟ್ಟಬೇಕಾದ; ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. ೨. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ; ಬಲಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ; ನಿರ್ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಎತ್ತುವುದು; ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು. ೪. ಆಶ್ಚರ್ಯ; ಸೋಜಿಗ; ವಿಸ್ಮಯ: ಬೆರಳನೆಣಿಸಿ ಪರಮಾರ್ಥವ ಹಡೆದೊಡೆ ಚೋದ್ಯವಲ್ಲವೆ ಹೇಳಾ (ಬಸವ. ೫೮೦); ಮನಕ್ಕಾದ ಚೋದ್ಯಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೪). ೫. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯ; ಸೋಜಿಗದ ವಿಷಯ: ಕಮಳದೊಳನಿಮಿಷಯುಗವೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪುದಿಂತಿದು ಚೋದ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೮); ಒಂದು ಚೋದ್ಯಮಂ ಕಂಡೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೦ ಪ); ಈತನ ಮಾತು ಅಶ್ರುತಪೂರ್ವವಿಾ ಚೋದ್ಯಮಂ ನೋಡುವಂ(ಪಂಚತಂ.೦೭೦-೦೫). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ: ಪತ್ರಾಚ್ಛಾದನದಿಂದಂ ಚಿತ್ರತೆಯಂ ಮಾಟ್ಟುದದುವೆ ಚೋದ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಐಮದ. ೩-೮). [ಸಂ.]

ಚೋದ್ಯಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು: ಅದಕೆ ಚೋದ್ಯಂದಳೆದು ಕುವರಂಗೆ ಹರಣವೆಂತೊದಗಿತ್ತು ಪೇಳೆಂದು . . . ಪದಪಿನಿಂ ಕೇಳಲು (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೧೨-೧೩). [ಚೋದ್ಯ + ತಳೆ$_1$]

ಚೋದ್ಯಂಬಡು, ಚೋದ್ಯಪಡು, ಚೋದ್ಯವಡು (ಕ್ರಿ). = ಚೋದ್ಯಂದಳೆ: ಅರಸಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಪೊಟಲ ಜನವೆಲ್ಲಂ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು ಬೆಱಗಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದು (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೮೪-೧೫); ತಪೋವನದ ತಪೋಧನರ ತಪಃಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೦-೧೧೫ ಪ).**ಚೋದ್ಯಪಡು:** ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಾತುಗಳನ್ನು . . . ಕೇಳಿ ಚೋದ್ಯಪಟ್ಟು ಬೆರಗಾಗಿದ್ದರು(ಕಸಾಚಿ. ೫). **ಚೋದ್ಯವಡು:** ಅರಮಗನೆಂದವೋಲ್ ನೆಗಳ್ದ ಕಜ್ಜಮನೀಕ್ಷಿಸಿ ಚೋದ್ಯವಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೦೪-೫೯).

[ಚೋದ್ಯ + ಪಡು$_1$]

ಚೋದ್ಯಕರ (ನಾ). ಸೋಜಿಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕುದು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದದ್ದು : ಚಕ್ರಗಳು ಭೂತಳಕೊರಗಿ ಭೀತಿಯಿಂ ವಲ್ಲ ಕಚ್ಚಿದುವುಂಯೆನೆ ವಲ್ಮೊಲಂಟಿಹ ಪಾಸೆಯಂ ಚೋದ್ಯಕರಮೆನಿಪದೊಂ (ಪಂಚತಾಂ. ೩-೨-೨೯). [ಸಂ.]

ಚೋದ್ಯಪಡು 'ಚೋದ್ಯಂಬಡು' ನೋ.

ಚೋದ್ಯಮಯ (ಗು). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ; ಅದ್ಭುತವಾದ : ಆದಿಯ ವರ್ಷ್ಣರು ಹೋದರು ಹೊಲಬುಗಟ್ಟು ವನಿಸ್ಸಾದವರಾರೋ ಭೇದಕ್ಕತೀತ ಚೋದ್ಯಮಯ ನಿಃಕಲಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಮೋಸಮ. ೦೦೧-೪೮೪).

[ಸಂ.]

ಚೋದ್ಯವಡು 'ಚೋದ್ಯಂಬಡು' ನೋ.

ಚೋದ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿರಲು: ಭೂವಲಯಕ್ಕೆ ಚೋದ್ಯವಡೆದ ದುರ್ಗವ ಕೊಳ್ಳ ಭಾವದ ಚಿತ್ತಿಸ್ಸೆಂದ(ಕಇಪ. ೦೬-೭೩). [ಚೋದ್ಯ+ವಡೆ]

ಚೋದ್ಯಾವಹ(ನಾ).ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು; ವಿಸ್ಮಯಕರವಾದುದು: ಜಗತ್ಕಾತಿಚೋದ್ಯಾವಹವಾಗಿ ವೆಂಪುವಡದರ್ತ್ಯಂತಾತ್ಮಜನ್ಮೋತ್ಸವಂ(ಅರಿಪು. ೬-೩೭). [ಸಂ. (ಚೋದ್ಯ + ಆವಹ)]

ಚೋಪದಾರಿ, ಚೋವುದಾರ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಮುಂದೆ ಕೋಲು ಹಿಡಿದಂಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಿವಾಯಿ ; ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾರ ; ವೇತ್ರಧಾರಿ : ಚೋದಪದಾರ ಮಜಲುದಾರ ನಡಿಪ . . . ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಅಲಾಹದ ಹಾಗಿದ್ದಿರ ಪೇಷಾಕಚೇರಿಗೆ ಸೇರಿದವರು (ಪಾಪಪು. ೨೫೬) ; ರತ್ನದ ಕೆಲಸಾ ಮಾಡಿದಂಥ ಚೋವದಾರರ ಮುರುಳು ಆಸಾಗಳು ಸೊಡಾಗಳು ಇವ್ಹಗಳ ದೊಡ್ಡ ರಾಸಿ . . . ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ಮುಸುಗು. ೨೮) ; ಮೇಣಗೆರೊಗಳೂ ಕೊಂತು ಭಾಲದಾರ ಚೋವದಾರ ಮೊದಲಾದ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಜಿಳ. ೦೫೯).

ಚೋಪ್ದಿದಾರ : ಬಂಸೊಂದು ಮಾರ್ಗದೊಳುಯಿಸುತ್ತ ಚೋವುದಾರರ ನಲ್ಗಿಗಿ ಬಿಡದೆ ತರಿಸು (ಕೃಷ್ಣ.ವಿ. ೬-೫೦) ; ಸಾರೋಟು ಚೋವುದಾರ ನೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಿ . . . ಅವರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ (ಮಹಾಪು. II, ೦೩೦) ; ದೊಡಗಿಳು ಅದನ್ನು ವರಿಷಲಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯವರು ಚೋವುದಾರರುಗಳಿಂದ ಪರಾಕು ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಕೃಷ್ಣ.ಭೂ. ೧೦೪).

[←ಮಹಾ. ಚೋಪದಾರ್ ; ಪಾಶ. ಹಿಂ. ಚೋಬ್‌ದಾರ್]

ಚೋಪದಿತುಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : "ಚೋರ-ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣು, ಖಚಿರ, ಚೋದಹಲಸು . . . ಚೋವದಿತುಪ್ಪೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೮).

ಚೋಪಾರ (ಕೆರಾ) ಕೆಟ್ಟದ ವರಿಸ್ಥಿತಿ : ದಾರಿದ್ರ್ಯ.

[←ತುಳು. ಚೋಪಾರೊ]

ಚೋಪಾರ 'ಜಾವರ' ನೋ.

ಚೋವುದಾರ 'ಚೋಪದಾರ' ನೋ.

ಚೋಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚೋಮಶ್ಚಾರ ನಾಮಧೇಯನಿ ಲಿಖಿತಂ ಕಾಮ್ಯಸಾಧನಮ್ (ಮ್ಯಷಿ. ೦೯೮೨ , ೭೦-೫೩ : ಸು. ೬೨೦).

[<ಸಂ. ಸೋಮ]

ಚೋರ್‌ಇಣಂ (ನಾ). ಕಂದಾಯ ಕೊಡದೆ ಕಲ್ಲತನದಿಂದ ಆಥವಾ ಅವಧಿಕ್ಕಿತವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಜಮೀನು (ಕ್ರಿ.ಗೆಜ. IV, ೬೩೬).

[<ಚೋರ + ಇಣಂ]

ಚೋರ (ನಾ). ಕಳವು ಮಾಡಿಂಂವವನು ; ಕಳ್ಳ : ಜಾರ ಚೋರ ವೀರರ ಕಥೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ದುಪಿಯ ಮಾತುಗಳಂ ಬಜ್ಜಿಕೆಯ್ದು ಚೆರ್ಚಿಯಲ್ಲ (ಅಪಾಪು. ೦-೩೩) ; ಚೋರರು ಇವರನ್ನು ಸವಿಾಪಿಸದೆ ಇರುವಂತಾಗಲಿ (ಹುಳ್ಕಾರ. ೫೯೦). [ಸಂ.]

ಚೋರಕ (ನಾ). = ಚೋರ : ಕೃಪಣಿಯರು ಚೋರಕರ ತಾಯ್ಗಳು ಕುಪಿತ ಮಹಿಗಳು ಖಾಳಿಯರು (೦೩೪. ೪೦-೫೪) ; ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ದುರಾತ್ಮರಿಂಗಳಿ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಜಾರ ಚೋರಕರ (ಅಪಾಪು. ೦೩೯-೯೩). [ಸಂ.]

ಚೋರಕಂಡಿ 'ಚೋರಗಂಡಿ' ನೋ.

ಚೋರಕಂಡಿಕೆ 'ಚೋರಂಬಿಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೋರಕವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ; ಚೌರ್ಯ : ಒತ್ತರಿಸಿ ನಡುವಿರುಳು ಚೋರಕವೃತ್ತಿಯಲಿ ಬಂದಾವ ಪರಿಯಲಿ ಚಿತ್ರಕಾರಿಯ ನಿಶ್ಚಯದಲಿ ಪೊಕ್ಕು (೦೫೪. ೪೭-೩೦). [ಚೋರಕ + ವೃತ್ತಿ]

ಚೋರಕಂಡಿಕೆ, ಚೋರಕಂಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಚೋರಏಂ[ಖಾಣಾಂ. ಕಂ]ಡಿಕೆಮನಲು ಪುಲ್ಲುಸರಡನಿಸಿಕ್ಕು " (ಮಂಗಾಂ. ೪೭-೪೦). **ಚೋರಕಂಡಿಕೆ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚೋರಗಂಡಿ, ಚೋರಕಂಡಿ, ಚೋಗಗಂಡಿ (ನಾ). ೧. (ಕೋಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಗುಪ್ತವಾಗಿ ನಂಸಂಳಿ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕಂಡಿ; ಕಳ್ಳದಾರಿ: ಅಲ್ಲಿ ನಂಜಿ ಹದನ್ನೆದು ಚೋರಗಂಡಿ ಅವಕ್ಕೆ ನೂಱ ಹದಿನೈದು ಮೊಳೆ ಕದಗಳು (ಹಪ್ಪ.ವ. ೪. ೦೩೬-೪೩೮) ; ಒಯ್ಯನೆ ಚೋರಗಂಡಿಯಲಿಳಿದು ಹೊಱನು ಭೂಂವಿಳಿಗಿನ ವೊದಲ ವಳಯದ ಕೋಟೆಯನು ಬಳಿಕ (ಹಿಂಪಾ. ೫-೨೬) . ೨. (ಅಲಂ) ಕಳ್ಳ : ಈಗ ಓಡುವುದೇ ಚೋರಗಂಡಿಯಂದಿಗಕವನಾದರೆ ನಾ ಡವರೆಲ್ಲ (ಕಇಮಿಂ. ೩೦-೮೨). **ಚೋರಕಂಡಿ** : ೧. ಚೋರಕಂಡಿಗಳಂಬಕಂಡಿಗಳೊಳು ಗುಜಿಯೆಜ್ಜಿಸಿ ಮೆಚ್ಚಿವ ಕೈಗೊವಿ (ಕಂಪಿ. ೦೦-೦೩೬). **ಚೋಗಗಂಡಿ** : ೧. ಆ ಬೂಳಲ ಚೋರಗಂಡಿಯಂಬಿಶವಂಗಳ ಭಂಡಿ (ಜಕ್ಕಣ. ೪-೦೦). [ಚೋರ+ಕಂಡಿ]

ಚೋರತನ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ : ಉರುಪತಿವ್ರತೆಯ ಚೋರತನದಲಿ ಕೊಂಡು ಹೋಹವನಾರು (ತೂಕಥಾ. ೬-೦೦-೦೦). [ಚೋರ + ~ ತನ]

ಚೋರತೆ (ನಾ). (?) : ಸ್ಯಾಣುವೊಳಹುದು ಚೋರತೆ ಚೋರತೆಗೆ ಕೈಗಾರಕೆ ಕೊಟ್ಟೀ ಕಂಗಳಿಗೇ ಕೇಡಿಗೊಂಡನ್ನವನದ ತನ್ನ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡುಣೆಯದಿಂದ ಸುಖೆಚ್ಛೆ (ಅರಣ. ೩-೨೫೩). [?]

ಚೋರದಿಡ್ಡಿ (ನಾ). = ಚೋರಗಂಡಿ : ಬಲುಭಟರು ಹೊತ್ತಿರದು ಹೊಱಬುವ ಚೋರದಿಡ್ಡಿಗಳ (ಪ್ರಬಾಶಾ. ೩-೦೦). [ಚೋರ + ದಿಡ್ಡಿ]

ಚೋರಪಹರೆ, ಚೋರಂಪಹರೆ (ನಾ). ಗುಪ್ತಪ್ರಹಾವಲು ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಹರೆ : ಆಣಿ ಭಾವಿಗೆಳಂದು ಬರೆದ ಸುಳ್ಳು ತಾಗದಗಳು ಚೋರ ಪಹರೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಿದನ್ನು ಖಂಡೆರಾಯ ನೋಡಿಕೊಂಡು (ಪ್ರಕಥ. ೦೦೬). **ಚೋರಂಪಹರೆ** : ಗರಡಿಮನೆ ಹತ್ತರ ಶಬ್ದ ಕೇಳದಿರಂದು, ಯರಡು ಜನ ಪಹರೆದವರ ಚೋರುಪಹರೆ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ (ರಾಚೇಂದ್ರ. ೦೪೦).

[ಚೋರ + ಪಹರೆ]

ಚೋರಪೆಪ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡ, ಹಕ್ಕರಕೆ ಸೊಪ್ಪು " (ಅಪಾಪ. ೮೫೪) : " ಕಂಪಿನೀ, ಚೋರವಪ್ಪಿಗೀ ಈ ೨ ಚೋರವಪ್ಪಿ " (ಪಾಚಿಕಾ. ೦೦೦). [ಸಂ. ಚೋರವಪ್ಪಿ]

ಚೋರಮಾಳಗೆ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾಳಿಗೆ : ನೆಲಮಾಳಿಗೆ : ಬಳಸಿದಗಳಗಳಲ್ಲಿ ಶರಧಿಯ ಹಳೆಯ ಕರ್ಮವನೆ ಕಂಡಿಹವ ಮೇಣ್ ನೆಲ ದೊಳಿಸಿಯುವ ಚೋರವಮಳಿಗೆ ಕಾಲುಳಕನ್ನೆಗಳ (ಪ್ರಬಾಶಾ. ೩-೦೬).

[ಚೋರ + ಮಾಳಿಗೆ]

ಚೋರಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ವೃಷಭವಲ್ಲಭಂ ವಲ್ಲವ ಕುಲತಿಲಕಂ ವಲ್ಲವಾದಿತ್ಯಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮೊಲಂಬಾಧಿರಾಜಂ ಚೋರಯ್ಯ ನೊಬಂಬರ್ತ್ಸನಿಂದೆ ಮೂವರುಂ (ಎಳ. ಸಿ., ಮುಳಬಾ. ೮೨-೬ : ೪೭೬).

[ಚೋರ ? + ಅಯ್ಯ]

ಚೋರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನದ ವಿದ್ಯೆ ; ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರ : ಅವರ ಚೇತನವನು ನೀನು ಹಗಲೊಳೆ ಕದಿಯುವೆ ನೀನೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯೆ ಇಂತಹ ಚೋರವಿದ್ಯೆಯನು (ಇಂಶಾಪ. ೦೦೩-೫೩). [ಚೋರ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚೋರವೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಆತನ ಮದವಳಿಗೆ ಚೋರವೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೫. ೫೦-೯ ; ?). [ಚೋರ? + ಅವ್ವೆ (<ಅವ್ವೆ)]

ಚೋರವ್ರಜ (ನಾ). ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪು : ಚೋರವ್ರಜದಿಂದಮರ್ಥಪತಿಯಕ್ಕುಮವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೨-೩೦). [ಚೋರ + ವ್ರಜ]

ಚೋರಿ (ನಾ). ಕಳವು ; ಅಪಹರಣ : ಕಳವು, ಚೋರಿ, ದರೋಡೆ, ಖೂನಿ, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮುಂತಾದುವು . . . ನಡೆದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೪). [←ಹಿಂ. ಚೋರೀ]

ಚೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವು ಮಾಡು : ಗಂಧಮಂ ಕುಸುಮಮಂ ಧಾನ್ಯಮಂ . . . ಪಾದರಕ್ಷೆಗಳವು ಮರಂಗಳನಿತ್ಯೆಸೆಂದು ಚೋರಿಸಿದವಂ (ವೀಶ್ವಿಪು. ೪-೧೭-೪೧). [ಚೋರ + – ಇಸು$_3$]

ಚೋರುಪಹರೆ 'ಚೋರಪಹರೆ' ನೋ.

ಚೋರೆ$_1$ 'ಸೋರೆ$_2$' ನೋ.

ಚೋರೆ$_2$ (ನಾ). ರಕ್ತ ; ನೆತ್ತರು : ನಾವು ಗಡಿಮದ್ದು ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿ ಚೋರೆ ಸೋರುವುದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದೆವು (ಹುಲಿಹಾ. ೨೨೭). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಚೋರಿ, ತೋರೈ ; ಮಲ. ಚೋರ, ಚೋರಿ ; ಕೊಡ. ಚೋರೆ]

ಚೋರೆಕುರಿ (ನಾ). ರಕ್ತದ ಗುರುತು ; "ರಕ್ತತಿಲಕ" (ಹುಲಿಹಾ. ಕೋಶ): ತಂಗ, ಇದೇಕೆ ನನ್ನ ಹಣೆಗೆ ಚೋರೆಕುರಿ ಇಟ್ಟೆ ? (ಹುಲಿಹಾ. ೨೭೮). [←ಕೊಡ. ಚೋರೆಕುರಿ]

ಚೋರ್ಗಂಡಿ 'ಚೋರಗಂಡಿ' ನೋ.

ಚೋಲ$_1$ (ನಾ). ದೆವ್ವ ; ಬೇತಾಳ : ತನುಲಕ್ಷ ಚತುರಸೀತಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶರೀರವದು ಮನೆಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕು ಬರ್ಪನ ಚೋಲದಂತೆ ಬೆಂಬಿಡದಿರಲು (ಕೈಕವ. ೨-೪-೫). [←ತಮಿ. ಚೋಟ]

ಚೋಲ$_2$, ಚೋಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಿ ; ಕವಚ. ೨. ಕುಪ್ಪಸ ; ರವಿಕೆ. **ಚೋಳ$_2$** : ೧. ಉಚ್ಚೈಃ ಕರಧೃತ ವಿಲಸತ್ಪಲ್ಲವಂ ಪಲ್ಲವಂ ಚೂರ್ಣ್ಣಿತ ಚೋಳಂ ಚೋಳನಾದಂ ಕದನವದನದೊಳು ಭೇರಿಯಂ ಪೊಯ್ಯೆ . . . ಅತುಳಬಳಂ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವಂ (ಎಳ. IV, ನಾಗಮಂ. ೦೫-೩೬ ; 1179). ೨. ಸೀರೆಯಂ ತತ್ತರುಣಗುಡಿಸಿ ಬಳಿಕಸಿತ ಚೋಳಮಂ ತೊಡಿಸಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೦೧-೦೪). 'ಕಟ್ಟುಂಜೋಳ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೋಲಕ, ಚೋಳಕ (ನಾ). ೧. = ಚೋಲಿ : "ವಾರವಾಣಕಂ ಕಂಚುಕಂ ಚೋಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕಂ ಕುಪ್ಪಸಂ ಬಾಚಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೨೯). ೨. ಯೋಧರು ಧರಿಸುವ ಎದೆಕವಚ. **ಚೋಳಕ** : ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. "ಚೋಳಕಮುಮಱಿಗೆ ಕಂಚುಕಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೩೦-೭೪). ೩. (ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ) ಮರದ ಚಕ್ಕೆ ; ಅರಣಿ : ಚೋಳಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪುರುಷನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅಗ್ನಿ ಹುಟ್ಟುವುದೆ ? (ಬುದ್ಧಪ. ೭೪, ಮಿಲಿಂದ). [ಸಂ.]

ಚೋಲಿ, ಚೋಳಿ (ನಾ). ರವಿಕೆ ; ಕುಪ್ಪಸ : ಜರಿಯ ಸೀರೆಯುಟ್ಟು ಅದೇ ಬಣ್ಣದ ಚೋಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ದೂಪಟ್ಟ. ೦೯). **ಚೋಳಿ** : ಚೋಳಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೨೨೨). [ಸಂ. ಚೋಲೀ]

ಚೋಷಣ (ನಾ). ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಚೀಪುವುದು. [ಸಂ.]

ಚೋಷ್ಯ (ನಾ). ಹೀರಿಕೊಂಡು ಸವಿಯಬಹುದಾದುದು : ಚತುರವಿಧ = ಖಾದ್ಯ, ಪೇಯ, ಚೋಷ್ಯ, ಲೇಹ್ಯವೆಂಬ ೪ ವಿಧಗಳು (ಹಸಾರ. ೪-೧ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ಚೋಹ 'ಜೋಹ' ನೋ.

ಚೋಳ$_1$ 'ಚೋಟ' ನೋ.

ಚೋಳ$_2$ 'ಚೋಲ$_2$' ನೋ.

ಚೋಳಂಗಿ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ ; ಕುಪ್ಪಸ ತೊಡಿಸುವ ಒಸಗೆ ; ರವಿಕೆಶಾಸ್ತ್ರ (?) : ಒಂದು ದಿವಸಂ ತನ್ನ ಮಗ[ಳಾ] ಚೋಳಂಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋಳಗೆ, ಚೋಗಳೆ]ಯೊಳ್ ಸ್ವಜನ ಬಾಂಧವ ಜನ ಪರಿಜನರ್ಕಳೆಲ್ಲರುಮಂ ಬರಿಸಿ ದಿವ್ಯಾಹಾರಂಗಳನೂಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೪-೧೮). [<ಚೋಲ$_2$?]

ಚೋಳಕ 'ಚೋಲಕ' ನೋ.

ಚೋಳಿ 'ಚೋಲಿ' ನೋ.

ಚೋಳಿಕ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶದ ಅರಸ ; ಚೋಳರಾಜ : ಕ್ಷಣದಿಂ ಮಾಳವಮೇಳುಮೆಯ್ದೆ ವಿಳಯಕ್ಕೆಯ್ದಿತ್ತು . . . ಆಹವಾಂಗಣದೊಳು ಚೋಳಿಕನಮ್ಮಿ ಸತ್ತಂ (ಎಳ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮-೧೩ ; 1054) ; ಮಾಳವಂ ವಿಂಧ್ಯ ನಿಕುಂಜಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ ಜಲಧಿನಿಕಟಮಂ ಚೋಳಿಕಂ ವೇಳೆಗೊಂಡಂ (ಎಳ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೨೮--೨೬; 1202). 'ಚೌಳಿಕ' ಪರಾ. [<ಚೋಟ$_1$]

ಚೋಳಿಗ (ನಾ). (?) : ವಸ್ತ್ರಕಾರ ಕ್ಷೇತ್ರಾತ್ ಪಶ್ಚಿಮೇನ ಮಹಾಪಥಾದುತ್ತರೇಣ ಚೋಳಿಗವಣಿಜಕ್ಷೇತ್ರಾದ್ದಕ್ಷಿಣೇನ ದ್ವಾದಶ ಖಣ್ಡುಕಂ ಶ್ಯಾಮಾಕ್ಷೇತ್ರ ದತ್ತಂ (ಎಳ. XVI, ತುಮಕೂ. ೭೮-೦೪ ; ಸು. 400 ?). [?]

ಚೋಳಿತಿ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶದವಳು : ಮದನಕಲಹಾಸಕ್ತೆ ಪುದುವೆನಿಪ ನೀಲಕೇಶದ ಸಿತಗೆಯವಳೆ ಚೋಳಿತಿ ನಲ್ಲಳೆ (ಜನವ. ೬-೨೯). [ಚೋಳ$_1$ (<ಚೋಟ) + – ಇತಿ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚೋಳು 'ತೇಟ್$_2$' ನೋ.

ಚೋಳ್ನೆಲ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶ ; ಚೋಳನಾಡು : ಅಳವಿಗಳುಂಬವಪ್ಪ ಭುಜಗರ್ವ್ವದಚೋಳನ್ರಿ ಪಾಳನಂಜಿ ತಲ್ಲಳಿಸೆ ತಗುಳ್ದು ಚೋಳ್ನೆಲನನಾಳ್ನೆಲನಾಗಿರೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಹೊಯ್ಸಳನದರ್ಪ್ಪಿ (ಎಳ. XI, ದಾವಡ. ೮೫-೧೩ ; 1143). [<ಚೋಟ + ನೆಲ]

ಚೋಱ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅವರ ಮಗನ್ದೊನ್ನ ಮಾರನ್ ಚೋಱದ ನಚ್ಚಯನೊಳ್ತೊಟ್ಟು (ಎಳ. X, ಗೋರೀಬಿ ೭೬-೩ ; 750). [?]

ಚೋಟ, ಚೋಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಪ್ರಾಚೀನ ತಮಿಳುರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗೌಳ ಲಾಟ ಚೋಟ ಚೇರ ಪಾಂಡ್ಯ ಕಳಿಂಗಾದಿ ವಿಷಯಂಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ಕಪ್ಪಂಗೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧೦-೭೦). ೨. ಚೋಳದೇಶದ ರಾಜ : ಚೋಟನ ಮೇಲೆಟ್ಟಾಯ್ಯನ ಮಕ್ಕಳ್ (ಎಳ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೮೫-೧ ; ಸು. 750); ಪ್ರತಾಪಾವನತ ಚೇರ ಚೋಟ ಪಾಂಡ್ಯ ಪಲ್ಲವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾಳಿತ ಜಿನಶಾಸನಸ್ಯ (ಎಳ. II, ೫೯-೨೨ ; 974) ; ಚೋಟನ ಪಂದಲೆಯೊಂದೆ ಕೈಗೆವಂದುದೆ ಕರಿಕೋಟ ಬಂದುದು . . . ಬಗೆದಂತೆ ಚೇರಮನ ಚೋಟನ ಪಾಂಡ್ಯನ ನಾಡೆ ಕೈಗೆ ವಂದುದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೫-೭). **ಚೋಳ$_1$** : ೧. ಎಲೆ ಚೋಳ ಕ್ಷಿತಿಪಾಳಸನ್ತವೆಟ್ಟಿಯಂ ನೀಂ ನಿವಿಕೋಳ್ (ಎಳ. II, ೫೯-೦೦೦ ; 974). ೨. ಚೋಳ ತೆಲುಂಗ ಭೂಭುಜರವನೆಸುಗೆಯ ತಾಳಲಾಱದೆ ತೊಲಗಿದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೦೨-೮೩). ೩. ಚೋಳದೇಶದ ಕುದುರೆ : ಧಾರಿಣಿಯೊಳು ನಿಂದು ನಿಲ್ಲದೆ ಕುಣಿದೇಳ್ವ ಕಾರುರಗನು ಕಣೆವಟ್ಟಾ ಚೇರ ಚೋಳನು ಕೈರ ತೇಜಿಗಳೊಡಗೂಡಿ ಚೇರದೇಶದ ರಾಯರ ಕಂಡಾ (ಧರಪ. ೨೨-೨೩). ೪. ಚೋಳದೇಶದ ಜನ : ಇವನು ಚೋಳರು, ಪಾಂಡ್ಯರು ಮತ್ತು ಲಾಟರು ಇವರುಗಳ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಿ ಜಯಗಳಿಸಿದನು (ಮೈವಾಸ್ತು. ೮).

ಚೋಟ ಸಿಂಗಂ ಕೊಳಗ = ಒಂದು ಆಳತೆ ; ಚೋಳನಸಿಂಗನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕೊಳಗ : ವಲ್ಲವಗಟ್ಟಿನ ತೂಬಿನ ಮೊದಲಲ್ ಚೋಟನಸಿಂಗಂ ಕೊ[ಳ]ಗದಲ್ ಕಣ್ಣುಗಲ್ ಗಟ್ಟಿಯುಮ್ (ಎಇ. ೪, ೨೦೬-೦೩ ; ೧೦೪೭). **ಚೋಟನ ಸಿಂಘ** = ಚೋಳರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಪ್ರಾಯ ನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ಶ್ರೀಮತ್ ದ್ಯುನಾಯಕಮ್ ಅಪ್ಪಿಮಯ್ಯನಪ್ಪ ಬರ್ಕತ್ತುಗಣ್ಣಿಯ್ ಗಣ್ಣನಾರಾಯಣ ಚೋಟನ ಸಿಂಘಮ್ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಚೋಟಬ್ರಹ್ಮಮಾರಾಯರ್ (ಎಇ. ೪, ೨೦೬-೫ ; ೧೦೪೭).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೋಟ ; ತುಳು. ಚೋಳ ; ತೆಲು. ಚೋಲ, ಚೋಡ]

ಚೋಟಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಾಕ್ಷಿ ಸಂಗಮದ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಗಾಮುಂಡುಂ ರಣವಿಕ್ರಮಗಾಮುಂಡುಂ ಚೋಟಗಾ ಮುಂಡುರುಂ (ಅಶಾ. IV, ಎಡತೊ. ೬೦-೬೯ ; ಸು. ೮೪೦).

[ಚೋಟ + ಗಾಮುಂಡ]

ಚೋಟಪೆರ್ಮಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪುನಕಾಲರ ಮಗಂ ಜನಿಕವನ ತಮ್ಮಂ ಚೋಟಪೆರ್ಮಡಿ (ಎಇ. II, ೭೬೮-೪ ; ಸು. ೧೦೧೬).

[ಚೋಟ + ಪೆರ್ಮಡಿ (< ವರ್ಮಾಡಿ)]

ಚೌ$_1$, **ಚೆವ್ವ**$_1$, **ಚೆವ್ವಕ್ಕ** (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು : " ಚೌ ಚತು . . . ಜಳರಾಶಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕಱಿ ನಾಮಂ " (ವ್ಯಚಾ. ೪-೪) ; ಏಕ ದ್ವಿ ತ್ರಿ ಚತುಃ ಶಬ್ದಾಕೃತಿಗಳ್ಗೆ ದು ತಿ ಚೌಗಳಾದೇಶಂಗಳ್ (ಕಾಬಾ. ೩೧೦). 'ಚೌಪದಿ', 'ಚೌಮೊಗ' ಪರಾ. **ಚೆವ್ವ**$_1$: ಆಹಿತನ ಹೊಟ್ಟೆಯನು ಚವ್ವ ಕಡಿಯ ಮಾಡಿಯೆ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಡಾಡಿದನು ಕೌಶಲಮಲ್ಲ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಛಾಅ. ೬೮೩. ೨೬-೩೭). 'ಚೆವ್ವುದಂತ', 'ಚೆವ್ವುವಟ್ಟೆ' ಪರಾ. **ಚೆವ್ವ**$_2$: ೨. ನಾಲ್ಕುನಾಲ್ಕರ ಲೆಕ್ಕ ; ತಾಳ ಚವ್ವ ಚಕ್ಕ ಕುಣಿತ ತಕ್ಕ ತಕ್ಕ (ಗರ. ೪೯-೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ನಾಲ್ಕು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ಕವಡೆಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ ; ಚೌಕಾಬಾರದ ಆಟ : ಚಕ್ಕಂದ, ಚವ್ವ, ಚದುರಂಗ, ಇಸವೇಟುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರಿ ? (ಗಾಕಥ. ೩೬). ೪. ಚೌಕಾಬಾರದ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ನಾಲ್ಕರ ಗರ : ಈಗ ಚವ್ವ ಬಿದ್ದರೆ, ನನ್ನ ಕಾಯಿ ಹೆಣ್ಣು (ರೂಪ).

[< ಪ್ರಾ. ಚಕು.,ಸಂ. ಚತುರ್]

ಚೌ$_2$ 'ಚವ್ವ' ನೋ.

ಚೌಕ್ಕ (ನಾ). ಕಡಿವೆ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದಂ ; ಅಗ್ಗವಾದುದಂ : ಹೆಣ್ಣು ಚೌಕವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಕೊಡು ತಂದೆ (ರೂಪ).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚವ್ವಕ್ಕೈ ; ತೆಲು. ಚವ್ವಕ, ಚೌಕ]

ಚೌಕ್ಕ, ಚೆಲುಕ, ಚೆವಕ, ಚೆವ್ವುಕ, ಚೆವ್ವುಕ, ಚೌಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ವೊಂ ಲೆಗಳು ಳ್ಳುದು ; ಚತುಷ್ಕಾರವಾದುದು : ಚೌಕ ಮಂ ತೀಱುತುಂ ತೆಗೆದಾಜ್ಯಾದಿಕೆ ಕೈಲ ನೀಲವಟಮಕ್ಕುಂ . . . ದಟ್ಟೈಸಿತ್ಪನಿತ್ಪಂ ತಮಂ (ಗಿಶಿ. ೪-೭೬) ; ಕಳಸೊಳದಕದ ಸೈವಳೆಯ ಸಲೆಯಱಿದು ಚೌಕಕೆ ಸೀಲದನು ನೆಲವ (ಶಾಬ್ರಾಮ್ಹಾ. ೧೦-೨೮) ; ಹಲ್ಲೆಯ ಚೌಕದೊಳು ಕೊಯಿದು ಮೊದಲ ರಸರೂಳು ಇಂಯಬಿಡಲಮ್ಮತಪಾನವೆಸರಂ ಧರಿಸಿ ಸವಿಡಿದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೦-೪೩) : ಮೂಡಣಾಶೆಯದಲ್ಲಿ ವರ್ತುಳಿಂ ಚೌಕದುಂ ವರ್ತಿಸುತ (ವೀಕೃಭ. ೩-೩೮) : ಮಿಸುನಿಗಂಬಗಳ ಮೇಲೆಸೆದಿಹ ಚೌಕದ ಪೊಸ ನವರತ್ನ ಬೋದಿಗೆಯು(ಕಂಪಚಿ. ೭-೬೩). ೨. ಚತುಷ್ಕೋಣಾಕೃತಿಯಾದ ಅಂಗಳ : ಅರ್ದ್ರಮೃತ್ತಿಕಾ ವಿರಚಿತಮವ್ಯ ಚತುರಾಂತರ ದೊಳ್ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕದ ನಡುವಣ ಚೆಂಬಿನ್ನ ವಟ್ಟವಣೆಯ ಮೇಗಣ ರುಗುಲದ ವಸೆಯೊಳ್ . . . ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ಪ) ; ಕಂದನಂ ತಂದು ಚೌಕದೊಳಿರಿಸಿದಂ (ದಕ್ಷಾಧ್ವರ. ೧೦೭-೯) ; ಶಿವನೆಯತಂದು ಚೌಕದೊಳಿರಿಸಿ . . . ಅಭಯಕರವ ಪಿರದೊಳಿಟ್ಟು (ಅಸಂ. ೦೮-೨). ೩. (ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಇಡುವ ಚೆತುಷ್ಕಾಕಾರ ವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಆಸನ ; ಹಸೆ : ಸಿಂಗಳಿಯವ ಚೌಕದ ಬಿಡುಮುತ್ತು ಗಳೊಳ್ ಪೂವಳಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾಮುಕುಳಶ್ರೇಣಿಗಳಂ (ಆಗಪ. ೯-೦೩೦). ೪. ನಾಲ್ಕು ಬೀದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌವಟ್ಟು ; ಚತುಷ್ಪಥ : ಸುರೇಂದ್ರನ ಭವನದಲಿ ಗುಡಿ ನೆಗಹತಮರಾವತಿಯ ಚೌಕದಲಿ ತವತವಗೆ ತವಿವರಿವ ಜನದುತ್ಪವವನದನೇನೆಂಬೆ (ಕುವಾ.ಆ. ೦೨-೪೮) ; ಜನರು ಚೌಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿ . . . ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ವಕಥಾ. ೩೭) ; ದೊಡ್ಡ ವೇಟಿಯ ಚೌಕ ಬಂದಿತು (೧೮೧೪. ೨). ೫. (ಪಗಡೆ, ಲೆತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ) ನಾಲ್ಕರ ಗರ,—ದಾಯ. 'ಚೌಕದಾಯ', 'ಚೌಕದಗರ' ಪರಾ. ೬. ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಗಳನ್ನಿಡುವ ಭರಣಿ,—ಕರಡಿಗೆ; ಲಿಂಗದಕಾಯಿ; ಗುಂಡಗೆಳಿಗೆ (ಉಕ); ಜಲುವಾದ ಚಿಂದ್ರಹಾರ ಚೌಕ ಕಿವಥಾರ (ಸಿದ್ಧಾಶಾ. ೦೦-೦೨) ; ಶಂಬುಲಿಂಗಯ್ಯ ಇಂಬಾದ ಚೌವ್ವ ತುಂಬಿದ ದುಡ್ಡು ದವುದೆಗಳನು (ಚಚಿಪಗೀ. ೬೮). ೭. ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿರುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಕರವಸ್ತ್ರ : ಕೈಯನ್ನು ಚೌಕದಿಂದ ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಬಂದರು (ಕಲಾಶಾ. ೭) ; ಚೌಕದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಮೂರಿಸಿಕೊಂಡು (ಅವಶಂ. ೦೩೦). ೮. ಬಯಲು ; ಕಣ ; ರಂಗ: ಅರುಣಜಲದಲಿ ಚಿಟ್ಟೆಱಿದು ರಿವು ಚಾರಿವದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವಾ.ಳ. ೪೦-೫) ; ಗೂಳಾಕಳಗಗಳ ಧೂಳಿಯ ನೆಲದೊಳು ಕೇಯಂ ಚೌಕವ ಮಾಡಿ (ಕಂಪಚಿ. ೭-೦೬). ೯. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಲಯ: " ತತ್ಪಂ. ಓಘಃ. ಘನಂ ಈ ಮೂರು ಕಿಟ್ಟಿಗಳನ್ನೂ . . . ಕ್ರಮದಿಂದ ವಿಲಂಬತಂ– ಸಾವಕಾಶಗತಿಯಾದ ವಿಲಂಬಮಾನಕ್ಕೂ, ದ್ರುತಂ–ತ್ವರೆಯಾದ ಗತಿಯುಳ್ಳ ದ್ರುತಮಾನಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯಂ–ಸ್ಥಾಯಿಯು ನಡಿಕೆಟ್ಟಾದ ಮಧ್ಯಮಾನಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು ಅಂದರೆ ಧ್ರುವ, ಚೌಕ, ಮುಕ್ಕ್ಯಾಯಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಶಿ. ೩೫) ; ಅಂಕುರಸ್ಥಾಯಿ, ಶುಷ್ಕಸ್ಥಾಯಿ, ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾಯಿ, ಚೌಕ ಮೇಚರೀ ಸ್ಥಾಯಿ ರವಸಂಗತಿ. ಮುಕ್ತಾಯಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯುಂ (ವಿಚಕ್ಷ. ೨೩೫). ೧೦. ಚೆವಕಾರ್ಮಾರ ; ಚದುರಂ : ಬೇಡ ಚೌಪ್ಪಾಣಂ. ಚೌಕದ ಮಾತು ನಿನಗೆಂದಾದುವಂದಾ ಚೌಕದಾಯವನಾಡುವನು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಜಿ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನು ಕೂಡಿ (ಬಸವ. ೪೭-೬) ; ಮಾತು ಚೌಕಾಯಿತು ತಕ್ಕರಿ, ಮನ ತಣಿಯಲಿಲ್ಲ (ಕಳಾ. ೩೦೧). ೧೧. ತುದಿ ; ಅಗ್ರ : ಬಗೆ ಸೊಸಲಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ನಿಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಮೂಗಿನ ಚೌಕ[ಪಾಣಾ. ೪೫೩]ದಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟಿಗಳಿರೆ . . . ಜಾನಿಸುತ್ತಗಲದೆ ನಿಂದಸೊರ್ವ ಸವಣಂ (ಕಬ್ಬಿಳಾ. ೨೩೭). ೧೨. ನಾಲ್ಕು ರೂಪಾಯಿ (ಕ). ೧೩. ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು ; ಒಡ್ಡಿ . ೧೪. ಕಂದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟ; ಪ್ಲುತ: "ಪ್ಲುತ–ಕುದುರೆಯ ಚೌಕ ವಡಿಗೆ " (ನಂಗಾಪ್ರ. ೨೨೩). ಚೆಲುಕ : ೧೫. ನೂರರ ಎಲೆಗಳ ಕಟ್ಟು ; ಯಡದೊಡ್ಡ ಕೊಡೆ ಮರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮೂಲೆ ಹೆರಿಗೆ ಕಾಸು ೧ ಜವಳಿ ನಡಿಗೆ ಕಾಸು ೨ ಹೊಗೆಸೊಂಬನ ನಡಿಗೆ ಕಾಸು ೨ ಯಲೆ ನಡಿಗೆ ಯಲೆಕಂಬು ೧ ತಲೆಮೊರೆಗೆ ಚೆಲುಕ ೧ (ಮೈಆರ. ೦೯೩೦, ೪೫-೦೩ ; ೧೭೨೬). **ಚೆವಕೆ** : ೧೬. ಚೌಕಟ್ಟು (?) : ಆ ಮುದ್ದುಯ ದಂಕಾಯಕರು ಮಾಡ್ಕಿ ಕೊಟ್ಟ ಕವಕದಂಡದ ಚೆವಕ ಸದಕ ಹಳತಾದಡೆ ಹೊಸತ ಮಾಡಿಸುವನು (ಗಾಇಇ. IX-II, ೪೦೭-೪೩ ; ೧೩೭೨). **ಚೆವ್ವು** : ೧. ವಜ್ರದ ಸರಳ ಕಿವಿರಗುಂಗಿದು ಚೆವ್ವುಕೆ ಧರಿಸುವನು ನೀಲಾಧಾರ್ದರೆ ಕಲಿವಾರ್ಧ (ಕುವಾ.ಡಿಪ್ರ. ೬೦೪. ಪಂ. ೨೯೬) ; ಬಾಲೆಯ ನೊಸಲೊಳು ಬಗೆಯುತ್ತಾ ಬಲ್ಲಹನೊಲವಿಂ ಚವ್ವುದ ಬೆಸ್ಬುಂ ಕುಂಕುಮದಿಂದಿಡೆಯಂಗಜ ಚಕ್ರೇಶಂ . . . ಉರುಮಹಿಷೀಪದವಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಅಪಾಶಾ. ೧೪-೭೪).

೩. ದೊಸ್ಕೆಗಳ ಹರಹಿ ಬಾಳೆಲೆ ಹಾಳೆಯಂ ಹಾಕಿ ಬಿನ್ನಂದಿಂ ಮಾಡಿದಾ ಚವುಳ [ಪಾಣಂ.ಶೌಕ]ದಡಿಗಳ್ ಮುಂದ . . . ಜೆನ್ನಾಗಿಯಾವೋಪಣಮನಿತ್ತಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದುರ್ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೭-೫೩). **ಚವುಳಕ** : ೧. ಇಮಾರತಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ. ಚವುಳು ಮತ್ತು ಗೋಲು (ಮುಂಜಾಣ. ೧೧೫). **ಶೌಕ** : ೨. "ಚತುಷ್ಕಾಲ. ಸಂಜವನ" (ಪಾಷಣಾ. ೫). ೩. ಆವರ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಶೌಕು (ದಶ್ಯಹೊ. ೨).

ಚಟ್ಟೌಕ : **ಚಕ್ಕಚೌ** = ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೆ ಚೌಕವಾಗಿರುವುದು : ಸಮಚತುರಸ್ರ ; ಚದರ : "ಚಟ್ಟಾಕ-ಚಕ್ಕಚೌಕ" (ಗಣಿತಾಮ. ೧೩೭) ; ಚಟ್ಟೌಕಮಾಗಿ ಫಸಕುಂದಮಂ ತೆಗೆದು (ಕಾಪು. ೨೧-೦೨) : ರಾಜನು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ . . . ಚಟ್ಟೌಕವಾದ ಒಂದು ಆವರಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೩೩೭) ; ನಾಲ್ಕು ಕೋನಗಳು ಸಮವಾಗಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳು ಸಮವಾಗಿಯೂ ಉಳ್ಳದ್ದು ವರ್ಗಕ್ಷೇತ್ರ ಅಥವಾ ಚಟ್ಟೌಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಕ್ರಮಾಣ. ೦೦). **ಶೌಕವಣಿಸು** = ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ಎಣಿಸು : ಆವರಿಗೆ ಸಾವಿರ ಹೊಂಗಳಂ ಶೌಕವಣಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನ್ಗಳುಪಿ ಬಂದವಳಿಂ ಪಿರಿದೊಡೆ ಬಿಡದೆನಿಸುತ (ಜಪಪು. ೪೮-೯೦). **ಶೌಕಾಗಿಸಿಡು** = ಚಟ್ಟೌಕವಾಗಿ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳು; ಪದ್ಮಾಸನ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು: ಎರಡನೇ ಪಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಜೌಕಾಗಿ ಕೂತು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕೆಟ್ಟುವಿಯಂತೆ (ಪಪಚಿ. ೭೨). [<ಪ್ರಾ. ಚೆಲುಕ್ಕ./ಸಂ. ಚತುಷ್ಕ]

ಶೌಕಂಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದು : ಸಾಂಗತ್ಯವಾದರೂ ಈ ಮುಕ್ಕಾಲ್ಪಾಡು ಗಳು (ತ್ರಿಪದಿ) ಜೌಕಂಗೊಂಡಾದುದು ವೆಂಬುದನ್ನೂ ಅವನು ಸೂಚಿಸದೆ ಇಲ್ಲ (ಸಾಹಿವಿ. ೦೦೫) ; ತ್ರಿಪದಿ ಜೌಕಂಗೊಂಡು ಸಾಂಗತ್ಯವೆನಿಸುವುದು (ಸಂಷಿಚರಿ. ೦೮೨).

[ಶೌಕ್ಕ + ಕೊಳ್ಳ್]

ಶೌಕಂಡ, ಶೌಖಂಡ (ನಾ). ಚಟ್ಟೌಕವಾದ ಮಂಟಪ : ಚತುಃಖಂಡ –ಶೌಕಂಡ (ಪಪಚಿ. ೨೯೦ ಪ್ರಸ್ತುತಿ). **ಶೌಖಂಡಿ**: ಪಳುಕಿನ ಶೌಖಂಡಿಂಗಳ ಕೆಳಗಣ ಟೆಬಿಂನ್ನ ಮತ್ತ ವಾರಗಡೊಳ್ (ಪಂಡಾಮಾ. ೩-೩೭); ''ಮನೆಯ ತೊಟ್ಟಿ'' (ಪಂಡಾಮಾ. ೪೩೮). [<ಸಂ. ಚತುಷ್ಕಂಡ]

ಶೌಕುಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಾಗಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಕೆಟ್ಟು : ಹಾಮುಪ್ಪಾಜೀಯವರಿಂದ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಶೌಕುಟ್ಟು ಗುಬ್ಬಿಳದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಶಿ ವಿಷ್ಣಿದಿ ನಿಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಎಳೆ. XIV, ಹಾಮುಶಾ. ೨೦೬-೩: ಸು. 1868 ?); ಟಿಟಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಕಂಚಿನ ಶೌಕುಟ್ಟು ಹಾಕಬೇಕೆಂದಿದ್ದವನು ಈಗ ಉಕ್ಕಾದರೂ ಸಾಕು ಎಂದುಕೊಂಡ (ಮೂಗಭಕ್ತ. ೭೪). ೨. ಸೌಷ್ಠವವಾದ ರೂಪರೇಖೆ: ಬೋಧನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪಠ್ಯವಸ್ತುಕ್ರ ಒಂದು ಶೌಕುಟ್ಟು ಮಾತ್ರ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೨೬೪). ೩. ವಿಂತಿ: ಕೆಟ್ಟು: ಸಂಸರು, ಚರಿತ್ರೆಯ ಇತರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಶೌಕುಟ್ಟುಮಾಡಿ . . . ಈ "ವಿಜಯ ನಾರಸಿಂಹ" ನಾಟಕವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಸಗ. ೧೧೩) ; ವಿಷಾದದ ಶೌಕುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಅರಸಿಗೆ (ಜಾಕ್ಕೃ. ೨೯೦). ೪. ಬಂಧ : ರಚನೆ : ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾ ಕಾವ್ಯಗಳ ಅನುವಾದಗಳು, ಇಳ್ಪಡೆ ಅವುಗಳ ಮಾದರಿಯ ಶೌಕುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದವು (ಡ್ರಾವಿ. ೨೩೪). ೫. ವರ್ಗ ; ಪಂಗಡ : ಒಡನೆ (ತೆ)– ತೋಡ–ತೋ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ತ್ರಿಯೆಯುಂ ಶೌಕುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಡ್ರಾವಿ. ೨೩೪).

[<ಪ್ರಾ. ಚೆಲುಕ್ಕುಟ./ಹಿಂ. ಶೌಖಿಟ್ ; ಮರಾ. ಶೌಕಟ್]

ಶೌಕಡಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು ; ಚತುಷ್ಕ : ಒಂದು ಶೌಕಡಿ ತಿರುಗಿ ಧರಣಿಯನೆಂದು ಸೋಕುವುದುದಕ್ಕೆ ಶೌಕಡಿ ಕುಂದದೆವ್ವತ್ತೆರಡು ತಿರುಗಲು ಧ್ರುವನ ಮಂಡಲವ ಬಂದು ಸೋಕುವುದು (ಸಂಶಕ ಪ. ೪-೦೬) ; ವಿನುತಕ್ಕೆತಯುಗ ಮೊದಲು ಮನುವಿನ ನಾಲ್ಕು ಶೌಕಡಿಯ(ಕುಣ್ಣಾ.ಆ. ಒರಿಷ. ೨೩-೨೯). ೨. ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮೇಳ. –ಗುಂಪು: ಆರಾಣಿಯ ಮನೆಯ ಮೇಲೆ, ಈ ಶೌಕಡೀ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಕ. II, ೩೩೮). ಶಿ. ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಚಟ್ಟೌಕ್ಕಮನೆಗಳು : ಶೌಕಡಿ ಸೀರೆ ಕೆಂಪಂಗಿ ಬಹಳ ಇಷ್ಟ (ರೂಪಿ). 'ಚೌಕಳಿ' ಪದಾ. [<–ಮರಾ. ಶೌಕಡೀ]

ಶೌಕಡೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ : ಗ್ರಾಮಿಗಳಲಿ ನೋಳ್ಪರ ಚಿತ್ರಭ್ರಾಮಕ ಶೌಕಡೆಯಲಿ ನಿಲುಗನದಿ (ಕೃಪಿ. ೪೦೩). [ಶೌ + ಕಡೆ]

ಶೌಕದಾಯ (ನಾ). ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ದಾಳಗಳನ್ನು ಎಸೆದಾಗ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಗುವ ಗರಗಳು ; ನಾಲ್ಕು, ಎಂಟು, ಹನ್ನೆರಡು ಈ ಗರಗಳು : ಬೇಡ ಶೌಕದ ಮಾತು ನಿಸಗಂದಾಡುವಂದಕ್ ಶೌಕದಾಯವನಾಡುವನು (ಜಸಪು. ೪೬-೬). [ಶೌಕ್ಕ + ದಾಯ್ಯ]

ಶೌಕದುಗ (ನಾ). (ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ) ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಬೀಳುವ ಎರಡರ ಗರ : ಶೌಕದುಗವಂ ಶೌಂಬಿ ಬಾಯಿಂದು (ಕಾದ್ಯಟ. ೦೦-೦೪) ; ಸಾರಿಗಳಂ ಪರಾಕಿಸಿ ಸುಂಕಿಗ ನಂಕಿರಿ ಹೂಡಿ ರೇಚಯ . . . ಶೌಕದುಗನಿದುಗನದ್ಭುಗನಿತ್ಯಿಗನೆಂಬ ದಾಯವಮಂ ವೇಗಿಸಿ ಬೇಡಿದ ದಾಳಮಳವಟ್ಟರ್ (ಪು.ಜಾ.ಸ್ಮೃ. ೪-೦೮) ; ಆಡುವನು ತಾಂ ಶೌಕದುಗವಂ ಶೌಕದುಗಕ್ಕೈಕ್ಕೆ (ಜಸಪು. ೪೩-೬).

[ಶೌಕ್ಕ + ದುಗ]

ಶೌಕಬಂಧ (ನಾ). "ಆಡ್ಡನಾಗಿ ಓದಿದರೂ, ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಓದಿದರೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇರುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಶಬ್ದಗಳ ಶೌಕ ; ಶೌಕಬಂಧ" (Word-Square. ೧೦೪೨). [ಶೌಕ್ಕ + ಬಂಧ]

ಶೌಕಮಾಣಿ (ನಾ). (ಉಕ್ಕ) ಜೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ಮದರ ವೆಯಲ್ಲಿ ಮದುಮಗನ ತಾಯಿಗೆ ಮಾಡುವ ವಿಶೇಷವಾದ ಆಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನ ಮತ್ತು ಉಟ-ಉಪಚಾರ: ಪಕುಡಿಬಾಳೆಯಲೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡದಿರುವುದು, ಹಸಿರು ಸೀರೆಯನ್ನು ಉಡದಿರುವುದು, ಹಾಗಲಕಹಂದರದಲ್ಲಿ ಹಾಯದಿರುವುದು–ಇವು ಜೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ತಾಯಿ ಆನುಸರಿಸುವ ನಿಯಮಗಳು. ಜೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ವೇದನೆಯಲ್ಲಿ ಜೌಕಲಾಣಿಯ ಮೂಲಕ ಈ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸಲಾಗುವುದು ; ಇದಕ್ಕೆ "ನಿಯಮ ಬಿಡಿಸುವುದು" ಎಂದು ಹೆಸರು: ಜೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ತಾಯೀ ನೇಮ ಬಿಡಿಸಬೇಕು. ಜೌಕಲಾಣಿ ಹಾಕಬೇಕು ಹಾಗಲ ಹಂದ್ರ ಹಾಕಬೇಕು (ಅಪಾಸಿ. ೩೪).

[<–ಮರಾ. ಶೌಕಮಣಾ]

ಶೌಕವರ್ಣ (ನಾ). [ಸಂಗಿತ] (ಶೃಂಗಾರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ, ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಮಿಸಲಾದ) ಹಾಡಿನ ಒಂದು ರಚನೆ.–ಬಂಧ (?) : ಪದವರ್ಣವನ್ನು ಶೌಕವರ್ಣವೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯುಂಟು (ಸಂಗೀತಚಂ. ೭೩) ; ಭಾಸ್ಕರ ಸೇತುಪತಿಯುವರನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಎಷ್ಟೋ ಶೌಕವರ್ಣಗಳನ್ನು ಇವರು ರಚಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೪೭). 'ಪದವರ್ಣ' ಪರಾ. [ಶೌಕ್ಕ + ವರ್ಣ]

ಶೌಕವಿಲಾಸ, ಶೌಕವಿಳಾಸ(ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ(?) : ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ಕಂಧಗಳ ನಡುವೆ ಮೇಶವನ್ನಿಗೆಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟಿನ, ಶೌಕವಿಲಾಸದ ಕಡೆಗಟ್ಟು ಸುಯ್ಯಾಣದ ತೆರೆ. ಜಂಬರಿಗದ ಜೂನಿಕೆ . . . ನೇತ್ರಾವಲಿ, ರತ್ನಾವಳಿಗಳಿಂದ ಮಂಟಪ ಸುಂದರವಾಗಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಗಿರಿತ. ೦೩೭). **ಶೌಕವಿಳಾಸ** : ವುರದಗಲಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ವಿಶಾಕಮಂಟಪ ವಿಶಾಲಸ್ಕಂಧ ಕೋಟಿಗಳ ನಡುವೆ ಕಟ್ಟಿದರ ಮೇಘವಣ್ಣಿಗೆಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟಿನ ವಲ್ಲಿಯ ಶೌಕವಿಳಾಸದ ಕೆಳಾಯಿಯ(ಪಾಣಂ. ಶೌಕದ ಕದಾಯಿಯ)ಕಡೆಗಟ್ಟಿನ ಸುಯ್ಯಾಣದ ಥೆರೆಯ (ಪಾಚೀಶ. ೪-೧೧). [ಶೌಕ್ಕ + ವಿಲಾಸ]

ಚೌಕವಿಳಾಸ 'ಚೌಕವಿಲಾಸ' ನೋ.

ಚೌಕಶಿ, ಚೌಕಸಿ, ಚೌಕಾಶಿ, ಚೌಕಾಸಿ (ನಾ). ೧. (ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ; ತಪಾಸಣೆ; ನಾಲ್ಕು ಜನ ಕೂಡಿ ಮಾಡುವ ಪರಾಮರ್ಶೆ: ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಹೊಡೆದ ಬಗ್ಗೆ ಚೌಕಶಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಕರವೀ. ೧೮೦); ನಮ್ಮ ತುಳಸಿಯ ಲಗ್ನದ್ದೂ ಚೌಕಶಿಯಾಗಬೇಕಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೫೫). ೨. ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಲೆ ಕಡಿವೆಂ ಕೇಳುವುದು; ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆ, ಸರಕು ಜಾಸ್ತಿ ಎಂದು ಎಳೆದಾಡುವುದು: ಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾಲನ್ನು ಪೂರ ಚೌಕಶಿ ಮಾಡಿಯೇ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮೂರುದಾ. ೧೩೪). **ಚೌಕಸಿ**: ೧. ಅವಳು . . . ನಿನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಲ ತರದ ಚೌಕಸಿ ಮಾಡಿದಳು (ಮುಕ್ತ. ೧೫೩). ೨. "ಚೌಕಸಿ" ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮುರಿದುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವ್ವನೂ ಹೊರಟಳು (ಬನಸಿ. ೯೨). **ಚೌಕಾಶಿ**: ೨. ನಿನ್ನ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಶಿಯನ್ನು ಮಾಡುವರೇ ಇಲ್ಲ (ಸೋಕ್ಷಮ. ೫೯). **ಚೌಕಾಸಿ**: ೨. ಅವನೊಡನೆ ಚೌಕಾಸಿ ಮಾಡಿ ಹನ್ನೊಂದಾಣೆಗೆ ಒಂದರಂತೆ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೩೨). ೩. (ಆಲಂ) ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ; ಸಂಕೋಚ: ಊಟ ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಸಿಯೇನೂ ಇಲ್ಲ (ದುಂಬಿಕ. ೫೬).

[←ಮರಾ. ಚೌಕಶೀ, ಚೌಕಸೀ; ಹಿಂ. ಚೌಕಸೀ]

ಚೌಕಸ (ನಾ). ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ: ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕುಸ್ತಿ ಬೇಡಕಟ ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ ನೀವು ಚೌಕಸವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಮಂ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ರೂಢಿಯಂ ಪಾಲಿಸಲು ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ ನೀವು ಮನಗೂಡಿ ಬದುಕುವದೊಳ್ಳಿತು (ತುರಂಗ. ೩೯-೧೩). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಕಸ = ಚಾಣಾಕ್ಷ, ದಕ್ಷ]

ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆ, ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಕೊಡೆ,-ಛತ್ರಿ: ಕೊಡೆಯ ತಟ್ಟೆಯ ಸೀಗುರಿಯ ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಝುಲ್ಲರಿಯ ಮೊತ್ತಮಂ ತುಱುಗಲಾಗಿ ಪಿಡಿಯಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೮೩ ವ). **ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ**: ಕೆತ್ತಿಸಿದ ಕನಕದ ಚವು[ಪಾಠಾಂ.ಚೌ]ಕ ಸತ್ತಿಗೆಯ . . . ಭಟಕುಲಲಲಾಮನ ತೇರು ಬಂದುದು ತೀವಿದಸ್ತ್ರದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೦).

[ಚೌಕ$_2$ + ಸತ್ತಿಗೆ]

ಚೌಕಸಿ 'ಚೌಕಶಿ' ನೋ.

ಚೌಕಸುದ್ದ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಚತುರಶ್ರ; ಓರೆಕೋರೆಗಳಿಲ್ಲದ ಚಚ್ಚೌಕ: (ಕ). [ಚೌಕ$_2$ + ಸುದ್ದ]

ಚೌಕಳಿ, ಚವುಕಳಿ, ಚವುಕುಳಿ, ಚೌಕುಳಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಮುತ್ತುಗಳುಳ್ಳ ಕಿವಿಯಂ ಆಭರಣ: ಪೊಳೆವ ಪೂವಿನ ಚೌಕಳಿಯಂ ವಧೂಜನಂ . . . ಆಂತುದರ್ಥಿಯಿಂ (ಬಾಧಪು. ೧೪-೧೦೨); ಮಕರಕುಂಡಲ ನೀಲ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾವುಲಿ] ಇಡುತಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೮೨-೨). **ಚವುಕಳಿ**: ೧. ಮುತ್ತಿನ ಚವುಕಳಿ ಮೋಹನವಸ್ತ್ರ ಚೆಲ್ವೆತ್ತ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳ ನಾಂತು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೫-೫೨). **ಚವುಕುಳಿ**: ೧. ಚೆಲುವ ರನ್ನದ ಬೆಳಗುಗಳ ಚವುಕುಳಿಯ ಮುತ್ತಿನ ಸಣ್ಣ ಕಡುಕಿನ ಹೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನ ಕೊಪ್ಪುಗಳ ಕರ್ಣಾಭರಣವೆಸೆಯೆ (ಬಸಪು. ೪-೩೯); ಕಂಠಸರವು ಘನ ಒಂಟಿ ಚವುಕುಳಿಯು (ಶರಲೀ. ೧೧೨-೨). **ಚೌಕುಳಿ**: ೧. ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿ ತ್ರಿಸರ ಪಂಚಸರ × × × ಚೌಕುಳಿಯ ತೊಳಪಂ (ಕುಮುರಾ. ೨-೬೯); ತೂಗುವ ಕಿರೀಟಮಲುಗುವ ಚೌಕುಳಿಗಳ (ಜಿಬಪು. ೬-೨೪); ಹಾರ ಕಡಗ ಕಂಠಮಾಲೆ ಕರ್ಣದೊಳಿಹ ತೋರಮುತ್ತಿನ ಚೌಕುಳಿಯ (ಕಂನವಿ. ೯-೯೮). ೨. ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಚಚ್ಚೌಕದ ಮನೆ: ಕೈಮಗ್ಗದ ಚೌಕುಳಿ ಪಂಚೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವನು (ನಡದಾ. I, ೫೫೮); ಚೌಕುಳಿ ನಮೂನೆಯಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಅಥವಾ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದ ಬಟ್ಟೆ (Check. ಇಂಕನಿ).

[ತಮಿ. ಚವುಕ್ಕಳಿ; ಮಲ. ಚವುಕ್ಕಿಳಿ; ತೆಲು. ಚೌಕಳಿ]

ಚೌಕಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯಿಂದ ಮುತ್ತು (?): ಚೂಣಿಗರ ಚೌಕಳಿಸಿ ಕೆಡಹುತಂ ಕೊಡವುತಂ ಬಾಣಂಗಳಂಗವಿವರಂ ಸೀಳ್ದು ಮಿಗೆ ತಾಳ್ದು ಖಾತಿಯಿಂ ಭೀತಿಗೊಳದೆ (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೫೦). [←ತೆಲು. ಚೌಕಳಿಂಚು]

ಚೌಕಾಬಾರ, ಚೌಕಾಬಾರಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಚಕ್ಕದ ಆಟ: ಚೌಕಾಬಾರವಾಡುವಾಗ ಮೊದಲನೇ ಆಟದ ಫಲವನ್ನು ಅದು ಚೌಕವಾಗಲಿ ಕಡೆಗೆ ಬಾರವಾಗಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡದ ಹುಡುಗರು ನಮ್ಮೂರಲ್ಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೨೬). **ಚೌಕಾಬಾರಾ**: ನನ್ನ ಜತೆ ಚೌಕಾಬಾರಾ, ಅಡುಗುಣಿಮನೆ, ಆನೆಕಟ್ಟುವುದು ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳನ್ನೂ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದೂರಸ. ೨೬೪); ಹೆಂಗಸರು, ಗಂಡಸರು 'ಚೌಕಾಬಾರಾ' ಆಡುತ್ತಾ ನಗುತ್ತಿದ್ದರು (ನಮ್ಮೂರ. ೧೪೩). P ಮೊದಲಿಗೆ ಈ ಆಟದಲ್ಲಿ ಆರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡರ ಗರಗಳ ಲೆಕ್ಕದಿಂದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರಿಂದಲೇ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬೇಕು. ಈಗ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಎಂಟರ ಗರಗಳ ಆಟಕ್ಕೂ ಈ ಹೆಸರಿದೆ.

[<ಚಕ್ಕ$_2$ + ಬಾರ$_3$]

ಚೌಕಾಬಾರಾ 'ಚೌಕಾಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಕಾಶಿ 'ಚೌಕಶಿ' ನೋ.

ಚೌಕಾಸಿ 'ಚೌಕಶಿ' ನೋ.

ಚೌಕಿ, ಚವಕಿ, ಚವುಕಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಂಗಳುಳ್ಳ ಆಸನ; ಪೀಠ; ಮಣೆ: ಬಲ್ಲಹಿಗೆಲ್ಲವಣ್ಗೆ ಸಮೆದಿತ್ತಂ ಚೌಕಿಯಂ ಜೋಕೆಯಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೬೧); ಒಂದು ಚೌಕಿಯನ್ನೆಳೆದುಕೊಂಡು ಕುಳಿತಳು (ಅರಗಿ. ೧೫೮). ೨. ಮಾಳಿಗೆ: ರಾಯನೀ ಪರಿ ಬೇನೆಯ ನೆವಂಗೊಂಡು ಪೂಗೋಲನಟ್ಟುಳಿಯಂ ಮಱಸಿಕೊಂಡು ಜಂತದ ಚೌಕಿಯೊಳಿರ್ದಪಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೩೮). ೩. ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳ ವಠಾರ: (ಕ). ೪. ಮನೆಯ ಒಳಅಂಗಳ; ತೊಟ್ಟಿ: ಗೆಲ್ಲದ ಗರುಡಿಯುಂ ಚದುರ ಚೌಕಿಯುಂ ಐಸಿರಿಯರಮನೆಯುಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೧೪-೧೧); ಆ ಮಹಾದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಚೌಕಿ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೪೫). ೫. (ಯಕ್ಷಗಾನದ) ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ವೇಷ ಹಾಕುವ ಮನೆ; ನೇಪಥ್ಯ: ಚೌಕಿ:— ಇದು ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕುವ ಮನೆ; ಗೂಡಾರ ಇದನ್ನೇ ಸಂಸ್ಕೃತನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ 'ನೇಪಥ್ಯ' ಎನ್ನುವುದು (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪೯); ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಚೌಕಿಯಲ್ಲಿಯೇ ರಂಗಪೂಜೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೩೬). ೬. ಕಾವಲಂಗಾರರ ಚಾವಡಿ; ಪೋಲೀಸ್ ಠಾಣೆ: ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಚೌಕಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ನಾನು ಅರಸುಮಗನ ಕೊಲೆ ಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆಂತಲೂ . . . ಹೇಳಿದನು (ಬೀರಬ. ೪೩); ನನ್ನನ್ನು ಇವರು ಹಿಡಿದು ಚೌಕಿಗೆ ಒಯ್ದು ಕೂಡಿಸಿದರೆ . . . ಜನ ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸುವರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೯೦); ಊರೊಳಗೆ ಪೋಲಿಸ ಚೌಕಿ ಇದ್ದಿತು (ಜಮೀನ್ಯಾ. ೪). ೭. ಕಾವಲು; ಪಹರೆ: ಕಿರೀಟಿ ರಾಮರಾಯನು . . . ಮೂರು ದಿವಸ ವಿಜಾಪುರದ ಸುತ್ತ ಚೌಕಿಯ ಮಾಡ್ಯಾನು (ಕಾಲಸಂ. ೧೦೪-೬). ೮. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮಂಟಪ; ಚಪ್ಪರ: ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ಚೌಕಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ರಾ ಜ.ಸೂ. ೪೪). **ಚವಕಿ**: ೧. ಎಂದಿಲ್ಲದಣ್ಣಯ್ಯ ಇಂದ್ಯಾಕ ಬಂದಾನ ಕುಂಡರ ಕೊಡಲೆ ಮಣೆ ಚವಕಿ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೯೨). **ಚವುಕಿ**: ೬. ಪಟ್ಟದ ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಚವುಕೀಪಹರೇಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಕಡೆ ಬಾರಿನ ಜವಾನರನ ಯಿಟ್ಟು ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿ (ಹೈದರ. ೬೬).

ಚೌಕಿಊಟ = ಮಠದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಸಮಕ್ಷವಂದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಆವಂಂತ್ರಿತರಿಗೆ ನೀಡುವ ಭೋಜನ; ಮಠದಲ್ಲಿಯ ಗೌರವ ಭೋಜನ; ಅಲಂಕಾರಪಂಕ್ತಿ.

[←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಚೌಕೀ. / ಸಂ. ಚತುಷ್ಕ]

ಚೌಕಿಂಗೆ 'ಚೌಕಿಗೆ' ನೋ.

ಚೌಕಿಗೆ, ಚವುಕಿಗೆ, ಚೌಕಿಂಗೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಒಳಅಂಗಳ,-ಹಜಾರ ತೊಟ್ಟಿ : "ಸಂಜವನಂ, ಚತುಶ್ಶಾಲಂ—ಈ ೨ ಚೌಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೭); "ಸಂಜವನಮಾ ವಿಭವ ಚೌಕಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೮) ; ಚಂದನದ ಚೌಕಿಗೆಯ ಮುಂದೆ ಮರಕತದೊರಲೊಳ್ ಮುತ್ತಿ ನಕ್ಕಿಯಂ ಪೊಯ್ದು ಕನಕದೊನಕೆಯಂ ನಳಿತೋಳ್ಗಳಿಂ ನೆಗಪಿ (ಲೀಲಾವ. ೨-೩೪) ; ಒಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು ಮಾಡದ ಮುಂದಣ ಚೌಕಿಗೆಯ ರಂಗದೊಳ್ ವಿಸ್ತರಿಗೆಗಳನೇಱಲಿಕ್ಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೩-೬೯ ವ) ; ಪಟಪಟನೆ ಬೆಳೆದ ಬಾಟಿಯ ತಿವುರಿಯೊಳಂ ಸೊಂಪಾದ ಪಾದರಿಯ ಚೌಕಿಗೆಗಳೊಳಂ ಬಿಟ್ಟ ಬೀಡು ಬರೆದಂತೆ ಕಂಡರಿಸಿದಂತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದುದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೩೮); ಹೊಗರ ನೀಲದ ಸರಿಯ ನೆಲಗಟ್ಟುಗಳ ಚಪ್ಪರದೆಡೆಯೆಡೆಯ ಚೌಕಿಗೆಯ ಚತುರಂಗದ ವಿಚಿತ್ರದ ರಚನೆ ಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೬-೨೫). ೨. ಮಂಚ: ಚೌಕಿಗೆಗೆ ಬಪ್ಪುದುಮಾಗುಳಿ ಮುನ್ನ ಬಪ್ಪುದುದ್ದೆಸದೆ ಬೊಜಂಗ ನೊಳ್ ನುಡಿಯುತುಂ ಕೊರೆವಳ್ ಕಡುನಿದ್ರೆಗಣ್ಣಿಯೇ ಕಿಸುಕುಳಿ ಕುಂಭ ಕರ್ಣನೊಡವುಟ್ಟಿದಳೋ ಹಡೆದುಂಬ ಸೂಳೆಯೋ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೫೦). **ಚವುಕಿಗೆ:** ೧. ಕನ್ಯಾಮಾಡದೆರಡನೆಯ ನೆಲೆಯ ಮುಂದಣ ಚವುಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚವುಪಳಿ, ಚೌರಿ]ಗೆಯ ಮೇಲೆ . . . ನಡಪಾಡುತ್ತಿರ್ದಳ ಮುಂದೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೮-೧೨) ; ರಾಯನರಮನೆ ಮಂಡವಿಗೆ ಗುಡಿ ಲಾಯ ಚವುಕಿಗೆ ನಿಖಿಳಭವನನಿಕಾಯವನು ತೆಗೆದೊಟ್ಟಿದರು ಬಂಡಿಗಳ ಹಂತಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೪-೧೭) ; ನಾಮತೀರ್ಥದ ಚವುಕಿಗೆಯ ಮುಂದಣ ಮೊಗಸಾಲೆಯೊಳ್ (ಚಿಕವಂ. ೭೪-೧೬). **ಚೌಕಿಂಗೆ :** ೧. ಪಾಳೆಯವ ಬಿಡುವ ಠಾವಿನೊಳು ಗುಡಿ ಚೌಕಿಂಗೆ ಶಾಲೆ ಗಡ ಕರಿತುರಗ ಲಾಯಗಳ ಸೇನೆಗಂ ಕೂಳು ಖಜ್ಜಾಯಗಳ ಮಾಡಿಸಿದ (ತುರಂಗ. ೩೯-೨೪).

[<ಪ್ರಾ. ಚವುಕ್ಕಿಆ. / ಸಂ. ಚತುಷ್ಕಿಕಾ]

ಚೌಕಿದಾರ 'ಚೌಕೀದಾರ' ನೋ.

ಚೌಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿ ಲಟ್ಟಿಸು (?): ತಂಡುಲವ ತಿಲವನುದ್ದಂ ಗೋದಿಯಂ ಜವದಿ ಚಂಡನಂಗೈವುತಂ . . . ಸಣ್ಣಿಸುತ ನಾದಿ ಗುಡ ದುಂಡೆಯಿಂ ಘಟ್ಟಿಸುತ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕೈಗಲಸಿ ದಂಡಿಗಲ್ಲಿಂ ಚೌಕಿಸಿ ತೊಂಡೆ ವಸುರಂ ಘೃತವ ತೊಡೆದ ಭಾಜನದೆಡೆಯ ಕೆಂಡವಿಸಿಯಿಂ ಪಚನಿಸಲು ಚೆಲ್ವಿನೊಳು ರಸಂಗಂಡ ಕೋಮಲದ ಸೌಖ್ಯದ ಸವಿಯ ಸಕ್ಕಜದ ಮಂಡಗೆ ಶಿವಾರ್ಪಣ ಸುಖ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೧). [ಚೌಕ್ಕ ? + – ಇಸು$_3$]

ಚೌಕೀದಾರ, ಚೌಕಿದಾರ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರ ; ಪಹರೆಯವನು : ಗಾಡಿಗಳು ಚೌಕೀದಾರನ ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿಯೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಪ್ರಡಸ. ೪೫) ; ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಊರ ಚೌಕೀದಾರನು ಚೌಕಿಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತಿದ್ದ (ಜಮೀನ್ಮಾ. ೪). **ಚೌಕಿದಾರ :** "(ರಾತ್ರಿ) ಕಾವಲುಗಾರ ; ಚೌಕಿದಾರ" (Chaukidar. ಇಂಕನಿ).

[ಚೌಕಿ + – ದಾರ$_4$. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಕೀದಾರ್]

ಚೌಕೀದಾರಿ (ನಾ). ಪಹರೆ ; ಕಾವಲು : ಬಿಹಾರ ಬಂಗಾಲ ಓಡಿಸಾಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಕೀದಾರಿ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು(ಕರವೀ. ೩೧).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಕೀದಾರೀ]

ಚೌಕು$_1$ 'ಚೌಕ$_2$' ನೋ.

ಚೌಕು$_2$ 'ಚೋಕು' ನೋ.

ಚೌಕುಳ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿ : (ಕಿ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಶಾರೀರದ ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ (?) : ನಿಗುರ್ವ ಚೌಕುಳವೆಂಬ ಶಾರೀರ ಸುಗತಿಯಿಂದನುಬದ್ಧಗೂಡಿ ಪ್ರಗಣಿತಾಳತಿಯೆಸೆಯೆ ಸಂಧಿಸೆ ಗಮಕ ಸಪ್ತಕವು (ಬಸಪು. ೧೯-೧೦). [ಚೌ$_1$ + ಕುಳ$_5$ (=ಕುಲ)]

ಚೌಕುಳಿ 'ಚೌಕಳಿ' ನೋ.

ಚೌಕೋಣ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕೋನಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು; ಚತುಷ್ಕೋನಾಕೃತಿ: ಚೌಕೋಣದ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ (ಭೂಮಿಅ. ೪೩) ; ತ್ರಿಕೋಣ, ಚೌಕೋಣ, ಅಷ್ಟ ಕೋಣದ ಸುತ್ತುವರ್ತುಳ (ನೆಲಮು. ೫೮-೧೩).

[ಚೌ$_1$ + ಕೋಣ$_2$. / ಪ್ರಾ. ಚಉಕ್ಕೋಣ]

ಚೌಖಂಡ 'ಚೌಕಂಡ' ನೋ.

ಚೌಗಡ 'ಚೌಘಡೆ' ನೋ.

ಚೌಗಳಿಗೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮಡಿಕೆ ; ನಾಲ್ಕು ಪದರ : ನಡಸಿದನು ಹರಿಗೋಲನಂಬಿಗ ಒಡೆಯ ಸಿದ್ಧನು ತನ್ನ ಕಂಥಿಯ ಚೌಗಳಿಗೆಯನು ಮಾಡಿ ಹಿಡಿದ ಲಾಕುಳ ಹುಟ್ಟುಮಾಡಿದ (ರೇವಕಾ. ೬-೪). [ಚೌ$_1$ + ಗಳಿಗೆ$_3$]

ಚೌಗಾಂವೆ 'ಚೌಗಾವೆ' ನೋ.

ಚೌಗಾವೆ, ಚವುಗಾವೆ, ಚೌಗಾಂವೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಗಳ ಕೂಟ,-ಸಮುದಾಯ : ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ–ಚೌಗಾವೆ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಶ್ರೀಸೋಮನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಮಹಾಜನಂಗಳುಂ, ಆಸನ್ನ ಚೌಗಾವೆ ಸಮಕ್ಷದಲು ಸ್ತೋತ್ರವನು ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. XI, ದಾವಡ. ೧೬೨-೧೭; 1265). **ಚವುಗಾವೆ :** ರಾಜವೂರ ಕೊಳವಿಯ ಕಲ್ಲಗವುಡ ದೇವಸಾಣಿಯ ಜಕ್ಕ ಗೌಡನ ಮಗ ಸೋಮಗೌಡ ಯಿಂತೀ ಚವುಗಾವೆಯ ಮುಂದೆ ಧಾರಾ ಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೦೦೮-೬೮ ; 1255). **ಚೌಗಾಂವೆ :** ಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಂಗಳಿನ್ನೂರ್ವ್ವರುಂ ಸವಿಠಾಣಮಹಾಸಭೆಯಾಗಿರ್ದ್ದು ಚೌಗಾಂವೆಯ ನವಿಲೂರ ಕುರುಂಬ ಸೇಣಿಗರು . . . ಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಮಂ (ಕಕುಲ. ೨೩-೩೯ ; ?).

[ಚೌ$_1$ + ಗಾವೆ (<ಗಾಮ) / ಸಂ. ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ]

ಚೌಘಡೆ, ಚೌಗಡ (ನಾ). ದೇವಾಲಯ, ಅರಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುಗಳಿಗೆಗೊಮ್ಮೆ ಬಾರಿಸುವ ಕಹಳೆ, ನಗಾರಿ,ನಾಗಸ್ವರ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಮೇಳ : ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರ ಮನೆಗಳ ಮುಂದೆಯೂ 'ಚೌಘಡೆ'ಗಳ ಸಮ್ಮೇಲನದ ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಯದುಶಾ. ೦೬೦). **ಚೌಗಡ :** ಗುಡಿಯಲ್ಲಿಯ ಓಲಗದವರು 'ಚೌಗಡ' ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಬನಸಿ. ೨೨೬); ಹೊರಅಗಸಿ ನೌಬತ್ತು ಅರಮನೆಯ ಚೌಗಡವು(ಕನ್ನಜಾ. ೩೦೮); ಅರಮನೆಯ ಮುಂದಿರುವ ನೌಬತ್ತು ನಗಾರಿ . . . ದಿಮ್ಮ ಚೌಗಡ ಕಣಕಣಿಸಿ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೧). [← ಮರಾ. ಚೌಘಡಾ]

ಚೌಚೌ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಸೀಮೆಬದನೆ : ಚೌಚೌ, ಸೀಮೆಬದನೆಕಾಯಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೯-೧೪೦೭) ; ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾವಾಡಿದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಯಿಬಿಡುವುದರಿಂದ ಚೌಚೌವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ತರಬಿ. ೨೦). [←ತಮಿ. ಚೌಚೌ]

ಚೌಚೌ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥ, ವಿಷಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ: ಆ ಪ್ರದರ್ಶನ ಒಂದುಬಗೆಯ 'ಚೌಚೌ' ಪ್ರದರ್ಶನವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ರಾಮಶಾ. ೮೨). ೨. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾರದ ತಿನಿಸು : 'ಸಂಗೀತ' ಇಲ್ಲವೆ 'ಮಿಸಳ' ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾವು ಚಹದ ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳುವ 'ಚೌ–ಚೌ' ಶಬ್ದವು ಚೀನಿ ಭಾಷೆಯದು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೬೮) ; ಒಂದು ಚೌಚೌ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೪೮).

[←ಇಂ. Chow Chow]

ಚೌಜಂತ(ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕೋರೆಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು; ಐರಾವತ: ಚತುರ್ದಂತ–ಚೌಜಂತ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ನೆಗಟ್ಗು . . . ಚೌಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಂ]ತ ಮಿಗೆ ಸುರಕರಿಗೆ (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧). [ಚೌ$_1$ + ಜಂತ]

ಚೌಟ, ಚಉಟ, ಚಉಟ್ಟ, ಚವಟ (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂನೆತನ ಮತ್ತು ಆ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಚೌಟ, ಆಳ್ವ, ಪಕ್ಕಳ, ಅಜಿರಿ, ಬಂಗ . . . ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಹೊರತಾಗಿ ಉಳಿದು ಬಂಟರಿಂದ ಬಂದವುಗಳು (ತುಳುನಾ. ೧೮೯) ; ಸ್ಥಾನಸ್ಥಾನದಿ ನಮಗೆ ಮದಿಪು ಮೌನ ಕೊಟ್ಟರು ಚೌಟರು (ಕಎಪು. ೧೮-೧೩) ; ಒಡೆಯ ! ಕಾರ್ಕಳದೊಡೆಯ ! ಚೌಟರೆ! ನುಡಿದ ತಪ್ಪನು ಕಾವುದು (ಕಎಪು. ೨೦-೩೯). **ಚಉಟ :** ಅಲ್ಲಪ್ಪ ಸೇಖರಾದ ಚಉ[ಟ]ರು ಅವರ ತಂಮ ದೇವರು ಶೇಖರು ಬೀಮಂಣ ಶೇಖರು . . . ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೬೦-೮ ; 1465). **ಚಉಟ್ಟ :** ಕುಂದಹೆಗ್ಗಡೆ ಹೊಂನ ಬಡ್ಡಿಯಿಂದ ಗ ೩೦ ಬೆಳುಮಂಣುಯಿಂದ ಚಉಟ್ಟರ ಕಾಹನ ಅಕಿ ಗ ೭ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೫-೭೨ ; 1709). **ಚವಟ :** ಮಹಾಪ್ರಧಾನಿ ಮಂಗಪ ದಣಾಯಕರು ತುಳುರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿಬಂದು ಬಿ(ಲ)ದಿ(ಲ) ರೆಯಲು ಪಾಳೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಚವಟರ ಕೆಡಹಿ(ಕಇ. I, ೩೫-೪ ; 1398?).

[←ತುಳು. ಚೌಟ]

ಚೌಟಗಿ 'ಚವಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೌಡ$_1$ (ಗು). ೧. ಚೂಡಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಜುಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಚೌಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಜುಟ್ಟುಬಿಡಿಸುವುದು ; ಚೌಲ ಕರ್ಮ ; ಚೂಡಾಕರ್ಮ. [ಸಂ.]

ಚೌಡ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ: ಚೌಡನನೇಱಿ ಪೊಯ್ದಳಗೂಡಿ ಗಗನಕೆ ಲೌಡಿಯನಿಡುತಾನುತ್ಯೆದಿ (ಧರಶ. ೨೨-೫೨). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಸರು : ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು . . . ಪಾಂಚಾಳನು ಕುಂಬಾರನು ಚಿತ್ರಬರೆವವನು ಚೌಡನು ನಾವಿಂದನು ಅಗಸನು ಮುಚ್ಚಿಗನು ಹೊಲೆಯನು ಮಾದಿಗನು . . . ಜಾತಿಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ಉಂಟು (ಐಡಟೀ. ೩-೨೭). [?]

ಚೌಡಂಗಿ 'ಚವುಡಂಗಿ' ನೋ.

ಚೌಡಕಿ 'ಚವಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೌಡಾಲು, ಚೂಡಾಲು (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳೂ ತೆರೆದಿರುವ : ಹವುದೆ ಚೌಡಾಲ ಕಂಬಂಗಳೂ ರವಿಬಿಂಬವೆಸೆದಂತೆ ತಳುಕುಲೋವೆಗಳಿಂದ ಹವುದೆ ಒಪ್ಪಿತು ರತ್ನಕಲಶ (ಸೌಂದಶಾ. ೫-೫೬). (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೆರಪಾಗಿರುವ ಅಂಬಾರಿ : ಆನಿಗೆ ಚೌಡಾಲ ಬಿಗಿರೆಂದ (ಲೋಕಗೀ. ೧೭೬). **ಚೂಡಾಲು:** ೧. ಎಸೆದೊಪ್ಪವೆತ್ತ ಸಿಂಹನ ಮಿಸುನಿಯ ಚೂಡಾಲ ಹೌದೆಯಂ ಪಾ[ವುಡ]ಮಂ . . . ಇತ್ತರ್ (ಬೀಳವಂ. ೧-೧೧೦).

[←ಮರಾ. ಚೌಢಾಳ್]

ಚೌಡಾಳಿಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ.

ಚೌಡಿ 'ಚಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಚೌಡಿಕೆ 'ಚವಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೌತ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ (?): ಗಟ್ಕನೆ ಕೊಳೆ ಕಡುಗಂಪಿನೊಳಟ್ಕಮೆ ಗೊಳಗಪ್ಪೆವೆಂದು ಮಧುಪಂಗಳ್ ತಮ್ಮಟ್ಕಮೆಯೆ ಚೌತಮಾಗಿರೆ ನಿಟ್ಕರಿಸಿದುವುಂತೆ ಚಂಪಕಕ್ಕೆಱಗದುವೇ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೧೫) ; "ಅಮಾನ್ಯ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ). [?]

ಚೌತನ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ (?) : ಅನುವನೀವ ಚೌತನವನನ್ತಮ ಗುರ್ಬ್ಬಿನ ಬಲ್ಪನನ್ತದಾಸ್ಥಾನದೊಳಾದಯಂ ಮಿಗುವ ತೇಜವನನ್ತವಧೀಶನೆಂದುದಂ ತಾನೆ ತಗುಳ್ದು ಮಾರ್ಪ್ಪದಟಂ . . . ವಿನೋದವನನ್ತವನನ್ತ ಪಾಳನ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೦೩-೪೯ ; 1126) ; ಕಟ್ಟಾಯದ ಕಣಿ ಪೆಂಪಿನ ಕಟ್ಟಳೆ ಚೌತನ[ಪಾಠಾಂ. ವಟ]ದ ಮೇರು ನನ್ನಿಯ ತವರೂರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೨೯). [?]

ಚೌತರಘು, ಚೌದರ್ಘು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು ; ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ : ಈ ಅಗ್ರಹಾರದ ಚೌತರಘುಗಳಿಗೂ . . . ಶಿಲಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಡುವಂತೆಯೂ (ಮಹಾವಂ. II, ೧೫೩). **ಚೌದರ್ಘು :** ಆ ಹಜಾರವೂ ನಾವು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಹಜಾರದಷ್ಟೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಚೌದರ್ಘಿನದಾಗಿತ್ತು (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೫೬೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌತರಘ್]

ಚೌತಾಯ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌತಾಯಿ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌತಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಚೌತಾಳದ ಮಾತ್ರಾ ಸಂಖ್ಯೆ ಆದಿತಾಳದಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಸಂಕೋಧ. ೧೬೨).

[ಚೌ$_1$ + ತಾಳ$_1$ (=ತಾಲ)]

ಚೌತಿ, ಚವತಿ: ಚವುತಿ (ನಾ). ಪಕ್ಷದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿ ; ಚತುರ್ಥಿ : ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುದ್ಧಚೌತಿಯ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ . . . ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ (ಜಾವುಂಪು. ೪೫-೧೧) ; ಚತುರ್ಥೀ, ಚೌತಿ (ಕಬ್ಬಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). **ಚವತಿ :** ಚವತೀ ಹಬ್ಬದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ . . . ಗಣಪಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ನಮ್ಮ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮೂರೇ ಜನರು (ಆಬೋಲೀ. ೩೭). 'ಚವತಿಚಂದ್ರ' ಪರಾ. **ಚವುತಿ :** ವಿನಾಯಕನಧಿದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ಚವುತಿ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉತ್ಥೀ. / ಸಂ. ಚತುರ್ಥೀ]

ಚೌತಿಚಂದ್ರ, ಚವತಿಚಂದ್ರ (ನಾ). ಗಣೇಶಚತುರ್ಥಿಯ ದಿನದ ಚಂದ್ರ : ಚೌತಿಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿ ಇಲ್ಲದ ಅಪವಾದ ಕೇಳಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚವತಿಚಂದ್ರ :** ಅಗೋ ಚವತಿಚಂದ್ರ ನೋಡು ಮೂಡಿದಂತೆ ಎರಡು ಕೋಡು (ಅರಳು. ೨೬೯-೭). [ಚೌತಿ + ಚಂದ್ರ$_2$]

ಚೌತಿವೆಱ^3 (ನಾ). = ಚೌತಿಚಂದ್ರ : ವರಚೌತಿವೆಱ^{3}ಗಂಡು ನೆರೆದವಳಿಗೀ ರತ್ನವರಶ್ಯಮಂತಕವ ನಾಂ ತಂದೆ (ಸಾನಂಚ. ೨-೧೧೨). [ಚೌತಿ + ಪೆಱ^3]

ಚೌತೀಸ (ನಾ). ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು: ಕೃತಯುಗ ಚೌತೀಸಲಕ್ಷ ಐವತ್ತಾಱು ಸಾವಿರ ವರುಷದಲ್ಲಿ ಕೇತಾರೇಶ್ವರ ದೇವರು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಮೂಲಸ್ಥಾನ (ಚನ್ನವ. ೩೧-೧). [<ಪ್ರಾ. ಚಉತೀಸ್. / ಸಂ. ಚತುಸ್ತ್ರಿಂಶತ್]

ಚೌತೆಱ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ: ಭಾವದೊಳ್ ಪದುಳಮಾಗಿರೆ ಚೌತೆಱನರ್ಥ ವೃತ್ತಿಯೊಳ್ದನಿ ಪೊಸದೇಸಿ ಮಾತಿನೊಳುದಾರತೆವೆತ್ತಿರೆ ಸಯ್ತು ಪೇಟ್ಟು ದಿಂಪೆನಿಸೆ ಕವೀಶ್ವರಂ ಕೃತಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೩೯). [ಚೌ$_1$ + ತೆಱ$_1$]

ಚೌತ್ಥಾಯಿ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌಥಾಯಿ, ಚವುಥಾಯ, ಚೌತಾಯ, ಚೌತಾಯಿ, ಚೌತ್ಥಾಯಿ, ಚೌದಾಯಿ (ನಾ). ಮಾಂಡಳಿಕರ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಮೊಗಲರ ರಾಜ್ಯದೊಳಗೆ ಚೌಥಾಯಿ (ವಸೂಲಿನ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾಲು) ಸರದೇಶಮುಖಿ (ವಸೂಲಿನ ಹತ್ತನೇ ಪಾಲು) ಎಂಬ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಇವನು ಶಾಹೂರಾಜನಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಕರ್ನಾಇ. ೭೭). **ಚವುಥಾಯ :** ಆರ್ಕಾಟಶೀಮೆ ಚವುಥಾಯಹಣದ ನಿಮಿತ್ಯಾ ಯಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಯಿದ್ದವರಿಗೆ (ಹೈದರ. ೭೭). **ಚೌತಾಯ :** ಪಾದುಶಾಹನಿಹ ದೇಶದೊಳ್ಮೊದಲಾಗಿ ಚೌತಾಯಮಂ ಕೊಂಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವೆತ್ತಿರ್ಪಂ (ಸಕವೈ. ೨, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಚೌತಾಯಿ :** ಮಹೀಶೂರ ರಾಜ್ಯದ ದವಲತ್ತಿಗೂ . . . ಚೌತಾಯಿಗೂ ಕುಂಪಣಿಯವರು ಯಾವ ಹಕ್ಕನ್ನೂ ಮಾಡಕೂಡದು (ಜಾಮವಂ. ೨೧೩). **ಚೌತ್ಥಾಯಿ :** ನೇತಾಜಿ ಪಾಲ್ಕರನು . . . ಚೌತ್ಥಾಯಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವರಂಗಾಬಾದಿನವರೆಗೆ ದೇಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಾಯ್ಬಿಡಿಸಿದನು (ಛತ್ರಶಿ. ೬೯). **ಚೌದಾಯಿ:** ತಾನಾಳ್ವ ದೇಶಕೋಶಂಗಳೊಳ್ ತನಗೆ ಬರ್ಪರ್ಥದೊಳ್ ಚತುರಂಶದೊಳೊಂದು ಭಾಗ ಧನಮಂ ಕೊಂಬುದೆಂದು ಚೌದಾಯಿಯ ಪರಮಾನಂ ಬರೆಸಿ (ಕೆಳನ್ಯ. ೯-೮೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಥಾಈ]

ಚೌದಂತ, ಚವ್ವದಂತ (ನಾ). ೧.=ಚೌಜಂತ : " ಕುಂಭನಿಯೊಳ್ಕರಾವತಕ್ಕೆ ಚೌದಂತವೆಂದಂ ನುಡಿ " (ಕಶ. ೩೭) ; ಚೌದಂತ ಮದಕರಿಯೆಱಗಿಡಿತ್ತು (ಆದಿಪು. ೨೪೦-೧೧೦) ; ಚ ತು ರ್ದ ಂ ತ – ಚೌ ದ ಂ ತ (ಕವಿರಾ. ೨೮೪ ಪ್ರಯೋಗ) : ದೇವೇಂದ್ರನಾ ವ ಹ್ಯಾ ಯ ಧ ವ ಜದಿಂದು ನೂಂದಿಂ ಚೌದಂತನಾ (ವೀಕೃಪು. ೩-೫೦-೩೦); ಇಂದ್ರಂಗೆ ದೂಜಿಲ್ಲವತಿಭಧರಿಂದೆಯ್ದೆ ಚೌದಂತಮಂ . . . ಐರಾ (ಜಾಂಡಾಕ್ಕ. ೦-೨-೩೦). ೨. ಆನೆ : ಜಯಂ ವೆಲ್ಲಿಯದು ನವಮಿನ್ನು ಸಾಕಿನ್ನೆಲ್ಲವೇತಕೆ ಚಿತ್ತವಿಸು ಚೌದಂತನಾಹವವ (ಛಂಗಾಧ್ರಾ. ೬-೨೬) ; ಚೌದಂತನ ಕಾದುದಾರಚಂಡಚಕ್ರಧರ ಜಯತು (ಕಬಸಾಂ. ೭೩-೮೬). **ಚವ್ವದಂತ**: ೩. ನಾಲ್ಕು ದಂತಗಳು : ಆದಿರುದ್ರನ ಪಾದದ ನಿಡುಬೆರಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಯಮಂಗೆ ಏದು ಪಾದ ಚವ್ವದಂತ ಚಂಚುಜುದಲೆ (ರುದ್ರಡಾ. ೮೯).

ಚೌದಂತಪಿ = ರಾಘವಾಂಕ ಕವಿಯ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಹರ ನೊಲ್ಮೆಯಂ ಪಡೆದು ಶಿವಶರಣರಂ ನುತಿಸಿ ಚೌದಂತಕವಿಯೆನಿಸುವ . . . ರಾಘವನ ಕಥೆಗೇಳ್ವುದು (ರಾಘಕ. ೦-೨೫).

[ಚೌ + ದಂತ/ಪ್ರಾ. ಚಉದಂತ ; ಸಂ. ಚತುರ್ದಂತ]

ಚೌದಂತಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುದಂತಗಳುಳ್ಳವು; ಐರಾವತ: ದೊರೆ ಕೇಳ್ವಾವಕ ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿಯವತಿ ಪುಸ್ಮಾನಮಂಗೆಯ್ದು ನಿರ್ಜರಗಂಗಾತಟದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿಂದೆ ಚೌದಂತಿಯಾಗರದೊಳ್ ಸತ್ಕೃತಿಗೊಂಡು . . . ಗೆಯ್ದಳ್ವಿನೋದಂಗಳಂ (ಪಡಚ. ೭೯-೩೦೩). [<ಸಂ. ಚತುರ್ದಂತಿನ್]

ಚೌರಿ 'ಚೌರಂದಿ' ನೋ.

ಚೌರ್ಪು 'ಚೌತರವು' ನೋ.

ಚೌರಲೆಯ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ತಲೆಗಳ್ಳೆನ್ನುಳ್ಳವನು; ಬ್ರಹ್ಮ : " ಚೌರಲೆಯಂ ವಂಕಜಸಂಭವಾಹ್ವಯನೆಸರ್ " (ಚಕ್ರಾನಿ. ೧೩).

[ಚೌ + ತಲೆ + – ಅ]

ಚೌದಶ (ನಾ). ಹದಿನಾಲ್ಕು: ತರಳ ತಿಳಿ ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾಮಗಳ (ಗಗಣಾ. ೯-೦೦). [<ಪ್ರಾ. ಚೌದಸ/ಸಂ. ಚತುರ್ದಶ.]

ಚೌದಸೆ (ನಾ). ಚತುರ್ದಶಿ: ಚತುರ್ದಶಿ–ಚೌದಸೆ (ಕರ್ನಾಹು. ೧೬೦೪ಭಾಷೆ). [<ಪ್ರಾ. ಚೌಉದ್ದಸೀ./ಸಂ. ಚತುರ್ದಶೀ]

ಚೌಪಲ, ಚವ್ವಪದಲ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಳಗಳು.–ಎಸಳುಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ಎಸಳುಗಳುಳ್ಳದು : ಚತುಃಕೋಣೆ ಜೌ[ಪಾತಂ. ಚವ್ವ]ದಳ ಪದ್ಮ ಅಬ್ಜಿತ ಅಕ್ಷರ ನಾಲ್ಕು (ಅಪಚಿ. ೪೪-೦೯೨) ; ನೆಲಿದ ಚೌದಳ ಪಂಕರುಹಮಂ ಕೆಲೆದು (ಅಪಪು. ೩-೮) ; ಬಳಿಕಂತಪ್ಪದರಂಗಳ ಮುಂದೆ ನವಕಳಸುವ ಚೌದಳಂ (ಜಾಂಡಾಕ್ಕ. ೦-೦-೩೦ ಕಗಳ). **ಚವ್ವದಳ**: ೨. ಮೇಲಿನ 'ಅವಚಂ' ಪ್ರಯೋಗದ ವಾಕ್ಯಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಚೌ + ದಳ್ಳ (= ದಲ)]

ಚೌದಾಯಿ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌದಾರೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ನಾಲ್ಕು ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ ಬಾಣ: ನಾರಾಚ ಕನಿನಲೆ ಸಿಲುಕುಬಳ್ ತಳುಕ ಚೌದಾರೆ ದಸಿ ಬಸುಗದಿರು ಸವಿ ವಾಯನೆಂಬ ನಾನಾ ಸರಳನು (ಕೋಬಾಚ. ೬-೨೬). [ಚೌ + ದಾರೆ]

ಚೌದಿಕ್ಕು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು : ಚೌದಿಕ್ಕಿನೊಳಗೆನೆವಾ ಹೊಳೆವ ರತ್ನದ ಗೋಪುರಗಳಂ . . . ನಿಳಯ ಶ್ರೀಕತಿಯಂದಲೆಸೆದುಡು ತುತ್ಸರಾಧಿಪತಿ (ಸಪತ್ಸು. ೨-೬೨). [ಚೌ + ದಿಕ್ಕು]

ಚೌದಿನ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಿನ. ೨. ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ: ದೀವಳಗೆಯು ಚೌದಿನದೊಳ್[ಪಾತಂ. ಬಾವುದಿನಂ]ಭಾವಿಸಿ ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತರಾದಿಯ ವತ್ಸಾವಳಿಯಂ . . . ಮೆಲುಗೆ ನರ್ವಿಷಂ ವರ್ಷಾಂತಂ (ಅಪಪು.೧೬-೦೬೯).

[ಚೌ + ದಿನ]

ಚೌದೆಸೆ (ನಾ). = ಚೌದಿಕ್ಕು : ಇಂತಪ್ಪ ಪುರದ ಚೌದೆಸೆಯ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಮುಂತಿಹ ಜಾವಡಿಗಳಲಿ (ಕಂಪಾವಿ. ೬-೫೪) ; ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೈವಸರದು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡೆನೆ ಮುಚ್ಚಿದವು ಗೋವರಂ ಚೌದೆಸೆಗಳಾ (ಪಪಕ. ೩೦-೬).

[ಚೌ + ದೆಸೆ]

ಚೌಧುರಿ, ಚವ್ವದರಿ, ಚೌದರಿ, ಚೌಧೂರೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಒಬ್ಬ ಸರ್ಕಾರೀ ಅಧಿಕಾರಿ : ಪಟೇಲ : ತಮ್ಮುಣ್ಣಯ್ಯ ಚೌದುರಿ (ಕುಎಂ. ೦೯೩೪, ೦೪೯ ; ೧೬೦೦). **ಚವ್ವದರಿ** : (ಫ). **ಚೌದರಿ** : ೨. ಹೆಂಡ ಇಳಸುವವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ: ಚೌದರಿಗಳು.-ಇವರು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತಾರೆ (ಆಜಾಗ. ೧೯೦). **ಚೌಧೂರೆ**: ೧. ನಾ ಡ ಮ ನ್ನೆ ಯ ರುಂ ಚೌಧೂರೆಗಳಂ ಪ್ರಭುಗಾವ್ದುಗಳುವಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦೭೨-೬೩ ; ೧೧೮).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಧರೀ]

ಚೌಧೂರೆ 'ಚೌಧುರಿ' ನೋ.

ಚೌನಂಗಿ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚೌಪಂಚೆ, ಚೌಕಂಚೆ (ನಾ). ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಬೀಳುವ ಏದರ ಗರ: ಇರ್ದುಗಮುಮಂ ಚೌಪಂಚೆ ಬಾಯೆಂದು ಯಿರ್ವರ್ಚಿಯಿತ್ತಿಗೆದಿಳಿದ್ರಿಕೆ ಕಚ್ಚೆ ಚೌಕದುಗಮುಂ ಚೌಪಂಚೆ ಬಾಯೆಂದು . . . ಕರೆಯುತ್ತೆ, ಲೆತ್ತವನಲಂಪಂಬೆತ್ತು, ತಾವಾಡಿದರ್ (ಅರ್ಜು. ೦೦-೦೪) ; ವನಿತೆ ಮೆಚ್ಚುಗುಂ ಪಂಚೆ ಹಾಯ್ಕುದೊಡಿನಿತ ಚೌಪಂಚೆಯು ನೊರುದು ತಾನನಘನಾದುವನು (ಬಸಪು. ೪೬-೮). **ಚೌಕಂಚೆ** : ತಡಯದೆ ಪಂಚೆಬ್ಬಾದುವ . . . ನಾಲ್ಕುಂ ಕರಣದ ಜೀವದ ಕಡೆಯೊಳ್ ಶಂಕರನಂ ನಿಲಿಸತ್ತಾದುವ ಚೌಕಂಚೆಯಿನು (ಅರ್ಜುಪ. ೬-೦೨). [ಚೌ + ವಂಚಿ]

ಚೌಪಟ 'ಚೌವಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚೌಪಟಬರಿ 'ಚೌವಟಬರಿ' ನೋ.

ಚೌಪಟಮಲ್ಲ 'ಚೌವಟಮಲ್ಲ' ನೋ.

ಚೌಪಟಮಲ್ಲತನ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ,–ಶೌರ್ಯ : ಬಿಲ್ಲು ಬಲುಮಯದೆನ್ನ ಗಂಡನೊಳಲ್ಲದಾರಿಗೆ ಹೇಳು ಚೌಪಟಮಲ್ಲತನ ಮರ್ಚಟ ರೊಳಲ್ಲದೆ ಮೆಱೆಯದೇ ನಿನಗೆ (ಕೃಪಂಡಾ. ೪-೩-೦೯).

[ಚೌಪಟಮಲ್ಲ (< ಚೌವಟಮಲ್ಲ) + – ತನ]

ಚೌಪಥ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಾರಿಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗ ; ಜೌಕ : ಗ್ರಾಮದ ಮಧ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಪಥ ಪಟ್ಟಣಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಿರಿಯಾದ ಮರದಲ್ಲಿ ಮನೆಯು ಮಾಡಿ (ಅಪಪು. ೫೫೬). [ಚೌ + ಪಥ./ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಥ]

ಚೌಪದ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ; ಚೌಪದಿ: ಚತುಃಪದ – ಚೌಪದ (ಕಪಪ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋಗ) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲಂ ಬಾಣ ಅಥವಾ ಚೌಪದದ ಕೊಲು ಹಿಡಿದು ಹೊರಟ ಈ ಹುಡುಗರ ತಂಡವನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಚಂದ (ಪಪ್ಯಹ. ೧೧೩). ೨. ಮುಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪದವಿಗಳು. 'ಚೌಪದಸ್ಥ' ಪರಂ. [ಚೌ + ಪದ್ಯ./ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದ]

ಚೌಪದನ (ನಾ). = ಚೌಪದ ೧ : ಅಂದು ನಿನ್ನೊಡನಿದ್ದು, ಕಂಡು ಕಣ್ಣಾರೆ . . . ಇಂದಾದೆ ಹಾಡಿ ಬಾಲ್ಯದ ಚೌಪದನವಾ (ಕವಪು. ೨೬-೬).

[<ಚೌಪದ]

ಚೌಪದಸ್ಥ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾವಿಮಾಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪದವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನಂ: ರುದ್ರಪ್ರಮಥ ತಿಥಿಗಿಗೆ ನಮಿಸಿ ಶಿವನ ಕಾಂತಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಚೌಪದಸ್ಥರ್ಗೆಱಗಿಯಂತರಿಕ್ಷತ್ಯಯಾತೀತ ಗುರುಚರಣದೊಳ್ ಸ್ಮಾಂತಮಂ ಬೈಚಿಟ್ಟು ಗುರುವಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು (ಅಕೋಪು. ೮-೬೨).

[<ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದಸ್ಥ]

ಚೌಪದಿ, ಚವುಪದಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪೀಠ : ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಬೆನ್ನು ಆನಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಆ ಚೌಪದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟಳು (ಸಿವಭಾ. ೨೮); ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೌಪದಿಯ ಮೇಲೆ ಇಂದುವದನೆಯು ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಪಿಶಾಪ. ೬೩). ೨. [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ: ಮದನನ ತಂದೆಯ ಮುಂದುದಯಿಸೆ ಶಂಕರನೋಳ್ಪೊದವಿರೆ ಸಂದುದು ನೋಡಿದೆ ಸತಿ ಚೌಪದಿಗೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೩೨); ನಾಗವರ್ಮನು ಹೇಳಿರುವ ಅಕ್ಕರಿಕೆ, ಮದನವತಿ, ಛಂದೋವತಂಸ, ಚೌಪದಿ, ಗೀತಿಕೆ, ಸಾಂಗತ್ಯ, ಏಳೆ—ಇವು ಏಳೂ ಅಕ್ಕರದ ಪ್ರಸ್ತಾರದೊಳಗೇ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೩೦). **ಚವುಪದಿ :** ೨. ಕಂದಂಗಳ್ಪಲವಾಗಿರೆ ಸುಂದರವೃತ್ತಂಗಳಕ್ಕರಂ ಚವುಪದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚೌಪದಿ] ಮತ್ತಂದಲ್ಗೀತಿಕೆ ತಿವದಿಗಳಂದಂ ಬೆತ್ತೆಸೆಯೆ ಪೇಟ್ಟೊಡದು ಚತ್ತಾಣಂ (ಳವಿರಾ. ೦-೩೫).

[<ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದೀ]

ಚೌಪದಿಗ (ನಾ). ಚೌಪದಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು : ಚೌಪದುಳಿಗಂ, ಚೌಪದಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚೌಪದ + – ಇಗ]

ಚೌಪದಿಗವಿತೆ (ನಾ). ಚೌಪದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಕವಿತೆ : ಸಣ್ಣವರುಗಳನೋದಿಸುತಿರ್ಪ ಕಸೆಯ ಕೋಲಣ್ಣಗಳ್ ಚೌಪದಿಗವಿತೆ ಬಣ್ಣಗಂಬಿಯ ಪುಸ್ತಕಲಿಖಿತಜ್ಞರು ಕನ್ನಡಕವ ತಾಳ್ದಿಹರು (ಮೋಹತ. ೩-೪೦).

[ಚೌಪದಿ + ಕವಿತೆ]

ಚೌಪದುಳಿಗ (ನಾ). = ಚೌಪದಿಗ : ಚೌಪದುಳಿಗಂ, ಚೌಪದಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚೌಪದ + – ಉಳಿಗ$_3$]

ಚೌಪನ್ನ (ನಾ). ಐವತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಪಟುಭಟಪರಾಕ್ರಮಾನ್ವಿತ ವೀರರುಗಳು ಸಂಘಟಿಸಿ ಚೌಪನ್ನ ಕೋಟಿಯು . . . ಕಟಕಪತಿ ದಳವಡೆಯರಂ ಕೂಡಿ (ನವಮೋ. ೨೯-೫೪). [<ಪ್ರಾ. ಚಉಪನ್ನ./ಮರಾ. ಚೌಪನ್]

ಚೌಪಳಿ (ನಾ). = ಚೌಪಳಿಗೆ ೩ : ಕುಳಿಶಾವಳಿಗಳನಮರ್ದಿಂ ತೊಳೆದಡಿಗಲ್ಲಿಕ್ಕಿ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಟ್ಟಿಗೆಯಿಂ ಚೌಪಳಿಯಿಕ್ಕಿದಂತೆ ತೊಳತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಡಂಗಿಡಿದ ಪಾಂಡುಕಾಹ್ವಯ ಶಿಲೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೯). [<ಚೌಪಳಿಗೆ]

ಚೌಪಳಿಕೆ 'ಚೌಪಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚೌಪಳಿಗೆ, ಚೌಪಳಿಕೆ, ಚೌಪಾಳಿಗೆ, ಚೌವಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಹಜಾರ,–ಮೊಗಸಾಲೆ : ಸುಭದ್ರೆಯೆಂಬ ಕನ್ನೆ ಕೆಮ್ಮುಗಿಲ ತೆರೆಯ ಪೊರೆಯೊಳ್ ನೆಗೆದು ಪೊಱಮಡುವ ವಿದ್ಯಾಧರಿಯಂತೆ ತನ್ನ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಕನ್ನೆ ಮಾಡದ ಮೇಗಣ ನೆಲೆಯ ಚೌಪಳಿಗೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯ ವ). ೨. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮಂಟಪ: ಮಾ [ಡ]ದ ನೆಲೆಯ ಚೌಪಳಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾವಡಿ]ಗಳುಮನವಱ ಮೇಲಿರ್ದೆಲೆಯಡಕೆಯುಮಂ ತೆಂಗಿನೆಳನೀರುಮಂ ಕೊಳಲಿಂಬಪ್ಪಂತಿರೆ ಮಾಡಿ ನಟ್ಟ ಕೌಂಗಿನ ತೆಂಗಿನ ಮರಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ); ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಪಳಿಕಿನ ಚೌಪಳಿಗೆಯ ನೀಲ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಮಂ ಮಲಂಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೫೭ ವ); ಬಂದ ನೆರವಿಯೆಲ್ಲಮಂ ಚೌಪಳಿಗೆಯೊಳಂ ಬಯಲ್ಗಳೊಳ[ಮ]ವರ್ಗೆ ತಕ್ಕಂತಿರಿಸಿ (ಬಂಹರಿ. ೬-೪೭ವ); ಐವತ್ತಾಱು ದೇಶದ ಭೂಲಲನೇಶರಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿದ ವಿಲಸಿತಮಪ್ಪ ಚೌಪಳಿಗೆಗಳಂದು ಹೊಂಗಲಶದೊಳಗೆ ರಾಜಿಸಿದವು(ರಾಮವಿ. ೭-೩೦). **ಚೌಪಳಿಕೆ :** ೩. ಪೀಠ; ಆಸನ : ಗೋಸನೆವಿಡಿ[ಯಲಾ]ಗಳ್ ಪೊಟಲೆಲ್ಲಾ ಕೈಗೆಯ್ದು ಮಹಾವಿಭೂತಿಗಳಿಂ ಬಂದು ತಂತಮ್ಮ ಚೌಪಳಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಲೀಲೆಯಿಂದಿರ್ದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೨-೩೦ ವ). **ಚೌಪಾಳಿಗೆ :** ೧. ಹರುಷದಿಂದಲಿ ಕನ್ನೆಮಾಡದ ಪಿರಿಯ ಚೌಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾ]ಳಿಗೆಯಲತಿ ವಿಸ್ತರದಲೋಲಗ ಗೊಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿತು ಸಕಲವಿಭವದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೧೮). **ಚೌವಳಿಗೆ :** ೨. ಕಡೆಯ ಚೌವಳಿಗೆಯೊಳಿರ್ದ ರಾಜಂ . . . ಪಟಹಮಂ [ಕೊಂ]ಡು ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಂ (ಬಂಹರಿ. ೫-೦೨ ವ). [<ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಲಕ?]

ಚೌಪಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ರೋಮಕರ್ಕಶಿಕಾ –ಚೌಪಾರ, ಅಜಮೋದ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೦). [?]

ಚೌಪಾಳಿಗೆ 'ಚೌಪಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚೌಪೀಠ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪೀಠ,–ಆಸನ : ರತಿ ಮಣಿ ಖಚಿತ ಚೌಪೀಠದೊಳು ಮಂಡಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೪-೧೮). [ಚೌ$_1$+ಪೀಠ]

ಚೌಪುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ: ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ಗುಳ್ಳಗಾವಿಯ ಬರಹದ ಮಾಂದಳಿಯುದಯರಾಗಗಳ ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಚೌಪುಲ್ಲಿ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಚಂದದಿಂ ನಡೆದರಾಳಿಯರು (ಜ್ಞಾನಸಂ. ೧೮-೫೮). 'ಪುಲ್ಲಿ' ಪರಾ. [ಚೌ$_1$ + ಪುಲ್ಲಿ]

ಚೌಬಲ (ನಾ). ಚತುರ್ಬಲ ; ಚತುರಂಗ ಬಲ : ಚೌಬಲಂ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳುಂ ಬೆಂಬಿಡದೆ ನಡೆಗೊಂಡುದುರ್ವರೆಯು ತಲ್ಲಣಿಪೊಲು (ಪರಶು. ೨೦-೧೬). [ಚೌ$_1$ + ಬಲ]

ಚೌಬಾಗಿಲು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳುದು : ಮೊಗಸಾಲೆ ಚೌಬಾಗಿಲುಪ್ಪರಿಗೆಯ ದಾಂಟಿ ಪೊಗಲು ರಾಮನು ಮುದದಿಂದ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೮೮). [ಚೌ$_1$ + ಬಾಗಿಲು (<ಬಾಗಿಲ್)]

ಚೌಬಾಜಾರ (ನಾ). ಚೌಕದ ನಾಲ್ಕುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅಂಗಡಿಗಳ ಸಾಲು: ಇಂತಪ್ಪ ಪುರವರದಿ ನವಮಣಿಕನಕದಿಂದೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಚೌಬಾಜಾರದಿಂದೆಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಸಾಲುವುಪ್ಪರಿಗೆ ಸೌಧ ಧವಳಾರ ಸಾರಣೆ ಕಾರಣೆ (ನವಮೋ. ೨-೫೪). [ಚೌ + ಬಾಜಾರ (<ಬಾಜಾರು)]

ಚೌಬಾರ, ಚವುಬಾರ, ಚೌಬಾರಿ, ಚೌಭಾರ, ಚೌಭಾರಿ(ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳುದು ; ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆ : ಗೊಂದಣಿಸಿದ ಗೋಪುರಂಗಳಿಂ ಚಂದಮಾದ ಚೌಬಾರಂಗಳಿಂದತಿರಮಣೀಯವಾಗಿ (ವಿರೂಪಾ. ೪೩ ವ); ಎಡಬಲದ ಚೌಬಾರದುಪ್ಪರಿಗೆ ಗೋಪುರಗಳಿಡಿಕಿರಿದ ಸೌಧಗಳ ಧವಳಸಂಕಾಶದಿಂ (ನವಮೋ. ೨-೩೧). **ಚವುಬಾರ :** ೧. ಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕಂಗಡಿವೀಧಿಯೊಳಗಣಿಂ ಬಂದು ಚವುಬಾರದ ಮಂಠೆಯದೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ಪುದುಂ (ಪುಡ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೭೬ ವ). **ಚೌಬಾರಿ :** ೧. ತೋರಿಯ ನಿಖಿಳ ಪೊಂಗಳಸದಿ ಮೆಱೆವ ಚೌಬಾರಿಯ ಹರ್ಮ್ಯದ ಮುಂದೆ ವಾರಿಜದಳ ಲೋಚನೆಯರೊಪ್ಪುವ ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ಸೊಬಗ ನಿಟ್ಟಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೦೮-೩೪). ೨. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌಕ : ಬಳ್ಳೋಡಿ ಗಾಮಕ ಬಂದಾಳ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಚೌಬಾರಿಗೆ ಡೇರಿ ಹೊಡಿಸ್ಯಾಳ . . . ಹತ್ತ ನೂರ್ಹಳಬರು ಹಿಂಬಾಲ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೫). **ಚೌಭಾರ :** ೧. ಕರುವಾಡ ಕಳಸದುಪ್ಪರಗುಡಿ ಭಿತ್ತಿಯು ಹಿರಿಯುಪ್ಪರಿಗೆಯು ಚೌಭಾರ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೬೩); ಎಡಬಲದ ಚೌಭಾರದುಪ್ಪರಿಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಡುಚಲುವ ಗಣಿಕೆಯರು ನಿಂದಿರಲು (ಗುಭಕ. ೦-೬೮). **ಚೌಭಾರಿ :** ೧. ಕುಂದಣ ನವರತ್ನ ಖಚಿತ ಚೌಭಾರಿಯ ಮುಂದಣ ನಾಲ್ದೆಸೆಗಳಲಿ ಸಂದಣಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೦). [<ಪ್ರಾ. ಚಉವಾರ./ಸಂ. ಚತುರ್ದ್ವಾರ]

ಚೌಬಾರಿ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಬೀದಿ 'ಚೌವೀದಿ' ನೋ.

ಚೌಬೀನಿ 'ಚೌಬೀನೆ' ನೋ.

ಚೌಬೀನೆ, ಚೌಬೀನಿ (ನಾ). ೧. ಬಡಗಿಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮರ,–ಕಟ್ಟಿಗೆ. ೨. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಮಾನು : ಚೌಬೀನೆ ವ್ಯಾಪಾರ -ಬೇರೆ (ಚಿತ್ರಕೂ. ೪೦); ಚೌಬೀನೆಗಾಗಿ ಮರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿ (Forester. ಇಂಕನಿ). ೩. ತೊಲೆ : (ರೈಸಗೆ. II, ೫೪೫). **ಚೌಬೀನಿ:** ೧.ಆ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ . . . ಚೌಬೀನಿ ಮರಗಳು ಬಿಡಿಬಿಡಿ ಯಾಗಿ, ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮಹಾಗ. ೨೦೭).

[←ಪಾರ. ಚೋಬೀನ್; ಮರಾ. ಚೋಬೀನಾ]

ಚೌಭಾಗಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳುದಂ : ಚೌಭಾಗಿ, ಚತುರ್ಭಾಗಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಚತುರ್ಭಾಗಿನ್]

ಚೌಭಾರ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಭಾರಿ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಮೂಲೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳು : ಹೇಳಲೇನದ ಮಂಟಪಡ ಚೌಮೂಲೆಯಗಲದ . . . ಬಹಳ ರತ್ನವಿತಾನದುಬ್ಬರದ (ಶೊರಶಾ. ೦-೧೩-೬) ; ಕುಂದನರೆಯಿಂ ಮೂಡಲು ಚೌಮೂಲೆ ಬಳಿಯ ನೆಟ್ಟ ಕಲು (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೬ ೧೦ : ?). [ಚೌ$_1$ + ಮೂಲೆ]

ಚೌಮೊಗ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಬೊಮ್ಮ ಚೌಮೊಗಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೧). [ಚೌ$_1$ + ಮೊಗ]

ಚೌರ$_1$, ಚವುರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕ್ಷೌರ ; ಹಜಾಮತಿ : "ಚೌರ–ಕ್ಷೌರ" (ತದ್ಯಕೋ. ೧೩); ಭಕ್ತಿಯಲಿ ಮಜ್ಜನವ ಚೌರವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೩-೫೬). ೨. (ಆಲಂ) ನಷ್ಟ ; ಪೋಲು : ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಕಾಫಿ, ತಿಂಡಿಯೆಂದು ನಾಲ್ಕು ರೂಪಾಯಿ ಚೌರವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚವುರ$_2$** : ೧. ಈತ ಚವುರದ ನಾಚಿತಂದೆ ಕೇಳೀತನೇ ಕಾಳಾಂಜಿಯಪ್ಪಣ್ಣನು (ಜಿಬಪು. ೫೭-೫೯). [<ಸಂ. ಕ್ಷೌರ]

ಚೌರ$_2$ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚೌರಂಗ, ಚವರಂಗ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳು; ಚತುರಂಗ. 'ಚೌರಂಗದಳ' ಪರಾ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಪೀಠ; ಮಂಚಿಕೆ; ಚೌಕಿ : ತನಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದ ಚೌರಂಗದ ಮೇಲೆ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಳು (ಧತ್ರಪ. ೪೩); **ಚವರಂಗ**: ೨. ಕೂಡುವುದಕ್ಕೆ ಚಂದನದ ಅಷ್ಟಕೋನಾಕೃತಿಯಾದ ಚವರಂಗವನ್ನು ಇಟ್ಟು (ಮಂಜುಳ. ೬೩). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಂಗ./ಸಂ. ಚತುರಂಗ]

ಚೌರಂಗದಳ (ನಾ). ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ : ತನ್ನ ಚೌರಂಗದಳಮನಿತುಮಂ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೫೫). [ಚೌರಂಗ + ದಳ$_2$ (=ದಲ)]

ಚೌರಗೆ 'ಚೌರಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಚೌರಬೊಂಬಾಳ 'ಚವರಬೊಂಬಾಳ' ನೋ.

ಚೌರಶೀತಿ, ಚೌರಾಶೀತಿ, ಚೌರಾಸೀತಿ, ಚೌಶೀತಿ (ನಾ). = ಚೌರಾಸಿ ೧ : ಚೌರಶೀತಿಯ ಬಂಧವ ನೆಗಳ್ದನರ್ಥಿಯಲಿ(ಪೋಹತ. ೩೨-೧೬). **ಚೌರಾಶೀತಿ**: ಈತ ಕಾಣೆರೆ ಹಿಂದೆ ಚೌರಾಶೀತಿ ದುರ್ಗದೊಳೋಡಿ ಬದುಕಿದನು(ಕುಪ್ಯಾಸ. ೨-೭೭). **ಚೌರಾಸೀತಿ** : ಹದಿನೆಂಟುಸಾವಿರ ಶೀಲ ಚೌರಾಸೀತಿ ಪದವೆತ್ತ ಲಕ್ಷಸದ್ಗುಣವ (ವರ್ಧಜ. ೧೨-೪೨) ; ಮುದವಡೆದೆಸೆವ ಚೌರಾಸೀತಿ ಬಂಧದ ವಿಧದ ರತಿಯ ತೋಱ ಮೆಱೆವ ಪುದುಗಿದ ನವರತ್ನದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೬-೩೯). **ಚೌಶೀತಿ** : ದಿಕ್ಕರಿಗೆಣೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸುವ ಚೌಶೀತಿ ಲಕ್ಕ ಹಸ್ತಿಗಳ್ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦೩-೧೬೯) ; ಲೇಸಿನ ವಿಟರವಯವದಲಿ ಮೋದದೆ ಚೌಶೀತಿ ಬಂಧದೆ ಕೂಡಿ (ಪೋಹತ. ೧೮-೪೦). [<ಸಂ. ಚತುರಶೀತಿ]

ಚೌರಸ, ಚವುರಸ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳುದಂ ; ಚಚ್ಚೌಕ ; ಚತುರಸ್ರ : "ಚೌರಸ–ಚತುರಸ್ರ(ಶ್ರ) = ಚಚ್ಚೌಕ" (ತದ್ಯಕೋ. ೦೩) ; ಮಿಸುವ ಪವಳದ ಪುತ್ತಳಿ ಪೊನ್ನ ಪೊದಕೆ ರಂಜಿಸಿತು ಚಾವಡಿಯ ಚೌರಸದೆಡೆಯೊಳು(ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೨೩). ೨. ಚದರ; ಚೌಕ: ಐದುಜನರುಳ್ಳ ಒಂದು ಮನೆತನಕ್ಕೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೮೦ ಚೌರಸ ಯಾರ್ಡು ಬಟ್ಟೆ (ಪಾದಿಶಾ. ೯೯); ಈ ಜಿಲ್ಹೆಯ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯು ಚೌರಸ ಮೈಲಿಗೆ ೧೦೯ ರಂತೆ ಬೀಳುವದು (ಕಾರವ. ೪೦). **ಚವುರಸ** : ೧. ಕೊಪ್ಪೇಶ್ವರದೇವರ ಬಡಗದೆಸೆಯಲು ಮಾಣಿಕೇಸರದ ಚವುರಸ ೫೦ ಕಯಿ ನಿವೇಸಣ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮೪-೩೨ ; 1199). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಂಸ ; ಚಉರಸ್ಸ. / ಸಂ. ಚತುರಸ್ರ]

ಚೌರಾಯಿಸಿ 'ಚೌರಾಸಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಶಿ 'ಚೌರಾಸಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಶೀತಿ 'ಚೌರಶೀತಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಸಿ, ಚವುರಾಶಿ, ಚೌರಾಯಿಸಿ, ಚೌರಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಎಂಬತ್ತು ನಾಲ್ಕು : ಚೌರಾಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುರಾಶೀತಿ, ಚವುರಾಶಿ, ಚೌರಾಶಿ] ಲಕ್ಷ ಜೀವರಾಶಿಗಳಿಗೆ ರಾಶಿವಾಳ ತಾನಾಗಿ (ಅವಚಂ. ೩-೮) ; ಅಂಡಜ ಸ್ವೇದಜ ಜರಾಯುಜ ಉದ್ಭಿಜವೆಂಬ ಚೌರಾಸಿ ಲಕ್ಷ ಜೀವಂಗಳೇಕಾದವು (ವಜಸಂ. ೫೪೧-೨೪) ; ಪಯೋಜನಾಭನು ನಿರ್ಮಿಸನೆ ಚೌರಾಸಿದುರ್ಗಗಳ (ಎಸಪು. ೫೨-೩೬). **ಚವುರಾಶಿ** : ೧. ಮೇಲಿನ 'ಅವಚಂ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಚೌರಾಯಿಸಿ** : ೧. ಮಿಗೆ ಚೌರಾಯಿಸಿ ಲಕ್ಷಯೋನಿಮುಖಸಂಜಾತ ಪ್ರಯಾಸಂಗಳು (ಉದ್ಯಟ. ೧೧-೫೩). **ಚೌರಾಶಿ**: ೧. ಧರಣಿಯಲಿ ಚೌರಾಶಿ ಲಕ್ಕದ ಕರಣಜೀವರ ಹರಣಕಾಗಳು ವರಮಹಾ ಕೃಪೆಯುಳ್ಳನು (ಸಂಭಪ. ೪-೨). ೨. ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಜೀವರಾಶಿ : ನರಸುರ ಚೌರಾಶಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ನೀನಿತ್ತಲ್ಲದಿಲ್ಲ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಪೋಳಿಮಾ. ೩೪-೧೪೪). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಾಸೀ. / ಸಂ. ಚತುರಶೀತಿ]

ಚೌರಾಸೀತಿ 'ಚೌರಶೀತಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಸೀಶ (ನಾ). ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಗಳ ಒಡೆಯ (?) : ಕಡುಪಿಂದಂ ಧರಣೀಶ್ವರಂ ಬೆಸಸೆ ಚೌರಾಸೀಶನಂ ಬಂದಿಯಂ ಪಿಡಿದು (ಎಇ. XVI, ೬೨-೪೦ : 1081). [ಚೌರಾಸಿ + ಈಶ]

ಚೌರಿ$_1$ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚೌರಿ$_2$ (ನಾ). [ಜೈನ]ಮುನಿಗಳಿಗೆ ನೀಡುವ ಭಿಕ್ಷೆ ; ಚರಿಗೆ (?) : ಹರಶರಣರುಗಳಿಗಾದಯ್ಯ ಪರ್ವವ ಮಾಡಿ ನಿರುತದಿಂದಾ ದಿವಸ ಪಾರೀಶನಂ [ನುಂ] ತನ್ನ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಚೌರಿಯನುವೆಸಗಿ ಭೋಜನವ ಮಾಡಿಸುತಿರಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೩೬). [<ಸಂ. ಚರ್ಯಾ ?]

ಚೌರಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಚರ್ಮ, ನಾಲಗೆ, ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು : ತ್ರಿಯಿಂದ್ರಿಯಕೆಂಟುಲಕ್ಷ ಚೌರಿಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಪೊಂಭತ್ತುಲಕ್ಷ (ದ್ಯಾದಶಾ. ೧೦-೨೧೩). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಿಂದಿಯ. / ಸಂ. ಚತುರಿಂದ್ರಿಯ]

ಚೌರಿಕುಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ಚವಲಿತುಂಬು : ಕೆಂದಾವರೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಯಂ ಚೌರಿಕುಪ್ಪಿಗೆಯಂತೆ ಯಿರಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೭೦-೯). [ಚೌರಿ$_1$ (<ಚವರಿ) + ಕುಪ್ಪಿಗೆ]

ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು 'ಚವರಿಕೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಚೌರಿಗೆ$_1$ 'ಚರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಚೌರಿಗೆ$_2$, ಚೌರಗೆ (ನಾ). ಮನೆ : "ಚೌರಿಗೆಯೆಂದು ಮನೆ" (ಕಶಸಾ. ೧೬-೩೦೬) ; ಗುಡಿಗೂಡಾರಂ ಚೆಲ್ವಂಗಡಿ ಚೌರಿಗೆ ಚಂಪೆ ತಿವುರಿ ದುಮ್ಮಳ ಮಿವಱೊಂದಡಸಿದ ಪಸುರಿಂ ಕಪ್ಪಿಂ ಕಡುಗೆಂಪಿಂ ಮೆಱೆದುದವನ ಪೊಱ ವೀಡು ಕರಂ (ಬಾಧಪು. ೧೦-೧೯) ; ಬೆಂದುದು ದೇವ ಮಾಧವನ ವೆರ್ಮನೆ . . . ಆದಿವಿಠಲನ ಚೌರಿಗೆ ಕೂಚಿಯ ಸನ್ನಿಕೇತನಂ (ವೃಷವಿ. ೩೮-೧೦೧). **ಚೌರಗೆ** : "ಸಂಜವನಂ, ಚತುಶ್ಶಾಲಂ–ಈ ೨ ಚೌರ[ಪಾಠಾಂ. ಕಿ]ಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೬). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಿಯಾ = ಲಗ್ನಮಂಟಪ]

ಚೌರಿಮಾಸೆ (ನಾ). ಚೌರಿಯಂತೆ ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಮಾಸೆ: ತೊಯ್ದಿದ್ದ ಚೌರಿಮಾಸೆಗಳನ್ನು ನೀವಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಮಲೆಮ. ೧೪). [ಚೌರಿ$_1$ (<ಚವರಿ) + ಮಾಸೆ]

ಚೌರಿಯ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ ; ಕಳವು : ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳವಾವುವೆಂದಡೆ ದ್ಯೂತಮುಂ ಮಾಂಸಮುಂ . . . ಚೌರಿಯಮುಂ (ಪಸಾರ. ೫೯೩-೬). [<ಸಂ. ಚೌರ್ಯ]

ಔರ್ಯ (ನಾ) =ಔರಿಯ : ತಾರತಮ್ಯ ವಿವೇಕವಿರಬದಾ ಸಂಸ್ಕಾರ ಪ್ರೇರಕವೋ ಔರ್ಯಕ್ಕೆ (ಮಂಜಳಿ. ೬೭೦) ; ನಾರೀಹೃದಯಔರ್ಯ ನಿವ್ರಣಂಗೆಯ್ವ ಮಾಟದ ಬಿಟಂ (ಕ್ರಿಶಾಪು. ೪೮೨-೨೫೦). [ಸಂ.]

ಔರ್ಯವ್ಯಸನ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನದ ಗೀಳು ಉಳ್ಳವನು : ಎಸದಿರಸಿದರು ಗೋವ ಔರ್ಯವ್ಯಸನಿಯನು (ನಿಧಾಗ. ೪-೦೩-೦೪).
[ಸಂ. ಔರ್ಯವ್ಯಸನಿನ್]

ಔಲ್ಲ₁ ಔಳ್ಳ(ನಾ). ಹೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚೂಡಾಕರ್ಮ; ಜುಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುವುದು: ಜಾವಳ್ : ಜಾತಕರ್ಮನಾಮಕರಣಾನ್ನಪ್ರಾಶನ ಚೌಲೋಪನಯನಾದಿ ಸಮುಚಿತಕ್ರಿಯಗಳಂ (ಹು ಳ ಮಾ. ೩-೩೦ ಐ) ; ಗರ್ಭಾಧಾನ . . . ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣ ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ ಚೌಲ . . . ಎಂಬ ಹೋಡಶಕರ್ಮಗಳೊಡನೆಯು (ವಿಚೇಳ. ೩) ; ಚೌಲಾದಾಗಲ್ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಬ್ಬರು ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಪಂಗಾಳ. ೨). **ಚೌಳ** : ಮಂತ್ರತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಚೌಳಮುಹೂರ್ತಮಂ ಬೆಳೆಯಿಸಿ (ಸೌಗಂರಿ. ೪೩-೩). [ಸಂ.]

ಔಲ್ಲ ‘ಚವಲ್ಲ’ ನೋ.

ಔಲ್ಲ₂ ಔವಲ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಣ್ಯ; ಹಾಗೆ: ಪ್ರತಾವಕೆ ಔಲ ನಾಲ್ಕುಂ ಸತತಂ ಔಲಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾಯಿಗಳಕ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೩-೨೬ ಆಷ. I) ; ಬೇಳೆ ಖಂಡಗದ ಹದಿನೈದು ಕೊಳಿಗ ಔಲ ಬ್ಬಳಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣ ಏಳು ಔಲದುವಲ ಬೆಲ್ಲ ಸಾವಿರದಂಬತ್ತಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣ ಹತ್ತು (ಎಳ. XI, ಪೂಳಳಾ. ೩೦-೦೨ ; ೧೮೫೦). **ಔವಲ್** : ಆ ಮಂ[ಪ]ತ್ತಳಿಗಳಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತ ನಾಲ್ಕಕಂ ಅರುವಣ ಮತಂಗಿಗೆ ಔವಲ ಶ್ರೀ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರ್ಗ್ಗೆ [ಅನಿಗದ] ಮತಂಗು [ಓ.] (ಸಿಇಇ. XI-೧, ೬೮-೦೩ ; ೧೦೩೩). [?]

ಔಲಕರ್ಮ (ನಾ).=ಔಲ್ಲ. [ಔಲ್ಲ + ಕರ್ಮ]

ಔಲಿ₁ ‘ಚವರಿ’ ನೋ.

ಔಲಿ₂ ‘ಚವಲ್ಲ’ ನೋ.

ಔವಂಗಲು, ಔವ್ವಗಿಲು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ; ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳ ಅಳತೆ : ಗಳಹತ್ತ ದೊಣ್ಣರವ ತಡೆವ ಜೌವಂ [ಜಾಣಂ. ಚವ್ವಂ]ಗುಲ ದುವಂಗುಲಕೊಡಮುರಿವ ಪಟ್ಟಸಕೆ ಚಾಚುವ ರುಧಿತೆಗೊದಗುವ ಭಟರು ಹೊಗದರು (ಆಂಚಾಸ. ೩-೯೬). ಔವ್ವಗಿಲು : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಔ + ಅಂಗುಲ]

ಔವಂದ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ.–ತೆರ: ಸುಗ್ಗಿಯವಾ ಕೆಂಗಾಯಿಯು ಮಿವರಂಗಂ ಸಜ್ಜುವಂ ಪಡೆದುಂ ಜೌ ವಂ ದ ದ ದಟಕಂ ಸೆಲವತ್ತೆಯ್ದಡ ಗೆಂಡುಂ ಬರೆ (ಕ್ಕೃಶಾ. ೦೯೬). [ಔ + ಅಂದ]

ಔವಟ ‘ಔವಟ್ಟಿ’ ನೋ.

ಔವಟಿಒಬರಿ, ಔವಟ್ಟಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡು: ಚಕ್ಕೋರಿಗಳ ನಿರ್ಮಳ ಹರುಷ ಬೆಳೆಯಿತೆಂಬಯೆಂದು ಸಂದೇಹ ಕೊಳಗಾಗಿ ಔವ[ಜಾಣಂ. ಪಟ್ಟಟಂಬರಿದು ಪಸರಿಸಿತು ಬೆಳುದಿಂಗಳೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಯೊಳು (ಪಡೆಣಾ. ೩-೮೪). **ಔಪಟಿಒಬರಿ** : ಮೇಲಿನ ವ್ಯಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಔವಟ (<ಔವಟ್ಟು) + ಪರ್ರಿ]

ಔವಟಮಲ್ಲ, ಚವ್ವಪಟಮಲ್ಲ. ಔಪಟಮಲ್ಲ (ನಾ). ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಶ್ರೀಮ್ಮ ಭಟ ; ಆತಿಶಯದ ಯೋಧ : ತೋರಹತ್ತಸಿಂಬ ಚೌಪಟಮಲ್ಲನೆಂಬ ಮುಱೆವ ರಕ್ಕಸನಂ . . . ತನ್ನೊಡ್ಡಿನ ವೇರಾಸೆಗಳಂ ಕಂಡು ಕಡುಮುರಿದು (ಕಬ್ಬಿಣಾ. ೨೮೬) ; ಕೆಲಬರದ ಭಟರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಕೈವೀಸಿ ಔವ [ಜಾಣಂ. ಪ] ಟಮಲ್ಲ ನುಡಿದನು (ಅಬಾಬ್ಯಕ್ಕೃಕ. ೩-೩೦). **ಚೆವ್ವಪಟಮಲ್ಲ**: ಪಲ್ಲುನಿಲ್ಲೆಂದಲಲು ಚವ್ವ[ಜಾಣಂ. ಔ]ಪಟಮಲ್ಲನದ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದಡಿಯಿಡೆ (ತೊಡಣಾ. ೩-೨-೯). **ಔಪಟಮಲ್ಲ** : ರಾಯ ಔವಟಮಲ್ಲ ಮಲೆವರಿರಾಯಧೂಳಿವಟ್ಟಿ . . . ಭೀಕರ ಭೀಮ ಕೊಂದನು ಕೌರವಾನುಜನ (ಇಬಾಸ್ಮಳ. ೦೯ ಸೂಹಣ); ಸಮರ ಔವಟಮಲ್ಲನಾಗಿ ನಿಲು ತಾಳೀಂಕಿಸುವ ಹರಿಯ ರೌದ್ರಮಂ ಕಾಣುತ (ಲಕಿಂಹ. ೪-೦೩).

[ಔವಟ (<ಔವಟ್ಟು) + ಮಲ್ಲ]

ಔವಟ್ಟಿ, ಚವ್ವಟ್ಟಿ, ಔಪಟ್ಟಿ, ಚೌವಟಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗ; ಬೀದಿಯ ಔಕ: ನಗರಾಭ್ಯಂತರ ದೇವತಾಭವನದೆಸರ್ ಔವಟ್ಟದೊಳ್ ಬೀದಿವೀದಿಗಳೊಳ್ . . . ನೀತಿಗಿಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಜುಳುಮಾ. ೨-೬) ; ಹೆಮ್ಮಕ್ಕತಳಕ್ಕೆ ಪಾಯ್ದು ಔಪಟ್ಟಮನೆಯ್ದು . . . ದಿಂಟಿಟ್ಟುದು ದುಂದುಭಿಸ್ವನಮನೆಳೆಸಿ ಭೋಂಕನೆ ಶಂ ಖ ಏ ನಿ ಸ್ವ ನಂ (ಪಂಂ ಮಾ. ೩-೧೦೭) ; ಜನಮೆಲ್ಲಂ ನೋಡೆ ಚೌವಟ್ಟದ ಬಸುವುದಿಯೊಳ್ ಬೀಟ್ಟು ಸಾವಂತುಟಾಯ್ಕೇ(ಕಾಪ್ರಾ. ೭೬೪); ಚತುಃಪಟ್ಟ – ಔವಟ್ಟ (ಪಮರು. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ). **ಚೆವ್ವಟಿ**: ಆ ಸಂಯಮಿ ಪೊಬಲೊಳ್ ಕಂಡೆ ತೊಬಲುತ್ತುಂ ಬಂದು ಬಬಲೆಯ್ದೂಂದು ಚವ್ವಟದ ವೃಣ್ಮಗ್ಗಿಹದ ಭಿಕ್ಷೆಯಿತ್ತೂಂ ಸಾರ್ದುರ ಕಂಠಗತವಾಗಿ ನಿಂತಿರೆ (ಪಾಜಿನಾಪು. ೩-೦೦೦). **ಔವಟಿ**: ಪಟುಗತಿಯ ಗರುವಾಯಿಯಲಿ ಸಂಘಟಿಸಿ ಹಯವನು ಸುಳಿಸಿದನು ಔವಟಿದೊಳೊಯ್ನೂರಿಸುತ ಬೋಳಯಿಸಿದನು ಕಂಧರವ (ಅವಾಬೃಲ. ೬-೬); ಭವಬಲ್ಲಭಂ ಮೆಲ್ಲಿಲ್ಲನ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ಮುಂಬರಿಯುತ್ತಿರೆ ಔಪಟಿ ಔಪಟಿಸಿಲುಂ (ಮಾಚಾಸ. ೩-೧೩). **‘ಚರಣಚೌಪಟಿ’** ವರಾ. **ಚೌವಟಿ**: “ಚತುಷ್ಪಥದೊಳಂ ಸಲೆ ಚೌವಟಿಯಂ ಭಾವಿಸಿಂ” (ಧಾಶಾನಿ. ೪೨); “ಸಳಿ ದೇವಾಗಾರಂ ಚೌವಟಿ ಮೆಸೆದಿರ್ವಾರವೆಯೆಂದೆಡೆಗಳುಟಕವೋ ಸ ಆಗೆ ಗೆ ಟರ್ (ಪೋಕೊಚಾ. ೦೩-೩೩) ; ಪಲವುಂ ಮಂಟಪದಿಂ ದೇಗುಲದಿಂದಾ ಪಣ್ಯವೀಥಿಯಿಂ ಚೌವಟಿದಿಂ . . . ಕುಳ್ಳನೂರು ಬೆಲ್ಲಂ ತಕೆಗುಂ (ಜಾಸಿಪು. ೧೨) ; ಪತಿಯ ಪರೋಕ್ಷೆ ದೊಳೊಪ್ಪುವ ಸತಿ ತಾಂ ಚೌವಟಿದ ಪಣ್ಯ ಮರದಂತಿರ್ಕುಂ (ಜಂಚಂರಿ. ೦೦-೨೯). [<ಸಂ. ಚತುಃಪಟ್ಟ]

ಔವಟ್ಟಿ (ನಾ). ವಲ್ಲಿಯಂಬದ್ದದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಕತ್ತರಂ ಕರವಡಂ . . . ಮುಹಡಂ ಔವಟ್ಟಿ ಪಿಟ್ಟಾಗಲಂ ಎಂದು ಮಲ್ಲವಾತುವಂ ನುಡಿದು (ಜಾಧಪು. ೦೬-೦೧). [?]

ಔವಲ ‘ಔಲ್ಲ’ ನೋ.

ಔವಳಿಗೆ ‘ಔಪಳಿಗೆ’ ನೋ.

ಔವಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು.

ಔವಾಣ ಸಹಸ್ರಬಾಹು=ಔವಾಣ ವಂಶಕ್ಕೆ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ ನಂತಿರಂವನೆನು ; ಒಂದು ಬಿರುದುಂ : ಶ್ಕಾರ್ಯನಾರಾಯಣ ರಾಯ ಮುಂಮೀರ ಬಡವಾನಳ ಔವಾಣಸಹಸ್ರಬಾಹು ರಾಯಮಸಗರುಂಬಿ ಕೀರ್ತಿವಿದ್ಯಾಧರ . . . ಶ್ರೀಮತ್ಕೈತ್ಕೈ)ಲವರೇವರ ವಿಜಯರಾಜ್ಯಂ (ಎಳ. VII, ಶಿಳಾ. ೦೨೫-೬ ; ೧೦೪) ; (ಇಳ. V. ೧೦-೬ ; ೧೦೪ ಸೊಕ.).
[<-ಹಿಂ. ಚೌಹಾನ ; ಮರಾ. ಚವ್ವಾಣ]

ಔವಿಧ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುವಿಧ.–ಬಗೆ: ಔವಿಧಂ, ಚತುವಿರ್ಧಂ (ಕಜ್ಜಾಪ್ರ. ೪೭೬ ಪ್ರಯೋ). [ಔ + ವಿಧ]

ಔವೀದಿ, ಔವೀದಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬೀದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಎಡೆ : ಔಕ : ಪೊಸ ಕಲ್ಲ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಔವೀದಿಯೋಳ್ ತುಂಬಾ ಚೆಲ್ವಿನ ವಿಗ್ರಹಂ ಮನವನೇನಿನಿಲ್ದುಂತು ಸೋಲಿಕ್ಕುವೇಂ (ಮ್ಯಸಾಮ. ೪-೫). **ಔವೀದಿ** : ೨. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ; ಚತುಷ್ಪಥ : ಉಬರಲಲವೇ ಔವೀದಿಯ ಶೃಂಗಾರದಸಕವನೇನೆಂಬೆನದನು (ಅನಂಚ. ೦೪-೪೮); ಪಡುವಣ ತೆಂಕಣ ಮೂಡಣ ಬಡಗಣ ಔವೀದಿಗಳ್ವರಾಜಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಜಾಂಶ್ಯ. ೦-೪-೭೩) : ಆ ನ್ಯಪಾಲಕರ ಗುಡಿವ್ಯಜಪಟಲ್ಲ . . . ರಾಜಸುಡಿರ್ದುದತಿ ವಿಚಿತ್ರತೆವೆತ್ತು ಔವೀದಿಯೊಳ್ (ನಪಮೋ. ೫೯-೩೭). [ಔ + ವೀದಿ]

ಶೌವೀಶ 'ಶೌವೀಸ' ನೋ.

ಶೌವೀಸ, ಚಿವ್ವೀಶ, ಶೌವೀಶ (ನಾ). ಇವ್ವತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಶೌವೀಸ ತೀರ್ತ್ಯಕರ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟಿರು (ಕೆಷಿಶಾ. ೯ : ಸು. 1600); ಮತ್ತೆ ಶೌವೀಸ ತೀರ್ಥಕರನುತ್ಪಿಸಿರು (ವಿಕ್ರಪ್ರ. ೪-೦೮-೩೭). ವಿದಿತ ಶೌವೀಸಾಖ್ಯ ಗುರುಗಳು ಮೆಱದರಿಗರು (ನಿಶಾ. ೦೦-೦೮-೩೭). **ಚಿವ್ವೀಶ** : ಚಿವ್ವೀಶ ತೀರ್ಥಕರ ನಾಮಪುರ್ವಕಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೊಂಡು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦-೧೪ ಪ) : ಚಿವ್ವೀಶ ಜಿನರೆಂಬ ಶರಣಮಿಗೆ (ಕಂಪ್ರಸಾ. ೨೮-೦೩೪). **ಶೌವೀಶ** : ಶೌವೀಶ ತೀರ್ತ್ಯಕರ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟಿರು (ಕೆಷಿಶಾ. ೯ : ಸು.1೭೫ಮು ಕಕ).

[<ಪ್ರಾ. ಚಿಳುವಿವೀಸ. / ಸಂ. ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ]

ಶೌವ್ವ 'ಚಿವ್ವ' ನೋ.

ಶೌವೇದಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುವೇದಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು ; ಚತುರ್ವೇದಿ : ಚತುರ್ವೇದಿ – ಶೌವೇದಿ (ಜಸುರ. ೩೯೦ ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳು).

[<ಸಂ. ಚತುರ್ವೇದಿನ್]

ಶೌವೇದಿಭಟ್ಟ (ನಾ). ಒದ್ಯಾತನ ಹೆಸರು : ಧರ ನಕ್ಷತ್ರಮಾ ಮೇರು ನಿಲ್ವನ್ನೆಗ ನೋಡಾರಂಭಿಪಂದಂ ಒಸರು ತನಿಯಲುಂ ತನ್ನ ಶೌವೇದಿಭಟ್ಟ (ಕೆಷಿಶಾ. ೭೮-೦೩-೦೩ ; ೧೦೫೩). [ಶೌವೇದಿ + ಭಟ್ಟ]

ಶೌವೇರ (ನಾ). ೧. ಚತುರ್ವೇದಿಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು ; ಚತುರ್ವೇದಿ : ಪಾರ್ಶ್ವ್ಯರ್ ಶೌ[ವೇ]ರರಂಮಂ ಪೆ[ಣ್ಣ][ರಂ]ಕವಲೆಯು ಮನಱದ ಮಹಾವಾತಕಮಂದ[ನ್ಪೆ] (ಕೌಇಇ. XI-1, ೪೦-೦೩ : ೨೬೮). ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಧರ ಶೌವೇರ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಬಿಣಮ್ಮದ್ದೇದಿ . . . ವತ್ಸಗೋತ್ರಃ ಮಾಧ(ಧ)ವ ಶೌವೇರ್ಗ್ಯಂ (ಇಆ. XVIII, ೩೩೭-೦೭; ೩೫ಮು ಕಕ); ಆವರೊಳ್ ಪೋತೆಯ ಶೌವೇರವೆಸರೊಳಿರ್ದಿರ್ಪ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತರೆಸೆದರ್ (ಅಇ. XIII, ೪೫-೪೦ : ೧೨೭).

[<ಸಂ. ಚತುರ್ವೇದ]

ಶೌಶತ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ನೂರು. [ಶೌ + ಶತ]

ಶೌಶೀತಿ 'ಚೌರಶೀತಿ' ನೋ.

ಶೌಷಪ್ಪಿ, ಚಿವ್ವಷಪ್ಪಿ (ನಾ). ಆರಂವತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಚಕ್ರಿಸ ದೈಕ್ಕಿ ಶೌಷಪ್ಪಿ ಹಸ್ಸಂಗಳಂ ಬತ್ತಿರಿಸಿವುದು ಕೋಪಿನಕ್ಕು (ಮುಂಗಣ. ೨೫-೯). : ಶೌಷಪ್ಪಿ ಯೋಗಿನಿಯರ್ ಬಲಿಗೊಟ್ಟು (ಕೃವಿಪಾ. ೩-೭೨). **ಚಿವ್ವಷಪ್ಪಿ** : ಇವ್ವತ್ತೈದುಂ ಗಾಧ್ರಮಂಗಳು ಚಿವ್ವಷಪ್ಪಿ[ಪಾತಂ. ಶೌಷಪ್ಪಿ] ವಟ್ಟಣ ಚಿಪ್ಪನ್ನ ವೀಥಿಗಳ ದಾಂಟಿ (ಅವತಂ. ೭೧-೨೬೭).

[<ಪ್ರಾ. ಚಿಳುಸಷ್ಟ. / ಸಂ. ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿ]

ಶೌಷಪ್ಪಿಕಲೆ, ಶೌಷಪ್ಪಿಕಳೆ (ನಾ). ಆರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಗಳು,–ಕಲೆಗಳು ; P "(ಅ) ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಕಾಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ : ಗೀತ (ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ), ವಾದ್ಯ (ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು), ನೃತ್ಯ (ನರ್ತಿಸುವುದು). ಆಲೇಖ್ಯ (ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದು), ವಿಶೇಷಕಚ್ಛೇದ್ಯ (ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ತೊಡಲ್ಪು ಆಗುವಂತೆ ವಿಧವಿಧಾ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆಬಡಿಸುವುದು), ತಂಡುಲ ಕುಸುಮ ಬಲಿವಿಕಾರ (ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹೂಗಳನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಜೋಡಿಸುವುದು), ಪುಷ್ಪಾಸ್ತರಣ (ಮನೆಯನ್ನೋ ಕೊಠಡಿಯನ್ನೋ ಹೂಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚುವುದು ಅಥವಾ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು), ದಶನ ವಸನಾಂಗರಾಗ (ಪಲ್ಲುಗಳಿಗೂ, ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಶರೀರಕ್ಕೂ ಬಣ್ಣಾಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು), ಮಣಿಭೂಮಿಕಾಕರ್ಮ (ರತ್ನಜಡಿತ ವಾದ ನೆಲಗಟ್ಟು ಮಾಡುವುದು : ಮೊಸಾಯಿಕ್ ಕೆಲಸ. 'ಗೊಂಚಿ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಂವುದು' ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ಶಯನರಚನ (ಹಾಸಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಉದಕವಾದ್ಯ (ಮುರಜ ಮೊದಲಾದುದರ ದನಿಯಾಗುವಂತೆ ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಜಿಸುವುದು). ಉದಕಾಘಾತ (ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ-ನೀರಿನ್ನು ಬೊಗಸೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಇತರರ ಮೇಲೆ ಬಲವಾಗಿ ಸೂಸುವುದು), ಚಿತ್ರಾಯೋಗ (ಮದ್ದು ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ, ಔಷಧಿಗಳಿಂದ, ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯವರು ಕೃಶಕಾಯರಾಗಿ, ಅಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಲೆ ನರೆತವರೂ, ಹುಚ್ಚರೂ ಮುಂತಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.). ಮಾಲ್ಯಗ್ರಥನ ವಿಕಲ್ಪ (ಹಲವು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಹಾರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು). ಶೇಖರಕಾಪೀಡಯೋಜನ (ಶೇ ಖ ರ ಕ ಗ ಳ ನ್ನೂ ಆಪೀಡಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುವುದು–ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಶಿರೋಭೂಷಣವಾಗಿ ತೊಡುವ ಎರಡು ಆಭರಣಗಳು). ನೇಪಥ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ (ತಾನು ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಥವಾ ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡುವುದು). ಕರ್ಣಪತ್ರ ಭಂಗ : (ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ – ಕರ್ಣಾಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಗಂಧಯುಕ್ತಿ (ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯಗಳ ತಯಾರಿಕೆ). ಭೂಷಣಯೋಜನ (ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಐಂದ್ರ ಜಾಲಯೋಗ (ಇಂದ್ರಜಾಲದ ವಿದ್ಯಾನಗಳು ಎಂದರೆ ಭ್ರಮೆಸ್ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು–ದೇವತೆಗಳು, ಸರ್ಪಗಳು, ಸೈನ್ಯಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.), ಕೌಚುಮಾರಯೋಗ (ಕುಚುಮಾರನ ಚಿಕಿತ್ಸಾನಿರ್ದೇಶನ –ದೃಢದೇಹಿಯೂ, ವೀರ್ಯವಂತನೂ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ). ಹಸ್ತಲಾಘವ (ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೈಗಳ ಎಂದರೆ ಹಸ್ತದ ಚುರುಕು ; 'ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವುದು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ವಿಚಿತ್ರಶಾಕಯೂಷ–ಭಕ್ಷ್ಯ ವಿಕಾರಕ್ರಿಯಾ (ಬಗೆಬಗೆಯ ಕಾಯಿಪಲ್ಯದ ತಯಾರಿಕೆಯನ್ನೂ, ಸಾರು, ಹುಳಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುವುದು.). ಪಾನಕರಸರಾಗಾಸವಯೋಜನ (ಪಾನಕ, ರಸ ಮೊದಲಾದ ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಪೇಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವುದು), ಸೂಚೀವಾನ ಕರ್ಮಗಳು (ಹೂಲಿಯುವುದು, ನೇಯುವುದು, ಕಸೂತಿ ಹಾಕುವುದೂ. ವಂಡಿಕೆ ಮಾಡುವುದು.), ಸೂತ್ರಕ್ರೀಡಾ (ದಾರಗಳಿಂದ ಆಡುವುದು ಎಂದರೆ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ದಾರವೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು ಮತ್ತು ಅದು ಮನೆ ದೇವಾಲಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಸ್ಮೂಲರೇಖೆಯನ್ನು ತಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ; 'ದಾರಗಳನ್ನೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ಆಕೃತಿಗಳು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ವೀಣಾದಮರುಕ ವಾದ್ಯಗಳು (ವೀಣೆ, ಡಮರುಕ, ಮತ್ತಿತರ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದೂ), ಪ್ರಹೇಲಿಕಾ (ಒಗಟುಗಳು), ಪ್ರತಿಮಾಲಾ (ಒಂದು ಆಟ ; ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಅದರ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರದಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು 'ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.), ದುರ್ವಾಚಕ ಯೋಗ (ಇನ್ನೊಂದು ಆಟ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸ್ಪರ್ಧಿಯೂ ಪರಿವಾರ್ಥರ ಘಟಿತವಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು.). ಪುಸ್ತಕವಾಚನ (ವುಸ್ತಕ ಗಳನ್ನು ಓದುವುದು). ನಾಟಕಾಖ್ಯಾಯಿಕಾದರ್ಶನ (ನಾಟಕಗಳು ಮತ್ತು ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳ ಜ್ಞಾನ). ಕಾವ್ಯಸಮಸ್ಯಾಪೂರಣ (ಕವಿತೆಯ ರಚನೆ : ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯ ಪಾದವು ಮೊದಲೇ ಕೊಡಲಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಮೊದಲ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು–ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಕೂಡಿ ಸಮಂಜಸ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ–ಆಯೇ ಸೇರಿಸುವುದು.). ಪಟ್ಟಿಕಾ ವೇತ್ರವಾನವಿಕಲ್ಪ (ಬೆತ್ತ ಮತ್ತು ಬಿದಿರುಗಳಿಂದ–ಮಂಚ ಗಳು ಆಸಗಳು ಮೊದಲಾದ–ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡು

ವುದು.), ತಕ್ಷಕರ್ಮಗಳು (ಕೆತ್ತನೆಕೆಲಸ. ಎಂದರೆ ಚಿನ್ನ, ಉಕ್ಕು, ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು.),ತಕ್ಷಣ(ಬಡಗಿಯ ಕೆಲಸ ಅಥವಾ ಮರಗೆಲಸ), ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯಾ (ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ವಿಜ್ಞಾನ ; ಮನೆಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಟ್ಟಬೇಕು, ಎಂಥ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಬೇಕು, ಎಂಥ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಳಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ), ರೂಪ್ಯರತ್ನಪರೀಕ್ಷಾ (ನಾಣ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ), ಧಾತುವಾದ (ಧಾತುಗಳ ಎಂದರೆ ಖನಿಜಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಶುದ್ಧೀಕರಣ, ಇತ್ಯಾದಿ), ಮಣಿರಾಗಾಕರಜ್ಞಾನ (ಹರಳುಗಳು ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ವಿಧಾನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಮತ್ತು ಗಣಿಗಳ ಸ್ಥಲಪರಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನ.), ವೃಕ್ಷಾಯುರ್ವೇದಯೋಗ(ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಔಷಧಿಗಳು ಎಂದರೆ ಮರಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಗಿಡಗಳು ರೋಗ ರುಜಿನವಿಲ್ಲದೆ ಸೊಂಪಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ವಿಶೇಷ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಅಥವಾ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆಯೂ, ಉಪ ಯುಕ್ತವಾಗುವ ವಿಧಾನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.), ಮೇಷಕುಕ್ಕುಟಲಾವಕ ಯುದ್ಧ ವಿಧಿ (ಟಗರು, ಹುಂಜ ಮತ್ತು ಲಾವಗೆಗಳು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು), ಶುಕ ಸಾರಿಕಾ ಪ್ರಲಾಪನ (ಗಂಡು ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣು ಗಿಳಿಗಳು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವಂತೆ ಕಲಿಸುವುದು), ಉತ್ಸಾದನ-ಸಂವಾಹನ-ಕೇಶಮರ್ದನದಲ್ಲಿ ಕೌಶಲ (ಹಸ್ತಪಾದ ಗಳಿಂದ ತಲೆ ಮತ್ತು ಶರೀರವನ್ನು ತಿಕ್ಕುವ ಎಂದರೆ ಮರ್ದಿಸುವ ಕೌಶಲ), ಅಕ್ಷರ ಮುಷ್ಟಿಕಾಕಥನ (ಅಕ್ಷರ ಶ್ರೇಣಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನರಿ ಯುವುದು. ಉದಾ : 'ಮೇವೃಮಿಕಸಿಂಕತುವೃಧಮಕುಂಮಿಾ' -ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಶ್ರೇಣಿ ಮೇಷ ವೃಷಭಾದಿ ದ್ವಾದಶ ಮಾಸಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.), ಮ್ಲೇಚ್ಛಿತವಿಕಲ್ಪ (ಗೂಢಲಿಪಿ ಭಾಷಾಭೇದಗಳು ಎಂದರೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಗಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯರಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಭಾಷೆಗಳು.), ದೇಶಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನ (ನಿಖಿಲ ದೇಶೀಯ ಭಾಷಾ ಪಾಂಡಿತ್ಯ), ಪುಷ್ಪಶಕಟಿಕಾ (ಪುಷ್ಪಗಳ ಗಾಡಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರೇಮ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಲು-ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಗಾಡಿಗಳು, ಕುದುರೆ ಗಳು, ಆನೆಗಳು, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು.), ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞಾನ (ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭ ಶಕುನಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಯಂತ್ರ ಮಾತೃಕಾ (ಸಂಚಾರಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಜಲ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧೋ ದ್ಯೋಗಗಳಿಗಾಗಿ ಯಂತ್ರನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು.), ಧಾರಣ ಮಾತೃಕಾ (ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ಯೆ. 'ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ಸಂಪಾಠ್ಯ (ಒಂದು ಕ್ರೀಡೆ. ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಪರಿಚಿತ ವಾದದ್ದು. ಆದರೂ ಆತನು ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಯಥಾರೀತಿ ಹೇಳಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು.), ಮಾನಸೀ (ಇನ್ನೊಂದುಕ್ರೀಡೆ ; ಅನುಸ್ವಾರ ವತ್ತು ವಿಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಬರೆದು, ಉಳಿದ ಅಕ್ಷರ ಗಳೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅವುಗಳ ತಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಬು ಇತ್ಯಾದಿ ಚಿಹ್ನೆ ಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆಟಗಾರ ಆ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾದ ಅಕ್ಷರ ಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿಬರೆಯಬೇಕು.),ಕಾವ್ಯಕ್ರಿಯಾ(ಕಾವ್ಯರಚನೆ), ಅಭಿಧಾನಕೋಶಛಂದೋವಿಜ್ಞಾನ (ಶಬ್ದಕೋಶ ಮತ್ತು ಛಂದ ಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕ್ರಿಯಾಕಲ್ಪ ('ಕಾವ್ಯ' ಮತ್ತು 'ಅಲಂಕಾರ'), ಛಲಿತಕಯೋಗಗಳು (ವಂಚನೆಯ ವಿಧಾನ ಎಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಕೃತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರವನ್ನು ಗುರುತು ಹಿಡಿಯಲಾಗದಂತೆ, ಅಥವಾ ಗುರುತಿಸಲಾಗದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕಡೆಗೆ ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮರೆಮಾಡಿಬಿಡುವುದು.), ವಸ್ತ್ರಗೋಪನ (ವಸ್ತ್ರಗಳ ಗೋಪನ ; ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೋತ್ಪಾದನೆ ; ತುಂಡುಬಟ್ಟೆ ಯನ್ನು ತೊಟ್ಟರೂ ತುಂಡುಬಟ್ಟೆಯೆಂದು ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ.), ದ್ಯೂತವಿಶೇಷ (ದ್ಯೂತದ ಹಲವು ವಿಧಗಳು; ದುರೋ ದರಾದಿ ಕಪಟಕಲಾ ಪ್ರೌಢತ್ವ.), ಆಕರ್ಷಕ್ರೀಡಾ (ಪಗಡೆಯಿಂದಾ ಡುವ ಒಂದು ದ್ಯೂತವಿಶೇಷ.), ಬಾಲಕ್ರೀಡೆಗಳು (ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಆಟಗಳು ; ಚೆಂಡುಗಳು ಗೊಂಬೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಆಟ.), ವೈನಯಿಾ ಕೀಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ (ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯಾವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿಜ್ಞಾನ ವಿಷಯಗಳ ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.), ವೈಜಯಿಕೀಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ (ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ ವಿದ್ಯೆ ಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.), ವ್ಯಾಯಾಮಿಕೀಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ(ವ್ಯಾಯಾಮ ಅಥವಾ ಅಂಗಸಾಧನೆಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.) (ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಕೃತ ಕಾಮಸೂತ್ರ ಪು.೩೨,೩೩ ಮತ್ತುಯಶೋಧರಕೃತ ಜಯಮಂಗಲಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಿವರಣೆ-ದಿ ಕಲಾಸ್, ಎ.ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ; ಶ್ರೀಧರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಗವತ ಟೀಕೆ ೧೦-೪೫-೩೬; ಶಕದ್ರು. II - ೫೮.). (ಆ)ಯಶೋಧರನ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಕಾಮಸೂತ್ರದ ಜಯಮಂಗಲಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ : ಗೀತ (ಹಾಡುವುದು), ನೃತ್ಯ (ನರ್ತಿಸುವುದು), ವಾದ್ಯ (ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು), ಲಿಪಿಜ್ಞಾನ (ಲೇಖನ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ವಿದ್ಯೆ), ವಚನೌದಾರ್ಯ (ಉದಾರತೆಯುಳ್ಳ ಮಾತು), ಚಿತ್ರವಿಧಿ (ವಿವಿಧಾಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸ ಬಹುದಾದ ಪದ್ಯರಚನೆ ಅಥವಾ ಚಿತ್ರಕಲೆ), ಪುಸ್ತಕರ್ಮ (ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದು), ಪತ್ರಚ್ಛೇದ್ಯ (ವಿವಿಧಾಕಾರ ಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆ ಬಿಡಿಸುವುದು), ಮಾಲ್ಯವಿಧಿ (ಹಾರ, ತುರಾಯಿ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಲೆ), ಆಸ್ವಾದ್ಯ ವಿಧಾನ (ಭೋಜ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನುಮಾಡುವ ಕಲೆ ಎಂದರೆ ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ),ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಾ (ರತ್ನಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ), ಸೀವ್ಯ (ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲೆಯುವುದು), ರಂಗ ಪರಿಜ್ಞಾನ (ರಂಗಭೂಮಿಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಉಪಕರಣಕ್ರಿಯಾ (ಯಂತ್ರಗಳು, ಯಂತ್ರೋಪಕರಣಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ಮಾನವಿಧಿ (ಅಳತೆ ಮಾಡುವುದು ; ಯಾನವಿಧಿ-ಎಂದರೆ ಪಯಣಿ ಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಪಾಠಭೇದವೂ ಉಂಟು.),ಆಜೀವಜ್ಞಾನ (ಉಪಜೀವಿಕೆಯ ಎಂದರೆ ಜೀವನೋಪಾಯದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ತಿರ್ಯ ಗ್ಯೋನಿಚಿಕಿತ್ಸಿತ (ಪಶುವೈದ್ಯ), ಮಾಯಾಕೃತ ಪಾಷಂಡಸಮಯ ಜ್ಞಾನ (ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕೃತವಾದ ಪಾಷಂಡ ಸಮಯಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕ್ರೀಡಾ ಕೌಶಲ (ಆಟಗಳು, ಸ್ಪರ್ಧೆಗಳಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯ), ಲೋಕಜ್ಞಾನ (ಪ್ರಪಂಚಜ್ಞಾನ), ವೈಚಕ್ಷಣ್ಯ (ವಿಚಕ್ಷಣತೆ), ಸಂವಾಹನ (ಅಂಗ ಮರ್ದನ), ಶರೀರ ಸಂಸ್ಕಾರ (ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂದರೆ ವಸ್ತ್ರವಿಭೂಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅನುಲೇಪನಾದಿಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ), ವಿಶೇಷಕೌಶಲ(ವಿಶೇಷ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢಿಮೆ), ಆಯುಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅಕ್ಷವಿಧಾನ, ರೂಪಸಂಖ್ಯಾ, ಕ್ರಿಯಾಮಾರ್ಗ, ಬೀಜ ಗ್ರಹಣ, ನಯ ಜ್ಞಾನ, ಕರಣಾದಾನ, ಚಿತ್ರಾ ಚಿತ್ರವಿಧಿ,ಗೂಢರಾಶಿ, ತುಲ್ಯಾಭಿಹಾರ, ಕ್ಷಿಪ್ರಗ್ರಹಣ, ಅನುಪ್ರಾಪ್ತಿಲೇಖಾಸ್ಮೃತಿ, ಅಗ್ನಿ ಕ್ರಮ, ಛಲವ್ಯಾಮೋಹನ, ಗ್ರಹದಾನ (ಪಗಡೆ ಕವಡೆ ಮೊದಲಾದ ವುಗಳಿಂದ ಆಡುವ ದ್ಯೂತವಿಶೇಷಗಳು), ಉಪಸ್ಥಾನವಿಧಿ (ಹುಂಜ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು) ಯುದ್ಧ (ಅವುಗಳನ್ನು; ಕಾಳಗವಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು), ರಂತ (ಅವುಗಳ ಕೂಗು),

ಗತ (ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದವು ಓಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು). ನೃತ್ತ (ಹುಂಜ ಮೊದಲಾದವು ನರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು). ಪುರುಷನ ಭಾವಗ್ರಹಣ (ಪುರುಷನ ಪ್ರೀಭಾವವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಕಲೆ). ಸ್ವರಾಗ ಪ್ರಕಾಶನ (ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಗವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು). ಪ್ರತ್ಯಂಗದಾನ (—). ನಖದಂತ ವಿಚಾರ (—). ನೀವಿಸ್ತ್ರಾಂನ (—). ಗಂಜ್ಯ ಸಂಸ್ಕರ್ಶನ ಅನುಲೋಮ್ಯ (—). ಪರಮಾರ್ಥ್ಯಕೌಶಲ (—). ಹರ್ಷಣ (—). ಸಮಾನಾರ್ಥತಾ-ಕೃತಾರ್ಥತೆ (—). ಆನುಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ (—). ಮೃದಂಕೋದ್ಘ ಪ್ರವರ್ತನ (ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಕೋಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು). ಸಮ್ಯಕ್‌ಕೋಪ ನಿವರ್ತನ (ಕೋಪವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಿವರ್ತಿಸುವುದು). ಕ್ರೂದ್ಧಪ್ರಸಾದನ (ಕೋಪಿಷ್ಟನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅವನ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು). ಸಂಪ್ರಾಪರಿತ್ಯಾಗ (—). ಚಿರಮಾಸ್ತ್ರಾಪವಿಧ (—). ಗುಹ್ಯಗೂಹನ (—). ಸಾಶ್ರುಪಾತವಾಗಿ ರವಣಾನೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಶಾಪನ (ಅಶ್ರುಪಾತ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಶಪಥ ಮಾಡುವುದು). ಸ್ವಶಪಥಕ್ರಿಯಾ (ತನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ಶಪಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು). ಪ್ರಸ್ಥಿತಾನುಗಮನ (ಆಗೆದಿದ ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು). ಪುನಃಪುನರ್ನಿರೀಕ್ಷಣ (ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ನೋಡುವುದು). (ದಿ ಕಲಾಸ್. ಪು.೪೧೦–೪೪). (೩)ವಿದರ್ಭ ರಾಜನ ಚಂಪೂರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಮಂದಾವರಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಕವಿಯ ಮೊದಲ ಪದ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತ ರಾವಣಚುದ್ರನು ಹೇಳಿರುವುದು : –ಇತಿಹಾಸಾಗಮಾದಿಗಳು (ಇತಿಹಾಸ, ವೇದ, ಇತ್ಯಾದಿ), ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರನಾಟಕ (ಕಾವ್ಯ ಅಲಂಕಾರ, ನಾಟಕ), ಗಾಯಕತ್ವ (ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ), ಕವಿತ್ವ (ಕಾವ್ಯರಚನೆ), ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ದುರೋದರ (ದ್ಯೂತ), ದೇಶಭಾಷೆಗಳು, ಲಿಪಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಕರ್ಮ (ಲೆಪ್ಯ, ಲೇಖನ, ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಂಯುವುದು). ವಾಚಕ(ವಾಚನ). ಸರ್ವ ಅಪದಾನಗಳು (ಎಲ್ಲ ಪೂರ್ವ ವೃತ್ತಾಂತಗಳು). ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರ (ಉಚ್ಚಾರವಿಧಾನ ವಿದ್ಯೆ). ಶಾಕುನ (ಶಭಾಶಭಫಲ ನಿಮಿತ್ತಗಳು). ಸಾಮುದ್ರಿಕ (ಹಸ್ತ, ಪಾದ ಮತ್ತು ಶರೀರ ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅದೃಷ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ). ರತ್ನಶಾಸ್ತ್ರ (ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷೆ). ರಥಗತಿಕೌಶಲ (ರಥಚಾಲನ ಕೌಶಲ). ಆಶ್ವಗತಿ ಕೌಶಲ (ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಶಕ್ಯಂತೆ ನಡೆಸುವ ಕೌಶಲ). ಮಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರ (ಕುಸ್ತಿ). ಸೂದಕರ್ಮ (ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ). ಭೂರುಹಗಳ ದೋಹದ (ಮರಗಳಿಗೆ ಕಸಿಮಾಡುವುದು, ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ.). ಗಂಧವಾದ (ಗಂಧಕವನ್ನು ವಿಂಶ್ಯಣ ಮಾಡುವುದು. ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಇಳಿಸುವುದು. ಶುದ್ಧೀಕರಿಸುವುದು ಇ.). ಧಾತುವಾದ (ಧಾತುಗಳ ವಿಂಶ್ಯಣ. ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ). ಖನ್ಯವಾದ (ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಗುರುತುಹಚ್ಚುವುದು. ಅಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಇ.). ರಸವಾದ (ಪಾದರಸದ ವಿಂಶ್ಯಣ ಇ.). ಜಾಲವಾದ (ಮಂಕಾಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಮರಳುಮಾಡುವುದು). ಅಗ್ನಿ ಸಂಸ್ತಂಭ (ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನ –ತಡೆಗೊಳಿಸುವುದು : ನಿರ್ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ ಒಂದು ಮಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆ). ಖಡ್ಗಸ್ತಂಭ (ಖಡ್ಗಗಳಿಂದ ಗಾಯ ಗೊಳ್ಳದಿರಲು ಸಹಾಯಕವಾದ, ಖಡ್ಗದಿಂದ ಗಾಯಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಮಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆ). ಜಲಸ್ತಂಭ (ಜಲಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಜಲಗುಣಗಳನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವುದು : ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ನಡೆಯಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಇನ್ನೊಂದು ಮಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆ.). ವಾಚಸ್ತಂಭ (ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ವಾಕ್ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವ ಎಂದರೆ ಮಾತಾಡದಂತೆ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ). ವಯಸ್ತಂಭ (ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜರಿಯನ್ನು ಸ್ಥವಿರತೆಯನ್ನೂ ತಡೆಗೊಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ.). ವಶ್ಯ (ಅನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ.). ಆಕರ್ಷಣ(ಅನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬರುವಂತೆ ಬಲಾತ್ಕರಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ವಿದ್ಯೆ). ವಿದ್ವೇಷಣ (ಒಬ್ಬನಂ ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ವಿದ್ಯೆ). ಉಚ್ಚಾಟನ (ಓಡಿಸಿಬಿಡುವುದು. ಎಂದರೆ ಮನೆ ಅಥವಾ ಹಳ್ಳಿಯಂತಹ ಯಾವುದೇ ಸ್ಥಳದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಓಡಿಸಿಬಿಡುವುದಂ; ಹಾಗೆಯೇ ಭೂತಗಳು, ಪಿಶಾಚಿಗಳು, ಗ್ರಹಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆವಿಷ್ಕವಾದ ಮನೆಗಳಿಂದಲೋ ಮನಃಷ್ಠರಿಂದಲೋ ಬಿಡಿಸಿ ಓಟ್ಟುವುದು.). ಮಾರಣ (ಅಭಿಚಾರವಿದ್ಯೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುವುದು). ಕಾಲವಂಚನ (ಸಮಯದ ವಂಚನೆ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬನು ತನ್ನ ಜೀವಿತವನ್ನು ಅಥವಾ ಕಾಲಧರ್ಮವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ವಿದ್ಯೆ). ಪಯಸಿ ಪ್ಲವ ಚಾತುರ್ಯ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕುವ ಕೌಶಲ). ವಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿ (ಇಷ್ಟಬಂದೆಡೆಗೆ ತಕ್ಷಣವೇ ತೆರಳಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ). ವ್ಯೃತ್ಕಿದ್ಧಿ (ಮಣ್ಣಿನ ಸಿದ್ಧಿ : ಮಣ್ಣಿಂದ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ.). ಘಟಕಾಸಿದ್ಧಿ (ಗುಳಿಗೆಗಳ ಸಿದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಅದ್ಭುತಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ). ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ (ಭ್ರಮೋತ್ಪಾದನೆ). ಅಂಜನ (ಭೂತಾಂಜನ, ದ್ರವ್ಯಾಂಜನ, ಅದೃಶ್ಯಾಂಜನ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಜನವಿಧಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು). ನರ ದೃಷ್ಟಿವಂಚನೆ (ಮನುಷ್ಯನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದು). ಸ್ವರವಂಚನ (ಸ್ವರವನ್ನು ವಂರೆಮಾಚಿ ಇತರರನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದು). ವಂಚಿಸಿದ್ಧಿ (ಅದ್ಭುತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೋಲಾಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ರತ್ನಗಳ ಸಿದ್ಧಿ). ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಮಂತ್ರಗಳ ಸಿದ್ಧಿ). ಔಷಧಸಿದ್ಧಿ (ಮದ್ದು ಮೂಲಿಕೆಗಳ, ಔಷಧಗಳ ಸಿದ್ಧಿ). ಚೋರಕರ್ಮ (ಕಳ್ಳತನ). ವ್ಯತ್ಕಕ್ರಿಯಾ (ವ್ಯತ್ಕ ಎಂಬ ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆಯ ಕೆಲಸ). ಲೋಷಕ್ರಿಯಾ. ಅಶ್ಮಕ್ರಿಯಾ (ಶಿಲೆಯ ಕೆಲಸ). ಮೃತ್ಕಕ್ರಿಯಾ, ದಾರುಕ್ರಿಯಾ, ವೇಣುಕ್ರಿಯಾ. ವರ್ಮಕ್ರಿಯಾ (ಲೋಹಕವಚ ನಿರ್ಮಾಣ). ಅಂಜನಕ್ರಿಯಾ (ಅಂಜನ ತಯಾರಿಕೆ). ಅದೃಶ್ಯಕರಣೇ (ಅದೃಶ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ಯೆ). ದೂರ ಕರಣೇ (ತನ್ನನ್ನಾಗಲೀ ಇತರರನ್ನಾಗಲೀ ದೂರಾಂತರಿಸುವ ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ). ವ್ಯೃಗಯಾರತಿ (ಬೇಟೆಯ ವ್ಯಸನ). ವಾಣಿಜ್ಯ. ಪಾಶು ಪಾಲ್ಯ. ಕೃಷಿ. ಆಹವಕರ್ಮ (ಯುದ್ಧವಿದ್ಯೆ). ಲಾವಕುಕ್ಕುಟ ಮೇಷಾದಿ ಯುದ್ಧ ಕಾರಣ ಕೌಶಲ (ಲಾವಗೆ, ಹುಂಜ ಮತ್ತು ಟಗರುಗಳನ್ನು ಹೋರಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕೌಶಲ).(ದಿ ಕಲಾಸ್, ಪು.೪೪–೫೦).(ಈ) ಇತಿಹಾಸ, ಆಗಮ, ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರ, ನಾಟಕ, ಗಾಯಕತ್ವ, ಕವಿತ್ವ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ದುರೋದರ, ದೇವಪ್ರಾಣಾಲಿಪಿ ಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಕರ್ಮ, ವಾಚನ, ಗಣಕ, ವ್ಯವಹಾರ, ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಾಕುನ, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ರತ್ನಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಜಾಶ್ವರಥಕೌಶಲ, ಮಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಸೂಪಕರ್ಮ, ಭೂರಂಹದೋಹದ, ಗಂಧವಾದ, ಧಾತು

ವಾದ, ಖನಿವಾದ, ರಸವಾದ, ಬೆಲವಾದ, ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ತಂಭ, ಖಡ್ಗ
ಸ್ತಂಭ, ಜಲಸ್ತಂಭ, ವಾಚಸ್ತಂಭ, ವಯಸ್ತಂಭ, ವಶೀಕರಣ,
ಆಕರ್ಷಣ, ಮೋಹನ, ವಿದ್ವೇಷಣ, ಉಚ್ಚಾಟನ, ಮಾರಣ, ಕಾಲ
ವಂಚನ, ಪರಕಾಯ ಪ್ರವೇಶ, ವಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿ, ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ, ಘಟಿಕಾ
ಸಿದ್ಧಿ, ಖಂಡ್ರಜಾಲಿಕ, ಆಂಜನ, ಪರದೃಷ್ಟಿವಂಚನ, ಸ್ವರವಂಚನ, 5
ಮಣಿಮಂತ್ರೌಷಧ ಸಿದ್ಧಿ, ಚೋರಕರ್ಮ, ಚಿತ್ರಕ್ರಿಯೆ, ಲೋಷ
ಕ್ರಿಯೆ, ಅಶ್ಮಕ್ರಿಯೆ, ಮೃತಕ್ರಿಯೆ, ದಾರುಕ್ರಿಯೆ, ವೇಣು
ಕ್ರಿಯೆ,ಚರ್ಮಕ್ರಿಯೆ,ಅಂಬರಕ್ರಿಯೆ,ಅದೃಶ್ಯಕರಣ, ದಂತಕರಣ.
ಪೃಗಯಾವಿಧಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ವಾಶುಪಾಲ್ಯ, ಕೃಷಿ, ಆಸವಕರ್ಮ. 10
ಲಾವಕಂಕುಟ ಮೇಷಾದಿಯುದ್ಧಕಾರಕೌಶಲ(ಶಿವತತ್ತ್ವ ರತ್ನಾಕರ.
೧-೨-೪೩-೫೩.) (ಉ) ವೇದಾಸ್ಪರ್ವೇಸವೇದಾಂಗಾ ಇತಿಹಾಸ
ಸ್ಯಧಾಗಮಾ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರನಾಟಕ, ಕವಿತ್ವ,
ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ,ದ್ಯೂತನೈವ್ಯುಣ್ಯ, ದೇಶಭಾಷಾ ಪರಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಜ್ಞಾನ, 15
ಲಿಪಿಕ್ರಿಯಾ, ಸಮಸ್ಯಾವಧಾನ (ಹಲವು ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ
ವಿಕಕ್ಷಾಲದಲ್ಲಿ ಗಮನಕೊಡುವುದು). ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರ, ವಾಚಿಕ,
ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ಶಾಕುನ, ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ, ಸ್ವರ್ಣಪರೀಕ್ಷೆ, ತುರಗಲಕ್ಷಣ,
ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ, ವಲ್ಲಾವಿದ್ಯೆ, ವಾಕಕರ್ಮ, ದಶದೋಹಲವಿದ್ಯೆ, ಗಂಧ 20
ವಾದ, ಧಾತುವಾದ, ಖನಿವಾದ, ರಸವಾದ, ಅಗ್ನಿಸ್ತಂಭ,
ಜಲಸ್ತಂಭ, ಆಸಿಸ್ತಂಭನ, ವಾಯುಸ್ತಂಭ, ವಶ್ಯ, ಮೋಹನ,
ಆಕರ್ಷಣ, ಉಚ್ಚಾಟನ, ವಿದ್ವೇಷ, ಮಾರಣ, ಕಾಲವಂಚನ,
ವಾಣಿಜ್ಯ, ಪಾಶುಪಾಲ್ಯ, ಕೃಷಿ, ಆಸವಕರ್ಮ, ಲಾವುಕಾಯೋಧನ
ಪ್ರೌಢಿ (ಲಾವಗೆಗಳನ್ನು ಕಾದುಪಂತೆ ಮಾಡುವ ಕೌಶಲ), ಮೇಷ 25
ಯುದ್ಧಕೌಶಲ, ರಕಕೌಶಲ, ಆವೇಷ, ಅದೃಶ್ಯಕರಣೇ. ಚಿತ್ರಲೋಷ
ಕ್ರಿಯಾ (?), ಅಶ್ಮಕ್ರಿಯಾ, ಮೃತ್ಕ್ರಿಯಾ, ದಾರುಕ್ರಿಯಾ, ವೇಣು
ಕ್ರಿಯಾ, ಚರ್ಮಕ್ರಿಯಾ, ಅಂಬರಕ್ರಿಯಾ, ದೂರಕರಣೇ, ಚೋರ
ಕರ್ಮ, ಆಂಜನಕರ್ಮ, ಮಂತ್ರೌಷಧಸಿದ್ಧಿ, ಸ್ವರವಂಚನೆ, ದೃಷ್ಟಿ 30
ವಂಚನೆ, ಜಲಪ್ಲವನಸಿದ್ಧಿ,ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ, ಘಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ,ಪಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿ,
ಇಂದ್ರಜಾಲ,ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲ(ಶ್ರೀತತ್ತ್ವನಿಧಿ.ಪು. ೧೦೨-ದಿ ಕಲಾಸ್
ಪು. ೭೨). (ಊ) ಶುಕ್ರನೀತಿಸಾರದಲ್ಲಿ: ಹಾವಭಾವಾದಿ ಸಂಯುಕ್ತಿ
ರ್ನರ್ತನ (ಹಾವಭಾವಾದಿ ಯುಕ್ತವಾದ ನರ್ತನ). ಅನೇಕವಾದ್ಯ 35
ವಿಕೃತಿ ತದ್ವಾದನಜ್ಞಾನ (ಹಲವು ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ
ನಂದಿಸುವುದರ ಕೌಶಲ), ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಸಂಧಾನ
(ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಗಳ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ
ಮಾಡುವುದು), ಅನೇಕರೂಪಾವಿಧಾನಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ದಾರುಶಿಲಾದಿ
ಗಳಿಂದ ವಿವಿಧಾಕೃತಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ), ಶಯ್ಯಾಸ್ತರಣ ಸಂಯೋಗ 40
ಪುಷ್ಪಾದಿಗ್ರಥನ (ಹೂಗಳಿಂದ ಹಾಸಿಗೆಗಳನ್ನೂ ಹಾರಗಳನ್ನೂ
ಮಾಡುವುದು). ದ್ಯೂತಾದ್ಯನೇಕ ಕ್ರೀಡಾಭಿರಂಜನ (ದ್ಯೂತಾದಿ
ಅನೇಕ ಕ್ರೀಡಾದಿಗಳಿಂದ ಮನೋರಂಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು).
ಅನೇಕಾಸನ ಸಂಧಾನ ರತಿಜ್ಞಾನ (ಅನೇಕ ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ರತಿಯ 45
ಜ್ಞಾನ), ಮಕರಂದಾಸವಾದಿಗಳ ಮದ್ಯಾದಿಗಳ ಕೃತಿ (ಮಕರಂದಾ
ಸವ ಮತ್ತು ಇತರ ಮದ್ಯಾದಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ಶಲ್ಯಗೂಢಾಹೃತಿ.
ಸಿರಾವ್ಯಣ, ವೃಧಜ್ಞಾನ (ನೆಟ್ಟ ಬಾಣಗಳನ್ನೂ ಕತ್ತಿಗಳನ್ನೂ
ತೆಗೆಯುವುದು ಮತ್ತು ಗಾಯುಗಳನ್ನೂ, ರಕ್ತನಾಳಗಳನ್ನೂ ಕೆರೆದು
ತೆಗೆಯುವುದು). ಹೀನಾದಿರಸಸಂಯೋಗಾನ್ನಾದಿ ಸಂಪಾಚನ
(ವಿವಿಧರಸ ಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ ವಿವಿಧ ಪಾಕಗಳ ತಯಾರಿಕೆ).
ವ್ಕಕ್ಷಾದಿಪ್ರಸವಾರೋಪಪಾಲನಾದಿಕೃತಿ (ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕಸಿಮಾಡಿ

ವುದು ಮತ್ತು ಪೋಷಣೆ). ಪಾಷಾಣಧಾತ್ವಾದಿದ್ರವಿಭಸ್ಮಕರಣ
(ಪಾಷಾಣ ಧಾತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುವುದು. 'ಭಸ್ಮ' ಮಾಡು
ವುದು), ಸಕಲ ಇಕ್ಷುವಿಕಾರಗಳ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ
ತಯಾರಿಸಬಹುದಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುವುದು). ಧಾತ್ವೌಷಧಿ
ಗಳ ಸಂಯೋಗಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನ (ಧಾತು ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳ ಮಿಶ್ರಣ), ಧಾತುಸಾಂಕರ್ಯಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕರಣ (ಧಾತುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ಮತ್ತು ವ್ಯಸಕ್ಕರಣ). ಧಾತ್ವಾದಿಗಳ ಸಂಯೋಗ ಗಾಪೂರ್ವ ವಿಜ್ಞಾನ (ಧಾತ್ವಾದಿಗಳ ಹೊಸ ಹೊಸ ಮಿಶ್ರಣಗಳ ಜ್ಞಾನ). ಕ್ಷಾರನಿಷ್ಪಾಸನ ಜ್ಞಾನ (ಧಾತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಷಡ್ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ 'ಕ್ಷಾರ'ವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು). ಪದಾದಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಸಂಧಾನನಿಕ್ಷೇಪ (ಬಿಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚೆಯನ್ನಿಡುವುದರಿಂದ ಬಿಲ್ಲಿನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಗೊಳಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದು), ಸಂಧ್ಯಾಘಾತಾಕೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಿಂದ ವಂಲ್ಲಯುದ್ಧ (ಬಗೆಬಗೆಯ ಪಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಕುಸ್ತಿಮಾಡುವುದು). ಅಭಿಲಕ್ಷಿತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರಾದ್ಯಸ್ಥಾನನಿವೇಶನ (ಗುರಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸುವಂತೆ 'ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ' ಬಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದು), ವಾದ್ಯಸಂಕೇತ ದಿಂದ ವ್ಯೂಹರಚನಾದಿ (ವಾದ್ಯವಾದನಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಸೇನೆ ಯನ್ನು ವ್ಯೂಹವಾಗಿ ರಚಿಸುವುದು). ಗಜಾಶ್ವರಥಗಳ ಮೇಲಿಂದ ಯುದ್ಧಸಂಯೋಜನ (ಗಜಾಶ್ವರಥಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿದವರಾಗಿ ಯುದ್ಧಾನ್ವುಖರಾಗುವುದು) ವಿವಿಧಾಸನ ಮದ್ರೆಗಳಿಂದ ದೇವಾತಾತೋಷಣ (ವಿವಿಧ ಆಸನ ಮತ್ತು ಮುದ್ರೆಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಒಲಿಸುವುದು), ಸಾರಥ್ಯ (ರಥಚಾಲನ), ಗಜಾಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗತಿಶಿಕ್ಷಣ (ಅವೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತರಬೇತು ಮಾಡುವುದು). ಮೃತ್ಕಾಷ್ಠಪಾಷಾಣ ಧಾತುಭಾಂಡಾದಿ ಸಕ್ರಿಯೆ (ಮಣ್ಣು, ಮರ, ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಲೋಹಗಳಿಂದ ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದು). ಚಿತ್ರಾದ್ಯಾಲೇಖನ (ಚಿತ್ರಲೇಖನ). ತಚ್ಚಾಕವಾಲೇ ಪ್ರಾಸಾದ ಸಮಭೂಮಿಕ್ರಿಯೆ (ಕೆರೆ, ಕೊಳ, ಮನೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಮತಲಗೊಳಿಸುವುದು). ಘಟ್ಟಾದ್ಯನೇಕಯಂತ್ರಗಳ ವಾದ್ಯಗಳ ಕೃತಿ (ಘಟಿಕಯಂತ್ರಾದಿ ಅನೇಕ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುವುದು). ಹೀನವು ಧ್ಯಾದಿ ಸಂಯೋಗ ಗರ್ಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಂಜನ (ವಿವಿಧ ಪ್ರಮಾಣ ಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರರಚನೆ). ಜಲವಾಯ್ಯಗ್ನಿ ಸಂಯೋಗನಿರೋಧಗಳಿಂದ ಕ್ರಿಯೆ (ನೀರು ಬೆಂಕಿ ಮತ್ತು ಗಾಳಿ ಗಳನ್ನೊಂದುಗೂಡಿಸಿಯೂ ನಿರೋಧಿಸಿಯೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡು ವುದು.). ನೌಕಾರಥಾದಿ ಯಾನಗಳ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ನೌಕಾರಥಾದಿ ಯಾನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾನ), ಸೂತ್ರಾದಿ ರಜ್ಜುಕರಣ ವಿಜ್ಞಾನ (ನೂಲು, ಹಗ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುವುದು). ಅನೇಕ ತಂತು ಸಂಯೋಗಗಳಿಂದ ಪಟಬಂಧ (ನೂಲನ್ನು ನೆಯ್ದು ಬಟ್ಟೆಮಾಡು ವುದು), ವೇಧಾದಿ ಸದಸಜ್ಞಾನ (ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆಯ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು ಪೆಜ್ಜುಕೊರೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ). ಸ್ವರ್ಣಾದಿಗಳ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನ (ಸ್ವರ್ಣಾದಿಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಜ್ಞಾನ). ಕೃತ್ರಿಮಸ್ವರ್ಣರತ್ನಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನ (ಕೃತಕವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಣ ಮತ್ತು ರತ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಜ್ಞಾನ), ಸ್ವರ್ಣಾದ್ಯಲಂಕಾರ ಕೃತಿ (ಚಿನ್ನದಿಂದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಲೇಪಾದಿ ಸತ್ಕೃತಿ (ಗಿಲೀಟು, ವಾರ್ನಿಷ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಲೇಪನಕ್ರಿಯೆ). ಚರ್ಮಗಳ ಮಾರ್ದವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನ (ಚರ್ಮವನ್ನು ಹದಮಾಡುವುದ

ಇತ್ಯಾದಿ), ಪಶುಚರ್ಮಾಂಗನಿರ್ಹಾರಜ್ಞಾನ (ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಇತರ ಅಂಗಾಂಶಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ದುಗ್ಧದೋಹಾದಿಘೃತಾಂತ ವಿಜ್ಞಾನ (ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವುದು ಅದರಿಂದ ತುಪ್ಪಮಾಡುವುದು – ಇವುಗಳ ಪರಿಕ್ರಮದ ಜ್ಞಾನ), ಕಂಚುಕಾದಿಗಳ ಸೀವನ ವಿಜ್ಞಾನ (ಕಂಚುಕಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದು), ಜಲಬಾಹ್ವಾದಿಭಿಸ್ತರಣ (ತೋಳು ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ನೀರಲ್ಲಿ ಈಜುವುದು), ಗೃಹಭಾಂಡಾದಿ ಮಾರ್ಜನ ವಿಜ್ಞಾನ (ಮನೆಗಳು, ಮನೆಯ ಪಾತ್ರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೊಳೆಯುವುದರ ಜಾಣ್ಮೆ), ವಸ್ತ್ರ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ (ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಗೆದು ಮಡಿಮಾಡುವುದು), ಕ್ಷುರ ಕರ್ಮ (ಕ್ಷೌರ), ತಿಲಮಾಂಸಾದಿ ಸ್ನೇಹ ನಿಷ್ಕಾಸನ ಕೃತಿ (ಎಳ್ಳು, ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಸಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು), ಸೀರಾದ್ಯಾಕರ್ಷಣಜ್ಞಾನ (ಉಳುವುದು, ಕಳೆಕೀಳುವುದು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜ್ಞಾನ), ವೃಕ್ಷಾದ್ಯಾರೋಹಣಜ್ಞಾನ (ಮರ ಹತ್ತುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಮನೋನುಕೂಲಸೇವಾ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಅನ್ಯರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ವೇಣುತೃಣಾದಿಪಾತ್ರ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಬಿದುರು, ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿ ಅಥವಾ ಜೊಂಡು ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಕಾಚಪಾತ್ರಾದಿಕರಣ ವಿಜ್ಞಾನ (ಗಾಜಿನಿಂದ ಪಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಜಲಸಂಸೇಚನ ಸಂಹರಣ (ನೀರನ್ನು ತರುವುದು, ತಳಿಯುವುದು), ಲೋಹಾಭಿಸಾರ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಲೋಹಗಳಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಗಜಾಶ್ವವೃಷಭೋಷ್ಟ್ರ ಪಲ್ಯಾನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆ (ಆನೆ ಕುದುರೆ ಎತ್ತು ಒಂಟೆ–ಇವುಗಳ ಸವಾರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಹಲ್ಲಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಶಿಶುವಿನ ಸಂರಕ್ಷಣ ಧಾರಣ ಕ್ರೀಡನ ಜ್ಞಾನ (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು, ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಒಡನಾಡುವುದು – ಇವುಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಅಪರಾಧಿ ಜನಸುಯುಕ್ತತಾಡನ ಜ್ಞಾನ (ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ನಾನಾದೇಶೀಯವರ್ಣ ಸುಸಮ್ಯಗ್ಲೇಖನ ಜ್ಞಾನ (ನಾನಾ ದೇಶಗಳ–ಅಕ್ಷರಮಾಲೆಯ–ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ತಾಂಬೂಲರಕ್ಷಾದಿಕೃತಿ ವಿಜ್ಞಾನ (ತಾಂಬೂಲ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಆದಾನ (ಕಲೆಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಹೃದ್ಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು), ಆಶುಕಾರಿತ್ವ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದು), ಪ್ರತಿದಾನ (ಕಲೆಗಳನ್ನು ಮರಳಿ ಕೊಡುವುದು ಅಥವಾ ಕಲಿಸುವುದು), ಚಿರಕ್ರಿಯೆ(ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದು.) (ಶುಕ್ರನೀತಿಸಾರ. ಪು. ೧೨೬–ದಿ ಕಲಾಸ್ ಪು. ೫೨–೫೬). (ಋ) ಪಾಂಚಲ ಬಾಭ್ರವ್ಯನ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದ : (i) ಆಲಿಂಗನ ಭೇದಗಳು–ಸ್ಪಷ್ಟಕ, ವಿದ್ಧಕ, ಉದ್ಘೃಷ್ಟಕ, ಪೀಡಿತಕ, ಲತಾವೇಷ್ಟಿತಕ, ವೃಷಾಧಿರೂಢಕ, ತಿಲತಂಡುಲಕ, ಕ್ಷೀರನೀರಕ ; (ii) ಚುಂಬನ ಭೇದಗಳು–ಸಮ, ತಿರ್ಯಕ್,ಉದ್ಘ್ರಾಂತ,ಅವಪೀಡಿತ; (iii) ದಂತಕರ್ಮ–ಗೂಢಕ, ಉಚ್ಛೂನಕ, ಬಿಂದು, ಬಿಂದುಮಾಲಾ, ಪ್ರವಾಸಮಣಿ, ಮಣಿಮಾಲಾ,ಖಂಡಾಭ್ರಕ,ವರಾಹಚರ್ವಿಕ; (iv) ನಖಕ್ಷತ–ಆಚ್ಛುರಿತಕ, ಅರ್ಧಚಂದ್ರ, ಮಂಡಲ, ರೇಖಾ, ವ್ಯಾಘ್ರನಖ, ಮಯೂರಪದಕ, ಶಶಪ್ಲುತಕ,ಉತ್ಪಲಪತ್ರಕ;(v)ಸೀತ್ಕಾರ–ಹಿಂಕಾರ,ಸ್ತನಿತ,ಕೂಜಿತ, ರುದಿತ, ಸೂತ್ಕೃತ, ದೂತ್ಕೃತ, ಪೂತ್ಕೃತ, ಅಂಬಾರ್ಥಕ ಶಬ ಗಳು; (vi) ಸಂವೇಶನ–ಉತ್ಫುಲ್ಲಕ, ವಿಜೃಂಭಿತಕ, ಇಂದ್ರಾಣಿಕ, ಸಂಪುಟಕ, ಪೀಡಿತಕ, ವೇಷ್ಟಿತಕ, ವಾಡವಕ; (vii)ಉಪಸೃಪ್ತಕ–ಉಪಸೃಪ್ತಕ, ಮಂಥನ, ಹುಲ, ಅವಮರ್ದನ, ಪೀಡಿತಕ, ನಿರ್ಘಾತ, ವರಾಹಘಾತ, ವೃಷಾಘಾತ, ಚಟಕವಿಲಸಿತ, ಸಂಪುಟ; (viii) ನರಾಯಿತ –ಸಂದಂಶ,ಭ್ರಮರಕ, ಪ್ರೇಂಖೋಲಿತಕ; (ix)ಔಪರಿಷ್ಟಕ–ನಿಮಿತ, ಪಾರ್ಶ್ವತೋದಷ್ಟ, ಬಹಿಸ್ಸಂದಂಶ, ಅಂತಸ್ಸಂದಂಶ, ಚುಂಬಿತಕ, ಪರಿಮೃಷ್ಟಕ, ಆಮ್ರಚೂಷಿತಕ, ಸಂಗರ. (ಕಾಮಸೂತ್ರ. ಪು. ೯೬–೧೭೬–ದಿ ಕಲಾಸ್. ೩೭–೩೯). (ಋ) ಮಹಿಳಾಗುಣಗಳು:– ನೃತ್ಯ, ಔಚಿತ್ಯ, ಚಿತ್ರ, ವಾದಿತ್ರ, ಮಂತ್ರ, ತಂತ್ರ, ಜ್ಞಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ, ದಂಭ, ಜಲಸ್ತಂಭ, ಗೀತನಾದ, ತಾಲಮಾನ, ಮೇಘವೃಷ್ಟಿ, ಫಲಾಕೃಷ್ಟಿ, ಆರಾಮರೋಪಣ, ಆಚಾರಗೋಪನ, ಧರ್ಮವಿಚಾರ, ಶಕುನಸಾಗರ, ಕ್ರಿಯಾಕಲ್ಪ, ಸಂಸ್ಕೃತಜಸ್ಪ, ಪ್ರಸಾದ ನೀತಿ, ಧರ್ಮನೀತಿ, ವರ್ಣಿಕಾವೃದ್ಧಿ, ಸುವರ್ಣಸಿದ್ಧಿ, ಸುರಭಿತೈಲಕರಣ, ಲೀಲಾಸಂಚಾರಣ, ಗಜತುರಗ ಪರೀಕ್ಷಣ, ಪುರುಷಸ್ತ್ರೀಲಕ್ಷಣ, ಸುವರ್ಣರತ್ನಭೇದ, ಅಷ್ಟಾದಶಲಿಪಿ ಪರಿಚ್ಛೇದ, ತತ್ಕಾಲಬುದ್ಧಿ, ವಾಸ್ತುಸಿದ್ಧಿ, ವೈದ್ಯಕಕ್ರಿಯಾ, ಕಾಮವಿಕ್ರಯ, ಘಟಭ್ರಮ, ಸಾರಿ ಪರಿಶ್ರಮ, ಅಂಜನ ಯೋಗ, ಚೂರ್ಣಯೋಗ, ಹಸ್ತಲಾಘವ, ವಚನಪಾಟವ, ಭೋಜ್ಯವಿಧಿ, ವಾಣಿಜ್ಯವಿಧಿ, ಮುಖಮಂಡನ, ಶಾಲಿಖಂಡನ, ಕಥಾಕಥನ, ಪುಷ್ಪಗ್ರಥನ, ವಕ್ರೋಕ್ತಿ, ಕಾವ್ಯಶಕ್ತಿ, ಸ್ಫಾರವೇಷ, ಸಕಲಭಾಷಾವಿಶೇಷ, ಅಭಿಧಾನ ಜ್ಞಾನ, ಆಭರಣ ಪರಿಧಾನ, ಭೃತ್ಯೋಪಚಾರ, ಗೃಹಾಚಾರ, ಕಾವ್ಯಕರಣ, ಪರನಿರಾಕರಣ, ರಂಧನ, ಕೇಶಬಂಧನ, ವೀಣಾನಿನಾದ, ವಿತಂಡಾವಾದ, ಅಂಕವಿಚಾರ, ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ, ಅಂತಾಕ್ಷರಿಕಾ, ಪ್ರಶ್ನಪ್ರಹೇಲಿಕಾ (ಕಲ್ಪಾಂತರ ವಾಚ್ಯಾನಿ–ದಿ ಕಲಾಸ್. ೭೬–೭೭) (ಶ್ರೀವತ್ಸ ನಿಘಂಟು. ಪುಟ ೯೩ ಮತ್ತು ೩೩೬) : ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ಗಾಯಕ ವಾಗ್ಮಿ ನಟ ಹಾಸ್ಯದವರಾದಿ ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆಯವರು (ಜಿಲಪು. ೪೭–೪೩). **ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ :** ಅತಿ ಚತುರ ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ ಸಾಮಭೇದಾದಿ ಮಂತ್ರಾಳಾಪ ವೀಶಭಕ್ತಿ ನುತವೀರ ವಿತರಣಗುಣಂ . . . ನೆರೆದು ರೂಪಾದುದೆಂಬಂತೆ (ಹಚಕಾ. ೧–೪೬).

[ಚೌಷಷ್ಟಿ + ಕಲೆ$_3$]

ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ 'ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ' ನೋ.

ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯೆ (ನಾ).=ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ: ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾಕಳಾವಿದನೆನಿಸಿಕೊಂಬನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಂತನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮಡಿಮಾ. ೪೩–೬೧); ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾಕಲಾಭರಿತ ಸುಪ್ರೌಢ ಶಿಷ್ಯಾಸಂತತಿಯ ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಶೀಲವರ್ತನೆಯೊಳು (ವೀಶೃಪು. ೭–೧೬–೨) ; ಕಲಿಸಿದನು ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾವಳಿಗಳನು (ನಿಧಾಗ. ೧೦–೪೧–೭) ; ಭರತನಾಟಕ ಮದನಶಾಸ್ತ್ರ ಕವಿತಾರಚನೆ ಪಿರಿದೆನಿಪ ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾಕಳಾಪ್ರೌಢಿ (ಭಿಕ್ಷಾಚ. ೩–೯) ; ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯೆ ಕಲೆಗಳಿಲ್ಲದಂದು . . . ನಿಮ್ಮ ನೀವರಿಯದೆ ಅನಂತಕಾಲವಿರ್ದಿರಂದು (ಅಖಂಡೇ. ೧–೧).

[ಚೌಷಷ್ಟಿ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚೌಸರ, ಚವುಸರ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಸರ : ತೋರಮುತ್ತಿನ ಕಂಠಮಾಲೆ ಚೌಸರದಿಂದ ವಾರಿಜಗಂಧಿಯೆಸೆದಳು (ಕಂನವಿ. ೯–೭೦). **ಚವುಸರ :** ಮುತ್ತಿನೋಲೆಯ ಮೂಗುತಿಯ ಮಣಿವಿಸ್ತರದ ಚವುಸರವ ಕೊರಳಲಿ ಹತ್ತಿಗಟ್ಟಿದ ಪದಕ ಹೀರಾವಳಿಯ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೧–೪).

[ಚೌ$_1$ + ಸರ$_6$]

ಚೌಸುತ್ತು (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕಡೆ; ಸುತ್ತುಮುತ್ತು: ನಮ್ಮ ಸೀಮೆ ಚೌಸುತ್ತು ಸರಹದ್ದಿನ ನಾಲ್ಕೂಕಡೆ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೂ ಮಂದಿ ಇಟ್ಟು ಬಂದುಬಸ್ತು ಮಾಡಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೧). [ಚೌ$_1$ + ಸುತ್ತು$_2$]

ಚೌಸೊಪ್ಪ, ಚೌಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಉಕ) ಅಂಗಳದ ಸುತ್ತಲೂ (ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ) ಇರುವ ಪಡಸಾಲೆ : ಇವನ್ನ ಚೌಸೊಪ್ಪಿಯ ಕಂಡಿಯೊಳಗಿಂದ ಒಳಗಿಳಿ ಬಾಗಿಲ ತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳೋಣ(ಚುಂದಿಪಾ.೧೬). **ಚೌಸೊಪ್ಪು** : ಮಹಾದ್ವಾರವನ್ನು ದಾಟಿದ ನಂತರ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಚೌಸೊಪ್ಪು (ದೀಪಶ. II, ೭೬). [←ಮರಾ. ಚೌಸೋಪೀ]

ಚೌಸೊಪ್ಪಿ (ಚೌಸೊಪ್ಪಿ) ನೋ.

ಚೌಹಂಡಿ (ಚೌಪಂಡಿ) ನೋ.

ಚೌಳ (ಚೌಲ್) ನೋ.

ಚೌಳಾರೆ (ನಾ). "ಚೌಳುಮಣ್ಣು ವಿಳುವ ಪ್ರದೇಶ" (ಹಸ್ಕೂ.ಹಿ. ಟಿಪ್ಪಣಿ); ನನ್ನೂರಿನ ಕೆರೆಯ ಹಿಂದಿರುವ ಚೌಳಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳನೆ ಚೌಳು ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ (ಹಸ್ಕೂ.ಹಿ. ೫೮೨). [ಚೌಳು (< ಸವುಳು) + ಆರೆ]

ಚೌಳಿ, ಚವುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇರುವೆ ; ಕೆಂಜಿಗ ; ಉರಿ (ಕರಾ) : ಗುರುವ ಮರದ ಮೇಲಿಂದ ಚೌಳಿಮೆಟ್ಟೆಯೊಂದನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಂದ (ಅಣಜಿ. ೧೮೫). **ಚವುಳಿ** : ಮರದ ತುಂಬಾ ಚವುಳಿ ತುಂಬಿ ಕೊಂಡಿವೆ (ಕೂಡ). [?]

ಚೌಳಿ (ನಾ). (?) : ರಾಜ್ಯವನಾಳುವ ಕಾಲದಲೂ ಚೌಳಿಯ ಕೀರಿಯ ವೊಗೆ (ಶಾಇ. ೧೯೬೨, ಶಾಹು. ೨೬೯-೧೦; 1412); ಬಸವಿಸೆಟಿ ಕಯ್ಯಾಲು ಚೌಳಿಯು ಕೀರಿಯು ಅಯುವರು (ಶಾಇ. ೧೯೬೨, ಶಾಹು. ೨೬೯-೦೨; ?).

[?]

ಚೌಳಿಕ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶದ ರಾಜ: ಚಲಮಂ ಕೈಕೊಣ್ಡ ಕಟ್ಟಾಳ್ಕಲರಧಿಕರಣ(ದಿ)ಂದ ಬಲ್ಲಾಳ್ಕರಂ ತೋಳ್ಬಲದಿಂ ಕೊಂಡಾಡಿದುರ್ಕ್ಕಿಳಿಸಿದ ಬಿದುದಂ ಚೌಳಿಕ ತನ್ನ ಜಾತಿಬ್ಬರ್ಬಲದಿಂ ಬಂದುಡ್ಡೆ ವೆಳ್ಪಿತಪಕೀರ್ತಿಯಂ ನಿಳಿಂದಾಲಿ ವೊಳ್ಕಂತೆವೋಲ್ (ಆಆ. ೨-೨-೫೦; 1068). [<ಚೋಳಿಕ]

ಚೌಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಗಿ : ವರ್ಚಗಾಮಾರು: ಹಸ್ಸವಂ ತೊಳದಲ್ಲ ಕುಳ್ಳರ್ದು ವಿಳ್ಳಮಂ ಮತ್ತಲ್ಲಿ ಚೌಸಿತರಿರೆ ಮದ್ಯಪಾನಗಳ್ಗೆತ್ತಿಗಡರಿಕು (ಹುಕರಿಗಾ. ೮೮-೬). [? + -ಇಸು]

ಚೌಳು (ಸವುಳು) ನೋ.

ಚೌಳುನೀರು (ಸವುಳುನೀರು) ನೋ.

ಚೌಳುನೆಲ (ಸವುಳುನೆಲ) ನೋ.

ಚೌಳುಪ್ಪು (ಸವುಳುಪ್ಪು) ನೋ.

ಚೌಳುಭೂಮಿ (ಸವುಳುಭೂಮಿ) ನೋ.

ಚೌಳುಮಣ್ಣು (ಸವುಳುಮಣ್ಣು) ನೋ.

ಚ್ಯವನ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಅಥವಾ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಚಲಿಸುವುದು; ಚಲಿಸೆ. ೩. ಬೀಳುವುದು; ಜಾರುವುದು: ಅವರೀಕಂಜನಮಬ್ಜಳೋಷಣಾಮರಣಂಗ್ಯೋನ್ಮುಖನಂ . . . ತಾರಕಾಚ್ಯವನಂ ಪದ್ಮಭವಾಂಡ ನಿರ್ದರಣಮಾಯ್ತು ಸ್ಮದ್ಬಲಾಟೋಪದಿಂ (ಆಗಪ. ೬-೪೩). ೪. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಚ್ಯವನಂ ಪುರೋಹಿತನಾಗೆ ರಾಜಂ ಯಾಗಮಂ ತೊಡರಿಂ (ರಾಮಾಕ್ಕ. ೭೦-೭). [ಶಂ.]

ಚ್ಯುತ (ಗು). ೧. ಬಿದ್ದ ; ಜಾರಿದ. ೨. ಸುವಿಸಿದ. ೩. ಕಳೆದ ; ನಷ್ಟವಾದ : ಸ್ವುತಿಗಿಯ್ದುಂ . . . ಶತಪತ್ರಾಕ್ಷ ಕಥಾಮ್ಯತಚ್ಯುತಕ್ಕೋಮಾಳನಂ ಮಾಳ್ಪನಂ (ಆಗಪ. ೦-೮). ೪. ಭ್ರಷ್ಟ. (ನಾ). ೫. ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು : ರೋಷಚ್ಯುತಂ ವಾಲಿ ಶಾಂತನಾದುದು (ಕ್ರೀಡಾಪಾ. ೩೦-೩೦). ೬. ಹೊರದೂಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. 'ನಾಕಚ್ಯುತ' ವರಾ.

[ಶಂ.]

ಚ್ಯುತಕ್ರಮ (ನಾ). = ಚ್ಯುತಯಾಥಾನಸಂಖ್ಯ ; ಶಬ್ದವುಳ್ಳರುಕ್ತಿ ಅರ್ಥವುನರುಕ್ತ ಅರ್ಥಲೋಪ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ ಚ್ಯುತಕ್ರಮ ವ್ಯವಹಿತ ವಿಸಂಧಿ ನೇಯಾರ್ಥವೆಂಬಿಂತು ಶಬ್ದದೋಷಂಗಳಲ್ಲದೆ (ವಿಚಿಕ. ೨೩೬).

[ಚ್ಯುತ + ಕ್ರಮ]

ಚ್ಯುತತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿ. ೨. ಮಂಳಾಗಿರಂವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಕವಿತೆ ; P ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತೆಗೆದಂ ಅದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನಿಟ್ಟಾಗ ಹೊಸ ಅರ್ಥವು ಸ್ಫುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಂ : ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರಮುಂ ಗೋಪತಕ್ರಯಾಕಾರಕಂ ನಿಗೂಢ ಚತುರ್ಥ ಪ್ರತಿನಿಯತ ಗತವ್ಯತ್ಯಾಗತಂ ದರಿಂದಿಂತು ವಿಜವಿಮುಕ್ತಂ ಚಿತ್ರಂ (ಕಾಪ್ರಾ. ೫೫೭).

[ಚ್ಯುತ + ದತ್ತ + ಅಕ್ಷರ]

ಚ್ಯುತಯಾಥಾನಸಂಖ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಉದ್ದೇಶವದಗಳಿಗೆಗೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಿಧೇಯವದಗಳಿಗೂ ಯಥಾನಸಂಖ್ಯವಾಗಿ ಅನ್ವಯವಾಗದಿರುವುದು : ಯತಿಭಗಮರ್ಥಕಮನ್ಯಂ . . . ಚ್ಯುತಯಾಥಾನಸಂಖ್ಯಂ ವ್ಯವಹಿತಮತ್ಯಂದಂ ವಿಸಂಧಿಕಂ ನೇಯಾರ್ಥಂ (ಕವಿಜ. ೧-೬೮).

[ಸಂ.]

ಚ್ಯುತಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ; ಅಶುದ್ಧಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ: ದೋಷವುಳ್ಳ ವದಗಳನ್ನು – ೧. ಶ್ರುತಿಕಟು. ೨. ಚ್ಯುತಸಂಸ್ಕಾರ. ೩. ಅಪ್ರಯುಕ್ತ . . . ೧೩. ವಿರುದ್ಧ ಮತಿಕೃತ್ವ ಎಂದು ವಿಧಾಗಿಸಬಹುದು . . . ಚ್ಯುತಸಂಸ್ಕಾರ–ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು (ಕೃಪಿ. ೩೩೬).

[ಚ್ಯುತ + ಸಂಸ್ಕಾರ]

ಚ್ಯುತಿ (ನಾ). ೧. ಜಾರುವುದು ; ಸ್ಖಲನ. ೨. ಬೀಳುವುದು ; ಪತನ. ೩. ನಾಶವಾಗುವುದು ; ಹಾನಿ ; ಲೋಪ : ಚ್ಯುತಿಯಲ್ಲದ ತಾಣಂ ನಿರ್ವ್ಯತಿಯೊಂದೆ ದಲ್ (ಜಾಕೃಪ್ರ. ೭-೬೬): ಹೇಳು ಹೇಳೇ ನಾನಿಕೆಚ್ಚುತಿಯರ ದಿಸೆಯಿಂದ ಮೇಳವಿಸಿದುದು (ಕೆಂಪರಾ. ೩-೭-೨): ನಿರ್ಮಳಕೀರ್ತಿ ಚ್ಯುತಿಗಧಟನವ್ಪೊಂದಂ ಭೂವಧಿಯಳ್ಳೆಲ್ಲೇಳ್ಮಂ (ರಾಜ ೫೬. ೧೬-೨೨).

ಚ್ಯುತಿಬರು = ಹಾನಿಯಾಗು : ಭಂಗವಾಗು: ಅತ್ಯಾಗಲಿಲ್ಲಾ ಮಗು ವಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ. ಮಗುವಿನ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಬರುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ಛ

ಛ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಛಕಾರ. ೨. ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಛಥಸಮದೇಟು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಛಂಗನೆ (ಅ). ಚಕ್ಕನೆ; ಕೂಡಲೆ; ಚಂಗನೆ: ಆ ಹುಲಿ . . . ಛಂಗನೆ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾಯಿತು (ಕಳಹು. ೬).

[ಛಂಗ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಛಂದ$_1$, ಚಂದ$_2$ (ನಾ). ೧. = ಛಂದಸ್ಸು ೫: ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೦-೪೬ ವ); ಕನ್ನಡ ಛಂದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಧಾನ ಗಣ (ಛಂದೋವಿ. ೮೬). ೨. ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಛಂದಮೆನಲಿಪ್ಪತ್ತಾಱುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೯). **ಚಂದ$_3$**: ೧. "ಚಂದಮೆಂದು ಛಂದಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೨-೨೩೯); "ಚಂದಮೆನೆ ಛಂದಮದು ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೬); ಜಿನೇಂದ್ರ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗವನೇಚಂದದಿಂ ಭಾವಿಸುವ ಚಂದದೊಳೊಂದಿಸುವ . . . ಕಬ್ಬಿಗನವೊಲು ಧನ್ಯನವನಾರೋ (ಸಾಳ್ಕಥಾ. ೧-೩೮).

[< ಸಂ. ಛಂದಸ್]

ಛಂದ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಾದುದು; ಚೆಲುವಾದುದು; ರಮ್ಯವಾದುದು: ಜಂಬುಕ ಶಸ್ತ್ರದ ಫಳವ ನುಂಗಿ ಜಂಬೂದ್ವೀಪವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಳಯವಾಯಿತ್ತು ಎಂದಡೆ ಅದು ಛಂದವೇ (ಸರ್ವವ. ೪೨-೦೦೯). ೨. ರೀತಿ; ಭಂಗಿ: "ಸ್ವಸ್ತಿಕಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತ – ಈ ೩ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಅರಮನೆಯ ಛಂದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೦೫೦); "ಭಂಗಿಯೆನೆ ವ್ಯಾಕೃತಿಯೆನಲು ಛಂದಮೆಂದೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೩); ಕಂದ ನೀಂ ಕಱುಗಾಯ್ದ ಛಂ[ಪಾಠಾ. ಚೆಂ]ದವಾಯ್ತೆನುತೋವಿ ಕಂದನಂ ನೋಡುತಂ ಕಣ್ಣನೀರಂ ತೀವಿ (ಪಂಡೀರ. ಹ. ೧೩೬-೨೬); ಹರಿ ಕಟಕಿಯಲಿ ನಾನಾಛಂದದಲಿ ಮೂದಲಿಸಿ (ಅಕ್ರೂಪ. ೬-೮೦); ವೆಂಕಣ್ಣ ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಛಂದಾಗಿ ಸೊರಗಹತ್ತಿದ (ಸಾವಿಕಾ. ೨೦೪). ೩. ಸಂತೋಷ; ಹರ್ಷ: ಬಂದ ಛಂದವನು ಶರಣನಾಡಿನ ವಾರ್ತೆಯಂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತ (ಬಸಪು. ೨೯-೧೯); ಇಂದುವದನೆಯಲಾ ಸುದಾಮಗೆ ಛಂದದಿಂದಾರತಿಯನೆತ್ತಿದರು (ಸುದಾಮ. ೩-೩). ೪. ಇಚ್ಛೆ; ಪ್ರೀತಿ; ಆಸಕ್ತಿ: ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ಛಂದವನು ತಾನಱಿಯದೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ಓರಿಇ. ೨೪-೦೮). [ಸಂ.]

ಛಂದಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮನೋಹರವಾಗು: ಛಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ದಂಬಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಿಡಿ]ದಿರೆ ದೇವಚ್ಛಂದಂ ಮಣಿತೋರಣಂಗಳೆಡೆಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೩-೬). [ಛಂದ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಛಂದಕ (ನಾ). ೧. = ಛಂದ$_2$. ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಸಂರಕ್ಷಕ. [ಸಂ.]

ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ವೇದದ ಆರು ಉಪಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪದ್ಯಗಳ ನಿಯಮವನ್ನು ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೬೯); ಕಾವ್ಯವೆಂಬ ಸಾಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾತನಿಗೆ ಛಂದಶಾಸ್ತ್ರವು ಹಡಗು (ಸಂಶೋಧ. ೯೪).

[ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ಶಾಸ್ತ್ರ)]

ಛಂದಸಿಗ 'ಛಾಂದಸಿಗ' ನೋ.

ಛಂದಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ವೇದ; ವೇದಮಂತ್ರ: ಹೀಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹುತನಾದ ಪುರುಷನಿಂದಲೇ . . . ಸಾಮವೇದ, ಛಂದಸ್ಸು – ಎಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟಿದುವು (ಭಾರದ. ೨೬). ೨. ಇಚ್ಛೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಅಭಿಲಾಷೆ. ೩. ಸ್ವೈರಾಚಾರ; ಸ್ವತಂತ್ರೇಚ್ಛೆ; ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವರ್ತನೆ. ೪. = ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ: ಛಂದಸ್ಸು ಲಕ್ಷಣಮಲಂಕಾರ ಭಾವರಸಮೊಂದೆ ಕಳೆವೆತ್ತ ಸತ್ಕೃತಿ (ಪ್ರೈಮಿಭಾ. ೧-೬); ಭಾಷೆಗೆ ವ್ಯಾಕರಣದಂತೆ ಛಂದಸ್ಸೂ ಸಾಧಕವಾಗಿರುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೬೯). [ಸಂ. ಛಂದಸ್]

ಛಂದೋಗತಿ (ನಾ). ಲಯಬದ್ಧವಾದ ಗಮನ: ಹಗಲಿರುಳು ತಿರುಗಿದವು ಜಗದ ಛಂದೋಗತಿಗೆ (ನೆಲಮು. ೪೪-೦೪). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ಗತಿ)]

ಛಂದೋನಿಬಂಧನ (ನಾ). ೧. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕಟ್ಟುಪಾಡು. ೨. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಪ್ರಬಂಧ; ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ: ಛಂದೋನಿಬಂಧನದಂತೆ ಯತಿಗಣಮುಂ . . . ಎಂಬ ಮಹನೀಯ ಮಹಿಮೆಯುಂ ತಳೆದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦ ವ). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ನಿಬಂಧನ)]

ಛಂದೋಭಂಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯದೋಷ; ಪದ್ಯದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸು ತಪ್ಪಿರುವುದು; ಛಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮವನ್ನು ವಿಾರುವುದು: ಗುರುಲಘುವಿನ್ಯಾಸಕ್ರಮವಿರಚನೆಯೂ ನಾತಿರಿಕ್ತಮಾದೊಡೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ ನಿರುತಂ ಛಂದೋಭಂಗಂ (ಕವಿಕಾ. ೦-೯೦). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ಭಂಗ)]

ಛಂದೋವತಂಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ದೇಶೀಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಮಂದರಧರಗಣಮೆಸೆದಿರೆ ಮೊದಲೊಳೆ ಬಂದಿರೆಯುಂ ನಾಲ್ಕೆಡೆ ಬಿಸರುಹಜನ್ಮಂ ಸಂದುದು ಲಕ್ಷಣಮವನಿಯೊಳೀ ತೆಱದಿಂ ಛಂದೋವತಂಸ ಕೆಸೆದುದು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೩). [ಸಂ.]

ಛಂದೋವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಭೇದ. ೨. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ,–ಚಮತ್ಕಾರ: ಗೌಡವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ್ವಯ ರಮಣೀಯಮುಂ ಅಪ್ಪ ಕಾವ್ಯಗುಣದೋಷೋದ್ಭಾವಮಂ ಛಂದೋವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯುಮಂ ಪೇಟ್ಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೩).

[ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ)]

ಛಂದೋವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ: ಮತ್ತಮತಿಲಲಿತಮತಿವಳ ಭಿಚ್ಛಂದಂಗಳಿಂ ಛಂದೋವಿದ್ಯೆಯುಮಂ . . . ವಿವಾಹಮುವ'ನನುಕರಿಸಿ ಶೋಭಿಸುವುದು (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೫೦ ವ).

[ಸಂ. ಛಂದೋವಿದ್ಯಾ (ಛಂದಸ್ + ವಿದ್ಯಾ)]

ಛಂದೋವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು ಬರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ವೃತ್ತ: ರಂನಭಂಮಸಸಲಂಗಮೆ ಛಂದೋವೃತ್ತ ಮದೆಂದುಱಿ ಪೇಟ್ದಪರ್ (ಕೈಪಿಡಿ. ೮೬). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ವೃತ್ತ)]

ಛಕಡಿ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಛಕಾರ (ನಾ). = ಛ ೧: ಛಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಂ—ಛವಿ – ಚವಿ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಛಕ್ಕ 'ಚಕ್ಕ$_2$' ನೊ.

ಛಕ್ಕಡಿ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಛಗ (ನಾ). ಗಂಡುಮೇಕೆ; ಹೋತ: "ಅಜಃ . . . ಛಗಃ– ಈ ೬ ಹೋತು" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೦೨೨). [ಸಂ.]

ಛಗಭಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಬ್ಬಳ್ಳಿ: "ಛಗಭಕ್ಷಮೆನಲೈದೆ ಕಬ್ಬಳಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). [ಸಂ.]

ಭಗಲಕ, ಭಗಳಕ (ನಾ).=ಭಗ: "ತುಭಃ, ಭಾಗಃ, ಬಸ್ತಃ, ಭಗಲಕಃ, ಅಜಃ ೫ ಆಡುಹೋರಿ, ಗಂಡಾಡು, ಹೋತ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೪). **ಭಗಳಕ:** "ಅಜಃ . . . ಭಗಳಕಃ, ಭಗಃ–ಈ ೬ ಹೋತು" (ಹಲಾಯು: ೪೬-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಭಗಲಾಂಡಿ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು; ಅನಂತನಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು: "ಋಕ್ಷಗಂಧಾ, ಭಗಲಾಂಡೀ, ಆವೇಗೀ, ವೃದ್ಧದಾರಕಃ, ಜುಂಗಃ ೫ ಅನಂತನಗೊಂಡೇಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೬). [ಸಂ. ಭಗಲಾಂಡೀ]

ಭಗಲಾಂತ್ರಿ (ನಾ). = ಭಗಲಾಂಡಿ: "ಭಗಲಾಂಡೀ . . . ಭಗಲಾಂತ್ರೀ ಯೆಂದು ಪಾಠಾಂತರವು" (ಗುವಿವೋ. ೦೭೩). [ಸಂ. ಭಗಲಾಂತ್ರೀ]

ಭಗಳಕ 'ಭಗಲಕ' ನೋ.

ಭಜ್ಜ, ಚಜ್ಜ, ಚೆಜ್ಜ(ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಡದ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಹೊರಚಾಚಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಛಾವಣಿಯ ಭಾಗ; ಕಿಟಕಿ, ಬಾಗಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾಚಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಛಾವಣಿ: ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು, ಜಾಲಂದ್ರ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿರುವ ಭಜ್ಜ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೦೩೮). **ಚೆಜ್ಜ:** ೨. ಸಾಮಾನು ಗಳನ್ನಿಡಲು ಗೋಡೆಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಚಾಚಿರುವ ಹಲಗೆಯಂತಹ ಭಾಗ; ಬಡು: ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಜ್ಜಗಳಿದ್ದರೆ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನಿಡಲು ಅನು ಕೂಲ (ರೂಢಿ). **ಚೆಜ್ಜ:** ೧. ಕಿಟಕಿ, ಬಾಗಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಚೆಜ್ಜ ಇರುವುದ ರಿಂದ ಮಳೆಯ ನೀರು ಮನೆಯ ಒಳಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಮೇಲ್ಛಾ ವಣಿ; ವಿತಾನ: ಬಾನ ಚೆಜ್ಜದ ಕೆಳಗೆ ಹೆಬ್ಬಾವಿನುಬ್ಬಸದ ಹತ್ತಿಬಿಲ್ಲಿನ ಕಸದ ಕತ್ತಲೆಯಲಿ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿರುವ ನೀಲ ನಗರಾವಳಿಯ (ಶಿಲಾಲ. ೮೧-೫). [←ಹಿಂ. ಛಜ್ಜಾ].

ಭಟ್ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಭಟ್ ಅಂತ ಒಂದೇಟು ಕೊಟ್ಟೆ (ರೂಢಿ). ೨. ನಾಶ; ಹಾಳು: ಕುಡ್ಕುರ್ಕೆಗೆ ಸಿಕ್ಕ ಕುಡ್ಕೆ ಹೊನ್ನು ಮೂರ್ದಿ ವಸ್ದಲ್ ಭಟ್ (ಸಿಡಿಲು. ೫೫). 'ಚಟ್' ಪರಾ.

ಭಟಚ್ಛಟ(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ನಿಶಾಟರನುಂಡನಗ್ನಿ ಭುಮ್ಮೆಂಬ ಭಟಚ್ಛಟೆಂಬ ಧಗಯೆಂಬ ಧಗದ್ಧಗಯೆಂಬ ಥಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂಬ ರವಂ ಕಱು ತ್ತಡಸಿ ಮೆಲ್ವ ಸರಕ್ಕನುಸಾರಿಯಪ್ಪಿನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೮).

ಭಟಭಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಹೊರಳಿಗಿಡಗಳ ಭಟಭಟ ಧ್ವನಿ ಮಸಗಿತಡಿಗಡಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೨೫-೫); ಭಟಭಟ ಧ್ವನಿಯಿಂದೆ ಬಿಸಿಯ ಕೆಂಗಿಡಿ ಗಳು ಪುಟನೆಗೆದುವು ನಭಸ್ಥಳಕೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೩೮).

ಭಟಭಟನೆ (ಅ). ಭಟಭಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಭಟಭಟನೆ ಕೆಡೆಯಲ್ಕೆ ನೋಡುತ (ಬಸಪು. ೨೩-೦೬); ಅಗ್ಗರಣೆಯಂ ಭಟಭಟನೆ[ಪಾಠಾಂ. ದಟದಟ] ಕೀಳ್ತು (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦ ವ). [ಭಟಭಟ + – ಅನೆ$_1$]

ಭಟಭಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭಟಭಟ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಮಕುಟಬದ್ಧಮಹೀಶ ವೇಣುಪ್ರಕರದಲಿ ಭಟಭಟಿಸಿ . . . ಬೀದಿವರಿದುದು ಭೀಮದಾವಾಗ್ನಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೨೪). [ಭಟಭಟ + – ಇಸು$_3$]

ಭಟಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕಾಳುಗಳು ಭಟಪಟ ಎಂದು ಸಿಡಿದುವು (ರೂಢಿ). 'ಚಟಪಟ' ಪರಾ.

ಭಟೆ (ನಾ). ೧. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು: ಮಂಡಿತೋರುಜಟಾಭಟಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಪ್ರೋದ್ದಂಡಹತಿಯಿಂ (ಬಸಪು.೧೭-೧೮). ೨. ಕಾಂತಿ; ದೀಪ್ತಿ; ಪ್ರಕಾಶ: ಮಂಡಳಿಸಿ ನಿಂದುವೀಕೆಯ ಪಾಂಡುರಲೋಲತ್ಕಟಾಕ್ಷಮಾಲಾಚ್ಛಟೆಗಳ್ ಗಂಡಸ್ಥಳದೊಳೆನಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೨೧). [ಸಂ. ಭಟಾ]

ಭಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೇ; ತಟ್ಟನೆ: ಗುಂಡಪ್ಪ ಭಟ್ಟನೆ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ (ಕೊನೆಭೇ. ೧೧). [ಭಟ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಭಟ್ಟಿ, ಚಟ್ಟಿ$_4$, ಚೆಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷದ ಆರನೆಯ ತಿಥಿ; ಷಷ್ಠಿ: ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಬಹುಳ ಭಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಷಷ್ಠಿ]ಯ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ . . . ಷೋಡಶ ಸ್ವಪ್ನಂಗಳಂ ಕಂಡು (ಜಾವುಂಪು II, ೨೫-೦೧); ಪೌಶ್ಯ ಸುದ್ಧ ಭಟ್ಟಿ ಸೋಮವಾರದಂದು (ಎಳ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೭-೨೧; 1067). ೨. (ಉಕ) ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ: ಭಟ್ಟೀ ಮುಂದಿನ ಬಿಟ್ಟಿ ಮೋಡವು ಬಂದು (ಸಪೀಗೀ. ೧೨-೧). **ಚಟ್ಟಿ$_4$:** ೧. "ಷಷ್ಠೀ-ಚಟ್ಟಿ" (ಶಪುದ. ೨೮೨ ಪ್ರಯೋ); "ಚಟ್ಟಿಯೆ ಷಷ್ಠಿಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ.೨೯); ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ಚಟ್ಟಿ ಸೋಮವಾರಂ (ಎಳ. XI, ದಾವಡ. ೧೭-೩; 839); ಚಟ್ಟಿದಿನ ಬಿಟ್ಟಿಗೂ ಹೋಗಬೇಡ (ಗಾದೆ). **ಚೆಟ್ಟಿ$_2$:** ೧. ಆದರದಿಂದಾಶ್ವಯುಜದೊಳಾದಾ ಚೆಟ್ಟಿಯೊಳೆ ಚಂದ್ರನಿರೆ (ಜಟ್ಟಿಮ. ೮-೦೬೯). [<ಪ್ರಾ. ಭಟ್ಟೀ./ಸಂ. ಷಷ್ಠೀ]

ಭಡ 'ಚಢ' ನೋ.

ಭಡಕಿ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಭಡತ 'ಚಡಿತ$_1$' ನೋ.

ಭಡಸವಾಲು 'ಚಢಸವಾಲು' ನೋ.

ಭಡಸವಾಲುದಾರ (ನಾ). ಭಡಸವಾಲನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಹರಾಜಿ ನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೂಗುವವನು,–ಬೇಡುವವನು: ಬಹಿರಂಗವಾದ ಹರಾಜು ಮೂಲಕ ಭಡಸವಾಲುದಾರನಿಗೆ ವಿಕ್ರಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೩೮). [ಭಡಸವಾಲು (<ಚಢಸವಾಲು) + – ದಾರ$_4$]

ಭಡಸಾಲ್, ಚಡ್‌ಸಾಲ್ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂದಾಯವು ವಸೂಲಾದ ವರ್ಷ: ಕಂದಾಯದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ವರ್ಷವೇ ಭಡಸಾಲಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಚಡ್‌ಸಾಲ್:** (ರೈಸ್‌ಗೆ. II. ೫೪೫); (ಮೈಗೆಜೆ. IV, ೭೬೬). [ಭಡ (<ಚಢ) + ಸಾಲ್$_3$]

ಭಡಾಭಡಿ (ಅ). ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ: ಭಡಾಭಡಿ ಬರಬೇಕು ಅಲ್ಲೇ ಬೇರು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಚಢಾಚಢೀ]

ಭಡಾಯ 'ಚಡಾಯ' ನೋ.

ಭಡಾಯಿಸು 'ಚಡಾಯಿಸು' ನೋ.

ಭಡಾಯ್ಸು 'ಚಡಾಯಿಸು' ನೋ.

ಭಡಾವು 'ಚಡಾವು' ನೋ.

ಭಡಾಳ 'ಚಡಾಳ' ನೋ.

ಭಡಾಳತನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ; ಚಡಾಳತೆ: ನಿನ್ನಂಘವಣಿಯ ಭಡಾಳತನವನು ಮುದ್ರಿಸುವೆನೆನುತೆಚ್ಚನಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೩೧). [ಭಡಾಳ(<ಚಡಾಳ) + – ತನ]

ಭಡಾಳತೆ 'ಚಡಾಳತೆ' ನೋ.

ಭಡಾಳನೋಟ (ನಾ). ಉಗ್ರವಾದ ನೋಟ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಆಲಿದಣಿಯದೆ ಮಗುಳೆ ಮಗುಳೆ ಭಡಾಳನೋಟದ ಬಿಲ್ಲ ತಿರುವಿನ ಕೋಲ ತೋಹಿನ ರಾಮನಿರ್ದನು ನೋಡುತಾಹವವ (ತೊರಠಾ. ೪-೩-೦೫). [ಭಡಾಳ (<ಚಡಾಳ) + ನೋಟ]

ಭಡಾಳಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ; ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ: ಕಮಠಫಣಿರಾಜಾಳಿ ಬಿಮ್ಮುಗಿಡಲಲ್ಲಿ ಮಱೆದುದು ಭಾಪು ಚತುರ ವೈಹಾಳಿ ಹರ್ಷದ ಭಡಾಳಿ (ಭಾವಜಿಂ. ೮-೧೨). [ಭಡಾಳ (<ಚಡಾಳ) + – ಇ$_3$]

ಭಡಾಳಿಕೆ 'ಚಡಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಭಡಾಳಿಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ.

ಭಡಿ, ಚಡಿ$_2$ (ನಾ). ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ನೀಳವಾದ ಕೋಲು,–ಬೆತ್ತ: ಅಪರಾಧಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಭಡಿಯ ಏಟುಗಳ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚಡಿ$_2$:** ಒಡನೆ ಬಂದುದು ವಾನರೇಂದ್ರನ ಗಡಣ ಚಡಿಗಳನೆತ್ತಿ ಹೋಹೋ ತಡೆಯಿ ತಡೆಯಿಯೆನುತ್ತೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೫-೫-೨): ಚಡಿ ಹಿಡಿದ ಗಣಿತೇಶ್ವರನು ಅಪೂರ್ಣಾಂಕಗಳನ್ನು . . . 'ಬಿಡಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳುವನು(ಗಾಳಿಪ. ೧೭೭).

ಛಡಿಯವರು = ವೇತ್ರಧಾರಿಗಳು ; ಕೋಲುಕಾರರು : ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ೬, ಪಂಡಿತರು ೮, ಛಡಿಯವರು ೨೫, ಪೌಜುದಾರ್ರು ೫ (ಗುರುದ. ೧೧).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಡೀ]

ಛಡಿಕೆ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಛಡಿತ$_1$ 'ಚಡಿತ್ತ' ನೋ.

ಛಡಿತ$_2$ 'ಚಡಿತ$_1$' ನೋ.

ಛತ್ತರಿಗೆ 'ಚತ್ತರಿಗೆ' ನೋ.

ಛತ್ತೀಸ (ನಾ). ಮೂವತ್ತಾರು : ನಿಲವಿನ ಪದಿನೆಂಟು ಕೋಟಿಗೆ ಛತ್ತೀಸ ಕೋಟಿ ಬಾಹತ್ತರಕೋಟಿಗಳಿಂ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿ (ಬಸರ. ೮-೧೨೫) ; ಮುನ್ನ ಕೊಂಡೊಯ್ಯನೆ ಮಹಾದೇವನ ಪುರಕೆ ಛತ್ತೀಸ ನಗರಿಗಳಾ ಸಾಮವೇದಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೭-೪). [<ಪ್ರಾ. ಛತ್ತೀಸ./ಸಂ. ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್]

ಛತ್ತು, ಚತ್ತು (ನಾ). ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಪಲ್ಲಂಗ, ಮಂಟಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ : ಆಕಾಶವು ನೀಲವರ್ಣದ ಛತ್ತಿನಂತಿದೆ (ಚೇನಬಾ. ೫) : ಬಾಳೆಯ ಕಂಬ ತಳಿರು ತೋರಣ ಜುಮುರು ಮೇಲ್ವಾಸು (ಛತ್ತು)ಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗವೆಲ್ಲ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದಿತು (ಮುಬಲಿ. ೧೩). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛತ್./ಸಂ. ಛದಿ]

ಛತ್ರ$_1$ 'ಚತ್ರ' ನೋ.

ಛತ್ರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆ ; ಚತ್ತರಿಗೆ ; ಆತಪತ್ರ: "ಆತಪತ್ರಂ, ಛತ್ರಂ—ಈ ೨ ಕೊಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೬೯) ; "ಸತ್ತಿಗೆಯೇ ಛತ್ರ" (ಶವಿಶಂ. ೨೬೧). ೨. ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಹಾಗು ರಾಜರಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ: ಮನ್ಮಥಗೆ ವರವಸಂತಕನೆತ್ತಿ ಪಿಡಿದ ಮುತ್ತಿನ ಛತ್ರದಿರವೆನಿಸಿತು ಚಂದ್ರಬಿಂಬ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೦೬-೪೩). ೩. ನಾಯಿಕೊಡೆ; ಅಣಬೆ. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ಯೋಗ. 'ಛತ್ರಯೋಗ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ಛತ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆ ; ಛತ್ರಿ : "ಛತ್ರಕಂ—ಸತ್ತಿಗೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೫೬) ೨. ಅಣಬೆ ; ನಾಯಿಕೊಡೆ. [ಸಂ.]

ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆಯ ನೆರಳು. ೨. (ಆಲಂ) ರಾಜನ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟುದು; ಪ್ರಭುತ್ವ: ಈ ನಮ್ಮ ಪುರಾತನದೇಶವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಸಾರ್ವಭೌಮರಾಜನ ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಏಕೈಕರಾಜ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಬೇಕೆಂಬ ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪ . . . ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೯). 'ಏಕಚ್ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಛತ್ರಚ್ಛಾಯಾ (ಛತ್ರ + ಛಾಯಾ)]

ಛತ್ರಧಾರಕ (ನಾ). (ರಾಜನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ) ಕೊಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸೇವಕ : ಬಳಿವಿಡಿದು ಭೂಭುಜರ ಯಾನಂಗಳೊಳಗಳುಕದೆ ಢಗೆಯ ಸೈರಿಸಿ ಬಳಸುವವನೇ ಛತ್ರಧಾರಕನು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧-೭೪) ; ಅರಸನಭ್ಯುದಯವನು ನೀನಧಿಕರಿಸಿ ಗೆಲುವಡೆ ನಿನ್ನ ಹಂಗೇಕರಿಗಳನು ಜಯಿಸುವರು ನಮ್ಮಿ ಛತ್ರಧಾರಕರು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೩೪). [ಸಂ.]

ಛತ್ರಪತಿ (ನಾ). ೧. ರಾಜತ್ವದ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಛತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಭು ; ರಾಜ. ೨. ಶಿವಾಜಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಒಂದಂ ಬಿರುದು : ೧೬೭೪ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿ ಶಿವಛತ್ರಪತಿ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು (ಧಾರದ. ೪೨೩). [ಛತ್ರ$_2$ + ಪತಿ$_2$]

ಛತ್ರಪ್ರಸರ (ನಾ). ರಾಜ ಚಿಹ್ನವಾದ ಛತ್ರಿಗಳ ಸಮೂಹ,—ಕೊಡೆಗಳ ಸಾಲು : ದೆಸೆಯಂ ಛತ್ರಪ್ರಸರದೆ ಮುಸುಂಕಿ ಕಟ್ಟಲೆಯನೊರ್ಮೆ ಮಣಿಭೂಷಣರುಗ್ವಿಸರದೆ ಮುಸುಂಕಿ ಸಂಜೆಯ ಬಿಸಿಲಂ ಮತ್ತೊರ್ಮೆ ಮಾಡಿದುದು ತದ್ಯಾನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೧).
[ಛತ್ರ$_2$ + ಪ್ರಸರ]

ಛತ್ರಭಂಗ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆಯು ಮುರಿದುಬೀಳುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ ತಪ್ಪಿಹೋಗುವುದು : ಕೇಳಿಕೆಯ ಮನ ಛತ್ರಭಂಗದ ಮೇಲೆ ಮುಱಿಯದೆ ಛಲಪದದ ಪರಿಪಾಳಿಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದನುಪ್ಪರದ ಗರ್ವದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೧) : ಮಂಗಲೇಶನ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಛತ್ರಭಂಗವಾದುದರಿಂದ ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ಉನ್ಮತ್ತರಾದ ರಾಜರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ವಾತಾಪಿಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (ಕರ್ಣಾಟ. ೫೭).
[ಛತ್ರ$_2$ + ಭಂಗ]

ಛತ್ರಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಛತ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಹಿತಕರನಾತ್ಮಬಾಂಧವಗೆ ಛತ್ರಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೮). [ಸಂ.]

ಛತ್ರಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಸ್ಥಾನದಿಂದ ಲಗ್ನದವರೆಗೆ ಏಳುರಾಶಿಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹಗಳು ಇರುವ ಒಂದು ಯೋಗ: ಛತ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೮ ಆಡಿಟಿ). [ಛತ್ರ$_2$ + ಯೋಗ]

ಛತ್ರರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಏಳು ಅಜೀವ ರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು : ತನ್ನ ನೆಟಲೊಳೆ ಕಾವ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಮೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರಮಣಿಮಯೂಖಚಿತ್ರಿತಚ್ಛತ್ರರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ) ; ಲೀಲಾಸನಾಳಧವಳಶತಪತ್ರಮೆನಿಪ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಮೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರಚ್ಛತ್ರರತ್ನಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦೧ ವ). 'ಚರ್ಮರತ್ನ' ಪರಾ.
[ಛತ್ರ$_2$ + ರತ್ನ]

ಛತ್ರರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣ ; (ಕೈಯಲ್ಲಿಯ) ಕೊಡೆಯಾಕಾರವಾದ ರೇಖೆ : ಶತ್ರುಪಕ್ಷಹಾನಿಯು ರಾಜಮನ್ನಣೆಯು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನದಾನವೂ ಛತ್ರರೇಖೆಗೆ ಫಲ (ಸಾಮುಲ. ೧೦೦-೧೧). [ಛತ್ರ$_2$ + ರೇಖೆ]

ಛತ್ರವಳಯ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅರಸುತನ ; ಪ್ರಭುತ್ವ : ಇಹಲೋಕ ಪರಲೋಕ ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ . . . ಉತ್ತರೋತ್ತರಚ್ಛತ್ರವಳಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುರ್ವಳಯ] ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಅವಚಂ. ೮೨-೩೭೦).
[ಛತ್ರ$_2$ + ವಳಯ (= ವಲಯ)]

ಛತ್ರಾಕಾರ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರ: ಛತ್ರಾಕಾರದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ರಾಕಾರದ] ಗದೆಯಂ ಚಿತ್ರವಿಧಂ ಬೀಸೆ ಗಗನದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೮-೨೫).
[ಛತ್ರ$_2$ + ಆಕಾರ]

ಛತ್ರಾಕಿ (ನಾ). (ಮುಂಗುಸಿಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ಔಷಧಿಯಾಗುವ ಈಶ್ವರೀಹಂಬು ; ಹಾವುಕಣ್ಣಿನ ಗಿಡ ; ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿಗಿಡ : "ನಾಕುಲೀ . . . ಛತ್ರಾಕೀ, ಸುವಹಾ—ರ ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ ಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೦). [ಸಂ. ಛತ್ರಾಕೀ]

ಛತ್ರಿ$_1$ (ನಾ). ಕೊಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು; ಚತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಛತ್ರಿಗಳ್ ನಡೆದಪರೆಂದಿಂತು ಅಚ್ಛತ್ರಿಗಳೊಳ್ ಛತ್ರಿವ್ಯವಹಾರಂ ವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಗ್ರಹಣವಿಲ್ಲದೊಡಂ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂ ಮಿಶ್ರಗ್ರಹಣಂ ಘಟಿಯಿಸುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೦).
[ಸಂ. ಛತ್ರಿನ್]

ಛತ್ರಿ$_2$, ಚತ್ತರಿ, ಚತ್ರಿ (ನಾ). ಕೊಡೆ ; ಚತ್ತರಿಕೆ : ಎದ್ದು ವಸ್ತ್ರ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಛತ್ರಿ ಮಡಿಚಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತಾನೆ (ಎತ್ತಿಕ್ಕೆ. ೬೨). **ಚತ್ತರಿ** : (+). **ಚತ್ರಿ** : ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ಚತ್ರಿ ಬೇಕು (ರೂಢಿ).
[←ಮರಾ. ಛತ್ರೀ. / ಸಂ. ಛತ್ರ]

ಛತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧.=ಛತ್ರಕ ೧ : "ಛತ್ರಿಕಾ—ಸತ್ತಿಗೆ" (ಶಮದ. ೨೫೬ ಪ್ರಯೋ); "ಸತ್ತಿಕೆ ಛತ್ರಿಕೆಯೆಂಬುದು" (ಚತುನಿ. ೬೩). ೨. ಅಣಬೆ; ನಾಯಿಕೊಡೆ: "ಕೆಸವು ಛತ್ರಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭). [ಸಂ. ಛತ್ರಿಕಾ

ಧತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಆಣಬೆ; ನಾಯಿಕೊಡೆ; "ಧತ್ರಾ, ಆತಿಧತ್ರಃ. ಪಾಲಭ್ಯಃ –ತಿ ಕೊಡೆಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೩. ೦೬೨). ೨. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. ಪಿ. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. [ಸಂ. ಧತ್ರಾ]

ಧತ್ತ (ನಾ). = ಧ ೧: ಖತ್ಕರ್ಮಂ ಬಹುಳಕೆಯಂ ಗತ್ತಂ ಧತ್ತಂ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿಂ ಕೂಡಿರೆ ಮೇಣ್ ಯತ್ತಾನ್ವಿತಮಿರೆ ಚತ್ತಂ (ಕಬಿದ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಧತ್ತರ (ನಾ). ೧. ಮನೆ. ೨. ಲತಾಗೃಹ; ಬಳ್ಳಿಮಂಡಿ. [ಸಂ.]

ಧದ (ನಾ). ೧. ಗವ್ವಸು; ವಂಸುಕು; ಆಚ್ಚಾದನೆ. 'ದಂತಚ್ಛೆದ' ಪರಾ. ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ;—ಗರಿ: "ತನೂರುಹಂ . . . ಧದಃ, ಪಿಂಛಂ, ವಾಜಃ, ಪಕ್ಷಃ—ಈ ೯ ಎಱ(೦)ಕೆ" (ಹೂಮಾ. ೪೦–೬೬); ರಾಜಕೀರಚ್ಛದಾನಿಳೀಲಾಲತ್ಯಣಿಕಾಲಿಕಾಳಿ ಜನಚೇತೋನಂದನಂ ನಂದನಂ . . . ಜಲ್ಮಾದುರುವರ್ತಿತಂ (ಆಗಪ. ೫–೨). ೩. ಎಲೆ ; ಪರ್ಣ : " ಬರ್ಹಂ, ಪರ್ಣಂ, ದಳಂ, ಪತ್ರಂ, ಪಲಾಶಂ, ಧದನಂ, ಧದಃ—ಈ ೭ ಮರದ ಎಲೆ" (ಹೂಮಾಮು. ೩೦–೩೦); ಶಿಶಿರಪುಃಕಣವೆರಸಿದ ಕುಶೇಶಯಚ್ಛದಪನಕ್ಷಿಗಳ್ ಬಾಷ್ಪಜಲಪ್ರಕಮಿತ ರುಚಿಗಳ್ ಪೋಲ್ಪಿರೆ (ಆಗಪ. ೩–೮೭); ಅಸವಸದೆ ಬಿಸಿಲ್ತ್ತು ಜೀರ್ಣಾಚ್ಛದಂಗಳ್ ವೇಳಂಗೊಂಡೊಪ್ಪೆ ಶಾಖಾಗ್ರ ದೊಳದರ್ದಲಂಗಿಲ್ಲೊಸ್ಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೯–೨೯). [ಸಂ.]

ಧದನ (ನಾ). ವಂಸುಕ; ಆಚ್ಛಾದನೆ: ಆದು ಬಳಿಕ ಲೋಕಾಯತಾಂಗಚ್ಛದನಪರನಾರಾಚ ನಿರ್ವಾಣದಲಿ ಭಂಗಿತವಾಯ್ತು ಪಾರ್ಥನ ಬಾಣದೊಡ್ಡ ಪಣೆ (ಕುಪಾ.ಗ. ೨೦–೨೯). ೨. ರೆಕ್ಕೆ; ಗರಿ: "ತನೂರುಹಂ, ಗರುತ್, ಪತ್ರಂ, ಪತತ್ರಂ, ಧದನಂ, ಧದಃ, ಖಂಧಃ, ವಾಜಃ, ಪಕ್ಷಃ—ಈ ೯ ಎಱ(೦)ಕೆ"(ಹೂಮಾಮು. ೪೦–೬೬); ಕಾಕಗೃಧ್ರುನಕಾಯಚ್ಛದನಾವಗೂಹಿತಕೆಮೆನಲ್ ಬಟ್ಟಿದರ್ದನಂ ಗೆಲ್ದು (ಆಗಪ. ೪–೪೮). ೩. ಎಲೆ ; ಪರ್ಣ : " ಧದನಂ ಪತ್ರಂ ಪರ್ಣಂ ಧದಂ ಪಲಾಶಂ ದಳಂ ಸಮಮವೆಕಾರ್ಥಂ" (ಪಸ೨.ಕೋ. ೭೦–೩) ; "ಪತ್ರಂ ದಳಂ ಧದನಂ[ಪಾಣಾ. ಧತ್ರದಳಂ]ಪಲಾಶಮೆನೆ ಪರ್ಣಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಾರಾ. ೩೨–೩). [ಸಂ.]

ಧದಿ (ನಾ). (ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ವೇಲ್ಬ್ಯವಣಿ; ಮಾಡು; ವಂಸಿಸಕಂ ; ಹೊದಿಕೆ; ಆಚ್ಛಾದನೆ : " ಪೊದಯಿಸಿದಾಚ್ಛಾದನಮುಂ ಧದಿಯುಂ ಪಟಲಮುಮಿನಿಪ್ಪುದು " (ಪಸ೨.ಕೋ. ೪೭–೦೩) ; "ಪಟಲಂ, ಧದಿ – ೨ ಮನೆಯ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯ ಹೆಸರು: ಮನೆಯ ಮೇಲು ಮುಚ್ಚಳ " (ನಿಘಂ೨೩. ೯೦). [ಸಂ.]

ಧದೆ (ನಾ). = ಧದಿ: " ಮಗೆಗೆಱೆಸಿದ ಹೊದಿಕೆ ವಳಭಿಚ್ಛದಿಯೆನಿಕ್ಕು " (ಮುಂಗಾರ. ೫೯–೦೩). [ಸಂ. ಧದ]

ಧದ್ಮ (ನಾ). ೧.=ಧದ ೧. ೨. ವೇಷವನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದು; ವೇಷಾಂತರ; ಗೊವ್ವ. ಧದ್ಮಗಳು ಈಟುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಾಗಿವೆ (ಈಬಿಕಿ. ೨೨). 'ಧದ್ಮವೇಷ' ಪರಾ. ೩. ಮೋಸ ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ. ೪. ಕಾರಣ; ನೆವ ; ವ್ಯಾಜ : " ಕೈತವಂ . . . ಧದ್ಮ . . . ವ್ಯಪದೇಶ—ಈ ೧೦ ನೆವಂ " (ಹೂಮಾಮು. ೧೦೭–೨೨). [ಸಂ. ಧದ್ಮನ್]

ಧದ್ಮಚಮು (ನಾ). ವೇಷಾಂತರಗೊಂಡ ಸೈನ್ಯ: ಬಂಧು ಬಳಗವು ವಂತಕನ ಚಮುವುಂ. ಧದ್ಮಚಮು ದಂದುಗದ ಬಾಗಿನಗಳವರ ನಲುಮೆಗಳು (ಮಂಳಿ. ೦೮೩). [ಧದ್ಮ + ಚಮು]

ಧದ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. ಮುಸುಕು; ಮರೆ; ಆಚ್ಛಾದನೆ: ನಿಂತುದಾ ಜೀಮೂತ ಧದ್ಮನೆಯನಾಂತ ರಾವಣರಥಂ ನಿಶ್ಚಲಂ (ಕ್ರೀಲಾಮಾ. ೨೭೦–೬೬). ೨. ಮೋಸ ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ : ಭೀಮಬಿಕ್ಕಮವಿಹಗೇಂದ್ರನಂ ವೀಕ್ಷಿಸುತೆ ಶಂಕೆ ವುಟ್ಟುತು ನಿಶಾಚರರೊಂದು ಧದ್ಮನೆಯ ಭಯಕೆ (ಕ್ರೀಲಾಮಾ. ೦೪೪–೬); ಈಗ ನಮ್ಮ ಭೇಟಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವೆಕ್ಷಿಸುವ ಧದ್ಮನೆಯೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯಿತು (ಚಕ್ಕ.ಪಾ. ೮೩). [< ಸಂ. ಧದ್ಮನ್]

ಧದ್ಮಬಾಲಿಶ (ನಾ). ವೇಷಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹುಡುಗಾಟ ಮಾಡುವವನು ; ರೂಪ ಮರೆಸಿ ಲೀಲೆಯಾಡುವವನು : ಆರ್ಗಲ್ಯಂ ಧದ್ಮ ಬಾಲಿಶನಂ ದೈವವಿಸೃಷ್ಟನುಮಲ್ಲಂ ವುರುತರಾಂಗಂ ವಿಜಿಷೀಣಕ್ಕುಮೇ (ಆಗಪ. ೩–೦೯). [ಧದ್ಮ + ಬಾಲಿಶ]

ಧದ್ಮರೂಪ (ನಾ). ವೇಷಾಂತರಗೊಂಡ ರೂಪ; ಮರೆಸಿದ ಆಕಾರ: ಇಳೆಗಿಳಿದು ವವದಿಸಿ ಚಂದ್ರನೆಯೆ ಅಕಳಂಕ ಧದ್ಮರೂಪದೊಳಿಂತು (ಕಂದ್ರಸ. ೭೮–೮). [ಧದ್ಮ + ರೂಪ]

ಧದ್ಮವೇಷ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಂಚಿಸಲು ಧರಿಸಿದ ಬೇರೆ ರೂಪ; ವೇಷಾಂತರ: ಈ ಪ್ರಪಂಚ ವನೋ ಒಂದು ಧದ್ಮವೇಷ ತಾಳಿ ನ ಮ್ಮನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರಬೆ (ದೀಕಸ್ಮೃ. ೨) ; ಧದ್ಮವೇಷವನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆದು ತನ್ನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಕೆ . . . ತೋರಿದು? (ದೀಕಸ್ಮೃ. ೩).

[ಧದ್ಮ + ವೇಷ]

ಧದ್ಮವೇಷಧಾರಿ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಬೇರೆ ರೂಪ ಧರಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವೇಷಾಂತರ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು: ಧದ್ಮವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನ ಗುರುತನ್ನು ಯಾರೂ ಹಿಡಿಯಲಾರದಿದ್ದರು (ಛಂಪ್ರಕ. ೯೦); ಧದ್ಮವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಗೂಢಚಾರನೋ ? (ಕಾಂಕಾ. ೮).

[ಸಂ. ಧದ್ಮವೇಷಧಾರಿನ್]

ಧದ್ಮಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮರೆಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಆಡಗಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. [ಜೈನ] ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ವ ನು : ಪ್ರಥಮಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನವರ್ತಿಯಂ ಕ್ಷೀಣಕಷಾಯವೀತರಾಗ ಧದ್ಮಸ್ಥ ಗುಣಾನ್ವಿತ ವೃತ್ತಿಯ್ತನಾಗಿ (ಸುಳಾಚ. ೯–೬೨ ಪ) ; ಸಾಕಾರಂ ಜ್ಞಾನವನಾಕಾರಂ ದರ್ಶನಂ ತದುಭಯಂ ಧದ್ಮಸ್ಥರೊಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ನಿರಾವರಣರಿಂಗೊಕ್ಕುಮದಿಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಚಕ್ರ.ಪ್ರ. ೮೬). [ಸಂ.]

ಧದ್ಮಸ್ಥಕಾಲ (ನಾ). [ಜೈನ] ಧದ್ಮಸ್ಥಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲ: ಪದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಂ ಧದ್ಮಸ್ಥ ಕಾಲಂ ವೋಗೆ ಸಕೇತುಳವನದೊಳ್ ಷಷ್ಠೋಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಪುಪು. ೦೩೦) ; ಚಂದ್ರಪ್ರಭಮಾಪ್ತಪ್ರಭು ಪರವು ಪಂಚಮಜ್ಞಾನ ಸಂಜನನಕರಣಾತ್ಮಂತತುದ್ಧ್ಯಾನೋದ್ಯೋಗ ಸಂಸಕ್ತ ಚಿತ್ತಂ ಧ ದ್ಮಸ್ಥ ಕಾಲಂ ಮಸರತ್ಯಯವುಮತವದುದೆಂಬಂದಿಂಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೪–೭೭ ಪ). [ಧದ್ಮಸ್ಥ + ಕಾಲ]

ಧದ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆ ಮಾಡು; ಆಡಗಿಸು: ತಮ್ಮ ಕುಲಂಗಳಂ ಧದ್ಮಿಸಿಯುಂ ಜಾತಿಸಂಕರಂ ವೊದಲಾದ ದೋಷಂಗಳ್ಗೆರಸಿ ಸತ್ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ದಾನಮುಂ ಮಾಡಿದವರುಂ . . . ವೊದಲಾದವರಿಗೆ ಕುಮನಸ್ಕತ್ವದಾಸ್ಯವವಕ್ಕುಂ (ಜಾಕಾ. ೯೨–೦೩). [ಧದ್ಮ + ಇಸ್ಸು]

ಧನ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ವೊಗಮಂ ನೆಱೆ ಚುರ್ಚುರ್ತುಂ ಧನ್ಯೆಂದಬುಗುಳ್ಗುಳಿಗಳ ನೆರವನಳಿದು ವೋಗದೆ ಮೆಕೆರ್ (ಅರ್ಜುನ್ಯು. ೬–೦೯).

ಧನ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ; ಹೊದಿಸಿದ ; ಆವೃತವಾದ ; ಉನ್ನತ ಧವಳಚ್ಛತ್ರಚ್ಛನ್ನವಿಯತ್ಪತ್ಕಳಂ . . . ಪಟುವಿನೊಳೆನ್ನರಸನಿರುತ ಬಿದಿಯ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨–೨೨) ; ಕಯ್ಯಾಶ್ರಿತ ನಿಸರ್ಪದಿಳ ಪ್ರಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ (ಅಂದಪ್ಪಂ.೦೦). (ನಾ). ೨. ಅಡಗಿರುವುದು ; ರಹಸ್ಯವಾದುದು: ಧನ್ಯವಾ ಖಣಮಾರ್ಗ [ಸಂ.]

ಧನ್ವಿವೀರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳ ಹಾರ;—ಸರ : ಅ ಧ ಶ್ರಿಶೂಲ ಮಾಲೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಉದರಬಂಧ ಧನ್ವಿವೀರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಡೆಗೈಯಿಂದ ನಿಂತಿರುವ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನಾಲಿಂಗಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಹೂಮ್ಯಾಣಾ. ೨೨೬). [ಸಂ.]

ಛಪಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಮಾಡಂ; ಅಡಗಿಸು: ಅವನ ಕಾಗದವನ್ನೂ ರತ್ನವನ್ನೂ ಸಹ ಕೊಡದೆ ಛಪಾಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೯) : ನಾವು ಮಾಡೂದು ಖೂನಿ ಛಪಾಯಿಸುವ ಗುನ್ಹೇನ ಸರಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೩).

[ಛಪಾವಣೆ + – ಇಸು$_3$]

ಛಪಾವಣೆ (ನಾ). ಮರೆಮಾಚುವುದು ; ಬಚ್ಚಿಡುವುದು : ಶಿರಸ್ತೆದಾರ ವಗೈರೆ ಜನಗಳ ಖುರ್ದು ಬರ್ದು, ಛಪಾವಣೆ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮ (ಮಹಾಮಂ. II, ೩೭) ; ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಛಪಾವಣೆ–ಅದರ ಗೊಂದಲಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದೆ (ನಟಸಾ. ೩೭೭).

[←ಮರಾ. ಛಪಾವಣೇ, ಛಪವಣೇ]

ಛಪ್ಪನ್ನ, ಚಪ್ಪನ್ನ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು : ಚೌಪಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಣ ಛ[ಪಾಶಾಂ. ಚ]ಪ್ಪನ್ನ ವೀಥಿಗಳ ದಾಂಟಿ (ಅವಕಂ. ೬೦-೨೬೭). **ಚಪ್ಪನ್ನ.** 'ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ' 'ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಛಪ್ಪನ್ನ್, ಛಪನ್ನ್ ; ಹಿಂ. ಛಪ್ಪನ್]

ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶ, ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು ದೇಶಗಳಂ : ಛಪ್ಪನ ದೇಶಗಳು : ಮತ್ತಮಾ ಭರತವರುಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ತೆಲುಂಗ ಕೊಂಗ ಲಾಟ ಬಂಗಾಳ ಚೋಳ ಕೇರಳ ಗೌಳ ಪಾಂಚಾಳ ಸಿಂಹಳ ಕುಂತಳ ನೇಪಾಳ ಮಳಯಾಳ ತುಳವ ಸೈಂಧವ ಕೊಂಕಣ ಕುರು ಮಗಧ ಮತ್ಸ್ಯ ವಿದರ್ಭ ಕೋಸಲ ಶೂರಸೇನ ಕಾಶ್ಮೀರ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಕರ್ಣಾಟ ಕಿರಾತ ತುರುಷ್ಕ ಶಂಕರ ಬರಮ ತ್ರಿಗರ್ತ ನಿಷಧ ಮದ್ಯ ಚೈನ ಬರ್ಬರ ಬಾಹ್ಲೀಕ ಲಾಟ ಚೈನ ಕರಾಳ ಓಢ್ರ ಘೂರರ್ಘುರ ಕಾಂಭೋಜ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೌವೀರ ಪಾಂಡ್ಯ ಹೂಣ ಯವನ ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಹೈಹಯ ಆರ್ಯಾವರ್ತ ಭೋಜ ದ್ವೈಪ ಅಮರುಕ ಉತ್ತರಕುರು ಗ್ರೈಟಿಗಳೆಂಬೈವತ್ತಾಱು ಬಗೆಯ ಜನರಿಂದ . . . ನಿರೂಢಮಾದೈವತ್ತಾಱು ಪ್ರಾಂತಂಗಳೆರ್ಪವಾ ದೇಶಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೪೩) ; ಸಂದಣಿಸಿದರು ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶದ ಜನವೃಂದ ಜೂದಿನ ವಿಷಯದಲಿ (ಪೋಹಕ. ೨೦-೨೦) ; ಛಪ್ಪನ್ನ ದೇಶದ ನೃಪರು ಖೇಚರರಿಹರೊಪ್ಪವ ಮಾಡು ಹೋಗೆಂದಾ (ಛರಕ. ೩೩-೬೦). **ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ :** ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶಾಧಿಪರ ಚಿತ್ರಗಳ ದೂಷಣೆಗೆಯ್ದು ನಿಟ್ಟಸಲೊಲ್ಲ ದವಳಾಯಾಸವ ಕಂಡಳು ಕುವರಿ (ಪೋಹಕ. ೩೦-೦೯) ; ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶದೊಳ್ನಿನಗೆ ಮಲೆತಿದಿರಾಗಿ ಬಪ್ಪ ಭೂಮಿಪರಿಲ್ಲ (ಕೃಮಿಧಾ. ೨೫-೧೨). [ಛಪ್ಪನ್ನ + ದೇಶ]

ಛಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ, ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು ಭಾಷೆಗಳು : ಛಪ್ಪನ್ನ ಭಾಷೆಯ ಸುಲಿಪಿಯಲ್ಲವಿದನು ಬಹುಮುಪ್ಪದಪ್ಪುಗರೋದಿದರೆಯೋದುವರು (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೦೭). **ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ:** ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆಯಱಿವ ಧೀರರೀಗಳೆ ನೋಡಿಯೆಂದು ಬಿಜ್ಜಳನೃಪಂ ಸಾಱಿಸಿದಂ ಡಂಗುರವಂ (ಲಿಶಿಕಂ. ೩೦-೪೯). [ಛಪ್ಪನ್ನ + ಭಾಷೆ]

ಛಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು, ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು (ನಾ).=ಛಪ್ಪನ : ಛಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು, ಕುಡುವೊಕ್ಕಲಿಗ ಇವೆ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೂಲಶಬ್ದಾರ್ಥದ ಮರೆವು ಹೆಚ್ಚಾದುದರ ದ್ಯೋತಕಗಳಾಗಿವೆ (ಕನ್ನಸು. ೦-೬). **ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು :** ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು ದೇಶಗಳು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು (ರೂಢಿ).

[ಛಪ್ಪನ್ನ + ಐವತ್ತು (<ಅಯ್ವತ್ತು) + ಆರು$_6$ (<ಆಱು$_3$)]

ಛಪ್ಪರಿಸು 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ಛಪ್ಪಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಛಪ್ಪಳೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಾಳೆತಟ್ಟು,–ಹೊಡೆ : ಜನನಿ ಛಪ್ಪಳೆಯಿಟ್ಟು ಕರೆಯಲಪ್ಪುವನಾ ಜಿನನಾಟ ಕಡುಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಅನಂಪು. ೬-೦೦).

[ಛಪ್ಪಳೆ (<ಚಪ್ಪಳೆ) + ಇಡು$_1$]

ಛಪ್ಪಿಸು, ಛರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲೆ ಬೀಳು ; ಮಂತ್ತು ; ಆಕ್ರಮಿಸು : ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಛರ್ಪಿಸಿದಂ (ಛಪ್ಪಿಸಿದಂ) (ಕಮದ. ೦೩ ವೃತ್ತಿ). **ಛರ್ಪಿಸು :** ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಛಪ್ಪ$_0$ (P <ಪ್ರಾ. ಚಪ್ಪ) + – ಇಸು$_3$]

ಛಪ್ಪೆ 'ಚಪ್ಪೆ$_1$' ನೋ.

ಛಪ್ರಾಸಿ 'ಚಪರಾಸಿ' ನೋ.

ಛಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅನುಕರಣ ಸಂಧಿಗೆ–ಛಮ್ಮೆಂಬ, ಛಟಛಟೆಂಬ (ಕಮದ. ೬೦ ವೃತ್ತಿ).

ಛಮ್ಮನೆ (ಅ). ಛಮ್ಮೆಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ – ಖಣಲ್ಲನೆ, ಖಟೌಲನೆ, ಛಮ್ಮನೆ, ಧುಮ್ಮನೆ (ಕಮದ. ೦೪ ಪ್ರಯೋ).

[ಛಮ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಛರು (ನಾ). ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ,–ಹಿಡಿಕೆ : "ಛರುವಡಾಯುಧಗಳ ಪಿಡಿ [ಪಾಶಾಂ. ತ್ಸರುವೆನಲ್ಪಿಡಿ]" (ಸಂಗರಾ. ೮೮-೩೭) : "ಛರು–ತ್ಸರು=ಆಯುಧಗಳ ಹಿಡಿಕೆ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೩). [<ಪ್ರಾ. ಛರು. / ಸಂ. ತ್ಸರು]

ಛರ್ದಿ (ನಾ). ಕಾರುವಿಕೆ ; ವಾಂತಿ ; ವಮನ : ಚರಿಗೆಯೊಕ್ಕೊಡಾರುಂ ನಿಱಿಸುವೊರಿಲ್ಲಮೂಱಿತ್ತು ನಿಱಿಸಿದೊಡಂ ಛರ್ದಿಯಕ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೦-೯); ಎಳಗಱುಕೆಯನಕ್ಕಿಗರ್ಚನೊಳ್ ಕುಡಿಯೆ ಛ[ಪಾಶಾಂ.ತ]ರ್ದಿಯಂ ಮಾಣಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೩೪) ; ತಾರೆಕಾಯಿ, ಸಕ್ಕರೆ, ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕುಡಿಸಲು ಛರ್ದಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಛರ್ದಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾರು; ವಾಂತಿಮಾಡು; ವಮನಮಾಡು: ಸುವ್ರತೆಯರೆಂಬ ಕಂತಿಕೆಯರ್ಗನ್ನದಾನಂ ಕೊಟ್ಟೊಡವರುಪವಾಸಶ್ರಮದಿಂ ಛರ್ದಿಗೆಯ್ಯೆ (ಪಾಪುಂಪು. ೨೦೩) ; ತಾನಲ್ಲಿ ಛರ್ದಿಗೆಯ್ಯಲು ನೀನು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ ಹೀನದಿಂ ಜುಗುಪ್ಸೆಗೆಯ್ದುದಱಿಂ (ಶಾಂತೀಕ. ೩-೩೯). [ಛರ್ದಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ಛರ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಛರ್ದಿಗೆಯ್ : ನಿರವದ್ಯಾಹಾರಮನಿಕ್ಕಲುಂಡಿರ್ದು ಛರ್ದಿಸುವುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೬-೦೫೩ ಪ) ; ಕೊಳ್ಳಿರೆ ನಿಮ್ಮ ಕೂಟನೆನುತಂ . . . ಛರ್ದಿಸಿದಾಗಳ್ ಮನೆ ಪೂಟ್ ಕೂಟ್ ಕವಿವುದಂ ಕಂಡು (ಬಂಜರಿ. ೯-೩೦).

[ಛರ್ದನ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಛರ್ಪಿಸು 'ಛಪ್ಪಿಸು' ನೋ.

ಛಲ$_1$ 'ಚಲ$_1$' ನೋ.

ಛಲ$_2$, ಛಳ (ನಾ). ೧. ನೆಪ ; ವ್ಯಾಜ : ಅನ್ನೆಗಮಿತ್ತ ಲಾಂಛನಚ್ಛಲದಿಂ ಶೋಕಾನಲದಗ್ಧಮಪ್ಪ ಮಹಾಶ್ವೇತಾಹೃದಯಮಂ ವಿಡಂಬಿಸುವಂತೆಯುಂ ಮುನಿಕುಮಾರವಧಮಹಾಪಾತಕಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂತೆಯುಮಾಗಿ (ಶಾದಂಪು. ೯೮೨) ; ಸುಧಾಸೂತಿ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಶಿಶುರೂಪಚ್ಛಲದಿಂ ನೆಲೆವಡೆದವೊಲುಜ್ವಲತನು ರೋಹಿಣಿಗನಂತನಂದುದಯಿಸಿದಂ (ಆಗವಿ.೨-೮೮). ೨. ವೋಸ ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟ. 'ಛಲಿಸು' ಪರಾ. ೩. [ನ್ಯಾಯ] ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹದಿನಾರಂ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಹೇಳುವ ದೂಷಣೆ: ಗೌತಮೋಕ್ತ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ . . . ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲೀ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪರಮೇಶ್ವರ ಕರ್ತೃ ಕರ್ತ್ವಮಂ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದು (ವಿವೇಕ.೧೦); ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಪಾರ್ಥವೆಂಬುದು ಛಲ (ಹಿಂದಸಾ. ೦೧೮). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ದಶರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವೀಥಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ; ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುವ ಅಪ್ರಿಯ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವೋಸಗೊಳಿಸುವುದುಂ. **ಛಳ:** ೧. ಜಳಪಾನಚ್ಛಳದಿಂ ಪ್ರಪಾಪ್ರಣಯನೀಶೃಂಗಾರಲೀಲಾಸುಧಾಜಳಮಂ ಕಣ್ಗಳಿನೀಂಟಿ . . . ತದ್ವಿಷಯದಧ್ವನ್ಯರ್ ಮನಂ ಬೆರ್ಚುವರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೯೯). [ಸಂ.]

ಛಲಗಾರ 'ಚಲಗಾರ' ನೋ.

ಛಲಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಹಟಸ್ವಭಾವದವಳು: ಎಂಕಮ್ಮನೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಛಲಗಾರ್ತಿಯೇ ಸೈ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೩೨).
[ಛಲಗಾರ (<ಚಲಗಾರ) + – ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಛಲಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹಟವನ್ನು ಬಿಡು: ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟೆನು ನಾಣುಗೆಟ್ಟೆನು ಕುಲಗೆಟ್ಟೆನು ಛಲಗೆಟ್ಟೆನು (ಬಸವ. ೩೨೨). [ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಕೆಡು$_1$]

ಛಲಗೇಡಿ (ನಾ). ಹಟಮಾರಿತನದಿಂದ ಕೇಡನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು: ಆಡಲೇಕಿನ್ನು ನಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಕೌರವನು ಛಲಗೇಡಿ ವಾತಜನೊಡನೆ ದ್ವೇಷಮಂ ಮಾಳ್ಪನು (ತುರಂಗ. ೭೫-೩೩). [ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಕೇಡಿ$_1$]

ಛಲಗ್ರಾಹಕ (ನಾ). ಹಟಹಿಡಿಯುವಿಕೆ; ಹಟಮಾರಿತನ; ಮೊಂಡುತನ: ಸಾಹಸಿಗನೆಂದಿನ ಪರಿಯ ದಾಸೋಹದಿಂ ಬಿಡದಗೆಯಲುಂ ಛಲಗ್ರಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಹಕದಿನವರೆಯ್ದು ಮಿಳಿಯಂ ಪಱಿದು ಬಿಸುಡಿಸಲು (ಬಸಪು. ೪೯-೪೫). [ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಗ್ರಾಹಕ]

ಛಲಚೇತನ (ನಾ). ಹಟಸ್ವಭಾವದವನು; ಚಲಗಾರ: ಛಲಚೇತನನು ಸಲೆ ಚಂಡಿಯಾದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೩-೧೫).
[ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಚೇತನ]

ಛಲನೆ (ನಾ). ಕಾಟ; ಪೀಡೆ; ಹಿಂಸೆ: ಇದು ನನ್ನ ಛಲನೆ ಮಾಡಲೆಂದೊ? (ಮುತ್ತೈದ. ೬೦): ಹೆಣ್ಣಾದವಳಿಗೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಛಲನೆಯ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಉಂಟು (ಇಪ್ಪಳ. ೨೦೨). [←ಮರಾ. ಛಲನಾ]

ಛಲಮದ (ನಾ). ಹಟದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗರ್ವ: ಕುಲಮದ ಛಲಮದ ವಿದ್ಯಾಮದದವರ ತೋಱದಿರಾ (ಅಪಚಂ. ೧೦೨-೪೬೪); ಛಲಮದ ವಿದೇನಯ್ಯಾ ದರುಶನಭ್ರಾಂತಿ ಇದೇನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೯೪).
[ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಮದ]

ಛಲವಾದಿ 'ಚಲವಾದಿ$_1$' ನೋ.

ಛಲವಿಡಿ 'ಚಲಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ಛಲವೇಳು(ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡಾಟ ಮಾಡು; ಹಟಹಿಡಿ: ರಾಮನಾಥನುಱುಬೆಯ ನಿಲಿಸುವ ವೀರರಿಲ್ಲೆನುತ ಬಂದನು ಬೇಗ ಛಲವೆದ್ದು ಮಗ ಹೊಯ್ಸಳನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೯೧). [ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಏಳು$_1$ (<ಏಟ್$_1$)]

ಛಲಿ 'ಚಲಿ$_2$' ನೋ.

ಛಲಿಪದ (ನಾ). ಹಟಗಾರನ ಸ್ಥಾನ; ಹಟಮಾರಿತನ: ಕೇಳಿಕೆಯ ಮನ ಛತ್ರ ಭಂಗದ ಮೇಲೆ ಮುರಿಯದೆ ಛಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಪದದ ಪರಿಪಾಳಿಯಿಂದುಪ್ಪ ವಡಿಸಿದನುಪ್ಪರದ ಗರ್ವದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೧).
[ಛಲಿ (<ಚಲಿ$_2$) + ಪದ$_2$]

ಛಲಿಸು, ಛಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು; ಮೋಸಮಾಡು: ಮಾತುಮಾತಿಗವನು ಅಮ್ಮನವರ ಆಣೆ ದೇವರ ಆಣೆ ಮಾಡಿ ನನ್ನನ್ನು ಛಲಿಸಿದನು (ಕಛವಿ. II. ೩೦೪). ೨. ಪೀಡಿಸು; ಕಾಡು: ಆದರೆ ಒಬ್ಬ ಮಂಬಾಜಿಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಕ್ರಿಸ್ತೀಯನೂ ಟಿಳಕರನ್ನು ಛಲಿಸಲಿಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೪೧); ಸರ್ಪಗಳ ತಾಯಿಯಾದ ಕದ್ರುವು ಗರುಡನ ತಾಯಿಯಾದ ವಿನತೆಯನ್ನು ಛಲಿಸಿ ಛಲಿಸಿ ಹಣ್ಣುಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿಯು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ? (ತುಳಸಿ. ೧೦೯): ಸುರಪತಿಯ ಛಲಿಸಿದ ನಿವಾತ ಕವಚರನ್ನೆಲ್ಲ ಲೀಲೆಯಲಿ ನಿರ್ನಾಮಮಾಡಿದನು (ಭಾಸನಾ. ೪೪). **ಛಳಿಸು$_2$**: ೨. ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸಿ, ಛಳಿಸಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಹೇಳಿದನು (ಟಾಕತೆ. ೬೮).
[ಛಲ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಛಲೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಹಟದ ಮಾತು; ಮೊಂಡುತನದ ನುಡಿ: ನೀವೇ ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನ ಛಲೋಕ್ತಿಯಂ ಬಿಡಿಸೆಂದು ಸಂತೈಸಲು (ತುರಂಗ. ೭೫-೩೩).
[ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಉಕ್ತಿ]

ಛಲ್ಲಣಿ 'ಚಳಣ' ನೋ.

ಛಲ್ಲಿ$_1$ 'ಚಲ್ಲಿ$_2$' ನೋ.

ಛಲ್ಲಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಸಿಪ್ಪೆ,–ತೊಗಟೆ: ಅಲರಂ ಬಸಂತದೊಳ್ ತತ್ಪಲಮಂ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳೆ . . . ಪ್ರಾವೃಡ್ಡಿನಂಗಳೊಳ್ ಛಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಝಲ್ಲಿ, ಬಳ್ಳಿ, ವಲ್ಲಿ]ಗಳಂ . . . ಸಾಧಿಪುದು ಮಹಾಮಯ ಹಾಲಾಹಳಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಹಕಾಱಂ (ಖಮದ. ೧-೭೯). ೨. ಬಳ್ಳಿ; ಲತೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು. ೪. ಗಡ್ಡೆ: ಮರದರಿಸಿನದ ಕಪಿತ್ತದ ವರುಣದ ಪದ್ಮಕದ ಛಲ್ಲಿಯೊಳ್ ಸಮನಿಪುದಂ ಪರಿಶೋಷಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೫೬). ೫. ಸಂತತಿ; ಸಂತಾನ. [ಸಂ. ಛಲ್ಲೀ]

ಛವಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ; ಹೊಳಪು; ಶೋಭೆ: ಹರಗಳ ತಮಾಳ ನೀಳ ಚ್ಛವಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೪); ಪಕ್ಷಂಗಳ ಶಾಡ್ವಲಚ್ಛವಿ ಮನಂಗೊಳೆ ಪಾಱುವ ಕೀರಮಾಲೆ . . . ರಂಜಿಕುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೬೬); ಛವಿಕೋಟಿಯೆರಚಲ್ ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೆ ವಿಲಸಿಪುದು (ಮಂಕುಳ. ೧೨೭). ೨. ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು. ೩. ಬಣ್ಣ. ೪. ಅಂದ. [ಸಂ.]

ಛವಿಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಚರ್ಮದ ಸೌಂದರ್ಯ; P ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಕೇಶಕಲ್ಯಾಣ, ಮಾಂಸಕಲ್ಯಾಣ, ಅಸ್ಥಿಕಲ್ಯಾಣ, ಛವಿಕಲ್ಯಾಣ ಮತ್ತು ವಯೋಕಲ್ಯಾಣ ಎಂಬ ಐದು ಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚಂದನವನ್ನಾಗಲಿ ಇತರ ವರ್ಣಕಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಲೇಪಿಸದಿದ್ದರೂ ಚರ್ಮವು ನೀಲೋತ್ಪಲದ ಹಾರದಂತೆ ನುಣುಪಾಗಿರಬೇಕು, ಕರ್ಣಕಾರ ಪುಷ್ಪದ ಹಾರದ ಹಾಗೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರಬೇಕು. ಇದು ಛವಿಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬುದು (ಹತ್ತುಮ. ೨೧). 'ಕೇಶಕಲ್ಯಾಣ' ಪರಾ. [ಛವಿ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಛವಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಶೋಭೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಪೊಡವಿಯೊಳಗೆಂದುಂ ಪ್ರಭವಿಸದ ಗಿಡುವಿನೊಳು ಛವಿವಡೆದು ನವಕಂಬಡೆದ ನವ್ಯಸಹಸ್ರದಳಶತದಳಮನರ್ಪಿಸುತ(ಬಸಪು. ೩೫-೧೩). [ಛವಿ + ಪಡೆ$_1$]

ಛಳ 'ಛಲ$_2$' ನೋ.

ಛಳಕು 'ಚಳಕು$_1$' ನೋ.

ಛಳಛಳಿಸು(ಕ್ರಿ). ಲಕಲಕಿಸು; ಹೊಳೆ: ಉತ್ತಮಶುಕ್ತಿಯೊಳಗೆ ಛಳ ಛಳಿಸುತ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿ ಬೆಳೆವಂತೆ (ದಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೪-೬೦).
[ಛಳಛಳ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಛಳಯ 'ಚಳೆಯ$_1$' ನೋ.

ಛಳಿ 'ಚಳಿ$_2$' ನೋ.

ಛಳಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ನಡುಕಹೊಂದು; ಹೆದರು: ಛಲವೆತ್ತು ಛದ್ಮನೆಯಿಂ ತುಚ್ಛಭೂಪರು ಛಳಿಪ ಕೂರ್ಗಣೆಗಣೆಯಾಗೆ ಛಳಿಗಂಡವೊಲು ಮೂರ್ಛೆ ಗೈಸಿ ವಧಿಸಿದತಿ ಛಲವಾದಿ ಛಂದವಿಡೆನ್ನ (ಶತಸಾಂ. ೬೯-೪೯).
[ಛಳಿ (<ಚಳಿ$_2$) + ಕಾಣ್]

ಛಳಿಗಾಲ 'ಚಳಿಗಾಲ' ನೋ.

ಛಳಿಜ್ವರ 'ಚಳಿಜ್ವರ' ನೋ.

ಛಳಿತು (ನಾ). (?): ಎಂತು ಮೋಸವ ಗೈದಿರೊಳಿತೆಂದು ಛಳಿತೆಂದು ಇಂತಿದೆಲ್ಲವ ಭರ್ತನಗ್ರದೋಳ್ ಶೀಘ್ರದೋಳ್ ನೀಂ ತೋರಿವೆಂದತ್ತ ಪಾರಿದಳ್ ಸಾರಿದಳ್ (ಜಿನಮು. ೩೪-೨೦). [?]

ಛಳಿಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಚಳಿಯಿಂದ ಪೀಡಿತವಾಗು; ತಣ್ಣಗಾಗು: ಹಿಮದ ಧಾಳಿಗೆ ವಡಬ ಛಳಿಯೊತ್ತುವುದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೫-೨೭).
[ಛಳಿ (<ಚಳಿ$_2$) + ಒತ್ತು$_1$]

ಛಳಿಲ್ 'ಛಟಿಲ್' ನೋ.

ಛಳಿವೆಟ್ಟು 'ಚಳಿವೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಛಳಿಸು$_1$ 'ತಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಛಳಿಸು$_2$ 'ಛಲಿಸು' ನೋ.

ಛಳುಕು 'ಚಳಕು$_1$' ನೋ.

ಛಳೆಯ$_1$ 'ಚಳೆಯ$_1$' ನೋ.

ಛಳೆಯ$_2$ 'ಚಳಯ$_2$' ನೋ.

ಛಳೆಯಂಗೊಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಛಟಿಲ್, ಛಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲ್, ಛಳಿಲ್‌ಛಳಿಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಟುವಟಿಯಂ ತಗುಳ್ದಳುರ್ವ ಬೇಗವೊಲೆಚ್ಚ ಶರಾಳಿಗಳ್ ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲೆನೆ ಪಾಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೩); ಛಳಿಲ್‌ಛಳಿಲೆಂದು ಕೊಳ್ವ ಬಡಿಗಂ ಚಳಿತು (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೬-೮೮).

ಛಾಂದಸ (ಗು). ೧. ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ,-ಸೇರಿದ. ೨. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೩. ವೇದವನ್ನು ಓದಿದವನು; ಶ್ರೋತ್ರಿಯ: "ಛಾಂದಸ-ವೇದವನೋದಿದಾತನು" (ನಾಚರಾ. ೬); ಮಠದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನಿಂದ ಛಾಂದಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೮೭-೧೯); ದಾಮೋದರಭಟ್ಟಂ ಮೊದಲಾದ ಛಾಂದಸರು . . . ನೆರೆದರಮನೆಗೆ ಬಂದು (ಬಸರ. ೧೦-೨೩); ಛಾಂದಸನದೊರ್ಬನು ಭೂಸುರೇಂದ್ರನು ಭಿಕ್ಷವಂ ಬೇಡಿ . . . ಮನೆಗಯ್ತರಲರಿಯಮಂ ಒಸೆದು ತಾನೇ ತಂದು ಭಿಕ್ಷವನಿಕ್ಕಲೊಡಂ (ಬಸಪು. ೫೩-೩೯). ೪. ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಅರಿತವನು; ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ: ಕ್ರಿಯಾಶಾಲಿಯಾದ ಕವಿ ವೈಯಾಕರಣಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಛಾಂದಸನನ್ನಾಗಲಿ ಮೆಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬರೆಯ ಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ (ಸಾಶಾಪ್ರ. ೨೩೨). ೫. (ಆಲಂ) ಹಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಕಂದಾಚಾರದವನು: ಅತಿಜಡಂ ಛಾಂದಸಂ ಪದ್ಮಜಂ ನಿಕ್ಕುವಮಲ್ಲಂ ಕರ್ತೃವಾದಂದಿನಿತತಿಶಯಮಂ ತಾಳ್ವುದೇ ಕನ್ನೆಯಂದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೨); ಬರುಬರನ್ನು ಬಲ್ಲವರೆಂದೂ, ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದರನ್ನು ಛಾಂದಸರೆಂದೂ ಅವರು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ನಂಜುಂಡ. ೦೬೬). ೬. (ಆಲಂ) ಸೋಮಾರಿ; ಜಡ: ಛಾಂದಸನಧಿಕದರಿದ್ರಂ ಮುಂದಂ ಜಿಹ್ವಾನಲಂಪಟಂ ಗತಭಾಗ್ಯಂ (ದಶಕು. ೫-೨೪); ಅಣ್ಣಂ ದೊಡ್ಡಹೊಟ್ಟೆಯತಿಛಾಂದಸಂ ಪರಿಕಿಸಲ್ಕೆ ಭಾರಿಯಂಗಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೩-೧೮-೭). [ಸಂ.]

ಛಾಂದಸಿಕ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು; ವೇದಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣ. [ಸಂ.]

ಛಾಂದಸಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಚಾಂದಸಿಕೆ; ದಡ್ಡತನ: ನಿನ್ನನಟ್ಕರೊಳಾಂ ಮುದ್ದಾಡಿಸೆ ಮುನಿಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ಕಾಡಿದುದಂ [ದುಂ] ಛಾಂದಸಿಕ್ಕೆಯೊಂದೊದವಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೩-೨೫೭).

[ಛಾಂದಸ + - ಇಕ್ಕೆ$_2$ (< - ಇಕೆ)]

ಛಾಂದಸಿಗ, ಚಂದಸಿಗ, ಛಂದಸಿಗ (ನಾ). ೧. = ಛಾಂದಸಿಕ: ದೇಗುಲಿಗಂ, ಅಕ್ಕರಿಗಂ, ಛಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ, ಛಂ]ದಸಿಗಂ (ಶಮದ. ೧೯೭ ಪ್ರಯೋ). **ಚಂದಸಿಗ:** ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಚುರುಕಿಲ್ಲದವನು; ಮಂದ; ಜಡ: ಅಯ್ಯೋ, ಆ ಚಂದಸಿಗನಿಂದ ಈ ಕೆಲಸ ಆಗುವುದುಂಟೇ? (ರೂಢಿ). **ಛಂದಸಿಗ:** ೧. ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[<ಸಂ. ಛಾಂದಸಿಕ]

ಛಾಂದೋಗ್ಯ (ನಾ). ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು: ಛಾಂದೋಗ್ಯ . . . ಮೊದಲಾದುವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪); ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು ಸಾಮವೇದದ ಕೌಥುಮಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೮). [ಸಂ.]

ಛಾಂದೋಗ್ಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಅಂಗ: ಸಾಮವೇದ ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಸೂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಸುಣ್ಣಾದಂ. ೧ ಪ್ರಕಳಾ). [ಛಾಂದೋಗ್ಯ + ಸೂತ್ರ]

ಛಾಕಾರ(ನಾ).(?): ಬಂದನಾ ಪುರಕೆ ಸೆಟ್ಟಿಯ ದೇಹ ತಾನಂದದಿಂದಲೈತಂದು ವಂದಿಸಿ ದೇವರ್ಗೆ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಸೆಟ್ಟಿಯು ಬಂದಿ ಛಾಕಾರವಿತ್ತಾ (ತರ್ಕಳೌ. ೦೧-೨೨). [?]

ಛಾಗ(ನಾ). = ಛಗ: "ಅಜಃ, ಸ್ತಬಃ, ಬಸ್ತಃ, ಛಾಗಃ, ಛಗಳಕಃ, ಛಗಃ-ಈ ೬ ಹೋತು" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೧೨೨); ಛಾಗದ ತೋವಲಕ್ಕೆ ಕಡುಕರ್ಪೆಸೆವೆಟ್ಟಿನ ಗಂಗೆದೋವಲಕ್ಕೆ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೪೦). [ಸಂ.]

ಛಾಗರಿ (ನಾ). (?): ಮೂಡಲೆಕೆ ಗದೆಯ ವಿವರ ಬಳಕಂಡ ಕಡುಮಂಣ್ಣ ಕೊಡಗೆ ಛಾಗರಿ ಗದೆ ಯಿ ಕೊಡಂಗೆ ದಾಱು ಮಾದಳಿಕ ಕೊಡಂಗೆ (ಕಇ. I, ೫೦-೦೩; 1432 ?). [?]

ಛಾಗಲ (ನಾ). = ಛಗ: ಭಟ್ಟಂಗೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಪುಟ್ಟಿ ನಿಂದು ಪೆಗಲೊಳಿರ್ದ ಛಾಗಲಮಂ ಭೂಭಾಗದೊಳಿಟಿಪಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೪೭-೧). [ಸಂ.]

ಛಾಗಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಡು; ಮೇಕೆ: "ಅಜಾ, ಛಾಗೀ-೨ ಆಡು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೪). [ಸಂ. ಛಾಗೀ]

ಛಾಟಿ 'ಚಾಟಿ$_1$' ನೋ.

ಛಾಡ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಛಾಡಿ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಛಾತ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿದ; ಹರಿದ; ವಿಭಾಗಿಸಿದ; ಹೋಳುಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಮಾಂಸಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದವನು; ದುರ್ಬಲ; ಕೃಶವಾಗಿರುವವನು: "ಅಮಾಂಸಃ, ದುರ್ಬಲಃ, ಛಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ]ತಃ-೩ ಬಡಬಡಕಲುಮೈಯುಳ್ಳವನು, ನರಪೇತಲವನು, ಬಲವಿಲ್ಲದವನು, ಅಶಕ್ತನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಛಾತಿ (ನಾ). ೧. ಎದೆ; ವಕ್ಷಸ್ಥಳ. ೨. ಧೈರ್ಯ; ಸಾಹಸ; ಕೆಚ್ಚು: ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಲ್ಲಾದರೂ ಆಯುಧಗಳಿದ್ದರೆ; ನಿಮಗೆ ಛಾತಿಯೂ ಇದ್ದರೆ, ಇಷ್ಟವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಬರಬಹುದು (ಸಕತ. ೮೦); ಅವಳಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಛಾತಿ ಇವರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಇಲ್ಲಾ (ಮೂರುದಾ. ೪೮). ೩. ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು: ಛಾತಿಯಿದ್ದ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಮಿತವ್ಯಯ ಮಾಡಿ ಲಾಭಗಳಿಸಿದರೆ ಸಾಲದೆ? (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೦೭೮). [←ಹಿಂ. ಛಾತೀ]

ಛಾತ್ರ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: "ಶಿಷ್ಯಃ, ಅಂತೇವಾಸಿನ್, ಛಾತ್ರಃ, ಶೈಕ್ಷಃ, ಪ್ರಾಥಮಕಲ್ಪಿಕಃ-ಈ ಐದು ಶಿಷ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೪೬); ಪರ್ವತನುಂ ಛಾತ್ರಸಹಿತಂ ಸಾಕೇತನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಜಾವುಂಪು. ೩೦೪-೨೭); ಪೊಣ್ಮೆತುಚ್ಛೃಂಖಲಂ ಗೋತ್ರಗಿರಿಚ್ಛಾತ್ರಾನುವಾದಾಧ್ಯಯನ ಗುರು ಜರಾಸಂಧಭೇರೀನಿನಾದಂ (ಜಗವಿ. ೭-೩೯). [ಸಂ.]

ಛಾತ್ರಪಾಲಕ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ಆದರೆ ಸಾಹೇಬ-ಕುಮಾರಿಗೆ, ಅಖಂಡಜ್ಞಾನಸತ್ರವಿಡುವ, ನಮ್ಮಂಥ ಛಾತ್ರಪಾಲಕನ ಅಗತ್ಯವಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II,೦೯). [ಛಾತ್ರ + ಪಾಲಕ]

ಛಾತ್ರಾಲಯ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ವಸತಿ ಮತ್ತು ಊಟಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿರುವ ಆಲಯ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ: ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಯಾಶಂಕರನ ಮಿತ್ರಭವನವಿತ್ತು. ಅದೊಂದು ಚಿಕ್ಕ ಛಾತ್ರಾಲಯವೇ ಆಗಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೪೩). [ಛಾತ್ರ + ಆಲಯ]

ಛಾದ (ನಾ). = ಛಾದನ. [ಸಂ.]

ಛಾದನ (ನಾ). ಮುಚ್ಚುವುದು; ಮರೆಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಛಾದರು 'ಚಾದರ' ನೋ.

ಛಾದಿತ (ಗು). ಮುಚ್ಚಿದ ; ಮರೆಮಾಡಿದ. [ಸಂ.]

ಛಾದ್ಮ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದುವ ; ಮರೆಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಮೇಲ್ಕಾವಣಿ ; ಮೇಲ್ಮುಚ್ಚಿ ; ವಿತಾನ : ಮುಂಕ್ಕಾಮಣಿಗಣರಚಿತಂ ಛಾದ್ಮ ಹೃದ್ಯಂ . . . ಕಾಯಮಾನಂ ನವೀನಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೫-೦೮ಲ).

[ಸಂ.]

ಛಾನಸ 'ಚಾಂದಸ' ನೋ.

ಛಾನಸಗಾರ (ನಾ).ನಿಧಾನಸ್ಥಭಾವದವನು ; ಜಡವ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯವನು ; ಸೋಮಾರಿ : (ಕ). [ಛಾನಸ (<ಚಾಂದಸ) + - ಕಾರ್ತ (<-ಕಾಜ)]

ಛಾನಸತನ (ನಾ). ನಿಧಾನಸ್ಥಭಾವ ; ಸೋಮಾರಿತನ : ಇವರ ಛಾನಸತನದ ಕಾಲಾಗ ನಮ್ಮ ಕೈ ಹೋಗತಾವ (ಪಡುಮು. ೦೦೦).

[ಛಾನಸ (<ಚಾಂದಸ) + - ತನ]

ಛಾಪ 'ಛಾವು' ನೋ.

ಛಾಪಖಾನೆ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಮುದ್ರಣಾಲಯ : ಛಾಪಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಲೆ ಹೋಡಿಸುವವರು ಬೇರೆ (ಮುಂಲಿಂ. ೫-೨೫೬) ; ಛಾಪಖಾನೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ ಬಳಿಕಂತು, ಸಾವಿರಾರು ಜನರಿಗೆ ಛಾಪಿಯ ಸುಖವನ್ನು ಸವಿಯಲು ಅವಕಾಶವಾಗಿದೆ (ಛಾಂಶಾ. I, ೮೭) ; ಬ್ಯಾಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಛಾಪಖಾನೆಯನ್ನು ಸುಮಾರು ೧೮೨೦ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದೇ ಕನ್ನಡನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿದೆ (ಛಾಶಾ೨ವಿ. ೨೬೬).

[ಛಾಪ (<ಛಾವು) + ಖಾನೆ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಾಪಖಾನಾ]

ಛಾಪಖಾಗದ 'ಛಾಪೆಕಾಗದ' ನೋ.

ಛಾಪಿಸು, ಚಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ರಿಸು; ಅಚ್ಚುಹಾಕು: ಛಾಪಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳೆ ಹೋಡಿಸುವವರು ಬೇರೆ . . . ಛಾಪಿಸುವವರು ಬೇರೆ (ಮುಂಲಿಂ. ೫-೨೫೬) ; ಅವನ್ನು ಹಿಂದೀಛಾಪಿಗೆ ಅನುವಾದಿಸಿ ಛಾಪಿಸಿಯೂ ಆಗಿದೆ (ಕುಸಾಚಿ. ೦೦೦). ಚಾಪಿಸಿಸು: ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸರಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ಚಾಪಿಸಲಾಯಿತು (ಕೂಪ). [ಛಾವು + -ಇಸು]

ಛಾಪೆ, ಚಿಪ್ಪೆ, ಛಾಪ, ಛಾಪೆ (ನಾ). ೧. ಅಚ್ಚು ; ಮುದ್ರೆ: ಗೊರೂರವರ ಕಲೆಯು ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ರಫ್ತಾಗಿ ಬಂದ ಸೀಮೆ ಛಾಪಿನ ಸರಕಲ್ಲ (ಗರುಚಾ. ೭ ಮುಖ್ಯಪು) ; ಸರ್ಕಸ್ಸನ್ನು ಸೇರಿದ ಕೂಡಲೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ನಂಬರು ಹಾಕಿ ತಮ್ಮ ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಛಾಪಳ್ಳಿ ಒಂದು ಕಾವ್ರುದ ಬಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಬುಲಾಬು. ೦೦೬). (ಅರಬ್ಬಿ) ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು : ಅವ್ಯರಾಯಭ್ಟ್ಯರಿಗೆ ಅಂದು ಪಾದ್ರಿ ಸೋಜನು ದಂಬನ ಮೇಲೆ ಒಗೆಯಲು ಹೋದ ಛಾಪು ಯಾವುದಂದು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿದಿತವಾಗಿತ್ತು (ದಂಬಾಶಾ. ೫೧). ಚಿಪ್ಪೆಸು : ೧. ಚಿಪ್ಪೆ, ಛಾಪ – ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕನ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ ಮುದ್ರೆ (ಕಸಂಗ್ರಾ. ೦೪೬). **ಛಾಪು**: ೧.ಛಾಪಖಾನೆ' ಪರಾ. **ಛಾಪೆ** : ೧. 'ಛಾಪೆಕಾಗದ' ಪರಾ.

ಛಾಪೆಕಾಗ = (ಅಲಂ) ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರು : ನಿಮ್ಮಂಥವರ ಮ್ಯಾಲೆ ಛಾಪೆಕಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳೋ ಮಾತವ (ಗ್ರಾಮಾಮು. ೭೪೬).

[<-ಹಿಂ. ಛಾಪ್, ಛಾವಾ ; ಮರಾ. ಛಾಪ್, ಛಾವಾ, ಛಪ್ಪಾ.]

ಛಾಪೆ 'ಛಾವು' ನೋ.

ಛಾಪೆಕಾಗದ, ಛಾಪಾಕಾಗದ (ನಾ). ಸರ್ಕಾರದ ಛಾಪೆಯನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿರುವ ಕಾಗದ ; ವ್ಯವಹಾರದ ದಾಖಲೆಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸರ್ಕಾರದ ಅಧಿಕೃತ ಮುದ್ರೆಯಿರುವ ಕಾಗದ: ಸರಕಾರದವರು ಛಾಪೆಕಾಗದ ಸೇವಾದಣಿ ಮುಂತಾದ ಕಾಯದೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಮುಂಲಿಂ. ೬-೦೦೦). **ಛಾಪಾಕಾಗದ** : ಈ ಏವಜಿಗಾಗಿ ಛಾಪಾಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಪತ್ರ ಬರೆದುಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪). [ಛಾಪೆ (<ಛಾವು)+ಕಾಗದ]

ಛಾಯ (ನಾ). ೧. ನೆಳಲು ; ನೆರಳು : ತಾಯಿ ಭೂಮರಾಂಟಿಯ ಗಾಯ ಗೊಂಡನವ್ವ ಛಾಯದ ತಂಪು ಬೀಸವ್ವ (ಸಿದ್ಧಪು.೩-೮೪). ೨. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ; ಪಡಿಯಚ್ಚು ; ಬಹುವರ್ಣದ ಛಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶ ವರ್ಣಛಾಯ ನಿಂದಿತ್ತು (ಪ್ರಕಾಮಂ. ೬-೧೯). [ಸಂ. ಛಾಯಾ]

ಛಾಯಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗೃಹಗಳಿಗಿರುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷ: ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆಯಾಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವಿಕೆ : ಛಾಯಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ದುಷ್ಟಗ್ರಹಗಳ ಸಮುದಾಯ ಟೀಡಿಸಿ ಭಯ ತೋರುತಾವೇನಯ್ಯಾ (ಪ್ರಚಾಭೋ. ೭೭-೦). [ಛಾಯ + ?]

ಛಾಯರಂಗ (ನಾ). ವಜ್ರದಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಬೆಳಕಂ ಹೊಳೆಯುವ ಸ್ಥಳ : ಬಾರಾರ್ಕಶಿದಿರಿನೊಳು ಪಿಡಿಯ ರತ್ನದ ಮಧ್ಯೆ ತಾ ತೋರುತಿರಲು ಪಾಲಿಸದ ಛಾಯರಂಗಮದೆಂದು ವೀರ್ಯರದರಾಲಿಸ್ಯೆ ಮಾಣಕಕೆ ಕಾಂತಿ ರಂಗು ಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಶಿರದೊಳು ನೋಡಿ (ರತ್ನಕಾ. ೦೦-೦೩).

[ಛಾಯ + ರಂಗ]

ಛಾಯಾಕರಣ (ನಾ). (ಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲಿ) ಮಸ್ಸುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಕತ್ತಲೆ ಬೆಳಕನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು: ಮೊಗಲ ಚಿತ್ರಗಳ ಛಾಯಾಕರಣವು (Shading) ಸಹ ಆತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು (ಭಾಚಿತ್ರ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಛಾಯಾಗೌಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಕರ್ಣಾಟಗೌಳ . . . ಛಾಯಾಗೌಳ . . . ದ್ರಾವಿಡಗೌಳವೆಂಬೆಳುಂ ಅವಾಂಗ ಗೌಳ ರಾಗಂಗಳು (ವಪ್ರಳ. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಛಾಯಾಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ; ಕನ್ನಡಿ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ತರುವ ಗ್ರಹ ; ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು: ವಿವಾಹಲಗ್ನೂ ಉಪನಯನದಲ್ಲೂ ಛಾಯಾಗ್ರಹ ಗಳಾದ ರಾಹುಕೇತುಗಳ ದೋಷವಿಲ್ಲ (ಕೂಪ). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಗ್ರಹ)]

ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ(ನಾ). ೧. ನೆರಳನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು: ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಭಾವವಿಶೇಷದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗಮನವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಲು ಅವನ ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. 'ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಛಾಯಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು : ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವುದು. ೩. (ಆಲಂ) ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಇಂತಹ ಉಪಕರಣ ಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವದ ಛಾಯಾಗ್ರಹಣವನ್ನು ಮಾಡಲು ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ (ಜಾಶ್ಯಾರ. ೪೦ ೩೬೬). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಗ್ರಹಣ)]

ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಚಲನವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಲು ಅವನ ನೆರಳನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿ: ವಿವಮಾನಾರೂಢರ ರಣಕ್ಷೀಡೆಗೊಡರಿಸುವುದುಂ ಶ್ರೀಕೃಳಂ ತದ್ವಿಮಾನಮಂ ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ದು ನೆಲಕ್ಕೆವರ್ವದುಂ (ಕಂರಾಮಾ. ೧೦-೩೨ ಪ). [ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ + ಕೆಯ್]

ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಯಂತ್ರ (ನಾ). ಛಾಯಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಯಂತ್ರ: ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ; ಕ್ಯಾಮರಾ: ಆ ದೂರದರ್ಶಕಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಯಂತ್ರ(Camera) ವನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಛಾಯಾಚಿತ್ರ ಹಿಡಿದರೆ (ಆಶಾಕ. ೬).

[ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ + ಯಂತ್ರ]

ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿ (ಗಂ). ೧. ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ : ಬರ್ದಿಲವಟ್ಟಿಯೊಳ್ಳೆ ತರುತರಿರ್ದ ಹನುಮನಂ, ದೂರದಾಕಾಶದೊಳ್ ಚುಕ್ಕಿಯೋಲಿರ್ದನಂ ತಿಳಿದಳಾ ಸಿರಿಹಿಕೆ. ದಶಗ್ರೀವನಾಕ್ಷ್ಮೆಯುಂ ಕಡಲ ಕಾವಲುಗಾತರಿ, ಕಾವರೂಪಿಣಿ, ಕಾಳಿ, ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿ ದನುಜೆ (ಕ್ರೀಕಾಮ. ೧೦೦-೩೦೦). (ನಾ). ೨. ಛಾಯಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವವನು : 'ಅವರ ದುರುವಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಸಿದ್ದ ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿದ್ದರು (ಕೂಪ).

[ಸಂ. ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿನ್]

ಛಾಯಾಚಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ನೆರಳು ಚಿತ್ರ. ೨. ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಯಂತ್ರದ ಸಹಾಯದಿಂದ ತೆಗೆದ ಚಿತ್ರ ; ಭಾವಚಿತ್ರ ; ಫೋಟೋ : ಛಾಯಾ ಚಿತ್ರಗಳು, ತೈಲಚಿತ್ರಗಳು, ನೀರು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಗಳು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಹಾಫ್‌ಟೋನ್ ಪಡಿಯಚ್ಚಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮೂಲಪ್ರತಿಗಳು (ಮುದ್ರಣ. ೬೦) ; ಛಾಯಾಚಿತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ದೂರದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರವನ್ನು . . . ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಗತ್ಯ (ಅಕಾಶ. ೭). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಚಿತ್ರ)]

ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಾರ (ನಾ). ಭಾವಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡುವವನು; ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವವನು : ಚಿತ್ರಗಾರ, ಶಿಲ್ಪಿ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಾರ, ಮೊ.ರು ತಕ್ಕ ಬೆಳಕಿನ ಅನುಕೂಲವಿರುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೆಲಸದ ಕೋಣೆ (Studio. ಇಂಗಿನ).

[ಛಾಯಾಚಿತ್ರ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಛಾಯಾಚಿತ್ರಲೇಖನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಕಲೆ : ಛಾಯಾಚಿತ್ರ ಲೇಖನ ಒಬ್ಬನ ನೆರಳನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕಲೆ (ಛಾಚಿತ್ರ. ೨೦). [ಛಾಯಾಚಿತ್ರ + ಲೇಖನ]

ಛಾಯಾತನಯ (ನಾ). ಛಾಯಾದೇವಿಯ ಮಗ ; ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಶನಿ. [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ತನಯ)]

ಛಾಯಾತೋಡಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಛಾಯಾ ತೋಡಿ ತುರುಷ್ಕತೋಡಿಯೆಂಬೆರಡುಂ ಉಪಾಂಗತೋಡಿರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಛಾಯಾತೋಡೀ (ಛಾಯಾ + ತೋಡೀ)]

ಛಾಯಾದೇವಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಹೆಂಡತಿ,–ಪತ್ನಿ : ಸೂರ್ಯವಿಗ್ರಹ ಆರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ . . . ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಛಾಯಾದೇವಿಯರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿರುವರು (ಹೊಯ್ಸಳಾ. ೧೪೮).

[ಸಂ. ಛಾಯಾದೇವೀ (ಛಾಯಾ + ದೇವೀ)]

ಛಾಯಾನಂದನ (ನಾ). = ಛಾಯಾತನಯ.

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ನಂದನ)]

ಛಾಯಾನಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಛಾಯಾನಟ ರಾಗದ ಆಲಾಪನೆ ಮೃದು ಮಧುರವಾಗಿ ಮೂರ್ತೀಭವಿಸತೊಡಗಿತು (ರೂಪಸ. ೨೨೨). [<ಸಂ. ಛಾಯಾನಾಟ]

ಛಾಯಾನಾಟಕ (ನಾ). ೧. ಪಾತ್ರ ಅಥವಾ ಬೊಂಬೆಯ ನೆರಳು ಮುಂದಿನ ತೆರೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ನಾಟಕ ; ನೆರಳುನಾಟಕ. ೨. ರೂಪಕದ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮಾತ್ರ ವಿರುವ ನಾಟಕ : ಇದು ಒಂದು "ಛಾಯಾನಾಟಕ" (ಸಂನಾಟ. ೨೮೦).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ನಾಟಕ)]

ಛಾಯಾನುವಾದ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸುವ ಅನುವಾದ : ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳ ಛಾವಾನುವಾದ, ಛಾಯಾನುವಾದ ಮತ್ತು ಅನುವಾದಗಳೂ ಬಂದವು (ಛಾರದ. ೪೬೩).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಅನುವಾದ)]

ಛಾಯಾಪತಿ (ನಾ). ಛಾಯಾದೇವಿಯ ಗಂಡ ; ಸೂರ್ಯ : ಛಾಯಾ ಪತಿಯನೌಕುವ ತವೋನಿಧಿಯ ಬಹಳತೆಯ ಭಣತೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೧೬). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಪತಿ)]

ಛಾಯಾಪಥ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬಿಳಿಯ ರಸ್ತೆಯಂತಿರುವ ಪಥ ; ಆಕಾಶಗಂಗೆ : ಛಾಯಾಪಥ (ಆಕಾಶಗಂಗೆ Milky-Way) ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿನ ಬಿಳಿಯ ರಸ್ತೆಯು ಅನೇಕ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಒತ್ತಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ತೋರುವುದೆಂದು ಅವನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ವಿಜ್ಞಾಳ. ೫೬). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಪಥಿನ್ + –)]

ಛಾಯಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ನೆರಳಿನಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನ.–ಯಂತ್ರ : ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಪಂಚಾಂಗ, ಏಳುದಿನಗಳ ವಾರ, ಛಾಯಾಯಂತ್ರ (Sun-dial) ಇವನ್ನು ಬಳಕೆಗೆ ತಂದರು (ಶಿಲ್ಪಾ. ೬೦).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಯಂತ್ರ)]

ಛಾಯಾಲಕ್ಷಣ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ) ಬಣ್ಣದ ಲಕ್ಷಣ : ಲಕ್ಷಣಮೆನಿ ತನಿತಱೊಳುವಲಕ್ಷಿಸಿ ವಿವಿಧಪ್ರಕಾರದಿಂದಂ ಛಾಯಾಲಕ್ಷಣಮನಱಿದು ನೋಡಿಯಱೇಕ್ಷಿಸುವುದು ಪಂಚವಿಧದಿನಭಿನವಚುಂದ್ರಾ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೪೫).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಲಕ್ಷಣ)]

ಛಾಯಾಲಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). (ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ) ನೆರಳನ್ನು ನೋಡಿ ಹೊಡೆಯ ಬೇಕಾದ ಗುರಿ : ಛಾಯಾಲಕ್ಷ್ಯಮನೊಡ್ಡಿಯುಮಾಯದ ನೀರೊಳಗೆ ತನ್ನ ನಡಸಿದ ನೆಗಟಂ ಬಾಯಟ್ಟಿವಿನಮಿಸಿಸಿಯುಮರೆ ಹೋಯಜ ಬಾಪ್ಪೆಂದು ಹರಿಗನಂ ಗುರು ಪೊಗಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೦).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಲಕ್ಷ್ಯ)]

ಛಾಯಾವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ನೆರಳಿನಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಕಲೆ: "ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಮೊ.ಗಳಿಂದಾದ ನೆರಳಿನಿಂದ ಹೊತ್ತು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ವಿದ್ಯೆ: ಛಾಯಾವಿದ್ಯೆ; ಛಾಯಾ ಕಾಲನಿರ್ಣಯ(ವಿದ್ಯೆ)" (Sciagraphy. ಇಂಗಿನ). [ಸಂ. ಛಾಯಾವಿದ್ಯಾ (ಛಾಯಾ + ವಿದ್ಯಾ)]

ಛಾಯಾವೇರು 'ಚಾಯಬೇರು' ನೋ.

ಛಾಯಾಶರೀರ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ನೆಳಲು. ೨. (ಆಲಂ) ನೆರಳಿನಂತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಭರತಂಗೆ ಛಾಯಾಶರೀರವೆನೆ ಶತ್ರುಘ್ನನಿರ್ದನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೬೯೯). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಶರೀರ)]

ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ನೆಳಲು; ನೆರಳು : ಮೇಯವಲ್ಲದ ಮಹಿಮೆ ಛಾಯೆಯಾ ಬ್ರಹ್ಮನದು (ಮಂಕುಶ. ೧೪೩) ; ಮಂಟಪದ್ವಾರದ ಛಾಯೆ ಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದುರ್ದೈವಿಗಳು ನಿಂತುಕೊಂಡು ಆರ್ತಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸುತ್ತ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಕ್ಕಮ. ೨೩). ೨. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಪಡಿಯಚ್ಚು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮೂಡುವಿಕೆ : ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಛಾಯೆಯು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಮುದ್ರಣ. ೨೩). ೩. ವರ್ಚಸ್ಸು; ಪ್ರಭಾವ: ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಛಾಯೆಯಂತೆಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಛಾಯೆಯೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೪೬) ; ಸಾಧನೆಯ ಛಾಯೆ ಕಲೆ; ವಿಶ್ವಾತ್ಮವದಕೆ ನೆಲೆ(ಶೋಗಿಲ.೮೪-೬); ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳು . . . ಮತದ ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಏಕಮತ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಛಾರದ. ೨೬೦). 'ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆ' ಪರಾ. ೪. ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ : ಅಲ್ಪವಾದ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೂ . . . ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಾರುಗಟ್ಟಿದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಜನಕ್ರಿಯೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು (ಸಕಪ್ರ. ೨೬) ; ಶಾಂತವಾದ ವಿಶಾಲವಾದ ನೀಲಿಯ ಛಾಯೆಯು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಮಲಿನಾ. ೬೯). ೫. ಸೂಚನೆ; ಗುರುತು ; ಸುಳಿವು : ಮಳೆಯ ಛಾಯೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಛಾಯೆಗಾಣಿಸು' ಪರಾ. ೬. ಬಣ್ಣ. 'ಛಾಯೆಗೆಡು' ಪರಾ. ೭. = ಛಾಯಾದೇವಿ. [ಸಂ. ಛಾಯಾ]

ಛಾಯೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಸುಳಿವು ತೋರು : ಕಾಯೆ ನೀನೇತಕೆಳಸಿದೆ . ೪ . ರಥಂ ಪಣ್ಣೆ ಬಂದಿದೆ ಕೊ ಬಿಜಯಂಗೈವು ದೆಂದು ಮಱುಗಿ ಛಾಯೆಗಾಣಿಸಿ ಸುಮಿತ್ರಾತ್ಮಜಂ ನುಡಿದಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ತಿಳಿಯದೆ (ಶ್ರೀಮಿಭಾ. ೧೯-೬೦). [ಛಾಯೆ + ಕಾಣಿಸು]

ಛಾಯೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬಣ್ಣಗೆಡು ; ಬಣ್ಣಗುಂದು : ರಕ್ತವಣುಮಾತ್ರ ಅಂಗವೊಡೆದುಕ್ಕಿದಡೆ ಮುನ್ನಿನ ಹಾಂಗಿರದೆ ಹೊಗೆ ಛಾಯೆಗೆಟ್ಟಡೆ ಇಂಗಳಂ ಕೊಳದಿದ್ದಡಂ (ಬಸಪು. ೪೪-೨೬). [ಛಾಯೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಭಾರಾಕ್ಕಿಮುರಸಕೆಲ್ಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಭಾರಾಕ್ಕಿಮುರಸಕೆಲ್ಲ ಪುತ್ರೋ ಮಾತ್ರಿವರ್ಮ್ಮಾಣಮ್ (ಪ್ರಅರಿ. ೧೯೧೫, ೧೮-೨೫ ; 400 ಶ.ಶಾ). [?]

ಭಾರ್ಜು 'ಚಾರ್ಜು' ನೋ.

ಭಾವಟಿ 'ಚಾಟಿ$_1$' ನೋ.

ಭಾವಡಿ 'ಚಾವಡಿ' ನೋ.

ಭಾವಣಿ, ಚಾವಣಿ, ಭಾವನಿ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದ ಪಾಳೆಯ ; ದಂಡಿನ ಬಿಡಾರ : ಸೇನಾಶಿಬಿರ : ಆ ಬಳಿಕ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಬೆಟ್ಟ ಕೋಟೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಯಂಬುದಾಗಿ ಅಲ್ಲೆ ಭಾವಣಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸನ್ನದ್ಧರಾಗುತ್ತ ಇದ್ದರು (ರಾಚೇಂದ್ರ. ೨೮). ೨. ವಂನೆಯಂ ವೇಲಿನ ಮಚ್ಚು ; ಮಾಡು; ಮಾಳಿಗೆ: ಕನ್ನಡಿಯ ಭಾವಣಿಯನ್ನು ಬಹು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೭) : ಭಾವಣಿಯನ್ನು ಹೊದೆಸಿ ಅಲ್ಲೇ ಮಳೆಗಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ (ಅನಾಥ. ೧೫೨). ೩. ಮನೆ: ಆ ಪ್ರಕರಣವೀಗ ತುಳಸಿಯ ವಿರುದ್ಧ ರೂಪಚಂದನ ಭಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಳವು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅಲ್ಲ (ಜಮೀನ್ದಾ. ೧೪೯). **ಚಾವಣಿ** : ೨. ಊರ ಕಾಮನ ಕಟ್ಟೆಯ ಚಾವಣಿಯ ಹಂದರದಲ್ಲಿ ಬಲು ಡೌಲಿನಿಂದ ಕಾಮನನ್ನಿಡುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ (ಕನ್ನಡಾ. ೧೭೨); ಅಮೇಲೆ ನಿಯಾಸ್ ಚಾವಣಿಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಂಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡನು (ನಗಜೊ. ೧೩೪) ; ಚಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ನೈದಿಲೆ ತುಂಬಿದ ಕೊಳ . . . ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೨೭). **ಭಾವನಿ** : ೧. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಮರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವು—ತಾವರೆ ಮತ್ತು ದವಸಧಾನ್ಯ. ಭಾರತದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಾವನಿಯಲ್ಲೂ ತಾವರೆಹೂವುಗಳು ಹರಡಿದವು (ಝಾರಾಜ. ೨೩೫).

ಭಾವಣಿಮಾಡು=ಸೇನಾಶಿಬಿರವನ್ನು ಹೂಡು; ಸೈನ್ಯದ ಡೇರೆ ಹಾಕು: ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು . . . ಕೊಯಮತ್ತೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಭಾವಣಿಮಾಡಿ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸನ್ನಾಹ ಮಾಡುತ್ತ ಇದ್ದರು (ರಾಚೇಂದ್ರ. ೨೪).

[←ಮರಾ. ಭಾವಣೇ, ಭಾವನೇ ; ಹಿಂ. ಭಾವನೇ./ ಪ್ರಾ. ಭಾಯಣೇ./ಸಂ. ಭಾದನೇ]

ಭಾವಣಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ವಸತಿ ಮಾಡು; ಗುಡಾರಹಾಕು; ಬೀಡು ಬಿಡು: ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರೂ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಊರಲ್ಲಿಯೆ ಭಾವಣಿ ಹೊಡೆದರು (ಅನಶೇ. ೯). [ಭಾವಣಿ + ಹೊಡೆ$_1$(<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಭಾವನಿ 'ಭಾವಣಿ' ನೋ.

ಭಿಂದಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಓರೊಂದೆಡೆ ಭಿಂದಕ ಸುರದಾರು ಲವಂಗಾಸನದ್ರುಮಂಗಳಿನೆಸೆಗುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪೯) ; "ಅವರದವಳ್ಳಿ" (ವರ್ಧಮಾ. ಕೋಶ). [?]

ಭಿಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು : ಕೊಂದು ಕೂಗುವ ಕರ್ಮಂಗಳನು ಭಿಂದಿಸಿ ಮೋಕ್ಷಕೆ ತೆರಳುವ ಮಾತನಾನೊಂದನಾಡುವೆ ಕೇಳು ಚದುರ (ಕ್ಷಾನಕ. ೨೨-೯೮). [<ಚೆಂದಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಭೀಃ, ಭೀ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಲಾಂಛನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಆಚರಣೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನೀ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಭೀಃ ಎಂಬೆನು (ಬಸವ. ೭೫೭). **ಭೀ** : ಬಡಿಯದಿರ್ಬಾಲಮಂ ಸುಡು ನಾಯೆ ಭೀಯೆಂದು (ಪಂಡೋರ. ಹ. ೫೦೯-೫) ; ಕೊನೆಗೆ ಇಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಭೀ ಅನಿಸಿಕೊಂಡರು (ಅಳನಿ. ೦೩೮).

ಭೀಪೆಟ್ಟು ಹಾಕು = ಭೀಹಾಕು : ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭೀಪೆಟ್ಟು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಭೀಹಾಕು**=ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮಾಡು ; ತೆಗಳು ; ಭೀಮಾರಿಹಾಕು : ದಿನಾ ಒಂದಿಷ್ಟು ಅವನಿಗೆ ಭೀಹಾಕು (ಮುಗಿಮ. ೪೪) : ಅಣ್ಣಪ್ಪನವರು ತುಂಗಳಮಾಸ್ತರರನ್ನು ಒಳಿತಾಗಿ ಭೀಹಾಕಿದರು (ರಂಗರೋ. ೫೨).

ಭಿಕ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ. [ಸಂ.]

ಭಿಟಿಲ್ (ನಾ). (ಬೆಂಕಿ ಉರಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಭಿಳಿಭಿಟಿಲ್' ಪರಾ.

ಭಿದುರ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆಯುವ ; ಭಂಗುರವಾದ : ಮದವದರಿಹಸ್ತಿಮಸ್ತಕಭಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಿ]ದುರಂ [ಭಯ]ವಿಧುರನ ನನ್ಮಬಾಣಚ್ಛಿದುರಂ . . . ವೃಷಸೇನಂ (ಗದಾಯು. ೪-೬೩); ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರಿನವಪ್ರಸೂನ ಭಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಿ]ದುರಂ . . . ಮಾರುತನೊಯ್ಯನೂದಿ ಕಳೆದತ್ತಾ ದಂಪತಿಶ್ರಾಂತಿಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೪೭). (ನಾ). ೨. ಶತ್ರು. [ಸಂ.]

ಭಿದ್ರ (ನಾ). ೧. ತೂತು; ಬಿರುಕು; ರಂಧ್ರ; ಕನ್ನ: "ನಿಮ್ಮಂ, ಅಗಾಧಂ . . . ಭಿದ್ರಂ . . . ಕುಹರಃ, ದರಃ – ಈ ೧೫ ಕುಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೨) : ಕುಹರಕರುವೆಯನಿಡುಕಿ ಭಿದ್ರಮಂ ಮುಚ್ಚಲಿಕ್ಕೆಳಸಲು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೭-೬೧೬) : ಬಾಗಿಲಿಗಿರುವ ಭಿದ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಿರಣಗಳು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಅವನ ವಿಶಾಲನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶ ಹೊರಚಿಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಅಶ್ರಮ. ೫೨). ೨. ಕೊರತೆ ; ದೌರ್ಬಲ್ಯ ; ನ್ಯೂನತೆ : ಭಿದ್ರಮನೆ ಪಾರ್ವರ್ ಬೇಗಂ ಕೂರ್ತಂತೆ ಭಕ್ತಿಯಂ ಪೊಸಯಿಪರ್ (ಮದತಿ. ೧೦-೭೫). 'ಭಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿ' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಂ) ವಿರಸ ; ಮನಸ್ತಾಪ : ಅಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ನಡುವೆ ಭಿದ್ರ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮನೆ ಪಾಲಾಯಿತು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೪೯). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಭಿದ್ರಮದು ಲಗ್ನಕ್ಕಷ್ಟಮಸ್ಥಾನಕಂ (ಜಾತಕಿ. ೧-೩೫). [ಸಂ.]

ಭಿದ್ರಕ (ನಾ). = ಭಿದ್ರ ೧. 'ಭಿದ್ರಕದ್ವಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಿದ್ರಕದ್ವಾರ (ನಾ). (ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ) ತೂತು; ನೀರುಗಂಡಿ ; ತೂಬು: ಭಿದ್ರಕದ್ವಾರದ ತೂಂತನುರ್ಟಿ ನೀರಂ ಕಳೆದಾಗಳ್ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೨೬-೨೦). [ಭಿದ್ರಕ + ದ್ವಾರ]

ಭಿದ್ರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು ; ಒಡೆ : ಸಮಾಜವನ್ನು ಭಿದ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಜಾತೀಯ, ಮತೀಯ . . . ಭಿನ್ನತೆಗಳನ್ನು ಮರಸಿ ಭಾರತೀಯತೆಯ ಸಮಗ್ರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಜನಾಂತದ ಐಕ್ಯತೆಯನ್ನೂ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಭದ್ರತೆಯನ್ನೂ ಪೋಷಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೭೭).

[ಭಿದ್ರ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಭಿದ್ರನಿವಾಸ (ನಾ). ೧. ಬಿಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದು; ಹಾವು. ೨. ಇತರರ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. ೧, ೨ : ಭಿದ್ರನಿವಾಸರಂ ಪದವಿಹೀನರನಶ್ರುತರು ದ್ವಿಜಿಹ್ವರಂ . . . ಕೃತಘ್ನರು ರೌದ್ರತರಾಸ್ಯರಂ ಬೆರಸುವಾತನನೀತಿಯ ಸೇತುವಲ್ಲವೇ (ನಳಚಂ. ೬೦೦).

[ಭಿದ್ರ + ನಿವಾಸ]

ಭಿದ್ರಪಾಷಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : ಇಲಿಪಾಷಾಣ, ಭಿದ್ರಪಾಷಾಣ, ಕೆಂಪಿನ ಪಾಷಾಣ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಾನತೂಕ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತವಂ ಮಾಡಿ (ವಿವೃವಿ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಭಿದ್ರಾನ್ವಿತ (ನಾ). ೧. ರಂಧ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಒಡಕು ಇರುವುದು. ೨. ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ನ್ಯೂನತೆಯುಳ್ಳುದು. ೧, ೨ : ಮತಿ ಕಂಭಂ ಘನಮಾಗುವ ಧೃತಿ ಕೇರ್ಗುಟ್ಟಿಗಳೆ ಪಡಿಗಳಾಗಿರ್ದ ಮಹಾವ್ರತಗೃಹಮಿನಿಸುಂ ಭಿದ್ರಾನ್ವಿತ [ಪಾಠಾಂ. ರಂಧ್ರಾನ್ವಿತ]ಮಾದೊಡೆ ವಸ್ತುವೆಲ್ಲಮುಂ ಕೋಟ್ಟಡದೇ (ಜೀವಸಂ. ೦೫೯-೨೦). [ಭಿದ್ರ + ಅನ್ವಿತ]

ಭಿದ್ರಾನ್ವೇಷಣ (ನಾ). ದೋಷವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು : ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣ ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಿಂತ ಭಿದ್ರಾನ್ವೇಷಣ ಮಾಡುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [ಭಿದ್ರ + ಅನ್ವೇಷಣ]

ಧಿಧ್ಯಾನ್ವೇಷಿ (ಗಂ). ೧. ರಂಧ್ರವನ್ನು ಹುಡುಕಂವ: ಧಿಧ್ಯಾನ್ವೇಷಿ ನಿಶಾಟಂ ರೌದ್ರತ್ವಮನುಬಂಧಿ ಗೋವ ವೇಷಂ ಬಂದಂ (ಜಗವ. ೪-೪೯). ೨. ಲೋಪದೋಷವನ್ನರಸುವ. (ನಾ). ೩. ತಪ್ಪನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು; ದೋಷಗ್ರಾಹಿ: ಆಹಾಧ್ಯಕೃತಿ ತಾಂ ಧಿಧ್ಯಾನ್ವೇಷಿಯವ್ಪುದೆಂಂ ತವ ಗಿದುವೆ ಪದನೆಂದು ಬಗೆದು(ಹಂತಕಂ. ೭೦-೧೩). [ಸಂ. ಧಿಧ್ಯಾನ್ವೇಷಿನ್]

ಧಿಧ್ಯಿತ (ಗು). ತೂತಾಯಮಾಡಿದ ; ಕೊರೆದ. [ಸಂ.]

ಧಿಧ್ಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೇದಿಸು ; ಚೂರುಮಾಡು : ಉದ್ಯಃಕದಿಂದಮ್ಮ ಸೇನೆಯ ಭಟಾಳಿಯಂ ಧಿಧ್ಯಿಸುತೆ ಮುಂಬರಿದು ಬರ್ಪ ವೀರಂ ವೀರ ಭದ್ರನೇ (ಕುಬಿ. ೪೬-೪೨). ೨. ವಿರಸವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು; ಮನಸ್ಸು ಒಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ರಸದಾನದಿಗಳಿಂಗೆ ಧಿಧ್ಯಿಸುವವುಂಟದ ರಾಪ್ಪ ವಂತರುಂ ಬುದ್ಧಿವಂತರುಮಾಗಿ ನೆಗಟ್ಟರಿನ್ನಾವ ಮಾಟ್ಕಿಯೊಳ್ ಪಗೆಯುಂ ಕೆಯ್ಯ ಮಾಡುವಂ (ಹಂಚಕಾ. ೬-೬೬ ಪ); ವೆಱರಂ ಧಿಧ್ಯಿಸು ವವರಂ ಕೊಱಿಕೊಱಿದರ್ಗಗಟ್ಟುಲಕ್ಕಿನಂ ಧಿ ದ್ಯಿ ಸು ವ ರ್ (ಹುಳುಮಾ. ೦೧-೪೭). ೩. ಅವಮಾನ ಮಾಡು : ಒಂದು ದಿವಸಂ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಯ್ದುನಂ ಸಿಂಧುದೇಶಾಧಿಪತಿ ಸೈಂಧವನವರಂ ಧಿಧ್ಯಿಸಲೆಂದು ಮೆಯ್ಗಜಿದು ಬಂದು (ಹಂಚಕಾ. ೬-೬೦ ಪ). ೪. ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಹೆಱರ ಧಿಧ್ಯಿಸುವುದು ತನು ಕೆಡುವನ್ನಕ್ಕ ಮಾ ಣ ದು (ಲಸಚ.೦೦). ೫. ಕೆದಿ : ಕನ್ನಡಾಕರಿ: ಪರರ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಮುಮಂ ಧಿಧ್ಯಿಸು ವಂಗತಿ ಶಬ್ದದರ್ಪಂಗಳ್ಕುಮೆ ನವಿನ ಕಾವ್ಯಾರಂಭಂ (ಗಿಶಿ. ೧-೩೬).

[ಧಿಧ್ಯ + – ಇಸು]

ಧಿನಾಲಿ, ಚಿನಾಲಿ, ಚಿನ್ನಾಲಿ, ಚೀನಾಲಿ (ನಾ). ಕುಲಟೆ ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ : ಆಕೆ ಧಿನಾಲಿ, ಊರ ಬಸವಿಯ ಹಂಗ . . . ಮಾನಾ ಮಾರಾಕ ಹತ್ತಿದಾಳ್ (ಮುಖ್ಯತ. ೮೦) ; ಹೇಗಿದ್ದಳು, ಈಗ ಹೇಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದಾಳೆ. ಧಿನಾಲಿ (ಸಾಹೇಗ. ೦೪೮). ಚಿನಾಲಿ : ಜಯ ಅದೆಂಥ ಚಿನಾಲಿ ಅಂತೀರಿ (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೨೦೬). ಚಿನ್ನಾಲಿ : ಈಗ ಒಬ್ಬಳು ಚಿನ್ನಾಲಿ ಬಂದಳ್ಳೆ (ಲಿಪಶಾ. ೧೩೩) ; ಇದೆಲ್ಲಾ ಕಲ್ಯಾಣಿಯು ತಾಯಿ ಆ ಚಿನ್ನಾಲಿಯ ಮಾಟ (ತಿಪಶಾ. ೧೦೦). ಚೀನಾಲಿ : ಯಾಲಕ್ಕಿಗೌಡನ ಮಗಳು ಎಂತ ಚೀನಾಲಿ ಹೆಣ್ಣಾ (ನಾಪಡ. ೧೩೨).

[←ಮರಾ. ಧಿನಾಲೀ : ಹಿಂ. ಧಿನಾರ್. / ಹ್ಯಾ. ಧಿಣ್ಣಾಲೀ]

ಧಿನ್ನ (ಗು). ಕತ್ತರಿಸಿದ ; ತುಂಡುಮಾಡಿದ ; ವಿಭಾಗಿಸಿದ. ೨. ಬಡೆದ ; ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಶ್ವಾಸರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ವಿಧ: ಈ ಶ್ವಾಸರೋಗವ್ ಕ್ಷುದ್ರಕವೆಂದೂ, ತಮಕವೆಂದೂ, ಧಿನ್ನ ವೆಂದೂ, ಮಹಾನೆಂದೂ . . . ಎದು ವಿಧವಾಗಿರ್ಪುದು (ಕಶವ. ೩೨೦). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಲಪಕಂಪದ ಕರಂಗಳ್ ನಿಲೆ ಕಟಿಯೊಳ್ ಕೃಮದೆ ಧಿನ್ನಕಟಿಯಂ ಮಾಡಲ್ . . . ಧಿನ್ನಾಖ್ಯಮೆಂಬ ಕರಣವೆನಿಸುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೯೦). ೫. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಂಗವೆನಿಸಿದ ಹಲ್ಲಿನ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ : ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚಿರುವಿಕೆ: ಕುಟ್ಟನ, ಖಾದನ, ಧಿನ್ನ . . . ನಿಷ್ಪರ್ಷ–ಈ ಎಂಟು ಹಲ್ಲಿನ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೦೮ ಪ).

ಧಿನ್ನಧಿನ್ನ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎಲ್ಲ ಬಾಧೆಯೊಳಿಂತು ಬದುಕುವ ಧಿನ್ನಧಿನ್ನಂ ಮಾಡುವೆನು ನಾನಿನ್ನೆನುತತಿಕೋಪದಿಂದಜಿಯಟ್ಟಿ ಬರೆ (ಲಸಪು. ೦೮-೩೦); ಚಿನ್ನ ಮಗನಂ ಪತಸ ಕೈಯಲಿ ಧಿನ್ನಧಿನ್ನಂಗೆಯ್ಯುದಿಡೆಯಲಿ ಪನ್ನಗೇಂದ್ರಾ ಧರಣ ಕರುಣದಿನಶ್ರುಜಲವಿಲ್ಲ (ಲ ಸಪು. ೦೮-೩೨). ಧಿನ್ನಧಿನ್ನವಾಗು= ಚೂರುಚೂರಾಗು ; ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗು : ಅರ್ಜುನನು . . . ಮೊಸಳೆಗೆ ಹೊಡೆದನು. ಮೊಸಳೆಯು ಧಿನ್ನಧಿನ್ನವಾಗಿ ದ್ರೋಣನ ಕಾಲನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿತು (ಪಕಥಾ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಧಿನ್ನಪ್ಪಬಾಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಧಿನ್ನಪ್ಪ ಬಾಪ್ಪೆ ಯರು ಬಪ್ಪಾಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಟ್ಟುಗೊಡಗೆ ಸಸನ ಕ್ರಮು (ಮ್ಯಳಿ. ೧೯೨೩, ೦೪-೨ : ?). [?]

ಧಿನ್ನಭಕ್ತ (ನಾ). [ದ್ವಿತೃ] ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತಿತೋರಂವವನೆಂ ; ನಿರಂತರಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವನು : ಧಿನ್ನಭಕ್ತರು ಎನಿಸುತಿವ್ವರು ಸುರ್ವರ್ ಶೀಷಾದ್ಭವರಲರಲ್ಲ (ಹಸಾಕ. ೨೩-೦೪). [ಧಿನ್ನ + ಭಕ್ತ]

ಧಿನ್ನರುಹೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಆಮ್ಯತವಲ್ಲಿ : " ಪತ್ಯಾದೋ. ಧಿನ್ನರುಹಾ . . . ಮಧುವರ್ಣೀ ಆಮ್ಯತವಲ್ಲಿ ಹೆಸರು " (ನಿಘಂ.೦೩. ೦೧೫). [ಸಂ. ಧಿನ್ನರುಹಾ]

ಧಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಆನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಖಿಮ್ಮನೆ. ಘಿಲ್ಲನೆ. ಧಿಲ್ಲೆನೆ. ಬಲಿನೆ (ಕಾಶಾಭಾ. ೧೧ ಅಧಾ) : ಧಿಲ್ಲೆಂದು ರಕ್ಕವು ಬಂತು (ಪಾಂಕ್. ೧೧೫).

ಧಿಧಿಛಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಆನುಕರಣಶಬ್ದ : ಭುಗುಭುಗಿಲ್ ಧಿಧಿಛಿಟಲ [ಪಾಕಾಂ. ಚಿಗಿಲ್‌ಭುಗಿಲು, ಭುಗುಲಾಭುಗಿಲು]ನೊಗೆದುದು ಮಹಾವಿಷಂ (ಪಂಗಿ. ೦೦-೦೩) ; ಅಱಿಯುಟ್ಟ ಕುಟ್ಟಿ ಧಿಧಿಛಿಟಲಿಂಬ ಸಿದಿಲ್ಗಳಿಂ (ಸಾವಂಕ. ೪-೦೪೯).

ಧೀ 'ಧಿಃ' ನೋ.

ಧೀಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ಧೀಮಾರಿ ಹಾಕು : ದೇವದತ್ತನು ಆಜಾತಶತ್ರುವನ್ನು ಧೀಗುಟ್ಟಿದನು (ಹತ್ತು.ಪು. ೭೭) ; ದುರ್ಯೋಧನನು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ದವ್ಪದಿಂದ ವಿದುರನನ್ನು ಧೀಗುಟ್ಟಿ ಪ್ರಾತಿಕಾಮಿಯಂಗನ್ನು ಕರೆದು . . . ಎಂದನು (ಪಕಥಾ. ೯೩).

[ಧೀ (<ಧಿಃ) + ಕುಟ್ಟು]

ಧೀಮಾರಿ (ನಾ). ತೆಗೆಳಿಕೆ ; ತಿರಸ್ಕಾರ ; ಧಿಕ್ಕಾರ : ಧೀಮಾರಿ ಪುರಾಣದ ಕಥೀ ಏನು ಸತ್ಯತೆಗೆ ನಮ್ಮಿದಾ ಗತಿ (ಸುಜಾ.ಕಿರ್ತ. ೫೦-೪).

ಧೀಮಾರಿದಾಡು=ತೆಗೆಳಂ ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು : ಗಂದನಗೆ ದಿನಕ್ಕೊಂದರಂತು ಸಲವಾದರೂ ಧೀಮಾರಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ತ್ಸಲ್ಲಯಿಲ್ಲ (ಶಾಯಿಳ. ೬); ಸಾಲ್ಕು ದಿವಸ ಕೆಂದಿನವ್ಹಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಧೀಮಾರಿ ಮಾಡಿ ಆಚೆಗಟ್ಟು ಬೇಕೂಂತ ಯಜಮಾನ್ರು ಇರಾದೆ (ಪಲಾಸಾ. ೦೦೪). ಧೀಮಾರಿಹಾಕು = ಧೀಮಾರಿಯಾಡು : ಏನಾದರೂಂದು ನೆವ ತೆಗೆದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಧೀಮಾರಿಹಾಕುತ್ತಾ, ವಚನರದ ಅದ್ವಗಳಕ್ಕೂ ಅವರು ಒಡಾದಿದರು (೦೧೫ವ. ೭೬) ; ನೆರೆದ ಕೇರಿಯ ಹೆಂಗಸರು ಧೀಮಾರಿ ಹಾಕಿದಾಗ . . . ಹಹಹಾಯ್ದುನಂತೆ (ಹಹಕಕ್ಷ. ೧೬೨). [ಧೀ (<ಧಿಃ)+ಮಾರಿ (<ಮೇಘಃ)]

ಧುಟ್ಯೆಂದರ (ನಾ). ಮೂಗಿಲಿ. [ಸಂ.]

ಧುಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನಿಶಾಚರನುಂಡನಗ್ನಿ ಧುಮ್ಮೆಂಬ ಧುಟ್ಟಿಟೆಂಬು . . . ಧುಟ್ಟುವ್ದುಟ್ಟಿಂಬ ರವಂ ಕಱುತ್ತಿರಸಿ (ಆಪಾಪ್ರ. ೩೮).

ಧುಮ್‌ಧುಮ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೊಸೆಯಂಬುಗರ್ ಮಹಾಮಸಗದೆ ಧುಮ್‌ಧುಮ್ಮೆನೆ ವಿರೋಧಿಧುರ್ಜರ್ಳ ಮೆಯ್ಯಳ್ಳಿ ತೆತ್ತಿಸಿ ಪೊಱಪಾಯ್ದು (ಮಹಾಪೆ. ೦೨-೨೯).

ಧುರಣ (ನಾ). ಹರಡುವಿಕೆ ; ವ್ಯಾಪನೆ : ನಂದನ ಹಂಚಂದನಟ್ಟಿತಾ ಚ್ಯುರಣದೊಳೆವೆಡವಿಯಂದೆ ವಿಧಿಗುಟ್ಟಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮಳಲ್ಗಳಂದ ವಂಗಿಕುಟ್ಟಿಮದೊಳಂ ಮಣಿದ . . . ವಾರಿಧಾರೆಗಳಂ ತಳ್ಕೊಯ್ದು ದಂತಂತೆ. ನಿಡಿಲ ಕಿಟ್ಟಿನವೊಲ್ಗಳ್ಳಿಯಂರಿವುದು (ಕಾದಂಂಬ. ೩೩೬). [ಸಂ.]

ಧುರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚೂರಿ : ಸಂರಿಗೆ ; ಬಾಕಿ : ಧುರಿಕೆಯಂ ಕುಯ್ದು ಪೋಗಿಸದೆ ನರಂಗಿ ತಿನ್ನಲ್ ಸುಲಭವಲ್ಲ ತೆಗೆ ವಪಸಲಗಳ್ (ಮುಳಿ. ೯-೦೩) ; ತುವ್ಳುಳ್ ಮಿಸಿಗಳ ಬಿಂಗಗೊಂಕುಗಳ್ ಕಾವಲಿರ್ದುವ್ . . . ವದನದುರ್ಗದ್ವಾರಪಾಲಕ ಕರವ್ರುಖರ ಧುರಿಕೆಗಳ್ ವೋಲ್

(ಕ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭೬-೪೩). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಮಪಾದದಿಂದ ಮಂಡಿಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದೂ : ರಥಚಕ್ರ . . . ಧುರಿತೆ . . . ಸಮಸ್ಥಿತ : ಈ ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶಿಯ ಸಂಬಂಧದ ಭೌಮಚಾರಿಗಳು (ಅಸ್ಯಂ. ೬-೧೬ ಪ). [ಸಂ. ಧುರಿತ]

ಧುರಿತ (ಗು). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಬೆರಸಿದ, – ಕೂಡಿದ : ಉತ್ಸಾಹಾನು ತ್ಸುಕ್ಯರಿಂ ಧುರಿತಪರಿಘರೊಂದಿವರ್ಗ ಸೇನೆಂ ಲಗ್ನಗೆಯ್ದು ಪಾಯಿಸೆ ಜವದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೫). [ಸಂ.]

ಧುಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಆನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಧುಱ್ಱೆಂದೆಚ್ಚೆಯೊಳ್ಕಯ್ಯಿಯಂ ತ್ಪರಿತದಿಂ ಕೈಗಾಯದೊಳಿರ್ವರ್ಪರಂ ಗಿಱ್ಱಿಂದಂದಿರಿದಾಗಿ ಬಂದು ತಲೆ ಜೀಱೀಱ್ ಪೊಯ್ಯುಗುದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೦೯೯).

ಧೂ (ನಾ). ನಾಯಿಯಂನ್ನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ನಂಗ್ಗಂವಂತೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು. 'ಧೂಬಿಡು' ಪರಾ.

ಧೂಬಾಣ (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ವಿಡಂಬನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚುಚ್ಚುವ ಮಾತು. ೨. ಅಂತಹ ಮಾತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬರಹ: 'ಪ್ರಜಾವಾಣಿ' ದಿನಪತ್ರಿಕೆಯ ಧೂಬಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಜೂತಿ). [ಧೂ + ಬಾಣ]

ಧೂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಯಿಯಂನ್ನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡುಂ : ಯಾರಾದರೂ ಭಕ್ಷಗೆ ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ಅವರ ಮೇಲೆ 'ಧೂ' ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ಹೊಸ್ಮಳ. ೦೨). ಸಂಕಟವು ಭಯವು–ಧೂಬಿಟ್ಟ ವಿಧಿಯ ಕ್ರೂರಾತ್ಮ ಕರ್ಮಶಿಸಕ (ಅಶ್ವ. ೦೬೯-೬). ೨. (ಆಲಂ) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುಂ : ಸಂವತ್ಸರಿಗೆ ಅವರ ಮಾತಿನಿಂದ ರೇಗಿತ್ತು. ನೀವೂ ಧೂಬಿಟ್ಟಿವೆ (ಅಂತೂ. ೨೯). ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಅಲ್ಪ ರನ್ನು ಧೂಬಿಡುವುದು ಕಷ್ಟ (ಮೂತಿ). [ಧೂ + ಬಿಡು]

ಧೂಮಂತ್ರ (ನಾ). ದೆವ್ವ ಬಿಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ.

ಧೂಮಂತ್ರಗಾಳ್ = ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪೀಡೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ : ಇಂತಹ ವಿಶ್ವಾಸ್ಯಾನವು ಧೂಮಂತ್ರಗಾಳಿ ಯಿಂದಾಗಲಿ, ಕಿವಿಕಚ್ಚುವ ಉಪದೇಶದಿಂದಾಗಲಿ ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೬೪) ; ಸೋಮಣ್ಣ ಅಜ್ಜಗೆ ಯಾರೋ' ಧೂಮಂತ್ರಗಾಳ್ ಹಾಕಿ ಎಲ್ಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು ? (ಜೂಸಕ್ಷ. ೦೩೦).

[ಧೂ + ಮಂತ್ರ]

ಧೂರಿ (ನಾ). = ಧೂರಿಕಿ ೧ : ನಾಯುರರು . . . ಮಂಂಜಿಗೆ · ಬದಲಾಗಿ ೧೬ನೇ ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರ ನಡುವಿಗೆ ಧೂರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಕಣಾಗೆ. ೦೦೬). [ಸಂ. ಧೂರೀ]

ಧೇ (ಅ). ಮಂಂದಿರಿಕೆ, ತಾತ್ಸಾರ, ನಿರಾಕರಣ, ನಿಷೇಧ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಧೇ, ಅದಾಗದು. ನೀವು ಕೂಡಲೇ ಬೇಕು (ಎಚ್.ಳ್ಳ. ೭೦).

ಧೇಧೇ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಧೇಧೇ. ನನಗೆ ಅದೇನೂ ಬೇಡ (ಕೂತಿ).

ಧೇಕ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮೃಗ, ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧು ಪ್ರಾಣಿ; ಸಾಕಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ. ೨. ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ. -ಸಿ. ಪಟ್ಟುಣಿಗೆ ; ನಾಗರಿಕ. ೪. ರಸಿಕ ; ವಿದಗ್ಧ. [ಸಂ.]

ಧೇಕಾನುಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಅನೆಂಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಒಂದರ ಬಗೆಯಂ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ : ಒಂದು ಪದ್ಯದೊಳೆರಡೆರಡು ವ್ಯಕ್ಕರಂ ಜತೆಜತೆಯಾಗಿ ವಲವಂ ಬಟ್ಟಿಯೊಳ್ಕಿರಿಯರು ಧೇಕಾನುಪ್ರಾಸಮೆನಿಪುದು. ಎಂತೆಗೆ :–ಕಂದು ಕ ವಿ ಕೋ ಕಿ ಲ ಮಾ ಕಂ ದಂ ಕೋದುಲವಿಕಾಸಿ ಕೃತಿಕಲ್ಪಲತಾ ಕಂದಂ ವಿಸ್ಮಯ ರಸದುಕ್ಕಂದಂ ಚಿಕದೇವರಾಯಚಂದನ ಚಂದಂ (ಅಶ್ವ. ೨೯-೭). [ಧೇಕ + ಅನುಪ್ರಾಸ]

ಧೇಕಾಪಹ್ನುತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಪ್ರಭೇದ ; ಅಪಹ್ನುತಿ ಅಲಂಕಾರದ ಆರೂ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೂ : ಮತೆತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಸಂಶಯವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಜಾಣತನದಿಂದ ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದೂ : ಒಂದು ವಸ್ತುವಾರ್ದಾದ ನಿರ್ದಂತೆ ತೀರ್ಯಲೆಸಿದಗೆ ಅದು ಮಱಸಿ ಪೇಟ್ಟುದು ಧೇಕಾಪಹ್ನುತಿ ಯೆನಿಪುದು. ಎಂತೆನೆ:–ಪಲ್ಲೇಂ ವೆರ್ಪಾಲಿಯ ವುಯಲಲ್ಲಿ ಮುಱಿದುದಿರ್ದುದೆಂದು ಕೇಳ್ದನೆಗಂ ತಾಂ ತಲ್ಲನಿಸಿ ಚಿನ್ನಬಸವ ನೊಲ್ಲಿಸಿ ಯಂತಿತ್ತಿ ತನ್ನದೆಂದಳವಟಿದುಂ(ಅಶ್ವ. ೪೮-೦೪). [ಧೇಕ+ಅಪಹ್ನುತಿ]

ಧೇಕೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೂ : ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾನ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಂ ವುದೂ : ಈ ನಾಲ್ಕರ್ಥಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಾದರ್ಥವಲ್ಲದೆ ವೀಕತೊಂದರ್ಥವಂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪೇಟ್ಟಿಯರು ಧೇಕೋಕ್ತಿಯೆನಿಪುದು. ಎಂತೆ :– ಕತ್ತರಿಸಿ ನೆತ್ತಿದೊವಲಂ ಪತ್ರಿಸಿ ಪೊಸಮೂಗುಗೆಯ್ವ ಮೆನಲೆಸವಂತಂ ಸತ್ಕಾಂ ಸಗ್ಗಂ ಬಡವೆ ಮತ್ತೆ ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಮೂಗದೆರ್ತರ್ಕ್ಕಿಂದು (ಅಶ್ವ. ೦೩೦-೩). [ಧೇಕ + ಉಕ್ತಿ]

ಧೇಗಿ 'ಚೇಗಿ' ನೋ.

ಧೇಗೆ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಧೇಡಿಸು, ಚೇಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿ ರೇಗಿಸು ; ಕೆರಳಿಸು ; ಚುಡಾಯಿಸು: ಸ್ಯಾರ್ತ ಬಂದಾಗ ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಗೆಳೆಯನ ಮನೆಗೆ ಹೋದರೆ, 'ಬೆಪೂರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಿಲ್ಲದ್ದೇ ತಿಂಸಲಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಅವನು ಧೇಡಿಸಿದರೆ ? (ಮುಂಗಾಳು. ೬೩) ; ಯಾವಾಗಲೂ ಆಕೆ ಅವನನ್ನು ಧೇಡಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ (ಬಪಾಸಿ. ೩) ಚೇಡಿಸು : ಆದರೂ ಈ ಅಯಾಚಿತ ಜತನಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಿಗ್ಧವಾಗಿ ಚೇಡಿಸಿದರಿವಕ್ಕುಂ ಅವೆಂಂದಾಗಲಿಲ್ಲ (ಅರಗಿ. ೦೭೩).

[ಧೇಡಿ, (P ← ಹಿಂ. ಧೇಡನಾ) + – ಇಸು]

ಧೇದ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವುದು : ನಾಶಮಾಡುವುದು : ಭೂಭಾರಚ್ಛೇದವನೆಂದಿ ಕೃಷ್ಣನೆಮಗೀಗಾನಂದಸಂದೋಹಮಂ (ಆಗಿವಿ. ೦-೧). ೨. ತುಂಡು; ಚೂರು. ಸಿ. [ಗಣಿತ] ಭಿನ್ನರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಜಕ ವಾದ ಅಂಕಿ : 'ಭಿನ್ನರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಆಡ್ಡಗೆರೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಕಿ : ಛೇದ' (Denominator. ೫೦೪೩). 'ಅಂಶ' ಪರಾ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇಪ್ಪತ್ತು ಹಸ್ತಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧೂನನ . . . ಛೇದ, ಛೇದ . . . ಅಷ್ಟಾನ. ತರ್ಜನ–ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಅಸ್ಯಂ. ೪-೦೩ ಪ). ೫. [ಜ್ಯೋನ] ಒಂದು ಆಚಾರದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಭಂಗ ; ವಿನರ್ಮಳೆ ತವಸ್ಯೋನಸ್ಯಾಪದೆಂದ್ಯಂದೋಳ್ ನಿರುತಂ ಛೇದ ವಿಕಲ್ಪದೊಳ್ ನಿಬಿಡ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದೊಳ್ ಶುದ್ಧಿ ತಳ್ಪಲೆ ದೋಷ ಪ್ರತಿಕಾರ ಸಾರತಪಮಂ ತತ್ತಾಪಸಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಹುಳಂಜ. ೪-೧೩).

[ಸಂ.]

ಛೇದನ (ನಾ). = ಛೇದ ೧ : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಅನುಭಾವದಿಂದ ಎನ್ನ ಕರ್ಮಛೇದನವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೫೦೦) ; ಘನಮೋಹಪಾಶಾಛೇದನಂ ಮಾಳ್ಪ ದಂಡಿಯೊಳ್ಕೆನ್ನಪ್ಪ ಬಾರಾ (ಬಸವ. ೨೪-೭೪) ; "ಘಂಠೇ, ಮನಃಸಾಕಾರದ ಲಕ್ಷಣವೇನು ? ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು ?". ಎಂದನು. "ಮಹಾರಾಜ, ಮನಃಸಾಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಊಹನೆ. ಛೇದನವು ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ" (ಅಭ್ಯಸ. ೪೩ ವಿಂಂಂ೨). [ಸಂ.]

ಛೇದಿ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವ ; ಚೂರುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಕತ್ತರಿ : "ಕರ್ತರಿಚ್ಛೇದಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೨). ೩. ಕತ್ತರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಭೂಗರ್ಗೊಳಿಸಂವನೆಂ : ಸುಖಚ್ಛೇದಿಗಳು ಕವಟಿಗಳು (ಬಸವ. ೪೦-೬೩). [ಸಂ. ಛೇದಿನ್]

ಛೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು; ತುಂಡುಮಾಡು : ಮರನಂ ಛೇದಿಸುವುವು ಷಟ್ಚರಣಂ ಗಂಧಕ್ಕೆ ಸೋಲ್ತು ತಾವರೆಯೆಸಟಂ ಭರದಿಂ ಛೇದಿಸಲಾಱದೆ ಪಿರಿದಪ್ಪತಿಮೋಹದಿಂದಮಟಿವುವು ಧರೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೩-೨೪). ೨. ಸೋಲಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಮದ್ವಿರೋಧಿಯಂ ಛೇದಿಸಲಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೪೩) ; ಕಕ್ಕಸ ನಿನಗಿದು ಹವಣಲ್ಲ ಛೇದಿಸೆ ವೆಕ್ಕಸ ವಹುದು (ಮೋಹತ. ೩೩-೨೦). [ಛೇದನ + – ಇಸ್ಕು]

ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ಬಗೆಯ ಸಂಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ದೋಷವುಂಟಾದರೂ ಅದನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿಕಲ್ಪರಹಿತವಾದ ಸಾಮಯಿಕ ದಲ್ಲಿರುವುದು : ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾ ಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿ . . . ಸಂಯಮಂ ಸಪ್ತವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೦೭).

[ಛೇದ+ಉಪಸ್ಥಾಪನ]

ಛೇದ್ಯ(ಗು).೧.ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ;ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. ೨.ಕತ್ತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತುಂಡುಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. [ಸಂ.]

ಛೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ನೀರ್ಗುಂಧ ಛೊಳ್ಳೆಯ ವೊಳ್‌ಗೊಳದ ಸೇಂದ್ರಕ ಯೋಧ ಮಹಾಮಾತ್ರ (ಮೃಆರಿ. ೧೯೨೪, ೭೪-೨೭ ; ?). [?]

ಛೋಕರ (ನಾ). ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ ; ಪೋರ : ಆ ಛೋಕರಾನ ಮಾರಿ ಚಪಾತಿ ಹಾಂಗ ಆಗಿತ್ತಂತ (ಪರಿಲ. ೦೩).

[←ಹಿಂ. ಛೋಕರಾ, ಛೋಕಡಾ]

ಛೋಟೀನಿಗೂಹನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕ್ರೀಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಳಿಕ ಸಂಯುತೋರುಕರಣ . . . ಛೋಟೀನಿಗೂಹನ . . . ಮಣಿ ತೋನ್ಮುಖರವೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಗಳಿಂದಾದಿಮಧ್ಯಾಂತರತಿತಂತ್ರ ಚತು ರರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೦). [?]

*

ಜ

ಜ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಜಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : " ಜದಹ ಮೆಂಟು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೦೦). ೩. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಡುವೆ ಗುರುವಿರುವ ಗಣ ; ಜಗಣ (ಲ–ಲ).

ಜಂಕಣೆ, ಝುಂಕಣಿ, ಝುಂಕಣೆ (ನಾ). ೧. ಗದರಿಕೆ ; ಬೆದರಿಸುವಿಕೆ ; ಜರ್ಬು : " ಜರ್ವೆಂದು ಜಂ [ಪಾಕಾಂ. ಝುಂ]ಕಣೆಯು "(ಶಬ್ದಮಂ. ೪೦) ; ವೈಶ್ವಾನರಂ ಈ ಪುರ್ಬಿನೊಂದು ಜಂಕಣೆಗೆ ಬೆದಱ ನಡುಗಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪-೨೪); ತಾಯ ಲಲ್ಲೆಯೊ ತೆಂದೆಯಕ್ಕರೆಯ ಜಂಕಣೆಯೊ (ಗೊಲ್ಲೂಥಾ. ೩-೭೬). ೨. (ಪಕ್ಷಿಗಳ) ಕೂಗು ; ಕುಕಿಲು ; ಚಪ್ಪರಣೆ : "ಬಗ್ಗೆನಲ್ಜಂ [ಪಾಕಾಂ. ಲ್ಜಂ]ಕಣೆ " (ಜತುನಿ. ೨೨). ೩. ಹೀಯಾಳಿಸುವಿಕೆ. 'ಜಂಕಿಸು' ಪರಾ. ಝುಂಕಣಿ: ೩. " ಝುಂಕಣೆಯೆ ಹೀಯಾಳಿಪುದು " (ಕಶರ. ೪೦). **ಝುಂಕಣೆ:** ೧. ಗುಣಕೆಱಗುವೆನಹುದ್ದಾನೆಂದೊಮ್ಮೆ ಝುಂಕಣೆಗೆಱಗುವೆನೆ ತಾನೀಗ (ಭರಜ. ೪೮-೪೦). ೨. " ಚಪ್ಪರಣೆಯುಮೆನ್ನೆ ಝುಂಕಣೆಯು ತಾನಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೦೨೩) : ಉಲಿವ ಕೋಗಿಲೆಯ ಝುಂಕಣೆಗೆ ನಿಲಲಾಱದಳವಳಿದದಂ ಸಖಿಯರಿಂ ತೆವರಿಸುತ (ಸೌಂದಪು. ೦೪-೯). ೪. ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಝಾಡಿ ಝುಂಕಣೆ ಝುಡವು ಖಾಡಾ ಖಾಡಿ ದೃಢಗತಿ ದೃಷ್ಟಿಪಾತಾಲೀಢ ಗೋಮೂತ್ರಿಕ ಪರಿಭ್ರಮಣ . . . ಘಲ್ಲಣೆಗಳಲಿ ಗದೆ ಕುಣಿದಾಡಿದವು (ತೊರರಾ. ೬-೦೪-೦೬).

[ಜಂಕಿಸು + – ಅಣ್ಕೆ]

ಜಂಕಿಸು, ಝುಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ಬಿಸುಗದಿರಿನ ಕಡುಗಾಯ್ಪಂ ಮಸುಳಿಸಿದುವು . . . ಮುಳಿದರಂ ಜಂಕಿಸಿದುವು ಬಿಡದಾರ್ದು ಕಾವನೆಚ್ಚಲರ್ಗಣೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೦) ; ಸೀರೆಗಳ ಮೊಟ್ಟೆ ಯನು ಸೋಂಕಿದವದಿರನಿಱಿವೆನೆನುತಂ ಜಂ[ಪಾಕಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಸುತ (ಬಸಪು. ೨೦-೧೩) ; ಅಂತು ಕಾಯ್ದಾಕ್ಷಿಸಿ ಸಪ್ತಶತಸಂಖ್ಯಾಕರಂ ಜಡಿದು ಜಂ[ಪಾಕಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಸಿ ನುಡಿದು (ವೃಷವಿ. ೩೯-೪೩ ಪ) ; ಪರರ ಬೆಳಕ ನಳುಪುವಿರೇಂ ? ಸುಡದೆ ನಿಮ್ಮ ಗರಿಯೆ ? ಜಂಕಿಸಿತಿಂತುಡುಸಂಕುಳ ಹೊಂಚುವ ಮಿಂಚುಹುಳಂಗಳ ಬೇಸಗೆ ಕೊನೆವರಿಯೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೯೩-೩). ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಕೊಂಕಿದ ಪುರ್ಬು ನೀಳ್ದ ನಗೆಗಣ್ಕಳೆ ವೆತ್ತ ಮುಖೇಂದು ಶಂಖಮಂ ಜಂ[ಪಾಕಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಪ ನುಣ್ಗೊರಲ್ತೊಳ ಪುರಸ್ಥಳ. . . . ರಂಜಿಕುಮಾ ಕುಮಾರನಾ(ರಾಜಶೇ. ೮-೪೭). ೩. ಕಿರಿಚು; ಕಿರಲು ; ಚೀರು : ದಾಂಟಲನುಗೆಯ್ಯುತೆ ತೂಗುತೆ ಜಂ[ಪಾಕಾಂ. ಝುಂ] ಕಿಸುತ್ತೆ . . . ನಗಿಸಿತ್ತು ತಾಪಸಕುಮಾರರನಲ್ಲಿಯದೊಂದು ಮರ್ಕಟಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೨೦). **ಝುಂಕಿಸು :** ೧. ಬಿಜ್ಜಳಭೂಪಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮಾತು ಮಾತಿಂ ಲೆಕ್ಕದ ಮಾತಂ ತೆಗೆದು ಕರಣಿಕರ ಝುಂಕಿಸಿ ಭಂಡಾರದ ಆದಾಯ ಬೀಯಮಂ ನೋಡೆ(ಬಸರ. ೮-೦೧೨); ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ಜಱಿದು ಝುಂಕಿಸಿದನವನಿಪನನಾಮಿಕನನು (ಹಡಕಾ. ೦೦-೦೯) ; ಬಡಿವ ನಲ್ಲಿಯ ಮಕ್ಕಳನು ತಲೆಯೊಡೆವನರೆಬರನವರ ತಾಯ್ದಿರು ಜಡಿದು ಝುಂಕಿಸಿ ಪೊಡೆಯ ಬಂದಡೆ ಕಾಲುವಿಡಿವಂತೆ ಅಡಿವಿಡಿದು ಪೊಡವಿಗೆ ಕೆಡಹಿ ತಾ ಹಿಡಿದೆಳೆವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೩೪) ; ಸತ್ಪ್ರಣವಭರಿತ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಿಂ ವೇದಮಯ ವಾಜಿಗಳನಿರದೆ ಝುಂಕಿಸಲೊಡಂ ರಥಸಹಂ ಹಯಮಭ್ರ ಮಂಡಲವನಂಡಲೆದುವು (ಜಿಬಪು. ೪೦-೪೩). ೨. ಸಲೆ ಕೊರಲ್ ಜಡಜಾತ ಶಂಖಮಂ ಝುಂಕಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೨೯). [ಜಂಕು + – ಇಸ್ಕು]

ಜಂಕು (ಕ್ರಿ). ಬೆದರು ; ಹಿಂಜರಿ ; ಹೆದರು : ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಜಂಕುವನೇ (ಕಾಲಝೂ. ೦೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಙ್ಕು ; ತೆಲು. ಜಂಕು. ; ಕುವಿ. ದಂಗ್ ; ಕುರುಖ್. ಜಂಕ ; ಮಲ್ತೊ. ಜಂಖ್]

ಜಂಕೆ, ಝಂಕೆ₁ (ನಾ). ೧. ಗರ್ಜನೆ; ಅಬ್ಬರ; ಆರ್ಭಟ : ಪೊಡೆವ ಬೀರರ ಜಂಕೆಗೆ ಗೊಂಟನಾನೆಗಳ್ ಕೋಡುವಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೫); ಝಾಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝಂಕಾ – ಜಂಕೆ ; ಝಂಝಾ – ಜಂಜು (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ.) ; ಮದವೇದಂಡಂ ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಚಂಡನಂಕೆಗೆ ಜಂಕೆಗನುವಾಗದಿರುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೯-೫೦ ಪ). ೨. ಕೂಗು ; ಧ್ವನಿ : ಪಕ್ಕಿ ಸೋವ ಪಾಮರಿಯರ ಜಂ[ಪಾಕಾಂ. ಝಂ]ಕೆಗಲ್ಲಿ ಗಿಳಿಯಂಜದೆ ಬೆರ್ಚದೆ ನಿಲ್ಕುಮಾವಗಂ(ಗಿರಿಳ. ೨-೧೫). **ಝಂಕೆ₁** : ೧. ನಿಮ್ಮ ಅಂಕೆಗೆ ಝಂಕೆಗೆ ಶಂಕಿಸಿದೆನಾದರೆ ಎನ್ನ ಲೆಂಕತನಕ್ಕೆ ಹಾನಿ (ಬಸವ. ೬೨೮) ; ರೋಷಭಯಂಕರಾನನನೆದ್ದ . . . ಝಂಕೆ ಮಿಗಲೇಱಿದನು ಮದನಿಶ್ಶಂಕ ಗಜವನು (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೬೯-೨೨). ೨. ಉಲಿವ ತೇಜಿಯ ಝಂಕೆಗಳ ಗೊಂದಳದ ಕರಿಘಟೆ ಗಜಱುಗಳ . . . ಕೌರವಸೈನ್ಯಶರಧಿಯಲಿ(ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬೧೩. ಪರಿ. ೨೭೬); ಮೂದಲೆವಾತುಗಳ್ ಗಡ ಮಹಾನಿಗಮೋಕ್ತಿಗತೀತನೊಳ್ ಜಯಾಹ್ಲಾದದ ಝಂಕೆಗಳ್ ಗಡ (ಶಬಕಂ. ೪-೧೩೦). [<ಜಂಕು]

ಜಂಖಾನ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಂಗಟ (ನಾ). (?) : ಘಟ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಜೀವನೆಂಬ ಜಂಗಟ ಬಂದಿತ್ತು ದೃಷ್ಟವ ಇಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿ ಮೊಳೆ ಮುಱಿದು ಒಡಲಾಯಿತ್ತು (ಸರ್ವವ. ೦೪೦-೬೯೫). [?]

ಜಂಗಡೆ (ನಾ). ಮಾಂಸ ; ಖಂಡ : ಬಸೆ ನೆಣನ ಸುಂಟಿಗೆಯ ಹರಹಿದ ಹಸಿಯ ತೊಗಲಿನ ತಳಿತ ಖಂಡದ ಹಸರದುಱುಗಲ ಕಾಳಿಜದ ಜಂಗಡೆಯಗಳಗೆಗಳ . . . ಕುಸುರಿದೆಲುವಿನ ಕೋದ ಮಾನಂಗಡಿಯಲ್ಲೆತಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೫-೮). [<ಸಂ. ಜಂಗಲ]

ಜಂಗಮ₁ (ಗಂ). ೧. ಚಲಿಸುವ ; ಸಂಚರಿಸುವ ; ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ; ಜೀವಿಸಿರುವ : ಲತೆಗಳ್ ಜಂಗಮರೂಪದಿಂ ನೆರೆದುವೋ(ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯); ಮುನಿಯೋ ಜಂಗಮ ಜೈನಬಿಂಬನನವದ್ಯಾಚಾರನೇ (ಬೊಂಕಶಾ. ೦೯೪೪, ಬಂಕಾಪುರ. ೦-೨೫ ; 1045). (ನಾ). ೨. ಜೀವವುಳ್ಳದು ; ಚಲನೆಯುಳ್ಳದು ; ಸಂಚಾರವುಳ್ಳದು : ಸ್ಥಾವರಕ್ಕಳಿವುಂಟು ಜಂಗಮಕ್ಕಳಿವಿಲ್ಲ (ಲಸವ. ೮೨೦) ; ಸ್ಥಾವರಕೆ ಜಂಗಮಕೆ ನೀನೇ ಜೀವಚೇಷ್ಟಕನು (ಕುವ್ಯಾಉಾ. ೬-೦೦). ೩. [ವೀಶೈ] ಮಠಮಾನ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ ಲೋಕಸಂಚಾರಿಯಾದ ವಿರಕ್ತ ; ಅಯ್ಯ : ಜಂಗಮವ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡುವುದು ಲೇಸಯ್ಯಾ ಭಕ್ತಂಗೆ (ಬಸವ. ೫೨೪) ; ನಿಚ್ಚ ಸಾವಿರ ಜಂಗಮಂಗಳಿಗೆ ಪಂಚ ವಿಧ ಪಕ್ವಾನ್ನಪಾನಾದ್ಯಂಚಿತಿಷ್ಟಾರ್ಥಂಗಳಂ . . . ನೀಡುತ (ಬಸಪು. ೨೪-೩) ; ಜೋಗಿ ಜಂಗಮ ದರವೇಸಿಗಳಿಗೆ ನೆಱೆ ಮೂಗ ಬಧಿರರಂಧಕರಿಗೆ ಬೇಗದೆ . . . ಅನ್ನವನೀವ ರಾಗದ ಭವನವೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ.೨೦-೪೭). ೪. ಹಾವು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಷ : ಸರ್ಪ, ಚೇಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಷ ಜಂಗಮವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೭೫).

ಜಂಗಮವಾಗು = ಜೀವ ತಾಳು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ಸಿಡಿಲು ಜಂಗಮವಾಯ್ತೊ ಪ್ರಳಯದ ಮೃಡನು ಬಾಲಕನಾದನೋ ಕೊಲೆಗಡಿಕನಹುದೋ ಕಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬.೪೮). [ಸಂ.]

ಜಂಗಮ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ಗುರುವಾಡೆ, ಜಂಗಮ, ವಾಡೆಮಡಿಗೆ (ಮೃಕಿಗಿ. ೩೯-೭೦೦). [?. / ತುಳು. ಜಂಗಮೆಮರ]

ಜಂಗಮಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಜಂಗಮನ ಹೆಂಡತಿ : (ಕ). [ಜಂಗಮ₁+ – ಗಿತ್ತಿ]

ಜಂಗಮತಿ (ನಾ).=ಜಂಗಮಗಿತ್ತಿ: (ಕ). [ಜಂಗಮ₁+ –ತಿ₁ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜಂಗಮತೆ (ನಾ). ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ಚಲನೆ : ಜಗದೀ ದೈನಂದಿನ ಜಂಗಮತೆ ನನ್ನೊಳು ಜನಿಯಿಸಿತೇತಕೆ ಮಮತೆ ? (ಸೌಂದಸ. ೦೧).

[ಸಂ. ಜಂಗಮತಾ]

ಜಂಗಮಪ್ರಾಣ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರನ್ನೇ ಜೀವವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ : ತ್ರಿವಿಧಭಕ್ತಿನಿಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯೋತ್ಸವದೊಳಾ ಬಸವಣ್ಣನಿರಲೊಂದೆವಸವಾತನ ಜಂಗಮಪ್ರಾಣವನಱಿಯಲೆಂದು ಶಿವನು . . . ಎಯಿತಂದು (ಬಸಪು. ೩೭-೧). [ಜಂಗಮ₁ + ಪ್ರಾಣ]

ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರೇ ಪ್ರಾಣವಾದವನು : ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಪ್ರಸಾದಪಾದೋದಕಸ್ವರೂಪ ನೀನೆಯಾದ ಕಾರಣ ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿ ಸದಾಚಾರಿಯಾದೆ (ಅವಕಂ. ೨೪೧-೧೦೯೫) . ಶರಣರಂ ಸಂಗನೆಂದಲ್ಲದೆ ಕಾಣೆ . . . ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿಪ್ಪೆ (ಬಸರ; ೮-೪೩). [ಜಂಗಮ₁ + ಪ್ರಾಣಿ]

ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿ (ನಾ). ಜಂಗಮರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವವನು : ದುರ್ವ್ಯಸನಿ ದುರಾಚಾರಿಯೆಂದೆನಿಸದಿರಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಲಿಂಗವ್ಯಸನಿ ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿಯೆಂದೆನಿಸಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೬೧). [ಸಂ. ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿನ್]

ಜಂಗಮಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರ ಗುರುತು,–ಲಕ್ಷಣ. ೨. ಜಂಗಮವೇಷವನ್ನು ತೊಟ್ಟವನು : ಅಯ್ಯಾ ನೀನೆನ್ನ ಭವವ ಕೊಂದಹೆನೆಂದು ಜಂಗಮಲಾಂಛನನಾಗಿ ಬಂದೊಡೆ ನಾನು ಭಕ್ತನೆಂಬ ವಾಹನವಾಗಿರ್ದೆ (ಬಸವ. ೩). [ಜಂಗಮ₁ + ಲಾಂಛನ]

ಜಂಗಮಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗ,–ಶಿವ : ನಾನೊಬ್ಬನೆ ಭಕ್ತನು ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದೊಳಗಣ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೯೩) ; ಒಲಿದ ವೃಷಭಾಧಿಪತಿ ದರುಶನದೊಳಗೆ ಜಂಗಮಲಿಂಗರೂಪಂದಳೆದು . . . ಬೆಸಸಿದನು (ಬಸಪು. ೩-೦೫). ೨. [ವೀಶೈ] ಆರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಚಾರ ಲಿಂಗವ ಅಂಗೈಯೊಳಳವಡಿಸಿ . . . ಆ ಕರದಲ್ಲಿ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತ್ತು (ಘನವ. ೩೪) ; ಆಚಾರಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ, ಮಹಾಲಿಂಗ (ಇವು ಆರು, ಷಟ್‌ಸ್ಥಲದ ಷಡ್ಲಿಂಗಗಳು) (ಶಿವಾಸೂ. ೧-೪ ಅಡಿಟಿ). [ಜಂಗಮ₁ + ಲಿಂಗ]

ಜಂಗಮವಾಡಿ (ನಾ).ಜಂಗಮರ ಮಠ: ಜಂಗಮವಾಡಿ-ಕಾಶಿ, ಪ್ರಯಾಗ, ರಾಮೇಶ್ವರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಂಗಮರ ಮಠಗಳ ಹೆಸರು (ಕರಸಾ. ೨೪-೮).

[ಜಂಗಮ₁ + ವಾಡಿ₁]

ಜಂಗಮವಿಕಾರಿ (ನಾ). = ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿ : ಲಿಂಗವಿಕಾರಿಗೆ ಅಂಗವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಜಂಗಮವಿಕಾರಿಗೆ ಧನವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಸಾದವಿಕಾರಿಗೆ ಮನವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೬೯೫). [ಸಂ. ಜಂಗಮವಿಕಾರಿನ್]

ಜಂಗಮವಿಷ (ನಾ). ೧. ಹಾವು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಾಗುವ ವಿಷಬಾಧೆ : ಸ್ಥಾವರವಿಷ, ಜಂಗಮವಿಷ, ಕುಷ್ಠ . . . ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತೀಕಾರವಂ ಮಾಡಬೇಕು (ಸಶವೈ. ೨೨). ೨. ನಡೆದಾಡುವ ವಿಷ ; ಕೆಡುಕ : ನಿನ್ನಂ ಜಂಗಮವಿಷವಂ ಪಿಡಿದಾವಂ ಗಡ ಪಿತೃವನಕೆ ತಂದು ತುಡಿಸಿದ ಬಂಟಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೪).

[ಜಂಗಮ₁ + ವಿಷ]

ಜಂಗಮಸ್ವಾಯತ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮ ಭಾವದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ : ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಸ್ವಾಯತ ಭ್ರೂಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಂಗಮಸ್ವಾಯತ (ಅವಕಂ. ೪೭-೨೦೦). [ಜಂಗಮ₁ + ಸ್ವಾಯತ]

ಜಂಗಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಡೆ ; ಹೋಗು : ಕಂಗಳು ಬಂಭ್ರಮಿಸಿ ಹಮ್ಮುಕ್ಕಿ ಜಂಗಮಿಸಿ ಎದೆ ಮೊಗ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ ನೋಡುತಿರೆ (ಸಬೀಗೀ. ೪೪-೯೦೪).

[ಜಂಗಮ₁ + –ಇಸು₃]

ಜಂಗಮೇತರ (ನಾ). ಅಚಲವಾದುದು ; ಸ್ಥಾವರ.

[ಜಂಗಮ₁ + ಇತರ]

ಜಂಗಲ್₁ 'ಜಂಗಾಲ್₁' ನೋ.

ಜಂಗಲ್೪, ಜಂಗಲು (ನಾ). ಅರಣ್ಯ : ಕಾಡು. 'ಜಂಗಲ್‌ಬಾದಾಮಿ' ಪರಾ. **ಜಂಗಲು** : ಆ ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜಂಗಲಿನ ಜಾನವಾರುಗಳು ಮೇಯುವುದನ್ನು ಸಹಿಸುವರೆ ಹೊರತು (ಆಗೇಂ. ೦೭).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗಲ್./ಸಂ. ಜಂಗಲ]

ಜಂಗಲ್‌ಬಾದಾಮಿ (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂದಿಗೆ ಸಾಮಾನು: ಧೂಪ-ದೀಪಹಾಕ್ಷಿ, ಗಂಗ್ಳಳೆ, ಗೋರೋಜನ, ಬಳಿಸಾಸವೆ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಜಂಗಲ್‌ಬಾದಾಮಿ . . . ಮೊಮ ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಹೊಗಹಾಕಲು ದಿಕ್ಕೆಲೆ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಶಕವ. ೮೮೯ ಪರಿ.).

[ಜಂಗಲ್೪ + ಬಾದಾಮಿ]

ಜಂಗಲ (ನಾ). ೧. ಕಾಡು ; ಅರಣ್ಯ. ೨. ಬಂಜರುಭೂಮಿ ; ಮರಳುಗಾಡು. [ಸಂ.]

ಜಂಗಲಿ (ಗು). ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಕಾಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. 'ಜಂಗಲಿಜ್ವರ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗಲೀ]

ಜಂಗಲಿಜ್ವರ (ನಾ). ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಷ್ಠಗಳಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : "(ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯ ವಿಷಗಾಳಿಯಿಂದ ಬರುವ) ಜಂಗಲಿಜ್ವರ" (Jungle fever. ೧೦೪೨).

[ಜಂಗಲಿ + ಜ್ವರ]

ಜಂಗಲು 'ಜಂಗಲ್೪' ನೋ.

ಜಂಗಳ (ನಾ). ೧. ಬಿಗಿಯಲ್ಲದುದು ; ಸಡಿಲವಾದುದು : "ಜಂಗಳ ಬಟಲು ಸೋರ್ ಸಡಿಲ್ವುದಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಮೀ. ೩೦) ; "ಜಂಗಳಮೆಂದು ಸಡಿಲ್ದುಡ[ದು] " (ಕವಿಕಾ. ೩೫೪) ; ಕಣಾರಿಯ ಕೊಲೆಂ ಮುಂದಣ ರತ್ನಸ್ತಂಭಮಂ ಕಿಱಿಹಿ ಸೋಂಕುತುಂ ಒಂದೆರಡು ಲಾಗಿಂ ಜಂಗಳಮಂ [ಶಾಕಾಂ. ಜಂಗಳಂ] ಸರಿಗಮಿತುಂ (ಪಂದರ. ೪-೯೬). ೨. ಸುರಿಯಂವಿಡೆ; ಹೊರಹೊಮ್ಮುವಿಕೆ : ಬಡುವದಿಯಂ ಸಿಡಿರಿಂಗಳದ ಜಂಗಳ[ಶಾಕಾಂ. ಗ] ದಕ್ಷಿಯುಂಗಳಗಳ . . . ವಿಲಯಚ್ಛೆರವನಂತೆ ಮುಂದಕೆ ಸುಳಿಯಲಾಚರಿಸಿ ದಳು ಕಂಡು ಕುಮಾರಿ ಕುಂಭಿನಿಯ (ತೊರಂರಾ. ೬-೧೦-೯). ೩. ಕೃಶವಾಗು ವಿಕೆ (?) : ಭಾರಿಯ ತೋಳು ಗುತ್ತಿನ ಜಯಲಕುಮಿ ಜಂಗಳವ ಜಾಱಿದಡೆ ಭಾಳಲಿಪಿಗಳ್ ಲೆಳ್ಳವನು ಪ್ರತಿಕೂಲವಿಧಿ ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಬರೆದಡೆ ಹೇಗ ಫಲವೇನು (ಅವಾಗ. ೬-೨೪) ; ಅಳಲಿದಿರಿ ನೀವಿನ್ನು . . . ನಿಮ್ಮಡಿಯರ ಸನನು ತಿಂಗಳಿಗೆ ತಾರದಿರೆ ಬಳಿಕ ಕಾ ಡಿಂಗಲಿಗನೇ ಜಂಗಳದ ಜಾಡ್ಯವ ಹಾಱಿದಿಡಿ (ತೊರಂರಾ. ೫-೬-೧೦೦). [?]

ಜಂಗಳಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ತುಂಬಿ ಸೂಸಿ ಹರಿ ; ಪ್ರವಾಹವಾಗಿ ಹರಿ : ಹಿಂದಿದನುವಿನ ದುಂದುಭಿಯ ಮೈ ಜಂಗಳಂಬರಿ [ಶಾಕಾಂ. ಜಂಗಳವ ಬರಿ] ದರುಣಜಲ ಮುನಿಯಂಗಲತೆಯಲಿ ಸಿಡಿಯ ಕಿಡಿತಿಡಿಯೋದನಾ ಮುನಿವ (ತೊರಂರಾ. ೪-೩-೬೮). [ಜಂಗಳ + ಪರಿ೧]

ಜಂಗಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲಿಸು ; ಕಳಚು : " ಧೃತತೇ-ಜಂಗಳಿಸದಪಂ " (ಶಾಕಳ್. ೧೩೩). [ಜಂಗಳ + –ಇಸು]

ಜಂಗಾಲ್೧, ಜಂಗಲ್೧ (ನಾ). ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಜೋಡಿದೋಣಿ ; ಜೋಡುತೆಪ್ಪ : (ಃ). **ಜಂಗಲ್೧** : ವ್ಯಾಕ್ಯೆ ಒಂದು ಕಾರು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಆಱೇ ಕಡೆಯಿಂದ 'ಜಂಗಲ್' ಬರ್ಕತ್ತು (ಕಂರು. ೯೦). [←ಪೋರ್ಚ್. ಜಂಗಡ./ತುಳು. ಜಂಗಲ್, ಜಂಗಲ್, ಜಂಗಾರ್./ಮರಾ. ಸಾಂಗಡ]

ಜಂಗಾರ್೬, ಜಂಗಾಲ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಹಸಿರು ಬೆರೆತ ನೀಲಿ ಬಣ್ಣ : " ಪಾಲಾಶ-ಪಲಾಶ-ಹರಿತ-ಹರಿತ್ ಎಲೆಪಟ್ಟಿಬಣ್ಣದ ಹೆಸರುಗಳು. ಅಂದರೆ ಜಂಗಾರ್ " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೪೩). **ಜಂಗಾಲಿ** : ಜಂಗಾಲಬಣ್ಣ (ಹೆಸರುಬಣ್ಣ) . . . ಗುರಾಬುನೀರು ಮುಂತಾದವುಗಳು (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೦೦೦).

[←ಪಾರ. ಜಂಗಾರ್; ಹಿಂ. ಜಂಗಾರ್, ಜಂಗಾರ್]

ಜಂಗಾಲ ('ಜಂಗಾರ್೬' ನೋ.

ಜಂಗಿ (ಗು). ೧. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 'ಜಂಗೀಸಾಮಾನು' ಪರಾ. ೨. ಹೇರಳವಾದ ; ಆತಿಶಯವಾದ : ಹೆಚ್ಚಿನ : ವಿಶೇಷವಾದ : ಅಂಗಳದ ಬೈಲ್ನಾಗ, ಜಂಗಿ ಚುಡಿತ ಆಟದ್ಹಂಗ . . . ರತ್ನಾಲಿ ಕಂಗಿಟ್ಟು ನೋತು ನೋಡ್ಯಾಳೆ (ಆಗೇಗೀ. ೬೮); ಇಚ್ಛೆಲ್ಲ ಫಲಾಟೋಪ ನಡೆದ ಮೇಲೆ ಪಾತರದವರ ನಾಚಿಕೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾದರೂ ಜಂಗಿ ಇರಬಹುದು (ದೀಯುಸಿ. ೧೩೭) ; ಆ ದಿವಸ ಒಂದು ಜಂಗೀ ಮಾರಾಮಾರಿ ಚಿತ್ರಪಟ ಬಂದಿತ್ತು (ಭಮಿಚಿತ್ರ. ೭೭) ; ಹೊರಬಾವಲೆಲ್ಲೂ ಜಂಗಿ ಜಾತ್ರಿಗನೆಗೊ (ಜಾಠಾಜಾ. ೨೨-೭). [←ಆರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗೀ]

ಜಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೆಜ್ಜೆಸ್ಪದ್ದಿನೊದನೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು,–ನಡೆ: ಕಂಗಳು ಮುನ್ನೂಱು ಫನಪತ್ತಿಯು ಜಂಗಿಟ್ಟು ನಡೆವ ಕಾಲುಗಳು ಹನ್ನೆರಡು (ಅವಪಂ. ೩೦೨-೧೬೯) ; ಎಸಕದಿಂ ಜಂಗಿಡುತ ಬಂದರು ಶಬರನಾರಿಯರು (ಅವಂರಾ. ೩-೩-೪). [ಜಂಗು೩ + ಇಡು]

ಜಂಗಿಸರಂಜಾಮು (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಲಕರಣೆ ; ಯುದ್ಧಸಾಮಗ್ರಿ: ಅಲ್ಲಿ ಜಂಗಿಸರಂಜಾಮು ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಶಕ್ಷಾ. ೭೭).

[ಜಂಗಿ + ಸರಂಜಾಮು]

ಜಂಗಿಸು 'ಜೆಂಗಿಸು' ನೋ.

ಜಂಗೀಕುಸ್ತಿ (ನಾ). ಭಾರೀ ಕುಸ್ತಿ: ದೊಡ್ಡ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ: ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರಲ್ಲ ಗುಂಪು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೋ ಡಿದ್ದೊಂದು ಜಂಗೀಕುಸ್ತಿ (ರಂಗವಿ. ೯) ; ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರಬಹುದು . . . ಎಂದು ನುಡಿಯುವಾಗಲೆ ಹಲ್ಲಿನೊಡನೆ ಜಂಗೀಕುಸ್ತಿ ಹಿಡಿದೇ ಬಿಟ್ಟರು (ಹುಹ್ಹ. ೬೦). [ಜಂಗಿ + ಕುಸ್ತಿ]

ಜಂಗೀಲಢಾಯಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೋರಾಟ ; ಭಾರೀ ಹೊಡೆದಾಟ : ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷಗಳವರೆಗೆ ಜಂಗೀಲಢಾಯಿಯೇ ಆಯ್ತು ನೋಡಿ (ಆಡಾ. ೦೩೬). [ಜಂಗಿ + ಲಢಾಯಿ (<ಲಢಾಯು)]

ಜಂಗೀಸಾಮಾನು (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಾಮಗ್ರಿ : ಈ ಮೇರೆ, ಯರಡು ಜನಕ್ಕೂ ಜಂಗೀಸಾಮಾನು ಕೊಟ್ಟು ತಯಾರುಮಾಡಿ . . . ಕಳುಹಿದಳ್ಳಿ (ಕಾಹೇಂದ್ರ. ೫೬); ನಿಂತ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಬೇಕಾದ ಜಂಗೀಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತಾ ಸೇನೆಯವರಿಗೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತಾ ಬಂದನು (ಮುಸುಗ. ೦೬). [ಜಂಗಿ + ಸಾಮಾನು]

ಜಂಗೀಸಿಪಾಯಿ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಿಪಾಯಿ ; ಸೈನಿಕ : ಕೆಲವು ರಾಜಸ್ವಭಾವದ ಜನ ಮೆಚ್ಚುವುದು "ಜಂಗೀಸಿಪಾಯಿ" ಯನ್ನೇ (ಬಂಕಮ.೨೦೯).

[ಜಂಗಿ + ಸಿಪಾಯಿ]

ಜಂಗು೧ (ಕ್ರಿ). ತುಳ್ಕೊಹಿಡಿ ; ಕೆಲಬಲು : ನನ್ನ ತಂಬಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಜಂಗುತ್ತಿದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೦-೨೫). [←ಮರಾ. ಜಂಗಣೇ]

ಜಂಗು೩, ಜೆಂಗು (ನಾ). ೧. ತುಳ್ಕು ; ಕೆಲಬಲ ; ಕೆಟ್ಟ : ಹವೆಯೊಳಿನ ಅವ್ವಜವು ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಕೂಡಿ ಜಂಗು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೬) ; ನೇಗಿಲು ಮಾತ್ರ ಜಂಗು ಹತ್ತಿ ಬಲು ಕೆಟ್ಟಿರುವುದು (ಬ್ರಹ್ಮಚೇ. ೦೯೪). ೨. ಜಂಗುಮರು ಕಣಕಾಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದವ್ವನಾದ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ : ಜಂಗಮದ ಸರ್ವಸಂಗವ ಮಾಡುವ ಜಂಗು ಜಂಘೆಯ ಮುಱಿದು (ಡಾಸೋಸಂ. ೩೬) ; ಜಂಗವು ಜಂಗುಕಟ್ಟಿ ಹಿಂಗದೆ ತಿರುಗಲು ಸಂಗ ಶರಣಾರಿಗೆಸವುಳ್ಳ (೮೦೬೫.೭೦ ಕವಿಕಾವ್ಯ ಪಠಿಯು); ಶಿವ ಕುಣಿದ ಹಂಬಲಿಸಿ ಜಂಗ ಕಟಗೊಂಡು(ಕನ್ನಡಾ. ೩೦೬).೩. ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕೊರೆಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗಂಟೆ.–ಗೆಜ್ಜೆ : ಕೋಡಣಸು ಮುಖರಂಧ್ರ ಜಂಗು ಘಂಟೆಯು . . . ಶೃಂಗರವ ಮಾಡಿ ನಿಂದಿರ್ದ (ಸವಮೋ. ೨೧-೩೦); ಕಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಸಾಮಾನು . . . ೨೬

ಜಂಗು ೨೫ ದೊಡ್ಡದು ಜಂಗು ೧ ಸಹಾ ೨ಯಾ ಜಂಗಿನ ಹಗ್ಗದ ಪಟ್ಟ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೧ನೆಯ ಕಲಂ; 1847); ಸಾವಿರೆತ್ತಿನ ಮುಂದೆ ಹೋಗೋದು ನಮ್ಮೆತ್ತು ಪಾದಕ್ಕೆ ಜಂಗು ಮೊಕರಂಬೆ (ಹಳೃಯ. ೩೦). ೪. ಯುದ್ಧ; ಕಾಳೆಗ: (ಕ). ೫. ಸೈನ್ಯ; ಸೇನೆ: ಶ್ರೀಮತು ರಾಚಮಲ್ಲದೇವರ ಜಂಗಿನ ಸೇನಬೋವ ಸುಭಕರಯ್ಯ ಬನ್ದಿಸಿದ (ಎಕ. II, ೧೫೪-೧ : 1000). **ಜೆಂಗು:** ೩. ಕರಿಯ ಸಾರಂಗ ಮೇಲ್ಮೈರವ ಹಲ್ಲಣ ಚೆಲ್ಲಿ ತರಗೊಳಿದ ಗೊಂಡೆ ಜೆಂಗು ಬಿರಿದೀನ ಕಾಲಪೆಂಡೆಯು ಬೆಳ್ಳಿ ಸರಪಣಿ ಕೊರಳ ಕಂದರದ ಮೇಲ್ಗಳಸಾ (ಸೌಂದಶಾ. ೫-೬೯). ೬. ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟದ ಪಾತ್ರಗಳು ಕಣಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ **ಗೆಜ್ಜೆ** : ಜೆಂಗು (ಚೆಂಗು) ಅಥವಾ ಜೆಂಗೆಜ್ಜೆ (ಚೆಂಗೆಜ್ಜೆ)-ರಾಜವೇಷ ರಾಕ್ಷಸವೇಷಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೊಣಕಾಲ ಮುಂಗಡೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪೬).

ಜಂಗುತಿನ್ನು = ತುಕ್ಕುಹಿಡಿ: ಕಿಡಿಕಿಯ ಜಂಗು ತಿಂದ ಸರಳುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಾಡಿಸುತ್ತ ಬಾಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಬಂದ ಕವಳದ ಎಂಜಲವನ್ನು . . . ಉಗುಳಿದ (ಮೂರುದಾ. ೧೫೭). ಜಂಗುಹಿಡಿ = ೧. ಜಂಗುತಿನ್ನು : ಜಂಗು ಹಿಡಿದ ತಗಡಿನ ಡಬ್ಬಿಗಳು (ಸ್ಕೃತಿಕಿ. ೩೦೯). ೨. (ಆಲಂ) ಜಡವಾಗು ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು: ಕಳೆದ ಆರುವರ್ಷದಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಸಭೆಗೆ ಜಂಗು ಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ. ೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗ್]

ಜಂಗು$_3$ 'ಚೆಂಗು$_4$' ನೋ.

ಜಂಗು$_4$ (ನಾ). ತೆಕ್ಕೆ ; ಹಿಡಿತ. 'ಜಂಗುಜರಿ' ಪರಾ. [?]

ಜಂಗುಜರಿ (ಕ್ರಿ). ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪು ; ತೆಕ್ಕೆ ಸಡಿಲು ; ಕುಸಿದು ಬೀಳು : ಜೈನರೆಲ್ಲ ಜಂಗುಜರಿದು ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲ ಮಟ್ಟವಾಗೆ (ವೃಷರ. ಹ. ೨೬೯-೧೬); ಜಾರೆಯರು ನಲಿಯಲು . . . ಪೂರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಜಂಗು[ಪಾಠಾಂ. ಜಗ್ಗು] ಜರಿಯೆ . . . ತರಣಿ ಪಶ್ಚಿಮಪಯೋರಾಶಿಗೈತಂದನು (ಹಡಪಾ. ೯-೩೭) ; ಜಂಗುಜರಿದವನಿಜೆಯನೆಡದ ಕರಂಗಳಲಿ ಬಿಡದವಚಿ ಖೇಚರರಂಗದಲಿ ನೆಲ ಕಿಳಿಯಲು (ತೊರರಾ. ೩-೧೦-೧೬). [ಜಂಗು$_4$ + ಜರಿ$_1$ (<ಸರಿ$_1$)]

ಜಂಗುಡಿ (ನಾ). ಹೆಗಲು ; ಭುಜಪ್ರದೇಶ: "ಜಂಗುಡಿಯೆನೆ ಭುಜದೇಶಂ" (ಭಾರನಿ. ೪೭). [?]

ಜಂಗುಲಿ 'ಜಂಗುಳಿ' ನೋ.

ಜಂಗುಳಿ, ಜಂಗುಲಿ (ನಾ). ೧. ಸಮೂಹ ; ಮೊತ್ತ; ಗುಂಪು; ರಾಶಿ: "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಜಂಗುಳಿ, ದೊಂಮಳಿ . . . ಗೊಂದಣಿ, (ಉಂದಲ್)–ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಾ. ೦೦-೨೨೨) ; ಸಿಂಗದ ಜಂಗುಳಿ ಯಂತಿರಸುಂಗೊಳೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಾದೆ ವರುಣಕುಮಾರರ್ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧೦-೨೦೭) ; ಸಿಂಗದ ಜಂಗುಳಿಯೊಳಾಂತ ಮಾತಂಗ ಸಂಘಾತದಂತೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರು. ೧೦-೮೭ ವ) ; ಇತ್ತಲಿದು ಕಲ್ಪಾಂತರುದ್ರನ ಮೊತ್ತ ಕಾಳೋರಗನ ಜಂಗುಳಿ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಮೋಹರ ಕೃತಾಂತನ ಥಟ್ಟು (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೨-೧೬); ಪೊಸಬಳ್ಳಿಯ ಜಂಗುಳಿ ಪೊಂಗಳಸದ ಸಂದಣಿಯಲರ್ದಂಬುಜದ ಕದಂಬಮೆ ನಡೆವಂತೆ (ಜಯಕಾ.೩-೪೦). ೨. ನಾಡಾಡಿಗಳ ಗುಂಪು; ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಗುಂಪು. 'ಜಂಗುಳಿಜಸ', 'ಜನಜಂಗುಳಿ' ಪರಾ. ೩. ದನದ ಮಂದೆ,– ಹಿಂಡು: ಜಂಗುಳಿಯ ಕಾವ ಗೋವ ಹಲವು ಹಸುವ ನಿವಾಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸುವಂತೆ ತನು ಭಕ್ತನಾಯಿತ್ತು (ಲಸವ. ೨೮೪) ; ಜವನ ಕೈಲಿ ಜಂಗುಳಿ ಕಾಯಿಸುವರು (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೫-೦). **ಜಂಗುಲಿ:** ೧. ಮುರಿದುದು ತುಂಬಾರಬಲ . . . ಬೆರ್ಬುಲಿಗಂಡು ಬೆದಱಿದ ಮಱಿವುಲ್ಲೆ ಗಳ ಜಂಗುಲಿಯಂತೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೦೮-೩೧).

ಜಂಗುಳಿದೇವರು = ಹಿಂಡುದೇವತೆಗಳು ; ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳು : ಜಂಗುಳಿದೇವರನೊಂದಱುದಿಂಗಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರದೆ . . . ಜಿನನ ಪದಂಗಳನರ್ಚಿಪುದು (ಸಮಪ. ೧-೧೨೭). ಜಂಗುಳಿಮನ್ನೆಯ ಬೇಂಟೆಕಾಱ= ಒಂದು ಬಿರುದು : ಆಳಿಂ ಮುಂನಿಱಿವಂ ಶೌರ್ಯಮುಂ ಮೆಱೆವಂ ಜಂಗುಳಿಮಂನೆಯ ಬೇಂಟೆಕಾಱಂ ಮಾರ್ತಣ್ಡದೇವನಂಕಕಾಱಂ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೬೫-೧೧ ; 1113). [ದೇ.ಶಿ ತೆಲು. ಜಂಗಿಲಿ. / ಸಂ. ಸಂಕುಲ]

ಜಂಗುಳಿಕ 'ಜಂಗುಳಿಗ' ನೋ.

ಜಂಗುಳಿಗ, ಜಂಗುಳಿಕ (ನಾ). ೧. ಹಾವಾಡಿಗ; ಗಾರುಡಿಗ; ವಿಷವೈದ್ಯ: ಜಂಗುಳಿಗಗೇರಿಗಳೊಳಗೆ ಝಾಡಿಸಿದನು ಶಿಪಾಳಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೩). **ಜಂಗುಳಿಕ:** ೨. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : "ಜಂಗುಳಿಕ–ಜಾಂಗುಲಿಕ = ಐಂದ್ರ ಜಾಲಿಕ, ಗಾರುಡಿಗ" (ತದ್ಭವಕೋ. ೧೪). [<ಸಂ. ಜಾಂಗುಲಿಕ]

ಜಂಗುಳಿಗದಿರ್ (ನಾ). ಗುಂಪಾದ ಕಿರಣ : ಅಂಗುಲಿಯ ಮಾಣಿಕ್ಯ ದುಂಗುರಂಗಳೊಳೊಗೆದ ಜಂಗುಳಿಗದಿರ್ಪಡಿದ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳ ಪೊಳಪಂ ಗೆಲಲು (ಸೌಂದಪು. ೮-೮೫). [ಜಂಗುಳಿ + ಕದಿರ್$_2$]

ಜಂಗುಳಿಜಸ (ನಾ). ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಂದ ಬಂದ ಯಶಸ್ಸು ; ಅಗ್ಗದ ಕೀರ್ತಿ : ಬಜ್ಜರಕ್ಕಿದ್ದಿಲಿನ ಸಾಣೆಯಂ ಪಿಡಿವ ಗಾಂಟಿಗೆ ಜಗುಳ್ವೊಂದು ಜಂಗುಳಿಜಸಕೆ ಬಾಯ್ವಿಡುವ ನೀರಳ್ಕೆಯೆನ್ನೆಡೆ ಸುಳಿಯದಿರ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭೦-೪೯೨). [ಜಂಗುಳಿ + ಜಸ$_1$]

ಜಂಗುಳಿವೋಹಿ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿಗಳನ್ನು ಮೋಹಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತಳ ರಡಿಯ ತರಳೆ ಕಿಂಚಿತ್ಕ್ರಮಿ ಕೋಪಿ ಜಂಗುಳಿವೋಹಿ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಿ ರಕ್ತವಸನೆ ಬಾಗಿಲ ದಾಂಟಿ ನಿಂದಿರ್ಪಳಿವಳೆ ಶಂಖಿನಿಯೆಂದು ವಿಟನುಸಿರ್ದನ ವಳಿರವನು (ಚಿಪು. ೧೦-೨೪). [ಜಂಗುಳಿ + ಮೋಹಿ]

ಜಂಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ನುಗ್ಗು : ಜಲಧಿಯಲಿ ಜಂಗುಳಿಸಿ ಕುಧರಕೆ ಕುಲಿಶಭೀತಿಯ ಬೀಱಿ ಕಣೆ ಬಳಿಸಲಿಸಿ ಹರಿದಾಡಿದವು ಸುಭಟರ ಗೋಣ ಗುಱಿಮಾಡಿ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೪-೧೯). [ಜಂಗುಳಿ + – ಇಸು$_3$]

ಜಂಗುಱಿ (ಕ್ರಿ). = ಜಂಗುಜರಿ : ಮದಸೇವೆಗೆಱಗುವ ಮಧುಕರ ಝಣತ್ಕಾರಮಂ ಮಧುಸಖನ ಧನುಜ್ಯಾರುತಿಯೆಂದು ಜಂಗುಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಯುತುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೬೫ ವ). [ಜಂಗು$_4$ + ಉಱಿ$_1$]

ಜಂಗೆ (ನಾ). ೧. = ಜಂಘೆ : ಜಾನು ಜಂಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಘೆ]ಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಜಂಗಮವೆನಿಸಿಕೊಳಬಹುದೆ (ಅವಕಂ. ೧೦೪-೪೭೦). ೨. ದಾಪು ; ಹೆಜ್ಜೆ. 'ಕುಱುಜಂಗೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಂಘಾ]

ಜಂಘಚಾರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಚಾರಣ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವ ರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ನೂರಾರು ಯೋಜನದವರೆಗೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕಾಲೂರದೆ ನಡೆ ಯುವವನು ; P ಜಲ, ಜಂಘೆ, ಅಗ್ನಿ, ಧೂಮ, ಮೇಘ, ತಂತು, ವಾಣಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಣಿ ಎಂಬುವು ಎಂಟು ಚಾರಣಗಳು. ಈ ವಿವರ ಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ, ಪತ್ರ, ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು ಬೀಜವನ್ನು ಕೆಲವರು ಸೇರಿಸು ತ್ತಾರೆ : ಆತನ ತಂದೆವಿರಪ್ಪ ಶತಬಾಹುಗಳೆಂಬ ಜಂಘಚಾರಣರ್ ಧರ್ಮ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂ ಬರ್ಪುದುಂ ದಶಮುಖನಿದಿರೆಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಭರದಿಂ ವಂದಿಸಿ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧೦-೧೮೧ ವ). [<ಸಂ. ಜಂಘಾಚಾರಣ]

ಜಂಘಾಕರಿಕ (ನಾ). ೧. ಜೋರಾಗಿ ಓಡುವವನು ; ಚುರುಕು ಕಾಲಿ ನವನು. ೨. ಓಡುವ ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ; ದೂತ ; ವಾರ್ತಾಹರ: "ಜಂಘಾಕರಿಕಃ, ಜಾಂಘಿಕಃ -೨- ದೂರವಾಗಿ ವೇಗದೊಡನೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯಣ ಸುದ್ದಿಯನ್ನೂ ವಾರ್ತೆಯನ್ನೂ ಬೇಗ ತಿಳಿದು ತಂದು ಹೇಳಿ ಅದರ ಮೆಹನತ್ತಿನಿಂದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಜೀವನ ಮಾಡುವವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ಜಂಘಾಬಲ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯ ಶಕ್ತಿ; ನಡೆಯುವ ಶಕ್ತಿ ; ಚಲನ ಶಕ್ತಿ : ಹೆಡ್‌ಮಾಸ್ಟರರಿಗೂ ಜಂಘಾಬಲವೇ ಉಡುಗಿಹೋಗಿತ್ತು (ನಲಸಾ. ೧೯೮) ; ಅ. ಘರ್ಜನೆ ಕೇಳಿಯೇ ವೆಂಕಟರಮಣನ ಅರ್ಧ ಜಂಘಾಬಲ ಉಡುಗಿಹೋಯಿತು (ಪೂರುದಾ. ೧೭೭). [ಸಂ. (ಜಂಘಾ + ಬಲ)]

ಜಂಘಾಲ, ಜಂಘಾಳ (ಗು). ೧. ಓಡುವ ; ವೇಗವಾದ ; ಚುರುಕಾದ. (ನಾ). ೨. ವೇಗದಿಂದ ನಡೆಯಬಲ್ಲವನು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓಡುವವನು: ಆತಿ ಜಂಘಾಲಂ ಭಯಕಂಪಿತತನು ನಿಜವಿಷಯನಿಂದುನಂ ಕಂಡು ಪದಾನತ ನೆಂದಂ (ಪಂಡಾಮ. ೧೦-೦೬೬) : ಕಡುವನದ ಕರ್ಣಾದಿಗಳು ಕೈದುಮುಕಿ ದೊಡೆ ಕೈಗಾಯ್ದು ಧರ್ಮದ ತಡಿಗೆ ಜಾಱಿ ಜಯಾಧ್ವದಿಂ ಜಂಘಾಲ ರಹಿರಂದ (ಕುಮ್ಮಾ. ೦೩-೩೯). **ಜಂಘಾಳ** ೧. ಚಂಡಾಜಿ ವಿಶ್ರಾಂತ ಮರ್ತ್ಯನಿಳಾಕ್ರಾಂತಹುಯೊಳಮುರ್ಜಿತಜಯಪ್ರಖ್ಯಾತ ಜಂಘಾಳ ಪತ್ಸಿನಿಕಾಯಂ (ಅರಿಪ. ೪-೯೦). ೨. ತಿಳಿವಿದಿದುಗ್ಗೇಳ್ವಂ ಪೊದತ್ತು ಮಾಣದೆ ಪೋಗಿ . . . ವಾರ್ತೆಯನೊಂದರೆಲ್ಲವಸದೊಳೆ ಕನ್ನಂ ನೀವೆಂಂ ದಟ್ಟಿದಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟುವಧಿಗಳನೀನಾಥಂ ಜಂಘಾಳಮಂ ಚರಜಾಳಮಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೯-೦೦೨) : ಮನೆೋವೇಗವನ್ನೂ ಮಿಗಿ ಮಿಂಚಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲ ಪ್ರಯಾಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಕಟ್ಟುರದ ಜಂಘಾಳ–ಆತನಾಗಿರಲೇಬೇಕು (ದೆಬ್ಬಆ. ೩೦೩-೨೩). [ಸಂ.]

ಜಂಘಾಲಂಘಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಕುಂಚಿತಪಾದವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ದಾಟುವುದು : ದಂಡಪದಮಂಘ್ರಿತಾಡಿತಮಂಡಿತವೆಂದಿನಿ ತೋರ್ಪ ಜಂಘಾಲಂಘಿತ ಮಂಡಲಿ ಪಲಾತಕಂಗಳ್ . . . ಕೇಳ್ ಜಂಘಾವರ್ತಂ (ಚಾಸೂಂ. ೬-೦೩). [ಸಂ. (ಜಂಘಾ + ಲಂಘಿತ)]

ಜಂಘಾವರ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಅಂಗಾಲನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮೊಳಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಹೊರವಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಮೊಳಕಾಲ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತರುವುದು : ದಂಡಪದಮಂಘ್ರಿತಾಡಿತಮಂಡಿತ ಮೆಂದಿನಿ ತೋರ್ಪ ಜಂಘಾಲಂಘಿತ ಮಂಡಲಿ ಪಲಾತಕಂಗಳ್ . . . ಕೇಳ್ ಜಂಘಾವರ್ತಂ (ಚಾಸೂಂ. ೬-೦೩). [ಸಂ. (ಜಂಘಾ + ಆವರ್ತ)]

ಜಂಘಾಳ ನೋ. 'ಜಂಘಾಲ'ನೋ.

ಜಂಘಾಳತನ (ನಾ). ಓಡಿಹೋಗುವಿಕೆ ; ಪಲಾಯನಪಟುತ್ವ : ಜಾಳ ಜಱಿದು ಜಡಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಂಘಾಳತನವನು ಮೆಱಿದು . . . ಚೂಣಿಯ ಚರಣ ಚಿತ್ಪರಿಸಿ ಅಳುತನದಲಿ ಬೆರೆವ ನಿನಗವ ಸೋಲಲಱಿಯನು (ಕಂಪ್ರಾಳ. ೦೬-೩೦). [ಜಂಘಾಳ (= ಜಂಘಾಲ) + – ತನ]

ಜಂಘಾಳೆ (ನಾ). (?) : ಫೋಳಿಡುವ ಹಾಹಾರವದ ಜಂಘಾಳೆ ಮುಸುಗೆ ದಿಗಂತರವ (ಅಪಂಕಾ. ೪-೦-೬೩).

[ಇ ಇದು 'ಜಂಗಾಳೆ' ಯ ಅವಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಂಘೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಳದೊಡೆ; ಕಿರುದೊಡೆ : "ತಿಱುದೊಡೆ ಪ್ರಸ್ಥತಮಾ ಜಂಘೆಯತ್ಯು" (ಮಂಗಾ. ೯೪-೦೮); ಪರಿವೃತ್ತ ಮನೋಹರ ಜಂಘೆ ಹಸ್ತ ಹಸ್ತವಿನಿಬೆಸುತ್ತುಮಿರ್ಪ ತೊಡಿಗೆ" (ಕೋಕಶಾಪ. ೧೧-೬); ರುದ್ರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಭುಜದಲ್ಲಿ ಜಂಘೆಯಲ್ಲಿ ಆಜ ಜನನವು (ಬಸವ. ೫೭೪). ೨. ವಿಮಾನಕಂಡ; ಕಣಕಾಲು. [ಸಂ. ಜಂಘಾ]

ಜಂಘಾಲು 'ಜಂಜಾಲು' ನೋ.

ಜಂಜಡ, ಜಂಜಾಟ, ಜಂಜಾಲ, ಜಂಜಾಳ, ಜೊಂಜಾಟ, ರ್ಝಂಝಾಟ (ನಾ). ೧. ತೊಂದರೆ ; ಕ್ಲೇಶ ; ಕಷ್ಟ : ಎನ್ನ ಜೀವದ ಜಂಜಡವ ಬಿಡಿಸಯ್ಯ (ಮಾಚಿದೇ. ಬ. ೦೯-೨೯) ; ಹೋಮದ ಜಪದ ಜಂಜಡದೊಳಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಜನಾರ್ದನನ ಮಱಿವ ಅಪಸದರು ನಾವ್ (ಕುಮ್ಮಾ. ೦೪-೦೩). ೨. ತೊಡಕು; ಸಿಕ್ಕು: ಪ್ರೀತಿವಿರಿಹಿತ ದುಃಖ ಸುಖದ ಜಂಜಡವಿಲ್ಲದಾ ತವೊಂದವರೊಳಗೆ ಮಱಿವಧುಗುಳೊಡನೆ ವೈದೇಹಿ ವದುಳದೊರ್ದಳು (ಕ್ರಮಿಶಾ. ೦೯-೪೩). **ಜಂಜಾಟ:** ೧. ನೀನೊರ್ವನು ಹಲಬರ ಹೋರಾಟ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪರ ಮಗರ್ಗಳ್ ಜಂಜಾಟ (ಅಧಿಮ. ೦೦). ೨. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಭರಣಗಳ ಜಂಜಾಟ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಸೂರಪ. ೩೮). **ಜಂಜಾಲ:** ೧. ಈಗ ಈ ಒಣ ಜಂಜಾಲವಿಲ್ಲ (ಕಾರಿಪು. ೦೧೩). ೨. ದೇವಬಲಿ–ಯಜ್ಞಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜಂಜಾಲವು ಅಂದು ಅತ್ಯಂತ ಆವಶ್ಯಕವಿತ್ತು (ಮೂಪಾದ. ೭೩). **ಜೊಂಜಾಟ:** ೧. ಈ ಜೊಂಜಾಟ ದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಬಾರದು (ಶುಪ್ರೇ. ೬೦); ಅದಲ್ಲ ಜೊಂಜಾಟ ನಿನಗಿಲ್ಲ (ಪ್ರಚಡಿ. ೦೬). **ರ್ಝಂಝಾಟ:** ೧. ಈ ಸಂಸಾರದ ರ್ಝಂಝಾಟವೇ ನನಗೆ ಹಿಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ! (ಗಂಸಂ. ೩೦೦).

[←ಮರಾ. ಜಂಜಾರ್ ; ಹಿಂ. ರ್ಝಂಝಟ್./ಸಂ. ಜಂಜ]

ಜಂಜಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಂಜಣಿಸು' ಪರಾ.

ಜಂಜಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಂಜಣ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : (ಕ).

[ಜಂಜಣ + – ಇಸು]

ಜಂಜರ$_1$, ಜುಂಜರಿ, ಜುಂಜುರಿ, ಜೆಂಜರಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಕೋಲೆ ; ಬೇಡಿ ; ಶೃಂಖಲೆ : ಆಕೆ ಪಾಶಗಳೆಂಂ ಹಲವು ಜಂಜರಗಳ ನಾನೊಲ್ಲೆ (ಕವೆ. ೩೦೦-೩). ಜುಜರಿ: ೧. ಕೋಳ ಜಂಜರ[ಪಾಶಾ. ಜಿಂಜರಿ]ಸಂಕೋಲೆಯು ಸೆಜೆ. ನಿನ್ನ ಆಳುವ ದೊರೆಗಳೆಂಬರ ಕಾಲು ಕೈಯಿಗೆ ಹವಣಾಗಲಾಪವೆ (ಅಮುಷಾ. ೩-೪೮).ಜಂಜುರಿ: ೧. ಎನ್ನ ಧನ ಎಂಬವಗೆ ರುದ್ರನಿಕ್ಕಿದ ಆಸೆ ರೋಷ ಜುಂಜುರಿ [ಪಾಶಾ. ಜುಂಜರಿ, ಜಿಂಜೆಱಿ] ಹೊಡಿತ್ತು (ಹನ್ಸಆ. ೪. ೨೪೩-೫೬೦).ಜೆಂಜರಿ: ೧. ಸೆಱಕ್ಕಾನೆಗೆ ಜೆಂಜರಿಗಳ ಹೊಡಿಸುವಾ ನಂಜೆಯ ಕೂಳನಿಕ್ಕಿಸುವ ಜೋದರ (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೧೩-೦೦೯); ಕಡಿಯಾನವನು ಸೂತ್ರ ಗೊಳುಗಳಿಂದಿಕ್ಕಿ ಕಡಿಯಲವರು ಜೆಂಜರಿಯ ಕಡಿ ಸೂಸೆ (ನಾಗಕು. ೮-೩). ೨. ಸಿಕ್ಕು ; ತೊಡಕು ; ಬಂಧನ : ಹಾಳೂರಿನೊಳಗೆಗೂಬ್ಬ ಕೋಳ ಜೆಂಜರಿಯೊಳು ಕಾಲು ತೊಡಲು ಸಿಕ್ಕಿದಂತೆ (ಅಮುಷಾ. ೪-೦೩೩).

[←ಪಾರ. ಜಂಜೀರ್ ; ಹಿಂ. ಜಂಜರ್, ಜಂಜೀರ್]

ಜಂಜರ$_2$, ಜುಂಜರು (ಗು). ಸಾಧಾರಣವಾದ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ; ಕ್ರಮವಾದ : (ಕ). ಜುಜರು : 'ಜುಂಜರುನಂಬರು' ಪರಾ.

[←ಪಾರ. ಜಂಜೀರಾ]

ಜಂಜರಬಂದಿ (ನಾ). ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸದೆ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆದ ಕ್ರಮ ; ಸಾಧಾರಣ ವಾದ ಆನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದುದು: (ಕ). [←ಪಾರ.ಜಂಜೀರಾಬಂದಿ]

ಜಂಜರು 'ಜಂಜರ$_2$'ನೋ.

ಜಂಜರುನಂಬರು (ನಾ). ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುವ ಅಂಕಿ ; ಕ್ರಮಸಂಖ್ಯೆ : ಬಾರಾ ಸಮೂನೆ ರೆಕ್ಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವರು ಬರದದ್ದೇ ಇಲ್ಲ. ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನೋಡಿದರೆ ಜಂಜರುನಂಬರಸ್ಥೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಾಕುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಸ್ಯಕು. ೦೩೨). [ಜಂಜರು(<ಜಂಜರ$_2$) + ನಂಬರು]

ಜಂಜಾಟ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜಂಜಾಲ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜಂಜಾಲು, ಜಂಜಾಲ (ನಾ). ತಿರುಗಣಿಯ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಅನು ಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ನಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡ ಫಿರಂಗಿ : ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ದಂಡನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋವಿ ಫಿರಂಗಿಗಳಿಂಂದು ಜಂಜಾಲು ತುಪಾಕಿ ಮಕರದಿಬ್ಬಿ ಜಬರಜಂಗಿ ಬಾಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರಲ್ದರು (ಹಾಮೈಂ. ೧೩೦): ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋವಿ, ಫಿರಂಗಿ . . . ಜಂಜಾಲು, ತುಪಾಕಿ . . . ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮೈಸೂರಿನ ಸೈನಿಕರು ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರಲು (ಒಡಿಕ. ೫೩). ಜಂಜಾಲಾಲು : ಜಂಜಾಲುಗಳು ಬಚ್ಚುಗಳು ಜವರುಜಂಗಿಗಳು ಮಕರದಿಬ್ಬಿ ವೊದರಾದ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷಗಳು (ಕೃಪಾಳ. ೦೬೪).

[←ಹಿಂ. ಜಂಜಾರ್]

ಜಂಜಾಳ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜಂಜಿರ (ನಾ). = ಜಂಝಾನಿಲ ೨ : ಜಂಜಿರ ಮಳೆ ಶೀತವಾಯು ಸಿಡಿಲು ಮಿಂಚು . . . ಮಂಜು ಮುಸುಕಿ (ಶಾಂತೀಶ. ೪-೮೫). [?]

ಜಂಜು (ನಾ). ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯ ಅಥವಾ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯ ಶಬ್ದ : ಝುಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝುಂಝೂ–ಜಂಜು, ಝುಂಪ–ಜಂಪ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಝುಂಝೂ]

ಜಂಜುರಿ 'ಜಂಜರ$_1$' ನೋ.

ಜಂಜೂರಿ (ನಾ). ಗೊಂಡೆ ; ಕುಚ್ಚು (?) : ಕೆಂದ ಬಣ್ಣದ ಬಸವ ಮಂದ್ಯಾಗ ಬಂದರ ಜಂಜೂರಿಬಾಲ ಮ್ಯಾಲೆತ್ತಿ ನಂ ಬಸವಗ ಕಂದವ್ನ ತಾಯಿ ಕೈಮುಗಿದು (ಲೋಕಗೀ. ೧೯೭). 'ಜಂಡೆ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಜಂಝುಪೂಗ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡುವವನು; ಭಕ್ತ; ಉಪಾಸಕ; ಮುನಿ: ಸಾಲ ಕುಱಿದಱಿಹಿಗಳ ಕರ್ಮದ ಕೂಲಿಗರ ಜಡ ಜಂಝುಪೂಗರ ಜಾಲ ಸಿರಿಯನಮಿಷರ ಪುರಿ ವಶವಾಯ್ತು ನಿನಗೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೬-೧೫).

[<ಸಂ. ಜಂಜಪೂಕ]

ಜಂಝುರ (ನಾ). ಶಿಥಿಲನಾದವನು ; ಜರ್ಜರನಾದವನು : ಪಂಜರದರ ಗಿಳಿಯಾ ಮಂಜೀರನಾ ಕಯ್ಯಾ ಭಂಜನಿಗಾದಂತೆ ಜಂಝುರ ನಾನಾದೆ (ಪೋಕ್ಷದೀ. ೧೨೦-೨).

[P ಇದು 'ಜರ್ಜರದ' ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಜಂಝೂಡಿ (ನಾ). ಮೇಲಂಗಿ (?) : ತುರುಕರ ಹುಡುಗನಿಗೆ ತುದಿಗಾಲು ಪಾಪಾಸು ಹರಕಂಗಿ ಮೇಲೆ ಜಂಝೂಡಿ ಹಾಕ್ಕೊಂಡು ಹರಸ್ಯಾಡುತಾನೆ ಹುಡುಗೀರ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೪೫). [?]

ಜಂಝೂನಿಲ, ಜಂಝೂನಿಳ (ನಾ). ೧. ಮಳೆಹನಿಯೊಡಗೂಡಿದ ಗಾಳಿ: ಕೈವಲ್ಯಾಂಗನಾಲೋಲ ಕಮನೀಯಗುಣಸದನ ಸಂವಿತ್ಸದಾಪಾನ ವದನಾಭ್ರಜಂಝೂನಿಲ (ಏಕೋಪು. ೧-೨). ೨. ಬಿರುಗಾಳಿ : ಯಿಂದು ನಿನ್ನೊಡನಿಹುದೆ ಸಾಕು . . . ಮನ್ಮಥನೆನ್ನಾ ಕೊಂದು ನೆಱೆ ಸುಟ್ಟು ಹುಡಿಯಾದ ಭಸಿತವನೂ ಜಂಝೂನಿಲನೊಳೆತ್ತಿಬಿಡು ಗಂಧವಾಹನ ಕೂಡಿ ಬಯಲ ಭಸ್ಮಾಂಗಕ್ಕೆ (ಗುಭಶ. ೨-೧೫). ಜಂಝೂನಿಳ : ೧. ಧಾರಾಳಿಗಳ್ ಸೂಸುವಿನಂ ತಳ್ಳೊಯ್ವ ಜಂಝೂನಿಳಂ . . . ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಆಗವಿ. ೪-೨೭). ೨. ಜಂಝೂನಿಳನಂತೆ ದೈತ್ಯಪಟ್ಟಣ ಪೊಕ್ಕು ಕಂಜಮುಖಿ ಗೋಸುಗ ಸಂಚರಿಸಿದ ಚರಣ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೨೬-೨) ; ಜಂಝೂನಿಳನಿಂ ತಿಱ್ಱಿಂದು ಬಾನೊಳ್ ತಿರುಗಿದಂ (ಪಸ್ತವಂ. ೯-೭೦).

[<ಸಂ. ಝುಂಝೂನಿಲ]

ಜಂಝೂನಿಳ 'ಜಂಝೂನಿಲ' ನೋ.

ಜಂಝೂಪ್ರಭಂಜನ (ನಾ). = ಜಂಝೂನಿಲ ೨: ಬರ್ಪರಿಪುಬಲಬಲಾಹಕ ಪ್ರಬಲಜಂಝೂಪ್ರಭಂಜನನಂ ಕಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೬-೮೦ ವ).

[<ಸಂ. ಝುಂಝೂಪ್ರಭಂಜನ]

ಜಂಝೂಮಾರುತ (ನಾ). = ಜಂಝೂನಿಲ ೨ : ಅಂಥ ಸಂಗೀತದ ಜಂಝೂಮಾರುತದಲ್ಲಿ ಭಾವಕ್ಕೂ ರಸಕ್ಕೂ ಭ್ರಾಂತಿಪಟ್ಟು ಬಂದ ರಸಿಕರಿಗೆ ಬೇಸರವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನು ಬಂದೀತು ? (ಗಾನಕ. ೨೫).

[<ಸಂ. ಝುಂಝೂಮಾರುತ]

ಜಂಝೂರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಂಝೂವಾತ (ನಾ). = ಜಂಝೂನಿಲ ೨ : ಆತನ ಕುವರ . . . ಈತನಾರಾತಿಜೀಮೂತ ಪ್ರಹರ ಜಂಝೂರಾ[ವಾ]ತಭಿನವಭೀಮರಾಜಾ (ಭೈರವೇ. ೧-೨೪೭);ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ನಾದಧಾರೆ ಭಾವತೀವ್ರತೆಯ ಜಂಝೂವಾತ ವನ್ನು ಶೀನಪ್ಪನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿತ್ತು (ಅನಾಥ. ೧೦).

[<ಸಂ. ಝುಂಝೂವಾತ]

ಜಂಟಿ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವಿಕೆ; ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ : ಕೆಂಗರಿಯ ಕೋಲ್ಗಳಂ ಜಂಟಿನಿಂ[ಯಿಂ]ದೈನೂರು ಬಿಲ್ಗಳಿಂ ತೂರಲಂದಾಗಸಂ ತೂಗಿತೊಡನೆ (ಪರಶು. ೧೦-೯); ಉಂಟು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬೆನ್ನಲಿ ಎಂಟು ಕೋಟಿ ಪ್ರಮಥರು ಟಿಂಟೆಣಿಸಿ ನಿಂದಿಹರು ಗಣಸಭೆ ಜಂಟಿಯಾಗಿ (ಶರಲೀ. ೪೦-೨). ೨. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ; ಜೊತೆ; ಜೋಡಿ: ತಂಟೆ ನಂಟನು ಸಲ್ಲ ಒಂಟಿ ಪಯಣವು ಸಲ್ಲ ಜಂಟಿಯ ಸಾಲವೆ ಸಲ್ಲ (ಇಂದಾಪ. ೧೭೦-೪೫).

ಜಂಟಿದೇವರ್ = ಅವಳಿಜವಳಿ ದೇವತೆಗಳು; ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು: ಜಂಟಿದೇವರ್ಗೆ ಎಂದು ಸುರರೊಳ್ ಪಂತಿಗೊಟ್ಟನೇಕೆ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪-೧೪). ಜಂಟಿಹಾಕು = ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸು ; ಜೋಡಿಸು : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಂಟ, ಜಮಟ]

ಜಂಟಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ಎಲ್ಲೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಅಥವಾ ಸೀಮಾರೇಖೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಲಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಮೂರು ಕಲ್ಲುಗಳು (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೦). 'ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ' ಪರಾ. [ಜಂಟಿ + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ಜಂಟಿಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ (ನಾ). ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯ ಜೊತೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ : ಜಂಟಿಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು ವಂದನಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಜಂಟಿ + ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ]

ಜಂಟಿಗಾರ(ನಾ). ೧. ಜೊತೆಗಾರ. ೨. ಪಾಲುಗಾರ ; ಪಾಲುದಾರ : (ಕ). [ಜಂಟಿ + – ಗಾರ(< – ಕಾಱ)]

ಜಂಟಿಚೌರಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಚವರಿ ; ಚಾಮರಗಳ ಜೊತೆ : ಕಾಲ ಗಗ್ಗರಗೆಜ್ಜೆಯ, ನೊಸಲ ಜಂಟಿಚೌರಿಯ . . . ಕಾರೊಡಲ ಪೇರಾನೆಗಳ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೪-೭). [ಜಂಟಿ + ಚೌರಿ$_1$ (<ಚವರಿ)]

ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಇಬ್ಬರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ ಹಕ್ಕುದಾರಿಕೆಯ ಪತ್ರ : (ಕ). [ಜಂಟಿ + ಪಟ್ಟೆ$_3$]

ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆದಾರ (ನಾ). ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಜೊತೆ ಹಕ್ಕುದಾರ : ಜಾಯಿಂಟ್ ಪಟ್ಟಾದಾರನು . . . ತನ್ನ ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆದಾರನಿಂದ ಹಣ ವಸೂಲ್ಮಾಡ ಬೇಕೆಂದು . . . ನೋಟಿಸು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೩).

[ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆ + – ದಾರ$_4$]

ಜಂಟಿವರಸೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಕೊಡುವ ಜೋಡಿ ಸ್ವರಗಳ ಒಂದು ಕ್ರಮ ; ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಬರುವ ಸ್ವರಗಳ ವರಸೆ : ಸ್ವರಾವಳಿ, ಜಂಟಿವರಸೆ, ಅಲಂಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಗೀತೆಗಳು–ಅವು ಸಂಗೀತ ಶಿಕ್ಷಣತ್ರಯದ ಪ್ರಥಮಪಾಠಗಳಷ್ಟೆ (ಹೇಮಕೂ. ೧೦೪). [ಜಂಟಿ + ವರಸೆ (<ವರಿಸೆ)]

ಜಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು ; ಮೇಳಿಸು : ಭೇರಿಯಾರ್ಭಟಿಸೆ ಕಹಳೆಗಳು ಜಂಟಿಸಿಯೆ ಮೊರೆವುತ್ತ . . . ಆಕಾಶ ತುಂಬಿ ಪೊರಸೂಸು ವೋಲ್ಮೆರೆಯಲೊಡನೆ (ಜೋರಬ. ೪-೨೯); ಜಂಟಿಸಿದ ಹಲವು ಕಂಟಕಗಳೆದು ಮುಕ್ತಿಪಥವಂಟಿಸಿದ (ಜಿನಮು. ೪೫-೪೫) ; ಜಂಟಿಸಿ ವೀಣೆ ಪಿಟೀಲನು ನುಡಿಸುತ ಎಂಟುಜನ ಹುಡುಗಿಯರು (ಬಿನ್ನಹ. ೩೨). [ಜಂಟಿ+ – ಇಸು$_3$]

ಜಂಡರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಾಡುಅಡಿಕೆ, ಜಂಡರಿಗೆ (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೨-೧೨೪೬). [?]

ಜಂಡು 'ಜೊಂಡು$_2$' ನೋ.

ಜಂಡೆ$_1$ 'ಝೂಂಡ' ನೋ.

ಜಂಡೆ$_2$ (ನಾ). ಗೊಂಡೆ ; ಕುಚ್ಚು : ಕೋಡ ಚಿಮ್ಮಾಡುತ ಕೊಳಗ ನಲ್ಲಾಡುತ ಜಂಡೇದ ಬಾಲ ಎಳವುತಾ ಬರುವಾಗ ರಂಬೇರಾರುತಿ ಬೆಳ್ಗಾರೋ (ಕಣಾಗೀ. ೫೨) ; ಕಾಲು ಕಂಕಣ ರುಳಿ ಗೆಜ್ಜೆ ಜಂಡೆಗಳು, ತೋಳಿಗೊಂಕಿ ಬಾಜುಬಂದು ಗೊಂಡೆಗಳು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೭). [?]

ಜಂತ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲು ; ದಂತ : "ದಂತ – ಜಂತ" (ಶಮದ. ೨೬೭ ಪ್ರಯೋ) ; "ಪಲ್ಲು ಜಂತಮೆನೆ ರದನಮಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೧). ೨. ಆನೆಯ ಕೋರೆ ; ಹಸ್ತಿದಂತ : ಕೋಪಾನಳನಿಂ ಕಣ್ಗಾಣದೆ ಕೆಲದೊಳೆರ್ದ ಜಂತದ ಪಾವುಗೆಯಿಂದಮಿಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨೦) ; ಜಂತದಿಂ ಕಡೆದು ಕಂಡರಿಸಿದ ಪುತ್ತಬೀಯಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೧೫) ; ಜಂತದ ಚಾವಡಿಯೊಳಗೆ ಸಂತತ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕಾಂತನೊಲಿದು ಕುಳಿತಿರ್ದ (ಮೋಹತ. ೩-೭೦) ; ಪೀಲಿಯುಡೆಯ ಜಂತದೋಲೆಯ ಪುಲಿಯುಗುರ ಬಾವುಲಿಯ . . . ಪುಳಿಂದಿಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೩-೨೭).

[<ಸಂ. ದಂತ]

ಜಂತ$_2$ (ನಾ). ಅಗಲ ; ಪನ್ನ : ಹಂತವಿಲ್ಲದ ಭಾವಿ, ಜಂತವಿಲ್ಲದ ಸೀರೆ, ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ ಸತಿ ಪುರುಷ್ಣ ಕೈಹಿಡಿದು ಚಿಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ಫಲವೇನು ? (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೬೬). [?]

ಜಂತಗುಂಟೆ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ಹಲುಬೆ ; ಸೆಳ್ಳು, ಜಂತಗುಂಟೆ, ರಾಘೋಲು ಮೊದಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩೫). [ಜಂತ$_1$ + ಕುಂಟೆ$_1$]

ಜಂತಣಿಗೆ 'ಜಂತವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಜಂತರ 'ಜಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಂತಲ, ಜಂತಾಲ, ಜಂತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮರಗಳು : – ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಜಂತಲ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). **ಜಂತಾಲ** : ಸಪ್ತಪರ್ಣ, ಜಂತಾಲಮರ . . . ಬಂತಲೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೫-೮೩). **ಜಂತಾಳ** : ಕಣಗಿಲೆ (ಕಾಶಿ, ದೇವ) ಜಂತಾಳ, ನಂದೀ ಬಟ್ಟಲು . . . ಜಂಡು, ಬಿದಿರು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಜಂತವಣಿಗೆ, ಜಂತಣಿಗೆ (ನಾ). ಹಸ್ತಿದಂತದ ಬಾಚಣಿಗೆ : ಚದುರೆಯೊರ್ವಳ್ ನವಿರನೊಳ್ಗೆಯ್ಯೆ ಜಂತವಣಿಗೆಯಿನೆತ್ತಿ ಬಾಚಿ ಪೊಱಟಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೧೦). **ಜಂತಣಿಗೆ** : ಜಂತಣಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚಿಕೊಂಡಳು (ರೂಢಿ). [ಜಂತ$_1$ + ಪಣಿಗೆ]

ಜಂತಾಲ 'ಜಂತಲ' ನೋ.

ಜಂತಾಳ 'ಜಂತಲ' ನೋ.

ಜಂತಿ 'ಜಂತೆ' ನೋ.

ಜಂತಿಗ (ನಾ). ಹಸ್ತಿದಂತದ ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಜಂತಿಗರ್ [ಪಾಕಾಂ. ದಂತವಳೆಯರ್] ಸಂತತಿಗೆಟ್ಟರಂತಬಲೆ . . . ಚೊಲ್ಲೆಯರ್ ಗಲ್ಲೆಯಂಬಲಿಯಂತೆ ನೆಲನಂ ಪತ್ತೆ ಸರ್ವಾಂಗದ್ರೋಹರಂ ಕವರ್ವಂತೆ ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹರಣಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯). [ಜಂತ$_1$ + – ಇಗ]

ಜಂತು (ನಾ). ೧. ಜೀವವನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಪ್ರಾಣಿ ; ಜೀವಿ : "ಪ್ರಾಣಿ ಜಂತು ದೇಹಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೩). ೨. ಸಣ್ಣ ಕ್ರಿಮಿ : ಅಮೀಬಾ ಎಂಬುದು ಒಂದೇ ಕೋಷ್ಠದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆದಿ ಜಂತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೩೩). ೩. ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಜಂತಿನಂತೆ ಬಸಿಱಂ ತಿಂಬರ್ ಪಂದಿಯಂತೆತ್ತುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩) ; ಜಂತಿನ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಕ್ರಿಮಿಯ ಗೂಡು . . . ಆದಿವ್ಯಾಧಿಯ ವಾಸ ಇಂತಿದಱೊಳಗೆ ನಿನ್ನ ಕುಲಗೋತ್ರಂಗಳಾವುದು ಹೇಳಾ (ಆದವ. ೧೪೬).

ಜಂತಿನ ಪುಡಿ = ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಂತುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸೇವಿಸುವ ಪುಡಿ : ಜಂತು ಆಗಿರಬಹುದು ಅಂದು ಜಂತಿನ ಪುಡಿ ತಗೊಂಡನಂತ (ಗಂಗಾಸಾ. ೪). [ಸಂ.]

ಜಂತುಫಲ (ನಾ). ಒಳಗೆಲ್ಲ ಹುಳು ತುಂಬಿರುವ ಹಣ್ಣುಳ್ಳ ಮರ ; ಅತ್ತಿ, ಉದುಂಬರ : "ಉದುಂಬರಃ, ಜಂತುಫಲಃ, ಯಜ್ಞಾಂಗಃ, ಹೇಮದುಗ್ಧಕಃ–೪ ಅತ್ತಿಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ಜಂತುರೋಗ (ನಾ). ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಜಂತುಹುಳುಗಳು ಹೆಚ್ಚಿ ಆಗುವ ಕಾಯಿಲೆ : ಚವ್ಯಾದಿಲೇಹ್ಯ . . . ನಿತ್ಯವೂ ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣಂ ಸೇವಿಸಲು ಬಹುದಿವಸದ ಕ್ಷಯರೋಗ . . . ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಿರ್ದ ಜಂತುರೋಗ, ಜಲೋದರ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕು (ಸಕವೈ. ೨೫೬).

[ಜಂತು + ರೋಗ]

ಜಂತುಹುಳು (ನಾ). (ಮನುಷ್ಯರ) ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ತೊಂದರೆಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಜಂತುಹುಳು, ಕೊಕ್ಕರೆಕಾಲು . . . ಖಾಸ್ ಬಂಗಲೆ ಖಾಯಿಲೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಮನೇಲೇನೆ! (ಶುಟಿಮಿ. ೨೯) ; ನಿಮೆ ಟೊಡಾ . . . ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಜಂತುಹುಳು, ನಾರುಹುಣ್ಣಿನ ಹುಳು . . . ಮುಂತಾದವು ಸೇರುತ್ತವೆ (ಪರಜೀ. ೪೯).

[ಜಂತು + ಹುಳು$_2$ (<ಪುಟು$_1$)]

ಜಂತೆ, ಜಂತಿ (ನಾ). ಮೇಲ್ಚಾವಣಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ತೊಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ ; ಹಲಗೆ ಸೇರುವೆಗಾಗಿಯೋ, ತಟ್ಟೆಯಾದ ಮೇಲ್ಚಾವಣಿಗಾಗಿಯೋ ಆಧಾರವಾಗಿ ಹರಡುವ ಪಟ್ಟಿ : ಆಗಳ್ ದ್ರುಪದಂ ಪಚ್ಚೆಯ ನೆಲಗಟ್ಟಿನೊಳಂ ಪವಳದ ಜಂತೆಯೊಳಂ ಪದ್ಮರಾಗದ ಬೋದಿಗೆಯೊಳಂ . . . ಒಪ್ಪುವ ವಿವಾಹಗೇಹಮಂ ಸಮೆಯಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ) ; ಆ ಲಲಿತಪಚ್ಚೆಗಳ ತೊಲೆ ರನ್ನಬೋದುಗೆಗಳಾ ಪ್ರವಾಳಂಗಳಿಂದೆ ಮೇಲೆಸೆವ ಜಂತೆಗಳ್ (ಚಿಬಪು. ೫-೪೮) ; ಬಜ್ಜರದ ಜಂತೆಯಿಂ, ರನ್ನದೊಳ್ಗಂಬದಿಂ . . . ಮದನಗೈಯ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದ ಸಿಂಗರದೊಂದು ದೇಗುಲಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೦) ; ಉಂಡ ಮನೆ ಜಂತೆ ಎಣಿಸಿದರಂತೆ (ಗಾದೆ). **ಜಂತಿ** : ಉಪ್ಪರು ಕಣ್ಗೆಸೆವ ಪಚ್ಚೆಜಂತಿಯ ಮೇಲೆ . . . ರನ್ನಬುರುಡೆಗಳ್ ಸಾಲ್ಗೊಂಡುವೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೫೦) ; ಹಳ ಮನೆಯ ಮುರುಕು ಜಂತಿ (ನಡಬಂ. ೭೫-೧೭) ; ಜಂತಿಯ ಹತ್ತಿರ ಒಂದೆರಡು ಚಿಕ್ಕ ಕಿಡಕಿಗಳಿದ್ದವು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೫೭).

[ದೇ.ಕಿ ತುಳು. ಜಂತೆ, ಜಂತಿ ; ತೆಲು. ದಂತಿಯು, ದಂತೆ]

ಜಂತೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಜಂತುಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗು,–ವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ಜಂತೆತ್ತಿದರಂತೋಕರಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೬). [ಜಂತು + ಎತ್ತು$_1$]

ಜಂತೆವಲಗೆ (ನಾ). ಜಂತೆಗೆ ಜೋಡಿಸುವ ಹಲಗೆ : ಮಹಾಮನೆಯ ಕಟ್ಟಿದನಯ್ಯ ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣನು . . . ಅದಕ್ಕೆ ಕಂಭವೊಂದು ತೊಲೆಯಾಱು ಜಂತೆವಲಗೆ ಮುವ್ವತ್ತಾಱು (ಅವಚಂ. ೨೨೨-೧೦೦೮).

[ಜಂತೆ + ಪಲಗೆ]

ಜಂತ್ರ, ಜಂತರ, ಯಂತರ (ನಾ). ೧. ಯಂತ್ರ ; ಯಾಂತ್ರಿಕರಚನೆ ; ಯಂತ್ರ ಸಹಿತವಾದ ವಸ್ತು : "ಆವರಣೆಯೆನೆ ಜಂತ್ರಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೨೦) ; ಆ ಬಿಲ್ಲನೇಱಿಸಿ ಆ ಸರಲ್ಗಳಿಂದಾತನ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಭದೊಳ್ ನಲಿನಲಿದಾಡುವ ಜಂತ್ರದ ಮೀನನೆಚ್ಚನುಮಾಕೆಗೆ ಗಂಡನಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೨ ವ) ; ನಮ್ಮ ಬಲಂ ಕೀಲ್ಕಳೆದ ಜಂತ್ರದಂತೆ ಕಟಕುಟಮಾಗಿರ್ದಪುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೬-೨೦) ; ತೊಱೆಯಂ ಜಂತ್ರಂಗಳಿಂ ಕಟ್ಟಿ ನಿಜಾಂತಃಪುರಸಹಿತಂ ನೀರಾಟವಾಡಿ ಜಂತ್ರಂಗಳಂ ಕಳೆಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೮೦ ವ) ; ಪ್ರಣವಂ ಶೃಂಖಲೆ . . . ಸ್ಮೃತಿ ಜಂತ್ರಮಾಗಮಮೆ ಬೆಳ್ಳಾರಂ . . . ನಾರಾಚಂ ತಪೋವಿಸ್ತರಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿವಾದ್ಯ : ವೀಣೆ ಜಂತ್ರದ ನಾದಭೇದಸ್ವರಂಗಳಂ ಕಾಣಿಸದೆ ಪ್ರಾಣತಾನಾಗಿಯಂಗುಲಿಯೊಳಂ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೩೨-೧೦) ; ವರರುದ್ರವೀಣೆ ಧನುರ್ವೀಣೆ ಜಂತ್ರ ತುಂಬುರುವೀಣೆ ಕೂರ್ಮವೀಣೆಗಳ ಸ್ವರಮಂಡಲ ಮುಖ್ಯ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯದ ಹೆಣ್ಣು ನೆರೆದುದು ಕುವರಿಯೋಲಗದಿ (ಮೋಹತ. ೨೭-೧೦) ; ಚೆಂಗು ದಂಡಿಗೆ ತಿತ್ತಿ ಮುಖವೀಣೆ ಜಂತ್ರವುಪಾಂಗ ಮುಂತಾದುವ ನಾಂತು ಅಂಗಜನೋಲಗಕಡಿಯಿಡುತಿದ್ದ ಗಾನಾಂಗನೆಯರ ನೋಡುತಿರ್ದಾ

(ಭರಕ. ೪೭-೪೭). ೩. ರಾಟೆ ; ನೂಲು ತೆಗೆಯುವುದು, ನೀರೆತ್ತುವುದು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ : ಚೆಲುವೆತ್ತು ರಾಟಿಸುವ ತದ್ಗೃಹದ ಮಧ್ಯ ವಿದ್ರುಮದ ಜಂತ್ರದ ಕಾಲ್ಗಳಿಂ (ನವಮೋ. ೦೪-೧೫) ; ಗಾಂಧಿಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಂದಿನಿಂದ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಜಂತ್ರ (ರಾಟಿ)ಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ನಾಡ್ಮುಡಿ. ೪೦). ೪. ಬೊಂಬೆ. 'ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ' ಪರಾ. ಜಂತರ : ೧. ಅಂತ್ಯಕಾಲಕೆ ನೆನಸಿ ಅಂತಕನ ಎಡೆಯಾಗಿ ಎಂತು ಮರುಗಿದರೆ ಏನುಂಟು ಎಲೆ ಮನುಜ ಜಂತರದ ಇರಸು ಮುರಿದಂತೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭೮). ಯಂತರ: ೧. ಜೂಟವಳ ಸೂತ್ರದ ಯಂತರಗಳ ಬಿತ್ತರವನು ಕಂಡರಾಗ (ಕಂನವಿ. ೦೪-೨೬). [<ಸಂ. ಯಂತ್ರ]

ಜಂತ್ರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀಲುಗೊಳಿಸು ; ಜೋಡಿಸು : ಸೇರಿಸು : ನಳಿನಭವನಂಭೋಜ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟಮಂ ಜಂತ್ರಗೊಳಿಸಿ (ನಂದಿಮಾ. ೦೮-೨೬).
[ಜಂತ್ರ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಂತ್ರದೇವತೆ (ನಾ). ವಾದ್ಯದ ದೇವತೆ ; ಸಂಗೀತದೇವತೆ : ಜಾಣನ ಜಂತ್ರದೇವತೆಗಳೊ ನೂತನ ವಾಣಿಯರುಗಳೆಂತೆನಲು ಕ್ಷೋಣಿಗೆ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಪ್ರವೀಣೆಯರೆಸೆದರೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೨೪-೦೫).
[ಜಂತ್ರ + ದೇವತೆ]

ಜಂತ್ರಬಿಜ್ಜೆ (ನಾ). ವಾದ್ಯವಿದ್ಯೆ : ಜಾಣಂ ವೀಣೆಯನೀ ಕುಮಾರ ಚಿಕ ದೇವಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ ಪ್ರಾಣಂ ಬಂದುದು ಜಂತ್ರಬಿಜ್ಜೆಗೆ (ಜಿಕವಿ. ೪-೦೦೦). [ಜಂತ್ರ + ಬಿಜ್ಜೆ$_2$]

ಜಂತ್ರವಾಹ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಯಂತ್ರವನ್ನು ನಡೆಸ ತಕ್ಕವನು : ಕೋಟೆಯ ಜಂತ್ರವಾಹ ಹೊಲ್ಲಾಜಂಗೆ ಕಾರುಣ್ಯಂ ಗೆಯ್ದು ಜೀವಿತಮಾರ್ಗ್ಗದಿಂ ಶಾಸಾನವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಕೋಟೆಯ ಕಾಲ್ವಳ್ಳಿಗಳ . . . ಮೂಡಲು ಬಿಟ್ಟ ಎರೆ ಮ ೧೦ ಮನೆ ಮಾನ್ಯ (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೭೦-೦೦; 1124). [<ಸಂ. ಯಂತ್ರವಾಹ]

ಜಂತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಷ್ಟಕ ; ಸಿದ್ಧಗಣಕ ; ಎಣಿಕೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಕೋಷ್ಟಕ (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೦). ೨. (ಉಕ) ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ ; ತಪಶೀಲು ಪಟ್ಟಿ : ಗಿರಣಿಯ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ಒಂದು 'ಜಂತ್ರಿ' ಇದ್ದಂತೆ ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಅಪವಾ. ೦೦೫).
[←ಮರಾ. ಜಂತ್ರೀ]

ಜಂತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಡೆ ; ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು ಮೆರಂಗುಕೊಡು : ಅದರಾಗ್ರ ಒಸೆದು ಜಂತ್ರಿಸಿದ ಕಾರ್ಮಣಿಯ ಕೀಲಿಸಿದಂತೆ ಕುಚಚೂಚುಕಂ ಮೆರೆದವು (ನವಮೋ. ೨೩-೨೪). [ಜಂತ್ರ + – ಇಸು$_3$]

ಜಂಪ$_1$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜಂಪ$_2$ (ನಾ). ನೆಗೆತ; ಕುಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ; ಹಾರುವಿಕೆ: ಝಂಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ-ಝಂಪ – ಜಂಪ (ಶಮಪ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಝಂಪ]

ಜಂಪತಿ (ನಾ). ಗಂಡಹೆಂಡಿರು ; ದಂಪತಿ : ಆ ಜಂಪತಿಗಗ್ರಸುತಂ ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣು . . . ವಾವಣಾರ್ಯನ್ನೆಗಟ್ಟಿಂ (ಎಇ. XII, ೨೮೦-೦೪೭; 1077); ಆ ಜಂಪತಿಗಳ ವದನಾಂಭೋಜಂಗಳನಾತ್ಮದೃಕ್ಸಹಸ್ರಭ್ರಮರೀ ರಾಜಿಗೆಡೆ ಮಾಡಿ ನೋಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨-೦೦); ಕರುಣದಿಂದಪ್ಪು ಬಾರೆಂದು ಪಲುಬಿದರಾಗ ಜಂಪತಿಗಳು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೨೩-೪೨).
[ಸಂ. ಜಂಪತೀ]

ಜಂಪತಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಹಕ್ಕಿ ; ಎಣೆವಕ್ಕಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ : ಆ ವೇಳೆಯೊಳ್ ರಾಮರಾಜ್ಯದೊಳಿಂತನುಚಿತಮಾಗಿ ಆಱಂಗೆಟ್ಟುದೆಂದು ಬೆದಱಿ ತಾರೆಗಳ್ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟುವು; ಚಂದ್ರಮಂ ಕಳೆಗೆಟ್ಟಂ; ಜಂಪತಿವಕ್ಕಿ ಕಂಗೆಟ್ಟುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೬-೨೭). [ಜಂಪತಿ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜಂಪರ್ 'ಜಂಪರು' ನೋ.

ಜಂಪರು, ಜಂಪರ್, ಝಂಪರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಪ್ಪುಸ ; ರವಿಕೆ : ಗೋಡೆಯ ಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ಹಿರಿಯ ಮಗಳು ಶಾಂತಳ ಲಂಗ, ಜಂಪರು (ಏಳಜೀ. ೦೭೦) ; ಹುಡುಗನ ಅಂಗಿಗೆ ಎರಡು ಜೋಬುಗಳನ್ನೂ ಹುಡುಗಿಯ ಜಂಪರಿಗೆ ಒಂದು ಜೋಬನ್ನೂ ಬರೆದೆ (ಶಾಲಿಮ. ೧೦೦). ಜಂಪರ್ : ಚಿಕ್ಕಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಅವರ ತಾಯಿ, ಅಕ್ಕಂದಿರುಗಳು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಲಂಗ ಉಡಿಸಿ, ಜಂಪರ್ ತೊಡಿಸಿ, ವಿಧವಿಧದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಲಾನ. ೦೨೩); ಅಪ್ಪಾ, ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ನಂಗೊಂದು ಜಂಪರ್ (ನಾಡಿಗೇ. ೯೦). ಝಂಪರು: ನೀಲಿಬಣ್ಣದ 'ಶೇಟನ್' ಝಂಪರು ಟ್ರಂಕಿನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಒದ್ದಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಮುತ್ತೈದೆ. ೨೩); ಒಬ್ಬಳ ಪರಕಾರವಾದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳ ಪೋಲಕ, ಮತ್ತೊಬ್ಬಳ ಝಂಪರು ಆದರೆ ಮಗದೊಬ್ಬಳ ಝಗಾ, ಹೀಗೆಲ್ಲರ ಕಡೆಯಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಅರಿವೆಗಳನ್ನು ಇಸಿದುಕೊಂಡು (ಹೂಬಿಸಿ. ೨೨). [←ಇಂ. Jumper]

ಜಂಪಳ 'ಝಂಪಾಳ' ನೋ.

ಜಂಪಳವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲ್ಮುಸುಕು ಹಾಕು ; ಮುಚ್ಚು ; ಆವರಿಸು : ಮಟ್ಟ ಮರಕತಶಿಲೆಯ ನೀಲದ ಬೆಟ್ಟದಿರವೆಂಬಂತೆ ಜಂಪಳವಿಟ್ಟು ಝಡಿದುದು ಕಾರ್ಮುಗಿಲು ಕತ್ತಲಿಸೆ ಕುಂಭಿನಿಯ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೩).
[ಜಂಪಳ (<ಝಂಪಾಳ) + ಇಡು$_1$]

ಜಂಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾತನಾಡು; ಜಲ್ಪಿಸು (?): ಜಂಪಿನ ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಗಿಳಿ ಜಂಪಳಿಸುತ್ತಿರ್ದಿತ್ತು ತನ್ನ ತಾನು ಅಕ್ಕಟಾ ಅಕ್ಕಟಾ ಎಂದು ತನ್ನ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯದ ಅಕ್ಕನೆಂಬಾ ಅಕ್ಕನ ಕರೆಯಿತ್ತು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೮೦-೦೨೮೬); "ತೂಕಡಿಸು" (ಚನ್ನವ. ಕ. ಕೋಶ).
[<ಜಲ್ಪನ ? + – ಇಸು$_3$]

ಜಂಪಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಜಂಪು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜಂಪು$_2$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜಂಪು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ತೂಗುವತಿ ಹೊನ್ನೋಲೆ ಮುತ್ತಿನವೋಘ ಜಂಪಿನ ರತ್ನಬುಗಡಿಯ ನಾಗಹೆಡೆ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಕೀಲಿತ ತಾಳಿ ಪದಕಗಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೪-೨೨). [←ತೆಲು. ಜಂಪು]

ಜಂಪು$_4$ (ನಾ). ಸೊಗಸು ; ವೈಭವ ; ರಮ್ಯತೆ ; ಮನೋಹರತೆ ; ಆಕರ್ಷಣೆ : ಈ ಜಗ್ಗು ಯಾ ನಿಗ್ಗು . . . ಯಾ ಜಂಪು ಯಾ ಯಿಂಪುಮಿಾ ಹದುರು ಚದುರುಗಳು . . . ಆರಿಗಳವಡದು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೯-೦೦). [?]

ಜಂಪು$_5$ (ನಾ). ೧. ಪಂಜರ : ಜಂಪಿನ ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಗಿಳಿ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೮೦-೦೨೮೬). ೨. ಬೋನು : ತಳಿದ ಸೂಸಲಿಗೆ ಬಂದಿಲಿ ಜಂಪಿನಲಿ ಬೀಳುವೊಲು (ಪೋಳಿಪು. ೫-೦೦). [?]

ಜಂಪೆ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ ; ಐದು ಮಾತ್ರೆಗಳ ತಾಳ: ಬಳಿಕ ಧ್ರುವ . . . ಜಂಪೆ . . . ಏಕವೆಂಬ ಸಪ್ತತಾಳಭೇದಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮); ಝಂಪೆ, ಜಂಪೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೩ ವೃತ್ತಿ); ಸೊಂಪಾಗಿರುವ ಜಂಪೇತಾಳದಿಂದ ದಂಪತಿಗಳ ಆಟವನಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿದೂಷಕನ ಹಾಸ್ಯ ರಸದಿಂದ ಆನಂದವನೈದಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೩-೦೩). [<ಸಂ. ಝಂಪಾ]

ಜಂಪೆ$_2$ (ನಾ). ಮನೆ ಅಥವಾ ನಿವಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಭಾಗ : ತಿವುರಿ ಗುಡಿ ಗೂಡಾರಂ ಝಂಪಾಳಿ ಚೌಕಿಗೆ ಜಂಪೆ ಮಂಡವಿಗೆ . . . ಮಾಡಿತ್ತು ಕಣ್ಗನುರಾಗಮಂ (ಅನಂಪು. ೦೩-೭೩). [?]

ಜಂಪೆ$_3$ (ನಾ). (?): ಜೊಳ್ಳುಮತಿಯ ಕೊಡುವ ಜಂಪೆ ಜಡದೈವ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨). [?]

ಜಂಪೆತಾಳ (ನಾ). =ಜಂಪೆ$_1$: ಐದು ಮಾತ್ರೆಗೆ ಜಂಪೆತಾಳ (ಸಂಶೋಧ. ೦೨೦).
[ಜಂಪೆ$_1$ + ತಾಳ$_1$ (=ತಾಲ)]

ಜಂಬು1 'ದಂಬು' ನೋ.

ಜಂಬು2 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ ; ಮೈಯಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಕುದುರೆ : "ತುರಗವರ್ಣಂ ಬಿಳಿಯದಾಗಿ ಕರ್ಕನಿಕ್ಕೆ . . . ನೀಲಂ ತುಂಬಿ ಚಿಬ್ಬುದೋಱಿರಲು ಜಂಬಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೦೪) ; ಜಸ್ಸವಂ ನೀಲನಸಗಳಂ ತನ್ನ ಕತ್ತಲಮೆಹಂಗಳಂ ತನ್ನ ಜಂಬನನಾ ಕಯಿರನಂ ತನ್ನ (ಭಸಪು. ೫೯-೪೦). [?]

ಜಂಬು3 (ನಾ). "ದಟ್ಟಿ" (ಗರಡಿ. ಕೋಶ) : ತಂದೆ ನನ ಹಡೆದವ್ವ ಉಡುಪ ಹೊರಯಕ ಹೊಸಬ ಜಂಬ ಹಾಸೀದ ಜಮಖಾನಿ ನನ ಮನಿಯ ಗೊಂಬಿ ಬೀಸ್ಯಾವ ಸಂಗಾಳ (ಗರಡಿ. ೫೩). 'ಜಂಬುಳಿ' ಪರಾ. [?]

ಜಂಬಕೊಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಡಂಬರದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು : ತಾನು ದಾರ್ಷ್ಟಾನಿಕನೆಂದು ಅತ ಜಂಬಕೊಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಆಕ್ಷ. ೬೬). [ಜಂಬು1 (<ದಂಬು) + ಕೊಚ್ಚು1]

ಜಂಬಗಾರ 'ದಂಬಗಾರ' ನೋ.

ಜಂಬಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಜಂಬವುಳ್ಳವಳು ; ಬಿಂಕಗಾತಿ : ಒಳ್ಳೆ ಜಂಬಗಿತ್ತಿ ಕಾಣಾ ನೀನು (ಹೊಸಂತಾ. ೧೪೬). [ಜಂಬು1 (<ದಂಬ) + – ಗಿತ್ತಿ]

ಜಂಬರ, ಜಮರ (ನಾ). ಕೆಲಸ ; ಉದ್ಯೋಗ : ಅತ್ತ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣಾ ತೆರವ ದೇವನೆಂಬ ತಂದೆಯಿನ್ನು ಮುಗಿಲಿನಾಚೆಯುಂದ ಬರುವ ಜಂಭ ಜಂಬರಂಗಳಲ್ಲ (ಜಾದೀ. ೬೧-೦೦); ಸೈನ್ಯದ ಸಿದ್ಧತೆಗಾಗಿ ಊರಲೆಲ್ಲ ದೊಡ್ಡ ಜಂಬರ ನಡೆದಿತ್ತು (ಜುದಾಇ. ೧೦೨) ; ಅಣ್ಣಯ್ಯ ನಿನಗೆ ಬೇರೆ ಜಂಬರವಿಲ್ಲ (ಮರಮ. ೬೭); ಜಂಬರದವನಿಗೆ ತಂಬೂರವೋ (ಗಾದೆ). ಜಮರ: ನೇರವಾಗಿ ಮನೆ ಕಡೆಗೇ, ಅಡ್ಡ ಜಮರ ಏನಾದರೂ ಉಂಟೋ! (ಅಪ್ರಿಮ. ೩೦). [ದೇ.ತಿ ತುಳು. ಜಂಬರ, ಜಂಬಾರ, ಜಂಬ್ರ]

ಜಂಬಾಲ, ಜಂಬಾಳ (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು ; ಬದಿ ; ರಾಡಿ : ಬಾಲಕಂ ಧನುವ ವಿಂಡಿಯಲ್ ಬೆದಱಿತವನ ಜಂಬಾಲವಾಯ್ಕುಬಿಧಿ(ಹರಪು.೩೯-೩೮); ಧೂಳಿ ಮಸಗಲು ವಾರಿನಿಧಿ ಜಂಬಾಲಮಾಯ್ತು (ಅಪಂರಾ. ೧-೦೯-೦೦) : ಅಂಗದನ ಮಕುಟತಟವನಪ್ಪಳಿಸಲಂದೊಡೆದು ಬಿಸರಕುತ ಸುರಿದುದು ಧರಾತಳಮೆಲ್ಲ ಜಂಬಾಲಮಪ್ಪಂದದ (ಪಂಚಾಡ. ೬-೩೧-೩೦). ೨. ಹಾವಸೆ; ಪಾಚಿ : ಭೀಷ್ಮಾಕಲಿತಲಲಾಟೇಕ್ಷಣಶಿಖಾವಟಾತರೋಷ್ಮಾವಶೇಷ . . . ಜನ್ಮಾತರೋಪಚಿತ ವೃಷ್ಣಿಸಂಜಾಬಲಶಾಲಿಗ್ರೀಷ್ಮಾಗಮಾಭ (ಅಧ್ಯರಾ. ೦-೭೧). ಜಂಬಾಳ: ೧. "ಜಂಬಾಳ ನಿಷದ್ವರ ಕರ್ದಮ ಶಾದ" (ವಸ್ತು.ಕೋಶ. ೨೫-೨೦). ೨. ಜಳಮಾತ್ರಂ ಪುದಿದರ್ಪ ಪಲ್ಲಲ ಮಹಾಜಂಬಾಳ ದೊಳ್ಮೀನರಾವಳಿಯಗ್ರಂ ನಸಬದೊಣಲದಂತೆ (ಜಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೬೫). [ಸಂ.]

ಜಂಬಾಲತೆ (ನಾ). ಕೆಸರಾಗುವಿಕೆ ; ರಾಡಿ ; ತರಳ ಸುಕುಮಾರನಂಗದ ಮಹಾಶೋಕದಿಂ ಧರಣಿಯೊಳ್ ಕೆಡೆದು ಪೊರಳುವ ಪರಿಯ ಕಂಬನಿಯ ನಿರವೆರೆದು ಜಂಬಾಲತೆಯನೆಸಗೆ ತಾರೆ ತಜ್ಞಳಿದಿ ಮುಳುಗಿರುವಳು (ವಂಗಾಡ. ೪-೮-೨೫). [ಸಂ. ಜಂಬಾಲತಾ]

ಜಂಬಾಳ 'ಜಂಬಾಲ' ನೋ.

ಜಂಬಿ (ನಾ). ಬನ್ನಿಮರ : ಶ ಮಿಾ ವೃ ಕ್ಷ : "ಜಂಬಿ – ಶಮಿ" (ಕರ್ನಕೋಷ. ೧೪). 'ಜಂಬಿಸಾರಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತೆಲು. ಜಂಬಿ, ಜಮ್ಮಿ. / ಸಂ. ಶಮಿ]

ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ, ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆ, ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ, ಜಮ್ಬಿಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲದಿಂದ ಅಗೆದು ತೆಗೆಯುವ ಇಟ್ಟಿಗೆ: ಕಟ್ಟಿ ಕಲಲ್ಲು ಭಕ್ತಿಯರೆ ಬರ್ದುರ್ [× × ×] ಸಡಿಲ್ಸುದಿರ್ದ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಂಬವೊಗತೆಡಿಸಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಬರ್ದಪುದು (ನಳಚಂ. ೫೫೫). ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆ: ಶಿವಮೊಗ್ಗಾ ಮತ್ತು ಬೆಳಗಾಂ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲವು ಕಡೆ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆಯುರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಣ್ಣು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ಪ್ರವಪು. ೫). ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ: ಅವನ ಮೋಣಕಾಲು ಮಂದಿ ಮೋಣಕೈಗಳು ಹಾದಿಯ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಲ್ಲಿಗೆ ತೀಡಿ ಗಾಯವಾಗಿ . . . ಅಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಕಮ. ೧೯೯). ಜಮ್ಬಿಟ್ಟಿಗೆ : ಪಾರೆನಾಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಜಮ್ಬಿಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ (Laterite) ಮಣ್ಣೂ ಕಬ್ಬಿಣವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆರೆದಿರುತ್ತವೆ (ಕಿಲ್ಲಾನಾ. ೩೬೮). [ಜಂಬು3 + ಇಟ್ಟಿಗೆ1]

ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆ 'ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ 'ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಜಂಬಿಯಾ (ನಾ). ಕಠಾರಿ ; ಕಿರುಗತ್ತಿ : ಘಾತಿಯ ದಿವಾಣಖಾನೆಗೆ ಧುಮುಕಿ ಜಂಬಿಯಾ ಒಂದನ್ನು ಒಯ್ಯುಂದ ಬಿದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ನಿಂತಳು (ಪೂಕಥ. ೭೦).

[←ಪಾರ. ಜಂಬಿಯಾ ; ಮರಾ. ಜಂಬಿಯಾ, ಜಂಬ್ಯಾ]

ಜಂಬಿಸಾರಿ (ನಾ). = ಜಂಬೂಸವಾರಿ ೧: ಧಾರಾಣೇಶ್ವರನರವಾಹನ ಬಾಗಿಲಿಂ ಜಂಬಿಸಾರಿ ವಂಟಿಪತ ವಲಿಯಂತ ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ ರತ್ನತೋರಣ ಕುರುಜಾಗರ್ ಸೇರಿ ಕಟ್ಟಿದುರ್ವರ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ಕಂಪಪ. ೨೨-೭೪). [ಜಂಬಿ + ಸಾರಿ1]

ಜಂಬಿಳರ (ನಾ). ೧. ನಿಂಬೆಗಿಡ ವಂತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಕರಣ. ಜಂಬಿರರ–೨ ನಿಂಬೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೦); "ಜಂಬಿರದೆಸೆ ನಿಂಬೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೦೦); ವಿಳಾಲಂಗಲವಂಗಭೃಂಜರಲವಲೀಣಾನಾರಂಗ ಜಂಬಿರಕಿಂಶುಕಾನಾಮೂಕಪಸಂಕುಳಂ (ಜಾಪು. ೯-೦೪); ವಿಸನಿಯ ವರ್ಣಾತ್ಮ ನಿನಾಸಾಭಗೆ ವಟಿಕ ಸುಭೃಷಜ್ಯಕೆ ನರರ ರಸನೆಯ ಸವಿಗೆ ನಾವೆಂದಾಗಿ ಫಲ ಸಹಿತನೆವ ಜಂಬಿರಗಳಿಕಾವು (ಕಂಪಪ. ೩-೮೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂವಾಸನೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮರಂಗಿ. [ಸಂ.]

ಜಂಬಿರಕ (ನಾ). = ಜಂಬಿರ ೧: ಕಂಕೆಲ್ಲ ಕಮ್ಮರನಾಮಂ ಬೆಳಲಿಂಗಳಂ ಪಸನು ನಿಂಬಂ ಜಂಬು ಜಂಬಿರಕಂ (ಇವ್ಯನಾ. ೦೦೪ ಕಿಡ್ಡಳ್). [ಸಂ.]

ಜಂಬು1 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ ವುಗು ಸ ಸ್ಯ ; ಜೊಂಡು. 'ಜಂಬುಬಿಡ್ಲು' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚಮ್ಬು ; ತೆಲು. ಜಂಬು, ಜಮ್ಮು]

ಜಂಬು2 (ನಾ). ೧. ನೇರಳೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಜಂಬೂ ನಾಮಂ ನೇಱಲ್" (ವಸ್ತು.ಕೋಶ. ೪೨-೦೦); "ಜಂಬುವೆನೆ ನೇಱಲು" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೦೩); ಕಾರ್ತಸ್ವರವ್ಯಾತಾರದಿಂದೊಗೆದ ಅಶೋಕವಕುಳತತಿಲಕ ಹಿಂತಾಲತಮಾಲಜಂಬುಜಂಬೀರಲವಂಗನಾರಂಗಾದ್ಯನೇಕಾನೋಕಹಾನೀಕ ಕವನೀಯಮಾಮಂ (ಅಷಷ. ೬-೨೦ ಪ) : ಕುರವಕ ಬಿಲ್ವ ಜಂಬು ಸುರದಾರು ನಮೇರು ತಮಾಲ ತಾಲಬಿಂಧುರ (ಕ್ರಿಮಹಾ. ೧-೪೭). ೨. ಸಪ್ತದ್ವೀಪ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 'ಜಂಬುದ್ವೀಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಂಬು3 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಗಟ್ಟಿ ಮಣ್ಣು. 'ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಜಾಂಬಾ]

ಜಂಬುಕ (ನಾ). ೧. ನರಿ : "ಶಿವ ಮೃಗಧೂರ್ತಂ . . . ಜಂಬುಕಂ ಸೃಗಾಲಂ ನರಿ" (ವಸ್ತು.ಕೋಶ. ೪೦-೩) : ಜಂಬುಕ ಶಂಭುಧಾನದಲ್ಲಿ ಸೈವಿಜಗವ್ವುದೇ (ದೇ ರಾ ಜ ವ. ೪೭-೯೪); ನಾಳೆ ಹೆಣದೌತಣದಲಣ ಬಡಿಸುವೆನು ಜಂಬುಕ ಕಾತಸಂತತಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೩-೮) : ಜಂಬುಕಂ ಜನಸುವುದೆ ಸಿಂಗದುದರದಲಿ (ಕೃವಿಭಾ. ೦೭-೩೪). ೨. ವರೆಂಗ. ೩. ನೇರಳೆಮರ. [ಸಂ.]

ಜಂಬುಕಾನ, ಜಂಭಾನ, ಜಂಬುಭಾನ, ಜಮಭಾನ, ಜಮಭಾನೆ (ನಾ). ದಪ್ಪನೂಲಿನಿಂದ ಮಾ ಡಿ ದ ಹಾಸು ; ನೂಲುಗಂಬಳ : ಜಂಬುಕಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾ]ನದ ಗದ್ದುಗೆಯೊಪ್ಪುವ ರತ್ನಕಂಬಲ ಮಲಗು ಮಂಚಗಳ . . . ಕಳುಪಿದನು (ರಾಮಪ. ೭-೦೩) ; ಬಂದು ಕಾಣ್ಮೆಯನಿಕ್ಕಿ ಜಂಬುಕಾನದೊಳೀಯೆಯಂದ ಧರಾಜನವದಿಗಳ ಮುಂದೆ ಪಾಗುಡವಿತ್ತು

ಕೈಮುಗಿದರು (ಭರಿಕ. ೩೫-೩೯) ; ಬಂದ ದಿಬ್ಬಣಿಗರಿಗೆ ಚಂದದಿ ಚಪ್ಪರವೂ ಜಂಬುಕಾನವು ಸಕಲಾತಿಗಳಾಸಿ ಚಂದವ ನುಡಿಯೆ ಬಂದ ಬೀಗರು ಸಂಭ್ರಮದಿ ಬಂದು ಕುಳೀತಾರೆ (ಕಣಾಗೀ. ೮೮). **ಜಂಖಾನ :** ಸಾಲ್ ಹಿಪ್ಪೆಯಮರದ ನೆರಳಾಗೆ ಕೆಂಗಪ್ಪ ಸಣ್ಣ ಜಂಖಾನ ಕೊಡವ್ಹಾಸೊ ಜಾಣ (ನಾಪದ. ೩೭) : ಉಪ್ಪಾರದ್ದೆಣ್ಣೆ ನೀ ತುರುಬು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು . . . ಜಾಡಿ ಜಂಖಾನ ಒದರ್ಹಾಸು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೬೧). **ಜಂಬುಖಾನ :** ಕಾಗೆಯ ಪಟ್ಟೆ ಒಂದಕ್ಕಂ ವೀಸ ರತ್ನಗಂಬಳಿ ಜಂಬುಖಾನದ ಮಳವೆ ಒಂದಕ್ಕಂ ಹಾಗ ಓಲೆಯ ಮಳವೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೫-೯೦ ; 1382) ; ಮುಂದು ಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಂಬುಖಾನದ ಮೇಲೆ, ಸಂಕಣ್ಣ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ದೇವಮ. ೨೨). **ಜಮಖಾನ :** ತನ್ನ ಜಮಖಾನವು ಹರಿದಿರುವೆಡೆಯೊಳೆ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ವನು ಯಜಮಾನ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೫೩-೯) ; ಜಮಖಾನ ಹಾಸಿದ ಮೆಟ್ಟಲುಗಳ ಮೂಲಕ ಜಗಲಿ ದಾಟಿ ಮೆಟ್ಟಲಿಳಿದು ಬಂದಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೪೬) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಜಮಖಾನದ ಒಂದು ಕಡೆ ತಿಂಡಿಗಳು ತುಂಬಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಬೆತ್ತದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ರಂಗಕ. ೬೦). **ಜಮಖಾನೆ$_1$:** ಆ ಬಟ್ಟೆ ಬೇಗ ಕಳೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರೆ, ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡಬೇಕು ; ಇಲ್ಲವೆ ಜಮಖಾನೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಕಂಬಳಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಕೊಂಡು ಮೇಲಿಂದ ಗಸಗಸ ತಿಕ್ಕಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೧) ; ಒಂದು ಜಮಖಾನೆ ಒಂದು ಚಾದರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಡಿಗೆಮನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಳು (ಕಮನಿ. ೫೭).

[←ಪಾರ. ಜಮ್‌ಖಾನಾಹ್ ; ಮರಾ. ಜಮ್‌ಖಾನ್, ಜಮ್‌ಖಾಣ್, ಜಮಖಾನಾ]

ಜಂಬುಕಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಉಪಾಯಗಾತಿ ; ತಂತ್ರಗಾತಿ : ಒಂದು ವೇಳೆ ಚಿಕ್ಕವರು ತಾತ್ಸಾರವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವೃದ್ಧ ಜಂಬುಕಿಯರು ಅವರನ್ನು ಸುಮ್ಮನೇ ಬಿಟ್ಟಾರೆ ? (ಮುಸುಗ. ೪).

[ಸಂ. ಜಂಬುಕೀ]

ಜಂಬುಖಾನ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಂಬುದ್ವೀಪ (ನಾ). = ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. [ಸಂ.]

ಜಂಬುನಾಯ್ಗಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಜಮ್ಬುನಾಯ್ಗಿರ್ ತೀಟ್ಟದೊಳ್ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದರ್ (ಎಕ. II, ೧೮ ; ಸು. 700).

[ಜಂಬು ? + ನಾಯ್ಗ$_1$ (<ನಾಯಿಗ) + – ಇ$_2$]

ಜಂಬುನೇರಳೆ 'ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ' ನೋ.

ಜಂಬುನೇರಿಲು 'ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ' ನೋ.

ಜಂಬುನೇರಿಲೆ 'ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ' ನೋ.

ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ, ಜಂಬುನೇರಳೆ, ಜಂಬುನೇರಿಲು, ಜಂಬುನೇರಿಲೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ನೇರಳೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಅರನೇರಳೆ : ಅಂಬರಚರಿಯರ ತನುಗಂಪಿಗೆಱಗುವ ತುಂಬಿಯ ಬಳಗದಂದದಲಿ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವ ಕಪ್ಪಿಡಿದ ಫಲಾಳಿಯಿಂ ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ ಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨-೪೪). **ಜಂಬುನೇರಳೆ :** ಜಂಬುನೇರಳೆ, ನೇರಳೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೩-೧೪೯೪). **ಜಂಬುನೇರಿಲು :** ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು ಜಂಬುನೇರಿಲು ಗಳರುಟಾಳ (ರುಕ್ಮಾಂಗ.೧೦-೩). **ಜಂಬುನೇರಿಲೆ :** ಕೊಕ್ಕನು ತೆರೆವುದು ಗಿಣಿಯದನುಣಲೆಂದು ಜಂಬುನೇರಿಲೆಯೆಂದು ನಂಬಿ (ಇಂಪಾಪ. ೧೭೪-೫೮).

[ಜಂಬು$_2$ + ನೇಱಿಲೆ$_1$ (<ನೇಱಿಲ್)]

ಜಂಬುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣು : "ರಸ್ತೆ, ಮೊ. ಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಬ್ಬಿಣ ಸಂಯುಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಗೂಡಿದ, ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗುವ ಕೆಂಪು ಜೇಡು ಮೇಲ್ಮಣ್ಣು ; ಜಂಬುಮಣ್ಣು" (Laterite. ಇಂಕನಿ). [ಜಂಬು$_3$ + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಜಂಬುಮೀನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : "ನಲಮೀನಃ, ಚಿಲಿಚಿಮಃ, ಹುಲ್ಲಿನೊಳು ತಿರುಗುವ ಮೀನಿನ ಹೆಸರುಗಳು—ಅಂದರೆ, ಜಂಬುಮೀನು, ಹುಲ್ಲುಮೀನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೩).

[ಜಂಬು$_1$ + ಮೀನು$_2$ (<ಮೀನ್$_3$)]

ಜಂಬುರಿ (ನಾ). ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹುರಿ,-ಹಗ್ಗ : ಎಮ್ಮೆ ಬಸವಣ್ಣನ ಕಾಲಿಗೆ ಜಂಬುರಿಯಂ ಹಾಕಿ (ಕಾಲಸಂ. ೧೩೮-೨).

[ಜಂಬು$_1$ +ಹುರಿ$_3$(<ಪುರಿ$_3$)]

ಜಂಬುವಾವಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು : ಯಸ್ಯಾಘಾಟನಾನಿ ಪೂರ್ವ್ವತೋ ಜಮ್ಬುವಾವಿಕಾಗ್ರಾಮ (ಇಆ. XII, ೧೬೦-೪೬; 812).

[?]

ಜಂಬುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಕಾಶಂ ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ ಪೋಟಗಳಃ—ಕಿ ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಗೊರೆಸುಹುಲ್ಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧).

[ಜಂಬು$_1$ + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ಜಂಬುಳಿ (ನಾ). "ಹಾಸಿಗೆ" (ಕನ್ನಣಾ. ೨೧೦) : ಜಾಡಿ ಜಂಬುಳಿ ಹಾಸಿ ಬೆಳ್ಳಿಹರಿವಾಣವಿಟ್ಟು (ಕನ್ನಣಾ. ೩೩೪). [?]

ಜಂಬೂಘೃತ (ನಾ). ನೇರಳೆಮರದ ತೊಗಟೆಯ ನಾರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ: ಜಂಬೂಘೃತ—ನೇರಿಲ ಒಳನಾರಂ ೧ ಕೊಳಗದಷ್ಟು ನಾಗಳ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಭಾಗಾವಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಸಿ . . . ಪಾಕಮಂ ಮಾಡುವಾಗ (ಸಕವೈ. ೧೮೯). [ಸಂ.(ಜಂಬೂ + ಘೃತ)]

ಜಂಬೂದ್ರುಮ (ನಾ). ನೇರಳೆಮರ : ಜಂಬೂದ್ರುಮೋಪಲಕ್ಷಿತ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಮಂದರದ ಅಪರವಿದೇಹದ ಸೀತೋದಾನದಿಯ ಬಡಗಣ ತಡಿಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೧೨-೩೧), [ಸಂ.(ಜಂಬೂ + ದ್ರುಮ)]

ಜಂಬೂದ್ವೀಪ (ನಾ). ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಂಬೂ, ಪ್ಲಕ್ಷ, ಶಾಲ್ಮಲೀ, ಕುಶ, ಕ್ರೌಂಚ, ಶಾಕ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಕರ ಎಂಬ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭಾರತ ಹಾಗು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಅತಿವೃತ್ತದೆ ರವಿಬಿಂಬಾಕೃತಿಯೋಜನ ಶತಸಹಸ್ರವಿಷ್ಕಂಭಂ ವಿಶ್ರುತ ಜಂಬೂವೃಕ್ಷ ಮಹಾಪ್ರತೀತಿಯಂ ನೆಗಟ್ದುದಿಳೆಗೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೯); ನಾನಾ ದ್ವೀಪದೊಳಗ್ರಿಮಂ ನೆಗಟ್ದ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೧೨ ; 1074) : ಇರೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಲ್ಲಿಂ ಪೊಱಗಿರೆ ಲವಣಾಂಭೋಧಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೯೦). [ಸಂ.(ಜಂಬೂ + ದ್ವೀಪ)]

ಜಂಬೂಫಲ, ಜಂಬೂಫಳ (ನಾ). ನೇರಳೆಹಣ್ಣು : ಮಾಕಂದಂ ಫಲಹೀನಮಾದ ಪದದೊಳ್ ಜಂಬೂಫಲಾಸ್ವಾದನಸ್ವೀಕಾರೋತ್ಸವದಿಂದದಂ ಮಱೆದ ಕೀರ ಪ್ರೌಢಿಯಂ ಕಾಣ್ಬುದಲ್ತೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೯೮). **ಜಂಬೂಫಳ:** ಜಳಜಂ ಬಾಳಂ ಜಂಬೂಫಳಮೆಂಬಿನಿತಱ ಕಷಾಯತೋಯ ಮನೆಱ ಬಂದೆಳಮಾವಿನ ಮೊದಲೊಳ್ ತತ್ಪಳಚಯಮಾಮೋದ ಸುರುಭಿಗಂಧಮನಾಳ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೨೭); ಕಂದಮೂಲಮಂ ನವಜಂಬೂಫಳವಾಮ್ರಫಳಂ ಕದಳೀಫಳಂಗಳಂ ತೀವಿ ತಂದು ಮುಂದಿಳು ಪುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೯೧). [ಸಂ. (ಜಂಬೂ + ಫಲ)]

ಜಂಬೂಫಳ 'ಜಂಬೂಫಲ' ನೋ.

ಜಂಬೂಮೊಡವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೊಡವೆ; ಕೆಂಪು ಮೊಡವೆ (?) : ಸುಣ್ಣ, ಅರಿದಳ, ಆಲದ ಹಣ್ಣೆಲೆ . . . ಅರಿಸಿನ ಇವಂ ಸಮಾನಂ ಗೊಂಡು ಅರೆದು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಪೂಸಲು ಬಂಗು, ಜಂಬೂಮೊಡವೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೩೦). [ಜಂಬು$_3$ + ಮೊಡವೆ]

ಜಂಬೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕಿ ಜಮ್ಬೂರ ಪೆಮ್ಮಾಡಿಗಾವುಣ್ಡನು ಬಾಗೆಯೂರ ಕಮ್ಮಾಱಗಾವುಣ್ಡನು (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೨೫೦-೧೨ ; ಸು. 925). [? + ಊರ್]

ಜಂಬೂರಿ (ನಾ).=ಜಂಬುಮಣ್ಣು : ಬೆಳಗಾವಿ, ಕಾರವಾರ, ಮಂಗಳೂರು ಮುಂತಾದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಜಂಬೂರೀ ಇಟ್ಟಂಗಿಗಳ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫೦). [< ಜಂಬು.]

ಜಂಬೂವಿಟಪೆ (ನಾ). = ಜಂಬೂವೃಂಬೆ : ತೋರ್ಪ ತೊಗಲೆ ಜಂಬೂವಿಟಪವ್ಯಹಾರರುಚಿಯಂ ವಕ್ತ್ರಾರುಣಂ ಸಂಚಿಯುಂ ಗೆಲೆ ಪೋಲ್ತುತ್ತು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೫೩ ಕೊನ್ಕಣಿ). [ಸಂ. (ಜಂಬೂ + ವಿಟಪ)]

ಜಂಬೂಸವಾರಿ(ನಾ). ೧. ಬನ್ನಿವಂಠಕ್ಕೆ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೆರವಣಿಗೆ. P ಮೈಸೂರಿನದೇಶದ ಅರಸರು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ನಾಡಹಬ್ಬದ ಉತ್ಸವದ ಅಂಗವಾಗಿ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಬನ್ನಿಮರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೆರವಣಿಗೆ: ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಜಂಬೂಸವಾರಿಗೆ ಹೊರಡುವುದೇ ಸರಿ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಪ್ರಕೃವಿ. ೯೨). ೨. ಮೆರವಣಿಗೆ: ಭರತಸಾರಾವಾದುಕೆಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜಂಬೂಸವಾರಿ ಹೊರಟನು (ಹುಬ್ಬಹ. ೦೩೬). [ಜಂಬೂ-ಸ (P ←ಇಂ. Jumbo) + ಸವಾರಿ]

ಜಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ : ವಿರೋಧಿಸಂವತ್ಸರದಲು ಹೆಚ್ಚಿದ ಜಂಬೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವನಾಥಪುರದ ಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ ಬಿಜ ಖ ೧೦ೆ ಛತ (ಪ್ರಾಇಕ. ೧೯೪೨, ೪೪-೩೫; 1711). [?]

ಜಂಭಳ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಜಂಭೃ (ನಾ). ೧. ನಿಂಬೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಜಂಬೀರಃ, ದಂತಶಠಃ, ಜಂಭಲಃ, ಜಂಭೀರಃ, ಜಂಭಲಃ ಶೆ ನಿಂಬೀಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೩. ೦೦೬); ಪೌಂಗುತಿಹಿಕ ಕ್ರಮುಕಾವಮಳ ಬಲ್ಲ ಜಂಭ ನಾರಂಗ ಫಲ (ಕಬಪು. ೦೦-೨೦). ೨. ದವಡೆ. ೩. ಬಾಯಿ. ೪. ಹಲ್ಲು : ದಂತ ; ಕೋರೆ. ೫. ಬಾಯಿಂದ ಕಚ್ಚುವುದು; ತಿನ್ನುವುದು. ೬. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ತಾರಕನ ಕೈಟಭನ ಮಹಿಷನ ವೀರಜಂಭನ ಕಾಲನೇಮಿಯು ತಾರಕಾಕ್ಷನ . . . ಜಜ್ಜಾರತನವಿವ ನೆಬ್ಬನಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಡ್ಕೃ. ೦೬-೬೭) ; ಬರಹೇಳ್ ನಿತಂಭನಂ ಶಂಭುನಂ ಜಂಭನಂ ಬರಹೇಳ್ ಸಚಿಬಲನಂ ಪ್ರಬಲನಂ (ಹಬಪು. ೪೭-೨೧). [ಸಂ.]

ಜಂಭದ್ವಿಷ್ಟ (ನಾ).= ಜಂಭದ್ವೈರಿ: "ಸುಕ್ರಾಮಾಖ್ಯಂ . . . ಪಾಕನಮುಚಿ ಜಂಭದ್ವಿಷ್ಟಂ" (ಪಸು.ಕೃಚ. ೭-೬೪). [ಸಂ.]

ಜಂಭದ್ವೈರಿ (ನಾ). ಜಂಭ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಶತ್ರು ; ಇಂದ್ರ : ದೋಷಿ ಬಂದನೆನುತ್ತ ಜಂಭದ್ವೈರಿಯಂ ಬೆನ್ನೆಟ್ಟಿ ಕರವಂ ರೋಷದಿಂ ಕಡಿದವರ ಜನನಿಯಂ ಗೋಣವಂ ಕೊಯ್ವ (ಬಸಪು. ೪೮-೨೨). [ಸಂ. ಜಂಭದ್ವೈರಿನ್]

ಜಂಭರಿಪು (ನಾ). = ಜಂಭದ್ವೈರಿ: "ಗಿರಿತನಯಚಿಬಲವೃತ್ರಜಂಭರಿಪುವೆನೆ . . . ಶಚಿವಾಲನೆಂದರ್ ಶಕ್ರನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಕಾ. ೦೭-೨).

[ಜಂಭೃ + ರಿಪು]

ಜಂಭರಿಪುನಾಥ (ನಾ). ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಭು; ಶಿವ: ಜಯ ಜನಾರ್ದನವಂದ್ಯ . . . ಜಯ ಜಂಭರಿಪುನಾಥ (ಹಹಕಾ. ೧೦-೪೦). [ಜಂಭರಿಪು + ನಾಥ]

ಜಂಭಲ (ನಾ). = ಜಂಬೀರ ೧ : ತಿಲಕಾಶೋಕ ರಸಾಲ ಸಾಲವಕುಳಾಶ್ವತ್ಥಾರ್ಜುನವೃಷ್ಟಜಂಭಲ ಜಂಬೂಬದರಿ ತಮಾಲ ಕದಳಿ ಬಂಧೂಕ . . . ಕಣ್ಗೊಳ್ಪಿತಾ (ವಂಕಮು. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಜಂಭಾರಿ(ನಾ).=ಜಂಭದ್ವೈರಿ: ಜಂಭಾರಿ ವಿಶ್ವತಮಾಡುವ ರಂಭಾನಟಿಯಂತೆ ಲಾಸ್ಯದೊಳ್ ತಾಂಡವಮಂಜ್ಞ್ಯಭಿಸೆ (ಜಾಂತ್ರಿ. ೦೦-೬೪); ಆರು ಕೊಟ್ಟರು ಶರವನಿದ ಮದನಾರಿಯೋ ನಿಮ್ಮಯ್ಯನಹ ಜಂಭಾರಿಯೋ (ಕುಮ್ಯಾಡ್ಕೃ. ೦೪-೦೩). [ಜಂಭೃ + ಅರಿ]

ಜಂಭೀರ (ನಾ). ೧. ನಿಂಬೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಜಂಬೀರಃ . . . ಜಂಭೀರಃ, ಜಂಭಲಃ ಶೆ ನಿಂಬೀಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೩. ೦೦೬). ೨. ಮರುಗ ; ಮರಂವಕ. [ಸಂ.]

ಜಂಭೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇಗ, ನಂದಿ, ಹೆಬ್ಬಲಸು, ಬಲಿಗೆ, ದೂಪ, ಜಂಭೆ . . . ಮುಂತಾದ ಗಗನ ಚುಂಬಿತ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಪಂಚಪಾ. ೨). [?]

ಜಕಂ 'ಜಮಿಂ' ನೋ.

ಜಕಜಕನೆ (ಅ). ಗಾಬರಿಯೊಡನೆ: ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಪ್ರಜೆಯು ಜಕಜಕನೆ ಜರದು ಗಜಬಜೆಯಗೆ (ಗುರುಚಾ. ೧೩-೯೮).

[ಜಕಜಕ್ಕು + – ಅನ್ನೆ]

ಜಕಣಿ 'ಜಕ್ಕಿಣಿ' ನೋ.

ಜಕಮಿ 'ಜಮಿಂ' ನೋ.

ಜಕಾತಿ, ಜಕ್ಕಾತಿ (ನಾ). ೧. ಸರಕುಗಳಿಗೆ ಉಕ್ಕಡದ ಬಳಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ ; ಸುಂಕ : ಸರಕಾರದವರು ಉಪ್ಪಿನ ಜಕಾತಿ ಕೂಡ್ರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪ್ಪು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಆಡಾಗೆ. ೨೮) ; ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ 'ಜಕಾತಿ' ಹೈದರಬಾದ ನಿಜಾವಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ 'ಕರೋಡಗಿರಿ' ಯಗುತ್ತದೆ (ರಾಜಾಶಾ. ೧೨). ೨. "ಸಂಕದ ಕಟ್ಟೆ" (ಜಾಕರೋ. ೩೮). ಜಕ್ಕಾತಿ: ೨. ಹಕ್ಕಿ ಹಾರಿದರೆ ಬೆದರ್ಯವ ನಗರದ ಜಕ್ಕಾತಿ ಮಿಠಾಯಿ ಬರತಾವ (ಹಕ್ಕಜ. ೦೦೯)

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಕಾತ್]

ಜಕಾತಿಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ; ತೆರಿಗೆ ವಸೂಲಿಯ ಉಕ್ಕಡ : ಜಕಾತಿಕಟ್ಟೆಯವರಿಗೆ ಸಿಗುವದೆಂದರೆ ಒಂದೇ-ಜಕಾತಿ ತಪ್ಪಿಸಿ ಮಾಲು ಸಾಗಿಸುವವರಿಂದ ಸಿಗುವ ಲಂಚ (ಜಾತರ. ೦೦೩). [ಜಕಾತಿ + ಕಟ್ಟೆ]

ಜಕಾರ (ನಾ). = ಜ ೧ : ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ–ಕಾಚ್–ಗಾಜು (ಕಾಮ. ೨೫೫ ಪ್ರಸ್ತಾ). [ಸಂ.]

ಜಕೀರಿ, ಜಕೀರಿ, ಜಕೀರೆ, ಜಬೀರಿಯ (ನಾ). ದಾಸ್ತಾನು ; ಸಂಗ್ರಹ : ಸಾರಿವೆ ವರಮನೆಯ ಳ್ಳೆಯ ದೆಸಕ್ಕೆ ಜಕೀರಿಗೆಂದು ಸವರಿಗಾರಾಯನರಮನೆವಾರಕದೊಳಗಿತ್ತುವಂರಿನಿಸುವೆಬ್ಬೆಬ್ಬಿಲ್ಲ ಮರಾಳನಿತ್ತಂತೆ (ಕಕ್ಕ.ಸ. II, ೦೦-೦). ಜಕೀರಿ : ಬದುರುದರ ಪರಿಸ್ಥರಣಮಂ ವೇಷ್ಟಿಸಿ ಜಕೀರಿ ರಸ್ತು ಮುಸ್ಸೈದಿಗಳೊಳಿವ್ಹಗದಂತು ಕಂದಿ ಕಗವೆ ಪಥಂಗಳ ಕಟ್ಟಿ (ಕಳಸ್ಥ. ೩-೮೪). ಜಕೀರೆ: ಎರಡನೇದು. ಆರವಮನೆ ಜಕೀರವಂತು ಕಂಡು ಇದೆ (ರಾಚಿಂದ್ರ. ೩೬). ಜಬೀರಿಯ : ಚಿತ್ರಮುಗರದ ಪೊರ್ವದ ದೊಡಗಿಳು ತಯಾರ್ಮಾಡಿಸಿ ಹಾಕಿರುವ ಮೆ ದ್ದು ಗುಂ ಡು ತೋವುಖಾನೆ ಬಾಣ ಮುಂತಾದರ ಜಬೀರಯ ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಚಕ್ಕಜಾ. ೭೩).

[←ಮರಾ. ಜಕೀರ್ ; ಅರ. ಪಾರ್. ಜಖೀರಾ]

ಜಕೀರಿ 'ಜಕೀರಿ' ನೋ.

ಜಕೀರೆ 'ಜಕೀರಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕ 'ಚಕ್ಕ' ನೋ.

ಜಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಕಂಬೇರನ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಯಕ್ಷ : ಕಂಬೇರನಿಂ ಕಪ್ಪಂಗೊಂಡು ಪೊನ್ನಂ ಜಕ್ಕರಿಕ್ಕೆಯಂ ಪೊತ್ತು ಬರೆ ತಡೆಯದಿಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ ಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೨ ಪ); ಜಕ್ಕರ್ ಪೂಜಿಸಿ ವೇೞ್ದ ಬಲಿಕ್ಕೆಗಡ ನೇೞ್ದಂ ಬಾರಿಸುತ್ತುಂಕುಡಿದಂ ದಿಕ್ಕರಿಯನಧಃಕರಿಸುವ ತಕ್ಕಿನ ಕಿಮ್ಮಿಧಮೆಂಬ ನಿಜವಾರಣಮಂ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೦೪-೯೩). ೨. ಬಿಜ್ಜಾತನ ಹೆಸರು : ಅಸಿತುಯೆಳ್ಳುನಮಂಬಅಳಿವ ಧರ್ಮ್ಮಮುಂ ಜಕ್ಕ ನಿನಗೞಿದಿಲ್ಲ ಭವನದೊಳ್ (ಎಳ. VIII, ಸಗರ. ೬೩-೨ ; ಸು. 800) ; ಅವರ ಮಗನ ಮಗಂ ಜಕ್ಕ ವೆಕ್ಕೆರುಡಯುಬ್ಬುವ ವ್ಯುಯ್ಯಲಂ ತುಂಬುಯ್ಯಲವ ಕೆಳ್ದು ತಾಗಿ ಕಾದಿ (ಎಳ. XIII, ಶಿರಾ. ೪೭-೩ ; ಸು. 1000). ೩. (ಆಲಂ) ನವೆಯುಂ ತ್ರಿರುವವನುಂ; ಕ್ಷೀಣದೇಹದವನುಂ; ನೊರಂಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವನುಂ: ದಿನ ಹೋದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಜಕ್ಕನಾಗುತ್ತಿ. ಉಂಡದ್ದೆಲ್ಲಾ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ? (ರೂತಿ). [< ಪ್ರಾ. ಜಕ್ಖ / ಸಂ. ಯಕ್ಷ]

ಜಕ್ಕಂದಜೀ (ಕ್ರಿ). ಆತಿಯಾಗಿ ನಿಂದಿಸು ; ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಜರಿ,-ಹೀಯಾಳಿಸು: ಈ ಪೆರ್ಮಗಗೆ ನೋಂತೇ ಹರೆಯಮಿಾ ಪಡಪೇ ಸೊಬಗೀ ವಿಕಾಸಮೀಂ ಕಾವಾರ್‌ಲ್ಲಿಯೊ ಬನಂತನಿವಳಂಗದೊ ನೆಲೆಗೊಂದು ದಕ್ಕುಮೆಂಂ ಅಂತು ಜಕ್ಕಂಜುವ ಕಜ್ಜವಂ ಕೇಳ್ದು (ಅಪಂಪ. ೮-೧೯ ಪ). [ಜಕ್ಕನೆಂ + ಜಜ್ಞಿ$_1$ (<ಜಜಿ)]

ಜಕ್ಕಂದೊಲೊ 'ಜಕ್ಕಂದೊಲಿರೆ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಲಲಿ 'ಜಕ್ಕಂದೊಲಿರೆ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿದೆರೆ 'ಜಕ್ಕಂದೊಲಿರೆ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಲಿರೆ 'ಜಕ್ಕಂದೊಲಿರೆ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಲಿರೆ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಉಯ್ಯಾಲೆ ; ಗಿರಕಾಲೆ : ಸುಟ್ಟಾಗಿಳಿಯು ತೂಂದಂತೆ ಜಕ್ಕಂದೊಲಿದಂತೆ ಅಾಟಾದ ಗುಂದಿಗೆಯಂತೆ ಕುಳಾಳಚಕ್ರದಂತಿರುವವರಂ ತೊಲಲ್ದರುತುವಿತರ್ದದ ಸಾಲದ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೬-೯೦); ದೇವತಾಂತೆಯರಲ್ಲಾದದೆ ಸಂದ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಸೂಚೀನರ್ತನಂ ಬಾಹುಶೋಭೆಯ ಜಕ್ಕಂದೊಲಿ ವಂಕತುಂದಲದ ಲಾಸ್ಯಂ ತನ್ನ ಮೆಯ್ಯುದ್ಭವಂ (ಜಪಂಪು. ೫-೯೭). [<ಸಂ. ಚಕ್ರಾಂದೋಲ]

ಜಕ್ಕಂದೊಲಲಿ, ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ, ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿದೆ, ಜಕ್ಕಂದೊಲಿರೆ (ನಾ). ಕೋಣ ; ಮಹಿಷ : ಜ ದನೇ ಜಿ ದೊಂ ದು ಜಕ್ಕಂದೊಲಿಲಿಯಂತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದೀಲಿಧಂ ಚಲದಂಕರವಾನಾ (ಕವಿರ. ೧೬೨ ಪ್ರಯೋ); ಏಂ ಮಾರಿಮ್ಮೆ ಜಕ್ಕಂದೊಲಲಿಯೆ (ಚ ಕಿ ಪು. ೬-೨೬೪): ಜವಹಾರದ ಜಕ್ಕಂದೊಲಿಲಿಯಂ ಗೆಲವರ್ಪ ಕಾಟಿಯ್ಕೀನಾವಳಗದಿಂದಮೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೫). **ಜಕ್ಕಂದೊಳೆ** : ಜವನೇಱುದೊಂದು ಜಕ್ಕಂದೊಳದಂತೆ ಸೇವ್ಯಮಳರಟ್ಟನ ವೀರವಿಲಾಸಿಂದರಂ (ಎಕ್ಕ. VI, ೩೦೬. ೪೬-೪೬; ೧೨೬). ಜಕ್ಕಂದೊಲಿಲಿ: ಜವನ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿಯಂತೆ ಮಾರಿಯ ಮಾಸದಂತೆ ಪಸರಿಸಿ ನಿಂದ ರಥಿಕಪ್ರತಾನದೊಳಂ (ಗಿರಿ. ೬-೫೫ ಪ); ಜವನ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿಯಂತಿದರ್ ಗಜಸಮೂಹದಿಂ (ಪ ಪಿಕ್ಕ. ೪-೨೪೮) : ಕಾರ್ಮಾಡುವಣ್ಣ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿಯ ತಾ ನನ್ನಿಯಿಂದೆರುತ್ತ (ಅರ್ಹಾವ. ೯-೦೮). **ಜಕ್ಕಂದೋಟು**: ಜವನ ಜಕ್ಕಂದೋಟದೊಡ್ಡಿದೆ ಮುಮ್ಮಲ್ ಯಪ್ಪತಿದಿರೇಱಿ ತಳ್ಪುವ ರಥಾನೀಕ ರಥಾನೀಕರ್ (ಅಸಂಪು.೧೪-೩). [?]

ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೆರೆ, ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿದೆರೆ(ನಾ). ಕೋಣವನ್ನು ವಾಹನ ವಾಗುಳ್ಳವನು ; ಯಮ : "ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೆರೆನೆ ಯಮನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕ. ೭೬). **ಜಕ್ಕಂದೊಲಿದೆರೆ** : ಱುದೊಡ್ಡಿಟದೆ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ ದೆರನಾಲಯುವ (ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೩-೨೮). [ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ+ತೆರ್$_2$+ – ಅ$_7$]

ಜಕ್ಕಂದೋಟ 'ಜಕ್ಕಂದೊಲಿರೆ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಜವ್ವನ (ನಾ). ಪೂರ್ಣ ಯೌವನ ; ತುಂಬು ಯೌವನ : ಅವರೊಳ್‌ಗೊರ್ವಂ ಜಕ್ಕಜವ್ವನದ ಬೆಲ್ಲಗಾತಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೦೪) ; ಮತ್ತಮೊಂದೆಡೆಯೊಳ್‌ಗೊರ್ವಂ ಜಕ್ಕಜವ್ವನದ ಬೆಲ್ಲಗಾತಿ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೪-೦೯೫ ಪ). [<ಜಕ್ಕನೆ + ಜವ್ವನ]

ಜಕ್ಕಡಿ, ಚಕ್ಕಡಿ$_1$, ಜಕ್ಕುಡಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ಜಕ್ಕಡಿ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ಕಾಯುವ (ರೇವಣ. ೩೦-೩೮) : ಅದಿರ್ದು ಜಕ್ಕಡಿಯ ಕೊಂದರು ಜನಸ್ಪುತಿಗೈದರು (ಭರತ. ೧೨-೦೦೫); ಅನುಗೊಳಿಸಿ ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ ಕೋಲಾಚಾರಿಗಳ್ . . . ಉಳ್ಳನಿತು ಭೇದಂಗಳಿಂ ನರ್ತಿಸುವ ನೃತ್ಯದಬಲಾಜನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹರಿಪು. ೨-೨೯). **ಚಿಕ್ಕಡಿ**$_1$: ಉರುವ ನೇರಗಳ ಚಿಕ್ಕಡಿ ಚಿಂತು ಮೊದಲಾದ ಪರಿವರಿ ಕಾಟ್ಟುದೋಱುದಿನು (ಭರತ. ೭೪-೯೦). **ಜಕ್ಕುಡಿ** : ಗುಡಿಗುಡಿಗಳ ನರ್ತನಗಾತಿಯರ್‌ಒಳು ಪರ್ಬದಿಸುವ ಗೀತಶಬ್ದಗಳ ವದಿತವ್ಯದೆ ಕೋಲಾಚಾರಿಗಳಿಂದ ಜಕ್ಕುಡಿ ಮೆಱೆದುವು ದೇವಾಲಯದಿ (ಪೋಪಕ. ೦೮-೬). [<ಸಂ. ಜಕ್ಕರೀ]

ಜಕ್ಕಣಿ 'ಜಕ್ಕಿಣಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕನೆತಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ರಾಗ ಮಧ್ಯಮಾವತಿ. ತಾಳ-ಜಕ್ಕನೆತಾಳ (ಪ್ರಸ್ತಾ. ೬೦)

[ಜಕ್ಕನೆಂ (<ಜಕ್ಕಡಿ) + ತಾಳ$_1$ (= ತಾಲ)]

ಜಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ: ಕೊಳಗೊಳೆಂಗಳ್‌ಒಳ್ ತೊಲಲ್ದು ಬಬಲ್ದು ಬೆಂಡಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಜಕ್ಕನೆ ಜಜ್ಞಿವ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೩-೩೦).

[? + – ಅನೆ$_1$]

ಜಕ್ಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಜಕ್ಕಬ್ಬೆ ತಂಗೆ ಜಾಬೆ ಕಲ್ಲ ನಿಜೀಸಿದರ್ಥ (ಎಕ್ಕ. II, ೪೩೭-೬ : ೧೭೭). [ಜಕ್ಕ$_3$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಕ್ಕಮಕ್ಕಿ 'ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ : ಆ ಜಕ್ಕಸರಂ ನಿನ್ನ ರಸಿಗೆ ಪಿಂಡುಗಂಠಕ್ಕಣಂ ನಿನಗಾಯ್ತೊ (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೮೪) [ಜಕ್ಕ$_3$? + ಸರ್ಕ]

ಜಕ್ಕಾತಿ 'ಜಕ್ಕಾತಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿ (ನಾ). ಯಕ್ಷಸ್ತ್ರೀ ; ಯಕ್ಷಿ : "ಕನ್ನಿಕೆಯರು ಜಲಾಖ್ಯತೆಯರೆನಲ್ಕೆ ಜಕ್ಕಿಯರೆನಿಸ್ಪು" (ಮುಂಗಡಿ. ೩-೦೫) : ಜಕ್ಕಿಯರುಸಟವೆ ಕೂಡಿದೇಱ್ಪಿಗೆ ಯೊಳ್ . ಸುರುಕಿಮಬಾರದಂಬು ಬೆಲೆದ್ದಾಗ ಕೂಡುವನಿಸ್ಕು ಕಿಟ್ಟಿನೊಳ್ (ಅಪಂಪು. ೮-೩೭) ; ಕರೀರಿಯಂ ನೆವಿನ್ನಿದ ಕಿತ್ತ ಮೊತ್ತಿದೊಡೆ ಗಾಳಿ ಗರಂ ನೆಲವುಮಕ್ಕಿ ಜಕ್ಕಿಯರ್ಬೊಮ್ಮಿಯನೆಂದು ಜೀವವಧೆಗೆಯ್ವೊಡೆ (ಜಕ್ಕಿಪು. ೫೪-೩); ಶಿರಸ್ಪರಿಸಜದಿಂದೆಯಂ ಜಾನಿಸದಾಗಳಾಂ ಜಲದ ಜಕ್ಕಿಯರ್ಗಿಜ್ಞಾಸಿದಂ ನಿರಂತರಂ (ಜಕಿಯ. ೦೩-೩೦) ; ಜಕ್ಕಿಯ ತೆರೆಯ ತೆಱಿದು ಮೈಯ ತೋರ್ಪಾಗಳ್ ಚಿಕ್ಕಮಾತೇಱಿಂದಿಳಿಸಿ (ಭರತ. ೮೨-೦೭). [<ಸಂ. ಯಕ್ಷೀ]

ಜಕ್ಕಿಕೊಳಗ (ನಾ). ಯಕ್ಷಿಗೆ ಮಿಸಲಾದ ಕೊಳಗದಷ್ಟು ಧಾನ್ಯ : ಆ ಊರೊಕ್ಕೆ ಸಹಿತ ಜಕ್ಕಿಕೊಳಗ ಧರ್ಮ್ಯಗೆಗೊಳಗ ಕಳದು (ಎಕ್ಕ. IV, ಜಾವಂಡಾ. ೮೭-೩೦ : ೧೧೭೧). [ಜಕ್ಕಿ + ಕೊಳಗ$_1$]

ಜಕ್ಕಿಣಿ, ಜಕಿಣಿ, ಜಕ್ಕಿಣಿ, ಜಿಕ್ಕಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಯಕ್ಷಿಣಿ: P ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿ ತೀರಿಕೊಂಡವಳು ತಾಳುವಲೆಂದುಂ ನಂಬರಾದ ದೇವತಾ ರೂಪಳ್ : ಜಕ್ಕಿಣಿಯ ನಿನ್ನ ನಿಮ್ಮವ್ವನದರೂ ನೋಡಿದ್ದಾನೆಸಂ ? (ನಂದಪು.೮೬). ೨. ಜ ಜಕ್ಕಿಣಿ: ಪಿರಿದು ಪ್ರಬುಂಧ ಜಕ್ಕಿಣಿ ರಾಜಕೀರವ ಮೆಱ್ಪಿದ ಕಟ್ಟಿಳೆಯಾಟಗಳ ದೊರೆ ರಾಯಂ ನರಸರಾಜೇಂದ್ರಗಳೆ ಸಂತಸದಿಪರಿಯಲಾಡಿದ ರಂಗಸಿಯರು (ಕಂಪವಿ. ೮-೬೬). **ಜಕಿಣಿ** : ೧. ಜಕಣಿಯು ಜಲದೇವರು ಮೊದಲಾದ ಭಕಾರಿದೈವಗಳ ಪೂಜಿಸರವರು (ಪುರಂದ. ೦-೦೪೫-೬) ; ಒಂದು ಜಕಣಿ ಹಿಡಿದರೂ ತಡೆಯಬಹುದು. ನಿನ್ನ ವರಾತ ತಡೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಪುಣ್ಯ. ೦೩೭) ; ಅದು ಬಂದಾಗಿಂದ ಒಂದು ಧರಾ ಮಂಡಲ ತಡೆಯಿಟ್ಟಿದೆ. ಜಕಣಿ ಹಿಡಿದು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೦೦). **ಜಕ್ಕಣಿ** : ೧. ಇದು ಜನನ ಭಾಗಗಳಂದು ವಾಸಿಭದ್ರನೆಂಬಡೆದು ಜಕ್ಕಣಿ (ಪಾಶ್ವಾ. ಜಕ್ಕಿಣಿ. ರುಕ್ಕಣಿ, ರುಕ್ಕಿಣಿ)ಯ ಸೆಕ್ಕೆಯುದು ಬಿಮ್ಮುಯಜ ಚರಿಣಾವಿದು(ಸೂಪಾಚ. ೪-೬೪); ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಜಕ್ಕಣಿ, ಪಂಜೊಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಅಂತರ ಬೆಂತರಗಳೆಲ್ಲ ಕೋಗಳೆನ್ನು ಬಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಆಾಪಾಚ. ೬೩). **ಜಿಕ್ಕಿಣಿ** : ೧. ಈ ಜಕ್ಕಿಣಿ ಹೆದಱಿಯದೇ ಚಿಂತೆ (ಪೂಪಾಗ. ೨೩).

[<ಹಾ. ಜಖ್ಖಣೇ. / ಸಂ. ಯಕ್ಷಿಣೀ]

ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ನಾಲ್ಬ್ಬಾವ್ವಿನ್ಯ ಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ್ಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೦೯-೦೦ : ೪೧೪). [ಜಕ್ಕಿ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಕ್ಕಿಯೋವೈದ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಜಕ್ಕಿಯೋವೈದ್ಯರ ಮಗ ಚನ್ನ್ಯಸೇಠರ ಮಾಡಿ × × × (ಎಕ್ಕ. XII, ಪಾಶ್ವಾ. ೪೫-೩ ; ಸು. ೯೦೦).

[ಜಕ್ಕಿ ? + ಒವೈಜ್ಞ (<ಒವರ್ಯು)]

ಜಕ್ಕಿಲಿ, ಜಕ್ಕಿಲಿ, ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ₹ ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯ ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಜಕ್ಕಲಿ : ದೇವಾರಕ್ಕೆ ಜಕ್ಕಿಲಿಯೊಳ್ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತರ್ಲಿಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟಿರ್ ಗಾ (ಎಳ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೦೯-೧೯ ; ೮೨೨). **ಜಕ್ಕಿಲೆ** : ಜಕ್ಕಿಲಿಯ ಬಟ್ಟಿ[ಯಂ] ಪಡುವ (ನಾಇತಿ. XV, ೪೨-೮೪ ; ೧೭೩೦ ಚಿತ್ರ). **ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿ** : ಜಕ್ಕಿಲಿಯ ಮೇ[ಲಿ] × × [ಯು] ದಿತ್ಯನೆಬ್ಬಂದೊಡೆ ಊರಲಾವಿನೆಲೆ (ನಾಇತಿ. XI-I, ೭-೨ ; ?). [?]

ಜಕ್ಕಿಲೆ 'ಜಕ್ಕಿಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿ 'ಜಕ್ಕಿಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿಶರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜಕ್ಕಿಶರ್ಮಣಃ ವಿಕಂಶಃ (ಇಆ. VII, ೦೮೭-೩೨ ; ೬೬೫). [ಜಕ್ಕಿ ? + ಶರ್ಮ]

ಜಕ್ಕಿಸುಂದರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಆತನ ಸತಿ ಸಕಲಜಗನ್ನುತ ಗುಣವಂತೆ ಜಕ್ಕಿಸುಂದ್ರಿ ನೆಗಟ್ಟಾ ಖ್ಯಾತಿಯ ಕಾಕಂಬಾಟ್‌ಲೊಳ್ಳಾತಿ ಯೊಳ್ಪಿನೆಯೆ ಬಸದಿಯಂ ಮಾಡಿಸಿದರ್ (ಎಳ. XI, ಚತ್ತರು. ೭೪-೦೩ ; ೪೬೫).

[ಜಕ್ಕಿ + ಸುಂದರಿ]

ಜಕ್ಕು, ಜೆಕ್ಕ್ (ನಾ). ನಪುಶಿಕ. 'ಜಕ್ಕುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಜೆಕ್ಕ್** : ಜೆಕ್ಕಂಗಂ ಕಾದಲರಂಚಿಯ್‌ದುಲ್ದೆ . . . ಅತನುಸಂಗ್ರಾಮವ ನೀಳ್ದಂದಿದ ಚಿನ್ನಪೊಂಗರಂತೆನೆದಿರ್ದರ್ (ವೀಂವಿ. ೬-೭೯). [<ಜಕ್ಕರ್]

ಜಕ್ಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನಪುಶಿಕತೆ ಹೊಂದು : ವಂಚಿರೊಡಾದಿದ್ದ ಮಿಂದಿಯರ ಮೇಲುದಂ ಸೆಳೆದು ಕುಸಿದು ಕೆಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿದು ಜಕ್ಕುಗೊಂದು [ಡ] ತಕ್ಕೆಗೆ ತೋರವಾದ ಪೇರುರದ ಮೊಲೆಗಳೊಳಪೊಳ್ಕು ಮುಂಜಾಡಿಯುಂ(ಲಂಇತ. ೬-೨೦ ಪ). [ಜಕ್ಕು + ಕೊಳ್ ೧]

ಜಕ್ಕುಡಿ 'ಜಕ್ಕಡಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿಗಳ ; ನಿಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಕೈಗಳಿಂದ ಅಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಕಚ್ಚಾಡಿಸುವಿಕೆ. 'ಜಕ್ಕುಲಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಸಂತೋಷ ; ಆವೇಶ ; ಸುಖ. 'ಜಕ್ಕುಲಿತೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಅಕ್ಕುಳ್ = ಕಂಕುಳು, ಕಕ್ಷ : ಅಕ್ಕುಳು = ಕಚಿಕುಳಿಯಿಡು; ಕಚ್ಚಾಡಿಸು ; ಮಲ. ಅಕ್ಕುಳ ; ತೆಲು. ಚಕ್ಕಿಲಿ = ಕಂಕುಳು, ಕಕ್ಷ.]

ಜಕ್ಕುಲಿಗಾರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ : "ವ್ರೀಡಿ ಜಕ್ಕುಲಿಗಾರ್" (ಜುಂಗಾಂ. ೪೦-೩೨). [?]

ಜಕ್ಕುಲಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಬಕಳಿಯಿಡು ; ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿಯಿಡು : ಜಕ್ಕುಲಿ ಗೊಳಿಸುವರ್ ಮುನಿದು ನೋಡುವಳು ತಾ ನಕ್ಕು ತನ್ನೊಳಗೆ ಹಿಗ್ಗುಗಳವ (ಪೋಚಕ. ೦೭-೭೭). [ಜಕ್ಕುಲಿ + ಕೊಳ್ ೨ + ಇಸು]

ಜಕ್ಕುಲಿತೆ (ನಾ). ಆವೇಶದ ; ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ : ಮೆಲುವ ಭೂಪರ ವನಕೆ ಹೊಸ ಜಕ್ಕುಲಿತೆ ಹುಟ್ಟುಲು ಬಾಯ ಹಬ್ಬುವ ಹೊಳಕಲಮ್ಮತವಿದೆಂಬ ಹಾಲಂಗಡಿಗಳಿನೋರಣಿದು ತೆಲುಗನಾರಿಯರ್ಕಳ್ದೆದೆ ಬಡಿಸುತ್ತಾಳಿದಾ. ೨-೬೩).

[ಜಕ್ಕುಲಿ + ತೆ]

ಜಕ್ಕುಲಿಸು, ಜಕ್ಕುಳಿಸು, ರುಂಕ್ಕುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮುಟ್ಟಿ ಅಲುಗಿಸು ; ಕಚ್ಚಾಡಿಸು ; ಕಚಗುಳಿಯಿಡು : ಎಕ್ಕಿದ ವಟಂಗಿಗೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸುತ್ತಿರೆ ನಕ್ಕುವ ಗಗನಮಾಣಾಮುಖದಿಂ ಸುತ್ತಲುಮೆನೆ(ವರ್ಧಮಾ. ೮-೩) ; ಮುದ್ದಂ ಬೇಡುವಲ್ಲಿ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ನೆಗಿಸುವಳು (ಬಸವ. ೦೩-೦೪); ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಂಗಿಗೆ ಕದವಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸೆ ನಕ್ಕು (ರರ್ಮಾನಾ. ೩-೦೩೩); ನೆಗಿಸಿ ಕೈವೆಲ್ಲಿಯಿಂದೆಲ್ಲಿಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ (ಇಮಾಚಿ. ೪-೦೦) ; ಮುದ್ದಿಸಿ ನುತಿಸಿ ಮರ್ಮವ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಕೀಲಿದೊಡೆ ವೇಳಾದಳು (ಶಾಳ್ವ. ೫೯-೪). ೨. ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಮೋದವಪಡಿಸು : ಮುಂದುಸುತ್ತಿದ ಚಂಪಕಮಲೆ ಕಣ್ಗಳಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿತ್ತು (ಅರ್ಜಪ. ೬-೯೯) ; ಕಿವಿಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿವಂತೆ ನುಣ್ಬುದರ್ ಶಬ್ದಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೩೦); ರಸಿಕರ ಮನವನಿದು ಜಕ್ಕುಲಿಸದಿರ್ದುದೇ (ಪದ್ಮಣ. ೦-೪೦) ; ಚಿತ್ತವ ಜಕ್ಕುಲಿಸದ ಕವಿತ್ವ ಚಿಂದಿರ ನಿಲ್ಲದೊದಾದಿರುಳು (ಶಾಳ್ವಭಾ. ೩-೦೧) ; ಆರಸನ ಮನವ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರಿವು ಸೊಂಬಿನೊಳು(ಭರತ. ೩೭-೨೪). ೩. ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಸು ; ಗೇಲಿ ಮಾಡು : ಎಂದು ನುಡಿದ ಜಾಣರ ಜಾಣ್ಮೆಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸುತ್ತೆ (ರರ್ಮಾನಾ. ೪-೪೩ ಪ) ; ದೇವೇಂದ್ರಸಭೆಯು ಜಕ್ಕುಳಿಸುವ ರತ್ನದ ಜಾವಡಿ (ಭರತ. ೩೯-೨೩) ; ಹಲುಗಿದುದು ಜಕ್ಕುಲಿಪ ತಲೆಗಳ್ (ಪೋಂಪ. ೪-೦೭೩). ೪. ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಭೀರೀನಿನಾದದ ರೋದೋಽಂತರ್ಭಾಗದೊಳ ಜಕ್ಕುಲಿಸೆ ನ್ಯಪತಿ ಸಾಕೇತಮಂ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಂ (ಹಂಂಪಾ. ೩-೪೨) ; ಮದದ ವಿಕಾರದ ಜಮ್ಮು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಹಮ್ಮಿದಂಬೋಗಿಗೆ (ನಿಘಂ. ೭-೦೦ ಪ); ಕವಿಯು ಜಕ್ಕುಲಿಪುದು ದಿವೌಕಸರ್ಕಳ ಪರಸ್ಪರಾಹ್ವಾನರವಂ (ಪಾಪಾವಿ. ೦೫-೦೦೨) ; ಪುಳದಲಿ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಪೊಳಿದುದು ಕಂಪೊತ್ತ ವನದಿಗಿದಿಗೆ (ನಿಘಂ. ೦೦-೬೯-೦೨); ಪುಸಿದಗಳವನಿಗ ಜಕ್ಕುಲಿಪುದು (ಚಿಪ. ೬-೭೮ ಸಾಂಗತ್ಯ). ೫. ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಅಪಹರಿಸು : ಇಕ್ಕುವರೊದುಂಬುದುಂ ಕಂಡುವದುಂ ತಕ್ಕೆದಿಗಂ ತೊಳಿತಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ಧನಮಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಕೊಳ್ವರ್ (ಕ್ಯಾವಿಕಾ. ೦೬೨-೩). ೬. ಸೆಳೆ ; ಎಳೆ; ತೆಗೆ : ಪವನಜಂ ಕೂರ್ಗಣಿಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಜಡಿದು ಬಿಡಲು (ಹರಿಗ. ೫೫-೩೪). ೮. ನಾಶಮಾಡು ; ಧ್ವಂಸಮಾಡು : ಆತನ ಜೀವನವ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಯೆನ್ನ ವಜೀವಿಕಾಸವ ಕಾಯ್ವನೆಂದನು (ಋಷ್ಯಾ. ೦೭-೪) : ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಯಂ ವಂಜಿಗಳಂತಿರದಲ್ಲಿಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿದರಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರು ತಾಳವನವನು ತುಡುಗಳನು ಹೊಗಿಸಿ(ಪಾಪಾವಿ. ೦೦-೦೫-೩೫). ೯.ಮುಟ್ಟು : ಸೋಕು : ಜಕ್ಕುಲಿಪತೆಯೇಂ ದಿವವನಚ್ಚರಿಯಾಗಿರೆ ಮೇಗೆ ನೀಳ್ದು . . . ಇರ್ದುದು ವಿಂಧ್ಯವರ್ತತಿ (ಪರ್ಧಮಾ. ೦೬-೩); ಚರಣಾಗ್ರಂ ಜಾನುವಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರೆ ನಿತಂಬಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ಯಂ ಮುರಿವನ್ನಂ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೈದ್ಯಳಿಸಿದ ಕುಚದೊಳ್ ಕೈದಕಂಡಿತ್ ... ತರುಣಿ ತವಂ ಗೆಯ್ವುವೋಲ್ ಕಣ್ಗೆವಂದರ್(ಲಂಇತ. ೪-೦೦೩). ೧೦. ಚಾಚು : ಹೊಮ್ಮು (?): ವಿಶಾಕ್ಷ ಚೂರಿಸಲಿಹಯ ನಾಲಗೆ ಜಕ್ಕುಲಿಪಧರಾಯ್ವು(ಋಷ್ಯಾಧೀ. ೪-೨೨). ಜಕ್ಕುಳಿಸು : ೧. ಮತ್ತವರ್ಮೊರ್ಗಂದರ್ ನೀರಂ ಸೂಸಿಯುಂ ಪುಸಿಯುಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಂ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಂ . ೨. ಕೊಳಸೊಳಾಡಿದರ್ (ರಾಮಚಾ. ೧೨೩-೨೬). ೨. ಸೋಲ್ವ ಕಂಗಳನು ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಬೆಳಗುವ ಪೂರ್ಣ ಶಶಿಮಂಡಲದ ವೋಲು (ನಿಘಂ. ೪-೦೦-೦೭). ೪. ಹಬ್ಬುಲದ ಹೆಕ್ಕಳ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿದುದು ಜಾನಕೀಪತಿಯ (ಕೂರರಾ. ೪-೩೦). ೫. ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕೆಂಡವಂ ಕಾರಿಸುತ ಕಣ್ಣಿನೊಳ್ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕಾಳೆಗದೊಳ್(ತುರಂಗ. ೮೩-೦೯). ೧೦. ಕೀಟಲೆಮಾಡು ; ಕೆಣಕು : " ಜಕ್ಕುಳಿಸು-ನರ್ಮಕರಣೇ(ಪರಿಭಾಸ ಮಾಡು) " (ಕಮಂಶಾ). ೧೨. ಜೊತೆಯಾಗು; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಒಂದು ದಿನ ಮಂಡೆದೊಳು ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಮಲಗಿರುತ (ಪ್ರಾಧರಂ. ೩-೩೮). **ರುಂಕ್ಕುಳಿಸು** : ೮. ರಕ್ಕಸನು ಮರ್ಮೋಗ್ರಂಗಳಿಂದ ರುಂಕ್ಕುಳಿಸುತ ಬರಲು (ದೀವಿಕ್ಷ. ೬೦). [ಜಕ್ಕುಲಿ + ಇಸು]

ಜಕ್ಕುಳಿಕೆ (ನಾ). ಅಪಹಾಸ್ಯ; ತಿರಸ್ಕಾರ: ತೊಟ್ಟು ಮಹಾರಾಜಮುಂದ್ರಯ ಬಾಳ್ಪುಮತ್ತೆಗೂ. ಹಿಡಿದ ವೀರರಣ್ಣೆಸ ಕಯ್ವುವಿಗೂ ಕಟ್ಟಿಸವ್ವ ಜಕ್ಕುಳಿಕೆಯುಂ ಅವಮಾನವ್ವ ಅಡಿ ಮಸಗುವಂತೆ (ಪಟ್ಟಿಇ. ೩೦೪-೦೩).

[<ಜಕ್ಕುಲಿ + ಇಕೆ]

ಜಕ್ಕುಳಿಮಾತು (ನಾ). ವಾದವಿವಾದ; ವಾಗ್ವಾದ; ಚರ್ಚೆ: "ವಿಗೃಹ್ಯ ವಾದಃ–ಜಕ್ಕುಳಿಮಾತು [ಪಾಠಾಂ. ಬಕ್ಕುಡಿಮಾತು]" (ನೀತಿವಾ. ೯-೪೯).
[ಜಕ್ಕುಳಿ ? + ಮಾತು$_1$]

ಜಕ್ಕುಳಿಸು 'ಜಕ್ಕುಲಿಸು' ನೋ.

ಜಖಂ, ಜಕಂ, ಜಕಮಿ, ಜಖಮು (ನಾ). ೧. ಗಾಯ ; ಪೆಟ್ಟು: ಬಹು ಜನಕ್ಕೆ ಜಖಂ ಮಾಡಿ (ಹೈದರ. ೭೭). ೨. ನಷ್ಟ ; ಕೇಡು : ಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಆಗಬಹುದಾದ 'ಜಖಂ' ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಎರಡು ಕಡೆಯೂ 'ಬಫರ್ಸ್' ಇವೆ (ಮುದ್ರಕ. ೯೫) ; ಚರ್ಮದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಜಖಂ ಆಗದೆ ಉಳಿದು ಕೊಂಡಿದೆ (ನಿಂದನೆ. ೩೦). ಜಕಂ: ೧. ಏನಂದಿ? ಜಕಂ ಬಾಳ ಆಗೇತೇನು? (ಕಮ್ಮಟ. ೪೧). ಜಕಮಿ : ೧. ಹೇರಳ ಜನ ಮೃತವಾಗಿ ಜಕಮಿ ಆಗಿ ಪಡೆಗೆ ಯಿದರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೩). ಜಖಮು : ೨. ೪೦೦ ಮನೆಗಳು ಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾದವು. ೧೪೦೦೦ ಮನೆಗಳು ಜಖಮಾದವು (ಪ್ರವಾಸಿ. ೧೬).

ಜಖಂಪಟ್ಟಿ = ಗಾಯಗೊಂಡ ನೌಕರರಿಗೆ ಔಷಧೋಪಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯ : ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ಹೈದರನಿಗೂ ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಖಿಲ್ಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಗಾಯಪಟ್ಟವರಿಗೆ ಜಖಂಪಟ್ಟಿಯನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಒಡೆಕ. ೮೩).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಖಮ್]

ಜಖಮು 'ಜಖಂ' ನೋ.

ಜಖೀರು 'ಜಕೀರ' ನೋ.

ಜಗ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. 'ಜಗಜಟ್ಟಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಲೋಕ ; ಪ್ರಪಂಚ : "ಭುವನಂ, ವಿಷ್ಟಪಂ, ಲೋಕಃ, ಜಗತ್–ಈ ೪ ಜಗದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೩) ; ಜಗಮಂ ಮಾಡಿದ ಪದ್ಮಜಂ ಪಡೆದನಿಲ್ಲೀ ಕನ್ನೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೫) ; ಲಿಪಿಗಳಂ . . . ಆದಿಬ್ರಹ್ಮಂ ದಯೆಯಿಂದಂ ಜಗಕಱಿಪಿ ಪರಮಗುರು ಧರೆಗೆಸೆದಂ (ಸಮಪ. ೨-೧೫) ; ಆರಿಗಾರೂ ಇಲ್ಲ ಕೆಟ್ಟವಂಗೆ ಕೆಳೆಯಿಲ್ಲಾ ಜಗದ ನಂಟ ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೫); ಜಗದ ಮಹಾವಿಭುವಲಾ ವಿಷ್ಣು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತನು (ತೊರರಾ. ೧-೮-೧೩) ; ಬಗೆಯಿಂದೆ ಜಗಮನಿತುಮುಂ ಜಾರಿ ಮಗನೆ ಮೂಜಗ ಮಾಯ್ತು ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬-೪೪೧); ಜಗಾ ಹೊರುವವಳಿಗೆ ಮಗು ಭಾರವೇ ? (ಗಾದೆ).

ಜಗದಯ್ಯ = ಲೋಕದ ತಂದೆ : ಜಗದಯ್ಯನನು ಪಡೆದಾಂ ಧನ್ಯಳಾದೆನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೮೭). ಜಗದಾಳ್ದ = ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ : ಜಗದಾಳ್ದನಿನ್ನೊರ್ವನಿರ್ದಪನೆಂಬುದಂ ನಮಗೆ ಪೇಳ್ದುದಿಲ್ಲಿಂದುವರೆಗಂ (ಜೆಬಪು. ೪೭-೧೮). ಜಗದೊಬ್ಬಗಂಡ = ಜಗದೇಕವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಗದೊಬ್ಬಗಂಡನೆಂದೆಂಬ ಬಿರುದನುಱ್ ಪೊಗಳಿಸಿಕೊಳುತ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೫೯). [<ಸಂ. ಜಗತ್]

ಜಗಂಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತಹುದು : ಶಿವಾಣಿಯ ಸಿರದಲ್ಲಿ ಜಗಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೮-೩೮೧). ೨. ಕಂಬ, ಬೊಂಬು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಉರಿಸುವ ಪಂಜು,–ದೀವಟಿಗೆ : (ಕಿ).
[<ಸಂ. ಜಗಜ್ಜ್ಯೋತಿ]

ಜಗಂಝುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕುರುಬರೆಲ್ಲ ದುರುಗವ್ವನಿಗೆ ಜಗಂಝುಳ್ಳು ಹಾಕಿದರು (ಹಬ್ಬಿಲ. ೫೭).

ಜಗಗನ್ನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಳ್ಳ ; ಕದೀವಂ ಕಳ್ಳ : ಮಣ್ಣ ಬೆಕ್ಕು ನನ್ನಿಯ ಮೂಷಕನ ಮುಟ್ಟಿದುದುಂಟೇ ಜಗಗನ್ನರ ಕ್ರೀವಿರಕ್ತಿ ಪ್ರಸನ್ನನ ಮುಟ್ಟಿದುದುಂಟೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೪-೨೬೩). [ಜಗ + ಕನ್ನ$_1$]

ಜಗಚ್ಚಕ್ರ (ನಾ). ಜಗನ್ಮಂಡಲ; ಭೂಮಂಡಲ (?): ಏನುಜ್ಜಳಿಸಿದುದೊ ಜಗಚ್ಚಕ್ರಮಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೯); ಆಕ್ರಾಂತಸಮಸ್ತಜಗಚ್ಚಕ್ರಂ ನೃಪನೊಂದೆ ವಿಕ್ರಮಂ ನಗುತಿರ್ಕುಂ (ಶಾದಂಪೂ. ೯).
[ಸಂ. ಜಗಚ್ಚಕ್ರ (ಜಗತ್ + ಚಕ್ರ)]

ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುವೆನಿಪ ಅಂಬುಜಪ್ರಿಯಕುಲಲಲಾಮನು (ಹಜಕಾ. ೮-೩೦) : ನೀ ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುವಾಗೆ ಕುಂದುಕೊಱತೆಯಂ ಕಡೆಗೊತ್ತುತೆನ್ನನುದ್ದರಿಸೈ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೬-೧೨). [ಸಂ. ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುಸ್ (ಜಗತ್ + ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಜಗಜಂಪ 'ಜಗಜಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜಗಜಂಪು$_1$, ಜಗಜಂಪ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವೈಭವ; ಅತಿಶಯ : (ಕಿ). ೨. ಕುಚ್ಚುಗಳ ಅಲಂಕಾರ ; ಜಾಲರಿ : ಕತ್ತಿಯ ಹಡಪದ ಪೊಸಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯವರೊಡವರಲು (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೫-೪೩); ಹಗಲುಪಂಜಿನ ಬಿರುದಿನ ಸುಭಟರು ನೆಱ್ ಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ವಿಗಡವಿಗ್ರಹವೀರರುಗಳು ದುರ್ಗವ ಮಿಗೆ ಕಾದಿದರೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೧೪೩) ; ತೊಂಗಲ್ಪಂಟೆಯ ಜೋಡುಶಂಖದ ಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಪಲಬಿರುದುಗಳ್ನೆಗಳ್ತೆವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). ಜಗಜಂಪ : ೩. ದೊಡ್ಡ ಛತ್ರಿ; ಜಾಲರಿಯುಳ್ಳ ಕೊಡೆ: ಎನ್ನ ಸುಮನವೇ ವಾಹನವಯ್ಯ ನಿಮಗೆ ಎನ್ನ ಸುಬುದ್ಧಿಯೆ ಜಗಜಂಪವಯ್ಯ ನಿಮಗೆ (ಅಖಂಡೇ. ೨೪೧-೮೭).
[←ತೆಲು. ಜಗಜಂಪು]

ಜಗಜಂಪು$_2$ (ನಾ). ಜೋಗಿತಿಯರು ಧರಿಸುವ ಉದ್ದವಾದ ನಿಲುವಂಗಿ: (ಕಿ). [?]

ಜಗಜಗ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಗಜಗನೆ', 'ಜಗಜಗಿಸು' ಪರಾ.

ಜಗಜಗನೆ (ಅ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ : ಜಗಜಗನೆವಡೆಯಲೊ ಜಗದ ಪಟ್ಟೊಡೆಯಲೊ ಅರಮನೇ ಒಳಗೊಬ್ಬ ದೊರೆಮಗಾ ಕುಂತವ್ನೆ (ಹುಟ್ಟಹ. ೩೦). [ಜಗಜಗ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಗಜಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಶಿವಾಣಿಯ ಸಿರದಲ್ಲಿ ಜಗಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡೆನಯ್ಯ ಅದು ಹಗಲಿರುಳನಱಿಯದೆ ಜಗಜಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೮-೩೮೧) ; ಜಗಜಗಿಸುತೊಪ್ಪಿತಾ ರಜತಾಚಲಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೨೫) ; ಪಗಲಾಣ್ಮರ ಕೋಟಿ ತೇಜೋಮಯ ಚಕ್ರ ಜಗಜಗಿಸುವ ಜ್ವಾಲೆವೆರಸಿ ನಗರವ ರಕ್ಷಿಸುತಿರೆ ಕಂಡು (ಮೋಹತ. ೨೯-೨೮). [ಜಗಜಗ + – ಇಸು$_3$]

ಜಗಜಟ್ಟಿ, ಜಗಜೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹೆಸರಾಂತ ಮಲ್ಲ ; ಮಿಗಿಲಾದ ಮಲ್ಲ : ಮಾಚೆಯನಾಯಕನು ರಾಯನಾಯಕ ಹುಲಿಯಗುಳಿ ತೊಲಗದಕಂಭ ತಟಿನ ತಲೆಯ ಕಾವ ಜಗಜಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಬಿರಿದು ಸಲ್ವುದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೮, ೮೩-೯ : 1265); ಕಟ್ಟಿತುರಿ ದೆಸೆ ನಾಲ್ಕಱಲಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೊಯ್ದುದು ಬಿನುಗುಗಳ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳನೊಱಗಿಸಿತು ಮಱುಗಿಸಿತಸುರನಾರಿಯರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೪೧) ; ಮೂಡಣಾವೆಟ್ಟೆಂಬ ಮಲ್ಲಗಂಭಂಗಟ್ಟಿ ಧೈರ್ಯ ಮಳವಟ್ಟು ಪೊಱಮಟ್ಟು ಜಗಜಟ್ಟಿಯೆನೆ ಬಿಸುಗದಿರ್ವಟ್ಟು ಚೆಂಬೊಗರಿ ಗೆಡೆಕೊಟ್ಟು ಕಾಣಿಸಿತು (ನಂದಿಮಾ. ೨೨-೪೮) ; ಶರ ಜೋಡಿಸಿ ಜಗಜಟ್ಟಿ ಕೋಯೆನುತೆಚ್ಚ ಭೂಪ (ಸೌಂದಕಾ. ೮-೩೮). ಜಗಜೆಟ್ಟಿ : ಮುಷ್ಟಿ ಸಾಧನವ ಮಾಡುವನು ಬಾರೆಂದು ಜಗಜೆಟ್ಟಿ ಶಂಬರ ಕರೆಯೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೮೭). [ಜಗ + ಜಟ್ಟಿ$_1$]

ಜಗಜಾಲಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೋಸಗಾರ : ಜಾಲದೋಳ್ ಜಗಜಾಲಿ ಜಾತಿಪ್ರೌಢನವ ಸೋಲನು ಸೋತರೆ ಕೊಡನು (ಸೌಂದಕಾ. ೦-೪೯).
[ಜಗ + ಜಾಲಿ$_3$]

ಜಗಜೆಟ್ಟಿ 'ಜಗಜಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಜಗಜ್ಜನ (ನಾ). ಲೋಕದ ಜನ; ಮಾನವಜನಾಂಗ: ಜಗಜ್ಜನಕಂ ನೋಡಲ್ಕೆಂದು ಬಂದ ಪೊಡವರ್ಗಳಿಂ ಪೆರಂಬಡಿಗಂ (ಗದಾಯು. ೦-೩೦); ನೇತಾಜನಂದರೂಪಂ ಜಗಜ್ಜನಮಂ ಪೊಟ್ಟಿದಂ (ಮುನ್ಪು. ೦೦-೦೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜನ)]

ಜಗಜ್ಜನಕ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು; ದೇವರು; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ: ಜಗಜ್ಜನಕನಂ ಶಿಶುವೆಂಬುದೊ ಮರ್ತ್ಯನೆಂಬುದೊ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೨); ಜಗಜ್ಜನಕನೆಂಬುದು ಮೇದಿನಿ ಶಾಂತಿವರ್ಮನಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೧-೬೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜನಕ)]

ಜಗಜ್ಜನನಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ತಾಯಿ; ಜಗನ್ಮಾತೆ: ಎಲೆ ಧರ್ಮದೇವತೆ ಜಗಜ್ಜನನಿ ಜಾಹ್ನವಿಯೆ ಸಲಹಿಕ್ಕೊಳ್ಳುದು ತನ್ನ ಮಾತೆಯಂ (ಶ್ರವಣಾ. ೦೯-೩೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜನನೀ)]

ಜಗಜ್ಜಯ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ; ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ: ಕಂಕೆಲ್ಲಿ ಶುಕಂ ಪಿಕಂ ಶಶಿಯೆನಿಪ್ಪಿವರಂಗದ ಪಂಗದೇಕನಿತ್ತ ಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜಯಾರ್ಥಮವರಂಗಮನಂಗಜನೆನಿಲ್ಲು ಸೇವಿಪಂ (ಶಾಇಪು. ೦೨-೫೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜಯ)]

ಜಗಜ್ಜಯಿ (ನಾ). ವಿಶ್ವವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಲೋಕವಿಜಯಿ: ಆ ಜಗಜ್ಜಯಿ ದೈತ್ಯಚಕ್ರೇಶನಂತಕ್ಷಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಂದಿರ್ದ ದೃಶ್ಯಮಂ ಕಂಡು ಮಂಡೋದರಿಗೆ ಮೊಳೆತುದು ಮನಶ್ಶಾಂತಿ(ಕ್ರಿಗಾಮಾ. ೬೬೦-೬೦೯). [ಸಂ. ಜಗಜ್ಜಯಿನ್]

ಜಗಜ್ಜಾಹೀರ 'ಜಗಜ್ಜಾಹೀರು' ನೋ.

ಜಗಜ್ಜಾಹೀರು, ಜಗಜ್ಜಾಹೀರ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪ್ರಕಟವಾದುದು: ಈ ರಂಗಿನ್ಮಾತಾಕಾಶ ಮಂಗಣ್ಣಂತಾಗ ಜಗಜ್ಜಾಹೀರಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಕೆಂಗು. ೦೯). **ಜಗಜ್ಜಾಹೀರು** ಕಾರವಾರದ ಸ್ಪುಡಿಯೋದಲ್ಲಿ ಆದದ್ದು ಜಗಜ್ಜಾಹೀರವಾಗಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಾದಾಗ ಯಾವ ಗಂಡುನಾಯಿಂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಮೂಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುತಿಮುಡಿ. ೨೨೪). [<ಜಗತ್ತು + ಜಾಹೀರು]

ಜಗಜ್ಜೀವನ (ಗು). ಜಗತ್ತಿನ್ನು ಬದುಕಿಸುವ: ಸದನದೀಕಂಳದೊಳ್ ಪರಿವರ್ಧಿಸುಂ ಜಗಜ್ಜೀವನ ಜೀವನಂ (ಜಗಿವಿ. ೪-೭೭).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜೀವನ)]

ಜಗಜ್ಜೇತ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು: ಒಲಿಯದ ನಾರಿ ಮಾರಿ ಯಾದಾಗ ಜಗಜ್ಜೇತನ ಜೀವನವೂ ದುರಂತವಾಗುತ್ತಿದ (ಸಂಜೀಂಡಿ. ೭೩).

[<ಸಂ. ಜಗಜ್ಜೈತ್ರ]

ಜಗಜ್ಜೈತ್ರ (ಗು). ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಗೆಲ್ಲುವ: ಮಧುಮಿತ್ರ ಜಗಜ್ಜೈತ್ರಾಯುಧ ಗೃಹಮನೆ ವಿಕಟ ವಿಚಿತ್ರಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೭-೩೦).

[ಸಂ (ಜಗತ್ + ಜೈತ್ರ)]

ಜಗಜ್ಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ಬೆಳಕು; ಸೂರ್ಯ.

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜ್ಯೋತಿ)]

ಜಗಜ್ಜಂಘ (ನಾ). (ತನ್ನ ಶೌರ್ಯಾದಿಂದ) ಲೋಕವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು: ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತನಾದವನಂ: ಅರಿರಾಯ ಜಗಜ್ಜಂಘಂ (ವೇಸ) (ಎಇ. XIX, ೨೬-೦೯ ; ೧೨೬೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಘ್ನಂಘ)]

ಜಗಜ್ಜಂಘಿ (ನಾ).=ಜಗಜ್ಜಂಘ: ಸುವರ್ಣಗರುಡಧ್ವಜ ಸಹಜವಿದ್ಯಾಧರ ತ್ಯಾಗ ಜಗಜ್ಜಂಘಿ ವಜ್ರಾಲಿಕಪ್ರಾಮಾಣಿ (ಎಇ. XI, ೨೬-೦೮; ೧೦೭೬). [ಸಂ. ಜಗಜ್ಜಂಘಿನ್]

ಜಗಜ್ಜಂಘೆ (ನಾ). =ಜಗಜ್ಜಂಘ: ಯಾದವ ಕುಳಕಮಳ ಅರಿರಾಯ ಜಗಜ್ಜಂಘೆ ಮಾಳವರಾಯ ಮದನತ್ರಿನೇತ್ರ (ಎಇ. XXI, ೦೨-೫೦ ; ೧೨೯೦). [P ಇದು 'ಜಗಜ್ಜಂಘ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಗರುಂಜ (ನಾ).=ಜಗಜ್ಜಂಜೆ: ಅರಿರಾಯ ಜಗರುಂಜ ಮಾಳವರಾಯ (ಎಇ. VIII, ೩೫೮ರು. ೨೬೬-೬೦ ; ೧೦೭೦); ಅರಿರಾಯ ಜಗರುಂಜ (ಕಒಶಾ. ೦೬-೬೬ ; ೧೨೬೨). [<ಜಗಜ್ಜಂಜೆ]

ಜಗಣ (ನಾ). [ಧ್ವಂ] ಮಧ್ಯಗುರುವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರಗಣ (ಲ-ಲ): ಜಗಣಂ ಭೂಮಿಯನಿಕ್ಕುಂ . . . ಜಗಣಾರ್ಕಂ ಭಗಣಂ ಶಶಿ ನಗಣ ನಾಕಮಂಬುಜ ವದನೇ (ಧಂಡೋಣ. ೦-೬೬ ಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಜಗತ್ತಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟೆ: ವೇದಿಕೆ: ಜಗಿಲಿ: ಎಸಲ ಕವ್ಪುರದ ಆಂಜ್ಪಿನವಿರ್ದ ಜಗತಿಯೆಳಸುಕೆಯ ಪೊಸದಳರ ವಾಸನೊಳ್ ವಸಂಗಿಸದ ಕುಸುಮಸಂಚಯದೊಳ್ (ಸುರಾ) ಸುರೇಂದ್ರವಂದ್ಯನೆನಿಂಸಿ (ಪೀಮಾಪು. ೦೬-೫೦ ಪ); ಪಳುಕಿನ ಜಗತಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಲೀಲೆ . . . ಥಳಥಳಿಸುವ ರತ್ನ ದ ಪಟಶಾಲೆಯುಂದಿಳಿಗತಿಚಲುವಾಗಿಹವು (ಅಂಆಪ. ೩-೧೦೨); ಸತ್ಯವತಿಯಪ್ಪರಸನ ಮನೆಯುಂದಿರಗಟ್ಟಿನ ಭದ್ರದ ಮುಂದಣ ಜಗತಿಯು ಮೇಲಾಕೆ ಕುಳ್ದಿರ್ದಾಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಾಸ್ರ. ೭-೦೦ ಪ); ಅಡಿಪಾಯ ಭದ್ರವಾದ ಮೇಲೆ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಸುವಾರು ಏದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಜಗತಿಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಹಿಹಬ್ಬಾ. ೦೪). [ದೇ.ತ ತೆಲು. ಜಗಿತಿ]

ಜಗತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನೆಲ; ಭೂಮಿ: "ಸ್ಥಿರ ಧರಣಿ . . . ಮಹಿ ಜಗತಿ ವಿಶ್ವಂಭರೆ" (ಪಸಾ.ಕ.ಪ. ೩೬-೧); ನಗರ ತಾನದು ನೂಱು ಯೋಜನದ ಗಲವಿನತಿಕ ನಾಲ್ಬುಭಾಗೆಯ ಜಗತಿ ತಾನೊಳಕೊಂಬಿಯದಱನ್ತಿಯ ವೈಭವದ ಹೊಗಳಲಿನ್ನಳವಲ್ಲ (ತ್ರಿವಿಕ್ರಾ. ೩-೨೩೬); ಜಗದುದರ ನಸು ನಗುತ ಮೂಡಿದ ಜಗತಿಯನು ತನಗೀವುದಲ್ಕೊಡಿ ವಿಗಿಲು ಬೇಡನೆ ಗಹಗಹಿಸಿದನು (ಸಿಕ್ಷಾಗಾ. ೬-೦೬-೦೬). ೨. ಲೋಕ; ಪ್ರಪಂಚ. ೩. ಮಂತ್ರಿ ಮಂಡಲ; ಸಚಿವಸಮೂಹ: "ನೃಪಸಚಿವರೊಳ್ ಜಗತಿಯೆಂದಱಿ ಹಕ್ಕುಂ" (ಮುಗಂಶಾ. ೦೩೯-೪). ೪. ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುವವನು: "ಭಾರೋವಹೇಽವಿ ಪುಣಾಸಕ್ಕಾ ವೇದಿ ಚತುಷ್ಪಯಂ ಜಗತಿ ಶಬ್ದಂ" (ಪಾಪಾರ. ೩೭). ೫. ಊರಿನ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಿಕ ಸಂಸ್ಥೆ: ಕಟ್ಟಿಸುವರ್ ಕೆಱೆ ಪಲವಮ ನೆಟ್ಟನೆ ಧರೆ ಹೊಗಳಲಿತ್ತುವರ್ . . . ಕಾವಡೆಗಿಟ್ಟಿಳ ಕಳಕಟ್ಟಿಯೆಸೆ ಜಗತಿಸಮೂಹಂ (ಎಳ. ೪, ೨೮೫. ೪೮-೪೪; ೧೧೪೨). ೬. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆ ಇದ್ದ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕುರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಾಮ ಕೂಟ,–ಸಂಘ (ಕೂಗಳ. ೭೩). ೭. [ಧ್ವಂ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಅಕ್ಷರ ಧ್ವಂದ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯದುಂ: "ಶ್ರಿಮಚ್ಚಜ ಜಗತಿಯತಿಜಗತಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿ ಗಳೆಂದನಿವುವಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಧ್ವಂದಗಳಳ್ಕುಂ" (ಮುಗಂಶಾ. ೦೦೬-೦೮).

ಜಗತಿಯೊಡಯ=ಲೋಕದ ಒಡೆಯ; ಜಗದಿಶ್ವರ: ಜಗದ್ಗುರೆಂದು ಮನಱಿಯುವೆಂಬಾ ಜಗತಿಯೊಡೆಯನ ನುಡಿಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಗುತ (ಬಸವ. ೩೭-೭೩). [ಸಂ. ಜಗತೀ]

ಜಗತಿಪ (ನಾ). ಅರಸು; ರಾಜ; ಭೂಪಾಲ: ಜಗತಿಪಂ ತಪ್ಪೇನುವಿಲ್ಲದೆ ನೀತಿಯಲ್ಲಿಂದು ಬಗೆಯದವರಂ ಕರೆಸಿ ಕಣ್ಣಂ ತೆಗೆಸಿದನು (ಬಸವ. ೬೦-೪). [<ಸಂ. ಜಗತೀಪ]

ಜಗತೀತಳ. ಜಗತೀತಳ (ನಾ). ಭೂಮಿ; ಭೂತಳ; ಪ್ರಪಂಚ: ಒರ್ವನೆ ಗಂಡನೆನ್ದೆ ಜಗತೀತಲ[ಪಾಣಾ. ೪]ದೊಳ್ (ಕಮಂ. ೪೭ ಪ್ರಯೋ). **ಜಗತೀತಳ**: ಅಭಿಷೇಕವುರ್ವಕಂ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನ ಜಗತೀತಳ ಮಂ ಪ್ರಭು ಮೇಘರಥಂಗಿತ್ತಂ(ಣಾಚಿಪು. ೪-೬೨); ಜಗತೀತಳದೊಳುತ್ಪನ್ನ ಗತಿರ್ನಾಸ್ತಿಯುಮಿನಿಪ್ಪ ಮುನಿವಕ್ಕಾಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಕಾಮಸುಖವಿದಿನ್ನಲ್ಲದೆ ನೆಗಲ್ಗುಮೆ (ಮಧಪು. ೦-೬೪). [ಸಂ. (ಜಗತೀ +ತಲ)]

ಜಗತೀತಳ 'ಜಗತೀತಲ' ನೋ.

ಜಗತೀಧರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : ದೇವದೇವ ಜಗತೀಧರಮಂದಿರ ಮಂಗಳಾಕರಾ (ರಾಷ್ಟ್ರ. ೦೦-೫೯). [ಸಂ.]

ಜಗತೀನಾಥ (ನಾ).=ಜಗತೀಪ: ಆ ನಾಗಪಾಶಮಂ ಜಗತೀನಾಥಂ ಪೊಸೆಯೆ ಕಟ್ಟುಗ್ ಬಲ್ಲಾರ್ ಪೋಲ್ದೇಸೆಯುದೊಂ ನೃವಸಿತಪದಾನದ ಶಾಸನಕೆ ರೇಳ್ವಿಟ್ಟಕ್ಕರಂ (ಜಂಒಪು. ೯-೫೧) : ಜಗತೀನಾಥನೆ ಕೊಟ್ಟ . . . ಉಂಡಿಗೆಗಂ ನೀಂ ಬೆಸಕೆಯ್ದು ಮಂಡಲಿಕನಾದ್ಯೆ (ಆಪು. ೧೨-೫೦).

[ಸಂ. (ಜಗತೀ + ನಾಥ)]

ಜಗತೀಪಾಲ (ನಾ). = ಜಗತೀಪ : ಜಗತೀಪಾಲರನೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಪಿತೃ ಗಟ್ಟುತ್ತುಂ (ಪುಪ್ರ. ೩-೩೭). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ಪಾಲ)]

ಜಗತೀಪಾಲಕ (ನಾ). = ಜಗತೀಪ : ಕೇಯಂ ನಿಡುಮಾರ ಜಗತೀಪಾಲಕಂ ತನ್ನವನಿಯೊಳು ಪೆಸರೋವೆತ್ತಾರುಹತರಂ . . . ಕರತರಿಸಿ (ಬಸವ. ೫೦-೪೬). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ಪಾಲಕ)]

ಜಗತೀವಲಯ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ : ಜಗತೀವಲಯದವಮಲಶೌಭಾಗ್ಯ ರತ್ನಾಕರಂ ವರ್ಚಿಸಿಂ ಮೇರಿವರಿಯೆ (ಕ್ರಿವಿಜಾ. ೧-೧).

[ಸಂ. (ಜಗತೀ + ವಲಯ)]

ಜಗತು (ನಾ). = ಜಗತ್ತು : ತಾನೆ ಜಗತ್ತಿಲ್ಲವಂ ಸೃಷಿಯಂತರ್ತಾರ್ಮಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೮೯-೬೩). [<ಸಂ. ಜಗತ್]

ಜಗತ್ಕರ್ತ (ನಾ). ಜಗತ್ಸಿನ ಹುಟ್ಟಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ: ಜಗತ್ಕರ್ತನಾದ ದೇವರು ಹುಲ್ಲು ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಹ್ಯು ಉಪ್ಪು ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಬಂ. ೪-೦೯೮). [<ಸಂ. ಜಗತ್ಕರ್ತೃ]

ಜಗತ್ಕರ್ತೃ (ನಾ).=ಜಗತ್ಕರ್ತ: ಹಸನಾಯ್ದು ದಿಗ್ವಿಜಯದೊಳ್ ಗೊರವ ನೆಂದು ಪಾಲಿಸಿದವನೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ[ಪಾಣಾ ರ್ತು] ಗಡವೆನುತಾಗಲಸವು ದಾವವನಿರದೆ ಮಸಗಿ (ಹರಪು. ೪೭-೦೯). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಕರ್ತೃ)]

ಜಗತ್ಕವಿ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯುಂಟುಮಾಡುವವನು,-ಸಂತೋಷವ ನ್ನು ೦ ಟುಮಾ ಡುವ ವ ನು: ಯಶೋಲಹರಿಕಾಮಜ್ಜಜ್ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿ ಕರ್ತ್ರಿತ ಲೋಕಸ್ತುತ ಕೀರ್ತಿ ಕೀರ್ತ್ರಿತ ಭುಜಸ್ತಂಭ ಭುಜಸ್ತಂಭ ಸಂಭೃತ ವಿಶ್ರಾನ್ತ ವಧೂಕರೇಣು ಭರದ ಪ್ರೀಮಚ್ಚಿಮೂವಲ್ಲಭ (ಎಳ. VI, ಚಕ್ಕವ. ೧೬೦-೬೦; 1137). [ಸಂ. ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ]

ಜಗತ್ತು (ನಾ). ಲೋಕ; ಪ್ರಪಂಚ: ಜಗತ್ತನು ಜೀವರನು ವಿಕ್ಷೇಪಕಶಕ್ತಿಯು ಮಾಡುತಿತುದೆಂದ (ಅಪ್ರಕ. ೪-೮) : ಜಗತ್ತು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ಧರ್ಮಸಿ. ೦೦೪) ; ಜಗತ್ತು ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ, ಅಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಅನಿತ್ಯವೆಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ವಾದವಾದರೆ, ಪ್ರಪಂಚವು ಸತ್ಯವೆಂಬುದು ದರ್ಶನಗಳ ವಾದ (ಶಾದರ. ೧೩) ; ಜಗದೀಶ್ವರನ ದಯೆ ಇದ್ದರೆ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ಸನ್ಮಯ (೧೩೮). [ಸಂ. ಜಗತ್]

ಜಗತ್ಪತಿಯ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳವೆಂಬ ಮೂರರ ಲೋಕಗಳಿಂ : ಸಿಂಹಾಸನಮನ್ಪಕದೊಳಾ ಜಗತ್ಪತಿಯಕಳಕನ ಪಾದ ಪದ್ಮಂಗಳ್ಗೆ . . . ವಿಹತೋದಾಹರಣಾನಿ (ಅವಪು. ೦೩-೬೩೮) ; ಅದನೇ ನೆಂದರೇ ಜಗತ್ಪತಿಯದ ಪುಣ್ಯಂ ರೂಪುಗೊಂಡಿತೊ (ಸಂಪಾ. ೯-೧) : ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ವಲಿನಾಯಿತಲ ಕುರುರಾಯಗೆನುತಿರ್ದುದು ಜಗತ್ಪಯ ಪೊಂದು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಚಾ.ದ.೬.೧. ೩-೩೯) ; ಮನದಿ ಮೂರ್ತಿತ್ರಯರುವ ಕೇಳ್ವೆ ಮನದಿ ಪಕ್ಷತ್ರಯವು ಜಗತ್ಪಯ ಮನದಿ ಅಮರಾಸುರರು (ಕ್ರಾಸಂಂ. ೦೯-೩೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ತ್ರಯ)]

ಜಗತ್ಪಾಣ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಜಗದ್ರಕ್ಷಕ : ಜಯ ಜಯ ಜಗತ್ಪಾಣ . . . ಎಂದು ಪೊಗಳಿಹ ಜೋಕೆಯಂ ಮೆಱೆವ ಜಗದೀಶನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಪಚಂಕಾ. ೦೦-೪೦).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ತ್ರಾಣ)]

ಜಗತ್ಪ್ರತಿಯ (ನಾ).=ಜಗತ್ಪಯ : ಅಪ್ರಮೇಯಕಮಧೋಮಧ್ಯೋರ್ಧ್ವ ಭೇದಂ ಜಗತ್ಪ್ರತಿಯಂ (ತುಶುಪು. ೦೦-೪೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್+ತ್ರಿತಯ)]

ಜಗತ್ಪತಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ಒಡೆಯ : ಸೌರಭ್ಯದಿ ತೀರ್ಥರಕರಮುಮಾರ ನೆಂದಱಿದುವಾ ಜಗತ್ಪತಿಂದ್ರಂ ಸಾರಸುಗಂಧವಿಳೇದಸಭೂರಿಜಳಸ್ಪವನ ವಿಧಿಗೊಡಬ್ದಾದನಾಗಳ್ (ಜಂಪು. ೦೦-೩೩) ; ಇರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೆಡ್ಡೋ ಲಗದೊಳ್ (ಆಪು. ೦-೨೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪತಿ)]

ಜಗತ್ಪರ್ಯಟ್ಟಿ (ನಾ). ಲೋಕಪೂಜೆ; ಸಮಾಜಗೌರವ: ಅಪ್ಪಗುಣ್ಠಾಳ ದನಂತಚತುಷ್ಪಯದ ಶರೀರಮೆನಿಸಿ ಸಿದ್ಧರ್ ಖರಕರ್ಮಾಪ್ಟಕಮಬಿಯೆ ಜಗತ್ಪರ್ಯಟ್ಟಿಗೆ ನೆರೆಯಾದರಪ್ಪಮವನಿನಿಳಗುರ್ (ಶಾಂಪು. ೧೨-೯).

[<ಸಂ. ಜಗತ್ಪರ್ಯಟ್ಟಿ]

ಜಗತ್ಪಾಲಕ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಲೋಕಪಾಲಕ : ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ಗಿಯೆಂ, ಜಗತ್ಪಾಲಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಿತೃವಿನಂತೆ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಋಚಾಸಂ. ೩೩).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪಾಲಕ)]

ಜಗತ್ಪಾವನ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ; ಲೋಕಕ್ಕೇ ಪವಿತ್ರವಾದ : ಭರತಾನ್ವಯ ಸಮುತ್ಪನ್ನರಾಗಿ ಫಲವೇನಾವ ತೆಱದಿಂ ಜಗತ್ಪಾವನಾಶ್ವಮೇಧದನಾಗಿಸುವೆನಿದಕೆ ನೀವೆಂಬುದೇನು (ಕ್ರ ವಿ ಜಾ. ೨-೩೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪಾವನ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಕಟ (ಗು). ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ಲೋಕವಿದಿತವಾದ : ಜಗತ್ಪ್ರಕಟ ಪ್ಪವಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತಿಕಂ ಮುದಮೀಯೆ (ಅರಿಪು. ೦೬-೭೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಕಟ)]

ಜಗತ್ಪ್ರತೀತ (ನಾ). ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು : ಜಗತ್ಪ್ರತೀತನೇನೇ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಹಾರಂ (ಅರಿಪು. ೦-೨೮). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರತೀತ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಥಿತ (ಗು). = ಜಗತ್ಪ್ರಕಟ : ಜಗತ್ಪ್ರಥಿತಕ್ಷತ್ರಿಯಗುಣಂ ಭವತ್ಪದ ವಯೋಜಾತಾಂಶಿಕಕ್ಕಿಟ್ಟಿದಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೯-೪೮).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಥಿತ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಭು(ನಾ).=ಜಗತ್ಪ್ರತಿ: ಈ ಜಗತ್ಪ್ರಭುವಿನ ಚಕ್ಕವರ್ತಿಯ ನೆಗಟ್ಟಿಯು ನಮ್ಮನುಮುಂಗಜನ್ಮನ್ಮಿ ಧನುಮುದಾತ್ತನುಂ ಕನಕಶಾಂತಿ ದಲಾ ವಿಭುಗೀ ವುದೀಕಯಂ (ಶಾಂಪು. ೯-೦೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಭು)]

ಜಗತ್ಪ್ರಾಣ(ನಾ). ರಿ. ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪನಾದವನು: ಸರ್ಧಮಂ ಶಿಖಾಳಂ ಜ್ಯಾಳಂ ಕಂಡುದರ್ಜುನಾಶ್ರಿತ ಸಂತರ್ಪಣ ಪ್ರಜುಂ ತೇಜಃ ಪವಿತ್ರನುಂ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣನುಮಪ್ಪಂ (ಪುಪ್ರ.ಪು. ೯-೦೦೪ ಪ). ಶಿ. ಗಿರಿ ; ವಾಯುಂ. 'ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಾಣ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ರ ; ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರ : ಶಿವ ಶಿವಾ ಎನೆ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ರವನು ಹೂಡಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವಾ.ಳ ೩೬-೩೪). [ಜಗತ್ಪ್ರಾಣ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜಗತ್ಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದವನು: ಜಗತ್ಪ್ರಿಯನಾದ ದೇವನಂಕದ ಗಣನಾಯಕಂ (ಗದಾಯು. ೦-೦೦).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಿಯ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಳಯ (ನಾ). ಲೋಕಸ್ಫೋಟ ; ಪ್ರಪಂಚ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಜಡ (Insention) ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯು ಚ್ಯುತಿ ಹೊಂದಿದಾಗ ಜಗತ್ಪರ್ಗವಾರಂಭವಾಗುವುದು (ಶಾರದ. ೨೩೦).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಸರ್ಗ)]

ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯ(ನಾ).ಲೋಕದ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು: ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯ ಕೃತಕೃತ್ಯನೆನಿಸಿದೆ ಸತ್ಕಾಶ್ಯರುಯವೆಸಗೆ ಮುಯ್ಯಾನಂ ವನೆ ಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೦-೬೪). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಸ್ತುತ್ಯ)]

ಜಗದಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ದಂಡನಾಥಾಗ್ರೇಸರಂ ಜಗದಂಡಮಂಡಿತ ಸಿತಯಶಂ ಶಶಿಖಂಡ ಚೂಡಾಖಂಡಿತಾಮಳ ಭಕ್ತಿನಿಶ್ಚಳನು(ಬಸಪು. ೯-೧) : ಧೃತಶಶಿಖಂಡ ಜಿತಸುಮಕಾಂಡ ವಿತರಣಶೌಂಡ ಭೃತಜಗದಂಡ(ಶಾಕುಂತ. ೧೦೬ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಅಂಡ)]

ಜಗದಂಬಕ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು: ಜಗದಂಬಕಂಗೆ ಸರಿಮಿಗಿಲಾಹ ಪುರುಷರೀ ಜಗದೊಳಿನ್ನಾರು (ನವಮೋ. ೮-೩೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಅಂಬಕ)]

ಜಗದಂಬೆ (ನಾ). = ಜಗಜ್ಜನನಿ: ದಿವ್ಯರೂಪನಳವಡಿಸಿ ಜಗದಂಬೆ ಜಾಹ್ನವಿ ಸಲಿಲಮಧ್ಯದಿಂದೆದ್ದು ಬಂದಾ ಜ್ವಾಲೆಯಂ ಕೇಳ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೨೮) ; ಜಗದಂಬೆ . . . ಎನ್ನ ಮತಿಗೆ ಸಾಕಾರವಾಗಿರು (ವಿದಾಕ್ಯ. ೩-೧).
[ಸಂ. ಜಗದಂಬಾ (ಜಗತ್ + ಅಂಬಾ)]

ಜಗದಳ$_1$(ನಾ). ಭೂಮಿ ; ಜಗತ್ತು : ಸಮನ್ತಾನ್ತಱ್ಬರ ಜಗದಳ ಪವಿತ್ರೀಕೃತ ವಿಶುದ್ಧಕುಳೆ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೪೧; 1082). [<ಸಂ. ಜಗತ್ತಲ]

ಜಗದಳ$_2$, ಜಗದಾಳ, ಜಗದುಳ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಮಣ್ಡಲೀಕಕುಮರ ಜಗದಳಂ (ಕಇ. II, ೭-೧೫ ; 1030). **ಜಗದಾಳ** : ನರಪತಿ ಜಗದಾಳ ವೀರಬಿರುದಾಳ ದೇವರಸರು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೭೧-೬ ; 1297). **ಜಗದುಳ** : ಬಿರುದಿಂಗೆ-ಜಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗಜ]ದುಳ, ಗಜ ಪಾಱು (ಶಮದ. ೧೭೪ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಜಗದಾಧಾರ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಧಾರದಂತಿರುವವನು,-ಆಶ್ರಯವಾದವನು : ದೇವ ಸಕಲ ಜಗದಾಧಾರ ದೇವ ಕರುಣಿಸು (ನಂಬಿರ. ೮-೭೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಆಧಾರ)]

ಜಗದಾಧಾರಕ (ನಾ). = ಜಗದಾಧಾರ : ಜಗದಾಧಾರಕನೈ ನೀ ನಗಧರ (ಜಗವಿ. ೩-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಜಗದಾರಾಧ್ಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : ನಮ್ಮುವನು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಸಲಹುಗೆ ದೇವ ಜಗದಾರಾಧ್ಯ ಗುರುರಾಯ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧-೧೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಆರಾಧ್ಯ)]

ಜಗದಾಳ 'ಜಗದಳ$_2$' ನೋ.

ಜಗದಿಂಡೆ (ನಾ). ತುಂಬಾ ಒರಟಾದವಳು ; ಮಹಾಧೂರ್ತೆ ; ಮಹಾದಿಟ್ಟೆ : ಜನದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ತೆ ಕೆಟ್ಟವಳಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆಯೇ ಹೊರತು ಸೊಸೆ ಜಗದಿಂಡೆ ಎನ್ನುವುದಿಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೧೧೧). [ಜಗ + ದಿಂಡೆ$_2$]

ಜಗದಿಂಡೆಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ದಿಟ್ಟನಾದವನು; ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಾಕ್ರಮಿ: ರಾಜಮಕ್ಕಳಿಗೆಲ್ಲ ನೀವು ಜಗದಿಂಡ್ಯರೆಂಬುದು ನಾವು ಕೇಳಿಹೆವು (ತುರಂಗ. ೫೦-೪೭). P ಇಲ್ಲಿ 'ದಿಂಡ್ಯ' ಎಂಬುದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ. [ಜಗ + ದಿಂಡೆಯ]

ಜಗದಿಟ್ಟಿ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು : " ಜಗದಿಟ್ಟಿ ಚೆಂಗದಿರನು ನಿಶೆವಗೆಯ . . . ಸೂರ್ಯನಾಮಂ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೫). [ಜಗ + ದಿಟ್ಟಿ$_2$]

ಜಗದಿಟ್ಟಿತನ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಎದುರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಿಕೆ ; ಯಾರಿಗೂ ಜಗ್ಗದ ಸ್ವಭಾವ : ಕಾಮುಕಿಯ ಜಗದಿಟ್ಟಿತನವೇ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ (ಮಂತ್ರಶ. ೯೪-೧೯).
[ಜಗ + ದಿಟ್ಟಿ$_1$ + - ತನ]

ಜಗದೀಶ (ನಾ). = ಜಗತ್ಪತಿ : ಅದೇನೆಸೆದು ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋಱುತೋ ಜಗದೀಶನಿರೆ ಗರ್ಭಂ ಬಳೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೩); ಒಳಹೊಱ ಒಂದಾಗದವರಿಗೆ ಅಳಿಯಾಸೆದೋಱೆ ಬೀಸಾಡುವನವರ ಜಗದೀಶ (ಬಸವ. ೯೬) ; ನೆತ್ತದಾಟವನುಡುಗಿ ನಿನಗನಿಮಿತ್ತಹಾಸ್ಯವದೇಕೆ ಸಂಭವಿಸಿತ್ತು ಸಂಶಯವಾದುದೆನಗೆ ಮದೀಶ ಜಗದೀಶ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಬಸಪು. ೪೨-೧೨) : ಜಗದೀಶಂ ಲಯವಾರ್ಧಿಯಂತೆ ಕವಿತಂದೊಟ್ಟೈಸಿ ಬಂದಲ್ಲಿಯುಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೩೬).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಈಶ)]

ಜಗದೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಜಗತ್ಪತಿ : ಅಖಿಳಲೋಕಾಲೋಕನಿಕರದೊಳಖಿಳ ಜಗದೀಶ್ವರನ ಭಕ್ತರೆ ಅಖಿಳ ಪಾವನರು (ಬಸಪು. ೫೭-೬೫).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಈಶ್ವರ)]

ಜಗದುದರ (ನಾ). ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು : ಒಗುಮಿಗೆಯ ದೈವದ ಪದಾಂಬುಜಯುಗಳದರ್ಚನೆ ಪೂಜನೆಗಳಿವು ಜಗದುದರನನು ಮುಟ್ಟವೇ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೪-೧೧೪) ; ಜಗದುದರ ಕೊಟ್ಟುದನು ಭುಂಜಿಸು (ಜಗದಾ. ೧೯೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಉದರ)]

ಜಗದುಪತಿ (ನಾ). = ಜಗತ್ಪತಿ : ಸರ್ವಾಭರಣಕಾಂತಿಯ ಜಲಧಿಮಧ್ಯದ ಜಗದುಪತಿಯನು ಕಂಡೆ ನಾನೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೩-೨-೫೪). [<ಸಂ. ಜಗತ್ಪತಿ]

ಜಗದುಳ 'ಜಗದಳ$_2$' ನೋ.

ಜಗದೇಕಚಕ್ಷು(ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ. ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ಯಮ. ೪. ಕರ್ಣ. ೫. ಯಶಸ್ಸು ; ಕೀರ್ತಿ : "ಅಂತಕಾರ್ಕ ಶಶಿ ಕರ್ಣ ಯಶಂ ಜಗದೇಕಚಕ್ಷುವಕ್ಕು" (ನಾನಾರ.೫೭). [ಸಂ. ಜಗದೇಕಚಕ್ಷುಸ್ (ಜಗತ್+ಏಕ+ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಜಗದೇಕದೀಪ (ನಾ). ಲೋಕದ ಏಕಮಾತ್ರ ದೀಪವಾಗಿರುವವನು ; ಸೂರ್ಯ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೋ[ಟೆ]ಯ ನೀಪಧ್ವಜ[ತಾಂ]ಸೀಗಿರಿ ದಾರಿಸುವೆ × × × [ಜ]ಗದೇಕದೀಪಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೧-೮ ; 1144).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ದೀಪ)]

ಜಗದೇಕದೇವ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಪ್ರಭು ; ಭಗವಂತ: ಮತ್ತ ಕೇಸರಿಪತಿಯೆತ್ತ ವನ್ಯಗಜಮೆತ್ತ ಪೊಣರ್ಕೆಗಿವೆಂತು ನಿಲ್ವುವಾ ಪರಿ ಜಗದೇಕದೇವ ಶಿವನೆತ್ತ ಧನಂಜಯನೆತ್ತ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೩೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ದೇವ)]

ಜಗದೇಕನಾಥ (ನಾ). = ಜಗದೇಕದೇವ : ದೇವದೇವ ಜಗದ್ಭರಿತ ವಸುದೇವಸುತ ಜಗದೇಕನಾಥ ರಮಾವಿನೋದಿತ . . . ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಸಾ. ೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ನಾಥ)]

ಜಗದೇಕಬಂಧು (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಬಂಧು ; ವಿಶ್ವಬಂಧು ; ಭಗವಂತ : ಪುರೋಡಾಶ ಕಷಾಯಸ್ನಾನೀಯೋದ್ವರ್ತನ ಸಂಚಾವಳಿ ಸ್ನಾನೋಪಕರಣಂ ಬೆರಸು ಜಗದೇಕಬಂಧುವಂ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೭ ವ). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ಬಂಧು)]

ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ಜಟ್ಟಿ : ಆಗಳುಂ ಮೆಱೆವಾ ಮಹಿಮನ ಮಹಾಗರಿಮೆಯುಂ ಕೇಳಿ ಮುಖದೊಳು ರಾಗಿಸುತ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಸಹ್ಯಭಾವದಲಿ (ಬಸಪು. ೨೩-೨೦). ೨. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಇಮ್ಮಡಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಬಿರುದು: ಇಳೆ ಕೂಡಿ ಬಣ್ಣಿಕುಂ ವಿಳಸಿತ ವೀರಕಾಮಿನಿಗೆ ನಲ್ಲನನೀ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ (ಶಾಸಪ. ೧೫); ಜಗದೊಳ್ವಿಖ್ಯಾತಿಯಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ಸ್ಥಿರತೇಜಂ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲವೆಸರಿಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೦೮-೨೪ ; 1164). [ಸಂ. (ಜಗತ್+ಏಕ+ಮಲ್ಲ)]

ಜಗದೇಕವೀರ (ನಾ). ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಜಗದೇಕವೀರ ಶಬ್ದಂ ನಗೆಗೆಡೆಯಾಯ್ತೆನಗೆ ಪರ್ಬಿದತ್ತೆಣ್ದೆಸೆಯೊಳ್ ನೆಗಳ್ದಪಯಶಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೯೫); ನಿರ್ಮಲವೃತ್ತಂ ಜಗದೇಕವೀರನಮಳಾಕಾರಂ (ಸಕವ್ಯ. ೨-೯). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ವೀರ)]

ಜಗದ್ಗುರು (ನಾ). ೧. ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಜಗದ್ಗುರುಗೆ ಬೇಗಮುಚ್ಚಾಸನದಿಂದಿದಿರೇಱುಮೆಂದು ಪೇಟ್ವಪೊಲ್ (ಆದಿಪು. ೭-೪೦) ; ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದಂ ಜಗದ್ಗುರುವಾದಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩). ೨. ದೇವರು ; ಭಗವಂತ. ೩. ಮಠಾಧಿಪತಿ : ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀ ಶಿವರಾತ್ರೀಶ್ವರಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗಳ . . . ದಿವ್ಯಜೀವನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಕಾಣಿಕೆ (ಶಿವಗೀ. ಅರ್ಪಣಿ).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಗುರು)]

ಜಗದ್ದಳ(ನಾ).೧. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೀಳುವವನು. ೨. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಮಹಾದೇವಿ ಜಗದ್ದಳ ಮಣ್ಡಳೇಶರಾಜ್ಞೀಶಿರೋವಿಭೂಷಣವೆನಲ್ಕೆ ಜಸಮಂ ತಳೆದಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೫೫-೨೧ ; 1104) ; ಸಿಂಗದವಾರ್ಯ ಶೌರ್ಯಮ ಸುಹೃನ್ನರಲೋಕ ಜಗದ್ದಳಂಗೆ ರಾಜಂಗೆ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೨೪-೩೨ ; 1205) ; ಕಟಕಜಗದ್ದಳ ವೀರಾವತಾರ ಶೃಂಗಾರಪುರೀ ಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಮ್ಮಆರಿ. ೧೯೪೨, ೩೨-೨೭ ; 1860). [ಸಂ. ಜಗದ್ದಲ (ಜಗತ್ + ದಲ)]

ಜಗದ್ಧರೆ (ನಾ).ಲೋಕವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವವಳು,-ಪಾಲಿಸುವವಳು: ದುರ್ವಹ ಜಗದ್ಧರೇ ಸುಪರ್ವನುತವೈಭವೆ ಸಗರ್ವದಿತಿಜಾಪಹೆಯಖರ್ವ ಗುಣಹಾರೇ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೭). [ಸಂ. ಜಗದ್ಧರಾ]

ಜಗದ್ಧಾತ್ರಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ತಾಯಿ; ಜಗನ್ಮಾತೆ : ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬಿನೀ ಎಂದು ವರ್ಣಿತಳಾಗಿರುವ ಜಗದ್ಧಾತ್ರಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ (ಭಾರದ. ೩೯೪); ಜಗದ್ಧಾತ್ರಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿ ಸೀತೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿ ಯವ್ವನೆ ಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ನಿಶಿಳು. ೩೬). [ಸಂ. ಜಗದ್ಧಾತ್ರೀ (ಜಗತ್ + ಧಾತ್ರೀ)]

ಜಗದ್ಧಿತ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ಒಳಿತು ; ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣ : ರಾವಣನ ಕೊಲ್ವೆ ಜಗದ್ಧಿತಕೆ ಮತ್ತೆ ಸಲ್ವೆ (ಕ್ರೌಂಚಧ್ವ. ೪೩).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಹಿತ)]

ಜಗದ್ಬಂಧು (ನಾ). ಲೋಕದ ನಂಟ,-ಹಿತಚಿಂತಕ : ಭದ್ರಾಸನಮಂ ಭುಜವಿಜಯದ್ರವಿಣಂಗವನಿಪತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆಱಗೆ ಯಶೋಭದ್ರೈಕ ತಿರಸ್ಕೃತ ತುಹಿನಾದ್ರಿ ಜಗದ್ಬಂಧು ಸಿಂಧುದೇವಿಯನರಸಂ ಪೋಗವೇಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೭). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಬಂಧು)]

ಜಗದ್ಭರಿತ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬಿದವನು ; ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ: ದೇವದೇವ ಜಗದ್ಭರಿತ ವಸುದೇವಸುತ . . . ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಸಾ. ೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಭರಿತ)]

ಜಗದ್ರಕ್ಷಕ (ನಾ).ಲೋಕವನ್ನು ಕಾಪಾಡತಕ್ಕವನು: ಜನನುತಶೋಭೆ ಗಡ ನಿರಂಜನನೊಳ್ ರಕ್ಕೆ ಗಡ ಜಗದ್ರಕ್ಷಕನೊಳ್ ಕೆಂಜೆಡೆ ಗಡ ಜಿನನೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ರಕ್ಷಕ)]

ಜಗದ್ರಾಜ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಭದ್ರಾವತೀಶ್ವರನೆನಿಪ ಯೌವನಾಶ್ವಂ ಜಗದ್ರಾಜನಾದ ಪಾಂಡವನೆಡೆಗೆ ಬಂದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೪).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ರಾಜನ್)]

ಜಗದ್ವಂದಿತ (ಗು). ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಜನರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ : ವಿಚಾರಿಸೆ ನಾಕಿಗನಿಂ ಪರೆದತ್ತು ಜಗದ್ವಂದಿತ ಪದ್ಮಮುಖೀ ನಿಜನಾಮದೆ ಪದ್ಮಮುಖೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಂದಿತ)]

ಜಗದ್ವಲಯ, ಜಗದ್ವಳಯ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ. ಜಗದ್ವಳಯ : ದೇವಭಕ್ತನೆಂಬುದು ಪತಿಭಕ್ತನೆಂಬುದು ಜಗದ್ವಳಯಂ ಪಡೆವಳ್ಳತೈಲನಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಲಯ)]

ಜಗದ್ವಳಯ 'ಜಗದ್ವಲಯ' ನೋ.

ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರ : ಇದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಕಾಲ ವಾದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರ ರಹಿತವಾದ ಕಾಲವೂ ಅಲ್ಲ, ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕಾಲವೂ ಅಲ್ಲ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೩) : ಶಿವಶಕ್ತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಕೂಡಿಯೇ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಲೀಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವರು(ಶಕ್ತಿವಿ.೩೫).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವ್ಯಾಪಾರ)]

ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ (ಗು). ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ; ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಹೆಸರಾದ: ತನ್ನ ನಿರಾಮಯಾಕೃತಿ ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತಮಾದತ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨೪); ಈತನಭಿ ಮತವಿದು ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ ಸಾಹಸಿ ಪಾರ್ಥ ಹೇಳೈ ಮಾತಿನಾಳಾಪವನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೧೨). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿಖ್ಯಾತ)]

ಜಗದ್ವಿದಿತ (ಗು).=ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ : ಲಲಾಟಲೋಚನಂ ಜಗದ್ವಿದಿತಾಷಾ ದಸಾಶ್ವಮೇಧದೀಕ್ಷಿತಕುಳಪ್ರಸೂತಂ ಸತ್ಯರತ್ನಾಕರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೦-೮: 1068); ಎಮಗೆ ಜಗದ್ವಿದಿತಂ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರವೆಸರುಂಟು(ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿದಿತ)]

ಜಗದ್ವಿನಾಶ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶ ; ವಿಶ್ವಪ್ರಳಯ.
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿನಾಶ)]

ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತ (ಗು). ೧. = ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ. (ನಾ). ೨. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದುದು : ಸಸಿತಪಕ್ಷಂಗೇನನಂತಾಶ್ರಯಂಗೆ ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತಮಾಗದೇ ವಿಧುಸಮಾಖ್ಯಾನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೭೪). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿಶ್ರುತ)]

ಜಗನ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರ ಕಟಿ ಪ್ರದೇಶ,-ಕಟಿಪುರೋಭಾಗ,-ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆ : ಈ ಜಗನಮಿದೇಕೆ ಹೇಮರಶನಾಧ್ವನಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮೂಗುವಟ್ಟುದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೨). [<ಪ್ರಾ. ಜಘಣ. / ಸಂ. ಜಘನ]

ಜಗನಿರ್ಮಾಣ (ನಾ).=ಜಗತ್ಕರ್ತ: ಜಗನಿರ್ಮಾಣ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ (ಹರಿಸಾ. ೧೩). [ಜಗ + ನಿರ್ಮಾಣ]

ಜಗನುಮಯ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬಿರುವವನು ; ಜಗತ್ತಿ ನಲ್ಲೆಲ್ಲ ತಾನೇ ತಾನಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಡವನು : ಜಗನುಮಯ ಕೊಡು ಸಾಯದಂತಿರೆ ವರವ ನನಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೭-೩-೫೬). [<ಸಂ. ಜಗನ್ಮಯ]

ಜಗನುಮಾತೆ (ನಾ). ಲೋಕದ ತಾಯಿ : ಜಗನು[ಪಾತಾಂ. ದ]ಮಾತೆಯ ದಾವನುರದಲಿ ಮಂದಿರವ ಮಾಡಿ . . . ಭಜಿಸುವಳು (ನಿಭಾಗ. ೩-೭-೨೬).
[<ಜಗನ್ಮಾತೆ]

ಜಗನ್ನಯನ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು : ಅರಳಿದೆ ಜಗನ್ನಯನಮಾದೊಡಂ, ಮನುನಗರಿ ಮೂಗುವಟ್ಟಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೦೫-೧೫೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಯನ)]

ಜಗನ್ನಾಥ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ ; ವಿಷ್ಣು ; ಕೃಷ್ಣ : ಕತೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಂ . . . ಕಥಾಪತಿ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃತಿಯುಂ ಭೂನುತಮೆ ಜಗನ್ನಾಥ ವಿಜಯಮೆನೆ ಮೆಚ್ಚದರಾರ್ (ಜಗವಿ. ೧-೨೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಾಥ)]

ಜಗನ್ನಿಚಯ (ನಾ). ಲೋಕಸಮೂಹ : ಸಕಲ ಜಗನ್ನಿಚಯದ ಕುಂಭಕಾರ (ವಸ್ತವಂ. ೧೫-೧೧೮). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಿಚಯ)]

ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವವನು ; ಲೋಕ ನಿಯಂತ್ರಕ : ಅದಱಿಂ ಶಿವಂ ತಾಂ ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕನು (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೪-೨೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಿಯಾಮಕ)]

ಜಗನ್ನುತ(ಗು).೧. ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡ;ಲೋಕಸ್ತುತ್ಯವಾದ: ವ್ಯಗ್ರತೆಯಂ ತಾಳಿ ಕಡುಗಜ್ಜಮೆಸಪುದನೇಳಿಪುದುರ್ವೀಜನಂ ಜಗನ್ನುತ ಚರಿತಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೯). (ನಾ). ೨. ಲೋಕದಿಂದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡ ವನು: ಕ್ಷಿತಿಪತಿಯಂ ಬರಿಸಿ ಜಗನ್ನುತನಂ ಸಂತೈಸಿ (ಕವಿರಾ. ೨-೮); ಕವಿತಾ ಚತುರತೆಯ ಮೆಱೆದು ಜಗನ್ನುತರೆನಿಸಿದರಲ್ತೆ ಸಿದ್ಧಸೇನಾಚಾರ್ಯರ್ (ಜಾವುಂಪು. ೧-೪) ; ಜಗನ್ನುತನುದಯಾದ್ರಿಮಸ್ತಕಸ್ಥಲಮನೇಱಿದಂ ದಿವಸಕರಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೦೩-೧೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನುತ)]

ಜಗನ್ನೂತ (ಗು).=ಜಗನ್ನುತ ೧ : ಆತನ ತನೂಜನುಪಮಾತೀತಂ . . . ಜಗನ್ನೂತ ಪಾದಾಬ್ಜಂ ತ್ರಿಜಗಖ್ಯಾತಂ (ಕಇಆ. ೧-೨-೧೧ ; 1058).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನೂತ)]

ಜಗನ್ನೇತ್ರ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು : ಸೋಮಜಗನ್ನೇತ್ರವೀತಿಹೋತ್ರಾಂಬಕ . . . ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೭-೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನೇತ್ರ)]

ಜಗನ್ಮಂಡನ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಭೂಷಣನಾದವನು : ಕನತ್ಕನಕರಂಜಿತಂ ನಿಜಕರಂ ಜಗನ್ಮಂಡನಂ ವನೇಜಸಖನೇಕಚಕ್ರರಥನಸ್ತದೋಷೋದಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೭-೨೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಂಡನ)

ಜಗನ್ಮತಿ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಬುದ್ಧಿ ಕೊಡುವವನಂ : ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗತಿಗೆ ಕಣ್ಣಹ ಜಗನ್ಮತಿಗೆ ನಿನ್ನ ಗತಿ, ನಿನ್ನ ಮತಿ, ನಿನ್ನ ಸಾಹಸಕೆ ಕಣ್ಣಾಗಲರಿದೇ ? (ಪಾಂಡಜ. ೫೦-೨). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮತಿ)]

ಜಗನ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ; ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ : ಭಯಭರಿತ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಭಾವಿಸಿದನಾ ಜಗನ್ಮಯನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೯). [ಸಂ.]

ಜಗನ್ಮಾತೆ (ನಾ). ೧. ಲೋಕದ ತಾಯಿ; ಜಗದಂಬೆ. ೨. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ಪಾರ್ವತಿ : ತಾಯೇ ಜಗನ್ಮಾತೆ ಕಾರುಣ್ಯವಾರಿಧಿ (ನಂಬಿರ. ೧೫-೨೭); ಜಗನ್ಮಾತೆಯೂ ಶಿವನಿಗೆ ವಿವಾಹಿತೆ (ಕಪಾಳುಂ. ೩೧). [<ಸಂ. ಜಗನ್ಮಾತೃ]

ಜಗನ್ಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಲೋಕದ ಜನರಿಂದ ಮನ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಮುನ್ನ ಧೀಶ್ವರನೀಶ್ವರಕಲ್ಪಂ ಸತ್ಯವಚೋನಿಳಯಂ ಜಗನ್ಮಾನ್ಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೬-೧೯). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಾನ್ಯ)]

ಜಗನ್ಮಾಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಾಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ರಚಿತಮಾಯ ವಿಮಾಯ ಮಾಯಾನಿಚಿತಮಾಯಾಧಾರ ಮಾಯಾರುಚಿರ ಮಾಯಾರೂಪ ಮಾಯಾಮಯ ಜಗನ್ಮಾಯ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೮೬).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಾಯಾ + –)]

ಜಗನ್ಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಲೋಕದ ಹಾದಿ ; ಲೌಕಿಕಮಾರ್ಗ : ಸಂಚರಿಸೆ ನೀನನ್ನಮಯ ಕಾಲದೇಶದ ಜಗನ್ಮಾರ್ಗದಿಂ ನಿನಗೆ ಬೇಹುದು ದಿನಂ ಪೋಗಿ ಬರ್ಪುದಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೨೦-೩೨೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಾರ್ಗ)]

ಜಗಪತಿ (ನಾ).=ಜಗತ್ಪತಿ : ಜಗಪತಿಯ ತೋರಮ್ಮ ಎನಗೆ ಕರುಣವ ಮಾಡಮ್ಮ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೩೧-೧) ; ಜಗಪತಿಯು ನೀ ಸಾಕ್ಷ ನೀ ನಿಜಬ್ರಹ್ಮವಿಹೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೧೨೮). [ಜಗ + ಪತಿ$_2$]

ಜಗಬಂಡ (ನಾ). ತುಂಬ ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವನು ; ಮಾನಗೇಡಿ ; ಸಿಗ್ಗಿಲ್ಲದವನು ; "ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [ಜಗ + ಬಂಡ$_1$]

ಜಗಭಂಡ (ನಾ).=ಜಗಬಂಡ : ಜಗಭಂಡರಿವರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಬಿರುದುಗಳೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೦-೪೩) ; ಜಗಭಂಡ ರಣವಿಜಯದಿದಿರಿನಲಿ ನಿಲದೆ ಪೋಗೆಂದು ತೆಗೆದೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿರಿದನು (ನವಮೋ. ೩೦-೪೬). [ಜಗ+ಭಂಡ$_2$]

ಜಗಭಂಡಿ (ನಾ). ತುಂಬ ಮಾನಗೆಟ್ಟವಳು; ತೀರ ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದವಳು: ನೀನು ಭಂಡಿ, ಜಗಭಂಡಿ (ಮಲಮ. ೭೬೦). [ಜಗಭಂಡ + – ಇ$_2$]

ಜಗಭರಿತ (ನಾ).=ಜಗದ್ಭರಿತ : ಮಣ್ಣನಿತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಕಂಡೆಹೆನೆಂದಡೆ ಜಗಭರಿತ ನೀನು (ಮದೇವ. ೨೮೩-೫೨) ; ಪರಮಪುಣ್ಯಶ್ಲೋಕ ಜಯ ಜಗಭರಿತ ನಿರ್ಮಳರೂಪ ಜಯ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೩-೫೩) ; ಜಗಭರಿತ ನಿನಗೊಂದು ಸ್ಥಳವೇ ಅಗಣಿತದ ರೂಪೆಲ್ಲ ನೀನೇ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೨೮).
[ಜಗ + ಭರಿತ]

ಜಗಮಗ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಚಕಚಕಿಸುವಿಕೆ. 'ಜಗಮಗಿಸು' ಪರಾ.

ಜಗಮಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಕಲಕಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ಹೊಳೆ : ಕವಿಪ್ರತಿಭೆ ವಿರಾಟ್‌ಶೂನ್ಯವೊಂದನ್ನು ಭಾವ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಜಗಮಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ (ಶ್ರೀಷ್ಠಪ್ರ. ೧೧೪). [ಜಗಮಗ + –ಇಸು$_3$]

ಜಗಮೊಂಡ (ನಾ). ಅತಿ ಮೊಂಡ; ಮಹಾ ಹಟವಾದಿ; ಬಲುಮೊಂಡ; "ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದಡ್ಡ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [ಜಗ + ಮೊಂಡ]

ಜಗಲ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ. ೨. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಅನುಗೊಳಿಸಿದ ನಾನಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದಾದ ಮುದ್ದೆ : "ಮೇದಕಃ, ಜಗಲಃ–ಮದ್ಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ನಾನಾ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಕೂಡಿಸಿದ ಮುದ್ದೆಯ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೪). ೩. ಮಂಗ್ಗಾರೆಗಿಡ. ೪. ಯುದ್ಧಕವಚ. ೫. ಸಗಣಿ. [ಸಂ.]

ಜಗಲಿ, ಜಗುಲಿ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟೆ ; ವೇದಿಕೆ : "ವೇದಿಕಾ, ವಿತರ್ದಿಕಾ – ಈ ೨ ಜಗಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೪); ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನ ಜಗಲಿಯನಗಲಿತಾಗಿ ಸಮೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬ ವ) ; ಪೊಳೆವ ವಜ್ರಂಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಡರೆ ಪರ್ವಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಜಗಲಿಯಳೊಪ್ಪಿದುವು ರಂಗವಲಿಯಿಕ್ಕಿದವೊಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೯೫); ಹಸೆಯ ಜಗಲಿಯಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಹಸೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦-೬). ೨. ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ : ವೇದಿ = ಯಾಗಕ್ಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಜಗಲಿ (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೩. ವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠ : (ಕಿ). ಜಗುಲಿ : ೧. "ಜಗುಲಿ ವೇದಿಕೆ ವಿತರ್ದಿಕೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೦೨) ; ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಗಣ ಕುಸುಮದೆಸಟ ಮಿಸುಗುವ ದಳಿಂಬದ ಮೇಗೆ . . . ವಿಶ್ರಮಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೩ ವ); ಕರ್ಪುರದ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕಂಕೆಲ್ಲಿಯ ಪಲ್ಲವಂಗಳಿಂ ಸಮೆದ ತಳಿರ್ವಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ.೧೧-೧೧೫); ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಿದ್ದ ಆತ (ಜೀವನ. ೧).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಗಲಿ ; ತೆಲು. ಜಗಿಲೆ, ಜಗ್ಗಿಲೆ]

ಜಗಲಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಗತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು; ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ಪೂವಿನ ಪುಡಿಯ ಪುಳಿಲಂ ಜಗಲಿಗಟ್ಟಿ ಪಾಸಂ ಕುಸುಮದೆಸಟಿಂ ಪಚ್ಚೆವಡಿಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೫೬ ವ). [ಜಗಲಿ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಗಲ್ಲಲಾಮಾಯಿತ (ಗು). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಭೂಷಣವಾದ: ಜಗಲ್ಲಲಾಮಾಯಿತ ಶ್ರೀಕಟ್ಟಪ್ಪುತೀರ್ತ್ತಸನಾಥ ಬೆಳ್ಗೊಳನಿವಾಸಿ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೪೭-೫ ; 900). [ಸಂ.]

ಜಗವತ್ತಿ 'ಜಗವರ್ತಿ' ನೋ.

ಜಗವರ್ತಿ, ಜಗವತ್ತಿ (ನಾ). ಹಿರಿದಾದ ಬೆಂಕಿ,–ಜ್ವಾಲೆ ; ದೊಡ್ಡಉರಿ: ಕೊಂದರಂ ಕೊಂದು ಕಳೆವುದೆ ಧರ್ಮ ಜಗವರ್ತಿಯಂ ಹೊತ್ತಿಸೆಳೆ ಹೂಟೆಯಂ ಹೂಡಿಸು ಸಂದುಸಂದಂ ಕಡಿಸು (ಹಡಕಾ. ೧೩-೮); ಮೊದಲ ಪದನಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ, ಪರಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ–ಉತ್ತರ ದೇಶ–ಉತ್ತರದೇಸ . . . ಜಗವರ್ತಿ–ಜಗವತ್ತಿ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). ಜಗವತ್ತಿ : ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ಜಗ + ವರ್ತಿ]

ಜಗವಿಖ್ಯಾತ (ಗು). = ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ : ಮಾತು ಹೋಲುಮೆಯಹುದು ಜಗವಿಖ್ಯಾತ ಸಾರಥಿಯಿರೆ ಕುಮಾರಗೆ ಭೀತಿ ಬಳಿಕೆಲ್ಲಿಯದು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೯-೧೪). [ಜಗ + ವಿಖ್ಯಾತ]

ಜಗವಿದಿತ (ಗು).=ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ: ಕಮ್ಮಾಱ ಸಾಂತೋಜ ಜಗವಿದಿತವಾಗಿ ಕಾದಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೧೩-೪ ; 1146).
[ಜಗ + ವಿದಿತ]

ಜಗಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ಇರವು, – ಸ್ಥಿತಿ : ರೂಪದೆ ಸತ್ವ ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಾಧಾರತೆಯಿಂ ಜಗಸ್ಥಿತಿ ಸಮುದ್ಭವ ಸಂಹೃತಿ ಹೇತು (ಕಇಅ. ೧-೨-೩ ; 1058). [ಜಗ + ಸ್ಥಿತಿ]

ಜಗಹಿತ (ನಾ).=ಜಗದ್ಧಿತ : ಸಾವು ಜೀವಗಳೆರಡು ಭಾವಿಸಲು ಒಂದಯ್ಯ ಜೀವಿಸಲು ಬೀಜ ಸಾವಂತ ಜಗಹಿತಕೆ ಸಾವುದೇ ಜೀವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೩೦).
[ಜಗ + ಹಿತ]

ಜಗಳ 'ಜಗಟ' ನೋ.

ಜಗಳಕೋರ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟ ; ಕಲಹವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನಂ ; ಕಲಹಪ್ರಿಯ : ಕೆಲವು ಮಕ್ಕಳು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಶಾಂತಿಪ್ರಿಯರು, ಕೆಲವು ಜಗಳಕೋರರು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೯೦).
[ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + – ಕೋರ$_3$]

ಜಗಳಗಂಟ (ನಾ).=ಜಗಳಕೋರ : ಜಗಳಗಂಟನಾದರೂ ಅವನ ಹೃದಯ ಬಹಳ ನಿಷ್ಕಪಟವಾದದ್ದು (ನವನೀ. ೪). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ)+ – ಗಂಟ$_2$]

ಜಗಳಗಂಟಿ₁ 'ಜಗಟಗಂಟಿ' ನೋ.

ಜಗಳಗಂಟಿ₂ (ಗು). ೧. ಕಲಹವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ: ಆ ಕೀಟಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಜಗಳಗಂಟಿ ಕೀಟಗಳು . . . ಮೇಲೆರಗುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೨೩). (ನಾ). ೨.=ಜಗಳಕೋರ: ನಾರದನು ಜಗಳಗಂಟಿ (ಶೈಶಾಳ. ೩೭).
[ಜಗಳಗಂಟ + – ಇ₃]

ಜಗಳಗಂಟಿ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: ಕಲನಂದಿ, ಜಗಳಗಂಟಿ, ಬಿಲ್ಮುನಿಕ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೦-೬೦೨). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + ಕಂಟಿ₂]

ಜಗಳಗಂಟಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಕಲಹವನ್ನು ತಂದುಹಾಕು ; ಜಗಳವಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಜಗಳಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವೆನೆಂಬ ಹರಕೆಯೆ (ನವಮೋ. ೨೯. ೪೪).
[ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + ಗಂಟಿಕ್ಕು]

ಜಗಳಗಂಟಿಗ (ನಾ).=ಜಗಳಕೋರ : ಈ ಮೂವರು ಜಗಳಗಂಟಿಗರಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಜರಾಸಂಧನಿಗೆ ತೋರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರಾಜಸೂ. ೦೮).
[ಜಗಳಗಂಟ + – ಇಗ]

ಜಗಳಗಂಟಿಮರ (ನಾ). ತೂಬರೆಮರ: (ಕ). [ಜಗಳಗಂಟಿ₃ + ಮರ₁]

ಜಗಳಗಾತಿ (ನಾ).=ಜಗಟಗಂಟಿ : ಜಗಳಗಾತಿ ಮಗಳನರಿಯಳು (ಗಾದೆ).
[ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + – ಕಾತಿ₅]

ಜಗಳಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ ಪಿರಿಯಬರಸಿಯರ ಮಗನಯ್ಯಪದೇವಗೆ ಜಗಳ[ಪು]ರದ ಮೊಸಳೆಯರಸರ × × × (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೦-೩ ; 966). [? + ಪುರ₃]

ಜಗಳಾಟ (ನಾ). ಕಲಹ ; ಕಚ್ಚಾಟ : ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬುದು . . . ಜಗಳಾಟಕ್ಕೆ ನೆವವಾಗಿದೆ (ವಿಜಾಪಂ. ೧೫); ಸಾಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಗಳಾಟ ಬೈದಾಟ (ನಿರಾಳ. ೭೭). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + ಆಟ]

ಜಗಳಾಶ್ವ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಬಾಯಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ರೇಖೆಯ ಹೆಸರು (?) : ದಾಡೆಯಲ್ಲಿ ತೆರೆಗಳು ಮೂವತ್ತೆರಡಾಗಿಹವು. ಅದಕ್ಕೆ ಊರ್ಮೆಯೆಂಬ ಹೆಸರು. ಅದಱ ನಡುವೆ ಉದ್ದವಾಗಿ ಬಂದ ರೇಖೆಗೆ ಜಗಳಾಶ್ವವೆಂಬ ಹೆಸರು (ಅಶ್ವಲೇ. ೫೯-೧೨). [?]

ಜಗಳೆ, ಝಗಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ ; ಕಂಚಿನ ತಾಳ; ಕಂಸಾಳ: "ಜಗಳೆಯೆ ಕಂಸಾಳ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೯) ; ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ–ಝಗಟಾ – ಜಗಳೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಕಳಸ ಜಗಳೆ ಜಗಟೆ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೦೯-೪೦ ; 1368) ; ಮಂಗಳಗಳ ಪಾಡುತ್ತ ನಿಸ್ಸಾಳ ತಮ್ಮಟೆ ಭೇರಿ ಜಗಳೆ ಪೇರ್ಬೇರಿ ಶಂಖ ಕಹಳಾನಿನದದೊಳು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೪) ; ಜಗಳೆ ಜಾಗಟೆಯಾರ್ಭಟೆಯ ಚೌಷಷ್ಟಿಯ . . . ಯೋಗಿಣಿಯರೂ (ದೇವಾಂಪು. ೪-೪೭). **ಝಗಳೆ:** "ಝಗಳೆಯೆಂದು ಕಂಸಾಳಂ" (ಕಶಾ. ೨೦-೬೪೭) ; ದಾಳಿಂಬಂ . . . ಝಗಳೆ ವಿಳಂಗಂ ಇವು ಕೂಡೆ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ಅಱವಪಭ್ರಂಶತೆಯಂ ಪಡೆದುಂ ರೂಢಿಯ ಕುಳಂಗಳ್ (ಕಮದ. ೨೦ ವೃತ್ತಿ). 'ಜೇಗಂಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಗಟ, ಜಗಳ (ನಾ). ಕಲಹ ; ಹೋರಾಟ: "ಯುದ್ಧೋತ್ಸಕಂ ದೋರ್ಮಧ್ಯಮೆನೆ ಕರೇತರಮೆನಲು ಜಗಟಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೩-೩೦); "ಪೆಟಕೆನಲ್ ಜಗಟಂ" (ಸಂಜೀವ. ೪); ನುಡಿದ ಜಗಟಮದಿನಿಸಾನುಂ ತ್ರಿಪುರಹರನ ಕಿವಿಗೆಯ್ದುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೪೨); ಜವದ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಪುರುಡಿಸುವ ಗರುಡನಂ ಗಜಱುವಂತೆ ದುಂದುಭಿ ಗಭೀರ ಹ್ರೇಷಾರವಂಗಳೊಗೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೦ ವ). **ಜಗಳ:** ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಹೆಣ ಬಿದ್ದರೆ ತಿನ ಬಂದ ನಾಯ ಜಗಳವ ನೋಡಿರೆ (ಅವಚಂ. ೧೦-೪೬); ಅಂಟಿದ ಜಗಳದೊಳಗೆ ಮಾರ್ಬಲವನು ಪುಟ್ಟಿಸಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೬೦); ಊಟ ಬಲ್ಲವನಿಗೆ ರೋಗವಿಲ್ಲ, ಮಾತು ಬಲ್ಲವನಿಗೆ ಜಗಳವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

ಜಗಳತರು = ಮನಸ್ತಾಪ ಹುಟ್ಟಿಸು; ಕಲಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ಮಾತು ಬಲ್ಲವ ಮಾಣಿಕ ತಂದ ಮಾತರಿಯದವ ಜಗಳತಂದ (ಗಾದೆ). **ಜಗಳತೆಗೆ** = ಕಲಹವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸು: ಅವಳು ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮನೆ ಜಗಳತೆಗೆಯುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಜಗಳದ ಮದ್ದು** = ಕೋವಿಮದ್ದು ; ತುಬಾಕಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಸಿಡಿಮದ್ದು : "ಬಳಮರ್ದು =ಜಗಳದ ಮದ್ದು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೩೦). **ಜಗಳದ ಮರ**=ತೂಬರೆಗಿಡ ; ತುಂಬರಗಿಡ : "ತಿಂದುಕಃ, ಸ್ಫೂರ್ಜಕಃ, ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ಶಿತಿಸಾರಕಃ–ಳ ತುಂಬರಗಿಡ, ತೂಬರೇಗಿಡ ಇದನ್ನು ಜಗಳದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೬). **ಜಗಳವಾಡು, ಜಗಳಾಡು** = ಕಲಹಮಾಡು ; ಹೊಡೆದಾಡು : ಜಗಳವಾಡುವರಲ್ಲಿ ಕೆಲರು ಮಾತೆಯರಿಕ್ಕಿದುಗುಳ ದಾಂಟಿದರಂದು ಕೆಲರು (ಮೋಹತ. ೧೯-೯೦); ಮೂಡುವನು ರವಿ ಮೂಡುವನು ಕತ್ತಲೊಡನೆ ಜಗಳಾಡುವನು (ಕಎಪು. ೩-೧). **ಜಗಳವಾತು**= ಯುದ್ಧದ ಮಾತು ; ಕಲಹದ ಮಾತು : ಜಗಳವಾತಿಂದ ಜಯದ ಜಾಣ್ನುಡಿಯಿಂದ ನಗೆಯಿಂದ ನಲಿದಾಟದಿಂದ ಮಿಗೆ ಕಳೆದರು ವೀರಭಟರು ರಾತ್ರಿಯನಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೪-೮೨). **ಜಗಳಹಚ್ಚು** = ಕಲಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ತಳ್ಳಿ = ೧. ನಡುವೆ ಬಂದು ಜಗಳ ಹಚ್ಚೋಣ. ೨. ಬಂಡಾಯ (ಗಂಗಾಮ. ೧೫೦). [<ಪ್ರಾ. ಜಗಡ, ಝಗಡ]

ಜಗಟಂಬೊಗು (ಕ್ರಿ). ಜಗಳತೆಗೆ; ಕಲಹವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸು: ಜಗಟಂಬೊಕ್ಕವರೊಳ್ ಕೆಲರ್ ಪೆಟವರಾಗಿರ್ದರ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೮೪).
[ಜಗಟ + ಪೊಗು]

ಜಗಟಗಂಟಿ, ಜಗಳಗಂಟಿ₁ (ನಾ). ಕಲಹಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು : ಜಗಟಗಂಟಿಯಂತೆ ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಕಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮). **ಜಗಳಗಂಟಿ₂:** ವಂಚಕಿಯರು ಜಗಳಗಂಟಿಯರು ಕಾಮಾತುರೆಯರತಿದವಡಿತಿಯರಂತಃಕರಣಮಲಿನೆಯರು (ಬಸಪು.೪೦-೫೩); ನಾಲಿಗೆ . . . ಕಪ್ಪಾಗಿಯಿದ್ದರೆ ಜಗಳಗಂಟಿ ಆಗುವಳು (ಸಾಗಂಧಿ. ೬೭೦-೨೦) ; ಜಗಳಗಂಟಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದರು (ಪುನರು. ೧೫೦) . [ಜಗಟ + – ಗಂಟಿ₂ + – ಇ₂]

ಜಗಟವಂತ (ನಾ). = ಜಗಳಕೋರ : ನಿಂದಾಯಾಂ–ಜಗಟವಂತಂ, ದೋಸವಂತಂ (ಶಬ್ದಾಸು. ೪೦೨ ಪ್ರಯೋ). [ಜಗಟ + – ವಂತ]

ಜಗಾತ್ಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮ ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ : "ಸರಸಿಜೋದ್ಭವನಜಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜಗಾತ್ಮಂ . . . ವಿರಂಚಿಯೆನೆ ಬ್ರಹ್ಮನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩-೯) .
[ಜಗ + ಆತ್ಮ]

ಜಗಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಯಲ್ಲಿ ನುರಿಸು ; ಅಗಿ ; ಅಗಿದು ತಿನ್ನು ; ಚರ್ವಣಮಾಡು: ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ಪುಟ್ಟಹುಡುಗಿ ಕಬ್ಬು ಜಗಿಯುತ್ತಾ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಕಡ್ಕಬಿ. ೭೭) ; "ಈಗ ಸರಿಯಾಪ್ಪೆ" ಎಂದು ಅಡಿಕೆಯನ್ನು ಜಗಿಯುತ್ತಾ ಕೇಳಿದರು (ಅಪವಾ. ೬) ; ಇಂದೂ ಅವನು ನಿರ್ದಯತೆಯಿಂದ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಜಗಿಯುತ್ತಿದ್ದ (ಬಾಡಅ. ೩೬೫). ೨. ಚುಚ್ಚು ; ನೋಯಿಸು : ಅಗೆದು ಗೊಬ್ಬರವಿಕ್ಕಿ ನೀರೆರೆದು ತೋಟಿಗನು ಜಗಿವ ಮುಳ್ಳಿರಿತಗಳ ಸೈರಿಸೆ ಗುಲಾಬಿ ನಗುವುದೊಂದರೆ ನಿವಿಷ (ಮಂಕುಳಿ. ೪೭೦). ೩. (ಆಲಂ) ಮೆಲಕುಹಾಕು ; ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು : ನೂರ ಚಿಂತಿಸಿದಳು. ಯುಸುಫನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಜಗಿದು ನೋಡಿದಳು (ನೂರಜ. ೩೭). 'ಅಗಿ₁' ಪರಾ.

ಜಗಿ₂ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಹೊಳಪು ಬೀರು: ಜ[ಜಾಂಜಾಂ. ಜಿ]ಗಿವ ಪಸುರಂಗಿಗಳ ಗುರುಗುಂಜಿದಂಡೆಗಳ ನಿಗುರಿಸಿಹ ಮಿಸೆಗಳ ಕೆಂಗಣ್ಣ . . . ಬೇಡವಡೆ ನಡೆತಂದುದು (ವಂಶಾರಾ. ೩-೬-೨೨) ; ದಿನೇ ದಿನೇ ಅವನ ಮೈಕಟ್ಟು ತುಂಬಿ ಜಗಿಯಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಭೀಮಶಾ. ೩೪). 'ಜಗಜಗಿಸು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಗ್ಗು = ಹೊಳಪು]

ಜಗಿ$_3$ (ಕ್ರಿ). ಭಾರದಿಂದ ಜೋಲು,–ಬಾಗು : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲುಗಳು ಜಗಿಯುತ್ತಿವೆ (ಆರ್ಯಧ. ೧೫). [<ಜರ್ಗು ?]

ಜಗಿಸು 'ಜರ್ಗಿಸು' ನೋ.

ಜಗು (ಕ್ರಿ). (?): ಮಘಮಘಿಸುವ ಚಂದನವ ತಿಗುರಿಕ್ಕುವರೆ ಹಸ್ತದುಗುರು ತಾಗಿತೊ ಚೆನ್ನಸ್ವಾಮಿ ಜಗುವ ಕಬಾಯದ ಬಿಗುಹು ಬೆನ್ನೊಳು ಸೋಂಕಿಯುಗಿಯಿತೊ (ಕೋಡಚ. ೨-೪೮). [?]

ಜಗುನಿ 'ಜಮುನೆ' ನೋ.

ಜಗುನಿಸಂಗಮ (ನಾ). ಯಮುನಾ ಮತ್ತು ಗಂಗಾ ನದಿಗಳ ಕೂಡಲು,–ಸಂಗಮ: ಇಡಿಕಿಱಿದ ಪೀವರಸ್ತನಯುಗಳ ಪರ್ವತದ ನಡುವಿತ್ತು ಮುತ್ತಿನೊಚ್ಚರ ಗಂಗೆಯೊಲು ತೊಡರ್ದ ಬಡಬಾಸೆಯೇ ಜಗುನಿಸಂಗಮದೊಳೆಸೆವುತಿರೆ (ರಾಘಚ. ೬-೪೬). [ಜಗುನಿ (<ಜಮುನೆ) + ಸಂಗಮ]

ಜಗುನೆ 'ಜಮುನೆ' ನೋ.

ಜಗುಲಿ 'ಜಗಲಿ' ನೋ.

ಜಗುಲಿಕಟ್ಟೆ (ನಾ).=ಜಗಲಿ ೧ : ಜಗುಲಿಕಟ್ಟೆ, ಕೆರೆ, ಭಾವಿಕಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲೆತ ಹೆಂಗಸರು ಆಡುವ ಆಡಿಕೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಸಂಸಾರಗಳು ಹಾಳಾಗಿವೆ (ನಿಂದನೆ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಜಗುಲಿ(<ಜಗಲಿ) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಜಗುಳ್ 'ಜಗುಟ್' ನೋ.

ಜಗುಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಜಾರುವಿಕೆ; ಕಳಚುವಿಕೆ. ೨. ಸಾವು: ಮಗನೆ ಕೇಳೈ ಕುಶನೆ ಕಾಲನ ನಗರಿಗಭಿಮುಖನಾದ ಮಂತ್ರಿಯ ಜಗುಳಿಕೆಯ ಕೇಳ್ದಸುರಪತಿ ಕಳವಳದ ಕರಣದಲಿ ಉಗುಳಿದನು ತಂಬುಲವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೧). [ಜಗುಳ್(<ಜಗುಟ್) + – ಇಕೆ]

ಜಗುಳಿತ (ನಾ). ಜಾರಿಕೆ : ಜಗದ ಮಾಯಾವಲಂಬನವೆಂಬ ಪಲ್ವಲದ ಜಗುಳಿತದ ಪೆರ್ಗೆಸರ ನೀರಿಂಗೆ ಮೋಹಿಪುದೆ (ದುರಪು. ೨-೩೫).
[ಜಗುಳ್ (<ಜಗುಟ್) + – ತ$_2$]

ಜಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು ; ಕಳೆ : ಜಗದ ಜೀವನ ಪಾಪಕರ್ಮವ ಜಗುಳಿಸಿದ ಶ್ರೀಕಂಠ (ಸಂಭಪ. ೯-೮); ನಿಗಮತತಿದುರ್ಲಭನೆ ಅಗಣಿತ ಮನೋಹರನೆ ಸಗುಣ ನಿರ್ಗುಣನೆ ಬಸವಯ್ಯ ಬಸವಣ್ಣ ಜಗುಳಿಸಿದೆಯೆನ್ನ ಮಱವೆಯಾ (ಗುರುಬೋ.೬೮-೬೧); ನೋಟದಲಾಶ್ರಿತರ ಸಂತಾಪತ್ರಯಗಳನು ಜಗುಳಿಸುವ ಲೋಚನದ ಕರುಣಾಳುಗಳ ದೇವ (ನಿಭಾಗ. ೩-೦೩-೪೦); ಮುನಿಸುಗೊಂಡಿರುವ ಸತಿಪತಿಗಳ ಜಗಳಮಂ ಜಗುಳಿಸುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೭-೦). [ಜಗುಳ್ (<ಜಗುಟ್) + – ಇಸು$_3$]

ಜಗುಳು 'ಜಗುಟ್' ನೋ.

ಜಗುಳುದಲೆ (ನಾ). ಜಾರುವಿಕೆ: ವಾಸಿ ತೋಱಿತು ಮನಕೆ ಜನಕಮಹೀಶ ಸುತೆ ನಿನಗಂದು ಭವಬಾಣಾಸನದ ಭಾರಣೆಯ ಬಿಗುಹಿನ ಜಗುಳುದಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ೪]ಯಿಂದ ದಾಶರಥಿಗಾ ರಮಣಿ ರಾಣೀವಾಸವಾದಳು (ತೊರರಾ. ೩-೭-೧೭). [ಜಗುಳು (<ಜಗುಟ್) + – ದಲೆ]

ಜಗುಳುನುಡಿ (ನಾ). ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು : ಜಗುಳುನುಡಿ ಜಾಣ್ಮೆ ನುಡಿ . . . ಬನ್ನಣೆಯ ನುಡಿಯ ಭಾವೆಯರು ಬರುತಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದೊಳು (ನವಮೋ. ೨೪-೧೫). [ಜಗುಳು (<ಜಗುಟ್) + ನುಡಿ$_2$]

ಜಗುಟ್, ಜಗುಳ್, ಜಗುಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಓಡಿಹೋಗು ; ದೂರ ಹೋಗು : "ಜಗುಟ್–ಅಪಸರಣೇ (ಹೊರಟುಹೋಗು)" (ಶಮಧಾ) : ಆಗಳಾಕುಳವ್ಯಾಕುಳರಾಗಿ ನಾಣ್ಚಿ ಜಗುಟ್ದಿರ್ವರುಮಂದೊಳಸಾರ್ದುಪೋಪುದುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೮೯). ೨. ಜಾರು; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು: "ಜಗುಟ್ಂದು ಜಾಱುವುದು" (ಕಶಸಾ. ೨೭-೫೮೦). ೩. ಬೀಳು ; ಕೆಡೆ: ಪಾಪದ ಭರದಿಂ ನರಕಕ್ಕೆ ಜಗುಟ್ದನೆನ್ನಾತ್ಮೇಶಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೨೦೭). ೪. ತೂಗಾಡು; ಜೋಲು : ಸೊಗಯಿಸುವ ಪಾಲೆಯಿಂ ನಸು ಜಗುಟುತ್ತಿರೆ ಕರ್ಣಪೂರ ಪಲ್ಲವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೨). ಜಗುಳ್ : ೨. ಪರಿಮಳದ ಕೆಸರ್ಮಸಗಿದ ವನಸ್ಥಳದೊಳ್ ಬಿನದದಿಂ ನಡೆವಲ್ಲಿ ಕಾಲ್ ಜಗುಳ್ದು ಜೋಲ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೧ ವ). ೫. ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳು: ಜಗುಳ್ದು ತಾವೇ ಬೀಳ್ವ ಕಳಿವದದ ಪಣ್ಗಳಿಂ ನೈವೇದ್ಯಮಂ ವಿರಚಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೫) ; ನರೆತ ಮೀಸೆಯ ಜಗುಳ್ದ ಹಲ್ಲುಗಳ ಹಾಯಿದೆಲುಗಳ ನೆಗ್ಗಿದವಯವದ ಅಗಿಯಲಲುಗುವ ತಲೆಯ ಮುಪ್ಪಿನ ಮುಗುದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೫). ಜಗುಳು : ೧. ಮಗಳು ಮದ್ದಳೆಯವನ ಬೆನ್ನಲಿ ಜಗುಳಿ ಹೋದುದ ಕೇಳಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೩). ಬೆಳೆದಿಹ ಪೈರುಗಳ ಬಿಟ್ಟು ಜನವಂಜಿ ಜಗುಳಿದರು (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೮). ೩. ಮಡದಿಯೊರ್ವಳಿಗೆ ಗಿಂಡಿಯ ತನ್ನ ಕೈಮುಟ್ಟಿ ಕೊಡುವಾಗ ಜಗುಳಿತಾ ಗಿಂಡಿ (ಭರಚ. ೪-೪೭). ೪. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮುಡಿ ಸಡಿಲಿ ಜಗುಳುವ ಜಡೆಗಳೊಯೆಂಬಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೭-೧೮). ೫. ಜಗುಳಿದೊಱೆಗಳ ಜಾಳಿಗೆಯ ಹೊಗರೊಗಲು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೭). ೬. ಸುರಿಸು ; ವರ್ಷಿಸು : ಜಗುಳಿದುದು ಕಿಸುಕುಳದ ಮಳೆ ಧರಣಿಗೆ ನಿರಂತರ ಮೂತ್ರ ಶೋಣಿತ ಹೇಯ ವೃಷ್ಟಿಗಳ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೨೪).

ಜಗುಟ್ತರ್ (ಕ್ರಿ). ಜಾರಿಬೀಳು; ಅಳ್ಳಕವಾಗು; ಸಡಿಲವಾಗು : ಅಲಸಿಕೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗೆ ಜಗುಟ್ತರೆ ಪಕ್ಕದೊಳಾಟುಪೊಕ್ಕು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಸಡಿಲ್ದ ತಾವರೆಯೆಸಟ್ಗುಱುಪಿಂದೊಳವಿಟ್ಟು ನಿದ್ದೆಯಂ ತೊಲಗಿಸಿದಂಚೆವೆಣ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೭) : ನೀವಿ ಜಗುಟ್ತರೆ ನೀಟ್ದ ಕಣ್ಮಲರ್ ತನಿವೆಳಗಂ ಕಡಲ್ವರಿಸೆ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೯). [ಜಗುಟ್ + ತರ್]

ಜಗೆ(ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆವುಜವೆಂಬ ತಾಳವಾದ್ಯದ ವಾದನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ಸಂಚತ್ರಯ ಸುಸಂಚನೆಂಬಾವುಜಿಗನಾವುಜವನಳವಡಿಸಿ . . . ಜಗೆ ಜೋಕೆ ರಾಜಿಸೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ(ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೬೬ ವ). [?]

ಜಗ್ಗನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಕುಸಿದನ್ಯದೈವಂಗಳೆಲ್ಲ ಜಗ್ಗನೆ ಜರಿಯೆ (ಜಾವುಂರ. ೮೯-೨೪) ; ಪ್ರಳಯಕಾಲ ತುಂಬದ ಮುನ್ನವೆ ಮಹಾಪ್ರಳಯ ಬಂದಿತ್ತೆಂದು ಜಗ್ಗನೆ ಉರಿವುತ್ತ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೪೧-೨೩) ; ಕರಿಘಟೆಗಳುಪ್ಪರಿಸಿ ಜಗ್ಗನೆ ಜರಿದು ನಿಂದವು (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೪) ; ಎಮ್ಮಯ ಮಾತು ಜಗ್ಗನಿದೊ ನಾಟಿತಾತನ ಮನದೊಳು (ಹೆಬ್ಬೆರ. ೧೫-೩). ಅಧ್ಯಕ್ಷನು ಜಗ್ಗನೇ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ (ಯೋಧಪು. ೩೨). [ಜಗ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಗ್ಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ರಾಧೇಯ . . . ಶೌರ್ಯರಸ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಜಗ್ಗರಿಸಿ ಕಲಕಿದಂ ಮೂದಲೆಗಳಂ ನುಡಿದು(ತುರಂಗ. ೬೯-೩೫). [? + – ಇಸು$_3$]

ಜಗ್ಗಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮದ್ದಲಿ, ದಿಮ್ಮ, ದವ್ವು, ದುಂದುಭಿ . . . ಜಗ್ಗಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಂಜೋಡಣೆ ಮಾಡಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯). [ಜಗ್ಗು$_1$ (<ಜರ್ಗು) + ಹಲಿಗೆ (<ಪಲಗೆ)]

ಜಗ್ಗಾಟ (ನಾ). ೧. ಎಳೆದಾಟ ; ಎಳೆದಾಡುವಿಕೆ : ಮನೆಯ ಮತ್ತು ಆಫೀಸಿನ ಜಗ್ಗಾಟದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದಿನಗಳನ್ನು ಎರಡು ನಿಮಿಷಗಳಂತೆ ತಳ್ಳಿದೆವು (ರಾಯಕ. ೯೪) ; ವೇಣುಗೋಪಾಲನು ರತಿಕಾಂತನ ವಾತ್ಸಲ್ಯದ ಜಗ್ಗಾಟವನ್ನು ಬಲುಮೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು "ಹೋಗು ನೀನು" ಎಂದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೦೨). ೨. (ಆಲಂ) ಚೌಕಾಸಿ : ಹೀಗೆ ಜಗ್ಗಾಟವಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ೬೦೦ ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಗದ್ದೆ ಒಪ್ಪಿತು (ದಾಸಹು. ೬೩).
[ಜಗ್ಗು$_1$(<ಜರ್ಗು) + ಆಟ]

ಜಗ್ಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಳೆದಾಡು. ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಡಾಡು,–ಸರಿದಾಡು: ತಂತಮ್ಮ ಬಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿತ್ತ ಜಗ್ಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಂಡಿಗಾರರ ಕಪ್ಪುಮೋರೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದೇ ವಿಕಾರಭಾವ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೧೦). ೩. (ಆಲಂ) ವಿವಾದಮಾಡು ; ಚೌಕಾಸಿಮಾಡು : ಕುದುರೆಯ ಲಗಾಮು ಜಗ್ಗಿ ಜಗ್ಗಿ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಗ್ಗಾಡುವದು ಆತನಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೮೫). [ಜಗ್ಗು$_1$ (<ಜರ್ಗು) + ಆಡು$_1$]

ಜಗ್ಗಿಯರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೀರ ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿಯುಗೊಟ್ಟ ಕಲ್ಕಾಟು ಬ್ಬೆಗಲಿಯ ನೀರ್ಗ್ಗೆನ್ನ ಜಗ್ಗಿಯರಸರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ [ಎಕ್. ೪, ಅರಿಕೆ. ೬೦-೫ : ೮೭೦. [ಜಗ್ಗಿ + ಅರಸ]

ಜಗ್ಗಿಸು 'ಜಗ್ಗಿಸು' ನೋ.

ಜಗ್ಗು$_{೨}$ 'ಜಗ್ಗುಗ' ನೋ.

ಜಗ್ಗು$_{೩}$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನಿಂದ ಒಲೆಯುವಿಕೆ : ಜಾತಿಮಯ ಬಗೆಗಳು ಜಗ್ಗಿನ ಕೆಣಡೊಯ್ಯಾರದಲ್ಲಿ (ಕೋಗಣು. ೧೭-೫೦) ; ಜೊನ್ನವದ ಜಗ್ಗು ನಿಗ್ಗುಗಳಂ ತೋಪ್ಪಂತೆ (ಸಾಗಂಧಿ. ೧೧-೦೨). [<ಜಗ್ಗುಗ]

ಜಗ್ಗು$_{೪}$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿನಾನು ; ಕುಸುರಿನಂತಿರುವ ಮಿನಾನು : ಈ ಕೊಳದ ಮಿನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಜಗ್ಗುಗಳು ಹೆಚ್ಚು (ಕಪ್ರಿ).
[←ತುಳು. ಜಗ್ಗ್]

ಜಗ್ಗು$_{೫}$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಧರ ಪುತ್ರಾಯ ಜಗ್ಗು ನಾಮ್ನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ (ಅಣ. VI, ೩೦೦-೨೨ : ೭೬೨. [<ಜಗನ್ನಾಥ]

ಜಗ್ಗುಗಾತಿ (ನಾ). ಮೈಯನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಒಲೆಯುವ ಒನಪುಗಾತಿ ; ಒಯ್ಯಾರಿ : ಜವ್ವನದ ಜಗ್ಗುಗಾತಿಯರು (ಸಾಗಂಧಿ. ೩೦೭-೦೭).
[ಜಗ್ಗು$_{೩}$ + ಕಾತಿ$_{೬}$]

ಜಗ್ಗುಟೆ 'ಜೆಗ್ಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಗ್ಗೆ ಬೀಳು 'ಜರ್ಗುವೀಟ್' ನೋ.

ಜಗ್ಳ (ಗು). ಅಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಜಗ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವಿಕೆ. ೨. ಆಹಾರ; ಊಟ: " ಊಣಸಭ್ಯವಶರಣಂ ಭಕ್ತಿ ಸಮಂ " (ಪಸು.ಕೋಟೀ. ೯೫-೭). [ಸಂ.]

ಜಘನ (ನಾ). ೧. ನಿತಂಬ ; ಕಟಿಪ್ರದೇಶ : ಬರ್ಜರೋಮಾವಳೀ ಕಾಂಚನ ಕಾಂಚೀದಾಮಪಾತ್ರಂ ಜಘನಜಗತಿಯೊಳ್ ಶೋಭಿಸಲ್ಕೆ (ಗದಾಯು. ೮-೩೮) ; ಕಳಕಳಿಯಂ ಜಘನಚಳದಳಕಯರು ಕುರುರಾಯನೆಡಮಂಕದಲಿ ಮೋಹದಿಂ (ಅಜಿತ. ೬-೪೮); ಕೇಸಱಳ ತನುಲತೆ ಘನಜಘನಂ ಸೆನೆದು ಕಳಹಂಸಗಮನಮೆಮೆಳಲ್ಕೆಸೆಗುಂ (ಜಜಿತೀ. ೭-೦೦೩). ೨. ಕಟಿವಸ್ತ್ರರೋಭಾಗ. ೩. ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗದ ಕಾವಲು.
[ಸಂ.]

ಜಘನಕೊಪಕ (ನಾ). ಕುಂಡೆಯ ಕುಳಿ: "ಕುಕುಂದರಃ, ಜಘನಕೂಪಕಃ—ಈ ೨ ಕುಂಡೆಯ ಕುಟಿ " (ಹೆಚಾಯು. ೮೭-೨೫೯). [ಜಘನ + ಕೂಪಕ]

ಜಘನಸ್ಥಲ, ಜಘನಸ್ಥಳ (ನಾ). ನಿತಂಬ ಪ್ರದೇಶ : ಸುಲಲಿತ ಜಘನಸ್ಥಲ ಮೇಖಲೆಯಗ್ರದೊಳಿವೆ ಮಂಜುಮಣಿ (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೪). ಜಘನಸ್ಥಳ : ಪುಗೆ ಕೊಳನಂ ಲತಾಲಲಿತರ್ ಜಘನಸ್ಥಳವೆತ್ತೆ ಮೀರೆಯಂ ಮಿಗುವುದು (ಜಂತಿಪು. ೯-೩೮). [ಜಘನ + ಸ್ಥಲ]

ಜಘನಸ್ಥಳ 'ಜಘನಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಜಘನೇಫಲೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲತ್ತಿ ಗಿಡ: ಕಾಕೋದಂಂಬರ : "ಕಾಕೋದುಂಬರಿಕಾ . . . ಜಘನೇಫಲಾ—ಳಿ ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿದದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೦).
[ಸಂ. ಜಘನೇಫಲಾ]

ಜಘನೋಪಗೂಢ(ನಾ).=ಜಘನೋಪಗೂಹನ: ಒಱಿದಿನಿರುವನಪರ್ದುರ್ ಪೊಱವಾಱು ಪೊಱವಾಱನುಱ್ ಸೋಂಕೆ . . . ನಾಣಿದೆಯಟ್ಟ ನೆಱೆ ತೋರ್ಪದದುವೆ ಜಘನೋಪಗೂಢಂ (ಜಪಸ. ೭-೦೨). [ಸಂ.]

ಜಘನೋಪಗೂಹನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಹೆನ್ನಿರಡು ವಿಧವಾದ ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಳಕ ಪುಮ್ಮರ . . . ಜಘನೋಪಗೂಹನ . . . ಲಲಾಟಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶವಿಧಾಲಿಂಗನಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೩೨೯).
[ಜಘನ + ಉಪಗೂಹನ]

ಜಘನ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಿಂಭಾಗದ ; ಹಿಂದಣ ; ಹಿಂದಿರುವ. ೨. ಕಡೆಯ ; ಉಂತ್ಯದ : ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಪೈಮವತಖಂಬೆಂಬ ಜಘನ್ಯಭೋಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಕಡ್ಡಾಣ. ೧೬೪-೫). (ನಾ). ೩. ಕೀಳು : ನೀಚವಾದುದು : ಅಧಮವಾದುದು : " ಕುಕ್ರಿಯಮೆನೆ ಜಘನ್ಯಮೆನಲುಕಿ ಕೀಬದ್ಯು " (ಪಂಗಡಣ. ೧೪೪-೭೦); ಆ ನಾಕಕರೆಲ್ಲಂ . . . ದುರ್ಗಧರುಂ ನವುಂಸಕರುಂ ಜಘನ್ಯದಿಂ ದಶಸಹಸ್ರವರುಷಾಯುಷ್ಯಮುಂ . . . ಉದಯಿಸುಗುಂ (ನುಳುಮು ೧೦-೪೭). ೪. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು; ಹೀನಕುಲದವನು; ಶೂದ್ರ; ಚಾಂಡಾಲ. ೫. ನೀಚತ್ವಕ್ಕೆ : ಜಘನ್ಯ ಸೌಧರ್ಮ್ಮಲ್ಲದೆಂಬ ಪಲ್ಯೋಪಮ . . . ಸಮುಯಾಧಿಕಮಾಗೆ ಮೇಗಣವರು ಜಘನ್ಯಂಗಳು (ಜಸ್ಯತಿ. ೩೪-೧೦).

ಜಘನ್ಯ ಅಂತರಕಾಲ = [ಜೈನ] ಆನ್ಯಗುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವವು ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಗುಣಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವರೆಗಿನ ಕಡಮೆಯಾದ ವಿರಹಕಾಲ: ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆಯಾದ ವಿರಹಕಾಲಕ್ಕೆ ಜಘನ್ಯ ಅಂತರಕಾಲ ವೆಂದೂ . . . ಹೇಳುವರು (ಕ್ಷಪಸ. ೪೦೬). [ಸಂ.]

ಜಘನ್ಯಜ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಕೊನೆಯ ತಮ್ಮ: " ಜಘನ್ಯಜಃ, ಕನಿಷ್ಠಃ, ಯವೀಯಾನ್, ಅವರಜಃ, ಅನುಜಃ—ಶಿ ತಮ್ಮನ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬). ೨. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು; ಶೂದ್ರ.
[ಸಂ.]

ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಅಧಮವಾತ್ರ ; ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೇವಕ, ಪರಿಚಾರಕ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರ : ಇದು ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಾ. ೩೦೩). ೨. [ಜೈನ] ದಾನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದವರಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠನಾದವನು : ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧನಾಗಿಯುಂ ಶೀಲವ್ರತಭಾವನಾ ರಹಿತನನಯುತಂ ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರಂ (ಆರಾಪ. ೦೦-೯ ಪ). [ಜಘನ್ಯ+ಪಾತ್ರ]

ಜಜ (ನಾ). ಸಿಪಾಯಿ ; ಯೋಧ ; ಸೈನಿಕ. [ಸಂ.]

ಜಜಂಕರಿ (ನಾ). ದೇವಮ್ಮಾನದ ಪರಿಚಾರಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ (?) : ಜಜಂಕರಿಯಂತನು ಶಂಭುಲಿಂಗನ ಬೆಲ್ಯಂ ಗುಡಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುರಿಯಾಗಿ ನಾದಿದ ಗಾಂಜಾವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೆಂದವನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುಸಿತ್ತಿದನು(ಗಂಗಾಣ. ೪೯).
[?]

ಜಜ್ಜನೆ (ಅ). ಬಹಳವಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ : ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿದನು ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿದೆ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಜಪಸ. ೩೩೯) ; ರುಂಂಕಿಸಲ್ಕುಡುಗಿ ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿವ ತೆಱಲವರ್ಭೋಂಕನೆ ನಿಟ್ಟಿಸಲು ಬಿಸನಾಂತು (ಮುದಿಕಾ. ೧೪-೩೮).
[? + ಅನೈ]

ಜಜ್ಜರ, ಜರ್ಝರ್ರ, ಝಜ್ಜರ (ಗು). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಸಡಿಲವಾದ : ದೈತ್ಯನ ಚಿತ್ತ ಜಜ್ಜರವಾಗೆ ತಾ ಮಿಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕವಚವನು ಡಂಭನ ಗೆರಿದ (ಕೋಗಣು. ೯-೦೩). ಜರ್ಝರ್ರಃ : (ನಾ). ೨. ಒಡಕ್ಕುದ್ವನಿ ; ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿ: ಬೆರಸಿರೆ ಕನ್ನಡೊಳ್ ಬಂಧುರಮಾಗದು ಕಾವ್ಯಗತಿಜಸಿ ವೇಟ್ಟಿಜ್ಜಿಡೆ ಪೀನಂ ಪರುಷತರವಾಕ್ಯಮೆತೊತ್ತುಂಗರದೆಯ ವಂದ್ಯಳೆಯ ಜರ್ಝರ [ಪಾಶಾಂ. ಜ್ಜರ್]ರ ಧ್ವನಿಗಳವೊಲ್ (ಅವಿಜಾ. ೦-೩೩) ; ಪಳುಕಿನ ಕೋಡು ಗಲ್ಲುಳೊಳ್ ಪೊಳೆವ ತಮ್ಮ ನೆಲಬೆ ನೆರೆದ ಮಲ್ಲರ ನೆರಪಯಾಗಿಯುಂ ನಿಸಂಜೆ:ಪಾಂತ ಜರ್ಝರ ನಿರ್ಝರ ಧ್ವನಿಯೆ ಮಲ್ಲದಾಳವಾಗಿಯುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೭೭ ಪ). ಪಿ. ತೆಗ್ಗಿದ ಧ್ವನಿ ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ : ಕಮಳವಧುವಾನದಿಂ ಸೂಳ್ಪದ ಪುತ್ಕೋಚಿಯ ಧ್ವನಿಗಳಿಂತೆ ಜರ್ಝರ ಮಾದ ಪೊಂಗೆಜ್ಜೆಗಳ ವಿಲ್ಲುಲಿಯೊಳೊಂ (ಕಾಡಂಪು. ೭೭). ಝಜ್ಜರ: ರ್ಝ. ಬಲುಶೋಕ ಕಷ್ಟ ತಾವತ್ಯಯ . . . ಝಜ್ಜರ [ಪಾಶಾಂ. ಜರ್ಝರ] ಕ್ರೂರವಮಲಮಬ್ಧ ದುರ್ಗಧ ನೆಲೆಯೆನಿಪುದೀ. ತನು (ವಂಗಾಶಾ. ೩-೦೯-೦೦). [<ಪ್ರಾ. ಜಜ್ಜರ/ಸಂ. ಜರ್ಜರ]

ಜಜ್ಜರಗೈ (ಕ್ರಿ). ನುಗ್ಗುಮಾಡು ; ಜಜ್ಜು : ದುರ್ವಾರ ಕರ್ಮವ ಜಜ್ಜರಗೈದನಪೂರ್ವಾತ್ಮಸುಖವ ಪಡೆದನು (ಭರಣ. ೨೪-೨೪).

[ಜಜ್ಜರ + ಕೈ$_1$ (< ಕೆಯ್$^{ಗ}_1$)]

ಜಜ್ಜರಿ$_1$ (ನಾ). ಬಿರುಕು ; ಸೀಳು : ರತ್ನದ ಕಾಂತಿಯ ಕಳೆಯಿಂದ ತನ್ನಂಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜಜ್ಜರಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಬಂತೆ (ಸರ್ವಪ. ೧೨೮-೬೫೨).

[<ಜಜ್ಜರ]

ಜಜ್ಜರಿ$_2$ 'ಜರ್ಝರ$_1$' ನೋ.

ಜಜ್ಜರಿತ, ಜಜ್ಝರಿತ, ಜರ್ಝ್ಝರಿತ, ಜರ್ಝರಿತ (ಗು). ೧. ಜೀರ್ಣವಾದ; ಶಿಥಿಲವಾದ; ಸಡಿಲಗೊಂಡ: "ಜಜ್ಜರಿತ ಧೈರ್ಯ ದಿಗಿಲ್" (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೬೪). (ನಾ). ೨. ಜೀರ್ಣವಾದುದು; ಶಿಥಿಲವಾದುದು : ಫಣಿಪತಿ ಹೆಡೆಯ ಮಣಿದನು ಕೂರ್ಮ ಜಜ್ಜರಿತಮಾದುದು (ಕಳುಮಾ. ೨೩೬-೧೦) ; ಪಂಪಾಸರಸ್ತಟದಿ ಬಲ್ಬೆಳೆದ ತಾಲತರುವೊಂದೊಂದುಮವನೊಂದೆ ಬಾಣದಿಂ ಜಜ್ಜರಿತಮಾಗಿ ಕೆಡೆವುವು ಕಣಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೭-೩೩೬). **ಜಜ್ಝರಿತ :** ೨. ಗರುಡನುಬ್ಬಟೆಗಹಿನಿಕರ ಜಜ್ಝರಿತವಾದವೊಲಿವನ ಕಡುನಿಬ್ಬರದ ಧಾಳಿಗೆ ಧೈರ್ಯಗೆಟ್ಟುದು ಕೂಡೆ ಕುರುಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೧೨). **ಜರ್ಝ್ಝರಿತ :** ೨. ನರನ ಶರಹತಿಗೆನ್ನ ತನು ಜರ್ಝ್ಝರಿತವಾಗಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩೮). **ಜರ್ಝರಿತ :** ೧. ಮಕುಟಬದ್ಧರ ಮುಡಿಯ ರತ್ನಪ್ರಭೆಗಳಲಿ ಜರ್ಝರಿತ ತನುವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೭). ೩. ಚೂರು ಚೂರಾಗುವುದು ; ಸೀಳಿಹೋಗುವುದು : ಪವನಜ ಮರಳಿ ತಿವಿದನು ಕೀಚಕನ ಪೇರುರವನೆದೆ ಜರ್ಝರಿತವಾಗಲು (ಕುವ್ಯಾಪಿ. ೩-೯೨).

[<ಸಂ. ಜರ್ಜರಿತ]

ಜಜ್ಜರಿಸು, ಜರ್ಜಿಸು, ಜರ್ಝರಿಸು, ಜರ್ಝಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಿಥಿಲವಾಗು ; ಜೀರ್ಣಗೊಳ್ಳು : ಶಬ್ದ ತುಂಬಿತು ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಪರಿಯಂತ ನಿಬ್ಬರ ತರುಗಿರಿಗಳು ಜಜ್ಜರಿಸೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೭೫-೫). **ಜರ್ಜಿಸು :** ೨. ಎದೆಗುಂದು; ಧೈರ್ಯಗುಂದು: ಅನಿತರೊಳ್ಕುರುಸೇನೆ ಸಮ್ಮೋಹನದ ಸೊಗಡನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡನುವರಾಂಗಣಭೂಮಿಯಲಿ ಮರೆದೊರಗಿದವರೆಲ್ಲ ಕನಸುಗಂಡಂತೆದ್ದು ಜರ್ಜಿಸಿ ಘನತರದ ಚಿಂತೆಯಲಿ ತಾವಿಹ ವನದ ತಪ್ಪಲ ಪಾಳೆಯಕ್ಕೆಯ್ದಿದರು ಮುಸುಕಿನಲಿ (ಕೋಗಯ. ೨೩-೭). **ಜರ್ಝರಿಸು :** ೨. ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಜರ್ಝರಿಸಿ ಹೋದ ರಂಗಪ್ಪ (ಕತ್ತಬ. ೩೫). **ಜರ್ಝಿಸು :** ೩. ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು ; ಧೈರ್ಯಗುಂದಿಸು : ಎದೆಯನು ಜರ್ಝಿಪ ಕೆಲಸವ ಗೈವಂ ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣದ ಭೈರವ ಬಾಲಂ (ತುಟಮಿ. ೧೨೭).

[ಜ್ಜರ + – ಇಸು$_3$]

ಜಜ್ಜಾಡ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಜ್ಜಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಜ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಚ್ಚಿಸು ; ಪೆಟ್ಟುಕೊಡಿಸು.

ಜಜ್ಜಿಸಿಕೊಳ್ = ಬಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಡೆಸಿಕೊಳ್ಳು : ವಜ್ರೋಪಮ ಶ್ರೀಯಚ್ಚ್ಯುತಗಾತ್ರದಿ ಜಜ್ಜಿಸಿಕೊಂಡ ಚಾಣೂರ (ಪ್ರಸಭಾ. ೬೪-೨೧).

[ಜಜ್ಜು (<ಚಚ್ಚು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಜಜ್ಜು 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಜಜ್ಜುಗಂತೆ (ನಾ). ಜೀರ್ಣವಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ : (ಮರುಳಸಿದ್ದನು) ಜಜ್ಜುಗಂತೆಯ ಧರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ರಕ್ಕಸಿಯ ಕೊಂದು ಅವಳ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕಿನ್ನರವೀಣೆಯಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಕವಿಚ. I, ೨೦೫).

[ಜಜ್ಜು (<ಚಚ್ಚು$_1$) + ಕಂತೆ$_2$]

ಜಜ್ಜುಗಂಥೆ (ನಾ). = ಜಜ್ಜುಗಂತೆ : ಧಾರಣವೆ ಮಣಿವಿಭೂಷಣ ಜಜ್ಜುಗಂಥೆಯುಂ (ಗುರುಣಾ. ೧-೬೭). [ಜಜ್ಜು (<ಚಚ್ಚು$_1$) + ಕಂಥೆ]

ಜಜ್ಜುಗಾಯ (ನಾ). ಜಜ್ಜಿದ ಗಾಯ ; ಮೂಗುಪೆಟ್ಟು : "ಜಜು ಗಾಯ ; ಮೂಗು ಪೆಟ್ಟು" (Contusion. ಇಂಕನಿ).

[ಜಜ್ಜು (<ಚಚ್ಚು$_1$) + ಗಾಯ]

ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣಗಾಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು ; ನುರಿಸು: ಕಜ್ಜವೊಂದಿದೆ ಹರಿಯ ಮುಸುಡನು ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿಯೆ ನೆಱೆ ತಿವಿದೊಂದುಜ್ಜುಗದಿ ಕೊಲ ಬೇಹುದಹಿತರನೆಂದು ನೇಮಿಸಿದಾ (ಸಾಳ್ಯಭಾ. ೨೨-೪೮) ; ಅಜ್ಜನ ಪೆಸರ ನಂದಪ್ಪಾಜಿಯಿಟ್ಟುದು ಪಜ್ಜಳಿಸಿದುದಿಂದು ಭವವಾ ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿದೆಯಲಾ ಭಾಪು ಸಾಹಸಿಯೆಂದು ಪಜ್ಜೆಗೆ ನಮಿಸಿದರೊಸೆದು (ಭರಣ. ೬೮-೮) ; ಸಿಹಿಹಾಲೆಬೇರನ್ನು ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿ ಕಷಾಯವಂ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪವೆರಸಿ ಸೇವಿಸೆ ದಾಹಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೩).

[ಜಜ್ಜು (<ಚಚ್ಚು$_1$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜಜ್ಝರಿತ 'ಜಜ್ಜರಿತ' ನೋ.

ಜಜ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಜ್ಝಾರತನ 'ಜುಜ್ಝಾರತನ' ನೋ.

ಜಝಾರೇ (ನಾ). ಕೊಂಡಾಟದ ಮಾತು,-ನುಡಿ : ಝಾರೇ ಜಝಾರೇ ಹಳುರೇ . . . ಎಂಬುಲಿ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭೯).

ಜಝ್ಝರಿತ 'ಜಜ್ಜರಿತ' ನೋ.

ಜಝ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಟಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಝಾಡಿಸು; ಒದರು. ೨. (ಆಲಂ) ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು ; ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ನುಡಿ : ದೇವಸುತನಾಗಿದ್ದರೀ ಸಿಲುಬೆಯಿಂದಿಳಿದು ಬಾರ ನೋಡುವ ! ಏಂದು ಜಟಕರಿಸೆ (ಗೊಲ್ಕೊಥಾ. ೧೨-೧೯).

[ಜಟಕರಣ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಝುಟಕಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಜಟಕಾ$_1$ (ನಾ). ಅಲುಗಾಟ; ಹೊಯ್ದಾಡುವಿಕೆ. 'ಜಟಕಾಹೊಡೆ$_1$' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝುಟಕಾ]

ಜಟಕಾ$_2$ (ನಾ). ಒಂದೇ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹೂಡಿದ, ಕಮಾನು ಉಳ್ಳ ಬಂಡಿ : 'ಜಟಕಾ ಬರಲಿ' ರಾಣಿಯವರ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಯಿತು (ರೂಪಸಂ. ೬); ಅವರ ಶರೀರವು ಬಾಡಿಗೆಯ ಜಟಕಾ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೊರಗಿ ಕಂದಿ ಹೋಗಿತ್ತು (ಪರಿಣೀ. ೧). [←ಮರಾ. ಝುಟಕಾ]

ಜಟಕಾ$_3$ (ನಾ). ಅಂಬಿಗರ ದೇವತೆ : ಜಟಕಾ ಅಮ್ಮ ಬೊಬ್ರಯೆಂಬ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಅಂಬಿಗರು ನಡಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಭಾಗ. ೦೮೩). 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ಪರಾ. [?]

ಜಟಕಾಗಾಡಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿ: ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಜಟಕಾಗಾಡಿ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂತಿತು (ಮಹಾಗ. ೧). [ಜಟಕಾ$_2$ + ಗಾಡಿ$_3$]

ಜಟಕಾಬಂಡಿ (ನಾ). = ಜಟಕಾಗಾಡಿ : ಬದುಕು ಜಟಕಾಬಂಡಿ ವಿಧಿಯದರ ಸಾಹೇಟ (ಮಂಕುಕ. ೬೦೦). [ಜಟಕಾ$_2$ + ಬಂಡಿ$_1$ (<ಭಂಡಿ$_1$)]

ಜಟಕಾಹೊಡೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಕುಲುಕಾಡು ; ಜೋಲಿಹೊಡೆ: ಹಾಳ್ ರಸ್ತೆ! ಗಾಡಿ ತುಂಬಾ ಜಟಕಾಹೊಡೀತದೆ ! ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಲಗಿ ಕೊಳ್ಳಿ ! (ಮಲೆಮ. ೪೫೮). [ಜಟಕಾ$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜಟಕಾಹೊಡೆ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಜಟಕಾಗಾಡಿಯನ್ನು ಓಡಿಸು : ಅವನು ಜಟಕಾ ಹೊಡೆಯುವದರಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮ (ರೂಢಿ).

[ಜಟಕಾ$_2$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜಟಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಸು ; ಓಡಾಡು ; ಅಲುಗಾಡು : ಎಚ್ಚರಿರಲಿರದಿರಲಿ, ಜಟಕಿಸುತಿಹುದು ಉಸಿರಿನ ಲಾಳಿಗೆ (ಹಾಡುಪಾ. ೫೦-೧೨).

[ಜಟಕಾ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಟಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಟಪಟ 'ಝಟಪಟ' ನೋ.

ಜಟಪಟನೆ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ; ಬೇಗನೆ: ಜಟಪಟನೆ ಬಾ ಅಂತ ಹೇಳಿದರು (೮೩೨). [ಜಟಪಟ (<ಝಟಪಟ) + ಅನೆ]

ಜಟಮಟ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. 'ಜಟಮಟಿಕೆ', 'ಜಟಮಟಿಸು' ಪರಾ. [<ಅಟಮಟ]

ಜಟಮಟಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ಪಟಮಿದೆ ಸಾಲ್ಸು ಮನ್ಮಥವವಲ್ಲಭನಂ ಪಟುವಿದ್ಯೆಯುತ್ಕಲುಂ ಜಟಮಟಿಕರ್ಕಳಂ[ಪಾರ್ಶ್ವ. ಜಟಮಟಿಕಯಕರ್ಕಳಂ. ಜಟಿಲಕುಟಿಕರ್ಕಳಂ] ತೊಡರೆ . . . ತೊಟಲ್ದಱಸಿ ನಿನ್ನೊಡಗೂಡಿ (೪೦೪). "ಸಡಗರದವನು" (೪೦೪). ಕೋಪ: ನಿಜದಿಂ ಜಟಮಟಿಕಂ ಜ್ವಳನಜಟಕರಂ ಕುಟಿಳವೃತ್ತನಾತನಸದಳಂ (೯೯೯). [ಜಟಮಟ + ಇಕ]

ಜಟಮಟಿಗ (ನಾ). = ಜಟಮಟಿಕೆ : ಜಟಮಟಿಗರ ವೇಲ್ಕೋದೆನೆ ದಿಟ ಮೆಂದದನೊಲ್ಲು ಕೇಳ್ವರ್ . . . ದಂಡಿತರೆನಿಸಿದವರುಮಜ್ಞಾನತೆಯಿಂ (೪೮೫. ೧೧-೧೫). [ಜಟಮಟ + ಇಗ]

ಜಟಮಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಪಡಿಸು; ವಂಚಿಸು : ಜಟಮಟಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮಿ ಘಟಿಯಿಸುವೀ ಸಂಧಿ ಕೌರವರ್ಕಳಿಳ್ಳಿಂ ಘಟಿತ ಜರಾ ಸಂಧೋರಸ್ಸ ಸಂಧಿವೊಲಿಂದಂ ಪುಟ್ಟಿಱೆಂಗ್ ವಿಘಟಿಸದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೬) ; "ಸಡಗರದಿಂದ ಕೂಡಿ" (ಪಂಪಭಿ. ೩೦೦).

[ಜಟಮಟ + ಇಸು]

ಜಟಮಾಂಸಿ (ನಾ). = ಜಟಾಮಾಂಸಿ : ಕಚೋರ ಗಂಟುವರಿಂಗಿ . . . ಜಟಮಾಂಸಿ ಉಮ್ಮತದ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ (ವಾಣಿಶಿ. ೧೩-೪).

[<ಸಂ. ಜಟಾಮಾಂಸೀ]

ಜಟಾಖಿರ್ಜೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಿರ್ಜೂರ: ಜಟಾಖಿರ್ಜೂರ ಉತ್ಪತ್ತಿ . . . ಸುಖಾರ್ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರು ನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಜಟಾಜೂಟ (ನಾ). ಜಡೆಮಂಡಿ : ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು; ಜಟಾ ಸಮೂಹ: ಅಂತು ಸೊಗಯಿಸುವ ಕುರುಜಾಂಗಣವಿಷಯಕ್ಕೆ ರಾಜದ್ರಾಜ ಧಾನಿಯಾಗಿರ್ದು ಹಸ್ತಿನವರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೭ ಪ).

[ಸಂ. (ಜಟಾ + ಜೂಟ)]

ಜಟಾಧರ (ನಾ). = ಜಟಾಧಾರಿ : "ನಿರಿತನಯಾರ್ಧಾಂಗಧರಂ ವೃಷಭ ಜಟಾಧರಂ ಚಂದ್ರಧರಂ" (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೦೪). [ಸಂ.]

ಜಟಾಧಾರಿ (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲುಳ್ಳವನು; ಜಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಮುಂಡಧಾರಿಯು ತಲೆ ಮುಂದೆ ಬಪ್ಪುದ ಕಂಡೆ ಜಟಾ [ಜಾಜಾಂ. ಜಡಯು]ಧಾರಿಯು ತಲೆ ನಡದುಹೋಯ್ತ್ ಕಂಡೆ (ಅವಚಂ. ೯೫-೪೨೬). [ಸಂ. ಜಟಾಧಾರಿನ್]

ಜಟಾಪಟಿ (ನಾ). ಜಗಳ; ಕಲಹ; ವಾದವಿವಾದ : ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಜಟಾಪಟಿ ನಡೆಯಿತು (ಉಪ್ಪ.ರಾ. ೬೩); ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಜಟಾಪಟಿ, ಮಾರಾಮಾರಿ . . . ಮುಂತಾಗಿ ಬಹಳ ಗದ್ದಲವು ಹತ್ತಿತು (ರಸವಿಕಾ. ೧೩೮) ; ಕರ್ಕಶ ಕೈರಿ ಜಟಾಪಟಿ ಆರಾಗ ಹೆಂಗಾಯ್ತು ! (ಮುಕಥಾ. ೬೩೦). [<-ಹಿಂ. ರುಧಾಪಟಾ : ಮರಾ. ರುಧಾಪಟೀ]

ಜಟಾಬಂಧ (ನಾ). ಕಟ್ಟಿದ ಜಡೆ: ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಮುಡಿಯನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗಂಟು : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಇಲ್ಲ ಶಿರದಲ್ಲಿ ಜಟಾಬಂಧವಿಲ್ಲ (ಮೋಗಾಹಿ. ೧೫೫-೪೮೬) ; ಸುತ್ತಿದ ಜಟಾಬಂಧ ದೊಳಗಣ ಸುರವಧಿಯೆಂಬ ಸರೋಜನೀತಕಟದೊಳಗಿರ್ದ್ . . . ಚಂದ್ರ ಕಲೆಯಂ (ಪಸಿದ. ೪-೧೧) [ಸಂ.(ಜಟಾ + ಬಂಧ)]

ಜಟಾಭರ (ನಾ). ಜಟೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ಜಟಾಕಲಾಪ : ಜಟಾಭರದ ಮುನಿನಾಥನು . . . ಮರುತಮಿತ್ರಕಾರ್ಯದ ಪರಿಕರಂಗಳಂ ಸವಕಟ್ಟು ತ್ತಿರಲು (ಹರಿಕಾ. ೩-೪೪). [ಸಂ. (ಜಟಾ + ಭರ)]

ಜಟಾಮಾಂಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಔಷಧದ್ರವ್ಯ ; ಸುಗಂಧಮುಸ್ಸ ; ತಪಸ್ವಿನೀ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ : " ತಾಪಸೀ – ಜಟಾ ಮಾಂಸಿ, ಇಂಗಳ" (ಓಷಧಿ. ೭೬) ; ರಾಸ್ನೆ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು . . . ಬಚಕರಕು, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ನಾಗದಾಳಿ . . . ಇವಂ ಕಷಾಯಂ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರೆ ವಾತಜ್ವರಂ ಕೆಡಸುಗುಂ (ಶಕವೈ. ೬೯). [ಸಂ. ಜಟಾಮಾಂಸೀ]

ಜಟಾಮುಕುಟ (ನಾ). ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಕಿರೀಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಜಟೆಗಳ ಕಟ್ಟಿನಂತೆ ಕಾಣುವ ಕಿರೀಟ : ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ . . . ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಭರಣಗಳು – ಕೌಸ್ತುಭ, ಕುಂಡಲ, ಕಿರೀಟ, ಜಟಾಮುಕುಟ, ಲಂಬಕ . . . ಮುಂತಾದುವು (ಶಾಕಥ. ೫೦೬). 'ಜಡೆಮುಡಿ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ಜಟಾ + ಮುಕುಟ)]

ಜಟಾಳಿ (ನಾ). ಜಟೆಗಳ ಗುಂಪು; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲಿನ ಬೊಂತೆ : ವಿಜ್ಯಂಭಿಸಿ ಸಿತದೇಹದೊಳ್ಪು ಜಗದಂಬನವೊಪ್ಪೆ ಜಟಾ ಕಲಾಪತ್ಕೆಯೆ ಶಿರವ್ಪುದೇಹದೊಳ್ (ಚೂರಣಾ. ೩-೦೪). [ಸಂ. ಜಟಾವಲಿ (ಜಟಾ + ಆಲಿ)]

ಜಟಿ (ನಾ). ಜಟೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹೆಂಗಸು ; ಜೋಗಿತಿ; ಯೋಗಿನಿ : ಮಾಲೆಗಾತಿಯ ಜಟಿಯ ಸೂತಕೆಯ ಸೈರಂಧ್ರಿಯ ಕರ್ತವ್ಯ ದಿಂದಿನಿಬರೊಡನಾಡಿದೊಡೆ ಬಾಳೆಯರ್ತವೆ ದುರಾಚಾರಮಂ ಕಲಿವರ್ (ಕೃವಿಭಾ.೩-೫೮). [<ಸಂ. ಜಟಿನ್]

ಜಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಜಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೆಂ. ೨. ಋಷಿ ; ತಪಸ್ವಿ : ಲಂಪಟನೊರ್ವ ತವಸಿ ಕೌಶಿಕಾಖ್ಯಂ ಆ ಜಟಿಧರ್ಮವತ್ತಿ ಗುಣಗಣಾಪಟು ಮಾನಿತೆ (ಶಾಂತಿ. ೬-೮೩). ಶಿ. ಶಿವ: (ಕ). ೪. ಸ್ಕಂದನ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕ: (ಕ). ೫. ಬಿಳಿಲುಗಳುಳ್ಳ ಆಲ, ಬಸರಿ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಗ: "ಪ್ಲಕ್ಷ, ಜಟಿ, ವರ್ಗಟಿ–ಜಂಬ್ವಿಗಿದ, ಬಸರೀಗದ, ಕಟ್ಟುನರೀಗಿದ್ದ್" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೯).

[<ಸಂ. ಜಟಿನ್]

ಜಟಿಕಾವಳಯ (ನಾ). = ಜಟಿಳಿ: ಕನಕ ಖಿಕಂಗ ತುಂಗ ಜಟಿಕಾವಳಯಂ ಕುಡುವಿಂಬಟನೆನೀಯಯಂ ನೆನೆಯನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೯).

[ಸಂ.ಜಟಿಕಾವಲಯ (ಜಟಿಕಾ + ವಲಯ)]

ಜಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಟಿಗಮನೆ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಂಗ ದೇವತೆಯ ಗುಡಿ : ಉಡುಪಿ, ಭಟ್ಕಳ್ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಮಾಸ್ತಿಮನೆ, ವೀರಮನೆ, ಜಟಿಗಮನೆಗಳಿವೆ (ಜಟಿಗ ಎಂಬುದು ಊರಿನ ರಕ್ಷಣಾದೇವತೆ) (ಕಜಾಅ. ೩೩೦).

[ಜಟಿಗ (<ಜಟ್ಟಿಂಗ) + ಮನೆ]

ಜಟಿಲ, ಜಟಿಳ (ಗ್ರಂ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ; ತೊಡಕಾದ; ಸಿಕ್ಕಾದ: ರುರು ಘಂಟಾ ಕರ್ಣನಂಡಾಭರಣಸಹಿದರಂ ಶಂಕುಕರ್ಣಾ ಪ್ರಕುಂಡೋದರನಂಧ್ರಿಘೋದ್ಧಸ್ತನಂ ಧ್ರಜಟ್ಟಿ ಜಟಿಲ ಜಟಾಮಾಲಿ ಕಾಲಾಂತಕಂ . . . ವೀರಭದ್ರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೪-೦೫೬). ೨. ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ; ಕಷ್ಟಕರವಾದ ; ಬಿಡಿಸಲಾಗದ : ನಿಜವಾಗಿ ಆಹಂತ್ಯದ ವಿಷಮಾಂಶವು ಜಗತ್ತಿನ ಜಟಿಲ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿ ಜಟಿಲ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ (ಧಾರ. ೬೯). (ನಾ). ೩. ತೊಡಕು; ಸಮಸ್ಯೆ : ಕ್ಲಿಷ್ಟತೆ : ದೊರೆತವದ ಜಟಿಲಗಳ, ಕುಟುಲಗಳ, ಕಠಿನಗಳ ಭರತನುಳಿದನೆ ರಾಮನ ತೀರ್ಪಿಗೆಗೆದುರ್? (ಮಂಂಕಾ. ೬೦೯) ; ಆವನ ಗ್ರಂಥ ತುಂಬ ಜಟಿಲ (ಲೈಕಾಲೋ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). ಜಟಿಳ: ೧. ರತ್ನರಶ್ಮಿಜಟಳಂ ಮಕುಟಂ ಮಣಿಕುಂಡಲಂ ಕನಕ್ಕನಕಪಿಠಂಗ ದೇಹಠಂಚ . . . ಪೊಳೆವ ಕಣ ಳು ಮಟ್ಟಮಲಿಸಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭). [ಸಂ.]

ಜಟಿಲತೆ (ನಾ). ಕ್ಲಿಷ್ಟತೆ : ತೊಡಕು ; ಸಿಕ್ಕು: ಮಾನವಧರ್ಮದ ಜಟಿಲತೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರಾ�ಧರ. ೦೦೬): ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯ ಬ್ಯಹದಾಕಾರವನ್ನೂ ಜಟಿಲತೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ರಾ.ವಿವಿ. ೨೦). [ಸಂ. ಜಟಿಲತಾ]

ಜಟಿಲಿತ, ಜಟಿಳಿತ (ಗ್ರಾ). ಹೆಣೆದುಕೊಂಡ ; ಜಟೆಯಂತೆ ಸಿಕ್ಕಾದ : ನಿಬಿಡವಾದ: ಸ್ಪಟಿಕಮಣಿ ಕಠಣತಾಲಾ ಜಟಿಲಿತ ಮಧ್ಯರಂಗದಿಂ ಸಂಗಿತಕ ರಸ ತರಂಗಿತ ಬಾಹ್ಯರಂಗದಿಂ . . . ಮಾನಂಗೊಪ ದೇವಪೂಜಾಗ್ಯಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕಂಠಾಷ. ೧೭-೨ ಪ); ಪಟ್ಟಿಯ ದಿರ್ಘಾದೇಶಕ್ಕೆ–ಮೃದಾಲಾ ಗಣಾಂಬಧಾರಾಜಟಿಲತೆಯಟಿಸಾ (ಪಾಪ. ೧೦೬ ಪ್ರಯೋಜ). **ಜಟಿಳಿತ** : ದಿಸೆಯಲ್ಲಂ ವಂಶರತ್ನಮ್ಮುತಿಜಟಿಳಿತ ನಾನಾವಿಮಾನಂಗಳೊಳ್ ರಂಜಿಸೆ (ಅರಿಪು. ೬-೦೪). [ಸಂ.]

ಜಟಿಲೆ, ಜಟಿಳೆ (ನಾ). = ಜಟಾಮಾಂಸಿ. **ಜಟಿಳೆ** : "ಜಟಿಳೆ ಮಾಂಸಿ" (ಪಾಲ್ಕುರಿ. ೩೬-೨೨). [ಸಂ. ಜಟಿಲಾ]

ಜಟಿಳ 'ಜಟಿಲ' ನೋ.

ಜಟಿಳಿತ 'ಜಟಿಲಿತ' ನೋ.

ಜಟಿಳೆ 'ಜಟಿಲೆ' ನೋ.

ಜಟುಲ (ನಾ). ಮಚ್ಚೆ ; ಹುಬ್ಬುಮಚ್ಚೆ ; ಸಂಗಾತಿ. [ಸಂ.]

ಜಟೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣೆದುಕೊಂಡು ತೆಳ್ಳೆಯಾದ ತಲೆಗೂದಲು ; ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗದಂತೆ ಜಟೆಗೊಂಡ ಕೂದಲು : ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು : ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿನಿಂದ ಸುರುಗಿದ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ತಲೆಯ ಜಟೆಗಳು ಕವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಕ.ತಾಪಸಿ. ೨೮). ೨. ಹೆಣೆದ ಕೂದಲು ; ಹೆರಳು: ಜಡೆ. ಪಿ. ಆಲ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಬಿಳಿಲು : "ಜಟಾ, ಶಿವಾ–ಈ ೨ ಮರದ ಬೇರುಲ್" (ಹರಿಹಾ. ೩೦-೨೯). ೪. ಹೆಣೆದು ಕೊಡ ಬೇರು : ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಬೇರು. ೫. (ಮರದ) ಬೇರು. ೬. ವೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ : " ಶಿಖೆ . . . ಛಂದಂ ಜಟಾವ್ಯಾಸಂ " (ನಾಸಾರ. ೦೦೦) ; ಚತುರಾಶ್ರಮವುವರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಟೆಗಳ ವಿಷಾರಾಜಾಭಿಲಾಷಿಗಳ್ಗಾದ ಪ್ರವಚನಪೂರ್ವಕ ವಾದ ಫಲವಿಸ್ಯಾಕ್ಷತೆಗಳನ್ನೂ ಸಪಿಪರಿಸಿ (ಪಲ್ಯಿಶ. ೩೦-೦೬). ೭. ಕಾಗೆ : " ಶಿಖೆ . . . ವಿಶೇಷ ಬಲಿಭುಕ್ ಜಟಾವ್ಯಾಸಂ " (ನಾಸಾರ. ೦೦೦) ; ಜಗನೆಯಂಬದಾ ನೋಡಲೇ ? ಜಟೆಯ ಹಾವಳೀ ನೋಡಲೋ ? (ಗಾಡ). [ಸಂ. ಜಟಾ]

ಜಟೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ತಲೆಗೂದಲು) ಒಂದರೊಡನೊಂದು ತೆಳ್ಳೆಗೊಂಡು ಸುರುಳಿಗಟ್ಟು ; ಕೂದಲು ಬೊಂತೆಗಟ್ಟು,–ಗಂಟುಗಂಟಾಗು : ಅವಳು ಕಾವಿಯುಟ್ಟಿದ್ದಳು. ತಲೆ ಜಟೆಕಟ್ಟಿತ್ತು (ಪಡಕಾ. ೦೪೪).

[ಜಟೆ + ಕಟ್ಟು]

ಜಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ತಕ್ಷಣ: ದೇವರಿಗೆ ಬಂದು ಕೈಮುಗಿದು ಜಟ್ಟನೇಳು ಅನ್ನಬಾರದ ! (ಪಾಧ್ಯ. ೦೨). [ಜಟ್ಟ್ + – ಅನ್ನೆ]

ಜಟ್ಟಿ೧, **ಜೆಟ್ಟಿ**೧. ರುಬ್ಬಿ (ಪಾ). ಕುಸ್ತಿ ಮಾಡುವ ಕಸಬುದವನು ; ಮಲ್ಲ ; ಪೈಲ್ವಾನ್ : ಕಣಾರಾಯಿಂತರ ಬಾಣಾಯಿತರ ಮಲ್ಲಜಟ್ಟಿಗಳ . . . ಪರ್ತರರ ಪೊತ್ತ್ರಿರುತ್ತಿರ ತಿಂಥಿಣಿಯನೆಸೊತ್ತರಿಸಿ (ಎಸಂರ. ೬-೨೩) ; ಜಟ್ಟಿಗಳಂಕರಾಳಗಳಿದ್ದರಲ್ಲಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟಿನೆ ದಿಡುಕದೆ ನಿಂದು (ಪರಿಪಾ. ೦-೬೪) ; ಛಲಾ ಜಟ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣಾ ಮುಂಕ್ಕಿಂದ (ಗಾಡ): ಜಟ್ಟಿ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದರೂ ಮೀಸೆ ಮಣ್ಣಾಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾಡ). **ಜೆಟ್ಟಿ** : ಅಲ್ಲಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಬಂದರು (ಸಂಚಿಪ. ೦೦೪). ರುಬ್ಬಿ : ವರಿವಡಿಯಂಕರದಂತೆ ಪೂಜಿ ಮೆಟ್ಟಿದೆ ಸೂಬ್ಲಿಪ್ಪೊಲ್ಲರುಬ್ ಸಿಡಿಲ್ವರೆ . . . ತಾಗುವ ರುಬ್ಬಿಮಲ್ಲರ್ (ವರ್ಧಪು. ೦-೩೬). [ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ.ಚೆಟ್ಟ ; ತುಳು. ಜಟ್ಟಿ; ತೆಲು. ಜೆಟ್ಟಿ]

ಜಟ್ಟಿ೨ (ನಾ). (ಅಂಗಮರ್ದಕಿಯಾದ) ಸಖಿ (?) : ಘನಕುಚ ತಾರಾಹಾರಗಳು ತೊನೆದಾಡೆ ಜಟ್ಟಿಯರ್ ತೊಡೆಯ ತಟ್ಟಿದರು ಜೀವನಗತಿ ಕಣ್ಮುಚ್ಚುವಂತೆ (ಮೋಹಕ. ೨೬-೪೯). [?]

ಜಟ್ಟಿಗ, ಜಟ್ಟಿಗ, ಜಟ್ಟಿಗೆ, ಜಟ್ಟಿಗ, ಜೆಟ್ಟಿಗ, ಜೆಟ್ಟಿಗ, ಜೋಂಟಿಗ, ರುಬ್ಬಿಗ, ರೊಂಟಿಗ, ರೊಂಟಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಏಲ್ಲಾಯ ಯಕ್ಷಾತಿ ಬನದ ಶಂಕರ ಮಲ್ಲಗ ಜಟ್ಟಿಗಗ ಮಾಳಗೆಮನಿದೇವಿ (ವಿಜಾಸಂ. ೦೦೨). **ಜಟಿಗ** : ಅಂದಿನ ಮಲೆ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭೂತ, ಪ್ರೇತ, ಪಿಶಾಚಿ . . . ಜಕಣಿ, ಜಟಿಗ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಕಲ್ಲು ಕುಟಿಗ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಹೆಸರಿನ ಹಲವು ಜಾತಿಯ ದೆವ್ವಗಳಿದ್ದವು (ಕಂಬಹಿ. ೨). **ಜಟಿಗೆ** : 'ಜಟಿಗಮನೆ' ಪರಾ. **ಜಟ್ಟಿಗ**೬: ದಡಿಗ ಜಟ್ಟಿಗರ ಗರ್ಜನೆಗಳಿಂ . . . ಎಸೆವ ದುರ್ಗಾನಿಲಯಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕು (ದಕಥಾ. ೩-೩) ; ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಜಟ್ಟಿಗಳೊಟ್ಟಿನಿರ್ದು ಕರಮಂ ಪಿಡಿದು ತರಳಾಯ ತಾತ್ಪಿಯಾ (ಭುಹಾಸ್ಮ. ೬-೦೫) : ಕಾಳೆಗದೊಳು ಬೊಮ್ಮ ಜಟ್ಟಿಗ ಬೀರ . . . ಡಾಕಿನಿಯರ ತೂಳದೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿ . . . ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕುತಿಹರು (ಮೋಹಕ. ೨೯-೦೦) ; ಕುಂಬಾರರು ದುರ್ಗಿ, ಮಡಕೆದೇವಿ, ಜಟ್ಟಿಗ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು (ಆಡಾಸಿ. ೦೪೯). ಜಟ್ಟಿಗ : ಕಲಕೆ ಕಾದಿಹ ಭೂತವೈತಾಳ ಹಲವು ಜಟ್ಟಿಗ ಪಾಣಿಪದ್ಮರು (ಳಿಶಿರಾ. ೩೮-೩೬) ; ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜಟ್ಟಿಗ, ಬೊಬ್ಬಿರ್ಯರ್ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಡುಂ(ಸ.ಪ್ರ.ಹೊ. ೪). **ಜೆಟ್ಟಿಗ**: ಜೆಟಗಳ ಪೂಜೆಗೆ ಭಕ್ತ ಖಿ ತೆ ಅಯಿದು ಖಂಡುಗ (ಎಳೆ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೬೬-೪೬ ; ೧೬೦). **ಜೆಟ್ಟಿಗಗ**: ಮುಬ್ಬುಗಿಯ ಪೆಣನೊರ್ವಂ ಜೆಟ್ಟಿಗಂ ನೆಗೆ ಕಂಡು ಮತ್ತೊರ್ವಂ ಕಡ್ಡೆಟ್ಟಿರ್ದ ನ್ಗಿ ಪಭವುಂ ಮುಬ್ಬು ವಿ ನಂ ನೆಗೆವುತಿರ್ದರೊರ್ವರೊರ್ವರ್ (ಪು ಚಾ ಪೆ. ೪-೩೦). **ಜೋಂಟಿಗ** : ರುಂಡಾರ್ಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ – ರುಂಡಾಲಿಗ, ಜೋಂಟಿಗ (ಪಾಪ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋಜ). **ರುಬ್ಬಿಗಗ**: ಬೆಟ್ಟಂ ಕಿಱ್ಕಲ್ಲಾತುವ ರುಬ್ಬಿಗಂಗಳ್ಪ್ರಾಣಾಂ. ಜಟ್ಟಿಗಂ, ರೊಂಟಿಗಂಗಳ್ಶಿಲ್ಪಿಯಿಂಗಳಬಂ ಬಿಡೆ ತಾಳ್ದಂಗುಟ್ಟುವ ಭೀತಾಳಂ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಚಿಂಗಳಿಚೆ ಬೀಯಿಸುವ ಭೂತಕುಳಂ (ಪಾಕ್ಷ್ಯಪು. ೦೫-೦೦೮). **ರೊಂಟಿಗ**: ಮೇಲಿನ 'ವಾರ್ಶ್ಯ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ರೊಂಟಿಗ** : ಮೇಲಿನ 'ಜೋಂಟಿಗ' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶವಂದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[?. / ಪ್ರಾ. ರುಬ್ಬಿಟಿಗಗ]

ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿ ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ : ಗೀತನಾಟ್ಯಗಳೇನು, ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗವೇನು (ಕಾಪ್ಪಸಾ. ೬೫). [ಜಟ್ಟಿ + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳಗ)]

ಜಟ್ಟಿಗ೧, **ಜೆಟ್ಟಿಗ** (ನಾ). ೧. ಕುಸ್ತಿಮಾಡುವವನು : ಮಲ್ಲ: ಪೈಲ್ವಾನ್: ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಕಾವಾಟ ಕ್ರಮುಕ ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗರು ಜಟ್ಟಿಗ ಗೀತಪಾಠಕರು ಸೆಟ್ಟಿಗ ಬೆಟ್ಟಿನವರದರು ಭಟ್ಟಿಪ ಜಟ್ಟಿಗಾಜರೇಜೆಯರು (ಮೋಹಕ. ೩೬-೪೩). ೨. ಶೂರ ; ಸಮರ್ಥ : ನವ್ಯ ಕುಲದೊಳ್ ಮಕ್ಕಳ್ಪಿಱರ್ ನಿನಗೆ ಜಟ್ಟಿಗನೆನ್ನ . . . ಮಗನೇ ಕೈಕೊಳ್ ಧರಾಧಾರಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧-೬೦); ಆಟ್ಟದ ಜಟ್ಟಿಗರ್ ತಡೆದುದರ್ಕೆ ಕನಲ್ವ ವಭೀಷಣಂ . . . ಆರೊರ್ವರೆಗೆ ಬಂದು (ಪಂಕಾಷ. ೩-೨೮) ; ಜಟ್ಟಿಗನಾಹುವಾಗಡಕೆ ಜಟ್ಟಿಗಂ(ಎಳೆ. XI, ದಾಸಿ. ೨೫-೨೪ ; 1224). **ಜೆಟ್ಟಿಗ**: ೨. ಎನ್ನ ಜೆಟ್ಟಿಗರೊಳಿಗತಿಸಿ ಜೆಟ್ಟಿಗರ (ಪಂಚತಂ. ೨-೬೦) ; ಏವಿಗೆ ಸಂಕಯಮೇವಪ್ಪದವಾಯಮಾಗದಾ ಜೆಟ್ಟಿಗನಾಗಿಯುಂ ಬಳಿದವಂ ಪೆಱತೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಸಂಪಿಯ. ೬-೬೨); ಜೆಟ್ಟಿಗ ಕಾಳೆದುಯಂಗಳ [ಪಟ್ಟಿಗ] ಶುಚಿವಾರಕಟ್ಟಿಗಂ ಗಿರಿಗುಹೆಯೊಳ್ ವಟ್ಟುವ ಸಿಂಗದ ತಪಿರಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ . . . ತಿಪ್ಪಗವುಂದ (ಕೃ. I, ೨೪-೨೭ ; ಸು. 1148). [ಜಟ್ಟಿ + – ಗ್ಗ]

ಜಟ್ಟಿಗ೨ 'ಜಟ್ಟಿಗಗ' ನೋ.

ಜಟ್ಟಿಗತನ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯ ರೀತಿ–ವಿದ್ಯೆ : ಶಂಬು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಜಟ್ಟಿಗ ತನದ ಪರಿವಿಡಿಯ ನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬಂತೆ ಹೋರುತ್ತಿದ್ದನು (ಭಾಷೆ. ೧೦೪). [ಜಟ್ಟಿಗ + – ತನ]

ಜಟ್ಟಿಗರಡಿ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಮನೆ ; ಕುಸ್ತಿಯ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಮನೆ : ಮಟ್ಟಿಮನೆ : ಮಯ್ಸೂರಿ ಜಟ್ಟಿಗರುಡಿಗಳೊಳಿ ಸಟ್ಟುಪ ಗರುಡಿಗಳೊಳಂ ಕಂಡುದಲ್ಲಾ (ಚಳವಂ. ೦೬೮). [ಜಟ್ಟಿ + ಗರುಡಿ]

ಜಟ್ಟಿಗಾಸೆ(ನಾ). ಜಟ್ಟಿಗಳು ತೊಡುವ ಕಾಸೆ; ವೀರಗಾಸೆ: ಹೊಂಬಟ್ಟಿಯ ಜಟ್ಟಿಗಾಸೆಯುಂದಳವಟ್ಟಿ . . . ಬಿಲ್ದಾಳ್ಪಳ್ (ಹಮ್ಮೀ. ೬-೩೩ ಪ). [ಜಟ್ಟಿ + ಕಾಸೆ]

ಜಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ತನ್ನಪ್ಪಲವುಮ್ಮಿಳಿಯಮುಮ್ಮು ಜಟ್ಟಿಗೆಗಳುಮ್ಮಿಸವುಟಿಯನ ಕೊಳೆ. ತಾಂ ಸತ್ತು . . . ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಸುರಾಂಗನೆಯರೊಳ್ಮೆರೆದೊ (ಆಶ್. XI. ಪಕ್ಷ.೪. ೮-೪ : ೪೧೦ ?) ; ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ನಟ್ಟ ಜಟ್ಟಿಗೆಯಂ ವಿಟ್ಟಿಗೊಂಬಟ್ಟೆಯಂತೆಯುಂ ಬಡಿಗೊಂಡ ಮೊಲದಂತೆಯುಂ ಬರಲೆಟಗಾಗಿ ಬಿಜ್ಜರ್ (ಜಾಂಬಪು. ೪-೩೦ ಪ). [?]

ಜಟ್ಟಿಸಾಧನೆ (ನಾ). ಮಲ್ಲನು ಮಾಡುವ ಸಾಧನೆ ; ಗರಡಿ ಸಾಧನೆ : ಜಟ್ಟಿಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ವಕ್ಕಾಣಸವು ಆಗುವದು ಇದು ಸಾಧನೆಯ ಗುಣವು (ಜಡ್ಡಿಗೆ. ೩-೦೭). [ಜಟ್ಟಿ + ಸಾಧನೆ]

ಜಟ್ಟಿಹಿಡಿತ (ನಾ). ಬಿಗಿಮುಷ್ಟಿ : (ಕ). [ಜಟ್ಟಿ + ಹಿಡಿತ]

ಜಟ್ಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಡರ (ಗು). ೧. ಕರ್ಕಶವಾದ; ಗಡುಸಾದ; ಬಿರುಸಾದ; ಕಠಿನವಾದ. ೨. ಮಂಪ್ಪಾದ; ವಯಸ್ಸಾದ. 'ಜರಠ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ ; ಆನ್ಮಕೋಶ : " ಪೊಡವಿಯನಲ್ ಜಠರಂ " (ಹಹಾಪು. ೪೬). ೪. ಬಸಿರು ; ಗರ್ಭ : ಮಂಡೋದರಿಯೆ ಜಠರಜಾಹ್ವವಿವಿಕಿತಾರವಿಂದಂ ತಂದಯ ಮುಖಾರವಿಂದಮಂ ನೋ ಡಿ (ಪಂಚಾಮಿ. ೧೪-೦೩೩ ಪ) ; ಆಱಿಯದೆ ಜನನಿಯ ಜಠರದಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಭವಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರಿಸಿದೆ(ಅಸಪ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಜಠರದಹನ (ನಾ). = ಜಠರಾಗ್ನಿ : ನಿನಗಿವ್ವುದನಱಿದೊಳ್ಳಂ ಮಾಟ್ಟುದು ವುದಿದಂತಕಜಠರದಹನನೆಂಬರದ ಬೇಗಂ (ಚಿಪಚಂ. ೧೦-೦೬). [ಜಠರ + ದಹನ]

ಜಠರಪರಾಯಣ(ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾದವನು; ಹೊಟ್ಟೆಹೊರಕ : ಕಾಯುರಿದ ಧರ್ಮವನು ಜಠರಪರಾಯಣರ ವರಿಣತಿಯಲಾದ ಪಲಾಯನದ ಹೆಟ್ಟೆಸ ನೋಡು (ಕುಚಾಭಾ. ೯-೦). [ಜಠರ + ಪರಾಯಣ]

ಜಠರಭರಣ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಹೊಟ್ಟೆ ಪಾಡು : ಬಟ್ಟರೆಮ್ಮನು ಜಠರಭರಣಕ್ಕೆ ನೆಟ್ಟನಾತ್ಮನುವಲ್ಲದಿರೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಬಂದೆವು (ಉಷಾಪ. ೦-೦೯). [ಜಠರ + ಭರಣ]

ಜಠರರಸ (ನಾ). ಆಹಾರದಲ್ಲಿನ ಪಿಷ್ಟ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಅಂಶಗಳು ಕರಗಿ ರಕ್ತಗತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಆನ್ಮಕೋಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವ ; ಪಾಚಕರಸ : ಜಠರರಸ . . . ಎಂಬ ರಸಗಳೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಹೊಗುತ್ತದೆ (ಪಶ್ವಹಾ. ೩). [ಜಠರ + ರಸ]

ಜಠರಾಗ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿ : ಪಾಠಕಂ ದಿನಂಗಳೊಳಮಧಾರಿಸಿ ಜಠರಾಗ್ನಿ ನಂದದಂದದಿನರ್ಥಾಹಾರಮನಾರೋಗಿಸುವಾಹಾರದಿಂ(ಸುಳುಮು. ೪-೩); ಅಂತು ನಿಜವರಿಷ್ಠಿನಿಯ ನಾಲ್ವರುಂ ಮಹಾ ಸಾಮಂತರಂತಕಜಠರಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿಯಮ್ಮುಮಂ(ಪಂಚಾಮಿ. ೧೪-೦೦೦ ಪ) ; ಬೀಹದಲ್ಲಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ನಾಲ್ಕುತೆರನಾಗಿರುವುದಂತೆಂದೊಡೆ ಮಂದಾಗ್ನಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿ, ವಿಷಮಾಗ್ನಿ, ಸಮಾಗ್ನಿ (ಚಳವ. ೦೩) ; ಸಮಗ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಜಠರಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆದು ಕರಗಿದಾಗಲೆ . . . ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ. ಪೊಷಣೆಗೆ ರಕ್ತದಾನ ಮಾಡಿತು (ಮುಷಾಡಾ. ೨೦೩). ೨. ಹಸಿವು. [ಜಠರ + ಅಗ್ನಿ]

ಜಠರಾನಳ (ನಾ). = ಜಠರಾಗ್ನಿ ೨ : ಉರುವುರಿಯನೆ ತಲೆನಿರನುಕರಿಸಿರೆ ಸಂತಪ್ತಕಷರ್ಣಮಮುಮಂರಿಯೊಂದುರಿಯೊಳಿರೆ ಜಠರಾನಳನಸುರಿ ವಿನಮಂತೋರ್ವನಿರಿಯ ಬಣ್ಣದ ಪಾವರ್ಗಂ (ಪಂಚಕಲ್ಯಾ. ೩-೬೯). [ಸಂ. ಜಠರಾನಲ (ಜಠರ + ಅನಲ)]

ಜಠರೆ (ನಾ). ತೋಟ : ಹರಿಣ್ಮಂಟಿಯ ಮಕ್ಕಳುಮಂರಿಗಳ ಪೋಷಣೆ, ಜಮಿನಿನ ಜಠರೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಕೊರಳಿಗೇ ಬಿತ್ತು (ವಿಕ್ಕಾಕ. ೩೪). [←ಪಾರ. ಜತ್ತಹ್]

ಜಡ (ಗು). ೧. ಶೀತಲವಾದ. ೨. ಚುರುಕಿಲ್ಲದ ; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಮೂಂಢ್ಯದ; ಆಲಸಿಕೆಯ.೩. ಭಾವನಾರಹಿತವಾದ; ನಿರುದ್ವಿಗ್ನವಾದ. ೪. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಬಿರುಸಾದ; ಗಡುಸಾದ. 'ಜಡಾನ್ನ' ಪರಾ. ೫. ಭಾರವಾದ; ತೂಕವಾದ.(ನಾ).೬. ಆಲೀನತನವಾದದು: ಜಡವಸ್ತು. ೭. ಭಾರವಾದುದು: ಬಣ್ಣದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಜಡವಾಗಿರ ಬೇಕು (ಜುಂಬಾ. ೩೩). ೮. ಆರಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದುದು : ಅಸತ್ಯು ಜಡ ದುಃಖ ಅನಿತ್ಯ ಖಂಡಿತಮೆಂಬವೇ ಮಾಯಾಪಂಚಲಕ್ಷಣಂಗಳ (ಏಪಚಕ. ೨೮); ಮದ್ದಿಗೆ ಕಿಡಿ ತಗುಳ್ದು ಹೊಮ್ಮುವಂದದಿ ಜ್ಞೋತಿ. ಜಡವೆ ಚಿನ್ಮಯವಾಗಿ ಚಿದ್ಭುವವುದಯ್ (ಕ್ರಿಲಾಪು. ೩-೦೨೯). ೯. ಆಲಸ್ಯ ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಜಡವನು ತೊಡೆದೇಳು ಜಗ ನಿನಗಡಿಯಾಳು ಬಾಳೊಂದು ವಿಜಯದ ಬೀಡು (ಇಂಶಾಪ್ರ. ೧೩೭-೩೨). ೧೦. ಕಾಯಿಲೆ : ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ : ಮೇಗ್ಕೋಳ್ಳಿ ಕೆಣ್ಣಾಣವಂದಿತ್ತು ಕೊಟ್ಟು ಅಂತಾ ನಿನ್ನ ಜಡಕ್ಕೂ ಮದ್ದು ತಂದುಕೊಟ್ಟಾರೆ (ಜಾಪ್ರಾ. ೧೬೮) ; ೧೧. ಮಂದಮತಿ : ಮೂಲರ್ಗಿ; ದೆಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ: "ಬಾಲಿಶನಜ್ಞಂ ಮೂರ್ಖಿಂ ಬಾಲಂ ಮೂಢಂ ಜಡಂ" (ಪಾಬ್ರಕೃತ. ೯೯-೬) ; ನೀ ಪ್ರಾಣಪ್ರಕೃತಿಯೆಳಡಗಿದ ಛೇದವ ಲೋಕದ ಜಡರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರ್ಗೆ (ದೇಚಾವ. ೬-೦೦); ದೃಶ್ಯ ಜಡನಂಧಾನವೆನಿಸುವ ನಶ್ಯರದ ಮನನೇತ್ರವಾಗುವಿ ಸ್ವಚೇಷ್ಟಾ ದುರ್ಬಲಗಳು (ಅಮೃಷ. ೬-೬೮). ೧೨. ಅಲಸು; ಸೋಮಾರಿ: "ಅಳಸಂ ಮಂದಂ ಜಡಂ"(ಪಾಬ್ರಕೃತ. ೧೦೦-೧೧); ಕಾಣಿನ ಸತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯವನ್ನು ತಿಂದು ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದ ಜಡರಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ವೀತಿಚಂ. VIII, ೦೩). ೧೩. ಮಾನವಾದಲಾರದ ವನು; ಮೊಣ್ಣೆ: "ಜಡಕಂ ಮೂಗಂ" (ಪಾಬ್ರಕೃತ. ೭೪-೪೦) ; "ಜಡು ಕಳನೆಸಲು ನಂದ ಮೂಗನೆನಿಕ್ಕು" (ಪಂಚಾಕಾ. ೧೦೪-೩). ೧೪. ನೀರು ; ಉದಕ : " ಜಲದೊಳು ತುಹಾರದೊಳು ಜಡಮೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಜುಂಗಾಶ. ೧೩೩-೬೦) ; ಘನದ ಬರವಪ್ಪುಯೋ ಜನಮೆಮಿರುತಱಿದುಂ ಜಡಧಿ ಜಡಮಿತ್ತುದು (ರಾಚರಿ. ೦-೨೦). ೧೫. ಗಿರಿ ; ಬೆಟ್ಟ. ೧೬. ಯಾಗ: "ದ್ರವಿಣಂ ತುಹಾರ ಜಲ ಪರ್ವತ ಮೂರ್ಖಿ ಮುಖಂ ಜಡಾಖ್ಯ" (ಜಾಪಾಂ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಜಡಕಾಪತ್ತು = ಕಾಯಿಲೆ ಕಸಾಲೆ: ಜಡಕಾಪತ್ತು ಬಂದರೆ ಬೂದಿ ಮಂತ್ರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಹಹಸಾ. ೭). ಜಡವಸಾಗು = ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯವಾಗು: ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರು: ಒತ್ತುವಶ್ಯಕತೆಯಿಂದ ಜಡವಾದುದು ದೃಷ್ಟಿ (ಜಾಳಂಂ. ೩೨-೮೪). ಜಡಮಾಡು = ಆಲಸ್ಯಪಡು ; ಬೇಸರಪಡು : ಕಿವಿಗೆ ಪೀಡಾಪರಿಹಾರವೆವೆಲುಸಿರುವೆ ಜಡಮಾಡದೆ ಕೇಳು ಮತ್ತೃಂತಿಯ (ಪೂಚಕ. ೩೩-೨). [ಸಂ.]

ಜಡಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಗೊಡ್ಡುಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು : ಬಯಿಯ ಜಡಕರ್ಮಿಗಳನಾರ್ಜಿಸಿ ಬೆರೆತಿರಲು ನಿಮೋಕ್ಷಮವುದೆ(ಗಗಣಾ. ೦೬-೫೬). [ಸಂ. ಜಡಕರ್ಮಿನ್]

ಜಡಕ್ರಿಯ (ನಾ). ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡುವವನಂ ; ಕಾಲ ಹರಣಮಾಡುವವನಂ ; ಸೋಮಾರಿ ; ನಿಧಾನಪ್ರಕೃತಿಯವನಂ : "ತಳುವ ಮಾಟ್ಟವಂ ಜಡಕ್ರಿಯನಕ್ಕುಂ" (ನುಗರಾ. ೬೨-೨೦). [ಸಂ.]

ಜಡಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವವನಂ. ೨. ಮೂಂದ್ಲ ವೃಂಟಾದವನಂ ; ಆಲಸ್ಯ ಹೊಂದಿದವನಂ. ೧, ೨ : ಆ ರಾಜಹಂಸಾ ಹಿತನೆನಿಸಿದೆನೆಂದು ಜಡಗ್ರಾಹಿಯಾನಾದೆನೆನುತ್ತಂ ಚಿಂತಿಯಂ ಬೆಳ್ಗರ್ದರ್ ದನೆ ತದ್ಬುಂ ಶರನ್ಮೇಘವಿಸರ್ಜಂ (ಜಾಹರೆ. ೬-೪).

[ಸಂ ಜಡಗ್ರಾಹಿನ್]

ಜಡಜ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಕಮಲ ; ತಾವರೆ : ಎಡದ ಮಡದಿಂ ದೊತ್ತಿ ನಾಲ್ಕುದಳಗಳಾಗರೆಡೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಂಘ್ರಿಯನಿಟ್ಟು ದಕದಳದ ಜಡಜವಂ ಬಲಿದು ವದಿನಾರು ಸಂವರ್ತಕಾಬಂಧನಗೈದು (ವೀಂಗಾಡಾ. ೨-೬-೩೦). ೨. ದಡ್ಡನ ಮಗೆ. 'ಜಡಜಜ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಜಡಜಂಗಮ (ನಾ). ಚರ ಹಾಗು ಅಚರವಾದ ಜಡವಸ್ತು ; ಚರಾಚರ : ನಿನ್ನ ತಡಿದಿಲೆಸ್ಸ ಜಾಗರದೊಳಿಲ್ಲ ಜಾಗ ಕಂಡ ಜಡಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಕೈಯ ಜೋಡಿಸುವುದೆ ಕುಶಲಲೀಗ (ಮಬಿಪ. ೪೩-೦೦).

[ಜಡ + ಜಂಗಮ]

ಜಡಜಂತು (ನಾ). ೧. ಅರಿವುಗೆಟ್ಟ ಜೀವಿ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ಮನುಷ್ಯ. ೨. ನೀರಿನ ಪ್ರಾಣಿ ; ಜಲಚರ. ೧, ೨ : ಕೇಡನಾಗೆಂದಾಗಂ ಕಿಡಿಂದು (?) ವಿಪರೀತಂ ಮಾಡಿಯೆ ನೆಗಟ್ಟು ಜಡಜಂತು ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಯಾಡುಗುಂ ಜನ್ಮಜಡಧಿಯೊಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೪೪). [ಜಡ + ಜಂತು]

ಜಡಜಗ (ನಾ). ಜಡರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು ; ಭೌತಿಕವಾದ ಜಗತ್ತು ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾದ ಪ್ರಪಂಚ : ಜಡಜಗಂ ತೋರಿದವುದಂತರಾತ್ಮದ ಸಿರಿಗೆ ಹೊರವೊಗಂ ತಾನಾಗಿ (ಕ್ರಿಲಾಹಾ. ೦೩೬-೨೦೯). [ಜಡ + ಜಗ]

ಜಡಜಗರ್ಭ (ನಾ). ಕಮಲಬದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಂ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಡಜಗರ್ಭಂ ದೇವನೆಂಬುಗ್ಮಡಣೆಯುಂಡುಗಿತು (ಬಸಪು. ೫೪-೬). [ಜಡಜ + ಗರ್ಭ]

ಜಡಜಜ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಡಧಿಯ ರತ್ನಂಗಳ್ಕೊಂದೂಡಿದನುಪಾಶ್ರಯದಿನಿಸವವೋಲ್ ದಶರಥನಿಂ ಜಡಜಜನ ವಿದ್ಯೆಗಳ್ ನೂರುಮಡಿಸಿದುವು (ಪಂಂಡಾಮಂ. ೬-೩). ೨. ದಡ್ಡನ ಮೊವ್ಮನ್ಗ. ೧, ೨ : ಕಲ್ಯಾಣಗರ್ಭನಾಗಿಯುವಜನಂಕಿರೆ ಜಡಜಜನೆನಿಸದೆ ತದ್ಬುರುಕಠಂಠಾಜಜಾತನೆನಿಪಿದನೀತಂ (ಜಾಹರೆ. ೦-೬೪). 'ಜಡಜಾತಜಾತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಡಜನ (ನಾ). ಮಂದವಂತಿಗಳಾದ ಜನ ; ಸೋಮಾರಿಗಳಾದ ಜನ : ಜಡಜನಮುಮೆಲ್ಲವೋದಂ ತದೆಯದೆ ಕಲ್ಸುಂ ಗುರುಪದೇಶಕಶ್ರಮವಿಂ (ಕವಿಕಾ. ೦-೦೦) ; ಸಾರ್ವಭೌಮರವ್ಯ ಸಕಲಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಂ ಕಂಡು ಜಡಜನರಂಗಳ್ ಮೊದಲಾಗಿದು ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ನೆರೆಪಿದ ಪುಣ್ಯದ ಫಲಮಂಬರ್ (ಣಂತಿಪು. ೯-೦೩೬ ವ) ; ನಿರ್ಗತ್ತು ಬೆಳ್ಳನದಿಂ ಕತ್ತರಿವಾಣಯಂ ಜಡಜನಂ ಕೈಗತ್ತಿಲೇಟ್ಟಪರ್ವೋಲ್ (ಪಂಂಡಾಮಂ.೩-೮೮).

[ಜಡ + ಜನ]

ಜಡಜನಾರಾಜ (ನಾ). ಕಮಲಪುಷ್ಪವನ್ನೇ ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ : ಮೃಡನ ಮೌಳಿಯೊಳಿರ ಕಿಡಿಗ್ಣಿ . . . ತರೆವಾಗ . . . ಜಡಜನಾರಾಜನುಳುಹಿಕೊಳೆದಾದೆಯೆಂದುಡುಪತಿಯ ಶಾಪಿಸಿದಳು (ನವಮೋ. ೬-೨೪). [ಜಡಜ + ನಾರಾಜ]

ಜಡಜಪೀಠ (ನಾ). ಕಮಲಬವನ್ನೇ ಪೀಠವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಡಜಪೀಠನು ನೀಡಿದ ಹೇರೊಡಲ ತುಂದಿಸಲೇನು ಮಾಡಿಯೊ (ಶಾಕಿಂಡಾ. ೨೩-೬೯). [ಜಡಜ + ಪೀಠ]

ಜಡಜಭವ (ನಾ). = ಜಡಜಜ ೧ : ಜಡಜಭವನಭವಸ ಸಮಯಮಂ ಪಡೆವನಕ ದೇಗುಲದ ಹೊಕ್ಕಗೆಯೆರಡು ಕರವ ಮುಗಿದಿರ್ಪನು (ಬಸಪು. ೪೩-೨೨); ಮುನಿಪನು ಜಡಜಭವನ ಬೆಸಗೊಂಡ (ಕರ್ನಾಕಾ. ೨೬೩).

[ಜಡಜ + ಭವ]

ಜಡಜಶರ (ನಾ). = ಜಡಜನಾರಾಜ. 'ಜಡಜಶರಸುತ' ಪರಾ.

[ಜಡಜ + ಶರ]

ಜಡಜಶರಸುತ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಮಗ ; ಅನಿರುದ್ಧ : ಜಡಜಶರಸುತ ನೆಡೆಗೆ ಉಷೆಸಹಿತ ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯು ಬಂದು ಬಿನ್ನೈಸುತ (ಪ್ರೌಢಾಡಾ. ೦೦-೫೬). [ಜಡಜಶರ + ಸುತ]

ಜಡಜಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನೆಂ ; ವಿಷ್ಣು : ಕಡುಗುರುವ ನಾತನೆಂದಂತೆ ಕೇಳುವೆನೆಂದು ಜಡಜಾಕ್ಷನಂ ಕರುಸಲವನೆಯ್ದೆ ಬಂದರಡಂ ಕಡೆಯ ಸುರರಸುರರಂ ನೋಡಿ ಮತ್ಸಿಂತೆಂದನು (ವಿಕ್ಕಪು. ೬-೦೦-೦೬).

[ಸಂ. (ಜಡಜ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಡಜಾತ (ನಾ). = ಜಡಜ ೧. 'ಜಡಜಾತಜಾತ' ಪರಾ.

[ಜಡ + ಜಾತ]

ಜಡಜಾತಜಾತ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಂ ; ಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ವೊರ್ಮಿನ ವಂಗನ ಮಗ. ೧, ೨ : ಆಜನಜಡನೆಂದು ನುಡಿವುದು ಕುಜನತೆ ಜಡಜಾತಜಾತಕಂತಡಜನವಂ (ತಂಪ್ರ. ೦-೦೬).

[ಜಡಜಾತ + ಜಾತ]

ಜಡಜಾತೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಜಡಜಾತಜಾತ ೧ : ಜಡಜಾತೋದ್ಭವನಂ ರಜೋದ್ಭವನಮಮವ್ಯಾ ಕಂಜ ಭೂಸ್ಯಕ್ಷಿ ನೋಟ್ಟಿಂ ಡಿಸೆ ವೈಮೋಹನ ಮಾಗದು (ಣಂತಿಪು. ೦-೦೨೯). [ಸಂ. (ಜಡಜಾತ + ಉದ್ಭವ)]

ಜಡಜಾಪ್ತ (ನಾ). ಕಮಲಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರನಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ.

[ಜಡಜ + ಆಪ್ತ]

ಜಡಜಾರಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ. [ಜಡಜ + ಅರಿ]

ಜಡಜೀವ (ನಾ). ದಡ್ಡ ; ಅಜ್ಞ : ಹೆಂಬರಾಜ್ಯಾಖಿರಾದ ಜಡಜೀವರನು ಬಾರದ ಬವಣೆಗೆ ನೆಜಿ ಬಲಿ ಕೊಲುವನು (ನಿಜಾಗ. ೨-೦-೪).

[ಜಡ + ಜೀವ]

ಜಡಜೀವನ (ನಾ). ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಬಾಳು ; ಉತ್ಸಾಹರಹಿತವಾದ ಜೀವನ ; ಸತ್ವೆಬ್ದುರಿಕು : ಜನಕ್ಕೆ ಶಿಸ್ತು ನೈರ್ವಲ್ಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಅವರ ಜಡಜೀವನಕ್ಕೆ ಹುರುವುಕೊಡುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಕೂಪ್ರ. ೦೪೨). [ಜಡ + ಜೀವನ]

ಜಡಜೀವಿ (ನಾ). ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನು ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ಪಾವಕಾಕ್ಷನ ನರ್ಚಿಸುತ ಜಡಜೀವಿಗಳಿಗೀಕ್ಷಣವನೀವುದಾವ ಸತ್ಪುಣ್ಯವ ಶಿವಾಗಮ ನಿಗಮ ದೃಷ್ಟದಲಿ (ಬಸಪು. ೬೦-೬); ಬಡ್ಡಿಕಾಱನಂತೆ ಒಂದು ಕೊಟ್ಟು ಎರಡು ಪಡೆವ ಜಡಜೀವಿಗಳ ಭಕ್ತರೆಬಹುದೇನಯ್ಯಾ (ಅಪಾಡಿ. ೮೫-೬೪).

[ಜಡ + ಜೀವಿ]

ಜಡತನ (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಒದಿನ ದಿನಗಳು ಗೆಲುವಿನ ದಿನಗಳು ಬಡತನದೀನದ್ದರೇನು ಆಗಿನ ದಿನಗಳು ನಲಿವಿನ ದಿನಗಳು ಜಡತನವೆನಿತಿದ್ದರೇನು (ಇಂಚಾಹ. ೨೮-೩೭). ೨. ಜಾಡ್ಯ ; ಅನಾರೋಗ್ಯ ; ಕಾಯಿಲೆ : ದಿನದಿನದೊಳಿವಗಿಸುತಿರ್ಪುದಂ ಬಹಳ ಜಡತನ ತನಗೆ ಬಂದುದಂದು . . . ನೆನೆದು (ಕ್ರವಿಂಪ್ರ. ೬-೨) ; ಆಡುದ ಜಡತನದೆದಱಂ ಬಿಡಿಸಿ ಸುರಂಗಾಗ್ಮಿ ವೈದ್ಯದಿಂದದಪ್ರತಿಮಂ ಪಿಡಿದು ಪಕಾರಸ್ಮೃತಿಯಂ ಪಡೆದುದು ಚಿಕದೇವರಾಜದುಗರ್ಜಾಧಿಪಂ (ಅಪ್ಪಪು. ೫೦-೨).

[ಜಡ + – ತನ]

ಜಡತಿ 'ಝಂಡತಿ' ನೋ.

ಜಡತೆ (ನಾ). ೧. ಶೈತ್ಯ ; ಶೀತಲತೆ. ೨. ಅನಾಸಕ್ತಿ ; ಆಲಸ್ಯ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ ; ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ' ಜಡರೋಗಿಗಿಯಿರುಳು ಪಗಲುಂ ಜಡತೆಯ ಬಟ್ಟಾತ ಗುಣವ ಪೆರ್ಚಿಸುತಿಹನು (ಧಮ್ಮಪ್ಪ. ೧೯). ೩. ಮೂರ್ಖತನ ; ಮಂಕು : ಜಡತೆಯೊಳ್ ಬೆಂದಪ್ಪಂ . . . ತಕ್ಕ ನೆನಿಸಿದೊಳ್ಕಳ್ಕರಿಗಂ (ಸಮಯ. ೦೩-೧೦) ; ಮಾಯಾಜಡತೆಯಂ ಬಿಡಿಸಲ್ಕೆ (ಲಸಪು. ೩೯-೦೩). ೪. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; " ಇವ್ವಾನಿವ್ವಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕೇಳಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಪರವಶತೆ " (ಜಾನಿಮಿ. ೩೫೦) ; ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಜಡತೆ . . . ಅಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತಮ್ಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಂ ಪರಿವರ್ಜಿಸಿ (ವಿದೇಗ. ೨೩೭). [ಸಂ. ಜಡತಾ]

ಜಡತ್ವ (ನಾ). ೧. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ ; ನಿಶ್ಚೇತನತೆ ; ನಿಶ್ಚಲತ್ವ : ಜಡತ್ವವು ಧಾತುಗಳ ವಿಶೇಷಧರ್ಮವೆಂದು ಎಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಲಂಬು. ೪-೯೨). ೨. ದಡ್ಡತನ ; ಮೂರ್ಖತನ : ಈ ಲೋಕದ ವ್ಯಾಪಗಳೂ . . . ತಪ್ಪೋ ದಾನಶೀಲವೆತೋಪವಾಸಾದಿಗಳನೆಸ್ಮುಂ ತೊಗಲು ಮಾಗಿ ಪರ್ರದು ಜಡತ್ವಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೮-೦೨೦) ; ಧರೆಯಂ ಸುತನುಮಿಟಾಕ್ಕಿಯ್ದನೀ ದುಷ್ಟ್ಯಂ ತಮಂ ಸ್ಥೈತ್ಯದ ಜಡತ್ವಮಿಂದೆಸಗಿದಂ (ಪಂಂತಾಪು. ೭-೦೪). ೩. ಭಾರ ವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜಡದೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕಳುಕುಪಣ ೧ ಹಾ ೧೦ ಜಡದೆಱೆಯ ಭಾಗ ಗದ್ಯಾಣ ೯ ಪಣ ೬ ಕುದುರೆಯ ಸೇಸೆ ಗದ್ಯಾಣ ೨೨ (ಎಶ್. ೪, ಬೇಲೂರು. ೭೪-೦೩೬ ; ೧೨೬). [ಜಡ + ತೆಱೆ]

ಜಡದೇಹ (ನಾ). ೧. ಭೌತಿಕ ಕರೀರ : ದೇಹ ತಾನಭವನುವೇ ದಿಟದೇಹಿ ತಾನಭವನುವೇ ಜಡದೇಹ ತಾನಭವನುವಲ್ಲದು ಕೆಟ್ಟುರೇನಾಯ್ತು (ಕುಾಪ್ರಾಪ್ರಕ. ೬-೩೭). ೨. ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : ಮಡೆಯಂಗುತ್ತುವ ವಿದ್ಕೆ ಬೆಟ್ಟ ಜಡದೇಹಂಗಜ್ಜುಗಂ ಬೆಟ್ಟ (ಸೋಹಾರ. ೦೩). [ಜಡ + ದೇಹ]

ಜಡದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ತಾನಾಗಿ ಸ್ಪುರಣಗೊಳ್ಳದ ವಸ್ತು ; ಅಚೇತನ ವಸ್ತು ; ಭೌತವಸ್ತು : ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಸ್ಪುರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಎಂದರೆ ಯಾವ ದ್ರವ್ಯದ ಪ್ರಾಕಶವು ಅನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದೋ ಅಂಥ ದ್ರವ್ಯವು ಜಡದ್ರವ್ಯವೆನಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕಜ್ಞಕು. ೪) ; ಅಣ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಜಡದ್ರವ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ (ಜುಶ್ಯಾ. ೨೪ ಬೀಠಳಿ). [ಜಡ + ದ್ರವ್ಯ]

ಜಡಧರ (ನಾ). ಜಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು ; ಮೋಡ ; ಮೇಘ : ಕಡಲ ತೆರೆಗಳ ಬುದ್ಬುದಂಗಳ್ ಜಡಧರಂಗಳ್ ಶಕ್ರಚಾಪವ ಸೊಡರ ಬೀದಿಯ ಗಾಳಿಯೇ ಮಿಂಚುಗಳ್ ಚುದ್ರಾಮನೇ (ಲಸಪು. ೩೭-೨೩) ; ನಿಡುಗಳಿಯುವ ಮೊಸೆಯುರ್ಚಿದ ಜಡಧರಮೆಸೆದುದು (ಕಬಪ್ರ. ೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಜಡಧಿ(ನಾ). ೧. ಕಡಲು ; ಸಾಗರ ; ಸಮುದ್ರ : ಜಡಧಿಯೋಲಿರೆ ಸುರ ಸೈನ್ಯಂ . . . ಸಾಯಾಯಾತ್ರಿಕಂಬೊಲಿರ್ದಂ ಶಕ್ರಂ (ಕಂಪ್ರಪು. ೦೩-೭೪) ; ವಡಬಶಿಖಿಯಲ್ಲಾ ವಿನತಕನೇಳ್ದಜಡಧಿಗಳು ಕದಡಿದವು (ಲಸಪು. ೫೮-೬೩) ; ಜಡಧಿಯನತ್ಯಣಕಂಗೆಯ್ವಾವುರಿ ಹೇರಿಗಳೋರಂತೆಸೆದಿರ್ಕಂ (ಅಜ್ಜಚ. ೨-೩೦) ; ಜಡಧಿ ವಡವಡರೂ ಬೆಲಾಮಿದಗಣತತಿಮನರ್ . . . ವಣ್ಣಿಸುವನು (ಜಿಪು. ೪೬-೩೩). ೨. ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ಮೂರ್ಖರ ನೆಲೆ : ನಾಗೇಂದ್ರಶಯನಾಲಯದ ಜಡಧಿಯೆನಿಸಿ ನತನಾಗೇಂದ್ರ ವರದಾ ಯುಧವ ಪೊಳ್ಸುಗೆಯದು . . . ರಾಜಿಸಿತು ಮೂಜಗದೊಳು (ಕೃಮಿಠಾ. ೨-೦೨). ೧. ೨ ಜಡಧಿ ಸಂಗತಿಯಂ ಜಡಬುದ್ಧಿ ಬುದ್ಧಿಯಂ ತೊಲಗಿಸಿ ತಕ್ಕುವಲ್ಲದೊಡೆ ನೀನಿನಿತಂ ನುಡಿವೈ ಪಳಾಳಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೪). [ಸಂ.]

ಜಡಧಿಮುದ್ರಿತ (ಗು). ಕಡಲಿನಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದ, – ಆವರಿಸಿದ : ಹರಿಕ್ಕೇಂದ್ರಭೂಭುಜಂ ಜಡಧಿಮುದ್ರಿತ ವಸುಧೆಯೆಲ್ಲವಂ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರ್ದನೇ ವರ್ಣಿಸುವೆನು (ಹಹಕಾ. ೨-೩೩). [ಜಡಧಿ + ಮುದ್ರಿತ]

ಜಡನೀರು (ನಾ). ಗಡುಸು ನೀರು ; ಜಡನೀರೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಂಥ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೂಡಿದ ನೀರು (ಮುಂಲಂಬು. ೦೩-೦೩೬).

[ಜಡ + ನೀರು,(<ನೀರ್)]

ಜಡಪ ; ರುಂಡಪ ನೋ.

ಜಡಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಚೈತನ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿ : ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀತನ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂತಿಲ್ಲ. ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಂತಲೂ. ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಂತಲೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ (ಹಹಕಾ. ೧೪-೦೯ ಹಾತ್ಪರ್ಯ). ೨. ಮಂದದೃಷ್ಟಿಭಾವವನು ; ಸೋಮಾರಿ. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾಜಗವಂ . . . ಕಾಲಕೂಟ ಪ್ರಭವವಮಾಗಿಯುಂ ಅಮೃತೋದಯ ಕ್ಷೀತ್ಯಮುಂ ಜಡಪ್ರಳ್ಳಿತಿಯಾಗಿಯುಮಾದಾತ್ಮಸತ್ವಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಆಗಪ. ೧-೪೪ ಪ). [ಜಡ + ಪ್ರಕೃತಿ]

ಜಡಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). ಅಚೇತನ ಜಗತ್ತು : ಜಡಪ್ರಪಂಚ ಚೇತನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವೆರಡೂ ವಿಶ್ವತತ್ವದ ಎರಡು ಮುಖಗಳು (ಹುಾಗ್ರ. ೬೯ ಬೀಠಳಿ). [ಜಡ + ಪ್ರಪಂಚ]

ಜಡಪ್ರಾಪ್ತ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಪ್ರಾಪ್ತ ; ಅರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಪ್ತ : ಪೆಱಗಳಾ ಪಾರದ ಜಡಪ್ರಾಪ್ತ ಸೇರದ ಸದರ್ಥಕ್ಕೆ ಪೋರದ ಶಬ್ದ ಬಗೆಯೂ ತೋಱದೆ . . . ತಿರ್ದುಗೆ ಕೃಪೆಯೊಳಿಂಳಿ (ಮುಗಂಶ. ೦-೨). [ಜಡ + ಪ್ರಾಪ್ತ]

ಜಡಬಾಳು (ನಾ). ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಬಾಳು ; ಬರಡು ಬಾಳು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ಬದುಕು : ನನ್ನ ಜಡಬಾಳನ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ದಿಕ್ಕಿಟ್ಟು ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ನೀವು ತಂಪಾದ ನೆಳಲಿನಂತೆ, ಸೀನಿರಿನಂತೆ, ಊಟೆಯಂತೆ ದೊರೆತಿದ್ದೀರಿ (ಋಷಸಂ. ೯೨). [ಜಡ + ಬಾಳ್ವು (<ಬಾಳ್ವೆ)]

ಜಡಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮಂದವಾದ ಬುದ್ಧಿ ; ಮೊದ್ದುತನ ; ಚುರುಕಿಲ್ಲದ ಬುದ್ಧಿ : ಮಂಜನ ಜಡಬುದ್ಧಿಗೆ ಒಂದೂ ತೋಚಲಿಲ್ಲ (ಪಲ್ಲಸ. ೩೬೦). [ಜಡ + ಬುದ್ಧಿ]

ಜಡಭರತ (ನಾ). ೧. ಅಲಸಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಸೋಮಾರಿ : " ಭಾನಸದವನು ; ಮಂದಮತಿ ; ಜಡಭರತ ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದವನು" (Slow-Coach. ಇಂಳಿ). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಇವರ ಸವತಿಯಾ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಡಭರತನು ಬಳಕವರು ಬುದ್ಧಿಸ್ಮರಣೆ ಕಾಲಕ್ರಮದಲುಹು ದೆಂದೋಪದೆಸಿದರು ಬಿಡದೆ (ವಿಷಾಗ. ೩-೬೦). [ಸಂ.]

ಜಡಭರಿತ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದುದು ; ಜಲವಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಬುದ್ಧಿಹೀನ ; ಮಂದಮತಿ. ೧, ೨ : ಜಡಭರಿತಂ ನೀರದವಿಂದಲ್ಕೂಡಿನವ್ಪುರದುಂಕ್ಕಮೆಂದು ತವಿದಂಗನೆ ತಾಂ ಕಡೆಗೂರೆ ದಂತಿರೆ ಮುಗಿದಂ ಕಿಲಕ್ಕೊಗಿದ ಪೇಚಿರಿಯೇನೆಂಪ್ಪಿದಳೋ (ಪಂಪಂ. ೦-೪೨) ; ಕಾಲವ್ಪರುಷಂ ಜಡಭರಿತಕಂಬೆಯ ? ಅಂತದನಾ ರೊರೆದರ್ ? (ಧಾಮಾಶ್ರ. ೩-೪). [ಜಡ + ಭರಿತ]

ಜಡಭಾವ (ನಾ). ಜಡತನ ; ಜಡತ್ವ : ದೇಹಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರವಸ್ತು ಉಂಟೆಂದಡೆ ಹರಿಯದು ನೋಡಾ ಆ ದೇಹದ ಜಡಭಾವ(ಆಶಾಂಪ. ೦೦೯-೩೩).

[ಜಡ + ಭಾವ]

ಜಡಭಾವಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಆಲಸ್ಯವುಳ್ಳವರು ; ಮಾಂದ್ಯವುಳ್ಳದು. ೧, ೨ : ವಲ್ಮೀಧಿಕಾಂಗಿ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಜಡಭಾವಿಯಾಗಿ ಕಡಲಲ್ಲಾ ನಿಜಶ್ರುತಿಶಸನ್ಯನಾಗಿ ಮಾರುತಭುಗುವಲ್ಲಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೩-೩೫). [ಸಂ. ಜಡಭಾವಿನ್]

ಜಡಮತಿ (ನಾ). ಮೂರ್ಖತನ ; ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. ೨. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವ್ಯಕ್ತಿ; ಮಂದಮತಿ; ಬುದ್ಧಿಹೀನ: ಫಳದಿಂ ಕಲ್ಪದ್ರುಮಮಂ ಜಳದಿಂ ಜಳನಿಧಿಯನುಕ್ತಿಯಿಂ ಸುರಗುರುವಂ ಬೆಳಗಿಂ ದಿನಪನನರ್ಚಿಪ ಜಡಮತಿಗಳ ತೆಜನನಾಮುಮನುಕರಿಸಿರೆವೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧) : ಗುಣಹಾನಿಗೆ ಬೆರ್ಚದೆ ಧಾರಿಣಿಯಂ ಪ್ರಣಯದಿನಿಳೇಶನಿತ್ತೊಡಮೇಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ನೀಯಲೀಯನೆಂಬುದನೆಣಿಸಳೆ ಜಡಮತಿಗಳಾಗದಿರ್ಪರೆ ಪೆಂಡಿರ್(ಪಂಠಾಮಾ. ೬-೧೦೭) : ನೊಂದು ನುಡಿವ ಜಡಮತಿಗಳಂ ಕೆಲರ್ ಕೃತಿಮತಿಗಳ್ ಮಾರ್ಕೊಂಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೯೧ ವ). [ಜಡ + ಮತಿ]

ಜಡಮೂರ್ತಿ(ನಾ). ೧.ತಣ್ಣಗಿರುವ ಮೂರ್ತಿ; ಶೀತಲವಾದ ಮೂರ್ತಿ. ೨. ಜಡಸ್ವರೂಪನಾದವನು ; ಸೋಮಾರಿ. ೧, ೨ : ಖರಕಿರಣಂ ತೀವ್ರಂ ಶೀತರೋಚಿ ಜಡಮೂರ್ತಿ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಂ ಸ್ತಬ್ಧಂ ನಿರತಿಶಯ ಗುಣಂಗೀ ನೃಪವರಂಗೆ ದೊರೆಯಲ್ಲದಿರ್ಪುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೭). [ಜಡ + ಮೂರ್ತಿ]

ಜಡರ (ನಾ). ರತ್ನದ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಕರ್ಕರೆಂಬುದು ಮೊರಬಿನಂತೆ ಧರಿಸಲು ಪಾಪಮಕ್ಕರಿನ ಜಡರಮೆಂಬುದು ಕಾಂತಿ ಮಸಗಿಹುದು ದುಃಖಮಂ ತೋರಿಪುದು ಶಲಭವೆಂಬುದು ಮತ್ತ ಹಲವು ಹರಿಬಣ್ಣಮಿಹುದು . . . ದೋಷಗಳೇಳನುಳಿದು (ರತ್ನಶಾ. ೦೮-೪). [?]

ಜಡರಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನದ ಗುಂಪು; ದಡ್ಡತನದ ಸಮೂಹ: ಚೆಲುವೆಯ ಮೊಗದೊಳು ಮಿದುನಗೆ ಮೊಳೆದುದು . . . ಬೆರಗಾಗದು ಜಲರಾಶಿ ಜಡರಾಶಿಯಲ್ತೆ (ಇಂಪಾಪ. ೧೬೮-೩೦). ೨. ನೀರಿನ ಸಂಚಯ; ಸಮುದ್ರ. 'ಜಡರಾಶೀಂದ್ರ' ಪರಾ. [ಜಡ + ರಾಶಿ]

ಜಡರಾಶೀಂದ್ರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರರಾಜ ; ವರುಣ : ಕಟ್ಟುವೆಂ ಜಡರಾಶೀಂದ್ರನನೆಯ್ದುವೆಂ ಪವನನಂ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಂಡು ಕೂಡಿಪೆಂ ವಿತ್ತಪನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೦). [ಜಡರಾಶಿ + ಇಂದ್ರ]

ಜಡರು (ನಾ). ಜಡತೆ ; ಆಲಸ್ಯ ; ಸೋಮಾರಿತನ : ವೇದಾಂತದೊಳ್ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ನಿಜಸ್ವರೂಪಮಂ ತಿಳಿಪಿ ಎನ್ನ ಮನದ ಜಡರಂ ಕಳೆದು ನಿನ್ನಡಿಯೊಳ್ ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳಂ ಬಲಿಯಿಪುದು (ಚಿಕವಿ. ೧೪-೧೫). [<ಸಂ. ಜಡ]

ಜಡಲ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಜಡಲ ಎರೆಯಙ್ಗನ್ ಗಾವುಣ್ಡನ ಮಗಂಗೆ (ಎಕ. I, ೯೭-೪ ; ೩೨೦). [?]

ಜಡಲಿಂಗಿ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಲಿಂಗಧಾರಕ : ತಿಳಿದರೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಜಡಲಿಂಗಿಗಳೆಂದನಯ್ಯ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ (ವಚಸಂ. ೩೯೭-೨೫). [ಸಂ. ಜಡಲಿಂಗಿನ್]

ಜಡವಸ್ತು (ನಾ). ಚೈತನ್ಯರಹಿತವಾದ ವಸ್ತು : ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಜಡವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಗಳಿವೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೭). [ಜಡ + ವಸ್ತು]

ಜಡವಾದ (ನಾ). ಪಂಚಭೂತವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಾದ ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದ ; ನಾಸ್ತಿಕವಾದ : ಮಾಂಸ ನಯನಾವಿಷಯಮೆಲ್ಲಮಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೆಂಬೀ ಜಡವಾದಮಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೧ ವ). [ಜಡ + ವಾದ$_3$]

ಜಡವಾದಿ (ನಾ). ೧. ನಿರೀಶ್ವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವವನು: ನೀನೆಮಗೆ ತಾಯೆಂದು ಚೀರುತಿಹರಲ್ಲ! ನೀ ದಾಸಿ ಎಂಬುದನು ಜಡವಾದಿ ಬಲ್ಲ (ಪಾಂಚಜ. ೨೬-೭). ೨. ಜಗತ್ತಿಗೆ ನೀರೇ ಮೂಲವೆಂದು ವಾದ ಮಾಡುವವನು : ಧರೆಯಧಿಕವೆಂದನವನ ಮುಱಿದ ಬಳಿಕಪ್ಪುವುರುತರ ದೈವವೆಂಬ ಜಡವಾದಿ ಗೌತಮನ ಕೂಡರರೆ ನುಡಿದಂ (ವೀಶ್ವಪು. ೪-೩-೩೫). [ಸಂ. ಜಡವಾದಿನ್]

ಜಡವಿಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ವಿಕಾರ ; ನೀರಿನ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪ. ೨. ಮೂರ್ಖತನದ ವಿಕಾರ. ೧, ೨ : ಘನಭಂಗಂ ಗಾಂಗತೋಯಂ ಜಡವಿಕೃತಿಮಯಂ ಮೌಕ್ತಿಕಂ ದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತನಯುಕ್ತಂ ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೧೭). [ಜಡ + ವಿಕೃತಿ]

ಜಡವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. ೨. ಮಾಂದ್ಯ; ಆಲಸ್ಯ. ೧, ೨ : ಉಪಚಿತ ಜಡವೃತ್ತಿಯಿನೆಯ್ದೆ ಪೋಲ್ತುದಭ್ರಾಗಮಂ ಸಗರ್ಭಾಂಗನೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೩). [ಜಡ + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ಜಡವೆಣ್ (ನಾ). ರಸಿಕಳಲ್ಲದ ಹೆಣ್ಣು ; ನೀರಸಳಾದವಳು: ನಾಣಳಿದೆನು . . . ಜಾಣೋಡಿದತಿಜಡವೆಂಗಳ ನಾಣೆಯದೊಳಗಾದೆ(ಸೂಲಸೋ.೨೫-೨೨); ಕಡೆಗಣ್ಣನೋಟದಿಂ ಕಾವನ ಕಣೆಗಳ . . . ನೀಱೆಯರ ಗಡಣವಲ್ಲದೆ ನೋಡೆ ಜಡವೆಣ್ಗಳಾ ನಾಡೆಡೆಯೊಳಿಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ.೨-೬೩). [ಜಡ + ಪೆಣ್]

ಜಡವೇಷ (ನಾ). ಭೌತಿಕವಾದ ವೇಷ ; ಶರೀರ : ಭಾವಪರಿವೇಷಮಂ ಪಡೆದು, ಜಡವೇಷಮಂ ಪಿಂಗಿದಾವೇಶದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪೫-೯೦). [ಜಡ + ವೇಷ]

ಜಡಸಂಗ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಸಂಪರ್ಕ. ೨. ಮೂರ್ಖರ ಸಹವಾಸ. ೧, ೨: ಜಡಸಂಗಮುಂ ಪುದಿದ ಕಂಟಕಮುಂ ರಜಮುಣ್ಮೆ ತೋರ್ಪುದುಂ ಪರಿಕಿಪೊಡಿಲ್ಲೆನಿಪ್ಪೆಸಕಮೇದೊರೆಯೆಂದೆನಿಸಿತ್ತೊ ಪದ್ಮನಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೩). [ಜಡ + ಸಂಗ$_2$]

ಜಡಸಂಸಕ್ತಿ(ನಾ). ೧. ಮೂಢರ ಒಡನಾಟ; ಮಂದಮತಿಗಳ ಸಂಪರ್ಕ. ೨. ಆಲಸಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡುವಿಕೆ. ೩. ನೀರಡಿಕೆ; ಬಾಯಾರಿಕೆ. ೧, ೨, ೩: ಭಕ್ತದ್ವೇಷಂ ಜಡಸಂಸಕ್ತಿ ಸದಾಚರಿತಲಂಘನಂ ವಿಕಲವಚೋಯುಕ್ತಿ ಕಟುಮುಖತೆ ಕುಂದದಮುಕ್ತಜ್ವರನಂದದಿಂದಮರಸರೊಳೆಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೧೧೮). [ಜಡ + ಸಂಸಕ್ತಿ]

ಜಡಸ್ಥಲ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಸ್ಥಾನ ; ಜಲಾಶಯ. ೨. ಮೂರ್ಖರ ನೆಲೆ. ೧, ೨: ಎನಗೆ ಕುಮುದಾಪ್ತನೆಣೆಯೆ ಎಂದು ಕರಮೆ ಬಕನಿಂದುವಂ ಜಱಿವವೋಲ್ ಜಡಸ್ಥಲದೊಳರರೆ ಅಜ್ಞರ್ ಕಲಾನಿಧಿಗಳಂ ಜಱಿವರ್ ದುರಭಿಮಾನವೇಗೆಯ್ಯದೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩೫). [ಜಡ + ಸ್ಥಲ]

ಜಡಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ೨. ಜಡಸ್ವಭಾವ ; ಸೋಮಾರಿತನ. ೧, ೨ : ದಂಡಭ್ರಮಂ ಕುಲಾಲಚಕ್ರದೊಳ್ ಜಡಸ್ಥಿತಿ ನಕ್ರದೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯ ವ). [ಜಡ + ಸ್ಥಿತಿ]

ಜಡಹೃದಯ (ನಾ). ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಮೂರ್ಖತನವುಳ್ಳವನು : ಜಡಹೃದಯರನಾಶ್ರಯಿಸಿರ್ದೊಡೆ ಮೂಳೋಚ್ಛಿತ್ತಿಯಪ್ಪುದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೧೮) . [ಜಡ + ಹೃದಯ]

ಜಡಾಕರ(ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಕಾರವಾದುದು; ಸಮುದ್ರ. ೨. ಜಾಡ್ಯಕ್ಕೆ ಆಗರ ; ರೋಗದ ಆಶ್ರಯ. ೧, ೨ : ಅಂಗೀಕೃತ ಕುಟಜಶೋಭಾ ಪ್ರಭಾವಮಾಗಿಯುಂ ಸಂಶೋಷಿತ ಜಡಾಕರಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೩ ವ). [ಜಡ + ಆಕರ$_3$]

ಜಡಾಕರತ್ವ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಮುದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ ೨. ಮೂಢರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೧, ೨ : ವಿಶಿಷ್ಟ ಪಕ್ಷ ಭೂಭೃನ್ನಿಕರಮಾಗಿಯುಂ ಜಡಾಕರತ್ವೋಪೇತಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೩೬) . [ಸಂ.]

ಜಡಾತ್ಮ(ನಾ). ೧. = ಜಡಹೃದಯ : ಭಾವರಸಬಂಧುರಂ ಕವಿತಾವಿಷಯ ಮೆಕರ್ಣಹೃದಯನಪ್ಪ ಜಡಾತ್ಮಂಗೇವುದೊ ರತಿಯಿನಿದು ಕಿವಿಗೀವುದೆ ಬಧಿರಂಗೆ ಸೌಂದರೀಸೀತ್ಕಾರಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೩೬). ೨. ಅಲಸಿ; ಸೋಮಾರಿ: ಜಾಳ ಜಱಿದು ಜಡಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಂಘಾಳತನವನು ಮೆಱಿದು ಖೋಡಿಯ ಖೂಳರನು ಖೊಪ್ಪರಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೧). [ಸಂ. ಜಡಾತ ನ್

ಜಡಾನ್ನ (ನಾ). ಬರುಸಾದ ಆಹಾರ; ಆರಗಿಸಲು ಕಠಿನವಾದ ಆಹಾರ: ಅಶಕ್ತಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬೇಳೆಯು ತಾಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಬೇಳೆಯು ಜಡಾನ್ನವೆಂದನಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೬೬).

[ಜಡ + ಅನ್ನ]

ಜಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿತ್ತಿ ಬಂಬು ; ಗಿಡಿ ; ಬಲವಾಗಿ ತುರುಕು ; (ಮೊಳೆಯಂತೆ ಬಡಿದು) ನೆಡು. ೨. ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತಾಳು ಹಾಕಿ ಭದ್ರ ಪಡಿಸು ; ಬಲವಾಗಿ ಆಗಿ ಹಾಕಿ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸು.

[ಜಡ್+(P ← ಹಿಂ. ಜಡನಾ) + – ಇಸ್ಕ್]

ಜಡಾವಸಥ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳಾದು. ೨. ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು. ೧, ೨ : ಕೆಸರ್‌ನೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದುದಂತುವಲ್ಲದೆ ರಜಸ್ಸುಂಲೇಢಮೆಂತುಂ ಜಡಾವಸಥಂ ಚಿಃ ಮಧುಪಪ್ರಸಂಗಿ ಖಿರವಂದುಂ ಮತ್ಪನುತ್ಪಲ್ಲಮಂ ಬಿಸುಟು (ಆಗಮ. ೧-೬). [ಜಡ + ಅವಸಥ]

ಜಡಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಾವಸ್ಥೆ ; ಚೇತನಾರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿ : ಶಕ್ತಿಯು ಎಶ್ವರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸಮನಾಗಿ ಹಂಚಿಬಿಟ್ಟಾಗ ಹೀಗೆ ಬಳಕೆಗೆ ಸಿಗದಿರುವುದು. ಹಾಗೆ ಬಳಕೆಗೆ ಸಿಗದಂತೆ ಶಕ್ತಿಯದ್ದರೆ, ಆಗ ಜೀವ ವೆಂಬುದು ಬದುಕಲಾರದು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಜಡಾವಸ್ಥೆ (Atrophy) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕಾಲಜ್ಞ. III, ೧೫೬೬).

[ಜಡ + ಅವಸ್ಥೆ]

ಜಡಾಶಯ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ಮದಮದಿರಾಪ್ರಮತ್ತ ಜನತಾಶಯದಂತೆ ಜಡಾಶಯಂ ಕಲಂಕಿದುದು (ಪಂಡಾಮಾ. ೬-೧೫೩). ೨. ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ನೆಲೆ : ತಿಳಿಯ ಜಡಾಶಯಮೆಸಕಕ್ಕಳವದೆ ಮಗ್ನಗಂ ದಿಗಂಬರಶ್ರೀ ತನ್ನೊಳ್ ಬೆಳಗೆ . . . ಊರ್ಜಿತದಂದದಿವಾದಂ (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೪೩). ೧, ೨ : ಮಿಱುತಮಿರ್ದುಂ ಮೀರೆಯನಂದತಿಶಯದೆ ಜಡಾಶಯಂ ಜಡಾಶಯನನ್ನೆಂ (ಜಾಲಪ್ರ. ೧೨-೪೯). [ಜಡ + ಆಶಯ]

ಜಡಾಶ್ರಯ (ನಾ).ಆ ಜಡಾಶಯ ೧, ೨ : ಆವ್ಯವಸ್ಥೆ ಜಡಾಶ್ರಯದೊಳ್ . . . ಪಜ್ಜೈಱಿದಂ ಲಿಕಿಗಳೊಳ್ ಆ ಕ್ಯು ಪಲ್ಲದೆ ಜನವದರ ಜನಂಗಳೊಳ್ಗಿಲ್ಲ (ಆಗಮ. ೨-೦ ಪ). [ಜಡ + ಆಶ್ರಯ]

ಜಡಿ$_{೧}$ ರುಂಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗದರಿಸು; ಬೆದರಿಸು : "ಜಡಿ–ತರ್ಜನೇ (ಹೆದಱಿಸು). ಅಲ್ಪವ್ಯಾಪ್ತಿ ಚ" (ಶಮದಾ); ವಾಯುಭಕ್ಷಿತಯುಂ ಮುಳಿದು ಬಯಸ್ಸಿ ಜಡಿದು ಕಾಲಿಂದಂ ತಲೆಯನೆಹದದು (ಕಣ್ಣಾಡ. ೯-೦೬); ವಾಜಾಕಾಯಂ ಕಣ್ಗೆಡೆ ಜಡಿದು ಮುಡಿಯಂ ಪಿಡಿದು (ಪಂಚತಂ. ೭-೪ ಪ); ಜಡಿದ ರವಂಗಂ ಸೆಗೆ ಕೈದುಗಳಿಂ . . . ಮಾಪಾಧ್ಯನಿಯ ಕೊಂಬುಗಳಿಂ ಭಯಮಂ ನೆಗಟ್ಟುಕಿರ್ದಿಯೆಯೆ ಮುಂದೆ ಸಂದಣಿಸಿದರ್ ಪುರರಕ್ಷಕರ್ (ದಶಕು. ೬-೧೦೩) ; ನಾವಿಪ ವಾದ್ಯವ ನಿಲಿಸಿ ತನ್ನಯ ಬಿರುದೋದುಪ ಭಟ್ಟರ ಜಡಿದು (ಕಿಷ್ಕಂ. ೦೫-೦೨). ೨. ಕೊಗು ; ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಪೋ ವುಗಿರ್‌ವುಗಿನಿಸಿತೆ ಕರಂ ಕಾವುಗೆಂದೊಡು ಜಡಿವುದು ಪಿಕನಿಕರಂ (ಜುಳುಮಾ. ೧೦-೫೫) ; ಕೇಗುವ ಪಿಕಂ ಜಡಿವಂಚೆ (ಪುಷ್ಪಕು. ೧೪-೨೩) ; ಹೊಳೆವ ಸಿಂಧದ ಜಡಿವ ಕಹಳವಳಯ ಲಗ್ಗೆಯ ವಿವಿಧವಾದ್ಯದ (ಶಾಖಾಪ್ರ್ಯ. ೬-೨). **ರುಂಡಿ**$_{೨}$: ೧. ಒಡೆಯನಾಗಿಪ ಸುರಭಭೂಪನ ರುಂಡಿದು ಪಟ್ಟುಗಂದಿಂದ ಹೋಗುಂದ (ದೀಪಾವಮ. ೧-೨೬). ೪. ರುಂಡಿದ ಹೊಗಂಟಿಯ (ಶಾಖಾಪ್ರ್ಯ. ೪-೭). [ದೇ.ತ ತೆಲು. ಜಡಿ, ಸಡಿ]

ಜಡಿ$_{೨}$ ರುಂಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ : ಕೆಂಟ್ಟು ; ಧರಣಂ ರಕ್ಷಿಸಿ ದುಷ್ಟರಂ ಜಡಿದು ಸದ್ಧರ್ಮಮಂ ಕಾಮ್ಯು(ದರ್ಮಾಮೃ. ೨-೮೪) ; ಸದೆದನು ಬಲಸಿದಿಲು ಜಡಿದಂತೆ (ಶಾಖಾಪ್ರ್ಯ. ೦೮-೭೩) ; ಜಡಿವ ಕಲ್ಲುಂದು ಧೂಳುದು ಬಿಟುಗಾಳ ಕಂಗಿದಿಪ ಕತ್ತಲ ಮೇಲೆ ಕಿಡಿವ ಗಿರಿತಲ (ಕೃವಿಂಡಾ. ೧-೨೩). ೨. ಇಡಿ ; ಗಿಡಿ ; ತುಂಬು : ಅರಲ ನವವರಿಮಳಂ ಗಂಂದುಂ ಜಡಿಯುದೆಳಗಾಂಯೆಳಿಗಾಳಯಿಲ್ಲದಿಪ ಬನವಿಲ್ಲವಾ ನಾಡೆಂಳು (ಹರಿಪು. ೧೦-೩); ಮುತ್ತಿನಿಂ ಜಡಿವ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೊಳು ಬಾಣಾಸುರೋತ್ತಮಂ . . . ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ನಾವಿಪ್ರ. ೩೪-೨೪) ; ಇಲಿಬಿಳಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲನ್ನು ಜಡಿ (ಕೃಂ). ೩. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಕಲಸು : ಮೊಸರಿಂಗಳಿಗಯ್ದು . . . ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯನಿಕ್ಕಿ ಜಡಿದುಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೯). ೪. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು : ನುಡಿ ಮೃದುವಾಗಿ ಮುದಿ ಜಡಿದು ಬೆನ್ನ ಮೇಲೊಲೆಯಲ್ ಮೆಱಸಂದು . . . ಲಿಸಿದಂ (ಸೂಪಶಾ. ೦-೬೨) ; ಮುಂದಲೆ ಗಾಳಿಯಿಂ ದಲ್ಲಿಸುವ ಕೌರ್ಯಜ್ಞಾಲೆ ಜಡಿದುದು (ಶುಪ್ರಿ. ೪-೦೨). ೫. ರುಬಿಳಿಸು ; ಬೀಸು : ಕಂಭಾಟಿಯಕೆಗಳಂಬಡಿದು ಕತ್ತಿಗೆಯಂ ಜಡಿಯುತ್ತುಮಂಗಡಕ್ಕರ ಪಡೆ ತಾಗೆ (ಪಂಡಾಮಾ. ೧೩-೭೮); ನಂದಿಕೇಶನೊಪ್ಪುವ ಪಸ್ಮಮುಖನಾಗಿ ವೇತ್ರಮಂ ಜಡಿಯುತಾ (ಪದ್ಮಕಾ. ೧೦-೧೩೩) ; ಜಡಿವ ಬತ್ತಿಸಾಯಂಧಗಳ ಸುಭಟರ ಬೆಡಗನ ನಿಕರವ್ಪೊಪ್ಪುಹವು (ಕಂಪಿವಿ. ೬-೫೯). ೬. ಸುವಿಸು ; ಸುರಿ : ಘಾಡುಘಾಡಿಂ ಮಾಗಿಯಾ ಮಗಳಿಂ ಜಡಿವಳಿಗೆ [ಪಾಣಂ. ಜಡಿದು ಸುರಿವ]ಶ್ರುಗಳು (ತೊಕಥಾ. ೩-೪೨). ೭. ಅಲ್ಲಾಡು ; ನಡುಗು : ಕೆಂಪಿಸು : ಕೈನಡುಗೆ ಪುರ್ವಲಿಗೆ ವಿಸುಪಧರ ಜಡಿಯ (ಹರಿಶಾ. ೨-೬೩)[ಮೊಱೆವ ಭೇರಿಯ ಘಳಘಳಿಗಧ್ವನಿ ಕೆಂಡೆ ಜಡಿದುದು ಕಮಲಜಾಂಡಘಟ (ಶುಪ್ರಾದಶ್ಯಾ. ೩-೪೦) ; ಕಡುರಭಸೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಒಡೆಯಲು ಜೌದಸೆ ಜಡಿಯಲು (ಕಂಪಿವಿ. ೦೪-೦) ; ಜಡಿವ ಮಣಕೆಂಡಲದ . . . ಗಡೀಪನಂ ಕಂಡ (ಪಂಕಥಾ. ೧೦-೭೩). ೮. ಎಳೆ ; ಸೆಳೆ ; ಬಲಾತ್ಕರಿಸು : ನಾಣ್ಚ ಪೋಗಲೆಂದಬ್ಬ ಕನ್ನೆಯಂ ಜೂತಲತಿಕೆಯೆಬಳ ಕೆಳಿದಿ ಜಡಿದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪಂಚಕಥಾ. ೩-೦೭ ಪ) ; ನೃಪನ ಮುಡುಪ ಪಿಡಿದು ಜಡಿದುಯ್ದುಲಾಡುವಂಥಾ ಮುಡಿಪಿಹುದು ಕಠಿಣವಾಗಿಹುದು (ಕರಣ. ೬-೩೬). ೯. ಭಾರದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜೋಲು ; ಕುಗ್ಗು : ಕಿಗೊಳನ ತಡಿವಿಡಿದಡಿಗೆ ಪೊಳಪರಿ ಜಡಿದೊಱಗುತಿರ್ದ ನಾನಾವಮರಂಗಳಂ (ಹರಿಶಾ. ೩-೩೨) ; ತೋಡರ ಝುಣಝುಣಾರವದ ಹೆಗಲಲಿ ಜಡಿವ ಹಿಮ್ಮುಬ್ಬಿಣದ ಹೆಚ್ಚಿದ ಮುದುಹುಗಗಳ(ಶುಪ್ರಾದಶ್ಯಾ.೦-೦೪). ೧೦. ಆಲುಗಾಡಿಸು ; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ಆಡಿಗಡಿಗೆ ಎನ್ನ ಮಸದ ಜಡಿದು ನೋಡದಿರಯ್ಯ (ಅಸದ. ೩೨೩). ೧೧. ಬಿಗಿ ಮಾಡು ; ಭದ್ರಪಡಿಸು : ನೀನು ಬಾಯಿಗೆ ಬೀಗ ಜಡಿದಂತೆ ಮೌನ ವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವೆಯಲ್ಲ (ಹಾಹಾಕೃ. ೨). ೧೨. ಹೊರಿಸು: ಹೇರು: ನಾನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲ ಏನು, ಬಡ್ಡಿ ಹೇಗೆ ಜಡಿದಿರಬೇಕು ? (ಗಾಳಿ. ೦೬೭). ೧೩. ರತಿಕ್ರೀಡೆಮಾಡು ; ಸಂಭೋಗಿಸು. ೧೪. (ಆಲಂ) ತಿನ್ನು ; ಕೆಬಳಿಸು : ದಿನಾಲು ಒಂದು ಸೇರು ಮಾಂಸವವರೆಗೆ . . . ಜಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ತೀನಪ್ರ. ೫). **ರುಂಡಿ**$_{೨}$: ೧. ಸಮನ್ವ ನವಿಸಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಗಳಂ ರುಂಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಕೀಪಥ. ೦೭-೦೪). ೫. ರುಂಡಿದ ದೂಹತ್ತಿಗಳ ಹಾಯಿಕೆ ಹಿಡಿದ ಲೌದಿಯ (ಶಾಖಾಪ್ರ್ಯ. ೪-೫೫) : ರುಂಡಿದನ ಚಂದ್ರಹಾಸ ಕದ (ತೊಕಥಾ. ೬-೨-೪೫) ; ಕರಿಯಭಂಟ ತನ್ನ ಖಡ್ಗವ ರುಂಡಿದಂ (ಕಲಿ. ೦೦-೦).

ಜಡಿದು = ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಕಲ್ಪವಲ್ಲಿಗಳ ಜಡಿದಿಟ್ಟು ಮುಂಗಳ ತವದನೆಳದು ಕಣ್ಗೆಡಿಸಿದರು (ಕಂಪಿವಿ. ೪-೦೪).

[ದೇ.ತ ತುಳು. ಜಡಿ : ತೆಲು. ಜಡಿಯು]

ಜಡಿ$_{೧}$ (ನಾ). ಬೆದರಿಕೆ : ಗದರಿಕೆ. 'ಜಡಿಕೆಯ್' ಪರಾ. [<ಜಡಿ$_{೧}$]

ಜಡಿ$_{೨}$ ರುಂಡಿ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ : (೬). **ರುಂಡಿ**$_{೨}$: ಕಡುಗಲಿಗಳೆಳಂಅಂತಲರಿ ಮಿಗೆ ರುಂಡಿ ಪವಾಡ ದೃಢಾಯತಿತೆಗಿದು ಪಡಿಯ ನೆಳರೀಪಂತರೆಂದುದು ರಾವಣಿತೆಗಳಲಿ (ಶುಪ್ರಾ. ೪. ೭-೨). [<ಜಡಿಪ]

ಜಡಿ$_{೩}$ ಜಡಿ$_{೨}$ (ನಾ). ೧. ಎಡೆಬಿಡದಿರುವ ಹನಿಯಂ ಮಳೆ : ಸೋನೆಮಳೆ : "ಜಡಿ–ತರ್ಜನೇ (ಹೆದಱಿಸು). ಅಲ್ಪವ್ಯಾಪ್ತಿ ಚ" (ಶಮದಾ) ;

ಬಡಹಂ ಕೈಕೊಂಡಾಗಳು ಜಡಿ ಮಾಣದೆ ಸುರಿಯೆ ನಾಂದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೫೫); ಜಡಿಯೆಂಬ ನುಡಿ ಮೇಘದುತ್ಪಾತ ವರ್ಷದೊಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೦). ೨. ಮೋಡ ಮುಸುಕಿರುವುದು : ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮುಸುಕಿರ್ದ ಮೇಘಮಂ ಜಡಿಯೆಂಬರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೯). **ಚಡಿ$_1$:** ೧. ಚಡಿಗೆ ಕಡುಸುಗಿದು ತಾಂ ಪೊಱಮಡದೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೯).

ಜಡಿಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆದರಿಸು ; ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕು : ಅಂಗನೆಯರನು ಪಡಿಯಱತಿಯರು ಸಂಗೊಳಿಸಿ ಜಡಿಕೆಯಿದು ನಿಲಿಸಿದರಿಂಗೊರಳ ನುಣ್ಚರದಿ ಹೋ ಹೋ ಗಲಭೆ ಬೇಡೆಂದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೨೭).

[ಜಡಿ$_3$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಡಿಗೊರಡು (ನಾ). ಕುಟ್ಟುವ ಕೊರಡು ; (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ : ಅಷ್ಟದ್ವಾರದ ಬಾಗಿಲ್ಗಳ ರಚನೆಯು ಎಷ್ಟೇ ಆನೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಎಂತಹ ಹಾರೆ ಜಡಿಗೊರಡುಗಳನ್ನಾದರೂ ವ್ಯರ್ಥಮಾಡಿಬಿಡುವುದು (ಸುಗುಗಂ. ೮೪-೬).

[ಜಡಿ$_4$ + ಕೊರಡು$_1$ (<ಕೊಱಂಡು)]

ಜಡಿತ, ಝುಡಿತ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಬಡಿತ : ಕಳ್ಳನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜಡಿತ ಜಡಿದ ನಂತರ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸುರಬಾಲೆಯಾದರೂ ನನ್ನ ಜೀವನದ ಜೊತೆಗೆ ಎಂದಾದರೂ ಜಡಿತಳಾಗಿದ್ದಳು ಎಂಬ ಮಾತೇ . . . ಉದಯಿಸಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಳ. ೧೦). ೩. ಕುಂದಣಿಸಿದಂದು; ಖಚಿತವಾದಂದು: ರತ್ನಜಡಿತ ಪೋಹಚೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಹಾದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದೆನು (ಮಂಜುಳ. ೦೧೩) ; ಮೂಳೆಮೂಳೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಡಿತವಾಗಿ ನಾಟಿತು (ದೇವೀಪೌ. ೦೨೯). **ಝುಡಿತ :** ೩. ಕಡಗ ಕಂಕಣಮಣಿದೋರೆ ದೋಷವಿದೂರೆ ಝುಡಿತದುಂಗುರಶೃಂಗಾರೆ (ವಿದಾಳ್ಯ. ೭೦-೩). [ಜಡಿ$_2$ + – ತ$_2$]

ಜಡಿತರ್ (ಕ್ರಿ). ಜಡಿದು ತಾ ; ಹೆದರಿಸಿ ತರು : ತಡೆಯದೊಡ್ಡಾ ಪಂದಿ ಮಿಗಗಳ ನಿಡುವಲೆಯ ನೋಡೆಯ್ದೆ ತೋಹುಗರೆಡೆಗವಂ ಸೋವುಗರು ಜಡಿತರೆ ವಿಂಧ್ಯಕನು ಕಡುಗಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೫). [ಜಡಿ$_1$ + ತರ್]

ಜಡಿತಿ 'ಝುಡಿತಿ$_1$' ನೋ.

ಜಡಿತೆ 'ಝುಡಿತಿ$_1$' ನೋ.

ಜಡಿನುಡಿ(ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆ; ಗದರಿಸುವಿಕೆ : ಕೈಸರ ತಿಬೇರಿಯನ ಹಿತಶತ್ರುವಾನಹೆನೊ ಮಿತ್ರನೊ ಎಂದು ಝುಳಪಿಸಿದ ಜಡಿನುಡಿಗೆ ಮನದ ಧೈರ್ಯಂ ಬೆಳರೆ (ಗೊಲ್ಕೊಥಾ. ೭-೧೮೮). [ಜಡಿ$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜಡಿಪ (ನಾ). (ಕೋಗಿಲೆ ಮುಂತಾದ) ಪಕ್ಷಿಗಳ ದನಿ; ಕೂಗು : "ಜಡಿಪಮೆಂದು ಕೋಗಿಲೆಯ ಚಪ್ಪರಣೆ" (ಕಶಸಾ. ೦೦-೨೦೭) ; "ಜಡಿಪಮೆನಲದೆ ಪಕ್ಷಿಗಳ ದನಿಯೊಳಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೩೯) ; ತನ್ನ ಪಾಡುವಿಂಚರದಿಂದೆಮ್ಮ ಪಾಟಮಂ ಕೀಟ್ಮಾಡಿದಳಿವಳೆಂಬ ಮುಳಿಸಿಂ ಗಜಱಿ ಗರ್ಜಿಸುವಂತಿರ್ದ ಕೋಗಿಲೆಗಳ ಜಡಿಪಕ್ಕೆ ಬೆದಱುವಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೩೪); ನಲವಿಂದೆ ಪೊಕ್ಕಂ ಬೇಗದೆ ಪಡಿಯಱ ಜಡಿಪಮೆಡೆಗೊಳೆ ಬನಮಂ (ಕಬೈಕಾ. ೯೯).

[ಜಡಿ$_1$ + – ಪ$_2$]

ಜಡಿಪು$_1$ (ನಾ).=ಜಡಿಪ: ಮಲೆಯೆಲರಲೆಪುಂ ಮನಸಿಜನಲೆಪುಂ ಕೋಗಿಲೆಯ ಜಡಿಪುಮೊಡನೆಗಟ್ಟಿನಮೇನಲ ಜಡಿಯಾದಂತಿರ್ಪುವಗಲದಾ ವನಲತೆಯ ಜೊಂಪದೊಳ್ ಜಂಪತಿಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೦೪). [ಜಡಿ$_1$ + – ಪು$_2$]

ಜಡಿಪು$_2$ (ನಾ). ಝುಳಪಿಸುವಿಕೆ ; ಬೀಸುವಿಕೆ : ಎಡೆಗೊಂಡಿರೆ ತನ್ನಯ ತೋಳೆಡೆಯಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಮೊಗದ ಪೊಗರಿಂದತಿ ನೀಳ್ದೊಡನೊಡನೆ ನೃಪನ ಜಡಿಪದೆ ನಡುಗುವಳಸಿಕಾಂತೆ ಕೂರ್ಪಿದೇಂ ಕೈವಸವೋ (ಪುಷ್ಪಪು.೩-೦೬).

[ಜಡಿ$_2$ + – ಪು$_2$]

ಜಡಿಮಳೆ 'ಜಡಿವಳೆ' ನೋ.

ಜಡಿಮೆ (ನಾ). ಜಡತ್ವ ; ಜಾಡ್ಯ: ನನ್ನ ಎಲ್ಲ ಜಡಿಮೆಯೂ ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಯಿತು (ಬಾಣಅ. ೦೦೨). [<ಸಂ. ಜಡಿಮನ್]

ಜಡಿವಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜಿಡಿಮಳೆ (ನಾ). ಸೋನೆಮಳೆ ; ಎಡೆಬಿಡದೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸುರಿವ ಸಣ್ಣಹನಿಗಳ ಮಳೆ : ಜಡಿಮಳೆ ಜಿನುಂಗು ಬಲ್ಸರಿ . . . ಕಳೆದುವಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ವೃಷವಿ. ೧೪-೨೬). **ಜಡಿಮಳೆ :** ಜಡಿಮಳೆ ಸುರಿವೋಲ್, ಬಿರುಮಳೆ ಬರುವೋಲ್ . . . ಬೀಸುತ ಬಂತೈ ತೆಂಕಣಗಾಳಿಯು (ಕಎಪು. ೨೮-೬) ; ಉರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಮ್ಮಿದ ಜಡಿಮಳೆಯು ಸುರಿಯುತ್ತಿದೆ (ಮಹಾತ್ಮ. ೦೦೯). **ಜಿಡಿಮಳೆ :** ಈ ದಿನ ಜಿಡಿಮಳೆ ಹಿಡಿದುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಡಿ$_5$ + ಮಳೆ (<ಮಟ^3)]

ಜಡಿಸು, ಝುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಬಡಿಯಿಸು : ಛಡಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಜಡಿಸಿದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂದೀತು ಹುಡುಗನಿಗೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಂದಿಸು ; ಕೀಲಿಸು ; ಭದ್ರಮಾಡು : ಹಿಡಿಯಾಳಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಿಕ್ಕ ಹೈದನ ಕಡಿದಡೆ ಕಲಹವಿಲ್ಲೆನುತ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಡೆ ನೋಡುವೆನೆಂದು ನಿಗಳವ ಜಡಿಸಿದ ಪದಯುಗಳಕ್ಕೆ (ಮೋಹತ. ೩೬-೧೯); ಇನ್ನೆಂದಿಗೇ ಇರಲಿ ಸನ್ನಿಧಿಯ ಭರವಸದ ಕೀಲು ಜಡಿಸಿರುವನಲ್ಲಾ (ನನಲ್ಲ. ೩೫-೮). **ಝುಡಿಸು:** ೩. ತುಂಬು ; ಗಿಡಿ : ಕಳಕಳದ ಕಡುಹಿನ ಚಿತ್ತಚಲನೆಯ ಝುಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಲಿಸಿ]ದಂತಸ್ತಾಪವಿಹ್ವಲದ ಹೊತ್ತಿ ಹೊಗೆವ ಸರೋಷಕದ . . . ಅಸುರನಿದ್ದನು ವಿಷಯ ಚಿಂತೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೦೩-೪).

[ಜಡಿ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಡೀಕೃತ (ಗು). ನಿಧಾನವಾದ; ಮಂದವಾದ: ಸ್ವಪರಿಮಳಭರಜಡೀಕೃತ ಗಂಧವಾಹದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೦೦೧). [ಸಂ.]

ಜಡೀಭಾವ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಆಲಸಿಕೆ. ೨. ಔದಾಸೀನ್ಯ; ಉಪೇಕ್ಷೆ. [ಸಂ.]

ಜಡುಲ (ನಾ). ವೈತುಂಬ ಮಚ್ಚೆಯ ಕಲೆಗಳುಳ್ಳವನು : ವಿನೋದ ಪಾತ್ರಂಗಳುಮಪ್ಪ ಬರ್ಬರಶಾಕ ಬಧಿರ ವರ್ಷಧರ ಮೂಕ ಕಿರಾತ ಜಡುಲ ಗಡುಲ ಖಂಜರಂಜಕ ಸಮಾಜಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೫ ವ). 'ಜಟುಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಡೆ$_1$, ಜೆಡೆ (ನಾ). ೧. ತೆಕ್ಕೆಯಾದ ಕೂದಲು; ಗಂಟುಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು ; ಜಟೆ : "ಜಟೆ ಜಡೆ" (ಜತುನಿ. ೯೩) ; ಬಳೆದ ಜಡೆ ನಿಮಿರ್ದ ಬಳ್ಳಿಗಳೊಳೆ ಪೆಣೆದು ವಿಷೋರಗಾನಳಾರ್ಚಿಗಳಿಂದಂ ಮಿಳಿರ್ದುವು (ಅದಿಪು. ೦೪-೦೩೨) ; ದುರ್ಜನನ ನುಡಿಯಂತೆ ಕೊಂಕಿ ಪರಿದ ಜಡೆಗಳುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೫) ; ಜಡೆ ಗಂಗೆಯ ಸ್ಥಾನ ನೊಸಲು ಚಂದ್ರನ ಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೮೪೪); ಜಡೆಯುಳ್ಳ ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಹೆಡೆಯುಳ್ಳ ಸರ್ಪನಿಗೆ ನಡುಗುತ್ತ ನಮಿಸಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೨೬). ೨. ಹೆಣೆದ ತಲೆಗೂದಲು ; ಹೆರಳು: ತೊಡರ್ದಮರ್ದ ಬಾಳವಣ್ಣದ ತುಡುಗೆ ಪಳಂಚಲೆವ ಪಂಡಜಡೆ ನೊಸಲೊಳೊಡಂಬಡುವರಳೆಲೆಯಿವಱಂ ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರ್ದುದು ಬಾಳಕೇಳಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪); ಜಡೆಗಳೊಳಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೂವಿನ ಸರ ಬಿಡದುಟ್ಟ ಸಾಲಿಯ ಸೀರೆ ಕಡುಪರಿಮಳವಾಂತ ದಿವ್ಯಾಂಗದ ಚೆಲ್ವ ಮಡದಿರನ್ನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨-೯೦). ೩. ಆಲ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಬಿಳಿಲು: "ಬಿಟಿಲ್=ಮರದಜಡೆ" (ಶಮದ.ಪರಿ.೦); ಬೀಟಲ್ಗರೆದ ಜಡೆಗಳಿಂ ನೀಳ್ದು ಚೆಲ್ವಾದ ಶಾಖಾ ಸಮುದಾಯಂ (ದಶಳು. ೦೦-೩). **ಜೆಡೆ:** ೧. "ಜಟಾ, ಸಟಾ–ಈ ೨ ಜೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೮-೩೭೮) ; ಬೂದಿ ಜೆಡೆ ಲಕ್ಕಣಂ ತಪಕಾದುವೆರಟ್ಟೊಣೆ ಶರಾಸನಂ ಕವಚ ಮಿವೆಂತಾದುವೊ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂ ಕೋದಂತುಟೆ ನಿನ್ನ ತಪದ ಪಾಂಗೆಂತು ಗಡಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೨); ಕವಿವ ಜೆಡೆಯ ತೊಂಗಲಿಂ ಸಂಗಳಿಸಿ ಬೆಡಂಗನೊಳಕೊಂಡ ಗಂಡಮಂಡಲಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪುಣ. ೯೨೭).

ಜಡೆಯ ಮೃಗ = ಕವಲುಗೊಂಬುಗಳು ಮತ್ತು ಬಿಳಿಯ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ಮುಷ್ಕ – ವಾರಿ. ಜಿಡೆಯ ಮೃಗ" (ಓಷಧಿ. ೦೪). [<ಪ್ರಾ. ಜಡಾ./ಸಂ. ಜಟಾ./ತಮಿ. ಚಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಜಟ, ಚಟ ; ಕೊಡ. ಜಡೆ; ತುಳು. ಜಡೆ, ಜೆಡೆ ; ತೆಲು. ಜಡ]

ಜಡೆ೨ (ನಾ). ೧. ಜಡಸ್ವಭಾವದವಳು; ದಡ್ಡೆ : ಜಡೆಯಿಂದವ ನಗುವನೆಂ ಜಾಣೆಯಲ್ಲೆಂದು ನುಡಿದನೇ (ಸೂಬಸೋ. ೨೩-೨೩). ೨. ನಸು ಗುನ್ನಿ ; ನಾಯಿಸೋಂಕು ಗಿಡಿ. [ಸಂ. ಜಡಾ]

ಜಡೆಕಟ್ಟು 'ಜಡೆಗಟ್ಟು೨' ನೋಡಿ.

ಜಡೆಕಳ್ಳಿ 'ಜಡೆಗಳ್ಳಿ' ನೋಡಿ.

ಜಡೆಕಾಳಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಗರ ಹಾವು : ಅಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನಲ್ಲೇ ಜಡೆ ಕಾಳಿಂಗನ ಹಾವು ಸಿಳ್ಳುಹಾಕುತ್ತ, ತಿರುಗಾಡುತ್ತದಂತೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೦೫೬). [ಜಡೆ + ಕಾಳಿಂಗ (=ಕಾಲಿಂಗ)]

ಜಡೆಕುಚ್ಚು (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಹರೆಯ ತುಂಬಿಗೆ ಜೋಡಿಸುವ ಗೊಂಚಲಿನಂತಹ ಒಡೆವೆ.–ಅಲಂಕಾರ : ಅಮ್ಮಾ, ನನಗೆ ಜಡೆಕುಚ್ಚು ಹಾಕಮ್ಮಾ (ಜೋ). 'ಜಡೆಗೊಂಡೆ' ಪರಾ. [ಜಡೆ + ಕುಚ್ಚು೩]

ಜಡೆಕೋಲಾಟ (ನಾ). ಐದು ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು ಹುರಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಮತ್ತು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಸಂಚಾರಕ್ರಮದಿಂದ ಚಲಿಸುತ್ತ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಒಂದು ನೂಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಗೊತ್ತಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಾ ಕೋಲನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲಾಟ: ಸೌಂದರ್ಯ ವಿಲಾಸದ ತೊಟ್ಟಿಯ ನರ್ತ್ತಕಿಯರು . . . ಜಡೆಕೋಲಾಟದ ಸುಸ್ವರಿಯರು (ಪಬ್ಬಿಆ. ೪-೨೦). [ಜಡೆ + ಕೋಲಾಟ]

ಜಡೆಗ (ನಾ). ಜ ಟೆಯ ನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೂ ; ಜಟಾಧರ ; ಶಿವ : "ಎಕ್ಕೆಯ್ಯವನು ಜಡೆಗ ಮುಪ್ಪುರವೆಗುಂ" (ಕವಿಕಾ. ೧೬) ; ಜಡೆಗ ತಪ್ಪ ಗೇಡಿಯ ಸೂನು ತನ್ನಯ ಪೊಡೆಯೊಳಿಗರಲು ಬಾಲಕನ ನಿಡಿದೋಳ ಮೆಂದಲ ಭೂಭಾರನ ನೆಲದಾಳ್ವ ನಡಗಿಬ್ಬ ಬಸುಸುಯ್ದಪಳು (ಪೂಚಕ. ೦೬-೯). [ಜಡೆ + ಒ – ಗ]

ಜಡೆಗಟ್ಟು೧, **ಜಡೆಕಟ್ಟು**, **ಜೆಡೆಗಟ್ಟು**೧ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕೂದಲು) ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿ ಗಂಟುಗಂಟಾಗು ; ಜಟೆಯಾಗು : ಕುಟಿಲ್ತ್ತಯಂ ಕೊರಗಿದತ್ತು ಕಟಂ ಜಡೆಗಟ್ಟಿತು (ಗಿಶಿ. ೦೦-೦೩) ; ಹಡದ ತಾಯಿಲ್ಲ ತಾಯಾಳ್ಕೊಡೆ ತಲೆ ಹೀಗೆ ಜಡೆಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಾಸಿಹುದೇ (ಪೂಚಕ. ೨೦-೨೫). ೨. ಹೆರಳು ಹಾಕು; ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಹೆಣೆದು ಸಿಂಗರಿಸು: ಓರಣುಬಂ ತೆಗೆದು ಜಡೆಗಟ್ಟಿ ಪೊಜಮಟ್ಟು ಕೆರಿಗೊಂಡ್ಪುದಿರ್ ಪ್ಪೆಯಾ. ೩೬ ೯). **ಜಡೆಕಟ್ಟು** : ೧. ತಲ್ಲೇರು ಅಥವಾ ಬಹಳ ಬಸಿಗೀರನಲ್ಲಿ ನಾರನ್ನು ನೆನೆಹಾಕಿ ಉಜ್ಜಿದರೆ ಇದು ಜಡೆಚ್ಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೬೮). **ಜಡೆಗಟ್ಟು**೧ : ೧. ತಲೆಕೂದಲು ಜಡೆಗಟ್ಟಿ ವೇಣಿಬಿದ್ದು ಬಾಯೊಕ್ಕೀತ(ಹುಳುಮಾ. ೪-೩೬); ತಾಯಿ ತಪಸಿಯನಾಗಲೀವಳೆ ತಾಯಿಯರೆ ಜಡೆಗಟ್ಟುವುದೆ ತಲೆ (ಬಿಸಿಪ. ೦೫-೩). [ಜಡೆ + ಕಟ್ಟು೨]

ಜಡೆಗಟ್ಟು೨, **ಜೆಡೆಗಟ್ಟು**೨ (ನಾ). ೧. ಗಂಟುಗಟ್ಟಿದ ತಲೆಗೂದಲಿನ ಕಟ್ಟು. ೨. ಹೆರಳು ಹಾಕಿ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು : "ಕಡ್ಡಣಮಿಂದು ಜಡೆಗಟ್ಟು" (ಕಪಸಾ. ೨೨-೪೮೦) ; "ಜಡೆಗಟ್ಟುದು ಕಡಣಂ" (ಕವಿಕಾ. ೦೦೮). **ಜಡೆಗಟ್ಟು**೩ : (ಕ್ರ). [ಜಡೆ + ಕಟ್ಟು೩]

ಜಡೆಗಳ್ಳಿ, ಜಡೆಕಳ್ಳಿ, ಜೆಡೆಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳಿಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಚತುರ ಕಳ್ಳಿ : ಮಿಸಿ ವಿಷಕ್ಕೆ–ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆಯ ಸೊಪ್ಪನಾದರೂ ಜ ಡೆ ಗ ಳ್ಳಿಯ ಸೊಪ್ಪನಾದರೂ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಮುಚ್ಚಿ ಕಟ್ಟುವುದು (ಪ್ರಕೃಸಾ. II. ೨೩೦). **ಜಡೆಕಳ್ಳಿ** : (ಕ್ರ). **ಜೆಡೆಕಳ್ಳಿ** : (ಕ್ರ). [ಜಡೆ + ಕಳ್ಳಿ೩]

ಜಡೆಗೊಂಡೆ (ನಾ). ತುರುಬಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಹೆಣೆಯುವ ಕುಚ್ಚು : ರಾಗಟ ಟ್ಟಾರಿಗಳನು ಮೆರೆವ ಕೆಂದಕ ಜಲ್ಲ ಜಡೆಗೊಂಡೆಗಳನು (ಪಂರಾ.ಪ. ೬). [ಜಡೆ + ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ೩)]

ಜಡೆಗೊಳ್, ಜೆಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುಗು ; ಗಂಟುಗಂಟ್ಟುಗು : ಪೊಸದು ಜಡೆಗೊಂಡಿರ್ದ್ದುತ್ಕೃಕುಚಯುಗೆಯ ಕೇಶವನೆತ್ತಂ ಪಸರಿಸಿದನೆಯ್ದೆ ಪಸರಿಸಿದದಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೪) ; ಬೆವರ ಬಿಂದುಗಳ್ ನಾಂದೆ ಮಂದಯ್ದದಟ್ಟಿಗಳ್ ಸಲೆ ಜಡೆಂದು ಜ[ಜಡಾಂಬ. ಜಿಡೆಗೊಂಡು ನಿಗೆ ಬೊಗವನಾಗಳಾಗಳ್ ಕಣಿಂಗಿಸಿದ ಮಸಿಯ ಕಂಬಗಳಿನಿಸಿ ನೊಸಲಂ ಮುಸುಂಕಿದಳಕವಲ್ಲರಿಗಳೊಳಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೯-೬೦ ಪ). **ಜೆಡೆಗೊಳ್** : ಮಣಿ ನೂಪುರದಮಂ ತೊಡರ್ಚಿ ದಂಡಾವಳದ ಮಯೂಖವೀಲ್ಗಳ ಜೆ[ಜಾಣಾ. ಜಡೆ ಗೊಂಡು ಮದಲ್ಬು ಕವಲ್ಬುಲರ್ಚಿ . . . ಜಟಾಯುವಿನೆರಾದುದು(ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೬) ; ಜೆಡೆಗೊಂಡ ಜಟೆಯಂ ತಾನೆ ಬಿಡಿಸಿ (ಬಂಹಿರಿ. ೪-೪೨ ಪ).

[ಜಡೆ + ಕೊಳ್]

ಜಡೆದಲೆ, ಜೆಡೆದಲೆ (ನಾ). ಜಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಲೆ ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ತಲೆ: ಜಡದಲೆಯನು ಕಂಡು ಮುಡಿದಲೆಯನು ಕೊಟ್ಟು ಕಡುಗಲಿ ಚೋಳ ನೃಪಾಲ ಮೃಡದ ಪದವ ನೆಲೆ ಪಡೆದ (ಮಡಿಕಾ. ೪, ೦೫೮ ಕೋಗಾಣದ ಸಾಂಗತ್ಯ); ಜಡದಲೆಯುಮಲೆವೆತ್ತ್ತೆ ದಡದಡಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತೆ(ರಾಹಣ. ೪-೪೮). **ಜೆಡದಲೆ**: ಬಳಿವಾ ತಲೆ ಜ[ಜಾಣಾ. ಜ]ಡದಲೆಯುಮೊಲು ಬರಿದಿರಲು ಕಂಡಾಗ ಚತ್ತ್ತದೊಳಳೆಳಿಕೆ ಹರಹರ ಎಂಬ ಪದವ (ಬಸವ. ೪೬-೬೮) ; ಜಡದಲೆಗೆ ತನ್ನ ಸಿರಿಮುಡಿದಲೆಯನಿತ್ತು ಶಿವನೊಡನೆ ಸಲೆ ಸಂದ ಕಲಿ ಪಗಲ್ಕೊಳ್ಳ ನೀನಡಿಗೆಂದಿರೆನ್ನ ಮನದಲಿ (ಅಖಾಪ್ರ. ೩೦). [ಜಡೆ + ತಲೆ]

ಜಡದಲೆಯ(ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಟೆಗಳುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಎಲ್ಲಿಲ್ಲಿ ಹೋಜಲ್ಕೆ ಮೊಗ ಹತ್ತುತೋಳನವರೆಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೋಡಲಂಲಿದೆಲ್ಲಿ ಜಡದಲೆಯರ್ (ಹರಾಪ್ರ. ೬೦-೭). [ಜಡದಲೆ + – ಅ]

ಜಡದುಂಬುಂಬು (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ತುರುಬು: ಶಂಕರನ ಜಡದುಂಬುಂದಿಗೆ ತಪಲುತೆಗೆ ಕಂಬುಕಂಧರಕೆ ರಾಗಂಬುದೆಂದು . . . ಅಗೆ ಸಲಹುಗನಿಕಂ ಬದದೆ (ಅದ್ಭದೀ. ೨-೪). [ಜಡೆ + ತುಂಬುಂಬು]

ಜಡದುಂಜುಗಲ್, ಜೆಡದುಂಜುಗಲ್ (ನಾ). ಜಡೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ಜಟಾಕಲಾಪ: ಪೊಸ ಪೂಂ ಬಣ್ಣಂ ಪೊದಲ್ಪ್ಪೊವುವ ಜಡದುಂಜುಗಲ್ ಭೂಸಣ್ಣಾಹಸ್ಯಬಾರತ್ಸಸಹಸ್ರಜೆಂಗ್ಳಿತ . . . ಪರಿರ್ಕ್ಕಿಕ್ಕ ನಮ್ಮಂ ಶ್ರಿಯಕ್ಕಂ (ಸೂಕ್ಸು. ೦-೬). **ಜೆಡೆದುಜುಗಲ್** : ಜಡೆದುಂಜುಗಲೆಡೆಯ ಮಡದಿಯ ಮುಡಿಯಗ್ರದೆಳಲ್ದೆಯ್ದೆ ತೊಳಪ ಮುತ್ತಿನ ಪೆಜ್ (ಪಾಪಪ. ೦೪-೦೦೮).

[ಜಡೆ + ತುಜುಗಲ್ (<ತುಜುಂಗಲ್)]

ಜಡದೇವ (ನಾ). ಜಟೆಯುಳ್ಳ ದೇವ ; ಶಿವ : ಜಡದೇವಂಗೀ ನೆಲೆ ಇಲ್ಲ, ಬೋಳದೇವಂಗೆ ನೆಲೆ ಉಂಟೇ ? (ಗಾಪ). [ಜಡೆ + ದೇವ]

ಜಡೆಧಾರಿ (ನಾ). ಜಟಾಧಾರಿ : ಕಡುಭಕ್ತನಾದೊಂ ಜಡೆಧಾರಿಯಾದೊಂ ನಡೆವ ವೃತ್ತಿಯಲಿ ನಡೆಯದಿರಲಾ ಭಕ್ತಿ ಹೊಡೆವ ಶಂಖಂದ (ಕರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೫). [<ಸಂ. ಜಟಾಧಾರಿನ್]

ಜಡೆನಾಗರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಗರಹಾವು : ಗೋದಿನಾಗರ, ಕಲ್ಲುಹಾವು, ಜಡೆನಾಗರ (ಪಮ್ಮಸು. ೪೪೦). ೨. ತುರುಬಿನ ಮೇಲೆ ತೊಡುವ ನಾಗರಹೆಡೆಯ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಆಭರಣ. [ಜಡೆ+ನಾಗರ್]

ಜಡೆಬಂಗಾರ (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಜಡೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ : ಜಡಬುಗಾರವನಿಟ್ಟು ಫಾಲದೊಳಾಗಲೊಡನೆ ಕಸ್ತೂರಿಯ ಬೊಟ್ಟು) (ಕಂಪ. ೩೦-೦೬); ರೇಗಟ್ಟ . . . ಜ ಡೆ ಬಂ ಗಾ ರ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಲಮಂ. ೬೮). [ಜಡೆ + ಬಂಗಾರ (<ಭಂಗಾರ)]

ಜಡೆಬಂಧ (ನಾ). ಕೋಲಾಟದಲ್ಲಿ ಜಡೆಯ ಹೆಣೆಕೆಯಂತೆ ನೂಲುಗಳು ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ನೂಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಹುಡುಗರು ಚೌಪದಿಯಿಂದ ಜಡೆಮುಡಿ, ಜಡೆಬಂಧ, ಜಡೆಬಿಡುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೯). 'ಜಡೆಕೋಲಾಟ' ಪರಾ.

[ಜಡೆ₁ + ಬಂಧ]

ಜಡೆಬತ್ತಿ (ನಾ). ಗಂಟುಕಟ್ಟಿದ ತಲೆಕೂದಲಿನ ಒಂದು ತೆಕ್ಕೆ ; ಸಿಕ್ಕು ಸಿಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಸೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಕೇಶ : ವಾಕ್ಯವೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಜಡೆಬತ್ತಿಯಾಗಿ ಹೊಸೆದುಕೊಳ್ಳದ ಹಾಗೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮಾತಾಡುವಾಗ ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಧಿಗೆ ಹೋಗಬಾರದು (ಕಒಸಾ. ೩೨).

[ಜಡೆ₁ + ಬತ್ತಿ]

ಜಡೆಬಸರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಸರಿಮರ ; ಬಿಳಿಲು ಬಿಡುವ ಬಸರಿಮರ: "ಗರ್ದಭಾಂಡಃ, ಕಂದರಾಲಃ . . . ಬಸರೀಗಿಡ, ಜಡೆಬಸರೀಮರ, ಇದನ್ನು ಫಣಿಯಾಲವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭).

[ಜಡೆ₁ + ಬಸರಿ]

ಜಡೆಬಿಡುವು (ನಾ). ಜಡೆಕೋಲಾಟದಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದ ನೂಲಿನ ಜಡೆ ಬಿಚ್ಚುವಂತೆ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಹುಡುಗರು ಚೌಪದಿಯಿಂದ ಜಡೆಮುಡಿ, ಜಡೆಬಂಧ, ಜಡೆಬಿಡುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೯). 'ಜಡೆಬಂಧ' ಪರಾ.

[ಜಡೆ₁ + ಬಿಡುವು]

ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಹೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಸಲ್ಲಲಿತ ಕೇದಿಗೆ ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆಗಳನು (ದುಶ್ಶಾಕ. ೧೦); ಬಾಜೂಬಂದಿ ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ ಬೈತಲೆ ಬಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೦-೧೫). [ಜಡೆ₁ + ಬಿಲ್ಲೆ]

ಜಡೆಮುಡಿ, ಜೆಡೆಮುಡಿ (ನಾ). ೧. ಜಟಾಮುಕುಟ : "ಮೌಳಿಃ, ಜುಟ್ಟು, ಕಿರೀಟ, ಜಡೆಮುಡಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೨) ; ಸತ್ಯಭಾಮಾದೇವಿ ಮೊದಲಾದ ಜಡೆಮುಡಿಯಲೆಸೆವಷ್ಟಮಹಿಷಿಯರು (ಕೋಗಯ. ೪-೧೯). ೨. ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲಿನ ತಲೆ ; ಜಟೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ತಲೆ : ಜಡೆಮುಡಿ ಪಂಚಮುಖಂ ನೆಗೆದುಡುಪತಿಕಳೆ . . . ಪುಲಿದೊವಲುಡಿಗೆಗಳಿಂ ಶಂಕರಂ ಕರಂ ಮೆಱೆದಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೧೯); ಜಡೆಮುಡಿಯವರ ಕರುಳ ನಾರ್ಜಿಸುವರಿದೆ ಕಾರ್ತಿಕಕ್ಕೆಳವೆಣ್ಗಳುರದ ಗುಂಡಿಗೆಯನಱಸುವ ಮಹಾವ್ರತಿಗಳಿದೆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸರೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ.೧೬-೨೮). ೩. ಜಡೆಕೋಲಾಟ: ಒಂದೊಂದು ಹುಡುಗರು ಚೌಪದಿಯಿಂದ ಜಡೆಮುಡಿ, ಜಡೆಬಂಧ, ಜಡೆಬಿಡುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೯). **ಜೆಡೆಮುಡಿ** : ೨. ಹರನ ಜೆಡೆಮುಡಿಗೆ ಪೂಗೊಯ್ವ ಪೊಸಬೇಟದೊಳು ಅಲ್ಲಿಗಿರ್ವರು ವಿಳಾಸಿನಿಯರಂದೆಯ್ತಂದು (ನಂಬಿರ. ೧-೩೪). [ಜಡೆ₁ + ಮುಡಿ₃]

ಜಡೆಯಡ್ಡಿಕೆ (ನಾ). ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದಂ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡ್ಡಿಕೆ:ಜಡೆಯಡ್ಡಿಕೆಯ ಜಾಣೆಯು ರಂಗಾಯೆಂಬ ಮಡದಿ ಮೈದೋರ್ವಳಿನ್ನೆಂದೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೬-೩೫). [ಜಡೆ₁ + ಅಡ್ಡಿಕೆ]

ಜಡೆವಾಳ (ನಾ). ಲಾಮಂಚ : ಅಸಿತೇಕ್ಷುಕಾರ್ಮುಕನೊಡಲನೇಳಿಪ ದೋರ್ಮೂಲ ಜಡೆವಾಳ ಬೇರ್ಮೂಲವೆರ್ದೆಗೊಳ್ವ . . . ರತಿಗೆ ನೂರ್ಮಡಿಯ ಗಾಡಿವಡೆವರ್ ಮುಂದೆ ಬಂದರಂದು (ಉದ್ಭದೇ. ೫-೨೨).

[ಜಡೆ₁ + ಬಾಳ (<ಬಾಟ)]

ಜಡೆವೆಣೆ, ಜಡೆಹೆಣೆ (ಕ್ರಿ). ಜಡೆಯನ್ನು ಹೆಣೆ; ಹೆರಳು ಹಾಕು : ಭೃಂಗಕುಂತಲವನು ಬಾಗಿಸಿ ನಿಖಿಲ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಜಡೆವೆಣೆಯೆ (ಮೋಹತ. ೧೪-೪೨). **ಜಡೆಹೆಣೆ** : ಮಗುವಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಡೆಹೆಣೆದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಜಡೆ₁ + ಪೆಣೆ₁]

ಜಡೆವೊರು (ಕ್ರಿ). ಜಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸು ; ಜಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಮುಡಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಅಭಯವಚನವನಿತ್ತು ಕಳುಹಿದನ್ ಬೆದರಿದಾ ಜಡೆವೊತ್ತರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೪-೨೬೭).

[ಜಡೆ₁ + ಪೊರು (<ಪೊಱು)]

ಜಡೆಸರ (ನಾ). ಹೆರಳಿನ ಮೇಲುಗಡೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ: ಜಡೆಸರ ಸೂರಿಯಕಾಂತಿ ಮೌಕ್ತಿಕಗಳ ಮುಡಿವಲೆ . . . ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚಿನಿಂದ ಬಲ್ಬೆಡಗಾಗಿ ಮೆಱೆದರು (ಕಂನವಿ. ೨೪-೪೨).

[ಜಡೆ₁ + ಸರ₆]

ಜಡೆಹತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ ; ಬೀಜಗಳು ಒತ್ತಾಗಿ ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ : ಜಡೆಹತ್ತಿ, ಮರಹತ್ತಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೦-೭೯೩). [ಜಡೆ₁ + ಹತ್ತಿ (<ಪಟ್ಟಿ)]

ಜಡೆಹೆಣೆ 'ಜಡೆವೆಣೆ' ನೋ.

ಜಡೆಹೊಲಿಗೆ (ನಾ). ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹೊಲಿಗೆ : "ಎರಡು ದಾರಗಳು ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹಾಕಿದ ಹೊಲಿಗೆ ಯಂತ್ರದ ಹೊಲಿಗೆ ; ಜಡೆಹೊಲಿಗೆ" (Lock-stitch. ಇಂಕನಿ). [ಜಡೆ₁ + ಹೊಲಿಗೆ (<ಪೊಲಿಗೆ)]

ಜಡೇಶ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು ; ವರುಣ : ಸುರರಾಜಂ ಶಿಖಿ ಕಾಳ ನೈರುತಿ ಜಡೇಶಂ ಮಾರುತಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೪೦ ; 1042). [ಜಡ + ಈಶ]

ಜಡೋದಕ (ನಾ). ಗಡುಸಾದ ನೀರು ; ಉಪ್ಪುನೀರು : ನೀರೊಳಗೆ ಕ್ಷಾರಾಂಶವು ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮೃದುಜಲವೆನ್ನುವರು, ಬಹಳ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಜಡೋದಕವೆನ್ನುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೮).

[ಜಡ + ಉದಕ₂]

ಜಡ್ಜಿ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ ; ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ : ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಜಡ್ಜಿಗಳು ಸೇರಿದ "ಬೆಂಚ್" ಯಾನೆ ಜಡ್ಜಿಗಳ ಸಮುದಾಯದ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೫); ಡೈವೋರ್ಸ್(ದಾಂಪತ್ಯವಿಚ್ಛೇದನ) ಕೇಸುಗಳಲ್ಲಿ ಜಡ್ಜಿ ಆ ಜಗಳವಾಡಿ ಬಂದ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ರಾಜಿ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? (ಮಹಾಗ. ೪೫).

[←ಇಂ. Judge]

ಜಡ್ಡಮತಿ 'ಜಡ್ಡುಮತಿ' ನೋ.

ಜಡ್ಡು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಟುಮಾಡು : ಒಡ್ಡಿದ ಭೈರವ ಬಲರಾಮನ ಪೆಟ್ಟು ದೊಡ್ಡಿತೆನುತ್ತೆ ನಿಷ್ಠುರದಿ ಒಡ್ಡಿಯ ನುಡಿದು ಕೃಷ್ಣಾಗ್ರಜಾತನ ಮೇಲೆ ಜಡ್ಡಿದ ಗದೆಯ ಗಾಯವನು (ಮೋಹತ. ೩೯-೧೩). ೨. ಹಿಂದಕ್ಕೆಳೆ : ಹಗ್ಗವಿಡಿದು ಜಡ್ಡಬೇಡ ಕರು ಜಡ್ಡುತಿದೆ (ಕಸಾಪ. ೧-೧೪೦). ೩. (?): ಖಡ್ಡಿ ಮುರಿವಗೆ ಕುಳಿತನು ನೆಲನನು ಜಡ್ಡಿ ಬರೆವಗೆ . . . ನಿಲ್ವಳೆ ಭಾಗ್ಯವಧು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೭-೯೪). [<ಜಡ್ಡಿ₂]

ಜಡ್ಡು₂ 'ದಡ್ಡು₁' ನೋ.

ಜಡ್ಡು₃ 'ಜಿಡ್ಡು₁' ನೋ.

ಜಡ್ಡು₄ (ನಾ). ೧. ಜಡತೆ ; ಸೋಮಾರಿತನ ; ಮಾಂದ್ಯ : ಗುರುವಿಗೆ ಜಡ್ಡಳಿದ ಭಕ್ತಂಗೆ ಭಕ್ತಿಯ ಜಡ್ಡು ಏಕಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧವ. ೭೦-೩೯೧) ; ಜವದೂತರ ಜಡ್ಡಂ ಕೂಱಾಡುವರಾ ಬಱಸಿಡಿಲಂ ಪಿಡಿದು ಮೆಱೆವರ್ಪ್ರತಿಯಪ್ಪವನಂ ಜವಂಗೆ ಕುಡುವರ್ತ್ತವತವಗೋರೊರ್ವ್ವರೊಲ್ದಡೀವರ್ಕಾವರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೯೧-೬ ; 1195). ೨. (ಉಕ)ಕಾಯಿಲೆ ; ಬೇನೆ : ಅವನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅವನ ಮೈಯಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಜಡ್ಡಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೦೮) ; ತಮ್ಮ ಜಡ್ಡು ಜನ್ಮದ ಗಂಟು (ಮಾವಿತೋ. ೯). ೩. ಬಂಜರು ನೆಲ ; ಬೀಳಂ

ಭೂಮಿ ; ಪಾಳುಭೂಮಿ : ಜಡ್ಡು ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಸಾಗು ಮಾಡುವುದು ಗಿರಿಯಪ್ಪಗೌಡರಿಗೆ ಒಂದು ಸವಾಲ್ಸೆಯೇ ಆಗಿತ್ತು.(ಶಂಜಪಂ. ೦೯). ಹಳ್ಳದ ಆಚೆಯ ದೂರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕುಂದದ ಗದ್ದಕೋಗಿನ ಜಡ್ಡಿನಲ್ಲಿ, ಪದೇ ಪದೇ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ದೊಂದಿಗಳೂ, ಲಾಟೀನುಗಳೂ ಕಾಣಿಸಿತು (ಮಬಮ. ೫) ; ಬೇಡ ಅಯ್ಯ . . .ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಹೋದರೆ ಒಂದು ಜಡ್ಡಿದೆ. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಜಾಗ ಆನುಕೂಲ (ಪಪ್ಪಸ. ೦೭೦). ೪. ಗೊಡ್ಡಾದುದು : ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು : ಈ ಲಿಂಗಲೀಲಾವಿಲಾಸ ಚಾರಿತ್ರವೇ ಶರಣಚಾರಿತ್ರವೆಂಬ ಪುರಾತರವಚನಂಗಳಿಂದ ಕಾಣಲಾಯಿ ತ್ಪಾಗಿ ಮಿಕ್ಕಿನ ವೇದಾಗಮಂಗಳು ಜಡ್ಡು ಗೊಡಚೆಂದು ಅವ ಬಿಟ್ಟು (Confloe. vor). [<ಪ್ರಾ. ಜಡ್ಡ-/ ಸಂ. ಜಾಡ್ಯ]

ಜಡ್ಡುಕಟ್ಟು 'ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಡುಸಾಗಿಸು ; ಬಿರುಸುಗೊಳಿಸು ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗು ವಂತೆ ಮಾಡು: " ಜಡ್ಡು ಗಟ್ಟಿಸು: ಜಡ್ಡು ಗಟ್ಟಿಹೋಗು: ಕಲ್ಲೆದೆ ಮಾಡು : ರೂಢಮೂಲವಾಗು " (Indurate. ಇಂಳಿ).

[ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟು (<ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು) + ~ ಇಸು$_3$]

ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟು 'ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಡ್ಡುದೇಹ (ನಾ). ಗಂಟುಗಂಟಾದ ದೇಹ ; ದಡ್ಡುಗಟ್ಟಿದ ಶರೀರ : ಜ[ಜ್ಞಾಕಾಂ. ೫೬]ಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹರುಕು ಗದ್ದದ ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ಸ್ಪಪತಿ ವಿಪದಿಂ (ಪಳಪ. ೬-೦೪).

[ಜಡ್ಡು$_3$ (<ದಡ್ಡು) + ದೇಹ]

ಜಡ್ಡುಮತಿ, ಜಡ್ಡ್ಮತಿ (ನಾ). ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನು ; ಚೂಟಿಯಿಲ್ಲದ ದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಮಂದಮತಿ : ಜಡ್ಡುಮತಿಗಳು ಪಾರಮಾರ್ಥದ ಧಣ್ಮಯಿನಿತ್ತಿಲ್ಲದರು (ಸಮ್ಯಕ. ೬-೨೦). **ಜಡ್ಡ್ಮತಿ**: ಖಿಡ್ಡಿಸಿದರೆಂತನ್ನ ನಜ್ಞಾದರು ಜಡ್ಡ್ಮತಿಗಳ್ (ವಿರಾಗ. ೦೦-೮೦). [ಜಡ್ಡು$_3$ + ಮತಿ$_1$]

ಜಡ್ಡುವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಪಕ್ಷಿ : (ಕೆ).

[ಜಡ್ಡು$_3$ (<ಜಡ್ಡು$_1$) + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜಡ್ಡುಸೀರೆ (ನಾ). ಒರಟಾದ ಕಡಿಮೆ ದರ್ಜೆಯ ಸೀರೆ: ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಜಡ್ಡುಸೀರೆ, ಅದನ್ನು ಹರಿದು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಗೃಹಜೂರ ಬಿಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಬಮ. ೩೬). [ಜಡ್ಡು$_3$ (<ದಡ್ಡು$_1$) + ಸೀರೆ$_2$]

ಜಡ್ತಿ 'ಝಾಡತಿ' ನೋ.

ಜಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಂಟೆ. ನಾಣ್ಯ ಮೊದ ಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿ.

ಜಣ್‌ಜಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬೆಳ್ಳಿರೂಪಾಯಿ ಕಳಗೆ ಬದ್ದೂಡನೆ ಜಣ್‌ಜಣ್ ಶಬ್ದ ಬಂತು (ಪಟಿ).

ಜಣ (ನಾ). ಜನ: ಮನುಷ್ಯ : ವ್ಯಕ್ತಿ : ದುಟ್ಟಜಣಂಗಳ್ತ್ಯೂಲವು ನಿತ್ಯವೆ ನಾಳೆ ಬಸಂತಮುಂಟೆ (ಜಾಪಕೃ. ೩-೦೦೯). [<ಪ್ರಾ. ಜಣ./ಸಂ. ಜನ]

ಜಣಜಣ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಂಟೆ. ನಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ. 'ಜಣಜಣೆಸು' ಪರಾ.

ಜಣಜಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಣಜಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : (ಕೆ).

[ಜಣಜಣ + ~ ಇಸು$_3$]

ಜಣತ್ಕಂಠಿ (ಕ್ರಿ). ಜಣಜಣ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : ವರರತ್ನ ಕಂಕಣ ಜಣತ್ಕಂಠಿಸೆ (ಶಾಂಪಡಿ. ೧೩-೩೦). [ಜಣತ್ಕಂಠಿ + ~ ಇಸು$_3$]

ಜಣಬೆ 'ಜಳಪೆ' ನೋ.

ಜಣರು (ನಾ). ಜಣಜಣವೆನ್ನುವ ಕೊರಳ ಗಂಟೆ.–ಗೆಜ್ಜೆ (?) : ಕನ್ನೆಣ್ಣೆ ನಿನಗೇಕೆ ಕೈ ಮೇಲಿತ ತುರುಬು ಉಚ್ಚೈಶ್ರಿಗೇಕೆ ಹುರಿಗೆಜ್ಜೆ ಗಾನಗನ ವೊನ್ಸೈಶ್ರಿಗೇಕೆ ಜಣರಂಬೆ (ಹಳ್ಳಹು. ೦೪೩). [<ಜಣ್]

ಜಣಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಲಿ ಮಂಗಗಿಸಂಬರದಿಳ್ಕಳೆಲರಿ ಯದೂರೆಲಿಮಮ್ಮುಯಣಾಕುವರ್ ಜಣಿಸುವರ್ ಶರಜಾಲ ಜಾಲಯಂ ಕ್ಷಣಕೆದಾಹುತಿಗೊಳರ್ (ಚಪಮು. ೩೬-೩೦). [?]

ಜತನ 'ಯತನ' ನೋ.

ಜತನಗೆಯ್ 'ಯತನಗೈ' ನೋ.

ಜತನದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಜೋಕೆತಪ್ಪು ;ಎಚ್ಚರತಪ್ಪು ; ಜೋಪಾನವಿಲ್ಲದಿರು: ಸಿತರಾಜಾನ್ನ ಸದ್ಮಸ್ಥ ತೊಪ್ಪಗೂಡಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ತೋರಣುತ್ಪಗಳ ಜತನದಪ್ಪದೆ ಕೈಕೊಂಡರು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜಿತವೆಂದು ಪರಿತೋಷವಡೆದು (ಹೊಹಕ. ೬-೩೩). [ಜತನ (<ಯತನ) + ತಪ್ಪು$_{೨.1}$]

ಜತನಪೊದ್ದು (ಕ್ರಿ). ಜೋಪಾನವಾಗಿರು; ರಕ್ಷಣೆಹೊಂದು; ಸುಭದ್ರತೆ ಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಒಣಗಿದ ಗಜ್ಜುಗದ ಕಾಯೊಳಗದರ ಬೀಜ ಅನುಸಂಧಿಸಿ ಇದ್ದಂತಾಪದಿಯಿಂದ ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗದೊಳಗೆ ಜತನಪೊದ್ದಿವ್ಪ ಆ ಸದ್ಭಾವದಲ್ಲಿ (ವಿಜ್ಞಾ. ೪೮-೩).

[ಜತನ (<ಯತನ) + ಪೊದ್ದು$_2$ (<ಪೊರ್ದು$_1$)]

ಜತನವಂತ (ನಾ). ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವವನು : "ಯಸ್ಮಃ. ಯಸ್ಮವಾನ್ . . . ಯಸಕಃ. ಈ ೫ ಜತನವಂತಂ" (ಶಾಕಶ್ಮ. ೦೯೦). [ಜತನ (<ಯತನ) + – ವಂತ]

ಜತನಿಗ (ನಾ). ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : " ಯೋಷತೇ = ಜತನಂಗೆಯ್ವಂ: ಯೋಷಕಃ, ಯೋಷಮಾಣಾ. ಈ ೨ ಜತನಿಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಮ. ೦೩೦). [ಜತನ (<ಯತನ) + – ಇಗ]

ಜತನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯತ್ನಿಸು; ಉದ್ಯೋಗಿಸು: "ಯುಸ್ಮತಿ=ಜತನಿಸದವಂ" (ಕಾಶಕ್ಮ. ೦೯೦).' [ಜತನ (<ಯತನ) + – ಇಸು$_3$]

ಜತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಯತಿ ; ಮುನಿ ; ಋಷಿ: "ಜತಿ ಜೋಗಿ ತಪಸಿ ರಿಸಿಯೆಪೆ ಕಿತ್ತಡಿಯೆಂದಿನೆರ್ ಜುಟ್ಟಿಗೆ ಮೆಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೭೩) ; ಓಲಗದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಜತಿಗಳೊಪ್ಪಿದರೊಡ (ಕಬ್ಬಕಾ. ೦೬೨) : ಯತ್ನಕ್ಕೆ ಜತ್ನಂ—ಯತಿ—ಜತಿ (ಕಬಾಲ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ.) ; ಥಳಥಳಿಪ ನಗೆವೊಗಪೊಪ್ಪುತ್ತಿರೆ ವಿರಾಜಸುತವಿಂದರ್ಳು ಜತಿಗಳೆರ್ದೆವರಂ ಭೇದಿಸುವ ವಜ್ರವು ಸೂಚಿಯಾ ಪರವೆನಾಚಿ (ಶಾಂಪಡಿ. ೭-೪) ; ಜಲಗಯ್ಯೊಬಬರು ಜತಿಗಳ್ ವ್ರತವಂ ಪಿಡಿವಲ್ಲಿ (ಅಯ್ಯಪ. ೨೨-೦೩). ೨. [ನಿಂಗಿತ] ವಿಶ್ರಾಮ ಸ್ಥಾನ; ನಿಲುಗಡೆಯ ಸ್ಥಾನ: ಪೆಸರಿಅಂಯದಮರತಿಆರ್ಯ ಪಸರಂಗಳ ಜತಿಗೆ ತೊಡರದಿನಿಸಲಬದೆ ಬಣ್ಣಸರಂಗೊಂಡಂತಿರೆ (ಅರಿಪ. ೯-೭೧) ; ಜತಿಯಂ ಸೈತೋಡೆಯಂ ತಳ್ದಿ ಗೋವಳರಾಯಂ ಕೊಟಲೂದಿದಂ (ಆಗಪ. ೩-೨) ; ಜಾಣಾಗ್ಮೆ ಜೋಕೆಯಿಂ ಜತಿ ರಿತಿ ತಾಳ ಪ್ರವಣಾ ಕಂಪಿತ ಮೂರ್ಧಿ ರಸ ವಾಡು ಬೆಡಗು . . . ಕೇಳಿವರವರು (ಕೃವಿಭಾ. ೩೦-೩೭). ೩.=ಜತಿಸ್ವರ: ಗೀತ ಜತಿಗಳ ಮೇಳವತೆ ಕೆಲರೂತು ಕುಣವರು (ಬಸಪ್ರ. ೪-೮) ; ಎರವಿನೆಯ ಅವಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂದರವಾದ ಜತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ(ಸಂಗೀತ. ೦೪) ; ಪ್ರೌಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಅಡವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಯುಕ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದು ಜತಿಗಳನ್ನೋ ಜತಿಸ್ವರಗಳನ್ನೋ . . . ಮಾಡುವರು (ಆಪಾಸ್ವ. ೬೨). ೪. [ಛಂದ]ವದ್ಯದ ವಾದಗಳನ್ನು ಓದುವಾಗ ಉಸಿರು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಉಸಿರ್ದಾಣ ; ಯತಿ : ಮನಸಿಜನೋಡಿ ಕಣ್ಣಮನ ಜಾಣ್ಮಾಡಿ ಜಂಪನ ರೀತಿ ಚಂದ್ರಭಟ್ಟನ ಜತಿ ಪೊನ್ನಮಯ್ಯನ ಬೆಡಂಗು (ಆಗಪ. ೦-೦೦). [<ಸಂ. ಯತಿ]

ಜತ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: "ಮಯೂರಿಖಿ=ಜತ್ಕಿ, ಕಿರಣ" (ಓಹಿ. ೦೦೬) ; ಜತ್ಕಿ. ಹೊಡೆಮೂಲಲು. ಚಿತ್ರಮೂಲಲು, ಬಚೆ ಇಷ್ಟು ಪುಡಿ ಮಾಡಿ . . . ಕೊಳ್ಳೆ ಅಂಡಜದ ಕಾಟ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೦೯೩). [?]

ಜತಿಗುಡು 'ಜತಿಗೊಡು' ನೋ.

ಜತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜತಿಗೊಡು, ಜತಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನೊಂದಿಗೆ ಸರಿಗೂಡು; ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಜತಿಗೊಡೆ ನೂಪುರಧ್ವನಿ . . . ನಡೆ ನೋಡಿದಳಾ ವೃಷೇಂದ್ರನಂ (ವೃಷವಿ. ೫-೯). **ಜತಿಗುಡು :** ಮಂಜು ಮಂಜೀರ ಸಂಜನಿತಧ್ವನಿ ಪದನಖಮಯೂಖಮಾಲಾನರ್ತನಕ್ಕೆ ಜತಿಗುಡೆ ಮಂದಯಾನದಿಂ ನಡೆತಂದು (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೪ ವ); ಮರ್ದಳೆಯ ತಾಳದ ಲಯಂ ಜತಿಗುಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೯). [ಜತಿ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಜತಿಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಯಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕು : ಲತೆ ತೆಂಬಲರ್ಗೊಯ್ಯನೆ ನರ್ತಿಪಂದದಿಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ಗೋಪಿ ಡಕ್ಕೆಯ ಲಯಕ್ಕೆ ಪೆಱಳ್ ಜತಿಮೆಟ್ಟುತಾಡಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೫-೧೫).

[ಜತಿ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಜತಿರಾಯ (ನಾ). ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಯತಿರಾಜ : ವಾಣಿದೇವಿಗೆಯೋದಂ ಕಲಿಸುವ ಜತಿರಾಯನೆಸೆದನಲ್ಲಿ (ಜಯಕಾ. ೨-೨೬). [ಜತಿ$_1$ + ರಾಯ]

ಜತಿವಗೆ (ನಾ). ೧. ಯತಿಗಳ ಶತ್ರುತ್ವ. 'ಜತಿವಗೆಯ' ಪರಾ. ೨. ಯತಿಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದವನು ; ಕಾವು: " ಕುಡುವಿಲ್ಲ ಜತಿವಗೆ ಪಿರಿದಿಂ ಗೋಲ್ವಿಲ್ಲಂ ಕಾವ " (ಕವಿಕಂ. ೨೬). [ಜತಿ$_1$ + ಪಗೆ$_2$]

ಜತಿವಗೆಯ (ನಾ).=ಜತಿವಗೆ ೨ : "ಇಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲಂ . . . ಜತಿವಗೆಯಂ, ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ, ಅಯ್ಸರಳಂ, ಗಿಳಿದೇರಂ—ಇವು ೧೩ಕಾಮದೇವಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೭-೧೩). [ಜತಿವಗೆ + – ಅ$_7$]

ಜತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಜತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ೨. [ಛಂದ] ಕಾವ್ಯವಾಚನದಲ್ಲಿ ನಿಲುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದು,—ಯತಿಯನ್ನು ಪಡೆ. ೧, ೨ : ಜತಿವೆತ್ತೊಪ್ಪುವ ಮೃದು ಪದಗತಿಯುಂ . . . ತಳ್ತಿರೆ ವಿಳಸತ್ಕೃತಿಯಂ ಪೋಲ್ತಬಳೆ ರಸಿಕರಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೬). [ಜತಿ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಜತಿಸ್ವರ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯಕ್ಕೆಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸ್ವರಯೋಜನೆ : ಪದವರ್ಣ ಜತಿಸ್ವರ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಅವರು ರಚಿಸಿದರು (ಭಾರದ. ೫೫೫) ; ಸಂಗೀತದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಿಳಿತವಾಗಿ ತಾಳಬದ್ಧವಾದ ಸರಳ ಸ್ಪಷ್ಟ ನರ್ತನವೇ ನೃತ್ತವು. ಈಗ ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಜತಿ ಸ್ವರಗಳು ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವುಗಳು (ಅಭಾನ್ಯ. ೨೬) : ಸಾಹಿತ್ಯರಹಿತವಾದ ಈ ರಚನೆ ಜತಿಸ್ವರ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಜತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದೆ (ಸಂಗೀಕಂ. ೭೧). 'ಸ್ವರಜತಿ' ಪರಾ. [ಜತಿ$_1$ + ಸ್ವರ]

ಜತು$_1$ (ನಾ). ಅರಗು ; ಲಾಕ್ಷ : ಶಿವಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿರವಿನಿಂದಗ್ನಿಯೋಳ್ಚತು ಕರಗುವಂತೆ ಭಾಸುರವಾರಿಯೊಳುಪ್ಪು ತವಿಪಂತೆ (ಅರಾಕ. ೧೦-೪೭) ; ಶಂಬರವಿಂಬುವೆತ್ತ ಚಮರಂ ಜತು ಪೇರುಡ ಪೀಲಿಯೆಂಬಿವಂ . . . ತಳೆದದೇಂ ತಳರ್ದತ್ತೊ ಪುಳಿಂದಸಂಕುಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೦೪). [ಸಂ.]

ಜತು$_2$ (ನಾ). (?): ತೆಂಗಿನ ಮರ ಜತು ಆದ ಹನಮಲ್ಲ ಗದ್ದೆಯ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೩೮-೬ ; ?). [?]

ಜತುಕ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಗು; ಇಂಗು: "ಜತುಕ—ಇಂಗು" (ಗಂಗಾಮ. ೧೩೬). ೨. ಅರಗು. ೩. ಬಾವಲಿ ; ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪಡಿ : ಒಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳೊಗೆವ ದಾವಶಿಖಿಯ ಪೊಗೆಗೆ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ಪುಟುಗಳ್ ಬಿಟ್ಟುಪೋದ ನಟ್ಟ ಗೊಂಬಿನ ಜೇನಪುಟ್ಟಿಯಂ ಸಾರ್ದು ಪೀರ್ವ ಜತುಕನಿಕರಂಗಳುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೫-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ಜತುಕೃತ್ತು (ಗು). ೧. ಅರಗನ್ನು ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಅರಗನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮರ ; ಅರಗಿನ ಹುಳು ಗೂಡು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮರ ; ಮುಳ್ಳಗಸೆ. [ಸಂ. ಜತುಕೃತ್]

ಜತುಕೆ (ನಾ). ೧. ಅರಗು. ೨. ಮಯಣ; ಮೇಣ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಂದು. ೩. ಬಾವಲಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : " ಜತುಕೆ ಪಾಪಟೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೯).

[ಸಂ. ಜತುಕ]

ಜತುಗೃಹ (ನಾ). ಅರಗಿನ ಮನೆ ; ಲಾಕ್ಷಾಗೃಹ : ಕನಕನೆಂಬಂ ಬಂದು ಪಾಂಡವರಂ ಕಂಡೇಕಾಂತದೊಳ್ . . . ಜತುಗೃಹ ಕವಾಟಪುಟಸಂಧಿ ಗಳೊಳ್ಸುರಂಗಮಂ ಗಂಗೆಯೊಳ್ಮೂಡುವಂತಾಗೆ ಸಮೆದು ಪೇಟ್ದು ಪೋಪುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪ ವ); ಅಂದು ಕುಶಸ್ಥಲಂ ಜತುಗೃಹಜ್ವಲನಕ್ಕೆ . . . ವಾರಣಾವತಂ ಸಂದ ಸಭಾಪ್ರತಾರಣಕೆ ಕಾರಣಮೆಂದಱಿಪಲ್ಕೆ ಬೇಡಿದರ್ (ಗದಾಯು. ೩-೨೦). [ಜತು$_1$ + ಗೃಹ]

ಜತುಗೇಹ (ನಾ). = ಜತುಗೃಹ : ಜತುಗೇಹಾನಲ ಬೀಜಮುಗ್ರವಿಷ ಸಂಜಾತಾಂಕುರಂ (ಗದಾಯು. ೫-೫೭), ಸೈರಿಸಿದರೇ ಪಾಂಡುಸುತ ರಂಭೋರುಹಾಕ್ಷಿ ರಜಸ್ವಲೆಯ ಸುಲಿಸೀರೆಯಲಿ ತತ್ಪೂರ್ವಕೃತ ಜತುಗೇಹ ದಾಹದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೧೧-೪). [ಜತು$_1$ + ಗೇಹ]

ಜತುಭವನ (ನಾ). = ಜತುಗೃಹ : ಕೃತಕದ್ಯೂತೋದ್ಯುಕ್ತಂ ಜತುಭವನವ ಚುರ್ಚಿದಾತನುದ್ಧತಗರ್ವಂ (ಧೃನ್ಯಾಲೋ. ೨೩೧).

[ಜತು$_1$ + ಭವನ]

ಜತುಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಅರಗಿನ ಮುದ್ರೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಮುಚ್ಚಿಡುವಿಕೆ; ರಹಸ್ಯ : ಮನವನೊರೆಯನೆ ನಿನಗೆ, ಮನದನ್ನ ಕೋರ್ದುದಂ ಕೊಡುವೆ ನೆಂದಾಣೆಯಿಟ್ಟಾಡಿದೊಡೆ, ಚುಂಬನದ ಜತುಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯-೪೦೩). [ಜತು$_1$ + ಮುದ್ರೆ]

ಜತುರಸ (ನಾ). ಅರಗಿನ ರಸ ; ಅಲತಿಗೆ : ಸುದತಿಯ ಕೇಸಡಿಯನೂಡಿ ದಳ್ ಜತುರಸದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೦೮). [ಜತು$_1$ + ರಸ]

ಜತೂಕೆ (ನಾ). " ಸಾರಣೆಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗಸೆ " (ಅಮರ. ಟೀಕೆ) : " ಜನೀ, ಜತೂಕಾ, ಜನನೀ, ಜತುಕೃತ್, ಚಕ್ರವರ್ತಿನೀ, ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ—೬ ಕೋರಿಂದೇ ಗಿಡದ ಹೆಸರು ಚಕ್ರವರ್ತೀಸೊಪ್ಪು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೯).

[ಸಂ. ಜತೂಕಾ]

ಜತೆ 'ಜೊತೆ$_1$' ನೋ.

ಜತೆಕಟ್ಟು 'ಜತೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜತೆಗಟ್ಟು, ಜತೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಸತತ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಪುಷ್ಪವನು ಪೊಸಕುಸುಮಕ್ಕೆ ಜತೆಗಟ್ಟುವರೆ (ನವಮೋ. ೨೬-೭೪). **ಜತೆಕಟ್ಟು:** ೨. ಸ್ನೇಹಮಾಡು; ಗೆಳೆತನ ಮಾಡು : ಮಾತು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಈಗ ಜತೆಕಟ್ಟಿದರು (ರೂಢಿ). 'ಜತೆಬಿಡು' ಪರಾ.

[ಜತೆ (<ಜೊತೆ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜತೆಗಾತಿ 'ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜತೆಗಾರ 'ಜೊತೆಗಾರ' ನೋ.

ಜತೆಗಾರ್ತಿ 'ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜತೆಗೂಡು 'ಜೊತೆಗೂಡು' ನೋ.

ಜತೆಬಿಡು 'ಜೊತೆಬಿಡು' ನೋ.

ಜತ್ತ$_1$ 'ಯತನ' ನೋ.

ಜತ್ತ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಜತ್ತ ತಳವಾರ ಪೊಗುಣ್ಡಿ ಕಾಳೆ ಗದುಳ ಎಱಿದು ಸತ್ತ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೩೪-೩ ; ಸು. 750 ?). [?]

ಜತ್ತ$_3$ (ನಾ).ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ (?) : ಗದ್ದೆಯಿಂ ಭತ್ತ ಮು ೪ ಬ ೧೫ ಕು ಜತ್ತಂ ಬೆಟ್ಟಿನ ಕುಂ ಜತ್ತವನ ಬಾಳಿಕೆಯಿಂದ(ಸೌಇಎ. ೧೯೩೦, ಮಂಗಳೂರು. ೫೨೬-೨೬ ; 1375). [?]

ಜತ್ತಕ$_1$ 'ಜತ್ತುಕ' ನೋ.

ಜತ್ಕಕ್ಕ (ನಾ). ಮನೋಹರನಾದವನು ; ಚೆಲುವ : ತತ್ಕನಿಯಂ ಸಕಳ ಮಹೀಪೋತ್ಕಮನನವರತದಾಂ ವೈರಿಪ್ರತಾಕೋನ್ಮತ್ಕಗಜಸಿಂಹನಬಳಾ ಜತ್ಕಕನೆಸೆಯುಜ್ಜ ಪ್ಪೊಯ್ಕಳಂ ಭೂವಿನುತ (ಎಳ. V. ಆರಿಸಿ. ೦೦೩-೦೪ ; 1100 f) ; ಜತ್ಕಕರಂ ಸುತ್ಕಿಂದೊಳಗೆಗುಮಾಲ್ಪ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನನಂ ಪೊಲ ಪೊರಸು ಮಾಲ್ಪ (ಆಗಿವಿ. ೩-೪೦ ಆಖಿ); "ಜತ್ಕಕನೆಂದು ವೇಶ್ಮಾವರಂ" (ಅಮ್ಮಾಣಿ). [?]

ಜತ್ಕಕಿ (ನಾ). ಮನೋಹರೆ ; ಚೆಲುವೆ : ತನುವಂ ತೆತ್ತಿಸಲ್ವ ವರಕಾಂತಾ ಜತ್ಕಕಿಯರುಯ್ಯೆ ದೇಗಂ ನಾಕಕ್ಕೋದಂ (ಎಳ. XII, ಚಳ್ಳಾಣಾ. ೦೯-೩೦ ; 1149) ; ಪೊಸಯಿವ ಬೇಟಮಂ ಬೆಳಸುವಿಚ್ಚೆಯಂ ಜತ್ಕಕಿ ತಾನೆ ಲೋಕದೊಳ್ ಬಸವದ ಬಿತ್ತಿನಿವ್ಪೆಳೊಡಗೂಡಿದೊಡಲ್ಲದಲಂವು ಪೋ ಪುದೇ (ಸೂತ್ಕಸು. ೮-೪೦೦). [ಜತ್ಕಕ್ಕ + ಇ]

ಜತ್ಕಕುಟಿ 'ಜತ್ಕುಕಟ್ಟು' ನೋ.

ಜತ್ಕಕುಟೀಡು 'ಜತ್ಕುಕುಟೀಡು' ನೋ.

ಜತ್ಕಕುಟು 'ಜತ್ಕುಕಟ್ಟು' ನೋ.

ಜತ್ಕಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಗನ್ನಡಿ (?) : ನಿಲುವಗನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದು ಮುಖ ನೋಡಿ ಅರಸರು ಜತ್ಕಗನ್ನಡಿ ಎದಿರೆದುರು ಹಿಡಿಹಿಡಿದು ಸುತ್ತ ನೋಡಾಡಿ ಬಲು ತಿದ್ದಿ (ಕೂಚಳಿಗಿ. ೩೦೦). [Prಇದು 'ಜೊತೆಗನ್ನಡಿ' ಇರಬಹುದು]

ಜತ್ಕನ 'ಯತನ' ನೋ.

ಜತ್ಕರಟ್ಟಿ (ನಾ). ಯಂದ್ದದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರ: ರಣರಂಗನೀಡನಂ ಬಲ್ಲಂಕಕಾಜಸಮಂ ಆಪವಜತ್ಕರಟ್ಟಿ . . . ಕರಣಾಗಾತ ವಜ್ರಪಂಜರನಿಂ ವೈರಿಬಕ್ಕಂಜರನಂ (ಎಳ. VI. ಕಡೂಲು. ೧೪೮-೪೬ ; 1202) ; ತರಿಸಿ ರೋಷದ ಜತ್ಕರಟ್ಟಿವ [ಪಾಣಾ. ಜಂತ್ರಿರಾಟವ, ಜತ್ಕಗಂಟವ] ಹರಹಿದರು ಸೂಲಿಗೆಯ ಬಂಡಿಯನಿರಿಸಿವರು (ಕುಪ್ಪಾಳಿ. ೩-೦೦). [?]

ಜತ್ಕರಟ್ಟಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತ : ಆದ್ಯಂತ ಪ್ರಾಸ ಯಮಕಮುಂ ಜತ್ಕರಟ್ಟಿಯುವೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಜುದಶಿ. ೦-೪೩). [?]

ಜತ್ಕವಟ್ಟಿ (ನಾ). (?) : ಕಶ್ಮನ್ಮತ್ಕದೊಳೊಡಂಬಡಿ ನರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ ಜತ್ಕವ [ಪಾಣಾ. ಲಟ್ಟಿಯ] ಮಣಿಯಂತದೇಂ ಪದುಳಮಾದುದೊ ದಿವ್ಯವಧೂ ಕದಂಬಕಂ (ಅದಿಪು. ೭-೦೩೪). [?]

ಜತ್ಕಾಯತೆ, ಜತ್ಕಾಯತ (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾದ ಜೋಕೆ,–ಜೋಪಾನ,– ಎಚ್ಚರಿಕೆ : ಇತ್ತ ನಾವೀ ಶರಣರೊಳಗೆ ಕೆಲಬರ್ ಸಹಿತ ಜತ್ಕಾಯತ ದೊಳಾನೆ ಕುದುರೆ ಕಾಲಾಳುಗಳ ಮೊತ್ಕಸಹಿತತಿಜತನವಾಗಿ ನಮ್ಮರ ಮನೆಯನೇ ಕಾದುಕೊಂಡಿರ್ಪವು (ತಪಪು. ೬೫-೨೨) ; ಮೈಸೂರವರೆತ್ತಿದ ಬರಿದಿವ ಭಟರು ಕತ್ತಲೆ ಹಗಲಂತಿರುವುದವರಿಗೆ ನೀವು ಜತ್ಕಾಯತದ ತೆರಳೆಂದ (ಕೆಎವಿ. ೦೦-೦೦೮). ಜತ್ಕಾಯಿತ : ಅಲ್ಲಿ ಮಾಜಾಂಕದವನೊಪ್ಪಿ ಸಿಂಗಿರಿ ಭರದಿಂದೆ ಜತ್ಕಾಯಿತ [ಪಾಣಾ. ಯ]ತಂ ಮಿಗಲು ತರಹರಿಸಿ ಗೆಳೆಯಿಡ್ಡೆ ಸಸರನೆ ನಡುಗಳಕೆ ಪಡೆತರಲು (ಜಾಹರ. ಡೀ. ೧೦೯-೨) : ದೂರಗತಿ ಚಿತ್ರಗತಿಗಳೆಂಬ ತೋಱು ಜತ್ಕಾಯತಂ ವಿಯಕ್ಕು ಹಲಗೆಯ ಪಲ್ಲಣಿಯಂ ತೆಱಪಿದು . . . ಕಾಲ್ಕು ತೆಱದ ಧಾರೆಯಂ ಮೂಱು ತೆಱದ ನಿವಾರಣೆಯಂ ನಾಲ್ಕು ತೆಱದ ಪೊಯ್ಗಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿ (ಕೃಪಪು. ೨೩-೦೪ ಪ). [ಜತ್ಕ$_1$ (<ಯತನ) + ಆಯತ್ಕ]

ಜತ್ಕಾಯತವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಂ ೦ದ (ಪೂರ್ವ) ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು,–ಸನ್ನಾಹಗೊಳ್ಳು,–ಸಜ್ಜಾಗು : ಬಾಣಾಸುರ ಬರ್ಪ ಸಮಯಕ್ಕೆ ನವ ಪಂಚಬಾಣ ಹರ್ಮ್ಯವನಡರ್ದೂಡನೆ ಬಾಣನಂದನಯ ಕುಸ್ಸರಿಸಿ ಬಂದನು ಬಲ್ಲು ಬಾಣ ಜತ್ಕಾಯತವಡದು (ಮೋಚಪ. ೩೩-೦೦). [ಜತ್ಕಾಯತ + ವಡೆ]

ಜತ್ಕಾಯತವೆಱು(ಕ್ರಿ).ಅಧಿಕವಾದ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಹೊಂದು; ವಿಶೇಷ ಗಮನ ವಿಡು : ತುಂಬ ಜೋಪಾನವಾಗಿರು : ಒತ್ತರಿಸಿದ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ನುಂಗಿದ ಗರ್ಗತ್ಕಲೆಯೊಳು ನಿಶಾಚರನು ಜತ್ಕಾಯತವೆತ್ತು ನಡೆತಂದು ಕಂಡ ದೇವೋತ್ಕಮನಿರ್ದ ಪಟ್ಟಣವ (ಪೋಚಕ. ೦೦-೦೬).

[ಜತ್ಕಾಯತ + ವೆಱು]

ಜತ್ಕಾಯಿತ 'ಜತ್ಕಾಯತ' ನೋ.

ಜತ್ತಿ (ನಾ). ಜುಟ್ಟು; ಮಲ್ಲ : ಮಱುವಕ್ಕಲ ಜತ್ತಿಘಟಕ್ಕೈಕ್ಕ ಪಲರುಮಂ ಕೊನ್ವ (ಆಲ. VIII, ಸೊರಲು. ೨೨-೪; ಸು.800). [<ಜಟ್ಟಿ$_1$]

ಜತ್ತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜತ್ತಿಳ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಎಳ್ಳು ; ಕಾಡೆಳ್ಳು: "ಜತ್ತಿಳ ವೆಂಬುದು ಕಾಡೆಳ್ಳು" (ಹಠಯೋಪ. ೪೩-೨೫೯). [< ಸಂ. ಜರ್ಜಿಲ]

ಜತ್ತು 'ಜೊತ್ತು$_1$' ನೋ.

ಜತ್ತುಕ, ಜತ್ತುಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ : 'ಜತ್ತುಕ ಮನೆ ಕೈತವಂ" (ಪಜಿಪು. ೦೫) : "ಕೈದವಂ ಕೃತ ಜತ್ತುಕುಂದು ಕಪಟಕ್ಕೆ ಬದಿರ್ ನಾಮ" (ಕಲ್ಯಮಂ. ೫೩) ; ಜತ್ತುಕದ ಮಾರಣದ ಹೋಮದಿ ಹೊತ್ತಿ ದಳ್ಳುರಿ ನಭವನಿರಿತು (ಭಾಶಿಪ್ರ. ೦೯-೨೬) ; ಎತ್ತಣ್ಣಾ ವರದನಾಥನ ಜತ್ತುಕದಲ್ಲಾ ಬವೆಂದು ಬಿತ್ತಿಗರಂ ಬರ್ ಬಿತ್ತರಿಸಿ (ಪಮಾಕ. ೬-೫) ; ಇಂದಿನೀ ವಿಸನವೆಯೊಳಾಗಿಯೆ ಜತ್ತುಕದ ನಿಶಿಟ ನುಚ್ಚನ ಬಲಮಂ ಗೊಣ್ಮುಱಿದು (ಪಮಾಕ್ಕ. ೦೦೦-೦೨). ಜತ್ತುಕ್ಕ : ೧. "ಜತ್ತುಕಮೆಂದು ಕೈತವಂ" (ಕಪಮಾ. ೭೦-೫೨೫) : ಮೈತ್ಯಕ್ಕುದಿ ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆ ಬೊಮ್ಮಾಳಿಯಂ ತುತ್ತುವನಿಗಳಿವೇಳ್ದ ವೊರ್ದಂದೆಂದು ಜಕ್ಕಿತ್ತೇ ನಿನಗೆ ಬಿಡು ಜತ್ತಕತಿದೇಕೆಂದು ವೃತ್ತು ನಗುತೆಂದುದು (ಸಾಪಂಕ. ೨-೨೬) ; ಆಸೆಯ ಪಳ್ಳ ಪಳಾಳದ ಪಾಸಂ ಜತ್ತಕದ ಜನ್ಮಭೂಮಿ . . . ಎಸೆ ಸೂಳಗೇರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ಕಂ (ವೀಕವಿ. ೬-೪೬) : ಈ ಇವನ ವಿಸ್ತಕ್ಕ ಕಲ್ಪನೆಯ ಜತ್ತಕವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ (ಮಂತ್ರಕ. ೧೩-೦೬) . ೨. ವಂಚನೆಯ ಮಾತು : ಈ ದೂದವಿ ಜತ್ತಕಮಂ ನುಡಿದು ಜವಕಮಿಲ್ಲದೆ ಕೊಡಿದಳಿಂದಂ ನುಡಿಯುತ್ತುಂ ಪೊಗೆಗಣ್ಗಳಿಂ ಕಿಡಿಯುವ (ಪಮಾಕ್ಕ. ೬-೨೪ ಪ). ೩. ಕೆಪಟ ; ಮೋಸಗಾರ : ಜತ್ತಕನ ನುಡಿಗಿ ತೆಕ್ಕಿದನೆ ತೆರೆದಿನೆ ತರೆಗುತ್ತಿದನೆ (ಹಠಯೋ. ೦-೩೩).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಚಿ ; ಕೊಡ. ಚದಿ ; ತೆಲು. ಚಿತ್ತು]

ಜತ್ತುಕಟ್ಟು, ಜತ್ತುಕುಟಿ, ಜತ್ತುಕುಟ್ಟು; ಜತ್ತುಕುಟ್ಟು (ನಾ). ಚೇಷ್ಟೆ; ಲೀಲೆ ; ವಿನೋದ : ತತ್ತುವನಕ್ಕೆ ತತ್ತುತನವಂ ಪುಸಿನಲ್ಕ್ಕಗೆ ವೋದಿ ನಲ್ಕ್ಕಯಂ ಜತ್ತುಕಟುಂಗೆ ಜತ್ತುಕಕಣಾಗೆಗಮಾಸೆಯನಾದಲಂಪಿನಿಂ . . . ಪೊಣ ಚರ್ಚ ತ್ಕುಂ (ಜಾಕ್ಕಾ. ೯೩ ಕೂತ್ಕಳ). ಜತ್ತುಕುಟಿ : ಕಾದಿದ ಕಾಳೆಗಂ ಜವನ ಜತ್ತುಕುಟಿಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಮಾದುದು (ಆಪಂಪ. ೦೦-೭೮). ಜತ್ತುಕುಟ್ಟು : ಕೊಲ್ಬುದಹ ಮುಂ ತಪ್ಪಿತ್ತೆನೆ ಪೊಡವಿದು ಬಱಸಿಡಿ ಲೆತ್ತಿದು ಮಾನವರ್ಗೆ ಜವನ ಜತ್ತುಕುಟಿಲ್ಕೇ (ಕಂದ್ರಪು. ೯-೦೬) ; ಜವನ ಜತ್ತಕುಟ್ಟುಮಂ ಪೇಟ್ಮೊಡ್ಡಿ (ಆಪಂಪ. ೩-೭೦ ಪ). ಜತ್ತುಕುಟ್ಟು : 'ಜತ್ತುಕುಟ್ಟುಗಾಡು' ಪರಾ. [?]

ಜತ್ತುಕುಟ್ಟು 'ಜತ್ತುಕಟ್ಟು' ನೋ.

ಜತ್ತುಕುಟ್ಟಾಡು, ಜತ್ತುಕುಟ್ಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡು ; ವಿನೋದ ಮಾಡು ; ಲೀಲೆಯಾಡು : ಜಡಿವ ಜತ್ತು[ಪಾಣಾ. ತ್ಸ]ಕುಜಾಡುವಂ ಬಳಸುವಂ ಬೆನ್ಮಟ್ಟುವಂ ಮುಟ್ಟುವಂ ಪಿಡಿವಂ ಮಕ್ಕಳಿನೇಂ ಕರಂ ವಿಕರಿಯೊಂ ಕೂಸಾಟದೊಳ್ ಕೇಶವಂ(ಅರ್ಜಾವಿ. ೬-೮೩). ಜತ್ತುಕುಟ್ಟಾಡುಂ: ಜತ್ತಕಟ್ಟೋ [ಕುಟಾ] ದಿ ಕಾಡೆ ಮದನಂ . . . ತಳರದಿರ್ದುದು[ರಾಜ] ಕುಮಾರನಂಗದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೦೦-೨೦).

[ಜತ್ತುಕುಟು (<ಜತ್ತುಕಟ್ಟು) + ಆಡು]

ಜತ್ಕುಗ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರ. 'ಜತ್ಕ್ರುಗದಲೆಯಂ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಕ]

ಜತ್ಕುಗದಲೆಯ (ನಾ). ಚಿಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ: "ಎಲಗ್ಯೆಯ . . . ಜತ್ಕುಗದಲೆಯ ಮೆಯ್ಯಂ" (ಪಾರ್ವ. ೦೮). [ಜತ್ಕುಗ + ತಲೆ + – ಅ]

ಜತ್ಕುಗೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗಿರು ; ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು : ಚಿತ್ರಭಂಡ ರತಿದೇವಿಯರು ತಮ್ಮ ಜಾಸದಲ್ಲಿ ಜತ್ಕುಗೊಂದಿರಲು (ನಜಮತ. ೩೩-೩೬). [ಜತ್ಕು + (< ಜೊತ್ತು) + ಕೊಳ್ಳು (< ಕೊಳ್)] . ೬

ಜತ್ಕುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಯೆಕ್ಕೆ, ಜತ್ಕುವೆ, ಹೆಂಬುಕಳ್ಳಿ, ನಂಜನ ಕೊರಡು. ಸಮುದ್ರವಾಲ, ಕಾಚಿ (ಪಶ್ಯು. ೩೩). [?]

ಜತ್ಕುಳ್ಳ (ನಾ). ಕಪಟಿ; ಮೋಸ; ಠಕ್ಕು: ಆತ್ಮಲಾ ಸೆಗಾಳ್ಗಳ್ಗೆ ದನೆಲ್ಲಮಂ ನೋೞಿ ಜತ್ಕುಳ್ಳವಿದಂದೊರೆದು ನಗೆ ಹೊಗೆ ಯೊಳ್ ಹರು (ಕಾಲಾಜ. ೧೬೪-೪೮). [< ಜತ್ಕುಳ] ೧೦

ಜತ್ಕುಗ್ಳ (ನಾ). ನೊರೆ : "ಜತ್ಕುಳಕ್ಕುಂದು ಫೇನಂ" (ಆಕ್ಷಾ. ೩೩-೦೮೪) : "ಜತ್ಕುಳೆಯಂದು ವೆಸರಕ್ಕುಂ ನೊರಿಗೆ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೩) : " ಜತ್ಕುಳೆವೆಸಲ್ ನೊರೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಾಮ. ೩೩) ; ನಗೆ ಜತ್ಕುಳಂ ಜಠರದೊಳ್ ತೊರ್ಪ್ಪುದು ತಾತಾಂಗುಸಂಕುಳಮೇ ಬುದ್ಬುದಮಾಗೆ ವಿಷ್ಣುವೆನೆ . ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತ್ತು ನೀರಾಕರಂ (ಅಜ್ಜಯ. ೦-೩೮). [?] ೧೫

ಜತ್ತೆ (ನಾ). ಜೊತೆ (?) : ನೋಡಲಿಬಾರದ ಆಡಲಾರದ ಈಡೆಂಬುದು ಅಡಿಕ್ಕಿಲ್ಲದುದಾ ಕೂಡದ ಮನ ಬುದ್ಧಿಯ ಯಿಂದಿಯಗಳ ಸ್ಥುಸಿಯ ವೆಳಿಗಿನ ಜತ್ತೆ ಆದು (ಪಂಚಕಲ್ಯ. ೧೨೦-೩). [?]

ಜತ್ತು (ನಾ). ಕೆಂಪರಿನ ವಲುಬು : ಸುಭಟನನ್ನ ತಪತಕ್ಷನುದಾರಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಸಂಗತಜತ್ತುವಿಂ ವಿಭವದೈಶ್ವರ್ಯವಿಹೀನನೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ ನೋಟ್ಟಾಡ್ಪುದೊರಗಿದ ಜತ್ತುವಿಂ (ಕೃಷ್ಣಶತ. ೧೧-೨) ; ಕಂಚದ ಕೆಡಗಂ ಜತ್ತುವೆ .ತಾನೆಂಬ ಪೆಸರುಂ (ಅಜ್ಜಯ. ೯-೩೦) ; ಶ್ಯಾಸದ ಕೊಳವೆಯು ತ್ವಚೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಆ ರಂಧ್ರದಿಂದ ಜತ್ತುಗಳವರೆಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಕೆಳಗಿಳಿದಿದೆ (ಮುಖಲಯ. ೬-೩೦೬). [ಸಂ.] ೨೫

ಜತ್ತ್ವ (ನಾ). ಜ ಎಂಬ ವರ್ಣ : ಇರೆಯಲರಹಿತ ವ್ಯಂಜನ ವರಮಾಗಿ ಸಕಾರವಮಲ್ಲಿ ಬಹುಳಂ ಚಿತ್ತಂ ಅರೆಷಡೆಯೊಳ್ ಜತ್ತ್ವಂ ಮೇಣರೆಷಡೆಯೊಳ್ ಸಂಪ್ಪೆಯಾಗಿ ನಿಯತಂ ಧತ್ತಂ (ಕಾಶಿಮ. ೬೮). [ಸಂ.] ೩೦

ಜದುಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನಾಯರ್ಬಣ್ಣಮುಂ ಜದುಗೂರಾಳ್ಗಯನಾಳುತ್ತು (ಇಲ. XIX, ೦೮೬-೪ : ೧೬೮ ಪಕ್ಷ). [? + ಊರ್] ೩೫

ಜನ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮನಿಷ್ಯ: ಜನ ನೋಡಿ ಬೇಡಬೇಕು ಜಗಗ ನೋಡಿ ಉಗುಳಬೇಕು (ಗಾಡಿ). ೨. ಪಂಸುಮ್ಮರ ಸಮುದಾಯ; ಪ್ರಜೆ : "ಲೋಕಂ ಜನಮುಂ ಜಗಮುಂ" (ಪಾರ್ಶ್ವಕೃತ. ೧೨೦-೨೦) ; "ಜನಃ, ಲೋಕಃ, ಪ್ರಜಾ–ಈ ೩ ಪ್ರಜೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೦೨೯) ; ಪೊಟಲ ಜನಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಕೇಳ್ವ (ಪಜ್ಞಾಶ. ೮೩-೪) ; ಜನವಿನಿತದೇ ಭಯದಿಂ ತನ ತನಗೋಡುತ್ತುವಿವುದು (ಅಸಾಪುರ. ೦೦-೭) ; ಜನ ಮರುಳೊ. ಜಾತ್ರೆ ಮರುಳಿಂ (ಗಾಡಿ). ೩. ಏಳರ ಊರ್ಧ್ವಲೋಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಐದನೆಯ ಲೋಕ ; ಮಹರ್ಲೋಕದ ಮೇಲಿನ ಲೋಕ : ಜನಲೋಕ : "ಬಿತ್ತರದ ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನ ತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದೇೞು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗಡ. ೦೦-೬೨). [ಸಂ.] ೪೦

ಜನಂಗಮ (ನಾ). ಹೊಲೆಯ; ಚಾಂಡಾಲ: "ಅಂತಾವಸಾರ್ ಶಾ]ಯಾ. ಚಂಡಾಳಃ, ನಿಷಾದಃ, ಜನಂಗಮಃ – ಈ ೪ ಪೊಲೆಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೪೪) ; "ನಿಷಾದಂ ಜನಂಗಮನು ದುಷ್ಟರ್ಮನೆನೆ ಹೊಲೆಯಂ" (ಮುಂಗಡ. ೦೧೨-೬). [ಸಂ.] ೪೫

ಜನಕ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿಸುವ; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ; ಉಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು; ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು: "ಜನಿಯಸೆ ಮುನ್ನಂ ಜನ್ಮಂ ಜನಕದಿನದು ಪೂರ್ವಮಂಬುದಕ್ಕುಂ" (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೪೦). 'ಸಾರೆಜನಕ', 'ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕ' ಪರಾ. ೩. ತಂದೆ ; ಆಪ್ತ : "ವಮ್ಮಾ, ತಾತಃ, ಜನಕಃ, ಪಿತಾ – ಈ ೪ ತಂದೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೪-೬೩೦) ; ಜನಕನೆ ನಾಂ ನಿನಗೆನಗಾ ದನುಜಹರಂ ಜನಕಂ (ಜಗಪ. ೦-೪೪) ; ಜನಕರೆಂಬದೆ ಬಂದನಲ್ಲಿಗೆ ಕುಮಾರಂ (ಕೃಷ್ಣಪು. ೪-೦೦). ೪. ವಿದೇಹರಾಜ : ಸೀತೆಯ ತಂದೆ : ಮುನಿಪತಿಯ ಬಳಗೆ ಬಂದರು ಜನಕಭೂಪನ ಬಳಿಯ ಮಣಿ ಹಾಸುರು (ಕೊರಣ. ೦-೦೨-೨) ; ರನ್ನ ಸೀತೆಯೆತ್ತಮೋದರ್ ? ಜನಕಂ ಜನಕಂ ಕರೆದುಯ್ದುದಗನೇಂ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೦೬-೦೪). [ಸಂ.]

ಜನಕರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಪೂರ್ಣರಾಗ ; ಮೇಳಕರ್ತರಾಗ : "ಜನಕರಾಗ – ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು, ಆರೋಹಣ ಅವರೋಹಣ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೇಳ್ಪಸಿದರೆ ಜನಕ ಅಥವಾ ಮೇಳಕರ್ತರಾಗವಾಗುತ್ತದೆ" (ಸಂಗೀತ. ೩೦). [ಜನಕ + ರಾಗ]

ಜನಕಳ್ಕಲು (ನಾ). ಜನರ ನಿಂದ್ಯ–ಮೊದಲಿಕೆ : ಜನಕಳ್ಕಲನ್ನು ಕೇಳ ದೆಯೊ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹಾಳಾಗುವನಲ್ಲ! ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೂ ಎಷ್ಟೋ ಜಗಳವಾಡುವರು (ಚಾಗಿಪ. ೩೩). [ಜನ + ಕಳ್ಕಲು]

ಜನಕೂಟ (ನಾ). ಜನ ಸಮುದಾಯ: ಕರ್ಣಾಸು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆದ ಕೂಡಲೆ ಜನಕೂಟ ಕುತೂಹಲಗೊಂಡು ಎರಡು ಕಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಒಡೆಯುತು (ವ್ಯಾಸಪ. ೪೯). [ಜನ + ಕೂಟ]

ಜನಕೆ (ನಾ). ತಾಯಿ: ಜನನಿ: ಕ್ಷೀರಾವಾರಧಿಕನ್ನಿಕೆ ಮಾರಜನಕೆ ಈರೇಳು ಲೋಕನಾಯಕೆ (ವಿಷ್ಣು. ೩೩ ಪಲ್ಲವಿ). [< ಸಂ. ಜನಿಕಾ] .

ಜನಕೊಟ (ನಾ). ಕೊಟ್ಟುಂತರ ಜನ ; ಅನಂಬ್ಯಾತ ಜನ: ಜನಸಮುದಾಯ : ತಮ್ಮ ಸಾತ್ವಿಕಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜನಕೊಟಿಯನ್ನು ದೈವದ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು (ಧಾರವ. ೨೯೩). [ಜನ + ಕೊಟಿ] .

ಜನಗಣತಿ (ನಾ). ಜನರ ಎಣಿಕೆ; ಖಾನೇಮುಮಾರಿ; ಸೆನ್ಸಸ್ಸು: ಕೊನೆಯ ಸಾರಿ ನಡೆದ ಜನಗಣತಿಯ ವರದಿಯ ಆನುಸಾರವಾಗಿ ಸಮಾರು ೧೫೩ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆ – ಉಪಭಾಷೆಗಳವೆ (ದ್ರಾವಿ. ೧ ಹಿಸ್ಟಲಿ).

[ಜನ + ಗಣತಿ]

ಜನಗಣನೆ (ನಾ).=ಜನಗಣತಿ: (Census. ಪಕ್ಷಿವಿ. ೦೪). [ಜನ+ಗಣನೆ]

ಜನಗಿ$_1$ 'ಜನ್ನಿಗೆ' ನೋ.

ಜನಗಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜನಗಿ–ಮಧ್ಯಮ ವೃಕ್ಷ. ಹಳದೀ ಬಣ್ಣದ ಫಲಗಳಂಗಗುತ್ಪನ್ನ. ಆರದಾಳದಂಥ ಅಂಟು ಅವುಗಳಿಂದ ಸೋರುತ್ತದೆ (ಕಣಾಗ. ೩೯). [?]

ಜನಜಂಗುಳಿ (ನಾ). ಜನಸಮೂಹ,–ಸಮುದಾಯ : ಸುದ್ದಿ ಕಿಚ್ಚಿನಂತೆ ಜನಜಂಗುಳಿಯಲ್ಲಿ ವಸರಿಸಿತು (ಹುಲಿಹಾ. ೧೫೮); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಿರ್ದ್ದಾಣ ದಲ್ಲಿಯೂ ಜನಜಂಗುಳಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೆರೆದಿತ್ತು (ಮೂಕಾಜ. ೩).

[ಜನ + ಜಂಗುಳಿ]

ಜನಜನಿತ (ಗು). ೧. ಜನರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ,–ಲಭಿಸಿದ: ಅವನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಜನಿತ ಧರ್ಮಧಾನ್ಯವನು ಕಳಹಲಗ್ಯೆದು . . . ಒಂದಕೆ ನೂಱುವರಿಯಾಗಿ ಲವಲವಿಕೆ ಮಿಗಲಿತ್ತು ಸವ್ಯಾಂಗವನು ಸಲಹುತ್ತಿರಲುಬೆಹುದು(ಕಾವ್ಯಾಲಂ. ೩-೦೨೩). ೨. ಜನರಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿರುವ: ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಲೋಕಗುರು ಕಂಖಿಚಕ್ರಗದಾಕರನಿತಿಯ ಚತುರ್ಭುಜಂ ಜನ ಜನಿತ ವ್ಯೂಹಳೆದೆ ಬಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೪-೩೦). (ನಾ). ೩. ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಗೂ

ತಿಳಿದಿರುವ ಸಂಗತಿ: ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯ: ಕೌರವಕುಲಕೆ ಕಣು ಗತಿಮತಿಯೆನಿಸಿ ನೀ ಕರ್ಣನೆಂಬುದು ಸಕಲ ಜನಜನಿತ (ಅಷ್ಟಾ.ಕ. ೦೯-೬೦) : ನಿನ್ನವ್ವೆ ತೊತ್ತಲ್ಲವೆಂದೆನಿಸಿ ಜನಜನಿತವಂ ಮಾಡಿಸಿ (ತುರ್ಕಂ. ೪-೧೬); ಅವರ ಚರಿತ್ರೆ . . . ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಜನಜನಿತವಾಗಿತ್ತು (ಮುರಿ. ೪). ೪. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಜನ: ಲಿಂಗಧಾರಿಗಳಂದು ಜನಜನಿತರಾಗಲಿ ಸದ್ಗತಿಯ ಕಾಣ್ವುತ್ಸಂಗರಂದಿರೇ ಲೋಕರೊಳಗೆಂದಾಡಿಸೆಲ್ಲರಲಿ (ಲಿಜ್ಞಾಪು. ೪೮-೩೦).

ಜನಜನಿತಮಾಡು = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಸು: ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು: ಇನಿಯನ ಮೊಗಮಂ ಕಾಣುತ ಮುತ್ತುಗಳನಿಮಿಷದೊಳ್ ಸಂಜನಿಸುವುದಂ ಜನ ಜನಿತಂಮಾಡುವ ತೆಱದಿಂ ಕಣ್ಣಳೊಳಿಕ್ಕು ಜನಿಸಲಾಗ (ಅರುಣಾ. ೨-೪೪). ಜನಜನಿತವಾಗು = ಜನರಲ್ಲಿ ಹರಡು,–ಪ್ರಚಲಿತವಾಗು: ಅವರನ್ನು ಒಂದೆರಡು ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಸುದ್ದಿ ಜನಜನಿತವಾಗಿತ್ತು (ಭಾಷಾ. ೩೩೯). [ಜನ + ಜನಿತ]

ಜನಜಾಗೃತಿ (ನಾ). ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಎಚ್ಚರ,–ಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಿಷಯಾಭಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಜನಜಾಗೃತಿಯಿಂದ ಕಳವಳಗೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೦೩) : ಭಕ್ತಿಪಂಥ ಪುಟಿದ ಜನಜಾಗೃತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು (ಕೈಪಾಗೆ. ೪೨) : ಜನಜಾಗೃತಿ ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಲೋಪದೋಷಗಳು ಕ್ರಮಣ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಪಂಚಮಿ. ೦೦೩).

[ಜನ + ಜಾಗೃತಿ]

ಜನಜಾತ್ರೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಜನ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿರುವ ಗುಂಪು,–ಜಾತ್ರೆ: ಜನಜಾತ್ರೆಗೆ ಹೋದವನಂತೆ ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಗೋಷ್ಠಿ ಹರಿದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಇರವಿನ ಹಾದಿ (ಕೂಚಂಮಾ. ೬-೨೪) : ಜನಜಾತ್ರೆಯಾಗಿ ಕವ್ವರಿಗೊಂಡು ಆ ನಾಡ ಜನವೆಲ್ಲವ ನೋಡುತಿರೆ (ಕ್ರಿಸಾಂಗ. ೭-೦೩೦) : ಒಂದು ಲೋಕಲ್ ಗಾಡಿ ಬಂದು ಜನಜಾತ್ರೆಯೆಲ್ಲವೂ ಬಯಲಾಯಿತು (ಕಮಚಿ.೦).

[ಜನ + ಜಾತ್ರೆ]

ಜನಜಾಲ (ನಾ). ಜನಸಮೂಹ: ಸುರಿವ ಬಿಸುರಕ್ಕಿಂದಾ ಜನಜಾಲ ವೈದಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಾಪಾವಿ. ೦೦-೫೦). [ಜನ + ಜಾಲ್ಯ]

ಜನತಂತ್ರ (ನಾ). "ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯ : ಪ್ರಜಾಸತ್ತೆ : ಪ್ರಜಾವ್ಯಭುತ್ವ" (ರಾಜಾಂಗಸಂಗ್ರ. ಪಕ್ಷಿನಿ. ೭೦). [ಜನ + ತಂತ್ರ]

ಜನತಾಧಾರ (ನಾ). ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದವನು,–ಆಶ್ರಯವಾದ ವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜನತಾಧಾರನುದಾರನನ್ನವನಿತಾದೂರಂ (ಎಳ್. II, ೭೩-೪ : 1148). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಆಧಾರ)]

ಜನತಾಧಿಪ (ನಾ). ಅರಸು; ರಾಜ: ಜನತಾಧಿಪನ ಕಾರ್ಯಮಂ ಬರಿಸಮಂ . . . ಪ್ರಯೋಜನಮುಂ ತಾನಱದಿದ್ದಿಯುಂ ಬರೆದವಂಗೊಳ್ಳಕ್ಕುಂ (ಸೂಕ್ತಿ.ಸು. ೦೬-೨೩). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಅಧಿಪ)]

ಜನತಾಧಿಪತ್ಯರ (ನಾ). = ಜನತಾಧಿಪ: ಜನತಾಧಿಪತ್ಯರ ದಿನ್ನೆಲಂ (ಕಾದಂಪು. ೩೪). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಅಧಿಪತ್ಯರ)]

ಜನತಾಶಯ (ನಾ). ಜನರ ಮನಸ್ಸು,–ಚಿತ್ತ: ಮದವಮರಿರಾಪ್ರಮತ್ತ ಜನತಾಶಯದಂತೆ ಜಡಾಶಯಂ ಕಲಂಕಿದುದು (ಪಂಂಕಾಮಾ. ೭-೦೫೭).

[ಸಂ. (ಜನತಾ + ಆಶಯ)]

ಜನತೆ (ನಾ). ಜನಸಮೂಹ : ಜನ ; ಮಾನವ ಸಮಾಜ: "ಜನತೆ ಜನ ಸಮಿತಿ" (ವಸು.ಕ.ಚ. ೦೦೩-೩೦) : ಪರಮಬ್ರಹ್ಮಕರೀರವುಟ್ಟಿ ಜನತಾಂತರ್ಧ್ಯಟ್ಟ . . . ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿ ವಿದ್ಯಾನಟಿ ನಾಟಕಂ ನಲಿಗೆ ಮತ್ತಾವ್ಯ ಸ್ಥಲಿರಂಗದೊಳ್ (ಹಂಂಕಾಮಾ. ೦-೬): ವೆವೇಕಾನಂದರು ತಮ್ಮ ಪುಟ್ಟದಾದ ಆಶಭಾಷಣದಿಂದ ಅಮೇರಿಕೆಯ ಜನತೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದರು (ಧರ್ಮಾಶಾ. ೫೦). [ಸಂ. ಜನತಾ]

ಜನದಟ್ಟಣೆ (ನಾ). ಕಿಕ್ಕಿರಿದ ಜನಸಂದಣಿ: ಜನದಟ್ಟಣೆಯು ವಿಶೇಷ ವಾಗಿತ್ತು (೦೦ಗಾಚ. ೭೬). [ಜನ + ದಟ್ಟಣೆ]

ಜನದ್ರೋಹಿ (ಗು). ೧. ಜನರಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವ: ಆ ಜನದ್ರೋಹಿ ವಂಚಕರನ್ನು ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸೆರೆಮನೆಗೆ ತಳ್ಳಿರಿ (ರಾಷಾಂಂ. ೨೫). (ನಾ). ೨. ಜನರಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಮಾಡುವವನು. [ಜನ + ದ್ರೋಹಿ]

ಜನನ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟುಸುವ; ಸೃಷ್ಟಿಸುವ; ಉಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟುಸುವುದು; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು. ೩. ಹುಟ್ಟುವುದು; ಹುಟ್ಟು; ಉತ್ಪತ್ತಿ: "ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪ್ರಸವಂ ಜನಿ ಜನರುತ್ಪತ್ತಿ ಸೂತಿಯೇಕಾರ್ಥವಿವಂತಿನಿತುಂ" (ವಸು.ಕ.ಚ. ೦೮-೭) : ಜನನ ಜರಾ ಮೃತ್ಯುಗೊಳಗಾಯ್ದುನಿತು ಜಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೮-೨೩) ; ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಕಲ ಜನನವ್ವೆ (ಬಾಪ. ೪೩೬); ರಸವೆ ಜನನ ವಿರಸ ಮರಣ ಸಮರಸವೇ ಜೀವನ (ಗಿರಿ. ೦೦೯-೪); ಜೀವನು ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸುವುದೇ ಜನನ (ಚೀವಾತ್ಮ. ೦೩೮). ೪. ವಂಶ: "ಸಂತತಿ ವಂಶಂ ಗೋತ್ರ ಸಂತಾನಂ ಜನನಮನ್ವ ವಾಯಂ ಕುಲಂ" (ವಸು.ಕ.ಚ. ೩೬-೨೪). ೫. ಜನ್ಮ; ಭವ: ಹಿಂದಣ ಜನನವೇನಾದಾಗಲಿ ಇಂದಿನ ಭೋಗವು ಕೆಯ್ಯ ಮೇಲೆ (ಬಾಪ. ೦೬೦).

[ಸಂ.]

ಜನನಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾಲದ ಗ್ರಹಗತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಪತ್ರಿಕೆ; ಜನ್ಮಪತ್ರ; ಜಾತಕ. [ಜನನ + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಜನನಬೀಜ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನ ಮೂಲ,–ಕಾರಣ: ಜನನವೇ ಲಯಬೀಜ ಮರಣವೆ ಜನನಬೀಜವು ತೋಱೆ ಕೆಡುವ ತನುವಿನಧರಂಜನಿಯ ಸೌಖ್ಯಕೆ ಮಾಜರಿಯು ಮನವ (ಅಷ್ಟಾ.ಮ್ಯೂ.ಗ. ೭-೦೩). [ಜನನ + ಬೀಜ]

ಜನನಮರಣದೂರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳಿಲ್ಲದವನು: ಪರಮಾತ್ಮ: ಜಯ ಜಯ ಜನನಮರಣದೂರ ಜಗದೀಶ (ಕಡಾಂಂ. ೬೨-೬).

[ಜನನ + ಮರಣ + ದೂರ]

ಜನನಮರಣವರ್ಜಿತ (ನಾ). = ಜನನಮರಣ ದೂರ: ಅಮವು ಬಂದಂ ಜನನಮರಣವರ್ಜಿತಂ (ತಂಂಂ. ೬-೦೦೬). [ಜನನ + ಮರಣ + ವರ್ಜಿತ]

ಜನನರಹಿತ (ನಾ). ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದವನು; ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನು: ಪರಮಾತ್ಮ: ಜನನರಹಿತನ ಕರುಣವಿಲ್ಲದ ಮನುಜರಿಗೆ ದೊರಕುವುದೆ ತಾನಿಂತು (ಬಸವ. ೦೨-೩೦). [ಜನನ + ರಹಿತ]

ಜನನಸೂತಕ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ತಂದೆ, ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ವೈಲಿಗೆ; ಪುರುಡು; ವೈದ್ಯ: ಜಾತಿಸೂತಕ ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಜನನಸೂತಕ ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಸೂತಕ ರಜಸ್ಸ್ರಾತಕವಂಬ ಪಂಚ ಸೂತಕಂಗಳ ಕಳೆದು (ಅಜಾಚಿ. ೦೭-೯೦). [ಜನನ + ಸೂತಕ]

ಜನನಸ್ಥಳ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು,–ಪ್ರದೇಶ: ಬಾಳ್ . . . ವಾರಿಸಿ ಮತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಜೋರಾಷ್ಟರ್ ಎಂಬವನ ಜನನಸ್ಥಳವಂದು ಎನಿಸೋಣವಾಗಿದೆ (ಭಾರೋಚಿ. ೯೯). [ಜನನ + ಸ್ಥಳ(ಜನ್ಮಲ)]

ಜನನಹರ (ನಾ). (ವರರೂ) ಹುಟ್ಟುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವವನು; ಸಂಸಾರದ ಬಂಧನದಿಂದ ವಾರೆಯಮಾಡುವವನು: ಜನನಹರ ಮುನಿ ದೊಡ್ಡೊಡ್ಡಂ ಹಾಸಿನ ನಡುವೆ ದಿಟ್ಟಂದವಾಯ್ತನ್ನಿಗೆ (ಬಸವ. ೪೩-೭೦).

[ಸಂ.]

ಜನನಾಂಗ (ನಾ). = ಜನನೇಂದ್ರಿಯ: ಕೀಟದ ಬಗೆಗಳನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಲು ಬಾಹ್ಯ ಜನನಾಂಗಗಳು ಗಣನೆಗೆ ಬರುತ್ತವೆ (೬೬ಜಿ. ೬೦).

[ಜನನ + ಅಂಗ]

ಜನನಾಂಧ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಕುರುಡಿನಾದವನು ; ಹುಟ್ಟು ಗುರುಡ : ಸರಿಸಿಜಾತಸಖಂ ನಿಜಗ್ರಹೋಕಾಲಂ ಕೂಡೆ ಲಗ್ನಸ್ವನಾಗಿರೆ ಮರ್ತ್ಯಂ ಜನನಾಂಧನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೩೦-೦೯). [ಜನನ + ಅಂಧ]

ಜನನಾಥ (ನಾ). ಜನರ ಒಡೆಯ ; ಅರಸ ; ರಾಜ : ತೂಗಿ ತರೆಯುಂ ಜನನಾಥಂ ವಿಸ್ಮಯಿಸುತಿರೆಸು (ಆದಿಪು. ೪-೭೦) ; ವಿವಳೆ ನಗಧಾಧಿಪತಿ ಜಯವರ್ಮನೆಂಬೊಂ ಜನನಾಥಂ (ಕಂಪ್ರಭು. ೬-೦೦ ಪ). [ಜನ+ನಾಥ]

ಜನನಾಥಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಅರಸನಿರುವ ಸ್ಥಳ,– ನಗರ; ರಾ ಜ ಧಾ ನಿ : "ಜನನಾಥಸ್ಥಾನಂ . . . ಶಿಬಿರನಿವೇಶಂ ವತ್ತನ ನಿಗಮ ನಗರ ಪುಟಭೇದನ ನಗರ ವೂಃ ಸಮಾಹ್ವಯಂ ಪುರವುಮಕ್ಕುಂ" (ಪಾಪು.ಕೋಶ. ೪೬-೨). [ಜನನಾಥ + ಸ್ಥಾನ]

ಜನನಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಉಂಟುಮಾಡುವ ; ಕೊಡುವ. (ನಾ). ೨. ಹೆತ್ತವಳು ; ತಾಯಿ : " ಜನನಿ ಸವಿತ್ರಿ ಮಾತ್ಯ ಸುಖು ಕಾರ್ಯ" (ಪಾಪು.ಕೋಶ. ೪೪-೦೬); ಎಲೆ ಮಾಯಾದೇವಿ ಲೋಕಕ್ಕಯಜನನಿ (ಅಗಪ. ೨-೩೮) ; ಜನನಿಗೆನಗಿತ್ತಿಗೆಗೆ ನಿನ್ನಯ ತನಜಂಗಿಗೆ ಮತವಲ್ಲ ಬಲ್ಲೆನು (ಶಾಶಿರಾ. ೦೪-೩೪).೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಳಿವಿಗೆ : " ಜನನಿ ಕಳಿವಿ[ಪಾಠಾಂ. ೮]ಗೆಯಿಸ್ಕುಂ " (ಮಂಗಣ. ೪೨-೩೯). [ಸಂ.]

ಜನನಿ$_2$ (ನಾ). = ಜನ್ನಿ : (ಪ್ರ.ಪ್ರತಿ. ೦೯೩೧, ೩೫೯, ೩೬೦: 1398) ; (ಕೋಗಳೆ. ೫೮, ೭೩). [P ಇದು 'ಜನ್ನಿ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು].

ಜನನಿಬದ್ಧ (ಗು). ಜನನಿಂದ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ತುಂಬಿದ : ಜನನಿಬಡವಾಗಿದ್ದ ಮೂರು ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನು ದರ್ಪದಿಂದ ಏರಿ ಹೋಗಿ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಕಂಡರು (ದಶಕು. ೭೮). [ಜನ + ನಿಬದ್ಧ]

ಜನನೀಚರ (ಗು). [ಸ್ತ್ರೀನ] ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯಾಗಿದ್ದ : ಎನಗಿ ನಿವಿರಿದು ಸುಖಂ ಮಜ್ಜನನೀಚರರಿವಿಜನಿಯಮ್ಮೆಂದು ಕೃತಂ ಮನದೊಳ್ ಪುದಿದಂ (ಆದಿಪು. ೩-೪೮). 'ಮಾತೃಚರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜನನೀಜಾತ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯ ಪ್ರೀತಿ. ೨. ಜನರ ಬೇಸ್ಪರ್ಕ– ಬೇಜಾರು. ೧, ೨ : ಚರಣವಿನ್ಯಾಸದೊಳವ್ಯಗಲ್ಯನು ತಾನು ಜನನೀಜಾಗ ಕಾರಣನು'. . . ಕುಳವಿಯು ಬಾಲಕನಿವನು (ಇಂಡಾಕ. ೦೭೩-೩೫).

[ಸಂ. (ಜನನೀ + ರಾಗ : ಜನ + ನೀರಾಗ)]

ಜನನುತ (ಗು). ೧. ಜನರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಇದು ಜನನುತ ಶೀಲಾಢ್ಯ ಗಿರಿ(ಆಆಪು. ೩-೬೦) ; ಜನನುತ ಶಾಂತಿಭೂಷನ ಜಗಜ್ಜನ ವಂದ್ಯನ (ಜಾಚರಿ. ೧-೬೭). (ನಾ). ೨. ಜನರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನು : ನಿನ್ನ ಜನ್ಮದಿಂ ಜನನುತರಾದವಾವಮಳವೌಕ್ಷಿಕರತ್ವಕೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾದವನುಪಮ ಶುಕ್ತಿಸಂಪುಟವೇರ್(ಕುಚಪ್ರ. ೦೨-೯೨). [ಜನ + ನುತ]

ಜನನೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಇಂದ್ರಿಯ: ಕೀಟಕಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಹಿಂಭಾಗದ ತುಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚುವ ಮುಳ್ಳಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವ ಅಂಗಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ (೬೮೫ಟಿ. ೩). [ಜನನ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಜನನೋತ್ಸವ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ ; ಜನ್ಮೋತ್ಸವ : ಕಂದಂಗೆ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನವನೊಂದೆರಡುಮನಲ್ಲಿಸಿ ಮಂದಿಗೆರೆದರ್ಪಮಾ ಮಂದಾರಂ ಕೆಯ್ಯಂದಲ್ಲೊಲಿಂದಿತ್ತಿಸಗುವನೊ ನೃಪತಿ ಜನನೋತ್ಸವಮಂ (ಕುಚಪ್ರ. ೩-೯೦). [ಜನನ + ಉತ್ಸವ]

ಜನಪ (ನಾ). ದೊರೆ ; ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜನವನ ಕಾದು ರಕ್ಷಿಸುವ ನೀತಿ . . . ವಿಂ ಪಿರಿದೊ (ಆಪಂಪ. ೦-೮೬) ; ಇನಿತು ವ್ಯತ್ಯಾಂತವನೆಲ್ಲಿರು ತಜ್ಜನವನದೆಲ್ಲಂ ಮುನ್ನ ತನ್ನಾನವದ ಹಾಸ್ಯರಸಂ ಬಱತು (ಜಸಪ್ರ. ೫೦-೪೬) ; ಜನಪ ಮೆಚ್ಚಿದರೀಪ ಧನವಾಹನ ವಿಭೂಷಣ ವಸನ ಭೂಮಿಯ ತನುಮನಗಳಿತ್ತಾದರಿಪರಂತೀನೊ ಲೋಕದೊಳ್(ಜಿಸಾಪ್ರ. ೨-೦೮). [ಸಂ.]

ಜನಪತನ (ನಾ). ದೊರೆತನ ; ರಾಜಪದವಿ : ವನವಾಸ ಧರಾಧಿಪತ್ಯದ ಜನವತನದುಡುಗೊಱೆಯಿದಿಗೆಂದೆನುತ . . . ಹರಿಪದಳು (ಕೆಚರಿಕಾ. ೬-೩೮).

[ಜನವ + ~ತನ]

ಜನಪತಿ (ನಾ).=ಜನವ : ಬುಧಳೊಮರ್ ದ್ವಿತೀಯದೊಳಿರೆ ಜನವಸನುಂ ಜನವತಿಯುಮ್ಮಂ (ಜಾತಕ. ೦೨-೨೩) ; ತನಿಯರ್ ಪಲರುಳ್ಳೊಡಮು ಜನ ಪತಿ ರಂಜಿಸುವನಾ ಕುಮಾರಕನಿಂ(ಕಂದ್ರಪು. ೨-೩೩) ; ರೂಢಿ ಮಿಗೆ ಬರೆದಾ ಜನವತಿಗೆ ನೀದರೆರದುಮನೀಸಿಕೊಂಡು (ಬಸಪು. ೫೦-೭೬).

[ಜನ + ಪತಿ]

ಜನಪದ (ನಾ). ಜನರು ಓಡಾಡುವ ದಾರಿ,–ಮಾರ್ಗ : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಹೆರಡವಂ ಅಂಧಕಾರವೆಂಬ ಜನವಥದ . . . ಅಹಂ ಮಮತೆಯ ಹೊಕ್ಕು ನಡೆವ ನರಗುಱಿಗಳಾರ ಜೀವಂಗೆ ಭವಬಂಧದ ಹಱಿದು ಗುರು ವಥವಪ್ಪುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೦-೩೦೭). [ಜನ + ಪಥ]

ಜನಪದ (ನಾ). ೧. ಜನ ; ಜನತೆ : ಜನಾಂಗ : ಕೇವಲ ಶಾಸನದ್ವಯಕ್ಕಿ ಯಿಂದ ಯಾವುದು ರಾಜ್ಯವೋ ಅದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜನ ಪದ ಅಥವಾ ಜನಾಂಗ (ಜಾಶಾ. ೧೦೯). ೨. ದೇಶ ; ರಾಜ್ಯ ; ರಾಷ್ಟ್ರ : "ನಿವೃತ್ತ, ಜನವದಃ, ದೇಶಃ, ಉಪವರ್ತನಂ–ಈ ೪ ನಾಡು "(ಜಠಣಾಯು. ೪೬-೦೭೯) ; ಕಾವೇರಿಯಿಂದಮೆ ಗೋದಾವರಿವರೆವಿರ್ಪ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡ ದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಜನವದಂ ವಸುಧಾವಳಯ ವಿಲೀನ ವಿಶದ ವಿಷಯ ವಿಶೇಷಂ (ಕವಿರಾ.೦-೩೬) ; ಜನಪದಂಗಳಕ್ಕೆದೆ ಮಾಡಿ ಪುರಂಗಳಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ (ಅಬಿಪು. ೮-೬೫) ; ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ವಿದುರರ್ಕ್ಳ ಬೇೞ್ವೇೞ್ ವಿಸ್ತರದ ಜನವದಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸಿ (ಪಚಿಪು. ೦೩-೨೮) ; ತಜ್ಜನಪದದ ಧನವ ಕಂದಿಸದೆ ನೃಪಮಂತ್ರಿಗಳು ಸಾನಂದದಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲು ಬಳಿವಂದಿ ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯವದವಹುದು (ಕುಬ್ಜಾಶ. ೩-೨೪). ೩. ಗ್ರಾಮಂವಯ್ದುದೇಶ. 'ಜನಪದನಿವಾಸಿತ್ವ' ಪರಾ. [ಜನ + ಪದ್ಯ]

ಜನಪದಕೃತ್ಯ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಕಾರ್ಯ; ಜನವದಕೃತ್ಯಮಂ ಕೆಡಿಸಿ ಕೊಲ್ಲದೆ ನಿಂದೊಡೆ ಕೊಲ್ಲನನ್ಯಕಾಮಿನಿ ತನಗೊಲ್ಲಕೆಂದೊಡದನಾರಿಸಿಯಾಕ್ಷ್ಮನಿನಿವ್ವ ಪಾಯಮುಂಟಿನೆ ಬೆದಱಂ . . . ಇಂತುಟುವಧಾವಂಶಂದ್ವನಮಾತ್ಮ ನಕ್ಕುಮೆ (ಸೂಕ್ಪ್ರ. ೦೬-೩೦). [ಜನವದ + ಕೃತ್ಯ]

ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗರು ತಾವಾಡುವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ, ಉಳಿದಂ ಬಂದಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯ : ಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜನವದಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೇಲಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ (ಕಾಸಾಕ. ೦) : ಜನವದಸಾಹಿತ್ಯದ ಬಹುಭಾಗ ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಇಂಡಾಚ. III, ೨೦೪): ಈಶ್ವರ ವದನರ ಯುದ್ಧದ ಕಥೆಯ ಮೂಲವು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಜನವದಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರಬೇಕು (ಸಾಹಿಸ. ೦೨೩). [ಜನವದ + ಸಾಹಿತ್ಯ]

ಜನಪದಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರ ; ಅರಸುತ್ತಿಗೆ : ಜನ ವದಾಧಿಕಾರಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ಧನವುಮಮಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೯-೨೯).

[ಜನವದ + ಅಧಿಕಾರ]

ಜನಪಲ್ಲಿಯವೇೞು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಗಕ್(?) : ಪನ್ನಾಯದಲುಂ ವೆಜ್ಜುಂಕದಲುಂ ಕೂಡಿ ಸಮುದಾಯದಲುಂ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಜನವಲ್ಲಯವೇೞ್ಗಿನ ಸಂಕಮನಾಚಂದಾರ್ಜ್ಕಿತಾರಂಬರಂ ಬಿಟ್ಟರಂ(ಕೊಲ್ಕಾಶಾ. ೪-೧೨: 1083).

[?]

ಜನಪಸೂನು (ನಾ). ಅರಸನ ಮಗ ; ರಾಜಪುತ್ರ : ಜನಪಸೂನು ಜನ ಪತಿಯುಮ್ಮಂ (ಜಾತಕ. ೦೨-೨೩). [ಜನವ + ಸೂನು]

ಜನಪಾಧ್ಯರ್ (ನಾ). ರಾಜನೂಯಯಾಗಿ : ಇವರ ಜನವಾಧ್ಯರವನದ ಹಾಯ್ದವನನಾಗಳ್ ದೇವಕೀಸುತ ಸವಿಂದನು (ಉಬ್ಜಾಶ. ೦೩-೭೬).

[ಜನವ + ಅಧ್ಯರ]

ಜನಪಾಲ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ದೊರೆ ; ರಾಜ : ಜನ ಪಾಲಂ ಏಗೆ ಭೀತಿವಟ್ಟು ನಡೆತಂದು (ನ್ಯಚಿ. ೦೨-೩೬).

[ಸಂ. (ಜನ+ ಪಾಲ)]

ಜನಪಾಲಾಗ್ರಣಿ (ನಾ). ಅರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಜನಪಾಲಾಗ್ರಣಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಮನಮಮ ಜಪಿಸಿದನಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೫೬).
[ಜನಪಾಲ + ಅಗ್ರಣಿ]

ಜನಪ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದಂದು : ವೇಮನನ ಪದ್ಯಶತಕ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೪೦೩) ; ಜೋಳ: ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೊಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿಲ್ಲ (ಆಡುಸೌ. ೭೫). [ಜನ + ಪ್ರಿಯ]

ಜನಪ್ರಿಯತೆ (ನಾ). ಜನರ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಆತನ ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಜನಪ್ರಿಯತೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀತ. ೬) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಂತೆ ಕುಣಿದು ಗಳಿಸುವ ಜನಪ್ರಿಯತೆ ನನಗೆ ಬೇಡ (ರಂಗರೋ. ೫೮). [ಸಂ. ಜನಪ್ರಿಯತಾ]

ಜನಬಲ (ನಾ). ೧. ಜನರ ಶಕ್ತಿ : " ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒದಗಬಹುದಾದ, ಆಳುಬಲ, ಜನಶಕ್ತಿ, ಜನಬಲ " (Man-power. ಪತ್ರಿನಿ. ೫೨). ೨. ಜನರ ಬೆಂಬಲ,-ಸಹಾಯ : ಒಂದು ಮಹತ್ಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರಬೇಕಾದರೆ ಜನಬಲ ಧನ ಬಲ ಎರಡೂ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಜನ + ಬಲ]

ಜನಬಳಕೆ (ನಾ). ಜನರು ಬಳಸುವುದು,-ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು : ಜನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿಯ ಅಂಕಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ . . . ವರ್ಗೀಕರಿಸಲು ಕ್ಲಿಷ್ಟವೆನಿಸಲಾರದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೦೮). [ಜನ + ಬಳಕೆ]

ಜನಬಾಹುಳ್ಯ (ನಾ). ಜನರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು ; ಜನಸಂದಣಿ : ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಜನಬಾಹುಳ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಡ್ಯದ ಯಾವ ಭಾಗವೂ ಬಂಗಾಳದ ಕೆಳಗಿನ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿಲ್ಲ (ಭೂಗೋಳ. ೪೦). [ಜನ + ಬಾಹುಳ್ಯ (= ಬಾಹುಲ್ಯ)]

ಜನಭರಿತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಜನ ನಿಬಿಡವಾದುದು: ಬೇಹಾರ್‌ದೇಶವು ಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಜನಭರಿತ ವಾದುದು (ಭೂಗೋಳ. ೪೯). [ಜನ + ಭರಿತ]

ಜನಮನ (ನಾ). ಜನತೆಯ ಮನಸ್ಸು : ಹುಟ್ಟುಮೂಕನೆಂದು ದಟ್ಟೀಶು ಜನಮನ (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೫೭) ; ಹರಿಹರನ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೆ ಈ ಧ್ವನಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಜನಮನದಲ್ಲೂ ಕವಿಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಗೊಂದಲ ಗಾಬರಿಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದುವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೨೭). [ಜನ + ಮನ]

ಜನಮನ್ನಣೆ (ನಾ). ಜನರ ಆದರಣೆ : ಮೇಳವು ಗಳಿಸಿತು ಜನಮನ್ನಣೆ ಯನು (ಇಂಡಾಪ. ೧೧-೪೪). [ಜನ + ಮನ್ನಣೆ]

ಜನಯಿತ್ರಿ (ನಾ). ಜನನಿ; ತಾಯಿ: "ಜನನೀ, ಜನಯಿತ್ರೀ ಈ ೨ ತಾಯಿ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೯೯). [ಸಂ. ಜನಯಿತ್ರೀ]

ಜನಯಿಸು(ಕ್ರಿ).=ಜನಿಸು ೨: ಸಂಸರ್ಗಂ ಜನಯಿಸುಗುಂ ಗುಣದೋಷೋದನ ತತ್ವಮನೆಲ್ಲಿಯುಂ ಮಹೀಮಂಡಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೯).
[ಜನನ + – ಇಸು$_3$]

ಜನರಂಜನ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು,-ಮೆಚ್ಚಿಸು ವುದು : (ಕಿ). [ಜನ + ರಂಜನ]

ಜನರಂಜನಿ (ಗು). ೧. ಜನರನ್ನು ರಂಜಿಸುವ. (ನಾ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಜನರಂಜನೀರಾಗದಲ್ಲಿ ಅವರು ರಚಿಸಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಕೀರ್ತನೆ "ಪಾಹಿಮಾಂ ಶ್ರೀ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರಿ"ಯಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರಗಳಿವೆ (ಸಂಗೀತ. ೦೪). [ಸಂ. ಜನರಂಜನೀ]

ಜನರಂಜಿನಿ (ನಾ). = ಜನರಂಜನಿ ೨ : ಜನರಂಜಿನಿ-೨೯ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಧೀರಶಂಕರಾಭರಣದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಜಂ. ೧೫೦). [ಸಂ. ಜನರಂಜಿನೀ]

ಜನರಮಣ (ನಾ). ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜನರಮಣ ಯಾ ವಿಪ್ರರಱಿಯರೆ ಯೆಂದೆನಲು ಕೇಳ್ದು (ಬಸಪು. ೫೭-೭೩). [ಜನ + ರಮಣ].

ಜನರಲ್ 'ಜನರಲ್ಲು' ನೋ.

ಜನರಲ್ಲು, ಜನರಲ್, ಜನರಾಲ್ (ನಾ). ಸೇನಾಧಿಪತಿ; ದಂಡನಾಯಕ: ನಾವೀ ವಿಭುವಿನಿದಿರೋಳ್ ಸಾಹಸವ ತೋರ್ಪೆವೆಂದಾವರಿಸಿ ಜನರಲ್ಲು ಕರ್ನಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಸರಕಾರರೈತಂದರು (ಆರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೫೪). **ಜನರಲ್**: ಆಹ್ಲಾದದಿಂದ ಜನರಲ್ಸುರುಟ ನೋಡಲ್ಕೆ ಪೊರಮಟ್ಟನು (ಆರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೪೬). **ಜನರಾಲ್**: ಜನರಾಲ್ ಮೆತ್ಯುಸರವರು ಬಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬).
[←ಇಂ. General]

ಜನರಾಗ (ನಾ). ಪ್ರಜೆಗಳ ಪ್ರೀತಿ: ನೀತಿವಿಡಿದರಸಂಗೆ ಬಹಳ ಖ್ಯಾತವದು ಜನರಾಗ ರಾಗವ್ರಾತದಿಂ ಧನ ಧನದಿ ಪರಿಕರ ಪರಿಕರದಿ ಜಯವು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦-೪೮). [ಜನ + ರಾಗ]

ಜನರಾಲ್ 'ಜನರಲ್ಲು' ನೋ.

ಜನರೌದ್ರ (ನಾ). ಜನರಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದವನು : ಶ್ರೀವೀರಭದ್ರನಂ ಕರುಣಾಂಬುರಸಮಯಸಮುದ್ರನಂ ಜನರೌದ್ರನಂ (ವೀಕೃಪು. ೩-೫-೩೨).
[ಜನ + ರೌದ್ರ]

ಜನರ್ಲೋಕ (ನಾ). ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಲೋಕ : ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಲೋಕ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಜನರ್ಲೋಕ (ಅಖಂಡೇ. ೧೪೨-೦೨೪).
[ಸಂ. (ಜನರ್ + ಲೋಕ)]

ಜನಲೋಕ (ನಾ). = ಜನರ್ಲೋಕ : (ಕಿ). [ಜನ + ಲೋಕ]

ಜನವಡೆ (ನಾ). ಜನಸಮುದಾಯ : ಈ ಜನವಡೆಯೊಳಾರಾನುವಿಾ ಬಿಲ್ಲನೇಱಿಸಲಾರ್ಪೊಡೆ ಬನ್ನಿಮೆಂದು ಸಾಱುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೦ ಪ).
[ಜನ + ಪಡೆ$_4$]

ಜನವರ (ನಾ). ರಾಜ ; ಅರಸ : ಜನವರನೆ ಕೇಳನ್ಯದೈವದ ಮನೆಗದೇತಕೆ ಬಾರರವರೆಂದೆನಲಹುದೆ (ಬಸಪು. ೫೩-೩೫). [ಜನ + ವರ$_3$]

ಜನವಶ್ಯ (ಗು). ೧. ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 'ಜನವಶ್ಯ ಚೂರ್ಣ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲರಸನಂ ಬರೆದ ಒಂದು ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ : ಚತುರಿಂ ನವೀನಪದ್ಧತಿಯಿಂ . . . ವಿರಾಜಿಸುಗೆ ರತಿಯವೊಲ್ ಜನವಶ್ಯಮಾತಾರಕಂ (ಜನವ. ೦೩-೮೦). [ಜನ + ವಶ್ಯ]

ಜನವಶ್ಯಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೂರ್ಣ,-ಪುಡಿ : ಕಂತುನಿರ್ಮಿತ ಜನವಶ್ಯಚೂರ್ಣಮೆನೆ ಪಾಂಸುಗಳಂ ಕೆದಱುತ್ತೆ ವೀಕ್ಷಣಾಮೃತಮಯ ಕಂದಳಂ ಪೊಸತರಲ್ದುದು ಕೇದಗೆ ಮೇಘಕಾಲದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೮೦). [ಜನವಶ್ಯ + ಚೂರ್ಣ$_2$]

ಜನವಾಣಿ (ನಾ). ಜನರು ಆಡುವ ಮಾತು ; ಆಡುನುಡಿ : ಪಂಪನಿಗೆ ಜನಜೀವನದ ಮತ್ತು ಜನವಾಣಿಯ ಪರಿಚಯವು ಎಷ್ಟು ಯಥಾರ್ಥವೂ ಗಾಢವೂ ಆಗಿತ್ತು (ಕವನಿ. ೬೬). [ಜನ + ವಾಣಿ$_1$]

ಜನವಾದ (ನಾ). ೧. ಜನರಾಡುವ ಮಾತು : ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ನೇಹಾತಿಶಯದಿಂದಲೂ ಕೆಲವರು ದಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ ಕೆಲವರು ವಿಚಾರಿಸದೆಯೂ ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವರು, ಜನವಾದವು ಹೀಗೆ ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು (ಕೃಪಾಸ. ೨೩). ೨. ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾದ ಮಾತು ; ವದಂತಿ ; ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ : " ಜನವಾದಂ ಕಿಂವದಂತಿ ವಾರ್ತೆಯದಕ್ಕುಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೦-೩೨) ; ಜನಮಱಿಯದನ್ನೆಗಂ ಮುನ್ನಂ ನಯಮಱಿದಱಿಪಲಾರ್ಪೊಡದು ಮಂತ್ರಿ ಗುಣಂ ಜನವಾದಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ನೆಗಟಿ ನಗಧ್ವನಿವೋಲನುಕರಣವಾರ್ತೆ ಮಂತ್ರಿಯ ಗುಣಮೇ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೩): ವಿಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂದ ನಾಗ್ನ್ಯಮುಮ ಪಹಿಂಸೆಯೆಂಬ ಜನವಾದಮುಮಲ್ಲದೆ ಪೇಟ ಜೀವತತ್ತ್ವಮುಮನಜೀವ ತತ್ತ್ವಮುಮನೆತ್ತಱಿವರ್ ಜಿನತತ್ತ್ವತಾತ್ತ್ವಿಕರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೨). ೩. ಜನಾಪವಾದ ; ಲೋಕನಿಂದೆ. [ಜನ + ವಾದ$_3$]

ಜನವಾರ್ತೆ (ನಾ). ಜನರ ಆಡಿಕೆ ಮಾತು ; ಜನವದಂತಿ.
[ಜನ + ವಾರ್ತೆ]

ಜನಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ಜನಬಲ ೧ : (ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರಗಬಹುದಾದ) ಆಳುಬಲ, ಜನಶಕ್ತಿ, ಜನಬಲ (Man-power: ಪ್ರಸ್ತಾ. ೩೩).
[ಜನ + ಶಕ್ತಿ]

ಜನಶ್ರುತಿ (ನಾ). = ಜನವಾರ್ತೆ : " ಕಿಂವದಂತೀ, ಜನಶ್ರುತಿಃ, ಕೌೀನಂ, ಲೋಕವಾದ–ಈ ೪ ಜನವಾರ್ತೆ " (ಹರಿಹರ. ೪೪–೧೪೬) : ರಾವಣನು ಆರ್ಯದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ್ದೆನೆಂದು ಜನಶ್ರುತಿ (ನಿಬಂಧ. I, ೧೦೮); ಆ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆ ಊರಿಗೆ ಆ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಯಿತೆಂದು ಜನಶ್ರುತಿಯಾಗಿದೆ (೦೬೬ಆಕ್ಷ. ೦).
[ಜನ + ಶ್ರುತಿ]

ಜನಸಂಕೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿದ. (ನಾ). ೨. ಜನರ ಗುಂಪು: ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೀಗಿರ್ದ ಜನಸಂಕೀರ್ಣದ ನಡುವೆ ನಾಲ್ಕು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ನೀಡಾಡಿದೊಡೆ (೦೦೨ರಾ. ೦೩-೬).
[ಜನ + ಸಂಕೀರ್ಣ]

ಜನಸಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಮೇಷಶೃಂಗಿ : ಜನಸಂಗ (ಖರಸಂಗ)–ದೊಡ್ಡ ಮರ ಕಟ್ಟಿಗೆ ನುಣ್ಣವು ಶೋಭೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಇದಕ್ಕೆ ಮರಾಠಿಗೂ ಶೋಭೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯಗಳಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಲಘಾಗ. ೩೯).
[?]

ಜನಸಂಧಿ (ನಾ). ಜನರ ಸಮೂಹ: ಬಂದ ಎದಿ ಬಾವ್ಗಂದರಲಿ ಇಳೆತಂದು ಜೋಲವ ಕರಡಿಗೆಯ ಜನಸಂಧಿಯೊಳಗಿಲ್ಲೂರೆಕೊಬ್ಬಿ ಹನವನ ಲೋಜಕಕೆ (೦೫೫ಪು. ೬೮-೩೦).
[ಜನ + ಸಂಧಿ]

ಜನಸಂಮರ್ದ (ನಾ). ಜನರ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ : ಜನಸಂಮರ್ದೋತ್ಕ ಕೋಳಾಹಳ ಕುಟಿತ ಹುಮ್ಮನಮೂಲಸ್ಥಳಾಸ್ಥಾನಲೇಲಂ ತಾಂ ಕುಮಾರಂ (೦೦೨ಪ್ರಭು. ೬-೯೬) : ಜನಸಂಮರ್ದವನು ತಡೆಯಲು ಶಾಂತ ಗೊಳಿಸಲು . . . ನಾಲ್ಕು ಮತಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭಭಾಸಾ. ೩೦).
[ಜನ + ಸಂಮರ್ದ]

ಜನಸಂಮೋಹನ (ಗು). ಜನರನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ,–ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ : ಜನಸಂಮೋಹನವಿದ್ಯೆ ತನ್ನ ಮಧುವಿಂ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಜಭೂಪ್ರ. ೬-೩೦).
[ಜನ + ಸಂಮೋಹನ]

ಜನಸಾಂದ್ರತೆ (ನಾ). ಜನರ ದಟ್ಟಣೆ : ಚೀನ ಮತ್ತು ಆಮೆರಿಕದ ಸಂಯುಕ್ತಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಾಂದ್ರತೆ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು (ಕೂಪಿವಿ. ೦೬೨).
[ಜನ + ಸಾಂದ್ರತೆ]

ಜನಸೃಷ್ಟಿಗ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು ; ಪುಳಯೆಕಾರಿ ; ರುದ್ರ : ತವಗಿಂದ ಬಲ್ಲಿದರೊಳು ಕಾದಿ ಕೈಸೋತು ಕೆಲಬುವ ದುಕ್ಕ ವಂತಿರಲಿ ಜನಸೃಷ್ಟಿಗನೆ [ಪಾಣಾಂ. ಗೆಯ] ಸೈಸಬಲ್ಲರಾರೆಂದು ಮನಸಿಜ ನುಡಿದ ಜೀವನೊಳು (ಪೂಗಾಕಾ. ೫-೪೭).
[ಜನ + ಸೃಷ್ಟಿ + ~ ಗ]

ಜನಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ಭಾಗದ ಹೆಸರು ; [ಜನರಂ ವಾಸಮಾಡಿಂದ ದಂಡಕಾರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ : ಬಳಕ ಹಾಹಾರವದ ರವಳಯಲಾ ಜನಸ್ಥಾನವನು ಹೊಕ್ಕಳು ಸಾರಿದಳು ಸಭೆಯನು ಖರಾಸುರನ (೩೦೦೫. ೬-೫-೨) : ಬಲ್ಮೆಯಂ ನಾಂ ಕಳುಹಿದೊಡೆ ಜನಸ್ಥಾನದಿಂ ಹೋದ ರಾಘವನ ಬಗೆಗೆ (೩೬೫ಭಾ. ೦೯-೫೦) : ನರ್ಮದಾ ಗೋದರ ನಡುವಣ 'ಜನಸ್ಥಾನ'ವು ಮೂಲ 'ದೇಶ'ಗೆ ಪೂರ್ಣ ಎರವಾಗಿತ್ತು (ಆಹಾಗು. ೮೬).
[ಜನ + ಸ್ಥಾನ]

ಜನಹರಲೆ (ನಾ). ಜನಾಪವಾದ ; ನಿಂದೆ : ಬಂಜೆಗೆ ಬಂಜೆತನದ ಚಿಂತೆ ; ಜನಹರಲೆಯ ಚಿಂತೆ (೪೨೩ಹಾ. ೧೦೩) : ಗಂಡನು ಸೂಳೆಯ ಸೋಲತಿ (ಸಹವಾಸ) ಮಾಡಿರುವನೆಂಬು ಹಂಡತಿಯ ಸಂಶಯದಿಂದ ಜನಹರಲೆ ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಗೆ (೪೨೩ಹಾ. ೦೦೨).
[ಜನ + ಹರಲೆ]

ಜನಹಿತ (ನಾ). ಜನರ ಹಿತ; ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣ: ಜನಹಿತದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅವರು ಮುಂದಾಳಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (೪೪೪ಪ್ರ. ೩-೭೦).
[ಜನ + ಹಿತ]

ಜನಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ವಂಗದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜನವರ್ಗ,– ಜನತೆ ; ಬಡಕಟ್ಟು : ಯೆಹೂದ್ಯರು, ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಮತ್ತು ಕ್ರೈಸ್ತರು ಇವರ ವಿವಿಧ ಉಗಿದ ಎಲ್ಲಾ ಜನಾಂಗದವರಲ್ಲೂ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು (೪೪೦ಸಾ. ೧೬೪). ೨. ಪಿಳಿಗೆ; ತಲೆಮಾರು: ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಬಂದ ಹಲವು ಶಾಸ್ತ್ರಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರ ಗಳನ್ನೂ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಲಿಸಿ ಆ ಮೂಲಕ ಆವ ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗಕ್ಕೂ ಸಾರೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು (೩೪೮ಕ. ೩೩) ; ಇಂದಿನ ಮಕ್ಕಳೇ ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗ (೬೪೫ಹಿತ. ೦).
[ಜನ + ಅಂಗ್ಕ]

ಜನಾಂತ (ನಾ). ೧. ಜನರು ವಾಸಮಾಡದೆ ಇರುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶ. ೨. ಜನರಿರುವ ಪ್ರದೇಶ,–ವ್ಯಾಂತ್ಯ,–ದೇಶ : ಅರಿಂಜಯ ಜನಾಂತದ ವಿಭಳ ನೆಗರಾಧಿಪತಿ ಜಯವರ್ಮನೆಂಬೊಂ ಜನಾಂತರಥಂ(೩೦೭ಪು. ೬-೦೦ ಪ): ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡೆನೆವೈವತ್ತಾಜು ಜನಾಂತಂ ನೆಲಿಸಿತುಂ (೩೦೫ಗಾ. ೦-೬೩). [ಸಂ. (ಜನ + ಅಂತ)]

ಜನಾಂತಿಕ (ನಾ). ೧. ಜನರ ಸಮಿಪ. ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಆತನಂ ಜನಾಂತಿಕದೊಳಾ ತಳೋದುರಿ . . . ಇನ್ನಿರಲಾಗದೆಂದು ಕಳುಹಿದರ್ (೩೩೦ಪು. ೯-೨೪ ಪ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನಟಿನಟಿಯರು ಮುಖಕ್ಕೆ ಕೈಯನ್ನು ಆಡ್ಡವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮಾತ ನಾಡುವುದು; "ಒಬ್ಬರನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಬ್ಬರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುವುದು" (ಸಂಗಾಬಿ. ೦೩).
[ಜನ + ಅಂತಿಕ]

ಜನಾಕೀರ್ಣ (ನಾ). ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿದುದು : ಜನಸಮೂಹ: ನೋಡ ರಹಸ್ಯದೊಳ್ ಬಳಕೆವಕ್ಕೀ ಚಿತ್ರದಭ್ಯಾಸದಿಂ ದಹನಾಕ್ರಾಂತಮೆನಿಪ್ಪ ಮಂದಿರದೊಳ್ ಕಾಣ್ಮೆಂ ಜನಾಕೀರ್ಣಮಂ (೫೩೫ಮಾಕ. ೪೪-೩).
[ಜನ + ಆಕೀರ್ಣ]

ಜನಾಚಾರ (ನಾ). ಜನರಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುವ ಆಚಾರ,–ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಧರ್ಮದ ತಂತು ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದದ್ದು . . . ಜನಾಚಾರವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗೋಲ್ಲ (೦೦೬ಪ್ರ. ೪೭೬). [ಜನ + ಆಚಾರ]

ಜನಾಧಿಪ (ನಾ). ಆರಸ ; ರಾಜ : ಜನವಚನರಸಾಯನವಮ ಜನಾಧಿಪಂ ಶ್ರೀತಪ್ತಪಾತ್ರದೊಳ್ ತೀವಿ (೫೦೬ಪು. ೯-೭೦). [ಜನ + ಅಧಿಪ]

ಜನಾನೆ 'ಜನಾನಾ' ನೋ.

ಜನಾನಂದನ (ನಾ). ಜನರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನೆಂಟಾಮಾಡುವವನು : ಎಮ್ಮಯ್ಯನುವಿಂದಾನುವೆಂಡವೆಂಗೆ ಕಂಡು ಜನಾನಂದನರುವರಾಸ್ಥ ತಿಲಕರಂ (೫೦೦ಕಿ ಪು. ೬-೩೦) : ತಂದಿರಿವಿದ ಜೀವರಾಶಿಯಂ ಬಿಡಿಸಿ ಜನಾನಂದನರಂ ತನ್ನನುಜೆಯ ನಂದನರಂ ಮಾರಿದ್ದ್ವಿಧಂ ಬಾಲಿಸಿದಂ (೦೫೩ಕಾದ. ೪-೭೪).
[ಜನ + ಆನಂದನ]

ಜನಾನಖಾನೆ, ಜನಾನಾಖಾನೆ, ಝನಾನಖಾನೆ (ನಾ). = ಜನಾನಾ : ನೀವು ಶಕ್ತರಿಗೆಸನ್ನು ಹಣದು ಆದರು ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಾಶ್ರಿರುವ ಜನಾನಖಾನೆಯನ್ನು ಹಿಡಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು (ಮಾಧವ. ೬೦೯). **ಜನಾನಾಖಾನೆ** : ಆವರನ್ನು ಕೃಷ್ಣ ತನ್ನ ಜನಾನಾಖಾನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಆತ್ಮಂತ ಕ್ರಮವಾಪ್ಪುವ್ವಾಗುತ್ತದೆ (೩೪೫ಕಾ. ೮೯). ಝನಾನಖಾನೆ: ವರಿಷ್ಠನನ್ನು ಸುಲ್ತಾನನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೇರಿಸಿ ನವಕರರನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನ ಝನಾನ ಖಾನೆಗೆ ಸೇರಿಬಿಟ್ಟನೆಂದು ನವಕರರ ವೌರವ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳದಿರಲಿ (೧೫೪ಪ್ರ. ೫೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜನಾನಖಾನಾ]

ಜನಾನಾ. ಜನಾನ, ಜನಾನಿ, ರಘುನಾನಾ (ನಾ). ಅಂತಃಪುರ ; ರಾಣೀವಾಸ : ಮುಸಲ್ಮಾನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂತ ಜನಾನಾ ಸಡಗರವಿರಲಿಲ್ಲ (ಕ್ರವಿ. II, ೨೯೨) : ಉತ್ತ್ಯುತ್ಪಾನೀಯವನ್ನು ತನ್ನ ಜನಾನಾಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲು ಹಿಂದಿರಿದ್ದನು (ಕಾಶಾಂಬ. ೬೪). **ಜನಾನಾ :** ಜನಾನಾಕ್ಕೆ ತರಲಿ ನೂರಿನ್ನೀಸಾಬೇಗಂ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ . . . ತಿಳಿಸು (ಅಣ್ಣಾಪ. ೫೯) : ಬಲಿಷ್ಠ ಗಂಡುಗಲೆಗಳು ತಮ್ಮ ಕೊಂದಿನ ಬಲದಿಂದ ಕೆಲವೊಂದು ಹೆಣ್ಣುಗಳ 'ಜನಾನಾ'ವನ್ನೇ ಕೂಡಿಸು ವುದುಂಟು (ಪಾಂಪ್ರ. III, ೦೬೨). **ಜನಾನಿ :** ಜವನ ಸಂಬಂಧದ ಕೆಲಸ ಗಳೆಲ್ಲಾ ಇವರೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತಾ ಇದ್ದರು (ಕಂರಾಚ. ೪೪) : ಒಳಗೆ ಹೋದರೆ ರಾಣಿವಾಸದವರ ಜನಾನಿ, ಹೊರಗೆ ಬಂದರೆ ಶಿವನ್ಯೆಯನವರ ಮಂರದಾನಿ (ಮುಸುಗ. ೪೬). **ರಘುನಾನಾ :** ರುಸ್ತುಮನು ರಘುನಾನಾದ ಗೋಡೆಯನ್ನೇರಿ ಬಂದದ್ದೇ ನಿಜವಾಗಿದ್ದರೆ (ಕಿರಂಗ. ೨೦).

[←ಹಿಂ. ಜನಾನಾ; ಪಾರ. ಜನಾನ್]

ಜನಾನಾವಾನೆ 'ಜನಾನವಾನೆ' ನೋ.

ಜನಾನಿ 'ಜನಾನಾ' ನೋ.

ಜನಾನುರಾಗ (ನಾ). ಜನರ ಪ್ರೀತಿ,–ಮಮತೆ; ಜನಪ್ರಿಯತೆ : ಜನಾನು ರಾಗ ಎಲ್ಲಿದ ಪೃಥಲಕ್ಕಾದಾತ್ಮಗುಣವಿಲ್ಲದ ಮಾನವರಿಲ್ಲದಲ್ಲಿಯುಂ (ಪೃತ್ವಪು. ೩-೦೦). [ಜನ + ಅನುರಾಗ]

ಜನಾನುರಾಗಿ (ನಾ). ಜನರ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಜನಪ್ರಿಯ ನಾದವನು : ರಾಯರು ಬೇಗ ಜನಾನುರಾಗಿಗಳಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಷೇತ್ರಕೆರನಿಸಿದರು (ಇಂಕಾಚ. ೯-೩೬). [ಸಂ. ಜನಾನುರಾಗಿನ್]

ಜನಾಪವಾದ (ನಾ). ಜನರಿಂದ ಬರುವ ಅಪನಿಂದೆ; ಲೋಕಾಪವಾದ: ಜನಾಪವಾದಮುಮಂ ಜೆಱಿಗಿಕ್ಕಿ ಕಂದರ್ಪ್ಯರತುಂ ತತ್ಪ್ರತ್ಯವೇದಿಗಳು ಮನೆವಾಟಾನಸೆವದೆಲಾಗದು (ಣ ಂ ತಿ ಪು. ೪-೩೩ ಪ) : ನಿಜಾಪಭೀತಿ ಸುಟರಿತ್ತೆ ಗುಣವತಿ ಮಾನಿನಿ ಜನಾಪವಾದವಿರಹಿತೆಯೆನಿಪ ನಾರಿ (ಕ್ರಮಿಜಾ. ೩-೩೦). [ಜನ + ಅಪವಾದ]

ಜನಾಬ್, ಜನಾಬು (ನಾ). ೧. ಘನವಂತ ; ಸ್ವಾಮಿ; ಮಹಾಶಯ: ದಯಮಾಡಿಸುವೇಕಂ ಜನಾಬ್ (ಕೂಪ). **ಜನಾಬು :** ೨. ಸನ್ನಿಧಿ; ಸಮಕ್ಷ: ತಮ್ಮ ಜನಾಬಗೆ ಕೆಲವು ಸವಿಸಾರಂಗಳಿಸುವ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಜ ದಾರನು ಬಹಳ ವಿನಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವದೇನಿದರೆ (ಪಾಮಖ. ೩೮); ಯಜಮಾನರ ಜನಾಬಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ದುರಿರತನೆಂಬ ಅನ್ಯಯವಾಗುವ ಅವಮಾನಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ಸಂಭವ ಒದಗಿರುವದೆಂದು . . . ಬೆಂಡಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ಬಾಗ್ಗವಿ. ೦೮೮). [←ಅರ. ಜಾರ. ಹಿಂ. ಜನಾಬ್]

ಜನಾಬು 'ಜನಾಬ್' ನೋ.

ಜನಾಮಳಪಳಿ (ನಾ). (?) : × × × ವಿಳಿದ ಜನಾಮಳವೆ ಕಣ್ಣುಗ ಮುವತ್ತಮೂವಿಸಯುಮನ್ತಿಟ್ಟು ಸರ್ವ ಪರಿಹಾರಂ ಕೊಟಾರ್ (ಎಳ್. VI, ಕುಹಕ್ಕ. ೪೦-೦೩ : ಸು. ೧೦೪೦). [?]

ಜನಾರ್ದನ (ನಾ). ೧. ಜನರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಲಯಕರ್ತೃ; ರುದ್ರ: "ಜನಾರ್ದನಯತಿಜನರಂ ಕೊಂದವಂ: ಜನಾರ್ದನ = ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರಂ" (ಶಾಕಳ್ಳ. ೨೯೮). ೨. ವಿಷ್ಣು : ಕೃಷ್ಣ : "ಜನಾರ್ದನಂ . . . ಕೇಶವನಚ್ಯುತಂ ಮುರಹರಂ ವೈಕುಂಠನಿದ್ದೊಡರದಂ" (ಪಾಬ್ರಕೃಪ. ೪-೨೦) : ಮುಂದೆ ನಿಂದಿರ್ದ ಜನರ್ದನಂಗೆ ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಯಾಗಿ (ಜಗವಿ. ೬-೪ ಪ) : ಜಯ ಜನಾರ್ದನವಂದ್ಯ ಜಯ ಜಲಜಪ್ರಭವಾಪ್ತ (ಹಹಕಾ. ೦೦-೪೦). ೩. [ಜೈನ] ವಾಸುದೇವ (ಲಕ್ಷ್ಮಣ) : ಪರ್ಜನೇಯಾಸುವ ಮಾಟ್ಟಿಯನಕ್ಕಮದಿಂ ಪೊರವ್ವ ಕೈಮಿಗೆ ರಿವುಮರ್ದನ ಧನುವನೆತ್ತಿದನೇಯಿದಂ ಜನಾರ್ದನಂ (ಕಂಜಿನಾ. ೩-೦೦೦). ೪. ಜನ್ನಕವಿ : ಕವಿ ಭಾವಲೋಚನ ಜನಾರ್ದನದೇವ ವಿರಚಿತಮಪ್ಪ (ಅಪಾಪು. ೦-೦೨೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಜನಾವರ 'ಜಾನುವಾರು' ನೋ.

ಜನಾಶ್ರಯ (ನಾ). ಮಂಟಪ; ಚಪ್ಪರ; ಸಭಾಮಂಟಪ: "ಜನಾಶ್ರಯಃ, ಮಂಡವಃ–ಈ ೨ ಸಭಾಮಂಟಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೦೪೨); "ಮಂಟವಂ ಜನಾಶ್ರಯಂ" (ನಿಘ. ೪-೪೪೯). [ಜನ + ಆಶ್ರಯ]

ಜನಿ, (ಕ್ರಿ). ಜನಿಸಗು ; ಬಸರು ; ಸುವಿಸು : ಸೋರೆಂ ; ಹರಿ : ಸ್ಯನ್ನಂ. ರೀಣಾಂ, ಸ್ಯಂತಂ–ಳಿ ಸೋರಿಹೋದುದು, ಜನಿದು ಹೋದುದು (ಕಿರ್ಜಾಂ. ೩೯೯) : ಕೈಕ್ಕೆಱೆಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಾರಃ – ವಿ ಸೋರಿಹೋಗುವಿಕೆ ಸೋರುವಿಕೆ, ಜನಿಯುವಿಕೆ (ಕಿರ್ಜಾಂ. ೩೦೬); ಧಾತುವಾಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದ ದರ್ಪಣದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕಿಟ್ಟೆಲ್‌ರ ನಿಘಂಟಿನಿಂದ ಎಣಿಸಬಹುದಾದ ಕೆಲವು ಸಿದ್ಧಧಾತುಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಾಣಿಸಿದ್ದೇನೆ–ಇಣಿಂ, . . . ನೆಂದು, ಜನಿ, ತಲವು (ಕೇಶವ. I, ೫೯೦). [<ಜನುಂಗ್ಯ]

ಜನಿ, (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಉತ್ಪತ್ತಿ ; ಜನನ: ಮೂಜಗದ ಜನಿಸ್ಥಿತಿ ನಾಶಕರ್ತವಂ ಹೊಱಗೆ ನಿನ್ನಲಿ ತೋರ್ವ ಗುಣ ಮೂಜಱ ವಿಕಾರದ ಪೊದ್ದದು(ನಿಘಾಗ. ೦೦-೫೦-೩೬);ಜಗದೊಡೆಯ ಚರಣಾಂಬುಜಯುಗದಾಂ ಮರವೆಮ್ಮರ್ ದಾಂಟದವರ್ ಜನಿಯಂಬಗಾಧಸಾಗರಮಂ (ನೀತಮಂ. II, ೦೦) : ಜನಿ ಮೊದಲಾಗಿರೆ ಮೊಸವನಿನಿಸುಂ ಕಾಣದರ ನಂಡಿಯಸ್ಕಂ ಪರವಂಜನೆ ವಿದ್ಯೆ (ಜಾಹಂಚ. ೭೦-೦೩೩). ೨. ಹೆಗಸು; ಸ್ತ್ರೀ. ಪಿ. ಸೊಸೆ: "ಸ್ನುಷಾ, ಜನೀ, ಪುತ್ರವಧೂಃ, ವಧೂಃ – ಈ ೪ ಸೊಸೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೩೩೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಗಧದ ಸಸ್ಯ ; ಕಳವಿಗೆ : (ಳ).

[ಸಂ. ಜನಿ, ಜನೀ]

ಜನಿಕ (ನಾ). ಜೀವಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಂಶವಾಹಿ : ಗೊತ್ತಾದ ಜಾಗದಮ್ಮ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಜನಿಕಗಳು(ಜೀನ್ಸ್) ಇರುವ ದಾರದಂಥ ಬಣ್ಣದಂಡಗಳು (ಕ್ರೋಮೊಸೋಮ್ಸ್) ಇದರ ನಬ್ಬೀಜದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ (ಕವಿಕಾ. I, ೭೦). [ಸಂ. ಜನಿಕಾ]

ಜನಿಗೆ 'ಜನ್ನಿಗೆ' ನೋ.

ಜನಿತ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ; ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ : ಜನಿತ ವಿನಸ್ಸ್ಥಯಂವರದ ವಾಕ್ಕೆಯನಾಗಳೆ ಕೇಳ್ದು (ಪಕಚಂ. ೬೯). (ನಾ). ೨. ಉತ್ಪತ್ತಿ; ಹುಟ್ಟು : ಜನಿತಕ್ಕೆ ತಾಯಾಗಿ ಹತ್ತಳಿ ಮಾಯೆ (ಅಚಿಪ.೦೫); "ಜನ್ಮನಂಬಂಧಿ" (ಬಸಪ. ೪೬೮). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ತಲಪಾರ್ಶ್ವಚಟ . . . ನಿವೇಶ ವಿಲಾಸೀತ ಜನಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್" (ಶಾಸ್ಕಂ. ೪-೨೪). ೪. ನೃತ್ಯದ ಹದಿನಾರು ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಸಮವಾದ, ಸ್ಥಿತಾವರ್ತ . . . ಜನಿತ ಊರಂದ್ವೃತ್ತ ಈ ಹದಿನಾಱು ಮಾರ್ಗ ಭೌಮಚಾರಿಂಗಳ್" (ಶಾಸ್ಕಂ. ೬-೦೬೬); ಚರಣವೂಂದಗ್ರಹಿತ ಸಂಚರಮಂ ಮಾಡುತ್ತಮೆರ್ದಯೊಳ್ಕಲ್ಲುಂ ಮುಷ್ಕಿಯ ಕರವಿರಿಸುತನ್ಮಕರ ಪದಮಿರೆ ಕೋಟಿಯನೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿ ಜನಿತಮೆನಿಸ್ಕುಂ (ಶಾಸ್ಕಂ. ೬-೩೩).

[ಸಂ.]

ಜನಿತವಿಭಾಗ (ನಾ). ಉಂಟಾದ ಭಾಗ,–ವ್ಯುಭೇದ : ಜನಿತವಿಭಾಗಂಗಳ್ ವಾಜ್ಯಾಸಾತೀತಂಗಳಂತು ಮಾರ್ಗೀಕ್ಕಿಗಳೆಂಬ ನೆನೆದೞವಲಾರ್ ವಾರದ ದನಪ್ಪಿತ್ಕಶ್ಯಮ ವಿಶೇಷಗುಣಯುಕ್ತಶ್ಯಮಂ (ಕವಿಶಾ. ೫-೧೮).

[ಜನಿತ + ವಿಭಾಗ]

ಜನಿಯಿಸು 'ಜನಿಸು' ನೋ.

ಜನಿವಾರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನಿಸು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದಂದು ; ಜನಿಸಿದಂದು : ಮಹಿಮಾಕರಂ ಸಿದ್ಧವಸಿಯುಂ ಜನಿಸತಕ್ಕೆ ಭೂಲೋಕದ ಸಮಸ್ತ ಜೀವಾಳಿವರ್ಗಮಂ ತೋರ್ವೆನೆಂದನುಗೆಯ್ದುವು (ನಿಧ್ಯಾ. ೪-೦೬). [<ಜನಿಸು]

ಜನಿಸು, ಜನಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಉದ್ಭವಿಸು : ಕರ್ಣದೊಳಗೆ ಜನಿಸಿದವರುಂಟೆ ಜಗದೊಳಗೆ (ಜಸವ. ೩೮೯) : ಶುಕ್ಲ ಕೋಣಿತದಿಂದ ತನುವನ ಜನಿಸಿತ್ತು (ಅರಿವ. ೩೬-೪೦) : ಆತನ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಶಶಿ ಜಾಠರ್ಯದಿಂ ಗಿರಿ . . . ಉದಾರತ್ವದಿಂ ಸುರಕುಜ ಜನಿಸಿದಿರೆಮದು ಕೊಂಡಾಡುತಿದ್ದಂ (ಹರಿಶ. ೬-೧೪) : ದೇವಕೀಸುತನೇನು ಭುಂಡಿಯ ಬೀಜಗುಲದಲಿ ಜನಿಸಿದನೆ (ಕುಮ್ಮಾ. ೪-೬೪) : ಶಿರಾಯಂಗದ ಕೆಲವು ಗುರುತುಗಳ ಬಳಕೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಕೆ ಜನಿಸಿತೆಂದು ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಡ್ರಾವಿಡ. ೩೩). ೨. ಹುಟ್ಟಿಸು ; ಉಂಟುಮಾಡು : ತಿನಸು ಗೂಳಿಯ ಬಾಳು ಕನಸಿನಲಿ ಉಂಡಂತೆ ತೊನಸಿ ಮುದಿ ಎತ್ತ ಹರಿ ತಿಂದು ಹುಳಗಳನು ಜನಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೫೭). **ಜನಿಯಿಸು** : ೧. ಜನಿಯಿಸಿದಂದು ತೊಟ್ಟಗಲದಾತನನಿಂತಿರಗಲ್ದು ಪಾಪರ್ಮನಂ (ಶ ಪ ಉ. ೧೩೨) : ಅಲ್ಲಿ ಜನಿಯಿಸಿ ಬಳಿಕ್ಕಂದು ಬಪ್ಪಂ ದೇವ (ಜಸ. ೮-೭೩) : ಅನುಜೂಲವವನೆಂಂ ದೇವನಿಷ್ಟಪಿಂ ನಾಭವಾನೂಲದೊಳ್ ಕಡಿಯ ಪಾಂಗಿನ ವೊಲ್ ಶಬ್ದದ್ರವ್ಯಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ (ಕವಿರ. ೨) : ವರಸೋಮಪ್ರಭ ರಾಜೇಂದ್ರಂಗಂ ತರುಣಿಗೆ ಸೌಂದರಿಗಂ ಜನಿಯಿಸಿ (ಜಯಾಶ. ೨ ಸೊಡಸಿ). ೨. ಜನಕಂಗೆ ಹರ್ಷದೊಡದವಂ ಜನಿಯಿಸಿ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೪-೩೩) ; ನಭೋಂತಕಕ್ಕೊಗೆದಿರ್ದ ಸುಭಟತತಿ ಖಿಚರಬಲಭ್ರಾಂತಿಯನಿನಿಸಂ ಜನಿಯಿಸೆ (ಜಗಿವಿ. ೭-೩೬) : ನನೆನುಣಿಸುಣ್ಣಲ್ಲಿ ಆಹಾರಂ ಜನಿಯಿಸಿದವ್ಯಕ್ತಾನ್ನ ವನೀವ ಮಣಿ ಪಾತ್ರೆಯುಮಂ ನೆನೆದುಂ (ಜಯಾಶಾ. ೩-೭೦). ಹಿ. ಓದಗು ; ಉಂಟಾಗು ; ಆಗು : ವುಸರುಕ್ಕ ಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ನೆನೆಯದೆ ಪದಾರ್ಥವದಱೀ ಪೂರ್ವೋದಿತಾರ್ಥ ಪದವದಕ್ಕುತಿಗೊಂದಿನಿಸುಂ ವಿಶೇಷಮಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಯಿಸಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಂ (ಶಿವಾಶಾ. ೦-೭೩) ; ಕೊಲಿರ್ ಮೆಲ್ ಎನೆ ಬಗೆದು ಬಗೆದು ಮನದೊಳ್ ಜನಿಯಿಸುಗುಮವಮಂಗೆ ಖಿಲವಿಘಾತ ಜ್ಞಾನಂ (ಅರಿವು. ೩-೫೩) ; ನನಮದುಗುಣದಿಂತೀತ ನಾಲ್ಕುವೆತ್ಕ್ಕಂ ಜನಿಯಿಸೆ ಯತಿಸಪ್ತಸ್ವಾನದಿಂದಂ ನಿನಗಱಿವುದವಿಂತೀ ಪಾಂಗಿನೊಳ್ಳಾಮನಿ ಬಗೆ ಳಿಂ (ಕಂಡೂಂಬು. ೨-೦೩) : ಇವಿವಿರಬಬನ್ನಿರೊಳಂ ಜನಿಯಿಸಿತು (ಕಾರುಂಂ. ೪೩) : ಶತ್ರುವಿಂ ಜನಿಸಿದ ಕಟ್ಟಲೆಯೆಂಬುದು ರತ್ನದ ಬೆಳಗಿಂದಂ ಬಿಸಿಲಿಂದ ಕಿಚ್ಚಿಂದಂ ಕಿಡುವುದಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೦೬೯-೧) ; ಗೀತಮಂ ಮುಂದಂ ಜನಿಯಿಸೆ ಪಾಡುವಲ್ಲಿ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೭೬). ೪. ಗೋಚರಿಸು ; ಸ್ಪುರಿಸು : ಎನೆಲೊಡಮಾ ಭವದೊಳ್ ತೊಟ್ಟಿನಿತುಂ ವೈಕ್ಯಾಂತಮಂತರಂಗ ದೊಳಾಗರ್ ಜನಿಯಿಸೆ (ಸುಳಾಮಾ. ೬-೩೦). [ಜನ್ + – ಇಸು].

ಜನುಮ, ಜಲ್ಮ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನ್ಮ : ಪರಮನ ಹಾದಿಯನು ಅಱಿದು ಸುಖಿಯಾಗು ಜನುಮದ ಹಾದಿಗುಳಿಯಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೭೭). ೨. ಜೀವನ ; ಬಾಳುವೆ : ನೆರೆಕಂಂಟಿ ಜನುವಂ ನಮಗಿ ಧರೆಯೆಳಿಗೆ (ಕೆಂಬು. ೦೨-೭) : ಚಂದ್ರನ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನ ತನ್ನನೆಯದ ತಾವರೆ ಜನುಮವೆ ವೃರ್ಥ (ಇಂಂಡಾಚ. ೦೪೯-೭೫). ಜಲ್ಮ : ‘ಜಲ್ಮಾಂತ’ ಪರಾ. [< ಸಂ. ಜನ್ಮನ್]

ಜನುಮ್ಮ (ನಾ). ಹೆಂಟ್ಟು ; ಜನ್ಮ : “ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪ್ರಸವಂ ಜನಿ ಜನುರುತ್ಪತ್ತಿ-ಸೂತಿಯೇಕಾರ್ಥವಿವಿಂಂತಿನತುಂ” (ಪಸ್ಮಾ.ಪ.ಚ. ೦೮-೪). [ಸಂ. ಜನುಸ್]

ಜನೆ ‘ತನೆ’ ನೋ.

ಜನೇಶ (ನಾ). ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜನೇಶನಿಂತೇಕೆ ಕಟಾದು ಪೋದನೊ ವೇಟ್ಟಂಂ (ಶಿವಾ. ೩-೩೦). [ಜನ + ಈಶ]

ಜನೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಜನೇಶ : ಜಯವರ್ಮ ಜನೇಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ . . . ಉದ್ಭವನೆಂಬ ದೂತಮುಖ್ಯನೆಬ್ಬನೆಬ್ಬಿಟೊಡೆ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೦೮ ಪ). [ಜನ + ಈಶ್ವರ]

ಜನೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಜನರು ಆಡುವ ಮಾತು : ಮುನ್ನಮೆಂಂಬ ಬಟಾಂಬ ಜನೋಕ್ತಿಯೊಳಾಯ್ತು ಸೂಚಿಕಕ್ಕಿಗೆ ನೃಪರಾಜೆ ದಾರದವೊಲಾದುವ ರಾಜಕುಮಾರರಾನೆಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೦-೦೬) ; ಆತನ ಪೂಜ್ಯ ಪೂಜ್ಯ ತಿರಾತಕಾಳಾಕ್ಷರಮೆನಿಸಿರ್ ಜನೋಕ್ತಿಯಂ ಪುಸಿ ಮಾಟ್ಟಿಗೆ (ಗದಾಯು. ೦-೭೦). ೨. ಗಾದೆ ; ನಾಣ್ಣುಡಿ ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ. [ಜನ + ಉಕ್ತಿ]

ಜನೋದಯ (ನಾ). ೧. ಜನತೆಯ ಏಳಿಗೆ, –ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದಂ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗಂ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : ದನೀಶ ರುದ್ರ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಜನೋದಯಂ ತನುಂದೀಗ (ಛಂದೋಲಂ. ೩-೦೨). [ಜನ + ಉದಯ]

ಜನೋಪಕಾರ (ನಾ). ೧. ಜನಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಉಪಕಾರ. ೨. ಜನಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾದುದು ; ಜನರಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣವಾಹುದಂವಂಥದು : ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ಈ ಕವಿಯ ಹಿರಿಯ ಉದ್ದೇಶ. ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ ಜನೋಪಕಾರಪ್ರವಾದ ಕಾವ್ಯ (ಕಾರಿದ. ೧೩೨). [ಜನ+ ಉಪಕಾರ]

ಜನೋಲೋಕ (ನಾ). = ಜನಲೋಕ : ಜನೋಲೋಕದೆ : ಜನೋಲೋಕವೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು (ಅಷ್ಟಪ್ರ. ೪೭-೦೨). [ಸಂ. (ಜನಸ್ + ಲೋಕ)]

ಜನ್ನ[1] (ನಾ). ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : “ಯಜ್ಞಂ ಜನ್ನಮೆಂದಕ್ಕುಂ” (ಕ್ಕಾಕ್ಕ. ೪೭) : ಜನ್ನದಲ್ಲುದಿ ಬಜ್ಜಿವಿಲ್ಲ (ಅಜಿಪು. ೦-೩೭ಪ) : ಜನ್ನಕ್ಕೆ ತಂದ ಕನ್ನ ಯಾದು ಕಶ್ಯಪಿಯಿಂಂದ ಮೊಱಗುಂ (ಹಪ್ಪ.ಪು. ೪. ೨೪೯-೫೪೨) : ಸಾಮವೇದಿಯ ಜನ್ನಕಾವುದ್ಯಾವನಂದಿಯನೇಱಿ ಹೋದ್ಪೆ (ಜಸವ. ೩೪-೭೪) ; ಜನ್ನಕ್ಕೆ ಕರ್ತವನಮರೇಂದ್ರ ವೇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತವ ನಾಲ್ಕೊಗಂ (ಸೊಂದಲ. ೬-೫). [ಜನ್ನನನ್ಯಾಣ್ಣರ್ = ದೇವತೆಗಳು : ಜನ್ನನನ್ಯಾಣ್ಣರರಾದರ್ ಕೊಂದು (ಕ್ಕಕ್ಕಾ. ೦೫೮). [<ಪ್ರಾ. ಜನ್ನ, ಜಣ್ಣ / ಸಂ. ಯಜ್ಞ]

ಜನ್ನ[2] (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಪನ್ನ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿ ಪನ್ನಿರ್ಕ ನ್ನುಂಗ ಬೆದೆ ಮಣ್ಣಿಟ್ಟಾರ್ (ಜ್ಯೂಂಂ. ೦೯೪೪, ೬-೩ : ಸಂ. ೩೦೪) : ಶ್ರೀ ನೆಕ್ಕುಣ್ಣಾರ ವಾಜವೇಯಾಜಿಯಾ ಮಗನ್ ಜನ್ನನೊಟ್ಟುದು ಸಲೆ ಆಚನ್ನ್ಯಾಕಾರಕಂ (ಅಳ. VII, ಶಿಳಾ. ೪೫-೫೯ : ಸಂ. ೩೩೦). ೨. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರಂ : ಜನ್ನನ ದೇಸಿ ಪಂಪನ ಗುಣಂ ಗುಣನಂದಿಯ ತೊಂಡು (ಸಾಪ್ರಸಾ. ೦-೩೬) : ಮನ್ನಿಸಿ ಸಂಹುಗಿ ಸತ್ಯಂ ಜನ್ನಂ ಜಾಣಿಯರಿತ್ತು. ನುಡಿಗಳವನ್ನೆಂ (ಧರ್ಮಾಜ. ೦-೪೦). [<ಸಂ. ಜನಾರ್ದನ]

ಜನ್ನಿ[3] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ ; ಬಳಿಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಕೆದುರೆ : “ಬಳಿದುಮಾಗೆಂಬರೆದ ಕೆಂಬರೆ ಜನ್ನಂ” (ಪಂಂಗಾಶ. ೬೦-೦೪) : ಜನ್ನ ಚೆನ್ನಾರ ಚೆನ್ನಳಗ ಚೆಲುವ ಚೀರ . . . ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯೆನೇಱಿ ಸೈಕಲರನ್ನಂಗಳಂ ತೋಱಿದರು (ಅಂಂಆಪ. ೬-೮೩) : ಜನ್ನನಂ ನಿಲವನೆಳಗನಂ ತನ್ನಿ ಕತ್ತಳ ಮೌಹಗನಂ ತನ್ನಿ . . . ವಾಹಕರಿರಾ ನೀವು (ಜಸವ. ೫೯-೪೦) : ಪೊಳವಳಗ ತಿಳಿಗ ಕೊಂಗ ಸವಳ ಚಿಂಬಿಯ ನೀಲ ಜನ್ನ ಜಂಬ . . . ಎನಿಪ್ಪಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಹಯಮಂ ತುರಂಗಿಗರ್ ಕೈಗೆಯ್ದುರ್ (ಪ್ರಭು. ೪೪-೫೪). [?]

ಜನ್ನೆ (ನಾ). ಮುನ್ನ ; ದಾನ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (?) : ಕುಂದಾವುರದ ಪುರೋಹಿತ ಅಧಿವಾಸದ ಜಂಬ ನಾರಾಯಣ ಕಾರಂತರ ಮಗ ಜಂಬ ನಂದಿಕಾರಂತರ ಮಂಡಲದ ಜಂಬ ಸರ್ವಸ್ವದ ಚತುಸೀಮೆಯ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೬೫-೭೬ : ೧೪೭೨) ; ಆ ಕಂದುರವೊಳಗೆ ಅರ್ಧ ಆರುವಾರ ಮೂಲಾದಿ ಮಯಿಸಾಲ ಜಂಬ ಸರ್ವಸ್ವ ವೆಲ್ಲವನೆಂ . . . ಬರಿಸಿಕೊಟು ಕಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೦-೭೮ : ೧೪೭೨) : ಯಿ ಜಂಬಕ್ಕೆ ಅಂಂಟಾದ ಉಡುಗರೆ ಉತ್ತರ ಸೀಮೆ ಸಾಮ್ಯಕ್ಕೆನೆಂಬುದು ಸಹ ಬಿಡಾರು ವಾರವ ಬಿಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೬೨೦-೨೦ : ೧೫೬). ‘ಜಮ್ಮೆ’ ಪರಾ. [?]

ಜನ್ನಂಗೆಯ್ತ್, ಜನ್ನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಯಜ್ಞಮಾಡು : ಜನ್ನಂಗೆಯ್ಯುದುಂ ಶಂಭು ಭಕ್ತತಿಗಂ ಸಂತೃಪ್ತಿಯಂ ಮಾಳ್ಪುದೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೬-೨೮). **ಜನ್ನಂಗೈ**: ಜನ್ನಂಗೈವ ಜಾಙ್ಗಲರ್ ರಕ್ಷನಂ ಕುಡುಕೆ . . . ಗೋಣಿಕ್ಕೂರದ ವೀರಭದ್ರರ (ಕಂಬನಮ. ೦-೬). [ಜನ್ನ + ಕೆಯ್ತ್]

ಜನ್ನಂಗೈ 'ಜನ್ನಂಗೆಯ್ತ್' ನೋ.

ಜನ್ನಕೊಂಡ 'ಜನ್ನಗೊಂಡ' ನೋ.

ಜನ್ನಗುದುರೆ 'ಜನ್ನಗುದುರೆ' ನೋ.

ಜನ್ನಗುದುರೆ, ಜನ್ನಗುದಿರೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಾಶ್ವ : ಅಗ್ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಾಂತು ಜನ್ನಗುದುರೆ ತಿರುಗಲು ಹೊರಟಿತು (ರಿಚು. ೩೪). **ಜನ್ನಗುದಿರೆ** : ಸುಡುಸುಡು ನಿನ್ನ ಜನ್ನಗುದಿರೆಯಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೯-೦೩).

[ಜನ್ನ + ಕುದುರೆ]

ಜನ್ನಗೂಳಿ 'ಜನ್ನಗೂಟ ನೋ.

ಜನ್ನಗೂಟ, ಜನ್ನಗೂಳಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ದೇವತೆ : " ಅವರ್ದುಣಿಸುಗರ್, ಕನಿಷ್ಠದರ್ . . . ಜನ್ನಗೂಟರ್, ಬಜ್ಞೋದರರ್, ಗಾಳಿವಟ್ಟಿಗರ್, ಆಜ್ಯರ್ (ಟೋಳಿಯರ್) – ೯ ದೇವರ್ಕಳ್ ಪೆಸರ್ " (ಕಪಾ. ೩-೦೯). **ಜನ್ನಗೂಳಿ** : ಜನ್ನಗೂಳಕರ್ಳರಿಯಂ ಮಹಾಭೀತಿಯಂ ರನ್ನಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೈಪನೆಯೆನೆ ರಕ್ಷತ್ಸಿಗಂಗಳಿಸೆದಿರ್ವು(ಮೋಡಾಶಾ. ೩-೩೯-೪). [ಜನ್ನ + ಕೂಟ್ + – ಅ್]

ಜನ್ನಗೊಂಡ, ಜನ್ನಕೊಂಡ (ನಾ). " ಯಜ್ಞಕೊಂಡ " (ಪ್ರಭಾಲಿ), **ಜನ್ನಕೊಂಡ** : ಬೇಳ್ವ ಬೇಂಬದಿಂ ಜನ್ನಕೊಂಡಂ ಬಳಸಿ . . . ಹವಿಯನರ್ಪಿಸುತಿರ್ದಂ (ಕ್ರೀರಾಮಾ. ೦೨-೩೦೩).

[ಜನ್ನ + ಕೊಂಡ್ಕ]

ಜನ್ನಣಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆ : "ಯಾಗಶಾಲೆ" (ಹಕುಸಿ. ೪. ೧, ೭೦). 'ಜನ್ನವನೆ' ಪರಾ. [?]

ಜನ್ನದಾರ (ನಾ). ಜನಿವಾರ ; ಯಜ್ಞೋಪವೀತ : ಜನ್ನದಾರದ ಪನ್ನಗ ಭೂಷಣಂ ಪವಿತ್ರದ ವರಮಾತ್ಮಂ (ಗಿರಿ. ೦೦-೬೯ ಪ) ; ಮೂಱಿಟ್ಟಿಯ ಜನ್ನದಾರದಾಣಿ (ರಾಮಚ. ೧೦೬-೨೪). [ಜನ್ನ + ದಾರ್]

ಜನ್ನಲು (ನಾ). ಕಿಟಿಕಿ: "ಕಿಟಕಿ. ಜನ್ನಲು, ವಾತಾಯನ" (Window. ಇಂಇವಿ). [←ಪೋರ್ಚು. Janella. / ತಮಿ. ಜನ್ನಲ್]

ಜನ್ನವಗೆಯ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಾದವನು; ದಕ್ಷಯಜ್ಞವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದವನು ; ವೀರಭದ್ರ : " ಜನ್ನವಗೆಯಂ, ಎಂಟಡಿದಂಡಂ, ಬೀರಂ, ಬಿಸುಗಣ್ಣಮಗಂ, ಅರವಾನಿಸವಗೆಯಂ – ಈ ೫ ವೀರಭದ್ರಂಗೆ ಪೆಸರ್ " (ಕಪಾ. ೦-೬). " ಎಂಟಡಿವರಿಪ ಜನ್ನವಗೆಯ ಬಿಸುಗಣ್ಣಿಣಗನು ಬೀರನರೆವಾನಿಸಗೆಯುನೆಂದು ಸಲ್ಪುದಾ ವೀರಭದ್ರನ ನಾಮ "(ಶಲ್ಯಪ. ೪) : ಜನ್ನವಗೆಯಂಗೆ ಸುಗ್ರೀವ ಬಿಗುರ್ವರಿಜಂಗಗದಂ ನಂದಿಗೆ ನೀಲಂ ಮಗಗಿ ಮಾಱಾಂತರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೩೨-೧೬). ೨. ಈಶ್ವರ ; ಶಿವ : " ಕರ್ದಂ ಜನ್ನವಗೆಯಂ " (ಕಜಾಗಸಿ. ೬). [ಜನ್ನ + ಪಗ್ಗ + – ಅ್]

ಜನ್ನವನೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ; ಯಾಗಮಂಟಪ : ಆ ಹರಕೆ ಜನದ ಹೃದಯದಿಂ ಜನ್ನವನೆಯಿಂದೇಳ್ವ ಹೋಮ ಧೂಮಂ ಬೋಳ್ವ ವ್ಯೋಮಾಂತರಕೆ ಪರ್ದಿರ್ದುದು (ಕ್ರೀರಾಮಾ. ೦೦-೩೦೦).

[ಜನ್ನ + ವನೆ]

ಜನ್ನವರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ನವಳ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಬಯಸುವವನು ; ಇಂದ್ರ : "ವಲಗಣ್ಣಿನಿಂದಂ ವಂಗಿಲ್ದೇರಸುಱ್ ಜನ್ನವಳನು ನಗ್ಗಿಗಣ್ಣಾನನೆನೆ ಸುರವ್" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೃ. ೦೦೨). [ಜನ್ನ + – ವಳ (< – ವಾಳ್)]

ಜನ್ನವಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತೊಡಗು : ಯಜ್ಞಮಾಡು : ಯಮುನಾ ಜಳೋದ್ಭವಮರ್ ಮಿಗೆ ಜನ್ನವಿರ್ವರ್ ಭೂವಳೆ[ಯ]ವಿನೂತ ವಿಪ್ರವರ ರಿಂದೆಸೆದರ್ಪದಿತ್ತ್ ನೋ ಎ ವ್ಪ ರ್ದಿಂ (ಆಶ್ವ. XIII, ೪೪-೪೮ : 1112) ; (ಜನ್ನ. ೩೦೬ ಸೊ.).

ಜನ್ನವಿರ, ಜನವಿರ, ಜನ್ನವರ, ಜನ್ನವರ, ಜನ್ನವಾರ, ಜನ್ನರ (ನಾ). ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ; ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ : ಕಾಸರುನುಟ್ಟು ಜನ್ನವಿರಮುಂ ಮೆಗಲ್ಗಳ್ ತೆಗಿದಿಕ್ಕಿ ವೇದದಧ್ವಾನಮನುಂಟುಮಾಡಿ (ಶಾವ್ಯಶಾ. ೩೩೫ ಕಿಷ್ಕಿ.೪); ಕಾವರೆಯ ಸೂತ್ರದೊಳಾದ ಜನ್ನವಿರಂ ದುಕೂಲದ ಕೋವಣಂ ಕರವಿನಿಂದಂಬಡೆ (ಕಂಪಭಾ. ೬-೦); ಒಳ್ಪುವೆತ್ತ ಜನ್ನವಿರಮುದಂಕುಂದಳ್ದ ಯಂಗಂ (ಪರ್ಶಪು. ೦೬-೪). **ಜನವಾರರ್**: ಜನವಾರರ ಪೆಸರಿಗೆ ಪಾತಿಕಾಯಂ ಜೀನಗಾರನುಯೆಂದಿಬೆ (ಪಡಾಚ. ೧೪-೬) : ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತ ಉತ್ಪೀಯದ ನಂದಿನಿಂದ ಜೋಲಾಡುವ ಜನಿವಾರ (ಕಃಚಾ. ೨) : ಜನಿವಾರರೂಳಗಿನ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಆಗಾಗ ಕೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರನಿ. ೦೭೬). **ಜನ್ನವರ** : ನೇರಿತಿನಪ್ಪ ಜನ್ನವರದಂ ಕರಯುಗ್ಮದೊಳಾಂತ ದರ್ಭೆಯಿಂ ಜಾರು ಶಿಖಾಕಮಂಡಲುಗಳೊಪ್ಪಿರೆ ವಾವಸುರವಪ್ಪವೆತ್ತ ಗಂಭೀರನುದಾತ್ತನಾ ಬಲಿಯ ಬೇಟ್ಟುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೨೦) ; ಗಿಳಿವಿಂಡು ದರ್ಭೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜನ್ನವರ ಕಾಸ ತಂಗಾರಗಳೆ ಕುಸುಮಾಕ್ಷತೆಯುತ್ತು ಅಲರಂಬನ ವರಸುವ ವಿಪ್ರನಂದದೆ ಚಲುವಾದುದೆಸಂದು ಚೂತಕುಜಾತ (ಕ್ರಿಳುತಿ. ೦೪-೩೮). **ಜನ್ನವರ** : ಆವನ ಜನ್ನವರಮಂ ಸಾಧಿಪ್ಪಾನದುಂಗುರಮಂ ನಗೆಯೊಳಿತ್ತೆಯೆಂದು ಕೊಂಡು (ಜಾಪುಪು. ೩೫-೦೩) : ಅಬ್ಜತಂತುವಿನ ಜನ್ನವರಂ ನರಭೂಪವಲ್ಮಮೆಸ್ಸಿರೆ ಪೊಜಮಟ್ಟನಾ ಕೊಳದಿನಾಗಳ ದೊರ್ಪ ಕಂಮಾರತಾಪಸಂ (ಆರಾಣಂ. ೭೦೬) : ಒಡೆಪೆಸ್ಸಿರೆ ಬೈ್ಯಯುತ್ತಂಗೆ ಜನ್ನವರಂ ಬೆಡಂಗಳವಟ್ಟು ಬಲಿದನೀಶನಂತಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೦೬) : ಒಡರೆಂಳಲೆಸವುದ್ಯೂಳನ ತ್ರಿವುಂದುಗಳೆನೊಪ್ಪಿಂ ಜನ್ನವರದಿಂದೆ . . . ದೇಸೆವಡೆದಿಹ ತದೋಧನರರು (ಶಾಪಶ. ೦೬-೩೮). **ಜನ್ನವಾರರ್**: "ಜನ್ನವಾರಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮುಪವೀತಮೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಪಂ೦ಗ. ೭೫-೦) : ಎಲುಸರದ ಜನ್ನವಾ[ಪಾತ್ರ. ವಿ]ರಮನಿಕ್ಕುವುದುರೇಲಿಂಗಂ (ಜಾಪುಪು. ೬೨) : ಕರ್ಮಲಕ್ಷಿಯಂತಿರ್ದ ಜನ್ನವಾರಮಂ ಕಳೆದು ಬಿಸುಟು (ಬಸ. ೨-೪೨) ; ಕಳೆದು ಮುನಿಪತಿ ಜನ್ನವಾರದ ಧರೆಗೆ ಬಿಸುಡತೊಲಿ (ಶಾಶಿರ. ೦೨-೭) **ಜನ್ನರ** : ಕತ್ತುರಿಯ ಕಂಪು ಕೈಸುರಿಗೆ ಹೊಂಗೊಱ್ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ಥೂಣ ಗಗ್ಗರಂ ಮುತ್ತಿನ ದಂಡೆ ತೋಳಮಣಿ ಬೈತಲೆ ನೆಯ್ದಲೆ ತೂಲ ಜನ್ನರಂ . . . ಮೆಯವೆತ್ತಿರೆ (ಆಶ್. V, ೪೮೫. ೪೮-೨ : 1184).

[ಜನ್ನ + ?. / ಹ್ರಾ. ಜನ್ಞೋಪವೀಯ. ಜನ್ಞೋಪವೀಯ.

/ ಸಂ. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ]

ಜನ್ನವಿರವಂತ(ನಾ).ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು;ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಜನ್ನವಿರವಂತಂ ಪಾರ್ವಂ (ಕಜ್ಞಾಪು. ೪೦೩ ಹ್ಯಯೋ).

[ಜನ್ನವಿರ + – ವಂತ]

ಜನ್ನಶಾಲೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆ : ಯಾಗಮಂಟಪ: ಭಿನ್ನಭಾವನೆ ಬೇಡ ನಡೆವುದು ಜನ್ನಶಾಲೆಗೆ ನೀವು (ನಿಢಾಗ. ೧೦-೩೦-೩೯). [ಜನ್ನ+ಶಾಲ್ಕ್]

ಜನ್ನಿ (ನಾ). ಗಿಡ್ಡವಾದ ಮಹಾಜನ ; ಧರ್ಮದರ್ಶಿಗಳ ಸಭೆ : ಶ್ರೀವಾರಿಕ್ಷೇತ್ರದೆವರಿಗೆ ನಾಡೇಳುಮಂದಿ ಜಂನಿಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಬಿಯ ಸಮಸ್ತನಾದು . . . ಅರ್ತ್ಯವಿ ಕೊಟು (ಆಶ. I, ೩೦-೪ : 1482) ; ಧಾರಾವ್ಯರ್ವಕವಾಗಿ ಬಾಳಿಯಂದು ಬರ್ಗಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನ . . . ಹಾಱುನಾಡು ಸಮಸ್ತರ ವೊಪ ಬೆಲತೂರ ಜಂನಿಗಳ ವೊಪ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೯-೦೩ : 1610) ; ಕೋಟ ಅಧಿವಾಸದ ಊ[ರ]ನಾಲ್ವರು ಜಂನಿಗಳು ವೊಪ್ಪ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೩೩೦-೩೦ : 1628). [?]

ಜನ್ನಿಗ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ; ಅಧ್ವರ್ಯು : "ಜನ್ನಿಗ (ಗೆ)–ಯಾಜ್ಞಿಕ = ಅಧ್ವರ್ಯು" (ತತ್ತ್ವಕೋ. ೦೮೪). [<ಸಂ. ಯಾಜ್ಞಿಕ]

ಜನ್ನಿಗೆ, ಜನಿಗಿ$_1$, **ಜನಿಗೆ** (ನಾ). ೧. ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯದ ಹಾಲಿಗಾಗಿ ವಿಾಸಲು ಬಿಟ್ಟ ಗೋವು, – ಆವು : ದೆಯ್ವದ ಜನ್ನಿಗೆಯುಮನಾ ದೆಯ್ವದ ಬಣ್ಣಮುಮನಱಚ್ಚುಮಾ ಕಳ್ಕರ್ಗಂಡೊಯ್ವುಲ್ಲಿ ಕಾಯಲಾಱದ ದೆಯ್ವಗ್ಗಂಗಳ್ಗಮಗೆ ಭಕ್ತರಂ ಕಾ ದ ಪ ವೆ (ತಮಚ. ೯–೦೦೬) : ಜಂಗಂ ದೈವಕ್ಕೆ ಜನ್ನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಾರು ಕೇಡ ನೋಡಿ (ಶಾಂಸಂ. ೮೫–೩) : ಕಾಂತೆ ಮಡಗಿದ ಜನ್ನಿಗೆಯ ಪಾಲಂ ತೆಗದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿದನಂತರದೊಳ್ (ಅಸಪು. ೦೪–೫) : ಕುನ್ನಿಗು ಮನೆ ವೊಕ್ಕು ವಂಡಿಕೆಯ ಜನ್ನಿಗು ವಿಾಸಲನು ಕುಡಿದಂತಾಯ್ತು (ನಿಧಾಗಿ. ೦–೦೬–೦೦). ೨. ಜನಿವಾರ ; ಯಜ್ಞೋಪವೀತ : ಬಿಟ್ಟದೆನೋಱಿಯ ಬಿಟ್ಟ ಜನ್ನಿಗೆಯ ಓಡದಿರೋಡದಿರು ಶರಣರ ಮನೆಯ ಬರಂದಿನೆಂಕಕ್ಕೆ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟದಿರೆಲೆ ದೇವ (ಬಸ. ೦೭–೨೮) : ವಿಾಸಲ ವಾರವ ಮರೆಯು ಜ ನ್ನಿ ಗೆ ಯ ಕಿತ್ತೊಗೆಯು . . . ಅಜ್ಞಾನ ಕಳೆಯು (ಹಂದಾ. ೦೦೦–೪). **ಜನಗಿ**$_1$: ೧. ಮೇಲಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಜನಗಿ ಬಿಟ್ಟದ್ದು (ಅಷೋಗ. ೪೪). **ಜನಿಗೆ**: ೧. "ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಆಕಳು" (ಶಾಪಕೋ. ೫೯). [<ಕ್ರಿಯಾ. ಜನ್ನಿಯು-/ಸಂ. ಯಜ್ಞಿಕ]

ಜನ್ನಿಗೆಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಕಟ್ಟಿದ ಒಱಿಯ ಬಿಟ್ಟ ಜನ್ನಿಗೆಯರ ಮುಟ್ಟಿ ಬಂದಿಱಿದರೆ ಓಸರಿಸುವನಲ್ಲ (ಬಸ. ೭೦೦). [ಜನ್ನಿಗೆ + – ಅ]

ಜನ್ನಿಗೆಯಾವು (ನಾ). = ಜನ್ನಿಗೆ ೧ : ಜನ್ನಿಗೆಯಾವಂ ಪರಿದ ವೊನ್ಕಂ ಪರಿಯಳಮನೊಯ್ವ ಕಳ್ಳರನಂತಿರ್ತನ್ನೆದು ಗಡ ಮನೆದ್ಯೆವದ ಸನ್ನಿಧಿಯ ನೋಡ ಮನೆಯ ಕನ್ನಿ ವಿಶೇಷಂ (ಪಾಪು. ೪೬೫). [ಜನ್ನಿಗೆ + ಆವು]

ಜನ್ನಿವರ 'ಜನ್ನಿವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ನಿವಾರ 'ಜನ್ನಿವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ನಿವಾಸ, ಜನ್ನೀವಾಸ (ನಾ). ೧. ಬಿಡದಿಯ ಮನೆ ; ದಿಬ್ಬಣದ ಮನೆ : ಮಾಡಿದರವನೆ ಜನ್ನಿ ವಾ ಸದ ಬೀಡಿಕೆಗಳಾದವು (ತೂಕರಾ. ೦–೦೬–೦೬). **ಜಾನ್ನಿವಾಸ**: ೨. ವೆಂದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಬೀಗರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುವ ಉತ್ಸವ : ರಾಯರ ಮನೆ ಜಾನ್ನಿವಾಸ ಬಲಂ ಧರ್ಜರಿಯಾಗಿತ್ತು (ತೂಲ). **ಜನ್ನೀವಾಸ**: ೧. ಬಂದು ಭೂಮಿಶ್ವರರು ಸಳಸ್ಪಪಗಂ ನಿಬ್ಬಣವಾ ಯ್ತು ವೊಸಗಂ ದುಂದುಭಿಯ ರಭಸದಲಿ ಜನ್ನೀವಾಸ ಕೆಸಗಿದರು (ಜಂದಿಶಾ. ೯೪-೪೮).

[<ಸಂ. ಜನ್ನವಾಸ./ಮರಾ. ಜಾನ್ನಿವಾಸ. ಜಾನವಿಸಾ]

ಜನ್ನುರ 'ಜನ್ನಿವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ಮ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನನ : "ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪುನವಂ ಜನಿ ಜನುರುತ್ಪತ್ತಿ ಸೂತಿಯೇಕಾರ್ಥಮಿಂತಿನಿತುಂ" (ಜಸ್ಪ.ಕೋ. ೦೮-೭) : ಎನ್ನ ಜನ್ಮವ ತೊಡದ ನೀ ಧರ್ಮ (ಬಸ. ೧೮೦) : ಆಱಿವಾವಲೆ ದೇವ ಹತ್ಯಕೆ ಮೂಱುಬೀಯಲುಂಡಿರ್ದ . ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಮೂಱು ಜನ್ಮವೆ ಸಾಕು (ತೂಕರಾ. ೦–೮–೨೦) ; ಪರತರಾಕುಂಚನೆಯ ಬಲ್ಲವ ಮರಳೆ ಜನ್ಮಕ್ಕಯಂ ಪರವಂ ಪರತರ ಬ್ರಹ್ಮವಾಯೀಯ ನೆರೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರುವನು (ಗಗಾ. ೩೦–೭೭) : ಜನ್ಮ ಕುಲ ಧನ ಜಾತಿ ವರ್ಣಪ್ರಭೇದಮಂ ಗಣಿಸದಯೆ . . . ಪಾಲಿಸಿರ್ದನು ತನ್ನ ಧರ್ಮಮಂ(ಕ್ರಿಕಾಮಾ. ೭–೦೦೦) : ಜನ್ಮವೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರ ಇದ್ದಿಯ ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳ ಸಂಘಾತಸಂಬಂಧ (ಹಿಂದಾ. ೦೩೫). ೨. ಜೀವಮಾನ ; ಜೀವಿತ ; ಬಾಳ್ವೆ : ಇರುವಿಕೆ: ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲದ ನರನು ನರಪಶುವವನ ಜನ್ಮ ನಿರರ್ಥಕವೆಂದ (ಕುಪ್ರಾ. ೩–೦೦೩) : ಜನ್ಮ ಇರುವ ವರೆಗೂ ತಮ್ಮ ಉಪಕಾರ ನೆನಸುವೆನು (ತುಂಲಂರಾ. ೪–೫೦) : ಜ ನ್ಮ ಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ ಶನಿಯಾಗಿ ನೋಡೆದು ನುಂಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದೆ (ಬಂಕಾ. ೦೦೮).

ಜನ್ಮಕೊಡು=ಹೆರು ; ಹಡೆ : ಜನ್ಮ ಕೊಟ್ಟ ತಾಯಿ ವರವುಮೂಲ್ಕಳು (ಕೂ). **ಜನ್ಮನೀಗು** = ಜೀವನವನ್ನು ನೊಱ್ಱು–ಸಾಗಿಸು : ಯಾರು ಯಾರನ್ನೋ ಇದಿರುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲೇ ಜನ್ಮನೀಗದ ಹುಡುಗಿ ಸಾವಿನಲ್ಲೂ ಯಾರನ್ನೋ ಇದಿರುಹಾಕಿಕೊಡುತಿತ್ತು (ಮೂಕಿರುದಾ. ೩೮೮).

[ಸಂ. ಜನ್ಮನ್]

ಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಮಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ; P ಜಿನಿಶಿಶಂ ಹುಟ್ಟದ ಕೂಡಲೆ ದೇವೇಂದ್ರನು ತ ನ್ನ ಪ ರಿ ವಾ ರ ದೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ ; ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ ಎಂಬ ಕಲ್ಯಾಣ: ತೀರ್ಥಕರ ಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣಾರ್ಥಂ ಬಂದಿಂತೆ ನೆಲಸಿದವುವಿಲ್ಲಿ (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೦೦–೬೬). [ಜನ್ಮ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನಕಾಲದ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತ್ರ ; ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆ ; ಜಾತಕ : ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ ತಂದ ಹೊರತು ಕೂಡುವರೇ ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗುವಿಲ್ಲಿ (ಕೂ).

[ಜನ್ಮ + ಕುಂಡಲಿ$_3$]

ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಕ (ನಾ). = ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ: ಶ್ರೀ ರಾ ಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರ ಕುಂಡಲಿಗಳಿಗೆ ಸರಿಹಚ್ಚಿ ನೋಡಲಾಗಿ ನನ್ನ ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಕವು ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದೀತು (ನಿಾಶ್ರ. ೦೩೮).

[ಸಂ. ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಕಾ (ಜನ್ಮ + ಕುಂಡಲಿಕಾ)]

ಜನ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ ; ಯೋನಿ : ಮೃತ್ರಿನಿವಾಸಂ ಜನ್ಮ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಗಡ ಕುಕ್ಷಿಕೋಣತಕಂ ಬಿಕ್ಕು ಗಡೀಂ ವಾತ್ರಂ ದೇಹಂ ದೇಹಿಗೆ ಮೈತ್ರಿಭಾವವಮನಿಷಡರ್ಚಲುಂ ಮೋಹಿಸಲುಂ (ಮಧ್ವಿಜ. ೯–೬೬).

[ಜನ್ಮ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಜನ್ಮಚಕ್ರ (ನಾ). ಪುನಃ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುವುದು : ಭವದುಃಖವೆಂಬ ಕ್ರೂರ ಜನ್ಮಚಕ್ರಕ್ಕೀಡಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಱಿಯು . . . ಮುಳುಗಾಡುತಿವ್ವ, ಅಜ್ಞಾನಿಜೀವಿಗಳು ನಿಮ್ಮನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರಯ್ಯಾ (ಕೋಗಮು. ೨೮೭–೬೫).

[ಜನ್ಮ + ಚಕ್ರ$_1$]

ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರ (ನಾ). ಅನೇಕ (ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ) ಜನ್ಮಗಳು : ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದಿಂಬಂದಿಂಪೊಡಂ ಪೇಳ್ವೆನೋ ನಿನಗೆ ಬೆಸಸಂ ಮುನಿವೆ (ಕ್ರಮಿಪಾ. ೦೭–೫೪) ; ಮತ್ತೆ ಋಣಸೂತಕವು ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರಕ್ಕೆ ಎತ್ತ್ಯತ್ಸಲಂ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿಕೊಂಡಿಹುದು (ಕಾಉ. ೩೬-೪) : ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರ ದಾವುದೊ ಕರ್ಮವ ಕಾಡುತಲಿಹುದೆನ್ನಿರದೆ (ಇಂಚಾಚ. ೯೯–೩೩).

[ಜನ್ಮ + ಜನ್ಮಾಂತರ]

ಜನ್ಮತಾರೆ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರ ; ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ: ನವ ವರಷೋದ್ಗಂ ಸ್ಥಿರರಾಶಿ ದಾನಪೋಪವಿ ವಿರಹತಮಾ ಜನ್ಮತಾರೆಯಂ ತರ್ದೆಡೆಯೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೩೪–೩೪). ೨. ತಾ ರಾ ಬ ಲ ಗ ಣ ನೆಯ ಲ್ಲಿ ಬೆಂದಲನೆಯದು : ಆ ದಿನ ವರನಿಗೆ ಜನ್ಮತಾರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯ ಲ್ಲಗ್ಗ ಹುಟುಕಿ (ಕೂ). [ಜನ್ಮ + ತಾರೆ]

ಜನ್ಮದಾತ (ನಾ). ಜನ್ಮ ಕೊಟ್ಟವನು ; ತಂದೆ : ನಾನು ಜನ್ಮದಾತನನ್ನು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು . . . ಮೆಲುವಾತಿನಿಂದ ನುಡಿದೆನು (ಮುಚಿ. ೩).

[ಜನ್ಮ + ದಾತ$_1$]

ಜನ್ಮದಿನ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ; ಜನನದ ತಿಥಿ: ಸರಸುರುಹುಬಾಂಧವಂ ನಿಂದ ರಾಶಿಯೊಳ್ ಭುಕ್ತಭಾಗಮಿತಿಯಿಂ ಸಾಂವತ್ಸರಿಕಂ ವೇಱ್ಱುದು ವೃಶ್ಚಕ ನರಂಗೆ ತಜ್ಜನ್ಮದಿನವಂನಕಿವರಿಣತಿಯಿಂ (ಜಾತಕ. ೨೮-೯). ೨. ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ ; ವರ್ಧಂತಿ ; ಜಯಂತಿ : ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಜನ್ಮದಿನವಾದ ಏದುದಿನಗಳ್ಗಿ . . . ಲಾಹೋರ್ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ತೀರ್ಪು ಪ್ರಕಟ ವಾಯಿತು (ಅಣ್ಣಾಹ. ೦೮೪). [ಜನ್ಮ + ದಿನ]

ಜನ್ಮದೇಶ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ದೇಶ ; ತಾಯ್ನಾಡು ; ಮಾತೃಭೂಮಿ. [ಜನ್ಮ + ದೇಶ]

ಜನ್ಮಧಾರಣೆ (ನಾ). ಜನ್ಮವನ್ನು ತಳೆಯುವಿಕೆ ; ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ.

ಜನ್ಮಧಾರಣೆಮಾಡು = ಜನ್ಮತಾಳು ; ರೂಪುಗೊಳ್ಳು : ಮುಗ್ಧ ಬಾಲಕನಾಗಿ ಕಳೆದ ಬೇಸಗೆಯ ಸುಖಕರವಾದ ದಿನಗಳು ಅವನ ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಜನ್ಮಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದುವು (ಪುನರು. ೨೯೭).

[ಜನ್ಮ + ಧಾರಣೆ$_1$]

ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ).=ಜನ್ಮತಾರೆ ೧: ರೋಹಿಣಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ ವೆಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೮). [ಜನ್ಮ + ನಕ್ಷತ್ರ]

ಜನ್ಮನಾಥ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನರಾಶಿಯ ಅಧಿಪತಿ : ಇನಜನ್ಮಂ ಬಲಹೀನ ಜನ್ಮಪತಿಯಂ ನೋಟ್ಟಂದು ಮೇಣ್ ಜನ್ಮನಾಥನನನ್ಯರ್ ನಡೆ ನೋಡದಿರ್ದೊಡಿನಜಂ ನೋಟ್ಟಂದು . . . ದೀಕ್ಷಾಮಾತ್ರಮಂ ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೧೬-೪). [ಜನ್ಮ + ನಾಥ]

ಜನ್ಮನಾಮ (ನಾ). ೧. ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಇಟ್ಟ ಹೆಸರು ; ಹುಟ್ಟು ಹೆಸರು : ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಹಾದೇವಿಯೆಂಬ ಸಕಲಕಲ್ಯಾಣಾಭಿರಾಮನಾಮ ಮುಮಂ ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಜನ್ಮನಾಮಮುಮಂ ತಳೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೨). ೨. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಟ್ಟ ಹೆಸರು ; ನಕ್ಷತ್ರನಾಮ : ಹುಡುಗಿಯ ಜನ್ಮನಾಮ ತಿಳಿಸಿರಿ (ರೂಢಿ). [ಜನ್ಮ + ನಾಮ]

ಜನ್ಮನಿವಾಸ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ ; ಜನ್ಮಭೂಮಿ : ಈ ಕಥೆ ಭವ್ಯ ಮಧುವ್ರತಾವಳೀಬಂಧು ಸಮಸ್ತಸೌಖ್ಯಫಳಜನ್ಮನಿವಾಸಮೆನಿಪ್ಪು ದೊಪ್ಪದೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦-೫೨). [ಜನ್ಮ + ನಿವಾಸ]

ಜನ್ಮನಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಪುನರ್ಜನ್ಮದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ; ಮೋಕ್ಷ : ಮುಕ್ತ ಪದಕ್ಕೇರಿದ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಪುನರ್ಜನ್ಮದ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಜನ್ಮನಿವೃತ್ತಿ ಎಂದೂ ಇವರು ಕರೆಯುವರು (ಜೈನಪ. ೫೦೭). [ಜನ್ಮ + ನಿವೃತ್ತಿ]

ಜನ್ಮಪತಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮನಾಥ : ಇನಜನ್ಮಂ ಬಲಹೀನ ಜನ್ಮಪತಿಯಂ ನೋಟ್ಟಂದು . . . ದೀಕ್ಷಾಮಾತ್ರಮಂ ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೧೬-೪).

[ಜನ್ಮ + ಪತಿ$_2$]

ಜನ್ಮಪತ್ರ (ನಾ). = ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ : ಈ ರೀತಿಯ ಜನ್ಮಪತ್ರವನ್ನು ನಾನು ಯಾವಾಗಲೋ ಈ ಮೊದಲು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ (ಝಾರಾಜ. ೨೬).

[ಜನ್ಮ + ಪತ್ರ]

ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ : ಅದು ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆಯ ಹಾಗೆ ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೩೪). [ಜನ್ಮ + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಜನ್ಮಭವನ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ ; ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ; ತವರು: ಆವಾಸಂ ಮದನಂಗೆ ಜನ್ಮಭವನಂ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ಲಾಸ್ಯೈಕಲೀಲಾವೇಶ್ಮಂ ರತಿಗಾಸ ವಾವಸಥಮುನ್ಮತ್ತಾಳಿಗೆಂಬುದದಿಂ . . . ನಂದನಶ್ರೀವಿಸ್ತಾರಮನಾಂತು ದುಚ್ಛೃತದಳಚ್ಛಾಯಾತ್ತಪೀಠಾತಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೪).

[ಜನ್ಮ + ಭವನ]

ಜನ್ಮಭೀರು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಹೆದರುವವನು ; ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವನು: ಇದನಱಿದು ಜನ್ಮಭೀರುಗಳುದಾತ್ತಮನರಖಿಳಕರ್ಮ ವೈರಿವಿನಾಶಪ್ರಧಮೆಂದುಟಿಯರ್ . . . ಸಚ್ಚರಿತ್ರದ ಬಟಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೨೨). [ಜನ್ಮ + ಭೀರು]

ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮದೇಶ: ಉತ್ತರಕುರುವೆಂಬುತ್ತಮ ಭೋಗ ಭೂಮಿಯೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾದುದು (ಆದಿಪು. ೫-೨೭ ಪ) : ಹಿಮವದ ಗೇಂದ್ರಮೆ ಭೂರ್ಜದ್ರುಮರಾಜಿಗೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ಕಾಮ್ಯಾವ. ೮೮೮); ಖೂಳರಿಗೆ ಶಾ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ವಿಟಾಳಚರಿತರ ತೌರುಮನೆ(ಕುಮ್ಯಾಕ. ೯-೨೦).

[ಜನ್ಮ + ಭೂಮಿ]

ಜನ್ಮಮಂದಿರ (ನಾ). =ಜನ್ಮಭವನ: ಅದು ಪೊಸ ಪೊನ್ನಘಂಟೆಯ ದುಕೂಲ ವಿತಾನದ . . . ವಿಳಸತ್ಕವಾಟದ ವಿಚಿತ್ರವಿಭೂತಿಗೆ ಜನ್ಮಮಂದಿರು (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೩). [ಜನ್ಮ + ಮಂದಿರ]

ಜನ್ಮರಾಶಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಹುಟ್ಟಿದ ನಕ್ಷತ್ರವು ಸೇರಿರುವ ರಾಶಿ : ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಶಿ . [ಜನ್ಮ + ರಾಶಿ]

ಜನ್ಮರ್ಕ್ಷದಿನ (ನಾ). ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರವಿರುವ ದಿನ ; ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ : ತಂದೆ ಬಾ ಜನ್ಮರ್ಕ್ಷದಿನ ನಿನಗಿಂದು ವಿಪ್ರರಿಗಾಕಳನು ಕೊಡು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೦೦-೫೦). [ಜನ್ಮ + ಋಕ್ಷ + ದಿನ]

ಜನ್ಮವತ್ಸರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ವರ್ಷ : ಮೊದಲ ವಿಶ್ವದ ಯುದ್ಧ ತೊಡಗಿದ ವರ್ಷವು ಅದೆ ನನ್ನ ಜನ್ಮವತ್ಸರವು(ಇಂಬಾಪ. ೮-೩೦). [ಜನ್ಮ + ವತ್ಸರ]

ಜನ್ಮವೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮತಾಳು ; ಹುಟ್ಟು ; ಜನಿಸು : ರಾಜಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದರೂ ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಗಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಾಗಿ ಬೆಳೆದನು (ಮಡಿಸ. ೭೪) : ಬಸವೇಶ್ವರನು ಬಡಗಣ ಸಿಂದವಾಡಿ ಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದನೆಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ (ಮೂರುಉ. ೮೮).

[ಜನ್ಮ + ಎತ್ತು$_1$]

ಜನ್ಮವ್ರತ (ನಾ). ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಪಾಲಿಸುವ ವ್ರತ,-ನೇಮ : ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ನಮ್ಮಗಳ ಜನ್ಮವ್ರತವೇ ಆಗಿರುವುದು (ಬೆನ್ನಬೇ. ೧೦೩). [ಜನ್ಮ + ವ್ರತ]

ಜನ್ಮಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಮಗುವನ್ನು ಮಲಗಿಸುವ ಹಾಸಿಗೆ : ಜನ್ಮಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯಂತೆ ಶರಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಆ ಮಹಾತ್ಮನನ್ನು ನೋಡಿದನು (ಪಚಧಾ. ೨೭೭).

[ಜನ್ಮ + ಶಯ್ಯೆ]

ಜನ್ಮಸದನ (ನಾ). = ಜನ್ಮಭವನ : ಕುಸುಮಾಯುಧಮಂಗಳಜನ್ಮಸದನ (ಪಂಚತಂ. ೦೬೨-೬). [ಜನ್ಮ + ಸದನ]

ಜನ್ಮಸವನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜಿನಶಿಶು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ದೇವೇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ; ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ ಎಂಬ ಕಲ್ಯಾಣ: ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಪೊನಲಾದುದು ಪೊಂಬೆಟ್ಟಂ ಜಿನ ಜನ್ಮಸವನ ಮಣಿಮಯಪಟ್ಟಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧-೪೪). [ಜನ್ಮ + ಸವನ$_3$]

ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯ(ನಾ). ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆ,-ಸಫಲತೆ: ಹರ್ಷಿತೆ ಹರ್ಷಾಶ್ರು ಜಲಾರ್ದ್ರನೇತ್ರೆ ಫಲಪೂರಂ ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯಸಂಸ್ಥಿತಿಯುಂ ಮಾಡಿದುದೆಂದು ನೋಡಿದಳಲಂಪಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೦೦೬). [ಜನ್ಮ + ಸಾಫಲ್ಯ]

ಜನ್ಮಸಾರ್ಥಕ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯ : ಬಾದಷಹನ ಹೆಂಡತಿಯಾಗುವು ದೇನೋ ಜನ್ಮಸಾರ್ಥಕವೇ ಅಹುದು (ಕಪಾಕುಂ. ೬೬). [ಜನ್ಮ+ಸಾರ್ಥಕ]

ಜನ್ಮಸ್ಥಳ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು : ಈವೂರೆಮಗೆ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ಪೂರ್ವ ದೊಳಾವಿರ್ದೆವಿಲ್ಲಿ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೦೦-೧೦). [ಜನ್ಮ + ಸ್ಥಳ (= ಸ್ಥಲ)]

ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸ್ಥಳ : ಯಾವನೊಬ್ಬ ನಾಗರಿಕನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ . . . ಜಾತಿ, ಲಿಂಗ, ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರವೇ ಯಾವ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೮). [ಜನ್ಮ + ಸ್ಥಾನ]

ಜನ್ಮಸ್ನಪನ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ : ಇದು ಜನ್ಮಸ್ನಪನಕ್ಕೆ ನೂರ್ಮಡಿ ಮಿಗಿಲ್ ಕಲ್ಯಾಣಂ (ಆದಿಪು. ೮-೨೨). [ಜನ್ಮ + ಸ್ನಪನ]

ಜನ್ಮಾಂತ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನ ಕೊನೆ ; ನಿರ್ವಾಣ ; ಮೋಕ್ಷ : ಕಾರ್ಯ ಜೀವಾಸ್ತಮಯಸಮಯ ಜನ್ಮಾಂತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಯ] ಕೈವಲ್ಯ ದೇಹೋತ್ತರ ಕರ್ಮಂ . . . ಇಂತೈದೆ ನಿರ್ವಾಣಮಕ್ಕುಂ (ನಾನಾರ. ೨೦).

[ಜನ್ಮ + ಅಂತ$_3$]

ಜನ್ಮಾಂತರ (ನಾ). ಇನ್ನೊಂದು ಜನ್ಮ : ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮ : ಪಿರಿಯಂ ಮದೀಯ ಜನ್ಮಾಂತರವುಮಿನೆವಗಿಗೆ ನಿನ್ನ ದೊರೆಯು ತನಗಜಂ ದೊರೆಕೊಂಡಂ (ಜಗಪಿ. ೭-೯೩) ; ಆವ ಜನ್ಮಾಂತರದ ಸುಕೃತದ ಲೋಪಿ ಕೂಡಿತೊ ನಿಮ್ಮ ಚರಣದ ಸೇವೆ (ಕಾಶಿಖಂ. ೪೪-೯). [ಸಂ.]

ಜನ್ಮಾಂತರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮವು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಅರಿವು,–ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ, ಜನ್ಮಾಂತರಜ್ಞಾನ, ಆಕಾಶಗಮನ, ಕ್ಪಿಕಾಲಜ್ಞಾನ, ಖಿಗೋಳಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅವಾಂತರಸಿದ್ಧಿಗಳು (ಪ್ರಾದ. ೦೬೫). [ಜನ್ಮಾಂತರ + ಜ್ಞಾನ]

ಜನ್ಮಾಂತರವೈರ (ನಾ) . ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ದ್ವೇಷ : ಅನಂತವೀರ್ಯಂ ಜನ್ಮಾಂತರವೈರಂ ಕಾರಣಮಾಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾನಾಂತು(ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೩ ಪ): ದೈತ್ಯನತ್ಯಂತ ದುರ್ಧರ ಜನ್ಮಾಂತರವೈರ ದಾರುಣವನಂ ಭೂವಾಂತಿಕಾಸೀನ ನಾಗಿರೆ ಕಂದಂ ಶನಿ ಕಾಣ್ಬ ಮೊಲ್ ಕುವರನಂ ವಿಸ್ಮಾರತಾರೇಕ್ಷಣಂ (ಹಂಪ.ಪು. ೩-೪). [ಜನ್ಮಾಂತರ + ವೈರ]

ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ (ಗು). ಜನ್ಮಾಂತರದ ; ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ : ಕಾವ್ಯವ ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ ಪುಣ್ಯಾಂದ ಪ್ರಭಾವತಂತರಾದ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುವುದೇ ಹೊರತು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯರಿಗಲ್ಲ (ಶಾದ. ೪೪೪). [ಸಂ.]

ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ (ಗು). ೧.=ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ. (ನಾ). ೨. ಜನ್ಮಾಂತರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ಮಾಲಿನ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧದ ಕಾರಣಗಳು: ಒಂದು ಜನ್ಮಾಂತ್ಕಿಯ, ಒಂದು ಸ್ವಯಂಕೃತ, ಒಂದು ಆಗಂತುಕ. ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ಬರುವುದು ಜನ್ಮಾಂತ್ಕಿಯ (ಆರ್ಯಾಧ. ೯೭). [< ಸಂ. ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ]

ಜನ್ಮಾಂಧಕ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಕುರುಡಿಯಾದವಳು ; ಹುಟ್ಟುಗುರುಡಿ : ನಂದನವನೊಳ್ಪಕ್ಕೆಶದೊಳಿರ್ದ ಜನ್ಮಾಂಧಕಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಸುಳುಮಾ. ೩-೨೩ ಪ). [ಜನ್ಮ + ಅಂಧಕ]

ಜನ್ಮಾನುಬಂಧಿ (ನಾ). ಜನ್ಮಜನ್ಮದಿಂದಲೂ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳುದು ; ಜನ್ಮಾಂತರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದು : ಜನ್ಮಾನುಬಂಧಿಯಪ್ಪ ಸ್ನೇಹಂ ಕಾರಣವಾಗಿ ದುಃಖಿವಂ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ (ಪಡ್ಡಾ.ಣಾ. ೩೫-೨೯). [ಜನ್ಮ + ಅನುಬಂಧಿ]

ಜನ್ಮಾಭಿಷವ (ನಾ).= ಜನ್ಮಸವನ : ಇದು ಜನ್ಮಾಭಿಷವಕ್ಕಮತ್ಯಧಿಕ ವೆಂಬನ್ನಂ ಸುರಶ್ರೇಣಿ ನೀಡಿದ ದುಗ್ಧಾರ್ಣವದ ದುಗ್ಧವೊರ್ಣಾ ಘಟ ಸಂಘಾತಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಜಬ್ಬಿಪು. ೦೬-೦೬೬). [ಜನ್ಮ + ಅಭಿಷವ]

ಜನ್ಮಾಭಿಷವನ (ನಾ).= ಜನ್ಮಸವನ : ದೇವನಿಕಾಯವನಮಿತಕಾಸ್ಯನ ದೊಳ್ ನಿಜನಿ ಜನ್ಮಾಭಿಷವನ ವರಿಣತಕಾಂತಃಕರಣನಾದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೭೬ ಪ) ; ಜನ್ಮಾಭಿಷವನಮಂಗಳವಿಧಿಯೊಳ್ ತ್ರಿದಶಾಧಿವರೇಱಿಸಿ ಕೈದ ಭದ್ರಾಸನಮನೆವರುಮೇಗಳಿಪುದುವೇಂ (ಹಂಪ.ಪು. ೦೫-೦೦೦). [ಜನ್ಮ + ಅಭಿಷವನ]

ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ : ಅಮರೇಂದ್ರಾವಳಿಯಿಂದಮಿಂದ್ರ ಗಿರಿಯೊಳ್ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ನೇಮಂತು (ಆದಿಪು. ೬-೨೦); ಆವಗೆ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಮಂ ಸಕಲ ಸುರವರರ್ ಸುರಗಿರಿಮಸ್ತಕದೊಳ್ ಮಾಟ್ಟುದಂ ನೋಡುತ್ತುಮಿರ್ದರ್ (ಹಂಂಪ. ೦೫-೦೫ ಪ) ; ಅಭಿಷಾಸನಿಗೆ ಪಾಕಶಾಸನಂ ಮಾಟ್ಟು ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕವಿಧಾನಮಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦-೫೩ ಪ). [ಜನ್ಮ + ಅಭಿಷೇಕ]

ಜನ್ಮಾವನಿ (ನಾ).= ಜನ್ಮದೇಶ : ಆ ವಧು . . . ವಿಶ್ವಜಗದ್ಭಿಲಾಸ ಜನ್ಮಾವನಿ ಯೇಱಿದಾತ್ಮ ಗುಣನಾಮವಿನಿಪ್ಪುಲಿದೇಂ ಸುರಾಜಿಯೋ (ಹಂಪ.ಪು. ೩-೨೬). [ಜನ್ಮ + ಅವನಿ]

ಜನ್ಮಾವಸರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಸಮಯ ; ಜನನ ಕಾಲ : ದಿವಸಕರ ಚಂದ್ರಯುತ ಭಾರ್ಗವನಂ ಜನ್ಮಾವಸರದೊಳ್ಕೀಸುವೆಡೆ ದೇವದನಿತಂ ಪುಟ್ಟದ ಮಾನವರದೆ ನವಾಬ್ದದಿಂ ವರ್ಷವನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೬-೨೯). [ಜನ್ಮ + ಅವಸರ]

ಜನ್ಮಾವಳಿ (ನಾ). ಜನ್ಮಗಳ ಪರಂಪರೆ ; ಭವಾವಳಿ : ದೇವೇಂದ್ರನು ಮಾಗಳ್ ದೇಶಾಧಿಯಂ ಚಿತ್ರದೊಳ್ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ನಿಜ ಜನ್ಮಾವಳಿ ಸವೇತಮಾತ್ಮೀಭವಾವನಮಿರಿದು ವ್ಯಕ್ತಿ[ತ್ರಿ]ಭವನಂತತಿಯಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೫-೭) : ಮನದೊಳಿನಿಗೇಕ ತಾಕ್ಷ್ಯಾಕ್ಷನ ಜನ್ಮಾವಳಿಯನೆಯ್ದೆ ಕೆಲ್ಲಬ್ಬಕ್ಕ ಕರಂ ಜನಿಯಿಸಿದವುದು(ಹಂಪ್ರಪು. ೩-೨). [ಜನ್ಮ + ಆವಳಿ (=ಆವಲಿ)]

ಜನ್ಮಾವಾಸ (ನಾ). = ಜನ್ಮಭವನ : ಶ್ರೀವಧುವಿಗೆ ವೇರುರಂ ಜನ್ಮಾವಾಸಂ (ಹಂಂಪ.ಪು. ೦೦-೦); [ಜನ್ಮ + ಆವಾಸ]

ಜನ್ಮಾಹ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ: ದೊರೆಕೊಂಡು ಬಂದುದಯದಾ ದ್ರೇಕ್ಕಾಣದೊಳ್ ಸಂದ ಭಾಗಮನಾರರ್ಯನುಪಾವತದಿಂದಱಿಗೆ ತಜ್ಜನ್ಮಾಹಮಂ ತದ್ದಿನಂ (ಜಾತಕ ೫೪-೦). [ಸಂ. ಜನ್ಮಾಹನ್ (ಜನ್ಮ + ಅಹನ್)]

ಜನ್ಮಿಳಿ (ನಾ). ಜನನ ; ಜನ್ಮವಳಿ : ಜೀವಕತ್ಯಕ್ಕೆ ಪಾಪದೊಳಂ ಪುಣ್ಯದೊಳಂ ವಿಮಿಶ್ರಣದೊಳಂ ಜನ್ಮಿಳಿ ಸಲ್ಲುಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦-೦೩೯). [ಜನ್ಮ + ಆಳ್ಕೆ (=ಆಲಿಕೆ)]

ಜನ್ಮಿ (ನಾ). ಜೀವಿ ; ಪ್ರಾಣಿ. [ಸಂ. ಜನ್ಮಿನ್]

ಜನ್ಮಿಗ (ನಾ). = ಜನ್ಮಿ : ದೈವಬಲವುಳ್ಳಿದ ಸೇವಕನಂತೆ ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ಗ್ರಹಬಲವುಳ್ಳಿದ ಜನ್ಮಿಗನಂತೆ ಪೆರ್ಚ್ಚಲ್ಲದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ಪ). [<ಸಂ. ಜನ್ಮಿಕ]

ಜನ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮತಾಳು ; ಹುಟ್ಟು : ಧರಣಿಯೊಳಗುದಯಿಸಿದ ಫಲ ವಿಂತಿರಲುವೇಡಾ ನಾವು ಜನ್ಮಿಸಿರವದೇತಕೆ ಜಾತೆ (ರಸಿಪು. ೪-೬೭) : ಮಗುಗ ತಾ ಜನ್ಮಿಸಿದ ಜನ್ಮದ ಅನಭವಗಳಿಗೊಂದಿಗೆ ಈಗ ಜನ್ಮಿಸುತ್ತದೆ (ಕೇಪಾಕ್ಷ. ೦೬೭). [ಜನ್ಮ + – ಇಸು]

ಜನ್ಮೇಶ (ನಾ). = ಜನ್ಮನಾಥ : ಜನ್ಮೇಶಂ ಬಳಯುಕ್ತನಾಗಿರೆ ಸುಹೃತ್ಸೌಮ್ಯ ಗ್ರಹಂ ನೋಡೆ ಮೇಣ್ ಜನ್ಮೇಶಂ ನಿಲೆ ಜನ್ಮಲಗ್ನಗೃಹದೊಳ್ . . . ಕೂಸಂ ಸುಧಾಜನ್ಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವಂ (ಜಾತಕ. ೬-೩). [ಜನ್ಮ + ಈಶ]

ಜನ್ಮೋತ್ಸವ (ನಾ). ೧. ಮಂಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ.–ಸಂತೋಷದ ಸಮಾರಂಭ: ಸೂರದತ್ತನತ್ಕ್ಯಾಯಾಜ್ಞ ಜನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವಾ ಕರ್ಣನದೊಳಾತ್ಮತಹರ್ಷೋತ್ಪತ್ತಾಂತರಂಗನಾಗಿ ರಾಗಿಸಿ (ಸುಳುಮಾ. ೦೦-೩೬ ಪ) ; ಅನ್ತು ವಿಜಯೋತ್ಸವಮಂ ಕುವರಜನ್ಮೋತ್ಸವಮು ಮಾಗೆ ಸಂತಸಾಪ್ಪತ್ತಿನಾಗಿರ್ದ್ದಿ ವಿಷ್ಣುದೇವಂ (ಅಳ. ೪, ಪೀಲಂಕು. ೦೩೪-೫೯;೧೧೩). ೨. = ಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣ: ಆ ತ್ರಿಲೋಕತಿಳಕನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವದೊಳ್(ಆದಿಪು. ೭-೭೬ ಪ) ; ಅಭಿದೀಕ್ಷಿಸುವ ಜನಕ್ಕಯ್ತು ಜನನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವಮಂ ಬೀಸರ್ದು ಮಾನವಿತಾನದೊಳಿಸದಿರ್ಪ ಕ್ಷತೇವದೇವತಾಕಾಯಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦-೨೩). [ಜನ್ಮ + ಉತ್ಸವ]

ಜನ್ಯ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟುವ ; ಉಂಟಾಗುವ ; ಉದ್ಭವಿಸುವ. 'ಜನ್ಯ ಭಾವೆ', 'ಜನ್ಯರಾಗ' ಪರಿಭಾ. (ನಾ). ೨. ಜನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೩.ಜನ. ೪. ಸುದ್ದಿ ; ವದಂತಿ. ೫. ಮದುವಮಗನ ಗೆಳೆಯ.–ಸ್ನೇಹಿತ. ೬. ಯುದ್ಧ ; ಕಲಹ : " ಸಮರಂ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಯುದ್ಧಮಜ . . . ಜನ್ಯಮಾಹವಂ ಸಂಯುಗಂ ಪ್ರಧಾಂತಂ ಕಲಹಂ " (ಪಾಶ್ವ.ತೀಕ. ೮೨-೦) : ದೇಹದಿಂ ವುಲಕಂ ಪೊಣ್ಮಿರೆ ನೋಡುವಂ ಪರಿವಿಳದ್ರಾಜನ್ಯಮಂ ಜನ್ಯಮಂ (ಜಗಪಿ. ೦೫-೦೬) : ವನ್ಮಕಿರಾತನೆಂದು ಬಗೆದೆಟ್ಟಿನಿರ್ಜಿದವಜ್ರಭಾವದಿಂ ಜನ್ಯ ಮಾ ನಾಂತು ನಿಂದು ಮಿಗೆ ಮೆಯ್ವೊಣರ್ದರಂ (ಕಲಕಂ. ೧-೦೩೬) : ನಿನ್ನೊಳುಬಿದೆನಗಾವುದನ್ಯಂ ಜನ್ಯಂ ? (ರಾಮಕಾ. ೦೪೪-೩೪). [ಸಂ.]

ಜನ್ಯಜನಕಭಾವ (ನಾ). ಮೂಲವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ–ಇವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ: ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಕ್ಕೆ ವಿಭಾವಗಳೊಡನೆ "ಜನ್ಯಜನಕಭಾವ" ಎಂದೂ . . . ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಧಾರಮಿ. ೩೬೦). [ಜನ್ಯ + ಜನಕ + ಭಾವ$_2$]

ಜನ್ಯಜನಕವೋಹ (ನಾ). ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ವ್ಯಾಮೋಹ,–ಮಮತೆ: ತಮ್ಮ ಮೂಱನೆಯ ಭವದ ಜನ್ಯಜನಕವೋಹಂ ಕಾರಣಮಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೫ ವ). [ಜನ್ಯ + ಜನಕ + ಮೋಹ]

ಜನ್ಯಭಾಷೆ (ನಾ). ಒಂದು ಭಾಷೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಭಾಷೆ; ಉಪಭಾಷೆ: ಪಿಡ್ಗಿನ್ ಎಂಬುದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಭಾಷೆಯಿಂದ ರೂಪಗೊಂಡ ಒಂದು ಜನ್ಯಭಾಷೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೪೦). [ಜನ್ಯ + ಭಾಷೆ]

ಜನ್ಯರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಜನಕರಾಗದ ಆರೋಹಣದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಅವರೋಹಣದಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಸ್ವರಗಳು ವರ್ಜ್ಯವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಗಗಳು ಜನ್ಯರಾಗಗಳು" (ಸಂಗೀಪಂ. ೩೧). 'ಜನಕರಾಗ' ಪರಾ. [ಜನ್ಯ + ರಾಗ]

ಜನ್ಯವರ್ಣ (ನಾ). "ಎರಡು ಮೂಲವರ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದಾದ ವರ್ಣ" (Secondary Colour. ಇಂಕನಿ). [ಜನ್ಯ + ವರ್ಣ]

ಜನ್ಯು (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು; ಜನನ; ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೨. ಜೀವಿ; ಪ್ರಾಣಿ. [ಸಂ.]

ಜನ್ಯೆ (ನಾ). ಮದುಮಗಳ ದಾಸಿ: ಅಂಗರಾಜನೊಳಿದಿರ್ಚಿದ ಭಾವನೆ ಪೊಚ್ಚಮಾಗೆ ಹೇಮಾಂಬುರುಹಾಸ್ಯೆ ಸೋಲ್ವುದೆನೆ ಕನ್ನಿಕೆ ಜನ್ಯೆಯನೊತ್ತೆ ಪೋಯ್ತು ಯಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೦೦೬). [ಸಂ. ಜನ್ಯಾ]

ಜಪ (ನಾ). ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು: ಸ್ವಸ್ತಿಯಮ ನಿಯಮ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ಜಪ ಸಮಾಧಿ ಶೀಳಸಂಪನ್ನರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೧೭ : 1072); ಮೃದುವಚನವೇ ಸಕಲ ಜಪಂಗಳಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೪೪); ಜಪ ಸಮಾಧಿಯೊಳಿಪ್ಪ ಮೌಂಜಿಮೇಖಲೆ ಗಟ್ಟುವ . . . ಚಾರುಮುನಿಪುತ್ರರ್ಗೆ ವೆಂದಿಸುತ (ಹಜಕಾ. ೫-೫೫); ಆವ ಸೇರಿಕೆ ಜಪಕೆ ಚಾಪ ಶರಾವಳಿಗೆ ಶಮೆ ದಮೆಗೆ ಖಡ್ಗಕಿದಾವ ಸಮ್ಮೇಳನ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೪-೪೫); ಪ್ರಣವಾದಿ ಮಂತ್ರಂಗಳಂ ಸಾಂಗಕಮಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವದೇ ಜಪವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೯); ಮಾಡಲರಿಯದೆ ಜಪತಪಂಗಳ ಆಡಲರಿಯದೆ ಸಾಧುಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಗಗತಾ. ೨೦-೨).

ಜಪಮಾಡು = ೧. ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸು: ಬಡತನ ಹೋಗಲು ಇವನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ನೀತಿಜಂ. II, ೮). ೨. ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಧ್ಯಾನಿಸು,–ಚಿಂತಿಸು: ಅವನು ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಫಲಿತಾಂಶ ಯಾವಾಗ ಬರುತ್ತದೋ ಎಂದು ಜಪಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಜಪಕವಳಿಗೆ (ನಾ). ಜಪಸರವನ್ನಿಡುವ ಕೋಶ,–ಚೀಲ: ಬಗಲಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಟ್ಟು ದರ್ಭೆ . . . ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಜಪಕವಳಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಜಗಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ (ಪದ್ಮಸ. ೦೭೫). [ಜಪ + ಕವಳಿಗೆ$_2$]

ಜಪಕಾಮ (ನಾ). ಜಪದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ರತಿಕಾಮರಿಂದಖಿಳಸಿದ್ಧಿ ಸಾಧನಮಕ್ಕುಮತಿತಪೋಕಾಮರಿಗೆ ನೈಷ್ಠೆ ಚಲಿಸದ ರತಿಯು ಸತತ ಜಪಕಾಮರಿಗೆ ಜಾಗ್ರ ತಪ್ಪದ ರತಿಯು (ನವಮೋ. ೧೩-೫೦). [ಜಪ+ಕಾಮ]

ಜಪಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಜಪಗೆಯ್: ತಾಪಸರು ಜಪಗುಟ್ಟಿ ಜನುಗಿದಡವರನು ಜ್ಜೀವಿಸಿದ ಠಾವಿದಲ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೧-೨೧); ನಾವು ಆ ನಿನ್ನ ಬೆಟ್ಟಪ್ಪನಲ್ಲ ವೆಂಬುದನ್ನು ಎಡೆವಿಡದೆ ಜಪಗುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಮರೆಯದಿರು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೨೦೮-೨೨). [ಜಪ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜಪಗೆಯ್, ಜಪಗೈ (ಕ್ರಿ). ಜಪಿಸು; ಜಪಮಾಡು: ಕುಸುಮದ ಸಂತತಿಯ ಸುರಿದೆಱಗಿ ನುತಿಯಿಸಿ ಸಂತಸದೆ ಜಪಗೆಯ್ದು [ಪಾಣಾಂ. ಗೈದು] ಬಳಿಯಂ ಕೈಗಳನು ಮುಗಿದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩೧). **ಜಪಗೈ**: ಎಮ್ಮಡಿಯಿಂದ ಮೂಱಡಿ ನೆಲನ ಕೊಡು ಜಪಗೈವುತಿಹೆವಿಲ್ಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೨೬); ಜಪಗೈವನಿಗೆ ಪಾಪವಿಲ್ಲ (ಇಂಜಾಪ. ೮೦-೯೦). [ಜಪ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಪಗೈ 'ಜಪಗೆಯ್' ನೋ.

ಜಪತಾವಾಡ (ನಾ). ತಾವರೆಬೀಜದ ಜಪಮಾಲೆ: ಕಾವಿ ಜೋಳಿಗೆ ದಂಡಕೋಲು ಬೂದಿಯ ಚೀಲ ಪಾವಿಗೆ ಕರ್ನಕುಂಡಲವು ಆವಾಗೆ ಶಿವ ಧ್ಯಾನಕೆ ಜಪತಾವಾಡ ವೈಯ್ಯಾರದಿಂದಿತ್ತನವರ್ಗೆ (ಬಿಜ್ಜಲಾ. ೨-೨೬). [ಜಪ + ತಾವಾಡ$_0$ (<ತಾವಡ)]

ಜಪನ (ನಾ).=ಜಪ: ಸ್ವಪರಪ್ರಕಾಶಭಾಸುರಮಪರಂ ಮುನಿಗಿಂದುಕಾಂತ ಪಾತ್ರದೊಳಚ್ಚಾಚ್ಚಪಯಂ ನಿಂದವೊಲೆಸೆದುದು ಜಪನವಿಕಲ್ಪ ಪ್ರಪಂಚ ಹೀನಧ್ಯಾನಂ (ಅನಂಪು. ೯-೯೫). [ಸಂ.]

ಜಪಮಣಿ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡುವಾಗ ಎಣಿಸುವ ಮಣಿ: ಕರದಲಿ ಜಪಮಣಿ ಬಾಯಲಿ ಮಂತ್ರವು ಅಱಿವೆ ಮುಸುಕು ಮೋಱಿಗೆ ಹಾಕಿ (ಪುರಂದ. ೨-೨೫-೩). [ಜಪ + ಮಣಿ$_3$]

ಜಪಮಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡುವಾಗ ಎಣಿಸುವ ಮಣಿಗಳ ಸರ; ಜಪ ಸರ: ಕರದಿ ಜಪಮಾಲಿಕೆಯ ಕಂಠದಿ ಮೆರೆವ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಮಣಿಯ (ಗಗತಾ ೨-೭). [ಜಪ + ಮಾಲಿಕೆ]

ಜಪಮಾಲೆ (ನಾ). = ಜಪಮಾಲಿಕೆ: ಸಂದಿಹ ಸೂರ್ಯನ ನೆನಪಿಗೆ ಭಾನು ಎಣಿಸುವದಿರುಳೆಲ್ಲವು ತಾನು ಅಗಣಿತತಾರಾ ಜಪಮಾಲೆಯನು (ನೆಲಮು. ೯೫-೩); ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವೆಂದಿತು: 'ನಾನು ಭಕ್ತಿಯ ಜಪಮಾಲೆ.' ಜಗತ್ತು ಕೂಗಿ ಹೇಳಿತು: 'ನಾನು ಕರ್ತವ್ಯದ ಯಜ್ಞಶಾಲೆ!' (ಕಲ್ಲೋಲ. ೬-೦೦). [ಜಪ + ಮಾಲೆ]

ಜಪಸರ (ನಾ). = ಜಪಮಾಲಿಕೆ: ಪೊಳೆವ ಪಳಿಕಿನ ಜಪಸರಂ ಕುಸುಮಮಾಗೆ (ನಂದಿಮಾ. ೨-೨೪); ನಿನ್ನ ಜಪಸರವನ್ನಷ್ಟು ತಾ (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೯). [ಜಪ + ಸರ$_6$]

ಜಪಾಕುಸುಮ (ನಾ). ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು: ಜಪಾಕುಸುಮದೊಲು ಉಷಾರಮಣಿಯಿರೆ ಜಪಾನವಿದೆ ರಮ್ಯ (ಅರಳು. ೩೩೯-೧೭). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಕುಸುಮ)]

ಜಪಾಕ್ಷಿತಿಜ (ನಾ). ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ: ರಕ್ತರಸಖಂಡಂಗಳ್ ತುಱುಗಿರೆ ವರೂಥಿಗಳ್ನೆಱೆ ಮೆಱೆದರ್ಕುಸುಮಿತ ಜಪಾಕ್ಷಿತಿಜಂಗಳವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೬೮). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಕ್ಷಿತಿಜ)]

ಜಪಾಟಿ 'ಝಪಾಟಿ' ನೋ.

ಜಪಾತಿ (ನಾ). ಸಮಾನ; ಸರಿಸಮ: ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಹುಡುಗೀರೇ ಆಟು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದೋರ ಜಪಾತಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲಾರೊ (ಸರ್ವಮಂ. ೯). [?]

ಜಪಾನುಷ್ಠಾನ (ನಾ). ಜಪವನ್ನು ಮಾಡುವುದು; ಜಪದ ಆಚರಣೆ: ರಿಪುಭಟಮಲ್ಲರೊಡನೆಯ ಕದನವಿದು ಜಡರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸುಲಭವೆ ಜಪಾನುಷ್ಠಾನವಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೬-೧೪); ಕಾಲಕಾಲದ ಜಪಾನುಷ್ಠಾನ ಪೂಜೆ ಗಳಿಗಾಲಸ್ಯಮಂ ಮಾಡದೆನ್ನ ಪರಿಚರ್ಯೆಗನುಕೂಲೆಯಾಗಿರ್ದು ಮನವಾಳ್ತೆಯಂ ಸಾಗಿಪುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦-೨೩). [ಜಪ + ಅನುಷ್ಠಾನ]

ಜಪಾಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. = ಜಪಾಕುಸುಮ. ೨. "ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆಯ ಹೂವು" (ಗಂಗಾಮ. ೦೩೭). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಪುಷ್ಪ)]

ಜಪಾಪ್ರಸವ (ನಾ). = ಜಪಾಕುಸುಮ: ಮುದಮಂ ಜಪಾಪ್ರಸವ ರಶ್ತಾ ಶೋಕ ಬಂಧೂಕ ಶೋಣಮಣಿ ಜ್ಯೋತಿಗಳೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಕುಡೆ ಜಯಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಅದಿಪು. ೧೬-೩). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಪ್ರಸವ)]

ಜಪಾಪ್ರಸೂನ(ನಾ). = ಜಪಾಕುಸುಮ : ದೆಸದೇವತೆಗಳ್ಗೆ ಜಪಾಪ್ರಸೂನಮಂ ರಕ್ತಬಲಿಯುಮಂ ತಾಮೆ ಕುಡುವಂತೆಸೆದಿರ್ದರೊ ಕಡೆಗಣ್ಣೊಳ್ ಪಸರಿಸೆ ಕಡುಗೆಂಪು ಭೀಮ ದುರ್ಯೋಧನರಾ (ಗದಾಯು. ೮-೩).

[ಸಂ. (ಜಪಾ + ಪ್ರಸೂನ)]

ಜಪಿತ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡಿದವನು.

ಜಪಿತನಾಗು = ಜಪಿಸು ; ಧ್ಯಾನಿಸು : ವಿಪರಿತಾಹತ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜನಕುಪಮೆಗೊಳಿಸುವುಪಾದ್ಯರನು ನಿಜ ಜಪಿತನಾಗುವೆ ಕಾವ್ಯವಿದು ರಕ್ಷಿಸಲಿಯನವರತ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೨-೬). [ಸಂ.]

ಜಪಿಯಿಸು 'ಜಪಿಸು' ನೋ.

ಜಪಿಸು, ಜಪಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸು ; ಜಪಮಾಡು : ಮೋನಂಗೊಂಡು ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಜಪಿಸುತ್ತುಮುಸಿರದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೩-೯೮) ; ಓಂ ನಮಃ ಶಿವಾಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸುತ್ತಿರ್ದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೦) ; ಸಲೆ ಯಥಾವಿಧಿಯನೀಶಾಣುವಂ ಜಪಿಸುತೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೭೬); ಮಹಾಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೩೪) ; ರಾಮಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸೊ ಹೇ ಮನುಜ (ಪುರಂದ. ೨-೨ ಪಲ್ಲವಿ). **ಜಪಿಯಿಸು** : ಜಿನಶ್ರೀ ಪದಾಬ್ಜಂಗಳಂ ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಂಗಳಂ ನಾಲಗೆ ಜಪಿಯಿಸೆ ' (ಪಂಠಾಮಾ. ೨-೫೪) ; ನಿಯಮದಿ ಜಪಿಯಿಸೆ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಮಂತ್ರಮಂ (ಸಮಪ. ೧೨-೩೭); ಜಪಿಯಿಪ ಜನ್ನ ಮಾಡುವ ವೇದವೋದುವ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೨೮).

[ಜಪ + – ಇಸು$_3$]

ಜಪೆ (ನಾ). ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : " ರುದ್ರಪುಷ್ಪಂ, ಜಪಾ – ಈ ೨ ದಾಸವಣಂ " (ಡಲಾಯು. ೩೫-೫೪). [ಸಂ. ಜಪಾ]

ಜಪೋಪೇತ (ನಾ). ೧. ಜಪದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ದಾಸವಾಳದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ ಯೌವನದಂತೆ ಮದನೋತ್ಕಳಿಕಾ ಕಮನೀಯಮುಂ . . . ಆರಾಧಕನಂತಕ್ಷಮಾಲಾಗಣಿತ ಜಪೋಪೇತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ).

[ಸಂ. (ಜಪ + ಉಪೇತ ; ಜಪಾ + ಉಪೇತ)]

ಜಪ್ತ 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಪ್ತಿ, ಜಪ್ತ, ಜಪ್ತು, ಜಫ್ತ್, ಜಫ್ತಿ (ನಾ). (ಸಾಲಗಾರರ ಅಥವಾ ತಪ್ಪಿತಸ್ಥನ ಆಸ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕುವುದು : ದಿವಾಣಿ ಕೋರ್ಟಿನ ಬೇಲೀಫರು ಜಪ್ತಿಯ ವಾರಂಟನ್ನೂ ತುರಂಗವಾರಂಟನ್ನೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಕೊಂಡು ಎಡತಾಕುತ್ತಾರೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೫); ಹಣ ಪಾವತಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಮನೆ ಜಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕಾವೇರಿ. ೦೦೨) ; ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿ ಸೊತ್ತು ವಗೈರೆ ಜಪ್ತಿಯಾಗದುಳಿಯದು (ಕುರುಕಾ. ೦೨೨). **ಜಪ್ತ** : ಆತನು ತನ್ನ ಜಹಾಗೀರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ದುರ್ಲಕ್ಷಿಸಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ಆತನ ಉತ್ಪನ್ನವು ಜಪ್ತವಾಯಿತು (ಜ್ಯೋತಿಶ್ಯಾ. ೦೭). **ಜಪ್ತು** : ಅವರ ಮನೆ ಈ ದಿನ ಜಪ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಫ್ತ್** : ಅಮೀನನು ಜಫ್ತ್ ಮೂಲಕ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು (ರೂಢಿ). **ಜಫಿ** : ಜಫ್ತಿ ಮೂಲಕ ವಸೂಲ್ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೪೬).

ಜಪ್ತಿಮಾಡು, ಜಪ್ತಮಾಡು, ಜಪ್ತುಮಾಡು, ಜಫ್ತ್‌ಮಾಡು, ಜಫ್ತಿಮಾಡು = ೧. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನಿಮ್ಮ ಮನೆ ಜಪ್ತಿಮಾಡಿ ಬೀಗಮುದ್ರೆ ಮಾಡಿರುವರು (ವಿಧಿವೈ. ೦೯೦); ಸದರೀ ಕಳವಿನ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಜಪ್ತಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗಾಳಿಪ. ೩೪) ; ದ್ರಾವಕದ ತೆರವಾದ ಸೀಸೆಯೂ ಜಪ್ತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೦೭೪) : ಸ್ಥಿರಸ್ವತ್ತು ಜಫ್ತ್ ಮಾಡಲ್ಪಡಲೂ ಕೂಡದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೪). ೨. ಹುಡುಕು; ಶೋಧಿಸು; ತಪಾಸಣೆಮಾಡು; ಜಡತಿಮಾಡು: ಅವರ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಟಗಾರರನ್ನು ಜಪ್ತಿಮಾಡಿದರು (ಕೊತಕಾ. ೨೬); ನೂಲಿಗೇನು ನಿನ್ನ ಚೀಲ ಜಪ್ತು ಮಾಡಿದರೆ ಒಂದು ಹೊರೆ ಸಿಗಬಹುದು (ಕೈಲಾಕ. ೦೦); ಸ್ವಾಮಿ ದಿಂಬು, ಜಮಖಾನ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಫ್ತಿಮಾಡಿದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೬೯) : ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಫ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅವತಂ. ೦೯೯).

[←ಮರಾ. ಜಪ್ತೀ, ಜಪ್ತ್; ಹಿಂ. ಜಬ್ತೀ, ಜಪ್ತ್, ಜಬ್ತ್; ಅರ. ಜಬ್ತ್]

ಜಪ್ತು 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಪ್ಪನೆ (ಅ). ತಟಕ್ಕನೆ ; ಬೇಗನೆ : ಅಗಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜಪ್ಪನೆ ಹೋಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೭೬). [ಜಪ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಪ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಅಂಗಲಾಚುವ ಒಂದು ಮಾತು.

ಜಪ್ಪಯ್ಯಅನ್ನು = ೧. ಆಗ್ರಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಒತ್ತಾಯಮಾಡು : ನನ್ನಂತವಳಾಗಿದ್ದರೆ ' ಜಪ್ಪಯ್ಯಾ ' ಅಂದರೂ ಹೊಸಿಲು ದಾಟುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನಿಂದನೆ.೬೫) ; ನಾನಂತೂ ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅಂದರೂ ಗುಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೮೬). ೨. ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಸೋಲು,–ತಗ್ಗು ; ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ ಕದಲು: ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿನೋಡಿದ. ಸೀತಮ್ಮ ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅನ್ನಲಿಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೫); ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅನ್ನದೆ ಸೀದ ಹಾಳು ಕಿತ್ತಳೆತೋಟಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೨೬). 'ಜಪ್ಪೆನ್ನು' ಪರಾ. [?]

ಜಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ೧. (ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕಾಗಿ) ಕಾಯು; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು; ಹೊಂಚುಹಾಕು: ಬೆಕ್ಕು . . . ಇಲಿಗಳ ಗುದ್ದಿನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಜಪ್ಪಿಸಿ ಕಾದುಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೦); ಕಳ್ಳಹುದುಲಿನ ದಂಡೆ ಆಚೆ ಈಚೆಗೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡು ಜಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಸದ್ದಿಲ್ಲದಲೆ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿಹುದು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೬೯-೦೦) ; ಬೀಜಗಾಳೇ ನೀನು ಗಾಳಿಯಲಿ ತೇಲಿ ಬಹೆ ನಿನಗಾಗಿ ಜಪ್ಪಿಸಿಹೆನು (ಪಯಣ. ೦೦೯-೯). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರು; ಮುಂಜಾಗರೂಕತೆ ವಹಿಸು : ಆದರೆ ತಾಮ್ರವನ್ನು ಬಹಳ ಜಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಔಷಧೀ. ೪೬) ; ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿ ಜಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಸಮಜೀ. ೫೦೨) ; ಎಷ್ಟು ಜಪ್ಪಿಸಿ ನಡೆದರೂ ಜನರು ಹಾಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೫) ; ಆ ಬಟ್ಟಲನ್ನು ಜಪ್ಪಿಸಿ ಹಿಡಿ (ಕಸಾಪ. I, ೦೩೨).

[ಜಪ್ಪ$_0$ (P←ಮರಾ. ಜಪಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಜಪ್ಪು 'ಜರ್ವು$_1$' ನೋ.

ಜಪ್ಪೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅನ್ನು ; ಒತ್ತಾಯಮಾಡು : ಗಣೇಶನು ಜಪ್ಪೆಂದರೂ ಶಾಲೆಯ ಮೆಟ್ಟಲೇರಲಿಲ್ಲ (ಕನಕೆ. ೧೨೦).

[ಜಪ್$_0$ + ಎನ್ನು(<ಎನ್$_1$)]

ಜಪ್ಯ (ಗು). ೧. ಜಪಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಜಪಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರ.

[ಸಂ.]

ಜಫ್ತ್ 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಫ್ತಿ 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಬಡು (ಕ್ರಿ). ಜಗಿ ; ಅಗಿ ; ತಿನ್ನು : " ಕಡಿ, ಕಚ್ಚು, ನುರಿ, ಹರಿ, ಹೋಳು, ಜಬಡು, ಜಜ್ಜು, ಕುಟ್ಟು " (ಕಂನುಹು. ೮೦); ಅ ನಿಂಬೆಯ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಯಾರೋ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಜಬಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡದ್ದು ಮಕರಂದೆಗೆ ಕಾಣಿಸಿತು (ಬೆವರಿ. ೨೬೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚವಟ್ಟು ; ಕೊಡ. ಚವೆಂಟ್]

ಜಬರಜಂಗಿ 'ಜಬರು ಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಬರಜಂಗು 'ಜಬರು ಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಬರದಸ್ತ್ 'ಜಬರ್ದಸ್ತು' ನೋ.

ಜಬರದಸ್ತಿ 'ಜಬರ್ದಸ್ತಿ' ನೋ.

ಜಬರದಸ್ತಿತನ (ನಾ). ಜಬರದಸ್ತಿಯಿಂದ ಕೊಡಿರುವಿಕೆ; ಜೋರು; ದರ್ಪ: ತಮ್ಮೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವಾಗಿನ ಜಬರದಸ್ತಿತನ ಅವಳೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವಾಗಿನ ಹಲ್ಲುಕಿರಿತ (ಮಾಮನೆ. ೨೭).

[ಜಬರದಸ್ತಿ (<ಜಬರ್ದಸ್ತಿ) + – ತನ]

ಜಬರದಸ್ತು 'ಜಬರ್ದಸ್ತು' ನೋ.

ಜಬರಿಸು, ಜಬ್ಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು; ಬಯ್ಯು: ಎನಗುಣನೀಡಿ ನೀಂ ಪೋಪುದೆಂದು ಬಲು ಕಾಡುತಿರಲು ಜಗುಳಿ ಜಬರಿಸಿಕೊಂಡು ಪೋಗಿ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೪-೪೩); ಜವನ ದೂತರು ಬಂದು ಜಬರಿಸಿ ಒಯ್ಯುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೭೦); ಆಳುಹೋಳುಗಳನ್ನು ಜಬರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಜಮೀನ್ಯಾ. ೭೩); ಹುಡುಗರು ಹಾವಳಿ ಮಾಡಿದವು, ಜಬರಿಸಿದ, ಬಯ್ದ, ಜಗಳ ಮುಗಿಯಿತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೩೦). **ಜಬ್ಬರಿಸು**: (ಕ). 'ಜರ್ವಿಸು' ಪರಾ. [ಜಬರು + – ಇಸು$_3$]

ಜಬರು(ಗಂ). ಬಲಶಾಲಿಯಾದ; ಸಮರ್ಥವಾದ: (ಕ). ೨. ಭಾರಿಯಾದ; ಬೆಲೆಬಾಳುವ: (ಕ). (ನಾ). ೩. ಜೋರು; ಬಲಾತ್ಕಾರ; ದರ್ಪ: ನನ್ನ ಮ್ಯಾಗೆ ಇವನ ಜಬರು! ನಾ ಹೋದೆ ಅಂದ್ರ ಯಾರ ಮ್ಯಾಗ ಜಬರ ಮಾಡ್ತಾನ ತಿಳಿತೇತಿ (ಪುರುಷ. ೦೦೯); ನಿಮ್ಮಂತಾ ನಿಮಗ ಅಂತಾನ ಅಂದ್ರ ಈ ಕಳ್ಳನ ಜಬರೆಷ್ಟಿರಬೇಕು (ಹೊಸಂಸಾ. ೦೦೩). ೪. ಭಾರಿಯಾದ ಬೆಲೆ: ಈ ಜರದ ಸೀರಿ ಜಬರು ನೋಡಿದ್ರ ಖಬರ ಹಾರೂ ಹಾಂಗ ಅದ ಅಲ್ಲಾ (ಮಿಂಚಿಹು. ೦೩೯) [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಬರ್]

ಜಬರುಜಂಗಿ, ಜಬರಜಂಗಿ, ಜಬರಜಂಗಂ, ಜಬರಂಜಂಗು, ಜಭರಜಂಗಿ, ಜವರಂಜಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಿರಂಗಿ,–ತೋಪು: ಹೊಡೆ ಬಲು ಜಬರುಜಂಗಿಯಲಿ ಕೋಟೆಯನೆಂಬ ಕಡುರಭಸಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೦೪-೪). **ಜಬರಜಂಗಿ**: ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ದಂಡನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋವಿ ಪಿರಂಗೀಗುಂಡು ಮಕರ ಡಿಬ್ಬಿ ಜಬರಜಂಗಿ ಬಾಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು (ಜಾಮವಂ. ೧೩೦); ಮಕರಡಬ್ಬಿ, ಜಬರಜಂಗಿ ಬಾಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ . . . ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರಲು (ಒಡಳ. ೫೩). **ಜಬರಜಂಗು**: ಪಂದಿಗೊಱಡು ಬಲೆ ಮರುಳಿಕ್ಕೆ ಜಬರಜಂಗೆಂದೆಂಬ ಪಲವು ತಂತ್ರದೊಳು ಕೊಂದರಿರದೆ ಬಂದು ಮುಸುಕಿದ ಪಟುಭಟವೃಂದವ ಕೋಂಟೆಯ ಭಟರು (ನಾಗಳು. ೧೭-೫೦). **ಜಬರುಜಂಗು**: (ಕ). **ಜಭರಜಂಗಿ**: ಕಡುದೊಡ್ಡ ಜಭರಜಂಗಿಗಳ ಕೊತ್ತಳದಿಂದಿಡೆ ಘುಡುಘುಡಿಸುತ ಹೋಗಿ ಕೆಡೆನೂಂಕಿ ತಳಿಗಳ ತೇರಾನೆ ಕುದುರೆಯ ಒಡಲೊಳು ಪೊಕ್ಕು ದಾಂಟುವವು (ಜ್ಞಾನಚ. ೦೩-೬೫). **ಜವರುಜಂಗಿ**: ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕೋಟೆಗಳು ಬಚ್ಚುಗಳು ಜವರು ಜಂಗಿಗಳು . . .ಮೊದಲಾದ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷಂಗಳು (ಕೃಪಾಅ. ೦೬೪).

[←ಮರಾ. ಜಬರ್‌ಜಂಗ್]

ಜಬರುಜಂಗು 'ಜಬರಂಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಬರ್ದಸ್ತಿ, ಜಬರದಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಒತ್ತಾಯ; ಬಲಾತ್ಕಾರ; ಜೋರು; ದರ್ಪ: ಜಬರ್ದಸ್ತಿ ನಡದ್ದು ನಮ್ಮ ಕಡೆಯಿಂದಲೋ ಅವರ ಕಡೆಯಿಂದಲೋ? (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೯); ಇಂಥ ಜಬರ್ದಸ್ತಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದಿಂದ ಪಾಪ ತೊಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. I, ೫೦೭). ೨. ವೈಭವ; ವಿಜೃಂಭಣೆ: ಒಳ್ಳೇ ಜಬರ್ದಸ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಯಿತು (ಕಸಾಪ. ೮೦). **ಜಬರದಸ್ತಿ**: ೧. ತಾವು ಜಬರದಸ್ತಿಯಿಂದ ಹದ್ದುಮೀರಿ, ಲಡಾಯ ಮಾಡೀರಿ (ಕಗವಿ. ೦೦೭); ನಾನು ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಪಾಳೆಯಗಾರನೂ ಅಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಜಬರದಸ್ತಿ ಸವಾರೀ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ (ಚಿತಸ. ೬೫); ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಕಳೆಗಿಡಗಳೂ ಹಕ್ಕಿಲ್ಲದೆ ಬಂದು, ಜಬರದಸ್ತಿ, ಅಧಿಕಾರದ ಬಾವುಟವನ್ನು ಏರಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದುವು (ನಿಬಂಧ. II, ೪೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಬರ್‌ದಸ್ತೀ]

ಜಬರ್ದಸ್ತು, ಜಬರದಸ್ತ್, ಜಬರದಸ್ತು (ಗಂ). ೧. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ; ದೃಢವಾದ; ಮಜಬೂತಾದ. (ನಾ). ೨. ಒತ್ತಾಯ; ಜೋರು; ದರ್ಪ: 'ಹುಂ ಮರ ಹತ್ತು! ಹಣ್ಣು ಬೀಳಿಸು!' ಎಂದು ಜಬರ್ದಸ್ತಿನಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಸಕೂ. ೦೩); ನೆಚ್ಚು ಮೂಡಿತ್ತು ಅವನಿಗೆ, ಅವರ ಜಬರ್ದಸ್ತಿನ ಮಾತು ವೇಷಭೂಷಣ ಮತ್ತು ಠೀವಿಗಳನ್ನು ಕಂಡು (ಮಲಿಮ. ೭೦೭). ೩. ಠಾಕುಠೀಕು; ವೈಭವ; ಠೀವಿ; ವಿಜೃಂಭಣೆ: ಬರೇ ಬಟ್ಟೆ ಜಬರ್ದಸ್ತು ನಿಮ್ಮದು (ಮೂಲಾನ. ೮೫); ಈ ಪರದೇಶಿಗಳು ಬಹಳ ಜಬರ್ದಸ್ತಾಗಿ ಉಡುಪು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೩೩೪); ನಾಟಕದ ಪತ್ರಿಕೆ ಇಷ್ಟು ಭವ್ಯವಾಗಿರದಿದ್ದರೂ ಅದರ ಠೀವಿ ಬಹಳ ಜಬರ್ದಸ್ತಾಗಿತ್ತು (ಗಾಳಿಪ. ೬೬); ಬ್ಯಾಂಡು . . . ರಾಳು ಎಲ್ಲಾ ಬಹಳ ಜಬರ್ದಸ್ತಿನಿಂದ ಏರ್ಪಾಡಾಗಿತ್ತು (ಗರುದಾ. ೩೦). **ಜಬರದಸ್ತ್**: ೧. ಸಿಡಿಲಿನ ಹಾಗೆ ಜಬರದಸ್ತ್ ಆಳಾಗಿದ್ದ ಗುಮ್ಮಪ್ಪಯ್ಯನವರು ಸಿಡಿಲಿಗೇ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಂಬಹು. ೫೫). **ಜಬರದಸ್ತು**: ೨. ಆಫೀಸಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ಬಹಳ ದರ್ಪ, ಜಬರದಸ್ತು (ಮುನಿಮಾ. ೬೪); ಆದರೆ ಗಂಡನ ಜಬರದಸ್ತಿನ ಮುಂದೆ ಅದೊಂದೂ ಸಾಗಲಿಲ್ಲ (ರಾಜವ. ೨೭); ಅಷ್ಟು ಜಬರದಸ್ತಿನಿಂದ ಮಾತಾಡಿ, ತನ್ನನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸಿದ್ದೂ ಇಷ್ಟಕ್ಕೇನೇ! ಎಂದು ಪ್ರಮೀಲೆಗೆ ನಗು ಬಂತು (ಮರಳಿ. ೦೦೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಬರ್‌ದಸ್ತ್]

ಜಬಾನಿ (ನಾ). ಹೇಳಿಕೆ; ಸಾಕ್ಷಿ: ನೀನು ಜಬಾನಿ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊಡೋ ನಿರ್ಣಯ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು (ಹೊಸಂಸಾ. ೦೬೮); ರಾಧಾಬಾಯಿಯ ಕೊಲೆ ಮಾಡಬಂದವನು ಸುರೇಂದ್ರರಾಯನಿರಬಹುದೆಂದು ಜಬಾನಿ ಕೊಟ್ಟಳು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೯೭); ಉಳಿದ ಅನೇಕ ಜಬಾನಿಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿವೆ (ಜನನಾ. ೯೦). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ಜಬಾನೀ]

ಜಬಾಬು 'ಜವಾಬು' ನೋ.

ಜಬಾಬುಸವಾಲು 'ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್' ನೋ.

ಜಬ್ಬ (ನಾ). ೧. "ಅಶಕ್ತತೆ" (ಮದೇಪು. ಕೋಶ); ಸಬ್ಬೆರೆಯನೆರೆಯಲ್ಕೆ ತಿಬ್ಬದೊಳ್ತಿರಿಗಿಯಾ ಸಬ್ಬಸಗ್ಗಿಗರಿದಿರಿಗುಬ್ಬಸದಿನೆಳ್ತರಲ್ ಜಬ್ಬಮಿನಿತಿಲ್ಲದೆ ಲ್ಲೊಬ್ಬುಳಿಯೊಳೇಜಿಸಿ (ಮದೇಪು. ೦೨-೨೦); ಗಬ್ಬಗಡಲೆಡೆಯೊಳೆಡೆವಡೆ ದಾವೆಯೊಳ್ಗರಲಿನಿಬ್ಬಾಗದೊಳ್ನಿಂದು ರತಿಗೆಳಸಿ ತಿಬ್ಬದೊಳ್ಜಬ್ಬಮಿಲ್ಲದೆ ಥಳಥಳಿಪ ತಿಮಿತಿಮಿಂಗಳಮೆನಿಪ ಮೀನುಗಳ (ಮದೇಪು. ೦೮-೦೯). ೨. ಅಶಕ್ತತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಂ; ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ: ಅಂಥ ನರೆತ ಕೂದಲಿನ ಕಡ್ಡಿಯಂತೆ ಒಣಗಿದ ಜಬ್ಬನನ್ನು ಕೈಹಿಡಿಯುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೦೦೭). 'ಜಬ್ಬು$_3$ ಪರಾ. [?]

ಜಬ್ಬರಿಸು 'ಜಬರಿಸು' ನೋ.

ಜಬ್ಬಲು, ಜಬ್ಬುಲ್, ಜಬ್ಬುಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ) ಶಕ್ತಿಗುಂದಿರುವುದು, – ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುವುದು: ಗಂಟಿಕ್ಕಿದ ಹುಬ್ಬುಗಳ, ಜಬ್ಬಲು ಜಬ್ಬಲಾದ ಗಲ್ಲದ . . . ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿಯ ಆ ಹೆಂಗಸು (ಪುನರು. ೦೪೦). 'ಜಬ್ಬಲುಬೀಳು' ಪರಾ. ೨. ಬಾಡಿರುವುದು; ಮುದುರಿರುವುದು: (ಕ). ೩. (ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೆ) ಜಜ್ಜಿಹೋಗಿರುವುದು; ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವುದು: ಅವನ ಮುಖ ಕೊಳೆತು ಜಬ್ಬಲಾದ ಕಲ್ಲಂಗಡಿಹಣ್ಣಿನಂತಿತ್ತು (ನಗೆಹೊ. ೯೦). **ಜಬ್ಬುಲ್**: ೧. "ಕ್ಲೀಬನಂ, ಕ್ಲೀಬನೀಯಂ, ಈ ೨ ಜಬ್ಬುಲ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೦೫). **ಜಬ್ಬುಲಿ$_1$**: ೧. ಖೋಡಿಯ ಮನದ ಕೊಳ್ಗುದಿಯ ಜಬ್ಬುಲಿಯ ಜಾಣಿಕೆಯ ಚಿಂತೆಯ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಹರವಸದ ಖೇದದ ಮಬ್ಬಿನಲಿ ಹಣಗಿದರು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೦೬-೫೭).

[ಜಬ್ಬ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_2$). / ತಮಿ. ಚಪ್ಪಲ್; ತುಳು. ಜಬುಲು]

ಜಬ್ಬಲುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲವಾಗಿ ಜೋಲುಬೀಳು: ಕಿವುಡುತನ ತಪ್ಪೀತೆ ರನ್ನಕುಂಡಲದಿಂದ ತೊವಲು ಜಬ್ಬಲುಬೀಳದೆ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನದಿಂದ (ಮಂಕುಕ. ೬೩೨). [ಜಬ್ಬಲು + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀಳ್^{1})]

ಜಬ್ಬಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಮಾವಿನಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಚೀಪಿಸು ; ಸೀಪಿಸು : (ಕ). ೨. ಚೀಪು.

[ಜಬ್ಬು$_1$ (<ಚಪ್ಪು) + – ಇಸು$_3$]

ಜಬ್ಬಿಸು$_2$ 'ಜರ್ವಿಸು' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_1$ 'ಚಪ್ಪು' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_2$ 'ಜರ್ವು$_1$' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_3$ (ನಾ). ಮುದಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಈ ಕೋಟದ ಊರು ಎಂದರೆ . . . ನನ್ನಂತಹ ಕಣ್ಣು ಕಾಣದ ಜಬ್ಬುಗಳು, ಇನ್ನು ಬೇರೆ ದಾರಿ ಇಲ್ಲದವರು ಇರುವ ತಾವು (ಮರಮ. ೩೦೨). [ದೇ.ಸ ತುಳು. ತೆಲು. ಜಬ್ಬು]

ಜಬ್ಬು$_4$ 'ಜರ್ವು$_2$' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_5$ (ನಾ). (ಕುಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ) ಗುಳ್ಳೆ,–ತದ್ದು,–ದದ್ದು : ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಯ ರಸ . . . ಪುಟೋದ್ವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ ಪೂಸಲು ಮುನ್ನಾದ ಜಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು. ಮರಳಿ ಮತ್ತೊಂದು ತೆಱನಾದ ಜಬ್ಬುಗಳೂ ಆಗವು (ವಿಸ್ತವಿ. ೦೫೯). 'ಚಿಬ್ಬು' ಪರಾ. [?]

ಜಬ್ಬು$_6$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ]ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಾದಕಟ್ಟು: ಬಿರಟಿ ಚಕ್ಕು ಸನ್ನೆ ಬಿಗಿ ಜಬ್ಬು ಜೀವಾಳವೆಂಬಾಱು ಬಗೆಯಾದ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ತಂತ್ರಿಗಳಂ ವರಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [?]

ಜಬ್ಬುದುಳಿ (ಕ್ರಿ). ಜಜ್ಜಿಹೋಗುವಂತೆ ತುಳಿ ; ಜರ್ಜರಿತಗೊಳಿಸು ; ಮರ್ದಿಸು : ಒಬ್ಬರದಱೊಳಗುಳಿಯದಂತಿರೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ, ಬೊ] ಬ್ಬುದುಳಿದನು ಜೋಹವಿಕ್ಕಿದ ಹಬ್ಬದಭಿನಯದಂತೆ ಹರುಷವನೈದ ಲಮರಗಣ (ತೊರರಾ. ೬-೩೯ ೨೩).

[ಜಬ್ಬು$_2$ (<ಜರ್ವು$_1$) + ತುಳಿ$_1$ (<ತುಟಿ$_1$)]

ಜಬ್ಬುರುಕೊರ್ಲೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ನರಿಮೀಸೆ ಹುಲ್ಲು, ಜಬ್ಬುರುಕೊರ್ಲೆಹುಲ್ಲು (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೦-೦೨೦೮).

[ಜಬ್ಬುರು$_0$ + ಕೊರ್ಲೆ (<ಕೊಱಲೆ) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಜಬ್ಬುಲ್ 'ಜಬ್ಬಲು' ನೋ.

ಜಬ್ಬುಲ 'ಜಬ್ಬುಲು' ನೋ.

ಜಬ್ಬುಲಿ$_1$ 'ಜಬ್ಬಲು' ನೋ.

ಜಬ್ಬುಲಿ$_2$ (ನಾ). ಅಶಕ್ತನಾದವನು ; ದುರ್ಬಲ : ಕಿಸುಗುಳಿಗಂ ವಿಕಾರಿ ಕಡುನಾಣಿಲಿ ಜಬ್ಬುಲಿ ಬೂತು ಕಾತರಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೮).

[ಜಬ್ಬುಲ್ (<ಜಬ್ಬಲು) + – ಇ$_3$]

ಜಬ್ಬುಲು, ಜಬ್ಬುಲ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲಂಗಾವಲು ; ಹಸಲೆ ; "ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದ ಸ್ಥಳ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೩೭). ೨. "ಕೆಸರು ; ಪಂಕ" (ಪ್ರಭಡ್ಡ). ಜಬ್ಬುಲ : ೧. "ಹುಲ್ಲ ದಡ್ಡು" (ಜಾನಕೋ. ೫೯). [?]

ಜಭರಜಂಗಿ 'ಜಬರುಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಮ, ಜವ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಿಗ್ರಹ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ರಾಕ್ಷಸನು ಇನಿತು ಜಮನೇಕೆ ಪುತ್ರಿಯ ಬಂಧನವ ಮಾಳ್ಪೆ ಯಾಕೈ (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೩೯). ಜವ$_1$: ೨. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ ; ಯಮಂ : "ಅಱಂ . . ಜವಂ, ಜಗುನೆಯ ಪಿರಿಯಂ–ಈ ೫ ಯಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೩೫) ; ಜವನನವಯವದೊಳ್ ಗೆಲ್ದು ಪಾರ್ವರ ಪಿಳ್ಳೆಯ ಪೋದ ಪ್ರಾಣಮಂ ತಂದ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೨ ಪ) ; ಜವನ ಜನನಿಯೊ ಮೇಣು ಲಯಭೈರವನ ಭಗಿನಿಯೊ (ತೊರರಾ. ೦-೧೦-೭).

ಜವನದಾಡೆ = ಜವಂದಾಡೆ : ಸಬಳ ಜವನದಾಡೆ ಕಣೆಯ ಕಂಪಣ ಗದೆ ಪ್ರಭುವೆತ್ತ ಶಕ್ತಿಯಾದಿಯನು (ಅನಂಕ. ೦೮-೦೪). ಜವನ ಬಾರಿ = ಯಮನ ಪಾಶ : ಪೆಂಡತಿಯ ಮೂಗನಕಾರಣದಿನರಿವವನಂ ಜವನ ಬಾರಿಗಟ್ಟುವುದೆ ಧರ್ಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೭೯-೯). ಜವನ ಭಗಿನಿ = ಯಮನ ತಂಗಿ ; ಯಮಂನಾ ನದಿ : ಜಹ್ನುಮುನಿಯಿಂದ ಪುಟ್ಟಿ ಹಿಮ ಗಿರಿ ದಾಟಿ ಜವನ ಭಗಿನಿಯ ಕೂಡಿ ಮಣಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ನೆರೆದೆ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೮೮-೩). ಜವನ ಮಗ = ಯಮನ ಮಗ ; ಯಂಧಿಷ್ಠಿರ : ಜವನ ಮಗನಿರ್ಕೆ ಸುಭಟರ ಜವನಿರ್ಕೆ (ಗದಾಯು. ೭-೫) ; ಜವನ ಮಗ ಸಂನ್ಯಾಸಿವೇಷದಿ . . . ದಿವಿಜರಾಯನ ತನಯನಿದ್ದ ಶಿಖಂಡಿವೇಷದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ಓರಿಇ. ೨-೨). ಜವನವರು = ಯಮದೂತರು : ಜವನವರೆಡೆ ಯಾಡಲಣ್ಮರಾ ಮುನಿವನದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೨-೬೬) ; ಹೇಭವನೆ ಶಿವನೆ ಜವನವರ ಜವಕೆ ಶವವಾಗದಂತೆ ಮಾಡು (ಅಕಳು. ೩-೦೧). ಜವನೊಂದಿಗ= "ಯಮನ ಜೊತೆಯವನಂ; ಸತ್ತವನು" (ಪ್ರಭಡ್ಡ) : ಮೊನೆಯೊಳಿ ದಿರ್ಚಿದೊಡವನಂ ಜವನೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ನಂ]ದಿಗನನಾಗಿಸಿದ ರಕ್ಕಸ ದಲ್ಲಣಂಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೦-೦). [<ಪ್ರಾ. ಜಮ./ಸಂ. ಯಮ]

ಜಮಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಮಾಯಿಸು; ಕೂಡಿಸಂ; ಸೇರಿಸು: ತಮ್ಮ ಓಲಗ ಕೊಂಬು ತಮಟೆ ಸಂಕು ಜಾಗಟೆ ತುತ್ತೂರಿ ಕಹಳೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಜಮ ಕಾಯಿಸುತ್ತಾರೆ (ಗರುದಾ. ೧೬೦). [<ಜಮಾಯಿಸು]

ಜಮಖಾನ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಮಖಾನೆ$_1$ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಮಖಾನೆ$_2$ (ನಾ). ವ್ಯಾಯಾಮಂ ರಂಗ ; ಕ್ರೀಡಾರಂಗ ; ಆಟದ ಸ್ಥಳ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ . . . ಜಮಖಾನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ತನ್ನ ಕಡತ ಬಿಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದನು (ನಟಸಾ. ೮). [← ಇಂ. Gymkhana]

ಜಮಜಮ (ಗು). ಅಪ್ಪಟ ; ಪಕ್ಕಾ : ಅವರು ತೋರಿಕೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಒಳ್ಳೆಯ ವರಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ನಿಜವಾಗಿ ಜಮಜಮ ಕಳ್ಳರು (ಈಕಥ. ೦೦೩). [?]

ಜಮದಂಡ, ಜವದಂಡ (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆ, ಗುರುಮನೆಗಳ ಬಿರುದಿನ ಲಾಂಛನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳು . . . ಡಮರುಗ, ಪಂಚಘಂಟೆ, ಅಸಾಸೋಟ, ಜಮದಂಡ (ಗುರುದ. ೦೦). ಜವದಂಡ : ೨. ಯಮನು ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಯಮನ ಆಜ್ಞೆ : ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವ ಮಾದುದರ್ಕೆ–ಯಮದಂಡ–ಜವದಂಡ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಯಮನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ದಂಡ,–ಆಯುಧ : ವೀಷಳರಾಯಕು[ವ] ರ[ಜವ]ದಣ್ಡ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೧-೧೨ : 1109). [ಜಮ + ದಂಡ]

ಜಮದಂಡೆ, ಜವದಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : "ಕಂಜುರಂ=ಜಮದಂಡೆ" (ಕಾಶಕ್ಷ. ೬೫) ; ಪುಡಿಬಾಣ . . . ಜಮದಂಡೆ ಪುಡಿ ಸಸ್ತ್ರ ಹೊಗೆ ಬಾಣವುರಿಯಾ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೩). ಜವದಂಡೆ : ೨. ಯಮನು ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ,–ಆಜ್ಞೆ : ಐವಾಯ್ಪುಲಿಯೆನೆ ನಗರ ರಕ್ಷಕನಿರ್ಕುಂ ; ಎಂತುಂ ಕಟ್ಟಾಣತಿ ಜವದಂಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨-೦೧).

[<ಜಮದಂಡ]

ಜಮದಗ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿ. ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ ; ಪರಶುರಾಮನ ತಂದೆ : "ಕಪಿಲಂ ಮರೀಚಿ . . . ಜಹ್ನು ಜಮದಗ್ನಿ . . . ಸುಮಾಂಡವ್ಯರೆಂದು ತಪಗೆಯ್ದ ಮುಖ್ಯಋಷಿಯರೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೬-೦೧). [ಸಂ.]

ಜಮದಗ್ನಿತನಯ (ನಾ). ಜಮದಗ್ನಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಂಗ ; ಪರಶು ರಾಮ : ಲಲನೆಯೊಳು ಜಮದಗ್ನಿತನಯನೊಳು ಮುಸಲಿಯೊಳು ಚೆಲುವಿನೊಳು ದಶರಥಾತ್ಮಜನೊಳತಿಕಪ್ಪಿನೊಳು ಬಿಳುದಿನೊಳು ರಾಮ ವೆನಿಸಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೦೪೭-೪೦). [ಜಮದಗ್ನಿ + ತನಯ]

ಜಮದಾಡೆ, ಜವದಾಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಕಠಾರಿ ; ಬಾಕು: ಕರವಾಳ ಕಕ್ಕಡೆಯ . . . ಜಮ[ಪಾಕಾಂ. ವ]ದಾಡೆಯ ಚಾಪದ (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦ ವ) ; "ಕೋರೆಯುಳ್ಳ ಈಟಿ" (ರಾಜಶೇ. ಕೋಶ). **ಜವದಾಡೆ :** ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ ಜವದಾಡೆ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೪) ; ಮುತ್ತಿನ ಮೊಲೆಕಟ್ಟು ಜೆಡೆಯ ಗೊಂಡೆಯ ಬಿಗಿದೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಜವದಾಡೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೮-೦೯) ; ರಮಣಿಯೊರ್ವಳು . . . ಘಮಘಮಿಸುವ ಸೊನ್ನೆಗೇದಗೆ ಎಸಳೆಂಬ ಜವದಾಡೆಯವಳೊಪ್ಪಿದಳು (ಮೋಹತ. ೫-೩೮); ಆರ ನೋಡಲು ಜವದಾಡೆಯ ತಿರಿಗೂಳ ಪೂರೈಸಿದ ಗಾಯದವರು (ಕಂನವಿ. ೦೪-೬೨).

[ಜಮ + ದಾಡೆ./ತಮಿ. ಚಮುದಾಡು ; ತೆಲು. ಜಮುದಾಡಿ, ಜಮುದಾಳಿ./ಹಿಂ. ಜಮಡಾಢ್, ಜಮಧರ್]

ಜಮರ 'ಜಂಬರ' ನೋ.

ಜಮಶೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಮಲಾಪಹಾರಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ವರಹಗಳು ಅಥವಾ ಹೊನ್ನುಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ವಿವರ-೧ ಗಜಪತಿ . . . ೬ ದುರ್ಗಿ, ೭ ಜಮಶೇರಿ (ಕಥಾಗೆ. ೨೮೦). [?]

ಜಮಳ, ಜವಳ$_1$, ಜವಳಿ$_3$, ಜವುಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ ; ಅವಳಿ : ಯತ್ವಕೆ ಜತ್ವಂ-ಯತಿ-ಜತಿ ; ಯಮಳ-ಜಮಳ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ); ಜಮಳದೋಲೆಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಾಭಟ್ಟನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೦೬೫-೦೭). 'ಅವಳ್' ಪರಾ. **ಜವಳ$_1$:** ೧. "ಪೊಣರಮಳ್ ಜುಗಂ ಜವಳ ಜೋಡೆಂದೊಡೆರಡಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೦೫೩) ; ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ . . . ಯಮಳ-ಜವಳ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). 'ಜವಳಂಬು' ಪರಾ. **ಜವಳಿ$_3$:** ೧. "ಜವಳಿ ಯುಗಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೬) ; "ಜುಗ ಜುಗುಮ ಜವಳಿ ಪೊಣರಮಳೆನ್ನಲ್ ತೋಱುವುದು ಯುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೨) ; ಕುಠಾರರ ಜವಳಿಯನು ಕರೆಸಿದನು ರಾಧಾಸುತನ ಸೌಬಲನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೬-೩) ; ಕುವಲಯನೇತ್ರದ ಕುಲಿಶರದಂಗಳ ಜವಳಿಗಳಸಮೊಲೆಗಳ . . . ಯುವತೀ ರೂಪದ ಚಿತ್ರಮನಾ ಸುಕುಮಾರಂ ನೋಡಿದನು (ಜಯಕಾ. ೩-೦೦). ೨. ಒಂದೇ ತೆರನಾಗಿರುವುದು ; ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು; ಸಾಟಿ: "ಪಡಿ ಪಾಟಿ ಪಾಂಗು ಪಾಸಟಿ ಜವಳಿ ಜೋಡಣೆಯು ಸಡಗರದೆ ತೋಡು ಜೋಡಿಯು ಭಂಗಿ ಸಾಮ್ಯ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೬). **ಜವುಳಿ$_2$:** ೩. ಸೀರೆಗಳ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಜೋಡಿ ಸೀರೆ; ಜೊತೆ : ಜವುಳಿಯೆನೆ ಸೀ(ರೆ) ಯೆರಡುಂ ಜವುಳಿಗಳಿಪ್ಪತ್ತು ಎನಿಪ ಕೋಡಿಗೆವೊಂದುಂ ಜವುಳಿ ಚತುಸಂಖ್ಯೆ ಚೌಕುಳಿ ಜವುಳಿಯ ಪರಿಭಾಷೆ ಪೇಟ್ಲ ರಾಜಾದಿತ್ಯಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೦-೩ ಅನುಬಂಧ).

ಜವಳಿಮಕ್ಕಳು=ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳು; ಅವಳಿ ಜವಳಿ : ತವಕದಿಂದೆಱಗಿದಡೆ ಮಾದ್ರಿಯ ಜವಳಿಮಕ್ಕಳನಪ್ಪಿದನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೪೨). ಜವಳಿಯನಿಕ್ಕು= ಜೋಡಿಹಾಕು ; ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಸು : ಸೂಕಳಾಶ್ವಮಂ ಜವಳಿಯನಿಕ್ಕಿಯೋಡಿಸುವ . . . ಮಱಿಗಳ್ಗೆ ಪಾಲನೆಱಿವುಜ್ಜುಗವಂ ತಳೆದಿರ್ಪನಾವಗಂ (ನಳಚಂ. ೬೪೯).

[<ಪ್ರಾ. ಜಮಲ./ಸಂ. ಯಮಲ]

ಜಮಳಿ (ನಾ). (?) : ಕೊಳಗುಪ್ಪೆ ಪಟ್ಟವಸಿ ಅರ್ಧಂ ಕಾನಸೊಪ್ಪಿನರ್ಧಂ ವಾರಲರ್ಧಂ ಕರ್ಸಪಿಣ್ಡಂ ನೂರಿರ್ಪತ್ತೆಣ್ಟು ಕೊಂಬೆಗಾರೊಡಂ ಪಡೆಯಂ ಮೆಣ್ಟು ಮೂಡೆ ಜಮಳಿ ಒನ್ದು ಇದು ಗೋಪಾಲದೇವರಾ ದತ್ತಿ (ಎಇ. XXI, ೨೯-೦೬; ೩ನೆಯ ಶತ).

[ℙ ಇದು 'ಜವಳಿ$_1$' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಮಾ 'ಜಮ್ಮೆ$_2$' ನೋ.

ಜಮಾಖರ್ಚು (ನಾ). ಆಯವ್ಯಯ ; ಆದಾಯ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚ : ಜಮಾಖರ್ಚು ಮುಂತಾದ ಬಾಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಖಾವಂದರವರು ವಿಚಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅಜ್ಞೆ ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಕ್ರಮವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತೆ (ಮಹಾವಂ. II, ೫೮): ಖಾಸಗಿ ಜನರು ತಂತಮ್ಮ ಜಮಾಖರ್ಚುಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೦) ; ನೀನೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ ನೋಡೋ ಈ ನಾಡ ಜಮಾಖರ್ಚು (ಮಾನಸ. ೬೮-೨೦).

[ಜಮಾ (<ಜಮ್ಮೆ$_2$) + ಖರ್ಚು (<ಕರ್ಚು$_4$)]

ಜಮಾದಾರ, ಜಮೇದಾರ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕರ ತಂಡದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಅಂಗರಕ್ಷಕ ದಳದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಹೋಬಳಿದಾರ: (ರೈಸ್‌ಗೆ. II; ೫೫೦). ೨. ಹಿಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಶ್ವದಳದ ಅಧಿಕಾರಿ: (ಮೈಗೆಚಿ. IV, ೭೭೨) : ಧೊರೆಗಳ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪಿತೂರೀ ಕಾಗದವನ್ನು ಬರೆದು, ತನ್ನ ಕಡೆ ಜಮಾದಾರ ಹರಿಸಿಂಗನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಜಾಮವಂ. ೦೭೯). ೩. ಪೋಲೀಸ್ ಖಾತೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ : ಜಮಾದಾರರು ಕಚೇರಿಗೆ ಹೋದರು (ಬಂಗಾರ. ೪೬); ಅತ್ತ ಗುಪ್ತಪೋಲೀಸನೂ ಜಮಾದಾರನೂ . . . ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಮೊಪಾಸಾ. ೩೯) ; ಜಮಾದಾರನೆಂದರೆ ನನಗಿಂತಲೂ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿ (ನಾಪೋಲೀ. ೦೬೨). **ಜಮೇದಾರ :** ೨. ಜಮೇದಾರರು ವಸ್ತುತಃ ದೇಶದ ಸೀಮೆಗಳನ್ನು ಕಾಯತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗೆ ಅರಸುತನದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಡಿಸಹತ್ತಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೭).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮಾದಾರ್]

ಜಮಾಬಂದಿ(ನಾ). ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಆಯಾ ವರ್ಷದ ಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಗದಿ ಪಡಿಸುವುದು; ಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಜಮಾಬಂದಿ ಬೇರೀಜು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಒಬ್ಬನನ್ನು . . . ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨) ; ನಿತ್ಯದ ಊಟ ಏನೇ ಇರಲಿ ಜಮಾಬಂದಿಯ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಬಗೆ ಭಕ್ಷ್ಯ, ಖೀರು . . . ಆಗಲೇ ಬೇಕು (ದುಂಬಿಕ. ೫೬).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮಾಬಂದೀ]

ಜಮಾಯತ್ತು, ಜಮಿಯತ್ತು, ಜಮಿಯಿತ್ತು (ನಾ). ೧. ವಿಭಾಗ ; ಫಿರಕಾ : ಕೆಲವೂ ಜಮಾಯತ್ತು ಕಣವೆ ಕೆಳಗಣ ಸತ್ಯಮಂಗಲ ಮುಂತಾದ ತಾಲೋಕುಗಳ ಸಾಧಿಸುವ ಹಾಗೂ ಕಳುಹಿಸಿ (ಹೈದರ. ೦೦೫). **ಜಮಿಯತ್ತು:** ೨. ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿ: ಸಾದ್ರಿ ಬೇಹಾರಿ ಕಡೆ ಜಮಿಯತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಜಗಳ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೬). **ಜಮಿಯಿತ್ತು :** ೨. ವಿಜಯನಗರದಿಂದಲು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಜಮಿಯಿತ್ತು ಸಹ ಸವಾರಿ ಬರುವಾಗ್ಯೆ (ಕೆಳವಂ. ೧೩-೬).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಜಮಾಅತ್ ; ಮರಾ. ಜಮಾತ್ ; ಜಮಿಯತ್]

ಜಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಒಂದೆಡೆ ಸೇರು : ಬಹಳ ವಿಷ ಜಮಾಯಿಸಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿತ್ತು ಆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ! (ಸಾಹೇಬ್. ೧೨). ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಆ ಶೀಮೆ ಸಹಾ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂಬದಾಗಿ ಫವುಜು ಜಮಾಯಿಸಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨) ; ದೊಡ್ಡಿದಾರರುಗಳು ಸುಗ್ಗಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಣಹುಲ್ಲನ್ನು ಜಮಾಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನುಕೂಲ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೦೫). ೩. ಚೆನ್ನಾಗು ; ಭರ್ಜರಿಯಾಗು : ಇವೊತ್ತು ಮನೋಹರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆ-ಗಾಯನ ಅಷ್ಟು ಜಮಾಯಿಸಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೨೦೦). ೪. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗು; ಕೂಡಿಬರು ; ಮೇಳಹೊಂದು. ೫. (ಕೆಲಸ, ಉದ್ಯೋಗ, ವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದುವು) ಯಶಸ್ವಿಯಾಗು ; ಸಫಲವಾಗು : (ಕಿ). [ಜಮಾ (<ಜಮ್ಮೆ$_2$) + – ಇಸು$_3$]

ಜಮಾವಟ್ಟು (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ; ಮೇಳ: ಅಂತೂ ಒಳ್ಳೆ ಜಮಾವಟ್ಟಿನ ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕೆ ತಲೆದೂಗದವನಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಧನೆಗೆ ಕಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚಿ ಅರೆನಿದ್ರೆಯಂ ಮಾಡುವನಂತೆ ಅಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿ ಸ್ತಬ್ಧವಾಗದವನಲ್ಲಿ . . . ಗುಣವಿಲ್ಲ (ಕಾಂಪೂಚ. ೦೦). [←ಹಿಂ. ಜಮಾವಟ್]

ಜಮಾವಣೆ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಶೇಖರಣೆ; ಸಂಗ್ರಹ; ದಾಸ್ತಾನು: ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿ ಸೈನ್ಯದ ಜಮಾವಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೦೨೩): ಸುಲ್ತಾನನು ಈಗ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯ ಜಮಾವಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಚೀನಾದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಲು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೦೯೫). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ: ಲಯಃ, ಸಾಮ್ಯಂ, ನೃತ್ತಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳು, ಆ ವಾದ್ಯಗಳು ಸರಿಯಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಅಂದರೆ ಜಮಾವಣೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೫): ನನಗೂ ಕಲೆಗಾರರಿಗೂ ಜಮಾವಣೆ ಇಲ್ಲ (ಅಲೆಮ. ೦೬೯). [ಜಮಾ (<ಜಮ್ಮ$_2$) + – ಅಣ್ಣೆ$_4$]

ಜಮಿಯತು 'ಜಮಾಯತ್ತು' ನೋ.

ಜಮಿಯಿತ್ತು 'ಜಮಾಯತ್ತು' ನೋ.

ಜಮೀನದಾರ 'ಜಮೀನುದಾರ' ನೋ.

ಜಮೀನು(ನಾ). ನೆಲ; ಭೂಮಿ: ಹೇಮಾವತೀ ನದಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದ ಜಮೀನಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮ (ಎಕ. I, ೦೦-೯; 1693): ನದಿತೀರದಲಿ ಬಂಜರ ಜಮೀನು ಗಿಡ ಕಡದು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೪೮-೩೯; 1811); ಆ ಬಗ್ಗೆ ಜಮೀನು ಸರಕಾರದ ಜಪ್ತಿ ದಾಖಲಾದ್ದರಿಂದ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೪೨, ೩೯-೦೦; 1813); ಈ ದೇಶದ ಜಮೀನು ಹೆಚ್ಚು ಸಾಗುವಳಿಯಾಗಿಲ್ಲ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೪೦); ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ದೇವರಿಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿ ಜಮೀನು ತೆಗೆದಿಡಲು ಚರ್ಚೆಯಾಯಿತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮೀನ್]

ಜಮೀನುದಾರ, ಜಮೀನದಾರ, ಜಮೀನ್ದಾರ (ನಾ). ೧. ವತನದಾರ; ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ಭೂಮಿಯ ಒಡೆತನ ಹೊಂದಿದವನು: ಭೂತನಾಥಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹರವಲ್ಲಭನೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಜಮೀನುದಾರನಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೨೭೪): ಜಮೀನುದಾರ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಕಾಳು ಕಡಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೫೦). ೨. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. ಜಮೀನದಾರ: ೧. ಬಸವಾಪಟಣದ ಹವಾಲದಾರ ಬಾಬಸಾಹೇಬರ ಬಗೆ ಜಮೀನದಾರ ತ್ರಿಯಂಬಕಸಖಜಿ ಪಂಡಿತರ ಕಾರಕಿರದಿಯಲು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೩-೬; 1716): ಸಾವಿರಾರು ಜಹಗೀರದಾರರು, ತಾಲೂಕುದಾರರು, ಜಮೀನದಾರರು . . . ದುರ್ದಶೆಗೀಡಾಗಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೪). ಜಮೀನ್ದಾರ: ೧. ಜಮೀನ್ದಾರನ ಮಗಳ ಮದುವೆ ನಡೆದಿತ್ತು (ಜಮೀನ್ಧಾ. ೬).

[ಜಮೀನು + – ದಾರ್$_4$. / ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮೀನ್ದಾರ್]

ಜಮೀನುಬಾಬು (ನಾ). ಜಮೀನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು; ಜಮೀನಿನ ಕಂದಾಯ: ಜಮೀನುಬಾಬಿನ(Land Revenue)ಜಮಾಬಂದಿಯು ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಕಾರಕರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಷ ೫೯ಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಇದ್ದುದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೮೦).

[ಜಮೀನು + ಬಾಬು$_1$]

ಜಮೀನ್ದಾರ 'ಜಮೀನುದಾರ' ನೋ.

ಜಮೀನ್ದಾರಿ (ನಾ). ೧. ಜಮೀನುದಾರನ ಸ್ವಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶ,-ಪ್ರಾಂತ: (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೯೦): ವೈಜಾಗಪಟಾಂ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ (ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜಮೀನ್ದಾರಿಗಳು ಸಹಾ ಸೇರಿ) ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದು (ಭೂಗೋಳ.೮೦). ೨. ಜಮೀನುದಾರನ ಹಕ್ಕು,-ಹುದ್ದೆ. 'ಜಮೀನ್ದಾರಿ ಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮೀನ್ದಾರೀ]

ಜಮೀನ್ದಾರಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನಿಂದ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯ ಪದ್ಧತಿ: ಗೇಣೀಗಾರರಿಂದ ಗೊತ್ತಾದ ಗುತ್ತಿಗೆ ಪಡೆದು ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಜಮೀನ್ದಾರಿಪದ್ಧತಿ, ಆ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದ ವಾದ (Landlordism. ಇಂಕನಿ).

[ಜಮೀನ್ದಾರಿ + ಪದ್ಧತಿ]

ಜಮೀಯತ್ 'ಜಮೀಯತು' ನೋ.

ಜಮೀಯತು, ಜಮೀಯತ್ (ನಾ). (ಧನ, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವು) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದುದು; ಸಂಗ್ರಹ; ಶೇಖರಣೆ; ದಾಸ್ತಾನು: ಶಿವರಾತ್ರೆ ದಿವಸ ಸೇತುವೆ ಬಾಗಿಲು ಬಳಿಯಿಂದ ಜಮೀಯತನ್ನು ಲೂಟಿಮಾಡಿ ಹೋದರು (ಹೈದರ.೦೦೬); ಕೊಡಗಿನ ರಾಜರಿಗೆ ಪ್ರಾಕು ಸ್ವಲ್ಪ ಜಮೀಯತು ಇತ್ತು. ಈಗ ಅವರಿಗೆ ಜಮೀಯತು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೫). ಜಮೀಯತ್: ಜಮೀಯತ್ ಅಥವಾ ಸಂಚಯ ಎಂದರೆ ನಿಸ್ಸಂಗ ಮತ್ತು ದೇವಧ್ಯಾನ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೯೭). [←ಪಾರ. ಜಮೀಯತ್]

ಜಮುನೆ, ಜಗುನಿ, ಜಗುನೆ (ನಾ). ಯಮುನೆ; ಯಮುನಾ ನದಿ: ಜಮುನೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ರಾಸಕ್ರೀಡೆಯಾಡಿದ ಆ ಮುದ್ದು ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣನ ಮೂರುತಿ ಯಾರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಗಾಳಿಗು. ೭೯). ಜಗುನಿ: 'ಜಗುನಿಸಂಗಮ' ಪರಾ. ಜಗುನೆ: "ಜಗುನೆಯೆ ಯಮುನೆಯದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೩): ಜಗುನೆಯಂ ಪಾಯ್ದು ಮೂಡಮೊಗದೆ ಪಯಣಂಬೋಗಿ ಮತ್ಸ್ಯದೇಶಮಂ ಪುಗುತಂದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೦ವ); ಮೃಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೃಷ್ಣಮೃಗಂ ಖಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೋಗಿಲೆಯೆ ನದೀನದಮೆಲ್ಲಂ ಜಗುನೆಯೆ (ವರ್ಧಪು. ೬-೩೦); ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಜತ್ವಂ-ಯಮುನಾ-ಜಗುನೆ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ); ಬಡಬಾಸೆಯೆಂಬ ಜಗುನೆಯೊಳೊಡವೆರೆಯಲ್ಕುಚಹಿಮಾದ್ರಿಯಿಂದೈದುವ ಬಾಂಗಡಲೆನೆ ಹಿಮಾಂಬು . . . ಸುರಿವುತಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೮೨).

ಜಗುನಿಯಯ್ಯ=ಯಮುನೆಯ ತಂದೆ; ಸೂರ್ಯ: "ಜಗುನಿಯಯ್ಯಂ ಜವನ ತಂದೆ" (ಕಶರ. ೩೮). ಜಗುನೆಯ ಪಿರಿಯ=ಯಮುನೆಯ ಅಣ್ಣ; ಯಮ: "ಅಱಂ . . . ಜಗುನೆಯ ಪಿರಿಯಂ-ಈ ೫ ಯಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೩೫). [<ಸಂ. ಯಮುನಾ]

ಜಮ್ಮೆ$_1$ 'ಜವಿ$_1$' ನೋ.

ಜಮ್ಮೆ$_2$, ಜಮಾ (ನಾ). ೧. ಆಯ; ಆದಾಯ; ಹುಟ್ಟುವಳಿ. ೨. ಸಂದಾಯ: ವಸೂಲಾದ ಹಣದ ಮೂರು ಪಾಲಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾಲು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಜಮೆಯಾಗಿ ಉಳಿದ ಒಂದು ಪಾಲು . . . ವಕೀಲರಿಗೆ ಫೀಜಾಗಿ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು(ಮಹಾವಂ. II, ೪೫). ೩. ಸಂಗ್ರಹ; ಶೇಖರಣೆ: ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತದೊಳಗಿಂದ ನೀರು ಬಂದು ಜಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೬೯): ಅಂಗರೆಗಂತೂ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಜಮೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ವಿಶೇಷವಾಯಿತು (ರಕ್ತರೂ. ೪೭). ೪. ಕೂಡಿದುದು; ಸೇರಿದುದು; ಸೇರ್ಪಡೆ: ತಾಯೆ ಮರೆ ಚಿಂತೆಯನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾ ಉಲುಹನಡಗಿಸದಿರಲು ತಾಪಸರೊಳಗೆ ಜಮೆಯಲ್ಲ (ಪಶುಭಾ. ೭-೨೬): ಕಳೆಯ ಪಡೆಯದಡಾನು ಶಿಷ್ಯರವೊಳಗೆ ಜಮೆಯಲ್ಲೆಂದು ಶಪಥವ ತಳೆದ ನಾಹಾ ಕೇಳು ಗೌತಮನಾಗ ಸಂತಸದಿ (ಮುಲ್ಲಾಶಾ. ೩-೫೪). ಜಮಾ: ೧. 'ಜಮಾಖರ್ಚು' ಪರಾ. [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮಾ]

ಜಮೇದಾರ 'ಜಮಾದಾರ' ನೋ.

ಜಮ್ಮ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅರಸನು ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ: ದೊರೆಗಳಿಂದ ಜಮ್ಮ ಉಂಬಳಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರು ಅವರ ಸೇವೆ ಮಾಡಬೇಡವೆ (ಹುಲಿಹಾ. ೯೨): ನಮ್ಮ ಕೊಡಗಿದು ಜಮ್ಮದು; ಜಮ್ಮ ಕೊಡಗಿದು ನಮ್ಮದು (ಕನ್ನಬಾ. ೦೦೦-೦೦).

ಜಮ್ಮಿದವರು = ಅರಸನಿಂದ ಉಂಬಳಿಯನ್ನು ಪಡೆದವರು : ಜಮ್ಮಿದವರೆಲ್ಲ ತೋಳು ಕತ್ತಿಯಾಗಿ ಕರೆ ಕೊಟ್ಟೂಡನೆ ಪಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಂತೆ (ಹುಂಚಾ. ೯೩). 'ಜಮ್ಮಿಗಾರ' ಪರಾ. [←ಕೊಡ. ಜಮ್ಮ]

ಜಮ್ಮಿಗಾರ (ನಾ). ಜಮ್ಮಿವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಉಂಬಳಿದಾರ : ಆಯಾ ಭೂಮಿ ಮನೆ ಜಮ್ಮಿಗಾರರಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿ ನಿರ್ಭಯದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕರಾಗಿ ಇರಿ ಎಂದು ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು (ರಾಷ್ಟ್ರೋತ್ಥ. ೨೦). [ಜಮ್ಮಿ + ಗಾರ (< ಕಾಱಱ)]

ಜಮ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜಮ್ಮಿ (ತಿರಳಿ). – ಮಧ್ಯಮ ವೃಕ್ಷ. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ. ಬೀಜಗಳಿಗೆ ಯೆಣ್ಣೆ ಔಷಧಿಯು (ಕರಾಗಾ. ೪೯). [-?]

ಜಮ್ಮಿಟ್ಟಿಗೆ 'ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಜಮ್ಮು 'ಜೊಂಪು' ನೋ.

ಜಯ (ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವುದು ; ಗೆಲ್ಲ ; ಗೆಲವು : "ಜಯಮನೆ ಗೆಲ್ಲಂ" (ಕಪಿಪ. ೩೫) ; ಜಯಮೆನಗವಜಯಮುಮದು ಯಶಮಯಶಮೆಂಬದಂ ಬಗೆಯದೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಕಲಿಹಮೆಸೆದ . . . ಕಲಿ ಸುಯೋಧನಂ ಪೂಜಿಮಮಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೭) ; ನಿನಗಭಿವೃದ್ಧಿಯಕ್ಕೆ ಶುಭಮಕ್ಕೆ . . . ಜಯಮಕ್ಕೆಜ ರಾಮರಥಮಕ್ಕೆ (ಕಷ್ಣ. ೯೬-೪-೪೩ : ೧೩೩೮ ಪಪ್ಪ). ೨. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಆತ್ಮನಿಗ್ರಹ ; ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಯಮ : ಜಯಮೆಂಬುದು ಕರ್ಣಾತ್ಮಗಕ್ಷಿ ಜಿಹ್ವಾ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ವಿಷಯಕಮಷ್ಟ ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧಂಗಳ್ಗಳಾಗಾಸಕ್ತಿಯಲ್ಲದುದು (ಶಾಪಂಚ. ೩೦೬-೩೦). ಪಿ. ಆಕರ್ಷಕವಾದದ್ದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : "ಜಯಂ ಮಂಜುಳಂ . . . ರಮ್ಯರುಚಿರಂ ಪುವೇಕಮೆನೆ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೬-೨). ೪. ಗೆಲವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಸೂತ್ರ: (ಕ). ೫. ಪ್ರಭವ ವೊದಲಾದ ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈಂಟನೆಯದು : ವರುಷಕೆ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ ಶುಕ್ಲ . . . ವಿಜಯ ಜಯ ಮನ್ಮಥ . . . ಆಕ್ಷಯವಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩೦). ೬. ಅರ್ಜುನ : ಅನುಪಮಮಮಪ್ಪ ದಿಗ್ವಿಜಯದಿಂ ಜಯನೆನೊಳ್ ಪಡಿಯಾಗಿ (ಎಳ. V, ಕೀಲಕಱು. ೦೭-೭೦ : ೧೧೫೬). ೭. ವೈಕುಂಠದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಜಯನ ವಿಜಯನ ದೈತ್ಯಜನ್ಮವನು ಈತನೊಂದೆದನು(ಶಾಪಾ.ಉ. ೯-೫೪). ೮. ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥ: ಭಾರತಕ್ಕೆ ಜಯವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಡಿಕ್ಕೆ. ೦೬) ; ನವಿನಿ ನಾರಾಯಣನ ನರನ ಪುರುಷೋತ್ತಮನ ವ್ಯಾಸ ವಾಗ್ದೇವಿಯರ ಬಳಿಕ ಪೇಳ್ದುದು ಜಯವ (ವಡಭಾ. ೦).

ಜಯಜಯಜ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹರಿಗರ್ಭ್ಯಮನಿತ್ರರ್ ಜಯಜಯಯಾತ್ತಿತರ್ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯರ್ (ಆಗಪಿ. ೦-೩೭) ; ಪುರಜನಂ ಬೆಱಗಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರಲಿರಲು ವಿಪರೀತವೆನುತೆಲ್ಲರು ಜಯಜಯಧ್ವನಿಗೆಲ್ಲಂ(ರಾಷ್ಟ್ರೋ. ೩೫-೪೦) ; ಸುಮನಸರು ಜಯಜಯಯೆನಲು (ತೊರಾ. ೦-೭-೫೫). ಜಯ ಜಾಯಾ ಶರಣ = ಗೆಲುವೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಯ ಜಾಯಾಶರಣಂ ರಣಕ್ಷಿತಿಹಸಕ್ತಶ್ರಂ(ಎಳ. VI, ಚಳ್ಳಕು. ೦೩೧-೫೫ : ೧೧೪೨). ಜಯದುತ್ತುರಂಗ = ಅನೇಕ ಗೆಲವಿನಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮಸ್ತ ಕೊಂಗುಳಿವರ್ಮ್ಮ ಧರ್ಮ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಕೋಳಾಳವುರವರೇಶ್ವರಂ ನಸ್ತ ಗಿರಿನಾಥಂ ಜಯದುತ್ತುರಂಗಂ ಗಂಗಚೂಡಾಮಣಿ (ಶಾಇಶ. XX, ೩೫-೩ : ೧೦೮೦). ಜಯಧಾಮ = ಜಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ; ಸದಾ ಜಯಶಾಲಿಯಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಟ್ಟುನ್ಮನೆನೊಳ್ಳಿಂವೇರ್ದ್ಯಾಮತಿಯಂ ಪಡೆದಂ ಜಯ[ಧಾ]ಮಂ ವಿಬುಧ ತ[ರ] ದಾ ನ ರ್ಮ್ಮ ಂ ಬಮ್ಮಂ (ಶಾಇಶ. XX, ೩೦-೭ : ೧೦೬೫).

ಜಯಮಿತ್ರ=ಗೆಲುವಿನ ಗೆಳೆಯ; ಜಯಶಾಲಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಭಾನುದಾಸನ್ ಜಯಮಿತ್ರನ್ ಊನರ ವೈಕಿನನ್ (ಪ್ರಾಅಶಿ. ೦೯೬೯ : ೩೨-೯ ; ೨೩ನೆಯ ಪಪ್ಪ). ಜಯಮೂಲಸ್ಕಂಧ = ಜಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರಸ್ತಂಭ ದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಿತವೀರಲಕ್ಷ್ಮೀ ಆತ್ಮಭಕ್ತ್ಯಮಾಲಾಪಕರ್ಷಣ ಭೂಮಿ ಸಂಚರಣ ಜಯಮೂಲಸ್ಕಂಧಂ (ಎಳ. III, ಮಂತ್ರ. ೭೮-೯ : ೧೦೭೨). [ಸಂ.]

ಜಯಂತ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಮಗ : "ಇಂದ್ರನ ಮಗನೂ ಜಯಂತ ನೆಂಬುದು" (ಹರಿಯು. ೦೦-೩೩) ; ಅನಿರುದ್ಧಂ ನಳಕೂಬರಂ ವರ ಜಯಂತಂ ನೋಡೆ ಸಾಮನ್ಯರೇ (ಪಪ್ರಾಪ್ರ. ೩-೭೦). ೨. ದಶರಥನ ಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಇರಿಸಿ ದೃಷ್ಟಿ ಜಯಂತರನು ವುರಕರಸ ಗಧ ವೇಱ್ದನು (ಕೆಪಕರಾ. ೦-೦೬-೦೩). ೩. ಪ್ರ[ಜೈನ]ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿವಮನ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸುರಾವಧೀಕರ್ಜನಾಧೀಕಂ ಮನದಿಂ ಬೇಗಮೆನರ್ ಜಯಂತ ಶಿಬಿಕಾ ಸ್ಕಂಧರ್ ವಿಷಿತ್ರಾನಕರ್ದ್ದುನಿಗಳ್ ಘೊರ್ಣಿಸೆ ತಂದರಾರೂ ಬೆಸಕ್ಕುರ್ಯ್ಯರ್ಣ್ಣಸಾವಜ್ಞರಿಂದಂ (ಜಬ್ಬಿಪು. ೦೩-೦೭೭). 'ವಿಮಾನ' ಪರಾ. ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಜಯಂತಿ (ನಾ). ೧. ಬಾವುಟ ; ಧ್ವಜ. ೨. ಗತಿಸಿದ ವಿಭೂತಿವುರುಷರ ಜನ್ಮದಿನ,–ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ. 'ಕೃಷ್ಣಜಯಂತಿ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ನೇತ್ರಮೂಲಿ : "ನೇತ್ರ ಮೂಲಿ ಜಯಂತಿ" (ಜಾಗಣಾ. ೪೯-೩೬). ೪. ದುರ್ಗೆ. ೫. ಇಂದ್ರನ ಮಗಳು. [ಸಂ. ಜಯಂತೀ]

ಜಯಂಕಾರ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಘೋಷ : ಉದ್ಭಕ್ಕೂ ಜನ ತಿಲಕಕಾರೆ ಜಯಂಕಾರ ಮಾತುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ಕಾಪ್ರೋ. ೧೩).

ಜಯಜಯಂಕಾರ(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಜಸರ ಜಯಜಯಂಕಾರ ಧ್ವನಿ ಮುಗಿಲನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ರಾತ್ರಿ). [ಸಂ.]

ಜಯಗಂಟೆ (ನಾ). ಕಂಚಿನ ತಟ್ಟೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ವಾದ್ಯ ; ಜಾಗಟೆ : ಗಂಟೆ ಜಯಗಂಟೆ ತಾಳ ಕೌಸಾಳ ವೊದಲಾದ ವಾದ್ಯವನಱಿಯದು ಪ್ರಸಾದಲಿರಗದಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರಲಿಂಗಿ (ಆದಪ. ೩-೦೩) ; ಪಾರಿಕ್ಕನಾಥಸ್ವಾಮಿ ಬಸದಿಗೆ . . . ಹಂಪ್ಪಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟ ಜಯಗಣ್ಟೆ (ಎಳ. XVI, ಪಾಳುಗ. ೦೦೩ ; ೧). 'ಜೇಗಂಟೆ' ಪರಾ. [<ಜಯಘಂ]

ಜಯಗಾಜ (ನಾ). ರಾಜನು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಾಗ ವಿರುವ ಆನೆ: ಕಟದ್ಗಂಡ್ಯಂದಂ ದಾನಧಾರಾಸಾರಂ ಕೈಗಣ್ಕೆ ಕಣ್ಗೂಡ್ಪುವ್ ಜಯಗಜಮಂ ಲೀಲೆಯಿಂದೇಱಿ (ಆದಪ್ರ. ೦೪-೪೨). [ಜಯ + ಗಜ]

ಜಯಗಾಥ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಹಾಡು ; ಜಯಗೀತೆ ; ವಿಜಯ ಸೂಚಕ ವಾದ ಗೀತೆ: ಆಯೋಧ್ಯೆಯ ಜನಂ ತೇಂಕಾಡುತಿದೆ . . . ಜಯಗಾಥಮಂ ಪಾಡಿ (ಕ್ರಿಚಾಮಾ. ೩೨೦-೩೯). [ಜಯ + ಗಾಥ]

ಜಯಗಾಥೆ(ನಾ). ಜಯಗಾಥ : ಬಂದುದೊಯ್ಯೊಯ್ಯನೆಯೆ ಕವಿಗೆ . . . ಜಯಗಾಥೆಯ ಮಹಾನಿನಾದಂ (ಕ್ರಿಚಾಮಾ. ೮೭೩-೦೯೯). [ಜಯ+ಗಾಥೆ]

ಜಯಘಂಟೆ (ನಾ). ೧. ವಿಜಯ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ ಗಂಟೆ : ಕಾಂದ ಮಧ್ಯದಿ ಕೋಟಿ ರಕ್ಕಸಗಣವ ಬಿದ್ದರೆ ಕುಹುಹೊಸಗೆ ಘೆಣಲು ಗುಟ್ಟುವುದೊಮ್ಮೆ ರಾವನ ಬಲ್ಲ ಜಯಘಂಟೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೩೨-೪೮). ೨.= ಜಯಗಂಟೆ: ಬಜ್ಜಿಕೆ ೩ ಪಲಂ ೬ ಜಯಘಂಟೆ ೧ ಫಲಕಾಕೆ ೩ ಪಲಂ ೧೫ (ಮೈ ೪ ಕಿ. ೦೯೬, ೨೮-೦೬ : ೧೦೩೭) ; ಆದಿಗಡಿಗೆ ಜಯಘಂಟೆಯಂ ಹೊಯಿದೆಡೆಗೆಡೆಗೆ ಸಾಱುತ್ತ ಕರಣನು ಮಠಕೆ ನಡೆತಂದು (ಅಸಪ್ರ. ೩೦-೦೦).

[ಜಯ + ಘಂಟೆ]

ಜಯಘೋಷ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳುವ ಘೋಷ : (ಕ). ೨. ಮಂಗಳವೆನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳುವ ಘೋಷ: ಅವರನ್ನು ಜಯ ಘೋಷದೊಂದಿಗೆ ಸ್ವಾಗತಿಸಲಾಯಿತು (ರಾತ್ರಿ). [ಜಯ + ಘೋಷ]

ಜಯಜಯವಂತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಜಯ ಜಯವಂತಿ ರಾಗವು ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯುವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ (ಶಾರದ. ೫೪೪). [←ಸಂ. ಮಹಾ. ಜಯಜಯವಂತೀ]

ಜಯಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ವಿಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತಾಕೆ,–ಬಾವುಟ: ವಿರಚಿತ ತೋರಣಮಾಲಾಕರಮುತ್ಕಂಭಿತ ಜಯಧ್ವಜೋತ್ಕರಮಿಪಾ ವುರಮುಂ . . . ಪೊಕ್ಕಂ (೫೦೭೬). ೨. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನ ಮಗ. [ಜಯ + ಧ್ವಜ]

ಜಯಧ್ವನಿ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಘೋಷಣೆ; ಜಯಜಯಕಾರ: ಭೋರ್ಗರೆವಭ್ಯರ್ಣರವಮಾರ್ಗ ಜಯಧ್ವನಿಯಾರ್ಗೆ . . . ಉಲಿವ ವಂದಿಗಳಾರ್ಗೆ (ಜಾಂಬಿ). ೬-೦೫). [ಜಯ + ಧ್ವನಿ]

ಜಯಧ್ಯಾನ (ನಾ). = ಜಯಧ್ವನಿ : ಸುರಯೋಗೀಂದ್ರಸಮಾಜಸಂಸ್ತವ ಜಯಧ್ಯಾನಂ (ಜಗಪಿ. ೧-೪೬). [ಜಯ + ಧ್ಯಾನ]

ಜಯನ(ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವುದು ; ಗೆಲವು ; ಜಯ. ೨. ಯಂದ್ಧಕವಚ. ೩. ಆಯುಧ ; ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ. 'ಜಯನಶಾಲೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.] '

ಜಯನಶಾಲೆ (ನಾ). = ಜಯನಶಾಲೆ : ವಿಭುಳವಾತಾಳನಿವಾಸಾಶಂಕೆಯ ನೀವುದು ನಿಚಿತಾಶೇಷಾಸ್ತ್ರಾಳಿ ಜಯನಶಾಲೆಯದಱೊಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೦೪೯). [ಸಂ. ಜಯನಶಾಲಿಕಾ (ಜಯನ + ಶಾಲಿಕಾ)]

ಜಯನಶಾಲೆ (ನಾ). ಆಯಂಧಶಾಲೆ ; ಶಸ್ತ್ರಾಗಾರ: "ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಸರಾಗಾರಂ ತಾಂ ಜಯನಶಾಲೆ" (ಪಮ್ಪಕೃ. ೪೮-೦೯): ಅರಮನೆಯೊಳ್ ಕರ್ಚಿರ್ದೊಡುಳಿದ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಭಂಡಾರಂಗಳುಪಾಗಿಗಳುಂ ಕುದುರೆಗಳುಂ ಜಯನಶಾಲೆ [ಪಾಣಾಂ. ಪವಣಾಶಾಲೆ, ಪೈವಣಾಶಾಲೆ]ಯುಮಾಂ ಕೈಕೆ [ಪಾ (ಪಡ್ಡಾರ. ೦೮೬-೨) : ಅಲ್ಲಿಯ ಸೌಂದರೀಜನಂ . . . ಲೀಲಯಿಂ ತೋಱುಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೮-೪). [ಜಯನ + ಶಾಲೆ]

ಜಯನಶಾಲೆ (ನಾ). = ಜಯನಶಾಲೆ : ಮನಸಿಜನ ಜಯ[ನ]ಶಾಲೆಯುಂ ಮನೆ ಸೊಗಯಿಸುವುದು ಮನೋಹರೇಕ್ಷುವಿಲಸಂಗಳ್ (ಸುಳುಮಾ. ೪-೩೩). [ಜಯನ + ಸಾಲೆ]

ಜಯನಿನದ (ನಾ) =ಜಯಧ್ವನಿ: ಜಯನಿನದಂ ಸುರದುಂದುಭಿಜಯನಿನದಂ . . . ಪರ್ವಾರಿದಿ (೦೪-೦೪೬): ಜಯನಿನದವಳ್ಳಿಱಿಯೆ . . . ರಥಸಂಚಯವ ವೆಂಠಸಿದರು (ಕುಪ್ಪಳೀ. ೪-೯೨). [ಜಯ + ನಿನದ]

ಜಯಪತಾಕೆ (ನಾ). = ಜಯಧ್ವಜ ೧ : ಕಳಸಿರವಸನು ಮೊದಲು ದೂರದ ಹಿಮಾಲಯಕೆ ಅಲ್ಲಿಯೆ ಹಿದಿರಿದಳ್ ಜಯಪತಾಕೆ (ಪಲಮು. ೩೯-೦೧). [ಜಯ + ಪತಾಕೆ]

ಜಯಪತ್ರ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವ ದಾಖಲೆ ಪತ್ರ; ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದ ವನಿಗೆ ಆತನ ವಿಜಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಪತ್ರ : ವರವಾದಿಗಳ ವೋಗಳಳ್ ಕರಿಂಠುವರಿದಂತೆ ಕಂದಿ ಕುಂದಿರೆ ಖಿಚರೇಶ್ವರ ನೀಯೆ ಪಡೆದನಕ್ಕಾದರದಿಂ ಜಯಪತ್ರಮಂ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧ ಬುಧಂ (ಆದಿಪು. ೩-೨೩) : ರಾಮಯ್ಯ(ಂ)ಗಳಗ್ಗಿದ್ದರುವಂತೆ ಜಯಪತ್ರಮಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಎಇ. ೪, ೪೪೯-೩೦ ; ೧೩೦೦) : ವಿಕಾಂತರಾಮನು ಭೂತಳೇಶನ ಕೈಯಲಾ ಜಯಪತ್ರಮಂ ಕೊಡಲು (ರಸಿಪ. ೩೨-೪೬). [ಜಯ + ಪತ್ರ]

ಜಯಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಶಸ್ತಿಲೇಖ : ಸರ್ವರಿಂ ಪೂಜಿತನಾಗಿ . . . ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಾಸನಗಳ್ನಿಟ್ಟು ವೈಜಯಂತಿಯೊಳ್ ತನ್ನ ಜಯಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು (ಪುರುಪ. ೦೬೩). [ಜಯ + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಜಯಪ್ರಮೋದ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವಿನ ಸಂತೋಷ. ೨. ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹ ವೆಳ್ಳವನು : ಖರನಂ ಮುರಾರಿ ಸಂಹರಿಸೆ ಜಯಪ್ರಮೋದಸುಮನರ್ ಸುಮನರ್ಸುವೃಷ್ಟಿಯಂ ಸುರಿಯೆ (ಜಗಪಿ. ೪-೪೨).

[ಜಯ+ಪ್ರಮೋದ]

ಜಯಬಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯಂಧ : ಬಲ್ಲು ನಾರಾಚ . . . ಜಯಬಾಡಿ ಶ್ರುಂಗಾರ ತೊಡುಪೂ ಸಂಣಚಿಂದ್ರಾಯುಧಾ ಟಲುತಲಿ ವೆಂದ ಲಾದಾ ಬತ್ತಿಕಾಯುಧಾ (ಜಕ. ೪೪, ಸುಬ್ರ.೮೪-೨೨ ; ೧೮೭೨). [?]

ಜಯಭೇರಿ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವ ಭೇರಿ.

ಜಯಭೇರಿಹೊಡೆ = ಜಯವನ್ನು ಗೆಲ್ಸು ; ಜಯಶಾಲಿಯಾಗು : ಯಶಸ್ವಿಯಾಗು: ಹೊಸದೊಂದು ಬಲ್ಲುಗಾರಿಕೆಯನು ತೋರಿದೆ ಮುಗ್ಧೆಯೆ ಜಯಭೇರಿ ಹೊಡೆದೆ (ಇಂಣಾಚ. ೦೩೦-೪೪). [ಜಯ + ಭೇರಿ]

ಜಯಮಂಗಲ, ಜಯಮಂಗಳ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವಿನ ಹಬ್ಬ : ವಿಜಯೋತ್ಸವ: ಆಲಿ ರಂಗವಲಿ ಬದ್ಧವಣಂ ಜಳದರವವಾಗಿ ಜಯ ಮಂಗಲ[ಣಾಂ. ೪] ಸೂಚಕವಾದುದಕ್ಕಾಗಿ ಘನಸಮಯದೆ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೪೩). ೨. ಪಟ್ಟದಾನೆ : (೬). ಜಯಮಂಗಳ : ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೩. ಗೆಲವೂ ಶುಭವೂ ಆಗಲೆಂಬ ಹಾರೈಕೆಯ ಮಾತು : ಜಯಮಂಗಳಂ ನಿತ್ಯಶುಭಮಂಗಳಂ (ಪುರಿಂದ. ೩-೦೩೬ ಪಧ್ಯ). [ಜಯ + ಮಂಗಲ]

ಜಯಮಂಗಳ 'ಜಯಮಂಗಲ' ನೋ.

ಜಯಮಮತ್ತ (ಗು). ಗೆಲವಿನಿಂದ ಮದಿಸಿದ,–ಆಹಂಕಾರಗೊಂಡ : ಜಯಮತ್ತ ರುದ್ರವಿಶಾರಥಿಯ ಕಂಡಿ! (ಕ.ಚಾಗಿಡ. ೪೯-೦೮).

[ಜಯ + ಮತ್ತ]

ಜಯಮುಖ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವ ಉಪಾಯ ; ವಿಜಯದ ಮಾರ್ಗ : ಬೊಮ್ಮನ ಕೇಳ ಬಂದೆವೆ ನಾವು ನಾಳನ ಕಾಳೆಗದ ಜಯಮುಖವ ಬೆಸಗೊಳ್ ಬಂದವು (ಕುಪ್ಪಾರ್ಜು.ಗೀ. ೪-೬೪). [ಜಯ + ಮುಖ]

ಜಯಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ ; ದಂಡಯಾತ್ರೆ : ಆ ರಾಜೇಂದ್ರನ ಜಯಯಾತ್ರಾರಭಸದೊಳೀಗೆದ ಸೈನ್ಯ ರಜವಿಭ್ರಾಭ್ಯನ್ಮಾರಿಯರ ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಕಣ್ಣೀರಂ ದೂರದೊಳ್ ಮಾಟ್ಟುದು (ಕಂದ್ರಪು. ೭-೨೯). [ಜಯ + ಯಾತ್ರೆ]

ಜಯರತ್ನಾಕರ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಸಾಗರದಂತಿರುವವನು ; ಸದಾ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗುವವನು : ಔಕಿ ತಲೆವಂಗಿಯಲಿ ತೆರೆದನೇಕ ಸುಭಟರ ಸಿಲೆ ಜಯರತ್ನಾಕರನು ಕಲಿತನು ವಾಂಡವ ಸೈನ್ಯ ಸಾಗರವ (ಕುಪ್ಪಾರ್ಜು.ಗೀ. ೩-೩೬). [ಜಯ + ರತ್ನಾಕರ]

ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಸಿರಿ; ವಿಜಯದ ಅಧಿದೇವತೆ: ವರರನಱಸಲ್ಕೆ ಸೊಂಪುಂಬರದ ಕುಡುಗೂಸಿನಂತಿರ್ದಮಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬಯಸಿ ನೋಡಿದ ಳಾಗಳ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೪೬). [ಜಯ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ಜಯಲಿಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] (?) : ಸ್ಥೀಲಿಂಗಂ ಸರಸ್ವತಿಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಪತಿವ್ರತಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಕೇಶವುತಿಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಅಲ್ಲಿ ಜಯಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ . . . ಅಲ್ಲಿ ಜಯಲಿಂಗಂ ತ್ಯಲ್ಪಲಕ್ಷಣಂ (ಜಾಪುಂಪು. ೪೪೦).

[ಜಯ ? + ಲಿಂಗ]

ಜಯಲುಬ್ಧಕ (ನಾ). ಜಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಂಳ್ಳವನು ; ಗೆಲವನ್ನು ಆರಸುವವನು : ನಿಯತ ಜಯಲುಬ್ಧಕನು ರಣಭೂಮಿಯಲಿ ಹರಿಸಲು ಜಯದ ಸಿರಿಯನು ಭಯವಿಹೀನರು ಬೆಱಗುಗೊಂಡರು ಭೀಮನುರವಣಿಗೆ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೦೯-೯೬). [ಜಯ + ಲುಬ್ಧಕ]

ಜಯಲೇಖೆ (ನಾ). = ಜಯಪತ್ರ : [ಪೃಲ]ತುಲ ತಿಂಮಗೌಂಡನ ಪುಗ ಕಾಪಗೌಂಡಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಜಯ[ಲೇ]ಖೆಯ ಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಶೌಇ. VIII, ೩೬೨-೪ : ೧೬೦೭). [ಜಯ + ಲೇಖೆ]

ಜಯಲೀಲೋಲುಪ (ನಾ).=ಜಯಲುಬ್ಧಕ: ರಿಪುಬಲ ಗೆಲುವಲ್ಲಿ ಶಾವಾದಬ ಶರಾದಬಯೆಂಬ ಜಯಲೀಲೋಲುಪನು ಸಂಗ್ರಾಮದಲಿ ಮಡಿದನು ವೃತ್ತ ವೋಹದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾರ್ಜು.ಗೀ. ೦೮ ಸೂಹತ).

[ಜಯ + ಲೀಲೋಲುಪ]

ಜಯಂತ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಶಾಲಿ : ವಂತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ – ಸಿವಂತಂ. ಜಯವಂತಂ. ಜಸವಂತಂ (ಕವಿರ. ೩೦೬ ಪ್ರಯೋಗ) ; ೧೬೫೭ ರ ಶ್ಲಾಸಿಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವಂತರಾದ ಭಟರು ಮತ್ತ ರಾದರು (ಕ್ರಐಂಧ. III, ೨೮೫ಕೆ). [ಜಯ + – ವಂತ]

ಜಯವಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ : ನಮ್ಮ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಯವಂತಿ ಬೀಜ ಆಗದು. ದೇಸೀ ಹತ್ತಿಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು(ಕೃಯೂಂಸೆ. ೪೬). [?]

ಜಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆ; ಜಯಿಸು: ಜಯವಡೆದಾ ಪುಳಿಂದಪತಿಯಾಡುವ ಬೇಂಟೆಗೆ ಬೆರ್ಚಿ (ಆರ್ಜಸೇ. ೩-೫೪) : ಕಪ್ಪಡೊಳ್ದಿದ್ದರು ಸತ್ಪ್ರಜ ಸಂಪನ್ನರು ಕಡೆಯೊಳು ಜಯವಡೆದವರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೩೪-೬೦).

[ಜಯ + ಪಡೆ]

ಜಯವಾದ (ನಾ). ಜಯಜಯಕಾರ; ಜಯಧ್ವನಿ: ಜಯವಾದವನುಪಲಿಳ ಜಗಜ್ಜಯಪತ್ರಮನಹಿತವಕ್ಷಪತಿರ್ ಕುಡೆ ಕೊಡಯನಯವಿನ[ಯ] ವರಂ ವಹಣಿಯನವವಾನ್ಮಿಸಿದ ವಿಭು ಕರಂ ಮನ್ಮಿಸಿದಂ (ಜಾಂತಿಪು.೪-೦೫೦).

[ಜಯ + ವಾದ್ಯ]

ಜಯವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲವನ್ನು ಹೊಂದು: ಭಲರ ಭಲರೀ ಎನುತ ಭಕ್ತಾವಳಿಗೆ ಶರಣಾರ್ಥನುತ ನವ್ಯಮು ಗೆಲವನುತ ಜಯವಿಡಿಯನುತ ಬಿಟ್ಟಾರ್ದು ಬೊಬ್ಬಿಡುತ (ಬಸಪು. ೩೨-೮೨). [ಜಯ + ಪಿಡಿ]

ಜಯವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜಯವಾಗುಲಿ ಎಂದು ಕೂಗು ; ಜಯಜಯಕಾರ ಮಾಡು: ದಿಕ್ಕುಂ ದಿಸೆಯುಂ ನೀವತುಗೆನುತೆ ಜಯವಿಡುತ (ಬಸಪು.೩೭-೩೦).

[ಜಯ + ಇಡು]

ಜಯವೈಜಯಂತಿ (ನಾ). = ಜಯಧ್ವಜ ೧ : ಕನ್ನಡತಾಯಿಯ ಜಯವೈಜಯಂತಿಯ ವಿರಿಸು ಹಾರಿಸು (ಇಂಚಾಪ. ೨೪೪-೧೦೬).

[ಜಯ + ವೈಜಯಂತಿ]

ಜಯಶಾಲಿ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಗೆದ್ದವನು : ಜಯಶಾಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ೪] ನವಮ್ಯಭ್ಯೇಳ್ಳಯಿಯನುತ್ಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೭-೦೬೬) : ಅವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು (ಡೂಲ್ಲಿ).

[ಸಂ. ಜಯಶಾಲಿನ್]

ಜಯಶೀಲ (ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದವನು: "ಜೈತ್ರ–ಜಯಶೀಲನು" (ಗಣಾಷ್ಟಕಂ. ೦೪೦). ೨. ಗೆದ್ದವನು; ಯಶಸ್ವಿಯಾದವನು: ಜಯಶೀಲಂ ಪ್ರಭು . . . ಸ್ಮರಭಸ್ಮಾವಮುಂ ತಾನಾದನತುಳಳಪ್ರತಿಮಂ (ನಿಶಿ. ೮–೫೩) ; ದಾದಾಭಾಯಿ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲರಾಗಿ ಪಾರ್ಲಿಮಂಟಿನ ಸದಸ್ಯರಾದರು (ಸ್ವಾವಿಕ. ೦೭). [ಜಯ + ಶೀಲ]

ಜಯಶೌಂಡ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ; ವಿಜಯಕೌಶಲವುಳ್ಳವನು: ವರಸಮಯ ಜಯಶೌಂಡ ಶಂಕರಶರಣ ರತ್ನಕರಂಡ (ಬಸಪು. ೭೬–೪೯).

[ಜಯ + ಶೌಂಡ]

ಜಯಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ನೆಡುವ ಕಂಭ; ಗೆಲ್ಲಂಬ: ಜೋಳನ ಪಡೆಯಂ ಬೆಂಕೊಣ್ಣುತವ್ರುದಣ್ಣಾರ್ಧೀಕಂ ನಡಿಸಿ ಜಯಸ್ತಂಭಮಂ (ಮ್ಯಅರಿ. ೦೯೩೦, ೭೯–೪೫; 1080): ಚಕ್ರಿತನೆಯುಂ ಸೋಮೇಶ್ವರೋರ್ವ್ಯಿ ಶ್ವರಂ ಸಕಳಶ್ರೀವರನಿಂತಿದಂ ನಿಱಿಸಿದಂ[ಶ್ವಮು]ಜ್ವಯಸ್ತಂಭಮಂ (ಕೇತಾಚ. ೫೪-೪೬–೬೭; 1126) : ಕಡಲತಡಿದಡಿಯೊಳಾತಂ ನಡಿಸಿದ ಕಾಂಚನ ಜಗಜ್ಜಯಸ್ತಂಭಗಳ್ ಕುಡಿನಿವಿರ್ದು ನಾಕಿನಳಯನಿವಡದರ್ ಯಕೋ ಲತೆಗಡರ್ದನಿಟ್ಟವೊಲಿಸೆಗುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೩೧). [ಜಯ + ಸ್ತಂಭ]

ಜಯಸ್ವರ (ನಾ).[ಸಂಗೀತ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ : ಎನ್ನ ಮಾಟ ಕರುಡ ಸಳೆಯಲ್ದಿರ್ದುರ್ ನಗೆಯ ನಕ್ಕಂತಾಯಿತ್ತು ಶ್ರೀತ್ರನಾಥನಲ್ಲಿ ಜಯಸ್ವರನ ಪಾಡಿದಂತಾಯಿತ್ತು (ಮೋಕಮಾ. ೦೦-೩೩). [ಜಯ + ಸ್ವರ]

ಜಯಾಧ್ವಜ (ನಾ). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮಾರ್ಗ: ಕಡುವಸನದ ಕರ್ನಾದಿಗಳು ಕೈದುಡುಕಿದೊಡೆ ಕೈಗಾಯ್ವುಂ ಧರ್ಮದ ತಡಿಗೆ ತಾಂಳ್ದಿ ಜಯಾಧ್ವಜದಲಿ ಜಂಘಾಲರುಕುರೆಂದ (ಅಶ್ವಾಮೇ. ೦೫–೨೯). [ಜಯ + ಅಧ್ವ]

ಜಯಾಭ್ಯುದಯ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು: ಸೃಷ್ಟಿಶ್ರೀ ಜಯಾಭ್ಯುದಯಶ್ಚ ಜಯತ್ಯಾವಿಷ್ಕೃತಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಾರಾಹಂ(ಶ್ರೀಇಚ. IX–I, ೦೬೬–೧: 1099) : ದಾನವರು ಬಲುಗೈಗೆಳರ್ತುತಿವಸನರಕ್ಷುದಾದಡಿಯು ಸಮರ ದೊಳಾನಲಸದಳವಸುರರಿಗೆ ಸುರರಿಗೆ ಜಯಾಭ್ಯುದಯ (ಶುಪಾ.ದಶ.೬.೬೦–೬೬). [ಜಯ + ಅಭ್ಯುದಯ]

ಜಯಾಯಸಥ (ನಾ). ಜಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು; ಜಯಶೀಲ : ರಾವಣಾರನೇಕರುಂ . . . ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಜಯಾಯಸರಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾರಣಿ.ರೋತ್ಪುಕನಾದಂ (ಪಂಂರಾಮ. ೦೪–೦೬೫). [ಜಯ + ಆಯಸಥ]

ಜಯಾಶೀರ್ಘೋಷ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಹರಸುವ ಧ್ವನಿ; ಜಯಜಯಕಾರ : ದಾನವ್ರವೋದ ವಾಚಾಳ ಪಟ್ಟರಂ ಚಾರಣ ಗಣಿ.ಘೋಷ್ಟಾರ ರುಂಂಠಾರ ಜಯಾಶೀರ್ಘೋಷಮುಮಪ್ಪ ವಿಜಯಗಜದ ಬೆಗೆ ವಂದು (ಆದಿಪು. ೦೪–೯೦ ಪ). [ಸಂ. (ಜಯ+ಆಶಿಸ್+ಘೋಷ)]

ಜಯಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ಧ್ರುವ . . . ಜಯಾಳ ವೆಂಬವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳಂ (ವಿಚೆಗೆ. ೨೫೬). [?]

ಜಯಿಸು, ಜೈಸು (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ಲು ; ಜಯವನ್ನು ಪಡೆ : ರಣದೆ ಜಯಿಸಲೆ ನಾರಾಯಣನೊಳಮುದಾತ್ತನಾರಾಯಣನೊಳಮಿಂತೆತ್ತಿಕೊಂಡ ಗಂಧರು ಮೊಳರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦–೦೦) : ವಾದಿಗಳಿನಿದೆ ಜಯಿಸಿ (ಪಠ್ಯಶಾ. ೫–೬೩) ; ಎನ್ನೊಳು ಸೆಣಸಿ ಜಯಿಸಿದರೆ ಧನವ ಹಿಡಿಯೆನು (ಶುಪಾ.ದಶ.೬. ೬–೦೦). ಜೈಸು : ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಜೀವನಂ ತಳರಲೊಯ್ಯನೆ ತಳರದನರಂ ರತಿವಲ್ಲಭಂ ಮೂಜಗವ ಜೈಸಲೆಂದು (ತ್ರಿಂಲಕ್ಷ. ೧೨–೪); ಈಸಬೇಕು ಇದ್ದು ಜೈಸಬೇಕು (ಪುಸಂದ. ೦–೨೩ ಪಲ್ಲವಿ) : ಆ ಪಟ್ಟಣವನು ಜೈಸಾ ರಾಯನ ಸೆಱೆಗೈದು . . . ಪ್ರತಾಪದ ಮುಂದಡಿಯಿಟ್ಟ (ಕಂಪಾವಿ. ೦೬–೨೮) : ಕಪಿಗೊರ್ವನೈತಂದು ಜೈಸಿ ಮತ್ತಮರನಗರಿಗೆ ಕಳುಪಿದಂದು (ಪಂಕಾರಾ. ೫–೭–೨೦). [ಜಯ + – ಇಸು]

ಜಯೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ ; ಜಯಂತಿ : ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರಿ, ನಾದೇಯಾ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ–ತ್ರಿ ತಕ್ಕಿಲೇಗಿದ, ತಗ್ಗಿಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂಜ. ೧೦೦). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ತೃತೀಯೆ, ಅಷ್ಟಮಿ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶಿ ತಿಥಿಗಳು : ಅಭಿಧಾನ ಕೃವದಿಂ ನಂದ ಭದ್ರೆ ಜಯೆ ರಿಕ್ತೆ ಪೂರ್ಣೆ ಯಿನಿತುಂ ಪ್ರತಿಪತ್ಪ್ರಭೃತಿದಿನಂಗಳಂ (ಕೋಗಣಿತಸಾ. ೦–೨) ; ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಾ, ಭದ್ರಾ, ಜಯಾ, ರಿಕ್ತಾ, ಪೂರ್ಣಾಯಿಂಬ ಸಂಕೇತವ ಪಾಡ್ದ ವೊದಲು ಐಂಚಮಿಯಾ ವರೆಗೂ ಆಗುವ ಹಿಗೆಗೆ . . . ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ವರ್ಯಂತ ೬ ಸಲ ಸುತ್ತಿ ಬರುವವು (ಜ್ಯೋಶಾ. ೬–೨೮ ಪದ್ಯಾರ್ಥ). [ಸಂ. ಜಯಾ]

ಜಯೆವೆಡೆ (ಜೀವ್ಪೊಡೆ) : ನೋಡಿ.

ಜಯೋದ್ಯಾಮ (ನಾ). ಜಯದಿಂದ ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನಿಗೆ : ಕೊಂಡನದಱಂ ಭೀಮಂ ಜಯೋದ್ಯಾಮನೆಂಬುದನೆಂಬಂತಿದು ವನ್ನು (ಗದಾಯು. ೦-೬೩). [ಜಯ + ಉದ್ಯಾಮ]

ಜಯ್ಯ (ಗು). ೧. ಗೆಲ್ಲಬೇಕಾದ : ಜಯಿಸಬಹುದಾದ. (ನಾ). ೨. ಗೆಲವು ; ಜಯ : "ಜೆಯಂ. ಜಯನಂ. ಜಯ್ಯಂ. ಜೇತವ್ಯಂ. ಜಯನಿಯಂ ಈ ೫ ಗೆಲ್ವು" (ಕಾಕಕ್ಕ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಜರ೧ (ನಾ). ಮೈ ಬಿಸಿಯಾಗುವುದು; ಜ್ವರ: ವತ್ಸ ಲೋಪಕ್ಕೆ—ಈಶ್ವರ–ಈಸರ . . . ಜ್ವರ–ಜರ (ಕಾಬ. ೨೮೦ ಪ್ರಯೋ). ಧ್ವನಿ. ದನಿ : ಜ್ವರ, ಜರ (ಕಣ್ಣಾಸು. ೦೬೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಜ್ವರ]

ಜರ್ಠ (ನಾ). ಮುಂಪ್ಪು; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ: ಕಡುಜರದಿಂ ಕರಂ ನವಿದು ವಾಯು ವಿಕಾರದೊಳ್ಬಟ್ಟು ಕಂಡಕಂಡೆಡೆಗೆ ನಿಡೆಚ್ಚಿಯಂ ಪರಿಯಲ್ (ದಶಕು. ೪-೭೦೩). [ಸಂ. ಜರಾ]

ಜರ್ತ (ನಾ). ೧. ಬಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ : "ಜರನೆನಿ ಪೊನ್ನಂ" (ಭಾರತ. ೦೩). ೨. ಬಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತಂತಿಯ ಎಳೆ ; ಕಲಾಬತ್ತು; ಸರಿಗೆ; ಜರಿ : ಜರತಾರಿ: ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಂತಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಚಿನ್ನದ ಬಹು ತೆಳ್ಳನ್ನ ತಗಡು ಸುತ್ತಿ ಬಳಕ ಆ ತಂತಿಯನ್ನು ತುಸು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಟೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಜರವು ಆಗುವುದು (ಮುಂಡಿಯು. ೪-೦೩೧) ; ಸರಸ ಸುಂದರ ಕಾಯ ನಿನ್ನದು ಬರಿದೆ ಭಸ್ಮವದಾಗಿಯುರಿಕಿರಲಂತು ನಾನದಕೆ . . . ಜರದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೊಡಿಸಲಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೨೮) ; ತೊಟ್ಟ ಮುತ್ತಿನ ನವರತ್ನ ಕಂಚುಕ ಜರ ಕಟ್ಟಿದಡ್ಡಿಕೆ ಕಟ್ಟ್ಯಾಣಮುತ್ತಿನ ಸರ (ಶಾಸ್ತ್ರಿಗೆ. ೨೮೬).

[←ಹಾಲ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರ]

ಜರೆಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜರಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಜರಕಟ್ಟು (ನಾ). ಜರದ ಅಂಚು ಕಟ್ಟಿದುದು : ಅವರ ಆ ಜರಕಟ್ಟಿನ ಮೈಸೂರು ರುಮಾಲು ಅವರ ತಲೆಗೇ ಒಪ್ಪುವುದು (ಗೀತತ್ರಿ. ೦೩೯).

[ಜರ್ತ + ಕಟ್ಟು]

ಜರಕಾಟಿ (ನಾ). ಜರಕಟ್ಟು ; ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚು ; ಜರಿಯ ಅಂಚು: ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೈಕಡಗ ಕವಿಯಲ್ಲಿ ಬಾವಲಿ ಜರಕಾಟಿ ರುಮಾಲು (ಬಡಜ. ೫೩). ಜರಕಾಟಿಯ ಹೊಸರುಮಾಲು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು (ಗಂಗಾಗೌ. ೧೮).

[ಜರ್ತ + ಕಾಟಿ]

ಜರಕೈಸೆ (ಅ). ಸರ್ರನೆ ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : ಅವನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಜರಕೈಸೆ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದ (ಕೃಷ್ಣ). [ಜರಿಕೆ + ಅನ್ನೆ]

ಜರಗಿಸು 'ಜರುಗಿಸು' ನೋ.

ಜರಗು$_1$ 'ಜರುಗು' ನೋ.

ಜರಗು$_2$, ಜರಗು$_3$, ಜಲಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ಬಿನ್ನದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಣಗಳು ಬೆರೆತಿರುವ ಮಣ್ಣು : ಜರಗನೆಯನ್ನ ಕರ್ಜ ರಾಶಿಯ ಮಣ್ಕೊಳೊಪ್ಪವ ಪೊನ್ನಶ್ಚಿರಿಯನೆಲ್ಲಿಜ್ ಕಾಣ್ಬವೊಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೭) : ಇಳಿಯಧಿ ನಾಥಗೆ ಜರಗೆಂಬ ನೆವದಿಂದ ಬೆಳೆವುದು ಹೊನ್ನಸಾ ಧರೆಯು (ಕಂಪ್ರಸಾಂ. ೩೬-೭). ೨. ಬಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ : ಉತ್ಸಂಗ ಕುಚಾದ್ರಿಯ ಪೊಮ್ಮಕ್ಕಿಯ ಮೊಳೆ ಮೊಳೆತ ಜರಗಿನಂತಿರೆ ಕಣಾಲ್ಬೆತ್ತ ಸತಿಗಾಯ್ತು, ಸುತ ಸ ನಂ ವೆತ್ಸಂತಪ್ಪೊಂದು ಸಂತಸಂ ತತ್‌ಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಆರ್ಜಿಜಿ. ೩-೪) ; ನದಿ ಪುಟ್ಟಿ ದೊಸಜ್ ನಮೇರು ಪುಟ್ಟಿದ ಪುರಂದನಂ ಜರಗು ಪುಟ್ಟಿದ ಭೂತಳಮಿಲ್ಲ ದೇಜದೊಳ್ (ಕೊಡಿ.ಸು. ೪-೭). ಪೆರುಗು$_3$: ೧. ಜರುಗಿನಲಿ ಜಾಂಬೂನದದ ಸಂವರಣಕಾಂಜಂಗಿಯಲಿದ್ದುದು ಪರಮನಿಧಿ (ಕುಮಾ.ಅ.೦೦-೩೬). ಜಲಗು$_3$: ೧. ಇನ್ನೀ ಬಸದಿಯರ್ಗ್ಯಗಳು ಪುಟ್ಟಿದ ಜಲಗು ನಿಧಿನಿಕ್ಷೇಪ ತನ್ಮತ್ಕ ವರ್ತ್ತಿಯಂಬವಂ ಸರ್ವಪ್ರಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಪಾ. VII, ಕಿಷ್ಕಿಂ. ೪-೦೦: 1122); ಎನ್ನ ಮನವು ಸಧಾನವನ್ನೊಲ್ದದ ಜಲಗ ಮಟ್ಟಿತ್ತು ಹೋಜಾ (ಬಸವ. ೩೦) ; ಪರುಷವೆ ಕಂಡವಂ ಜಲಗಿಗೆಸುವನೆ (ಪಾಗೀಶ. ರೇ. ೨೬೩-೦೫).

ಜರಗಂ ಕರ್ಜುರ, ಜಲಗಂ ಕಚ್ಚು$_2$=ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆತಿರುವ ಬಿನ್ನದ ಕಣ ಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆ: ದೊರೆಕೊಂಡ ನಿಧಿಯನೆಲ್ಲದೆ ಜರಗಂ ಕರ್ಜುವಿದೆ (ಪಂಂಗಾಮ. ೫-೨೦) ; ಅಚ್ಚಕ್ಕಿಯ ನಿಧಿಯರಲು ಜಲಗಂ ಕಚ್ಚುವರೆ (ಬಸವ. ೨-೨೩). ಜರಗ ತೊಳೆ, ಜಲಗಂ ತೊಳೆ, ಜಲಗ ತೊಳೆ = ಜರಗಂ ಕರ್ಜುರ: ಮೇರುಮಂದಿರದೆಲಗದ್ದು ಜರಗ ತೊಳೆವ ಚಿಂತೆಯೇಕೆ (ಅವಚಂ. ೨೫-೦೦೩) ; ಮೇರುವಂ ಬಿಟ್ಟು ಜಲಗಂ ತೊಳೆವಂತೆ (ಪ್ರಭಾಮ. ೬-೪೯) ; ಕಡವರಂ ಮನೆಯೊಳಿರೆ ಜಲಗ ತೊಳೆವವನಂದದೆ (ವಿಕ್ರಪು. ೦-೦-೬).

ಜರಗಿನ ತೆಱೆ = ಜರಗನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಬಿನ್ನವೆನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಕಸುಬಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ಜರಗಿನ ತೆಱೆಯ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಜ್ರ ನಾಯಕ ಸೆಟ್ಟಪ್ಪಯ್ಯಂಗಳ ಸ್ನುವಿಗ್ರಹ ಸಮಸ್ತಗುಣಗಣಾಳಂಕೃತನವ್ಪ ಕೇಶ ರಾಜಂ ತಮ್ಮ ಜರಗಿನ ತೆಱೆಯೊಳಗೆನ್ನು ದೋಣಿಯ ತೆಱೆಯುಮಂ . . . ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಶಿ೨೬. XI-II, ೩೦೦-೬ : 1126). ಜರಗಿನ ಪೊನ್=ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುದಿಹುದಿಯಿವಾಗಿ ಬೆರೆತ ಬಿನ್ನ : ಉಂಬಿವ ನಿದಾಘ ತಾಪದೊಳ್ ಮೇರುನಗಂ ಪುಟ್ಟಿಪೊಗೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಕರಗಿ . . . ಕಾಟ್ಬುರಂ ಬರಿದು ಬಿಲಸ್ಥಲಂಗಳೊಳಿರ್ಪುಕ್ಕುಟಿದಿರ್ದುದಲ್ಲದಂದು ವೇಟ್ ಜರಗಿನ ಪೊಂಗಮಿಗಾ ನೆಲಕಮಾವುದೊ ಸಂಗತಿವೆತ್ತ ಕಾರಣಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೯-೬೦).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಜರಕ್ಕು : ತೆಲು. ಜಲಗಡುಗು=ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆತ ಹೊನ್ನನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆ]

ಜರಗುಂ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆಯ ವಿರಳವಾದ ನೆಯ್ಗೆ,—ಜಾಳುಜಾಳಾದ ನೆಯ್ಗೆ : (ಕ). ೨. ಜೊಳ್ಳು ; ಗಟ್ಟಿಯಲ್ಲದುದು. 'ಜಳ್ಳು ಜರಗುಂ' ಪರಾ. [?]

ಜರಗುಂಡಿ (ನಾ). ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಂಳಿತ ಜಾರುವ ಅಟ ; ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ ; ಜಾರುಬಂಡಿ : ಆ ಇಇಜಾರಿನಿಂದ ಕಳಗೆ ಜುಂವರೂ ಜರಗುಂಡಿಯಾಡಿದಂತೆ ಜರದವ್ವು(ಬಾಬಿಹ. ೨೦೩). 'ಜಾರಗುಂಡಿ' ಪರಾ.

[ಜರಗು$_1$ (<ಜರುಗು$_1$) + ಕುಂಡ್ಡಿ]

ಜರಗುಗರ್ಚುರ (ಕ್ರಿ). ಬಿನ್ನದ ಹುಡಿ ಬೆರೆತ ಮಣ್ಣನ್ನು ತೊಳೆದು ಶೋಧಿಸಿ ಬಿನ್ನವನ್ನು ತೆಗೆ ; ಜಾಲಿಸಿ ಬಿನ್ನವನ್ನು ತೆಗೆ : ನಿಧಿಗಂಡು ಜರಗುಗರ್ಚುವನೊಳೆನೆ (ಅಸಾಡ. ೩೬೨) ; ನಿಧಿಯಲಲುಜ್ ಜ ರ ಗು ಗ[ಪಾಣಾ. ಕ]ರ್ಚುವನ ತೆಱದಿಂದಂ (ಕೃಪು.ವಿ. ೫೯-೦೫).

[ಜರಗು$_2$ + ಕರ್ಚು$_2$ (<ಕಟ್ಟು$_2$)]

ಜರಟು 'ಜಜ್ಜುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜರಡಿರ(ನಾ).ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎಳೆಯಂತಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಮಗುವಿನ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಜರಜರ ಎಂದು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ (ದೂರಿ).

ಜರಟಿ (ನಾ). = ಜರತಿ : ಪುರದಗ್ಗಿದೆಸುನೊಂದಿದ ಜರಟಿಯ ಮುಂಬಡೆ ಆಕೋ (ಜಾರಾಶ. ೪-೦೩-೯). [<ಸಂ. ಜರತೀ]

ಜರಟಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : " ಗರ್ಗ್ಯೋಟಿಕಾ–ಜರಟಿ ಹುಲ್ಲು " (ಓಷ. ೪೬). [ಜರಟಿ ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಜರಠ (ಗು). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಜೀರ್ಣವಾದ ; ಹಳೆಯ : ಜರಠಮಹಾ ಶಾಲ್ಮಲೀವೃಕ್ಷವಿರ್ಕುಂ (ಕಾಡಂಪು. ೦೩೦); ಜರಠಾಜ್ಞ ರ್ಚರ್ಯದಾ ನರೆ ನವಿ ರಿನಾ ಸ್ವವಿರೆ . . . ತೊಲಿಗಿದಳೆಂಬ.ದ್ಭುಂ (ಶಾಕುಮಾ. ೦೩೨-೦೬೫). ೨. ಬಾಗಿದ; ಜೋಲಾಲಂ ಬಿದ್ದ . ೩. ಒರಟಾದ; ಕಠಿನವಾದ; ನಿಷ್ಠುರ ವಾದ : "ಕಠಿನಂ ನಿಷ್ಠುರಂ ಕರ್ಕೋರಂ ಜರಠಂ" (ಮಹಾ.ಕೋ. ೦೦೩-೪೫) ; ಜರಠ ಕಮಠ ಪಾಠೀನಚಯಂ ದಿಂಡೀರ ಖಂಡ ಮಂಡ . . . ವ್ಯಾಳ ಕೋಳಾ ಹಳಧ್ಯಾನವೆರಸಿ ಜಲನಿಧಿ ಮೆಱ್ದುದುದು (ಜಕಥಾ. ೧-೩೩) ; ಧೂ ಜರಠ ಜಠರಾಂತರದ ವಲ್ಲಟದ ವರಿಣಾಮದಿಂದಂ ಪ್ರಕೋಪಿಸುತೆ ಭೋಗ್ಯಾದಿಯು ಮೇಲ್ಕಾಯ್ವುದ್ದುಬ್ಬಾಂಟಿಕಾಂಭೋಧಿ (ಶ್ರೀಧಾಮಾ. ೦೩೭-೬೫೪). ೪. ಕೆಸರಾದ; ರಾಡಿಯಾದ: "ತೀವ್ರಮುಂ ಪಂಕಿಲಮುಂ ಪುರಾಣವೆಂಬೀ ತ್ರಿತಯಂ ಜರಠಾಭಿಧಾನಂ " (ಜಾಹಾರ. ೦೪೭). (ನಾ). ೫. ಮೆಂದುಕೆ ; ವೈದ್ಯೆ : ಉಂಡು ಹೋಬವಡುತಿಪ್ಪ ಪಂಡಿತತಂದುಮೊಳಗಿತಜರಠನೊಬ್ಬನ . . . ಕಂಡು ನಗುತವೆ (ಕಾಶಿಖ. ೨-೭೦) : ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರೇವವದ ಸಲೆಯಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದರ್ಪೇ ಆ ಜರಠನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವದು ? (ಧರ್ಮಾಕಿ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಜರಡ (ನಾ). ೧. ಅಶಕ್ತ ; ಕೈಯಲ್ಲಾಗದವನಂ: ಅರಸ ಕೇಳಾ ಪೂರ್ವ ದತ್ತವು ಹರಿವಿಂಡಿಗಳಳವಲ್ಲ ಲೋಕದ ಜರಡರೇತಕೆ ದುಃಖಿಬಡುವರು ದೇಹದರ್ಮದಲಿ (ಸಂಭವ. ೦೭-೩೩); ಮುದದಲಭಿಷೇಚನವ ರಚಿಸುವೆಧಿಕ ಜರಡನು ತಾನು ಮಾಡುವ ಹದನದಾವುದು ಮುನಿವ ಚಿತ್ರವಿಸೆಂದನು ಭೂವ (ಆಶ್ವಮ. ೨-೨-೨). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು : (ಪ). ೩. ಕ್ರೂರ ವ್ಯೆಕ್ತ : (ಪ). [<ಪ್ರಾ. ಜರಡ. / ಸಂ. ಜರಠ]

ಜರಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜರಡಿಹುಣ್ಣು (ನಾ). ಜರಡಿಯಂತೆ ತೂತಾಗಿ ಕೀವು ಬರುವ ಹುಣ್ಣು: ಮೊಣಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಜರಡಿ ಹುಣ್ಣಾಗಿದೆ (ಪಾಠ).

[ಜರಡಿ (<ಜಲ್ಲಡೆ) + ಹುಣ್ಣು (<ವಣ್)]

ಜರಡುಗು(ಗಿ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ: ಏಕ್ಕಿನ ಜರಡು ಕವಿಗಳ ಲೆಕ್ಕಿಸನವನೆ ಕುಮಾರವಾಲ್ಮೀಕಿ (ತೊರವಿ. ೬-೫೫-೭೬). (ನಾ). ೨. ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದಂದು ; ಜೊಳ್ಳು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದಂದು: "ಜಳ್ಳಿನೆ ಜರಡಿ ಜಾಳಿನೆ ಪೊಳ್ಳಿನೆ ತಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವದಕ್ಕುಂ" (ಭಾರತಿ. ೫೭) ; ಬರಲಿ ಕರ್ಣದ್ರೋಣರಂದೀಂದ ಜರಡ ಜೋಡಿಸಬೇಡ (ಕುಮಾ೦ದ್ರೊ. ೧೩-೭೮). ೩. ಶಿಥಿಲವಾದುದಂ ; ಕೃಶವಾದುದಂ ; ಮುದಿಯಾದುದಂದು : ವರತಪೋವ್ರತ ಕರುಷಿತಾತ್ಮರು ಜ[ಜಾತಾಂ. ಬ] ರಡುಗಾತ್ರರು (ವಿಜಾಗ. ೦೦-೦೦೩-೦೨). [ಜರಡ + ಅ್ಕು]

ಜರಡ್ಕು (ನಾ). ಕವಚ (?); ಹಯವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದ ವೀರಘೋಟಕಾಯಲಿ ರಿಕ್ಕಿದ ಲೋಹಘಟಿತ ಸೀಸಕದ ತೊಟ್ಟ ಜರಡಿನ ಶರೀರನನ್ನಾಹದ ಕಂಧರದ ರಭಸಕಧಃಕಾಯಮಾನಮವನ್ನ ರಭಸ ಳ ಆಗಿ ಯ ಕಟ್ಟಿದ ಪಲ್ಲಯ ಪಾಂಗಿನೆ ಪಂಚವಣ್ಣಗೆಯ (ಮಹಾಪ್ರ. ೦೩-೩೩ ಪ). [?]

ಜರಡುಜಂಕ್ಕ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಅಥವಾ ಜೀರ್ಣವಾದ ಯಂತ್ರ : ಜರಡು ಜಂ[ಜಾತಾಂ. ತಂ]ತ್ರದ ಮಿನನೆಚ್ಚಿಯ್ದಡೆ . . . ಧುರಕೆ ಧೀರನೆ ಪಾರ್ಥ (ಕುಮಾ೦. ೮-೭). [ಜರಡು + ಜುಂತ್ರ]

ಜರಡುಮಖಿ (ನಾ). ಜೊಳ್ಳಾದ ಯಾಗ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಯಜ್ಞ : ಜರಡುಮಖವೀ ಮಖಿಕೆ ಹೋಲುವ ಧರಣಿತಳಿ (ಕುಮಾ.ಸ. ೮-೩೭). [ಜರಡು + ಮಖ]

ಜರಡೆ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜರಡ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಬಸರೂರ ಪಡುವ ಕೇರಿಯ ಒಳಗಣ ಜರಡೆಯ ಬಳಿಯ ಕೋಟೀಶರದಹನ ಮೊಂಮಗಳು ತುಳು[ವ]ಕೆ ಹೆಗ್ಗಡಿತಿ (ತೌಇ. IX-II, ೪೨೯-೮ : 1401). [?]

ಜರಣ (ಗಂ). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಜೀರ್ಣವಾದ ; ಮುದಿಯಾದ. ೨. ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳವನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಜೀರಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಜರಣಕ (ನಾ). ಇಂಗು : ಹಿಂಗು : "ರಾಮಠಂ ಹಿಂಗು ಜರಣಕಂ ಬಾಹ್ಲೀಕಂ" (ಪಥ್ಯಾ೦ಗ. ೩೮-೩೩). [ಸಂ.]

ಜರತಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಲೇಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಂತಿ ; ಜರಿ ; ಕಲಾಬತ್ತು ; ಸರಿಗೆ : ಮುಸುಕು ಜರತಾರ ರುಮ್ಮಾಲು ಪೈರಣಿ ಪೊಸ ತಾದ ದುಪ್ಪಟಿದಿಂದ . . . ರಂಜಿಸಿದನು (ಕಂಚಿ. ೩೬-೦೦) ; ಸಣ್ಣ ಚಿಂದಿರಗಾವಿ ಸೀರೆ ಜರತಾರಂಚು (ಪ್ರೇಕ್ಷಾ. ೦೦). [<ಪಾರ್. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರತಾರ್]

ಜರತಾರಿ (ಗಂ). ೧. ಕಲಾಬತ್ತಿನ ; ಜರಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿದ : ಹೊದಿಯಲು ಜರತಾರಿ ಶಲ್ಯ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಿಂಚುತ್ತಿರುವ ಕರೀಕೋಲು (ರಾಯುಳ. ೪೩). (ನಾ). ೨. = ಜರತಾರ : ದುಕೂಲದಲ್ಲಿ ನೆಯ್ದಿರುವ ಜರತಾರಿಯ ಚುಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮ್ಲಾನ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦). [<ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರತಾರೀ]

ಜರತಾರಿನೊಣ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ವಸ್ತ್ರದಂತೆ ಕುಸುರು ಕುಸುರಾದ ಪಕ್ಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೊಣ : ಗಣಿಸನ ದುಂದಿ, ಜರತಾರಿ ನೊಣ (Lacewinged fly) ಗಳ ಮರಿಗಳು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕೀಲಿಕ. ೨೨). [ಜರತಾರಿ + ನೊಣ(<ನೊಣವು)]

ಜರತಾರಿಸೀರೆ (ನಾ). = ಜರಿಸೀರೆ : ಅವಳು ಜರತಾರಿ ಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಜಾಹತ್ತ. ೯೯). [ಜರತಾರಿ + ಸೀರೆ]

ಜರತಿ (ನಾ). ಮುದುಕಿ ; ವೃದ್ಧೆ : ನೀನೇಕೆ ಜರತಿಯಾದೆಯೆನೆ ನಕ್ಕು ಸುಪ್ರಾಪತಿ ನಿನಗೇಕೆ ಮುಪ್ಪಾಯ್ತೆನೆ (ಶಾಪುಪು. ೬೮) ; ಬಡವ ಬಲ್ಯೊರೆ ಹೊಲ್ಲುವಾಯ್ತುಱೆ ಮೊಗದಂ ಕಡುಸೊಗಸಿದಳಾ ಜರತಿ(ಕ್ರಿ)ಕಾಲ. ೪-೭೧); ಆಸತಿ ಜರತಿಯಲ್ಲವೆ (ಕಥಕ. ೫೯-೯೦). [ಸಂ. ಜರತೀ]

ಜರತ್ಕಂಚುಕ (ನಾ). ೧. ವೃದ್ಧನಾದ ಕಂಚುಕಿ. – ಅಂತಃಪುರದ ಅಧಿಕಾರಿ. ೨. ಮುದಿಯಾದ ಹಾವು. ೧. ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ರಾಜ್ಞೀನಿವಾಸದಂತೆ ಜರತ್ಕಂಚುಕಿತತೋದಂಚಿತಮುಂ(ಕಂದ್ರಭಾ. ೫-೩೩ ಪ)

[ಸಂ. ಜರತ್ಕಂಚುಕಿನ್ (ಜರತ್ + ಕಂಚುಕಿನ್)]

ಜರದಾ, ಜರ್ದಾ(ನಾ). ೧. ತಾಂಬೂಲದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸುವ ಪರಿಮಳ ಬೆರೆತ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು,–ತಂಬಾಕು : ರಾಯರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಲೆ ಪಟ್ಟಿ, ಅದನ್ನು ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಜರದಾ ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ತೆಜಗು. ೩೦) ; ಆಗಾಗ್ಗೆ ಜರದಾ, ತಂಬಾಕಲ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಈ ವೀಟೀರಸಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಶಾಕ ಪೂರ್ವಸುವ ಭಾಸವಾಗುವದು (ಗಾಳಿ. VIII, ಮುಖ್ಯ.೨). ೨. ಮೂಸಲು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ; ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ: (ಪ). ಜರ್ದಾ : ೧. ಅವನಿಗೆ ಜರ್ದಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣ. ಆಡಕೆಲ ಬಾಯಲ್ಲಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಚೂರು ಜರ್ದಾ ಇರಬೇಕು (ಮಲ್ಲ. ೦೦೩).

[<ಪಾರ್ಸಾ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರದಾ, ಜರ್ದಾ]

ಜರದಾಲು, ಜರದಾಳು (ನಾ). ಜಲಬಾದು ನೋ. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ ಮತ್ತು ಆದರ ಹಣ್ಣು ; ಸಕ್ಕರೆ ಬಾದಾಮಿ: ರಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಧಾತು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಆದನ್ನು ಸರಿಗೊಳಿಸಲು ಜರದಾಲು ಹಣ್ಣು ಉತ್ತಮ (ಆಯುಸಾ. ೬೦). **ಜರದಾಳು** : ಸಕ್ಕರೆಬಾದಾಮಿ, ಜರದಾಳು (ಪ್ರಾಕಿಗ. ೬೪-೦೩೭). **ಜಲದಾರು** : ಅಂಜೂರ . . . ಜಲದಾರು, ಸೇಬು ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ವರಪರಂಗಿಂದ ಕೊಂಡುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಈಳಿಪ. ೦೪೪). [<ಪಾರ್ಸಾ. ಹಿಂ. ಜರದಾಲೂ ; ಮರಾ. ಜರದಾಳೂ]

ಜರದಾಲು ನೋ. **ಜರದಾಲು**ವಿನ ಮರ.

ಜರದ್ಪೃಳು (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಮುದುಕಿ ; ವೃದ್ಧಸ್ತ್ರೀ: ವಿರ(ಸಂ) ಕರಮವು ದೇಸಿಗೆ ಜರದ್ಪೃಳೂವಿಷಯಸುರತ ರಸರಸಿಕತೆವೊಲ್ (ಧಪಿಠಾ. ೦-೫೦). [ಸಂ. ಜರದ್ವೃಳೂ (ಜರತ್ + ವಧೂ)]

ಜರಬು 'ಜರ್ವ್ಯು' ನೋ.

ಜರಹಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಆಗುಳಿಹಾಕು : ಆಗ ಗುರುಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಪರಮಯೋಗಿಗಳಿಗೆಯಿಪ್ಪ ಪಟ್ಟಣ್ಣಜಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಾನುರಾಗದಿಂದವನ ಬೆನ್ನಪ ಕೊಡಂಬಟ್ಟು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯಲಾವೂರೊಳಕ್ಕು ಬೇಗದಿಂದಂ ವಚಸರಲ್ಲಿಂ ತಮ್ಮಂಗಣದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಕ್ಕಿ ಜರಹಾಯ್ವುವನ ಸದನಕ್ಕೆ ಯೇಗೆಯ್ಯಲುಂ ತಳಿಗೆಗುಡಾಗದುಱದೆ ಪಾತ್ರದ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳು ಬಹುದು (ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೦೪-೦೬). [<ಜರುಗು ? + ಹಾಯ್ (<ಪಾಯ್)]

ಜರಾಯತ 'ಜರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜರಾಯು (ನಾ). ೧. ಭ್ರೂಣವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಪೊರೆ ; ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೂಸಿರುವ ಚೀಲ ; ಗರ್ಭವೇಷ್ಟನದ ಚರ್ಮ ; ಮಾಸು ; ಸೆತ್ತೆ : "ಕೂಸಿರ್ಪ ಚೀಲಂ ಜರಾಯುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗಿಠ. ೯೦-೮). ೨. ಗರ್ಭಾಶಯ ; ಗರ್ಭಕೋಶ. [ಸಂ.]

ಜರಾಯುಜ (ನಾ). ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಬರುವಂತೆಹುದು ; ಪ್ರಾಣಿ : "ಮಾನವ ಪಶುನಿವಹಂ ಜರಾಯುಜಂ" (ಪಾಪು.ಕೃತ. ೦೬-೪) ; ಅಂಡಜ ಸ್ವೇದಜ ಉದ್ಭಿಜ ಜರಾಯುಜರೆಂಬ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಭವಿತವ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವರಾರೋ (ಬಸವ. ೨೨೨) : ಸ್ವೇದಜಮಂಡಜಮುರ್ವಿಜಮಾದರದ ಜರಾಯುಜಂಗಳೆನಿಸಿದ ನಾಲ್ಕುಂ ಭೇದದ ಸತ್ತ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಗಳ್ ಮೇದಿನಿ ಜಲಮರ್ಕಶ್ಮಿ ಪವನಂ ಮುಖ್ಯಂ (ಅಪ್ಪಪು. ೦-೩೧). 'ಆಂಡಜ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಜರಾರ್ದಿತ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.–ಹಣ್ಣಾದವನು; ವೃದ್ಧ : "ಪೃಥಯಂ ಜೀರ್ಣಂ ಜರಾರ್ದಿತಂ ದಶವಿಷ್ಕಂ" (ಪಸು.ಕೃತ. ೩೬-೩೬). [ಸಂ. (ಜರಾ + ಅರ್ದಿತ)]

ಜರಾವಿಭೇದ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನ: ಪ್ರಿಯಹಿತವಾದಿತ್ತ ಮುಮವಲ್ಲದೆ ಜರಾವಿಭೇದಂ ದಂತಮಳಾದಿ ವಿರಹಿತನುಂ . . . ವರಮುಮುಖಾಸಾಧನಮುದುವಲ್ಲ ಪರ ಮೌದಾರಿಕ ಚರವದೇಹಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಅಜಿಪು. ೩-೪೬ ವ). [ಸಂ. (ಜರಾ+ವಿಭೇದ)]

ಜರಾಶಿಥಿಲ (ಗು). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಬಿಗುವಳಿದ.–ಸಡಿಲಾದ : ಜರಾಶಿಥಿಲ ದೀರ್ಘಬಾಹುಯುಗಳದಿಂದಟ್ಟಿಹಿಂಸಿಗೆ ತಟ್ಟಿಕ್ಕಿಸಿ (ಕಾವಂಉ. ೭೯೩).

[ಸಂ. (ಜರಾ + ಶಿಥಿಲ)]

ಜರಿ ‘ಸರಿ’ ನೋ.

ಜರಿ ‘ಜಜಿ’ ನೋ.

ಜರಿ ‘ಸಜ್ಜಿ’ ನೋ.

ಜರಿ$_1$, ಝರಿ (ನಾ). ಅನೇಕ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಲಕ್ಷ್ಮಿಪ್ರೀಯ: ; ಶತಪದಿ: "ಕರ್ಣಜಲೂಕಾ. ಶತಪದೀ–ವಿ ಜರೀ ಹೆಸರುಗಳು. ಜರೀ ಸರಸ್ವತೀಪುತ್ರನೆಂಬ ಹುಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬); ಕೀಟಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶೀಗಡಿ, ಜರಿ, ಎರೆಹುಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕರೀರಕ್ಕೂ ಭಾಗಗಳಿವೆ (ಈಟಿಪ. ೦೦). ಝರಿ$_1$: ಝರಿಂ ಕಂಡರೆ ಸಿರಿ (ಕೃಷಿ).

[ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಜೆಜ್ಜಿ ; ಜೆಜ್ಜಿ ; ಪರ್ಷ. ಜೆರ್ಜ, ಚೆರ್ಜ]

ಜರಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಕೊರೆಕಲಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ; ಗಿರಿನದಿ; ಝರಿ: "ಜರಿ–ಝರಿರೀ" (ಕರ್ನಕೃತ. ೦೪೪). [<ಸಂ. ಝರಿ]

ಜರಿ$_2$, ಝರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದುದುದು : ಕೆಲಾಬತ್ತು ; ಜರತಾರಿ : ಆ ಚಂದ್ರತಾರೆಗಳ ಮೇಲುಗಡೆ ಕನಾತಿನ ಥರದೆಗಳು ಜರಿಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟುಗಳೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು (ಕ್ರೀಯಾಯು. ೪೩) ; ಹೊಸ ಹಸುರಿನ ಜರಿಯ ಸಡಿಪುಡಿಯ ಮೇಲೆ . . . ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ನಡೆದಾಗ (ಸಡಿ. ೨). ಝರಿ$_2$: ಸೀರೆಯ ಬೆಲೆಯನು ಜರಿಯು ನಿರ್ಣಯಿಪರು ಸೆರಗಿನ ರುಪಾಯಿನು ನೋಡಿ (ಇತಿಹಾಪ. ೨೦೮-೨೯). ೨. ಅರಿ. ಪೀತಾಂಬರ ಮೊದಲಾದ ಬಟ್ಟೆಗಳ ಅಂಚಿಗೆ ಹೊಲಿಯುವ ಬಣ್ಣದ ಎಳೆಯ ಪಟ್ಟಿ : ಜರಿಪೀತಾಂಬರ ಪರಿಧಾನಂ (ಕಾಸಂ. ೩೦೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೀ]

ಜರಿಕೆ, ಝರಿಕೆ (ನಾ). ಜರಿಯಂಚುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ; ಜರಿಸೀರೆ: "ಜರಿಕೆ ಗಂಗಿಗಳಂಚ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ರಸನಾಳಗಳಂತೆ ಗುಪ್ತ ವೃಷ್ಟಿಯ ವರ್ಗದ. ಒಂದು ಸಸ್ಯ : ಜರೀಗಿಡ" (Pers. ಇಂಗ್ಲಿ); ಜರೀಗಿಡದ ಪಾಶಮಾಡುವಾಗ . . . ನಿಜವಾದ ಜರೀಗಿಡ ತೋರಿಸಿದರೆ ವಿಷಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಕಿಪ್ಪದ. ೩೮೪).

[ಜರಿ$_0$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಜರಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕೆಸಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು: ನಷ್ಟ ವಹುದೀ ಲೋಕ ಕದುಂಬನಟ್ಟ ಕೆಡವಾ ಹೊತ್ತು ನೆಜಿ' ಜರಿ[ಪಾಣಾಂ. ನೆಜಿ']ಗುಟ್ಟ ಭುವನವನು ಭೀತಿಕರನಿಕರವನು ಜಜಿಪಟ್ಟ ಹೊಗಿಸಲು ಕಾಲವನು (ಏಭಾಗ. ೦೦-೬-೫೦). [ಜರಿ$_1$ (<ಸರಿ,) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜರಿಟೋಪಿ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ : ಇಂದಿರರು ತಜಿಪರು ಕೊಜಿದರು ಮುಂಗನು ಜರಿಟೋಪಿ ಜೋಡು ದಗಲ್ಗು ಪರಿಪಟ್ಟಿಮಾಡಿ (ಕಂಪಪು. ೬-೬೮).

[ಜರಿ$_0$ + ಟೋಪಿ (<ಟೊಪ್ಪಿಗೆ)]

ಜರಿತ (ನಾ). ಜೀರ್ಣವಾದವನು ; ಕೃಶವಾದವನು : ಜರಿತಂಗಳ್ ನೇತ್ರ ರೋಗಿಗಳ್ . . . ಕರ್ಣಕೂರಿಗಳ್ ನೀರ್ದೋದರಿಗಳ್ ರುಜಾಹರಣಂ ತಚ್ಚ್ರವಣಯುಗ ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಎಇ. XII, ೨೮೨-೦೯೪; 1077).

[ಸಂ.]

ಜರಿಪೇಟ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚುಳ್ಳ ಪೇಟ ; ಜರಿಪೇಟ . . . ಸುಪ್ತಿ ಕೊಂಡು . . . ಹಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ (ಕಥಾಮಂ. ೪, ೦೦); ಶುದ್ಧ ಜರಿಪೇಟ: ಮೇಧಾಕೀರಿಟ (ಶಂಖಮ. ೭೬-೩). [ಜರಿ$_0$ + ಪೇಟ]

ಜರಿಯುಳು ‘ಸರಿಯುಳು’ ನೋ.

ಜರಿವೊನಲ್ (ನಾ).=ಜರಿ$_0$: ಸುತ್ತಲುಂ ಪರಿವ ಜರಿವೊನಲ್ಗಳಿಂದೆತ್ತಲುಂ ನಲಿವ ವೊನವಿಲ್ಲಿಂ (ಜಂಪರಾ. ೩-೨೨ ಗದ್ಯ). [ಜರಿ$_0$ + ವೊನಲ್]

ಜರಿಸೀರೆ, ಝರಿಸೀರೆ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಸೀರೆ; ಜರತಾರಿಸೀರೆ ; ಅವಳು ಜರಿಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ಕೃಷಿ). ಝರಿಸೀರೆ : ಉಟ್ಟಹೆ ಮೇಲ್ ಝರಿಸೀರೆಯು (ಕುಮಾವಿ. ೩.). [ಜರಿ$_0$ + ಸೀರೆ$_2$]

ಜರಿಸು ‘ಸರಿಯಿಸು’ ನೋ.

ಜರಿಹು, ಜರುಹು (ಕ್ರಿ). ಜರಿಸು ; ಕೆಡಹು ; ಉರುಳಿಸು : ವಾದ್ಯದ ಹರುಷಕರ ನಭೋಗ್ಯದಭ್ರರ ಜರಿ[ಪಾಣಾಂ. ರು]ಕತಕಬಲು ಜಗದ ಜೋಡಿಯನು (ಗುಜ್ಞಾ. ೨-೩). ಜರುಹು : ಹಯಮೋಹರವ ಜರುಹಿದನೊಡಿ ಹರಿತಕ ವರರಥವ ಹುಡಿಮಾಡಿದನು (ಕಬಾದ್ರೋ. ೩-೦೨) : ಜೋಡ ಜೋಕೆಯು ಜರುಹಿದರು ಜವಗೆಡಿಸಿದನು ನಿನ್ನಾತನವಲಜನ (ಕಾಪ್ರಾ. ೦೪-೨) ; ಜರುಹಿದರು ಬಳಿಕದಿ[ಪಾಣಾಂ. ಜಿಯಿಗೆಡಿಪದಿರುವರು]ಚಾಮಿನ ಕರದ ಚಟುಳಕಪ್ರಭೆಯ ಕೋಟಿಯನುರುಳಿಸಿದರು (ಕೊರಾಂಪ್ರ. ೬-೦೦-೦೪).

[ಜರಿ$_1$ (<ಸರಿ,) + – ಹು$_1$]

ಜರಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಕೂಡಿ ಮರ ಹುಲ್ಲು. ಗೊದುರಹುಲ್ಲು. ಜರಿಹುಲ್ಲು (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೪-೬೪ಎ).

[ಜರಿ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್ಲ್)]

ಜರೀಪಟಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ ; ಜರಿಪೇಟ. ೨. ಪೇಶ್ವೆಗಳ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಬಾವುಟ : (ಕ). ೩. ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ.–ನಡುಕಟ್ಟು : (ಕ). [←ಮರಾ. ಜರೀಪಟಕಾ]

ಜರೀಬ್ ‘ಜರೀಬು’ ನೋ.

ಜರೀಬು, ಜರೀಬ್ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ.–ಸರಪಳಿ : (ಕ). ೨. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವುದು ; ಪಹಣಿ. 'ಜರೀಬುಗಾರ' ಪರಾ. ಜರೀಬ್ : ೨. (ಮೈಗಜ. IV, ೭೮೨).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೀಬ್]

ಜರೀಬುಗಾರ (ನಾ). "(ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೊತ್ತದ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. ಆದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಳೆದೂ ಅದರ ಬೆಲೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು, ಮೊ. ನ್ಯು ನಿರ್ವಹಿಸುವ) ಕಟ್ಟಡ ಕೆಲಸದ ಅಳತೆಗಾರ : **ಜರೀಬುಗಾರ್**" (Quantity Surveyor. ಇಂಳಿ).

[ಜರೀಬು + – ಕಾರ್ (< – ಕಾಱ)]

ಜರುಗಿಸು, ಜರಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಸು.–ನೂಕು,–ತಳ್ಳು : ಜಗತ್ಕುಯವ ಜರುಗಿಸುವೆನು ಮತಾಜಬರಿ (ಕೂರಿಗ. ೩-೧೦-೩೩). ೨. ನಡಸು : ನೆರವೇರಿಸು : ಸಾಗಿಸು ; ನಿರ್ವಹಿಸು : ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಕಲವಧ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಜರುಗಿಸಿ (ಗುರುವಿ. ೧೦); ಪರೀವನ ಮೇಲೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೃಪಾವಕ್ಷನ್ನೂ ಜರುಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಇತ್ಯಾದಿ. ೫೯). **ಜರಿಗಿಸು** : ೨. ಹರವಲ್ಲಭನು ಸಾಲವನ್ನು ಹಂಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಜರಿಗಿಸಲಿಲ್ಲ (ದಳಿಚಾ. ೧೩೩). [ಜರುಗು + – ಇಸು]

ಜರುಗು, ಜರಿಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿ; ಜರಿ: ಸ್ವಲ್ಪ ಜರುಗಿ ಕುಂತು ಕೊಳ್ಳಿ. ಇನ್ನೂ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಜಾಗವಾಗುತ್ತದೆ (ದೂರಿ). ೨. ಹಿಂದರಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಹೊರಲೆಯೊಡದರು ಭಟರು ಸಿಡಿದರು ಜರುಗದರು (ಉತ್ಪಾದ್ಯೂರ್ಣ. ೦೬-೦೨): ಬೀಳುವ ಶೈಲದುಜುವೆಯಲಿ ಜರುಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಿ] ದವು ತೆರೆ (ಕೂರಿಗ. ೬-೩-೨೦). ೩. ನಡೆ; ಸಾಗು: ಪುತ್ರೋತ್ಪವವು ಬಹಳ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜರುಗಿತು (ಮಂತ್ರಿ. ೪೦) ; ಪೊಳ್ಳು ಜಂಭವು ಅಲ್ಪಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಭುಂಗಾಕ. ೩). ೪. (ಕಾಲ ದಂತೆ) ಕಳೆದುಹೋಗು ; ವ್ಯತೀತವಾಗು : (೪). **ಜರಗು** : ೩. ದೇವಾಲಯದ ಹಾತ್ರೆ ಜರುಗುತ್ತದೆ (ಕಾಡುಕ. ೦೮೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚರುಕ್ಕು ; ಮಲ. ಚರ್ಕ್ಕ ; ತೆಲು. ಜರುಗು, ಜರಗು ; ಕೊರಾ. ಜರಾಗ್ ; ಕುವಿ. ಜಗಿರ್ನೈ ; ಮಲೆಯ. ಜರ್ಕ]

ಜರುಗ್ಬು 'ಜರಗು'ನೋ.

ಜರುಗುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸರಿದಾಡುವ ಪಟ್ಟಿ : "ಕೆಲವು ಗಣನಾ ಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನಫಲಕದ ಮೇಲೆ ಓಡಾಡಿಸಲು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಗುರುತುಪಟ್ಟಿ: **ಜರುಗುಪಟ್ಟಿ**" (Cursor. ಇಳಿ). [ಜರುಗು + ಪಟ್ಟಿ]

ಜರುಗುಪೀಠ (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸರಿಸಲು ಬರುವ ಪೀಠ: "(ಮು. ಜೂಜು ದೋಗಳಲ್ಲಿ) . . . ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸರಿದಾಡುವ, ಹುಟ್ಟು ಹಾಕುವವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಪೀಠ ; ಜರುಗು ಪೀಠ" (Sliding Seat. ಇಂಳಿ). [ಜರುಗು + ಪೀಠ]

ಜರುಗಿಡಹು (ಕ್ರಿ). ಜರಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೆಡಹು ; ಉರುಳಿಸು : ಜೋಡ ತಕ್ಕುದು ಧತ್ತ ಚಮರಿಯ ಝಾಡಿಯನು ಜರುಗಿಡಿಪ[ಪಾಠಾಂ. ತಜೌದಿ.ಪಟ್ಟಿ]ದನು ಕರಿಪಾರ್ಥ ನಿವಾಸದಲಿ(ಕಾಪಾ.೪. ೨೩-೯). [<ಜರುಗು + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡವು)]

ಜರುಚು 'ಜಜುಚ್ಚು'ನೋ.

ಜರುಬು 'ಜರ್ಬು'ನೋ.

ಜರುವು 'ಜರ್ಬು'ನೋ.

ಜರುಹು 'ಜರಿಹು'ನೋ.

ಜರೂರ 'ಜರೂರು'ನೋ.

ಜರೂರು (ಗು). ೧. ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದ ; ಕೂಡಲೇ ಆಗಬೇಕಾದ ; ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದ : ಜರೂರು ಕೆಲಸ ಆದ (ಮೀರಿಯು. ೦೬). (ನಾ). ೨. ಆವಶ್ಯಕತೆ : ಆಗತ್ಯ : ಅವಳಿಜನಿಯ ಮಾತಿನ ಜರೂರಿ ನಸಗೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಗೆ. ೧೦೬). ೩. ಒತ್ತಾಯ: ಒಂದು ಸಾರಿ ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ತನಕ ಬರಬೇಕು ಎಂದು ಜರೂರಿಯಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದ (ಹಾಸುಡಾ. ೨೩೭).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೂರೀ]

ಜರೂರು, ಜರೂರ (ಗು). ೧. ಅಗತ್ಯವಾದ ; ಕೂಡಲೇ ಆಗಬೇಕಾದ: ಒಂದು ಜರೂರು ಕೆಲಸ ನಮಿತ್ತ ಅವನು ತಕ್ಷಣವೇ ಬೇರೊಂದು ಊರಿಗೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತು (ಪಾಳೇಗಾ. ೦೬೪). (ನಾ). ೨. ಅಗತ್ಯ ; ಆವಶ್ಯಕತೆ: ಶಿವಪ್ಪನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ನೀ ವಿನೂ ಕಾಳಜಿ ಮಾಡೂ ಜರೂರಿಲ್ಲ (ಪ್ರಡಾಳ. ೯೦). ೩. ಕೂಡಲೇ ಆಗಬೇಕಾದುದು ; ಅಗತ್ಯ ವಾದುದು: ಒಂದು ವೇಳೆ ಜರೂರಿ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕರಿದರೆ (ಮುಂಬಂದು. ೩-೪): ಸರಕಾರದ ಕೆಲಸ ಬಹಳ ಜರೂರಾಗಿದೆ (ಕಥಾಮಂ. IV.೩೨). ಜರೂರೆ : ೨. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ದುಂಡು ಸುತ್ತೂದೇನು ಜರೂರ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೬೬): ಈಗ ಜರೂರ ಅದ ಹೋಗೋದು (ಅಕಾಚಿ. ೩೦).

ಜರೂರಾಗಿ = ಕೂಡಲೇ ; ಬೇಗನೆ ; ಅವಸರದಿಂದ : ಈಗ ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ಜರೂರಾಗಿ ಕಚೇರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ಯೂರಾಪ್ರ. ೯): ಬೆಳಿಗ್ಗೇನೇ ಜರೂರಾಗಿ ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದೆ (ಮುಪ್ಪಾದಂ. ೨೫).

[←ಅರ.ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೂರ್]

ಜರೂರುಬಡ್ಡಾಲು (ನಾ). ಕೂಡಲೇ ಮುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಗದ: ವೇಗ ವಾಗಿ ತಲುಪಿಸುವ ಅಂಚೆ : ಅದು ಸಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಲೆಂದು ಜರೂರು ಬಡ್ಡಾಲು ಕಳಿಸಿದ್ದರು (ರಿಷಿ). [ಜರೂರು + ಬಡ್ಡಾಲು (<ಬಡಾಲು)]

ಜರೆ 'ಜಱಿ' ನೋ.

ಜರೆ 'ಸರಿ' ನೋ.

ಜರೆ (ನಾ). ೧. ಮುಪ್ಪು ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ : "ಜರಾ, ವಿಸ್ಮಸಾ–ಈ ೨ ಮುಪ್ಪು " (ಹರಾಹಮು. ೦೭-೪೪೯); ಜರೆ ಬಂದೊಡಟ್ಟಿಸೆ ಪಾರ್ಷ್ವದೊಳಿನಗ ಮುಂ ಸಾಲದೇ (ಅರಿಪು. ೨-೪೯) : ಜರೆಯಿಂದರ ಪುರ್ಬ ಜೋಲಲ್ (ಕಾವಂಪು. ೦೭೫) : ತನುವಿಡಿದ ಜರೆಯನೋವದೆ ತೂಳಿದು ಕಳೆವಂತೆ (ತಿರು. ಕ. ೨೫-೧೦) : ಬಾಲ್ಯ ಕೌಮಾರದಿ ಯೌವನವನತಿಳಿದು ಜರೆಗೆ ದಾಂಟದಳಹಾ ನರಯೌವಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪-೬೪೧). ೨. ಹಳೆಯದು ; ಜೀರ್ಣವಾದುದು. 'ಜರೆಯರುವೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜರಾ]

ಜರೆತ (ನಾ). ತೆಗೆಳವುದು ; ನಿಂದೆ : "ಗಜ್ಜಿ, ಗಜ್ಜಿ, ಗಜ್ಜನಂ. ಗಜ್ಜನೀಯಂ ಈ ೪ ಜರೆತ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೦೨೩).

[ಜರೆ (<ಜಱಿ) + – ತ್ಕ]

ಜರೆನರೆ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದಾದ ಬಿಳಿಯ ಕೂದಲು ; ನರೆಗೂದಲು : ಹೆಂಡಿರನು ಜರೆನರೆ ಪುದಿದ ವೃದ್ಧಪತಾಪಕರನೆಳೆದುಬಿಡಲಾರ ಕಳಕಂಠೆ ಬಲಿದುದು ಸಗರದಗಲದಲಿ (ಕೂರಿಗ. ೩-೮-೬೯). [ಜರೆ + ನರೆ]

ಜರೆಪಡು 'ಜರೆವಡು' ನೋ.

ಜರೆಯರುವೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದಿ : ಹಳೆಯ ಕರ್ಪರದ ಮಸಿಯಬ್ಬು ಕಳೆದ ಜರೆಯರುವೆ ಗಾಧ್ರಮಸಿಂಹದ ಬಲ ಬಚ್ಚೆಲಿಂ ಹರಿವ ಜಲ (ರಂಗಸು. ೨೬-೭೦). [ಜರೆ + ಅರುವೆ (<ಅಱುವೆ)]

ಜರೆವಡು, ಜರೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಪ್ಪಾಗು ; ಮುದಿಯಾಗು : ಎನ್ನ ಹರಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಜರೆಪಟ್ಟು ಹೋಗೆಗಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧಕ. ೦-೪೦). **ಜರೆಪಡದು**: ಜರೆಪಟ್ಟು ದೂರ್ಘದಟ್ಟಿರದಮ್ಮ ತಾಯ್ಗುಳು ಸುರರು ಜೀಯನೆ ಯಿದಿರ್ಗೊಂಡ ಸಿಂಗ ನಾ ವರ್ತಿಸಬೇಕಲ್ಲದಿಡೆ ನೋವರೆ ಕಂದ (ಕರಡ. ೩೮-೦೦೩). [ಜರೆ + ಪಡು]

ಜರ್ಕುಗ, ಜೆರ್ಕುಗ (ಕ್ರಿ). ಉಗುರಿನಿಂದ ಗೀರು,–ಗಾಯಮಾಡು : "ಜರ್ಕು–ನಖಘಾತನೆ (ಉಗುರಿನಿಂದ ಹೊಡೆ) " (ಪಪಂದಾ). **ಜೆರ್ಕು**ಗ : "ಚರ್ಕು–ನಖಕ್ಷತೆ (ಉಗುರಿನಿಂದ ಗಾಯಮಾಡು) " (ಕಮದಾ). [?]

ಜರ್ಗನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ ; ತೆಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೇ : ನಕ್ಕು ಕುಕಿಲುತ್ತುಂ ಜರ್ಗನಾಡುತ್ತೆ ತೋರ್ಪ ವಿಕಾರಂ ಸಭಿಗಾಗಳೇಂ ಪಡೆದುದೋ ಪಕ್ಷ ಪ್ರಕಾಶೋದಿತಾರವಮಂ ಕಂಡದೆ (ರಸರ. ೨-೯೮).

ಜಗಿಸು, ಜಗಿಸು, ಜಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕುಸಿಯಿಸು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ಜಗಿಸಿ, ಗೂಳಿಯಂತೊದ್ದ ನಾಲಗೆಯರ್ ಸೀಳ್ದನವನ್ (ಅಕ್ಕ್ಕಾ. ೦೨-೩೦೮). **ಜಗಿಸು** : ೧. ಕರಿಸಿದಂ ಸಚಿವರಂ ಸೇನಾಧಿನಾಯಕರನು ಜ[ಜಾಡಾಂ. ೮]ಗಿಸಿದಂ ಚತುರಂಗಮಂ ನೆರಿಪಿ ಧಾತ್ರಿಯಂ (ಕೃವಿಜಯ. ೦೬-೩೬). **ಜಗ್ಗಿಸು** : ೧. ತಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವ ಕುಲವಧೂಜನ ಪತಿಯ ಜಗ್ಗಿಸಿ ಕರಿಚಿಸಿ ನಗಿಪ ನಿಸ್ಪಂಕೋಚ ಬಾಚುವ ಸರಸಕಿವ ತವರೆನ್ನಿಸಿ (ಗಣೇಶ. ೭೨-೦೩). ೨. ಸಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸೋಲಿಸು : ಕೆಟ್ಟ ಮತು ಯಾವುವು ಅವನನ್ನು ಜಗ್ಗಿಸಲ್ಲಿ (ಮುನಿಮಾ. ೩೭). ೩. ತೊಗು ; ಒಲೆದಾಡು : ಸೋಗಯ ಸವಿಲಂತೆ ಕೊರಳು ಕಾಣ್ ಮೈಯ ಜಗ್ಗಿಸಿ ನಡೆವ ನೋಟ ಅಂಬು ಕಾಣೆ [ಜಾಡಾ. ೩೦೦]. ೪. ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗು : ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಆ ಎತ್ತುಗಳು ತಾವು ಹೊತ್ತಿರುವ ಭಾರವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಂತೆ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಜಗ್ಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುಟಾಣಿ. ೦೦೯). ೫. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ; ವಿಪುಲವಾಗಿ ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ : ನನ್ನ ತೌರಿನಿಸ ಮುಂದೆ ಜಗ್ಗಿಸಿ ಹುಯ್ಯೋ ಮಳೆರಾಯ (ಹಬ್ಬಸು. ೦೦೯). 'ತಲ್ಲಿಸು' ಪರಾ. [ಜಗರ್ + – ಇಸು.]

ಜಗರ್, ಜಗ್ಗಿ_೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ ; ಜರಿ : ಇಂತು ಪನ್ನೆರಡು ಕಾಲಬರಂ ತಪದೊಳ್ ಪುದುಂ ಕಡರ್ ಕುದಿವನ್ನಂ ನಿಲವಿಟ್ಟು ಜಗರ್ವನ್ನಂ . . . ತಪಃಪ್ರಭಾವಮೊಂದೇಟ್ಗೆಯ್ದಿತ್ತು, ದೆಸೆದೆಸೆಯೊಳಂ ಮಸಗೆ (ಜಾಮಭಾ. ೪೩-೦೭) : ಈ ನೀತಿ ನಿರ್ದೈವಿಯರ್ ಎಂದುಂ ಜಗಿರ್ ಜಗುಬದ ವಜ್ರಸಮ ಸಂಕಲೆಗಳಿಕ್ಕಿ ಬೆಟ್ಟಿದೆಟ್ಟರದ ಮುಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಅಧ್ಯಕ್ಷ. ೦-೫೪). 'ಜಗ್ಗುವೀಟ್ಟೋ' ಪರಾ. **ಜಗ್ಗು_೧** : ೧. ಭೋಗ್ಯನೊಂದೆ ದಿನದೊಳು ತೋಱಜಾತ್ಮನು ಬಗ್ಗಿದಾಗಳ್ ಬಾಗಿಲಹುದೆ ನುಗ್ಗು ಮರನಲ್ಲ ಕರ್ಮವೆಂಬುದು ಕರ್ಮ ಜಗ್ಗಲೊಯ್ಯನೆ ತೋಱಲುತಿಹನು (ಧರ್ಮ. ೩-೬೬) ; ಭೂಮಿ ಯುತ್ತರದಕ್ಷಿಣ ದಲ್ಲಿ ಜಗ್ಗಲಾ ಪ್ರದೇಶ ಮನ್ನತಮಾದುದು (ಕಳಿಮಾ. ೩೬೭) ; ಜಗ್ಗಿತಾಗಳೆ ವನಸು ದೇಹವು ಬಗ್ಗಿದುದು ವೈರಾಗ್ಯದಿಂ ಶಿರ ತಗ್ಗಿದುದು (ಅದಿಪ. ೯-೮) ; ಸಾವಿರಾರು ರೂಪಾಯಿ ಖರ್ಚುಮಾಡಿ ದಿವಾಳಿ ಕೊಡಿಸಿದರೂ ರೋಗಗ ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲವಂತೆ (ಅಜ್ಜಿಪ. ೦೯). ೨. ಭಾರದಿಂದ ಬಾಗು_೨–ತೊಗು ; ಜೋಲುಬೀಳು : ಹೆಂಗಳ ರನ್ನೆಯ ಹೆಮವವಕ್ಷವನಾಂತ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಬಟ್ಟಮೊಲೆಯ ಅಂಗನೆಯರುಡಿಯುಡಲಲುಗಿ ಜಗ್ಗುವುದುಂ ಮಂಗಳಅವಕೆಯಿಟ್ಟಿದರು (ಕೋಚಕ. ೨೬-೪೩). ೩. ದಕ್ಕು ; ಸಗ್ಗು ; ಆಳವಿನಲ್ಲಿ ಬರು : ಹೆಗ ಅವಳಗೆ ಜಗ್ಗದೆ ಹೋಯಿತು (ಮುನಿಮಾ. ೦೦) ; ಪೋಲೀಸರು ಅಡ್ಡಿಪಡಿದರು . . . ಆದರೆ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರು ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲ (ಆಹ್ಮಾರ. ೦೩೪). ೪. ಒಲೆದಾಡು ; ತೂಗಾಡು ; ತೊನೆದಾಡು : ಪೊಜೆಗೆಟ್ಟು ಮಾತ ನಾಡುವರು ಪಾಡುವರು ಕೈಪಜೆ ತಾಳಗತಿಗೆ ಜಗ್ಗುವರು (ಕೋಚಕ. ೦೯-೪೩). ೫. ಎಳೆ ; ಸೆಳೆ ; ಸೇದು : ಆತ್ಮತ್ವ ಜಗ್ಗಿದಾನಂದದೆಳಗಳ ಹಿಡಿದು. ಒಂದಡೆಗೆ ಸುತ್ತಿರುವ ಕೊಸೆಯ ಹಾಡು (ಪಲಮು. ೪೪-೪) ; ಕರುವಾ ಲಬ್ಬೇ ಬಲವಾಗಿ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಜಗ್ಗುತ್ತಿದೆ ಓಡುವುದಕ್ಕೆ (ಆಶಾ. ೪೩) ; ನೀರು ಜಗ್ಗಿಕೊಂಡು ಬಾವಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ನಾನ ಮುಗಿಸಿದರು (ದೀಪಚಿ. II, ೦೦೪). 'ತಲ್ಲು' ಪರಾ.

ಜಗ್ಗುಹಾಕು = ಮೈ ಆತ್ಮಿತ್ತ ಒಲೆಯುವಂತೆ ನಡೆ: ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಗಜಾಜ ಜಗ್ಗುಹಾಕಿ . . . ಸಾಗುವ ಗತ್ತು, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ರಾಜಪ್ಪಳಿವಿ (ಕ್ಷಿಶಾ. XXI. ೦೬೪). [ದೇಶ. ತುಳು. ಜಗ್ಗ್.]

ಜಗುವೀಟ್ಟೋ, ಜಗ್ಗುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕಂಬಿದು ಬೀಳು ; ಭಾರದಿಂದ ಜೋಲುಬೀಳು : ನುರ್ಗಿದುದನೆ ತರ್ಗಿದುದೆನೆ ಕಿರ್ಗಿದುದೆನೆ ಜರ್ಗುವಿಟ್ಟುದೆನೆ . . . ಮಾರ್ಗದೊಳ್ ಸರೇಫಪದಂಗಳ್ (ಕಮಾದ. ೩೮) ; ಬರ್ದರ ಮೊಲೆ ಪೊರ್ಬುಬನ್ಗೆಳ್ದುಡುದುವನ್ನುಮೆದ್ದಾಡುವ ಜರ್ಗುವಿಟ್ಟ ಮದುವೆಯಂತೆ ಭಂಗಿಯೆ ಹಾಸ್ಯಭಾವಮಂ ನಾಡೆ ಮನಕ್ಕೆ ಸಂಗಳಿಸ ಲಾರ್ತುದು ನೋಡುವ ನೋಟಕರ್ಕಳಾ (ಕ್ಯಂಗಾಕ. ೦-೪೧). **ಜಗ್ಗುಬೀಳು** : ಗೊಸಕೆ ಜಗ್ಗುಬಿದ್ದಿರೆ, ಅರಿಕೆ ಕೊಡಬೇಕು (ಕೃವಿ). [ಜರ್ಗರ್ + ಬೀಳ್ಸ್.]

ಜರ್ಜರ (ಗು). ೧. ಹಳೆಯ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದ; ಶಿಥಿಲವಾದ. ೨. ಚೂರು ಚೂರಾದ ; ಒಡೆದಂ ಹೋದ ; ಜೆಲ್ಲಾ ಪಿಲ್ಲಿಯಾದ : "ಸರಸಿದ ನಿಪ್ಪ ಜರ್ಜ[ಜಾಡಾ. ೦೪೫]ರಿಸಿದ ಕಮಲಕಿಸಲಯಮಿಲ್ಲ" (ಜಾಡಾ. ೪೨). (ನಾ). ೩. ಗಾಯಗೊಂಡುದು: ಬಿರಿದುದು; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾದುದು: ಔದುಂಬರ ಕುಷ್ಮಮಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗೋಪಾಂಗಾವಯವ ಪ್ರದೇಶಂಗಳ್ಗಂ ರೂಪಱಿಯಲಾಗದಂತು ಜರ್ಜರಿಯಾಗಿ ಪರಿಯೆ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೦೦ ಪ). ೪. ಮಾಸಿದುದು ; ಮಂಸಕಾದುದು : ಬಚ್ಚಿದ ಕೆಕಪಾಶಮಬ್ಬುರಿಸಿದ ರೇಷಿಗೆ' ಸಂಗಿದು ಪೋಗದ ಜರ್ಜರವಾದ ಬೊಟ್ಟು ಸೌಂದರತರಮಾಗೆ ದಂಪತಿಗಳಂತೆಸದರ್ ಸುರತಾನಾರೊಳ್ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ. ೦೪-೬೩). ೫. ಮಂದುಳ ; ವೃದ್ಧ : ಇದನುಂ ತರುಣಿಯೊಡನುಂ ಯುವನೆನೆ ಸಂರಾಪನಾನಂದನಂ ಮಹಾಜರ್ಜರನೆನೆ (ಗದಾಯು. ೪-೩೮). [ಸಂ.]

ಜರ್ಜರತೆ (ನಾ). ಶಿಥಿಲತೆ ; ದುರ್ಬಲತೆ : ವೀರಶೈವಸಾಹಿತ್ಯದ ಜನಪ್ರಿಯತೆ, ಜೊತೆಗೆ ಜೈನರ ಜರ್ಜರತೆ ಇವುಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಬೇಕಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಹರಿಹರನ 'ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ'ವು ಆಗಲೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಸಾಹಿಸ. ೧೩೬). [ಸಂ. ಜರ್ಜರತಾ]

ಜರ್ಜರಿ (ನಾ). = ಜರ್ಜರ ೩: ಸಿಡಿಯ ಮಕ್ಕುತ ಬಿದ್ದ ರಕ್ಕಸೆನೊಡಲಂ ಜರ್ಜರಿಯಾಯ್ತು (ಕೌತಿರಾ. ೩೦-೪೪). [< ಸಂ. ಜರ್ಜರಿತ]

ಜರ್ಜರಿಗೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: "ಕಿಕಮೂಲಂ–(ಜ)ರ್ಜರಿಗೆ" (ಲಿಪಿ. ೯೮). [?]

ಜರ್ಜರಿಗೆಗಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು : "ಱಂಗಮೂಲಕಂ–ಜರ್ಜರಿಗೆಗಸು" (ಲಿಪಿ. ೯೮). [ಜರ್ಜರಿ ? + ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಸು)]

ಜರ್ಜರಿತ (ಗು). ೧. ಒಡೆದ ; ಜೊರುಜೊರಾದ ; ಭಗ್ನವಾದ ; ಛಿನ್ನವಾದ. ೨. ಗಾಯಗೊಂಡ; ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗಾದ; ಜಜ್ಜಿದ: ಸುಭಟರಿದೆ ಜರ್ಜ[ಜಾಡಾ. ೦೪೫]ರಿತವಾದುದು (ಕುವಾ.ರಾಮ್ಯ. ೦೪-೩೮); ಮರೆಗೆ ತಿವಿದೆ ದೈತ್ಯನೆದೆ ಜರ್ಜರಿತವಾಯಿತು (ಅಶ್ವಿನಿ. ೩೨-೦೮). ೩. ದಣಿದ; ನಿರ್ವಿಣ್ಣವಾದ: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮದುವೆಯ ಪುಕ್ಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನಡದ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ಕುಸುಮಾ ಜರ್ಜರಿತಳಾಗಿದ್ದಳು (ಸಮುಚೇ. ೨೩೩). ೪. ಅಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಕೆದರಿದ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಹರಡಿದ : ಸಂಗ್ರಾಮ ರಂಗದೊಳಗನೆ ಮುಂದಿಟ್ಟೊಡಗೊಂಡನೇಕ ನೃಪತಿರಕ್ತಪಾಳಕಳಕ ಜರ್ಜರಿತಮುಂ . . . ನರ್ತಿಪಾನೇಕಕಬಂಧಭೂರಿರಮುಮವಪ್ಪ ವಿಷಮ ಪ್ರದೇಶಂಗಳೊಳ್ ತೊಲಗಿ ತೊಲಗಿ ಪೋಗೆ (ಹಂಪಭಾ. ೧೩-೩೦ ಪ) : "ಚುಚ್ಚಿ ಗಾಯಮಾಡುವ" (ಹಂಪಪು). ; "ರಾಜರ ತಲೆಯೋಡಂ ಗಳಿಂದ ಕಿಕ್ಕಿರಿದದ್ದು" (ಹಂಪಪಾಪ. ೩೨೯). (ನಾ). ೫. ಜೊರು ಚೂರಾದುದು ; ಒಡೆದುದು : ಭಗ್ನವಾದುದು : ಜರೆ ಬಲುಗಾಳಿಯು ತೆಱದಿಂದಿರದಿಯ್ದು ಮದಿಯ ಕಾಯ್ವತ್ತಗಿಕುಟಿಯಂ ಜರ್ಜ[ಜಾಡಾ. ೮]ರಿತಂ ಮಾಡದ ಮುನ್ನಮೆ ಪರಮಕಾವೋಭರವಾನಾವ ಬಗೆಯಂ ಬಗೆದಂ (ಕಂಪ್ಪಭಾ. ೪-೦೬). [ಸಂ.]

ಜರ್ಜರಿತಾಂಗ (ನಾ). ಜಜ್ಜಿದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು ; ಗಾಯಗೊಂಡ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಕರಾಳ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಬರವರೆ ಕಂಡಂ ನರಕರ ವಿಮುಕ್ತಕರಜರ್ಜರಿತಾಂಗನನೆಂಗರಾಜನಂ ಕುರುರಾಜಂ (ಗದಾಯು. ೩-೯). [ಜರ್ಜರಿತ + ಅಂಗ್ಸ]

ಜರ್ಜರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಯಗೊಳಿಸಿ ನಂಗ್ಗುನುಗ್ಗು ಮಾಡು ; ಶಿಥಿಲಗೊಳಿಸು : ನರಶರಕೋಟಿ ಜರ್ಜರಿಸೆ ತನ್ನ ಶರೀರಮನಸ್ತ್ರ ವೇದನಾಪರವಶನಾಗಿಯುಂ ಮಱೆದನಿಲ್ಲ ಮುಕುಂದನನೇಕಚಿತ್ತದಿಂ ಸ್ಮರಿಯಿಸುತಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೮) ; ನೆತ್ತರ್ ತೆರಳ್ದುಣ್ಮುವಿನಂ ಮೈಯೆಲ್ಲಮಂ ಜರ್ಜರಿಸಿ ಜವಜವಾಗಿರ್ದನಂ ಗುರ್ದಿ (ಸುಳುಮಾ. ೭-೩೫). ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದಂ ; ಧೈರ್ಯಗುಂದಂ : ಗರ್ಜನೆಯ ದನಿಗಖಿಳಲೋಕದ ಜನಂ ಬೆರ್ಚಿ ನಿರ್ಜೀವಮಾಯ್ತು . . . ಜರ್ಜರಿಸಿದಂ ನಾರದಂ (ಜೆಬಪು. ೪೭-೨೦) ; ಈ ಚೀತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಆ ಮಹಾಧೀರನ ಎದೆಯೂ ಜರ್ಜರಿಸಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೭೩). [ಜರ್ಜರ + – ಇಸು₃]

ಜರ್ಜಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜರ್ಜಾರವ (ನಾ). ರಥವು ಓಡುವಾಗ ಆಗುವ ದಡಬಡ ಶಬ್ದ : ತೇರ ವಂಗಡದ ಜರ್ಜಾರವಂ ಗಜದ ಘಂಟಾರವಂ ಹಯದ ಹೇಷಾರವಂ (ಕೈಮಿಥಾ. ೨೨-೪). [? + ರವ]

ಜರ್ಜಿಸು 'ಜಜ್ಜರಿಸು' ನೋ.

ಜರ್ಜು 'ಚಚ್ಚು₁' ನೋ.

ಜರ್ಝರ₁, ಜಜ್ಜರಿ₂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಮೊರೆವ ಕಹಳಾರವದ ಡಿಂಡಿಮ ಮುರಜ ಗೋಮುಖ ಪಟಹ ಜರ್ಝರ ಕರಡೆ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೫) ; ನುಡಿವ ಡಿಂಡಿಮ ಢಕ್ಕೆ ಡಮರು ಜರ್ಝರ ವಾಸ ಪೊಡೆವ ತಂಬಟ . . . ಗಡಣದೊಳಗೆ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕನು ದುರ್ಗವ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೮೪) ; ಚೀರಿದುವು ಕಹಳೆ ಜರ್ಝರ ಕಾಂಸ್ಯ ಗೋಮುಖಂ (ತುರಂಗ. ೮೦-೪೪). **ಜಜ್ಜರಿ₂** : ೨. (ನೀರಂ ಬೀಳುವ) ಧ್ವನಿ : ಅಲ್ಲಿಗನತಿದೂರದೊಳು ಶಶಿಕಾಂತದ ಕಲ್ಲ ಜಜ್ಜರಿಯೊಳುಜ್ವಲಿಪಾ ತಣ್ಣೀರ ಕಾಲುವೆಗಂಡು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೬೨). [<ಸಂ. ಝರ್ಝರ]

ಜರ್ಝರ₂ 'ಜಜ್ಜರ' ನೋ.

ಜರ್ಝರಿತ 'ಜಜ್ಜರಿತ' ನೋ.

ಜರ್ಝರಿಸು 'ಜಜ್ಜರಿಸು' ನೋ.

ಜರ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜರ್ಝಿಸು 'ಜಜ್ಜರಿಸು ನೋ.

ಜರ್ತಿಲ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಎಳ್ಳು ; ಕಾಡೆಳ್ಳು. [ಸಂ.]

ಜರ್ದಾ 'ಜರದಾ' ನೋ.

ಜರ್ಬಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು ; ದರ್ಪದಿಂದ ನುಡಿ ; ಜಂಕಿಸು (?) : ಕುಡಿದಾನಂದದೆ ಸೊರ್ಕಿ ಬಟ್ಟೆಯವರಂ ಕಂಡೆಯ್ದಿ ವಸ್ತ್ರಾಂತಮಂ ಪಿಡಿದೈ ಭಾವ ಎನುತ್ತು ಮೀಗ ಕುಡುತಾರಾ ಮೂಗನಾ ಮೂಗನಂಗಡಿ ಗೊಯ್ದಾ ಹರದಂಗೆ ಮಾಱಿದೆಯಲಾ ವೂಯೆಂದು ತಾಂ ಮೂಗು ಹೊಂದೊಡವೇನೇ ಕುಟಿಲಕ್ಕ ದೀವಳಿಗೆ ಬಾಳೆಂದುರ್ಬಿ ಜರ್ಬಾಡಿದಳ್(?) (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೩೦). [ಜರ್ಬು₂ (<ಜರ್ವು₂) + ಆಡು₁]

ಜರ್ಬು₁ 'ಜರ್ವು₁' ನೋ.

ಜರ್ಬು₂ 'ಜರ್ವು₂' ನೋ.

ಜರ್ಮಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜರ್ಮಾಲ (ಉಗಾದ) – ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಮರ. ಆದರೆ ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಥಾಗ. ೩೯). [?]

ಜರ್ರನೆ 'ಜಱ್ಱನೆ' ನೋ.

ಜರ್ವಿಸು, ಜಬ್ಬಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು ; ಜಂಕಿಸು : ಉರ್ವಿಯೊಳಿರುತಿಹ ಗರ್ವಧ ಕ್ಷಿತಿಪರ ಚ[ಜ]ರ್ವಿಸಿ ತಂದಿಹ ಸರ್ವಾಭರಣವ (ಹಮಚ. ೪೬). **ಜಬ್ಬಿಸು₂** : ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಜಬ್ಬಿಸುತ್ತೀ ಪರಿಯೊಳೆಸಗೆಸಗಿ (ಪರಶು. ೩೭-೦೯). [ಜರ್ವು₁ + – ಇಸು₃]

ಜರ್ವು₁, ಚರ್ವು, ಜಪ್ಪು, ಜಬ್ಬು₂, ಜರುವು, ಜರ್ಬು, ಜೆಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಣ್ಸನ್ನೆಯಿಂದ) ಗದರಿಸು ; ಜಡಿ ; ಜಂಕಿಸು : ಮುಳಿಸಂ ಪುರುಡುಂಟುಮಾಡೆ ಜರ್ವಿದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಜರ್ಬುಗಳೊ (ಆದಿಪು. ೪-೦೦) ; ಜಲರುಹನಾಭಂ ಕಂಡೆರ್ದೆ ಕಲಂಕಿ ಕಣ್ಣರ್ವು ಜ[ರ್ವಿ]ದಂ ಗಾಂಡಿವಿಯಂ (ಗದಾಯು. ೮-೩೦) ; ತಾಂಬೂಲಕರಂಡಕವಾಹಿನಿಯರಂ ಪುರ್ವಿನಿಂ ಜರ್ವಿಯುಂ (ಜಗವಿ. ೦೧-೭ ಪ). ೨. (ಹುಬ್ಬಿನಿಂದ) ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು; ವಿಲಾಸವನ್ನು ತೋರು: ಕೊನೆವುರ್ವಿಂ ನಸು ಜರ್ವಿ ಪದ್ಮಭವ ಚಂದ್ರೇಂವ್ರಾರ್ಕ ಮುಖ್ಯಾ ಮೃತಾಶನರ್ಗಂತಪ್ಪ ಪದಂಗಳಂ ಕುಡುವ (ಜಗವಿ. ೬-೧೦೬) ; ಕಡೆಗಣ್ಣಿಂ ಕಾವನಂಬಂ ಕಱೆವುತೆ ಕುಡುವುರ್ವಿಂದೆ ಜರ್ವುತ್ತೆ (ರಾಜಶೇ. ೨-೦೪೨). **ಚರ್ವು**: ೩. (ಮೀಸೆ ಮೊದಲಾದವನ್ನು) ಹುರಿಮಾಡು; ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು: ಪರ್ವಿತ್ತು ಪುರದೊಳಗೆ ರಣವಾರ್ತೆ ಭಟನಿಕರವುರ್ವಿತ್ತು ರಥಿಕಸಂಕುಲವಲ್ಲಿ ಮೀಸೆಯಂ ಚರ್ವಿತ್ತು (ಜೀರಮ. ೪-೦೩). **ಜಪ್ಪು** : ೪. ಹೊಡೆ ; ಚಚ್ಚು ; ಜಜ್ಜು : ಕಂದಲ್ಲ ಕಲ್ಲಿಂದ ಜಪ್ಪಿದ ತಾಯಿ ಹಿಂದಟ್ಟಿ ಬರಲೋಡಿ ತಪ್ಪಿದ (ವಾದಿಕೀ. ೧೨೭-೩) ; ಗದೆಯಗ್ರದೊಳ್ಮರುತಸುತ ಸಿಂಹನಾದಂಗೈದು ಜಪ್ಪಿದಂ (ತುರಂಗ. ೬೬-೧೨) ; ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದರೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಜಪ್ಪಿ ಬಿಡ್ತೇನೆ (ಮೂರುದಾ. ೧೯೦). ೫. ಎಸೆ ; ಬಿಸುಡು : ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಸುಂಟರಗಾಳಿಯು ಎದ್ದಿತು . . . ಮರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿರಿಚಿ ಜಪ್ಪಿತು (ಶಿವರಾ. ೦೪೮) ; ಒಕ್ಕಲಿಗರು ದವನವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ ಬಾಳೆಹಣ್ಣನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಜಪ್ಪುವರು (ಗರುದಾ. ೬೩). **ಜಬ್ಬು₂** : ೪. ದೂಷಿಸುವ ನಾಲಗೆಯ ಜಬ್ಬಿತೆಮ್ಮಯ ಬಸವನಾಗಮದ ಹೊಂಗೊಂಡ ಹೊಳ್ಳು ಮಾಡಿತು ಕಟಕಿಯ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೪೮-೩೮) ; ಕೊಬ್ಬಿದ ದಡಿಗ ದೈತ್ಯರು ಬಂದು ತುಢುಕಲು ಜಬ್ಬಿದನವರೊಡಲುಗಳ (ಮೋಹತ್ನ. ೩೬-೦೭) ; ಹರಿಯನು ಜಬ್ಬಿ ಪಂಕಣೆಗರದು ವಿತಳಕ್ಕಿಳಿವುತೊಡನೊಡನೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೮-೪೨) ; ಗರುಡಗಿರುಡಾದಿಗಳ ಜಬ್ಬುವೆವೆನುತ್ತ ಹರಿ ತಂದ ಮೃತಪಾನವಂ ಮಾಡಲ್ಕೆ (ತುರಂಗ. ೪-೪೮). **ಜರುವು** : ೬. ಹೀಯಾಳಿಸು; ಹೀಗಳೆ : " ಜರುವೆನಲ್ ಹೀಯಾಳಿಪುದು " (ಕಶರ. ೩೮) ; ನಿಮ್ಮ ಜಾತಿ ಕುಲ ಗೋತ್ರವನು ನಾವು ಕಾಣೆವು ಎಂದು ಜರುವಿದನು (ನವರಾ. II, ೧೪) ; ರಾಜನ ಮಗಳು ಅರಮನೆಯ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದು ಉಂಟೇ ಎಂದು ಮಲತಾಯಿ ಜರುವಿದಳು (ಸಣ್ಣಕ. VIII, ೪೬). **ಜರ್ಬು₁**: ೧. " ಜರ್ಬು–ಆಕ್ರಮಣ ಧ್ವನೌ (ಆಗ್ರಹಧ್ವನೌ) (ಗದರಿಸು) " (ಶಮಧಾ) : ಜವದಿಂ ಬಂದುದು ದಳ್ಳೆನುತ್ತುರಿವ ಮೆಯ್ಯುಂ ಧೂಮದುರ್ಬೆಂಬ ಜರ್ಬುವ ಪುರ್ಬುಂ ಕುಡುದಾಡೆಗಳ್ ಪೊಳೆವ ಬಾಯುಂ (ಜಗವಿ. ೦೮-೦೩) ; ಆರ್ದು ಭಲ್ಲುಕಂ ಜರ್ಬಿಯವುಂಡೆ ಬಲ್ಮಿದುಟಿಟಲ್ವ ಶಿರಂಗಳನೊತ್ತುತಿರ್ವವರ್ (ದಶಕು. ೫-೪೦); ಗಣತತಿ ಕಿರಿಯಂ ಸದೆಯಲ್ ಕಣೆದುಡುತಿರೆ ಪುರ್ಬಿನಿಂದೆ ಜರ್ಬುತೆ ನಿಲಿಸುತ್ತೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೯). **ಜೆಪ್ಪು**: ೪. ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಜೆಪ್ಪಿ ಜೆಪ್ಪಿ ಆ ತಲೆಯನ್ನು ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡಿದನು (ಈಕಥ. ೪೯). [?]

ಜರ್ವು₂, ಜಬ್ಬು₄, ಜರಬು, ಜರುಬು, ಜರ್ಬು₂ (ನಾ). ೧. ಗದರಿಕೆ : ಮೂದಲೆ ; ಜಂಕಣೆ : " ಜರ್ವೆನೆ ಝುಂಕಣೆ "(ಜತುನಿ. ೪೯) : " ಬಿಪ್ಪಂಡ ಜರ್ವು ಬಗ್ಗುಂ ಚಪ್ಪರಣೆಯುಮೆನ್ನೆ ಝುಂಕಣೆಯು " (ಕವಿಕಂ. ೦೨೩). ೨. ಹುಬ್ಬಿನ ಚಲನೆ ; ಭ್ರೂವಿಲಾಸ,–ವಿಕ್ಷೇಪ : ಕುಱುಪಂ ಪುರ್ವಿನ ಜರ್ವೆ ತೋಱೆ ಬಗೆಯಂ ಕಣ್ಸನ್ನೆಗಳ್ ಪೇಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೨) ; ಪೊಳೆವಳರ್ಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಪುರ್ವಿನ ಜರ್ವಿನ ಚೆಲ್ವುಗಳ್ ಮನಂಗೊಳೆ (ಅಜಿಪು. ೫-೦೭) ; ಪುರ್ವಿನ ಜರ್ವು ಚುಂಬನದಗುರ್ವು (ಬಾಧಪು. ೨-೬೬) ; ಭ್ರೂಲತೆಗಳೊಳ್ ಜರ್ವು ಮೇಳವಿಸಿ ಶಿವೆಯಿಂತು ಜವ್ವನದ ಸಿರಿಯಾಂತು (ಜೆಬಪು. ೩೪-೬). ೩. ದರ್ಪ ; ಠೀವಿ ; ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : ಅಣ್ಮುವೊಡಣ್ಮ

ದಿರ್ದೊಡಿರವೆಡಾಂ ಬರ್ವವೀ ಜರ್ವ್ ಸಂಗರಮಂ ನೋಡುವ ದೇವ ಕೋಟಿಯು ಮನಂ ಕೌತುಹಳಾವಗ್ಗುಹಂಬೆರಸಾಂತಿರ್ವರ ಬಾಳ್ ಬಾಯ್ಗುಳ್ ಬಱಂ ಪಿಂಗಲ್ಕೆವೇಡಂ ಗಡಾ (ಆಪಂಪ. ೧೩-೫೦) ; ಜಸವೇಂ ಪೊನ್ನಿಗೆ ಬರ್ವರ್ದಲ್ಲದು ಮಹಾಪೃಥ್ವೀಕಲಭ್ಯಂ ಗಡಾ ಬಸವಾಲ್ಯಾರ್ಯ ಜರ್ವಿಗಂ ಸುಚರಿತೋದರ್ಕಗಳಿಂದುಣ್ಮುಗುಂ (ಪ್ರಸಾಮಾ. ೦-೦೬) ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಛದ್ರಾಸನವನ್ನು ಬಳಸುಗೆ ಬಿಚ್ಚುಗತ್ತಿಯ ಕಡುಗಾವಲ್ಲುಡುತ್ತಿರುವ ಸಾರ ವೀರಗಂಭೀರಿಕೆಯ ಜರ್ವಿ ಅಂಗರಕ್ಷಕರ ಜಂಗಳ (ಪಟ್ಟಿಜಿ. ೩೦-೦೭). ಜಱಬ್ಬಿ : ಶಿ. ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲುಗಳ ಕೊಂಕನೇಳಿಸುವಾ ಕುದುಱುಬ್ಬುನದೊಂ ದಿಂವ್ವವಡೆದ ಜಬ್ಬಿನಿಂದಾ ಮುನಿತಿಳಿಕರನಿತಿಳಕನ ಮನಸಬ್ಬು ಕಾಡಿದಳಾ ಕುಲಟೆ (ಪ್ರಭಂಜ. ೪-೯೭) ; ಹೆಬುಱುಗಳ ಜಬ್ಬಿಗೆ ಪಡಿಯೆಂಬಲಧರದ ನಿವಿದನು (ಪಭಕ. ೩-೦೪). ಪಿ. ಉದ್ಭಿದನು ನಿನ್ನಾತನಾತನಬ್ಬಿನಲಿ ಕುರು ಬಲದ ಹರುಷದ ಜಬ್ಬುರಿಯ ಹುರಿಗಡಿ ತೋಳ್‌ಅಂತು ಜಾರು ಚತುರಂಗ (ಶುವ್ಯಾ. ೩೬-೩೦) ; ಕಟಕಟ ಕಾರ್ಮೊಗೆ ಹಬ್ಬುಗೆ ಮೆಂಬ್ಬುಗೆ ಉಬ್ಬಿಗೆ ಇದರ ತಬ್ಬುಬ್ಬಿಗೆ ಜಬ್ಬಿಗೆ ಲುಬ್ಧಭಟರೆದೆ ಇಬ್ಬುಗೆ ಆರಂಟ (ವಿಕ್ರೀ.೪೬. ೬-೫). ಜರಬು : ೧. ಆಡಂಬರ ; ವೈಭವ : ಆಲ್ಲಿಂದಾ ಪ್ರ ಮೋ ದ ಗಳಲ್ಲಿ ಜರಬಾಗಿ ನಡೆದವು (ದಾಶಾ*. ೩೪). ಜರುಬು : ಪಿ. ಇನಾಮದಾರರ ರೆಂಬ ಜರುಬು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಜಮೀನು ಇದ್ದವು(ಅಸ್ಸ. ೧೯೦) ; ಆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ರಾಜಪತ್ನಿಕಾರನು ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಜರುಬಾಗಿಯೂ ಇದ್ದನು (ಭಾವಿಪ್ರ. ೬೭). ಜರ್ಬ್ಬಿ : ೧. ವರ್ಬಿನ ಜರ್ಬಿನಂ ಪೊಗೆ ನೆಗೆಯಲ್ಕುತ್ತ ಸಾಕಲೋಕಮುರಿಯಾಪ್ತಿರ್ದಾದು (ಆಗವಿ. ೫-೬೪ ಪ) ; ಮಾರನ ಮೆಂದಲೆಂಗ್ ಹಯುಮುಮಮಂ ಕಂಡು ಕಟ್ಟಿದರಾರಂದುದು ಜರ್ಬಿಂ ವಸಗಿ ನುಡಿವುದುಂ(ಕಾಮಚ್ಕ.೦೩೭-೦೭).ಪಿ. ಒದವಿದ ಬೇಟದತ್ತಳಿಗದೊಗ್ ಮುಳಸಂ ಪುರುಡುಂಬುಮಾಡೆ ಜರ್ಬಿದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಜರ್ಜುಗೆಗೊ (ಅರಿಪ. ೪-೦೦) ; ಚಂಚಲ್ಕ್ರಿಯಿ ವಿಕ್ಷೇಪಣದೊಳಾನನಯಂ ವರ್ಬಿನೊಳ್ ಜರ್ಬುರ್ (ಪಕಾ. ೯-೩೦೦) ; ಆಱಿವೆಱೆ ನೊಸಲೊಳ್ ಮಿಱುವ ಕಱಿಗಿಱಿಯೆನೆ ನಿಱಿಗೊಳ್ವ ಪುರ್ಬರಿಗಳಿಂ ಜರ್ಬರ್ವರೆಯೆನಸು ನಾಗ್ಕೈರಸಿದ ಮುನಿಸಿನೆಸೆ ಕಮನೆರ್ದಿಗೊಸಿ (ಚಳವ. ೬೩-೯). ಪಿ. ಬರ್ದುಗರೊಳ್ ಜರ್ಜಾರ್ಗ್ಗ ಮುಂಟುಮಾಡವೆ ಕೆದಂ (ನೀತಿವಾ. I, ೦೦೫) ; ಗೊಬ್ಬರದ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಹೊಡಿದರೂ ಅರುಣನು ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ನಡಸುವ ಜರ್ಬಿನಿಂದಲೇ ಹೊಡಿಯುತ್ತಾನೆ (ಹಂ.ಚಾ. ೩೪) ; ಎಚ್ಚರದಿಂದ ನೆಟ್ಟಗೆ ಜರ್ಜಾಗಿ ಕಂಳಿತು ಕೊಂಡನು (ಪಾಪಾ. ೦೩) ; ಇವನ ಮೇಲೇನೆಂದು ಜರ್ಬು ಮಾತಾಡುವುದರ್ (ಅಕ್ಕಾ. ೪೯-೭೬). ಳಿ. ಇವರು ಬಚ್ಚಿಗಳನ್ನು ಜರ್ಜಾಗಿ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೫೬೬); ವಿಮಾನಿಂದನೆ ದಿನ ಬಹಳ ಜರ್ಜಾಗಿತ್ತು (ಮುಠ. ೦೦೭). [<ಜರ್ಜ್./ಅರ. ಹಿಂ. ಜರಬ್ ; ಮರಾ. ಜರಬ್, ಜರ್ಬ್]

ಜಲ್ (ನಾ). (ಭಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ)ಹೃದಯವು ವೇಗವಾಗಿ ಬಡಿದಂಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಜಲ್ಲೆನ್' ಪರಾ.

ಜಲ$_1$, ಜಳ್$_1$, ಝಳ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶ ; ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು ; ತೇಜಸ್ಸು : ಕೋದಂಡ ಚಂದ್ರನಲಿ ಪೊನ್ನಜೊನ್ನದ ಜಲಂ ಪೊಳೆವಂತೆ ತಳತಳಿಸಲಿದು ಕಂಡಿಯೆ (ಕ್ರಿಅರ್ಜು. ೦೩-೩೪ಗ). ಜಳ್$_2$: ೧. ಜಳ ಹತ್ತಿ ಬರಲು ಮನೆಯೊಳಗೆಗುಳ್ಳ ಬೆಳಗು ಕತ್ತಲೆಯಂಸಿ ಮತ್ತಮಾ ಬೆಳಗ ತೋರ್ಪಂತೆ (ಅಮಸಾ. ೦-೦೪); ತಳಪವೆತ್ತಿಹ ಖಡ್ಗ ಹಸ್ಸದ ಜಳದೊಳಿಸವ ಜಟಾಕುಸುಮಸರಗಳ ವಿಡಾಯದಿ ಭೈರವಂ (ಕಂಳಾ. ೦೩-೩೪). ಪಿ. ಸೆಕೆ ; ಶಾಖ : ಉಷ್ಣತೆ : " ಉಮ್ಮೆಯಂದುಂ, ಸೆಗುಳ್ಮೆಯಂದುಂ. ಜಳಮೆಂದುಂ ಉಷ್ಣಕ್ಕೆ ವೆಸರ್ " (ಕರಾಶಾ. ೩-೫೯) ; ನಿಡುಸುಯ್ದು ಧಾಳಿಯ ಜಳಕೆ ಚೆಂದುಟಿರಸವೆಂದನೆ ಬಲಿತುದು (ಕಂಪಪು. ೯-೦೬೨) ; ಅವುಗಳ ಜಳದಿಂದ ಮೈ ಸುಡುವುದು (ಮುಂಆಯು. ೪-೬೧). ಪಿ. (ಆಲಂ) ಪರಿಣಾಮದ ತೀವ್ರತೆ : ದಂದಿತಾಗಿನಿತಲಂ ದಂಡನೆ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಇದರ ಜಳ ಹೆಚ್ಚು ತಾಕುವದು(ಕರಗೋಪ. ೩೬). ಝಳ : ೧. ಎರೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಬೆಂದು ಬೆಂಡಾಗಿ ನೀರಡಿಸಿ ಝಳಕವನ್ನು ಜಲವೆಂದು ತಿಳಿದು (ಕಾಪ್ರ. ೮೪). ೨. ಜೇಷ್ಠ ಮಾಸದ ಬಿಸಿಲಂ ಝಳಮುಂ ಬೆಂಕೆಯುಂ ಕಿಟ್ಟುವಂ ಸೈರಿಸಿ (ಸಿಚ್ಛಾ. ೦೦-೦೦) ; ಅಂಬಿನ ಝಳಗಳು ಝಳದಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೋಸ ದೊರ್ದರಾ ಕರ್ಣ (ಕುಪ್ರಾಶ್ವ. ೪-೦೩).

ಜಳಜಳಿ, ಝಳಝಳಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಸ್ವಚ್ಛತೆ; ಶುದ್ಧತೆ: ದೇವರು ನೋಡುವುದು ಒಳಗಿನ ಜಳಜಳಿ, ಮನುಷ್ಯರು ನೋಡುವುದು ಹೊರಗಿನ ಜಳಜಳಿ (ಪ್ರಾಥವ. II, ೪೭). ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು : ಪಾತ್ರಗಳನು ಭಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲವಂ ಬೆಳಗಿ ತೊಳಿದೂರಳ ಜಳ ಜಳಂಗೈದುವ (ಪ್ರಭಾಪ್ರ. ೩-೦೬). ಪಿ. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿ: ದೀಕ್ಷೆ ತಕ್ಕೊಂಡ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಗುರುವಿನಿದಿರು ಎಲ್ಲ ರುಳಳಝಳ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟೆ (ಹುಣ್ಣಾ. ೪೭-೦೬) ; ನಿಮ್ಮವ್ವ ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ದುಡ್ಡು ಇಟ್ಟಲ್ಲಾ, ಅಂತ ರುಳಳಝಳ ಹೇಳು (ಗಂಮಾಮು. ೦೩೪). ಜಳಜಳಮಾಡು, ಝಳಝಳಮಾಡು : ೧. ಸ್ವಚ್ಛವ್ಯಮಾಡು ; ಶುಚಿಗೊಳಿಸು : ಪ್ರತಿದಿನ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಮೈ ಜಳಜಳಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮುಂಆಯು. ೪-೨೫) ; ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಗಿ ರುಳಳಝಳಗೊಳಿಸಿದ್ದಳು (ರೂಪ್ರ). ೨. ನಿರ್ಣಯಿಸು: ಬಗೆಹರಿಸಂ: ಯುವರಾಜ ದಳವತನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ರುಳಳಝಳಮಾಡಿ ಬಿಡೋಣ! (ಧಾವಿಗಳ. ೩೬). [<ಪ್ರಾ. ಜಲ./ಸಂ. ರುಳಾ]

ಜಲ$_2$, ಜಳ್$_2$ (ನಾ). ೧. ನೀರು : " ಜಲಮೆಂದುಂ ಮುಗಿಲ ಹೊವಿನಿಕ್ಕುಂ ಬುಧರಿಂ " (ಶಬಿಳಂ. ೯೦) ; ನೆಲದ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಜಲದ ಬಣ್ಣವ ನುಡಿಸಿ (ಅಪಕಂ. ೩-೦೬) ; ಜಲವೊಂದೆ ಶೌಚಾಚಮನಕ್ಕೆ (ಅಪಪ. ೮೭೮). ೨. ಜಡ; ವಂಕ : ದಡ್ಡ . ಪಿ. ಕೆಪಟ ; ಮೋಸ : " ಅದಱ ಕಪಟಂ ಜಲಾಂತರಿತಂ " (ಜಾನಾಪ. ೦೮). ಳಿ. ವಂಂಡಿತಾಳ್: ಲಾಮಂಬಿ ; ಬಾಳದ ಬೇರಂ. ೫. ಮೂತ್ರ : ಕನ್ಕೆಱಮಾಗಿ ಕಿರುಕುಸಾರೆ ಸಹ ಹಾಲೊಳರೆರು ಕುಡಿಯೆ ಜಲ ಬಿಡುವುದು (ಸಕಪ್ರ. ೬೨೪). 'ಜಲಬಾಧೆ' ಪರಾ. ಓ. ಆಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದೈವ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಪರಾಧಿಯು ಒಂದರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪರೀಕ್ಷೆ ; ದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡ . . . ರವಿ. ತಂಡುಲ, ಅಗ್ನಿ, ತಪ್ತಮಾಷ, ಜಲ. ವಿಷ–ಎಂಬ ಏಳು ದಿವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಕಣಾಶ. ೦೯೬). ೭. [ಧಂದ]ಲಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಯಗಣ (ು– –): "ಮುಂತೆರದು ಗುರುವಿದಲ್ ಜಲಮಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗೀರಾ. ೦೦೭-೨೦) : ಧರಣಿ ಜಲಜ್ವಿ ಮರುದ್ಭೋಮ ರವಿ ಶಕಾಂಕೇಂದ್ರನಿಲಯವಿಂವಿ ಗಣ ನಾ ಮಂ (ಛಂದೋಂಶಾ. ೦-೩೭). **ಜಳ್**$_3$: ೧. ಬಾಡವಾನಳವಳಿ ಜಳಮುಂ ಮನಂ ಬಯಸಿ ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೫); ಜಳದೊಳ್ ವಿಮಾನವೆಲ್ಲಂ ನೀಂ ಕೊಡದೊಳೆ ಮುಟುಗಿದ್ದಿರ್ಕ್ಕುಟಾ ಕೊಡಸೇಡಿಂಗೊಳಗಾದರ್ (ಗದಾಯು. ೬-೦೩) ; ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕಾಂತಿ ಸುಲಿವಲ್ಲೆಳಗು ಸಬಿದ ಬೆಳ್ಳದಿಸ ಪಸರಿಸೆ ಕೊಳನ ಜಳವೆಲ್ಲದ ಚೆಲ್ವ ಪಾಲ್ಗಡಲಂತೆ ಮೆಱೆಯಲು (ಧಾವಿಜ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಜಲ$_4$, **ಜಾಲ**$_4$(ನಾ).=ಜರಗು$_2$: 'ಜಲಗಾರ್ವ' ಪರಾ. **ಜಾಲ**$_4$: 'ಜಾಲಗಾರ್ವ' ಪರಾ. [?]

ಜಲಂಧರ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ತರುವವನು : (ಕ). ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ: ಜಲಂಧರವಾರಾಳ ಮೇಘಗರ್ಜಿತಂ ಅಂಧಕಾಸುರಾರಾಧ್ಯದಾವಾನಳಂ (ನಿಶ. ೦೦-೦೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಜಲಕ 'ಜಲಕ' ನೋ.

ಜಲಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ಮೊಸಳೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೀರಿಂ ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. ೩. ನೀರಿನಿಂದ ಒದಗುವ ಆಪಾಯ.–ಗಂಡಾಂತರ : ಅವನ ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಜಲಕಂಟಕವೆಂದಿದೆ (ರೂಪ). 'ಜಲಗಂಡ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಯ + ಕಂಟಕ]

ಜಲಕಣಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ : ಜಲಕಣಿಕೆಯಂತೆ ನಳಿನದಳಂಗಳ ಮೇಲಿರ್ದು ನಡುಗುವರ್ (ಶಾಡಂಬ. ೪೪೦). [ಜಲ್ಯ + ಕಣಿಕೆ]

ಜಲಕನೆ 'ಜಲಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ಜಲಕನ್ನಿಕಾನಾಟ್ಯ (ನಾ). ಜಲಕನ್ನಿಕೆಯರನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿಂದ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ನರ್ತನ.–ಕುಣಿತ: ದಳದುಳನಾಗಳೆ ಕೂಡೆಂಟು ಮಂದಿ ಕೋಮಲೆ ಯರು ರಾಯನ ಮುಂದೆ ಜಲಕನ್ನಿಕಾನಾಟ್ಯಕೆಂದು ನಿಂದರು 'ಮರುಳು ಚೆಲುವನದೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಭರಕ. ೦೩-೯೩).

[ಸಂ. (ಜಲಕನ್ನಿಕಾ + ನಾಟ್ಯ)]

ಜಲಕನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀ. 'ಜಲಕನ್ನಿಕಾನಾಟ್ಯ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಯ + ಕನ್ಯಕೆ]

ಜಲಕನ್ನೆ (ನಾ). = ಜಲಕನ್ನಿಕೆ : ಅಮಿತ ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚನಾ ಸಂಭ್ರಮಕಲಿತ ಮಾನಸದೊಳ್ಕೆತಪ್ಪ ಮರಿಯರುಮಮರರು ದಿಶಾಕರಮಣಿಯರು ದಿಗ್ವರರು ವಿಮಲ ಜಲಕನ್ನೆಯರ ಮೊತ್ತದಿಂ(ಬಸ್ವ. ೦೯-೦೩). [ಜಲ್ಯ + ಕನ್ನೆ]

ಜಲಕನ್ಯಕಾಮಸ್ತ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯನ್ನೂ ಧರಿಸಿದವನು ; ಗಂಗಾಧರ ; ಶಿವ : ಬಲುಹೋರೆಯೇಱಿಯಡವಯ್ಯನಗಜೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಜಲಕನ್ಯಕಾಮಸ್ತ ನಗ್ಗಿವಿಷಗಳ . . . ಮನಸಾವಂ ಕಾಯ್ವವಂ ದೈವವೇ (ವೀಕ್ಷಪು. ೦-೬-೦೯). [ಸಂ. (ಜಲಕನ್ಯಕಾ + ಮಸ್ತ)]

ಜಲಕನ್ಯಕೆ (ನಾ). ಗಂಗೆ. 'ಜಲಕನ್ಯಕಾಮಸ್ತ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಯ + ಕನ್ಯಕೆ]

ಜಲಕನ್ಯೆ (ನಾ). = ಜಲಕನ್ನಿಕೆ : ಜಲಕನ್ಯೆಯರಿಂದ–ಎಂದರೆ ಹೊಸಲು ಗಳಿಂದ ಅಸಂಖ್ಯ ಹೊಸಲುಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ (ಬದ್ಭಕ್ತ.IX ಬಿಡಿಗಳು).

[ಜಲ್ಯ + ಕನ್ಯೆ]

ಜಲಕರಿ (ನಾ). ನೀರಾನೆ : ಜಲಕರಿ ನಿಕರಂ . . . ಪೂತ್ಕರಿಸೆ ಸಿಡಿದ ಲಸಜ್ಜಲಕಣಮನಮಳ ಮುಕ್ತಾಫಳಮೆಂದುಱಿ ಮುಗ್ಗುಳಿಚರಿಯರ್ ಕೈ ಯಿಡುವರ್ (ರಾಜಶೇ. ೦-೧೩). [ಜಲ್ಯ + ಕರಿ]

ಜಲಕಾಂತಮಣಿ(ನಾ). "ನೀರಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಾಗ ನೀರನ್ನು ಹೀರಿಕೊಂಡು ಪಾರದರ್ಶಕವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷೀರಪ್ಪಟಿಕ ; ಜಲಕಾಂತಮಣಿ" (Hydrophane. ೧೦೪೩). [ಜಲ್ಯ + ಕಾಂತ್ಯ + ಮಣಿ]

ಜಲಕಾಂತಶಿಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ (?) : ಜಲಕಾಂತಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ ತೆತ್ತಿಸಿದ ವಿವಿಧ ಮಣಿದೀಪ್ತಿಯಿಂ(ಚಾ.ಸಕಂ. ೦-೪೭). [ಜಲ್ಯ + ಕಾಂತ್ಯ + ಶಿಲೆ]

ಜಲಕಾಕ, ಜಳಕಾಕ (ನಾ). ನೀರುಕಾಗೆ : " ಮದ್ದು ಜಲ[ಪಾಣಂ. ೪]ಕಾಕ ಮೆನೆ ನಿರ್ಗಾರ್ಗಿ " (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೪). **ಜಳಕಾಕ :** " ಜಳಕಾಕಂ ಮದ್ದು ನಾವಮಂ " (ಮಹ್ವಾಕ. ೪೨-೦೯). [ಜಲ್ಯ + ಕಾಕ್ಯ]

ಜಲಕು 'ಜೆಲಂಕು' ನೋ.

ಜಲಕುಂಭ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕೊಡ : ಶಕುಂತಳೆ . . . ಜಲಕುಂಭವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಳ್(ಶಾಕುಂ. ೦-೦೩). [ಜಲ್ಯ + ಕುಂಭ]

ಜಲಕುಡ(ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿಬೆಳೆಯುವ ಸಸ್ಯ : "ಜಲವೈಕ್ಷ" (ಜಾತಕ.ಟಿಪ್ಪ.೫) : ಆ ಹೋರಿಗೈಜಲಗೃಹಪತಿ ನೆಲಸಿ ಜಲಕುಜಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ (ಜಾತಕ.೩-೦).

[ಜಲ್ಯ + ಕುಜ]

ಜಲಕುಲ್ಯ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕಾಲುವೆ : ಸೌಗಂಧಿಕಾಗಂಧ ಜಲಕುಲ್ಯ ಪರಿ ನಿಚಿತ ಹಿತ ನಂದನಸಾರ (ಯುಕು. ೦೬-೨). [ಜಲ್ಯ + ಕುಲ್ಯ]

ಜಲಕೂರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೋಪಿಸಿ . . . ಬಲ ಹಾನಿಯ ನು ಪಾಂಡುವರ್ಣವನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿಹುದು. ಅದನು ವೈದ್ಯರು ಜಲಕೂರ್ಮವೆಂದುಬರು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೩೩).

[ಜಲ್ಯ + ಕೂರ್ಮ]

ಜಲಕೇಳಿ, ಜಳಕೇಳಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸುವುದು ; ನೀರಾಟ : ತಲ್ಲಜಕಾಲಕೆತೆಯಗಿತ್ತುದಿಂತು ಜಲಕೇ ಮನೆಂಬಭವಕೇಂಲಿರೆಯಂ (ಅವಿಪು. ೦೦-೩೦) ; ಜಲಕೇಳಿಗಳೊಳಾಮ್ಮೆ ಖಗವಿನೋದದೊಳೊಮ್ಮೆ . . . ಕಳಿಯುತಂ ಪೊಸ್ತನವಾರೀಶ್ವರಂ ವನದೊಳಾ ವಸಂತಸುಖಮಂ ಸವಿದನು (ಹರಹ. ೩-೬೦). 'ಜಳಕೇಳಿ : ಜಳಕೇಳಿ ನಿಮಿಗೆ ಭರತನ ಲಳಪಾಂತಃಪುರದೊಳ್ (ಅವಿಪು. ೦೦-೦೮೪) ; ದೆಸಯಾನೆಗಳಂ ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಕರವಂತಿರೆ ಜಳಖಾತಿಕೆ ಬಳಿ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಿಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೩೦).

[ಜಲ್ಯ + ಕೇಳಿ (ಸ್ತ್ರೀಲಿಂ)]

ಜಲಕ್ಕಗೆ (ಆ). = ಜಲಕ್ಕನೆ : ಈ ಧರ್ಮವಮಂ ನೀಂ ಜಲಕ್ಕಗೆ ಮಾಡಲ್ಬಗೆ ದರ್ಪದಿಂದ (ಅವಿಪು. ೭-೨). [ಜಲಕ್ಕ + – ಅಗೆ]

ಜಲಕ್ಕನೆ, ಜಲಕನೆ, ಜಳಕೆನೆ, ಜಲಕ್ಕನೆ(ಆ).೧. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ; ಶಂಭುವಾಗಿ; ತಳಕತಳನೆ : " ವಿವಮಲಾಚ್ಛ ಯದೆಂಳ್ ಜಲಕ್ಕನೆಂದು " (ಕರ್ಣಾಸಿ. ೩೦) ; ಅನಂತನುಂ ತಾನುಂ ಜಲಕ್ಕನಿರೆ ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿದಗಣ್ಣವುಣ್ಣ ತೀಕ್ಷೋದಕಂ ಗಳಂ ವಿಂದು(ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೧೬ ಪ) ; ಪರೆಯೆ ಮುಗಿಲ್ಜಲಕ್ಕನಿರ[ಲ]ಣ್ಣೆಸೆ (ಕಾಡಬಾ. ೬೩೪) ; ಗಗನಂ ಕೂಡೆ ಜಲಕ್ಕನಾಗಿ ಮೆಱ್ಯೆಯಲ್ . . . ಬಂದುದು ನೋಡೆ ನಾಡೆ ಶರದಂ (ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರ. ೩-೬) ; ಕೋವಣಮುಂ ಗುಂದಿಗೆಯುಂ ನೇವರಿಪಿದ ಬೂದಿಯುಂ ಜಲಕ್ಕನೆ ಚಿಲ್ಲಿಂ ತೀವಿರೆ(ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೯೦). ೨. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ : ವಿಶದವಾಗಿ : ಸಂದೆಯಂಬದೆ ಜಲಕ್ಕನೀ ಗಳೆಱದೆಂದಂ ಸಿರಿ ಕಳ್ಕೊಡವುಟ್ಟತೆಂಬುದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೪) ; ಲಲಿವಯೆ ದೇನಾದವದಂ ಜಲಕ್ಕನಾಗಸಗೆ ಬೆಸಸಿಮಿಗಳ್ ಮುನಿವಿನಾ(ಕಾದಂಂಬ. ೬೫೮); ಕನ್ನಡಿಯೆಳಗೆ ಜಲಕ್ಕನೆ ತೋರ್ಪವೊಲಿಭದ ರೂಪು ವಿಸ್ತರದಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೫೩) : ಕಾಬ್ಯರಸಮಗೆ ಕಾವ್ಯರಸಮರ್ಥಮುಂ ಕಾವ್ಯರಮುಂ ಪ್ರತಿತಿಯಂ ಮಾಬ್ಪಿನೆಗಂ ಜಲಕ್ಕನಿರೆ ಪೇಟದೆ ಕೆಮ್ಮ[ನೊಗಂಟು] ವೇಟ್ಟು ಚಿ ನೋಟ್ಟುದೆ ಮುಯ್ಯಂ (ಅರ್ಹಾಪ. ೨೯೯). ೩. ತೆಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೇ : ಒಮ್ಮೆಲೆ : ಬೀಗಮಮಂದವ್ವದಂತರ ನಿವಾಸಿಗಳಾಸನಕಂದಿಂ ನ್ಯವೇದಾಧ್ಯಾಗಮಮಂ ಜಲಕ್ಕನೆಱಿದು (ಜಾತಿಪು. ೦೦-೦೬) ; ಬೆಟ್ಟುಗಳುಂ ಪೊಲನುಂ ಬಾನುಂ ದೆಸೆಯುಂ ಜಲಕ್ಕನೆಲರಿಂದೆ ಸಮೆದವ್ಹಲಾಯ್ಕುತ್ತುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೦೩); ಕಂಬುಲಲಿತಕಂಧರ ಮುನ್ನೆಱೆದ ನವಾಂಬು ಜಲಕ್ಕನೆ ತಿಳಲು (ಹಜಶಾ.೦-೪೩); ವಾಣಿಯೆನೆ ಜಾಣೆ ಜಲಕ್ಕನೆ ನಿಂದು ನೋಡಿದಳ್ (ರಾಚಶೇ. ೭-೬). **ಜಲಕನೆ:** ೧. "ನಿಮ್ಮಳಿಯು ಬೆಳ್ಳಳಿಯಂ ಗವ್ವನೆ ತಾಂ ಜಲಕನೆಂದು ಪಳಚನೆಯನ್ನಲ್ . . . ನಿರ್ಮಲಾಚ್ಛಯ್ಯಂ ತಾನಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೦೦೦) ; ಇರುಳ ತಣ್ಣಿಸಿರಿಬ್ಬಳಕಿಗೆ ಮಿಂಚಿಱಿದ್ದಲಿಂಗಡಲ್ಮೈದು ಸಪ್ತನ ಪೆರೆ ಜಲಕನಾಯ್ತು ಪೊಸವೆಳ್ಳಿಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೮೪) ; ಪರೆದ ರಜದಿಂದೆ ಮಾಸಿದ ಹರಿದುಬರವೆಯೆಂತು ಜಲಕನಾಯ್ತುದು ಚಿತ್ರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೩೭). ೨. ಮಾನವರ್ ಪೊಲಿಗಿಡದಂತು ದುಃಖ ಸಂಪತೇತಾಗಳಂ ನಿಜ ದಿವ್ಯ ಭಾಷೆಯಂ ಜಲಕನೆ ತೋಱಿದ್ದೆ ಸಕಲ ದೇಹಗೆ ನೀನೆ ಶರಣು ಜನೇಶ್ವರಾ (ಪ್ರಣಾಮಾ. ೭-೮). **ಜಲಕನೆ :** ೧. ಎಳೆಯಂ ಪೊಸ ಮೂಸೆ ಮಾಡಿ ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ ಗುಳಗಿಯಡೆ ಕಿಮಿರಕಾಕಿ ತಿಂದಂತಿರೆ ಜಳಕ [ಪಾಣಾ. ಜಲಕ್ಕ]ನಾಯ್ತು. ಪೊಸವೆಳ್ಳಿಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೨೩) ; (ಪ್ರಣಿಪು. ೭-೮೩ ಸೂಚಿ). **ಜಳಕ್ಕನೆ :** ೧. " ಜಳಕ್ಕನೆಂದುಂ ಪಳಚ್ಚನೆಂದುಂ ನಿರ್ಮಲಂ" (ಕಪ್ರಸಾ.೩೬-೨೦೮).೩. ಆತನು ಜಳಕ್ಕನೆ ನದಿಗೆ ಹಾಯಿದನು(ಮುಂಗಾಮು.೩೮).

ಜಲಕ್ಕನಾಗು, ಜಳಕನಾಗು = ೧. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗು : ವಿಚಿತವಾಗು : ಮನದೊಳ್ ತದ್ವ್ಯತ್ಕರ ಕಾಸನಂಬರೆದಿರ್ದಂತೆ ಜಲಕ್ಕನಾಗೆ (ಶುಕಮಾ. ೬-೩) ; ವೊರೋಹಿತನ ವೆಗಡುಮಂ ನೋಡ್ಮುದುಮಾತನಾ ಸ್ವಚ್ಛವಿಕೃಷ ವಲಂಗಳಂ ಜಲಕ್ಕನಾಗೆ ತಿರಿದಿಂತೆಂದಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೬-೧೨೨ ಪ). ೨. ತರ ತಳಿಸು ; ಹೊಳೆ : ನೀಲದ ಪೊಳೆವ ವರಲ್ಲಳ ತೀಲಣೆಯಿಂ ಜಳ [ಪಾಣಾಂ. ೫ ಲ]ಕನಾದ ಜಳದೇವಿಯು ಪುನ್ನೊರೆಯಿನಿಸಿದುದು ಪತ್ರಕವೊಲಗತಂ ಕನಕನಿಳನಿವೊಂದಳಮೆನಲ (ಆದಿಪು. ೩-೧೦೭);(ಪದ್ಮಸಾ. II, ೮೪೦ ಸೋ).

[ಜಲಕ್ಕ್ + – ಆನೆ]

ಜಲಕ್ರೀಡೆ, ಜಳಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). = ಜಲಕೇಳಿ : ಗಂಗಾಜಲ ಲವಣಾಬ್ಜ ವೇಣಾವನ ಸರೀಸಲಿಲಂಗಳೊಳ್ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡಲುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೨ವ). **ಜಳಕ್ರೀಡೆ** : ವನ ಜಳಕ್ರೀಡೋಪಯೋಗ್ಯ ಕತಿಪಯ ಪರಿವಾರ ಸಮೇತನುಂ (ಹರಿವಂ. ೭-೮೪ ಪ). [ಜಲ + ಕ್ರೀಡೆ]

ಜಲಕ್ಷಿನ್ನ (ಗಂ). ನೀರಿನಿಂದ ಒದ್ದೆಯಾದ, –ತೊಯ್ದ ; ಜಲಧರಗಳಿತ ಧಾರಾಜಲಕ್ಷಿನ್ನ ತೀರ ತರುತಳಮುಮ (ಕಾದಂಬಾ. ೩೩೯).

[ಜಲ + ಕ್ಷಿನ್ನ]

ಜಲಕ್ಷೀದ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದಾದ ತೇವ, – ಒದ್ದೆ : ಜಲಕ್ಷೀದವಿಶಿಷ್ಟ ಮೃತ್ತಿಕಾಬಂಧವುಮ್ಮಲಿದಱಂ (ಕಪ್ಪ್ರಕ್ಕ. ೩೭೦). [ಸಂ. (ಜಲ + ಕ್ಷೀದ)]

ಜಲಖಾತಿಕೆ, ಜಳಖಾತಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕಂದಕ, –ಅಗಳು : ನಿರ್ಮಳ ಸುಗಂಧಿಸಲಿಲಭರಿತಮುಮಪ್ಪ ಜಲಖಾತಿಕೆಯುಮಂ (ಚಾಪುಷ್ಪ. ೪೦). **ಜಳಖಾತಿಕೆ** : ದೆಸೆಯಾನೆಗಳಂ ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಕರವಂತಿರ ಜಳಖಾತಿಕೆ ಬಳಸಿ ಚೆಲ್ಲನೊಳಕೊಂಡಿರ್ಕುರ್ (ಜೈಪು. ೩-೩೦) ; ಬಳಿಸರೆ ಜಳಖಾತಿಕೆ ತಳ ತಳಿಸುವ ಪೊಸವಳಿನಿಸಿವ ಕೋಂಟೆ ಕರಂ ಕಣ್ಮೊಳಿವುದು (ಹಂಪ್ರಪು. ೦೧-೬೬). [ಜಲ + ಖಾತಿಕೆ]

ಜಲಗ 'ಜಲಿಕೆ' ನೋ.

ಜಲಗಂಡ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಒದಗುವ ಗಂಡಾಂತರ, – ಅಪಾಯ : ಕನಕನಳಿಯನ್ನು ಜಲಗಂಡದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯೂ . . . ಮುಂದಾಗಿ ಬಂದು (ಪ್ರಕಾಪ್ರ. ೦೬). [ಜಲ + ಗಂಡ]

ಜಲಗಜ (ನಾ). ನೀರಾನೆ : ದಿಗ್ಮಜ ಜಲಗಜಂ . . . ವಿಶದಂ ತತ್ಪೀರ್ತಿ ದುಗ್ಧಾಂಬುಧಿ ಗಗನವಿಶಾಲನಿಭನಕ್ಕುಂ (ಧಾಶತ. ೫-೭). [ಜಲ + ಗಜ]

ಜಲಗಡಿ (ನಾ). ಜಲಾಶಯ ಅಥವಾ ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿಂದ ಗಡಿ, –ವೇರೆ : ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಜಲಗಡಿ (ಕೂಫಿ).

[ಜಲ + ಗಡಿ]

ಜಲಗರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಂ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ರೋಗ ; ಜಲೋದರ : ತರುರಾಜಬೀಜಮಂ . . . ತೊಯ್ಸೊಣಗಿಸಿ ನೆಯ್ಯಿರಸುತಿನೆ ಜಲಗರಂ ಬಿಡೆ ವರಿಗುಮಗುರ್ವಾಗಿ ತೂಂಬನಂಚರ್ದಿದ ತೆಱದಿಂ (ಕೋಕಶಾಪ. ೪-೦೦೬); ಅಡಿಗಡಿಗೆ ತೊಳೆದು ಕುಡಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಜಲಗರ ಕುತ್ತ ಬೆಯಿತ್ತೆ (ಅಪಥಂ. ೦೦೫-೩೨೦) ; ಜಲಗರ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿಂದು ಅಂಜ ಹೇವರಸವ ಕುಡಿದಡೆ ಉದರದೊಳಗಿರ್ದ ಕಪ ಶೃಂಗಾರವಾಗನೆ (ಕಪ್ಪ್ರವ. ೪. ೩೭-೬೦) ; ನೀರಂ ಪಿರಿದುಂಡೊಡಮುಂಡು ಪರಿದೊಡಂ . . . ಜಲಗರಮುಮ್ಕುಂ ವಾಜನೆಗೆ (ಅಶ್ವ್ಯಾ. ೦೪-೨೦). [ಜಲ + ಗರ್ಭ]

ಜಲಗರ್ಭ 'ಜಾಲಗಾಜು' ನೋ.

ಜಲಗರ್ಭನಾವೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಒಳಗೆ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ನೌಕೆ : ಜಲಾಂತರ್ಸಾಕೆ : ವ್ಯಾಪಾರದ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ, ವೈರಿಗಳು ಜಲಗರ್ಭನಾವೆ (Submarine)ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಾಲಶ್ಯ. I, ೫೯೦). [ಜಲ + ಗರ್ಭ + ನಾವೆ]

ಜಲಗುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಲಕು : ಅಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲ ಮಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು : ಲೋಕವನೆ ಜಲಗುಡಿಸುವ ಶಕ್ತ್ಯಾಕರನು ಕಲಿ ವಾಲಿಯಾತ್ಮಜನೇಕ ಸಾಹಸಿಯಾದ ಅಂಗದ ನಿಂದನಾಹವಕೆ (ಜೈಮಹಾ. ೨೩೨-೦). [ಜಲಗಾಡು + ಇಸು]

ಜಲಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜಾಲಿಸು ; ಜಾಲಾಡು : ನಿತ್ಯ ಕಲಿಲೆ ಹೊಡಿಯುತ್ತಿನೆ ಭಾವಿಯೆಲ್ಲಾ ಜಲಗಾಡುತ್ತಿನೆ (ಕಥಪ. II, ೭೩).

[ಜಲಗು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಜಲಗಾರ$_1$, ಜಾಲಗಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ನದಿಯ ದಂಡೆಳು ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರೆತ ಚಿನ್ನದ ಕಣಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆಯುವವನು. ೨. ' ಕನಗಂಡಿಸುವವನು ; ಜಾಡಮಾಲಿ : ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ನಟರಾಜನಿಗೆ ಜಲಗಾರ, ಕಲಿಗಾರ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೆ (ಅಂಗಗಿ. ೯೩). **ಜಾಲಗಾರ**$_1$: ೧. ಬಳಿಕ ವತ್ತಾರನು ಪೊಂದು ರೂಪಾಯಿ ಮೊಹದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತುಂಡನ್ನು ಕಡಿದು ಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಆಪ್ಪೆ ಸೀಸು ಕೂಡಿಸಿ ಸನ್ನ ಮಾಡಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಜಾಲಗಾರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡುವನು (ಕಲಾಗಿ. ೨೮೩) ; ಜಾಲಗಾರನು ಉಸುಕು ಜಾಳಿಸುವ ಹಾಗೆ (ಉಮ್ಮಾಲ. ೦೦-೯). [ಜಲ$_3$ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಜಲಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಜಲಗಾರನ ವೃತ್ತಿ : ಕನಗಾರಿಯಷ್ಟು ಕೆಲಸ: ಅಷಂಕಾರದ ಕಾಳಿಕೆಯ ಒಂದು ಕಿಣವೂ ಬೆರೆತಿರದ ಜಲಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಶಿವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೆಚ್ಚು (ತುಂಗಗಿ. ೯೩). [ಜಲಗಾರ$_3$ + – ಇಕೆ]

ಜಲಗಾಜು (ನಾ). 'ಜಲಗಾಡು' ನೋ.

ಜಲಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕದಡು ; ಜಾಲಾಡು. 'ಜಲಗಾದೊ' ಪರಾ. [?]

ಜಲಗು$_2$ 'ಜರಗು$_2$' ನೋ.

ಜಲಗೂಟ್ಟೆ, ಜಲಗೂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ : ರಕ್ತಪಿತ್ತಕ್ಕೆ–ನೆಲ್ಲಿಚಿಟ್ಟು ಅರ್ಧಪಲಂ, ಜಲಗೂಟ್ಟೆ ೪ ತೂಕ, ಅಷ್ಟವರ್ಗದ ೨ ತೂಕ, ಇವಂ ಹಾಲಲ್ಲಿರದು . . . ೭ ದಿನ ಕೊಂಬುದುಂ(ವೈವ್ಯ. ೦೪೯). **ಜಲಗೂಟೆಬಿ** : ಯವೆ, ಮಿಣಸು, ಸೈಂಧವಂ, ಜಲಗೂಟೆಬಿಯಂ ಮರದರಿ ಸಿನಮಂ ತುತ್ತುಮಂ . . . ವಡಿಮಾಡಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಾಜನದೊಳು ಇರಿಸೆ (ವೈವ್ಯ. ೦೬೦). [?]

ಜಲಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು,–ಹೀರಿಕೊಳ್ಳು,–ಕುಡಿ : ತೆರೆಯುವ ನೀರ್ವಾವಿಯ ಸಲಿಲದ ವದರಿಂದಿಯು ಜಲಗೊಳ್ಳೆ[ಜಜಾಂ. ಜಗದಿಯ್ಳೆ]ಮುಗಿಲಿವ ನೆಸರಿಯುವ ಶಂಕೆವ . . . ಎಂದಱಿವರಿಗಿರಿದವು (ಸೊಲಸೋ. ೦೩-೩೦). [ಜಲ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜಲಗೋಟಿ 'ಜಲಗೂಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಜಲಗೋಳ (ನಾ). ಜಲ ಮಂಡಲ : ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂದಿರುಷ ಸಮುದ್ರ ಹೈಡ್ರೋಸ್ಫಿಯರ್ ಅಥವ ಜಲಗೋಳ (ಕೂವಿವ. ೯).

[ಜಲ$_3$ + ಗೋಳ$_2$(=ಗೋಲ)]

ಜಲಗ್ರಹ (ನಾ). ವೆಸಳೆ : ಆಕೆಯೆಂಬಾ ನದಿಯು ಅದರೊಳು ವಾಸವಿಹ . . . ರಾಗಾದಿಯೆ ಜಲಗ್ರಹವು (ಜ್ಞಾಪ್ರಬೋ. ೪೨-೬೩).

[<ಸಂ. ಜಲಗ್ರಾಹ]

ಜಲಘಟ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬಿದ ಕೊಡ : ಬಹು ಜಲಘಟದೊಳು ಪ್ರಾಕಟದೆ ಹೊಳೆವ ಪೂರ್ಣ ಮಿಯ ಚಂದ್ರನವೋಲು (ವೀಕ್ಷಿಕ್ಷ. ೨-೮-೩೪).

[ಜಲ$_3$ + ಘಟ]

ಜಲಘಡಿ (ನಾ). (ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಗಳಿಗೆ ಬಟ್ಟಲು : ಕಾಲರ್ಣಯಂ ಮಾಡಲು ಜಲಘಡಿ ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರೆ (ಕಪ್ಪ್ರಾ. ೪೦೩). [ಜಲ$_3$ + ಘಡಿ$_2$(<ಘಟಿ)]

ಜಲಚಕ್ರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹೊರಟು ಮೋಡವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ನೀರಿನ ಸುತ್ತಾಟ.-ಆಲೆದಾಟ : ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹೊರಟು ಮತ್ತೆ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿವವರೆಗೂ ಈ ನೀರಿನದೊಂದು ವೃತ್ತಾಕಾರ ಚಲನೆ. ಇದನ್ನು ಜಲಚಕ್ರವೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಕೂವಿಪ. ೧೨). [ಜಲ + ಚಕ್ರ]

ಜಲಚರ, ಜಲಚರ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ,-ವಾಸಿಸುವ ಮೊಸಳೆ ಮೊದಲಾದ ಜಲಜಂತು : ಜಲಚರಸಂಭೃತ ಸಂದ್ಯಾಧಾನಂ . . . ಪ್ರಬಳ ಫೇಳುವಾಳಾಧ್ಯಾನವುಂಭೋನಿಧಾನಂ (ಜಗವ. ೦-೨೩): ಅಬ್ಜಾಕರ ತಟಾಕ ಪುಷ್ಪೋದ್ಗರದಿ ಜಲಚರಂ ಸುಳಿಯಲಮ್ಮವ (ಸಂದಿಕು. ೦-೩೨). ೨. ಮಿನಾನು : "ವೈಸಾರಿಣಾ, ವಿಸಾರಃ, ಪೃಥು ರೋಮಾ, ಜಲಚರಃ, ಝಷಃ . . . ಪಾಠಿನಃ-ಈ ೧೩ ಮಿನಾ" (ಜಲಾಯು. ೧೦೯-೬೫). **ಜಲಚರ** : ೧. ಅವಜಿಸ್ಫೋ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ಜಳಚರ ಸ್ಥಳಚರ ಗಗನಚರ ಪ್ರಕಾರದಿಂ ಮೂದಿಹಜನಕ್ಕುಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೩-೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಜಲಚಲನವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ನೀರಿನ ಗಣನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಭೂಮಿಯ ಜನನವಾದ ಮೇಲೆ ಆದರ ಹೊರಮೈಯು ಘನ ರೂಪ ತಳೆಯಲು ಎರಡು ಮೂರು ಕೋಟಿ ವರ್ಷಗಳು ಸಾಕೆಂದು ಜಲಚಲನ ವಿಜ್ಞಾನ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಗಣಿಸಬಹುದು (ಜಗಚ್ಚು. ೦೨).

[ಜಲ + ಚಲನ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ನೀರಿನಿಂದಲೆ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : "ನೀರನ್ನು (ದೇಹದ) ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ." (Hydropathy. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಜಲ + ಚಿಕಿತ್ಸೆ]

ಜಲಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಿನ ಎದುರಿಗೆ ಹಿಡಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಕಾಣುವ ಗುರುತು; P ಇದು ೧೧೧೪ನ ‘watermark’ ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ : ದಚಸೆ. ರೂಪ. ಅಳತೆ ಮತ್ತು (ಒಂದು ವೇಳೆ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಜಲಚಿಹ್ನೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಕಾಗದ ತನ್ನ ಕಾಲವರ್ಗೀಕರಣಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡಬಹುದು (ಶಾಸಚ. ೦೬). [ಜಲ + ಚಿಹ್ನೆ]

ಜಲಜ, ಜಳಜ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಜಲಜದ ಕನ್ನಡೆಯರಂ ತೆಂಬೆಲರೆಲೆವಿನಯಂಗಳವಂದವೇನೆಸದುದೊ(ಲೀಜಾಪ. ೦೦-೦೩) ; ಆಗಾಜಿದ ಜಲಜಮಂ ಸೋಂಕಿ ಹೋದಶಪತ್ರ ಕಮಲಲದಲಿ (ಜಸಪು. ೩-೮). 'ಜಲಜಗಂಧಿ' ಪರಾ. ೨. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪೆ ; ಸಿಂಪಲು ; ಶಂಖ : ಗರುಡಾರೂಢನಾಪಾತ್ರ ಚಕ್ರಜಲಜಂ ಕೌಮೋದಕೀ ಶಾರ್ಙ್ಗ ವೈಜ್ಯರೆ ನಾರಾಯಣಿಗೊಡಿ ನೈಮತಿಕಾದ್ಯಾರ್ಚ್ಯಿತಂ ಕಣ್ಗೆ ಬಂಧು ರನಾದಂ . . . ಕ್ರೂಡಾಹ್ವಯಂ ಭೈರವಂ (ಜಚಕೇ. ೦-೬೦). ೩. ಉತ್ತಮ ಬಗೆಯ ನಾಲಿಗ್ರಾಮತಿಟಲೆ. ೪. = ಜಲಜನಕ: ನಿರ್ಗಂಧ ವಾಯುವಲ್ಲದ ಆಹಾರದೊಳಗೆ ಆವ್ಯಜ, ಜಲಜ, ಕಾರ್ಬೊನ್ನಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಮೂಲ ತತ್ತ್ವಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಋಜಾಬು. ೩-೦೩೦ ಆಪಿ). ೫.ದೇವನೆ: ಇಡುಗಂಟು: "ನಿಕ್ಷೇಪ. ಜಲಜ (ದೇವಜಾತಿ)" (Deposit. ಜಾಪಿನಿ. ೨೮). ಜಳಜ : ೧. ಜಳಜದ ಮೊಗ್ಗೆಯಂತೆ ಮುಗುಳಂತೆಳೆಯಿಕ್ಕೆಯ ಕಾಯ್ಕುಳಿಂತೆ . . . ಕೋಮಲ ಶಂಕ ಶಾಖ ಪ್ರಕರಮಂ ತೆಗೆದಂ ದಯೆಗೆಟ್ಟು ಲುಬ್ಧಕಂ (ಶಾಂಪು. ೦೬೨) ; ಜಳಜದೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ ಮೊರೆವಳಿಗಳಂ ಬಿಡಿಸುತುಂ ಪಿಕದ ದನಿಗೇಳುತ್ತೆ ನವಿಲ್ಗಳಂ ಕುಣಿಯಿಸುತೆ . . . ಶಶಿಭೂಷಣನ ಸುಕುಮಾರನೆನಿಪ್ಪಿದಂ (ಪಂಪ. ೦೦-೧೪೪). [ಸಂ.]

ಜಲಜಂತು (ನಾ). = ಜಲಚರ : ಯಾದಾಂಸಿ, ಜಲಜಂತವಃ-೨ ಜಲಜಂತುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೪). [ಜಲ೨ + ಜಂತು]

ಜಲಜಂತ್ರ, ಜಳಜಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಜೀರ್ಣಿಳವೆ ; ಜೀಕಳಿ ; ಪಿಚಕಾರಿ: ಕೊಂಡು ಕುಂಕುಮವಾರಿಗಳ ಹೊನ್ನಜಂಡೆ ತಂದು ಜಲಜಂ[ಪಾಜಾ. ೫೩]ತ್ರಂಗಳಲಿ ಮುಂಕೊಂಡು . . . ಹೊಯ್ಯಾಡಿದರು ವೋಕುಳಿಯ (ಕೂವಿರಾ. ೦-೦೬-೫೬). ೨. ನೀರನ್ನು ತಂಂತುರು ತಂಂತುರಾಗಿ ಸುರಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ಕಾರಂಜಿ; ಧಾರಾಯಂತ್ರ: ಜಲಜಂತ್ರದಲೆದ್ದುಳ್ಳಳ್ಳಿರ್ವರ್ಸಿಯ ತಾಣದೊಳ್ಳಲಯಜರ ಮಾಡದೊಳ್ . . . ನಿಲಲಜಿಯದುವ್ವರಿಗೆದುದಿನೆಲಯ ಚಂದ್ರಕಾಲರಿಗೆ ಬಂದಳಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಕೃವಿಭಾಗ. ೭೦-೭೬). ಜಳಜಂತ್ರ : ೧. ಕೊಳೆಯೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಸತಿಯರ ಕೂಡೆ ಹರ್ಷದಿಂ ಜಳಜಂತ್ರದಿಂದಾಡಿ ಮುಳುಗಾಡಿ ತಿಳಿದಾಡಿ ತೀರದಾಡಿ (ಹಹಕಾ. ೩-೫೮).

[< ಸಂ. ಜಲಯಂತ್ರ]

ಜಲಜಗಂಧಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಸುಗಂಧವನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಪದ್ಮಗಂಧಿ; ಪದ್ಮನೀಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀ : ಜಲಜಗಂಧಿಯ ತಂದು ರಾವಂಗಳುಂ ರಾವಣ ಮರೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ಛಲವ ಸಾಕೆಂದನ್ನ ನಗರೀ ಸತಿಯ ನಾ ಬಡಲಂ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೮-೩೦). [ಸಂ.]

ಜಲಜಜ (ನಾ). ಕಮಲಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಲಜಜ ಮುಖ್ಯರ್ ಕಾಂತಾವಳಿಗಳಿಗುಗುವರೆಂದು ತೋರ್ದ ವೊರ್ . . . ಸಪ್ರವಧಿಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿಸಿದಂ (ತ್ರಿಪು. ೦೯-೬೩). [ಸಂ.]

ಜಲಜಜಧರ (ನಾ). ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಮಗಗಿನಿಂದವಬ್ಜವಾಸಿನಿ ಮಗಳಳಂಯ ಜಲಜಜಧರನಿರು ವೆಂವ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ.ಸು. ೫-೦೩).

[ಜಲಜ + ಜಧರ]

ಜಲಜಜಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ಧಳಧಿಳ್ ಧಿಳಲೆಂದು ಚಿಮ್ಮಿತು ಜಲಜಜಾಂಡದ ಚಿಪ್ಪು (ತೆಂರಾಂ. ೩-೮-೬೦). [ಜಲಜಜ + ಅಂಡ]

ಜಲಜದಲ, ಜಳಜದಳ (ನಾ). ತಾವರೆಹೂವಿನ ಎಸಳು ; ಕಮಲದ ದಳ : ಜಸರವರು ಭಕ್ತಿಗೆ ಹೂಣಗು ಹೇಳಾ ಜಲಜದಲ[ಪಾಜಾ. ೪] ನಯನೆ (ಜಸಪು. ೪೮-೫೯). ಜಳಜದಳ : ಜಳಜದಳೀಕದೊಳ್ ನಲ್ಲಳ ನುಣ್ಣಾಳ್ ಸೋಂಕೆ ಸೋ ೧೦೬ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಳಿನೀಕಳಕಗೀತರವನಾಲಿವ ವಿಳಾಸಂಯಂ (ಜಂದ್ರಪು. ೮-೯). [ಜಲಜ + ದಲ]

ಜಲಜದೃಷ (ನಾ). ಕಮಲಲಾಕ್ಷ ; ವಿಷ್ಣು : ಜಲಜದೃಷನಂ . . . ಹಲಧರಂಗಿನಿತೆಂದನು (ನಿಧಾಗ. ೦೦-೪೬-೨೬). [< ಸಂ. ಜಲಜದೃಶ್]

ಜಲಜನಕ (ನಾ). ನೀರಿನ ಜೊತೆಯಿ ಘಟಕ; ಒಂದು ಅನಿಲ; ಹೈಡ್ರೋಜೆನ್ : ಈ ಜಲಜನಕದೊಡನೆ ಆಮ್ಲಜನಕವು ಸೇರಿ ನೀರಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವಂತೆ (ಲ್ಞಾವಿ. ೩೩೦). [ಜಲ + ಜನಕ]

ಜಲಜನಕಾನಿಲ (ನಾ). = ಜಲಜನಕ : ಆದರಲ್ಲಿ ಜಲಜನಕಾನಿಲವನ್ನು ಹಾಯಿಸಿದಾಗ ಎಣ್ಣೆ ಅನಿಲವನ್ನು ಹೀರಿಕೊಂಡು ತುಪ್ಪದಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಡಾ. ೩೦). [ಜಲಜನಕ + ಅನಿಲ]

ಜಲಜನಾಭ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ತಾವರೆಹೂವುಳ್ಳವನು ; ಪದ್ಮನಾಭ : ವಿಷ್ಣು : ಇಂದು ನಮಗೆ ಜಲಜನಾಭ[ಪಾಜಾ. ಲಕ್ಷುಮಿವಲ್ಲಭ]ನ ಸಂಗ ದೊರಕುವುದು ರಮಣೆ (ಪುಗಂದಿ. ೫-೮೦ ಪಲ್ಲವಿ).

[ಸಂ. (ಜಲ + ನಾಭ + -)]

ಜಲಜಪತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದ ಎಲೆ ; ತಾವರೆಯೆಲೆ : ಗಾರುಡಿಗನಪಾ ಫಣಿಯಂತಿದಾ ರೀತಿಯಿಂ ಜಲಜಪತ್ರೀದಳಂ ನರ್ದಿಪಿಯಾ ತೆಱಂ (ವೀಚಿಪು. ೬-೬-೫೪). [ಜಲಜ + ಪತ್ರ]

ಜಲಜಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಮಲಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು; ಸೂರ್ಯ : ಜಲಜಪ್ರಿಯರವಿಕರುಕೋತ್ಪಲಪ್ರಿಯರ್ ನಿಧನ ಧನ ರಿವು ವ್ಯಯಗೃಹದೊಳ್ ನೆಲಸಿರೆ . . . ಅಧಿಕದೊಳಪಿಂ ಕಣ್ಗೆಡಿಗುಂ (ಜಾಚಿ. ೩೦-೦೬). [ಜಲಜ + ಪ್ರಿಯ]

ಜಲಜಭವ, ಜಳಜಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಲಜಭವನುಮದೆಂಭತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷಯೋನಿಮುಖ ಜೀವದಲ್ಲಿ ಲಲನೆ ಮಾನುಷಯೋನಿ ದುರ್ಲಭಂ (ಮದತಿ. ೧-೬೧). **ಜಳಜಭವ:** ಜಳಜಭವಂ ಮಾನ ಪುರಾಚಳದಸುರಾಚಳದ ಮೈಮೆಯಂ ತೂಗೆ ಸುರಾಚಳದಡರ್ದ ಕೊಱತೆಗಿಕ್ಕಿದ ತೊಳಗುವ ಗುಂಜೆಯೆನೆ ರಂಜಿಸಿದನುದಯಾರ್ಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮ ೦೦೯). [ಜಲಜ + ಭವ]

ಜಲಜಲ (ನಾ). ೧. ನೀರಂ ಹರಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಲಜಲನೆ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಲಜಲಿಸು' ಪರಾ.

ಜಲಜಲನೆ (ಅ). ಜಲಜಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ಜಲಜಲನೊ[ಟ್ಟು] ತಿರ್ಪ ಪರಿಕಾಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೨); ಜಲಜಲನೊಟ್ಟುತಿರ್ದುದು ನದೀತತಿ (ಜಗವಿ. ೧೪-೭); ಈಗ ಮುಡಿವೆನೆಗೆನಿಸಿ, ಜಲಜಲನೆ ಬೀಗಿ (ಇಂಗೀತೆ. ೮೩-೯).
[ಜಲಜಲ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಲಜಲಿಸು, ಜಳಜಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಲಜಲ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಜುಳುಜುಳು ಎಂದು ಹರಿ: ಸಾನುತಳದೊಳ್ ಕನಲ್ತು ಜಲಜಲಿಸಿ ಪರಿವ ಪರಿವೊನಲೆಸೆಗುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೧೪). ೨. ಒಸರು ; ಸ್ರವಿಸು : ಅಲರಾಯ್ದು ಬಟಲೆ ನೊಸಲೊಳ್ ಜಲಜಲಿಸುವ ಬೆಮರನೊರಸಿ ಕಳೆವ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೧೦೫). ೩. ತಳತಳಿಸು; ಹೊಳೆ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ಜಲಜಲಿಸೆ ದಶನಕಿರಣಾವಲಿ (ಪಂಠಾಮಾ. ೮-೬೪) ; ಪಲ ತೆಱದ ಕನಕಭಾಜನ ಕುಲದಿಂ ಜಲಿಜಲಿಪ ಭಾಜನಾಂಗಮಹೀಜಕ್ಕೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೫೬) ; ಪಲಪಸದನದರುಣರುಚಿಯ ಮಣಿದೀಧಿತಿ ಜಲಜಲಿಸುತ್ತಿರಲು (ಜಯಕಾ. ೨-೬೪). **ಜಳಜಳಿಸು:** ೩. ಜಳಜಳಿಸೆ ಮಣಿಮಕುಟರುಚಿ(ನೇಮಿಪು. ೩-೦೪೦) ; ಜಳಜಳಿಸುವ ವಿಮಲಾತ್ಮನೊಳಗೆ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಾಡು ತಿರ್ದನಾ ಸ್ವಾಮಿ (ಭರಚ. ೭೪-೧೫) : ಆತನ ಮೋರೆಯಲ್ಲಿ . . . ಗಂಭೀರಚ್ಛಾಯೆ ಜಳಜಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ವೀರಬಂ. ೮೦): ಆ ವೀರಾಗ್ರೇಸರನ ಮುಖಮಂಡಲವೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾವಗಳ ಹೊನಲುಗಳಿಂದ ಬೆರೆದಿದ್ದರೂ ವೀರರಸವೇ ಅಲ್ಲಿ ಜಳಜಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು (ವೀರಬಂ. ೬೬).

ಜಲಜಲಜಲಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜಲಜಲಜಲಿಸುವ ನವಮಾಣಿಕ್ಯದ ಸುಲಲಿತವಹ ಕುರುಜೆಲ್ಲಂ (ಜಯಕಾ. ೪-೪೯). [ಜಲಜಲ + – ಇಸು$_3$]

ಜಲಜವಿಶಿಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಹೂವಿನ ಬಾಣವುಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ: ಜಗವ ಕೆಡಹಲು ಜಲಜವಿಶಿಖನು ಬಿಗಿದ ಬಲೆ ಇವಳಲ್ಲಲೇ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೨-೯).
[ಜಲಜ + ವಿಶಿಖ]

ಜಲಜಸಂಭವ, ಜಳಜಸಂಭವ (ನಾ). = ಜಲಜಭವ : ಎಲೆ ಜಗನ್ಮಯ ನಿನ್ನ ನಾಭಿಯ ನಳಿನದಿಂದಾನಾದೆನದಱಿಂ ಜಲಜಸಂಭವನೆನಿಪ ಹೆಸರೆನಗಾಯ್ತು (ಕೌಶಿಠಾ. ೪೩-೪೪). **ಜಳಜಸಂಭವ:** 'ಜಳಜಸಂಭವ ಗಣ' ಪರಾ. [ಜಲಜ + ಸಂಭವ]

ಜಲಜಾಕರ (ನಾ). ಹೂಗೊಳ; ತಾವರೆ ಕೊಳ: ಜಲಜಾಕರದೆಣ್ಣೆಸೆಯಂ ತಳತಂತ್ರದಿನೆಯ್ದೆ ರಕ್ಷಣೆಗೆಯ್ದು (ದಶಕು. ೧೩-೪೯).
[ಜಲಜ + ಆಕರ$_3$]

ಜಲಜಾತ, ಜಳಜಾತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ : ಜಲಜಾತ ಕುಮುದ ನೀಲೋತ್ಪಲ . . . ಪೂಗಳವು (ಲೋಕೋಪ. ೬-೨೩); ವನದೊಳಗೆ ಜಲಜಾತವಿಹವೆನಲು ಆತನಾಡಿದ . . . ಜಲಜಾತಷಂಡಂ ವನದೊಳಿಹವೇ (ಶಂಕದಾ.೧೧-೨೨); "ಸಿಂಪಿ" (ಶಂಕದಾ. ಕೋಶ). **ಜಳಜಾತ:** 'ಜಳಜಾತಸಖ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಲಜಾತವಿರೋಧಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಶತ್ರು; ಚಂದ್ರ: ಜಲಜಾತವಿರೋಧಿಗೆ ಶೀತಲಂ ಒಪ್ಪುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೬-೨೨೩). [ಜಲಜಾತ + ವಿರೋಧಿ]

ಜಲಜಾತಸಖ, ಜಳಜಾತಸಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಮಿತ್ರ ; ಸೂರ್ಯ : ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಜಾತಸಖಬಿಂಬಗ ಸುಧಾಮಯಕದಂಬಕರಜಾಲ (ರಾಜಶೇ ೧೩-೫೪). **ಜಳಜಾತಸಖ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಜಲಜಾತ + ಸಖ]

ಜಲಜಾರಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ವೈರಿ; ಚಂದ್ರ. 'ಜಲಜಾರಿಶೇಖರ' ಪರಾ.
[ಜಲಜ + ಅರಿ$_6$]

ಜಲಜಾರಿಶೇಖರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರಶೇಖರ ; ಶಿವ : ಜಲಜಾರಿಶೇಖರನು ಜಲಜಾಕ್ಷ ಜಲಜಭವರ್ಗಳ . . . ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕದೆ ಬಿಡುವನೆ (ನವಮೋ. ೨೪-೭೯).
[ಜಲಜಾರಿ + ಶೇಖರ]

ಜಲಜಿನಿ, ಜಳಜಿನಿ (ನಾ). ತಾವರೆಗಳುಳ್ಳ ಕೊಳ; ಕಮಲ ಸರೋವರ : ಈ ಜಲಜಿನಿ ರಾಜಹಂಸೆಯುತೆ ಮಧುಪರವವ್ಯಾಜದೆ ನಕ್ಕಪಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೪). **ಜಳಜಿನಿ :** ಜಳಜಿನಿ ದಿನಕರನಿಂ . . . ಬೆಳಪಂತೆ ಕೃಷ್ಣನಿಂದಂ ಬೆಳಗಿದುವೆನಿತೊಳವು ರಾಜವಿದ್ಯೆಗಳನಿತುಂ (ಜಗವಿ. ೭-೦೧).
[ಸಂ. ಜಲಜಿನೀ]

ಜಲಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜಲಡಿನಲ್ಲಿ (ನಾ). ಜಲ್ಲಡಿಯಂತೆ ರಂಧ್ರಗಳುಳ್ಳ ಬಾಯಿಯಿರುವ ನಲ್ಲಿ: ಈ ಜಲಡಿನಲ್ಲಿಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ಆಸೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೫).
[ಜಲಡಿ (<ಜಲ್ಲಡೆ) + ನಲ್ಲಿ$_1$]

ಜಲಡೆ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜಲತರಂಗ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಅಲೆ,-ತೆರೆ. ೨. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗಾತ್ರದ ಪಿಂಗಾಣಿ ಬಟ್ಟಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಬಡಿದು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಉಕ್ಕು, ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಗೆ ತಬಲಾತರಂಗವೊ ಜಲತರಂಗವೊ ಸಹಾಯ (ಬಾಲಪ್ರ. II,೯೭೯) ; ಪರದೇಶದವರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ವಾದ್ಯಗಳು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ . . . ಬುಲ್‌ಬುಲ್ ತರಂಗ, ಅಗ್ನಿತರಂಗ, ಜಲತರಂಗ (ಗಾನಕ. ೦೦೦). [ಜಲ$_2$ + ತರಂಗ]

ಜಲತರ್ಪಣ (ನಾ). ಗತಿಸಿದವರಿಗಾಗಿ ಅವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಎಳ್ಳು ನೀರು ಬಿಡುವುದು : ನಾನು ಸತ್ತರೆ ನೀನು ನನಗೆ ಜಲತರ್ಪಣ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ (ವಚಭಾ. ೪೪). [ಜಲ$_2$ + ತರ್ಪಣ]

ಜಲತ್ಕಾಲ (ನಾ). (?): ಮಹದಾಕಾಶದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಚಕಾಲಿನ ನೆಲಹು ಕಟ್ಟಿರಲಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜಲತ್ಕಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ವೆಂಬ ಗಡಿಗೆಯಿದ್ದಿತ್ತು (ಅಹಿಮಾ. ೭೦-೪೨). 'ಜಲಾಕಾರ' ಪರಾ. [?]

ಜಲದ, ಜಳದ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ನೀಡುವುದು ; ಮೋಡ ; ಮೇಘ: ಕಲುಷ ಜಲದ ವಾತಂ ಪ್ರಣತ ಪಾರಿಜಾತಂ (ಪದ್ಮಠಾ. ೫-೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಹಂಲ್ಲು; ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ ; ಭದ್ರಮಂಸ್ತೆ. **ಜಳದ:** ೧. ಕವಿದುವು ಕಾಳ ನೀಳ ಜಳದಾವಳಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೭) ; ಪಿರಿದುಂ ಬೇಸಱಿಸಿದುವು ಬಿರಯಿಯಂ ಜಳದಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು.೪-೩೪). ೨. ಜಳದಂ ಶುಂಠಿ ಗುಳೂಚೆ . . . ಎಂಬಿನಿತುಮಂ ಕಷಾಯಂಗೊಂಡಾಗಳೆ ಕುಡಿಯೆ ವಾತದೋಷಂ . . . ಉಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬). [ಸಂ.]

ಜಲದನಿನದ (ನಾ). ಗುಡುಗು ; ಮೇಘಗರ್ಜನೆ : ಜಲದನಿನದಕೆ ಕುಣಿವ ನವಿಲ್ಗಳವೊಲು (ಬಸಪು. ೩೭-೫೪). [ಜಲದ + ನಿನದ]

ಜಲದಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಚಲಿಸುವ ಹಾದಿ ; ಆಕಾಶ : ಅಮರಗುರುವೆರಸು ಯತಿ ಜಲದಮಾರ್ಗಗತಿಯಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೬).
[ಜಲದ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಲದವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಮೇಘವರ್ಣ ; ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. ೨. ವಿಷ್ಣು : ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪನುಂ . . . ಜಲದವರ್ಣನುಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೭೬).

[ಜಲದ + ವರ್ಣ]

ಜಲದಾಗಮ, ಜಳದಾಗಮ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಬರುವ ಕಾಲ ; ಕಾರ್ಗಾಲ ; ವರ್ಷಗಾಲ : "ಕಾರ್-ಪಾದನೇ (ಕಚ್ಚು), ಜಲದಾಗಮೇ ಚ(ವರ್ಷಾಕಾಲಂ), ಪವನೇ ಚ" (ಅಮರ) ; ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಕಿನರ್ತನಾಂ ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಳ್ ನಲ್ಲನಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೩೬) ; ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿಂ ಜಲಲವತತಿ ಕಾರ್ಮುಕದಿಂ ಸ್ಮರಶರಂ . . . ಬಿಡುತಂದುವೈದೆ ಜಲದಾಗಮದೊಳ್ (ಹಂಪ.ಪು. ೪-೩೯). ಜಳದಾಗಮೆಂ: ಎಸೆದತ್ತು ರಾಜ್ಯವಿಭವಂ ಜಳದಾಗಮಚಕ್ರವರ್ತಿಯಂ (ಜಗವಿ. ೪-೩೫) : ಜಳದಾಗಮ ಭೈರವ ಕರತಳದೊಳ್ ಥಳಥಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕೊರಸಿನ (ತ್ರಿಪು. ೬-೩೪). [ಜಲದ + ಆಗಮ]

ಜಲದಾಧ್ವ, ಜಳದಾದ್ವ (ನಾ).=ಜಲದವರ್ಗ: ಜಲದಾಧ್ವಂಬರ ಮೆತ್ತಿ ದಂಪ್ರಿಯು ನವಾಂಶುಶ್ರೇಣಿ ತಾರಾಗಣಜ್ಞೆಯದಿಂದಿರ್ದಿನಂ (ಜಗವಿ. ೦-೫೯).

ಜಲದಾಧ್ವ : ಜಲದಾಧ್ವಂ ಸ್ವರ್ಗನೀಷೇಸನೆವದೆ ಪೆಜುತಿರ್ದುದೀ ತಾನದಭ್ರಾವಳಿ ಶುಭ್ರಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯಂ (ಳ ಸು ಮಾ. ೪-೩೩).

[ಜಲದ + ಅಧ್ವ]

ಜಲದಾನ, ಜಳದಾನ (ನಾ). = ಜಲತರ್ಪಣ. 'ಜಲದಾನಕ್ಕೆಯೆ' ಪರಾ. **ಜಲದಾನ** : ಕಳೇವರಂಗಳಂ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ಜಳದಾನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಹಂಪಕಥಾ. ೩-೮ ಪ). [ಜಲ + ದಾನ]

ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆ, ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ಜಲತರ್ಪಣ : ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ್ಗಸಲ ಪದ್ಮ ಸರೋವರದೊಳ್ ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಪಂಂಪಭಾ. ೧೪-೨೦೮ ಪ). **ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆ** : ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆಯಂ ವಾಗ್ಜಳದಿಂ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದೆ ದಹನಕ್ರಿಯೆಯಂ ಕೆಳೆಯಿಂಗೆ ಮಾಡಿದೈ (ಗದಾಯು. ೩-೬೨). [ಜಲದಾನ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಜಲದಾರು 'ಜರದಾಲು' ನೋ.

ಜಲದಾವಳಿ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಸಮೂಹ : ಬಳಸುವ ತುಂಬಿವಿಂಡು ಜಲದಾವಳಿ ಸೂಸುವ ಬೆಳ್ಮುಗಳ್ ಘನೆನೀಲಶಿತಿ (ಪುಷ್ಪಕು. ೩-೨೮).

[ಜಲದ + ಆವಳಿ (=ಆವಲಿ)]

ಜಲದಿ 'ಜಲ್ದಿ' ನೋ.

ಜಲದಿವ್ಯ (ನಾ). = ಜಲಓ : ಮನುವು ಎರಡು ದಿವ್ಯಗಳನ್ನೂ (ಅಗ್ನಿದಿವ್ಯ ಮತ್ತು ಜಲದಿವ್ಯ) . . . ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮುಂತಾದವರು ಒಂಬತ್ತನ್ನೂ ಹೇಳಿತ್ತಾರೆ (ಕಾಷಾ. ೧೯೩). [ಜಲ್ಲ + ದಿವ್ಯ]

ಜಲದು 'ಜಲ್ದಿ' ನೋ.

ಜಲದುರ್ಗ, ಜಳದುರ್ಗ (ನಾ). ನೀರಿನ ನಡುವೆ ಇರುವ ದುರ್ಗ,–ಕೋಟೆ : ಜಾನುದಪ್ಪಳ್ ಜಲದುರ್ಗಸಮಮಾಗಿ ನಡೆದು (ಆದಿಪು. ೦೪-೩೨ ಪ); ಕಾನನದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಮಹಾವನವಾಗ್ಮಿ ಜಲದುರ್ಗ ಕ್ಯುವಿದೆರ್ವಾಗ್ಮಿ (ಪುಷ್ಪಕು. ೩-೩೦). ಜಳದುರ್ಗ್ಗ ಬಂಧು ಚಿಂತಾಮಣಿ ಸುಜನ ರಕ್ಷಾಮಣಿ ಜಳದುರ್ಗ್ಗ ಬಡವಾಳಂ ವನದುರ್ಗ್ಗದಾವಾಸಳಂ (ಶಾಂದೇಕ. ೩-೨೨ ವ ; ೧೦೪೭) ; ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸೈನ್ಯ ರಜೋ ವ್ಯಾತ ಸಮೂಹಕ್ಕತನ್ಮಜಳದುರ್ಗವ್ಯಾತಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೨೬). [ಜಲ್ಲ + ದುರ್ಗ]

ಜಲದೇವತೆ, ಜಳದೇವತೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ ; ನದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಧಿದೇವತೆ: ಜಲದೇವತೆಗಳ್ ತಡೆಯದಿದಿರ್ವಂದು ನೃಪನೊಡನೊಡನೆ ಸರೋವರಮನೆಸೆದು ವಿಗುವಂತಾಗಳ್ (ಜಂಪಪು. ೪-೨೬); ಗಂಗೆಯೊಳ್ಳಲದೇವತೆಯನರ್ಚಿಸಿದ (ಪ್ರಮಿಪಾ. ೩೪-೦) · **ಜಳದೇವತೆ** : ಜಳದೇವತೆಗಳ್ಗೆ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಜಳಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಂಗಳಿಂ ಸರೋವರವನಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ (ಜಂಪಕಥಾ. ೧೩-೭೩ ಪ); ಜಳದೇವತೆ ಕೋಡುವ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗಿರ್ಪಂತೆ ಶೀಲವತಿ ನೀತೆ ವಿಶಿಷ್ಟಕವಿರೆ ವನದೊಳ್ ಜಿನವತಿಚಳಿಣಂ ದಳ್ಳುರಿಯ ಸಡಿವೆ ಕೋಡುಕ್ಕಿರ್ದಳ್ (ಪಂಂಪಭಾ.೦೪-೨೮).

[ಜಲ್ಲ + ದೇವತೆ]

ಜಲದೋಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಧೂಮವಾನ ಮಾಡುಬು ಶ್ವಾಸ. ಭಾಸ. . . . ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಉದರವ್ಯಾಧಿ. ಜಲದೋಷ, ಪಾಂಡು ರೋಗ . . . ಇವಿಷ್ಟಾ ಗುಣವಹುದು (ಸಣಪ್ರ. ೩೭).

[ಜಲ್ಲ + ದೋಷ]

ಜಲದೊಣೆ(ನಾ). ನೀರಿಗೆ ತುಂಬುವ ತೆಂಗಿನಚ್ಚಿ,-ದೊಣೆ : "ಅವಗಾಹಃ, ಜಲದೊಣೆ – ಈ ೨ ನೀರ ದೊಣೆ" (ಹಾಲಾಯು. ೦೩೪-೬೯).

[ಜಲ್ಲ + ದೊಣೆ]

ಜಲಧರ, ಜಳಧರ (ನಾ). ೧. ಮೋಡ ; ಮುಂಗಿಲು ; ಮೇಘ : ಆಗಳ್ಕಾಲಜಲಧರಂಗಳಂತೆ ನಿಜಿಲ ಆ್ಯಪ ಸುತರ್ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಶರವರ್ಷಮಂ ಕರಿಯೆ (ಪಂಡಾಮ. ೩-೩೦ ಪ); ಜಲಧರ ಬಲಿದು ಆತಿಬೆಗೆ ಘೋಷಮಿದಿರಾಲಿಕರ್ ಸಹಿತ ಬಹು ಮಳೆಗೆಱೆಯ (ಪ್ರಾಧರ್ಮ. ೨೦-೨೩). **ಜಳಧರ** : ೧. ಜಳಧರದೊಳಗಿಂದಂ ತಪಿಕಲೆ ಪೊಱಮಡುವಂತೆ . . . ಫಳಿಲನ ಪೊಱಮಟ್ಟಳ್ (ನಿಪೆ. ೪-೬೬); ತೊಳಗುವ್ದ ರವಿಯಂ ಮುಸುಕಿವ ಜಳಧರವದಱಂತೆ ಜಗದುಸೇಂ ಬೆಳಗುಗುಮೇ (ರಾಜಶೆ. ೦-೪೮). ೨. ಚಿಲಿಬಿಕೀರಿ ಸೊಪ್ಪೆ : "ತಂಡುಳೀಯಕಂ ಜಳಧರನಾಮಂ" (ಪಸ್ಯಕೋಪ. ೩೮-೨೮). [ಸಂ.]

ಜಲಧರಪಟಲ(ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಹಿಂಡು,-ಗುಂಪು: ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಂಗಳ ವಿಮಾನಂಗಳ್ ತೊಲಗಿಯುಮಿದಿರಾದ ಜಲಧರಪಟಲಂಗಳಿರಲಿಯುಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦-೨೪ ಪ) ; ಲುಳಿತ ಜಲಧರ ಪಟಲ ಜಠರೋಳಿರದ ರವಿ ಮಂಡಲದವೋಲರಿಫಲಿಗೆ ಕಣಾನೆ ಕಾಣಿನೈ (ಳಿಪಾ.ಳ. ೧೦-೨೨).

[ಜಲಧರ + ಪಟಲ]

ಜಲಧರಪಥ, ಜಳಧರಪಥ (ನಾ). = ಜಲದವರ್ಗ : ಜಲಧರಪಥ ಪರ್ಯಟನಕ್ಕೆಯಲಿ ಸುಧಾಸೂತಿ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಶಿಶುರೂಪಚಿಲ್ಲದಿಂ ನೆಲೆ ವಡೆದವೊಲ್ (ಆದಿಪು. ೨-೮೮). **ಜಳಧರಪಥ** : ಆತಿಥವಳ ಜಳದ ಜಳಧರ ಪಥಮಂ ತೊಳಪೆವೆಱಿಯಂ ಕೆಳರುವ ಮುಳಿಸಂ ಕಾಮಿಗಳ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ನೆಲಸಿದುದಂ (ಳವಿಪ. ೩-೦೩೭). [ಜಲಧರ + ಪಥ]

ಜಲಧರಮಾರ್ಗ, ಜಳಧರಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಜಲದವರ್ಗ. **ಜಳಧರ ಮಾರ್ಗ** : ನಾಲ್ಕುಂ ತೆಱದ ದಿವಿಜ ಜೀವ್ಯೂಹಕುಳ್ಳಂ ಬರೆ ಕೆಲಿರ್ಪುದ ಚಿತ್ರದ ವಿರಚನೆಯಂ ಪೋಲ್ಕುದಮಳ ಜಳಧರಮಾರ್ಗಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦-೯೯) ; ಜಳಮಯಮಿಳೆ ಜಳದಮಯಂ ಜಳಧರಮಾರ್ಗಂ (ಜಾಪುಕ. ೪-೦೦೯).

[ಜಲಧರ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಲಧಾರೆ, ಜಳಧಾರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಧಾರೆ : "ತಟತಟ–ಜಲಧಾರೆ" (ಕಾಕಕ್ಕ. ೨೩೮). **ಜಳಧಾರೆ** : ಅನೇಕ ನೃಪತಿ ವಿಂಕಿತಳಿಪ್ತಚಿತ್ತ ಮಣಿಗಣ ಕಿರಣ ಜಳಧಾರಾಧೌತಾವದಾತ ಪೊತ ಶಲಾಕಾರವಿನ್ದರುಂ[ಂ] (ಪಾಇಪ. XX, ೪೬-೩೬ : ೧೦೭೩) ; ಕೊರಸಿಯಂ ಪೊರ್ದಿದ ಜಳಧಾರೆಯುಮತಿತೀಕ್ಷ್ಣ ಮಪ್ಪ ಪೊಲ್ಲಂಡಗುಣಂ ವೀರಶ್ರೀನಾದಮುಂ ನೃಪವೀರಭುಜೋತ್ಸ್ಯ ಖಡ್ಗಧಾರಾಶ್ರಯದಿಂ (ಪುಪ್ಪಕು. ೩-೦೩).

[ಜಲ್ಲ + ಧಾರೆ]

ಜಲಧಿ, ಜಳಧಿ(ನಾ). ೧. ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : "ಕಡಲು ಮುನ್ನೀರೆಂದು ಜಲಧಿನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೩೬) ; ಜಲಧಿತರಂಗ ತಾಟಿತಧರಾತಲ ಧಾರಮಿದತ್ತೆ ಪಾಲಿನೆತ್ತ(ಅದಿಪು.೪-೮೪); ಜಲಧಿಯೊಳ್ದರವರ್ದಿರ್ದ ಮುಕ್ಕುಳಿಸುಗು ತ್ತುತ್ತಿಳಿಗೆವಂದುದು (ಶಾಂದೇಪು. ೪೫೪) ; ಅವರ್ದ್ವಿದರ್ಧಯಜಲಧಿಯಲಿ

(ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೦೮೪). ೨. ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಜಲಧಿ – ಸಂಖ್ಯೆ ನಾಲ್ಕು" (ಜಾತತಿ. ೩೭೨ ಪರಿ. ೩). ಜಳಧಿ: ೧. ಜಳಧಿ ದ್ವೀಪ ರಸಾತಳಾಂಬರ ಕುಲಾದ್ರೀಂದ್ರಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೪); ಜಳಧಿ ತರಂಗತಾಟಿತ ಮಹೀತಳದೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟಿತ್ತು ವೆಂಗಿಮಂಡಲಂ (ಅಜಿಪು. ೦-೨೪); ಜಳಧಿ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಂ ಸುತ್ತಿ ಸೌಂದರಮಾಗಿರ್ಪವೊಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೨). ೨. ಚೌ ಚತು ಜಲನಿಧಿ . . . ಜಳಧಿ ಸಮುದ್ರ ಕಷಾಯ ಇಂತಿನಿತುಂ ಳಿಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೧೯). [ಸಂ.]

ಜಲಧಿತಲ್ಪ (ನಾ). ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಾಗುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ಚತುರಾಸ್ಯೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವರ್ ನಡೆದು ಜಲಧಿತಲ್ಪಂಗೆ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರ ರುದ್ವೃತ್ತತೆಯಂ ಪುಯ್ಯಲ್ಟೆ (ಜಗವಿ. ೨-೪೪). [ಜಲಧಿ + ತಲ್ಪ]

ಜಲಧಿಪ (ನಾ). ಸಮುದ್ರರಾಜ; ವರುಣ: ಜಲಧಿಪ ಸಾರ್ವ ವಹ್ನಿಯನೆ ಸಾರ್ದಂ . . . ಇಂತೊಗೆದ ಮಾಗೆಯ ವಿಶ್ರುತ ಶೀತಪಾತದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೧೧). [ಸಂ.]

ಜಲನದಿ (ನಾ). ಪೂರ್ಣಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನದಿ; "ಸೂಸಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ" (ಮೋಳಿಮಾ. ಕೋಶ): ಜಲನದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಹ ಬಲು ಮರನಂತೆ ಇವರ ನೆಲೆ ಇಲ್ಲವೆಂದೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦-೦೨೨).

[ಜಲ$_2$ + ನದಿ]

ಜಲನಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರಾಟವಾಡು; ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡು: ಶೋಧಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬರುತಲಿ ಜಲನಾಡುವ ಪ್ರಭಂಜನನ (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೪೫); ಆತನ ಲೋಚನಪುತ್ರಿಕೆಗಳ್ . . . ಹೊರ್ಕುಟಿ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗೆಳಸಿ ಮುಳುಂಗಿ ವಿನೋದದಿ ಜಲನಾಡಿದವು (ಜಯಕಾ. ೫-೫೭). [ಜಲ$_2$ + ಆಡು$_1$]

ಜಲನಿಧಿ, ಜಳನಿಧಿ (ನಾ). ೧.=ಜಲಧಿ ೧: ಜಲನಿಧಿ ಮೇಖಲಾವಲ ಯಿತಾಂಗಿ ಕರಂ ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದಾಯ್ತು ಭೂಲಲನೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೮); ನೆಗಟ್ಟುದನಿದನಾಂ ಪಾತಾಳಕ್ಕಱಿಪುವೆನೆಂಬೀ ತೆಱದೊಳೆ ದಿನಪನಪರ ಜಲನಿಧಿಗಿಟಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೦೨೪); ಜಲನಿಧಿ ಜಲಮಂ ಜಲಭೃತ್ಯುಲಕ್ಕೆ ನಲಿದಿತ್ತುದತ್ತಮಿತ್ತ ನದೀ ನಿರ್ಮಲಸಲಿಲಂ ದೊರೆದುದು ಗಡ (ರಾಜಶೇ. ೦-೯೭). ೨. = ಜಲಧಿ ೨: ಚೌ ಚತು ಜಲನಿಧಿ ವಿಷನಿಧಿ . . . ಕಷಾಯ ಇಂತಿನಿತುಂ ಳಿಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೧೮), ಜಳನಿಧಿ: ೧. ಪೂರ್ವಾಪರ ಜಳನಿಧಿ ವೇಳಾತರಂ ಗೋಚ್ಚಳದ್ರತ್ನ ವಿನಿದ್ರ ಪ್ರಾಂತದೇಶಂ ಸೊಗಯಿಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೩); ಜಳನಿಧಿಗೆ ನೀರನಡಸುವ . . . ಮಾ [ಟಿಕ್ಕೆಯದು](ವರ್ಧಮಾ. ೧೩-೫); ನೆಲವನಳೆವಂದು . . . ಈ ಜಳನಿಧಿಗಳೀ ಗಗನವೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪವಣಿಸಿದವಿಲಸಿತದ ವಿಭುವಿಂಗೆ(ತೊರರಾ. ೧-೮-೭೬).

[ಜಲ$_2$ + ನಿಧಿ]

ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು: ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪನುಂ ಜಲರುಹೋದರನುಂ . . . ಜಲದವರ್ಣನುಮೆಂಬುದನೀ ನಿದಾಘಮಂ ಕಳೆಯಲೆ ಪಣ್ಣಿಕೊಂಡನಸುರಾರಿ (ಜಗವಿ. ೭-೭೬).

[ಜಲನಿಧಿ + ತಲ್ಪ]

ಜಲನಿರ್ಗಮ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಹಾದಿ; ಮೋರಿ: "ಭ್ರಮಾಃ, ಜಲನಿರ್ಗಮಾಃ – ೨ ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ತೂಬು, ಬಚ್ಚಲು, ಮೊಹರಿ, ನಾಲೆ, ಕೋಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೯).

[ಜಲ$_2$ + ನಿರ್ಗಮ]

ಜಲನಿಲಯ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಮನೆಯಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ನೀರೇ ನೆಲೆಯಾದವನು: ಅಂತು ಕುರುಕುಲಮಹೀಪಾಲಂ ಮಧ್ಯಮಲೋಕ ಪಾಲಕ ನಾಗಿಯುಂ ಪಶ್ಚಿಮ ಲೋಕಪಾಲಕನಂತೆ ಜಲನಿಲಯನಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೬-೧೪ ವ). [ಜಲ$_2$ + ನಿಲಯ]

ಜಲನೀಲಿ (ನಾ). ಪಾಚಿ; ಹಾವಸೆ. [ಸಂ. ಜಲನೀಲೀ]

ಜಲನೀಲಿಕೆ, ಜಳನೀಳಿಕೆ (ನಾ). = ಜಲನೀಲಿ: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಾವುಚಿ. ಜಲನೀಲಿಕಾ, ಶಿಲಾವಲ್ಕಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೦೬೭). ಜಳನೀಳಿಕೆ: "ಶೈವಾಳಂ ಜಳನೀಳಿಕೆ ಶೈವಳಮದು ನೀರೊಳಾದ ಪಾವಸೆ ಯೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೫-೧೮). [ಜಲ$_2$ + ನೀಲಿಕೆ]

ಜಲಪಕ್ಷಿ, ಜಳಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ನೀರಂಹಕ್ಕಿ; ಸಾರಸ: "ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಃ, ಸಾರಸಃ ೨ ಸಾರಸಹಕ್ಕಿ ಹೆಸರು.ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ಜಲಪಕ್ಷಿ, ತಾವರೇಹಕ್ಕಿ, ಕೊಳದ ಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦). ಜಳಪಕ್ಷಿ: ಜಳಪಕ್ಷಿವ್ರಾತ ಕೋಳಾಹಳಮೊಗವಿನೆಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೦೩-೧೦೫); ಜಳಪಕ್ಷಿಗಳುಲಿಯಿಂದಂ . . . ಇಳೆಯರಸನೇಳ್ದಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೨೬). [ಜಲ$_2$ + ಪಕ್ಷಿ]

ಜಲಪಥ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮಾರ್ಗ; ಕಾಲುವೆ; ಜಲಮಾರ್ಗ: ಹಾಯ್ಗಡ ಗಳನ್ನೂ ಮೀನಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನೂ ರಸ್ತೆಗಳನ್ನೂ ಜಲಪಥಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೬೭). [ಜಲ$_2$ + ಪಥ]

ಜಲಪದ್ಧತಿ, ಜಳಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮೇಲಿನಿಂದ ಮಳೆನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಹರಿ; ದೋಣಿ; ಹರಿನಾಳಿಗೆ. ಜಳಪದ್ಧತಿ: "ಪ್ರಣಾಳೀ, ಜಳಪದ್ಧತಿಃ – ಈ ೨ ಹರಿನಾಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೦೧೩-೬೩). [ಜಲ$_2$ + ಪದ್ಧತಿ]

ಜಲಪನ (ನಾ). = ಜಲ್ಪನ: ಈ ಜಲಪನ ನನಗೆ ಮರೆತು ಹೋಗಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಕಾಕಂದಿರು ಇದನ್ನು ನೆನೆನೆನೆದು ನಗುವರು (ಕೆಲನೆ. ೩೪೪).

[<ಸಂ. ಜಲ್ಪನ]

ಜಲಪರ್ಯಟನ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಚಾರ: ಎರಡು ಹಡಗುಗಳು ಇಂದು ನಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಜಲಪರ್ಯಟನ ಕೈಕೊಂಡವು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೨೩).

[ಜಲ$_2$ + ಪರ್ಯಟನ]

ಜಲಪಾತ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಧುಮುಕುವುದು. ೨. ನೀರು ಧುಮುಕುವ ಸ್ಥಳ; ನೀರ್ಬೀಳು; ತಡಸಲು; ಧಬಧಬೆ (ಉಕ): ಭೀಷ್ಮವಹ ಜಲಪಾತವ್ರಾತಂಗಳಿಂ ಭೀಕರಮರಣ್ಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೮-೨೯೧).

[ಜಲ$_2$ + ಪಾತ]

ಜಲಪಾತ್ರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಕಮಂಡಲು: "ಜಲಪಾತ್ರೆಯೆ ಕಮಂಡಲಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೫); "ಗುಂಡಿಗೆಯೆನಲ್ ಜಲಪಾತ್ರೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಮ]ಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೩೧). [ಜಲ$_2$ + ಪಾತ್ರೆ]

ಜಲಪಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿಪ್ಪಲಿ. 'ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ' ಪರಾ.

[ಜಲ$_2$ + ಪಿಪ್ಪಲಿ]

ಜಲಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಹರಟು; ಗಳಹು: ಕುಲಗೆಡುಕರಾಗಿರುವ ಹೊಲತಿಯರ ನುಡಿಗಳನು ಜಲಪಿಸದಿರೆನ್ನೊಳಗೆ ಲಲಿತದೊಳು ಮುನಿಯೆ (ಹಮಚ. ೬೫). [<ಜಲ್ಪ + – ಇಸು$_3$]

ಜಲಪುರುಷ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯ; ಅರ್ಧ ಮಾನವ, ಅರ್ಧ ಮೀನು–ಈ ಆಕಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ವಿಮಲ ಜಲಕನ್ಯೆ ಯರ ಮೊತ್ತದಿಂ . . . ಕ್ರಮದಿ ಜಲಪುರುಷರುಗಳಿಂದೊಪ್ಪುವ ಬಿಲ ಪುರುಷರು (ಬಸಪು. ೦೯-೮೩). 'ನೀರ್ವಾನಸ' ಪರಾ. [ಜಲ$_2$+ಪುರುಷ]

ಜಲಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹೂವು; ನೀರುಹೂವು; ಕಮಲ, ನೈದಿಲೆ ಮುಂತಾದುವು. ೨. ಮೀನು: (ಕ).

[ಜಲ$_2$ + ಪುಷ್ಪ]

ಜಲಪೊಟ್ಟಣ (ನಾ). ಮೋಡ; ಮೇಘ: ಕುಂಭದೆ ಕುಲಾಲಜ್ಞಾನಮೊಗೆ ವಂತನಂತ ಜಲಪೊಟ್ಟಣದೆ ಮಳೆಜ್ಞಾನಮೆಸೆವಂತೆ ಸಂತತಂ ಶಾಸ್ತ್ರ ದರ್ಶನ ದಿಂದೆ ನಾಕನರಕಂಗಳು ಸಲೆ ಸಿದ್ಧವು (ಆರಾಚ. ೭-೨೨). 'ನೀರ್ಪೊಟ್ಟಣ' ಪರಾ. [ಜಲ$_2$ + ಪೊಟ್ಟಣ]

ಜಲಪ್ರಣಾಲ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆರೆಗೆ ಮಾಡಿರುವ ತೂಬು; ನೀರಗಂಡಿ: "ಜಲಪ್ರಣಾಲ [ಪಾಠಾಂ. ಮಾಣ] ದೊಳು . . . ವೃಂತದೊಳು ತುಂಬು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೨).
[ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಣಾಲ]

ಜಲಪ್ರಲಯ, ಜಲಪ್ರಳಯ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದಾಗುವ ಪ್ರಳಯ; ಯುಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ನೀರು ಉಕ್ಕಿ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಳುಗಿಸುವುದು. **ಜಲಪ್ರಳಯ**: ಬಳಿಕಂ ಜಲಪ್ರಳಯವಾದಲ್ಲಿ ತಾಂ ಮೇಲೆ ತೊಳತೊಳಗಿ ನೆಗೆದು ತೇಂಕಾಡುತಿರ್ದುದು (ನಂಬಿರ. ೯-೫): ಬಾರಿಬಾರಿಗೆ ಜಲಪ್ರಳಯಂಗಳಾಗಲ್ಕೆ ಭೂರಿಶಾಖೆಗಳಿಂದೆ ತಳಿತೆಸೆವುದೊಂದು ವಟ ಭೂರುಹವದರದೊಂದೆಲೆಯ ಮೇಲೆ . . . ಮಲಗಿಕೊಂಡಿಹನೊರ್ವ ಬಾಲಕಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೩೨). [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಲಯ]

ಜಲಪ್ರಸರ, ಜಳಪ್ರಸರ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹಬ್ಬುಗೆ,-ವಿಸ್ತಾರ: ಪಸರಿಸಿದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿ ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಪ್ರಸರಮನೊಡವೇಱಿ ಬಂದು ಕಱೆವುವು ಮೇಘಪ್ರಸರಂಗಳಲ್ಲಿಯೆನೆ ರಸಮೊಸರ್ವುವು ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುವಾಟಿ ಕೋಟಿಗಳದಱೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೦-೫೯). **ಜಳಪ್ರಸರ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಸರ]

ಜಲಪ್ರಳಯ 'ಜಲಪ್ರಲಯ' ನೋ.

ಜಲಪ್ರಾಂಗಣ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು, ಅದರ ಆಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಜಲಪ್ರದೇಶ,-ಸಮುದ್ರ: "ದೇಶೀಸಮುದ್ರ, (ಸೀಮೆ);(ಪಾರಿ) ಸಮುದ್ರಸೀಮೆ, ಜಲಪ್ರಾಂಗಣ" (Territorial Waters. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೪): ಭಾರತದ ಜಲಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿನ ಸಮುದ್ರದ ಕೆಳಗಿರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲ ಭೂಮಿಗಳೂ, ಖನಿಜಗಳೂ . . . ಸಂಘದ ವಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೭೦). [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಾಂಗಣ]

ಜಲಪ್ರಾಂತ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ; ನೀರಿನ ಅಂಚು; ತಟ; ತೀರ. [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಾಂತ]

ಜಲಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ: "ಜಲೇಶಯಃ-ಜಲಪ್ರಾಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೦). [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಾಣಿ]

ಜಲಪ್ರಾಯ (ಗು). ೧. ನೀರು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿರುವ; ನೀರನ್ನುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪ್ರದೇಶ; "ನೀರು ಬಹಳವಾಗಿರುವ ದೇಶ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಜಲಫಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಾವು: "ಅಳಗರ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಅಲಗರ್ದ]ನೆನಲು ಜಲಫಣಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೯-೩).
[ಜಲ$_2$ + ಫಣಿ$_2$]

ಜಲಬಂಧ (ನಾ). ಹಡಗುಗಳು ಅಥವಾ ದೋಣಿಗಳು ಸಂಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಲುವೆ ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ನೀರಿನ ಮಟ್ಟವನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ಎತ್ತರಿಸಲು ಮತ್ತು ಕಡಮೆ ಮಾಡಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ; ಮಟ್ಟ ಬದಲಾವಣೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ: ಈ ರೀತಿಯ ಕಾಮಗಾರಿಗೆ 'ಜಲಬಂಧ'(Locks)ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೭೭೦).
[ಜಲ$_2$ + ಬಂಧ]

ಜಲಬರಿದಾನ (ನಾ). ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾದ ದಾನ: ಕಟ್ಟೇರಿ ಗ್ರಾಮ ಕಾರ್ಯ್ಯಮಂ ಮೊದಲಾದ ಮಾವುಳುದ ಕೃತ್ತುದೊಳು ಜಲಬರಿದಾನವಂ ಕೊಡಳಾಗಮನ ನಿಮಿಥ್ಯದಿಂದ ಬಹುತ್ತಲೆಕ್ಕದಿಂ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೭-೬; ಸು. 1260 ?). [ಜಲ$_2$ + ಪರಿ$_2$ + ದಾನ]

ಜಲಬಾಧೆ (ನಾ). ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ; ಮೂತ್ರಶಂಕೆ: ಪಾಳು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಜಲಬಾಧೆಗಾಗಿ ಹೋದೆ (ಕಲನ. ೨೫೮).
[ಜಲ$_2$ + ಬಾಧೆ]

ಜಲಬಿಂದು (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ; ತುಂತುರು: ಪದ್ಮಪತ್ರದ ಜಲಬಿಂದು ವಿನಂತೆ ಚಲಿತಮಾದುದು ಚಿತ್ತಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೯-೭೬); ಆಕಾಶಕ್ಕುಚ್ಚಳಿ ಪಭಿಷೇಕದ ಜಲಬಿಂದುಮಾಲೆ ಮುಕ್ತಾನೀಕದ ತೆಱದಿಂ . . . ಪಡೆದು ದಿರ್ಮಡಿ ಚೆಲ್ವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೩೨). [ಜಲ$_2$ + ಬಿಂದು]

ಜಲಬುದುಬುದ (ನಾ). = ಜಲಬುದ್ಬುದ: (ಕ). [<ಜಲಬುದ್ಬುದ]

ಜಲಬುದ್ಬುದ, ಜಳಬುದ್ಬುದ (ನಾ). ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆ; ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ: ಸಲಿಲದ ಹೊಱಗೆ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗಳ ತೆರೆ ನೊರೆದುಱುಗಿದವು ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಜಲಬುದ್ಬುದದ ಚೂಣಿಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೫-೩೨). **ಜಳಬುದ್ಬುದ**: ಜಳಬುದ್ಬುದಮಂ ಕರ್ಬೊನ್ನೊಳೆ ಕಟ್ಟಿಪೆನೆಂಬ ಮರುಳ ಗುರುವಾಗದಿರು ವಿಳಯಸ್ವಭಾವಮಂ ಸಲೆ ತಳೆದೊಡಲಂ ನಿಟ್ಟಿಮಾಡಲುಜ್ಜುಗಿಪಾತಂ (ಪಂದ್ರಪು. ೪-೫೭). [ಜಲ$_2$ + ಬುದ್ಬುದ]

ಜಲಬ್ರಾಹ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ನೆಗ್ಗಿಲುಬೇರು, ಜಲಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಸೊಗದೆಬೇರು ಆಷಾಡೀಬೇರು (ಸಕಪ್ಯ. ೪೩೮ ಪರಿ).
[ಜಲ$_2$ + ಬ್ರಾಹ್ಮಿ]

ಜಲಭಂಗ (ನಾ). ನೀರಿನ ತೆರೆ,-ಅಲೆ: "ಜಲಭಂಗಂ ವಿರಹಂ ಕಮಂಡಲು ಚಣಂಗಂ ಕೋರಕಾವಲ್ಲಿಯುತ್ಕಲಿಕಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೩).
[ಜಲ$_2$ + ಭಂಗ]

ಜಲಭೃಚ್ಚಾಪ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು; ಇಂದ್ರಚಾಪ: ಆ ಪುರದ ರತ್ನಭವನ ಕಳಾಪದ್ಯುತಿ ನೆಗಟಿ ಗಗನತಳದೊಳ್ ಜಲಭೃಚ್ಚಾಪರುಚಿಗೆತ್ತು (ಅಜಿಪು. ೨-೦೭). [ಸಂ. (ಜಲಭೃತ್ + ಚಾಪ)].

ಜಲಭೃತ್ತು (ನಾ). ಮೋಡ; ಮೇಘ: ಜಲನಿಧಿ ಜಲಮಂ ಜಲಭೃತ್ಕುಲಕ್ಕೆ ನಲಿದಿತ್ತುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೭). [ಸಂ. ಜಲಭೃತ್]

ಜಲಭ್ರಮ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸುಳಿ,-ಆವರ್ತ: "ಆವರ್ತಂ ಜಲಭ್ರಮಂ ಸುಟಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೩-೧೨). [ಜಲ$_2$ + ಭ್ರಮ]

ಜಲಮಂತ್ರ, ಜಳಮಂತ್ರ (ನಾ). ಜಲಸ್ತಂಭನ ಮಂತ್ರ: ಜಲಮಂತ್ರ ಮನೇನುಮಂ ಬಗೆಯದೆ ಕೋಪೋದ್ರೇಕಮನೆ ಬಗೆದು (ಗದಾಯು. ೭-೨೨ ಪ). **ಜಳಮಂತ್ರ**: ಎನ್ನ ಪೇಟ್ವ ಜಳಮಂತ್ರೋಪದೇಶಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು . . . ವೈಶಂಪಾಯನ ಸರೋವರದೊಳ್ ಮುಟುಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೦ ಪ). [ಜಲ$_2$ + ಮಂತ್ರ].

ಜಲಮಂದಿರ (ನಾ). ಕಾರಂಜಿಗಳಿರುವ ಮನೆ; ಧಾರಾಗೃಹ: ಉದ್ಯಾನವನದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಂತಸ್ತುಗಳುಳ್ಳ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಜಲಮಂದಿರವಿದ್ದು (ಮಂಜುಕ. ೪). [ಜಲ$_2$ + ಮಂದಿರ]

ಜಲಮಣಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ; ಜಲಬಿಂದು: ಜಲಮಣಿಯ ಬೆಡಗನಿಕ್ಕ ಬಹುದೆ ಬಯಲ ಬಂಧಿಸಬಹುದೆ (ಪೋಳಿಮಾ. ೧೦೮-೪೬೪).
[ಜಲ$_2$ + ಮಣಿ$_3$]

ಜಲಮಯ (ಗು). ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನೀರಿನಿಂದಾದ: ಪೃಥಿವೀಮಯ ಶರೀರದ ಹಾಗೆ ಜಲಮಯ ತೇಜೋಮಯ ವಾಯುಮಯ ಶರೀರಗಳೂ ಆಯಾ ಜೀವ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಉಂಟು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಜಲಮಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; "ಮುಕ್ತವರ್ಚ" (ಪಂಡಿತ. ೩೩೭).
[?]

ಜಲಮಾನುಷಿ (ನಾ). = ಜಲಕನ್ಯೆ: ಉದಧಿಯ ತೋರ ಮುತ್ತೆನಿಸೆ ತಾರಗೆ ಶೀತಮರೀಚಿ ಶಂಖದಂದದಿನಿರೆ ನೀರ ಮೇಲೆ ನಲಿವಚ್ಚರಿಯರ್ಜಲ ಮಾನುಷೀಪ್ರಕಾರದಿನಿರೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೫೩). [ಜಲ$_2$ + ಮಾನುಷಿ]

ಜಲಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರ ಮಾರ್ಗ; ನದೀಮಾರ್ಗ: ನಾಗರಿಕವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜನಾಂಗದವರೂ ತಮ್ಮ ದೇಶದ ಭೂಮಾರ್ಗ ಜಲಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು (ಭೂರಚೆ. ೯೨).

೨. ಕೊಳಾಯಿ: ನಲ್ಲಿ. ೩. ಹರಿ: ಕಾಲುವೆ; ಚರಂಡಿ: "ಭೂಮಾಃ, ಜಲನಿರ್ಗಮಾ—೨ ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ತೂಬು, ಉಚ್ಚಲು, ಮೊಹರಿ, ನಾಲೆ, ಕೋಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು. ಚೌಖಾದಿಗಳು – ೪ – ವದಗಳೂ ಜಲಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಅಂದರೆ ನೀರು ಹರಿಯುವ ಹಾದಿ. ನೀರು ದಾರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬.೯). [ಜಲ್ಕ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಲಮುಳ್ಳಮಿತಿ (ನಾ). ಮೇಡಗಳಿಗ ಗುಂಪು.—ಸಮೂಹಃ: ದೃಕ್ಕುಳ್ಳಗ ಮೂರ್ತಿ ರಿವುಜಲಮುಳ್ಳಮಿತಿಸಮಿರಾ (ವಿಜ್ಞಾಪು. ೦-೬).

[ಸಂ. (ಜಲಮುಲ್ಲ್ + ಸಮಿತಿ)]

ಜಲಮುಟಿ (ನಾ). ಮೋಡ; ಮೇಘ: ಮಳೆಯ ಕಾಲದ ಜಲಮುಟಿಚರುಚಿ ತಳೆದ ಭೂಮರಗಳಿಂದ (ಕಥಾಮಂ. ೯-೪೪). [<ಸಂ. ಜಲಮುಟ್]

ಜಲಯಂತ್ರ, ಜಲಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಜೇರ್ಕೊಳವೆ; ಪಿಚಕಾರಿ: "ಜಿಕ್ಕೋಟಿವೆ = ಜಲಯಂತ್ರಂ" (ಕಮಿಪ. ಪರಿ. ೧); ರಾಜಕುಮಾರನಿತ್ತಿದ ಜಲಯಂತ್ರ ಪಯೋಳಭಘಾತದಿಂದವರಿಯರ ತೊಟ್ಟ ವುದುಡಿಗಿಗಳೆಲ್ಲಂ ಬಲಲ್ಲು ಕೆಟಲ್ಲು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೦ ಪ); ಬಿತ್ತರದಿಂ ಜಲ[ಶಾಣಾ. ೪]ಯಂತ್ರಮನೊತ್ತುವ ಕಾಂತಾಳ ವೃತ್ತಿಕಾಸಂತತಿ ಯಂತತ್ರಮಿರ ಸರಣ ಪೋಲ್ಪುದು ಚಿತ್ರಜನ ನಿಯಂತ್ರ ಯಂತ್ರಧಾರಾ ಗೃಹಮಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೦೪೯). ೨. ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ಯಂತ್ರ: ರಾಟೆಳ: ಅಂದಕಾರವಯವಾದ ತ್ಕೋಟದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತ, ಜಲಯಂತ್ರದ ಕಬ್ಬಿವನ್ನೂ ಬುಲ್‌ಬುಲ್ ಪಕ್ಷಿಯ ಹಾಡನ್ನೂ . . . ಕೇಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಪುಸರು. ೫೯೭). **ಜಲಯಂತ್ರ**: ೧. ಅದೇಂ ನಿವಿರ್ದುವೆಂ ಲೀಲೆಯಿಂದೆ ಜಲಯಂತ್ರಮನಂದು ಮಹೀಶನಿತ್ತೆ ಕುಂಕುಮಜಳ ಚಿಂದನೋದಕ ಮ್ಮಗೇಯ್ದವ ವಾರಿ ನಿಯುಕ್ತ್ರಧಾರೆಗಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೦೩೩). [ಜಲ್ಕ + ಯಂತ್ರ]

ಜಲಯಾತ್ರೆ, ಜಲಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ; ಸಮುದ್ರಯಾನ: "ಜಲಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಿ ತನ್ನ ಪಡೆದ ರತ್ನಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಜಾಪುಂಪು. ೦೬೨); ಆ ಪರದಸೊರ್ವ ಜಲಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಿ ಕಿರಿದಪ್ಪ ಥರ್ಗಾಭಪವಾಗಿರ್ದುದಂ (ಪರಾಶಾ. ೦೩-೧೯೩); ನಾನು ಈಗ ದೀರ್ಘ ಜಲಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಿರುವುದರಿಂದ (ಕೆಂಚಪ್ಪ. ೬೦). **ಜಲಯಾತ್ರೆ**: ಜಲಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋವವರ್ಗ್ . . . ಜಲಮಂ ಬೆಗೆದೊಯ್ಯರ್ (ಸಚಪ. ೩-೪೯). [ಜಲ್ಕ + ಯಾತ್ರೆ]

ಜಲಯಾನ (ನಾ). ೧. ಜಲಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ: ನಾವೆ; ಹಡಗು: ಉರಗಾವೃತಂ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಂ ಜಲಯಾನವಾತಿತಂ ಜಿಪಿಟಾಸ್ಯಂ . . . ಕುಳಿರದಂತ್ಯತ್ಯುಂಶ (ಜಾತಕ. ೦೯-೦೩). ೨. = ಜಲಯಾತ್ರೆ: ರಾಜಕುಮಾರನು ವೆಂದಲು ನೀಲನದಿಯಲ್ಲಿ ಜಲಯಾನ ಮಾಡಿದನು (ಮಚಪ. ೪೪). [ಜಲ್ಕ + ಯಾನ]

ಜಲಯುದ್ಧ, ಜಲಯುದ್ಧ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೀರನ್ನು ಎರಚಿ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ: ಬಾಹುಬಲಿ ಭರತನಂ ದೃಷ್ಟಿಯುದ್ಧ ಜಲಯುದ್ಧ ದೊಳ್ಗೆಲ್ದು (ಜಾಪುಂಪು. ೪೪-೩೩). **ಜಲಯುದ್ಧ**: ಭರದಿಂದಂ ತುಳುಕಿದ ನೀರುರದೊಳ್ ಹಾರಾಂಶು ರುಚಿಯನಿರ್ಸುಗಿಂಗೆಳ್ ದುರ್ಧರ ಜಲ [ಶಾಣಾ ೮]ಯುದ್ಧಮಮಾದವೆ ವರಿಭವಮಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಿತ್ತಾತ್ರಿಗ್ಗರ್ (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೦೮). [ಜಲ್ಕ + ಯುದ್ಧ]

ಜಲರಂಕು, ಜಳರಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕೆ; ನೀರು ಕಾಗೆ. **ಜಳರಂಕು**: "ದಾತ್ಯೂಹಃ, ಜಳರಂಕುಃ— ಈ ೨ ಜಾಮಹಂ" (ಹೇಗಾಹು. ೪೩-೪೬); "ಜಳರಂಕು ಕಾಳಕಂಠಂ" (ಪಾಪು.೪೫. ೪೩-೦೩): "ಜಳರಂಕು ದಾತ್ಯೂಹಮೆಲಾ ನಿರುಗನಕ್ಕು" (ಪಂಗಂಗ. ೩೨-೦೦).

[ಸಂ.]

ಜಲರಾಶಿ, ಜಳರಾಶಿ (ನಾ). ಕಡಲು: ಸಮುದ್ರ: ಜಲಮಯಮೆನಿಸಲ್ ಸಾಲ್ವುದು ಜಲರಾಶಿ ನಭಕ್ಕೆ ನೆಗೆದ ವೆರ್ಚುಗೆಯಿಂದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೪); ಜಲರಾಶಿ ಜಠರಾಶಯಸ್ಥೆ (ಇಂಚಿಪ. ೦೪೨-೩೦). **ಜಳರಾಶಿ**: "ರತ್ನಾಕರಃ . . . ಜಳರಾಶಿ, ಸಾಗರಃ, ಸಮುದ್ರಃ—ಈ ೧೨ ಸಮುದ್ರಂ" (ಕರ್ಣಾಮು. ೦೦೬-೩೦); ಜಳರಾಶಿ ಶ್ರೀಣಯೊಳ್ ಪಾಲ್ಗಡಲಮರ ಕಾಜ ಶ್ರೀಣಿಯೊಳ್ ಪಾರಿಜಾತಂ (ಜಾಹಮಾ. ೬೩); (ಎಇ. XV, ೩೭; 1060 ಸೊಸ.)

[ಜಲ್ಕ + ರಾಶಿ]

ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವಯೂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಲಲನೆಯನಾಂತು ವಕ್ಷಸ್ಥಲದೊಳ್ಗೇ ಟ್ಟಿಂತುದಾರಚರಿತನಿ ಅಪ್ಪೆಂ (ಕವಿಲಾ. ೩-೦೬೦).

[ಸಂ. ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವಾ (ಜಲರಾಶಿ + ಪ್ರಭವ + –)]

ಜಲರಾಸಿ (ನಾ).=ಜಲರಾಶಿ: ಇತ್ಯಲು ಸಂದನಿತಿಕರಿರಾಯದಳ ಜಲರಾಸಿ ಜರಿವಂತೆ (ಕುಪಾಲ್ಕಾಪು. ೩-೦೯). [<ಜಲರಾಶಿ]

ಜಲರಿ 'ಝಾಲರಿ' ನೋ.

ಜಲರುಹ, ಜಳರುಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ತಾವರೆ; ಕಮಲ: ಜಲರುಹ ಬೀಜಾವಚಿಗಳನಾಜೆವ (ಶಾದಂಪು. ೩೨೪); ಅಲಿಗಳ ಸೇನೀಕಂ ಪ್ರಾರ್ತರ್ಜಲರುಹಮಲರವರ್ತಂತೆ (ಜಗಪ. ೩-೩೪): **ಜಳರುಹ**: 'ಜಳರುಹ ಕಾಂಡ', 'ಜಳರುಹಪತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಲರುಹನಾಭ ಜಳರುಹನಾಭ (ನಾ). ಕಮಲನಾಭ; ವಿಷ್ಣು: ಜಲರುಹನಾಭನ ನಾಭಿಯೊಳಗುಟ್ಟಿದರ್ ನಿನ್ನ ಮಂತ್ರಬಲದಿಂ ಬ್ರಹ್ಮರ್ (ಗದಾಯು. ೬-೩೭). **ಜಳರುಹನಾಭ**: ಜಳರುಹನಾಭನ ನಾಭಿಯ ಜಳಬುಬ್ಬುದದೊಳಗೆ . . . ಒಗೆದಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಬ್ರಹ್ಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೫೯). [ಸಂ. (ಜಲರುಹ + ನಾಭ + –)]

ಜಲರುಹರಿಪು, ಜಳರುಹರಿಪು (ನಾ). ತಾವರೆಯ ವೈರಿ; ಚಂದ್ರ. **ಜಳರುಹರಿಪು**: ಜಳರುಹರಿಪುವಲ್ಲಿಳ ತಾಪಸಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಕಥಪಂ. ೩-೦೦೪).

[ಜಲರುಹ + ರಿಪು]

ಜಲರುಹಾಕ್ಷ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣಿರುವವನು; ಕೃಷ್ಣ: ಬಲನ ವಜ್ರನ ಕಾಲದೀಮಿದು ಜಲರುಹಾಕ್ಷನ ರಾವಣನ ರಭುಃಖಲನ ದೈವ್ಯಾದಿಪ್ಪಿ ಜೋಡಿಸಿತಾತನೀತಲಿ (ಕುಪಾಳ್ಕ. ೩೦-೩೩). [ಸಂ.(ಜಲರುಹ+ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಲರುಹಾಹಿತ (ನಾ). = ಜಲರುಹರಿಪು: ಜಲರುಹಾಹಿತದಂಬುಮಂ ಸಾರ್ದಲರ್ವ ತಾರಕೆಯಂತೆ ಮಿಱುಗುಗುಮಲ್ತು . . . ಮೂಕುತಿಯು ಮುತ್ತು (ಬಸಪು ೪-೪೯). [ಜಲರುಹ + ಅಹಿತ]

ಜಲರುಹೋದರ (ನಾ). ಕಮಲನಾಭ; ವಿಷ್ಣು: ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪಂ ಜಲರು ಹೋದರನುಂ ಜಲಜಾತನೆತ್ತನುಂ (ಜಗಪ. ೭-೭೪).

[ಜಲರುಹ + ಉದರ]

ಜಲಲವ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ.=ಬಿಂದು: "ಜಲಲವಮದು ಬಿಂದು" (ಪಾಪು.೪೫. ೩೪-೦೪); ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿಂ ಜಲಲವತತಿ ಕಾರ್ಮುಕದಿಂ ಸ್ಮರಶರದಂ . . . ಬಡುತಂದುವೈದೆ ಜಲದಾಭವದೊಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೪೯).

[ಜಲ್ಕ + ಲವ]

ಜಲಲಿಪಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬರೆದುದಂ. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೆ ನಶಿಸಿ ಹೋಗುವಂಥದು; ಕ್ಷಣಭಂಗುರವಾದುದು: ಆರುಂ ಕೊಲಲಾರ್ದರ್ ಸಾಯದರಂ ಲಲಾಟದೊಳ್ ವಿಧಿಯ ಬರೆದ ಲಿಪಿ ಜಲಲಿಪಿಯೇ (ಪಂಡಾಮು. ೬-೩೦); ಗಣಿಕೆಯ ಸ್ನೇಹವ ಜಲಲಿಪಿಯಂತೆ (ಕಾಸ್ಮ. ೧೯): ಜಲಲಿಪಿಯ ತೆರದ ಈ ಮಾತನೊರೆದೆ (ಮುಳ್ಳಂ. ೦೩-೪). ೩. ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ: ಗಗನಲಿಪಿ, ಧೂಮಲಿಪಿ, ಜಲಲಿಪಿ, ಪಿಶಾಚಲಿಪಿ (ಕಾಸ್ಮ. ೭೬-೪). [ಜಲ್ಕ + ಲಿಪಿ]

ಜಲಲೇಖ (ನಾ). = ಜಲಲಿಪಿ: ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ ಇವು ಮೂರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಿಲಾಲೇಖ, ಸ್ಥಲಲೇಖ, ಜಲಲೇಖಗಳಾಗಿರುವವು (ಶಿವಾಸೂ. ೦೩೦). [ಜಲ$_2$ + ಲೇಖ]

ಜಲವಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ; ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ: ಬಿಗಿದ ಱಂಚೆಯ ಹೊಮ್ಮಿಣಿಯ ಹೊರಜೆಗಳ ಜೋಡಿಯ ಪಕ್ಕಘಂಟೆಯ ಝಗೆಯ ಮೊಗರಂಬದ ನವಾಯಿಯ ಮಣಿಯ ಜಲವಟೆಯ ಬಿಗಿದ ಕೂರಂಕುಶದ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೦೨-೯೭). [?]

ಜಲವರ್ಣ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಲೇಪಿಸುವ ಬಣ್ಣ: ಅಜಂತದ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಜಲವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೦೬). 'ತೈಲವರ್ಣ' ಪರಾ. [ಜಲ$_2$ + ವರ್ಣ]

ಜಲವಸತಿ (ನಾ). ನೀರು ಇರುವಿಕೆ; ನೀರಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವ: ಭೂಮಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಜಲವಸತಿ ಇದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಓಯಸಿಸ್‌ಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೪೪೬). [ಜಲ$_2$ + ವಸತಿ]

ಜಲವಾಯಸ, ಜಳವಾಯಸ (ನಾ). ನೀರುಕಾಗೆ. **ಜಳವಾಯಸ:** "ಮದ್ಗುಃ, ಜಳವಾಯಸಃ–ಈ ೨ ನೀರ ಕಾಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೭). [ಜಲ$_2$ + ವಾಯಸ]

ಜಲವಾಹ (ನಾ). ಮೋಡ; ಮೇಘ. [ಸಂ.]

ಜಲವಿಕಳ (ನಾ). ನೀರಿಲ್ಲದುದು; ಬತ್ತಿದುದು: ಜಲವಿಕಳಮಾಗಿರ್ದ ಜಲಾಶಯದೊಳ್ ಶಿಶುಕುಳೀರಂ ನೀರಂ ಪಡೆಯದೆ ಮಲುಮಲನೆ ಮಱುಗುತ್ತಿರ್ದುದಂ ಕಂಡು ಕರುಣಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೮-೧೬). [ಜಲ$_2$ + ವಿಕಳ(=ವಿಕಲ)]

ಜಲವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೀರು ತುಂಬು: ಜಲವಿಡಿ[ಪಾಕಾಂ. ೪]ದವಕ್ಷಿಯಲಿ ಕರುಣಾ ಜಲನಿಧಿಗೆ (ತೊರಣಾ. ೪-೫-೨೩). [ಜಲ$_2$ + ಇಡಿ$_2$]

ಜಲವಿದ್ಯುತ್ತು (ನಾ). ಜಲಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪಾದಿಸಿದ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ: ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ನದಿಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಜಲವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಜಲ$_2$ + ವಿದ್ಯುತ್ತು]

ಜಲವಿಹಂಗ, ಜಳವಿಹಂಗ (ನಾ). ನೀರುಹಕ್ಕಿ; ಜಲಪಕ್ಷಿ. **ಜಳವಿಹಂಗ:** ಕತ್ತರಿವಾಣಿಯೊಳೆಱಗುವ ಚಿತ್ತದೆ ಕವಿತರ್ಪ ಜಳವಿಹಂಗಂಗಳವೋಲ್ ಎತ್ತಂ ಕವಿತಂದುವು . . . ಖಚರರೆಚ್ಚ ಶರಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೩೨). [ಜಲ$_2$ + ವಿಹಂಗ]

ಜಲವೈದ್ಯ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆ; ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ: ದೊಡ್ಡ ಸ್ನಾನಗೃಹವಂತೂ ಜಲವೈದ್ಯದ ಭಾರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಈಜುವ ಕೊಳ (ಭಾರದ. ೩೭೭). 'ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಪರಾ. [ಜಲ$_2$ + ವೈದ್ಯ]

ಜಲವ್ಯಾಲ, ಜಳವ್ಯಾಳ (ನಾ). ನೀರುಹಾವು; ಒಳ್ಳೆ. **ಜಳವ್ಯಾಳ:** "ಅಲಗರ್ದಃ, ಜಳವ್ಯಾಳಃ–ಈ ೨ ನೀರ್ವಾವು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೬-೨೧); ಜಳವ್ಯಾಳನಾಳಮಂ ಜಳವ್ಯಾಳಮೆಂದು ಕೆಲದ ಬಿಲದಿಂ ಪಿಡಿಯಲೆಂದು ಧೀಂಕಿಡುವ ವಿಷಾಪಹಾರ ಶಾಲೂರ ಜಾಲಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೦ವ). [ಜಲ$_2$ + ವ್ಯಾಲ]

ಜಲಶಂಕೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದಾಗುವ ಭಯ. ೨. ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ: ಜಲಶಂಕೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಜಲ$_2$ + ಶಂಕೆ]

ಜಲಶಯನ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು: "ವಿಷ್ಣುಃ, ಕೃಷ್ಣಃ . . . ಜಲಶಯನಃ, ಚತುರ್ಭುಜಃ . . . ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೩); ಜಲಶಯನೋದರಾಂತರದಿನೀ ತ್ರಿಜಗಂ ಪೊಱಮಟ್ಟುದೀಗಳೆಂಬುಲಿ ಸಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೨). [ಜಲ$_2$ + ಶಯನ]

ಜಲಶಿಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ತಳದಲ್ಲಿ, ನೀರಿನ ಒತ್ತಡದಿಂದಾದ ಶಿಲೆ; ಪ್ರಸ್ತರ ಶಿಲೆ; ಅವಸಾದನ ಶಿಲೆ: ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಯಾವತ್ತೂ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ, ವಿಕೃತಶಿಲೆ, ಜಲಶಿಲೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ವರ್ಗಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೩೮); ಜಲಶಿಲೆಗಳು ಕೆಲವು ನಿಯಮಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಳಭಾಗೆ. ೨೫). [ಜಲ$_2$ + ಶಿಲೆ]

ಜಲಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಬಾವಿಯನ್ನು ಅಗೆಯಬೇಕಾದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀರು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲ ವಿಜ್ಞಾನಿ: ಉದಕವು ಹೊರಡವ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಜಲಶಿಲ್ಪಿಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ . . . ಬಾವಿಯನ್ನು ಅಗಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೮): ಈ ಎರಡು ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆಯನ್ನೂ ಜಲಶಿಲ್ಪಿಯು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೪೨೬). [ಜಲ$_2$ + ಶಿಲ್ಪಿ]

ಜಲಶೀಕರ (ನಾ). ನೀರಿನ ತುಂತುರು,–ತುಷಾರ: ಸುಯ್ಯಲೊಡಂ ಪುಷ್ಕರದಿನೊಗೆದತಿವಿಶದ ಜಲಶೀಕರಮೆನಿಸಿದುದುದಯಿಪಮಳ ತಾರಕನಿಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೨೨). [ಜಲ$_2$ + ಶೀಕರ]

ಜಲಶುಕ್ತಿ (ನಾ). (ನೀರಿನೊಳಗಿರುವ) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು; ಸಿಂಪು. [ಜಲ$_2$ + ಶುಕ್ತಿ]

ಜಲಶೂಕ, ಜಳಶೂಕ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪಾಚಿ; ಹಾವಸೆ; ಅಂತರಗಂಗೆ. **ಜಳಶೂಕ:** "ಶೈವಾಳಂ, ಶೈವಳಂ, ಜಳಶೂಕಂ, ನೀಳಿಕಾ–ಈ ೪ ಪಾವಸೆ" (ಹಲಾಯು.೧೦೩-೬೦). [ಜಲ$_2$ + ಶೂಕ]

ಜಲಶೇಖರ (ನಾ). ಗಂಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಗಂಗಾಧರ; ಶಿವ: ಜಲಶೇಖರನ ಉದಕವನೆಱೆದರೆ ಆಸೆ ಎಂಬ ಹೂಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು ನೋಡಾ (ಸರ್ವವ. ೩೨-೧೬೩). [ಜಲ$_2$ + ಶೇಖರ]

ಜಲಸ 'ಜಲಸಾ' ನೋ.

ಜಲಸಂದು (ನಾ).=ಜಲಸಂಧಿ: ಆಗ ಆಸ್ಯ ಅಮೇರಿಕವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ಬೇರಿಂಗ್ ಜಲಸಂದುವು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೯೮); ಮುಂದೆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಲಸಂದು ಸಿಗುವುದು (ಮಣಿಸ. ೮೦). [<ಸಂ. ಜಲಸಂಧಿ]

ಜಲಸಂಧಿ (ನಾ). ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಜಲಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಇಕ್ಕಟಾದ ಜಲಪ್ರದೇಶ: ಜಲಸಂಧಿ ಅಥವ ಸ್ಟ್ರೇಟ (Strait) ಅಂದರೆ ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ನೀರು (ಭೂಗೋಳ. ೦೨); ೧/೨ ಮೈಲಿ ಅಗಲವಿರುವ ಜಲಸಂಧಿಯೊಂದು ಈ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದೆ (ಭೂವಿವ. ೪೨೨). [ಜಲ$_2$ + ಸಂಧಿ]

ಜಲಸಮಾಧಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗುವುದು; ನೀರಲ್ಲಿಯೆ ಮುಳುಗಿ ಸಾಯುವಿಕೆ.

ಜಲಸಮಾಧಿಯಾಗು = ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸಾಯು: ಗಂಗಾ ಪ್ರವಾಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ಕಪಾಲಕುಂಡಲೆಯೂ ನವಕುಮಾರನೂ ಜಲಸಮಾಧಿಯಾಗಿ ಹೋದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೩೦). [ಜಲ$_2$ + ಸಮಾಧಿ]

ಜಲಸಾ, ಜಲಸ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ ಕೂಟ: ಅಲ್ಲೊಂದ್ ಜಲಸಾ, ಇಲ್ಲಿ ಖುಲಾಸಾ, ಮದರಸ, ಮೀಟಿಂಗ, ಫಂಕ್‌ಶನ್ (ಚಂತನ. ೫೯-೦೦). ೨. ನೃತ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನ ಸಭೆ; ಬೈಠಕ್ಕು: ಸುಮಾರು ನೂರು ಜನ ಕುಳಿತು ಜಲಸಾ ಕೇಳುವಷ್ಟು ಸಭಾಂಗಣ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿತ್ತು (ರಾಗಿಣಿ. ೨೫೪). **ಜಲಸ:** ೨. ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ತರುಣರು ಸೇರಿ ಒಂದು ಸಂಗೀತ ಜಲಸವನ್ನು ಜರುಗಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಕನ್ಯಾಬ. ೬).

ಜಲಸಾಹೊಡೆ=ಖುಷಿಪಡು; ಸಂತೋಷಕೂಟದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳು: ಜಲಸಾ ಹೊಡೀಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟಿದಾನೋ (ಮಕಳಿ. ೦೭೬).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಲಸಾ ; ಪಾರ. ಜಲಸ್ಹಾ; ಮರಾ. ಜಲಸಾ, ಜಲ್ಸಾ]

ಜಲಸೂತ್ರ (ನಾ). ನೀರಿನ ಧಾರೆ.

ಜಲಸೂತ್ರದ ಮನೆ = ಧಾರಾಗೃಹ: ಎಲೆ ಕದಳಿ, ನವಿಲ ಮರಿಗಳನು ಜಲಸೂತ್ರದ ಮನೆಯಲ್ಲಿರಿಸು (ವಜಕಾ. ೫೦). [ಜಲ$_2$ + ಸೂತ್ರ]

ಜಲಸೇಕ, ಜಳಸೇಕ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಜಲಸೇಚನ : ಆ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಾ ಮಂತ್ರಿತ ಜಲಸೇಕ ಮಾತ್ರದೆ . . . ಅತ್ರಿಯ ಸತಿಗನಸೂಯಾದೇವಿಗೆ ಪುತ್ರರಾದರು ಪೂರ್ವದೊಳು (ಹೆದಿಬ. ೨-೪೬). **ಜಳಸೇಕ:** ಜಳಸೇಕಂ ಪೂಗೆ ಜೊನ್ನಂ ಕೊರಗಿದ ಸಸಿಗೆ . . . ಆಶಾನುಬಂಧಂ ವಿರಹಿಗೆ ಪಿರಿದುಂ ಜೀವನಾಧಾರಮಲ್ತೇ (ಲೀಲಾವ. ೦೦-೯೫).
[ಜಲ$_2$ + ಸೇಕ$_2$]

ಜಲಸೇಚನ (ನಾ). = ಜಲಸೇಕ : ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಕರುಣೆಯ ಜಲಸೇಚನ ಮಾಡಿ ಸತ್ಯ, ಶಾಂತಿ, ಅಹಿಂಸೆಯ ಮಹಾತತ್ವಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ ಭಗವಾನ್ ಬುದ್ಧನು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೨). [ಜಲ$_2$ + ಸೇಚನ]

ಜಲಸೇವಂತಿಗೆ (ನಾ). ಸೇವಂತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಶೇಷಾಲಂ–ಜಲಸೇವಂತಿಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೦೭೦). [ಜಲ$_2$ + ಸೇವಂತಿಗೆ]

ಜಲಸ್ತಂಭ, ಜಳಸ್ತಂಭ (ನಾ): ೧. = ಜಲಸ್ತಂಭನ ೨ : ಎತ್ತಣಗ್ನಿ ಸ್ತಂಭವಾ ಜಲಸ್ತಂಭವಾದತ್ತವಂಗೆ (ವೀಕೃಪು. ೨-೩-೪೨) ; ಜಲಸ್ತಂಭದಿಂ ಗೆಲ್ವೆವಾವಿಂದು ಜೈನರ್ . . . ಬಂದಿರ್ಪಿನಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೦೫-೬೬). ೨. ಕಂಬದ ಆಕಾರವಾಗಿ ನಿಂತ ನೀರು: ಭಯಂಕರವಾದ ಬಿರುಗಾಳಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ . . . ಆಲಿಕೆಯ (Funnel) ಆಕಾರದ ಮೇಘಗಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ನೀರಿನ ಮಟ್ಟಕ್ಕೂ ಇಳಿದು ನೀರನ್ನು ಸೆಳೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮೇಘಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ನೀರಿನ ಧಾರೆಗೆ (Waterspout) ಜಲಸ್ತಂಭ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಭೂವಿವ. ೬೭). **ಜಳಸ್ತಂಭ :** ೧. 'ಜಳಸ್ತಂಭಮಂತ್ರ' ಪರಾ. [ಜಲ$_2$ + ಸ್ತಂಭ]

ಜಲಸ್ತಂಭನ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿದ್ದೂ ನೀರಿನ ಬಾಧೆ ತಟ್ಟದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಮಂತ್ರವಿದ್ಯೆ : ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ ಮಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಸ್ತಂಭನ ಜಲಸ್ತಂಭನ ವಾಯುಸ್ತಂಭನ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ (ಮಡಿಮಾ. ೪೩-೬೦); ಒಂದು ಮಡುವಿನೊಳಗೆ ಜಲ ಸ್ತಂಭನ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮುಳುಗಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ವಜಕಾ. ೩೦೩).
[ಜಲ$_2$ + ಸ್ತಂಭನ]

ಜಲಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). ಕೈಕಾಲು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ; ಜಲಶಂಕೆ. [ಜಲ$_2$ + ಸ್ಪರ್ಶ]

ಜಲಹರಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಜರಿ,–ಪ್ರವಾಹ : ಉಗಮದಲಿ ತೋಡುವದು ಯಾವುದೊ ಎದೆಯ ಆಳದ ಜಲಹರಿ (ಹೃದಸ. ೫೮-೫). ೨. ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದ ನೀರು, ಪಾಣಿವಟ್ಟಲಿನಿಂದ ಹರಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ: ಶಿವಶಿವ ಕರುಣಿ ಮಹಾದೇವಾ ಎಂದು ಮನವೊಡೆಯಲೊಟ್ಟಿ ಒಱಲೆ ಜಲಹರಿಯಿಂದೊಂ ದೂಱುಗೋಲು ಪೊಱಮಡಲದು ಕೊಂಡು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೧೦೪) ; ದನಿ ಯಾಗದ ತೆಱದಿ ಜಲಹರಿಯ ದಿಕ್ಕಿಂಗಾಗಿ ತೊಲಗುತ್ತ (ಬಸಪು. ೨೬-೨೬).
[ಜಲ$_2$ + ಹರಿ$_3$ (<ಪರಿ$_3$)]

ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಜಲಪಿಪ್ಪಲಿ ; "ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ) : "ಲಾಂಗಲೀ ಶಾರದೀ, ತೋಯಪಿಪ್ಪಲೀ, ಶಕುಲಾದನೀ ಈ ೪ ಜಲ ಹಿಪ್ಪಲಿ" (ನಾಜೆರಾ.೦೦೦); "ಮತ್ಸ್ಯಾದನೀ–ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೦೯). [ಜಲ$_2$ + ಹಿಪ್ಪಲಿ]

ಜಲಾಂಜಲಿ, ಜಳಾಂಜಳಿ (ನಾ). = ಜಲತರ್ಪಣ : ಸತ್ತರೊಡಸಾಯಿದ ನಿಂದೊಡೆ ಮಾಡಲಕ್ಕುಮಿತ್ತವರ್ಗೆ ಜಲಾಂಜಲಿ ಪ್ರಭೃತಿ ದಾನವಿಶೇಷ ಮಹೋಪಕಾರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೬೨). **ಜಳಾಂಜಳಿ :** ಧರಾತಳಮಂ ಕೊಟ್ಟನಿವಂ ಜಳಾಂಜಳಿಯುಮಂ ನಾಂ ಕೊಟ್ಟೆನಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೫-೩೦).
[ಜಲ$_2$ + ಅಂಜಲಿ]

ಜಲಾಂತರ್ನೌಕೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಒಳಗಡೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಡಗು : ಡ್ರೆಬ್ಬೆಲ್ . . . ಜಲಾಂತರ್ನೌಕೆಯನ್ನು (Submarine) ನಿರ್ಮಿಸಿ ಥೇಮ್ಸ್ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದನು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೦೩೨). 'ಜಲಗರ್ಭನಾವೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಲಾಂತರ್ನೌಕಾ (ಜಲ + ಅಂತರ್ + ನೌಕಾ)]

ಜಲಾಕರ (ನಾ). ೧. ಸರೋವರ ; ಕೊಳ ; ಜಲಾಶಯ : ಅಂಗೀಕೃತ ಕುಟಜಶೋಧಾಪ್ರಭಾವಮಾಗಿಯುಂ ಸಂಶೋಷಿತ ಜಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ] ಕರಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೨ ವ). ೨. ಚಿಲುಮೆ ; ಊಟೆ : (ಕ).
[ಜಲ$_2$ + ಆಕರ$_3$]

ಜಲಾಕರ್ಷಣಯಂತ್ರ (ನಾ). (ಬಾವಿಯಿಂದ) ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ಯಂತ್ರ ; ರಾಟಳ : "ರಾಟಾಳಃ – ಜಲಾಕರ್ಷಣಯಂತ್ರಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೬). [ಜಲ$_2$ + ಆಕರ್ಷಣ + ಯಂತ್ರ]

ಜಲಾಕಾರ (ನಾ). (?) : ಕಳಾಬಿಂದು ವಟಾಮುಖಿಯೆಂಬ ಹೆಂಗೂಸಿನ ಕೈಯಲು ಜಲಾಕಾರವೆಂಬ ಗಡಿಗೆ ಇದ್ದಿತ್ತು ಆ ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚನ್ನಬಸವಣ್ಣ ನೀರು ತಂದ ಮಡಿವಾಳಯ್ಯ ಸಯದಾನವ ತಂದ (ಬಸವ. ೮೮೯). 'ಜಲತ್ಕಾಲ' ಪರಾ. [?]

ಜಲಾಗಮ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ತರುವುದು,–ತರುವಿಕೆ: ಅನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕುವರಿಯರಿರ್ದು ಮುತ್ತುಗಳ ಸೋನೆಗಳನಡಿಗಡಿಗೆ ಸೂಸುತಿರೆ . . . ಜಲಾಗಮಕೆ ಹರಿ ತಾನೆ ಬರೆ ಮೊಳಗಿದುವು ದೇವದುಂದುಭಿ ಕಱೆದುದರಳ ಮಳೆ ಗಗನದಿಂದ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩೩-೪೫). [ಜಲ$_2$ + ಆಗಮ]

ಜಲಾಧಾರ (ನಾ). ಜಲಾಶಯ ; ಕೆರೆ : "ತಟಾಕಂ ಜಲಾಧಾರಮೆನೆ ಕೆಱೆ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೩-೦೪). [ಜಲ$_2$ + ಆಧಾರ]

ಜಲಾಧಿದೈವತ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ; ವರುಣ; "ವರುಣಃ . . . ಜಲಾಧಿದೈವತಂ, ಪ್ರತ್ಯಗಾಶಾಪತಿಃ – ಈ ೬ ವರುಣನ ಪೆಸರ್" (ಹೆಲಾಯು. ೦೩-೬೪). [ಜಲ$_2$ + ಅಧಿದೈವತ]

ಜಲಾಧಿವಾಸ (ನಾ). ದೇವತಾವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡುವ ಮೊದಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ಇರಿಸುವ ವಿಧಿ: ಚೈತ್ರಶುದ್ಧ ಪಂಚಮಿ ಸ್ಥಿರವಾರದಿಂದ ತ್ರಯೋದಶಿವರೆಗೂ ಜಲಾಧಿವಾಸ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳು ನಡೆದ ಮೇಲೆ . . . ಕೇಶವಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೨೦). [ಜಲ$_2$ + ಅಧಿವಾಸ$_1$]

ಜಲಾಧಿವಾಸನ (ನಾ). = ಜಲಾಧಿವಾಸ : ಜಲಾಧಿವಾಸನಮೆಂಬ ಮಹೋತ್ಸವಮಂ . . . ಮಾಡುವುದು (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೫-೦).
[ಜಲ$_2$ + ಅಧಿವಾಸನ]

ಜಲಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಜಲಾಧಿದೈವತ : ಭೂಮಿಗಧಿಪನೇ ಶರ್ವನೆಂಬಾ ಪೆಸರಿನಿಂ ರಾಮಣೀಯಕ ಜಲಾಧೀಶ್ವರಾ ರುದ್ರಾಖ್ಯದಾಮಹಿತವಹ್ನಿಗ ಧಿಪನೆ (ವೀಕೃಪು. ೬-೦-೪೪). [ಜಲ$_2$ + ಅಧೀಶ್ವರ]

ಜಲಾನಯನ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ತರುವುದು,–ಒದಗಿಸುವುದು. 'ಜಲಾ ನಯನ ಪ್ರದೇಶ' ಪರಾ. [ಜಲ$_2$ + ಆನಯನ]

ಜಲಾನಯನಪ್ರದೇಶ (ನಾ). ನದಿಗೆ ಅಥವಾ ಕೆರೆ ಕೊಳಗಳಿಗೆ ಸೇರುವ ನೀರು ಹರಿದು ಬರುವ ಪ್ರದೇಶ : "ಜಲಾನಯನಪ್ರದೇಶ (ನದಿಗೆ ಬರುವ ಮಳೆನೀರು ಬಿದ್ದಪ್ರದೇಶ) ; ಇಳಿಮೇಡು" (Catchment area. ಇಂಕನಿ). [ಜಲಾನಯನ + ಪ್ರದೇಶ]

ಜಲಾಯತಾಸ್ರ (ನಾ). ಜಲವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ : ವರುಣಾಸ್ತ್ರ : ನಾರಾಯಣನ ನುಡಿಯಿಂದ ಮುನ್ನ ಜಲಾಯತಾಸ್ತ್ರವನರ್ಜುನನು ಗಾಂಡಿವದಲುಗುಳಿದ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೯–೧೬).

[ಜಲ್ಯ + ಆಯತ್ಯ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜಲಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು ; ದಹಿಸು : (ಪ).

[ಜಲಾಯ್ಯ (P ←ಹಿಂ. ಜಲಾನಾ) + –ಇಸು)]

ಜಲಾರಿ (ನಾ). ನೀರಿಂ ಹರಿಯಂವ ಮಾರ್ಗ: "ಜಲಾರಿ=ನೀರ ಮಾರ್ಗ" (ಶಾಶಬ್ದ. ೦೪೬). [<ಜಲಹರಿ]

ಜಲಾರ್ದ್ರ (ಗು). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆದ, –ಒದ್ದೆಯಾದ: ಸಮಂತು ಸೂಸುವ ಜಲಾರ್ದ್ರಲಾಸದ್ಯವಳಕ್ಕಿಂಗಳಿಳ್ಳೆರಿದ ತನ್ನನೆತ್ತಿ (ಪಂಚಭಾ. ೩–೯೫).

[ಜಲ್ಯ + ಆರ್ದ್ರ]

ಜಲಾಲಿ (ನಾ). ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಒಂದು ವೇಷ : (ಪ).

[←ಹಾರ. ಜಲಾಲೀ]

ಜಲಾವತಾರ (ನಾ). ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಇಳಿಯಂವ ಸ್ಥಳ; ನದಿಯಂ ಘಟ್ಟ; ನದಿಗಳ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗ.

[ಜಲ್ಯ + ಅವತಾರ]

ಜಲಾವರ್ತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿಯ ಸುಳಿ : " ಸುಟಿ=ಕೆಲಸಗಳ್ಗಂ; ಸಸಿಯ ಸುಟಿ; ಸುಟಿವ ಭಾವಂ; ಜಲಾವರ್ತಂ " (ಕ ಪು ದ. ಪಕಿ. ೦). 'ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಯ + ಆವರ್ತ]

ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರ (ನಾ). = ಜಲಲಿಪಿ ೨ : ಪರಿವತ್ತಿರ್ವ ಮಂಡಿಚಿಕಾಜಲ ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರಂ ತೋಱುವೈರಿ ಪುಲ್ಲಗ್ರದ ತುಂತುಳ್ಳಿ (ಕೋಪಾಚಕ. ೯೦).

[ಜಲಾವರ್ತ + ಅಕ್ಷರ]

ಜಲಾವು (ಗು). ಉರಿಸುವ ; ಉರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಇಲ್ಲಿ ಜಲಾವು ಕಟ್ಟಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ರೂತ್ರಿ). [←ಹಿಂ. ಜಲಾಊ]

ಜಲಾಶಯ. ಜಳಾಶಯ) ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು: ಕೊಳ, ಸರೋವರ ಮೊದಲಾದುದು: ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಜಲಾಶಯ ಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ನಾನಾವಧಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ (ಪಪರಿ.೪). ೨. ರಾಮಾಂಜಚ; ಬಾಳದ ಬೀರು. ೩. ವಿಮಾನ. ಜಳಾಶಯಃ ೧. ಕಳಶಜನುದಯದೊಳಾದವದ ಜಳಾಶಯಂ ತಿಳಿದುವೆಂದನೆ ಕದಡಿದು ವವನೀಕಳಪತಿಯ ಪಡೆಯೊಳಿನ್ನಪಜಳಾಶಯಂ ಶರದಿಮೀರಿರು ದ್ಧಾರ್ಥಕಮೋ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦–೦೪೯). [ಜಲ್ಯ + ಆಶಯ]

ಜಲಾಶ್ರಯ (ನಾ). = ಜಲಾಶಯ. [ಜಲ್ಯ + ಆಶ್ರಯ]

ಜಲಾಶ್ರಿತೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವವಳು ; ಯಕ್ಷಿಣಿ : "ಕನ್ನಿಕೆಯರು, ಜಲಾಶ್ರಿತೆ[ಪಾಣಾ. ೩]ಯರೆನಲ್ಕ ಜಕ್ಕಿಯರಿಕ್ಕುಂ " (ಮುಂಗಡಾ. ೩–೦೩). [ಸಂ. ಜಲಾಶ್ರಿತಾ (ಜಲ + ಆಶ್ರಿತ + –)]

ಜಲಾಸ್ತ್ರ (ವಾ). ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ ; ವರುಣಾಸ್ತ್ರ : ಉರಿಯ ವಿಕಿವನಿವರು ನಂದಿಸಿದರು ಜಲಾಸ್ತ್ರದಲಿ (ಶಾಸ್ಯಾಧಿ. ೪–೪೪).

[ಜಲ್ಯ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜಲಿಕ, ಜಲಗ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ಮಾಯಾವಿ ; ಕುಹಕಿ : " ಧೂರ್ತನಾ ವ್ಯಸಕಂ ಜ[ಪಾಣಾ. ೫]ಲಿಕನೆ ಮಾಯೆಗೈವವನಕ್ಕುಂ " (ಮುಂಗಡಾ. ೬೭–೬). **ಜಲಗ**: ೨. ವಿಮಾನಗಾರ; ಬೆಸ್ತ: ಅಂಗೈಯಗಲದ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಆಕಾಶದುದ್ದ ಎತ್ತು ತಪ್ಪಿತ್ತು . . . ಜಲಗರ ಕರು ಜಲವ ತೊಳೆಯಿ . . . ಅಜಸಿಕೊಂಡು ಬಾರೆಯ್ಯ (ಸಪಾವ. ೫೦೬–೪೦) ; ಸಾಗರದೊಳಗಿರ್ದುರ ಜಲಗನ ಬಲೆಯೊಳಗಾಗಬವ್ವರ್ದದೆ (ಮಾಚಿಪ. ೦೮–೬೯).

[<ಸಂ. ಜಾಲಿಕ]

ಜಲಿಕೆ (ನಾ). ಜಿಗುಳೆ : **ಜಿಗಣೆ**. [ಸಂ. ಜಲಿಕಾ]

ಜಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಡು ; ಜ್ವಲಿಸು : ಬಲವಾಗಿ ಒದಗಿರ ಜಲಿಪ ಕಂಟಕವು . . . ಕಠರುವೋಯುತು (ಹಮಚಿ.೬೩). ೨. ಹೊಳೆ; ವಿರಲಿಗು; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಜಲಿಪಿಸಿಯಯ್ಯನು ಕಲಶಿಸಿ ಕೂಗೆ ವಲಶಿಸಿ ಮುಖವನು ಕುಲಿಸಿಸಿ ಸಾಗೆ (ಹಮಚಿ. ೩೩). [<ಜ್ವಲಿಸು]

ಜಲುಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಜಲುಕಾ]

ಜಲುಗು (ನಾ). ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಅಥವಾ ಹನಿಯಂವ ಸ್ಥಳ : ಗುಹೆ ದೊಳೆ ಮೊರಡಿ ಪಳ್ಳ ಕೊಳ್ಳ ಜರಿ ಸರಿ ಜಲುಗು ಗಹನ ಗಹ್ವರದ ವಿಂಧ್ಯಾದ್ರಿಯಂ ಫಲುಗುಣನ ಸೇನೆ ತುಳದಸಿಯರೆದುದು (ಪ್ರವಿಧಾ. ೧೦.೮). 'ಜಲುಗು' ಪರಾ.

[ದೇ.ಚಿ ಪರ್ಷ. ಜಲುಗ್, ಜಲುಬ್; ಕುವಿ. ಜಲ್ಲ = ಉಗುಳಿ]

ಜಲೂಕೆ, ಜಳೂಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ: ಮಂಡೂಕ ಮಕರ ವ್ಯಾಳಕುಲವು ಜಲೂಕ ಕರ್ಕಟ ತಿಮಿ ತಿಮಿಂಗಿಲ (ಶಂಕಭಾ. ೦–೬೦). **ಜಳೂಕೆ**: ಮತ್ಸ್ಯಂ ಜಳಚರವರ್ಗಗಳ್ ಪೀರ್ವಲ್ದಿ (ಜುಳುಮಾ. ೪–೯) ; ತಿಮಿತಿಮಿಂಗಿಲೋತ್ಕರ ಜಳಜಕ ವ್ಯಾಳಕೋಲಾಹಳಧ್ವಾನವದರಿ ಜಲನಿಧಿ ಮೆಱ್ದುದು (ಹಡಕಾ. ೦–೬೬); ಜಳಜಕ–ಜಿಗುಳೆ (ಕಮದ. ೩೬೯ ಪ್ರಯೋಗ). [ಸಂ. ಜಲೂಕಾ]

ಜಲೂಕೆ, ಜಳೂಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. ಜಳೂಕೆ: " ಜಳೂಕಾ: ಜಳೌಕಾ– ಈ ೨ ಜಿಗುಟಿ " (ಪ್ರಕಾಯು. ೦೦೯–೪೯). [ಸಂ. ಜಲೂಕಾ]

ಜಲೂಟೆ (ನಾ).ಜೂಲರ ; ಗೌಸಂ (?) : ವಿಳಿತಾಭ್ರೋತ್ಕುಂಗ ಮಾತಂಗ ಕಮರಿಂದ ಮುತ್ತಿನ ಜಲೂಟೆಯಿರವೋ (ಪಂಧಚಾ. ೦೦–೨೬). [?]

ಜಲೇಶ, ಜಳೇಶ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ವರುಣ : ಪವಲದ ಬೀಡು ಕಂಬುಗಳ ನಾಡು ಜಲೇಶನ ಜೊಡು . . . ಮಣಿಗಳಾಗರವಂದಿಸೆ ದತ್ತು ಸಾಗರಂ (ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಂ ೩–೭೭). ಜಳೇಶ: ಸುರವತಿ ಶಿವಿ ದಂಡಧರಂ ನಿರುತಿ ಜಳೇಶ ಸಮಿರಣಂ ಧನದನುಮಿಶ್ವರನಿಂ ಲೋಕವಾಲರನಿರ ವೇಟ್ಟು (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦–೭೦). [ಜಲ್ಯ + ಈಶ]

ಜಲೋಳೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಜಲೂಕಾ]

ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸ; ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸ (ನಾ). ೧. ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರನ್ನು ಹರಿಯಬಿಡಲು ಮಾಡಿರುವ ಮಾರ್ಗ: ಕೋಡಿ; ಕಡೆಗೂಡಿ : " ಪರಿವಾಹವೆನೆ ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸವೆನೆ ಕಡೆಗೂಡಿ " (ಮುಂಗಡಾ. ೦೩೬–೦೪). ೨. ಸಮೂಂದ್ರದ ಉಬ್ಬರ ; ಭರತ : ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸವಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಡಗು ದಡದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಲೆಗಳ ಹೊಡತ ದಿಂದೊಡಿದು ಜೊರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆಂದು ಅವರು ತಿಳಿದಿದ್ದರು (ಕಶಾಳಂ. ೬). **ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸಃ** ೧. "ಪರೀವಾಹಃ, ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸಃ– ಈ ೨ ಕಡೆಗೂಡಿ " (ಪ್ರಕಾಯು. ೦೦೩–೪೫). [ಜಲ್ಯ + ಉಚ್ಛ್ವಾಸ]

ಜಲೋದರ, ಜಳೋದರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಂ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಉದರರೋಗ: ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಾವು, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಿದ್ದ ಜಂತುರೋಗ, ಜಲೋದರ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕು (ಸಳ್ಳ. ೨೫೬). **ಜಳೋದರ**: ಹಿಂದು ಹುಸಿಗುಬ್ಬಿಧಿಪತಿ ಮುನಿದು ಮಾಡಿದ ಜಳೋದರವ ಭಾವಿಸಿದೆ (ಹಡಕಾ. ೨–೦೯). [ಜಲ್ಯ + ಉದರ]

ಜಲೋದ್ಭತರತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವಾದವೃತ್ತ: ಗುಣಾಗ್ರಣಿ ದಿನೇಶವಾಯುಯುಗಳ . . . ಜಲೋದ್ಭತರತಂ (ಛಂಮೋಲಂ. ೨–೦೪೮). [ಸಂ.]

ಜಲೋಪಲ (ನಾ). ಆಣಿಕೆಲ್ಲು; ಆಲಿಕಲ್ಲು: ಘನ ಕಾಱಿದುವು ಮೇಣಂದ್ರು ಗೋಪ ಜಲೋಪಲಂಗಳಂ (ಕಂಗೆಚಾ. ೩–೦೨). [ಜಲ್ಯ + ಉಪಲ]

ಜಲೌಕಸ, ಜಳೌಕಸ (ನಾ). ಜಿಗುಳೆ. **ಜಳೌಕಸ** : " ಜಳೂಕಂ ಜಳೌಕಸಮೆನಲಂ ಜಿಗುಟ್ಟಿಯೆಂದನಿಕ್ಕು " (ಮುಂಗಡಾ. ೦೨೨–೦). [<ಸಂ. ಜಲೌಕಸ್]

ಜಲೌಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಜಲೌಕಾ]

ಜಲೌಘ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸಮೂಹ : ಪ್ರಕಟಂ ವಾರಿಧಿವೇಳೆ ವಾರ್ಧಿಗೆ ಜಲೌಘಸ್ಪರ್ಧೆಯೊಳ್ ಬಾಧ್ಯಬಾಧಕಭಾವಂ ನೆಗಟಲ್ಕೆ (ಜಗವಿ. ೦-೩೧).
[ಜಲ$_2$ + ಓಘ]

ಜಲ್ದಿ$_1$ (ನಾ). ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದ ಕೊನೆಯ ದಿನದ ಉತ್ಸವ : ಹಿಂದೆ ಹೆಮ್ನಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಬಯ್ಯನ ಜಲ್ದಿ ಎಂದರೆ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬ (ಮಗಮಾಂ. ೧) ; 'ಜಲ್ದಿ'ಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಊರುಗಳ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಕೊರಟಿಯ ಬಾಬಯ್ಯನ ಮಂಟಪ ಚನ್ನಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೋಡು ಮೂಡಿದಷ್ಟು ಹರ್ಷವಾಗುತ್ತಿತ್ತು(ಊರುಕೆ. ೩೦).
[←ಪಾರ. ಜಲ್ದೀ]

ಜಲ್ದಿ$_2$, ಜಲದಿ, ಜಲದು, ಜಲ್ದು (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ನಿಮ್ಮ ಕಡೆ ಮಂದಿ ಜಲ್ದಿ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೯); ಜಲ್ದಿ ಬಂದು ಬಿಡು (ರೂಪಸಂ. ೭). **ಜಲದಿ** : (ಕ). **ಜಲದು** : ಜವಾಬು ಜಲದು ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸಬೇಕು(ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೮) ; ಕುಮುಕು ಜಲದು ಆಗದಿದ್ದರೆ (ಹೈದರ. ೭೭). **ಜಲ್ದು** : ಈಗ ಮಾತ್ರ ಕೈ ಸ್ವಲ್ಪ ಜಲ್ದು ಬಿಟ್ಟೆ (ವೀನಾದ. ೦೦).
[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಲ್ದೀ]

ಜಲ್ದು 'ಜಲ್ದಿ$_2$' ನೋ.

ಜಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಮಾತು; ನುಡಿ. ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು,-ನುಡಿ: ಜಿನನಿರ್ದಂ ಮನದೊಳಗೊಂದೊಂದವ್ಯಕ್ತ ನಿಜಾಕ್ಷರ ಜಲ್ಪ ಮೆಸೆಯೆ ಮಂದರಕಲ್ಪಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೦೨) ; ಬಾ ಕೆಳೆಯ ಹೋಗೋಣ ಬಾ . . . ಜಲದ ಜಲ್ಪವ ಕೇಳೆ ಕೊಳದ ತಡಿಗೆ (ಗಜೇಶ. ೬೬-೭) ; ಮಂಜು ಜಲ್ಪವ ತೋರಿ ಮುಗ್ಧ ವೀಕ್ಷಣವ ಬೀರಿ (ನಿವೇದ. ೪೦-೬) ೩. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಮಾತು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು ; ಹರಟೆ : ಇದು ಮತ್ತೋನ್ಮತ್ತಜಲ್ಪಂ ಕುಲವಧುವರ ಮಾತಲ್ತು (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೦೬೯). ೪. ವಾದ ; ಚರ್ಚೆ. ೫. ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪರಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಸ್ವಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು : ಆಯತಾಖಿಳ ತರ್ಕವಾದೋಪಾಯ ಜಲ್ಪವಿದಂಡತತಿಯೊಳು ಧೀಯುತಂ ಬಾಚಯ್ಯಂ (ಬಸಪು. ೫೩-೮) ; ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡಾ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲು (ವಿವೇಕ. ೦೦); ಸ್ವಲ್ಪ ಜನರಳ್ಕಿಸುವ ಶತಕೋಟಿ ಭಟ ಸುಭಟ ಜಲ್ಪವಂಬರ ಚಲಿತರಗ್ರ ಕೊಳದಾ ಚೂಣಿ ಜಲ್ಪಮಪಹರಗೈದು ಕರ್ತುಚೇದ್ಯನ ಕೇಳ್ವ ಚಿತ್ರ ಬಲ ಚಿತ್ರಮಾಲಿ ಜಲ್ಪವಿರಿಸದೆ ವಿಜಯ ಕೀರ್ತಿ ಚರಣಾಬ್ಜಕಾ ತಲ್ಪಿಸುವೆನೆನಲು (ಜಿನಮು. ೨೭-೦೭). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪಕ (ನಾ). ೧. ಹರಟೆಮಲ್ಲ; ವಾಚಾಳ. ೨. ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ; ವಂದಿ: ಪ್ರಕಟತರ ಬಿರುದಾಂಕಮಾಲಾ ವಿಶಾಲ ಜಲ್ಪಕ ಪಾಠಕೌಘ ಪರಿವೃತನಾಗಿ . . . ಬಂದು ಘನವಿಭವದಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೩೮). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪನ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ; ಹರಟುವುದು.
[ಸಂ.]

ಜಲ್ಪನೆ (ನಾ). = ಜಲ್ಪನ : ಜಲ್ಪನೆಯ ಬೇಸರಿಕೆ ಬಂತೆನಗೆ(ಸಪೀಗೀ. ೫೯-೫):
[ಸಂ. ಜಲ್ಪನ]

ಜಲ್ಪಾಕ (ನಾ). = ಜಲ್ಪಕ ೧ : "ವಾಚಾಳಂ ಜಲ್ಪಾಕಂ ವಾಚಾಟಂ ವಾವದೂಕನಕ್ಕುಂ ಗಟಪಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೦೦೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪಾಕಿ (ನಾ). ಹರಟೆಮಲ್ಲಿ ; ಮಾತಿನ ಮಲ್ಲಿ. [ಸಂ. ಜಲ್ಪಾಕೀ]

ಜಲ್ಪಿತ (ಗು). ೧. ಮಾತನಾಡಿದ ; ಹೇಳಿದ. (ನಾ). ೨. ಮಾತು ; ಹರಟೆ : ಪರಿಹಾಸ ಜಲ್ಪಿತಂಗಳಂ ಕೇಳುತ್ತಂ ಪೋಗಲ್(ಕಾದಂಪು. ೦೦೦೦).
[ಸಂ.]

ಜಲ್ಮ 'ಜನುಮ' ನೋ.

ಜಲ್ಮಾಂತ(ನಾ).=ಜನ್ಮಾಂತರ: ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ತನುವ ದಂಡಿಸಲು ಜಲ್ಮಾಂತದೆ ಬಂದ ದುರಿತ ಜೀವನ ಬಿಟ್ಟು . . . ಪೋದವುದೆ (ರಾಮವಿ. ೨೦-೦೦೮).
[<ಸಂ. ಜನ್ಮಾಂತ]

ಜಲ್ಲ$_1$ 'ಜಲ್ಲೆ$_1$' ನೋ.

ಜಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ದೇಹದ ಕೊಳೆ ; ಒಣಗಿ ಮೈಗೆ ಅಂಟಿದ ಬೆವರು. 'ಜಲ್ಲ ಮಲ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಜಲ್ಲ]

ಜಲ್ಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಅಲಂದೆಯ ಸ್ವಯಂಭು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗಾಳ್ವ ೧೨ರಡೂರ್ಗ್ಗಳಾ ಜಲ್ಲಂ ಕಳ್ಳವಳಿಕೆ ಸಾದಂ ಬಣ್ಣಿಗೆಯನೆ ಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೫೪ ; 1082).
[?]

ಜಲ್ಲಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜಲ್ಲಡೆ, ಜರಡಿ, ಜರಡೆ$_1$, ಜಲಡಿ, ಜಲಡೆ, ಜಲ್ಲಡಿ, ಝುಲ್ಲಡಿ (ನಾ). ಒನಲಿ ; ಒಂದರಿ ; ಚಾಳನಿ ; ಸಾರಣೆ : (ಕ). **ಜರಡಿ** : ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ ಗಾಳಿಸಿ ಕಾಳಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಅದರೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕುದಿಸಬೇಕು (ಅಡುಸೌ. ೧೦೬) ; ಕಾಲನ ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂರಿಹೋದದ್ದೆಷ್ಟೊ (ನಂಜುಂಡ. ೦೬). **ಜರಡೆ$_1$** : (ಕ). **ಜಲಡಿ** : 'ಜಲಡಿನಲ್ಲಿ' ಪರಾ. **ಜಲಡೆ** : (ಕ). **ಜಲ್ಲಡಿ** : "ಚಾಲನೀ, ತಿತಉಃ-೨ ಜಲ್ಲಡಿ . . . ವಂದರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೦); ಹಿಡಿಗೆ ಜಲ್ಲಡಿ ಪಂಚಪಾತ್ರೆ(ಸಿದ್ಧಕಾ. ೦೩-೪೪). **ಝುಲ್ಲಡಿ**: ಝುಲ್ಲಡಿಯ ನೆಳಲಂತೆ ಭವಸುಖ ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸುವುದು ನಿಶ್ಚಯವಲ್ಲ (ಹಸಾರ. ೨೨-೨೭).

ಜರಡಿಯಾಡು = ಕಾಳು ಅಥವಾ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಜಲ್ಲಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಆಡಿಸು,-ಶೋಧಿಸು : ರಾಗಿ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಜರಡಿಯಾಡಿದ್ದೀಯಾ ? (ರೂಢಿ). ಜರಡಿಹಿಡಿ = ಜರಡಿಯಾಡು : ಹಿಟ್ಟು ಜರಡಿ ಹಿಡಿ (ರೂಢಿ).
[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಚಲ್ಲಟ್ಟೆ ; ಮಲ, ಚಲ್ಲಡ ; ತೆಲು. ಜೆಲ್ಲೆಡ]

ಜಲ್ಲಣೆ (ನಾ). ಏಟು ; ಹೊಡೆತ (?) : ಪಲ್ಲಣಿಯ ಬೆಲ್ಲಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲನ ಮಲ್ಲಿಗೆಸರಲ ಜಲ್ಲಣೆಗೆ ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩-೬) ; "ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ" (ರಾಮಾಶ್ವ. ಕೋಶ). [?]

ಜಲ್ಲನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ; ಥಟ್ಟನೆ ; ಬೇಗನೆ : ಜಲ್ಲನೆ[ಪಾಠಾಂ ಛಲ್ಲನೆ] ತುಂಬಿಗಳ್ ಕೆದಱ್ ಬಂದುವು ಬಿಂಕದಿನಂಕದಾನೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೩) ; ನೆರೆದ ಜನಂ ಕಲ್ಲೊಳಿಟ್ಟ ಕವಡಿಕೆಯ ರಾಶಿಯಂತೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝು]ಲ್ಲನೆ ಕೆದಱ್(ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦ ವ) ; ಮೈಯೆಲ್ಲ ಜಲ್ಲನೇ ನವಿರೆದ್ದು ನಿಂತಿತ್ತು (ಕಎಪು. ೪-೩).

ಜಲ್ಲಜಲ್ಲನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕಲ್ಲಮ್ಮ ಮಾತಾಯಿ ಮೆಲ್ಲಮ್ಮ ರಾಗಿಯ ಜಲ್ಲಜಲ್ಲನೆ ಉದುರಮ್ಮ (ನಾಪದ. ೬೪). [ಜಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಲ್ಲಮಲ (ನಾ). = ಜಲ್ಲ$_2$: ಉಲ್ಲಾಘತೆಯಿಂ ರೋಗಿಗಳೆಲ್ಲಂ ತಳೆವಲ್ಲಿ ಗೌಷಧಂ ಸ್ವತನುಭೃತಂ ಜಲ್ಲಮಲಮಾದುದೆನೆ ಮುನಿವಲ್ಲಭನಾ ಸಕಳ ಸತ್ತ್ವ ಹಿತಕರನಾದಂ(ಚಂದ್ರಪು. ೦೪-೩೬) ; ತನುವಿನೊಳಾದ ಜಲ್ಲಮಲಮಾ ಭರಣಂ ಪುಲಿಯಿರ್ಪುದೊಂದು ಕಾನನದ ಗುಹಾಂತರಂ ಮನೆ (ಜೀವಸಂ. ೫೦-೨೨). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಮಲ$_3$]

ಜಲ್ಲರಿ$_1$, ಜಲ್ಲಳಿ, ಜಲ್ಲಟಿ, ಝುಲ್ಲಳಿ, ಝುಲ್ಲಟಿ(ನಾ).೧.ಕಂಚ್ಚು ; ಗೊಂಡೆ; "ಜಲ್ಲರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ,ಟಿ]ಯೆಂದು ಝುಲ್ಲರಿ" (ಕಶಸಾ. ೨೮-೫೯೫) ; ದೃಗ್ವರ ಚಪಲಗತಿಯಶ್ವಗಳ ನಿಱಿಗುರಳ ಜಲ್ಲರಿಯ ಭರದ ವೇಣೀಧ್ವಜದ (ಜೀವಂಚ. ೮-೪೦) ; ಮುತ್ತಿನ ಜಲ್ಲರಿಯಿಂ ಪುಷ್ಪಪರಾಗದ ಪೊಸಂತಿಲಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಹುಡುಕ್ಕ ವಾದ್ಯ ; ಬುಡಂಬುಡುಕೆ : ಅಡಿ ವೇತ್ರಾಸನದಂತಿರೆ ನಡು ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝು]ಲ್ಲರಿಯಂತೆ ಮೇಗು ಮುರಜ(ವ)ದ ತೆಱದಿಂದೆಡೆವಿಡದೆ ಮೂಱು

ಲೋಕಮುಮೊಡನನಿಲತ್ರಯದೆ ಸುತ್ತಿ ನಿಂದತ್ತೆತ್ತಂ (ಜೀವಸಂ. ೯೪-೦). **ಜಲ್ಲಳಿ** : ೨. "ಜಲ್ಲಳಿ–ಝುಲ್ಲರಿ=ವಾದ್ಯ ವಿಶೇಷ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). △ **ಜಲ್ಲಟಿ** : ೧. "ಜಲ್ಲಟಿಯೆನೆ ಜಲ್ಲರಿಯಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೦) ; ಝುಲ್ಲರಿ. ಜಲ್ಲಟಿ ; ಮರಿಚಂ, ಮೆಟಸು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾವ್ಯಾ). **ಝುಲ್ಲಳಿ** : ೧. ಚಾಮರದ ಸುತ್ತು ಝುಲ್ಲಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಯ ನೆತ್ತಿಯ ಬೆಳ್ಗಱಿಯ . . . ತರಂಗೊಂಡ ತುರಗಸಂಘಾತದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦ ವ). ೨. "ಝುಲ್ಲಳಿ (ಜಲ್ಲಳಿ)–ಝುಲ್ಲರೀ=ಒಂದು ವಾದ್ಯ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬) ; ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಗೆ ಸಂಕಂ ಝುಲ್ಲಳಿ ಜಯಮಂಗಲಂಗಳಂ ಚೋಳ ಮಹೀವಲ್ಲಭ ನಿತ್ತಡೆ (ಎಇ. VI, ೨೦೬-೧೦ : 1057) ; ಏರುತ್ತಿರುವ ಬೊಂಬುಳಿಯ ಝುಲ್ಲಳಿಯ ಸಬಳಗೆಜ್ಜೆಗಳ, ತಳಾರಗೋಲ ಗಗ್ಗರಿಗಳ, ಬಾಜಣೆ(ಮಂತ್ರಶ. ೩೦-೩). △ **ಝುಲ್ಲಟಿ** : ೨. ರೇಫಕ್ಕೆ–ಕೂರಂ–ಕೂಟ್ ; ಝುಲ್ಲರಿ–ಝುಲ್ಲಟಿ (ಶಮದ. ೩೦ ಪ್ರಯೋ) : ಜಯಘಂಟೆ ಝುಲ್ಲರಿಯದಾದೇಶ ವಾಳೆ ಝುಲ್ಲಟಿಯಾದುದು (ಸಂಜೀವ. ೨೦).

[<ಸಂ. ಝುಲ್ಲರೀ./ತಮಿ. ಚಲ್ಲರಿ]

ಜಲ್ಲರಿ$_2$ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ ; ಜಲ್ಲಿ : ಸಾವಿರಾರು ಹೋಳಿಗೆಗಳಿಗೆ ಸಾಲುವ ಜಲ್ಲರಿ ಮಾರುತಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿತ್ತು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೩). [<ಜಲ್ಲಿ$_3$]

ಜಲ್ಲಳಿ 'ಜಲ್ಲರಿ$_1$' ನೋ.

△ **ಜಲ್ಲಟಿ** 'ಜಲ್ಲರಿ$_1$' ನೋ.

ಜಲ್ಲಿ$_1$ 'ಚಲ್ಲಿ$_1$' ನೋ.

ಜಲ್ಲಿ$_2$, ಜೆಲ್ಲಿ$_1$, ಝುಲ್ಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಂಚ್ಚು ; ಗೊಂಡೆ ; ಚೌರಿ : ಪುಷ್ಪ ಸರದ ಜಲ್ಲಿಯು[ಪಾಠಾಂ. ಕನ್ನಡಿ]ಕಮಳದ ಎಲೆಯಾಲವಟ್ಟ(ಹಡಕಾ. ೩-೪೩); ಹಳದಿಯ ತೋಳ ಪಾವಡೆ ಹೀಲಿಯ ಜಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿಡುವಾಭರಣಗಳ (ಕಂನವಿ. ೦೨-೩೬) ; ಸಾಲಿಡಿದು ತೊಡರ್ಚಿದ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝು] ಲ್ಲಿಗಳ ಕೀಲಿಸಿದ ಪೊನ್ನ ಬಿಂಗಾರಿಗಳ (ರಾಜಶೇ. ೮-೩ ವ). ೨. ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ (?) : ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕೆಲಸದ ಆನೆ ಜೀನು ಮೈಲಾರ ಜಲ್ಲಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-ಪು. ೦೪೨ ; 1847). **ಜೆಲ್ಲಿ$_1$** : ೧. ಬೆಳುಮುಗಿಲೆದ್ದಂತೆ ಗಳೆಯ ತುದಿಯ ಜೆಲ್ಲಿ ಥಳಥಳಿಸುವ ದೇವನಡಿಯ ಬಳಸಿ ಕಾವೇರಿ ಕಾಲುವೆಯು ಪತಾಕೆಯು ಪೊಳೆವ ಸಾಲೊಡ್ಡು ಮೆರೆದವು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೩೩). **ಝುಲ್ಲಿ$_1$** : ೧. ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ–ಘಳಿಯಂ . . . ಝಾಳಿಸಿತು, ಝುಳಪಿಸಿತು, ಝುಲ್ಲಿ (ಶಮದ. ೧೩ ಪ್ರಯೋ) : ಕನ್ನಡಿ ತೋರಣಾವಳಿ ಮಿಳಿರ್ವ ಝುಲ್ಲಿ ಪತಾಕೆ ಝುಲ್ಲರಿ (ಸನತ್ಕು. ೧೨-೩೭); ನೆಗಳ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಪಟ್ಟಿ ಝುಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿ ಕಳಸದಿಂ ನಿಳಯ ನಿಳಯದ ಮುಂದೆ ಬಲ್ಗುರುಜುಗಳ್ (ಜಿಬಪು. ೩-೨). ೨. ತುರಗ ದಂಡಕೆ ಬಲು ಝುಲ್ಲಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಬಿರುದುಳ್ಳ ರಾವುತ ನಿಮ್ಮ ಹಿರಿಯಯ್ಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೭೦) ; ಇಕ್ಕಿದ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ ನಿಡುಝುಲ್ಲಿ ತೊಡಂಕುವ ತೋರ ಗೊಂಡೆಯಂ (ಜಿಕವಿ. ೨-೯೬). ೩. ಚಾಮರ : ಪೀನಪೂರ್ಣ ಘಟೋದಕದಲಿ ನವೀನ ಝುಲ್ಲಿಗಳಿಕ್ಕಿ ತೋದವಧಾನದಲಿ ಬೀಸಲ್ಕೆ ಜಲಕಣ ಕೆದಱಲಾ ಸಭೆಗೆ (ಸನತ್ಕು. ೦೬-೩೧).

ಜಲ್ಲಿಯ ಬಿಲ್ಲು = ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಕಂಚ್ಚು ಕಟ್ಟಿದ ಬಿಲ್ಲು : ಜವದಾಡೆ ಜಲ್ಲಿಯ ಬಿಲ್ಲು ಕೈಗತ್ತಿಯ ಬವರಿಗರತಿಹರುಷದಲಿ . . . ಸುವಿಲಾಸ ದೊಳೊಪ್ಪಿಹರು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೦೪೬); ಜಲ್ಲಿಯಬಿಲ್ಲವರು ಸಲ್ಲಿಸುತಲೆಲ್ಲವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೪೮). ಜಲ್ಲಿಯ ಮೃಗ, ಝುಲ್ಲಿಯ ಮೃಗ = ಜಲ್ಲಿಮಿಗ : ಗೆಲ್ಲವಱಿಯ ಗತಿಗೋಲಾಡಿ ಬಂದರು ಜಲ್ಲಿಯ ಮೃಗ ಬೆಚ್ಚಿದಂತೆ(ಭರಣ. ೨೩-೨೦) ; ಝುಲ್ಲಿಯ ಮೃಗಗಳ ಗಲ್ಲಿಸಿ ಪಿಡಿಯುತ್ತ . . . ವಿಪಿನದೊಳು (ಹಮಚ. ೦೭). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಲ್ಲಿ ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿ]

ಜಲ್ಲಿ$_3$, ಜಲ್ಲೆ$_2$, ಜೆಲ್ಲಿ$_2$ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ದೊಡ್ಡ ಬುಟ್ಟಿ : ಕನ್ನಡ ರಸಿಕರ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಬಡಿಸಲು ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದು ಈ ಪಕ್ವಾನ್ನದ ಜಲ್ಲಿಯನ್ನು ಕೈಗಿತ್ತು (ಬಾಡಿಆ. ೦, ನಿವೇದನೆ); ಒಮ್ಮೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜಲ್ಲಿ ತುಂಬ ನೀರಲಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಇಡಲಾಗಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೮). **ಜಲ್ಲೆ$_2$** : ಮತ್ತ ವಯ್ನೂರ್ವ್ವರ್ ಬಾಡುಕಾಯ ಮಾಱುವ ಜಲ್ಲೆಗೆರಡು ಸೂಡು ಹೇಱಿಂಗೆ ನಾಲ್ಕುಕಾಯ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೭೦-೭೩; 1229); ಜಲ್ಲೆ ಹಿಡಿದು ಕಣಕಣವನ್ನೂ ತಿರುಗಿ ಹುಲ್ಲು ಹೊಟ್ಟು ಎತ್ತಿ ಬಣವೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಬೆಳುಮ. ೮೬). **ಜೆಲ್ಲಿ$_2$** : "ಬುಟ್ಟಿ, ಪುಟ್ಟಿ, ಜೆಲ್ಲಿ, ಕೆರಸಿ" (ಕಂನುಹು. ೮೮).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಲ್ಲ]

ಜಲ್ಲಿ$_4$ 'ಜಲ್ಲೆ$_1$' ನೋ.

ಜಲ್ಲಿ$_5$, ಜೆಲ್ಲಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮ ಅಥವಾ ಮೂಳೆಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದುಬಗೆಯ ಪಾಕ: ಕಾಯಿಲೆಬಂದಾಗ . . . ಬೆಲೆಯಾದ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಎಲುಬುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಜಲ್ಲಿಯನ್ನೋ ಕೊಂಡು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೮೮). ೨. ಮೆತ್ತಗಿರುವ, ಪಾರದರ್ಶಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು; ಲೋಳೆಮೀನು : ಶಂಖ ಅಥವಾ ಎಲುಬುಗಳಿಲ್ಲದ ಜಲ್ಲಿಯಂತಹ ಮೆತ್ತಗಿನ ವಸ್ತುಗಳೆ ಭೂಮಿ ತಣ್ಣಗಾದ ಕೂಡಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಜೀವವುಳ್ಳ ಮೊದಲನೆ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಮತಂಒ. ೦೪). **ಜೆಲ್ಲಿ$_3$** : ೩.ಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಪಾಕ: ಪೇರಳೆ ಜೆಲ್ಲಿ . . . ಜೆಲ್ಲಿಯ ಪಾಕ ಸರಿಯಾಗುವವರೆಗೆ ಕುದಿಸುವುದು (ಆಡುಸೌ. ೦೧೮). [←ಇಂ. Jelly]

ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ರಸ್ತೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ತುಂಡು ಕಲ್ಲು,–ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು : ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲಿನ ಘರ್ಷಣೆ ಅವಳ ಪಾದದಡಿಗೆ ಸಹಿಸದಾಯಿತು (ರಕ್ತರೂ. ೬೦); ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲುಹಾಕಿ ದಮ್ಮಸು ಮಾಡಿದ ರಸ್ತೆಯಾದರೂ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ . . . ಒರಟೊರಟಾಗಿತ್ತು (ಸಾಹೇಬ್. ೬೭).

[ಜಲ್ಲಿ$_1$ (<ಚಲ್ಲಿ$_1$) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಜಲ್ಲಿಕಾಗದ (ನಾ). ನಾಜೂಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನವುರಾದ ಕಾಗದ,–ಪೊರೆಯಂತಹ ಕಾಗದ : ಜಲ್ಲಿಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಓಲೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಡು (ರೂಢಿ). [ಜಲ್ಲಿ$_5$ + ಕಾಗದ]

ಜಲ್ಲಿಗಾರೆ (ನಾ). "ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲು, ಸಿಮೆಂಟು, ಮೊ.ಗಳ ಸಂಮಿಶ್ರಣ; ಜಲ್ಲಿಗಾರೆ" (Concrete. ಇಂಕವಿ).

[ಜಲ್ಲಿ$_1$ (<ಚಲ್ಲಿ$_1$) + ಗಾರೆ$_1$]

ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದುಂಬಿ; ಮರಿದುಂಬಿ; ಪರಮೆಯಮರಿ : ಅಲ್ಲಿ ಗಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಸಂಪಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಗರೇಱಿದುವು ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿ ಗಳ ಝುಂಕಾರಕೆ ಮುನಿಜನ ಡಿಳ್ಳಿಸಿತೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಪೋಹತ. ೭-೧೦).

[ಜಲ್ಲಿ$_1$ (<ಚಲ್ಲಿ$_1$) + ತುಂಬಿ$_1$]

ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ, ಝುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಂಚುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಚ್ಚುಗಳುಳ್ಳ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ಷಡಂಗಂಗಳೆಂಬ ಮೊಳೆಗಳಂ ಬಲಿದು ಸಪ್ತಧಾತುವೆಂಬ ಜ[ಪಾಠಾಂ.ಝು]ಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ.ಟ್ಟಿ]ಯನಲಂಕರಿಸಿ (ಅವಚಂ.೨೬೦-೦೦೮೭); ನೀಲದ ರನ್ನದ ಸುತ್ತ ಮೆಱೆವ ಲಂಬಣಗಳ ಮೊತ್ತಕಟ್ಟಿದ ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ ರಾಜಿಸಲ್ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೧೦); ಮೇಲುವರಿವ ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಸಾಲುಗೊಂಡೆಸೆವ ಪೂಮಾಲೆ (ಕಂನವಿ. ೨೨-೭೨). **ಝುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ** : ನೆಲನಗಲ ದೊಳು ಝುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ದಲಿ] ಕಟ್ಟಿ ಕೇರಿಯನಳವಡಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೦೦-೪೪) ; ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಝುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ ಪೂಮಾಲೆ ಬೆಡಂಗಾದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ . . . ವಸಂತರಾಜಂಗೆಣೆಯಾದನಾ ಸೊಬಗಾ (ಭರಣ. ೧-೨೮).

[ಜಲ್ಲಿ$_2$ + ಪಟ್ಟೆ$_2$]

ಜಲ್ಲಿಬೇರು (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಎಳೆಯ ಬೇರು, – ಚಿಕ್ಕಬೇರು : ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಜಲ್ಲಿಬೇರು ಕೊಳೆತುಹೋಗುತ್ತವೆ (ತರಬೆ. ೬).
[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಚಲ್ಲಿವೇರ್ ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿವೇರು]

ಜಲ್ಲಿಮಿಗ, ಝಲ್ಲಿಮಿಗ (ನಾ). ಬಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಚ್ಚುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ಚಮರೀಮೃಗ : ಪೊದೆಱಿದ್ದ ಜಲ್ಲಿಮಿಗ ಕಾಳ್ಕೋಣ . . . ಮೆಱೆದವದ್ರಿಯಲ್ಲಿ (ಪ್ರಣ್ಣಾಕ. ೪-೧೩); ಎತ್ತರದ ಕುರುಳ್ಗಳಂ ಪರೆಪ ಜಲ್ಲಿಮಿಗಕ್ಕೆ ವರಾಹಯೂಥಮೆತ್ತರೆ ಮಣಿಕಾಲ್ಗಳಂ ಮಡಿದು ತೋಱಿದ ರೊಯ್ಯನೆ ಸನ್ನೆವೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೪೭). **ಝಲ್ಲಿಮಿಗ** : ಮರೆ ಹುಲ್ಲೆ ಝಲ್ಲಿಮಿಗ ಮುಸು ತೋಳಗಳಿರಲೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಡು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೦೬). [ಜಲ್ಲಿ$_2$ + ಮಿಗ]

ಜಲ್ಲಿಮೃಗ, ಝಲ್ಲಿಮೃಗ (ನಾ). = ಜಲ್ಲಿಮಿಗ : ಜಲ್ಲಿಮೃಗ ವೀಥಿಯಂ ಕತ್ತುರಿಯ ವೀಣೆಯಂ ಚೆಲ್ಲಿರ್ದ ಸಾಮಜದ ಮಸ್ತಕದ ಮುತ್ತಿನಿಂ (ಲಿಂಗಪು. ೬-೦೯). **ಝಲ್ಲಿಮೃಗ**: ಝಲ್ಲಿಮೃಗ ಜವ್ವಾಜಿಮೃಗವು . . . ಪಕ್ಷಿಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಯಿನ್ನು ಲಕ್ಷ ಲಕ್ಷವು ಯಿಹವು (ಯನಳ. ೮೦) ; ಕಪಿಲೆ ಗೂಳಿಗಳೆರಳೆಯು ಹರಿಣ ಸಾರಂಗ ಝಲ್ಲಿಮೃಗವೂ(ನಸಪೋ. ೮-೦೦).
[ಜಲ್ಲಿ$_2$ + ಮೃಗ]

ಜಲ್ಲಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಲ್ಲಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಶೋಧಿಸು ; ಜರಡಿ ಹಿಡಿ ; ಒಂದರಿಯಾಡು : ಹಿಟ್ಟು ಜಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜಲ್ಲಿಸಿದರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಕೊಲ್ಲು; ಸಂಹರಿಸು : ಕಟ್ಟಿದಿರ ಪುಲಿಯಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಕಂಡು ಭೋಂಕನೆಳ್ದು . . . ಪಾಯ್ದು ಪೊಯ್ದು ಕೊಡಿಟ್ಟು ಜಲ್ಲಿಸಿ ಬಿಸುಟ್ಟು . . . ಪಲವೋತ್ಕರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟ ಕಾಳರಕ್ಕಸರಂತಿರ್ದ ಕಾಳ್ಕೋಣಂಗಳಿಂ (ದಿರಿಶ. ೦-೦೨೮ ವ). [←ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿಂಚು]

ಜಲ್ಲಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಚಕ್ರಿ ಸಲ್ಲಲಿತಾತ್ಮಭಾವಕನು ಜಲ್ಲಿಸುತಿದ್ದುದು ತನುಕಾಂತಿಯದಱಿಂದಲಲ್ಲವೆ ಧ್ಯಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯ (ಧರಶ. ೩೦-೬೩). [<ಜಲ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಲ್ಲಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಜಲ್ಲೆಂದು ಸೂಸು, – ಹರಡು, – ಚೆಲ್ಲರ : ಮತ್ತಮತಂಗ ಮದಂಗದೊಳೊಜ್ಜರಿಸುತ್ತ ನೆಲಕೆ ಜ[ಪಾಕಾಂ. ಜಿ]ಲ್ಲಿಱಿದುಗುತಹ ಬಿಸುನೆತ್ತರ ಪೊನಲೆಸೆದುದು (ಜಯಕಾ.೭-೨೨); ಉಗುಳ್ವಾ ಸೀರ್ಪನಿ ಸಿರಿಮೊಗದಿಂ ಸೂಸಿತು ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮೋದರದಿಂ ಜನಿಯಿಸಿ ಜಲ್ಲಿಱಿವೆಳಗದಿರ್ದೊಂಗಲಿ ವೆಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೦೦-೨೨). [ಜಲ್ + ಇಱಿ$_1$]

ಜಲ್ಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕುಟ್ಟು ; ಪುಡಿಮಾಡು (?) : ಕರಿಯ ಎಳ್ಳು ಹುಣುಸೆ ಅಂಕೋಲೆ ಅವರೆ ಇವಱ ಜಲ್ಲಿ ಅಂಬಲದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಸಿ ಶಾಖವ ಮಾಡುವುದು (ಅಶ್ವಚಿ. ೦೦೦-೪). [?]

ಜಲ್ಲು$_2$ 'ಜಲ್ಲೆ$_1$' ನೋ.

ಜಲ್ಲು$_3$ 'ಜೊಲ್ಲು' ನೋ.

ಜಲ್ಲು$_4$, ಝಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಂಕೋಚ : ನಿನ್ನಿಷ್ಟಮಂ ನಿಲ್ಲದಿತ್ತವೆನು ಕರಿಮುಖನಾಣೆ ನಿನ್ನೆದೆಯ ಜಲ್ಲಳಿದು ಪೊಲಿಯೆಂದು ಕಲ್ಲಣಾಗಿ ನುಡಿಯಲ್ಕೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೬-೩೪) ; ಆ ಸಪ್ಪಳದ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಜಲ್ಲು ಬಿಟ್ಟು ಕೆಮ್ಮಲು ಅವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು . . . ಸಡಿಲು ಬಿಟ್ಟು ಜೋರಾಗಿ ಕೆಮ್ಮುತ್ತಾನೆ (ಚೇಸಪಾ. ೦೩). ೨. ಚಿಂತೆ : ಮಗನ ಜಲ್ಲು ಹತ್ತಿ ಇಷ್ಟು ಲಗೂ ತೀರಿ ಕೊಂಡ ಸಾವುಕಾರ (ನೀಸಮು. ೦೨೭). **ಝಲ್ಲು$_2$** : ೩. ಗಾಬರಿ ; ಭಯ : ಖುಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯಬರಿ ಝಲ್ಲಿನೊಳೇನ್ ಫಲ (ರತ್ನಕಾ. ೨೩). 'ಝಲ್ಲುಗೊಳ್' ಪರಾ. [?]

ಜಲ್ಲುಗೋಡಿ (ನಾ). "ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ನೀರು ಕೋಡಿಯ ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತೆಳ್ಳಗೆ ಬೀಳುವುದು" (ಸನ್ನೂರು. ಬಿಪ್ರಚಿ) : ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ಜಲ್ಲುಗೋಡಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ಸನ್ನೂರು. ೦೪೦). [<ಜಲುಗು + ಕೋಡಿ$_1$]

ಜಲ್ಲುಪಾಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾಗು, – ರುಮಾಲು : ತುಂಡು ಚೊಗೆಯಂ ತೊಟ್ಟು ಜಲ್ಲುಪಾಗಂತಿಂತು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಜುನವಿ. ೩೦-೩೬).
[ಜಲ್ಲು ? + ಪಾಗು$_2$]

ಜಲ್ಲೆ$_1$, ಜಲ್ಲ$_1$, ಜಲ್ಲಿ$_4$, ಜಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಳೆ; ಕೋಲು: ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮೊಳ ಅಜಮಾಸು ಬೆಳೆಯುವದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೨); ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ (ವೃಪಮ. ೪೮) ; ಒಂದು ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಲು ಸಂತೋಷ (ಹುಬ್ಬಹ.೨೪). ೨. ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡಸುವಾಗ ಹುಟ್ಟು ಹಾಕುವ ಕೋಲು ; ಹುಟ್ಟು : ಜಲ್ಲೆಯ ಹಿಡಿಧು ಎಲ್ಲೆಯ ಹಾಯಿಸುವನಂತೆ ಇವರೆಲ್ಲರು ಬಲ್ಲರೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪೦-೦೬೮) ; ನಾನು ಜಲ್ಲೆ ಊರಿ ಲಂಗರು ಬಿಟ್ಟು ದೋಣಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮೃಲಿಮಾ. ೩೩) ; ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಧು . . . ಬಾಲಿಕೆಯೊಬ್ಬಳು ಹರಿಗೋಲನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨). **ಜಲ್ಲ$_1$**: ೨. ದೂಮ ಪೂಜಾರಿ ಜಲ್ಲ ಬೇಗ ಬೇಗನೇ ಒತ್ತುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ (ಶಳಿರು. ೯೯). **ಜಲ್ಲಿ$_4$** : ೧. ಜಡಿದ ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲಿಗಳ ಕನ್ನಡಿ ಕಳಸ ಪೊಂಬಾಳೆ ಪಲ್ಲವವಿಡಿದು ಸಿಂಗರವಾಗಿ (ಶಂಶಾಪಾ. ೩-೨೩). **ಜಲ್ಲು$_2$** : ೨. ಜಲ್ಲು ತಗಲದಾಳವೆಲ್ಲಿ ಓಡಪೋಡಿತು (ಗಿಳಿವಿಂ. ೭೮-೫೩) ; ಒಡಕು ದೋಣಿಗೆ ಗಿಡ್ಡ ಜಲ್ಲು (ಗಾಡಿ).
[ದೇ.ಪ ಮಲ. ಚಲ್ಲ ; ತುಳು. ಜಲ್ಲ, ಜಳ್ಳ ; ಕೊಡ. ಜಲ್ಲೆ]

ಜಲ್ಲೆ$_2$ 'ಜಲ್ಲಿ$_3$' ನೋ.

ಜಲ್ಲೆಗೋಡು (ನಾ). (ಜಲ್ಲೆಯಂತೆ) ಉದ್ದವಾದ ಕೋಡು, – ಕೊಂಬು: ಜಲ್ಲೆಗೋಡಿನ ಬಸವ ಇಲ್ಲೇಕೆ ನೀವು ನೆಲೆಸಿದಿರಿ (ಜಗೀತ. ೯೦).
[ಜಲ್ಲೆ$_1$ + ಕೋಡು$_5$]

ಜಲ್ಲೆನ್, ಜಲ್ಲೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಭಯದಿಂದ ಹೃದಯದ ಬಡಿತ ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಎದೆ ಹೊಡೆದಂಕೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು : ಭ್ರಮೆಗವಿದೆದೆಗಳುಱಿ ಜ[ಪಾಕಾಂ. ಝ]ಲ್ಲೆನುತ್ತೇಗುವೆನೆನುತ್ತಂ ತನುಗಳ್ ಸುಗಳ್ ಧಿಗಿಲು ಧಿಗಿಲೆನುತ (ಬಸಪು. ೯-೩) ; ಇಕ್ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಮುಗ್ಧೆಯರ್ ಜಲ್ಲೆನುತ ಕೆಟ್ಟೋಡೆ (ಚೇರಮಾ. ೨-೩೨). **ಜಲ್ಲೆನ್ನು**: ಅಲ್ಲದವರ ತಡವಿ ,ಜಲ್ಲೆಂದು ನನ ಮನವ ಕಲ್ಲಾಗ ಕಡ್ಲಿ ಬಡಿದ್ಹಾಂಗ (ಕನ್ನಕಾ. ೦೦೦).

ಜಲ್ಲೆನೆ = ಒಮ್ಮೆಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದಂತೆ ; ರಭಸವಾಗಿ : ಅದಱ ಕರ್ಣಚಮರದ ಝಲ್ಲಿಯಂತೆ ಜಲ್ಲೆನೊಳ್ಳಿ ಧಾರೆಗೆದಱ ಬೇರೈಸಿ ಸೂಸುವುಭಯಕಟದ ಸೊರ್ಕು ಕದಿನ ತೆರ್ಕೆಗಡಲ್ಗಳೊಕ್ಕೈಸಿ (ಅನಂಪು. ೦೩-೨೦ ವ). [ಜಲ್ + ಎನ್$_1$]

ಜಲ್ಲೆನ್ನು 'ಜಲ್ಲೆನ್' ನೋ.

ಜಲ್ಲೆವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಎರಳೆವಲೆ ಹಂದಿವಲೆ . . . ಮರೆವಲೆಗಳಾ ಗೂಡುವಲೆ ಜಲ್ಲೆವಲೆ ಕೊಲ್ಲಿವಲೆ (ಸಾಳ್ಕಥಾ. ೩-೦೯). 'ಕೋಲ್ವಲೆ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲೆ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಜಲ್ಲೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಎದೆಹಾರು; ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಹೌಹಾರು: "ಜಲ್ಲೊಡೆದು =ಎದೆಯೊಡೆದು ; ಗಾಬರಿಯಾಗಿ; ಹೌಹಾರಿ" (ಜಾನಕೋ. ೩೯).
[ಜಲ್ಲು$_4$ + ಒಡೆ$_1$]

ಜವ$_1$ 'ಜಮ' ನೋ.

ಜವ$_2$ (ನಾ). ೧. ವೇಗ; ರಭಸ: "ರಂಹಃ, ತರಃ . . . ಜವಃ, ವಾಜಃ—ಈರ ಕುದಿರೆಯ ವೇಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೮೯); ಮಸಕಂ ಕಾಯ್ದು ಜವಂ ಜವಂಗಮಿದಿರೊಳ್ ನೋಡಲ್ಕಗುರ್ವಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೭); ಬೋಧಿಸವೆ ಪೆಱಿವು ಜಿನಗೃಹಕ್ಕಾಧಿಕ್ಯಮದಿಲ್ಲೆನಿಪ್ಪುದಂ ಸನ್ಯಸನಾರಾಧನೆಯ ಜವದಿ ಸನ್ದ ನಿಶೀಥಿಗೆಯಡ್ಡಣಿಗೆ ತಳಿಗೆ ಪಟ್ಟವಿಂವಿ[ನಿ]ತುಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೩೨-೭೯ ; 1007) ; ಜವದ ಹಗಟಕ್ಕೆ ಪುರುಡಿಸುವ

ಗರುಡನಂ ಗಜಜುಂವಂತೆ ದುಂದುಳಿಗಭೀರ :ಹೇಷಾರವಂಗಳಿಂಗಯೆಯೆ (ಪೃತ್ವಿ. ೩-೧೦ ಪ) ; ಸೂಜಿಗದ್ದಿರಿ ಕಾರ್ಟೆನ್ಸಂತೆ ತಿರುಗಿದಿದೆಗಾ ಜವದೊಳೊಡದಿರರಿಗಿ (ಜಿಂಪು. ೩೦-೩೦). ೨. ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಸತ್ತ್ವ : ಸವತಿ ನೋಡಿದೆನ್ನಿನಡದಗೆ ಜವವುಂಟೆತ್ತಿಂದನಿಪುತ ನಿನ್ನ ಸನ್ನಿಧಿಗೆ (ನಿಜಾಗು. ೪-೬-೪೩). 'ಜವಂಗಿಡಿಸು'. 'ಜವಂಗಿಡು' ಪರಾ. ಪಿ. ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗದಿಂದ ಕೊಡಿದವನೆಂ: "ಜವಂಜಂ ತಾಂ ವಾಯುವೇಗಯುತನೆಂಬಂ ಯವನುಂ " (ವಸ್ತು.ಕೋ. ೦೦೯-೬).

ಜವಜವ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಜ್ಜಳಿಸುತರಿಲೊಂದು ಬಾಣ್‌ವಟ ದೊಳಾಂದುಂದುಂ . . . ಜವಂಜವದಿಂದೆ ಮರೆಯೂಯ್ದು ಮುಂಳಂಗಿ (ಕ್ರಿಕಾಪು. ೦೦೩-೦೮). [ಸಂ.]

ಜವಂಗಿಡಿಸು, ಜವಗಿಡಿಸು. ಜವಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು ; ಸೋಲಿಸು : ತೆಱಪಱಿಲ್ಲದೋವನಕ್ಕಿದೊಡೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವಪ್ಪಿ ಸಡಿಲ್ವ ದಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವ ಪೊದಪ್ಪ ಬಾಯಂಗಿಗೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವಂತರು ಮೆಲ್ಲಿನಾಗೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವ ಜವ ಜವಂಗಿಡಿಸೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವಾನನ ವಲ್ಲಬಟ್ಟೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವೆಡೆ ಸಾವ ವುಟ್ಟುವೆಯೆಯಾದುದವಳ್ಗೆ ರತಾತಿರೇಕದೊ೪ (೧೯೩೮. ೦೩-೨೦) ; ಜವನ ಬಲ್ಲಂ ಜವಂಗಿಡಿಸುವೆಂ (ಅಜ್ಜ. ೪೯-೬). **ಜವಗಿಡಿಸು :** ಅಡಸಿದರು ಚತುರಂಗಬಲವನು ಕಡಿದು ಹರಹಿ ವಿರಾಟನನು ಜವಗಿಡಿಸಿ (ಕುಪಾ೧೮೨೬. ೦೬-೩೩) ; ಅವರ ಲಾವಣ್ಯಾಬ್ಧಿ ವಿಟರ ಕಣ್ಮಂಗಳ ಜವಗಿಡಿಸಿದುವು . . . ಗೋಪ್ಯದರೆ (ಪ್ರಟಾಕಾ. ೨೪-೨೬) : ಜವನಂ ಜವಗಿಡಿಸುವ ಕುಂಳವಂ ಗುಳಿಗೆಗಟ್ಟುವ ರ್ಪೆಳಿದ ಕಾಲಾಳ್ಗಳ ಪಡೆಯ (ರಾಮಶ್ವ. ೯೪-೦೩). **ಜವಗೆಡಿಸು:** ತೇಜಯ ಜವಗೆಡಿಸಿ ತಲೆಯಾರ ತಡೆದರು ತುಡುಕಿದರು ನೆಂಗಸ (ಕಾಶ್ವಾ.ಕ. ೦೯-೦೪); ಜವಗೆಡಿಸಿ ಸೇನೆಯಂ ಮುತ್ತಿದುವು ಕುತ್ತಿದುವು . . . ಸುಭಟರಂ ಬಾಣಾಗ್ನಿಗಳ (ಜಿಂಪು.ತೀ೩-೨೮); ಕೃತವರ್ಮ ಸಾಂಬಾನುಸಾಲ್ವರಂ ಜವಗೆಡಿಸಿ (ಕ್ಷಮಿಪಾ. ೦೯-೩). [ಜವ್ಯ + ಕಡಿಸು (< ಕಡಿಸು)]

ಜವಂಗಿಡ್ಡ 'ಜವಂಗೆಡು' ನೋ.

ಜವಂಗುಂದಿಸು (ಕ್ರಿ).ಜವಂಗಿಡಿಸು: ಜವಂಗಿಡದ ಮುಟ್ಟಿ ಬರ್ಪ ಜವನಂ ಜವಗುಂದಿಸರ್ ಜವಗಿಗೆ ಜವನಾಗಲಿಂ ವೆಱರ್ಗ ತೀರ್ಗಮೇ (ಆದಿಪು. ೦೬-೨೦). [ಜವ್ಯ + ಕುಂದಿಸು]

ಜವಂಗುಂದು, ಜವಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಸತ್ತ್ವವಳಿ : ಅಮಿತ ಬಲರರಯು ಕಡಿಗಂ ನಿಮಿರ್ವ ಜವಗುಂದಿ ಪಾಯ್ತು ಕಳವಳದು ತುರಂಗವು ಸಮಿತಿ ಯೊಳ್ ಯೊಳಂ (ಕಾಪ್ಯಶಾ. VIII ಪೊದ್ಯಕ್ಕೆ) ; ಒಂದು ಗೊಳ್ಳೆರಡುಗೊಳ್ಳೆಂದುರ್ವಿ ಪೊಯ್ಯಂದು ಪೊಯ್ಕೆ ಜವಗುಂದಿ ಸಿಡಿಲ್ದು . . . ಬೀಳ್ ದಿಗ್ಗಜಮಂ ಪೊಲ್ವ ಗಜಂಗಳಂ ಪಲವ್ವುದುಮಂಕೈಂದಂ ಮರುತ್ಸುಂದವಂ (ಪಂಚಕ. ೦೬-೦೦೨). **ಜವಗುಂದಿಸು:** ಮಧ್ಯಾಹ್ನದುರಿ ಬಿಸಿಲೇಳಿಪೆ ಬಿರಿಯೆ ಜವಗುಂದಿ ತಕ ಕುಬದು ನಡಗಿಟ್ಟು ಬಾಯಾಱಿ (ಪಕಾ. ೦೩-೬) ; ಎಲ್ಲಿಯದು ಹೆಬ್ಬುಂದಿ ಮಾನಿವಧೆಯೆಲ್ಲಿ : ಕೂಡಿತಿರೂ ಯೋಗವೆಂದಿದೆ ರಿಳುಲ್ದನಲು ಜವಗುಂದಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಲಿದನವಯವವ (ತೆರಾರಾ. ೬-೬-೨೨). [ಜವ್ಯ + ಕುಂದ್ಸು]

ಜವಂಗೆಡು, ಜವಂಗಿಡು. ಜವಗಿಡು . ಜವಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಜವಂಗುಂದು: ಭಯವಸಿನೆಗಲಲಿ ಬೆಳ್ಳೋಟಮೋಡಿ ಜವಂಗೆಟ್ಟು ಕಾಲ್ ವೆಡಂಗಲಲ್ ಬೀಟಾತ್ತುವೆಟಾತ್ತುವೆಂತಾನವೆಯ್ದು (ಜಿಂಪು. ೬-೯೦ ಪ) ; ಇನ್ನೆತ್ತಂ ಪೋವೆಂ ಕುದುರೆಯುಂ ಜವಂಗೆಟ್ಟುದು (ಪಂಚಕ. ೦೦೬-೯) ; ಅಂತು ಪಲವು ಸೂಬ್ ಕಾದಿ ಪಾಡಿಯುಂ ಬಲಬ್ಬು ಕಡೆಯ ಸೂಬ್‌ಗಳ್ ಜವಂಗೆಟ್ಟು (ನೇಮಿ. ೪-೦೦೬ ಪ). **ಜವಂಗಿಡು:** ೧. ಜವಕಿಡದ ಮುಟ್ಟಿ ಬರ್ ಜವವಂ. ಜವಂಗಂದಿಸರ್ ಜವಂಗೆ ಜವನಾಗಲಿಂ ವೆಱರ್ಗ ತೀರ್ಗಮೇ (ಆದಿಪು. ೦೬-೨೦) ; ಇನ್ನಿವಱ ಪೋರ್ದು ಜವಂಗಿಡದೆ ಪಜ್ಜಿಕ ಮಾದಂದವುಮಂ ಕೀರ್ (ಜಾಂಪು. ೪-೪೪ ಪ). **ಜವಗಿಡು :** ೧. ಜವಗಿಡದನ್ನೊಳು ಕದಿದಾಡಬಪ್ಪ ದೆಂದವಗಡಿಸದನಾರ್ಘಟಿ (ಪ್ರಟಾಕಾ. ೪೯-೬). **ಜವಗೆಡಿಸು:** ೧. ರವಿಶ್ಮಿಗಾಜಿದೆ ಜವಗಡುವ ಹಿಮವನ್ನಗೇಂದ್ರದ ಘನತರವದನಿತು (ಜಾಪು. ೦೯-೨೬). ೨. ವೇಗ ಕುಗ್ಗು,–ವಂದವಾಗು; ತೆಡವಾಗು: ಪೊಳ್ತಂ ಸನ್ನೆಯಂ ಜಾತಿಯಂ ಜವಗೆಡಿಸ [ಜಾತಾ. ಜವಂಗಿಡ] ದಱಿವ ಬಿನ್ನಣಂಬದ ಬೇಡರೊಡವರೆ (ಜಾಪು. ೩-೦೦೪ ಪ).

[ಜವ್ಯ + ಕೆಡು]

ಜವಂಜವ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳ ಪರಂಪರೆ ; ಸಂಸಾರ : "ಭವ ಸಂಸ್ಯತಿ ಸಂಸರಣಂ ಜವಜವಂ ಜನ್ಮಮೆಂಬುದದು ‘ಸಂಸಾರಂ" (ಪಕ್ಕು.ಕೋ. ೦೯-೦); ಜವನಂ ಜವಗುಂದಿಸರ್ . . . ವೆಱರ್ಗ ತೀರ್ಗಮೇ ತೀರದಾ ಜವಂ ಜವಜವಾಗಿ ಮುಟ್ಟುಗಿಡುವನ್ನವಿನ್ನಾ, ಜವಂಜವ ವ್ಯಸನವುಂಜಮಂ ಕಿಡವುದಾದಿತೀರ್ಪಿಶ್ವರಾ (ಆದಿಪು. ೦೬-೨೦) ; ತನ್ನಂ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿ ಕಠೆಯಿ ಪೋಗಿ ಸತ್ತು ವಿವಿಧ ಜವಂಜವ ಚಕ್ರಾಕ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದು (ಜಾಂಪು. ೭-೮೪ ಪ). 'ಆಜವಂಜವ' ಪರಾ. [?]

ಜವಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ವೇಗಗೊಳ್ಳು ; ತ್ವರಿತವಾಗು : ಪುದಲ್ವ ದೀಕಿ ಮೈವೆತ್ತಿರೆ ತೇನತೇನವೊದಗುತ್ತಿರೆ ತಾನರವಂ ಲಯಂ ಜವಂಬೆತ್ತಿರೆ ಮೂರ್ಧಗಾವ್ಯನಾರವೊಂದಿರೆ (ಪ್ರಪಿ. ೧೦-೮). [ಜವ್ಯ + ಪೆಱ್ಸು]

ಜವಕ (ನಾ). ತೆಡ ; ನಿಧಾನ (?) : ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಾರೋದಯದುಂಗಿ ದೂಡವಿ ಜಕ್ಕಸಂ ನುಡಿದು ಜವಕಮಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡಿದಳೆಂದು : ನುಡಿಯತ್ತುಂ ಪೋಗೆ (ಅಸಂಪು. ೯-೫೯ ಪ). [< ಸಂ. ಯಾವಕ]

ಜವಕಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂಡೀವಾದ್ಯ : (ಅಸಾಮ್ಯ. XVII, ೩೦).

[?]

ಜವಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪಪ್ಪು; ಯವಕ್ಷಾರ : "ಜವಕಾರ – ಯವಕ್ಷಾರ" (ಕಜ್ಜಕೋ. ೦೦೪). [< ಸಂ. ಯವಕ್ಷಾರ]

ಜವಗ (ಗ್ರಂ). ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ : ಜವಗ ಚತುರೇಚಲ ಪ್ರವಿಮಳ ಶೃಂಗಾರಸಾರ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಹರಿಪ್ರೌ. ೩.೦೦). [ಸಂ.]

ಜವಗತಿ (ನಾ). ವೇಗವಾದ ನಡೆಗೆ; ಓಟ : ಮಂದಪ್ಪಿಲನ ಕುಣ್ಮುರಿಪ ಲುಳಯ ಜಂಘೆಯ ಜವಗತಿಯ . . . ನಾಯ್ಮುಡುಕಿದವು ತಡೆದಖಿಳ ಮೃಗಕುಲವ (ತೆರಾರಾ. ೩-೩-೦೯). [ಜವ್ಯ + ಗತಿ]

ಜವಗಾತಿ (ನಾ). ಬಹಳ ವೇಗವುಳ್ಳವಳು; ವೇಗದಿಂದ ನಡೆಯುವವಳು: ಪವನವೇಗವ ಕೀಳ್ವಡಿ ದೂಷಾಳವ ಜವಗಾತಿಯ ಬೆನ್ನೊಳಿರ್ದು ಕಾವರ ಕಂಗೆಟ್ಟು ತಕ್ಕೆಗೊಂದವಳ ನುಣ್ಗೂಲೆಯ ಬಲ್ಲಿಡಿದ (ಪ್ರಟಾಕಾ. ೩೦-೨೬). [ಜವ್ಯ + – ಕಾತಿ]

ಜವಗಿಡಿಸು 'ಜವಂಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ಜವಗಿಡು 'ಜವಂಗೆಡು' ನೋ.

ಜವಗುಂದು 'ಜವಂಗುಂದು' ನೋ.

ಜವಗೆಡಿಸು 'ಜವಂಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ಜವಗೆಡು 'ಜವಂಗೆಡು' ನೋ.

ಜವಚ್ಚರ (ನಾ). ಓಡುತ್ತ ಹೋಗಿ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸೇವಕ; ಹರಿಕಾರ : ಬಹರಾಗವನವನರಿಂದು ಜವಚರರಿಂದ ಶ್ರೀವರ್ಮನಾಗ ಗಿರಿವರಕಪ್ಪನಂಗಳವ ರಚಿಯಿಸಿದ (ಆಪಾಂ. ೩-೨೨).

[ಸಂ.]

ಜವಜವ (ನಾ). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದುದು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದುದು. ೨. ಮಂದವಾದುದು. 'ಜವಜವವಾಗು' ಪರಾ. [?]

ಜವಜವನೆ (ಅ). ದುರ್ಬಲವಾಗುವಂತೆ ; ಕುಗ್ಗುವಂತೆ.

ಜವಜವಪವನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜವನೆಟ್ಟಿ ಕೊಲ್ವ ಕೊಲೆಗಾ ಜವಂಜವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಮೆಯ್ಯ ನಿರ್ತಗೆದನ್ನಂ ಜವಜವಜವನಂಜಿದುವು ಜವನಾಳ್ಗಳ್ ತೆಱದಿನೆನ್ನ ಕೆನ್ನೆಯ ನೆರಿಗೆ' (ಆಹವ. ೨-೬೯). ಜವಜವನಾಗು = ಜವಜವವಾಗು : ಬಟ್ಟೆಯ ಕಿಱುಗಲ್ಲ ಬಡಿಯ ಕೋಟಿಂದಂ ಕಾಲ್ ಕೆಟ್ಟುವ್ವ ಜವಜವನಾದುವು ನೆಟ್ಟನೆ ವೈ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೮೯).

[ಜವಜವ + – ಅನೆ]

ಜವಜವಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದುರ್ಬಲವಾಗು ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗು : ಆ ಜವಂ ಜವಜವಾಗಿ ಮುಟ್ಟುಗಿಡುವನ್ನವಿನಾ ಜವಂಜವನ್ನಸನವುಜವಂ ಕಡಿವುದಾದಿ ತೀರ್ದೆಸ್ವರಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೮) ; ಕುರವದಿಂ ಕೂಡೆ ನೆತ್ತರ್ ತೆರಳ್ದುಣ್ಮಾವಿನಂ ಮೈಯಲ್ಲುವಮಂ ಜರಿದಿಸಿ ಜವಜವಾಗಿರ್ದನಂ ಗುರ್ದಿ (ಹಳಗನ್ನಡ. ೮-೩೩). ೨. ಆಲಸ್ಯವಾಗು : ಮಾಂದ್ಯವಾಗು : ಬಳುವಳಿ ಬಳೆಯ ತೆಳುವಸಿಕ್ಕೋಮಳಾಂಗವುಂ ಜವಜವಾಗೆ ಬೆರಲುದು ಗರ್ಬ್ಭಂ (ಕೇಶಿರಾ. ೦೩-೩೦ ; ೧೨೫೦). [ಜವಜವ + ಆಗು]

ಜವಣ 'ಜೇವಣ' ನೋ.

ಜವಣೆ 'ಜೇವಣೆ' ನೋ.

ಜವನಿಗೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು; ಜಲ್ಲೆ: ಜವನಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅನುಭವಕಾಲಿಗಳಾದ ಬೆಸ್ಸರು ಸಡುಗೆರೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಕೆದಕಿದರು (ಕೃಷಿಕ. ೨೬೮). [<ಜವನೆ]

ಜವನೆ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜವಮುರಂಗ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆ : ಸಾಸಿರ ಗೋವುಗಳ್ ಜವತುರಂಗವ ಬ್ಯಾಸಿಯದೆ ತಂಗಿಗಿತ್ತ (ಕರ್ನಾಳ. ೨೬೭).

[ಜವ + ತುರಂಗ]

ಜವತೂಣ (ನಾ). ಯಮನೆನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ಏಣಾಂಚಿತಧರ ಜವ ತೂಣಾ ಕರಣಜನ ಪ್ರಾಣಾ . . . ಚಿತಸೌರಭಧಾಣಾ ರಕ್ಷಿಸು (ಅದ್ಭುತ. ೪-೩) [ಜವ + ತೂಣ]

ಜವತ್ಪವಡಿ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಕಮ್ಮಂ ಮುಹುಡಂ ಜವತ್ಪವಡಿ ಪಾಸಗೆ . . . ಎನಿಪ್ಪ ಜಟ್ಟಿಗರ ಬಿನ್ನಣವೆಲ್ಲ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿರ್ದರ್ (ಪ್ರಿಯದ. ೨೬-೦೮). [?]

ಜವದಂಡೆ 'ಜವದಂಡೆ' ನೋ.

ಜವದಂಡೆ 'ಜವದಂಡೆ' ನೋ.

ಜವದಾಡೆ 'ಜವದಾಡೆ' ನೋ.

ಜವನ (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ರಭಸ. ೨. ವೇಗವುಳ್ಳವನು ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದವನು ; ಚುರುಕಾದವನು: ಜವನಮೆನಿಸಿರ್ದ ನಿಜದಕೆ ಜವನಸಭಃ ಕರಿಸೆ ವಿಳಯಜಳಧರಕುಳಭೈರವರವನಮೆನಿಸೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೦೦೩). ೩. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಬಲ್ಲವನು; ಹರಿಕಾರ: "ಜಂಘಾಳಃ, ಜವನಃ, ವೇಗಿ– ಈ ೩ ಹರಿಕಾಱಂ" (ಶಲಾಹಾ. ೫೯-೨೦೩). ೪. ವೇಗವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ.

[ಸಂ.]

ಜವನಿಕೆ (ನಾ). ೧. ತೆರೆ ; ಕಾಂಡಪಟ ; ಪರದೆ : "ಅವಟೀ ಪೃಥಿಸೀರಾ ಕಾಂಡಪಟೆ ಕಿರಸ್ಮರಣಿಕಾಮ್ಮೆ ಜವನಿಕೆಯಂತ್ಮಂ " (ಪಸ್ಪ.ಕ.ಚ. ೪೯-೨೬) ; "ಜವನಿಕೆ ಮುಸುಕುಂ" (ಧಾರವಿ. ೦೫) ; ಅನಂಗಜಂಗಮಲತೆವೊಲ್ ನಿಲ್ದು ಜವನಿಕೆಯ ಮಱೆಯೊಳ್ ಪೊಲ್ಲಳವಲ್ ಮುಂಗಿಲ ಮಱೆಯ ನಿದ್ದು ಲ್ಲತೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೪-೨೦) ; ಹರನ ಶಾಂತಿಯ ಜವನಿಕೆಯನೊಸರಿಸುವಂತೆ (ಕೇದಿ. ದೇ. ೬೬-೦೫); ಮೇಲೆ ಜವನಿಕೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಸಮ್ಮೇಳದೊಳಿರ್ಪಯ್ಯಂದು (ಬಸವ. ೦೭-೪೨). ೨. ಮರೆ ; ಮಂಚಿಟ್ಟು ಮರೆ: ಜೀಯ ಜವನಿಕೆಯೇಕೆ ನೀವೆಂದೀ ಯ ಶೇಷಗುಣಂಗಳಾ ಕಾತ್ಕಾಯನೀವಡೆಗಿಂಬಟು (ತೊಡಿಕ. ೪-೦೨-೦೦). ೩. (ಆಲಂ) ವಿಂಧ್ಯೆ : ನಟನೆ ; ಮಾಯೆ : ಇದು ಕಣಾ ಜಗದೀಶ್ವರನ ಜನನದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರ ಜವನಿಕೆಯುದಿಸಿ ತೋಱುವ ದನಿಂಬುದಿದು ವಿಶ್ವಾವ್ಯಪಚಲವಲೆ (ತೊಡಿಕ. ೦-೬-೬೭). ೪. ಕತ್ತಲೆ (?) : ಜವನಿಕೆಯೊಡಲಿರ್ವ್ವಿಂದಿರ ವೀರ ಭಟಾವಳಿ ನೋಡೆ ಬಿಲ್ಗದಿಂದವೆ ಕಲಿರತ್ನವಾಳನ ಶಿರೋಂಬುಜವೂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿತ್ತು, ತಜ್ಜನಿಕೆಗೊಂಡ ಗಂಡವರೆಯಮಾಳ್ ಚಮೂಪತಿಗಿಂತು ಸಾರ್ದುದಾ ಜವನಿಕೆನರ ರಣಾಂಕ ವಿದುರಾಳುತರಾಯನುದಗ್ರ ದೋರ್ವ್ಯಲಂ (ಎಳ್. XI, ಕಚ್ಚಲು. ೦೨-೯ ; ೧೨೫೦).

[< ಪ್ರಾ. ಜವನಿಕ-/ಸಂ. ಯವನಿಕಾ]

ಜವನಿಕೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆ : ತೆರೆಯನ್ನು ಸರಿಸು : ಆ ಜಯಸೇನೆ ರಂಗಬಿಡೊಕ್ಕನಂಗಸ್ಥಾಧಿದೇವತೆಯ ಮುಖವಪ್ಪುಂಗಳಿದುವೆನಿಸಿ ಜವನಿಕೆಗಳೆದು . . . ನರ್ತಿಸೆ (ಕೇಪಿಯ. ೩-೦೯೦ ಪ).

[ಜವನಿಕೆ + ಕಳ್]

ಜವನಿಕೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). = ಜವನಿಕೆಗಳೆ : ಮೊಗದ ಜವನಿಕೆದೆಗದು ನಿತ್ಯಿಯ ಬಗಿದು (ಶಬ್ದಾಕ್ಕೃಟ. ೩-೦೩) ; ಸುರುಚಿರ ಸೂತ್ರಧಾರಕ ತತ್ಪಕಾರದ ವಿರಚಿತಿ ಜವನಿಕೆದೆಗೆಯೆ . . . ಸುವ್ಯೌಢಿಯರುರು ವುತ್ಪಗಳ ಸೂಸಿದರು (ಕಂಪಿರಾ. ೮-೬೦). [ಜವನಿಕೆ + ತೆಗೆ]

ಜವಪುರ (ನಾ). ಯವನನ ಪಟ್ಟಣ : ಜವಪುರಕೆ ಬಿದ್ದವರಿಗಹುದೆ ಅವಧರಿಸರಾ ಪಿಂಡಶ್ರಾದ್ಧವು (ಶಬ್ದಾಕ್ಕೃಟ. ೩-೦೩).

[ಜವ (<ಜವು) + ಪುರ]

ಜವಪುರಿ (ನಾ). = ಜವಪುರ : ವಿಂದಾಸುವಿಂದರ ಜೀವ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದುದು ಜವಪುರಿಗೆ [ಪಾಣಾ. ರಕೆ] (ಶುಶ್ರಾ. ೪-೦೦).

[ಜವ (<ಜವು) + ಪುರಿ]

ಜವಪ್ರಸರ (ನಾ). ವೇಗದ ಹೆಚ್ಚಳ : ಜವಮಾನಾತ್ಮಜನಂ ಜವಪ್ರಸರದಿಂ . . . ಮಿಗುವ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಅಶ್ವಪು. ೨-೩೮). [ಜವ + ಪ್ರಸರ]

ಜವರಕ್ಕೆ (ನಾ). ಕವಚ : ಚಿಲಪಖಿತ್ತು : " ಕವಚಕಿಂತಮಿಪ್ಪುವುದು ಜವರಕ್ಕೆ [ಪಾಣಾ. ಕಂಚಕಿಂತಮಿಪ್ಪುವುದು ಚವರಮಂ] ಅವತಿಯೆಂಬೀ ಪೆಸರ " (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೧೩). [P 'ಜೇವರಕ್ಕೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಜವರಾಜ (ನಾ). ಯವರಿರಾಯ : ಕೋವಕ್ಕೆ ಯಮರಾಜ ಪಾವಕ್ಕೆ ಜವರಾಜ ಕೋವಪಾವಗಳ ಅಳಿದಂಗೆ ಯಮನು ತಾ ಕೂವನಾಗಿಹನು (ಸರಜಕ್ಕ ೧೭೮). [ಜವ (<ಜಮ) + ರಾಜ]

ಜವರಾಯ (ನಾ). = ಜವರಾಜ : ಮಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಮಿರೆ ಮುನಿದು ಕಲಿ ಜವರಾಯಂ ಕೊಲಲಾಱಂ (ಪಮ್ಮಕ. ೬-೩೮) ; ಸಾಯುವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸುರಿದವನೇ ಜವರಾಯ (ಗಾಡಿ). [ಜವ (<ಜವು) + ರಾಯ]

ಜವರುಜಂಗಿ 'ಜಬರುಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜವವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಕಸುವು ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು ; ಜವವಳಿಯಲಿಂತಾದೊಡಂ ಶಿವತಿಪಯನುತ ನಡೆಯಂ ನಡೆವೆ ನಾನವನಿಯೊಳಿಗೆ (ಬಸವ. ೪೮-೦೨) ; ಪವನಸುತನವನೆರವಿ ಪಾರ್ಥವಿನವಜ ನಡುಗಿತು ದೈತ್ಯಗಣವಲ್ ಜವವಳಿಯೆ (ಸಂಧಿಪ. ೦೫-೩೬).

[ಜವ್ಯ + ಅಳ್ (<ಅಲ್ಗ್)]

ಜವವೇಳು (ಕ್ರಿ). ಒತ್ತರಿಸಿ ಬರು ; ಹಿಂದುಮುಂದಾಗಿ ಬರು : ಬಲಿದ ತೊಕಡಿಕೆಗಳ ನಸು ಬೆದಱಿಲಹುಗಳ ಜವವೆದ್ದ ಧೂಂಮ್ಮಿನ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಬಲವರ್ಜುನದೇವನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಶುಶ್ರಾಕ್ಕೃಟ. ೦೮-೪).

[ಜವ್ಯ + ವೆಳ್ (<ವಲ್ಗ್)]

ಜವವೊಳಲ್ (ನಾ). = ಜವವುರ : ಈ ಸ್ಸಿನಪಾಕಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಪುರುಷನು ಜವವೊಳಲ್ಗ್ಗೆದುವನೆಂದು ಪೇಳಹುದು (ಸಕ್ಕ. ೦೬೩).

[ಜವ (<ಜಮ) + ಪೊಳಲ್ (<ಪೊಲಲ್)]

ಜವಹೀನ (ನಾ). ವೇಗವಿಲ್ಲದುದು; ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಲಾರದುದು: × × × ಅಧಿಕವಲ್ಪಮಲಮಪ್ಪೊಡಂತು ನೊಸಲಸಿದಾಗುವುದುಮದು ಕಳೆಯಲಾಗದು ಜವಹೀನಂ ವಾಜಿ ನಾಲ್ಕು ಸಂವತ್ಸರಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೫).
[ಜವ$_2$ + ಹೀನ]

ಜವಹುರ (ನಾ).=ಜವಪುರ : ಎರಡು ಪದಂಗಳಿಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ–ಅಚ್ಛಸ್ಫಟಿಕ–ಅಚ್ಛವಳಿಕು . . . ಯಮಪುರ–ಜವಹುರ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಆ ಜವಹುರಕೆಯಿಂಬುಮಾಡುವ ನಿಷ್ಠುರಪರಿಗ್ರಹವನ್ನು ನಂಬಿದೆನಾನಿಂದುವರ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦೪-೪೨) ; ಜವಹುರದ ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯಂ ಗೆಲೆವರ್ಪ ಕಾಟ್ಕೋಣವಳಗದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೫).
[<ಸಂ. ಯಮಪುರ]

ಜವಹುರಿ (ನಾ).=ಜವಪುರ : ಜವದಿಂದಂ ಜವಹುರಿಗೆ ಗಳಿಪುವವೊಲಾದವೆ ಕಾಳಿಕೆ ತೆಂಕದೆಸೆಯೆ ಮೊಗವಾಗಿರ್ಪ್ಪಳು (ಶಾಸಪ. ೮೮).
[<ಸಂ. ಯಮಪುರೀ]

ಜವಳ$_1$ 'ಜವಂಳ' ನೋ.

ಜವಳ$_2$(ನಾ). ತೂಕದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ.–ಅಳತೆ: ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಾಯಮೆಂತೆಂದೊಡೆ ಅಡಕೆ ಹೇಱಿಂಗೆ ಅಯ್ವತ್ತು ಜವಳಕ್ಕಿರ್ಪ್ಪತ್ತು . . . ಹತ್ತಿ ಮಳವೆಗಯ್ವಲಂ ಭಂಡಿಯ ಕರುಸೆಯ ಮಳವೆಗೆರಡು ಬೀಸಿಗೆ ಜವಳಕ್ಕೆ ಪಲಂ ಪತ್ತು (ಎಇ. XIX, ೩೩-೨೬ ; 1136); ಸು(ಶು)ಕ್ರವಾರದ ಸಂತೆಯಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಾಯಮೆಂತೆ[ಂ]ದೊಡೆ ಮಾಱಿದ ಅಡಕೆಯ [ಜವ] ಳಕ್ಕಡಕೆಯಿರ್ಪ್ಪತ್ತು . . . ಎತ್ತಿನ ಜವಳಮಂ ಬಿರಿಚಿದಲ್ಲಿಯಡಕೆಯ ಯ್ವತ್ತು (ಎಇ. XIX, ೩೮-೨೨, ; 1144) ; ಮೆಳಸಿನ ಹೇಱಿಂಗೆ ಮೆಳ ಸೊರ್ಮ್ಮಾನಂ ಆ ಜವಳಕ್ಕೆ ಅರೆವಾನಂ (ಎಇ. XIII, ೨೦-೫೫ ; 1204) ; ಬಿಟ್ಟ ಜವಳಕ್ಕೆ ಹತ್ತಡಕೆ ಅರಸಿನ ಅಲ ಸರ್ಕ್ಕರೆ ಬಿಟ್ಟ ಜವಳಕ್ಕೆ ಅಯ್ವಲ ಹತ್ತಿಯ ಮಳವೆಗೆಯ್ವಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೯೯-೯; 12ನೆಯ ಶತ). [?]

ಜವಳಂಗೊಳ್, ಜವಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆರೆ ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರು : ಗರುಗ, ಹುರುಳಿ, ನೀಲಿ, ಈ ಮೂರನ್ನು ಜವಳಂಗೊಳ್ಳೆ ಕಳರಿ ಎಂಟು ಹಲ ನೀರಿಂದ ನೆನೆಯಲಿಡುವುದು (ವಿಪ್ರವಿ. ೨೦೮). **ಜವಳಿಗೊಳ್** : ಬಂದರಂದು ಬಲ್ಲೋಕೆವಡೆದು ಸಿಂಗರದಿಂಗಡಲ ತೆರೆಯ ಸಾಲ್ಜವಳಿಗೊಂಡ ವೊಲ್ (ಉದ್ಯಪೇ. ೫-೨೬). [ಜವಳ$_1$ (<ಜಮಳ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಜವಳಂಬು (ನಾ). ಬಾಣಗಳ ಜೊತೆ ; ಎರಡು ಬಾಣ : ಕಾದುವಲ್ಲದೆ ಕಲಹವಲ್ಲದೀಕ್ಷಣವೆಂದು ಜವಳಂಬನಿಟ್ಟು ಲವನು ಪಾದಕೊಂದನೆಗೈದು (ಜಿನಮು. ೩೯-೪೪). [ಜವಳ$_1$ (<ಜಮಳ) + ಅಂಬು$_2$]

ಜವಳಗೆಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಮಣ್ಡಳಿಕಂ ಕಾಟಿಯಣಂ ಜವಳಗೆಯ ಮೂಡವೊಲದಲು ಬೆಂಕೊಳ್ವನ ಕೋಲಲು ಬಿಟ್ಟ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರೈವತ್ತು (ಎಇ. XXVII, ೭೩-೫೦; 1114). 'ಜವಳಿ$_5$' ಪರಾ. [ಜವಳ? + ಕೆಯ್$_4$]

ಜವಳಾಗು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗು ; ಕೂಡು : ಧವಳ ಸರೋಜಾಕ್ಷ ತಾನಲ್ಲ ದನ್ಯರೊಳ್ ಜವಳಾಗದಂತೆ ವೈಸಿಕದ ಕವಳವ ಕುಡುವಂತೆ ರತ್ನಸಂಬಳಿಗೆ ದಾಳ್ದವಳಿರ್ದಳತಿಸಮ್ಮುದದಿ (ಪೋಹತ. ೪-೭). 'ಜವಳಂಗೊಳ್' ಪರಾ.
[ಜವಳ$_1$ (<ಜಮಳ) + ಆಗು$_1$]

ಜವಳಿ$_1$, ಜವುಳಿ$_1$, ಜೌಳಿ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ; ಅರಿವೆ ; ವಸ್ತ್ರ : "ಸೀರೆಗಂ ಜುಗದೊಳಂ ಜವಳಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೦೩) ; ಮೆಟ್ಟುವೆಡೆಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಪಾಸಿ ಕಾರೋಹಣದ ಕಕ್ಕರವಟಯಿಗೆಯ ಚಿತ್ರಾವಟಿಯ . . . ಬಣ್ಣದ ಕಣದ ಬಣ್ಣವಣ್ಣಿಗೆಯ ಜವಳಿಗಳನೆ ಮೊಗಂ ನೋಡದೆ ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೪ ಪ) ; ತುಡುವ ತೊಡಿಗೆಗಳುಂ ಉಡಲ್ಕುಡುವ ಜವಳಿಗಳುಂ . . . ಪೂಜಿಸುವ ಕಣಿಶಂಗಳುಮೆಸೆಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೭-೬೮ ಪ) ; ಮಂಗಳಾರತಿ ಗಳೆತ್ತಿದರು ನಿವಾಳಿಯ ಮಂಗಳ ಜವಳಿ ಚಲ್ಲಿದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೮೦) ; ಎತ್ತುವಾರತಿ ನಿವಳಿಪ ಜವಳಿಯ ದಿಂಡು ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳ ಕಾಣಿಕೆಯ ಇತ್ತು (ಪೋಹತ. ೨೫-೪೩). **ಜವುಳಿ$_1$** : ಮಂಗಳ ಜವುಳಿ ಝಳಂಬ ಮನುಂಗುರಮಾ ಕರ್ಣಶೋಭೆಯಂ ಪ್ರಿಯದಿಂ ವೈದ್ಯಂಗಿತ್ತು (ಅಶ್ವಶಾ. ೮-೩೦) ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜವುಳೀವ್ಯಾಪಾರವು ನಡಿಯುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೪೪). **ಜೌಳಿ** : ಜಿನಿಸಿ ಜೌಳಿ ಮುನ್ತಾದರಿಂದ (ಎಕ. I, ೦೭-೨೪ ; 1820); ಅಡೋನಿ (ಆದಿವಾನಿ) ಎಂಬ ಊರು ಜೌಳೀವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದದ್ದು (ಭೂಗೋಳ. ೮೪).

ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆ = ಬಟ್ಟೆಯಂ ಅಂಗಡಿ : ನಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆಗಳೆಸೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೭೦). ಜವಳಿಯರು = ವಸ್ತ್ರದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು : ಹೊಳೆವ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೊದಕೆಯ ಮಾರುವ ಜವಳಿ ಯರಿರ್ದರೊಂದೆಸೆಯ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೭೯).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚವಳಿ ; ತುಳು. ಜವಳಿ, ಜವುಳಿ, ಜೌಳಿ ; ತೆಲು. ಜವಳಿ]

ಜವಳಿ$_2$ 'ಜವುಳು' ನೋ.

ಜವಳಿ$_3$ 'ಜಮಳ' ನೋ.

ಜವಳಿ$_4$ 'ಚವಳಿ' ನೋ.

ಜವಳಿ$_5$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?) : ಹೊಂನ ಜವಳಿಯಾಗಿ ಹತ್ತು ಕೇರಿ ಕಟ್ಟಳೆಯ × × (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೦೩-೦೨; 1397); ಅಣ್ಣಿಸಟಿಯ ಹಿರಿಯ ಗದ್ದೆಯಿಂದಂ ಪಡುವಲು ತೆಂಕಲು ಹೆಗ್ಗಡಿತಿಯ ಮೂಲದ ಜವಳಿಯ ತಾಱ ಗಡಿಯಿಂದಂ ಬಡಗಲು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೨೪-೨೪ ; 1401); ಮಾಂನ್ಯ ಹೊಂನ ಜವಳಿಯೆಂದು ಪಾಲಿಸಿದು (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೦, ಉಡುಪಿ. ೫೯೫-೦೩ ; ?). [?]

ಜವಳಿಅಂಗಡಿ 'ಜವಳಿಯಂಗಡಿ' ನೋ.

ಜವಳಿಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; "ದೂಸಿಗ" (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೮೩).
[ಜವಳಿ$_1$ + – ಕ$_3$]

ಜವಳಿಕಾಯಿ 'ಚವಳಿಕಾಯಿ' ನೋ.

ಜವಳಿಕಾರ (ನಾ).=ಜವಳಿಕ: (ಕಿ). [ಜವಳಿ$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜವಳಿಗ (ನಾ). = ಜವಳಿಕ : ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೊದಕೆಯ ಮಾರುವ ಮಳಿಗೆ ಯೊಳ್ ಜವಳಿಗರೆಸೆಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜವಳಿಯರಿರ್ದರೊಂದೆಸೆಯ] (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೮೯). [ಜವಳಿ$_1$ + – ಗ$_2$]

ಜವಳಿಗಟ್ಟು (ನಾ). ಎರಡನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟು ; ಜೊತೆಕಟ್ಟು : ಪುರ್ವೆಂಬ ಜವಳಿಗಟ್ಟಿನ ಕರ್ವಿನವಿಲ್ಗಳ್ಗೆ ಭಿಗಿದ ಮಧುಕರಮಾಲಾ ಮೌರ್ವಿಯೆನೆ . . . ಮೆಱೆದುದವರ ತಳ್ತೆಮೆದುಱುಗಲ್ (ಯಕೋಚ. ೨-೨೬). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜಮಳ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಜವಳಿಗದ 'ಜವಳಿಗದವು' ನೋ.

ಜವಳಿಗದವು, ಜವಳಿಗದ, ಜವಳಿಗದಹು (ನಾ). ಎರಡು ಪಡಿ ; ಜೋಡಿ ಕದ : ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ತಂದನೆರಡೆವೆಯೆಂಬ ಜವಳಿಗದವಿನ ಬೀಯಗದ ಕೈಯ ತರ್ಪಂತಿರೆ (ಸೋಮಚ. ೦-೮೮). **ಜವಳಿಗದ**: ಜವನಿಕೆಯ ಸೆಱಗು ಸರಿವಂತೆ ಘಳಿಘಳಿಲೆಂದು ಜವಳಿಗದದೆಗೆಯೆ (ಸೋಮಚ. ೫-೩೫) ; ಜವಳಿಗದವಂ ದ್ವಾರವಟ್ಟದ ಹವಣಿಗಾ ಬಾಗಿಲೊಳಮರ್ಚಿಸಿ (ಐಸಪು. ೦೬-೯) ; ಎನ್ನಧರ ಜವಳಿಗದ ಎನ್ನ ನಾಸಾಪುಟವು ನನ್ನಿಯಿಂ ಸೌರಭ್ಯ ರಸಘಟಿತವು (ಸುಸಾರ. ೦೭-೩). **ಜವಳಿಗದಹು** : ಅಲರ್ಗಣ್ಣೆವೆಯ ಜವಳಿ ಗದಹುಗಳನುಗಿದೆದ್ದು ನಿಂದು (ಸೌಂದಪು. ೦೨-೪೨). 'ಅಮಳ್ಗದ' ಪರಾ.
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜಮಳ) + ಕದವು$_1$]

ಜವಳಿಗದಹು 'ಜವಳಿಗದವು' ನೋ.

ಜವಳಿಗವಾಟ (ನಾ).=ಜವಳಿಗದವು : ಜವಳಿಗವಾಟದ ಬೀಯಗದ ಬಲು ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆಯ ಹುರಿಮುಖದ ಹರಿಯುಗದ ಸುತ್ತಲು ನಿಲಿಸಿ . . . ರಾಜಾಲಯದ ಬಲ್ಮೆಯ ನೋಡಿ ಬೆಱಗಾದ. (ಮೃಡಾಶಾ. ೩-೩೦).

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ಕವಾಟ]

ಜವಳಿಗಹಳೆ, ಜವಳಿಗಾಳೆ (ನಾ). ಜೋಡಹಂಕೆಹಳೆ : ಧವಳಕಂಬಂ ಕರೆವ ಜವಳಿಗಹಳೆಗಳ್ಗಲ್ಲಿ . . . ನೆರೆದುದು ಜಾತರಂಗಲು (ಇಹರ. ಡಿಗ. ೩೮-೧).

ಜವಳಿಗಾಳೆ: ಜಟಹರ ಧಕ್ಕೆಯ ಜವಳಿಕಂಬದ ಜವಳಿಗಾಳೆಯ ತಿಕ್ಕಿರಿಯ ಕಿನ್ನರಿಯ . . . ಕೋಳಾಹಳ ನೆಗೆಳ (ನಿರಿ. ೬-೩೩ ಪ).

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ಕಹಳೆ]

ಜವಳಿಗಾಹಳೆ 'ಜವಳಿಗಾಳೆ' ನೋ.

ಜವಳಿಗುಳೆ (ನಾ). ಎರಡು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಧರ್ಮ್ಮಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಜವಳಿ [ಗು]ಳವಂ ಮನ್ನಣೆ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವರೆಸು ಬ್ರಹ್ಮವುರಿಗೆ ಕೀಯಿ[ತೆ]ಯ್ಯುಮಂ . . . ಪಡೆದು (ಕೌಶಾ. XI-ಸಿ. ೬೯-೦೬ ; ೧೦೮೨).

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ಕುಳೞ]

ಜವಳಿಗೂಡಿ (ನಾ). ಜೋಡು ಕೊಡೆ.—ಛತ್ರಿ : ಲಲನೆಯ ಬಾಸೆಯ ಕರ್ಪೇಂ ಗೆರೆವಂದುದೊ . . . ಜವಳಿಗೂಡಿಗಳ್ಗಲ್ಲಿರಂಡುಂ ತಿರ್ದಿ ಪಿಡಿದ ನೀಲದ ಕಾವಂ (ಆದಿಂಪು. ೦೨-೭೪). 'ಆವುಳ್ಗೂಡಿ' ಪರಾ.

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ)+ ಕೊಡೆ]

ಜವಳಿಗೊಳ್ 'ಜವಳಿಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಜವಳಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಸೆಜ್ಜೆಯ'ಮನೆಯ ಸಿರಿಮಂಚದ ಹಂಸತೂಳಿಕೆಳ್ಗೊಳ್ವಲ್ಲಿಗೊಳಿಸಿ ತಾನುಂ ಸಖೀಜನಮುಂ ಜಾಣಂ ಜಾಜಿಲ್ (ಬಾಲಾಶಿ. ಚ. ೧೬೯-೨೪) ; ಅಗಲ್ಯೋವರ್ಗದು ಜವಳಿಗೊಳಿಪ ಮಂತ್ರದ ಸದನಂ (ವಿಕ್ರಪಾ. ೦-೩೪). [ಜವಳಿಗೊಳ್ + – ಇಸು]

ಜವಳಿಜತ್ತ (ನಾ). ಜೋಡಿ ಯಂತ್ರ ; ಆವಳಿಯಾಗಿರುವ ಯಂತ್ರ : ಸಾನಂದಿಂದೆ ನೆರೆದಮಾನಾಂಕನ. ಜವಳಿಜತ್ತಮೆಂಬಿನಮಿನಿಯರ್ (ಅಜ್ಜಟಿ. ೮-೦೦೬) ; ಸೂಳೋನರಿಸೆ ಕೆಡಪಿದ ಜವಳಿಜಂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯೆನಲೀವರ್ರು ಮಱಿದರೊಡರ (ಶಾಳ್ವಭಾ. ೦೯-೩೬). 'ಆವುಳ್ಜಂತ್ರ' ಪರಾ. [ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ಜಂತ್ರ]

ಜವಳಿಜೀವ (ನಾ). ಒಂದೇ ಬಗೆಯಾದ ಎರಡು ಜೀವ ; ಅವಳಿಜೀವ : ಹವಗಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವರೇ ಕೊನರಿ ಕೊಬ್ಬಿದ ಸ್ನೇಹದಾಳಿಯ ತೊರೆಯೆಂದರೆಗೆ ಜವಳಿಜೀವಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಸುರತದೊಡೆಪ್ಪಲಿದಪತಿಯುಸಿಂತು ವೊಲಿಸುವ (ಸೌಂಪು. ೪-೬೩). [ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ಜೀವ]

ಜವಳಿರುಣಂಬ (ನಾ). ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಜೋಡಿ ವಸ್ತ್ರ.—ಗೌರವದ ಉಡುಗೊರೆ : ಜವಳಿರುಣಂಬಮಂ ಕೊಡೆಯನಸ್ವಲಯಮಂ ಚಮರೀ ರುಹಂಗಳಂ (ಪೊಂಚಂಪು. ೦೯೪೪, ಹರಿಗರೊಪ್. ೩೦-೨೪ ; ೧೧೭1).

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ರುಣಂಬ (<ಜಳಂಬ)]

ಜವಳಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). ತಟ್ಟೆಗಳ ಜೊತೆ ; ಎರಡು ತಬಕ : ಜವಳಿವಟ್ಟೆಗಳು ಗೋಮುಂಬವಿ ದಿವಸ್ಯಂಥ ಪವ್ವಿರಸತ್ತಿಗಳಾಗಿರಲು (ಕೃತ್ಯಪ. ೨-೪೬).

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ತಟ್ಟೆ]

ಜವಳಿದಲೆ (ನಾ). ಜೋಡಿತಲೆ ; ಎರಡುತಲೆ : ಬೀರಿಂದಜಿನೆರಡಾದ ಲತಿಕೆಯೋ ಮಾರಿಂಗಲಲ ಜವಳಿದಲೆಯೋ . . . ಎಂಬತೆ (ಜಯಾಕಾ. ೩-೯). 'ಜವಳಿದಲೆಗೆ', 'ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕೆ' ಪರಾ.

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ)+ ತಲೆ]

ಜವಳಿದಲೆಗೆ (ನಾ).=ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕೆ : ಜವಳಿದಲೆಗನಳಲಿಸಿ ಬಂದು ತಾಂ ಗಜದ ಮೆಯ್ಯಳಲ ಸಾರ್ದು ಸೈತಳಿಸುವುವಲ್ಲಿ (ಪಂ ಪಂಪ. ೩-೨೫).

[ಜವಳಿದಲೆ + – ಗ್ಕೆ]

ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕೆ (ನಾ). ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಕ್ಕೆ ; ಗಂಡಭೇರುಂಡ : ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕಿಗಳನೇಳ್ಗೆವೆತ್ತುದು (ಕಿಷ್ಕಂ. ೩೩-೭). 'ಅವುಳ್ದಲೆವಕ್ಕೆ' ಪರಾ. [ಜವಳಿದಲೆ + ಪಕ್ಕಿ]

ಜವಳಿದುಂಬಿ (ನಾ). ತುಂಬಿಗಳ ಜೋಡಿ:ಎಳ್ಗಲದುಂಬಿಯಿಂ ಜವಳಿದುಂಬಿಯಿಂ . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಕೊಡೆ ಬನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಕಿಷ್ಕಿಂ. ೦೧-೦೦). [ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ತುಂಬಿ]

ಜವಳಿದುಮ್ಮಾನ (ನಾ). ಇವುಳ್ದಿಯುದದ ದುಃಖಿ – ಚಿಂತೆ : ದುರ್ಯೋಧನನ ಜನನಿಯ ಜವಳಿದುಮ್ಮಾನವನು ಬಣ್ಣಿಸಲಱಯಂ (ಕುವಾ.ಕಾ. ೭-೪೬). [ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ದುಮ್ಮಾನ]

ಜವಳಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ದ್ರವವಲ್ಲದುದಾಗಿ ; ಒಣಗಿಹೋಗಿ : ತವಕ ತಗ್ಗಿತು ಭಟರ ತಾಗಿ ಜವಳಿ[ಪಾಣಂ. ದ್ರವವ]ದೆಗೆದುದು ಮನಕೆ ಧೀತಿಯ ಗವನಣಗೆ ಘಾಡಿಸಿತು ಜಾಗಿಸಿದಟರ ವಸರಣ (ಕುಪ್ರಾದ್ರಿ.ಗ. ೦೫-೭೦).

[ಜವೞ (<ಜವುಳು) + ತೆಗೆ]

ಜವಳಿನುಡಿ (ನಾ.) ೧. ಎರಡು ಮಾತು ; ಎರಡು ಶಬ್ದ : ಅವಿರಂತ ಕಲ್ಯಾಣದೊಳಗೆಗಸುವರೆ ಜನನುಂ ಬನದಿಯಂಬರ ಜವಳಿನುಡಿಯಲ್ಲಿನಲು ಹುಡಿಹುಡಿದುಮಿದು . . . ಅಕಿಕೌರ್ಯ್ಯ ಗುಣಧರ್ಮನೆನಿಸಿದ(ಜಸಿಪು. ೩೨-೪೮). ೨. ಇಬ್ಬಗೆಯಾದ ಮಾತು; ಮೊದಲು ಆಡಿದುದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವ ವಿರಚನೆಯ ಮಾತು ; ಜವಳಿಸುದಿಗಂಜುವೆನು ಘನ ಜಾಪವನು ಪೂಡಿ ದವಂಗೆ ಮಗಳನು ಜವದ ಕುಡುವಾ ಭಾಷೆ ತನ್ನದು (ರಾಮಾಶಂ. ೦-೪-೨೬).

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ನುಡಿ]

ಜವಳಿಪಡಿ 'ಜವಳಿವಡಿ' ನೋ.

ಜವಳಿವದ್ದಳೆ 'ಜವಳಿವದ್ದಳೆ' ನೋ.

ಜವಳಿಯಂಗಡಿ,ಜವಳಿಅಂಗಡಿ (ನಾ).ಬಟ್ಟೆಯಂಗಡಿ: ಚಕಚಕಿಸುತಿರ್ದವಾ ಜವಳಿಯಂಗಡಿಗಳಕಿ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಸೊಬಗುವರಿಸಿ (ಗು ಚ ಚಾ. ೦-೩೨). **ಜವಳಿಅಂಗಡಿ:** ರುಗುಸುಂಗಿಸುವ ಜವಳಿಅಂಗಡಿ ಸಾಲುಗಳಂದಲತಿ (ಹಗಿಂಪಿ. ೩೦೯-೦೩). [ಜವೞ.+ ಅಂಗಡಿ (<ಅಂಗಣ)]

ಜವಳಿವಡಿ, ಜವಳಿಪಡಿ (ನಾ).=ಜವಳಿಗದವು : ಎಳದೊಗನೆಳೆಯಿಲೆ ಯನವರ್ಕವಡೆಯ ಪೆಣ್ಡರು ಸಂಪಗೆಯ ಮುಂಗುಳ ನೆಗೆ[ನ್ತ] ಗಳಂ ತೆಕ್ಕಿಸಿ ಬಿತ್ತರಿಂಬಡದ ಜವಳಿಪಡಿಗಳೊಳಂ (ಕಂಪ್ರಭು. ೬-೧೩ ಪ). **ಜವಳಿಪಡಿ:** ಪಚ್ಚೆಯ ಲೋಚೆ ಪವಳದ ಪೊಗೆ ಜವಳಿಪಡಿಯಿಂದ . . . ಇಳೆಗತಿ ಚೆಲುವಾಗಿತುವು (ಆಜಪ. ೩-೦೦೨). [ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ಪಡಿ]

ಜವಳಿವದ್ದಳೆ, ಜವಳಿವಂದ್ದಳೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಮದ್ದಳೆ ; ಮದ್ದಳೆಗಳ ಜೊತೆ : ಯಮಳವಾರ್ದ್ಯ – ಜವಳವದ್ದಳೆ (ಪಾಪ. ೫೯೨ ಪ್ರಯೋಗ). **ಜವಳಿಮದ್ದಳೆ:** ಬೀಣೆಯ ಜವಳಿಮದ್ದಳೆಯ ಕಂಸಾಳೆಯ ಸಂಕಿನ ಕಾಳೆಯದ ಮೇಲವದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೯-೦೯).

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ಮದ್ದಳೆ (<ಮದ್ದಲೆ)]

ಜವಳವಸರ (ನಾ).=ಜವಳಿಯಂಗಡಿ: ನವ್ಯಂತೆ ಧರೆಯೊಳಗೆ ವೆಣ್ಗಂಡುಗಳ ಲಜ್ಜೆಯಂ ಕಾಯ್ವ ಪಿರಿಯಕವಮೆಲ್ಲಿಯುದಿನಿವ್ಪ ವೆರ್ದುರೆಯೆಳಲ್ಲಿ ಜವಳವಸರಗಳೆಸೆದುವು (ಜಿಪು. ೦೦-೪೩). [ಜವೞ + ಪಸರ]

ಜವಳಿವಾತು (ನಾ). = ಜವಳಿನುಡಿ ೨: ಬಹು ಜಾಳುನುಡಿಗಳ ಜವಳಿವಾತನೆನುತ್ತ ನರನೆಚ್ಚ (ಕುವಾ.ಕಾ. ೩೨-೨೪).

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ಮಾತು]

ಜವಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗಿ ಹಿಡಿ; ಜೋಡಿಸಿ ಹಿಡಿ: ಹರಿ ನಗುತೆರಡು ಕೈಯಲಿ ಜವಳಿವಿಡಿದಿಬ್ಬರನು ವರಕ್ಕೆರಾಸವರ್ಪತಕೆ ಅವದಿರನು ತಿರಿಟ್ಟಿದೆ . . . ಬಿದ್ದರು (ನಿಶಾಗ. ೦೦-೫೬-೦೩).

[ಜವೞ (<ಜವಳಿ) + ಪಿಡಿ]

ಜವಳಿವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಎರಡು ಬೆಟ್ಟ; ಬೆಟ್ಟಗಳ ಜೋಡಿ: ಜವಳಿವೆಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಳೆಗಱೆವ ಮೇಘಗಳಂತೆ ಕರ್ಣ ಧರ್ಮೋಧನರ ಮೇಲೆ ಬಾಣದ ಮಳೆಯಂ ಕಱೆವುತ್ತುಂ (ಧಾರಶಾಂ. ೪). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜಮಳ) + ಬೆಟ್ಟು$_3$]

ಜವಳಿವೆಱೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರರ ಜೋಡಿ; ಜವಳಿವೆಱೆ ಮನುಜರೂಪದಿ ನವನಿಯೊಳೊಗೆದಂತೆ ಕಾಂತಿ ಮೆಱೆದವುವಿಂದಿಂತಿವರ್ಗಳ ಚೆಲ್ವಿಕೆ (ಯಶೋಧ. ೧-೬೨); ಪೊಳೆವಮರ್ದಂ ಕಾಂಚನಯುಗ ಕಳಶಕ್ಕಂ ಜವಳಿವೆಱೆಯೆ ಕಱೆವಂತೆರಡುಂ ಬಿಳಿಯಾನೆ ಮಿಸಿಸೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಸತಿ ಕಂಡಳ್ (ಅಪಂಪು. ೪-೦೦೩). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜಮಳ) + ವೆಱೆ]

ಜವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಡು; ಒಂದೆಡೆ ಸೇರು; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು: ಎಳಮುತ್ತುಗಳ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜವಳಿಸಿದವೊಂದೊಂದನೌಕಿದವವಿರಳಿತ ಮಣಿ ಕಿರಣವೇಣೀಬಂಧಬಂಧುರದಿ (ಕುಮಾರಸ. ೦೩-೨೬); ಬಸೆದೆರಡುಕಡೆಯಾನೆಗಳು ಜವಳಿಸಿ ಬರಲು ಹರವೀಥಿಯಲಿ ಈಕ್ಷಿಸುವ ಜನಗಳ ಕಣ್ಣ ಪುಣ್ಯದ ಪುಂಜವೆನಿಸಿದರು (ಶಾಳ್ವಕಾ. ೦೩-೦೦). [ಜವಳ್$_1$ (<ಜಮಳ) + -ಇಸು$_3$]

ಜವಳು 'ಜವುಳು' ನೋ.

ಜವಳೆ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜವಳೆಪಾದ (ನಾ). ಗಳುವಿನಂತಹ ಕಾಲು; ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು, ತೆಳುವಾಗಿರುವ ಕಾಲು (?): ಆವ ಸ್ತ್ರೀಯ ವಿದ್ರೂಪವು ಬೆಳ್ಳಾಗಿಯಿದ್ದವಳು ಜವಳೆಪಾದವುಳ್ಳವಳು . . . ಪುರುಷಂಗೆ ವೈರಮನೆಯ್ದುವರು (ಸಾಮುಲ. ೩೩-೦೩). [ಜವಳೆ (<ಜಳವೆ) + ಪಾದ]

ಜವಾಜಿ 'ಜವಾದಿ' ನೋ.

ಜವಾಜಿಮಿಗ 'ಜವಾದಿಮಿಗ' ನೋ.

ಜವಾದಿ, ಜವಾಜಿ, ಜವ್ವಾಜಿ, ಜವ್ವಾದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ; ಪುನುಗು: "ಪುಣುಗು ಮಾರ್ಜಾಲಿಯೆನೆ ಜವಾದಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨); ಮೃಗಮದದ ಚಂದನದ ಕರ್ಪೂರದಗಿಲು ಸಾದು ಜವಾದಿಗಳ ಸಿಂಪುಗಳೆನೆಸೆದುದು ನೋಡೆವಾರವಧೂಟಿಕಾನಿಳಯ (ಬಸಪು. ೦೨-೦೦); ವರ ಜವಾದಿ [ಪಾಣಾಂ. ಜಿ]ಯ ಶೃಂಗಗಳ ಕರ್ಪೂರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ಸಾದಿನ ಭರಣಿಗಳ ಮೃಗನಾಭಿಗಳನಡಕಿದರು ಬಂಡಿಯಲಿ (ಕುಟ್ಟಾಅ. ೦೨-೦೬). **ಜವಾಜಿ**: ಅಗಿಲು ಸಾದು ಜವಾಜಿ [ಪಾಣಾಂ. ದಿ] ಚಂದನ ಮೃಗಮದಂ ಘನಸಾರ ಗಂಧಾದಿಗಳನೆಲ್ಲಂ ತೆಗೆದು ಪನ್ನೀರಿಂದ ಮೇಳಯಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪-೩೫); ಸಾಧು ಜವಾಜಿ ಕತ್ತುರಿ ಗಂಧಲೇಪದಲಿ . . . ಆಹವಕ್ಕನುವಾದನಭಿಮನ್ಯು (ಕುಮಾರ್ಯೂ. ೪-೪೯). **ಜವ್ವಾಜಿ**: ಕಪ್ಪುರಕೆ ಕುರುಜು ಎಂಬುದು ಪೊಪ್ಪುವ ಜವ್ವಾಜಿಗೆ ವಂಕಿಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗೆ ತೂಕಂ (ಪ್ರಪಞ್ಚಾ. ೩-೦೬ ಅನು. ೦); ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ಕರಿ ಅಗರುಗಂಧದಿಂದಲೂ, ಜವ್ವಾಜಿ ಕಸ್ತೂರಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು (ಸಳವೈ. ೪೦). **ಜವ್ವಾದಿ**: ಓರಣದ ಬೀದಿಯಲಿ ತಳಿತುವು ತೋರಣಂಗಳು ಹೆಲವು ಪರಿಯಲಿ ಸಾರಿಸಿತು ಮುಗಿಲುಗಳು ಸಾದು ಜವ್ವಾದಿ ಕೆಸಱೊನಲಿ (ಸಂಧಪ ೨೦-೯೯).

ಜವಾದಿಕೋಲಾಹಲ, ಜವಾದಿಕೋಳಾಹಳ, ಜಾವಾದಿಕೋಳಾಹಳ = ಜವಾಜಿಯ ಪರಿಮಳದಂತೆ ಪಸರಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ನರಲೋಕದಲ್ಲಣಂ . . . ನೃಪತಿಕೋಲಾಹಲಃ; ಜವಾದಿಕೋಲಾಹಲಂ (ಕಬ್ಬಾಪು. ೨೯೩ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ); ಜವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ಪೇಸಾಳ ಹನುಮಂ ಅರಸಂಗ ಮೊನೆಗಾಱ ಗೇಣಾಂಕ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೪೬, ೨೫-೨; 1495); ಜವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ! ಪೇಣಾಂಕ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ! (ಬಿರುಗಂ. ೨೮-೦೫); ಶ್ರೀವೀರ ಪೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ ಜಾವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ಪೇಸಾಳ ಹನುಮ ಗಜ ಬೇಂಟೆಗಾಱ ಬಿರುದುಂ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೦೩-೪; ?).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜವಾದೀ; ಪಾರ. ಜಬಾದ್; ಅರ. ಜಬ್ಬಾದ್]

ಜವಾದಿಮಿಗ, ಜವಾಜಿಮಿಗ (ನಾ). ೧. ಪುನುಗಿನ ಬೆಕ್ಕು. ೨. ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ: (ಕ). **ಜವಾಜಿಮಿಗ**: (ಕ). [ಜವಾದಿ + ಮಿಗ]

ಜವಾಧಿಕ (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗವುಳ್ಳ; ಬಲು ಚುರುಕಾದ: (ಕ).
[ಜವ$_2$ + ಅಧಿಕ]

ಜವಾನ (ನಾ). ಸೇವಕ; ಆಳು; ಚಪರಾಸಿ: ಉಡುಪಿನಿಂದಲೂ ರುಮಾಲಿನಿಂದಲೂ ಸರ್ಕಾರಿ ಜವಾನರೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ಹೆಂಗಾಳ್ಳ. ೦೦೦); ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಜವಾನನಿಗೆ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಗೆದು ಇಸ್ತ್ರೀ ಮಾಡಿಕೊಡುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು (ಕಲಾಸಾ. ೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜವಾನ್]

ಜವಾನಿ (ನಾ). ಕೆಲಸದವಳು; ಒಕ್ಕಲಗಿತ್ತಿ: ಕುಸುಮಳ ಮನೆಯ ಜವಾನಿ ಬಂದಳು (ಐಶಾಂಗಿ. ೦೧೪). [ಜವಾನ + -ಇ$_2$]

ಜವಾಬ್ 'ಜವಾಬು' ನೋ.

ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್, ಜಬಾಬುಸವಾಲು (ನಾ). ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವುದು ಮತ್ತು ಉತ್ತರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು; ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ; ವಿಚಾರಣೆ: ಈ ಪ್ರಕಾರ ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್ ಆಗುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ್ಯೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦). **ಜಬಾಬುಸವಾಲು**: ಜಬಾಬುಸವಾಲು ಮಾಡುವ ನಿಮಿತ್ಯಾ ಹೈದರಲ್ಲಿ ಖಾನರು ದಿಂಡಿಗಲ್ಲಿಂದ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಹೈದರ. ೬೩).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್; ಮರಾ. ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್, ಜಬಾಬ್‌ಸವಾಲ್]

ಜವಾಬದಾರ 'ಜವಾಬುದಾರ' ನೋ.

ಜವಾಬದಾರಿ 'ಜವಾಬುದಾರಿ' ನೋ.

ಜವಾಬು, ಜಬಾಬು, ಜವಾಬ್ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತರ; ಮರು ನುಡಿ; ಎದುರುನುಡಿ: ಆ ಮೈಸೂರವರು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಜವಾಬು ಕೊಡುವ ಬಗ್ಯೆ . . . ನಾವು ಹಾಜರು ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩); ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡು ನನಗೆ ಜವಾಬು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಹೆಂಗಾಳ್ಳ. ೦೩೮). ೨. ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿ ಅಥವಾ ಸಾಕ್ಷಿದಾರನು ನೀಡುವ ಹೇಳಿಕೆ: ರಾಮಪ್ಪನ ಕಾಯಿ ಅಕ್ಕ ಇಬ್ಬರ ಜವಾಬನ್ನೂ ಈಗಲೇ ತೆಗದುಕೊಂಡು ಬಿಡೋಣ (ನಾಪೂಲೀ. ೨೦೨). ೩. ಹೊಣೆ; ಜವಾಬ್ದಾರಿ. 'ಜವಾಬುದಾರಿ' ಪರಾ. ೪. ಪತ್ರ; ಕಾಗದ: ಕಾಗದ ಬರೆದು ಹತ್ತುದಿನಗಳಾದರೂ ಜವಾಬು ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಜಬಾಬು**: ೧. 'ಜಬಾಬುಸವಾಲು' ಪರಾ. **ಜವಾಬ್**: ೧. ಸಿಡಿಲಿಗೆ ಸಿಡಿಲಾಗಿ ಜವಾಬ್ ಕೊಡುವುದು ತಾನೆ (ಕೊನಪ್ಪ. ೧೮).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜವಾಬ್; ಮರಾ. ಜವಾಬ್, ಜಬಾಬ್]

ಜವಾಬುದಾರ, ಜವಾಬದಾರ, ಜವಾಬ್ದಾರ (ನಾ). ಜವಾಬುದಾರಿಯುಳ್ಳವನು; ಹೊಣೆಗಾರ: ಮನೆಯ ಖರ್ಚಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವನೇ ಜವಾಬುದಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಜವಾಬದಾರ**: ಇವನು ಅರಸನಿಗೆ ಜವಾಬದಾರನಾಗಿದ್ದನು (ಹಿಂದುಇ. ೧೫೦); ಅವನ ತರುವಾಯ ವ್ಯವಹರಿಸಿದ ಯಾವತ್ತರು ಹುಂಡಿಯ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಜವಾಬದಾರರಿರುತ್ತಾರೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೩೦). **ಜವಾಬ್ದಾರ**: ಇಂತಹ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆ ಚೀಫ್ ಕರಣೀಕರುಗಳೇ ಹಣ ವಸೂಲಿ ಲೆಖ್ಖಿಗಳಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರರಾಗಿರುವರು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜವಾಬ್‌ದಾರ್]

ಜವಾಬುದಾರಿ, ಜವಾಬದಾರಿ, ಜವಾಬ್ದಾರಿ (ನಾ). ಹೊಣೆ; ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ: ನಿಮ್ಮ ಜವಾಬುದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ವರ್ತಿಸಿರಿ (ರಂಗರೊಳ. ೫೮). **ಜವಾಬದಾರಿ**: ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣ ಮುಂದ ಇದ್ದ ಮ್ಯಾಲೆ ಜವಾಬದಾರಿ ಹೊತಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗತದ (ವೈನಿ. ೩೦೨). **ಜವಾಬ್ದಾರಿ**: ಮನೆಯವರಿಗೆ ಅನ್ನ-ಪಾನಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಡುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು ಮನೆಯ ಗೃಹಿಣಿಯದು (ಅಡುಸೌ. ೫೬). [←ಮರಾ. ಜವಾಬ್‌ದಾರೀ]

ಜವಾಬ್ದಾರ 'ಜವಾಬುದಾರ' ನೋ.

ಜವಾಬ್ದಾರಿ 'ಜವಾಬುದಾರಿ' ನೋ.

ಜವಾಬ್ದಾರಿಕೆ (ನಾ). = ಜವಾಬುದಾರಿ: ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಕೆಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಬಂದಾಗ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೦೦); ಜವಾಬ್ದಾರಿಕೆ ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡುದುದರಿಂದ . . . ನಗಲೂ ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ನಡದಾ. II, ೯೫೦). [ಜವಾಬ್ದಾರ (<ಜವಾಬುದಾರ) + – ಇಕೆ]

ಜವಾಯಿಲ, ಜವಾಯ್ಲ (ಗು). ಚುರುಕಾದ; ವೇಗವುಳ್ಳ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ. 'ಜವಾಯಿಲತನ' ಪರಾ. **ಜವಾಯ್ಲ**: ಜೋಡಿಸಿದನಂದು ಜವಾಯ್ಲ ಜಾಯಿಲನ (ಕುಮಾ.ಅ. ೦೩-೦೯); ಆಯುಧದ ಮಳೆಗಳಲಿ ನನೆದ ಜವಾಯ್ಲ ತೇಜಿಗಳ . . . ಕರೆಕರೆದು ಬವರಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೂ.ಗ. ೦೩-೦೭). [ಜವ$_2$ + – ಆಯಿಲ$_2$]

ಜವಾಯಿಲತನ (ನಾ). ಚುರುಕುತನ; ಚಟುವಟಿಕೆ; ವೇಗ: ಹಾಱಿದವು ಹಂಸಾವಳಿ ಜವಾಯಿಲತನದಿ ಜಗುಳ್ದವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಕುಮಾ.ಗೆ. ೩-೨). [ಜವಾಯಿಲ + – ತನ]

ಜವಾಯ್ಲ 'ಜವಾಯಿಲ' ನೋ.

ಜವಾರಿ$_1$ (ಗು). ಸ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ; ದೇಶೀಯ; ನಾಟಿ: ಸಣಬು ಜವಾರಿ ಚಲೋ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಗಟ್ಟಿನ ಹದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೭)'; ಇಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ದನಗಳಿಗೆ ಜವಾರಿ ದನಗಳೆನ್ನುವರು (ಬೆಳವ. ೩೨); ಮುಂದೆ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಸಮವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ಯಾಂಡಿನವರು, ಅವರ ಹಿಂದೆ ಜವಾರಿ ಬಜಂತ್ರಿಯವರು (ಅನ್ನ. ೨೬೦). [←ಮರಾ. ಜವಾರೀ, ಜವಾರ್]

ಜವಾರಿ$_2$ 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾರಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸ್ವದೇಶಿ ಬಟ್ಟೆ: ಕೆಲವರು ಉರುಟಾಗಲೀ ತುಟ್ಟಿಯಾಗಲಿ ಜವಾರೀಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೬೦). [ಜವಾರಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಜವಾರಿಮಂದಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನ; ಹಳ್ಳಿಯ ಜನ: ಜವಾರಿ ಮಂದಿಗೆ ಅವೆಲ್ಲ ತಿಳಿಯೋದುಲ್ಲ (ಧನಂಜ. ೩೨). [ಜವಾರಿ$_1$ + ಮಂದಿ$_1$]

ಜವಾಹಿರ 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾಹಿರಿ, ಜವಾರಿ$_2$, ಜವಾಹಿರ, ಜವಾಹಿರು, ಜವಾಹೀರ$_1$, ಜವಾಹೀರು (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಮಣಿ; ರತ್ನ: ಇದ್ದ ನಗದು ಜವಾಹಿರಿ ಸಾಗಿದಷ್ಟು ಹಣದ ಥೈಲಿಗಳ ಕಟ್ಟಿಶಿ (ಹೈದರ. ೧೦೪). ೨. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಡವೆ,–ಆಭರಣ: ಮೈಸೂರಿನ ಅರಮನೆಯ ಕರ್ಮಚಾರಿಗಳು ಜವಾಹಿರಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಂದು ಹಜಾರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಣಿಮಾಡಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೬೩); ಸಂಜೆ ಜವಾಹಿರಿ ಅಂಗಡಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಶಿಂಗೂಲಿ. ೦೪೯). **ಜವಾರಿ$_2$**: (ಕ). **ಜವಾಹಿರ**: ೧. ಮುತ್ತು ಹವಳ ಮುಂತಾದ ಜವಾಹಿರ ಮಾಲಿನ ಖರೀದಿಗೆ ಅಡತಿ ಹಾಂಗು ಧರ್ಮಾದಾಯ (ಮುಂಬಖ್ಯಾ. ೩೨, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಜವಾಹಿರು**: ೨. ಖಜಾನೆ ಹಣ ಜವಾಹಿರು ದೇವಸ್ಥಾನದ ವಡವೆಗಳು ಮುಂತಾಗಿ ವಂದು ಹಿಸ್ಸೆ ಸರಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು (ಹೈದರ. ೭೨); **ಜವಾಹೀರ$_1$**: ೧. ಜವಾಹೀರ (ರತ್ನ, ಹರಳು ಮುಂತಾದವುಗಳು) (ಮುಂಬಖ್ಯಾ. ೦೫೮). **ಜವಾಹೀರು**: (ಕ).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಜವಾಹಿರ್, ಜೌಹರ್; ಹಿಂ. ಜವಾಹಿರ್, ಜವಾಹರ್; ಮರಾ. ಜವಾಹೀರ್, ಜವಾಹರ್]

ಜವಾಹಿರಿಹಿಡಿ (ನಾ). (ಕತ್ತಿಯ) ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಹಿಡಿ: ಇದರಲ್ಲಿದ್ದ ಜವಾಹಿರಿಹಿಡಿ ಮತ್ತು ಮಖಮಲ್ ಒರೆ ಸಹಿತವಾದ ಒಂದು ಕತ್ತಿಯು ಹೋಳ್ಕರ್ ಮಹಾರಾಜರದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಂತು (ಮಹಾಬಂ. II, ೪೯). [ಜವಾಹಿರಿ + ಹಿಡಿ$_2$ (<ಪಿಡಿ$_2$)]

ಜವಾಹಿರು 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾಹೀರ$_1$ 'ಜವ್ಹಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾಹೀರ$_2$ (ನಾ). ೧. ರತ್ನಪಡಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ: ವೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಧೀಜನರ, ಜವಾಹೀರರ . . . ಅಂಗಡಿಗಳು ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಮಂಜುಳ. ೮). ೨. ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕ. [←ಪಾರ. ಜೌಹರೀ; ಹಿಂ. ಜವಾಹರೀ, ಜೌಹರೀ]

ಜವಾಹೀರು 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಿ$_1$, ಜವೆ$_1$, ಜವೆ$_1$ (ನಾ). ಕೂದಲು; ಕೇಶ: ಪಿಡಿದ ಗೋವಳಿಗೋಲ ಮಾಲೆಗಳ ಹಾಹೆಯಿಂ ತೊಡರ ಬಾವುಲಿಯೊಳಗೆ ಜವಿ . . . ಎಸೆವುತಿರೆ ಬಂದು ಮಹಮನೆಯ ಗೋವಳಂ (ಲಸರ. ೯-೯೮); ತುದಿಯ ಬಾಲದ ಜವಿಯ ಬಿಡದವರಧಟಿನಿಂದಟ್ಟಿದರು (ಜಿನಧಾ. ೫೭-೨೨); ಅವುಗಳ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ಕತ್ತರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ . . . ಆ ಜವಿಯು ಎಳೆಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಶಿಂಗಾಳ್ಳ. ೬೨೦). **ಜವೆ$_1$**: (ಕ). **ಜವೆ$_1$**: ಈ ಗಾದಿಯೊಳಗೆ ಕುದುರೆಯ ಜವೆಯನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ಕಾರಣ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೬); ಜವೆ ಕತ್ತರಿಸುವವರು ನಿನಗೆ ನೆನಪಿದೆಯೆ (ಬಾದ್ಯಪ. ೪೩ ಮಿಲಿಂದ). 'ಜವೆಗೊಂಕು' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಜವ್ವಿ]

ಜವಿ$_2$ (ಗು). ೧. ಚುರುಕಾದ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ; ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ. (ನಾ). ೨. ವೇಗವುಳ್ಳವನು; ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವವನು: ಅವನಿವಲ್ಲಧ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಯುವತಿಯರ್ಕಳ ಜಯಿಸಲಱಿಯದೆ ಜವಿಗಳವಗತಮಾನರೈದಿದರಾತ್ಮಗಳ (ಪಂಚಕ. ೨-೪). ೩. ಕುದುರೆ. ೪. ಒಂಟೆ.

[ಸಂ. ಜವಿನ್]

ಜವಿವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಜೋಯಿಸರ ಜವಿವಲೆ[ಪಾಶಾಂ. ಜವನಿಕೆ]ಗೆ ಸಿಲುಕಿನೆನುತ್ತ ಹೊಱವಂಟ (ಕುಮಾ.ಅ. ೨೨-೪); ಕರಿಯ ಜವಿವಲೆ ಮುಸುಕುವಲೆ ಬಿತ್ತರದ ನೇಣ್ವಲೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೦೯).

[ಜವಿ ? + ಬಲೆ$_1$]

ಜವುಗಿಡು, ಜೌಗಿಡು(ಕ್ರಿ). ತೇವವಾಗು; ಆರ್ದ್ರವಾಗು: ಇಟ್ಟ ಕತ್ತುರಿಯ ತಿಲಕದ ಕಪೋಲದೊಳು ಜವುಗಿಟ್ಟೊ[ಪಾಶಾಂ. ಚಲುವಿಟ್ಟ]ಸರುವಂ ತೊಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಪುಣುಗಿನ ಕಂಪನೊಟ್ಟೈಸಿ (ಸೋಮಚಿ. ೨-೦೭). **ಜೌಗಿಡು**: "ಜೌಗಿಡು–ಜೊಳಿಸು, ದ್ರವಿಸು, ಜಿನುಗು, ಜವುಳಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ).

[ಜವುಗು + ಇಡು$_1$]

ಜವುಗು, ಜೋಗು$_2$, ಜೌಗು (ನಾ). ೧. ತೇವ; ಒದ್ದೆ; ಜಿನುಗು: ಉಚ್ಚೆಯ ಜವುಗಿನ ಬಚ್ಚಲ ತಂಪಿನಲ್ಲಿ ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ ಹೊರಳುವ ಹೇಹಂದಿಯಂತೆ (ಅವಚಂ. ೭೦-೩೦೭); ನೆಲನೆಲ್ಲ ಜವುಗಾಯ್ತು ಮೊದಲು ಮತ್ತುಱೆ ತೇದು ತೊಳೆದುಹೋದುವು ಬಡ ಬೆಟ್ಟ (ಭರತ. ೩೪-೬೦); ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಜವುಗಾಗಿ ನೀರು ಜಿನುಗಿ (ಶಿಲ್ಪಾಕ. ೭೬). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಒಸರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಜಿನುಗುವ ಭೂಮಿ; ಸದಾ ತೇವವಾಗಿರುವ ನೆಲ: (ಕ). **ಜೋಗು$_2$**: ೧. ಉರ್ವೀತಳಮದು ನೆಱೆ ಜೋಗಿರ್ದು ಮೆಟ್ಟಲ್ಕೆ ಬಲ್ಪೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಪಂಕಂ ಮಸಗೆ ನೆನೆದು (ಕುಸುಮಾ. ೬-೩೫). **ಜೌಗು**: ೧. ಸರ್ವಾಯುಧ ಪ್ರೋಚ್ಚಳಿತ ಪ್ರದ್ಯೋತದಿಂ ಭೂತಳಮದು ನೆಱೆ ಜೌಗಾಗೆ (ಕುಸುಮಾ. ೦೫-೦೦೩); ಸುರಿವ ಕರುಳೋಳಿಯಿಂ ಮಡಿದ ತುರಗಾಳಿಯಿಂ ಬಿಡುವಿದುಳ ಜೌಗಿನಿಂದೆ . . . ರಣಭೂಮಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೪೪-೪೦); ಅಲ್ಲಿ ಜೌಗು ಹೆಚ್ಚು, ಪಾಚಿ ಕಟ್ಟಿದೆ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ! (ಶಾಂತಲಾ. ೨೯೭). 'ಜೌಗೇಟ್' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಜವುಕು, ಜೌಕು]

ಜವುಗೇಳ್ 'ಜವುಗೇಟ್' ನೋ.

ಜವುಗೇಟ್, ಜವುಗೇಳ್, ಜೌಗೇಳು, ಜೌಗೇಟ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಸರು; ಜಿನುಗು; ತೇವವಾಗು. ೨. ಬಗ್ಗಡವಾಗು; ರಾಡಿಯಾಗು: 'ಜವುಗೇಟಿಸು' ಪರಾ. **ಜವುಗೇಳ್**: ೧. ಝಲ್ಲನೆ ಸೂಸೆ ಪೂಮಳೆ

ಮರಂದರಸಂ ಜವುಗೇಳೆ ತುಂಬಿಗಳ್ ನಿಲ್ಲದೆ ಝಂಕೃತಿಧ್ವನಿಯನೀಯೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೩-೨೯). ೨. ಬೀದಿಬೀದಿಗೂ ತೀವಿ ಕಾಲುವೆಗಟ್ಟಿ ಹರಿಯೆ ಗಜಾವಳಿಯಪದಘಟ್ಟಣದಿ ಜವು[ಪಾಠಾಂ.ಜೌ]ಗೆದ್ದ ಕೆಸಱ್(ಬಸಪು. ೦೦-೩). **ಜೌಗೇಳು :** ೨. ನೆಣವಸೆ ಕರುಳ್ಗಳ್ ಸುತ್ತಲುಂ ತೀವಿ ಜೌಗೆದ್ದಡಿಯಿರ್ಕಲ್ ಬಾರದೆಂಬಂತಿರೆ (ಸಕವ್ಯ. ೩. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಜೌಗೇಟ್ :** ೨. ಬಡಹಂ ಕೈಕೊಂಡುದುರ್ವೀತಳಮದು ನೆಱೆ ಜೌಗೆಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟಲ್ಕೆ ಬಲ್ಪೊಂದೆಡೆ ಯಿಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಕಂಪಲ್ಮಸಗೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೨-೩೬). [ಜವುಗು + ಏಟ್$_1$]

ಜವುಗೇಟಿಸು,ಜೌಗೇಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಗ್ಗಡಗೊಳಿಸು; ರಾಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ದೆಸೆಯಂ ಖಡ್ಗಾಂಶುಜಾಲಂ ಬೆಳಗೆ ಧರಣಿಯಂ ದಾನಧಾರಾಂಬು ಜವು[ಪಾಠಾಂ. ಜೌ]ಗೇಟಿಸೆ . . . ಮಾಮಸಕಂಗೊಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೩೮). **ಜೌಗೇಟಿಸು :** ದಂತಿದಾನಪ್ಲವದಿನವನಿಯಂ ಕೂಡೆ ಜೌಗೇಟಿ ಸುತ್ತುಂ ಇಳೆ ಕಂಪನಗೊಳ್ವಿನಂ ಸಂಭ್ರಮದಿ ನಡೆತರುತ್ತಿರ್ಪ ಸೇನೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೩-೦೦೮). [ಜವುಗೇಟ್ + – ಇಸು$_3$]

ಜವುಳಿ$_1$ 'ಜವಳಿ$_1$' ನೋ.

ಜವುಳಿ$_2$ 'ಜವುಳ' ನೋ.

ಜವುಳಿಗ (ನಾ). (?) : ತಳವಾರನು ಸೂಳೆಗಾರ ಜವುಳಿಗ ಭಂಗಿಗ ಕಳುಗುಡಿ ಜೂಜಿಗ (ಕರಿಕ. ೦೦೪-೦೦). [?]

ಜವುಳು, ಜವಳಿ$_2$, ಜವಳು. (ನಾ). ೧. ತೇವ ; ಒದ್ದೆ : ಹೊಳೆಗಳ ದಂಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀರಿನ ಜವುಳು ಆಡುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು ಒಳಿತಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗ. ೨೬೩). ೨. ತೇವವಾದುದು ; ಒದ್ದೆಯಾದುದು : ಜವುಳ ಆಡವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಬ್ಬೇರಿ ಬೆಳೆದ ಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅವು ಮೇಯುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೦); ಗುಡ್ಡದ ಓರೆಯಲ್ಲಿ ಜವುಳ ಹೆಳ್ಳದೊಳಗೆ ಸಾವಿರಾರು ಕಪ್ಪೆಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಸಾಪ. I, ೦೩೮). **ಜವಳಿ$_2$:** ೧. 'ಜವಳಿದೆಗೆ' ಪರಾ. **ಜವಳು:** ೨. ನಿನ್ನ ಸೇವಕರು ಜವಳುಪ್ರದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿನ್ನ ತೀರ್ಥೋದಕಗಳಿಗಾಗಿ ತೋಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವರು (ತುಳಸಿ. ೨೦೦) ; ಮಡವುಗಟ್ಟಿ ಮಲೆತು . . . ಒಂದು ಅಸಹ್ಯ ಜವಳುರಾಡಿಯ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡಿದವು (ವಿಜಾಪಾ. ೦೬); ಜವಳು ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲದೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಮನೋಹರವಾದದ್ದು ಏನೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಮೇದಿಮ. ೦೬೯). [<ಜವುಗು]

ಜವುಳುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಜವುಗೇಟಿಸು; ಶೀತಹವೆಯಲ್ಲಿ ಭಾರವಾದ ಬಂಡಿಗಳ ಚಕ್ರಗಳು ಅವುಗಳನ್ನು ಉತ್ತು ಜವುಳುಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಬೆಂಜನ್. ೨೦೦). [ಜವುಳು + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜವುಳೇಳು (ಕ್ರಿ). = ಜವುಗೇಟ್ ೨ : ಜವದಿ ಕಾರ್‌ಮೇಘ ಒಡ್ಡೈಸಿ ಪೆರ್ಮಳೆ ಸುರಿದು ಜವುಳೇ[ಪಾಠಾಂ. ಗೇ]ಳೆ ಮೂರುದಿನ ಬಿಡದಿರಲು ದೂಷಕರು ತವತವಗೆ ಬಂದು ಪದಾಂಬುಜಕ್ಕೆಱಗುತಿರೆ (ಗುರುಚಾ. ೦೦-೩೬).

[ಜವುಳು + ಏಳು$_1$ (<ಏಟ್$_1$)]

ಜವೆ$_1$ 'ಜವಿ$_1$' ನೋ.

ಜವೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಯವಧಾನ್ಯ ; ಜವೆಗೋಧಿ : "ಯವೆಯೆನಲು ಜವೆ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೩) ; ಜವೆಯ ಜಾಗರದೊಳಂ ಮಲರ್ವಂಡಿನ ಜಗಲಿಯೊಳಂ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೩) ; ಜವೆ ಜೋಳಂ ಕೊಱೆ ಮೊದಲಾದುವರ್ಕೆ ಗಣೆವೊಂದು ತೆನೆಗಳೆರಡಾದಂದುಂ . . . ಅಱಿಗೆ ತತ್ಪತಿಯಟಿವಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೩೬) ; ಜವೆ ದಿವ್ಯೌಷಧಿ ಪಾರಿಜಾತ ಕುಸುಮಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಮಾರ್ದ್ರಾಕ್ಷತಂ . . . ಕಸ್ತೂರಿ ಕಾಶ್ಮೀರಮೆಂಬಿವಱಿಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಪೊಂಬರಿಯಣಂ ಚೆಲ್ವಾದುವಾ ಸದ್ಮದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೦-೯೮). ೨. ಒಂದು ಯವೆಯ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ತೂಕ: ಮೇಲೆ ತೂಗುವ ತ್ರಾಸು ಕಟ್ಟಳೆ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜವೆ ಕೊಱತೆಯಾದರೆ ಎನ್ನನದ್ದಿ ನೀನೆದ್ದು ಹೋಗು (ಬಸವ. ೪೪೦). ೩. ಉದ್ದವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಅಂಗುಲದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : "ಕರಿ ಸಾಸಿವೆಯಾಗಲೊಂದು ಜವೆಯೆನಿಸಿರ್ಕುಂ ಕರಿ ಜವೆಯಾಗಲ್ಕಂಗುಲ" (ವ್ಯವಹಾ. ೮-೩೯ ಅನು. ೦).

ಜವೆಯ ಕೆಯ್ = ಯವೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಹೊಲ : "ಜವೆಯ ಕೆಯ್ ಯವ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೬-೮).

[<ಪ್ರಾ. ಜವ./ಸಂ. ಯವ]

ಜವೆ$_3$ (ನಾ). (ಮಾಟದ) ಮಂತ್ರ ; "ಮಾಯೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಎವೆಯಿಟ್ಟು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿದಂತೆ ಮೂಲೋಕಕೆ ಜವೆಯ ಮೋಜವ ಕಲ್ಪಿಸಿದಳು (ಮೋಹತ ೨೯-೮). 'ಜವೆಬೂದಿ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಜವ./ಸಂ. ಜಪ]

ಜವೆಗೊಂಕು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಕೂದಲು ಕೊಂಕು ; ತೊಂದರೆಯಾಗು : ರವಿಸುತನಿಂತು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಕಾರಣದೆ ಕೌರವನಂದು ರಾಯಕುವರಿಯ ಜವೆಗೊಂಕದಂತಿರೆ ಸೆಱೆಗೊಂಡು ನಾಗಪುರವ ಪೊಕ್ಕನತಿ ಹರುಷದೊಳು (ಕರ್ಣವ್ಯ. ೩-೨೨).

[ಜವೆ$_1$ (<ಜವಿ$_1$) + ಕೊಂಕು$_1$]

ಜವೆಗೋದಿ, ಜವೆಗೋಧಿ (ನಾ). ಗೋಧಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಯವ: "ಜವೆಗೋದಿ – ಯವಗೋಧೂಮ" (ತದ್ಯಕೋ. ೦೪). **ಜವೆಗೋಧಿ ;** ಜವೆಗೋಧಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ನೆಲ, ಬಗೆಬಗೆ ವಾಯುಗುಣಗಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಭೂವಿಪ. ೦೮೭).

[ಜವೆ$_2$ + ಗೋದಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ)]

ಜವೆಗೋಧಿ 'ಜವೆಗೋದಿ' ನೋ.

ಜವೆಬೂದಿ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಬೂದಿ ; ಮಂಕುಬೂದಿ : ಅಸುರ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಮಂ ಜಪಿಸಿ ಫಣೆಯೊಳಂ ಭಸಿತಮನು ಧರಿಸಿ ದಿಗ್ಬಂಧನಂಗಳಗೈದು ಶಶಿಯ ಮಂಡಲಕೆ ಕಾವಳಗೈಸಿ ಗ್ರಹಗಣರ ಕಂಗಳಿಗೆ ಜವೆಬೂದಿಯಾ ಸಸಿನೆ ಚೆಲ್ಲುತ ದುರ್ಗಿ ಭೈರವರ ಬಲಗೊಂಡು (ನವಮೋ. ೨೬-೧೩). [ಜವೆ$_3$ + ಬೂದಿ]

ಜವ್ವನ, ಜೌವನ (ನಾ). ೧. ಹರಯ; ಪ್ರಾಯ; ಯೌವನ; ತಾರುಣ್ಯ: ಕಲಿತನದುರ್ಕು ಜವ್ವನದ ಸೊರ್ಕು ನಿಜೇಶನ ನಚ್ಚು . . . ಕರ್ಣನಿನಗುಳ್ಳನಿತೇನೆನಗುಂಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೨೩); ಸಿರಿಯೊಂದೊದವಂ ಜವ್ವನ ಭರಮಂ ನಚ್ಚಿರ್ದು ಕೆಡುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೨) ; ಇಂದು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸಿಂಗೆ ಇಂದೆ ಜವ್ವನವಾಯಿತ್ತಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೦೬) ; ಏನೆಂಬೆನುತ್ಕಟದ ಜವ್ವನಂ ಬರುತಮಿರೆ (ನಂಬಿರ. ೩-೨); ನೀನು ಮಿಗೆ ಮೇಲಱಿಯೆ ಜವ್ವನದುಬ್ಬುಗೊಬ್ಬಿನಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೭) ; ಸಿರಿಯು ಬಂದರೆ ಲೇಸು ತಿರದ ಜವ್ವನ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೯). ೨. ಮೊಲೆ ; ಸ್ತನ: "ಜವ್ವನಮೆಂದು ಕುಚಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೪೩೦); "ಜವ್ವನಮೆನಲ್ಕೆ ಕುಚಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೩೧); ಅಚ್ಚ ಜವ್ವನಮೆಂಬ ದರ್ಪಕಪಟ್ಟಕುಂಜರಕುಂಭಮಂ ಚೆಚ್ಚರಂ ರತಿದೇವಿ ಸರ್ವಲತಾಂತಮಾಲಿಕೆಯಿಂ ಸಮಂತರ್ಚಿಪಂತೆಳವೆಣ್ಣದೊರ್ವಳಮರ್ಚಿದೆಳ್ಪಲರನ್ನದೊಳ್ವಚ್ಚಮಂ ನಲಿದಾ ಕುಮಾರಿಯ ಪೀವರ ಸ್ತನಭಾಗದೊಳ್ (ಉದ್ಕಟ. ೮-೩೪) ; ಚುಂಬಿಸೆನ್ನಧರವ ಚುಂಬುಕಾಗ್ರವಿಡಿಯುತ ತುಂಬು ಜವ್ವನಕೆ ಕೈನೀಡಿ ನಂಬಿಸಿ (ಶತಸಾಂ. ೩೨-೬೯). **ಜೌವನ :** ೧. ಪೋದುದು ಜೌವನಂ ಕ್ರಮದಿನಾದುದು ಮುಪ್ಪು (ಆದಿಪು. ೨-೩೫) ; ಉದಯಿಸಿ ಜೌವನಮಂ ತಳೆದೊದವಿದ ಮುಪ್ಪಿನೊಳೆ ಕಟಿವರಿಲ್ಲಿಂ ಬಟಿಯಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦-೮೪); ಜೌವನದೇಟ್ಗೆ ಕಯ್ಗೆ ಕನ್ನಡಿಯೆನಿಸಿತ್ತು (ಕಬ್ಬಿಕಾ ೪೭) ; ಜೌವನಮಾದುದು ಮತ್ತನುಜೆಗೆ (ಜಯಕಾ. ೩-೭೦).

[<ಪ್ರಾ. ಜೋವ್ವಣ. / ಸಂ. ಯೌವನ]

ಜವ್ವನಂನೆಱೆ, ಜೌವನಂನೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ಯೌವನ ತುಂಬು ; ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರು : ಎಂತೆಂತೇಟ್ಗೆಯ ಜವ್ವನಂನೆಱೆಗುಮಂತಂತೊಪ್ಪೆ ಲಾವಣ್ಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೭) ; ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಮಣಿಮಾಳೆಗಳ್ನೆಱೆದು ತನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿರೆ ಬೇಗವೇಗಮಾ ಕ್ಷಣದೊಳೆ ಜವ್ವನಂನೆಱೆಯೆ ನೆಟ್ಟನೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಬಂದು ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೦೮). **ಜೌವನಂನೆಱೆ** : ಜೌವನಂನೆಱೆದ ಪ್ರಭಾವತಿಯನಾರ್ಗೆ ಕುಡುವಮೆಂದು . . . ಆಳೋಚಿಸಿ (ಜಾವುಂಪು. ೯೦-೨೫). [ಜವ್ವನ + ನೆಱೆ$_1$]

ಜವ್ವನಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಗೆಲ್ಲಂಪಡೆದ ಪಂದೆಯಂತೆ ಜವ್ವನಂಬಡೆದ ಮುದುಪನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೨೫). [ಜವ್ವನ+ಪಡೆ$_1$]

ಜವ್ವನವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಜವ್ವನಂಬಡೆ : ತಿಣ್ಣ ಜವ್ವನವೆತ್ತ ಕೆಳದಿ ಕೇಳ್ (ಮೋಹತ. ೩೦-೨೪). [ಜವ್ವನ + ಪೆಱು$_1$]

ಜವ್ವನಿ (ನಾ).=ಜವ್ವನೆ: ಕನ್ನೆವೇಟಕ್ಕೆ ತನ್ನಂ ಮಾಱುಗೊಟ್ಟ ಪಾಱುಗೆಯ್ತುದ ಜವ್ವನಿಗಿನಿಯನಿತ್ತ ನಖರದಕ್ಷತಂಗಳನೆ ತೊಡವು ಮಾಡಿ ಮೆಱೆವುದನವ ಳೊಡನಾಡಿ ನೋಡಿ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೫೫ ವ). [ಜವ್ವನ + – ಇ$_2$]

ಜವ್ವನಿಕೆ (ನಾ). ಹರಯ ; ತಾರುಣ್ಯ ; ಯೌವನ : ತನ್ನ ಜವ್ವನಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವರ ಒಕ್ಕಲಾಗಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. II, ೧೯೩).

[ಜವ್ವನ + – ಇಕೆ]

ಜವ್ವನಿಗ, ಯವ್ವನಿಗ (ನಾ). ಹರಯದವನು ; ತರುಣ ; ಯುವಕ : "ದಾರಕಃ, ತರುಣಃ, ಯುವಾ–ಈ ೩ ಜವ್ವನಿಗಂ" (ಹಲಾಯು ೪೩-೩೪೯); ಪೆಸರೇನಾರ್ಗೀತನೀ ಜವ್ವನಿಗ ತವಸಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೬೦) ; ಪಾಂಥರೊಳಗೆ ಬಳಲ್ದು ಬರ್ಪ ಜವ್ವನಿಗನಂ ಕಂಡು (ಗಿರಿಕ. ೨-೦೮ ವ). **ಯವ್ವನಿಗ** : ಇವನಸುರ ಮಧುಗುಡಿಗ ಯವ್ವನಿಗ ಮದನಗ್ರಹವ್ಯಾಧಿಗಂ (ನವಮೋ. ೯-೦೭). [ಜವ್ವನ + – ಇಗ]

ಜವ್ವನಿಗಿತಿ (ನಾ).=ಜವ್ವನೆ: ಆರೂಕಿರಿಯ ಜವ್ವನಿಗಿತಿಯರು ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ (ಬೆಟ್ಟಅ. ೧೮೦-೪). [ಜವ್ವನಿಗ + – ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜವ್ವನಿಗೆ (ನಾ).=ಜವ್ವನೆ : ಈ ತೆಱದೆ ಮೆಱೆವ ಮಿಱಪಿಗರ ಮುಱುಕಮಾದೊರೆಯ ಭರದ ಜವ್ವನಿಗೆಯನೆಮ್ಮ ಕೆಯ್ಸಾರಲಿತ್ತಪ್ಪುದೆ (ವರ್ಧಪು. ೯-೪೩ ವ). [ಜವ್ವನಿಗ + – ಎ$_2$]

ಜವ್ವನೆ, ಜೌವನೆ, ಯವ್ವನೆ (ನಾ). ಯುವತಿ ; ತರುಣಿ : "ವಧೂಟೀ, ಚಿರಂಟೀ – ಈ ೨ ಜವ್ವನೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೩೩೦); ಜವ್ವನೆ ಗಡಮಾಡಲ್ ಪಾಡಲವಳ್ ಬಲ್ಲಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೩) ; ಜವ್ವನೆಯ ಮೊಲೆಯಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೇಸುಪಥಮುಮಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೨೨); ಎನ್ನ ಮನೆಯೊಳ್ ತುಂಬಿದ ಜವ್ವನೆಯನಿರಿಸಲಣ್ಮೆಂ (ದಶಕು. ೦೧-೬೬). **ಜೌವನೆ** : "ಪಡ್ಡಾ–ಜೌವನೆ" (ಕಾಶಕೃ. ೨೪). **ಯವ್ವನೆ** : ಬಾಲಕಿಯರುಂ ಯ[ಪಾಠಾಂ. ಯೌ]ವ್ವನೆಯರುಂ . . . ವಯೋ ಧರ್ಮಂಗಳಂ ತಿಳಿದು (ಬಸಪು. ೪೦-೦೮). [ಜವ್ವನ + – ಎ$_2$]

ಜವ್ವರಿಸು, ಚವ್ವಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಜವ್ವನ ಜವ್ವನ ಕೊಪ್ಪುವಲಂಕಾರ ಜವ್ವರಿಸುವ [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಲಿಸುವ] ಹಾವಭಾವ ಕವ್ವರಿಸುವ ಕಾಂತಿರಸದಿಂದ ನೃಪನ ಕಣ್ಣವ್ವಳಿಸುವವೊಲೆಸೆದರು (ಥೆರಜ. ೧೩-೫೫). **ಚವ್ವಲಿಸು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?. / ತೆಲು. ಜುವ್ವರಿಂಚು = ವಿಜೃಂಭಿಸು]

ಜವ್ವಾಜಿ 'ಜವಾದಿ' ನೋ.

ಜವ್ವಾದಿ 'ಜವಾದಿ' ನೋ.

ಜಷ್ಟೆ (ನಾ). ಉದಾಸೀನತೆ; ಆಲಸ್ಯ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಜೇಷ್ಠ ಮೂಲ ಹಿಡಿದರೆ ಜಷ್ಟೇ ಮುಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ (ಎಸಮ್ಮ. XV, ೩೨); ಸ್ವಲ್ಪ ತಲೆ ಬಾಚು ಅಂದರೆ ಏನೋ ಜಷ್ಟೆ (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ]

ಜಸ$_1$, ಝಸ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರು ; ಯಶಸ್ಸು ; ಕೀರ್ತಿ : "ಜಸಂ ಕೀರ್ತಿಯೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೨) ; ಕುಸುಮಂಗಳೆಂಬ ಮಾತದು ಪುಸಿ ದಹನಮಯಂಗಳಂಬುಗಳ್ಮನಸಿಜನಾ ಜಸಮಟಿಯೆ ಸುಡುವುದೆ(ವೆ)ರ್ದೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೮೪); ಕೇಸವಯ್ಯನವಾರ್ಪ್ಪೊಗಳರ್ನೆ ಗಟ್ಟಿಗುಪಮಾಗಿ ಜಸಂ ಭುವನಾನ್ತರಾಳದೊಳ್ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೭೮-೦೮; ಸು. ೨೦೦); ಒಡಲುಂ ಪ್ರಾಣಮುಮೆಂಬಿವು ಕಿಡಲಾದುವು ಜಸಮದೊಂದೆ ಕಿಡದದನಾಂ ಬಲ್ವಿಡಿವಿಡಿದು ನೆಗಟ್ಟೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೦೮೦) ; ಜಸಮೆ ತನಗೆ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯೆಂಬುದನಱಿಪುವಂತೆ ಪೂಸಿದ ಬೂದಿಯೊಳಂ . . . ಚೆಲ್ವನಾಂತು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬೬) ; ಋಷಿವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಕಲೆ ಮೇಳವಿಸೆ ಜಸವು ಜನಜೀವನಕೆ (ಮಂಕುಕ. ೫೨೨). ೩. ಶೋಭೆ : ವೈಭವ: ಹಸಿವು ವೆಸನ ತೃಷೆಯಾಲಸ್ಯಮೋಹವೆಂಬೆಸಕವುಳ್ಳುದು ನರದೇಹ ಉಸಿರಿದ ಕೃತಿಯೊಳು ಮಱೆದೆಡಹಿರೆ ತಿದ್ದಿ ಜಸವ ಮೆಱೆವುದು ಕೋವಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧-೦೫) ; ಮಿಸುನಿಗಂಬದ ಪಟ್ಟಸಾಲೆ ನಾನಾ ಬಗೆಯೆಸೆವ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಜಸವ ಬೀಱಿದುವು ನಾಟಕಶಾಲೆಯ ಬಲೆಯರೆಸೆದಿಹ ಮಣಿಮಯ ಭವನ (ಕಂನವಿ. ೬-೪೩). **ಝಸ$_1$** : ೧. ಬಿರುದಿನ ಬಿಂಕದಂಪದ ವಿರೋಧಿಗಳಂ ತಱಿದಿಕ್ಕಿ ದಿಕ್ಕರಿಪರಿಯನ್ತಮುಂ ಝಸಮನಾರ್ಜ್ಜಿಸಿ ವೀರರಸಂ ತುಳ್ಕಾಡಿ ಕಾದಿದಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೬೯-೦೩ ; 1183).

[<ಪ್ರಾ. ಜಸ. / ಸಂ. ಯಶಸ್]

ಜಸ$_2$, ಝಸ$_2$ (ನಾ). ಮೀನು ; ಝಡಿತಿ – ಜಡಿತಿ; ಝಷ – ಜಸ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೩ ಪ್ರಯೋ). **ಝಸ$_2$** : 'ಝಸಕೇತು' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಝಸ. / ಸಂ. ಝಷ]

ಜಸಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದು : ಆವ ನರನಾವ ಕೃತ್ಯಂಗೆಯ್ಯಲು ಬೀಯದ ಜಸಂದ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಳೆವುದಿಲ್ಲಿ ನಾರಕದ ಬಿಱುಬೀಯದ ಸುಖಂ ಪರದೊಳೆಂತು ದೊರಕೊಂಬುದೆಂಬೀ ಯವಸ್ಥೆಯನೆನಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಪೇಳ್ವುದು(ಚೈಮಿಭಾ. ೫-೪೮). [ಜಸ$_1$+ತಳೆ$_1$]

ಜಸಂಬಡೆ, ಜಸವಡೆ, ಝಸಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು ; ಹೆಸರಾಗು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು: ನಮ್ಮೊವಜರ್ ಜಸಂಬಡೆದ ಭಾರ್ಗವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೫೬) ; ತನ್ನೊಡಮೆಯನನವರತ ದಾನದಿಂ ತವಿಸಿ ಜಸಂಬಡೆದಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೦೫೦); ವಾಜಿವಂಶದಜ್ಜಾಡುವಿನಂ ಜಸಂಬಡೆದ ನೆಂಬುದು ಧಾರಿಣಿ ನಾಗರಾಜನ (ನಾಂದೇಡ್. ೨೩-೩೨ ; 1122) ; ಗುಣಂ ಗೊಂಡಂ, ಜಸಂಬಡೆದಂ, ಕಳಸಮಿಟ್ಟಂ(ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೪ ಉದಾ). **ಜಸವಡೆ**: ಮೂಜಗದೊಳೆನಿಸು ಜಸವಡೆದೊಡಂ ಗುಹ್ಯಕಾಸ್ಪದಮೆನಿಪುದಳಕಾಪುರಂ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩-೧೫) ; ಎಸೆವಾ ಕಾವೇರಿಯ ತಟದೊಳು ಬಹು ಪುಣ್ಯದೆಸಕದ ದಿವ್ಯಸ್ಥಳಗಳು ಜಸವಡೆದಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೨-೨೦); ಸಕಲ ವೇದಾವಳಿಯೊಳು ಜಸವಡೆದ ಪಾವನಚರಿತೆಯ . . . ವಂದಿಪೆನು (ಹದಿಬ. ೮-೨). **ಝಸಂಬಡೆ**: ಶಂಕರನಾರಾಯಣನ ವೆಸರಿಂ ಕಡುಝಸಂಬಡೆದ ಭೂಸುರನಿಂ ಕೃತವಿದಧ್ಯಾತ್ಮರಾಮಾಯಣಂ (ಅಧ್ಯಾರಾ. ೧-೨).

[ಜಸ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಜಸಯುತ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದವನು ; ಯಶೋವಂತ : ಕರಣ ತ್ರಯಂಗಳೊಳ್ ಜಸಯುತನೊಳ್ ಗೃಹೋಪಕರಣಂಗಳೊಳುತ್ತಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವುದು ಸಾಧನಾಹ್ವಯ (ನಾನಾರ. ೦೦೫).

[ಜಸ$_1$ + ಯುತ]

ಜಸವಂತ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ ; ಕೀರ್ತಿವಂತ : ವಂತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ – ಸಿರಿವಂತಂ, ಜಯವಂತಂ, ಜಸವಂತಂ (ಶಮದ. ೨೦೬ ಪ್ರಯೋ) ; ಜಸಮುಂಟೀತಂಗೆ, ಜಸವಂತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೦ ಪ್ರಯೋ).

[ಜಸ$_1$ + – ವಂತ]

ಜಸವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗು; ಶೋಭಿಸು: ಮಿಸುನಿಯ ಹಡಪ ಚಾಮರ ಕುಂಚ ಕಾಳಾಂಜಿ. ಪೊಸವಟ್ಟೆಯ ಪಾವಡೆಯ ಜಸವಟ್ಟೂಳಿಗದವರ ಮೇಳದೊಳಾಗ ವಸುಧೇಶ ಸಾರಿಗೈದಿದನು (ಕಂನವಿ. ೨೨-೮೮).

[ಜಸ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ಜಸವಡೆ 'ಜಸಂಬಡೆ' ನೋ.

ಜಸವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಜಸಂಬಡೆ : ಜಸವೆತ್ತ ಗರುಡಬಾಣದಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಖಂಡಿಸಲದು ಬಯಲಾದುದು (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೮); ಜಸವೆತ್ತು ಪೆರ್ಮೆ ಮಿಗೆ ರಂಜಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೦-೬೯). [ಜಸ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಜಸೆ 'ದಸೆ$_1$' ನೋ.

ಜಸ್ತು (ನಾ). ತವರ ಮತ್ತು ಸೀಸಗಳಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರ ಧಾತು : ಎಣ್ಣೆಯ ಪೀಪಾಯಿ ಮತ್ತು ಜಸ್ತಿನ ಡಬ್ಬೆಯಲ್ಲಿಯ ತುಪ್ಪ (ಮುಂಬಪ್ಪಾ. ೮೦). [←ಮರಾ. ಜಸ್ತ್ ; ಹಿಂ. ಜಸ್ತಾ/ಪ್ರಾ. ಜಸದ.]

ಜಹಂಗೀರು 'ಜಹಾಂಗೀರು' ನೋ.

ಜಹಗೀರದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಹಗೀರಿ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಹಗೀರು, ಜಹಗೀರಿ, ಜಾಗಿರಿ, ಜಾಗೀರ್, ಜಾಗೀರಿ, ಜಾಗೀರು (ನಾ). ೧. ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೊರೆತ ಭೂಮಿ, ಗ್ರಾಮ ಮೊದಲಾದುವು: ನಿನಗೆ ಹರದನ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಜಹಗೀರು ಕೊಡಿಸುತ್ತೇವೆ (ಹೈದರ. ೩೪) ; ಆ ಜಹಗೀರಿನ ವಾರ್ಷಿಕ ವರಮಾನವು ೬೪೦ ಸಾವಿರಗಳಷ್ಟು ಇದ್ದಿತು (ಝಾಂಶಾ. ೩). **ಜಹಗೀರಿ:** ೧.ಕೊಡಗರ ಭೂಮಿ ಮನೆಯನ್ನು ಆ ಮುಸಲ್ ಮಾನರಿಗೆ ಜಹಗೀರಿ ಆಗಿ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೭). (ಗು). ೨. ಜಹಗೀರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಶೀಮೆಯೇನಾದರೂ ಜಹಗೀರಿ ಇನಾಮಾಗಿ ಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೩). **ಜಾಗಿರಿ:** ೧. ಒಂದು ಜಾಗಿರಿನಲ್ಲಿಯ ಜಾಗಿರದಾರರು ತಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರ ಮೇಲೆ ನಡೆಸುವ ಕ್ರೂರವಾದ ಒತ್ತಾಳಿಕೆ (ಸಾಸಮಾ. ೬೮). **ಜಾಗೀರ್ :** ೧. (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೩೩೦). **ಜಾಗೀರಿ :** ೧. ಅಖಂಡ ಜಾಗರದ ಜಾಗೀರಿ ಸನದನ್ನು ಪಡೆದವರಂತೆ (ದೀಪಹ. II, ೨೨೯). **ಜಾಗೀರು :** ೧. 'ಜಾಗೀರುದಾರ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಜಹಾಗೀರ್, ಜಾಹಾಗೀರ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾಗೀರ್, ಜಾಗೀರಿ]

ಜಹಗೀರುದಾರ, ಜಹಗೀರದಾರ, ಜಹಾಗೀರದಾರ, ಜಾಗೀರದಾರ, ಜಾಗೀರುದಾರ, ಜಾಗೀರ್ದಾರ್ (ನಾ). ಜಹಗೀರನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಜೋಡಿದಾರ: ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಜಹಗೀರುದಾರರು ತಮ್ಮತಮ್ಮೊಳಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಯೋಧಪು. ೦). **ಜಹಗೀರದಾರ :** ಸಾವಿರಾರು ಜಹಗೀರದಾರರು ತಾಲೂಕುದಾರರು . . . ದುರ್ದೆಶೆ ಗೀಡಾಗಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೪). **ಜಹಾಗೀರದಾರ :** ಆ ಜಹಾಗೀರದಾರರ ಮನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನೀನು ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಿಯಷ್ಟೇ ? (ಮೋಹಿನೀ. ೩). **ಜಾಗೀರದಾರ :** ಆಗರ್ಭಶ್ರೀಮಂತರು . . . ಜಾಗೀರದಾರರು !! (ಇತಿಶ್ರೀ. ೬). **ಜಾಗೀರುದಾರ:** (ಕ). **ಜಾಗೀರ್ದಾರ್:** (ರೈಸ್‌ಗೆ.II, ೩೩೦).

[←ಮರಾ. ಜಹಾಗಿರದಾರ್, ಜಾಗೀರ್ದಾರ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾಗೀರ್ದಾರ್]

ಜಹಜು, ಜಾಜು$_2$ (ನಾ). ಹಡಗು : ಫರಾಶೀಸರ ದೊಡ್ಡ ಜಹಜು ಹದಿಮೂರು ಇಂಗ್ರೇಜಿಯವರ ಜಹಜು ಹದಿಮೂರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೦) ; ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಚಂಡಮಾರುತ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಅನೇಕ ಜಹಜುಗಳು ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವು (ಇಬದು. ೯೦). **ಜಾಜು$_2$:** ಅವರು ಇಳಿದು ಜಾಜು ಹತ್ತಿ ಹೋದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಹಾಜ್]

ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವುದು: ಸೋಯಂಶಬ್ದಂಗಳಿಂದ ದೇವದತ್ತ ಗತಮಾದ ಐಕ್ಯವಂ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಬಳಿಕೀತನೆ ಆತನು ಆತನೇ ಈತನೆಂದು ಪರಸ್ಪರಾಭೇದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ಘಟಿಸುವಂತೆ ಬೋಧಿಪುದೇ ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ (ವಿವೇಕ. ೪೬); ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶವ ಬಿಟ್ಟು ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವದು ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣವೆಂತಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೨೦-೮).

[ಸಂ. ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಜಹತ್ + ಅಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾ)]

ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ : ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುವ ಅರ್ಥವು ಶಕ್ಯಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯು ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ ಎನ್ನಿಸುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೦೦). [ಸಂ.(ಜಹತ್ + ಅಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ)]

ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ).=ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ: ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆಯೆಂದರೆ, ಪದಗಳ ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದಂಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದಂಶವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೬).

[ಸಂ. ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಜಹತ್ + ಅಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾ)]

ಜಹಪನಾ 'ಜಹಾಪನಾ' ನೋ.

ಜಹರ್ 'ಜೋಹರ್$_2$' ನೋ.

ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು : "ಕೇರಿಯೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿತು" . . . "ಕೇರಿ" ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ ; ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನೊಳಕೊಳ್ಳದೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ "ಜನರು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಜನರು ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿದರೇ ಹೊರತು, ಕೇರಿ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಲಿಲ್ಲ.) ಈ ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣೆಗೆ "ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಮೀ. ೨೩೨). [ಸಂ. ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾ)]

ಜಹಾಂಗೀರು, ಜಹಂಗೀರು, ಜಾಂಗೀರು (ನಾ). ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಸುತ್ತುಸುತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಖಾದ್ಯ : ನನಗೆ ಜಹಾಂಗೀರು ಕೊಡಿಸು (ರೂಢಿ). **ಜಹಂಗೀರು:** ನೀವು ಮಾಡಿರುವ ಜಹಂಗೀರು ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಾಂಗೀರು:** ಜಿಲೇಬಿ . . . ಜಾಂಗೀರು, ಹೋಳಿಗೆ (ರೂಪಸಂ.೦೬).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಹಾಂಗೀರೀ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಾಭರಣ]

ಜಹಾಗೀರದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಹಾದ್ (ನಾ). ಧರ್ಮಯುದ್ಧ : ನಿನ್ನ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಜಹಾದ್ ಜಹಾದ್ ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕೈಲಾಕ. ೬೮). [←ಪಾರ. ಜಹಾದ್, ಜಿಹಾದ್]

ಜಹಾಪನಾ, ಜಹಪನಾ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಮಹಾಪ್ರಭು ಎಂಬಂತೆ ಸಾರ್ವಭೌಮರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಜಹಾಪನಾ! [ಮಹಾಸ್ವಾಮಿ!] ಈ ದಾಸಿಯು ಶುಭಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಂದು ಹೇಳಿದಳು (ಕಪಾಕುಂ. ೬೯) ; ಹಾಗಲ್ಲ ಜಹಾಪನಾ, ಗುದಾಮಿನ ಕಾಳೆಲ್ಲ ತೀರಬೇಕೊ ಬೇಡವೊ (ಗಾಳಿಪ. ೦೨೦). **ಜಹಪನಾ :** ಜಹಪನಾ – ಇಂಗ್ರೇಜಿ ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಪಹರ್‌ಗಂಜನ್ನು ಲೂಟಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಅನ್ನಾವ. ೨೦). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಹಾಂಪನಾಹ್]

ಜಹ್ನುಜಾಂಬು (ನಾ). ಗಂಗಾನದಿಯ ನೀರು ; ಪವಿತ್ರವಾದ ನೀರು : ಜಹ್ನುಜಾಂಬುಗಳಿಂದಂ ತುಂಬಿ ಸಹಸ್ರ ಕುಂಭದಭಿಷೇಕಮನಾಗಿಪೆಂ. (ರಾಜಶೇ. ೩-೨೮). [ಸಂ. (ಜಹ್ನುಜಾ + ಅಂಬು)]

ಜಹ್ನುಜಾತೆ (ನಾ). ಜಹ್ನುಮುನಿಯ ಮಗಳು; ಜಾಹ್ನವಿ; ಗಂಗಾ ನದಿ: ಜಹ್ನುಜಾತೆಯನುತ್ತರಿಸಿ, ನಾವೆಯಿಂದಿಳಿದು (ಕ್ರಿ ೧ ರಾ ಮಾ-೦೩೬-೫೦). [ಸಂ. ಜಹ್ನುಜಾತಾ (ಜಹ್ನು + ಜಾತಾ)]

ಜಹ್ನುಜೆ (ನಾ).=ಜಹ್ನುಜಾತೆ. "ಜಹ್ನುಜಾಂಬು" ಪರಾ.

[ಸಂ. ಜಹ್ನುಜಾ]

ಜಹ್ನುಸುತೆ (ನಾ). = ಜಹ್ನುಜಾತೆ: ಹೋವದ ಕಿಚ್ಚು ತುಡುಕದ ಮುನ್ನ ತಗೆದನು ಬಿಚ್ಚುಜಡೆಗಳ ಜಹ್ನುಸುತೆಯಲಿ ನಾದಿದನ ಭಟನ (ಕುಮಾ೧ಗ. ೯-೨೩). [ಸಂ. ಜಹ್ನುಸುತಾ (ಜಹ್ನು + ಸುತಾ)]

ಜಳ$_1$ 'ಜಲ$_1$' ನೋ.

ಜಳ$_2$ 'ಜಲ$_2$' ನೋ.

ಜಳಂಬ, ರುಂಣಂಬ, ರುಳಂಬ (ನಾ). ೧. ವೇಲ್ಮುಸುಕು: ಹೊದಿಕೆ: ತೆರೆ: "ಮೀಲಾಮುಸುಕಿಗೆ ಜಳಂಬವಾದು" (ಕಬ್ಬಮಂ ೬೦); "ಮುಸುಕೆ ಜಳಂಬ" (ಶಿವೋ. ೦೭೪). ೨. ಬೀಸಣಿಗೆ. "ಜಳಂಬಾಯ್ತ್" ಪರಾ. **ರುಣಂಬ**ಂ ೧. ಇಂದ್ರಜಾಲಿಗರ ಪಾವಕಿಗಳಂ ಸೀರೆಗಳಂ ರುಣಂಬಮಂ ಕೊಡೊಡಾ ಪ್ರತಿಮುಖಮಿವಂ ಕೊಡಂ ತನ್ನ ಮುಖವಿದೊಳಿಟ್ಟು ವೆಲಿಯ ರುಣಂಬಮುಮಂ ತೊಟ್ಟು (ದಶಾ.ಶಾ. ೦೯-೦೩); ಜವಳಿ ರುಣಂಬಮಂ ಕೊಡಿಯನೆನ್ನಳಿವಂ (ಕೂಟಶಾ. ೦೯೪೪, ಹರೀಶ್ವರಿತ್ರ. ೩೦-೩೪ ; ?). **ರುಳಂಬ** : ೧. "ರುಳಂಬವೆಂದು ಮೇಲ್ಮುಸುಕು" (ಕಥಾಸಾ. ೩೦-೩೮) ; ಚಿತ್ರದಣ್ಣಂ ಪಳಿಯೆಸೆವ ರುಳಂಬಂ ಗಡೆಗ್ಕೆನ್ಮೆಂ ತುರಂಗಂ (ಆಪ್ತ. XIII, ೩೩೦-೦೩ ; ೮೫೨) ; ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ ಮೇಳಿಪ ವಣ್ಣಗೆಯ ರುಳಂಬವೆಂಬವಳ್ಮಿರೆ . . . ನಡೆತಂದನಂದು ನವ ಯೌವನಸೌವರ್ಣವೃದ್ಧಿ ಚಿತ್ರಿತಂ (ಜಾಪ್ತ. ೩-೩೯); ವಲಿಯ ರುಳಂಬಂ ಮುಚ್ಚುಳಿವ ಮುದ್ರಿಕೆ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ . . . ತನ್ನೊಳ್ಕೊಳ್ಳವದೆ ಬಂದಂ (ಏಕಾತ. ೯-೩೩) ; ಕಡಲಂಚಿಗಗೊಂಡ ಪೊಡವಿವಣ್ಣಂಬರಾಂಬುಜನೇತ್ರ ನಿತ್ತ ಪೀತಾಂಬರದ ರುಳಂಬಮಂಬ ಪಿಡಗನವರ್ಜಿಯುಂ (ರಾಚಂಕ. ೦೨-೩೪ ಪ) ; (ತನ್ನ ಕಯ್ಯದರ ರುಳಂಬವನ್ನು ಸುಲಿಯುತ್ತ ಎಯ್ದು ಹೋಗಿ) (ಪಚ್ಚಿಮ. ೦೯೦-೦೪). ೨. 'ರುಳಂಬಾಯ್ತ್' ಪರಾ.

[? ./ಮರಾ. ರುಳಂಬ]

ಜಳಂಬಾಯ್ತ, ರುಳಂಬಾಯತ, ರುಳಂಬಾಯ್ತ (ನಾ). ಬೀಸಣಿಗೆ ಬೀಸುವವನಂ: ಚಾಮರಿಗಿಃ: "ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯವರೇ ಜಳಂಬಾಯ್ತನಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಮಂ ೪೬); "ಜಳಂಬಾಯ್ತ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆವಿಡಿದಾತಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೦೬೦); ಆರಮನೆಯೊಳಿರಿಸುವುದು ರಾಯ ಕೆಲ್ಸಂಬರಂಪರಿಯಿಂದೆ ಬಂದ ವಿಶ್ವಸನೀಯರಪ್ಪ ಪಡಿಯರೆರಂ ಜಳಂಬಾಯ್ತರಂ ಬಿಜ್ಜರಂ ಸಜ್ಜೆವರಂ (ಕೀರ್ತಿಶಾ. ೨-೩೨). **ರುಳಂಬಾಯತ** : ಪಡಿಯಜರಿಕ್ಕುಟಿಗರ ಲೆಕ್ಕಿಗರಸೆವ ರುಳಂಬಾಯತರ . . . ಮಾಸ್ಯಾರರ ಸಂದಣಿ ಸಲೆ ಸೊಗಯಿಸತು (ಅಯಾಶಾ. ೦೩-೦೯). **ರುಳಂಬಾಯ್ತ** : "ರುಳಂಬಾಯ್ತನೆಂದು ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆ ವಿಡಿವಾತಂ" (ಅಶಾ. ೦೭-೪೮); ಅಬ್ಬಿಯೆ ಘೋರ್ಜಸುವಂತಾಯ್ತರವನೆ ಯೊಗೆ ವುಗುವ ಪೊಱಮಡುವ ರುಳಂಬಾಯ್ತರ ಸೂಟಾಯ್ತರ ಕಲ್ಪಾಯ್ತರಡಂಗಾಯ್ತರಚ್ಚು ಕಾಯ್ತರ ರಥಸಂ (ಕಾಪು. ೦೯೬ ಪ್ರಯೋ); ತಿಂತಿಣಿಸಿ ತುಬಲ್ಗೆಯ್ತ . . . ದಪೆವರಂ ಪೊೞಲಾಯ್ತರಂ ರುಳಂ ಬಾಯ್ತರಂ ಪ ಸಾಯ್ತರಂ ಪ್ರೇವದಿಂದವರವರಂತರವಱುತ ಮದ್ದುರೋತ್ಸಿಗಳಿಂ ಸಂತಸವಡಿಸುತ್ತ (ಆಪ್ತ. ೭೪-೯).

[ಜಳಂಬ + – ಆಯ್ತ]

ಜಳಕ, ಜಲಕ, ರುಳಕ$_1$ (ನಾ). ವೈೃತೆಯೆಯುವುದಂ; ವಿಮಾಹ: ಸ್ನಾನ: ಜಳಕವನೇ ಮಾಡಿ ಯೋಗ ಕಂಪನಿಕ್ಕೆ ಹೋದಿಹೆನೆಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧಕ. ೪೦ ೨೫೦): ಬೆಡಗುದರೆ ಪಾಕಪ್ರಯತ್ನದ ಕಡೆಯೊಳಾ ಜಂಗವದ ಜಳಕಕೆ ಹಿಡಿದು (ಜಸಪು. ೨೪-೭೦); ಖಿಳಕುಲೋತ್ತಮನ ಬಾಣಾರುಣಾಂಬುವಿನಿಂದೆ ಜಳಕ ವಾದುದು ಕುಮಾರನಿಗೆ (ಪ್ರಷಚಕ. ೩೪-೦೬). ಆವರೆನ್ನ ಜಳಕದ ಮನೆಗೆ ಕರದುಕೊಂಡು ಹೋಗ್ಪೆಂಗಳು ಅಂಬಿಕೆಯ ಜಲಜಳ ವಂ ಮಾಡಿ (ತೆಗಂಭಿ. ೦೬೬-೪). **ರುಳಕ**$_1$: ರುಳಕಂ ರುಳಕಿಸಿದಂ ಜೊಗುಳಿ ಬೊಂಬುಳಿಯಾಳಮಾಳವಂತೆ ರವಾಳಂ . . . ಅಟ ಸಂದೇಹಂ (ಕಪುದ. ೨೫); ನಿದ್ರೆ ಬಿಗಿ ಎಟ್ಟು ರುಳಕ ದೇವತಾರ್ಚನೆ . . . ಜಪತಪ ಸಮಾಧಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ದರ್ಮಸಿ. ೭-೨೫೦ ಪ) ; ರುಳ[ಪ್ಪಾಱಂ. ೫] ಳಕದನುಲೇಪನ ವಿಭೂಷಣ ವಿಳಸದವ್ಯತ್ಯಾಹಾರ ಮೊದಲಹ ಹೆಲವು ಸೇವೆಗೆ ಯೋಜಿಸಲು ನೆರೆತಂದುದೋರಂತೆ (ಶಾ ಕ್ರ ರಾ. ೩೨-೦೩) ; ರುಳಕಕ್ಕೆಂದು ಇವರು ಬಚ್ಚಲ ಮನೆಗೆ ಹೋದಾಗ (ಮೂಹುದಾ. ೮೩).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಚೆಲಕ, ಚೆಲಕ್ಕ ; ತೆಲು. ಜಲಕ, ಜಲ್ಲ]

ಜಳಕಂ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ: "ಜಳಕಂ ಸುಶೀಲ್ಪುದಲ್ಲಿ" (ಕರ್ಣಾನಿ.೯೦). 'ಜಳಕನೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಳಕಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಸ್ನಾನ ಮಾಡು: ಜಳಕಂಗೆಯ್ಯುಂಡುಟ್ಟುಂ ಬಳಕಂ ಕದನಕ್ಕೆ ಪಿಡ್ಡ ಫಲಕಂಗಳಾವಿಳಮತಿಸಿದ್ದಂ ಪಿಡಿದುಂ ಗಳಿಲನೆ ನಡೆತಂದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೦೦-೩೩); ಸರಯೂತೀರದೊಂ ಸಾರ್ದುರ್ ಜಳಕಂಗೈದಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೭-೪). [ಜಳಕ + $\mathrm{ಕೈ}_1$ (<$\mathrm{ಕೆಯ್}_1$)]

ಜಳಕಂಬೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸು ; ವಿಮಾಯಿಸು : ಸುರಲತೆಗೆ ಸುರನಾರಿಯರ್ ಸುರಭಿಪಯಮಂ ಸುರಿವಂತೆ ಸುರಭಿಸಲಿಲಂ ಜಳಕಂ ಬೊಗಿಸಿ (ವ್ಯಪ್ರವಿ. ೩-೦೩ ಪ). [ಜಳಕಂಬೊಗು + – ಇಸು]

ಜಳಕಂಬೊಗು, ರುಳಕಂಬೊಗಂ (ಕ್ರಿ). ವಿಮಾಯಿಸು; ಸ್ನಾನ ಮಾಡು : ಚೀರವಮಹೀಶ್ವರಂ ಜಳಕಂಬೊಗಲ್ಕೆ ತೈರಾಭ್ಯಂಗನಂ ಮಾಡಿಕೊಂತಿರ್ದ ಕಾಲದೊಳು (ಆಂರಾಮ. ೦೦-೩೦) ; ಪರಿಮಳೋದಕದಿಂ ಜಳಕಂಬೊಕ್ಕು ದಣಿಂಬಮನುಟ್ಟು (ವ್ಯಪ್ರವಿ. ೯-೭೦ ಪ). **ರುಳಕಂಬೊಗು** : ರುಳಕಂ ಬೊಕ್ಕಂ (=ಮಜ್ಜನವಿಡಿದಂ) (ಕಪುದ. ೫. ೩೫ ಅಡಿ).

[ಜಳಕ + ಪೊಗು]

ಜಳಕನೆ 'ಜಲಕ್ಷನೆ' ನೋ.

ಜಳಕಾಱ 'ಜಲಕಾಕ' ನೋ.

ಜಳಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಧುರದೊಳಿರಿಭೂಭುಜರನೆಂಜಿಸುವ ನಡು ಗಿಸುವ ಕೆಂಪರಿಸುವ ಕೊಡಿಸುವ ಬಳಕಿಸುವ ಜಳಕಿಸುವ [ಪಾಣಾ. ಬಾಡಿಸುವ ಬಳಕಿಸುವ] ಬಿರುದಂಕಮಲ್ಲ ನೀ ನಡುಗಲೇತಕ್ಕೆ (ಪಡಶಾ. ೬-೪೪). [ಜಳಕ + – ಇಸು]

ಜಳಕು, ಜಳುಕಂ (ಕ್ರಿ). ೧. "ಬಳುಕು ; ಕಂಪಿಸು" (ಕೂಟಗಿಗ. ೪೩೬) ; ಕಂಪಿಲಿ ಚಿಲುಮೆರ ಪಂಚಸರ ಕೊಪ್ಪೂರ ಒಂಕಿ ಭಾರಕ ಜ ಳಕೂರ (ಪೊಗಳಿಗ. ೦೨). ೨. ಹಿಂದುರಿ ; ಹಿಂದೆಗೆ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವ : 'ಜಳಕಿಸು' ಪರಾ. ಜಳಕುಂ: ೩. ಎಸೆ ; ಬಿಸುಂದುಂ: ಅಳುಕಾದ ಬಳುಕಾದ ಕಳುಕಾದ ಮನದೊಳು ಅಳಿನೀಲಕುಂತಳೆವೆಳಿಯೋಳ್ ಜಳುಕಾದಿ ತಳುಕಾದ ವಳಕಿಸಿ ಬೆದರಾದ ದಳನೇತ್ರ ಹರುಷಾದಿ ಪೊರ ಟುಂ (ಹಪಾಚ. ೭೦); ಧರದಿ ಕೊಡಗಳ ಹಳುಕಿ ಧರೆಯಂ ಕರೆದು ಬಸವನ ಎಲ್ಲ ಬಿಸುಡುಲಿ ಧರೆಗೆ ಬೀಳದೆ ಒಡೆಯದಿರ್ದಡೆ ನೋಡು ವರಿಕಿಸುತ (ಕರೆಲಿ. ೨೩೬-೬). 'ಜಳಕ' ಪರಾ. [?]

ಜಳಕೀಲ 'ಜಲಕೇಲ' ನೋ.

ಜಳಕೀಲಗೈ (ಕ್ರಿ). ನೀರಾಟವಾಡು: ಜಳಕೀಲಗೈವ ಪನ್ನಗವಿಳಾಸಿನೀಜನಂ (ವ್ಯಪ್ರವಿ. ೪-೭೦). [ಜಳಕೀಲ (=ಜಲಕೇಲ) + $\mathrm{ಕೈ}_1$ (<$\mathrm{ಕೆಯ್}_1$)]

ಜಳಕ್ಕನೆ 'ಜಲಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ಜಳಕ್ರೀಡೆ 'ಜಲಕ್ರೀಡೆ' ನೋ.

ಜಳಖಾತಿಕೆ 'ಜಲಖಾತಿಕೆ' ನೋ.

ಜಳಗುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರಾಗೃಹ; ಕಾರಂಜಿಮನೆ: ಬಾಣಸಿನ ಗುಣನೆಯ ಮಜ್ಜನದ ದೇಹಾರದ ಱಂಚೆಯ ಕೊಂಚೆಯದ ಕೂರವದ ಕೊಟ್ಟಗೆಯ ಗುಡಿಯ ಜಳಗುಡಿಯ ಗೊಲ್ಲಣಿಗೆಯ ಮಂಡವಿಗೆಯ ವಿಳಾಸನಿವಾಸಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೧೪೭ ಪ).

[ಜಳ$_2$ (=ಜಲ$_2$) + ಗುಡಿ$_3$]

ಜಳಚರ 'ಜಲಚರ' ನೋ.

ಜಳಜ 'ಜಲಜ' ನೋ.

ಜಳಜಂತ್ರ 'ಜಲಜಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಳಜದಳ 'ಜಲಜದಲ' ನೋ.

ಜಳಜದಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಎಸಳಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು: ಜಳಜದಳಾಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಮಲರಂದೆಂ ಪೊಟೆಜಳಮಿಂಗಳ ಪೊಣರ್ಗಳ ಚಂದಂ (ಸುಳುಮಾ. ೩-೩೧).

[ಸಂ. ಜಲಜದಲಾಕ್ಷೀ (ಜಲಜದಲ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಳಜಭವ 'ಜಲಜಭವ' ನೋ.

ಜಳಜಭವಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ: ಜಳಜಭವಾಂಡಂ ಜಂಬೂಫಳರಸದಿಂ ತೀವಿತೆಂಬಿನಂ ಜಗಮಂ . . . ಪರ್ವಿದುದು ಸಾಂದ್ರಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೬೮). [ಜಳಜಭವ (= ಜಲಜಭವ) + ಅಂಡ$_2$]

ಜಳಜಸಂಭವ 'ಜಲಜಸಂಭವ' ನೋ.

ಜಳಜಸಂಭವಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬ್ರಹ್ಮಗಣ: ಜಳಜಸಂಭವಗಣಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲೊಳೆ . . . ನಡುವಣಕ್ಕರಕೆ ಸಖೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೪೪). [ಜಳಜಸಂಭವ (= ಜಲಜಸಂಭವ) + ಗಣ]

ಜಳಜಸಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಗೆಳೆಯ; ಸೂರ್ಯ: ಜಳಜಸಖನನಿಲ ಸಖನೆಂದಿಳೆಯೊಳ್ ರಸವೆಸರನಾನದಿರ್ದೊಡೆ ಸೂರ್ಯಾನಳರೋವೋ ಸಂತಮಿರ್ಪರೆ ಘಳಿಲನೆ ನಿಂದುರಿದು ಹೋಗರೇ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೨೬); ತರುಗಳಲ್ಲಿ ಹಯಖುರಹತಿಯಿಂದಳುರ್ದೆಳ್ದ ಧೂಳಿ ಪರಿಣತ ಜಳಜಸಖಾಭಂ ಪತಂಗತತಿವೊಲ್ ಬೀಳ್ಗುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೩೨).

[ಜಳಜ (= ಜಲಜ) + ಸಖ]

ಜಳಜಳಿಸು 'ಜಲಜಲಿಸು' ನೋ.

ಜಳಜಾತ 'ಜಲಜಾತ' ನೋ.

ಜಳಜಾತಸಖ 'ಜಲಜಾತಸಖ' ನೋ.

ಜಳಜಿನಿ 'ಜಲಜಿನಿ' ನೋ.

ಜಳದ 'ಜಲದ' ನೋ.

ಜಳದವೃಂದ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಸಮೂಹ: ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚುಗಳಂತಿರೆ ಕೇತುಗಳ್ ಜಳದವೃಂದದವೋಲಿರೆ ಹಸ್ತಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೦೪೩).

[ಜಳದ (= ಜಲದ) + ವೃಂದ]

ಜಳದಾಗಮ 'ಜಲದಾಗಮ' ನೋ.

ಜಳದಾಧ್ವ 'ಜಲದಾಧ್ವ' ನೋ.

ಜಳದಾನ 'ಜಲದಾನ' ನೋ.

ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆ 'ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆ' ನೋ.

ಜಳದುರ್ಗ 'ಜಲದುರ್ಗ' ನೋ.

ಜಳದೆ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ನೆನೆಸಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ; "ಬಾಳದ ಬೇರಿನ ಬೀಸಣಿಕೆ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ): ಕುಳಿರ್ವ ತಿಳಿನೀರನುಡುಗದೆ ತಳಿ ತಳಿರಂ ಪಾಸು ಜಳದೆಯಿಂ ಬೀಸೆಂದುಮ್ಮಳಿಸಿ ಕಳವಳಿಸಿ ವಿರಹಾಕುಳನವೊಲಾ ಖಚರನಿಂತು ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪).

[<ಪ್ರಾ. ಜಲದ್ದಾ. / ಸಂ. ಜಲಾರ್ದ್ರಾ]

ಜಳದೇವತೆ 'ಜಲದೇವತೆ' ನೋ.

ಜಳದೌಘ (ನಾ). = ಜಳದವೃಂದ: ಜಳದೌಘಶ್ಯಾಮಧೂಮಪ್ರತತಿ ಚಳತಟಿನ್ಮಾಳಿಕಾಲೋಲ ಕೀಲಾವಳಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೯).

[ಜಳದ (= ಜಲದ) + ಓಘ]

ಜಳಧರ 'ಜಲಧರ' ನೋ.

ಜಳಧರಪಥ 'ಜಲಧರಪಥ' ನೋ.

ಜಳಧರಮಾರ್ಗ 'ಜಲಧರಮಾರ್ಗ' ನೋ.

ಜಳಧಾರೆ 'ಜಲಧಾರೆ' ನೋ.

ಜಳಧಿ 'ಜಲಧಿ' ನೋ.

ಜಳನಿಧಾನ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು; ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ: ವಿನಯಾದಿತ್ಯಾಭಿಧಾನನರ್ತ್ಥಿನಿಧಾನಂ ವಿನತಜನಜಳನಿಧಾನಂ ಜನಿಯಿಸಿದಂ ಶತ್ರುಘಾತಶರಸಂಧಾನಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೯ : 1161).

[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ನಿಧಾನ]

ಜಳನಿಧಿ 'ಜಲನಿಧಿ' ನೋ.

ಜಳನೀಳಿಕೆ 'ಜಲನೀಲಿಕೆ' ನೋ.

ಜಳಪಕ್ಷಿ 'ಜಲಪಕ್ಷಿ' ನೋ.

ಜಳಪದ್ಧತಿ 'ಜಲಪದ್ಧತಿ' ನೋ.

ಜಳಪಾನ (ನಾ). ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದು: ಜಳಪಾನಚ್ಛಳದಿಂ ಪ್ರಪಾಪ್ರಣಯಿನೀಶೃಂಗಾರಲೀಲಾಸುಧಾಜಳಮಂ ಕಣ್ಗಳಿನೀಂಟಿ . . . ಭಾವರತಕೇಳೀಸೌಖ್ಯ ಪೀಯೂಷಸಂಕುಳಮಂ ಚಿತ್ತದಿನೀಂಟಿ ತದ್ವಿಷಯದಧ್ವನ್ಯರ್ ಮನಂಬೆರ್ಚುವರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೯೯).

[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ಪಾನ]

ಜಳಪಿಸು 'ಝಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಜಳಪು 'ಜಳುಪು' ನೋ.

ಜಳಪ್ಪ 'ಝಳಪ್ಪ' ನೋ.

ಜಳಪ್ರತ್ಯಯ 'ಜಲಪ್ರತ್ಯಯ' ನೋ.

ಜಳಪ್ರಸರ 'ಜಲಪ್ರಸರ' ನೋ.

ಜಳಪ್ಲವ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪೂರ,-ಪ್ರವಾಹ: ಜಳಪ್ಲವದೊಳ್ ನಸುದೇಂಕು ದೇಕೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೯೧); ಅವಳಸಿಯ ಬಾಸೆಯೆಂಬೀ ನವಯೌವನವನದ ಲತೆಯ ಲಾವಣ್ಯ ಜಳಪ್ಲವಮನೊಳಕೊಳ್ವುದೆಂದಾಳವಾಳಮೆನೆ ನಿಮ್ನನಾಭಿಮಂಡಲಮೆಸೆಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೬೨).

[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ಪ್ಲವ]

ಜಳಬುದ್ಬುದ 'ಜಲಬುದ್ಬುದ' ನೋ.

ಜಳಮಂತ್ರ 'ಜಲಮಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಳಮನುಷ್ಯ (ನಾ). ಜಲಪುರುಷ; ನೀರುಮನುಷ್ಯ: ಮನುಜ ಜಳಮನುಷ್ಯಂ ಮಹಾ ಕೂರ್ಮ ಕೂರ್ಮಂ ವಿಶದಂ ತತ್ಕೀರ್ತಿ ದುಗ್ಧಾಂಬುಧಿ ಗಗನಘನಶ್ರೀಶನಂ ತಾಳ್ದು ತೋರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೩).

[ಜಳ$_2$ (=ಜಲ$_2$) + ಮನುಷ್ಯ]

ಜಳಮಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಖರಚ್ಛದಾ–ಜ (ಚಿ?)ಳ ಮಲ್ಲಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೪೩). [ಸಂ. ಜಲಮಲ್ಲಿಕಾ (ಜಲ + ಮಲ್ಲಿಕಾ)]

ಜಳಯಂತ್ರ 'ಜಲಯಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಳಯಾತ್ರೆ 'ಜಲಯಾತ್ರೆ' ನೋ.

ಜಳಯುದ್ಧ 'ಜಲಯುದ್ಧ' ನೋ.

ಜಳರಂಕು 'ಜಲರಂಕು' ನೋ.

ಜಳರಾಶಿ 'ಜಲರಾಶಿ' ನೋ.

ಜಳರುಹ 'ಜಲರುಹ' ನೋ.

ಜಲರುಹಕಾಂಡ (ನಾ). ಕಮಲದ ನಾಳ ; ವೈಡೂರ್ಯಾಲ : ಹರಿ . . . ತದಿಯ ಶರೀರಕಾಂಡವಂ ಜಲರುಹಕಾಂಡಮಂ ಪಿಡಿವವೊಲ್ ಪಿಡಿದಾದಿದ ನಂದು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಜಗ. ೬-೯೪). [ಜಲರುಹ (= ಜಲರುಹ)+ಕಾಂಡ]

ಜಲರುಹನಾಭ 'ಜಲರುಹನಾಭ' ನೋ.

ಜಲರುಹಪತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಎಸಳು ; ಕಮಲದಳ : ಜಲರುಹಪತ್ರ ಪತ್ರಗಳ ಮೇಲೆನಿಸುಂ ಕುಣಿವಂಗನಾಜವಂಗಳ್ ನಳಿತೋಳ ತೆಕ್ಕೆ (ಪುಷ್ಪಕ. ೧೦-೪೬). [ಜಲರುಹ (= ಜಲರುಹ) + ಪತ್ರ]

ಜಲರುಹರಿಪು 'ಜಲರುಹರಿವು' ನೋ.

ಜಲರೇಜೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಎಳೆದ ಗೆರೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು ; ಭಂಗುರವಾದುದು : ಜಳರೇಖಾಸಂಚಳಂ ಜನ್ಮನಿ ಮಮಾರ ಧನಂಜಾಲಮಂಗಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೧೨-೪೪).

[ಜಳ್ಳ (= ಜಲ್ಲ) + ರೇಜೆ]

ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ 'ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ, ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ, ರುಳುವಟ್ಟಿಗೆ, ರುಳುವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಪೇರುರದ ಪರಿಷ್ಕ ಕರಿಯ ದಂಡೆಯಂ ಜಳವಟ್ಟಿಗೆಯು ಬಿರಿಕೆವೆಳಗಿಂ ಸುರದನುವಿನ ಹೊಸಕೆ ಹೆತ್ತಿದ್ಯೆರಾವತಕ್ಕೆ ವೈರಮನೊಡರ್ಚಿ (ಅಜಂಪು. ೩-೩೬ ಪ). **ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ** : ತೋರಕಾರದ ಜಳವಟ್ಟಿಗೆಯು ಪದಕದ ಬಾಹುಪೂರಿಯದ . . . ಸೆಸಬಗಡಿದುಟ್ಟಿಂ (ಹರಿಶ. ೮-೨) ; (ಸೋಮನಾಥ. ೩-೧೬ ಪೂಪ್ರ) : ಖಡಿಯ ಸರಪಣಿ ತೋಳಬಂದಿಗೆ ಪೆಡೆವಣಿಯ ಮಂಜಾವ ವ್ಯಗಳನಳವಡಿಸಿದನು ಹೋಡಿಸಿದ ಶೇಷನ ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ ಮೆಱೆಯೆ (ಕಾಪ್ಪಾಳ. ೭-೦೨). **ರುಳುವಟ್ಟಿಗೆ** : ತರಿಪಿದನು ಭಂಡಾರದಲಿ ಪರಿಪರಿಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಗಳನು . . . ಆರೂಢಸೂಚರ ರುಳುವಟ್ಟಿಗೆಯುಂಗುರ ಕಿರೀ ಟಾಂಗದ ಸುಕಣ್ಣಾದಿರಣವನು ತೆಗೆಸಿದನು (ಕುಪಾ. ೫-೧೪) : ಜಲತಮಲದ ಕಾಂಚಿಯಂ ಕಟಿಸೂತ್ರದ ರುಳುವಟ್ಟಿಗೆಯ ಜೂಳಿಯದ . . . ಕಾಂತಾಬಲವೆ ಯ್ದಿತು (ಕುಪಾಸಾಂ. ೪೦-೭೮) ; ತ್ರಿಸರವ ಪಂಚಸರದ ರುಳುವಟ್ಟಿಗೆಯು ಹೊಸಮಾಕ್ಕಿನೇಣಾವಲಿಯ . . . ಒನಿದಿತ್ತನಾ ಸುರುತಾಳ (ಕುಪಾಸಾಂ. ೪೦-೭೬). **ರುಳುವಟ್ಟಿಗೆ** : ಪ್ರಚಂಡವಂಡಳಕರ ವಲಯದ ಕರ್ಣಾಭರಣದ ಕೆಯೂರದ ರತ್ನಹಾರದ ರುಳುವಟ್ಟಿಗೆಯ ತೊಡರ . . . ಅಂಗೈ ಪೊಣ್ಮಾವ ರುಣಾಳುಗಳಿರೂಳಂ (ಅಜಂಪು. ೩-೨೫ ಪ).

[ಜಳ್ಳ (<ಜಲ್ಲ) + ಪಟ್ಟಿಗೆ]

ಜಳವಾಯಸ 'ಜಲವಾಯಸ' ನೋ.

ಜಳವಾಸ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ, ವಾಸಮಾಡುವುದು : ಬಿಳಿಯಲಗಳ್ಗೆ ಕೆಂಪನರುಣಾಧರಕೊಪ್ಪುವ ಬೆಳ್ಪನೆಯ ಪದ್ಮಶಿಸವ ದೇಹದಿಂ ಬೆಳೆರ್ತಿರವಂ ಪಡೆದುಂ ನಿಕಾಮಕೋವಳೆಯರುದಾತ್ತವೃತ್ತಿ ಕಿಡುಗಂ ಜಳವಾಸದೊಳ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೮-೪೦).

[ಜಳ್ಳ (=ಜಲ್ಲ) + ವಾಸ್ಕ]

ಜಳವಿಹಂಗ 'ಜಲವಿಹಂಗ' ನೋ.

ಜಳವಿಹಗೆ. (ನಾ). ನೀರಂಡಕ್ಕೆ ; ಜಲಪಕ್ಷಿ : ಜಳವಿಹಗಪಕ್ಷವಿಕ್ಷೇದನಿಂ ಪರಿದು . . . ಮಂದಮಾದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ರಜದೊಳಂ (ಜಗ್ಗಪ್ಪ. ೩-೩೩) ; ಎನಿತು ಜಳವಿಹಗವಿರೆಯುಂ ವನಜವನಂ ರಾಜಹಂಸನಂ ರಾಜಿಪಪವೋಲ್ (ಪಂಪ.ಪು. ೩-೨೬). [ಜಳ್ಳ (= ಜಲ್ಲ) + ವಿಹಗ]

ಜಳವಿಹಗಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ನೀರಂಡಕ್ಕಿ ; ಹೆಣ್ಣು ಜಲಪಕ್ಷಿ : ಜಳವಿಹಗೀಸಹಸ್ರವಿರತಂ ಮರುತಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೯-೨೪).

[ಸಂ. ಜಲವಿಹಗೀ (ಜಲ + ವಿಹಗೀ)]

ಜಳವೆ, ಜಣಬೆ, ಜವಣೆ, ಜವೆಳೆ, ಜೆವೆಳೆ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ಗಳು ; ಬೊಂಬು; ಕೋಲು ; ಜಲ್ಲೆ : ಮೇಲಿದ್ದವರನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಜಳವೆಗಳಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿಸಿದಿಡುವರು (ಧಾವಿ. ೦೬) : ಹೊದರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕವುಗಳನ್ನು ಜಳವೆಗಳಿಂದ ಬಡಿದು ಓಡಿಸುತ್ತಾ . . . ಹೊಗುತಿದ್ದರು (ಪಟಪಟಾ. ೩). ೨. ಹುಟ್ಟುಗೋಲು. **ಜಣಬೆ** : ೧. ಅತ್ತಿಮಬಟ್ಟೆ ಒಂದು ಕತ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಜಣಬೆಯಂತೆ ಬಾಗಿಸಿ ಹದವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರು (ಜಾಷಾಂ. ೦೫೭). **ಜವಣೆ** : ೧. ಎರಡು ಜವಣೆಯನ್ನು ತರಿಸಿ ಎರಡರ ತುದಿಗೂ ಹುಂಜಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲ ಮೇಲೊಂದನ್ನು ನೆಡಿಸಿದರು (ಹುಟ್ಟಿಜ. ೭೧) ; ಬಿದಿರಿನ ಜವಣೆಯಿಂದ ಎಳನೀರನ್ನು ಕೆಡವಿ ನವ್ವಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟರು (ಧರ್ಮಾಶ್ರೀ. ೨೫೨). **ಜವೆಳೆ** : ೧. ಭುವನ ವಾಂಛೆಯಿಂದ ಯಾತ್ರೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಬಂಧ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದಿಂದ (ಕಬ್ಬಿ. ೪ IV, ೪೯-೩). **ಜೆವೆಳೆ**: ೧. ನಳತೋಳ ನೆತ್ತಿ ಪಾಮರಿಯರು ಸೋಲುವ ಚಳಕಮೊಪ್ಪಿತು ಗಿಳಿಗಳನು ಳಲಿಸಂಗಜ ಧೀ ವ ರ ಮೋ ಹ ವಿಸ್ಸಳ ಸೆಳವ ಕೈ ಜೆವಳೆ[ಜಾಷಾಂ. ೪೬೫]ಗಳಂತೆ (ಜ್ಞಾಕರ್ಣ. ೦-೧೦೬). 'ಜಲ್ಲೆ' ಪರಾ.

ಜಳವೆ ಆಡಿಸು = ಕೋಲಿನಿಂದ ವಿಮಾಟಿ ತೆಪ್ಪವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಳ್ಳು: ಸಾಸಿ ಪವ್ಮ ಹೈದ ಇಬ್ಬರೂ ಜಳವೆ ಆಡಿಸಬೇಕು(ತುಡಾಯಿ. ೮೩).

ಜಳವ್ಯಾಳ 'ಜಲವ್ಯಾಳ' ನೋ.

ಜಳಶಯ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಮಲಲಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಜಳಶಯನವತರಿಸುವುದಂ ತಿಳಿದು (ಆಗಿ. ೩-೭೮). [ಸಂ. ಜಲಶಯ]

ಜಳಶೂಕ 'ಜಲಶೂಕ' ನೋ.

ಜಳಸೇಕ 'ಜಲಸೇಕ' ನೋ.

ಜಳಸ್ತಂಭ 'ಜಲಸ್ತಂಭ' ನೋ.

ಜಳಸ್ತಂಭಮಂತ್ರ (ನಾ).=ಜಲಸ್ತಂಭನ ೨ : ರಾಜರಾಂ ಸೈರಿಸದೆ ಚಿತ್ರ ಸ್ಥಲವೆಯಾಗಿ ಜಳಸ್ತಂಭಮಂತ್ರವಿಲ್ಲಂ ಮಾಯಾಮಂತ್ರವಾಗೆ (ಜಂಪಣಾ. ೧೪-೪೦ ಪ). [ಜಳಸ್ತಂಭ (=ಜಲಸ್ತಂಭ) + ಮಂತ್ರ]

ಜಳಾಂಜಲಿ 'ಜಲಾಂಜಲಿ' ನೋ.

ಜಳಾವಗಾಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು; ಸ್ನಾನ: ಕೋಳ್ಗುದಿಗೊಂಡು ಜಳಾವಗಾಹಾಸಿಯಂ ವೈತರಣಿಯ ಪಿರಿಯ ದರಿಯಂ ಮೆಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧ ಪ). [ಜಳ್ಳ (= ಜಲ್ಲ) + ಅವಗಾಹ]

ಜಳಾಶಯ 'ಜಲಾಶಯ' ನೋ.

ಜಳಿ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ : "ಆ ಜಳಿ ಕತ್ತವಕ್ಕಂ [ಪಾಷಾಂ. ಬ್ಳಿ ಕರ್ತವಿನಿಕಂ] " (ಜಾಷಾಂ. ೦೩೦-೩). [?]

ಜಳಿಕೆ, ಜಳುಕೆ (ನಾ). ೧. ಸತ್ಪ್ರತ್ಯಹೀನನಾದವನು ; ದುರ್ಜಲ : "ಜಳಿಕ ಸತ್ಪ್ರತ್ಯಹೀನನೆನೊ" (ಕರ್ಣಾ. ೪೩) ; ನವ್ಮ ಆಸ್ಥಾನವನ್ನು ಲಘು, ನಿರ್ಬಲ ಜಳಿಕವೆಂದಾಗಿರುವನೆಂದೂ . . . ಎರಡನೆಯ ವ್ಯತ್ಸಾಸ್ಕ (ಕಟ್ಟಿಜ. ೬೯-೧೪). ೨. ಸತ್ಪ್ರತ್ಯಹೀನವಾದುದು ; ಜಳ್ಳು. (ಗು). ೩. ಸತ್ಪ್ರತ್ಯಹೀನವಾದ ; ದುರ್ಬಲವಾದ : ಎಂತಂತೊ ಜಳಿಕ ರಕ್ಕಸರಂ ಗೆಲ್ದೊಂದು ಟಿಟ್ಟಿಸ ಬಲ್ಮೆಯನ್ನೀ ತೋಳ್ಬಲಕೀಂ ಬಾರ್ತೆಯೆ ? (ಜಾಮಾಕ್ಕೆ. ೦೦೩-೬). **ಜಳುಕೆ**: ತನು ಕೆಲಸಕ್ಕೆಳಿದೊಡಂ ಮನವವೇಳ ನೆನವುತಿರ್ಪುದದು ಕಾರಣದಿಂದೆನಸುಂ ಮಾಡದ ಕೆಲಸಂ ಮನದಂತಿರೆ ಜಳುಕಿನಾ[ಜಾಷಾಂ. ಬಳಿಕೆವಾ]ದುದಾಕೆಯು ದೆಸೆಯುಂ (ಧರ್ಮಾಶ್ರೀ. ೬-೦೫).

[<ಜಾಳುಕ ?]

ಜಳಿಕತನ (ನಾ). ಸತ್ಪ್ರತ್ಯಹೀನತೆ ; ದೌರ್ಬಲ್ಯ : ಒಗೆದೊಡಂದಿ ಬಳೆದು ಕೊರ್ಬ ನೆಸಯ ತೀರ್ಪ ಜಳಿಕತನದೆ ಕಂದಿಯುರ್ಕುಳಾಗಿ ಸಾವ ಯತ್ನಶಾಲಿ ಧರೆಯಿದಕಟು ! (ಸಂಗಪ್ರ. ೦೩-೧). [ಜಳಿಕ + -ತನ]

ಜಳಿಪಿಡು 'ರುಳಿಂಪಿಸು' ನೋ.

ಜಳುಕ 'ಜಳಿಕ' ನೋ.

ಜಳುಕು 'ಜಳಕು' ನೋ.

ಜಳುಂಬಿಸು 'ರುಂಳಂಬಿಸು' ನೋ.

ಜಳುಪು, ಜಳಪು (ಕ್ರಿ). ಜಾರು ; ಕಳೆದು : ಮೆಲ್ಲನೆ ಹತ್ತಿ, ತಿರಿವ ಹಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟರಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳುದು ಕೈ ಜಳಪಲಿ (ಕೇಮಸಂ. ೩-೧೦೯) ; ವಾನದ ಭಕ್ತಿ ಸುಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯವೆಂದೊಂದು ವಜ್ರದ ಪಾಹಾರವದಹ ಗುಂಡಾಗಿ ಗಣನಿರ ಮದ್ಯದೆಳಗಾ ವೇಳೆಯೆಳು ಜಳುಪಿ ಬಿದ್ದು (ವಿಕ್ಕಿಪು. ೪-೫೦-೦೫). **ಜಳಪು** : ಸರಿಷಾಂಬಕೆಯೊಳ್ಗವರ್ಗಳು ಉಯ್ಯಲಾಡಲು ತುರುಬು ಜಳಪಿ (ಜಾ.ಪಕ. ೨೫-೦೦೬). [?]

ಜಳುವು (ನಾ). (?) : ಸೈವನ ಆಳವಿನಿಂ ಜಳುವಿನಿಂತ್ತರದ ಸೇನೆ ಸಹಿತ (ಪಪಮು. ೨೪-೨೩). [?]

ಜಳೂಕ 'ಜಲೂಕ' ನೋ.

ಜಳೂಕೆ (ನಾ). ಜಿಗಣೆ ; ಜಿಗಣೆ : "ಜಳೂಕೆಕೆ ಜಿಗುಳೆ ಜಳೂಕಂ" (ಪಪ್ರ.ಕೃಪ. ೩೭-೮). [ಸಂ. ಜಲೂಕಿಕಾ]

ಜಳೂಕೆ 'ಜಲೂಕೆ' ನೋ.

ಜಳೇಶ 'ಜಲೇಶ' ನೋ.

ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸ 'ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸ' ನೋ.

ಜಳೋದರ 'ಜಲೋದರ' ನೋ.

ಜಳೌಕಸ 'ಜಲೌಕಸ' ನೋ.

ಜಳ್ಯಾಡು (ಕ್ರಿ). (?) ; ಮನೆಯ ಗೋಕ್ಯತ್ಯಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ವನಿತೆಯೊಳು ಜಳ್ಯಾಡಿ ತಾಯಿಂದನಿತ (ಪಪಮು. ೦೦-೩೯). [ಜಳ್ಯು ? + ಆಡು]

ಜಳ್ಳಿಸು, ರುಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪೊಳ್ಳುಮಾಡು ; ಸತ್ತ್ವಗುಂದಿಸು : ಗೋಲಲ ಕೊಂಡಿಯಂ ಜಳ್ಳಿಸಿಯೆಕ್ಕಳಿಲ್ಕೆ ವಿಜಯಾವುರವಂ (ಚಳಪ. ೩) ; ಅಳ್ಳಿದ ದಿರು ಹೆಮ್ಮೆಯೊಳಗಿಂದನಾಕ್ಕೋಕೆಕೆ ಜಳ್ಳಿಸುತಲಪರಾಧದೊಳ್ಗೆನ ಸಲಹು (ಚಪಮು. ೩-೦೩೬). ರುಳ್ಳಿಸು : ಸಾಂಬಳ್ಳಿಯಂ ರುಳ್ಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಿಯಿಂದಂ (ಚಳಪ. ೩-೦೩೬). [ಜಳ್ಳು + -ಇಸು]

ಜಳ್ಳು, ಜೊಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ಪೊಳ್ಳಾದುದು ; ಸತ್ಸಹತ್ತ್ವವಾದುದು ; ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು : " ಜಳ್ಳಿನ ಜರಡಿ ಜಾಳಿನೆ ಪೊಳ್ಳಿನೆ ತಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಮವದಕ್ಕುಂ " (ಧಾರನಿ. ೩೭) ; ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರಪಂಚದ ಜಳ್ಳು ಆನಂದವೇ ಸರ್ವಸ್ವವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ(ಆಕ್ಷಮು. ೪). ೨. ಪೊಳ್ಳಾದ ಕಾಳು ; ತಿರಿಯಲ್ಲದ ಕಾಳು : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಜಳ್ಳು ನಿಶ್ಚಾನಿತ್ಯ ವಿವೇಕವೆಂಬ ಕೊಳಗದ ಹಿಡಿದಳೆಯಲಾಗಿ ನೂಱಿಂದಂ ಕೊಳಗವಾಯಿತ್ತು (ಭೋಗಸಾ. ೨೦೭-೭೬೦) ; ಒಮ್ಮನದಿ ಬಿತ್ತಕ್ಕುಂ ಇಮ್ಮನದಿ ಜಳ್ಳಕ್ಕುಂ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೪೪) ; ಜಳ್ಳೂ ಕಾಳೂ ಬೇರೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯದು (ಸಾಹಿಸಂ. ೬೩). ೩. ಹೊಟ್ಟು ; ತೌಡು : ಜಳ್ಳು ಕುಟ್ಟಿದರೆ ಕಾಳು ಸಿಕ್ಕೀತೆ ? (ಡಿಪ್ರ). ೪. (ಆಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ; ಹೇಡಿ : ಕೈಲಾಗದವನಂ : ಚಿಲ್ಲಿತೀ ನೃಪಯೂಥ ಜಾಜಿಲಿ ಜಳ್ಳುಗಳು ಜಲಜಾಕ್ಷನಪ್ರತಿಮವಲ್ಲ ತಾನೇ ಸಾಲದೇ (ಕುಪ್ರಸ. ೦೦-೬೬). **ಜೊಳ್ಳು** : ೧. ಪೊಳ್ಳು ಹೊಲ್ಲು ಅದು ಅಭಾವಶಕನ್ಯ (ಅಠಳ. ೪೦೭-೯) : ಜೀವನವೆಂಬುದು ಬರಿ ಸುಳ್ಳು ಬರಿ ಜೊಳ್ಳು ಹೀಗೆನುವವರುಂಟು ಕೆಲರು (ಇಂಡಾಹ. ೧೦೬-೬೫). ೨. ಜೊಳ್ಳು ತೂಱಿದಲ್ಲಿ ಬತ್ತ ಉಂಟೆ (ದೇದಾಶ. ೨೨-೩೮).

ಜಳ್ಯಾಗು = ಅರ್ಥರಹಿತವಾಗು : ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ಜ[ಜಾತಾ. ಹೊ]ಳ್ಯಾದವೆಮ್ಮ ಸಮಾಧಿ ಸೈರಣೆ ಶಮದಮಾದಿಗಳು (ಅಜಾಅ. ೩-೨೦) ; ಹಾಗಲ್ಲವಾದರೆ, ಮಹಾಕವಿ ಪಂಪನ ಆ ಸೊಲ್ಲಾ ಗಳೆಲ್ಲವು ಜಳ್ಯಾಗ ವೇಶಾದೀತು (ಜಾಡಾಅ. ೦೯೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಜೊಳ್ಳು ; ಮಲ. ಚಳ್ಳು, ಜೊಳ್ಳ್ ; ತುಳು. ಚೆಳ್ಳ್, ಚೆಲ್ಲ್]

ಜಳ್ಳುಕಾಳು, ಜೊಳ್ಳುಗಾಳು (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಕಾಳು : (೬). **ಜೊಳ್ಳುಗಾಳು** : (೬). [ಜಳ್ಳು + ಕಾಳು$_{೩}$ (<ಕಾಟ್$_{೨}$)]

ಜಳ್ಳುಗ(ನಾ). ಸತ್ತ್ವಹೀನನಾದವನು; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ಹೇಡಿ: ಬಗುಳುವಿವರಿರು ಹರಿಯು ಬಹಿರೋರಿಗಳಾ ಜಗವೆಲ್ಲಿಯದೇ ಜಳ್ಳುಗರ [ಜಾಹಾಂ. ೪] ಜೋಡಿಯ ಜಂಜಡಕೆ ನೀ ಜರುಗುವೈ-ಭೂವ (ಉಜ್ಞಾಸ. ೦೦-೯). [ಜಳ್ಳು + -ಗ]

ಜಳ್ಳುಜಂಭ (ನಾ). ಬಣಜಂಬ ; ಹುಸಿಹೆಮ್ಮೆ ; ಅಸಂಸ್ಕೃತರ ಜಳ್ಳು ಜಂಭಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನಾವು ತಲೆತಗ್ಗಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕಃಸಾ. ೪೩).

[ಜಳ್ಳು + ಜಂಭ$_{೨}$ (<ದಂಭ)]

ಜಳ್ಳುಜರಗು(ನಾ). ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾದುದು; ದುರ್ಬಲವಾದುದು: ಚರಿಸ ಬಾರದ ಸಂದಿಗೊಂದಿಯ ತಿರಿಕ ಜಾತಿಯ ಜಳ್ಳುಜರಿಗಿನ[ಜಾಹಾಂ. ಜಳ್ಳುಗರ ನಿಜ, ಜಳ್ಳುಜರಿಗನ, ಜಳ್ಳು ಜರಿಗಿದ] ನೆರವಿಗರ ನಿಳಯದಲಿ ಬಾಲವ ನೀಡಿದನು ಹನುಮ (ತೊರಾಣ. ೩-೮-೩೬).[ಜಳ್ಳು + ಜರಗು$_{೩}$]

ಜಳ್ಳುತೆನೆ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳಾದ ಕಾಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೆನೆ : ಕಡಂಗರಿ, ಬುಸಂ – ಪೊಳ್ಳು ಜಳ್ಳುತೆನೆಯ ಹುಲ್ಲು (ಸಿಡ್ಡಾಂಡಿ. ೫೪೦).

[ಜಳ್ಳು + ತೆನೆ$_{೨}$]

ಜಳ್ಳುಬತ್ತ (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಬತ್ತ ; ಪೊಳ್ಳುಬತ್ತ : ಪುರಾಣ. ಜಳ್ಳು ಬ[ಜಾಹಾಂ. ಭ]ತ್ತ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷುದ್ರಧಾನ್ಯ, ಸಂಕ್ಷೇವ. ಅನ್ನದ ಅಗಳು (ಸಿಡ್ಡಾಂಡಿ. ೩೨೦). [ಜಳ್ಳು + ಬತ್ತ$_{೩}$]

ಜಳ್ಳುಮಾತು, ಜೊಳ್ಳುಮಾತು (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು ; ನಂಬಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಮಾತು : ಜಳ್ಳು ಮಾತಿನಿಂದ ಪೊಳ್ಳುಗಳ ಯಾತ್ರಾನೆ (ಗಾದೆ). **ಜೊಳ್ಳುಮಾತು** : (೬). [ಜಳ್ಳು + ಮಾತು$_{೩}$]

ಜಳ್ಳುಮೆರೆತ (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ತೋರಿಕೆ ; ಬಣ ದೊಂಬ : 'ಜರಣಾಗತ ಪರಿವಾಲಕ' ಎಂಬ ನಿಜಾವಳಿಯ ಬಿರುದು ಒಳಗಳಿದ–ಟಟ್ಟಿನ ಜಳ್ಳುಮೆರೆತ ವಾಗಿ (ಕಬ್ಬಿಅ. ೭೪-೦೦). [ಜಳ್ಳು + ಮೆರೆತ]

ಜಳ್ಳುರಕ್ಕಸ(ನಾ). ಅಲ್ಪನಾದ ರಾಕ್ಷಸ ; ದುರ್ಬಲನಾದ ರಕ್ಕಸ : ಜಳ್ಳು ರಕ್ಕಸನವನೀ ಹೆಂಗಳ್ಮನೆನು . . . ಕಡಿಪಿಂಡ ಮಾಡಿಯೆ ಹೊಳ್ಳವಾಜಿ ಸಲೂದುವೆನು (ತೊರಾಣ. ೩-೭-೩೬). [ಜಳ್ಳು + ರಕ್ಕಸ]

ಜಳ್ಳುಳ್ಳೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವಗುಂದು; ಕೆಚ್ಚುಲ್ಲೆ: ಕಳ್ಳಯ ಬೀಲಿವಳ್ಳಯೊಳ ಗಳ್ಳೆಱೆದಾಡುತೆ ಜಳ್ಳುಳ್ಳೋದವೇಂ (ಅಪ್ರಕ. ೦೯-೦೦).

[ಜಳ್ಳು + ಪೋಗು$_{೩}$]

ಜಳ್ಳೆಳ್ಳು (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಎಳ್ಳಿನ ಕಾಳು: "ತಿಲಖಂಜನ, ತಿಲವೇಜ– ಈ ೨ ನ್ನು–ನಿಷ್ಫಲೇ ತಿಲೇ, ಜಳ್ಳೆಳ್ಳು[ಜಾಹಾಂ. ಜಳ್ಳು ಎಳ್ಳು] ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿಡ್ಡಾಂಡಿ. ೩೩೯); ದುಶ್ಶಾಸನನು ವಾಂಡವರನ್ನು ಜಳ್ಳೆಳ್ಳು ಕಾಳು ಎಂದು ಅವಮಾನ ಮಾಡಿದನು (ಪಕಥಾ. ೩೩೪).

[ಜಳ್ಳು + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್$_{೨}$)]

ಜಱಗರವೊಲ 'ಜಱಗರವೊಲ' ನೋ.

ಜಱಗರವೊಲ, ಜಱಗರವೊಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಮೂಡ ವಾಗಿಲ ನೆಲಸಣ ಕೈ ೫ ಜಱಗರವೊಲದ ಕೆಯವು ೨೦ ಗಣ ೩ ೧ (ಶಾಇಇ. IX–I, ೦೭೬-೩೩ ; ೧೦೨೨). **ಜಱಗರವೊಲ** : ಜಱಗರವೊಲದಿಂ ತೆಂಕ ಕರು×ನ ಮಾಳದ ಇಬ್ಬುದಗರ ಹಾಳ ಮತ್ತರು ೧೧ (ಶಾಇಇ. IX–I, ೦೭೬-೩೩ ; ೧೦೨೨). [ಜಱಗ ? + ಪೊಲ$_{೨}$]

ಜಱಜು 'ಜಱಂಜು' ನೋ.

ಜಱಹು (ನಾ). = ಜಱಿಹ : ತುಱುಗಿತಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ಲಗ್ಗೆಯ ಬಱುದನಿಯು ನಿಸ್ಸಾಳ ಕಹಳೆಯ ಜಱಹು ಜೋಡಿಸಿ ಜಱುಕಿತೆಡಕಲು ಜಗದ ಜೋಡಿಗಳ (ಕುಪ್ರಸ. ೦೬-೨). [<ಜಱಿ + -ಹ್ಮ$_{೨}$]

ಜಜಿ¹ 'ಜಜಿ' ನೋ.

ಜಜಿ² 'ಸಜ್ಜಿ' ನೋ.

ಜಜಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಂದಿಗೆ ಒಳಗಾಗು; ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗು: ಜಜಿ[ಪಾಣಾಂ-ರು]ಗೊಂಡಳ್ಳರ್ದಯಿನ್ನು ಮಾಜದರ್ಲಗ್ಗಿನ್ದಿದ್ದ ಕೆಂಪಿನ್ನು ಮೇಣಸರದು (ಲೀಲಾವ. ೩-೬೩): ನೆಟ್ಟಿ ಸ್ಪಪತಿ ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡೊಡೆ ಜಜಿಗೊಂಡಂ ಗುಡುಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡನಾರ್ತಗೊಂಡಂ . . . ಸ್ಮರನಸ್ತ್ರಕಾಂಡನಪಕೊಂದಂಡೊಂ(ಪುಷ್ಪ. ೪-೯). [ಜಜಿ¹ (<ಜಜಿ¹) + ಕೊಳ್¹]

ಜಜಿಚು 'ಜಜಿಂಚು' ನೋ.

ಜಜಿಪ (ನಾ). ಜಯಿಯಂವಿಕೆ; ಮೂಂದರೆ: ತಿರಸ್ಕಾರ: "ಅಭಭವ ಪರಿಭವ ಪ್ರತ್ಯಾಕಾರದಮಕ್ಕು ಜಜಿ[ಪಾಣಾಂ. ಅ]ಹಕ್ಕೆ ನಾವುಂ" (ಮಂಗಾಂ. ೦೩೬-೬). [ಜಜಿ¹ (<ಜಜಿ¹) + – ಪ್ಪ]

ಜಜುಟ್(ನಾ). ಬಹಳ ಮಾತೆನಾಡುವವನು.: ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ ಮಾಡುವವನಂ: ತಪ್ಪಂ ಮಜಿಸಿ ಪುಸಿ ನುಡಿವ ಜಜುಟರ ತೆಱನಂ ಕಂಡಱಯದಂತು ಕುಳಿಯರುವೆಳೆರೇ (ಕಾಣ್ಯಾ. ೪೯೬). [ಜಜುಚ್ಚು + – ಅ್]

ಜಜುಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಕೂಗಾಡು: ನಿರ್ನರಂ . . . ಜಜುಟಾಡಿ ಬಟಲ್ವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೯-೦೭): ಜಜುಟಾಡುತ್ತೆ, ಮೃಗಾಲಯಂಗಳಲಿ ಗರಬವಿದಾರ್ಪಾಸೆ ಸಿಂಗಂಗಳುಂ (ಪ್ರಬೋಷಾ. ೩-೩೦). [ಜಜುಚ್ಚು+ಆಡು]

ಜಜುಟ್ಟು, ಜರಟ್ಟು, ಜರಟು, ಜಜುಚ್ಚು, ಜಜುಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ ಮಾಡು: ವೃಥಾಲಾಪ ಮಾಡು: " ಜಜುಚ್ಚು–ಬಜುಳಾಪಾಯಂ " (ಕವಿರಾ) ; ಅಜಭರಮುಂ ಸಾರ್ಚಿತ್ತುದೇನೆಂದು ಮುನ್ನ ಱಂದಿಂಗಳ್ ಜಜುಚುತ್ತುವಿರ್ಪರೆ (ಹಂಪಾವಿ. ೯-೪೨) ; ಆಱಕೆಯ ರೂವಿಲ್ಲದ ನಿನ್ನೆಱಿಯಂಗುಟ್ಟಬಿಯ ಬೀರ ಮುಂಟೆಂದುದ್ದಂ ಜಜುಚಿದೆ (ಕ್ಕಲ್ಯಾ. ೧೩೦) ; ಮಿಜುಗುವ ನೆಟ್ಟಿವೆಱೆಯೊಳ್ಳಜುಗರಿಯಂ ಜಜುಚುತ್ತಿಹರಿಕ್ಕಟ್ಟಿಂ ಕಬ್ಬಿಗರಱಿಯದೆ ಮೊಲ ಪುತ್ತಾಲವರೆದೆ ಸೆಲವಚ್ಚೆಯ್ಯಲೆಂದು (ಅಜ್ಜದೇ. ೪-೨೦) ; ನಿರ್ನರಂ ಜಜುಚುವ, ಜಜುಚಾಡಿ ಬಟಲ್ವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೯-೪). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಬೆಳಗಾಗಲೆಟ್ಟು ಗಟವುವ ಗಿಳಿಗಳ ಜಜುಚುವ ಪಿಕಂಗಳ (ಲೀಲಾವ. ೩-೦೦). **ಜರಟಿಸು:** ೧. " ಗರಹಿಸು, ಜರಟು, ಹರಟು " (ಕಂಪಾಹಿ. ೮೩) ಜರುಬು: ೧. ವರೆಯ ತೆರದಿಂದೊಗೆಗೆ ಪೊಳ್ಪಹ ಹರದ ಧನುವನು ಮುಂರಿಸೆಂಬಾ ಗರುವ ಗರಮೆಱೆಗೊಂಡು ಜರುಚುವೆಯೆಮ್ಮಳಿಂತಕಱತಾ (ರಾಮಚಾಂ. ೦-೩-೦೧). **ಜಜಿಚು:** ೧. ಜತೆಂದಿಯತೆಗೆ ಬಜಿದ ಜಜಚುವೆಗ್ಗರ ಜಡಾಶಯಂಗಳೊಡನೆ ಜಡಾಶಯಂಗಳೊಳಗೆಱೆಯಾಗಿಯುಂ(ಕಂದ್ರಪು. ೭-೬೦ ವ): ನಿನ್ನೊಂದು ಸಂಪತ್ತಿಯಿಂ ಜಜಚುತ್ತಿರ್ದಪೆ ಪಾಣ್ಡ (ಆಪವು. ೦೦-೪೦) ; ನಾಲಗುಂಟಿಂದು ಸತತಂ ಜಜಚುವ್ವ (ಆರಾಹ. ೩-೩೩) : ನೀ ಜಜಚಬೇಡ (ಹಾಂಕಾ್ಯ. ೩-೦೨-೦೩). **ಜಜಿಂಚು:** ೧. ನೆಲಸಿಕ್ಕಿ ವೈವ ಪುರುಡಿದ ಜಜಿಂಚುವ . . . ವಿಟನೆಗ್ಗನಲ್ತೆ (ಮಂಪ್ರ. ೦೦-೪೮); ಅವಗೆ ಬೀಜುರಿರ್ದ ಪೆಯೆ ಮೇಹಸನೆಂದಂ ಪದ್ಮಾವತಿ ಬೀಜಿಂ ಜಜಿಚಲುಂ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩-೩೩).

ಜಜುಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಮಾತು : ಪೆಱಗೆ ರವಿ ನಡುವೆ ಶುಕ್ರಂ ಜಜುಚೇಂ ಶನಿ ಮುಂದೆ ನಡೆಯೆ ಕಜ್ಜಿಗಂ ಮಲ್ಲರಿಗ್ಕ್ (ಜ್ಯೋಮು. ೬-೯೩). ೨. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ: "ಜಜುಚ್ಚು=ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪಂ" (ಕವಿರ.ಪಠಿ. ೨): " ಜಜುಚೆಂದುದು ವೃಥಾಲಾಪಂ " (ಶಕಾಸಾ. ೨೪-೪೯); ವೆಱೆರ್ ಚಕ್ರಂಗತಿಯ ಬಟ್ಟೆಯಂ ನೆಱಿಯೆ ಕಂಡರಂತುಂ ಕರಟ್ಟಿತಾಮಲಕ ಮೆಂಬಾಗ ಜಜುಚಿದೇವುದಿದ್ದಾರ್ಚಿತಾ (ಆದಿಪು. ೦೩-೮೫): ಜಜುಚಿಲ್ತು, ಬಾಯ ಬಾಯೊಳ್ ಕಿಱಿದೆಡೆಯೊಳ್ಳಡೆಯಲಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ . . . ನೆಟ್ಟಿ ದಾರ್ಷಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬಾರದಿದಾರ್ಗಂ (ಸಮುಪ್ರ. ೦೫-೫೫) : ಬಜುಜಜುಚಿನ ಸೊಲ್ಲಂ ಸೊಲ್ಲುದು ನಿನಗೇಂ ಮೊಗ್ಗೆ (ಅಜ್ಜದೇ. ೩-೭೦). [<ಜಜುಚ್ಚು¹]

ಜಜ್ಜಿ, ಜರ್ರಿ, ಜರ್ಚಿ, ಜಜ್ಜಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯ್ಯು; ಹೆಳಿ; ನಿಂದಿಸು: "ಜಜ್ಜಿ–ಅವಗ್ರಹೇ (ತಡೆಯಂಗಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣಾಲಾವೇ (ದೂಷಿಸಿ ಮಾತನಾಡು) " (ಕವಿರಾ) ; ಆತಿ ಧೂರ್ತನೆಂದು ಕಂಡರೆಲ್ಲಂ ಜಜ್ಜಿಯು (ಧರ್ಮಾವ್ಯ. ೯-೦೩೨) ; ನಮ್ಮ ಅರ್ಹರ ವಚನಂಗಳನೆಲ್ಲ ಜಜ್ಜಿದಾರರು ತಮ್ಮ ಕವಿತ್ವವ ಮೆಚ್ಚಿದಾರು (ಪಪ್ಪವ. ಳ. ೩೩೦-೪೯೦) ; ಪೊಂಗಿ ಜಜ್ಜಿವುತ್ತಿಲವೊ . . . ನಡೆಯೆನುತ (ಜಪಪು. ೧೦-೪೭) ; ಪಾರ್ವರಿ ಮುಂಡಿಯ ಜಜ್ಜಿದರು ಕೃಷ್ಣನು (ಕುಪ್ಪಾರ್ಯ್ಯ. ೦೪-೪೭) ; ಬಾನೆಡೆಯೊಳಿಹ ಚಂದ್ರನೆನ್ನಯ ಮೊಗಕಾನಲಾಪನೆಯೆಂದು ಜಜ್ಜಿದು ತಾನೊದವೆವೊಲು ನವಿಲಾಯ್ಕಳ ನಾಡುವ (ಕಂಪಪಿ. ೩-೧೮). ೨. ಮೂಲದಲಿಸು: ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಹೀಯಾಳಿಸು: ಮುದದಿಂದಂ ಕಾಮವಂ ಕೋವವನುಸಿಟ್ ಜಜ್ಜಿದಾ ಮೋಹವುಂ ದಾಂಟಿ ಲೋಭಕ್ಕತ್ತದ ಬೇರಂ ಕಿಳ್ತು (ರತ್ನಾಕ. ೭೪): ಬಾಳ ಹೊಹಸನು ಜಜ್ಜಿದು ದಾದಯ ಧಾಳ ವಿಗೆ ಗಱಗರಿಸೆ (ಕುಪ್ಪಾರ್ಯ್ಯ. ೦೩-೪೮) ; ರತಿಯ ಜಜ್ಜಿದವರಂ ಚೆಲುವಿನಿಂ (ನಾಗ್ಕುಣಾ. ೩-೦೦) ; ಆ ತೊಳ್ಳಳ್ಳುಮ್ಮಾವ ದಿಕ್ಕಿಂಕರವನುಸಿಟ್ ಜಜ್ಜಿದುವು (ಪಪಪು. ೩-೪೪). ೩. ಕೆಂಗ್ಣ : ಕುಸಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಧನು ಮುಂಜುದ ಪಟಳಪ್ಪಡಿಸಿತಿತಪ ಪರಾಕ್ರಮವೆನಿಸುತ ಸೇನಾವನಧಿ ಜಜ್ಜಿದುದು ಭಟರು ಹಿಂದರು ಬಿಟ್ಟು ಮುಂಡೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಪಾರ್ಯ್ಯ. ೬-೪೪) ; ಇಂತಿತ ಮೆಚ್ಚಿದುದು ನಿನ್ನವರ ಬೊಬ್ಬಿಜಕ್ಕಿ ಜಜ್ಜಿದುದು ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸೆಱಗು ನೀಂ ಕಂಠಿತು ಕೌರವೇಶ್ವರಗರಸ ಕೇಳಿಂದ (ಕುಪ್ಪಾರ್ಯ್ಯ. ೦೦-೭). ೪. ಕೆಣಕು; ಚುಚ್ಚಿ ಮಾತನಾಡು: ಅವರವರ ಹೆಡಣ್ಣಲ್ಲ ಗುರು ಮುಂದಿವರಗಿಸಿದರೆ ನಿಲುವ ನಾವನು ಬವರಕೇಳೀಲಲಿಂದು ಜಜ್ಜಿ[ಪಾಣಾಂ. ಜ್ಜಿ]ದರು ದೂತರಬಂಸನ (ಕುಪ್ಪಾರ್ಯ್ಯ. ೪-೨೫); ವಾರ್ಧನ ಬಾಯಲುಗಿ ಸೂತಜನೆನೆಂದರು ಜಜ್ಜಿದು ಕುರುಪತಿಯ (ಕುಪ್ಪಾರ್ಯ್ಯ. ೦-೦೦). **ಜರ್ಬಿ:** ೧. ಸಲೆ ನುಂಲ್ಗಣ ಕೃತಿಯು ಜರಿವವರಾರು ಭೂತಳದಿ (ಅಂಗಿಕಾ. ೦-೦೩) : ಸೀತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡು ಎಂದು ಜರಿದು ಹೇಳಿದನು (ನೀತಿಚಂ. XIV, ೦೬). **ಜರ್ಚೆ:** ೧. ಬೇಡಿದನ ಜರೆದು ಬೈಗಳ ಮಳೆಗರೆದು (ಗಣಪ್ರ. ೬೪) ; ಹೊರಲಿಬೇಕಾಂತಾದೊಡಹದ ಹೊರಗಿಳಿಸಿನ್ನೆಲ್ಲ ಜರೆವುದೇಕಿನ್ನೆದನು (ಪುಂಕಿಳಿ. ೨೩೭). **ಜಜ್ಜಿ:** ೧. ಒಯ್ಯನೆ ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಮುಂಸಿಂ ಬಯ್ಯದೆ ಪೊಲ್ಲಾಮೆಗೆ ಜಜ್ಜಿಯಂದರಂ (ಧರ್ಮಾವ್ಯ. ೩-೦೩) ; ಕಾಣದ ಶಾವಿನಲ್ಲಿ ಜಜ್ಜಿದರಿಂದರೆ ಕೇಳ ವರಿಷಾಮಿಸ ಬೇಕು (ಜಪವ. ೨೫೦) ; ಓಹಳಯ್ಯನೆ ಜಜ್ಜಿದು[ಪಾಣಾಂ. ನುಜ್ಜಿ]ನುಡಿವ ಶಿವೈಕ್ಯನಿತಂ ಹೋಗದಿರೆಯಲ್ಲಿ (ಜಪಪು. ೪೪-೬೮) : ಅರನಳಿಲಿಸದಿಂ ವಹಾತ್ಮರನರ ಜಜ್ಜದಿನೊ (ಪಪಪ. ೦-೫). ೨. ಶಕೆಕೋಟಿ ಸೂರ್ಯರಂ ಜಜ್ಜುವ ವಿಜುವಿಜುವ ತೇಜದಲಿ ಕಱಿಗೊರಲ ಮೆಜ್ಜಿದ (ಶಾಂದಪು. ೦೭-೬೯); ಸುರವದ್ಗುಗಳ ಜೆಟ್ಟಿಕೆಯ ನೋಡಿ ಜಜ್ಜುವೆಡೆ ಮರುತವಮಗಳ್ಕೆ ಪೋಪಂತೆ (ಕಂಪಪಿ. ೭-೦೦೪). ೫. ಅಬ್ಬರಿಸು ; ಶಬ್ದಮಾಡು : ಜಜ್ಜುವ ಕಹಳೆಯ ರುಧಾಡಿಸುವ ಜರಟ್ಟುರದ ದಿಂಡಿಮ ಡಮರು ಪಟಹದ ಧರಧ್ವರದ ದನಿ ಧೈರ್ಯಗೆಡಿಸುತ ಸಲಲ ಸಾಗರವ (ಕುಪ್ಪಾಳ್ಳ. ೦೦-೪). ೬. ರುಂಡಿಸು; ಗದರಿಸು: ಒರ್ವ ವರ್ಧೂಟಿಯಾಕೆಯಂ ತಾಂ ಜಜ್ಜಿದಲ್ಲಿ ತೋಱುಮೆನುತ್ತೆ ನೋಡಿದರ್ (ಅ ರ್ಜ ಟ. ೩-೭೮) : ನಿಲ್ಲಿ ಕಳಕಳವೇಕೆ ಹೋಯಂದಲ್ಲಿ ಕಂಚುಕಿನಿಕರ ಜ ಯ ಯ ಲ ದ ಲ್ಲ ರಾ ಸ್ಮಾ ನ ದ ಲಿ ಮೌನದಿಂರೊಲು (ಸಂಂಪ. ೨೦-೩೦).

ಜರಿದಾಡು=ಬಯ್ಯಂಪ್ಪುದು; ಹೀಯಾಳಿಸಿನುವುದು: (ಕ್ಷ). ಜರಿದಾಡು= ಬಯ್ಯು; ಮೂಲದಲಿಸು : ಅವರೀಣಾ. ಧಿಕ್ಕ್ರತಃ – ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಜರಿದಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೦೦). ಜಜ್ಜಿಸಿಕೊಳ್ಳು=ನಿಂದೆಗೆಗೊಳಗಾಗು: ಜಜ್ಜಿಸಿ[ಪಾಣಾಂ. ಜಜ್ಜಿಯಿಸಿ, ಜಜ್ಜಿಯಿಸಿ]ಕೊಂಡು ಭಕ್ತರಾದರೆಮ್ಮವರು (ಜಪವ. ೨೫೫). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಜರಿ, ಜರೆ]

ಜಜ್ಜನೆ, ಜಜ್ಜನೆ (ಆ). ಕೂಡಲೆ ; ವೇಗವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ರಭಸದಿಂದ: ಮಾಗಿಯ ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟಾಡಿದ ಮಳಲೇಱಿಯಂತೆ[ಜಜ್ಜನೆ] ಜರಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೫೬). **ಜರ್ಜನೆ** : ಎಷ್ಟು ಏರಿದ ಹುರುಪಿನಿಂದ ಅವಳು ಬಂದಿದ್ದಳೋ ಅಷ್ಟೇ ಜರ್ಜನೆ ಇಳಿದು ಹೋದಳು (ಬಾಬಲಿ. ೦೦೦); ಮುಖದಮೇಲೆ ಮೂಡಿದ್ದ ಬಿಂಕವೆಲ್ಲಾ ಜರ್ಜನೆ ಇಳಿದು ಹೋಯಿತು (ಶಾಶೋಲ. ೨೦೨). [ಜರ್ಜ್ + – ಅನೆ]

ಜಾಂ ‘ಜಾಮಂ’ ನೋ.

ಜಾಂಗಟೆ ‘ಜೆಗಂಟೆ’ ನೋ.

ಜಾಂಗಲ, ಜಾಂಗಳ[1](ಗು). ೧. ಜಲವನತಿಯಿಲ್ಲದ; ಬತ್ತಿದ; ಬಂಜರಾದ: ಜಾಂಗಲಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಯಂ ಕುಟುಪಿದಂಗುಟ್ಟಿಯ್ದಾಗಳ್ ಮಟ್ಟದೊಳಕ್ಕುಂ . . . ಜಲಂಗಳ್ಕೆ (ಜಪ್ರಮ. ೦೦-೫೪). ೨. ಅನಾಗರಿಕ ; ವನ್ಯ ; ಕಾಡುತನವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ನೀರು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ; ಬಂಜರುಭೂಮಿ: ದೇವಮಾತ್ಯಕ ಸಾಧಾರಣಾನೂಪಜಾಂಗಲ ಭೇದಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೯-೬೬೫); ದೇಶ ಭೇದವು ಜಾಂಗಲ, ಅನೂಪ ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುವುದು. ಅಲ್ಪನೀರುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಪ ವೃಕ್ಷಗುಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇಶವೇ ಜಾಂಗಲದೇಶವೆಸಿ ಕೊಂಬುದುಂ(ಶಕ್ತ. ೦೩). ೪. ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ: ಅನಾಗರಿಕ; ಅಸಂಸ್ಕೃತ; ೫. ಮಾಂಸ : “ಪಲಲಂ . . . ಜಾಂಗಲಾಮ್ಮಿಂ ಮಾಂಸಂ” (ಪಟ್ಟಿಕೋಪ. ೬೨-೬೦) ; “ಬಕ್ಕೆನಲಡಗಿನಲ್ಲಾಂಗಲಂ” (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೪೦) ; ಗಲಜ್ಜಾಂಗಲ [ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪] . . . ಆಕ್ರಂದತ್ಸ್ವರ ಪರಿಗತರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೦೭ ಪ) ; ಭೂತಭೇತಾಳಗಣಕ್ಕೂರಂತೆ ಪಲವು ಜಾಂಗಲವಾ[ತ್ರ]ಘಂಟೆ ನೃವತಿ ನಿನ್ನಯ ತೆಱದಿಂ (ವೀಕಂಪ. ೧-೭೭). ೬. ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿ : ಚಕ್ರವರ್ತ ಪೃಳಂ ಪುರುಚೆ ಜಾಂಗಲಮೂಸಾ . . . ಇಪ್ಪು ಪಥ್ಯ ಕರವಹುದು (ವಿಷಚಿ. ೧೩೨). **ಜಾಂಗಳ**[1]: ೩. “ಜಲಬಹುಳಮನೊಪಂ ಜಾಂಗಳಮಜಳಂ” (ಪಟ್ಟಿಕೋಪ. ೩೬-೩). ೫. ಕೃಶಿತ ಪೃಥುಳತ್ವಜ್ಞಾಂಗಳಂ ಸಿಂಗಳಂ . . . ವಿಶ್ರಮಾದಿತ್ಯ ದೇವಂ (ಎಳ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೭-೧೩೬ : 1114). [ಸಂ.]

ಜಾಗಲಿಕೆ, ಜಾಗಳಿಕ(ನಾ). ೧. ಹಾವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಕಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ಹಾವಾಡಿಗ. ೨. ವಿಷಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು; ವಿಷ ವೈದ್ಯ. ೩. ಮಾಟಗಾರ : ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ: ಗಾರುಡಿಗ. **ಜಾಂಗಳಿಕ** : ೧. ಜಾಂಗಳಿಕ . . . ಸಾಸರವೆಡೆಯುಳ್ಳ ಕೆಡುಕ ಕಾಳೋರಗವಿಡಿದು (ಜ್ಞಾಪ್ರಕ. ೨೬-೦೧). ೨. ಧಾತುಗಳಿಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದೊಪ್ಪುವ ಜಾಂಗಲ(ಗು)ಳಿಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಜಪ್ರಮ. ೦೦-೭೬). [ಸಂ.]

ಜಾಂಗಳ[1] ‘ಜಾಂಗಲ’ ನೋ.

ಜಾಂಗಳ[2] (ನಾ). ಕಂದುರೆಯ ದೇಹದ ಒಂದು ಭಾಗ: ದಾವದ ಕೆಳಗುಂ ಬಾಹ್ಯವ ಭಾವಿಪೊಡಾ ಬಾಹ್ಯಮುಂಬಲದೊಳ್ ಜಾಂಗಳಮೆಂಬೀ ವಿಧದ ವೆಸರ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೩೨) : ಬಾಹ್ಯದ ಮುಂಬಲ ಕೈೂಡದಡೆಗೆ ಜಾಂಗಳ ಮೆಂಬ ವೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩೮-೦೯). [?]

ಜಾಂಗಳಿಕ ‘ಜಾಂಗಲಿಕ’ ನೋ.

ಜಾಂಗಿಲರು (ಜಾನಪದ). ಹಾಡುಗಾರರು.

ಜಾಂಗು ‘ಜಾಂಗಂ’ ನೋ.

ಜಾಂಗುಲ, ಜಾಂಗುಳ (ನಾ). ೧. ನಂಜು ; ಗರಳ ; ವಿಷ : ಸೂನೆಗರು ಬಂದು ಕೊಂದು ಪೋಗಿರ್ದ ಜಾಂಗುಲಗಳಂ (ಲಿಂಗಪು. ೪೪-೨೯). ೨. ವಿಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಜ್ಞಾನ ; ವಿಷವೈದ್ಯ. ೩. ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಗಾರುಡಿ. **ಜಾಂಗುಳ** : ೨. ಭೋಜನಗ್ಗಹಕ್ಕೆ ರಾಜಾಧಿರಾಜಂ ಜಾಂಗ [ಗು]ಳ ವಿದ್ಯಾವಿದುರರ್ಚರಸಲು ಬಜಯುಂಗೆಯ್ವುದುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೯-೯೯ ವ).‘ ಜಾಂಗುಳಿಕ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಂಗುಲಿಕ, ಜಾಂಗುಳಿಕ (ನಾ). ೧. ವಿಷವೈದ್ಯ : ಭರದಿ ಜಾಂಗುಲಿಕನು ಹಲುಬಿಂದು ಮೊಱಿದದ್ದು ಹರನಾದರು ಬಿಟ್ಟ ಬೆದರ್ . . ಪವನಾಶನ ವನು ಬಿಡಲು (ಜ್ಞಾಪ್ರಕ. ೨೬-೭೪). ೨. ಗಾರುಡಿಗ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : “ಜಾಂಗುಲಿಕನೊವ್ವೆ ಗಾರುಡಿಗನಕ್ಕುಂ” (ಮಂಗಾಶ. ೧೦೩-೬). **ಜಾಂಗುಳಿಕ**: ೧. ಪ್ರಕೃಷ್ಟಮೆಂದಱಿವರ್ ಜಾಂಗುಳಿಕರ್ (ಜಪ್ರಮ. ೭-೫೪). ೨. “ಜಾಂಗುಳಿಕ, ವಿಷಭಿಷಕ್–ಈ ೨ ಗಾರುಡಿಗ” (ಹಡಪು. ೦೦೦-೪೫).

[ಸಂ.]

ಜಾಂಗುಳ ‘ಜಾಂಗುಲ’ ನೋ.

ಜಾಂಗುಳಿಕ ‘ಜಾಂಗುಲಿಕ’ ನೋ.

ಜಾಂಡೀಯ ‘ಝಾಂಡಿ’ ನೋ.

ಜಾಂಡೆ ‘ಝಾಂಡ’ ನೋ.

ಜಾಂಡೇಯ ‘ಝಾಂಡ’ ನೋ.

ಜಾಂಪಲ (ನಾ). ಸೀಬೆಹಣ್ಣು ; ಪೇರಲಹಣ್ಣು : ಪೇರಲವೆಂದರೂ ಜಾಂಪಲವೆಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರಿಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ. ೦೬೯).

[←ಮರಾ. ಜಾಂಬ್‌ಫಲ್]

ಜಾಂಬ ‘ಜಾಂಬು’ ನೋ.

ಜಾಂಬವ (ಗು). ೧. ನೇರಳೆ ಮರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಚಿನ್ನ: ಪೊಸಬಿಸಲು ವೆಱದಿರಿರಿ ಕಿಸುಗಣಿಯುಮುಡುಗಿ ಸವಂಶಹಮಂ ವಿಸನವಪೊಳೆನೆಸಿದುದೊ ಪವಳಂ ಮುಂತ್ತುವಿಸರಂ ಜಾಂಬವ ಜಳಂ ವೆಡಪಟ್ಟಿರೊಡಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦೪). ೩. ನೇರಳೆಹಣ್ಣು. [ಸಂ.]

ಜಾಂಬಾಯಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಅವುಗಳೂ ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಜಾಂಬಾಯಾರ[ಣಾ. ಜಂಭಾಯಾರ, ಜೊಂಬಾಯರ] . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱಿಂಟು ತಾಳಂಗಳಂ (ವಿಷಚಿ. ೨೩೮). [?]

ಜಾಂಬೂ, ಜಾಂಬು (ನಾ). (ಉಕ) ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಲೋಟ: ದೇಸಾಯಿಯ ಹೆಂಡತಿಯು ಆಕೆಗೆ ಒಂದು ಗದ್ದುಗೆ ಕಳಚಿದ ಜಾಂಬು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೬೮); ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಹತ್ತಾಳೆಯ ಉದ್ದ ಜಾಂಬುವನ್ನು ಜಾನಕಬಾಯರು ಕಾವಾಕ್ಷಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಸಿ ಒಗೆದರು (ಸಮುಚಿ. ೨೨೯). **ಜಾಂಬು** : (ಕ). [←ಮರಾ. ಜಾಂಬ್; ಹಾಗೆ. ಜಾಮ್]

ಜಾಂಬೂನದ (ಗು). ೧. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿನ್ನ; ಸುವರ್ಣ : “ಹೇಮಂ . . . ಜಾಂಬೂನದಂ, ಹರಿಣ್ಮಂ” ಈ ೨ಱ ಹೊನ್” (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೦): ಆ ಗಂಧರ್ವಪತಿಗೂದಲಂ ಮೇರುವಮಹೀಧರ ಜಾಂಬೂನದ ನಿತಂಬಲಬಿದಿದಿಟ್ಟಿದು (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦-೩೩ ಪ); ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ . . . ಜಾಂಬೂನದ ಪ್ರದೇಶದಂತೆ ಅಚ್ಚಾವದೂತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನಮಂ (ಶಂದ್ರಪು. ೩-೩೩ ಪ); ತಪ್ಪ ಜಾಂಬೂನದದ ದಿಟ್ಟಿಯು ನೆಱವವಾಡಿ (ಕ್ರಿಲಾಪು. ೦೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಜಾಂಭಭೂಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಲವತ್ತಾದ ನೆಲ : ಜಾಂಭ ಭೂಮಿ: ಇದು ದಕ್ಷಿಣ ಕೊಂಕಣ ಮತ್ತು ವಲಬಾರುಗಳ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅರ್ದ್ರತೆಯು ಬಹಳ ವೇಳೆಯವರೆಗೆ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೦೩೬). [ಸಂಜ್ಞಾ (P ←ಮರಾ. ಜಾಂಬಾ) + ಭೂಮಿ]

ಜಾಕಣಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಧರಣೀಜಾತೆಗರುಂಧತಿಗೆ ರತಿಗೆ ದೊರೆಯೆನಿಪ ವಿಖ್ಯಾತ ಯಶೋನಿಧಿ ನೃಪವನಿತಾತಿಳಕಂ ಜಾಕಣಬ್ಬೆ (ಎಳ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೯-೪೫ : 1042). [ಜಾಕಣ್ಣ + ಅಬ್ಬೆ]

ಜಾಕಣಿ ‘ರುಜಾಕಣಿ’ ನೋ.

ಜಾಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ನರಸಿಂಗಂಗಂ ಜಾಕಬ್ಬರಸಿಗಮಳ ವೊದವೆ ವೆಟ್ಟ ವುಟ್ಟಿಯುಮರಿಕೆಸಂಯುಸೆ ನೆಗಟ್ಟುಂ (ಪಂಪಭಾ ೦೨-೦೩): ನೆಗಟ್ಟ ಜಾಕಬ್ಬರಿಯೆ ತನ್ನಗ್ರಮಹಿಷಿ (ಅಳ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೮-೩೮: 1048); ಅನ್ಯಾಂ ಜವನಯ್ಯಂಗಂ ಕಾನ್ತಾ ಜವಿಲಲಕೆಮನಿವ ಜಾಕಬ್ಬಿಗ ಮೊಲ್ಸನ್ತಸೆಯಂ ವುಟ್ಟಿದಂ (ಅಳ. IV, ಜೆಗ್ಗ. ೦೯-೩; 1057). [?+ಅಬ್ಬೆ$_{11}$]

ಜಾಕವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವೆನ್ನಲೂರ ಕೊಂಗಳಾಚಾರಿಯರ ಮಗಂ ಜಾಕವ ಸತ್ತಂ (ಅಳ. V, ಅರಿಷ. ೭೬-೭ : 1026). [?]

ಜಾಕವ್ವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಕುಲತಿಲಕಾತ (ತ್ತ) ಲಕ್ಷ್ಮೀರಿವ ಸಲಿಲಾನ್ತೇ ಶ್ರೀಜಾಕವ್ವಾಹ್ಯಯ ಕನ್ಯಾ (ಇಳ. XV, ಪ್ರ.೪೮-೪೮: 1008). [? + ಅವ್ವ$_{11}$ (<ಅವ್ವೆ)]

ಜಾಕಾಯಿ 'ಜಾದಿಕಾಯಿ' ನೋ.

ಜಾಕಾಯಿಮರ 'ಜಾಯಿಕಾಯಿಮರ' ನೋ.

ಜಾತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಇಸ್ತ್ರೀಟಿನ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗುಲಾಮನ ಚಿತ್ರ ವಿರುವ ಎಲೆ : ಜಾಕ-ಜಾ, ಅದು-ಜೇ ಅಕ್ಷರದ್ದು-ಅದಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತು (ಗಾಳಿ. ೩೦). ೨. ಇಸ್ಪೀಟು ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಬಗೆ : ಬೇಹಾರಾದರೆ ಜಾಕ ಆರಿರೋ, ಪರೇಲು ಆಡಬೇಡಿ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Jack]

ಜಾತಿ$_2$ (ನಾ). "ಜೂಜುಕುದುರೆಯ ಸವಾರ" (Jockey .೧೯೫೫).

[←ಇಂ. Jockey]

ಜಾಕೀಟು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಗಿ; ಮೇಲಂಗಿ : ಜಯಪ್ರಕಾಶ ಜಾಕೀಟು, ಪಟೇಲ ಪಂಚೆ ಧರಿಸಿ ತಿಂಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಹಿಸ್ಟೊಂದಿ. ೫). ೨. ರವಕೆ; ಕುಪ್ಪಸ: ಅವಳು ಬಿಳಿಯ ಜಾಕೀಟು ಮತ್ತು ಲಂಗಗಳ ಮೇಲೆ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಕಿರಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ಹೊದಿದ್ದಳು (ಕುಸು. ೪). ೩. ಪುಸ್ತಕಗಳ ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ. [←ಇಂ. Jacket]

ಜಾಗ$_1$ 'ಜಾಗ್' ನೋ.

ಜಾಗ$_2$ (ನಾ). = ಜಾಗರ$_1$: ಜಾಗದ ನೆಲೆವಡಲುಗೆಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ಪರಿಗ್ರಹಿ ಸೆದು (ಅರಿಷ. ೪-೩೦); ಕಲಶಂ ಜಾಗಂ ಧ್ವಜಂ ಕನ್ನಡಿ ಗುಡಿ ಸುವಾನೋ ಮಳೆ ಶುಭ್ರಾಕ್ಷತ ಪೊಂಬಳೆ ತೂರ್ಯರ್ಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೬೦): ಪಸುವೊನ್ನ ಜಗಲಿ . . . ನೀಲದ ಜಾಗ(ಕಾಣ್ಮಾಸ. ೨೩೬):ಕುಸುಮತರನ ಹೆಸುಗರೆಗಳಿಯ ಹೊಂದಿಗೆ ಹುರುಡಿಸುವ ಜಾಗದ ನೆಲೆಯು ಹೊಲಿಗೆಗಳೊಳಂ (ಅರ್ಧಾಖ. ೭-೩೮); ಫಳವತ್ತೆತೆ ಜಾಗಂ ಮಂಗಳ ವರಿಕರಮಿಸಿದುವು (ಪುಷ್ಪಕು.೦೦-೦೬); ಸಿಂಗರಿಸಿದವೊಲೆಸೆವ ಪೊಸಜಾಗದ ಜಂಗುಳಿಯಿಂ (ಜಯಂಕಾ. ೮-೦೦).

ಜಾಗ$_3$ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ: "ಜಾಗಮು ಯಾಗಂ" (ಕಪಿರ. II, ೪೩); ಯಾಗ-ಜಾಗ (ಕೃಷ್ಣಮು. ೦೦೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಯಾಗ]

ಜಾಗ$_4$, ಜಾಗೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಳ ; ನೆಲ ; ಎಡೆ ; ಅವಕಾಶ : ಕೊಮಾರು ಗಡದ ವೀರ ಚಿವುಡ ಕಟ್ಟಿಸ ಜಾಗ (ಅಳ. XII, ಪುಲ್ಲ. ೪೮-೭ : ೨); ; ತನ್ನವನಿಯಲಿ ಜಾಗವನು ಕೊಡ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೦೬-೭); ಆ ಜಾಗವು ದೆವ್ವಗಳ ಸಂಜಾರಕ್ಕೂ ಕಳ್ಳತನಕ್ಕೂ ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು (ಳಳಹು. ೪). ೨. ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶ : ಈ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಗ ತೆರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಾಗೆ** : ೧. ನಿಮ್ಮ ಜಾಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕ್ಕೊಳ್ಳಿ (ಬೀದಿನು. ೪); ನಿಲ್ಲು ವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಜಾಗೆಯಲ್ಲದಂತಹ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ (ಮುಂಗಾಳು. ೩೬).

[←ಮರಾ. ಜಾಗಾ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಗಹ್]

ಜಾಗಂಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಾಗಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಸಿರು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿ : ಜಾಗದ ನೆಲೆವಡಲುಗೆಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ಪರಿಗ್ರಹಿಸೆದು ರತ್ನದ ಕೆಗ್ಗಣ್ ಜಾಗಂಬೊಯ್ದಂತಿರೆ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದುವು ವಿವಾಹಗೇಹಾಂತರದೊಳ್ (ಅರಿಷ. ೪-೩೦).

[ಜಾಗ$_1$ (<ಜಾಗ$_3$) + ಪೊಯ್$_1$]

ಜಾಗಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ : ದಂಗಭಸ್ಮ, ಜಾಗಗೆಡ್ಡೆ . . . ಇವೆಲ್ಲವಂ ಜೊರ್ಪಿಸಿ (ಸಿಪ್ರ. ೨೯೬).

[ಜಾಗ$_4$ + ಗೆಡ್ಡೆ (<ಗಡ್ಡೆ)]

ಜಾಗಡುಗಿ (ನಾ). (ಉಕ್ರ) ವಿರ್ಪಾದು ; ತರದೂದು ; ವೈಮನ್ಯೆ : ಎರಡು ತಾಪಿನ್ಯಾಗೆ ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ದುಡ್ಡಿನ ಜಾಗಜೂಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡತೇನಿ (ನಂಗುಮು. ೦೩೮). [?]

ಜಾಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಾಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಾಗತಿಕ (ಗು). ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಜಾಗತಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನವಿಕಾಸದ ಪರಿಚಯವಾಗಲಿಕ್ಕೂ ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದ್ದಿತು (ಕಾರ್ಸಾ. ೦೦೯); ಆಡುಗೆಮನೆಯು ಹೊಗೆ ಯುಂ ಒಂದು ಜಾಗತಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿರುವುದು (ಆಹಾಸಾ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಜಾಗರ$_1$ (ನಾ). ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕುರಾರ್ಪಣವೆಂಬ ಕರ್ಮದ ಅಂಗವಾಗಿ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸುವ ಪೈರು,—ಅಂಕುರ : ನಾಲ್ವೆಸೆ ಯೊಳೆಸವ . . . ಪಸುರ್ಮೆಸರುದುನಿರ್ದ ಜಾಗರ ಗಳಂ (ಧರ್ಮಶ. ೩೭೬); ನೆಲವಡಲಿಗೆಗಳ ವಲವಾದುಳಿ ಜಾಗರಂಗಳಂ . . . ಕಂಟಂಗಳ ಬೆಳಗುಂ ಪೊಲಗಡಿಪಿದತ್ತು ಸುರಭೀಕ್ಷಣಮಂ (ಜಾಗಳ. ೮-೪೩); ವಿಲಸತ ಧೂಪದ ವರಪರಿಮಳದಿಂ ಬಳಸದ ಜಾಗರಗಳ ಪಂಕ್ತಿಗಳಂ (ಜ್ಞಾಪ್ರಕಾ. ೭-೬೦).

ಜಾಗರ$_2$ (ನಾ). ನವಿಲಿನ ಕುಣಿತ : ಜಾಗರದ ನವಿಲಂತೆ ಬಾಗುತ್ತ ಬಳುಕುವ ಬಾಲೆಯ ಕಂಡು ಭ್ರಮಿಸದೆ (ಹಕ್ಕಿ. ೭೬); ಎರಡು ಗಂಡು ನವಿಲುಗಳು ಗಂಗಿದರಿ 'ಜಾಗರ' ಆಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಸಪ್ತಸಾ. ೭೫).

ಜಾಗರ$_3$ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚೆರ ; ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಜಾಗರಣೆ : ಆ ಯಿರುಳ ನಾಲ್ಕು ಜಾವಮುಂ ಕಾವನ ಜಾಗರದಂತವರ್ಗೆ ಕೆಂದಿಸೆಳೆ ಬೆಳಗಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೩ ಪ); ರವಿಸೂನು ದರ್ಭಾಂಕುರದ ಶಯನ ಸ್ಥಾನದಲಿ ಮಾಡಿದನು ಜಾಗರವ (ಕುಚಾಳ. ೪-೯). ೨. ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ : ಜಾಗರ, ಸ್ವಪ್ನ, ಸುಷುಪ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳಂ ಉಪಾಧಿಯಿಂದಲೇ (ಧಾರಣ. ೨೩೬) : ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಏವನೆಂದಂತೆ ಜಾಗರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಎಚ್ಚರಿ ಪಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕುಮಾರ (ಪರಿಕ. ೬೯೪). ೩. ಯಂದ್ರದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಕವಚ ; ಚೆಲಪತ್ತು.

ಜಾಗರವಸಾಡು = ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರು ; ಎಚ್ಚರವಾಗಿರು : ಎಲ್ಲರೂ ವಿಕಾದಶಿಯ ಜಾಗರವಮಾಡಿ ಪುಲ್ಲಸಾಧನ ಭಜಿಸುವರು (ಕೃಷ್ಣಾಕೌ. ೩೬೭) : ಜಾಗರ ಮಾಡುವೆ ವವಡಿಸಿ ಇರುಳೊಳ್ (ಅಂತಿಗೀ. ೩೬-೭೩೬). [ಸಂ.]

ಜಾಗರಗೈ (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರು ; ಜಾಗರಣೆಮಾಡು : ನಿದ್ರಿಸಲರಿಯದೆ ಕಣ್ಮೆವೆ ಮುಚ್ಚದೆ ಜಾಗರಗೈವರು ಬಂದೆ (ತಂಜಾಶಾ. ೯೭-೧೬೬).

[ಜಾಗರ$_3$ + ಕೈ$_{11}$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಾಗರಣ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. ೨. ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ಎಚ್ಚರ ವಿದ್ದು ನಡೆಸುವ ಪೂಜೆ,—ಸೇರ್ಕೆರ್ತನೆ : ರಾಗದಿಂದಿರಲ್ಲಿ ಜನರು ನಾಗೇಶ್ವರ ಶುಭಾಗಾರ ವುಪ್ಪವಾಟಿಯೊಳು ಶಿವರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣಮಿರ (ಕಟುಬು. ೬-೩೩-೬೦) : ಈ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣ ಎಷ್ಟು ಕಷ್ಟ (ಕ್ಯಾಗಮು. ೩೪). ೩. ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ : ನಿರುತ ಹಮ್ಮುದು ತಾಮಸದಲಂಬೆ ಬೆರೆಯು ಸುಟ್ಟ ರಜೋಗಾಣದಿ ಸಂಚರಿಸೆ ಸ್ವಪ್ನವ ತೀವಿ ಸತ್ವ ಧರಿಸೆ ಜಾಗರಣ (ಅಪ್ಯಶ. ೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಜಾಗರಣೆ (ನಾ). ೧.=ಜಾಗರಣ ೧ : ಧೂಪದೀಪಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಆ ಸುರಭುಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೆ ಜಾಗರಣೆಯಂ ಮಾಡುತ್ತಾ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೮೫-೬). ೨.=ಜಾಗರಣ ೨ : ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ದ್ವಾರವತಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಜಾಗರಣೆ (ಶಾಂಕಾ. ೦೦೦). [ಸಂ. ಜಾಗರಣ]

ಜಾಗರವಾಡು (ಕ್ರಿ). (ನವಿಲು) ಕುಣಿ; ನರ್ತಿಸು: ಅವಳ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂತಸದ ನವಿಲು ತನ್ನ ಗರಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ನಿಂತು ಜಾಗರವಾಡತೊಡಗಿತ್ತು. (ಪಜ್ಜೆ. ೪೨). [ಜಾಗರ್ + ಆಡು]

ಜಾಗರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಕಾಗೆ ನವಿಲಿದ್ದಾಯ್ತು ಗುಬ್ಬಿ ಪಾರಿವ ಕೊಚ್ಚೆ ಗೂಗೆ . . . ಗಿಳಿ ಜಾಗರಿಗ ಹರಡೆ (ಪಡಕಲಾ. ೩-೪೩) : ಮರಕುಟಿಗ ಚಂಬೋತ ಶುಕ ಜಾಗರಿಗನೆರಗನಸಗ ಸಾಳುವ ಸರಟು ಸಾರ ಸಮೂಹ ಮೇಳಗತ್ತ ಲವೆಯಂದ (ತೆಂಪರಾ. ೩-೦-೩೨) : ಕಾಗೆ ನವಿಲು . . . ಜಾಗರಿಗನು ಹರಡಿಯು (ಪಂಸಾಂ. ೧-೭೨). [?]

ಜಾಗರಿತ (ಗು). ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವ; ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳಿ; ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ: ಜಾಗರಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲದ ಬೈಲು (ಕೃತಗಿಡ. ೪೪-೫) : ಕಂಕೆಯು ದೇವೇಂದ್ರನ ಮನದಲ್ಲಿ ಜಾಗರಿತವಾಗದ್ದುದರಿಂದ ಆತನು . . . ಇಣಿಕಿ ನೋಡುತ್ತಾ ಕುಂತಿದ್ದನು (ಪಪ್ಪದೇ. ೦೩೪). [ಸಂ.]

ಜಾಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಸು ; ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು : ಬಸವಂತಿಯ ಶ್ಯಾಮರಾಯನನ್ನು ಜಾಗರಿಸಿ ಕರೆದಳು (ವೀಚಕಾ. II, ೦೩೪)

[ಜಾಗರ್ + – ಇಸ್]

ಜಾಗರೂಕ (ಗು). ೧. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವ ; ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ. (ನಾ). ೨. ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವವನು : ರತ್ನತ್ರಯೋಪಮ ನಿರವರಕ್ಷಿತ ವರ್ಣಾಶ್ರಮರವದ್ಧಮಾದ್ಧಂತಶೋಭಯ ಜಾಗರೂಕರವನಿಪಾಶ್ರಮಗಳರಸುಗೆಯ್ಮುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೭-೦೩೬ ವ); ಜನಗಳೂ ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು (ಕೆಂಳಕ. ೨೬) ; ನೀನು ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ (ಬರಹಣ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಜಾಗರೂಕತೆ (ನಾ). ಮೈಮರೆಯದಿರುವಿಕೆ ; ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಹುಷಾರು; ಜೋಕೆ: ಅವನನು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದೆಂದು ಯಾಚಿಸುತೆ (ರಾಮಾಸಾ. ೩-೨-೨೩) ; ಈ ನಾಯಿಯು ಸಾಹುಕಾರನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು. (ನೀತಿಚಂ. VIII, ೫).

[ಸಂ. ಜಾಗರೂಕತಾ]

ಜಾಗರೂಕತ್ವ (ನಾ). = ಜಾಗರೂಕತೆ : ಜಾಗರೂಕತ್ವದಿ ತಿಳಿಯದು ನಿನ್ನಂ ಪಲಂ ಲೋಕಮೆಲ್ಲಂ (ವಂಳಮ. ೪-೦೮). [ಸಂ.]

ಜಾಗರೆ (ನಾ). = ಜಾಗರೂಕತೆ. [ಸಂ. ಜಾಗರಾ]

ಜಾಗರ್ಯೆ (ನಾ). = ಜಾಗರ್ಕ. [ಸಂ. ಜಾಗರ್ಯಾ]

ಜಾಗವರಲ್ (ನಾ). ಹಸಿರಂಬಣ್ಣದ ರತ್ನ ; ಪಚ್ಚೆಮಣಿ ; ಮರಕತ : "ಜಾಗವರಲ್, ಪರ್ಸವರ್ಣ–ಈ ೨ ಮರಕತಂ" (ಕಶಾ. ೪-೫೯) ; "ಪರ್ಸವರ್ಣಿಯುಂ ಜಾಗವರಲ್ ಪೆಸರಿಂ ಮರಕತಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಲೋ. ೩೩) ; ಕಂದುಗೊರಲನ ಬೆಳ್ಳಿಗರಲೊಳ್ ಜಾಗವರಲ ಮಲಕನಮರ್ಚಿ (ರಾಮಾಕ್ಕೆ. ೦೩೦-೦೦). [ಜಾಗರಿ (< ಜಾಗರ್) + ವರಲ್]

ಜಾಗಿರಿ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿಸು ; ಒಲೆಸು : ಕೈನೆಗಲು ಜಾಗಿಸಿ [ಪಾಣಾ. ಕೆಯ್ಯಳಿಕೂನಿಸಿ]ಕರ್ಗುತ್ತೆ. ಯೇಡಿಸುತ್ತೆ. ತಾಂ ನಗಿಸಿತ್ತು. ಒಂದು ಮರ್ಕಟಂ (ನಿಳಿ. ೪-೨೦) : ಲಲನೆಯರು ಪರಭೃತ ಧ್ವನಿಯಿಂದೆ . . . ಕಿರುವುಲಿಗಳಿಂ ಜಾಗಿಸುಯ್ ತೂಗಿ ಬೀಗುತ್ತಾ ಬಿರಲಿಂದೆ (ನಪಚಿಪ್ರ. ೨೭-೪೦) ; ಕನಕವಲ್ಲಿಯು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕಿಡಿಕಿಯ ಕಡೆಗೆ ಜಾಗಿಸಿ ನೋಡಿ ಮಾತನಾಡಿದಳು(ಪದುಗಿ. ೩೨).

[ಜಾಗು + – ಇಸ್]

ಜಾಗೀರ್ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗೀರದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಗೀರಿ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗೀರು 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗೀರುದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಗೀರ್ದಾರ್ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಗು[1] (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು ; ಒಲೆ. 'ಜಾಗಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಜಾಗು[2] 'ಚಾಂಗು' ನೋ.

ಜಾಗು[3] (ನಾ). ೧. ಸದ್ದಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ ; "ಮೌನ" (ಶಚಿವಿ. ೬. ೧, ೭೦). ೨. ಉದಾಸೀನತೆ ; ವಿಳಂಬ : ಜತನದಿಂದೆನ್ನ ಕರದೊಯ್ದಲ್ಲಿ ಜವ್ವನೆಯ ಜೊತೆಗೊಳಿಸಿ ಪೊರೆಯದೇತಕೆ ಜಾಗನೆಸಗುತಿಹೆ (ವಂಕಾಶಾ. ೨-೩೬-೪೬).

ಜಾಗುಮಾಡು = ಉದಾಸೀನಮಾಡು; ತಡಮಾಡು: ಈಗಲೆ ಭಜಿಸಲಿ ಜಿಷ್ಣು ನೀ ಜಾಗುಮಾಡದೆ ಹರಿಯ ಪದಾಂಬುಜವ (ಭೂಕಂಡ. ೧-೦೪೨-೦) ; ಆಗಿವ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿ ತಾ ಬಂದ ಜಾಗಿನಂ ಜಂಗಮನೋರ್ವ ಜಾಗುಮಾಡದೆ (ಕರೀಲೀ. ೨೩೭-೬). [ದೇ.ಜ ತೆಲು. ಜಾಗು]

ಜಾಗುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಸಾಗರದಗಲ ಹೊನ್ನಿನ ಹಾಸಿಗೆ ಹಾಕಿ ಜಾಗುಗೊಳಿಸದಲೆ ಹೊರಳಿದ ಕಾಲಕ್ಕು ಈ ಗುಣ ಬಡದಯ್ಯಾ (ವಿಜಾಸು. ೪೬-೪). [ಜಾಗುಗೊಳ್ + – ಇಸ್]

ಜಾಗುಡ (ನಾ). ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ ; ಕುಂಕುಮ : " ಕುಂಕುಮಂ . . . ಕಾಶ್ಮೀರಜಂ, ಕಾಳೇಯಂ, ಜಾಗುಡಂ[ಪಾಣಾ.ಜಾವಕಂ]-ಈಪೆಕುಂಕುಮಂ" (ಪಂಡಾಯು. ೮೯-೩೯೯). [ಸಂ.]

ಜಾಗುಮತಿ (ನಾ). ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿಯಂಳ್ಳವನು ; ಮಂದಮತಿ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಆ ಗಜದಿರವಾಹನನಿತೆಂದು ಪೇಳ್ದೊಡೆ ನಾಗೇಂದ್ರನಿಗೆಲ್ಲದುಂಡ ಜಾ[ಪಾಣಾ. ಜಾ]ಗುಮತಿಗೆ ಗೋಚರ ವಲ್ಲ (ರಾಮಪಿ. ೪-೦೦೦). [ಜಾಗು + ಮತಿ]

ಜಾಗುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಅಜ್ಜನಪಟ್ಟಿ, ಆರಂಜೆ, ಜೈರಿ, ಜಾಗುರಿ, ವಿಷವೃಕ್ಷ (ಪ್ರಾತ್ರಿಗಿ. ೭-೦೨೫). [?]

ಜಾಗುರೆ 'ಜಾಗುರಿ' ನೋ.

ಜಾಗುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಕೊಗುಹಾಕು : ಅನಂತರ ಅದಕ್ಕೇ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಾಲಪ್ಪನ ನರಿ ಹೊರಟಿತು–ಜಾಗುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿತು . . . ಜಗ್ಗು ಜಗ್ಗು ಎಂದು ಜಾಗುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿತು (ಪುಟ್ಟಬಾ. ೦೯) ; ಗದ್ದೆಯ ಬದುವಿನ ಮೇಲಿನ ಗಿಡಗಳ ತಲೆಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಾ, ಜಾಗುಹಾಕುತ್ತ ಬರುತ್ತಲಿದ್ದನು (ಬಾಹಿ. ೧೩). [ಜಾಗು + ಹಾಕು (< ಪಾಯುಷ್ಯ[1])]

ಜಾಗೃತ (ಗು). ೧. (ನಿದ್ರೆಯಿಂದ) ಎಚ್ಚೆತ್ತಿರುವ ; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವ : ಮನಸ್ಸಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಜಾಗೃತ ಮನಸ್ಸೆಂದೂ . . . ಕರೆಯುವರು (ಕಶ್ಷಿರ. ೬೮೮) (ನಾ). ೨. ಎಚ್ಚರ ಗೊಂಡವನು : ಸ್ವಪ್ನಲೋಕದ ಜಾಗೃತಂ ಸುಳ್ಸನುವನಲ್ತೆ ಸುಪ್ತಂಗೆ ಜಾಗೃತನ ಲೋಕಮುಂ ಸುಳ್ಸೇ (ಮುಂಕುಶ. ೧೯೩) ; ಆದರೆ ಮರುಕ್ಷಣ ನಾನು ಜಾಗೃತನಾಗಿದ್ದೆನು (ಚೀಪಂಂತ. ೩೫೦). [ಸಂ.]

ಜಾಗೃತಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು : ಅವನು ಜಾಗೃತಗೊಂಡವನಂತೆ . . . ಪರಿವರಿಯನಿ ಹೆಲವರಿಂದನು (ಪುಟಗು. ೨೭೭).

[ಜಾಗೃತ + ಕೊಳ್ಳು[1] (<ಕೊಳ್[1])]

ಜಾಗೃತವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಸಿ ಇಡು ; ಉದ್ದೀಪ್ತವಾಗಿಡು : ನಾವು ಕಿತ್ತುವ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶಾರೀರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಾಗೃತವಿಡತಕ್ಕ ಗುಣಬೇಕು (ಮುಂಂಯು. ೪-೬೨). [ಜಾಗೃತ + ಇಡು]

ಜಾಗೃತಸ್ಥಾನ (ನಾ). (ಉಕ) ದೇವತಾಶಕ್ತಿಯು ಗೋಚರಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ದೇವತಾವಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ : ಜಾಗೃತಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೆಸರು ಗೊಂಡ ಕೇಶವದೇವರ ಗುಡಿಯೊಂದು (ಸಮಚೀ. ೧).

[ಜಾಗೃತ + ಸ್ಥಾನ]

ಜಾಗೃತಿ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರೆ ಮುಗಿಯುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರ. ೨. ಆಲಸ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗುವಿಕೆ: ರಾಷ್ಟ್ರದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜಾಗೃತಿಯೇ ಮೈವೆತ್ತು ಬಂದಂತೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಜನ್ಮತಾಳಿದರು (ಕರ್ನಾಕ.೩೩); ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಯವರೆಗೆ ಜಾಗೃತಿಯ ಚಿಹ್ನೆ ಮೂಡಿಬಂತು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೨). [<ಸಂ. ಜಾಗರ್ತಿ]

ಜಾಗೃತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಾಗೃತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಎಚ್ಚರಿಸು: ವ್ಯಾಕೃತ ದಿನವ್ಯಾಕೃತಾದಿ ಸತ್ತ್ವಕೆ ನಿನ್ನ ಜಾಗೃತಿಪ ಮತಿ ಧರ್ಮ (ಮಂಕುಳ. ೯೮). [ಜಾಗೃತಿ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಗೆ 'ಜಾಗ$_4$' ನೋ.

ಜಾಗ್ರ (ನಾ). ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: "ಅಱಿದೀಕ್ಷಿಸಲು ಜಾಗ್ರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೩); ಜಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಬುದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಇರವು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಬುದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಇರವು (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦-೧೨೩); ಜಾಗ್ರ ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದ ನೆನೆದಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸವ. ೬೯೩); ನೀನಂಜಿ ನಿದ್ರೆಗೈಯ್ಯದಿರ್ದುದೆ ಜಾಗ್ರವಾಯಿತ್ತು (ಭೈರಸೂ. ೨೨೫). [ಸಂ. ಜಾಗ್ರತ್]

ಜಾಗ್ರಗಾವಲು (ನಾ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾವಲು: ಆರು ಸಾವಿರ ಜಂಗಮರನ್ನು ಜಾಗ್ರಗಾವಲಿನಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಜಾಗ್ರ + ಕಾವಲು (<ಕಾವಲ್$_1$)]

ಜಾಗ್ರತ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚತ್ತವನು; ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳವನು: ಮೌನಿಯಾದವನಿಗೆ ಕಲಹವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಜಾಗ್ರತನಿಗೆ ಭಯವಿಲ್ಲ (ಇಂಜಾಪ. ೮೦-೯೦). ೨. ಗಮನ; ಅವಧಾನ; ಲಕ್ಷ್ಯ. [<ಸಂ. ಜಾಗೃತ]

ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು: ತಾನೇ ಮುಂದೆ ಬಿದ್ದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸುವ ಗುತ್ತಿಗೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡವರಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಅಪನಾ. ೨೩೨). [ಜಾಗ್ರತ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಗ್ರತವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಮನವಿಡು; ಅವಧರಿಸು; ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಕೇಳು: (ಕಿ). [ಜಾಗ್ರತ + ಇಡು$_1$]

ಜಾಗ್ರತಿ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರ. ೨. ಆಲಸ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗುವಿಕೆ: ಜನತೆಯಲಿ ಎಂತಹ ಜಾಗ್ರತಿಯಿದು (ಪ್ರಣಸ. ೨೬); ಠಾಕೂರರ ಮನೆತನ ಈ ಆಂದೋಲನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಜಾಗ್ರತಿ ಕಾರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳ ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. I, ೭). [<ಜಾಗೃತಿ]

ಜಾಗ್ರತು (ನಾ). ಜೀವನು ಅನುಭವಿಸುವ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ: ಸಕಲ ಭೋಗಂಗಳಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಲಾಗಿ ಜಾಗ್ರತುಯಂತಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೦೮-೯). [<ಸಂ. ಜಾಗ್ರತ್]

ಜಾಗ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ಬೇಗ; ಶೀಘ್ರತೆ: ನೀ ಜಾಗ್ರತೆಯೊಳವನೊಡಗೂಡಿ ಬಹುದೆಂದಾಡಿ ದಾದಿಯ ಕಳುಹಲಿಂದುಮುಖಿ (ಜಿನಭಾ. ೨೯-೧೨); ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅತಿ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಕಲಾಸಾ. ೩೨). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಜೋಪಾನ; ಜೋಕೆ; ಸಾವಧಾನತೆ: ಹಾಗಾದರೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊ (ಶಾಕುಂಪ. ೨೫-೧೨); ಆದರೂ ನೀನು ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಅವಳೊಡನೆ ಮಾತಾಡು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೭); ಜಾಗ್ರತೆ, ಮೆಲ್ಲನೆ . . . ಎಂದು ನಾವಿಕನು ಆಗಾಗ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೨೧). ೩. ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖತೆ: ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗ್ರತೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಉಂಟಾದಂದಿನಿಂದ (ಗೃಹವಿ. ೦೯೬). [ಸಂ. ಜಾಗ್ರತಾ]

ಜಾಗ್ರತೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಹುಷಾರಾಗಿರು: (ಕಿ). [ಜಾಗ್ರತೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಜಾಗ್ರಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). = ಜಾಗ್ರ: ಸ್ಥೂಲತನುವಿನಲ್ಲಿಪ್ಪ ವಿಶ್ವನು ಜಾಗ್ರಾವಸ್ಥೆಯ ವ್ಯಾಪಾರದಲಿ ಚರಿಸುತ್ತಿಹನು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೨೭-೭೮೦ ಟೀಕೆ); ಎನ್ನ ಸ್ಥೂಲತನುವಿನ ಜಾಗ್ರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲದೃಶ್ಯದ ಲೀಲೆಯನಾಡುವಾತನು ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೩೦೮-೯೩). [<ಸಂ. ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥಾ]

ಜಾಚೇಲಿ 'ಜಾಚೇಲು' ನೋ.

ಜಾಚೇಲು, ಜಾಚೇಲಿ, ಜಾಟೇಲಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹಲ್ಲಿಗೆ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲ್ಲುಪುಡಿ; "ಹಲ್ಹಿಟ್ಟು" (ಜಾನಕೋ.೫೯). **ಜಾಚೇಲಿ:** "ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಬಳಸುವ ಹಲ್ಲುಪುಡಿ" (ಗರತಿ. ಕೋಶ); ಬಾತೀಗೆ ಬಾರದ್ದು ಯಾತಕ ನೆನಿಯಲಿ ಜಾತಮಲ್ಲೀಗಿ ನನ ಮನವ ಬಾಯಾನ ಜಾಚೇಲಿ ಮಾಡಿ ಉಗುಳೇನ (ಗರತಿ. ೨೯). **ಜಾಟೇಲಿ:** ಜಾತಮಲ್ಲೀಗಿ ನನಮನವ ಬಾಯಾನ ಜಾಟೇಲಿ ಮಾಡಿ ಉಗುಳೇನ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೩). [?]

ಜಾಜಮ, ಜಾಜಮು, ಜಾಜೀಮು, ಜಾಜೂಮ, ಜಾಜೂಮು (ನಾ). ರಂಗುರಂಗಿನ ಚಿತ್ರಗಳುಳ್ಳ ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಸುವ ಹಾಸು: ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಳಗೆ ಜಾಜಮದ ಮೇಲೆ ಅಜ್ಜಿ ಘಾರೂಮಾಯಿ ಇವರೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಬದಿಗೆ ಮಲಗಿದರು (ಸ್ಕೃತಿಜಿ. ೭೭). **ಜಾಜಮು:** ಇಡಿಯ ಪಡಸಾಲೆಯ ತುಂಬ ಕೆಂಪು ಜಾಜಮು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೫); ನೆಲದ ತುಂಬ ಹುಲ್ಲು ಹಾಸಿ ಮೇಲೆ ಮೆತ್ತಗಿನ ಜಾಜಮು ಹಾಸಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಣಸ. ೬೨). **ಜಾಜೀಮು:** ಈ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಖಾದಿಯ ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಆಚ್ಚು ಹಾಕಿ ಜಾಜೀಮುಗಳನ್ನೂ. . .ಮಾಡುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೩೦೧). **ಜಾಜೂಮ:** ನೆಲದಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿಗಳು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಮೇಲೆ ಜಾಜೂಮ ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಭಾಮಿನಿ.೯೪). **ಜಾಜೂಮು:** ಒಂದು ಹಳೇ ಜಾಜೂಮಿನ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಹಳೇ ಮಡಿಸೀರೆಯನ್ನು ಮಡಿಚಿ ಹಾಸಿದಳು (ಅನ್ನ. ೨೩೦); ಇಲ್ಲಿ ಬಾ, ಈ ಜಾಜೂಮು ಇಷ್ಟು ಮಡಚು (ಖತ್ತಿಕ್ಕೆ. ೭). [←ಹಿಂ. ಜಾಜಮ್; ಮರಾ. ಜಾಜಮ್, ಜಾಝುಮ್; ಪಾರ. ಜಾಜಿಮ್]

ಜಾಜಮು 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜಿ$_1$ 'ಜಾದಿ' ನೋ.

ಜಾಜಿ$_2$ 'ಜಾದು$_1$' ನೋ.

ಜಾಜಿಕಾಯ್ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಜಿಕಾಯಿ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಜಿಪತ್ರೆ, ಜಾಪತ್ರೆ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ (ನಾ). ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಮರದ ಒಣಗಿದ ಹೂವು: "ಜಾಜಿಪತ್ರೆ (ಜಾಪತ್ರಿ)–ಜಾತಿಪತ್ರೀ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). **ಜಾಪತ್ರೆ:** ಜಾಜಿಕಾಯಿ, ಜಾಪತ್ರೆ (ಮೈಜಿಗಿ. ೫೫-೧೧೧೫). **ಜಾಯಿಪತ್ರೆ:** "ಜಾತಿಪತ್ರಿಕಾ - ಜಾಯಿಪತ್ರೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೨); ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ . . . ಜೇನು ತುಪ್ಪದಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೯೫). [ಜಾಜಿ$_1$ (<ಜಾದಿ) + ಪತ್ರೆ]

ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಮುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಾಜಿ (<ಜಾದಿ) + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಜಾಜೀಮು 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜು$_1$ 'ಜಾದು$_1$' ನೋ.

ಜಾಜು$_2$ 'ಜಹಜು' ನೋ.

ಜಾಜು$_3$ (ನಾ). (?): ಇವರೀರ್ವರಲ್ಲಿ ಜಾಜು[ಪಾಠಾಂ. ಜೂಜು]ಇಟ್ಟು ಚಲಿಸುತ್ತದೆ (ಸಿದ್ಧವ. ೭೩೮). [?]

ಜಾಜುಗಾರನಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಮೈಜಿಗಿ. ೫೦-೯೯೮). [?]

ಜಾಜುವೆಟ್ಟ (ನಾ). ಕಾವಿಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬೆಟ್ಟ;ಗೈರಿಕ ಧಾತು ವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪರ್ವತ: ಕಡು ನಿಡಿಯವಹ ಜಾಜುವೆಟ್ಟದಡಿ ವಡದು ನಡತಂದವೋಲಿನೆ . . . ಅಡಿಯಿಡುವ ಜಾಗೂರಮುಖ್ಯರು (ಸ್ಕಂಕಾ. ೨೨–೩೬). [ಜಾಜು$_1$ (<ಜಾದು$_1$) + ಬೆಟ್ಟ (<ಬೆಟ್ಟ$_2$)]

ಜಾಜೂಮ 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜೂಮು 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನ (ಗು). ೧. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. ೨. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ: ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಹ ಮಂತ್ರಾಂಕುಜ್ವಲೆಬೆಚಿದಂಥ ಪರಿಷದ್ವಳಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೦೫೦); ಆಲಯದೊಳಗೆ ಸೂರ್ಯದೇವನ ಮಂಂದಿದ್ದ ಅಖಂಡದೀಪ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಂತರಾ. ೩೬೬). [ಸಂ.]

ಜಾಟ (ನಾ). = ಜಾಟಕ ೧. 'ಜಾಟಗಾತಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಾಟ]

ಜಾಟಕಾತಿ 'ಜಾಟಗಾತಿ' ನೋ.

ಜಾಟಗಾತಿ, ಜಾಟಕಾತಿ, ಜಾಟಿಗಾತಿ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿನಿ; ಮೋಸಗಾತಿ: ನಾನು ಎಂತಾ ಜಾಟಗಾತಿಯೆಂಬುದ ಅರಿಯಲಿ (ಕರಿಕೆ. ೩೬–೮). **ಜಾಟಕಾತಿ**: ಎಂತ ಜಾಟಕಾತಿಯೆನಗೆ ಸಂಯಾದವರಾರು ವಂಥ ದಕ್ಕೆ ತೆಂದು ಪಾಡುತಲೇ (ಕರಿಕೆ. ೬೫–೨). **ಜಾಟಿಗಾತಿ**: ಜಾಟಿಗಾತಿಯರಿರವಿಗೆಳೆ ನೆಗೆಯಾಟಿಂ ಬರುವಾಗಲೊಂದೆಡೆ ಕೂಟಿಗರು ಯೆಸದಿರ್ದರು (ಜಿವಿಪು. ೦೦–೫೦). [ಜಾಟ + – ಕಾತಿ$_5$]

ಜಾಟಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಗೋಲೀಢ. [<ಸಂ. ರುಾಟಲಿ]

ಜಾಟಿಗಾತಿ 'ಜಾಟಗಾತಿ' ನೋ.

ಜಾಟೀಲ 'ಜಾಟೀಲು' ನೋ.

ಜಾಠರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ: ಸಮವರ್ತಿಗಳು ಜಗದೊಳಿಬ್ಬರೇ ದಿಟವರಿಯೆ ಯವರಾಜನೊಬ್ಬ ಜಾಠರರಾಜನೊಬ್ಬ (ಮುಂಗೆಳೆ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾಠರಾನಲ (ನಾ). ಆಹಾರ ಪಚನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಗ್ನಿವಿಶೇಷ; ಜಠರಾಗ್ನಿ: ಬಳಿಕಂತು ಜೀವಿಸುವೀಗ ಘೋರ ಜಾಠರಾನಲಬಾಧೆಗೆ(ತೀಪ್ರೇಪ. ೬–೩೩). 'ಜಠರಾಗ್ನಿ' ಪರಾ. [ಜಾಠರ + ಅನಲ]

ಜಾಡ$_1$ 'ಜೇಡ' ನೋ.

ಜಾಡ$_2$ 'ರುಾಡ' ನೋ.

ಜಾಡ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂದುರೆ: "ತೂರಗವರ್ಣಂ . . . ಎಡ ನಾಗೆ ಜಾಡಂ" (ಮುಂಗಂ. ೧೧-೦೪). [?]

ಜಾಡಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ನೇಕಾರರ ಹೆಂಗಸು: ಜಾಡಗಿತ್ತಿಯ ಗಂಡನಾದರೂ ನೆಯ್ದುಲ್ಲದೆ ಬಟ್ಟೆಯಾಗದು (ಗಾಪ). [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + – ಗಿತ್ತಿ]

ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿ (ನಾ). ನೇಕಾರರ ಸಂಘ,–ಸಮೂಹ; ನೇಯ್ಕೆಯವರ ಸಂಘ: ಪ್ರಿಯವಪ್ರರುವಂಪ್ರ ಸಕಲ ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿಗಳ ಕುಲದೇವ ದೇವನಪ್ಪ ಗೊಜ್ಜೇಶ್ವರ ದೇವರ ಪೂಜೆ (ದೇವಾಪ್ರ. ೬). [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + ಕೊತ್ತಳಿ (<ಕೊತ್ತಲು$_3$)]

ಜಾಡಜ (ನಾ). ತಾವರೆಗಳ ಸಮೂಹ. 'ಜಾಡಜಪ್ರಿಯಂ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಡಜಪ್ರಿಯಂ (ನಾ). ಕವಲಂಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನಂ; ಸೂರ್ಯಂ: ಕೂಡೆ ನದಿಯೊಳ್ ಮಿಂದು ಕುಳ್ರಿರ್ದ ತತ್ಪಟದ ಜಾಡಜಪ್ರಿಯಗರ್ಭ್ಯಮಂ ನಿತ್ತ ಧ್ಯಾನಿಸುತಿರ್ದ್ (ವಂಶಾಪಾ. ೦-೨-೩೮). [ಜಾಡಜ + ಪ್ರಿಯ]

ಜಾಡಣಿ 'ರುಾಡಣಿ' ನೋ.

ಜಾಡಣಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿ ಕೊಡಹು,–ಜಗ್ಗು: ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಜಗ್ಗಿ ಜಗ್ಗಿ ಜಾಡಣಿ ಹೊಡೆದನು (ಮಾಡಪ. I, ೩೦೨). [ಜಾಡಣಿ (<ರುಾಡಣಿ) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜಾಡಣಿ 'ರುಾಡಣಿ' ನೋ.

ಜಾಡಬಲಿ (ನಾ). ಜೇಡರಹುಳು ಕಟ್ಟುವ ಬಲೆ: ಜಾಡಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಸುವಿಪಡುವ ಕಾವಿಮಯಂತೆ (ಪ,ರ,ರಾ. ೦೦ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + ಬಲೆ$_1$]

ಜಾಡಬುಡ, ಜಾಡಬೂಡ, ಜೇಡಬುಡ (ನಾ). ೧. ಜೇಡರಹುಳು: ಅದರ ಹತ್ಪರ ಯಾವ ನೊಣಾನೂ ಹಾರೋಹಾಂಗಿಲ್ಲ. ಬ್ಯಾರೆ ಜಾಡಬುಡಾ ಸಹಿತ ಬರೋಹಾಂಗಿಲ್ಲ (ಹೊಸಂಗಾ. ೦೬೭). **ಜಾಡಬೂಡ**: ೨. ಜೇಡರ ಹುಳು ವಿನ ಬಲೆ: ಜಾಡಬೂಡವನ್ನು ಬಡಿಯಲು ಒಂದು ಗಳಿಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಸ ಬರಿಗುಂಡಿಂತಿತ್ತು (ಬಪಲಿ. ೬). **ಜೇಡಬುಬಡ** : ೧. ಕತೆಗೆ ಜೇಡಬುಡದ ಬಲೆಯ ಆಕಾರ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಾಹಿವಿ. ೦೦೯); [←ಮರಾ. ಜಾಡಬುಡೀ]

ಜಾಡಬೂಡ 'ಜಾಡಬುಡ' ನೋ.

ಜಾಡಮಾಲಿ 'ರುಾಡಮಾಲಿ' ನೋ.

ಜಾಡಿ$_1$ 'ರುಾಡಿ$_1$' ನೋ.

ಜಾಡಿ$_2$, ರುಾಡಿ$_2$ (ನಾ). (ತುಪ್ಪ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ) ಪಿಂಗಾಣಿ ಪಾತ್ರೆ; ಗಾಜಿನ ಅಥವಾ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ: "(ಮಣ್ಣಿನ, ಗಾಜುಮ್ಮೆಯು, ಗಾಜಿನ, ಸಾ., ಉರುಳೆಯಾಕಾರದ) ಪಾತ್ರೆ (ಹಿ ಡಿ ಯುಳ್ಳದ್ದು ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದ್ದು) : ಜಾಡಿ" (Jar. ೫೦೫). **ರುಾಡಿ$_2$** : ಜಂಪಾಡಿಟ್ಟ ರುಾಡಿ ತಾರೋ ಅಂದರೆ ಜಲಪ್ರಮಾಣವೆಬ್ಬ ಅಂದಾಜಿಗೆ (ಗಾಡಿ).

[←ಅರ. ಜಾರಹ್. / ತಮಿ. ಜಾಟಿ ; ಮಲ. ಚಾಡಿ; ತುಳು. ಜಾಡಿ]

ಜಾಡಿ$_3$ ರುಾಡಿ ನೋ.

ಜಾಡಿ$_4$, ರುಾಡಿ$_4$ (ನಾ). ದಪ್ಪವಾದ ಕೆಂಬಳಿ: ಕಾವಿ ಕಷಾಯಾಂಬರವು ಕಂತೆ ಜಾಡಿಯುಬೆಂದಡೆ ತೀವಿ ಮೈಯೊಳು ಭಸ್ಮ ದೇವಗಣ ನಡೆಯೆ (ಕರೀಪ. ೦೬೮–೫) ; ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ಸೆಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಪೆದ್ದೇಗೌಡರು ಬಲವಾಗಿ ಜಾಡಿ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ್ದರು (ಶಾನಿಹಾ. ೩೩೪); ರಾಧೆಯು ಒಂದು ಜಾಡಿಯನ್ನು ಹಾಸಿ ಕೆಲಹೊತ್ತು ಅದರ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ರಮಿಸಲು ಬಿಸ್ಸೆಯುಸಿಕೊಂಡಳು (ಕೀಲಾಂತ. ೦೦೯). **ರುಾಡಿ$_4$** : ೧. ಇಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ರುಾಡಿಯಿದೆ (ಜಪಾಣಾ. ೦೩೦). ೨. ಬರಬಾದ ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆ : ಈ ಅರಣ್ಯ ವಾಸಿಗಳು ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಎಲೆ, ಕಾಯಿ (ಹಣ್ಣು) ತಿಂದು ಬದುಕುತ್ತಾರೆ. ರುಾಡಿ (ಬಟ್ಟೆ) ಉಡುತ್ತಾರೆ (ಕರ್ಪಾಬಿ. ೨೪೦).

ಜಾಡಿಜಂಬಳಿ, ಜಾಡಿಜಂಬಳಿ(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): "ಜಾಡಿ–ಹಾಸುವ ಕಂಬಳಿ (ಜಾಡಿಜಂಬಳಿ)" (ಜಾಸಕೀಟ. ೫೯); ಜಾಡಿ ಜಂಬಳಿ ಹಾಸಿ ಬೆಳ್ಳ ಹರಿವಾಣ ವಿಟ್ಟು (ಕೆಸ್ಕ ಜಾ. ೩೩೪). ಜಾಡಿಯವರು = ಕಂಬಳಿ ನೇಯುವವರೇ : ಕುರು(ಂ)ಬರಲ್ಲಿ ಜಾಡಿಯವರುಂಟು : ಇವರು ನೇಯುವುದು ಕಂಬಳಿ (ಕರ್ಪಾಬಿ. ೨೦). [?]

ಜಾಡಿ$_5$ (ಗು). (ಕರಾ) ಹಳೆಯ : ಮುದಿಯಾದ : ಆ ಜಾಡಿ ತೆಂಗಿನ ಮರಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಾ). [?]

ಜಾಡಿಕರೆ (ನಾ). ಕಂಬಳಿಯ ಕರೆ; ಕಂಬಳಿಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನೇಯಂದೆ ಬಿಟ್ಟ ಭಾಗ: ಆಕೆ ಕಪ್ಪನಿಂದ ಜಡೆ ಹೆಣೆದು, ಜಾಡಿಕರೆಯ ಬೀವು ಕಟ್ಟಿದರು (ನಪಾಕ್ಷಿಮ. ೩೮೮). [ಜಾಡಿ$_4$ + ಕರೆ$_4$]

ಜಾಡಿಕಾರ (ಗು). ಆಕಪರ್ಸಿನುವ ; ನೆಲೆಯುವ (?) : ಅಂತು ಮಜ್ಜಿರು ಕರಣಜಾಳ ಜಾ [ಜಾಣಾಂ. ರುಾ ಡಿಕಾರ ಶ್ಯಕವ ಪ್ರಾವ್ಯಚೇಣ್ಮಮೋಸರಿಸ ಲೊಡರ (ಅನಂಪು. ೬–೯ ಪ). [?]

ಜಾಡಿಕೆ (ನಾ). (ಉಕ್ಕ) ೧. ನೆಯ್ಕೆಯವನ ಉದ್ಯೋಗ;–ವೃತ್ತಿ. ೨. ನೆಯ್ಕೆಯವರ ಗುಂಪು,–ಸಮಾಜ. [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + – ಇಕೆ]

ಜಾಡಿಗೆದಱು 'ಝಾಡಿಗೆದಱು$_1$' ನೋ.

ಜಾಡಿಬೀಡಿ (ನಾ). ಹೊಗೆಬತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ದಪ್ಪವಾದ ಬೀಡಿ: ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಾವು ರಹೀಂ ಜಾಡಿಬೀಡಿಯನ್ನು ಸೇದಬೇಕು (ಕಸಬು. ೨). [ಜಾಡಿ$_1$ (<ಝಾಡಿ$_1$) + ಬೀಡಿ$_2$]

ಜಾಡಿಸು, ಝಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಸವನ್ನು) ಗುಡಿಸು,-ಉಡಂಗು: ತಾಯಿಯು ಬಂದು ನನ್ನ ಕೋಣೆಯ ಧೂಳು ಜಾಡಿಸಿ ಹೋಗಲಾರಂಭಿಸಿದಳು (ನಾಚಿಕೆ. ೮). ೨. ಕೊಡಹು: ಒದರು: ಮನ್ಮಥಂ ತ್ರಿಜಗಮಂ ಗೆಲ್ವೆಡೆಯೊಳೊದವಿದ ಪಲವು ಕೈದುಗಳನಲ್ಲಿ ಜಾಡಿಸಿ ತೊಳೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೦೪); ಮುಸುಂಕುವ ಕೆಂದೂಳಂ ಬೀಸಿ ಜಾಡಿಸುತಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೨-೬); ಹಿಂಗಾಲು ಜಾಡಿಸಿ ಕೊಸರಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೯); ಒಂದು ಎಲೆಯ ಮೂಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಧೂಳು ಜಾಡಿಸಿ (ದೀಪಹ. II, ೩); ಬಾಲ ಜಾಡಿಸುವಿಕೆಯಿಂದ . . . ಉಳಿದ ದನಗಳೂ ಏಳುವುದುಂಟು (ಬಂಗಾಹೆ. ೫೫). ೩. ದೂರಮಾಡು; ಕಳಚು; ಬಿಸಾಡಂ: ಎನ್ನ ಸಮಾನ ಮಾಯೆಯ ಜಱಿದು ಜಾಡಿಸುವ ಬಲ್ಲಿದರದಾರುಂಟು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೦೪); ಮುಂದಿರ್ದ ಗೋವ ಕೈಯಿಂ ತಡಹಲು ಬೀಳುತಂದು ಜೀವವ ಜಾಡಿಸಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೫-೧೭). ೪. ರಭಸಗೊಳ್ಳು; "ಶಕ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉಪಯೋಗಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ): ಕನಕದೀಪಸ್ತಂಭವನು ತುದಿಮನೆಯ ಜಾಡಿಸಿ ನೋಡಿ ಕಿತ್ತನು ಬಾಲದಂಡದಲಿ (ಮೃಗಾಕಾ. ೪-೫೦); ಜಾಡಿಸಿ ಬರುವ ಪೆಟಲ ಗುಂಡುಗಳ ಮೇಲೀಡಿಱಿದರಿವ ಬಾಣಗಳ (ಕಂನವಿ. ೦೪-೨೨). ೫. ನಿಂದಿಸು; ಹೀಯಾಳಿಸು: ನಮ್ಮಯ ಗುರುವನೀಪರಿ ಜಱಿದು ಜಾಡಿಸಿ . . . ನುಡಿಯಲಮ್ಮುವರೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೩-೮); ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ತನ್ನ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). ೬. ಚಿಮ್ಮು; ಹೊರಸೂಸು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಜಾಡಿಸುವ ಝಲ್ಲರಿಯ ವೋಱಿಗೆ ನೀಡಿ ಮರಳುವ ಸೀಗುರಿಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೨೭); ಕಾಡುಗಿಚ್ಚೆದ್ದು ಕಾದಿಹ ಬೂದಿ ತನಿಗೆಂಡ ಜಾಡಿಪ ಕಿಡಿ ಹೊಗೆಮಸಗಿ ನೀಡುವ ದಳ್ಳುರಿಗಳ ದಾವದಿಂ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೪೬). ೭. ಸಿಡಿಸು; ಕೆಡಹು: ಬಳೆಗಾಱ ಬೋಗಾಱ ತಿಲವಿಘಾತಕ ವಾಸಿಗ . . . ಜಂಗುಳಿಗ ಕೇರಿಗಳೊಳಗೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಸಿದನು ಶಿಖಾಳಿಗಳ(ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೩). ೮. ಭೇದಿಯಾಗಂ; ವಿರೇಚನವಾಗಂ: ಕಾಲರಾ ಬಂದಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಜಾಡಿಸಿ ವಾಂತಿಯಾಗಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೫೮): ಒಂದು ಸಲ ಜಾಡಿಸಿಹೋಯಿತು, ಆಮೇಲೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಹಗುರವಾಯಿತು(ರೂಢಿ). ೯. (ಮಳೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ರಭಸದಿಂದ ಬೀಳು; ಸುರಿ: ಮಳೆಗಿಳೆ ಏನಾದರೂ ಜಾಡಿಸುತ್ತದೋ ಏನೋ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೦೬). ೧೦. ಏಟುಕೊಡು; ಹೊಡೆ; ಬಾರಿಸು: ಜಯಂತನ ಜಡೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಜಾಡಿಸಿರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೪-೦೦); ಜಾಡಿಸುವನಾಗೆ ಜಾಡಿಸಿದೊಡೂಣೆಯವೇನು(ಹೆಬ್ಬೆರ. ೪-೧೪). **ಝಾಡಿಸು:** ೨. ಪಕ್ಕ ದ್ವಂದ್ವಂಗಳಂ ಝಾಡಿಸಿ . . . ಕೂಗಿತಾ ತಾಮ್ರಚೂಡಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೩೦): ಬ್ಯಾರಿಗಳು ಕಾಲನ್ನೊಮ್ಮೆ ಝಾಡಿಸಿ ಆ ಉರುಳಿನ ಕಡೆಗೆ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನೋಡಿ (ಮುಂಗಾಮು. ೩). ೫. ರಾಯನಹಿತರ ಜಱಿದು ಝಾಡಿಸಿ ಬೀದಿವರಿವನು ರಾಯದಳದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೩). ೬. ಮಂಗಳದ ರಿಂಗಣ ಝಾಡಿಸಿತು ವೈವಾಹಮಂಟಪವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೦೫). ೮. ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದ ಝಾಡಿಸತದ, ನಾಳೆ ಡಾಕ್ಟರಿಗೆ ತೋರಿಸಬೇಕು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೬೦). ೧೦. ಜಱಿವ ಕಹಳೆಯ ಝಾಡಿಸುವ ಜಝ್ಝರದ ಡಿಂಡಿಮ ಡಮರು ಪಟಹದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೦-೮); ಬಾರಕೋಲಿನಿಂದ ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಝಾಡಿಸಿದನು (ಬಾಬಲ. ೩೫). ೧೧. ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸು; ದಬಾಯಿಸು: ನೀವು ಪಾಲಿಟಿಕ್ಸ್ ಮೇಲೆ ಏನಾದರೂ ಝಾಡಿಸಿ ಬರೆದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಕಮಕ. ೧೩೭).

ಜಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು=೧. ಬಾರಿಸು: ಡವುಡೆ ಜೇಗಟೆ ಮಲಹರಿಯ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಬ ಪ್ರವುಡೆಯರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೩೯). ೨. ಒರಸಿಕೊಳ್ಳು: ಮೈಮೇಲೆ ಚೆಲ್ಲಿದ್ದ ಕುರುಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಿಂಚದಿಂದ ಮೃದುವಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಡರು (ದಾನಚಿಂ. ೧). [← ತೆಲು. ಜಾಡಿಂಚು]

ಜಾಡು, ಜಾಡೆ$_1$, ಜೇಡು (ನಾ). ೧. ನಡೆದು ನಡೆದು ಸವೆದ ದಾರಿ; ಹಾದಿ: ಆ ಜಾಡು ಬಹಳ ಸಮೆದು ಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಗಾಡಿಗಳು ಬೀಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ (ನಮ್ಮೂರ. ೧೩೦): ರಥವು ಬಂದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲು ದಾರಿಯ ಜಾಡೂ ಕಾಣಬರಲಿಲ್ಲ(ಶ್ರೀರಾಪ. ೧೬): ಆಗಾಗ್ಗೆ ನೆಕ್ಲುದೋವನ ಬಂಡಿ ಸಮೆದ ಜಾಡಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೫೫೭). ೨. ಸುಳಿವು; ಗುರುತು: ಕಳ್ಳರುಂ ಕಂಡು ಜಾಡ ತೋರ್ದಪನೆನುತಲಿ ಕರೆದೊಯ್ದು (ಗುರುಚಾ. ೮-೬೪): ಬೇಡ ನೀನೀ ಪೆಂಗಳಿರುತಿಹ ಜಾಡ ಕಂಡೈದುವರೆ ನಡೆನಡೆ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೬-೩೮); ಮೃಗಗಳ ಜಾಡನು ತಿಳಿಯುತ ನೀಡುತ ಕೈಗಳ (ಹಮಚ. ೧೬). ೩. ರೀತಿ; ಕ್ರಮ; ಸಂಪ್ರದಾಯ: ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಜಾಡನ್ನೇ ಬಲುಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದೆ (ಸಮಾಲೋ. ೧೧೧). ೪. (ಹಳ್ಳವಾದ) ಗೀರು,-ಗೆರೆ: ಕೆಳತುಟಿಯ ಜಾಡಿ (Groove)ನಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಗೆಟ್ಟಿ, ಚೂಪು ಬಾಕುಗಳು ಅಥವಾ ಸೂಜಿಗಳು . . . ರಸವನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬೆ. ೭೬). **ಜಾಡೆ$_1$:** ೧. ದೇವಯಾನಿಯು ನಡೆದ ಮಾರ್ಗದ ಜಾಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಹೋಗಿ (ಕೃವಾಅ. ೧೨೦). ೨. ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸುವಲ್ಲಿರುವ ಜಾಡೆಯರಿತೊಯ್ಯಲೋಸುಗ ಬಂದು ಯಿಹರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೦-೯೯). ೩. ಅವರೂ ಅವರ ಜಾಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವರು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೨೫). **ಜೇಡು:** ೧. ನೇಱಿಲಕೆಱಿಯಿಂ ನೇತು ಬಡಗ ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಜೇಡು ವಿಡಿದ ಹಿರದು ಹಾಳಕೊಕ್ಕರಣೆ ವಿಡಿದು (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೩೮-೪೮; ಸು. 1160). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಟೈ; ಮಲ. ಚಾಡ, ಚಾಡೆ; ತೆಲು. ಜಾಡ]

ಜಾಡುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ. ೨. ಸುಳಿವನ್ನು ತಿಳಿ; ಸುಳಿವು ಹಿಡಿ: ಕಡುಜಾಣನಾದ ಪವನಜನು, ಆ ಸೂಚನೆಯ ಜಾಡು ಹಿಡಿದು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡನು (ಭಾಮಚಿ. ೭೯). ೩. ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸು. [ಜಾಡು + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಜಾಡೆ$_1$ 'ಜಾಡು' ನೋ.

ಜಾಡೆ$_2$ 'ಝಾಡೆ' ನೋ.

ಜಾಡ್ಯ (ನಾ). ೧. ಚಳಿ; ಕುಳಿರು; ಶೈತ್ಯ. ೨. ನಿರುತ್ಸಾಹ; ಔದಾಸೀನ್ಯ: ಇಂದಿನೀ ಸಂಗ್ರಾಮಜಯದಲಿ ಬಂದ ಜಾಡ್ಯವಿದೇನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೪೯); ಸೂರ್ಯಾತಪವೆ ಚಂದ್ರಿಕಾರೂಪದಿಂ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಲೋಕದ ಜಾಡ್ಯ ಸಂತಾಪಂಗಳಂ ಪರಿಹರಿಸುವಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೦೫-೨೦); ಮಧುವಿನೊಲುಮೆ ಗನಸು ಸುಳಿದು ಮರದ ಜಾಡ್ಯವನ್ನು ತಿವಿದು (ಮಾಂದಳಿ. ೩೪-೨೦). ೩. ಅನಾರೋಗ್ಯ; ಬೇನೆ; ಜಡ್ಡು: ಒಂದು ಹೊಟ್ಟೆಯನೋವು ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆನೋವು ಜಾಡ್ಯಗಳೆರಡನು ಹೀಗೆ ಕರೆದಾಗ ಬರುವಂತೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ ದೈವವು (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೦-೯೫); ಇದೇನು ಜಾಡ್ಯ ಬಂತಪ್ಪ (ಮುನಿಮಾ. ೬೦). ೪. ದಡ್ಡತನ. 'ಜಾಡ್ಯಬುದ್ಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಡ್ಯತನ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ: ಸಕಳವ್ಯಾಪಕನಾಗಿ ಜಾಡ್ಯತನಮಂ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದ ಪದ್ಮಾಸನಂ (ಎಇ. XVIII, ೨೦೪-೨೦; 1162); ಜಪದ ಜಿಹ್ವೆಗೆ ಜಾಡ್ಯತನ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಣ]ವಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೩-೯-೨೬).

[ಜಾಡ್ಯ + – ತನ]

ಜಾಡ್ಯತೆ (ನಾ).=ಜಾಡ್ಯತನ: ಅತಿ ಬಿಸಿಲು ಗಾಳಿ ಕಲುಮುಳು ಕ್ಷುತ್ತಿಪಾಸೆ ಜಾಡ್ಯತೆಗಳೆಂಬಂತಿವಱ ಕಾಟದಿಂ ಮೊಳೆವ ಧಾವತಿಯನಱಿಯದೆ (ಹಚಕಾ. ೯-೩೦). [ಸಂ. ಜಾಡ್ಯತಾ]

ಜಾಡ್ಯಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿ ; ಮಂದ ಬುದ್ಧಿ. ೨. ದಡ್ಡ ; ಅವಿವೇಕಿ : ಅದನಾಕರ್ಣಿಸಿ ಜಾಡ್ಯಬುದ್ಧಿ ತೊಲಗೆಂದೇಳ್ತಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೦-೬೫). [ಜಾಡ್ಯ + ಬುದ್ಧಿ]

ಜಾಣ್, ಜಾಣು (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ಚಾತುರ್ಯ ; ನಿಪುಣತೆ ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಪೂರ್ವಕಾವ್ಯರಚನೆಗಳಂ ತಾಂ ಮೊದಲೊಳ್ ಕಲ್ತಂಗಲ್ಲದೆ ಪದದೊಳ್ ಜಾಣುಂ ಬೆಡಂಗುಮಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೦-೯) : ಎನ್ನೀ ಕಬ್ಬದೊಳೆಂದುಂ ಸನ್ನಿದಮಾಗಿರ್ಕೆ ಕಣ್ಣಮಯ್ಯನ ಕಡುಜಾಣ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ.೪); ಜನ್ನನ ಜಾಣ್ ಮಧುರನ ಮಾಧುರ್ಯಂ ರನ್ನನ ರಸಿಕತ್ವಂ ಗುಣವರ್ಮನ ಬಿನ್ನಣಂ (ಜಯಕಾ. ೦-೦೦) ; ಜಾಣರ್ಕೆ ಜನದೊಳೆಲ್ಲಂ (ಚಿಕವಿ. ೧-೯೭). **ಜಾಣು**: ಜಾಣನ ಬೆಡಂಗು ವಿಬುಧ ಪ್ರೀಣನಕರಮೆನಿಸಿ ನೇರ್ಪು ನೇರ್ಪೊಡೆ ಪೇಟ್ಟಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೯) ; ಜಾಣನಲಿ ಭೃಗು ಮುಖ್ಯ ಋಷಿಗಳಿಗೆಂದನಾ ಮುನಿಪ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ಓರಿಇ. ೨೫-೫೬). [<ಪ್ರಾ. ಜಾಣ. / ಸಂ. ಜ್ಞಾನ]

ಜಾಣ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಕುಶಲ ; ಚತುರ : "ಕೃತಹಸ್ತಂ ಕುಶಲಂ ಶಿಕ್ಷಿತಂ . . . ಜಾಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೫) ; ಕುಱಿತವರಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಂ ಪೆಱರುಂ ತಂತಮ್ಮ ನುಡಿಯೊಳೆಲ್ಲರ್ ಜಾಣರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೯); ಆತನ ನೋಡು ಗರುಡಿಯ ಜಾಣ ದ್ರೋಣನನು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೩-೮) ; ಮಾತಿನಲಿ ಸೋತವನೆ ಜಾಣ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೩೪೨) ; ಜಾಣಂ ಬೀಣೆಯನೀ ಕುಮಾರ ಚಿಕದೇವಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೦೦೦) ; ಜಾಣನಿಗೆ ಮಾತಿನ ಪೆಟ್ಟು ಕತ್ತೆಗೆ ಲತ್ತೇಪೆಟ್ಟು (ಗಾದೆ). [ಜಾಣ್ + – ಅ$_7$]

ಜಾಣಗ (ನಾ). = ಜಾಣ. 'ಜಾಣಗಿತಿ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಜಾಣಗ. / ಸಂ. ಜ್ಞಾಯಕ]

ಜಾಣಗಾತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ; ಜಾಣೆ : ಅತ್ಯಂತ ಜಾಣಗಾತಿಯರು ಸೊಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪಾಠಕ ಪ್ರಮದೆಯರು . . . ಬಂತು ಮತ್ತೇಭಗ ಮನೆಯಿರ್ದೆಡೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೧೦). [ಜಾಣ + – ಕಾತಿ$_5$]

ಜಾಣಗಿತಿ (ನಾ). = ಜಾಣಗಾತಿ : ಜಾಣಗಿತಿ, ಬಳೆಗಾರಿತಿ, ಬಾಣಸಿಗಿತಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೪ ಉದಾ). [ಜಾಣಗ + – ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜಾಣಗಿವುಡು (ನಾ). ತನಗೆ ಬೇಡದುದನ್ನು ಕೇಳದವನಂತೆ ಇರುವುದಂ: ಈಚೀಚೆಗೆ ಈತನಿಗೆ ಜಾಣಗಿವುಡು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಜಾಣ + ಕಿವುಡು (<ಕಿವುಂಡು)]

ಜಾಣತನ 'ಜಾಣ್ತನ' ನೋ.

ಜಾಣಪಣ (ನಾ). = ಜಾಣತನ : ಜಾಣಪಣವಿಡಿದು ಶಿವಸುದರ್ಶನಪಾಣಿಗಳಿಗಹುದು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೭-೪೫) : ತಾಗುವ ಸೀಳುವೇಳುವ ಜಾಣಪಣ ವಿಬ್ಬರಲಿ ಸರಿಯಾಯ್ತು (ಉತ್ತರಾ. ೧೬-೪೭) ; ಒಡ್ಡವಣೆ, ಚಡ್ಡಣೆ . . . ಅವುಗಳ 'ಣೆ' ಅಂತ್ಯವೂ ವೀರಪಣ, ಜಾಣಪಣ, ವಿಸ್ತಾರಪಣ ಈ ಭಾವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯ 'ಪಣ' ಉಪಪದವೂ ಮರಾಠಿಯ ಕಂಡಿತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ (ಕಸಾದ. ೨೬೦). [ಜಾಣ + – ಪಣ$_1$]

ಜಾಣಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು; ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಪೊಳೆವ ಪಲ್ಗಳನಂದುಱಿ ತೊಗಲೆಂದು ಜಾಣಪ್ಪಿ ವಿರಿಂಚಿ ಮಾಡಿದ ಸುವರ್ಣ ತುಳಾವರದಂಡಮೆಂಬವೋಲೊಪ್ಪಮನಾಳ್ದುದಾ ನರಪಕಾಂತೆಯ ಸೌಂದರ ನಾಸಿಕಾಂಕುರಂ (ಬಾಧಪು. ೨-೫೦). [ಜಾಣ್ + ಅಪ್ಪು$_1$]

ಜಾಣವಕ್ಕಿ 'ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಜಾಣವಿಕೆ 'ಜಾಣಿಕೆ' ನೋ.

ಜಾಣವೆಣ್, ಜಾಣವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ; ಜಾಣೆ ; ಚತುರೆ : ಮಂಡಲದೊಳಗೀ ನೀಱಿಯಂದದ ಜಾಣವೆಂಡಿರ ಕಾಣೆ ನಿನ್ನಾಣೆ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೧೫). **ಜಾಣವೆಣ್ಣು** : ಕಣ್ಣಮನವನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ವ ಕಡುಜಾಣವೆಣ್ಣುಗಳಧಿದೇವಿ ಕೇಳು (ಮೋಹತ. ೪-೨). [ಜಾಣ + ಪೆಣ್]

ಜಾಣವೆಣ್ಣು 'ಜಾಣವೆಣ್' ನೋ.

ಜಾಣಸೇಕರ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ; ಚತುರರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರೇಸರ: ಜಾಣಸೇಕರ ನಿನ್ನೆಡೆಯೊಳಗೆಳ್ಳಿನಿತೂಣೆಯವಿಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಂಡೆನಾದೊಡೆ ಕೇಳು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೬೮). [ಜಾಣ + ಸೇಕರ]

ಜಾಣಾಂಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಜಾಣಾಯಿಲ, ಜಾಣಾಯ್ಲ (ನಾ). = ಜಾಣ: "ಜಾಣಾಯಿಲ [ಪಾಠಾಂ. ಯ್ಲ]ನೆನಲ್ಕೆ ಜಾಣನೆಂದಱಿಗೆ ಬುಧರ್" (ಧಾರನಿ. ೨೬). **ಜಾಣಾಯ್ಲ**: ಅವರು ಪೂರ್ವರು ಪರಶುರಾಮಪ್ರವರರನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿದೆವೀಗಳಿನವರು ಕಡುಜಾಣಾಯ್ಲರೆಂದು ಸುರೇಖರೆಂದಿಹರು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೯-೩೩).

[ಜಾಣ್ + – ಆಯಿಲ$_2$]

ಜಾಣಾಯ್ಲ 'ಜಾಣಾಯಿಲ' ನೋ.

ಜಾಣಾಯ್ಲತನ (ನಾ).=ಜಾಣತನ: ವಿಪ್ರವೇಷದ ಜವನಿಕೆಯ ಜಾಣಾಯ್ಲತನದಿಂದವಗಡಿಸಿ ಹೊಕ್ಕಿರಿಯಪದ್ವಾರದಲಿ ನೃಪಸಭೆಯ(ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೬೮).

[ಜಾಣಾಯ್ಲ (<ಜಾಣಾಯಿಲ) + – ತನ]

ಜಾಣಿ$_1$ (ನಾ).=ಜಾಣೆ: ಜಾಣಿ ಬಾರೆ ಕಮಲಪಾಣಿ ಬಾರೇ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೯); ಇಲ್ಲಿ ಬಾ, ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಕುಣಿಸಿ ತೋರಿಸು, ಜಾಣಿ (ನೆಲಮು. ೬-೧೯).

[ಜಾಣ + – ಇ$_2$]

ಜಾಣಿ$_3$ (ನಾ). (?) : ಇವ ಮೂಱಱ ಕಾಳಿಕೆಯ ಕಳೆದು ಈ ಹನ್ನೆರಡ ಜಾಣಿಯಲ್ಲಿ ದಾಂಟಿ ಒಂದಱ ಮೇಲೆ ನಿಂದು ಅಂದವಳಿಯದೆ (ವಚಸಂ. ೫೨೩-೧೨೦). [?]

ಜಾಣಿಕೆ, ಜಾಣವಿಕೆ (ನಾ). = ಜಾಣ್ : ಇಂತಿದು ಲಿಂಗಜಂಗಮದ ಜಾಣಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾಣ್ಮೆ] ಕಾಣಿರೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೦೪-೪೫೪); ಆಂ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನೆಲ್ಲಾ ವೀಣೆಗಳೊಳು ಜಾಣಿಕೆಯುಂಟು (ಪುಷ್ಯಾಸ್ತ್ರ. ೭-೬೬ ವ); **ಜಾಣವಿಕೆ**: ಜಾಣವಿಕೆ ಲೇಸಾದುದೇನೆನ್ನಬೇಕಿದಕೆ ಪ್ರಾಣೇಶನುಂ ಮುಳಿದರಾರಿನ್ನು ಕಾವವರು (ಪರಶು. ೧೭-೧೩). [ಜಾಣ್ + – ಇಕೆ]

ಜಾಣಿಮೆ 'ಜಾಣ್ಮೆ' ನೋ.

ಜಾಣಿಲಿ (ಗು). ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ. 'ಜಾಣಿಲಿವೆಣ್' ಪರಾ.

[ಜಾಣ್ + – ಇಲಿ$_3$]

ಜಾಣಿಲಿವೆಣ್ (ನಾ). ದಡ್ಡ ಹೆಂಗಸು ; ಕೌಶಲ್ಯವಿಲ್ಲದ ಹೆಣ್ಣು : ನಿನ್ನೀ ಕಬ್ಬದ ಸೊಗಸನೆಮ್ಮನ್ನರಪ್ಪ ಜಾಣಿಲಿವೆಣ್ಗಳೆ ಕೊಂಡಾಡುವರಲ್ಲದೆ ಬಲ್ಲರೇ ನೊಲ್ವರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೮-೨೫). [ಜಾಣಿಲಿ + ಪೆಣ್]

ಜಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿ ; ಅರ್ಥವಾಗು; ಗ್ರಹಿಸು (?) : ಕಳವಳಿಸಿ ತನ್ನರ್ಥ ಜಾಣಿಸದೆಂದು ದುಗುಡದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೦೦-೨೨). [ಜಾಣ್ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಣು 'ಜಾಣ್' ನೋ.

ಜಾಣುಮೆ 'ಜಾಣ್ಮೆ' ನೋ.

ಜಾಣುವೆ 'ಜಾಣ್ಮೆ' ನೋ.

ಜಾಣೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ; ಚತುರೆ ; ನಿಪುಣೆ: ಜಾಣೆಯಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಯಿಲ್ಲ ಹುಸಿಯದ ವ್ಯವಹಾರಿಯಿಲ್ಲ (ಪಂಡತಂ. ೯೫-೩) ; ತೂಗಿ ನಲಿದರ್ ಶರ್ವಾಣಿಯಂ ಜಾಣೆಯರ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೯); ಜನರಿವಳನು ಪೋಲ್ವ ಜಾಣೆ ಜಗದೊಳಿಲ್ಲೆನೆ ಚಾತುರ್ಯವಡೆವಳು (ಹದಿಬ. ೧-೫೪) ; ಕೆಟ್ಟ ಅಡಿಗೆ ಅಟ್ಟೋಳೆ ಜಾಣೆ (ಗಾದೆ). [ಜಾಣ + – ಎ$_2$]

ಜಾಣೆವೆಣ್ಣು (ನಾ).=ಜಾಣೆ: ಜಾಣೆವೆಣ್ಣುಗಳರಸಿ ನೀ ಕೇಳು ಸರೋಜಾಂಬಕನ ಸತ್ಕೃತಿಯ (ಮೋಹತ. ೩೬-೨). [ಜಾಣೆ + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಜಾಣೊಡೆಯ (ನಾ). ಜಾಣತನ ಉಳ್ಳವನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಒಡೆಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ – ಪೆರ್ಮೆಯೊಡೆಯಂ . . . ಜಾಣೊಡೆಯಂ (ಶಮದ. ೨೦೬ ಪ್ರಯೋ). [ಜಾಣ್ + – ಒಡೆಯ$_2$]

ಜಾಣ್ಮೆಡು 'ಜಾಣ್ಗೆಡು' ನೋ.

ಜಾಣ್ಗೆಡು 'ಜಾಣ್ಗೆಡಂ' ನೋ.

ಜಾಣ್ಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಚತುರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಕಂಶಲತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರಿ : ಜಾಣ್ಗೂಡಿ ವಿಳಸದಿಂ ಸುಳಿದೊಡಿಸುಂ ವಿವಳ್ಳಿಂದೆದೇ (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೦೦೦). [ಜಾಣ್ + ಕೂಡು$_{1}$]

ಜಾಣ್ಮೆಡು, ಜಾಣ್ಮೆಡು, ಜಾಣ್ಪೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿಗೆಡು ; ಮತಿಗೆಡು : ಮಱುಕಂ ತೊಟ್ಟನೆ ವುಟ್ಟಿ ನೊಂದು ಮತಿಗೆಟ್ಟೋವೆಂದು ಜಾಣ್ಮೆಟ್ಟು ಬೆಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ, ೦೨-೬೪); ಗಾಂವಂ ವುಣ್ಮೆಜಿವ ಮಕ್ಕಿಕಂಟೋಲ್ ಜಾಣ್ಮೆಟ್ಟುಜಿ ವಗ್ಗನವ್ವಂ (ಅಜ್ಜಲ. ೦೦-೮೩). **ಜಾಣ್ಮೆಡು** : ಜಾಣ್ಮೆಡೆ ಮುಂತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂಗೋದಂತಿರೆ (ಕಮಲ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾಣ್ಗೆಡು** : ರಂಜಿಸದರವರಲಂಜಿಕೆಯರ್ ಜಾಣ್ಗೆಡದಾಡಿ (ಆತಪು. ೫-೪೦); ಕದಲತ್ಕಣ್ಗೆ ಹರಿ ಬಂದುದಂ ಕಡುಜಾಣ್ಗೆಡದೆಅಬಾಗರ್ (ಕಾವ್ಯಾನ. ೩೬); ಜಾಣ್ಗೆಡರ್ ದಕ್ಷಿಸಂ ತುಡುಕಿ (ಪಂಪಾಖ್ಯಾ. ೦-೮). [ಜಾಣ್ + ಕೆಡು$_{1}$]

ಜಾಣ್ಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಜಾಣ್ಗೊಡು : ನೃಪನಂ ಜಾಣ್ಕೊಂಡ ನಿಜಪರಿಗಳ್ಳ ವಚನದೆ ನಂದಿದರ್ (ಶಾದಂಖ್ಯ. ೭೬೩). [ಜಾಣ್ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಜಾಣ್ಮಡೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡವಳಿಕೆ : ವಂದಿತ ಸ್ನೇವಿದುಷಕಳಂತೆ ಜಾಣ್ಮುಡಿಯಂದ ಅರಸನನ್ನೂ ಅರಸಿಯನ್ನೂ ಒಂದುಗೂಡಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಕಾಸಪ. ೩೭೩). [ಜಾಣ್ + ನಡೆ$_{1}$]

ಜಾಣ್ವುಡಿ (ನಾ). ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ; ಚತುರೋಕ್ತಿ : ಅನಂತನುದಿಂದೆ ಪೆಱತ್ತ ಪೊಸ ಜಾಣ್ವುಡಿಯಿಂದಮಿದಾದುದು(ಧಂಡಿಕಂಯಾ. ೦-೪೪ ಆಖಿ) ; ಇನಿತುಮಿವರ್ಗಿ ಮತ್ತ್ಯಕಿರ್ಯೋಧರ್ ಬಣ್ಣಿಸೆ . . . ಕಣ್ಣಮನ ಜಾಣ್ವುಡಿ ಪಂಪನಿ ರೀತಿ (ಆಗಿ. ೦-೦೦); ಆತನೀಗಾಗಲೆಮೆನ್ನ ಜಾಣ್ವುಡಿಗೆ ಮೆಯ್ಯುರಿಯಂ (ಕರ್ಣಾ. ೦) ; ನಂಬುವಿದರೆಲ್ಲರುಂ ಪೊಗೆಳ್ ಜಾಣ್ವುಡಿ ಮಿಕ್ಕಿರ ಕಾವ್ಯನುಂ . . ಮಾಡಿ (ಜಾಪಳಿ. ೦-೪೯).

[ಜಾಣ್ + ನುಡಿ$_{2}$]

ಜಾಣ್ವುಡಿಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವಳು ; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣೆ : ನಗೆಕಾರ್ತಿಯರ್ ಸಮಂತೋಲೆಯಕಾರ್ತಿಯರ್ ನೆಗೞ್ದ ಜಾಣ್ವುಡಿಕಾರ್ತಿಯರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೨-೯).

[ಜಾಣ್ವುಡಿಕಾಱ + ~ತಿ$_{1}$ (<~ಇತ್ತಿ$_{1}$)]

ಜಾಣ್ವುಡಿಕಾಱ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವವನು ; ಚತುರೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಆಡುವವನು ; ವಾಕ್ಚತುರ : 'ಜಾಣ್ವುಡಿಕಾರ್ತಿ' ಪರಾ. [ಜಾಣ್ವುಡಿ + ~ಕಾಱ]

ಜಾಣ್ವನ, ಜಾಣತನ (ನಾ). = ಜಾಣ್ : ಒಳ್ಳಗಣ್ಕ್ ಕಣ ಶೌಚಕ್ಕಾಸ್ಪದಂ ಜಾಣ್ವನಕ್ಕೆಅವಟ್ಟೊಳ್ಳುದಿಣ್ಮಾಂ (ಪಂ ಕ ತಂ. ೧೦-೫) ; ಸಾಸಿರ-ಜಿಜ್ಞೆಯವೆಗೆ ಜಾಣ್ವನದೊಳು ಸಾಸಿರವಮಡಿ (ಅಯಾಶಾ. ೦೫-೦). **ಜಾಣತನ**: ಆಳ್ವನಂ, ಜಾಣತನಂ, ಎಗ್ಗತನಂ (ಕಮಲ. ೩೦೦ ಪ್ರಯೋ); ಜಾಣತನದಲಿ ಕಾದಿ ಹಿಂಗುವ ದ್ರೋಣನಲ್ಲಲಿವಲಿಯಲಿ (ಕಾವ್ಯಾಳ. ೧೬-೩೦).

[ಜಾಣ್ + ~ತನ]

ಜಾಣ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಜಾಣತನವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ: ಕಕ್ಕೊಲದೊಳ್ ನಿವ್ಪತ್ತಿಪರಿಣಾಮವೊಡಂಬಡೆ ಧರ್ಮಕುಳ್ಳದೊಳ್ ಜಾಣ್ವಡೆದಿಕ್ಕ ಕೈಯನು (ಪಂಂತಾ. ೨-೩೩) ; ಜಾಣ್ವಡೆದೆಂತು ಕೂಡಿ ಕೂಲಾಹಲಮನಿಸಪ ಚಕ್ರಾಳಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೩). [ಜಾಣ್ + ಪಡೆ$_{1}$]

ಜಾಣ್ವಾಣಿ (ನಾ). ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ; ಚಮತ್ಕಾರ ಯಂಕ್ರವಾದ ವಚನ ; ಚತುರೋಕ್ತಿ : ಕಣ್ಣಿಗೊರಟಾಡೂದೇಂ ನಿನ್ನ ರೂಪಂ ? ಕಿವಿಗೆ ದರ್ ಮಂತ್ರವಧುರಂ ನಿನ್ನ ಜಾಣ್ವಾಣಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೦-೭೬೮). [ಜಾಣ್ + ವಾಣಿ$_{3}$]

ಜಾಣ್ವೆಡು (ಕ್ರಿ). ಜಾಣತನವನ್ನು ಬಿಡು ; ಮೂಢನಾಗು: ಕಣ್ಣಂ ಲತ್ತ ಮಿತ್ರವನಿತಾಜನದೊಳ್ ಸಮಸಿಂದು ರಾಜ್ಯಮಂ ಜಾಣ್ವೆಡೆ ದುಃಖಿಸೆತಾ ವನಿದಂ ನೆಱೆ ತಾಳ್ದಿ (ಪಂಂಪಾ. ೨-೪೦). [ಜಾಣ್ + ಬಿಡು$_{1}$]

ಜಾಣ್ಮತಿ (ನಾ). ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿ ; ಚಾರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿ : ಸುತ್ತಲುಂ ಕಾವಲಿರ್ವರ್ದನವಳ ಜಾಣ್ಮತಿಗೆ ತಿಳುಹಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪೭-೩೦೮). [ಜಾಣ್ + ಮತಿ]

ಜಾಣ್ಮರುಳ್ (ನಾ). ತಾನು ಜಾಣನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ದಡ್ಡ : ರಾಮಸಚಿ ತಾನರ್ಕ ಸಾಮಾನ್ಯೆಯಾದೊಡಂ ಪತಿತಯಪ್ಪಳ್ ವೇಳ್ ಪತಿವ್ರತಾನಿಷ್ಠೆಯಂ ಜಾಣ್ಮರುಳ್ ಒ ಕೋಣವಕಿರೀಟಿ (ಶ್ರೀ ರಾ ಮಾ. ೭೪೪-೦೬೨). [ಜಾಣ್ + ಮರುಳ್$_{3}$]

ಜಾಣ್ಮಾತು (ನಾ). ಚತುರವಾದ ಮಾತು ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯ ನುಡಿ ; ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು : ಕನ್ನಡದಿನೊವ್ವಂಬೆನ್ನು, ಜಾಣ್ಮಾತಿನಿ ಪಲವುಂ ದೇಸೆಯಂ ಸಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ, ೦೪-೦೬೭). [ಜಾಣ್ + ಮಾತು$_{1}$]

ಜಾಣ್ಮೆ, ಜಾಣಿಮೆ, ಜಾಣಾಮೆ, ಜಾಣಾವೆ (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ಚಾತುರ್ಯ : " ಪುಗಲ್ಚತೆಯೆಸಲಲ ಜಾಣ್ಮೆ " (ಮಂಗಾಶ. ೦೩೫-೩೬) ; ಬಣ್ಣಿಸುವನ ಜಾಣ್ಮೆಗರ್ಕ್ಯಮತುಳಮನುವಮವಮಧಿಕಂ (ಗಿರಿ. ೪-೪) ; ಜಾಣ್ಮೆ ಕಡುಮೆ, ಮೈಮೆ(ಕಮಲ.೩೦೦ ಪ್ರಯೋ); ಅನನಿಯಾಲಾವಂಗಳಂ ಮಾನವಿಗೆ ತನ್ನಯ ಜಾಣ್ಮೆ ಮೆಱೆಯಲು (ಜಸಿ. ೪೦-೩೩) ; ಪಕ್ಷಿಗತಿಕೆ ಬಹುಂದೀ ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದುದು ಜೊಳ್ಕೆ ಮಾತಿನ ರಾಜಕೀರ (ಭರತ. ೬-೧೯). ಜಾಣಿಮೆಯೆ : ವಿತತ ಜಾಣಿಮೆಗೆ ಕಾರದೆಯಂದು ಭೂಪನ ಸತಿಯ ಜಗವ ಪೊಗಳುವುದು (ಕಂಪಪ. ೬-೭೦). ಜಾಣಾಮೆ : ಸಮೀಳಂ ಮೆಱೆವ ಜಾಣಾಮೆಗಳಿಸಿ ನೆನೆವಂ(ಜಸಿ. ೪೨-೨೫); ಹರಿವ ಯಮುನಾನದಿಯನೆಲ್ಲಿಗೆ ತರಿಸಿದವರಾನಲು ಮಣಿಬಂಧರುರದ ಬೆಳಿಗ ಲಹರಿ ಮುಂಜಾದುದು ತನ್ನ ಜಾಣಾಮೆಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೩-೩೩) ; ಸುರೋರಗನರರ ಜಾಣಾಮಗಾಣದ (ಕೃವಲ್ಯ. ೯-೭-೩); ಜಾಣಾವೆ: ಹುರುಡು ಜಾಣಾವೆ[ಜಾಣಾ. ವೆ] . . . ಮಯಮಯಮುದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರಣ. ೧-೫-೩೨) ; ಕವಿಗೆ ಗಡ ನಿನ್ನ ಜಾಣುವೆಯನಿತೊ ವಾಸಿಯಲ್ಲುವೆ (ಗಿಳಿಂ. ೯-೦೩೦).

[ಜಾಣ್ + ~ಮೆ$_{1}$]

ಜಾಣ್ಮಳಿ, ಜಾಣಾವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿ ; ಗಿಳಿ : ವಲಿಯ ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ . . . ಜಾಣ್ಮಳಿ ಚಕೋರಿ ಕಳಂಗ ಕಳವಿಂಕ (ತೊರಣ. ೩-೦-೩೩) ; ಉಗ್ಗಡಿಸುವ ರಾಜಕೀರ ಜಾಣ್ಮಳಿ ಗಳಗ್ಗ ಡೆಯೊಳಂ ಮುಂದೆ ಮೆಱೆಯೆ (ಜೂಪಕಥ. ೬-೨೦). ಜಾಣವಕ್ಕಿ : ನಲಿದಾಡುವ ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿ ಮುದ್ದುಮಾತಾಡುವ ಜಾಣವಕ್ಕಿ (ಕಲ್ಯಾಸಾ. ೯೬ ವ್ಯಾಪ್ತಿ). [ಜಾಣ್ + ಪಕ್ಕಿ$_{1}$]

ಜಾತ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ; ಉಂಟಾದ ; ವ್ಯಕ್ತವಾದ ; ಪ್ರಕಟವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟಿದವನೆಂ : " ಜಾತಂ ಪ್ರಜಾತಂ "(ಮಂಗಾಶ. ೧೦-೬) ; ಜಾತಕಲ್ಲ ಆಜಾತಕಲ್ಲ ಕೂಡಱಸರಗಳ ಶರಣರು ನಿಸ್ಪೃಮರಯ್ಯ (ಅಸವ. ೬೦೦) ; ಮೃತಜಾತ ತಾನಲ್ಲೆಂದು ಕಂಡರವಗೆ ಪಾಪವಿಲೇವಲಿಲ್ಲೆಂದ (ಕಾವ್ಯಧಿ. ೬-೪೪). ೩. ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದೂ : ಸುತ್ಪ ಭಕ್ತ ಜಾತವಾಗಲೋತು ಪಾಡಿ (ಕಾವ್ಯಸ. ೦೩೪). ೪. ಪ್ರಾಣಿ ; ಜೀವಿ. ೫. ಮಗಗ ; ಪುತ್ರ : ವಾತಜಿತಜಾತ ನಿಜತಾಕ . . . ಳ ನ ಪೂ ತ (ಗುರುಚಾ. ೦೦-೦). ೬. ಜನ್ಮ ; ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೭. ಬಿ ಗಂಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಜೀವಜಾತದಿಂದೆನಗೆ ಬಲಿಯಂತಿತ್ತೊಡೆ ಮುನಿವೆಂ (ಯುಕೋಚಿ. ೪-೭೬). ೮. ಸತ್ಯಂಲಪ್ರಸೂತ ; ಸಂಭಾವಿತ ; ವಂಸ್ಪೆಯಂ : ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಮಧ್ಯನವ ಮಾಡುವಾತನೆ ಜಾತ (ವಡಗಂ. ೩೪೪-೩೭) ; ಜಾತಿ ವಿಜಾತಿ ಯೆನಬೇಡ ದೇವನೊಲಿದಾತನೇ ಜಾತ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೭೬). [ಸಂ.]

ಜಾತಕ (ನಾ). ೧. ಜನ್ಮಕಾಲದ ತಿಥಿ, ವಾರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಲಗ್ನ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನೂ ಆಗಿನ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರಿಕೆ; ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆ: ಪು ರೋ ಹಿ ತ ಸ್ ನಾಮಕರಣಂಗಳ್ಗಂ, ನುಡಿದು ನೆಲ್ಲರಕೆಯಂ. ಜಾತಕಂ ಬರೆದು ಕಣಿವೆಳ್ದರಾ ನಾಲ್ವರುಂ ನೆಲ ಕೊಳ್ಗುತಂ ಗೆಯ್ದು (ಕ್ರಿ.ಶಾಪುರ. ೧೬-೪೩೧); ಜಾತಕ ಮಾತ್ರ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದ ದೇಕು ಅರಿಲ್ಲದೆ ನಾನು ಒಪ್ಪುವವನೇ ಅಲ್ಲ (ಕ್ಯ.ಕೀರ್ತ. ೫೧); ಯಾವುದು ಸುಳ್ಳಾದರೂ ಜಾತಕ ಸುಳ್ಳಾಗುತ್ತದೆಯೆ (ಪರ್ವತ. ೩೨). ೨. ಜಾತಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ: ಮುನ್ನಾರು[೦] ಜಾತಕಮಂ ಕೃಷ್ಣದಿಂ ವ್ಯಕ್ತಮಾಗಿ ಪೇಟ್ಟುನ್ನಿತರಿಲ್ಲಿನ್ನುಂ ಪೇಟ್ಟ್ಯವರಿಲ್ಲಾ ತ್ಪನ್ನಂ ಶ್ರೀಧರೆ ಪೇಟ್ಟುಂ (ಜಾತಕ. ೦-೦೩). ೩. (ಆಯಾ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟಿದವನು,-ಜನ್ಮ ವೆತ್ತಿದವನು: ಮಿಸ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಶುಕ್ರ ನೋಡಿದರೆ ಜಾತಕನು ಪಂಡಿತ ನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಬ್ಯಹಜ್ಜಾತಕದಲ್ಲಿ (ಜಾತಕ. ೫೦-೦೨ ಅಡಿಟಿ). ೪. ಗೌತಮಬುದ್ಧನ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳ ಕತೆ: ಬುದ್ಧನ ಜಾತಕಗಳು ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಆಯ್ದ ಎಂಟು ಜಾತಕಗಳು (ಬುದ್ಧಜ. ೯). [ಸಂ.]

ಜಾತಕಭಾವ (ನಾ). ಜಾತಕದ ಸ್ಥಿತಿ,-ವಿದ್ಯಮಾನ: ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಗನ ಜಾತಕಭಾವವಂ ವಿಚಾರಿಸಿ ಕಲಿವಿತ್ತನೆಂದು ನಾವುಂಕರಣವಂ ಮಾಡಿದ ವರಾಗಲು (ಆಕ್ಕಾಮ. ೯೨). [ಜಾತಕ + ಭಾವ]

ಜಾತಕರ್ಮ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಆದಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ: ಹದಿನಾರು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು: ಆರ್ಹತ್ಪ್ರ ರವೀಶ್ವರಿಂಗೆ ಮಹಾಮಹಿಮಂ ಮಾಡಲ್ತೀಡ್ದು ಜಾತಕರ್ಮೋತ್ಸವಮ ನೊಡರ್ಚಿ (ಪಂಪ.ಪು. ೭-೦೨ ಪ); ವಿಹಿತ ಜಾತಕರ್ಮಮಂ ಮಾಡಿಸಲ್ಕು ಧರುತ್ತ ರೋತ್ತರವನು ತಿಳಿದು (ಚಿಮಿಥಾ. ೨೮-೭೦): ಶಿಶುವ ಜನಿಸಿದೊಡ ನೆಯೇ ನಾಳಿತ್ತೀರ್ಕ್ಕ ಮೊದಲೇ ಜಾತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೆ (ಆರ್ಯಧ. ೦೨೩).

[ಜಾತ + ಕರ್ಮ]

ಜಾತಕೇಳಿ (ನಾ). [ಕಾವಂಶಾ] ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: P ಅಜಾತಕೇಳಿ ಎಂಬ ಆಲಿಂಗನ ಪ್ರಕಾರ ನಾಲ್ಕು, ಜಾತಕೇಳಿ ಎಂಬ ಆಲಿಂಗನ ಪ್ರಕಾರ ಎಂಟು: ಜಾ ತ ಕೇ ಳಿ ಯಂ ದು ಸಂದಾತಕೇಳಿಯಿಂದುಮವರ ರೀತಿಯಿಂ ನಾಲ್ಕೆನಿಪ್ಪ ವಂಬುಜಾನನೆ (ಅಪಾಪ. ೭-೦). [ಜಾತ + ಕೇಳಿ(ಜ್ಞೇಲಿ)]

ಜಾತಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ರಚಿಸು; ನಿರ್ವಿಸು: ವನದಿ ವಂಟವವಾ ಜಾತ ಗೈ ಸಿನೆ ಚದುರ ಜಾವದಿ ನೊತನವ ಗೈಸಿ (ಚಿಂತಾಮ. ೭೪-೩೧). [ಜಾತ + ಕೈ(<ಕೆಯ್)] + – ಇಸು]

ಜಾತನಿರ್ವೇದ (ನಾ). ವಿರಕ್ತಿಯಂಟಾದವನು; ವೈ ರಾ ಗ್ಯ ವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಸಂಸ್ಕೃತ ಕೃತಾನುಶಯನುಂ ಜಾತನಿರ್ವೇದಾಶಯನು ಮಾಗಿ (ಪಂಪ.ಪು. ೨-೩೦). [ಜಾತ + ನಿರ್ವೇದ]

ಜಾತಪುಣ್ಯ (ನಾ). ಪುಣ್ಯವಂತ; ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ; ಭಾಗ್ಯವಂತ: ಆತು ಕೊಳಲಿಂದೀ ಸುಬೋಧನ ಜಾತಪುಣ್ಯನೊ ರ್ವ ರ್ಮ ಪುತ್ರ ನೆ ಭೂತ ಭಾಗ್ಯನೊ (ಶಾಪ್ಯಾ. ೫೦-೦೦). [ಜಾತ + ಪುಣ್ಯ]

ಜಾತಪ್ರಿಯ(ನಾ). ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವೇಲೆ ದಯೆ ಉಳ್ಳವನು: ಕರುಣಾ ಮಯಿ: ಜಾತಪ್ರಿಯನಾತಂ ತನುಜಾತನೆ ತಾನಾಗೆ (ಅಜಿಪು. ೩-೩೩).

[ಜಾತ + ಪ್ರಿಯ]

ಜಾತಮೂರ್ಖಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಮೂರ್ಖ; ಮಹಾಮೂರ್ಖ: ಅತಿ ದಡ್ಡ: ಇವನು ಜಾತಮೂರ್ಖಿ (ರಾಜಾಮಾ. ೩೦).

[ಜಾತ + ಮೂರ್ಖಿ]

ಜಾತರಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ: ಪದ್ಮರಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ಪದ್ಮರಾಗವದು ತಾನೆ ಜಾತರಂಗಂ ಕುರುವಿಂದಂ ಸೌಗಂಧಿಕ ಗದಾಂಗ ನೀಲಯಗ್ಮಸಾಮಕವೆಂಬ ನಾಲ್ಕೆ ಜಿನಾಗರ್ತಿಗಂ (ಜಾ ಲಾ ಸ್ ೨-೦-೬೦ ಪ): ಬೃಹ್ಮ ಜಾತಿಯಾದ ಜಾತರಂಗನೆಂಬ ಕೆಂಪು ರತ್ನಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಬಗೆ ಹೊಳಹು (ಶೋಗಂ. ೩೬-೬-೪). [ಸಂ.]

ಜಾತರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ ಜಾತರಸರ್ ಕದಂಬಗೆ ಸಾಯರಿತವುಂ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಶ್ರೀಮತ್ಪುರವಮಾ ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಎಳ್. XI, ಚಾವಿಶ. ೧೦೪-೦೦ : ೧೪೨). [?]

ಜಾತರಾಸಿ 'ಚೆತರಾಶಿ' ನೋ.

ಜಾತರೂಪ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಿತಿ: ಬೆತ್ತಲೆ; ದಿಗಂಬರತ್ವ. ೨. ದಿಗಂಬರ ಜೈನರ ಸಂನ್ಯಾಸ: ಭಕ್ತಿಯ ಭರದಿಂದಂ ಜಾತರೂಪಮಂ ಕೈ ಕೊಂದರ್ (ಆದಿಪು. ೪-೦೦); ಆದು ನಿಸ್ಸಂಗತೆಯಿಂದಲ್ಲದಾಗದದು ಜಾತ ರೂಪದಿಂದಲ್ಲದೆ ತೀರದದು (ಜಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೩): ವರಿಷಿಸಿ ಜಾತರೂಪೋ ತ್ಕರಮಂ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತರೂಪವನರಸಿ ಧರಿಯಿಸಿದಂ (ಜಂವ್ಯಪು. ೩-೫೯). ೩. ದಿಗಂಬರನಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ: ಜೈನಮಮಾನಿ: ದಿಗಂಬರ ಮುನಿ ಗಳನ್ನು ಜಾತರೂಪರೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ಧಾರವ. ೦೮೫). ೪. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: "ಮಹಾರಜತಮಮ ಜಾತರೂಪಂ ಹಿರಣ್ಯಂ . . . ಸ್ವರ್ಣಮೆನೆ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ ನಾವುಮಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗರಾ. ೩೦-೪); ಹರಿಸ ದೊಳೊರುವವರ್ಣಂ ಜಾತರೂಪ ವಿಳಸತ ನಿಧಾನವೆಂಬ ಕಂಡಧನಂ (ಜಂವ್ಯಪು. ೦೨-೩೨): ಜಾತರೂಪದ ಲೇಸು ಹೊಲ್ಲಹ ವೀತಿಹೋತ್ರನ ದೇಹ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿಹುದವಗೆ (ಅಂವಾಪು. ೬-೦೨೪): ವರಜಾತರೂಪ ಮಯವಾಯ್ತು. ವಿನೆಯಲ್ಲಿಮಾಂ (ಚಿ.ಮಿ ಭಾ - ೦೮-೦೩); ವರುಸದ ಸೋಂಕಿಂ ವರಜಾತರೂಪವಪ್ಪಂತೆ ರೋಹಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಜಾತರೂಪವಿಧಿ (ನಾ). ದಿಗಂಬರ ವ್ರತ,-ದೀಕ್ಷೆ: ದೊರೆಕಿಂಗೆ ಜಾತ ರೂಪವಿಧಿ ಪಂಚವಾಪ್ಪವ್ರತಧಾರಿಯಾದಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೦೦).

[ಜಾತರೂಪ + ವಿಧಿ]

ಜಾತವೇದ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: ಗಣವಾತೀತಾಜಾಮ್ಯಹುತಿಗಣದಿಂದಂ ತನಯಂ ಜಾತವೇದಂ ಪಡೆದಂ P ಅಜಾತಕೇಳಿ ಎಂಬ ಆಲಿಂಗನ ಪ್ರಕಾರ ನಾಲ್ಕು: ನಾಕವಾಸಿಗಳಂಜವೇವವೆಂದ ವರಿಗೆ ವಿವೇತದಿಂ ನುಡಿದಧ್ವಯಿತ್ಯನಾ ಜಾತವೇದಂ (ವೀಕ್ಷಪು.೬-೫೦-೫೫). ೨. [ಧ್ವದ] ಆಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ರಗಣ(–ಲ–): ಮರುತಂ ಜಾತವೇದಂ ಹರನಂ ಕೂಡಿ ಬಂದಂದರಿವಿಂದಾಯಾಕ್ಷೀಕೆ ಸರಲಂ ವ್ಯಕ್ತನಾಮಂ (ಛಂಡೂಕಂಛಂ. ೨-೮೪). [ಸಂ. ಜಾತವೇದಸ್]

ಜಾತವೇದಸ(ನಾ)=ಜಾತವೇದ ೧: "ವಸು . . . ಅನಲಂ ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯಂ ಜಾತವೇದಸನಕ್ಷತ್ರಮುಷರ್ಬುಧಂ ಕುಸಿತಹಿಂ ಧೂಮಧ್ವಜಂ ಪಾವಕಂ" (ಪುಪ್ಪ.ಕಾಲ. ೬-೬೯): "ವಸು . . . ಜಾತವೇದಸನಾಖ್ಯಯಾಶಿತನಲಂ ಧೂಮವರ್ಣತನಂ ಕುಚಿ ವಿರೋಚಚನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಜಂಗರಾ. ೦೪-೬).

[<ಸಂ. ಜಾತವೇದಸ್]

ಜಾತವೇದಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ಶಿವ: ಜಯ ವೇದಾಕ್ಷಿ . . . ಎಂದು ಪೊ ಗಳು ತಿಹ ಜೋಕೆಯಂ ಮೆಱೆದ ಜಗದೀಶನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಜಡಕಾ. ೧೦-೮೦). [ಸಂ. ಜಾತವೇದಾಕ್ಷಿ (ಜಾತವೇದ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಾತವೇದೋಜಾತ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು: ದ್ರೌಪದಿ: ಅಂತಿರ್ದ ಜಾತವೇದೋಜಾತೆಯ ಪಾರಿಜಾತಪಲ್ಲವೋಲ್ಲಸಿತ ನಿಕಾವ ಕೋಮಲ ಕರತಳಸ್ಪರ್ಶನದೊಳಂ (ಗದಾಯು. ೯-೬೧ ಪ).

[ಸಂ. ಜಾತವೇದೋಜಾತಾ(ಜಾತವೇದಸ್ + ಜಾತಾ)]

ಜಾತಶಂಕ (ನಾ). ಸಂಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ನಿಶ್ಶಂಕ ನೀನು ಈ ಜಾತಶಂಕೆಯನ್ನು ಶಮಿಯಾಗಿ ಶಮಿಸಿ(ಹೃದಸ ೨೨-೯). [ಸಂ.ಜಾತಶಂಕಿನ್]

ಜಾತಸೂತಕ (ನಾ). (ಹಿಂದೂಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ) ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೈಲಿಗೆ; ಪೆರುಡು; ವೃದ್ಧಿ: ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಜಾತಸೂತಕ ಜಾತಿ ವಿರಹಿತನಾಗಿ (ಬಸವ. ೦೦-೯೧). [ಜಾತ + ಸೂತಕ]

ಜಾತಹರ್ಷ (ನಾ). ಸಂತೋಷವುಂಟಾದವನು: ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವವನು: ಜಲಕೇಯಿಯಾಡಿ ಪೊಲಮಟ್ಟು ನಿಂದು ಜಾತಹರ್ಷನಾಗಿ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ಬರಿಯ ನಿಷ್ಕರ್ಥಾನಂಗಮ್ಮು (ಪಂಪಭಾ. ೪೬-೨೦). [ಜಾತ + ಹರ್ಷ]

ಜಾತಾ (ನಾ). ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ಜನರ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಚಲನೆ,–ಗುಂಪು,–ಮೆರವಣಿಗೆ: ದೇಶದ ನಾನಾ ಕಡೆಯಿಂದ ಜಾತಾಗಳು ಬಂದುವು (ರೂಪ).

ಜಾತಾಹೋರಡು = ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುಂಪುಗೂಡಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು: ಚಳುವಳಿಕಾರರು ವಿಧಾನಸೌಧಕ್ಕೆ ಜಾತಾಹೊರಡುವಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಪ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಥಾ]

ಜಾತ್ಯಾ (ಅ). ಹೋಗಲಾಗಿ; ಕಳೆಯಲಾಗಿ; ಬಿಡಲಾಗಿ: ಹನುಮಂತರಾಯನಿಗೆ ಈ ಮನೆ ಒಂದು ಜಾತಾ ಅವರ ಮಿಕ್ಕ ಆಸ್ಥಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ 'ಎಲ್' ಮಾಡಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಅವಹಿ. ೦೮೩). 'ಜಾತಾಬಾಕಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಜಾನಾ]

ಜಾತಾಪತ್ಯೆ (ನಾ). ಹಡೆದವಳು; ಹೆತ್ತವಳು; ಬಾಣಂತಿ; "ಸೂತಿಕಿ ಜಾತಾಪತ್ಯೆ ವಿಜಿತೆ ವಿಶಲ್ಯಾಭಿಧಾನೆ ತಾನೆನಿಕುಂ" (ಪಜ್ಜ.೪ಚ. ೪೪-೦೭). [ಸಂ. ಜಾತಾಪತ್ಯಾ (ಜಾತ + ಅಪತ್ಯ + –)]

ಜಾತಾಬಾಕಿ (ನಾ). ಕೊಡಬೇಕಾದದ್ದು ಕಳೆದು ಉಳಿದಿರುವುದು,–ವಿಂಕ್ತಿರುವುದು; ಶಿಲ್ಕು: ಹದಿನೆಂಟು ಹಣ ಜಾತಾಬಾಕಿ ಬೇರೀಜು ಕಂದೀರಾಯು ೩.೫೩೩. (ಮೈಆರ. ೦೯೩೯-೩೪೪; ೧೮೫); ಜಾತಾಬಾಕಿ ಇಷ್ಟು ಎಂಬುದಾಗಿ . . . ಪಟ್ಟಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು (ಮಹಾಪಂ. II, ೭೭). [←ಮರಾ. ಜಾತಾಬಾಕೀ]

ಜಾತಾಶೌಚ (ನಾ). = ಜಾತಸೂತಕ: ಯಾರಾದರೂ ಜನಿಸಿದರೂ ಮೃತರಾದರೂ ನಿಯಮವಾದ ಕಾಲಪರ್ಯಂತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಅವಸ್ಥೆ. ಇದನ್ನು ಜಾತಾಶೌಚವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಆ ಯ ಧ. ೯೩). ಅವರಿಗಿಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತ್ಯಾಶೌಚ ಬಂದು ಮದುವೆ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಲೀ ಇಲ್ಲ (ರೂಪ). [ಜಾತ + ಆಶೌಚ]

ಜಾತಿ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು; ಜನನ. ೨. ಹುಟ್ಟಿದ ಕುಲ; ವಂಶ; ಪೀಳಿಗೆ; ತಳಿ: ಜಾತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಾತು ತೂತಿಗೆ ತಕ್ಕ ದಿಣಿ (ಗಾದೆ). ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರರು ಮುಂತಾದ ಕುಲ ಆಥವಾ ಮತ: ಜಾತಿಯೊಳಿಲ್ಲಮತ್ತವದ ಜಾತಿಯ ವಿಪ್ರಕುಲಂಗಳ್ . . .ಜನಿಂದ್ರ ಧರ್ಮಮು ವಲಂ ದೊರೆ ಧರ್ಮದೊರ್ (ಪಂಚಭಾ. ೦೪-೪೮). 'ಅಖ್ಯಾವಶಜಾತಿ' ಪರಾ. ೪. ಜನಾಂಗ. ೫. ವರ್ಗ; ಗುಂಪು: ವೇದ ಬೋಧಿ ಜಾತಿಗಳು ಎರಡಾದಿಯರ್ (ಬಸವ. ೩೩-೦೯). ೬. ರೀತಿ; ಸ್ವಭಾವ; ತರಹ. ೭. ಉತ್ತಮವಾದುದು: ಮೇಲಾದದಂ; ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳುದು: ಭಾಸ್ಕರನು ಈ ಜಾತಿ ಸಾಧ್ವಿಯರಸದೇಳಿಗೆಯಿಂದ ತೇಜವಡದು ತಿರುಗುವನು (ಹರಿಚ. ೨-೩). ೮. ಸಾದೃಶ್ಯ; ಸಮಾನತೆ: "ಜಾತಿಯಂಬುದು ಸಾದೃಶ್ಯಂ" (ಕವಿಚಕ್ರ. ೩). ೯. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. ೧೦. ಜಾಜಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಸೊಗಯಿಸಿ ಬಂದ ಮಾವರನೆ ತಳ್ಳಲಿವಳ್ಯಂ ಪೊತ ಜಾತಿ ಸಂಜಗೆಯಿಂ . . . ಬನವಾಸಿ ದೇಶದೊಳ್ (ಪಂಚಭಾ. ೪-೨೦); ತಿಂತ್ರಿಣಿದೊಳ್ . . . ಜಾತಿಯ ಪೊಸ ಪೂಗಳಿನಿಕ್ಕ (ಕೂಡಿಸಂಹಿ. ೭-೨೦). ೧೧."ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೩೯). ೧೨.ಚಿಳ್ಳೆವರ: "ಕ್ಷತ್ರಿಯಾತಕಂ ಜಾತಿ ವೈಶ್ಯಕ್ಕಂ" (ಪಂಗಂಕಾ. ೭೭-೨೩); "ಸನಯಂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭೇದಂ ಕುಲಕುಸುಮಗಳಂ ಜಾನಿಯುಂ ಜಾತಿಯಕ್ಕುಂ" (ನಾಗಾರ. ೭೭). ೧೩. ಒಲೆ. ೧೪. [ತರ್ಕಶಾ] ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಉತ್ತರ. ೧೫. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು. ೧೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ. ಆಲಂಕಾರ: ಭಾವಿನಿ ಸವಸ್ತುವನ್ನು ವಿಧಾವಿತ ಜಾತಿ ಕ್ರಿಯಾಗುಣ ದ್ರವ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣಮಂ ಪೇಟ್ಟುದು ಕೇವಲಮಾ ಜಾತಿಯಂಬ ಸದಳಂಕಾರಂ (ಅವಿಕಾ. ೭-೬). ಜಾತಿಯೆನಿಕಂ ಸ್ವಭಾವಾಖ್ಯಾತಿ ಯಥಾವಸ್ತುತಾರ್ಥ ವಿಪರ್ಯಾರ್ಥ ಕೃತೋದ್ಯೋತ ನಮ ವೈವರೀತ್ಯಂ ಜಾತಿ ದ್ರವ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಗುಣ ವೃತಿದ್ವಂ (ಅಾಶ್ಯಾ.ಪ. ೬೦೪). ೧೭. [ಗಣಿತ] ಹದಿನೆಟುಂ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯಂ ಸಂಕೇತ: "ಜಾತಿ ಸ್ಥಳಂ ಪದಿನೆಟುಂ" (ಮುಗಣಿ. ೦೦೪-೯). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಕರ್ಮ (ನಾ). ಆಯಾ ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಆಥವಾ ಆಚಾರದಿಂದ ಬಂದ ಕರ್ಮ.–ವಿಧ್ಯಧ್ಯನನೆ.–ಆಚರಣೆ: ಅವರವರ ಜಾತಿಕರ್ಮ ಅವರವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಪ). [ಜಾತಿ + ಕರ್ಮ]

ಜಾತಿಕಾರ 'ಜಾತಿಗಾಱ' ನೋ.

ಜಾತಿಕಿಂಟಿ, ಜಾತಿಗುಟಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಮಗ್ಗ ಮೇಲದಿಗೆ ಜಾತಿಕಿಂಟಿ ಕಾಣಕೆ ಕಂದಾಯ ಮದುವೆ ಸಂಕ ಚರಾದಾಯ ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಯೇನು ಉಂಟಾದರೂ ನಿಮಗೆ ಸಲುವದು (ಮೈಆರ. ೦೯೩೦, ೪೬-೦೮; ೧೮೮); ಕುರಿದರಿಗೆ ಜಾತಿಕಿಂಟಿ ದೇವರಾಯನವಟ್ಟು . . . ಇವು ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯವನು (ಅಳ. XIV, ೫೫೫೭. ೨೮೫-೭೦೬; ೧೭೬). **ಜಾತಿಗೂಟಿ**: ಅಕ್ಕವಣಿಗೆ ಸಲುವ ವೈರುಸುಂಕ ಮೊಮ್ಮು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲ ವೈರ ದುತ್ತ ಮಾಡಹೈಸೈಕೆಳ್ಕೆ ಸಲುವುದು ಜಾತಿಗಂಟಿ (ಅಳ. III, ೩೯೫೫. ೦೦೦-೦೭೬; ೧೭೬). [ಜಾತಿ + ಕಂಟಿ]

ಜಾತಿಕೋಶ (ನಾ). ಜಾಯಿಪತ್ರೆ. [ಜಾತಿ + ಕೋಶ]

ಜಾತಿಕ್ಷತ್ರಿಯ (ನಾ). ಹಂಟ್ಟುಕ್ಷತ್ರಿಯರು: ಪಟ್ಟುವರ್ಮನಿರ್ತ ಜಾತಿಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಂದುಂ ತೀರ್ಥಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಂದುಮಿತ್ತಣಸನ್ನಿವೆ (ಜಾಪುಂಪ. ೨೪೬). [ಜಾತಿ + ಕ್ಷತ್ರಿಯ]

ಜಾತಿಗೆ (ನಾ). = ಜಾತಿಗಾಱ: ಜಾತಿಗರು ಕೂಡಿದರು ಕೋತಂಬ್ಳಿ ಬೌದಿನಿಗೆ ನೀತಿಯಲಿ ಆದಿ ರೂಪಗಳ ಜಗದೊಳಿಗೆ ಸೋತು ಪರಮತವ ಕೈಮುನಿದು (ಕಬ್ಬಹಾ. ೨೯೬). [ಜಾತಿ + –ಗೆ]

ಜಾತಿಗತ (ಗು). ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿರೊರವ; ಜಾತಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ: ಈ ಬ್ಯಹಕ್ ಸತ್ಕಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣ ವಿಧಾಗವಿರುವ್ದರಿ. ಅದನ್ನು ಜಾತಿಗತ ಸತ್ಕೆ ಎನ್ನಬಹುದು (ಕಿಬಂಧ. II, ೫೪೮). [ಜಾತಿ + ಗತ್ಕ]

ಜಾತಿಗೆಳ್ಳ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗೆಳ್ಳ; ಪಕ್ಕಾಕೆಳ್ಳ: ಜಾತಿಗೆಳ್ಳನಾದ ಹುಡುಗ ಆ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು (ಪುಹಸಂ. ೪೦೩). [ಜಾತಿ + ಕೆಳ್ಳ]

ಜಾತಿಗಾದೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈಮೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳಿರುವ, ಮೂರು ಸಾಲಿನ ಪದ್ಯ: ಪದ(ಮುಂ) ಮೂಱುಂಗಿಯುಂ ಶ್ಲೋಕದ ಲಕ್ಷಣಮಮಿಗಿಯುಂ ವಿದಿತಂ ಜಾತಿಗಾದೆ [ಪಾಣಿ. ಧರ್ಮಿಯುಂಬುದು ಸಂದಧಧಾನದಿಂದಿನೋದು ವಿಲೀಸಲಷ್ಟಿದ ಸನ್ನಿಧಕಂತಳೇ (ಲಂಡೋಲಂ. ೬-೨೦): ಜಾತಿಗಾದೆ (ಸಂಚಪ. ೬೮).

[ಜಾತಿ + ಗಾದೆ]

ಜಾತಿಗಾಯನ (ನಾ). ಹದಿನೆಟುಂ ಬಗೆಯ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ಸ್ವರಗಳ ಹಾದುಗಾರಿಕೆ: ಭರತಕು ನಿರಂಜಸಿದ ಜಾತಿಗಾಯನ ವದ್ಧತಿಯು ಫಲ ಭರಿತವಾಗಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಜನತೆಗೆ ಆನಂದಿಸಲುಮಂವಾದುದೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಇಂದೂ ಸಾರೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ಫಲ ಬಿಡುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ಭಾರದ. ೩೪೦).

[ಜಾತಿ + ಗಾಯನ]

ಜಾತಿಗಾರ 'ಜಾತಿಗಾಱ' ನೋ.

ಜಾತಿಗಾಜ, ಜಾತಿಕಾರ, ಜಾತಿಗಾರ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟ, ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸುವುದೇ ವೃತ್ತಿಯಾದವನು; ನಟ: ಜಾತಿ[ಪ್ರಾಣಾ. ಲ,ಲ]ಗಾಜನ ಕಾಲು ಮುಳ್ಳು ತಾಗಿ ನೊಂದಿತ್ತೆಂಬುದು ಸೊನೆಗಾಜನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೂ ಹೋಗಿ ಅಳುವಂತೆ (ಅವಚಿ. ೨೯-೦೨೨). **ಜಾತಿಕಾರ** : ಪೊಟ್ಟಿಯ ಪೊರೆ ಜಾತಿಕಾರನಂತೆ ನಾನೊಬ್ಬ ವೇಷ ಧರಿಸಿ (ವಿಜಾಸು. ೬೬-೦). **ಜಾತಿಗಾರ**: ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಜಾತಿಗಾರರಿಂದ ಇಂಥ ಆಟಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಚಿಅಸು. ೨೦೩); ನೀರ, ನೇಹಿಗ, ನಂಟ, ಬಂಟ, ಸಂವಾದಿ, ಗುರು, ಶಿಷ್ಯ, ಪ್ರೀತಿಯು ಜಾತಿಗಾರ! (ಅಯತ್ಕಾ.ಲ. ೦೩-೪). [ಜಾತಿ + – ಕಾಜ]

ಜಾತಿಗೂಟ 'ಜಾತಿಕೂಟ' ನೋ.

ಜಾತಿಗೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ಜಾತಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು; – ಹಾಳುಮಾಡುವವನು: "ಧರ್ಮಲೊಡೆ" (ಅಪಸೌಚಿ. ೭೨). [ಜಾತಿ + ಕೆಯ್ಮೆ೨]

ಜಾತಿಗೊಲ್ಲ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೆ ಗೊಲ್ಲನಾದವನು: ಗೊಲ್ಲನಲ್ಲದ ಜಾತಿಗೊಲ್ಲನು ಗೊಲ್ಲನೆ ತಾನೆಲ್ಲಡೆಯೊಳಂ ಗೊಲ್ಲನಾದೊಡೆ (ಬಸಪು. ೪೦-೬೨). [ಜಾತಿ + ಗೊಲ್ಲ೨]

ಜಾತಿಜ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಉತ್ತಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. 'ಜಾತಿಜಾಗಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾತಿಜಾಗಣ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರ ಮನೆಯ ಪರಿಸರ; ಮನ್ನೆಯರ ಮನೆಯ ಅಂಗಳ: ಇಲ್ಲ . . . ಬಂದ ಮಾವಿಲ್ಲದ ನಂದನ ಕುಳಿವ ನಂದನವಿಲ್ಲದ ಜಾತಿಜಾಗಣಂ (ಅಸಂಪು. ೩-೯). [ಜಾತಿಜ + ಅಂಗಣ]

ಜಾತಿಜಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಜಾಣತನ; ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾಗಿ ಬಂದ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಅಂದು ವಿಮಳೆಗೆ ಜಾತಿಜಾಣಿಕೆಯಿಂದಲಭಿನವ ಪಾಡುನೋಟುಗಳಿಂದ ಬಳಕಲ್ಲದುನ ತೋಱಿಸುತಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ(ಪ್ರಭುಲಿ. ೭-೨೮). [ಜಾತಿ + ಜಾಣಿಕೆ]

ಜಾತಿಜಾರೆ (ನಾ) ಹುಟ್ಟು ಹಾದರಗಿತ್ತಿ; ವ್ಯಭಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸಹಜ ಆಸಕ್ತಿಯಿಳ್ಳವಳು: ಗಂಡನ ಕೈಯಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಬರು . ಮಿಂಡನ ಜಾತಿಜಾರೆಯರು (ಕಂಠಾಸಾಂ. ೨೫-೭೭). [ಜಾತಿ + ಜಾರೆ]

ಜಾತಿಡೊಂಬ (ನಾ). ಮಹಾ ಡಂಭಾಚಾರಿ; ಪಲ್ಲಾ ಮೋಸಗಾರ: ಮಾತಿನಂತೆ ಮನವಿಲ್ಲದ ಜಾತಿಡೊಂಬರ ನೋಡಿ ನಗುವ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸಪ. ೬೫೦). [ಜಾತಿ + ಡೊಂಬ (<ದಂಬ)]

ಜಾತಿದ್ವೇಷ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ದ್ವೇಷ; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಹಗೆತನ ೨. ವಿಭಿನ್ನಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷ. ೩. ತನ್ನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರೊಂದಿಗೆ ಹಗೆತನ. [ಜಾತಿ + ದ್ವೇಷ]

ಜಾತಿಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸಹಜಸಿದ್ಧ ಗುಣ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ: ನೆಗಳಿನ ಹೊಷ್ಕಳಿಲಕ್ಷಣ ಜಾತಿಧರ್ಮದಿಲಿ (ಹರಿಶಾ. ೬೪); ದೊಡ್ಡ ಮೀನು ಸಣ್ಣ ಮೀನನ್ನು ನುಂಗುವುದು ಅದರ ಜಾತಿಧರ್ಮ (ರೂಪ). ೨. ಜಾತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ, –ಆಚಾರ; ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಆನುಷ್ಠಾನ: ಯಾದ್ಯಮಾಡುವುದೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಜಾತಿಧರ್ಮ (ರೂಪ).

[ಜಾತಿ + ಧರ್ಮ]

ಜಾತಿಪತ್ರೆ (ನಾ). ಜಾಯಿಪತ್ರೆ: "ಜಾಯಿಫಲಮಂ ಜಾತಿಪತ್ರೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗರಿ. ೪೬-೪೨). [ಸಂ. ಜಾತಿಪತ್ರ]

ಜಾತಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಜಾತಿಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸುವುದು: ಗುಣಗಳೇ ಪೂಜಾಸ್ಥಾನವೆಂಬುದು ಅಂದಿನ ತತ್ತ್ವ. ಅದಕ್ಕೆ ಭಂಗವುಂಟಾದಂದಿಂದ ಜಾತಿವದ್ಧತಿಯು ಅಸಹ್ಯವಾಯಿತು (ಧಾರಿದ. ೬೮೫). [ಜಾತಿ + ವದ್ಧತಿ]

ಜಾತಿಪುರುಷ (ನಾ). ಉತ್ತಮನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ: ದುಃಖದುಂಬತನದಿಂದೆ ಪಿಡಿಯೆ ಪೆಣ್ಗಳು ಮಯ್ಯಮುಚ್ಚಿವರೆ ಜಾತಿವುರುಷರು (ಕುಂಡಾಸಾಂ. ೩೭-೦೦). [ಜಾತಿ + ಪುರುಷ]

ಜಾತಿಫಲ (ನಾ). ಜಾಯಿಕಾಯಿ. [ಜಾತಿ + ಫಲ]

ಜಾತಿಬಧಿರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದಲೇ ಕಿವಿಕೇಳದವನು: ಹುಟ್ಟುಕೆವುಡ: ಜಾತಿಬಧಿರನಂತಸ್ಮರ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಕೇಳ್ವುದಂ ನುಡಿವನಲ್ಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯೩-೩). [ಜಾತಿ + ಬಧಿರ]

ಜಾತಿಬೆಳ್ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ದಡ್ಡನಾದವನು; ಅತಿ ದಡ್ಡ: ಸುಹೃದ್ಬಲಮಲ್ಲವಮನಿಕ್ಕಿ ಯುದ್ಧಮಂ ಮಾಡಿದ ಜಾತಿಬೆಳ್ ನಿಶಗದೇ ವಿರಿದಿಳೆಯೊಡೞ್ (ಪಂಚಪ್ರಾ. ೦೩-೩೪). [ಜಾತಿ + ಬೆಳ್೩]

ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಿಂತಲೂ ಗುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪೂಜ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರುವುದು (ಹೀರಶಾ. ೧೩೭). [ಜಾತಿ + ಬ್ರಾಹ್ಮಣ]

ಜಾತಿಭಂಗ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಜಾತಿಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಮೂಲತೀರುಷ್ಪದ ನಾಶ: ಜಾಜಿಹೂವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಶಿಕಿರಸಮಯದಂತೆ ಜಾತಿಭಂಗಭಂಗಮುಂ . . . ಧರ್ಮಲಕ್ಷಣ ಲಕ್ಷಿತಮುಮಪ್ಪ ಪಟ್ಟವರ್ಧನವೆನೇಱ್ (ಜಯಪ್ರಭ. ೫-೬೩ ಪ).

[ಜಾತಿ + ಭಂಗ]

ಜಾತಿಭೇದ (ನಾ). ಜಾತಿಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಿನ್ನತೆ,–ಒಡಕು: ಜಾತಿಭೇದವಿಲ್ಲ ಸೂತಕವಿಲ್ಲ ಅಹಾತಂಗೆ ಕುಲವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೧೦೭); ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಒಗ್ಗಟ್ಟಿಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೂಜನಾಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಭೇದವೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ (ರೂಪ). [ಜಾತಿ + ಭೇದ]

ಜಾತಿಭ್ರಂಶಕ(ನಾ).ಜಾತಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು,–ಹಾಳುಮಾಡುವುದು; ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಪಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜಾತಿಭ್ರಂಶಕವೆಂದು ಸಂಕೀರ್ಣವೆಂದು . . . ಪಾಪರಾಶಿಗಳೊಳು ದಶವಿಧವಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾಪಗಣಂ ಗಳಕರ್ಮಂ (ವಿವೇಗ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). ಜಾತಿಕೆಟ್ಟವನು: ಘೋಷಾಲನು ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ತನ್ನ ಸೊಸೆಯನ್ನೂ ತೃಪಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ಕಥಾಕಂ. ೩೪). [ಜಾತಿ + ಭ್ರಷ್ಟ]

ಜಾತಿಮಣಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಮನೆದರಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ೧೯ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರು. ೧. ಮನೆದರಿಗೆ . . . ೧೯. ಜಾತಿಮಣಿಯ (ಮಜಾಪ್ರ. I, ೦೨೪). [<ಸಂ. ಜಾತಿಮಾನ್ಯ]

ಜಾತಿಮದ (ನಾ). ತಾನು ಮೇಲುಜಾತಿಯವನೆಂಬ ಗರ್ವ,–ಅಹಂಕಾರ: ಕುಲಮದವೊಂದು ರೂಪಮದವೊಂದು . . . ಜಾತಿಮದ ಮೊದು (ಪಂಪಾಮಾ. ೬-೦೪); ಜಾತಿಮದ – ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಕುರುಷರು ಜಾತಿಯ ಗರ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀಪಕಾ. ೯೦). 'ಕುಲಮದ' ಪರಾ. [ಜಾತಿ + ಮದ]

ಜಾತಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತಿನಲಿ ಜಾತಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಕೃತಿಯು ಸೂಸುವಮಡಕೆ (ಪಂಲಿಂ. ೫೪-೬). [ಜಾತಿ+ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಜಾತಿಮಾನ್ಯ (ನಾ). = ಜಾತಿಮಾನಿಯ: ಇವು ಪೂರ್ವಕಾಲದ ತೆರಿಗೆಗಳು; ಮನತೆರಿಗೆ, ಹುಲ್ಲುಜಣ . . . ಜಾತಿಮಾನ್ಯ, ಮಗ್ಗಕಂದಾಯ (ಪಪ್ರಚು. ೨೧೬). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು; ಬಹಳ ಮೇಲುಮಟ್ಟದ ಮುತ್ತು: ಸ್ವಾತಿಯ ಹನಿ ಬಿದ್ದು ಜಾತಿಮುತ್ತಾದಂತೆ (ಕರ್ವಾಸ್ವ. ೬೦೭); ಜಾತಿಮುತ್ತುಗಳೇ ಅವರಲ್ಲಿ ಅವರೂಪವಪ್ಪಲೆಬೇಕು (ಜೀವುಕಥೆ. ೦೫).

[ಜಾತಿ + ಮುತ್ತು೬]

ಜಾತಿರತ್ನ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ರತ್ನ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಣಿ : ಇವನ ಮಾತುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾತಿರತ್ನಗಳಂತೆ ಅಮೌಲ್ಯವಾಗಿರುವುವು (ರಾಜಾಮ. ೦೩೬). [ಜಾತಿ + ರತ್ನ]

ಜಾತಿರಸಿಕ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾಗಿ ಬಂದ ರಸಿಕತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಉತ್ತಮವಾದ ರಸಿಕ : ಜಾತಿರಸಿಕನೆ ನೀನು ಹಿಡಿದುದೆ ತಿರುಳು, ನುಡಿದುದೆ ಹುರುಳು (ಅರ್ಹಾಗ್ರ. ೦೬-೬). [ಜಾತಿ + ರಸಿಕ]

ಜಾತಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೆಸ್ಸಸ್ಯಕ ; (ಪ್ರ.ಕ್ರಿ. ೫೦-೬೬೦) [?]

ಜಾತಿವಂತ (ಗಂ). ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ; ಮೇಲುಮಟ್ಟದ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ : ನಾಲ್ಕತ್ತು ಗೆಣೆಯರ ಕೈ ಉಬ್ಬಿಸಿದವನ ತಲೆಯಿಂದ ನೆತ್ತರು ಪುಟಿಯಿಸದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಜಾತಿವಂತ ಅಂಬಿಗನಲ್ಲ (ರಂಗಸೌ. ೦೨). [ಜಾತಿ + – ವಂತ]

ಜಾತಿವಳ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು: ತವ ಜೀವಿತಪ್ರಾಪ್ತಿಶಂಗಳಿರವಿನವ ಜಾತಿವಳವಲ್ಲಾಣಂ. ಗ್ರೌರ್ ನೋಱಿಂದು ಕುಲದವರ್ (ಹರಿಪು. ೦೭-೪೩). [ಜಾತಿ + – ವಳ (< – ವಾಳ್)]

ಜಾತಿವಾಚಕ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಸಮೂಹವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ : ಜಾತಿವಾಚಕ, ಸಂಖ್ಯೇಯ ವಾಚಕ, ವಿಧೇಯವಾಚಕಗಳ ಮೇಲೆ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವಿಕಪ್ಪಿಸಿದ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬರುವುದು (ಕೃವಿಪಿ. ೩೬). [ಜಾತಿ + ವಾಚಕ]

ಜಾತಿವಾದಿಕೆ (ನಾ). ಜಾತಿಯೆ ಪದ್ಧತಿ ; ಕುಲದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಕುಲಾಚಾರ : ಇದೇ ನಮ್ಮ ಜಾತಿವಾದಿಕೆ ಆಗಬೇಕು (ಜುಸಿಮಾ ೩೭). [ಜಾತಿ + ವಾದಿಕೆ]

ಜಾತಿವಾದಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವನು : ತಮ್ಮ ಜಾತೀಯತೆಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯಾರಾದರೂ ಅಡ್ಡಿಬಂದರೆ ಆ ರೀತಿ ಅಡ್ಡಿ ಬಂದವರನ್ನೇ ಜಾತಿವಾದಿಗಳಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪಂಚಮ. ೦೬೭). [ಸಂ. ಜಾತಿವಾದಿನ್]

ಜಾತಿವಾಸ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟನ ಬಗೆಯ ಕೊಳಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹದಿನೆಂಟಂಗುಳ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಂದಂಗುಳ ಪರ್ಯಂತಮಾದ ಪರಿಮಾಣ ಕ್ರಮವಿಂದಿದು ಜಾತಿವಾಸ . . . ಭುವನಾಧಿವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ್ ಲಕ್ಷಣವಱಿತು (ವಿಜೆಗೀ. ೨೩೭). [ಜಾತಿ + ವಾಸ]

ಜಾತಿವೀರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವೀರ ; ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಶೂರನಾಗಿರುವವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವೀರ : ಜಾತಿವೀರರು ಸಾವ ಭೀತಿಗಂಜುವರೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೧೩). [ಜಾತಿ + ವೀರ]

ಜಾತಿವೆಣ್ (ನಾ). ಉತ್ತಮಳಾದ ಮಹಿಳೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾರಿ: ಜಾತಿವೆಣ್ಗಳ ವಾಸನೆಯಱಿಯದರಂತೆ ಅಸುರರತಿಗಳಸುವರೆ ವಿವೇಕವಿಲಾಸವಿಭವ ಮುಳ್ಳವರು (ಕುಡಾಸಾಂ. ೩೬-೦೦). [ಜಾತಿ + ಪೆಣ್]

ಜಾತಿವೈರ (ನಾ). = ಜಾತಿದ್ವೇಷ : ಜಾತಿವೈರಂಗಳ್ಗದ ಪಕ್ಷಿಮೃಗದ ಸಂಘಾತದಿಂ (ಕ್ರಮಿಧಾ. ೦೯-೮೩) : ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜಾತಿ ವೈರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವವು (ಶೀತಕಂ. ೩೪-೮೮); ನನಗೂ ನಿನಗೂ ಜಾತಿವೈರ (ವಚೆಧಾ. ೩೩೯). [ಜಾತಿ + ವೈರ]

ಜಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಬಹುದಾದ ಅರ್ಥವಿಸ್ತಾರ ; ಪದಗತವಾದ ಅರ್ಥಬೋಧಕಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಸಾರ ; ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಯಾವುದೇ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದದ ಜಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (denotation) ಮತ್ತು ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ (Connotation)ಗೆ ವರ್ಣಾವಾಗಿ ಸಂಹಿತೆಗೂಡುವ ಶಬ್ದವು ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ (ಸಾಹಿ. ೦೩೦). 'ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ' ಪರಾ.

[ಜಾತಿ + ವ್ಯಾಪ್ತಿ]

ಜಾತಿಸಂಕರ (ನಾ). ೧. ಜಾತಿಗಳ ಬೆರಕೆ ; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಗಳು ಕಲಬೆರಕೆಯಾಗುವುದು; ವರ್ಣಸಂಕರ. ೨. ವರ್ಣಸಂಕರವಾದವನು: ಕುಲವನಱಿಸುವರೆ ಶರಣರಲ್ಲಿ ಜಾತಿಸಂಕರನಾದ ಬಳಿಕ (ಬಸವ. ೭೦೬); ಬಾಲಶೇಖರಂಕಂ ವಿಗ್ರಹಲೀಲೆ ರಜೋವಿಕೃತಿ ಜಾತಿಸಂಕರವಿನಲಿರ್ಪಾಲ್ಲಂತರ ಶಿವಶಿಖಾಕುಳಕೋಳಾಹಳಮಿಲ್ಲ ಬನದೊಳಲ್ಲದೆ ಜನದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೩೮). [ಜಾತಿ + ಸಂಕರ$_2$]

ಜಾತಿಸಂಮೋಹನ (ನಾ). ಜಾತಿಯ ಮೇಲಿನ ಮಮತೆ,–ಪ್ರೇಮ,–ಅಭಿಮಾನ : ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿಗಳಂದಿ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳಗಲದ ವೊಗಸಿದುವು ಜಾತಿಸಂವೋಹನದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೦೦೦). [ಜಾತಿ + ಸಂವೋಹನ]

ಜಾತಿಸಿಂಗರ (ನಾ). ಸಹಜಶೃಂಗಾರ ; ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾದ ಸೊಗಸು : ಹರಿಯದ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯರು ಸರ[೦೨]ಸಿರಿಯೊಳ್ಯುತ್ತಿದ್ದರು ಜಾತಿಸಿಂಗರಗೂಡಿ ಕಣ್ಗೆ ಮೋಹಿಸುತ (ಭರತ. ೪೩-೩೦). [ಜಾತಿ + ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ)]

ಜಾತಿಸಿವಾಯಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಿವಾಯಿ ; ಉತ್ಕೃಮನಾದ ಸಿವಾಯಿ : ಪಾಳೆಗಾರ ಮಾತ್ರ ಸಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಜೀವಸಹಿತ ಸಿಕ್ಕುವವನಲ್ಲ, ಜಾತಿಸಿವಾಯಿ ಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಚಿಕ್ಕವೀ. ೯೦). [ಜಾತಿ + ಸಿವಾಯಿ]

ಜಾತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುಟ್ಟಿಸು ; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು : ಮಾತೆ ಕೇಳಿ ಎನ್ನ ಮಾತನು ತಾತರಿಬ್ಬಿರದೆನು ನಿನ್ನಿಳಿಲು ಜಾತಿಸಿದ ಪರಿಯನು ನಿನ್ನಿಳಿ ಬಂದ ಪರಿಯನು (ಕುಪಾಲು. ೬೦೬. ೦೦-೬೦ ಆಡಿಪು).

[ಜಾತಿ + – ಇಸು]

ಜಾತಿಸೂತಕ (ನಾ). ಪಂಚಸೂತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಹೀನಜಾತಿಯವರ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಮೈಲಿಗೆ; ಅಶೌಚ: ಭಕ್ಷಿಗೆಯೂ ಬೇಟಕ್ಕೆಯೂ ಜಾತಿಸೂತಕವುಂಟೆ (ಬಸವ. ೫೬೯); ಜಾತಿಸೂತಕ ಜನನಸೂತಕ ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಸೂತಕ ಪ್ರಜಾಸೂತಕವೆಂಬ ಪಂಚಸೂತಕಗಳನಳಿದಾತನಾಗಿ (ವಿಜೆಗೀ. ೦೦೦). [ಜಾತಿ + ಸೂತಕ]

ಜಾತಿಸ್ಮರ (ನಾ). ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ನೆನಪುಳ್ಳವನು,–ಸ್ಮರಣೆಯುಳ್ಳವನು: ಆದಿನಾಥನ ಮುನಿರೂಪಮಂ ಕಾಣಲೊಡಂ ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಮಾರ್ಗಸ್ಥಿತಿಯನಱಿದು (ಆದಿಪು. ೦೦-೪ ಪ); ಎನಿತುಂ ಜಾತಿಸ್ಮರಿಸವ್ವನೀಮೇಱಂ ಜೀವಿತಾಂತ್ಯದೊಳ್ (ಯಶೋಗ. ೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಗಳ ನೆನಪು,–ಸ್ಮರಣೆ : ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ ವಿರಕ್ತಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸ್ಪರ್ಶ್ (ಶಾಂಪಾಂಗ. ೬೯೩).

[ಸಂ. ಜಾತಿಸ್ಮರತಾ]

ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವ (ನಾ). = ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ : ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವದಿಂದಂ ಭೂತಳದೊಳ್ ತಮ್ಮ ಭವವನಱಿವರ್ ಕಲರುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೦೦); ಭೋಗಿನಿತಂಬಿನಿಯ ಅಳಿಸನ್ಯಳಂಗಾಣುತೆ ಪಿಂದಿಸಗೆ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವಮುಂ ತೋಱುತ್ತು (ಅರಿಪು. ೯-೭೦); ಪಿಂದಣ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವ ಕೆಟ್ಟು ಮತಿ ಮನಸಲಿ ತನ್ನ ಮಲಮೂತ್ರಾಂಗಳಲ್ಲಿ ತಾ ಹೊರಳಾದಿ (ಅಜಿಪು. ೦೦-೬). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಸ್ಮರೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ನೆನಪುಳ್ಳವಳು : ರುಷಿಯರಂ ಕಂಡು ಜಾತಿಸ್ಮರೆಯಾಗಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೦೨-೨೬). [ಸಂ. ಜಾತಿಸ್ಮರಾ]

ಜಾತಿಹಗಿನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಣ.–ಅಂಟು : "ವತ್ಸನಾಭ–ನಾಭಿ. ಜಾತಿಹಗಿನು" (ಒಪಧಿ. ೦೮೮).

[ಜಾತಿ$_3$ + ಹಗಿನು (<ಪದಗಿನ್)]

ಜಾತಿಹೀನ (ನಾ). ಜಾತಿಯಿಂದ ಕೀಳಾದವನು; ಕೀಳುಜಾತಿಯವನು: ಜಾತಿಹೀನರ ಕರ್ಮವೃತ್ತಿಮಜಾತಿಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗಳ ಗತಿಧರ್ಮವ್ಯತ್ಯಯ ಸೇರುವೆಯನಱಿದು (ಅಜಾಪು. ೩-೩೦); ಜಾತಿಹೀನರು ಮನೆಯ ಜ್ಯೋತಿ ತಾ ಹೀನವೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೬). [ಜಾತಿ + ಹೀನ]

ಜಾತೀಪತ್ರ (ನಾ). = ಜಾತಿಪತ್ರ: ಮಲಯಜ ಕುಂಕುಮ ಜಾತೀಫಳ ಜಾತೀಪತ್ರ . . . ಲವಂಗ ಪ್ರಮುಖ ಸುರಭಿವರಕರಯುತಮಂ (ಪುಷ್ಪ. ೦೦-೮೩). [ಸಂ.]

ಜಾತೀಫಲ, ಜಾತೀಫಳ (ನಾ). = ಜಾತಿಫಲ: ಕಾಳಾಗರು ಕರ್ಪೂರ ಜಾತೀಫಲ ಜಾತೀಪತ್ರ . . . ಕುಂದುರುಜ್ಯಾದಿ ಸಂಗಧದ್ರವ್ಯ ಸಹಿತನಾಗಿ (ಅಷ್ಟ. ೪-೭೦ ಪ). ಜಾತೀಫಳ ಕುಂಕುಮ ಮಲಯಜ ಜಾತೀಫಳ ಜಾತೀಪತ್ರ . . . ಪ್ರಮುಖ ಸುರಭಿವರಕರಯುತಮಂ (ಪುಷ್ಪ. ೦೦-೮೩). [ಸಂ.]

ಜಾತೀಫಳ 'ಜಾತೀಫಲ' ನೋ.

ಜಾತೀಯತೆ (ನಾ). ೧. ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುವಿಕೆ. ೨. ಜಾತಿ, ಕೋಮುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವೆನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಕೋಮುವಾರು ಭಾವನೆ : ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜಾತೀಯತೆಯು ತಲೆಹಾಕಿ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಗತಿಯನ್ನೇ ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ದಿಪ್ರ). [ಸಂ. ಜಾತೀಯತಾ]

ಜಾತೀಲತೆ (ನಾ). ಜಾಜಿಬಳ್ಳಿ; ಮಲ್ಲಿಕೆಬಳ್ಳಿ: ಜಾತೀಲತೆಯ ಯೂಥಿಕಾಲತೆಯ ವಿಚಿಕಿಲತೆಯ ಮಂಡಪಂಗಳಂ ಮನೋಹರಂಗಳಿನಿರ್ದುವು (ಕಂದ್ಪಕ್ಷ. ೦-೦೦೬). [ಸಂ. ಜಾತೀಲತಾ]

ಜಾತುಃಚಿತು (ಅ). ಎಂದಾದರೊಂದು ; ಯಾವಾಗಲಾದರೂ : ತಾತನಾದಿದ ನುಡಿಗೆ ಜಾತುಃಚಿತು ಪುಸಿಯಂಬ ಮಾತುಂಟೆ (ವೆಂಕಾಶಾ. ೨-೮-೧೨). [ಸಂ. ಜಾತುಶ್ಚಿತ್]

ಜಾತೆ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಜನಿಸಿದವಳು. 'ಅಗಜಾತೆ' ಪರಾ. ೨. ಮಗಳು ; ಪುತ್ರಿ : ಜಾತೆ, ನಿಜಗುಣಗಳಿಂದೆ ಯಯಾತಿಗೆ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆ ಯಂತೆ ಪತಿಹಿತೆಯಾಗು (ಶಾಕುಂ. ೩೨-೮೩). [ಸಂ. ಜಾತಾ]

ಜಾತೋತ್ಸವ (ನಾ). ಜಾತಕರ್ಮದ ಸಮಾರಂಭ ; ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ : ಅಂತಮಳಂ ಪೆತ್ತು ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂ ಜಾತೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಚತಂ. ೦೬-೨ ಪ). [ಜಾತ + ಉತ್ಸವ]

ಜಾತ್ಯ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಸತ್ಯುಲ ಪ್ರಸೂತವಾದ. ೨. ಸತ್ಯುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಕುಲೀನ. ೩. ಜೆಲುವ; ಸುಂದರ : "ಸತ್ಯುಲೊಳು ಸೌಮ್ಯುಲೊಳು ಜಾತ್ಯನೆಂಬುದು" (ಪಂಚಗಣ. ೦೪೨-೦೮), ೪. ಉತ್ತಮ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. ೫. ಪರಾಕ್ರಮ; ಶಕ್ತಿ: "ಅತಿಬಲ್ಯ ಕುಲಿನ ಸೌಮ್ಯುಲೆಳ್ಪಿನಿವ ಜಾತ್ಯಶಬ್ದಂ" (ಪಾಶಾರ.೬೩). [ಸಂ.]

ಜಾತ್ಯಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆ ಜಾತಿ,–ಗುಂಪು,–ವರ್ಗ : ಕ್ಷೀರಗುಡಾದ್ಯಂತರ ರಸಾಂತರ ಜಾತ್ಯಂತರಮೆನ್ನಂತಂತಮಂತರ್ಭೇದಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೩) ; ಜಾತ್ಯಂತರವನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಿ ಸವರಿವಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮಹಮ್ಮ ದೀಯ ಹೆಸರನ್ನು ಧಾರಣೆಮಾಡಿದರು (ಕಪಾಕಂಥ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಜಾತ್ಯಂತರವಿವಾಹ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು, ಬೇರೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮದುವೆ ; ಅಂತರ್ಜಾತಿಯ ವಿವಾಹ : "ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಂಶತಿ, ಕುಲ, ಬುಡಕಟ್ಟು, ಜಾತಿ, ಪಿಂಗಿಕೆ ಸೇರಿದ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಮದುವೆ : ಕುಲಾಂತರ, ಜಾತ್ಯಂತರ,–ವಿವಾಹ" (Inter marriage. ೧೦೪೨). [ಜಾತ್ಯಂತರ + ವಿವಾಹ]

ಜಾತ್ಯಂಧ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಕುರುಡನಾದವನು ; ಹುಟ್ಟುಗುರುಡ : ಜಾತ್ಯಂಧನಂತೆ ವೆಱರ ಕಾಣ್ಮೆಯೊಳ್ ಕಂಡುದಂ . . . ನುಡಿವನಲ್ಲಂ (ಪಂಚತಂ.೧-೬-೨); ಇಳೆಯೊಳಗೆ ಜಾತ್ಯಂಧನಾರ್ದಿಲಳುವಮಿತ ಶಿವಮಜ್ಜನಾರ್ಹಕೆ ಕೊಳನನಗೆಯಲು (೦೪ಪು. ೪೯-೪೩) ; ಜಾತ್ಯಂಧಂ ಕಣ್ಣಱದಂತೆ ನಿರತಶಯ ಸಂಪದದುನೆಂಳಕೆಂಡು (ಕಬಿಪ. ೩-೦೮ ಪ). ೨. ಜಾತಿಯಂ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುರಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು ; ಜಾ ತಿ ಯ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಯಂತ್ರಾಯುಕ್ತ ವಿವಿಚಾರಶೂನ್ಯನಾದವನು : ಈ ಜಾತ್ಯಂಧನು ದೇಶದ ಮುಖಂಡನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನೇ ಅಲ್ಲ (ದಿಪ್ರ). [ಜಾತಿ + ಅಂಧ]

ಜಾತ್ಯಂಧಕ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗುರುಡ. 'ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ' ಪರಾ. [ಜಾತಿ + ಅಂಧಕ]

ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗುರುಡಿ : ದುರ್ವಾರ್ಜಿ ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ ಗೋಳಾಂಗೂಳ ಲೋಳಾನೆಯೆನಿಸಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ವಕ್ಕಾಗಿ (ಹುಳುಮಾ. ೩-೨೦). [ಜಾತ್ಯಂಧಕ + – ಗ್ಯ]

ಜಾತ್ಯಂಧೆ (ನಾ). = ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ : ನೇಱಲಿಲಜ್ಜಗಳಂ ತಡವರಿಸಿ ಅಯ್ದು ತಿನ್ನ ಜಾತ್ಯಂಧೆಯಪ್ಪ ಪೊಲೆಯರ ಕೂಸಂ ಕಂಡು (ಪಂಪ್ರಾ. ೪-೦೭) ; ಪುರುಷನಂ ಜಾತ್ಯಂಧೆಯಾದ ವಧುವಱಿಯದೇಕೆ (ವೀಕ್ಷಪು. ೩-೬-೩೬). [ಸಂ. ಜಾತ್ಯಂಧಾ]

ಜಾತ್ಯತೀತ (ಗು). ೧. ಜಾತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದ ; ಜಾತಿಭಾವನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ; ವ್ಯಾಪಕ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸೂತಮುಂಡಲು ಜಾತ್ಯತೀತ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು (ಭಾಸಂ. ೦೩೮). (ನಾ). ೨. ಜಾತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು ; ಜಾತಿಯ ದುರಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು : ಪ್ರಭುಗಳು . . . ಜಾತ್ಯತೀತರು, ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು (ಜಾಂಕರಾ. ೦೩೫). [ಜಾತಿ + ಅತೀತ]

ಜಾತ್ಯಶ್ವ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ: ದಂಡಕಂ ಬಂದನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯಂ ಕೇಳಲೊಡಂ ಜಾತ್ಯಶ್ವಮನೇಱಿ ಬಿಡುವನ ಮಂತ್ರಿ ತಗುಳ್ಮೊಡಲೆಯುದೆ ಮಾಣಿಸಿ (ವಡ್ಡಾ. ೦೭೩-೦೩) ; ಎಲ್ಲಿಗಜ ಜಾತ್ಯಶ್ವವಲ್ಲಿ ವರೂಥ ಸಂದೋಹ . . . ಲಲ್ಲಿ ತನ್ನಾಧೀನಮಾದಲು ಬಲ್ಲವನ ನೃಪನು (ಕಾವ್ಯಾಲಂ. ೩-೭೪) ; ಹರಿಹರನ ಕ್ರಮ ಕಡಿವಾಣಗಳ ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದೆ ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ರಥದ ಜಾತ್ಯಶ್ವಗಳ ಓಟಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೦೪೦). [ಜಾತಿ + ಅಶ್ವ]

ಜಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದರ್ಶನವೇ ಮೊದಲಾದ ಧಾರ್ಮಿಕೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ; ಯಾತ್ರೆ: ಜಾತ್ರೆಗಳಂ ಪೊರವಡುವಲ್ಲಿ (ಪಾಗಂಲಿ. ೪೯೬-೯). 'ಜಾತ್ರೆಗೆ' ಪರಾ. ೨. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದೇವತೆಯ ರಥೋತ್ಸವದೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವು : ಎಳ್ಳಲದೇವಿಗೆ ಮಾವಾಲಂಕ್ಯನಿಗಂ . . . ಜಾತ್ರೆಯು ಮಾಟ್ಟಂ ಮೊಕ್ಕಳಿಗಂ ಜೈನಪಲ್ಲಂ (ಸಮಬ. ೪-೦೩೬); ಆ ದೇವಿಯ ಜಾತ್ರೆಗೆ . . . ಬಂದುದಂದು ಬಸಂತ (ಮಹೋಚ. ೦-೩೩); ವರುಷ ವರುಷಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗಸಿರಮಾಸದೊಳ್ ಜಾತ್ರೆಯಾಗಲ್ (ಪುಷ್ಪಾಸ್ರ. ೪-೦೦ ಪ) ; ವೀರಭದ್ರನ ಜಾತ್ರೆಗೆಲ್ಲ ನಾರಿಯರು ಹೋಗುತಮಿರಲು (೦೪ಪು. ೪೨-೦೦). ೩. ದೇವರ ರಥೋತ್ಸವ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಜನರ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ : ಪರಿಸೆ : ಸೂಚಿಸಿದಳ್ ನೆರೆದ ಜಾತ್ರೆ ವೆಱ್ ಕೇಳ್ದನೆಗಂ (ಜಾಹೊಚ. ೪-೭೩); ವಿನ್ಯಯವನನೆಂಗಡುವೆವೆಂದು ಜನ ಜಾತ್ರೆಯಾದುದಾ (ಸ ಪ್ರ ಳ್ಳಿ. ೩-೭೪) ; ಇಂತಹ ಗಾದೆಯು ಮುಕ್ಕಳಿಗಳನೋದಿ ಜನವೇಕೆ ಜಾತ್ರೆಯು ಮರುಳು (ಇಂಜಾಪ. ೨೨೦-೮೯); ತೇರಾದ ಮೇಲೆ ಜಾತ್ರೆ ನೆರೆಯತು (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ಯಾತ್ರಾ]

ಜಾತ್ರೆಗ (ನಾ). ೧. ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟವನು ; ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿ: ತೋಷೀ ಸಂಗಮದೊಳ್ ಮೊದಲೊಮೆ ವಿಮಾಯದಿರ್ ಜಾತ್ರಿಗರ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟಂ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಬಾರದೈ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨-೬) ; ಜಾತ್ರಿಗರ ಸಂತೆಯ ಕೋಲಾಹಲ (ಉಷಗಂ. ೦೨-೦). ೨. ಪ್ರಯಾಣಿಕ : ಅರಿದರಿಯದೆಯೆ ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನರಂ ತರಂಗಳಂ ಮಾಲಿಸುತ ಪೋಪ ಜಾತ್ರಿಗರಂ ಪರಿಕಿಸುತೆ (ಸಂಸಪ. ೨೦-೩೪). [ಜಾತ್ರೆ + – ಗ್ಯ]

ಜಾತ್ರೆಮಾಳ (ನಾ). ಜಾತ್ರೆ ನೆರೆಯುವ ಮೈದಾನ,-ಸ್ಥಳ : ಒಂದೊಂದು ಕರುವಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಹಾಗದ ಕಾಸು ಕೊಟ್ಟರೂ ಅದು ಸಾಲದೆಂದು ಜಾತ್ರೆಮಾಳದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಜಾಗ ಕೊಡದೆ (ಹಂಗಾಳ್ಳ. ೬೫೨).

[ಜಾತ್ರೆ + ಮಾಳ್ಳ]

ಜಾತ್ರೆಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯಾಣಮಾಡು,-ಹೋಗು: ಗುಂಪ್ಪಗುಂಪಾಗಿ ಹೋಗು: ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜನನೆರಲ್ಮೋಲಾದುದಂ ಕಂಡುಗಂಡು ಸಮುಗ್ರಂ ಸಲೆ ಜಾತ್ರೆಯೋ[ಜಾಣಂ.ಯ]ಗಿ ಭರದಿಂ ಬೆಟ್ಟೇಱಿಯುಂ ಮತ್ತೆ ಪುಟಿ ಸುವರ್ (ಸಮುಪ. ೯-೧). [ಜಾತ್ರೆ + ಪೋಗು]

ಜಾದಗೆ 'ಚಾದಗೆ' ನೋ.

ಜಾದಗೆವಕ್ಕೆ 'ಚಾದಗೆವಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಜಾದಾ (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ : ಜಾಸ್ತಿಯಾದ : ಯುಗಾದಿ ಹಬ್ಬಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಜಾದಾ ಸಂಚಿಕೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತೇವೆ (ಪ್ರಂ).

[←ಮರಾ. ಜಾದಾ ; ಹಿಂ. ಜ್ಯಾದಾ ; ಅರ. ಜಿಯಾದಹ್]

ಜಾದಿ, ಜಾಜಿ$_1$, **ಜಾಯಿ**$_1$ (ನಾ). ೧. ಜಾಜಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಮಲ್ಲಾತಿ : "ಜಾದಿಯಿಂದು ಮಾಲತಿ" (ಕೆಕಾ. ೯-೦೬೨) ; "ಜಾದಿ ಮಾಲತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಶಬೇ. ೭೩) : ಪೊದೆಬ್ಬ ಜಾದಿಯೊಳ್ ಮಸಗಿದ ಕಂಪು (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪) ; ಜಾದಿ ಮೊದಲಾದನೇಕ ಪೂದೋಂಟಂ ಸುರಭಿ ಪರಿಮಳಾಮೋದಂಗಳ್ (ಆಶ್ವ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೩೦ ; ೧೦೬) ; ಅಂತ ಲೆದು ಜಾದಿಯಂ ಬಂಡುಂಡಳಿಯುಂ ಮಿಕ್ಕು ಮದ್ಗುರಂಗಳ್ ಭರದಿಂ ಬಂಡುಣ್ಬುವೆನೆ (ಗಿರಿಕ.೨-೬೭). ೨. ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಎಂಬ ಸುವಾಸನೆಯ ಪದಾರ್ಥ. 'ಜಾದಿ ಕಾಯ್' ಪರಾ. **ಜಾಜಿ**$_2$: ೧. "ಸುಮನಾ, ಮಾಲತೀ, ಜಾತಿ, ಈ ತಿ ಜಾಜಿ" (ಜಾತಿಧಾ. ೧೦೮); ಸೊದರ ಬೆಳಗಿನೊಳ್ ಕೊರಗುವ ಜಾಜಿ[ಜಾಣಂ.ದಿ]ಯಂ ತುಂಬಿಯೊಳ್ ಪಗೆಗೊಂಡ ಸಂಪಗೆಯಂ (ಅವಿತ್ತ ೦೦-೦೦೯) ; ಅಲ್ಲಿನಲ್ಲಿದಿ ಜಾಜಿ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಸಂಪಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಗರೇಜಾದಿವು (ಪ್ರಾಚಿತ. ೬-೦೦) ; ಕತ್ತುರಿ ಸೇವಂತಿಗೆ ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊತ್ತದ ಜಾಜಿ ಸಂಪಗೆಯ (ಕಂಪಿ. ೬-೮೩). ೨. 'ಜಾಜಿಕಾಯಿ' ಪರಾ. **ಜಾಯಿ** : ೨. 'ಜಾಯಿಕಾಯಿ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಜಾತಿ/ಕ್ಕಾ. ಜಾಗ.]

ಜಾದಿಕಾಯ್, ಜಾಕಾಯಿ, ಜಾಜಿಕಾಯ್, ಜಾಜಿಕಾಯಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಆದಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾಯಿಯನ್ನು ಬಿಡುವ ವರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : ಜಾತಿಫಲ : ಸಿಂಕಂಡ ಕುಂಕುಮ ಪತ್ರೆ ಗುರುರೇಣುಕರ ಕಾದಿಕಾಯ್ . . . ಶಶಾಂಕ ತಕ್ಕೋಲಂಗಳ್ (ರೋಷ.೬.೪೮. ೬-೯). **ಜಾಕಾಯಿ** : ಮೇಣಸು, ಜಾಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ತಪಸ್ಸಿನೀಗಿದ ಮುಂತಾದ ಬೆಲೆಯಾದ ಸಂಬಾರದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಪ್ರಚಾ. II, ೦೮). **ಜಾಜಿಕಾಯಿ**: ಹುರಿದು ಪೌಷಧಂಗಿ ಹದಗೈದ ಪಿನಿ ಕೊಟದೊಳ್ಳೆರೆದವುಲ ಜಾಜಿ[ಜಾಣಂ. ಯ]ಕಾಯ್ ಪತ್ರೆ ಕಸಕಸೆಯೆಂಬ ತರತರದೊಳೆಸವ ಲಹಂಗಳಂ (ಚಾಪು. ೪೬-೪೩) ; ಜಾಜಿಕಾಂ ತೋರದಿ ಕುಂಕುಮದ ಛಾಯೆ (ಕಬ್ಬಿ. ೨೦-೦೨). **ಜಾಜಿಕಾಯಿ**: "ಜಾಜಿ–ಜಾಜಿ ಕಾಯಿ" (ಶಾಶ್ಮ. ೦೪) ; "ಜಾತಿಕೋಶ, ಜಾತಿಫಲ ೨ ಜಾಜಿಕಾಯಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ; ಜಾಕಾಯಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೬೦) ; ಜಾಜೀಕಾಯಿ ಪತ್ರಿ ದಾಲಚಿನ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಸುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿ. ೦೬೦). **ಜಾಯಿಕಾಯಿ**: ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಗರಿಕೆ ಎಲೆ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಸೊಗದೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಸಮಾಸಂಕವಾಗಿ ಒಂದೆರಗತ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ (ಕೃಪ್ರಕ್ರಾ. I, ೪೬೭).

[ಜಾದಿ + ಕಾಯ್$_4$]

ಜಾದಿಗಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರೂ (?) : ಕೊಕಂದಿಯುಂ ಮಯಿಲುರಗಗುಮು ಮೇಲ್ಕಾಳುಂ ಜಾದಿಗಾಲು ಕೋಲಿಗಿನೈಱ್ಕಾಲು ಒನ್ನು (ಮೈಆರ. ೧೧೩೫, ೧೦೬-೦೯ ; ?). [?]

ಜಾದಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕೆಜಿಯೂರ ಜಾದಿಯೂರ ಕೊಡಂಗನೂರ ಬಾದದ ಮಹಾಜನವೂ (ಷಕ. XI, ಚಕ್ಕರು. ೭೪-೨೮ : ೨೬೮). [ಜಾದಿ + ಊರ್]

ಜಾದು$_1$, **ಜಾಜ್ಞಿ, ಜಾಜು**$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಶಿಲೆ : ಗೈರಿಕ ; ಮನಶ್ಶಿಲೆ : ಕೆಂಪಿನದು ತೊಟ್ಟಸೆ ಬೆೞ್ಯಂ ಬೆಟ್ಟಮುಲ್ಲ ಜಾದಿನ ನಗ ಮೆಂಬ ಶಂಕೆಯನೆ ಮಾಡಿದುದಾ ವಿಜಯಾರ್ಧವರ್ಷತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೩) ; ಜಾದು ಕೆಜ್ಜನಾಗಿಯುಂ ಕಂಕಂಮಪಲ್ಲದಂತೆ (ಅರ್ಷಾಮ್ಯ. ೦೦-೦೦೬) ; ಜಾದಿನ ಬೆಟ್ಟು ಮಗಬ್ಬುವಂತೆ (ಕಬ್ಬಿಣಾ. ೩೯೪) ; ಅರೆ ಜರಿದ ಜಾದಿನ ಕೋಡುಬೆಟ್ಟನೆಂತ್ಪುಗೊಂದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೨-೨೦). ೨. ಕಾವಿಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಜಾದಿನ ಸೇಲೆಗಳವುಟ್ಟು ಭಗವಂತವೇಷಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೬-೬) ; ಅದ್ವಿತ್ವ ಧರಾಧರ್ಕ ಜಕಾರಂ–ಧಾತು–ಜಾದು (ಕಮದ. ೨೮೭ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾಜ್ಞಿ**: ೨. ಜಾವಡಿಯ ಜಾಜಿ ಒರೆದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉಸ್ಸೆಂದು ಮೈಚಾಚಿ . . . ಗೊರಕೆಹೊಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮಾಕಾ. ೬). **ಜಾಜು**$_1$: ೧. "ಜಾಜುದು ಸಾರಾಷ್ಟ್ರಭವಂ ಮನಶ್ಶಿಲಾದಿಗಳಿನಿಸುಂ" (ಪಟ್ಟಕೆ.ಚ. ೨೮-೩); ಅಂತೆರಡುಂ ಬಲದ ಕರಿಘಟೆಗಳ್ಗೊಂದೆಂಬೊದಜಿನಿಗಳ್ ತಾಗಿ . . . ಜಾಜಿನ ಪರ್ವತಂಗಳಂತೆ ಕೆಡೆದುಬ್ಬ್ ತಲ್ಸಾದಾಗಳ್ (ಜಂಪಭಾ. ೦೦-೪೬ ೪) ; ನನೆದ ಜಾಜಿನ ಗಿರಿಯೊಲಿರ್ದುದು ಕರೀವರಂ ರಕ್ತಾಂಬು ಸರ್ವಾಂಗದಮಂ ಮುಸುಕಲು (ಪ್ರಭು. ೪೦-೨೦).

[< ಸಂ. ಧಾತು]

ಜಾದುಃ 'ಜಾದೂ' ನೋ.

ಜಾದುಕಲ್ 'ಜಾದುಗಲ್' ನೋ.

ಜಾದುಗಲ್, ಜಾದುಕಲ್, ಜಾದುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕೆಂಪುಕಲ್ಲು; ಕಾವಿಕಲ್ಲು; ಗೈರಿಕಧಾತು : "ಜಾದುಗಲ್ಲಿನೆ ಕಾವಿಕಲ್ಲು" (ಕಪ್ರ. ೧೦) ; ಪೊಜಮಯ್ಯ ಸುಲ್ಲ ಸಜ್ಜನದಂತೆ ಕೆಂಕಮಗೆನಸ ಜಾದುಗಲ್ಲ ನಿಡುಗೋಂಟೆಯಿಂದೆಳೆಗೆ (ರಾಮಶ್ವ. ೦೦೨-೪). **ಜಾದುಕಲ್ಲ್**: "ಜಾದುಕಲ್ಲಿನೆ ಕಾವಿ" (ಪಲ್ಲಮಂ ೩೩); ದೇವತೀವ್ರತ್ವಂ ಪೀದರ ಪೂತನಿಯ ಸತ್ವ ನೆತ್ರರ ಪಲ್ಲಗಳಂ ಜಾದುಕಲ್ಲ ಕಸಿಯೆಂದಮಂ ಮಜ್ಜಿದು (ಅರ್ಗಸಿ. ೦-೨೨ ಪ). **ಜಾದುಗಲ್ಲು** : ಜಾದುಗಲ್ಲ ಜಲ್ಲರಿಗಳು, ಕೆಂಕವಿಟ್ಟಳಿದ ಕಂಚ್ಚುಗಳು (ಮುಕ್ಕ. ೦೦೯-೯). [ಜಾದು + ಕಲ್ಲ್$_3$]

ಜಾದುಗಲ್ಲು 'ಜಾದುಗಲ್' ನೋ.

ಜಾದುಗಾರ 'ಜಾದೂಗಾರ್' ನೋ.

ಜಾದುಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ನೀರುಕಾಗೆ : " ದಾತ್ಯೂಹಃ, ಜಲರಂಕಃ—ಈ ೨ ಜಾವ[ದು]ಹಂ"(ಹಂಗಾಮು. ೪೨-೯೬) ; "ಜಾದುಹ–ದಾತ್ಯೂಹ = ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ " (ತದ್ಭಕ್ಷ. ೦೪). [<ಸಂ. ದಾತ್ಯೂಹ]

ಜಾದೂ, **ಜಾದಂ**$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಕಟ್ಟುಬ್ಬ ವಿದ್ಯೆ : ಮಾಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಗಾರುಡಿವಿದ್ಯೆ : ಜಂಗಮರು, ಗುರುವರ್ಗದವರು ಈ ತರದ ಶಬ್ದ ಸಮಾಚ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾದೂ ಇದೆ (ಉಚ್ಚಕ್ಷ. ೦೩೯) ; ಮಾಯಾದೀಪ ಹಿಡಿದು ಜಾದೂ ಮಾಡುತ್ತಾ ಪಲ್ಲಂ ಹಾಗೆ (ಬರಾಚ. ೬). **ಜಾದುಃ** : ಪಲ ಜಾದುಗಳವೃತೆಯು ಶಂಬರನುಜ್ಜಲತಪಾ ಮುನಿ ಗೌತಮನುಂ ತಾಂ ಲಲನೆಯರಿಂ ಪಿರಿದುಂ ರಜಮೋತರ್ (ಸೌಜಂದ. ೦-೪೫) ; ಎಂಥ ಕಡುಲೋಭಿಯ ಕೈಯಂದಲೂ ಹಕ್ಕಿವೃತ್ತು ರುವಾಯಿಗಳ ದಕ್ಷಿಣಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೀಳುವ ಜಾದು ಅವರಲ್ಲಿದೆ (ಆಳಿ. ೦೩೩).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾದೂ]

ಜಾದೂಕೋಲು (ನಾ). ಮಂತ್ರಗಾರರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಗ ,ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು ; ಮಾಟದ ಕೋಲು : ಜಾದೂಕೋಲು ತಿರುಗಿಸುವವಳಂತೆ ಆಸನ ಮೇಲೆ ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದಳು (ಅಮಾಜ. ೦೭೫). [ಜಾದೂ + ಕೋಲು1 (<ಕೋಲ್1)]

ಜಾದೂಗಾರ, ಜಾದುಗಾರ (ನಾ). ಮಾಟಗಾರ ; ಮೋಡಿಗಾರ ; ಗಾರುಡಿಗ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಬ್ರಹ್ಮದೇಶದ ಜನರು ಜಾದೂಗಾರರೆಂದು ಸಿವಾಯರಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಹಿಂದುಈ. ೬೨೪). **ಜಾದುಗಾರ:** ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರಗಳು ಜಾದುಗಾರನ ಮಾಯಿನ ಗಿವದಂತೆ ಅಲ್ಪಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ಸಂಚಾಪ್ರ. ೦೮, ಮುಖ್ಯಾಂ) ; ಮನಸ್ಸು ಈಶ್ವರನಂತೆಯೇ ಜಾದುಗಾರವಾಗಿದೆ (ಲ್ಯಕ್ಕಚೇ. ೨೬೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾದೂಗರ್]

ಜಾದೂಗಾರಿಕೆ, ಜಾದುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮಾಟಗಾರಿಕೆ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ ; ಜೀವನವನ್ನು ಆಡಾಡುತ್ತ ಕತಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಬಲ್ಲ ಜಾದೂಗಾರಿಕೆಯಿದೆ (ಆಡುಕಾಲ. IV, ಮುಖ್ಯಾಂ). **ಜಾದುಗಾರಿಕೆ:** ಗುಟ್ಟನ್ನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಜಾದುಗಾರಿಕೆ ಗುಟ್ಟನ್ನು . . . ತಿಂಗಳ್ಕ್ಕ ಅರಿಯಳೆ (ಪುಷ್ಪದಂತ. ೦೫೫). [ಜಾದೂಗಾರ + – ಇಕೆ]

ಜಾದೂಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮಾಟಗಾತಿ ; ಮಾಯಾವಿನಿ : ಜಾದೂಗಾರ್ತಿ ನೀ ಅಂತ (ಹೊಸಂತಾ. ೦೬೬). [ಜಾದೂಗಾರ + – ತಿ1 (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜಾದೂಗಿರಿ (ನಾ). " ಜಾದುತನ, ಮೋ ಡಿ ತನ, ಗಾರುಡಿತನ " (ಚಾಚಕೋಪ. ೬೦). [ಜಾದೂ + – ಗಿರಿ]

ಜಾಪ (ನಾ). ೧. ಜಿಂತೆಗೆ ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಯೋಚಿಸುವುದು; ಮನನ. ೨. ಇಷ್ಟದೇವತೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನೆನೆಯುತ್ತಿರುವುದು; ಧ್ಯಾನ : " ಧ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ ಜಾನಗಳ್ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೯) ; ಯಮರಾಜ ನಸದ್ಭುತತೇಜನು ಸರೋಜಾನನೆ ಜಾಪದಿಂ ಬರಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೦೧೯) ; ಈಶಂದುಂ ಪೊಟ್ಟು ಜಾಪದಿಂ ಮೋನಮಿರ್ದಂ (ಚಕವಿ. ೬-೦೩೬ ಪ); ಸಿರಿ ಸರಸ್ವತಿ ಗೌರಿಯರು ಮಾಳ್ಪ ಜಾಪಕುಂ ಸಿಲ್ಕದಿಹ ಪರಬೊಮ್ಮನು (ಪಂಭಾರಾ. ೨-೦೯-೪೪). [<ಸಂ. ಧ್ಯಾನ]

ಜಾಪದ (ಗು). ೧. ನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ; ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಬಂದುದು ಜಾನಪದ ಜನವೈದ ಕುಂತೀ ಸೊನುವನು ದರಂಶನವ ಮಾಡಿತು (ಕಾಪ್ರಾಗ ೦೩-೭೪). ೨. ಗ್ರಾಮಮಾತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ; ಗ್ರಾಮೀಣ : ಜಾನಪದಾಂಗನಾಜನದ ಗಾಡಿಗೆ ಸೋಲ್ವನೀನಿ ನಿತಾದದಮಂ ಜಾನಿಸಿ ಕೇಳ್ದು (ಪುಪ್ಪಕ. ೨-೨೮) : ಇವರು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಸ್ತ್ರೀ ಆಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಕಲಾಸೌಂದರ್ಯ ಎದ್ದು ಕಾಣುವುದು (ಕಾರದ.೫೫೩); ಸೂಕ್ಷ್ಮನಿಂದ ಬೆಳೆದ ತರುಣ ಜಾನಪದ ರೀತಿರಿವಜರು (ಅಹಪ್ರಾ. ೦೩). (ನಾ). ೫. ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದಂದು : ಜಾನಪದವಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಜನರು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಜನಪದದ ಸರಕಾರಗಳು ಅವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬಹುದು (ಪುಪ್ಪಕ. ೫). ೪. ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ ; ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು; ನಾಡಿನ ಪ್ರಜೆ: ನಂದನರ ಮಂಡಿಗಳಂದಿಸುವರತುಲ ಚತುರಾಸ್ಯರೆಂದುಲಿಯುತಿರೆ ಜಾನಪದರು (ಪಂಭಾರಾ. ೦-೬-೦೪). ೫. ನಾಡು ; ದೇಶ : ಶ್ರೀರಾಮ ವುರದರಸ ಭೂಮಿತಳದ ಮನುಜನಂದಿ ಜಾನಪದು ಗೋಚರಿಸುತ್ತ (ಪಂಭಾರಾ. ೬-೦೪-೬೦). 'ಜನಪದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾನಪದಗೀತೆ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಹಾಡು; ಜನಪದಗೀತೆ: ಹೀಗೆ ಅವರ ಜಾನಪದಗೀತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಊರನ್ನು ಸಮಿಪಿಸಿದೆ (ಗಾಗೀ. ೦೬). [ಜಾನಪದ + ಗೀತೆ]

ಜಾನಪದಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಸಾಹಿತ್ಯ ; ಗ್ರಾಮೀಣ ಹಾಡು ಗಳು, ಕಥೆಗಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ; ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ : ಜಾನಪದಸಾಹಿತ್ಯದ ರಸರುಚಿಯಂ ವಿದ್ಯಾಸರ ಮನ ಸೆಳೆದಿದ್ದು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ (ಆಕ್ಷಜಾ. ೨, ಅಂಶ). [ಜಾನಪದ + ಸಾಹಿತ್ಯ]

ಜಾನಪದಿಕ (ಗು). ನಾಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಜನಪದದ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: ಅಂಥಾತ್ಮಶೀಧಗಳಿಗೆ ಸಂಧಿವಸಲೆನಿವುದೀ ದೈವಸಂಜನದಭಾವ ಜಾನಪದಿಕ (ಮುಕಪಿ. ೦೦-೬). [ಸಂ.]

ಜಾನಪದೀಯ (ಗು) ೧.ಜಿನಪದಿಕ. (ನಾ). ೨. ಜನವದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ವಸ್ತು, ಶೈಲಿ, ತಂತ್ರ, ಗುಂರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಜಾನಪದೀಯ (ಕುವಿಪ್ರ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಜಾನವಾರು 'ಜಾನುವಾರು' ನೋ.

ಜಾನಶಾಲೆ 'ಜೀಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜಾನಸಾಲೆ 'ಜೀಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜಾನಿ (ನಾ). ತಿಳವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಅರಿವುಳ್ಳವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ಪರಬೊಮ್ಮನಂ ಕವಿತೆಯಂ ವರವುಪ್ಪೇವವನೆದಂತೂ ನಿಶ್ಚಿತ ಧ್ಯಂ ಸೊರಣನದಂ ವೇಳ್ಕಳೆವಲರಂಯೊ ಬಿಸಗೊಳ್ಳದಂದೆ ಜಾನಿಯೆನಿಂಬಂ (ಸಂಸಪ್ರ. ೪-೦೨). [<ಜ್ಞಾ. ಕಾಣಿ. / ಸಂ. ಜ್ಞಾನಿನ್]

ಜಾನಿಸು 'ಧೇನಿಸು' ನೋ.

ಜಾನು1 (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲು; ಮಂಡಿ: ನಿತಂಬನಿ ವೆಲ್ಲನೆ ವಾಮಜಾನುವಂ ಕರತಳದಿಂದಮುಜಿ (ಶಾಂಪುಪು. ೪೯೬) : ಕುಮತಿಯಿಂದಮು ಜಾನುಳಿಟ ಹ್ಯತ್ಯಮಲಗಳ ಮುಖಿ ಮೂರ್ಧವರಿಯಂತ (ಅಪಾಗ. ೬-೪೪). [ಸಂ.]

ಜಾನು2 (ನಾ). (?) : ಹೊನ್ನ ಗಿಂಡಿಯಲಿ ಪನ್ನೀರ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು ಕಸ್ತೂರಿಗಂಧ ಅತ್ತರು ಹೊಸ ಚಿನ್ನಮಯ ತಟುಕಿನಲಿ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು ಸನ್ನ ಜಾನು ಜಾಜಿಮಿಂಟ್ಟು ಮಲ್ಲೆ ಮರುಗ ಬಣ್ಣದ ಬೀಸಣಿಗೆಯ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು (ಪ್ರಿಗೆ.ಪ್ರಾ. ೩೭). [?]

ಜಾನುಗುಜ್ಜಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ (?) : ಭಾಗವಾಹಿಯ ಬಸವಂಗೆ ಮಹಾಮೇರು ಪರ್ವತಂ ಜಾನುಗುಜ್ಜಾಳೆ ಯಾಡುವ ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ಆಪರಿಮಿದವುದು (ಆಚಕೆ. ೬೦೦). [?]

ಜಾನುವಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಮೊಳಕಾಲು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವುಳ್ಳ ; ಮಂಡಿಯವರೆಗೆ ಬರುವ ; ಮೊಳಕಾಲುದ್ದವಾದ : ಶತಸಹಸ್ರ ಮು ಖಾ ವ ಹ ಜಾನುವಕ್ಷಿ ದೀರ್ಘಕಾಲಭಳಲ್ಯಾವ್ಯವಹಂಗಳಂ (ಆರಿಪು. ೬-೪೦ ಪ) : ಪೆಣ್ಣಡೆ ನಿಂದುದು ಪೊಕ್ಕ ಜಾನುವಕ್ಷೊರಂದಕ್ಷ ಕಟದಕ್ಷ ನಾಭಿದಕ್ಷಸ್ಥಳದೊಳ್ (ಜಗಿ. ೦೪-೯೩) ; ಇಂದು ಮೊಣ ಮುಂಜೆರಗಗ್ಗಳೆ ಬಲಿದು ಹೊಳ್ಪನು ಜಾನುವಕ್ಷ ಸ್ಥಳವನು (ಅಪಾಗ. ೨೩-೦೭). (ನಾ). ೨. ಮಂಡಿಯವರಗೂ ಬರುವುದು; ಮೊಳಕಾಲು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವಾಗಿರುವುದು : ಜವನ ಡಾಮರವಾರುವು ಜಾನುವಕ್ಷಮಾದುವ ತರವಾರಿಯಿಂದಿಳಿಯೆ ಲೋಹಿತವಾರಿಗಳಾವಾರಿ ಗಳ್(ಪಂಲಾಚಾ.೦೩-೬೦):ಸರಸ್ಸಂಕಳು ಕಂಠವ್ಯಾಪಿ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತಾ ನಾಭಿದಕ್ಷಂ . . . ಜಾನುವದ್ಭಂ (ಚಾಭಾಪು. ೦೪-೫೯). [ಸಂ.]

ಜಾನುಮುಂಬರಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಮುಂಡಿಯ ಕೀಲು.–ಸಂದು : ಅದಱಿಂದೆ ಮೀಲಿನವ್ಯಾ ಮುಂದಿಡಿಸಂದಿಗೆ ಜಾನುವಾಂಜರೆಂಬುಧಾನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೩೪). [ಜಾನು1 + ಮುಂಬರಿ ?]

ಜಾನುವಾರು, ಜನಾವರ, ಜಾವವಾರು (ನಾ). ದನ; ಕಾಲ್ನಡೆ : ಚತುಷ್ಪಾದಿ : ಜಾ ನು ವಾ ರು ಗ ಳಿ ಹುಲ್ಲು, ಅಕ್ಕಿಚ್ಚು ಇರಿಸಿ (ಬ್ಯಾಮಾ. ೦೩೮); ಜಾನುವಾರುಗಳ್, ವಾಹನಗಳ್, ದೋಣಿಗಳ್ ಅಥವಾ ಮನೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳ್ ಬಾಡಿಗೆ (ಗ್ರಾಚಾಕಾ. ೦೬೪); ಕಾಡಲ್ಲಿ ಮೇಯುವ

ಎಮ್ಮೆ. ದನಕರು ಮೊದಲಾದ ಜಾನುವಾರುಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಸಂತೋಷ ಪಟ್ಟಿತು (ಚಾಸನೀ. ೬.). **ಜಾನುವರ** : ಜಾನುವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಷ್ಟಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವರು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು (ಕಂದ್ರ.ಚಾ. ೩೧) ; ಜನರಿಗೂ ಜಾನವರಗಳಿಗೂ ತುಂಬಾ ತೊಂದರೆಯಾಗಹತ್ತಿತು (ಅಪಂಚ. ೬.). **ಜಾನವಾರು** : ಜಾನವಾರುಗಳಿಂದ ಸಿಗುವ ಮಾಂಸವೂ ಹಾಲುಹೈನವೂ ಇಂಥವೆ ಪ್ರದೇಶದ ಜನಗಳಿಗೆ ಸಾಲುವುದಿಲ್ಲ (ಎಕಿಸಂ- ೪೫)

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾನ್‌ವರ್ ; ಮರಾ. ಜನವರ್]

ಜಾನುಶೀರ್ಷಾಸನ(ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೬ ಜಾನುಶೀರ್ಷಾಸನ (ಎಚ – ಬಲ ೨) (ಪಾಠದ. ೦೬೭). [ಜಾನು + ಶೀರ್ಷ + ಆಸನ]

ಜಾನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಜಾಲಿ ಜಾನೆಯು ಬೋರೆ ತೆರೆಯು . . . ಬಹುಬಲತಗಳು ಕಿಕ್ಕಿರಿದ ಕಾನನದೊಳು (ಸಣಪೋ. ೯-೯).

[?]

ಜಾಪಕ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸುವವನು ; ಜಪಮಾಡುವವನು: ಜಾಪಕರಿಗೆ ಸುಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಹಾಪ್ರಭುಲ ವ್ಯೂಂಗಳುಂಟು (ತಿಮ್ಮಕಾಂ. ೬-೬೭) ; ಅಷ್ಟ ಮಲಿಗಿರುತ ಪರ್ಯಂಕದೊಳು ವಿವಲಲ ಶಿವಮಂತ್ರಮಂ ಜಪಿಸಲಾಗದು ಜಾಪಕ (ಶಾಳಕ. ೦೦-೦೦). ೨.=ಜಾಯಕ. ೩. ಕುಂಕುಮ : "ಕುಂಕುಮಂ . . . ಜಾಪಕಂ – ಈ ೭ ಕುಂಕುಮಂ " (ಹೇಮಚಂ. ೪೯-೩೮೯). [ಸಂ.]

ಜಾಪತ್ಕಾಲ (ನಾ). (ಉಕ್ತ) ಕಷ್ಟಕಾಲ ; ತೊಂದರೆಯ ಕಾಲ : ಅದರಂತೆಯು ಜಾಪತ್ಕಾಲ (ಅಶಕ್ತತೆಯ ಕಾಲ)ದಲ್ಲೂ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಆಗಮ. ೯೦). [ಜಾಪತ್ಕ + ಕಾಲ]

ಜಾಪತ್ತು (ನಾ). (ಉಕ್ತ) ಕಷ್ಟ ; ಆಪತ್ತು. 'ಜಾಪತ್ಕಾಲ' ಪರಾ.

[?]

ಜಾಪತ್ರಿ (ನಾ). = ಜಾಪತ್ತು : ಜಡ್ಡು ಜಾಪತ್ರಿ ಎಂದು ರಜಾ ಬೇದಿ (ಪಶಂಜ. ೪೦). [?]

ಜಾಪತ್ರೆ 'ಜಾಪಿತ್ರೆ' ನೋ.

ಜಾಪರ, ಜೋಪಾರ$_{೪}$, ಜಾಪಾರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ವದಾರ್ಥ : ಕುಂಕುಮದ ಹೂವು ; ಕೆಸರು : ಪರಪರಿ ಕೇಸರಿಯ ಬಗೆಬಗೆ ಬೆರಸಿದ ಜಾಪರವ . . . ಶ್ರೀಹರಿಯ ಶಿರದಲ್ಲಿಟ್ಟು (ಪುರಂದ. ೫-೬೯-೯). ೨. ಅಪಮಾನ ; ಹಿಮ : ವಾದಕ್ಕೆ. **ಜೋಪಾರ**$_{೪}$: (೪). **ಜಾಪಾರಿ**: ೨. ಜಾಪರ ಸಾಮಂ ಯವಪಾಯೆನಲ್ (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೬೪).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಾಫ಼ರಾನ್]

ಜಾಪಾರ 'ಜಾಪರ' ನೋ.

ಜಾಪಾಳ, ಜಾವಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ; P ಇದರ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಭೇದಿಯಾಗುತ್ತದೆ : ಸುಣ್ಣ, ಜಾವಾಳ . . . ಅರಿದು ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ ಕೊಡಲು ಶೀತ ಜ್ವರಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿದ್ಯಾ. ೩೮) ; ಇದರಲ್ಲಿ ಜಾಪಾಳವಂ ಧೂಪವ ಹಾಕಿ (ಶಶಪ್ರ. ೦೬೯). **ಜಾವಾಳ** : (೪).

ಜಾಪಾಳದ ಶಕ್ತಿ = ಜಾಪಾಳದ ಸೊಪ್ಪು : ವೃದ್ಧವೈದ್ಯರು ದಂತಿ ಯೆಂದರೆ ಜಾವಾಳದ ಶಕ್ತಿಯೆಂತಲೂ ಕೆಲರು ಕರೇಉಮ್ಮತ್ತಿವೆಂತಲೂ ಹೇಳುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೬) ; **ಜಾಪಾಳವನ್ನು ಕೊಡು** = ಹೆದರಿಸು : ಶಾಸ್ತ್ರಿಮಾಡು : ಅವನಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಜಾಪಾಳವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ತೆಪ್ಪಗಿದ್ದಾನೆ (ಮಾಡಿ). 'ಜೇವಾಳ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜೇವಾಲ]

ಜಾಪಾಳಮಾತ್ರ (ನಾ). ಜಾವಾಳದ ಬೀಜದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಗುಳಿಗೆ : ವಿರೇಚನವನ್ನೊಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತ್ರೆ : ಹೊಟ್ಟೆ ಸರಿ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಒಂದು ಸಾಪಿವೆಯಷ್ಟು . . . ಜಾಪಾಳಮಾತ್ರೆ ತೆಯ್ದು ತೆಗೆದುಕೋ (ಸಣಸ. ೩೩); ಜಾಪಾಳ ಮಾತ್ರೆ ವೈಕುಂಠ ಯಾತ್ರೆ (ಗಾಡಿ).

[ಜಾಪಾಳ + ಮಾತ್ರೆ]

ಜಾಪು 'ಚಾಪ್ಪು' ನೋ.

ಜಾಪುಗಾಲು 'ಚಾಪುಗಾಲು' ನೋ.

ಜಾಪುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಮಾರುಗಾಲು ಹಾಕು ; ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕು : ಎರಡು ಮೂರು ಜಾಪುಹಾಕಿ ಮತ್ತೆ ತಟ್ಟುಕುಡುರೆಯ ಕುಕ್ಕೋಟದ ನಡಿಗೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು (ಅರಾಸ. ೩೩).

[ಜಾವು (<ಜೊವ್ವು) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಯು)]

ಜಾಪ್ಯ$_{೬}$ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಹರಣ; ತಡ ; ವಿಲಂಬ ; ಬೈದಾಟಿನ್ಯ : ಗೋಪ್ಯವೆ ಇದು ಜನವಹಿಮೆಯೆಂದನುತಾಗ ಜಾಪ್ಯವ ಮಾಡದೆಯ್ದಿದರು (ಭರತ. ೬೬-೩) ; ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿದಲ್ಲಿಯೇ [ಜಾ]ಪ್ಯಮಾಡದೆ ಶೀಘ್ರ ದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತೀಕಾರವಂ ಮಾಡಬೇಕು (ಸಕ್ಕ. ೩೨) ; ಬೇರೆ ಮೂರರು ಯತಿಗಳು ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಜಾಪ್ಯಮಾಡದಲಿಲ್ಲ (ಪಾಗ್ಗ.ವಿ.೨೦೬). ೨. ಉದಾಸೀನ ಮಾಡುವವನು ; ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : (೪).

[<ಸಂ. ಯಾಪ್ಯ]

ಜಾಪ್ಯ$_{೪}$ (ನಾ). ಜಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಜಪಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯ ವಾದ ಮಂತ್ರ : ಅಡಿಯಿಡುವುದೇ ಬಲವಪ್ಪುದು ಸತತಂ ನುಡಿವುದೆ ಜಾಪ್ಯಂ ಸವಿತೆಯೆ ಮಜ್ಜನಮಡರ್ವ ಸುಮನವೇ ಸುಮನಂ (ಅರ್ಧರ. ೨-೮೩). [ಸಂ.]

ಜಾಪ್ಯಗಾರ (ನಾ). ಉದಾಸೀನಮಾಡುವವನು ; ಆಲಸಿ: (೪).

[ಜಾಪ್ಯ + ಕಾರ$_{೨}$ (< – ಕಾಱ)]

ಜಾಫಲ 'ಜಾಯಿಫಲ' ನೋ.

ಜಾಬಯ್ಯೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀದಯಿತನ ಬಾಯಿಕನ ಮನೆಗೋದುಬಗೆಗೆ ಜಬರಿಂಗೆಸಿದ ಜಾಬಯ್ಯಗೆ ತಾವಾದರ್ ತನಯರ್ (ಜಳ. II, ೦೩೯-೪ ; ೪೬೦). [?]

ಜಾಬಾದ (ಗು). ಮಿಗಿಲಾದ; ವೇಲಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ: ಯಾಕಂದರೆ ರಾಮಣ್ಣ ಕಾಕಾ ರಮಾ ಕಕ್ಕಿ ಈ ಜಾಬಾದ ಜಗಳಗಂಟ ಜೋಡಿಯ ಕೂಸದು (ಕಾಂಡಾಯ. ೯).

[←ಮರಾ. ಜಾಜಂಬಾದ್, ಜಾಹಂಬಾದ್ ; ಪಾರ. ಜಾನ್‌ಬಾಜ್]

ಜಾಬಾಲ, ಜಾಬಾಳ್ (ನಾ). ೧. ಆಡುಕುರಿಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುವವನು ; ಕುರುಬ. ೨. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೋದದಿಂ ಜಾಬಾಲ ಕೈವಲ್ಯಾದಿ. ಶಾಖೆಗಳೊಳ್ ಪ್ರವರ್ಧಿತವಾದ ಭಕ್ತ್ಯೈಶ್ವರ್ಯ ಪದವಿ ಸಮಗ್ರವಾಯ್ತನಗೆ (ಜಸಪು. ೪೬-೭೫); ಜಾಬಾಲ ಮೊದಲಾದವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿಚಿಶ. ೪). **ಜಾಬಾಳ**$_{೧}$: ೧."ಜಾಬಾಳ, ಆಜಾದೇವ:-ಈ ೨ ಆಡಿನ ಬರ್ದುಕುವವಂ"(ಜಠಾಯು. ೬೩-೨೩೬). [ಸಂ.]

ಜಾಬಾಳ$_{೧}$ 'ಜಾಬಾಲ' ನೋ.

ಜಾಬಾಳ$_{೪}$ (ನಾ). ೧. ಜಾಳುಜಾಳಾದುದು. ೨. ನೀರಸವಾದಂದಂ; ಶುಷ್ಕವಾದುದು : ಇಂಥ ಸಂಪ್ರದಾಯಶರಣ ವರ್ಜನೆಗಳಿಂದ ಕಾವ್ಯವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಾಬಾಳವಾಗಿದೆ (ಕಾಶಾಕ. ೦೭೪).

[←ಮರಾ. ಜಾಬಳಾ, ಜಾಭಳಾ]

ಜಾಬಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ವೇಗವಾಗಿ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು: ಲಾಲಮಹಾದೇಶಕಟ್ಟುತ್ತಂ ಜಾ[ಜಾಕಾಂ. ಚಾ]ಬಿಕ್ಕಿ ಜವಗಡಿಯೊಳು ಕಂಕನೆಂಬಾ ಮಹೀಪಾಲನಂ ತುಂಡರಿಸಿ (ಪರಮ. ೪೯-೦೪).

[ಜಾಬು$_{೨}$ + ಇಕ್ಕು]

ಜಾಬಿತಾ, ಜಾಬಿತ್ತೆ, ಜ್ಯಾಬೀತೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿದೆ; ಕಾನೂನು; ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ. ೨. ಪರವಾನಿಗೆ; ಅಪ್ಪಣೆಪತ್ರ; ಜ್ಞಾಪಕಪತ್ರ; ನಿವೇದನ ಪತ್ರ. ೩. ವಿವರಣೆ ಪಟ್ಟಿ; ಸರಕು ಸಾಮಾನುಗಳ ಪಟ್ಟಿ. **ಜಾಬಿತ್ತೆ**: ೧. ಈ ಜಾಬಿತ್ತೆ ಮೇರೆಗೆ ಐವಜು ವಸೂಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಸಾಗುವಳಿಗೆ (ಮಹಾವಂ. II, ೬೬). **ಜ್ಯಾಬೀತೆ**: ೧. ಶ್ರಯ ಭರ್ತಿ ಆದ ಮೇಲೆ ಜ್ಯಾಬೀತೆ ಮೇರೆಗೆ ಪೂರಾ ಕಂದಾಯ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮಹಾವಂ. II, ೬೨).

[← ಅರ. ಜಾಬಿತಾ, ಜಾಬ್ತಾ; ಹಿಂ. ಜಾಬ್ತಾ; ಮರಾ. ಜಾಬಿತಾ]

ಜಾಬಿತ್ತೆ 'ಜಾಬಿತಾ' ನೋ.

ಜಾಬು$_1$ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಹೆಡೆಮೊಟ್ಟೆ ಮೇಲೆ ಬರುವ ನಾರು: ಜಾಬು ಎಬ್ಬಿ ಅದರಿಂದ ಹೊರೆಕಟ್ಟು (ರೂಢಿ). [?]

ಜಾಬು$_2$ (ನಾ). ಬುಡುಬುಡುಕೆಯವರು ಹೇಳುವ ಭವಿಷ್ಯ. 'ಜಾಬು ಕಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ಜಾಬು$_3$ (ನಾ). ಸ್ಥಳ; ಗೊಂತು (?): ಹೋತ ತನ್ನ ಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದುದು ದೀಪವನ್ನೂ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಕಂಡು ಎದ್ದು ನಿಂತು (ಕಾನೂರು. ೪೫೭). [?]

ಜಾಬುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಕ್ಕಿಶಕುನ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸು,-ತಿಳಿಸು. ೨. ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ನುಡಿ: ನೀನು ಜಾಬುಕಟ್ಟಿದಂತೆಯೇ ಆಯ್ತಲ್ಲಯ್ಯ (ರೂಢಿ). [ಜಾಬು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಾಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಜಕ್ಕಬ್ಬೆ ತಂಗೆ ಜಾಬೆ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೫೭-೭; 972). [<ಜಾಯಬ್ಬೆ?]

ಜಾಮ$_1$ 'ಜಾವ' ನೋ.

ಜಾಮ$_2$ (ನಾ). ಸುಡುವಿಕೆ; ದಹನ. 'ಜಾಮಿಸು' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಝಾಮ]

ಜಾಮಾತ (ನಾ).=ಜಾಮಾತೃ: ಗಿರಿಸಾರ್ವಭೌಮ ಜಾಮಾತ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೩-೧). [<ಸಂ. ಜಾಮಾತೃ]

ಜಾಮಾತೃ (ನಾ). ೧. ಮಗಳ ಗಂಡ; ಅಳಿಯ: "ತನ್ನ ಮಗಳ ಪತಿ ಜಾಮಾತೃವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧೪); ಅಂತಾ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ತನ್ನ ನುಜ ತನುಜ ಜಾಮಾತೃವರ್ಗಂ ಪಡಲ್ವಟ್ಟಂತಾಗಳ್ ಮೊಟ್ಗಿ ಕಟ್ಗಿರ್ಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೫೮); ಪಿತೃವಿರಹದೆ ಜಾಮಾತೃವಿನ್ನಿರ್ಪನಲ್ಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೩); ಇನ್ನೆವರಮೆಮ್ಮ ಮಾತಂ ಮನ್ನಿಸಿ ಜಾಮಾತೃವಿರ್ದನಿದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೩೭). ೨. ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ; ಸೋದರಳಿಯ: ಕಂಸ ನಿನ್ನ ಜಾಮಾತೃಗಳೆಂದೊಡಾವ ದುರಿತಂಗಳು ಮೆಮ್ಮೊಳೆ ಪೊರ್ದಲಂಜುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೬-೬೦). [ಸಂ.]

ಜಾಮಾರು (ನಾ). ಅಂಚಿಲ್ಲದ ಬಣ್ಣದ ಉದ್ದವಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ವಿಧವೆಯರು ಉಡುವ ಅಂಚಿಲ್ಲದ ಸೀರೆ: (ಕಿ).

[←ತೆಲು. ಜಾಮಾರು]

ಜಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು; ಸಹೋದರಿ. ೨. ಕುಲಾಂಗನೆ; ಪತಿವ್ರತೆ: "ಜಾಮಿ ಕುಳವಧೂ ಸ್ವಸೃನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೯-೧೨೮); "ಸಹಭವೆಯುಂ ಪತಿವ್ರತೆಯುವೆಂಬಿವು ಜಾಮಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ಜಾಮಿತಿ (ನಾ). ರೇಖಾಗಣಿತ: ಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ಜಾಮಿತಿಗಳನ್ನು ಓದುವುದು ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೪೭೮).

[<ಸಂ. ಜ್ಯಾಮಿತಿ]

ಜಾಮಿತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ,-ಸಪ್ತಮ ಸ್ಥಾನ: ಜಾಮಿತ್ರಮೆಂದು ಸಪ್ತಮರಾಶಿ (ಜಾತಕಿ. ೧-೩೩ ಅಹಿಟಿ). ೨. ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು; ಸಪ್ತಮಕೇಂದ್ರಗತ: ಹಿಮರಶ್ಮಿ ಭೃಗುಗೆ ಜಾಮಿತ್ರಮೆನಲ್ ಚಂದ್ರನನೆ ಕಾಣೆ ಶುಭಮತಿ ಶುಭದಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೭-೫೦). [ಸಂ.]

ಜಾಮಿನಿ (ನಾ). ಸಹೋದರಿ: "ಭಗಿನಿ ಜಾಮಿನಿ ಸ್ವಸೃವೆಂದೊಡೊಡ ಹುಟ್ಟಿದಳು" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧೪). [?]

ಜಾಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು; ದಹಿಸು: ಮೂವತ್ತು ಗಾವುದ × × × ದೆವಸದೊಳೆಯ್ದಿ ಅರಸನಂ ಜಾಮಿಸಿ ನುರಿವುತ್ತಿಟ್ಟುದಂ ಕಣ್ಡು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧-೧೮; 865); ಉರುತರ ಹರಿಚಂದನೇಂಧನ ನಿಕಾಯದಿಂ ರೋಹಿಣೇಯಂ ಜಾಮಿಸುತ್ತಿರೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೦೬ ವ); ಇಂಧನಂಗಳಂ ತರಿಸಿ ಆ ಋಷಿಯರ ಶರೀರಮಂ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿಯಿಂ ಜಾಮಿಸಿ (ಜೀವಸಂ. ೧೨೧-೬೬ ವ).

[ಜಾಮ$_2$ + – ಇಸು$_2$]

ಜಾಮೀನ್ 'ಜಾಮೀನು' ನೋ.

ಜಾಮೀನು, ಜಾಮೀನ್ (ನಾ). ೧. ಈಡು; ಹೊಣೆ: ಖಂಡಣ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೊಡಗಿನ ಸಂಸ್ಥಾನದ ದೊರೆಗಳ ಜಾಮೀನು ಹೇಳಿಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೨); ತಕ್ಕ ಜಾಮೀನು ಇಲ್ಲದೆ ಸಾಲ ಕೊಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ವಿಧಿಪ್ಯ. ೯೧); ಇಸ್ಮಾಲಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು, ಜಾಮೀನು ನಿಲ್ಲಲೂ ಯಾರೂ ಮುಂದೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಜಿಗುಬ. ೪೬). ೨. ಹೊಣೆಗಾರ; ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹೊತ್ತವನು: ನನ್ನ ಅಣ್ಣಂದಿರು ತಮ್ಮ ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಜಾಮೀನಾಗಿ ನಿಂತು (ಮಹಾಗ. ೩೩೩). **ಜಾಮೀನ್**: ೧. ದೇಣೇದಾರನು ಬರವಣಿಗೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಜಾಮೀನ್ ಕೊಟ್ಟ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಆತನ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿರಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೩೬). [←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಮೀನ್]

ಜಾಮೀನುಕರಾರು (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಾಮೀನಾಗಿರುವುದಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟ ಒಪ್ಪಂದ ಪತ್ರ: (Bond of Security. ಪಾರಿನಿ. ೯); ಜಾಮೀನುಕರಾರು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಾಮೀನು + ಕರಾರು$_1$ (<ಕರಾರ)]

ಜಾಮೀನುದಾರ, ಜಾಮೀನ್ದಾರ (ನಾ). ಜಾಮೀನಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಹೊಣೆಗಾರ: (ಮೃಗಜಿ. IV, ೬೬೨); ಅವನನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಾಗ ಜೋಡಿದಾರರೇ ಜಾಮೀನುದಾರರಾಗಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಜಾಮೀನ್ದಾರ**: ಲಗ್ನಕಃ, ಪ್ರತಿಭೂಃ ೨ ಹೊಣೆಗಾರ, ಜಾಮೀನ್ದಾರ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೫).

[ಜಾಮೀನು + – ದಾರ$_4$]

ಜಾಮೀನುಪತ್ರ (ನಾ).=ಜಾಮೀನುಕರಾರು: ರಂಗಣ್ಣನ ಮುಖಾಂತರ ನನಗೆ ಜಾಮೀನುಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಇರುತ್ತಾನೆ (ಜಾಮವಂ. ೧೮೦). [ಜಾಮೀನು + ಪತ್ರ]

ಜಾಮೀನ್ದಾರ 'ಜಾಮೀನುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಮು, ಜಾಂ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹಣ್ಣಿನ ಪಾಕ: ಕಿತ್ತಳೆಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕೂಡ ಜಾಮುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸೌ. ೧೧೭). **ಜಾಂ**: ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ತಯಾರಾದ ಜಾಂ ಮತ್ತು ಜಲ್ಲಿಗಳು ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಣುಗಳ ಹಾವಳಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಬೇಗ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೫೬). [← ಇಂ. Jam]

ಜಾಮೂನ್ 'ಜಾಮೂನು' ನೋ.

ಜಾಮೂನು, ಜಾಮೂನ್ (ನಾ). ಹಾಲುಖೋವ ಮತ್ತು ಮೈದಾ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಡೆಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಿಹಿತಿಂಡಿ: ಹುಲಿಷಿಕಾರಿ ಮಾಡುವುದು ಜಾಮೂನು ತಿನ್ನುವಷ್ಟು, ಏತಕ್ಕೆ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸುಲಭ ಎಂದು ಎನಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಯಕ. ೦೬). **ಜಾಮೂನ್**: ಜಾಮೂನ್, ಜಿಲೇಬಿ (ಮಹಾಲ. ೪೬). [←ಹಿಂ. ಜಾಮುನ್]

ಜಾಮೇಯ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ; ಸೋದರಳಿಯ. [ಸಂ.]

ಜಾಯಕ (ನಾ). ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಆಗಿಲುಮರ ; ಶ್ರೀಗಂಧದ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಸುವಾಸನೆಯ ಮರ; ಕಾಲೇಯಕ. 'ಜಾಪಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಯಜಪಿಮಿ (ನಾ). ಹಿಂಸೆ ; ಕೊಲೆ : ದಿನವಂದಕ್ಕೆ ಅವರ ಕಡೆ ಐವತ್ತು ಅರವತ್ತು ಜನರ ಮೇಲೆ ಜಾ ಯ ಜ ಪಿ ಮಿ ಮಾಡುತ್ತ ಇರಲಾಗಿ (ರಾಷೇಂದ್ರ. ೨೨). [<ಜಾಯಾ + ಜಪಿಮ್ಬಿ (<ಜಪಿಂ)]

ಜಾಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಪೆಮ್ಮರ್ಡಿಯ ತಜ್ಞಿ ಜಾಯಬ್ಬೆಯೊಪ್ಪಳ್ (ಎಳ. XII, ಶಿರಾ. ೨೪೦೦; ೪೦೦). [? + ಅಬ್ಬೆ]

ಜಾಯಮಾನ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟುತ್ತಕ್ಕ ; ಹುಟ್ಟಿಲಿರುವ ; ಉಂಟಾಗಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಸ್ವಭಾವ. ೩. ಹುಟ್ಟುಗುಣ ; ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣ : ಪತನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ತಪ್ಪು ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು ರಾಜನ ಜಾಯಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ನಬಿಚಾ. ೧೦೩) ; ಇವ್ವಾದರೂ ನಂಬುವ ಜಾಯಮಾನ ಅವನದಲ್ಲ (ವೀಕಾಚ. ೪); ಆದರೂ ಕನ್ನಡದ ಜಾಯಮಾನಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬಂದಿಲ್ಲ (ಸಮಾಲೋಚ. ೦೬). [ಸಂ.]

ಜಾಯಾ (ಗಂ). ೧. ಹಾಳಾದ ; ನಾಶವಾದ ; ಕೆಟ್ಟುಹೋದ ; ನಷ್ಟವಾದ. (ನಾ). ೨. ನಷ್ಟ ; ನಾಶ : ಅವನ ಆಸ್ಪಾಸ್ಪಿಯೆಲ್ಲಾ ಜಾಯಾ ಆಗಿ ಹೋಯಿತು (ರೂಪಾ).

ಜಾಯಾಮಮಾಡು=ನಷ್ಟಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಅವರ ಫೌಜನ್ನು ಹೊಡಿದು ಜಾಯಾಮಮಡಬೇಕು (ರಾಷೇಂದ್ರ. ೫೯).

[←ಅರ. ಜಾಯಾ]

ಜಾಯಾಜೀವ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಡತಿಯ ಗಳಿಕೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. ೨. ನೆಟ : "ಶ್ರೀರಾಲಿ ನಟಂ ತಾಂ ಭರತಂ ಶ್ರೀಲೂಷಾಹ್ವಂ ಕೃಶಾಶ್ವಿ ಜಾಯಾಜೀವಂ " (ಪ ಸ್ಪ. ಕಿ ೬. ೬೮-೬೪) ; ಬಹುರೂಪಮಂ ತಳೆದು ಜಾಯಾಜೀವನಂತೆವೋಲ್ ತಿಱಿಗುಂ . . . ಜೀವಂ ಭವಾರಣ್ಯದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೦-೫೧). [ಸಂ. (ಜಾಯಾ + ಜೀವ)]

ಜಾಯಾಜೀವಿ (ನಾ). ನೆಟ: ರಸಿಕರ್ ಬಣ್ಣಿಸೆ ಛಾವುಳರ್ ಪೊಗಟ್ ಜಾಯಾ ಜೀವಿಗಳ್ ಕಂರ್ತುರ್ ಕೀರ್ತಿಸಿರ್ (ಪ್ರಭು.ಪು. ೦೨-೫೦). [ಸಂ. ಜಾಯಾಜೀವಿನ್]

ಜಾಯಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋ.ತಿ] ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸ್ಥಾನ ; ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ನನ್ನ ಭಾಗ್ಯದ ಜಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥದೇವನ ಸಚಿತಾರವು ನಿಸರ್ಗ ಉಂಟೆಂದು ತಿಳಿದನು (ಇಜ್ಞಕ. ೪೪೯). [ಸಂ. (ಜಾಯಾ + ಸ್ಥಾನ)]

ಜಾಯಿ, 'ಜಾದಿ' ನೋ.

ಜಾಯಿ, ಝಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಮೃದಂಗ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ: ಜಾಯಿ ಅನುಜಾಯಿಗಳ ಜೊಗಕ ತಪ್ಪದೆ (ವಿರೂಪಾಕ್ಷ. ೭೨). 'ಅನುಜಾಯಿ' ಪರಾ. ಝಾಯಿಯಿ : ೧. ಝಾರ್ಝಾರವೆಂಬ ಝಾಯಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [?]

ಜಾಯಿಕಾಯಿ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಯಿಕಾಯಿಮರ, ಜಾಕಾಯಿಮರ (ನಾ). ರಫ್ತು ಮಾಡಲು ತಯಾರಿಸುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಲಗೆ : ಜಾಯಿಕಾಯಿಮರವು ತುಂಬಾ ಹಗುರವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಪಾ). ಜಾಕಾಯಿಮರ : ಜಾಕಾಯಿಮರದ ಹಲಗೆಗಳು ಪಾರ್ಸಲ್ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ತುಂಬಾ ಉಪಯೋಗವಾದುವು (ರೂಪಾ).

[ಜಾಯಿ + ಕಾಯಿ ; (<ಕಾಯ್+) ಮರ]

ಜಾಯಿಪತ್ರ (ನಾ). ಜಾಪತ್ರೆ : "ಕಾಲಕೂಟ-ಜಾಯಿಪತ್ರದ ಹಗಿನು " (ಒಷಧಿ. ೭೦). [ಜಾಯಿ$_1$ (<ಜಾದಿ) + ಪತ್ರ]

ಜಾಯಿಪತ್ರೆ 'ಜಾಪತ್ರೆ' ನೋ.

ಜಾಯಿಪಳ್ಳ (ನಾ).=ಜಾಯಿಫಲ: " ಜಾಯಿಪಳಮಂ ಜಾತಿಪತ್ರೆಯಂಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೪೩ ೪೨) ; " ಜಾಯಿಪಳ – ಜಾತಿಫಲ " (ತರ್ಕಕೌ. ೦೩). [ಜಾಯಿ$_1$ (<ಜಾದಿ) + ಪಳ್ಳ]

ಜಾಯಿಫಲ, ಜಾಫಲ, ಜಾದಿಫಲ (ನಾ).=ಜಾಯಿಕಾಯ್ : " ಜಾತಿ ಕೋಶಂ, ಜಾತಿಫಲಂ-ಈ ೨ ಜಾಯಿಫಲಂ " (ಪಾಚಿಂತಾ. ೧೨೪); "ಜಾತಿಸಾರಂ, ಜಾತಿಕೋಶಂ, ಜಾತಿಶಸಂಕಂ–ಈ ಮೂಱುಂ ಜಾಯಿಫಲ " (ಲಿಪಿ. ೬೫); ಜಾಯಿಫಲ, ಸೈಂಧವ, ನಾರಂಗಿ, ಹೊಂಗರುಗ . . . ಇವಮ್ಮ ಸಮಾನಂ ಗೊಂದು ಚೂರ್ಣಮಂ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೬೮). **ಜಾಫಲ** : ಅರ್ಥಿಯಂ ವಿಳ್ಳೆಯವ ಕರ್ಪೂರವಿಶ್ರ ಜಾಫಲ ಜಾವತ್ರ ಸಹಿ ಚರ್ವಿಸಿದ (ಪಥಿಂಗಾ. ೩-೭೦) ; ಕೊಟ್ಟು ಪನ್ನೀರ್ದೀಳ್ಳವನು ಮೆಲಂಗೆಯಟ್ಟು . . . ಜಾಫಲ ಪತ್ರೆಯನು (ಅಠಾಮಾ. ೮೮-೬). **ಜಾಯಿಫಳ**: "ಮಾಯಾಫಳಂ–ಜಾಯಿಫಳ" (ಲಿಪಿ. ೧೩೪) ; ಜಲಜಿನ ಹೆಣ್ಣಿನ ವಿಷಮಂ . . . ವಿಳಸಜ್ಜಾಯಿಫಳ ಹಿಂಗು ತಕ್ಕಂ ಕಳೆಗುಂ (ಅಪಾದ. ೩-೬೪). [ಜಾಯಿ$_1$ (<ಜಾದಿ) + ಫಲ]

ಜಾಯಿಫಳ. 'ಜಾಯಿಫಲ' ನೋ.

ಜಾಯಿಲ್ (ನಾ). ನಾಯಿ; ಶುನಕ; ಸೊಣಗ: "ಜಾಯಿಲಂ ಕುಕ್ಕುರಂ" (ಶಕಾಗ. ೬-೦೦೬) ; ಝುಲುಮ್ಮೆನಲ್ ಸಿಡಿಯ ಜಾಳಪ ಜಾಯಿಲನಂತೆ ಮೊಳ್ಳಳಂದುವ ಬದಂಗನ ದುರ್ದಸಿನಿಯಲ್ಲದಳತನೆಯೊಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟಪಲ್ (ವೀಚಾತ. ೨-೭೦) ; ಮತ್ತವುವಜಿಳಂಗೆಯೊಂದು ಜಾತಿ ಜಾಯಿಲಂ ಪೋಗದ ನಿಂದು (ಗಿಶಿ. ೦-೦೦೬ ಪ); ಅಂತು ಸೊಕ್ಕಿದ್ಕುಲಂ ದಕ್ಕದೆ ಬೇಂಟೆಯ ಜಾಯಿಲಂಗಳವಿಕ್ಕಿದೆಗೆಯ್ದು ಪಾಯ್ದು ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೪೭ ಪ); ಜಾಯಿಲಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ನಡೆತಂದು ನೆರೆದರು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೪-೦). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಜಾಗಿಲ]

ಜಾಯಿಲ್ವ(ನಾ). ಜಾತಿಯ ಯಂದುರಿ; ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆ: ಜಾಯಿಲ ಮೊದರಡರೆಂದು ತೊಱಿಸಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಪದಿನೆಟು ಕೋಟವರಿಗಂ ತಳ್ದರಿತ್ತು ತುರಂಗಸಾದನಂ (ಅವಿಪ್ರ. ೦೧-೬೧) ; ಆಯಿಡೆಗೆ ನಿಱರಂಜಲ್ಪಟ್ಟ ಜಾಯಿಲಂ (ಜುಜ್ಞಕರ. ೩-೬೩) ; ಆಯುಧಂಗಳ ಬಿಸಟುಂ ಕರರಥ ಜಾಯಿಲಂಗಳಿಂದಂ ಬದುಕುವುಪಾಯವೆಂದಸುರಾರಿ ಸಾಱಿದನಂದು ಕೈನೆಗೆಯ (ಶುಜಾ.ಪ್ರಿಸ್ತ. ೦೯-೪೬). 'ಜವಾಯಿಲ', 'ಜಾತ್ಯಶ್ವ' ಪರಾ. [?]

ಜಾಯುಯ (ನಾ). ಔಷಧಿ; ಮದ್ದು: " ಭೀಷಜವಶೌಷಧವಮಂದಂ ಭೀಷಜಂ ಜಾಯು ತಂ[ಶ್ರ]ಮಂತೆಱಾರ್ಪಂ " (ಪಾಶ್ವ.ತೀ. ೬೪-೪೩) ; " ಭೈಷಜ್ಯಂ, ಭೀಷಜಂ, ಜಾಯುಃ, ಅಗದಂ, ಕಂಠ್ಯಂ, ಔಷಧಂ–ಈ ೬ ವರ್ದ್ಯಂ " (ಹೇಸಾಮು. ೦೦೦-೪೫೯). [ಸಂ.]

ಜಾಯೆ (ನಾ). ಮಡದಿ : ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಇರ್ದುದೊಂದು ಶುಕಂ ತನ್ನಯ ಜಾಯೆವರಿಸು (ಶಾ ಡಂ ಪುಷ. ೦೩೨) ; ಜಿಯನುತ ಹರಿದ್ಪಿದಿರಾವನ ಜಾಯೆಗಳಿಗಿದ ಕೈಯ ಮುಗಿದು (ಅಶ್ವಿಂಪ. ೪೬-೩) ; ನಿದ್ದೆ ಬಾರದೆ ಸುಮ್ಮನುರುಳಾಡುವಳು ಜಾಯೆ ಸುಖಿನಿದ್ರೆಗೈವುದು ಹೆಳ್ಳೆ (ಗಾಶಾಸ. ೯-೩೦). [ಸಂ. ಜಾಯಾ]

ಜಾರ (ನಾ). ಹಾದರ ಮಾಡುವವನು; ಹಾದರಿಗ; ಮಿಂಡ; ಉಪಪತಿ: "ಉಪಪತಿ ಜಾರಂ " (ಪ ಸ್ಪ. ಕಿ ೬. ೩೬-೩೩) ; "ಹಾದರಿಗನುಪಪತಿ ಜಾರನೆನಿಸಿತ್ತು " (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೨) ; ಜಾರಚೋರವಿಸರ ಕಥೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ಬುವಿದು ಮಾತನಗಳಂ ಬಜ್ಜಿಕೆಯ್ದು ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲ (ಆಸಂಪು. ೦-೩೬) ; ಚೋರನನು ಕಂಟಕನ ಹಿಸುಣನ ಜಾರನನು ಹಂದನನು . . . ದೂರದಲಿ ವರ್ಜಿಸುವುದು (ಋವಾಋು. ೪-೪೭) ; ಸಂಯಿ ನಿಸಗಿವ ಜಾರ ತೆಗೆ (ಛಾತಿಂರಾ. ೫-೦೪) ; ತಸ್ಕರ ಜಾರ ವೀರವಿಟ ವೇಶ್ಯಾಕಾವ್ಯಂ ಕೇಳ್ದು ಮೆಯ್ ಮಱಿವರ್ ಪುಣ್ಯವುರಾಣದತ್ತೆಳಸರಯ್ಯೋ (ರಹ್ಮಕ. ೮೭). [ಸಂ.]

ಜಾರಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಹಾದರಿಗ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿ : ಆ ಇಂದ್ರನೇ ಜಾರಕರ್ಮಿಯಾದನೆಂದು ಹೇಳುವ ಪುರಾಣಗಳು ಹೊರಡುತ್ತವೆ (ಕರ್ಣಾಟ. ೩೬).
[ಸಂ. ಜಾರಕರ್ಮಿನ್]

ಜಾರಜ (ನಾ). ಜಾರನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಹಾದರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. [ಸಂ.]

ಜಾರಜಾತ (ನಾ).=ಜಾರಜ : "ಉಪಪತಿ ಜಾರನವಂಗಱಿಯೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಜಾರಜಾತನಾತಂ ಕುಂಡಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೫); ದುರ್ಜನರ ಜಾರಜಾತರ ವಿಜಾತಿಗಳ್ಗೆ ಯೋಗ್ಯಮಪ್ಪಯೋಗ್ಯಮಂ ಗೆಯ್ದಿರೆಂದು ಪಾರ್ವರ ಸಭೆಯ ನಡುವೆ ನುಡಿದೊಡೆ ವಾಯುಭೂತಿಯುಂ ಮುಳಿದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮-೧೪).
[ಜಾರ + ಜಾತ]

ಜಾರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಕಪ್ಪರಚೆಟ್ಟಿ ; ಬೆಟ್ಟಿಬೆನಕ (ಉಕ) : ಹೊಸ ಜೀವನವನ್ನು ವೇಗದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ನಾವು ಇರುವೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲ, ಜಾರಟೆಯಂತೆ . . . ಕಾಲಿಡುತ್ತಿದ್ದೇವಲ್ಲ (ಕನ್ನಸು. I, ೦೩೨). [?]

ಜಾರಣ (ನಾ). ಅರಗುವುದು ; ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು. 'ಜಾರಣಂಗೈ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾರಣಂಗೈ (ಕ್ರಿ) ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೀರ್ಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಎಲ್ಲರ ಭೀತಿಗೊಳಿಸಿ ಬಾಧಿಸುತ ತಿನುವ ಜಾರಣಂಗೈವ ರಾವಣನನುಜ (ಪಂಕಾರಾ. ೨-೩೬-೫). [ಜಾರಣ + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಾರತನ (ನಾ). ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ : ಜಾರತನದಲಿ ಸುರಪ ಧರಿಸನೆ ಸಾವಿರಾಲಿಗಳ (ಕೌಶಿರಾ. ೦೪-೦೫) ; ಕೇವಳವು ಸಲೆ ಜಾರತನಗಳ ಕಾವಿಸಿಹರವರವರ ಮಾರ್ಗದ ಭಾವವಲ್ಲದೆಯಿರದು ದುರ್ಗುಣ ದೇವರೊಳು ನಿರುತಾ (ಜಿನಸಾ. ೦೦).
[ಜಾರ + – ತನ]

ಜಾರತೆ (ನಾ). = ಜಾರತನ : ಗೋಪೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಜಾರತೆಯ ಕೋಡು ಮೂಡಿಸಿದ "ಪುಟ್ಟವಿಧವೆ" ಯ ಬಗ್ಗೆ ನಾನೇನು ಹೇಳಲಿ (ಸಪೀಗೀ. ೬, ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಸಂ. ಜಾರತಾ]

ಜಾರತ್ವ (ನಾ). = ಜಾರತನ : ಪತ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಾರತ್ವಶಂಕೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಮನೋವ್ಯಥೆಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು (ಕವಿಕ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಜಾರನಾರಿ (ನಾ). ಹಾದರ ಮಾಡುವ ಹೆಣ್ಣು : ಇರುಳೊಳ್ ಜಾರನಾರೀ ಕದಂಬಂ (ಜಗವಿ. ೪-೨೯). [ಜಾರ + ನಾರಿ$_2$]

ಜಾರಮಜಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ; ಔದಾಸೀನ್ಯ; ಆಲಸ್ಯ: ಚೆನ್ನಣ್ಣನ ಹಸ್ತಗುಣ ಒಳ್ಳೇದು. ಅವನು ಜಾರಮಜಟ್ಟೆಯವನು ಅನ್ನೋದು ಒಂದೇ. (ಜೆಂಗಾಳ್ಯ. ೦೩೦). [?]

ಜಾರಲ್ಚು (ನಾ). ಪತನ ; ಸಾವು (?) : ನೀಂ ಪೊಗಟದೆ × × ತೆ ಪಡಿವನ್ದ ಮ್ಮಾಡಿದಂ ಪೊಗಟಿವೆಱಿಗನ ಜಾರಲ್ಚು ಕೇಳ ಪೆಂಜ್ಜೆಱಿಲ್ಲಂ ಪೊಗಟಲ್ಕೆ ವೀಱನ ಸಾವು ಕತೆಯಾಗಿ ಪರೆದುದು ಮೂರುವೀಲೋಕದೊಳಗೆಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೦-೦೪; 966). [<ಜಾಱು$_1$]

ಜಾರವನಿತೆ (ನಾ). ಹಾದರ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ : ಮುಗುಳುನಗೆಯಲಿ ಜಡಿದು ಜಾಱುವ ಜಾರವನಿತೆಯ ಗೊಡವೆಗೊಳಗಾಗದವರುತ್ತಮಪುರುಷರುಗಳು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೪-೮೦).
[ಜಾರ + ವನಿತೆ]

ಜಾರವೆಣ್ (ನಾ). = ಜಾರವನಿತೆ : ಗಂಡರ ಮನವನೊಲಿಸಿಕೊಂಬುದಿದು ಜಾರವೆಂಡಿರಿಗಚ್ಚರಿಯಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೫-೦೬).
[ಜಾರ + ಪೆಣ್]

ಜಾರಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). = ಜಾರವನಿತೆ : ತಳರ್ದಾತ್ಮಾಲಯದಿಂದಿರುಳ್ ಸುಟಿವ ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯ ವಕ್ತ್ರೇಂದುವಂ . . . ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೪-೨೮) ; ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯರ ಕೂಡಿ ಅವರೊಳು ಪೋರಮಾತುಗಳಾಡಿ (ಗಗತಾ. ೦೪-೨).
[ಜಾರ + ಸ್ತ್ರೀ]

ಜಾರಿ (ನಾ). ಆಚರಣೆ ; ಅನುಷ್ಠಾನ ; ಕಾರ್ಯರೂಪ ; ಚಾಲತಿ : ಹಾಲಿ ಯಿನಾಮತ್ತಿಯಲ್ಲು ಜಾರಿಯಿರುವುದು (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೪, ೫೨-೯ ; 1812) ; ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಗೌಣ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಖಂಡಿಸಿರುವರು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೩೦೫).

ಜಾರಿಗೆ ತರು=ಕಾರ್ಯಗತ ಮಾಡು:ಅದರ ಉಪಬಂಧಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಅವಶ್ಯವಾಗಬಹುದಾದಂಥ ಉಪಬಂಧಗಳು (ಭಾಧಾನ. ೩) ; ವಿಚಾರಣಾ ಸಮಿತಿಯವರು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ತೀರ್ಪನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಕೂಡದೆಂದು ಈಗಲೇ ಅವರಿಗೆ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸುತ್ತೇನೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೬೪). ಜಾರಿಮಾಡು = ಜಾರಿಗೆ ತರು : ವಾರಂಟ್ ಜಾರಿಮಾಡೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಜೆಂಗೂಲಿ. ೯೦) ; ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಜಾರಿಮಾಡಕೂಡದು (ದೌಲತ್. ೫೬೪); ಈ ವಾರಂಟು ಕೊಲೆಯ ಅಪರಾಧದಿಂದ ಜಾರಿಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಜಮೀನ್ಯಾ. ೧೫೫). ಜಾರೀಭಟಮಾನ್ಯ = (ಈಗಲೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪೌರುಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಯೋಧನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದತ್ತಿ,–ಮಾನ್ಯ : ಪುರ್ನಸಾಗರ ಹೋಬಳಿ ಪೈಕಿ ಗೊಲ್ಲಹಳಿ ಬಳಿಯ ನಮಿಗೆ ನಡಿಯುವ ಜಾರೀಭಟಮಾನ್ಯ ಹೊಲ ಕೊಟ್ಟುಯಿದೆನೆ (ಎಕ. X (8), ಚಿಕ್ಕಬ. ೬೭-೫ : ?). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಾರೀ]

ಜಾರಿಇನಾಂ (ನಾ). ಅಮಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದತ್ತಿ,–ಇನಾಮತಿ : (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೭೨). [ಜಾರಿ + ಇನಾಂ]

ಜಾರಿಇನಾಂತಿ, ಜಾರಿಇನಾಮತಿ, ಜಾರಿಯಿನಾಮತಿ, ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ (ನಾ). ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ (ಕಂದಾಯವಿಲ್ಲದಂತೆ) ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಜಮೀನು,–ದತ್ತಿ: (ರೈಸ್‌ಗೆ.II, ೫೫೦). ಜಾರಿಇನಾಮತಿ: (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೭೨). ಜಾರಿಯಿನಾಮತಿ : ಜಾರಿಯಿನಾಮತಿ ಸದರಿ ತಪಶೀಲ ಮೇರಿಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೯, ೪೨-೪೫; 1825). ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ : ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ ೨೪ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೯, ೪೨-೬೦ ; 1825).
[ಜಾರಿ + ಇನಾಂತಿ]

ಜಾರಿಇನಾಮತಿ 'ಜಾರಿಇನಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗೆ ಸುರಿಸುವ ಗುಣ,–ಬೀಳಿಸುವ ಗುಣ; ಜಾರುವುದು : "ಏಷಣಂ, ಏಷಣೇಯಂ–ಈ ೨ ಜಾರಿಕೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೨೦) ; ದಡದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಕೆ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ . . . ಕೆಸರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪಕ. ೫೫) . ೨. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ರೋಹಿಣಿ ಜಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಳು (ರಂಗರೋ. ೨೮) ; ಬೌದ್ಧಿಕತೆಯು ಆ ಎಲ್ಲೆಗಳ ಮೇಲಿಂದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರದ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಜಾರಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸಿರುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೩೪). [ಜಾರು$_2$ (<ಜಾಱು$_2$) + – ಇಕೆ]

ಜಾರಿಗೆ (ನಾ). ಹುಳಿಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಕ).
[←ತುಳು. ಜಾಲೆ]

ಜಾರಿಣಿ (ನಾ) = ಜಾರವನಿತೆ : ಮುನ್ನ ತಾ ಜಾರಿಣಿಯಾಗಿ ಕುಲಧರ್ಮವನೀಗಿ (ಕರ್ಣಾಕ. ೫೯); ಜಾರಿಣಿ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಹೊರಟೇ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಭಾರದ. ೨೫). [ಸಂ. ಜಾರಿಣೀ]

ಜಾರಿಯಿನಾಮತಿ 'ಜಾರಿಇನಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ 'ಜಾರಿಇನಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾರಿಸು 'ಜಾಱಿಸು' ನೋ.

ಜಾರು$_1$ 'ಜಾಱು$_1$' ನೋ.

ಜಾರು$_2$ 'ಜಾಱು$_2$' ನೋ.

ಜಾರು$_3$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ; ಪಿಚ್ಚು; ಪಿಸುರು: ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜಾರು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಸಿಬುಳು ಸಿಂಬಳ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೫೦-೧೪೨); ಒಂದು ದಿವಸ ಬಿಸಿಲೊಳು ಪೋಗಿ . . . ಮಿಗೆ ಮಲವುಣ್ಮಲಾ ಕಣ್ಣಿಂದ ಸುರಿವ ಜಾರಿನಿಂದ (ನೇಮಿಸಂ. ೭-೧೦೨). [?]

ಜಾರುಕವಾಟ (ನಾ). "ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸರಿದು ಕಂಡಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಅಥವಾ ತೆರೆಯುವ ಕವಾಟ" (Slide-valve. ಇಂಕನಿ): ಉಗಿಯನ್ನು ಕೋಶದೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಬಿಡುವ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ತೆರೆಯುವ ಕೆಲಸ ಜಾರುಕವಾಟದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೪೮).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಕವಾಟ]

ಜಾರುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಪಿಸುರು ತುಂಬಿರುವ ಕಣ್ಣು; ಕೊಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಣ್ಣು; ಪಿಚ್ಚುಗಣ್ಣು: ಕರಕಷ್ಟ ಜಾರುಗಣ್ಣಂ ಜಲಜದಳ ವೆಂಬರೆಲೆ ಗುರುವೆ ಕವಿಗಿವಿಗಳು (ಷತಿಲ. ೨-೫೪); ಕಾವುಗಣ್ಣು, ಉಷ್ಣಗಣ್ಣು, ನೀರುಗಣ್ಣು, ಜಾರುಗಣ್ಣು, ಸಂಜೆಗಣ್ಣು (ಶುಕಸ. ೩೨೮).

[ಜಾರು$_3$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಜಾರುಗಲ್ಲು 'ಜಾಱುಂಗಲ್' ನೋ.

ಜಾರುಗಾಡಿ (ನಾ). ಹಿಮಾವೃತವಾದ ಸಳಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ, ಚಕ್ರವಿಲ್ಲದ ಬಂಡಿ; ಜಾರುಬಂಡಿ: ಹಳ್ಳಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸಲುವಾಗಿ ಜಾರುಗಾಡಿಯೊಂದನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಾಗಿ ಅವನು ತಿಳಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫೦೮).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಗಾಡಿ$_3$]

ಜಾರುಗುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ; ಇಳಂಕಲ ಮೇಲೆ ತೆವಳುತ್ತಾ ಜಾರುವ ಆಟ: ಕೆರೆಯ ಒಡ್ಡಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಜಾರುಗುಂಡಿ ಆಡುವರು (ಅಲ್ಪವಿ. ೧೦೨); ಜಾರುಗುಂಡಿ ಆಡುವ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ನುಸುಳಿಕೊಂಡು ಕೆಳಗೆ ಹೋದಂತೆ ಸೊಗಸು ಹೆಚ್ಚು (ಗಾಳಿಪ. ೫೮).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಕುಂಡಿ$_1$ (<ಕುಂಡೆ$_1$)]

ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳ ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಜಾರುಬಂಡೆ: ಪುಷ್ಪಶರನ ಕಾಂತೆ ನಲಿದಾಡುವ ಜಾರುಗುಪ್ಪೆಯಂದದಲಿ ರಂಜಿಸುತ ಒಪ್ಪುವ ಪೊಱವಾಱ ನೀಱನ ಕರೆ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿಕೊಂಬೆನು (ಕಂನವಿ. ೯-೧೦೮); ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲಿನ ಜಾರುಗುಪ್ಪೆಯೊಳು ಜಾರುತ ಬಂದಳು ಮುಗಿಲಿಂದ (ಅಹಲ್ಯೆ. ೪-೧೦). ೨. ಜಾರುಬಂಡೆಯ ಆಟ: ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ ಆಡುವುದು, ಓಡುವುದು–ಇವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೦೮). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಕುಪ್ಪೆ$_1$]

ಜಾರುಗೊರಡು (ನಾ). "ಭಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉರುಳೆ" (Runner. ಇಂಕನಿ).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಕೊರಡು$_1$ (<ಕೊಱಂಡು)]

ಜಾರುದಾರಿ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪಿಸುವ ಹಾದಿ: ಮೊದಲೆ ಮಳೆಗಾಲ, ಬೆಟ್ಟದ ಜಾರುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಅಪಾಯಗಳನ್ನುಳ್ಳ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾರ್ಗ: ಆದರೆ ಈ ದಾರಿ ಜಾರುದಾರಿ ಎಂಬ ಎಚ್ಚರು ಮಾತ್ರ ಬೇಕು (ತವನಿ. ೨೯).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ದಾರಿ]

ಜಾರುನಡಿಗೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಡಿಗೆ,–ಗತಿ: "ಬಿಗುನಡೆ, ಜಾರುನಡಿಗೆ, ನಿಡುನಡಿಕೆ, ವಲ್ಗಿತಂ, ಪ್ಲುತಂ ಈ ನಡಿಕೆಗಳೈದೂ ಅಶ್ವಧಾರೆಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೫).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ನಡಿಗೆ$_1$ (<ನಡಗೆ)].

ಜಾರುಬಂಡಿ(ನಾ).=ಜಾರುಗಾಡಿ: ಜಾರುಬಂಡಿಗಳ ಪಂಕ್ತಿ . . . ಗಿಡ್ಡನೆಯ ಫರ್‌ಮರಗಳ ನಡುವೆ ಬಿರುಬಿರನೆ ಉರುಳುತ್ತಿದೆ (ಪುನರು. ೨೨೧).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಬಂಡಿ]

ಜಾರುಬಂಡೆ (ನಾ).=ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ ೧: ಜಾರು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಜಾರಿದೆ (ನೆಲಮು. ೬೪-೩). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಬಂಡೆ]

ಜಾರುಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಮದ ಮೇಲೆ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಾದರಕ್ಷೆ: ನೀರ್ಗಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಜಾರುಮೆಟ್ಟುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಓಡಿ ಬಂದು ಎರಡೂ ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗು (Slide. ಇಂಕನಿ). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಜಾರುಹೊಡೆತ (ನಾ). ೧. ಜಾರಿ ಬೀಳುವ ಏಟು. ೨. "(ಕ್ರಿಕೆಟ್) ಓರೆಯಾಗಿ ತಗಲುವಂತೆ ದಾಂಡನ್ನು ಓಲಿಸಿ ಹೊಡೆದ ಹೊಡೆತ" (Glance. ಇಂಕನಿ). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಹೊಡೆತ (<ಪೊಡೆತ)]

ಜಾರೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜಾರೂಲ, ಮುತ್ತುಗ, ಗಜನಿಂಬೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೬೫). [?]

ಜಾರೆ$_1$ (ನಾ). = ಜಾರವನಿತೆ: "ಪುಂಶ್ಚಲೀ . . . ಸ್ವೈರಿಣೀ, ಪಾಂಸುಲಾ, ಜಾರಾ-ಈ ೯ ಜಾರೆಯ ಪೆಸರು" (ನಾಚರಾ. ೧೧೭); ಬೆದೆಗಾರ್ತಿಯು ಪಾಣ್ಬೆಯೆನಲು ಜಾರೆಯರಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೮); ಜಾರೆಯ ಮಗನಂ ಗಡಿಯ ನಾಯಕನಂ ನಂಬಿಸಿ ಕೊಲ್ವವನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫); ನಲಿವ ಜಾರೆಯರೊಸರ್ವ ಪಳುಕು ಮೂಡುವ ತಾರೆ . . . ಸಂಜೆಯೊಳೆಸೆದುವು (ಹಚಕಾ. ೩-೭೫); ಸೊಗಸು ಬೇಱೊಬ್ಬರಲಿ ನೇಹದ ತಗಹು ಬೇಱೊಬ್ಬರಲಿ ಸತಿಯರ ವಿಗಡತನವಿದು ಸಹಜ ಜಯವಧು ಜಾರೆ ನೋಡೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೪-೨೧). [ಸಂ. ಜಾರಾ]

ಜಾರೆ$_2$ 'ಝಾರಿ' ನೋ.

ಜಾರೇಟು (ನಾ). ೧.=ಜಾರುಹೊಡೆತ. ೨. "ವೇಗವಾದ ಮತ್ತು ಓರೆಯಾದ ಚಲನೆ, ಹೊಡೆತ, ಓರೆಹೊಡೆತ" (Glance. ಇಂಕನಿ).

[ಜಾರು$_2$ (<ಜಾಱು$_2$) + ಏಟು$_2$]

ಜಾರ್ಜೆಟ್ (ನಾ). ನಯವಾದ ರೇಷ್ಮೆಯ ತೆಳುಬಟ್ಟೆ: ಸ್ಯಾಟೀನ್, ಜಾರ್ಜೆಟ್‌ಗಳನ್ನು ಈ ನೇಯ್ಗೆಯನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ತಯಾರು ಮಾಡುವರು (ಗೃಹವಿ. ೭೪); ನಿಮ್ಮಣ್ಣಯ್ಯ ನಿನಗೆ ಒಂದು ಮೈಸೂರು ಜಾರ್ಜೆಟ್ ಸೀರೇನೂ ಉಡುಗೊರೆಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾನೆ (ನಿಶಲಾ. ೭).

[←ಇಂ. Georgette]

ಜಾರ್ರಾಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೫-೬೮೬).

[? + ಮರ$_1$]

ಜಾಲ$_1$, ಜಾಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನೂಲು ಅಥವಾ ಹುರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಂಡಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಬಲೆ: ಒಂದು ದಿವಸಮಾ ಮೀನ ನೊರ್ವ ಜಾಲಗಾಱಂ ಜಾಲದೊಳ್ಪಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೮ ವ); ಮುತ್ತ ಸಿಂಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕೇಸರಮೆ ಜಾಲಮಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨-೨೫); ಒಡಲ ನೂಲಿನಿಂದ ನೇಯುವಂತೆ ಜೇಡ ಜಾಲಾ (ನಾದಲೀ. ೮೪-೯). ೨. ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿರುವ ಸರಪಳಿಯ ಕವಚ,–ಅಂಗಿ; ಚಿಲಖತ್ತು. ೩. ಕಿಂಡಿ; ಕಿಟಕಿ; ಜಾಲಂದ್ರ; ಗವಾಕ್ಷ. ೪. ಕಪಟ; ಮೋಸ; ಸುಳ್ಳು; ಕಣ್ಕಟ್ಟು: ಬಾಲೆಯರ ಜಾಲಕೊಳಬೀಳದಾ ಜ್ಞಾನಿ ಶೂಲಿಯಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೦೦); ಎಷ್ಟೋ ಸದ್ಗುಣಿಗಳು ಅವರ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ತಮ್ಮ ಶೀಲವನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡಿರುವರು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೨೦೯). ೫. ಗರ್ವ; ಕೊಬ್ಬು; ಹಮ್ಮು; ಅಹಂಕಾರ. ೬. ಮೊತ್ತ; ರಾಶಿ; ಗುಂಪು: ದರಹಾಸಾಮೃತವಾರಿ ಮಜ್ಜನಜಲಂ ದೇಹಪ್ರಭಾ

ಜಾಲಮಂಬರಶೋಭಾವಹಂ (ಅಷ್ಟಮ. ೨-೪೨); ಕರಕರಿ ಸಮಸ್ತ ಬೇಂಟೆಯ ಶಬರಜಾಲಮಂ (ಹರಿವಂ. ೩-೧); ಗಾನವ ಮಾಡೆ ಅರಸನತಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಮನಕಾಯ ಜಾಲದೊಳು ಕಾಣಿಸೆನುತಂ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೦-೦೩). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕದಂಬವೃಕ್ಷ: ಆಲಂ ಜಾಲ[ಪಾಣಂ.ತಿ.ಲಿ]ಬೇಲಂ ಬಿಲ್ವರೀಯೆರಂ ಕಕ್ಕೆ ಹೂರಂ ಬೆಳ್ಳ್ (ನಿಘ. ೦-೬೨); ನರುಗುವ ನೆಳಲಾಂತ ಜಾಲ ದಿಂದಾನದಿಂದೆ (ಜಾಹಸ. ೦೯-೪೪); ಅತ್ಯಿಯಾಲವು ಜಾಲ ಹಾಲೆ ತಾಳೆ ಬಾಳೆ . . . ಮುಂತಾದ ಹೆವ್ವರಗಳು (ತಿಗಳ. ೨೩೪). ೮. ಹೆಂಚಿಕೆ; ಉಪಾಯಂ : ಇದೇ ಸಮಯಮೆಂದು ನಾನು ಒಂದು ಹೊಸ ಜಾಲವನ್ನು ಪಸರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರಸಾದ. ೫೦). ೯. (ಜಾಲರಿಯಂತೆ) ಒತ್ತ ಪ್ಪೋತವಾಗಿರುವುದು ; ಹಾಸಿಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಕೂಡಿರುವುದು : ಸತ್ಯವ ಗಳಲ್ಲಿ ರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಿವ್ರತಾಂಗನೆಯರಲಿ ವಿಷ್ಣು ಜಾಲನಾಗಿರ್ದು (ಅಕ್ಕಣಾ. ೩-೩-೬೫). ೧೦. ಗೋವಳಿಗಳ ಗುಂಪು. ೧೧. ಮುಚ್ಚಟ್ಟಳ ; ಪಟಲ. ೧೨. ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. ೧೩. ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ. ೧೪. ಇಂದ್ರಿಯಂ. ೧೫. ಆಕಾಶ : "ಆಕಾಶಂ ಬಲೆ ಪಟಲಂ ಪೂಕಂ ಶೃಂಗಾರ ಗೋವಿನಭೆಯೆಳಕ್ಕುಂ ತಾಕಿರೆ ಜಾಲಾಹ್ವಯ ಸಲೆ" (ಜಾಹಾಂಕಂ. ೭೬); "ಇಂದ್ರಿಯದೊಳಾಗಸದೊಳಕ್ಕಲೆಯೊಳ್ ಸವಿಂಡಹದೊಳ್ ಸಿಂಗರ ಗೋನಿಕಾಯ ಪಟಲಂಗಳೊಳಂತಿವ ಜಾಲವಾಚಕಂ" (ಜಾಹಾಂ. ೩೫); ೧೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ. (ಜಾಲಪಟಲ) ಪರಾ. ಜಾಳ್ಮ: ೧. ಪಾಪದ ನಿರ್ಮಾಣ ಜಾಳಮೆಂಬ ಪಾಲ್ವೆನೆಗಳ ದೆಸೆಂ ಸಾರವಂಚಿ ಕೆಲವರಿಗಿಳಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪ. ೨-೦೮); ಅರ್ಧಾಂಶ ಸಮ್ಮೋಳಕ್ಕೆ ಬರುವ ತಾರಕೆಯ ಜಾಳವೆಂಬುಂ (ಜೂತಿಪ. ೨೩-೩೦). ೨. ಮೀಲ ಮಚಿ ಪೊಳ್ಕವನ ದೃಢದಿಂ ಜಾಳ ಬಗೆಯಲಿ ನಂಬಿ ಮಚಿವೊಗು ಪಾಲಿಸುವ ತಿರುವೇಂಕಟೇಶನ ಚಿಕ್ಕರುರುಬೆಯನು (ಕೃಷಗಳು. ೭-೨೩). ೩. ಇಜುಂಕಿ ನಿಱಿಯಂ ಲುಳಿತಾಳಕ ಜಾಳವುಂ ಕೊಡಂಬಿಗೆ ತೆಗೆದು (ಕಾರಂಪು. ೭೦)

[ಸಂ.]

ಜಾಲ್ಮ 'ಜಲ್ಮ' ನೋ.

ಜಾಲಂದರ, ಜಾಳಿಂದರ, ಜಾಳಾಂದರ, ಜಾಳಾಂದ್ರ, ಜಾಳಾಂಧರ (ನಾ). ೧. ಬಲೆಯಂತೆ ಕಿಂಡಿಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ ರಚನೆ ; ಕಿಂಡಿಗಳ ಬೌಳೆಟ್ಟು : ಮುತ್ತಿನ ಮಲಸಕ ಜಾಲಂದರದ ಗವಾಕ್ಷದೊಳ್ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನೋಡುತ್ತ (ಸಾಗಂ. ೩೩೯-೬); ಕಿಟಕಿಯ ಜಾಲಂದರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಸೃಲ್ಲಕಾಲ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಲೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ರಾಕವಿ. ೩೦). ಜಾಳಂದರ: ೧. ಜಾಳಂದರದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಕಂಪಿನ ರತ್ನದ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಿಸಿಲೆಂದು ಕೈಮಱಿಯ ಮಾಡಿಕೊಳುತಲಿರ್ದ್ದ (ಪಡಿಣಾ. ೫೧). ೨. ಕಿಟಕಿ ; ಗವಾಕ್ಷ : ಕಾಳಮೇಘ ಮಂದಿರದ ಜಾಳಂದರದ ಮಸಿಯಲ್ಲಿ ಪೊಟ್ಟು ಸೂಳೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ (ಕಲ್ಯಾಣಾ. ೦೦೯-೦೬). ಜಾಳಾಂದರ: ೨. ಬೆಮರನಾಱಿಸುವ ಕತದಿಂ ಬಂದು ಜಾಳಾಂದರದ ಪೊಱಿಗೆ ತನುಲತೆಯನ್ಕೈದೆ ತೆಂಗಿಳಿಗೊಡ್ಡುವ ಕೋವಲಾಂಗಿಯರವು (ಹರಿಶ. ೪-೩೯ ಪರಿ); ಕರುಮಾಡದಿ ಏಂದರಿಸಿದ ಜಾಳಾಂದರದೊಳು ರಾಜಾಂಗನೆಯರು ತರಹರಿಸದೆ ಬಂದು ನೋಡಿದರಂದು (ಶುಂಡಾಸಾ. ೪೦-೭೩). ೩. ತೂತುತೂತಾಗಿರುವುದು : ವೀರದಧಿ ಮುಖವಿರವನೊಂದಂಬಿದ ಜಾಳಾಂದರದ ಮಾಡಿದನು (ಭಾರಿಶಾ. ೩೨-೩೬). ಜಾಳಾಂದ್ರ: ೨. "ಜಾಳಾಂದ್ರ (ಜಾಳಂದ್ರ)–ಜಾಲಂಧರ=ತೂತು ಗಳುಳ್ಳ ಕಿಟಕಿ; ಕಿಂ" (ಕರ್ನ್ಕಟ. ೫೦); ಬಳಿಕೊಂಡಿಹ ರತ್ನ ಜಾಳಾಂದ್ರ ಭಿತ್ತಿಯೊಳಿಳಮಟ್ಟು ಮೇಹವ ಬೀರ್ದ ವಿಲಸತ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಂದಾಗ ಸೌಂದರ್ಯನಿಳಯ ರಾಜಿಸಿದುದು (ಕಂಪಿರಾ. ೭-೪೦); ಇಂವುಗಳಿವ ಇಂದುವಿನ ಕಿರಣ ಜಾಳಾಂದ್ರದಿಂದ ಸುರಿಯೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨೫). ೪. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ತ್ರಿಗರ್ತ : ಜಾಳಾಂದ್ರ ದೇಶದ ಅರಸು ಅಳಿಯನೇಱಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೩-೯೭೦). ೫. ಸುವರ್ಣ ಮಾಕಯ್ಯನು ಮಾಡಿಸಿದ ದೇವರ ಪೀಠ ಜಾಳಾಂಧರ, ದಾರವೆಂದ (ಎಕ್ಷ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೫-೬ (1312).

[<ಸಂ. ಜಾಲಂಧರ]

ಜಾಲಂದ್ರ, ಜಾಳಂದ್ರ (ನಾ). = ಜಾಲಂದ್ರ : ಸುಂದರ ಕಂಚಿನಿಗಳಿಂ ಬಾಹುಕ ಮಜುಗುತಿರೆಲಂದು. ಮಚಿಗುಂ ಜಾಲಂದ್ರದಲಿ ಕೆಂದಳು ತರುಣಿ (ಪಳಕ. ೮-೪೯); ಈ ದೇವಾಲಯದ ಜಾಲಂದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ದರ್ಬಾರನ್ನು ಕೆತ್ತಿದೆ (ಧಾರವಿ. ೫೦೪). ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಜಾಲಂದ್ರಗಳೂ ಇವೆ (ಹೊಯ್ಸಣಾ. ೦೬). ಜಾಳಂದ್ರ. 'ಜಾಳಂದ್ರಗೆಯ್' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಾಲಂದ್ರ]

ಜಾಲಂಧರ, ಜಾಳಂಧರ (ನಾ). ೧.=ಜಾಲಂದ್ರ. ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಭರತಖಂಡದ ವಾಯವ್ಯ ಪ್ರಾಂತ ; ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶ. ೩. ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೪. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಂಧ . 'ಜಾಲಂಧರಬಂಧ' ಪರಾ. ಜಾಳಂಧರ: ೩. ಕಾಂಬೋಜ ಜಾಳಂಧರಂ ತುರಗಂ ಮೂಡಣ ಕೊಗ ಕೋಶಲ ವರಾಳಂ ಬರ್ಬರಂ (ಅಕ್ಷಣ. ೬-೬೭). [ಸಂ.]

ಜಾಲಂಧರಬಂಧ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಹಠಯೋಗದ ಒಂದು ಬಂಧ: ಕಂಠಸ್ಥಾನದ ಬಂಧಗಳ ಸಂಕೋಚವನೆನಸಿ ತನ್ನ ಚುಬುಕವನಿಳುಹಿ ಹೃದಯ ಕ್ಕಾನಾದೊಳಗಿಟ್ಟು ಚಲಿಸದಿರಲು ಜಾಲಂಧರಬಂಧ (ಶ್ರವಿಲ್ಲ. ೩-೦೫-೬); ಆದರೆ ಪೂರಕವಾದ ನಂತರ ಜಾಲಂಧರಬಂಧವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು (ಪ್ರಾದ. ೦೦೦). [ಜಾಲಂಧರ + ಬಂಧ]

ಜಾಲಂಧ್ರ (ನಾ). ಬಲೆಯಂತೆ ಕಿಂಡಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಕಿಟಕಿ,–ಗವಾಕ್ಷ : ಗಾಜಾಲಂಧ್ರಂ ಬೆಳಕಿಂಡಿ " (ಶಾಶ್ವ. ೦೧೬); ನೋಡುತಿರ್ದರು ವರೂಜನರು ನೆರೆಮಾಡದುಬ್ಬರಿಗೆಯಂ ಮಿಗೆ ಕರುಮಾಡದಡೆಯಲಿ ಸೌಧಗಳ ಜಾಲಂಧ್ರತಿಪಿರದಲಿ (ಪಳಕ. ೯-೬೦). [ಸಂ.]

ಜಾಲಕ, ಜಾಳಕ (ನಾ). ೧. ಬಲೆ ; ಹೆಣಿಕೆ : ಬಸಿಲಲ್ಲಂ ಬಸನಾಳಕಾಲಿದನಿಗಳೆಳ್ಮಡೆ ಏರ್ತಂದುದು (ಶಾಪಂಉ. ೦೦೪); ಕುರುಡು ನಂಬುಗೆಯ ಕುರುಡುವಿಚಾರದ ಜಾಲಕಗಳ ನೀಗಿ (ತಿಂಕಪ. ೩೭-೦). ೨. ಕಿಟಕಿ ; ಗವಾಕ್ಷ : ಕಂಡಿ : ಕನಕಹರ್ಮ್ಯಂಗಳೆಡೆಯೆಳಕಾ ಲೋಕಿಪರು ಕೆಲರು ಜಾಲಕದೆಡೆಗಳೊಳು ಕೆಲರು (ಜಾಕಪಟ. ೯-೦೫). ೩. ಜೇಡನ ಬಲೆ. ೪. ಮೊಗ್ಗು. ೫. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ವಿಚಿಕಲ ನಲಿಪಜಾಲಕಂ ಜಾಲಕಂ (ಅಪಂಪ. ೪-೨೮). ಜಾಳಕ : ೫. ಅಜಿತೋದ್ಭವ್ಯಳ ಜಾಳಕಂ ಕದನದೊಳ್ ಮಾಱಿಸನ್ತು ತಾಗಲ್ ಮಹಾಮಹಿಮಂ ಸೂಲಿಗೆಗೊಣ್ಮು (ಆಶ್ವ. XX, ೧೨-೦೦ : 1167) ; ಆರ್ಜಿಸಿದಂ ಭೂವಾಲಂ ನಿರ್ಜರಭಕ್ತಿಯ ಜಾಳಕಮನೆ ಮೆಯ್ಯೊಳಿಂಗದೆ ರೋಮಾಂಚಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫). ೭. ಜೆ. ಎಸೆಯಲ್ ಜಾಳಕ ಜಾಳಕಂ ದೃಢಕವಾಟಂ ದ್ವಾರಕಾಪಾಳ ಬಾಣಸಂ . . . ಮಾಡಿಸಿದನೀ ಬಲ್ಲಾಳ ಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಳ್ . V, ವೀರಾಷ. ೭೨-೨೭೭ : 1186). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿರೋ ಭೂಷಣ. ೭. ಮೇರೆ ; ಎಲ್ಲೆ : ಮಾಯಾವಿತನೆನ. ೨. ಜೆ, ೫. ಜಾಳಕದರ್ಶನ ವಧುಗಳ ಜಾಳಕಮಂ ನೋಡಿ ನಡೆಯೆ ಮುಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಜಾಳಕ ಜನದೊಳ್ಬಣ್ಣಿಗಳ ಜಾಳಕಮಂ ನೋಡಿನೋಡಿ ನಡದಂ ಭೂವಂ (ಹಮ್ಮೀ. ೩-೧೦). ೮. ಆರಿಕುರ : ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಪ್ರೀತಿ ಬೀಜದಿಂ ಜನಿಪದ ನಿರ್ಭರಸ್ನೇಪಸಲಿಲಸೇಚನದಿಂ ನಯಂಬಡೆದ ಪುಳಕಜಾಳದಿಂ ಜಾಳಕವನುಳ್ಳಕೆಯ್ದ (ಅಗಪ. ೨-೩೨ ಪ). ೯. ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡ ವೆನು: ಅಲ್ಲಿ ರವಿ ನಿತ್ಯದೊಳ್ ಜಾಲಕನು ಗಿಡಮರಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಜಿನ ವೆಂತ್ಯಗಳು (ತುರಂಗ. ೯೫-೨). [ಸಂ.]

ಜಾಲಕಾಜಿ 'ಜಾಲಗಾಜು' ನೋ.

ಜಾಲಗಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲವಂಜಿಗೆ ತೆಂಕಲು ಲಿಂಗದ ಕಲ್ಲು ಸೈರಿಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲಗುತ್ತಿ ಪರ್ಯಂತ ಜಾಲಗಟ್ಟದ ಕೆಜಿಯೇ ಶೀಮೆ (ಕ್ರ. I, ೦೬-೮೨; 1068). [ಜಾಲ್ಯ + ಗಟ್ಟ್ಯ]

ಜಾಲಗತಿ 'ಜಾಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜಾಲಗಾರ 'ಜಲಗಾರ' ನೋ.

ಜಾಲಗಾರ್ತಿ 'ಜಾಲಗಾಜು' ನೋ.

ಜಾಲಗಾರನಹಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕೆ; ಬಳಿಯಬಣ್ಣದ ಎದೆರೋಮವುಳ್ಳ ವಿಮಾಗುಲಿಗಹಕ್ಕೆ: ವಿಮಾಂಚಲ್ಲಿ: (ಕ್ಷ).

[ಜಾಲಗಾರ್ತಿ (<ಜಾಲಗಾಜು) + ಹಕ್ಕೆ (<ಪಕ್ಷಿ)]

ಜಾಲಗಾರ್ತಿ, ಜಾಲಗಾತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಸ್ತರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು; ಅಂಬಿಗಿತ್ತಿ; ವಿಮಾನಗಾರ್ತಿ: ಒಗೆದಂ ಮ್ಯಾಸಂ ಗದ ಜಡಗಳ್ಳೆರನು' ಜಾ ಲ ಗಾ ರ್ತಿ[ಜಾಣಂ. ಜಿತ್ತಿ] ಯು ಬಸಿಳಿಂಳ್ (ಸಮುಹ. ೦೦-೦೩೦); ಸಮಾನ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ – ಜಾಲಗಾರ್ತಿ, ಬಳೆಗಾರ್ತಿ (ಕಬಿದ. ೨೦೯ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾಲಗಾತಿ**: ೨. ಮೋಚಗಾತಿ: ಮಾಯ, ಮಂತ್ರ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು: (ಕ್ಷ). [ಜಾಲಗಾಜ + – ತಿ (<– ಗ್ತಿ)]

ಜಾಲಗಾಜು, ಜಲಗರ, ಜಲಗಾರ, ಜಲಗಾಜ, ಜಾಲಕಾಜ, ಜಾಲಗಾರ, ಜಾಲರ (ನಾ). ೧. ವಿಮಾನ ಹಿಡಿಯುವ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು; ಬೆಸ್ತ; ಅಂಬಿಗ: "ಕೈವರ್ತ, ದಾಶ, ಧೀವರ ಈ ಮೂರು ಜಾಲಗಾಜನ ವೆಸರು" (ಜಾಚಿಂ. ೦೦೦); ಆ ವಿಮಾನೊರ್ವಂ ಜಾಲಗಾಱು ಜಾಲದೊಳ್ ಪಿಡಿದು (ಪಂಚಕ್ಷ. ೦-೬೯ ವ); ಅಲ್ಲಿಗೊಂದು ದಿವಸಂ ಜಾಲಗಾರರ್ ಬಂದು . . . ಜಾಲದುಂ ಬೀಸಿ ಮತ್ಸ್ಯಂಗಳಂ ಪಿಡಿದ ಮೆಂದು (ಪಂಚಕ್ಷ. ೦೩೮-೦೯); ಮುಂದೊವ್ವುಂತಿಪ ಮಲ್ಲ ಜಾಲಗಾಱರ ಗೃಹ ಚೆಂದದಿಂದೆಱಿದುವಾಗ (ಕಂಬಿ. ೬-೫೪). **ಜಲಗರ**: ೧. ಝಷ ನಂಗಳದನು ಜಲಗರನು ತಂದಿತ್ತೊಡೆ (ಪಚಮೋ. ೦೩-೩೦); ‖ ಇದಂ ಧಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿರಬಹುದು. **ಜಲಗಾರ**: ಜಲಗಾರರು ವಿಮಾನ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಂಣ. ೩೬೦). **ಜಲಗಾಜಿ**: ೧. ಮಾಣಿಕ ಮಿಯ್ಯಣ್ಣದ ಜಾಯವಿಮಾ ಕಂ ಡಾ ಣಿ ಕಾ ಜಿ ಜಲಗಾಜಿ ಕ್ಷೋ ಣಿ ಶ್ವ ರ ನಾ ಸ್ವಾ ನಿ ಕೆ ತಂದು ಕೈಗಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಸಿಗೆ (ಪೊಚಕ್ಷ. ೦೦-೩೪); ವರನಾವೆಯಲಿ ಜನ ದಾಟಿದ ಜಲಗಾಜರಿರವ ನಾನೇನ ಬಣ್ಣಿಸು ವೆ (ಲಿಪಮಿ. ೫-೩೯). **ಜಾಲಕಾಜಿ**: ೧. ಕೈವರ್ತರ ಮನೆಗೆ ಬಂದಂ ಬೇಗಂ ತುಹಿನಗಿರಿನಂದನಾಪತಿ . . . ಜಾಲಕಾಜನಾಗುತಂ (ಜಾರಾಶ್ಯ. ೪-೪-೪೪). **ಜಾಲಗಾರ್ಯ**: ೧. ಮಲ್ಲರು, ಜಾಲಗಾರರು ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಯವರೂ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ಣಾಭ. ೦೩೭). ೨. ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ; ಧೂರ್ತ: ನೂಲಿಳಿಯಿಂದ ಕೊರಳನ ಕೊಯ್ಸುವ ಜಾಲಗಾರ ಬೇಡ (ಪಂಕಪ್ರ. ೩೭-೯); ಕಕ್ಕೆ, ನೀನು ಊರಿಗೆ ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಆ ನನ್ನ ಜಾಲಗಾರ ಅಣ್ಣನ ಸಂಗಡ ಹೊರಟು ಬಡುವೆ (ಇಚ್ಛಿಳ. ೩೦೯). **ಜಾಲರು**: ೧. ವ್ಯಾಧನಂತೆ ಜಾಲರನಂತೆ ಹೇಮಚೋರನಂತೆ (ಸರಾವ. ೦೦೯-೩೦೩). [ಜಾಲ್ಯ + – ಕಾಜ]

ಜಾಲತನ (ನಾ). ವೋಸ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟ: ಅವಳಾ ಜಾಲತನವಾ ನೋಡುವೆನೂ ಜಾಹ್ನವೀಜನಕಾ (ಕ್ರಿಳ್ಳಾ. ೦೦೯).

[ಜಾಲ್ಯ + – ತನ]

ಜಾಲತೋರು (ಕ್ರಿ). ಜಾಲವನ್ನು ತೋರಿಸು; ಮಾಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು (?): ಬಾಲ ನಾನಿಲೆ ನೆಲಜಲದ; ಸಲೆ ಲೀಲೆಯಾಡುವ ಗಗನದಿ ಜಾಲ ತೋರುವೆ; ಆಗಳಿ ಸಾರುವೆ; ಕಾಲವೆಂಬುದನಿರಿಯೆನ್ನೆ (ಳಂಪ್ರ. ೩೦-೦೨). [ಜಾಲ್ಯ + ತೋರು (<ತೋಱು)]

ಜಾಲದುಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಔಷಧೋಪಯೋಗಿ ದ್ರವ್ಯ: ಕೆಲವು ಜೀನಸಿಗಳ ಹೆಸರು:– ಲೋಹಾನ ಕಾಚು . . . ಬೇರೋಜಾ (ಜಾಲದುಪ್ಪು). ಪತ್ರಿ (ಮುಂಬಣ್ಣ. ೦೦೦). [?]

ಜಾಲಪಟಲ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊರೆ: ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಟಿನಾ ಅಥವಾ ಜಾಲಪಟಲವೆಂಬ ನರಗಳಿಂದಾದ ಪೊರೆಯದೆ (ಶಾಪವಿ. ೦೩೩). [ಜಾಲ್ಯ + ಪಟಲ]

ಜಾಲಪಾದ (ನಾ). ೧. ಈಜಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಬೆರಳುಗಳ ನಡುವೆ ತೆಳುವಾದ ಪೊರೆಯು ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲು: ಬಾತುಕೋಳಿ ಯಂತೆಯ ಜಾಲಪಾದಗಳವೆ (ಒಡಕ್ಷ. ೦೬); ಆದರ ಹಿಂಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಲಪಾದವಿದ್ದರೂ ಮುಂಗಾಲಿನ ಉಗುರುಗಳು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸು ತ್ತಿದ್ದುವು (ಜಾಂಶ್ರ. III, ೦೩೪). ೨. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. ೩. ಬಾತುಕೋಳಿ.

[ಜಾಲ್ಯ + ಪಾದ]

ಜಾಲಪಾದಿ (ನಾ). "ಜಾಲಪಾದವುಳ್ಳ (ಪಕ್ಷಿ)" (Palmiped. ೩೦೪೨).

[ಸಂ. ಜಾಲಪಾದಿನ್]

ಜಾಲಮಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಇಡಿಗರ್ವ್ಯೈಪಯು ಮಧ್ಯವರ್ತಿನ ಜಾಲಮಂಗಲಂ ನಾಮಧೇಯ ಗ್ರಾಮಂ (ಇಆ. XII, ೦೦೬-೬; 813). [ಜಾಲ್ಯ + ಮಂಗಲ]

ಜಾಲರ 'ಜಾಲಗಾರ' ನೋ.

ಜಾಲರಿ 'ಝಷಾಲರಿ' ನೋ.

ಜಾಲರಿತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಚಿನ ತಾಳ: ಹೋಲಿಯ ರಾತ್ರಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ ದರವಾನರ ಜಾಲರಿತಾಳದಂತೆ, ಗಾಳಿಯ ಲಯವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ದ್ರುತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ ಬುತಾ (ಪಾಲ್ಕಿ. II, ೦೦೩).

[ಜಾಲರಿ (<ಝಷಾಲರಿ) + ತಾಳ್ಯ (= ತಾಲ)]

ಜಾಲರಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜಾಲರಿಯಂತೆ ರಂಧ್ರುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಬಟ್ಟೆ: (ಟೋಷ. ಮುಖವರದೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿಯ ಜಾಲರಿಬಟ್ಟೆ (ಟೀಲಂ. ೩೦೪೩).

[ಜಾಲರಿ (<ಝಷಾಲರಿ) + ಬಟ್ಟೆ]

ಜಾಲರಿಸೌಟು (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿಯುಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರಂಧ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸೌಟು: "ಕನೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬಾಚಿ ತೆಗೆಯುವ ಸೌಟು; ಗೋರುಸೌಟು, ಜಾಲರಿಸೌಟು" (Skimmer. ೨೦೪೨); ಅಕ್ಕಾರನು ಹುರಿದ ಬೋಂಡಾಗಳನ್ನು ಜಾಲರಿಸೌಟಿನಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ಹಾಕುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ (ಅಹಚೆ. ೪೧).

[ಜಾಲರಿ (<ಝಷಾಲರಿ) + ಸೌಟು (<ಸವ್ಯಟು)]

ಜಾಲವತಾಯನ (ನಾ). ತಂತಿಯ ಬಲೆಯಂಳ್ಳ ಕಿಡಿಕೆ,–ಗವಾಕ್ಷ; ಜಾಳಂದರೆವಿರುವ ಕಿಡಿಕೆ. [ಜಾಲ್ಯ + ವಾತಾಯನ]

ಜಾಲಾಂತರ (ಗು). "ಕಿಟಕಿಯಿದ್ದಂತೆ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರುಗಳಿರುವ; ಕಣ್ಣು ಕಣ್ಣಾದ" (Fenestrate. ೨೦೪೨). [ಜಾಲ್ಯ + ಅಂತರ]

ಜಾಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದರಿಯಲ್ಲಿ ಶೋಧಿಸು: ಜರಡಿಹಿಡಿ: ಬಾನ ಜಾಲಾಡುತ್ತ, ತಾರೆಗಳನಳೆವರಿವ (ಮಂಪ್ರ. ೪೮-೩). ೨. ಕೊಳೆ ಹೋಗುವಂತೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ಅಲುಬು: ಗದ್ದ ತೊಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನೀರಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲೇ ಹೋಗಿ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಜಾಲಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ (ಗರುಡ. ೩೩). ೩. ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಒರೆ ಹಚ್ಚಿ: ಅವನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಜಾಲಾಡಿದರು (ರಾಗಿ. ೦೩೦). ೪. ತಪ್ಪನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಮೂದಲಿಸು; ತರಾಟಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಆಕೆ ಜನ್ಮ ಜಾಲಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಳೆ (ಕಂಚಿಕೋ. ೦೩೭). 'ಜಾಲಿಸು' ಪರಾ. [ಜಾಲ್ಯ + ಆಡು]

ಜಾಲಾದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಜಾಲಾರಿ, ಜಾಲಾದ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೦-೧೪೨೬). [?]

ಜಾಲಾರಿ (ನಾ).=ಜಾಲಾದ : ಜಾಲಾರಿ, ಜಾಲಾದ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೦-೧೪೨೬); ವರ ಪಾರಿಜಾತ ಬಂಧೂಕ ತಾವರೆಯು ಚಂದ ಜಾಲಾರಿ ಇಂದ್ರವಾಣಿಯು ಬಿಲ್ವ (ಹಮಚ. ೭೮). [?]

ಜಾಲಿ$_1$ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬೊಬ್ಬುಳಿ ಮರ ; ಗೊಬ್ಬಳಿಮರ : ಜಾಲಿ ಜೇನೊಡವಿಪ್ಪೆ ಪಿಪ್ಪಲ ಮಾಲೆಯಿವ ನೋಡಬಲೆ (ತೊರರಾ. ೩-೦-೨೮); ಜಾಲಿಯ ಮರದಂತೆ ಧರೆಯೊಳು ದುರ್ಜನರು (ಪುರಂದ. ೦-೧೧೬-೧); ಆಲಕ್ಕೆ ಹೂವಿಲ್ಲ ಸಾಲಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲ ಜಾಲಿಯ ಮರವು ನೆರಳಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ತಾಯಿಯ ಮನೆಯು ಸ್ಥಿರವಲ್ಲ (ಆಗೀತೆ. ೮೮) ; ಜಾಲಿ ಬಿತ್ತಲು ಕಾಲಿಗೆ ಮೂಲ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಲಿ ; ತುಳು. ಜಾಲಿ]

ಜಾಲಿ$_2$ (ನಾ). ಪಡವಲ ಬಳ್ಳಿ : "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೀ, ಪಟೋಲಿಕಾ, ಜಾಲೀ-೩ ಪಡವಲದ ಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೨). [ಸಂ. ಜಾಲೀ]

ಜಾಲಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ಮಾಯಾವಿ; ವಂಚಕ : ಹಿಸುಣರ ಜಾಲಿಗಳ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾಳಿಗಳ, ಜಾಳಿಗರ]ಚದುರೋಕ್ತಿ ನಮಗೇಕೆ (ತೊರರಾ. ೨-೦-೨೭). ೨. ಬೆಸ್ತರವನು; ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು; ಬಲೆಗಾರ: "ಜಾಲಿ-ಬಲೆಗಾರನಲ್ಲಿಯೂ . . . ಸೂತಾಖ್ಯ-ಸೂತ ಎಂದಾಗುವುದು" (ನಾನಾರ. ೩೩ ಟೀಕು). [ಸಂ. ಜಾಲಿನ್]

ಜಾಲಿಕ$_1$, ಜಾಳಿಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಲೆ : "ಜಾಲಿಕಂ ವಾಗುರಂ ಬೆಳ್ಳಾರವೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೨-೩). **ಜಾಳಿಕ$_2$** : ೨. ಕವಚ ; ಚಿಲಖತ್ತು : "ಜಾಳಿಕಂ ಮಾರಿ ವರ್ಮಂ ಕವಚಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೦).

[ಸಂ. ಜಾಲಿಕಾ]

ಜಾಲಿಕ$_2$, ಜಾಳಿಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಲೆಗಾರ ; ಬೆಸ್ತ : "ಜಾಲಿಕಂ ಧೀವರಂ ಕೈವರ್ತನೆಂದೆನಲು ಜಾಲಗಾಱಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೧೦-೩). ೨. ಜೇಡ ; ಜೇಡರ ಹುಳು. ೩. ಮಂತ್ರವಾದಿ ; ಜಾದೂಗಾರ ; ಮಾಯಾವಿ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : "ಜಾಲಿಕನೆನೆ ಕಾಪಟಿಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೭೬) ; "ಜಾಲಿಕಃ, ಕೌಸೃತಿಕಃ, ಧೂರ್ತಃ, ವ್ಯಂಸಕಃ, ಮಾಯಾವೀ, ಮಾಯಿಕಃ, ಮಾಯೀ-ಈ ೧೧ ಮಾಯಾವಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೦೯೪) ; ಗಗನತರಂಗಿಣೀ ವಿಭವಮಂ ಸುರಕಾಂತೆಯರಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಲ್ಲಿಗೆ ತರಲಾರ್ಪೆನೆನ್ನಧಿಕ ವಿದ್ಯೆಯಿನೆಂದೊಱಲ್ದು ಜಾಲಿಕಂ (ದಶಕು. ೬-೦೩೩). ೪. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಅಧಿಪತಿ. **ಜಾಳಿಕ$_1$** : ೧. "ಧೀವರ ಜಾಳಿಕದಾಶನಾಮ ಮೀಂಗುಲಿಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೬-೮೪). [ಸಂ.]

ಜಾಲಿಗ (ನಾ). = ಜೇಡರ ಹುಳು. 'ಜಾಲಿಗಕೀಟಕ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಜಾಲಿಕ]

ಜಾಲಿಗಕೀಟಕ (ನಾ). ಜೇಡರ ಹುಳು : ಬಾಲಂ ಬೀಸದು ಸಂತಾಪಾಲಸನಾಗಿರ್ಕುಮಿಕ್ಕುಗುಂ ಮೆಯ್ಯಂ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳಂ ಬಿಟ್ಟಿರ್ಕುಂ ಜಾಲಿಗಕೀಟಕ ಮನಡಸಿ ಮೆಲ್ದ ತುರಂಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೩೦). [ಜಾಲಿಗ + ಕೀಟಕ$_2$]

ಜಾಲಿಗುಱುವ (ನಾ). ಜಾಲಿಮರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ವೀಪ : ಒಂದು ದಿನ ಕೆರೆಯ ನಡುವಣ ಜಾಲಿಗುಱುವಕ್ಕೆ ಭಂದು ಪದ್ಮಾಸನದಿ ಕುಳ್ಳಿತ್ತು ಶಿವಯೋಗದಿಂದಿರಲು (ರಾಘಚ. ೧೫-೨೯). [ಜಾಲಿ$_1$ + ಕುಱುವ$_1$]

ಜಾಲಿಗೆ (ನಾ). ಕೋವಿಯನ್ನು ಹಾರಿಸುವಾಗ ಹತ್ತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬತ್ತಿ : ಮಾವಿನ ಚಿಗುರೆಂಬ ಜಾಲಿಗೆಯ ಬತ್ತಿಯಂ ಹತ್ತಿಶಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೬೭-೦೩) ; ಈರಣ್ಣ . . . ಜಾಲೀಗೆ ಬತ್ತೀ ಬಲಗೈಲಿ ಹಿಡ್ಕೊಂಡು ಒಬ್ಬಾನೆ ಹೊಡೆದಾನೋ ದೊರೆಮಗಾ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪೪). 'ಜಾವುಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಾಲಿಜಪ್ಪಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಅಂಡ್ರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು, ಕಡಗೋಲು ಗಿಡ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತ, ಜಾಲಿಜಪ್ಪಟೆ-ಇಂಥ ನೂರಾರು ಕಾಡು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು ಹೊದರು ಗಿಡಮರ ಬಳ್ಳಿ (ಬೆಳುಮ. ೫೩). [ಜಾಲಿ$_1$ + ಜಪ್ಪಟೆ$_0$]

ಜಾಲಿನಿ, ಜಾಳಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಹೀರೆ: "ಪೀರೆ ಜಾಲಿನಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೧). **ಜಾಳಿನಿ**: "ಹೀರೆ ಮೃಡಂಗಿ ಫಲಿನಿ ಜಾಳಿನಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪). [ಸಂ. ಜಾಲಿನೀ]

ಜಾಲಿಬಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜಾಲಿಬಂಕೆ, ಇಪಿಕಾಕುನ್ಹ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೫-೧೩೦೬). [?]

ಜಾಲಿಮ, ಜಾಲೀಮ, ಜಾಲೀಮು(ಗು). ೧. ಉಗ್ರವಾದ; ದಾರುಣವಾದ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : ಆದರೆ ಆ ಜಾಲಿಮ ವಿಷದಿಂದ ಅವನ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕೂಡ ಗಿಟಕಿರಿದಿದ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಔಷಧವು ಅವನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೬೦). **ಜಾಲೀಮ**: ೧. ಮಕ್ಕಾದ ಕಡೆಗೆ ಮುಖಮಾಡಿ, ನಮಾಜು ಬೀಳುವಾಗಲೇ ಜಾಲೀಮ ಪಣವನ್ನು ಪುಕಾರಿಸಿದರು (ದೀಪಹ. II, ೪೦). **ಜಾಲೀಮು**:(ನಾ). ೨. ಉಗ್ರವಾದುದು; ದಾರುಣವಾದುದು: ಕೊಟ್ಟ ಮದ್ದು ತುಸು ಜಾಲೀಮು ಮಾತ್ರ ಇತ್ತೆಂದು ಅದರ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಅವನು ಕಂಡುಕೊಂಡನು (ಪಾಬಲ. ೮೪). [←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಲೀಮ್]

ಜಾಲಿಸು, ಜಾಳವಿಸು$_1$, ಜಾಳಿಸು$_2$, ಜಾಳೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಸಕಡ್ಡಿ ಹೋಗುವಂತೆ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆ : ಮಿದಿದಕ್ಕಿಗಳ ಮಾಡಿ ತೂಗಿ ಜಾಲಿಸಿ (ಗೋಮಟೇ. ೪-೭೭). ೨. ಕಲಕು; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಜಗಾ ಜಾಲಿಸುವ ಬಡ್ಡಿ ಮಗು ತೂಗಲಾರಳೊ (ಗಾದೆ). ೩. ಶೋಧಿಸು ; ಪರಿಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸು : ಜಾಲಿಸಬೇಕೊ ಜಾಲಸಾಗರನಾಗಿ ಪಾಪಜಾಲಂಗಳ ಕಸ ಪೋಗುವಂತೆ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೦೫೨-೦) ; ಅದರಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಾಲಿಸಿ ತೊಳೆದು (ಪಂಯಾತ್ರ. ೬೯). **ಜಾಳವಿಸು$_1$**: ೪. ಮೋಸ ಮಾಡು; ವಂಚಿಸು. 'ಜಾಳವಣೆ' ಪರಾ. **ಜಾಳಿಸು$_2$**: ೧. ಕಲ್ಮಷವೆಂಬ ತೌಡಂ ಹಾಱಿಸಿ ಸಮತೆಯೆಂಬ ಸಲಿಲದಲ್ಲಿ ಜಾಳಿಸಿ (ಅವಚಂ. ೨೭೭-೦೨೭೦); ಜಾಲಗಾರನು ಉಸುಕು ಜಾಳಿಸುವ ಹಾಗೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ.೦೧-೯). ೫. ಕೊಡವು; ಒದರು: ಆರ್ದ್ರಮಂ ಜಾಳಿಸಿ ಜಾಲಮಂ ಬಿಸಿಲೊಳಿಕ್ಕುವ . . . ಶಬರರ್ಕಳಿನಿಂತೆಸೆದತ್ತು ಪೆಕ್ಕಣಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೭೪). ೬. ಸೋಲಿಸು; ಜಳ್ಳುಮಾಡು: "ಜಾಳಿಪುದೆಂದು ಸೋಲಿಪುದು" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೬೫೪) ; "ಜಾಳಿಪುದೆನೆ ಸೋಲಿಪುದು" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೪); ಜಾಳಿಸಿದನಾ ಕಾಶಿರಾಜನ ಧಾಳಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೪-೫) ; ನಿಮ್ಮ ಬಲ ಜಾಳಿಸಲ್ವೀರ ವೃಷಸೇನ ಬೊಬ್ಬಿರಿದು . . . ನುಡಿದನು (ತುರಂಗ. ೬೭-೧). ೭. ಒಂದರಿಯಾಡು; ಜರಡಿಹಿಡಿ: ಹಾಲಿನ ಹುಡಿಯನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಅರೆದು ಸರಿಗೆಯ ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಜಾಳಿಸಬೇಕು (ಆಡುಸೌ. ೧೦೧). **ಜಾಳೈಸು**: ೮. ತಗ್ಗಿಸು; ಅಧೀನದಲ್ಲಿಡು : ಗಾಳಿ ಬೆಂಬಲವಾಗಲುರಿಯ ಛಡಾಳವನು ಜಾಳೈಸಬಹುದೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩೪-೧೫). [ಜಾಲ$_1$+ -ಇಸು$_3$]

ಜಾಲೀಮ 'ಜಾಲಿಮ' ನೋ.

ಜಾಲೀಮು 'ಜಾಲಿಮ' ನೋ.

ಜಾಲೆ$_1$, ಜಾಳ$_2$, ಜಾಳೆ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ ; ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ : "ಜಾಲೆಯುರಿಯೆನಲ್ ಜ್ವಾಲೆಯೊಳು ಸಲೆ ವರ್ತಿಸುಗು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೨); ಜಾಲೆಯಿಂ ಮರ ಕೆಡುಗು ಮೋಳೆಯಿಂ ಕೆಱೆ ಕೆಡುಗು ಆಳು ಇಲ್ಲದನ ಹೊಲ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೫೩) ; ಶೂಲದ ಪೆಣನುಂ . . . ಜಾಲೆಯ ಬಿಸಿಗಂ ಬೆರ್ಚುತೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೭-೨೩) ; ಕೂರಂಬಿನ ನನೆಯೊಂದು ಕುತ್ತೆಸಳ ಜಾಲೆಗೆ ಸೀಕರಿವೋಗದೇಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೧೪). **ಜಾಳ$_2$**. 'ಜಾಳವಿಸು' ಪರಾ. **ಜಾಳೆ** : ವತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ-ಜ್ವಾಲಾ-ಜಾಳೆ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ).

[<ಪ್ರಾ. ಜಾಲಾ / ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾ]

ಜಾಲೆ$_2$ (ನಾ). ಮಾಟಗಾತಿ ; ಥಳಕುಬೆಳಕಿನಿಂದ ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವವಳು ; ಧೂರ್ತೆ : ನುಡಿಗಳಿಂ ನಡೆಗಳಿಂ ಜಾಲೆಯರ ಕೊನಬು ಗಾಱಿಕೆ ಸುಳುಹು ತಾಪಸರಿಗಂ ಪ್ರಾಣಗುಂದಿರ್ದು (ತುರಂಗ. ೮೦-೪೦).

[ಜಾಲ$_1$ + – ಎ$_2$]

ಜಾಲೆ$_3$ (ನಾ). = ಜಾಲ$_1$. 'ಜಾಲೆಗಾಱ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಾಲ]

ಜಾಲೆ$_4$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಣ್ಣ : ಒಂದು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹೊಂಟರೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಮರಳಿ ಮನೆಗೆ ಓಡುವ ಜಾಲೆಯ ಜಾನುವಾರುಗಳು (ದಂಬನಾ. ೧೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ಹಸು : ಬಟ್ಟಗಡಸು ಕೆಂದ ಹುರಿಗ ಕಾರಿಯು ಬೆಳ್ಳ ನೆಟ್ಟಕ್ಕೊಂಬಿನ ಕಾರಿ ಜಾಲೆ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವ ಪಸುಗಳು ಎಸೆದುವು ಪಟ್ಟೆಯ ಸೀರೆಯಂದದಲಿ (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧-೪೧). 'ಜಾಲೆಯಾಡು' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ ; ಶೂಲಿಕೆ : " ಶೂಲಿಕೆಯೆನಲ್ ಜಾಲೆ " (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). ೪. (?) : ಅಲ್ಲದ ನೆಲನು ಬೆಳವುದಕೆ ಹುಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಜಾಲೆಯುಂಟೇ ? (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೭೩-೬೫೧). [?]

ಜಾಲೆಗಾಱ (ನಾ).=ಜಾಲಗಾಱ : ಮಿಗೆ ಬಸನದಿಂದೆ ಕೊಲೆಕೊಂದು ಗಡಂ ಸಗ್ಗಕ್ಕೆ ಪಾಪಿ ಸಲುವಡೆ ಮತ್ತೀ . . . ಸೊನೆಗಾಱನುಂ ಜಾಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲ] ಗಾಱನುಂ ಮಾಣ್ದಪರೆ (ಸಮಪ. ೧೪-೮೭); ಜಾಲೆಗಾಱನ ಕಾಲು ಮುಳ್ಳು ತಾಗಿ ನೊಂದಿತ್ತೆಂಬಂತೆ . . . ಠಕ್ಕನ ಪೂಜೆಗೆ ಮೆಚ್ಚುವನೆ ನಮ್ಮ ಗುಹೇಶ್ವರನು (ಅವಕಂ. ೨೯-೧೨೨); ಮಾಲಿಕ ವ್ಯವಹಾರ ಕಮ್ಮಡಿವಾಳ . . . ತಳವಾಱ ಜಾಲೆಗಾಱ ಕಳಾಕುಶಲ ತಾಂಬೂಲಿಕರ . . . ಆಳಬೇಹುದು ಚದುರ ಕುಶಲರಿಗೆಂದು ವಿಟ ನುಡಿದ (ಜೀವಂಚ. ೧೭-೮೭).

[ಜಾಲೆ$_3$ + – ಕಾಱ]

ಜಾಲೆಯಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಡು : ತನ್ನ ಕಟ್ಟಿದ ಗೇಣಂ ಪರದನಂ ಜಾಲೆಯಾಡಂ ಕೊಲ್ವಂತೆ ಪೊರಟ್ಟಿ ಕೊಂದು (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧೨-೮೦) ; ಏಳನೆಯ ಭವದೊಳುಕ್ಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಜಾಲೆಯಾಡಾಗಿ ಜನಿಸಿರ್ದೆ (ಪುಷ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೨೯ ವ). [ಜಾಲೆ$_4$ + ಆಡು$_3$]

ಜಾಲ್ಮ (ಗು). ೧. ಕ್ರೂರವಾದ ; ದಯಾಹೀನ. ೨. ಪಾಮರವಾದ ; ನೀಚವಾದ ; ತುಚ್ಛವಾದ. (ನಾ). ೩. ನೀಚನಾದವನು ; ದುಷ್ಟನಾದವನು: ಎಲೆ ಜಾಲ್ಮ ಎತ್ತ ಪೋದಪೆ (ಜಾಲಭಾ. ೯-೪೬). ೪. ವಿಚಾರ ಮಾಡದೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು ; ಹಿಂದು ಮುಂದು ನೋಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ದುಡುಕುಗಾರ. ೫. ತಿಳಿಯದವನು; ದಡ್ಡ ; ಮೂಢ : " ವೈಧೇಯಃ, ಬಾಲಿಶಃ, ಬಾಲಃ, ಜಡಃ, ಜಾಲ್ಮಃ . . . ಮಾತೃಶಾಸಿತಃ—ಈ ೧೧ ಅಱಿಯದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೧); ಜಡನೊ ಜಾಲ್ಮನೊ ವ್ಯರ್ಥಜನ್ಮನೊ ಕಡುಮರುಳೊ ಕಾಕನೊ ವಲಂ ಬಾಯ್ಬಡಿಕನೊ (ಪ್ರಹ್ಲಾಕ. ೭-೨೨). [ಸಂ.]

ಜಾಲ್ಮಜಲ್ಪ (ನಾ). ದಡ್ಡತನದ ಮಾತು; ಅವಿವೇಕದ ಮಾತು: ಇಂತಹ ಜಾಲ್ಮಜಲ್ಪಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೀವು ಪುನಃ ಕೇಳಿಸದಿರಬೇಕು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೧-೧೮)

[ಜಾಲ್ಮ + ಜಲ್ಪ]

ಜಾಲ್ಮತೆ (ನಾ). ಕ್ರೂರತೆ ; ಕ್ರೌರ್ಯ ; ಹಿಂಸೆ : ಜಾಲ್ಮತೆಗೆ ಜಾಲ್ಮತೆಯನೊಡ್ಡಿ ಸೆಣಸುವ ರೂಢ ರಾಜನೀತಿಯನೊಡೆದನೀ ಸಾಹಸಿ (ಅಮತಂ. ೫೪-೩). [ಸಂ. ಜಾಲ್ಮತಾ]

ಜಾಲ್ವರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಚೆದರಿಸು (?) : ಪಳ್ಳಿಪುರಗಳ ಪೊಕ್ಕು ಕೊಳ್ಳೆಯಾಡಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲಿದನು ಅವ ತನ್ನ ಬಲವೆಲ್ಲಗೂಡಿ ತಾಗಿ ಚೂಣಿಯ ಬಲವ ತಟ್ಟಿ ಜಾಲ್ವರಿದು ನೂಕಿ ಬಹುಜನರುಗಳ ಮುಕ್ಕಿರಿಯಲಿಕ್ಕಿದನು (ಕರಿಕ. ೧೭-೫). [<ಜಾಲ$_1$ + ಪರಿ$_2$]

ಜಾವ$_1$, ಜಾಮ$_1$, ಜಾವು, ಝಾಮ, ಝಾವ (ನಾ). ದಿವಸದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಾಲ ; ಏಳೂವರೆ ಗಳಿಗೆ ; ಒಂದು ಪ್ರಹರ ; ಮೂರುಗಂಟೆಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ : " ಪ್ರಹರಃ, ಯಾಮಃ—ಈ ೨ ಜಾವಂ " (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೦೬) ; " ಪ್ರಹರವೆನಲು ಯಾಮವೆನೆ ಜಾವಂ " (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೬) ; ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದಯ್ಯಿಲ್ ಕೊಳೆ ಶೀತಕ್ಕಾಱದಳ್ಕಿ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೯೪ ಶೂದ್ರಕ); ಅಂತಾಯಿರುಳ ನಾಲ್ಕು ಜಾವಮುಂ . . . ಕೆಂದಿನೊಳೆ ಬೆಳಗಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೨ ವ) ; ಇರುಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಜಾವಮುಂ ಮೌಹೂರ್ತಿಕನಂತೆ ಪೊತ್ತಿನಳವಿಯಂ ನೋಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧-೧೬೦) ; ಒಂದರೆಗಳಿಗೆಯನೊಂದು ಬರಿಸದಂತೊಂದು ಜಾವವ ಯುಗದಂತೆ . . . ಎಣಿಪಳು (ಹದಿಬ. ೭-೨೭); ಚೇಳಿಗೆ ಪಾರುಪತ್ಯ ಕೊಟ್ಟರೆ ಜಾವಕ್ಕೊಂದು ಸರ್ತಿ ಮುಟ್ಟಿಸಿತು (ಗಾದೆ). ೨. ಜಾವ, ಜಾವದಲ್ಲೂ ಮಾಡುವ ನಗರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾವಲು; ಪಹರೆ; ಗಸ್ತು: ಬಲಿದು ಕಾಲ್ಗಾಪಿನಣಿವೆರಸು ನಿಂದ ಜಾವದ ಮದಗಜಂಗಳುಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೫೬ ವ). ೩. ಕಾವಲಿನ ಎಡೆ,–ಸ್ಥಾನ ; ಪಹರೆಯವರು ಕಾವಲಿಗಾಗಿ ಇರುವ ನೆಲೆ ; ಕಾವಲುಗಾರರ ಠಾಣೆ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಾವ ಮುಕ್ಕಡ(ಗ)ರವಟಿಗೆ ತಳವ(ಱಿಕೆ)ಯ(ಮೆ)ಕ್ಕೆಕ್ಕೆಯೊಳಂ ಠಾಣಾಂತರಮಂ ನಿರವಿಸೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ವ) ; ಹೃದಯಪ್ರಿಯರಂತೊಱಗಿದ ಪದದೊಳ್ ಗರಟಿಗೆಯ ಜಾವದುಕ್ಕಡದುಲಿ ಮಱ್ಗಿದ ಪೊತ್ತು (ಯಶೋಕ. ೨-೨೭). ಜಾಮ$_1$: ೧. ಆ ಪುಲಿಯ ಕೊಲ್ವೆನೆನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಕಡಿದು ಜಾಮದಿನ್ದೊಳಗೆ ಕೊನ್ದಂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೧೭೨-೪ ; 950) ; ಬುಧವಾರ ಮೂರನೆಯ ಜಾಮದಲು ಕಾದಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೦೬೭-೯; 1454) ; ರಾತ್ರಿ ಮೊದಲನೆಯ ಜಾಮದ ಗಂಟೆ ಆಗತಾನೆ ಹೊಡೆದಿತ್ತು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೪೯). ಜಾವು : ೧. ಕಲ್ಲುಮಂಟಪದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದಿರಿ ಒಂದು ಜಾವು (ಹೃದಸ. ೭೫-೭). ಝಾಮ: ೧. ಬೆಳಗಿನ ಝಾಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮಲಗಿದೆನಲ್ಲ (ದೇವೀಪೌ. ೪೧). ಝಾವ : ೧. ಘಳಿಗೆಯೆಂಟಾಗಲೊಂದು ಝಾವವಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦) ; ಎಂಟು ಝಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹರಿಯ ಕೊಂಡಾಡೊ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೯೫-೬) ; ಒಂದು ಝಾವ ರಾತ್ರಿ ಇದ್ದದ್ದು ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಅನಾಥ. ೨೮೮).

ಜಾವದವರ್, ಜಾವದವರು = ಕಾವಲಿನವರು ; ರಕ್ಷಕರು : ಅಯಾಮಿಕಸ್ಯ=ಜಾವದವರಿಲ್ಲದೊಂಗೆ (ನೀತಿವಾ. ೧೩-೭);ಕರೆದು ತಂದಮೃತಾನ್ನ ಪೂಡುವರಿರುಳು ಪಗಲದಗಲದೆಯು ಜಾವದವರು ಮಹಾ ಸುವಿಧಾನದಿಂ ಬಿಡರಂಗರಕ್ಷಕರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೧೧೫). ಜಾವದಾನೆ = ಕಾವಲಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆನೆ : ರಾಜಾಂಗಣದ ಬಯಲ ಬಾಳ್ಗಂಬಂಗಳೊಳ್ ಸೆಱೆಗೆಯ್ದಿರ್ದ ಜಾವದಾನೆಗಳ ಮೇಲೆಡೆಗೆಡದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). ಜಾವಮಿರ್ = ಕಾವಲಿರು : ನಿದ್ರಾಭರ ಪರವಶರಾಗಿರೆ ಭೀಮಂ ಜಾವಮಿರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೦ ವ). ಜಾವಮಿರಿಸು = ಕಾವಲಿಗೆ ಇರಿಸು ; ರಕ್ಷಣೆ ಏರ್ಪಡಿಸು : ಸಾಹಸಭಟರಪ್ಪ ಸುಭಟರ್ಗೆ ನಾಲ್ಸಾಸಿರ ಪೊನ್ನಂ ನುಡಿದು ಜಾವಮಿರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ವ).

[<ಪ್ರಾ. ಜಾವ. / ಸಂ. ಯಾಮ]

ಜಾವ$_2$(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಮಧುಪಿಪ್ಪಲಿ ಮೂಲದ ಭಲ್ಲಾತಕದರುಗದ ಜಾವದ ಪುಡಿಯಂ ಕುದಿಯಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೪೫). [?]

ಜಾವಕ್ (ಗು). ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವ. 'ಆವಕ್' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಜಾವಕ್]

ಜಾವಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಅಲಸಂದೆ; ತಡಂಗುಣಿ. ೨. ಅರಗು : "ಜಾವಕ–ಯಾವಕ = ಅರಗು " (ತದ್ಭಕೋ. ೦೫). ಯಾವಕ, ಜಾವಕ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಯಾವಕ]

ಜಾವಗಹಳೆ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರರು ಊದುವ ಕಹಳೆ; ಪಹರೆಯವರು ಜನರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಊದುವ ಕೊಳಲು : ಹೊಡೆವ ಹೆಬ್ಬರ ಜಾವಗಹಳೆ ತಂಬಟೆಗಳ ಕಡುರವ್ವಳೊಳಱುಗುದಿಗೆಯ ಜಡಿವ ದನಿಗಳಿಂದ (ಕಂಚಿವಿ. ೦೦-೦೦). [ಜಾವ + ಕಹಳೆ]

ಜಾವಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಕಾವಲು ಕಾಯುವ ಗುತ್ತಿಗೆ : ನಿತ್ಯವುಹೆಯನು ಮಲ್ಲಯ್ಯಂಗೆ ಮಾಡಿನೋಡುತ್ತ ತೋಟವನು ಕೆಟ್ಟಿಯನು ಜಾವಗುತ್ತಿಗೆಯನಿತ್ತು ತಾಂ ಹರುಷದಿಂ ಕವಿರಿಗಳ ಕಱುವ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದನಂ. (ಸಿದ್ಧಂ. ೩-೦೭). [ಜಾವ + ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಿಗೆ)]

ಜಾವಟೆ(ನಾ). ಚಿವಟಿಕೆ; ಜಾವಲ್ಲ (?): ತೀವಿದರು ಧಂಡಿಯಲಿ ಮುಂದಣ ಜಾ[ಜಾಱ್ಳ. ಜಾ]ವಟಿಯು ಚಿವಳಿಗೆ ಜರಿಯು ನ್ಯಪಾವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ರರು ಕಂಡ ವಸ್ತ್ರಗಳ (ಅಖಾಸ. ೬-೬) : ರಾವುತರು ಸಮತಳಿಸಿ ಮುಗ್ಗಲು ಮಾವುಹರು ತಲೆದೋರಿತ್ತಲು ಜಾವಟೆಯು ಜಾವಲ್ಲ (ಮುತಿಲಂ. ೪-೦೭). [?]

ಜಾವಡಿ$_1$ 'ಜಾವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಜಾವಡಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಮುಮುಕ್ಷು ಮಧ್ಯದಿ ನಿಂದ ಕಾಲಭ್ರುವಿನ ತರ ಅವುಮ ಶಿವನ ಜಾವಡಿಗಳು ರವಾಣೀಯ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮಗಳ ಭಿತ್ತಿಗಳಾಗಿ ವಿವಿಲವೇದದ ಸಾಲಗಂಬ (ದೇವಾಂಪು. ೨-೩೮).

[P ಇದು 'ಜಾವಡಿ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಾವಡಿಕಾರ (ನಾ). ಜಾವಡಿಗೀತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು : ಜಾವಡಿ ಕಾರರು, ತುವ್ವಿಕಾರರು ನಿತ್ಯಜೀವನದ ಲೀಲಾವಿಲಾಸವನ್ನು ಬಿಣ್ಣಿಸಿ ದ್ದಾರೆ (ಕಾಕರ. ೩೦೦).

[ಜಾವಡಿ (<ಜಾವಳ್ಳಿ) + – ಕಾರ್ರ (< – ಕಾಱ)]

ಜಾವನಿಗಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಜಾವನಿಗಾಲೆ, ಸಣ್ಣ ಸಲ್ಲೆ, ಕಾಯೋರಿ, ಕರಿಸಲ್ಲಿ, ಕಾಡುಪಡಗಂ, ಮುಂರಿಗೆ (ಮೈಹಿಗಿ. ೪೦-೬೯). [?]

ಜಾವಯ (ನಾ). ಮಗಳ ಗಂಡ; ಅಳಿಯ; ಜಾವಾತ : ನವ್ಯ ಜಾವಯನ್ನ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿರಿ, ಸ್ವಾಮಿಜಿ (ಖಿಶಿ.,೬೦೬) : ನವ್ಯ ಜಾವಯೀ ಆಂಥಾವಲ್ಲ ತಗೀರಿ (ಗ್ರಾಸೊಯ. ೬೮). [←ಮರಾ. ಜಾವಯೀ./ಹ್ರಾ. ಜಾವ್ಞಾ./ಸಂ. ಜಾಮಾತೃ]

ಜಾವರಿ (ನಾ). (?) : ವಲ್ಯಯ ವುರದ ಭೂಪದೇವರ ಜಾವರಿ ಗೊಬ್ಬರ ಸಿಗೂದಿವಾಡಿ x x x ದಿವಾ ಸತ್ಪನಾತ (ಕಾಬಂ. ೩-೫; 1071). [?]

ಜಾವಳ್ಳ 'ಜಾವಲ' ನೋ.

ಜಾವಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನ್ಯ ; ಸಾಧಾರಣ : " ಜಾವಳೆಮೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಮುಂ ಜಾವಲಮುಮಮ್ಮ್ಯದು " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೫೫) : ಇಳೆಯೊಳು ತ್ಪಮಕೀರ್ತಿಗಳಂ ಜಾವಳದ ಪುರುಷರ ಧರ್ಮವೃತ್ತಿಸ ಗೆ ಲು ವ ಪರಿಯಂತ್ಕೆ (ಕ ವಾ ಕಾ. ೩-೧೩೦) : ಸುಂದರಿಯರನೊಪ್ಪಿದಿವ್ಯದುದು ಜಾವಳವೇ (ಹರಿಪ್ರ. ೬-೪೦). ೨. ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ ; ನಾಡಾಡಿ : ಭೂವಳಯದೊಗುಳ್ಳ ಸರ್ವಜೀವಾಳಗಳ ಜಾವನಮಾಡಲೆಂದನುಗೆಯ್ದು ಶಿವ ಸಿದ್ಧ ಜಾವನೆಸೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦ ಸಂಚಿತ) : ಬಸವನೇಂ ಜಾವಳನೆ ಭಕ್ತ ರೊಳು (ಬಸವ. ೦-೨೮); ಬಾಲರಾದಡೆ ಭಂಗವೇ ಜಾವಳನೆ ಅಭಿಮನ್ಯು (ಕುಬ್ಜಾಶ್ವ. ೪-೦೪) ; ಸತಿಯ ಮಚ್ಚು ಜಾವಳರ್ಗಂತು ದೊರಕುವುದು ಮುನ್ಪೀಜನಂ ಭಟಸಿದಂಗಲ್ಲದೆ (ರಾಶಾ. ೬-೩೪). ೩. ಕೀಳಾದವನು; ಹೀನ : ಮುನಿದೊಡೆ ನಲ್ಲನೊಜಳೆ ಪದಾಂಬುರುಹಕ್ಕೆ ವಿನವ್ರನಾಗೆ ಜಾವಳ ಮೊಱಿಯಲ್ತು, ನೀನೆನಿಗೆ ಮುಟ್ಟದೆ ಪೋಗೆನೆ (ಕೃಗಾರ. ೬-೮೮); ಈ ಮಹಿಯೊಳ್ ಜಾವಳನುಂ ಕರಂ ಕುಪಥದೊಳ್ ಪ್ರಾಲಿಕ್ಕಂ (ರಾಳಂಶ. ೬೪-೦೦೦). [?]

ಜಾವಳ್ಳ, ಜಾವುಳ (ನಾ). (ಉಕ). ೧. ಜುಟ್ಟು ; ಕೂದಲು. ೨. ಮಂಡೆಗೂದಲು ; ಹುಟ್ಟುಗೂದಲು: ಶಿರಮೂಗುತಿ ಸಣ್ಣನಾಮು ಶಿರದ ಜಾವಳ ಜಡ ಕಡೆಗೂಲು ನೇಣಾಂಸಹಿತ (ವಾದೀಕೀ. ೬೬-೭); ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸಿನ ಜಾವಳವನ್ನು ತೆಗೆಯುವಾಗ (ಆಡಾಗ. ೧೦೦); ಐದನೆಯ ವರುಷಕ್ಕೆ ಅವನ ಜಾವಳವನ್ನು ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ತೆಗೆಸುವೆಂಂದೂ ಬೇಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕ್ಕ್ರಶಿಪ್ರ. ೦೦೫). ೩. ಮೊದಲ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಕೂದಲು ತೆಗೆಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರ: ಚೌಲ; ಚೌಡಾ ಕರ್ಮ : ಇವರಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ, ಜಾವಳ, ಲಗ್ನ, ಮರಣ ಇತ್ಯಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಂಟು (ಆಡಾಗ. ೧೬೪); ತನ್ಮಧ್ಯೆ ಒಮ್ಮೆ ಶಾಮರಾಯ ತೃತೀಯ ಕುಮಾರನ ಜಾವಳಕ್ಕೆಂದು ಊರಿಗೆ ಬಂದರು (ದೀಪಕಥ. I, ೪೩). **ಜಾವಳ್ಳ:** ೦. " ಜಾವಳ್ಳ=ನವಿರು,ಕೂದಲು, ಜಡೆ " (ಕಂಸುಹು. ೦೬) ; ಕರಿಯಂಗಿ ಕನಸುತಿ ತಲೆತುಂಬ ಜಾವಳ್ಳ (ಹಕ್ಕಯ. ೭೨).

[← ಮರಾ. ಜಾವಳ./ಸಂ. ಜಾತವಾಲ]

ಜಾವಳದವಸಿ (ನಾ). ಹೀನನಾದ ತಪಸ್ವಿ ; ನಾಡಾಡಿಯಾದ ಋಷಿ : ಜಾವಳದವಸಿಯ ಕವಡುವಾಯಿಗೆಗಳಗಪ್ಪರೇಂ (ರಾಮಕಕ್ಕ. ೬೭-೦೦)

[ಜಾವಳ್ಳ + ತವಸಿ]

ಜಾವಳ್ಳ$_1$, ಜಾವಡಿ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಶೃಂಗಾರ ಗೀತೆ: ಕಾಮ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಗೀತೆ : ಪದವರ್ಣಗಳು ತಿಲ್ವಾನಗಳು ಮತ್ತು ಜಾವಳಗಳನ್ನು ರ್ಚಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೨೫) ; ಶೃಂಗಾರಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಗಳನ್ನೂ ಜಾವಳಿಗಳನ್ನೂ. . . . ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಅಕಾಪ್ರ. ೫೭). **ಜಾವಡಿ**$_1$: " ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯ ; ಪ್ರಣಯಗೀತೆ : ಜಾವಡಿ " (Erotic. ಇಂಗ್ಲಿ) : ಜಾವಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಾಪಾಂ. ೦೩೯) ; ಮೋಹನ ರಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾವಡಿಯನ್ನೂ ರಾಗಮಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ ಹಾಡಬಹುದು (ಇರಾಂ. ೦೩೧).

[ದೆ.ಚಿ ತಮಿ. ಜಾವಡಿ ; ತೆಲು. ಜಾವಳಿ]

ಜಾವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುತ್ತಿನ ಒಡವೆ ; ಬೌಕಳಿ ; ನಾಲ್ಕು ಮುತ್ತುಗಳ ಹತ್ತಪಕಡುಳು : ನೋವ ಗುರು ಇದಕ್ಕಂಜ ಹೇಳದ ಶಿಷ್ಯ ಕಿವಿಮೂಳ ಮೌತ್ಕಿದ ಜಾವಳಿಯ ಫೊಲಿದಂತೆ ನಾರಾಯಣ ಪ್ರಯ ರಾವನಾಥ (ಗುಚ್ಚಮಂ. ೦೬). [<ಜೌಕಳಿ]

ಜಾವಳಿಗ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯ : ದೇವಿಯನು ನೀ ಮರುಳು ಮಾಡಿದೆ ಜಾವಳಿಗನಲ್ಲ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೫-೩೯) :ಜಾವಳಿಗರೊಳು ಲಿಂಗಸಂಗ ಸುಖಾವಯವಸುಖಹಿದೆನೊ (ಬಾಬೀಪ್ರ. ೩-೩೬) : ಈ ಜಿವ್ಯನಂ ಬಱಿದೆ ಬಂದುದುಂಟೆ ರಾಯಕುವರಿಯಂ ಮರುಳಿಗೊಳಿದೆ ಜಾವಳಿಗ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೫-೩೩). [ಜಾವಳ್ಳ + – ಗ]

ಜಾವಳಿಸು 'ಜಾವಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾವಳೆ (ನಾ). ಚಿಂಚೆಲೆ ; ಹೀನೆ : ಗಾಡಿಯು ಮೋಡಿಯ ಕವಡು ವಲೆಯನೊಡ್ಡಿ ಮಿಡುಕಿನ ಸೆಡಕಾಗರ್ತಿ ಜಾವಳೆ ಸೀತೆ ತಾನೆ ತನಗೊಲ್ದು ನೀಚನಂ ರಾವನಂ ಕೆಯ್ಮಾಱೆ ಕೊಂದು ಕಾಡಿರ್ ಗೆ (ರಾಚಾಚ್ರ. ೧೧೬-೬).

[ಜಾವಳ್ಳ (<ಜಾವಲ) + – ಎ]

ಜಾವಾಳ 'ಜಾವಾಳ' ನೋ.

ಜಾವಿಗೆ 'ಜಾವುಗೆ' ನೋ.

ಜಾವಿಗೆಬತ್ತಿ (ನಾ). = ಜಾವುಗೆ : (ಸುಡುವುದ್ಕಿನ ಬಾಣವನ್ನೂ) (ಗಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ಸಿಡಿಮದ್ದನ್ನೂ ಹೊತ್ತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾವಿಗೆ ಬತ್ತಿ (Port-fire. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಜಾವಿಗೆ (<ಜಾವುಗೆ) + ಬತ್ತಿ]

ಜಾವು 'ಜಾವ$_1$' ನೋ.

ಜಾವುಗೆ, ಜಾವಿಗೆ (ನಾ). ಸುಡುಮದ್ದುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ,–ಬತ್ತಿ : ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗಿ ಕೋವಿಯನಾಂತು ಕೆಲಬರು ತಂದು ಎದೆಗೆ ಜಾವುಗೆಯ (ಜ್ಞಾನಚಿ. ೧೩-೪೦). **ಜಾವಿಗೆ.** 'ಜಾವಿಗೆಬತ್ತಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಝಾವ]

ಜಾವುಳ 'ಜಾವಳ$_3$' ನೋ.

ಜಾಸುದ್ದಾರ (ನಾ). = ಜಾಸೂದು : ಸರ್ಕಾರಿ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ತಲಪಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಬೇಹುಗಾರರು, ಜಾಸುದ್‌ದಾರರು. ವರದಿಯವರು ಎಂದು ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದರು (ಪಾಳಗಾ. ೫೫). [<ಜಾಸೂದು + – ದಾರ$_4$]

ಜಾಸೂದ 'ಜಾಸೂದು' ನೋ.

ಜಾಸೂದು, ಜಾಸೂದ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ; ಗುಪ್ತಚಾರ ; ಬೇಹುಗಾರ; ಹೇರಿಗ : "ಜಾಸೂದು ವೇಷಧಾರಿಗಳು=ಗೂಢಚಾರರು" (ಚಿತ್ರಪಾ. ೨, ಅನು). **ಜಾಸೂದ :** ಯುದ್ಧ ಜರುಗುತಾ ಇರುವಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಜಾಸೂದರ ವೇಷಾ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ದುರ್ಗದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೬). [←ಮರಾ. ಜಾಸೂದ್ ; ಅರ. ಹಿಂ. ಜಾಸೂಸ್]

ಜಾಸ್ತಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ; ಅಧಿಕ ; ಅತಿಶಯ : ಯಾದವರಲ್ಲಿ ಯೆಷ್ಟು ಜಾಸ್ತಿ ಹುಟ್ಟುವಳಿಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ್ಯು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೯, ೪೨-೧೦೨ :1825); ಕಮ್ಮಿ ಜಾಸ್ತಿಯ ಲೆಕ್ಕವಿದ್ದರಹಿತರು ಸಹಿತ ಫೈಸಲಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಕರಣಿಕರಿಗುಸುರು ನೀನೂ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೦-೩೮) ; ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗಲಾಟೆ ಜಾಸ್ತಿಯಾಯಿತು (ರಾಯಕ. ೭೦) : ನಮ್ಮೂರು ಸುತ್ತ ಕಿರುಬನ ಕಾಟ ಜಾಸ್ತಿ (ಜಿಂಗೂಲಿ. ೨೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಾಸ್ತೀ]

ಜಾಹಕ (ನಾ). ಇಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಂ ಹೊಂಚು ಹಾಕುವ ಬೆಕ್ಕು : "ಜಾಹಕಃ, ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚೀ, ಮಂಡಲೀ–ಈ ೩ ಇಲಿಯಂ ಹಿಡಿಯಲನು ಗೆಯ್ವ ಬೆಕ್ಕು" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೪). [ಸಂ.]

ಜಾಹಿರಾತು 'ಜಾಹೀರಾತು' ನೋ.

ಜಾಹಿರು 'ಜಾಹೀರು' ನೋ.

ಜಾಹಿರ್ನಾಮ 'ಜಾಹೀರುನಾಮೆ' ನೋ.

ಜಾಹೀರನಾಮೆ 'ಜಾಹೀರುನಾಮೆ' ನೋ.

ಜಾಹೀರಾತಿ 'ಜಾಹೀರಾತು' ನೋ.

ಜಾಹೀರಾತು, ಜಾಹಿರಾತು, ಜಾಹೀರಾತಿ (ನಾ). ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು; ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು; ಪ್ರಕಟನೆ: ಕಣ್ಣು ಕೋರೈಸುವಂತೆ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ದೀಪಗಳ ಪ್ರಕಾಶದಡಿ ಹೊಳೆಯುವ ಜಾಹೀರಾತುಗಳು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೫೯); ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿ ಜನ ಸೇವೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಜಾಹೀರಾತುಗಳು ಅವಶ್ಯ (ಗಾಳಿಗು. ೨೬) ; ಪ್ರತಿಭೆಯೊಂದಿರಬೇಕು ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಮತಿಬೇಕು . . . ಕವಿಗೆ ಜಾಹೀರಾತು ಬೇಕು (ಇಂಜಾಪ. ೧೭೮-೭೮). **ಜಾಹಿರಾತು :** ತಾವಾಗಿ ಮೆರೆವುವು ಸುಜನರ ಗುಣಗಳು ಅದಕೆ ಜಾಹಿರಾತು ಬೇಕೆ? (ಇಂಜಾಪ. ೨೦೯-೮೩) ; ಪತ್ರಿಕೆ ಪುನಃ ಆರಂಭವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪೇಪರುಗಳ ಜಾಹಿರಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ (ಅಪನಾ. ೧೭). **ಜಾಹೀರಾತಿ :** ಹಣದಿಂದ ಮಂದಿಯ ಮಾನಮಟ್ಟವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ನೀತಿ ಜಾಹೀರಾತಿಯ ಜಗತ್ತು (ಮಾವಾದ. ೧೦೩). [←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಹೀರಾತ್]

ಜಾಹೀರು, ಜಾಹಿರು (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಟನೆ : ಅವನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರು ಇರುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಒಂದು ಪ್ರಕಟನೆಯ ಜಾಹೀರು ಕೊಡಬೇಕು (ತ್ಯಾಗಮ. ೭೨) : ಹೊಲೆಯರ ಕೆಂಚ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಮಟೆ ಹೊಡೆದು ಊರಿಗೆಲ್ಲ ಜಾಹೀರು ಮಾಡಿದ (ಊರುಕ. ೫). **ಜಾಹಿರು :** ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರಿಗೆ ಪಿರಿಯಾದಿಯಾಗಿ ಜಾಹಿರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೦).

ಜಾಹೀರುಮಾಡು = ಜಾಹೀರುಪಡಿಸು : ಆತನ ರೋದನ ನಾರಾಯಣಿಯ ಸಾವನ್ನು ಜಾಹೀರು ಮಾಡಿತು (ರಂಗವ. ೧೦) : ನಗರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪ್ಲೇಗು, ಇಲಿಗಳು ಜಾಹೀರುಮಾಡಿದವು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೦೮). [←ಮರಾ. ಜಾಹೀರ್; ಅರ. ಹಿಂ. ಜಾಹಿರ್]

ಜಾಹೀರುನಾಮೆ, ಜಾಹಿರ್ನಾಮ, ಜಾಹೀರನಾಮೆ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಪತ್ರಿಕೆ ; ಪ್ರಕಟನಪತ್ರ : ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಾಹೀರುನಾಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ್ದು ನೋಡುವಾಗ (ಪಾಶ್ಯಾವಿ. ೪೪೪). **ಜಾಹಿರ್ನಾಮ:** (ಮೈಗಜಿ. IV, ೭೭೦) ; (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೦). **ಜಾಹೀರನಾಮೆ:** ಮಾಂಟಿಗ್ಯೂ ಸಾಹೇಬರು ೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಹೀರನಾಮೆಯನ್ನು ತೆಗೆದರು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ್. ೧೦) : ಟ್ಯೂಡರ ಅರಸರು ತಮ್ಮ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಲ್ಲಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜಾಹೀರನಾಮೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೧೮೭). [←ಹಿಂ: ಮರಾ. ಜಾಹೀರನಾಮಾ]

ಜಾಹೀರುಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು : ಹೆಮ್ಲೆಟ್ ನಾಟಕವೆಂದು ಜಾಹೀರುಪಡಿಸಿರುವದು (ಶ್ಯಾಮತಾ. ೨೩). [ಜಾಹೀರು + ಪಡು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಹೆ$_1$ (ನಾ). ಜಾಗರ (?) : ಅರ್ಪಿತ ಅವಧಾನವನಱಿದ ಸತ್ಯನ ನಿತ್ಯನ ಇರವು ಮಯೂರನ ಜಾಹೆಯಂತೆ ಪಟುಭಟನ ಎಚ್ಚಱಿಕೆಯಂತೆ (ಶಿವಮಂ. ೯೬). [?]

ಜಾಹೆ$_2$, ಜಾಹ್ಯೆ (ನಾ). ನಿದ್ರೆ ; ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆ ; ಸುಷುಪ್ತಿ ; ಜಡತೆ : ಜಾಹೆಯಲ್ಲಿ ಮಱೆದೊಱಗಿರಲಾಗಿ ತನುವ ತಟ್ಟಿದಡೆ ಆತ್ಮನೆಚ್ಚಱುವಂತೆ (ಶಿವಮಂ. ೭೯) ; ಕಾಲ ಪಸರಿಸಿ ಕಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಜಾಹೆಯಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ತಲೆಯ ಕುತ್ತುತ ಧನಹೀನನಾಗಿ (ಅಶ್ವಪ್ಯ. ೪-೨ ಟೀಕೆ). **ಜಾಹ್ಯೆ:** ದಿನದಲ್ಲಿ ಚಲನೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಹ್ಯೆಗೊಳಗಪ್ಪುದು ಜೀವನೋ ಪರಮನೋ (ಪಾಬೊಮ್ಮ. ೨೯); ಪೂರ್ವದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತಮಯವಾಯಿತ್ತೆಂದು ಜಾಹ್ಯೆಗೆ ಓಡಲಾಗಿ (ಅವರೇ. ೬೬). [?]

ಜಾಹ್ನವಿ (ನಾ). ಜಹ್ನುಮುನಿಯ ಮಗಳು ; ಜಹ್ನುಮುನಿಯ ಕಿವಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದ ನದಿ ; ಗಂಗಾನದಿ : ಏದೊರೆ ಪೆಂಪೊ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿಜವಲ್ಲಭೆ ಜಾಹ್ನವಿ ತನ್ನ ಪಾದಪದ್ಮೋದಕಂ (ಜಗವಿ. ೦-೨೦) ; ಜಾಹ್ನವಿಯೇ ತೀರ್ಥದೊಳುತ್ತಮಂ (ಸೋಮೇಶ. ೪) ; ದಿವ್ಯರೂಪನಳವಡಿಸಿ ಜಗದಂಬೆ ಜಾಹ್ನವಿ ಸಲಿಲಮಧ್ಯದಿಂದೆದ್ದು ಬಂದು (ಚೈಮಿಭಾ. ೯-೨೮). [ಸಂ. ಜಾಹ್ನವೀ]

ಜಾಹ್ನವೀಧರ (ನಾ). ಗಂಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಗಂಗಾಧರ ; ಶಿವ : ನರಶರದ ಜೋಡಿನ ಜುಂಜುವೊಳೆಯಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾಱುವನೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೪೦). [ಸಂ.]

ಜಾಹ್ನವೀಮಕುಟ (ನಾ). ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಗಂಗಾಧರ : ಜಯ ಜಾಹ್ನವೀಮಕುಟ ಜಯ ಜರಾಮರಣದೂರ (ಹಚಕಾ. ೧೦-೪೦). [ಸಂ. (ಜಾಹ್ನವೀ + ಮಕುಟ)]

ಜಾಹ್ಯೆ 'ಜಾಹೆ$_2$' ನೋ.

ಜಾಳ$_1$ 'ಜಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಜಾಳ$_2$ 'ಜಾಲ$_1$' ನೋ.

ಜಾಳಂದರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಂದ್ರ 'ಜಾಲಂದ್ರ' ನೋ.

ಜಾಳಂದ್ರಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತೂತುಮಾಡು ; ಚುಚ್ಚು ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ವಕ್ರೋಕ್ತಿನಖದಿಂ ನೃಸಿಂಹಾವತಾರಮಂ ಪುನರಭಿನಯಿಸುವಂತೆ ಕೋಮಲೆಯ ಹೃದಯಮಂ ಜಾಳಂದ್ರಗೆಯ್ಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪೩-೪೩೫). [ಜಾಳಂದ್ರ (<ಜಾಲಂದ್ರ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಾಳಂಧರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಕ 'ಜಾಲಕ' ನೋ.

ಜಾಳಗಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪೆ : ಮೊದಲು ಕೋಳಿಯಂತೆ ನಡೆದು ಒಡನೆ ಜಾ ಗ ಪ್ಪೆ ಯ ಂ ತೆ ನಡೆದರೆ ವಾತಕ್ಕೆ ಸ್ಸನ್ನಿಯಾಯಿಂದಂದಿರುವುದು (ವಾಹಾಚ. ೭೬-೩). [ಜಾಳ೪ + ಕಪ್ಪೆ]

ಜಾಳಗೆ (ನಾ). ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಚೀಲ; ಬಲೆಚೀಲ; ಕಲ್ಲಿಚೀಲ: ಕೆಲಜಗೆರೆಯೊರ್ದರ್ಡುಗೆದವನಿಂದಮಂದು ಜಾಳಗೆಯಂ ಕೊಂಡು (ಚಳಪಿ. ೬-೨೬೭ ಪ). 'ಜಾಳಿಗೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಜಾಲಕ]

ಜಾಳತಿಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ಜರ್ಜರಿತವಾಗು; ತೂತಾಗು: ಅನೇಕ ಶಸ್ತ್ರ ಮುಖದಿಂ ತನು ಜಾಳತಿಯೋದ ನೋವಿನೊಳ್ ಕೂಡಿದೆ (ಅನಂಪು. ೯-೨೪). [P ಇದು 'ಜಾಳರಿಯೋಗು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಜಾಳಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಕಿಟಕಿ; ಗವಾಕ್ಷದ ಕಿಂಡಿ : ಗಣಕಿಯರ ವಿಲಾಸಾಗಾರದೊಳ್ ಜಾಳಮಾರ್ಗಪ್ರಣಯನಿಯರಪಾಂಗ ಕ್ಷೀಣದೊಳ್ ಮೂಡುಬ್ಬಾಂ ವೆಣ್ದುದೊವೆ (ಅವಿಕ್ಷು. ೦೦-೨೩). [ಚಿನ್ನದ ಕಂಬದ ರಮ್ಯ ಜಾಳ ಮಾರ್ಗದ ವಿಶಸ್ಯವಾಟದ ವಿಚಿತ್ರ ವಿಧೂಹಿಗೆ ಜನ್ಮ ಮಂ ದಿ ರಂ (ಶುಷ್ಕಪು. ೫-೧೩). [ಜಾಳ೪ (=ಜಾಲ)೧) + ಮಾರ್ಗ]

ಜಾಳರ 'ಝಾಲರಿ' ನೋ.

ಜಾಳರಂದೋಗು (ಕ್ರಿ). ಜಾಲರದಂತಾಗು; ತೂತುತೂತಾಗು: ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಹತಿಯಿನಾ ಮುನಿಯ್ದು ಶರೀರಂ ಕೂಡೆ ಜಾಳರಂದೋಗಿರೆ . . . ಕಂದು (ಜಾಕೃಪು. ೦೨-೮೩). [ಜಾಳರ (<ಝಾಲರಿ) + ಪೋಗು೧]

ಜಾಳರಿಗೆ (ನಾ). ಜಾಲರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಿಡಿಕೆ : ಇಂದ್ರನೀಲದ ಭದ್ರದೊಳಂ ಕರ್ಕೇತನದ ಜಾಳರಿಗೆಯೊಳಂ (ಜಂಪಕ್ಷಾ. ೩-೭೪ ಪ);

[< ಸಂ. ಝಲ್ಲರಿಕಾ]

ಜಾಳರಿಗೆಪೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಜಾಳರಂದೋಗು : ಱಂಗೋಪಾಂಗಗಳೆಲ್ಲಂ ಶರಜಾಳಂಗಳ್ ಜಾಳರಿಗೆಪೋಗೆ ನಟ್ಟುವ ಪಲರಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೪೮). [ಜಾಳರಿಗೆ + ಪೋಗು೧]

ಜಾಳವಣಿ (ನಾ). ಮೋಸ; ಕಪಟ; ಮಾಟ; ಮಾಯೆ: ಹುರುಡು ಹಾಣುಮ ಜಾಳವಣಿ [ಪಾಣಾಂ. ಚಳಲಾಳಿ, ಜಾಳವಣಿ] ಚಪ್ಪರಣಿ ವಂಚನ ನೇಹವೆಂಬೀ ಪರಿಯ ಮಾಯಾವಿಯರ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿ ರಾ ಜಿ ಸಿ ತು (ತೊರಾ. ೦-೫-೭೨). [ಜಾಳವಿಸು೧ (<ಜಾಲಿಸು) + – ಅಣ್ಣ]

ಜಾಳವಿಸು 'ಜಾಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾಳವಿಸು೩ (ಕ್ರಿ). ಹೊತ್ತಿಸು; ಪುಟವಿಡು; ಉರಿಗೊಳಿಸು : ಚಪಲರು ಜಾಳವಿಸಿದರು ಹವ್ಯವಾಹನನ (ವಿಕಾಗ. ೬-೪-೪೮).

[ಜಾಳ್ಗು (<ಜಾಲ್ಕ್) + – ಇಸು೩]

ಜಾಳಾಂದರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಾಂದ್ರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಾಂಧರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಆ ತಿರುಳಂ ನಾರುವ ಬೇಳೆಯಿರದೆಳ್ಳಕ್ಕೆಯೊಳಗೆಯಿಕ್ಕಿ ಜಾಳಗಳಿಲಗುಂ (ಅಶ್ವತ್ಥ. ೦೭-೦೬). [?./ಸಂ. ಜ್ವಾಲ = ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ]

ಜಾಳಿಕೆ 'ಜಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ಜಾಳಿಕ್ಕೆ 'ಜಾಲಿಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಜಾಳಿಗೆ೧ (ನಾ). ೧. ಬಲೆ; ಜಾಲ ಎಲುವಿನ ವಂಜರ ಕರುಳಿನ ಜಾಳಿಗೆ (ವಡಸಂ. ೪೩-೬೩) ; ಹೇಳು ಹೇಳಿನ್ನಾಕೆ ಮಾತಿನ ಜಾಳಿಗೆಯ ವಾಙ್ ದೇವಿ (ಶುಪ್ಯಾಕ. ೦-೦೧); ನಾನಿರುವ ಸ್ಥಳವ ದುಃಖವೆಂಬ ಜಾಳಿಗೆಯಿಂದ ತುಂಬದೆ (ಮಂಜುಗ. ೦೦೯) ; ಅದರ ಜೊತೆಗಾರ ಹಕ್ಕಿ ಬಲೆಯ ಬಳಿ ಬಂದು ತನ್ನ ಚಂಚುವಿನಿಂದ ಜಾಳಿಗೆಯನು ಕಡಿದೆಸೆಯುವದರಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿತ್ತು (ಅಕ್ಕಪು. ೦೩). ೨. ಜೇಡನ ಬಲೆ.–ಗೂಡು : ಅದು (ಜೇಡ) ತನ್ನ ಆಹಾರದ ಜಂತುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ತರದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಜಾಳಗೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಮುಬಾಬು. ೪-೦೦೮): ದೂರದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರದ ನಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಜೇಡವೊಂದು ಜಾಳಗೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ (ವಿಶಾವಾ. ೭೯). ೩. ಜಾಲ ಜಾಲಾಗಿರುವ ಬಟ್ಟೆ.–ವಸ್ತ್ರ : ಬಟ್ಟೆಗಳೂಳು ಜಾಳಗೆಗಳು ಬಿದ್ದಿರೆ ಮುಟ್ಟಲುವ್ಮವ ಗೆದ್ದಲುಗಳು (ಜಾಗಳು. ೩-೯೩). ೪. ಮೊತ್ತು ಅಥವಾ ಮಣಿಗಳ ಸರಗಳಿಂದ ಮಾ ಡಿ ದ ಕುಚ್ಚು : ಸಾಲು ಮುತ್ತಿನ ಜಾಳಗೆ ಗೊಂಡ್ಮ ಶಿರದಲ್ಲಿ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೦೦-೬) : (ಕೆಂಜಕಗೆರು)-ಲಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಇವರು ಮದುವಣಗ ಬಾಸಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಿಳಿನೂಲಿನ ಜಾಳಗೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಕಠಾಗೆ. ೧೭). ೫. ವಂಂಟಿಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸುವಾಗ ಕಟ್ಟುವ ಕುಚ್ಚು : ರುಗಗೆಯ ಉಷರಿಂ ಜಾಳಗೆಯ ಪಚ್ಚೆಗಳ ಪಾಗಾರದ ಸುರತ್ನಾಂಗಗಳಲೆದುದು ರಾಜಸಭೆ (ಕಾವ್ಯಾಗ. ೦೩-೨೫) : ಸಾಲ ರತುನಸ್ರಂಭನಿಕರದ ಜಾಳಗೆಯು ಮುತ್ತುಗಳ ಭಿತ್ತಿ (ನಿಜಾಗ. ೦೦-೯೭-೨೦). ೬. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : " ಜಾಳಗೆ. ಕಿಕ್ಕಿರಿದು . . . ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ " (ಕಪಾಗ. ೦೦-೨೨೨) ; " ಜಾಳಿಗೆ ತಿಮ್ಮಲ್ ಗುಂಡೊಗ್ಗನ್ ಗೊಣ್ಬಿವೆಟ್ಟಿಲ್ ಪಂಡಿತರಿಂ ಗಡಣವಂಗಡಂ ಕಿಕ್ಕಿರಿಂದಂ " (ಕವೆಂಂ. ೦೦೬). ಹೇಳಲೇನದನುಬ್ಬಸದ ಬಲುಗೊಳ್ದರಿಗೆ ತನು ಸಿಲುಕಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳ ಜಾಳಗೆಗೆ ತುತ್ತಾಗಿ (ವಿಕಾಗ. ೩-೦೪-೩೦). ೮. ಹೆಣಿಕೆಯ ಚೀಲ ; ಕಲ್ಲಿ : ಕಳ್ಳನ ಜಾಳಗೆಯಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮುದ್ರಯನಿಟ್ಟಿದಡೆ ಸಂದಿದ್ದಿಯೆ ಕಾಣಬಂದಿತ್ತು (ಪಡಕ್ಕ. ೨೫) : ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆಗಳ ಜಾಳಗೆಗಳಿಗೆ ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ಪಬ್ಬಹೊ. ೨). ೯. ಹೆಣದ ಚೀಲ; ಥೈಲಿ; ಹಮ್ಮಿಣಿ: ಆರಾಧನೆಗೆ ಚಿತ್ರವೂರವನಿಸಿ ಜಾಳಗೆಗಳಂ ತಂಸುತಂ ಮುದ್ರಗಳನೊಡದು (ಬಸ. ೮-೨೦) ; ಧನವಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಜಾಳಗೆಗಳಂ ಹೇಗದಿರಿಸುವೆ ವೋಗಲ್ (ಅಕಿಚಂ. ೪೭-೬೩): ಮಾಳಗೆ ಮನೆಯೂ ಇರಲಿ ಜಾಳಗೆ ತುಂಬಿ ಹೊನ್ನಿರಲಿ (ಪುಕಂದ. ೫-೩೦-೦) ; ನಿಡು ಬೊಂಬೆ ಪಚ್ಚೆ ಪಚ್ಚೆವಿತ್ತು ವೀಳಯಗಳಿಡುತ ಜಾಳಗೆ ನೊಣಚಿಟ್ಟಾ (ಪ್ರಥಚಿ. ೫-೧೯) ; ಅರಸುಗಳಲ್ಲರಂ ಜಾಳಗೆ ಜಾಳಿಗೆ ಸಂದಿರು ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿದರು (ಹಸಗಾ. ೯-೭೬). ೧೦. (ಉಕ) ಬುಗುರಿಯನ್ನು ಆಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹುರಿ. –ಚಾಟಿ : ಬೆಟ್ಟಿದತ್ಪದ ಕಾಯ ಬುಗುರಿಯಲಿ ಜಾಗೆಯು ಸುತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಲು ನಾದ ಭೋಂಕಾರವು (ಪ್ರಾಪಚಿ. ೪-೭೩). ೧೧. (ಆಲು) ತುತ್ತ ; ಕವಿಟ ; ವಂಚನೆ : ಅನೇಕ ಆಲಬಯದನ್ನು ಜಾಳಗೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿ ಅವರ ಸತ್ವವನ್ನು ಹರಣಮಾಡಿದೆ (ಸ್ಮೃಂಮಿ. ೦೦೬).

[< ಸಂ. ಜಾಲಿಕಾ]

ಜಾಳಿಗೆ೩ (ನಾ). ೧. ಜಾಲಿಸುವಿಕೆ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಳೆಹೋಗಲಂತೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಜಾಲಾಡುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ). ಶುಚಿತ್ವ ; ಪರಿಶುದ್ಧಿ : ವಿಜಯವಿಠಲನ ಸ್ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಳಿಗೆಯಿಂದ ಜನನ ನೀಗಲಿಬೇಕೋ (ವಿದಾಕೃ. ೦೩೦-೬). [< ಜಾಳಿಸು೩ + – ಗೆ]

ಜಾಳಿನಿ 'ಜಾಲಿನಿ' ನೋ.

ಜಾಳಿಯೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಸ್ಮಾದ್ಭಾರ್ಯಾತಃ ಜಾಳಿಯೂರು ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಮುಆರಿ. ೦೧೩, ೪೦-೩೮ : ೪೬).

[? + ಊರು೨ (<ಊರ್)]

ಜಾಳಿಸು೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಲಿಸು ; ನಡೆ ; ಹೋಗು : ಶತುಂತವಾಳಿಕುರ್ ಪುಱಗೆ ವಾಸಿಯುಷ್ಟಗೆಳ್ಂಲ್ ನಿಱಿಪಿ ಪೊನ್ನ ವಂಜರದ ಪುಗಿಲ್ಗಳಿಂ ಜಾಳಿಸಿ ಪೊಱ್ಮು (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೪೩ ಪ); ಕುಡಿವೆತುಂ ಕೂಗುತುಂ ಜಾ[ಜಾಜಾ.ಚಂ] ಳಿಸುತ್ತುಂ ಜರಿವುತುಂ ನೋಡಿ ಹಿಗ್ಗುತುಂ (ವಂಂರ. ೦೦-೬೮) ; ಜಾಳಿಸಿದ ಜಯಕಾವಿನಿಯ ಜಂಘಾಳಕನವನ್ನು ನಿಲಿಸಿ ನಿಸ್ಸಯ ತೋಸಲಿ

ತೋಱುವೆವು (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೪-೩೪) ; ಪಿಸುಣರಿಂದಾರೈಶ್ವರಿಯ ಜಾಳಿಸದು ಜಗದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೦-೪೦) ; ಜಾಳಿಸಿದನಿಂದ್ರನನಲಂ ಪೋದನಂತಕಂ ಕಾಲ ಬೇಗಂದೋಱಿದಂ (ಜೆಬ್ರಪು. ೩೯-೩೬). ೨. ಹರಿ ; ಸುರಿ : ನೆರೆದ ಪೌರಜನ ಜಾಳಿಸುವ ಕಂಬನಿಗಳಲಿ ಬಿಱುನಾಲಿಗೆಯ ಬೈಗುಳಲಿ ಮುನಿಯನು ಕೀಳುನುಡಿಯಲಿ ಜಱಿವುತಿರ್ದುದು (ತೊರರಾ. ೧-೯-೪೩) : ಜಾಳಿಸುವ ರಕ್ತಪ್ರವಾಹದೊಳ್ ಕೌರವನೃಪಾಲ ಭೂಶಯನಮಂ ತಾಳಿರಲ್ (ತುರಂಗ. ೭೬-೧). ೩. ಅಲುಗು ; ಕಂಪಿಸು ; ನಡುಗು : ತೋಳ ತೊವಲುಗಳೇಳ್ದು ನೀಳದಿಂ ಜೋಲುತಿರೆ ಜಾಳಿಸುತ ಕಾಲುಡುಗಿ ಕೋಲೂಱಿ ನಿಲ್ಲುತಿರೆ (ಪಿಂಡೋರ. ಹ. ೩೦೩-೧೬). ೪. ಸೇರು ; ಕೂಡು ; ಬೆರೆ: ತುಂಬಿಗಳ ನುಣ್ಣರದೊಡನೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋ]ಳಿಸಿ ಮಾಣದಾಣತಿ ಗೊಡುವ ಗಾಯಕರ (ಮಲುರ. ೧೦೬-೨೦) : ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳಿಸಿದು ದಪಕೀರ್ತಿಯಕಟಾ ವಿಟಾಳಿಸಿತು ಯದುವಂಶವೆನೆ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧೯-೪೦). ೫. ಬೀಸು ; ಜಳಪಿಸು : ತೋಳಡವಿಯೊಳು ಪೊಕ್ಕು ಕೊಡಲಿಯ ಜಾಳಿಸಿಯೆ ತಱಿದೊಟ್ಟೆ ಸಮಿಧೆಯ ಮಾಳಿಗೆಯ ಮಾಡಿದನು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬೩೬. ೨೬-೩೨). ೬. ಅಟ್ಟು ; ಕಳುಹಿಸು : ತಡೆದ ರಕ್ಕಸ ತಳವಱರ ಜವನೆಡೆಗೆ ಜಾಳಿಸುತಾಳುವೇರಿಯ ತಡಿವಿಡಿದು ಶೋಧಿಸಿದನಲ್ಲಿ ಸದನ ಸಂಕುಲವ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೦೭). ೭. ನೀಗು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಕಳೆ ; ನಿವಾರಿಸು : ಅಸುವಿದ್ದೇನಿದ್ದೇನು ಫಲವೆಂದುಸುರಲಾ ಜಾಬಾಲಿ ಮುನಿ ಜಾಳಿಸಿದನಂತಸ್ತಾಪವನು ಬಳಿಕಾ ನೃಪಾಲಕನ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೬); ಆ ಸೈಂಧವನ ನಾಳೆ ಕೊಲ್ಲದೊಡುರಿಗೆಂಡದೊಳಗೆ ಬಿಳ್ದು ಜಾಳಿಸುವೆನು ದೇಹವನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೧೦೮). ೮. ಇಳಿ ; ಕುಗ್ಗು : ನಸ್ಯಮಿಯಲ್ ಜಾಳಿಸುಗುಂ ಸರ್ಪವಿಷಂ (ಐಮದ. ೭-೧೭). ೯. ನಿಂದಿಸು ; ಬಯ್ಯು : ಮಱುಗಿದನು ಮನದೊಳಗೆ ವಿಧಿಯನು ಜಱಿದು ಜಾಳಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಧ್ಯಾನಿಸಿ] ಯಕ ಕಟ್ಟಾಸರು ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಬಂದುದೆ ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೫). ೧೦. ಜೋಡಿಸು ; ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳಿಸಿದ ಹದವಿಲ್ಲುಗಳ ಬಡಿಕೋಲುಗಳ ಸಂಕಲೆಯ ನಾಯ್ದಳ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೫-೩೩) : ಅಖಿಳ ವೇದಮಂ ಜಾಳಿಸಿಯೆ ಕದ್ದು ಪೊಕ್ಕಂಬುಧಿಯೊಳ್ (ಲಶಿಚಂ. ೭-೧). [<ಚಾಲಿಸು]

ಜಾಳಿಸು$_2$ 'ಜಾಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾಳು$_1$ (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ಪೊಳ್ಳಾದುದು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾದುದು : "ಜಾಳೆನೆ ಪೊಳ್ಳೆನೆ ತಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಮದಕ್ಕುಂ" (ಧಾರವಿ. ೫೭) ; ಶ್ರೀರಾಮನಾಳೀಕ ವೇಗದಿಂ ಪೋಪೆನಗೆ ಜಳರಾಸಿ ಜಾಳೆನಿಸದಿದಿರಾಗಲೆನಿತುಂಟು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೧-೧೮). ೨. (ಆಲಂ) ಕೈಲಾಗದವ; ಹೇಡಿ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ : ಜಾಳ ಜಱಿದು ಜಡಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಂಘಾಳತನವನು ಮೆಱಿದು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೧) ; ಕಾಳಗಕೆ ಮೈದೋಱ ಬಾರದೆ ಭೀಮಫಲುಗುಣರು ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳ ನೂಕಿಸಿ ಹೊತ್ತುಗಳೆವರು ಹೇಳಿ ಫಲವೇನಿನ್ನು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೯-೧೬); ಜಾಳುಗಳೊಳಗುಗಾಣಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ತತ್ವಶೀಲನೊಳಗ ಕಾಣ್ಬರಾರು (ಭರಕ. ೫-೦೦೩).

ಜಾಳಾಗು = ದೃಢಭಾವವಿಲ್ಲದವನಾಗು ; ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಬಾರದವನಾಗು : ಇಹದಲ್ಲಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಿಗಳಗಲಿ ಇಂತಿವಕ್ಕೆ ದೂರವಾಗಿ ಬಾಳುಗೆಟ್ಟೆ ಬೀಳಾದೆ ಜಾಳಾದೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೬-೩೭೯). ಜಾಳುಬೋಳು = ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : (ಕಿ). [<ಜಳ್ಳು]

ಜಾಳು$_2$ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಳೆಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ದೂರವಾಗಿರುವುದು ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು : ಜಾಳಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಹೆಚ್ಚುದಿನ ಬಾಳಿಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೭೯) : ಆ ಪಾಣಿಪಂಚೆ ಎಷು ಜಾಳಾಗಿತ್ತೆಂದರೆ (ಮಲಿಮ. ೯೮).

ಜಾಳುಜಾಳು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವನ ನುಡಿಮಗ್ಗ ಜಾಳುಜಾಳಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೦೭). [<ಜಾಲ$_1$]

ಜಾಳುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೀನಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಖೂಳ ಮಾತಾಕೃತ್ಯ ಕುಲದ ಸಚ್ಚರಿತೆಯಂ ಜಾಳುಗೊಳಿಸಿದುದು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೨೭-೦). [ಜಾಳು$_1$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಳುಜೀವ (ನಾ). ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಿ ; ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಲಾಗದವನು ; ಬಣಗು ಮನುಷ್ಯ : ಕೇಳಿದೈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಾದುದ ಜಾಳುಜೀವರು ಹಲರು ಹರಿಯಲಿ ಕೀಳುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವಪರೆಂಬ ಶ್ರುತಿಕೋಟಿ (ಸಂಭಪ. ೮-೭೩). [ಜಾಳು$_1$ + ಜೀವ]

ಜಾಳುದಕ (ನಾ). ಸೋಸಿದ ನೀರು (?) : ನೀಳಮಾಗುತ್ತರಿಸಿ ಲವಣಿಸುತ ಪಚನಿಸುತ ಜಾಳುದಕಮಂ ತೆಗೆದು ಗುಡಮನಿಡುತಲಱಿದು ಮೇಳವಿಸಿ ತಿಲಕುಟಜಗಂಧಕೃಚ್ಛವಣವಣ ಜವಾಳುಕಮರೀಚರಜವ ಬಾಳುಕದೊಡನೆ ತಳಿದು ಹದವಡವುದನುಗೈದು (ಲಿಂಗಪು. ೮-೩೭).

[<ಜಾಳಿಸು$_2$ + ಉದಕ$_2$]

ಜಾಳುದೈವ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ: ಜಾಳುದೈವದ ಪಾಳೆಯವನು ಸದೆಬಡಿದು ಕಾಲನ ಪುರಕೀಡಾಡಿದ ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಿನಿಗಾನೆಱಗುವೆನು (ಅಂಜಡ. ೧-೩೯).

[ಜಾಳು$_1$ + ದೈವ]

ಜಾಳುನುಡಿ, ಜಾಳ್ನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಪೊಳ್ಳುಮಾತು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು ; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ : ಬಿಡು ಜಾಳುನುಡಿಗಳ ಜವಳಿವಾತನೆನುತ್ತ ನರನೆಚ್ಚ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೨-೨೪). ೨. ಸುಳ್ಳು: ನಾಳೆ ನಾಳಿದ್ದು ಬರುತ್ತಾರೆಂದು ಜಾಳುನುಡಿಗಳಿಂದ ಸಾರಿ ಸಾರಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಕಾಲಸಂ. ೧೩, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ಜಾಳ್ನುಡಿ: ೧. ಮನಬಂದಂತೆ ಬೋಧ ಜಾಳ್ನುಡಿಗಳಿಂದ ಖಿಲರಾಡುತಮಿರ್ದರ್ (ವಂಕಾರಾ. ೪-೧೮-೨೮). [ಜಾಳು$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜಾಳುಮನುಜ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರ ಮನುಷ್ಯ ; ಕೈಲಾಗದವನು : ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ತೂರಿಕೊಳ್ಳಿರೋ ಬೇಗ ಬೇಗ . . . ಜಾಳ[ಳು] ಮನುಜರಿರಾ (ಅಖಂಡೇ. ೬೪-೨೨). [ಜಾಳು$_1$ + ಮನುಜ]

ಜಾಳುಮಾತು (ನಾ).=ಜಾಳುನುಡಿ ೧ : ಕೂಳು ಪ್ರಸಾದವೆಂದು ನುಡಿವ ಜಾಳುಮಾತ ಕೇಳಿ ಕೂಳಿಂಗೆ ಆಳಾಗಿ (ಆದವ. ೨೪-೭೦) ; ಹಾಳುಗುಡಿಯಲಿ ಕುಳಿತು ಜಾಳುಮಾತುಗಳಾಡಿ ಮೇಳಗಳ ಬಿಡದ ಶಿವಯೋಗಿ ಶಿವನಾಗಿ ಬಾಳುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೮೬). [ಜಾಳು$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಜಾಳುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಕಾಲಸುಭಟರು ದೋಣಿದಲೆಗಳ ತೋಳ ಖಂಡಿಯ ಜಾಳುವಲೆಗಳವೋಲಿಯೇರಿನ ದೋರಿವಲೆಗಳಲ್ಲೆದೆ ಕೂಡಿದರು (ಸಂಭಪ. ೮-೦೦೬). [ಜಾಳು$_0$ + ಬಲೆ$_1$]

ಜಾಳುವೆಣ್ (ನಾ). ದುರ್ಬಲಳಾದ ಹೆಂಗಸು; ಕೈಲಾಗದ ಹೆಣ್ಣು: ಜಾಳುವೆಣ್ಣುಗಳುಪವಾಸವ ಮಾಡಿವರೇಳಲಾಱರು (ಭರಕ. ೧೮-೧೩೫).

[ಜಾಳು$_1$ + ಪೆಣ್]

ಜಾಳೆ 'ಜಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಜಾಳೆದೆ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳಾದ ಹೃದಯ ; ಹೇಡಿ ಮನಸ್ಸು : ಜಾಳೆದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ] ಧೈರ್ಯದಲಿ ಸರ್ಪನ ಹೇಳಿಗೆಯ ಶಾಂತಿಯಲಿ . . . ಖಳತನ್ನೋಲಗಕೆ ನಡೆತಂದು ಮಂತ್ರಿಪ್ರಕರಕಿಂತೆಂದ (ಅಕ್ರೂಕ. ೭-೮).

[ಜಾಳು$_1$ + ಎದೆ (<ಎರ್ದೆ)]

ಜಾಳೈಸು 'ಜಾಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾಳ್ಕ (ನಾ). (?) : ಮಾಯಮಂ ಪರಿದೊಡನೆ ಶಿಖರಾಗ್ರದಲ್ಲಿರ್ಪ ಪೀಯೂಷ ಫೇನಮಂ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದಲ್ಲುಣಬೇಕವಂ ನೆರೆ ಜಾಳ್ಕನು (ಪರಶು. ೯-೫). [?]

ಜಾಳ್ನುಡಿ 'ಜಾಳುನುಡಿ' ನೋ.

ಜಾಱಾಗು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು ; ನಷ್ಟವಾಗು : ಜಯಸಮರ ಜಾಱಾಯ್ತು ತೆಗೆ ಪಾಳಯಕೆ ಮರಳಿಚು ರಥವನು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೪-೫). [ಜಾಱು$_2$ + ಆಗು$_1$]

ಜಾಱಿಸು, ಜಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಳೆದುಬಿಡು: ಜವ್ವನಮಂ ಜಾಱಿಸಿ ಸುಖಮಂ ಸೂಱೆಗಳೆದು (ನಂಬಿರ. ೦೬-೨೮). ೨. ಬಿಟ್ಟುಕೊಡು ; ಹೋಗಗೊಡು ; ಸೋಲು : ತೋಱಿ ನುಡಿದರೆ ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರು ಜಾಱಿಸಿದ ರಣವೆಮಗೆ ಸದರವೆ ದೂಱುವವರಾವಲ್ಲವೆಂದನು ಭಾನುಸುತ ನಗುತ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೦-೨೪). ೩. ಎಸೆ ; ಬಿಸುಡು : ಪಾಳೆಯವ ಸೂಱೆಯನಾಡಿ ಗೂಡಾರಗಳನು ಕಿತ್ತು ಜಾಱಿಸಿದರು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೭-೮೦). ೪. ಸರಿಸು ; ಕದಲಿಸು ; ಓಸರಿಸು : ಹೇಳಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚುಳ ಜಾಱಿಸಿದ ಫಣಿಯಂತೆ ಭುಲ್ಲವಿಸಿತ್ತು ಕುರುಸೇನೆ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೩-೩೮) ; ಮಱೆದು ಮಲಗಿದಳವಳು ಮಗ್ಗುಲ ಸೆಱಗ ಮೆಲ್ಲನೆ ಜಾಱಿಸುತಲಾಗರಸ ವಸನವ ಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ ಸತಿಯನೀಕ್ಷಿಸುತ ಮಱುಗಿದನು (ನಳಚ. ೫-೧೭) ; ಸುರತಾಂತದ ಶ್ರಮವಳಿವೊಡೆ ಮೈದಿಲ ಸೆಱಗ ಜಾಱಿಸಲಂಗನೆಯ ಮಿಱುಗುವ ಬಡ ಬಾಸೆಯೊಪ್ಪಿತು ಮುಖಚಂದ್ರಗುರವಣಿಸುವ ರಾಹುವೆನಲು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೨೯). ೫. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು : ಹಿಮದಿಂದೆ ತಣ್ಣಸಂ ಬಡೆದಿರ್ದ ಮಾಗಿಯಂ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಜಾಱಿಸಿ ವಸಂತರ್ತು ತಲೆದೋರ್ಪ ಸಮಯದವೊಲು (ಚೈಮಿಭಾ. ೩೦-೦೬). **ಜಾರಿಸು:** ೧. ಪ್ರೀತಿಕರ ನುಡಿಗಳು ಬೀರಿ ಜಾರಿಸಿದನತ್ಯಾತುರದ ದುಃಖಮಂ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೨೨-೩೭). ೪. ಕುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಒಂದಾದಮೇಲೆ ಒಂದನ್ನು ಹೆಗಲ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಜಾರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ (ಜಂಗಾಳ್ಯ. ೮೦). ೬. (ಆಲಂ) ಲಪಟಾಯಿಸು; ಅಪಹರಿಸು: ಮನೆಯಜನರೆಲ್ಲ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಮಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದಾಗ . . . ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ಜಾರಿಸಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು (ಕಲಕ. ೨೪).

[ಜಾಱು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಱು$_1$, ಜಾರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಗುಳು ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : "ಪೈಸರಿಸಿತನಲ್ಕೆ ಜಾಱಿತೆಂದಱಿಗೆ" (ಭಾರನಿ. ೩೫) ; "ಜಗುಳಿತೆನಲ್ ನುಣ್ಚಿತೆನಲು ಜಾಱಿದುದದು ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೬); ತನ್ನ ಭೀಕರ ಗದಾಘಾತದೊಳಂ ಜಾಱಿ ಪಱಿವಱಿದು ತೂಱು ಪಾಱಾದ . . . ತುರಂಗಮಂಗಳಡಿಯೊಳಡಂಗಿದನೆ ಗೆತ್ತು (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ಪ) ; ಪರಬಲಕೆ ಜಾಱುವ ಜಯಸಿರಿಯ ಮುಂದಲೆಯ ಹಿಡಿಹಿಡಿಯೆನುತ ಹೆಕ್ಕಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨-೫೦) ; ಜಾಱಿತು ಜಾಣ್ಮೆ ಬಿಂಕಮರೆಗೊಂಕಿತು (ಚಕವಿ. ೬-೨೦೯). ೨. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪು : ಬಾವಿಯ ಸೋಪಾನಮನಡರುತ್ತುಂ ಜಾಱುವಂದು (ಜಾಪುಂಪು. ೨೦-೨೪). ೩. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಸರಿ : ಜಿನಬಸದಿಗಳನೇಱಿಯಲ್ಲಿಂದಿಳಿಯ ಜಾಱುತೆ (ಬಸಪು. ೫೨-೦೩) ; ಕೈಪಱೆಗುಟ್ಟುವಂಡಲೆಗೆ ತೇಲ್ದು ಮೇಲುದು ಜಾಱೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩-೭). ೪. ತಪ್ಪು ; ಹಾಳಾಗು : ನುಡಿದ ನುಡಿ ಜಾಱಿದಡೆ ಮನಕ್ಕೆ ಮನ ನಾಚಬೇಕು (ಬಸವ. ೬೬೭). ೫. ಕಳ್ಳ ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗು; ಕದ್ದುಹೋಗು: ಜಾಱೆ ನಿಱಿ ಜಾಱೆ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಜಾಱೆ ಬೆಮರ್ಜಾಱೆ ಮೇಲುದಂ ಮುಡಿದಲರ್ಗಳ್ ಜಾಱೆ ಮುದಂ ಜಾಱೆ ಮದಂ ಜಾಱೆ ಪದಂಜಾಱೆ ಜಾರೆ ಜಾಱಿದ ಳೊರ್ವಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೦೨-೯). ೬. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಜರಿ : ಸರಳಿಂಗೆ ತಮ್ಮನ ನೀಡಿ ತೋಱಿಸಿ ಜಾಱುತದೆಯಣ್ಣಂದಿರಾದವರು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೪-೦೮) ; ಜಾಱಿತು ಮಹದಾದಿ ಶೀತ ಬೇಸಗೆ ಮೆಯ್ದೋಱಿತು (ಮೋಹತ. ೪-೪೮). ೭. ಮೀರು : ಜಾಱಿದೆನೆ ದಿನದಿನಕೆ ನಿಯಮಾಚಾರ ಭಾಷೆಗಳ (ಬಸಪು. ೪೪-೦೮). **ಜಾರು$_1$** : ೧. ಹೊರಬರುವಳು ಶಿವನೆಡದಿಂ ಜಾರಿ ಜಗನ್ಮಾತೆ ರುದ್ರಜಾಯೆ ಗೌರಿ (ಗಣೇಶ. ೦೬-೪೨೦) : ಜವಾನನ ಮುಖಾಂತರ ನನಗೆ ತಿಳುಹಿ ಜಾರಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಮಧುನ. ೪೮): ಏಳೇಳು ರಾಜಕುವರ, ಶುಭಗಳಿಗೆ ಜಾರುತಿದೆ (ಸ್ವದರ್ಶಿ. ೯). ೩. ಮಕ್ಕಳು ಜಾರುಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಜಾರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಜಾರಿಬಿಟ್ಟರೆ ಎಚ್ಚತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಠಿನ (ರೂಢಿ).

ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು = ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪಾರಾಗು : ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುನಿಗಳ ಕೋಪ ಶಾಪಗಳಿಂದ ಅನೇಕರು ಅಳಿದುಳಿದು ಬನ್ನಬಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ; ನಾನೊಲ್ಲೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ಜಾರಿಕೊಂಡ (ಬಿದುರ. ೩೨). ಜಾಱಗೆಡಹು=ಜಾರಿಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಉರುಳಿಸು : ಏಱುವುದು ನಿಮ್ಮವರ ಬಲವದ ಜಾಱಗೆಡಹುವರವರು (ತೊರರಾ. ೬-೦೦-೦೦). ಜಾಱಿಬೀಳು, ಜಾರಿಬೀಳು = ಕಾಲುತಪ್ಪಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳು; ಪತನಹೊಂದು; ಭ್ರಷ್ಟನಾಗು: ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವ ಹಿಡಿದು ನಿಲಲಱಿಯದೇಱಿದವರು ಜಾಱಿಬಿದ್ದು ಸೂಱೆ ಹೋದರು ಕಾಲಂಗೆ (ಆದವ. ೨೭-೭೬); ಗವಯ ಗತಿಗೆಟ್ಟ ಜಾಱಿ ಬಿದ್ದನು ಪನಸ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೫-೦೭); ಜಾರಿ ಬಿದ್ದು ಉಣ್ಣೆಯಂಥ ನೆಲ ಅಂದ (ಗಾದೆ). ಜಾಱೆವರಿ = ಜಾರುವಂತೆ ಓಡು : ಪರಿವಾತಂ ವಾಪೀಸೋಪಾನ ಮನಡರುತ್ತುಂ ಜಾಱೆವರಿದು ಕೆಡೆದು (ಆದಿಪು. ೨-೦೪ ಪ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಱು; ಮಲ. ಚಾರು; ತುಳು. ಜಾರು; ತೆಲು. ಜಾಱು]

ಜಾಱು$_2$, ಜಾರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಜಾರುವಿಕೆ ; ಸರಿಯುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ಆಱುಂ ಗುಣಂಗಳಿಂದಂ ಜಾಱಿಲ್ಲದೆ ಸಂದ ತುಚಿಲಸಂದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೦೦-೦೦೮): ಹೇಳಿರೇ ಭೀಷ್ಮಾದಿ ಹಿರಿಯರು ಮೇಲುದಾಯವ ಬಲ್ಲವರು ಹೆಚ್ಚಾಳುತನದಲಿ ಹಿಗ್ಗಿ ಕಂಡಿರೆ ಜಯದ ಜಾಱುಗಳ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೦-೦). ೨. ಇಳಿಜಾರಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ನುಣುಚಿ ಬೀಳುವ ಜಾಗ : ಪಾಱುವ ಪಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಚರಮುಂ ಜಾಱಿನೊಳೆ ನೆರೆವರ್ಪಲರುಂ . . .ಪಾಱುಗಳಂ ಮಿಗೆ ನಂಬುವದೆ (ಮದತಿ. ೦೦-೭೦) ; ಬಲೆದೊಡಕುಗಳು ಕರ್ಮಮಾರ್ಗಂಗಳ ಮೊಳೆಗಳುಗ್ರಂಗಳಾಶಾವಳಯಿತಂಗಳು ಜಾಱುಗಳು ಬೀಱುಗಳು ರವಣೆಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೭). ೩. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವ ಗುಣವುಳ್ಳುದು ; ಅಪಸರಣವುಳ್ಳುದು : ಪಾಱುವ ಪಾಱುಂಬಳೆ ಕೊಳೆ ಜೀಱೆಟ್ಟಂಬರಕೆ ತಲೆ ಸಿಡಿಲ್ದೊಡಮಾ ಕಾಯ್ಪಾಱದೆ ಹರಣಂಗೆಯ್ದುವು ಜಾಱಲ್ಲದೆ ಜೋದರಟ್ಟೆಗಳ್ ಕೆಲವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೯೫). ೪. ಮಾಯೆ : ಕಪಟ : ಮಾಱಾಂತ ದಾನವರ್ಕಳ ಜಾಱಿಂದರ್ವಿಸುವ ಬಳಮನೊರ್ವನೆ ರಣದೊಳ್ ಪಾಱಿಸಿದಂ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೦೨-೨೪). ೫. ಸಂಶಯ ; ಸಂದೇಹ: ಕುಲಿಶಂ . . . ಮತ್ಸ್ಯಮೆಂದಿಂತಿವು ತಳದೊಳ್ ಪಾದದೊಳ್ ತೋಱೆ ಜಾಱೇಂ . . . ಪುಣ್ಯಾವಹಂ ತಾನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೦೪); ನೀಱೆಯರ ಮನಮನೆಱಗಿಸೆ ಜಾಱೇಂ ಜವ್ವನದಿನಮರನೆಸೆದಂ ನಿಸದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೫-೦೦೨); ಜಾಱಿಲ್ಲದೆ ಕೇಳ್ (ಅಟ್ಟಮ. ೮-೨೦). **ಜಾರು$_2$** : ೨. 'ಇಳಿಜಾರು' ಪರಾ. [<ಜಾಱು$_1$]

ಜಾಱುಂಗಲ್, ಜಾರುಗಲ್ಲು, ಜಾಱುಕಲ್, ಜಾಱುಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಜಾರುವ ಕಲ್ಲು ; (ಪಾಚಿ ಕಟ್ಟಿರುವ) ನುಣುಪಾದ ಕಲ್ಲು. ೨. ಇಳಿಜಾರಾದ ಕಲ್ಲು; ಜಾರುಗುಪೆ ಯಂತಿರುವ ಕಲ್ಲು: ಸಂದಣಿಸಿ ಬರ್ಪ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ್ವೊಱೆಗೆ ನೆಲನೊಂದೆಸೆಗೊಲೆದು ಜಾಱುಂಗಲ್ಲಂತೆ ತೋಱೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೮೮). **ಜಾರುಗಲ್ಲು** : ೧. ಕೆರೆಯ ಕೋಡಿಯ ಜಾರುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದನು(ರೂಢಿ). **ಜಾಱುಕಲ್**: ೧. ಜಾಱುಕಲ್ಪರಿ ವಂತಾಸೆಯ ಪೈಸರಂ ಮೆಱೆವ ಚೆಲ್ವಂ ದೇವ ನೀವೇಱಿ ನೋಡಿರೆ ಚಿತ್ತಂಬಡೆದಪ್ಪುವೆಂದು ಮೆಱೆದರ್ ವಾಹಂಗಳಂ ವಾಹಕರ್ (ಅನಂಪು. ೨-೩೦). **ಜಾಱುಗಲ್ಲು** : ೧. ಹುಲ್ಲುಗಳ್ ಬೆಳೆದಾಗ ದಾರಿಬಿಡದೆ ಜಾಱುಗಲ್ಲ ಮಱಸಿಕೊಂಡಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೩೯). [ಜಾಱು$_2$+ಕಲ್$_3$]

ಜಾಱುಕಲ್ 'ಜಾಱುಂಗಲ್' ನೋ.

ಜಾಱುಗಲ್ಲು 'ಜಾಱುಂಗಲ್' ನೋ.

ಜಾಱುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಹಾಱುವಲೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬೀ] ಱುವಲೆ ಬಡಿಗೆವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯ ಹೊಱೆಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದು (ಹಡಶಾ. ೩-೮). [ಜಾಱು$_2$ + ಬಲೆ$_1$]

ಜಾಱುವೊಯ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಟು; ಓರೆಯಾದ ಹೊಡೆತ : ಜಾಱುವೊಯ್ಲಡವೊಯ್ಲು . . . ಉಬ್ಬೇಱುವೊಯ್ಲಿನಲೊದಗಿದರು ಭಟ ರಸಮಸಮರದಲಿ (ತೊರಲಾ. ೪-೪-೨೪). [ಜಾಱು$_2$ + ಪೊಯ್ಲು]

ಜಾಱುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಜಾಱಿಬಿದ್ದನು ಪನಸ ದಧಿಮುಖ ರೂರುಗೆಡಿಸಿದ ನಳನು ಮುಗ್ಗಿದ ಜಾ[ಜಾ]ಱುವೋದನು ನೀಲನು (ಶೌಶಿರಾ. ೩೫-೦೭). [ಜಾಱು$_2$ + ಪೋಗು$_1$]

ಜಾಱಿಗೆ 'ಸಾಱಿಗೆ' ನೋ.

-ಜಿ (ಪ್ರ). ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ನಾಮವಾಚಕಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅಕ್ಕಾಜಿ', 'ಅಣ್ಣಾಜಿ', 'ಜೀಯ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಜಇ./ಸಂ. ಜಯಿನ್]

ಜಿಂಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಪೊಯ್ವೆಕ್ಕವದ್ದಳೆಯ ದನಿಯುಂ ಊದುವ ಱುಂಚೆಯ ರವಮುಂ ಬಾಱಿಪ ಜಿಂಕರಮುಂ ರವಳಿಯುಂ ನೆರಪೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೭೫ ಪ). [?]

ಜಿಂಕರಿಸು 'ಜೀಂಕರಿಸು' ನೋ.

ಜಿಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯ ಜಿಂಕು ತುಂಬಿ ಗಟಪಂ ಕೈಸಾರ್ಕೆ ಕೈವರ್ಪ ಚೆಲ್ವನೆ ಪೋಲ್ತಿರ್ದುವು ನಂದನಾವಳಿಗಳೊಳ್ ಮಾಕಂದಮಾ ಕಂದನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೨೬).

ಜಿಂಕುವರಿ (ಕ್ರಿ). (ನೊಣಗಳು ಮುತ್ತಿ) ಝೇಂಕಾರಮಾಡು ; ಮೊರೆ : ಪೊಲೆ ಮಸಗಿ ಜಿಂಕುವರಿವಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಿಕ್ಕುವರೆಗಂ]ತಲಸದೆ ಭಾರತ ಮನೆಯ್ದೆ ಕಿಡೆಪೇಟ್ದುದಱಿಂ ಪೊಲೆಯರ ಬಸಿಱೊಳ್ಬಂದಮ್ಮಳಿನಾತ್ಮಂ ವ್ಯಾಸನೆಂಬರ್ (ಸಮಪ. ೦೦-೧೭೮). [ಜಿಂಕು + ಪರಿ$_2$]

ಜಿಂಕೆ (ನಾ). ಚಿಗರೆ ; ಎರಳೆ ; ಹರಿಣ : ಉಬ್ಬನೇರ್ದುದೆ ಜಿಂಕೆ ? ಕೂಡೆ ಏರಿದನದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩೫-೨೦೬).

[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಜಿಂಕೆ; ತೆಲು. ಜಿಂಕ]

ಜಿಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯೆಂಬ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : "ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ವಿಕಸಾಖ್ಯಂ ತಾಂ ಜಿಂಗಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೩). [ಸಂ. ಜಿಂಗೀ]

ಜಿಂಗಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಮಾದಕದ್ರವ್ಯದ ಸೇವನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಮೈಮರೆವು,-ಮಾದಕತೆ. [←ಮರಾ. ಝಿಂಗೀ]

ಜಿಂಜರಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಗಿ, ಬಿದಿರು . . . ಜಿಂಜರಗಿ, ಮುಕ್ಕಡಕ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿ ಪೊದೆಗಳಿದ್ದವು (ಪಂಜಪಂ. ೨). [?]

ಜಿಂಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪದಿರ ಪಱೆ ಮುಂದೆ ಗುಡಿ [ಯ]ಗ್ಗದ ಬಂಧು ತಗುಳ್ದು ಪೊಗಟ್ಟುಗೇಳ್ಪರ್ ಪೆಱಗಂ ಪುದಿದೊದವಿದ ಜಿಂಜಿ ಕರಂ ಹೃದಯಂಗಮಮಾಗೆ ನಾಯಕರ್ ನಡೆಗೊಂಡರ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೪೭).

ಜಿಂಜಿಣಿ (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೆ ; ಸಂಬಂಧ (?) : ಕೆಂದಳಿರ ಸೆಜ್ಜೆಯ ಜಿಂಜಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂಜಿನಿ] ಪೋಕೆ ನಿನ್ನ ಕೂಟದೊಳಿನಿದಕ್ಕೆ ಮತ್ಸಖಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೮) ; ನನ್ನ ಅಸ್ತಿಗಳನೆ ನನ್ನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಲಿಂಗವಾಗಿ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳಿ ನನ್ನ ಚರ್ಮವನೆ ಜಿಂಜಿಣಿಯಾಗಿ ಉಟ್ಟು (ಭೃರಸೂ. ೦೨೦).

[?]

ಜಿಂಜಿತ (ನಾ). "ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ" (ಪ್ರಭುಪು. ಕೋಶ). 'ಜಿಂಜಿತಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [?]

ಜಿಂಜಿತಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡು : ಚೆಂದುಟಿಯ ಕರ್ದುಕುತ ಭರದಿಯಿಂಬಿನಿಂ ಜಿಂಜಿತಂಗೆಯ್ವುತಂ ಕೊರಲ್ಕುಚಂ ಎದೆ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳೊಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೬೦). [ಜಿಂಜಿತ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಿಂಜಿರ (ನಾ). ಮೂಳೆಮಾತ್ರ ಉಳ್ಳವನು ; ಜೀರ್ಣನಾದವನು : ಕರಮೆ ಜಿಂಜಿರಾಗಿ ಮರುಳ ರೂಪಿನೊಳ್ ಸಮಾನರಂ . . . ಕನ್ನಡಿಯೊಳ್ ಕಂಡು ಬೆರ್ಚಿ (ಬಂಹರಿ. ೦೩-೩೩). [?]

ಜಿಂಜಿರಿ 'ಜಂಜರ$_1$' ನೋ.

ಜಿಂಜಿರಿಸಂಕಲೆ (ನಾ). ಸರಪಳಿಯ ಬೇಡಿ,-ಸಂಕೋಲೆ : ಕಂಜಾಕ್ಷಿ ಕಾಲಸಂಕಲೆ ಮಕ್ಕಳಾದರೆ ಗುಂಜಿನ ಕೊರಳ ಸಂಕಲೆಯು ಜಿಂಜಿರಿಸಂಕಲೆಯೊಳಗಾರು ಬಾಳ್ವರೆಂದಂಜಿದರವರು ದಂದುಗಕೆ (ಭರಚ. ೬೫-೨೯).

[ಜಿಂಜಿರಿ (<ಜಂಜರ$_1$) + ಸಂಕಲೆ]

ಜಿಂಟುಕ (ನಾ). (?) : ಎಱಗಲಱಿಯದೆ ಜಿಣ್ಪುಕಮ್ಮಗುಟ್ಟುಂ ಬರಲಣ ಮಱಿಯದೆ ತಪ್ಪಂ ಪಿನ್ದುಂ ತೆಱನನಱಿಯದೆ ಭಂಗಮನಿಕ್ಕಿಯುಂ (ಎಕ. II, ೦೩೩-೦೩೭ : 982). [?]

ಜಿಂಡು (ನಾ). (?) : ತಲೆಗಳ್ ಸೆಂಡುವೊಯ್ದಂತೆ ಪಾರುತ್ತಿರೆ ಮುಂಡಂ ಜಿಂಡು ಮುಂದಾಗುರುಳುತಿರೆ ರಣಕ್ಷೋಣಿಯೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸೂರಲ. ೦೩೮-೨೭ ; ಸು. 1145).

[P ಇದು 'ಹಿಂದು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಿಂದಗಾನಿ (ನಾ). = ಜಿಂದಗಿ : (ಕಿ). [←ಪಾರ. ಹಿಂ.ಮರಾ. ಜಿಂದಗಾನೀ]

ಜಿಂದಗಿ, ಜಿಂದಿಗಿ, ಜಿಂದಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದ ದನಕರು ಮೊದಲಾದ ಚರಾಸ್ತಿ ಹಾಗೂ ಜಮೀನು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿ : ಜಪ್ತಮಾಡಿದ ಜಿಂದಗಿಯ ಬೆಲೆ ೧೩೫ ರೂ. ಇದ್ದರೆ ಪಂಚನಾಮೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದ್ದು ೨೪ ರೂ. (ಕರವೀ. ೯೩); ಮಿಕ್ಕುಳಿದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸದವರನ್ನು ಕುರಿತು ೧ನೆಯ ತಪ್ಪಿಗೆ ಅವರ ಜಿಂದಗಿಯನ್ನು ಜಪ್ತಮಾಡುವದು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೩೩); ಚರ ಜಿಂದಗಿ ವಿಷಯವಾದ ಹಕ್ಕು ಅಥವಾ ಅಂಥಾ ಜಿಂದಗಿಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತ ದಾವೆ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨೦). ೨. ಬದುಕು ; ಜೀವನ. **ಜಿಂದಿಗಿ :** ೧. ಸಾಹೇಬನ ಜಿಂದಿಗೆಲ್ಲ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಪಾಲಿಗೆ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೨); ತಮ್ಮ ಜಿಂದಿಗಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಎಂಥದೇ ಆದರೂ ಸರಿ, ಒಂದು ಬಾಗಿಲುಳ್ಳ ಮನೆಯಾದರೆ ಸಾಕು (ಕಾಳರಾ. ೨೫). **ಜಿಂದಿಗೆ :** ೧. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವತ್ತೂ ಜಿಂದಿಗೆಯನ್ನು ನಾನು ಸ್ವತಃ ಸಂಪಾದಿಸಿರುತ್ತೇನೆ (ಶಿಭ್ರಮ. ೩೮) ; ನನ್ನ ಜಿಂದಿಗೆಯು ಬರಿದಾಗುತ್ತ ಬಂದಿದೆ (ಅಜಿತ. ೦೭); ಸಾಯುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಜಿಂದಿಗೆಮಾಡಿದ್ದನು (ಉತ್ತಗ್ಯ. ೩೨).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಿಂದಗೀ]

ಜಿಂದಾಬಾದ್ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ, ಗೆಲುವಾಗಲಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಇಂಕ್ವಿಲಾಬ್ ಜಿಂದಾಬಾದ್ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೦೨೪). [←ಹಿಂ. ಜಿಂದಾಬಾದ್ ; ಪಾರ. ಜಿಂದಹ್‌ಬಾದ್]

ಜಿಂದಿಗಿ 'ಜಿಂದಗಿ' ನೋ.

ಜಿಂದಿಗೆ 'ಜಿಂದಗಿ' ನೋ.

ಜಿಂಭಳಿ (ನಾ). (?) : ಸಂಭಳವಂ ಕಟ್ಟೆ ಭಯದಾ ಬಟ್ಟೆಯಂ ಹೊಗದೇ ವೂಂಭುರಿಗರೆಯನಿಕ್ಕದೇ ಜಿಂಭಳಿ ಅಪತ್ತಿನಲ್ಲೀ ಬಂದರೆ ಸಾಕೇ (ಗುಭಚ. ೯-೫೦). [?]

ಜಿಂಹ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತೆ. 'ಜಿಂಹಭಾವ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಜಿಹ್ಮ]

ಜಂಹಭಾವ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ ; ಮೈಮಂದ್ಯ : ಮನಸುಳಿ ನಿಜಾಂಗಂ ನುಂದ ಮಂದಾಯಮಾನಂ ತರುತಿರೆ ಮುಖ ಜೃಂಭಾರಂಭಮುಂ ಜಂಹಭಾವಂ (ರಾಂತಿಪು. ೭-೩೮). [ಜಂಹ + ಭಾವ]]

ಜಕವಕ್ಕಿ (ನಾ). (?) : ಕುಂಕುಮ ಜಕವಕ್ಕಿನಂತಿಸು ಕೆಳದಿ ಅಂಕವಾಲೆಯ ಬುಡ ಮೇಲಿನ್ನು ಕೆಳದಿ (ಗುಂಥ. ೩೭-೦೪). [?]

ಜಕಿಜಕಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಖಿರ್ದಾಮಾಡುವಾಗ ಹಿಂದಿಂ ಮುಂದಿಂ ನೋಡುವುದು; ಜಿಪ್ಪಣತನ: ಮಲ್ಲಜ್ಜ ಜಕಿಜಕಿ ಮಾಡಿದ (ವಿಸಗ. ೧೩೦). [←ಮರಾ. ಜಗಜಗಿ]

ಜಕೀರಿ, ಜಕೀರಿ, ಜಿಪೀರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಜೌಕಾಸಿ : ಕೊಸಗೆ ಜಕೀರಿಯಿಂದ ಬದು ರೂಪಾಯಿ ಕೆಂಟ್ಟರು (ಅಸ್ಪ. ೪೦) , ವಿನಾಕಾರಣ ಜಕೀರಿಯ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಂಬಾ: ೪ ಪ್ರಸಾ.ಪಟ). **ಜಕೀರಿ :** ಶೇಷಣ್ಣ ಟಾಂಗಾದವನೊಂದಿಗೆ ಜಕೀರಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರಸಿ. ೩೬) ; ಆಡಾರ್ಯರು ಜಕೀರಿ ಮಾಡಿ ಏರಾಣಿ ಕೊಟ್ಟು ನಡೆದರು (ಸಾವಿಸಾ. ೮೪). **ಜಿಪೀರಿ :** ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳಪ್ಪಾ, ಜಿಪೀರಿ ಬ್ಯಾಡ (ಅಸ್ಕಿಹಂ. ೦೩೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಕೀರ್; ಪಾರ. ಜಕರ್ ; ಅರ. ಜಕ್ರ]

ಜಕೀರಿ 'ಜಕೀರಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿಣಿ 'ಜಕ್ಕಿಣಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದು ; ಎಳೆಯದು : ಬಾಳೆಯ್ಕಾಯಿ ಎಳೆಯ ಜಕ್ಕು; ಈಗ ಹಕ್ಕಾಗುವ ಜಾಗಿಲ್ಲ (ದೂಪ). [<ಚಿಕ್ಕ್]

ಜಜೀರಿ 'ಜಕೀರಿ' ನೋ.

ಜಗಟ (ನಾ). ೧. ಬೆನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ ಬಿಡದವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ಜಗಟ, ಅವನ ಸಹವಾಸ ಕಷ್ಟ (ದೂಪ). ೨. ಜಿಪ್ಪಣ : ಹಣದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅವನು ತುಂಬಾ ಜಗಟ (ದೂಪ). [ಜಗಟ್ಟು + – ಅ]

ಜಗಟ್ಟು 'ಚಿವ್ವುಂಟು' ನೋ.

ಜಗಟ್ಟು$_1$, ಜಗುಟ್ಟು, ಜಗಿಡು (ನಾ). ೧. ಜಿದ್ದು ; ಆಂಟು ; ಜಿಗಿ : ನಾಯಂಡಗು ನರಕನಿಳಯಂ ಮಾಯೆಯು ಕಣಿ ಬಿಡದ ಜಿಗ[ಪ್ರಾಕಾಂ. ಗು]ಟು ವಾವದ ವುಂಂ (ಶ್ರವಕಾ. ೦೨೨-೨); ಆ ಕೆಸರು ತುಳಿದು ತುಳಿದು ಜಗಟು ಆದ ಮೇಲೆ (ಮುಂಂಬಾ. ೦-೯). ೨. ಹಕ್ಕೆಗಳ ಪಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಂಟು (ಏಸಮ್ಯ. XIII, ೨೨). ಪಿ. ಆಂಟುಸ್ವಭಾವ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು: ಅಂಥ ಜಗಟು ರಿಟಿಜಿಡ್ಡು ಹುಡುಗರಿಗೆ ಕೂಡ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದರೂ ಅವರ ಕೈಯಿಂದ ಒಂದು ಕಪದರ್ದಕವನ್ನೂ ಉಚ್ಚಕ್ಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ್ದಿಲ್ಲ (ಇಚ್ಚಳ. ೨೯೯). **ಜಗಟ್ಟು**$_3$: ೧. ಮದುವೆ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಸಿ ಜಗುಟಾದ ವ್ಯತ್ಯಿಗೆ ಸೋಸಿ ಕಂದರು (ಕರೆಗ. ೦೩೨-೪) ; ತಲೆಯ ಕೂದಲುಗಳಿಗೆ . . . ಜಗುಟನ್ನು ತೊಡದು ಬಾವಾಜಿಗಳಂತೆ ಜಟಾಧಾರಿಯಾದನು (ಇಂದುಮು. ೦೩). ೪. ಕೆಚ್ಚು ; ಧೈರ್ಯ : ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗವ ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಜಗುಟುಳ್ಳ ಶೂರರಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನೇಮಿಖಾನನು ಸ್ವಸ್ಥಚಿತ್ತದಿಂದಿದ್ದನು (ಕವಿರ. ೯೩) ; ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ನಿಂತೆ ಹೋಗಿರಿರುವ ಪತ್ರಿಕೆ ಮತ್ತೆ ಹೊಸ ಜಿಗುಟಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿವಾಗಲಿದೆ (ಅಹಪ್ರ. ೯). **ಜಗುಟ್ಟು :** ೧. ಜಿದ್ದಿಂಬ ಜಗುಲು ಹಜ್ಜರು ಕೂನ್ಮವೆಂಬ ಸುಳುಹು ಸತ್ತು ಮತ್ತಾವುದೂ ತಲೆದೋಱದೆ (ಪಾಭಾಪ. ೪೬೦-೭೬); ಜಿದ್ದು ಜಗುಂಡೆಂಬ ಸಂದೇಹವ ತಾನಿಂಡುಂ ತೇಗಿದಂತೆ (ಸಭಾಸ. ೦೪೦-೬೯); ಅಪವೆಂ ನಿರುಪವಗಳಿಂಬ ಜಗುಡಿನ ಜಡ್ಡುಗಳ ಚಿತ್ರರಂಗನಿಸ್ಪರಂಗಳೆಂಬ ಭಾವದ ಸೂತಕವಳಿದು (ಆದಪ. ೬೭-೦೦೬).

ಜಗುಟಾಗು = ಬಲವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚು ಗಟ್ಟಿಯಾಗು : ತಮ್ಮಂದೇ ಆದ ಸ್ನೇಹ ಗುಂಪುಗೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆಯು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಜಗುಟಾಗುತ್ತಿದೆ (ರಂಶಾಸ. ೦೬೯). [←ತೆಲು. ಜಿಗಟು / ಮರಾ. ಚಿಕಟ್]

ಜಗುಟುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಜೇಡಿಮಣ್ಣು ; ಅಂಟಂಟಾಗಿರುವ ಮಣ್ಣು : ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತಾವು, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಕಾಜು, ಜಗುಟುಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಮೂಲವಸ್ತುಗಳು ಬೇಕು (ಮುಂಂಬಾ. ೫-೨೫೦); ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಹದಮಾಡಿದ ಜಿಗುಟುಮಣ್ಣು ಇತ್ತು (ಕಪಪ್ರ. ೩-೬೦).

[ಜಗುಟು + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಜಗುಣ 'ದಿಗುಣ' ನೋ.

ಜಗುಣ್ಣೆ$_1$ 'ಜಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಗುಣ್ಣೆ (ನಾ). ಕಸೂತಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಹೊಳೆಯಂಥ ವಸ್ತು : ನಕ್ಕೆ : ಸೀರೆಯ ಜಗುಣ್ಣೆ ಕೆಲಸ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ (ದೂಪ). [?]

ಜಗುಲೆ 'ಜಗುಲು' ನೋ.

ಜಗುಲು 'ಜಗುಳು' ನೋ.

ಜಗುಳೆ 'ಜಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಗಿ$_1$ 'ಚಿಗಿ$_1$' ನೋ.

ಜಗಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಆಂಟು ; ಸರಿ : ಜಗುಟು : ಸಂಜಯನು ಬರಬರಲು ಕಂಡನು ದೂರದಲಿ ನಿಜಿಗರುಳ್ ಕಾಲ್ಮೂಡಕುಗಳ ಖಂಡದ ಜಿಯ ಜಾಱುಗಳ (ಕುಪಾಗ. ೩-೮); ರಕುತದ ಜ[ಪ್ರಾಕಾಂ. ಚ]ಗಿಯ ಜೀರಾನಿಲೆ ಸೆದುವಾ ಹೋಳೆರಡು ರಕ್ಕಿಯಾ (ತೂಕಣ. ೩-೦-೨೩); ಪರಿವ ನೆತ್ತರ ಬಸಿಯ ಜಿಗಿಯ ದಾರುಣಮಯಂ . . . ಸಲೆ ಭಯಂಕರಮಾದುದಂದು ರಣರಂಗಂ (ಕೃವಿಭಾ. ೨೨-೨೩) ; ಮಜ್ಜೆನೊಳಗೆ ಜಿಗಿಯ ಪ್ರಮಾಣವು ತಕ್ಕಷ್ಟಿಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಹಸಿ ಬತ್ತಳವಾಗಿ ಬೆಳೆಕೊಯಿಯುವುದು (ಕುಂಂಬಾ. ೬-೩೧). ೨. ಹಕ್ಕಿಗಿಡಕ್ಕೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಕಾಡಿಗೆ ರೋಗ : (ಪ). 'ಕರಿಜಿಗಿ' ಪರಾ.

ಜಿಗಿಜಿಗಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಿಗಿಜಿಗಿಯಾಗಿವೆ (ನಂಗಾಣಾ. ೭). **ಜಿಗಿಬೀಳು** = ಆಂಟುಕೊಳ್ಳು ; ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ನತದೃಷ್ಟ ನಾನಾ ಜಗಳಯಂತೆ ಕಂಡವರ ಕೈಹಿಡಿದು ಜಿಗಿಬೀಳುತ್ತದೆ (ಗಾಳಪ. ೦೩೮). [ದೇ.+ ತೆಲು. ಜಿಗಿ]

ಜಿಗಿತ (ನಾ). ನೆಗೆತ; ಹಾರುವಿಕೆ : ಅಲ್ಲೇ ಕೂಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳಿ ಒಂದರಡು ಜಿಗಿತದಲ್ಲಿ ಪೊದೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕಳು (ಮುಂಂಬಾ. ೯೪).

ಜಿಗಿತಕೊಡು = ಪರಾರಿಯಾಗಂ ; ಓಡು : ಹೆಣ್ಣನ್ನ ಕಟಗೊಂಡು ಕೊಪ್ಪಳಕ್ಕ ಜಿಗಿತಾ ಕೊಟ್ಟಂತ (ಸಕಾಕ. ೩೬). [ಜಿಗಿ$_1$(<ಚಿಗಿ$_1$) + –ತ$_3$]

ಜಿಗಿದೋಟು (ಕ್ರಿ). ಜಿಗುಟಾಗು : ಆಂಟಂಟಾಗುವ : ಬಜಗಳು ಬುದು ಬುದಿಸಿ ರಕುತವ ಕಾಜಿ ಕಾಂಜಿ ಖಂಡ ನೆಣ ಜಿಗಿದೋಱಿ ಬೆಳುಸೊರೆ ವಸಗಿ ನಸುಬಿಸರಕುತ ಹೊಸಬೆರಡಿಪ್ಪಲು (ಳಾಜಾ.ದೂಪ್ರ. ೦೦-೬).

[ಜಿಗಿ + ತೋಟು]

ಜಿಗಿಬಾಲ (ನಾ). ಬಾಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ: ಬೆಳ್ಳಹುಳ (Silver-fish). ಜಿಗಿಬಾಲ (Spring-tail) ರೆಕ್ಕೆರಹಿತ ಕೀಟಗಳ ಉದಾಹರಣೆ (ಕೀಪ್ರಕ. ೦೦).

[ಜಿಗಿ (<ಚಿಗಿ) + ಬಾಲ]

ಜಿಗಿಬಿಗಿ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿರುವಿಕೆ (?) : ಸೊಗಸಿನಿಂ ಮಧುಮಕ್ಷಿಯು ಮರಿದುಂಬಿಗಳನುಯ್ಯಲೆಯಾಡಿಸುತ ಜಿಗಿಬಿಗಿಯೊಳೊಲಿದಾಡಿದವು ಚರ ವಾಗಂಗದಲಿ ಪಯಸುತೆಯ (ಆಪಂಂ. ೬-೬-೨).

ಜಿಗಿಬಿಗಿಯಾಗು = ಒತ್ತೊತ್ತಾಗು ; ಹತ್ತೆಯಾಗು : ಇ ಕ್ಯ ಟ್ಟಾ ದ ಹಂತದ ಮೇಲೆ ಜಿಗಿಬಿಗಿಯಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡರು (ಕಾರವೀ. ೦೦).

[ಜಿಗಿ$_2$ + ಬಿಗಿ]

ಜಿಗಿಲ್, ಚಿಗಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿದ್ದಾಗು ; ಆಂಟಾಗು : "ಜಿಗಿಲ್–ಸ್ಟಿಗ್ (ಜಿದ್ದಾಗು) ಸಂಕ್ಲೇಷಯೋಗ" (ಕಮಾಂಬಾ). ೨. ಆಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ತಗುಲಿ

ಕೊಳ್ಳು; ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: ನೆತ್ತರ ಕೆಸಲ್ಯೂರ್ ಗಾಲಿಗಳ್ಕತ್ತಂ ತಳರದೆ ಜಿಗಿಲು ನಿಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೯೦); ಮದಕರಿತ್ತೀಟಿಗೊಲ್ಮೊರಸೆ ಭೂರುಹ ಕಂಧರದೊಳ್ ಜಿಗಿಲು ಪಕ್ಕಿದ ಮದ ಸೌರಭ್ಕೆ ಸುಟಿಗೊಳ್ವಳಿ ಮಾಲೆಯನೆಯ್ದೆ ಕಂಡು (ಉಸುಮಾ. ೦೪-೦೩೦); ಮರದ ನಿಡುಗೋಡೊಳಿಲಿಯುಡಿಗಿ ಮಲೆಬೆರಸಿ ಕುಳ್ದರ್ದು ಮಿಯ ಪಗಿನೆರೂಳ್ ಕಾಲ್ ಜಿಗಿಲು ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್ವ ಸಮಯದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ.ಪ-೩೩ ಪ). ೩. ಸ್ನೇಹ ಪೂರ್ಣವಾಗಲಂ; ಆರ್ದ್ರವಾಗಲಂ: ನೆನೆವಂತಾನಂದದಿಂ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದು ಜಿಗಿಲ್ಕುಂ ಮನಂ (ಭುಷ್ಕಳಿ. ೦-೨ ಪರಿ); ತೊಡೆ ತೊಡೆಯೊಳ್ ಜಿಗಿಲ್ದಡರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೩೭) ೪. ಕಪ್ಪಕ್ಕೊಳಗಾಗಲಂ; ತೊಂದರೆವಡಲಂ: ವೇಲಿನ 'ಶವಧಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ಚಿಗಿಲ್: ೨. "ಚಿ[ಣಾಣಂ. ಚಿ] ಗಿಲ್ಪುದೆಂದು ಸಱಿಗೊಂಡುದು" (ಕಸಾ. ೯-೦೦); ೩. ಶಿವನ ನಿಷ್ಕಯಾತ್ಮಕ ನಿರುಪಾಧಿ ನಿರಾವರಣ ಸ್ವಾನುಭವ ಸಂವೇದ್ಯ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಮಂ ಸುತ್ತಿಮುತ್ತಿ ಪಕ್ಕಿ ಚಿ[ಣಾಣಂ. ಚಿ]ಗಿಲ್ಪು ಬಿಡದಿರೆ (ಗಿಸಿ. ೯-೪೫ ಪ). 'ಜಿಗಿ' ಪರಾ.

ಜಿಗಿಲ್ಕಱ=ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರು: ಚಿತ್ರದೊಳೇಶಂ ನೆಱೆ ಪತ್ತಿ ಜಿಗಿಲ್ಕಱಂ ಮನದೊಳು (ತಿರುಜಾ. ೫೬. ೩೨೭-೮).

ಜಿಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಅಂಟಾದುದು; ಜಿಗಿಚಿಗಿಯಾದುದು: ಹಾಸುವಲೆ ಕಟ್ಟುವಲೆ . . . ದಡಿವಲೆಗಂದ ಜಿಗಿಲಿನ ಕೋಲ್ಗಳಂ (ಕಉಬ. ೩-೦-೦೬). ೨. ಸ್ನೇಹ; ಪ್ರೀತಿ: ಜೊಕ್ಕಳವಲ್ಲಂತಕಾಲಿದೆಂ ಜಿಗಿಲಿ ಲಾಲಿಸಿ ಸದ್ಯಃಧರಂ (ಕ್ರಿಪು. ೦-೩೦). [<ಜಿಗಿಲ್¹]

ಜಿಗಿಪಡು (ಗು). ೧. ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಥವಾ ಪಡೆಯಲು ಬಯಸುವ. (ನಾ). ೨. ಜಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು; ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು: ನಮ್ಮಿ ಬ್ಯಹದ್ಯಜ್ಞನೀಸಂಕಲ್ಪನಾ ಜಿಗಿಷುವ ನಿದೇಂ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಗೆಲ್ವುಮೇ (ಅರಿಷ. ೦೩-೩೬); ಒಳಿಯೊಳಿರ್ದ ಮಹಿಳೈಶ್ವರ್ಯಾಭಿಲಾಷೆವಿರಾ ಸೆಗಳುಸುಗುಂ ತಾರಾಶಿಯೊಳಿವಿವ ಹಿವಮ್ಮುತಿಮಾಳ್ಪವೊಲಿರಿತ್ತಿಲ್ಲದ ಜಿಗಿಷುವನೈಸರೂಳ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೮೪); ಜಿಗಿಷುಗಳಾದ ವೈರಿಗಳ ಮುಂದೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರತಾಪವನ್ನು ತೋರಿಸು (ಭಾಷ್ಕಳ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಜಿಗಿಷೆ (ನಾ). ೧. ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಲಾ ಅಥವಾ ಗೆಲ್ಲುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. ೨. ಜೀವನದ ಉದ್ಯೋಗ,–ಹವ್ಯಾಸ.–ವೃತ್ತಿ. [ಸಂ. ಜಿಗಿಷಾ]

ಜಿಗುಟು¹ 'ಚಿವ್ವುಂ' ನೋ.

ಜಿಗುಟು² 'ಜಿಗಿಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಿಗುಟುತನ (ನಾ). ೧. ಅಂಟುವಿಕೆ; ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣ; ಹಿಡಿದುದನ್ನು ಬಿಡದ ಗುಣ: ಈ ಜಿಗುಟುತನವು(Plasticity)ಅವುಗಳ ಆಕರುಜನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ (ಪಾಂಲಕ್ಷ. III, or ೭೬). ೨. ಜಿಪುಣತನ; ಕೃಪಣತನ: ಅವನದು ವಿವರೀತ ಜಿಗುಟುತನ (ರೂಢ). [ಜಿಗುಟು²(<ಜಿಗಿಟ್ಟು)+–ತನ]

ಜಿಗುಡು 'ಜಿಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಿಗುಣೆ 'ಜಿಗಿಲು' ನೋ.

ಜಿಗುಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಅಸಹ್ಯತೆ: ಆ ತವೋನಿಧಿ ಕುಷ್ಠರೋಗ ವರೀತ ಜಿಗುಪ್ಪೆಯಲಿ ಹು ದು ಗಿ ರ ಲೀ ತಳೋದಂ ಭಜಿಸಿಡರ್ದಳು ಭಾವ ಶುದ್ಧಿಯಲಿ (ಉಷಾ.ಆ. ೦೬-೪೪); ಸಮತಿಗೆ ಇಶ್ಟಿತ್ಪ ಮದುವೆಯೆಂದರೇ ಒಂದು ಬಗೆ ಜಿಗುಪ್ಪೆ ಹುಟ್ಟಹತ್ತಿದೆ (ಆಪೋಶ. ೭೩); ಜೀ ವ ನ ದ ಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಜಿಗುಪ್ಪೆಯುಂಟಾಗಿದೆ (ರೂಢ). ೨. [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ಬೀಭತ್ಸರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ: ಜಿಗುಪ್ಪೆ . . . ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಂಗಳಿಗೆ ವೀಜಭೂತಂಗಳಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೭).

[<ಸಂ. ಜುಗುಪ್ಸಾ]

ಜಿಗುಪ್ಪೆಪಡು (ಕ್ರ). ಅಸಹ್ಯಪಡು: ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಸರಕಾರೀ ನೌಕರೀ ಎಂದರೆ ಜಿಗುಪ್ಪೆಪಡುವದು (ಅಪಹಾ. ೯). [ಜಿಗುಪ್ಪೆ + ಪಡು¹]

ಜಿಗುರ್ (ಕ್ರ). ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು; ನೇರಿಕೊಳ್ಳು: ಅವ್ಳಿಗೆ ಬೆಂಗೆ ಮೂಡಲುಂಟು ಸದಿಲದೊತ್ತಿ ವಕ್ಕಿದಿವಕ್ಕೆ ಮನಂಗೊಳ್ ತಾಂ ಜಿಗುರ್ತು ರಂಜಿಸಿದುದು ಭೋಗಿರಾಜ (ಅಭ್ಯಮ. ೪-೩೮). 'ಜಿಗಿರ್' ನೋ. [?]

ಜಿಗುರು (ನಾ). ಬೇಡರು ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಮರದ ಕೊಂಬೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಳಿಯುವ ಅಂಟು: ಬಿಡುವಲೆಯು ಕಡುವಲೆಯು ಕಣ್ಣವಲೆ ಕರ್ತಯು ತೊಡರುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ಸಿಂಕು ಜಿಗುರಿಕ್ಕುಗಳ ತುಡುಕಿರುವ ಗಾಳ ಮತ್ತೇಣ ಗಿಡುಗಾದಿಗಳ ವಿರಮಿಯ ಸಾಧನಗಳ ಸಡಗರಿಸಿ (ಪಂಚಾಕಾ. ೩-೬-೩೩).

[<ಜಿಗುರ್. / ತೆಲು. ಜಿಗುರು, ಜೀಗುರು]

ಜಿಗುಳಿಗಂಟು 'ಜಿಗುಳಿಗಂಟುಂ' ನೋ.

ಜಿಗುಳು, ಜಿಗುಳ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕಾಲುವೆ : (ಳ). **ಜಿಗುಳು** : (ಳ). [?]

ಜಿಗುಳುಗಂಟುಂ, ಜಿಗಿಳಿಗಂಟುಂ (ನಾ). ಜಾರುಗಂಟುಂ; ಸರಿಗಂಟುಂ: ಜೀರ್ಗುರ್ಗಿಕೆ : ಒಂದು ತಾರಿಗಂಟುಂ ಒಂದು ಜಿಗುಳುಗಂಟುಂ ಒಂದು ಕುಟುಮುಗುಂಟುಂ ಮೂಜಱಜ ಮುದ್ರೆಯಂ ವಿಜಱ ಹಾಱುತ್ತು ಹಕ್ಕಿ (ಪುಸುಗುಂ. ೩೪೯-೩೦); ಮುಂದೊಬ್ಬ ರಾವತ ತನ್ನಂಗಕ್ಕಿದ ಹೊಂದೊಡಿಗೆಯು ತೆಗೆದಿತ್ತು ಜಿಂದಿಯು ತೆಗೆದು ಜಿಗುಳ್ದ್[ಳ್ಳು] ಗಂಟುಗಳಿಕ್ಕಿದ (ಕಥಸ. ೫೦-೭೦). **ಜಿಗುಳಿಗಂಟುಂ** : ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಾಕು ಜಿಗುಳಿಗಂಟಿನ ಕುಲಾಯು (ಹಪಾರಾ. ೫-೦೨೦).

[<ಜಿಗುರ್ + ಗಂಟು]

ಜಿಗುಳೆ 'ಜಿಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಿಗುಱು 'ಸಿವ್ವುಂ' ನೋ.

ಜಿಗುಟ್ಟು, ಜಿಗಿಟ್ಟು¹, ಜಿಗಿ, ಜಿಗುಳೆ, ಜಿಗುಣೆ, ಜಿಗುಳೆ (ನಾ). ೧. ಜಲಲಾಸಿಯಾದ ರಕ್ತ ಹೀರಂವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಜಿಗುಟ್ಟಿಯಂತೆ ನೆತ್ತರನೆ ಪೀರ್ವ ಡಾಕಿನಿಯರಿಂ (ಶಾವ್ಯಹಾ. ೩೩೪ ಕೂಡ್ಯಳ್); ಪರಬಲದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳಗಣ ಜಿಗುಟ್ಟಿ ಬಲೆವ ತೆಱದೊಳ್ ಬಳೆದ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೪೬); ಜಿಗುಟ್ಟಿಯ ಮಾಟ್ಕ್ಕಿಯಂ ತಳೆದ ಕೆಯ್ (ಪೋಗತಿ. ೦೦-೭೩); ಜಿಗುಟ್ಟಿಯಂತೆ ನೆತ್ತರಂ ಕುಡಿವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ಕನ್ನೆತ್ತರನೆ ಜಿಗುಟ್ಟಿ ಪೀರ್ವಂದದಿಂ ಪೀರ್ದರ್ (ಅರ್ಧಪಾ. ೭-೭೦). ೨. ನೀಗಿಲಗಳವನ್ನೂ ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯಂವ ಒಂದು ಸಾಧನ.–ಕೆಂಡಿ: "ವಶಿಯಿಸಲು ಜಿಗುಟ್ಟಿದೋಳಂ ಕೂಂಟಿಪರಿಕೆ ಕೋಟಿಶವಕ್ಕು" (ಮಂಗಂರಾ. ೦೦೯-೦). **ಜಿಗಣ್ಣೆ**: ೦. "ದುರ್ವಾಮಾ. ದೀಘ್ಗರ್ಕೇಶಕಿತಾ–೨ ಅನೆಗಳ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರಲುಳ್ಳದ್ದೊಡ್ಡ ಜಿಗಣೆ ಪೆಸರು"(ನಿಘಂ.೨. ೭೩);ಜಿಗಣೆ ಹಾವು ಚೇಳು ಕಚ್ಚಿದರೆ ವುಳ್ಳರಾಭ (ಹಾಗಂಂ. ೫೯-೦೭); ಎಲ್ಲರೂ ಜಿಗಣೆಗೆ ನನ್ನ ನೆತ್ತರಿಗೆ (ಕೋಗಿರ. ೦೩-೪); ಜಿಗಣೆ ಉಬ್ಬುವಾ ನೋಡಲೊಂ ಜಟಿಯ ಹಾವಳಿ ನೋಡಲೊಂ!(ಗಾದ). ೨. ಜಿಗಣೆಗಾಗುವಮ್ಮ ಕಬ್ಬಿಣ ಇಲ್ಲ(ರೂಢ). **ಜಿಗೇ**: ೨. ನಾಲ್ಕು ಕಾಸು ಕೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದರೂ ಮೇಡ್ಕಳಿಂತ ಜಗಿಯಂ ಉತ್ತಮ (ರೂಢ). **ಜಿಗೆ**: ೧. ನೆತ್ತರವ ಹೀರುವೀ ಹೇಡಿ ಜಿಗೆಯು ಕುಲವ ಕೊಲ್ಲಬೇಡ (ಅಕಬೋ. ೭೦); ಜಗಳವಿಲ್ಲದ ಜಾಹೊಕ್ಕಿದ್ದರೆ ಜಿಗಳ ಬಂದು ಕಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ (ಗಾದ). **ಜಿಗಣಿ**: ೧. ನಿಮ್ಮ ಹೊಗಳ ದವನನಾಲಿಗೆ ಭವಿಯ ನಾಲಿಗೆ ಬಚ್ಚಲ ತಂಬಿನ ಜೌಗಿಲ್ದಲಿ ಪುಟ್ಟಿದ ಜಿಗಣಿಯಯ್ಯಾ (ಗಣಿಂಾ. ೬೫-೦). **ಜಿಗುಳೆ**: ೦. ಳಕಾರಕ್ಕೆ ಗಣಾರಂ—ಜಳೂಕಾ–ಜಿಗುಳೆ (ಪಾಲಿ. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋ); ರೇಂತದ ಜಿಗುಳ ನೀ ನಿನ್ನೊಡಲ ನಿಗುಱುವೆ (ಉಷಾ.ಳ. ೩೦-೪); ಜಿಗುಳೆ ಕಂಜಿಗ ಕಟ್ಟಿಱುಜೆಯೋತಿಯು ಗೊದ್ದ ನೆಗೆವ ಹಾವರಿಕೆ ಕೆಂಜೆಳಲು (ಕಂಪಿ. ೦೯-೪೦).

ಜಿಗ್ಗು (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಉದುರಿ ಬೀಳುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಒಣಕಡ್ಡಿ ; ಪುಳ್ಳೆ ; ಪುರಲೆ : ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜಿಗ್ಗು, ಒಣಗಿದ ಸೌದೆ–ಇವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕ್ರಮೇಣ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಳಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೦೨) ; ಬಾವಾಜಿ ಒಲೆಯ ಬೆಂಕಿಗೆ ಒಣಗಿದ ಜಿಗ್ಗನ್ನು ಮುರಿದು ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಭುಗಿಲ್ ಎಂದ ಕೆಂಪು ಜ್ವಾಲೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೯೪); ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನೂದಿ, ಜಿಗ್ಗು ಕಚ್ಚಿ, ಬೆಂಕಿ ಮಾಡಿದಳು (ಮಲೆಮ. ೩೮೮). [?]

ಜಿಘತ್ಸು (ನಾ). ಹಸಿದವನು ; ಕ್ಷುದ್ಬಾಧೆಯುಳ್ಳವನು : "ಕ್ಷುದ್ವಾನ್, ಬುಭುಕ್ಷಿತಃ, ಶ್ರಾಂತಃ, ಜಿಘತ್ಸುಃ, ಕ್ಷುಧಿತಃ – ಈ ೫ ಹಸಿದೊತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೨೦೫). [ಸಂ.]

ಜಿಘತ್ಸೆ (ನಾ). ಹಸಿವು; ಕ್ಷುಧೆ : "ಅಶನಾಯಾ . . . ಜಿಘತ್ಸಾ, ಕ್ಷುತ್, ಕ್ಷುಧಾ–ಈ ೬ ಹಸಿವು" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೨೦೬). [ಸಂ. ಜಿಘತ್ಸಾ]

ಜಿಘಾಂಸು (ಗು). ೧. ಕೊಲ್ಲಲು ಬಯಸುವ. ೨. ಮತ್ಸರವಿಡುವ ; ಹಗೆಕಾರುವ ; ದ್ವೇಷ ಸಾಧಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಶತ್ರು ; ಹಗೆ ; ದ್ವೇಷಿ: "ಜಿಘಾಂಸುಃ, ಪರಿಪಂಥೀ, ಪರಃ . . . ದ್ವಿಷತ್–ಈ ೨೪ ಹಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೫-೩೦೦). [ಸಂ.]

ಜಿಜಿಯಾ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಕೆಲವು ಮುಸಲ್ಮಾನ ದೊರೆಗಳು ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಲ್ಲದವರ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತಲೆಗಂದಾಯ : "ಜಿಜಿಯಾ" ಎಂಬ ಹಿಂದೂಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನೆತ್ತುವುದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕವೇಳೆ ಅವನು ವಿಶೇಷ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿದನು (ಕೋಹಿನೂ. ೦೦). [←ಹಿಂ. ಜಿಜಿಯಾ ; ಮರಾ. ಝೀಜಿಯ ; ಅರ. ಜಿಯಹ್]

ಜಿಜ್ಞಾಸು (ನಾ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು; ತಿಳಿವಿಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವವನು : ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆಗಳು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಕಟುವಾದ ಅವಹೇಳನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದುವು (ಪುಕ್ಕಾರ. ೦೪ ಟೀಕೆ) ; ಧರ್ಮ ಎಂದರೇನು ಎಂದು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಾಧಕರು, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಕೇಳುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೦) ; ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಕುತೂಹಲಪೂರ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅದರ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (ಸಾಹಿಸ. ೦೦೩) [ಸಂ.]

ಜಿಜ್ಞಾಸೆ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವ ಬಯಕೆ ; ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆ : ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೆಂದರೆ ಅರಿಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೧೪). ೨. ಸಂಶೋಧನೆ; ಪರಿಶೀಲನೆ: ಈಸು ವೆಗ್ಗಳರಾರೆನಿಪ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಬೇಡಾ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೦೭); ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ನಡೆದಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೩); ಮಾನವನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯ ಹಾಗೂ ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಗುರಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಸಮಾಧಾನ ಗಳೂ ಬಂದಿವೆ (ಭಾರದ. ೦೦೨); "ನಾನು" ಎಂಬುದರ ಶುದ್ಧಸ್ವರೂಪದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು "ನನ್ನ" ಎಂಬುದರ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಕಷ್ಟತಮ ವಾಯಿತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೯). [ಸಂ. ಜಿಜ್ಞಾಸಾ]

ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ (ನಾ). ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ತಕ್ಕುದು ; ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದುದು : ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವೆಂದು ಪರಿಕಿಸತೊಡಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಿ ಸ್ವಜ್ಞಪ್ತಿಶೋಧಿ ಮುನಿ (ಮಂಕುಕ. ೦೦೭). [ಸಂ.]

ಜಿಟಿಜಿಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮನೆಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಜಿಟಿಜಿಟಿ ಮಳೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಅಲ್ಪವಿ. ೩೩).

ಜಿಟ್ಟಿ$_1$ 'ಚಿಟ್ಟೆ$_6$' ನೋ.

ಜಿಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕೀವುತುಂಬಿದ ಬೊಕ್ಕೆ: (ಕಿ). 'ಕಣ್ಜಿಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [?]

ಜಿಟ್ಟೆ 'ಚಿಟ್ಟೆ$_6$' ನೋ.

ಜಿಡಿ$_1$ 'ಜಡಿ$_5$' ನೋ.

ಜಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಗೋಡಂಬಿ, ಗೇರುಪಪ್ಪು, ಮುಂದಿರಿ ಪಪ್ಪು, ಜಿಡಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬-೦೦೫). [?]

ಜಿಡಿಮಳೆ 'ಜಡಿವಳೆ' ನೋ.

ಜಿಡುಕು (ನಾ). ಕಿರಿಕಿರಿ ; ಹಿಂಸೆ ; ಕಿರುಕುಳ : ಅವರ ಮನಸ್ಸು ತುಂಬಾ ಜಿಡುಕಿಗೆ ಬಲಿಯಾಯಿತು (ಮರೆಮ. ೧೨೭) ; ಸಂಸಾರದ ಸಮಸ್ಯೆ ಅನೇಕ ಮಾನಸಿಕ ಜಿಡುಕುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತಿದೆ (ಒಂಟಿದ. ೨೨೩) ; ಇಂಥ ವಾದದ ಜಾಡ್ಯ ಇಲ್ಲವೇ ಜಿಡುಕು ಭೌತಿಕ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಜಾಡಾಗಲಾರದು (ಮಾವಾದ. ೪೬). [?]

ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ 'ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜಿಡ್ಡಿ (ನಾ). ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಎರಡು ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಗಳ ಜೊತೆ : ಗೌಡರ ಮನೆಯ ಅಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಜಿಡ್ಡಿ ಸೇರಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [?]

ಜಿಡ್ಡು, ಜಡ್ಡು$_3$, ಸಿಂಡು (ನಾ). ೧. ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜಿಗಿ,–ಜಿಗುಟು: ಘೃತಂ ಪೊರೆಯೆ ಕೈ ಜಿಡ್ಡಹುದು (ಜೀರಮ. ೬-೦೩). ೨. ದುರ್ವಾಸನೆ ; ಕಮಟುವಾಸನೆ ; ಗಬ್ಬುನಾತ : ದೊಡ್ಡನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಜಿಡ್ಡಹೋತುಗಳಿಗೆ ಗಡ್ಡದ ವೃದ್ಧ ವೈಶಿಕರ ಮೆಚ್ಚ ಮಹಾದೇವ (ಸರ್ವವ. ೧೬೩-೭೭೫) ; ನಿಮ್ಮರಸನ ಜಾಣ್ಮೆ ತೊಳೆದು ಲೋಕದ ಜಿಡ್ಡ ಕಮ್ಮನೆ ಮಾಡುತಿದ್ದಪುದು (ಭರಣ. ೨೦-೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ಸೊಕ್ಕು ; ಕೊಬ್ಬು ; ಅಹಂಕಾರ : ಬಿಟ್ಟಡೆ ಸಮಯವಿಲ್ಲ ಜಿಡ್ಡಹಿಡಿದಡೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ (ಅಂಬಿವ. ೩೯೩-೫೮); ಉಭಯ ಶುದ್ಧವಾದಲ್ಲಿ ಆಚಾರವೆ ಪ್ರಾಣವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಜಿಡ್ಡು ಹಱಿಯಿತ್ತು(ಐಲೇಶ್ವ. ೬೬); ಹೆಡ್ಡ ಹೆಂಗಳೊಳಂತು ದೊರೆ ಸೋತುನುಡಿದರೆ ಜಿಡ್ಡುಬ್ಬಿ ಮಂಡೆಗೇಱುವರು(ಭರಣ. ೦೦-೦೮); ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ನನಗೆ ಹಾಗೆ ಅಂದು ನೋಡು ನಿನ್ನ ತಲೆಯೊಳಗಿನ ಜಿಡ್ಡನ್ನೆ ಬಿಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ರಂಗರೋ. ೩೦). ಜಡ್ಡು$_3$: ೨. ಗೊಡ್ಡುಸಾರಿಗೆ ಜಡ್ಡುತುಪ್ಪ (ಗಾದೆ). ಸಿಂಡು : ೨. "ಸಿಂಡು–ದುರ್ಗಂಧ" (ಗುವಿಮೋ. ೧೭೦). ೪. "ಹುರುಪು ; ಹಗರು ; (ಮು.) ತಲೆಯಹೊಟ್ಟು, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಂಡು" (Scurf. ಇಂಕನಿ).

ಜಿಡ್ಡುಹತ್ತು = ಬೇಸರ ಉಂಟಾಗು : ನನಗೆ ಬಹಳ ಜಿಡ್ಡುಹತ್ತಿ ಹೋಗಿದೆ (ಕೈಲಾಕ. ೭೨). ಜಿಡ್ಡುಹಿಡಿ = ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟು.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಿಡ್ಡ್, ಜಿಡ್ಡ ; ಕೊಡ. ಸಿಂಡೀ ; ತೆಲು. ಜಿಡ್ಡು]

ಜಿಡ್ಡುಗಂಬ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ಜಿಡ್ಡು ಲೇಪಿಸಿದ ಕಂಬ ; ಎಣ್ಣೆ ಗಂಬ : (ವ್ಯಾಯಾಮದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ . . . ಇಟ್ಟಿರುವ) ಜಿಡ್ಡು ಬಳಿದಿರುವ ಕಂಬ ; ಜಿಡ್ಡುಗಂಬ (Greasy Pole. ಇಂಕನಿ).

[ಜಿಡ್ಡು + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಿಗುಟಾಗು ; ಕೊಳೆಯಿಂದ ಅಂಟಂಟಾಗು : ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲ ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟಿದ ಬಟ್ಟೆ–ಬರೆಗಳು (ಜನಜೀ. ೦೦೦).

[ಜಿಡ್ಡು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಿಡ್ಡುಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ : ಆಸಿನಗೊಟ್ಟೆ ಮುಳ್ಳು, ಗಜಗೊಟ್ಟೆಮುಳ್ಳು, ಜಿಡ್ಡುಮುಳ್ಳು (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೯-೦೬೨೬).

[ಜಿಡ್ಡು ? + ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್$_2$)]

ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ, ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ, ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ ೭೦ ರ ಬಳಿಯ ರಾಜಧಾನಿ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಪುಲ್ಲೆಯ ಬಯ ಲೊಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೦-೧೫ : 1048). **ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ :** ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ ಯೆಟ್ಟತ್ತಱ ಅರಸಿಮಯ್ಯಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೮೩-೦೩ : 1058). △**ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆ :** ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆಯ ಕಂಪಣದ ಬಟಿಯ ಬಾಡಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೯೬-೩೦ : 1179). [?]

△**ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆ** 'ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜಡ್ಡೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಜಡ್ಡೂರಾಳ್ಗಿಟ್ಟತ್ಯಜನಾಬ್ಜಾವ್ಹಾನ್ವಂ × × × ಕಲಿವಿಟ್ಟಮಾಗಿ (ಎಳ್. VIII, ಸೊರಬ. ೮೮-೩ : ೧೧೨); ಶ್ರೀ ಬಿಟ್ಟಗಂ ಮೌಳಿಕೋಸಿಗರಾಣ್ಮಂ ನೆಗಳ್ಚಿನಗಾವಂ ಜಡ್ಡೂರಾಳ್ಗೆಯಟ್ಟಕ್ಕಳ್ಕಂ ಬಳ್ಗೆ ಗಾವಿಯ ಬಾಬಿಗೆ ಸಹಿತ ನಾಬ್ಬಾವುನ್ನುಗೆಯ್ಕು (ಮ್ಯಸಂ. ೦೯೫೪,೭೦-೬ : ೧೪೬).

[ಜಡ್ಡು ? + ಊರ್]

ಜಡ್ಡೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಕಜ್ಜಾಎಣ್ಣೆ : ಶೋಧಿಸದ ಎಣ್ಣೆ : ತೀರ ದಪ್ಪವಾದ ಜಡ್ಡೆಣ್ಣೆ(Oxide ಆಯಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೈಲಎಂಜಿನುಗಳಿಗೂ ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎಂಜಿನುಗಳಿಗೂ ಸಿದ್ಧವಾದುವು (ಶಾಲಶ್ಯ. I, ೩೩೦). [ಜಡ್ಡು + ಎಣ್ಣೆ]

ಜಣುಗು 'ಜನಂಗುಂ' ನೋ.

ಜಣುಗುಗೆರೆ (ನಾ). ಸಪ್ಪೂರಾದ ಗೆರೆ; ತೆಳುವಾದ ಗೆರೆ: ಬಜ್ಜದು ಜಣುಗುಗೆರೆಗಳು ಅಂತರದಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಉದ್ದಾದ ಗೆರೆಯುಂಟು (ಮುಂಲಂಡು. ೩-೦೦೬).

[ಜಣುಗು (<ಜನಂಗುಂ) + ಗೆರೆ (<ಗೆಜ್ಜೆ)]

ಜಣುಗುನಸ್ಯ (ನಾ). ನಯವಾದ ನಸ್ಯ : ನಸ್ಯಗಾರರು . . . ಕರೆಯುಳಿಯಂಬ ಉರುಟುನಸ್ಯವನ್ನೂ ಜಣುಗುನಸ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೪೩೬). [ಜಣುಗು (<ಜನಂಗುಂ) + ನಸ್ಯ]

ಜತ (ನಾ). ೧. ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದಂ ; ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟುದಂ ; ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡುದಂ. 'ಜಿತಕರ್ವಂ' ಪರಾ. ೨. ಸಂವಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಪಡೆದುದು ; ಗಳಿಸಿದುದು. ೩. ಸ್ಥಿರವಾದುದು; ಅಚಲವಾದುದು; ದೃಢವಾದುದು : ಈ ಕಲಿಕಲುಹಂಗಳೆಲ್ಲಮುಮಡಗಿ ಕೃತಂ ಜತಮಾಗಿ ರಂಜಿಕುಂ (ಚಳಿ. ೪-೦೫೩). [ಸಂ.]

ಜತಕರ್ಮ (ನಾ). ಕರ್ಪಂವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಕರ್ಮವಂಯಕ್ರ: ಜತಕರ್ಮಂ ಸಮುಪಾತ್ತ ತತ್ಪ್ರಭಯಮವರ್ಮಂ ಕುದ್ಧರತ್ನತ್ರಯಸಿದ್ಧಕರ್ಮಂ (ಕಂದ್ರಕ್ರ. ೦-೪). [ಜತ + ಕರ್ಮ]

ಜತಕಾಮ (ನಾ). ೧. ಎನ್ನಿಧನವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು: ಸತತ ಜಪಕಾರಂಗಿಗೆ ಜಾಗ್ರತ್ತವ್ರದ ರತಿಯು ಜಿತಕಾಮರಿರಿಸುವವರ್ಗೆ ಸತಿಯರತಿಕ್ರಿಯ ರೂಪು ನೋಡಿ ಯೆಳಸದ ರತಿಯು (ಪಪಪು. ೦೩-೫೦). ೨. ಯತಿ ; ವಂಯಿ ; ತಮ್ಮಿ. ೩. ಬುದ್ಧ. ೪. ಆರ್ಹಂತ. ೫. ಶಿವ; ಶಂಕರ: ಜಿತಕಾಮನ ಲಂಬನೊಳಗಸುತಪೋಗ್ನಿಯೊಳ್ಕರಿಯಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲನೆನೆ ಪಾವನಮಂ ಹುತವಹನ ಮುಖದೊಳಾಹುದವನೆ (ಸಮುಚ. ೮-೬೮) : ಜಿತಕಾಮ . . . ಪಂಪಾಧಿಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಕರುಣಿಸುವುದಮಗೆ (ಜ ಪ ಕಾ. ೦-೩) : "ಯತಿಬುದ್ಧಂ ಶಂಕರಾರ್ಹಂ . . . ಜಿತಕಾಮಾಹ್ವಯಂ" (ಜಾಸಾರ. ೪೩). [ಜಿತ+ಕಾಮ]

ಜತಕಾಮೆ (ನಾ). ಪತಿವ್ರತೆ : ಸಾಧ್ವಿ ; ಸುಶೀಲೆ : "ವರವಧು ಜಿತಕಾಮಪ್ಪಯಂ" (ಜಾಸಾರ. ೪೩). [ಸಂ. ಜಿತಕಾಮಾ (ಜಿತ + ಕಾಮ+–ಾ)]

ಜತಕಾಶಿ (ನಾ). ವಿಜಯದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು; ಜಯಶೋಭಿ ದವನು: "ಜತಕಾಶೀ, ಜಿತಾಹವ!–ಈ ನಿಗೆಲ್ದವಂ" (ಹರಾಯು. ೭೯-೬೫೫).

[ಸಂ. ಜಿತಕಾಶಿ]

ಜತತ್ರಿತಾಪ (ನಾ). ಆಧಿದೈವಿಕ, ಆಧಿಭೌತಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವೆಂಬ ಮೂರೂ ತಾಪಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು: ಆತಿಭೃತ್ಯವಿಕಲ್ಪತತ್ಪೃಲಾಭಾಪ ನಾತ್ಮದಯ ಜತತ್ರಿತಾಪ ಬವರೇಶ್ವರನೀಗವಿಭಕ್ತಿಯಂ (ರಾಜಚಿ. ೦-೦೧). [ಜಿತ + ತ್ರಿತಾಪ]

ಜತಪಂಚಬಾಣ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಶಿವ : ಶ್ರೀ ಬಾಣಾ ಸುರೇಂದ್ರನಿತಾವದಿಂದ ಜಿತಪಂಚಬಾಣನಂ ವಲಿಸಿ (ಪಪಪು. ೫೦-೩).

[ಜಿತ + ಪಂಚಬಾಣ]

ಜತಪದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು ; ನೆಲೆಯೂರಿ ನಿಲ್ಲಂವಂತೆ ಮಾಡು : (ಕ್ರ). [ಜತವದು + –ಇಸು]

ಜತಪಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರವಾಗು ; ದೃಢವಾಗು : (ಕ್ರ). [ಜತ + ಪಡು]

ಜತಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ವಿನೋನೀಗುಹವಳ್ಳೆವನು ; ದೃಢಚಿತ್ತ.

[ಜತ + ಬುದ್ಧಿ]

ಜತಮದ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ಅಪರಾಜತಂ ಜತಮದಂ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲದಂ ಗಾಯಿಕಾನವರತ್ನಂಗಳನ್ತ ನೋಟ್ಟುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೨) ; ಜಿತಮದ ಬಸವೇಶಂಗಂ ನುತಪಲ್ಲವನೆಯೆಂ ಪೇಳ್ವನ ನಿಮಿಷನಿರವಂ (ಪಮ್ಯಾಶ್ರ. ೦-೩೨). [ಜತ + ಮದ್ಯ]

ಜತಮದುನಸ್ಯ (ನಾ). ವನಸ್ಸನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನಂ ; ವನೋನಿಗ್ರಹಂ : ಎಲ್ಲರುಂ ಜತಮನಸ್ಯರೆ ದೈವ ವಿಧಿಮಾಯೆ ಚೆಲ್ವುರೂಪಿಂ ಬಂದು ಕಣ್ಮುಕ್ಕ್ಯವನೆ (ಮುಂಕುಶ. ೨೭೬). [ಸಂ.]

ಜತಮಾಯ (ನಾ). ಮಾಯೆಯಂನ್ನು ಗೆದ್ದವನು: ನುತಕಾಯ ಜತಮಾಯ . . . ಗಿರಿಜೇಶ (ಜಕಾಶಾ. ೦-೫) : ಜಿತಮಾಯಂ ನಿರಪಾಯಂ . . . ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವರಂ (ಪ್ರಪ್ರಪು. ೦-೦೦). [ಸಂ. (ಜಿತ + ಮಾಯಾ + –ಂ)]

ಜತಮಾರ (ನಾ). (ರೂಪಿಸಲ್ಲಿ) ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದವನಂ ; ಬಹಳ ಸುಂದರ : ಆಜಿರಿಯಲಾ ಎನ್ನನು ಸುಕುಮಾರಾ ಕೊಜಿದಿಯಲಾ ಕೊರಳನ ಜತ[ಪಾಣಾ. ಸುಕು]ಮಾರಾ (ಜಕಾಶಾ. ೧೩-೩೦ ರಗಳೆ) : ಸಂತಂ ಬಳೆಯಾಕಿರ್ದರಾ ಜತವಾರರ್ ಕುವಾರರ್ (ರಾಮಶ್ಯ. ೦೩೦-೨೬).

[ಜತ + ಮಾರ]

ಜತಶತ್ರು (ನಾ). ಹಗೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಶೂರ ; ಕಲಿ : ಜತಶತ್ರು ವೃದ್ಧರಾಜ್ಯೊನ್ನತಿಯಂದಜತೆಂದ್ರನಾದಿರಾಜ್ಯೊನ್ನತಿಯಂ ಸುತಸಹಿದಂ (ಆ ಪ ಪು. ೬-೫೩); ಮತ್ತಿತ್ತರ್ ಜತಶತ್ರುವೆಂಬ ಪೆಸರಾಯ್ವರ್ತ ಮೆಂಬನ್ನಂ (ಪಂಡಾಮ. ೦೦-೭೩). [ಜತ + ಶತ್ರು]

ಜತಶ್ರಮ (ನಾ). ಶ್ರಮವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವವನು ; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ : ಜತಶ್ರಮನಿರತಿಚಿತಭೇದಕನ ನಾನಾಯುಧವಿಜಾರದನ ಧೃತಧೈರ್ಯನ . . . ಸೇನಾಪತಿಯ ಮಾಡುವುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೮೪). [ಜಿತ+ಶ್ರಮ]

ಜತಸಂಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಯಂದ್ರವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಂವವನಂ ; ರಣಧೀರ ; ಸುಭಟ : ಶಿವನ ನಿಂಸಲಂದಲಿ ಮಱಿವವನಿವನು ಜತಸಂಗ್ರಾಮ ಜ್ಯಕ್ಕಾಮ ನೋಡಿಂದರ (ಕುಷ್ಯಾವಿ. ೬-೩೩). [ಜತ + ಸಂಗ್ರಾಮ]

ಜತಸಂಜಾರಿ (ನಾ). ಸಂಸಾರವನ್ನು ಗೆದ್ದವನಂ ; ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳಿಗನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನಿವಂ : ಚಕ್ರಂ ನಟ್ಟು ನಟ್ಟಿಯನು ಸಾರಲಿಕ್ಕಾಡುವನು ಜತಸಂಸಾರಿ (ಜಕಾಪು. ೪೩-೭). [ಸಂ. ಜತಸಂಸಾರಿನ್]

ಜಿತಾಂತಕ (ನಾ). ಯಂಮನನ್ನು ಗೆದ್ದವನಂ ; ಶಿವ : ಜಿತಾಂತಕನೋ ಮಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಂದ್ದಿಂ ಕಾದುವ ಕಜ್ಜವಂ ಗಡ ನಿರಂಗನೆಂಬಂತಿದು ಚಿತ್ರಮಲ್ಲವೇ (ಕಬಸಂ. ೪-೦೩೦). [ಜಿತ + ಅಂತಕ]

ಜಿತಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನಂ ; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯಂ : "ಜಿತಾಕ್ಷ-ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು, ಯತಿ" (ಗೋಮಪು. ೦೯೦). ೨. ಅಕ್ಷಕುಮಾರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಗೆದ್ದವನಂ: ಹನುಮಂ. [ಜಿತ+ಅಕ್ಷ]

ಜಿತಾಕ್ಷರ (ನಾ). ವೇಗಕ್ಷರವೆನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಯತಿ : ಬಿಲವೆಂದರುಗಳ ನೆಲೆವೆಸಲೆಗಳಂಗಜನ ವೆಯ್ದಂಗಳ್ಗೆಟ್ಟರ ತಲೆಯ ಬೆಲಿಗಳ್ ಜಿತಾಕ್ಷರರ ಗೊಲೆಗಳ್ (ಅಪ್ಪದಕ. ೪-೨೦). [ಜಿತ + ಅಕ್ಷರ]

ಜಿತಾತ್ಮ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಆತ್ಮಸಂಯಮಿ : ಅಭಯು ಕುಲವಿಶುದ್ಧರ್ ನ್ಯಾಯವಂತರ್ ಜಿತಾತ್ಮರ್ ಪ್ರಭುಗಳಧಿಕವೃಣ್ಮರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೬) ; ಸಮಸ್ತಾಧಿಕಾರಿ ಜಿತಾತ್ಮಂ . . . ವಿದ್ವಜ್ಜನಾಳಿಂ ಕೃತಂ (ಶುಕುಮಾ. ೨-೩೯). [ಜಿತ + ಆತ್ಮ]

ಜಿತಾಹವ (ನಾ). = ಜಿತಸಂಗ್ರಾವಂ : "ಜಿತಕಾಶೀ, ಜಿತಾಹವ — ಈ ೨ ಗೆಲ್ದವಂ" (ಹರಿಹರ. ೬೯-೩೫೩). [ಜಿತ + ಆಹವ]

ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ).=ಜಿತಾಕ್ಷ ೧: ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರೆಂದು ಯೋಗವಂಕರುಹಿ ದಿನೇಕರೆಂದು . . . ಕೂರ್ಮ್ಮ (ಶಾಇಇ. XX, ೪೪-೩೭ : ೧೦೭೬); ಎಳಸು ವಬಲೆಯರ ಸಡುವರ್ದಾಜಿತಜೇಂದ್ರಿಯಾವಮಳನೆನಿಪುದರಿಲ್ಲದಳಟು ನಿರ್ಜರ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿರ್ದರ್ ನಾಂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರೆಂಬುದೇನರಿದು (ಚಚಕಾ.೬-೪೪); ಜಿತೇಂದ್ರಿಯಂ ತಾನಂತಸಿಗುವೋಲಿಸಗಿದತ್ತಾ ವಜ್ರವಿಧಿ (ಕ್ರಿರಾಮಾಚ. ೦೬೦-೩೦೬). [ಜಿತ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ; ಆತ್ಮಸಂಯಮವಂ : ಎಲ್ಲಿತ್ತೊ ಧೈರ್ಯಮುಂ ವಶ ಮಾ ಲ್ಲಿ ತ್ತೊ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವಗುಣಮಲ್ಲಿತ್ತೋ (ಶಾದಂಪು. ೭೭). [ಸಂ.]

ಜಿತ್ಕ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲಿನ ಗಳಿ. ೨. ಕುಂಟೆ ; ಹಲುಬೆ. [ಸಂ.]

ಜಿತ್ವರ (ನಾ). ಜಯಂಕಾರಿ ; ವಿಜಯಿ: "ಜೇತ, ಜಿಷ್ಣು, ಜಿತ್ವರ ಸಿ ಗೆಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಿಂ. ಜಯಿಪಲ್ಲಿ ಒಳ್ಗೇ ಅದ್ಭುತಶಾಲಿಯೆಂಬರು ಭಾವ" (ಸಿ ಪ್ರಾ ೩ ಪಿ. ೩೫೩); ಜಿತ್ವರಸಾತ್ಮವೇದಿ ಗವಂಕತ್ವಮುಮಂ [ಪರವಾ]ದಿಭೇದಿ ವಾದಿತ್ವಮುಮಂ . . . ನೃಪಾಲಸಭೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಪಾಶ್ವ.ಕಾಪು. ೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಜಿದ್ದು (ನಾ). ೧. ಬದ್ಧವಮಾತ್ಸರ್ಯಂ ; ದುರಾಗ್ರಹ : ಮೊದ್ದು ಸಂಗಳ ಸಲ್ಲ ಸದ್ದು ಧ್ಯಾನಕೆ ಸಲ್ಲ ಜಿದ್ದು ಬೋಧನಿಗೆ ಸಲ್ಲ (ಇಂಚಾಪ. ೦೯೦-೪೩). ೨. ವೈಮೋಟಿ ; ವೇಲಾಟ ; ಸ್ಪರ್ಧೆ: ನವ್ಯ ಜಿದ್ದಿನೊಳಗೆ . . . ಕರಾರ ಇದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಕಳ್ಳ. ೯); ದುರಂಡದೊಡನೆ ಜಿದ್ದಿಸಗಿ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ತೀರುವೆನೆಂದು ಪ ಟ್ಟೇ ಲನು ಒಂದು ವರ್ಷದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಅಷ್ಟ ವಂಜರಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಸುಮಚ. ೯೭). ೩. ಪಣ ; ಪಂಥ : ಧರ್ಮರಾಜನು . . . ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಜಿದ್ದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿರುವನು (ಮಧಾರ.೯೭).

ಜಿದ್ದಾಜಿದ್ದಿ = ತೀವ್ರವಾದ ವೇಲಾಟ.—ವೈಮೋಟಿ: ಜಿದಾಜಿದ್ದಿ ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಜನ ನೆರೆದಿದ್ದರು (ಕೃಪ). ಜಿದ್ದಿಗೆ ಬೀಳು = ಪಣಕಟ್ಟು ; ಹಟಕ್ಕೆ ಬೀಳು: ನಾನು ಸಹ . . . ಜಿದ್ದಿಗೆಬಿದ್ದು, ಸ್ನಾನ, ಆಹ್ನಿಕ, ವ್ರತ, ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಸದ್ಗತಿ ಲಾಭ ಹೊಂದಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಇಚ್ಛೆ. ೪೭೬); ಜಿದ್ದಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಕಾಳೀ ಕುಡಿಯುವುದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಹಂಬು. ೫೫). ಜಿದ್ದುಮಾಡು=ದ್ವೇಷಸಾಧಿಸು : ಇತಃಪರ ನ್ನೇಹವೇ ಹೊರತು ಜಿದ್ದುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಚಕ್ರಣಾ. ೩೭); ವಂದಕ್ಕೊಂದು ಜಿದ್ದುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು ವಿಹಿತವಲ್ಲ (ರಾಚಂದ್ರ. ೦೨೮). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜದ್]

ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪಣತೆಹಿಡು; ಪಂಥ ಕಟ್ಟು; ಬಾಜಿಕಟ್ಟು: ರಣಕಲಿಗ ಸದ್ದಿಲಿ ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟಿದ್ದಿರುವ ಜಡಿಮಳೆಯ ರುದ್ರಾವತಾರ (ಪಂಮು. ೦೦-೮); ಇದಕ್ಕೆ ದೇಕಾದಕ್ಕು ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ (ಪ್ರಚಸಿಪೀ. ೦೦೬); ವಾದದ ಭರದಲ್ಲಿ ಕೊರಳಿಗೊಂದು ಜಿದ್ದು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡೆ (ರಾಸಕು. ೯೪). [ಜಿದ್ದು + ಕಟ್ಟು]

ಜಿದ್ದುತೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಗೆ ತೀರಿಸು ; ದ್ವೇಷ ಸಾಧಿಸು : ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಜಿದ್ದುತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಅವನಿಗೆ ತೋರಿತು (ಪುಪಸು. ೦೨೯). [ಜಿದ್ದು + ತೀರಿಸು]

ಜಿನ್ನ 'ಚಿನ್ನ'ನ ನೋಡಿ.

ಜಿನ್ನ (ಗು). ೧. ವಿಜಯಿಯಾದ; ಜಯಶಾಲಿಯಾದ. ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ; ಅಚಲವಾದ.(ನಾ). ೩. ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ ಗುರು. ೪. ಅರ್ಹಂತ: ಜನನ ವೃಜಿಸಿ ಬತ್ತರಿಯುವ್ದುದ ಕಂಡ (ಅಸ. ೩೬೮); ಉದ್ಭವಿಸಿದಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯನಾಥಂ ಜನಂ (ಪುಚಸು. ೦೦-೨); ಕಿಡಿಸಲ್ಕುಡುಗೆಮ್ಮ ದುಃವಿ ಸಂತತಿ ಜಿನಿಂ (ಕಮಪ. ೩೩೦ ಪ್ರಯೋ); ದೇಗುಲಂ ಬಸಡಿಯೆ ಜಿನನೆ ತಾಂ ಮೇಗೆ ದೈವವು (ಧಸಂಧಿ. ೪೯-೦೨). ೫. ಬುದ್ಧ : "ಜಿನ ಷಡಭಿಜ್ಞ: . . . ಮುನೀಂದ್ರಃ — ೧೮ ಬುದ್ಧದೇವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಪ್ರಾಂಕಿ.೦೫೫). ೬. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಮನೋನಿಗ್ರಹಿ: "ಅರುಹಂ ಬುದ್ಧ ಧೀರಂ ಜಿನಾಖ್ಯಂ" (ಜಾಹಾರ. ೬೩). ೭. ವಿಷ್ಣು. ೮. [ಗಣಿತ] ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸ ಂ ಖ್ಯೆ ಯ ಸಂಕೇತ : "ಜಿನಮಂದಿಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕು" (ಮಂಗಣಾ. ೦೦೪-೯). [ಸಂ.]

ಜಿನಂಗಿ 'ಜೀನಂಗಿ' ನೋ.

ಜಿನಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ : ಜಿನಕ, ಕರ್ಪೂರ, ಯಷ್ಟಿ ಮಧುಕ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಿಗಟ್ಟಿನಿಂದರೆದು ಮೊಕೆಹಾಲಿನಿಂದ ನಸ್ಯಂಗೆಯಲು ದಾಹಜ್ವರ ಮಾಣುವುದು (ಸಳಪ್ರ. ೦೬). [?]

ಜಿನಗಾಳಿ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳಿ' ನೋ.

ಜಿನಗಾಳಿ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳಿ' ನೋ.

ಜಿನಗೃಹ (ನಾ). ಜೈನದೇವಾಲಯಂ ; ಬಸದಿ : "ಜಿನಗೃಹದಲ್ಲಿಯುಂ ವಸಕಿಯೆಂಬುದು" (ಹರಿಹರ. ೦೩೯-೩೦); ಜಿನಗೃಹಮಂ ಮನೋಮುದದೆ ಮಾಡದನಾತ್ಮ ಗೃಹಂಗಳಂ ಮಾ ಜ ನ ಮಿ ನೋಡಿ ಮಾಡಿಸುವಂ (ಸಮಚ. ೪-೦೩೬). [ಜಿನ + ಗೃಹ]

ಜಿನಗೇಹ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಗೇಹಾಳಿಯೊಳನ್ನತ ಮುನಿವರರೊಳ್ ಭವ್ಯತತಿಯೊಳ್ . . . ಜನವುತವುಂ ಕೇಳ್ದ ಸೌಖ್ಯಮಂ ಬಯಸುವವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೦೬); ಜಿನವುಜೋತ್ಸವಕ್ಕೆ, ಜನಕಥಾಲಾಪಗಳಿಗೆ, ಜಿನ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಜಿನಗೇಹಗಳಿಗೆ ನೀನು ವೆಚ್ಚಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಲೆಕ್ಕ ಉಂಟೆ (ಕೇಶಾ. ೨೨೨). [ಜಿನ + ಗೇಹ]

ಜಿನಚರಿತ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನ ಚರಿತ್ರೆ: ಕೇವನಸು ವಾಕ್ಯವರ್ಣ ದೊಳೊಲವಿಂ ನಂದ ಜಿನಚರಿತಕ್ಕಮಂ (ಕಂದ್ರ.ಪು. ೧-೬೦).

[ಜಿನ + ಚರಿತ]

ಜಿನಚರಿಯೆ (ನಾ). ಜೈನಯತಿಗಳ ಆಚಾರ,—ವ್ರತಹಾರ : ಜಿನರ ನುಡಿಯುಕ್ಕಿಯುಕ್ಕಂ ಜಿನರ ನೆಗಟ್ಪಿಗಳುಮಂತೆ ದೋಷವಿವಿಕ್ಕಂ ಜಿನಚರಿಯ ವೆಳ್ಗೆ ಕೂಡದು ವಿನಯೋಲ್ಲಾಂಘನದೆ ಕಿಲರದಂ ಪ್ರಕಟಿಸುವರ್ (ಚಕಾರ ೦೦೦-೦). [ಜಿನ + ಚರಿಯೆ]

ಜಿನಚೈತ್ಯ (ನಾ). ಜೈನ ದೇವಾಲಯ; ಬಸದಿ: ವಿನೂಕ್ಷ್ಯರ್ವ್ವಯಂ ಪೋಲು ದಿವ್ಯ ಜಿನಚೈತ್ಯಂಗಳ್ ಬಹುತ್ಸಂಗಳಂ (ಪುಚಸು. ೨-೭೪).

[ಜಿನ + ಚೈತ್ಯ]

ಜಿನತಾಪಸ (ನಾ). ಜೈನ ವೆಂಬಿ.—ತಪಸ್ವಿ : ಜಿನತಾಪಸರದನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮನ ದೊಲವಿಂ ಕರಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಮಾದಿದರಾಗಳ್ (ಹಾಶಾಸ್ಯ. ೨-೬-೨೨).

[ಜಿನ + ತಾಪಸ]

ಜಿನದಾಸಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಭಂಗಿಯನ್ಯೊಳಗುಳ್ಳಂಗನೆ ಯರ ವುತ್ತುಂ ಗಂಗೆಯಂಗೆರಡಲ್ಲಾಲ್ಕೀ ಜಿನದಾಸಿ ತುಂಗ ವರಂಶ್ಯವಂ . . . ವಾವುದೇವಂ (ಶಾಇಇ. XX, ೨೪-೩೪ : ೧೦೩೬). [?]

ಜಿನದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ: ಜಿನದೀಕ್ಷಿತನಂತ್ಯದೊಳಿಮರನಾಗಿ ಮುನ್ನಿನ ನಿದಾನದಿಂದಮ್ಮಧ್ರಿಗಳವಧಿಶ್ವರನೆಲ್ಲ (ಜಾಬಾಲಿ. ೬-೬೩). [ಜಿನ + ದೀಕ್ಷಿತ]

ಜಿನದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸದ ದೀಕ್ಷೆ: ದುರ್ಧರ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನಳಿಕುಳಕರ ಚಿಂಡಂ ಮೂಱು ತಾವದಾಗಳ್ ಕೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೯) : ಆ ಮಹಾತ್ಮಂ ಸಮೀಚೀನರೆಂಬ ಮುನಿಮುಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಹುಳುಮ. ೦೦-೩೦) ; ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಮಾಘ ಬಹುಳ ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿವಸ ವೋಕ್ಷವನ್ನೈದಿದನು (ಧಾರಿದ. ೦೬೫). [ಜಿನ + ದೀಕ್ಷೆ]

ಜನದೇವಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜನದೇವಣಜಿತಸೇನ ಮುನಿಪರ ಗುಜ್ಜಂ (ಎಳ. II, ೧೨೦-೪; ೨೦೬). [ಜನ್ನ + ದೇವ+ಅಣ್ಣಂ (<ಅಣ್ಣ್+ಅ)]

ಜನಧರ್ಮ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ: ನಿಮಗಮೆಮಗಮಮಾಮ್ಯಾಯದಿಂ ಬಂದು ದಿಂತೀ ಜನಧರ್ಮಂ (ಅಪಾಪು. ೪-೨೦); ಜನಧರ್ಮದ ಪೆಂಪಂ ಮೇದಿನಿ ಗೞಿಪುವ ತೆಱದಿನಮರರ್ . . . ಧಾತ್ರಿಯಂ ಬಲವಂದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೩೮). [ಜನ್ನ + ಧರ್ಮ]

ಜನನಾಥ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರ: ಜನನಾಥಸ್ಯಪವಾಯಂ ತಜ್ಜನತನು ಶ್ರೀ ಸಂಗದಿಂ ತಾನೆ ಪಾವನವಮಾಯ್ತೇ (ಅದಿಪು. ೭-೯೩); ತೀರ್ಥೇಶ್ವರ ಪಾದಾರ ವಿಂದ ಸವುಕ್ಷದೊಳ್ ಜನನಾಥರೂಪವಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೦೬ ಪ); ಜನನಾಥನನೆಂಯದನುಂ ಜನನಾಥನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ರುಚಿಯಿಲ್ಲದನುಂ . . . ಬಹಿರಾತ್ಮಂ (ಪರಮಾ. ೩೬-೦೭). [ಜನ್ನ + ನಾಥ]

ಜನನಿಕೇತ (ನಾ). = ಜನಗೃಹ: ರತ್ನಚ್ಛವಿಯಿಂ ದಿಗ್ವಿತ್ರಿಯಂ ಚಿತ್ರಿಸುವ ಜನನಿಕೇತಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸುತ್ತುಂ (ಅದಿಪು. ೦೩-೪೬). [ಜನ್ನ + ನಿಕೇತ]

ಜನನುತಿ (ನಾ).=ಜನಸ್ತುತಿ: ಜನನುತಿಗಲ್ದುದೆ ಪರಮಶ್ರೀವಿಭವವಮೆಯ್ದದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೪೪). [ಜನ್ನ + ನುತಿ]

ಜನಪ (ನಾ).=ಜನನಾಥ: ಜನಪಂ ತ್ರಿಸಾಕ್ಷಿಕಂ ತಾನೆನಿಸಿ ತವರಿಗೊಂಡ ಪದದೊಳ್ (ಚಾಪು. ೦೬-೬೫); ಹರಿಯೊಳಾ ಮನೋಜನೊಳು ಜನಪನೊಳು ಶಾಲಿಯೊಳು . . . ಹೋತಿನೊಳು ನಿಯತದಿಂದಲಜನಾಮವಮಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೦೩೨-೬೦). [ಸಂ.]

ಜನಪತಿ (ನಾ).=ಜನನಾಥ: ಬಗೆಗೊಂಡು ಜನಪತಿಯಂ ಪೊಜಸು ಪಡೆವ ಯಿನಿಯನಂ ಮಱುಳ್ವದೆಂಬೞ್ (ಅದಿಪು. ೭-೦೬); ನಿಜೈಶ್ವರ್ಯದವದಿ ಗೆಱಿಗಿದರ್ . . . ಜನಪತಿಗೆ ಭವ್ಯರೆಱಗುವ ತೆಱದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೦); ಮಾಡಲ್ಬಡುಗೆಮಗೆ ಸಂಪದಂ ಜನಪತಿಯಿಂ (ಕಾಚಿರ. ೨೩೦ ಕ್ಷುಯೆಗಳು).

[ಜನ್ನ + ಪತಿ]

ಜನಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಜಿನನ ವಿಗ್ರಹ,—ಮೊತ್ತಿರ್ತ : ಪ ಸರಿವ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂದಿರುಳ್ಕೊಸರ್ತುಂ ಸಲಿಲಾಭಿಷೇಕಮಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ರಂಜಿಸುವ ಜಿನಪ್ರತಿಮಾ ಳಿಗೆ ಪೊಸಮುತ್ತುವವಲಜಿಂದುಶಾಂತವಮಗಿಕೊಟುಂಗಳ್ (ಪ ೦ ದ್ಯ ಪು. ೦-೧೨೨). [ಜನ್ನ + ಪ್ರತಿಮೆ]

ಜನಪ್ರಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಜೈನ ತತ್ತ್ವ,—ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಓಲಗಿಸಲಾ ಮುನಿಗಳೆಲ್ಲರ್ ಮೇಲಿಸಿವ ಗುರುಪ್ರೌಢ್ಯನಾ ಭೂಪಾಲಕಂಗಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಜನಪ್ರಬುದ್ಧಿ ಯಲಿ ಮನುಜರಂ ಬೋಧಿಸುತಿರಲ್ಕೆ (ಜಸಪು. ೩೦-೦).

[ಜನ್ನ + ಪ್ರಬುದ್ಧಿ]

ಜನಬಸದಿ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ಹಾಱಿ ಕೆಡೆವುತ ಜನಬಸದಿಗಳಕೆನೇಱಿ ಯಲ್ಲಿಂದಿಳಿಯ ಜಾಱುತ (ಜಸಪು. ೩೨-೦೩). [ಜನ್ನ + ಬಸದಿ]

ಜನಬಿಂಬ (ನಾ).=ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ: ಜನಬಿಂಬವಚೇತನಮಂತು ನಿಗ್ರಹಾನು ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ನಾಯಕವಮಕ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೬-೧೨); ಈ ಧರ್ಮಶಾಸನಕಕ್ಕಾವ ನೆಂಬ್ರು ಜೈನನಾದನ ತಪ್ಪಿದರ ಬೆಳಗುಗಳದ ಗೊಮ್ಮಟನಾಥ . . . ಮೊದ ಲಾದ ಜನಬಿಂಬಂಗಳೆಸೊಡೆದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಹರು (ಎಇ. XX, ೧೪-೬೫: 1656): ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಏನೂರು ಜಿನಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಜೊಳ್ಳಬಿಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಈಕೆ ಮಾಡಿಸಿ (ಶಾಸಿಪಂ. ೦೭೪). [ಜನ್ನ + ಬಿಂಬ]

ಜನಭವನ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ಆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ನಟ್ಟನಡುವೆ . . . ರತ್ನ ತೋರಣಾಂಚಿತ ಜನಭವನವರಿವ್ಯಕಮುಂ (ಆದಿಪು. ೦-೪೪ ಪ); ಪೊಳಲೊಳೆಲ್ಲಕೆ ಒಂಬಯ ಬಸದಿಯನಲು ಮೆಱಿವ ಘನ ಜನಭವನವದು (ಜಸಪು. ೩೨-೬೨). [ಜನ್ನ + ಭವನ]

ಜನಮಂದಿರ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಮಂದಿರಂಗಳಂ ಬಂದಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೪ ಪ). [ಜನ್ನ + ಮಂದಿರ]

ಜನಮತ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ: ನಿಮ್ಮಾದುದನಪ್ಪಂ ದುರ್ಜನನಾದುದ ನಪ್ಪಂತು ಕಲ್ತೆನೇ ಜನಮತಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೮). [ಜನ್ನ + ಮತ]

ಜನಮಹಾಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯಂ ಐದಂ ಕಲ್ಯಾಣಂಗಳ: ಸುರರೋಕಾವತರೋತ್ಸವಂ ಪರಿಕ್ಕಿತಂ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇ ಕೋತ್ಸವಂ . . . ಜನಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಮಯ್ದುಂ ಸವಿಸ್ತರಿಂದಿರ್ವರ್ವುದು (ಅಜಿಪು.೦-೧೭). [ಜನ್ನ + ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣ]

ಜನಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಜಿನಮತ: ಜಿನಮಾರ್ಗಂ ಸ್ಫೈರಮಾರ್ಗಂ ಜಿನ ಮತಮೆ ಮತಂ (ಸುಕುಪು. ೦-೮೯); ತರ್ತ್ಪುರದ ಜನವೆಲ್ಲ ಧರಣಿಯೊಳು ಜನಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೆ ಚರಿಸಲು (ಜಸಪು. ೩೨-೦). [ಜನ್ನ + ಮಾರ್ಗ]

ಜನಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಜಿನೇಶ್ವರನ ರೂಪ: ಅದಾರ್ಗೆ ಜನಮುದ್ರೆ ಮೂಡಿ ಸದೊ ಮುದದೊದವಲ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೯). [ಜನ್ನ + ಮುದ್ರೆ]

ಜನಮುನಿ (ನಾ). ೧. ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ—ಯತಿ : ಜನಮುನಿಗಳೆಂದರು ಶಿವಕುಮಾರಂಗೆ (ಜಸಪು. ೩೦-೬೩). ೨. ತೀರ್ಥಂಕರ: ಆರ್ಹಂತ : ಪೂಜಿಸಿದಂ . . . ಜನಮುನಿ ಪದದಾಬುಜಯುಗಂಗಳಳಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩).

[ಜನ್ನ + ಮುನಿ]

ಜನಯತಿ (ನಾ). = ಜಿನಮುನಿ ೧ : ಸತಿಯಿ ನಿಸಗೆಯ್ದಿಯ ಗುರುಗೇ ಗತಿಯನುಳಿದವರಂ ಕಳುಹು ಜನಯತಿಗಳಱಿದಡೆ ಮೇಲೆ ವಿವರಿತಂಗಳಕ್ಕ ವಿನ್ನಂ (ಜಸಪು. ೩೦-೬೨). [ಜನ್ನ + ಯತಿ]

ಜನಯೋಗಿ (ನಾ). ಜೈನ ತಪಸ್ವಿ: ಇನನಿಂದಂ ಗೊರವಂ . . . ಕನಿಯಿಂದಂ ಜಿನಯೋಗಿಯಪ್ಪ ತಪದಂ ಕಿಯ್ಕೊಳ್ಳುವಾ ಮಾನವಂ (ಜಸಪು. ೦೬-೨).

[ಜನ್ನ + ಯೋಗಿ]

ಜನರಾತ್ರಿ (ನಾ). ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ರಾತ್ರಿ: ವೃಷಭಸ್ವಾಮಿಯು . . . ಮಾಘ ಬಹುಳ ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿವಸ ಮೋಕ್ಷ ವನ್ನೆದಿದನು . . . ಆ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಜನರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ ಶಿವರಾತ್ರಿ ಯೆಂದೂ ಕರೆದು ಪಲಿದಾದಿದರು (ಇಕರಿ. ೦೬೨). [ಜನ್ನ + ರಾತ್ರಿ]

ಜನರೂಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪವತ್ಪ್ರಮೊರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: (ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಹೊಂದುವ) : ನಗ್ನತೆ : ದಿಗಂಬರತ್ವ : ಗೃಹತ್ಯಾಗದೀಕ್ಷಾಜನರೂಪವವೆನಾಧ್ಯಯನ . . . ಎಂಬಯ್ತ್ತು ಮೂಱುಂ ಗರ್ಭಾದಿನಿರ್ವಾಣ ಪರ್ಯಂತಂಗಳಲ್ಲ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಂ (ಆಪು. ೦೩-೦೩ ಪ); ವಾನಪ್ರಸ್ಥಮು ಮಸ್ಮಾದಿಗಳಂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಜಾತರೂಪ ನಾಗಿ ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವಂ ಪಡೆವುದೇ ಜನರೂಪವೆಂಬ ೨ನೆಯ ಕರ್ಮವ್ಯ (ಪುಸಾಪು. ೩೦೦). [ಜನ್ನ + ರೂಪ]

ಜನರೂಪು (ನಾ). = ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ : ಜಿನಮುನಿಗಳ ತಲೆಗಳಂ ಹೊಡೆದು ಕೆಡಹುತ ಮುಳಿದು ಜನರೂಪುಗಳ ತಲೆಗಳನಿದು ಹುಡಿಗುಟ್ಟಿ (ಜಸಪು. ೩೦-೬೨). [ಜನ್ನ + ರೂಪು]

ಜನವರ್ತನ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮಾಚರಣೆ: ಅವಳಿಪ್ಪ ಜನವರ್ತನಂ ಕಿಡದು . . . ಅಭೀಪ್ಸವ್ಯಕ್ತಿ ಕಲಿಯುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೩).

[ಜನ್ನ + ವರ್ತನ]

ಜನವ್ಯಂದಾರಕ (ನಾ). ಜಿನದೇವ; ತೀರ್ಥಂಕರ: ಜನವ್ಯಂದಾರಕರಿರ್ವತ್ತು ನಾಲ್ವರಾ ತೀರ್ಥನಾಥ ಸಮುದಾಯದ ಶಾಸನದೇವಿಯರ್ಕಳ್ವತ್ತು ನಾಲ್ವರೀಗೆವಗೆ ಯಕ್ಷರಕ್ಷಯಸಮಿವಮಂ (ಅಜಿಪು. ೦-೬).

[ಜನ್ನ + ವ್ಯಂದಾರಕ]

ಜನಶಾಸನ (ನಾ). ಜೈನ ಸಿದ್ಧಾಂತ,—ಧರ್ಮ : ಜನಶಾಸನದೀಪವಕನಂ ಮುನಿವೈರೋಚನನುದಿಸೆ ಜನಶಂಜದ್ರಮುನೀಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦-೬೫) : ಜನಶಾಸನಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಲೋಚನಯಂಗಳ್ ವೀರಸೇನಜಿನಸೇನಾಖ್ಯರ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೦೬). [ಜನ್ನ + ಶಾಸನ]

ಜಿನಶಿ 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜಿನಶಿಕಛೇರಿ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕಛೇರಿಗಳು–೧. ದಿವಾನ್‌ಕಛೇರಿ . . ೧೫. ಜಿನಶಿಕಛೇರಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೪೯). 'ಆಕಾರಾಕಚೇರಿ' ಪರಾ. [ಜಿನಶಿ (<ಜಿನಸು) + ಕಛೇರಿ (<ಕಚೇರಿ)]

ಜಿನಸಪರ್ಯೆ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನ ಪೂಜೆ.–ಸೇವೆ: ಪುಣ್ಯದ ಬಂಧವು ನಾವದಿನಿವ ಜಿನಸಪರ್ಯೆ ತೊಡರ್ದುದು ಬಗೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೭–೨೮). [ಜಿನ + ಸಪರ್ಯೆ]

ಜಿನಸಮಯ (ನಾ). ೧. ಜೈನಧರ್ಮ.–ಮಾರ್ಗ: ವಿಭುಸದ್ಮಂಗಂದುಬಂದಂ ಜಿನಸಮಯಸರಸ್ವಾರ್ಕೀರ್ಯವರಾಳಂ (ಹಂಪ್ಪಪು. ೭–೧೫೩). ೨. = ಜಿನಸಮಯಿ: ಕ್ಷುಯವ್ಯಜಿನಂ ಜಿನಸಮಯಂ ಸ್ವಯರುತಂ . . . ಸರಸ್ವತೀ ಮುಖ ಮುಕುರಂ (ಸುಳುಪು. ೦–೫೦). [ಜಿನ + ಸಮಯ]

ಜಿನಸಮಯಿ (ನಾ). ಜೈನಮತೀಯ: ಜಿನಸಮಯಿಗಳೆಟ್ಟರೆ ತನ್ನನೊತ್ತಿಯಟ್ಟಾದೊಡಂ . . . ಜೈನಿಸುಕ್ಕುಗುವನವರತಂ ವೇದಿಸರಂತುಂ ಮುಂಜಲಿಕ್ಕುವರೆ (ಸಮಪು. ೪–೫೦) : ಜೈನರು ಭೂತಳೇಶಂಗಱುಹಲಾತನು ಜಿ ನ ಸ ಮ ಯಿ ಯಾಗಿ ಪಾಶಿಗೊಳಿತೆಂದಂತು (ಏಸಪು. ೫೦–೫) [ಸಂ. ಜಿನಸಮಯಿನ್]

ಜಿನಸವನ (ನಾ). ಜಿನನ ಅಭಿಷೇಕ; ತೀರ್ಥಂಕರನ ಅಭಿಷೇಕ: ಜಿನಸವನ ಮಂಗಳಕ್ಕಾನೆ ನೋ ೦ ಕೆ ನೆ ೦ ಬಂ ತೆ ಶಿವಿರಿ ನಿಜಶಿಖರದ ಮೆಂಪಿನ ಮೆಱೆದು (ಆದಿಪು. ೬–೬೪). ಸಿಡಿಲ್ದರ್ದಿರ್ಬಾದುವು ಜಿನಸವನ ಜನಿತ ಜಲಲವಮದರೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦–೬೪). [ಜಿನ + ಸವನ]

ಜಿನಸಿದ್ಧ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜಿನದೇವ. P 'ದೇವದೇವ', 'ಶಿವಶಿವ' ಎಂಬಂತೆ 'ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು : ಜಿನಸಿದ್ಧ ವರ್ಷ ತಾನಪ್ಪಾಯ್ದು ಅಮ್ಮಾಜಿ (ಧರಪು. ೪೬–೪೦) : ಜಿನಸಿದ್ಧ ದೇವರಿಂತುಟು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗದು (ಧರಪು. ೫೯–೨೯). [ಜಿನ + ಸಿದ್ಧ]

ಜಿನಸು, ಜಿನಶಿ, ಜಿನಿಸು, ಜಿನ್ನಸು, ಜೀನಸು, ಜೀನಿಸು, ದಿನಸಿ, ದಿನಸು, ದಿನಿಸು, ದೀನಸು (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನು ; ಸರಕು ; ಪದಾರ್ಥ ; ಸಾಮಗ್ರಿ : "ಜಿನಸು–ಅನೇಕ ತರ ಒಡವೆ, ಸಾಮಾನು" (ಕಾಸಕೈತ. ೬೦): ಗೋಧಿ ಕಡಲೆ ಬೆಲ್ಲಂ ಬೇಳೆ ಭತ್ತುದ್ದು ಪೆಸಱು ಘೃತ ಮುಂತಾದ ಜಿನಸುಗಳ (ಸಿದ್ಧಶಾ. ೦೦–೯); ಆತ ಸನಿಯದಲ್ಲಿ ಜಿನಸಿನ ಅಂಗಡಿ ಇಟ್ಟದ್ದ (ಜ್ಞಾಗಮ. ೫೩). ೨. ಕಾಳು ; ಧಾನ್ಯ : ಜಿನಸುಗಳೆಲ್ಲಾ ಹುಳತು ಕೊಳೆತು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೦೦೬). ೩. ಪ್ರಕಾರ ; ಬಗೆ : ನಾನಾ ಜಿನಸಿನ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳು (ಲಿಷ್ಟ್ರಾ. ೦೨–೩೪). **ಜಿನಿಸಿ** : ೨. ಭಟ್ಟಮಾನ್ಯ ಯಸಂ ೫೬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜಿನಿಕಿಯಿಂದ ಸಹಾ (ಪ್ರ ಆ ರಿ, ೦೯೩೯, ೪೨–೪೮: 1825). **ಜಿನಿಸು** : ೧. ಅಲ್ಲಾವ್ದಿದ್ದೀನನ ಅದ್ಭುತದೀಪ ದಂತಹ ಅಶ್ಚರ್ಯಕರ ಅನುಕೂಲವ್ಕಳ್ಳ ಜಿನಿಸು ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ (ನೀಲಾಂ. I, ೩೦೪). ೨. ಜಿನಿಸು ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು ರುಂಬಿಲಚಟ್ಟಿ . . . ಜವೆ ಮುಂತಾಗಿ (ಖೆ. VII, ತಿಪಪ್ರ. ೫೮–೦೫ : 1870) : ಮಾನ್ಯದ ಯೆತ್ತು ನಡೆ ೨೮ ಮೇಲ್ ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು . . . ಮುಂತಾದ ಘಡಿಸಿನ ಸರಕು ಹೊರತಾಸ್ತಾಗಿ ಹೇರಿಕೊಂಡ ಜಿನಸು ಅಕ್ಕಿ ಭತ್ತ ರಾಗಿ (ಬ್ರಾಆರಿ. ೦೯೭೬, ೩೬–೪೫: 1708). ೩. ಜಿನಸು ಜಿನಿಸಿನ ಕಾವುಕಿಯ್ಯರ್‌ಧವ (ಜ್ಞಾಗಮ. ೦೯–೬). ೪. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ವಂಠಹುದು ; ಅಮೂಲ್ಯವಾದುದು : ಮುಳಿಭೂಷಣಗಳ ಜಿನಿಸಿನ ಕರಂಡಗಳ ನೂತನಾಂಕರಗಳ ವಜಜ ಕುಸುಮಗಳಿಂದಲೆ ಪೂದಿದ ಭಾಜನಗಳನುಪಿದು ಕೆಲರು . . . ಏತಂದರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೦–೨೨–೬). **ಜಿನ್ನಸು**: ೧. ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರಿಗೆ ಯಾವ ಜಿನ್ನಸು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ನವುಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಲು ಒಪ್ಪಬೇಕು (ಅಮಾಕಾ. ೦೫೯). **ಜೀನಸು**: ೧. ಆಡಲು ಅವರಿಗೆ ಗೊಬ್ಬೆ ಮೊದಲಾದ ಜೀನಸುಗಳೂ ಬೇಕು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩೬) : ಏನಾದರು ತಿನ್ನುವ ಜೀನಸು ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಬರುವಾ (ಮುಂಬಯಿ ೩–೯೭): ಬಾಬಣ್ಣನಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಜೀನಸೆಂದರೆ ತುಂಬ ಪ್ರೀತಿ (ಅಪಾಚಿ. ೫೦). **ದಿ.** ಕಾಂಚನಕ್ಕೆ ಕಯ್ಯೊದ್ದುತ ಕಂಚಗಾಜಿನಂತೆ ನಾನಾ ಜಿನಿಸಿನ ಕಂಚ ನೆರಿಹಿ ಹರವಿಕೊಂಡು (ಮ ರಾ ಮಾ. ೩೯–೪೪). **ದೀ. ವರ್ತನೆ ; ವ್ಯವಹಾರ** : ಸೋನನ ಸೂಳೆಯ ಜೀನಸೆರಡೊದಯ್ದು ಕಾನನದ ಹೊನ ಹಕ್ಕಿಂತಿಯ ಹಂದರವ ತಾನು ಬಟ್ಟಿಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೮೯೯). **ಜೀನಿಸು** : ೨. ಆ ನಳಂ ನ್ನಾನವಂ ಮಾಡಿ ಹನಿಯಾಗಿದ್ದ ಜೀನಿಸಿನ ಸೋಮಕ್ಕರಂಗಳಂ ಕಣಿ ನೊಳ್ ತಾ ನೋಡಲಾಗಿ ಇಳವಾತಿಂದದಿಗೆ ಭೋಜನಗಳಂ ಮಾಡ್ದರೆಂದು . . . ಉಸುರಲ್ಕೆ (ತುರೆಂಗ. ೩೩–೦೩). **ದಿನಸಿ** : ೨. ಕಿರಾದ ಕೆಲಸವೂ ಮುಂದಿದು ಹುಲ್ಲನ್ನೂ ದಿನಸಿಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಸಾಗಿಸಿ ಆಗಲೀ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದಿತ್ತು (ಮೊಗೆ. ೧೦೬) : ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬಟಮಾನ್ಯವೆಂದು ಬೆಳೆದಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ದಿನಸಿಯನು ವ್ಯಕ್ತಿವಂತರಿಗೆ ಬರುಪ್ತಿತ್ತು (ಹುಬ್ಬಹ. ೪) : ಒಳಗೆಲ್ಲ ದಿನಸಿ ತಂಬಿಸೋಣ ಜಾಗಾ, ಗಡಂಗು (ಹಂಗೊಪ. ೭೬) : ದಿನಸಿಯ ಜವಳಿಯ ಅಂಗಡಿ ತೆರೆಯುತು(ಇಂಡಾಪ.೬–೨೪). **ದಿನಸು**: ೧. ಅತ್ತಿ ಅರಳಿಯು ಬಲ್ಲಪತ್ರೆಯು ಮತ್ತೆ ಪರಿಮಳ ದಿನಸು (ಕರಲ. ೦೬೦–೨) : ಪೆಟ್ಟುಲಾಪ್ಪು, ಪಟಿಕಾರ, ತುರಠೀ ಯಂ ಮುಂರು ದಿನಸನ್ನು ಪೃಡಿಮಾಡಿ (ಗಂಧಪ. ೦–೨). ೨. ದಿನಸುಗಳಲ್ಲಿ ತರಿಸಿ ಇಂಗನು ಸಹಿತ ಅರಸಿರಿ ಪಾರವೂ ಅಂಗಸಿಯರು (ಸ್ಥಗಂಧಿ. ೦೫–೩) : ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ದವಸ ದಿನಸುಗಳನ್ನು ಮಾರುವಂತೆ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೆಲವರು ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಕಶ್ಮಸು. I, ೦೧). **ದಿನಸು**: ೧. ವಿಜಿಸುತಗಲಬಳವಿಯಾಗಿದಿ[ಜಾಹಾ. ಮಿ]ನಿಸಿನಂಭರಗಳಗ ಧೇನು ಹಯ ರಥಗಜಾಂದೋಳಿಕಂಗಳ(ನು)...ಬಿನದಿಂದು ತಹುದು(ಪಂಚಾರಾ. ೦–೩೩–೦೮); ಆತಿಮನೋಹರವಮದ ದಿನಿಸುಗಳ ಸಂತಸವ ಪೆರ್ಚಿಸುವ ನಂದನೆ ಬರ್ಪಳ್ (ವಂಕಾರಾ. ೫–೭–೦೯). **ಪಿ.** ವರುಷವೆ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಕೀಲುಮೇಲೆರಡು ದಿನಿಸಹುದೆ(ಕವಿಚ. III, ೭೩ ತಿರುಪ್ಪಾಂಗಣಾಷ್ಟಕ ೫ಕಳೆ). **ಪೆ.** ದಾನವರ ದಿನಿಸೆನ್ನೊಳ್ಳಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬–೨೨–೬೦) ೬. ಗುರುತು ; ಬಿಚ್ಚೆ : ಪಾತಕರಂಗಳು ದಿನಿಸಿಗಿಲ್ಲದೆ ಸುಟ್ಟುಹೋಪವು (ಜ್ಞಾಗಮ. ೦–೨೪). **ದೀನಸು**: ೨. ಮೂಡಲಾಶಾ ದೀನಸು ಪಾವನು ತರುವದಕ್ಕೆ ಹೋಗು ವಂಥವರಿಗೆ ರಹದಾರಿ ಕೊಡುವ ಜಂಬ್ರುವಿದೆ (ರಾಚೋಂದ್ರ. ೦೫೬).

[←ಅರ. ಜಿಂ. ಜಿನ್ಸ್ ; ಮರಾ. ಜಿನಸ್, ಜಿನ್ನಸ್]

ಜಿನಾಂಗ (ನಾ).=ಜಿನವಿಂಬ : "ತ್ರಿದಶಾವಾಸ ಜಿನಾಂಗ ಚಿತ್ಕಮಿನಿತುಂ ಜೈತ್ರಾಹ್ವಯುಂ" (ಜಾಹಾಕ. ೦೩೩). [ಜಿನ + ಅಂಗ]

ಜಿನಾಂಬಿಕೆ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತನ ತಾಯಿ ; ತೀರ್ಥಂಕರನ ತಾಯಿ : ಜಗದ್ಗುರು ಇನಕಂ ನೈಪಾಂಗನೆ ಜಿನಾಂಬಿಕೆ ಬಣ್ಣಿಸಲಾರ್ಪೊನಾವೊಂ (ಜಾಪಪು. ೯–೦೫೮). [ಜಿನ + ಅಂಬಿಕೆ]

ಜಿನಾಗಮ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ: ಆ ಯತಿನಾಥರ ಶಿಷ್ಯರೆಲೇಯ ಜಿನಾಗಮ ಪಯೋಧಿ ಪಾರೋತ್ಪೀರ್ಣರ್ಕಿಯಂಕ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಿಗಳ್ (ಜಾಂಪಿಪು. ೦–೩೦ [ಜಿನ + ಆಗಮ]

ಜಿನಾಗಾರ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ : ಜಿನಾಗಾರಂಗಳ್ ತನ್ನ ಜಸದವೊಲ್ ವಸುಧೆಗಳಂಕಾರಂಗಳಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೦೬–೦). [ಜಿನ + ಆಗಾರ]

ಜಿನಾಭಿಷವಣ (ನಾ).=ಜಿನಸವನ : ನೆಗಟ್ಟಿಸ್ನಷ್ಟಳಮಂ ಜಿನಾಭಿಷವಣ ಕ್ಕೈಯ್ದಮ್ಮ ಜನ್ಮಕೃ ಮಾಡುಗೆ ಸಾಫಲ್ಯಮಂತಿಂದಿರಂನೆಂದೆಱೆದು ಗಂಗಾ ದೇವಿ ಪೇಟ್ಟು (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦–೨೪). [ಜಿನ + ಅಭಿಷವಣ]

ಜಿನಾಭ್ಯಂಜನ (ನಾ).=ಜಿನಸವನ : ಜಿನದರ್ಮ್ಯಾಪ್ತಿಪಾಪಾಳನ ಜಿನಕಲಾ ಲಾಪಂ ಜಿನಾಭ್ಯಂಜನಂ . . . ಜಿನಮಹಾಸ್ಫೋತ್ಸವಂ (ಶಾಇಆ. XI–II ೦೨೦–೪೩ : 1044). [ಜಿನ + ಅಭ್ಯಂಜನ]

ಜನಾರ್ಧಕ (ನಾ). ಜನಶಿಶು : ಶಿಶುವಾಗಿರಿಂವ ತೀರ್ಥಂಕರ : ಮಾಯರ್ಭರ್ಭನನಿರಿಸಿ ಜಿನಾರ್ಧಕನನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಬರೆ (ಜಾಂತಿಪು.೦೦-೯ ಪ): ತಿಳಕಮಾನಿಟ್ಟು ಕಜ್ಜಳವನಿಟ್ಟ . . . ಕೆಯ್ಯಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದಂ ಜಿನಾರ್ಧಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦-೬೩). [ಜನ್ಯ + ಅರ್ಧಕ]

ಜನಾಲಯ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರಿಸಿ ಶ್ರವಣಬೆಳಗುಗುಳದ ಯಾತ್ರೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಭಾವಪಡಿಸಿದಳ್ (ಭಾಪಚಂ. ೧೭೪).

[ಜನ್ಯ + ಆಲಯ]

ಜನಾವಸಥ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಾವಸಥಮಂ ಗಂಗಾವಸಥನೆಯ್ದಿದಂ ಭೂಧವಂಜಂ (ಮಲ್ಲಪು. ೦೦-೦೦ಕ). [ಜನ್ಯ + ಅವಸಥ]

ಜನಿವಾಸ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಕಳಿಂಕ ಕನ್ನಡಿ . . . ಲತಾಮಂಟಪವೆಂಬ ವಿಲ್ಲದ ಜಿನಾವಾಸಂಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೩). [ಜನ್ಯ+ಆವಾಸ]

ಜನಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಲ್ಲಾಡದಂತೆ ಮಾಡು; ಚಲನವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿಸು : ನಿಶ್ಚೈಷ್ಟವಾಗಿಸು: "ಜನಿಗಿಸು–ನಷ್ಟಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ (ಚಲನವಿಲ್ಲದೆ ಆಗು, ಮಾಡು)" (ಕಮುಡಾ). [ಜಿನಗು? + ~ಇಸ್ಯ]

ಜನಿಜಿನಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಮೂಲಿಕೆ : ಇವಾರದಿಂದು ತೆಪ್ಪದಿಂ ಜನಿಜಿನಿಯಂ ಹಸ್ಕಿಕರ್ಣಯಂ ತೊಳಸುಗೆ (ಖಮಪ. ೦೪-೬೬). [?]

ಜನಿಸು 'ಜನಿಸು' ನೋ.

ಜನುಂಗು$_1$, ಜನುಗು, ಜನ್ಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋನೆಯಿಡು ; ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳು ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು : "ಜನಿಗು, ಜನಿಂಗು–ಅವ್ಯಕ್ತಧ್ವನೌ, ವರ್ಷ ಭೇದೇ ಚ" (ಕಮುಡಾ). ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ರ್ಝೀಂಕರಿಸು; ಮೊರೆ : "ಜನುಗು, ಜನಿಂಗು–ಅವ್ಯಕ್ತ ಧ್ವನೌ, ವರ್ಷಭೇದೇ ಚ" (ಕಮುಡಾ): ಮಧುಕರಮದು ಭೋಂಕನೆ ಪಾಯ್ದುಜಿಂಕೆ ನಾಂದೊಡೆ ಜನುಂ ನೆಲಿಸಿದುದು ವಿಚಿತ್ರ ಕನಕಾಬ್ಜಿನಿಯೊಳ್ (ಅರಿಕ್ಷ. ೦೦-೬೨) : ಪಿಸುಣನಂತೆ ಜನುಂಗಿವ ನೊಣಾಗಲಂ (ಧರ್ಮಾಜ್ಯ. ೦೭-೦೦); ಮಧುವ್ರತ ಪ್ರತಾನದಿನೆಸೆವುತ್ಕಳಪುರದೊಳ್ ನೆಱೆ ಸಿಲ್ಕಿ ಜನುಂಗುತಿರ್ದ ಷಟ್ಪದ ಶಿಶುವ್ರಜಂದಿಂ (ನಿರೀ. ೪-೦೬) : ತೋಱಿ ಭೋದ್ಯಮಂ ಸುದತಿಯರ್ಗಿಯಗೀಗ ವೆದಲ್ದಿ ನಡದುಂ ಜಡಿದುಂ ನುಡಿದುಂ ಜನುಂಗಿಯುಂ (ಅಪಂಪ. ೦೦-೨೩). **ಜನಿಂಗು**$_1$: ೧. ವ್ಯಥೆ, ಶೋಕ, ಅವಮಾನ . . . ಹೃದಯದೊಳಗಿನಿಂದ ಜನುಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದವ್ (ತೀಲಂಗೂಡ. ೪). ೨. ಕೋಗಿಲೆಯರ್ಕದಾಗದೊಳ್ ಜನುಗುವ ತುಂಬಿ (ಅರಿಪ. ೦-೬೩) : ಪೂವಲಿಯಲ್ಲಿ ಜನುಗುತಿರ್ದುದು ಬಲವಂದಳ ಮಾಲೆ ಮಧುರಮಂದ್ರಧ್ವನಿಯಿಂ (ಕಾಡಂಉ. ೨೦೦) : ಮುನಿವತಿಂ ಜನುಗುತಂ ಲೀಸಿನತ್ತ ನಡೆ ನೋಡಿ (ಅಶೀರ್. ಹ. ೭೨-೩೦). ಸಿ. (ಬೆಲ್ಲ ಮೊದಲಾದುವು) ಕರಗಿ ನೀರು ಬಿಡು ; ದ್ರವಿಸು ; ಜೇನಿನ ಯಾಗು: ಬಾಲಿಗೆ ಬೆಲ್ಲವಲ್ಲ ಜನುಂಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕೂಡಿ). ೪. ಕರಗು ; ನಾಶವಾಗು : ನೆನೆದಂಬಳಲ್ದವಾಂತರಂಗಗೆ ನೆನೆಯಂಬಾರದ ಘೋರಪಾತಕ ಜನುಗುವವು ತಾನೆಂಬ ಶ್ರುತಿಮತ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತಲ (ತೀರಥಾ. ೦-೦೨-೨೦); ಜನುಗದಿರು ವರಪಾಂಗಿಕಿಸಿ (ಪಪಚರಿ. ೯-೦೩). ೫. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳು; ಆನೇಕಸಲ ಹೇಳು: ಮಂತ್ರ ಪದಾಕ್ಷರಂಗಳಂ ಜ[ಪಾಕಾಂ. ಮಿನಿಗುತುಂ ಮಿರ್ದನಾ ಪರಮಯೋಗಿಯ ವೊಲ್ಮುನಿರಾಜಕೇತನಂ (ಗದಾಯು. ೬-೦೫): ತಾವಿನರು ಜವಗುಟ್ಟಿ ಜನುಗಿದಡವರಂಜ್ಜಮೆವಿನಿದ ಕಾವು (ಶುಪ್ಯಾಉ. ೦-೩೦). ೬. ಪಿಸುಮಾತಿನಂತಾಡು : ವಿಕಾಂತಮಂ ಪೇಳ್ವಮೊಲೆ ಜನುಗು ತಿರ್ದವ್ಗೆ ಕರ್ಣಾಂತದೊಳ್ (ಜಾಕುಂತ. ೦೦-೨೪).

[ದೇ.ಕ ತಮು. ಚಿಣುಙ್ಕು, ಚಿಣುಙ್ಕು : ಮಲ. ಚಿನಕ್ಕು ; ತೆಲು. ಸನುಗು, ಸಣುಗು]

ಜನುಂಗು$_2$, ಜನ್ಗುಗು (ನಾ). ೧. ಸೋನೆಮಳೆ ; ಜಡಿಮಳೆ : ಸಣ್ಣಗೆ ಹನಿಯಂತವ ಮಳೆ : ಸೋನೆಗಳ ಜನುಂಗಿಗಂ ಬಜುಗಾಳಿಯು ಗಾಸಿಗಂ (ಗಿಶಿ. ೯-೩೮ ಪ): ಹಗಲುಮಿರುಳುಂ ಸುರಿವ ಬಲ್ಮೋನೆಯ ಜನುಂಗಿ ನತ್ಯಣಿನೆ ಬಗೆಯುಂಬೆಸಕ್ಕುದು (ಶಾಮಕೃ. ೪-೦೫). ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ : "ಅವ್ಯಕ್ತರವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೊಳಂ ಜನುಂಗು ಶಬ್ದಂ" (ಕಬ್ದಮಂ. ೮೪); **ಜನುಂಗು**$_3$: ೧. ಜನುಗಿನಲಿ ಬಲುಮಳೆಗಳಲಿ ನೆನೆನೆನೆದು ಸಾಗರ ತೀರದಲಿ ಬಂದನು ಕಿರೀಟ (ಕುಪ್ಪಾಉ. ೦೯-೩೦) : ಜಡಿ ಜನುಗು ಜುಂಜು ತುಂತುರ್ ಬಿಡದಡಿಯಿಡಗೊಡದ ಕಜ್ಜಿಯವು (ಕ್ರಿಪು. ೬-೪೯). ಸಿ. (ಅಲಂ) ಕ್ಲೇಶ ; ತೊಂದರೆ : ಜನ್ಮದ ಜಿನುಗಿಗಾನಿನ್ನಾ ಆಕೆಂಬಾ ಮನುಜನೇ ಕೃತಕೃತ್ಯನೆಸಹನೆ (ಪ್ರಭೋ. ೦೬-೦೦) ; ಪುರಾಣದ ಗಾದೆಗಳ ಜಂಜಡದ ಜಾಡ್ಡದ ಜನುಗು ತಾನಲ್ಲ (ಕಬ್ಬು. ೦-೬); ಹೊಳಲಿದನು ಸಹಜಾತ ಶೋಕಪ್ಪರದ ಜಾಡ್ಡದ ಜನುಗಿನಲಿ (ತಿಹರಿ. ೬-೨೯-೪): ವಿಕೀರಿಸಿದ ಜನುವನ ಜನುಗ ನಿರಾಕರಿಸುತ ವಿಮಲಾರ್ದ್ರಯನೆನಿಸಿ (ಕಲ್ಯಾಕೀ. ೪೭).

[<ಜನುಂಗು$_1$]

ಜನುಂಗು$_1$ 'ಜನುಂಗು$_1$' ನೋ.

ಜನುಂಗ್ಗು 'ಜನುಂಗು$_3$' ನೋ.

ಜನುಗು$_3$, ಜಿಣುಗು (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು ; ತೆಳ್ಳಗಿರುವುದು ; ನವುರಾದುದು : ನವುರಾದುದು : ಅ ಪರು ಜನುಗಾದ ನೂಲ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಡು. ೪-೦೯೦). ೨. ನಯವಾದ ಕೆಲಸ ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ: ಮಳಿಗಾಲದ ಮುಗಿಲಿಗೆ ಗಿಂತಲೂ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಾ ನೋಡುತ್ತಲೆ ಕಾಣುವುದು ಜೀನುಗಾರರ ಜನುಗಿನ ಗೊತ್ತು (ಅಜುಪ. ೯೭-೬). (ಗು). ೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ; ತೆಳುವಾದ ; ನವುರಾದ. 'ಜಿನುಗುದಾರ' ಪರಾ. ೪. ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ; ತುಚ್ಛವಾದ. 'ಜಿನುಗುವಾಸನೆ'ಪರಾ. ಜಿಣುಗು: ೩. ಆ ಪುಕಾರಿಕೆಲ ಜಿಣುಗು ಅಕ್ಷರಮಳ್ಳಿಲ್ಲ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಓದುಬಹುದು (ಮುಂಬಡು. ೪-೩೪೮).

[ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಜನುಂಗು, ಜಿಲುಂಗು, ಜಿಲುವ್ವು, ಜಿಲು]

ಜನುಗುದಾರ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ದಾರ.–ನೂಲು : ಆ ಕೊಕ್ಕೆಗಳ ಲ್ಲೊಂದಕ್ಕೆ ಜನುಗುದಾರ ಕಟ್ಟಿ ಅದನ್ನು ಬಿದಿಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿಒಬ್ಬಿದ್ದರು (ಕೃತಿಚಿ. ೪೯೯). [ಜನುಗು$_3$ + ದಾರ$_1$]

ಜನುಗುದುಂಬಿ (ನಾ). ಮೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ದುಂಬಿ ; ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದುಂಬಿ : ಜನುಗುದುಂಬಿ[ಜಾಣಾ. ಬ್ರಿಯ ಜಾಳಿಗೆಯ ತನಿ ಮಿನುಗು ಮೋಱಿಯ ಕಣ್ಣ ಕಂಬಿನ ಘನ ಭಯಂಕರರೂಪ ಭೀಮನ ಕಂಡನವಿನಿಶ (ಭಾಪಾಉ. ೦೦-೪).

[ಜನುಗು$_3$ (<ಜಜುಂಗು$_1$) + ದುಂಬಿ (<ತುಂಬಿ$_2$)]

ಜನುಗುನೀರು (ನಾ). ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ನೀರು; ಹನಿಯಂತ್ತಿರುವ ನೀರು ಹೀಗೆ ಜನುಗುವ ನೀರನ್ನು ಜನುಗುನೀರು (ವ್ಯಾಡೋಸ್‌ವಾಟರ್) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಚಿಕ. I, ೭೩).

[ಜನುಗು$_3$ (<ಜನುಂಗು$_1$) + ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್$_1$)]

ಜನುಗುಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಕರಗಿ ದ್ರವವಾದ ಬೆಲ್ಲ ; ಜೇನಾಬೆಲ್ಲ.

[ಜನುಗು$_1$ (<ಜನುಂಗು$_1$) + ಬೆಲ್ಲ]

ಜನುಗುಮತಿ (ನಾ). ತುಚ್ಛವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯವನು : ಜನುಗುಮತಿಗಳ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧನ ಮುನಿಗಳಂಬವದಿರಿಗಳನು ನಾ ಮುನಿದು . . . ದಂಡಿಸುವೆನು (ಪ್ರಭಾಂ. ೬-೩೭).

[ಜನುಗು$_3$ + ಮತಿ]

ಜನುಗುವಳೆ (ನಾ). ಸೋನೆಮಳೆ ; ಸಣ್ಣಹನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಳೆ; ತುಂತುರುಮಳೆ : ಜನುಗುವಳೆಯಿಂ ಪರ್ವತದ ಶಿಲೆ ಸೆನೆವುದೇ (ಕುಪ್ಪಾಗ. ೦-೩೫). [ಜನುಗು$_3$ (<ಜನುಂಗು$_1$) + ಮಳೆ (<ಮುಟ್ಪಿ)]

ಜಿನುಗುವಾತು (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು ; ಮೆಲುದನಿಯ ನುಡಿ ; ಪಿಸುಮಾತು : ಜಿನುಗುವಾತಿನ ಹೂತ ಹರುಷದ ಹೊಂಗಿದುತ್ಸವದ . . . ರಾಗರಸದುಬ್ಬಿನಲಿ ಹೊಂಪುಳಿಹೋದನು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೦೬-೬೨).
[ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ಮಾತು$_1$]

ಜಿನುಗುವಾಸನೆ (ನಾ). ಹೇಯವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ; ತುಚ್ಛವಾದ ಅಭೀಪ್ಸೆ : ಜನನಕಾರಣವಾದ ವಿದ್ಯೆಯ ಜಿನುಗುವಾಸನೆಯಿಂದವವನಾ ವನಜನಾಭನ ನೆನಹಿನಿಂ ಕೇಡಹುದೆ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೬-೦೫). [ಜಿನುಗು$_3$ + ವಾಸನೆ]

ಜಿನುಗುಸಿರು (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಉಸಿರು : ಭೂಮಿಯ ಬದಿಯಲಿ ವ್ಯೋಮದ ತುದಿಯಲಿ ಆಡುವುದಾವನ ಜಿನುಗುಸಿರೊ (ಪಾಸಿಗ. ೦-೦೦).
[ಜಿನುಗು$_3$ + ಉಸಿರು$_2$ (<ಉಸಿರ್$_2$)]

ಜಿನುಗುಸುಖ (ನಾ). ಅಲ್ಪಸುಖ ; ಕ್ಷಣಿಕಸುಖ : ತಾಮಸ ತನುಗಳ ದುಃಖ ಬೆರಸಿದ ಜಿನುಗುಸುಖಗಳ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿಹವು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೨೦-೯)
[ಜಿನುಗು$_3$ + ಸುಖ]

ಜಿನುಮಿನುಗು (ಕ್ರಿ). ಮಂದವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ನಟ್ಟಿರುಳು ಮೆತ್ತಗೆ ಹಾಸಿ ಮೈ ಮರೆಸಿ, ಸಣ್ಣಗೆ ದೀಪ ಜಿನುಮಿನುಗೆ (ನೆಲಮು. ೬೪-೭).
[<ಜಿನುಗು$_3$ + ಮಿನುಗು$_1$]

ಜಿನುವ (ನಾ). (?) : ಏಕೀಕರಿಸಿಹ ಜಿನುವನ ಜಿನುಗ ನಿರಾಕರಿಸುತ ವಿಮಲಾದ್ವಯನೆನಿಸಿ (ಕಲ್ಯಾಕೀ. ೪೭).
[P ಇದು 'ಜನುಮ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಿನೆ, ಜಿನ್ನೆ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ)ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಸಾಲು; ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗ : ಈ ಕೊತ್ತಳಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಪೊಳಮೈಯಲ್ಲಿ ಮಲಸೂತ್ರದಂಥ ಜಿನೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಯೇರಲಿಕ್ಕೆ ಪಾವಟಿಗೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈಗ ಮೂರು ಜಿನೆಗಳನ್ನು ಇಕ್ಕಿದ್ದಾರೆ; ನಾಲ್ಕನೇದೊಂದೇ ತೆರೆದಿರುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗೆ. ೫೩೦) ; ಅನಿಲ ಎದ್ದು ಅಟ್ಟದ ಜಿನೆಗೆ ಬಂದು ನೋಡಿದ (ಅಪನಾ. ೦೮೪). **ಜಿನ್ನೆ$_2$** : ಕೈಯೊಳಗೆ ಕಸದ ಪೊರಿಕೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಇನ್ನೊಂದು ಹಾದಿಯಾದ ಆಡಿಗಿಮನೆಯ ಜಿನ್ನೆಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿದೆ (ಪೈನಿ. ೦೬) : ಕೋಣೆಯ ನೆಲಮನೆಗೆ ಇಳಿಯುವ ಜಿನ್ನೆಯ ಬಾಗಿಲು (ದೀಪಹ. II, ೯೩).
[←ಮರಾ. ಜಿನಾ; ಪಾರ. ಜೀನಾ]

ಜಿನೇಂದ್ರ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : "ಜಿನೇಂದ್ರಃ, ವೀತರಾಗಃ, ಅರ್ಹನ್ . . . ತ್ರಿಕಾಲವಿತ್—ಈ ರ ಜಿನೇಶ್ವರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೫-೮೬) ; ಇದು ಜಿನೇಂದ್ರಚರಣಸರಸೀರುಹ ಶಿಲೀಮುಖಾಯಮಾನ ಶ್ರೀಮದುಭಯ ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿರ್ವರ್ತಿತಮುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೨೬ ವ) : ಜಿನೇಂದ್ರನಂ ಜಗನ್ಮಂಗಳ ವಸ್ತುವಿಂದಧಿಕಭಕ್ತಿಯಿನರ್ಚಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೦೨೦). [ಜಿನ$_2$ + ಇಂದ್ರ]

ಜಿನೇಶ್ವರ(ನಾ). = ಜಿನೇಂದ್ರ: ಜಿನನಿಗೆ ಅರ್ಹನ್, ಜಿನೇಶ್ವರ, ತೀರ್ಥಂಕರ, ಪರಮೇಷ್ಠೀ, ವೀತರಾಗ, ಪರಮಾತ್ಮಾ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೭). [ಜಿನ$_2$ + ಈಶ್ವರ]

ಜಿನ್ನ$_1$, ಜೀರಣ$_1$ (ಗು). ೧. ಜೀರ್ಣವಾದ ; ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಹಳೆಯದಾದ: "ಜಿನ್ನಮೆಂದು ಜೀರ್ಣ" (ಕಶಸಾ. ೨೩-೪೭೦) ; ಮೇಲಣ ಣತ್ವಕ್ಕೆ ನತ್ವಂ . . . ಜೀರ್ಣ—ಜಿನ್ನ (ಶಮದ. ೨೬೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜೀರಣ$_1$**: (ನಾ). ೨. ಜೀರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ ; ಅರಗುವಿಕೆ : ತಂದುಕೊಂಬೆನೆ ಜೀರಣಕೆನಲು ಸುವರ್ಣಬಿಂದು ವಿಜಯ ವಿಠ್ಠಲನೆಂದೆಂದಿಗೆ ಎನ್ನಿಂದಾಗದು ದೇವ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೮-೩). [<ಪ್ರಾ. ಜಿಣ್ಣ, ಜೀರಣ. / ಸಂ. ಜೀರ್ಣ]

ಜಿನ್ನ$_2$, ಜಿನ್ನೆ$_1$ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತ ; ಜಿನ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : ಕ್ಷಪಣರೆಸಗಿದ ವಿಪತ್ತಿನನುಗೆಡದವರ ಜಿನ್ನ ಸಹ ಭಂಗಿಸನೆ ವಾಗೀಶನೆಲವೊ ಜೈನರ (ಮದೇಪು. ೨೫-೬). **ಜಿನ್ನೆ$_1$**. 'ಜಿನ್ನೆದೇವ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಿನ]

ಜಿನ್ನ$_3$ (ನಾ). (?): ಮುದುವರ್ತಿ ಗ್ರಾಮ ೧ಕ್ಕೆ ಆದಾಯ ಕಾಟಿ ೧೨೬೦ಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕುಂಜಿಯಲ್ಲು ಕಾಟ್ಟಿ ೩೬ ಜಿಂನಿಗಳ ಉಡುಗರೆಯಂಟ್ಟು ಜಿಂನ ಸಹಾ ಕಾಟ್ಟಿ ೨೨ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೮-೦೪ : 1459). [?]

ಜಿನ್ನದೇವ, ಜಿನ್ನೆದೇವ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತ ; ಜಿನ : ಜಿನ್ನದೇವರು (ರೂಢಿ). **ಜಿನ್ನೆದೇವ**: ಜಿನ್ನೇದೇವರ ಮನೆಗೆ ಬೈರೇದೇವರು ಹೋಗಿ ಅಣ್ಣಾ ಛಳಿಗೆ ಅದುರುತ್ತೇನೆ. ಹೆಚ್ಚಡವಾದರೂ ಕೊಡಬಾರದೇ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೦) : ಜಿನ್ನೇದೇವರ ಮನೆಗೆ ಭೈರವದೇವರು ಬಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ).
[ಜಿನ್ನ$_2$ + ದೇವ]

ಜಿನ್ನಸು 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜಿನ್ನಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ಜನ್ನ ಜಿನ್ನಾರ ಚೆನ್ನಳಗ ಚೆಲುವ ಚೇರ ಕನ್ನೀಲ ಭೈರ ಕಂಕರಿಗಂ ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನೇಱಿ ನೃಪಕುಲರನ್ನರಿಗಂದು ತೋಱಿದರು (ಅಂಜಜ. ೬-೮೩). [?]

ಜಿನ್ನಿ (ನಾ). (?) : ಮುದುವರ್ತಿ ಗ್ರಾಮ ೧ಕ್ಕೆ ಆದಾಯ ಕಾಟಿ ೧೨೬೦ಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕುಂಜಿಯಲ್ಲು ಕಾಟ್ಟಿ ೩೬ ಜಿಂನಿಗಳ ಉಡುಗರೆಯಂಟ್ಟು ಜಿಂನ ಸಹಾ ಕಾಟ್ಟಿ ೨೨ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೮-೦೪ : 1459). [?]

ಜಿನ್ನೀವಾಸ 'ಜನ್ನಿವಾಸ' ನೋ.

ಜಿನ್ನು, ಜೀನು$_2$ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಬೀಜವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಯಂತ್ರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾರ್ಖಾನೆ : ನಮ್ಮ ಮನೆ ಹತ್ತಿರ ಒಂದು ಜಿನ್ನು ಇದೆ (ರೂಢಿ). **ಜೀನು$_2$** : ಈ ಜೀನು(ಗಾಣ)ಗಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹೊರಳುಗಳ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೦೬) ; ಇದನ್ನು ಊರ ಹತ್ತಿರ ಜೀನಿನ (Ginning factory) ಬಳಿ ಎಳಸಿ ತಂದು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಶಾಸಪ. ೩೯). [←ಇಂ. Gin]

ಜಿನ್ನೆ$_1$ 'ಜಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಜಿನ್ನೆ$_2$ 'ಜಿನೆ' ನೋ.

ಜಿನ್ನೆದೇವ 'ಜಿನ್ನದೇವ' ನೋ.

ಜಿಪರಿ 'ಜುಪರಿ' ನೋ.

ಜಿಪುಣ (ನಾ). ಲೋಭಿ ; ಕೃಪಣ : ಬೋಳನಂ ಕಡುಜಿಪುಣನೆಂದೂರಪಡೆಯಿಲರ್ಬಗೆದು (ಕಾಲೂರ. ೦೩೫-೨೮೯) ; ಸೋಮಾರಿಯಾದ ತಂದೆ; ಜಿಪುಣಳಾದ ತಾಯಿ (ಅಶ್ರಮ. ೪೭) : ತಂದೆ ಮಹಾಜಿಪುಣ, ಕೃಪಣ. (ಬಂಕಿಮ. ೨೯೦).

ಜಿಪುಣತನ (ನಾ). ಕೃಪಣತ್ವ ; ಲೋಭ : ಕೈಲಿ ಕಾಸು ಹಿಡಿತ ಮಾಡುವುದೇನೋ ಸರಿಯಾದರೂ ನನಗೆ ಇಷ್ಟು ಜಿಪುಣತನ ಹಿಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಬಾಡಿಬ. ೦೦೦). [ಜಿಪುಣ + – ತನ]

ಜಿಪುಣಾಗ್ರೇಸರ (ನಾ). ಜಿಪುಣರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವನು ; ಅತಿಲೋಭಿ : ವಂಹಾಕೃಪಣ : ಶ್ರೀನಿವಾಸನಾಯಕ ಜಿಪುಣಾಗ್ರೇಸರನಾಗಿದ್ದವನು . . . ಪುರಂದರದಾಸನಾದದ್ದು ವಿಠೋಬನಾದ ಪಾಂಡುರಂಗನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ (ಭಾರದ. ೨೯೩). P ಇದು ಅಸಾಧು ರೂಪ.
[ಜಿಪುಣ + ಅಗ್ರೇಸರ]

ಜಿಪುಣೆ (ನಾ). ಲೋಭಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಜಿಪುಣತನವುಳ್ಳವಳು : ಅವಳು ಎಲ್ಲ ಹೆಂಗಸರಂತೆ ಜಿಪುಣೆಯಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೯೯). [ಜಿಪುಣ + – ಎ$_2$]

ಜಿಪ್ಪು (ನಾ). ಪಾದ; ಕಾಲಿನ ಅಡಿಯ ಭಾಗ ; "ಹೆಜ್ಜೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦)
[?]

ಜಿಬಟ (ನಾ). ಜಿಪುಣ ; ಲೋಭಿ : ಜಿಬಟ ಖೇಮಜಿಯೇ ಅವರಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಸಾವಿರ ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ (ನಿರಾಭ. ೧೦೩).
[ಜಿಬಟು + – ಅ$_7$]

ಜಿಬಟಿಗ 'ಚಿಬಟಿಗ' ನೋ.

ಜಿಬಟು, ಜಿಬಡು (ನಾ). ಅಂಟುಸ್ವಭಾವ ; ಜಿಪುಣತನ ; ಲೋಭ : ನಮ್ಮವ್ವ ಬಲೇ ಜಿಬಟು (ತಿಡುಗು. ೭೪). **ಜಿಬಡು.** 'ಜಿಬಡುತನ' ಪರಾ. [<ಜಿಗಟು$_2$]

ಜಿಬಡು 'ಜಿಬಟು' ನೋ.

ಜಿಬಡುತನ (ನಾ). ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸಬಿಡದಿರುವಿಕೆ ; ಅಂಟುಸ್ವಭಾವ ; ಜಿಗುಟುತನ : ಇವನ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಟಮಾರಿತನ ಜಿಬಡುತನ ಇದ್ದುವು (ಮೂರುದಾ. ೬೯).

[ಜಿಬಡು (<ಜಿಬಟು) + – ತನ]

ಜಿಬರು, ಜಿಬರೆ, ಜಿಬುರು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಶೇಖರವಾಗುವ ಪಿಸುರು ; ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ ; ಪಿಚ್ಚು ; ನೇತ್ರಮಲ : ಆಕೆಯ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಸದಾ ಜಿಬರು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಿಬರೆ :** ಅವಳ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ವರ್ಷದ ಕೂಸೊಂದು ; ಅದರ ತಲೆಗೆ ಒಂದು ಮೇಣಗಟ್ಟಿದ ಕುಲಾವಿ ; ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜಿಬರೆ (ರಾಮಾನಿ. ೧೦೦). **ಜಿಬುರು:** ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೀರು, ಜಿಬುರು ಸೋರುತ್ತಿತ್ತು (ಅಪಜ. ೭). [?]

ಜಿಬರೆ 'ಜಿಬರು' ನೋ.

ಜಿಬಳ, ಜಿಬ್ಬಳ (ನಾ). ಅಂಟು ; ಜಿಗುಟು: (ಕಿ). **ಜಿಬ್ಬಳ.** 'ಜಿಬ್ಬಳಿಕೆ' ಪರಾ.

ಜಿಬಳಡಿಕೆ=ಉಂಡೆ ಅಡಕೆಯನ್ನು ಹದವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿ ಎರಡು ಹೋಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮೆದುವಾದ ಅಡಿಕೆ; ಹೋಳಡಿಕೆ:(ಕಿ).

[←ತುಳು. ಜಿಬಳು, ಜಿಬುಲು, ಜಿಬುಳು=ಬೇಯಿಸಿದ ಹದವಾದ ಅಡಿಕೆ]

ಜಿಬಿ 'ಜಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಜಿಬಿಲಿ, ಜಿಬ್ಲಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಕುಂಟುಬಿಲ್ಲೆ: ಆ ಕಟ್ಟೆಯ ಎದುರುನೆಲದಲ್ಲಿ ಜಿಬಿಲಿ ಕಣಗಳನ್ನು ಬರೆದು, ಹಲ್ಲೆಯ ಕಾಯನ್ನು ಎಸೆದು ಒಂಟಿಗಾಲಿನಿಂದ ಒಂದೆರಡು ತಾಸುಗಳನ್ನು ಆಟ ವಾಡುತ್ತ ಕಳೆಯಬಹುದು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೩೭). **ಜಿಬ್ಲಿ:** ಹಳ್ಳಿಯ ಆಟಗಳಾದ ಚಿಣಿಕೋಲು, ಜಿಬ್ಲಿ, ಗೊಡ್ಡು (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಕೆಟ್), ಹುಲಿದನ ಇವು ನಮ್ಮ ವಿನೋದಗಳು (ಹುಮುಖ. ೨೦).

[←ತುಳು. ಜಿಬಲಿ, ಜಿಬುಳಿ]

ಜಿಬುರು 'ಜಿಬರು' ನೋ.

ಜಿಬ್ಬ (ಗು). ಒಡೆದ; ಜಜ್ಜಿಹೋದ (?): ಹಬ್ಬವನು ಹೂಡಿದನು ಉಬ್ಬ ಊಳಿಗಕೆಲ್ಲ ಜಿಬ್ಬ ಕವಡೊಂದು ಬಳಿಯಿಲ್ಲ ಚೌಡನಿಗೆ ನಬ್ಬುನಸಕಿನಲಿ ಮನೆಬಿಟ್ಟ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯೩). [<ಜಿಬ್ಬು ?]

ಜಿಬ್ಬಳ 'ಜಿಬಳ' ನೋ.

ಜಿಬ್ಬಳಿಕೆ (ನಾ). ಅಂಟುಂಟು; ಜಿಗಿಜಿಗಿ : 'ಜಿಬ್ಬಳಿಕೆ ಆಗ್ತದೆಯೆ!' ಎಂದೆಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಬಿಡದೆ (ಮಲೆಮ. ೨೦೪). [ಜಿಬ್ಬಳ (<ಜಿಬಳ) + – ಇಕೆ]

ಜಿಬ್ಬಿ 'ಜಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಜಿಬ್ಬು, ಜಿಬಿ, ಜಿಬ್ಬಿ, ಜಿಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧. ಅಂಟಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಮಾವಿನ ಅಂಟು ಅಥವಾ ಸೊನ್ನೆ. ೩. ಅಂಟು; ಲೋಳೆ : ಈ ಪುರಾತನ ಜಿಬ್ಬನ್ನು (ಸ್ಲೈಮ್) ಶೋಧನೆ ಮಾಡಿ, ವಿವರಿಸಿದವನು ಫೆಲಿಕ್ಸ್ ಡುಜಾರ್ಡಿನ್ (ಕವಿಕೋ. I, ೩೦). **ಜಿಬಿ:** ೪. ಕಳಿತ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ತುಂಬ ಮೆದುವಾಗಿರುವಿಕೆ. **ಜಿಬ್ಬಿ:** ೫. ಅಜಿಗಿಜಿಯಾದುದು ; ನುಗ್ಗಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಜಜ್ಜಿಹೋಗಿರುವಿಕೆ ; ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವಿಕೆ: ಬೀಳೊ ಮಗನೆ, ಜಿಬ್ಬಿ ಆಗಿ ಸಾಯು (ಚೇನಬಾ. ೨೦೨). **ಜಿಬ್ಬೆ:** ೫. ಹನುಮಂತನು ಇಂತಹ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳ ಸುಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕು ಜಿಬ್ಬೆಯಾದನು (ಮುಗಿಮ. ೦೫೩);

ಜಿಬಿಜಿಬಿ, ಜಿಬ್ಬೆಜಿಬ್ಬೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): "ಜಿಬಿಜಿಬಿ–ಅಂಟುಂಟು" (ಜಾನಕೋ. ೬೦): ಈ ಭೈರವಿಯ ತೊತ್ತಳದುಳಿತಕ್ಕೆ ಪರಕೀಯ ಸೊತ್ತಿನ ನೊಗ ಜಿಬ್ಬೆಜಿಬ್ಬೆಯಾಯಿತು (ಸುವರ್ಣ. ೨೨೬). ಜಿಬ್ಬಡಿಕೆ=ಅಂಟಂಟಾದ ಅಡಕೆ : (ಕಿ). ಜಿಬ್ಬಿಯಾಗು, ಜಿಬ್ಬೆಯಾಗು=ಹಣ್ಣಾಗು; ಮೆತ್ತಗಾಗು; ನುಗ್ಗಾಗು: ಕಚೇರಿ ಕಟ್ಟೆಯ ವೆಚ್ಚದೊಳಗೆ ಮನುಷ್ಯ ಜಿಬ್ಬಿಯಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೯೦) : ನೀಲನು ತುಸು ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡಿದ್ದರೆ ಅವನೂ ಅವನ ಕುದುರೆಯೂ ದನಗಳ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಅವುಗಳ ತುಳಿದಾಟದಿಂದ ಜಿಬ್ಬಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಂಗಾಹೆ. ೫೮) ; ಹೆಂಡತಿ ಈ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಭಾವದ ಮೂಢರ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಜಿಬ್ಬೆಯಾಗಲು ತೊಡಗಿರುವಳು (ರಾಮಾಕ. ೪೬).

[ದೇ.ಕಿ ತೆಲು. ಜಿಬ್ಬು]

ಜಿಬ್ಬೆ 'ಜಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಜಿಬ್ಲಿ 'ಜಿಬಿಲಿ' ನೋ.

ಜಿಮಕಿ 'ಜುಮಕಿ' ನೋ.

ಜಿಮಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಕೊಚ್ಚೆಯಾಗು ; ಅಜಿಗಿಜಿಯಾಗು : ರಸ್ತೆಯಲ್ಲ ಜಿಮಿಗುಡುವ ಕೆಸರು ಕವಿದು ಮಳೆಯ ಮುಸುಗಿನೊಳಗೆ ದೂರದೃಶ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಸರಿದು ನಿಂತಿದ್ದವು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೦೩).

[ಜಿಮ್ಮಿ$_0$ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಜಿಮ್ಮಂಡೆ 'ಚಿಮ್ಮಂಡೆ' ನೋ.

ಜಿಮ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತೇಜಫಲ, ಜಿಮ್ಮಿ, ತುಂಬುರು (ಮೈಜಿಗಿ. ೭೯-೦೬೨೦). [?]

ಜಿಮ್ಮೆ, ಜುಮ್ಮೆ (ನಾ). ಅಧೀನ ; ವಶ ; ಸ್ವಾಧೀನ : ಶ್ರೀಮುಖ ಸಂವತ್ಸರದಾರಭ್ಯ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಆಚಾರ್ರಿ ಜಿಂಮೆಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟು ವರುಷಂಪ್ರತಿಯಲೂ ಐದುವರಹದ ಮೇರೆಗೆ ಜೋಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೯೪-೩೬ : 1813); ಒಂದು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನ ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡಳಿತದ ಜಿಮ್ಮೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೮೬). **ಜುಮ್ಮೆ :** ಗಡಿಗಳ ಬದುಕೆಲ್ಲಾ ಮೀರಸಾಬರ ಕೈದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಪೈಯ್ಯನವರ ಜುಮ್ಮೆಮಾಡಿದರು (ಹೈದರ. ೦೦೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಿಮ್ಮಾ]

ಜಿಯಚಾಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೋದೂರ ಜಿಯಚಾಯರುಂ ನರಸಾಕ್ಷಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೧೧೮-೪೫ : 726). [?]

ಜಿರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಜಿರಗುಟ್ಟುವ ದುರಗುಟ್ಟುವ ಕತ್ತಲೋ ಕತ್ತಲೇ (ಹೈದಸ. ೩೭-೭). [ಜಿರ$_0$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜಿರಲೆ 'ಜಿಱಲೆ' ನೋ.

ಜಿರಳೆ 'ಜಿಱಲೆ' ನೋ.

ಜಿರಾ (ನಾ). ಚಿಲಖತ್ತು ; ರಕ್ಷಾಕವಚ : ಸಕಲಾಯುಧಗಳಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಂಗಿ ಪಾಗು ಜಿರಾ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ (ಶಿವದ. ೯೩-೦೦). [←ಪಾರ. ಜಿರಹ್ ; ಮರಾ. ಜಿರಾ]

ಜಿರಾತಿ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಪತಿ 'ಜಿರಾವರ್ತಿ' ನೋ.

ಜಿರಾಫೆ (ನಾ). ಒಂಟೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ತುಂಬಾ ಉದ್ದವಾದ ಕೊರಳುಳ್ಳ, ಮೈಮೇಲೆ ಕರಿಯ ಮಚ್ಚೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಜಿರಾಫೆ ಎಂಬುದು ಬಹಳ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಹೆಸರು (ಪ್ರಾಣಿಪ್ರ. ೩೦).

[←ಅರ. ಜಿರಾಫಾ ; ಪಾರ. ಸುನಾರ್ಫ್./ಇಂ. Giraffe]

ಜಿರಾಯತ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯತಿ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತದಾರ 'ಜಿರಾಯಿತುದಾರ' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತಿ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತು, ಜರಾಯಂತ, ಜಿರಾತಿ, ಜಿರಾಯಂತು, ಜಿರಾಯಂತಿ, ಜಿರಾಯಿತ, ಜಿರಾಯಿತಿ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸಾಯ; ಬೇಸಾಯ. 'ಜಿರಾಯಿತುದಾರ' ಪರಾ. ೨. ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ನೆಲ,–ಭೂಮಿ. **ಜರಾಯತ :** ೧. ಜರಾಯತ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ದೂರ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಇದ್ದಂಥಾ ರೈತರನ್ನು ಕರೆಸಿ (ರಾಜೀಂದ್ರ. ೪೮). ೨. ನೀಲಿಯ ಬೀಜವನ್ನು ಜರಾಯತ ಪೈಕಿ ಯಾವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಬಿತ್ತಿದರೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೩). **ಜಿರಾತಿ :** ೩. ತೋಟಗಾರಿಕೆ : (ಮೈಗೆಜೆ. IV, ೭೯೦). **ಜಿರಾಯತ :** ೨. ಜಿರಾಯತದಲ್ಲಿ ಎರಿಯ ಭೂಮಿಯೇ ಉತ್ತಮವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೬೫). **ಜಿರಾಯತಿ :** ೧. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಜಿರಾಯತಿಯಿಂದಲೂ . . . ಲಾಭದಾಯಕ ಬೇಸಾಯದಿಂದಲೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದರು (ಊರುಕ. ೪೦). **ಜಿರಾಯಿತ :** ೧. ಒಂದೆಕರೆ ಗದ್ದೆಯೂ ಜಿರಾಯಿತ ಆಗುತ್ತಿದೆ (ನಾಲ್ಕಮ. ೮). **ಜಿರಾಯಿತಿ :** ೧. ಯುದ್ಧವಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಿರಾಯಿತಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ . . . ಹಾಜರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾಮಂ. II, ೪೮); ಆಚಾರಿಗಳು . . . ಜಿರಾಯಿತಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸರ್ವಮಂ. ೩೪೯).

ಜಿರಾಯಿತುಜನ = ರೈತಾಪಿಜನ; ಬೇಸಾಯಗಾರರು; ಒಕ್ಕಲ ಮಂದಿ : ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರು, ಮತ್ತು ಎಕ್ಕಂಡೆ ಸಿಪಾಯಿ, ಜಿರಾಯಿತು ಜನ, ಖಾಸಾಬಾರು, ಕಂದಾಚಾರ ವಗೈರೆ ಜನರಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಂಡು ನಿಂತರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೬೪).

[←ಅರ. ಜಿರಾಅತ್; ಹಿಂ. ಜಿರಾಯತ್]

ಜಿರಾಯಿತುದಾರ, ಜಿರಾಯಿತದಾರ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಬೇಸಾಯವನ್ನೇ ಕಸುಬಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬೇಸಾಯಗಾರ; ಒಕ್ಕಲಿಗ : ಹಣಗಾರರು ಹುಳ ಸಾಕುವ ಜಿರಾಯಿತುದಾರರಿಗೆ ಸಾಲ ಸೋಲ ಕೊಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಾಹುಕಾರರು ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಪಡೆದು (ಕಲನೆ. ೩೦೧). **ಜಿರಾಯಿತದಾರ :** ತಮ್ಮ ದನಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿ ಊರಿನ ಸುತ್ತ ಓಡಿಸಿ ಆನಂದಪಡುವದೇ ಜಿರಾಯಿತದಾರನ ಸಂತೋಷ (ಭೀಮಕಾ. ೧೨೯). [ಜಿರಾಯಿತು + – ದಾರ್ಯ]

ಜಿರಾವರ್ತಿ, ಜಿರಾಪತಿ (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ; ಪ್ರಬಲವಾದ; ಜೋರಾದ : ಗಾಳಿಮಳೆ, ಹನಿಹನಿಮಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜಿರಾವರ್ತಿ ಮಳೆಯೂ ಸುರಿಯ ತೊಡಗಿತು (ಬಾಳಿಗಿ. ೫೩). **ಜಿರಾಪತಿ :** ಆ ಜಿರಾಪತಿ ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ವಾಲಗದವರು ಬರದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಮಲಿಮ. ೬೩೨); ಅಂಥಾ 'ಜಿರಾಪತಿ' ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಬಿಟ್ಟು . . . ಮದುವೆಗೆ ಹೊರಡುವ ಮನುಷ್ಯ ಯಾರು (ಮರಮ. ೨). [?]

ಜಿರಿ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾಗಿ ಶಿಥಿಲವಾದುದು; ಜೀರ್ಣವಾದುದು : ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಜಿರಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆಯನು ಬೀಸಾಡಿ (ಸಪೀಗೀ. ೬೬-೯); ನೋವುಗಳ ಜಾಲದಲಿ ಜಿರಿಯಾದ ಜೀವಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯದಾ ಗಾಯತ್ರಿ "ಮರಣವೇ ಶರಣ" (ಪಿಶಾಸೆ. ೩-೧೯). [<ಪ್ರಾ. ಜೀರ]

ಜಿರಿಕೆ (ನಾ). ಜೀರಂಗಂಟ್ಟುವಿಕೆ; ಶಬ್ದಮಾಡುವಿಕೆ : ಕರಿಯ ಘೋಷಣೆ ರಥದ ತುರಗ ಗರ್ಜನೆ ಜಿರಿಕೆ ಮೊರೆವ ವಾದ್ಯಬ್ಬರದ ಬಿರಿದು ಬೊಬ್ಬಿರಿವ ರವ ಧುರದ ಧನು ಝೇಂಕಾರನಾದವಾ ಯಮಲೋಕಮಂ ತುಂಬಿತು (ತುರಂಗ. ೪೬-೨೬). [ಜಿರ್ + – ಇಕೆ]

ಜಿರುದುಂಬಿ 'ಜೀರ್ದುಂಬಿ' ನೋ.

ಜಿರ್ಕರೆ (ನಾ). ಜಿರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ತಿಳಿಯದೆನೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ ಜಿರ್ಕರೆಯುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೫೦-೭೩). 'ಜೀರ್ಗರೆ' ಪರಾ.

[ಜಿರ್ + ಕರ್$_1$]

ಜಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಿಲ್ಲಿಱು' ಪರಾ.

ಜಿಲ್ಲೆನ್ನು = ಚಳಿಯಿಂದ ಜುಮ್ಮೆನ್ನು : (ಕಿ).

ಜಿಲಿಬಿಲಿ 'ಜಿಲೇಬಿ' ನೋ.

ಜಿಲಿಬಿಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; "ಹಾಲುಹಕ್ಕಿ" (ನಳಚ. ಟೀಕು) : ಶುಕ ನವಿಲು ಜಿಲಿಬಿಲಿಗ ಗೀಜುಗ ಬಕ ಹಸುಬ . . . ಮೀಂಬುಲಿಗ ಹಕ್ಕಿಗಳು ರಂಜಿಸಿತು (ನಳಚ. ೧-೪೨). 'ಚಿಲಿಪಿಲಿಹಕ್ಕಿ', 'ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ' ಪರಾ.

ಜಿಲಿಬಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಗುಲಗಂಜಿ ಗುಪ್ಪೆಂದೆ ಬಿಲ್ಲೈಹರಳು ಬಿಲ್ಲು ಜಿಲಿಬಿಲ್ಲಿ ಜಿಂಕೆ ಭೊಗರಿ ಚಂಡು (ವಿಸ್ತೋಸು. ೧೯-೩).

[<ಜಿಬಿಲಿ ?]

ಜಿಲೀಪು 'ಜಿಲೀಬಿ' ನೋ.

ಜಿಲೀಬಿ, ಜಿಲೀಪು (ನಾ). ಊಳಿಗ; ಚಾಕರಿ. 'ಜಿಲೀಬಿದಾರ' ಪರಾ. **ಜಿಲೀಪು :** ಊರೊಳಗೆ ಬರುವಾಗ ನೇಮದ ಜಿಲೀಪಿನವರೊಳಿಗದ ಹರಿಕಾರರನ್ನು ಕಳುಹಿ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೩).

[←ಮರಾ. ಜಿಲೀಬ್; ಪಾರ. ಜಿಲಬೀ]

ಜಿಲೀಬಿದಾರ (ನಾ). ಸೇವಕ; ಚಾಕರ : ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಯು ಈ ಒಕ್ಕಲಿಗನನ್ನು ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುಂಗಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಜಿಲೀಬಿದಾರಾ ಇವನಿಗೆ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ಕೊರಡಾ ಹೊಡಿ . . . ಎಂದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೧).

[ಜಿಲೀಬಿ + – ದಾರ್ಯ]

ಜಿಲೆಯ (ನಾ). ಲೋಹದ ಕವಚ; ಚಿಲಖತ್ತು; ಸವಂಗ : ಆ ಬೊಕ್ಕಸಿಗನ ಕ್ರೂರಾಸಿವಿಘಾತಿಯಿಂ ಸದಾಶಿವನಾಯಕಂ ತೊಟ್ಟಿರ್ದ ಜಿಲೆಯಂ ಪರಿದು . . . ಮಸೆದೋಱಲಾಗಳಾ ಗಾಯಮಂ ಸೈರಿಸಿ (ಕೆಳನ್ಯ. ೨-೮); ದಂತದ ಸೂನಗೆ ಸೊಂಡಿಲೊಳಾಂತಸಿ ಮೈಗಮರ್ದ ಜಿಲೆಯ ಬಕತರ ಚೂಡಾಲಂ . . . ಇದಿರಾಂತಂ (ಕೆಳನ್ಯ. ೨-೨೬). 'ಜಿರಾ' ಪರಾ. [← ಪಾರ. ಜಿರಹ್]

ಜಿಲೇಬಿ, ಜಿಲಿಬಿಲಿ (ನಾ). (ಮೈದಾಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿ) ಕರಿದು ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಕ್ಕುಲಿಯಾಕಾರದ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಏನು ಕೊಡಲಿ ಸಾರ್, ಜಾಮೂರ್, ಜಿಲೇಬಿ (ಮಹಾಲ. ೪೬); ಒಂದು ಜಿಲೇಬಿ ಮಾಡಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಕಲ್ಲ ? (ತಿಡುಗು. ೫೪). **ಜಿಲಿಬಿಲಿ :** ಕಸಕಸಿ ಕೊಬ್ಬರಿ ಹಸನುಳ್ಳ ಜಿಲಿಬಿಲಿ ಬಿಸಿಯ ಹೊರಣಗಡಬ ಬಿಳಿಯ ಬೆಲ್ಲ . . . ಮುಂದಿಟ್ಟರ ಇಸಮಾಡಿ ಒಂದು ತುತ್ತ ತಿಂದೇನ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೮೩-೦). [←ಹಿಂ. ಜಿಲೇಬೀ, ಜಲೇಬೀ; ಮರಾ. ಜಿಲಬೀ, ಜಿಲೀಬೀ]

ಜಿಲೇವು (ನಾ). (ಉಕ) ಹೊಳಪು; ಕಾಂತಿ; ಮೆರುಗು; ಪ್ರಕಾಶ : (ಕಿ).

[←ಅರ. ಜಿಲಾ; ಪಾರ. ಜಿಲ್ಹಈ]

ಜಿಲ್ಲಡಿ (ನಾ). ಎಕ್ಕದಗಿಡ : (ಎಸಮ್ಯ. I, ೩೦). [?]

ಜಿಲ್ಲಾ, ಜಿಲ್ಲೆ, ಜಿಲ್ಹೆ (ನಾ). ಹಲವು ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗ; ಪರಗಣೆ : ಇವರಿಗೆ ಬೊಂಬೈ ಜಿಲ್ಲಾದಲ್ಲಿ ನಾಡು ಪಟೇಲ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦). **ಜಿಲ್ಲೆ :** ಕರ್ನಾಟಕದ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಗುಬ್ಬಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ ನಿಟ್ಟೂರು (ನಿಟ್ಟೂಶಾಂ. ೩); ಕೇರಳದ ಕಾಡಾರ್, ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಹವ್ಯಕರ ಕನ್ನಡ – ಇವು ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಉಪಭಾಷೆಗಳು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೩೫). **ಜಿಲ್ಹೆ :** ಸನ್‌ಲಾಯಿ ಈ ಜಿಲ್ಹೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ (ಬಂಗಾಹೆ. ೩೭).

[←ಅರ. ಜಿಲಅ; ಹಿಂ. ಜಿಲಾ; ಮರಾ. ಜಿಲ್ಹಾ]

ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಜಿಲ್ಲೆಯ ವರಿಷ್ಠಾಧಿಕಾರಿ: ಅಂದು ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯ ಅತಿಥಿಗಳಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಜಿಲ್ಲಾ + ಅಧಿಕಾರಿ]

ಜಿಲ್ಲಾಮಂಡಲಿ (ನಾ). ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಭೆ,-ಸಮಿತಿ : ನಗರಪಾಲಿಕೆಗಳ ಜಿಲ್ಲಾಮಂಡಲಿಗಳ . . . ಸದಸ್ಯರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ (ಭಾಧಾನ. ೯೦). [ಜಿಲ್ಲಾ + ಮಂಡಲಿ]

ಜಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಬಿದ್ದ ಅಥವಾ ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ತೂತು : (ಕಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಇಲ್ಲಿ ; ಮಲ. ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲಿ]

ಜಿಲ್ಲಿದುಂಬಿ (ನಾ). ಮರಿ ದುಂಬಿ : ಮಲ್ಲಿಗೆಯಲರ್ದಂಡೆವಿಡಿಯೆ ಬಂದೆಱಗುವ ಜಿಲ್ಲಿದುಂಬಿಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ನಿಂದು ಸೊಲ್ಲಿಪ ಪೂಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ (ಮೋಹತ. ೩-೦೭). [P ಇದು 'ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರ ಬಹುದು]

ಜಿಲ್ಲಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಜಿಲ್ ಎಂದು ಚಿಮ್ಮು : ಮತ್ತಮತಂಗಮದಂಗದೊಳೊಜ್ಜರಿಸುತ್ತ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಲ್ಲಿಱಿದುಗುತಹ ಬಿಸುನೆತ್ತರ ಪೊನಲ್ (ಜಯಕಾ. ೭-೨೨). [ಜಿಲ್ + ಇಱಿ$_1$]

ಜಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಾರು ; "ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [?]

ಜಿಲ್ಲೆ 'ಜಿಲ್ಲಾ' ನೋ.

ಜಿಲ್ಲೆದಾರ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ : ಮಾಮಲೇದಾರನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಮೂವರಾಗಲಿ ನಾಲ್ವರಾಗಲಿ ಜಿಲ್ಲೇದಾರರೆಂಬ ಕಾರಕೂನರಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಥಾಗ. ೩೭೭). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಿಲೇದಾರ್]

ಜಿಲ್ಲೆ 'ಜಿಲ್ಲಾ' ನೋ.

ಜಿವಸ್ನಾನ (ನಾ). (?) : ಪತಿತನ ಭಿನ್ನಭಾರ್ಯಾದವನಾ ಜಿವಸ್ನಾನ ವಿವರ್ಜಿತನಾದವನ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹೀನನಾದವನ ನಿಮಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದು (ಶೇಷಧ. ೦೬). [P ಇದು 'ದಿವಾಸ್ನಾನ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಿವಿ 'ಜುಮ್ಮು$_2$' ನೋ.

ಜಿವಿರು 'ಸಿವುಱು$_1$' ನೋ.

ಜಿವಿಹಿಡಿ 'ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿ' ನೋ.

ಜಿವುಳಿ 'ಚಿಗುಳಿ' ನೋ.

ಜಿವುಳಿದುಱಿ 'ಚಿಗುಳಿದುಱಿ' ನೋ.

ಜಿಷ್ಣು (ನಾ). ೧. ವಿಜಯಿ ; ಜಯಶಾಲಿ ; ಗೆದ್ದವನು : ಪರಭೂಪಾಳಕ ಜಿಷ್ಣು ಶತ್ರುದಹನಂ ದುಷ್ಟಾರಿಕಾಳಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೦೭೨-೩೦; 1163); ಲೋಕತ್ರಯೀಜಿಷ್ಣುವನೆನ್ನಂ ಭೂಪನಂದಂ ತೃಣ[ವೆನೆ]ಲಘುವಂ ಮಾಡಿತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೩) : ಸತ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಶಾಂ. ೪೩). ೨. ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು ; ಜಿನ; ಅರ್ಹಂತ. ೩. ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತಿ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಅಂತು ವಿಷ್ಣು ಜಿಷ್ಣುಗಳ್ ಪರಸ್ಪರಂ ಶರವರ್ಷಮಂ ಕಱೆಯೆ (ಜಗವಿ. ೦೩-೯೩ ವ) : ಎಲೆ ಜಲಧಿ ಜಿಷ್ಣು ಚಕಿತಾಚಲಪಾಲಕ ಕಾವುದೆಮ್ಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೦-೯೫). ೪. ವಿಷ್ಣು ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣ. ೫. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. ೬. ಅರ್ಜುನ ; ಧನಂಜಯ : ನಸುನಗುತರ್ಜುನನು ಫಲುಗುಣ ಧನಂಜಯ ಜಿಷ್ಣು . . . ಸವ್ಯಸಾಚಿಗಳೆನಿಪ ಪೆಸರನು ತಿಳುಹಿ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೬-೪೬) : "ಅನಂತ ಗಿರಿಜೇಶ ಧನಂಜಯ ವೀತರಾಗ ಜಂಭಾರಿ ವಿರೋಧಿಮರ್ದನರೊಳೊಪ್ಪುವುದಿಂತಿವು ಜಿಷ್ಣುವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಜಿಷ್ಣುಚಾಪ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು ; ಇಂದ್ರಚಾಪ : ಘನಾಗಮದಂತೆ ಜಿಷ್ಣುಚಾಪಶರಕರಕೋದಂಚಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೭ ವ).

[ಜಿಷ್ಣು + ಚಾಪ]

ಜಿಷ್ಣುಸಾರಥಿ (ನಾ). ಅರ್ಜುನನ ಸಾರಥಿಯಾದವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಜಿಷ್ಣುಸಾರಥಿ ರಾಮ ಅಚ್ಯುತಾಧೋಕ್ಷಜ ಸೃಷ್ಟಿಗೊಡೆಯ ಭಾರ್ಗವಮೂರುತಿ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೭೭-೬). [ಜಿಷ್ಣು + ಸಾರಥಿ]

ಜಿಹಾಸೆ (ನಾ). ೧. ತ್ಯಜಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವ ಬಯಕೆ : ಇನ್ನು ಬೇಡ ಈ ನಿರಾಶೆ, ಮನವೆ; ಬೇಡ ಈ ಜಿಹಾಸೆ (ಸುನೀತ. ೭೪-೨). ೨. ಬೇಸರ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ; ಜುಗುಪ್ಸೆ: ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ತುಂಬ ಜಿಹಾಸೆಯುಂಟಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ವಚಭಾ. ೩೨೮) ; ಸರ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ಜಿಹಾಸೆ (ರಾಜಸೂ. ೬೮). [ಸಂ. ಜಿಹಾಸಾ]

ಜಿಹ್ಮ (ನಾ). ೧. ವಕ್ರವಾದುದು; ಕುಟಿಲವಾದುದು; ಡೊಂಕಾದುದು: "ವೇಲ್ಲಿತಂ ಜಿಹ್ಮಂ ವೃಜಿನಮೆನಲು ಪೊರೆದ ಕೊಂಕಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೦೨೮-೭). ೨. ಜಡ ; ಸೋಮಾರಿ ; ಅಲಸಿ : "ಅಲಸಃ, ಶಿಥಿಲಃ, ಮಂದಃ, ಜಡಃ, ಜಿಹ್ಮಃ, ಮಂಥರಃ-ಈ ೬ ಸೋಂಬಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೩೩); ಲೊಡಕ ಲೊಡಕ ಜಿಹ್ಮರ ಕೆಟ್ಟ ಸಂಸಾರವು ನೋಡಮ್ಮಮ್ಮ (ಪುರಂದ. ೫-೦೦೦-೦). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ಮಗ (ನಾ). ವಕ್ರವಕ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : "ಹಿಂಡಲಂ . . . ಜಿಹ್ಮಗಂ ಕುಂಡಲಯೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೮-೨). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ಮೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಪಟ ; ಮೋಸ : ಜಗದೊಳು . . . ಕರಿ ತೇರುವಾಜಿಯಾಳುಗಳವರಿಂದ ಜಿಂಹೆ[ಜಿಹ್ಮೆ]ಗಳನೊಡ್ಡಿ ಜಯದ್ರಥನಲ್ಲಿ ಪೊಕ್ಕು (ಕಱಿಕಂ. ೩೦). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಯುಕ್ತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಸೂಯೆ, ನಿಗೂಢಾರ್ಥ, ಜಡತ್ವ, ಆಲಸ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಅರೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಪಕ್ಕವನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆ: ಪೊಳೆವರೆಗಣ್ಣಿಂ ಕೆಲದೊಳ್ ಕಳಲ್ಚಿ ಬೀಳ್ವಾಲಿಯಾಗೆ ಜಿಹ್ಮೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೩೦). [ಸಂ. ಜಿಹ್ಮ]

ಜಿಹ್ಮೆ$_2$ (ನಾ). ಶರೀರದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತರಳ ತಿಳಿ ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾಮಗಳಾಯುರು ಸುಷುಮ್ನೆ . . . ಜಿಹ್ಮೆಯಾ ಅಶ್ವಿನಿ (ಗಗತಾ. ೯-೦೦). [ಸಂ. ಜಿಹ್ಮಾ]

ಜಿಹ್ವ (ನಾ). ನಾಲಗೆ ; ರಸನೇಂದ್ರಿಯ : ಮಾಣದೆ ಮಮ ಜಿಹ್ವದಿ ನೆಲೆಗಾಣಿಸೆ ದಯದಿಂದಲೀಗೆನಗೆ ಸನ್ಮತಿಯಂ (ನೀಲಧ್ವ. ೭). [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾ]

ಜಿಹ್ವಕ (ನಾ). ೧. ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶ್ವಾಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಮೈಯುರಿತ, ಕಂಗೆಡಿಕೆ, ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿರುಸು ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತ: ಮತ್ತಮಾ ತ್ರಯೋದಶ ಸನ್ನಿಪಾತಮಾವುದೆಂದೊಡೆ:-ಸಂಧಿಗ, ಅಂತಕ . . . ಜಿಹ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಹ್ವಾ]ಕ, ಅಭಿನ್ಯಾಸ, ಪ್ರಳಾಪಗಳು (ಸಕವೈ. ೦೫೦). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ನಿಮಿತ್ತಕ, ಸಂಘಟಕ, ಸ್ಫುರಿತಕ, ಭ್ರಾಂತಕ, ತಿರ್ಯಗಾಯಿತಕ, ಅತಿದೃಷ್ಟಕ, ಉತ್ತರ, ಸಂಘಟ್ಟಿತಕ, ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನಕ, ಜಿಹ್ವಕ, ಅತಿಜಿಹ್ವಾಯೋಗ, ಸೀತ್ಕಾರ, ದಂಶನಕ ಎಂಬ ಚುಂಬನದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲೊಂದು : ರಸನೆಯಿಂದೊಯ್ಯನಲೆದು . . . ಜೀವೇಶಂ ಚುಂಬನಮನೊಡರ್ಚೆ ಜಿಹ್ವಕಮೆನಿಕುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೦೨-೯) ; ಜಿಹ್ವಕ . . . ಸೀತ್ಕಾರ ದಂಶನಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶವಿಧ ಚುಂಬನ ಸಂಭ್ರಮಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ವಾಗ್ರ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ತುದಿ; ತುದಿನಾಲಗೆ: ವಾಣಿ ಬಂದು ಸಮಂತಿರ್ಕೆ ನವೀನ ಸೌರಭದವೋಲ್ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದೊಳ್ ರುದ್ರನಾ (ಜಗವಿ. ೦-೬); ಎನ್ನ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದೊಳಾವಗಂ ಸರಸತಿಯಿರ್ಪುದಿಲ್ಲಂ (ಅದ್ಭುತ. ೧೭-೦೨).

[ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಅಗ್ರ)]

ಜಿಹ್ವಾಚಾಪಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕುಡುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿನ್ನಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ; ನಾಲಗೆಯ ಚಪಲತೆ. ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಡಿಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ; ಮಾತನಾಡುವ ಚಪಲ : ಅವರ ಜಿಹ್ವಾಚಾಪಲ್ಯ ನನ್ನ ಶ್ರವಣಚಾಪಲ್ಯಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗಿ ಸಿಹಿಯಾಗಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೦೭೫).

[ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಚಾಪಲ್ಯ)]

ಜಿಹ್ವಾಪ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಲೊಚಗುಟ್ಟಿ (ನೀರು) ಕುಡಿಯುವ ಹುಲಿ, ಬೆಕ್ಕು, ನಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ : ಬೇಳಾಗದೆ ಜಿಹ್ವಾಪಂ ಮೇಳಿಸಿ ಬಂದಡಿಸಿ ಪಿಡಿಯಲಿಂಡಲನಾ ದಪ್ಪಂಗೇಳಸಿದರದು ಗಡ ನೀಂ ಕೋಟಿಯ ವಿಷ್ಣುವನೆ ಪೊಸ ತದ್ವಿಷಮಲುಗುಂ (ಪಾಪು. ೦೩-೪೦). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ವಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಮೂಲಕ ರುಚಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ : ನಾಲಗೆಯಂ ಸವಿಯೆ, ಇದು ಮಧುರಂ ಇದು ಪುಳಿ ಇದುರ್ವ್ ಎಂಬವು ಮುಂತಾಗಿ ವುಟ್ಟುವ ತಿಳಿವ ಜಿಹ್ವಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆನಿಪುದು (ಚಳಿ. ೩). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ)]

ಜಿಹ್ವಾಬಂಧ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಮೊಲ, -ಬಿಡದ : ಎರಡುಮಾಣಗೆಯೊಳ್ ಗಣ ಭಾಗದ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಜಿಹ್ವಾಬಂಧಮೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಆಶ್ವ. ೧೭-೪ ಟೀಳಿ). : ನಾಲಗೆಯ ವೆಂದಲಿಗೆ ಜಿ ಹ್ವಾ ಬಂ ಧ ವೆಂ ಬ ಹೆಸರು (ಆಶ್ವಟೀ. ೭೮-೪). [ಸಂ.(ಜಿಹ್ವಾ + ಬಂಧ)]

ಜಿಹ್ವಾಮೂಲ (ನಾ). = ಜಿಹ್ವಾಬಂಧ : ಕೊರಲುಂ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಮುಂ ಮುರಮುಂ . . . ದಂತಮುಮೆಂದಕ್ಕರಮುದಯಿಪ ತಾಣಮಾದುದೇ ವೇಟ್ಟಿಂಟುಂ (ಕಪಾಪು. ೭೦). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಮೂಲ)]

ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾ] 'ಕ' ಕಾರದ ಹಿಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗದಂತಿರುವ ವರ್ಣ : 'ಕ'ಕಾರಮುಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಮಾಗುಳಿದ ವಿಸರ್ಗದ ಪಸಂಬಿಯ ಲಕ್ಷಣದಂತಿರ್ದ ವರ್ಣಂ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯಮೆಂಬುದುಂ (ಕಾರಂದ ಸಂಗಡದ) ಅದಱ ಸ್ವರೂಪಂ (ಃ) (ಕಾಮ. ೦೬ ಪ್ರಕ್ಷಿ.). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ವಾಮೇಳಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯ] ಚುಂಬನದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಣಯಿಗಳೆಂ ಪರಸ್ಪರ ನಾಲಗೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಂ : ಜಿಹ್ವಾಮೇಳಕಂ . . . ಸೀತ್ಕಾರ ದಂಶಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶ ವಿಧ ಚುಂಬನ ಸಂಭವಿಮಿಗಂ (ವಿದೀಕ. ೨೩೯). 'ಜಿಹ್ವಕ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾಮೇಳಕ]

ಜಿಹ್ವಾರವ (ನಾ). ಸೀತ್ಕಾರ : "ಶಾಸ್ತ್ರಸಕಂ ಜಿಹ್ವಾರವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೦೩). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ರವ)]

ಜಿಹ್ವಾರಾಜಿ (ನಾ). ಗಂಟಲ ಮೇಲಲ್ಬಟ್ಟ ಅಂಗುಳು : ನಾಲಗೆಯ ಮೇಲಣ ಅಂಗಳಿಗೆ ಜಿಹ್ವಾರಾಜಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು (ಆಶ್ವಟೀ. ೩೮-೯).

[ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ರಾಜಿ)]

ಜಿಹ್ವಾಲಸ (ನಾ). ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ ; ನಾಲಗೆಯು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಸಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೋಳಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮತ್ತು ರಕ್ತಗಂಧ ಉಂಟಾಗುವದು. ಅದನು ಜಿಹ್ವಾಲಸವೆಂಬರು (ಪ್ರಕೃಸಾ. II, ೦೦೬). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಉಲಸ)]

ಜಿಹ್ವಾಸ್ತಂಭ (ನಾ). ನಾಲಗೆ ಸೇದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಮಾತು ನಿಂತಂತೆ ಹೋಗುವುದು: ಮೂಗಿಗೆ ಆ ತುವ್ವನ್ನೇ ಇವ್ವತ್ತನಾಲ್ಕು ದಿನ ನಸ್ಯವಂ ಮಾಡಿದರೆ ಸಲಲಮದ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶ, ಜಿಹ್ವಾಸ್ತಂಭಗಳು, ಈ ವೀದರಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮಾಣುವುವು (ವಿವೃವಿ. ೬೩). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಸ್ತಂಭ)]

ಜಿಹ್ವೆ (ನಾ). ೧. ರುಚಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಮತ್ತು ಮಾತನಾಡಲು ಸಾಧಕವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ : ನಾಲಗೆ : ಆಡಿ ಹುಸಿಯನೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿ (ಬಸ. ೬೩೬) ; ಸುಡು ಸೂಪಂ ಘೃತಮಿಲ್ಲದೂಟವ ವರಾನ್ನಾವೇಕ್ಷೆಯಾ ಜಿಹ್ವೆಯಂ ಸುಡು ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಬಾಟ್ಕಿಯಂ (ಸೂ ೯ ಮೂ ೪. ೨೧) ; ಶಾರದೆಯ ನರ್ತಿಸುಗೆ ನಲಿದೊಲಿದೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯಲಿ (ಶಾಪ್ರಾಅ. ೦-೩). ೨. ಉರಿಯು ನಾಲಗೆ ; ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ : "ಜಿಹ್ವಾ, ಅರ್ಚಿ—ಈ ೨ ಶಬ್ದಿನ ನಾಲಗೆ" (ಹರಿಯು. ೦೩-೬೬). ೩. ರುಚಿ : ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಧನವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಜಿಹ್ವೆ ಎಂಬುದಿಲ್ಲ (ಚೋಳಮ. ೦೨೯-೩೦೦). [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾ]

ಜಿಜಲೆ, ಜಿರಲೆ, ಜಿರೆಳೆ, ಜಿಜಿಲೆ (ನಾ). ೧. ಶತವದಿ ; ಸಾವಿರಕಾಲು ಹಂಳಿಂ ; ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳಂ : "ಕರ್ಣಜಲೌಕೆ, ಶತವದಿ ಎಂದೆನಿಪ ವಿಟ್ಟಿಪುಗಳಜಿ ಜಿಜಲೆಯು ಹುಳುವಂದೂ ಎಂಬರು" (ಜಾಚರಿ. ೪). ೨. ಅತೆಹುಳು; ಜೊಂಡಿಗೆ; ಅಕ್ಕಳೆ; ತೊಂಡಂಗಿ: "ಮಟಾರಿ ಜಿಜಲೆ[ಜಾತಾಂ. ಜಿಜಿಲೆ, ಜೀಜಿಲೆಯುಮ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೦೩). ಜಿರಲೆ : ೨. ಜಿರಲೆಯಲ್ಲಿ ೨ ನಾಳಗಳ ವ್ಯಾನ ೦.೧ ರಿಂದ ೦.೨ ವ್ಯೆಕ್ಯಾರ್ (ಕೀಬಿಜಿ.ಅ): ಜಿರಲೆ ಸತ್ಕಲಿ, ಗಂಧ ಬಳಿಯಲಿ (ಹಂಗಸಂ. ೦೬೨). ಜಿರೆಳೆ : ೨. ಜಿರಳೆಯ ಮೂಷಿನ ಮುಂಂಡಿರುವ ಕೂದಲನ್ನು (ಉಡುಗೊಡ. ೦೬). ಜಿಜಿಲೆ : ೨. "ಜತುಕೆ, ಆಜನಪತ್ರ ಎಂದೂಡೆ ಹೆಬ್ಬಾಲಲು; ಜಿಜಿಲೆ ಎಂದೂ ಎಂಬರು" (ಜಾತಾಂ. ೪). 'ಜರಿ' ವರಾ. [ದೇ.ಜಿ ಕೊಂಡಿ. ತಿಜಿಲ್]

ಜಿಜಿಲೆ 'ಜಿಜಿಲೆ' ನೋ.

ಜೀ 'ಜೀಯ' ನೋ.

ಜೀಂಕಿಸು, ಜೆಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಗಳು ; ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು : ಗಜಪ್ರಯಾಂಬರಚರರ್ ಜೀಯಂಯ್ಯಂ ಭಾವ್ಯಿಂದು ಜೀಂಕಿವನ್ನಂ ವವದಂತಿ ಪೋಪ್ಪವರುದು ನಿಜಾವಾಸ್ಯಾರೂಢದಿಂ ಪೋರ್ವನ್ದೊಲ್ (ಜಾಂಪು. ೩-೦೦೦) ; ವಿಸ್ತರಿಂ ಮಾಡಿಸಿ ಬೀಜ್ ಕನ್ನೆ[ಗಜ]ಯಂ ಜೀಪಜ್ಯಂ ಭಾವ್ಯಿಂದು ಜೀಂಕರಿವನ್ನಂ ಸಲೆ ಪೂಣ್ದು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆ ಕಾಳಂ ಮಹಾದಾನಿಯೋ (ಸಾಇತಿ. XX, ೩೦-೨೦ ; ೧೦೬೬) : ದ್ರೋಣಾರ್ ಜೀಂಕಿಸೆ ಕರಿಯು ಸರಿಯನೆನುಂಯ್ದುಂತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಾನಕೊಯ್ದು ಕಟ್ಟುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೬೦ ಆಖಿ). ೨. '(?) : ಜೀಂಕಿಸಂ ಜನುಗನವನಿಸಂ ಕೆಂಪ್ಪಕಿರಿಸಂ (ಆಪು. ೩-೦೯). ಜೆಂಕಿಸು: ೧. ಬಯಕೆಪಿಸ್ಪಾಸನೆಪ್ಪಿ ಬಂದೇಳ್ವರಲಳ್ಕ ಜಂಕಿಸಲೆ.ಂಡಿಸಿ ಕೆತ್ತಿಸಿದಂ (ಏಕ. XIII, ೩೦೩-೨೫ ; ೧೨೫). [?]

ಜೀಂಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಚೀರು; ಸೀತ್ಕಾರಮಾಡು: ಅವರದೆಂ ತಣ್ಪಿನಿಂ ಜೀಂಗರೆವ ಬನದಮಂ ನೋಡಾ (ಮಿತ್ಕಗೋ. ೯). [ಜೀಂ ? +ಕರೆ]

ಜೀಕ 'ಜೀಕ್ಕು' ನೋ.

ಜೀಕಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಉಯ್ಯಲಾಡು: ತೂಗಾಡು: ಬೀರು ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು ಜೀಕಹೊಡದು ಆಟಮ ದಂಡಿಗೆ ಉದ್ಯಾನಮಾಡಿದ (ಪ್ರವಿ. ೭೦) : ಯಾವ ಸಕಾಸ್ಪನ ಜೋಕಾರಿಗೂ ನಂಕದಂತಹ ಜೀಕ ಹೊಡೆದು ಆಕಾಶದಿಂದ ಭೂತಳದವರೆಗೆ ದೀರ್ಘ ವರ್ತುಳಗಳನ್ನು ತೀವಕೊಗುತ್ತದೆ (ಗಾಕಿ. ೬).

[ಜೀಕ್(<ಜೀತ್ತು) + ಹೊಡೆ (<ಪೊಡೆ)]

ಜೀಕಳಿ 'ಜೀಕೋಪಮಿ' ನೋ.

ಜೀಕು, ಜೀ, (ಉಕ್ರಿ). ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೊಟ್ಟಿಲು ಮುಂತಾದವನ್ನು ತೂಗು ; ಉಯ್ಯಲಾಡು : ಜಾಕುಗರಿಗೆ . . . ಕಾಲುವೆಯಲ್ಲಿ ಈಜುವುದು ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಜೋಕಾರಿ ಕಟ್ಟಿ ಜೀಕುವುದು-ಕ್ಕೆಲಾಗದೆ ಕಾರ್ಮಗಳಾಗಿದ್ದವು (ವಿಪಧಿ. ೮) ; ಕ್ಷಣಕಾಲ ಜೊಂತ್ತಿ ಹಕ್ಕಿಸಿ ಕೈ ವಲ್ಲಿಡ ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿ ಪಾಕೆ ಜೀಕಿ ತೆಲಿದಟ್ಟಿ ಅನುಭವ (ಯಾಪ ಪೆ. ೦೬೨) ; ಟೊಂಗೆಯನ್ನೇರಿ ಜೋಕಾರಿಯಾಡಿ ಜೀಕುವಳು (ಪಪ್ಪಾಕಾ. ೨೯) ; ಸಂಜೆಯ ಮುಂದೆ ಜೋಕಾಲಿ ಜೀಕುವರು (ಕಪ್ಪಕಾ. ೦೪೩). [?]

ಜೀಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕರ ನೋಂಕಲೊಡನೆ ವಜ್ರದ ವಿತಂಡಗಳುರ್ಚ ತೆಱೆದವ್ ಜೀಕು ಗಿರ್ರಿಂದು (ಜ್ಞಾಪ್ರಕ. ೦೯-೦೩೮). ೨. ಮೆಟ್ಟಿನ ತೊಗಲಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ವರ್ಮರ ಶಬ್ದ ; ಗಿರಕೆ ಚಡಾವಿನ ಶಬ್ದ : ಅವನ ಮೆಟ್ಟಿನ ಜೀಕು ಕೇಳಿ ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ 'ಮಾಸ ಸವಾರ' ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ವಿನ್ಸಬಲ್ಲರು (ಹಹಸ. ೨೬) : ಹೇಳವಾಡಿಸಿದ ಸುವಾರಂ ಒಂದೇ ಗೇಣಾ ದಪ್ಪವ್ಳಳ್ಳ ಜೀಕಿನ ಜೋಡು (ಸುಪಾಂ. ೩೨). 'ಚೀಗು' ವರಾ.

ಜೀಕು$_3$, ಜೀಕ (ನಾ). ೧. ತೂಗಾಟ; ಹೊಯ್ದಾಟ: ಯಾರಿಗೇನಾತ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸವೇ ಒಳಗುರುವು ಒಳಗಿನಂತೇ ಹೊರಗೆ ನಮ್ಮ ಜೀಕು (ನನಲ್ಲ. ೩೨-೦೬); ನದಿಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ತರಂಗದ ಗತಿ ಇರಬೇಕು. ಆ ಜೀಕು (Swing) ಇರಬೇಕು (ವಿಜಾಮಂ. ೧೪೪); ತೊಟ್ಟಿಲದ ಜೀಕಿಗೆ ಮಗು ಮತ್ತೆ ಮಲಗಿತು (ನಡದಾ. II, ೦೦೩೨). ಹಾಗೆ ಇದು, ಹೀಗೆ ಇದು, ಎನುತ ಜೀಕು ಜೀಕಿನ' ವಿಲಾಸದಲಿ ತನ್ಮಯವಾಗಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೩-೩). ೨. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಸಾಧನ; ಗಿರಗಟ್ಟೆ; ಗಿರಕಾಲೆ: ಕುದುರೆಯ ಜೀಕಿನಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ತಿರುಗುವಂತೆ ಈ ಸೂರ್ಯಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲು ತಿರುಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರೋಕಿಶ್ಯಾ. ೨೪). **ಜೀಕ:** ೧. ಕಾಲ್ಗಳಿಗೆ ತೆರೆಗೆ ಕೊಳಗಳಿಗೆ ತೊರೆಗೆ ಜವ್ವನದ ಜೀಕವಾಗಿ ಕಾರ್ಗಾಲ ಬಂತು (ಕರುಶ್ರಾ. ೪೦-೭); ಕೂಸಿಗೆ ಜೀಕವನ್ನು ಮೊಣಕಾಲುಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ಕೊಡುವನು (ಕನ್ನಡಾ. ೪೩). ೨. ನಾವು ತೊಟ್ಟಿಲ ಜೀಕದ ಬಳಿಗೆ ಹೋದೆವು (ಕಸಾಪ. I-೧೩೭).

ಜೀಕಾಡು, ಜೀಕವಾಡು = ತೊನೆದಾಡು; ಅತ್ತಿತ್ತ ತೂಗಾಡು: ತಂತಿಯ ಮೇಲೆ ಜೀಕಾಡುವ ಡೊಂಬನಂತೆ ಆಯಿತು ನನ್ನ ಚಿತ್ತ (ಮುಂಗಾಪು. ೪೨); ಎದೆಯ ಹೂವ ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿ ತೂಗಿತೂಗಿ ಜೀಕವಾಡಿ (ಕರುಶ್ರಾ. ೧೩-೬); ನೆಮ್ಮದಿ, ತುಷ್ಟಿ, ಹರುಷಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಆತನ ಬದುಕು ಜೀಕವಾಡುತ್ತಿದೆ (ಬನಸಿ. ೬೨). [<ಜೀಕು$_1$]

ಜೀಕುಳಿ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಜೀಕೊಳವಿ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಜೀಕೊಳವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಜೀಗು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಪಾಲ್ದೆನೆಗಳಿಗೆರಗುವ ಜೀರಂಗಿಗಳ ಜೀಗು ಶ್ರುತಿಹಿಡಿದಂತಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೯). 'ಜೀಕು$_2$'ಪರಾ.

ಜೀಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜೀರ್ ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು (?): ಕಕ್ಕೆಕಾಯ್ದಂಗೆ ಹಾಕ್ಯಾರೆ ಹುಲಿಬಣ್ಣ ಜೀಗುಟ್ಟುತಾವೇ ಸರಮುತ್ತು (ಹುಟ್ಟಹ. ೪೫). [<ಜೀರ್$_3$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜೀಟು$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ಊರೆ; ಆಧಾರ; ಆಶ್ರಯ: ಕವಲು ಇದ್ದ ಉದ್ದವಾದ ತೊಲೆಗಳನ್ನು ಜೀಟುಗೋಲು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ . . . ಜೀಟು ಕೊಟ್ಟು ಆ ತೊಟ್ಟಿಲಕ್ಕೆ ಬಿಗಿಮಾಡಿ ಮೊಟ್ಟಿಯನ್ನೂ ಸಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೦೩). 'ಜೀಟುಗೋಲು' ಪರಾ. [?]

ಜೀಟು$_2$ (ನಾ). (?): ಕೈಯ್ಯ ಮಾಟದಿಂ ಜಗಶ್ರುತಿಯ ಪಾಠದಿಂ ದೂರತವ ಕೂಟದಿಂ ಭವಸಂಹರಾ ಜೀಟನಿಂ ಮಂತ್ರನುತಿ ವೇಟದಿಂದೊಲವಹಮಿ ನೋಟದಿಂ ಕೃಪೆ ಶ್ರದ್ಧೆ (ಲಿಂಗಪು. ೦೨-೧); ಜೀಟು ಜೀಟಿಗೆ ರತಿಪ್ರೌಢಿ ಸಮನಿಸಿ ವಿಟರ ದಾಟಲೀಯ್ಯದೆ ಪಲ್ಲವಾಸ್ತ್ರದಿಂದೆಸುತ (ಲಿಂಗಪು. ೨೫-೨೫). [?]

ಜೀಟುಗಾಲು (ನಾ). ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಕಾಲು; ಊರುಗಾಲು: (ಕಿ). [ಜೀಟು$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಜೀಟುಗೋಲು (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಕೋಲು; ಊರೆಗೋಲು: ಆ ಕಂಭಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ಮೈಯಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಮೈ ಕಡೆಗೆ ಜೀಟುಗೋಲು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಕವಿಗಂಭಗಳನ್ನಾಗಲಿ . . . ಜೀಟುಕೊಟ್ಟು ನಿಲ್ಲಿಸಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೦). [ಜೀಟು$_1$ + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಜೀಣ 'ಜೀನ$_1$' ನೋ.

ಜೀತ (ನಾ). ೧. ಜೀವಿತ; ಬದುಕು: (ಕಿ). ೨. ಕೂಲಿ; ಸಂಬಳ; ದುಡಿತದ ಹಣ: ಹಲರು ಸೆಟಕಾಱರು ಯಿಳುಹಿ ಕೊಡುವ ಜೀತಗಳ ಹೊಂನು . . . ಯೊ ನಾಲ್ಕು ಹೊಂನ ಜೀತವನೂ ಯಿಳುಹಿ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೯-೨೨; 1449); ಕೂಳ ಹಂಗಿನಿತಿಲ್ಲ ತನ್ನ ವಿಶಾಲಭವನಾಂತರದಲಣುಗಗೆ ಮೇಲೆ ಕೊಡುತಿಹ ಜೀತವಿನಿತಿಲ್ಲ (ಕೋಗಯ. ೨೪-೩೦); ವೇತನಗಳಂ ಪರಿವಾರ ಜನಕ್ಕೆ ಕೊಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಈ ವರೆಗೂ ಒಬ್ಬರೂ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಜೀತಗಳು ಕಟ್ಟಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೦೯); ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಜೀತವನ್ನು ಕೊಡುವೆವಲ್ಲ (ಸವತಿ. ೧೯೦); ಮೇಲ್‌ಕೆಳಗಾದರು ಸಾಧಿತವೊಂದೇ: ಜೀತದ ಉದರಂಭರಣ (ಚಂತನ. ೬೧-೧೬). ೩. ಕೆಲಸ; ಊಳಿಗ; ಸೇವೆ; ದುಡಿಮೆ; ಚಾಕರಿ: ಗಾಳಿ ಬೆಳಕು ಬಾನ ಸೆಳಕು ಮೂಲ ಮರುಳು ಜೀತಕೆ (ಪಲಾನ. ೮-೮); ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಜೀತವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಯಿತು (ದಾದಾನ. ೬೦). ೪. ಗುಲಾಮಗಿರಿ: ಈಗ ಜೀತಪದ್ಧತಿ ರದ್ದಾದುದರಿಂದ ಜೀತದಿಂದಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಅನ್ಯಾಯ ತಪ್ಪಿತು (ರೂಢಿ).

ಜೀತಕ್ಕಿರು = ನಿಗದಿಯಾದ ಅವಧಿಯವರೆಗೆ, ನಿಗದಿ ಪಡಿಸಿದ ಸಂಬಳದ ಕರಾರಿನಿಂದ ಊಳಿಗ ಮಾಡು: ತಮ್ಮ ಅಣ್ಣನ ಬಳಿ ಜೀತಕ್ಕಿದ್ದನು (ದೇಶಾಂಕ. ೩೩). **ಜೀತದ ಪತ್ರ** = ಜೀತಕ್ಕಾಗಿ ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪತ್ರ: ನಮ್ಮ ಹೃದಯವಂತೂ ಬಿಳಿಯರಿಗೆ ಜೀತದ ಪತ್ರ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟಿದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೪೧೨). **ಜೀತದಾಳು** = ನಿಗದಿಯಾದ ಅವಧಿಯವರೆಗೆ, ನಿಗದಿಯಾದ ಸಂಬಳಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಕೊಂಡ ಸಾಲಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ಆಳು: ನಿನ್ನ ಜೀತದಾಳು ನಾ (ಮಣ್ಣುಹೆ. ೦೭೯); ದೊಡ್ಡ ಚೌಕಿಮನೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು ದಾಟದ ಅವರ ಜೀತದಾಳು (ಮಲೆಮ.೧). **ಜೀತಮಾಡು**=ಚಾಕರಿಮಾಡು; ಸೇವೆಮಾಡು: ನಮ್ಮನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದೋರು ಅಂತ ನಿನಗೂ ಐತಣ್ಣಗೂ ಜೀತ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಬೇಕಾದ್ರೂ ಇರ್ತೀವಿ (ಮಲೆಮ. ೬೦೦); ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಜೀತ ಮಾಡಿ ಕಾಲ ಕಳೆದು ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಲು ಅವಕಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಇಬದು. ೮೨). [<ಸಂ. ಜೀವಿತ]

ಜೀತಕಾರ, 'ಜೀತಗಾರ' ನೊ.

ಜೀತಗಾರ, ಜೀತಕಾರ (ನಾ). ೧. ಊಳಿಗದವನು; ಜೀತದ ಆಳು: ಒಬ್ಬ ಒಕ್ಕಲಿಗನು ಜೀತಗಾರನಾಗಿದ್ದು . . . ಹಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೬). ೨. ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಜೀತದಾಳು; ಆನುವಂಶಿಕ ಗುಲಾಮ; ಚಾಕರಿದಾರ: ಈ ಸೀಮೆಜೀತಗಾರ ಹೊಲೆಯರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೦); ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಜೀತಗಾರರಾದ ಹೊಲೆಯರ ಕರಿಯನೂ ಮಾದಿಗರ ಕಾಳನೂ ಬಂದರು (ಜೆಂಗಾಳ್ವ. ೬); ಜೀತಗಾರಗೆ ಯಾತಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆ ಬೆಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಜೀತಕಾರ:** ೧.ಸಂಬಳ ಮೂಱು ಹೊನ್ನಿನ ಜೀತಕಾರರು ಯಿಂಬಿನೊಳ್ ತುಱುವ ಕಾದಿಹರು (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧-೪೦). [ಜೀತ + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಜೀನ$_1$, ಜೀಣ (ನಾ). ಕೃಪಣ; ಲೋಭಿ; ಜಿಪುಣ: ವಿತ್ತವು ಜೀನರಿಗ ಮೃತವು ಅಮೃತವು ಚಿರಶಾಂತಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೭೩-೫೩); ಅವರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವರು ಆವನ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡಹತ್ತಿದರು. ಉಳಿದವರು ಜೀನನೆಂದು ಹಳಿಯ ಹತ್ತಿದರು (ಜಯಂತ. ೩೪೪); ಅಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಳೆದ ಶೀನ, ಮಹಾಜೀನನಾಗಿ (ಹೇಮಕೂ. ೦೪); ಜೀನ ಗಳಿಸಿದ್ದನ್ನ ಜಾಣ ಉಂಡ (ಗಾದೆ). **ಜೀಣ:** ಬಹಳ ಜೀಣ ಕಾಸು ಬಿಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲ (ಮಧುಸಂ. ೬೬). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಜೀನ, ಜೀನೆ]

ಜೀನ$_2$ (ನಾ). ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ: "ಪ್ರವಯಾಃ, ಸ್ಥವಿರಃ, ವೃದ್ಧಃ, ಜೀನಃ, ಜೀರ್ಣಃ, ಜರನ್–೬ ಮುದುಕನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಜೀನ$_3$, ಜೀನು$_1$ (ನಾ). ೧. ತೊಗಲು; ಚರ್ಮ: 'ಜೀನಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಚರ್ಮದ ತಡಿ: ಕುದುರೆಗಳ ಜೀನ ಹಲ್ಲಣ ಲೇವೆ ಕಬ್ಬಿ ಕಂದದ ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಚಬುಕು

ಮೊಗರಂಬ ವಾಘೆಗಳ್ (ಕಬಪು. ೪೭-೪೪) ; ಎತ್ತಿಗೇತಕೆ ಜೀನ ವದು (ಹ್ಯಾಹೊ. ೦-೪೦). ಕುದುರೇನ ತರಿಸ್ದ ಜೀನವ ಬಿಗಿಸ್ದ ನನ್ನ ಊರಿಗೆ ಕಳುಹಿಣ್ಣ (ನಾಡದ. ೧೯) ; ಹರದನ ಕುದುರೆಗೆ ಹರಕು ಜೀನ (ಗಾದೆ). **ಜೀನು**[1] : ೨. ಮನಸಿಜನೇಱುವ ಮದನ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂದು ಕನಕದ ಜೀನು ಹಕ್ಕರಿಕೆ . . . ನಿಂದಿಹರು (ಶಾಂದಾ. ೩-೬೮) ; ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಜೀನು ಹಾಕುವವರೂ . . . ಯುದ್ಧ ಸನ್ನಾಹಕೂಲಾಹಲದಿಂದ ಒಪ್ಪಿವರಿಯುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಕೃವಾ. ೪೯೬) ; ಜೀನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸಣ್ಣ ಘಂಟೆಯ ನಾದವೂ ಇಲ್ಲ (ಐಂಗಾಚ. ೩). ೩. ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವ್ಯಾವಾದ : ಕುಕ್ಕುರು ಡುಮುಡುಮು ಪಾವುಂಡೆಯ ಜೀನು ದಕ್ಕೆ (ಹ್ಯಾಸಚ. ೪೦-೦೦೩).

[←ಪಾರ. ಜೀನ್. / ಹ್ಯಾ. ಜೀಣ. / ಸಂ. ಜಜಿನ]

ಜೀನ[4] (ನಾ). ಜೈನಮತಾಗಮಪ್ರಕರಿಪಕಾಂಕನೆ ಜೀನದ ಮನಸಿಜರೂಪ ಭೂನಾಥ ವರಗುಣಭೂಷಣ (ಬಿಲ್ಹಣ. ೩-೮೨).

[<ಜೈನ ?]

ಜೀನಂಗಿ, ಜೆನಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ. 'ಕರಿಜೀನಂಗಿ' ಪರಾ.

ಜೆನಂಗಿ : ನೀಲಿ, ಜೆನಂಗಿ, ಗುರಗುಂಜಿ, ಕಾಡವರೆ (ಪಮ್ಮಸು. ೩೬೪). [?]

ಜೀನಕ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಜನ : ಜೀನಕರ ಬೋಟಕ ಕರಾತರನಸನ ಬಲ ಸಹಿತೀ ಮರ್ಮೀಪತಿಸೂನು ಕಾದಿದಾತನವೆ (ಕುಚಾಸ. ೩-೦೯). [?]

ಜೀನಿಗೆ (ನಾ). ಜಿಪುಣ ; ಲೋಭಿ : ಆನೆ ಮೇಲೆ ಬರುವೋರು ದಾನಕ್ಕೆ ಯೊಡ್ಡೋರು ಎಂಥಾ ಜೀನಗರೇ (ಇಗೀಚ. ೭೪). [ಜೀನ[1] + ‒ಗ್ಗ]

ಜೀನುಗಾರ[1], **ಜೀನುಗಾರ್ತಿ** (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಜೀನಗಾರನಿಗೆ ಶಿಕಲಿಗಾ ಸಾತ್ತಿ (ಇಡ). **ಜೀನುಗಾರ**[2] : ೨. ಕಂದುರೆಯು ಜೀನು ವಂಯಾತಾದಂವನ್ನು ಸಜ್ಜು ಮಾಡುವವನು ; ಅಚ್ಚುಳಾಯ್ತ : ಅವನು ದೊರೆಯ ಬಳಿ ಜೀನುಗಾರನಾಗಿದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[ಜೀನ[3] + ‒ಕಾರ್ತಿ (< ‒ಕಾಱ)]

ಜೀನಗಾರ[3], **ಜೀನಗಾರ್ತಿ** (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಾರ ; ಶಿಲ್ಪಿ ; ಬಣ್ಣಗಾರ : ಬರಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಲಿ ಸಾಧುಗೊಂದಿಸ ಬರದು ಗೊಡ್ಡುಯಂದೆಂಬೆ ಜನಿವಾರದ ಹೆಸರಿಗೆ ಹಾಕಿಹನು ಜೀನಗಾರನು ಯಂದೆಂಬೆ (ಹರಾಪ. ೦೪-೬) ; ಗಣೇಶ ಚತುರ್ಥಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪಟ್ಟಿಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೊತ್ತಾರರು, ಜೀನಗಾರರು ಮುಂತಾದವರು ಗಣಪತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ (ಮುಂಬುಡು. ೩-೨೨) ; ಜೀನಗಾರರು . . . ಇವರಿಗೆ ಚಿತ್ರಗಾರ ರಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಳಾಗಾ. ೦೫೦). **ಜೀನುಗಾರ**[3] : ಮಳೆಗಾಲದ ಮುಗಿಲುಗಳಿಂತಲೂ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣ ನೋಡುತ್ತಲೆ ಕಾಣುವುದು–ಜೀನುಗಾರರ ಜನುಗಿನ ಗೊತ್ತು (ಉಮ್ಮಾರ. ೯೬-೬).

[ಜೀನ ? + ‒ಕಾರ್ತಿ (< ‒ಕಾಱ)]

ಜೀನಗೆಲಸ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೆಲಸ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ : ರಥ ಹಯದ ವಾಘೆಯ ಜೀನಗೆಲಸದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ನೊಗನ ಜೊತ್ತಗೆಯ ಭಾನುಸುತ ಮುಱಿಯೆಚ್ಚ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೪೪-೪) ; ವಿಸಿನ ಚಿಟ್ಟಿನ ಲೋಹಬದ್ಧದ ಜೀನ ಗೆಲಸದ ವೈಗಸಖದ ವರಧಾನಕದ ಪಾರಿಯದ ಪಟ್ಟಿಯ ಪಳ ಸುವರ್ಣಗಳ . . . ಅಸುರಾವ್ರರು ಬಳಸಿದರು ಖಿಳನ (ತೊರಾ. ೬-೩೪-೦೯) ; ಮಂತ್ರಿನ ಗುಡಿ ಹೊಯ್ದವು ಸಾಗರದಾನವೆತ್ತಿತಾ ಜೀನಗೆಲಸದ ಪೊತ್ತದ ಗುಡಿಗಳು ನೆಗೆದವು (ಕುರಾಸಾ.೪೨-೩೪).

[ಜೀನ ? + ಕೆಲಸ]

ಜೀನತನ (ನಾ). ಜಿಪುಣತನ ; ಕೃಪಣತನ ; ಲೋಭ : 'ಜೀನತನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಭೀಮರಾಯರು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರು (ಕಂ ೦ ಕು. ೫೮) ; ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಸಾಲ್ಕು ದುಡ್ಡು ಕೊಡರಿಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟೇಕೆ ಜೀನತನ (ಅಕೋಳೆ ೪). [ಜೀನ[1] + ‒ತನ]

ಜೀನವೆಸ (ನಾ). = ಜೀನಗೆಲಸ : ಪಾನಕ ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ರೊಟ್ಟಿಯಿಂದ ಸನ್ಮಾನಿಸಿ ಸಹನೆಗಳದಕೆ ಜೀನವೆಸದ(ಪಾಂಡ. ಜೀನವಸರ. ಜೀನವೆಸದ) ಪಲ್ಲಣವನು ಹಾಯ್ಮುದರು (ಕುಂಹಾಂ. ೯-೬೬). [ಜೀನ? + ಬೆಸ]

ಜೀನಶಾಲೆ 'ಜೀಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜೀನಸು 'ಜೆನಸು' ನೋ.

ಜೀನಹಂಕ, ಜೀನುಂಹಕ (ನಾ). (ಉಕ) ತುಂಬಾ ಜಿಪುಣ ; ಮಹಾ ಲೋಭಿ : ಈ ಜೀನಹಂಕರು, ಜೀನುಂಹುಳಗಳೂ ಒಂದೆ ಸಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು (ಗಾಕಸ. ೫೯) ; ಹೈ,ಯವರಲ್ಲ ಆನಸನ್ನು ಜೀನಹಂಕನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೋಳಿ. ೦೪) **ಜೀನುಂಹಕ** : ‒ರೊಕ್ಕದ ಬಾಬಚ್ಚಿನವ್ಲಿ ದಾದಲ್ಯಾ ಜೀನುಂಹಕ (ದೀಪಕಪ. II, ೩೩೫). [ಜೀನ[1] + ಹಂಕ ?]

ಜೀನಹಂಕತನ (ನಾ). ಜಿಪುಣತ ; ಲೋಭ ; ಕೃಪಣತ್ವ : ನಾನೂ ಒಳ್ಳೇ ಜೀನಹಂಕತನಾ ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೂತೆನಿ (ಮಿಂಅತು. ೯೪).

[ಜೀನಹಂಕ + ‒ತನ]

ಜೀನಿ (ನಾ). ಜಿಪುಣಕೆ ; ಕೃಪಣಕೆ ; ಲೋಭಿ : ಅವಳೋ ತುಂಬ ಜೀನಿ (ರೂಢಿ). [ಜೀನ[1] + ‒ಇ]

ಜೀನಿಸು 'ಜೆನಸು' ನೋ.

ಜೀನು, **ಜೀನ್ಸ್** ನೋ.

ಜೀನ್ಸು, **ಜಿನ್ಸು** ನೋ.

ಜೀನುಗಾರ್ರ, **ಜೀನಗಾರ್ರ** ನೋ.

ಜೀನುಗಾರ್ತಿ, **ಜೀನಗಾರ್ತಿ** ನೋ.

ಜೀನುಹಂಕ 'ಜೀನಹಂಕ' ನೋ.

ಜೀಪು, 'ಜಾಪ್ಪು' ನೋ.

ಜೀಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೋಟಾರಂವಾಹನ : ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಜೀಪಿನಲ್ಲಿ ಬಂದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Jeep]

ಜೀಪ್ಪುಕೊಡು 'ಜೀಪುಗೊಡು' ನೋ.

ಜೀಪುಗಾಲು 'ಜಾಪುಗಾಲು' ನೋ.

ಜೀಪುಗೊಡು, ಜೀಪುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾರಂ: ಜಿಗಿ ; ನೆಗೆ: ಜೀಪುಗೊಟ್ಟು ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಬೇಕು (ಹೊಸೀಷಾ. ೫೯). **ಜೀಪ್ಪುಕೊಡು** : ಕುದುರಿ ಒಂದು ಜೀಪುಕೊಟ್ಟು ಒದಾಕ ಹತ್ತು ; ನೋಡು (ಅಮಿಸಿ. ೬).

[ಜೀಪ್ಪು (<ಜಾಪ್ಪು) + ಕೊಡು]

ಜೀಬಿ[1] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ: ವಿಚಿತ್ರ ನವೀನ ವಲಗಳ ಜೀಬಿಗಳ . . . ಹರಿಣ ವಂಜಾನಾಂಚಿತ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರವ (ತೊಕಥಾ. ೬-೩೫-೪೩) ; ನವದುಕೂಲಂ ಜೀಬಿ ಪಟ್ಟ್ಯಾವಳಿಯ ವಿವಿಧವರ್ಣಾವಳಿಯ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಭಕ್ತಯಂ . . . ಅರ್ಪಿಸಲು (ಗುಚಿಣಾ. ೭-೯) ; ಪಟ್ಟು ಪಟ್ಟ್ಯಾವಳಿಯ ಜೀಬಿನಾಣ್ಯಾದಿಯ ದುಕೂಲಂಗಳಾ (ಪವಪ್ರಚ. ೩೭-೨೩).

[←ತೆಲು. jeebu]

ಜೀಬ್ಬಿ (ನಾ). ಕೋಟಿಯೊ ಹೊರಗೋಡಿ ಮತ್ತು ಒಳಗೋಡೆಗಳ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ ; ಊರಿನ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಂಗಳೆರಡರ ಮಧ್ಯದ ಆವರಣ: ಶ್ರೀಹರಿಗಿಂ ಪಚ್ಚಿ ಮಂ ಜೀಬಿಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ಕಟ್ಟಿಸಾವಾಜಸಕೇಯಗುಂ . . . ದೇವಾಲಯಂಗಳಂ ಕಲ್ಪಿಸಿ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೧-೪೦ ಪ) ; ಹುಲೀ ಮುಖದ ಬಾಗಿಲಿಂದ ಕೋಟಿಯ ಜೀಬಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಹೋದನು (ಚಾಮವ. ೦೦೯). [?]

ಜೀಬು (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಉದ್ದುದ್ದವಾದ ಕರಿಯ ಪಟ್ಟಿಗಳುಳ್ಳ, ಕುದುರೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ: ಜೀಬುವೂ ಜರಾಫಿಯೂ ಜೀವಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಯಂಕರವಾದ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಮೃಗವೊಂದು ಮನೆ ಮಾಡಿಕೊಂದಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಪಕ್ಷ. ೨೪). [←ಇಂ. Zebra]

ಜೀಮತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ವಸ್ತು: ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಿರುನೆಲ್ಲಿ, ಜೀಮತಿ . . . ಸಮಾನಗೊಂಡರೆದು ತುಪ್ಪದಿಂ ಸೇವಿಸೆ ರಾಜಕ್ಷಯಾದಿ ರೋಗಂ ಪರಿಹಾಠ (ಸಕವೈ. ೨೪೮). [?]

ಜೀಮೂತ (ನಾ). ೧. ಮುಗಿಲು; ಮೋಡ; ಮೇಘ: "ಅಭ್ರಂ, ಅಬ್ದಃ, . . . ಜೀಮೂತಃ, ಬಲಾಹಕಃ-ಈ ೧೦ ಮುಗಿಲ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೦-೫೮); ಅಭಿನವ ಜೀಮೂತವಾಹನನ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರದ ಕೋಳ್ಗಿರಲಾಱದೆ ಜೀಮೂತಂಗಳೆಲ್ಲಂ ತೆರಳ್ದೋಡಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೬ ಪ); ಎನ್ನ ರಶ್ಮಿಯ ಪ್ರತಾಪಮಂ ಜೀಮೂತಂಗಳ್ ಮುಸುಕಲೀಯದೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೮-೦೩); ದಾವಾನಳನ ದಳ್ಳುರಿಗಳುಕುವುದೆ ಜೀಮೂತಸಂದೋಹ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೯-೩೦). ೨. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: "ಅದ್ರಿಸಂಕುಳದಲ್ಲಿ ಜೀಮೂತಮೆ ನಿಸಿರ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೮-೩). ೩. ಕರಿ; ಆನೆ. ೪. ಕಪ್ಪು; ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕೊನ್ನಾರಿ: "ಕರಿಕುತ್ಕೀಲ ಪಯೋಧರಾಸಿತಮಿವುಂ ಜೀಮೂತನಾಮಂ" (ನಾನಾರ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಜೀಮೂತಪಥ (ನಾ). ಮೇಘಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: ಸುಪರ್ಣಕೇತು ಜೀಮೂತಪಥದಿಂದತಿವೇಗದಿಂ ಪೋಗೆಪೋಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪ ಪ).

[ಜೀಮೂತ + ಪಥ]

ಜೀಮೂತವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಮೋಡವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಇಂದ್ರ: ಮಳೆಗಱೆದು ಮುನ್ನಂ ತನ್ನನೋವಿದ ಲೇಸಂ . . . ನೆನೆನೆನೆದು ಜೀಮೂತವಾಹನಂಗೆ ಸುಧಾರಸಮಂ . . . ನೀಡಿದಪಳೆಂಬಂತೆ (ಕಬಕಂ. ೨-೪೨ಪ). ೨. ಗರುಡನಿಂದ ನಾಗಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾಧರ: ವಿನತಾಪುತ್ರನ ವಜ್ರತುಂಡಹತಿಗಂ ಮೆಯ್ಯಾಂತು . . . ಜೀಮೂತ ವಾಹನನೆಂಬಂಕದ ಚಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೬). ೩. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು: ಜೀಮೂತವಾಹನಾನ್ವಯ ಪ್ರಸೂತ (ಎಇ. XIX, ೩೨-೨; 1135). [ಜೀಮೂತ + ವಾಹನ]

ಜೀಯ, ಜೀ, ಜೀಯ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯ; ಪ್ರಭು; ದೇವ: ಜೋಡಶ ರಾಜರಿಂ ಕಡೆಯೊಳಿರ್ಪುದು ಜೀಯ ಪಸಾದಮೆಂಬುದುಂ(ಪಂಪಭಾ. ೬-೦೬); ನಿನ್ನ ಕೆಳೆಯಂ ಸುಯೋಧನನನ್ನೋಡದೆ . . . ಜೀಯೆನ್ನದೆ ದೇವೆನ್ನದ ದೇಕುಸಿರದಿರ್ಪೆ (ಗದಾಯು. ೫-೦೭); ಜೀಯೆನಿಸಿ ಬಾಳ್ವಡಿಗಳ ಜೀಯಂ ಶ್ರೀನೇಮಿದೇವರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪-೮೦; 1112); ಒಡನೆ ಸುರಾಳಿ ದೇವ ಬೆಸನಾವುದು ಜೀಯ ಮಹಾಪ್ರಸಾದ ನಿಮ್ಮಡಿ ಬೆಸಸೆಂದು ಮುಂದಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೦೬೩); ಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿಸು ಜೀಯ ಬಱತುದು ಕಡಲು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೦-೩); ಸೆಳೆದರಿನೃಪರ ದುರ್ಗಗಳ ಠಾಣೆಯವನು ಬಲಿದು ಬಹುಳ ಧನಗಳನು ತಳುವದೆ ತಂದೀವೆನು ಜೀಯ ಬೆಸಸು (ಕಂನವಿ. ೮-೩೮); ಜೀಯ ಬಸವನಿಗೆ ಸೇವೆಯನು ತಪ್ಪಿಸಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೪೭). ೨. (ಹಿರಿಯರ ಅಪ್ಪಣೆಗೆ) ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತು: ಆ ಖಚರ ಜೀಯೆಂದು ಕೈಮುಗಿದಪ್ಪಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೭-೯೦). ಜೀ: ೩. ಪ್ರಶಂಸೆಯ ಮಾತು: ರಸಭಾವವೃತ್ತಿಯ ವಿರಚಿಸಿದನಹುದಯ್ಯ ಜೀ ಮಾಳು ಭಾವೆನಲು ಸಭೆಯು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೦೦೦). ಜೀಯ್ಯ: ೧. ಕಂಡರ್ ಶಿವನನಗಲದಾ ಭಕ್ತನಂ ಜೀಯ್ಯರಾಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೫೬); ಸದ್‌ಭಾವ ಸನ್ನಹಿತ ಕ್ಷಮಾಮಯ ಭಾವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಜೀಯ್ಯ [ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೮-೫೩).

ಜೀಯರ್, ಜಿಯ್ಯರ್, ಜೀಯರು = ಗುರುಗಳು; ಆಚಾರ್ಯರು: ಅಮೃತರಾಶಿ ಜೀಯರ್ಗ್ಗೆ (ಎಇ. IV, ೨೦೫-೦೨; 1072); ಮಧುಪೇಣಾರಿಕೆ ಯರ್ಮೊದಲಾಗೆ ಅಯ್ವತ್ತು ಸಾಸಿರ್ವರ್ ಜೀಯರುಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೦೭೯); ರಾಮಾನುಜ ಜಿಯ್ಯರ ಹವಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾಯಿದ್ದರಾದ ಕಾರಣ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೦೦-೦೫೨; 1724); ಆ ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಜೆಗಳೂಂ ಆ ಪೊನಚ್ಚ ಸೆಟ್ಟಿ ಜೀಯರೂಂ ಆ ಗವುಡುಗಳೂ . . . ನೆರೆದು (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೪೯-೭೭; 1215 ?). ಜೀಯರು ಆ ಶಂಕರದೇವ[ರ] ಪೂಜಿಸಿದವರುಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೫-೩; ?);

[<ಪ್ರಾ. ಜಇ./ಸಂ. ಜಯಿನ್./ಮರಾ. ಹಿಂ. ಜೀ]

ಜೀಯಗಉಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಅನಂತವೀರ್ಯದೇವರ ಪ್ರಿಯ ಗುಡ್ಡಗಳು ಜೀಯಗಉಡ ಮಲ್ಲಿಗಉಡನ ಮಗ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೫, ೦೦೯-೨; ?). [ಜೀಯ + ಗಉಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಜೀಯ್ಯ 'ಜೀಯ' ನೋ.

ಜೀರ್$_1$ 'ಜೀಱು' ನೋ.

ಜೀರ್$_2$, **ಜೀರ್ಯು** (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಗಿಮಾಡು; ಎಳೆ. 'ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಚಿಮ್ಮು; ಎರಚು. 'ಜೀರ್ಕೊಳವೆ' ಪರಾ. ಜೀರ್ಯು: ೧. ಈಶ್ವರಯ್ಯನು ಅವನ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಶಲ್ಯವನ್ನು ಜೀರುವನು (ಉಮಾಶಿ. ೦೬೫). 'ಜೀರುಗುಣಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಜೀರ್$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜೀರೆನ್'. 'ಜೀರ್ಗರೆ' ಪರಾ.

ಜೀರ$_1$ (ನಾ). ೧. ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಲನೆ; ಶೀಘ್ರಗಾಮಿತ್ವ. ೨. ಕತ್ತಿ; ಖಡ್ಗ. ೩. ಜೀರಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಜೀರ$_2$ (ನಾ). ಹೂಗಾರ; ಹೂವಾಡಿಗ; ಮಾಲೆಗಾರ; ಜೀರರಿಗೂ (ಹೂಗಾರ) ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಕಣದಲ್ಲಿ ರಾಶಿಗೆ ಪತ್ರಿ ಹೂ ದಂಡೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಬಾಬಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೩೪); ಅದೇ ಊರಲ್ಲಿಯ ಎರಡನೆಯ ಲಿಪಿ ಜೀರರ ಓಣಿಯಲ್ಲಿ ಹಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ಶಾಸಪ. ೩೦). [?]

ಜೀರಂಗಿ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಕೀಟ; ಜೀರುಂಡೆ: ಪಾಲ್ಡೆನೆಗಳಿಗೆರಗುವ ಜೀರಂಗಿಗಳ ಜೀಗು ಶ್ರುತಿ ಹಿಡಿದಂತಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೯); ಕಣಜ, ಜೇನು, ಜೀರಂಗಿ (-ರುಂಡೆ) (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦). [?]

ಜೀರಕ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಸಾಂಬಾರದ ಧಾನ್ಯ; ಜೀರಿಗೆ: ಕಾರ್ಪಾಸ ಸರ್ಷಪ ಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧ ಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ಪ); ಬಗೆಗೊಳ್ವುವು ಹಾರಿದ್ರಕ ಜೀರಕಾರ್ದ್ರಕೇಕ್ಷುವನಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಜೀರಗಂಡಿ 'ಜೀರುಗಂಡಿ' ನೋ.

ಜೀರಗೆ (ನಾ). = ಜೀರಕ: "ಅಜಾಜೀ, ಜೀರಕಃ – ಈ ೨ ಜೀರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೦-೪೬೨); ಎಣ್ಣೆ ವರಹ ತೂಕ ಗ ೧ ಜೀರಗೆ ಮೆಂತಯ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೭೦-೩೭; 1484); ದೀಪ್ಯಕಃ – ಓವ, ಅಜಮೋದ, ಜೀರಗೆ (ಓಷಧಿ. ೭೬). 'ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜೀರಕ]

ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ (ನಾ). ಜೀರಗೆ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವಿಕೆ. 'ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಮಾಡು = ಸದೆಬಡಿ; ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರಾಗುವಂತೆ ನಾಶಪಡಿಸು: ಅಂತು ಕುರುಬಲಮೆಲ್ಲಮಂ ಜೀರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಮಾಡಿ ತುಟುದು ಕೊಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೯ ಪ).

[ಜೀರಗೆ + ಒಕ್ಕಲ್$_1$]

ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀರಿಗೆಯನ್ನು ಒಕ್ಕು. ೨. (ಆಲಂ) ಸದೆಬಡಿ; ಬೀಳಗೆಡಹು; ಚೂರುಚೂರಾಗುವಂತೆ ನಾಶಪಡಿಸು: ಮುಂತಿದಿರಾಂತನಂತ ರಿಪುಸೈನಿಕರಂ ಸಿಡಿಲಂತೆ ಸಿಂಗದಂತಂತಕನಂತೆ ಸಂಗರದೊಳೋವದೆ ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ಸಾಮಂತಲಲಾಮನೀ ನೆಗಳ್ದಂ ತೆಂಕಣರಾಯಂ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೭೦-೩೫; 1177).

[ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ + ಇಕ್ಕು]

ಜೀರಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜೀರ್‌ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸಳು : ಜೀರುಂಡೆ (?) : ಆರ್ದ್ರಾದ ನೀರವತೆಯಲ್ಲಿ. " ಜೀ . . . ಈ . . . ರ್ " ಎಂದು ಕೂಗುವ ಜೀರಟ್ಟೆಹುಳುಗಳ ನಾದವು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಿತ್ತು. (ಪಂಚಹಂ. ೧೩). [?]

ಜೀರಣ [1] (ಜೀನ್ನ್). ನೋ.

ಜೀರಣ [2] (ನಾ). = ಜೀರಿಗೆ: " ಜೀರಕ, ಜೀರಣ, ಆಜಾಜೀ, ಕಣಾ— ೪ ಜೀರಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೪೮). [ಸಂ.]

ಜೀರದಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ: ಹೆಂಬಟ್ಟೆ, ಪಟ್ಟಾವಳಿಯು ಅಶ್ವಾವಳಿಗಳು ತುಂಬ ಬಣ್ಣವಿತ್ತ ಜೀರದಂಡ . . . ಎಂಬ ಸೀರೆಗಳೊಪ್ಪಿ ಮೆಱೆಯೆ (ಅಮುಮಾಂ. ೪-೦೩). [?]

ಜೀರಿಗೆ (ನಾ). = ಜೀರಿಗೆ : " ಜೀರಿಗೆಯಜಾಜಿ ಪೃಥ್ವಿಕೆಯಕ್ಕು " (ಮಂಗಣಾ. ೪೦-೩೩); ಬಿಳಿಯಕ್ಕಿಯುದ್ದಿನ ಸಣ್ಣ ಸಂಪಳಿಯೊಳಗೆ . . . ಜೀರಿಗೆಯಕ್ಕಿ (ಸೊಪಕಾ. ೧೬-೬೫) : ಒಂದು ದಿನ ಅವನ ಅಂಗಡಿಗೆ ಜೀರಿಗೆ ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಗಿರಾಕಿ ಬರಲು (ಮುಂಜಾಯಿ. ೪-೬೨). 'ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್' ಪರಾ.

ಜೀರಿಗೆಸಂಭಾರದ ಭತ್ತ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣನೆಲ್ಲು.—ಭತ್ತ; " ಅಣು—ವ್ರೀಹಿಭೇದಃ ಕಿರುಭತ್ತ, ಸಣ್ಣಭತ್ತ, ಜೀರಿಗೆಸಂಭಾರದ ಭತ್ತ " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೪೦). [< ಸಂ. ಜೀರಿಕಾ]

ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲ (ನಾ). (ಮದುವೆಯಂಥಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ) ಜೀರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ : ಸರಿಸಂಬರಿದುದು ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲದ ಪರಿಯಿಂ ಮುಳಿದಿಟ್ಟು ಭಯಿತಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೦೩೮); ಮದುವಣಿಗನಂ ಕಂಡು ನಿಷ್ಟೇವಂಗಳ ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲಿಂಗಳಂ ತಳದು (ಜಸರ. ೪-೦೦೩). [ಜೀರಿಗೆ + ಬೆಲ್ಲ]

ಜೀರಿಗೆಮಾವು(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವಿನ ಮರ ವಂತ್ತು ಜೀರಿಗೆಯ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಸಹಕಾರ—ಆಕಸೌರಭ: ಕೇವಲ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಮಾವಿನ ಗಿಡ ಕಸ್ತೂರಿ ಮಾವು, ಜೀರಿಗೆಮಾವು " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೦೩). [ಜೀರಿಗೆ + ಮಾವು]

ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ (ನಾ). = ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ : ಭೀಮಪ್ಪೋಮಗಡಾದಂಡ ವಿಘಾತದಿಂ ಕರುಸ್ಸಪಾನೀಕಂ ಪಡಲ್ಪಟ್ಟು ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಗಳಯಾಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜೀರಿಗೆಯೊಳ್ಳಾಲೆಗಯಾಗಿ]ಬಿದ್ದು ಭಟಿರಿಂ (ಕೆಸಾಯಣ. ೩-೩).

[ಜೀರಿಗೆ + ಒಕ್ಕಲ್]

ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನ (ನಾ). ಸಂವಾಸನೆಯಂಥಲ್ಲಿ ಜೀರಿಗೆಯ ಕಾಳನಂತೆ ತಂಂಬ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ : ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನವ ವುರುತರ ಸೊಗಸು ರಾಜಾನ್ನ ಪರಿಕೀಲಿಸುವ ವರಕಾಲಿಯ ಗದ್ದೆಯುಂಬುವ (ಕಂಪವಿ. ೩-೬೮). [ಜೀರಿಗೆ + ರಾಜಾನ್ನ]

ಜೀರಿಗೆಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). = ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನ : (೫). [ಜೀರಿಗೆ + ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ]

ಜೀರಿಗೆಸಾಲೆ (ನಾ). = ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನ : ಬಟ್ಟೆ ಇಲ್ಲದವಗೆ ಬಟ್ಟೆ, ಊಟಕ್ಕಿಲ್ಲದವಗೆ ಜೀರಿಗೆಸಾಲೆ (ಗಾಡಿ). [ಜೀರಿಗೆ + ಸಾಲೆ]

ಜೀರು, 'ಜೀಱು' ನೋ.

ಜೀರು [2] 'ಜೀರ್' ನೋ.

ಜೀರು [3] (ಕ್ರಿ). ಗೀರು; ಪರಚು : ಬಳೆಯೊಡಕ ತಕ್ಕೈಂಡು ಕೊರಳ ಕುಚವನೆಲ್ಲವ ಜೀರಿಕೊಂಡು (ಸಾಂಗಂ. ೦೩) : ಕೈ ಗುದ್ದುಗಳಿಂದ ನೋಯಿಸಿ, ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಜೀರಿ . . . ಹೋರುತಲಿದ್ದರು (ಕೃವಾದಂ. ೦೩೦). [<ಗೀರು]

ಜೀರು [4] (ನಾ). ೧. ನಾದಕ್ಕಾಗಿ ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ದಾರ; ಜೀವಾಳ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ವಂದ್ರಸ್ವರ. [←ಹಾಲ. ಜೀರ್]

ಜೀರುಂಡೆ 'ಜೀಱುಂಡೆ' ನೋ.

ಜೀರುಂಬೆ 'ಜೀರ್ದಂಬೆ' ನೋ.

ಜೀರುಗುಡಿಕೆ 'ಜೀರ್ಗುಡಿಕೆ' ನೋ.

ಜೀರುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ವಂದ್ರಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡು ; ನಾದಭರಿತವಾಗು : ಬೀಣಾದ ಆರಾರ ಪಡ್ತಕ್ಕೆ ತಂತಿಗಳು ಕ್ರಮತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ನಂತರ . . . ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆ ತಂತಿ ಜೀರುಗೂಡಿ ಹೆಚ್ಚು ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀತಚಂ. ೦೦೩). [ಜೀರು + ಕೂಡು]

ಜೀರುಜೆಂಬೆ (ನಾ). = ಜೀರ್ದಂಬೆ : " ಮಧುವ್ರತಃ . . . ಬಂಭರಃ—೧೫ ತುಂಬಿಯ ಹೆಸರುಗಳು. ತುಂಬೆಹುಳ, ದುಂಬಿ, ಕಚ್ಚುಪ ಜೀರುಜೆಂಬೆ, ಭೃಂಗಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೪೨). [<ಜೀರ್ದುಂಬ]

ಜೀರುಬುಗುರಿ (ನಾ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ತಿರುಗುವ ಬುಗುರಿ: ಮೊದಲೇ ಚನ್ನವಟ್ಟಣದ ಬಣ್ಣದ ಬುಗುರಿಯಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ ಭಾಗೀರಥಮ್ಮನ ಮನಸ್ಸು ಈಗ ಜೀರುಬುಗುರಿಯೇ ಆಯಿತು (ಕುಡಾಯಿ. ೦೪). [ಜೀರು [1] (<ಜೀಱು) + ಬುಗುರಿ]

ಜೀರುಮುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ತಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದಂತೆ ಸಂತ್ರಸ್ತಲೂ ಹಾಕಿದ ಮುತ್ತಿಗೆ : ಕಾಮಾರರಾಮನ ಪಕ್ಷದವರು ಜೀರುಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ. ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಿಂದ ಮೇಲೇರಿ ಬರಲು ಮಾರಭೂಪಾಲನ ಸೇನೆ ತತ್ಪರಿಸಿತು (ಕುಮುಣಾಂ. ೧೦೭). [P ಇದು 'ಜೀರುಮುಮ್ಮತ್ತಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಭ್ರಂಶವಿತವಿರಬಹುದು].

ಜೀರೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಇರುಳಂ ಪಗಲುಂ ಜೀರಿಸುತುಂ ತಿಱವುಗುಡದ ಕಲಿದಿವ್ವ ದಂಗೆಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೪೪).

[ಜೀರ್ [3] + ಎನ್ [1]]

ಜೀರೇಳ್ 'ಜೀಱ್ಱೇಳ್' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೋಳವಿ 'ಜೀರ್ಕೋವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೋವಿ 'ಜೀರ್ಕೋವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೋವಿ, ಜೀಕೊಳವೆ, ಜೀರ್ಕೋಳವಿ, ಜೀರ್ಕೊರ್ವೆ, ಜೀರ್ಕೋವಿ, ಜೀರ್ಕೋಳವೆ, ಜೀಗೋರ್ವೆ, ಜೀಕೆರ, ಜೀಕೊಳಿ, ಜೀಕೊಳವಿ, ಜೀಕೊಳವೆ, ಜೀಕೊಳವೆ, ಜೀರ್ಕೋವಿ, ಜೀರ್ಕೋವೆ, ಜೀರ್ಕೋಳವೆ, ಜೀರ್ಕೋವಿ, ಜೀಗೋರ್ಳವಿ, ಜೀಗೋರ್ಳವೆ (ನಾ). ನೀರು, ಓಕುಳಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಎರಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ನಳಕೆ ಅಥವಾ ಕೊಳವೆ; **ಪಿಚಕಾರಿ** : ಪಿಚಕಾರಿ : " ಜಳಯಂತ್ರವುದು ಜೀರ್ಕೋವಿ " (ಸಂಚಿಕ. ೨); ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ ಯಂತ್ರಂಗಳಿಂದಂ ಜೀರ್ಕೋವಿಗಳಿಂದಂ ತಳಯಂತ್ರಂ ನಿಗಗಳಿಂ ಸೂಸುತ್ತಂ (ಪಜ್ಜಾ. ೦೩೭-೩) : ವಜ್ರಾಯುಧಂ ಜೀರ್ಕೋವಿಯಿಂಸಮೃತಸ್ಯಂದಿ ಸಂಧಾನಿಯುವ್ವಂಬುವನಾಗಳ್ ಫೋ ಗ ದೆಸುತ್ತ (ಶಾಂತಿಪು. ೦-೩೧); ಜೀರ್ಕೋವಿಯಿಂಳ ಕುಳ್ಳ ವಳಲುಬದ ರಸವಂ ಸಿಂಪಿಸಿ ವೀರ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳ್ (ಅಲಾಪ. ೦-೩೫ ಬ); ಜೀರ್ಕೋವಿಯಿಂಗಳಿಂದಮುಚ್ಚಳವ ನೆತ್ತರ ಕುಂಕುಮವಾರಿಯಂ ವಿಕಾಲಳನೆ ಯರೆವಿಸಿ ಸಿಂಪಿಸುತೆ ಸಿಂಪಿಗೆಯಾಡೆ(ಜಸಿ. ೦೬-೦೮). **ಜೀರ್ಕೊಳವೆ : ಆ** ಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮದ ಹುಮ್ಮಿನಿಂದ ವಸಂತವಂ ಮಾಡಿಸಿ ಚೀಕೊಳವೆಯಿಂದದ ವೋಕುಳಿಯಾಡಿ (ಕೃವಾಲ. ೧೩). **ಚೀರ್ಕೋಳವಿ :** ರನ್ನದಂಡಿಗೆಗಳುಮಂ ಜೀರ್ಕೋವಿಗಳುಮನರ್ಗಳಿತ್ತು (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೪೪). ಜೀರ್ಕೊರ್ವೆ: ಅಳವಡಿಬುದ್ಧಿಜೀರ್ಕೊವಿಪಡಿಯಿಂತ್ರಿದೊಡೆಯ್ಗಳ ಪೊಡ್ಡಪೊನ್ನ ಜೀರ್ಕೋಳವೆಯನೆಂತ್ತು ಪೋಪ್ಪೆ (ಅಾರ್ಯ ಬಿ. ೯-೦೦೬). **ಚೀರ್ಕೋವಿ :** ನರಪತಿ ಕೊಂಡು ಜೀರ್ಕೋವಿಯಂ ಬಿಡದೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಮಯಂ ಮನೋಜಭಿರುರ ಮೇಲೆ ಚಿಮ್ಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೯-೦೩). **ಜೀರ್ಗೋಳವೆ :** ವಿಷದ ಜೀರ್ಗೋಳವೆ ಮಳಲರಾಸಿಯುಕ್ಕಿನ ಮಸೆದಲಿಗಿನ

ಸಾಱ ಸಬಳ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದುವು ತೆನೆಯ ಸಂದಿನಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೨೨). **ಜೀಕಳಿ:** ತರುಣ ಪ್ರಮದಾಜನರು ಚಾಮೀಕರದ ಜೀಕಳಿಗಳಲಿ ವರಕೇಸರದ ದ್ರವವನು ತುಂಬಿ (ರಘುವಂ. ೧೯೪) ; ರಸದೋಕುಳಿ! ಹೊಡೆ ಜೀಕಳಿ! (ಕ್ರೌಂಚಧ್ವ. ೦೦-೦೦) ; ಜೀಕಳಿಯೊಳಗೆ ನೀರು ತುಂಬಿ . . . ಬೆಣೆಯನ್ನು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಒತ್ತಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೮). **ಜೀಕುಳಿ:** ಶರದಲಿ ಚುಚ್ಚಿದನು ಜೀಕುಳಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಬೆಮ್ಮಡಿಯು ಜಗುಳೆಯನು, ಜೀರ್ಕೊಳವೆ] ಬಿಟ್ಟನು ನೆತ್ತರನು ನೆಲಕೆ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೩-೩೦); ರಾಜರಾಣಿಯರ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಕೆಂಪು, ಕೇಸರಿ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಜೀಕುಳಿಗಳಿಂದ ಎರಚುವರು (ಕರ್ಣಾಜ. ೮೨). **ಜೀಕೊಳವಿ:** ಶಾಕಿನಿಯರೋಕುಳಿಯ ಧಾರೆಯ ಜೀಕೊಳವಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚೀಕೊಳುವೆ, ಜೀಕೊಳವೆ]ಯೋ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೪೪). **ಜೀಕೊಳವೆ:** ಮೇಲಿನ 'ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಜೀರ್ಕೊಳವಿ:** ಭಸಿತದ ಧಾರೆ ಪೊಱವಡೆ ಜೀರ್ಕೊಳವಿ[ಪಾಠಾಂ. ವೆ]ಯಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದಂತಾಯ್ತು (ಬಸಪು. ೪೪-೦೫) ; ಹೆಗಲ ಪಕ್ಕಲೆಗಳಲಿ ಕವಿದುದು ವಿಗಡ ಪೂತನಿವೃಂದ ಜೀರ್ಕೊಳವಿಗಳ ಕೈಱಾಟಳದೊಳ್ಳೆದಿತು ಶಾಕಿನೀ ನಿಕರ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೫-೩೦). **ಜೀರ್ಕೊಳವೆ:** ಕಾಸಾರದಂಬುಗಳನೆಸೆವ ಜೀರ್ಕೊಳವೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಗಳ . . . ಅಳವಡಿಸಿ (ಕೃಮಿಭಾ. ೩೦-೭). **ಜೀರ್ಕೊಟವೆ:** "ಜೀರ್ಕೊಟವೆ ಜೀವನಯಂತ್ರದ ನಾಮಧೇಯದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೩); ಬರೆ ತೆಗೆದೊತ್ತೆ ಜೀರ್ಕೊಟವೆಯಿಂ ಪ್ರಿಯನೊತ್ತಿದ ವಾರಿಧಾರೆ (ಲೀಲಾವ. ೦೩-೦೪೬) ; ಪರಿದೊಳಪೊಯ್ದು ಜೀರ್ಕೊಟವೆಯಿಂ ತೆಗೆದೆತ್ತಿದ ಕೆಯ್ಯೊಳೊರ್ವರೊರ್ವರನಿರದೊತ್ತೆ (ಅನುಪು. ೭-೨೮) ; ಜೊತ್ತಿನೊಳೊತ್ತಿ ಜೀರ್ಕೊಟವೆಯಂ ಪಿಡಿದು (ದಶಕು. ೦೦-೭೮). **ಜೀರ್ಗೊಳವಿ:** ಪೊನ್ನ ಜೀರ್ಗೊಳವಿಗಳ ಮುಖದಿಂದೆ . . . ಸೂಸಿದರ್ (ಶೇಷರಾ. ೨೪-೪೫). **ಜೀರ್ಗೊಳವೆ:** ಮಾಣಿಕ್ಯದಂಡೆಯ ಪೊನ್ನ ಜೀರ್ಗೊಳವೆಯನೇಣಾಕ್ಷಿಯರು ಪಿಡಿದೊಲವಿಂ (ಶಾಂತೀಚ. ೭-೦೦೦). [ಜೀರ್$_2$ + ಕೊಟವಿ]

ಜೀರ್ಕೊಟವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೋವಿ (ನಾ). = ಜೀರ್ಕೊಟವಿ : ಕಾರಿದತ್ತೆರ್ದೆಗೆ ಚುರ್ಚಿದ ಸರಳ್ ನೆತ್ತರಂ ಜೀರ್ಕೋವಿಯಂತೆ ಪೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦-೦೦).

[ಜೀರ್$_2$ + ಕೋವಿ$_1$]

ಜೀರ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಚೀತ್ಕರಿಸು : ಅರರೀ ಪುಟಮೆರಡುಂ ಜೀರ್ಗರೆದುಮರಲ್ದಂದಮೆಂತುಟಾಯ್ತು (ಆದಿಪು. ೦೩-೩೭); ಪೊಱಗಣರಿಗೆ ಜಯಾಂಗನೆ ಪಲ್ಮೊಱೆದಪಳೆನೆ ಪರಿದುವು ಜೀರ್ಗರೆವುತ್ತುಂ ಚತುರಶೀತಿ ಲಕ್ಷ ರಥಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೨೯) ; ಜೀರ್ಗರೆಯೆ ತೆಗೆದು ಬಿಲ್ಲಂ ಭೋರ್ಗರೆದು ವರೂಥಿಯೂಥಮಿಸಲ್ (ಜಗವಿ. ೭-೬೩).

[ಜೀರ್$_2$ + ಕರೆ$_1$]

ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆ, ಜೀರುಗುಣಿಕೆ (ನಾ). ಎಳೆದೆಳೆದಂತೆ ಮಂತ್ತೂ ಬಿಗಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಗಂಟು : ತನ್ನ ರೂಪೇ ತನಗೆ ಕೊರಳ ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆಯಾಗಬಹುದೆಂಬ ವಾಸನೆ ಅವನಿಗೆ ಮನದಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೫೯). **ಜೀರುಗುಣಿಕೆ:** ಆ ಕ್ರೂರ ಅವರನ್ನು ಕತ್ತಿಗೆ ಜೀರುಗುಣಿಕೆ ಹಾಕಿ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಗಿದ್ದ (ಸುಖವಿ. ೭).

[ಜೀರ್$_2$ + ಕುಣಿಕೆ$_2$ (<ಕುಳಿಕೆ$_1$)]

ಜೀರ್ಗೊಳವಿ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಮುಪ್ಪಾದ ; ಹಳತಾದ ; ಪುರಾತನ : "ಜೀರ್ಣಂ, ಜರತ್, ಪುರಾಣಂ, ಪ್ರತ್ನಂ, ಪ್ರತನಂ, ಪುರಾತನಂ – ಈ ೬ ಪ(ಹ)ಟದು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೮-೨೬) ; ಜೀರ್ಣವಸನವು ಸರಿಯಲಿ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೧೦-೦೨). ೨. ಕುಗ್ಗಿದ ; ಕುಸಿದ : ಜೀರ್ಣವಾದ, ಸೀರ್ಣವಾದ ದೇಹವನ್ನು ದೇಹಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನು ತ್ಯಜಿಸಿ ನವದೇಹಧಾರಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೦೦೪). ೩. ಜರ್ಜರಿತವಾದ; ಶಿಥಿಲವಾದ; ಜಿರಿಜಿರಿಯಾದ; ಹಾಳಾದ : ಪರೇತವನಭೂಮಿಯೊಳ್ ಜೀರ್ಣ ಶೀರ್ಣ ಚೀರಂಗಳಿಂದಂ ಪುದಿದಿರಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೩-೩೪ ಪ). ೪. ಕೊಳೆತ ; ಬಾಡಿದ ; ಕ್ಷಯಿಸಿದ. ೫. ಅರಗಿದ ; ಪಚನಗೊಂಡ. (ನಾ). ೬. ಮುದಿತನ ; ಮುಪ್ಪು ; ಇಳಿಪ್ರಾಯ; ಇಳಿವಯಸ್ಸು. ೭. ಮುದುಕ ; ವೃದ್ಧನಾದವನು : ವೃದ್ಧಂ ಸ್ಥವಿರಂ . . . ಜೀರ್ಣಂ ಜರಾರ್ದಿತಂ ದಶಮಿಸ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೭). ೮. ಕರಗಿ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಇಲ್ಲವಾಗುವಿಕೆ ; ನಾಶ : ಇದ್ದ ನೆಲನೊಳಕೊಳ್ಳದೇ ಜೀರ್ಣವಾಗೆನೇ (ತಿರುರ. ದೇ. ೨೦-೪). ೯. ಪಚನವಾಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜೀರ್ಣಕಾರಿ (ನಾ). ಪಚನಗೊಳಿಸಲು ಸಹಾಯಕಾರಿಯಾದುದು : ಅಟ್ಟ ಆಹಾರ ರುಚಿಕರವಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯೂ ಆಗಿದೆ (ಅಡುಸೌ. ೮೮). [ಸಂ. ಜೀರ್ಣಕಾರಿನ್]

ಜೀರ್ಣಕೋಶ (ನಾ). ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಪಚನಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ದೇಹಭಾಗ : ಸಿಕ್ಕಹಾಗೆ ತಿನ್ನಬಾರದು ; ತಿಂದರೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಜೀರ್ಣಕೋಶದ ಪಾಚಕಶಕ್ತಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫).

[ಜೀರ್ಣ + ಕೋಶ]

ಜೀರ್ಣಚ್ಛದ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಎಲೆ ; ಹಣ್ಣೆಲೆ : ಜೀರ್ಣಚ್ಛದಂಗಳ್ ಮೇಳಂಗೊಂಡೊಪ್ಪೆ ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೯). [ಜೀರ್ಣ+ಛದ]

ಜೀರ್ಣಜ್ವರ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಇರುವ ಜ್ವರ; ಹಳೆಯ ಜ್ವರ: ಎಲಚಿಸೊಪ್ಪಿನ ಕಷಾಯವಂ ಮಾಡಿ ಸೇವಿಸೆ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಂ ಪರಿಹಾರ ಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೦೦೮). [ಜೀರ್ಣ + ಜ್ವರ]

ಜೀರ್ಣತನ (ನಾ). ೧. ಮುದಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮುಪ್ಪು : (ಕಿ). ೨. ಕ್ಷೀಣತೆ ; ಶಿಥಿಲತೆ : "ಜ್ಯಾನಿ – ಜೀರ್ಣತನ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೪೩).

[ಜೀರ್ಣ + – ತನ]

ಜೀರ್ಣರಸ (ನಾ). ಆಹಾರವನ್ನು ಅರಗಿಸುವ ರಸ ; ಪಾಚಕ ರಸ : ನೀರು ದ್ರಾವಕ, ಆಮ್ಲ, ಕ್ಷಾರ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀರ್ಣರಸ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ನಾಟುವುದಿಲ್ಲ (ಕೀಟಬೆ. ೫). [ಜೀರ್ಣ + ರಸ]

ಜೀರ್ಣಾಂಗ (ನಾ). ಆಹಾರವು ಅರಗಲು ನೆರವಾಗುವ ಅಂಗ ; ಪಚನಾಂಗ : ಬಾಯಿ, ಜಠರ, ಕರುಳು ಮೊದಲಾದ ಜೀರ್ಣಾಂಗಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೬) ; ಪದೇಪದೇ ಮಕ್ಕಳು ವಾಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಜೀರ್ಣಾಂಗಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೪೪). [ಜೀರ್ಣ + ಅಂಗ$_2$]

ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಶಿಥಿಲತ್ವ : ಹಾಳುಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಮನೆಯ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆ, ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೭೨). [ಜೀರ್ಣ + ಅವಸ್ಥೆ]

ಜೀರ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ಮುದಿತನ ; ಮುಪ್ಪು. ೨. ಇಳಿದು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗುವಿಕೆ ; ಶಿಥಿಲಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ನಾಶ ; ಕ್ಷಯ. ೩. ಜೀರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ ; ಪಚನವಾಗುವಿಕೆ ; ಅರಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜೀರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊಳೆ; ಹಾಳಾಗು: "ಕೊಟೆತುದು=ಜೀರ್ಣಿಸಿದುದು; ಮಲಮೇಱುದುದು ; ಮನಮಿಕ್ಕಿದುದು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೦). ೨. ಅರಗು; ಪಚನವಾಗು. ೩. ಅರಗಿಸು; ಪಚನಗೊಳಿಸು: ಅನಲಯೋಗದೊಳನ್ನವನು ಜೀರ್ಣಿಸುತ ಮೇಲಲ್ಲಿಂದ ತನುವಂ ದಿನದಿ ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಧರಿಸಿಹುದೆ ಕೇಳ್ ಪ್ರಾಣಧರ್ಮವದು (ಗಗತಾ. ೯-೬೫) ; ದೇಹವು ಆಹಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ಜೀರ್ಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೮).

ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು=೧. ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಕರಿದ ಆಹಾರ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ (ಅಡುಸೌ. ೮೯); ಕೆಲವು ಕೀಟಗಳು, ಸಸ್ತನಿಗಳು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದಂತಹ ಮರದ ಪುಡಿ, ಉಣ್ಣೆ, ರೇಶ್ಮೆ, ಗರಿಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬೆ. ೨೫). ೨. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು: ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯ . . . ಸಮಕಾಲೀನ ವೇದಾಂತವಿದ್ಯೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡನು (ಭಾರದ. ೨೮೮); ಅಭಿನಯದ ಮೂಲದ ಬುಡವನ್ನೇ ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರಾಯರಂತಹ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿ (ರಾಯಕ. ೬೫).

[ಜೀರ್ಣ + – ಇಸು$_3$]

ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆರಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪಚನಗೊಳಿಸು: ಆತ್ಮನು ಅನುಭವಿಸಿದಂಥ ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸಿ ಒಡಲ ತಾಪಿಸುವಂತಹ ದೀಪನತಾಪವೇ ಉದರಾಗ್ನಿಯು (ವಚಶಾ. II, ೧೦೦).

[ಜೀರ್ಣೀಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ (ನಾ). ಹಳತಾಗಿ ಶಿಥಿಲವಾದುದನ್ನು ಊರ್ಜಿತಗೊಳಿಸುವುದು; ಹಳೆಯದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದು; ದುರಸ್ತುಗೊಳಿಸುವುದು: ಹನ್ನೆರಡು ಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಯ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ ಪಡಿಸಲಿಕೆಗೆ × × × ಸಲಿಸುತ್ತಮಿರ್ಪ್ಪರು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೨-೪೦; 1045); ಪಲವುಂ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಮನೊಲವಿಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಿಟ್ಟಿದೇವಂ ಕೃತಾರ್ಥಂ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೭, ೨೮-೪೮; 1148); ಆ ಪುರಾತನ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಜೀರ್ಣ + ಉದ್ಧಾರ]

ಜೀರ್ದನಿ (ನಾ). ಜೀರ್ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ; ಕೀಚು ಸ್ವರ: ಆ ಜೀರ್ದನಿಯಲ್ಲಿ ಏನೊ ಒಂದು ದುಶ್ಶಕುನದ ಕರೆಕರೆ ಅಡಗಿದ್ದು (ಮಲೆಮ. ೪೩೫).

[ಜೀರ್$_3$ + ದನಿ$_2$]

ಜೀರ್ದುಂಬಿ, ಜಿರುದುಂಬಿ, ಜೀರುಂಬೆ (ನಾ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುಂಬಿ: ಜೀರ್ದುಂಬಿಗಳ್ ಚೀರಿಡಲ್ ತೊಡಗಿದುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೨೯-೧೦೫). ಜಿರುದುಂಬಿ: ನಡು ನಡುವೆ ಚಿಟ್ಟೆ, ಜಿರುದುಂಬಿ . . . ರೆಕ್ಕೆಬಡಿದು ಹಿಡಿದಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೦೦೬೩). ಜೀರುಂಬೆ: ದೂರದ ಪೊದರುಗಳಿಂದ ಜೀರುಂಬೆಗಳು ಜೀರೆನುತ್ತ ಮಲೆನಾಡಿನ ಕಾರ್ಗಾಲದ ವೈಭವವನ್ನು ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ತುಂಬಿಕೊ. ೪೯). [ಜೀರ್$_3$ + ತುಂಬಿ$_1$]

ಜೀಲಿ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗ್ತದೆ. ನೀವು ಜೀಲಿಮಾಡುವವರಲ್ಲವೆಂದು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ? (ಮಗಮಾಂ. ೭೦). [?]

ಜೀಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಬೆಳವ ಪಾರಿವಗೊಳಲು ಜೀಲಿಗ ಗವುಜು ಗನ್ನಡಿಗಾ (ಅನಂಶಾ. ೩-೩-೦೭). [?]

ಜೀಲೈತ 'ಚೀಲೈತ' ನೋ.

ಜೀವ (ಗಂ). ೧. ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳ; ಬದುಕಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳುದು; ಪ್ರಾಣಿ; ಜಂತು. ೩. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಚಿದ್ವಸ್ತು; ಜೀವಾತ್ಮ: "ಆಸ್ರವಃ, ಜೀವಿತಂ, ಪ್ರಾಣಾಃ, ಜೀವಃ, ಜೀವಾ – ಈ ೫ ಪ್ರಾಣದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೪); ಜೀವಾಜೀವ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾಸ್ರವ ಸಂವರ ನಿರ್ಜರ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೆಂದಿಂತು ನವಪದಾರ್ಥಂಗಳುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬-೦೮); ಕಾಯ ತಾನುಂಬಡೆ ಕಾಯ ಮಣ್ಣು ಜೀವ ತಾನುಂಬಡೆ ಜೀವ ಬಯಲು (ಬಸವ. ೮೬೨); ಜೀವನಾರೆಂದೆನಲು ಹಮ್ಮಿನ ಭಾವವುಳ್ಳವನು (ಅಮೃತ. ೩-೨೦); ನಿನ್ನ ಶರೀರಮೆನಿಸಿರ್ಪ ತತ್ವಂಗಳ್ ಜೀವನೆಂದುಂ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಎರಡಾಗಿರ್ಕುಂ (ಜಿಕಬಿ. ೦೨); ಜೀವನೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಚೈತನ್ಯವಸ್ತು. ಜೀವನು ನಿತ್ಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೮೩). ೪. ಜೀವನ; ಬದುಕು; ಬಾಳು: ಜೀಯ ಜೀವವ ಹೊರೆಯಲಱಿಯೆವು ವೈರಿ ದಶಕಂಧರನುಪದ್ರದಲಿ (ತೊರಣಾ. ೦-೮-೬೦). ೫. ದೇವತೆಗಳ ಗುರು; ಬೃಹಸ್ಪತಿ: "ಆಂಗಿರಸನಮರಗುರು ವಾಕ್ಪತಿ ಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಧಿಷಣನೆನಲು ಜೀವಂ" (ಮಂಗಲಾ. ೧೦-೬); ಬಹುವಕ್ತ್ರಂ ಪದ್ಮಗರ್ಭ್ಯಂ ದನುಜಗುರು ಗುರುದ್ವೇಷಿ ಜೀವಂ ಸುರಾಧೀಶ ಹಿತಾತ್ಮಂ ಸುಪ್ರವೃದ್ಧೋದ್ಧವನೆನಿಪವನುಂ ತಾನಕಾರ್ಯ್ಯ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ . . . ಎನೆ ನೆಗಳ್ದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೪೦-೫೬; 1198). ೬. ಸೊಲ್ಲು; ಮಾತು; ನುಡಿ. ೭. ನೀರು; ಉದಕ. ೮. ಕುದುರೆ; ತುರಗ. ೯. ಹೆದೆ; ಬಿಲ್ಲಿನ ದಾರ. ೧೦. ಜೀವನೋಪಾಯ,–ವೃತ್ತಿ; ಜೀವಿಕೆ: ವಾಗ್ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮೌರ್ವ್ಯಂಭಸ ವಾಜಿ ಜಂತುನಿಕರಂಗಳ್ಗಿಂತು ಜೀವಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೭೪); "ಬಿಲ್ಲ ನಾರಿಯೊಳು ಸುರಗುರುವಿನೊಳು ತುರಗದೊಳಗೆಲ್ಲ ಜೀವವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗಲಾ. ೧೫೦-೫೩). ೧೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗುರುಗ್ರಹ; ಜೀವಂ ಬಲವಂತನಾಗೆ ತದ್ಬಾಲನಕ್ಕಟೆಂತುಂ ಬಾಟಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೪೬); ಇನನಿರ್ದ ರಾಶಿಗಂತೇಟನೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೀವನಿರ್ದು (ಅಟ್ಟಮ. ೮-೧೦೪). ೧೨. (ಆಲಂ). ಬಹಳ ಆಸೆ,–ಇಷ್ಟ: ಅವನಿಗೆ ಕಿರಿಯ ಮಗನೆಂದರೆ ಜೀವ (ರೂಢಿ).

ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆಯರೆ = ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು: ಬಂದು ಶಂಬರನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆಯರೆಯಬಂದನೆಂಬಂತೆಯಾಸ್ತಾನಮಂ ಪೊಗಲು ಮುದದಿಂದ ಖಳರಾಯನೆದ್ದೇಳ್ತಂದು ವಂದಿಸುತ (ನವಮೋ. ೧೦-೦೪). ಜೀವದ ಸುತ್ತು ಬರು = ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುವಷ್ಟು ತೊಂದರೆಯೆನಿಸು; ಬಹಳ ಪೀಡೆಯೆನಿಸು: ದಿನದ ಕೆಲಸ ಬಿಟ್ಟು ಆಡುವುದೆಂದರೆ ಅವನ ಜೀವದ ಸುತ್ತು ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ನಿರಾಭ. ೮೦). ಜೀವದೊರಿಸೆ, ಜೀವದರಿಸೆ=ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿ; ಜೀವ ಬೆರಸಿ: ನಾನು ಜೀವದೊರಿಸೆ ಇದ್ದು ಏನು ಫಲ? (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೧೦೩); ನನ್ನೂ ನನ್ನೆಂಡರನೂ ಜೀವದೊರಿಸೆ ಈರಿ ಬಿಡುತಾರೆ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೬೮); ನೆಲೆ ಬಲ್ಲ ಕಳ್ಳರು ಜೀವದರಿಸೆ ಬಿಡರು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೫೩). ಜೀವಭಯ = ಪ್ರಾಣ ಹೋದೀತೆಂಬ ಹೆದರಿಕೆ: ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜೀವ ಭಯವಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ಜೀವಹಿಡಿ, ಜೀವವಹಿಡಿ = ೧. ಉಸಿರು ಹಿಡಿದಿರು; ಬದುಕಿರು: (ಕಿ). ೨. ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರು; ಸಹನೆಯಿಂದಿರು: ಕೇಳಿದ್ದನ್ನ ಕೊಡೋವರೆಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಜೀವಹಿಡಿ (ರೂಢಿ); ಇನ್ನು ಮೇಲಣ ಕಾಳೆಗದ ಮಾತುಗಳನಕಟಾ ಕೇಳಿ ಜೀವವ ಹಿಡಿಯಲಾಪೈ ತಂದೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುಮ್ಯಾಕ.೨೭-೦). ಜೀವೋಪಳು= ನಲ್ಲೆ; ಪ್ರಿಯೆ: ತನ್ನ ಜೀವೋಪಳ ನೋಡುವುತ್ಸವದಿಂ (ಅಂಜಜ. ೦೦-೨೬೨).

[ಸಂ.]

ಜೀವಂಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು; ಚೈತನ್ಯಗುಂದಿಸು: ಇಂದಗಿಯಂ ಪಂದೆಯಂ ಕಾಡುವಂತೆ ಕಾಡಿ ರಾಮನಂ ಧೂಮಂ ಸುತ್ತಿದಂತೆ ಜೀವಂಗಿಡಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೫). [ಜೀವ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು)]

ಜೀವಂಜೀವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಹೊರಸು: "ಜೀವಂಜೀವಃ . . . ಕಪೋತಃ – ಈ ೬ ಹೊಱಸು" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೧೦೦); ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ ನಕ್ಷತ್ರ ಸಂಕುಲಲಾಜೋತ್ಕರಮಂ ಕರಂ ತಳಿದು ಜೀವಂಜೀವ ಸಂರಾವ ಮಂಗಲಗಾನಂ ಬೆರಸೆತ್ತುವಾರತಿಯ ಚೆಂಬೊಂದಟ್ಟೆಯೋ ಚಂದ್ರನೋ (ಜಿಕವಿ. ೬-೧೮). ೨. ಚಕೋರ. [ಸಂ.]

ಜೀವಂಜೀವಕ (ನಾ). ೧. = ಜೀವಂಜೀವ ೧: ಮಂಡೂಕ ಜೀವಂಜೀವಕ ಚಕೋರಾದಿ ಜಲಚರವಿಹಂಗ ಸಮೂಹಂಗಳಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೩೭-೦); ರಾಜಕುಮಾರರಾರೋಗಿಸುವಮೃತಾಹಾರ ಪರೀಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯಂಗಳೆನಿಪ್ಪ ಜೀವಂಜೀವಕ ಸಮೂಹಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೫-೦೮). ೨. = ಜೀವಂಜೀವ ೨: ಕಂದಳಿಕೆಯಂ ಜೀವಂಜೀವಕ ಮಿಥುನಂಗಳಂ ಕ್ರೀಡಾಪರ್ವತ ಮನೇಱಿಸಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦೬). [ಸಂ.]

ಜೀವಂತ$_1$ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ ; ಜೀವಿಸಿರುವ. 'ಜೀವಂತಸಾಕ್ಷಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬದುಕಿರುವುದು ; ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿರುವುದು : ಈ ಚಿತ್ರ ಜೀವಂತವಿದೆ (ಅಂಂತರ. ೦, ಮುನ್ನುಡಿ). ತಮಿಳು, ವಲಿಯಾಳದ —ಈ ಜಿ-ಟ ಎಂಬ ಎರಡು ರೂಪಗಳೂ ಸಂದಿಗೂ ಜೀವಂತವಾಗಿ ಇವೆ (ದ್ರಾವಿಡ. ೩೩೩). ೩. ಬದುಕಿರುವವನು: ನಿಂದಯ ಪುತ್ರನಂ ಜೀವಂತ ನಾಗಲು ಮೋಡಿ ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದನು (ಉಸಪು. ೨೩.೦೮). [ಸಂ. ಜೀವತ್]

ಜೀವಂತ$_2$ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಹರಿವೆಸೊಪ್ಪು: ಜೀಂತಂ (ಕೆಂಪು ದೇಟಿನ ಹರಿವೆ) . . . ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೦೩೮-೯೩ ಆರ್ಯ). [ಸಂ.]

ಜೀವಂತುಗ್ಗರಣೆ (ನಾ). ಸೌಟಿನಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ದಂನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಕೊಡುವ ಒಗ್ಗರಣೆ : ಅಮುರಿಗೆ ಜೀವಂತುಗ್ಗರಣೆಕೊಡು (ಸ್ಮಶಿತ. ೩೩). [ಜೀವಂತ$_1$ + ಒಗ್ಗರಣೆ]

ಜೀವಂತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ವಶಾಲಿಯಾಗಿಸು ; ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿಸು ; ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೀ ನಾಟಿತೀಹ್ಯದಯವು ಸತ್ಯವನ್ನು ಜೀವಂತ ಗೊಳಿಸುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೭೦). [ಜೀವಂತ$_1$ + ಕೆಸಲ್$_1$ + – ಇಸು$_5$]

ಜೀವಂತತನ (ನಾ). ಜೀವದಿಂದಿರುವಿಕೆ : ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ: ಅಸೆ ನಿರಾಸೆಗಳ ಜೀವಂತತನವನ್ನು ದಾಟಿ. ಅಪ್ರಾಪ್ತತೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಲೋಭನ ಗಳ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಸಂಕಟದ ಸುಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸಿಕ್ಕು ಬಿದ್ದಿವೆ (ಕುಪಕ್ಷಿ. ೨೯೪) ; ಅವಳ ಚಲನವಲನದಲ್ಲಿ . . . ಜೀವಂತತನ ಜನನಿಗಿ ಮಿಸುಗುಹ್ಯದೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೬೦). [ಜೀವಂತ್ + – ತನ]

ಜೀವಂತತೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ; ಜೀವಂತತನ: ಆರಾಮ ವಾಗಿ ಮೈಚಾಚಿ ಕುಳಿತು ಯುವತಿಯರ ಭಂಗಿ. ಒಂದು ನವೀನ ಜೀವಂತತೆ ರುಸ್ಮೀಣ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು(ಚಾತ್ಮಲಿ. ೦೮೪). [<ಜೀವಂತ + – ತೆ]

ಜೀವಂತಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಾಕ್ಷಿ : ಆ ಗಾದೆಗೆ ಅವನೇ ಜೀವಂತಸಾಕ್ಷಿ ಯಾಗಿದ್ದನು (ಭುಪಕ. ೩೬೩). [ಜೀವಂತ$_1$ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಜೀವಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅವ್ಯುತಬಳ್ಳಿ : " ಅವ್ಯುತಂ ಗುಹೂಚಿ ಜೀವಂತಿ ಸೋಮವಾಪವರ್ಣಿಯಕ್ಕುಂ " (ಬಂಗರಾ. ೪೩-೪೫). [ಹೋ. ಜೀವಂತಿ]

ಜೀವಂತಿಕೆ (ನಾ). = ಜೀವಂತತನ : ಈ ದೇಸಿಯ ಆಡಳವು . . . ಅಯ ಸಂದರ್ಭದ ಜೀವಂತಿಕೆಯನ್ನೂ ಧ್ವನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಬೆಳಗುತ್ತದೆ (ಕಪಸಿ. ೬೪). [ಜೀವಂತ್ + – ಇಕೆ]

ಜೀವಂತಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಾವಲಂಬಿ ಸಸ್ಯ : ಬದನಿಕೆ. ೨. " ಅವ್ಯುತಬಳ್ಳಿ " (ಹೂಂತಿ). [ಸಂ. ಜೀವಂತಿಕಾ]

ಜೀವಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನೆ ಕೊಡು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಜನಾನುರಾಗಮನಸೂಂ ಪಡೆದುಪಾಣಂ ತಣಿಯದೆ ಕಣ್ಮಡಿದಂ ನೀತಿಗೆ ಜಸಕ್ಕೆ ಜೀವಂಬಡಿದಂ (ಬಾಭಾಗ. ೩-೪). [ಜೀವ + ಪಡೆ]

ಜೀವಂಬೆರಸು (ಅ). ಪ್ರಾಣವೊಡಗೂಡಿ : ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿ : ಗುರು ಗಳ್ಕಾವೆನೆನೊಂದು ಬೆಸಸಿದರದನೇಕೈಳ್ದುದೆನ್ನೆ ಜೀವಂಬೆರಸಾನಿಂ ವ್ಯೂದಂ ತಾಂ ಬಯಸುವ ಬಗೆಯೆಂತು (ಕಾದಂಪು. ೯೯೦). [ಜೀವ + ಬೆರಸು]

ಜೀವಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಂಬು ; ಶಕ್ತಿಯನ್ನೊಂಟು ಮಾಡು : ಜಂಘಾಕ್ಷಂ ಚೆರಂಜೀವಿಯ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಜೀವಂಬೊಯ್ಯಂತೆ (ಹಂಕಥಾ. ೨೬೭-೯೫) ; ಹರಿನೀಲರತ್ನಪುಂ ಕಂಡರಿದ ಕಣ್ಣೆಅವಿಗೆಬ್ಬಿ ಜೀವಂಬೊಯ್ದಂತಿರೆ (ಪಂಂಚಮಿ. ೩-೦೫೬) ; ಕಡೆರು ಜೀವಂಬೆ೨೦ಬ್ಬಿ ನೀಲದ ಕಡುಚೆಲುವ ಪುತ್ಥಿಯೊಂ (ಶಾಳ್ಳಿಮಾ. ೨೬-೩೦). [ಜೀವ + ಪೊಯ್$_1$]

ಜೀವಕ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ ; ಜೀವಿಸಿರುವ. ೨. ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವ. (ನಾ). ೩. ಸೇವಕ ; ಜೀತಗಾರ. ೪. ಹಾವಾಡಿಗ: ಗಾರುಡಿಗ. ೫. ಜೈನಸನ್ಯಾಸಿ ; ಸವಣ ; ಕ್ಷಪಣಕ : " ನಗ್ನಾಟ, ದಿಗ್ವಾಸಾ, ಕ್ಷಪಣ:, ಶ್ರಮಣಾ, ಜೀವಕ:, ಜೈನ, ಆಜೀವ, ಪಂಚಾಧಾರ, ನಿರ್ಗ್ರಂಥಾ, ಸಾಧುಃ—ಈ ೧೦ ಸವರಾರ ಪೆರರ " (ಹಲಾಯು. ೪೭-೦೦೯). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹೊನ್ನೆವರ : "ಖೀತಸಾಲಕ:, ಸರ್ಜಕ:, ಅಸನಃ, ಬಧ್ಮಕವುಷ್ಕ:, ಲ್ಯುಯಕ:, ಜೀವಕ:—ಏ ಹೊನ್ನೇವರದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿಧ್ಧಾಂತ. ೦೦೬). ೭. ಮನುಷ್ಯವಾದ ಎಂಟು ಮೂಲಿಕೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆ ಗಿಡ ; ಮೆಧುರಕ : " ಕೂರ್ಚಶೀರ್ಷ, ಮಧುರಕ:, ಶೃಂಗ:, ಹ್ರಸ್ವಾಂಗ:, ಜೀವಕ:—ಈ ಜೀವಕವೆಂಬುವ ಔಷಧ. ಹಕ್ಕಿಶಿಳ್ಳೇಗಿದ" (ಸಿಧ್ಧಾಂತ. ೦೩೬); ಜೀವಕ, ವೃಷಭಕ . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿಹಾಕುವುದು (ಶಾಕ್ಯ.೧೩೦ ಪಠಿ). 'ಅಷ್ಟವರ್ಗ' ಪರಾ. ೮. ಬಡ್ಡಿಯ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ಜೀವಕಣ (ನಾ). ಶರೀರ ರಚನೆಗೆ ಆತ್ಮಗತ್ವವಾದ, ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಣು : ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಕಣಗಳಿಗೆ ಸಸಾರಜಸತಿಗಳು ತಳಪಟಿ (ಅಹಾಗೃ. ೫೮) ; ಜೀವರಸವನ್ನೊಳಗೊಂಂಡ ಜೀವಕಣಗಳು ಜೀವಿಯ ರಚನೆಯ ತಳಪಟಿ (ಪ್ರಾ.ಶಾಪ. ೫) ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹ ಜೀವಕಣಗಳು ಎಂಬ ಕಿರಿಪ್ಪಘಾಗಗಳಿಂದಾಗಿವೆ (ಪಶಪ. ೦೫). [ಜೀವ + ಕಣ್ಣ]

ಜೀವಕಳೆ. ಜೀವಕಳೆ (ನಾ) ೧. ಜೀವನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಕಲೆ,—ಸೊಗಸು ತರುವ ಕಲೆ: ಜೀವಕಳೆಗಳ ಕಲಿಸಿ ಸುಖದಿ ಸೊಬಗ ಬೆಳಸುತ ಬಂದನು (ಹೂಂಗಳು. ೫-೦೪). **ಜೀವಕಳೆ** : ೨. ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು ; ಕಾಂತಿ; ದೀಪ್ತಿ ; ಚೈತನ್ಯ ; ಜೀವಂತಿಕೆ : ಮದರಪಿಕಾರದ ಜಮ್ಮು ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಹಮ್ಮದಂಬೋಗಿಗಿ ಜೀವಂ ಸುಖದ ಜೀವಕಳೆಯ ಕಳಾಸದ ಕುಣಿಕೆ ಕಳಲ್ದಿ ತನ್ನನಱಿಯದಿದಿರನಱಿಯದೆ ಬಂದುದಂ ಮಱಿದು (ಗಿಶಿ. ೬-೦೦ ಖ) ; ಮೊದಲಲಿಬ್ಬದು ಜೀವಕಳೆ ಹೃದಯದಲಿ ಹೃದಯದ ನೊಡದು ಮಿಗೆ ಕಂಡದಲಿ ಕವಿಕುವು ಮಂಚದಲಿ ವ್ಯೆವಱಿದು ಮಲಗಿದನು (ಕುಪಾಳ. ೦-೪) ; ಜೀವಿಗ್ಳೆಲ್ಲ ನಿಜ ಜೀವಕಳೆಯಿತ್ತು (ವಿಚಿಗೀ. ೦೬-೫) ; ಚತುರ ಸಂಗೀತಗಾರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಸ್ವರಸೌಧಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೪೦). [ಜೀವ + ಕಳ್ಳೆ]

ಜೀವಕಳೆ 'ಜೀವಕೆಲೆ' ನೋ.

ಜೀವಕಳ್ತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣತುಂಬು : ಜೀವಂತವಾಗಿ ಮಾಡು : ಕಾಳಿದಾಸನು ಜೀವಕಳೆತುಂಬಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಕುಂತಲೆ ಪುಟವಿಟ್ಟ ಸ್ವರ್ಣ ಪ್ರತಿಮೆ ಪಿಂಬಿಸಿದ (ಭಾರದ. ೧೮೭). [ಜೀವಕಳೆ (<ಜೀವಕೆಲೆ) + ತುಂಬು$_1$]

ಜೀವಕಾಲ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ ; ಬದುಕಿನ ಪೂರ್ಣಕಾಲ : ಅವ ಕಾಲವು ವನದಿ ಜೀವತಾಂವ ಕಳೆದು ಜೀವಚಯದಲ್ಲಿ ದಯವಿಲ್ಲ ದಿರುವವನ ಕಾವನೇ ಶಿವನು (ಸವೆಜ. ೨೫೩). [ಜೀವ + ಕಾಲ]

ಜೀವತೆ (ನಾ). ಅಳಿಲ ಗಿಡ ವಂತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: "ಜೀ[ಜಾತಂ. ೭೬-೨೦). [ಸಂ. ಜೀವತೀ]

ಜೀವಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀವತಂಬು. ೨. ವಂತ್ತೊಬ್ಬರಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ಕೊಡು ; ಬಲಿದಾನವಾಗು : ಆವರು ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀವಕೊಡುವಂಥಾ ಗೆಳೆಯರು (ರೂಢಿ). [ಜೀವ + ಕೊಡು$_1$]

ಜೀವಕೋಟ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಜೀವಿಗಳ ಸಮೂಹ ; ಜೀವರಾಶಿ: ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಜೀವಕೋಟಿಯು ಗುರಿ, ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುವುದೇ (ವಿಚಿಂ. ೨೬೫). [ಜೀವ + ಕೋಟಿ]

ಜೀವಕೋಶ (ನಾ). (ದೇಹದಲ್ಲಿ) ಜೀವಕಣವಿರುವ ಭಾಗ : ಈ ಬೀರು ರೋಪಗಳು ಬೀರಿನ ಹೊರಚರ್ಮದ ಜೀವಕೋಶಗಳಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಕೊಳವೆಗಳು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೮೫). [ಜೀವ + ಕೋಶ]

ಜೀವಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಜೀವದ ಕ್ರಿಯೆ; ಜೀವ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ : ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಜ್ಞೆ ಹಲವು ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ . . . ಇವು ಗಳನ್ನು ಜೀವಕ್ರಿಯಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೨). [ಜೀವ+ಕ್ರಿಯೆ]

ಜೀವಗ (ನಾ).=ಜೀವಕ : ಜೀವಕ–ಜೀವಗ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋಗ).

[<ಸಂ. ಜೀವಕ]

ಜೀವಗಳ್ಳ (ನಾ). ಹೇಡಿ : ಪ್ರಕೃಲ್ಲ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಪ್ರಾಣ ಉಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಓಡಿಹೋಗುವವನು : ನರ್ಧರದ ಭಟ ಜೀವಗಳ್ಳನಲ್ಲಿ ಅದ್ಭಲಿಸಿಕೊಂಬನೆ (ಸರ್ಧರ. ೦೫೦–೬೨೦); ಕೆಲಕೆ ನಪುಸಕರಾವು ಸಾವವರಲ್ಲ ಲೋಕದ ಜೀವಗಳ್ಳರಿಗಾವ ಗುರುಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಕಳುಹು (ಅಜಾಪ. ೬–೨೦). ರಣದೊಳ್ಕಾವಗಳ್ಳನಾದೊಡೆ ಮತ್ತಿತಾವಹನೆ ಬೀಳದಿರ್ಪನೆ ಗಗನವರ್ಗಾ ದಿಂದೆ (ಕೃಮಿಭಾ. ೫೪-೦೦) ; ಆವನು ಜೀವಗಳ್ಳನಾಗಿ ಹಿಸುಗಳೆನ್ನೊಡ ಗೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣದ ದಾರಿಯಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರುಹುದು (ಪಜಕಾ. ೨೦೬). [ಜೀವ + ಕಳ್ಳ[1]]

ಜೀವಗುಣ (ನಾ). ಜೀವಾತ್ಮನ ಗುಣ : ಕಾಯಗುಣವ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕಳೆದು ಜೀವಗುಣವ ಉಳಿವಿನಿಂದ ಮಱೆದು ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವವಾದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಣಲಿಂಮಾ. ೦-೨) ; ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಂ ದರ್ಶನಮುಂ ಜ್ಞಾನಮುಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮುಂ ಜೀವಗುಣಂಗಳ್ವುವು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೦) : ವೈಷಮ್ಯ ವೈದಗ್ಧಗಳೀ ಜೀವಗುಣಂಗಳ್ (೪೯ವಿ. ೯೬). [ಜೀವ + ಗುಣ]

ಜೀವಗೇಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಗುರುಗ್ರಹದ ಕ್ಷೇತ್ರ ; ಗುರುವಿನ ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ; ಧನುರಾಶಿ ಮತ್ತು ಮೀನರಾಶಿ : ಇರೆ ಚಿಂದ್ರಂ ಕರ್ಕ ಗೇಹಾಂತರದೊಳಂಬುಚಯಂ ತತ್ಪಮಂ ಜೀವಗೇಹಾಂತರದೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೯-೦೬). [ಜೀವ + ಗೇಹ]

ಜೀವಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯಹೊಂದು ; ಶಕ್ತಿಹೊಂದು ; ಚಟುಂವಟಿಕೆ ಹೊಂದು : ನಿಶೆಯ ಪಡಿಲಯಂದು ಜಗವು ಜೀವಗೊಳುತಿದೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೯-೪). [ಜೀವ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್[1])]

ಜೀವಗ್ರಾಹ (ನಾ). ೧. ಜೀವಸಹಿತ ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವುದೆಂದು : ದ್ರೋಹಿ ಸಿಲುಕಿದನೆನುತೆ ಜೀವಗ್ರಾಹವೋ [ಜಾತಕಂ. ಗೃಹಾರಾಧೋ. ೧೫ಬಿ.ಗದ್ಯ] ಸಾಹಸ ವಿಜಾಸಿಯ ಜೀಹಪರನೆನುತೆಂಬುಜಿಲಿ (ಅಜಾಪ್ರಭು೨. ೧೦-೪೬) : ಸಾಮಂತರನೂ ಮಂಡಿಯರನೂ ಜೀವಗ್ರಾಹವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಶಾಇಇ. IX-II, ೩೦೦-೦೨; 1616). ೨. ಐದು ಶಕ್ತಿವಂಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜ್ಯಂಧಕ ಪ್ರಸ್ಪಾವನ ಅವುಶಿಹತ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಕರಣ ಜೀವಗ್ರಾಹಗಳೆಂಬ ಪಂಚ ಶಕ್ತಿವಾಂತ್ರಗಳಂ (ವಿಚೇಸ. ೯೦). [ಜೀವ + ಗ್ರಾಹ]

ಜೀವಘಾತ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಹತ್ಯೆ ; ಕೊಲೆ : ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಜೀವಘಾತಾನ್ಯತ ಪಚನ ಪರಾರ್ಥಾಪಹಾರಾನ್ಯನಾರೀಗಮಬಹ್ಯಾರಂಭವಾರಿಗ್ರಹಮೆನಿಸು ವವಯ್ಯಂ ಮಹಾವಾತಕರಂಗಳ್ (ಸುಕಥಾ. ೫-೪೩) [ಜೀವ+ಘಾತ[2]]

ಜೀವಚಕ್ರ (ನಾ). ಜೀವವು ಪಡೆಯುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅವಸ್ಥೆಗಳ ಸುತ್ತಾಟ : ಜೀವಚರಿತ್ರ ಅಥವಾ ಜೀವಚಕ್ರವೆಂದರೆ ಕೀಟ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಚರ್ಯೆಯ . . . ಪ್ರಭಿಹಂತದಲ್ಲೂ ಕಳೆದ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಕಾಲ, ಹಂತಗಳ ಅವಧಿಯ ವರದಿ (ಕೀಬದ. ೯೪). [ಜೀವ + ಚಕ್ರ[1]]

ಜೀವಚಯ (ನಾ). ವ್ಯಾಣಿ ಸಮೂಹ ; ಜೀವಕೋಟಿ : ಜೀವಚಯದಲ್ಲಿ ದಯೆಯಲ್ಲದಿರುವವನ ಕಾವನೇ ಶಿವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೬). [ಜೀವ + ಚಯ]

ಜೀವಚೇಷ್ಟಕ (ನಾ). ಜೀವನದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣ ವಾದವನು ; ಜೈತನ್ಯದಾಯಕ : ಸ್ಫಾವರಕ ಜಂಗಮಕೆ ನೀನೇ ಜೀವ ಚೇಷ್ಟಕನು (ಅಜಾಪ್ರಾಂ. ೭-೦೦). [ಸಂ.]

ಜೀವಚ್ಚವ (ನಾ). ಶವದಂತೆ ಇರುವವನು ; ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದವನು; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು : ನಿರರ್ಥಕಜೀವಿ : ಬದುಕು–ಸಾವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪಂಡಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜೀವಚ್ಚವದಂತೆ ನಡೆದು ಬಂದೆ (ಆಮಂತ. ೪೦೦). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಶವ)]

ಜೀವಜ (ನಾ). ೧. ಜೀವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು : ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟುದು : ಅನ್ನಜ ಜೀವಜ ಮಾನಜ ಭೀತಿಗಳಂ ನಿರ್ಧರಿಸಲೆ ಬಾಲಕ (ಜೋಗಾಂಬಿ. ೬-೨೦). ೨. ನೀರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು : ಕವಲು. 'ಜೀವಜ ಜಾಂಬುಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೀವಜಾಂಬುಕ (ನಾ). ಕವಲಾಕ್ಷ; ವಿಷ್ಣು : ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಲೀ ಕಥಾಮೃತ ವಾವಿಸೊಂದಕ್ಷರದ ಕೇಳ್ದರೆ ಜೀವಜಾಂಬುಕೊಂದು ಕೊಡುವನು ಅವರ ಕಾಮಿತವ (ಸುರಾಕು. ೦-೧೬). [ಜೀವಜ + ಅಂಬುಕ]

ಜೀವಜಾತ (ನಾ).=ಜೀವಚಯ: ಜೀವಜಾತಗಳ ಮಿತಿಯಾದ, ಧರಿತ್ರಿಯು ನಾನಾ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡಿರುವಳು (ಇಚ್ಛಕ್ರ. ೪೭). [ಜೀವ + ಜಾತ]

ಜೀವಣಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದು ಜೀವಣಿಯ ಮಗನ್ ನಿಟ್ಟರಾಮನ್ (ಅಳ. XVI, ಪಾಭಾ. ೦೬-೦ : 764). [?]

ಜೀವತತ್ತ್ವ (ನಾ).[ಜೈನ] ವಿಳಂ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಸಪ್ತ ತತ್ತ್ವಗಳಿಒಳಗೆ ಚೇತನಾಲಕ್ಷಣವುಮುಮಪ್ಪುದು ಜೀವತತ್ತ್ವ(ಅಪಭ. ೦೦-೭೦ ಪ). 'ಅಜೀವತತ್ತ್ವ' ಪರಾ. [ಜೀವ + ತತ್ತ್ವ]

ಜೀವತಂಬುಬು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವೊದಗಿಸು ; ಶಕ್ತಿಕೊಡು ; ಪುಷ್ಟಿಕೊಡು : ಫಾದರ್ ಹೆರಾಸನೂ ಈ ವಾದಕ್ಕೆ ಜೀವತುಂಬಿದನು (ಡ್ಯಾವಿ. ೨೫). [ಜೀವ + ತುಂಬ್ಬು]

ಜೀವತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆ : ಸಾಯಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು: ಜೀವತೆಗೆಯಲೂ ಹೆಸುವಂತ ಜನರಲ್ಲ (ಕೃಪಾ). ೨. (ಆಲಂ) ಕಾಡು ; ಹಿಂಸಿಸು : ಆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಜೀವ ತೆಗೆಯುತ್ತಾನೆ (ಕೃಪಾ). [ಜೀವ + ತೆಗೆ[1]]

ಜೀವತೇಯು (ಕ್ರಿ). ಶ್ರಮವಪಡು ; ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟಪಡು: ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಿ ಅಂಥ ಜೀವತೇಯುವ ಕೆಲಸ (ಪಡಚಾ. ೧, ೩೭೨).

[ಜೀವ + ತೇಯು (<ತೇ[1])]

ಜೀವತ್ಕೋಕೆ (ನಾ). = ಜೀ ವತ್ಕೋ ಕೆ : "ಪುಕ್ಕಳು ಬಾಳ್ವ ಸತಿ ಜೀವತ್ಕೋಕೆಯಕ್ಕೆ" (ಮೂಲಿಂ. ೪೯-೩).

[<ಸಂ. ಜೀವತ್ಕೋಕಿಂ]

ಜೀವತ್ಕೋಕೆ (ನಾ). ವಂಕ್ಕಳು ಬದುಕಿರುವಾಕೆ ; ವಂಕ್ಕಳು ಜೀವಂತ ಭಾಗಿರುವ ತಾಯಿ : "ಜೀವತ್ಕೋಕಾ. ಜೀವಸೂ–ಈ ೨ ಪುಕ್ಕಳ್ ಬಾಲ್ವವೆಲ್" (ಹಠಾಯು. ೦೦-೩೩)

[ಸಂ. ಜೀವತ್ಕೋಕಾ (ಜೀವತ್ + ತೋಕ + –)]

ಜೀವತ್ಪತಿ (ನಾ). ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವವಳು ; ಮಂಶ್ಯೈದೆ: ಸುಮಂಗಲಿ. [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಪತಿ)]

ಜೀವತ್ಪಿತೃ (ನಾ). ತಂದೆ ಬದುಕಿರುವವನು; ತಂದೆ ಇರುವವನು. [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಪಿತೃ)]

ಜೀವತ್ಯಾಗ (ನಾ). ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ; ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ: ರಾಗದಿಂ ಕೃತಮೆಂದು ಜೀವತ್ಯಾಗಕೋವಿದ ಸರಸಮುಚಿತೋದ್ಯೋಗವಂ ನಿನಗಿತ್ತು ಹೋದರು (ಬಸಪು. ೫೯-೦೬). [ಜೀವ + ತ್ಯಾಗ]

ಜೀವತ್ರಯ (ನಾ). ವಿಶ್ವ, ತೈಜಸ, ಪ್ರಾಜ್ಞ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಜೀವ : ಕಾಯತ್ರಯಂಗಳ, ಜೀವತ್ರಯಂಗಳ, ಭಾವತ್ರಯಂಗಳ ಒಂದು ಮಾಡಿ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೩೮೦-೭೯೮) ; ವಿವರವಹ ಜೀವತ್ರಯಂಗಳ ಭವರಹಿತ ಯೋಗಿಗಳ ಚರಿತೆಯ ಸುವಿಮಲಾತ್ಮಕ ನಿರ್ಗುಣಾರಾಧನೆಯ ನಿರ್ಣಯವ (ಅಮೃತ. ೦-೦೭) ; ಜೀವತ್ರಯಂಗಳ ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸಿ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೪-೦೪).

[ಜೀವ + ತ್ರಯ]

ಜೀವತ್ವ (ನಾ). ಜೀವವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಜೀವಾತ್ಮನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಶಕ್ತಿಯ ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸವೇ ಜೀವತ್ವ ಶಿವತ್ವಗಳು (ಭಾರದ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಅಷ್ಟಮಿಯಂದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ಶ್ರಾವಕಜನದುಪವಾಸಂ ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮಿಯೊಳಾಗೆ ಪಾರಣೆ ಕಿವಿಗಳ್ಗೀ ವಸ್ತುಕಥನದಿಂದೆ (ಯಶೋಚ. ೦-೩).

[ಸಂ. ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮಿ (ಜೀವ + ದಯಾ + ಅಷ್ಟಮಿ)]

ಜೀವದಯೆ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ತೋರಿಸುವ ಕರುಣೆ; ಪ್ರಾಣಿದಯೆ : ಜೀವದಯೆ ಧರ್ಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೨೦-೦೭); ಜೀವದಯೆ ಜೈನಧರ್ಮಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೦೮). [ಜೀವ + ದಯೆ]

ಜೀವದಾನ (ನಾ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉಳಿಸುವುದು; ಜೀವ ಉಳಿಸುವುದು: ಗೆಳೆಯನೇ ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನನ್ನ ಕಾಲು ಮರಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿದರೆ ನನಗೆ ಜೀವದಾನ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೭೭).

ಜೀವದಾನಮಾಡು = ಜೀವತುಂಬು ; ಜೀವಕೊಡು ; ಜೀವವನ್ನು ಉಳಿಸು : ನೀನೇ ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವದಾನಮಾಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಚಿಗುರು, ಕೊಂಬೆ, ಫಲಪುಷ್ಪಗಳು ಉದ್ಭವಿಸುವಂತೆ ಹೆಣಗಾಡಬೇಕು (ಹಳ್ಳಹಾ. ೧೦೩).

[ಜೀವ + ದಾನ]

ಜೀವದ್ಭಾಷೆ (ನಾ). ಜೀವಂತವಾದ ಭಾಷೆ; ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಷೆ: ಪ್ರವಾಹದ ನೀರಿನಂತೆ ನಿರಂತರವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದೇ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಅಥವಾ ಜೀವದ್ಭಾಷೆಯ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಲಕ್ಷಣ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೯೪). 'ಮೃತಭಾಷೆ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಜೀವದ್ಭಾಷಾ (ಜೀವತ್ + ಭಾಷಾ)]

ಜೀವದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜೈವಿಕ ದ್ರವ್ಯ: ಕೀಟಗಳ ಜೀವದ್ರವ್ಯ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಜೀವದ್ರವ್ಯ . . . ಇತರ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಸ್ತುಗಳು ಫಲಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬೆ. ೪೦). ೨. [ಜೈನ] ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಜೀವದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಷಡುದ್ರವ್ಯಗಳು" (ನಾನಾರ. ಕಿ. ೦೬೪) ; ಜೀವದ್ರವ್ಯ . . . ಕಾಲದ್ರವ್ಯಮೆಂಬ ಷಡ್ದ್ರವ್ಯಂಗಳ ಗುಣಪರ್ಯಾಯಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ಜೀವ + ದ್ರವ್ಯ]

ಜೀವಧನ (ನಾ). ೧. ಪಶುಸಂಪತ್ತು : "ಹಸು-ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲಂ ಜೀವಧನಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೮೦) ; ಪಲಂಬರ್ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾ ಜರನವರವರ ಜೀವಧನ ಕುಲಧನಂಗಳ್‌ವೆರಸು ಮುಂದಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೩-೩೯ ವ); ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಮೇಗುಗಾಣದೆ ಮತ್ತಂ ಪೆಱರ ಪಲವುಂ ಜೀವಧನಂಗಳನರಸರ ಕಾಪಿನ ಪೊಲನಂ ಪೊಕ್ಕುವೆಂದುಂಡಿಗೆಯೊತ್ತಿಕೊಳುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫ ವ) ; ಚಟ್ಟನೃಪಾಳಕಂಬೆರಸು ಪಾಂಡ್ಯನುಮೋವದೆ ನೇಲಿವರ್ತಿಯಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪಾಯ್ದು ಜೀವಧನಮೆಲ್ಲಮನಾಗಳೆ ಕೊಂಡು ಪೋಗೆ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೩೫-೩ ; 1197)

[ಜೀವ + ಧನ]

ಜೀವಧಾತ್ರಿ (ನಾ). ಬದುಕನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವಳು; ಜೀವವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವಳು : ಈ ಜೀವಧಾತ್ರಿಯೂ, ಸಸ್ಯಶಾಲಿಯೂ ಆದ ದೊಡ್ಡ ವಸುಂಧರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೦೨). [ಜೀವ + ಧಾತ್ರಿ]

ಜೀವಧಾರಣ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವುದು; ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು: ಇದರಿಂದ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಲಾರದು ; ಆದಾಗ್ಯೂ ಜೀವಧಾರಣವಾದರೂ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೫). [ಜೀವ + ಧಾರಣ]

ಜೀವಧಾರೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ಶಕ್ತಿ ; ಸ್ಫೂರ್ತಿ: ಆ ಮಂದಹಾಸವು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ, ಬಾಲಕಿಯರಿಗೂ ಜೀವಧಾರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತಿದ್ದಿತು (ಝಾರಾಡ. ೬೦). [ಜೀವ + ಧಾರೆ]

ಜೀವನ (ನಾ). ೧. ಬದುಕು ; ಬಾಳು ; ಅಸ್ತಿತ್ವ : ಭೇಡುವವರ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಈಯಲಿಲ್ಲದವನ ಜೀವನವದೇಕೆ (ಬಸವ. ೪೩೮) ; ದಾರಿದ್ರಮಲ್ತೆ ಆ ನಾಗರಿಕ ಜೀವನಂ ಈ ವನ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨-೧೦೨). ೨. ಜೀವನೋಪಾಯ ; ಉದ್ಯೋಗ ; ವೃತ್ತಿ ; ಕಸಬು: "ಜೀವನಂ, ವೃತ್ತಿಃ, ಆಜೀವಃ, ವಾರ್ತಾ – ಈ ೪ ಬಾಟ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೦೬). ೩. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವಿಕೆ ; ಗೆಲವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. ೪. ನೀರು; ಉದಕ ; ಜಲ: "ಆಪಃ(ಪ್), ತೋಯಂ, . . . ಜೀವನಂ, ಜೀವನೀಯಂ – ಈ ೨೬ ನೀರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೦೭-೨೬) ; ಬಾಣಾವಳಿಯಿಂ ಮಹೋದಧಿಯ ಜೀವನಮಂ ತವುವನ್ನ ಮಿಂಟಿದಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೩-೯೯) ; ನಾಡೆಂನಂ ನಡುವಿಟ್ಟುಕೊಂಡುದುದಱಿಂ ಮಜ್ಜೀವನಂ ಸಾರ್ತ್ಥಕಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೦೯೩-೦೦೦ ; 1161) ; ನದನದೀಕುಳದೊಳ್ ಪರಿವರ್ಧಿಕುಂ ಜಗಜೀವನ ಜೀವನಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೭); ಜೀವನಮಂ ಬೇಡುತ್ತಿರೆ ಚದುರಂ ಜೀವನಮೆಲ್ಲಂ ಸವೆಯಿತ್ತೆಮ್ಮಯ ಜೀವನವರೆಗೆ (ಉದ್ಕದೇ. ೨-೨೯). ೧, ೪: ಸತತ ಗಭೀರವೃತ್ತಿಯಿನುದಾರತೆಯಿಂ ಜಗದೇಕಜೀವನಸ್ಥಿತಿಯಿನತಿ ಪ್ರಸಾದಗುಣದಿಂ ರಸಭಾವವಿಳಾಸದಿಂ . . . ಸರಸ್ವತಿ ದಯೆಗೆಯ್ಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨). ೩, ೪ : ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಮೆಂಬೀ ಜೀವಚಯಕ್ಕೆಂತು ನೋಟ್ಟೊಡಂ ಜೀವನಮೇ ಜೀವನಮೆಂದುದಕಾರ್ಗಳಕೋವಿದ ನಿದನೆಸೆಯೆ ಪೇಟ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೦). ೫. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವವನು ; ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ : ಪಾವನಕೆ ಪಾವನನು ಜೀವರ ಜೀವನನು ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವಿದಾವ ಲೆಕ್ಕದೊಳೀತನಹನೆಂದಱಿವರಾರೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಜೀವನಗಾತಿ (ನಾ). (?) : ಜನನಸ್ಥಾನದಿಂದಗಲದ ಬಿರುದುಳ್ಳ ಘನಕುಚ ತಾರಹಾರಗಳು ತೊನೆದಾಡೆ ಜಟ್ಟಿಯರ್ ತೊಡೆಯ ತಟ್ಟಿದರು ಜೀವನಗಾತಿ ಕಣ್ಮುಚ್ಚುವಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೩೯).

[? ಜವ್ವನ + – ಕಾತಿ ಎಂದಿರಬಹುದೆ ?]

ಜೀವನಚರಿತ್ರೆ (ನಾ.) ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಾಳಿನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಬರೆದ ಕಥೆ: ಮುದ್ದಣನ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕನಿಕರ – ಕೈವಾರಗಳನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವಿಶೇಷವಿದೆ (ಕಸಾಪ. ೩೮೦). [ಜೀವನ + ಚರಿತ್ರೆ]

ಜೀವನಜಾತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಲಸಜ್ಜೀವನಜಾತದ ಗರ್ಭದ ಭಾವನೆಯಂ ಬಗೆಗೆ ತಂದು ನಲಿಯಿಕ್ಕುಮೆಮ್ಮಂ (ವಸ್ತವಂ. ೧-೮). [ಜೀವನ + ಜಾತ]

ಜೀವನತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಜೀವನದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ಬಾಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ ನಮ್ಮೆದುರು ಮೂರೇ ಮೂರು ಜೀವನತತ್ತ್ವಗಳು ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುತ್ತವೆ (ಧರ್ಮಸಾ.೩). [ಜೀವನ + ತತ್ತ್ವ]

ಜೀವನದರ್ಶನ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ : ಇದೊಂದು ಜೀವನದರ್ಶನಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೦೦೦). [ಜೀವನ + ದರ್ಶನ]

ಜೀವನದಾಯಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವನಂ: ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರಪಂಚಕೆಲ್ಲ ಜೀವನದಾಯಿ, ಸಂರಕ್ಷಕ (ಜಗದಾ. ೨೦೨).
[ಸಂ. ಜೀವನದಾಯಿನ್]

ಜೀವನದಾಯಿನಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವಳು: ಈಗ ಈ ಜೀವನ ಶಾಲಿನಿಯೂ ಜೀವನದಾಯಿನಿಯೂ ಆದ ಮಾತೃಭಾಷೆಯು ಅದರ ಮಕ್ಕಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೨).
[ಸಂ. ಜೀವನದಾಯಿನೀ]

ಜೀವನದಿ (ನಾ). ಸದಾ ನೀರಿರುವ ನದಿ; ಎಂದೂ ಬತ್ತದ ನದಿ: ಆ ಜೀವನದಿಗೆ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ (ಸುಖವಿ. ೧೯). [ಜೀವ + ನದಿ]

ಜೀವನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ಜೀವನದರ್ಶನ: ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಮಾಲ್ಲೋವ ಈ ಜೀವನದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಹಳ ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಪುನರು.೧೯೮).
[ಜೀವನ + ದೃಷ್ಟಿ]

ಜೀವನನಾಥ (ನಾ). ನೀರಿನ ಒಡೆಯ; ವರುಣ: ಆವಾವೆಡೆಯೊಳ್ ನವರತ್ನಾವಳಿ ತೀವಿರ್ಪುವೆಂದು ಮಕರಾರೂಢಂ ಜೀವನನಾಥಂ ವರುಣಂ ಕಾವಂ ಧೃತಪಾಶನೆಸೆವ ರತ್ನಾಕರಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೦೬).
[ಜೀವನ + ನಾಥ]

ಜೀವನಬಿಂದು (ನಾ).=ಜೀವಕಣ: ಇಲ್ಲಿ ರತಿದೇವಿ ಬಸುರೊಳಗೆ ಜೀವನ ಬಿಂದುವಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮೂಹೂರ್ತಮಂ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು . . . ಪೇರ್ಚುತಲಿರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೦೪-೩೪).
[ಜೀವನ + ಬಿಂದು]

ಜೀವನಮಟ್ಟ (ನಾ). ೧. = ಜೀವಮಾನ: ಒಬ್ಬ ತನ್ನ ಜೀವನಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿಸ್ಪೃಹ ಭಾವನೆಯಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರೆ . . . ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಮುಟ್ಟುವನು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೩೬೮). ೨. ಬದುಕಿನ ಅಂತಸ್ತು,-ದರ್ಜೆ: ಅಡುಗೆಮನೆ ಜೀವನಮಟ್ಟದ ಅಳತೆಗೋಲು (ಆಡುಸೌ ೨೦). [ಜೀವನ + ಮಟ್ಟ$_1$]

ಜೀವನಯಂತ್ರ (ನಾ). ಜೀಕಳಿ; ಜಲಯಂತ್ರ: "ಜೀರ್ಕೊಟವ ಜೀವನ ಯಂತ್ರದ ನಾಮಧೇಯದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೩).
[ಜೀವನ + ಯಂತ್ರ]

ಜೀವನಯಾಪನೆ (ನಾ). ಜೀವನ ನಡೆಸುವುದು; ಬದುಕಿನ ನಿರ್ವಹಣೆ: ಮಾರ್ಕೆಲ್ . . . ಮನೆಪಾಠ ಹೇಳಿ ಜೀವನಯಾಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೨೫). [ಜೀವನ + ಯಾಪನೆ]

ಜೀವನವಕ್ಕಿ (ನಾ). ನೀರಹಕ್ಕಿ; ಜಲಪಕ್ಷಿ: ಜೀವನವಕ್ಕಿ ಕುಳಿರ್ಗೆಯ್ಯ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಜೀವಿಪುವು ಭಯವನುಳಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೦೪).
[ಜೀವನ + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಜೀವನವಾಹ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದು; ಮುಗಿಲು; ಮೋಡ: "ವಾರಿಧರಮಬ್ದಮಭ್ರಂ . . . ಜೀವನವಾಹ ಮೈರಾವತೀಶಂ ಬಳಾಹಕಂ ಜೀಮೂತಮೆನಲು ಮೇಘಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೩-೩). [ಸಂ.]

ಜೀವನವಿಕಾಸ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆ: ಸ್ತ್ರೀ ಹಾಗು ಪುರುಷ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಜೀವನ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೦೦೪).
[ಜೀವನ + ವಿಕಾಸ]

ಜೀವನವೇತನ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಸಾಕಾಗುವ ಸಂಬಳ: (Living wage. ಪತ್ರಿನಿ. ೩೨). [ಜೀವನ + ವೇತನ]

ಜೀವನಶಾಲಿನಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು: ಈಗ ಈ ಜೀವನಶಾಲಿನಿಯೂ ಜೀವನದಾಯಿನಿಯೂ ಆದ ಮಾತೃಭಾಷೆಯು ಅದರ ಮಕ್ಕಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ತನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೨).
[ಸಂ. ಜೀವನಶಾಲಿನೀ]

ಜೀವನಸತ್ವ (ನಾ). = ಜೀವಸತ್ವ: ಮಾಡಿ ಉಂಡಿದ್ದೇವೆ ನಮನಮಗೆ ಸೇರಿದ ಅಡಿಗೆ. ಇರಬಹುದು ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆಲಭಾಗ ಜೀವನಸತ್ವ ಕಡಮೆ (ನೆಲಮು. ೩೩-೦೫). [ಜೀವನ + ಸತ್ವ$_2$]

ಜೀವನಸಾಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮನೆ; ಅರವಟ್ಟಿಗೆ: ತನ್ನಯ ಕಣ್ಗಳ ತಣ್ಗದಿರಿಂ ಜೀವನಮಂ ಬಱಿ ಕುಳಿರ್ಗಲ್ಗಳಸಂ ತೀವುವೊಲುಣ್ಮೆಸುತೆಱೆಯಲ್ ತನ್ನಯ ಜೀವನ ದಣಿವಂತಿರ್ದಂ ಬೆಱಗಿಂ ಜೀವನಸಾಲೆಯೊಳು (ಉದ್ಯಕೇ. ೨-೨೯). [ಜೀವನ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಜೀವನಾಂಶ (ನಾ). ಜೀವನಕ್ಕೆಂದು ಕೊಡುವ ಹಣ; ಪೋಟಗಿ (ಉಕ): ನಾನೇನೂ ಸೀತಕ್ಕನಿಗೆ ಜೀವನಾಂಶ ಕೊಡಿ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಬಂದಿಲ್ಲವಲ್ಲ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೧೦೯). [ಜೀವನ + ಅಂಶ]

ಜೀವನಾಡಿ (ನಾ). ೧. ದೇಹದೊಳಗೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ನಾಡಿ; ಮುಖ್ಯನಾಡಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರ; ಕೇಂದ್ರಶಕ್ತಿ: ಹೇಮಾವತಿ ನದಿಯು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಜೀವವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜೀವನಾಡಿ (ಗರುದಾ. ೧೫೬); ಚಾಮುಂಡರಾಯ ಗಂಗರಾಜ್ಯದ ಜೀವನಾಡಿ (ದಾನಚಿಂ. ೪೮); ನವರಸಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಜೀವನಾಡಿಗಳೆನಿಸಿದಾಗ (ಸುತ್ತುಮು. ೦).
[ಜೀವ + ನಾಡಿ$_1$]

ಜೀವನಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಜೀವಿತ; ಬದುಕು ಅಥವಾ ಜೀವನೋಪಾಯ: "ಬಾಟ್-ಜೀವನಾರ್ಥಂ" (ಶಪುದ. ಪರಿ. ೦). ೨. = ಜೀವನಾಂಶ. [ಜೀವನ + ಅರ್ಥ]

ಜೀವನಾದರ್ಶ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಗುರಿ; ಬದುಕಿನ ಉದ್ದೇಶ: ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜೀವನಾದರ್ಶವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿರುವ ಕವಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೦).
[ಜೀವನ + ಆದರ್ಶ]

ಜೀವನಾಲ (ನಾ).=ಜೀವನಾಡಿ: ನೀನು ವಿಶ್ವದ ಜೀವನಾಲವನೆ ಕೊಯ್ಯಲಯ್ದಿದೆಯೊ, ಪಾಪೀ (ಅಮತಂ. ೧೯-೫). [ಜೀವ + ನಾಲ$_1$]

ಜೀವನಿ (ನಾ). ಕಿರಿಯ ಹಾಲೆ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು; ಸಿಹಿ ಹಾಲೆ: "ಜೀವಂತೀ, ಜೀವನೀ, ಜೀವಾ, ಜೀವನೀಯಾ, ಮಧುಃ - ೫ ಕಿರಿಹಾಲೆಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೬).
[ಸಂ. ಜೀವನೀ]

ಜೀವನಿಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ: ಜೀವನಿಧಿಯೊಳು ಬಿರ್ದನೋಯೆನಲಾ ವಿಭಾಕರನಸ್ತಮಿಸಿದನು (ಬಸಪು. ೦೦-೪೪); ಆ ವಾರ್ಧಿಮಧ್ಯ ಭುವನಜಕರ್ಣಿಕೆಯೊ ಕೂರ್ತು ಭೂವನಿತೆಗಿನಕುಲದ ನೃಪನೊಸಗೆಗಟ್ಟಿಸಿದ ಜೀವನಿಧಿವಸನದೊಡನೆಸೆವ ರವಿಯುಂಗುರವೊ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೨೪).
[ಜೀವ + ನಿಧಿ]

ಜೀವನಿವಹ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ಸಮೂಹ: ಭವವಾರ್ಧಿ ಪ್ರತಿಮಗ್ನ ಜೀವನಿವಹಂ ಪ್ರೇಮಾನುಬಂಧಂ . . . ತಟ್ಟಿರ್ಪ ಬಯಕ್ಕೆಯಂ ಬಯಸುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬). [ಜೀವ + ನಿವಹ]

ಜೀವನೀಯ (ಗು). ೧. ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ವರ್ಧಿಸುವ. 'ಜೀವನೀಯಪಂಚಮೂಲ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನೀರು; ಉದಕ: "ಕುಶಮಪ್ಪು ಪಯಪುಷ್ಕರಂ ಜೀವನೀಯಂ . . . ಘನರಸಮೆನಲ್ ನೀರಿಂಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೯-೧). [ಸಂ.]

ಜೀವನೀಯಪಂಚಮೂಲ (ನಾ). ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ವರ್ಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಐದು ಮೂಲಿಕೆ: "ಆಷಾಢಿ, ರೊಡ್ಡಿ, ಸಿಹಿವಾಲೆ, ಎಕ್ಕೆವಾಲೆ, ಕಹಿಹಾಲೆ ಈ ಐದು ಜೀವನೀಯಪಂಚಮೂಲ" (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೪).
[ಜೀವನೀಯ + ಪಂಚಮೂಲ]

ಜೀವನೀಯೆ (ನಾ). = ಜೀವನಿ. [ಸಂ. ಜೀವನೀಯಾ]

ಜೀವನೋದ್ಯೋಗ (ನಾ).=ಜೀವನೋಪಾಯ: ಕೆಟ್ಟ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮವಿಲ್ಲ, ಕೆಟ್ಟ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜೀವನೋದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲ (ಪಡಪಾ. ೩೪೦).
[ಜೀವನ + ಉದ್ಯೋಗ]

ಜೀವನೋಪಾಯ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ವೃತ್ತಿ; ಜೀವಿಕೆ: ಅಂತು ನಾಲ್ವತ್ತೊಂಭತ್ತು ದಿವಸದಿಂ ಬಟಿಯಮವರ್ಗಂ ಜೀವನೋಪಾಯ ಭೋಗೋಪಭೋಗ ವಿತರಣನಿರತ ಸುರತರುಪ್ರಕರಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೭ ವ); ಕಾಯದ ಕಳವಳಕ್ಕಂಜಿ ಕಾಯಯ್ಯಾ ಎನ್ನೆನು ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಂಜಿ ಈಯಯ್ಯಾ ಎನ್ನೆನು (ಬಸವ. ೬೯೫).
[ಜೀವನ + ಉಪಾಯ]

ಜೀವನೋಪಾಯಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಚಿಂತಿಸುವವನು; ಜೀವನೋಪಾಯವನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು: ಇನನಿಂದಂ ಗೊರವಂ ತುಷಾರಕರನಿಂ ಕಾಪಾಲಿಕಂ ಭೂಮಿನಂದನನಿಂ ಬೌದ್ಧತಪಸ್ವಿ ಸೋಮಸುತನಿಂದಂ ಜೀವನೋಪಾಯಿ . . . ತಪಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ಗುಮಾ ಮಾನವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೬-೨). [ಸಂ. ಜೀವನೋಪಾಯಿನ್]

ಜೀವನೌಷಧ (ನಾ). ಬದುಕಿಸತಕ್ಕ ಮದ್ದು; ಪ್ರಾಣಕೊಡುವ ಔಷಧಿ; ಸಂಜೀವಿನಿ: "ಜೀವಾತುಃ, ಜೀವನೌಷಧಂ – ೨ ಬದುಕಿಸುವ ಮದ್ದು, ಸಂಜೀವನ ಮದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೪). [ಜೀವನ + ಔಷಧ]

ಜೀವನ್ಮುಕ್ತ (ನಾ). ಬದುಕಿನಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು; ಆತ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು: ಭ್ರಾಂತಿಗಳು ಕೆಡಲಾತನೆ . . . ಮುಕ್ತನುಮಪ್ಪ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮನೆಂತು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನೆನಿಪನೆನಿಪುದು ನಿಜಂ ಶೋಕದ್ವಯಂಗಳರ್ಥಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೫-೧೬-೩೨); ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಯೆ ಕೆಡುವನು . . . ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾಗದೆ ಸರ್ವಥಾ ಸಂಸಾರ ಸುಖವಲ್ಲ (ಅಮೃತ. ೨-೦೦೬); ನಿಜಮೋಕ್ಷವೊದಗುವುದಾವ ಸಂಶಯಮಿಲ್ಲ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತರಾದರಿಗೆ (ಗಗತಾ. ೮-೫೫); ಮುಕ್ತನಾದೆ, ಇಂದು, ಜೀವನ್‌ಮುಕ್ತನಾದೆ (ಅನಿಕೇ. ೫೯-೦). [ಸಂ. (ಜೀವತ್+ಮುಕ್ತ)]

ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವಾಗಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು; ಆತ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು: ದೃಷ್ಟಿಸಲು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪವಣೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯುತ ಸಂತುಷ್ಟ ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕವಿದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವೊಂದುಂಟೆ (ಬಸಪು. ೩-೭೦); ಎಂತು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದು . . . ತಿಳುಹೆಂದು ಬಿನ್ನಯಿಸಿದನು (ಅಮೃತ. ೯-೪); ಆ ಬೇಡತಿ . . . ಪ್ರಬಲಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ಸಾಧಿಸಿದ ಧನ್ಯೆ (ಭಾರದ. ೪೮೩).
ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಪಠ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟದ ಪಟ; ಪರಮಪದ ಸೋಪಾನ ಪಟ: (ಕಿ). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಮುಕ್ತಿ)]

ಜೀವನ್ಮೃತ (ನಾ). ಜೀವಿಸಿದ್ದರೂ ಸತ್ತವನಂತೆ ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವನಾದವನು; ಕಳಾಹೀನನಾದವನು: ಮಾನವ ಜೀವನ್ಮೃತನಿರೆ ಕಾಲಗೆ ಜೇಡನ ಪರಿವೇಷ (ಚಿಂತನ. ೫೬-೧೪); ಒಬ್ಬರನ್ನು ಕೇಳುವವನು ಜೀವನ್ಮೃತನು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೩೪). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಮೃತ]

ಜೀವನ್ಮೃತಕ (ನಾ).=ಜೀವನ್ಮೃತ: ನೀಳ್ದೊದವಿದ ಜಸಮನುಪಾರ್ಜಿಸದಧಮನದೇತರ್ಕೆ ಬಾರ್ತೆ ಜೀವನ್ಮೃತಕಂ(ಅದಿಪು. ೧೨-೯೭); ಜೀವನ ಸಂಗತಿಯಿಂದಂ ಪಾವನಮುಟಿದಂದಪಾವನಂ ತಾನೆನೆ ಮೆಯ್ಗಾವನೋ ಬಸದಪ್ಪನವಂ ಜೀವನ್ಮೃತಕಂ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯನಮಾನ್ಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೬೩); ಜೀವವಂ ಪಡೆದು ಜೀವನ್ಮೃತಕನಾಗಿರ್ದೆ (ಪಾಗೀರ. ದೇ. ೨೬೦-೧೭). [ಸಂ.]

ಜೀವನ್ಮೃತೆ (ನಾ). ಬದುಕಿದ್ದೂ ಸತ್ತಂತಿರುವವಳು; ಕಳಾಹೀನೆ: ನಾಡ ಪೆಣ್ಗಳ ಬಿಱುನುಡಿಗೆ ತಡೆದು ಬಾಟ್ವ ವಂಧ್ಯೆಯರೆ ಜೀವನ್ಮೃತೆಯರ್ ವಲಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೮-೦೫).
[ಸಂ. ಜೀವನ್ಮೃತಾ (ಜೀವತ್ + ಮೃತಾ)]

ಜೀವಪಂಚಕ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ದೇವತೆಗಳು, ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಅಸುರರೆಂಬ ಐದು ವರ್ಗಗಳ ಸಮೂಹ: ಶೇಷಫಣಾತಪತ್ರಗೆ ಜೀವಪಂಚಕವ್ರಾತವೆಂದಿಗು ಭಿನ್ನಪಾದಾಹ್ವಯದಿ ಕರೆಸುವದು (ಹಸಾರ. ೨೪-೧೮). [ಜೀವ + ಪಂಚಕ]

ಜೀವಪಚ್ಚೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಹರಳು; ಮರಕತ: ಬರುತ ಕಂಡನು ಜೀವಪಚ್ಚೆಯ ಸುಸಿಲೆಗಳಿಂ ವಿರಚಿಸಿದ ತೆರದಿ ಪರಿಪರಿ ಪುಷ್ಪಲತೆಗುಲ್ಮ ಗುರುಪಚ್ಚೆ ಪಸುರಿನಿಂದೆಸೆವ ಕುಸುಮಾವತಿಯ ಪಟ್ಟಣವ ಪೊಗಲು (ನವಮೋ. ೪-೩೫). [ಜೀವ + ಪಚ್ಚೆ$_1$ (<ಪಸು$_2$)]

ಜೀವಪಡೆ(ಕ್ರಿ). ಜೀವಂತವಾಗು; ಶಕ್ತಿಹೊಂದು: ಮೊದಲ ಸಂಕೋಚದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯದೇ ಇದ್ದ ಅನೇಕಾನೇಕ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣವಿವರಗಳು ಈಗ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜೀವಪಡೆದುವು (ಮೂರುದಾ. ೧೯೬). [ಜೀವ + ಪಡೆ$_1$]

ಜೀವಪತ್ನಿ (ನಾ). ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವವಳು; ಸುಮಂಗಲಿ; ಮುತ್ತೈದೆ. [ಸಂ. ಜೀವಪತ್ನೀ]

ಜೀವಪದಾರ್ಥ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂಬತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು; ಜೀವವೆಂಬ ತತ್ತ್ವ: ಜೀವಪದಾರ್ಥಮಜೀವಪದಾರ್ಥಂ ಮೋಕ್ಷ ಪದಾರ್ಥಂ ಆಸ್ರವ ಪದಾರ್ಥಂ ಸಂವರ ಪದಾರ್ಥಂ ನಿರ್ಜರ ಪದಾರ್ಥಂ ಬಂಧ ಪದಾರ್ಥಂ ಮೋಕ್ಷ ಪದಾರ್ಥಮೆಂಬ ನವ ಪದಾರ್ಥಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ಜೀವ + ಪದಾರ್ಥ]

ಜೀವಪುರುಷ (ನಾ). ಪೌರುಷವುಳ್ಳವನು; ಗಂಡುಗಲಿ: ಆಡಲೇಕಿದನಿನ್ನು ಹಿಂದಣ ಕೇಡನೆಣಿಸಿದಡೇನು ಫಲ ತಾಗೂಡಿ ಹಲವರು ಜೀವಪುರುಷರು ಹೆಂಗಳಾದೆವಲೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೨-೪೬). [ಜೀವ + ಪುರುಷ]

ಜೀವಪ್ರದೇಶ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಿಗಳು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ: ತದನಂತರ ಸಮಯದೊಳ್ ವಾತವಳಯಮುಟಿಯೆ ಜೀವಪ್ರದೇಶಂಗಳಿಂ ಲೋಕಪ್ರದೇಶಮಂ ಪರ್ವಿ (ಅದಿಪು. ೦೬-೪೯ ವ). [ಜೀವ + ಪ್ರದೇಶ]

ಜೀವಭಾವ (ನಾ). ಜೀವಿಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿ; ಜೀವತ್ವ: ಜೀವಭಾವದ ಭ್ರಮೆಯಳಿದು ದೇಹಾವಸಾನದಲಿ (ಗಗತಾ. ೨-೧೦); ಜೀವನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಜೀವಭಾವ, ಅವನ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಶಿವಭಾವ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೬೦).
[ಜೀವ + ಭಾವ$_2$]

ಜೀವಭಾವಿ (ನಾ). ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಸಂಸಾರಿ: ಎನ್ನ ಜೀವಭಾವಿಯೆಂದೆನಿಸದೆ ಶಿವಭಾವಿಯೆಂದೆನಿಸಿದ ಗುರುವೆ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯-೬).
[ಸಂ. ಜೀವಭಾವಿನ್]

ಜೀವಭ್ರಮೆ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಾನು ಜೀವನೆಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಭ್ರಾಂತಿ; ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ: ಜೀವಭ್ರಮೆಯ ಕವಚವ ಕಳೆದು ಹೊಳೆಹೊಳೆವಾತ್ಮನಂದದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೧೦-೫); ಇಂಬುಗೊಂಡಿಹ ಜೀವಭ್ರಮೆಯಾಡಂಬರವು ಗುರು ಬೋಧನಾಮುಖದಿಂದಡಂಗುವುದು (ಗಗತಾ. ೧೩-೪೦). [ಜೀವ+ಭ್ರಮೆ]

ಜೀವಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ).=ಜೀವಭ್ರಮೆ: ಕಲ್ಪನೆ ಹರೆದು ಜೀವಭ್ರಾಂತಿ ಬೀತಡೆ ಪರಮ ತಾನಿಹನು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೩-೫೨). [ಜೀವ + ಭ್ರಾಂತಿ]

ಜೀವಮಾನ (ನಾ). ಬದುಕಿನ ಕಾಲ; ಜೀವನಕಾಲ: ಅವಳ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಯಾವುದೊಂದು ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಿದವಳೇ ಅಲ್ಲವಲ್ಲ (ಹಿಂಕಿರು. ೫); ತನ್ನ ತಂದೆ ಬಿಜ್ಜಳನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲವಾಗಿರಬೇಕು (ಮೂರುಉ. ೯೬). [ಜೀವ + ಮಾನ]

ಜೀವರಕ್ಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಕವಾದ ಕವಚ: "ಜೀವರಕ್ಕೆ=ಕವಚಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ಜೀವರಕ್ಕೆಯೆ ಕವಚಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೪); ಪ್ರತಾಪಾಗ್ರ್ಯಂಗೆ ಜೀವರಕ್ಕೆ ಬೆಸುಗೆವಿಟ್ಟುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೨೮); ಒಳ್ನಡೆಯ ಜೀವರಕ್ಕೆಯ ಸೋಮವರ್ಮಂ (ಸೌನಂದ. ೭-೪೨). [<ಸಂ. ಜೀವರಕ್ಷಾ]

ಜೀವರಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಜೀವವನ್ನು ಉಳಿಸುವ ರಕ್ಷ. ೨. (ಆಲಂ). ಚೈತನ್ಯಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ : ಅವರು ಚೈತನ್ಯದುಸಿರು. ಜೀವರಕ್ಷ. ವಾಹಕಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರು (ಕ್ಯಾಸ. VIII. ಬೀಜಿ). P"ಇದು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ 'Lifeblood' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ. [ಜೀವ + ರಕ್ಷ]

ಜೀವರಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಜೀವರಕ್ಷಣೆ. ೨. = ಜೀವರಕ್ಷೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : " ಕುಟಜಲಃ – ಖಪ್ಪಲು ?. ಬೇಳ. ಜೀವರಕ್ಷೆ " (ಓಷ. ೩೩).

ಜೀವರತ್ನ (ನಾ). ೧.ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನ : ಜೀವರತ್ನಕಿಣಯೇ ವಿಖ್ಯಾತ ವಾಣಾಗರ್ (ಸೋಮೇಶ್ವ. ೦೦). ೨. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದವನಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ಬಂದೊದಗುವ ಪುರೋಹಿತ,ವಾಂತ್ರಿ, ಸ್ಥಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸೇವಾಸಾಧನಗಳು : ಸೇನಾಪತಿ ಸ್ಥಪತಿ ಗೃಹಪತಿ ಪುರೋಹಿತ ಗಜ ವಾಜಿ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಂಗಳೆಂಬೀಯೆಲು ಜೀವರತ್ನಂಗಳುಮಂ . . . ಅನುಕ್ರಮದೊಳರ್ಜಿಸಿಬಂದು (ಕಂದ.ಕ್ಷ. ೬-೦೦೦ ಪ). 'ಆಜೀವರತ್ನ', 'ಚತುರ್ದಶರತ್ನ' ಪರಾ. [ಜೀವ + ರತ್ನ]

ಜೀವರಸ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದ್ರವ ; ಜೀವದ್ರವ್ಯ : ಏಳು ಬಯಕೆಯ ಬಳ್ಳಿಯೇ . . . ಜೀವರಸ ಚಿಮ್ಮೇಳು (ಪ್ರದರ್ಶ. ೩೯-೩); ಜೀವರಸವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜೀವಕಣಗಳು ಜೀವಿಯ ರಚನೆಯ ತಳಹದಿ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೩); ಮಾರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಸಸ್ಯದ ಜೀವರಸವು (೫೫) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆರಿ ಅದರ ತೂಕವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರಬೇಕು (ಕಿಲ್ಪಣಾ. ೨೯೦); ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಗುಣಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಅದರ ಮೂಲ ಜೀವನದಲ್ಲಿದ್ದು ಜೀವನದಿಂದ ಅದು ತನ್ನ ಜೀವರಸವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ಪಕ್ಷಿಶಾ. ೩೮). [ಜೀವ + ರಸ]

ಜೀವರಾಶಿ (ನಾ). = ಜೀವಚಯ : ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಇರುವೆ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ೮೦ ಕೋಟಿ ಜೀವರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಮಾಡಿರುವ ದಿಲ್ಲ (ಪೆಂಕ. ೬೨, ಕವಿತಾಪ್ರಕಶಕರು). [ಜೀವ + ರಾಶಿ]

ಜೀವಲ, ಜೀವಳ (ಗು). ೧. ಚೈತನ್ಯಮಯವಾದ ; ಜೀವಂತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಬದಂಕಂ ಬಾಳಂ. **ಜೀವಳ್ಳ**ಃ ಕಾಯ ನಿರ್ಜೀಯವದರೆಂಬೂ ಮನಷನಿರ್ಜೀಯ ಸ್ಯಾಯು ಸಂಪ್ಕೆಯ ಜೀವಳಮಸಂಪ್ಕೆಯ (ಮುಂಚಿಳಿ. ೦೦೩) ; ಇದು ನಸ್ಸ ಜೀವಳದ ಹೋಗೆ (೦೦೫ಕೆ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಜೀವವಂಚಕ (ನಾ). = ಜೀವಗೆಳ್ಳ : ಕಾಯುವಂಚಕನಲ್ಲ ಜೀವವಂಚಕನಲ್ಲ ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಹಾಮಹಿಮ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೭೪); ಸಾಯಲಾಜದ ಜೀವವಂಚಕ ಕಾಯಧಾರಿಗೆ ೯೬ಕಗಳಾತಂಗಗುವಜೀವಕಂಗತಿ ಕುಟಿಲನಾದಂಗೆ ಶ್ರೀಯುಮಮಧರಿಂದ ಮಾಯಿಕಮಾಯಿಕಂ ಮೆಚ್ಚುವನೆ (ಬಸಪು. ೬೦-೦೩). [ಜೀವ + ವಂಚಕ]

ಜೀವವಧೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಪ್ರಾಣಿಹತ್ಯೆ: ಜೀವವಧೆ ಯಂದೆ . . . ನಾನಾವಿಧ ದುಃಖಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಭಾಜನಕ್ಕುಂ (ಸಮುಪ. ೧೦-೦೦೯); ಜೀವವಧೆಯಾಗದಂತಖಿಳಾವನಿಕಳತ್ರಮಂ ಪೋಗಿ ಪಿಂಗಿಸುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೪೮). [ಜೀವ + ವಧೆ]

ಜೀವವಧೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುಂ ; ಪ್ರಾಣಿಹತ್ಯೆಮಾಡುಂ; ಜೀವವಧೆಗೆಯ್ದರೆ . . . ನಾರಕದುಃಖಮನ್ಯೆದಿದರ್ಪರೇ (ಜಾಸ್ಕಾಚಾ. ೪). [ಜೀವವಧೆ + ಕೆಯ್ ೧]

ಜೀವವಾಣಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಯುತವಾದ ಮಾತು : ಕಂಗಳ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವ ವಾಣಿ ಜೀವವಾಣಿ (ಪೆಗಿ. ೩೩, ಪೂಜಕಾಮತು). [ಜೀವ+ವಾಣಿ]

ಜೀವವಾರ (ನಾ). ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ ; ಗುರುವಾರ : ಶ್ರಾವಣ ಬಹುಳ ವಕ್ಷ ದಶಮೀ ಜೀವವಾರದೊಳಾದಿ ವೃಷಭೇಂದ್ರಾವತಾರದ ಬಸವಚರಿತೆ ಸವಿಸವ್ಪವಾಯಿತು (ಬಸಪು. ೬೦-೯೩). [ಜೀವ + ವಾರ್]

ಜೀವವಿಕಾರಿ (ನಾ). ಸಂಸಾರದ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪ್ಪುವನೆಂ : ಇಂತೀ ಭಾವದ ಭೂಮಿಯ ಮಟ್ಟಿದು ಜೀವವಿಕಾರಿಗಳಾಗದೆ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿ (ಪೋಳಮಾ. ೧೯೨-೬೫೬) ; ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಜಿವೆನಯ್ಯ ಜೀವವಿಕಾರಿಯಾನು (ಬಸವ. ೨೫೯) 'ಅಂಗವಿಕಾರಿ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಜೀವವಿಕಾರಿನ್]

ಜೀವವಿಕಾಸವಾದ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ಹೇಗೆ ಮಾರ್ಪಾಟನ್ನು ಹೊಂದಿದುವೆಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಡಾರ್ವಿನ್ . . . ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಜೀವವಿಕಾಸವಾದವು ಎರಡು ಮುಖವುಳ್ಳದು (ಕುಶಾಸ್ತ್ರ. ೬೫, ಬೀಜಿ).

[ಜೀವ + ವಿಕಾಸ + ವಾದ್ಯ]

ಜೀವವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ, ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಇವು ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ (೦೫೫) ಜೀವರಾಸಾಯನಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಾಗಿ, ಅಂಗ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವವಿಜ್ಞಾನ . . . ಸಮಗ್ರವಾಗಿದೆ (೬೬೮ಪ. ೨೪). [ಜೀವ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ಜೀವವಿಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರುವಿಧವಾದ ನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವವಿವಾಕಿಯುಂ ಪುದ್ಗಲವಿವಾಕಿಯುಂ ಕ್ಷೇತ್ರವಿವಾಕಿಯುಂ ಮೆಂದಿಂತು ನಾಮಕರ್ಮಂ ತ್ರಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೭).

[ಸಂ. ಜೀವವಿವಾಕಿನ್]

ಜೀವವಿಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಕಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿದವನ ಪ್ರಾಣನಷ್ಟದ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಶಕ್ತಿ ನಷ್ಟದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಯೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಟ್ಟು ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂತು ಕೊಡುತ್ತ ಬಂದವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಅವನ ವಾರಸು ದಾರರಿಗೆ, ವಿಮಾಸಂಸ್ಥೆಯು ಆ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರಾರಿನ ಪದ್ಧತಿ : ಈ ಕೆಂಬೂಕಯ್ಯ 'ಜೀವವಿಮೆಮಾಡಿ' ಎಂದು ಅನೇಕ ತಿಂಗಳೆಂದ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ತಿಚಿದಾ. ೨೦) ; ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಮೆಯ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವವಿಮೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಹಳ ಉಪಯೋಗಗಳಿಗಾಗುವುವು (ಗೃಆವಿ. ೩೦೦). [ಜೀವ + ವಿಮೆ]

ಜೀವವೇಷ್ಟಾವರಣ (ನಾ). (?): ಸೂಕ್ಷ್ಮನಿತ್ಯವಾದಂಥಾವ ಕಾರಣ ತಾ ನಿತ್ಯವಾದಂಥಾವ ವ್ಯವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವಾದಂಥಾವ ಕಾಲಕರ್ಮ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಜೀವವೇಷಾವರಣ (ಅಲ್ಲಾಮಾ. ೦೦೦). [?]

ಜೀವವ್ಯಯ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಾಹತ್ಯೆ ; ಜನರ ನಾಶ : ಏಕ ನಾ ಜಿ ಕ ಧರ್ಮಜಾನವಾಕ್ಯಕಳತಯನ್ಸೇಕೆ . . . ಜೀವವ್ಯಯಕೆ ಕುಲವುಂಟೆ [ಪಾಣಾಂ. ಜೀವನ್ಯಾಯ ಕೊಲಲುಂಟೆ] (ಕುಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ. ೦೯-೦೧).

[ಜೀವ + ವ್ಯಯ]

ಜೀವವೃತ್ತ (ನಾ). = ಜೀವರಾಶಿ : ಆದಿತ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹಂ ಧರಣಿ ಜೀವ ವೃತ್ತಮುಂ . . . ತಮಮುಂ ಗ್ರಹಾಷ್ಟಂ (ಜಾ ನಾ ರ. ೩೪) : ಕೆಲಬು ವನಸ್ಪತಿಸನ್ಮಂದಿವೆ ಕೊಲಿಸುವನು ಕಮಲಾಕ್ಷನಲ್ಲದೆ ಉಳಿದ ಜೀವ ವೃತತೀ ಸ್ಥಾತಕಂತ್ಯವ್ಕಿದಿಲ್ಲ (ಕುಷ್ಟಾಲಾ. ೯-೬೭). [ಜೀವ + ವೃತ್ತ]

ಜೀವಶಂಖ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಶಂಖ : " ಬಹುನಾದಃ – ಜೀವಶಂಖಿ " (೬ ೪ ೦. ೦೦೬) ; " ದೀರ್ಘರಾವಃ – ಜೀವಶಂಖಿ " (೬೪೦. ೦೦೬). [ಜೀವ + ಶಂಖ]

ಜೀವಶಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ (?) : "ಮೇಷಶಾ – ಜೀವಶಾಕ" (೬೪೦. ೦೨೯). [?]

ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ).=ಜೀವವಿಜ್ಞಾನ: ವಿಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಾಖೆಗಳಾದ ಭೌತ ಶಾಸ್ತ್ರ . . . ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವು ಸೇರಿಹೋದುವು (ಪಕ್ಷಿ. ೨೦).

[ಜೀವ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಜೀವಶೂನ್ಯ (ಗು). ಜೀವವಿಲ್ಲದ : ನಿರ್ಜೀವವಾದ : ಪೈದಿಯ ಜೀವ ಶೂನ್ಯ ಶರೀರವನ್ನು ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು (ಪುಷಮ. ೪೪೬).

[ಜೀವ + ಶೂನ್ಯ]

ಜೀವಶ್ರವ (ನಾ). = ಜೀವಚ್ಛಿವ : (೪). [ಜೀವ + ಶ್ರವ]

ಜೀವಸಂಕುಲ, ಜೀವಸಂಕುಳ (ನಾ).=ಜೀವರಾಶಿ: ಜೀವಸಂಕುಲ ಮುಂದು ವರಿಯಲು ನಾನೇ ಕಾರಣ (ಕೃಷ್ಣಚಿ. ೩೪೪). **ಜೀವಸಂಕುಳ :** ಫಳ ಕುಸುಮು ಪುಮಾಳ್ ಪರಿತಾಂಕುರರಾಜಬೆಯೊಳ್ಪಲ್ ಜೀವಸಂಕುಳಮೆಂಬವಲ್ಲ ದುಂಬದಱಿನಾಗದು ವರ್ವದಿನಂಗಳ್ಗೊಳ್ ಬ್ರತಂಗಳನೊಡಗುಡಿನಿಂದೆಮಗೆ ಮೆಟ್ಟರ್ (ಅರಿಪು. ೦೩-೦೦). [ಜೀವ + ಸಂಕುಲ]

ಜೀವಸಂಕುಳ :ಜೀವಸಂಕುಲ' ನೋ.

ಜೀವಸಂಬಂಧ (ನಾ). ಜೀವನ ಸಂಬಂಧ : ಕಾಯಸಂಬಂಧ ಜೀವ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರಾಣಸಂಬಂಧ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಸಂಬಂಧವನೆಯಿದರೆ ಆತನೆ ಸಂಬಂಧಿ ಕಾಣಾ (ಅಪಸಂ. ೪೩-೦೩). **'ಕಾಯಸಂಬಂಧ' ಪರಾ**

[ಜೀವ + ಸಂಬಂಧ]

ಜೀವಸಂಭಾವನೆ (ನಾ). ಜೀವದ ಕಲ್ಪನೆ ; ಜೀವಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಚಾರ : ಈ ನಿವ್ಮ ಜಿನಮತದ ಜೀವಸಂಭಾವನೆಯೊಳ್ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇ ಜೋವಾತಾಧಿಧಾನ ಭೂತಚತುಷ್ಟಯದಿಂದಂ ಬೀಜ್ ಜೀವತ್ವಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣಮಿಲ್ಲಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦-೦೫ ಪ). [ಜೀವ + ಸಂಭಾವನೆ]

ಜೀವಸಂಹಾರಿ (ನಾ). ಜೀವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನೆಂ ; ಲಯಕಾರಿ: ಭಾವದಲ್ಲಿ ವ್ರತಗಿಟ್ಟುದಾಗಿ ಆ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಜೀವಸಂಹಾರಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮ ದೇವ ಸರ್ವಾನುವಾಸಿಯಾಗಿ (ಬಸವ. ೯೮೫). [ಸಂ. ಜೀವಸಂಹಾರಿನ್]

ಜೀವಸತ್ವ (ನಾ). ಶರೀರದ ಪೋಷಣೆಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ್ದ ಆಹಾರಾಂಶ; ಜೀವಾತು: ಅನ್ನಾಂಗ : ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರಬೇಕಾದರೆ ನಮಗೆ ಜೀವಸತ್ವ ಗಳು ಆತ್ಯಾವಶ್ಯಕ (ಎಜ್ಯುಕ್. ೬೬) : ದೇಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಲೋಹಾಂಶಗಳನ್ನು (Minerals) ಜೀವಸತ್ವಗಳನ್ನು (Vitamins) ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಬೇಕು (ಕೆಂಪೆಚ. ೪೮). [ಜೀವ + ಸತ್ವ]

ಜೀವಸಮಾಧಿ (ನಾ). ತತ್ವಜ್ಞಾನ ನ ಸಾಧನೆ (?) : ನಾರುಬೇರಿನ ಕುಟಲ ಕವಟದ ಯೋಗವಲ್ಲಿದು ನಿಲ್ಲಿ ಭೋ. ಕಾಯಸಮಾಧಿ ಕರಣಸಮಾಧಿ ಯೋಗವಲ್ಲಿದು ನಿಲ್ಲಿ ಭೋ. ಜೀವಸಮಾಧಿಯೆಂಬುದಱಿಂದಾ ನಿಜಸಹಜಸಮಾಧಿ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅಪಸಂ. ೦೩೯-೬೪೦). [ಜೀವ + ಸಮಾಧಿ]

ಜೀವಸಮಾಸ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಗಳ ಸಮೂಹ: ಯಾವ ಸಂಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಜೀವಿಗಳ ಸಮಾವೇಶವಾಗುವುದೋ, ಆ ಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಜೈನ ವಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಜೀವಸಮಾಸ' ವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃಷಪ. ೫೯). [ಜೀವ + ಸಮಾಸ]

ಜೀವಸಮಾಸೆ (ನಾ). = ಜೀವಸಮಾಸ: ಅಗಲ್ವಂ ಸಂಸ್ಕಾಸಂಗಳಿವಗಲ್ವಂ ಮಾರ್ಗಗಳೆಗಂ ಗುಣಸ್ಥಾನದಿನಗಲ್ವಂ ಜೀವಸಮಾಸೆಯನಗಲ್ವಂ ಸಂಹನನ ದಿಂದವಮತ್ಮಂ ದಿಟದಿಂ (ಪರಮಾ. ೩೭-೪೦).

[<ಸಂ. ಜೀವಸಮಾಸ]

ಜೀವಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಚೈತ ನ್ಯ ; ಅಂತರಾತ್ಮ : ಅಂತಃಕರಣವೇ ಅಪಾಧಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳೆ, ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೆ ಜೀವ ಸಾಕ್ಷೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಜೀವನಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣವು ವಿಶೇಷಣ. ಜೀವಸಾಕ್ಷಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣವು ಉಪಾಧಿ (ಧಾತ್ವರ್ಥ. ೩೮೯). [ಜೀವ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಜೀವಸಾಸನ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲವೂ ಇರಲೆಂದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದಿಕೊಟ್ಟು ದಾಖಲೆ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ದತ್ತಿ : ಇವರ್ಗ್ಗಳ್ ಜೀವ ಸಾಸನವಾಗೆ ನಾಗಾಳ ವಸದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮ[ನ್ನ್ಯಾ] (ಕೆಇ. II, ೫-೦೬: ೩೮೧).

[ಜೀವ + ಸಾಸನ]

ಜೀವಸಿದ್ಧಿ (ನಾ).[ಜೈನ]ಜೀವನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಅನುಭವತ ಶ್ರುತದೃಷ್ಟ ಪೇಱರ ಕಥನೋಕಂಗಳಿಂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಿನಿತಂ ಸಾಧಿಸಿ ಜೀವಸಿದ್ಧಿಯನಿದಂ ನಿಶ್ಚೈಸಿ (ಅರಿಪು. ೫-೨೨): ಉಳ್ಳುದನೆಲ್ಲದಿಲ್ಲನಲ್ಲಾರದು ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಚನಮನೆ ಪಿಡಿದು ಜೀವಸಿದ್ಧಿ ಗೆಯ್ಯೊಡೆ ಗಗನಕುಸುಮವುಮನತ್ಯಂತಾಭಾವವಮಂ ನಿಷೇಧಮಾತ್ರದಿಂದ ಮುಂಟುಮಾಡಲಕ್ಕುಮೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೩೮ ಪ). [ಜೀವ + ಸಿದ್ಧಿ]

ಜೀವಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಕೇಲು; ಸಂದಿಬಾಧ; ಸಂಧಿ. ೨. ಮರ್ಮಸ್ಥಳ ; ಮರ್ಮಾಂಗ ; ಆಯ : "ಜೀವಸ್ಥಾನಂ, ಮರ್ಮಂ – ತಿ ೨ ನೆಜಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೨೭೫). ೩. [ಜೈನ] ಜೀವದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ (?): ಗುಣಸ್ಥಾನ ಜೀವಸ್ಥಾನ ಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನಂಗಳುಮಂ . . . ಕೇಳ್ದು (ಶಾಪುಪು. ೭೪). [ಜೀವ + ಸ್ಥಾನ]

ಜೀವಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯದ ವಿಮಿಡಿತ,–ಸ್ಮುರಣ,–ಉತ್ಸಾಹ : ಈ ಮಣ್ಣಿನ ಮನೆಯೊಳಿಂದ ಜೀವನ್ಸ್ಮೃತಿಯಂದಿದೆ ಇದರ ಒಂದು ಕಣಕಣವೂ ಹೊಸಸ್ಪಷ್ಟತೆಗಳಿ ತೊಡಗಿದೆ (ತಿಂಚಮು. ೯-೩೦). [ಜೀವ+ಸ್ಮೃತಿ]

ಜೀವಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ಜೀವನದ ನೆನಪು : ಜೀವನದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ನೆನಪು ನಿಂದ ಬರೆದಿಟ್ಟ ಬಿಚ್ಚಿಡು: ಬಾಬರ್ ತನ್ನ ಜೀವಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಾದುರ ನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಅವನನ್ನು 'ಮಹಾಕಾಲಾವಿದ' ನೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಪ್ರಾಚಿ. ೩೭೮). [ಜೀವ + ಸ್ಮೃತಿ]

ಜೀವಹತಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣೆವಧೆ ; ಪ್ರಾಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುಂವಿಕೆ : ಜೀವ ಹಿಂಸೆ : ಆ ವೂರರ ತೊಂಬಂಕಲಿ-ಳಾಪಯೆತ್ತುಮನೇಕ ಜೀವಹತಿ ತನಗೆ ಸುಖೋದ್ಭೂತಪಸಮಿನಿಸುವ ಪಾಪಕರ್ಮಾವಂಡಿಕೆ ಚಂಡಮಾರಿದವತೆ ಯಿರ್ಪಳ್ (ಯಶೋಧ. ೦-೭). [ಜೀವ + ಹತಿ]

ಜೀವಹಾನಿ (ನಾ). ಜೀವದ ನಾಶ : ಪ್ರಾಣಹಾನಿ: ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮ ವ್ಯಥ ಜೀವಹಾನಿ (ಕೃಷ). [ಜೀವ + ಹಾನಿ]

ಜೀವಕಾಲೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ಜೀರಕ – ಜೀವಹಾಲೆ" (ಓ ಹ ಔ. ೬೫) : ಜೀ ವ ಹಾ ಲೆ ಬ ಳ್ಳಿ, ಪಲಕೀರೆಸೊಪ್ಪು (ಹ್ಯಹಕಿ. ೪೪-೪೭). [?]

ಜೀವಹಿಂಡು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡು : ಅಯ್ಯೋ ಈ ಕತ್ಕೆತೆಯೇ ಜೀವಹಿಂಡುತ್ತಿರಬೆಯಲ್ಲ (ಮುಖರಾಣಿ. ೩೬೬) : ಇದ್ದವರ ಜೀವವಿಂಡುತ್ತ ಸತ್ತವರಿಗಾಗಿ ಮರುಗಬೆಡಿರಿ (ಕಟ್ಟಹಿ. ೬೪).

[ಜೀವ + ಹಿಂಡು$_{1}$ (<ಹಿಂಡು$_{3}$)]

ಜೀವಹಿಂಸೆ (ನಾ). = ಜೀವಹತಿ. [ಜೀವ + ಹಿಂಸೆ]

ಜೀವಳ 'ಜೀವಲ' ನೋ.

ಜೀವಾಂತ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಕೊನೆ ; ಜೀವಿತದ ಅಂತ್ಯ ; ಮರಣ.

[ಜೀವ + ಅಂತ್ಯ]

ಜೀವಾಂತಕ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬೇಡ. ೨. ಕೊಲೆಗಡುಕ ; ಕಟುಕ ; ಹಿಂಸಕ. [ಜೀವ + ಅಂತಕ]

ಜೀವಾಕರ್ಷಣ (ನಾ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ ; ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ : ಕುರುಕುಲಜೀವಾಕರ್ಷಣವರಿಂತಮಿದು ಕಾಳಕಸ್ಪಮಲ್ಲದೆ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಕೇಶಪಸ್ಪಮಕ್ಕುಮೆ (ಗದಾಯು. ೦-೬೬). [ಜೀವ + ಆಕರ್ಷಣ]

ಜೀವಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಸ್ವರಾಕ್ಷರ: ಸ್ವರ: ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಜೀವಾಕ್ಷರಗಳೆಂದೂ ಅಚ್ಚುಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸಂಸ್ಕೃಪ್ರ. ೦೪).

[ಜೀವ + ಅಕ್ಷರ]

ಜೀವಾಚರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವವು ಒಂದು ಜನ್ಮದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವುದು : ಸಂತಾನಕ್ರಮದಿಂದಮಾಗತ ಜೀವಾಚರಣಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರಮೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮ. ೫-೮). [ಜೀವ + ಆಚರಣ]

ಜೀವಾಚ್ಛಾದಿಕ (ನಾ). ಜೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವು ಕಾಣದಂತೆ ಮುತ್ತಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಆವರಣ ; ಮಾಯೆ : ಜೀವಾಚ್ಛಾದಿಕವು ನಾಶವಾದರೆ ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪವು ಕಾಣುವುದು (ಹಸಾರ. ೯-೦೪ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ಜೀವಾಣು (ನಾ).=ಜೀವಕಣ : ಅವನಿಗೆ ಜೀವಕೋಶ ಮತ್ತು ಜೀವಾಣುಗಳ ಬಗ್ಗೆ (Cytology) ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿ (ಸಸ್ಯಕ. ೭೭) ; ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜೀವಾಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಶರೀರಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲುಪಕ್ರಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೫). [ಜೀವ + ಅಣು]

ಜೀವಾತು (ನಾ). ೧. ಜೀವನ ; ಬಾಳು ; ಬದುಕು. ೨. ಆಹಾರ. ೩. ಅನ್ನಾಂಗ; ಜೀವಸತ್ತ್ವ : ಜೀವಾತು (Vitamin) ಸತ್ವವು ಶರೀರವನ್ನು ರೋಗರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅದರ ಚಟುವಟಿಕೆಗೂ ಅವಶ್ಯವಾದುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೨೭) ; ಜೀವಾತುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಕ ಆಹಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಆಡುಸೌ. ೫೭). ೪. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉಳಿಸುವ ಔಷಧ; ಬದುಕಿಸುವ ಔಷಧ; ಸಂಜೀವಿನಿ: "ಸಂಜೀವಿನೀ, ಜೀವಾತುಃ, ಜೀವನೌಷಧಂ—ಬದುಕಿಸುವ ಮದ್ದು, ಸಂಜೀವನ ಮದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೪) ; ದುರಿತವ್ರಾತ ವಿನಾಶಹೇತು ದಿವಿಜವ್ಯೂಹೈಕ ಜೀವಾತು (ವಸ್ತುಪಂ. ೧೦-೭೫). [ಸಂ.]

ಜೀವಾತುಮ (ನಾ). = ಜೀವಾತ್ಮ : ಜವನಿಕೆಯೋ ಜೀವಾತುಮನ ಜಂಜಡಕೆ ಧ್ಯಾನವೋ ಮೇಣ್ ಧ್ಯೇಯವೋ . . . ಎನಲಾಯ್ತು ಚಿತ್ತದ ಶುದ್ಧಿಯರ್ಜುನನ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೫-೭) ; ವಿಗತಜೀವಾತುಮನನಿನಿಯನಂ ನಡುಮನೆಯೊಳಿರಲೊಯ್ದು ಬೈತು ಕೋಣೆಯೊಳು ಕದಹಂ ಸಾರ್ಚಿ (ಸೌಂದಪು. ೦೬-೪೭). [<ಸಂ. ಜೀವಾತ್ಮನ್]

ಜೀವಾತ್ಮ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜೀವಿಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಚೈತನ್ಯ ವಸ್ತು; ಪ್ರಾಣ: ಜೀವಾತ್ಮ ಅಂತರಾತ್ಮನ ಸುದ್ದಿಯ ಬೆಸಗೊಂಬರೆ ಹೇಳಿಹೆ (ಬಸವ. ೯೨೬) ; ತನು ನಾಲ್ಕಱಲಿ ಜೀವಾತ್ಮ ನೀವೆಮಗೆ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೦-೯) ; ತಪ್ಪಾಯಃಪಿಂಡದಂತೆ ದೇಹಾದಿಗಳೊಡನೆ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧದಿಂ ಸಕಲ ಸಂಸಾರವ್ಯವಹಾರಮುಳ್ಳಾತನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು (ವಿವೇಕ. ೨೪); ಜೀವಾತ್ಮನು ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪಿ (ಭಾರದ. ೧೫೦); ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಅನುಭವಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪೃಥಿವಿ . . . ಜೀವಾತ್ಮ—ಇವು ಅವನ ಎಂಟು ಅವಯವಗಳು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೩೩). [ಸಂ. ಜೀವಾತ್ಮನ್]

ಜೀವಾನುಕಂಪಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರುಣೆ ತೋರುವವನು : ಸಾವಂ ತಿಳಿಯದೆ ಬಱಿದೆ ಗಾವದಿಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದಂ ಭಕ್ತಂ ಜೀವಾನುಕಂಪಿಯಾಗದೆ ಧಾವತಿಗೊಳಗಾದನು (ಹಮ್ಮೀರ. ೬-೪೯).

[ಸಂ. ಜೀವಾನುಕಂಪಿನ್ (ಜೀವ + ಅನುಕಂಪಿನ್)]

ಜೀವಾಪಹಾರ (ನಾ). ಪ್ರಾಣದ ಅಪಹಾರ; ಜೀವಹಾನಿ : ನೀ ಪತಿವ್ರತೆ ನಿನ್ನ ಖತಿ ಜೀವಾಪಹಾರವು ತಮಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೧೦-೬೫).

[ಜೀವ + ಅಪಹಾರ]

ಜೀವಾಭಿಲಾಷ (ನಾ). ಬದುಕುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು : ಮೈಮಱೆದ ಮಾರಿಯ ಮುಸುಕನುಗಿವುದು ಬುದ್ಧಿಯೋ ಜೀವಾಭಿಲಾಷರಿಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೬). [ಸಂ. (ಜೀವ + ಅಭಿಲಾಷ)]

ಜೀವಾವಧಿ (ನಾ). ಜೀವಿತದ ಪೂರ್ಣಕಾಲ ; ಇಡಿಯ ಜೀವಮಾನ : ಜೀವಾವಧಿ ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಹಣವನ್ನು ನಿನಗೇ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು (ಒಡಕ. ೦೬) ; ಮರಣ, ಜೀವಾವಧಿಯ ಗಡೀಪಾರು . . . ಕಾರಾಗಾರವಾಸದಿಂದ ದಂಡನೀಯವಾದ ಅಪರಾಧಗಳ ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ (ಭಾಧಾನ. ೨೬೬). [ಜೀವ + ಅವಧಿ]

ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐದು ಅಸ್ತಿಕಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಪುದ್ಗಲಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಅಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಆಕಾಶಾಸ್ತಿಕಾಯಮೆಂಬ ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯ ನಿಕಾಯಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ) ; ಅಸ್ತಿಕಾಯವೆಂದರೆ ಬಹುಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವೆಂದರ್ಥ. . .ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಅಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಆಕಾಶಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಪುದ್ಗಲಾಸ್ತಿಕಾಯ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೮೦). 'ಅಸ್ತಿಕಾಯ' ಪರಾ.

[ಜೀವ + ಅಸ್ತಿಕಾಯ]

ಜೀವಾಳ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ; ಜೀವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಜೀವದಾಯಿಯಾದಂದು : ಸೂರ್ಯನುದಯ ತಾವರೆಗೆ ಜೀವಾಳ. ಚಂದ್ರಮನುದಯ ನೆಯ್ದಿಲೆಗೆ ಜೀವಾಳ. ಕೂಪರ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಟ ಜೀವಾಳ. ಒಲಿದ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ನೋಟ ಜೀವಾಳವಯ್ಯಾ. ಕೂಡಲ ಸಂಗನ ಶರಣರ ಬರವೆನೆಗೆ ಪ್ರಾಣ ಜೀವಾಳವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೬). ೩. ಹುರುಳು : ಸತ್ವ ; ಸಾರ : ಆತುಕೋ ಘಾಯವನು ನೀ ನಿರ್ಭೀತ ರಣರಂಗದೊಳು ವೀರರ ಜಾತಿಯಲಿ ಜೀವಾಳವುಳ್ಳವನೆಂಬುದೀ ಲೋಕ (ತೊರರಾ. ೬-೨೩-೦೬) ; ಗಾದೆಗಳ ಹಾಗೆ ಹರಡಿದ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ನಾವು ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜೀವಾಳವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲವಕಾಶವುಂಟು (ಭಾರದ. ೪೧೫) ; ತೋರಿ ಮರೆಯಾಗುವ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ರಸದರ್ಶನವೇ ಕಾವ್ಯದ ಜೀವಾಳ (ಸೌಂದಸ. ೦೧೨) ; ಸಿಗಲೊಲ್ಲಿ ಬೇಕು ನೀ ನನಗ ಜೀವ ಜೀವಾಳಾ ರಾಜಘನನೀಳಾ (ನಾದಲೀ. ೪೬-೨೩). ೪. ಮರ್ಮ; ರಹಸ್ಯ: ನಾವೊಂದು ಮಹಾಕೃತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವಾಳದೊಳಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತೇವೆ (ಸಾಹಿಪ್ರ.೧೨); ಒಂದು ದಿನ ನನ್ನೊಳಗೆ ಹುದುಗಿರುವ ಜೀವಾಳವನು ನಾನು ಕಾಣಲಿಹುದು (ನೆಲಮು. ೯೨-೪). ೫. ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿಗೆ ಮಣಿಯ ಹತ್ತಿರ ಜೀರು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದ ನೂಲಿನ ಎಳೆ : ಜೀವಾಳವನ್ನು ಕಚ್ಚಿಸಿದ ಹೊರತು ನಾದವು ಇಂಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ನಗೆಗ. ೩೩) ; ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಸಂಗೀತ ಜೀವಾಳವಿಲ್ಲದ ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಯಂತೆ ಸೊರಗಿ ಹೋಗುವುದು (ಜಗದಾ. ೬೫). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಆರು ಬಗೆಯ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವೀಣೆಯ ನಿಶ್ಚಣಿಗೆಯಂತೆ . . . ಎಂಟು ಲಕ್ಷ ಜೀವಾಳದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಆ ಜೀವಾಳ ನಾದಕ್ಕೆ ಅರಸಾಗಿ (ಪ್ರಭೋಗ. ೯೭) ; ಬಿರಟೆ ಚಕ್ಕು ಸನ್ನೆ ಬಿಗಿ ಜಬ್ಬು ಜೀವಾಳವೆಂಬಾಱು ಖಗೆಯಾದ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ತಂತ್ರಿಗಳಂ ವರಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭) ; ಶ್ರುತಿಕಾಷ್ಠ ಜೀವಾಳದಿಂ ಸೊರವಾತಿನಿಂ ಕಟ್ಟಿ ಬಾರಿಸಿದೊಡೊಳ್ನುಡಿಯ ಪುರುಷನೊಳ್ ನುಡಿವ ದಾರದ ತೆಱದಿ ರಂಜಿಸುವ ಕರಮಾ ಪ್ರವಾಳದಿಂದೆಸೆವ ದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಜಾಣ ಗಾಣಂ ಪಾಡಿದಂ (ಭಾವಜಿಂ. ೬-೭).

ಜೀವಾಳಕಟ್ಟು = ನಾದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಶ್ರುತಿಮಾಡು ; ತಂತಿಗಳಿಗೆ ಜೀರು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ತಂತಿಗಳ ಧ್ವನಿ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ . . .ಸ್ವಯಂಭು ಸ್ವರಗಳೂ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ನಾದವರ್ಧನ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಜೀವಾಳಕಟ್ಟುವುದು ಎಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಜಂ. ೦೦೨).

[<ಸಂ. ಜೀವಲ./ಮರಾ. ಜಿವ್ಹಾಳಾ]

ಜೀವಿ₁ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ; ಚಲನೆಯುಳ್ಳ ; ಜೀವಂತವಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬದುಕಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ಜೀವ ; ಜಂತು : ಪಸರಿಸಿತು ಕಟಕಂ ಬದುಕಿತಾ ಸರ್ವಜೀವಿಗಳುಂ (ಬಸಪು. ೨೮-೬೦) ; ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೦).

[ಸಂ. ಜೀವಿನ್]

ಜೀವಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪೀಲಾಲದ ಮರ, ಕಿರಿಗೋಳಿ, ಜೀವಿ ಪಿನಪಾಲ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೬-೭೨೪). [?]

ಜೀವಿಕೆ (ನಾ). = ಜೀವಿಕೆ ೨: ವಿದ್ಯಾವಂತರು ತಮ್ಮ ಪ್ರೌಢಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಜೀವಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು . . . ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಆರಾಧ್ಯ. ೦೬). [ಸಂ. ಜೀವಿಕಾ]

ಜೀವಿಕುಡಿ (ನಾ). ಜೀವಾಂಕುರ; ಜೀವದ ಮೊಳಕೆ: ತಡ್ಡಸ (ವೃಷಣ) ವದರಗಟ್ಟಿದ ಜೀವಿಕುಡಿಯ (ಜರ್ಮನಿಲ್). ಮೇಲ್ಮೈರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಗಳು ತೆರಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಕವಿಚ. I, ೩೩). [ಜೀವಿ + ಕುಡಿ]

ಜೀವಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಜೀವನ: ಬಾಳು; ಬದುಕು; ಜೀವಿಸಿರುವಿಕೆ: ಹಸುಗಳ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದನು (ತೀರ್ಥಯಾ. ೮೦). ೨. ಜೀವನೋಪಾಯ; ವೃತ್ತಿ; ಉಪಜೀವನ: ಉಪನಯನವಮಾಡಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. ಅವನಿಗೆ ಅದು ಜೀವಿಕೆ (ಹಿಂದೂಸ್ತಾ. ೦೩೮); ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸುಕೊಟ್ಟರೆ ಒಳ್ಳೆಯೆನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ವಿಂಲಂಪ. II, ೦೯೩). [ಸಂ. ಜೀವಿಕಾ]

ಜೀವಿತ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿದ: ಬಾಳಿದ. ೨. ಜೀವಿಸಿರುವ; ಬದುಕಿರುವ. ೩. ಪ್ರಾಣ; ಜೀವ: "ಅಪವ. ಜೀವಿತಂ. ಪ್ರಾಣಾಃ. ಜೀವಃ. ಜೀವಾ—ಈ ೫ ಪ್ರಾಣದ ಪೆರ್ಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೦೪೪); "ಜೀವಿತವಸು ಪ್ರಾಣ ಜೀವನೆ ಪ್ರಾಣವಲ್ಯ" (ಪಾಲಗಾ. ೯-೩೯); ಅಜಿಸುತ ಕೊಂಡು ಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದೆನೆಲ್ಲೋ ನಿನ್ನ ಜೀವಿತವ (ಕಾಶಿಕಾ. ೩೩-೩೭). ೪. ಬಾಳು: ಬದುಕಿಂ: ತನ್ನೊಂದು ಜೀವಿತಕೆ ರಾಜಪ್ರಿಯಂ ಸರ್ವಸುಖಮಾಗೆ ಮಂತಶಳನ್ಯಾಯಮಂ (ಕ್ರಿಡಾಕಾ. ೨೪-೬೨). ೫. ಜೀವನೋಪಾಯದ ಸಾಧನ,—ವೃತ್ತಿ: ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆ: ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಜನಮಾನ್ಯರೆದು ನಿಗಳ ಬಾಟ್ಟನ್ನು ಜೀವಿತಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಮೆನ್ದೊಡೆ (ಶಾಇ. IX-I, ೪೬-೪; ೬೦೦); ಗಾಯಕ ಸತ್ಕ್ರಿಯಾಹಾರ ವೃತ್ತಿಪಾಶಕತಿ ಗಿತ್ತನಗ್ಗಳದ ಮಾವಿನ ಪೂವಿನಂಕುರದ ಮಾವಿನೊಳ್ಳಿಡಿಯ ಜೀವಿತಮಂ ಮದನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೬ ೦೩೯); ಶ್ರೀ [ಜೋತಿ]ಶ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ಸರ್ವಪ್ರಜೆ ಪೂಜಾರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ ಜೀಕರ್ಮ್ಯಾದ್ಧಾರ್ಥಕ್ಕಂ . . . ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೋಪಗೆಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತ ೨ (ಶಾಇ. XII, ೭೭-೦೬; 1107). ೬. ಸಂಬಳ; ವೇತನ; ತಲೆಬುಟ: ಕೊಟ್ಟ ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ಒಲ್ಲೆಸುವಂಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಕಟ್ಟಿಗೆ (ಚೋಲಮ. ೩-೫); ಧನವದೆಲ್ಲಂ ತನ್ನಿಮಿತ್ತದೊಳಿತು ಸವೆದೊಡಂ ಪರಿಜನಕೆ ಜೀವಿತವಿಕ್ಕೆಲ್ಲಿದೆ (ಜಪಪು. ೧೬-೦೬); ಕೊಂಡಿಹೆವು ಜೀವಿತವ ಕೆಲರಲಿ ಉಂಡು ತೀರಿತು (ಶಾಶಿಕಾ. ೩೬-೩೭). [ಸಂ.]

ಜೀವಿತಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಳವನ್ನು ಪಡೆ: ವೇತನವನ್ನು ಪಡೆ: ಜೀವಿತಂಬಡೆದ ಬಂಟನಂತೆ ರಾಗಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೩೦ಸಿ).

[ಜೀವಿತ + ಪಡೆ]

ಜೀವಿತಕಾಲ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವ ಕಾಲ; ಜೀವನದ ಪೂರ್ಣ ಅವಧಿ; ಆಯುಷ್ಯ: "ಆಯುರ್. ಜೀವಿತಕಾಲಃ – ೨. ಆಯುಷ್ಯದ ಪೆಸರು. ಬದುಕಿರುವ ಕಾಲ" (ಹಿಂಶಾ. ೩೪೪). [ಜೀವಿತ + ಕಾಲ]

ಜೀವಿತಗಾಜಿ (ನಾ). ಜೀತಗಾರ; ಸೇವಕ; ಊಳಿಗದವನೆಂ: ನೂರು ಹೊನ್ನು ಪರಿಯಂತರದ ಜೀವಿತಗಾಱರಿಗೆ ಪ್ರತಿಜನ ಒಂದಕ್ಕಂ ವಣ ಒಂದು ನೂಱು (ಚಳಿ. V, ಪೀಠಿಕೆ. ೭೩-೦೦; 1382). [ಜೀವಿತ + – ಕಾಜಿ]

ಜೀವಿತಾತ್ಮಯ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಬಿಡುವುದು; ಸಾವು: ಜೀವನದ ಮುಕ್ತಾಯ: ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣ: ಪರಮಶಶಪ್ರದೀಪ ಸ್ನೇಹಭೂತ ಜೀವಿತಂ ನಭಸ್ಸಿಲಾಕಚಲದೊಳುಪಪೀಪಿತ ಪ್ರಾಯೋಪಗಮನವಿಧಾನ ನಾಸ್ಮೀಯ ಜೀವಿತಾತ್ಮಯದೊಳ್ (ಹಂದ್ರಪು. ೯-೪೫ ಪ).

[ಜೀವಿತ + ಅತ್ಮಯ]

ಜೀವಿತಾಶಯ (ನಾ). ಸವುಂದು (?): ವಿವಾಹೇತರದಂತೆ ಸಂಗತ ಮಂಗಲುವರಿಕರವುಂ ಜೀವಿತಾಶಯದಂತತ್ಯಾಂತವುಂ (ಅರಪು. ೦೬-೨೬ ಪ). [ಜೀವಿತ + ಆಶಯ]

ಜೀವಿತೇಶ (ನಾ). ೧. ಆಧಿಪತಿಯಾದವನು; ಬಾಳಿನ ಒಡೆಯ; ಜೀವನದ ಒಡೆಯ. ೨. ಇನಿಯ; ಪತಿ; ಯಜಮಾನ; ನಾಥ: ಉಮಾಜಾನಿನೀಜೀವಿತೇಶಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುಗೆ (ಆಗಪ. ೦-೩); ಪುಣ್ಯಜೀವಿತೇಶ ನಿಂದನ್ಸಂ ಕಾರಡವಿಯೊಳ್ ಬಿಟ್ಟು ಬಾರೆಂದನೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೩-೨೦).

[ಜೀವಿತ + ಈಶ]

ಜೀವಿತೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. = ಜೀವಿತೇಶ ೨: ಅದಱಿಂದಂ ಬೇಗಂ ಪೋಗಿ ತಂದಿರ್ವರುಂ ಮದಿರಾಲಯ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನಂ ಕಾಯ್ದುಕ್ಕೇಱ್ಪುದು (ಜಾತಿಪು. ೬-೩೪ ಪ); ಭೂಸುತ ತನ್ನ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನ ನೆನೆದಪಶಪವ್ರತೆಯಾಗಿ ಕಳದೇಳ್ಪ ಗಲ್ಲಳಂ (ಕ್ರಿಡಾಕಾ. ೩೨-೦೩೪). ೨. ಯವಂ: ಜೀವಿತೇಶ್ವರ ಜೀವಮದರಾಜೀವರ್ಣಾಭಿವರೇಣ್ಯ ಗುಣಾಪತಿಸಂ ಶುಭಾವಹ ಬಿಸವ (ಅಪಪು. ೫೫-೦). [ಜೀವಿತ + ಈಶ್ವರ]

ಜೀವಿತೇಶ್ವರಿ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಒಡತಿ; ನಲ್ಲೆ; ಪ್ರಿಯೆ: ಜೀವಿತೇಶ್ವರೀ, ನನಗೆ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೊಡು ಹೋಗಿಬರುವೆನು (ಕವಿಚ. ೮೯).

[ಜೀವಿತ + ಈಶ್ವರಿ]

ಜೀವಿಧರ್ಮ(ನಾ).ಪ್ರಾಣಧರ್ಮಂ:ಜೀವದ ಸ್ವಭಾವ:ಪ್ರಕೃತಿಸಭವವಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ಅವಶ್ಯನಾಗಿ ವಿನನ್ನಾದರೂ ಮಾಡುತ್ತಿರೇ ಇರುವುದೇ ಜೀವಿಧರ್ಮ (ಅರ್ಹಾಪ್ರ. ೪೦). [ಜೀವಿ + ಧರ್ಮ]

ಜೀವಿಶುದ್ಧೀಕರಣ (ನಾ). ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಉಳಿಯದಂತೆ ಶುದ್ಧ ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಪೂತಿನಾಶಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಜೀವಿ ಶುದ್ಧೀಕರಣ(Sterilisation)ಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ಜೀವಂತ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ನಾಯಬಹುದು (ಕಂಶಬ್ದ. ೯). [ಜೀವಿ + ಶುದ್ಧೀಕರಣ]

ಜೀವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬದುಕು: ಜೀವಂತವಾಗಿ ಉಳಿ; ಬಾಳು: ನಿಸದಂ ಕಪಿಂಜಲಂ ಜೀವಿಸುತಿರೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆಯ್ದುದಿರಂ (ಶಾಪಂಚಾ. ೯೪೬); ಬಿಲೊಂದಂ ಕಂಡುಗೊಂ ದಣಂಗಿಸುರಲ್ಗೞಜಂ ಬೇಟ್ಟುದಂ ಭೂತಲಕಾ೨ರೇನಂ ಪಡದಂತು ಜೀವಿಸುವರ್ (ಪಂಚಾಮಿ. ೦-೯೦); ಜೀವಭಾವವ ಹಿಂಗಿ ಶಿವಭಾವದಿಂ ಜೀವಿಸಿಸ್ಪನೆಯ್ದಂ (ಅವಪ್ರ. ೩೦-೩೦); ಕೌರವ ಜೀವಿಸಲಿ ಮೇಣಾಥಯಲೆ ಮಗಿನ್ನಾವ ತೊಡಕಲ್ಲ (ಕುಚಾ.ಳ. ೦-೦೨). [ಜೀವ + – ಇಸು]

ಜೀವಿಸುಹ (ನಾ). ಬದುಕುವಿಕೆ; ಬಾಳುವಿಕೆ: ಚಿತ್ರವೆಂದುಂ ಸುಖಂ ಬಡೆಯದು ಜೀವಿಸುಹವುಂ ನಂಬುಗೆಯಲ್ಲದುದು (ಪಂಚಕಂ. ೦೩೬-೪).

[ಜೀವಿಸು + – ಹ]

ಜೀವು 'ಚೀವು' ನೋ.

ಜೀವುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊರೆದಂತೆಗೆದ ಬೊರೆಂ: ರೋಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಅನುಮಾನ ಇರುವ ಬೆಳೆತದಿಂದ ಸಣ್ಣ ಚೂರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕೊಯ್ದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಜೀವ್ಯಂಡಿಗೆಯ (ಬಯೊಪ್ಸಿ) ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹಲವರಿಗೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದುಂಟು (ಕವಿಚ. I, ೪೮). [ಜೀವ + ಉಂಡಿಗೆ]

ಜೀವೆ (ನಾ). ೧. ಬದುಕು; ಜೀವನ. ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ; ಧನುಸ್ಸಿನ ದಾರ: "ಮೌರ್ವೀ. ಜ್ಯಾ. ಶಿಂಜಿನೀ. ಗುಣಃ. ಜೀವಾ—ಈ ೫ ಬಿಲ್ಲ ಕಿರು" (ಹಲಾಯು. ೭೬-೩೦೨); ಜಾವಲತಾಯೋಗಂ ಜೀವೆಯೋಳ್ . . . ಮಹಾಮಾತ್ರವರ್ತನಂ ಸ್ವಯಂವೆಯೊಳ್ಪಲಿದ್ದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೯-೪ ಪ); ಸುವನೆಯೋಬಾಣನುನಿಕ್ಷಿಪಾವಲಿತೆಯಂ ಭೃಂಗಾವಳೀ ಜೀವೆಯಂ . . . ಕಾಮನಾರಾಧಿಪಂ (ಅಪಂಪ. ೩-೦೫); ಕೋದಂಡದ ಜೀವೆಯ ನೀವಿ (ವರ್ಧಕ. ೭-೭). [ಸಂ. ಜೀವಾ]

ಜೇಹಾಸ (ನಾ). ಬಿಡುವ ಬಯಕೆ ; ಬೇಸರ ; ಜುಗುಪ್ಸೆ : ತನಗೆ ತಾನೇ ಸಹಜದೊಳ್ ಸಂಜನಿಸದೇ ಜೇಹಾಸ ನರಕದವನೆಯರೆ (ಗಗಣಾ. ೧೦-೬೨). [<ಸಂ. ಜಿಹಾಸಾ]

ಜೇಱು 'ಜೇಱು' ನೋ.

ಜೇಱು, ಜೇರ್‌೨, ಜೇರು, ಜೇಱ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀರು ; ಚೀತ್ಕಾರ ಮಾಡು ; ಕಿರಿಚು : ಕಾಲಾರಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಜೇಱುತ್ತಿರೆ ನಾಯುವೊಲು ಜೇ[ಱಾಂ. ಚೀ]ಱುತಿರೆಲೆಲೆ ಬಳಿಕುಟ್ಟೆಱ್ ನಿಂದನು ಕಾಳಗಕೆ (ಕೊಱರ. ೬-೧೦-೩೬). ೨. ಕೀರಲಿಧ್ವನಿ ಮಾಡು : (ಕ). ೩. ರ್ಝೇಂಕರಿಸು : (ಕ). **ಜೇರ್‌೨** : ೩. 'ಜೇರಂಡೆ' ಪರಾ. **ಜೇರು** : ೧. 'ಜೇರೇಳ್' ಪರಾ. **ಜೇಱ್** : ೧. ವನಿಪಿ ವರೀತ ವಿಶ್ವಾವನವತಿಯ ಮಹಾಪ್ರತಾಪದಿಂ ಜೇರ್ದಪರಿಂದುನಿಗಂ ಧಾತ್ರಜ್ಯಾಯೆಯನಿನಿಸಗಲದೆ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಲೆ ನೆಲಸರ್ವ್ (ಕಾಂಚಿಪ. ೭೦೬) ತಾಪಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳಂ . . . ಜೇ[ಱಾಂ. ಚೇ]ರ್ವನಿತು ದುಃಖಿದಿಂ ಬಳಲುವರ ನೋಡುತಿರ್ಪಾ ಪೊತ್ತು (ಸಿರ್ಪಾ. ೯-೨೨). [<ಕೇಱು]

ಜೇಱುಂಡೆ, ಜೇರಂಡೆ (ನಾ). ಜೀರ್ ಜೀರ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿ ಮಾಡುವ ದಂಬಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹುಳು : "ಭೃಂಗಾರಿ, ಝಿರಿಕೆ, ಚೀರಿ, ರಿಬ್ಬಲ್ಲಿಕೆ " (ಜಾಚಂರಾ. ೪). **ಜೇರುಂಡೆ**: "ಭೃಂಗಾರೀ–ಕಂಬಕ, ಝಮರಾರಿ, ಜೀರುಂಡೆ" (ಓಷಧಿ. ೦೦೬) ; ಸೆರೆ ಬಿದ್ದಿಹ ಕಾಲ ಹುಯಿಲಿಡುವುದೊ ಎನೆ ಜೀರ್ವನೆ ಜೀರುಂಡೆಯ ಮೇಳ (ಗಚಿಪ. ೨೯-೮). ಜೀರುಂಡೆಗಳ ಕೊಗು ಕಿವಿಗೆ ಚಿಟ್ಟುಬಿಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು(ಜುಪಶು.ಟಿ).'ಜೇರ್ಗಂಬಿ' ಪರಾ. [<ಜೇಱು]

ಜೇಱೇಳು 'ಜೇಱ್ಱೇಳ್' ನೋ.

ಜೇಱ್ಱೇಳ್, ಜೇರೇಳ್‌೩, ಜೇಱ್ಱೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಜೇರು ೧ : "ಜೇಱ್ಱೇಳ್ದ (ಜೇಱು + ಏಳ್ದ)–ಧ್ವನಿವಿಕಾರದೇ" (ಪಮಭಾ); ತನ್ನ ಬಲದ ಪದಾಭಿಘಾತದೊಳಂ ಕುಲಗಿರಿಗಳ್ ಜೇಱ್ಱೇಳ್ಪು ಪಾಱೆಱೆಯಿಂ (ಪಂಚಭಾ.೦೦-೩೦೪); ಈ ನಿಮ್ಮರಸನ್ನ ತಳಾಜನ ಕೈಯೊಳ್ ಕಡಿಗಂಡಮಾಗಿ ಜೇಱ್ಱೇಳ್ದೆ ಪೊಯ್ಸಿಕೊಂಡು ಸಾಯಿದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೬-೪೪); ಮಗನೆ ಕಾದು ಕೊಳ್ಳೆಂದುಕರಂ ಜೇಱ್ಱೇರ್ದು ನಭಕೆ ತಲೆ ಸಲೆ ಪಾಱೆ ಮಹೋಗ್ರ ಪ್ರತಾಪ ಸೈಂಧವನೆಚ್ಚಂ (ಅಂಶಿ. ೦೨-೪೪). ಫನಕೋಲಾಟೋಪದಿಂ ಗರ್ಜಿಸಿದ ವ್ಯಗ ಪ್ರತಿಘ್ನನದಾ ವಜ್ರಪಾತಕ್ಕೆಸಿತಂ ಜೇಱ್ಱೇಟ್ಟು ಪಾಱುತ್ತ, (ಜಾತಿಕ್ಷ. ೪-೦೫). ೨. ಜೆರ್ರಿದಂ ವೇಲೆ ಏಳು; ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ನೆಗೆ: ನಡು ಕವಿಳಂಗಲ್ಕೆ ಜೇಱ್ಱೇಟ್ ಮುರ್ಧಂ ಕರವಾಳಕ್ಕಾಳ್ಳಾಳ್ಳಲ್ಕಂ ಚುತ್ತುರಿಯನಿಗುಡುಗೆ ಕಾದಿತ್ತು ಖಡ್ಗಿ ಪ್ರತಾನಂ (ಜಗವಿ. ೬-೩೮). **ಜೇರೇಳ್‌೩** : ೨. ಕಟುಂಠ ಕುಣಪಾಜೆ ವಿಸರಲ ಸಿರಂ ಜೀರೇಳೆ (ಮ್ಯಂಳಿ. ೦೪೪೩, ೨೯-೩೭ : ೧೭೬). **ಜೇಱ್ಱೇಳ್** : ೧. ಸಿಡಿಲಂ ಜೇಱ್ಱೇಳೆ ಹೊಯ್ದಂಬಿಡೆ ಬೆದರಿಸುವಂ ಸಿಂಗಮಂ (ಎಳೆ. VIII, ಸೊರಬ. ೦೩೮-೩೦ ; ೧೧೬) ; ಪಂದಲಿಗಳವೆರ್ದೆಯುಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಜೇಱ್ಱೇಳ್ದನಂ ಬೇರ್ದಜಿವನ್ಮಂ ಕೆಳ್ತ್ರ ಕೆಳ್ವಳ್ಗಿನಿ (ಶಸಿ. ೪-೩೦). [**ಜೇಱ್** (<ಜೇಱು) + ಏಱ್‌೨]

ಜುಂ, ಜುಮ್ಮ್‌೪, ಜುಮ್ಮು, ಜುಮ್ಮಿ, ಝೊಮ್ಮು, ಝೊಮ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಮೈ ನವಿರೇಳುವಿಕೆ ; ರೋಮಾಂಚನ ; ಪುಳಕ. 'ಜುಂಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಜುಮ್ಮ್‌೪** : ೧. 'ಜುಮ್ಮೆನ್' ಪರಾ. ೨. ಶೈತ್ಯಾನುಭವ : (ಕ)ಃ ೩. ಗಾಯ ಅಥವಾ ಹೆಣ್ಣಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಊರಿ : (ಕ). **ಜುಮು** : ೧. ನಲ್ಲಿಯ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಹಣ್ಣಿನ ಮುಳ್ಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಾಂಗ ಜುಮ್ ಜುಮು ರುಮುಜುಮು ಗುಂಗುಗು ದುಮುದುಮು (ಸಚಿಗೀ. ೫೦-೦೩). **ಜುಮ್ಮು** : ೧. 'ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಝೊಮ್ಮು** : ೧. ಬಟು ವನಿಯ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳ್ ಝೊಮ್ಮೆದ್ದ ರೋಮದ ಜಡಿವ ಬಡುದಲೆಯ (ಕುಪ್ರಾಸ. ೨-೬೬).

ಜುಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಪಳವದ ತಿವಳಿಯ ಜುಂಕದ ಮೊಳಸಿನ ಜೀಕಿರದ ಸಿವಿಜ ಸಿಪ್ಪಿನ ಲಯದಿಂದೆಬಲದೆ ಕುಣಿದರ್ ಕೆಲಬರ್ (ಅಚಿಪು. ೫-೬೨). [?]

ಜುಂಗ (ನಾ). ಅನಂತನಗೆಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು " ಮುಕ್ಷಗಂಧಾ, ಧಗಲಾಂಡೀ, ಆವೇಗ, ವೈದ್ಯಧಾರಕಂ, ಜುಂಗ – ೫ ಅನಂತನಗೆಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಜುಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಜಾಡು ; ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗಿಸು : ತನ್ನ ಸೆರೆಮನೆಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸರಳುಗಳನ್ನು ಹಾಗೆ ಜುಂಗಿಸಾಡುವುದು . . . ಮರುಕವನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದವು (ಆಚಿಕ. ೦೩೩). [ಜುಂಗು + – ಇಸು]

ಜುಂಗು (ಕ್ರಿ). ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗು. 'ಜುಂಗಿಸು' ಪರಾ.

[<ಗುಂಜು]

ಜುಂಗು (ನಾ). ೧. ತೆಂಗು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕೀಸಿ ತೆಗೆದ ಎಳೆಗಳ ರಾಶಿ ; ನಾರು : ಅರ್ಧ ಜುಂಗು ತೆಗೆದ ತೆಂಗಿನಕಾಯ ಹಾಗೆ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೦೬೫); ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಜುಂಗಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿ ತೊಳೆ (ಕೂಡ). ೨. ಶರೀರದ ಗುಪ್ತಭಾಗಗಳ ರೋಮ : (ಕ).

[<ಗುಂಜು]

ಜುಂಗುಂ (ನಾ). ಕಂಬ್ಳಿ ; ಗೊಂಚಲು : ತಿಂಗಳ ಕಣ್ಣಾದಿರ್ದೊಂಗಲ ಸಿರಿಯಂತಿಂಗಡಲಿನ ರಸದಂತೆ ರಂಗವಡೆದ ಮಾಣಿಕದ ಮಂಜರಿಯ ಜುಂಗಿನಂತಿತ್ತಿ ನಿನ್ನ ಮಾತು (ಕಾಪಾವಿ. ೦-೮೨).

[P ಇದು 'ಜುಂಗು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜುಂಗುಟ್ಟು, ಜುವುಂಗಟ್ಟು, ಜುವುಮ್ಮುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. 'ಜುಂ' ಎನಿಸು ; ವೈನವಿರೇಳು : ರೋಮಾಂಚನವುಂಟಾಗು : ಮೆಯ್ ರಕ್ತ ಜುಂಗುಟ್ಟುಲಿದರ ಬಿಸಿ ಕಾಕಿಹುದು (ಹೊಹಾಪ. ೦೯-೦೨). ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟಿಸು : ೧. ಮೈ ಜುಮುಗುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟುಕಥೆಯೊಂದನ್ನು ಬರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ದೊರಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಾವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಕ್ಯೂಕಥಿಪ್ರ. ೦೩೭). ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟಿಸು: ೨. ಹೆದರಿಕೆಯುಂಟಾಗು : ಭಯದಿಂದ ನಡಂಕವುಂಟಾಗು : ನಿಮ್ಮ ಜೂರಿಯ ನೋಡಲೆದಯೆಳಲು ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟುವುದೆ (ರಜ್ಜತ. ೦೦೬-೭೫). [ಜುಂ + ಕುಟ್ಟು]

ಜುಂಜು 'ಚುಂಚು' ನೋ.

ಜುಂಜುಂ (ನಾ). ತೊರೆರು ; ತೂರಲು : ಜಡಿ ಜಿನುಗು ಜುಂಜು ತುಂತುರ್ ಬಡದಡಿಯಿಡಗೊಡದೆ ಕಜ್ಜಿರುವಿರುಳಂ ಪಗಲುಂ (ಕ್ಷತ್ರಪು. ೯-೬೪). 'ಜುಂಜುವಳೆ' ಪರಾ. [?]

ಜುಂಜುಕೇಶ 'ಜುಂಜುಗೇಶ' ನೋ.

ಜುಂಜುಗೇಶ, ಜುಂಜುಕೇಶ (ನಾ). ೧. ಕೆದರಿದ ಕೂದಲು : ಹೊಗೆ ಮೊಗದ ಕಿಡಿಗಣ್ಣ ಕಮ್ಮಿಸಗಳ ಗುಜುರಿನ ಜುಂಜುಗೇ[ಱಾಂ. ಕೇ]ಶದ ವಿಗಡನೆದ್ದನು ಬಂದು ಹಿಡಿದನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಸೆಱಗ (ಕುಪ್ರಾಸ. ೦೯-೦೦೦). **ಜುಂಜುಕೇಶ** : ೧. ವೇಲಿಲಿ ನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. ಸುರುಳಿಗೂದಲು ; ಗುಂಗುರುಕೂದಲು : (ಕ).

[ಜುಂಜು (<ಚುಂಚು) + ಕೇಶ]

ಜುಂಜುದಲೆ 'ಚುಂಚುದಲೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುಮಳೆ 'ಜುಂಜುವಳೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುಮಿಸೆ 'ಚುಂಚುಮಿಸೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುರಿ (ಗು). ಸುರುಳಿಕೂದಲುಳ್ಳ : ಜೂಲುಕೂದಲುಳ್ಳ : ಜುಂಜುರಿ ಬಾಲದ ನಾಯಿ (ಹಾಪಶಬ್ದ. ೬೦). [<ಜುಂಜುಱು]

ಜುಂಜುರು 'ಜುಂಜುಱು' ನೋ.

ಜುಂಜುರ್ದಲೆ 'ಜುಂಜುಱುದಲೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುವಳೆ, ಜುಂಜುಮಳೆ (ನಾ). ಜಿನುಗು ಮಳೆ; ತುಂತುರು ಮಳೆ : ಕಂಜನಾಳದಿ ಕಟ್ಟುವಡೆವುದೆ ಕುಂಜರನು ನರಶರದ ಜೋಡಿನ ಜುಂಜುವಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ವೊಳೆ]ಯಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾಱುವನೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೦೧). **ಜುಂಜುಮಳೆ :** ನರಶರದ ಜುಂಜುಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾರುವನೆ (ಭಾಮಚಿ. ೦೦೧). [ಜುಂಜು$_2$ + ಮಳೆ (<ಮಟಿ^{3})]

ಜುಂಜುಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಡು ; ಕೆದರು : ಕಂಜ ಮುಕುಳಿತಮಾಗಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಂಜನಂ ತೀಡಿದುದು ತೀಡಲ್ತನ್ನಳಿನ ನಳಿನಪುಂಜದೊಳ್ತಾಟಾಡಿ ತುಪ್ಪಳ ಜುಂಜುಱಿಸಿದವು (ಮದೇಪು. ೬-೩೭). [ಜುಂಜುಱು+ –ಇಸು$_3$]

ಜುಂಜುಱು, ಚುಂಚುಱು, ಜುಂಜುರು (ನಾ).=ಚುಂಚು$_1$: ಸುಳಿದಲೆಯ ಕರ್ಬೊಗೆಯ ಜುಂಜುಱಿನ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಂಜುಗಳ] (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೦೩). **ಚುಂಚುಱು :** 'ಚುಂಚುಱುದಲೆ' ಪರಾ. **ಜುಂಜುರು :** ಕಾರೊಡಲ ಜುಂಜುರಿನ ತಲೆಗಳ ಕೋರೆಗಳ ಅತಿ ದೀರ್ಘದೇಹದ (ಕೋಗಯ. ೨೩-೩೬). ಸುರೆಯ ಘಟೆಗಳು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಜೋಂಪಿರುವ ಕಂಗಳ ತೊಗಲಿನುಡಿಗೆಯ ತಲೆಯ ಜುಂಜುರಿನಾ (ಆನಂರಾ. ೧-೨೦-೨). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜುಂಜುಱು]

ಜುಂಜುಱುದಲೆ, ಚುಂಚುಱುದಲೆ, ಜುಂಜುರ್ದಲೆ (ನಾ).=ಚುಂಚುದಲೆ ೧ : ಜುಂಜುಱುದಲೆಯ ಸೆಜ್ಜೆಯೊಳಳವಡಿಸಿ ಕೇದಗೆದೊಱೆಯ ನಿರ್ಮಳ ಸಲಿಲಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ (ಬಸಪು. ೦೮-೩೧) ; ಕಸರುಗಂಗಳ ಕರ್ಕಶಾಂಗದ ಮಿಸುಪ ದಂತಾವಳಿಯ ಜುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂ]ಜುಱುದಲೆಯ ಹೆಗ್ಗಿವಿಯ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೭೦) ; ಜುಂಜುಱುದಲೆಯೂರ್ಧ್ವರೋಮ ಕೆಮ್ಮಿಸೆ ಕೈಪಂಜುಗಳೆನೆ (ಮೋಹತ. ೨೯-೦೦). **ಚುಂಚುಱುದಲೆ :** ಯಮಂಗೆ – ೫ ಪಾದ ಚವುದಂತಾ ಚುಂಚುಱುದಲೆ ಕಾರೊಡಲು (ರುದ್ರಭಾ. ೮೯). **ಜುಂಜುರ್ದಲೆ :** ನೆಳಲಾಕಾರದಿನೊನಕೆಯನಳಸದೆ ಕರದೊಳಗೆ ಪಿಡಿದು ಜುಂಜುರ್ದಲೆಯಿಂ ಗಳಗಳನೆ ಬೆನ್ನನೆಯ್ತರಲು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೦-೬೯). [ಜುಂಜುಱು + ತಲೆ$_1$]

ಜುಂಜೂಟಿ 'ಜುಂಜೋಟಿ' ನೋ.

ಜುಂಜೂರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ದೊಡ್ಡ ಹಂಕ್ಕಾ : (ಕ). [?]

ಜುಂಜೋಟಿ, ಜುಂಜೂಟಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಜುಂಜೋಟಿ–೨೮ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಹರಿಕಾಂಭೋಜಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಪಂ. ೧೬೨). **ಜುಂಜೂಟಿ :** ರಾಗ – ಜುಂಜೂಟಿ ; ಭಾಪುತಾಳ (ಹನುಮ. ೫೨).

[←ಹಿಂ. ಝುಂಝೋಟೀ]

ಜುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗು ; ಮಣಿ. ೨. ಓಲಾಡುತ್ತಾ ಹೋಗು ; ತೊನೆದಾಡು ; ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗುತ್ತಾ ನಡೆ. ೩. ತತ್ತರಿಸು ; ತೂರಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು : (ಕ).

[ಜುಕ್ಕಾ$_0$ (ಫ ← ಹಿಂ. ಝುಕಾನಾ) + – ಇಸು$_3$]

ಜುಕುತಿ 'ಯುಕುತಿ' ನೋ.

ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆ 'ಜುಕ್ಕುಜುಲುಮೆ' ನೋ.

ಜುಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚುಚ್ಚು ; ಇರಿ (?) : ಮಕ್ಕಳನು ಕೊಂದಿರುವ ಅಕ್ಕಯ್ಯಗಳನೆಲ್ಲ ಇಕ್ಕಿ ಸಂಕೋಲೆಯಲಿ ಜುಕ್ಕಿ ಕಡಿಯುವುದು (ಹಮಚ. ೦೯೬).

[?]

ಜುಕ್ಕುಜುಲುಮೆ, ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಒತ್ತಾಯ ; ಬಹಳವಾದ ಬಲವಂತ : ತಾಯಿಯಾದ ಶಚಿದೇವಿಯು ಏನಾದರೂ ಜುಕ್ಕು ಜುಲುಮೆಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ತುತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರೆ ಸರಿ (ಗೌರಾಂಗ. ೫೦) ; ಜುಕ್ಕುಜುಲುಮೆಯಿಂದ ಮನೆಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ (ಬೆಟ್ಟಹೊ. ೨೩). **ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆ :** ಮೋರೆ ಗಂಟುಹಾಕಿ ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆಯಿಂದ ತಾನೇ ತಂಬಿಗೆಯೆತ್ತಿ (ಅನ್ನ. ೧೧೨).

[ಜುಕ್ಕು$_0$ + ಜುಲುಮೆ]

ಜುಕ್ತಿ 'ಯುಕುತಿ' ನೋ.

ಜುಗ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿ ; ಜವಳಿ ; ಎರಡು : "ಜುಗಂ ಎರಡರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೩೮); "ಜುಗ ಜುಗುಮ ಜವಳಿ ಪೊಣರಮಳೆನ್ನಲ್ ತೋಱುವುದು ಯುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ" (ಕವಿಕಂ. ೨೧೨). ೨. ಯುಗ ; ಕಾಲ: "ಜುಗ ಯುಗಮಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೩) ; ಯುಗ ಜುಗಂಗಳು ಪ್ರಮಾಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೯-೩೦೨) ; ಯುಗದಲಾದ ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲ, ಜುಗದಲಾದ ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲ (ಅವಪಂ. ೨೦೭-೨೩೩) ; ಯುಗ ಜುಗಂಗಳ ಆಗು ಹೋಗುವನರಿಯದೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩೨-೪೧).

[<ಸಂ. ಯುಗ]

ಜುಗಮ 'ಜುಗುಮ' ನೋ.

ಜುಗಾರಿ, ಜುಗಾರು (ನಾ). ಜೂಜು ; ಜಿದ್ದಿನ ಆಟ : ಕುಡಿತ, ಕೋಳಿ ಅಂಕ, ಜೂಜು, ಜುಗಾರಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿ (ಮಲೆಮ. ೨೦೩) ; ಜನ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು ರಾತ್ರಿ ಜುಗಾರಿ ಆಡಲು (ಚಿಗುಳ. ೧೫೩); ಜುಗಾರಿ ಆಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಮೀರಿಸಿದವರಿಲ್ಲವಂತೆ (ರಕ್ತರೂ. ೭೨). **ಜುಗಾರು :** ನಂದೂಲಾಲನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಜುಗಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬಂದ ಪೋಲೀಸು ಫೌಜುದಾರ (ವಿಧಿವೈ. ೨೩) ; ಅದು ಜುಗಾರು, ದಗಾ ಮೋಸ, ಆಪತ್ತು . . . ಇಂಥವಕ್ಕೇ ಮೀಸಲು (ಒಂಟಿದ. ೦೨೪).

[←ಮರಾ. ಜುಗಾರ್. / ಪ್ರಾ. ಜೂಆರ = ಜೂಜುಗಾರ]

ಜುಗಾರಿಕೋರ (ನಾ). ಜುಗಾರಿಯನ್ನಾಡುವವನು; ಜೂಜುಗಾರ ; ಅವನು ಜುಗಾರಿಕೋರರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬಳಿಕ ಅವನ ಒಡನಾಟ ಅವಳಿಗೆ ತೀರ ಕಡಿಮೆ (ರಕ್ತರೂ. ೭೫). [ಜುಗಾರಿ + – ಕೋರ$_3$]

ಜುಗಾರಿಮಂಡ (ನಾ). ಜುಗಾರಿ ಆಟವನ್ನಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಜೂಜಿನ ಕಟ್ಟೆ: ಕಾಫಿ ಹೋಟಲು, ಜುಗಾರಿಮಂಡ, ಹೆಂಡದಂಗಡಿಗಳು ಯಾವುವೂ ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಚಿಗುಳ. ೭೭). [ಜುಗಾರಿ + ಮಂಡ$_1$]

ಜುಗಾರು 'ಜುಗಾರಿ' ನೋ.

ಜುಗುತಿ 'ಯುಕುತಿ' ನೋ.

ಜುಗುಪ್ಸನ (ನಾ).=ಜುಗುಪ್ಸೆ ೧ : ಚಿಃ ಇಸ್ಸೀಗಳ್ ತಾವೊಗೆದು ಜುಗುಪ್ಸನಾರ್ಥದೊಳ್ . ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೩೧೮). ೨. = ಜುಗುಪ್ಸೆ ೨ : ಭಯಾನಕಂ ಕೃತ ಜುಗುಪ್ಸನೆಂ ಬೀಭತ್ಸಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೨೧). [ಸಂ.]

ಜುಗುಪ್ಸನೀಯ(ಗು). ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಅಸಹ್ಯವಾದ: ಹಸಿತವೂ . . . ಜುಗುಪ್ಸನೀಯ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಸೌಮ್ಯಾಸ್ಪದಂಗಳೆಂಬ ರಸಾಷ್ಟಕರೂಪಮಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ಜುಗುಪ್ಸಿತ (ಗು). ೧. ಅಸಹ್ಯವಾದ ; ಹೇಸಿಗೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಜುಗುಪ್ಸಿತ ವಸ್ತುವೂ ಬೀಭತ್ಸ ರಸಸ್ಯಂದಿಯಾಗಿ ಸಮ್ಮೋದವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೩೦). (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಎಂಟು ರಸದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಹೇಸಿಗೆಯಿಂದಂ ಮಿಸುಗುವ ನೋಟಂ ಜುಗುಪ್ಸಿತಾಖ್ಯ ಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ಜುಗುಪ್ಸೆ (ನಾ). ೧. ಅಸಹ್ಯತೆ ; ಹೇಸಿಗೆ : ಆದರೆ ಗಂಡಸರ ಸಲುಗೆ ಕೆಳೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೀಗ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮೂಡಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೨೬); ಅವರೆಲ್ಲರ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಲು ನನಗೇ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಎನಿಸಿತು (ತೇಮೋಡ. ೩೬) ; ಆ ಪಾಪಿಗಳ ಹೆಸರೆತ್ತಿದರೆ ನನಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೧೨೨). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ಥಾಯೀಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೀಭತ್ಸರಸದ ಸ್ಥಾಯೀಭಾವ : ಹೃದ್ವಿಸ್ತಾರಂ ವಿಸ್ಮಯಂ ಆಕೂತ ವೈಕ್ಲಬ್ಯಂ ಭಯಂ ಮನಸ್ಸಂಕೋಚಂ ಜುಗುಪ್ಸೆ (ರಸರ. ೧-೦೬ ವ) ; ಸ್ಥಾಯೀಭಾವಗಳು ಎಂಟು (ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು) ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ:–ರತಿ (ಪ್ರೀತಿ) . . . ಜುಗುಪ್ಸೆ (ಅಸಹ್ಯತೆ) (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೮೭). [ಸಂ. ಜುಗುಪ್ಸಾ]

ಜುಗುಮ, ಜುಗಮ (ನಾ). ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ ; ಎರಡು : "ಅಮಳ್, ಪೊಣರ್, ಜುಗುಮಂ, ಜುಗಂ–ಎರಡರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೩೮) ; "ಜುಗುಮ ಜವಳಿ . . . ತೋಱುವುದು ಯುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೨); ಯುಗ್ಮ–ಜುಗುಮ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ). **ಜುಗಮ** : "ಜುಗುಮ (ಜುಗಮ)–ಯುಗ್ಮ = ಜೊತೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೫). [<ಸಂ. ಯುಗ್ಮ]

ಜುಗ್ಗ (ನಾ). ಜಿಪುಣ ; ಕೃಪಣ ; ಲೋಭಿ : ಜುಗ್ಗ ಮಾಗಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ ಸಂಪತ್ತು ಮೀಸಲಾಯಿತೋ ಮಧುವಿಗೆ (ಅಹಲ್ಯೆ. ೬೨-೩) ; ಅವನು ಒಬ್ಬ ಜುಗ್ಗ (ಊರುಕ. ೯೫); ಅವನು ಬಹು ಜುಗ್ಗ, ಹಣಕಾಸಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು (ನಡದಾ. II, ೮೫೮). [ಜುಗ್ಗು + – ಅ$_7$]

ಜುಗ್ಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿಪುಣತನ ಮಾಡು : ದುಡ್ಡಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆತ ತುಂಬ ಜುಗ್ಗಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. "ಜುಗ್ಗಾಡು, ಕೊಸರಾಡು, ಚೌಕಸಿಮಾಡು" (Palter. ಇಂಕನಿ.). ೩. ಮುದುರು ; ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು : ಬೀದಿಯ ಎಡಗಡೆ ಮಾತ್ರ ಜುಗ್ಗಾಡಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಾಡಬೇಕು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೧೯೭). 'ಜಗ್ಗಾಡು' ಪರಾ. [ಜುಗ್ಗು + ಆಡು$_1$]

ಜುಗ್ಗಿ (ನಾ). ಜಿಪುಣೆ ; ಕೃಪಣೆ : ಜುಗ್ಗಿ ನೀನು ಕಾಸು ಬಿಚ್ಚುವುದು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟವಲ್ಲವೇ ನಿನಗೆ ? (ಪರೀಕ್ಷೆ. ೬೯).

[ಜುಗ್ಗ + – ಇ$_2$]

ಜುಗ್ಗು (ನಾ). ಕೃಪಣತೆ; ಜಿಪುಣತೆ; ಲೋಭ. 'ಜಂಗ್ಗುತನ' ಪರಾ.

ಜುಗ್ಗುತನ (ನಾ). = ಜುಗ್ಗು : ಆದರೆ ಬಹು ಜುಗ್ಗುತನ ! ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ ಒಂದು ಒಡಕು ಕಾಸೂ ಕೊಡೊಲ್ಲ (ಹೇಮಕೂ. ೯). [ಜುಗ್ಗು + – ತನ]

ಜುಜಬಿ, ಜುಜಿಬಿ, ಜಂಜುಬಿ, ಜುಜುವಿ (ಗು). ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ; ಅಲ್ಪವಾದ ; ಸಣ್ಣ : ಎಲ್ಲಾ ಜುಜಬಿ ಮಾಲು (ಅಲಹೂ. ೨೦). **ಜುಜಿಬಿ** : ಜುಜಿಬಿ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಕೈಹಾಕುವವನಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೪೫೦). **ಜುಜುಬಿ** : ನನಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಜುಜುಬಿ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಂತನಾಗಿ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಪಂಜಪಂ. ೧೬೧) ; ಅವರದು . . . ಜುಜುಬಿ ಪಾಳೇಪಟ್ಟು (ಕಲನೆ. ೦೪೬). **ಜುಜುವಿ** : ಅರಸುಮಗನ ಸಂಗಡ ಜುಜುವಿ ಮಂದಿ ಕೋಟೆವಳಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟು (ಹೈದರ. ೩೪).

[←ಅರ. ಜುಜ್ಬೀ, ಜುಜ್ಬೇ ; ಮರಾ. ಜುಜಬೀ ;
ಹಿಂ. ಜುಜಬೀ, ಜುಜವೀ]

ಜುಜಿಬಿ 'ಜುಜಬಿ' ನೋ.

ಜುಜುಬಿ 'ಜುಜಬಿ' ನೋ.

ಜುಜುವಿ 'ಜುಜಬಿ' ನೋ.

ಜುಜ್ಝಾರ, ಜಂಝಾರ, ಜಜ್ಜಾಡ, ಜಜ್ಜಾರ, ಜಜ್ಝಾರ, ಜಝ್ಝಾರ, ಜರ್ಜಾರ, ಜರ್ಝಾರ, ಜೆಝ್ಝಾರ, ಝರ್ಝರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶೂರ ; ಧೀರ ; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ ; ದಿಟ್ಟ : ಆರಿವರು ನಕುಲಾಂಕರೇ ಜುಜ್ಝಾರರೇ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೩). **ಜಂಝಾರ** : ೧. ವೀರ ಕುಂಭ ನಿಕುಂಭ ರಣ ಜಂಝಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಜ್ಝಾ]ರ ದೇವಾಂತಕ ನರಾಂತಕ ಘೋರಬಲ ಮಕರಾಕ್ಷ . . . ವೀರಯುದ್ಧೋನ್ಮತ್ತ ಸಮರೋದ್ಧಾರ ರಿದ್ದುದು ತವಕದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೩೬). ೨. ಶಕ್ತಿ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಓಡಿದನು ಕಪಿಯೆಂದು ಮನದಲಿ ಮಾಡದಿರಿ . . . ನಾವಾಡಿ ತಪ್ಪೆವು ನಮ್ಮ ರಣ ಜಂಝಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಜಜ್ಜಾಡ] ಜೋಕೆಯ ತೋಱಿಸುವೆವಿನ್ನೊಮ್ಮೆ ನಿಮಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೫-೯-೧). **ಜಜ್ಜಾಡ** : ೨. ಮೇಲಿನ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಜಜ್ಜಾರ** : ೧. ಭಾರಿಯಂಕದ ಭಟರಿವರು ಜಜ್ಜಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಜ್ಝಾರ]ರೈ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೬). ೨. ವೀರವಾನರಬಲದ ಬಲು ಜಜ್ಜಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಝಾ]ರ ರಕ್ಕಸದಳದ ಧರಧುರದಾರುಭಟೆಯಂಜಿಸಿತು ದೇವಾಸುರ ನರೋರಗರ (ತೊರರಾ. ೬-೧೩ ಸೂದನೆ). ೩. ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : ತೀರಿದವು ಹದಿನೇಳು ದಿನ ಜಜ್ಜಾರ ನಡೆದುದು ಬಿಡದೆ (ತೊರರಾ. ೬-೫೦-೪೪). ೪. ಚೂರು ಚೂರು ಮಾಡುವವನು: ನರಿ ಮೊಲಗಳಿಗೆ ದಡಿವೊಯಿಲನೆಂಬ ಕರಡಿಯ ಗಂಡನೆಂಬ ಬಿಟ್ಟಡೆ ತೋಳ ಜಜ್ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಝಾ]ರನೆಂಬ ನರಿದಿನಿಹಿಯೆಂದೆಂಬ ಕುನ್ನಿಗಳನಾಯ್ದು ಗಡಣದಿಂ ಬೇಡವಡೆಯೊಡೆಯರೆಲ್ಲರು ನೆರೆದು (ಹಡಕಾ. ೫-೭); "ಹಿಂಸಕ" (ಪ್ರಭಣ್ಮ). ೫. ವೀರರ ಸಮೂಹ ; ಸೈನ್ಯ : (ಕಿ). **ಜಜ್ಝಾರ** : ೧. ಮಾರಿ ಮೊಗವಡೆದೆಱೆದವೊಲು ಜಜ್ಝಾರ ಮಾಸಾಳುಗಳು ನಿಜದಾತಾರನವಸರಕೊದಗಿ ಹಣವಿನ ಋಣನ ನೀಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೦). (ಗು). ೬. ತೀವ್ರವಾದ: ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯದಂತೆ ಜಜ್ಝಾರ ಘರ್ಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಬೆಂದಜೀ. ೦೪೭). **ಜಝ್ಝಾರ** : ೧. ವೀರಭಟರಾಹವವ ಹೊಗಿ ಜಝ್ಝಾರರಿತ್ತಲು ನಡಯಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩೨). **ಜರ್ಜಾರ** : ೧. "ಜರ್ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜಾ]ರರೆ ಯುದ್ಧ ತರು" (ಭಾರನಿ. ೬೨). **ಜರ್ಝಾರ** : (ನಾ). ೭. (ಅಲಂ) ಕ್ರೌರ್ಯ ; ಹಿಂಸೆ : ರುಚಿ ತಲೆಗೇರಿಯಡವರಿಯಾಡುತಿಹ ನರರಾರುಮರಿಯದ ವೋಲು ಕೊಲಿಸುವನೊಂದು ದಿನ ಬಿಡದೆ ದೂರು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದುದು ಜನ ಜರ್ಝಾರದಿಂ ಭಯಗೊಂಡು ಒಂದೆಡೆ ಸಾರಿ ಮಂಥಣಗೈದರು (ಜಿನಭಾ. ೧೫-೩೨). **ಜೆಝ್ಝಾರ** : ೧. ವೀರಶುಂಭ ನಿಶುಂಭ ರಣ ಜೆಝ್ಝಾರ ಚಾಮುಂಡಕನು ಚಂಡನುದಾರಬಲ ವಜ್ರಬಾಹುಕ ದೀರ್ಘ ದೌಷ್ಟ್ರಕನು . . . ಭಾರಿಭುಜಬಲರೈದಿತಾ ಕ್ಷಣ ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೩೭). **ಝರ್ಝರ$_1$** : ೪. ದುರುಳದೈತ್ಯರಿಗೆ ಝರ್ಝರನೊ ದುರಿತ ಕದಳಿಗೆ ಕುಂಜರನೊ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೫೦-೨).

[<ಪ್ರಾ. ಜುಝ್ಝ. / ಮರಾ. ಜುಜಾರ್, ಜುಝೂರ್]

ಜುಜ್ಝಾರತನ, ಜಜ್ಝಾರತನ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧಾಸಕ್ತಿ; ಶೂರತನ ; ದಿಟ್ಟತನ : ಆರಿವರು ನಕುಳಾಂಕರೇ ಜು[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಜ್ಝಾರತನವೇ ನಮ್ಮೊಡನೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೦) ; ಸೈರಿಸಿದರೊಪ್ಪುವುದಲೇ ಜುಜ್ಝಾರತನ ಕಾಭರಣವಹುದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೨೨). **ಜಜ್ಝಾರತನ** : ೨. (ಅಲಂ) ಕ್ರೌರ್ಯ ; ಹಿಂಸೆ: ಬಾಲಿಕೆಯ ಬೇಳಂಬವನು ಜೂಜಾಳಿಗಳ ಜಜ್ಝಾರ ತನವನು ಕೇಳಿ ಬೈದುದು ಸೇನೆ ಖತಿಯಲಿ ಖಳಚತುಷ್ಟಯವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೬-೦). [ಜುಜ್ಝಾರ + – ತನ]

ಜುಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ; ಮುಡಿ : ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಹಿಟ್ಟಿಲ್ಲ ಜುಟ್ಟಿಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು (ಗಾದೆ). ೨. ಚಂಡಿಕೆ ; ಶಿಖೆ : ಕುಸುಮಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಜುಟ್ಟಿಗಳವಡಿಸುತ್ತ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೯) ; ನನ್ನ ಜುಟ್ಟನದಾರು ಮೆಚ್ಚರು ನೋಡು (ಗಣೇಶ. ೭೨-೧) ; ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಜುಟ್ಟು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಮ (ಭಾರತಿ. ೧); ಅವರು ಎಳೆದ ರಭಸಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಜುಟ್ಟು ಬಿಚ್ಚಿಹೋಗಲು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೭).೩. ನವಿಲು, ಹುಂಜ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೊಟ್ಟು : (ಕಿ).

ಜುಟ್ಟು ಕೈಗೆ ಸಿಗು = ಅಂಕಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಡು ; ಅಧೀನವಾಗು : ಈಗ ನಿನ್ನ ಜುಟ್ಟು ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದು (ಕವಿಕ. ೩೦).

[ದೇ.ಕಿ ತುಳು. ಜುಟ್ಟು ; ಕೊಡ. ಜಿಟ್ಟ ; ತೆಲು. ಜುಟ್ಟು;
ಕೊಲಾ. ಜುಟ್ಟಿ. / ಸಂ. ಜೂಟ]

ಜುಟ್ಟುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕು. ೨. (ಅಲಂ) ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಸನ್ನದ್ಧವಾಗು : ರವಿಜ ನುಡಿದನು ತನ್ನ ಸೇನೆಗೆ ತವಕದಲಿ ಪಡೆ ಜುಟ್ಟುಕಟ್ಟಿಯೇ ಬರಲಿ ತಾವೀಗ (ಕೌಶಿಠಾ. ೯-೧೨).

[ಜುಟ್ಟು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜುಟ್ಟುಗಂಟು (ನಾ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿರುವ ಗಂಟು ; ತಲೆಗೂದಲ ಗಂಟು : (ಕಿ). [ಜುಟ್ಟು + ಗಂಟು]

ಜುಟ್ಟುಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೌಲಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೂದಲನ್ನು ಉಳಿಸು : ಚಂಡಿಕೆ ಬಿಡಿಸು: ಅವರ ವಂಗಡಿಗೆ ಈವತ್ತು ಜುಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಡೂ). [ಜುಟ್ಟು + ಬಿಡಿಸು]

ಜುಟ್ಟುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೂದಲನ್ನು ಬಿಡು.– ಬೆಳೆಯಿಸು; ಚಂಡಿಕೆ ಬಿಡು: ಹಿಂದೆ ಜುಟ್ಟುಬಿಡುವುದೇ ಒಂದು ನಿಯಮವಾಗಿತ್ತು (ಡೂ). [ಜುಟ್ಟು + ಬಿಡು]

ಜುಟ್ಟುವೆಬಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹಾಲುಕುರಿಬಳ್ಳಿ : ಜುಟ್ಟುವೆಬಳ್ಳಿ, ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ, ಉಗುರುಸುತ್ತುಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಕೊರಬಳ್ಳಿ, ಕುಂಟಗ (ಮೃಕಾಗಿ. ೬೦-೦೫). [ಜುಟ್ಟುವೆ ? + ಬಳ್ಳಿ]

ಜುಟ್ಟುಸುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಮೊಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಸೀಳಿದ ಬಾಗುಕೊಂಡಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುತ್ತಿಗೆ ; ಮೆಳೆಸುತ್ತಿಗೆ : (ಕ). [ಜುಟ್ಟು + ಸುತ್ತಿಗೆ]

ಜುಡುಂಪು 'ಝುಂಡಂಪು' ನೋ.

ಜುಣಕ, ಝುಣಕ (ನಾ). ಕಡಲೆಯ ಹಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಅತ್ತೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ದಕಪಿ, ಕೊರದ ಜುಣಕಾ . . . ಚಟ್ಟಿವುದಿ ಕಟ್ಟಿದೆ (ಳಜ್ಞಾಬು. ೫೯). ಝುಣಕ : ಮತ್ತೆ ಒಲೆ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಝುಣಕವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿದಳು (ನೀಚುಗ. ೬೯).

[← ಮರಾ. ಝುಣಕಾ]

ಜುಣು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತಂಪಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಜುಣಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಜುಣಂಗು, ಚುಣಾಂಕ್ಕು, ಚುಣಾಗು, ಜುಣಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಾರಿ ಕೊಳ್ಳು ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು : ಅವಳ ಹಿಂದ ಹಿಂದ ನೆಲಾಂ ಹತ್ತಿ ಹಣುಗಿ ಜುಣಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಣಾಗಿ] ಜೂತಾಡುವ ಕಿಟುವಲಿಗಳುಮಂ (ಹಂಪಿಕ. ೦೬-೯). ಚುಣಾಕ್ಕು : ೨. ತೋರಿ ಪಕ್ಕನೆ ಅಡಗು ; ಮರೆಯಾಗು; ಮಿಂಚು: ಮುಗಿಲಲ್ಲಿಯಂದರೆ ಆಗಾಗ ಚುಣಾಕುತಲಿರ್ದ ಕೋಲ್ಮಿಂಚಿನ ಬೆಳಕೇ ಹೊರತು ಚಿಕ್ಕ ಚಂದ್ರಮರ ಬೆಳಕಿರಲಿಲ್ಲ (ಹೂಹಿಸ. ೮೩). ಚುಣಾಗು : ೧. ಕಿರುಕುಳನೆಂಬ ಬಗೆಯದು ನಿನಗೆ ಮುಂದಿನ್ನಿರಿಕೆ ತೋಪುದು ಚುಣಾಗುವವನಲ್ಲಭಭಟ ತೋರು (ಆ ೦೦೫ ಕಾ. ೪೨-೮೩). ಜುಣಾಗು, : ೧. ನೆಲಕೊರಂತೆಯಂತಿಗಿ ತನ್ನನುವಿನವರೆಗೆ ಜುಣಾಗಿ ನಡದು ಬಳಿಕೇಗಯ್ದುದು (ಹರಿಶ. ೩-೬೦) : ಸೋಂಕಿ ತಿವಿದರೆ ಹೆಣನ ತೋಱುವ ಪಜ್ಜೆದೆಗೆದರೆ ಜುಣಾಗಲೇಯಂದೆ ಮೇಲೆ ಕವಿಸುವ (ಳಜ್ಞಾಧಿಕ. ೪-೨೬) : ವಿಭೀಷಣನಾವ ದಿಕ್ಕಿನಲಿ ಜುಣಾಗಿದನೊ (ತೊರಹಣ. ೬-೦೨-೨೬). ೨. ಮಿಂಚು ಪೊಳೆವಂದದಂ ರಕ್ಷಸಂ ಜುಣಾಗುವಂ (ಹಬಭು. ೨೫-೬೩). ೩. ಉಡುಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಜೀವತ್ಯ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಜುಣಾಗುವುದು ವೇದಾಂತ ಗುರುವಾಕ್ಯಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ (ಗಗಶಾ. ೦೬-೬೯); ಧರ್ಮರಾಯನ ಮುಖ ಬಾಡಿತು . . . ಉತ್ಸಾಹ ಜುಣಾಗಿತು (ರಾಜಸೂ. ೦೨೯).

[ದೇ. ಕ ತೆಲು. ಜುಣಂಗು, ಜುಡುಂಗು]

ಜುಣಗ (ನಾ). ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವವನಂ ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನಂ : ವಿವೇಕದ ಜಾಱುಗಂದಿಯ ಜುಣಗಂ(ಪಾಂ. ಜ)ನಾಗನೇ ಕಲಿಯೇಱಿಸಿಯ ರಕ್ಕಸರು ನುಡಿದರೆ ಹಿತವರೇ ನಿನಗೆ (ತೊರಹಣ. ೬-೨-೩೬).

[ಜುಣಾಗು + – ಅ]

ಜುಣಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಳ್ಳಿಪಿಸು ; ಮಿಂಚಿಸು : ಮಱೆವ ಹಜ್ಜೆಯ ದುಡಿವಲಗಳು ಮಱಿಯ ಕೈದಂಡಿಗೆ ಜುಣಾಗಿಸಿ ತಱುಬಿ ನಿಂದರು (ಳಜ್ಞಾಧಿಕ. ೪-೨೪). [ಜುಣಾಗು, (< ಜುಣಾಂಗು) + – ಇಸು]

ಜುಣಾಗು, 'ಜುಣಾಂಗು' ನೋ.

ಜುಣಾಗು (ನಾ). ೧. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಜಾರಿಹೋಗುವಿಕೆ. 'ಜುಣಾಗ' ಪರಾ. ೨. ಕಂಗ್ಗುವಿಕೆ ; ಉಡುಗುವಿಕೆ. ೩. ಹಿಂದೆಗೆಯುವವನು ; ಹೇಡಿ : ರಣರಭಸ ಹುಟ್ಟಿಸತಜಾಂಡದ ಹಣಿಗೆ ಬೀಸಯ ನೆಳದ ಸುಭಟರ ಜುಣಾಗುಗಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳು] ಜವರಾಜ ಕರುಣೆ ಬಾರದಾಯ್ದಂದದ (ತೊರಹಣ. ೬-೦೬-೩೩). [< ಜುಣಾಂಗು]

ಜುಣಾಗುಗ (ನಾ). ಸೊಣಗ ; ನಾಯಿ : ವುಣಾಗು ತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಜುಣಾಗು ಬಟ್ಟರೆ ಆದೀತೇ ? (ಗಾದ. ೪). [?]

ಜುಣಾಗುಗಿಡಿ (ನಾ). ಮಿಂಚುವ ಕಿಡಿ: ಅಕಡಗಿಡಿಯ ತಿವಿತಿವಿದ ಮುಷ್ಕಿಯ ಜುಣಾಗುಗಿಡಿ ಗುಡಿಯುಱಿದು ಗಗನಾಂಗಣವ ತುಂಬದವಾ ಲಯನಲಿ ಸುಗುಳುಗಿಡಿಯಂತೆ (ತೊರಹಣ. ೬-೦೬-೩೯).

[ಜುಣಾಗು + (< ಜುಣಾಂಗು) + ಕಿಡಿ]

ಜುಣಾಗುಗಿವಿ (ನಾ). (ರಕ್ಷ) ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಿವಿ: ಹಣದ ಮೂಗಿನ ಹಜ್ಜೆದ ತುಟಿಗಳ ಜುಣಾಗುಗಿವಿಗಳ . . . ಮಹಾಭೀಷಣದ ರಕ್ಕಸಿ ಬಂದಳು (ತೊರಹಣ. ೬-೬-೦೨). [ಜುಣಾಗು + (<ಜುಣಾಂಗು) + ಕಿವಿ]

ಜುಣಾಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಶೀತದಿಂದ) ಜುಂ ಎನ್ನು ; ಕೊರೆ : ಬರ್ಫದಲಿ ಸಾರಿಸಿದಂತೆ ನೆಲವು ಜುಣಾಗುಟ್ಟುವದು (ತಿಂಬುಣ. ೦೬-೩೦) ; ಜುಣಾಗುಟ್ಟುವ ನೀರಲ್ಲಿ ಇಳದು ಮೈ ತಿಕ್ಕಿ ತಿಕ್ಕಿ ಜಳಕಮಾಡಿದನು (ಳಜ. ೧೦೦). [ಜುಣಾ + ಕುಟ್ಟು,]

ಜುತ್ತಿ' ಯಂಕಂತಿ' ನೋ.

ಜುದ್ದು (ನಾ). ಕಾಳಗ ; ಕದನ ; ಹೋರಾಟ ; ಯುದ್ಧ : " ಭಂಡಣಂ, ಮೊಸೆ, ಕೊಳಗುಳಂ, ಜುದ್ದಂ—ಈ ಳ ಸಂಗಾತಮಂ" (ಳಕಾಸ. ೧೪-೩೬); "ಜುದ್ದಮೆನೆ ಯುದ್ಧಂ " (ಳಕಾಸಿ. ೬೦) ; ಯುದ್ಧ – ಜುದ್ಧ (ಕಾಪಾ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಜುದ್ಧಕಸಕಾಯಸಾಗೊರ್ವನೆ ನೀನೈದಿವುದು ಯುಂಕ್ಷ ಮಲ್ಲ (ಕಾಹಿ. ೩೦-೦೬) : ನೆಂಗಂಕಿನ ಹಾಹಾಹಾಗಳಯ ಕೇಕಾಕೇಕಿಯ ಜುದ್ಧಂ (ರಾಮಾಕ್ಕ. ೯೭-೦೩). [< ಸಂ. ಯುದ್ಧ]

ಜುನ್ನ (ನಾ). ಚತುರ; ಪ್ರವೀಣ; ಕುಶಲ : ವನ್ನಗಣಾಗಲಲ್ಲಾ ನಾಗಭಯ ವಿನಾಶ ಜುನ್ನಾ ಚೋರಾ ಚತುರಾ ಚತುರ್ಮೋಗನೆನ್ನೆಯಾ (ತೀಪ್ರಮು.೦೬೫).

[< ಪ್ರಾ. ಜುಣ್ಣ]

ಜುಪರಿ, ಜಿಪರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಅಪ್ಪಚ್ಚಿಸ್ಸವಾಗಿ ಹರದಿದ ತಲೆಗೂದಲಂ; ಕೆದರುರುಗೂದಲಂ : ನಿನ್ನ ಜುಪರಿ ಕಿತ್ತು ಇಚ್ಚೆಗಂ. ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಬಲ್ಲಂಗ ಮಾತಾಡುತೀಯಾ ? (ಬೀಪಾ. ೭೩). ಜಿಪರಿ : ಬಿಡಗು ಮೋರೆ ನೊರಾದಿ ಮೈಕಟ್ಟು ಅಸಡ್ಡಾಳ ಕೂದಲಿನ ಜಡರಿ . . . ಒಡದು ಕಾಣಿ ಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಬ್ಬುತೆ. ೩೦). [←ಮರಾ. ಝಿಪರಿಗ ?]

ಜುಬಕೆ 'ಜುಮಕೆ' ನೋ.

ಜುಬರು, ಜುಬ್ಬುರ್ಕ, ಜುಬ್ಬುರು (ನಾ). ೧. ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಾರು ; ಗುಂಜು : ಈ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣೇ ಹೀಗೆ. ರಸಕ್ಕಿಂತ ಜುಬರೇ ಜಾಸ್ತಿ (ಕೂತ). ಜುಬ್ಬುರ್ಕ : ೧. ಬಲಿತ ಕೈ ಚಳಕದಲಿ ಹಿಂತಿ ರಸವ. ಜುಬ್ಬುರದ ಜಂಜಡ ನವರಿ (ಅಯಾಕ್ಕ. ೩೫-೪). ೨. (ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಹಗ್ಗದ ಬಿರುಸಾದ ಎಳೆ,–ನಾರಿನ ಎಳೆ : ಮೂರು ಚರ್ಮದ ಪಟಲಗಳು ಹರಿದು ಹೋದಂತೆ ಜುಬ್ಬುರದ ಎಳೆಗಳು ಅವಳ ಅಂಗೈಗೆ ನಡಹತ್ತಿದವು (ಕಕ್ಕ. ೩೦೩). ಜುಬ್ಬುರು: ೧. " ಜುಬ್ಬುರು–ನಾರು ; ನಾರುನಾರು ; ಎಳೆಎಳೆ" (ಜಾನಪ. ೬೦). [?]

ಜುಬಾನ್ (ನಾ). ೧. ನಾಲಗೆ ; ಜಿಹ್ವೆ. ೨. ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳಿದುದು; ಮೌಖಿಕ : (ಮೃಗಿ. IV, ೬೯೦).

[←ಪಾರ. ಮರಾ. ಜಬಾನ್ ; ಹಿಂ. ಜುಬಾನ್, ಜುಬಾನ್]

ಜುಬಿತೆ 'ಜುವಕೆ' ನೋ.

ಜುಬ್ಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದನೆಯ ಅಂಗಿ : ಬಿಳೀ ಖಾದಿಯ ಒಂದು ಜುಬ್ಬ, ಪಂಚೆ, ಮೇಲೊಂದು ಹೊದಿಕೆ (ಸುವಸಂ. ೧) ; ಕೆಲವರು ಜುಬ್ಬ ಧರಿಸಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೩); ನಮ್ಮ ಜುಬ್ಬದ ಮಾದರಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುಪನ್ನು ಅವರು ತೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕಾಲಯಾ. ೨೦).

[←ಅರ. ಜುಬ್ಬಹ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜುಬ್ಬಾ]

ಜುಬ್ಬರ್₁ 'ತೂಪರು' ನೋ.

ಜುಬ್ಬರ್₂ 'ಜುಬರು' ನೋ.

ಜುಬ್ಬರು 'ಜುಬರು' ನೋ.

ಜುಮ್₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕನಕಲತಾಂಗಿಗೆ ಪುಳಕಂಗಳು ಜುಮ್ಮೆನುತೆಳ್ದು ಕರಂ ಪಡೆದುವು ಪರಿರಂಜನೆಯಂ (ಜಯಕಾ. ೪-೧೫) ; ಮೈಯ ರೋಮವು ಜುಮ್ಮೆಂದು ಮನದ ಮೂರ್ಚೆಯಲಿ ಹಮ್ಮೈಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೩೦-೩೩) .

ಜುಮ್₂ 'ಜುಂ' ನೋ.

ಜುಮಕಿ, ಜಿಮಕಿ, ಜುಬಕಿ, ಜುಬಿಕಿ, ಜುಮುಕಿ, ಝುಮಕಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಓಲೆಗೆ ನೇತಾಡುವಂತೆ ಹೊಂದಿಸಿದ ಸಣ್ಣ ಛತ್ರಿಯಾಕಾರದ ಮುತ್ತಿನ ಅಥವಾ ಹರಳಿನ ಕುಚ್ಚು : ಅವಳು ಮುತ್ತಿನ ಜುಮಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಜಿಮಕಿ :** ಜೋಪಾನ ಜಿಮಕೀನ ಕಿವಿಗಿಟ್ಟ ಗರತೀ (ನವರಾ. IV, ೨೬). **ಜುಬಕಿ :** ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ವಜ್ರದ ಓಲೆ ಜುಬಕಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದಳು (ರೂಲೇಖಾ. ೩೯). **ಜುಬಿಕಿ :** ರನ್ನದೋಲೆಯ ಜುಬಿಕಿ ಚಿನ್ನದೊಂಕಿಯು ಬುಗುಡಿ(ಹಮಚ.೭೯). **ಜುಮುಕಿ:** ಅವಳು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೆಂಪಿನ ಜುಮುಕಿ ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಝುಮಕಿ :** ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಝುಮಕಿಗಳ ವಜ್ರಗಳು ಫಳಫಳನೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿವೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೫೪).

ಜುಮಕಿಯೋಲೆ = ಜುಮಕಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಓಲೆ ; ಜುಮಕಿ ಮತ್ತು ಓಲೆ : (ಕಿ). [←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಝುಮಕಾ]

ಜುಮಲಾ, ಜುಮ್ಲಾ (ನಾ). ಒಟ್ಟು ; ಮೊತ್ತ : ಕುಂಬಾರಗುಂಡಿಯನ್ನು ಸೇರುವಾಗ ಜುಮಲಾ ಸಾವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮೂವತ್ತಕ್ಕೆ ಮೀರಿತ್ತು (ಜಾರುದಾ. ೨೦೫); ಸದಸ್ಯರ ಜುಮಲಾ ಸಂಖ್ಯೆ ೬೨೫ ಇರುವುದು (ಪ್ರವಾಸಿ. ೬೯). **ಜುಮ್ಲಾ :** ಇಂದು ಈ ವ್ಯಾಪಾರವು ಅಷ್ಟೇ ಜನರೊಳಗೆ ವರುಷಕ್ಕೆ ಜುಮ್ಲಾ ರೂ. ೨೫,೦೦೦ ಯಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿದೆ (ಜಾಲಪ್ರ. III, ೧೫೫೩).

[←ಅರ. ಜುಮ್ಲಹ್; ಮರಾ. ಜುಮಲಾ, ಜುಮ್ಲಾ; ಹಿಂ. ಜುಮಲಾ]

ಜುಮಿಕಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೦-೦೨೦೨). [<ಜುಮಕಿ + ಹೂ₂ (<ಪೂ₂)]

ಜುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೀರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ತಮದಿವೋರ್ವಳೆಯೆನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯ ಜುಮಿಸಿ ಬಂದಿರುವೆ (ಹಮಚ. ೦೬೨). [? + – ಇಸು₃]

ಜುಮು 'ಜುಂ' ನೋ.

ಜುಮುಕಿ 'ಜುಮಕಿ' ನೋ.

ಜುಮುಗುಟ್ಟು 'ಜುಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜುಮುರು, ಝುಮರು (ನಾ). ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಡುವ, ಗೊಂಚಲಿನ ಆಕಾರದ,ದೀಪದ ಗಾಜಿನ ಉಪಕರಣ:ಬಾಳೆಯ ಕಂಬ ತಳಿರು ತೋರಣ ಜುಮುರು ಮೇಲ್ವಾಸುಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗವೆಲ್ಲ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದಿತು (ಮಬಲಿ. ೧೩); ಕುಸುರುಕುಸುರಿನ ಗಾಜಿನ ಜುಮುರು, ಗುಂಡು, ಹಂಡೆಯ ದೀಪಗಳು ಮೇಲ್ವಾಸಿನ ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೇತುಕೊಂಡಿವೆ (ಅಶಾಂತಿ. ೧೩೨). **ಝುಮರು :** ಪರಿವೃತದಳಕಾವಳಿ ಝುಮರುಗಳೊ (ಕಥವಿ. II. ೪೦೬); ಝುಮರುಗಳೊಳಗೆ ದೀಪಗಳು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳತನಕ ಉರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ(ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೭). [←ಅರ. ಝುಮರಾ; ಮರಾ. ಝುಂಬರ್]

ಜುಮ್ಮನೆ (ಅ). ೧. ಒಡನೆ ; ಕೂಡಲೆ ; ಒಮ್ಮೆಗೆ ; ತಕ್ಷಣ : ಮಱವೆ ಜುಮ್ಮನೆ ತಿಳಿದುದು . . . ಚೇತನವರ್ದೆಗೊಂಡುದು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೦೯-೩೮). ೨. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ; ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ : ನಮ್ಮ ಪಯಣ ನಿಂದು ನಾಗರಾಂಕನು ನಿಂದರುಮ್ಮಳ ಹೆಚ್ಚದೆ ಪಿತಗೆ ಜುಮ್ಮನೆ ಹೋಗಲಿ ತಡೆ ಬೇಡೆಂದನು (ಭರಣ. ೫೭-೬೯); ಬಾಹ್ಯವಿಷಯವೃತ್ತಿಯಂ ಮಱದು ಜುಮ್ಮನೆ ಕೂರ್ತು ಬೆಮರ್ತು (ವೃಷವಿ. ೨೩-೮). [ಜುಮ್₁+ –ಅನೆ₁]

ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ 'ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ' ನೋ.

ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ 'ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ' ನೋ.

ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ, ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ, ಜಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ (ನಾ). ಮಹಮದೀಯರು ಶುಕ್ರವಾರದ ದಿನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಸೇರುವ ಊರಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿ: ದೆಹಲಿಯ ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ :** ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಊರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಮೃಪಾಸ್ತು. ೦೫೬). **ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ :** ಯಾ ಕೋಟೆಯಲ್ಲು ಯಿಹುವಲ್ಲಿ ಬೇಗನ ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ (ಎಕ.VIII, ಸೊರಬ.೩೫೫-೦೦; 1768)

[←ಅರ. ಜುಮಅ ಮಸ್ಜಿದ್; ಹಿಂ. ಜುಮಾ ಮಸಜಿದ್]

ಜುಮ್ಮಿಡು, ಝೊಮ್ಮಿಡು, ಝೋಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜಡವಾಗು; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು; ಮರಗಟ್ಟಿದಂತಾಗು : ಕರ್ಣ ಜುಮ್ಮಿಟ್ಟುದ ಕಂಡು ಧರಣೀಶ ಹೆದಱ ಕಂಗೆಟ್ಟು (ಬಸಪ. ೩-೫೨). **ಝೊಮ್ಮಿಡು:** ಝುಮ್ಮನೆ ಬೆಮರ್ತು . . . ಝೊಮ್ಮಿಡುತ ಕರೆದನೀಶನನೇಕನಿಷ್ಠೆಯಿಂ (ಮೆಱೆರ. ದೇ. ೭೪-೨೦). **ಝೋಮ್ಮಿಡು :** ನೋಟಕರಾಲಿ ಝೋಮ್ಮಿಡೆ ಕರ್ಣ ತುಳುಕಿದನಂಬಿ ನಂಬುಧಿಯ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೮-೨೦). [ಜುಮ್ಮು₃ + ಇಡು₁]

ಜುಮ್ಮಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜುಮ್ಮಿಮರ, ಅರಮಾದಳ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೯-೦೬೨೦). [ಜುಮ್ಮಿ ? + ಮರ₁]

ಜುಮ್ಮು₁ 'ಜೊಂಪು₁' ನೋ.

ಜುಮ್ಮು₂ 'ಜುಂ' ನೋ.

ಜುಮ್ಮು₃, ಜಿವಿ, ಜೊಮ್ಮು₂, ಜೋಗು₁, ಜೋಮು₂, ಜೋವು, ಝೋಮು (ನಾ). ಮರಗಟ್ಟಿದಂತೆ ಆಗುವಿಕೆ ; ಜಡತೆ. 'ಜುಮ್ಮು ಹಿಡಿ' ಪರಾ. **ಜಿವಿ :** 'ಜಿವಿ ಹಿಡಿ' ಪರಾ. **ಜೊಮ್ಮು₂.** 'ಜೊಮ್ಮುಮೈ' ಪರಾ. **ಜೋಗು₁ :** 'ಜೋಗೇಱು' ಪರಾ. **ಜೋಮು₂ :** 'ಜೋಮುಹಿಡಿ' ಪರಾ. **ಜೋವು :** ಜೋವು ಹಿಡಿಸು (Benumb. ಇಂಕನಿ). **ಝೋಮು :** ಏನಾರೂ ಮಾಡಿ ತಲೇನ ಬಿಗಿಯುತ್ತಿರುವ ಈ ಝೋಮನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ, ಡಾಕ್ಟರೇ (ಮನೋನಂ.೦೦೨). 'ಝೋಮ್ಮಿಡು' ಪರಾ. [ದೇ.೩ ತೆಲು. ಜುಮ್ಮ]

ಜುಮ್ಮು₄(ನಾ). ಜೂಜು. 'ಜುಮ್ಮುಗಾರ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ.ಜುವಾ]

ಜುಮ್ಮುಗಾರ (ನಾ). ಜೂಜುಗಾರ; ಜೂಜಾಡುವವನು: ಜುಮ್ಮುಗಾರಗೆ ಹಮ್ಮು ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). [ಜುಮ್ಮು₄ + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟು 'ಜುಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜುಮ್ಮೆನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು; ರೋಮಾಂಚನಗೊಳಿಸು : ಬಿಮ್ಮನೆ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸಿ ಮೈಯ (ಕಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೮-೦೬೧) ; ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಮುತ್ತಮುದುಕಿಗಾದರು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸುತಿಹುದು ರೂಪವನ (ಭರಣ. ೧-೫೦); ಕಲೆಯ ತಾಣಗಳ ತುಡುಕಿ ತಾಡನಗೈದು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸಿ ಮೋಹಗಡಲೊಳಾಳಿಸಿದಳಂದವನ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೫) ; ನಸುನಗೆಯಿಂದ ಅವರ ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ ಮೈ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸುವನು (ಮಾಮಲ್ಲಿ. ೮೭). [ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟು + – ಇಸು₃]

ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನವಾಗು; ನವಿರೇಳು; ಪುಳಕವೇರು: ನೆಗಹಿ ಮಾಲೆಯನಿಕ್ಕುವಾಗ ಗಂಡನ ಮುದ್ದುಮೊಗಗಾಣುತೆದೆ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿ (ಧರಕ. ೪೦-೨೬); ಕಟ್ಟೆಱಕದ ಚೆಲುವನ ಕಂಡು ಮೈ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿತು ಕೆಳದಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೦೦೫).

[ಜುಮ್ಮು$_2$ (<ಜುಂ) + ತಟ್ಟು$_1$]

ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿ, ಜಿವಿಹಿಡಿ, ಜೋಮುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ) ಮರಗಟ್ಟಿದಂತಾಗು,-ಜಡವಾಗು: ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿಯುವುದು (ಬ್ರ ಹ್ಮ ಜೇ. ೨೩). **ಜಿವಿಹಿಡಿ**: ನನ್ನ ಕಾಲುಗಳು ಜಿವಿಹಿಡಿದವು (ಚಿಂದುಬಿ. ೦-೦೦). **ಜೋಮುಹಿಡಿ**: ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಜೋಮು ಹಿಡಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಅಗ್ರಹ. ೦೨); ಬುದ್ಧಿಗೆ ಜೋಮುಹಿಡಿದಂತೆ ಲಿಂಗಣ್ಣ ತತ್ತರಿಸಿಹೋದ (ಸದೀಪ. ೩೦). [ಜುಮ್ಮು$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಜುಮ್ಮೆ 'ಜಿಮ್ಮೆ' ನೋ.

ಜುಮ್ಮೆನ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಮೊರೆ: ನೊಟಗಳ್ಮುಸುಂಕಿ . . . ದುರ್ಗಂಧಕ್ಕೆಳಸಿ ಮುನಿಪತಿಯನಗಲದೆ ಸುಱಿವುವು ಜುಮ್ಮೆಂದು ಕಂಡವರ್ಬೇಸುವಿನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೬).

[ಜುಮ್$_1$ + ಎನ್$_1$]

ಜುಮ್ಮೆನ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನವಾಗು; ಪುಳಕವುಂಟಾಗು: ಆ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಮೈ ಜುಮ್ಮೆಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಜುಮ್ಮು ಜುಮ್ಮೆನ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಆಗಮವಧ್ಯಾತ್ಮವಳವಟ್ಟು . . . ಭೋಗಿಯೋಗಿಗಳೆದೆ ಜುಮ್ಮುಜುಮ್ಮೆನೆ ನೇಮವಾಗಿ ಸೊಲ್ಲಿಸುವೆ (ಧರಕ. ೦-೦೪). [ಜುಮ್$_2$ (<ಜುಂ) + ಎನ್$_1$]

ಜುಮ್ಮೇರು 'ಜೊಮ್ಮೇಱು' ನೋ.

ಜುಮ್ಲಾ 'ಜುಮಲಾ' ನೋ.

ಜುಮ್ಲೆದಾರ (ನಾ). ನೂರು ಕಾಲಾಳಂಗಳ ದಳಪತಿ,-ನಾಯಕ: ಎರಡು ಹವಾಲ್ದಾರರಿಗೊಬ್ಬ ಜುಮ್ಲೆದಾರನೂ . . . ಇರುತ್ತಿದ್ದರು (ಧರ್ಮಶಿ. ೧೩೨). [←ಮರಾ. ಜುಮ್ಲೇದಾರ್]

ಜುರ್ 'ಜುಱ್' ನೋ.

ಜುರಮಾನು 'ಜುರ್ಮಾನೆ' ನೋ.

ಜುರಿ$_1$ 'ಸುರಿ$_1$' ನೋ.

ಜುರಿ$_2$, ಜೂರಿ, ಝೂರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಬೀಡಿ, ಸಿಗರೇಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಗೆಯನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಎಳೆತ; ದಮ್ಮು: ಸಿಗರೇಟು ಒಂದೇ ಜುರಿಗೆ ಅರ್ಧದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸುಟ್ಟುಹೋಯಿತು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೬). ೨. ಜೇಕ; ಒಂದು ಸಲ ತೂಗಿ ಬಿಡುವಿಕೆ: ತೊಟ್ಟಿಲಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಜುರಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಜೀವಪ್ರ. ೩೦). **ಜೂರಿ**: ೧. ಹೊಗೆಬತ್ತಿಯನ್ನು ಒಂದು ಜೂರಿ ಎಳೆದು ಮುದುಕನು ಕೆಮ್ಮತೊಡಗಿದನು (ರೂಢಿ). ೨. ಜೋಕಾಲಿಯ ಜೂರಿಯಿಂದ ಮರದ ಕೊಂಬೆ ಜಿರುಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಝೂರಿ**: ೨. ಹೊಡೆದ ಝೂರಿಗೆ ಜೋಕಾಲಿ ಏರಿ ಅಡರ್ಯಾವ ಮರಕ ಹಾರಿ (ಹಾಡುಪಾ. ೩೪-೦೦).

ಜುರಿ ಹಾಕು = ತೂಗಾಡು; ಒಲೆದಾಡು: ಅತ್ತೊಮ್ಮೆ ಇತ್ತ ಕಡೆಗೊಮ್ಮೆ ಜುರಿ ಹಾಕುವಂತಿದ್ದಿತು (ಬಿಗಾಳಿ. ೮೬). [?]

ಜುರಿಕೆ, ಝುರಕಿ, ಝುರಿಕೆ, ಝುರುಕಿ, ಝುರುಕೆ (ನಾ).=ಜುರಿ$_2$ ೧: ಚೆಲುಮೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿ ಒಂದು ಜುರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೊಡುವನು (ಶಮ್ಮಟ. ೦೩). **ಝುರಕೆ**: ಬೀಡಿಯ ಝುರಕೆಯನ್ನೆಳೆದ (ಮೂರುದಾ. ೨೯೨). **ಝುರಿಕೆ**: ಮಾತನಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನೇ ತಂಬಾಕದ ಝುರಿಕೆ ಎಳೆಯುತ್ತ ಕುಳಿತನು (ಅಕೋಳ. ೫೫). **ಝುರುಕಿ**: ಚೆನ್ನ ಆರೇಳು ಝುರುಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಗ್ಗಿದ (ಬೆನ್ನಹಿಂ. ೩೮); ಒಂದು ಬಿಳಿಬತ್ತಿ ತೆಗೆದು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾಗಿ ಝುರುಕಿ ಎಳೆದು ಹೊಗೆಯುಗುಳಿದ (ದೀಪಹ. I, ೧೫೬). **ಝುರುಕೆ**: ರೈತನು ತಂಬಾಕದ ಝುರುಕೆಯನ್ನು ಎಳೆದು ಕೆಮ್ಮಹತ್ತಿದನು (ಮತ್ತಮ. ೩೦೦). [← ಮರಾ. ಝುರಕಾ]

ಜುರು 'ಜುಱ್' ನೋ.

ಜುರುಮಾನೆ 'ಜುರ್ಮಾನೆ' ನೋ.

ಜುರ್ಜುಣ (ನಾ). ಅಕ್ಷೇಪಣೆ (?): ಪರಿಮಳಿಲ್ಲದ ಕಣಿಗಲಹೂ ಮುಡಿದು ಬರಿಯ ಜುರ್ಜುಣಕೆ ಒಳಗಾದೆ (ನನ್ನೂರು. ೦೨). [?]

ಜುರ್ಮಾನೆ, ಜುರಮಾನು, ಜುರುಮಾನೆ, ಜುಲುಮಾನೆ, ಜುಲ್ಮಾನೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ತೆರಬೇಕಾದ ಹಣ,-ದಂಡ: ಅದರ ತರುವಾಯ ನಡೆಯುವ ಆಪಾದನೆಗೆ ಅಯಿವತ್ತಾರು ರೂಪಾಯಿಗೆ ಮೀರದ ಜುರ್ಮಾನೆಗೂ ಗುರಿಯಾಗತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೪, ಪಿಂಕಳಿ). **ಜುರಮಾನು**: (ಕ). **ಜುರುಮಾನೆ**: ಕಳೆದ ತಿಂಗಳಲ್ಲಾದ ಜುರುಮಾನೆ ಎಷ್ಟು (ಕಸಡ. ೪೯); ೨ ಲಕ್ಷ ೪೦ ಸಾವಿರ ರೂಪ್ಯಾಗಳನ್ನು ಜುರುಮಾನೆಯಾಗಿ ಜನರಿಂದಲೇ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದರು (ರಾಜವ. ೫೬). **ಜುಲುಮಾನೆ**: ಅವರ ಲೆಕ್ಕದಿಂದ ಕಳವಾದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಕ್ರಯವಲ್ಲದೆ ಜುಲುಮಾನೆ ಕೂಡ ವಜಾ ಆಗುವುದು (ರಕ್ತರೂ. ೮೯). **ಜುಲ್ಮಾನೆ**: ಅವನಿಗೆ ಹತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಜುಲ್ಮಾನೆ . . . ವಿಧಿಸಲಾಯಿತು (ಸಾಡಿಗೇ. ೯೪); ಹಾಗಾದರೆ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಬಿಸಾಡು (ಪುನರು. ೨೮೬); ಆ ದಿನ ಅದನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೦೧೬).

[← ಅರ. ಜುರ್ಮಾನಹ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜುರ್ಮಾನಾ]

ಜುರ್ರನೆ (ಅ). ಜುರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವ ಹಾಗೆ: ತಿರ್ರನೆ ತಿರುಗುತ ಕರ್ರನೆ ಕವಿಯುತ ಜುರ್ರನೆ ಜರಿಯುತಲಿ (ಹಮಚ. ೦೯).

[ಜುರ್ (<ಜುಱ್) + ಅನೆ$_1$]

ಜುಲಾಬು (ನಾ). ಭೇದಿ; ವಿರೇಚನ: ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಹದ ಜುಲಾಬಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆ ಸರಿಯಾಗುವುದು (ಮನಿಮ. ೦೦); ಅವನಿಗೆ ವಾಂತಿ ಜುಲಾಬು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಪಂಜಪಂ. ೦೬೬); ಆಚಾರ್ರು 'ಜುಲಾಬಿ'ಗೆ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು (ನನ್ನೂರು. ೦೯೫).

[←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಜುಲಾಬ್ ; ಅರ. ಜುಲ್ಲಾಬ್]

ಜುಲಿಪೆ$_1$, ಜುಲುಪಿ, ಜುಲುಪೆ$_1$, ಜುಲ್ಪಿ, ಜುಲ್ಪು (ನಾ). ೧. ಚೌಲ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ (ಮುಂದಲೆ ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ) ಕತ್ತರಿಸದೆ ಉಳಿಸುವ ತಲೆಗೂದಲು; ಶಿಖೆ; ಕಾಕಪಕ್ಷ: ಮಾರವಾಡಿಗಳು . . . ಗಂಡಸರು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚಂಡಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜುಲಿಪೆಗಳನ್ನು ಕಾಯುವರು (ಕಥಾಗಿ. ೦೦೫). **ಜುಲುಪಿ**: ೧. ಮುಂದಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಜುಲುಪಿ ಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಸಿವಥಾ. ೬೫); ಆ ಹುಡುಗನ ಎರಡೂ ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಜುಲುಪಿಗಳು ಗಾಳಿಗೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೦೦); ಕತ್ತರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಎಳೆಯ ಜುಲುಪಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟ (ದೀಪಹ. I, ೩೨). **ಜುಲುಪೆ$_1$**: ೧. ಜುಲುಪೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಪುಣೆಯಿಂದ ಪರಾಗಂದಾ ಆಗಿ ಬಂದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೦೯೮); ಮುಂಗೈಯ ಚಾಚಿ ಜುಲುಪೆಗಳ ಜಗ್ಗಿದನು (ಕನ್ನಕಾ. ೦೮೩). **ಜುಲ್ಪಿ**: ೧. ಕೆಲವಾತಗಳ ಮುಖಗಳಿಗೆ ಗಡ್ಡ ಬವರಿ ಮೀಸೆ ಜುಲ್ಪಿ ಹಣೆಯ ಉಂಗುರಗುರುಳು (ಮಂತ್ರಶ. ೯೦-೨). **ಜುಲ್ಪು**: ೨. ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು: ಅದರ ನೆತ್ತಿಯ ಜುಲ್ಪಿನ ಕೆಳಗೆ . . . ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಕುಚ್ಚಿನಿಂದ ಗಲಿರುಗಲಿರೆಂದು ಕಿಂಕಿಣಿನಾದ ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲಿಮ. ೪೨೨).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜುಲ್ಫ್; ಮರಾ. ಜುಲೂಪ್, ಝುಲೂಪ್]

ಜುಲಿಪೈ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆರ : ಜುಲಿಪೆ, ಆಲಿವ್ ಎಣ್ಣೆ (ಮೃಕಿಗಿ. ೬೮-೦೦೩೬). [?]

ಜುಲುಂ 'ಜುಲುಮೆ' ನೋ.

ಜುಲುಪಿ 'ಜುಲಿಪೈ' ನೋ.

ಜುಲುಪೈ 'ಜುಲಿಪೈ' ನೋ.

ಜುಲುಮ್ಮೆ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯ ಮಗಳು ಮೈನೆರೆದ ಮೇಲೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ ; ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆ : ಮೊನ್ನೆ ಅಕ್ಕಸಾಲಿ ಮಗಳ ಜುಲುಮೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಶ್ರೇಯಾಂಸನೇ ಆವರ ವಂಸಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಗದದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬ್ಯಾತಯಾಸಿದ್ದನಂತೆ (ಕ್ರೌಷಾಂಸ. ೬೯). [←ಮಕಾ. ಝುಲವಾ]

ಜುಲುಮಾನೆ 'ಜುಲ್ಮಾನೆ' ನೋ.

ಜುಲುಮು 'ಜುಲುಂಮೆ' ನೋ.

ಜುಲುಮ್ಮೆ, ಜುಲಂ, ಜುಲುಮಂ, ಜುಲ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಒತ್ತಾಯ ; ಬಲವಂತ ; ಬಲಾತ್ಕಾರ ; ಆಗ್ರಹ ; ಕರ್ತವ್ಯಗೆಂದರೆ ಜುಲುಮೆಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸಗೆಂದು ನಾವೇಕೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಶೀಚಾಕ. ೩೩). ಜುಲುಂ: ೨. ಆಕ್ರಮಣ ; ಅತ್ಯಾಚಾರ : ತರಕಾರರವರ ಮೇಲೆ ಜುಲುಂ ನಡಿಸೋಣ (ಗ್ಯಾಮಾಳ. ೦೩೯). ಜುಲುಮುಃ ೨. ಜುಲುಮು, ಜುಬರದ್ಸ್ತಿ, ಹೆಬ್ಬು, ಕೊಲೆ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿ (ಮಾಹಾವಂ. II, ೬೩) : ಬ್ರಿಟಿಷ್‌ಸರಕಾರದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೆಜ್ಜಾದ ಜುಲುಮನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ (ದಾದಾಜ. ೨೩). ಜುಲ್ಮೆ : ೧. ಬರಿ ಮೈಮೇಲೆ ಬಡಿಯುವುದು, ಜುಲ್ಮೆಯಿಂದ ಸಲಾಂ ಮಾಡಲು ಹುಕ್ಕುವುದು (ಕಾಂಗೈಸ. ೦೨). ೨. ಗೆದ್ದ ಬಳಿಕತ್ಕಲು ಯಂಧಿಷ್ಟಿರನ ಜುಲ್ಮೆಯಂ ಗೆದ್ದು ಮಾದ್ರೇಶ ನಿರಲ್ (ಹರಿಂಗ. ೪೩-೦೬) ; ಜುಲ್ಮೆಯಿಂ ಮುತ್ತಿದ್ದ ಪಟುಭಟರು ದ್ರೋಣನಂ ಬಲ್ಮೆಯಿಂ . . . ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಲು (ಹರಿಂಗ. ೪೯-೦೪). ಜುಲುಮೆ ಮಾಡು, ಜುಲುಂ ಮಾಡು = ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು ; ಬಲಾತ್ಕಾರಿಸು : ತಾನು ಆಗ ಚಹಕ್ಕಾಗಿ ತಾಯಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಜುಲುಮೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಗಂಚುಮು. ೦೩) ; ಜುಲುಂಮಾಡಿ ಎರಡು ತುತ್ತು ನುಂಗಿದರೆ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ವಾಂತಿಯಾಗಿಬಿಡ್ತಿತ್ತು (ಹುಸೀಚಾಸಂ. ೬೮). [←ಅರ. ಜುಲ್ಮ್ ; ಹಿಂ. ಜುಲ್ಮ್ ; ಜುಲಂ; ಮಕಾ. ಜುಲೂಮ್]

ಜುಲ್ಲಿ 'ಜುಲಿಪೈ' ನೋ.

ಜುಲ್ಲು 'ಜುಲಿಪೈ' ನೋ.

ಜುಲ್ಲಾನೆ 'ಜುಮ್ಮಾನೆ' ನೋ.

ಜುಲ್ಮೆ 'ಜುಲುಮೆ' ನೋ.

ಜುವ್ವಾಕೋರ (ನಾ). ಜೂಜುಗಾರ : ಹೋಗಲಿ, ನೇರವಾಗಿ ಅದರೂ ಇದ್ದಾನಾ ? ಶುದ್ಧ ಜುವ್ವಾಕೋರ (ಮುಪ್ಪಿ. ೯೮). [←ಹಿಂ. ಜುವಾಖೋರ್]

ಜುವ್ವಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹಬ್ಬೆವರ ; ವಂಶ್ಯಮರ : ವೇತಸ್ವಾನ್ ಬಹುವೇತಸೇ ಬಹಳ ಮತ್ಸ್ಯೋದರಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಪ್ರಬ್ಬಲಿ ಗಿಡಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಇದನ್ನು ಜುವ್ವಾರೆಕಾಡೆಂದು ಕೆಲವರಾರ್ಯರೆನ್ನುವರು (ಕಿಡ್ಕಾಂ. ೯೪). [?]

ಜುವ್ವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ವ್ಲಕ್ಷಃ. ಜುಟೀ. ವರ್ಕಟಿಃ ೩. ಜುವ್ವೀಗಿಡ. ಬಸರೀಗಿಡ. ಕಬ್ಬಸರೀಗಿಡ " (ಕಿಡ್ಕಾಂ. ೦೦೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುವಿ : ಮಲ. ಚುವನ್ನಾರ್ ; ತೆಲು. ಜುವ್ವಿ ; ಕೋಲಾ. ಜುವಿ]

ಜುಹು (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾದ ವಿಂಶತ್ಕ್ಷ ಗದ ಸೌಟು : "ಧ್ರುವಾ, ಉಪಭೃತ್, ಜುಹೂಃ, ಸ್ರುವಃ ಶ್ಚ —ಸ್ರುಚಃ ಭೇದಾ ಸ್ರುಕ್ಕುಯೆಂಬ ಆಜ್ಯಗ್ರಹಣಪಾತ್ರದ ಆಯಾ ನಾಮಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೯೦) ; ವಿಹಿತಸಂಸ್ಥಾಪಿತ ಜುಹಾವಳಿಗಳಿಂದ ಶತ ಜುಹುಗಳಂ ವೈಕಂಕತದ ಪಕ್ಷಿಸ್ರುಕ್ಸ್ರುವನಿವಹದಿಂದೆ (ಕ್ರಿಮಹಾ. ೩೩-೩೮).

[ಸಂ. ಜುಹೂ]

ಜುಳಿಗೆ 'ಜೂಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜುಳುಕ್ಕು 'ಝುಳುಕೆಂಕೆ' ನೋ.

ಜುಳುಕ್ಕು (ನಾ). ಸಂದೇಹ ; ಶಂಕೆ : "ಇತ್ಯಾವಾತನು ಮನದಲಿ ಅಳುಕು ಜುಳುಕಿಲ್ಲದೆ ಇಕ್ಕುವುದು (ಗಣಧಾ. ೨೬೫-೨) . [?]

ಜುಳುಜುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ನೀರಂ ಹರಿಯಲುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಜುಳುಜುಳು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ 'ಆಗಸದ ಫಡಿ' ಯಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಚಲ್ಲಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಂಗಡೂಚ. ೬೩).

ಜುಜ್ಜೂ, ಜುರ್, ಜುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಿಸಿತ್ಕರ ಜುಜ್ಜೆಂದು ಪೀರಿಯನಂದಿಸುತ ವರಿದು (ಚೀಪಾಮ. ೪-೦೩). ಜುರ್ : 'ಜುರ್ರನೆ' ಪರಾ. ಜುರುಃ (೬).

ಜುಜುಜುಜ್ಜೆ, ಜುರುಜುರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವಧಾನ ಚಿತ್ರದೊಳೊಂದಿ ಯಾರೋಗಿಸುತ ಜುಜುಜುಜ್ಜೆಂದು ಸುಜ್ಞಾವಿ ಫಲ್ಗುಫಜ್ಜಿನೆ ತೇಗಿಸುತೊಲ ವುತ್ತ (ಜಸಪು. ೫೯-೦೯) ; ರಕ್ಕಸನ ರಕ್ತವ ಕುಡಿದು ಗರ್ರಂದು ತೇಗಿದವ ನೊಡಲಿಂದಲ್ಲಿ ಜುರುಜುರ್ರನುತ ನೆತ್ತರ್ . . . ಸುರಿಯಲು (ವೀಕ್ಷಕ. ೩-೬-೨೮) ; ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿಟ್ಟರೂ ಜುರುಜುರು ಚೀಪುವ . . . ಪ್ರಾಣಿಯಾನಿದ್ದೆ (ವೀಕಹ. II, ೦೪).

ಜುಜ್ಜೆ 'ದುಜ್ಜೆ' ನೋ.

ಜುಜ್ಜುದುಜ್ಜೆಸು 'ದುಜ್ಜುದುಜ್ಜೆಸು' ನೋ.

ಜುಜ್ಜುಬುಜ್ಜು (ನಾ). ಹೊರಸೂಸುವಿಕೆ : ಕಜ್ಜಿಯ ಮಾಂಸದ ಕೋಳಿ ಕೋಣನ ಮುಜ್ಜಿದಲ್ಲಿರುವ ಧೂಪಲೆಂದ ರಕುತದೆಜುಜುಬುಜುಜ್ಜೆಸ ದೊಂಡೆಯಲಿ ಕಲಸಿದ ಕೂಳ ಮುದ್ದೆಗಳ (ಶಿಬಾಪ್ರಚ್ಛ.೯. ೬೦೫. ಪಠಾ. ೩೮೩).

[?]

ಜೂ1 (ನಾ). ಒಂದಂ ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ; ಅಂಗುಲದ ಒಂದು ಭಾಗ : ಎಂಟು ಲಿಕ್ಷಗಳಿಂದ ಒಂದು ಜೂ. ಎಂಟು ಜೂಗಳಿಂದ ಒಂದು ಯವ (ಯವ-ಮಧ್ಯ), ಎಂಟು ಯವಗಳಿಂದ ಒಂದು ಅಂಗುಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಸಚ. ೩೦೮). [<ಪ್ರಾ. ಜೂಅ. / ಸಂ. ಯುಕಾ]

ಜೂ2 (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ : ಆದೊಂದು ಕಟಕಟೆಯಿಲ್ಲದ ಜೂ. ಆ ಕಾಡುಮೃಗಗಳ್ಗೊಂದಿಗೆ ನಾನೊಂದು ಕಾಡುಮೃಗ (ಜಾಡಿಗಿ. ೬). [←ಇಂ. ಜೂ]

ಜೂಂಟಿ, ಜೂಟಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ನಿನಗಾವಡೆ ಯೊಳಮಲ್ಲದ ಜೂಂಟರಂ ನಂಬಿರೆಂದು ನಂಬಿ ಮೋಹಮನುಂಟು ಮಾಡಲುಂ ಧರ್ಮಮಂ ಗೆಂಟುಮಾಡಲುಂ ಬೇಡ (ಚೀವಚಂ. ೪-೦೦ ಪ). ಜೂಟಿ1 : ೨. ಸುಳ್ಳು ; ಸಟೆ : (೬).

[<ಪ್ರಾ. ಜುಟ್ಟ-/ಮರಾ. ಝುಂಝಿ ; ಹಿಂ. ಝುಂಝ್, ಝುಂಝಾ]

ಜೂಕೆ (ನಾ).[ಜ್ಯೋತಿ] ತುಲಾರಾಶಿ : ತರಸುತ ಜೂಕದಲಿ ಬೆಂಛಿರಿ ವರರ ಮನೆಗಳನುಂಡು ಚಂದ್ರನುಂಡರಲು ವುತ್ಕೃಂದಯಗಳಾದವು ಭೂವ ದಕರಥಗೆ (ಖಾಶಿಕಾ. ೦-೬೬). [ಸಂ.]

ಜೂಕರಿಸು 'ಜುಂಗರಿಸು' ನೋ.

ಜೂಗು1 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಉರಿಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ ಪಲಿಯಂ ಚಿಟ್ಟಿ ಜೂಗ ಹದ್ದೆಂಬವಂ ಸಾಳುವಂಗಳು ನೆಗೆದು ತಾಗಿ ಹೊಡೆಹೊಡಿದಿರೆ ಯೊಳಕ್ಕಿದಡೆ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಮಳೆಗಱೆಯುವಂತಾದುದು (ಹಹಕಾ. ೩-೪೩).

[?]

ಜೂಗ$_2$, ಜೋಗ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ: ತರವೇಟ್ ಸಾಳುವ ವೇಗನಂ ತೊಗರನಂ ಹೆಗ್ಗಾಳನಂ ಜೂಗನಂ (ನಳಚಂ. ೬೬) : ಹಂದಿಗೆ ಸಾಳುವಂ ಮರೆಗೆ ಜಾಯಿಲನೇಣಕುಲಕ್ಕೆ ಚಂಚುವಾಲಂ ದಣಿದಿರ್ದ ಕೊಂಡಗುಱಿಗೀ ತೊಗರಂ ರುರುಸಂಕುಳಕ್ಕೆ ಜೂಗಂ ದಿಟಮಲ್ತು ಮಾರಿಯಲೆ (ದಶಕು. ೨-೦೦೯). **ಜೋಗ$_3$**: ಸಾಳುವನ ಝಂಕಿಸಿ ಜೋಗನ ಬಾಯ ಬಾಡುಮಂ ಸಲೆ ನಿಲೆ ಕೋದು ಚಂದ್ರನ ಮೊಲಕ್ಕೆಣೆಯಪ್ಪಿನ ಮೀಱಿಪೋಯ್ತು . . . ಠಕ್ಕಿನದೊಂದು ಪೆರ್ಮೊಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೨೨) : ಸರಳು ಕವಲಂಬುಗಳು ಬಡಿಗೋಲುರುವ ಸಾಳುವ ಡೇಗೆ ಸಿವ್ವಂಗಿಗಳು ಜೋಗಗಳಾ ಥರಥರದಿ ಪಿಡಿಪಿಡಿದು (ಆನಂರಾ. ೩-೩-೬). [?]

ಜೂಗರ, ಜೂಗಳ (ನಾ). ೧. ತೂಕಡಿಕೆ. 'ಜೂಗರಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಜಡತನ ; ಆಲಸ್ಯ : ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕಣ್ಣು ಬಿಡಲು ಜೂಗರ (ತುರಾಯಿ. ೫೮). **ಜೂಗಳ**: ೧. 'ಜೂಗಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಜೂಗರಿಸು, ಜೂಕರಿಸು, ಜೂಗಳಿಸು, ಸೂಗುರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂಕಡಿಸು : ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜೂಗರಿಸುವ ನಿದ್ರೆಯಂ ಮಾಡುತ ಲಿರುವವು ಪಿತ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೯-೦೭); ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲರಂತೆ ನಾನು ಹಾಯಾಗಿ ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷ ಆರುಘಂಟೆಯವರೆಗಾದರೂ ಜೂಗರಿಸುತ್ತ ಸುರುಟಿಕೊಂಡಿರಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. II, ೩೨೬); ನಾವಿನ್ನೂ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಜೂಗರಿಸುವದನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಲಕ್ಷಣವಾಯ್ತು ಎಂದಳು (ಮುಚ್ಚಿಬಾ. ೨). ೨. ನಿಧಾನವಾಗಿರು ; ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಜಡತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಹಗಲಿನ ಕೆಲಸ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೇಗೋ ಜೂಗರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗನಾ. ೪೦); ಇವನು ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಜೂಗರಿಸುತಾ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಜಡನಾಗಿ ಕೂತಿರುತಿದ್ದ (ಸುಮಜ. ೩೨). **ಜೂಕರಿಸು** : ೨. ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಬಂದಾನೆಯಂತೆ ಜೂಕರಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೬೮). **ಜೂಗಳಿಸು**: ೧. ಕಾವಲಿನ ರೋಮಕಶತಾಧಿಪತಿ ಕುದುರೆಯಲಿ ಜೂಗಳಿಸೆ (ಗೊಲ್ಕೊಥಾ. ೦೩-೩೪೫). **ಸೂಗುರಿಸು$_2$** : ೨. ಸೂಗುರಿಸಿ ಝೊಮ್ಮಿನಲಿ ಮುಂದಕೆ ಬಾಗಿ ಬಿದ್ದನು . . . ನಕುಳನು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೪-೦೫); ತೂಗುವೊಡಲರೆಮುಚ್ಚುಗಂಗಳ ಸೂಗುರಿಸುವಂಗದಲಿ . . . ರವಿಸೂನು ಮೈಮಱಿದ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೦೦-೩೦). [ಜೂಗರ + – ಇಸು$_3$]

ಜೂಗಳ 'ಜೂಗರ' ನೋ.

ಜೂಗಳಿಸು 'ಜೂಗರಿಸು' ನೋ.

ಜೂಗಾಡು 'ತೂಗಾಡು' ನೋ.

ಜೂಗಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,–ಭಕ್ಷ್ಯ: ಮಿಗೆ ಪಾಲೋಗರ ಬೋನವಿಡ್ಡಲಿಗೆಯಂ ಜೂ[ಪಾಕಾಂ. ಜೋ]ಗಾಯಿ ಪಾಲುಂಡೆ ಮಂಡಗೆ . . . ಭಕ್ಷ್ಯಚಯಮಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದರ್ಕಾಂತೆಯರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೪). [?]

ಜೂಗು 'ತೂಂಕು$_1$' ನೋ.

ಜೂಜಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಜೂಜಕ್ಕಿ ಸಮೂಲವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ಬಿಳಿದು ಹೋಗುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ.೪). [?]

ಜೂಜಲು (ನಾ). ಸುಕ್ಕು (?) : ಹಣೆಯ ಜೂಜಲ[ಪಾಕಾಂ. ಜೂಬಿನ] ಜೂಲುಗೂದಲ ಕಣುಗಿಡಿಯ ಕಡು ಕಾಹುರದ ಸಿಂಗಣಿಕಗಳನರ್ಬುದವ ನತಿಬಲ ತಾರ ತೋಱಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೨೩). [?]

ಜೂಜಾಟ 'ಜೂದಾಟ' ನೋ.

ಜೂಜಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಜೂದಾಟ : ಜೂಜಾಟಿಕೆ ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ ರುಣದ ಸಂವಾಜ ಪೆರ್ಗುಡಿಗಳ ಚರ್ಚಿ ರಾಜವೀಧಿಯೊಳಿಱಿದಾಡುವ ಸಂದಣಿ ಮಾಜದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೬). [ಜೂಜಾಟ (<ಜೂದಾಟ) + – ಇಕೆ]

ಜೂಜಾಡಿಗ (ನಾ). ಜೂಜಂ ಆಡುವವನು ; ಜೂಜಂಕೋರ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನೆಂದು ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಜೂಜಾಡಿಗನಿದ್ದನು (ಪ್ರಾಜೀಹಿಂ. ೫೫). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + – ಆಡಿಗ$_2$]

ಜೂಜಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೂಜಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಜೂಜಾಟವನ್ನಾಡಿಸು: (ಕ). [ಜೂಜಾಡು (<ಜೂದಾಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಜೂಜಾಡು 'ಜೂದಾಡು' ನೋ.

ಜೂಜಾಳಿ 'ಜೂದಾಳಿ' ನೋ.

ಜೂಜಿಗ (ನಾ). = ಜೂದುಗ : ಕಳುಗುಡಿ ಜೂಜಿಗ ಸುಂಕಿಗ (ಕರಿಕ. ೦೦೪-೦೦). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + – ಇಗ]

ಜೂಜು$_1$ 'ಜೂದು' ನೋ.

ಜೂಜು$_2$ (ನಾ). ಭೀಕರನಾದವನು, ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವವನು (?): ಮೂವಡಿ ಜೂಜು (ಬೊಂಕಶಾ. ೦೯೩೮, ಹಾನಗಲ್. ೬೩-೦೩; 1053) ; ಗಣ್ಡರ ಜೂಜು ಶ್ರೀಮತ್ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯದೇವರ್ (ಎಇ. XIII, ೧೭೨-೩೮ ; 1055) : ಮೂವಡಿ ಗಂಡರ ಜೂಜು ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಸಹಿತ (ಎಇ. XVI, ೩೫೪-೦೪; 1068); ಎಡಱುವವರಿದೇಂ ಬರ ಸಿಡಿಲಡಸುವ × × ವಾರಿಜವನ ಚಾರಿಯ ಸೂಲಂ ಕುಡುದಾಡೆಯ ರಕ್ಕುಸ ನಾಗಡುಮಞ್ಜಿಪ ಜೂಜು ಪಡವಳೆಱಿಗಂ ಜಗದೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೮೦-೨೨ : 1092). 'ಜೂಬು' ಪರಾ. [?]

ಜೂಜುಂಗಾಱ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂಜುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪಂದ್ಯವನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಪಣ ಕಟ್ಟು : (ಕ). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜೂಜುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವ ಸ್ಥಳ : ಪೋಲೀಸರು ಜೂಜುಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಜೂಜುಕೋರ (ನಾ). = ಜೂದುಂಗಾಱ : ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮುದಿ ಕುದುರೆಯ ಹಾಗೆ ಜೂಜುಕೋರನಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೨೫). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + – ಕೋರ$_3$]

ಜೂಜುಗಾರ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂಜುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವವಳು ; ಜೂಜಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ದವಳು : ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ, ಬಳೆಗಾರ್ತಿ, ಜೂಜುಗಾರ್ತಿ (ಶಬ್ಧಾನು. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ). [ಜೂಜುಗಾಱ (<ಜೂದುಂಗಾಱ) + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜೂಜುಗಾಱ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂಜುದೋಣಿ (ನಾ). ಪಂದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದೋಣಿ : ಹಡಗಿ ನಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ, ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿಯೊ ಪಟ ಕಟ್ಟಿಯೊ ನಡಸಬಹುದಾದ (ಒಂದು ಬಗೆಯ)ಹಗುರವಾದ ಕಿರಿದು ದೋಣಿ ; (ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿ ನಡಸುವ) ಜೂಜು ದೋಣಿ (Gig. ಇಂಕನಿ). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + ದೋಣಿ$_3$]

ಜೂಟ$_1$ 'ಜೂಂಟ' ನೋ.

ಜೂಟ$_2$ (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು ; ಜಡೆ ; ಜಟೆ ; ಜಡೆಮುಡಿ : ಗಿರಿಶ ಚಂಚಜ್ಜಟಾಜಾಲ ಜೂಟ ವ್ಯೋಮವ್ರೋದ್ಭಾಸಿ ಚಂದ್ರಂ ತ್ರಿಭುವನ ಜನಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡುಗೆಂದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦); ಶಿವನ ಜೂಟದ ಶಶಿಯ ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಳಿದಂತೆ (ಚಂಡೇರ. ದೇ. ೨೪೬-೨೦) ; ವಿಯನ್ನದೀಜೂಟನಂ ಕುಱಿತು ನುತಿಗೆಯ್ದು ಮಳೆವಡೆದು ಕೆಱಿದುಂಬಿಸಿದ ಮಹಿಮ (ಪದ್ಮರಾ. ೦-೨೩). 'ಜಟಾಜೂಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೂಟ$_3$ 'ಜೂಟು'$_2$ ನೋ.

ಜೂಟಬಂಧ (ನಾ). ಜಡೆಗಳ ಕಟ್ಟು,–ರಚನೆ: ಉಪನಿಟಲ ಕುಟಲ ಘಟಿತ ಜೂಟಬಂಧಮುಂ . . . ಅತಿ ಸುಭಟಮದೋತ್ಕಂಠಮಿದು ಕರ್ಣಾಟಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೦೩-೪೫ ವ). [ಜೂಟ$_2$ + ಬಂಧ]

ಜೂಟಾಟ 'ಚೂಟಾಟ' ನೋ.

ಜೂಟು$_1$ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ; ಚಮತ್ಕಾರ: ಚೇತನಾತ್ಮಕಿಯನಂಜಿಸು ತೊಡನೆ ಜೂಟನಿಂ ಘಾತಿಸುವೆನೆಂಬನಿತರೊಳು (ದೇವೀಪ್ರ. ೩೨). 'ಜೂಟುಂ ನುಡಿ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜೂಟ = ಸಮರ್ಥ]

ಜೂಟು$_2$, ಜೂಟ$_3$ (ನಾ). ೧. ಗೋಣಿನಾರು : ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಜೂಟನ ನೂರಕ್ಕೆ ೯೦ರಷ್ಟು ಭಾಗವು ಕೇವಲ ಅಖಂಡ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನ ದೊಳಗೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಸಸ್ಯಶಾ ೦೩೫). ೨. "ರೇಷ್ಮೆಯ ಗೂಡಿನಿಂದ ದಾರವೆಲ್ಲ ತೆಗೆದು ಸುತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ರೇಷ್ಮೆಯ ಕಳಪೆ" (Cappadine. ಇಂಕನಿ). **ಜೂಟ$_3$**: ೧. ಬಂಗಾಲದೇಶದಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯ ಕಾಳೂ ಜೂಟ ಎಂಬುದೊಂದು ತರದ ನಾರೂ . . . ಇಂಗ್ಲೆಂಡಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೫೯); ಕಲಕತ್ತೆಯು ವಿಶ್ವದ ಜೂಟದ ದೊಡ್ಡ ಕೇಂದ್ರವು (ಅನ್ನದಾ. ೧). [←ಇಂ. Jute]

ಜೂಟುನುಡಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ನುಡಿ; ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು : ಈ ಜೂಟುನುಡಿ ಸರಸಗಳಿವು ಮಕರಂದಾಜಿಯ ತಂತ್ರವೆಂದ ಱಿದು ಆ ಜಾಣ್ಮೆಗರಸ ಮೆಚ್ಚಿದನು (ಧರಕ. ೯-೫೦). [ಜೂಟು$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜೂಟುರೇಷ್ಮೆ (ನಾ). "ಸಣ್ಣ ಎಳೆಯ ನೂಲು ಬೆರಕೆಯ,–ಕಳಪೆ ರೇಷ್ಮೆ" (Spun-silk. ಇಂಕನಿ). [ಜೂಟು$_2$ + ರೇಷ್ಮೆ (<ರೇಶ್ಮೆ)]

ಜೂಡಿ 'ಜೋಡಿ$_2$' ನೋ.

ಜೂಡಿದಾರ 'ಜೋಡಿದಾರ$_2$' ನೋ.

ಜೂಡೆ (ನಾ). ಸಮೂಹ; ಗೊಂಚಲು : ಹಾಲ್ವಕ್ಕೀ ವೊಕ್ಕಲಿಗರು . . . ಹೆಂಗಸರು . . . ಕರೆಮಣಿಯ ಸರಗಳ ಜೂಡೆಗಳಿಂದ ಯೆದೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಥಾಗೆ. ೦೩೪); ಹೆಂಗಸರು ಹಾಲ್ವಕ್ಕೀ ವೊಕ್ಕಲಿಗರಂತೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕರೆಮಣಿಗಳ ಜೂಡೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಥಾಗೆ. ೧೫೦). [←ಮರಾ. ಜುಡಾ, ಜುಡೀ]

ಜೂತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶೀಘ್ರತೆ; ತ್ವರೆ. ೨. ವೇಗ; ರಭಸ.೩. ಉದ್ವೇಗ; ಆವೇಗ : ಮತಿ ಮನೀಷಾ ಜೂತಿ (ದುಃಖಸ್ವಭಾವ) . . . ಈ ಹದಿನಾರು ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರಗಳೆಂದಿರುವವು (ಅಮೃತ. ೬-೨೬ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ಜೂತಿ$_2$ (ನಾ). ಚಪ್ಪಲಿ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಜಾತೀ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಜೂತಿ ಅಂದರೆ ಆಳಿಗೆ ಒಂದು ದುಡ್ಡು ತೂಕ (ಗಾದೆ). [←ಹಿಂ. ಜೂತೀ, ಜೂತಾ]

ಜೂದ 'ಜೂದು' ನೋ.

ಜೂದಾಟ, ಜೂಜಾಟ (ನಾ). ಜೂಜಿನ ಆಟ; ಜಿದ್ದಿನ ಆಟ; ಜೂಜಾಟಿಕೆ. 'ಜೂದಾಡು' ಪರಾ. **ಜೂಜಾಟ**: 'ಜೂಜಾಟಿಕೆ' ಪರಾ. [ಜೂದು + ಆಟ]

ಜೂದಾಡು, ಜೂಜಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜೂಜನ್ನು ಆಡು; ದ್ಯೂತವನ್ನು ಆಡು: ವರಸೇನನೆಂಬೊಂ ಜೂದಾಡಿ ಯಕ್ಷಧೂರ್ತನೆಂಬೊಂಗೆ ಸಾಸಿರ ದೀನಾರಮಂ ಸೋಲ್ತು (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೦೪-೪); ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತು ನನ್ನಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೦೮); ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ಜೂದಾಡಿ ಮೇದಿನಿಯಂ ಸೋಲ್ತು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೮-೧೦); ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತುದಂ ತಾಂ ಸೌಧರ್ಮಿಕೆ ಬಗೆಯದೀವುದು (ಬಂಹರಿ. ೦೦-೨೪). **ಜೂಜಾಡು**: ಅರಿಗಳೊಳು ಕಾದಿ ಜೂಜಾಡಿ ಸೋಲದೆ (ಹಡಕಾ. ೦೦-೦೨); ಎಲವೊ ಕೌರವ ಹಿಂದೆ ವಂಚಿಸಿ ಕಳವಿನಲಿ ಜೂಜಾಡಿ ರಾಜ್ಯವ ಗೆಲಿದ ಗರ್ವವನುಗುಳು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೪೯); ಪಾಂಡವರ ಸಂಗಡ ಕೌರವರು ಪಗಡೆ ಆಟದ ಜೂಜಾಡಿದರು (ನೀತಿಚಿಂ. I, ೧೦). [ಜೂದು + ಆಡು$_1$]

ಜೂದಾಳಿ, ಜೂಜಾಳಿ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು,–ಸ್ವಭಾವದವನು : "ಜೂದಾಳಿ ದ್ಯೂತಶೀಲಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೦); ಶಾಸ್ತ್ರ ಕುಶಲಂ ಜೂದಾಳಿ ಚೆಲ್ವಂ ನಿಕುಂಚಿತಕೇಶಂ (ಜಾತತಿ. ೦೭-೩); ನೀಱಂ ಜೂದಾಳಿ ಕರಂ ನೀಱಂ ಮಾತಾಳಿ ಕರೆಯೆ ಸಿಗ್ಗಾಳಿಯಿವಳ್ (ಕಾಪ್ಯಾಪ. ೩೫೩); ಅನಂತರ ಜೂದಾಳಿಯು ಅರ್ಚಕನಿಲ್ಲದಿರುವುದಂ ಕಂಡು (ಮದಮೋ. ೯೨). **ಜೂಜಾಳಿ**: ಬಾಲಕಿಯ ಬೇಳಂಬವನು ಜೂಜಾಳಿಗಳ ಜಜ್ಜಾರ ತನವನು ಕೇಳಿ ಬೈದುದು ಸೇನೆ(ಕುಪ್ಯಾಸ. ೦೬-೦). [ಜೂದು + – ಆಳಿ$_3$]

ಜೂದು, ಜೂಜು$_1$, ಜೂದ (ನಾ). ದ್ಯೂತ; ಪಣವನ್ನಿಟ್ಟು ಆಡುವ ಆಟ; ಪಂದ್ಯವನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಆಡುವ ಆಟ; ಪಂಥದ ಆಟ: "ಜೂದೆಂದುಂ ದ್ಯೂತನಾಮಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೦) : ದಾಯಿಗಂಗೆ ನೆಲಂ ಜೂದಿನೊಳೊತ್ತೆ ವೋಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫); ಗುರುವನಿದಿರಿವುದೆ ನಿಜಪ್ರಭುತೆ ಜೂದು ವಿನೋದಂ ಕಳ್ಗುಡಿವುದೆ ವಿಲಾಸಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೬೬); ನಾರಿಕೇಳ ಫಲವ ಕಟ್ಟಿ ತೂಗಿ ಬೀಳಲಿಱಿದು ಕೊಲುವಂತೆ ತೆಂಗಿನಕಾಯ ಹೋಳ ಮಾಡಿದರು ಜೂದಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೨). **ಜೂಜು$_1$**: ನಗರಾಭ್ಯಂತರ ದೇವತಾ ಭವನದೊಳ್ ಚೌವಟ್ಟದೊಳ್ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳ್ ಜೂಜಿನ ದಿಂಡೆಯೊಳ್ . . . ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭); ಜೂಜುಂ ಬೇಂಟೆಯುಂ ಕಳ್ಳುಂ . . . ಕಳವುಮೆಂಬ ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳಂ ಪೊರ್ದದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫); ಜೂಜಿನ ವೇಧೆಯುಂಟು ಜಾಗರದ ಬಲವಿಲ್ಲ ಆಗಳೂ ಗೆಲಲುಂಟೆ ಪ್ರಾಣಪದತನಕ (ಅವಚಂ. ೧೨೮-೫೮೩); ಜೇಯವೆನಿಸಿದೆ ಜೂಜಿನಲಿ ರಣಜೇಯನಹನೀ ಕೌರವನು (ಕುಪ್ಯಾಶ. ೩-೩೦). **ಜೂದ**: ಜೂದದಲಿ ಬಹುದುಷ್ಟಸಂಗದಿ ವಾದವಿದ್ಯೆ ಕುತರ್ಕ ಪರರಪವಾದ ಕಥನ . . . ಬೀದಿ ವರಿದರ್ತಿಯಲಿ ಕೇಳ್ವುದು ಮೇದಿನೀಜನ (ಕೌಶಿರಾ. ೦-೬).

ಜೂದ ಕಟ್ಟು=ಜೂದನಿಕ್ಕು: ಕೆಲಬರು ಕೃಷ್ಣನೆಂಬರು ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲೆಂದು ಕೆಲಬರು ಜೂದ ಕಟ್ಟುವರು (ಮೋಹತ.೦೩-೨೨). **ಜೂದನಿಕ್ಕು**=ಪಣವಿಡು; ಪಂದ್ಯವನ್ನೊಡ್ಡು : ಎನಿತಾನುಮಂದದಿಂ ಜೂದನಿಕ್ಕೆಯುಂ ದ್ರುಪದ ಸುತೆಯನೆಟಿದುಯ್ಯೆಯುಮಿಂತಿನಿತೊಂದಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೦). [<ಪ್ರಾ. ಜೂಅ. / ಸಂ. ದ್ಯೂತ]

ಜೂದುಂಗಾಱ, ಜೂಜುಂಗಾಱ, ಜೂಜುಗಾರ, ಜೂಜುಗಾಱ, ಜೂದುಗಾರ, ಜೂದುಗಾಱ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವವನು; ಜೂದಾಳಿ: ಏಱಿ ಬರೆಗೊಂಡ ಜೂದುಂಗಾಱನವೊಲ್ ಲಗ್ಗೆ ಮಾಡಲೊಲ್ಲದೆ (ಅನಂಪು. ೦೨-೨೭); ಓದುಂಗಾಱಂ, ಜೂದುಂಗಾಱಂ (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ); ಪಾಡುಂಗಾಱಂ, ಜೂದುಂಗಾಱಂ(ಶಬ್ದಾನು.೩೮೪ ಪ್ರಯೋ). **ಜೂಜುಂಗಾಱ**: ಕಳೆದ ಪಲ್ಗಳ ಕವಡೆಯ ಗುಪ್ಪೆಯ ಮಾಡಿ . . . ಆಡುವಜೂಜುಂಗಾಱ ಮರುಳ್ಗಳ ಬಳಗವಲ್ಲಲ್ಲಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೯೩); ನೀಂ ಕಾಮಿ ಸಂಸಾರಿ ಭೂಪನುಗ್ಗಡದ ಜೂಜುಂಗಾಱ ನರಲೋಕಚರ (ವೀಕೃಪು. ೮-೫-೫೦). **ಜೂಜುಗಾರ**: ಅಲ್ಲಿ ಕುಡುಕರು, ಜೂಜುಗಾರರು, ಕಳ್ಳರು ಎಲ್ಲರೂ ಇದ್ದರು (ಬಾಡಅ. ೧೫೨); ನಾನು ಜೂಜುಗಾರನಾಗಿದ್ದರೂ ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ (ಪುಕ್ಕಾರ. ೩೦೪). **ಜೂಜುಗಾಱ**: "ದ್ಯೂತಕರನೆನೆ ಕಿತವನೆನೆ ಜೂಜುಗಾಱ" (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೪); ಜೂಜುಗಾಱನ ಮಾತು . . . ಓಡಿನೊಳಗೆ ಅಗೆಯ ಹೊಯ್ದಂತೆ (ಬಸವ. ೬೩೪); ಚಪಳರ್ ಚೋರರು ಜೂಜುಗಾಱರು ವಿಟರ್ ತಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರೆಂದೆನ್ನುವರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೫೯); ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಜೂಜಂಗಾಱನ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ ನಡೆತಂದು (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೯೩); ಜೂಜುಗಾಱರ ಕುಲ ಶಿರೋಮಣಿ ತಾನೆಯೆಂದನು ಶಕುನಿ ಕೌರವಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೨-೧೮); ಬಿಸಿನೀರ ಕೇಣಿಗರ್ ಜೂಜುಗಾಱರ್ ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಜೆಬಪು. ೪೭-೪೧). **ಜೂದುಗಾರ**: "ಜೂದುಗಾರ–ದ್ಯೂತಕಾರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೫). **ಜೂದುಗಾಱ**: "ಕಿತವಃ, ದ್ಯೂತಕಾರಃ – ಈ ೨ ಜೂದುಗಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೩೪). [ಜೂದು + – ಕಾಱ]

ಜೂದುಗ (ನಾ). = ಜೂದುಂಗಾಣಿ : ವಾಡುಗಂ, ಜೂದುಗಂ (ಕರ್ನಾಮು. ೩೮೪ ಪ್ರಯೋಗ). [ಜೂದು + ~ಗ್]

ಜೂದುಗಾರ 'ಜೂದುಂಗಾರ' ನೋ.

ಜೂದುಗಾಳಿಗ (ನಾ). ಜೂಜು ಕಟ್ಟಿ ಆಡಿಸುವ ಕಾಳಿಗ,–ವಂದ್ಯ : ಮಿಕ್ಕ ಪೊಟ್ಟಂ ಕೋಟಿ ತಗರ್ಗಳ ಜೂದುಗಾಳಿಗರೊಳ್ ಕಳೆದು (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೬-೦೬). [ಜೂದು + ಕಾಳಿಗ]

ಜೂದುಗಾಣಿ 'ಜೂದುಂಗಾಣಿ' ನೋ.

ಜೂದುಜಾಣ (ನಾ). ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣ : ದ್ಯೂತಪ್ರವೀಣ : ಜೂದಿನೊಳ್ ಜಾಣಂ ಜೂದುಜಾಣಂ (ಕರ್ನಾಮು. ೩೦೫ ಪ್ರಯೋಗ).

[ಜೂದು + ಜಾಣ]

ಜೂದುಬೆಸನಿ(ನ) (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವವನೆಂ: ಜೂದುಬೆಸನಿ ನೀನಾತಕೇಶ್ವರಾರ್ಚಿನವ್ವಸನಿ ಸಂಸಾರಿ ನೀನು ಅಲಘುತರ ಸಂಸೃತಿ ವಿರಕ್ತನಾತಂ ನಿಜಂ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೬-೬೬).

[ಜೂದು + ಬೆಸನಿ]

ಜೂದೋಡು (ನಾ). ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಓಡುವಂಥದು ; ಜೂಜಿನ ಕುದುರೆ: ಉಚ್ಚೈಶ್ರವನ್ನನ್ನು ಜೂದೋಡುಗಳ್ ಕೊಂಡಾಗಳೆ ಪಟ್ಟದಕುದುರೆಯ ಮನ್ನುರಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿ ಮುದ್ರಿಸಬಾರದಾಗಿದ್ದಿತು (ಲಿಪ್ಯ. ೦೪೦-೩).

[ಜೂದು + ಓಡು$_1$]

ಜೂಪರ 'ತೂಪರು' ನೋ.

ಜೂಬು$_1$ 'ಜೂಬು' ನೋ.

ಜೂಬು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ (?) : ಜೂಬುಂಗಳ್ಗಳ್ದ ಪ್ರಯಾಣ ಪ್ರಕಾರದಿಂ ಭೈತ್ರಸೇಂದ್ರಂ ಸಕಲಗಗಳಂದುಱ್ ಗುರಾಬು ಗಳತ್ಯಂತ ಘೋಟಕಗಳಿಂ . . . ಒಲ್ಮೆಸಲು (ಪುಡಿಪ. ೦-೩೨); "ತುಂತುರು" (ಪುಡಿಪ. ಕೊಡಿ). [?]

ಜೂಬು, ಜೂಬು$_1$, ಜೂಭೂ (ನಾ). ೧. ಪಿಶಾಚಿ; ದೆವ್ವ; ಸೈತಾನ: (ಕ). ೨. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಹುದು ; ಭಯಾನಕವಾದುದು: ಒಂದಕ್ಕೊಂಬುವೆ ಒಂದಕ್ಕೆಳುಕುವೆ ಪರಪ್ಪಿಂ ಪರರನವೆಂದೀ ಜೂಬಿಂಗಂಜುವೆ (ಅಕಪ. ೧೧೬); ಅಸುರರ ಪಿರೋಮಮಲಯ ಕೊರಳ್ಗಳ್ ಉರದಲ್ಲಿ ಹಾರ ವಾಗಿ ಧರಿಸಿ ಜಗಕ್ಕೆ ಜೂಬಾಗಿಪ್ಪಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿಶ್ಶಂಕನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನಾಗಿರ್ದನು (ಪಪ್ಪಚ. ೪. ೯-೦೮) ; ಯವನನವೇಕಿತ ಜೂಬು ಯವಂಮ್ಯಗದ ಬೆಳ್ಳಾರವಮಯ ಯವಮಹರಿಗಳಿಕ್ಕಿದ ಬೆಟ್ಟಮು (ನಾಚಿಂದ. ೦-೪೨). ೩. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವನು : ಜೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೌಳ ಗೋಸ್ಮಂ (ಅಳ. VII, ಶಿವಪ್ರ. ೮೭-೮ : 1245) ; ಗಾಯಗೋವಾಳ ಗನ್ನಡೆಣ್ಣಾರ ವಣ್ಣಂಳಿಕ ಜೂಬು ಸೋ ಮಯ ದಣ್ಣಾಯಕರೆಯಂ (ಅಳ. XIV, ಮುಂಡ್ಯ. ೭೦-೨೬ ; 1261). **ಜೂಬು$_2$** : ೩. ಮಾಳವರಾಯರಾಜ್ಯವಥನಂ ಮಲೆವಾಳ ವೆಱೀಸ ಜೂಬ (ಕೊಂಪ್ರಾ. ೦೬-೦೫ : 1235) ; ಗೋತ್ರಾವವಿತ್ರಮಂ ಮಂದಳಕಜೂಬಂ ಗಾಯ ಗೋವಳಂ ಗಂಡವೆಂಡಾರಂ ಸ್ವಾಮಿವಚಕರ ಗಂಡಂ (ಅಳ. XI, ದಾಡಿದ. ೩೬-೦೩ : 1269). **ಜೂಭೂಬೆ** : ೧. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಬಂದಡೆ ಬರ್ಕೆ ಭವಿ ದೊರೆಯ ನೆಮ್ಮಿ ಕುವರಿಯ ಕೊಟ್ಟುದಂ ಮಹದೇವನತಿಹೆಮ್ಮೆಯಿಂ ಹೆಕ್ಕಳಿವ ಜಂಭ ನರಕದೊಳು ಬೀಳುವನೆನೆರ್ (ಕ್ರಮಾಭ. ೦-೩೬).

ಜೂಬು ಮಾಡು = ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಹೆದರಿಸು: ತಗಗೆ ಮಗುಬ್ಬುಮತ್ತ ವರಿವ್ಯಥಪ್ರುಶಾಪವನತಿಶಯಿಸಿ ಜೂಬುವಾಟ್ಟಿ ಚರಣಂ ಜ್ವರೆನಜಟ ಕಟಾಕ್ಷಿಸಿ (ಪರ್ಶ್ವ. ೭-೩೭ ಪ).

ಜೂಭು 'ಜೂಬು' ನೋ.

ಜೂರತ್ 'ಜೂರತ್ತು' ನೋ.

ಜೂರತ್ತು, ಜೂರತ್ (ನಾ). ಸಾಹಸ; ಧೈರ್ಯ; ಕೆಚ್ಚು : ಆ ಬಡಕಲಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಬಂತು ಜೂರತ್ತು, ಕತ್ತಿ ಬೀಸಾಕೆ ? (ಮುರಿದು. ೩೮೫). **ಜೂರತ್** : ಮುಂಬೈನಾಗಿ ಪೋಲಿಸ್‌ಆಫೀಸರಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ 'ಜೂರತ್' ಆವ್ಯೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಂಪ್ರ. ೨೦೬). [←ಅರ. ಜುರಅತ್]

ಜೂರಿ 'ಜುರಿ' ನೋ.

ಜೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಜ್ವರ : "ಜ್ವರಿತಃ ಜೂರ್ತಿಗಃ ೨ ಜ್ವರವು, ಅಜೀರ್ಣ ದಿಂದ ಮೈ ದಿಸಿಯಾಗುವಿಕೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೬). ೨. ಆತಂಕ ; ಕ್ಷೋಭೆ : ವಾಚಸ್ಪತಿಪ್ರಣುತವಾಗ್ಮಿಲಾಸನಸ್ಯಾರ್ತಿಶಮಿತಸಂಸಾರಜೂರ್ತಿ (ಪದ್ಮಚಾ. ೯-೩೭) : ಜೂರ್ತಿವಿರಹಿತನೇ ಜೋ ಮಾಯಾವಿದೂರ ಜೋ (ಅಕಿತಂ. ೩೦-೩೪) ; ಜೂರ್ತಿ ಹೋಯ್ವುದು ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾರ್ಥ ಕೈಸಾರಂಗಂ ಯಥಾರ್ಥ ಚಿತ್ಸ್ವಭಾವರ ಕೃತಿಗೇಳಲು (ಪ್ರಭುಪ್ರ. ೩-೬) ; ಕಾರುಣ್ಯರಸ ವೂರ್ತಿ ಯವಧೂತಭವಜೂರ್ತಿ (ಗುರುಚಾ. ೩-೦) ; ಆ ವ್ರರದ ಸತ್ಕೀರ್ತಿ ಸೂರ್ಯ ನಂದನಜೂರ್ತಿ ಆ ವ್ರರದ ಸುವಿಲಾಸ ರಸಿಕ ಜನಕಾವಾಸವೆನಿಸಿ ರಾಜಸುತಿಪ್ಪುದು (ಜಕೋಪು. ೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಜೂಲ 'ಜೂಲು$_3$' ನೋ.

ಜೂಲು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ, ನಾಯಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ವೇಲಿನ ಕೂದಲು; ಆಯಾಲು. 'ಜೂಲ್ಮಾಯಿ' ಪರಾ. ೨. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು. 'ಜೂಲುಗೂದಲು' ಪರಾ. ೩. ಹರಿದು ಹೋದ ಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದಿ. 'ಜೂಲುಬಟ್ಟೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಚುವಲ್ ; ತೆಲು.ಜೂಲು]

ಜೂಲು$_2$, ಜೂಲ, ಜೋಲಿ$_2$, ಝೂಲಂ, ಝೂಲುಂ (ನಾ). (ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವೈಭವೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ,–ಹೊದಿಕೆ ; ಸಬರ: ಮೇಲುತರದ ಪಟ್ಟೆ ವರಸೂಪು ಸಳತಾತಿ ಜೂಲುಗಳಿಂದೆ ರಂಜಿಸುವ . . . ಕಿರಾತರು ಸಾಲಿಟ್ಟು ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಪೊಗಚಕ. ೦೯-೦೦) ; ಆನೆಗೆ ಹಳದಿ ಬಣಾತಿನ ಬಲೀ ಜೂಲುರೀಶ್ಮೆ ಜಾಲರು ಸಹ ೧೦ (ಅಳ. XIV, ಪಂಚಪ್ರ. ೨೯೨-೪೦ : 1847). **ಜೂಲಿ** : ನಾಲನು ಬಡಿಸದ ಜೂಲವ ಹೊದಿಸದ (೯ ಪ ಕಪ. ೦-೩೦). **ಜೋಲಿ$_2$** : ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊಗದ ಮಾಸರಣಿ ಬೆಪ್ಪೊಳಗಳವಟ್ಟು ಪಟ್ಟೆಯ ಜೋಲಿಯೆಸೆಯೆ. . . ಕುದುರೆಗಳು ಎಯ್ತಂದುವಾಗ (ಪ್ರಭುಪ್ರ. ೩-೦೩೮) : ರಸ್ಸದ ಗಗ್ಗರ ಬಣ್ಣ ಬರಿಯ ಜೋಲಿ ಹೊಸ್ತ ಹೊದಿಸಿವ ಬಾಸಿಗದಿ ಮನೆಯೆರೊಡೆಯಂತೆ ಕೇಜಿಯವ್ವಿದ್ದುವು (ಧರ್ಮಚ. ೩೦-೩೦). ರೌಂಪುಲು ರುಂಪಲ ಹಾಕಿದ ಮೂವತ್ತು ಎತ್ತಿನ ಜೋಡಿಯ ಬಂಡಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ್ದ (ಸಮುಚಕ. ೦೨೬೫). ರೌಂಪುಲು : ಮದ್ದಾನೆಗಳಿಗೆ ಕವಕಾಧರಣಗಳಿಂದಲೂ ರುಂಪುಲುಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿ (ಕ್ಷತಾವಿ. ೩೬) ; ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ರುಂಪಲು ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಸಿಂಗರಿಸಿದ್ದರು (ಅಪಚಾಗ. ೨೦೨).

[←ತೆಲು. ರುಂಪಲ್, ರುಂಪಿಲ್ ; ಮರಾ. ರುಂಪಲಾ]

ಜೂಲು$_3$ (ನಾ). ಆಫ್ರುಕದ ಒಂದು ಜನಾಂಗ ವಂತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆಫ್ರುಕದ ಜೂಲುವೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ವೆಂದಲು ನ ತಿರ್ಸುವನು (ಪಾಂಪ್ರ. II, ೧೦೬) ; ಅವನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಪೂರ್ಣ ನಾಗರಿಕನೆ ? ಅವನೊಬ್ಬ ಜೂಲು (ಪುಪರು. ೨೫೩). [←ಇಂ. Zulu]

ಜೂಲುಕೂದಲು 'ಜೂಲುಗೂದಲು' ನೋ.

ಜೂಲುಗೂದಲು, ಜೂಲುಕೂದಲು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು: ಹಣೆಯ ಜೂಬನ ಜೂಲುಗೂದಲ ಕಣ್ಣುಗಿಡಿಯ ಕಿಡುಕಾಹದಲ ಸಿಂಗಣಿಕ ಗಳರ್ಬುದವನತಿಬಲ ತಾರ ಕೋಲ್ಗಾಸಿದ (ಕೊಕರಾ. ೪-೬೨). **ಜೂಲು ಕೂದಲು** : ಅದರ ಮೈತುಂಬ ಜೂಲುಕೂದಲಿದೆ (ಪಾಂಪ್ರ. III, ೦೯೨). [ಜೂಲು$_1$ + ಕೂದಲು (<ಕೂದಲ್)]

ಜೂಲುನಾಯಿ 'ಜೂಲ್ಯಾಯ್' ನೋ.

ಜೂಲುಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಹರಿದು ಹೋದ ಬಟ್ಟೆ : ಚಿಂದಿ ಚಿಂದಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆ ; ಎಳೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ ಬಟ್ಟೆ : ಸುಧಾಮನು ಹರಕು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಜೂಲುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊದ್ದು ಬಡತನದಿಂದ ಬಹು ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದನು (ನೀತಿಕ. VIII, ೨೮). [ಜೂಲು + ಬಟ್ಟೆ]

ಜೂಲ್ಯಾಯ್, ಜೂಲುನಾಯಿ, ಜೂಲ್ಯಾಯಿ (ನಾ). ವೈವೇಳ ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ : ಕೆಲಸಾರ್ ಪೋಗದಿರಿತ್ತ ಬಾ ತುಡುಕದಿರ್ ಜೂಲ್ಯಾಯ್ಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಕ್ಷಿಪ. ೬೩). ಜೂಲುನಾಯಿಯ ಜೂಲುನಾಯಿಗೆ ಉದ್ದಕೂದಲು ಇರುವವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೬೯); ಜೂಲು ನಾಯಿ ರೂಪಿಯು ಬಾನಿಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಸಾವಿಸಿ. ೨೦). ಜೂಲ್ಯಾಯಿ: ಮೇಲ್ಕಿವಿ ಹಿಡಿವ ಜೂಲ್ಯಾಯಗಳ ತರಿಸು (ರಾವಣಿ. ೨೪).

[ಜೂಲು + ನಾಯ್]

ಜೂಲ್ಯಾಯಿ 'ಜೂಲ್ಯಾಯ್' ನೋ.

ಜೂವ (ನಾ). ಒಂದು ದುರ್ಗದ ಹೆಸರು (?) : ಸಂದ ಜಳದುರ್ಗ್ಗಂ ಜೂವವುಂ ಕೊಣ್ಣಂ ಗಣ್ಣಗುಣಾಶ್ಚರ್ಯಮಾದ ಚೆಟ್ಟಿಗವಂ ಗೋವಿನ್ದ ದಣ್ಣಾಧಿವ (ಶಾಇಪ. ೩೫, ೦೭-೦೫ : ?). [?]

ಜೂಳೆಯ 'ಚೂಳೆಯ' ನೋ.

ಜೂಳೆ, ಜೂಳೆ, ಜೋಳ್ಕೆ (ನಾ). (ಮುಚ್ಚಳವನ್ನುಳ್ಳ) ಪಾತ್ರೆಯ ಅಥವಾ ಗಿಂಡಿಯ ಸೊಂಡಿಲಾಕಾರದ ಕೊಳವೆ,–ನಳಿಕೆ : ಒಂಭತ್ತು ಜೂಳೆಯ ತನ್ಮೀರ ಕಣಿಕೆಯಂ ಹೊತ್ತು ತಿತ್ತಿಗೆ ನೀರ ಕಾಣದ (ಗುಪ್ತಮಾ. ೦೫-೦೭೭) ; ಕಾರ್ಪಣ್ಯಂ ನುಡಿಯಲ್ಕಾ ನುಡಿಗಜೆ ತಾನರರೆ ಕಾರುಣ್ಯ ಕರಂ ಜೂಳೆಯಂ ಕುಡಿದಂ (ಹರಿಹ. ೬೬) ; ಗಿಂಡಿಯ ಬಾಯಿಗಳಿಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಜೂಳೆಯೊಳು ಹೊಜಡುವೆನೆಂಬ ಮಾಯಾವಿ (ಹರಿಹ. ೩-೦೦) ; ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯಂ ಕೆಡುವನೆಂದು ಜೂಳೆಗೆ ಮೊಗವಿಟ್ಟು (ವೀಚ್ಕಳ. ೩-೦೯-೦೨) ; ಸೂಳೆಯ ತುಟಿ ಕುದ್ದ ವಿಳ್ಳೆಯಂ ಹರಿವ ಜಲ ಶುದ್ಧ ಸಗ್ಗಳೆಯ ಜೂಳೆ ತಾ ಕುದ್ದ (ಸರ್ಪಕ್ಕ. ೧೯೦). ಜೂಳೆ : ತುಂಬುವ ಘಟವೊಂದು ಸೂಸುವ ಜೂಳೆ ಬೇಜಾದಂತೆ (ಪದ್ಮಮ. ೨೩೯-೬೬). ಜೋಳ್ಕೆ : ಅಱುದು ವಾವನೆ ವಿಪ್ರನುದಕವೀ ಜೋಳ್ಕೆಯಿಂ ಪೊಱಮಡದೆನುತ್ತ (ವೀಚ್ಕಳ. ೩-೦೯-೦೩). [?]

ಜೂಳೆಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಸೊಂಡಿಲಿನಾಕಾರದ ನಳಿಗೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಗಿಂಡಿ ; ಜೂಳೆಯ ಗಿಂಡಿ : ತಿಳಿ – ನೈರ್ಮಲ್ಯೇ, ಜ್ಞಾನಪ್ರಸನ್ನತ್ವಭಾವಯೋಃ ಕಾಂಜಿಕೇ[ಜಾಣಾ. ಪಹಪೇ:] ಚ ಜೂಳೆಗಿಂಡಿ (ಪಮಧಾ. ಸ. ೨೩೫).

[ಜೂಳೆ + ಗಿಂಡಿ]

ಜೂಳೆಗೆ, ಜುಳಿಗೆ (ನಾ). = ಜೂಳೆ : ಕಂದಲೊಳಗಣ ಹಾಲು ಜೂಳಿಗೆ ಯೆರಡು ಬಹುದನಲು . . . ಕೊಂದುಕೊಂಡಿರಿ ನಿಮ್ಮನೇ ನೀವೆಂದ ನಸುರಾ (ವಿಠಾಗ. ೦೦-೬೬-೯). ಜುಳಿಗೆ: ತೆರೆ ತರೆರೆಯೊಳ್ದರ ಮೂವಿನ ತೋರತನಿವನ್ನು ಗಿಳಿ ಕರ್ದುಂಕಿದೊಡೆ ರಸವೊಸರಿ ಸೋರ್ವಂತೆ ಹೆಂಗಳ ಕರತಳದ ಪೊಂಗಳಸದ ಜುಳಿಗೆಯೊಳ್ಬು ಬೆರಳಂ ತೆಗೆದು ಬಿಡಲ್ಕೆ . . . ಕೆಂಪಿಡಿದ ಜಳಧಾರೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಆ.ಮಿಥಾ. ೬-೦೦).

[<ಜೂಳೆ]

ಜೂಳೆ 'ಜೂಳೆ' ನೋ.

ಜೂಳೆಯ 'ಚೂಳೆಯ' ನೋ.

ಜೃಂಭ (ನಾ). ೧. ಆಕಳಿಕೆ : ಆಗುಳಿಕೆ : "ಜೃಂಭಃ, ಜೃಂಭಣಂ – ಈ ೨ ಆಗುಳಿಕೆಯ ಪೆಸರು" (ಶಾಚಿಂಡಿ. ೯೪). ೨. (ಹೂವಿನಂತೆ) ಅರಳುವಿಕೆ. ೩. ಊದುವಿಕೆ. ೪. ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಕ (ನಾ). ೧. (ನಿದ್ದೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಇವು ಜೃಂಭಕಾದಿ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳು (ಅಶ್ವಶಾ. ೮). ೨. ಶಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಗಳಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೃಂಭಕ ಪ್ರಸ್ಥಾವನ ಅವ್ಯಭಿಚಿತ ನಿಶ್ಯೇಷೀಕರಣ ಜೀವವಾಗ್ಬಹಗಳೆಂಬ ಪಂಚಶಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿಪೀಕ. ೨೧).

[ಸಂ.]

ಜೃಂಭಕಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ : ನೆರೆ ಸಂವಾದಿಸಿದರ್ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳೀ ಜೃಂಭಕಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ (ಶಾಶಾಚ. ೦೩-೦೩).

[ಜೃಂಭಕ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜೃಂಭಣ (ನಾ). ೧. ಆಗುಳಿಕೆ: ಆಕಾಲಸ್ಫಸೆಂಬಂ ನಾಸ್ಕಿಕ್ಕೆ ದೈನ್ಯ ನಿದ್ರಾದಿ ನಿರೀಕ್ಷಣ ಜೃಂಭಣ ವಿವಜಿಕರಂ (ಶಾವುಂಚ. ೬). ೨. ಹಿಗ್ಗುವಿಕೆ: ಹೆಚ್ಚಾಗುವಿಕೆ. 'ಜೃಂಭಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಜೃಂಭಕಾಸ್ತ್ರ : ಜೃಂಭಾಸ್ತ್ರದಿನಿಸೆ ಸೈನ್ಯಂ ಸ್ತಂಭಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೦೫-೩೪). [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಿತ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ : ಸಂಭನ್ನಮಹಾಮತಿಗಳ್ ಗಂಭೀರರಿಗೊರ್ವರೆ ತದೋಮಯದೊಳ್ ದುಃಖಾಂಭೋಧಿಯ ಕಡಗಾಣದ ಜೃಂಭಿತ ದುಃಖ್ಯರ್ವದಿಂದ ನವುದವರಿಸ್ಸಂ (ಅವಿಕ. ೩-೭೬). ೨. ಅರಳಿದ; ವಿಕಸಿತ. (ನಾ). ೩. ಆಕಳಿಕೆ : ಗುರು ಕಂಪ ನಿನಗೇಕೆ ಬಲಭೀದಿ ಜೃಂಭಿತವು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋರವಿದ್ಯೆ : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆವಾಗುವ ಮತ್ತು ಮಾಯವಾಗುವ ವಿದ್ಯೆ : ವಿದ್ಯುಚ್ಛೋರನೆಂಬೊಂ ಳಕ್ಕೆನಾತಂ ಜೃಂಭಿನಿ ಸ್ತಂಭಿನಿ ಮೋಹಿನಿ . . . ಘಟಿಕಾಂಜನವೆಂದಿವು ವೆಂದಲಾ ಗೆಂಡೆಯ ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳಾದವಮಾನಂ ಕುಶಲಂ (ಪಣ್ಣಾ.ಣಾ.೦೩೨-೦೩).

[<ಸಂ. ಜೃಂಭಿಣೀ]

ಜೃಂಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗು; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಕಾಳಗದೊಳು ಬೊಮ್ಮ ಜಟ್ಟಿಗ ಬೀರ ಭೀತಾಳ ಶಾಕಿನಿ ಡಾಕಿನಿಯರ ತೂಳಿದೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಜೃಂಭಿಸಿ ಗಗನಾಂತರಾಳದಿ ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕುತಿಹರು (ಜೋಹಪ. ೨೯-೦೦).

[ಜೃಂಭಣ + – ಇಸು]

ಜೃಂಭೆ (ನಾ). ಆಗುಳಿಕೆ. [ಸಂ. ಜೃಂಭಾ]

ಜೃಂಭೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಆಕಳಿಸು: ನೀಳ್ಕಾಲಾನೆಗಳಂದು ಸೊಪ್ಪಲಸದಾ ಶುಂಡಾಗಳಂ ಕೇಳುತಂ ಬೀಳ್ಗೇದಂ ಪಡೆಯರ್ ಸಮಂತುಳದ ಸಿಂಹಂ ಜೃಂಭೆಗೆಯ್ದುತ್ತಿರಲ್ (ಜಾರಾಶ್ಮ. ೩-೮-೯). [ಜೃಂಭೆ + ಕೆಯ್]

ಜೆಂಗು 'ಜಂಗು' ನೋ.

ಜೆಂಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ವೇಷಧಾರಿಗಳು ಮೊಳಕಾಲಿನ ಬಳಿ ಕಟ್ಟುವ ಗೆಜ್ಜೆ : ಜೆಂಗು (ಜೆಂಗು) ಅಥವಾ (ಜೆಂಗೆಜ್ಜೆ) ರಾಜವೇಷ, ರಾಕ್ಷಸವೇಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಣಕಾಲ ಮುಂಗಡೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ (ಪಾಚೆಗು. ೪೭)

[ಜೆಂಗು (<ಜಂಗುಷ್ಕ) + ಗೆಜ್ಜೆ]

ಜೆಂದ್‌ಅವಸ್ತ (ನಾ). ಜೆಂದ್ ಎಂಬ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಪಾರಸಿಜನರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ : ಇವರು ಖೊರಾಸನ್ನು ಜೆಂದ್‌ಅವಸ್ತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅರಿತರು (ಹೊಂಗಳ. VI, ೬೮೪).

[←ಪಾರ. ಜಂದ್‌ಅವಸ್ತ]

ಜೆಂಬಾಳಿ (ನಾ). ಜೋಳದ ಬೆಳೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಹುಳು,–ಕೀಟ : (ಕೃ). [?]

ಜೆಂಬುದೀವಿ (ನಾ). ಜಂಬೂದ್ವೀಪ : ಈ ಜೆಂಬುದೀವಿಯೊಳ್ ತೆಂಕಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಚರಿಪ ಕೇರಳಿಯರ ತಳರಡಿಯ ದಿವ್ಯದಲಕಿಗವೆನ್ನಿಂ ಕೊರ್ವಿ ಬೆಳೆದ ಕೆಯ್ಯೊಲನಿಂ (ಜಾತಾಕೃ. ೭೪-೦೪). [<ಸಂ. ಜಂಬೂದ್ವೀಪ]

ಜೆಕರ್ಮದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಯವಹಿತ್ರ, ಜೆಕರ್ಮದ ಈ ಎರಡನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಲು ಇರುಳುಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಪ್ರವಿ. ೩೩). [?]

ಜೆಜ್ಜು 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಜೆಝ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಜಾರ' ನೋ.

ಜೆಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿ 'ಜಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿಂಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿಕೋಟಿ (ನಾ). ಪಂದ್ಯದ ಕೋಳಿ ; ಕಾಳಗಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತರಬೇತಾದ ಕೋಳಿ : ಜೆಟ್ಟಿಕೋಟಿಗಳ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯೆಗಳಂ ಸಂಕ್ರಮಿಸಿದರ್ (ಶಾಪುಂಪು. ೨೨೪). [ಜೆಟ್ಟಿ$_1$ (<ಜಟ್ಟಿ$_1$)+ಕೋಟಿ$_1$]

ಜೆಟ್ಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಗ$_1$' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿದೆಱ^3 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮುಕುಡಿದೆಱ^3 ಜೆಟ್ಟಿದೆಱ^3 ಕೂನೆದೆಱ^3 . . . ಯೆಲ್ಲವನೂ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೪೨ ; 1291). [ಜೆಟ್ಟಿ$_1$ (<ಜಟ್ಟಿ$_1$) + ತೆಱ^3]

ಜೆಟ್ಟಿಶರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸರ್ವ್ವಶಮ್ಮಣ ಪುತ್ರ ಜೆಟ್ಟಿಶರ್ಮ್ಮಂ (ಇಅ. VII, ೪೨-೨೬ ; 668). [ಜೆಟ್ಟಿ ? + ಶರ್ಮ]

ಜೆಟ್ಟೆ, ಜೇಟೆ, ಜೇಪ್ಪೆ, ಜೇಪ್ಪೆ (ನಾ). = ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ : ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ – ಜೆಟ್ಟೆ ; ಸೃಷ್ಟಿ – ಸುಟ್ಟಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೬೦ ಪ್ರಯೋ). ಜೇಟೆ: ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಅದ್ವಿತ್ವ ಟಕಾರಂ – ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ – ಜೇಟೆ (ಕಮದ.೨೮೩ ಪ್ರಯೋ). ಜೇಪ್ಪೆ : "ಜೇಪ್ಪೆ ಜೇಪ್ಪೆಯೊಳ್" (ಕಶರ. ೪೦) ಜೇಪ್ಪೆ : ಮೇಲಿನ 'ಕಶರ ೪೪'ರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೂ ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ]

ಜೆಟ್ಟೆಮುಗೊಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಪುತ್ತೂರಾ ಜೆಟ್ಟೆಮುಗೊಳುತ್ತಿಟ್ಟು ಪುತ್ತೂರಕ್ತಾಣಗೆ ಆಯ್ದೂಂಬು ಕಟನಿಯಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೨೯-೪ ; 750). [?]

ಜೆಡೆ 'ಜಡೆ$_1$' ನೋ.

ಜೆಡೆಕಳ್ಳಿ 'ಜಡೆಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಜೆಡೆಗಟ್ಟು$_1$ 'ಜಡೆಗಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಜೆಡೆಗಟ್ಟು$_2$ 'ಜಡೆಗಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಜೆಡೆಗೊಳ್ 'ಜಡೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಜೆಡೆದಲೆ 'ಜಡೆದಲೆ' ನೋ.

ಜೆಡೆದುಱುಗಲ್ 'ಜಡೆದುಱುಗಲ್' ನೋ.

ಜೆಡೆದೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಜೋಲಕಾರುಣ್ಣ ಜೆಡೆದೆರ್ ೯ ಪ ೩ ೫ ಬಿಟ್ಟೆಯಧಂ ೧ಕ್ಕಂ ಗ ೨ ಎತ್ತಿಲು ಪೊತ್ತರ ಪ ೫ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦-೨೦ : 1330). [ಜೆಡೆ? + ತೆರೆ$_3$ (<ತೆಱ^3)]

ಜೆಡೆಮುಡಿ 'ಜಡೆಮುಡಿ' ನೋ.

ಜೆಡ್ಡು 'ದಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಜೆಡ್ಡುಗಟ್ಟು 'ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜೆಡ್ಡುಬೆತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜೆಡ್ಡುಬೆತ್ತ, ಕುಮರಿಬೆತ್ತ (ಪ್ರುಕಿಗಿ. ೦೫-೨೮೦). [ಜೆಡ್ಡು ? + ಬೆತ್ತ]

ಜೆಪ್ಪು 'ಜರ್ವ್ವು$_1$' ನೋ.

ಜೆರ್ಕು$_1$ 'ಜರ್ಕು' ನೋ.

ಜೆರ್ಕು$_2$ 'ಜಕ್ಕು' ನೋ.

ಜೆರ್ಕು$_3$ (ನಾ). ಪತನ (?) : ಅಂದಿಸ ಮಹಿರಾವಣ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣಾದ್ಯರ ಸೊರ್ಕುಂ ಜೆರ್ಕುಂ ನಿಮ್ಮವರ ತರಣದ ನೆಲೆಯಂ ಪೇಳವೆ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೨-೦೯). [?]

ಜೆಲಕೊಂಜೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ : ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ . . . ಜೆಲಕೊಂಜೋಳ ಈ ಎಂಟು ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯ ವೈರುಗಳಾಗಿ (ಕಥಾಗಿ. ೨೭೦). [? + ಜೋಳ]

ಜೆಲ್ಲನೆ (ಅ). ಜೆಲ್ಲೆಂದು ; ರಭಸದಿಂದ ಕೂಡಿ : (ಕ). [ಜೆಲ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜೆಲ್ಲಿ$_1$ 'ಜಲ್ಲಿ$_2$' ನೋ.

ಜೆಲ್ಲಿ$_2$ 'ಜಲ್ಲಿ$_3$' ನೋ.

ಜೆಲ್ಲಿ$_3$ 'ಜಲ್ಲಿ$_5$' ನೋ.

ಜೆವಳೆ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜೆಳುಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸೇನ್ದ್ರಕ ಮಹಾರಾಜರ್ನಾಯರ್ಖಣ್ಡಮಂ ಜೆಳುಗೂರಾಳ್ಗೆಯಾನಾಳುತ್ತು ಕಾನ್ದರ್ಬೊರಧಿಕಾರಿಗಳಾಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೪-೪ : 685). [? + ಊರ್]

ಜೆಟ^3 (ನಾ). (?) : ಮಟ^3, ಮೊಟ^3, ಕಟ^3 . . . ಜೆಟ^3 [ಪಾಕಾಂ. ಚೆಟ^3] ಕಟ^3, ಬಾಟ^3 . . . ಇತಿ ಅವಗಟಿಯಾದಯಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಜೇ$_1$ 'ಜೈ' ನೋ.

ಜೇ$_2$ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ ; ಹೆದೆ : "ಜೇ – ಜ್ಯಾ=ಹೆದೆ" (ತದ್ಭವಕೋ. ೦೩) : ಜೇಯನೇಱಿಸಿ ಬಿಲ್ಲಜೇಯ ಹರಿಸೂನು ಸಹಸಾಯುತಿಕೆಯಿಂದೆ ನಿಜ ಸಾಯಕವನುಗಿಯುತಡಹಾಯಿದಂ (ಶ್ರೀಮಿಥಾ. ೦೨-೨೮). [<ಸಂ. ಜ್ಯಾ]

ಜೇಂಕರ (ನಾ). ಪ್ರಶಂಸೆ ; ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ. 'ಜೇಂಕರಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಜೇಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗಳು; ಪ್ರಶಂಸಿಸು; ಕೊಂಡಾಡು: "ಜೇಂಕರಿಸು–ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ (ಕೊಂಡಾಡು)" (ಕಮಧಾ); ಕಾವಗುಣಂಗಳೆ ಸಾಜಮೆಂದು ಕೇಳ್ದರ್ಗ್ಗೆದೆಗೊಣ್ಡು ಜೇಂಕರಿಸೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೦೦-೪೧ : 1085) ; ಪಿರಿದುತ್ಸವದಿಂದುಱ^3 ಜೇಂಕರಿಸೆ ಬುಧರ್ನಟ್ಟಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಣ್ಣಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೫). [ಜೇಂಕರ + – ಇಸು$_3$]

ಜೇಂಕಾರ (ನಾ). = ಝಂಕಾರ. [<ಸಂ. ಝಂಕಾರ]

ಜೇಂಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಝೇಂಕಾರಮಾಡು (?) : ದಣದ ಜೀವದ ಮ್ಯಾಲೆ ಜೇನಿನ ಸುರಿಮಳೆ ಜೇಂಗುಟಿ ಹನಿಹನಿ ಇಳಿದಾಂಗ (ಸಕೀಗೀ. ೪೬-೯). [ಜೇನ್$_0$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜೇಂಗೊಡ 'ಜೇನ್ಗೊಡ' ನೋ.

ಜೇಂಜರಿ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಧಾರೆ : ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಜೇನ್ಗೊಡನಂ ಪಿಟಿವಂದು ಸೋರ್ವ ಜೇಂಜರಿ (ಚಕವಿ. ೪-೦೦೬). [ಜೇನ್$_1$ + ಸರಿ$_6$]

ಜೇಂಬನಿ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಹನಿ; ಜೇನುಹನಿ: ಜೇಂಬನಿಯನ್ನು ಪಟಲಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿ (ನಾಡೋಜ. ೩೪೮). [ಜೇನ್$_1$ + ಪನಿ$_2$]

ಜೇಂಬಾಲು (ನಾ). ಜೇನು ಬೆರಸಿದ ಹಾಲು ; ಹಾಲ್ಜೇನು : ಆರೋಗಿಸುನನ್ನ ಚಿಣ್ಣಾ, ನಿನ್ನ ಮೆಚ್ಚಿನ ಜೇಂಬಾಲು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೯೨-೨೩). [ಜೇನ್$_1$ + ಪಾಲು$_1$ (<ಪಾಲ್$_1$)]

ಜೇಂಬುಳು 'ಜೇಂಬುಟು' ನೋ.

ಜೇಂಬುಟು, ಜೇಂಬುಳು, ಜೇನುಂಬುಳು, ಜೇನುಹುಳು (ನಾ). ಹೂವಿನ ರಸವನ್ನು ಹೀರಿ ಜೇನುಮಾಡಿ ಕೂಡಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜೇನ್ನೊಣ: ಮುಸುಱಿತು ಕೋಂಟೆಯಂ ಮಸಗಿ ಜೇಂಬುಟುಗಳ್ ಪೊಸವುಟ್ಟಿಯಂತೆ (ಚಕವಿ. ೨-೦೦೬). ಜೇಂಬುಳು : ಲಕ್ಕಲಕ್ಕದಲಿ ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿರೆ ಜೇಂಬುಳು ಮೇಣ್ ದುಂಬಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೦೭-೨೦). ಜೇನುಂಬುಳು: ಹೂವಿನ ಮರದಲಿ ಜೇನುಂಬುಳುಗಳು ಮೊರೆವುದು ರಾಜನ ಭಯದಿಂದಲ್ಲ (ಪಾಂಡಜ. ೩೬-೩). ಜೇನುಹುಳು : ಜೇನುಹಲ್ಲಿಗೆ ಜೇನುಹುಳು ಕವಿಯುವಂದದಲಿ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೮೦-೨೮). [ಜೇನ್$_1$ + ಪುಟು$_1$]

ಜೇಂಬೊರೆ (ನಾ). ಜೇನಿನ ಗೂಡು : ಆ ವರ್ಣನಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಪವಾಗಿ ಪಾಕವಡೆದ ಕಾವ್ಯವೆಂದರೆ ಜೇಂಬೊರೆಯಂತೆ ರಸನಿಷ್ಯಂದಿಯಾಗಿರ ಬೇಕು (ಶಾಡೋಪ. ೩೭೬). [ಜೆನ್ನ್ + ಪೊರ್ಕೆ]

ಜೇಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?) : ಪಳವದ ತಿವಲಿಯ ಜುಂಕದ ಮೊಳಸಿನ ಜೇಕರದ ಸಿರಿಗ ಸಿಕ್ಕಿನ ಲಯದಿಂದೆಲಲದೆ ಕಾಣದರ್ (ಅಚಿಪು. ೩-೩೨). 'ಜಿಂಕರ' ಪರಾ. [?]

ಜೇಕಾ <ಗೇಕಾ> ನೋ.

ಜೇಗ (ನಾ). (?) : ಅಜ್ಜಿಯ ಸಿದ್ಧಾಯಮುಂ[ಜೇ]ಗ ಮೂಲೋಭಭೋಗಿ . . . ಗ್ಗಾಯ್ಯ ಜೇಗಮುಂ (ಇಂ. ೦೫೪೬, ಭರೀಶಿ. ೦೬೨-೬: ೯೫೦). [?]

ಜೇಗಂಟೆ, ಜಗ್ಗುಟ್ಟಿ, ಜಾಂಗಟೆ, ಜಾಗಟೆ, ಜಾಗಟೆ, ಜಾಗಟೆ, ಜೇಗಟ್ಟಿ, ಜೇಗಟೆ, ಜೇಗಲೆ, ಜೇಘಂಟೆ, ಝಾಂಗಟೆ, ಝಾಗಟೆ (ನಾ). (ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಲೋಹವಾದ್ಯ : (ಕ). ಜಗ್ಗುಟ್ಟಿ : ಜಗ್ಗುಟ್ಟಿ ಜರಘರಿಗಳಂ ಕುಂಭ ಕುಕ್ಕಿಯಾದರ್ಜಳಂಬಮಾಗಿರೆ ಗಿರಿತಂಬದೊಳು ರಾತ್ರಿಸರು ಸೆರೆದರ್ದರು (ಕುಮುರಾ. ೬-೩೬). **ಜಾಂಗಟೆ**: ಗಂಟೆ ಜಾಂಗಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಾರಿಸಿ (ಕನ್ನಡಾ. ೦೬೦) ; ಇನ್ನು ಮುನ್ನೂರ್ಕೋಟೆ ಜಾಂಗಟೆಯ ಬಡಿದಿಹವು (ತೆಂಕುಮು. ೦೯-೯). **ಜಾಗಂಟೆ**:ಮದ್ದಳೆ ಜಾಗಂಟೆ[ಪಾಶಾಂ. ಜಾಗಂಟೆ, ಜಾಗಟೆ] ತಾಳ ದಂಡಿಗೆ ಭೇರಿ ತಮ್ಮಿ ಮಿದಿವಿಕೆಂದು ರಭಸಗಳು (ಭುಕಾಪ. ೪-೪೦). **ಜಾಗಟೆ** : ಜಾಗಟ[ಪಾಶಾಂ. ಜೇಗಟ]ದೊಳಗಣ ಧ್ವನಿ ಜಾಗಟ[ಪಾಶಾಂ. ಜೇಗಟ]ವ ನುಂಗಿತ್ತು (ಭೂಕೇಮಾ. ೨೦೨-೭೭೭). **ಜಾಗಟೆ** : ನಿನ್ನ ನೆರೆಮನೆಯವರ ಭಾಗ್ಯಮಂ ಪಂಚ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಒಂದು ಜಾಗಟೆ [ಪಾಶಾಂ. ಜಯಘಂಟೆ]ಯಂ ಕೊಟ್ಟಿನದಂ ನೀನೇನಾದೊಡದಾಗಲಿಯೆಂದು ಬಾರಿಸಿಯಾಕ್ಷಣದಿಂ ಬರ್ಚ್ಯಮವದರರ್ದರ್ಂ ನೆರೆಮನೆಯವರ್ಗೆ ಬರ್ಚ್ (ರರ್ಮಾಪ. ೪-೦೩ ಪ) ಘಂಟಿಘಂಟಿವ ಜೆಗ್ಗಿಗೆ ಮೊಳಗುವ ಬೆಡಗು ಜಾಗಟೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಲಿ ಜಗ ಸಡುಗಿ ಗಜವುರದಿಂದ ಬಂದರು ವಯಣಗತಿಗಳಲಿ (ಕಾಪ್ಪಾವಿ. ಓರಿಚಿ. ೪-೦೮) ; ಈ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕಳವಡದ ಪುರ ಶ್ರೀಜಗದ ನೆಲದೊಳಗಿರ್ಪ್ಪಂಗ ಗಡಿಯಾರ ಜಾಗಟೆಯುಲಿವುದು ಗೋವುರೆರೊಳಗೆ (ಕಂಪವಿ. ೬-೧೦೩) ; ಪೂರ್ವದಿಶಾನಾಥ ಸಂದುದಿದ ದುಂದುಸಲೆಶ್ಚಿದ ವೆಳ್ಳಿ ಜಾಗಟೆಯ ಮಸ್ಸೆಯಂ ಸಸಬಿರಬಮುದಯಿಸುದು (ಪಂದಿಮಾ. ೦೯-೦೬) ; ಗಂಟೆ ಜಾಗಟೆಗಳಂ ಬಡಿದು ಕುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದು ಕಡಲಡಿಗೆ ತಳ್ಳಿರೈ (ಪಾಂಚಾಖ. ೩೯-೯). **ಜೇಗಟೆ**: ಜೇಗಟ[ಪಾಶಾಂ. ಜಾಗಟ]ದೊಳಗಣ ಧ್ವನಿ ಆ ಜೇಗಟ [ಪಾಶಾಂ. ಜಾಗಟ]ವ ನುಂಗಿತ್ತು (ಮೂಕೇಕಾ ೨೦೨-೭೭೭). **ಜೇಗಟೆ** : " ಡಿಂಡಿಮಂ, ಜೇಗಟೆಯ ಪೆಸರು " (ನಾಚಿರಾ. ೯೩) ; ತನ್ನ ದಶಕತಕರದಿ ಗಗನವಂದಂಬ ಜೇಗಟೆಯಂ ದರೆಗೆ ಡಂಗುರವೊಯ್ಯಲೆಂದಂದು ನಂದಿರ್ದನೋ (ನಿಕ್ಕಾರಾ. ೩-೮) : ವೀರರಂ ಪೊಡವ ಜೇಗಟೆಯಂ (ರಡಕಾ. ೯-೦೦೩) ; ಭಟರು ಸೂಡುತ ಬಾಸಿಂಗ ದೌಡಿ ಜೇಗಟೆ ದಮಮಾಡಿಸು ತ್ತೈದಿದರ್ (ಪೋಚಿಕ. ೩೩-೩೪); ಜೇಗಟೆ ಮೊಳಗಿತು (ಸಪಚಿ. ೨). **ಜೇಗಲೆ**: ಮಸಕೊಜಂಗಿ ಧೂಪ ಜೇಗಲೆಯಂ ಬಾರಿಸಲು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತರು ಅಱುವತ್ತು (ಕಾಪಿ. II, ೦೬-೫೫ ; 1122). **ಜೇಘಂಟೆ**: ಗೌಡುಗಳು . . . ಜೇಘಂಟೆಯಂ ತಾನಿಸಿ ಕಾಲಂ ತೊಳದು ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೯-೨೦; 1221). **ಝಾಂಗಟೆ**: ತಾಳ ತಂಬೂರಿ ಝಾಂಗಟೆ ಮದ್ದಳೆ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ಕೂಡಿ (ವಿಜಾಕೃ. ೯೬-೩): ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ತಾಳ, ಮದ್ದಳೆ, ಭೇರಿ, ಝಾಂಗಟೆ, ಗಂಟೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳು ಬಾರಿಸ ಲಾಗುತ್ತವೆ (ಪರಚಿ. ೦೯೩). **ಝಾಗಟೆ**: ಒಡಲ ಝಾ[ಪಾಶಾಂ. ಜಾ]ಗಟೆಯ ಮಾಡಿ ನುಡಿವ ನಾಲಗೆಯ ಪಿಡಿದು ಬಡದ ಧಣಢಣರೆಂದು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಳಿ ಕ್ಕುತ್ತಾ (ಭುಕಾಪ. ೦-೩೩-೦). [<ಸಂ. ಜಯಘಂಟಾ]

ಜೇಗಟ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಗಲೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಗೆಯ್, ಜೇಗ್ಯೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾಗು : ನಿಮಿಷದೊಳ್ ಜಾವಮಂ ಜೇಗೆಯ್ದುರುಧ್ರಯ ವೀರರ್ (ಜಯಪು. ೦೬-೨೩) : ನಿಸ್ಸಹ್ಯಮಂ ತಡೆದೆ ನಾಂ . . . ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬಗೆಯಾವುದಿನ್ನೆಳವಿನೊಳ್ಳಾಣಬಹುದನುತೆ ಬಿಲ್ಲ್ ಗೆದು ಜೇಗೆಯ್ದು(ಪ್ರಮಿಾ. ೦೬.೯). **ಜೇಗ್ಯೆ** : ಹತ್ತಿಸಿದ ಜಾವಮಂ ಜೇಗ್ಯೆದು ಕೂಡೆ ಮಸವೆತ್ತ ಕೂರಂಬುಗಳರ್ದಾರ್ಪಲ್ಲರ್ಗಳ ಮುಂಜುಡತ್ತಿವನ ಬಾಣಭಾತಿಗೆ (ಪ್ರಮಿಾ. ೨-೩೦). [ಜೇ + ಕೆಯ್]

ಜೇಗ್ಯೆ 'ಜೇಗೆಯ್' ನೋ.

ಜೇಘಂಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಟೆ 'ಜೆಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಜೇಟೆಗಾಣಿ (ನಾ). (?) : ಸಾಜಗುಣಮಂಬ್ಲದಱಿಯದ ಮುಗ್ಗೆಯರ್ ಬಳಿಕ್ಕೀ ಜೇಟೆಗಾಣಿ[ಪಾಶಾಂ. ಜಗಾಧಾರ, ಜಟ್ಟಿಗಾಣಿ]ನಂ ಕಂಡು ಮರುಳ್ವುದಿದು ನೋಜಗಮ (ಜಯಪು. ೨೦-೩೦). [ಜೇಟೆ? + – ಕಾಜಿ]

ಜೇಡ, ಜಾಡ್ಯ, ಜೇಡುವ (ನಾ). ೧. ನೇಯಂವವನಂ; ನೆಯ್ಯಂವನಂ; ನೇಕಾರ : ಗಿರಿಜೇಶಂ ತಱಿದಂ ಜೇಡರ ದಾಗಿ ಪಡಿಯನೊರ್ಮ (ಸಮಚಿ. ೯-೨೮) : ಬೇಡ ಕಾಯದೆ ಕೆಟ್ಟ ಜೇಡ ನೆಯದೆ ಕೆಟ್ಟ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೩೦). ೨. ಬಲೆ ನೇಯಂವ ಹುಳು ; ಜೇಡರಹುಳು : " ಲೂತಾ, ತಂತುವಾಯಃ, ಊರ್ಣಾನಾಭಃ, ಮರ್ಕಟಕಃ – ಈ ಳೆ ಜೇಡನ ಹುಟು" (ನಾಕೋಶ. ೦೦೩) ; " ಗುಣಮ್ಮಷ್ಟಮೆನೆ ಜೇಡನೆನಿಸಿಕ್ಕು " (ಮುಗಾಶಾ. ೪೯-೦೪) : ವಲ್ಲಭಂ ಬಿಟಲೆಳಕಗಾನದಹನಿಸುವವಾ ಜೇಡ ಪರಿವಿಡಿಗಳಂ ತನ್ನ ನೊಂಲಿ ತೆರೆಯುವೊಲು ಮೆಲ್ಮಲ್ಕಿ ಜಾಡ್ಯಂ (ಬಸವ. ೦೬-೩೭). **ಜಾಡ್ಯ**: ೧. ಪ್ರಯವುತ್ತರುಮವ್ವ ಸಕಲ ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿಗಳ ಕುಲದೇವ ದೇವನವ್ವ ಗೊಜ್ಜೆಶ್ವರದೇವರ ಪುಜೆ (ಕಲಾಪ್ರ. ೬) ; ಪಂಜು ಇರುಳಲಿ ಲೇಸು ಪಂಜರವ ಲೇಸು ಅರಸಿಗಿಲ್ಲ ಜಾಡಂಗೆ ಗಡ ಲೇಸೆಂದ (ಪರ್ಪಜ್ಞ. ೦೦೩೮) : ಬ್ಯಾ ಬಿಳಿದಂ ನೇಯ್ದು ಜಾಡರುಂ ಲಾಡರುಂ ಚಿನ್ಯಾಗಿ ಹೊಲಿವುತಿಹ ಬಿಟ್ಟಿಗರುಂ (ಪಪಮೋ. ೨-೪೬) : ಗಾಣಗ, ಈಡಿಗ, ಜಾಡ, ಬೇಡರೇ ಮುಂತಾದ ಕಸುಬುದಾರರಲ್ಲಿ (ಜಸ್ಪಿ.೦೦). ೩. ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಬಲೆ: ಕೆಲವರು . . . ತೊಲಿಗಳವರಿಗೆ ಬಂಡಾಂಡವಾಗಿ ನೆಲಂ ಬಿದ್ದ ಇಳ್ಳಿಗ ಜಾಡಗಳನ್ನು ಸವರಿದರು (ಚಳ್ಳ. ೨೬೦). **ಜೇಡವ**: ೧. ವೆಱಿಯದ ಜೇಡುವರ ಎತ್ತಿಯಂಗಳ ಗಾವುನ್ನುಂ (ಮೃಇಂ. ೦೯೩೫, ೦೬-೦೦; 1010 ?). [ದೇ.: ತುಳು. ಜಾಡೆ, ಜಾಡ್ಯ ; ತೆಲು. ಜೇಂಡ್ರ, ದೇಂಡ್ರ]

ಜೇಡಬುಡ 'ಜಾಡಬುಡ' ನೋ.

ಜೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃದಂವಾದ ಜಿಗುಟುಮಣ್ಣು ; ಮಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡಲಂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಂಟು ಮಣ್ಣು : ಕೆಂಪು ಮಣ್ಣಿನ್ನಲ್ಲಿ ಜೇಡಿ, ಗೋದು, ಮರಳು, ಮಣ್ಣುಗಳೂ ಇರುವುವು (ಕ್ಷಮಾ. ೩). ೨.ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಬಳಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಮಣ್ಣು ; ಬಿಳಿಯ ಅವೆಮಣ್ಣು : ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಜೇಡಿಯನ್ನು ಬಳಿದಿದ್ದರು (ಪಾಕಚಿ. ೦೦೦).

[ದೇ.:ಮಲ. ಚೇಟಿ ; ತುಳು. ಜೇಡಿ, ಸೇಡಿ./ಮರಾ. ಶೇಡೀ, ಶೇಡೂ, ಶಾಡೂ]

ಜೇಡಿಪದರಕಲ್ಲು 'ಜೇಡಿಪದರಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಜೇಡಿಪದರಗಲ್ಲು, ಜೇಡಿಪದರಕಲ್ಲು (ನಾ).: ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆದು ತೆಳುಪದರಗಳಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು: (ಸುಲಭವಾಗಿ ತೆಳುಪದರ

ಗಳಾಗಿ ಒಡೆಯುವ) ಸ್ಲೇಟು ಕಲ್ಲಿನಂತಿದ್ದು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೃದುವೂ ಕಡಮೆ ಗಟ್ಟಿಯೂ ಆದ, ಹಲವು ಬಗೆಯು ಜೇಡಿಪದರಗಲ್ಲು (Shale. ಇಂಕನಿ). **ಜೇಡಿಪದರಕಲ್ಲು :** ಇಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು ಹಾಗೂ ಜೇಡಿ ಪದರಕಲ್ಲು (ಸುಲಭದಲ್ಲಿ ತೆಳು ಪದರಗಳಾಗಿ ಒಡೆಯುವ ಕೆಲವು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು)ಗಳಿಂದ ಪೆಟ್ರೋಲನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ನೂತನ ವಿಧಾನಗಳೂ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೬೩).

[ಜೇಡಿ + ಪದರ (<ಪದರು$_3$) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್^{3})]

ಜೇಡಿಮಣ್ಣು (ನಾ).=ಜೇಡಿ ೧ : ಹುಣ್ಣಾದ ಕಾಲಿಗೆ ಜೇಡಿಮಣ್ಣನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ರಾಗಿಹಿಟ್ಟಿನ ಪೋಟ್ಲೀಸನ್ನಾಗಲಿ ೪–೫ ದಿವಸಗಳು ಕಟ್ಟಿದರೆ ನೋವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೧೪೫) ; ಈ ಮಣ್ಣೂ ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣೂ ಸೇರಿ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ನದಿಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಬರುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೧೮೬). [ಜೇಡಿ + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಜೇಡು 'ಜಾಡು' ನೋ.

ಜೇಡುವ 'ಜೇಡ' ನೋ.

ಜೇಣ, ಜೇನ (ನಾ). ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಕಂಬಳಿ : "ಮೇಷಕಂಬಲಃ, ಊರ್ಣಾಯುಃ=ಕಂಬಳಿಯ ಜೇಣ" (ನಾಚರಾ. ೪). **ಜೇನ :** (ಕ).

[?./ಮರಾ ಜೇನ್]

ಜೇಣಶಾಲೆ, ಜಾನಶಾಲೆ, ಜಾನಸಾಲೆ, ಜೀನಶಾಲೆ, ಜೇನಸಾಲೆ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಶಾಲೆ ; ಆಯುಧಾಗಾರ : ಆ ರಮಣಿ ಬಾಲೆಯೊ ಕಾಮನ ಜೇಣಶಾಲೆಯೊ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯–೪೫). **ಜಾನಶಾಲೆ :** ಭಂಡಾರ ಜಾನಶಾಲೆ ಯುಗ್ರಾಣ ಪಣತವಾನೆಯ ಮಹಲು . . . ನಿರ್ಮಾಣಂಗೈಸಿ (ಕಳನ್ನ. ೫–೬೦). **ಜಾನಸಾಲೆ :** ಜಾನಸಾಲೆ ಶ್ಯಾನಭಾಗರ ಜ ೨ ಕೆ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೩೭, ೩೦–೩೩ ; 1659) : ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಗುಡಿ, ಹಳೆಯ ಮನೆ, ಜಾನಸಾಲೆ ಮದ್ದಿನ ಮನೆ . . . ಒಂದೊಂದನ್ನುವೆ ನಾವು ಕಂಡು ಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೩–೬) : ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿರುವ ಜಾನಸಾಲೆ (ಮಹಾವಂ. I, ೦೨೮). **ಜೇನಶಾಲೆ:** "ಶಸ್ತ್ರಾಜೀವಾ ವಾಸಮನೆ ಜೇನಶಾಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೮–೮). **ಜೇನಸಾಲೆ:** ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯ ರೆಸೆದೊಪ್ಪೆ ಪುಂಜಿಸಿದ ಕಾಮನ ಕೆಯ್ದುಗಳಿರ್ಪ ಜೇನಸಾಲೆಯ ನವಸಾಲ ಭಂಜಿಕೆಗಳೆಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೭೩) ; ಒದವಿದಗಣಿತ ಗೋಮೃಗಂಗಳ ಸದನ ಶಾಲೆಯ ಜೇನಸಾಲೆಯ ವಿದಳಧಾನ್ಯದ ಕಣಜಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ ನಡೆತಂದ (ಮೃಗಾಶಾ. ೨–೫೭). [<ಜಯನಶಾಲೆ]

ಜೇತಾರ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಿಸುವವನು ; ಜಯಂಶೀಲ : ತರುಣರ ಹೆಂಡಿರೂ ಕೂಡ ಈ ವಿಶ್ವಜೇತಾರನ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ ಸನ್ನೆಮಾಡಿದಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅವನ ಮಡಿಲಿಗೆ ಬಂದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಶಾಳ. VIII, ೮೦) ; ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ ಕೂಡ, ಅನೇಕ ಸಲ ದ್ರಾವಿಡರು ವಂಗರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಅಭಿಯೋಗಮಾಡಿ ಜೇತಾರರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೨೭). [<ಸಂ. ಜೇತೃ]

ಜೇನ್$_1$, ಜೇನು$_1$, ತೇನು (ನಾ). ೧. ಜೇನುಹುಳ ಹುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಡುವ ಮಧು ; ಜೇನುತುಪ್ಪ : ಜೇನ ಮಟ್ಟಿಕೊಂಡಮರ್ದಿನ ಸೋನೆಯೆ ಸುರಿದತ್ತು (ಆದಿಪು. ೭–೦೭) ; ಜೇನ ನೊಟಂಗಳ್ ತುಪ್ಪವ ನಿರಿಸಿದೊಡೆ ಲೋಗರ್ ಕೊಂಡು ಪೋಪರ್ (ಪಂಚತಂ. ೭೨–೮); ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಗ್ರಹಂಗಳ್ ಕಳ್ಳಡಗುಂ ಜೇನುಂ ಗಿಣ್ಣಣಂಬೆ ಮೊದಲಾದುವಲ್ಲದೆ ಶುದ್ಧಮಪ್ಪಾಹುತಿಯಂ ಕೊಳ್ಳವು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯–೧೦೦) : ಜೇನ ಹುಟ್ಟಿನ ಹುಳುವ ಬಡಿದ ಸಗಾನತನ ತಾನೇನು ಚೂಣಿಯ ಸೇನೆಗೀನೆಯ ಸವಱ ಲಾಯಿತೆ ಶೌರ್ಯ ಸಿರಿ ನಿನಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೮–೫೪). **ಜೇನು$_1$:** ಕೊಡದೊಳ್ ತುಂಬಿರೆ ಜೇನು (ಸೋಮೇಶ. ೬೫); ಜೇನು ಸವಿಯಂತ ಮೇಣ ಸಹ ತಿಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾಬೆ). ೨. ಜೇನುಹಂಳಂವಿನ ಗೂಡು: ಮುತ್ತಿದವು ಶರಜಾಲ ಜೇನಿನ ಹತ್ತುಗೆಯ ನೊಣದಂತೆ (ತೊರರಾ. ೫–೬–೨೦) : ಜೇನು ಬೇಕೆ ಬೇಕು (ಕಪಪು. ೪–೧). **ತೇನು :** ೧. ಇನಿಯಳ ನುಡಿ ಜೇನಿನೊಳ್ ಗೆಳೆಯನ ನುಡಿ ತೇನಿನೋಳ್ ನಿನ್ನ ನನೆಯ, ಕೊನೆಯ ಮನೆಯ ನಾನು ಕಾಂಬೆನು (ಪಯಣ. ೧೩–೮).

ಜೇನ ದಸಿ = ಜೇನುಗೂಡು: ಜೇನದಸಿಯನು ಹಾಯ್ದ ಪಾಡಾಯ್ತು ಏನ ಹೇಳುವೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೨–೨೧). ಜೇನ ಪುಟ್ಟ, ಜೇನ ಹುಟ್ಟ = ಜೇನು ಪುಟ್ಟ: ತಲೆಗಳ್ ತೊಡರ್ದಿರ್ದ ಜೇನ ಪು[ಪಾಕಾಂ. ಗ]ಟ್ಟಿಗಳೆನೆ ಪೋಲ್ತುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೮೦) : ಜೇನ ಹುಟ್ಟಿಯ ಬಸಿವ ವಿಷದಲಿ ಬಂದುದುರಗಾಸ್ತ್ರ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೫–೦೮). ಜೇನ ಹಳಿ=ಜೇನ ದಸಿ: ಉರಿದೋಱ ಜೇನ ಹಳಿಯ ಬಿಟ್ಟಾ ನೊಣನಿರದೆ ತೆರಳುವ ತೆಱದೊಳು ಸರಿದುದು ಸುರುತಾಳ ಲಗ್ಗೆ ದುರ್ಗವ ಬಿಟ್ಟು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೯–೨೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತೇನ್; ಕೊಡ. ತೇನಿ ; ತೆಲು. ತೇನೆ ; ಗಡಬ. ತೀನ್, ತೀನು ; ಮಲ್ತೊ. ತೆನಿ]

ಜೇನ್$_2$, ಜೇನು$_2$, ಜೇನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ: ಜಾಲಿ ಜೇನೊಡವಿಪ್ಪೆ ಪಿಪ್ಪಲ ಹಾಲೆಯಿವ ನೋಡಬಲೆ (ತೊರರಾ. ೩–೦–೨೮). **ಜೇನು$_2$:** ಭದ್ರಾಕ್ಷಿ ಮರ, ಜೇನುಮರ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೦–೮೦೦). **ಜೇನೆ :** ನೇಬಿಯ ಹಣ್ಗಳತ್ತಿಯ ಹಣ್ಣು ಹುಣಸೆಯ ಹಣ್ಣು ಜೇನೆಯ ಹಣ್ಣುಯಿಪ್ಪೆಯ ಹಣ್ಣದಱ ಹೂ ಮಧುರ ಮಧುವುಂಟು(ಬಸಪು. ೦೮–೦೬).

[?]

ಜೇನ 'ಜೇಣ' ನೋ.

ಜೇನವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಅವರೆ : (ಕ).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಅವರೆ$_1$]

ಜೇನಸಾಲೆ 'ಜೇಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜೇನಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಜೇನು ಹುಳು) ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟು: ಪುಟ್ಟಿದುವಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಶಿಲೀಂದ್ರಚಯಂ ಕರುಮಾಡದಲ್ಲಿ ಜೇನಿಟ್ಟುದು (ಜಗವಿ. ೧೨–೪).

[ಜೇನ್$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಜೇನು$_1$ 'ಜೇನ್$_1$' ನೋ.

ಜೇನು$_2$ 'ಜೇನ್$_2$' ನೋ.

ಜೇನುಂಡೆ, ಜೈನುಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ : ಪಟಾಕಿ ಜೇನುಂಡೆ ಗರ್ನಾಲುಗಳನ್ನು ಸುಡುವುದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೦೪). **ಜೈನುಂಡೆ :** ದಿಬ್ಬಣ ಹೋಗುವಾಗ ಜೈನುಂಡೆ ಹೊಡೆಯಲು ಚಟ್ಟಪ್ಪನೇ ಮುಂದಾಳು (ಈಕಥ. ೪೨). [?]

ಜೇನುಂಬುಳು 'ಜೇಂಬುಟು' ನೋ.

ಜೇನುಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜೇನುಕಡ್ಡಿ, ತುರಿಕಡ್ಡಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೧೩–೨೩೮). [ಜೇನು$_0$ + ಕಡ್ಡಿ]

ಜೇನುಕಾತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜೇನುಕಾತಾಳ, ಹುಲಿ ತೊರಡು ಮರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೭೨–೧೪೭೭). [?]

ಜೇನುಕಿಟ್ಟಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು: ಹೆಸವ . . . ಅಶೋಕ, ಜೇನುಕಿಟ್ಟಲು, ಚಿಲ್ಲು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). [?]

ಜೇನುಕೃಷಿ (ನಾ). ಜೇನುಸಾಕಣೆ ವ್ಯವಸಾಯ : "ಜೇನುಕೃಷಿ" (Apiculture. ಇಂಕನಿ.). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಕೃಷಿ]

ಜೇನುಕೃಷಿಕ (ನಾ). ಜೇನು ಸಾಕುವವನು; ಜೇನುಸಾಕಣೆ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು : "ಜೇನುಕೃಷಿಕ" (Apiarist. ಇಂಕನಿ.).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಕೃಷಿಕ]

ಜೇನುಗನಸು 'ಜೇನ ನಸು' ನೋ.

ಜೇನುಗೂಡು (ನಾ). ೧. ಜೇನುಹುಳುವಿನ ಗೂಡು; ಜೇನುಹುಟ್ಟು : ಜೇನುಗೂಡಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಇಟ್ಟು ಜೇನುನೊಣಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕೂಡ). ೨. ಜೇನುಕೃಷಿ : ಜೇನುಗೂಡು: ಇದುಬಹಳ ಸುಲಭವಾದ ಮತ್ತು ವಿಚ್ಛಿವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸ (ಪ್ರಕಟ. ೬೯). ೩. ಭತ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಈ ಸಾರಿ ಗದ್ದೆಗೆ ಜೇನುಗೂಡನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಡ).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಗೂಡು]

ಜೇನುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಜೇನಾಗಿಸು ; ಸಿಹಿಯಾಗಿಸು: ಜೇನುಗೊಳಿಸುವವೀಗ ಹೂರಸ ಜೀವದಾ ಜೇನ್ನೊಣಗಳು (ಮುಳ್ಳೂರು. ೧೦-೦೩). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೇನುಣಿ (ನಾ).=ಜೇನೊಣ: ಮುಗಿದಿಹ ಬಾಯ್ದೆರೆಯದುರಲು ಜಲುಬುತೆ ದೆಸಗೇರಿತು ಜೇನುಣಿಯೊಂದು (ಕವಿಕಾ. ೭೦-೪). [ಜೇನ್$_1$ + – ಉಣಿ]

ಜೇನುತುಪ್ಪ (ನಾ). = ಜೇನ್$_1$ ೧ : ಜೇನುತುಪ್ಪ ಹೊತ್ತು ಮಾಡುವವರ ಮಡಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮೂಡುರು ತುಂದಿ (ಅಚ್ಚಮ. ೬೪-೩೦); ಜೇನುತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಸಲ್ಯುದು (ಪ್ರಮದ. ೦೩೦ ಪ್ರಯೋ); ಮಾಧವನ ಅವ್ಯವಣಡದು ದಿತ್ತರಿಸುವ ಕೃತಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ತೊಟ್ಟಿಯಾಗಲೆಜಯ (ಪೂಚಿಕ. ೦೬-೦) : ಪುಲಿದೊಗಲ ಪೊಜೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ನಳಿಗೆ ಮೇಣದ ಮುದ್ದೆ (ಸಾಳ್ವಕಾ. ೦೬-೬೯). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ತುಪ್ಪ]

ಜೇನುನೊಣ 'ಜೇನ್ನೊಣ' ನೋಡಿ.

ಜೇನುಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಜೇನು ಹುಳುವನ್ನು ಸಾಕಲು ಮಾಡಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ನವುಗೆ ಒಂದು ಜೇನುಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡು (ಕಪ್ಪು. ೪-೪).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಪೆಟ್ಟಿಗೆ]

ಜೇನುಮೇಣ (ನಾ). ಜೇನುಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಸಿಗುವ ಮೇಣ : ಮುಲ್ತಾನ್ ಡಿ ಟ್ಟಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ . . . ಜೇನೂ,ಜೇನುಮೇಣವೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತವೆ (ಪೂಗೋಪ್ರ. ೫೯) : ಕೆಳಗಡೆ ಜೇನುಮೇಣದಂತಹ 'ಲಿಪಿಡ್' ಕಣಗಳಿಂದಾದ ಮೇಣದ ಪದರ (೬೬ಟಿಕ. ೮).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಮೇಣ (<ಮಯಣ)]

ಜೇನುಹುಟ್ಟು, ಜೇನುಹುಟ್ಟಿನ (ನಾ). ೧.=ಜೇನುಗೂಡು: ವನತರುಗಳೊಂದೊಂದೊಸರಸೆ ಪುಟ್ಟಿದನಲಸಳವಿಗಳೆದೊಗೆದ ಪೆರ್ವಾಗೆಗೆ ಪುಳುಗಳೆಗ್ಕೆಗೆ ಪಟ್ಟಿಗೊಂಬನೊಳ್ ವಿಸುವ ಜೇನುವುಟ್ಟಿ(ಪಾರ್ಶ್ವ. ಟ್ಟಿ.ಟ್ಟಿ) ಗಳ ಮಧುರಸಮಂ ಬಳಿಯನಡರ್ಪ ಕೀರ್ತ ಮರವಾವುಗಳಂ (ಧಾಶಾ. ೩-೫೫ ಪ). ಜೇನುಹುಟ್ಟಿಸು : ೨. = ಜೇನುವೆಟ್ಟಿಗೆ : ಹುಲ್ಲು, ಅವು ವೊಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜೇನುಹುಟ್ಟಿ (Bkep. ೧೦೪). ಜೇನುಹುಟ್ಟು : ೨. ನಿನ್ನ ಜೇನುಹುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿರುಸುವುದಕ್ಕೆಂದು . . . ಜೇನ್ನೊಣವೊಂದನ್ನು ಕಂದಿದ್ದೇನೆ (ಅಕ್ಷಮ. ೦೩೫). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಪುಟ್ಟು$_2$]

ಜೇನುಸಾಕಣೆ (ನಾ). ಜೇನುಹುಳುಗಳನ್ನು ಸಾಕುವಿಕೆ ; ಜೇನುಕೃಷಿ : ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರವು ಜೇನುಸಾಕಣೆಯನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದೆ (ಕೂಡ).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಸಾಕಣೆ]

ಜೇನುಹೆಲ್ಲೆ (ನಾ). ಜೇನುಗೂಡು; ಜೇನುಹುಟ್ಟಿ: ಜೇನುಹೆಲ್ಲಗೆ ಜೇನು ಹುಳು ಕವಿಯುವಂದದಲಿ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೮೦-೩೮).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಹೆಲ್ಲೆ$_2$]

ಜೇನುಹುಟ್ಟಿ 'ಜೇನುವುಟ್ಟಿ' ನೋಡಿ.

ಜೇನುಹುಟ್ಟು 'ಜೇನುವುಟ್ಟಿ' ನೋಡಿ.

ಜೇನುಹುಳು 'ಜೇಬಾಬುಟು' ನೋಡಿ.

ಜೇನೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೇನನ್ನು ತಿನ್ನಿಸು,–ಉಣಿಸು. ೨. (ಅಲಂ) ಸವಿಯನ್ನಿ ತುಂಬು: ಅಂದಿನಿಂದವರೇಕರೀತಿಯೊಳಾರಿವರು ಬಾಳಿಗೆ ಜೇನೂಡುತಿಹರು (ಇಂಡಾಪ. ೨೩-೦೨) [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಊಡು$_2$]

ಜೇನೆ 'ಜೇನ್ನೆ' ನೋಡಿ.

ಜೇನೆಯ 'ಜೇನ್ನೆಯ್' ನೋಡಿ.

ಜೇನೆಳೆ 'ಜೇನ್ನೆಳೆ' ನೋಡಿ.

ಜೇನೊಣ 'ಜೇನ್ನೊಣ' ನೋಡಿ.

ಜೇನ್ಗಜ್ಜ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಕೆಲಸ ; ಪ್ರಿಯವಾದ ಕೆಲಸ : ಬೈಗು ಗೆಂವೊಳಂಗಳಿಗೆ ಮುನ್ನ ನುವಿಂಬಿನ ಜೇನ್ಗಜ್ಜಮಂ ವಚ್ಚೊಳಸವೇಳ್ಮಂ (ಧರ್ಮಾ. ೬೦). [ಜೇನ್$_1$ + ಕಜ್ಜ$_1$]

ಜೇನ್ಗಜ್ಜಿ (ಕ್ರಿ). ಜೇನನ್ನು ಕರೆ,–ಸುರಿ : ಬಿಟ್ಟಿನಾಜ್ಜಾನಿ ಮತ್ತೆ ಮಧುಶರವನಾ ಕ್ಷತಂಗಳ ಮೇಲೆ ಜೇನ್ಗಜ್ಜಿಪೆಲಾ (ಪ್ರಮಿಶಾ. ೨೪-೨೪).

[ಜೇನ್$_1$ + ಕಜ್ಜಿ$_1$]

ಜೇನ್ಗನಸು, ಜೇನಂಗನಸು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಕೆನಸು : ಆ ಅದಂತಪ್ಪ ಜೇನ್ಗನಸಿನಿಂದೆಳ್ದರ್ತೆ ನಾಂ (ತಂಬ್ಲ. ೦೦). ಜೇನುಗನಸು: ಜೇನುಗನಸು! ಕನಸಿಂದರೆ ಬರಿಯ ಕನಸಲ್ಲ. ಒಂದು ಸುಂದರ ಸ್ವಪ್ನ (ಜೀಮಹ. ೪).

[ಜೇನ್$_1$ + ಕನಸು]

ಜೇನ್ಗೊಡ, ಜೇಂಗೊಡ (ನಾ): ೧. ಜೇನು ತುಂಬಿದ ಕೊಡ,–ಪಾತ್ರೆ : ಮಡದಿಯ ಮಂಡೆಮಾಣಿಕವೆ ! ಳಿಳೊಸರ್ವ ಜೇನ್ಗೊಡದಂತೆ ಮತ್ತಾತ್ಮವ್ಯ ರುಚಿಯಂ (ಮಚಿಹಿಕ. ೩೬-೨)? ಬಲಾ ಗಜದಂತ ಜೇನ್ಗೊಡನು . . . ವುಳಿದಿಯುರ್ಮೊತ್ತು ನಡೆಯೆ (ಅಬ್ಬಾಕ. ೬-೪೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,–ಭಕ್ಷ್ಯ : ಸಜ್ಜಸೇವಗೆ ಹಾಲುಂಡ ಜೇನ್ಗೊಡ ಶುಭ್ರವನ್ನದುದ್ದಿನ ಸವಿಗಡುಬು (ಕಂಪಿ. ೯-೮೬). ಜೇಂಗೆಗೂಡ : ೧. ಪಾಲ್ಗಡಲ ತೆರೆಯ ಬೊಂಬಲ್ಲಳಿಲಿ ಜೇಂಗೆಗೂಡನ ಸಾಲ್ಗಳಂ (ವೀಪ್ರಕ್ಷ. ೩-೦-೦): ಘನಮಣಿಯ ನವದರ್ ಜೇಂಗೆಗೂಡಮಂ ಕಂಪೊತ್ತರಿಸುವ ಬಾವನ್ನಮನಿತ್ತಂ . . . ವುಳಿಂದಂ (ರಾಚಿಕ. ೩-೨೫). ೩. ಜೇನಿನ ಹುಟ್ಟು,–ಗೂಡುಂ: ಜೇಂಗೂಡದಿಂಬುನಿ ವರ್ಪಮಾಗಲಗ್ಗಲಿಸಿದುದಾ ಮಃ ೧೦ ಧ್ವ ವಿಧಾ ನಿರದಶಕಾಲವದೆಂಬ ಮಾಟ್ಯೆಯಂ (ಉಮ್ಮ. ೩-೪೭).

[ಜೇನ್$_1$ + ಕೊಡ$_3$]

ಜೇನ್ದುಂಬಿ (ನಾ). ಜೇನುಹುಳಂ ; ಜೇನ್ನೊಣ : ಜೇಬ್ದುಂಬಿಯ ಮೊರೆ, ಹಕ್ಕಿಯ ಇಂಚರ (ಅವಿಕಾ. ೩೬-೯).

[ಜೇನ್$_1$ + ತುಂಬಿ$_1$]

ಜೇನ್ನುಡಿ (ನಾ). ಜೇನಿನಂತಹ ಸಿಹಿ ನುಡಿ; ಇಂಪಾದ ಮಾತು; ಸವಿಮಾತು ಸ್ವಕಾರ್ಯಮಾತ್ಸೆಕ್ಕಾಚಿತಮಪ್ಪ ಜೇಬ್ನುಡಿಗಳಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಕಾ. ೦೩೦); ಆಕೆಯ ತೆಂಜಲ್ಳಳಿಂದವರ್ದಪ್ಪ ಮುಂಡಾಡಿ ಮುದ್ದಿಸುತೆ ಜೇನ್ನುಡಿಗರಿದ ನಿಂತು (ಶ್ರೀಕಾಮಾ. ೬೮-೬೯).

[ಜೇನ್$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜೇನ್ನೆಯ್, ಜೇನೆಯ್, ಜೇನ್ನೆ (ನಾ). = ಜೇನ್$_1$: ಒಂದು ಕೊಡ ಜೇನ್ನೆಯ್ಯುಮಂ (ಪಶಾರ.೬೫-೬); ಆ ಮಹಾಪವರ್ತಪ್ಪಾಂತದುತ್ತವಮನೆಂ . . . ಸೋಮವಾದಿವಲ್ಲಿಗಳಿಬರ ತೃಣಾಚಯದಿಂ ಜೇನ್ಯೆಯ್ಕಂ ತಂದಲ್ಲಳಿಂ . . . ರಾಜಸಿಕರ್ದಿರ್ದುದಿ (ವೀಪ್ರಕ್ಷ. ೩-೯-೬). ಜೇನೆಯ್ : ಮಧುಮದ್ಯ ಮಾಂಸಗಳುಮಯ್ದು ಪಾಲ್ಮರದ ಪಣ್ಣಗಳುಂ ಜೇನೆಯ್ಯುಂ [ಪಾಶಾಂ. ಮಾಳಂಬಯುಂ] . . . ಸೇವಿಸುವರಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೦೩೬-೦೮) : ಕರಡಿಯ ತೋಲಂ ಕಜ್ಜಲ ಪರಾಗದಿಂ ಪೊರೆದು ಪಿರಿದು ಜೇನೆಯ್ಯೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದ ಪೊಲ್ (ಣಾಶಿಪು. ೮-೧೩೭) ; ಆ ತಿರುಳಂ ಜೇನೆಯ್ಯಂ ಕಪ್ಪುರವುಂ ಬೆರಸಿಟ್ಟ ಕಣ್ಣ ಪೂಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಕೂಚಿಕಾ.೩೬. ೪-೭೬); ಖಿಡ್ಡಧಾರೆಯಾ ಜೇನೆಯ್ಯಂ ನೆಕ್ಕುವಂತೆ (ತಂಬಾಮ. ೩-೦೮). ಜೇನ್ಳೆ : ಮ್ಮದುಯ್ಕೇರ ಮಿಂಗಡಲಂ ತುಳ್ಕಿದ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದೊಗೆಯೆ ಜೇನ್ಳೆಸೋನೆಯಂ ಸೂಸೆ ಮೆಲ್ಲುಡಿ (ರಾಚಿಕ. ೭-೦೬). [ಜೇನ್$_1$ + ನೆಯ್$_2$]

ಜೇನ್ನೊಣ, ಜೇನುನೊಣ, ಜೇನೊಣ(ನಾ).=ಜೇಂಬುಟು: ಭೋಂಕರಿಸು ತೊಗ್ಗಿದರ್ಕವಿದು ಜೇನ್ನೊಣದಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೨); ಪುಷ್ಪಗಳಿಲ್ಲದ ಕಡೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಜೇನ್ನೊಣವೊಂದನ್ನು ತಂದಿದ್ದೇನೆ (ಆಶ್ರಮ. ೦೨೫). **ಜೇನುನೊಣ:** "ಸರಘಾ, ಮಧುಮಕ್ಷಿಕಾ – ಈ ೨ ಜೇನುನೊಣ" (ನಾಜಿರಾ. ೧೧೫); ಜೇನುನೊಣದ ಮಧೂಪಚಯವವಕಿಲ್ಲಲೇ ಸರ್ವಾಪ ಹಾರವು ಪರರಿಗಾ ಕೌರವನ ಸಿರಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೪-೧೧). **ಜೇನೊಣ:** ಜೇನೊಣ ಕಡಿದಂತೆ ಮಂಡೆಯ ಕೊಡಹುವರು (ಭರಪ. ೬೦-೫೦).

[ಜೇನ್$_1$ + ನೊಣ (<ನೊಟ)]

ಜೇನ್ವಳೆ (ನಾ). ಜೇನಿನ ವಂಳೆ: ತಾನರವಂ ಲಯಂ ಜವಂಬೆತ್ತಿರೆ ಮೂರ್ಛನಾಪ್ರಸರವೊಂದಿರೆ ಜೇನ್ವಳೆ ಸೂಸಿದಂತೆ (ವೃಷವಿ. ೧೦-೮).

[ಜೇನ್$_1$ + ಮಳೆ (<ಮಟ^3)]

ಜೇನ್ಸೊಗ (ನಾ). ಜೇನಿನಂತೆ ಮಧುರವಾದ ಸುಖ: ಜನಕಜೆಗೆ ನಾಳನಾಳದಿ ದುಮುಕುತಿರೆ ಜೇನ್ಸೊಗಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೦೫-೦೩೬).

[ಜೇನ್$_1$ + ಸೊಗ]

ಜೇಪಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಜ್ವರಾಂತಕಃ – ಕಕ್ಕೆ, ಬೇವು, ಜೇಪಾಳ" (ಓಷಧಿ. ೬೧); ಜೇಪಾಳ – (ಜಮೂಲಗೋಟಾ) ಇದೊಂದು ಗೋವೇದ ಔಡಲ ಜಾತಿಯ ಬೀಜವದೆ (ಗೃಹವೈ. ೭); ಇಂಗಲೀಕ ೩, ಜೇಪಾಳ ೪ ಇವ ಕೂಡಿ ಜೇಪಾಳದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಜಾವ ಮರ್ದಿಸಿ (ವಿಪ್ರವಿ. ೦೩೭). 'ಜಾಪಾಳ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜೇಪಾಲ]

ಜೇಬು, ಜೋಬು (ನಾ). ತೊಡುವ ಬಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಣವೇ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ ಚೀಲದಂತಹ ಭಾಗ; ಕಿಸೆ; ಬೊಕ್ಕಣ: ಖಾಲಿ ಜೇಬಿನ ಜ್ಞಾಪಕ ನನ್ನ ಮೆದುಳಿನಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿತು (ಮಗಮಾಂ. ೪೯); ಜೇಬಿನಲ್ಲಿಯ ಪೆಪ್ಪರುಮೆಂಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಸಿದುಕೊಂಡು (ರಂಗರೋ. ೩೦). **ಜೋಬು:** ಅಮೇಲೆ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಜೋಬುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಎನ್ನಿಸಿತು (ಶಾಲಮ. ೦೦೬); ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜೋಬಿನ ಒಳ ಸೇರಿಸಿದ (ಪದ್ಮಸ. ೨೦೫).

ಜೋಬಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಜೇಬಿನಲ್ಲಿ ಇಡು,-ಸೇರಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಅಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇಂಜಿನಿಯರು ಗಳನ್ನೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೂತನ್ನ ಜೋಬಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆ ಅತಿಥಿಗೃಹವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನು (ಪಂಜಪಂ. ೧೧೦).

[←ಪಾರ. ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೇಬ್]

ಜೇಬುಗಳ್ಳ (ನಾ). ಜೇಬಿನಿಂದ ದುಡ್ಡನ್ನು ಕದಿಯುವವನು; ಕಿಸೆಗಳ್ಳ: ಅಹಮ್ಮದ್ . . . ಒಬ್ಬ ಜೊತೆಗಾರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಜೇಬುಗಳ್ಳನಾಗಿದ್ದ (ಮುಂಗಾಮು. ೯). [ಜೇಬು + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಜೇಬುಳಗೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಜೇಬುಳಗೇರಿಗೆ ಕಲಿಯಮ್ಮಗಾಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ದಾ ಚೇದಿಯಮಾನ್ ಮಾಡಿಸಿದೊನ್ (ಎಇ. XXI, ೨೦೬-೬; 751). [ಜೇಬುಳ್$_0$ + ಕೇರಿ]

ಜೇಮಣ 'ಜೇವಣ' ನೋ.

ಜೇಮನ (ನಾ). ೧. ಊಟಮಾಡುವುದು. ೨. ಆಹಾರ; ಊಟ: "ಆ ಜೇ[ಪಾಠಾಂ. ಚೇ] ಮನಂಸ್ವಾದನಮಾಹಾರಮಶನಮೆನಲ್"(ಮಂಗರಾ. ೬೫-೭). ೩. ಗ್ರಾಸ; ತುತ್ತು. [ಸಂ.]

ಜೇಯ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವು: "ಜೇಯಂ, ಜಯನಂ, ಜಯ್ಯಂ, ಜೇತವ್ಯಂ, ಜಯನೀಯಂ ಈ ೫ ಗೆಲ್ವು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೭೮). ೨. ಗೆಲ್ಲಲು ಶಕ್ಯ ವಾದುದು,-ಸಾಧ್ಯವಾದುದು. 'ಅಜೇಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೇರು$_1$ (ನಾ). ಗೋಡೆ: (ಕಿ). 'ಜೇರುಗಂಡಿ' ಪರಾ. [<ಕೇರ್$_1$]

ಜೇರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಶಕ್ತಿ; ದುರ್ಬಲತೆ; ನಿತ್ರಾಣ. ೨. ಬೇನೆ; ಕಾಯಿಲೆ: ಹುಮಾಯನನಿಗೆ ಜೇರು ಆದಾಗ ಬಾಬರನು . . . ಅವನ ಹಾಸಿಗೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಮೂರು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿದನು (ಚರಿಸಂ.೭); ಆದರೆ ಅವಳ ಅಜ್ಜ ಆಯತ್ತ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಜೇರಾದವಳು . . . ಇನ್ನೂ ಜೀವ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. I, ೦೯). ೩. ಇಕ್ಕಟ್ಟು; ಕಷ್ಟ; ಸಂಕಟ: ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಯು ನಿಜಾಮನನ್ನು ಜೇರಿಗೆ ತಂದು ಸಹಾಯ ಸೇನಾಪದ್ಧತಿಗೆ ಒಡಂಬಡಿಸಿದಂತೆ (ಚರಿಸಂ. ೦೮೨); ತೋಫಿನ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಲೂ ಅವರನ್ನು ಜೇರಿಗೆ ತರುತ್ತಿದ್ದ (ಹಂಸಾ. ೨೫).

ಜೇರಿಗೆ ಬರು = ಕಂಗ್ಗು: ದುರ್ಬಲನಾಗು: ಕೂಡಲೇ ತ್ರಿಯಂಬಕ ರಾಯನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಹೈದರನು ತುಸುದಿವಸದಲ್ಲೇ ಜೇರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಚರಿಸಂ. ೧೪೦). **ಜೇರು ಮಾಡು** = ಜೇರುಗೆಯ್: ಅಲ್ಲಿಯ ನಿಜಾಮನನ್ನು ಜೇರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಬಾಬರನಿಗೆ ಶರಣು ಬಂದು ಬಿಯಾನದ ಕೋಟೆಯನ್ನು . . . ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ಮೋಬಾದ. ೨೫).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೇರ್]

ಜೇರುಗಂಡಿ, ಜೀರಗಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದೂಕನ್ನು ತೂರಿಸಿ ಹೊಡೆಯಲು ಮಾಡಿದ ರಂಧ್ರ,-ಕಿಂಡಿ; ಅಂಬುಗಂಡಿ: (ಕೋಟೆಯ)ಕೈಪಿಡಿ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ, ಒಳಗಡೆಯಿಂದ ಅಗಲವಾಗುತ್ತ ಬರುವ ಫಿರಂಗಿ(ಬಂದೂಕು)ಗಂಡಿ, ಜೇರುಗಂಡಿ; ಫಿರಂಗಿಜಾಲಕ (Embrasure ಇಂಕನಿ). **ಜೇರಗಂಡಿ:** ೨. ಬೆಳಕಿಂಡಿ: ನನಗೆಲ್ಲಾ ಗೊತ್ತಾಯ್ತು, ನಾ ಜೀರಗಂಡಿ ಹತ್ತಿರವೇ ನಿಂತಿದ್ದೆ (ತುಂಗಭ. ೯); ಆ ಯುವತಿಯು . . . ಜೀರಗಂಡಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತಳು (ಅಂಬಿಕೆ. ೨೯). [ಜೇರು$_1$ + ಕಂಡಿ$_1$]

ಜೇರುಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಗವಾಕ್ಷ: ಕಮಲೆ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಜೇರುಗಿಂಡಿಯ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದಳು . . . ಗೋವರ್ಧನರಾಯರು ಜೇರುಗಿಂಡಿಗೆ ಮುಚ್ಚಳ ಹಾಕಿದರು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೦೮೯). [ಜೇರು$_1$ + ಕಿಂಡಿ]

ಜೇರುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಲುಕಿಸು; ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸು: ಜಕೀರಿ ರಸ್ತುಮುಸ್ತೈದೆಯೊಳಪುಗದಂತು ಪಥ ಪೈಕ ಕಂಡಿ ಕಣಿವೆಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೋಟೆಯಂ ಜೇರುಗೆಯ್ಯಲೊಳಗೆ ನಿತ್ತರಿಸಲಮ್ಮದೆ ಪೊರಗಣ್ಗೈದಿ (ಕೆಳನ್ನ. ೫-೫೯). [ಜೇರು$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೇರುಬಂದ 'ಜೇರುಬಂದು' ನೋ.

ಜೇರುಬಂದು, ಜೇರುಬಂದ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ ಜೀನನ್ನು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುವ ನಡುಪಟ್ಟಿ: ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬ ಅಶ್ವರತ್ನದ ಆಭರಣದ ಲೆಖ್ಕಾ . . . ಜೇರುಬಂದು ಕುಚ್ಚು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೩-೨೭; 1847). ೨. ಚಾವಟಿ; ಚಬುಕಂ: (ಕಿ). **ಜೇರುಬಂದ:** ೧. ಸಮ್ಮ ಜೇರುಬಂದ ಪಟ್ಟೆಹಂಗಳಂ ವಲಂ ಮೊತ್ತದಿಂದೆ ತಾಳ್ದು . . . ಸೇನೆಯೆಯ್ದಿತು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೦೪-೩೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೇರ್‌ಬಂದ್]

ಜೇರುಮುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಮುತ್ತಿಗೆ; ಪ್ರಬಲವಾದ ಮುತ್ತಿಗೆ: ಕಂಡಿ ಕಣಿವೆ ಪಥಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಜೇರುಮುತ್ತಿಗೆಯಂ ರಚಿಸಲ್ (ಕೆಳನ್ನ. ೫-೪೪). [ಜೇರು$_2$ + ಮುತ್ತಿಗೆ]

ಜೇರೈಸು (ಕ್ರಿ). ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಸಂಕಟಪಡಿಸು: ಅಯ್ಯನನರಿವೆ ನೆಂದೆನುತ ಸಾನುರಾಗದೆ ಹಠದ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ತಾನಿರುತ್ತಿರೆ ಕಾಲ್ಗೆ ನಾರಾಗಿ ಜೇರೈಸಿ ಬಾತಿರ್ದುದು (ದುರಪು. ೨೪.೬).

[<ಜೇರು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೇಲಖಾನೆ (ನಾ).=ಜೇಲು: ಇಂದಿನ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾರಿಯರಿಗೆ ಇದೊಂದು ಜೇಲಖಾನೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಆಗರ. ೨೭).

[←ಹಿಂ. ಜೇಲ್‌ಖಾನಾ, ಜೇಹಲ್‌ಖಾನಾ]

ಜೀಲು 'ಜೈಲು' ನೋ.

ಜೀವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರಮಾಡು : ಸುರಾಯನಂದನನೊಲವಿನಲೆ ಗಾಂಡೀವವ ಜೀವಡಿಸಿ (ಕುಮಾ.ವಿ. ೬-೫೦). [ಜೀವಡೆ$_1$ (<ಜೀವೊಡ್ಡೆ) + – ಇಸು$_3$]

ಜೀವಡೆ 'ಜೀವೊಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಜೀವಡೆ 'ಜೀವೊಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಜೀವಡೆಗೆಯ್ 'ಜೀವೊಡೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಜೀವಡೆಗೈ 'ಜೀವೊಡೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಜೀವಣ, ಜವಣ. ಜೀವಂಣ, ಜೀವಣಿ, ಜೀವಳಿ (ನಾ). ೧. ಊಟ ; ಆಹಾರ ; ಭೋಜನ : ಅಂಬುಜಸಂಭರಧಂ ತನಗೆ ಗಾವಣ ಜೀವಣಮತ್ತ ವಿಘವ್ರಮಾಸ್ಯಾಂಬುಜಗಧಮೆಂದಱಿ ಬಗ್ಗಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೭) : ಹಯ ದಂತಿಶಾಲಿಗೆ ಪೋಗಿ ಭಕ್ಷವಿಗೆ ಕುದಿವ ಜೋಳದ ಜೀವಣವ ಪೊಯ್ಯಲು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೪-೪೧) ; ಎಲ್ಲಾದರೂ ಡಿತಣ, ಜೀವಣ ಇದ್ದುಬಟ್ಟರಂತೂ ಅವಳೆ ತಾಯಿಗೆ ಇಲ್ಲದ ಭಯವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಜಜ್ಞೇ. ೦೩೬). ೨. ತುತ್ತು ; ಗ್ರಾಸ: "ಜೀವಣಂ, ವಳಗೆ, ಕವಳಂ—ಈ ೩ ತುತ್ತಿಂಗೆ ವೆಸರ್" (ಶಬ್ದಾ. ೩೨-೪೬) ; "ಜೀವಣಮೆಂಬನೆ ಜೀವಿಸಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ" (ಶಬ್ದಾನು.೯೦). ಜವಣ: ೧. ಎರಡು ಪದಂಗಳಱಳ್ಳೊಕ್ಕೆ—ಅವನಜೀವನಂ-ಅವಜವಣ (ಕಮದ. ೩೮೯ ಪ್ರಯೋ). ಜೀವಮಣ : ೧. ತಿಂಗಳಿಗಮ್ಮೆ ಜೀವಮಣವ ಸಲಿಸುತ ಕೊಂಬುತ್ತು ವತ್ಸರಂ ಕಾಮವಿದ್ಧಂಗೆ ಸುಜ್ಞಾನ ಮೊಳಗಿರಲು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೯-೦೪). ಜೀವಣಿ : ೨. ನಂದೊಣವಂದರು ಜವಗೆ ಜೀವಣಿ [ಪಾಶಾಂ. ೫೫]ಯಾದರೇ ಕಲಿಭೀಮನಿದಿರಲೆ (ಭಾಮಾಕ. ೦೩-೦೧). ಜೀವಳಿ: ೧. 'ಜೀವಳಿಗೆಯ್' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಜೀವಣ./ ಸಂ.ಜೀವನ]

ಜೀವಣಶಾಲೆ (ನಾ). ಊಟದ ಮನೆ ; ಭೋಜನಗೃಹ : ಓಲಗಶಾಲೆ ಪೂಗಿಡುಗಳೋಗಳ ಜೀವಣಶಾಲೆ ಮತ್ತ ಭೃಂಗಳಿಗೆ . . . ಎನಲೊಪ್ಪುವ ವಲ್ಲಿಯ ಪುಷ್ಪವಾಟಗಳ್ (ಕುಪ್ಪಳ. ೩-೩೦) ; ಯತುಗಳ ಸೆಜ್ಜೆ ತುಂಬಿಗಳ ಜೀವಣಶಾಲೆ (ವಿರೂಪಾ. ೩೭) ; ಸಾರಮೇಯಗಳ ಜೀವಣಶಾಲೆಯಂದನೆಲಾ ರುದ್ರಭೂವಿಮಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಕ್ರಿಶಾಂ. ೪-೧೦) ; ಧರೆಯ ಮಹಾರಣ್ಯವಲ್ಲ ಜೀವಣಶಾಲೆ ಶರಧಿ ವಾಹಗಳೇ ಭೃಂಗಾರಂಗಳು (ಕೃಶಿ. ೫-೭೩-೩).

[ಜೀವಣ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಜೀವಣಸಾಲೆ (ನಾ). = ಜೀವಣಶಾಲೆ : ನೆರೆದ ತುಂಬಿಯ ಜೀವಣಸಾಲೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಸುರತಾಲಯಂ (ಲೀಲಾವ.೬-೯೩) ; ಇದು ಮನಸಿಜ ಮೋಹನ ಮಂತ್ರಾಲಯಮಿದು ಗಾಳಿಯ ಗುಣದಾಗರಮಿದು ತುಂಬಿಯ ಜೀವಣಸಾಲೆ (ಅಜಿತ. ೪-೩). [ಜೀವಣ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಜೀವಣಿ, 'ಜೀವಣ' ನೋ.

ಜೀವಣಿ$_2$, ಜವಣಿ (ನಾ). ಸತ್ಪವರನ್ನು ಬದುಕಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸಂಜೀವಿನಿ : (೪). ಜವಣಿ : ಅದರೊಳಂ ಕಲ್ಪಲತೆ ಸುರತರುವ ಸುರಧೇನು ವುದಿಪಿವ ಜವಣಿ ಗಿದಗಳಮಳ ಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಬಹುಗುಂಡುಗಳ್ (ನಪಪೂ. ೩-೦೫). 'ಮಱುಜೀವಣಿ' ಪರಾ. [?]

ಜೀವಣಿಕೆ 'ಜೀವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಜೀವಣಿಗೆ, (ನಾ). = ಜೀವಣ : ದಾವಣಿಗಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗುತ್ತ್ಯವಮವಪ್ಪ ಜೀವಣಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಕ್ರಿಶಾಂ. ೦೩-೦೦೮) : ಭಕ್ಷವಂ ಬೇಡಿ ಬರೆ ಜೀವಣಿಗೆ ಲಾಯದೊಳ್ ಕುದಿವುದಂ ತಂದಿಕ್ಕೆ (ಲಕಿಚಿ. ೩೩-೪೯).

[ಜೀವಣಿ (<ಜೀವಣ) + – ಗೆ]

ಜೀವಣಿಗೆ$_2$, ಜೀವಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸಿಹಿಹಾಲೆ : "ಜೀವಣಿಗೆ[ಪಾಶಾಂ. ೫]ಮಾಧುರ್ಯಂಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೬). ನೆಲ್ಲಿ

ಜೀವಣಿಗೆ ಜೀವಣಿಗೆ . . . ಪೇರ್ಮಳೆಗಳೊಳು ವಲ್ಲರಿಗಳುಂ ಪರ್ವಿ ಜಠ್ರಂಬ ಕಾನನವ ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಿತರಾದರು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩-೦೩೦). ೨. = ಜೀವಣಿ: ಓಡರಿಸೆಗಂ ಮುಂಜಾದಿ ಸುಳವನುಡಿಯಲೀಯದೆ ಕೀಳ್ವ ಮದ್ದನು ಗಿಡಿವ ಜೀವಣಿಗೆಯೊಳು ಸಪ್ಪಾಣಿಸುವ ದುರ್ವಣಂವ ತೊಡಿದು ಕಟ್ಟುವ ಹಸ್ರಿವೈದ್ಯರ ಗಡಣ (ಶುಪ್ರಾ. ೧೬. ೩-೪೦). ಜೀವಣಿಕೆ : ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[<ಸಂ. ಜೀವನಿಕಾ]

ಜೀವಣಿಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಊಟಮಾಡು ; ತುತ್ತುಗೊಳ್ಳು : ಗುಣವಂಯದ ಗರುವಾಯಿಯಲಿ ಜೀ[ಪಾಶಾಂ. ೮೫]ವಣಿಗೆಗಂಬಯ ಭೂತದಿಂದ್ರಿಯ ಗಣಂ-ಬಡಿ (ಶುಪ್ರಾ.೫. ೯-೦೫). [ಜೀವಣಿಗೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜೀವಳಿ 'ಜೀವಣ' ನೋ.

ಜೀವಳಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಉಣಬಡಿಸು; ಊಟಹಾಕು: ಪೊರೆವಳಿಕಳಭಗಳಿಗೆ ಜೀವಳಿಗೆಯ್ವ ಮರುತನ ಮೈಗೆ ಕಂಪಿಡುವ ಲಲರ ವಲ್ಲರಿ ಹಬ್ಬುಬಿಡುವಾ ಇವ್ಮಾವನೆಸೊವೆನೇಸದಱ ವರ್ಣನವ (ನೀಮಾಕ. ೦-೬೦).

[ಜೀವಳಿ (<ಜೀವಣ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೀವೊಡ್ಡೆ, ಜಯವೊಡ್ಡೆ, ಜೀವಡೆ, ಜೀವೆಡ್ಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಠೇಂಕಾರ ಮಾಡು ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ ಮಾಡು : ವಜ್ರಕಾಂಡಮಂಬ ನಿಜವಿಷಯ ಕಾರ್ಮುಕಕ್ಕೆ ಸುರಕಿರಕಾನಾಕಾರಿಯಪ್ಪ ನಿಜಭುಜಾದಂಡಮಂ . . . ನೀವಿ ಜೀವೊಡದಾಗಳ್ (ಅರಿಪು. ೧೩-೩೬ ಪ) : ಬಿಲ್ಲಸಪ್ರತಿಮಪ್ಪಂ ವಿಜಿಸಿ ನೀವಿ ಜೀವೊಡೆಯೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೪) ; ಘಸಣ್ಯಾನಿವಂದ ಭುಂಗಳ್ಗೆ ಜೀವೊಡೆದಂ ನಿಜಚಾಪದಂಡಮಂ (ಪಂಂಡಮಾ. ೩-೩೦) ; ಬಾಲನೆನ್ನದಿರೆನುತ ರಿವುಳಿಬಟಭಾಳಲೋಚನನಿನಿಸುವರ್ಜುನ ಬಾಳಗಿನುತುದ್ದಂಡ ಕೋದಂಡ ವನು ಜೀವೊಡೆಯೆ (ಶುವ್ಯಾದ್ರಿಪ. ೪-೩೭) ; ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು ಜೀವೊಡೆದಂತೆ ಪಾಡಿದರೊಬ್ಬರಿಬ್ಬರಿಂವ ನುಂಬನೆಸಳು (ಭರಣ. ೦೩-೩೯). ಜಯವೊಡೆ : ಬೆಮವರಿಂ ಜಯವೊಡೆದ ರವಕ್ಕರ್ಮಕಂ ಕಂಸಚಾಪಂ (ಆಗಿ. ೬-೪೦). ಇ ಇದು ಧ ಂ ದ ಸ್ಸಿ ಗಾ ಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವ್ಯತ್ಯಾಸ. ಜೀವೆಡ್ಡೆ : "ಜೀವಡೆ (ಜೆ+ಪಡೆ) (ಜೀವೊಡೆ) -ಶಿಂಜಿನೀ ಪ್ರಹರಣೇ (ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಶಬ್ದಮಾಡಿಸು)" (ಕಪಾಲಾ): ವೀರಕೈಲಾದಂಡವನು ನೀಡಿದವರಿತ್ತೆಲಂ ಕಪಿ ಭಟಾವಳಿ ನಾರಿಯನು ಸರಂಗಿಗೆ ತೊಡಿದಿದ ತೀವಿ ಜೀವಡೆದ (ಶಾತಿರಾ. ೦೬-೩೦) ; ಪಿಡಿದು ಚಾಪವನೆಱೆಂಸಿಯ ಜೀವಡೆಯ . . . ಗಿರಿ ಕೆಡದುರಂಳಿವವೆ (ಜಾಲ್ಹಣ. ೦೦-೬೯) ; ಬಿಲ್ಗಳ ಜೀವಡೆದು ತಿರುವಿನಲಿ ಶರ ಗಳನೊಸಲಿ (ಕೋಗಡಣ. ೩೦-೬). [ಜೀವ್ಞ + ಪೊಡ್ಡೆ$_1$]

ಜೀವೊಡ್ಡೆ$_2$, ಜೀವಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ : "ಜೀವೊಡೆಯಂದು ಜ್ಯಾರವಂ" (ಶಪೂ. ೦೩) ; ಮದನನ ಬಿಲ್ಲ ಜೀವೊಡೆ ವಿವಂಚಿಯು ಬಂಚದ ನೆಂಣ್ಬು . . . ಎನೆ ನೆವಳರಿಂದುಡಸಿ.ನೂಲ ತೊಂಗಲಿಂ ಮೃದುರವದಮಳಕ್ಕೆ (ಆಂಪು. ೪-೩೦) ; ಜೀವೊಡೆಯ ರಘುವಿಯ ತೆಬ್ಬುಗಳ ತೆಗೆವರಳಿಗೋರಿನ ಕೊಬ್ಬಿನಾಳೆಚ್ಚಾದಿತು (ಉವ್ಯಾಧೀ. ೪-೦೨). ಜೀವಡೆ$_2$: ೧. ಆತನ ಕುದುವಿಲ್ಲ ಜೀವಡೆಗೆ ಬಿಗುರ್ತಂತೆ ಕಣ್ಮುಕುಳಿಸುವುವು (ಕಾದಂಂ. ೭೭೦) ; ಪಡೆ ಪೆಬಱ್ ಸರಿದುದಾ ಜೀವಡೆಯ ಪಟುವ್ಯವಿಗೆ (ಉಸುಮಾ. ೦೦-೬೯) ; ಇದೆ ಕಿರೀಟಿಯು ಬಿಲ್ಲ ಜೀವಡೆಯುದ್ಭತಿತಾವ್ಯನ ಸಿಂಹನಿರ್ಜನೆಯುದೆ ಮುರಾರಿಯು ಮನಕೆ ಮುಂಚಿಪ ಹೆಯುದ ಖುರನಿನದ (ಉವ್ಯಾದ್ರಿಪ್ರ. ೦೦-೯) ; ಬೊಬ್ಬೆಯಾರ್ಭಟಿ ಬಿಲ್ಲ ಜೀವಡೆ ಹೆಯುಗಳ ಕೊಬ್ಬಿನ ಬಲು ಹೇಷಿತದಾ ಅಬ್ಬರ (ಕಂಪಿ. ೦೬-೩೦). ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಹೊಡೆತ ; ಸಿಂಜಿನಿಯ ಪ್ರಹರಣ : ಜೀವಡಗಳ ವುಗ್ಗಳಿಂ ತೊರೆವ ನೆತ್ತರ ಕಯ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೮೩). [<ಜೀವೊಡ್ಡೆ]

ಜೀವೊಡೆಗೆಯ್ತ್, ಜೀವದೆಗೈ, ಜೀವದೆಗೈ (ಕ್ರಿ) : = ಜೀವೊಡ್ಪೆ : ಕದಿ ಖಂಡಂ ಮಾಡುವಂ ಚಕ್ರವಾನೆಡೆಯೊಳಿನುತ್ತುಂ ಧನುರ್ದಂಡಮಂ ಜೀವೊಡೆ ಗೆಯ್ದುಂ (ಪಂಂಪಾಮ. ೦೮-೭೬) : ಭೀಕರಮಮಾರಿ ಶಿಜಿನಿಗೊಸಿರ್ದ ಪಿನಾಕವ ಜೀವೊಡೆಗೆಯ್ದೂ (ಮೋಕಶ. ೩೯-೨೨) ; ನೆಗಸಿರೋಚಿನನಾರ್ದ ಶಾರ್ಙ್ಗವ ಬಲಿದು ಜೀವೊಡೆಗೆಯ್ದೆ ಲೋಕವನಳಿಸುವ ದನಿ ಮಾಯ ವಾದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ.೨೯-೬೩). **ಜೀವದೆಗೆಯ್ತ್** : ಮದಗಜವಿಂತು ಬಂದುದ ಕಂಡು ಸ್ಮರಿಸುತ ಹದವಿಲ್ಲ ಜೀವದೆಗೆಯ್ದುಂ (ಮೋಕಶ. ೩೪-೬). **ಜೀವದೆಗೈ** : ಆಜಾರವೆಂಬ ಬಲ್ಲಿಗೆ ವಿಜಾರವೆಂಬ ನಾರಿ ಸಮತೆಯೆಂಬ ತಿರುವ ಮೆಟ್ಟಿ ಜೀವದೆಗೈದು (ಕಬ್ಬಿಪ. ೪. ೬೪-೦೪೦) ; ಒದಱೆ ಜೀವದೆಗೈದು ಬಾಣವ ಕಿದಱಿದನು (ಅಜಪು. ೧೦-೨). [ಜೀವೊಡ್ಪೆ + ಕೆಯ್ ೧]

ಜೀವೊಡೆವೊಯ್ (ಕ್ರಿ) : = ಜೀವೊಡ್ಪೆ : ದಿಶಾದಶ ಪ್ರಕರಣಂ ತಾನೆಂಬನಂ ನೀವಿ ಜೀವೊಡೆವೊಯ್ದಂ ವೈರಿಕುಲ ಚಿತ್ರಾ ಭಂಗ ಮಂ ಶಾರ್ಙ್ಗಮಂ (ಅಪಪು. ೦೧-೦೩). [ಜೀವೊಡ್ಪೆ + ಪೊಯ್ ೧]

ಜೀಱ್ಕಮಧು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅತಿಮಧುರ ; ಮಧುಕ : ಜೀಱ್ಕ ಮಧು ಅತಿಮಧುರ (ಪ್ರಾಹಿಗಿ. ೩೯-೭೭೯).

[< ಸಂ. ಯಷ್ಟಿಮಧು]

ಜೀಱ್ಪೆ 'ಜೀಟ್ಪೆ ನೋ.

ಜೀಱ್ಮ (ಗು). ೧. ' ಹಿರಿಯ ; ದೊಡ್ಡ : ಜೀಱ್ಮಪುತ್ರ (ಕೂಪ್ರ). (ನಾ). ೨. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ವರ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳು : ವೈಶಾಖದಲಿ ಲಾಭವ ಜೀಱ್ಮದಲ್ಲಿಯು ಲೇಸು (ಗಗಶಾ. ೪-೬೩). [< ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠ]

ಜೀಱ್ಞಾಂಸ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಾಲು,– ದೊಡ್ಡ ಪಾಲು : ಮೂಱಲು ಪಳ್ಳವಾಯ್ಗಾಲು ತೆಂಕಲುದ್ದಿಯಕಾಲು ಪಡುವಲು ನಾರಾಯಣಯ್ಯನ ಜೀಱ್ಞಾಂಸದ ಭೂಮಿ (ಕಇಶ.೭೯-೦೬-೩೯: 1088). [< ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಂಶ]

ಜೀಟ್ಪೆ 'ಜೀಟ್ಪೆ', ನೋ.

ಜೀಟಱೆ 'ಚಿಱರೆ' ನೋ.

ಜೀ, ಜೀ೧ (ನಾ). ಜಯಜಯಕಾರ; 'ಜಯವಾಗಲಿ' ಎಂಬ ಹಾರೈಕೆಯ ನುಡಿಯ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. 'ಜೀಗುಡು' ಪರಾ. ಜೀ೨ : ಹರುಷದಿಂ ಜೀಯೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳನುತಿಸುವಿಂದಿಲೆಳ್ದನು ವರಮು ನೇಮೀಶ್ವರನ ಚರಿತವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ ೦-೩೫). [< ಸಂ. ಜಯ]

ಜೀಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಯಜಯಕಾರ ಮಾಡು : ಜನ ಮಂ ಡಳ ಜೀಗುಡುತ್ತಿರ್ಪ (ಕೂಪ್ರ). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಬಹಿಷ ಭೇರಿಗಳ್ ಜೀಗುಡಲ್ಕಾ ದನಿಗೆ ದನಿಗೊಟ್ಟು ದಿಕ್ಕುಗಳ್ಗೊಂಕಾರಗೈದುವಾಗಳ್ (ಧಶ. ೦-೦೩). [ಜೀ + ಕುಡು, (<ಕೊಡುಪ್ಪು)]

ಜೈತ್ರ (ಗು). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆದು; ಜಯಶಾಲಿಯಾದ; ಯಶಸ್ವಿಯಾದ: ರಾಜಪುತ್ರಿಸ್ಮತಿವಧುವಧುರಾಪಾಂಗಜೈತ್ರಾಂಗಜಾಸ್ತ್ರಂಗಳ ಕೋಳಂ ನೂಸಿತ ವೈಮನಂ ನಿಮಿರ್ದೆಡೆಯೊಳ್ ದೃಢ್ಯಯಂ ಕಾವನಾವಂ (ಅಧಪು. ೪-೩೦). (ನಾ). ೨. ಗೆದ್ದವನು ; ವಿಜಯಿಯಾದವನು. ಪಿ. ಗೆಲವು; ಜಯ. 'ಜೈತ್ರಕಥೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೈತ್ರಕಥೆ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಕಥೆ : ತೀವಿದೊಲವಿನ ದಂಪತಿಗಳಾಗಿ ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಜೀವಿತವ ಜೈತ್ರಕಥೆ (ಬುಂಶಿ. ೫೪೩). [ಜೈತ್ರ + ಕಥೆ]

ಜೈತ್ರಧ್ವಜ (ನಾ). ಜಯದ ಗುರುತಾದ ಧ್ವಜ,–ಬಾವುಟ: ನಿನ್ನ ವಿಜಯ ಪ್ರಾರಂಭದೊಳ್ ತೋಕೆಗೆತ್ತಿದ ಜೈತ್ರಧ್ವಜಮೆಂದು ತೋಱ ತಜದಿಂ (ಅಧಪು. ೦೦-೦೭). [ಜೈತ್ರ + ಧ್ವಜ]

ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ : ಪುಷ್ಕಾಕರ ಬಲವಿಜಯೋದ್ಭವ ಕಂದರ್ಪ ಲೀಲಾಕರನಾದಂ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೋತ್ಸವದೊಳಖಿಲ ಪೃಥ್ವೀ ಭೂಮಂಡಲೇಶಂ (ಅದಪು. ೦೩-೬) : ಮುಂದೆ ಶಾಂತೀಶ್ವರನ ದಿಗ್ವಿಜಯ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ರಭಿಮಹಾರಾಜನ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸು ತ್ತಾನೆ (ಶಾಶಿ. ೦೦೪) ; ಆಗಾಧ ಸಂದಣಿಯೊಂದಿಗೆ ರಾಯ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ ಹೊರಟನು (ಅಳಿಳ. ೩೦). [ಜೈತ್ರ + ಯಾತ್ರೆ]

ಜೈತ್ರರಥ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವ ರಥ ; ಗೆಲ್ಲುವ ರಥ : "ಗೆಲ್ಲ ರಥಮಾಳ್ಕೊಟ್ಟೆಲೆಲು ಜೈತ್ರರಥಮಕ್ಕುಂ" (ಜಂಗರಾ. ೮೪-೨೪).

[ಜೈತ್ರ + ರಥ]

ಜೈತ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಜಯದ ದೇವತೆ ; ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಮಹೀಚಕ್ರ ಸಂಸ್ಪೃತೋರ್ಮಾಂಡಲ . . . ದಿಗ್ವಿರ್ತಿ ಜೈತ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಭರತ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಕ್ರಮೂಲವಲ್ಲಭಂ (ಆಳ. VI, ಚಕ್ರವ. ೦೩೦-೬೭ : 1187).

[ಜೈತ್ರ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ಜೈತ್ರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವ ಅಸ್ತ್ರ; ಗೆಲ್ಲುವ ಅಸ್ತ್ರ: ಜೈತ್ರಾಸ್ತ್ರನ್ನಿನಗೀ ಚಕ್ರರತ್ನದಿಂ ವೆಜಕುಂಟೀ (ಅಬಪು. ೦೪-೦೨).

[ಜೈತ್ರ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜೈತ್ರೋರ್ವರೆ (ನಾ). ಜಯದ ಭೂಮಿ : ಮಳಯಾನಿಳಂ ಸುಳಿದು ಕಾಲ್ಗೇವಮಂ ವಿಮ್ಮುಭೂಪನ ಜೈತ್ರೋರ್ವರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದು ಕಾವೇರೀನದೀತೀರದೊಳ್ (ಅಳ. V, ಜಾಸಂ. ೫೬-೯ ; 1170).

[ಜೈತ್ರ + ಉರ್ವರೆ]

ಜೈದ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಬೆಳ್ಳಲ್ಲಿ ಗೆಱೆಯೂ ಒಳಗೆಱೆಯೂ ಪಳ್ಳದಾ ಕೂಡಲ್ಬಲ್ಲಕ್ಷಿಣ ಪಶ್ಚಿಮಾಯಾನ್ತಿಶಿ ಜೈದರಾ ಕೆಯ್ಯಾ ಬೆಳ್ಗಲ್ಮೊಱೆಯು (ಅಳ. IV, ಜಾಗಸಂ. ೮೫-೬೨ : 776).

[?]

ಜೈನ (ಗು). ೧. ಜಿನನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,–ನೇರಿದ. (ನಾ). ೨. ಜಿನಮತದ ಅನುಯಾಯಿ ; ಜೈನಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಜೈನನನುಪೇಕ್ಷಿಪೊಡಂತವ ಜೈನನೆ (ಸಮುಚ. ೪-೬೩); ಪಿಡಾಕಭವನವನೊಬ್ಬ ಜೈನನು ಕೆರಹುಗಾಳ್ಪರಿ ನೀಕರಿಸಿ ಹುಗಲೊಳಗೆ (ಬಸಪು. ೪೮-೦); ಹಿಂದು ಜೈನ ಮುಸ್ಲೀಮ ಕ್ರೈಸ್ತ ರಾವೆಂಂದೇ ಬಾಂಧವರು (ಗೀವಿಂ. ೪೬-೪). ಪಿ. ಜೈನ ಗುರು : "ಜೈನರ್ ದಿಗಂಬರರ್ ಜೀವರ್ ಮಲಧರರ್ ತಾನಱವರ್ ಕ್ಷಪಣರಿನೆ ಗುರು ಗಳಕ್ಕುಂ" (ಜಂಗರಾ. ೬೬-೦). ೪. ಜಿನ ; ಆರ್ಹಂತ. 'ಜೈನಗೃಹ', 'ಜೈನಬಿಂಬ' ಪರಾ. ಪಿ. ಜೈನಮತ ; ಜೈನಮತದ ಅಥವಾ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ತತ್ತ್ವ: ಪುರುಳ್ವಲದಂಗೆ ಜೈನಂ ದಿಸಿರೆಕೊಂಡುಂ ದುಶ್ಚರಿತ್ರಮಂ ಬಿಡದುದಱಿಂ ಚಿರತಲಂ ನಿಲಲಱಿಯದುಮಿ (ಸಮುಚ. ೪೨-೩೮) : ಜೈನವೇ ಸಿದ್ಧ ಬುದ್ಧ ನಾರಕಿಗಳು ಎಂಬ ಪುರುಷತ್ರಯಲಕ್ಷಣಾಗಳಂ . . . ಪ್ರತಿ ಪಾದಿಸುವುದು (ವಿಚಿಗಳ. ೪). [ಸಂ.]

ಜೈನಗೃಹ (ನಾ). ಜಿನ ದೇವಾಲಯ ; ಜಿನಾಲಯ ; ಬಸದಿ : ದೆಸೆಗಳ್ ಪರ್ಚದೆ ಪೊಟ್ಟನಾದುವರಿಳ್ಕಲಿನ್ನೆಗಂ . . . ವಸುಧೇಗಾ ಕಲ್ಪಾಂತ ಮೆಂಬಂತು ಮಾಡಿಸಿದಂ ಜೈನಗೃಹಂಗಳಂ (ಅಧಪು. ೦೩-೪೭).

[ಜೈನ + ಗೃಹ]

ಜೈನಗೇಹ(ನಾ).=ಜೈನಗೃಹ: ಗಿರಿರಾಜಗಗೆಱ್ಪು ಜಗಗೊಟ್ಟುವೊಲಿಸೆದುದೇಂ ದಿವ್ಯವೋ ಜೈನಗೇಹಂ (ಜಾಹಿಪು. ೨-೦೦೬); ನವರತ್ನ ವಿನಿರ್ಗತನೂತ್ನ ಜೈನಗೇಹಮನತಿಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ ಬಲವದಂ (ಭುಪ್ರಪು. ೩-೭೫).

[ಜೈನ + ಗೇಹ]

ಜೈನಜನ (ನಾ). ಜೈನಮತದ ಜನ : ಜಯಶ್ರೀಗೊಲವನೀಯ ನೆಟ್ಟಂ ಭೂಗಧಿಪತಿ ಜೈನಜನಮನೋಹರಚರಿತಂ (ಕಂಪ್ರಪು. ೨-೦) : ಕಾಣದೆ ಮುಂದಂ ದೆಸೆಗಟ್ಟಿ ಜೈನಜನಕೆಲ್ಲಂ ಲೇಪಚಲಂ ತಾನೆನಲ್ಕುದಯಂಗೆಯ್ದುವ್ ನ್ (ಅಳ. VIII, ಸೂಕಾ. ೨೮-೮೫ : 1208). [ಜೈನ + ಜನ]

ಜೈನತನ (ನಾ). ಜೈನಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ ; ಜೈನನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಅವನ ಮಕ್ಕಳ್ಗಡ ಮಾರ್ತಾಂಡಂಗೆ ಭಕ್ತರೆನಿಪಾ ಭಂಡಂಗಂ ಜೈನತನದ ಪೆಸರೆಂತೆಸೆಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಉತ್ತಮದ ಜೈನವೆಸರೆಂತೆಸೆಗುಂ] (ಸಮಪ. ೪-೦೨೫). [ಜೈನ + – ತನ]

ಜೈನದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು,–ಪಡೆದವನು: ನಾನಾ ವಿಧದಿಂದಮೇಂ ನಮೆದು ನಾರುಗಿದಿರ್ಪರೋ ಜೈನದೀಕ್ಷಿತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೨೯). [ಜೈನ + ದೀಕ್ಷಿತ]

ಜೈನದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸದ ದೀಕ್ಷೆ,–ವೈರಾಗ್ಯದ ದೀಕ್ಷೆ : ಜಗನ್ನುತ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭಗುರುಪಾದಮೂಲದೊಳೆ ಕೊಂಡನಖಂಡಿತ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩೯). ೨. (ಆಲಂ). ಅಹಿಂಸಾವ್ರತ : ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯ ಹಿಡಿದುದೆನ್ನ ಸಮಾನ ಸುಭಟರು ಜಯಸಿರಿಯ ಸಂಧಾನ ಮುಱಿದುದು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೫-೦೪). [ಜೈನ + ದೀಕ್ಷೆ]

ಜೈನಧರ್ಮ (ನಾ). ಜಿನನಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮ : ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಜೈನಧರ್ಮವು ಅಹಿಂಸೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಜೈನಪ. ೬) ; ಜೈನಧರ್ಮವು ವಿಶ್ವದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೦೬೮). [ಜೈನ + ಧರ್ಮ]

ಜೈನಬಸ್ತಿ (ನಾ). ಜೈನರ ಬಸದಿ,–ದೇವಾಲಯ ; ಜಿನಾಲಯ: ಹಲಸಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜೈನಬಸ್ತಿಯು ಕದಂಬರ ಕಾಲದ ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನ ಕಟ್ಟಡವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಭಾರದ. ೫೦೦). [ಜೈನ + ಬಸ್ತಿ (<ಬಸದಿ)]

ಜೈನಬಿಂಬ (ನಾ).=ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ : ಪೂಸಮುತ್ತಿನ ಮಂಡಪದೊಳಗೆಸೆವ ಕನತ್ಕನಕ ಪೀಠದೊಳ್ ವಿಧಿಸಹಿತಂ ಮಿಸಿಸಿ ಬಟಿಕ್ಕರ್ಚಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ ಮಣಿಮಯ ಜೈನಬಿಂಬಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೦). [ಜೈನ + ಬಿಂಬ]

ಜೈನಮತ (ನಾ). = ಜಿನಮತ : ಜಿನರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಮತವು ಜೈನಮತವು (ಜೈನಧ. ೦). [ಜೈನ + ಮತ]

ಜೈನಮುನಿ (ನಾ).=ಜಿನಮುನಿ : ಜೈನಮುನಿ ಸಂಕುಲವಿದೆವ್ಮೊಡನಬ್ಬಲೂರೊಳು ಮಲೆವುತಂ ಪ್ರತಿದೋಱಿಯಾಡಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೩೦).
[ಜೈನ + ಮುನಿ$_3$]

ಜೈನವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮದ ಆಚರಣೆ,–ವ್ಯವಹಾರ : ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲಾಪರಿಮಿತಾದ್ವಯಶೂನ್ಯಮಾಯಾಕರಣವಿದ್ವಿಷ ಜೈನವೃತ್ತಿಯೊಳಿಂತು ತರ್ಕಿಸಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೦೧). [ಜೈನ + ವೃತ್ತಿ]

ಜೈನಶಾಸನ (ನಾ).=ಜಿನಶಾಸನ : ತದನಂತರದೊಳ್ ಜೈನಶಾಸನ ಚೂಡಾಮಣಿ ಶ್ರೀದೇವಂ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನಿಂದ್ರಾಣಿವೆರಸು ತನ್ನ ವಿಮಾನಕ್ಕೆ ಬರ್ಪುದನಱಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೦). [ಜೈನ + ಶಾಸನ]

ಜೈನಸಮಯ (ನಾ).=ಜಿನಸಮಯ : ಶ್ರೀಮದಶೇಷ ಜೈನಸಮಯೈಕ ಶಿರೋಮಣಿ ಸರ್ವಜೀವರಕ್ಷಾಮಣಿಯೆಂದು ಭವ್ಯತತಿ ಬಿಚ್ಚಳಿಸುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೦ ಪರಿ). [ಜೈನ + ಸಮಯ]

ಜೈನಸ್ತವ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತನ ಸ್ತುತಿ; ಜಿನಸ್ತುತಿ: ದೇವತೂರ್ಯನಗದೇವೀಗೀತ ಜೈನಸ್ತವ ಸಮುಪಹಿತಾತ್ಮೀಯಚಿತ್ತಂ ವಿಲಾಸಂ ಮಿಗೆ . . . ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ ಬಂದನಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೪೩).
[ಜೈನ + ಸ್ತವ]

ಜೈನಾಗಮ (ನಾ). ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತ : ಸೂಕ್ತಂ ಭವ್ಯಜನ ಪ್ರವ್ಯಕ್ತಂ ಜೈನಾಗಮೋಕ್ತಮಿಂ ನಿನಗೆ ಮದೀಯೋಕ್ತಮಿವೆರ್ದೆಯೋಳ್ ನೆಲಸುಗೆ (ಆದಿಪು. ೫-೬೦). [ಜೈನ + ಆಗಮ]

ಜೈನಾಗಮವಿದ (ನಾ). ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು,–ತಿಳಿದವನು: ಜೈನಾಗಮವಿದರಂ ಸಾರದೆ ಪೋಗಿ ಕುಲಿಂಗಿಗಳನೀ ಜನಂ ಸೇವಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩೫). [ಸಂ. ಜೈನಾಗಮವಿದ್]

ಜೈನಾಗ್ರಹಾರ (ನಾ). ಜೈನರ ಅಗ್ರಹಾರ ; ಜೈನರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ವಾಸಮಾಡುವ ಗ್ರಾಮ: ಪಲವು ಜೈನಾಗ್ರಹಾರಂಗಳನಾಗಳ್ ಕೊಟ್ಟನಲ್ಲಿ ರತ್ನತ್ರಯ ಮಂಜುಳ ಜೈನೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಬಳಗಕ್ಕೆ (ಬಾಧಪು.೧೬-೩೮೦).
[ಜೈನ + ಅಗ್ರಹಾರ]

ಜೈನಾಚಾರ್ಯ(ನಾ). ಜೈನರ ಆಚಾರ್ಯ,–ಗುರು: ತಿರುವಾಕರೀಶನೆನಿಪ್ಪ ಜೈನಾಚಾರ್ಯನೊರ್ಬನು ಜನಸಮಯಮುಖ್ಯನು (ಬಸಪು. ೪೯-೨೬).
[ಜೈನ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಜೈನಾಲಯ (ನಾ). = ಜೈನಗೃಹ : ಮುನೀಂದ್ರರಿಲ್ಲದಗಮಿಲ್ಲಾತೋದ್ಯದುದ್ಯೋಗಮಿಲ್ಲದ ಜೈನಾಲಯಮಿಲ್ಲ ನೋಡದಱೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೩೩). [ಜೈನ + ಆಲಯ]

ಜೈನುಂಡೆ 'ಜೇನುಂಡೆ' ನೋ.

ಜೈನೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಜಿನನ ಮಾತು; ಅರ್ಹಂತನ ವಚನ: ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಭಾವನೆ ಜೈನೋಕ್ತಿಯೊಳಾಗೆ ದುರ್ಗತಿಗಮಾ ಜೀವಕ್ಕಮೇಂ ಸಮ್ಮದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೦೨). [ಜೈನ + ಉಕ್ತಿ]

ಜೈಮಿನೀಯ (ಗು). ೧. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಧರ್ಮಮೀಮಾಂಸೆ; ಆರು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪೂರ್ವ ಮೀಮಾಂಸೆ : ಈ ಮೂಲ ತತ್ವಾನ್ವೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ . . . ಯೋಗ, ಜೈಮಿನೀಯ, ಔಪನಿಷದಗಳೆಂಬ ಆರು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯). ೩. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯ ಅನುಯಾಯಿ ; ಮೀಮಾಂಸಕ. [ಸಂ.]

ಜೈಲು, ಜೇಲು (ನಾ). ಸೆರೆಮನೆ ; ಬಂದಿಖಾನೆ ; ಕಾರಾಗೃಹ : ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷದವನು ಕಳ್ಳನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಜೈಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೬೫) ; ಜೈಲಿನಲಿ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಕ್ರೂರದರ್ಪದಲಿ . . . ಮುಂದಿಟ್ಟ ಕಾಲ ಹಿಂದೆಗೆಯದಳಿವವನು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ (ಪಾಂಪಜ. ೨೦). **ಜೇಲು :** ಜೇಲಿನ ವಾತಾವರಣ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಉಸಿರುಕಟ್ಟುವ ವಾತಾವರಣ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೪). ಜೇಲಿನ ಗೋಡೆ ಹಾರಲಿಕ್ಕಾಗಲಿಲ್ಲ (ಭಾರತಿ. ೮೦). [←ಇಂ. Jail]

ಜೈವ (ಗು). ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 'ಜೈವಕ್ರಿಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೈವಕ್ರಿಯೆ (ನಾ).ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿಯೆ: ಜೈವಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಾಗುವ ಅಂಗವೃದ್ಧಿ, ಒಂದುಗೂಡಿಕೆ (Accretion. ಇಂಕನಿ.). [ಜೈವ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಜೈವಾತೃಕ (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ದೀರ್ಘಾಯು: "ಜೈವಾತೃಕನುಮಾಯುವಂತನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೦೮). ೨. ಚಂದ್ರ: "ಇಂದು ಜೈವಾತೃಕಂ . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೧-೪) ; ಶರಧಿಯೊಳು ಜೈವಾತೃಕಂ ಪುಟ್ಟಿ ಜಗಕೆ ಪ್ರಭೆ ಮೆಱೆವಂತೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧-೨೨). ೧, ೨ : ನಾಡಿಗರೊಳೆಲ್ಲರುಂ . . . ಜೈವಾತೃಕರ್ ದೋಷಾಕರರಲ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೨೪). [ಸಂ.]

ಜೈಸು 'ಜಯಿಸು' ನೋ.

ಜೊ 'ಜೋ' ನೋ.

ಜೊಂಗುಳಿ (ನಾ). ಬವಳಿ ; ಮೂರ್ಛೆ ; ಮೈಮರೆವು : "ಮುಚ್ಚಿ ಜೊಂಗುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂಗುಳಿ]ಹರವಸಂ ಮೂರ್ಛೆ ತಾನಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೭) ; ಝಳಕಂ ಝಳಿಪಿಸಿದಂ ಜೊಂಗುಳಿ ಬೊಂಬುಳಿಯಾಳಮಾಳಮಂತೆ . . . ಗೋಳಿ ಪೇಳಿ ಱಟ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ೨೫) ; ನಡುಗುತಿಹುದೊಡಲು ತೆಪ್ಪತ್ತು ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಹೊತ್ತಿಕ್ಕೆ ಜೊಂಗುಳಿಗೆ ಬೆಪ್ಪಳಿಸುವಾಸರಿಂ ಬೆಳ್ಳಿ ಬರುತಿಹಳು (ಕಾಲೂರ. ೦೬೭-೩೭೩). [?]

ಜೊಂಗೆ 'ತೊಂಗೆ' ನೋ.

ಜೊಂಜಾಟ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜೊಂಡಗರ್ಬುರ್ 'ಜೊಂಡೆಗರ್ಬುರ್' ನೋ.

ಜೊಂಡಿಂಗ 'ತೊಂಡಂಗಿ' ನೋ.

ಜೊಂಡಿಗ 'ತೊಂಡಂಗಿ' ನೋ.

ಜೊಂಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಹಗರು.→ಹೊಟ್ಟು ; (೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಂಬ್ ; ತೆಲು. ಚುಂಟು.]

ಜೊಂಡು$_2$, ಜಂಡು (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಹೊಡಕೆ; ಆವು: ಆಗ ಜೊಂಡುಗಳ ನಡುವೆ ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ ದಕಾಯತರು ತಟ್ಟನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಬಂದರು (ಆಗಪ ೦. ೯) : ಕೊರದಲ್ಲಿ ಜೊಂಡು ಬೆಳೆದು ನೀರನ್ನು ಮುಚ್ಚಿರುವಂತೆ (ವಕಥಾ. ೧೩೭) : ಆನೆಯಾಗಿ ಜೊಂಡು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಇರುವೆಯಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ ತಿನ್ನುವುದು ಮೇಲು (ಗಪ). ೨. ನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಳೆತು ನಾರುವ, ಕೆಸರುಗಟ್ಟಿದ ಕಸ : ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲುವ ಕೊಳೆತು ನೊರೆಗಟ್ಟಿದ ಸೊಪ್ಪು,ಸದಿ ಮೊದಲಾದವು: ಏಸೋ ಈಶರು ದಾಸರಾಗಿ ಕೈಂಕರ್ಯದಲಿ ಜನದ ಬದುಕನು ತಿದ್ದಿ ಹಸನುಗೊಳಿಸಿ . . . ಮಲಗಿಹರು ನಾವು ನೊರೆ ತೆರೆ ಗಳೋ ಜೊಂಡು ಪಾಚಿ (ಧಾವಪಾ. ೧೬-೨೩೩). ಜಂಡು: ೨. ಮನೆ ಎಂದರೆ ಜಂಡಿನ ಕೆರೆ. ಮನಸಣ್ಕಿಂತಲೂ ಹೊಲಸಾಗಿದೆ (ಪದ್ಮಸ. ೨೬೪).

ಜೊಂಡು$_3$ 'ದೊಂಡೆ' ನೋ.

ಜೊಂಡುಮಿಸಿ(ನಾ). ಜೊಂಡಿನಂತೆ ಬೆಳೆದ ವಿಷಸಿ. [ಜೊಂಡು$_2$+ಮಿಸಿ]

ಜೊಂಡೆ 'ದೊಂಡೆ' ನೋ.

ಜೊಂಡೆಗರ್ಬುರ್, ಜೊಂಡಗರ್ಬುರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು : ತೋರಣಸ್ತಂಭಗಳಾಗಿ ಪೊಱಿಗಟ್ಟಿ ನಿಱಿಸಿದ ಜೊಡಗರ್ಬಿನ ತೆನೆಗಳ್ (೮೯೦ಪ. ೦೦-೩೩ ಪ). **ಜೊಂಡಗರ್ಬುರ್** : ಮಗಮಗಿಪ ಧೂಪದಂ ಜೊಡಗರ್ಬಿನಿಂ ಪಣ್ಣಲಂಗಂ . . . ಬಗೆಗೊಳಿಕುಂ ಚಿತ್ರಶಾಲೆ (ಪುಚಿ. ೧೦-೭೭). [ಜೊಂಡೆ? + ಕರ್ಬು (<ಕರ್ವ್+ಉ)]

ಜೊಂಡೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಂದ್ದೆ ಮುದ್ದೆಯಾಗು ; ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗು : ತೋಳು ತೊಡೆ ಜೊಂಡದ್ದು ರಕುತದ ಸಾಲುಗೊಳಕೆಯ . . . ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ರಣದಲಿ ಭೀಷ್ಮ ಪವಡಿಸಿದ (ಉದಾಪ. ೧೦-೧೧) ; ಪಿಂಡುಗೊಂಡು ಜೊಂಡೇಳ್ದ ಕಾಳ್ಮದಳ್ ಕೊಳ್ಳೆಸರ್ (ರಾಚರ್ಜ. ೩-೧೨೦ ಪ).

[ಜೊಂಡು$_3$ (<ದೊಂಡೆ,) + ಏಳ್, (<ಏಲ್ಸ್,)]

ಜೊಂಡೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಜೊಂಡೇಳ್ : ಜೊಂಡೊಡೆದುದು ರಕ್ತಾಂಬು ರಾಸಿಯು ದಂಡಗೆಟ್ಟಾಯ್ತು (೦೦ಶಾ. ೦೬-೩೭).

[ಜೊಂಡು$_3$ (<ದೊಂಡೆ,) + ಒಡೆ,]

ಜೊಂಪ$_1$,ದಂವಪ, ಜಂವಪ್ಪ, ಜೊಂವಪ್ಪ, ಜೊಂಪೆ, ಜೋಂಪ, ಜೊಂಗಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು; ಗುಚ್ಛ: "ಪದದು ತೊಂಗಲ್ . . . ಜೊಂಪಂ ತೊಂಗೆ ಗುಚ್ಛಮೆಂದಿರದೊಪ್ಪಿ ವದದ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಕಳ್. ೧೯). ೨. ಸಮೂಹ : ವೈತ್ರ ; ರಾಶಿ : ಉರಗಸ ಜೊಂಪದಂತೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿರೆ ಪೆರ್ಮಳೆ (ಅ ಸ ೪ ಪ್ರ. ೪-೦೯) ; ವೊಗಸಿಯುಂ ವಸರಿಪ ಜೊನ್ನದ ಜೊಂಪದಂತೆಯುಮೆಸೆವ . . . ಮಯ್ಯುರಿವೆದಿರ್ಪರ್ (ಆಕವ. ೦೯-೩೦). ೩. ಬಳ್ಳಿಮಂಟಪ : ಕಾವರ ; ಕುಂಜ : ಅಲ್ಲಿಯ ಸುರತರುಗಳ ತಣ್ಣಲ್ಲಲ್ಲಿಯೊಂ ಕಲ್ಪತರುಯ ಜೊಂಪವಂಗೆಯೊಂ (ಅವಪ್ರ. ೫-೦೪ ಪ) : ಚಂದನವೀಧಿ ಸಂಪಗೆಯ ಜೊಂಪಂ ಮಾಧವೀ ವಂಜುವಂ (ಹಂರಾಮಾ. ೦-೧೦೦); ಎಳವೈಯ ಬಳಿಸಿಂಗೆಗಳಾದಸುಗೆಯ ಜೊಂಪಂಗಳ್ಗೊಳ್ ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಕೂಜಿಮನೆಂದರ್ಚಿಯುಂ (ಕಲ್ಪಿಶಾ. ೧೩೫). ೪. ಪೊದೆ ; ಹೊದರು : ಸುತ್ತುಂ ನೀಲ್ದ ವೇಟ್ಟಿದುಂಗೆಯು ಜೊಂಪವುಂ ವಿರಾಜಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೨೦). ಜಂಪ್ಪೆ: ೨. ಹೊಸ ಜಂಪ [ಪಾಶಾಂ. ಜಂತ. ಜೊಂಪ]ದ ನಿಟ್ಟಿಲುವಿನುಬ್ಬಣದ ತೊಂಗಲುಗರುಳ . . . ಸಂದನೆಯ (ತೊಕಾಂ. ೬-೪೬-೪೯). ಜಂಪ್ಪೆ : ೧. ಉಗ್ಗಿಗಳ ಜಂಪಂ[ಪಾಶಾಂ. ವ್ಯ.]ಶಿರೋಮಾಲೆ ಗಳನಿಕ್ಕಿ ಉಗ್ಗಿಗಳ ಬಾಹುಬಳೆ ಕಂಠಮಾಲೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಉಸಕ. ೧೧-೦೩೦). **ಜೊಂಪು**$_1$: ೧. ಅರಿಸಿನವುಂ ವೆಸಪೆ ಪೊಸ ಕಟ್ಟಿ ಬಾಸಿಗಮುಂ ಜೊಂಪಂ [ಪಾಶಾಂ. ಕೋಲಂ] ಪಿಡಿದು ಕುಡವರ್ (ಸುಚಿ. ೯-೧೩). **ಜೊಂಪೆ** : ೧. "ತೊಂಗಲ್ . . . ಜೊಂಪೆ ನೀಡುಂ ತೊಡಂಬೆಯದು ಗುಚ್ಛ ತಾನೆಕ್ಕುಂ" (ಕಲ್ಪಸಂ. ೨೫); ಪುಷ್ಪಗಳು ಮುತ್ತಿನ ಜೊಂಪೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನವರತ್ನ ಖಚಿತವಾದ . . . ತೋಡದನ್ನು ಕುವರನ ಬಲಗಾಲಿಗೆ ಬಹುಮಾನಿಸಿದರು (ಶಾಕಥಾ. ೨೦೬); ಬೀಗದ ಕೈ ಜೊಂಪೆಯುನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಡಿ (ಮುಸುಗ. ೦೩೪) : ಕಂಬಿಯೋ ಪದ್ಮವೋ, ಹುಲ್ಲೆಯೋ, ಹೂವಿನ ಜೊಂಪೆಯೋ ಅವುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮೃಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ (ಶಾಂದಸ. ೦೩೪). **ಜೊಂಪಂ**ಪು ೧.ದಂವತಿಯವ್ವೆ ಜೊಂ[ಪಾಶಾಂ. ಜೊಂ]ವಮಂ ಬಳಲವದಿಂದ ಸಿಂಪಿಸುತುಮಿರ್ವ ಸುಧಾಕರಕಾಂತ ನಿರರ್ಘಾರಂಬುಗಳ ಬಗೆಗಾಣ್ಕೆ (ಆಗಪ. ೯-೪೨). ೨. ಮರುಸ್ಥಳದ ಮಾಳದೊಳ್ ನಡುವಗಲ್ಬರಂ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ . . . ದೇವರರ್ಗ ಜೊಂಪವಿಮ್ಮಾವ್ಗಳ ನಿರ್ಘಾರಂಬುಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಳವೊಲ್ (ಆರಪ. ೦೩-೮೬). **ಜೊಂಪೆಪ್ಪು** : ೧. ಕುಡಿವದರ ಮಾವುರಗೆಳಂಕ್ಕಿ,ಹ ಜೊಂವ ಕುಸುಮಗಳ್ (೦೦ಶಾ. ೩-೩). 'ತೊಂಪೆ,' ಪರಾ.

ಜೊಂಪ$_2$ 'ಜೊಂಪು' ನೋ.

ಜೊಂಪಡಿ, ಜೊಪಡಿ (ನಾ). ಗುಡಿಸಲು ; ಕುಟೀರ : ಗುಡ್ಡಿಗಾರ ಜೊಂಪಡಿಯಲ್ಲಿ ಕರಿಯನು . . . ದಿನಗೆಯುತ್ತಿದ್ದನು (ಜುಂಗಾಹು. ೦೨೫) : ಮುದಿಕೊರಿಯು ನವ್ವನ್ನು ತನ್ನ ಜೊಂಪಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಕೂತುಕೊಳ್ಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಲೆ. ೩೩). **ಜೋಪಡಿ** : ಆಹ್ವಾನಿಸರ ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ, ಎತ್ತು ಇವುಗಳಿಗೆ ಜೋಪಡಿಗಳೂ. ಮೇವು, ನೀರು . . . ಎಲ್ಲಾ ವಿವ್ಯಾದುಗಳೂ ಸವರ್ಯವಾಗಿ ಅದವು (ಜಾಶಾಂ. ೯೯) : ತೆಂಗುಗರಿ ಜೋಪಡಿಯ ಜಾಡಮಾಲಿಯ ಬದುಕು ತವ್ಕಲಿಲ್ಲ (ಪಡಾಂ. I. ೩೩೨) ; ಮುರಲೆಲು ಹುಲ್ಲು ಜೋಪಡಿಗಳೂ. ಬಡಕಲು ಎತ್ತುಗಳೂ. ಈ ಜನರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಆಸ್ತಿ (ಪಂಚಮಂ. ೦೮೫).

[<ಹಾ>. ಝಾಂಪಡಾ./ಹಿಂ. ಝೋಂಪಡೀ ; ಝೋಂಪಡೀ ;

ಮರಾ. ಝೂಂಪಡೀ]

ಜೊಂಪಲು (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನ ಕಿರಣದ ಜೊಂಪಲು ಬಿದ್ದು ಪೂರ್ಣಪೂರ್ಣಗೌರವದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡಾ ಸುಂದರ ರವಮನೆಯ ವದನವು (ಕೋಚಿಪಸಂ. ೪೦).

[ಜೊಂಪ್ಪ + – ಅಲು (< – ಅರ್ತ್ಸ್)]

ಜೊಂಪಿಸು$_1$, ಜೊಂಪಿಪಿಸು, ರ್ಝಂಪಿಪಿಸು, ರ್ಝೊಂಪಿಪಿಸು, ರ್ಝೋಂಪಿಪಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮತ್ತಿನಿಂದ ವಿಚ್ಛೆರ ತಪ್ಪು ; ಆಮೆಲೇರಿ ಮೈಮರೆ : ಕರ್ಣರಲ್ಲಿ ಕೀಳ ಜೊಂಪಿಸಿ ತಲೆದೂಗುವುದು ಅದೇನು ಹೇಳಾ (ಮಾಢೂಕೃ. ೬೫) : ಬಳಲುತ ಜೊಂಪಿಸುತ್ತವೆ ಬಳಯಲ್ಲಿದುವ ಮರುಳುತಂಡವ ಜಜಿಪಿವುತ (ಳಾಶಿಬಾ. ೫೯-೦೮). ೨. ತೂಗಾಡು ; ತೊನೆದಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಜೋಲು : ಕಂಠದ ಬಿಣ್ಣಂ ಜೊಂಪಿಸುತ್ತುಂ ನಡೆದು ದಡವಯ್ದೊಳ್ ದೀರ್ಘದೇಹಂ ವರಾಹಂ (ಸೂಕ್ಷಸು. ೩-೪೯) ; ಕಂಪಂ ಕೆಯ್ಯೊಂತುಂ ಮಯ್ ಜೊಂಪಿಸಿ ಬೀಳ್ವನೀರ ನಿಕಾಯಂ ಸಹಿತಂ . . . ಸಂಪಿಗೆಯಲರ್ದೊಂಗಲಂ ರತೀಶಂಗಿತ್ತಂ (ಗಿಶೀ. ೭-೪) ; ನರ್ದರೇಂದ್ರನ ಸೂನು . . . ಜೊಂಪಿಸುತೆ ಮೈಮಱೆದಿರು ಬಿದ್ದನಿಳೆಯೊಳು (ಕೃವಿಂಡಾ. ೨೫-೨೫) : ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದ ಸಂಜೆಯ ತನಕವೂ ಕಲ್ಸನ ಆವಲಿಸಲ್ಲೇ ಜೊಂಪಿಸತೊಡಗಿದ (ಒಡಿಬಾ. ೦೨೩). ಪಿ. ಮರುಳಾಗು ; ವೇಷದ ಗೊಳ್ಳು ; ಬಯಸು : ವಸ್ತ್ರದ ಹುಯ್ಯಲಿಗೆ ಹೊಪತ್ರಿಗಳ್ ಜಂಬದಕೆ ಜೊಂಪಿಸದೆ (ಪ್ರಬುಲೀ. ೦೬-೦೫). **ಜೋಂಪಿಸು**$_1$: ೧. ಎಸಳ ದಿಗಿತ್ತ

ತಾವರೆಗೆರೂವರಿಯೊಳ್ ಸು ಖಿನಿ ದ್ರೆಯಂ ದೆ ಜೋಂಪಿಸುವಳ್ಯಯಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೨೩) ; ಜೋಂಪಿಸುತಂ ಬಿಬ್ಬೊಳಲುತ್ತ ಹುಲ್ಲೆ ಕರದತ್ತಾ ಭಾವದಿಂ ಜೀವವಂ (ಶಾಂಪು. ೧೪-೪೦) ; ಜೊಂಪಿಸುತೆ ನಿದ್ದೆಗದ್ದುದು ಚೇತನಂ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೪೭೮-೪). ರುಂಪಿಸು, : ೧. ತಲೆದೂಗಿ ರುಂಪಿಸಿ ಅಂತಕರಣ ಕದಡಿ ಅನೆಂದಿಸುವದು ಭಾವಭಕ್ತಿ (ಪ್ರೋಬಾ. ೦೭-೬೩). ರೊಂಪಿಸು, : ೧. ಮೆಯ್ ಮರವಡೆ . . . ರೊಂಪಿಸಿ ನಿದುಸುದ್ದು ಹೆಯೂ ಕರಂ ಪ್ರಧಾರ್ಪನಿತ್ತುಂ (ಪ್ರೋಬಾ.ಪಾಪ. ೯-೩೪). ೨. ನಡೆ ತಡವಾಗೆ ನುಣ್ಣಾಡಿ ತೊದೳ್ದಿಗಳಿ ರೊಂಪಿಸಿ ಕೆಂವನಾಳ್ದ ಕಣ್ಮಂಡಿ . . . ಪೊಳಪೇಱಿ ಕದುವ (ಪ್ರೋಬಾ.ಸು. ೦೩-೫) ; ನೋಟದ ಮೆನೆ ಮುಱಿದು ರೊಂಪಿಸುತ ಮುಂದಡಿಗೊನೆದು ಬಿದ್ದನು (ಶಾಪ್ರಾ. ೩-೩೬). ರೊಳ್ಪೀಪಿಸು, : ೧. "ರೊಂ[ಪಾಶಾ. ಜೊಂ]ಪಿಸಿತೆಂದು ಮಜಿವೆ" (ಶಪಾ. ೨೦-೪೩) : ಇರುಳೋರೂರಿಂತಿರೆ . . . ರೊಂಪಿಸೆ ನಿದ್ರಾತುರನಾಗಿ ಪಕ್ಕ ಸಾರ್ವಂತಿರೆ ಸಾರ್ದಂ (ಶಾಂಪು. ೦೬೨) ; ಕಿಟ್ಟಿರೆ ನಿದ್ರೆ ರೂಂಪಿಸುತ್ತೊರೆವಡೆ ಸ್ನಾಪಾತ ವಿದಿತ ಜ್ವರಂ (ಕರ್ಣಾ. ೪-೦೪). ೩. ತರುಣಿಗೆ ರೊಂಪಿಸಿದೊಡೆ ಬೊಮ್ಮರ್ಕ್ಕನಂ ದಾರುವರ್ಮನಂ ಮುಳಿಸಿಂ ಸಂಹರಿಪಿದನಂ (ಪಶಾ. ೪-೦೦೩). [ಜೊಂಪು, + – ಇಸು,]

ಜೊಂಪಿಸು, ಜಂಪಿಸು, ಜೊಂಪಿಸು, ಜೋಂಪಿಸು, ರುಂಪಿಸು, ರೊಂಪಿಸು, ರೊಂಪಿಸು, ರೊಂಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗಿಸು; ಕಂಪನಗೊಳಿಸು ; ಅಲುಗಾಡಿಸು : (ಕ). ೨. ಇಡುಗು ; ತುಂಬು ; ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಜಯಸಿಬಾದ ಜೊಂಪಿಸಿ[ಪಾಶಾ. ರುಂಪಿಸಿ]ದು ದಂಬರವ (ಶಾಪ್ರಾ. ೩-೦೦) ; ಕನ್ನೈಲು ಜೊಂಪಿಸುವ ಮನವೆಂಬ ತುಂಬದು ಭಾವ ಏಗೆ ತುಂಬಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೭-೩). ೩. ನಿಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು: "ನಡುಹನೆನೆ ಜೊಂ[ಪಾಶಾ. ರುಂ]ಪಿಸಿತ್ತು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೭೬); ಸಂಪತ್ತು ತೋಱಿ ತೊಲಗಿತೆಂದು ನೈವನೆದೆ ಜೊಂಪಿಸೆ ಹಳವಳಿಪರು (ಪ್ರಕಥ. ೭೦-೮೩). ಜಂಪಿಸು: ೧. ಅಗಳು ಮದಿಲುದ್ದದಿಂದಂ ಜಗವಂ ಜಂಪಿಸೂದೀಗೀರ್ವತ ಕೋಟೆ (ಕು.ಆರ. ೦೯೪, ೩೦-೪; ?). ಜೊಂಪಿಸು : ೨. ಅಂಬಾಶ್ವಿನ ಮುಂಡಿಯ ಸರಿಸಿ ಜೊಂಪಿಸು[ಪಾಶಾ. ಬೊಂಪಿಸು, ರುಂಪಿಸು]ರುಧಿತೆಯಲಿ . . . ಜೊಱಕ್ಕಿಯಿಂದ ರುಧಿರಿಸಿದ (ತೀಕರಾ. ೩-೪-೨೫). ಜೋಂಪಿಸು, : ೩. ಜೋಂಪಿಪಂಗಂ ವಿಲುಪ್ತಾಕ್ಷರ ವಾಕ್ಯಂ . . . ಕರವೊಲ್ಪಲ್ ಪಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದಂ (ಪಾಪು. ೧೦-೧೦೦) ; ಸಂಪತ್ತಿಗಂ ಸಿರಿಗಂ ಸಂಪಿಗೆಯಂ ಜೋಂಪಿಸಿ ಹಳವಳಿಪರು (ಪ್ರಕಥ. ೭೦-೮೩). ಜೊಂಪಿಸು : ೧. ಜಗಮಂ ರುಂಪಿಸುತಿರ್ಪ್ಪ ಕೀರ್ತಿ ಮುಂಗಿಲಿಲ ಮುಟ್ಟಿರ್ದ ಪೆಂಪು (ಅಶ್ವ. XI, ಚಾವಜ. ೨೫-೬೬; ೧೭೫). ರೊಂಪಿಸು : ೨. ವಿಶ್ರಮಿದ ರುಳ ಜಗವಳುಕೆ ರುಂಪಿಸಿತು (ಶಾಪ್ರಾ.ಪ್ರ. ೦೮-೩೦). ೩. ಕಡುಶೀಘದಿಂದೆ ತನು ರೊಂಪಿಸಲ್ (ಪ್ರಮಿಪ್ರಾ. ೦೯-೩೦). ರೊಳ್ಪೀಪಿಸು : ೨. ಶೋಕಾಡಂಬರದ ಡಾವರ ವಿವೇಕವ ರೊಂಪಿಪಿತು (ಶಾಪ್ರಾ.ಗ. ೪-೦೬). ರೊಂಪಿಸು, : ೧. ದಿನ ದಿನಕೆ ಹೆಚ್ಚುತಲಿ ಮಾಯಾಮನೆಗಂ ಜವ್ವನಿ ಜಗವ ರೂಂಪಿಸುತ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩೩); ವಿರಾಧನಂ . . . ರುಂಕಿಸುತ ರೋಂ[ಪಾಶಾ. ರುಂ]ಪಿಸಿದನು ವಿದೇಹಜೆಯ (ತೀಕರಾ. ೩-೦-೪). ೪. ನಿವಾರಿಸು ; ಕಳೆ : ಝಳವ ರೂಂಪಿಪಿ ಬೀಸಿದವ್ವ ತಂಬೆಲರ ಬೀಸನಿಗೆಗಳು (ಶಾಪ್ರಾ.ಅ. ೧೩-೦೫). [? + – ಇಸು,/ಪ್ರಾ. ರುಂಪಜಃಅಕ್ಕ್ರಿಯಾವಂತೆ ಮಾಡು]

ಜೊಂಪು, ಜಂಪು, ಜಮ್ಮು, ಜುಮ್ಮು, ಜೊಂಪ್ಪ, ಜೊಮ್ಮು, ಜೋಂಪ್ಪು, ಜೋಪ್ಪು, ರುಂಪು, ರೊಂಪು, ರೊಮ್ಮು, ರೊಂಪು (ನಾ). ೧. ಮತ್ತು ; ಆಮಲು: ಮೈಮರೆವು: ಪಿತನ ಕಣ್ಗಳ ಸೊಂಪು ಆತುರದೆ ಪಾಡುತಲಿಹರ ಜೋಗುಳ ಜೊಂಪು (ಬಸ. ೦-೦೮೦) ; ಚಿತ್ತದ ಬವಣೆ ಬೀತುದು ಮನದ ಜೊಂಪಿಳ್[ಪಾಶಾ. ಜೊಮ್ಮಿಳ್]ದುದು (ಶಾಪ್ರಾ. ೩೦-೧). ೨. ತೂಕಡಿಕೆ ; ಮಂಪರು : ಕಣ್ಣಿಗೆ ನಿದ್ದೆಯ ಜೊಂಪು ಪಿಡಿದಂತಾಗಿ ಅವಳು ಗಂಭೀರ ಭಾವ ತಾಳಿದಳು (ಪುಷಸು. ೫೩೩) ; ನಿದ್ದೆಯ ಜೊಂಪು ಹತ್ತಿದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ರೈಲು ಬಂದಿತು (ಮುಸಾಹ. ೬). ಜಂಪ್ಪು : ೨. ಜಂಪು ಹತ್ತುವುದು ಬೆಳತನಕ (ಸ್ವಚಾ. ೦೯೪) ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ನಸು ಜಂಪು ಬಂದಂತಾಗಿತ್ತು (ಅಕಾಗೆ. ೭೬) ; ದಣಿದಿದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಂಪು ಹತ್ತಿತು (ಕಮಚೆ. ೦೦೨). ಜಮ್ಮು : ೧. ಮಂದನ ವೀಕಾರದ ಜಮ್ಮು ಜಕ್ಕುಲಿಸು ಹಮ್ಮು ದಂಬೋಗಿ (ಗಿಶ. ೭-೦೦ ಪ). ಜುಮ್ಮು, : ೧. ಸೌಂದರ ಸಂಕಲಿಯರು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದಿರಾನಂದರಸದ ಜುಮ್ಮು ತಲೆಗೇಱಿ (ಪ್ರಭುತಿ. ೩೪-೯). ಜೊಂಪ್ಪ : ೧. ಇರದೆ ಮನಕ್ಕೆ ಸೊಕ್ಕಿತರ ಪೆಂಪುವುಟ್ ವಕ್ಕದೊಳುಂಕ್ಕೆ ಜೊಂಪಮಾವರಿಸೆ . . . ಎಸೆದರಿಂಗನಿಯರ್ ಮಧುಪಾನಕೇಳಿಯೆರ್ (ಶಾಂಪು. ೦೦-೦೬೦). ಜೊಮ್ಮು, : ೧. ಸುಗ್ಗವ್ವೆ ಕಡುಸುಖದ ಸೊಗಸನ ಜೊಮ್ಮು ತೀದು ಮೈ ಮಂದರದ್ದುಳು (ನಿದ್ರಾ. ೦-೬೦); ಸುರೆಗುಡಿದು ಜೊಮ್ಮುಹತ್ತಿ ಕಣ್ಣರೆಮುಚ್ಚುತಿರ (ಜಾಸೂಪ. ೦೩-೫೦). ೨. ಕುಸುದು ಜೊಮ್ಮಿನ ಜಾತ್ರದಲಿ ರೊಂಪಿಸಿದ ರಿಬ್ಬರು (ಶಾಪ್ರಾ. ೯-೪). ರೊಂಪಿಪ್ಪು : ೨. ಅರೆಗಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ನಿದ್ದೆಯ ಜೋಂಪನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ (ಪಡದಾ. III, ೦೪೩) ; ಸೀತಕ್ಕ ಮಲಗಿದ ಕೂಡಲೆ ಹೊತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಅವರಿಗೆ ಜೋಂಪು ಹತ್ತಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಪಾಡಿ. ೦೩೭) ; ಜೋಮ್ಮು: ೨. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಜೋಮು ಬರುತ್ತಿದೆ (ಕಾತಾಕಾ. ೮). ರುಂಪಿಪ್ಪು: ೨. "ನಿದ್ದೆ, ರುಂಪಿ (ರೊಂಪಿ), ಮರವೆ, ಮರಸು" (ಕಂಪಾಹು. ೯೭). ರೊಂಪಿಪ್ಪು : ೧. ವಿಶಾತಿಯ ರುಂಪಿನಲಿ ಹುದುಗಿದ ಮಹಿಶನ ಕಂಡನು (ಶಾಪ್ರಾ. ೦೫-೩). ರೊಂಪಮ್ಮು : ೨. ನಿದ್ರಾಸಮುದ್ರನ ಮಂಳಗಿ ರುಂಪ್ಮಿನ ರುಧಿರಿಯರೆ ರೊಂಪಿಸಿದುದರಿಜಾವ (ಶಾಪ್ರಾಹ್ಯ.ಗ. ೦೭-೦೩); ನುಡಿ ತಡಂಬಡಗುಟ್ಟಿ ಮಯ್ಯಲ್ಲಿ ದಿವಾರಿದರ್ ತಳು ರುಂಪ್ಮಿನ ನೊಲ್ಮೇರಲು (ಶಾಪ್ರಾ. ೦೦-೦೭). ರೊಳ್ಪೀಪಿಪ್ಪು : ೧. ತನು ಬಳಲಿಕೆಯ ಭಾರಣಿಯ ಕಡುಜೊಂಪಿನಿದ ರೊಂಪಿಪಿಸಲಿ (ಶಾಪ್ರಾ.ಅ. ೯-೩). ೨. ನವಕುಮಾರನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ರೊಂಪಿಪ್ಪು ಹತ್ತಿತು (ಶಾಪ್ರಾಂ. ೦೨). [ದೆ.ತ ತಮಿ. ಚೋಂಮ್ಬು : ತೆಲು. ಜೋಮು]

ಜೊಂಪ್ಪೆ 'ಜೊಂಪ್ಪ,' ನೋ.

ಜೊಂಪೆ 'ಜೊಂಪ್ಪ,' ನೋ.

ಜೊಂಪಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು' ನೋ.

ಜೊಕ್ಕಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗಿರಿ ; ಕುಂದಿರು : ಮೂಗದ ಸಿರಿ ಜೊಕ್ಕಿರ್ದುದಂ ಕಂಡು (ತುಕಾಗ. ೭೪-೮). [ಜೊಕ್ಕು + ಇರ್,]

ಜೊಕ್ಕು, ಜೊಗ್ಗು, (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು ; ಕುಂದಿಹೋಗು : ಕೌರವನ ಬಲ ದೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದನು ಜೊಕ್ಕಿದ ಪುರಾಣವುರುಮೋಜ್ಜನ ಜನಾರ್ದನನೆ ರಕ್ಷಿಸೆ (ತುಕಾಗ. ೩೪-೩೧). ಜೊಗ್ಗಿ, : ಎರೆ ಮರುಳೆ ಜೊಗ್ಗಿದನ ತಂದು ಸೇನಾವಬ್ಬನ ಕಟ್ಟಿ ಹರಿಸುವೆ (ತುಕಾಗ. ೪೩-೦೬). 'ಜೊಕ್ಕ್ಕಿ,' ಪರಾ. [<ಜಗುರ್]

ಜೊಕ್ಕೆ (ನಾ). (?) : ವಿಶ್ಯಕ್ಕ ಅವಲಕ್ಕಿಯನು ತನ್ನಯ ಜೊಕ್ಕೆಯಕ್ಕುಡಿತೆಯಲಿ ಪಿಡಿದರೆಯಕ್ಕರೆಯಂದಲಿ ಒಕ್ಕುಡಿತೆಯಾ ಮುಖಕೆ ಪೆಗೆಹ (ಉಚಿಕೂಟಾ. ೦೦೪). [?]

ಜೊಕ್ಕೆದ (ನಾ). ಚೆತುರ (?) : ಋತುವರ್ಣರಾಯನಿದ ನೋಡಿಕೊಂಡನು ಸಚಿವರ ಜೊಕ್ಕೆದರ ಕರದನಾಳೋಚನೆಗೆ (ತುಕಾಗ. ೩೨-೦೦). [?]

ಜೊಕ್ಕೆಯ 'ಜೊಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಜೊಗಟೆ (ನಾ). ಸಿಪ್ಪೆ ; ಹಿಪ್ಪೆ : ಕಬ್ಬಿನ ಜೊಗಟೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ತೂಕದಷ್ಟೇ ರಸವನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಪಾಂಕೃ. II, ೬೫೦). [?]

ಜೊಗ್ಗು1 'ಜೊಕ್ಕು' ನೋ.

ಜೊಗ್ಗು2 (ನಾ). ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ; ಕ್ಷೀಣತೆ : (ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿ ತನು) ನರೆ ಜೊಗ್ಗು ಹಸುರಾದ ನರೆ ಉಳ್ಳವನಾಗಿ . . . ಪಾನ ದ್ರವ್ಯಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿಹನು (ಪೈದ್ಯಸಾ. I, ೦೬). [<ಜೊಗ್ಗು1]

ಜೊಟ, ಜೊಟ್ಟ (ನಾ). ತುಂಬ ಹುಳಿ ; ಬಹಳ ಹುಳಿ : "ಹುಳಿ ಜೊಟ್ಟ; ಜೊಟಜೊಟ ಹುಳಿ" (ಕಂನುಹು. ೦೦೪). **ಜೊಟ್ಟ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಜೊಟಜೊಟನೆ(ಅ). ಜೊಟಜೊಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಜೊಟಜೊಟನೆ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿ ಸುರಿದ ಕಾಲಕ್ಕು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೯-೩).

[ಜೊಟಜೊಟ0 + – ಅನೆ1]

ಜೊಟ್ಟಿ 'ಜೊಟ' ನೋ.

ಜೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಲ್ಲದುದು ; ಜೊಳ್ಳು : ಜೊಳ್ಳೋ ಜೊಟ್ಟೆ, ಟೊಕ್ಕೆನೆ ಖೊಟ್ಟೆ ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಬರಿ ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟಿ (ಹೃದಸ. ೬೫-೭).

[ದೇ.ಕಿ ಮಲ. ಚೊತ್ತ]

ಜೊಣೆ 'ದೊಣೆ1' ನೋ.

ಜೊತಕ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜೊತಗ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜೊತೆ1, ಜತೆ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಕೂಟ ; ಸಹವಾಸ : "ಜೊತೆ (ಜತೆ)–ಯುತ" (ತದ್ಯಕೋ. ೦೫). ೨. ಜೋಡು ; ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಜೀವ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವು: ಗೂಡಿನೊಳಗಿಹ ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿಗೊಂದು ಜೊತೆಯಿಲ್ಲ (ಚಂದ್ರಸ. ೬೨). ೩. ಎರಡರ ಜೋಡಿ ; ಯುಗಲ ; ಯುಗ್ಮ : ಈ ಹೃದಯಂಗಮವಾದ ಜೊತೆಯನ್ನು ಸಣ್ಣದೊಂದು ದೂರದರ್ಶಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ.೬೮). ೪. ಜೋಡಣೆ; ಸಿದ್ಧತೆ; ತಯಾರಿ : ಫೌಜು ಜೊತೆಯಾಯಿತೋ ಇಲ್ಲವೋ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೭೨). **ಜತೆ:** ೨. ಹೂವಿಗೆ ಸಹ ಜತೆ ಅದ (ಗಂಗಾಸಾ.೦೦೯). ೫. ಸಮಾನ; ಎಣೆ : ದ್ವಾದಶಗತಿಯಲಿರುತಿಹ ಭಾನುವಿಗೆ ಸರಿ ಜತೆಯದಾರೆಂದ (ಗಗಶಾ. ೩-೪೫). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಸುಳಾದಿಯ ನುಡಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಸಾಲು : ಜತೆ ಕೊಡಬ್ಯಾಡ ಕೊಳಬ್ಯಾಡ ಸಿರಿ ವಿಜಯವಿಠಲನ್ನ ಅಡಿಗಳರ್ಧಾ ನಿಮಿಷಾ ನಂಬಲು ಕೈವಲ್ಯ (ವಿಸಾಸು.೬-೬).

ಜೊತೆಕಟ್ಟು = ಸಹವಾಸಮಾಡು ; ಗೆಳೆತನಮಾಡು : ನೀನು ನನ್ನ ಜೊತೆಕಟ್ಟುತ್ತೀಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? (ರೂಢಿ). **ಜೊತೆಮಾಡು, ಜತೆಮಾಡು**= ೧. ಜೋಡಿಸು ; ಕೂಡಿಡು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸು : ಮೃತವಪ್ಪುದೆಂದು ಕರುವಿಗೆ ಗೋವು ಹುಲ್ಮೆದೆಯ ಜೊತೆಮಾಡುವುದೆ ? (ಕಎಪು. ೫೦). ೨. ಕೂಡಿಸು; ಹೊಂದಿಸು: ಪ್ರಯಾಣಕರು ನಾಲ್ಕೈದು ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಜತೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಪಾಕುಂ.೦); ಮನದ ಹಂಬಲು – ಕಿಟ್ಟಿಗೆ ಸುಸ್ವರೂಪಿ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಜತೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ತಾನು ಕಣ್ಮುಚ್ಚುವುದು (ಗಂಮಾಯಿ. ೦). [<ಸಂ. ಯುತ]

ಜೊತೆ2 (ಅ). ಸಹಿತವಾಗಿ ; ಸಂಗಡ : ನಿಪುಣಿಕೆಯ ಜೊತೆ ನಾನು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿಗೆ ಬಂದೆ (ಪಾಡಿಆ. ೭೦); ವೆಂಕಮ್ಮ ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಜನ್ನಯ್ಯನ ಹೆಂಡತಿಯ ಜೊತೆ ಮಲಗಿದರು (ಪದ್ಮಸ. ೨೩೨). [<ಜೊತೆ1]

ಜೊತೆಗಾರ, ಜತೆಗಾರ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸಂಗಡಿಗ ; ಒಡನಾಡಿ : ಗಾನದ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ದೇವರು ಒಡೆಯನೇ ಅಲ್ಲದೆ ಜೊತೆಗಾರನೇ ಆಗುವನು (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೩) ; ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜೊತೆಗಾರರೊಡನೆ ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು (ಹುಟ್ಟಿಹ.೨೯). **ಜತೆಗಾರ:** ನೀನೂ ನಿನ್ನ ಜತೆಗಾರನೂ ಕೂಡಿಬಂದರೆ ಹಣ ದೊರೆಯುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭). [ಜೊತೆ1 + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಜೊತೆಗಾತಿ 'ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ, ಜತೆಗಾತಿ, ಜತೆಗಾರ್ತಿ, ಜೊತೆಗಾತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವಳು ; ಸಂಗಾತಿ : ಆಕೆಯ ಜೊತೆಗಾರ್ತಿಯರು ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಸಾಗುಹಾಕುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ (ಜೀವನ. ೦೩). **ಜತೆಗಾತಿ :** ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ನವಕುಮಾರನು ಜತೆಗಾತಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಊರನ್ನು ಸೇರಿದನು (ಕಪಾಕುಂ. ೪೨). **ಜತೆಗಾರ್ತಿ :** (ಕಿ). **ಜೊತೆಗಾತಿ :** ತನ್ನ ಮಗಳ ಜೊತೆಗಾತಿಯಾಗಿರಲೆಂದು ಅವಳನ್ನು ಆ ವಿಪ್ರನು ಮಥುರೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ತವನಿ. ೫೦) : ಜೊತೆಗಾತಿಯಿಲ್ಲದೆ ತಾನೊಂಟಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು . . . ಕಣ್ಮನ ತಣಿಯುವ ತನಕ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೬೨೩).

[ಜೊತೆಗಾರ + – ತಿ1 (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜೊತೆಗೂಡು, ಜತೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು ; ಸೇರು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಜೊತೆಗೂಡಿ ಬಾಳಲಾಗದಿದ್ದರೆ ಮದುವೆಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ? (ಪುನರು. ೨೫೮). ೨. ಸಂಭೋಗಿಸು: ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ ಉಭಯಲಿಂಗಿಗಳು ಜೊತೆಗೂಡಿದ (Mate) ಗಂಡಿನ ರೇತ್ರಾಣುಗಳಿಂದ ಗರ್ಭಾದಾನ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬೆ. ೦೦೫). **ಜತೆಗೂಡು:** ೧. ಹಕ್ಕಿಯ ಜತೆಗೂಡಿ ಹಾಡನು ಹಾಡುತ ಮುದವೂಡು ಮನಕೆ (ಇಂಜಾಪ. ೨೦೨-೪೮).

[ಜೊತೆ1 + ಕೂಡು1]

ಜೊತೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಜೊತೆಗೊಳಿಸಿ . . . ಯುದ್ಧಸನ್ನಾಹ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಪೈಮಹ. ೯೬).

[ಜೊತೆ1 + ಕೊಳ್1 + – ಇಸು3]

ಜೊತೆಬಿಡು, ಜತೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬಿಡು ; ಗೆಳೆತನವನ್ನು ತೊರೆ : ಜೊತೆ ಬಿಟ್ಟರೂ ವ್ಯಥೆ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ) : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಜೊತೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ(ರೂಢಿ). **ಜತೆಬಿಡು:** ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಜತೆಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಜೊತೆ1 + ಬಿಡು1]

ಜೊತೆವಾಡು (ನಾ). ಮೇಳದ ಹಾಡು : ಅಂಬಿಕೆ ಜೊತೆವಾಡಂ ತಾಂ ಬೆಂಬಿಡದಡಿಗಡಿಗೆ ಪಾಡೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೭-೦೯). [ಜೊತೆ1 + ಪಾಡು2]

ಜೊತೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಜೊತೆಗೆ ಹೊಂದಿಸು: ಅವನೊಡನೆ ಕುಸ್ತಿಗೆ ಜೊತೆಹಾಕಲು ಯಾರೂ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಮದುವೆಮಾಡು:ಅವನಿಗೆ ಜೊತೆಹಾಕದಿದ್ದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ(ರೂಢಿ).

[ಜೊತೆ1 + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು1)]

ಜೊತ್ತಗ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜೊತ್ತಗಲ್ (ಕ್ರಿ). ಸಹವಾಸದಿಂದ ದೂರವಾಗು ; ಜೊತೆಬಿಡು : ಸುಂದರನೊಲವಿಂ ಜೊತ್ತಗಲದೆ ವರಸಹಾಯಮಂ ನಿಮಗೀವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೦೪-೨೬). [ಜೊತ್ತು1 + ಅಗಲ್1]

ಜೊತ್ತಗಾಱ 'ಜೊತ್ತುಗಾಱ' ನೋ.

ಜೊತ್ತಗೆ, ಚೊತ್ತಿಗೆ, ಜತಿಗೆ, ಜತ್ತಿಗೆ, ಜೊತಕ, ಜೊತಗ, ಜೊತ್ತಗ, ಜೊತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ನೊಗವನ್ನು ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ : "ಆಬಂಧಃ, ಯೋತ್ರಂ, ಯೋಕ್ತ್ರಃ ಎಂದೊಡೆ ಮಿಳಿ; ಜೊತ್ತಗೆ ಎಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ಕಿ) : "ಜೊತ್ತಗೆ – ಯೋಕ್ತೃಕ = ಮಿಳಿ (ಜತ್ತಿಗೆ, ಚೊತ್ತಿಗೆ)" (ತದ್ಯಕೋ. ೧೫) : ಕೊರಳ ಜೊತ್ತಗೆ ಸುರುಚಿರ ಬೆನ್ನ ಮಿಣಿ ಮತ್ತುರದೊಳು ಪೊನ್ನ ಘಂಟೆಗಳು (ಅಂಜದ. ೬-೯೮) : ಬಿಗಿದ ಬಲುಹೋರಿಯ ಕೊರಳ ಜೊತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿ]ಗೆಗಳಂ ಪಱಿ ಪಱಿ ನಿಮಿಷದಲಿ ಬಗೆಯದಿನ್ನಿರದೆಯ್ದಿಸುತ್ತಂ ಮುತ್ತಿ ಕೈಕೊಳ್ಳಿ (ಬಸಪು. ೫೬-೨೮) : ರಥಹಯದ ವಾಘೆಯ ಜೀನಗೆಲಸದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ನೊಗನ ಜೊತ್ತಗೆಯ ಭಾನುಸುತ ಮುಱಿಯೆಚ್ಚು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೪) : ಹರಿದ

ಕೂರಂಬುಗಳು ಸಿಂಹಗಳೆರಡು ಜೊತ್ತಗೆಗಡಿಯ ಹರಿಗಳು ಹರಿದವತ್ತಿತ್ತಲು (ಸಾತ್ಯಕಿ. ೧೯-೦೭). **ಜೊತ್ತಿಗೆ:** ಮೇಲಿನ 'ದದ್ದ ಕೋ' ಪ್ರಯೋಗ ವನ್ನು ನೋಡಿ. ಜಡಿಗೆ: ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಜಡಿಗೆ ಹರಿಯಿತು (ಕ ಜ ಪು. ೪-೦೬); ಬಂಡಿ ಹೊಡೆಯುವ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿನ ಜಡಿಗೆಗಳನ್ನುಚ್ಚಿ ಮೆಲ್ಲಕೆ 'ನಗೆ'ವನ್ನು ನೆಲಕ್ಕಿಟ್ಟ (ಅರಮನೆ. ೮). **ಜಿತ್ತಿಗೆ:** ಎತ್ತಿನ ಜತ್ತಿಗೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಚಿಕ್ಕಿಯ ಭಂಡಿಗರ ಈಸನ ಮೋಕು ಹಿಡಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ (ಕೃಷ್ಣಜ. ೩೩). **ಜೊತಕ:** ಹೆಗಲೊಳು ನೇಗಿಲು ಜೊತಕವ ಹೊತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುತಿರೆ ಜೋಡಿಯ ಎತ್ತು ರೈತನು ಗದ್ದೆಯ ಸೇರುವನು (ಕವಿಕಿ. ೬-೨೦). **ಜೊತಿಗೆ:** ನಾನು ಜೊತಗ ಮಿಣಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗದ್ದೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತೀನಿ (ರಗಾಳಿ. ೮೮). **ಜೊತ್ತಿಗ:** ಬಹಾಗಜದಂಗೋಪಾಗಗಳೋಲ್ಕೊಡಿರ್ದಿದ ವಿಳಿ ಪೊರಜೆ ಜೊತ್ತಿಗಂಗಳುಮಂ ನಿಲುನಿಲುಕೆ ಪೊಯ್ಯೊಯ್ದು ಕತ್ತರಿಸಿ (ಕ ಕ ಸ್ಯ. ೩-೩೮). **ಜೊತ್ತಿಗೆ:** ಹೊನ್ನ ನೇಗಿಲ ಜೊತ್ತಿಗೆಯ ಪಿಡಿದಂದದಿಂದದರಿದರು ಮಾವುತರು (ಸಂಭಜ. ೫೦-೦೦); ಕೊರೆಗಿ ಬೀಜವ ಜೊತ್ತಿಗೆ ಮೆಟ್ಟಿದು ವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಪಪು. ೦೦-೦೩). [<ಸಂ. ಯೋಕ್ತ್ರಕ, ಯೋತ್ರಕ]

ಜೊತ್ತಾಯ (ನಾ). ರುಜುವಾತು; ಪ್ರಮಾಣ: ಶ್ರುತಿಯ ಮಾತಂ ಧರಿಗೆ ಜೊತ್ತಾಯ್ಗೆಯ್ದು ತೋರಿದ (ಪಂಕಾಂಡ. ೨-೩೩-೨೪). [ಜೊತ್ತು$_{1}$+ಆಯ ?]

ಜೊತ್ತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗ' ನೋ.

ಜೊತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು; ಮೋಸಗೊಳಿಸು: ಎತ್ತಿವೆವೆಂದು ದೇಗುಲವ ಸುತ್ತಿನ ಮಾತನೆ ತೋಱಿ ಲೋಗರಂ ಜೊತ್ತಿಸಿ ದ್ರುವ್ಯಮಂ ಕಲಿದುಕೊಂಬರೊಳೇಂ (ಚಿಕ. VI, ಕಡಾಡಂ.೦೩೭-೨೮: 1202). ೨. ವೆರಸು ಮಾಡು: ಮೋಹಜಗೊಳಿಸು: ಮುತ್ತಿನ ಪೊಸದುಡಿಗೆ ತಳಿರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ವನಮಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಜೊತ್ತಿಸೆ (ಪಂಚಭಾ. ೩-೫೯); ನಿತಂಬಿನಿ ನಾನಾವ್ಯಕಾರದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಗಳಿಂ ಜೊತ್ತಿಸಿ ವಶೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೦೩ ಪ); ಕೂಸುಗಳಂ ಮುದ್ದಾಡಿಸಿ ದೇಸಿಯ ಮಾತುಗಳನಾಡಿ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ವೆಜರಂ ಲೇಸಾಗಿ ತನಗೆ ಜೊತ್ತಿಸುವಾಶಾವರಂ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೩-೯೦).

[ಜೊತ್ತು$_{2}$ + – ಇಸು]

ಜೊತ್ತು$_{1}$, ಜತ್ತು (ನಾ). ಜೊತೆ; ಜೋಡಿ: ಜವ್ವನದ ಜೊತ್ತೊಸ ಸವಿವೆರಂಗಿನ ಬಿತ್ತಿಂ ನ ವ ಪ ರಿ ಮ ಳ ದ ಮುತ್ತೋ (ಗುರುಚ. ೬-೦೬). **ಜತ್ತು:** ಜತ್ತು ಹೆಂಡತಿ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಸೂಳೆಯು ಏಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೯೪).

ಜತ್ತಾಗು, ಜತ್ತಾಗು = ಜೊತೆಯಾಗು ; ಜೋಡಿಯಾಗು : ಕೂಗಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದರುಬ್ಬರ ಸಿಡಿಲ್ಗೊಟ್ಟ ಜೊತ್ತಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುವಂತೆ ಬಲರು (ಮೋಹಕ. ೩೩-೦೯); ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ಕಂಛ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮೇಲಿನ್ನೆನಿನ್ನೇನು ಜತ್ತಾದ ಜನರಲ್ಲಿ ಜಂದು ಪೋದ ಮೇಲಿನ್ನೆನಿನ್ನೇನು (ಪುರಿಂದ. ೪-೦೨೮-೩); ಮುತ್ತು ಮಾಣಿಕದ ರಥದ ಮೇಲೆ ಮುರಹರನು ಬಾಲೆ ಜತ್ತಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಕ್ರಿಸ್ತಭಾ. ೯೯); ರಂಗೊಂದು ದಂಗೊಂದು ಗುಂಗೊಂದು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹತ್ತಾಗಿ ಜತ್ತಾಗಿ ಸಂಧಿಧಾಗಗೆ (ಸೊಂಗಾಸು. ೩೨-೬).

[<ಪ್ರಾ. ಜುತ್ತ, / ಸಂ. ಯುಕ್ತ]

ಜೊತ್ತು$_{2}$ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ಗೊತ್ತು: ಬಹುವಿಧ ಕರ್ಮ ನಿಕರದ ಜೊತ್ತು ತನುವಿದಾವರು ನಂಬುವರದ್ದ (ವಿಠಾಗ. ೩-೦೪-೬೩); ಶಿವನ ಬಯಕೆಯ ಗೊತ್ತು ಶಿವನ ತನುವಿನ ಜೊತ್ತು (ಕುಬ. ೪೪-೯). ೨. ಸಾಲು; ಶ್ರೇಣಿ: ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಬೈತಲೆಯ ಮುತ್ತುಗಳ ಜೊತ್ತುಗಳ ಳೆಲಪಳಲನೆ ಮೊರೆವಂದುಗಾವಳಿಯ . . . ಗಿರಿಜಾತೆ ರಂಜಿಸಿದಳು (ಕುಬ. ೩೭-೩೩); ಜೊತ್ತಿನ ಸುಳಿವಾಳಿಯೊಳಂಗನೆಯರೈದಿದರು ಗೋಪತಿಯ (ಅಕ್ಕಿಹ. ೪-೦೨). [?]

ಜೊತ್ತು$_{3}$ (ನಾ). ೧. ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ ; ಕುಯುಕ್ತಿ ; ತಂತ್ರ: ನಿಮ್ಮ ಜೊತ್ತೆನ್ನನೇನಂ ಮಾಡರಾರ್ದುಂ (ಸಂರಾ. ೬-೩೩). ೨. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಿಕೆ (?): ಹುರುಡು ಹೊರಟೆ ಜೊತ್ತು ಜೊತ್ತು ಗನ್ನಂ ಗತಕ ವರಿಂಛಣಂ . . . ರತಿಪ್ರಾರಂಭದೊಳು ಪಸರಿಸೆ (ಹರಿಹರ. ೪-೩೩); ಪುರುಡುಂ ಪೊರಟಿತ್ತು ಜೊತ್ತು ಗತಕಂ ಗನ್ನಂ . . . ಪಿರಿದುಣ್ಮಲ್ ವಧು ಸಲ್ಲನೊಲ್ ಸೆರೆವುತಿರ್ದಳು (ಕೃಷ್ಣಪು. ೨೪-೦೯೦). [?]

ಜೊತ್ತುಗಾಱು, ಜೊತ್ತುಗಾಱು (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವವನು ; ದ್ಯೂತಕಾರ: ಸದರದ ದಾಯಮಂ ಪಿಡಿವ ವಿತ್ತವನೊಡ್ಡುವ ಜೊತ್ತುಗಾಱರಂ (ಪಚಂಪ. ೮-೮೪). **ಜೊತ್ತುಗಾಱಿ :** ಗುಪ್ತದಿ ಮಂಚಗಳ ಜೊತ್ತುಗಾಱರು ಗಳ್ಳೆದೆ ಬಂದು (ವಿಜಗೆಂಪ. ೧೯-೦೦). [<ಸಂ. ದ್ಯೂತಕಾರ]

ಜೊನ್ನೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆಲಬದ ಕಾಳಮುಂ ಜೊನ್ನೆಮುಮಂ (ಅಚಲ. ೪-೨೦) : ವುದೆಯ . . . ಜೊನ್ನದ ಸಿರಿ ಕಾರ ಕಾರಿರಳ ಮೆಯ್ಯಿಂ ತಪ್ಪದಿನಲ್ ದಿಗಂತಮಂ (ಪಂಂಪಮ. ೪-೪೪) ; ಇಳೆಯೊಳ್ ಪಾರ್ವತಿ ಜನಿಯಿಸೆ ಕಳೆಯೇಱಿದಿನಿಂದು ಜೊನ್ನ ನಲಲರ್ದುದಂ (ನಿರಿಕ. ೩-೪೬) : ಫಳಫಳಿಪ ನಗೆವೊಗದ ಬೆಳಗಿನ ಬೆಳವ ಜೊನ್ನವ ಹಸರಿಸುತ (ಸಾತ್ಯಕಿ. ೩೨-೦೬) : ಬೆಱಿವೊಗದ ನಗೆ ಜೊನ್ನಮಂ ಕೂಡಿ ಸುಯ್ಯಲರ ನಱುಗಂವನಡಾಡಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯-೦೬)· ೨.ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಪೌರ್ಣಮಿವರೆಗಿನ ಕಾಲ; ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ: ಆಟವಿಶ್ರೀಯುಂ ಜೊನ್ನದ ಪಾಡಿದಲೊಳಂ ಕಾಲದವ್ಯಮಿಯೊಳಮೈದು ವರ್ಷಂಬರಂ ನೋಂಪ ಪ್ರವ್ರದ್ಧ ಕಲ್ಯಾಣವನೆತ್ತಿಕೊಂಡಳ್ (ಚಾವುಪು. ೪೬-೨೦) ; ಸೌಮ್ಯಗಿಣಂ ಜೊನ್ನದೊಳಸ್ತರಂ ಬಹುಳದೊಳ್ ನಿರ್ಮ್ಮಾದಿಂದ ಬಲ್ಲಿದರ್ (ಜಾತಕ. ೩-೦೦) ; ಜೊನ್ನದಂದಿನ ವೆಱಿಯಂದದೆ ನೊಕ್ಕಮತ್ತರೋತ್ಸವ ರಮಾದಂ (ಚಿಕ. VII, ಕಿಷಪಂ. ೦೦-೪೪ ; 1085 ?) ; ಮುದದಿಂದಾಶ್ವ ಯುಜದ ಜೊನ್ನದ ದಸಮಿಯೊಳಂಬಿದ್ಯುದನುವಾಸಂಗೆಯ್ದು . . . ಮಟಿ ಕೊಳ್ಗುಂ (ಅಭ್ಯಮು. ೯-೦೭೦). [<ಪ್ರಾ. ಜೋಣ್ಹಾ. / ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ]

ಜೊನ್ನೆಪಾಡಿದ (ನಾ). ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯ: ಪ್ರತಿಪದೆ: ಆಟವಿಶ್ರೀಯುಂ ತನ್ನ ನೋಂಪಿಯ ಜೊನ್ನಪಾಡಿದಲೊಳಂ ಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ಚಾವುಪು. ೩೭).

[ಜೊನ್ನ + ಪಾಡಿದ]

ಜೊನ್ನೆರಸ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಿಂದ್ರ: ಜ್ಯೋತಿಸ್ಕರೂಪ ಜೊನ್ನೆರಸನ ಪಗಲಾಣ್ಮನಾತತಕೇಱೀಧರಾವು (ಧರ್ಮ. ೪೩-೦).

[ಜೊನ್ನ + ಅರಸು]

ಜೊನ್ನೆವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳಕನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಜೀವಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸ ಲಾದ ಹಕ್ಕಿ ; ಚಕೋರ: " ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ = ಚಕೋರಂ " (ಕಮಪ. ಪರಿ. ೨) : " ತಣ್ಣಂದಿರವಕ್ಕಿ ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಯುಂ ಚಕೋರಂ " (ಕಲ್ಪಮಂ. ೩೪) ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಗೆ ಬೆಲ್ದಿಂಗಳ ಸಾರಮಂ ಕಱಿಯುಂತುಂ . . . ಮೆಯ್ಯೂಱಿದಂ ಚಿಂದ್ರಮಂ (ಪಕಳಂ. ೯-೨೪೯) ; ಮುತ್ತಿನ ಪಳುಕಿನ ಧವಳವರ್ಣಗಳ ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಂದಾಗ ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಗಳ್ಕೆದಿ ನೆಲಸಿದುವತಿಮುದದಿಂದ (ಕಂಪವಿ. ೬-೪) ; [ಜೊನ್ನ + ಪಕ್ಕಿ]

ಜೊನ್ನೊಡಲ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ಹೊಮ್ಮುವ ಒಡಲುಳ್ಳವನು ; ಚಿಂದ್ರ: " ಚಿಗದಿರಂ . . . ಜೊನ್ನೊಡಲನ್ಸಿಕಲ್ತಳಿಗಂ ತಣ್ಣಿರಿರ ಮಂಜುಗ್ಳೆಯಂ ಚಂದ್ರಂ " (ಆವಿಕ. ೪೩) ; ಜೊನ್ನೊಡಲನ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಳೊರ್ವಳು ಕರ್ನಿಯ್ದಿಲ ಕಣ್ಣಾ ಕಾಂತೆ (ಮೋಹಕ. ೪-೦೪) : ಜೊನ್ನೊಡಲಂ ನಿರ್ಮಿರ್ದವನಗ್ಗಿಯ ತಣ್ಣಾದಿರಿಂದಂ (ಜಾಗೆಂಚಿ. ೩೨-೬). ೨. (?): ಮುಗಿಲಂ ಕಂಡ ಜೊ ನ್ನೊ ಡ ಲ ನಂ ತೆ ಪೊಂಗಿ ಪೊಱೆಯೇಱಿ (ಅಧ್ಯಭಿ. ೦೦-೩೩ ಪ).

ಜೊನ್ನೊಡಲನಳಿಯ = ಚಂದ್ರನ ಸೋದರಳಿಯ ; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ : "ಅರರ್ಗಣಿಯ ಜೊನ್ನೊಡಲನಳಿಯಂ ದವ್ಯಕಂ ಮಯಣಸಿಂಚ ವಿಂತೊಡನೆ ವನ್ಮಥ ನಾವಮಿ" (ಕ್ಷತ್ರಮಂ. ೨).

[ಜೊನ್ನ + ಒಡರ್ *+ – ಅ್ಯ]

ಜೊನ್ನೊಡಲವಚ್ಚ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಅಧಿರಣವಾಗುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಮುದ್ದಿಸುವ ಜೊನ್ನೊಡಲವಚ್ಚಂಗೆ ಬೆಚ್ಚುತ್ತೆ, ಮಂಡದು (ಕೊಟ್ಟೂರು. ೦-೦೨). [ಜೊನ್ನೊಡಲ + ವಚ್ಚ]

ಜೊಬ್ಬ (ನಾ). (?) : ಹಬ್ಬದಲು ದೇವತೆಗಳುಂಬರು ಜೊಬ್ಬದಲು ದಾನವ ರುಂಬರು ಸಬ್ಬದಿನದಲು ವನುಜರುಂಬರದೆಂದು ಮುಷಿ ನುಡಿದ (ತಿಂಥಣಿ. ೩-೬೨). [?]

ಜೊಮ್ಮನೆ, ಜೊಮ್ಮನೆ, ರ್ಯೊಮ್ಮನೆ (ಅ). ಆಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿ : ಬಳಲಿ; ಸೋತು: ಜೊಮ್ಮನೆ ಜೊಮ್ಮನೇಱಿದ ತೋಳ್ಗಳಂ ನಿವಿರ್ದ ವೋಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೦೦೦). **ಜೊಮ್ಮನೆ:** ಅಬ್ಬಱಂ ಜೊಮ್ಮನೆ ಜೋಲ್ದಂ ತಪ್ಪಿಕೆಂಡು (ರ ಮ ಕ್ಕ್. ೬-೦೬೩). ರ್ಯೊಮ್ಮನೆ: ಮೂಡಿ ಮನ್ಮಥ ವಾರಿ ಎಗೆ ತುಳ್ಳಾಡಿ ರ್ಯೊಮ್ಮನೆ ಬೆವರಿ ನಾಗ್ಲೆಟ್ರೋಡಿ (ಶಾಳ್ವಲಾ. ೨೮-೩೪).

ಜೊಮ್ಮನೆಪೋಗು, ಜೊಮ್ಮನೆವೋಗು=ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರು; ಜಡವಾಗು: ಮೆಯ್ ಪಸಿದು ಜೊಮ್ಮನೆ [ಪಾಣಾಂ. ಜೋಂಪನೆ] ಪೋದಪುದು (ಪಂಚಭಾ. ೩-೭೦); ಆ ದಂಪತಿಗಳ್ ಜೊಮ್ಮನೆವೋದಂತಿರ್ದವರ . . . ಬೆದಗಂಗಂ ನೋಡಿದರ್ (ಅರಿಷ್ಟ. ೩-೬೩); ಚಿಕತವ್ಯಗಾಕ್ಷಿ ನೀನೆಸಸಿ ಕೆವ್ವನೆ ಜೊಮ್ಮನೆವೋಗಿ ಭಾವದಿಂ ಪ್ರಕಟಿಸರೇಕೆ ಪಾಜುತನವಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೩-೩೪).

[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು) + – ಅನೆ]

ಜೊಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸಪಡು ; ಬಳಲು : ಜೊಮ್ಮಿಡುತ ಜೋಲುತ್ತ (ಅಷ್ಟಾಕ. ದ. ೦೮೩.೩೦). [ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು) + ಇಡು$_1$]

ಜೊಮ್ಮೃ 'ಜೊಂಪು' ನೋ.

ಜೊಮ್ಮ್ಯ 'ಜುಮ್ಮ್ಯ' ನೋ.

ಜೊಮ್ಮುತೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿ : ರಕ್ಷಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದಾಗ ಕೈಕಾಲು ಗಳಿಗೆ ಜೊಮ್ಮತಟ್ಟುವಂತೆ (ಕಳುಮ. ೨೩೭).

[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು) + ತಟ್ಟು$_1$]

ಜೊಮ್ಮುಮೈ (ನಾ). ಮರಗಟ್ಟಿದ ದೇಹ : ಶಕ್ತಿಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇವನಿಗೆ 'ಜೊಮ್ಮುಮೈ' ಬಂದಿದೆ (ಕಳುಮ. ೨೩೭).

[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜುಮ್ಮು$_1$) + ಮೈ (<ಮೆಯ್)]

ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆವನ್ನು ಹೊಂದು : ಆತಿಟಿಂತೆಯೊಳು ಮಱೆದ ತನು ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿದ ಪುಬರ್ತಿಭಾರವಾಗಿ (ಹರಿಶ. ೬-೫೯).

[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಜೊಮ್ಮೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಜೊಮ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ನೊಣ, ಜೇನೊಣ ಮೊದಲಾದವುವು ಗುಂಪಾಗಿ ಆವರಿಸುವಾಗ ಆವುಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗು : ಜೊಮ್ಮೆಂದು ನೊಣ ಮುಕ್ಕಿದುವು (ರೂಢಿ).

[ಜೊಮ್ಮ್ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_1$)]

ಜೊಮ್ಮೇಱು, ಜುಮ್ಮೇರು (ಕ್ರಿ). ಮಂಠಾಗು; ಮೈಮರೆ: ತಾಱವಱಂಗಳ್ ಜಯಂ ಜೊಮ್ಮೇಱುವ ಬೆಂಟಱಿಸುವರಸರಸನೆ ವಿರಸಂ (ಪಾಂಡವ. ೩-೮೦). ಜುಮ್ಮೇರಿ : ಸಂತಾವದುರಿ ರ್ವೆಚ್ ಹೃದಯ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಜುಮ್ಮೇರಿ (ಪಸಬೋ. ೨೩-೯೦). [ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು)+ಏಱು (<ಎಱ್$_1$)]

ಜೊಯ್ಯಜೆ (ಕ್ರಿ). (?) : ಕಂಕೋಡನಗುಳ್ಳ ಬೇತಾಳರ ಬಳಗದಂತೆ ನೆರೆದು ಜೊಯ್ಯಜೆವ ದಾರಿದ್ರದಾರವೆಯಂತೆ ತಲೆದಱಸಿಕೊಂಡು ಜೋಗೆಗರ ಜಂಗುಳಿಯಂತೆ (ಪಾಗೇರ. ದ. ೩೪೪-೦೪). [ಜೊಯ್$_1$ + ಕಱು$_1$]

ಜೊಲ್ಲಯು 'ಜೊಲ್ಲೆಯು$_1$' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ಸೇವಗೆಯು ಕರಮೆಸವ ಸಜ್ಜಿಗೆಯು . . . ಹೊರಣದ ಜೊಲ್ಲಿಕೆಯ ಕಂಪುಗಳ (ಲಿಂಗಪು. ೭-೪೬). [?]

ಜೊಲ್ಲು$_1$, ಜಲ್ಲು$_3$ (ನಾ). ಬಾಯಿಂದ ಊರುವ ನೀರು ; ಲಾಲಾರಸ : ಜೊಲ್ಲು ಸುಂದ ಮುದ್ದುಮೊಗದಲ್ಲಿ ನಗೆಯಾಂತು ಸೊಲ್ಲಿಸುವನು ತೊದಲ್ನುಡಿಯ (ಜೀವಿಶಿ. ೦೭-೬೪); ಮೆಲಿದಲ್ಲು ಜೊಲ್ಲುಂ ಪೊಳೆಯ ನಸುನಗುತ್ತುಂ ಖಾಲಲೀಲೆಯಂ ತೋಱುತಿದನು (ಜಿಪು. ೩-೪೦); ಮುಂದದೆಯ ಕಂದನಾವ್ಹಾನಿಸಿ ತೊಡೆದ ಜೊಲ್ಲ ಚಿಂದುಟಿಯ ಬಾಯ್ದುಜ್ಜಿಯನ್ನೆದೆ ಚುಂಬಿಸಿ (ಕ್ಷತ್ರಿಯಪ. ೦೬-೩೦); ಮಾಸಿದ ಸೀರೆ ಮಸಿಯ ತಿಲಕದ ಹೊಱಸೂಸುವ ಬಾಯ ಜೊಲ್ಲಿಂದ . . . ಮುದಿವೆತೆಯರೆಡೆಯಾಡುತಿಹರು (ಕಂಪಿ. ೬-೦೯೦). ಜಲ್ಲು$_3$: ಕೆಲರ ಬಾಯೊಳು ಜಲ್ಲು ಸೋರಿ ದುತಾ ಬಲಿತ ದೃಷ್ಟಿಯ ತೆಗೆವ ಚೀತನಗೊಳದೆ (ತಿಪಪ್ರಾ. ೦೯-೪೩); ನಗುತೊಲಾಡುವರ ನೋಡುತ ಮಾನವೇಶರು ನಾಂಚಿ ಜಲ್ಲೊರಸಿ (ಚಪಪ್ರಾ. ೪-೪೦).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಜೊಳ್ಳು; ತುಳು. ಜೊಲ್ಲೆ, ದೊಲ್ಲೆ, ದೊಳ್ಳೆ ; ತೆಲು. ಜೊಲ್ಲು, ಜೊಲ್ಲು]

ಜೊಲ್ಲುತನ (ನಾ). ೧. ಜೊಲ್ಲೂ ಸುರಿಸುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಲಂಪಟತೆ: ಶೃಂಗಾರವ್ಯಧಾನವಿದ್ದರೆ ಆದರ ಬಲಿಗೆ ಬೀಳದೆ ಎಸರೊಸೆವ ಜೊಲ್ಲುತನ ಗೆದ್ದು ರಸಿಕರಾಗಿ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕತ್ಸ್ಕಾ. ೯೬).

[ಜೊಲ್ಲು +–ತನ]

ಜೊಲ್ಲುಬಾಯಿ^{1}, ಜೊಲ್ಲುಬಾಯಿ (ನಾ). ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯಂತ್ತಿರುವ ಬಾಯಿ : ತೆರೆ ಮುಸುಂಕಿದ ಮುಖಂ ಮುಚಿದ ಬೆನ್ ಜೊಲ್ಲುಬಾಯ್ [ಪಾಣಾ. ಬೆನ್ನೂಲ್ದಾಯ್] ಪಿರಿದು ಕಂಪಿಸುವ ವರ್ ಗಮ್ಮುಳಿ. ೦೦-೪೩). **ಜೊಲ್ಲುಬಾಯಿ:** ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವ ಜೊಲ್ಲುಬಾಯಿಗೆ ಕಡು ವೇಸ ಸೊಕ್ಕಾಯಂತು ಮುತ್ಸವಿಸಿಲ್ಲವಳ (ಜೋಷಿಶ. ೦೭-೬೬).

[ಜೊಲ್ಲು + ಬಾಯ್]

ಜೊಲ್ಲುಬಾಯಿ 'ಜೊಲ್ಲುಬಾಯ್' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲುಸುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಸು : ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಆಹಾರ ಕಂಡೊಡನೆ ನಾಯಿಯೊಂದು ಜೊಲ್ಲುಸುರಿಸುತ್ತದೆ (ಕಿಪ್ರ. ೪೫೮).

[ಜೊಲ್ಲು + ಸುರಿಸು]

ಜೊಲ್ಲೆ 'ಜೊಲ್ಲೆಯು$_1$' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲೆಯ$_1$ 'ಜೊಲ್ಲೆಯು$_1$' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲೆಯ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?): ಪಾವಳ ಪರಿವಾರದ ಮನೆಯುಂ ದೇವರೆಂಬಮ ನಿವೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಜೊಲ್ಲೆಯದಲು ಗರ್ದ್ದೆ ಕೋಲ ಮತ್ತರು ೧ (ಪಾಂಡಚ. ೩-೨೨ ವ ; ೧೦೪೭). [?]

ಜೊಲ್ಲೆಹ 'ಜೊಲ್ಲೆಯು$_1$' ನೋ.

ಜೊಸೆ 'ಜೊಸೆ' ನೋ.

ಜೊಳಜೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಜೋಳವೆಲ್ಲಾ ಚೀಲದಿಂದ ಜೊಳಜೊಳ ಎಂದು ಸುರಿದುಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಜೊಳಜೊಳಿ (ನಾ). (ಉಡ) ಸಡಿಲವಾಗಿರುವುದು : ದೊಗಲೆ : ಅಳ್ಳಕ ವಾದುದು : ಆಳಯ ಹೊಸಬಗೆಯು ಉಡುವು ಬಹಳ ಜೊಳಿಳಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಜೊಳಳ್ಳು 'ಜಳ್ಳು' ನೋ.

ಜೊಳಳ್ಳಗಾಳ 'ಜಳ್ಳುಕಾಳಂ' ನೋ.

ಜೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು; ಜೊಳ್ಳಾದಂದು. 'ಅಳ್ಳೆಜೊಳ್ಳೆತನ', 'ಅಳ್ಳೆಜೊಳ್ಳೆಯ' ಪರಾ. [<ಜೊಳ್ಳು]

ಜೊಱ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಪದ : ಜೊಱ್ಱಿಂಬ ಛುಮ್ಮೆಂಬ . . . .ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣಿಯ ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ.ದೇ. ೪೦-೨೪) ; ಧಳಧಳಂ ಜೊಱ್ಱಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಱಿಂ]ಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಚ. ೮-೧೩).

ಜೋ, ಜೊ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿಟ್ಟು ತೂಗುವಾಗ ಹೇಳುವ ಮಾತು; ಜೋಗುಳದ ಧ್ವನಿ: ತೂಗಿದರಚ್ಯುತ ಜೋ ಮಹಾತ್ಮ ಜೋ ಸದಮಲಬೋಧ ಜೋ . . . ಎನುತಂ ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೨೮); ಜೋ ಸಂಪದೆ ಜೋ ವಿಶಾಲೆ ಜೋ ಶಿವೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೮) ; ಸಸಿಯ ಕೊರಗಿಸಿ ರಸವ ಹಿಳಿದುಕೊಂಡಿಳೆಗೊಗುವ ಹಸುಳೆ ಜೋ ಒಡಹುಟ್ಟಿದರ ನಗಲ್ವ ನಿರ್ಮೋಹಿ ಜೋ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೫೯). **ಜೊ :** ಕಂದ ಜೊ ಸೋಮವಂಶಾಂಬುಧಿ ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದು ಜೊ . . . ಎಂದು ಪಾಡಿದರು (ಕಂನವಿ ೪.೭೪).

ಜೋಜೋ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಜೋಜೋ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾನಂದ ಜೋಜೋ (ಪುರಂದ. ೦-೧೨೮ ಪಲ್ಲವಿ) ; ನಳಿನಲೋಚನ ಕಂದ ಜೋಜೋ ಚೆಲುವ ಚೆನ್ನಿಗ ಕಱುವೆ ಜೋಜೋ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೧-೨೫) ; ಜೋಜೋ ಮಹಾವೀರ ಶೈವೋದ್ಧರಣ ಕೀರ್ತಿ ಜೋಜೋ (ಜಿಬಪು.೫-೨೯); ಜೋಜೋ ಮೂಲೋಕದ ಶಿರೋಮಣಿಯೆ ಜೋಜೋ (ನವಮೋ. ೦೫-೪೦).

[ದೇ.ಪ ತುಳು. ತೆಲು. / ಮರಾ. ಜೋ]

ಜೋಂಕೆ (ನಾ).(?): ಎಱಗದರಾತಿರಾಯ × × × ಪರಜೋಂಕೆಯಪ್ಪಿನಂ ಕಿಱಿಪಿ ಭುಜಾಸಿಯಂ ಜಸಮನೆಣ್ಡೆಸೆಯಾನೆಯ . . . ಸಮಗ್ರ ಸಾಹಸಮನೀ ಧರೆಯೊಳ್ಮೆಱೆಯುತ್ತುಂ (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೩೮-೧೩ ; 1160). [?]

ಜೋಂಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜೋಂಪ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜೋಂಪಿಸು$_1$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_1$' ನೋ.

ಜೋಂಪಿಸು$_2$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಜೋಂಪು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜೋಂಪು$_2$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜೋಕಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜೋಕಣ್ಣಂ ಮೂಲಣ್ಣಂ × × × ನಂಬ್ಯನ್ತರ ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೦೦-೮ ; 958).

[ಜೋಕ$_0$ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಜೋಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋತುಬೀಳು ; ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು (?): ಗುರು ಕೊಟ್ಟುದಿಲ್ಲ ನೀವಾದರು ವ್ರತವೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿತಿಲ್ಲರ್ತಿಯೊಳಾದ ಪರಿಣತಿ ಗೇತಕೆ ವ್ರತವ್ರತವೆಂದು ಜೋಕರಿಸಿಕೊಂಬಿರಿ ಬನ್ನಿರೆಂದಾ (ಭರಜ. ೪-೪೨); ಕೋಡಿ ಬಾಡಿ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಬೋ]ಕರಿಪೆನಗೆತ್ತ ನಿರ್ಜರೆಯ ಮಾತು (ಅಪಶ. ೨೦); ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಕೆಡಹಿಯಿಳೆಗಾಕರಿಸಿ ಜೋಕರಿಸಿ ಖಂಡತುಂಡುಗಳ ಗೈದೆ (ಜಿನಮು. ೨೮-೩೫). [? + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಕಾಲಿ, ಜೋಕಾಲೆ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆ : ಬಾಲೆಯರು ಜೋಕಾಲಿ ಯಾಡುವ ಕಾಲದಲಿ ತಮ್ಮಿನಿಯರನು ಕಣ್ಣಾಲಿಯಿಂ ನೆರೆ ನೋಡಿ (ರಘುವಂ. ೯-೪೬) ; ಎಡಗಣ್ಣೂ ಬಲಗಣ್ಣೂ ಹಾರಿ ಹಾರಿ ಆಶೆ ನಿರಾಶೆಗಳ ಜೋಕಾಲಿಯನ್ನು ಜೀಕುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮಾವಿತೋ. ೬); ಜೋಕಾಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹಾರುವಾಗ ಜೋಕಾಲಿಯ ಹಗ್ಗಹರಿದು, 'ಜೋ' ಎಂದು ನಡುಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿ ಬಿಟ್ಟ (ಮುಂಗಾಪು. ೯೭) ; ಅವನ ಜೀವನವೇ ಜೋಕಾಲಿಯಾಗಿ ತೂಗಹತ್ತಿತು (ಬಂಗಾಹೆ. ೨೭). **ಜೋಕಾಲೆ:** ಮಕ್ಕಳು ಜೋಕಾಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಜೋಕಾಲೆ 'ಜೋಕಾಲಿ' ನೋ.

ಜೋಕಾಱಿ (ನಾ).=ಜೋಕುಮಾರ ೧: ಮನೆಯೊಳ್ ಕಾಲ್ ನೆಲೆಗೊಂಡು ನಿಂದಱಿಯನೀ ಜೋಕಾಱಿಯಂತಿರ್ಕೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೫೭). [?]

ಜೋಕು$_1$, ಜೋಕೆ$_2$, ಝೋಕು$_1$ (ನಾ). ೧. ಗೀತವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ಮದ್ದಳೆಯಂ . . . ಜಾತಿ ಜೋಕು ತುಡುಕು . . . ಕೌತುಕಳಿಕೋತ್ತರಂಗಳಿಂ ಕೌತುಕದ ಬಾಜನೆಯೊಳೆಸಗಿದುವೆನಿಸಿ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ಪ). ೨. ಠೀವಿ ; ಬೆಡಗು ; ಡೌಲು : ಮಾತಾಡಿದೊಡವನ ಧನಾಕರ್ಷಣವನು ಮಾಳ್ಪ ಜೋಕಿನ ನಾಯಕಿಯರಿರ್ದರು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೦೮) ; ಈ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಥೆ ಹೇಳುವ ಜೋಕು (ಕರ್ಣಾಸಂ. ೪೩). ೩. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ವರಸೆ (?): ಪೇತು ಸಾಧನೆಗಳ ಜೋಕಿನ ಪಟವನ್ನು ರೀತಿ ತಿಳಿದು ವರಸೆಗಳ ನೂತನ ಕತ್ತಿ ಕಠಾರಿ ದೊಣ್ಣೆಯ ಸಾಧಕೋತ್ತಮ ರಾಜಕುವರರು (ಕಂನವಿ. ೭-೦೮). ೪. ತಂತ್ರ ;ಕಪಟೋಪಾಯ : (ಕಿ). **ಜೋಕೆ$_2$:** ೧. ಗೀತಿ ಜತಿ ಜೋಕೆ ನಯಂ . . . ಎಂಬಿವಂ ಮೆಱೆದು ಬಾಜಿಸಿದಂ ಮುರವೈರಿ ವಾಸವಂ (ಜಗವಿ.೫-೩) ; ತುಡುಂಕೊತ್ತು ಜೋಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂಕೆ]ಯಂತರಿ ಜತಿ ರಿಗವಣೆ ಪಹರಣೆಯೆನಿಪ್ಪೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (?) ಶ್ರೋತ್ರಬಂಧುವೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೨-೨೦) ; ಜತಿ ಜೋಕೆ ತುಡುಕು . . . ಸಂಗತಿವಡೆಯೆ ವಾದನಕಳಾವತಿ ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಳಿಂತು ಮುರಜಮಂ(ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೩-೨೨೭); ಜಾಣುಣ್ಮೆ ಜೋಕೆಯಿಂ . . . ಕೇಳಿಸಿದರವರು (ಕೃಮಿ ಭಾ. ೨೦-೫೭). **ಝೋಕು$_1$:** ೨. ಆ ಕುಲವತಿಯ ಕಿರಿಯ ತನುಜೆಯನು ರವಿಸಿ ಬಹ ಝೋಕು ನೋಡೆಲೆ (ಚಂದ್ರಾವ. ೫೦-೪೦೫) ; ಉದಯರಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳ ತೊಡಗಿದೆ. ಮನಸ್ಸು ಅಷ್ಟು ಝೋಕಾಗಿತ್ತು (ಸುಳಿವು. ೦೦೫) ; ಇಂತಹ ನಾಟಕ ಎಲ್ಲಿ ನಡೆದರೂ ಎಷ್ಟು ಸಲ ನಡೆದರೂ ಆಡುವವರಿಗೆ ಬೇಸರ ವಾಗುವುದೇನು ? ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಅದೇ ಅದರ ಝೋಕು (ಮಲ್ಲಿ. ೦೨).

[? / ಅರ. ಝೋಕ್]

ಜೋಕು$_2$, ಝೋಕು$_2$(ನಾ). ೧. (ಉಕ)ಪೆಟ್ಟು; ಹೊಡೆತ: ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಹುಡುಗ ಬಂದು ನನ್ನನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೂಕಿಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋದನು, ನಾನು ಜೋಕು ತಿಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬಿದ್ದೆ (ಸುಮಜ. ೬೭); ಜಿರಕ್ ಜಿರಕ್ ಎಂಬ ಸೊಕ್ಕಿನ ಮಾತುಗಳೊಡನೆ ಆ ಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಜೋಕು ಹೊಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಗದ್ಯ. ೨-೩೫). **ಝೋಕು$_2$:** ೨. ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದನ; ಚಲನೆ ; ಓಲಾಟ : ಮೊಣಕಾಲು ಕುಟ್ಟಿದಾಗ ಸರಿಯಾಗಿ ಝೋಕು ಹೊಡೆಯಿತು (ಮನೋನಂ. ೦೦೫). [←ಮರಾ. ಝೋಕ್]

ಜೋಕುಗಾರ (ನಾ). ಬೆಡಗುಗಾರ : ಒನಪುಗಾರ; ಆಡಂಬರದ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು : (ಕಿ).

[ಜೋಕು$_1$ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಜೋಕುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಒನಪುಗಾತಿ ; ಆಡಂಬರದ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನುಳ್ಳವಳು : (ಕಿ). [ಜೋಕುಗಾರ + –ತಿ$_1$ (< –ಇತ್ತಿ)]

ಜೋಕುಮಾರ, ಜೋಕುವರ, ಜೋಕೊವರ, ಜೋಕೋರ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು. P ಉತ್ತರಕರ್ಣಾಟಕದ ಜನಪದದಲ್ಲಿ ಜೋಕುಮಾರನ ಕಥೆ ಪ್ರಚಲಿತವಿದೆ. ಮಣ್ಣಿನ ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಬೇವಿನ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹೊತ್ತು ಮನೆಮನೆಗೆ ಸುತ್ತುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಬಲಿ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ : ಚಾಮುಂಡಿಣಿ ಹಲ್ಲಿನ ಜೋಕುಮಾರ . . . ಜೊಳ್ಳು ಮತಿಯ ಕೊಡುವ ಜಂಪೆ ಜಡದೈವ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨); ಜೋಕುಮಾರನೆಂಬ ಅಭದ್ರವಾದ ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಬುಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟು . . . ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ

ತಿರುಗುವರು (ಕಥಾಗಿ. ೦೬೩) ; ನಾಳೆ ಬರದಿದ್ದರೆ? ಜೋಕುಮಾರನ ಆಣೆ (೧೪೬೬. ೩೦೦). ೨. (ಆಲಂ) ಬೆಲೆಯ; ಸುಂದರ : ಈಗ ಈ ಜೋಡು ರಿವೇರಿಯ ಜೋಕುಮಾರ (ವ್ಯಕ್ತಿ. ೦೦೪). ಜೋಕುವೆರ್ : ೧. ನಿಷ್ಪ್ರಿಸರಾಗದ ಮಾನಿ(ನಿ)ಸವಾಟ್ಟಿ ನಾಡೆ ಜೋಕು[ಪಾಶಾ. ಕೊ]ವರನ ಬಾಟ್ಟೆಲೀಸು ಗಡಾ (ಚೀಪಶಾ. ೦೨೮). ಜೋಕೊವರ್ : ೧. ದೇವತೆ . . . ತನ್ನ ವೆಮ್ಮಗ ಜೋಕೊವರಂ[ಪಾಶಾ. ಜೋಕಾರಂ]ಸಾವಾಗ ಕಾಯಲಾಱದ ಕೀವಿಲು ವೇಳ್ಪುಱಗೆ ಮಾಡಲಾರ್ಪಳ್ ಸುಖಮಂ (ಸಕಾಪ. ೪-೦೦೦); ಜೋಕೊ[ಪಾಶಾ. ಕು]ವರಂ ನೆಗಟ್ಟಂ ಸುರರೋಕವಿರುದ್ಧಮನೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೬೩). ಜೋಕೋರೆ: ೧. ನವಮಂಚಮದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕುವರಂ ಜೋಕೋರನೆಂತೆ ಪಲವಿವಸವಿರಂ (ಪಾಶಪ. ೬-೭); ಬಲೆ ಜೋ ಕೋ[ಪಾಶಾ. ಕಾ]ರನಂತೀರೇಲು ದಿವಸದರಸುತನಮಂ ಬೀದಿ ಪಡೆದೆ (ಅರ್ಜುನೀ. ೬-೦೯).

[ಜೋ ? + ಕುಮಾರ]

ಜೋಕುವರ 'ಜೋಕುಮಾರ' ನೋ.

ಜೋಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜೋಪಾನ; ಲಕ್ಷ್ಯ; ಜಾಗರೂಕತೆ: ದುರ್ಜನಿಕೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ನೀಂ ಜೋಕೆಯಿಂ ಸಜ್ಜನನ ಮಾರ್ಗದಿಂ ನಡೆಯಲಿಹರೋಕ ವರಲೋಕಸುಖ (ವೀಪ್ರಪು. ೬-೦೮-೨೫) : ಜೋಕೆ ತಪ್ಪಿದ ಬಳಿಕ ಅರ್ಥ ವ್ಯರ್ಥ (ಪುರಂದ. ೦-೦೩೨-೪). ೨. ಸೊಗಸು ; ಚೆಲುವು : ಜಯಯೆಂದು ಪೊಗಳುತಿಹ ಜೋಕೆಯಂ ಮಂಜಿಮ ಜಗದೀಶನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಹಹಕಾ. ೦೦-೪೦); ನಾಟಿಕದ ಪಾತ್ರದ ವೇರಗಳೆಯ ಜೋಕೆಗಳ ಪ್ರಕಟ ವೆಸೆಯಲು (ಜಸಪು. ೪-೬); ಸಾರತರ ಸತ್ಯದ ಜೋಕೆ . . . ಎನಿಸಿರ್ಪುದು ಕಾಶಿಯ ದೇಶಂ (ವೀಪ್ರ. ೦-೪೬); ತೊನೆವುತಿಹ ಚಿತ್ರದ ಪತಾಕೆಗಳ ಜೋಕೆಗಳ ಕೋಡಾವಳಿಯುಮೆಸೆದುದು (ಜಬಪು. ೪೨-೩೦). ೩. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ : ಮುನ್ನ ಬೇಂಟೆಯು ಜೋಕೆಯಿಂದ ಬೇಡರು ಮಡಿದ ಜನ್ನ ನಟ್ಟಿನ ನಾಯ್ಗಳಿದಲೆಲು ಬೆರಸಿ . . . ತವೆಮ್ಮಳಿಗೆ ಕೈವೆಯ್ದು (ಹಹಕಾ. ೬-೨೪); ವಿಕಾತ್ಮವಕ್ಷಪ್ರದೊಳೆನೇ ಭೋಗಂ ಘಟಿಪ ಜೋಕೆಯಲ್ಲ (ಅಪಸಾ. ೬-೨೦೦) ; ಏಕೆ ನೂತನ ಪರಿಯದೇತಂಜ ಜೋಕೆ (ಕಾಗಡು. ೯-೫೯). ೪. ಸಾಲು : ಶ್ರೇಣಿ : ತೆಕ್ಕೆಯಂದೊತ್ತಿರ್ದ ಜೋದ ಜೋಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತು ನೆರೆದುದು ಜಾತುಧಂಗಳಲ (ಇಹಕ. ಪಠ. ೩೬-೪); ಆ ವೀಸಹರದ ಜೋಕೆಯ ಹಿಂದ ಲಕ್ಷ ಕಳಿಂಗಪೆಗಳು ಸಂದನಿಸಿದವು (ಕುವಾಪ್ರಕ್ರಿ. ೨-೩೨) ; ಮೈ ಮಃ ಜೀ ದಳಿಂ ದೆರಡಂಬವಸ್ಥಿಗಳ ಜೋದಜೆಯ ಜೋಕೆಗಳ. ರುಧಿರತೆಯ ರುಧಾಡಿಯ ರುಸಿಮ್ಮಿನಲಿ ಬಳಕೀಜಾಡಿದಳು (ತೊರಾ. ೬-೪-೪). ೫. ಹಿಡಿತ; ವಶ: ಶಿವ ಜೋಕೆಯನೆಂಬುದದ ಮಾತನಾಡುವ ಮಾತ್ರಿವುಂ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆ (ಪಪಗಂ. ೨೨೯-೦೦೨) ; ಜೋಕೆಯಾಗಿಹ ರೆಲ್ಲರನಗೆ ನಿನಗೆ ಚಿಂತೆಯೇಕೆ (ಕುರಾಹಾ. ೩೬-೦೪೩). ೬. ಸಿದ್ಧತೆ; ತಯಾರಿ : ನಿನಗಿರಿರಾಗಬೇಕಂದನೇಕ ಬಲವನು ಜೋಕೆಯ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿರ್ದಪನು (ಕುರಾಹಾ. ೩೦-೨೨). ೭. ಕಣ್ಣಂರಿಕೆ ; ಎಚ್ಚರಿಕೆ : ಮಂಗಳಮಯ ಮುಹೂರ್ತದ ಜೋಯಿಸರ ಜೋಕೆಯಲಿ ನಿರ್ಗಮನಿರತನಾದನು ಕೃಷ್ಣನು (ಕುಪಾ. ಉಾ. ೭-೪) ; ರಥರಾಜ ಮುಂಗುಡಿ ವರಿದುದವನೀಪತಿಯ ಜೂಡಿಯ ನೃಪರ ಜೋಕೆಯಲಿ (ಕುವಾಪ್ರಕ್ರಿ. ೦-೪೬). ೮. ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ : ಜೋಕೆ ಜವಗೆಡೆ ಮುಱಿವಡದು ಬಲರಾಕ್ಷವಾಳರು ಸರಿಯೆ (ಕುಪಾ. ೪-೨). ಈ ಕುಮಾರರೊಳಗೆ ನೀನೇ ಜೋಕೆಯುಳ್ಳವನಹೆ (ಕುಪಾ. ೦೯-೩೯). ೯. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಕಿಳವನು ಕೊಡಲಾರದಾತನು ಜಗದೊಳು ಕೇಡಿಗನಾದಾನು ಜೋಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೦೯-೨೭) : ಜೋಕೆ ಮೈಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾತಾಡು (ಅಮಗಾಂ. ೦೧).

ಜೋಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜೋಪಾನ ಮಾಡು; ಕಾವಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಜೋಕೆಮಾಡದೆ ಮೀಲ್ತಾಯಿದು . . . ಪಲ್ಲಿದಿರಲು (ಅಅಚ. ೬-೦೦೮) : ನಿಮ್ಮತಾಯಿಯೇ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಜೋಕೆಮಾಡಿದಳು (ಮುಂಬಂ. ೪-೦೯೬). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಜೋಕೆಮಾಡಿ ಪೋದವು ಹಂಸಗಳು ನವಮಗೇಕೆ ನಡೆಯ ಸೊಬಗೆಂದು (ಅಅಚ. ೪-೦೬೬). ೩. ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸು; ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡು: ಜಲಕೇರಿಗೆಸರಿಗಳಿಗೆ ಜೋಕೆ ಮಾಡುವುದು (ಪಪ್ಪಕಾ. ೬-೪೩) : ತೊಗೆಗುವಾಭರಣವ ಜೋಕೆಮಾಡುವ ಜಾಣ (೧೦೫೮. ೨೫-೭೪). [ದೇ.ಇ ತುಳು. ಕೊಡ. ಜೋಕೆ ; ತೆಲು. ಜೋಕ]

ಜೋಕೆ$_3$ **'ಜೋಕು**$_1$**' ನೋ.**

ಜೋಕೆ$_4$ (ನಾ). ನೆಯ್ಕೆಯಂ ಸರಕು : "ಜೋಕೆ–ನೇಕಾರರ ವಗ್ಗದ ಮಾಲು" (ಜಾವಿಕೃ.ಕಾ. ೬೦). [?]

ಜೋಕೆಗೊಣಬಿ (ನಾ). ಜೋಪಾನಮಾಡುವವನು ; ರಕ್ಷಕ : ಜೋಧೆ ಗಾಱರ ಜೋಕೆಗಾಱನು ಜಾಣನಹನೆಂದ (ನಿಘಾ. ೩-೮-೩೬).

[ಜೋಕೆ$_1$ + ಕಾಱ]

ಜೋಕೆಗೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿನ್ನು ಕೊಡು ; ಎಚ್ಚರಿಸು : ಅರಸನ ಸಮ್ಮುಖ ಬಂತು ಎಂದು ಅವರವರ ವರಸ್ಪರ ಜೋಕೆಗುಟ್ಟಿದರು (ಪ್ರಮುಖ್ಯ. ೦೦). [ಜೋಕೆ$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_3$]

ಜೋಕೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಂಗೊಳ್ಳು ; ಏರಿಗೊಳ್ಳಾಗಿರು : ಆ ಕೋಟೆಯಂಡಿ ಮುಟ್ಟು ಕೆಳಗಂ ರಚಿತಾದ್ರಿಗೇಕಪ್ರವ ಬಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಜೋಕೆಗೊಂಡೈದು ಸಾವಿರಮಾನಿನೆಡೆಯೊಳೇಕ ಸೇನಾಪಾನಗಳಹುವು (ಪಠಪ. ೬೭-೯).

[ಜೋಕೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜೋಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದಂಕೊಳ್ಳು : ಬಹಳ ಜೋಕೆ ವಿಡಿದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪಂಜು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸಾಗುತ್ತ . . . ತಲುಪಿದನು (ಇಪ್ಪ.ಗ. ೪೮೨). ೨. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿರು ; ಸೊಗಸಾಗಿರು : ಜೋಕೆ ವಿಡಿದು ನೀಡುವೆಳೆಯ ಘಳಿಗೆಯ ವರಾಕನೆಯೊಳಗೆ ಕೈಕೊಳುತ ವಿಕೆ ನುಡಿಯನೊಡ ಇವೆಮ್ಮೆಮ್ಮೆಯಂಬಂತೊಂದು ತೂಕದೊಳೆನೆದನು (ಪಠಪ. ೦-೪೮).

[ಜೋಕೆ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಜೋಕೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ನಾಕನಾಯಕನ ಸತ್ಕಾವ ನೀಱಿಯರ ನಿರಾಕರಿಸುವ ನೃತ್ಯ ದಿಂದ ಜೋಕೆವೆತ್ತೆಸೆದ ನಟ್ಟಣಿಯರು (ಅಂಕಾಶಾ. ೫-೨೪).

[ಜೋಕೆ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಜೋಕೊವರ 'ಜೋಕುಮಾರ' ನೋ.

ಜೋಕೋರೆ 'ಜೋಕುಮಾರ' ನೋ.

ಜೋಗ$_1$, ಜೋಗಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತವಸ್ಸು ; ಧ್ಯಾನ : ದೇವರಂ ಬಂದಿಸಿ ನಿಯಮಂಗಳ್ಯುಂ ಜೋಗ ಭಕ್ತ್ಯಯಿಂದರ್ಗ್ (ಪ ಪಾ. ೧೩೬-೪) ; ನಿಜಾಶಿ ತಕೆ[ಪು]ಲು ಹೃದ್ಯೋಗನಮಂ ಜೋಗಮಂ ತತು ವುತ್ತಂ ನೆಗಳ್ದಂ (ಕಇಪ. ೭೪-೦೫-೬: ೧೧೭೦) ; ಜೋಗಿಗಳೆಯರಿಗ್ಯಾರೇಱುವರ್ಷಮ್ಮಮುವಗೆ ಗಳಬಾಪೋದ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಯೆಂಬಂತಿರ್ಬದಿಯೊಳಮೆಲ್ಲಳ್ ಸಾಲ್ಗಳ್ ತ್ತೋಱಿ (ರಾಮಕ್ಕ. ೪೦-೩೬). ೨. ಸಂಪರ್ಕ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ನೇರಿಕೆ. ೩. ಉಪಯೋಗ. 'ಜೋಗಯಿಸುಂ' ಪರಾ. ೪. ದೋಣಿ ; ನಾವೆ : "ಜೋಗಂ ಪರಿತಂ ನಿಮಂಜರಂ ದುಗ್ಗಿಯೋಡಂ ದೋಣಿಯೆಂದನಲ್ ನಾವೆಯಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಂ. ೦೩೦-೪). ಜೋಗಿಗ್ಯಾ : ೧. ಎನ್ನ ದ್ರೋಹ ವರಸನೆ ಕಿವಿಯಂ ಮುಟ್ಟದಂತಾಗೆ ಮಾಟ್ಟಿನೆಂದುಪಾಯದಿಂ ಜೋಗಂ ಕೈಕೊಂಡು (ದರ್ಮಾಮ್ಯ. ೯-೦೫೪). ' ಜೋಗುಗೊಳ್ ' ಪರಾ. ೪. ಸಂಬಂಧ ಪಡಗು ಜೋಗಂ[ಪಾಶಾ. ೧]ಗಳಿಗೆ ಸುಂಕವ ಕೊಂಬ ರಾಜೇಂದ್ರನ (ಅಂಕಾಶಾ. ೦೦-೨೦). [<ಸಂ. ಯೋಗ]

ಜೋಗ್₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ : ಚೀಜದ ಧವಳವಟ್ಟದ ಜೋ[ಜಾತಂ. ಜೈಂ]ಗದ ದೇವಾಂಗದ ಸಕಳವಟ್ಟೆಗಳುಮಂ . . . ಜವಳಿಗಳನೆ ಮೊಗಂ ನೋಡದೆ ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಅರಿಕ್ರ. ೪-೩೪ ಪ). [?]

ಜೋಗ್₄ 'ಜೊಗ್ಗ' ನೋ.

ಜೋಗಂಬೋಗು, ಜೋಗಾವೋಗು (ಕ್ರಿ). ವೈಭವದಿ ; ಪರವಶವಾಗು : ಪೊಸದೆಲರ ಪೊಸಿರಿಯ ಭಾರದಿಂ ಜೋಗಂಬೋದಂತೆ ಮಲಲಗಿದ ಜಾಗಗಳಲುಮಂ (ಅ೯೦೪. ೦೦-೫೬ ಪ); ತೊಗಾಡುತ ಮಡಕೆಗಳಂ ಬಾಜಿಸಿ ಜೋಗಂ[ಪಾತಂ. ಜಾಗಂ]ಬೋಗುತ್ತುಂ (ಕುಂಬಾ.ಚ. ೨೫೫-೦೨); ಪಾರ್ವ ನೆದೆಯೊಳ್ ಕಿರ್ದು ಬಟ್ಟಂತಾಗೆ ಜೋಗಂಬೋಗಿ (ಚೀವಪಂ. ೪೯-೨೪ ಪ) : ಆಗುಂಸಿವ ತಳವಾಸಿಸವ ಜೋಗಂಬೋದಲಿಸುವಿವ . . . ಕಂಟಳ ಸುವಖಿಳವಿಕ್ಕೃತಿಗೆ ಸಲ್ಲಂ (ಪುಷ್ಪ. ೦೨-೮೪). **ಜೋಗವೋಗುಃ** ಸೂಗುರಿಸಿ ರ್ಕುಂಪ್ಪಿನಲಿ ಮುಂದಕೆ ಜೋಗವೋದನು ಸಾರಥಿಯ ಕೈಲಾಗಿಸಲಿ ತಿರುಗಿ ದನು (ಕಾಪ್ಪ.ಕ. ೪-೦೫).

[ಜೋಗ್₃ (< ಜುಮ್ಮ್₂) + ವೋಗು₁]

ಜೋಗಣಿ (?) (ನಾ). (?) : ಒಂದು ಫಲವಿನಿಪದಿನಿವಣ್ಣೆಂದ ಕುಂದಿಲ್ಲದಿನ ಜೋಗಣಿಯಂಯದುಂ ತಾಳಿದುದಿಲ್ಲವೆಂಬುತೆ ಹೊಂಬಾಳೆ ಮರದ ಸಾಲಿ ನಿಂದೆನೆಯ (೪೪೯೫. ೦-೪೬). [?]

ಜೋಗತಿ 'ಜೋಗಿತಿ' ನೋ.

ಜೋಗಪ್ಪ (ನಾ). ಜೋಗಿತಿಯರ ಸಂಗಡತಿಯಾದವನು : (ಳ).

[ಜೋಗಿ₁ + ಅಪ್ಪ₁]

ಜೋಗಬ್ಬೆ(ನಾ).ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರಂ: ವಿರ್ಮ್ಮಾಧಿಯ ಸುಳಿ ಜೋಗಬ್ಬೆಯಂ ಮಗಳ್ . . . ಜಾವ್ಹುಂಡೆಪ್ಪೆ (ಪ್ರಭಾರಿ. ೦೯೩೦, ೦೪-೬ : ೮೮೭).

[ಜೋಗ್₅ + ಅಬ್ಬೆ₁]

ಜೋಗಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ: ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಜೋಗಮರಸರ್ಮ್ಮಂಗಳಿವೆಡದೊಳು ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಕಇ. II, ೦೦-೦೫ : ೧೦೭೭). [ಜೋಗಮ್ಮ + ಅರಸ₂]

ಜೋಗಮಾಯಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರಂ : ಎಳ್ಳಲದೇವಿ ! ಜೋಗಮಾಯಿ! ಉಭೋ! ಉಭೋ! (ಅರಳು. ೩೦೬-೦).

[ಜೋಗಿ₂ + ಮಾಯಿ₂]

ಜೋಗಮ್ಮ (ನಾ). = ಜೋಗಿತಿ : (ಳ). [ಜೋಗಿ₂ + ಅಮ್ಮ₂]

ಜೋಗಯ್ಯಸು, ಜೋಗವಿಸು, ಜೋಗ್ಗೈಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಹಣುಗೂಡಲಿ ಜೋಗಯಿಸಿ [ಪಾತಂ. ಜೋಗ್ಗೈಸಿ] ಕೊಳತಲ ಕೊಱಿಯ ದಾಂಟುವರ್ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೦೨-೦೪). **ಜೋಗವಿಸುಃ** ೧. ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಲಾಸ್ಯದ ಕೇಯಂಗಳಿಗವ ಜೋ[ಪಾತಂ.ಭೋ]ಗವಿಸುತಿರುತಿರೆ ಭಕ್ತಿಯ ಭಾಗೆಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩೦-೬೨). **ಜೋಗ್ಗೈಸು₂** : ೧. ಇಂತಿವರು ದಂಪತಿಸಹವಾಗಿ ಯುಗಜುಗಂಗಳ್ ಜೋಗ್ಗೈಸುತ್ತಿರ್ದರು (ಮಮಗುಂ. ೨೬೭-೨೩); ಆದರಿಸಿಯಾ ತನುವ ಲಿಂಗೈ ಪಾಧಿಯಲಿ ಜೋಗ್ಗೈಸಿಕೊಳುತಲಿ ಸಾಧಿಸುವುದು ಸಮಾಧಿಯನು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೦೮-೦೩). ೨. ಬಳಸು ; ಉಪಯೋಗಿಸು : ಒಡೆಯರು ಜೋಗ್ಗೈಸುವ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡುವ್ಮಾ (೦೪೪. ೩೬೦). [ಜೋಗಿ₁ + – ಇಸು₃]

ಜೋಗಯ್ಯ (ನಾ). ೧.=ಜೋಗಿ ೧ : ಜೋಗಯ್ಯನೆನಬೇಡ ತ್ಯಾಗಿ ನಿಂದಿಸ ಬೇಡ ನಾಗಭೂಷಣನ ಹಂದ ದಕ್ಷನ ತಲೆಯುಂ ಹೋಗಿಹುದು ನೋಡ (ಸವಗಾ. ೩೨೩). ೨. ಶೈವಪಂಥದ ಜೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದುಪಂಗಡ : (ಎಸಮ್ಯು. ೪, ೬). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ : ನಂಗಮ್ಮನ ಮಗ ಜೋಗಯ್ಯಂಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿ (ಎಳ್. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೬-೦೮ : ೪೦೧). [ಜೋಗಿ₁ + ಅಯ್ಯ₁]

ಜೋಗರ (ನಾ). ಬಿಂಕ ; ಬಿಗಮಾನ (?) : ಎಲಗೆ ಜೋಗರವಿಮ್ಮ ಸಲ್ಲದೆಮ್ಮರಸನೆಂಬಲು ಸೋಂಕಿದಾಗಳ್ ನಿನ್ನ ಕುಲಕೋಟಿ ವಾವನವೆಂದಳು ಕಸುವಮಾಜ (ರರಪ. ೯-೮೦). [?]

ಜೋಗಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋಪಾನವಮಾಡು ; ಸಲಹು : ತಾಯಿ ಮಗುವನ್ನು ಜೋಗಸುವಪ್ಪೆ. ಅಪ್ಪೆಕ ಅದರ ಹಿರಿಯಕ್ಕನಮ್ಮ ಕೂಡಾ ತಂದೆ ಲಾಲಿಸಿ ಪಾಲಿಸುವುದು ಎಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ ? (ಕಾಗೆ. ೬೬) ; ನಿನಗೆ ಒಬ್ಬಾಕಿಗೆ ಜೋಗಸಿಸೋದು ಆಗೋದಿಲ್ಲಾ (ಪ್ರಸ. ೨೨೪).

[ಜೋಗರ್ಯ (P ←ಮರಾ. ಜೋಗಲಣೇ) + – ಇಸು₃]

ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಧಾನ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲ ವಾಗುವಂತೆ ಯೋಗಿಯು ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮೊಣಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ : "ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆಯೆನ್ನಲೊಡನದು ಯೋಗವಟ್ಟಿಗೆ" (ಶಪಿಕೀ. ೦೮೮) ; "ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ – ಯೋಗವಟ್ಟಿಕಾ = ಯೋಗಿಗಳ ಹೊದಿಕೆ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೩) : ಅಲ್ಲಿ ನೇಲಿದುದರ ಜೋಗ ವಟ್ಟಿಗೆ ಕವಂಡಲವಂತದು . . . ಎಂದು ನೋಡಿದ ನಿಜಪಿತನಿವಿಸ್ಯಯಂ ಬೆರಸು ತದ್ಭುಹಯಂ (ಕಾದಂಪು. ೬೯೩) : ಮಧುಕೇಶ್ವರದೇವರಾಜಾರ್ಯ್ಯರಂ ಬರಿಸಿ ಪೂಜೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆಯನಿತ್ತಿಸಿ (ಎಳ್. VIII, ಸೊರಬ. ೪೬೨-೪೩ : ೧೦೭೭) ; ಪುಲಿದೊಡೆಲ ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ ತೊಳಗುವ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಮಿಂಚು . . . ರಂಜಿಸೆ ನಲವಿಂ ಮಾಯಾವಿಯೆಂಬ್ಮುದಂ ನೃಪಸಭೆಯಂ (ದಶಕು. ೬-೦೩೦) ; ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆಯಾಕೆ ! ರಾವಿವಣಾಕೆ ! ಮಂಗಳೆಯ ನಿನ್ನಂ ಸಲವುದೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨-೭). [<ಸಂ. ಯೋಗವಟ್ಟಿಕಾ]

ಜೋಗವಟ್ಟೆ₁ (ನಾ). ಯೋಗಿಮಾರ್ಗ : ನೂಱುಂ ಜನ್ಮದೊಂದು ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ಸಗ್ಗದೊಳ್ ಬಾಣ್ಮುಂದಿರನುಮಿಹೋಗವಟ್ಟೆಯಂ ಕಂಡಿರಂ (ರಾಮಶ್ರ. ೪೬-೪). [ಜೋಗಿ₁ + ಬಟ್ಟೆ₁]

ಜೋಗವಟ್ಟೆ₂ (ನಾ). = **ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ** : "ಜೋಗವಟ್ಟೆಯೆಂದು ಯೋಗ ವಟ್ಟಿಕೆ" (ಶಕಾ. ೨೨-೪೪೯) ; ಇಂಬಾದ ನಗರಾಧ್ಯನ ಜೋಗವಟ್ಟೆ ಯೆಂದೆಂಬಂತೆ (ಪ್ರಭಂಚ. ೦-೭೨). [ಜೋಗಿ₁ + ಬಟ್ಟೆ₂]

ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ.ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ (ನಾ). (?) : ಹೊಂಗಸೂರ ಕಾನ್ಹದೇವರ ಜೋ ಗ ವ ದ್ದಿ ಗೆಯ ಬ ಸದಿ (ಮ್ಯ ಆ೦. ೦೪೨೨ : ೨೩-೮ : ೧೩೦೦).

ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ : ಕೃಪಮದಿನಸಂಪ್ರಾತ ನಾಲ್ಕು ಮಹಾಮನೆ ಸಹಿತ ಜೋಗವದ್ದಿಗೆಯ ಚಂದ್ರ ಮಹೇತಳ ಉಳ್ಳನೆಗವಮಳಗಂಡರ್ಕ್ಕ್ಕಮಳಸೇನ ದೇವರ್ಗ್ಕೊಂದರು (ಶಾಇಶ. XX, ೨೦೨-೯೮ : ೧೧೭೦). [?]

ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ 'ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ' ನೋ.

ಜೋಗವಾವುಗೆ (ನಾ). ಜೋಗಿಯು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾವುಗೆ.– ಪಾದಂಕೆ: "ಯೋಗಪಾದುಕಾ–ಜೋಗವಾವುಗೆ" (ಕಪದ. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ); ಜೋಗವಾವುಗೆಯ ವೆಟ್ಟಿದ್ದುತ್ತಿತಿ ಮುನಿಯ ಕಂದು (ಪಾಇಶಾಳು.೩-೬೯).

[ಜೋಗಿ₂ + ಪಾವುಗೆ]

ಜೋಗವಿಸು 'ಜೋಗಯಿಸು' ನೋ.

ಜೋಗವೇಗು 'ಜೋಗಂಬೋಗು' ನೋ.

ಜೋಗಳ್₁ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗಳ್₂ (ನಾ). (?) : ಆಗದೆನ್ನಲಿ ತನ್ನಲಾ ನರ್ಭಾಗಧೇಯರ ವಿಜಯ ವೇತಕೆ ಜೋಗಳನು ಮಾಡುವಿರಿ ತನ್ನನು (ನಿಶಾಗ. ೪-೬೬). [?]

ಜೋಗಳಿವಾಡು 'ಜೋಗುಳವಾಡು₂' ನೋ.

ಜೋಗಳಿಕೆ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗಳಿವಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಪಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗಾಯಿ (ನಾ). = ಜೋಗವಮಯಿ : ಅಲ್ಲಾದ ಮಹದೇವಿ ತುಳಜಾ ಭವಾನಿ . . . ಹಳ್ಳದ ಜೋಗಾಯಿ (ವಿಸಾಸು. ೩೦-೨). [ಜೋಗಿ₂+ಅಯ್ಯ₂]

ಜೋಗಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಯೋಗಿ; ತಪಸ್ವಿ; ಋಷಿ: "ಕಿತ್ತಡಿ, ಜತಿ, ಜೋಗಿ, ತವಸಿ, ರಿಸಿ–೫ ಋಷಿ" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೪೪೫); "ಜೋಗಿ ಕಿತ್ತಡಿಯೆನುತುಂ ತಾಂ ತವಸಿ ರಿಸಿಯುಮೆನೆ ಋಷಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೭); ಜೋಗಿಗೆ ಜೋಗಿಣಿಯಾಗಿಹಳು ಮಾಯೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೮-೨೨೭); ಪುಲಿ ದೊವಲೆಸೆದುದು ಜೋಗಿಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೪-೭೮); ತರಳೆ ರನ್ನೆ ಕಪ್ಪು ಮಯ್ಯವ ಯಾತಱ ಜೆಲುವನೆ ಕರಿಯ ಜಡೆಯ ಜೋಗಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನೇನೇ (ಪುರಂದ. ೨-೭೩-೦); ಬೆಸಗೊಂಬಳು ಜೋಯಿಸರ ಜೋಗಿ ಪುರುಷರ(ಹದಿಬ. ೭-೩೪); ಜೋಗಿ ಜೋಗಿಯನ್ನು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡರೆ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಬೂದಿ (ಗಾದೆ). ೨. ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಅಲೆಯಂವ ಭಿಕ್ಷು,–ಬೈರಾಗಿ; ಗೋಸಾವಿ: ಆ ಕೋಡಗವನಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡುಂಬ ಜೋಗಿಗಳಿಗೇಕೆ ಆರೂಢನ ಸುದ್ದಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦೦-೭೬೪); ಮಹಾದೇವನೆತ್ತಲೈ ಸುರೆ ಗುಡುಹಿ ಜೋಗಿಗಳು ನೀವೆತ್ತಲೆಂದು ನುಡಿವುತಿರ್ದನು (ವೀಶ್ಯಪು. ೪-೦೦-೦೪); ಜೋಗಿ ಜಂಗಮ ದರವೇಸಿಗಳಿಗೆ . . . ಅನ್ನವನೀವ ರಾಗದ ಭವನವೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೪೭). [<ಸಂ. ಯೋಗಿನ್]

ಜೋಗಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ: ಬೇರೆ ವಿಷಯುಕ್ತ ಸರ್ಪಗಳು . . . ಸುಂಕಪಾಳ, ಜೋಗಿ, ಸುರ್ಗಂಡ (ಕಭಾಗೆ. ೬೭).

[←ಮರಾ. ಜೋಗೀ]

ಜೋಗಿಗ (ನಾ). ಮಣಿಗಾರ; ಮಣಿಯನ್ನು ಮಾರುವವನು (?): ತಾಳಧಾರಿಗ ಮದ್ದಳಿಗ . . . ನಟುವಿಗರ ಹೇಳಲಳವೆ ಜೋಗಿಗ ಮುಚ್ಚಿಗರ ಗೃಹ ಸಾಲುವಿಡಿದು ರಾಜಿಪುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೫೬).

[ಜೋಗಿ ? + – ಇಗ]

ಜೋಗಿಜೆಡೆ ಜೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ: ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ, ಗೌರೀ ಕುಲ . . . ಜೆಲ ಕೊಂಜೋಳ ಅಥವಾ ಜೋಗಿಜೆಡೀಜೋಳ . . . ಈ ಎಂಟು ಜಾತಿಗಳು (ಕಭಾಗೆ. ೨೭೦). [? + ಜೋಳ]

ಜೋಗಿಣಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿನಿ; ಯೋಗಿನಿ: ತೆಗೆದುಟ್ಟ ಸೋಗೆ ಕರವೊಪ್ಪಿರೆ ಜೋಗಿಣಿ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೮೫); ಪಾವಿನ ಪಚ್ಚದಿನಚ್ಚರಿವಡೆದ ಜೋಗಿಣಿಯಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೫); ಜೋಗಿಗಂ ಜೋಗಿಣಿಯದಾಯ್ತು ನಿನ್ನಯ ಮಾಯೆ (ಮದೇರ. ೭-೯೫); ಬಿಂಗಿಯಂತಾಡುವ ಕಂಥೆಯ ಜೋಗಿಣಿಯಂಗದಾಟವೆ ನಮ್ಮ ನೃತ್ಯ (ಭರಣ. ೦೪-೫೨); ಜೋಗಿಣಿಯಂತೆ ಮಧುದೂತಿಗೆಳಸಿದರ್ . . . ಬನದೊಳಾ ಪೆಣ್ಗಳ್ (ಜಿಬಪು. ೪೫-೪೦); ಉದಯದಿಗ್ವಧುವೆನಿಪ ಜೋಗಿಣಿಯ ಕೈಯಲೊಪ್ಪಿದ ಪದ್ಮರಾಗ (ನಂದಿಮಾ. ೧೯-೧೦).

[<ಪ್ರಾ. ಜೋಗಿಣೀ, ಜೋಯಿಣೀ./ಸಂ. ಯೋಗಿನೀ]

ಜೋಗಿಣಿತಿ (ನಾ). = ಜೋಗಿಣಿ: ಇಂತೆಂದೊರೆದಳೆಲೆ ಜೋಗಿಣಿತಿ ಸುರುಚಿರಮೆನಿಪೆನ್ನ ಸುವ್ರತಕೆ ಭಂಗಮಿರದಾಯ್ತು (ಪ್ರಭಂಜ. ೩-೦೦೩)

[ಜೋಗಿಣಿ + – ಇತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜೋಗಿತಿ, ಜೋಗತಿ (ನಾ). ೧. = ಜೋಗಿಣಿ: ಒಕ್ಕಲಿತಿ, ಸೆಟ್ಟಿತಿ, ಗೆಣತಿ, ಜೋಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦೨ ಪ್ರಯೋ); ಈ ರಗಳೆಯ ಹರಿಹರ ಜೋಗಿಯಂತೆ! ಆ ಹೆಣ್ಣುಗಳು ಜೋಗಿತಿಯರಂತೆ! (ತುಂಗಭ. ೦೦೮). ೨. ಎಲ್ಲಮ್ಮ ದೇವತೆಯ ಭಕ್ತೆ; ಜೋಗಮ್ಮ: ಜೋಗಿತಿಯ ದನಿ ಕೇಳಿದಾಗಲೇ ಅವರಿಗೆ ಈ ಲೋಕದ ಸ್ಮೃತಿ ಬಂದುದು (ಬನಸಿ. ೭೫); ಜೋಗಿತಿ ನಿನ್ನ ಮದುವೆ ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲವೇ? (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೯೩). **ಜೋಗತಿ**: ೨. ಸಂತೆಯಂಗಡಿ ಸೂಳೆ ಮುಂತೊಲಿವ ಡೊಂಬತಿಯ ಎಂತು ಗಂಡಸಿಯ ಜೋಗತಿಯ ಹೋದವನ ಸಂತಾನ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೯೪೭); ಮುಪ್ಪಿನ ಕಾಲಕ್ಕಾದರೂ ಜೋಗತಿಯ ವೇಷ ಬೇಡವೇ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೦); ಜೋಗಯ್ಯನಾಗಲಿ, ಜೋಗತಿಯಾಗಲಿ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಣಿಯುವ ದೃಶ್ಯವು . . . ಆಕರ್ಷಿಸದಿರದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩); ಹಾದಿ ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಹಳ್ಳವಾಯಿತು, ಸೂಳೆ ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಜೋಗತಿಯಾದಳು (ಗಾದೆ).

[ಜೋಗಿ$_1$ + – ಇತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜೋಗಿಯರಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೂವರಿಸಿ, ಜೋಗಿಯರಳೆ, ಬುಗುರಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೪-೦೫೨೦). [?]

ಜೋಗಿವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಮಿಶ್ರರಾಗದ ಹೆಸರು: ಶೋಕವರಾಳಿ ವಸಂತವರಾಳಿ ಜೋಗಿವರಾಳಿ . . . ನಾಗವರಾಳಿಯೆಂಬ ವರಾಳೀಸಪ್ತಕವೇ ಶುದ್ಧವರಾಳಿಗೆ ಮಿಶ್ರಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫).

[ಜೋಗಿ? + ವರಾಳಿ]

ಜೋಗಿಸು 'ಜೋಗೈಸು$_2$' ನೋ.

ಜೋಗು$_1$ 'ಜುಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜೋಗು$_2$ 'ಜವುಗು' ನೋ.

ಜೋಗು$_3$ 'ಜೋಗ$_1$' ನೋ.

ಜೋಗುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಧ್ಯಾನಮಾಡು; ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು; ತಪಸ್ಸುಮಾಡು: ಇರ್ವರುವೊಂದೆ ಗುಹೆಯೊಳ್ ಜೋಗುಗೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಿರ್ವರುಮುಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೪೮-೭); ವಿಷ್ಣುಗಳೆಂಬಾಚಾರ್ಯರ್ ಸಮುದಾಯಂಬೆರಸಲ್ಲಿ ಜೋಗುಗೊಂಡಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೭೫); ಕಾಂತಾರಮಧ್ಯದೊಳಾ ವರ್ಷಕಾಲಮಾಸನ್ನ ಮಾಗೆ ಜೋಗುಗೊಂಡಿರ್ಪುದುಂ (ಪುಷ್ಯಾಸ್ರ. ೦೨-೨ ವ).

[ಜೋಗು$_3$ (<ಜೋಗ$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಜೋಗುಳ, ಜೋಗಳ$_1$, ಜೋಗಳೆ, ಜೋಗುಳಿ, ಜೋಗುಳೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಹಾಡು; ಜೋ ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಾಡು; ಲಾಲಿಪದ: ಜಗದಾತ್ಮ ಜೋ ಜರಾಮರಣವಿದೂರ ಜೋ ಎನುತೆ ಜೋಗುಳವಂ ಶ್ರುತಿಗೂಡಿ ಪಾಡಿದರ್ (ಅನಂಪು. ೬-೩); ಆತುರದೆ ಪಾಡುತ್ತಲಿಹರ ಜೋಗುಳ ಜೊಂಪು (ಬಸರ. ೧-೧೪೦); ಆದ್ಯರ ಗೀತದೊರೆಯನಾಲಿಸುವಂತೆ ಜೋಗುಳವನಾಲಿಸುವನು (ಹದ್ಯರಾ. ೨-೭೦); ನುಡಿಗಗೋಚರದಮಳ ಬೊಮ್ಮದ ಕಡುಹು ನಿಂದುದು ಜೋಗುಳದಲವಗಡೆಯ ದೇವತ್ವಕೆ ಶಿಶುತ್ವದೊಳಾಯ್ತು ನಿರ್ವಾಹ (ತೊರರಾ. ೦-೮-೭೩); ಅಂಗನೆಯರೊಲ್ದು ಪಾಡಿದರು ಜೋಗುಳ (ಮಹಾವಿ. ೩-೨೦); ಬೆಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಜೋಗುಳದ ತೊಟ್ಟಿಲನು ತೂಗಿದತ್ತು! (ಅನಿಕೇ. ೫೩-೫). **ಜೋಗಳ$_1$**: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯು ಜೋಗಳವೆತ್ತಿ ಲಾಲಿಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ(ಕನ್ನಜಾ. ೩೭); ಕೂಸು ಕಾಸ ಹಡೆಯದು, ಜೋಗಳ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟಿತು (ಗಾದೆ). **ಜೋಗಳೆ**: ಸೋರ್ಮುಡಿಯ ಸೊಬಗೆಯರು . . . ಜೋಗಳೆಯನು ಪಾಡಿದರು (ಅಂಜಿಪ. ೪-೪೭) **ಜೋಗುಳಿ**: ತೊಟ್ಟಿಲ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗಳೆಯಲ್ಲದೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗುಳಿಯುಂಟೇ (ಸರ್ವವ. ೨೭-೦೨೪); ವಿಮಲಾಗಾರದ ಬಲಾಜನದ ಜೋಗುಳಿ[ಪಾಕಾಂ. ಳಿಗೆ]ಯರಸ ಜೋಯೆನುತ . . . ನಾರಿಯರು ಸ್ವರವೆತ್ತಿ ತೂಗಿದರು (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೦೨). **ಜೋಗುಳೆ**: ತೊಟ್ಟಿಲ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗುಳೆಯಲ್ಲದೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗುಳಿಯುಂಟೇ (ಸರ್ವವ. ೨೭-೦೨೪); ತೊಟ್ಟಿಲ ಮಱಿಗೆ ಜೋಗುಳೆಯಂತೆ ಗಳಪಿದವಲ್ಲಿ ಚಕೋರಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ ೨-೨೩); ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಗಾಬಾಲ ನೊಱಗುವನಳ್ತಿಯಿಂ ಜೋಗುಳೆಯನಾಲಿಸುತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೦); ಹಸುಳೆ ಜೋಗುಳೆಗೆ ಸರ್ಪ ಸುನಾಗಸರಕೆ . . . ಗುಂಡಾಕ್ರಿಗೆ ಶಿಲೆವೊಸರುವುದಿದು ಘನವೆ (ಭರಣ. ೦-೮೮).

[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಜೋಗುಳ; ತೆಲು. ಜೋಗಡ, ಜೋವಡ, ಜೋಲ]

ಜೋಗುಳಂಪಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಾಲಿಯನ್ನು ಹಾಡಿಸು : ಬಾಯಿನವನೊಡ ನಿರ್ದ ರುದ್ರಕುಮಾರಿಯರ್ಗಿಕ್ಕಿ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳು ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ ಜೋಗುಳಂ ಪಾಡಿಸಿದಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೮).

[ಜೋಗುಳಂಪಾಡು (<ಜೋಗುಳಂಬಾಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಗುಳಂಪಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗುಳಂಬಾಡು, ಜೋಗಳೆವಾಡು, ಜೋಗುಳಂಪಾಡು, ಜೋಗುಳ ಪಾಡು, ಜೋಗುಳವಾಡು$_1$, ಜೋಗುಳೆವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜೋಗುಳ ವನ್ನು ಹಾಡು ; ಲಾಲಿಯನ್ನು ಹಾಡು : ಮಗನಂ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ತೂಗಿ ನಲವಿಂದಂ ಜೋಗುಳಂಬಾಡಿ (ಅನಂಪು. ೧೨-೫೦) : ಪುರಾತನರ ಗೀತದಿಂ ಜೋಗುಳಂಬಾಡಿ ಭಕ್ತಿಯ ಮಱಿಯಂ ಸಲಹುವಂತೆ . . . ಓವುತ್ತಿರಲು (ಬಸರ.೧೦-೧೦೨). **ಜೋಗಳೆವಾಡು :** ನಾಡೆ ನಲಿನಲಿದಾಡಿ . . . ಜೋಗಳೆವಾಡಿ ಕಂದನ ನೋಡಿ (ಸಾಳ್ಕಭಾ. ೨೭-೩೨). **ಜೋಗುಳಂ ಪಾಡು :** ಅರವಿಂದಮುಖಿಯರೊಲ್ದು ಜೋಗುಳಂಪಾಡುತಿರ್ದರ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೨೫ ಪ). **ಜೋಗುಳಪಾಡು :** ಜೋಗುಳಪಾಡಿ ತಾಯಿ ಹೊತ್ತಳು ಲೋಕಹಿತಕೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೬-೨). **ಜೋಗುಳವಾಡು$_1$:** ತೊಟ್ಟಿಲ ತೂಗುವೆ ಜೋಗುಳವಾಡುವೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೮-೦೬) ; ಜೋಗುಳವಾಡಿ ಮಕ್ಕಳಂ ತೂಗುವೀ ನೆವದಿಂದೆ . . . ಪಾಡಿದರು (ಜಿಬಪು. ೯-೦೦) ; ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ಸಾಲ್ದ ಸೈಪಿಂದೆ ಜೋಗುಳವಾಡಿ ತೂಗುವಳು (ಚೈಮಿಭಾ. ೦೮-೨೧). **ಜೋಗುಳೆವಾಡು:** ತೊಟ್ಟಿಲ ಕಟ್ಟಿ ಗವರೇಶ್ವರ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ . . . ಜೋಗುಳೆವಾ(ಯಾ)ಡಿದೆ (ಸರ್ವವ. ೪೦-೨೦೯).

[ಜೋಗುಳ + ಪಾಡು$_1$]

ಜೋಗುಳಗೀತ (ನಾ). = ಜೋಗುಳ : ಆ ಜೋಗುಳಗೀತದಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಬರ್‌ತಾನ ನಿನ ಮಾಮಾ' . . . ಎನ್ನುವುದೂ ಕಥೆಯ ಒಂದು ರೀತಿಯೇ (ಕಥಳ. ೦). [ಜೋಗುಳ + ಗೀತ]

ಜೋಗುಳಗೀತೆ (ನಾ). = ಜೋಗುಳ : ಅನುಪಮವಾದ ಅನೇಕ ಜೋಗುಳಗೀತೆಗಳು ಇವುಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಭಾವಗೀ. ೫೦).

[ಜೋಗುಳ + ಗೀತೆ]

ಜೋಗುಳಪಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗುಳವಾಡು$_1$ 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗುಳವಾಡು$_2$, ಜೋಗಳಿವಾಡು (ನಾ). = ಜೋಗುಳ : ತೂಂಕಡಿಪ ಜೋಗುಳವಾಡು (ಸಂಸಪ. ೩೧-೮). **ಜೋಗಳಿವಾಡು :** ಕಡುನೇಹದಿಂದ ಜೋಗಳಿವಾಡ ಪಾಡುತ ಸಡಗರಗೊಂಡರಾಳಿಯರು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೪-೬೦).

[ಜೋಗುಳ + ಪಾಡು$_2$]

ಜೋಗುಳಿ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗುಳೆ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗುಳೆವಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗೆತ್ತು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜವುಗು ಆಗು ; ಕೆಸರಾಗು : ಧರಿತ್ರಿ ವಾರಣ ಘಟಾತಟ ದಾನಜಳಂಗಳಿಂದೆ ಜೋಗೆತ್ತೆ (ಮಹಾನೇ. ೦೦-೯೦).

[ಜೋಗು$_2$ (<ಜವುಗು) + ಎತ್ತು$_1$]

ಜೋಗೆತ್ತು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಏಳು ; ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬಹಿರ್ಮುಖನಾಗು : ಜೋಗೆತ್ತಿ ಮುನಿಶಿಖಾಮಣಿ ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ಪುಷ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೭೩). [ಜೋಗು$_3$ (<ಜೋಗ$_1$) + ಎತ್ತು$_1$]

ಜೋಗೇಱು (ಕ್ರಿ). ಜೋಮು ಹಿಡಿ; ಜೋಮು ಹತ್ತು : ಪಾದಗಳು ಜೋಗೇಱಿಕೊಂಡು ಚುಮುಚುಮುಗುಟ್ಟುತ್ತಾ . . . ಇಹವು (ಪೈದ್ಯಸಾ. 1, ೪೦೯). [ಜೋಗು$_1$ (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಜೋಗೈಸು$_1$ 'ಜೋಗಯಿಸು' ನೋ.

ಜೋಗೈಸು$_2$, ಜೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡು ; ಸಲಹು ; ರಕ್ಷಿಸು : ರತಿದೇವಿ ತನ್ನಯಯಾತ್ಮತನಯನಂ ಪ್ರಾಣಮದಾಗಿ ಜೋಗೈಸುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೧೫-೪೮). **ಜೋಗಿಸು :** ಅನಿರುದ್ಧನಂ ಕೊಲದೆ ಜೋಗಿಸು ವೆನು (ನವಮೋ. ೨೯-೨೨). 'ಜೋಗರಿಸು' ಪರಾ.

[<ಜೋಪಾನ + ಕೈಸು (<ಕೆಯ್ಸು)]

ಜೋಡ(ನಾ). ಹಾದರಿಗ ; ಜಾರ: "ಸಿತಗಂ, ಜೋಡಂ, ಪರಳಿಗಂ, ಪಾಣ್ಬಂ –ಳಿ ಜಾರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦೯-೩೮೭) ; "ಜೋಡಂ = ಸಿತಗಂ ; ಪಾಣ್ಬಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; "ಜೋಡಂ ಪರಳಿಗನು ಪಾಣ್ಬ ಸಿತಗಂ ಜಾರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೦) ; ದನಿಗೆಟ್ಟುಲಿ ಹೊದ್ದಿಯು ಹೊದ್ದದ ಹೊಯಿ ಲೆಸದವು ಜೋಡರ ಸುಸಿಲೊಳ್ (ಉದ್ಯದೇ. ೪-೦೭). [ಜೋಡು + – ಅ$_7$]

ಜೋಡಂಗಿ (ನಾ). ಎರಡು ಅಂಗಿ ; ಒಂದು ಜೊತೆ ಅಂಗಿ : ಬಿದ್ದಾನೊ ಬಿದ್ದಾನೊ ಬಿಳಿಅಂಗಿ ಮೇಲಾಗೆ ರುದ್ರ ಜೋಡಂಗಿ ಕಳಚ್ಯಾವ (ಲೋಕಗೀ. ೨೧೭). [ಜೋಡು + ಅಂಗಿ$_2$]

ಜೋಡಗಲ್, ಜೋಡಗಲು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯನ್ನು ಬಿಡು ; ಸಹವಾಸ ದಿಂದ ದೂರವಾಗು : ಜೋಡಗಲ್ದುವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೨೪). **ಜೋಡಗಲು :** ರಾಮ ಜೋಡಗಲಿ ಸೀತೆಯಂ ಬನಕೆ ಗಮಿಸಿದನೆಂಬ ರೂಢಿ (ಪಂಕಾರಾ. ೨-೧೦-೨೩). [ಜೋಡು + ಅಗಲ್$_1$]

ಜೋಡಗಲು 'ಜೋಡಗಲ್' ನೋ.

ಜೋಡಗಿರಿ (ನಾ).ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ,-ಹೊಂದಿಸು ವಿಕೆ: ಜೋಡಗಿರಿಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಪಿನ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಂಕಣದ ಬಡಿಗಿಗಳು ಮೇಲಾದವರು (ಕಥಾಗೆ. ೩೦೮). [←ಮರಾ. ಜೋಡಗಿರೀ]

ಜೋಡಣೆ, ಜೋಡವಣೆ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಸಾಂಗತ್ಯ : ಅಸುರರಲಿ ಮರ್ತ್ಯರಲಿ ಸುರರಲಿ ಯೆಸಕವುಳ್ಳವನೆನಿಸಿದನು ಸಾಹಸದ ಜೋಡಣೆ ಜಡಿದುದವನಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೪೯); ನೋಡಿದನು ಜಾಂಬವನು ಜಲಧಿಯ ಝಾಡಣೆಯ ಜಂಘಾಯ್ಲ ರಭಸದ ಜೋಡಣೆಯ (ತೊರರಾ. ೪-೦೨-೩) ; ಜೀವತ್ವದಿಂ ನಾಡೆ ಪಲತೆಱನಾಗಿ ಸಕಲ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಜೋಡಣೆಗೆ ಮೈಗೊಟ್ಟಿರುತ್ತೆ ಲೋಕಪ್ರಪಂಚ ನೊಳೆಸೆದು ತೋಱುತಿರ್ಪಂ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೨-೦೦); ಎರಡು ಜೀವಗಳ ಎರಡು ಭಾವಗಳ ಜೋಡಣೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತು ಕ್ಷಣಕಾಲದ ಮೌನ (ಐಕಾಂಗಿ. ೩). ೨. ಮೇಳ; ಗುಂಪು; ಸಮುದಾಯ: ಚೂತವೃಕ್ಷಂಗಳಾ ಜೋಡಣೆಯ ಸುಚ್ಛಾಯ ಶೈತ್ಯದಿಂದಿರ್ದೆಸೆಯ ವಾಢಯಿಸಿಕೊಂಡಿರಲು (ಪರಶು. ೪-೦೯). ೩. ಒಟ್ಟಿಸುವುದು ; ರಾಶಿಹಾಕುವುದು : (ಕ). ೪. ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸಜ್ಜು ; ಸನ್ನಾಹ : ರಾಜೋಪಕರಣದ ಜೋಡಣೆಯ ಪಸರಿಕೆಯ ಪಾಳಯ ತೆರಳಿತಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೫೦). **ಜೋಡವಣೆ:** ೪. ಸಕಲ ಜೋಡವಣೆ ಸರಳ ಹೊದೆಗಳಲಿ ಸೈನ್ಯ ಕೂಡಿದುದು (ಪಾಂಡದ. ೫೬-೫) ; ತದ್ಭೀಷ್ಮ ಜೋಡವಣೆ ಯುಕ್ತದಿಂದಾ ನೃಪನ ಕಾಣಲ್ಕೆ (ಪರಶು. ೭-೩೨).

[ಜೋಡಿಸು$_1$ + – ಅಣೆ$_4$]

ಜೋಡಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಮಾಡು; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು: ಜೋಡಣೆಗೆಯ್ದ ಸುವರ್ಣಮಂಟಪ (ಮೋಹತ. ೦೪-೨೮). [ಜೋಡಣೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೋಡತನ (ನಾ). ಹಾದರ; ಜಾರತನ: ಪಗಲ್ನಿದ್ದೆಗಂ ಜೂದಿಂಗಂ ಜೋಡ ತನಕ್ಕಂ . . . ಇಂಬುಗೊಡದೆ (ಚಿಕವಂ. ೬೨). [ಜೋಡ + – ತನ]

ಜೋಡವಣೆ 'ಜೋಡಣೆ' ನೋ.

ಜೋಡಾಟ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಎರಡು ರಂಗಸ್ಥ ಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಆಡಿ ತೋರಿಸುವ ಬಯಲಾಟ: ಒಂದು ರಾತ್ರೆ ನಾಲ್ಕುಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೋಡಾಟ ನೋಡಲು . . . ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಾಗ (ಪಾತ್ಸಲ್ಯ. ೮). [ಜೋಡು + ಆಟ]

ಜೋಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾದರವನ್ನು ಮಾಡು : ತಾಂ ಜೋಡಾಡಲ್ ಬಗೆದು ಮನೆಯಾನ್ಮಾಂ ಬಾರದನ್ನಂ . . . ತನ್ನಾತನಂ ಸಂಕೇತನಕೇತನಕ್ಕೊಡ ಗೊಂಡು ಬರ್ಪೆಂದುದು ವೇಟ್ಟಬ್ಬೆ (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೦). [ಜೋಡು + ಆಡು೩]

ಜೋಡಾಣಿಕೆ (ನಾ). = ಜೋಡಣಿಕೆ ೧ : ವರದಲು ಜೋಡಾಣಿಕೆ, ಸನ್ನವೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಆರಿಸುವುದು ಎಲ್ಲವೂ ಬಲದೇವನ ಕಾರ್ಯವೇ (ಕೆಂಪಾಷಾ. ೯೫). [<ಜೋಡಣಿ + – ಗಳಿ]

ಜೋಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ : ಜೋಡಿಂ : ರೂಢಿಯಲಿ ಸಮತಳದಲಂಪ್ರಿಯಂ ಜೋಡಿಗಳ ಮೆಲುದಳವದೊಪ್ಪಿರೆ (ನಿಘಾಗ. ೪-೦೩-೨೦) ; ಕಿಂಪಾಪಿನ ಧಿಕ್ಕಿ ಚವರೀ ಜೋಡಿ (ಎಳ. XIV, ಸಂಚಿ. ೨೮೯-೬೫೯ ಳಂಂ ; ೧೮೪೭) ; ಆಕೆಯನ್ನು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (ನೀಗಬ್ಬು. ೩೩). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಗಾಂಡೀವ ಚಾಪವ ಮಿಡಿದ ನಿಮ್ಮರಾವ ತಿವಿದುದು ಜರಿದವಡಕಿಲು ಜಗದ ಜೋಡಿಗಳ (ಶುಚ್ಚಾಮ್ಮೂ.೮. ೪-೩೭) ; ಸಾರಿದರೆ ಭುಗೊಳನವಾ ಚಂದಾಂತುವಿನ ಮೈ ರುಳಿದ ರುಧಾಮಿಯಧ್ವಜಶ್ರವುವದ ಭಾರದಲಿ (ಜೈಮಿ. ೩-೭-೩) ; ಜಗದ ಜೋಡಿಯನುರುಹುವುರಗಾಧಿವಮುಖಾನಲನೆರದು ರೂಪಾಗಿ ಧರೆಯಲವತರಿಸಿತ್ತೊ (ನಿಘಾಗ. ೩-೬-೮). ೩. ಸಂಘಟನೆ ; ಒಗ್ಗಟ್ಟಿನ : ಕೂಡಿ ತಳವಟವಾಯ್ತು ಸುಭದರ ಜೋಡಿ ಜರಿದುದು (ಶುಚ್ಚಾಮ್ಮೂ.೮. ೩-೩೮). ೪. ಒಡನಾಟ ; ಸಹವಾಸ : ಹತ್ತಿರದ ಜೋಡಿ ಗೋ ವರ್ಧ ಮಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಿಕ. ೦೭-೪). ೫. ಕಾಗದದ ಹಾಳೆ : (ಪ). 'ಜೋಡು' ಪರಾ.

ಜೋಡಿ$_2$, ಜೂಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಗೆ ಸರ್ಕಾರ ತೋರಿಸುವ ಕಂದಾಯದ ಸವಲತ್ತು. ೨. ಕೊಡುಗೆ : ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹಳ್ಳಿ ೪೨ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಜೋಡಿಯಾಗಿದೆ (ಗಡುಶಾ.೦೦೩) ; ಬೈಲಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ನಿಮಗೆ ಜೋಡಿ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರ. ೦೪). ೩. ಕಪ್ಪ ; ವಳಿತ: "ಜೋಡಿ-ಕಪ್ಪಂ" (ಇಕಸ್ಮೈ. ೩೬೬) ; ಒಗೆ ಜೋಡಿಯುವೆಲ್ಲವನೂ ಆ ಮೂಲಿಗರೇ ನಡೆಸಿ (ತ್ರಿಇತಿ. IX-II, ೧೦೬-೦೦ ; ೧೪೭೭) ; ಕಪ್ಪ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಗೆ ತಳವಾಙಿಕೆ . . . ಇವು ಮೊದಲು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ (ಅಳೆ. V, ಚಾಸಚ. ೩-೦೭ ; ೧೬೭೫) ; ಕೊಡಗರು ನವುಗಳ್ಗೆ ಜೋಡಿಯ ತೆಲು ತಿಹರೇಗ್ (ಇಂಪಿ. ೦೯-೨೫) : ಚರಾದಾಯ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಕೆ ಹುಟ್ಟುಹಾಗ . . . ಮುಂತಾದ ಆ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯವ್ವತೆ (ಬಿಟ್ಟಿಆ. ೩೪೦-೩೪). ಜೂಡಿ : ಪಿ. ಊರೊಳಗಿನ ಇನಾವದಾರರು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಜೂಡಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮೋಹಿಸಿ. ೦೦) : ಸರಕಾರದವರು 'ಜೂಡಿ' ಯೆಂದು ಕೆಲವು ಹೊಲವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದರೂ, ದೇಸಾಯಿಯವರಿಗೆ ಅದೊಂದು ಭಾರವೆನಿಸಲಿಲ್ಲ (ಆಚಚಿ. ೦೩೭). [?. / ಮರಾ. ಜುಡೀ]

ಜೋಡಿ$_3$ (ಅ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ: ದನದ ಜೋಡಿ ಇದ್ಮೂಂಡು ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿನೂ ದನದ ಬುದ್ಧಿ ಆಯ್ತನೊ (ಕಮ್ಮಟ. ೦೭). [<ಜೋಡಿ$_1$]

ಜೋಡಿಕೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾಗಿರಲಿಕೆ : ಆದಲೇನದ ಜೀಯ ಲೋಕದ ಜೋಡಿಕೆಯರ್ [ಯೆ] [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಡಿಯೆಂಯ. ಜೋಡಿಯೇ] ಜಾನಕಿ ಜಗತ್ಪಯ ಗಾಢವಿಭಕ್ತಿಯಂಗೀಗ ಸಕಿ ಮಾತ್ಮಭವನವಲ (ಕೃಕರಾ. ೩-೩-೨೨). [ಜೋಡು + – ಗಳಿ]

ಜೋಡಿಗ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾರ; ಸಂಗಾತಿ: ಕೀಱು ವೈೃಗರೆದು ಜೋಡಿಗನ ಬರವನೆ ವಾರ್ವ ಬೆನ್ಮುಕ್ಕಿಗಳ ತಂದದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಕೃ. ೪-೨).

[ಜೋಡು + – ಇಗ]

ಜೋಡಿಗಲಹ (ನಾ). ಸಾಟಿಯಾದ ಕಾಳಗ ; ಸಮಾನವಾದ ಯೆಂದ್ದ : ಆದಲೇನದಿಂದ್ರ ಜಂಭರ ಜೋಡಿಗಲಹವಿದೆನಲು ಗಗನವ ಘಾಡಿಸಿತು ರಣರಭಸ (ಕೃಕರಾ. ೩-೦೦-೩೦). [ಜೋಡಿ$_1$ + ಕಲಹ]

ಜೋಡಿಗೆ (ನಾ). ಜೋಡಣಿಕೆ : ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳೆಯ ಕುರ್ಚ ಸ್ಯಾಮಿ ! ಒಂದು ಕಾಲು ಮುರಿದಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಜೋಡಿಗೆ ಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ರಗಪಮ. ೧೦). [<ಜೋಡಿಕೆ]

ಜೋಡಿಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗಂಂವಾಗಿ ಬೀಳು ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಉರುಳು : ಸೂಱಾಪ ಭೀವನನ ಗದೆಯ ಗಾಳಿಯಲಿ ಜೋಡಿಗೆಡೆದವು (ಉವ್ಯಾಗ. ೦-೩೯).

[ಜೋಡಿ$_1$ + ಕೆಡೆ$_1$]

ಜೋಡಿಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಗಂಂವಾಗಿ ಚೆದರು,–ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗು : ಸುರವಂದಿಗಳು ಮಗಧರು ಜೋಡಿಗೆದಱಿತು ನಿಜ ನಿಜಾಗದ ವಿದ್ಯೆಯಲಿ ನೆಲಿದು ಪಾಡಿದರು ಹರಿಮಹಿಮೆಗಳನು (ನಿಘಾಗ. ೩-೯-೩೦).

[ಜೋಡಿ$_1$ + ಕೆಡಱು (<ಕೆದಱ್೩)]

ಜೋಡಿಗಿಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಕೊಡುಗೆಯ ಗ್ರಾಮ : ನಾಲ್ಕಾರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲೇ ಒಂದು ನಾಲ್ಕು ಜೊತೆ ಜೋಡಿಗ್ರಾಮ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿದುದಲ್ಲದೇ (ಮೂಗಲ್ಲ. ೩೩). [ಜೋಡಿ$_2$ + ಗ್ರಾಮ]

ಜೋಡಿಗ್ರಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ(?): ಕೃಯ ಕಡ್ಡಾಯ ಬಿಟ್ಟ ಬೀಡಾರ ಸೇನೆ ಮರನ ಬಿಟ್ಟ ಜೋಡಿಗ್ರಾಸ ಆ ಗ್ರಾಮದ ತೋಟಿಗಾರರ . . . ಮುಂತಾಗಿ ಸರ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹ್ಯತವಾಗಿ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೯೦, ೩೬-೮೪ ; ೧೩೮). [?]

ಜೋಡಿತೆಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜೋಡಿತೆಂಗು. ಕಡಲ್ಕಿಂಗು (ಪ್ರಾಕಿಗಿ. ೩೦-೦೦೭). [?]

ಜೋಡಿದಾರ್$_1$ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾರ ; ಜೋಡಿಯಂತೆನು: ಇವರ ಜೋಡಿ ದಾರನು 'ಕೋಟ್' ಎಂದು ಒರದಿದಾಗ ವಿರುದ್ಧಪಕ್ಷದವರ ದಿವಾಳಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಪ್ರಾಉದಾ. ೮). [ಜೋಡಿ$_1$ + – ದಾರ್$_4$]

ಜೋಡಿದಾರ್$_2$, ಜೂಡಿದಾರ (ನಾ). ಜಮಿನಾ ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಂಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವವನು : ನನ್ನ ಸೇಹಿತ ಒಬ್ಬ ಭಾರೀ ಜೋಡಿದಾರ (ನಾಗಿಗ. ೪೪). ಜೂಡಿದಾರ : ಖಾಲಸಾತ ಭೂಮಿ ಜೂಡಿ ದಾರರಿಂದಾ (ಕೂಅಳಾ. ೦೯೪೪, ರಾತಿದಪ್ರೊ. ೬೩-೬ ; ?).

[ಜೋಡಿ$_2$ + – ದಾರ್$_4$]

ಜೋಡಿದಾರಿ (ನಾ). ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಗ್ರಾಮದ ಅಧಿಕಾರ : ಶಾನುಭೋಗರಿಗೆ ಆ ಹಳ್ಳಿಗಳ ಜೋಡಿದಾರಿ ಇದೆ (ರೂಪ).

[<ಜೋಡಿದಾರ್$_2$]

ಜೋಡಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಅವನಿಪಾಲನ ಗವಿಯ ಫಾಡಿಕೆ ಜೋಡಿಸಿತು ಗಿರ್ವಾಣರಾಲಿಗಳ (ಉಚ್ಚಾಶ್ರ. ೦೫-೦೬) : ನೋಡಿದೊಡೊಂದೇ ದಿವಸದೆ ದಿನ ನಾಲ್ಕು ಜೋಡಿಸಿ ವೈವಾಹವಿಧಿಯ ಮಾಡಿದರು (ಮೋಹಶ. ೦೩-೭೩) ; ಜೋಡಾಗಿ ಪುಡುವೊಡೆ ಸಾಲದೇ ಹಯಂ ಜೋಡಿಸುವೆನೀ ತುರಗವಂ ತನ್ನ ತೇರ್ಗೆಂದುದು (ಕೃವಿಭಾ. ೪-೦೪) ; ಆವಳು ತನ್ನ ಪುಟ್ಟ ಕೈಗಳಿರದನ್ನು ಎತ್ತಿ ಜೋಡಿಸಿ ಕರದಳು (ಚಿಂಗಾಲ್ಕ. ೩೩). ೨. ಸೇರು ; ಜೊತೆಯಾಗು : ಫಟೆಯೊಳ್ ಫಟೆ ಜೋಡಿಸಿ ದಂತಕಾಲದೊಳ್ ಭೋಂಕನೆ ಪೊಣ್ಮಿ ತೋರ ಕಿಡಿ ಸೊಸೆ (ನಿಘಾ. ೩-೭೨) ; ವೆಣ್ಣವಿಲೆಂದು ಕೀಳ ಬಂದಾ ಲಲಿತೋಲ್ಲಸತ್ಕಬರಿಗೊಯ್ಯನೆ ಜೋಡಿಸೆ ಕಂದು (ಕಾದ್ಯಬಿ. ೨-೨೮). ೩. ಜೊತೆಮಾಡು : ನೋಡು ವುದಕ್ಕೆ ಹುಲ್ಲೆಯ ಹೆಣ್ಣುಮಱಿಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರುತ್ಸವದಿ (ಭೋಚಿ. ೦೯-೭೭) : ಎನ್ನೊಳಾಹವಕ್ಕೆನುಗುಣನಂ ಜೋಡಿಸು (ಕಂಪಂ. ೪-೨೮). ೪. ಆಣಿಮಾಡು ; ಸಜ್ಜು ಗೊಳಿಸು : ಜೋಡು ಹಕ್ಕಿಂಕೆ ಪಲ್ಲಣ. . . ಜೋಡಿಸಿ ತುರಗವನೇಱಿ ರಾವುತರೊಡಗೂಡಿ ಬಂದರು ಭೂವರೆಡೆಗೆ (ಅಂಅಚ. ೬-೦೦) ; ಮಾಧವನ ಮರ್ದಿಸಿ ನಿನಗೆ ಜೋಡಿಸುವೆನು ಮಹಾನಳನ (ಉವ್ಯಾಸ. ೧೦-೩೩) ; ಮುಱಿದು ಹಱಿಹಂಚಾದ ನಿಜಮೋಹರವ ನೆಲ

ಸಂತೈಸಿ ಜೋಡಿಸಿ . . . ವಿರೋಧಿವ್ಯೂಹದ ಭಟ್ಟಿಕೆಯ ಮುಖಾಮುಖಿ(ಕುಪ್ರಾಶ. ೦೬-೨೪); ಆಗ ಮದನನು ತನ್ನ ಬಲವನು ಬೇಗದಲಿ ಜೋಡಿಸಲು (ಪಳಕ. ೧೦-೬೭); ಮನಸ್ಸಿಯ ಮಂದಲೇಶ್ವರರು ಜೋಡಿಸಿದ ಕರಿ ತುರಗ ರಥವೆಡೆಯಾಡಿದವು (ತೊರಾ. ೩-೭೪); ಪದಾತಿ ಮೂಱರ್ಬುದುಂ ಜೋಡಿಸಿದರಾಹವಪ್ರೌಢಸುಬ್ಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಭಟರು (ಕೃವಿಭಾ. ೩೨-೪). ೫. ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಕಣಿಯಾಗು ; ಆನುವಾಗು : ಕಳವೆಯಕ್ಕುಮು ಕೂರಾಶಿಯ ಬಂಡಿ ಜೋಡಿಸಿತು (ಕುಪ್ರಾಶ. ೦೦-೨೫); ಆಡಿದ ಬೆಳಗಾಗದ ಮುನ್ನ ಬಹೆನೆಂದು . . . ಜೋಡಿಸಿ ನೀ ಬರ್ಪ ವೇಗಿಗೆ ಭಾಸ್ಕರ ಮೂಡಿದ ನೆಂದಕಾ ಕುವರಿ (ಭೋಜಕ. ೫೯-೫೯). ೬. ಒದಗು ; ಉಂಟಾಗು ; ಲಭಿಸು : ಜಗದಳವಿ ಜೋ ಡಿಸಿ ನು ತ ನಡುಗಿದಬುಜಭವನಂದು (ಕುವ್ಯಾಲಂ. ೬-೩೦). ೭. ತಿಳಿಸು ; ಹೇಳಿಕೊಡು : ಬುದ್ಧಿಯಂ ಜೋಡಿಸಿದ ಳೊರ್ವಳಿಣಾಗೆಗೆ (ಕೃವಿಭಾ. ೬-೨೬); ನೀನೆ ಬುದ್ಧಿಯಂ ಜೋಡಿಸಿನಲು ಸುಬುದ್ಧಿ ಪೇೞ್ವನು ನೀತಿ ಸಭೆಯಂ (ವಿಕ್ರಪು. ೫೦ ಸೂಚನೆ).

[ಜೋಡು + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಡಿಸು$_8$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ ; ಜಡಿ : (ಕ).

[ಜೋಡನೆ$_2$ (P ← ಮರಾ. ಝೋಡಣೇ) + –ಇಸು$_3$]

ಜೋಡು (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ : "ಜೋಡಿನಲು ಜೋಳ" (ಕಪ್ರ. ೪೦) : ಪಕ್ಕಿ ಪಕ್ಕಿಗೆ ಸಾರೆ ಜಜ್ಜರಿಯೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಜೋಡು (ಪಮ್ಮಳಾ. ೦-೩೭). ೨. ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ ; ಸರಿ : "ಜೋಡು, ಸರಿಸ, ತೋಡು . . . ಸಂಗದಂ – ಈ ೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯ" (ಕಕಾಸಾ. ೦೩-೨೯೦) : ಶ್ರೀವಾಣ್ಣಾರಜನೂರ್ಜಿತತೇಜಂ[ವಿದ್ಯಾ]ಪ್ಪಾರಾತಿಗೆ ವಿಗೆ ಜೋ[ಡಿಸಿ] (ಶಾಇ. IX-I, ೦೭೪-೦೬ : 1086) : ಹರನ ಜೋಡು ಮುರಾಂತಕನ ಸವು (ಕುಪ್ರಾಶ. ೦೬-೬೯). ೩. ಎತ್ತಿನ ಜೊತೆ : ಮೂಡು ಬೈಲನು ಮಾಡಿಕೊಂಡೆನು ; ಜೋಡು ಹತ್ತನು ಕಟ್ಟಿದೆ (ಕವಕ. ೦೮-೦೩). ೪. ಸಹಚರ ; ಸಂಗಡಿಗ : ಕೆಳಯ ಜೀವಂತ ಎದೆಗೆ ಯಾರು ಜೋಡು (ಅಯಾಪ್ರ. ೩೭-೪). ೫. ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ. 'ಜೋಡಾಡು' ಪರಾ. ೬. ಕಟ್ಟು ; ಕಂತೆ : ಓಡುವಾಕಳಿಗೆಯ ಹುಲ್ಲಿನ ಜೋಡ ತೋರಿಸಿ ನಿಲಿಸಿ (ವಿವಿಧ. ೬-೨೯); ಬಲವಂತ ಶೇಣ್ಮೆಯು ಇಸ್ಪೇಟಿನ ಜೋಡನ್ನು ಹೊರಹೊರಡಿಸಿದ್ದನು (ಅಂಲಿ. ೩). ಜೊತೆಗಾರರು ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಸ್ಪೇಟು ಜೋಡಂತೂ ಮೊದಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಮುಗಾಪ್ರ. ೬೯). ೭. ಗೊಂಬೆ ; ಸವಿಂದಾಯ : ನರಕದ ಜೋಡಿನ ಬಂಜುವೆಳೆಯಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾಜುವನೆ (ಕುವ್ಯಾಲ. ೬-೦೦) ; ಜೋಡು ಜೋಡಿಲಿ ನಿಂದು ನೋಡಿದರಾ ಪುರಪತಿಯ (ತಾರಾಣ. ೩-೬). ೮. ಮೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಜೋಡು ಕಿತ್ತುಹೋದರೆ ತಾನೇ ಆದನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುಕ್ತಿದ್ದನು (ಪ್ರಗಂಲಾ. ೦೧೧) ; ಆರೂ ಕಾಲಿಗೆ ಜೋಡನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಲಿಕಾ. ೦೩೭) ; ಜೋಡು ಕಂಡ ಕಾಲುಗಳು ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೋ ನೂರ ಕ್ಕೊಂದು (ಹುಬ್ಬಹ. ೬). ೯. ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯ: ಪವಳದ ಬೀಡು ಕಂಬುಗಳ ನಾಡು ಜಲೇಶನ ಜೋಡು . . . ಮಣಗೆಳಗನರಮಂದಿಸಿದತ್ತು ಸಾಗರಂ (ಕೃಕ್ಕ. ೨-೩೬). ೧೦. ಕವೆಚೆ; ಆರಗರಕ್ಷೆ: ಉಕ್ಕಿನ ಆರಿಗಿ: "ಜೋಡನೆ ಸವಗಮದಕ್ಕುಂ" (ಧಾರಾ. ೪೯) : ಘನತರವಾದ ವಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಜೋಡಂ ತೊಟ್ಟು (ಹತ್ಯಪ. ೭೬-೦೫); ಕಿಬುವುಲಿಯ ಜೋಡಂ ತೊಟ್ಟಂಕಿರಿಟ್ಟಳ್ ಮಾಗೆಯುಂ (ಅಪಚಕ್ರ. ೨-೨೪ ಪ); ಜೋಳೆಯುಂಬೈದಲಿ ರಾಯನ ತೋಳನೆಚ್ಚನು ಜಡಿವ ಜೋಡಿನ ಮೇಲಿ ಮುಱಿದವು ಬಾಣ (ಕುವ್ಯಾಲ. ೦೦-೭೬). ೧೧. ಒಂದು ಅಳತೆ: ನೆಲ್ಲ ಕಾಳು ೬೪ ಯಂಬುದು ಕರ್ಷಾಟಕದ ಜೋಡುವೊಂದು ಎನಿಸುವುದು ಯಂಥಾ ಜೋಡು ೧೨೫ ಗೆ ನೆಲ್ಲಕಾಳು ೮೦೦ (ವ್ಯವಹಾ. ಅಮಂಲಂಥ. ೦-೬-೪).

ಜೋಡಾಗು = ಜೊತೆಯಾಗು ; ಒಂದಾಗು : ಅಂಬನ ಬಂಬಲೊಳಂ ಜೋಡಾಗಿ ಕೋಡನೂಲ್ ಕೆದಿರ ಗಜವ್ರಜಂಗಳ ದೊಳೆವುಗಳಂದೊಡಾಸು ವರಿವ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳುಂ (ಪಂಚಾಧಾ. ೦೦-೦೦೬ ಪ). **ಜೋಡುಮಾಡು** = ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಸಂಧಿಮಾಡಿ ಕುರುವುಕ್ತ ರೊಸೆನ್ನೆ ಜೋಡುಮಾಟ್ಟಿರೇ (ಪಂಚಭಾ. ೯-೩೪); ರಸವುಯಮಂ ಕೃತಿಯಂ ಸೇವಿಸಿ ವಿರಸವನೆಯ್ದೆ ಜೋಡುಮಾಡುವ ವಿಬುಧಪ್ರಸರಂ (ಶುಚ್ಚಾ. ೦-೫೭). ೨. ಸೇರು ; ಕೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಕೂಡ ಗೞ್ ಗಟ್ಟಿತು ಚತುರ್ಬಲ ಜೋಡುಮಾಡಿತು ರಾಯನಿರಿಲಿ (ಕುಪ್ರಾಶ. ೪-೭೭). ೩. ಸಮವೆಂದೆಂದ ಪರಿಗಣಿಸು ; ಹೋಲಿಸು.

[ದೇ.ಜ ತುಳು. ತೆಲು. ಜೋಡು]

ಜೋಡುಕಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಮಾಡು ; ಜೊತೆಗೊಳಿಸು : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ದಸರೀಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಜೋಡುಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟರು (ಭಾಪಾಮಂ. IV, ೧).

[ಜೋಡು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜೋಡುಕಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ : ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಜೋಡುಕಟ್ಟು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ಜಗದಾ. ೭೦).

[ಜೋಡು + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಜೋಡುಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿ ; ಸಂಗಾತಿ ; ಗೆಳತಿ ; ಸಖಿ : ತನ್ನೆಳವರಿಯದ ಗೆಡಯ ಜೋಡುಕಾರ್ತಿಯರೊಡನಾಡುತಾಡುತೆ (ಕಾಮಾಕ್ಕೆ. ೭೩-೨೮). [ಜೋಡು + – ಕಾರ್ತಿ + – ತ್ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ$_2$)]

ಜೋಡುಖಾತೆ (ನಾ). ಜಂಟಿ ಖಾತೆ; ಇಬ್ಬರು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಜನರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಖಾತೆ: ಜೋಡುಖಾತೆ (Joint account) ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಒಬ್ಬರಿಕ್ಕಿಂತ ಇಬ್ಬರಾಗಲೀ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿ ಜನರು ಕೂಡಿಕೊಂಡು . . . ಜೋಡುಖಾತೆಗಳನ್ನಿಡಬಹುದು (ಜ್ಞಾಂಕ್ಷ. ೪೮).

[ಜೋಡು + ಖಾತೆ]

ಜೋಡುಗವಣೆ (ನಾ). ಜೊತೆಸಿದ ಕವಣೆ ; ಜಂಟಿಯ ಕವಣೆ : ಜೋಡು[ಪಾಣಂ. ಕೋಡು, ತೋಡು]ಗವಣೆಯ ತೂಬುಗಲ್ಲಿನ ಝಾಡಿ ಝಾಡಿಸಿದವು ಗಗನವನು (ತೊರಾ. ೬-೦೦-೩).

[ಜೋಡು + ಕವಣೆ]

ಜೋಡುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು; ಜೊತೆಗೂಡು: ಗಾಡಿಕಾತಿಯರು ಗಣನೆಯಲ್ಲದೆ ಜೋಡುಗೂಡಿರುವರು ಕಾರ್ಮಿಗರೆಯಕಂ (ಹರಾ. ೦-೦೬).

[ಜೋಡು + ಕೂಡು]

ಜೋಡುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಕೊಡು ; ಜೋಡಿಯಾಗು : ಇತ್ಯ ವಿತ್ತಿನಿಲ್ಲದೆ, ಬಂಧು ಬಾಂಧವರಿಲ್ಲದೆ, ಪರದೇಶವಾಸದಲ್ಲಿ ಸದಾ ನಾನು ಅವಳಿಗೆ ಜೋಡುಗೊಡಬೇಕೇ? (ಅಪ್ಪಕ. ೩೯). [ಜೋಡು + ಕೊಡು$_1$]

ಜೋಡುದಗಲೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾದ ಕವಡೆ : ಇಜಾದರು ತಜಿದರು ಕೊಱಿದರು ಮೂಗನು ಜರಿಟೋಪಿ ಜೋಡುದಗಲೆಯು ವರಿಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಿ (ಕಂಪವಿ. ೩-೬೮). [ಜೋಡು + ದಗಲೆ$_1$]

ಜೋಡುದೀವಟಿಗೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾದ ದೀವಟಿಗೆ ; ಜೋಡಿಯಾದ ದೀವಟಿಗೆ : ನೋಡ ಬನ್ನಿರೋ ಜನರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜೋಡುದೀವಟಿಗೆ ಸೇವೆ (ಪುರಂದ. ೨-೪೨ ಪ್ರಭುವಿ). [ಜೋಡು + ದೀವಟಿಗೆ]

ಜೋಡುದೀವಟಿಗೆ (ನಾ). ಜೊತೆ ಮೇಳ; ಜಂಟಿವೇಳ: ಜೋಡುಮೇಳದ ಒಲಗದವರನ್ನು ಕರೆಸುವೇವೆ? (ಪಂಯಾ. ೭೬).

[ಜೋಡು + ಮೇಳ (= ಮೇಲು)]

ಜೋಡುವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷಿ ; ಎಣಿಪಕ್ಕಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ: "ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ . . . ಜೋಡುವಕ್ಕಿಯು ತಾನದಕ್ಕುಮ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಕಲ್ಯಾಣ. ೨೯); "ವೆಣಾರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಜೋಡುವಕ್ಕಿ. ಗೆಡವಕ್ಕಿ.

ಅಮಳ್ವಕ್ಕಿ – ಈ ೭ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಕಶಸಾ. ೦೦-೨೦೦); ಕುಕಿಲ್ವ ಪಕ್ಕಿ ಗಾವರಿಪ ಮದಾಳಿಯಂಕುರಿಪ ಮೆಲ್ಲೆಲರೊಂದುವ ಜೋಡುವಕ್ಕಿ(ವೃಷವಿ. ೯-೨೪); ಜೋಡುವಕ್ಕಿಗಳಿಲ್ಲೆಯಗಲದೆ ಕೂಡಿಯೊಂದಕ್ಕೊಂದು ಪ್ರೇಮದೆ (ರಘುವಂ. ೧೩-೩೧). [ಜೋಡು + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜೋಡುವಲೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಿಣ್ಣವಲೆ ಜೋಡುವಲೆ ಹೊಸದಿಕ್ಕಣ್ಣಿವಲೆ . . . ವಿಂಧ್ಯಕನ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೮). [ಜೋಡು + ಬಲೆ$_1$]

ಜೋಡುಶಬ್ದ (ನಾ). ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ: ಅರಿವೆ ಅಂಚಡಿ, ಕುಂದುಕೊರತೆ ಮುಂತಾದುವು ಜೋಡುಶಬ್ದಗಳು (ರೂಢಿ). [ಜೋಡು + ಶಬ್ದ]

ಜೋಡುಸನಾದಿ (ನಾ). ಜೋಡಿ ಓಲಗ; ಜಂಟಿಯಾಗಿರುವ ನಾಗಸ್ವರ: ಹಳ್ಳಿಗಳ ವಾದ್ಯಗಳಾದ ಕರಡಿಮಜಲು, ಜೋಡು ಸನಾದಿ, ಕಾಳೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಘೋಷಣೆಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿತ್ತು (ಮಾಣ್ಕಮ. ೦೩). [ಜೋಡು + ಸನಾದಿ]

ಜೋಡುಸವಗ (ನಾ). ಎರಡು ಕವಚ; ಜೋಡಿಕವಚ: ತಂತಮ್ಮ ಕರಿತುರಗರಥಸಂತತಿಯನಿಳಿದು ಸೀಸಕ ಜೋಡುಸವಗಮಂ ತೊಟ್ಟು ಕೊಂಡು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೩೧). [ಜೋಡು + ಸವಗ]

ಜೋಡೆ(ನಾ).ಹಾದರಗಿತ್ತಿ; ಜಾರೆ: "ಸಿತಗೆ,ಜೋಡೆ, ಪಾಣ್ಬೆ, ಬೆದೆಗಾರ್ತಿ- ಈ ೪ ಜಾರೆಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧೯-೩೮೬); "ಜೋಡೆಯೆನೆ ಜಾರೆ" (ಕಶರ. ೪೧); ಅಲರ್ಗಣ್ಣೊಳ್ ಸ್ಮರನಿರ್ದನಕ್ಕುಮೆಡೆವೋಪಾ ಜೋಡೆ ಕಾಮಂಗೆ ಕಾದಲೆಯಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೪); ತನ್ನ ಪೆಂಡತಿ ಜೋಡೆಯೆಂದು ಸಂದೇಹಂಬಡುವಾತನವಳ . . . ಸಾಯೆ ಸದೆಬಡಿದು (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೨೦); ಮಳಲೊಳಂ ನೀರ್ಮಾಡುವರ್ ಜೋಡೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೩-೦೩೪); ಈ ಜೋಡೆ ಕನಲ್ದು ಬಂದು ತಪವಂ ತಳೆವಳ್ (ದಶಕು. ೮-೧೫) [ಜೋಡ + – ಎ$_2$]

ಜೋಡೆಗೆಯ್ತು (ನಾ). ಜಾರೆಯ ನಡವಳಿಕೆ; ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ: ನೋಡಿ ನಾಡಾಡಿಯಲ್ಲದಾಕೆಗಳ ಜೋಡೆಗೆಯ್ತಂಗಳಂ ಕಂಡು ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೧ ವ). [ಜೋಡೆ + ಕೆಯ್ತು$_1$]

ಜೋಡೆತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಜೊತೆ ಎತ್ತು: ಮರುದಿನ ಜೋಡೆತ್ತಿನ ಬಂಡಿಯು ಆನೆಕುಪ್ಪಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಟಿತು (ಕಪಪು. ೪-೬೦). [ಜೋಡು + ಎತ್ತು$_2$ (<ಎಟ್ಟು$_1$)]

ಜೋಡೆಲುಬು (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿ ಎಲುಬು; ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ಮೂಳೆ. ೨. ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದ ಮೈಕಟ್ಟು: ಹೊಸತಾಗಿ ಕಸುಬಿಗೆ ಇಳಿದುದು. ಜೋಡೆಲುಬಿನ ಹುಡುಗಿ (ಬೆಂಗಬ. ೧೭೯). 'ಒಂಟೆಲುವು' ಪರಾ. [ಜೋಡು + ಎಲುಬು (<ಎಲ್ವು)]

ಜೋತ (ನಾ). ಕೈಜೋಡಿಸುವಿಕೆ; ನಮಸ್ಕಾರ: ಮದನಾರಿಯಿಪ್ಪ ತಿರಿನಲವೂರ್ಗೆ ತಾಂ ಬಂದು ನಿಂದು ಕಿವಿವಿಡಿದು ಕೈಮುಗಿದು ಜೋತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಜೊತ್ತಂ]ಪೊತ್ತು ತಂದೆ ನೀಂ ಹೆಚ್ಚು ಬಾಳೆಂದು ಹರಕೆಯನಿತ್ತು (ಅರಿರ. ದೇ. ೦೭೩-೦); ಮರಿ, ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಜೋತ ಮಾಡಮ್ಮ (ರೂಢಿ). [←ತೆಲು. ಜೋತ]

ಜೋತಿ (ನಾ). ೧. ದೀಪ; ಬೆಳಕು: ಯತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಜ್ಯೋತಿ– ಜೋತಿ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ); ಜೋತಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಭೀತಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ಆರತಿ: ಪ್ರೀತಿಯಲಿ ಲಿಂಗಂಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ಜೋತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಯೋತಿ] ಗಳನೆತ್ತುವ (ಬಸಪು. ೧೯-೭೦). ೩. [ಯೋಗ] ಯೋಗಿಗಳಂ ಕಾಣುವ ಅಂತರಂಗದ ಬೆಳಕು: ಜೋತಿಯ ಧ್ಯಾನಬಲದಿಂದ ಸಕಲ ಸಿದ್ಧಿಗಳ ಪಡೆವನು ಯೋಗಿಯಾದವನು (ಗಗಶಾ. ೧೯-೫). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಜೋತಿಕಾಷ್ಠ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಚಿತ್ರಮೂಲ ತಳಕ ಜೋತಿಕಾಷ್ಠ . . . ಯಿವ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲ್ (ವಾಶಾಚಿ. ೧೩-೧). [ಜೋತಿ$_0$ + ಕಾಷ್ಠ$_2$]

ಜೋತಿಷ್ಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭವನವಾಸಿ, ವ್ಯಂತರ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪವಾಸಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ; ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಗ್ರಹಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳು: ವಾನಬ್ಯಂತರರುಂ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರೆಂಬಿರ್ಬರ್ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರುಂ . . . ಚತುರ್ನಿಕಾಯ ದೇವನಾಯಕರುಮೆಲ್ಲಮೊಂದಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೬ ವ). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ]

ಜೋತಿಷ್ಮತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕುಳ್ಳುದು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಂಗುಂಗೆ: ಬೆಕ್ಕಿನ ಬುಡ್ಡೆಗಿಡ . . . ಜೋತಿಷ್ಮತಿ, ಚಿಟಕಿಹಂಬು, ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿ, ಕನಕಾಯ (ಮೃಜಿಗಿ. ೦೭-೩೦೮). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ]

ಜೋತೀಸ್ವರ (ನಾ). ಬೆಳಕಿನ ಒಡೆಯ; ಜ್ಞಾನದ ಅಧಿಪತಿ: ಯೋಗಿಗಳ ಮನದ ಕೊನೆಯ ಜೋತೀಸ್ವರನುಂ ವೃಷಭನ ರೂಪಾಗಿ ಯಜಮಾನನುಂ ಆಚಾರ್ಯನುಂ ತಾನೆಯಾಗಿ (ಎಇ. XXIII, ೩೦-೬ ; 1265). [ಜೋತಿ + ಈಸ್ವರ (<ಈಸರ)]

ಜೋತು$_1$ 'ಜೋಲ್$_1$' ಪರಾ.

ಜೋತು$_2$ (ನಾ). ನೇತಾಡುವಂತೆ ತೂಗುಬಿಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತು; ಲೋಲಕ: ಈ ರೀತಿಯ ಸಾಮಗ್ರಿಗೆ ಜೋತು (pendulum) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೨೦). [<ಜೋಲ್$_1$]

ಜೋದ$_1$(ನಾ). ಹೋರಾಟ ಮಾಡುವವನು; ಸೈನಿಕ: ಜೋದರಿಸುವಂಬಿನ ಬಿಲ್ಸರಿ ತಿಣ್ಣಮಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೨); ಜೋದರ ಬಾಣಮಗ್ನಿಬಾಣಂ ಕರಚಕ್ರ ತಮೋರಿಚಕ್ರಮೆನಿಸಿದುದು (ಗದಾಯು. ೪-೩೭); ಪೋರ್ವ ಪದದೊಳ್ ಜೋದರ್ಕಳೆಕ್ಕೆಕ್ಕೆಯಿಂ ತೆಗೆದಾರ್ದೆಚ್ಚ ಬಹೂಗ್ರ ನಿಷ್ಠುರ ಮಹಾನಾರಾಚಮುರ್ಚುತ್ತಿರಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೦೭೪); ಜೋದರುಱ್ ಕೈಮಱ್ದು ಕದನದ ಗಾಯದಲಿ ನೊಂದೊಱಲಿ ಬಾಯಲಿ ಬೆರಳನಿಟ್ಟುದು ವೈರಿ ಪಾಯದಳ (ನಳಚ. ೯-೩೪); ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಯ ಜೋದರು ಭೀಷ್ಮನ ಮೈಗಾವಲ ದಳವನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಭಂಜಿಸಿದರು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೦೮೧). [<ಸಂ. ಯೋಧ]

ಜೋದ$_2$ (ನಾ). ಆನೆಯ ಸವಾರ; ಮಾವಟಿಗ: "ಜೋದನೆಂದು ಮಾವಂತಂ" (ಕಶಸಾ. ೦೭-೩೪೦); "ಜೋದರ್ಕಳೊಳ್ ಮಾವತರ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೯); ಜೋದರ್ ಜೋದರೊಳಾನೆಯಾನೆಯೊಳಗುರ್ವಪ್ಪನ್ನೆಗಂ ಕಾದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೯೩); ಮುರರಿಪುರಾಮರ್ ಸುಟಿದರ್ ಕರಿಶಿಕ್ಷಕರಶ್ವ ಶಿಕ್ಷಕರ ಜೋದರ ಮಲ್ಲರ ಮಾವಂತರ . . . ಕೇರಿಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೨೬); ಏಱಿದ ಸಾರಥಿಯ ಮಿಱಿ ನಿಂದ ಜೋದರ ಭೀಕರರೂಪು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೊಸತಾಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಕರಿ ಕೆಡೆಯೆ ಕಾಲಿನಲಿ ಜೋದರು ತೆರಳದೆಚ್ಚಾಡಿದರು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೫-೨೮); ದಂತಿಶಿರವ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ತಾಗಿಸಿ ಜೋದರ ತಲೆಯನಾಗಸಕಾಗಿ ಸಾಗಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೪-೭); ಜೋದರ ಗೋಚಾಯಿಲರ ರಥಿಕರ . . . ಗಡಣಂ ನೆರೆದಿರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೯): [<ಸಂ. ಚೋದ ?]

ಜೋದಕ (ನಾ). ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ವೀರ: "ಜೋದಕ–ಯೋಧಕ = ಕಾದಾಡುವವ" (ತದ್ಭಕೋ. ೫೦). [<ಸಂ. ಯೋಧಕ]

ಜೋದಗಾಳೆಗ (ನಾ). ಆನೆಯ ಸವಾರರ ಕದನ; ಮಾವಟಿಗರ ಹೋರಾಟ: ಜೋದಗಾಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಗದಿಂದೆ ಬಳಿಕೆರಡು ಸೀಳಾಗಿ ಮೇದಿನಿಗೆ ಬೀಳ್ವಂತಿಭವನೆಚ್ಚವನ ಧನುಶ್ಚೇದಮಂ ಮಾಡಲು (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೦-೨೭). [ಜೋದ$_2$ + ಕಾಳೆಗ]

ಜೋದಸಂತತಿ (ನಾ). ಮಾವಟಿಗರ ಸಮೂಹ: ಕುದುರೆರಾವ್ತರು ಜೋದ ಸಂತತಿ ಮದಗಜವ್ರಜವತಿರಥಾವಳಿ ಪದಚರರು ಚತುರಂಗಬಲ ವೊಂದುಳಿಯದಿದಱೊಳಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೨-೪೦). [ಜೋದ$_2$ + ಸಂತತಿ]

ಜೋದಾವಳಿ (ನಾ).=ಜೋದಸಂತತಿ: ಬಳಿಕ ನಂಬುಗೆಗೊಂಡು ಜೋದಾವಳಿ ಬೇಗ ತಳುವದೋಡಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೦೦೦).

[ಜೋದ$_2$ + ಆವಳಿ$_1$ (= ಆವಲಿ)]

ಜೋದಾಳ್ (ನಾ). ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು: ಮೇಲೆ ಕವಿಕವಿದೆಸುವ ಜೋದಾಳಾಳಿವಿಲು ಕೆದಱಿದವು ಬೀಸರಿಗೋಲನದ್ಭುತ ಸಮರವಾಯಿತು ಮತ್ತೆ ಪಾರ್ಥಂಗೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ೨೮೯ ಪರಿ.). [ಜೋದ$_1$ + ಆಳ್$_3$]

ಜೋನಗ 'ಜೋನೆಗ' ನೋ.

ಜೋನಾಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ; ಜೊಲುನಾಯಿ (?): ಕೊರಳೊಳಗಿಕ್ಕಿದ ಮಾಲೆ ಚಂದನದಣ್ಪುವೆರಸಿ ರನ್ನದ ವಿಷ್ಟರದೊಳು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕುಳಿತುಸಿರುವ ಜೋನಾಯನು ಧರಣೀಶ ಕಂಡುದಱಿಂದ (ಗೋಮಟೇ. ೧೫-೫೮). [ಜೋ? + ನಾಯ್]

ಜೋನಿ 'ಜೋನೆ' ನೋ.

ಜೋನಿಗರೆ (ಕ್ರಿ). ರಸವನ್ನು ಒಸರು: ಫೇನ ಪಿಂಡೆಡೆಗೊಂಡ ಜಾಹ್ನವಿಯೊತನಿಬಿಂಕ ಜೋನಿಗರೆದುಕ್ಕಿಳಿವ ಸುರತರುವೋ (ಪರಕು. ೩-೩೫).

[ಜೋನಿ (<ಜೋನೆ) + ಕರೆ$_2$ (<ಕಱ$_1$)]

ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ 'ಜೋನೆಬೆಲ್ಲ' ನೋ.

ಜೋನುಗ 'ಜೋನೆಗ' ನೋ.

ಜೋನೆ, ಜೋನಿ (ನಾ). (ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು) ಕರಗಿ ದ್ರವರೂಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಜಿನುಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: ಬೆಲ್ಲ ಜೋನೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜೋನಿ**: ಆ ಬಿಸಿ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲದ ಜೋನಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟು, ನಾಯಿಯನ್ನು ಕಂಬದಿಂದ ಬಿಚ್ಚಿ ಅದರ ಬಳಿ ಕಟ್ಟಿದನು (ಮಲೆಮ. ೧೫೦): ಮೊಸರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನು ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದ ಜೋನಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಕುಡಿಯಲು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಅಡುಸೌ. ೮೨); ಅದರಲ್ಲಿನ ಕಶ್ಮಲವನ್ನು ಆರಿಸಬೇಕು, ಅದನ್ನು ಜೋನಿಯಾಗಿ (Syrup) ಮಾಡಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೬೪೯).

[ದೇ.II ತುಳು. ತೆಲು. ಜೋನೆ]

ಜೋನೆಗ, ಜೋನಗ, ಜೋನುಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು: ಜಿನ ಜೋನೆಗ ಅರಿಮಣ ಕೊಂಕಣ . . . ಘೋಡಾಮುಖವೆಂದು ಹೇಳಲು ಪಡುತ್ತಂವಿದ್ದಂಥಾ ರಾಷ್ಟ್ರಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೩-೯೨; 1397); ಲಾಳ ಜೋನೆಗ ಜೀನ . . . ವರಾಳ ವರದೇಶಾಧಿಪತಿಗಳು ಬಂದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೭-೨); ನಡೆದುದು ಭೂರಿಬಲ . . . ಜೋನೆ [ಪಾಠಾಂ. ನ]ಗ ವಿಂಧ್ಯ ಬೋಟಕ ಪಾರಶಿಕ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಹುರುಮಂಜಿಗಳ ಬಳಿವಿಡಿದು (ತೊರಧಾ. ೪-೯-೪); ಬಂಗಾಳ ಜೈನ ಜೋನೆಗ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಗಿ] ಸಗರ . . . ಕಾಂಬೋಜದೇಶದ ಸಕಲ ಶರಣರೈತರುತಿರ್ದರು (ಜಿಬಪು. ೬-೪೯). ೨. ಆ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ: ತಲೆದಱಸಿಕೊಂಡ ಜೋನೆಗರ ಜಂಗುಳಿಯಂತೆ ಎಲೆಗಳೆದು ಬತ್ತಲಿಸಿ ನಿಂದ ತರುಕುಲದಂತೆ (ಪಾಗೀರ. ದೇ. ೨೫೪-೧೫). ೩. ತುರುಕ: "ಜೋನೆಗ-ಯವನಕ=ತುರುಕ" (ತದ್ಯಕೋ. ೧೫). **ಜೋನಗ**: ೨. ಲೋಹಿತನೆಂಬ ವೀರನಂ ಗೆದ್ದು ಜೋನಗ ಜೀನಬೊಂಟರಂ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೦೯-೩೦). **ಜೋನುಗ**: ೨. ಜಾಣಾನ ಕಿನ್ನಾರಿ ಜಾತ್ರೆಗೆ ನಿಲುಭಾರ ಜಾಣ ನನ್ನಯ್ನ ಮರುವಿನ ಕಿನ್ನಾರಿ ಜೋನುಗರಂಗಡಿಗೆ ನಿಲುಬಾರ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೦).

[<ಪ್ರಾ. ಜೋಣಿಯ./ಸಂ. ಯವನಕ]

ಜೋನೆಗಪಳಿ 'ಜೋನೆಗವಳಿ' ನೋ.

ಜೋನೆಗವಳಿ, ಜೋನೆಗಪಳಿ (ನಾ). ಯವನರಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ: ಪಳದಿಯ ಜೋನೆಗವಳಿಯ ಪಲ ಬಗೆಯ ಪಲ್ಲಣದ ಪಕ್ಕ ಜಲ್ಲಿಯ . . . ಪರುಠವಣೆ ಪಸರಿಸೆ (ರಾಜಕೇ. ೬-೦೦ ವ). **ಜೋನೆಗಪಳಿ**: ಹಳದಿ ಪಾರಿಯ ಪಚ್ಚೆ ಜೋನೆಗಪಳಿ ಸುವರ್ಣಾವಳಿಯ ಸಂಧ್ಯಾವಳಿಯುದಯರಾಗದಲಿ ರಚಿಸಿದ ಹಕ್ಕರಿಕ್ಕೆಗಳ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೯).

[ಜೋನೆಗ + ಪಳಿ$_5$ (<ಪಟ್$_7$)]

ಜೋನೆಬೆಲ್ಲ, ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ನೀರೊಡೆದು ಜಿಗಿಯಾದ ಬೆಲ್ಲ; ಜಿನುಗುಬೆಲ್ಲ; ದ್ರವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಲ್ಲ: ಜೋನೆಬೆಲ್ಲದ ರುಚಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ (ರೂಢಿ). **ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ**: (ಕ).

[ಜೋನೆ + ಬೆಲ್ಲ]

ಜೋಪಕ (ನಾ). ರಹಸ್ಯ; ಗುಟ್ಟು: ಆ ಪರಮಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆಗೈವ ಜೋಪಕಮದೆಂತೆನೆ ವಿಲಾಸಮನನಾಗುತಂ ವ್ಯಾಪಕ ವಿರುದ್ಧನಾಗಿರಬೇಕು ಭಕ್ತಕುಲವೀ ಪರಿ ವಿರಕ್ತಿವಡದು (ಲಿಂಗಪು. ೧೪-೯).

[<ಸಂ. ಗೋಪಕ]

ಜೋಪಡಿ 'ಜೊಂಪಡಿ' ನೋ.

ಜೋಪನ 'ಜೋಪಾನ' ನೋ.

ಜೋಪಾನ, ಜೋಪನ (ನಾ). ೧. ಆರೈಕೆ; ಸಲಹುವಿಕೆ; ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ; ರಕ್ಷಣೆ: "ಜೋಪಾನ – ಗೋಪನ = ಕಾದಿಡುವಿಕೆ" (ತದ್ಯಕೋ. ೧೫); ಅಟ್ಟವಾತದ ತೈಲವಂ ತಾಂ ಬೊಟ್ಟಿಡಿಸಿ ಲೇಪಿಸುತ ಪಥ್ಯಂಗೊಟ್ಟಿದಕೆ ತಕ್ಕನಿತು ಜೋಪಾನವನದಾಚರಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಪಾಸನವನಾಚರಿಸಿ] (ಬಸಪು. ೧೫-೮); ಚಂದ್ರಣ್ಣ . . . ಕಕ್ಕನ ಜೋಪಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ (ಬೆನ್ನುಹಿಂ. ೨೨). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಅವಧಾನ; ಜೋಕೆ; ಜಾಗರೂಕತೆ: ಜೋಪಾನ ತಪ್ಪದೆ ರಾಜಮಂದಿರವ ಸರ್ಪ ನಿಧಾನವ ಕಾಯ್ವಂತೆ ಕಾದಿರೆಂದಪ್ಪಣೆಗೊಟ್ಟ ರಕ್ಕಸಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೩-೧೦); ಅಡವಿ ಗಿಡಗಳ ಕಡಿವ ಕೊಡಲಿಯ ಮಡಗಿ ಫಲವೇನೆಂದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಡದೆ ಜೋಪಾನದಲಿ ಮಡಗುವುದಿನ್ನೂ ಧೇನುವನೂ (ಪಶುಭಾ. ೫-೪೭); ದವಸ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನವನ್ನು ಜೋಪಾನದಲ್ಲು ಇರಿಸತಕ್ಕ ಬಗ್ಗೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೯). ೩. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದ: ಬಯಸಿ ನೆನೆದುದಿದಱೊಳಗಿರ್ಪುದು ಜೋಪಾನ ಜೋಪಾನ ಜೋಪಾನವಿನ್ನು ನಾಂ ಪೋಪೆನು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೪-೩೨); ಜೋಪಾನ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದೀಯೆ (ರೂಢಿ). **ಜೋಪನ**: ೧. ದೇವಿಯನು ಜೋಪನವ ಗೈಯುತ ದೇವ ಬಿಲುದುಡುಕೇಳು (ರಾಮಾಸಂ. ೨-೪-೩೯).

ಜೋಪಾನಮಾಡು = ಸಲಹು; ಪೋಷಿಸು; ಸಾಕು: ನನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮಪ್ಪನ ಸೋದರತ್ತೆಯೇ . . . ಜೋಪಾನಮಾಡಿದ್ದಳು (ಮೇದಿಮ. ೨).

[<ಸಂ. ಗೋಪನ./ತುಳು. ಜೋಪಾನ, ಜೋಪನೆ]

ಜೋಪಾನಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಜೋಪಾನ ಮಾಡು; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು: ಈ ಪಾಟಿಯ ಚಕ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದಸುರಚಮೂಪರ ಶಿರವ ಸೆಂಡಾಡಿ ಜೋಪಾನಗೆಯ್ದು ಜಗವ ರಕ್ಷಿಸುವ ಮಹೀಪತಿ ಶರಣು (ಮೋಹತ. ೨೯-೩೦). [ಜೋಪಾನ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೋಪಾಪಿ (ನಾ). ಕೈಲಾಗದವನು; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ: ಆ ಗೆಳೆಯನ ಹತ್ತಿರ ನಾಲ್ಕು ದುಡ್ಡು ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿ ಈ ಗೆಳೆಯನ ಹತ್ತಿರ ಒಂದಿಷ್ಟು ಬೇಡಿ, ಈ ಜೋಪಾಪಿಗಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಜೀನಸು ತರಬೇಕಾಗಿದೆ (ಚೇನಭಾ. ೨೯೭); ನಮ್ಮ ಬಾಬೂ . . . ಜೋಪಾಪಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೩೭).

[?./ತೆಲು. ಜೋಪಾಪ]

ಜೋಪಾಯನ (ನಾ).=ಜೋಪಾನ ೨: ಕುಚಗಳ್ಗೆ ತಾಪಸರ ದಿಟ್ಟಿ ಬಳಿ ಕಾದಪುದೆನುತ್ತೊಡನೆ ಜೋಪಾಯನಂಗೊಳಿಸಿ ಬೈಚಿಟ್ಟಳು (ಪರಕು. ೮-೦೬).

[<ಸಂ. ಗೋಪಾಯನ]

ಜೋಪಾಸನ, ಜೋಪಾಸನೆ (ನಾ). ಜೋಪಾನ ; ಆರೈಕೆ ; ಪೋಷಣೆ : ಯಾವ ನಾರೀಮಣಿಯ ಜೋಪಾಸನದಿಂದಾಗಿ, ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಾಗಿ ಈ ನಮ್ಮ ಕುಮಾರನು ಪುನರ್ಜನಿಸಿ ಬರಲಿರುವನೋ (ನಾಗಶಾ. ೭೮) ; ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನನ್ನ ಪ್ರಾಣವಿರುವ ತನಕ ಜೋಪಾಸನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೭೫). **ಜೋಪಾಸನೆ:** ಇದುವರೆಗೂ ಜನರು ಹುಟ್ಟಿದ ಮಕ್ಕಳ ಜೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅಷ್ಟು ಲೆಕ್ಕಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಾಹಿಸಂ. ೦೩೦); ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಕೆಯ ಜೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದಿನಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಳೆದುವು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೬೦). [←ಮರಾ. ಜೋಪಾಸನಾ, ಜೋಪಾಸಣೇ./ತುಳು. ಜೋಪಾಸನ]

ಜೋಪಾಸನೆ 'ಜೋಪಾಸನ' ನೋ.

ಜೋಬ 'ಸೋಂಬ' ನೋ.

ಜೋಬದ್ರ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : ಅವನೊಬ್ಬ ಜೋಬದ್ರ (ರೂಢಿ). 'ಜೋಬದ್ರತನ' ಪರಾ. [<ಜೋಬ]

ಜೋಬದ್ರತನ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ; ಆಲಸ್ಯ : ಅವನ ಬೋರ್ಡ್ ಸ್ಕೂಲು ವಿದ್ವತ್ತು ಎಂದರೆ, ಒಂದು ತರಹದ ಜೋಬದ್ರತನ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೧೨೮). [ಜೋಬದ್ರ + – ತನ]

ಜೋಬದ್ರೆ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವಳು : ಜೋಬದ್ರೆ ಥರ ಕೂತಿರಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ಜೋಬದ್ರ + – ಎ$_2$]

ಜೋಬು 'ಜೇಬು' ನೋ.

ಜೋಮಾಲೆ (ನಾ). ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ಸರ : "ಲಂಬನಂ . . . ಲಲಂತಿಕಾ – ಕೊರಳಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುವ ಒಡವೆ. ಜೋಮಾಲೇ ಸರ, ಕಂಠೀಸರ, ಮಣಿಗಳ ಹಾರ ಮುಂತಾದದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೭೩); ಕನಕನಿಮ್ನಗೆಯುಂ ಮನೋಹರ ಕನಕಜೋಮಾಲೆಗಳ ರೂಪವನನುಕರಿಸಿ . . . ತೋರ್ಪಂತೊಪ್ಪಿತು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೭-೨೧); ಸಣ್ಣ ಕಂದಮ್ಮಗಳ ಕಣ್ಣೀನ ಕವಡೀಯ ತಣ್ಣನ್ನ ಜೋಮಾಲೆ ಕೊರಳೊಳಗಿತ್ತೋ (ನಾದಲೀ. ೩೮-೯) ; ಬಹಲೆ ಭರ್ಜಿಯಿಂದ ಹೊಡೆದವರಿಗೆ ಕಾಲುಗಗ್ಗರ, ಜೋಮಾಲೆ, ಈ ಮೇರೆಗೆ ಇನಾಂ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೦).

[<ಜೋಲ್$_1$ + ಮಾಲೆ]

ಜೋಮಾಲೆಸರ (ನಾ). = ಜೋಮಾಲೆ : ಆಕೆಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಕೊಕ್ಕೆತಾತಿ, ಸರಪಣಿ, ಕರಿಮಣಿಸರ ಮತ್ತು ಜೋಮಾಲೆಸರಗಳನ್ನು ಸೂಡಿದಳು (ಹುಲಿಹಾ. ೨೦೦). [ಜೋಮಾಲೆ + ಸರ$_6$]

ಜೋಮು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜೋಮು$_2$ 'ಜುಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜೋಮುಹಿಡಿ 'ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿ' ನೋ.

ಜೋಯಿಸ, ಜೋವಿಸ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ : ಗಣಿತಂ ಜೋಯಿಸಚ್ಛನ್ದ . . . ಬಲ್ಲ ಶಬ್ದ ಸಂಸ್ಕಾರವುಳ್ಳಾತ ನಾಗದೇಸಿಗರ್ಗ್ಗೆ . . . ಮತ್ತರಿರ್ಪ್ಪತ್ತೈದು (ಎಇ. XX, ೬-೨೫ ; 1012) ; ಶಕುನಂ ಜೋಯಿಸಮಾದಿಯಾಗಿ ಪೆಱವುಂ ವಿಜ್ಞಾನ ವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷ ಕಳಾಕಳಾಪದೊಳಾಂ ಸಮಗ್ರನೆನೆ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೧) : ಜೋಯಿಸಮನೋದುವಂ ಜೋಯಿಸಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ) : ಹರಿಶರ್ಮನ ಜೋಯಿಸವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಹೊಗಳಿದರು (ಕಸರಿ. ೪). ೨. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಜ್ಯೋತಿಷಿ: "ಜೋಯಿಸ (ಜೋತಿಸ, ಜೊಯಿಸ) – ಜ್ಯೋತಿಷ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೬) ; ಮಟಿಗಾಲ ಮುಂಟೆಂದು ತಪ್ಪಿದ ಜೋಯಿಸಂ ಬಾವಿಯ ನೀರನಡಕಿ ನೀರ್ವೊಯ್ದನೆಂಬ ಕಥೆಯಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೦೨೭-೨) ; ಜೋಯಿಸನ ಮಗಳ್ [ಪಸೆಯ ಮೇಲೆ] ರಂಡೆಯಾದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೨೮) : ನೆಲೆದಪ್ಪಿದುದು ಗ್ರಹಮಾಲೆ ತಾರಾರಾಸಿ ಜೋಯಿಸ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಷ]ರೋದು ಹುಸಿಯಾಯ್ತು (ಕುಮಾರ್ಯೋ. ೦೯-೦೯) : ಬಿಸರುಹಗಂಧಗಂಧಿನಿ ಕರೆಸಿದಳು ಜೋಯಿಸರ (ಮೋಹತ. ೨೩-೫೭) ; ಬಳಿಕ ಜೋಯಿಸರಂದು ಸುಮುಹೂರ್ತದೊಳು ಲಗ್ನಗಳ ಪೇಳೆ (ಕಂನವಿ. ೨೦-೭). **ಜೋವಿಸ** : ೨. ಜೋವಿಸ ಗೋವಿಂದ ದೇವಂಗೆ ಆಲೂರಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಿಱಿವನ ಮತ್ತ ೪ (ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೨೦b-೩೦ ; 1278). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ]

ಜೋಯಿಸಚಕ್ರಿ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು,– ಅಗ್ರಗಣ್ಯ : ಎಸೆವ ಮಟಿಗಾಲಮಂ ಜೋಯಿಸಚಕ್ರಿಯೊಳ್ . . . ಭಾವಿಸಿ ಪೇಟ್ದಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೦-೩೫). [ಜೋಯಿಸ + ಚಕ್ರಿ]

ಜೋಯಿಸವಾತು (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನ ನುಡಿ ; ಜೋಯಿಸನ ಮಾತು : ಜೋಯಿಸವಾತ ಕೇಳ್ದೆನ್ನ ತಂದೆತಾಯ್ಗಳು . . . ಕರೆದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೮೨). [ಜೋಯಿಸ + ಮಾತು$_1$]

ಜೋಯಿಸಿಗ (ನಾ).=ಜೋಯಿಸ ೨ : "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕಃ . . . ಈ ರ ಜೋಯಿಸಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೭-೨೪೯); ಆ ಪೊತ್ತುಂ ಜೋಯಿಸಿಗರ್ ಪಾಪಗ್ರಹಮೆಂದು ಪೆಸರನಿಡೆ (ಸಮಪ. ೮-೧೬೨); ಮಾಂದರಿಗಂ, ಜೋಯಿಸಿಗಂ, ಸಂದಱಿಕೆಯ ಕಬ್ಬಿಗಂ ಸಮಂಜಸನೊಳನೇ (ಶಮದ. ೧೯೭ ಪ್ರಯೋ) : ಜೋಯಿಸಮನೋದುವಂ ಜೋಯಿಸಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ) : ನವಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ವಿಲಸಿತೋತ್ಸವ ಪೂಜೆಗೆ ಶುಭಲಗ್ನವ ಸಲೆ ಜೋಯಿಸಿಗರುಸಿರಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೨-೦). [ಜೋಯಿಸ + – ಇಗ]

ಜೋರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜೋರನೆ' ಪರಾ.

ಜೋರನೆ (ಅ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ: ನೆತ್ತರು ಬಿಡದೆ ಜೋರನೆ ಸುರಿಯೆ (ಬಸಪು. ೩೮-೨೮) ; ಆ ಬೆಳಕಿನ ಝಳಕ್ಕೆ ತಮ್ಮನ ಮೈ ಜೋರನೆ ಬೆವತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೦) : ಜೋರನೆ ಬಿಟ್ಟ ಬೆವರಿನಿಂದ ಸೀರೆಯೆಲ್ಲ ತೊಯ್ದು ಹೋಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೦೩೪). [ಜೋರ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಜೋರಾವರಿ (ನಾ). ಒತ್ತಾಯ; ಬಲಾತ್ಕಾರ; ಜುಲುಮೆ; ಜಬರದಸ್ತಿ : ನೀವು ಫೌಜು ಸಮೇತ ಜೋರಾವರಿಯಿಂದ ಆ ಶೀಮೆ ವಳನುಗ್ಗಿದ್ದೇ ಆದರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೦). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೋರಾವರೀ]

ಜೋರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ರವಿಸು ; ಹೊರಸೂಸು ; ಪ್ರವಹಿಸು : ಸೂಳು ಮಿಗೆ ಸಂಗರದ ರವದುಬ್ಬಾಳಿನಲಿ ತಿರುಹಿಟ್ಟನರುಣಜಲಾಳಿ ಜೋ [ಪಾಠಾಂ. ಝೋ]ರಿಡೆ ಋಷ್ಯಮೂಕ ಮಹಾಮಹೀಧರಕೆ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೩೭) ; ಧವಳ ವಸನದಿ ವೀಳ್ಯ ಜೋರಿಟ್ಟು ತನಿಯರುಣ ಕಾಣಿಪುದು (ಜಿನಭಾ. ೫೮-೫೭). [ಜೋರು$_2$ (<ಸೋರ್$_2$)+ ಇಡು$_1$]

ಜೋರಿಸು 'ಸೋರಿಸು' ನೋ.

ಜೋರು$_1$ ಸೋರ್$_1$' ನೋ.

ಜೋರು$_2$ 'ಸೋರ್$_2$' ನೋ.

ಜೋರು$_3$, ಝೋರು (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ರಭಸ : ಜೋರಿನಿಂದೋಡಿಸಲು ಪದನದೆ ಸೋರುತಿಹ ನೊರೆಯಾಂತ ಕುದುರೆ (ಶ್ರೀರಾಚ. ೭೨, ಪೀಠಿಕೆ): ಸ್ವಲ್ಪ ತಡೆದು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಉರುವಲ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಒಲೆಯಲ್ಲಿ ಜೋರಿನಿಂದ ತಿವಿದಳು (ಅಕೋಕ. ೨); ಮೋಹದ್ದೀನ ಸಾಹೇಬನು . . . ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಡುವ ಜೋರಿನಲ್ಲಿದ್ದನು (ರಂಗರೋ. ೨೦). ೨. ಒತ್ತಾಯ ; ಬಲಾತ್ಕಾರ : ಜೋರು ಜುಲುಮೆ ಮಾಡದ ಹೊರತು ಜನರು ಕಷ್ಟ ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಜನನಾ. ೧೨). ೩. ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ; ಜರಬು ; ದರ್ಪ : ಆದರೆ ಈ ಮೂರು ತಂಡಗಳಿಗಿಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿಯದೇ ಜೋರು ಹೆಚ್ಚು (ಅಲಹೂ. ೦೦); ಈ ದಾದಿಯ ಜೋರು ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೊಗ್ಗು. ೮೧). ೪. ಹೆಚ್ಚು ; ಅಧಿಕ: ಬಿಸಿಲು ಬಹಳ ಜೋರಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ (ಆಳನಿ. ೫೨) ; ಅವರ ಅಳಿಯನಿಗೆ ಜಡ್ಡು ಜೋರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೨). ೫. ಬಲವಾದದು; ತೀವ್ರವಾದುದು:

ನಿನಗೆ ಜೋರಾದ ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದಂತೆ ಇದೆ (ಕುಸಾಡ. ೦೪); ಜೋರಾಗಿ ಬರೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಷಯ ಆಯ್ತು ಅವನಿಗೆ (ಅಕ್ಷಮೋ. ೫೦). ೮. ಅದು ಬರುವ ರೋಗಿಗೆ ಗುಂಡಾದ ಕಲ್ಲುಗಳು ಕಟಕಟನೆ ಪುಟ ನೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಹುಬ್ಬಹ. ೫೬); ಅದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಒಳ್ಳೇ ರೋಗಿಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕಿಲ್ಲಹ. ೦೭). ೩. ನಿಂದೇನೋ ರೋಗ ಇದ್ದಾಗ ಕಾಣತದ (ಪಂಯುಟಿ. ೫೧).

ಜೋರಾಗಿ = ೧.ವೇಗವಾಗಿ; ತೀವ್ರವಾಗಿ: ಎದೆ ಜೋರಾಗಿ ಬಡಿದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ಅಂಕುಶ. ೭೮); ಹಳೆಯ ಮೇರೋಡುಬಿದ್ದ ರೈಲು ಜೋರಾಗಿ (ಕಂದ್ರವೀ. ೦೦೬-೦೮); ರಾಯರು ಜೋರಾಗಿ ತಲೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುದರಿಂದ . . . ತಿಳಿಯತು (ರಾಯುಶ. ೪೬). ೨. ದರ್ಪದಿಂದೊಡಗೂಡಿ : ನೀನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಈ ಕೊಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಭೂತವಲ್ಲ . . . ಎಂದು ಕೊಂಚ ಜೋರಾಗಿ ಹೇಳಿದನು (ಪಂಚಾತ್ಮ. ೦೧). **ಜೋರಾಗು** = ವೇಗವಾಗು ; ಬಲವಾಗು : ಮಳೆ ಜೋರಾಯಿತು (ರಷಾ). **ಜೋರುಮಾಡು** = ೧. ವೇಗಗೊಳಿಸು; ತೀವ್ರಗೊಳಿಸು: ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹತ್ತಬಲ್ಲ ತ್ರಾಣವಿದೆ ಬನ್ನಿ ಎಂದು ನನ್ನ ಕಾಲು ಜೋರುಮಾಡಿದೆ (ಪಂಗಣ್ಣ.೮೪೯). ೨.ಬಲಾತ್ಕಾರ ಮಾಡು: ನೀನು ಜೋರುಮಾಡಿ ಹಡಗಿನ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುತ್ತಿ.(ಪಕಿಹಾ.೦೮೩). ೩. ದರ್ಪತೋರು; ಜಬರುಮಾಡು: ಮೊದಲು ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀಯೇ ಎಂದು ನಾವು ಜೋರುಮಾಡಿದೆ (ಬಾಕಾಮ. ೪೧); ಅರಸರ ಬಳಿ ಹೆಚ್ಚು ಜೋರು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ದೂರದ್ದಿಕ್ಕಿ ಇದ್ದು ಮಾಡಬೇಕು (ಬಜ್ಜಕು. ೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೋರ್]

ಜೋರುಗಟ್ಟು 'ಸೋರುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜೋರುದಾರ (ನಾ). ಶಕ್ತಿವಂತ ; ಬಲವಭ್ಳವನು : ಇಬ್ಬರೂ ಕಸ್ತಿಪಟ್ಟು ದ್ದಾರೆ, ಜೋರುದಾರರು (ಅಜಾಶಾ. ೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜೋರ್+ದಾರ್]

ಜೋರುದಾರಿ (ನಾ). ದರ್ಪವುಳ್ಳ ಹೆಣ್ಣು ; ಜರಬುಳ್ಳವಳು; ಜಬರದ್ಸ್ತಿನವಳು: ಅವನು ಶ್ರೀಮಂತ ಕುಟುಂಬದ ಜೋರುದಾರಿ ಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು (ಭುಕರು. ೨೨೨). [ಜೋರುದಾರ + – ಇ]

ಜೋರುಮುಡಿ (ನಾ). ದರ್ಪ ಠೀವಿಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶ ಶೃಂಗಾರ: ಸೋರುಮುಡಿಗಳು, ಜೋರುಮುಡಿ, ಬಾದಾಮಿ ಬೊಂಬಾಯಿ ಮುಡಿಗಳು (ಗಚಿಕು. ೬೩-೦೦).

[ಜೋರು$_{೨}$ + ಮುಡಿ]

ಜೋರುವರತಾ (ನಾ). (ಸಾಲ ತೀರಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾಡುವ)ಒತ್ತಾಯದ ತಗಾದೆ : (ಕ). [ಜೋರು$_{೨}$ + ವರತಾ]

ಜೋರೆ (ನಾ). ಕೆಸರು ; ರಾಡಿ ; ಜವುಗು : ತಲೆ ಮುಂಡ ಕರುಳು ನೆತ್ತರು ಜೋರೆಯೇಳ್ವತಅಲಸದೆ ಕಾದಿ ಮಡಿದರು (ಪಲಿಸೀ. ೩೧-೦೩); ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಳ್ಳಬಿದಿಯ ಜೋರೆ ಸಿಕ್ಕಿತು (ಹುಮೆಚ. ೨೩೦). [?]

ಜೋರ್$_{೧}$, ಜೋಲು, (ಕ್ರಿ). ಜೋತು, ಜೋಲ್ಲು (ಭೂತನ್ನ್ಯ.). ೧. ನೇತಾಬೀಳು ; ಇಳಿಬೀಳು ; ಕೆಳಬಾಗು : "ಜೋರ್ – ಆಲಂಬನೇ (ತೂಗಿಬಿಡು)" (ಕವಾರ್ಡ). ಜೋಲ್ಲು – ವುವರ್‌ನೆತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಲಲಾಟಪಟ್ಟ ದ್ರೋ" (ಪಂಚಾತ್ರಾ. ೦೦–೩೨ ಪ); ಕಯ್ಯ ಕೊಡೆಯಿಂ ಮಯ್ಯ ತೆರೆಯಿಂ ಜೋಲ್ಲ ಪುವಿಂ (ಪಂದಿರ. ೬-೨೩); ಅಸಿಯರ್ ಕಾಣದೆ ನಿನ್ನನೆನ್ನ ಕೊರಲಂ ಜೋಲ್ಲತ್ಪಳುದ್ದೆಗದಿಂ (ಅಪಾಪು. ೦-೮೦); ಅಳಕಂ ಜೋಲ್ದಿರೆ ಹಾರವೆಮ್ಗುಡಿಸೆ (ದಶಕು. ೦೨-೩೬); ಫಲವಿತತಿ ಜೋತೊಱಿದುದು ಬನಬನಂಗಳೊಳ್ (ಚಂಪ. ೪೩-೦೦). ೨. ತೂಗಾಡು ; ತೊನೆದಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಮುಯ್ಯಂದಾವಗಂ ಸಂಭ್ರಮದೆ ರುಚಿರ ವಲ್ಮೀಕೋತ್ಪರೀಯಾಂಚಲಂ ಜೋಲ್ದಿರೆ (ಶಾದಿಂಉ.೭೯); ಆಕಂದಲಿ ಜೋಲ್ ಕರ್ಣೋತ್ಪಲಮಾಲಿವ್ಯಾಂಗರಾಗಂ ಮಸುಳೆ ವುಳಿದಿಂ . . . ಎಸೆದಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೬-೦೯); ಮಂದಿರಾವಾನಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಕುಣ್ಯುಂಕುಂ ಮಣಿಯುಂತು ಮಾಲುತುಂ ಜೋಲುತುಂ (ಅಂಪ್ರಬು. ೩-೧೦ ವ); ಜಿಟ್ಟಡದ ಸೆಱಗಂ ಪಿಡಿದು ಕೈಯಿಂದ ಸೆಳೆಸೆದು ಜೋಲ್ತುತ್ತೆ ತೆಗೆವಂ (ಬಷಡ. ೪೭-೧೭). ೩.ನೆಡಿಲಾವಾಗು; ಅಳ್ಳಕವಾಗು: ಮಿಸುಗುವ ತೋರ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಜೋಲ್ಲ ಬಲಲ್ಮುಡಿ ತೊಟ್ಟ ಮೌಕ್ತಿಕವ್ರಸರ ವಿಭೂಷಣಾಢ್ಯ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦ಳ); ೪. ಕುಸಿಬೀಳು; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾಗು : ಮಱಸಿಂದಿಂದದೆಯೆ ಜೋಲ್ದ ನಿಜೇಶನನಾ ಲತಾಂಗಿ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಳೆ ನೋಡಿ (ಪಂಚಾತ್ರಾ. ೩-೦೯); ಮುಂಧಾವೇಗದಿಂದಿಕ್ಕುವಿಟ್ಟನವೆಂಲ್ ರೆಳಂಪಿಸಿ ಜೋಲ್ದು ನೆಲ್ದು (ಶಾದಂಉ. ೪೮೪); ತಲೆ ಪಱಿದು ಜೋಲ್ದು ತೊಪ್ಪೆನೆ ನೆಲದೊಳ್ ತನು ಬೀಳ್ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ. ೦೩-೦೬ಳ); ತೆತ್ತಿಸಿದಂಬನ ಗಱಿ ಮಿಱುಗುತ್ತಿರೆ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟು ಪುಣ್ಣಂ ಜೋಲ್ದ ಭಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೫೩); ಓಱಲ್ದುಪಡೆ ಗೋಳಿಟ್ಟುದಾನೆ ಕುದುರೆಗಳೊರೆವ ಕಂಬನಿ ಬಳಲ್ದುವಿಗಳಂ ಜೋಲ್ದುವ್ವ (ಕ್ರಮಿಫಾ. ೦೩-೬೦). ೫. ಮನಸೊೞೀಲು ; ಪರವಶವಾಗು : ಮನ ದೊಳೊಱಲುವ ಜೋಲ್ದಂಲಿ ನೋಡಲೊಡಂ (ಪಂಪಕ್ಷಾ. ೨-೪೦). **ಜೋರೆಲ್ಲು** : ೧. ಕುಣಿವ ಕುಂಕಾಗ್ರದಲಿ ಜೋಲುವ ಹಿಱಲುಗರುಳೊಪ್ಪಿ ದುವ (ಶಾಜ್ಯಂಲ. ೪-೨೪) ; ಕಟಿದೊಳು ಜೋಲುವ ಪೀತಾಂಬರದ ಮೇಲುದಟ್ಟಿದೊಳೊಪ್ಪುವ ಸುರಗಿಯ ಬಲ್ಲ ಕಾಲಪಾಶಕರೊಪ್ಪುವಿಹರು (ಕಂಪವಿ. ೦೯-೬ಳ); ತಾಳೆಗಳು ಬೆಳೆದು, ಖಜೂರದಲಿ ಹಣ್ಣು ಜೋಲುತಿಹ, ಬಿಸಿಲ ಸೀಮೆಯಲಿ ನೆಲಸಿಹುದೆ (ಕಂಪ್ರ. ೪೭-೩). ೨. ಲೋಹದಾ ಗುಂಡುಗಳ ತಲೆಯನೆದೆ ಬೆನ್ನ ಜೋಲುತ್ತ ಹೊಡೆವುತಿರೆ (ವೀಕ್ಷಪ್ರ. ೪-೦೯-೩೦).

ಜೋರ್$_{೨}$ = ೧. ಜೋರಾದುದು : ತುಂಗಾದು : ಗಿಡಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುಬಲ್ಲ, ದೊಡ್ಡದರ ಬಾಲಕ್ಕೆ ಜೋರಾದಬಲ್ಲ (ತಿಂಮಾ. ೪೯-೩೦); ನೀಳವಾದ ಹೆಳಲು ಆಕೆಯ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಜೋತಾಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪ್ರಜಾ. ೦). ೨. ತಂಗುಳಾದುದು : ಸ್ಥಾತಿಯು ಮಳೆ ಹುಯ್ದು ಸೀತೆಯು ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ಜೋತಾಡುತ್ತಿತ್ತೆ ಕಾಣಿಗಲು (ಪಳ್ಳಚಾ. ೩೨). **ಜೋತಾಗುಣಿಸು** = ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೋತುಬೀಳು : ಅವನು ಅರ್ಜರ್ಸ್ಟ್ ಜೋತುಗೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ರಷಾ). **ಜೋತುಬೀಳು** = ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಅವಲಂಬಿಸು ; ಆಧರಿಸು : ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೋತುಬಿದ್ದ ಆ ಜಂತುಗಳಿಗೆ ಈಗ ಅನುಭವ ಬರುತ್ತಲಿದೆ (ಅಕ್ಷಮೋ. ೩೦); ಭಾವಬೀವಿಯಾದ ನೆಕ್ಕುದೋವ್ . . . ಹೊಸ ಜೀವನವಿಧಾನಕ್ಕೆ ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಜೋತಾಡಿದ್ದನು (ಭುಕರು. ೬೫); ಆದರೆ ಜೀವ ಅಪ್ಪಕ್ಕೇ ಸೋಲಲೊಪ್ಪದೆ ಯಾವುದೋ ದೂರದ ಆಸೆಗೆ ಜೋತುಬಿದ್ದಿತ್ತು (ರಷಾ. ೬೮). **ಜೋತುಹಾಕು**=ನೇತುಹಾಕು; ತೂಗುಹಾಕು : ನಿನ್ನನ್ನು ಸೀಳಿ ಇಂಬ್ಬು ಭಾಗಮಾಡಿ ಇಂಬ್ಬು ಬಾಗಿಲು ಗಳಿಗೆ ಜೋತುಹಾಕುತ್ತೇನೆ (ಹಳ್ಳಹಾ. ೦೦೮). ಜೋಲುವಿದು=ಜೋತಾಡು ವಂತೆಮಾಡು ; ನೇತುಬಿಡು : ಕಳ್ಳೂ ಸೋರೆ ರಂಧ್ರ ಕಾಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಬಾವಿಯೊಳಗೆ ಜೋಲುವಿದೆ (ಪುಹಾಸ್ಮ. ೪-೩೫ ವ).

[ದೇ.ಪ ಮಲ. ಓರ್ ; ಗೊಂದಿ. ಹೋಲ್]

ಜೋರ್$_{೩}$, ಜೋಲು (ನಾ). ೧. ಜೋತುಬೀರಿಂದಿಬಿಕೆ ; ಇಳಿಬಿದ್ದಿರು ವಿಕೆ : ಚೆಲ್ವ ಪಕೆ ಕರುಳ ಜೋಲಂಬೆಗಾಲು . . . ಸೊಗಯಿಸುವ ವರ ಶಿಶು (ಪ್ರವಿಫಾ. ೩೮-೦೦). ೨. ಸಡಿಲ ; ಆಳ್ಳಕ : (ಕ). ೩. ಹೊಯ್ದಾಟ; ತೂರಾಟ (?) : ಜಗುಟ್ಟ ನಱ ಕರು ಜೋಂಪಿಪಂಗಂ ವಿಲಾಪ್ಪಾಕ್ಷರ ವ್ಯಾಕ್ಷಂ ರೋಮಹರ್ಷಂ ಬಿಡದನೆವೆಳೆ ಜೋರ್ ಹೊಕ್ಕುತೆ ತೋರ್ಪ ಚೆಲ್ಲಂ ಕರವೊಪ್ಪಲ್ . . . ಎಸೆದುದಸದಳಂ ಮದ್ಯವಾನಾಂಗನೌಘಂ (ಅಧ್ಯಪ್ರ. ೩-೦೩). **ಜೋರಾಲ್ಲ**$_{೨}$: ೪. ಜೋತಾಬಿಟ್ಟಿದ್ದುದು : ಬೆಂಡೆಯನಿಕ್ಕ ಪಾವಡೆಯ ಜೋಲಿನೊಳಗಿರದಿಕ್ಕೆ . . . ಗುಡಪಾಕವೆಂದು ಹೆಸರು ಕರೆವುದು (ಸೂಪಾಶಾ. ೫-೨೯). [<ಜೋರ್$_{೧}$]

ಜೋಲಕಾರುಣ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಜೋಲಕಾರುಣ್ಯ ಜಿಡ್ಡರ್ಧ ಪ ೩ಽ ಬಟ್ಟೆಯ ಭಂ ೧೫ೂ ಗ ೨ (ಎಳ. XVI, ೫೪,ಣ. ೭೦-೨೦ ; ೧). [?]

ಜೋಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೇತಾಡು; ತೂಗಾಡು: ಆಡುವರು ಲತೆಯುಯ್ಯಲವ ಜೋರಾ[ಣಾಂ. ಕಾ]ಡುವರು ಲತೆಗಳನು (ಏಕಾಗ. ೧೦-೦೯-೯) : ಕಕ್ಕಿ ಹೆಟ್ಟಿ ಅವಲ್ಲಿವು ಅರ್ಧನಿಮಿಷದ ತನಕ ಜೋಲಾಡಲು ಕಕ್ಕವಾದ ವತೆ (ಚಿಣಾಕ, ೦೭೯). [ಜೋಲ್ + ಆಡು]

ಜೋಲಿ$_1$, **ಜೋಲೆ**$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ ; ಕಾರ್ಯ : ತೀರಿತೆಲ್ಲಾ ಜೋಲಿಯಂದಿನ ಮಜುಂದಿ ವೀರಕಟಕದ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು (ಭರ. ೪೪-೩೪) ; ಆನು ಮೊಂದಿನಸು ಜೋಲಿಯಂ ತೀರಿಸಿ ಬೇಗದಿಂ ಬಂದಪೆಂ (ವಿಕ್ರ.ಗೌಪ್ರ. ೫೯) : ಜೋಲಿಗಳು ಸಣ್ಣನಿರಲಿ ದೊಡ್ಡವಿರಲಿ ಅವುಗಳಗೆ ಕಾಲವು ಸಮಾನವ ಹತ್ತುತ್ತದೆ (ಮುಂಅಮು. ೩-೨೦೨). ೨. ಗೋಜು; ಗೊಡವೆ; ಸಂಬಂಧ: ನಿನಗೆಯುನ್ನೇತಕೆಯು ಜಾರದ ಜೋಲಿ [ಣಾಂ. ೫] ಬಡು ಜಾತಕೆಯು (ತಿಕಥಾ. ೬-೨೨೩) ; ಸೌಜನ್ಯದೊಳು ಮುಂದೆ ಕಾರ್ಯದ ಕೊಂಡೆ ನಾನೀ ಜೋಲಿ ಬೇಡೆಂದಳಿಂದು (ಭರ. ೪೨-೩೫) ; ಈ ಜೋಲಿ ನಮಗೇಕೆಂದು ಸುಮ್ಮನಿರಬೇಕೆ ? (ಸಾಹಿತ್ಯ. ೪೨). ಜೋಲೆ$_1$: ೨. ಲೋಲುವ ಭವದಲೀಲೆ ಹಗಲು ಇರಳು ಜೋಲೆಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ವ್ಯಾಕ್ಷೆ ತಿಳಿಯದೆ ಲೆ (ಕೃಷ್ಣದೇ. ೪೯-೨). [ದೇ.ಜಿ ತಮಿ. ಮಲ. ಜೋಲಿ ; ತೆಲು. ಜೋಲೆ]

ಜೋಲಿ$_2$ 'ಜೂಲಿಂ' ನೋ.

ಜೋಲಿ$_3$, **ರೋಲಿ** (ನಾ). ೧. ತೂಗಾಟ ; ತೊನೆದಾಟ ; ಹೊಯ್ದಾಟ : ಮನದೆ ಆರಡಿ ಆದರ ಮಧುರರಸ ಕುಡಿದು ಹೊಡಯಲಿ ಜೋಲಿಯು (ಪಾಪನ. ೩೫-೨೦) : ತೂಗುತಿದೆ ನಿಜ ಬೈಲಲಿ ಜೋಕಾಲಿ – ಜೋಲಿ – ಲಾಲಿ (ಪರಿಷ. ೩೦ ಪಠ್ಯಪು). ೨. ತರ್ಕ ; ಸಾವಕಾಶ : ಒಲಗ ವಾಗದ ಮುನ್ನ ಬಂದ್ಯೆ ನಸು ಜೋಲಿಯಾಯ್ತುದಱಿಂದ ನಿನ್ನ ಆಸ್ಥಗಂದರಿಂದನ್ನುದಿರು (ಭರ. ೪೮-೩೬) ; ಕೈವಲ್ಯಜೋಳನಹಿತರ ಮೇಲೆ ಪೋಗಿ ಮೂಡಬ್ಬಿಮಂ ಜೋಲಿಯಾಗಲ್ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬರಸೈದೆ ಸಿರಿವಂತ ಸೆಟ್ಟಿ (ಆಬಪು. ೫೫-೨೮) ; ವಿವಾಹವನಂದು ತಾಂ ಜೋಲಿಯಾಗದೆ ಮಾಡಿ (ಹಾಣಾಕ್ಯ. ೨-೭-೧೧). ೩. ಸಮತೂಕ ; ಅಯ ; ಏಕೋ ಎಂತೋ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಜೋಲಿ ಹೊಯುತು (ಭರ. ೬೦೦). 'ಜೋಲಿತೆಪ್ಪೆ' ಪರಾ. ೪. ಭಟ್ಟನ ಚಲಿಸುವುದು. 'ಜೋಲಿಕೊಡು' ಪರಾ. ರೋಲಿ. 'ರೋಲಿತೆಪ್ಪೆ' ಪರಾ.

ಜೋಲಿಮಾಡು = ತಡಮಾಡು ; ಸಾವಕಾಶವಾಗು : ಜೋಲಿ ಮಾಡದೆ ಜೋಕೆವಿಡದುಂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ರಾಗವನೆಱದು ಆಳಾಪಿಸದರು (ಭರ. ೦-೭೨) ; ಕಾಲವ ಚಿತಿಸಲು ಸಲ್ಲಾ ಜೋಲಿಮಾಡಲು ಕಾರ್ಯ ಕೆಡುವುದು (ಚಕ್ರಧ. ೩-೧೦). [←ಮರಾ. ರೋಲ, ರೋಲಾ]

ಜೋಲಿ$_4$, **ಜೋಲೆ**$_2$(ನಾ). ಪೊಂಡುತೆನೆ; ಹಟ; ಚಿಂಡಿತನೆ. **ಜೋಲೆ**$_2$: ಕಾಂತೆಯು ಪುರುಷದೇಹಾಂತರೋಳಿರ್ದು ಇಂತು ಜೋಲೆ ಮಾಡದಲೇಹು ಕಾರಣವು (ಸಾಕೆಗ. ೦೦).

ಜೋಲಿ ಮಾಡು = ಪೊಂಡುತೆನೆ ಮಾಡು ; ಹಟಹಿಡಿ : ಬೇಡ ವೆಂದರೆ ಕೇಳಿರಲಿ ನೀವೇ ಜೋಲಿಮಾಡಿದಿರಿ (ಭರ. ೪-೪೮). [?]

ಜೋಲಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಜೀಕ ಕೊಡು : ನಿರ್ಮಲೆ ಏರಿ ಕೂತ ಜೋಕಾಲಿಗೆ ಜೋಲಿಕೊಟ್ಟಳು (ಬಾಹುಬಲಿ. ೨೪೯).

[ಜೋಲಿ$_3$ + ಕೊಡು]

ಜೋಲಿಗಾರ (ನಾ). ತಿರುಗಾಡುವವನು ; ಅಲೆಮಾರಿ : ಜೋಲಿಗಾರನ ಬೇಲಿ ಮುಂದರೆ ಹೊಲವೆಲ್ಲಾ ಜಾಲಿ (ಗಾಡಿ).

[ಜೋಲಿ$_3$ + ಗಾರ (< ಕಾಱ)]

ಜೋಲಿಡು (ಕ್ರಿ). ತೂಗಾಡು ; ಓಲಾಡು : ರಭಸಮ್ಮಿಡುತ ಜೋಲಿಡುತ [ಪಾಣಾ. ಜೋಲುತ್ತ]ಒಂದನೊಂದಂ ನೆಮ್ಮಿ ಸುಮ್ಮಾನವೇಱು ಮೆಯ್ಮಿ ವಿರಿಯೆ ಸುಖಂ ಹೊಮ್ಮಿ (ಆಪಾಪ. ಪರ್ವ. ೦೮೨-೨೬).

[ಜೋಲ್ + ಇಡು$_1$]

ಜೋಲಿತಪ್ಪು, **ರೋಲಿತಪ್ಪು** (ಕ್ರಿ). ಆಯ ತಪ್ಪು ; ತೂಕ ತಪ್ಪು : ಮಂಗವು ಜೋಲಿತಪ್ಪಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಅಂಗಾತವಾಗಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿತು (ಹಿಸಾಂಜ. ೩೦೦) ; ಜೋಲಿತಪ್ಪಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೂಕಾಜ್ಞಾ. ೨೦೪). **ರೋಲಿತಪ್ಪು**: ಒಳಗೆ ಖಂತವರಲ್ಲಿ ರೋಲಿತಪ್ಪಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟರು (ಹಿಪಾಕ್ಷಿ. ೦೯೦). [ಜೋಲಿ$_3$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ಜೋಲಿತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). = ಜೋಲಿತೆಪ್ಪು : ಜೋಲಿತಿನ್ನುತ್ತ ಯಾವಿನಾ ಒರೆಯಿಂದ ಖಿಡ್ಗ ಹಿರಿದ (ಹಿಪಾರ್ವ. ೭೦). [ಜೋಲಿ$_3$ + ತಿನ್ನು (<ತಿನ್)]

ಜೋಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋತಾಡಿಸು ; ನೇತಾಡಿಬಿಡು : ಕಣ್ಣಳನರೆದುಮಿಟ್ಟ ತೋರ ಗಱಿಯಂ ನನು ಜೋಲಿಸಿ ಪಕ್ಕಗಳ್ . . . ದನಗೆಯ್ಯುತ್ತು ಮಿರ್ದುವೆ (ಆಗಪ. ೦೪-೦೦) ; ತನುವನೆಱೆದವು ದಡದಡಸಿ ಕಿವಿಗೊನೆಯ ಜೋಲಿಸಲ್ಲಿ ದುಡಿಗಾಲಿಸಲಿ ಕುಸಿದವು (ಆಪಾಪ. ೦-೬೩) ; ದೆಕ್ಕಿಗಳನುಜೋಲಿಸುತ್ತೆ ಜೊಂಪಲ್ಲದಲೆಮ್ಮ (ಹಂಪ. ೪೬-೬). [ಜೋಲ್$_3$+ -ಇಸು$_2$]

ಜೋಲಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಸಮತೂಕವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳು ; ತೂಕಹಿಡಿ : ತವಗೆ ಜೋಲಿಹಿಡಿಯಲು ಅಧಾರವೇನಾದರೂ ಬೇಕಾಗುವದು (ಹಿಸಾಂಜ. ೩೩೨) ; ಕಾಮಿನಿ ರೇಲ್ವೆ ಹಳೆಯ ಮೇಲೆ ಜೋಲಿಹಿಡಿಯುತ್ತ ನಡೆಯತೊಡಗಿದಳು(ಮುಂಕೃ. ೦೨೩). [ಜೋಲಿ$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಜೋಲಿಹೊಡೆ, **ರೋಲಿಹೊಡೆ** (ಕ್ರಿ). ೧. = ಜೋಲಿತೆಪ್ಪು ; ಎಂಥ ಭಾರಕು ಜೋಲಿಹೊಡೆಯದಿತ ತೂಗುತೊಲೆ (ನಂಬಾ. ೫೦-೬). ೨. ತೂಗಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಒಲೆದಾಡು : ಶ್ರೀನಗರ ಸರಸಿಯಂಲಿ ನೌಕೆ ನೂರು ತೇಂಕಾಡಿ ಜೋಲಿಹೊಡೆಯೆ (ಕೃಬಾ. ೩೬-೧) ; ಆ ಬದಿಯಿಂ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಯುವಕ ಜೋಲಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತ ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ (ಹಾಡುಹು. ೬೫) ; ಕಕ್ಕಿ ಇಲ್ಲದ ಅವನ ಕಾಲುಗಳು ನಿಲ್ಲಲು ಬಾರದೆ ಜೋಲಿಹೊಡೆಯುತ್ತ . . . ಬೀಳುವಂತಾಯಿತು (ಬಂಗಾಡ. ೯). **ರೋಲಿಹೊಡೆ** : ೨. ಸುರೇಶ . . . ಅತ್ತ ಇತ್ತ ರೋಲಿಹೊಡೆಯುತ್ತ ಹೊರಗೆ ಬಂದ (ಚಲವಾದಿ. ೦೦೯) ; ಹೊಡೆ ; ಹೊಡೆತ (<ಪೊಡೆ)]

ಜೋಲಿಹೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಜೋಲಿತೆಪ್ಪು ; ಪಾದ ಮುದುಕರು ಜೋಲಿ ಹೊಡೀಗೀ ಬದ್ದಾರು (ಪಚಿಹಿ. ೦೦೪) ; ಜೋಲಿಹೋಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಸ್ಯೂಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೦೦೬) ; ಆದರೆ ಎಚ್ಚರದಲ್ಲಿ ಜೋಲಿ ಹೋಗುವಾಗ ತಿಮ್ಮಯ್ಯನವರು ಕೂಡಲೇ ಸಾವರಿಸಿ ಹಿಡಿದರು (ಕಾಗೆ. ೨೪). [ಜೋಲಿ$_3$ + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಜೋಲೆ$_1$ ಜೋಲಿ$_1$ ನೋ.

ಜೋಲೆ$_2$ 'ಜೋಲ್ಕೆ' ನೋ.

ಜೋಲುಗದ್ದ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದ ಗಡ್ಡ ; ಉದ್ದವಾದ ಗಡ್ಡ ; ಹಾಗಾದರೆ ಈತನು ಈ ಚಿತ್ರಪಟದಲ್ಲಿ ಜೋಲುಗದ್ದದ ಮತ್ತಿಗೆಗ ಗುಂಪನ್ನು ಬರೆದು ಮುಗಿಸಬೇಕು (ಶಾಕುಂ. ೧೦-೩). [ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$)+ಗದ್ದ$_1$]

ಜೋಲುಗರುಳು (ನಾ). ನೇತಾಡುವ ಕರುಳು : ಅಳ್ಳಿಗಳ ಛಾಯದ ಜೋಲುಗರುಂಡನೆಲೆಅಱಗುವುದು ಕೆಲವು (ಜಾಪಾ. ೭-೬೦೬).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಕರುಳು (<ಕರುಳ್)]

ಜೋಲುಗಾಲು (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದ ಕಾಲು: ನಿಶ್ಚಕ್ಕವಾದ ಕಾಲು: ಹೈಮವತಿ ಎದ್ದು ಜೋಲುಗಾಲುಗಳನ್ನು ಎಳೆದೆಳೆದು ಮುಂದಿಡುತ್ತ ನಡೆದು, ಕಿಡಕಿಯ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದಳು (ಎಂಸ. ೮೭).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಜೋಲುಗಿವಿ (ನಾ). ೧. ಜೋತುಬಿದ್ದ ಕಿವಿ: ಜೋಲುಗಿವಿಯ ಆ ನಾಯಿ ಬಹಳ ಚುರುಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಚಾಡಿಯನ್ನು ಕೇಳುವವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ಜೋಲುಗಿವಿಯವನು (ರೂಢಿ). 'ಇಳಿಗಿವಿ' ಪರಾ.

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಕಿವಿ$_3$]

ಜೋಲುಗೊಂಬೆ (ನಾ). ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾಗಿರುವ ಕೊಂಬೆ,-ರೆಂಬೆ : ಮೇಲುದನು ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ ಕಾಸಿಯ ಬಿಗಿದು ಜೋಲುಗೊಂಬೆಯನೆರಡು ಕರಗಳಲ್ಲಿ ಪಿಡಿದು (ನವಮೋ. ೨೪-೫೪).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಕೊಂಬೆ$_1$]

ಜೋಲುಜಡೆ (ನಾ). ಜೋತಾಡುವ ಜಟೆ ; ಇಳಿಬಿದ್ದಿರುವ ಜಡೆ : ಆಲದ ಬಿಳಲಂತೆ ಜೋಲುಜಡೆಗಳ ಬಿಟ್ಟು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೮೨).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಜಡೆ$_1$]

ಜೋಲುತೋಲು, ಜೋಲುದೊಗಲು (ನಾ). ಸಡಿಲವಾಗಿ ಇಳಿಬೀಳುವ ಚರ್ಮ : ಗೋಳುಮೋರೆಯ, ಜೋಲುತೋಲಿನ, ಜೂಲುಅರಿವೆಯ ತಿರುಕ (ಕಗದ್ಯ. ೭೪). **ಜೋಲುದೊಗಲು :** (ಕ).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ತೋಲು$_1$ (<ತೋಲ್$_1$)]

ಜೋಲುದುರುಬು 'ಜೋಲ್ದುಱುಬು' ನೋ.

ಜೋಲುದೊಗಲು 'ಜೋಲುತೋಲು' ನೋ.

ಜೋಲುಬಾವಲಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಜೋತಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ,-ಬಾವುಲಿ : (ಕ).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಬಾವಲಿ$_2$ (<ಬಾವುಲಿ$_2$)]

ಜೋಲುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಇಳಿಬಿಡು; ನೇತುಬಿಡು : ಅಳಿಯ ಮುತ್ತಿಗೆಗಳನು ಬೀಸದೆ ನೆಲಕೆ ಕಿವಿಯನು ಜೋಲುಬಿಡುವುದು ಬಲುಕಣಿಯ ಹಿಡಿಹಿಂಗೆ ಲಾಗಿಸುತಿರ್ದುದಾ ದಂತಿ (ಕುಷ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೭).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಬಿಡು$_1$]

ಜೋಲುಬೀಳು 'ಜೋಲ್ಬೀಳು' ನೋ.

ಜೋಲುಮನಸ್ಸು (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರದ ಮನಸ್ಸು : ಈ ಜೋಲುಮನಸ್ಸನ್ನು ತ್ಯಜಿಸು : ಇದು ನಿನಗೆ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ಪಚಧಾ. ೨೪೨). [ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಮನಸ್ಸು]

ಜೋಲುಮುಖ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದ ಮುಖ ; ಬಾಡಿದ ಮುಖ ; ಮ್ಲಾನವಾದ ಮುಖ : ಸೆಟ್ರು ಜೋಲುಮುಖ ತೋರಿ, 'ಹೌದು' ಎಂಬ ಭಾವಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೈ ಹೊಸಕಿಕೊಂಡರು (ಒಡ್ಡಿಕಾ. ೧೦).

ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕು=ಮುಖ ಇಳಿಬಿಡು; ನಿರುತ್ಸಾಹ ಹೊಂದು : ಮನೆಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಗಿಂತ . . . ಓಡಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದ ನಂತರ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬೇರೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೮); ರಾಜಮಂಡಲವು ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿತು (ಪಚಧಾ. ೫೨) ; ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬೀದಿಬೀದಿಗಳಲ್ಲೂ ಅಲೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಿಂಕಥ. ೧೩೦).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಮುಖ]

ಜೋಲುಮೋರೆ (ನಾ). = ಜೋಲುಮುಖ : ಈ ನಿನ್ನ ಮಾಧವನು ಜೋಲುಮೋರೆಯಿಂದ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ಉದಪ್ಯ. ೭೬).

ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕು=ಮುಖಇಳಿಬಿಡು; ನಿರುತ್ಸಾಹ ಹೊಂದು: ಆದರೆ ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅವರೆಲ್ಲ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಬೇಕಾಯಿತು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೬೪) ; ಇನ್ನಿಷ್ಟು ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕಲು ಕೊತವಾಲನು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ (ಕೊತಕಾ. ೩); ಮಾಧವ ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡೇ ಒಳಗೆ ಬಂದ (ಪಾತ್ಯಲ್ಯ. ೬೬).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಮೋರೆ (<ಮೋಱೆ)]

ಜೋಲೆ$_1$ 'ಜೋಲಿ$_1$' ನೋ.

ಜೋಲೆ$_2$ 'ಜೋಲಿ$_4$' ನೋ.

ಜೋಲೆಗ (ನಾ). ಜೋತುಬೀಳುವವನು ; ಮೊಂಡನಾದ ವಿಟ (?) : ಬೆನ್ನನೆ ಬರ್ಪ ಜೋಲೆಗರ ಬರವಂ ನಿರುಕಿಸುತುಂ ನಿಲ್ವ ಪೋಪ ದೇವಾಂಗನೆಯರುಂ ಕಣ್ಗೆವರ್ಪರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩-೧೯).

[ಜೋಲೆ$_2$ (<ಜೋಲಿ$_4$) + – ಗ$_2$]

ಜೋಲ್ಗೆಚ್ಚಲ್ (ನಾ). ನೇತಾಡುವ ಕೆಚ್ಚಲು ; ದೊಡ್ಡ ಕೆಚ್ಚಲು : ಪಾಲ್ಗೋಡಿನ ಜೋಲ್ಗೆಚ್ಚಲ ತೋರಮೊಲೆಯ ಎಳಗಂದಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೦-೩೦). [ಜೋಲ್$_1$ + ಕೆಚ್ಚಲ್]

ಜೋಲ್ಗೈಯ (ನಾ). ನೃತ್ಯ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಯನ್ನು ಜೋತು ಬಿಟ್ಟಿರುವವನು ; ನಟರಾಜ ; ಶಿವ : ಮಿಸುಪ ಸುಲಿಪಳ್ಗಳಿಂ ಜಸವೆತ್ತ ಜೋಲ್ಗೈಯ್ಯ ನೀವೆಮ್ಮ ಪಾಲ್ಗಕ್ಕಱಿಂ ಬಹುದು (ವೀಕೃಪು. ೩-೧-೧).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಕೈ$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$) + – ಅ$_7$]

ಜೋಲ್ದುಟಿ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದ ತುಟಿ ; ಜೋತಾಡುವ ತುಟಿ : ನೊರೆವಾಯ್ಜೋಲ್ದುಟಿ ಪೆರ್ಮೂಗರಲ್ದ ಕೆಮ್ಮೀಸೆ ಕೆದರ್ದ ಪಱಿಗಡ್ಡಂ (ಪ್ರಷವಿ. ೧೧-೬೧). [ಜೋಲ್$_1$ + ತುಟಿ$_2$]

ಜೋಲ್ದುಱುಬು, ಜೋಲುದುರುಬು (ನಾ). ೧. ಸಡಿಲವಾದ ಕೂದಲ ಗಂಟು; ಅಳ್ಳಕವಾದ ತುರುಬು: ಜೋಲ್ದುಱುಬನೊಂದಿಸುವ ನೆವದಿಂದೆ ಕೈನೆಗಪಿ (ಕೈಮಿಥಾ. ೫-೬೦). **ಜೋಲುದುರುಬು:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ : ಗ್ರೀಕ್ ಹೆಂಗಸರ ಒಂದು ತೆರದ ಜೋಲುದುರುಬು (Greek-Knot. ಇಂಕನಿ.). [ಜೋಲ್$_1$ + ತುಱುಬು$_2$ (<ತುಱುಂಬು$_2$)]

ಜೋಲ್ನವಿರ್ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದಿರುವ ಕೂದಲು : ಜೋಲ್ನವಿರ ಕಪ್ಪು ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಪೊಂಬೊಗರ ನೇವರಿಸಿ (ಕಾಲೂರ. ೯೪-೧೮೬).

[ಜೋಲ್$_1$ + ನವಿರ್]

ಜೋಲ್ಬೀಳು, ಜೋಲುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಇಳಿಬೀಳು ; ಕೆಳಗೆಬೀಳು : (ಕ). **ಜೋಲುಬೀಳು :** ನಿದ್ದೆಯ ಹೊತ್ತಾಯಿತೆಂದರೆ . . . ಎವೆಗಳ ಕಾರ್ಯವು ಮಂದವಾಗುತ್ತದೆ; ಗದ್ದವು ಜೋಲುಬೀಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೯-೧೩೦) ; ಗದ್ದ ಜೋಲುಬಿದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ' (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೯).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀಱ್$_1$)]

ಜೋಲ್ಮುಡಿ (ನಾ). ೧. = ಜೋಲ್ದುಱುಬು: ಬಳಲುಮುಡಿ ಬಲ್ಮುಡಿಯು ಸೋಲ್ಮುಡಿಯು ಜೋಲ್ಮುಡಿಯು (ನವಮೋ. ೨೫-೧೮) ; ಎನ್ನೀ ಜೋಲ್ಮುಡಿಯ ಪೂಸರದಾಣೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೯-೩೦). ೨. ಕಟ್ಟದೇ ಇರುವ ಕೂದಲು; ಮುಕ್ತಕೇಶ; ಬಿಡುಮುಡಿ; ಕಪ್ಪಗೆ ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿದ್ದ ಅವಳ ಜೋಲ್ಮುಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು (ಪಚಧಾ. ೯೮).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಮುಡಿ$_3$]

ಜೋವ (ನಾ). ಅಸಹಾಯಕತೆ (?): ಬೆಂಬಲಮಿಲ್ಲದ ಕನ್ನಗಳ್ಳನಂತೆ ಜೋವಂಬೊತ್ತಿರ್ಪಿನಂ ಪರಪರಿವಾರ ಸ್ತಿಮಿತಂ ಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರ ತನೂಜನಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ಪ) ; ಭಾವಿಸುತುಂ ತನಗೆ ಮಹಾದೇವಂ ತಾನಿಷ್ಟದೆಯ್ವ ಮೆಂಬರ್ ಮತ್ತಂ ಜೋವ[ಪಾಠಾಂ. ಬೋವ]ದೆ ದೇವತೆಗಳುಮಂ ಸೇವಿಪನೆಂದಂದು ನಗಿಸಿಕೊಳ್ಳನೆ ತನ್ನಂ (ಸಮಪ. ೯-೯೭).

[<ಜೋಮು ?]

ಜೋವಿಸ 'ಜೋಯಿಸ' ನೋ.

ಜೋವು 'ಜುಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜೋವೆಳಗ (ನಾ). (?) : ಇಂತು ವಿನಯಮಂ ಮಾಡಿ ತಣ್ಗದಿರನಂ ಜೊನ್ನವೆಳಗಿಂ ಬನ್ನವಟ್ಟು ಜೋವೆಳಗನಂ ಕುರಿತು (ಕಮಮಾ. ೨-೭೬ ಪ).

[?]

ಜೋವೇಱು (ಕ್ರಿ). ವಂರಗಟ್ಟಿದಂತಾಗು; ಜೊಮ್ಮುಹಿಡಿ : ಮದನಶಿಖಿ ಪರ್ವಿದುದೆಂದಿರದೆ ಬಿದಿರ್ವಳ್ಕದಟಿನ ಭರದಿಂ ಜೋವೇಱಿದೊಂದು ಕರಕಿಸಲಯಮಂ (ಶಾ ದ೦ ಊ. ೩೩೨) : ಪಯಃಕುಂಭಂಗಳಂ ಪೊತ್ತು ಜೊಮ್ಮನೆ ಜೋವೇಱಿದ ತೋಳ್ಗಳಂ ನಿ ಮಿ ರ್ವ ರ್ಗ ಪೋ ೀ ಲಿ ೦ ದ್ರು ೦, ಸುರಾದ್ರೀಂದ್ರದೊಳ್ (೮ ೀ ಶಾ ಪ. ೯-೧೦೦) : ಲಜ್ಜೆಯ ಬಿಡೆಯದಲಿ ಜೋವೇ[ಪಾಠಾಂ. ಝೊಮ್ಮೇ]ಱಿದಂತವೆ ಮಿಡುಕದಿರೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೮-೩೦). [ಜೋವು (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಜೋಶಿ, ಜೋಸಿ (ನಾ).=ಜೋಯಿಸ: ಜೋಶಿಯರ ಕೇಳ್ಕಾರ ಜೋತಿಷ್ಯ (ಸಿದ್ಧಕೃ. ೯-೬೮); ಲಗ್ನ ಮುಹೂರ್ತಗಳಿಗಾಗಿ ಜೋಶಿ ಜಾತಿಯವರನ್ನು ಕರೆಯುವವರು (ಕಥಾಗ. ೧೩೬). ಜೋಸಿ : ಶ್ರೀಮದಾಪುರ ಜೋಸಿ ನೇಮಯ್ಯಂಣನ ರಾಗಲ ಹೊಲ (ಎಕ. IX (8), ಕಾನಕಾ. ೧೪೨-೪ : 17ನೆಯ ಶತ). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷಿನ್]

ಜೋಷ (ನಾ). ತೃಪ್ತಿ ; ಸಂತೋಷ ; ಮೆಚ್ಚಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಜೋಷವಾಕ್ಯ (ನಾ). ಸಂತೋಷದ ಮಾತು : ಜೋಷವಾಕ್ಯದೊಳಿದ್ದ ಮಕ್ಕಳ ನೋಡಿ ಸಂಭಾಷಣೆಗೈದನಾ ತಂದೆ (ಭರತ.೫೮-೮೦). [ಜೋಷ + ವಾಕ್ಯ]

ಜೋಸ (ನಾ). = ಜೋಷ : ಜೋಷಂ – ಜೋಸಂ (ಶಮದ. ಮ. ೨೬೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಜೋಷ]

ಜೋಸಿ 'ಜೋಶಿ' ನೋ.

ಜೋಸೆ, ಜೊಸೆ (ನಾ). ಹೆಂಗಸು ; ಹೆಣ್ಣು ; ಸ್ತ್ರೀ : "ಪೆಣ್ಗಳ್ ಜೋಸೆಯರಪ್ಪರ್" (ಶಬ್ದಾನಿ. ೯) : "ಜೋಸೆ – ಯೋಷಾ = ಸ್ತ್ರೀ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೬): ಬಿಡುಜಡೆಯ ನಿಡುಬಾಸೆಯ ಜೋಸೆಯರ್ ನಳಿದೋಳ ಸುಟಿಪೊರ್ಕುಟ ಚೆಲ್ವೆಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨೨-೨೪); ನಾಡಿಗರ ಗೊಂದಣಂ ಜೋಸೆಯರ ನೆರವಿ . . . ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೆರೆಗೊಂಡಿರ್ದುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೩-೯೯). ಜೊಸೆ: "ಪೆಣ್ಗಳ್ ಜೊಸೆಯರ್" (ಕವಿಕಂ. ೨೫೭). [<ಸಂ. ಯೋಷಾ]

ಜೋಹ, ಚೋಹ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ರೂಪ ; ವೇಷ ; ಸೋಗು: "ಜೋಹ (ಚೋಹ)–ಯೋಗ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೬): ಆತಂ ಗಡ ಹರಿ ಪಲವುಂ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋ]ಹಂಗಳನಿದು ಯುಕ್ತಮಾಗಲಱಿಗುಮೆ ವೇಳಿಂ (ಸಮಹ. ೦೦-೯೦) : ರವಿಕುಲನನಾಮಿಕರ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋ]ಹಮಂ ತಳೆದಂ (ಹದಿಕಾ. ೦೦-೪೦) : ಹೊತ್ತು ಜೋಹಕೆ ಚಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋಹಕೆ ಚಾಳಿ, ಜೋಹದ ಚಾಳಿ] ಲೇಸಾಯಿತ್ತು (ತೊರರಾ. ೪-೪.೪೦) : ಪೋಗಸಣೆಯ ಗರುವಾಯ ಗೂಳೆಯದ ಜೋಹಮಂ ಬಿಡು(ರಾಮಾಶ್ವ.೯೨-೨೩). ೨. ನಟ ; ಪಾತ್ರಧಾರಿ : ನೋಡಿಮಿತ್ತೊಂದು ಪಗರಣದ ಜೋಹಂ ಬಂದಿರ್ದುದೆನೆ (ಪಂಪಪು. ೩-೦೦೩ ವ); ಪೆಱರ ಬಳಿಸಂದು ತನ್ನಂ ಮೆಱೆವಂ ಕವಿಯಲ್ಲವಾಟಕಾಱರ ಜೋಹಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦-೩೨). ೩. ಆಕಾರ; ರೂಪ: ಪಾ ಳ್ಪ ಸ ದಿ ಯ ಪೆಣ್ಣು ಜೋಹದವೊಲೊಪ್ಪಿದಳೊರ್ವಳನಂಗರಾಗದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೮) : ವಿನಯಾನ್ವಿತೆ ತಪ್ಪದೆ ಮಣಿಕಿ ಲೆಪ್ಪದ ಪೆಣ್ಣಾ ಜೋಹ ಮೆಂಬಂತಿರ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬): ಪೊದಱೊಳಗಣ ಬೆನಕನ ಜೋಹದಂತೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೦೦೦ ವ) ; ಕುಕ್ಕುಱಿಸಿರ್ದುದು ಮದಕರಿ ಬೆನಕನ ಜೋಹದಂದದಿಂದಾಹವದೊಳ್(ಶಾಂತೀಶ್ವ.೮-೮೮); ಕಿಱುವಿದಿರಿನ ಬಲ್ಮೊದಱೊಳು ಕಣ್ಗಿಱಿ ಮೆಱೆವಂತೆ ಬೆನಕನ ಜೋಹಹ (ನಾಗಕು. ೬-೩೨) : ಪಲವಣ್ಣ ಜೋಹಮಂ ಪಣ್ಣೆ ಪಳಂಚಿ ಸಂಚರಿಸಿ ನೋಡುತೆ . . . ಕೀಡಿತೊಂದೆಳೆಯ ಲರ್ ನನೆಯುಂಬನ ಚಾರನೆಂಬನಂ (ಚಕವಿ. ೬-೩೪). ಚೋಹ : ೧. "ಚೋಹಮೆನಲ್ ವೇಷ" (ಭಾರನಿ. ೩೩) ; ಹಗರಣದ ಚೋಹದಂತಾಯ ತ್ತೆನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೮೯೦) ; ಅಹ ಇಳಿಯಳಿ ಗೊರವ ನಿನಗೀ ಚೋಹ ವೇಕೆನ್ನೆನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆ (ಬಸಪು. ೩೨-೦೫); ಸಾಹಸಿಕರ್ಕೈ ದ್ರುಪದರಿವದಿರ ಚೋಹ ದೋಲೆಯಕಾಱತನ ಮನಗಾಹಿನಲಿ ಹೆಮ್ಮಕ್ಕಳಿವದಿರು (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೮-೩೦): ಶ್ವಾನಗೇಕೆ ಆನೆಯ ಚೋಹವಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೩೬-೪೦೨) : ಜಟ್ಟಿಗನ ಚೋಹದಿಂ . . . ಗೂಢವಾಗಿ ಪಯಣಂಬೋಗಿ (ಮರಾಠ. ೨-೩೦ ವ). ೩. ಹೊಗದ ಮನೆಯಂ ಹೊಕ್ಕು ಲಲನೆಯರ ನುಣ್ಣನೆಯ ಚೋಹಕ್ಕೆ ಮನವೊಕ್ಕು (ಬಿಂದೂರ. ೦-೨೦). [?. / ಸಂ. ಯೋಗ]

ಜೋಹಡಿಗ (ನಾ). ನಟ ; ಪಾತ್ರಧಾರಿ : ನುಡಿಯಿಪಂ ಮಾರ್ದಂಗಿಕಂ ಬೊಲ್ಪಿಸುಳ್ಪಿಡುವಂ ಜೋಹಡಿಗಂಬೋಲೇಂ ಕುಶಲನೋ (ರತ್ನಾಕ. ೯). [ಜೋಹ + – ಅಡಿಗ$_2$]

ಜೋಹರ್$_1$, ಜೋಹಾರ್$_1$, ಜೋಹಾರು (ನಾ). ೧. ನಮಸ್ಕಾರ ; ಪ್ರಣಾಮಂ : ಹಾರುವ ಹಕ್ಕಿಗೆ ಜೋಹರೆಂಬರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೩೦) : ಕ ರ ಮೆ ತ್ತಿ ಜೋಹರೆನುತುಂ ವಂದಿಸಲ್ಕೋಡಿ ವರರಥಾರೂಢನಂ ನೃಪತಿಯಂ ಕಂಡು (ಅ ರಾ ಜ. ೯-೫) ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಬಗೆ ಮುಟ್ಟಿಯೇ ಈ ಜೋಹದ ಜೋಹರವೋ (ಮಂತ್ರಶ. ೬೩-೪). ೨. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ; ಬಿನ್ನಹ: ಜನಪನೆಂದನು ಕೇಳನೇಕೈಯೆನ್ನ ಜೋಹರವ (ಬಸಪು. ೪೬-೬). ಜೋಹಾರ್$_1$: ೧. ಆತನು ಕಂಡು ಜೋಹಾರೆಂದು ಪೊಡಮಡಲ್ (ಬಸಪು. ೪೬-೫) ; ನೆಟ್ಟನೆ ಶಿವಭಕ್ತ ಜೋಹಾರ ಎಂದಡೆ (ಗಣಭಾ. ೦೪೦-೬); ಕಾಮಿನಿ ಸಹಿತ ಬರುತೆ ಕಂಡು ಜೋಹಾರೆನುತೆ ಭೂಮಿಯೊಳ್ವಂದಿಸೆ (ಪಾಸೋಹು. ೬-೭೪) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಭಿಲ್ಲ ಜನರು ಕಂದಮೂಲ ಫಲಾದಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಇತ್ತು ಜೋಹಾರ ಮಾಡಿ . . . ಆ ಸುಂದರಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ನೋಡುವರು (ತುಳಸಿ. ೧೫೦). ಜೋಹಾರು: 'ಜೋಹಾರುಗೈ' ಪರಾ. [← ತೆಲು. ಜೋಹಾರು. / ಪ್ರಾ. ಜೋಹಾರ]

ಜೋಹರ್$_2$, ಜಹರ್, ಜೋಹಾರ್$_2$(ನಾ). ರಜಪೂತ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವಶವಾಗಬಾರದೆಂದು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪದ್ಧತಿ : ರಜಪೂತ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿಗೆ 'ಜೋಹರ' ಅನ್ನುವರು (ಹಿಂಮುಸ. ೫೭). ಜಹರ್: ಬಹುಕಾಲ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ 'ಜಹರ್' ವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಆರ್ಯಕೀ. ೩೩). ಜೋಹಾರ್$_2$: ರಾಜಪೂತ ರಮಣಿಯರು ಜೋಹಾರವನ್ನಾಚರಿಸಿದರು (ಅಲ್ಪವಿ. ೩). [←ಹಿಂ. ಜೋಹರ್, ಜೋಹಾರ್, ಜೌಹರ್; ಮರಾ. ಜೋಹಾರ್, ಜೌಹರ್; ಪಾರ. ಜೌಹರ್]

ಜೋಹರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ನೀಲೋತ್ಪಲಿನಿ, ಏಕಚ್ಛವಿ ಜೋಹರಿ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ರಾಗಗಳುಂ ಕ್ರಿಯಾಂಗದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [?]

ಜೋಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ವಂದಿಸು : ಜನಸಮುದಾಯವು ಹೊಸನ್ನ! ಹೊಸನ್ನ ! (ಜಯಜಯಾ !) ಎಂದು ಜೋಹರಿಸುತ್ತಿರಲು (ಗೂಲ್ಡೊ.ಭಾ. V, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಜೋಹರ್$_1$ + – ಇಸು$_2$]

ಜೋಹಾರ್$_1$ 'ಜೋಹರ್$_1$' ನೋ.

ಜೋಹಾರ್$_2$ 'ಜೋಹರ್$_2$' ನೋ.

ಜೋಹಾರು 'ಜೋಹರ್$_1$' ನೋ.

ಜೋಹಾರುಗೈ(ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು; ವಂದಿಸು: ಸಾರಿ ದಧಿಮುಖನ ನಿತಱೊಳು ಜೋಹಾರುಗೈದಮರೇಂದ್ರಪೌತ್ರ . . . ಅಚ್ಚರಿಯನುಸುರಿದನು (ಅನಂರಾ. ೪-೬-೦೦). [ಜೋಹಾರು (<ಜೋಹರ್$_1$) + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜೋಹು (ನಾ). ಭಲೆ, ಭೇಷ್ ಎಂಬ ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು: ಜೋಹು ಬಿರುಬಿರು ಕಣ್ಣ ಕೆಂಪಿಗೆ ಜೋಹು ನಿನ್ನೀ ಬಾತ ಬಸುಱಿಗೆ ಜೋಹು ಜೋಹೀ ಬಡಿವ ಕೈಕಾಲುಬ್ಬಸಂಗಳಿಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೪-೪೨). [?]

ಜೋಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ : "ಜೋಳಂ ಕಳಿಕಂ ಯವನಾಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೦೬) ; ಕಾಯ್ದೋಡಿನ ಜೋಳದಂತಲರ್ದೊಡಾ ಕಂಪುಂ ಮನಸ್ತಾಪಮುಂ ಪುದಿದೆತ್ತಂ ಬರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೮೮ ಶೂದ್ರಕ); ಹುರಿಗಡಲೆಯಂತಾನುಂ ಕಾಯ್ವಾಱದೋಡಿನ ಜೋಳದೊಳ್ಮರಲಲರುವಂತಾನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೨) ; ಕೆಸಱೊಳ್ ನೆಲ್ ಬೆಳೆಗುಮಲ್ಲದೆ ಜೋಳಂ ಬೆಳೆಯಲಱಿಯದು (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧೦-೦೯೦) ; ಮೆಣಸು ಹುಳಿತೊಡೆ ಜೋಳದಿಂ ಕುಂದೆ (ಹಡಕಾ. ೦೧-೦೯) ; ಜೋಳದಾ ಬೋನಕ್ಕೆ ಬೇಳೆಯಾ ತೊಗೆಯಾಗಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬೦೭); ಒಮ್ಮತ್ತರ್ಗೆ ಇಕ್ಕುಳ ಜೋಳಂ ಕುಡುವುದು (ಇಆ. X, ೦೬೭-೪; 7ನೆಯ ಶತ). ೨. ಅನ್ನದ ಹಂಗು; ಉಪ್ಪಿನ ಋಣ : ತಳ್ತಿಱಿಯದಿರ್ದೊಡೆ ಜೋಳಮನೆಂತು ನೀಗುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೨) ; ಜೋಳದೊಳಾದ ಪಾಟಿಗಂ ಪತಿಹಿತವೃತ್ತಿಗಂ ಜಸಕಮಿನ್ನೆನಗಾಸೆವಡಲ್ಕೆ ಬರ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೦); ಜೋಳದ ಲೆಕ್ಕಮಂ ಕಳೆದೆ ನಾಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೦೯). ೩. ವೇತನ; ಸಂಬಳ : ತೋಳೊಂದಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನ ಜೋಳವ ಕೊಂಬ ರಾವುತರ ಮೇಳದಿಂದವಳೊಡನೆಯ್ತಂದರು ಸುರುತಾಳನ ಮೆಯ್ಗಾವಲವರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೪೭).

ಜೋಳಕ್ಕೆ ತಪ್ಪು=ಋಣ ತೀರಿಸದಿರು ; ಕೃತಘ್ನನಾಗು: ಪಾಟಿಯನೊಕ್ಕಾಳ್ದನ ಗೆಯ್ದ ಸತ್ಕೃತಮುಮಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿ ಜೋಳಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಯುಮಿಂ ಬಾಟ್ಟುದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೮೪). **ಜೋಳದ ಪಾಟಿ, ಜೋಳದ ಪಾಳಿ**=ಅನ್ನದ ಋಣ ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆ ; ಉಪ್ಪಿನ ಹಂಗು : ಜೋಳದ ಪಾಟಿ ನಿಜಾದಿನಾಥನಾಹವದೊಳರಾತಿನಾಯಕರ ಪಟ್ಟನೆ ಪಾಱಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೫೦) ; ತಾವಿರ್ವರುಂ ಕಯ್ದುವಂ ಬಿಸುಟರ್ ಜೋಳದ ಪಾಟಿಯಂ ಬಗೆದುದಿಲ್ಲಾ ದ್ರೌಣಿಯುಂ ದ್ರೋಣನುಂ (ಗದಾಯು. ೨-೦೦); ನಿರುತಂ ಜೋಳದ ಪಾಟಿಗೆನ್ನಸುವನಿತ್ತಾ ಖ್ಯಾತಿಯಂ ತಾಳ್ದುವೆಂ (ನೇಮಿಪು. ೦೨-೦೪೫); ಜೋಳದ ಪಾಳಿಯ ಬಗೆದು . . . ಘೋಳಾಯಿಲರು ಖೋಯಂದೇಱಿದರಂದಾಳೆ ತುರಗ ಮೋಹರದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೯); ರಾಜಭಕ್ತಿ, ಜೋಳದ ಪಾಳಿ, ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೊಂದೂ ನಿಮಗೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೦೩-೫). **ಜೋಳದ ಬರ**=ದೊಡ್ಡ ಬರ: ಮೂರು ವರ್ಷದ ಬರ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಬರ, ಜೋಳದ ಬರಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೦೯೨). **ಜೋಳದ ಹಂಗು** = ಜೋಳದ ಪಾಳಿ : ವಿವೇಕಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಪ್ರಭುವಿನ ಜೋಳದ ಹಂಗಿಗಾಗಿ ಅವನ ಮೇಲೆ ಕನಿಕರಿಸಿ (ನಂಜುಂಡ. ೮೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೋಳ ; ತುಳು. ಜೋಳ ; ತೆಲು. ಜೊನ್ನ ; ಕೊಡ. ಜೋಳ ; ಕೋಲಾ. ಸೊನ್ನ ; ಪರ್ಜಿ. ಜೆನ್ನ ; ಗಡಬ. ಜೋನೆಲ್. / ಸಂ. ಯವನಾಲ]

ಜೋಳಗಳ್ಳ (ನಾ). ಅನ್ನದ ಋಣ ತೀರಿಸದವನು; ಕೃತಘ್ನನಾದವನು: ನಿಜಾಧಿಪಂ ಬೆಸಸಿದೇರ್ಬ್ಬೆಸನಂ ಕುಸಿದಿರ್ಮ್ಮೆ ಕೇಳ್ದು ಬಾಟ್ವಟಿಪನವ್ಯಸ್ಥಿತನನೊರ್ಬ್ಬೆಸಕಳ್ಕುವ ಜೋಳಗಳ್ಳರಂ ಪಟಿಯೆಡೆಯಿಲ್ಲದೊಳ್ಬಲೆಯು ತಿರ್ಪ್ಪುದು ಮಾವನ ಗನ್ಧಹಸ್ತಿಯಂ (ಎಕ. II, ೧೩೪-೩೨ ; 982).

[ಜೋಳ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಜೋಳಗೆ 'ಜೋಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜೋಳಪರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಬಿರ,-ಗುಡಾರ (?) : ಆಮ್ರದ ಕೊಂಚೆಯಂ ತಮಾಳದ ಪರಿವೆತ್ತ ಜೋಳಪರಿ ತಳ್ತದಿರ್ಮುತ್ತೆಯ ಕುಪ್ಪ ಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದವು ಮನೋಜರಾಜ ಶಿಬಿರಂಗಳೆಂಬಿನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೬೨) ; "ಕೂಡಿಕೆಯ ಅಂದ, ರಚನಾರೀತಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [?]

ಜೋಳಮೈಲಿ (ನಾ). ಜೋಳದ ಕಾಳಿನಂತೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಡುಬು ರೋಗ; ಸೀತಾಳೆ ಸಿಡುಬು: (ಕಿ). [ಜೋಳ+ಮೈಲಿ$_1$]

ಜೋಳಯ 'ಚೂಳೆಯ' ನೋ.

ಜೋಳವಾಳಗೆ (ನಾ). ಅನ್ನದ ಋಣಕ್ಕಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆ: ರಾಮಯನಾಯಕನ ಜೋಳವಾಳಗೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೨೭-೦೩; 1241 ?)

[<ಜೋಳವಾಟಿ]

ಜೋಳವಾಳಿ 'ಜೋಳವಾಟಿ' ನೋ.

ಜೋಳವಾಳಿತನ (ನಾ).=ಜೋಳವಾಳಗೆ: ನಿರುತದಿಂ ಜೋಳವಾಳಿತನಕ್ಕೆ ನಿನ್ನನಾಂ ಸೇವಿಸಿದೊಡೆ (ಆರಾಡ. ೯-೨೫).

[ಜೋಳವಾಳಿ (<ಜೋಳವಾಟಿ) + – ತನ]

ಜೋಳವಾಟಿ, ಜೋಳವಾಳಿ, ಜೋಟವಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯನ ಋಣ ; ಉಪ್ಪಿನ ಹಂಗು; ಅನ್ನದ ಋಣ : ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಬಗೆಯದೆ ಪೊರೆದಾಳ್ದನ ಜೋಳವಾಟಿ ನಿಲೆ . . . ಪರಿದುವುಭಯ ಬಲದ ಹಯಂಗಳ್ (ಪಂಡಾಮಾ. ೦೩-೫೭) ; ಜೋಳವಾಟಿಯು ನಿರ್ವಹಣದ ನಿಬ್ಬಣಕ್ಕೆ ಬೀರಸಿರಿ ಪೊತ್ತ ಪೊಂಗಳಸದಂತೆ (ಅನಂಪು. ೦೧-೭೪ ವ). **ಜೋಳವಾಳಿ:** ಕಾಲಾಳಿರ್ಪ್ಪರನಿಱಿದು ಜೋಳವಾಳಿಯನೆಱೆದ ಬಾಸಿ . . . ಜೀವಿತವಾಗಿ ನಿಲಿಸಿದ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೪, ೧೨-೭ ; 1117) ; ಸಿರಿವಳಲ ಚಾಕಗಾಉಡ ಜೋಳವಾಳಿಗಂ ವಾ[ವೇ ?]ಳವಾಳಿಗಂ ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೬, ೨೨-೯; ಸು. 1550); ಕವಡೆಯ ಬಿಂಮಂ ಜೋಳವಾಳಿ ವಳವಾಳಿಯಂ ಮೆಱೆದಿದಿರಾಂತು . . . ಸುರಲೋ[ಕ] ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೨೫-೦೨ ; 1216) ; ಸಲಹಿದೊಡೆಯನ ಜೋಳವಾಳಿಗೆ ತಲೆಯ ಮಾಱುವುದೊಂದು ಪುಣ್ಯದ ಫಲವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೭-೯) ; ಜೋಳವಾಳಿಯು ಹೊಲ್ಲ ಕೀಳಿನೊಳು ಇರ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೫೩) ; ಕರ್ಣನ ಜೋಳವಾಳಿಯೋ ನಿರತಿಶಯ ಜಾಗವೊ ಮನಂಬುಗೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೯೯-೦೪). ೨. ಧಣಿಯ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವವನು: ಜೋಳವಾಳಿಯಾನಲ್ಲ ವೇಳೆವಾಳಿಯವ ನಾನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೬೯೮). △ **ಜೋಟವಾಳಿ** : ೧. ತಳಿತ್ತಿಱಿದು ದೊಡೆಯನ ಜೋಟವಾಳಿಯಂ ಬಾಂಗಿಸಿ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೫೬-೯ ; ?). [ಜೋಳ + ಪಾಟಿ]

ಜೋಳವಿಸು 'ಜೋಳಿಸು' ನೋ.

ಜೋಳ್ಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ : "ಸರಿ, ದೊರೆ, ಪಡಿ . . . ಜೋಳಿ, ಹೊಯ್ಯಯ್, ಹೋಟಿ, ಸಂಗಡಂ ಈ-೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦೫-೨೯೦) ; "ಜೋಳಿ ಬುಧರಿನಕ್ಕುಂ ಸಮನುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೩೬). ೨. ಜೊತೆ ; ಜೋಡು ; ಯುಗಲ : "ಜೋಳಿಯೆನೆ ಯುಗ್ಮ" (ಕಶರ. ೧೪). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ನಾಟಕದ ಪಾತ್ರದ ಪೇರಣೆಯ ಜೋಳಿಗಳ ಜೋಕೆಗಳ ಪ್ರಕಟವೆಸೆಯಲು (ಬಸಪು. ೪-೭); ಜೋಳಿ ಜೋಳಿಯೊಳು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಕಾಂತೆಯರ್ . . . ಲೀಲೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದರಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೪-೭೬) ; ಜೋಳಿ ಜೋಳಿಯೊಳೆಱಗುವ ಸಕಲರ ಮಕುಟಾಳಿ ಮಾಣಿಕ್ಯ ದೀಪ್ತಿಗಳ (ಮೋಹತ. ೩೦-೬೦).

[<ಜವಳ್ಳಿ$_2$]

ಜೋಳ್ಳಿ$_2$ (ನಾ). ಬೈತಲೆಮಣಿ : ಪೂವಿನ ಜೋಳಿಯಂ ಪೊಳೆವ ಪೂವಿನ ಚೌಕಳಿಯಂ ವಧೂಜನಂ . . . ಆಂತುದರ್ಥಿಯಿಂ (ಬಾಧಪು. ೦೪-೦೦೨).

[<ಚೂಳೆಯ]

ಜೋಳ್ಳಿ$_3$, ಝೋಳಿ (ನಾ). = ಜೋಳಿಗೆ : ಕಂಬಳಿಗೋಳ ಕಲ್ಲಿಯ ಜೋಳಿಗಳ ಗೋಪಾಳಕರು ಬಂದೆಱಗಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದರು (ಜೀವಂಚ. ೬-೫). **ಝೋಳಿ:** ಆಗ ಚರರೂ ಝೋಳಿ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡಾರು ಬಿಚ್ಚಿ ನೋಡಲು (ಶನಿಮಾ. ೨೫).

[←ಮರಾ. ಝೋಳೀ ; ಹಿಂ. ಝೋಲೀ./ತಮಿ. ಚೋಳಿ ; ತುಳು. ಜೋಲಿ, ಜೋಳಿ]

ಜೋಳ್ಳಿ$_4$ 'ಜೂಳಿ' ನೋ.

ಜೋಳಿ$_5$ (ನಾ). ರಾಯಸ ; ಸಂದೇಶ : ಜೋಳಿ ಹರಿದುದು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಭೂಪಾಲರಿಗೆ ರಾಯಸದ ಹದನನು ಕೇಳಿದಾಗಳೆ ಕವಿದು ಬಂದರು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೦೦-೦೪) ; ಜೋಳಿ ಹರಿದವು ನಿಖಿಳರಾಯರಿಗೆ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೦೦-೪೫). [?]

ಜೋಳಿಕೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ : ದೇವಋಷಿವಚನ ಸಿರಿಯ ಜೋಳಿಕೆಯಾಯ್ತು (ರಾಮಚ. ೪-೬). [ಜೋಳಿ$_1$ + – ಇಕೆ]

ಜೋಳಿಗಟ್ಟು (ನಾ). ಜೊತೆಕಟ್ಟುಖಿಕೆ : ಅಂತು ರಾಜವಲ್ಲಭಾಕರಿಣಿಗಂ ಮನೋವಲ್ಲಭ ಕರೇಣುಗಂ ಜೋಳಿಗಟ್ಟಿನಾಲಾನಸ್ತಂಭಮಾದ . . . ಭೂರಿಭುಜಶಾಖೆಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೬-೬೫ ಪ). [ಜೋಳಿ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಜೋಳಿಗೆ, ಜೋಳಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ವಸ್ತ್ರದ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೀಲ: ಕಮಂಡಲ, ಗುಂಡಿಲಗಪ್ಪರ, ಜೋಳಿಗೆ, ಕಾಮಾಕ್ಷಿ ಇವು ಪಂಚಮುದ್ರೆ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೫೫-೪೬೪) ; ಜೋಳಿಗೆಗಳ ಕಟ್ಟಿಯಂಗೈಗೆ ಹಾಕಿಸಿ ಏಳಿ ನೀವೆಂದು ಶರಣರ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೦-೩೬) ; ಕರಮೆಸೆವ ಮುಂಗೈಯ ಜೋಳಿಗೆಯ ಖರ್ಪರದ (ಗುರುಜಾ. ೩-೪೦) ; ಒಂದು ಜೋಳಿಗೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಭವತಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿ ಅಂತ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಮಾಡು(ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೩೬) ; ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಜೋಳಿಗೆ ಅಂತ ಗೂಟಕ್ಕೆ ನೇತು ಹಾಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬೀತೇ (ಗಾದೆ). ೨. (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು) ಮೇಲಿನಿಂದ ತೂಗುಬಿಡುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೊಟ್ಟಿಲು : ನಾನೊಂದು ಜೋಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದೆ(ಮೇದಿಮ. ೬೦). **ಜೋಳಗೆ :** ೨. ಅಮ್ಮನ್ನ ದುಬಟಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿ ಜೋಳಗೆಮಾಡಿ ಎತ್ತರೆಲಾ ಆ ಬಂಡಿ ದಂಡೆಗೆ (ಅದೂಟ. ೬೫).

[<ಪ್ರಾ. ಝೋಲಿಆ, ಝೋಲಿಕ./ತಮಿ. ಚೋಳಿಕೈ ; ತುಳು. ಜೋಳಿಗೆ]

ಜೋಳಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಹಾಕು ; ಜೋಡಿಮಾಡು : ಜೆಟ್ಟಿಗಳಂತರ ಜೆಟ್ಟಿಗಳ ಗೋವಳರ ಗೊಂದಣಂ ಜೋಳಿದೆಗೆದು ಮೇಳೈಸುವಾಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬ ಪ) ; ಕುಲಗಿರಿ ಕುಲಗಿರಿಗೆ ದಿಕ್ಕರಿಗೆ ದಿಕ್ಕರಿ ಜೋಳಿದೆಗೆ ದಂತೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೨) ; ಉಪಚಾರದೆಡೆಯಲಂಪಿಗೆ ಸಾಲ್ತು ಜೋಳಿದೆಗೆಯಲ್ಪವಣೆ (ಸಂಸಪ. ೨೩-೦೦). [ಜೋಳಿ$_1$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಜೋಳಿಸು, ಜೋಳವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಹೂಡು ; ಹೊಂದಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು ; ಕೂಡಿಸು : ಜೋಳಿಸಿ ಕರ ಪಲ್ಲವಂ . . . ಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳರ್ಚಿಸಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೬-೦೨) ; ದೇಸಿಯನು ಜೋಳಿಸಿ ನಚ್ಚಣಿ ನರ್ತಿಸಿದಳ್ (ಉದ್ಯದೇ. ೬-೦೦); ನಖ ದಂತ ಕಿವಿವಡೆದಾಱು ತಿಂಗಳವನೇಳೂ ತಿಂಗಳೊಳಖಿಳ ಗುಹ್ಯವಡೆದಿರ್ಪವಂ ಜೋಳಿಸಿದ ಪೂರ್ಣಾಂಗದೇಳ್ಮಾ ಸಗರ್ಭವಂ (ಸಾನಂಚ. ೪-೫೮ ರಗಳೆ). **ಜೋಳವಿಸು :** ೧. ಜೋಳವಿಸಿ ಹೊದೆಯಂಬನಹಿತನ ಕಾಳಿಸುವಡಂಬಿದೆಯೆನುತ ತೂಗಿದನು ಮಾರ್ಗಣೆಯ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೪-೪೯). [ಜೋಳಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಳೆಯ 'ಚೂಳೆಯ' ನೋ.

ಜೋಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). (?): ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯಂ ಪೋಗೆಯಾ ನೃಪಗೆ ಕುವರರಿಲ್ಲದೇ ಜೋಱೆ ಧಾರುಣಿಯಲಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧೦-೩೫). [?]

ಜೋಱು$_2$ 'ಸೋರ್$_2$' ನೋ.

△ **ಜೋಟವಾಳಿ** 'ಜೋಳವಾಟಿ' ನೋ.

ಜೌಗಿಡು 'ಜವುಗಿಡು' ನೋ.

ಜೌಗು 'ಜವುಗು' ನೋ.

ಜೌಗುನೆಲ (ನಾ). ಜೌಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೆಲ ; ನೀರು ಒಸರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಜಿನುಗು ಭೂಮಿ: ಜೌಗುನೆಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳ ತಳದಲ್ಲಿಯೂ ಸುರಂಗವನ್ನು ತೋಡುವ ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ (ಶಿಲ್ಪಿನಾ. ೨೦೦).

[ಜೌಗು (<ಜವುಗು) + ನೆಲ$_1$]

ಜೌಗುಭೂಮಿ (ನಾ.)=ಜೌಗುನೆಲ : ಕೆರೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಜೌಗು ಭೂಮಿಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಭಾಗ್ಯಶಿ. ೧೮) : ತೀರದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲದ ಮರಳುಭೂಮಿ ಅಥವಾ ಮ್ಯಾನ್ಗ್ರೋವ್ ಜೌಗುಭೂಮಿ ಇದೆ (ಭೂವಿವ. ೩೫೮). [ಜೌಗು (<ಜವುಗು) + ಭೂಮಿ]

ಜೌಗೇಳು 'ಜವುಗೇಟ್' ನೋ.

ಜೌಗೇಟ್ 'ಜವುಗೇಟ್' ನೋ.

ಜೌಗೇಟಿಸು 'ಜವುಗೇಟಿಸು' ನೋ.

ಜೌವನ 'ಜವ್ವನ' ನೋ.

ಜೌವನಂನೆಱೆ 'ಜವ್ವನಂನೆಱೆ' ನೋ.

ಜೌವನಗಳಿ (ಕ್ರಿ). ಯೌವನ ಸಂದು ಹೋಗು,–ಕಳೆದುಹೋಗು: ಕಳಿದ ಹಗಲ ತಾವರೆಯಂತೆ ಜೌವನಗಳಿದ ಹೆಣ್ಣಿನ ನೇಹದಂತೆ ಸುಳಿವಿಂದ್ರಚಾಪದ ಸಿರಿಯಂತೆ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೧೨೦).

[ಜೌವನ (<ಜವ್ವನ) + ಕಳಿ$_1$ (<ಕಟಿ$_1$)]

ಜೌವನೆ 'ಜವ್ವನೆ' ನೋ.

ಜೌಳಿ 'ಜವಳಿ$_1$' ನೋ.

ಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿದವನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ; ಜಾಣ : "ಕೋವಿದಂ ವಿದಂ ಜ್ಞಂ ಜಾಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೫). ೨. ಮಂಗಳಗ್ರಹ. ೩. ಬುಧಗ್ರಹ: "ಬುಧಂ ಜ್ಞಂ ಪ್ರತೀತಿ ಮಿಗೆ ನೆಗಟ್ದ ರೌಹಿಣೇಯಂ ಸೌಮ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೭೨); ದನುಜೇಜ್ಯ ಜ್ಞ ಕುಜಾಂಗಿರರ್ ಸಮವಿಲಗ್ನ ಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ಬಾಲ್ಯರಾಗಿ ನಿರಾಬಾಧೆಯಿನಿರ್ದೊಡೆ . . . ಖ್ಯಾತೆಯುಮಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೨೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಞತ್ವ (ನಾ). 'ಜ್ಞ' ಎಂಬ ವರ್ಣ; ಜ್ಞಕಾರ : ತಿಳಿ ಬಹುಳದೆ ಶಬ್ದಾಂತಂಗಳನತ್ವ ಜ್ಞತ್ವಕತ್ವದೆಡೆಗೆ ಣಕಾರಂ (ಶಮದ. ೨೭೮) : ಜ್ಞತ್ವಕ್ಕೆ ಣತ್ವಂ – ಆಜ್ಞೆ – ಆಣೆ (ಶಮದ. ೨೭೮ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಪಿತ (ಗು). ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ; ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಪ್ತ (ಗು). = ಜ್ಞಪಿತ : "ಜ್ಞಪ್ತಂ ತಾಂ ಜ್ಞಾಪಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೧). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿ ; ಅರಿವು ; ಜ್ಞಾನ : ಕನ್ನಡಿಯ ನೋಡುವವನ ಜ್ಞಪ್ತಿಯು ತನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿರುವದು (ಗಗತಾ. ೦೬-೪೨) ; ತನ್ನ ಜ್ಞಪ್ತಿಯಿಂದ ನಿಜವನ್ನೇ ಹೊಂದಬೇಕು (ತತ್ವಚಂ. ೫-೦೨). ೨. ನೆನಪು ; ಜ್ಞಾಪಕ ; ಸ್ಮರಣೆ : ವಿಸ್ಮೃತಮಾದ ಮಂತ್ರರಹಸ್ಯಂಗಳು ಜ್ಞಪ್ತಿಗೆ ಬಂದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೩೫- ೨೨) ; ಅವರಿಗೆ ಜ್ಞಪ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಏನು (ಸಂಗ್ರಾಕ. IX, ೩೭). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯುವ ; ಕಾಣುವ ; ಗ್ರಹಿಸುವ : ಈ "ನಾನು" ಎಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎರಡಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಒಂದು ಜ್ಞೇಯವಸ್ತು, ಮತ್ತೊಂದು ಜ್ಞಾತವಸ್ತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೭). (ನಾ). ೨. ತಿಳಿದವನು : ಅರಿತವನು : ಚೈತನ್ಯವೆಂಬ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾತನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪೭). [ಸಂ. ಜ್ಞಾತೃ]

ಜ್ಞಾತವ್ಯ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ; ಅರಿಯಬೇಕಾದ. ೨. ತಿಳಿಯಲಾಗುವ ; ಗ್ರಹಿಸಲಾಗುವ. (ನಾ). ೩. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದಂದು ; ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದಂದು: ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ ತನಗೆನಿಸಿದ . . . ಆಚಾರಮನಾಖ್ಯಾತ ಯತಿಗಳೊಳೆ ತಿಳಿದು (ವರ್ಧಪು. ೧೨-೭೦): ಈ ಜ್ಞಾತವ್ಯವಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯ ಜ್ಞಾತವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ಭಾತತ್ವ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತಿ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯ ಕಡೆಯ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ದೊಡ್ಡಪ್ಪ ಇವರ ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದವರು ; ದಾಯಾದಿ : "ಬಂಧು ಸನಾಭಿ ಸಗೋತ್ರಂ ಬಾಂಧವನಾತ್ಮೀಯನೆನಿಸುಗುಂ ಜ್ಞಾತಿಯವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೮) ;

ಜ್ಞಾತಿಗಳ ಕರತಳಾಂಭೋಜಾತಂಗಳೆಯ್ದೆ ತೊಳಗಿ . . . ಬಳೆದಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೯-೦೯); ಕಾಳೆಗದೊಳದ್ದಿದೆ ಸಹೋದರ ಜಾಲ ಪುತ್ರ ಜ್ಞಾತಿ ಬಂಧು ನೃಪಾಲರನು (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೩-೧೪); ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೧); ಭಾಷಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳು . . . ದೂರದ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು (ನಮ್ಮನು. ೨೩); ಜ್ಞಾತಿ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಈ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ನಾವು ಕೊಂದರೂ ಸರಿಯೆ (ಪಚಧಾ. ೭೭). ೨. ಒಂದೇ ಮೂಲವುಳ್ಳ ಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. 'ಜ್ಞಾತಿ ಕೋಶ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತಿಕಲಹ (ನಾ). ದಾಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಕಲಹ,-ಜಗಳ; ಒಳಜಗಳ: ಈ ಜ್ಞಾತಿಕಲಹ ನೀನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ್ದೂ ಅಲ್ಲ . . . ಅದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ದೈವವೇ ಕಾರಣ (ಪಚಧಾ. ೩೭೦). [ಜ್ಞಾತಿ + ಕಲಹ]

ಜ್ಞಾತಿಕೋಶ (ನಾ). ಸೋದರ ಭಾಷಾಪದಗಳ ಕೋಶ; ಒಂದೇ ಮೂಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಭಾಷೆಗಳ ನಿಘಂಟು: ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾ ಜ್ಞಾತಿಕೋಶ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹತ್ತರವಾದ ಮೈಲಿಗಲ್ಲು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨). [ಜ್ಞಾತಿ + ಕೋಶ]

ಜ್ಞಾತಿತ್ವ (ನಾ). ನಂಟತನ; ಬಂಧುತ್ವ; ರಕ್ತಸಂಬಂಧ: "ಜ್ಞಾತಿತ್ವಂ ತಾನಕ್ಕುಂ ಜ್ಞಾತೇಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತಿಬಹಿಷ್ಕೃತ (ನಾ). ಸಂಬಂಧಿಕರಿಂದ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಜ್ಞಾತಿಬಹಿಷ್ಕೃತಂ ವ್ಯಸನಿ ದೈವಪರಂ ದೀರ್ಘರೋಷಿ ಸತ್ಯೇತರನಸ್ಥಿರಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೦-೭). [ಜ್ಞಾತಿ + ಬಹಿಷ್ಕೃತ]

ಜ್ಞಾತಿವೈರ (ನಾ). ದಾಯಾದಿಗಳ ನಡುವಣ ವೈರ,-ದ್ವೇಷ; ದಾಯಾದ ಮತ್ಸರ: ಪ್ರದಯವಿದಾರಕವಾದ ಈ ಜ್ಞಾತಿವೈರವನ್ನು ತಾನು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸಹಿಸುವುದು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೭೨). [ಜ್ಞಾತಿ + ವೈರ]

ಜ್ಞಾತೃ (ಗು). ೧. ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು; ತಿಳಿಯುವವನು: ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನಾವ ಜ್ಞಾನವೊ (ಅವಚಂ. ೦೪೨-೬೫೨); ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದವರ ನಿಧಾನ ಜ್ಞಾತೃವಲ್ಲಾ ಪಾರ್ಥ ನೀನೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೭-೨೦); ಮೂಲಾಹಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರ್ದ ಜೀವಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞಾತೃವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩); ಜ್ಞಾನದೊಳಗಾ ಜ್ಞಾತೃವಾ ಜ್ಞಾನಮಂ ಜ್ಞೇಯಮಂ ಮಿಱಿ (ವೀಶ್ಯಪು. ೬-೬-೦೫). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತೃತ್ವ (ನಾ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ: ಆಯಱಿವೆ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೆನಿಸುವುದು (ಅಮೃತ. ೭-೦೪); ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಚೇತನತ್ವ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ, ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತೇಯ (ನಾ). = ಜ್ಞಾತಿತ್ವ: "ಜ್ಞಾತಿತ್ವಂ ತಾನಕ್ಕುಂ ಜ್ಞಾತೇಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವಿಕೆ; ಅರಿವು: ಜ್ಞಾನದಿನಿರ್ದು ನಿಟ್ಟಿಪೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೯); ಜ್ಞಾನಮೇ ತಿಳಿಸುಗುಮಘಸಂತಾನಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೨೬); ಈ ಬುದ್ಧಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ, ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೬೦); ಪೂಜ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಾರ್ಹವೆಂಬು ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಡಗಿದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೬೯). ೨. [ತತ್ವಶಾ] ಚೈತನ್ಯ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಮನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರ್ದ ಜೀವಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞಾನವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩); ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞಾನ ಪದಕ್ಕೆಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೦); ಜ್ಞಾನಶಬ್ದ ವಸ್ತುತಃ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವಾಚ್ಯ; ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನೆಂದೇ ಅರ್ಥ (ಭಾರದ. ೦೧೮). ೩. ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞಾನ; ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆ: ವಿಶ್ವರೂಪಗರ್ಭಿಣಿಯಪ್ಪ ದೇವಿ ನೀಂ ಬ್ರಹ್ಮಗರ್ಭಪ್ರಕೃತಿಯಂತೆಯುಂ . . . ಜ್ಞಾನಗರ್ಭ ಸನ್ಮತಿಯಂತೆಯುಂ . . . ಮಹತ್ವಮಂ ಪಡೆದೆ (ಜಗವಿ. ೨-೯೬); ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಆತ್ಮೋಪಾಸನೆ ಎಂಬ ಸ್ವಾತ್ಮಶರೀರಕ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನಾರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ (ಹಿಂದಸಾ.೦೭೪). ೫. ಎಚ್ಚರ; ತಿಳಿವು ಮೈಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನ ಇದೆಯೆ? (ರೂಢಿ). 'ಜ್ಞಾನತಪ್ಪು' ಪರಾ. [ಸಂ.

ಜ್ಞಾನಕಾಂಡ (ನಾ). ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಭಾಗ: ವೇದ ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದು (ಹಿಂದಸಾ. ೦೮೬); ಕಾಶ್ಯಪಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸತ್ಯಕಾಂಡ, ಕರ್ಮಕಾಂಡ, ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಗಳೆಂಬ ಆಗಮಭಾಗಗಳು ಮೂರಾಗಿದ್ದು 'ಕಾಂಡ'ಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೭೫). 'ಕರ್ಮಕಾಂಡ' ಪರಾ.

[ಜ್ಞಾನ + ಕಾಂಡ]

ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ಪರತತ್ವವನ್ನರಿತವನು: ಪರತತ್ವವನಱಿದೆನೆಂಬನ್ನಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿಯಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೮೮); ಸರ್ವಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿಕನು ತಾನೆಂಬಾತನೇ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿಯಪ್ಪಂ (ವಿವೇಕ. ೦೬). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿನ್]

ಜ್ಞಾನಗುರು (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಗುರು: ಜ್ಞಾನಗುರು ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಲಯ ಮೂಱನು ಕಳೆಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೪-೫೭೮); ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಯಾವನಿಂದ ಶಿವರೂಪಾನುಸಂದಾಯಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವು ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗುವುದೋ ಅವನು ಜ್ಞಾನಗುರು (ಭಾತತ್ವ. ೬೮೦).

[ಜ್ಞಾನ + ಗುರು$_2$]

ಜ್ಞಾನಚಕ್ಷು (ನಾ). = ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ. [ಜ್ಞಾನ + ಚಕ್ಷು]

ಜ್ಞಾನಚೂರ್ಣ(ನಾ).(ಆಲಂ) ನಶ್ಯ: ಮುದುಕ ಮಾವನವರು ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ 'ಜ್ಞಾನಚೂರ್ಣ' ವನ್ನು ಮೂಗಿಗೆ ಏರಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೇಳತೊಡಗಿದರು (ಅನಾಮಿ. ೫೯).

[ಜ್ಞಾನ + ಚೂರ್ಣ$_2$]

ಜ್ಞಾನತಂತು (ನಾ). ಮಿದುಳಿನಿಂದ ಶರೀರದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಮತ್ತು ಶರೀರದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಮಿದುಳಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಕಲ್ಪಿಸುವ ನರ: ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಹಕ ನಾಡಿಗಳು . . . ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಜ್ಞಾನತಂತುಗಳು ಇವೆ (ಭಾರದ. ೧೫೯); ಒಂದೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜ್ಞಾನತಂತುಗಳಿಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಕರ್ಣಾಟ. ೧೨). 'ಜ್ಞಾನವಾಹಿ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ತಂತು$_2$]

ಜ್ಞಾನತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರದಪ್ಪು; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು: ತಲೆಗೆ ಏಟು ಬಿದ್ದು ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[ಜ್ಞಾನ + ತಪ್ಪು$_1$]

ಜ್ಞಾನದಾಹ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವಿಕೆ; ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಅವನ ಬಹುಮುಖವಾದ ಜ್ಞಾನದಾಹವನ್ನೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೫೨೮); ಪ್ರಮಿತ್ಯೂಸಿನ ಜ್ಞಾನದಾಹ ಅಗ್ನಿಯ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಇದ್ಯಪ್ರ. LXVIII, ಪೀಠಿಕೆ). [ಜ್ಞಾನ + ದಾಹ$_2$]

ಜ್ಞಾನದಿಗಂತ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಕ್ಷಿತಿಜ,-ಮೇರೆ,-ಎಲ್ಲೆ: ಜ್ಞಾನದಿಗಂತದ ಗಡಿಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು . . . ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕರಿಸುವುದರ ಅಗತ್ಯ ಎಂದಿಗಿಂತ ಇಂದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ಸುವರ್ಣ. ೦೨).

[ಜ್ಞಾನ + ದಿಗಂತ]

ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಪಾಂಡಿತ್ಯ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೨. ಜ್ಞಾನಪೂರ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ; ಒಳಗಣ್ಣು: ಸಂತವಿಸುತಂ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯೊಳಂತು ನೋಡುತ ತತ್ ಪ್ರಕಾರವದೆಂತಹುದಿದೆಂದಱಿದು (ಐಸಪು. ೩೪-೨೦). [ಜ್ಞಾನ+ದೃಷ್ಟಿ]

ಜ್ಞಾನಧನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವೇ ಧನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಧನವನ್ನುಳ್ಳವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ಇರ್ದನದೊರ್ವಂ ತಪೋಧನಂ ಜ್ಞಾನಧನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೧). [ಜ್ಞಾನ + ಧನ]

ಜ್ಞಾನಪಂಥ (ನಾ).=ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ: ಭಾರತದ ಮಧ್ಯಯುಗದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪಂಥ, ಜ್ಞಾನಪಂಥ, ಶಕ್ತಿಪಂಥ, ಭಕ್ತಿಪಂಥ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪಂಥಗಳ ವಿಕಾಸವನ್ನು ನಾವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ (ಭಾರದ. ೩೦೩). [ಜ್ಞಾನ + ಪಂಥ$_2$ (<ಪಂತ$_3$)]

ಜ್ಞಾನಪಂಥಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದ ಅನುಯಾಯಿ: ಕಬೀರನ ನಂತರ ಜ್ಞಾನಪಂಥಿಗಳಾದ, ಸಂತಕವಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದಾದವರಲ್ಲಿ ನಾನಕ್, ದಾದು ಮುಖ್ಯರು (ಭಾರದ. ೪೫೯). [<ಜ್ಞಾನಪಂಥ]

ಜ್ಞಾನಪಾದ (ನಾ). [ಶೈವ] ಆಗಮದ ಕ್ರಿಯಾಪಾದ, ಚರ್ಯಾಪಾದ ಯೋಗಪಾದ, ಜ್ಞಾನಪಾದಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪಶು, ಪತಿ, ಪಾಶವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಬೋಧಿಸುವ ಭಾಗ: ಸಕಲಾಗಮಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾಪಾದ ಚರ್ಯಾಪಾದ ಯೋಗಪಾದ ಜ್ಞಾನಪಾದವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೭೨); ತ್ರಿಪದಾರ್ಥಗಳ (ತತ್ವತ್ರಯ) ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯ ಹೇಳುವುದೇ ಮೊದಲನೆಯ 'ಜ್ಞಾನಪಾದ'ವು (ಭಾರದ. ೭೩). [ಜ್ಞಾನ + ಪಾದ]

ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾರ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹರಡುವಿಕೆ: ಒಂದು ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾರಕ್ಕೂ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಪರಿಷ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಸಾಧಕವಾಗಿದೆ (ಪುಕ್ಕಾರ. ೦೦೦. ಪೀಠಿಕೆ). [ಜ್ಞಾನ + ಪ್ರಸಾರ]

ಜ್ಞಾನಬರು(ಕ್ರಿ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಬರು; ಬುದ್ಧಿ ಬರು: ಇಷ್ಟು ವಯಸ್ಸಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಬರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಮೂರ್ಛೆ ತಿಳಿ; ಎಚ್ಚರವಾಗು: ಬೆಳಗ್ಗೆ ಮೂರ್ಛೆ ಬಿದ್ದವನಿಗೆ ಈಗ ಜ್ಞಾನಬಂತು (ರೂಢಿ).

[ಜ್ಞಾನ + ಬರು$_1$ (<ಬರ್$_1$)]

ಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷು (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೇಡುವವನು; ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವವನು: ಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷುಗಳಾದ ವಾಚಕರು ತಮ್ಮ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸಿ ಪರಿಹಾರ ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೬೮). [ಜ್ಞಾನ + ಭಿಕ್ಷು]

ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದ ನಾಲ್ಕು ಭೂಮಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಾಗ್ಭೂಮಿಕೆ, ಮನೋಭೂಮಿಕೆ, ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆ ಮತ್ತು ಶಾಂತಾತ್ಮಭೂಮಿಕೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸಾಧನಗಳು (ಅಮೃತ. ೬-೭೦ ಟೀಕು). [ಜ್ಞಾನ + ಭೂಮಿಕೆ]

ಜ್ಞಾನಮದ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಮದ; ತಾನೇ 'ಜ್ಞಾನಿ'ಯೆಂಬ ಗರ್ವ: ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿ ಪುರುಷರು ಜ್ಞಾನಮದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೭೮). 'ಅಷ್ಟಮದ' ಪರಾ.

[ಜ್ಞಾನ + ಮದ$_1$]

ಜ್ಞಾನಮಯ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೊಡಿದುದು; ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳುದು: ಜೀವಾದಿ ಸಪ್ತತತ್ವದೊಳಾವಿಷ್ಕೃತ ನ[ವ]ಪದಾರ್ಥದೊಳ್ ಜ್ಞಾನಮಯಂ ಜೀವಂ ದರ್ಶನಮಯನದನೇವೇಟ್ಟುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೮). ೨. ಪಂಚಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶ (ನಾ). [ತತ್ವಶಾ] ಪಂಚಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕೆಲವರಾದಿ ಜ್ಞಾನಮಯ ಕೋಶವನೆ ಆತ್ಮನೆನುತ್ತ ಬಗೆವರು (ಗಗತಾ. ೦೮-೧೯). 'ಪಂಚಕೋಶ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನಮಯ + ಕೋಶ]

ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅರಿವಿನಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಮಾರ್ಗ: ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯ ಸ್ಪಷ್ಟಪಟ್ಟಿದೆ (ಭಾರದ. ೦೦೭). 'ಕರ್ಮಮಾರ್ಗ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಮಾರ್ಗ]

ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪವಿತ್ರವಾದ, ಅಭ್ಯಾಸ,-ಅಧ್ಯಯನ: ೨೫ ಸಂವತ್ಸರಗಳ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ (ಕಒಸಾ. XVI, ಪೀಠಿಕೆ); ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞದ ಪ್ರಭಾವ ಶಿಥಿಲವಾಗಿ . . . ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರಯೋಜನವೆ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾದಾಗ ಬುದ್ಧನ ಅವತಾರವಾಗಿ (ಪುಕ್ಕಾರ. ೦೦೫. ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಯೋಗ (ನಾ). [ತತ್ವಶಾ] ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅರಿವಿನಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ: ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಮಹತ್ವವಾದುದು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೦೫); ಜೀವಾತ್ಮ ಚಿಂತನವೆಂಬ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುವನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೫೭). 'ಕರ್ಮಯೋಗ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಯೋಗ]

ಜ್ಞಾನಯೋಗಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು,- ಆಚರಿಸುವವನು: ಇಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಿಗಳೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ರಾಜಯೋಗಿಗಳೆಂದೋ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಗಳೆಂದೋ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಅಮೃತ. ೦-೨ ಟೀಕು); ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಯಾದವನು ಕರ್ಮಯೋಗಿಯೂ ಆಗಬೇಕು (ಭಾರದ. ೦೦೫). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಯೋಗಿನ್]

ಜ್ಞಾನರ್ಧಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ,-ಹೆಚ್ಚಳ. 'ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಋದ್ಧಿ]

ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನ(ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ವಿಶ್ರುತ ವೀರಸೇನ ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯ ಪರ್ಯಂತಮಾಗಿರೆ ಬಂದೀ ಕಥೆ ಗುಣ್ಪುವೆತ್ತುದವರಂ ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನರೆಂದು (ಆದಿಪು. ೦-೩೫); ಆಚಾರಾಂಬುಧಿ ಪಾರಗರ್ ಜಿತಮದರ್ ಜ್ಞಾನರ್ಧಿ ಸಂಪನ್ನರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೦-೦೭); ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಗಣಾಧೀಶ್ವರರುಂ ಕ್ರಮಂ ಬಿಡದೆ ಮುನ್ನಂ ಪೇಟ್ದುದಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧-೩೮).

[ಜ್ಞಾನರ್ಧಿ + ಸಂಪನ್ನ]

ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ]ಮೂರುಬಗೆಯ ಅಲೌಕಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಅನುಭವ. P ಸಂಪಗೆ ಹೂವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ವಾಸನೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಅದು ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಸಂಪಗೆ ಹೂವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನ,-ಅನುಭವ: ಅಲೌಕಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ, ಯೋಗಜಲಕ್ಷಣ ಎಂದು ಸಂಬಂಧವು ಮೂರು ವಿಧ . . . ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಗಂಧಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆಯೆಂದು ಹೇಳುವರು ಹಾಗೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಸಂಬಂಧವೆಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೦೩೯).

[ಸಂ. ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣಿನ್]

ಜ್ಞಾನಲಾಲಸೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಬಯಕೆ; ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ; ಜ್ಞಾನದಾಹ: ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರೊಫೆಸರರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಲಾಲಸೆ ಹಾಗೂ ಸಹಾಯಬುದ್ಧಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ (ಸಮಜೀ. ೧೫, ಪೀಠಿಕೆ). [ಜ್ಞಾನ + ಲಾಲಸೆ]

ಜ್ಞಾನಲೇಪಿ (ನಾ). ಅರಿತವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ಕಾಯ ಜೀವದ ಸಂಚವನ ಱಿದಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನಲೇಪಿಯಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೬೯-೬೩೦).

[ಸಂ. ಜ್ಞಾನಲೇಪಿನ್]

ಜ್ಞಾನವಂತ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ಜ್ಞಾನವಂತಗೆ ವಿಧಿ ಕಾಡುವುದು ಸತ್ಯ (ಪುರಂದ. ೪-೫೭ ಪಲ್ಲವಿ). [ಜ್ಞಾನ + – ವಂತ]

ಜ್ಞಾನವಂತೆ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವಳು; ಬುದ್ಧಿವಂತೆ: ಜೋ ಜೋ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವಂತೆಯೇ (ಗಾದೆ). [ಜ್ಞಾನವಂತ + – ಎ$_2$]

ಜ್ಞಾನವರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಅರ್ಹಂತ; ಜಿನ: "ಶೌದ್ಧಂ ತ್ರಿಕಾಲವಿದ್ವೀತರಾಗಂ ಜ್ಞಾನವರ್ಧನಂ ಸರ್ವಜ್ಞನೆನೆ ಜಿನೇಂದ್ರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭-೨೩). [ಜ್ಞಾನ + ವರ್ಧನ]

ಜ್ಞಾನವಾಹಿ (ನಾ).=ಜ್ಞಾನತಂತು: ಜ್ಞಾನವಾಹಿಗಳು ಬಾಹ್ಯಬೋಧೆಯನ್ನು ಮೆದುಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುವು (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೪). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನವಾಹಿನ್]

ಜ್ಞಾನವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಬೈಬಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಕ್ಷ; ಅರಿವನ್ನು ನೀಡುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಮರ: ಜ್ಞಾನವೃಕ್ಷದ ಬಳಿಯೇ ವೆಂಟಣಿಸಿ ಕುಳಿತದರ ಫಲವ ಮೆಲಲಾರದೆ (ಗೊಲ್ಕೊಥಾ. ೦-೨೦). [ಜ್ಞಾನ + ವೃಕ್ಷ]

ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧ (ನಾ). ಅರಿವಿನಿಂದ ಹಿರಿಯನೆನಿಸುವವನು; ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹಿರಿಯನಾದವನು: ಅಂತು ವಯೋಬಾಲಕನುಂ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧನುಮಪ್ಪ ಜಗದ್ಗುರುಗೆ ಸುರಸಮುದಯಂ ಪರ್ಯಷ್ಟಿಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ(ಶಾಂತಿಪು.೦೦-೮೭); ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರು ವಿಪ್ರರಲಿ ಸನ್ಮಾನನೀಯರು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೮-೫೦); ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಂ ತಪೋವೃದ್ಧಂ ವಯೋವೃದ್ಧನೀ ನರೇಶ್ವರಂ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩೨-೦೦). [ಜ್ಞಾನ + ವೃದ್ಧ]

ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಜ್ಞಾನದ ಶಕ್ತಿ,–ಬಲ; ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯ ಮೂರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘ್ರಾಣ ಜಿಹ್ವೆ ನೇತ್ರ ತ್ವಕ್ಕು ಶ್ರೋತ್ರ ಚೈತನ್ಯವೆಂಬಾರಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾಂಗ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯೇ ಕಾರಣವು (ಉದ್ಯವಾ. ೦೩-೮); ಶಿವನಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ನೆಲಿಸಿರುವ ಚಿತ್ ಶಕ್ತಿಯು ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ, ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೮೫). [ಜ್ಞಾನ + ಶಕ್ತಿ]

ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಜ್ಞಾನರಹಿತ: ಅವಳಿನ್ನೂ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಳು (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದವನು: ಆ ದುವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದನು (ರೂಢಿ). [ಜ್ಞಾನ + ಶೂನ್ಯ]

ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಜ್ಞಾನ: ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಲೋಪಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆ (ತತ್ವಪ್ರ. ೨). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತಾ]

ಜ್ಞಾನಶೈವ (ನಾ). ಶೈವದ ಏಳು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆಚಾರಭೇದದಿಂದಲೂ ಅನುಭವಭೇದದಿಂದಲೂ ಶೈವದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಶೈವ . . . ಯೋಗಶೈವ, ಜ್ಞಾನಶೈವ, ವೀರಶೈವ ಎಂಬ ಏಳು ಭೇದಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೪೦). 'ಅನಾದಿಶೈವ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಶೈವ]

ಜ್ಞಾನಸಂಭವ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿ: ಇಂತೀ ಗುಣದಂತೆ ಹೊಱಗಣ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಒಳಗಣ ಜ್ಞಾನಸಂಭವ ಉಭಯದ ತತ್ತಿಲ್ಲ (ಮದೇವ. ೨೨೬-೨೭). [ಜ್ಞಾನ + ಸಂಭವ]

ಜ್ಞಾನಸತ್ರ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಬೋಧೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ಕ್ಷೇತ್ರ,–ಆಶ್ರಮ: ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹಳ್ಳಿಯವರಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜ್ಞಾನಸತ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೪); ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ ಬೆಳೆದು ರಂಜಿಸ ತೊಡಗಿತು, ದಿನ ದಿನ ಕಳೆದಂತೆ ಜ್ಞಾನಸತ್ರದ ರೂಪು ತಳೆದು (ಇಂಜಾಪ. ೫೩-೫೨). 'ಅನ್ನಸತ್ರ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಸತ್ರ]

ಜ್ಞಾನಸಾಧನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಮಾರ್ಗ: ಆ ಭೇದಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾತಾ, ಜ್ಞಾನ, ಜ್ಞಾನಸಾಧನ, ಜ್ಞೇಯ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೪). [ಜ್ಞಾನ + ಸಾಧನ]

ಜ್ಞಾನಸಾರಾಯ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನದ ಸಾರ. ೨. ಜ್ಞಾನವೇ ಸತ್ವವಾಗಿರುವವನು; ನಿಜತತ್ವವನ್ನರಿತವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ತನುಸಾರಾಯರ ಮನಸಾರಾಯರ ಜ್ಞಾನಸಾರಾಯರ ತೋಱಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೦೩). [ಜ್ಞಾನ + ಸಾರಾಯ]

ಜ್ಞಾನಸೂತ್ರ (ನಾ). ಜನಿವಾರ: ಜ್ಞಾನಸೂತ್ರವನುಳಿದು ಈಯಜ್ಞಾನಲಿಂಗವ ಧರಿಸಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೫೭-೩೩). [ಜ್ಞಾನ + ಸೂತ್ರ]

ಜ್ಞಾನಸ್ನಾನ (ನಾ). (ಕ್ರೈಸ್ತರ) ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾಡಿಸುವ ಸ್ನಾನ,–ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ; ದೀಕ್ಷಾಸ್ನಾನ: ನಿನಗೇನು ಜ್ಞಾನಸ್ನಾನವಾಗಿಲ್ಲವೆ (ಪುನರು. ೫೫೯). [ಜ್ಞಾನ + ಸ್ನಾನ]

ಜ್ಞಾನಹೀನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು; ಮೂರ್ಖ: ದಿವಸೇಂದ್ರಾಲಯದೊಳ್ ಬುಧಂ ನೆಲಸೆ . . . ಜ್ಞಾನಹೀನಂ (ಜಾತತಿ. ೦೭-೨೪). [ಜ್ಞಾನ + ಹೀನ]

ಜ್ಞಾನಾಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ದರ್ಶನ, ಜ್ಞಾನ, ಚಾರಿತ್ರ, ತಪ, ವೀರ್ಯ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ನಿರ್ಬಾಧವಾದ ಆಗಮವನ್ನೂ ಸ್ವಪರ ತತ್ವಗಳನ್ನೂ ಆತ್ಮಾನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು ಜ್ಞಾನಾಚಾರವು" (ಜೈನಧ. ೦೦೦). 'ಪಂಚಾಚಾರ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಆಚಾರ]

ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ: ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಗುರಿ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನದ ಧ್ಯಾನ (ಅರಿಕಾ. ೦೦). (ನಾ). ೨. ಜ್ಞಾನವನ್ನೊಳಗೊಂಡುದು; ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದು: ಐಕ್ಯ ಶರಣ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಇವುಗಳು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವು (ಶಿವಾಸೂ. ೪೦-೪೨). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಾಧ್ಯಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಕಾಣುವಿಕೆ,–ತೋರುವಿಕೆ: ಹಗ್ಗವು ದೋಷಸಹಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸರ್ಪವಾಗಿ ಆಗುವುದು, ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದು. ಆಗುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಧ್ಯಾಸವೆಂದೂ ಕಾಣುವುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಾಧ್ಯಾಸವೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೭). [ಜ್ಞಾನ + ಅಧ್ಯಾಸ]

ಜ್ಞಾನಾನ್ವೇಷಣ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹಂಡುಕುವುದು: ಜ್ಞಾನಾನ್ವೇಷಣ ಸಾಹಸವಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ (ಚುಕ್ಕಾರ. ೦೦೦ ಪೀಠಿಕೆ). [ಜ್ಞಾನ + ಅನ್ವೇಷಣ]

ಜ್ಞಾನಾರಾಧನೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಉಪಾಸನೆ: ಅಜ್ಞಾನಮಂ ಗೆಂಟುಮಾಡಿಸುಜ್ಞಾನಮನಾತ್ಮನೊಳುಂಟು ಮಾಡುವುದು ಜ್ಞಾನಾರಾಧನೆ (ಜೀವಸಂ. ೩-೮ ವ). [ಜ್ಞಾನ + ಆರಾಧನೆ]

ಜ್ಞಾನಾರೋಪ(ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ: ಜ್ಞಾನಾರೋಪ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಎಂದರೆ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಗ್ರಹಿಸುವ ಜ್ಞಾನ (ಭಾತತ್ವ. ೫೭೮). [ಜ್ಞಾನ + ಆರೋಪ]

ಜ್ಞಾನಾರ್ಪಣ (ನಾ). [ವೀಶೈ]ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಮುಖವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು: ಸರ್ವತ್ರ ಆಚಾರಾದಿ ಷಡ್ವಿಧ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಲಿಂಗಮುಖಗಳಿಂದ ಗಂಧಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನಿಚ್ಛಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಣ ಮಾಡುವುದೇ ಜ್ಞಾನಾರ್ಪಣವು (ಶಿವಾಸೂ. ೦೦೪-೪೫). [ಜ್ಞಾನ + ಅರ್ಪಣ]

ಜ್ಞಾನಾವರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಕರ್ಮ: ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನ ವಿರತಿ ಪ್ರಮಾದ ಕಷಾಯ ಯೋಗೋಪಾರ್ಜಿತ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿ ಕರ್ಮಂಗಳ್ ಸಂಸಾರ ಕಾರಣಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೦-೬೦ ಪ); ಚರಮದೊಳಯ್ದುಂ ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಮಂ ನಾಲ್ಕು ದರ್ಶನಾವರಣ ಮುಮಂ ಪರಮೇಶ್ವರನೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ಪರಿಹರಿಸಿದನಯ್ದುಮಂತ ರಾಯಂಗಳುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೯೦); ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಂ ದರ್ಶನಾ ವರಣಮುಂ ವೇದನೀಯಮುಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೧). [ಜ್ಞಾನ + ಆವರಣ]

ಜ್ಞಾನಾವರಣಪಂಚಕ (ನಾ).[ಜೈನ] ಮತಿಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಾ ವರಣ, ಅವಧಿಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಮನಃಪರ್ಯಾಯಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಕರ್ಮಗಳು : ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಪಂಚಕಮಂ ದರ್ಶನಾವರಣ ಚತುಷ್ಕಮಂ ಅಂತರಾಯ ಪಂಚಕಮಂ ಸಪ್ರಪಂಚಂ ಘಾತಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೦ ಪ).

[ಜ್ಞಾನಾವರಣ + ಪಂಚಕ]

ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮರೆಮಾಡುವ ಕರ್ಮ: ಕರ್ಮಭೇದಮುಂ . . . ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ ಭೇದದಿಂದೆಂಟು ತೆಱನಕ್ಕುಂ ಅವಾವುವೆನೆ ಜ್ಞಾನಾ ವರಣೀಯಂ . . . ನಾಮ ಗೋತ್ರಮಂತರಾಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೦ ಪ); ೀವನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸುವ ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಾ ವರಣೀಯವು (ಜೈನಧ. ೩). 'ಅಷ್ಟಕರ್ಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿದವನು; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ಜ್ಞಾನಿಗಳೊಳ್ ಯೋಗಿಗಳ ಜ್ಞಾನಿಗಳೊಳ್ ಗೋಪರಧಿಕರ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೨೦). ೨. ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನ ವುಳ್ಳವನು; ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು: ಸದ್ಗುರು ಮುಖದಿ ತತ್ತ್ವಮಸಿಯನೆ ತಿಳಿದು ಸತ್ಯವಿಂತೆಂದು ಅಱಿದಿಪ್ಪ ಜ್ಞಾನಿ ತಾ ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೫೦); ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವು ಪ್ರಭುವಿ ನಂತೆ, ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ . . . ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಶೂನ್ಯಕು. ೦೩೮). ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಭಕ್ತರಲ್ಲಿರುವೆನು, ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿರುವೆನು ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಚನಗಳಿರುವುವು (ವಚರ. ೦೫). ೩. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ; ಜೋಯಿಸ: "ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಂ ಜ್ಞಾನಿ . . . ಉತ್ತಮ ಜ್ಯೋತಿಷನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೬). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಿನ್]

ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರಿಯ; ಗ್ರಹಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಿಯ (ಕಿವಿ, ಚರ್ಮ, ಕಣ್ಣು, ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಮೂಗು) : ಆ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ಪ್ರತ್ಯಂಗವೆನಿಸಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ. ಕ. ೧೪೬-೩೪೦); ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದಲ್ಲೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಅರಿಯುವಂಥ . . . ಈ ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಗಳನ್ನು ದೃಕ್ಕುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಅಮೃತ. ೩-೨೭ ಟೀಕು). ೨. ಮನಸ್ಸು; ಬುದ್ಧಿ : ಜ್ಞಾನವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರಿಯ ವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ತತ್ವಶು. ೭). 'ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಜ್ಞಾನೋದಯ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಉದಯಂ; ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವಿಕೆ; ಅರಿವು ಮೂಡುವಿಕೆ : ಜ್ಞಾನೋದಯದಿಂದ . . . ಎಯ್ದಿದಳಾ ನಂದದೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಮಂ (ದಿವ್ಯಜ. ೭-೬೨). [ಜ್ಞಾನ + ಉದಯ]

ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಷೋಡಶ ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲೊಂದು: ನಯ ಪ್ರಮಾಣ ನಿಕ್ಷೇಪ ಲಕ್ಷಿತ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನ ಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪ ಜ್ಞಾನೋ ಪಯೋಗಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೨೨ ಪ). [ಜ್ಞಾನ + ಉಪಯೋಗ]

ಜ್ಞಾನೋಪಲಬ್ಧಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಮಾನವೇತಿಹಾಸ ಎಂದರೆ, ಮಾನವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಉದ್ಗಮ ಹಾಗೂ ವಿಕಾಸದ ಇತಿಹಾಸ: ಮಾನವನ ಜ್ಞಾನೋಪಲಬ್ಧಿಯ ಇತಿಹಾಸ (ಕರ್ಣಾಟ. ೧೧). [ಜ್ಞಾನ + ಉಪಲಬ್ಧಿ]

ಜ್ಞಾಪಕ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಸ್ತು. ೨. ಬೋಧಿಸು ವವನು; ಗುರು; ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. ೩. ನೆನಪು; ಸ್ಮರಣೆ: ಆ ಸಮಗ್ರತೆ ಯಲ್ಲಿ ರಸಜೀವನ, ಪ್ರೇರಕಶಕ್ತಿ, ಪ್ರತಿಭೆ . . . ಜ್ಞಾಪಕ ಇತ್ಯಾದಿಯೆಲ್ಲ ಸೇರಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೮೦). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ; ಹೇತ್ವಲಂಕಾರದ ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ, ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಫಲಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಕಾರಣ ವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವ ಅಲಂಕಾರ : ಕಾರಣಮಾಗಿರ್ಪುದಳಂಕಾರಂ ಹೇತೂಕ್ತಿಯೆಂಬುದದು ತಾಂ ನಾನಾಕಾರಂ ಜ್ಞಾಪಕಸದಳಂಕಾರ ಸುಮಾರ್ಗ ಪ್ರಯೋಗಮಿಾ ತೆಱನದಱಾ. ಲಕ್ಷ್ಯಂಗಳ್: ಇಂದುಕಿರಣಂ ಗಳಿಂದಂ ಚುದನರಸದಿಂದೆ ಮಾಗಿಯಾ ನೀರಿಂದಂ ನಂದದು ಪರಿತಾಪಾ ನಳನಿಂದಱಿದೆಂ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯ ಕಾಮಜ್ವರಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೬೩).

ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಡು=ಜ್ಞಾಪಿಸು: ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ನವ ಕುಮಾರನ ಬಳಿಗೆ ವಿದೇಶದ ಬೀಬಿಯು ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಟ್ಟಳೆಂದು ಸಮಾಚಾರವು ಬಂದಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೪೮). ಜ್ಞಾಪಕ ಮಾಡು=ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಡು: ನಾಳೆ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನನಗೆ ಜ್ಞಾಪಕಮಾಡಿಬಿಡು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪಕಪತ್ರ (ನಾ). "(ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರಲು ಸಹಾಯಕವಾದ) ನೆನಪಿನ ಟಪ್ಪಣಿ" (Memo. ಇಂಕನಿ.). [ಜ್ಞಾಪಕ + ಪತ್ರ]

ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ನೆನಪಿನ ಶಕ್ತಿ; ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ : ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೨೦).

[ಜ್ಞಾಪಕ + ಶಕ್ತಿ]

ಜ್ಞಾಪಕಹೇತು (ನಾ). [ತತ್ವಶಾ] ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಲು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಹೊಗೆ ಕಂಡರೆ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ, ವಾಸನೆ ಗೋಚರವಾದರೆ ಪೊದೆಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪವಿದೆ ಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕಹೇತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೩). [ಜ್ಞಾಪಕ + ಹೇತು]

ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥ (ಗು). ನೆನಪಿಗಾಗಿರುವ ; ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾದ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪನ (ನಾ). ೧. ನೆನಪು ಮಾಡುವುದು. ೨. ಬೋಧನೆ. 'ಜ್ಞಾಪಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪಿತ (ಗು). = ಜ್ಞಪಿತ : "ಜ್ಞಪ್ತಂ ತಾಂ ಜ್ಞಾಪಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಮರಿಸು ; ನೆನಪುಮಾಡು.

ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಸೂರಪ್ಪನ ಈ ದಿನದ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಜೆಂಗಾಳ್ಯ. ೪೩).

[ಜ್ಞಾಪನ + – ಇಸು$_3$]

ಜ್ಞಾಯಕ (ನಾ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನು ; ಜ್ಞಾತೃ : ಜ್ಞಾಯಕ ನಾಗಖಿಳಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಪರಕೀಯಮುಂ ಸ್ವಕೀಯಮುಮಿಲ್ಲೆಂ ಬೀಯಱಿವಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೫-೦೪೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಯಕಶರೀರ (ನಾ). [ಜೈನ] ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಯ ಶರೀರ; ಸರ್ವಜ್ಞನದೇಹ : ಭಾವಿ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಭೇದದಿಂ . . . ಸಕಲ ತ್ರಿಕಾಲ ಗೋಚರಮಪ್ಪ ಅಱಿವನ ದೇಹಂ ಜ್ಞಾಯಕಶರೀರಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯).

[ಜ್ಞಾಯಕ + ಶರೀರ]

ಜ್ಞೇಯ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ; ಅರಿಯಬೇಕಾದ (ನಾ). ೨. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯ,–ವಸ್ತು : ಜ್ಞಾನಂ

ಜ್ಞೇಯ ಪ್ರಮಾಣಂ ವಸರಿಗೆ (ಪಂಡಿತಾ. ೦-೨); ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನಾವ ಜ್ಞಾನವೋ (ಅಪರೋ. ೦೪೨-೬೩); ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಕಕೈತನಂ . . . ಚಿಂತಿಸಿದಂ (ಪಂಚಾ. ೨-೪೭). ಪಿ. ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಗಳೆಂಬ ಮೂಱೞೇ ತ್ರಿವಿಟಿಯಾಗಿರ್ದವದಱೊಳು . . . ಭೂತಾದಿ ವಿಷಯಾವಚ್ಛಿನ್ನಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞೇಯವೆನಿಸುವನು (ವಿವೇಕ. ೭೩); ಸೋಽಪಾಧಿಕ ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪಾಸ್ಯವು. ನಿರುಪಾಧಿಕ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜ್ಞೇಯ (ಬ್ರಹ್ಮಶಾ. ೦೪೭ ಆಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞೇಯಾನಂದ (ನಾ). ಅರಿವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ; ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ : ಜ್ಞಾನದ ಸಾರಮೇ ತರಿರೂಪಿ ಜ್ಞೇಯಾನಂದ . . . ಹರಿರೂಪಿ (ಗಗಾಶಾ. ೦೭-೩೩).

[ಜ್ಞೇಯ + ಆನಂದ]

ಜ್ಞಾ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ; ನಾರಿ : "ಸಿಂಜಿನಿ ಜೀವೆ ಮೌರ್ವಿ ಗುಣಮೆಂಬಿನಿತುಂ ಜ್ಞಾ ನಾಮಂ" (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೩-೦೭). 'ಜ್ಯಾರವ' ಪರಾ. ೨. ಧರೆ; ಭೂಮಿ : "ಜ್ಞಾ ಜಗತಿಯುರ್ವಿ . . . ಸರ್ವಂ ಸಹಾಪ್ಯೆಯಿಸೆ ನೆಲಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೮-೦) : ವಹ್ನಿಗರ್ಭಾರಣಿ ಯಂತೆಯುಂ ಮಣಿಗರ್ಭಜ್ಞಾಯಂತೆಯುಂ . . . ಮಹತ್ವಮಂ ಪಡೆದೆಯಂದು ಸ್ತುತಿಗೈದು (ಆಗಪಿ. ೫-೧೬ ಬ). ೩. ಮಾತೆ; ತಾಯಿ; ಜ್ಯಾಗೆ, ಮಾಗೆ, ಬಿರಿಗೆ, ಮಾವಿದ್ (ಕಣ್ಣಾ. ೫ ಪ್ರಯೋ). ೪. [ರೇಖಾಗ] "ವೃತ್ತ ರೇಖಾಭಾಗದ ಎರಡು ತುದಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಸರಳರೇಖೆ" (Chord. ಇಂಗ್ಲಿ.). ೫. "ಚಾಪದ ಒಂದು ಕೊನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕೊನೆಯ ಪ್ರಿಜ್ಞಕ್ಕೆ ಲಂಬವಾಗಿ ಎಳೆದ ರೇಖೆ" (Sine of arc. ಇಂಗ್ಲಿ.); "ಆ ಲಂಬರೇಖೆಗೂ ತ್ರಿಜ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ಪ್ರಮಾಣ" (Sine of angle. ಇಂಗ್ಲಿ.);ಯವರು 'ಜ್ಯಾ' ವನ್ನು 'ವ್ಯಾಸ' ದಿಂದ ಭಾಗಿಸಿಕ್ಕಿದ್ದರು (ಕಿಬ್ರಹ್ಮ. ೯೦). 'ಜ್ಯಾವಿತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಘಾತ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಿಂದಾದ ಪೆಟ್ಟು; ಬಿಲ್ಲಿನ ಹುರಿಯ ಹೊಡೆತ : ಪೊಣ್ಮಿತ್ತುವೇಂದ್ರನ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರನ ದಿವ್ಯಚಾಪ ವಿಪುಲ ಜ್ಞಾಘಾತ ಘೋರನ್ವನಂ (ಪಂಡಿತಾ. ೦೪-೦೩೦); ಚಿನ್ನದ ಕಂಬಗಳಂತೆ ಸುಂದರಗಳೂ ಜ್ಞಾಘಾತದಿಂದ ಕಠಿಣಗಳೂ ಆದ ಅವನ ತೋಳುಗಳನ್ನು . . . ತಟ್ಟುತ್ತ (ಪಕಥಾ. ೦೨೬). [ಜ್ಞಾ + ಘಾತ]

ಜ್ಞಾಘಾತವಾರಣ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಿಂದಂಟಾಗುವ ಪೆಟ್ಟುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಎಡದ ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿ. 'ಗೋಧ್ಗ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾಘಾತ + ವಾರಣ]

ಜ್ಞಾನಾದ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಿಂದಾಗುವ ಧ್ವನಿ; ಠೇಂಕಾರ : ಆ ನರಂ ಕೋದಮಂ ತಾಳ್ದು ನಿಜಜಾನಪಮಂ ಜ್ಞಾನಾದಮಂ ಮಾಡೆ (ಶ್ರೀಪಾಶ್ವ. ೨೨-೮೭); ಜ್ಞಾನಾದಮಾತ್ರದಿಂದವನೇನೆಂದು ವಿಳ್ಸಿವ್ವಲಂ ಪರಿಹರಿಸುಂ (ಪಾಶ್ವಂತ. ೩೦-೩೪). [ಜ್ಞಾ + ನಾದ]

ಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ೧. ವಂಶಪ್ಪ; ವಾರ್ಧಕ್ಯ. ೨. ಕ್ಲೀಣತೆ; ಶೈಥಿಲ್ಯ; ದುರ್ಬಲತೆ; ಅಶಕ್ತ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪ್ರತಿಪಾಳನ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಂ ರಕ್ಷಿಸೆ: ಜ್ಞಾಪ್ರತಿಪಾಳನಮಂ ಧರ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೆದಿವಮಾಡಿದಂ ಸುಕರತೆಯಿಂದಾ ಪೃಥು (ಕಂದ್ಯಪು. ೫-೬೩).

[ಜ್ಞಾ + ಪ್ರತಿಪಾಳನ (= ಪ್ರತಿಪಾಲನ)]

ಜ್ಞಾಬೀತೆ 'ಜಾಬಿತಾ' ನೋ.

ಜ್ಞಾಬುಲು (ನಾ). = ಜೂಬುಲು (?) : ಭೂಪಾಳಕಜಾಳಕಪ್ರತತಿಗೆ ಪೆರ್ಮ್ಮಾದಿ ಜ್ಞಾಬಾದನೋ (ಇಂ. ೦೯೪, ಕೆಂಗಾಪುರ. ೫೭೭-೦೫ : ?). [?]

ಜ್ಞಾಮಂಡಲ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ : ನಿಸ್ಪವೊಲೀ ಜ್ಞಾಮಂಡಲದೊಳಧಿಕ ಸಾಹಸಿಯಾವಂ (ಪ್ರಸವಿ. ೦೦-೫೫). [ಜ್ಞಾ + ಮಂಡಲ]

ಜ್ಞಾಮಿತಿ (ನಾ). ರೇಖೆ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ಘನಾಕೃತಿ ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಗಳಂಬಂಧಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವ ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ : ರೇಖಾಗಣಿತ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾದ ಕೊಂಚ ಜ್ಞಾಮಿತಿ ಯನ್ನೂ ಅರಿತುಕೊಂಡುದಾಯಿತು (ಪಂಚಾಸ್ತ. ೨೬) : ಜ್ಞಾಮಿತಿ ತಿಳಿದವ ನಿದ್ದವಂಗೆ ಪ್ಲೇಟೋವಿನ ಆಶ್ರಮದೊಳಿಳ್ಕೆ ಕಾಲಿಡಲೂ ಸಹ ಅವಕಾಶ ವಿರಲಿಲ್ಲವಂತೆ (ಶಿಲ್ಪಾ. ೦೩) :ಜ್ಞಾಮಿತಿಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನನು ನಸ್ಸ ಬಾಗಿಲಿನೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾಗದು (ಗಣಕ. ೩೭).

[ಜ್ಞಾ + ಮಿತಿ./ಗ್ರೀ. Geometry]

ಜ್ಞಾಯ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ. ೨. ಅಣ್ಣ : "ಅಗ್ರಜಂ ಜ್ಞಾಯನಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠನೆನಲಣ್ಣನೆನಿಕ್ಕ" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೦೦); ಜ್ಞಾಯನ ರಾಜ್ಯಮನಯ್ಯ ಕನಿಯನನವೇಕ್ಷಿಸುವುದುಚಿತಮಲ್ತು (ಪಂಂಪಾ. ೬-೦೩೬). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾದವನು ; ಉತ್ತಮನು : ಜ್ಞಾಯಂ ಗಿಸೆ ನೀನೆ ವಲಮಾದೆಯುಂ ನೀನಲ್ಲದನ್ಯವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಂ ಹೇಯಂ (ಪುಪ್ಪಕ. ೦೦-೦೩೬); ವೃಕ್ಷಾಕಾಯಂ ದುಷ್ಕೃತಮೇಯಂ ಸಕಲಖಗತುಲಜ್ಞಾಯನಾ ವೈನತೆಯಂ (ಆಗಪಿ. ೦೦-೯೦). [ಸಂ. ಜ್ಞಾಯಸ್]

ಜ್ಞಾಯಾಂಸ (ನಾ). ಹಿರಿಯ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ : ಜ್ಞಾಯಾಂಸ, ಕನೀಯಾಂಸ (ಕಬಡ. ೮೬ ಪ್ರಯೋ); ಜ್ಞಾಯಂ, ಜ್ಞಾಯಸ್ಸು, ಜ್ಞಾಯಾಂಸಂ (ಕಣ್ಣಾ. ೦೩೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಜ್ಞಾಯಾಂಸ್]

ಜ್ಞಾರವ (ನಾ). ೧. = ಜ್ಞಾನಾದ : ಪೆಣ್ಣಂಬಯಂ ಗಾವರಂಬೊರೆದು ಪೊಣ್ಮಿಕರ್ದ ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರಚಾಪಲತಾ ಜ್ಞಾರವದಂತೆ (ಆದಿಪು. ೬೩). ೨. ಭೂಮಿಯಂತೆ ಧ್ವನಿ. ೧. ೨: ಅಟ್ಟುಙ್ ಭುಜಂಗರ್ ಬೆರ್ಚ್ದ ದೇವರ್ ಭಯಂಗೊಳೆ ಮರ್ತ್ಯರ್ ಪ್ರತಿಜಾತ ನಾಗಗೃಹ ನಾಕಜ್ಞಾರವಂ ಜ್ಞಾರವಂ (ಆಗಪಿ. ೭-೭೭). [ಜ್ಞಾ + ರವ]

ಜ್ಞಾರವಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರವಮಾಡಂ : ವಿದಯನೆಳೆದು ಗಾಂಡೀವದೊಳ್ ತೊಟ್ಟು ರೌದ್ರೋತ್ಕರ ವ್ಯತ್ಕರ ಜ್ಯಾರವಗೆಯ್ದುಡಿ ಪಿದಿದು . . . ಮಾಣದೆಚ್ಚಂ (ಪಂಪಾ. ೪-೪೮). [ಜ್ಞಾರವ + ಕೆಯ್]

ಜ್ಞಾರಾವ (ನಾ). = ಜ್ಞಾರವ : ತೀವಿದುದು ಗಗನಮಂ ವಜ್ರಾವರ್ತ ಧನುರ್ಲತಾ ಘನ ಜ್ಞಾರಾವಂ (ಪಂಡಿತಾ. ೦೪-೦೪೦). [ಜ್ಞಾ + ರಾವ]

ಜ್ಞೂ (ನಾ). ಇಸ್ರೇಲ್ ದೇಶದವನು : ಹೀಬ್ರೂ ಬುದಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ; ಯೆಹೂದ್ಯ ; ಯೆಹೂದಿ. [←ಗ್ರೀ. Jew]

ಜ್ಞೂರಿ (ನಾ). ನ್ಯಾಯ್ಯಾಧಿಕರಿ: ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಪುಕೊಡಲಂ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪಂಚಾಯತಿದಾರ್ : ಚಿಕ್ಕಿಯ ತಂದೆ ಸನ್ನನ್ನು ಇಲಿ, ಸಚಿವಿಸಿಕೊಡು ಒಯ್ದು ಜ್ಞೂರಿ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ (ಕೃಚಿತ. ೪೭-೭೬) ; ಈ ವಿಷಯವೂ ಜ್ಞೂರಿಗಳಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತೆಂದು ಗೊತ್ತಾ ದಾಗ . . . ಪರಿಣಾಮವೇನಾಗಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಗಂ (ಕ್ರಸಾಮ. ೯೭). [←ಇಂ. Jury]

ಜ್ಞೇಷ್ಠ (ಗ್ರಂ). ೧. ಹಿರಿಯ; ದೊಡ್ಡ : ಜ್ಞೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನನ್ನೇ ಹಿಟ್ಟು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಇಪ್ರಸ್ತ. ೪೦೩). (ನಾ). ೨. ಅಣ್ಣ; ಅಗ್ರಜ : "ಅಗ್ರಜಂ ಜ್ಞೇಷ್ಠಂ ಜ್ಞಾಯನೆನ್ಪುಂ" (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩೩-೦೧). ೩. ಹಿರಿಯವನು: ದೊಡ್ಡ ವಗ: ಕಳುಹು ರಕ್ಷಣಗೆನ್ನೊಡನೆ ನಿನ್ನಾ ಜ್ಞೇಷ್ಠನಂ (ಶ್ರೀಧಾಮಾ. ೨೮-೦೦). ೪. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ವರ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳ ಹೆಸರು: ಆ ಮಾಸದೆ ಚೈತ್ರ ವೈಶಾಖ. ಜ್ಯೇಷ್ಠ . . . ಪಾಲ್ಗುನ ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿಚಿಗ. ೩೨೦). ೫. ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು: ಭರತನ ಮತದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಮಂಟಪ ಅಥವಾ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಗೃಹವು ಜ್ಯೇಷ್ಠ. ಮಧ್ಯಮ, ಕನಿಷ್ಠ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧ (ಸಂಗೀಪ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯವಳು ; ದೊಡ್ಡವಳು : ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿಂತ ನೀನೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೯೩). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠಳು ; ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು: ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಕನಿಷ್ಠೆಯರೆಂಬ ದ್ವಿವಿಧ ಗುಣ ವಿಶೇಷ ವನಿತೆಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೮). ೩. ದುರದೃಷ್ಟದ ಅಧಿದೇವತೆ ; ದರಿದ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಅಲಕ್ಷ್ಮೀಃ, ನಿರೃತಿಃ—ಈ ೨ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೫-೮೭) ; ತಾನೆಯ್ದಿ ವಿಷ್ಣುವಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ತನಗಿರಲೆಡೆಯನೆರೆಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೦-೩೬). ೪. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯದು : ಅನೂರಾಧೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ . . . ರೇವತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತಾರೆಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ನೂಱಿಂಟಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೮). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಹಲ್ಲಿ. [ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ]

ಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕು ; ಕಾಂತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು ; ಪ್ರಕಾಶ: "ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶಾಲ ಕಾಂತಿದ್ಯೋತಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಹೇತಿ ಶಿಖೆಯರ್ಚಿ ಪ್ರಭಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೮); ನೃಪತಿಯಾ ಭಾಮಮಹಿಮಾ ಜ್ಯೋತಿ ಸಂಚರಿಸಿದುದು ಮಿಂಚಿ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯರೆರ್ದೆಗಳೊಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೧೩). ೨. ದೀವಿಗೆ; ದೀಪ : "ದೀವಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ದೀಪ್ತಿ ಗೃಹಭಾನುವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೧೮) ; ಬೆಳಗುವ ಜ್ಯೋತಿಯ ತಿರುಳಿನಂತೆ ಹೊಳೆವ ಕಂಗಳ . . . ಶಿವಯೋಗಿಯ ಕಂಡೆ (ಅವಚಂ. ೨೩೨-೧೦೫೦) ; ತಮಂಧ ಘನ ಜ್ಯೋತಿ ಕಿಱಿದೆನ್ನ ಬಹುದೆ (ಬಸವ. ೭೫) ; ಜಾತಿಹೀನನ ಮನೆಯ ಜ್ಯೋತಿ ತಾ ಹೀನವೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭೬). ೩. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ : "ಜ್ಯೋತಿ ವಾಯುಸಖಂ ಬೃಹದ್ಭಾನು . . . ವೈಶ್ವಾನರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೪-೭). ೪. ಬೆಳಕಿನ ಅಂಶ ; ಕಿರಣ. ೫. ನಕ್ಷತ್ರ ; ಉಡು : "ರಿಕ್ಷಮುಡು ತಾರೆ ತಾರಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಂ ಜ್ಯೋತಿ ತಾರಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪-೭೮). ೬. ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ: "ನುತನೇತ್ರಮಂ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದೆಂಬುದು (ಮಂಗರಾ. ೦೪೦-೧೩). ೭. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. ೮. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. ೯. [ತತ್ವಶಾ] ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ವೇದಋಷಿಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿ ಮತ್ತು ಸತ್ಯ ಎರಡೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ (ಸೌಂದಸ. ೯೯). "ಅನಲಂ ನಕ್ಷತ್ರ ನೇತ್ರಾಂಶುಸದ್ಭಾವಂ ಜ್ಯೋತಿಸಮಾಖ್ಯ" (ನಾನಾರ. ೬೯).

[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಜ್ಯೋತಿಃಪಟಲ (ನಾ). "ಸೌರವ್ಯೂಹದಿಂದಾಚೆಗಿರುವ ದೂರ ನಕ್ಷತ್ರ ಪುಂಜಗಳಿಂದಾಗಲೀ, ಅನಿಲದ್ರವ್ಯ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರದ್ರವ್ಯದಿಂದಾಗಲೀ ಆದ ಆಕಾಶದ ಕಾಂತಿ ಪ್ರದೇಶ" (Nebula. ಇಂಕನಿ.).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಪಟಲ)]

ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾಶ,—ಹೊಳಪು: ಆಭರಣ ಪ್ರಭಾ ಪರಿಭೂತ ಪ್ರಭೂತ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೦೦೫ ವ).

[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭಾ (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಪ್ರಭಾ)]

ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪುರುಷ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು . . . ಬೆಳಗಿನೊಳಗಣ ಮಹಾಬೆಳಗಿನ ಬೆಳಗು (ಬಸವ. ೯೫೫). [ಜ್ಯೋತಿ + ಪುರುಷ]

ಜ್ಯೋತಿರಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಶ ವಿಧ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೆಳಕನ್ನು ನೀಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಸೊಗಯಿಸುವುವು ದೀಪಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿರಂಗ ಕಲ್ಪಕುಜಂಗಳು (ಆದಿಪು. ೫-೪೦) ; ಜ್ಯೋತಿರಂಗಮೆಂಬುದು . . . ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರ ಕಿರಣಪ್ರವೇಶಂಗಳ್ಗೆಡೆಗುಡದಿರ್ಪ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಶೇಷಂಗಳು ಮನುಳ್ಳುದು (ಚಾವುಂಪು. ೮) ; ವಸನಾಂಗಾತೋದ್ಯಾಂಗ ಪ್ರಸವಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿರಂಗ ದೀಪಾಂಗಾನ್ನಾಂಗಸುರಾಂಗ ಭಾಜನಾಂಗಾವಸಥಾಂಗ ವಿಭೂಷಣಾಂಗ ದಶಕಲ್ಪಕುಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೪).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಅಂಗ)]

ಜ್ಯೋತಿರಥ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪುಂಜ; ಏಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು ; ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲ: "ಧ್ರುವನಕ್ಷತ್ರವಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ: ಲಘುಸಪ್ತರ್ಷಿ (ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ); ಜ್ಯೋತಿರಥ" (Cynosure. ಇಂಕನಿ.).

[ಜ್ಯೋತಿ + ರಥ]

ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣ (ನಾ). ಮಿಣುಕುಹುಳು ; ಮಿಂಚುಹುಳು : "ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣಂ ಖದ್ಯೋತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೪-೨೪) ; ದಿನಪತಿಯ ಬೆಳಪನಭೋಂಗಣಮಂ ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣಂ ಬೆಳಗುಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೮-೧೦).

[ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಣ (ನಾ). ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಹೊಳೆವ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಣದವೊಲು ತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಗುಣರಹಿತನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವಿದೆಂದನು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೪-೧೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಗಣ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷಜ್ಞಾನ ; ಜೋಯಿಸನ ವಿದ್ಯೆ : ಸಹದೇವಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಞಾನದೊಳತಿ ಪರಿಣತನಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೬ ವ). ಈ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಪ್ಪೊಡೆಮ್ಮನ್ನರಪ್ಪ ಋಷಿರೂಪರ್ಗಲ್ಲದೆ ಕಲಲುಂ ಕಲಿಸಲುಂ ಬಾರದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೮ ವ).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಜ್ಞಾನ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಧರ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು ; ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ: ಈ ಮೂವರು ಮಹಾನುಭಾವರು ಶರಣಮಾರ್ಗದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಧರರಾಗಿ . . . ಮಾನವ್ಯದ ಮಹಾಸಿದ್ಧಿಯ ಪ್ರತೀಕರಾಗಿ ಬಾಳಿ ಬೆಳಗಿದರು (ಶರಣ. ೫೫೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾಶಕಾಯಗಳ ಮಂಡಲ: ಶೀತೋಷ್ಣ ಭಾವರಹಿತ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲವನಂತಕೋಟಿ ದಿನೇಶ ದ್ಯೋತಾಭಮಿರ್ದುದು (ಜಗವಿ.೦-೪೭).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮಂಡಲ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಮೂಲ್ಯ ರತ್ನ : ತನ್ನಂ ಸ್ಪರ್ಶಗೊಂಡವರ್ಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಂತೆ ಚಿರಕಾಲಂ ಬೆಳಗಲುಳ್ಳ ಕಾಂತಿಪ್ರದಮಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಣಿ (ವಿವೇಕ ೨೦೦).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮಣಿ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ (ನಾ). ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾದುದು : ನಿಗಮಕ್ಕತೀತ . . . ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ ತಾನೇ ಲೀಲೆಗೆ ಮೂಲವಾದ (ಅವಚಂ. ೦೯೬-೮೯೦) ; ಅದು ರಸಮಯ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ. ಪರಮಸತ್ಯದ ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವೇ ಇದು (ಸೌಂದಸ. ೦೦೦) ; ಮುಖಮಂಡಲವು . . . ಜೋತಿರ್ಮಯವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೪). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೂರ್ತಿ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷ : ಆ ಪರಮವಾದ ಆತ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೂರ್ತಿಯನ್ನೇ . . . ಅನುಭವಿಸಿ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೪೦). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮೂರ್ತಿ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ(ನಾ). ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಜ್ಯೋತಿಗಳಿಂದಾದ ಮೋಡ; ನಕ್ಷತ್ರದ ಭ್ರೂಣಾವಸ್ಥೆ ; ನೀಹಾರಿಕೆ : ನಕ್ಷತ್ರದ ಭ್ರೂಣಾವಸ್ಥೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಮಹಾವ್ಯಾಧದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘದಂಥ ರೂಪದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಬಹುದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೦೩೩) ; ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಾನಾಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಾನ್ನೀಲಿ (Celestial) ವರ್ಣದ ಉಣ್ಣೆಯ ಚೂರುಗಳಂತೆ ತೋರುವ ಮೋಡಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು . . . ಅವುಗಳನ್ನೇ ನಾವು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ (ಆಕಾಶ. ೬೨); ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಗಳು ಅಪಾರವಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘವೊಂದರಿಂದ ರೂಪ ತಾಳಿದವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೦೬). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮೇಘ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆ (ನಾ). ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆಗೆ ರುಚಿಸಂಪತ್ತಂ ಫಣಿಗಣಪಗಾಮನೆಪ್ರಭೆ ಬದರು ದ್ಯೋತವಿದು (ಕರ್ಣಾ. ೭-೩೫); ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಮತ್ತು ಗುಂದ ಮಬ್ಬೆಯರು ಚಿಗುರೊಡೆದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆಗಳಂತೆ ನಿಗಿರಿಗಿಸಿದರು (ದಾನಚಿಂ. ೬೫).

[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತಾ (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಲತಾ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ. ೨. ಭರತ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪುಸಿದ್ದವಾದ ಸೋಮನಾಥ (ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ), ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಶ್ರೀಶೈಲ), ಮಹಾಕಾಲ (ಉಜ್ಜಯಿನಿ), ಓಂಕಾರ (ಅಮಲೇಶ್ವರ), ವೈದ್ಯನಾಥ (ಪರಲಿ), ಭೀಮಶಂಕರ (ಡಾಕಿನಿ), ರಾಮೇಶ್ವರ (ಸೇತುಬಂಧ), ನಾಗೇಶ (ದಾರುಕಾವನ) ವಿಶ್ವೇಶ (ವಾರಣಾಸಿ), ತ್ರ್ಯಂಬಕ(ಗೋಮತೀತಟ),ಕೇದಾರ(ಹಿಮಾಲಯ), ಘುಷ್ಮೇಶ (ಇಲಾಪುರಿ ಅಥವಾ ಶಿವಾಲಯ) ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಲಿಂಗಗಳು : ಹಿಂದಿನಂದಲೂ ಭರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶೈವಮತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗಗಳು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೦೭).

೩. (ಅಲಂ) ಆತ್ಮನಂತೆ ವ್ಯಾಪಕವಾದುದು : ಮಾತೆಂಬುದು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ (ಅಪಚಿ. ೩೦೦-ಕಾಂ). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಲಿಂಗ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕ (ನಾ). ೧. ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರುವಾದ ಲೋಕ; ನಕ್ಷತ್ರ ಲೋಕ : ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಂ ನಲವಿಂ ಭೂತಳಕೇಳ್ದಂದ ತೆಜದಿ ಬೆಳಗುವ ದೀಪವಾತಂದಿನೊಪ್ಪುವ ಲಿಂಗಕೇತನಮಂ (ಕೃಷ್ಣಪಿ. ೬೭-ಗ); ಸಾಲು ಸಾಲಿನಲಿ ಪುಜ್ಯಳಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕದಂತಿಸೆದುರು (ಪಡವಲೀ. ೨೨-೦೯). ೨. [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮದೇವತೆಗಳ ಲೋಕ : ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮರ್ . . . ದೇವಜಾಪಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಾಧಿಪಾಲಾಭರಣ ಕಿರಣದಿಂದುರ್ವಿಯಂ ಪರ್ವ ಬಂದರ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೮-೨೨೦); ಅಂತಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಜನಿತ ರೆಲ್ಲರುಂ . . . ಆಣಮಾದಿ ಗುಣಗಣಾನ್ವಿತರುಮಪ್ಪರ್ (ಸುಳುಚಾ. ೦೦-೦೯).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಲೋಕ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷ (ನಾ). ಭೂವಿಯಿಂದ ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಗೆ ಗಿರುವ ಅಂತರವನ್ನು ಆಳೆಯುವ ಒಂದು ದೂರಮಾನ ; ಬೆಳಕು ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವಮಟ್ಟು ದೂರ : ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ದೂರವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮಾನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು (ಆಗಷ. ೩೩) ; ಬೆಳಕು ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಓಡುವ ದೂರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೦೦೩). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ವರ್ಷ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಜ್ಞಾನ ; ಖಗೋಳವಿಜ್ಞಾನ. ‘ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ’ ಪರಾ.

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ವಿಜ್ಞಾನ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ ಅಥವಾ ನಾವಿಕ; ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿ (Lunarian. ಇಂಗ್ಲಿ.).

[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿನ್]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ : ಅನೇಕ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದರು ಅದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕ್ಯಾತಿವಿ. ೪೪).

[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ್]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮ ದೇವತೆಗಳ ವಿಮಾನ : ಬಳಸಿದುದು ಮೇರು ಶಂಕಾಕುಳಿಕಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಮಾನತತಿಯೆನೆ ಬಳಸಿತ್ತೆಳವಳಿಸಿ ಮುಗಿಲಬ್ಬಗೆವಳಗಂ (ಪಂದ್ರಪು. ೦-೦೦೬).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ವಿಮಾನ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವೈರ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷ: ರವಿಗಾತ್ಮಮಂ ನಗುವ ತಾರಾ ದ್ಯಯಂ, ಸಂಖ್ಯಾತೀತಮಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ವೈರದ ದೂರದೊಳ್ . . . ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಕರ್ಷಿಸಲ್ ತೊಡಗಿದಪುವೆಯ್ (ಕ್ರಿಗಂಚಾಮ. ೪೦೨-೨೬೪).

[<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ವೈರ್ಯ]

ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೈಳಂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಂದ ಕೂಡಿದ ರಾಶಿಚಕ್ರ: ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರಂ ತುರಿಯೊಳ್ ಮಾತೆಂಂ ಅಂಬಳಂದ ತೆಜದಿ ತಿರುಗುತ್ತಿರ್ಪಂ (ದಚಳಾ. ೭-೨೦) ; ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರ ; ರಾಶಿಮಂಡಲ (Baldric. ಇಂಗ್ಲಿ.).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಚಕ್ರ)]

ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷ ೨ : ಸಮಗ್ರ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅದಿವುರುಷನಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೊದಲು ತಿಳಿದು . . . ಉಪದೇಶಿಸಿದನು (ಜಾತಿ. ೦ಸ, ಉಷೋಜಾಜ್ಞ).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಶಾಸ್ತ್ರ)]

ಜ್ಯೋತಿಷ (ನಾ). ೧. ಖಗೋಳವಿಜ್ಞಾನ ; ವೇದದ ಆರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರ. ೨. ಗ್ರಹ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಚಲನೆ, ಸ್ಥಾನ, ಇವುಗಳಿಂದ ಫಲ, ಪುಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಜ್ಯೋತಿಷವೆ ಲಗ್ನ ತಿಥಿ ನಕ್ಷತ್ರ ಯೋಗ ಕರಣಾದಿಗಳ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಂಗಳಿಗೆ ಕಾಲಗಳಂ ತಿಳಿವುದುಂ (ವಿಚಿಗ. ೩); ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಜ್ಯೋತಿಷ ಶಿಲ್ಪ . . . ಮೊದಲಾದ ಅರಿವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕರಗಳಂಗಂ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರವಂ ಆಶ್ರಯ ವಾಗಿರೆ (ಧಾರವ. ೬೦). ೩. ಜ್ಯೋತಿಷವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಜೋಯಿಸ : "ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಂ . . . ಜ್ಯೋತಿಷಕೆನಿಸ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷಿ (ನಾ). ೧. ಜ್ಯೋತಿಷವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಜೋಯಿಸ : ತಾಂತ್ರಿಕರುಂ, ಮಾಂತ್ರಿಕರುಂ ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರಮಾಡಿ ಕೊಂಡು . . . ಅವರೊಡನೆ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಕ್ಷಮಾ.೬೬). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ದೇವತಾ ವರ್ಗ : ಮಂತ್ರಿಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜೈನದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು:–(೧) ಜ್ಯೋತಿಷಿ, (೨) ವಿಮಾನವಾಸಿ, (೩) ಭವನವಾಸಿ ಮತ್ತು (೪) ವ್ಯಂತರ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ‘ಜ್ಯೋತಿಷಿ’ ವರ್ಗದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು ನವಗ್ರಹಗಳ ಮತ್ತು ಇತರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು (ಭಾರದ. ೩೦೪). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷಿನ್]

ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೧: " ಸಾಂವತ್ಸರಂ, . . . ಜ್ಯೋತಿಷಿಕಃ . . . ಗಣಕಃ—ಈ ರ್ ಜೋಯಿಸಿಗಂ " (ಪಂಕಾಂಬು. ೬೭-೨೪೯). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೧: "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೌತಿಷಿಕಃ . . . ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಃ – ರ್ ಜೋಯಿಸರ ಹೆಸರು. ಜೋಯಿಸನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೩). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೨: ವಿಮಾನಾರೂಢಶಿಲ್ಪಜಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ವಾನ ವ್ಯಂತರಭವನವಾಮರನಿಕಾಯ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತ ಶೋಭಿತವಪ್ಪ ನಿಜಾಂಗರುಚಿಗಳ್ಕಳಂ (ಅಜಪು. ೦೦-೦೭ ಪ); ಅತ್ಯುಗ್ರವಪ್ಪಗ್ರಹಾದಿ ವಿಷಮ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮರ್ (ಪಂಂಕಾಮ. ೯-೦೪೨). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಾಮರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವತೆ: ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯ ಪ್ರಮುಖಿರಪ್ಪ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಾಮರರುಮಂ (ಪಂ ೦ ದ್ರ ಪು. ೦೨-೦೦೬ ಪ). [ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ + ಅಮರ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಧನೆಗಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಯಾಗ; ಹದಿನಾರು ಜನ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ ಯಾಗ: ವೇದವಾರಾಯಣದ ಫಲ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಂ ತಪಸಿನ ಫಲವು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮ ಯಾಗ ಫಲ (ಶಂ ವಾ. ಆ. ೦-೨೦) ; ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುಳ್ಳವರು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು (ಹಂರಾಜ. ೦೬೧). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪ್ರಭ (ಗು). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಬೆಳಕುಳ್ಳ: ಕುಂಭಕರ್ಣಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪ್ರಭ ಮಣಿವಿಮಾನದೊಳ್ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೩-೦೭).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆದವಳು ; ಕಾಂತಿಮತಿ : ಎನಿತು ತಾರೆಗಳಿರಲಿ ಇರುಳೀ ಚಂದ್ರನಿಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ (ಅಮತಂ. ೫೩-೯). ೨. ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಂಗು ; ಕಂಗುಂಗೆ : " ಜ್ವಲಿನಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿಯೆನಲ್ ಕಂಗೆನಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪) ; " ವಿತಾನ ತೈಲಗರ್ಭಃ – ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ, ಅಂಕೋಲೆ " (ಓಷಧಿ. ೧೫೪). ೪. [ತತ್ವಶಾ] ಸಮಾಧಿಸಿದ್ಧಿಯ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಈ ಮೂರು ವಿಧ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಫಲವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಎಂಬುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಿದ್ಧಿ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೮). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀತೈಲ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡುವದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ತೈಲ : ಮಕ್ಕಳ್ಗೆ ಮತಿಪ್ರಕಾಶಕ್ಕಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ತೈಲಮಂ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಕೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಮಂದಮತಿಯಾಗಿರ್ದರ್ಗರೆಬಿಂದು ಮಾತ್ರಮಂ ಕುಡುತ್ತಮಿರ್ಪುದು (ಕವಿಚ. I, ೧೨೩) ; ಕಂತಿಗೆ ತಾನು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀತೈಲವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ ನೆನಪಾಯಿತು (ಕರ್ನಾಕ. ೫೬).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ + ತೈಲ)]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷ ೧ : ವೇದಾಂತ – ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವುದರಲ್ಲಿಯೂ . . . ಗಣಪತಿಯಾಗ ಪರಿಣತನಾಗಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೭).
[<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತಿಷ ೧ : ಭಟ್ಟರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಜ್ಞಾನದ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಶವಪುರದ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯೂ ಬಹಳವಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೦೪೦). [ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಜ್ಯೋತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೆಳಗಿಸು ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ್ ಜ್ಯೋತಿಸುಗೆಮ್ಮ ಚಿತ್ತಗೃಹದೊಳ್ ರತ್ನತ್ರಯಜ್ಯೋತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೦-೪). [ಜ್ಯೋತಿ + – ಇಸ್ಸು]

ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೃಣ (ನಾ). ಬೆಳಕು ಸೂಸುವ ಹುಲ್ಲು : ಮಣಿಯಲ್ಲದ ಕಲ್ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೃಣಮಲ್ಲದ ಪುಲ್ . . . ಮುತ್ತಿನ ಮಣಲಲ್ಲದ ಪುಣಿಲು ಮಿಲ್ಲ ತತ್ಪರಿಸರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೪೦). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್+ತೃಣ)]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ೧: "ಜೊನ್ನಂ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಂ" (ಕವಿಕಂ.೪೫).
[ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನು ಬಯಸುವ ಪಕ್ಷಿ; ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ. [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ + ಪ್ರಿಯ)]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾವಿಲಾಸ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಕಾಂತಿ : ಮಲಯಜ ಚರ್ಚಿತೆಯಂ ಕೇವಲ ಧವಳಾಭರಣೆಯಂ ದುಕೂಲಾಂಬರೆಯಂ ಕೆಲ ದೊಳ್ನಿಲೆಯುಂ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾವಿಲಾಸದೊಳ್ಬಗೆದೆನಿಲ್ಲ ನಲ್ಲಳನಿನಿಸಂ (ಕವಿಠಾ. ೩-೯೩). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ + ವಿಲಾಸ)]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳದಿಂಗಳ ರಾತ್ರಿ; ಹುಣ್ಣಿಮೆ. ೨. ಪಡವಲ ಬಳ್ಳಿ. [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೀ]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಪಡವಲಬಳ್ಳಿ; ಪಟೋಲ. [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಿಕಾ]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : " ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ಕೌಮುದಿಯು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್" (ಮಂಗರಾ. ೦೦-೪); "ಜ್ಯೋತ್ಸೆಯೆ ಜೊನ್ನಂ "(ಚತುನಿ. ೧೫) ; ಆತ್ಮಜನ್ಮವದನೇಂದು ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯಿಂ ಲೋಚ ನೋತ್ಸವಮಂ ತಾಳ್ದದೆ ಬಾಟ್ವ ಬಾಟೆ ಪಡೆಗುಂ ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿರ್ವೇಗಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೦೦೬) ; ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯಂ ಪಾಲು ಪೊಯ್ದಂದದಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸಿರೆ(ಶ್ರೀಠಾಮಾ.೦೨-೩೨೦). ೨. ಬೆಳುದಿಂಗಳ ರಾತ್ರಿ. ೩. ಚಂದ್ರನ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಮೃತ . . . ಕಾಂತಿ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ಶ್ರೀ ಅಂಗದೆ ಪೂರ್ಣೆ ಅಮೃತಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಿಂ ಭರಿತ ನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೬೭). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ]

ಜ್ಯೌತಿಷಿಕ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೧ : " ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೌತಿಷಿಕಃ . . . ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಃ – ರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯನ ಹೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ಜ್ವರ (ಗು). ೧. ಕಾಯಿಸಿದ ; ತಪ್ತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಶಾಖ ವೇರುವುದು ; ಮೈ ಕಾಯುವುದು; ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಜ್ವರ ಕುಷ್ಠ . . . ಭೇದ ಭಿನ್ನಂ ರೋಗಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೨-೩೩) ; ನರರೊಳ್ ಪಿರಿದುಂ ವತ್ಸರ ಜ್ವರಮಿರೆ . . . ಪಾಲ್ಮರದಡಿಯೊಳ್ ಸ್ತ್ರೀರೂಪಮ ನರ್ಚಿಸಿ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೬) ; ಕುತ್ತಂಗಳಾ ಜ್ವರಂ ಗುಲ್ಮಶೂಲಾ ತ್ರಿದೋಷೋತ್ತರನವಗ್ರಹಂ . . . ಎಲ್ಲವುಂ ಶಾರೀರವೆಂದೆಂಬರು (ವೀಶ್ವಪು. ೭-೩-೩೩) ; ಮದುಮಗಳು ಕುದಿಯುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರದಿಂದ . . . ನರಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಾಲೂರ. ೦೪, ಕಥಾಸಾರ) : ಎತ್ತಿಗೆ ಜ್ವರ ಬಂದರೆ ಎಮ್ಮೆಗೆ ಬರೆಹಾಕಿದರು (ಗಾದೆ). ೩. ಮನೋವ್ಯಥೆ ; ಕ್ಲೇಶ. [ಸಂ.]

ಜ್ವರನಾಡಿ (ನಾ). ಜ್ವರದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ನಾಡಿ : ಬಲದ ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿರ್ದ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲಾಗಿ (ಆ ನಾಡಿಯು) . . . ಕೈಗೆ ಅತಿವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಜ್ವರನಾಡಿ ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೦). [ಜ್ವರ + ನಾಡಿ]

ಜ್ವರಮಾಪಕ (ನಾ). ಜ್ವರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಶಾಖಮಾಪಕ ; ಥರ್ಮಾಮೀಟರ್ : ರೋಗಿಯ ಜ್ವರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಶಾಖಮಾಪಕ: ಜ್ವರಮಾಪಕ (Clinical Thermometre. ಇಂಕನಿ.).
[ಜ್ವರ + ಮಾಪಕ]

ಜ್ವರಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜ್ವರದ ಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಜ್ವರದಿಂದ ನರಳು : ಪಸು ಜ್ವ(ಜ)ರಯಿ(ಗಿ)ಸಿದೊಡೆ ಹೊಲೆಯರ ಮಸಣದ ಬೂದಿಯನೆ ಪೂಸುಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೬). [ಜ್ವರ + – ಇಸ್ಸು]

ಜ್ವರಾತಿಸಾರ (ನಾ). ಜ್ವರದ ಒಡನೆ ಉಂಟಾಗುವ ಭೇದಿ,–ಅತಿಸಾರ : ಬಾಳೆಯ ಹೂವಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಜೀರಿಗೆಯನರೆದು . . . ಜೇನು ತುಪ್ಪದಿಂ ಕೊಡಲು ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಗ್ರಹಿಣೀರೋಗ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೦೭). [ಜ್ವರ + ಅತಿಸಾರ]

ಜ್ವರಿತ (ಗು). ೧. ಜ್ವರ ಬಂದಿರುವ ; ಜ್ವರಪೀಡಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಜ್ವರದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದುದು : ಜ್ವರಿತಂ ಗರ್ಭಿಣಿಗಂ ತಾಂ . . . ಕ್ಷೀರ ಪಾನಮೆಂಬುದು ಯುಕ್ತಂ (ಅಶ್ವಶಾ.೭-೪). ೩. ಜ್ವರಪೀಡಿತನಾದವನು : ನಯನಜಲಂಗಳುಣ್ಮುವೊಡೆ ಬಿಕ್ಕುವೊಡಂ ತನು ಸೇದೆಗೆಟ್ಟು ಬೆಂಕೆಯ ನೊಳಗೊಳ್ವೊಡಂ ಜ್ವರಿತನೆಂದಱಿದು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೫) ; ಜ್ವರಿತಂಗೆ ದುಗ್ಧಪಾನಂ ಪಿರಿದುಂ ಸೊಗಯಿಸದ ತೆಱದೆ (ಸಮಪ. ೩-೬೫). [ಸಂ.]

ಜ್ವಲ (ಗು). ೧. ಬೆಳಗುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೨. ಉರಿಯುವ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. ೪. ಉರಿಯುವಿಕೆ. ೫. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೬. ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ. [ಸಂ.]

ಜ್ವಲಂತ (ಗು). ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ,–ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ : ಇದೊಂದು ದಿವ್ಯಪ್ರತಿಭೆಯ ಶಕ್ತಿಪೂರ್ಣಸೃಷ್ಟಿ ಎನ್ನಲು ಸಭಾಪರ್ವದ ಈ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ ಜ್ವಲಂತ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ (ಪರಿಶೀ. ೨೦೯) : ಇವೇ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮನ ಜೀವನತತ್ವದ ಜ್ವಲಂತ ಪ್ರಮಾಣಗಳು (ಜೀವಾತ್ಮ.೩೯). ೨. ಉಗ್ರ ವಾದ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : ಇದೊಂದು ಜ್ವಲಂತ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೩. ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು : ಅವನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು ಜ್ವಲಂತವಾಗಿದ್ದವು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೫೨) ; ವಾಣಿ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಜ್ವಲಂತವಾಗಿದೆ (ಅಶ್ರಮ. ೮೬). [<ಸಂ. ಜ್ವಲತ್]

ಜ್ವಲತ್ಕಂತ (ಗು). ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ (?) : ಶ್ರೀಮುಖಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳೈಯ್ಯನವರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಕರಾದ ಜ್ವಲತ್ಕಂಠದ ಮಹಂಕಪ್ಪ ನವರ ಮಠ ಯಾ ಹುಳಿಯಾರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಾಗಿ (ಎಳ. XVI, ಚಳ್ಳಕ. ೧೦-೫ : 1805). [ಸಂ. (ಜ್ವಲತ್ + ಕಂಠ)]

ಜ್ವಲತ್ಪರ್ವತ (ನಾ). ಉರಿಯನ್ನುಗುಳುವ ಪರ್ವತ ; ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ ; ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ : ಸಿಸಿಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮೆಕಾಲ್ಯೂಬಾ ಎಂಬ ಪರ್ವತದಂಥ ಜ್ವಲತ್ಪರ್ವತಗಳು ಕೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊರಗೆ ಬಿಗಿಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಜಯ. ೬-೫೮೨). [ಸಂ. (ಜ್ವಲತ್ + ಪರ್ವತ)]

ಜ್ವಲನ, ಜ್ವಲಿನ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ; ಹೊಳೆಯುವ. ೨. ಉರಿಯಂಥ. (ವಾ). ೩. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. ೪. ಉರಿಯುವಿಕೆ. ೫. ಚಿಲ್ಲೆಗು ; ಪ್ರಕಾಶ : ಹೆಜ್ಜಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯ ರಾಜನ ಜೈತ್ರನ್ಮದಚಲನ ಚಿಜ್ಜ್ವಲಿಕೆಯಿ ಜ್ವಲನ (ಕಬ್ಬಾಜ್ಞ. ೯೬-೦೬). ೬. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ : "ಸರ್ವಾರ್ಚಿ . . . ಜ್ವಲನಃ . . . ಹುಂಕಾರನಃ—ಈ ೪೦ ಕಟ್ಟಿನ ಪೆಸರ್" (ಆದಾಯು. ೦೩-೬೩) ; ಜ್ವಲನಂ ಜ್ವರಿಗೆಗೊಂದುಂ ಮಂತ್ರಿಸು ವಂತೆ (ಅರ್ಜು. ಚ. ೫-೪) ; ೭. ಸೂರ್ಯಗೆ ; ಆದಿತ್ಯ : "ಜ್ವಲನಂ ತಾಂ ಚಿತ್ರಭಾನುವೆನಿಸಂ" (ಚಾಬಿ. ಕೃತ. ೦೦೯-೬). ೮. [ಧ್ವದಲ್ಲಿ] ಮೂದ್ಯೆ ಲಘುವಿರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ ; ರಗಣ (ಲಘು) : ಶ್ಯಸನೇಂದು ಜ್ವಲನಂ ದಿವಂ ಧರೆ ಜಲಂ (ಕಂಚಿರಾಯು. ೩-೦೭೫). ಜ್ವಲನ : 'ಜ್ವಲನಾಕ್ಷ' ವರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ವಲನದ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯಿಂಡುವವನು : ಜ್ವಲನದಜ ಶಿಕಲಾಧಾತಕನ ಪರಿದಂತಧರ್ಮಗ ಗತಿಗಳಿಂ ತಾನಿಳವನು (ಕುಚಾಚ. ೦೯-೬). [ಸಂ.]

ಜ್ವಲನನೇತ್ರ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಉರಿಗಣ್ಣ : ಶಿವ : ಜ್ವಲನನೇತ್ರನ ದೇಗುಲಂಗಳಿಗೆಯ್ದಿ ಬದುಕುವರು (ಬಸಪು. ೩೬-೩೫). [ಜ್ವಲನ + ನೇತ್ರ]

ಜ್ವಲನಾಕ್ಷ, ಜ್ವಲಿನಾಕ್ಷ (ನಾ). = ಜ್ವಲನನೇತ್ರ : ಜ್ವಲನಾಕ್ಷಂ . . . ಸೆಲಸಿದೆಂ ಜಾಗಿಲೊಳ್ (ಪಚಕ. ೦೯-೦೩) ; ಸಲ್ಲುದೇ ಸಮರಮಿಂತೆನಗೆ . . . ಜ್ವಲನಾಕ್ಷನೆಳಕ್ಷಣೊಳಕ್ಷಯಾಂಗನೆಸಲ್ (ಕಂಚಿರಾ. ೪-೨೦೩). ಜ್ವಳಕಾಕ್ಷಿ : ಜ್ವಳ ನಾಕ್ಷಿ [ಕ್ಷಿ] ಗೆ ಮಂಡಿಪೊಡೆ ಸಂಚಳ ಮಾರನ ಕೆಟ್ಟ ಬಾಣ ದಟ್ಟುಗಳ ಮಾಣ್ಪಾಂ (ಪಪಾಸ್ತ. ೩-೬೯). [ಸಂ. (ಜ್ವಲನ + ಅಕ್ಷಿ + -ಇ)]

ಜ್ವಲಿ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೨. ಉರಿಯುವ : ಜ್ವಲಿಸುವ. [ಸಂ. ಜ್ವಲಿ]

ಜ್ವಲಿತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಾಶಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಉರಿದ. ೩. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೪. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೫. ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ. [ಸಂ.]

ಜ್ವಲಿನಿ : (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ ಎಂಬ ಸಸ್ಯ ; ಕಂಗಂಗಿಗೆ : "ಜ್ವಲಿನಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿಯಪಲು ಕಂಗಿನಿಕ್ಕು" (ಯಂಗಾಂ. ೪೪-೨೪). [ಸಂ. ಜ್ವಲಿನಿ]

ಜ್ವಲಿಸು ; ಜ್ವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳಗು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಹೊಸ ಪುಲ್ಲಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಿ ಹೊಸರೂಪಿದಂ ಅದು ಜ್ವಲಿಸುವಂದೆಂಬ ಭರವಸೆ ಇದೆ (ರಾಕವಿ. ೫೫೬). ೨. ಉರಿ : ದ್ಯುಲಿವ[ಪಾಠಾಂ. ತ] ಪಂಚಾಗ್ನಿಯು ನಡುವೆ ನಿಶ್ಚಲದಿ . . . ತವವನಾಚರಿಸುವ ತವಸ್ವಿಗಳು (ಆ ಪ. ೦೯-೩೦) ; ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಮಹಾಗ್ನಿ ಶೈತ್ಯ ಮೆನಿ ಕುಂ (ರಾಪಪ. ೪೪) ; ಸಲೆ ಕೆಟ್ಟುದವನ್ಮತ್ಯಂ ಜ್ವಲಿಸಿದುದು ಭಯಪಿತ್ತು ನೆಲೆಗುಂದಿದರ್ ಮಾರ (ಹರಿಪ. ೪-೭೫). ಜ್ವಳಿಸು : ೧. ಜ್ವಲಿಸಿದವು ಕದವು ಕಣ್ಕೂನೆ ಧವಳ ಕಾಂತಿಯಂ ಪಡೆದುದು (ಶಾಂಪಪು. ೭-೩). [ಜ್ವಲನ + -ಇಸು]

ಜ್ವಲನ ನೋ. 'ಜ್ವಲನ'

ಜ್ವಲನಸಖ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರ ; ವಾಯು : ಜ್ವಲನಸಖನುಸುತನ ಮೂರ್ಛೆಯಂ ತಿಳಿದುದನಾಂ ನೋಡಿ ತಿಳಿದೆ (ಗದಾಯು. ೮-೩೪). [ಸಂ. ಜ್ವಲನಸಖ (ಜ್ವಲನ + ಸಖ + -)]

ಜ್ವಲನಾಕ್ಷ 'ಜ್ವಲನಾಕ್ಷ' ನೋ.

ಜ್ವಲಿಸು 'ಜ್ವಲಿಸು' ನೋ.

ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ಉರಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ವಸ್ತು ; ಉರಿಯಂ ಬಹುದಾದ ವಸ್ತು : ಅಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಂಥ ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಸುಡುತ್ತವೆಂತಲೂ ಕಂಡು ಬರವುದು (ಮುಂಜಯ. ೬-೩). [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿನ್]

ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ (ಸಾ). ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಉಗುಳುವ ಪರ್ವತ ; ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ : ಈ ವರ್ತಮಾಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಗಳವೆ (ಕಾಗೋಲ. ೦೩೩) ; ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯ ರುದ್ರಕಿಪಿಯು : ಶೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಬಳಕವಳು (ಪಾಂಡು. ೦೦-೨೦) ; ಜಡೀನನೆ ಮರಗ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕ್ರಾಂತಿಯು ಜ್ವಾಮುಖಿಯು ಕಿದಿ ಕಾರಲು ಎಡವಮಾಡಿತು (ಆಶಾ.ಪರ. ೦೩೦). [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ]

ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಬಿಲ (ನಾ). (ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯ) ಲಾವಾರಸ ಹೊರ್ವು ಗಟ್ಟಿ ಉಂಟಾದ ಬಿಲ ; ಅಗ್ನಿಬಿಲ : ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಬಿಲದ (ಗಾಬಿ ೦೯೮. ೦೩೩) ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕಲ್ಲುಗಳು . . . ಬಹು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಲೇಖಕಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ (ಕಾಡು. ೦೩೬). [ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ + ಬಿಲ]

ಜ್ವಾಲಿ, ಜ್ವಾಳಿ (ಗು). ೧. ಉರಿಯುವ ; ಧಗಧಗಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ : "ವನು ಸಿತೇತರಗಕಿ ಸ್ಯಾತಾಪ್ರಿಯಂ . . . ವೀತಹೋತ್ರಂ ಪಾವಕಂ ಜ್ವಾಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಂ . . . ಅಗ್ನಿಯುತ್ಕುಂ" (ಮುಂಜಯ. ೩೪-೬೫). [ಜ್ವಾಲಿ : ೨. ಅಳಂಜಿ ಮುಂಜಿ ಮಿಥವಂ ಜ್ವಾಳಿ ಭಯಂ ಪೊಸಗೆ (ಕೃಷ್ಣಕೋಡ. ೦೩೪೦೮). [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಿನ್]

ಜ್ವಾಲೆ, ಜ್ವಾಳೆ (ನಾ). ೧. ಅಗ್ನಿಶಿಖೆ ; ಬೆಂಕಿಯ ನಾಲಗೆ. ೨. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ : ಜ್ವಾಲೆಯಲಿ ಸಿಂದಿರ್ದವರೀತನಸುಕೆ ಸುಖಿಯಿಂದ (ಕಾಶಿಖಂ. ೧೩-೬೫) ; ಉಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆಯಂ ಬೆಡಗುಂ ಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಯಂತು (ಕಾಖಂಪ್ರ. ೦೯, ಕಥಾಸಾಂ). ೩. ಬಿಜ್ಜಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಜ್ವಾಲೆ ನಿಜಚಾಂತನಂ ಫಲದಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನಾಲಯದಿಂ.ಗಿರದೆ ಪೊಜಮಟ್ಟು ಬಂದಜರ್ಜನ ಮೇಲೆ ತಂಲ್ಯವನೆಸಗಿ ಶಾಪವಂ ಕುಡಿಸಲ್ಕೆವನದಿಯಂ ಕೆರಲ್ದ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೯ ಸೂಚಕ). ೪. [ಧ್ವದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ ; ರಗಣ (ಲಘು) : ಜ್ವಾಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ೪] ತೋಯಮೇಲ್ಪಂದೊಳವೆತ್ತೊಡಾಕ್ಷಮಂ . . . ಶಾಲಿನೀ ವಿತಾನಂ (ಕಂದಿತೋಲ. ೩-೬೪). ಜ್ವಾಳೆ : ೪. ಮೇಲಿನ 'ಧ್ವಂದೋಜೋಬು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾ]

ಜ್ವಾಲೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉರಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು ; ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸು : ಮೂಲೋಕಕಮ್ಮುತವ ಕಳ್ಪಿನ ಮನದಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲೆಗೊಳಿಪಿದನಿವಾಸು (ಧರಿಪ. ೪೫-೩೮). [ಜ್ವಾಲೆ + ಕೊಳ್ + -ಇಸು]

ಜ್ವಾಲೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡು : ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಪಗರಾಣ್ಯರ ಕೋಟಿತೇಜೋಮಯ ಚಕ್ರ ಜಗಜ್ಜಿನಿಯ ಜ್ವಾಲೆವರಸಿ ನಗರಿಯ ರಕ್ಷಿಸುತಿರೆ (ಕೂಚಕಾಪ. ೪೯-೨೫). [ಜ್ವಾಲೆ + ವೆರಸು]

ಜ್ವಾಳಿ 'ಜ್ವಾಲಿ' ನೋ.

ಜ್ವಾಳೆ 'ಜ್ವಾಲೆ' ನೋ.

ಝು

ಝು(ನಾ).ಗಿ. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ಪಿ. ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಅಱ ಝಧಳವೊಳ್ತಱ್ಕು" (ಸುಂಗಠ. ೦೦೪-೧೦).

ಝುಂಕಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?) : ತಂಕರಿಯ ಸಿವಿಲಿ ವೆಂಬಿನೆ ಝುಂಕಟ ಜೊಂಬಟೆಯ ಪಟವದುಳಿಕೆಯ ಧಕ್ಕಾ ಸಂಕುಲದ ತಾಳದುಲಿ ನೆಗಟ್ಟೆಂಲ ಕರ್ಣಾವ್ಯತಿಸಮುದ್ರಘೊರ್ಣಾನವಖಾಂ(ಹುಷ್ಕಪು. ೦೩-೨೬). 'ಜೇಗಂಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಝುಂಕಣಿ 'ಜಂಕಣಿ' ನೋ.

ಝುಂಕಣಿ 'ಜಂಕಣಿ' ನೋ.

ಝುಂಕಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆರ್ಭಟಿಸು : ಗರ್ಜಿಸು : ಕನಲ್ದು. ಝುಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಕಬ್ಬಿಕ. ೭೪-೩). [ಝುಂಕರಣ್ಣ + – ಇಸ್ಯು]

ಝುಂಕಾರ (ನಾ). ಗಿ. ಝುಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ : ಎಳ್ಳ ಬುದ್ದಳೆಯ ಕೊಟಲು ಝುಂಕಾರದ ಪಜಿಗಿಸ್ ಮುಂದೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಂ ಬಟಿಯಂ ಕಾಪಿನವರ್ ಪರೆ (ಕುಮ್ಮಾಣ. ೧೦-೦೨). ಪಿ. ದುಂಬಿಗಳ ಮೊರೆತ್ತ-ಧ್ವನಿ : ದರದಳಿತಾಂ ಭೂರುಂಹದೆಪರೀತ ಪಟ್ಟಿದ ನಿಬದ್ದ ಝುಂಕಾರ್ಕೃತಾಕ್ಷರ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರ ದಿಂದಂ (ಜೈಪು. ೩-೩) : ದುಂಬಿಗಳ ಝುಂಕಾರಕ್ಕೆ ಮುನಿಪಿನ ದಿಕ್ಕಿಸಿತು (ಜೈಚಪು. ೭-೦೦). 'ಝೋಂಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಝುಂಕಾರಿತ (ಗು). ಝುಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ; ಝೋಂಕರಿಸುವ : ನೂವುರಾರವ ಝುಂಕಾರಿತ ಡಾರು ವಾಮಚರಣಾಘಾತಂ(ಅಪಪು. ೦೨-೪೬). [ಸಂ.]

ಝುಂಕಿಸು 'ಜಂಕಿಸು' ನೋ.

ಝುಂಕೃತ (ನಾ). ಝುಣಝುಣ ಶಬ್ದ : ತಾಳ ತತ್ಕರ ಶಿಖನರ್ತನ ಪ್ರಹತ ಕಂಕಣ ಝುಂಕೃತ ಹಸ್ತತೂರ್ಯ ಸುಂದರರವದಿಂದದಂ ಮಜ್ಜಿಸಿದರ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೦-೪೩); ಮಂಮರಂ ಪರ್ಜದೆಸಳ ಝುಂಕೃತಂ ಕಟಿಕದೊಳು ಪೇಷಾತ್ಮತಂ ವಾಜಿತತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸಿರ್ದಂ (ಜುಂಗಠ. ೨೬-೬). [ಸಂ.]

ಝುಂಕೃತಿ (ನಾ).=ಝುಂಕಾರ ೨: ಕ್ಷೇತಾತವತ್ಸಾಳಿ ಭೃಂಗವಧೂಝುಂಕೃತಿ . . . ಭೀಂ ಘನಧ್ವಾನಮಾಗೆ ವಸಂತಂ ಋತುಸಾರ್ವಭೌಮವಿಭವಂ ಮಜ್ಜುತ್ಪದೇಂ ಬಂದನೋ(ಹಂಪ್ರಕೃ.೭-೩೭): ಕುಸುಮಾಪದೇಗದಲ್ಲಿ ಅಲಿದ ತುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಕೇಳಲದೆ ಝುಂಕೃತಿಯೆನಿಪುದು (ತಿಕಪ್ರ. ೬೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಝುಂಕೈ 'ಜಂಕೆ' ನೋ.

ಝುಂಕ್ಕೈ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತಿ: ದೇಶೀಯ ಗಾನ್ಯಾಂಗ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಂಸವಣಿಯಂಕೆ ಝುಂಕೆ ಧಾಳ ದಿಕ್ಕಾಯಿ ಚಂಡಣಿ ಚುಟಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಜ್ಜರಿವಡೆಯ ನತಿಸಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೬-೬೬ ವ); ಎಳ್ಪಮದ ನಿಶ್ಕಲೊಡದ ದೃಢದ ಝುಂಕೆಯ ಬಂಕದಂಕತದ . . . ಲಲನೆಯಾ ಪರಿಯಿಂದ ನೃತ್ಯವ ಸಲಿಸೆ (ಜಪಪು. ೦೨-೪೩). [?]

ಝುಂಝಾಟ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಝುಂಝುಸಿಲ (ನಾ). ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ–ಬಿರುಗಾಳಿ : ಮಳೆಯ ಸಾರಿ ಬಹಗಾಳಿ ಝುಂ[ಪ್ರಾಣಾಂ. ೨೦]ಝುಸಿಲಂ (ಪುಂಗಠ. ೦೩-೦೦). [ಸಂ. (ಝುಂಝುಮ + ಅನಿಲ)]

ಝುಂಝುಮಾಮರುತ (ನಾ).=ಝುಂಝುಮಾನಿಲ : ಇವರು ಹೀಗೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಝುಂಝುಮಾಮರುತದಂತೆ . . . ರಥನಿಘೊಷಗಿದ್ದ ಒಂದು ಧ್ವನಿ ಕೇಳಿಸಿತು (ಜಾವಿಪ. ೧೩೨); ಉತ್ಪರದ್ದ ಕಡೆಯಿಂದ ಝುಂಝುಮಾಮರುತದಂತೆ ನುಗ್ಗಿಬರುತ್ತಿದ್ದ ವಿದರ್ಮಿಯರನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಬಲ ರಾಜ್ಯ ಗಳೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕ್ರಿಪಿಚಾ., ೬೮). [ಸಂ. (ಝುಂಝುಮ + ಮಾರುತ)]

ಝುಂಝುಮಾವಾತ (ನಾ). = ಝುಂಝುಝಾನಿಲ : " ಮಟ್ಟಿವೆರಿಸಿದ ಘಾಳಿಯಂ ಝುಂಝುಮಾವಾತಮೆಂಬರುಂ" (ಹರಾಹಂ. ೦೪-೭೬) ; ಎಲ್ಲಿ ಝುಂಝುಮಾವಾತ ಘಾತಿಸಿ ಮುಳುಗಿ ತಳವನು ಕಾಣ್ಮೆನೊ (ಜಾಪಪ. ೪೦-೯) ; ಅವರ ತರ್ಕ ಝುಂಝುಮಾವಾತದ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ಕರ್ತೃಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುವಂತಿ ದ್ದುವು (ಕೋಗ್ಯಮ. ೦೦). [ಸಂ. (ಝುಂಝುಮ + ವಾತ)]

ಝುಂಝುಝಾಸಿಮಾರ (ನಾ).=ಝುಂಝುಝಾನಿಲ: ರಿಪುಭೂಪೋದ್ಭೀಷ ಪ್ರದೀಪ ಪ್ರಕರ ಪಟುತರಸ್ಫಾರ ಝುಂಝುಝಾಸಿಮಾರಂ . . . ನ್ಯಸಿಂಹಂ (ಜಕೃ. VI, ೪೮೬೮ು. ೦೩೯-೩೩ ; ೧೧೭೨). [ಸಂ. (ಝುಂಝುಝಾ + ಸುಮಾರ)]

ಝುಂಝೆಝು (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಮೊರೆತ: (ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಗಾಳಿಯ ಧ್ವನಿ. ವಿ. ಜಾಣಕ್ಕಾರ. [ಸಂ. ಝುಂಝುಂ]

ಝುಂಡಾ 'ಝುಂಡ' ನೋ.

ಝುಂಡಾಜೂರು 'ಝುಂಡಾಜೂರು' ನೋ.

ಝುಂಡ (ನಾ). ಹಾರುವುದು ; ನೆಗೆತ : ಝುಂಕಾರ್ಕೃ ಜಕಾರಂ . . . ಝುಂಪ–ಜಂಪ (ಕಮಪ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಝುಂಪರು 'ಜಂಪರು' ನೋ.

ಝುಂಪಳಿ (ನಾ). ಹೊಳಪು: ಪ್ರಕಾಶ. 'ಝುಂಪಳಿಸಂ' ಪರಾ. [?]

ಝುಂಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ : ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ದಿರೂಪಾಕ್ಷಿನತುಳರಥವಪಾಂ ಬಿಕಾ ರಥವನು ಝುಂಪಳಿಪ ನಾನಾರಥದ ಗಣ್ಣಾಧಿಪ ರಥವ ಗುಂಪಳಿಪರಥ ವಲ್ಲವೆನೆ (ಅಶಿಪು. ೭೮-೨೫೯). [ಝುಂಪಳ + – ಇಸ್ಯು]

ಝುಂಪಾಳಿ, ಜುಂಪಳ (ನಾ). ಗವಸುಗೆಗೆ : ಮೇಲ್ಬಟ್ಟಸಂಕ ; ಅವರೋಣ : ಗಿಳಿ ಪಾಯದಂತು ದಾಡಿವಿಪಾಳಲಂಗಳ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಝುಂಪಾಳಂಗಳಂ ಕವಿಯಲುಂ (ಕಾದಂಪು. ೦೦೦೬) : ದಾಳಂಬದ ಬಟ್ಟಲಂ ಕೊಳ್ಳಾಳೋಚಿದೆ ನೋಟ್ಟ ಧವಳ ಲೋಚನೆಯ ಕಟ್ಟಾಕ್ಷಾಲೋಕಂ ಮುತ್ತಿನ ಝುಂಪಾಳಕವಿದಂತೆ ಬಳಸಿದುದು ತತ್ಕುಜಮಂ (ಹಂಪ್ರಕೃ. ೭-೦೦೩). **ಜಂಪಳಿ : 'ಜಂಪಳಿವಿಡ್ರು'** ಪರಾ. [<ಹಾ., ಝುಂಪ./ಮುಡಾ.ಝುಂಪಡಿ]

ಝುಂಪಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಡಾರ,–ಡೇರೆ (?) : ತಿವುಂ ಗುಡಿ ಗೂಡಾರಂ ಝುಂಪಾಳಿ ಜೊತ್ತಿಗೆ ಜಂಬೆ ಮಂಡವಿಗೆ ಬಳಸಂ ಬಾಗಿಲ್ವಾದಂ ಬನಂ ವೆಗಸಾರಲಿಯಿಂಬವಱ ವಸಂರಿಂ ಕಟ್ಟಿರಂ ಕೆಂಪಂ ಬಸಂತವ ಬೀದಿ ನಿಂತವಱ ಪೊಱವೀಡತ್ತಂ ಮಾಡಿತ್ತು ಕಣ್ಣನುರಾಗಮಂ (ಅಪಪು. ೦೩-೬೩). [?]

ಝುಂಪಿಲ (ನಾ). ಲಾಸ್ಯ : ನಾಟ್ಯ (?): ಕಂಬುವುಂಗಿನ ಪಕ್ಷಿ . . . ಹಂವೆಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗನಲ್ಲಿ ಝುಂಪಿಯನಾಡುತಿರೆ (ಕವಿ. ೨೨೮ ಪಲ್ಲವಿ). [?]

ಝುಂಪಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಂಪಿಸುx (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ : ಶೋಭಿಸು : ಸೊಂಪಿನ ನುಂಪಿನ ಝುಂಪಿನ ಗಂಪಿನ ಸಂಪಿಗೆಯ ವನದ (ಹುಸಾಕ. ೦೨೯-೬). 'ಝುಂಪೆಳಿಸು' ಪರಾ. [ಝುಂಪನ್ನ + – ಇಸ್ಯು]

ರುಂಬಿಸು₃ 'ಜೊಂಬಿಸು₃' ನೋ.

ರುಂಬು 'ಜೊಂಬು' ನೋ.

ರುಂಬೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ತ್ರಿವಿಧ ಚಿಚ್ಚರಿ ರುಂಬೆಯಚಿಯೇಕತಾಳಮಂ ವಿವರವಣಿಸುಂ ತಾಳಧಾರಿಗಳು ನುಡಿಸೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨-೬೭) : ಆದಿತಾಳದಿಂದ . . . ರುಂಬೆ, ತ್ರಿವುಡೆ, ಅಷ್ಟ, ಏಕ ತಾಳಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು (ಮುಗ್ಗಾ. ೨೩). [ಸಂ. ರುಂಬಾ]

ರುಂಬೆಯ (ನಾ). = ರುಂಬೆ ೧ : ರಚ್ಚೆಯ ಮಟ್ಟಿಯ ಪಡಿಮಟ್ಟಿಯು ರುಂಬೆಯಮಚ್ಚತ್ತಾಕರೂಪಕವೆಮ್ಮತ್ತಾಳಗಳಂ ಸಪ್ತ ತಾ ಳ ಗ ಳ ನಿವರ್ತನಗೆಯ್ದು (ಪಾಪಲ. ೯-೦ ವ). [<ರುಂಬೆ]

ರುಂಕಾರ (ನಾ). = ರುಂ ೧ : ರುಂಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ—ರುಗಟಾ – ಜಗಳ (ಕಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋಗ). [ಸಂ.]

ರುಂಕಾಸ (ಗು). (ಉಕ) ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ; ಸುಂದರವಾದ : ಆಕಗೆ ರುಂಕಾಸ ಸೀರಿ ತಂದಿತು (ಸುದರ್ಶ. ೩೭೭). ೨. ಉತ್ತಮ ; ಪ್ರಶಸ್ತ : ಮಾವನ ಆಯಾರಕೆತ ರುಂಕಾಸ ಏತಿ ಏಳ (ತಿಸಗರ. ೨೭೦). [←ಮರಾ. ರುಂಕಾಸ್]

ರುಂಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೋಲಿಎಬ್ಬಿಸು : ಕೇಳಾಗು : ಇವರ ಅಗ್ನಿಸೇವಗೆ ಯಾವ 'ಪುರೋಹಿತ'ನೂ ರುಂಕ್ಕಿಸಿದನೆಂದುಕೊಂಡ (ಸಮುಚಿ. ೨೫೮) : ಬಣ್ಣ ಒಂದು. ಇದ್ದಿದ್ರು, ನಿಮ್ಮ ತರಹದ ಹುಡುಗಿಯರು ಅವಳ ಮುಂದೆ ರುಂಕ್ಕಿಸಿದರು (ತಳರು. ೩೮).

ರುಂಕ್ಕಿಸಿ ಹೋಗು = ಸೋಕಿಹೋಗು ; ಪರಾಜಯ ಹೊಂದು : ಈ ಟ್ರಾಜಡಿ ಮುಂದೆ ಷೇಕ್ಸ್‌ಪಿಯರಾನ ಟ್ರಾಜಡಿ ಕೂಡ ರುಂಕ್ಕಿಸಿ ಹೋಯಿತು (ಹುಡಾ.ಬಿ. ೩೦).

[ರುಂಕ್ಕ್ + (ಕ್ತ ←ಮರಾ. ಜಕ್ಕತ್) + – ಇಸ್ಯ್]

ರುಂಕ್ಕುಳಿಸು 'ಜಕ್ಕುಲಿಸು' ನೋ.

ರುಗ 'ರುಗ್ಣ' ನೋ.

ರುಗಗರುಗುಸು,ರುಗಿರುಗುಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ರುಗ ರುಗಿಸಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಬಾಯ್ಮುದಿಗಳ ಬೆಳಗಿನ ಧಾಳಿ ಧೀರ್ಘಕಡೆ (ಕುಚ್ಚಾಭಾ. ೨-೩೦) : ಯೋಗಿಗಳ ಹೃದಯದೊಳು ರುಗರುಗಿಸುವ ದೇವಿಯರು (ವೀಕೃಭಾ. ೨-೭-೩೬) ; ಬಿಗಿದ ಡವಾಜದಲೊಂಟಿಗಳಗಣಿತ ರುಗರುಗಿಸುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ (ಕಂಪಪು. ೦೦-೭೭). **ರುಗಿರುಗುಸು** : ರುದ್ರ ವಿಷ್ಣು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಪತ್ಯವಂಗಳಕಾಂತ ಪೆರ್ಮಯಿಂ ರುಗಿರುಗಿಸುವಾ. ಮಹಾಕನಕಗಿರಿಯ (ಚಾಪು. ೩-೯) ; ರುಗಿರುಗಿಸಿ ಮಕುಟಧರ (ವಿಜಾಪ್ರ. ೩೦-೨). [<ರುಗಗ + – ಇಸ್ಯ್]

ರುಗಗಿಸಿ (ಅ). ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ; ಕಾಂತಿಯಂಕ್ತವಾಗಿ : ರುಗಗಿಸಿ ಬೆಳಗುವ ತನ್ನ ವಕ್ಷಾಯುಧವನಪ್ಪರದೆ (ಕಥಾಪಂ. ೩-೬೦).

[ರುಗ (<ರುಗಗ್) + – ಅಸ್ಯ್]

ರುಗಗಳೆ 'ಜಗಳೆ' ನೋ.

ರುಗಣ್ಣಾ, ರುಗಿ[1] (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುವು ; ಕೊರಳಿನಿಂದ ಕಾಲಿನವರೆಗೂ ಬರುವ ಲಂಗ: ನೀ ಮುಂದಿನ ಜಲ್ಲಕ್ಕ ಬರೋದರೊಳಗ, ಪೋಲಕಾ. ರುಗಾ ಬಂದಿರತಾವೇಳು (ಹೊಸಾಡಾ.೭೦). **ರುಗಿ**[1] : ೧. ಆಕೆ ಹೊಸ 'ರುಗಿ' ಉಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ . . . ಬಯಕೆ ಕರಲುತ್ತದೆ (ಬಪಸಾ. ೦೧). ೨. ಹೊದಿಕೆ; ಆವರಣ: ಹಸಿರ ಕೆಂಪಿನ ರುಗಿ ಸುರಾಂಗನೆಯರಿಗೆ ಪುಳಿತವ್ಯಜಕೆ ಕಂಟಣಿ ವರದಿಗಂಗನೆಯರಿಗೆ ಖೈತಲಿಗೆ ಸೆವಸಂದಿರ (ಕುಪಾ.೧೯. ೨-೬); ಲೋಹಸೀಸಕವಡಿಸಿ ಬಲ್ಲಹ ಬಗಿದು ನಟ್ಟಾದು ಸರವಣಿಯ ರುಗಿಯ (ಕುಪಾ.೧೯. ೪-೫೯).

[←ಮರಾ. ರುಗಾ]

ರುಗಿರುಗುಸು 'ರುಗಗರುಗುಸು' ನೋ.

ರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). = ರುಗಗರುಗುಸು : ರವಸಗಳು ರುಗಿಸ ರತ್ನಗಳಾಳಿಯಂದದಿ ಸೊಗಯಿಸಲು (ಕವಿಚ. III, ೨೦೪. ಹರೀಲಾಪಾಕ್ಷಕ ಸಾರ) ; ಮುಗಿಲೆ ಮುಗಿಲೇ . . . ರುಗಿಸಿ, ಗಡರಿಂ ಜಗವ ಬೆದರಿಸಿ, ಮುಗಿಲೆ! ನೀನೇಂ ಮಾಡುವೆ ? (ಕವಿಪ್ರ. ೨೯-೦).

[ರುಗಗ (<ರುಗಗ್) + – ಇಸ್ಯ್]

ರುಗುಗೆ[1] 'ರುಗಾಗಾ' ನೋ.

ರುಗುಗೆ[2] ರುಗಗ (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ : ಅಂಬಿನ ರುಗಗೆಯ ರುಬಿ ದಲ್ಲಿ ಮುಳಗಿ ಮೋನದೊಳಿರ್ದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುಚ್ಚಾಭಾ. ೪-೦೩) ; ಬಂಧು ಗಳಗೆ.ಂದಿರಿಕ್ಷನ್ . . . ಸೆಂದುರ ಹಳದಿ ಬೂದಿ ಪಚ್ಚೆಯ ರುಗಗೆಗಳಂಬರವ (ಅಶ್ವ.೪. ೪-೪೩). **ರುಗುಗ** : 'ರುಗಿಸು' ಪರಾ.

ರುಗಗರುಗುಗ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : 'ರುಗಗರುಗಿಸು' ಪರಾ. [?]

ರುಗಗ್ಗನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ ; ತೆಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ರಾಜರುಗಳಲ್ಲ-ಭಯ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ರುಗಗ್ಗನೆ ಎದ್ದು (ಪಾಗಂರಾ. ೨೬೯-೬). [ರುಗಗ್ + – ಅನ್ನೆ]

ರುಗ್ಗೆಣ್ಣು (ಕ್ರಿ). ೧. ರುಗಗ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಒಮ್ಮೆಲೆ ಅಂಜು ; ತೆಟ್ಟನೆ ಬೆಚ್ಚು ; ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು ; ಗೌಡರನ್ನು ಕಂಡತಕ್ಷಣವೇ ವಲ್ಲಪ್ಪನ ಮನಸ್ಸು ರುಗ್ಗೆಂದಿತು (ಗೋಪು. ೦೫೩).

[ರುಗಗ್ + ಎಣ್ಣು (<ಎಣ್ಣ್)]

ರುಜ್ಜರ 'ಜಜ್ಜರ' ನೋ.

ರುಜ್ಜರಿಂಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಶಿಥಿಲವಾಗು; ಜರ್ಜರಿತವಾಗು: ಎಲುವಡದು ಮನವು ರುಜ್ಜರಿಂಪೋಗಿ ಲಿಂಗದ್ದಿಗೆ ನೀರು ನೀರಾಗಿ ಬೆರಸಬೇಕು (ಪರಗುಹ. ೦೬೭-೦೪). [ರುಜ್ಜರ (<ಜಜ್ಜರ) +ಪೋಗು[1]]

ರುಟಿತಿ 'ರುಂಡಿತಿ[1]' ನೋ.

ರುಟುಪಟು, ಜಟಪಟ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ತಟಕ್ಕನೆ; ಚಟ್ಟನೆ : ಜೀವನದೀ ಚಿತ್ರಪಟ ತೆರೆವರೆಗಳ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉರು ಳು ಹಿ ಡು ರುಟುಪಟ (ಅಕಾಂ. ೩೩-೨೦). **ಜಟಪಟ** : " ತಟಕ್ಕನೆ, ಚಟ್ಟನೆ " (ಪಾಸಕೋಪ. ೫೪).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ರುಟುಪಟ್/ ಜ್ಞಾ. ರುಡಪ್ಪಡ]

ರುಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗಿಡ ; ಪೊದರು. [ಸಂ.]

ರುಟಿತಿ 'ರುಂಡಿತಿ[1]' ನೋ.

ರುಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಟಗಣ್ಣು ರುಟಿಲೆಂದು ಪಾವುಗೆಗಳ ದನಿ ನಟಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೆಜ್ಜೆ ಯಿಡುವ (ಕ್ರಡಪ. ೪-೪).

ರುಟಿ (ನಾ). ಕಿರುನೆಲ್ಲಿಗಿಡ : " ರುಟಾ, ಆಮಲಾ . . . ತಾಮಲಕೀ-ಓ ಕಿರುನೆಲ್ಲಿಗಿಡದ ಹೆಸರು " (ಸಿಕ್ಕಾ.೦೬. ೧೩೪). [ಸಂ. ರುಟಾ]

ರುಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ ; ತಕ್ಷಣ : ರುಟ್ಟನೆ ತೀರಿಸಿ ಬಂದು ಬಿಡು (ರಗಹಡ. II, ೭). 'ಜಟ್ಟನೆ' ಪರಾ. [ರುಟ್+ + – ಅನೆ]

ರುಟ್ಟೆ 'ಜಟ್ಟೆ[1]' ನೋ.

ರುಟ್ಟೆಂಗ 'ಜಟ್ಟೆಂಗ' ನೋ.

ರುಡತಿ, ಜಡತಿ, ಜಡ್ತಿ, ರುಡತಿತ್ತಿ, ರುದ್ತಿ (ನಾ). ಹುಡುಕುವುದು ; ತವಾಸಣೆ ; ಶೋ ಧ ನೆ ; ತನಿವೆ : ಮತ್ತೆ ಮನೆಯ ರುಡತಿಗೆ ಸುರುವಾಯಿತು (ಸಂಬಗ. ೨); ಬೇಕಾದರೆ ನಮ್ಮ ಚೀಲಗಳನ್ನೆಲ್ಲ 'ರುಡತಿ' ಮಾಡಿ ನೋಡಿರಿ (ರಂಗಕೀ.೩); ಅವಳೇ ಜೇಬನ್ನು ರುಡತಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ಸಚಾಶೀ.೩೬). **ಜಡತಿ** : ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಮುಂಚೆ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನು ಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಜಡತಿಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿರು (ಪ್ರಪಾತ್ರ. II, ೭೩); ಇನ್ನಷ್ಟೆಕ್ಕೆರನು ಮನೋಹರವನ್ನು ಜಡತಿ ಮಾಡಿದ (ಕಂತಕಥಾ. ೫೫). **ಜಡ್ತಿ** : ಸೊಗಸಾಗಿ ಬರೆದಿರ್ದ ಲೆಕ್ಕದಾ ಜಡ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಡತಿ]ಗತಿಮಿಗಿಲಾಗಿ ತೋರಿಸಲು (ಪ್ರಕಾಠ. ೦೬-೭) ; ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಜಡ್ತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ

(ಎಕ. I, ೦೭-೨೭; 1820); ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ . . . ಜಡ್ತಿಮಾಡಹತ್ತಿದರು (ಕೊತಕಾ. ೫೯). **ಝುಡಿತ್ತಿ₂ :** ಕಾಳುಕಡಿ ಕಿರಾಣಿ ಅರಳಿ ಮುಂತಾದ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಜೀನಸುಗಳ ಮತ್ತು ಬಾರದಾನೆಯ ಝುಡಿತಿ ಇಡುವುದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೭೯). **ಝುಡ್ತಿ:** ಲಿಂಗನ ಮನೆಯನ್ನು ಝುಡ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಉಗ್ರಾಣದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕೆಲನೆ. ೦೦೬); ಅಡ್ಡಬಂದು ಜೇಬನ್ನೇ ಝುಡ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೬೨). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝುಡತೀ]

ಝುಡಪ, ಜಡಪ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : ಪಡಿಮುಖದಲೊದಱುವ ಕಿಡಿಯ ಘಂಟಾರವದ ರಭಸದ ಝುಡಪದಲಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಶಕ್ತಿಯಲಿಟ್ಟನವನೀಶ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೩-೬೬). ೨. ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,-ವರಸೆ : ಬಿಡುವ ಬಿಡಿಸುವ ಪರರ ಘಾಯವ ತಡೆವ ಗೋಮೂತ್ರಕದ ಚಿತ್ರದ ಝುಡಪದವಧಾನದ . . . ಕುಶಲದಲಿ ಕಾದಿದರು ಸಮರದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೬-೨೪). **ಜಡಪ :** ೩. ಚಳಕವುಳ್ಳವನು; ವೇಗಶಾಲಿ : ಕಡುಗಲಿಗಳೇಱಾಟದಲಿ ಮಿಗೆ ಜಡಪರಾದರು ಖಡ್ಗ ಹಸ್ತದಿ ಬಿಡುವವರ ರೇವಂತರಗ್ಗಳರಾದರೈಯವರು (ಸಂಭಪ. ೦೮-೨). [<ಪ್ರಾ. ಝುಡಪ್ಪ]

ಝುಡಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಡಪು 'ಝುಳಪು' ನೋ.

ಝುಡಾವು (ನಾ). ರತ್ನದ ಹರಳಂಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದುದು ; ರತ್ನ ಖಚಿತವಾದುದು : ಮಾತೃಶ್ರೀಗಳು ಬಹಳ ಹರುಷಿತರಾಗಿ ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಝುಡಿತ ಝುಡಾವು ನವರತ್ನ ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಿವಾಳಿಸಿ (ಬಪ್ಪೆರು. ೧೦). [←ಮರಾ. ಜಡಾವ್]

ಝುಡಿ₁ 'ಜಡಿ₁' ನೋ.

ಝುಡಿ₂ 'ಜಡಿ₂' ನೋ.

ಝುಡಿ₃ 'ಜಡಿ₄' ನೋ.

ಝುಡಿತ 'ಜಡಿತ' ನೋ.

ಝುಡಿತಿ₁, ಜಡಿತಿ, ಜಡಿತೆ, ಝುಟತಿ, ಝುಟಿತೆ, ಝುಡಿತೆ (ನಾ). ಬೇಗ ; ತ್ವರೆ : ಕೆಳದಿಯರು ಝುಡಿತಿಯಾಗಿ ಮಂದಿರದ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಬಂದು ಕಾದಿರ್ದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೪೧-೦೦); ಝುಡಿತಿಯೊಳಗೆ ಯನ್ನವಡನೆಯೆಲೆ ಬಾಲ ನೀನು ನುಡಿಯಾದಿಹುದು ಧರ್ಮವೇನೊ (ಹಮಚ. ೦೭೩); ಝುಡಿತಿಯಿಂ ಪಿಂತಗಸ್ತ್ಯನೀತಂಗಿತ್ತ ಸಾಯಕವೊಂದಂ ತೂಣೀರದಿಂ ತೆಗೆದು (ಆದ್ಯುತ. ೫೦-೦೧). **ಜಡಿತಿ:** "ಝುಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝುಡಿತಿ–ಜಡಿತಿ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜಡಿತೆ:** ಕೌರವ ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಘನವನಱುಹಿದನವರೊಡನೆ ಸಾಧನವ ಸೂಚಿಸಿ ಜಡಿತೆಯಲ್ಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು] ಕಳುಹಿದನು ಗುಪ್ತದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ಓರಿಇ. ೨೧-೬೮). **ಝುಟತಿ :** ಚದರಿ ಹೋದ ಚಮೂಪತಿಗಳು ಮತ್ತೆ ಏರಿ ಬಂದು, ಪೂತ್ಕರಿಸಿ ಮೈಗೆ ಮೈಗೊಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿ ಝುಟತಿಯಿಂದ ಕಾದಿದರು (ಕವೀಕ. ೫೮). **ಝುಟಿತೆ :** ಕಟುವರ ಪಿಪ್ಪಲಿಯಂ ಮೇಣ್ ಝುಟಿತೆಯೊಳಿಕ್ಕಲ್ಕದಟಿಯದೇ ತದ್ವಿಷಮಂ (ಪಮದ. ೨-೪೪). **ಝುಡಿತೆ :** ಕಳಿಂಗ ಕರೂಷ ಕೌರವರರಸ ಮೊದಲಾದಖಿಳಬಲ ಜೋಡಿಸಿತು ಝುಡಿತೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೩-೦೨) : ಅಮರರೆದೆ ಜಜ್ಜರಿತವಾಗಲು ಝುಡಿತೆಯಲಿ ಹೊಕ್ಕನು ದಶಗ್ರೀವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೧-೨೩); ಝುಡಿತೆಯಿಂದುರುಬಿದರ್ ಬಿಡದೆ ಮಾಯಾಶಬರರು (ಜಿಬಪು., ೫೩-೨೬). [<ಸಂ. ಝುಟಿತಿ = ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ]

ಝುಡಿತ್ತಿ₂ 'ಝುಡತಿ' ನೋ.

ಝುಡಿತ್ತಿ₃ (ನಾ). ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ: ಇದರಲ್ಲಿ ಝುಡಿತಿಯೆಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಜಾತಿಯುಂಟು (ಕರ್ಣಾಸಂ. ೩೨). [?]

ಝುಡಿತೆ 'ಝುಡಿತ್ತಿ₁' ನೋ.

ಝುಡಿಸು 'ಜಡಿಸು' ನೋ.

ಝುಡುಪು 'ಝುಡುಪು' ನೋ.

ಝುಡ್ತಿ 'ಝುಡತಿ' ನೋ.

ಝುಣ್(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಝುಣ್‌ಝುಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪರಿಪರಿಯಿಂದ ಬಾರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಝುಣ್ ಝುಣ್ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯು ಶಿವಪ್ರಸಾದಿಗೆ ಕೊಡುತಿರ್ಪುದೆಂಬುದೀಗ ಘಂಟಾನಾದವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ವಚಣ. II, ೨೦೭).

ಝುಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ :

ಝುಣಝುಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತೊಡರ ಝುಣಝುಣ ರವದ ಸುರರುಗ್ಗಡದ ಬಿರುದಿನ ಬಾವುಲಿಯ . . . ರಾಯರಕ್ಕಸನೈದಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೧೫-೧೧).

ಝುಣಂಬ 'ಜಳಂಬ' ನೋ.

ಝುಣಕ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕು ; ಚಾತುರ್ಯ ; ಚಳಕ : ಝುಣಕವ ತೋರುತ ಕಣೆಗಳ ಬೀರುತ . . . ಕಣಿವೆಯ ದಾಟುತಲಿ (ಹಮಚ. ೧೭). ೨. ಬೇಗ ; ಜಾಗ್ರತೆ : ಕ್ಷಣವು ನಿಲ್ಲದೆ ನೀವು ಹಣವ ಕೊಟ್ಟರೆ ಯೆನಗೆ ಝುಣಕದೊಳು ನಾ ಪೋಪೆ (ಹಮಚ. ೦೨೦). [?]

ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರ (ನಾ). ಝುಣಝುಣ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ. 'ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಣಝುಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು.- ಉಲಿ : ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರಿಸುವ ಕಂಕಣದ ಹುಲಿಯುಗುರ . . . ಬಾಲದೊಡಿಗೆಯ ಮಾಯೆಗಿಕ್ಕಿದರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೨೫).

[ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರ + – ಇಸು₃]

ಝುಣಝುಣಾಟ (ನಾ). ಝುಣಝುಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ರೊಕ್ಕದ ಝುಣಝುಣಾಟವು ಕೇಳಬರುತ್ತಿದೆ (ತಿಡುಗು. ೧೯೩). [<ಝುಣ + ಆಟ]

ಝುಣಝುಣಿತ (ನಾ). = ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರ : ಯುವತಿ ಕಂಕಣ ಕಿಂಕಿಣೀ ಝುಣಝುಣಿತ ಘೋಷಣವು (ಬಸಪು. ೫-೨೯). [ಸಂ.]

ಝುಣಝುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಣಝುಣ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಝುಣಝುಣಿಸುವಂದುಗೆಗಳಂ ಘಣಘಣಯೆನಿಪ ಘಂಟೆಗಳಂ (ಬಸಪು. ೫೬-೫) ; ತಳುಕು ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಝುಣಝುಣಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೦೪-೫೦) ; ಕರಕಟಕ ಝುಣಝುಣಿಸಲು (ಆನಂರಾ. ೦-೩-೪೦). [<ಝುಣ + – ಇಸು₃]

ಝುಣತುಕೃತಿ (ನಾ). = ಝುಣತ್ಕಾರ : ಭೂರಿಭೂಷಣ ಝುಣತುಕೃತಿ ಘಂಟಾರವದ ರಭಸದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೨-೭). [<ಸಂ. ಝುಣತ್ಕೃತಿ]

ಝುಣತ್ಕಾರ (ನಾ). ಝುಣ ಝುಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ : ದಕ್ಷಿಣಕರಕಲಿತ ಕನಕ ಕಂಕಣ ಝುಣತ್ಕಾರನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೨ ವ); ಹಾರ ನೂಪುರ ಕಂಕಣಾದಿ ಭೂಷಣ ಝುಣತ್ಕಾರ ಧ್ವನಿಗಳು (ಚೈಮಿಭಾ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಝುಣತ್ಕೃತಿ (ನಾ). = ಝುಣತ್ಕಾರ : ಕನಕಮಯ ದಿವ್ಯಸಿಂಹಾಸನದಿಕ್ಕೆಲದೊಳ್ ಬಿಂಕದಿಂ ಕೊಂಕಿ ನಿಂದು ಕಂಕಣ ಝುಣತ್ಕೃತಿ ಪೊಣ್ಮೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೯ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ಝುಣನ್ನೂಪುರ (ನಾ). ಉಲಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ್ಗಡಗ ; ಝುಣಝುಣ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಂದುಗೆ : ಕ್ವಣತ್ಕಂಕಣ ; ಝುಣನ್ನೂಪುರ (ಶಮದ. ೮೦ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. (ಝುಣತ್ + ನೂಪುರ)]

ಝುಣಮಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಝುಣಮಣಿಸು' ಪರಾ.

ಝುಣಮಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಣಮಣ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಗದ್ದಲ ಮಾಡು : ಝುಣಮಣಿಸದೆ ಶಂಬರಾಸುರವರ ಸಮೀರಣನಾಗಿ ಪೊಕ್ಕ ದ್ವಾರಕಿಯ (ಮೋಹತ. ೧೦-೨೨). [ಝುಣಮಣ + – ಇಸು₃]

ರುಣರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಿಣಿಕಿಣಿಕಿಣಿರೆಂಬ ಕರದ ಕಂಕಣ ಬಳೆ ರುಣರುಣರೆಂಬ ನಡುವಿನ ಗಂಟೆ (ಪ್ರಭೂಂದ. ೨-೬೨-೨) : ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಬಳೆಗ್ಳ ರುಣರನೆ (ಕಂಪಾ. ೦೦-೪೫).

ರುಣು (ನಾ). ಭಲೆ, ಭೇಷ್ ಎಂಬಂತೆ ಒಂದು ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ : ರುಣು ವಿರೋಧಿವಿಭಾಡ ರುಣು ರುಣು ರುಣು (ಶಾವ್ಯಾಸ. ೩-೦೦೬). ರುಣುರುಣುಣು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜಗತ್ಪಯ ಜಟ್ಟಿ ರುಣುರುಣುಣು . . . ಎಂಬುಬ್ಬರಿಗೆ ಮಸಗಿದುದೆರಡು ಬಾಹೆಯಲಿ (ಶಾಬ್ಯಾಸ ೩-೦೦೬). 'ಧಣಿಂ' ಪರಾ.

ರುಣಾನಾ 'ಜನಾನಾ' ನೋ.

ರುಣಾನಾಖಾನೆ 'ಜನಾನಖಾನೆ' ನೋ.

ರುಳುಕ್ಕುಳ (ಅ). (ಉಕ) ಬೇಗನೆ ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ; ಚುರುಕಾಗಿ : ಗುರಿಯ ಕಡೆಗೆ ರುಳುಕ್ಕುಳ ಕಾಲುಹಾಕಲು ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು (ರಾಷಡ. II, ೨೩೬). [←ಮರಾ. ರುಪ್ಪ್‌ರುಪ್ಪ್]

ರುಳುಪಾಟಿ, ಜಪಾಟಿ (ನಾ). ೧. ಆವೇಗ ; ಭರ ; ರಭಸ : ತನ್ನದು ನಡದರ ಸಾಕು ಅಂತ ಕೆಲಸದ ರುಳುಪಾಟಿಯೊಳಗೆ ಇದ್ದಾಳ (ಹೂಸಂಣಾ. ೦೩೭). ೨. ಸರದಿ ; ಸಲ : ಇವ್ನ ಹೊಡೀರಿ ಕುಲಕರ್ಣೀರ್ದೆ ಒಂದು ರುಳುಪಾಟಿ (ಹಸ್ಕೃಂದ. ೯). ಜಪಾಟಿ : ೨. "ಸಾರಿ" (ಜಾಪಸೊ. ೫೯).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ರುಪಾಟಾ]

ರುಳುಬರಿ (ನಾ).ತೆಳುವಾದ ಕೋಲು ; ಸೆಳೆ : ಆತ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅದರ ಮೇಲೆ 'ರುಬರಿ' ಬೀಸಿದ (ಜಪಸ. ೬೪). [←ತೆಲು. ಜಬರ]

ರುಳುಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ರುಳುಮ್ಮೆದು ಸಮಿಧಾವಳಿಗಳ್ಬುರಿಸಿದವ್ದೆ ಛಟ ಛಟ ಛಟ ನಿನಾದದಲಿ (ಹೂಶಂಣಾ. ೦-೬-೨೪).

ರುಳುಮಳು (ನಾ). ಶೋಭೆ; ಸೊಗಸು: ತಿಲಕವೆ ತಿದ್ದುತ ಕಟ್ಟಿನಲಿ ವೀಳ್ಯದ ರುಳುಮಳಿನಲಿ ನುಲಲಿತಾಂಗ ಶೃಂಗಾರದ ಸೊಬುಗಿನಲಿ . . . ಬರುತಿರೆ ಬೆಡಗಿಲಿ (ಹಂಂಪ್ರಾಚ. ೨೨) : ರುಮ್ಮಳ್ಳ ಸುತ್ತಾನ್ಗೆ ಪದಿನಾರು'ಮಡಿಕೇರಿ ಚುಂಗ ಬಿಟ್ಟಾನ್ಗೆ ರುಳುಮಳೇರಿ (ಪ್ರಕ್ಷಕ. ೦೩೦). [←ಹಿಂ. ರುಳುಮಳ್]

ರುಳುಮ್ಮಗೆ (ಅ). = ರುಳುಮ್ಮೆಗೆ : ಆಱಿಯಲ್ಕೆವಂದುದು . . . ಚುಂದ್ರಕಾಂತವ್ಯುತ್ಪಿಯೊಸರಂತೆ ರುಳುಮ್ಮಗೆ ಬೆಮರ್ತಿರವಿಂ ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯಾ (ಜಾಕಿಪು. ೦-೯೬). [ರುಳುಮ್ + -ಅಗೆ]

ರುಳುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ರುಳು[ಪಾಣಾ. ರುಳು]ಮ್ಮನೆ ಬೆಮರ್ತುರ್ ಭೀತಿಯ ವರವಂಶಾಜ್ಞೆಯಂ ರೊಮ್ಮಿಡುತ ಕರದರ್ನಿಶಿತನೇತ್ರ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ (ಪುಷೋ. ೮೬-೦೯) ; ತನು ಶೋಭವೆಮೀಱಿ ಮೆಯ್ ರುಳುಮ್ಮನೆ ಬೆಮರುತ್ಪಿರ್ಕುವಮ್ಪೊಡಂ . . . ಹಯಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದು ಮರಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೩೩). [ರುಮ್ + -ಅನೆ]

ರುಳರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಬರುವ ಪ್ರವಾಹ; ರುಳರಿ ; ಗಿರಿನದಿ.

[ಸಂ.]

ರುಳರಣಿ (ನಾ). = ರುಳರ : ಅಲ್ಲಿಯ ನರಸಿಂಹ ರುಳರಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ವಿಧೂತಿ ಧರಿಸಿ (ಕಾಪ್ರ. ೦೨೩). [←ಹಿಂ. ರುಳರನೀ]

ರುಳರತಿ (ನಾ). = ರುಳರ : ರುಳರತಿಯ ಮ್ಯಗಗಳ್ ವರಿತಿಸಿ ನೋದುತ (ಹಮಚ. ೦೬) ; ಸರಿಯ ರಾತ್ರಿಯೊಳಗೆ ಕರದಿ ಹಿರಿವ ಪಂಜ ಪಿಡಿದು ಬೇಗ ರುಳರತಿ ಹಳ್ಳ ಕೊಳ್ಳ ಕೂಪ ಕೆರೆಯ ಹುಡುಕುತ (ಹಮಚ. ೦೦೪). [?]

ರುಳರಿ 'ಜರಿ' ನೋ.

ರುಳರಿ (ನಾ). = ರುಳರ : ಸುಶಾಂತಿಯ ಸುಂದರ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಮೃತ ರುಳರಿಯದು (ಧಪಾಗ್ರಾ. ೦) ; ಉಗಮಸ್ಥಾನದಿಂದ ದೂರಾಗುವ ರುಳರಿಯಂತೆ (ಹಚಮಂಚ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ರುಳರಿ 'ಜರಿ' ನೋ.

ರುಳರಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ (?) : ಅಡತಿ ಮೇಣಸು ರುಳರಿಪಟ್ಟೆ ಕವಾಡ ಮುಂತಾದ ಫಿಡಿಸಿ ಸರಕು ಹೊರತ್ಕಾಗಿ (ಮ್ಯಾಕು. ೦೯೩೬; ೫೬-೪೪ ; ೧೭೫). [ರುಳರಿ (<ಜರಿ) + ಪಟ್ಟೆ]

ರುಳರಿಸೀರೆ 'ಜರಿಸೀರೆ' ನೋ.

ರುಳರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಿ ; ಪ್ರವಹಿಸು : ಮಾಣ್ಕೆದೆಯಲಿ ರುಳರಿಸುವ ನೀರ ಸೆಲೆಯಂತೆ (ಸಂಗಾಗಿ. ೦೯-೩೦೦). [ರುಳರಿ + – ಇಸು]

ರುಳರ್ಧರ್, 'ಜುಜ್ಜಾರ್' ನೋ.

ರುಳರ್ಧುರ್ಧ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ರುರ್ಧುರ್ಧರಮೆಂಬ ರುಳಾಯ . . . ಇತ್ಯಿಪದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾಂಸಿಸಲ್ಕುಳ್ಳ ವಿಚಿತ್ರನಿರಂ ವಿನುತರಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ರುಳರ್ರನೆ (ಅ). ಕೂಡ್ಲಲೆ : ತಟ್ಟುನೆ : ಆಕಯ ಉಕ್ಕಾಹ ರುರ್ರನೆ ಇಂದು ಹೋಯಿತು (ಬರಹಾ. ೦೬) ; ರಮಾಬಾಯಿಯರ ಮುಖವು 'ರುರ್ರನೇ' ಇಳಿಯಿತು (ಬೀಳಕ ೪). [ರುರ್ರ್ + – ಅನೆ]

ರುಳರ್, ರುಳ್ಳ್ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಮಿಕ್ಕು ತನ್ನ ಯ ಮೇಲೆ ಸುಂಕುವ ಗಜಂಗಳಂ ಬಗಿದು '. . . ಮುತ್ತು ರುಳ್ಳೆಸಲು ಸೂಸುತ್ತೆ (ಇಕರ. ಪ್ರ. ೪೨-೯). ರುಳ್ಳು : ೧. ಗದಗದುಗಯ ರುಳ್ಳು ಲುಳ್ಳೆಂದು ತಳವಾರರಿದೆ ಬಂದರಂದು ಕಾತರಿಸಿ (ಹೂಚಕ. ೦೯-೨೫). ೨. "ಧಕ್ಕೆ, ಆಘಾತ" (ಜಾಸಿಗ. ೪೩೮) : ತರವೇನೆ ಕ್ಷಣದೊಂದು ರುಳ್ಳಿನಲಿ ಜೀವಹಿಂಸೆ (ಜಾಸಿಗ. ೩೬-೨೦). 'ಜಲರ್' ಪರಾ.

ರುಳಲುಕು 'ರುಳಕ್ಕ್' ನೋ.

ರುಳಿರಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ :

ರುಳರಿಳುರಿರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅಂದುಗೆಗಳ ಗೆಜ್ಜೆಗಳ ದನಿ ರುಳರಿಳುರಿ ರೆಂದನೆ ವಂಕಿ ವಂಕಿಯೊಳು (ಪಠಚ. ೪-೬೯).

ರುಳಿಲೆ (ನಾ). ಶೋಭೆ ; ತೇಜಸ್ಸು ; ಪ್ರಕಾಶ. [ಸಂ. ರುಲಾ]

ರುಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಹುಚ್ಚು; ಭ್ರಮೆ : ಮನೆಗೇದೌರ್ಬಲ್ಯ: ರಾಜನ ರುಳ್ಳ ಬಿಟ್ಟಿತು (೭೯ವಿ. ೯೪). ೨. ಚಿಂತೆ; ಭಯ. 'ಜಲ್ಲ್' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ರುಳ್ಳ]

ರುಳ್ಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ : "ರುಳ್ಳ – ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ" (ಅಕಾಸಿ. ೦೦-೨) [?]

ರುಳ್ಳಡಿ 'ಜಲ್ಲಡಿ' ನೋ.

ರುಳ್ಳನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ. . . ರುಳ್ಳನೆ, ದುಡುಮ್ಮನೆ, ಧಟಮ್ಮನೆ (ಕಾಪ್ರ. ೦೦ ಪ್ರಹ೫೫). [ರುಳ್ + – ಅನೆ]

ರುಳ್ಳರಿ (ನಾ). ೧. ಡಮರುಗಗದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ಣಾವಾದ್ಯ: ಲೋಕತ್ರಯಮದನುತ್ರಮರೊಳ್ ವೇತ್ರಾಸನ ರುಳ್ಳರೀ ಮೃದಂಗ ಸಮೂಹಂ (ಅಪಪು.೦-೪೬) ; ನುತವೇತ್ರಾಸನ ರುಳ್ಳರೀ ಮೃದುಮೃದಂಗಾಢಂ (ಸುಕುಮ. ೦೦-೪೦) ; ಪಟುಪಟಹ ರಣಂ ರುಳ್ಳರೀ ಶಬ್ದರಮ್ಯಂ (ಪಕ್ಷ. VIII, ಪಗಡ. ೩೬-೭೦ ; ಸು. ೧೦೭೨) ; ವೇತ್ರಾಸನ ರುಳ್ಳರೀ ಮೃದಿಂಗ ಸಮನಾ -ಆಧೋ ಮ ಧ್ಯೋ ರ್ಧ್ವ ಭೇದ ಭಿನ್ನಮುಂ (ಕಚ್ಚ. ೫೬). ೨. ಕಂಚಿನ ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ದೊಡ್ಡತಾಳ : ಪಟುಪಟಹ ತುಣವ ಭಂಭಾ ಮರ್ದಳೆ ರುಳ್ಳರಿ ಮುಕುಂದ ತಾಳ ಕಾಹಳೆ ಶುಷಿ ವಂಶ ವೀಣಾಸ್ವರಂಗಳಿಸೆಯೆ (ಪಪ್ರಾ. ೭೬-೨೪); ತಳತ ರುಳ್ಳರಿಯಿ ಬಹಳ ವಾದ್ಯದ ನಡುವೆ ನಡೆದು (ಸಿದ್ಧಚಾ. ೪-೦೦) ; ಮೃದಂಗ ರುಳ್ಳರಿ ತಾಳ ಪಳಂಚಿ (ಗುಗಸ. ೦೦-೪೨). ೩. ಛತ್ರಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಜಾಲರಿ-ಕುಚ್ಚು : ಉತ್ತ್ಯವಿಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಮಕರತೋರಣ : ಬರುದಿನ ಕತ್ತರಿಯ ಹಿರಿಗಳ ರುಳ್ಳರಿ ಮುಸುಕಿದವು ಗಜವ (ಶುಪ್ರಾಯ್ಕೃ.೬. ೩-೬) ; ತಳತ ವಲ್ಲವ

ಸಕ್ಕಿಗೆಯ ಹೊದರೆದ್ದ ರುಬ್ಬಲಿರಿಗಳ ವಿಚಿತ್ರಾಂಬರದ ಮುತ್ತಿನ ಮೇಲು ಗಟ್ಟುಗಳ (ತಿರುಕ. ೦-೭-೦೪) ; ಕುಸುಮಗಳ ರುಬ್ಬಲಿಯ ಮುಸುಕಿನಿಂದ ಹಸನಾಗಿ ಯಿರುವ ಹೊಸ ಹೊಸತೂಲಿಕಾತಲ್ಪದೊಳ್ ಪವಳಿಸಿ (ಕೌಗಂಧಿ. ೦೯-೩೦). ೪. ಭಿತ್ತಿ ; ಕೊಡೆ : ರಾಯನಾಯಕರ ಸಂದಣಿಯೊಳ್ ಎತ್ತಿದ ರುಬ್ಬಲಿಗಳ ಮುತ್ತುವ ಕೈವಾರಿಗಳ ಕೋಳಾಹಳದಿಂ (ಪೆಂಡಿಕ. ೩-೪೩) ; ತುಂದಗಳಂ ಸಪ್ತದಲ್ಲಿ ಮಂಡಳೀಕರಿಸಿ ನಿಲಿಪತಾಂತೆಯಂರಿಸ್ತಿದ ಹೀಲಿಯ ಜೆಲ್ಲುವೆತ್ತ ರುಬ್ಬ ಲಿ ಗಳಿ ವೆಂ ಬಸಂ ಬಿಡದೆ ಬಂದುವು ಲೀಲೆಯನಂದು ಮಾಡುತುಂ (ಚಾವಭಾ. ೬-೨೩) ; ಕರಿಘಟೆಯ ಕುಂಬವದಲಿ ಹಯ ಮೋಹದ ತೆರೆಮಾಲೆಯಲಿ ಬಲು ರುಬ್ಬಲಿಯ ಬುದ್ಬುದತತಿಯಲ್ತಿದ ಕಡಿಯ ವಡಬನಲಿ (ಶಾಂಪ್ರಾಲಿ. ೪-೨೪).

[ಸಂ. ರುಬ್ಬಲೀ]

ರುಬ್ಬಲಿ ‘ಜಲ್ಲರಿ’ ನೋ.

△ ರುಬ್ಬಲಿ ‘ಜಲ್ಲರಿ’ ನೋ.

ರುಬ್ಬಲಿ ‘ಜಲ್ಲಿ’ ನೋ.

ರುಬ್ಬಲ್ಲಿ (ನಾ). ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ (ಗಿ) : ಲವಂಗದ ರುಬ್ಬಿಯಂ ಕಬ್ಬಿಣಮಂ . . . ಪೂಡಿದವಾಡಿ ಸಮಾನಭಾಗಂಗಳ್‌ಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಅಂಜನಂ (ವಿಷ್ಣಿ. ೦೬೦).

[<ಹಿಂ. ಭಲ್ಲೀ = ತೊಗಟೆ]

ರುಬ್ಬಲಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗೊಂಚಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರು ; ಗರಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು(?) : ಬಾಳೆಗಳ್ಳೆಯೆಲಾಮ್ರ ಮಂಡಾಳಿಗ ವಜಜಿಗೊಂಡುದೆರ್ದ ನಿರಾಳವಾದುದು ರುಬ್ಬಿಡಿದು ತೆಂಗಿನಲಿಳೆಯ ಬಗಿದು ಕೀಳಿಗಿದವು (ಮಪಚಾ. ೩-೩೦). [ರುಬ್ಬಿ (<ಜಬ್ಬಿ) + ಇಡ್ಡಿ]

ರುಬ್ಬಲಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಬಾರ ಪದಾರ್ಥ ; ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ (?) : ಎತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು ರುಬ್ಬಿಪಟ್ಟೆ ಜೊಂಬರಿಕ ಕವಾಡ ಹೊರತಾಗಿ ಹೆರ್ದಿಸೊಂಬ ಜ್ಞಿನಿಸೂ (ಪ್ಯಾಅರಿ. ೦೯೪, ೩೭-೨೦; ೧೬೩).

[ರುಬ್ಬಿ + ಪಟ್ಟೆ]

ರುಬ್ಬಲಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ).=ರುಬ್ಬಲಿಪಟ್ಟೆ : ಅಡಕೆ, ಮೆಣಸು, ರುಬ್ಬಿಪಟ್ಟಿ ಕೊಬರಿ ಕವಾಡ ವಿಡಿಸಿನ ಸರಕು ಹೊರತಾಗಿ (ಎಳ್. VIII, ಸಾಗರ. ೫೩-೩೦; ೧೬೭೦).

[ರುಬ್ಬಿ + ಪಟ್ಟಿ ?]

ರುಬ್ಬಲಿಪಟ್ಟೆ ‘ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟಿ’ ನೋ.

ರುಬ್ಬಲಿಮಿಗ ‘ಜಲ್ಲಿಮೃಗ’ ನೋ.

ರುಬ್ಬಲಿಮ್ಮುಗ ‘ಜಲ್ಲಿಮೃಗ’ ನೋ.

ರುಬ್ಬಲಿಸು$_{1}$(ಕ್ರಿ).ಬೆದರಿಸು; ಜಂಕಿಸು: ರುಬ್ಬಲಿಸಲು ಬಲಸಹುದುಯಂಬನ್ನಿಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾರ್ಮುಖವನದಂರ ಬಲ್ಲಿದನಿಸು ಪ್ರಹಸ್ತನೆನುತಾ ನೀಲ ಸರಳೆಳಿದಾ (ತಿರಾಮಚ. ೬೦-೩೦) ; ನೀ ಪೇಳವ ಕೊಂಡು ಪೋವುದುಯೆನುತಂ ರುಬ್ಬಲಿಸಿ ನುಡಿಯಲು (ಹಮಚ. ೦೩೬).

[ರುಬ್ಬಲ್ಲು$_{2}$(<ಜಲ್ಲು$_{4}$) +ಇಸು$_{5}$]

ರುಬ್ಬಲಿಸು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ಸ್ರವಿಸು: ಕಲ್ಲಲ್ಲೇ ಶಶಿಕಾಂತಂ ರುಬ್ಬಲಿಸುವುದು ಚಂದ್ರಕಿರಣಮಂ ತಾಗಲೊಡಂ (ಅಹಮು. ೧೯); ರುಬ್ಬಲಿಸುತ್ತಿಹುದ್ದು ಮುಖದಿ ಬರುವಲ್ಲಿಣವ ಹೊತ್ತಂತೆ (ಕ್ಷತ್ರಿಚಾ. ೦-೨೨) ; ಶಶಿಕಾಂತದ ಜಜ್ವರಿಯೊಳು ರುಬ್ಬಿಸಿ ಪರಿವ ತಣ್ಣೀರಗಾಲಲಾಗೆಂಡು ನಿಲ್ಲದಿರ್ದಿಯ್ದುದನಾ ಧರಿವ (ಕ್ಷತ್ರಿಚಾ ೦-೨೩).

[? + – ಇಸು$_{5}$]

ರುಬ್ಬಲಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ರುಬ್ಬಲ್ಲನ್ವತಂತೆ ಹೊರಹೊಮ್ಮು : ಎಲ್ಲಾ ಮೈ ತುಂಬಿ ತೋಱಾವನೊಮ್ಮೆಯಿದೆಯೊಗದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭದೊಳೊಮ್ಮೆ ಬೆಳಗು ರುಬ್ಬಲಿಱಿವುದು (ಪರಪ. ೬೦-೨೫). [ರುಬ್ಬಲ್ + ಇಱಿ$_{1}$]

ರುಬ್ಬಲು$_{1}$ ‘ರುಬ್ಬಲ್’ ನೋ.

ರುಬ್ಬಲ್ಲು$_{2}$ ‘ಜಲ್ಲು$_{4}$’ ನೋ.

ರುಬ್ಬಲುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು ; ಹೆದರು : ಮಲ್ಲಪಾರ್ಥಬಿದ ಮುನಿವಲ್ಲಭರು ಭಯಗೊಂಡು . . . ರುಬ್ಬಲುಗೊಂಡರೆ ವನದಿ ಕಲ್ಲುತರುಗಳ ಕಂಡು ಮಲ್ಲನೆಂದೇ ಬಗೆವರು (ಪಾರ್ಶ್ವಾ. ೦-೩೩).

[ರುಬ್ಬಲ್ಲು$_{2}$ (<ಜಲ್ಲು$_{4}$) + ಕೊಳ್$_{1}$]

ರುಬ್ಬಲ್ನೆಗ್ (ಕ್ರಿ). ಭಯಗೊಳ್ಳು ; ಹೌಹಾರು : ಹಗಿಯದೆ ರುಬ್ಬಲ್ನಲು ಕಾಳಗಕೆ ಕವಿದವ ಕಱಕತೂಲಿರದರಲಿ (ಪಾಂಪ್ರಾಲಿ. ೦೦-೩೩) ; ಎದೆ ರುಬ್ಬಲ್ನಲು ಜವಗುಂದಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಲಿದನವಯವವ (ತಿರುಕ. ೩-೭-೨೨).

[ರುಬ್ಬಲ್ + ಎನ್$_{1}$]

ರುಬಷ (ನಾ). ೧. ವಿಮಾನ ; ಮಂತ್ಸ್ಯ$_{೬}$: “ವಿಮಾನ ಶಫರಂ ತಿಮಿ ಪಾಠೀನಂ ರುಬಮಮಿವಿಮಷಂ ವಿಶಾರಂ ಮತ್ಸ್ಯ$_{೬}$ಂ ವಿಮಾನವೆಸರ್” (ಪಾಪ್ರಕೃತಿ. ೩೨-೩); ನಡು ಮಡು ಲೋಳಲೆರೂಚನೆರುಬಷಕ್ಕೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೨೨); ಕರಂಗಸಂಘ ಸಂಭವ ರವ ವಾದ್ಯಕಾಡಿದುದು ಕೂಡಿ ರುಬಷ ಪೊಸಡೊಂಬವೆಂದನಂ (ರಾಚರಿ. ೨-೬೨). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ವಿಮಾನರಾಶಿ : ರವಿ . . . ರುಬಷದೊಳಿರೆ ವರ್ಧಿಷ್ಣುತಪಬ್ಬುನ್ಮನ್ಮೀಂ (ಜಾತಕ. ೦೭-೦೭). [ಸಂ.]

ರುಬಷಕೇತನ (ನಾ). ೧. ವಿಮಾನನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜ; ವಿಂಷ್ಣುನ ಧ್ವಜ: ಪೂವನ ಬಿಲ್ಲ ಬೆವ್ವಳ ಕುಸುವಂಚಿಯುಗೆ ಕಣ್ ರುಬಷಕೇತನಕ್ಕೆ ಚಿಲ್ಲಾವಗ ಮಾದ ಸೋರ್ಮುಡಿ ರಕಿಪ್ಪುಯಿಗಾಗೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೦-೮೩); ನನೆಗಳೆಯಿಲ್ಲದ ರುಬಷಕೇತನವಿಲ್ಲದ ಕುಸುವಂಚಾಪಮಿಲ್ಲದ . . . ಮನಸಿಜನೆನೆ ಸಂದನಾ ಖಗೇಂದ್ರನುಮಾರಂ (ಪರ್ಭಾಮ. ೬-೭೬)- ೨. ವಿಮಾನನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಗುರುತಾಗುಳ್ಳವನು : ಮನ್ಮಥ : ಶಶಧರಬಂಬಾನನೆಯಂ ರುಬಷಕೇತನ ಕೇತನಾಭತನತನುವಂ . . . ಕಂಡೊಸೆದಂ ಬನದೊಳಗೆ ಜನಕತನಯಳ ಸಜಾವಂ (ಕವಿಪ್ರ. ೨-೩೮) ; ರುಬಷಕೇತನಂ ವನಂತಾಗಮಮಿಲ್ಲದೇನೊ ಲಿಸಲಾರ್ತನೇ ವಧುವಂ (ಪಾಪ್ರ. ೦೦-೩೩). [ರುಬಷ + ಕೇತನ]

ರುಬಷಕೇತು (ನಾ). ೧.=ರುಬಷಕೇತನ ೧ : ಮೇಲುದು ರುಬಷಕೇತುವಂ ಮಿಗೆ ಮನೋಜವಮನೋಹರಯೋಜಿತ ಬರ್ಹವೊರ್ (ಪಂರ್ಪು. ೦೦-೬). ೨.=ರುಬಷಕೇತನ ೨ : ಜತರುಬಷಕೇತುರೂಪನೆನಿಸಿದ ಮಲ್ಲಾಂಗೆ ಲೋಕಾಪ್ತ ಭಾರವಿಗೆಱುಗುವೆ (ಪಪ್ಪಕಾ. ೦-೦೪) ; ಸಿದಿಲ್ಲ ಸಿಲವನಿ ಗಳೊಪ್ಪಿರೆ . . . ತುವಾಕದಿಂ ನೆಗೆವ ಗುಂದಿನವೋಲ್ ರುಬಷಕೇತು ವೀರನಾ (ರಾಚರಿ. ೫-೬೯). [ರುಬಷ + ಕೇತು]

ರುಬಷಧ್ವಜ (ನಾ).=ರುಬಷಕೇತನ. [ರುಬಷ + ಧ್ವಜ]

ರುಬಷನೇತ್ರ (ನಾ). ವಿಮಾನನಂತಹ ಕಣ್ಣು : ಎಳಸಿರಿತ್ತವ್ಳರ ಲಸ್ಯಾಷ ನೇತ್ರಮನೇಣನೇತ್ರಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೨೩). [ರುಬಷ + ನೇತ್ರ]

ರುಬಷಪತಾಕೆ (ನಾ).=ರುಬಷಕೇತನ ೧ : ವಿಮಾನೇತಾವಿಷ್ಟಿಸಿದ ಸಮುಲ್ಲ ಸಜ್ಜವಪತಾಕೆಯಿನಿವ್ವವೊಲಾತಳಾತಳಿಯಾ ಪಸದನದೊಳ್ (ಪಂರ್ಪು. ೬-೭೬). [ರುಬಷ + ಪತಾಕೆ]

ರುಬಷೆ (ನಾ). ಹೀರೆಗಿಡ : “ಗಾಂಗೇರುಕೆ, ನಾಗಬಲಾ, ರುಬಷಾ, ಹ್ರಸ್ವಗ ವೇಧುಕಾ ೪ ಹೀರಿಗಿದರ ಹೆಸರು. ಇವ್ವ ಹೀರೆ, ಪುಷ್ಪಹೀರೆ, ಕಾಡುಹೀರೆ ಇವ್ವುಗಳಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಸರು” (ನಿಘಂ೨ಕಿ. ೦೩೦). [ಸಂ. ರುಬಷಾ]

ರುಬುಸ್ಸ ‘ಜಸ್ಸ’ ನೋ.

ರುಬುಸ್ಸ ‘ಜಸ್ಸ’ ನೋ.

ರುಬುಸ್ಸ (ನಾ). ಬೇಗ ; ತ್ವರೆ : ಮಸಣದೊಳು ಸಂಸ್ಕಾರವಾಡಬೇಕೆಂದು ರುಬುದಿಂದ ನಾ ಬಂದೆ ಪ್ರೇತನೆಲಕಾಗ (ಹಮಚ. ೦೯೯). [?]

ರುಬುಸಂಬಡೆ ‘ಜಸಂಬಡೆ’ ನೋ.

ರುಬುಸಕೇತು (ನಾ). = ರುಬಷಕೇತನ ೨ : ಪಂಕೇಜಚರಣ ರುಬುಸಕೇತುದೇಹ ಕ್ಷಮಾಭೃದ್ವಜಿಜ್ಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಪಾಲಿಪುದು (ರಾಶಕ. ೩-೦೬).

[<ಸಂ. ರುಬಷಕೇತು]

ರುಳ 'ಜಲ್ಲ' ನೋ.

ರುಳಂಪಿ (ನಾ). ಕಂದುರೆಯ ಆರು ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?): ಭಂಜಂ ಮುರಲ ರುಳಂಪಿ ವಾಹಿನೆ ರೀಪ್ಸ ರಂಜಿಪ ರೇಪಿಯೆಂದಂ ಮಂಜುಳ ಮಾದ ಪಡಂಗದೆಂಳಲ ಹಯ ರಂಜನೆವೆದೆದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೦೦).

[?]

ರುಳಂಪಿಸು, ಜಳಪಿಸು, ಜಳಿಪಿಸೆಂ, ಜಳಂಪಿಸು, ರುಂಡಪಿಸು, ರುಳಂಪಿಸು, ರುಳುಂಪಿಸು, ರುಳುಂಪಿಸು(ಕ್ರಿ).ಗಿ.ನಡುಗಿಸು; ಅಳ್ಳಾಡಿಸು; ಬೀಸು : ರುಣಂಪಿಸಿ ಮುಂಬರಿದಾರ್ದು ರುಳುಂಪಿಸಿದಿಂಳ್ಳಾಳ್ಳಕೊಡನೆ ಕಂಪಿಸೆರ್ದಯುಂ (ಚಕ್ರಿ. ೨-೨೯). ೨. ಹೆದರಿಸು ; ಭಯಪಡಿಸು : ಜಸಮೆಳೆಯಲ್ಲಿಮುಂ ಬಳಸೆ ಬಲ್ಲು ನೆಗಟ್ಟಿಯ ಬೀರರಂ ರುಳಂಪಿಸೆ (ಕಬ್ಬಿಣಾ. ೪೬). **ಜಳಪಿಸು** : ೧. ಕೆಯ್ಯ ಖಡ್ಗವ ಜಳಪಿಸಿ ದೈತ್ಯ ನುಡಿದ ಕಠೋರವಾಕ್ಯಗಳ (ಭೋಜಕ. ೧೨-೦೦) ; ಚಿತ್ತವನ್ನು ಜಳಪಿಸುತ್ತಾ ಕೇಳದ (ಶಿತಿಕಂಠ. ೨೮). ಜಳಪಿಸು : ೧. ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣವ ಜಳಪಿಸಿ ಎಸೆಯು ಮೇಲೆ ಬೆರಳಮತ (ಕಂಚಿದಿ. ೦೩-೩೪). **ಜಳಂಪಿಸು** : ೧. ಬೇಡಿದಿರ್ಪಿ ಬೀಳುವುದು ದಾಯವೆ ನಾಡೆ ಜಳಂಪಿಸೆ ಹೊಳವ ದಾಳದ ರೂಢಿಗಚ್ಚರಿ ಯಾಗೆ (ಪಕ್ಷಿ. ೯-೮೪). ರುಂಡಪಿಸು : ೧. ಖಡುಗ ಬರಲು ಕೈಕೊಂಡು ರುಂಡಪಿಸಿ ನೋಡಿ ಪೊಡದನಾ ಕಂಭುಕನಡಿಗದಿರ ಬದಿರ ಪಿಂದಿಲನು (ಅಜಿತ. ೦೩-೩೩). **ರುಳಿಪಿಸು** : ೧. ಆಯುಧವ ಹಿಡಿದೊಱೆಯ ನುಗಿದನಡಾಯುಧವ ರುಳಿಪಿಸುತ (ಕಬ್ಬಾಳ. ೦೭-೨); ಕರಾಳ ರೋಷಾ ವೇಶನಿಳಿದನು ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರವ ಬಾಳ್ ರುಳಿಪಿಸಿ ಕೆಂಪೆಗುವ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳಲಿ (ಪೊಕರ್ಣ. ೭-೩-೯). **ರುಳುಂಪಿಸು** : ೧. ಜಡಿದಿಸಿಯಂ ರುಳುಂಪಿಸಿ ಕರಾಗ್ರದೊಳಿತ್ತಿ ಕಡಲಿಗೆ ಸಾರ್ದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೨೬). **ರುಳುಂಪಿಸು** : ೧. ಕೈದುಗಳ ರುಳುಂಪಿಸಿ ಪಾಪಸಂಗಳಸೆಂದು ನಡತರಲೂಂ (ಚಂಪೀಪ್ರ. ೬-೭೨). ೩. ಫಳಫಳಗುಂಬುವ ; ಮಿರುಗೆಂ : ೪ ಸುವರ್ಣದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ವಜ್ರ ಮುಂತಾದ ರತ್ನಗಳು ರುಳುಂಪಿಸುತ್ತಿದ್ದವ್ವ (ಅಜಾಕಾಂ. ೪೯). [ರುಳುಂವ್ಯಂ(<ರುಳುವ್ವ) + – ಇತ್ತುಂ]

ರುಳುಂಬ 'ಜಳಂಬ' ನೋ.

ರುಳುಂಬಾಯತ 'ಜಳಂಬಾಯ್ತು' ನೋ.

ರುಳುಂಬಾಯ್ತು 'ಜಳಂಬಾಯ್ತು' ನೋ.

ರುಳುಕ್ಕ, 'ಜಳಕ' ನೋ.

ರುಳುಕು, ರುಳುಳು, ರುಳುಳು ರುಳುಳುಕು (ನಾ). ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ; ಕಾಂತಿ : ಲುಳಿಯ ಮಿಂಚಿನ ಮುಂದೆ ಸುಗತಿಯ ರುಳುಳದಿನಲನ ಘಟ್ಟು . . . ಬ್ಲಳಿದೆ (ಶಾಬ್ಬಾಭ್ಯ. ೩-೦೭). **ರುಳುಳು** : ತಾಯಿತನದ ಹೊಸ ರುಳುಳು ಅವಳ ಬೊಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿತ್ತು. (ನಿಸರ್ಗ. ೦೦೯). ರುಳುಕು : ಪಳುಕಿನೊಲ್ ಬಿ ಕೆ ಮೇ ಲ್ ನಳುಕಿನೊಲ್ ರುಳುಕಿನೊಲ್ ಶೋಭಿಸುವಳಾ ಸೌಂದರ ಜಸಮು. ೪೨-೨೩). **ರುಳುಳು** : ಇಂತಹದಕ್ಕೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಅಥವಾ ಸು ಧಾ ರ ಣೆ ಯ ರುಳುಳು ತಾಗದೇಡವೆ ? (ಗೋಸುಾಕ್ಕ. ೬೨). [<–ಮರಾ. ರುಳಕ್; ಹಿಂ. ರುಳಕ್]

ರುಳುಕಂಟೊಗು 'ಜಳಕಂಬೊಗು' ನೋ.

ರುಳುಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆತುರವಪಡಂ ; ದಂಡುಳಂ. ೨. ತಳವಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಆವೇಗಗೊಳ್ಳು : ರುಳಕದಿರು ಜಾಣ ಸು ಧ ರ್ಮ ನು ಕೊಡಿಸುವೆ (ಕಣಾಕ. ೭೦೩). [<–ಮರಾ. ರುಳಕಣೇ]

ರುಳಿಪ (ನಪು). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : ಮಿಗೆ ನೋಯವಾಸೆಯೆಂಬಲಗಿನ ರುಳಿಪದಿಂ ಮೆಱೆವ ಮನಮೆಂಬಂದಿಂ ಮಾಸಾಳ (ಕೂಡಿಕ. ೧೪೦-೦೯); ರುಳಿಪದಲಿ ಬೊಧ್ಯಿದುದಾಯುಧ ಹೊಳವುಗಳ (ಕುಮ್ಮಾಂ. ೨-೬). [<ರುಳಿಪ]

ರುಳಿಪಿಸು 'ರುಳಿಂಪಿಸು' ನೋ.

ರುಳಿಪ್ಪು, ರುಂಡಪ್ಪು (ನಾ). ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ. 'ರುಳಿಪ್ಪುಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. **ರುಂಡಪ್ಪು** : ರುಂಡವುಗಳ ಗಿರಿಶಿರದ ನೆಗೞಿನ ಕಿಡಿಯಲಂಬರ ತುಂಬದುದು ಬೀಗುತಿಯ ಮಂದರಾಗುಗಳಲುದಿಸಿದ ಧೂತ ಧೂಮ ಶಿಖಿ (ಪೊಕರ್ಣ. ೪-೭-೦೦).

ಕೂಂರುಳುಪ್ಪು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗದಬದರೆಯ್ಕ ರಥ ರುಂರುಳುಪ್ಪುಗಳ್ ವೊದುಕುತಿರುವ ಶಂಖ ತಮ್ಮುಟೆ ಭೇರಿಗಳ್ (ಜಾಜಿಕಾ. ೨೯).

[ರುಳ (<ಜಲ್ಲ) + – ಪ್ಪ]

ರುಳುಳುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಬಳ್ಳಿ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ರುಳುಳು ಗೊಂಡು (ವಿಗಡ. ೪೭-೦), [ರುಳುಳು + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್ಳ್)]

ರುಳುಳ್ಪ, ಜಳಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ವೇಲಲೆರಗಿ ಹೊಡೆಯುವವನಂ ; ಶೂರ . ೨. ಹೆದರಿಸುವವನಂ ; ಸೊ ಲಿಸುವವನಂ ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ . 'ರಾಯರುಳುಳ್ಪ' ಪರಾ. **ಜಳಪ್ಪ** : 'ರಾಯಂಜಳಪ್ಪ' ಪರಾ.

[<ಹಾ. ರುಜಪ್ಪ]

ರುಳುವಟಿಗೆ 'ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ರುಳುವಟ್ಟಿಗೆ 'ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ರುಳುವೞಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಬಾಡಿದವ್ವ ತಾವರೆಗಳಂ ರುಳುವೞಿದವ್ವ ನೈದಿಲುಗಳು . . . ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕೆಯಲಿ (ಶಾಪ್ರಕ್ಕ್ರಿ. ೦೭-೦೪). [ರುಳ (<ಜಲ್ಲ) +ಉಡು]

ರುಳಿಳು 'ರುಳಳ್ಕ' ನೋ.

ರುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ತನ್ನಿಲ್ಲಿ ನೀರು ಧುಮುಕಿ ತರಂಗವ್ವ ಒಡೆದುಹೋದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ರುಳಲತ್ಯಾವರಿಗಿ ರುಳಿಸುವುದು (ಚಂಪೀಪ್ರ. ೭೬). [ರುಳ (<ಜಲ್ಲ) + –ಇಸು]

ರುಳುಂಪಿಸು 'ರುಳುಂಪಿಸು' ನೋ.

ರುಳುಂಬಳ (ನಾ). ಕುಚ್ಚು ; ಗೊಂಚಲು : ಪುನ್ನಾಗದ ಸೂಸಕಂಗಳೆಂಳಲಂ ಇಗದದ ರುಳುಂಬಕಂಗಳೆಂಳಲಂ . . . ಕಾಮದೇವನನಿತಿಲ್ಲಿಂತಿಯಂ ದಟ್ಟಿಸಿ (ಶಾಚಂಕಾ. ೬೦೩). [?. /ಮರಾ. ರುಳುಂಬುಕಾ]

ರುಳುಳು 'ರುಳುಳ್ಕ' ನೋ.

ರುಳುಳಿಸು 'ರುಳುಂಪಿಸು' ನೋ.

ರುಳ್ಳಿಸು 'ಜಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ರುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ರುಟಿಸಿತು. ರುಳಿಸಿತು (ಪ್ರಾಪ್ರ. ೦೩ ಪ್ರಯೋ). [?]

ರುಣಾಳ್ಕತ (ನಾ). ೧. ರುಣ ರುಣ ಎಂದು ದನಿಗೆಯ್ಯುವ ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಭರಣ ; ಕಾಲುಂಗುರ ಅಥವಾ ಕಾಲ್ಗೆಜ್ಜೆಗಳು. ೨. = ರುಂರೆಯ "ರುಣಂ(ಣಾಂ. ರುಂ.ಯಿಂ)ಕೃತಂ ವಾತನೊಳ್" (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೬). 'ರುಂಕೃತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರುಣಾಂಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ರುಣಾಂಡ, ಜಂಡೆ, ಜಾಂಡೆ, ಜಾಂಡೇಯ, ರುಂಡಾ, ರುಣಾಂಡಾ(ನಾ). ೧. ಬಾವುಟ ; ಧ್ವಜ. ೨. (ಆಲಂ) ತಂಗುಗಂಬಕೆ ; ಮೊಕ್ಕಾಂ : ನಾರಾಯಣನ ರುಣಾಂಡ ಈವತ್ತು ಕೊಡಿಬಾಗದಲ್ಲೇ ಎಂದು ಕೋರು ತ್ತಿದೆ (ಮುಷಿರಾ. ೩೦೪) ; ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಮಕ್ಕಳ ರುಣಾಂಡ (ಚುಪಾಸ. ೨೮). **ಜಂಡೆ**; (ಕ್ರಿ). **ಜಾಂಡೆ**: ೧.ಅಂಬಾರ ತಾಗುವಂದದಲಿ ಡೊಂಬನಾಟದ ಗಳೆಯಂತೆ ಜಾಂಡಗಳಲ್ಲಿ ರಂಬಾಗದೋರಿ ಮೆರೆದರು (ಕೌಂದಾಕ. ೫-೨೪) : ಕೋಟೆ ಮೇಲ್ ಇಂಗ್ರೇಜ ಬಹಾದ್ದರರ ಜಾಂಡೆ ಹಾಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ರಾಚಂದ್ರ. ೨೪). **ಜಾಂಡೇಯ** : ೧. ಮೆಚ್ಚಿದರಿಲ್ಲಿಂತುವಮಾ ಗುರುವರಂ

. . . ಕಾಂಡೇಯವು ನಿಲಿಸಿದಂ ವೈಭವಮಿದೆಂಬ ತೆಱದಿ (ಕುಷಾಂ. ೫೯-೦೦). **ರುಗುಂಡಾ** : 'ರುಗೆಂಡಾಳೂರರ್' ಪರಾ. **ರುಗಾಂಡಾ** : ೨. ಮೂರು ಮಂಡಿ ಪಾದುಷಹರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹೇಮುಖಾನೆ ಸಂಗಡ ರುಗಾಂಡಾವನ್ನು ಹೊರಗೆಹಾಕಿಸಿದರು (೦೪೯.ಬು. ೬).

[←ಹಿಂ. ರುಂಡಾ, ರುಂಡಂ ; ಮರಾ. ರುಂಡಾ]

ರುಹಿಕಹಡುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾವುಟವನ್ನು ನೆಡು. . . ೨. (ಅಲಂ) ತಳ ವೂರು; ನೆಲಸು; ವಾಸಿಸು: ಯಾವುದೋ ಬೂಷ್ಟ್ರಿ ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ರುಗಾಂಡಹೊಡಿತು (ಬಸವಪುರಾಣ. ೨೬೨).

[ರುಗಾಂಡ + ಹೂಡು (<ಪೂಡು)]

ರುಗಾಂಡಾ 'ರುಗಾಂಡ' ನೋ.

ರುಗಾಂಡಾಳೂರು, ರುಗುಂಡಾಳೂರು (ಕ್ರಿ). = ರುಗಾಂಡಹೂಡು ೨ : ಎಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲಿ ಬಂದು ರುಗಾಂಡಾ ಊರಿಬಿಡುವರೋ ಎಟ ದಿಗಿಲು (ಜಾಡಿಕೇ ೦೧೭). **ರುಗಾಂಡಾಳೂರಿರು** : ಹಳ್ಳಿಗಾಡುಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದುಬಟ್ಟರೆ ಅಕ್ಷಸರರು ರುಗಾಂಡಾಳೂರುವುದು ಅಲ್ಲಿನೆ (ಕಷಸಂ. ೬೦).

[ರುಗಾಂಡಾ (<ರುಗಾಂಡ) + ಊರು$_1$ (<ಊಱು$_1$)]

ರುಗಾಂಡಾಹಾಳು (ಕ್ರ). = ರುಗಾಂಡಹೂಡು ೨ : ಮಾವನಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ರುಗಾಂಡಾ ಹಾಕಿದ್ದನೆ (ಜೂ).

[ರುಗಾಂಡಾ (<ರುಗಾಂಡ)+ ಹಾಳು (<ಪಾಯು$_1$)]

ರುಹಾಕಣಿ,ಜಾಕಣಿ(ನಾ).(ಉಡು)ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮಂಚ್ಚುವ ಮಂಚ್ಚಿಳ: ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೆಲಿ ಮತ್ಮಿನೆ ರುಹಾಣಿ ಸುದ್ದಾ ತಗಲಿದ್ಲಾ (ಪ್ರಸಿ. ೨೩೦). **ಜಾಹಣಿ** : ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನೀ ದಾಸಿ ಜಾಕಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಡ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಅಗಿ. ೨೨೬). [←ಮರಾ. ರುಹಾಣೀ]

ರುಹಾಗಟ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ರುಹಾಟ (ನಾ). ೧. ಪೊದರು ; ಹೊದೆ. ೨. ಲತಾಗೃಹ ; ನಿಕುಂಜ.

[ಸಂ.]

ರುಹಾಟಣೆ 'ರುಹಾಡಣೆ' ನೋ.

ರುಹಾಟಲ (ನಾ). ಮೊಕ್ಕೆವರ : "ಗೋಲೀಢಗಃ, ಗೋಲಿಹಃ, ರುಹಾಟಲಃ . . . ಮೊಕ್ಕೆಪರರ ಜೆಸರು" (ವಿದ್ಯಾಂತಿ. ೦೦೬). [ಸಂ.].

ರುಹಾಡಣೆ, ಜಾಡಣಿ, ಜಾಡಣೆ, ರುಹಾಟಣೆ (ನಾ). ೧. ಅಳ್ಳಾಡಿಸುವುದು ; ಕೊಡಹುವುದು ; ಜಳಪಿಸುವುದು : ಕೊನವಣೆ ಕೇಸವ ಖಿಂಡಿಯದ ರುಹಾಡಣಗಳ ರುಹಾಡಿಸಿಯೂ (ಹೊಕಾಂ. ೬-೯-೩). **ಜಾಡಣೆ** : ೧. 'ಜಾಡಣೆ ಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಜಾಡಣೆ** : ೧. ರುಹಾಡಣಗಳ ಮಿಂಚಿನ ಖಿಡುಗಣಗಳ (ಹೊಕಾಂ. ೪-೬-೪). ೨. ಎಸೆಯುವುದೆಂ ; ತೆಗೆದು ಜಾಕುವುದು. ೩. ಭೇದಿಯಾಗುವುದೆಂ : ಆಪಿಸಾರ : ನಿನ್ನೆ ದಿನವೆಲ್ಲಾ ಜಾಡಣೆ, ಈಗ ಬಹಳ ಸುಸ್ತು (ಜೂ). **ರುಹಾಟಣೆ** : ೧, ಒಂದು ರುಹಾಟಣೆಯಿಂದ ಕಾಲ ಆಧಾರವನ್ನು ಪಡೆಯ ಲೆತ್ನಿಸಿದಳು (ರಕ್ಷ. ೩೦೩). [←ಮರಾ. ರುಹಾಡಣೆ; ಹಿಂ. ರುಹಾಡನಾ]

ರುಹಾಡಮಾಲಿ, ಜಾಡಮಾಲಿ, ರುಹಾಂಡಮಾಲಿ (ನಾ). ಕಸಗುಡಿಸುವ ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಜೀವಿಸುವವನಂ; ಬೀದಿಗುಡಿಸುವವನು ; ಜಲಗಾರ : ಈರಿಶಿ ರುಹಾಡಮಾಲಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ . . . ಪಾಸ (೦೭೫. ೨೩) ; ನಂಜುಂಡ ರುಹಾಡವಾಲಿಯಾದ ನಂತರ (ಪ.ತ್ರ.ಳ. ೦೩೦) ; ರುಹಾಡವಾಲಿಗಳ ಗುಡಿಸಲುಗಳ ಮುಂದೆ ಹುಡುಗ ಹುಡುಗಿಯರು ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ನಾಡೋಗ್. ೩೫). **ಜಾಡಮಾಲಿ** : ಜಾಡಮಾಲಿಗಳೆ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಗಿದ್ದ ಖೈದಿಗಳು (ಪುಟು. ೨೦೭). **ರುಹಾಡುಮಾಲಿ** : ಸಾಹೇಬರ ರುಹಾಡು ಮಾಲಿಯೂ ಕೂಡ ಧರಿಸದಂಥ ಹೊಲಸು ಬಟ್ಟೆಗಳು ಅವರ ಮೈಮೇಲಿದ್ದವು (ನಾಕತ. ೩೨).

[?./ಹಿಂ. ಮರಾ. ರುಂಡೂ = ಕಸವರಕೆ]

ರುಹಾಡಿ$_1$, ಜಾಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಂದಣಿ ; ದಟ್ಟಣೆ ; ಸಮೂಹ : ಪಲ್ಲವ ಸತ್ಪಿಯ ರುಹಾಡಿಗಳೆಳಗೆಗೆ ಕೈಗಾಯ್ದು ನಿಂದನು ಕರ್ಣ (ಕುಪಾ.ಪ್ರೌ.ಟ. ೬೦೮. ಪಾ. ೨೭೫). ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅಧಿಕ್ಯ : ರುಳದ ರುಹಾಡಿಗೆ ಬೆವರ ವಸನಾಂ ಚಲದ ಗಾಳಿಗೆ ಮೊಗವನೆತ್ತಿದರು (ಕುಪಾ.ಪ್ರೌ.ಟ. ೦೯-೦೦) ; ಅಕ್ಷಿಗಳಲು ಬ್ಬುವ ಕೋರಗಿಡಿಗಳ ದಾಡಿಗಳ ವಿಷದುರಿಯ ರುಹಾಡಿಗಳ (ಕೊಠಾ. ೬-೦೪-೭೩). **ಜಾಡಿ** : ೧. ಹೂಡಿದಂಥ ದಿವ್ಯ ಮಂಡಿಯ ಬಂಡಿಯ ತೋಡಿ ಕದಿದನು ಧಶ್ಚಚಮರದ ಜಾ[ಜಾಣಾ. ರುಹಾ]ಡಿಗಳ ತಱಿದೊಟ್ಟಿದನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ (ಕುಪಾ.ಶ. ೨೬-೯). ೨. ಪವನತನಯನ ಖಿಯ ಜಾ[ಜಾಣಾ. ರುಹಾ]ಡಿಯ ಹವಣ ಕಂಡರು (ಕುಪಾ.ಸ. ೦೦-೨೫); ಕಣ್ಗಳ ಕಿಡಿಯ ಖುಳದ ಜಾಡಿಯ ಭೀಷಣಧ್ವನಿಗಳ ಘೋರ ರಾತ್ರಿಸರ (ಜೈಮಿ. ೪೨-೨೩) ; ಜಳದ ಜಾಡಿಯ ಬಂಕದಿಂದ ಸಲೆ ಗವನಿಸುತಂತಾ ಬಾಣವೂ (ಭೂಪಾಣಾ. ೪೨).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ರುಹಾಡಿ = ಪೊದೆ, ಪೊದರು]

ರುಹಾಡಿ$_2$ 'ಜಾಡಿ$_2$' ನೋ.

ರುಹಾಡಿ$_3$ 'ರುಗುಡೆ' ನೋ.

ರುಹಾಡಿ$_4$ 'ಜಾಡಿ$_4$' ನೋ.

ರುಹಾಡಿಕೆ (ನಾ).=ರುಹಾಡಿ ೨ : ವಿಲಯಾಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವೆಯ ರುಹಾಡಿಕೆಯ ಕುಡಿಯಂತೆ ಕಿಡಿಗದಿಲೆದಿವು ಕೈದುಗಳು (ಕೊಠಾ. ೬-೨೦-೨೮).

[ರುಹಾಡಿ$_1$ + ಿಗೆ]

ರುಹಾಡಿಗಿಡಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗೂಡಿದ ಕಿಡಿ : ವೈಷ್ಣವ ಬಾಣವನು ಬೆಸಸಿ ರುಹಾಡಿಗಿಡಿಗಳ ರುಳದ ದಕ್ಕುರಿ . . . ಅದಗಿಸಿತಾ ಶಿರಶ್ಚಯವ (ಕೊಠಾ. ೬-೬-೨೬). [ರುಹಾಡಿ$_1$ + ಕಿಡಿ$_1$]

ರುಹಾಡಿಗೆದಱು, ಜಾಡಿಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರಡು,–ವಿಸ್ತಾರ ಗೊಳ್ಳು : ರುಹಾಡಿಗೆಱಿಯವ ಗೌರುಗಹಳೆಗಳ ತೂಳುವಱಿಗಳ . . . ಘೋಷವವನಿಯ ಸೀಳೆ (ಕುಪಾ.ಶ. ೨-೨). **ಜಾಡಿಗೆದಱು** : ೨. ದಟ್ಟವಾಗಿ ನಿವಿಯಂ ; ಗುಂಪುಗೂಡುವಾಗಿ ಕೆದರು : ಮೃಯಲಿ ಜಾ[ಜಾಣಾ. ರುಹಾ]ಡಿಗೆದಱಿತು ರೋಷದ ರುಳಲಿಸಿತರುಣಾಮಯ ಸಯನ (ಕುಪಾ.ಸ. ೦೭-೦೫).

[ರುಹಾಡಿ$_1$ + ಕೆದಱು (<ಕೆದಱ್$_2$)]

ರುಹಾಡಿಗೆದಱು$_2$ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರಡುವಿಕೆ; ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ತುಡುಕಿ ಚಮರಿಯ ರುಹಾಡಿಗೆದಱಿನ ಗದಣಿಸುವ ರುಳ್ಪುರಿಯಂ ದಳ ಬಜಿಸಿಡಿಲ ಮೇಳವದಂತೆ ನೆರೆದುದು (ಕುಪಾ.ಶ. ೦೯-೦೦).

[ರುಹಾಡಿ$_1$ + ಕೆದಱು$_2$ (<ಕೆದಱ್$_2$)]

ರುಹಾಡಿಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರಡು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ಆಪವದ ಖಿಯಪೋದಿಯಲ್ಲದೆ ಸುಭಟರಬ್ಬರ ರುಹಾಡಿಮಸಗಿತು ಕದನ ದ (ಕುಪಾ.ಶ. ೯-೦೭). [ರುಹಾಡಿ + ಮಸಗು$_1$]

ರುಹಾಡಿಯೆಸುಗೆ (ನಾ). ವೇಗದಿಂದ ಬಿಡುವುದು; ರಭಸದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು : ಶರಜಾಳ ಕವಿದುದು ಗಜದ ಹೋಧರ ರುಹಾಡಿಯೆಸುಗೆಯಲಿ (ಕುಪಾ.ಶ. ೦೦-೦೩). [ರುಹಾಡಿ + ಎಸುಗೆ]

ರುಹಾಡಿವೆಳಗು (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಸರಿಸುವ ಕಾಂತಿ : ಈಡಿಜಿದ ಮಣಿಮಯದ ಕಳಶದ ರುಹಾಡಿವೆಳಗಿನ ಹೇಮರುಚಿದಲೆ . . . ನೀಕಿತನವೆಸದವಲ್ಲಿ (ಕೊಠಾ. ೫-೨-೨೫) ; ಮಣಿಗಣದ ಜೋಡಿನ ರುಹಾಡಿವೆಳಗಿನಲಿ ಧಾಳಿಸಿತು ಘಲಧಳನೆ (ಕೊಠಾ. ೬-೦೮-೬).

[ರುಹಾಡಿ + ಬೆಳಗು$_3$]

ರುಹಾಡಿಸು 'ಜಾಡಿಸು' ನೋ.

ಝೂಡು (ನಾ). ಪೊದರು; ಪೊದೆ; ಮೆಳೆಗಳ ಗುಂಪು : ಅದರ ಸುತ್ತ ಗಿಡದ ಝೂಡಿದೆ (ಕನಕ. ೨೦) ; ಎದುರಿಗಿರುವ ಝೂಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಯಂಕರವಾದ ಹುಲಿಯು ಮಲಗಿ ನಿದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವದು (ಕೇರಶ. ೦೦).
[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝೂಡ್./ಸಂ. ಝೂಟ]

ಝೂಡುಮಾಲಿ 'ಝೂಡಮಾಲಿ' ನೋ.

ಝೂಡೆ, ಜಾಡ$_2$, ಜಾಡಿ$_3$, ಜಾಡೆ$_2$, ಝೂಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು ; ಫೈಸಲ್ ಮಾಡುವುದು : ಝೂಡೆಯಾಗಿ ವಸೂಲು ಮಾಡಬೇಕು (ಮಹಾಪಂ. II, ೬೫). **ಜಾಡ$_2$** : ೧. ಅವನು ತನಗೆ ಮೊದಲು ದೊರೆತ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲವನ್ನು ಜಾಡಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ . . . ವಚನ ಕೊಟ್ಟು (ಪಂಜಸ್. ೫೬). **ಜಾಡಿ$_3$** : ೨. ಮುಂಗಿದು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗುವುದು: ಕಾಳುಕಡಿ, ತುಪ್ಪ, ಎಣ್ಣೆ ಎಲ್ಲಾ ಜಾಡಿ ; ಏನೇನೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ(ಕೂಡಿ). **ಜಾಡೆ$_2$** : ೩. ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಮನೆಗಳ, ದನಕರುಗಳ ಅಂಗಡಿ ಮುಂಗಟ್ಟುಗಳ ಹಾಗೂ ರಾಟೆ, ನೇಗಿಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಬರೆದಿಡುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ : (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೭೩). **ಝೂಡಿ$_3$** : ೨. ಬಿಸ್ಕಿಟನ ಪೊಟ್ಟಣ . . . ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಒಂದು ದಿವಸದಾಗ ಎಲ್ಲ ಝೂಡಿ (ಕೈಲಾಶಿ. ೨೫).

ಜಾಡಾ ರಶೀದಿ = ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವು ಫೈಸಲಾಯಿತೆಂದು ಬರೆದು ಕೊಡುವ ರಶೀದಿ,–ದಾಖಲೆಪತ್ರ: ಹಿರಣ್ಯನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಡಾ ರಶೀದಿ ಮಾಡು (ಕರುಳ. ೪೫). [←ಮರಾ. ಝೂಡಾ]

ಝೂಣಾಸು (ಕ್ರಿ). ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳು ; ಖಡಾಖಡಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸು : "ನಾಳೆ ನಾ ಕಾವಲಕ್ಕ ಇದ್ರೆ ಒಂದ ಕಾಯಿ ಬಿಡಾಕಿಲ್ಲಾ ಹೊರಗ!" ಯಾಯಾ ಝೂಣಾಸಿ ಹೇಳಿದಳು (ಜಾಐಲ. ೨೬). [ಝೂಣ್$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಝೂಪು 'ಚಾಪು$_1$' ನೋ.

ಝೂಪುಗಾಲು 'ಚಾಪುಗಾಲು' ನೋ.

ಝೂಬುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ದೂದೀಮರ ; "ಕಕ್ಕೆಗಿಡ" : (ಅಮರ. ಟೀಕೆ) [ಸಂ.]

ಝೂಮ 'ಜಾವ$_1$' ನೋ.

ಝೂಯಿ 'ಜಾಯಿ$_2$' ನೋ.

ಝೂರಿ, ಜಾರೆ$_2$, ಝೂರೆ (ನಾ). ತೂತುಗಳುಳ್ಳ ಸೌಟು ; ಜಾಲರಿ : ಚಂದ್ರವ್ಯ ಕಾಳು ಕರಿಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಝೂರಿಯಿಂದ ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಕೋಕ. ೨೪). **ಜಾರೆ$_2$** : ಕುದಿದ ಅರಿಷಿಣವನ್ನು . . . ಜಾರೆಯ ಸವುಟಿನಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೮೯). **ಝೂರೆ** : ಮುಂಬಾಯಿ ಶಹರದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಜೀನಸಗಳ ವಿವರವು . . . ೩೭ ಝೂರೆಗಳು (ಝೂರಿಸವುಟು) (ಮುಂಬಪ್ಪಾ. ೦೦೨). [←ಮರಾ. ಝೂರೀ, ಝೂರಾ]

ಝೂರೆ 'ಝೂರಿ' ನೋ.

ಝೂರೇ (ಅ). ಒಂದು ಕೊಂಡಾಟದ ಮಾತು ; ಹೊಗಳಿಕೆಯ ನುಡಿ : ಝೂರೇ ಜಝೂರೇ . . . ಎಂಬುಲಿ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಾಱಾಂತ ಮೇಲಾಳ್ಗಳನಾಗಳ್ ತಳ್ತು ಪೊಯ್ದು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೭೯).

ಝೂಲರ 'ಝೂಲರಿ' ನೋ.

ಝೂಲರಿ, ಜಲರಿ, ಜಾಲರಿ, ಜಾಳರ, ಝೂಲರ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು; ತೂಗಾಡುವ, ಬಲೆಯಂತಹ ಸಿಂಗಾರ ವಸ್ತ್ರ : ಬಳಸಿ ಕಟ್ಟುತ ಸುತ್ತವವಳ ಝೂಲರಿಯಾ ಥಳಕುಗೊಡುತಿಹ ಕನಕಕಲಶಗಳನಿಟ್ಟು (ಯಶೋಧರ. ೯೦); ಸುತ್ತಲೂ ಮುತ್ತಿನ ಝೂಲರಿಗಳು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕ್ರೀಕಾಯ. ೦೨೮). **ಜಲರಿ** : ೨. ತಂತಿಯ ಬಲೆ ; ತೂತುಗಳಿರುವ ರಚನೆ : ಒಂದೇ ಸೆಳೆತದ ನೋಟದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜಲರಿಯ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಡವಿಕೊಂಡಳು (ಕಾವೇರಿ. ೬). **ಜಾಲರಿ** : ೩. ತೂತುಗಳಿರುವ ಸೌಟು. 'ಜಾಲರಿಸೌಟು' ಪರಾ. ೪. ಅಗಲವಾದ ಕಂಚಿನ ತಾಳ. 'ಜಾಲರಿತಾಳ' ಪರಾ. **ಜಾಳರ** : ೨. 'ಜಾಳರಂಬೋಗು' ಪರಾ. **ಝೂಲರ** : ೧. ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳ ಝೂಲರಗಳಂದ ಅದು ಅಲಂಕೃತ (ನಿಐಂಧ. I, ೨೩೭).
'ಜಲ್ಲರಿ$_1$' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝೂಲರ್]

ಝೂವ 'ಜಾವ$_1$' ನೋ.

ಝೂವುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ದೂದೀಮರ; ಬೂರುಗ; ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. [ಸಂ.]

ಝೂಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಝುಟಿಸಿತು, ಝೂಳಿಸಿತು (ಕಮದ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಝೂಳೆಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ವೀಕಾರ ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (?). ೨. ಅಪಹಾರ ; ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು. 'ಝೂಳೆಯಂಗೊಳ್' ಪರಾ. [?]

ಝೂಳೆಯಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು (?) : ಪೆಱರ ಪಲವುಂ ಜೀವಧನಂಗಳನರಸರ ಕಾಪಿನ ಪೊಲನಂ ಪೊಕ್ಕುವೆಂದುಂಡಿಗೆಯೊತ್ತಿಕೊಳುತ್ತು ವೂಟೊಗವಾದೆಡೆಗಳೊಳ್ ಝೂಳೆಯಂಗೊಳುತ್ತುಮನಿತ ಱೊಳಂ ತಣಿಯದೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫ ಪ). ೨. ಅಪಹರಿಸು ; ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು (?) : ತಣಿಯದೆ ಮತ್ತೆಯತಿಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂ ಲೋಗರೊಡವೆಯಂ ಝೂಳೆಯಂಗೊಂಡು (ಸುಳುಮಾ. ೭-೩೭ ಪ). [ಝೂಳೆಯ + ಕೊಳ್$_1$]

ಝಿಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕರಿಯ ಗೋರಂಟೆ : "ನೀಲಿ, ಝಿಂಟೇ, ಬಾಣ;–ಈ ೩ ಕರಿಯ ಗೋರಂಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೩೫).
[ಸಂ. ಝಿಂಟೇ]

ಝಿರಿಝಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಮಳೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ.

ಝಿರಿಝಿರಿ ಹತ್ತು = ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಸುರಿ ; ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿ : ಮಳೆ ಝಿರಿಝಿರಿ ಹತ್ತಿದರೆ . . . ಚೇಲ ಕಡಿಮೆ (ಮುಂಬಪ್ಪಾ. ೨೭೬).

ಝಿಲ್ಲಿ (ನಾ). = ಝಿಲ್ಲಿಕೆ : ಸೀದು ಸೀಕರಿಹೋಗಿ ತಾರದೊಳಳುವೊಲು ಕೂಗುತಲಿಹವು ಝಿಲ್ಲಿಗಳು (ಗಾಥಾಸ. ೫-೯೪) ; ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಝಿಲ್ಲಿಗಳು ರೀ ರೀ ರೀ ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಈಶಪ. ೦೦೨). [ಸಂ. ಝಿಲ್ಲೀ]

ಝಿಲ್ಲಿಕಾನಾದ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳಂಗಳ ಶಬ್ದ,–ಧ್ವನಿ: ಝಿಲ್ಲಿಕಾನಾದ ಘರ್ಘರ ಘೋರಕರ್ಕಶಂ (ಶ್ರೀಕಾಮೂ. ೦೮೦-೦೦೯).
[ಸಂ. (ಝಿಲ್ಲಿಕಾ + ನಾದ)]

ಝಿಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳು : "ಝಿಲ್ಲಿಕೆಯೆನಲ್ ಜಿಮ್ಮುಂಡೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೧೦) ; ಕಟುವಾದುದೈ ಝಿಲ್ಲಿಕಾಕಂಠಕೃತಿ ಕರ್ಕಶಂ (ಶ್ರೀಕಾಮೂ. ೨೬೩-೭). [ಸಂ. ಝಿಲ್ಲಿಕಾ]

ಝಿಲ್ಲೀಕೆ (ನಾ).=ಝಿಲ್ಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಝಿಲ್ಲೀಕ]

ಝಿಳಾರುಕೆ (ನಾ).=ಝಿಲ್ಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಝಿಳಾರುಕಾ]

ಝುಡುಪು, ಜುಡುಪು, ಝುಡುಪು (ನಾ). ೧. ಪೊದೆ ; ಪೊದರು : ಎಲ್ಲಾದರೂ ಗಿಡದ ಝುಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೬೭). **ಜುಡುಪು** : ೨. ಕುಚ್ಚು ; ಗುಚ್ಛ : ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಹಗ್ಗಗಳ ಜುಡುಪುಗಳೂ ಪಟಗಳೂ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಎಲೆಯ ಜಾಡಿನಂತೆ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದವು (ಚೇನಪಾ. ೨೦೦). **ಝುಡುಪು** : ೧. ಸುತ್ತಲೂ ಗಿಡಗಳ ಝುಡುಪು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಸ್ರಪಶುಗಳ ಭಯ(ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೦) ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಗಿಡಗಳ ಝುಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ನೇರಶ. ೩೮).
[←ಮರಾ. ಝುಡಪ್, ಝುಡೂಪ್]

ಝುಣಕ 'ಜುಣಕ' ನೋ.

ಝುಮಕಿ 'ಜುಮಕಿ' ನೋ.

ಝುಮರು 'ಜುಮರು' ನೋ.

ಝುಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು : ವರ ರಾಜೀವಸಂಭವ ಶರವ ಹೂಡಿದನಾ ವಿಬುಧರಸು ಝುಡಿಯೆ ಝುಮ್ಮಿಡೆ ತನು ತ್ರಿಯಂಬಕನ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೨೮). ೨. ಝುಂಮ್ಮೆಂದು ಮಿಡಿ : ದೈತ್ಯನೆದೆ ಜರ್ಜರಿತ ವಾಯಿತು ನೆತ್ತಿ ಝುಮ್ಮಿಡೆ ತಿರುಗಿ ಬಿದ್ದನು (ಕೌ ಶಿ ರಾ. ೩೨-೪೦) ; ಅದ್ರಿಗಳು ಮಾರ್ದನಿಗೊಡಲ್ದಿಗ್ಗಜಂಗಳ ಕರ್ನದಲ್ಲಿ ಝು[ಪಾಠಾಂ. ಝು] ಮ್ಮಿಡೆ ಕರ್ನನೆಂಬಾ ಮಾತನು ಕಳೆವುತ (ವೀಶ್ವಿಪು. ೨-೭-೪೩).

[ಝು$_0$ (<ಜುಂ) + ಇಡು$_1$]

ಝುರಮತ್ತು 'ಜೂರತ್ತು' ನೋ.

ಝುರಕಿ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುರಿಕೆ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುರುಕಿ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುರುಕೆ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುಲುಮ್ಮನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ ; ಒಡನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ . . . ಝುಲುಮ್ಮ[ಪಾಠಾಂ ಮ್ಮೆ]ನೆ ಪಠಿಲ್ಲನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ).

[ಝುಲುಮ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಝುಳಕು 'ಝುಳುಕು' ನೋ.

ಝುಳುಕು, ಜುಳುಕು$_1$, ಝುಳಕು (ನಾ). ೧. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವಿಕೆ; ಸ್ವಲ್ಪ ತೋರುವುದು ; ಛಾಯೆ : ತಿಪ್ಪನ ಪ್ರಣಯದಲ್ಲಿ . . . ಗಾಂಧರ್ವಪದ್ಧತಿಯ ಝುಳುಕಿದೆ (ಸಮಜೀ. ೪೦, ಪೀಠಿಕೆ). ೨. ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು : ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಜನರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಗೆಲುವಿನ ಝುಳುಕೊಂದು ಹಾಯ್ದುಹೋಯಿತು (ಪ್ರಣಸ. ೩೩). ಜುಳುಕು$_1$: ೧. ಹಾವ ಭಾವಗಳ ಜುಳುಕಿನಲ್ಲಿ ತಾಳಲಯಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶ್ರಮವೆನಿಸದೆ (ಕನ್ನಣಾ. ೩೩). ಝುಳಕು : ೧. ಹೆದರಿಕೆಯ ಒಂದು ಝುಳಕು ಮೈಯನ್ನು ನಡುಗಿಸಿತು (ಮೇದಿಮ. ೦೬)

[←ಮರಾ. ಝುಳೂಕ್, ಝುಳಕ್]

ಝೂರಿ 'ಜುರಿ$_2$' ನೋ.

ಝೂಲ 'ಜೂಲು$_2$' ನೋ.

ಝೂಲಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲು ಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಹೊದಿಸು; ಅಲಂಕಾರದ ಗೌಸುಹಾಕು ; ಗೌಸನ್ನು ಹೊದಿಸು : ಅವಳು ಝೂಲಹಾಕಿದ ಗೋವಿನಂತೆ, ಬಂಗಾಲೀ ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆಯೇ ಸೀರೆಕುಪ್ಪಸಗಳನ್ನು . . . ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದು (ಹೇಮಂತ. ೪೨೩).

[ಝೂಲ (<ಜೂಲು$_2$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಝೂಲು 'ಜೂಲು$_2$' ನೋ.

ಝೆಂಡ (ನಾ). ಆರ್ಯಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಭಾಷೆ : ಏಸಿಯದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಝೆಂಡ, ಇವರಡು ಪುರಾತನದ ಭಾಷೆಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೩೮). [?]

ಝೇಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊರೆ ; ಝೇಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು: ಕುಸುಮ ಕುಲಮಂ ಮುತ್ತಿ ಝೇಂಕರಿಪ ತುಂಬಿಯಿಂ . . . ಮೆಱೆವುದು (ತಿರುರ.ದೇ. ೨-೦೩) ; ತನುಗಂಧಕೆಱಗಿ ತುಂಬಿಗಳು ಝೇಂಕರಿಸಲು (ಭರಣ. ೯-೩೦) ; ಷಟ್ಪದಿಗಳೆಡೆವಿಡದೆ ಝೇಂಕರಿಸದಿರ್ಪುವೆ ಬಂದು ನೆರೆದ ವಿದ್ವತ್ಸಭಾ ನೀರೇರುಹಾಕರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦-೦೨). ೨. ಬಿರುನಂಡಿಗಳನ್ನಾಡು ; ಆ ಭ ರ್ ಟಿ ಸು : ಗೆಡೆವರ್ಚರ್ ಮನಗೊಂಡೊಡನೊಡನೋರಂತು ತಗುಳ್ದು ಝೇಂಕರಿಸಿದೊಡೆ(ಪಂಪಭಾ.೨-೭೩); ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವರು:– (ಕುಪಿತ ರಾಗಿ ಝೇಂಕರಿಸುವರು) (ಬಿರುಗಂ. ೦೩-೦೪). [ಝೇಂಕರಣ$_0$+–ಇಸು$_3$]

ಝೇಂಕಾರ (ನಾ). ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿ.–ಮೊರೆತ : ಇಂಬಿನಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ಝೇಂಕಾರದಿಂ (ಬಾಧಪು ೦-೦೦೯೮).

[ಸಂ.]

ಝೇಂಕೃತ (ನಾ).=ಝೇಂಕಾರ : ಝೇಂಕೃತಂ ತುಂಬಿಯೊಳು (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೬). [ಸಂ.]

ಝೇಗೈ (ಕ್ರಿ). (ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ನುಡಿಸು ; ಬಾರಿಸು : ಕೋಣನಿದಿರಲಿ ಪಾಡಿ ತುಂಬುರವೀಣೆಯಂ ಝೇಗೈದ ಪರಿ (ಗಗಕಾ. ೦೨-೪). [ಝೇ$_0$ + ಕೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಝೊಂಪಿಸು$_1$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_1$' ನೋ.

ಝೊಂಪಿಸು$_2$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಝೊಂಪು 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಝೊಂಬಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಝೊಟ್ಟಿಂಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮಿಡು 'ಜುಮ್ಮಿಡು' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಜುಮ್ಮಿಡು : ಸವಿಯೇಱಿ ಸರ್ವಾಂಗವುಣ್ಮೆ ಝೊಮ್ಮಿಸುತ [ಪಾಠಾಂ. ಝುಮ್ಮಿಡುತ್ತ, ಝೊಂಪಿಸುತ]ಮಿರೆ (ಇಹರ.ದೇ. ೩೦-೦೬). [ಝೊಮ್ಮು$_2$ (<ಜುಂ)+ – ಇಸು$_3$]

ಝೊಮ್ಮು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮು$_2$ 'ಜುಂ' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮನೆ 'ಜೊಮ್ಮನೆ' ನೋ.

ಝೋಂಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಝೋಂಪಿಸು$_1$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_1$' ನೋ.

ಝೋಂಪಿಸು$_2$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಝೋಂಪು 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಝೋಕು$_1$ 'ಜೋಕು$_1$' ನೋ.

ಝೋಕು$_2$ 'ಜೋಕು$_2$' ನೋ.

ಝೋಮು 'ಜುಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಝೋಮ್ಮಿಡು 'ಜುಮ್ಮಿಡು' ನೋ.

ಝೋರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎಡೆಗಿಡದು ಚಿಂದೆಂಗಿನೆಳ ಗಾಯೊಡೆದು ಝೋರೆನೆ ಪೊಸರ್ವ ಪೊನಲಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೬೦).

ಝೋರು 'ಜೋರು$_3$' ನೋ.

ಝೋಲಿ 'ಜೋಲಿ$_3$' ನೋ.

ಝೋಲಿತಪ್ಪು 'ಜೋಲಿತಪ್ಪು' ನೋ.

ಝೋಲಿಹೊಡೆ 'ಜೋಲಿಹೊಡೆ' ನೋ.

ಝೋಳಿ 'ಜೋಳಿ$_3$' ನೋ.

ಝೌಲಿಕ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆ ವಂತ್ತು ಅಡಿಕೆಯ ಚೀಲ ; ಸಂಚಿ.

[ಸಂ.]

ಞ (ನಾ). ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಅಕ್ಷರ.

ಞಕಾರ (ನಾ).=ಞ. [ಸಂ.]

ಟ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ನಿರುತದಿಂ ಕಟವ[ಯ]ಮನೆಲ್ಮಂದು" (ನುಂಗಣ. ೦೦೪-೦೦).

ಟಂಕ(ನಾ).೧.ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗನ ಒಂದು ಉಪಕರಣ: ಕಲ್ಲುಳಿ; ಜಾಣ: "ಟಂಕ ಮೆನಲುಳಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣ. ೦೦೩-೪); ತುರಂಗಮ ವೇಗಬಲವತಿತ ಖರಮುರುಟಂಕ ಪರಿಸ್ಪಂದ ಕಳಕವಿಷಮಸಮರಭೇರೀನಿಸ್ವನಮುಂ (ಪಂಚಭಾ. ೦೩-೪೦ ಪ); ಕಟ್ಟೆಂಬ-ನುಡಿ ಮಾಲಿಗಾರಿಯರೊಳಗನೆಜ್ ಪೆಟ್ಟೊಡನುಡಿ ಟಂಕದೊಳಗೆ (ಕಂಚಿ. ೨-೦೩). ೨. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಚ್ಚೊತ್ತಿಮಾಡುವ ಸಾಧನ; ಅಚ್ಚು. ೩. ತಾಳೆಯೋಲೆಯಲ್ಲಿ ತೂತು ಕೊರೆಯಂವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಮೊಳೆ: "ಟಂಕ=ಕಲ್ಲುಳಿಯುಂ, ಹೊನ್ನ ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆಯುಂ, ಓಲೆಯಂ ತೂತಂ ಕೊರೆವ ಉಗುರದ ಮೊಳೆಯುಂ" (ಶಾಶ್ವ. ೨೬೩). ೪.=ಟಂಕನೆ. 'ಟಾಂಕಸಾಲೆ' ಪರಾ.೫. ಮಂದ್ರಿಯೆಂತಿಪ್ಪ ನಾಣ್ಯ; ಚಲಾವಣೆಯ ನಾಣ್ಯ: "ಉಳಿಯಭಿಮಾನ ನಾಣಿಯಗೆಂಬವು ಟಂಕಮಿನಿಕ್ಕ" (ಜಾಹಾಸ. ೦೩೦). ೬.=ಟಂಕಸಾಲೆ: ಆಣಗಪಜಯವಿಲ್ಲದೇ ಕೀಳಾಣಿ ಟಂಕಮೊಳ್ಳದೇ (ಕುಪಾ.ಸ. ೦-೮೪). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ನಾಣ್ಯ ಮುದ್ರಿಸುವವರ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ಚತುಸ್ಸೀಮಾಭ್ಯಂತರ ಕವಿಲಾಸವರದಲ್ಲಿ ಸುಂಕಸಾದ ತಳಸಾರಿಗೆ . . . ಅಂಕೆ ಟಂಕ ಆಣೆ ಗೋಸನೆ ಮುದ್ರೆ ನಾಗೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಕ್ಕೆ (ಅಶ. XXI, ೨-೭೩ : 1260). ೮.=ಟಂಕಣ ೯. ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಂದನ್ನು ಸಂಶ್ಲಿಗೆಯಿಂದ ಬಡಿದು ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ: ಬಂದಿಗೆ ಬರುಕು ಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಟಂಕ ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ಮೂಢ). ೧೦. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ;ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ: ಮಾದ್ಯದ್ಧ ಜಗಂಧಭಿತ್ತಿ ಕಷಣಪೊಗ್ದೇದಂ ಸಾರ್ದುರ್ ಬಂದಿರಿಕ್ಕೊಳ್ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲಿ ಚಂದನರಸಂ ಕೆಂದೊನ್ನ ಟಂಗಗಳೊಳ್ (ಪಂಚಭಾ. ೪-೨೨). ೧೧. ಅಭಿಮಾನ; ಹೆಮ್ಮೆ; ಗರ್ವ: "ಅಭಿಮಾನ, ಅಳ-ಅ ೨ ಟಂಕಮೆಂಬುದು" (ಹರಿಹರ. ೦೩೬-೩೫); ಮಸಕಂ ಟಂಕಂ ಕಣ್ ಪುಸಿ ಪಸೆ ಬಂಜೆನೆ ಕುಸುರಿಯ ಚಿತ್ತಂ ದ್ರಿಡವಂ ವಸುಧೆಯೊಳ್ ಪಸುಗೆಗೊಳ್ಳಂದಂ ಕಡುಜಾಣಂ (ಚಿಕ. VI, ಕಳ್ಳ.ವ. ೯೪-೦೮ ; ಸು. 1080 ?). 'ಕೆಂಟು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಟಂಕಕ್ಷತ (ಗು). ೧. ಕಲ್ಲುಳಿಯಿಂದ ಕೊರೆದ. (ನಾ). ೨. ಕಲ್ಲುಳಿಯ ಪೆಟ್ಟು,-ಹೊಡೆತ: ಗಿರಿಯ ಟಂಕಕ್ಷತವು ಘೋರ ಭದುರ ಹಡಿಗೆ ಸರಿ ಬರ್ಪುದೇ (ವಿಕೀಲ. ೦೦-೬೦). [ಟಂಕ + ಕ್ಷತ]

ಟಂಕಣ (ನಾ). ಲೋಹವನ್ನು ಶಬ್ದಿಗೆಗೊಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ ಲವಣ; ಬೆಳಂಗಾರ; ಬಳಿಗಾರ: "ಟಂಕಣಂ ಬಳುಗಾರವೆಂದು" (ಕುಂಗಣ. ೩೦-೬); ವಿಸರಿವ ಟಂಕಣವೋಲಯ ಮಸಿಯಂದಿವನೊರಸಿ ಮಾತುಲುಂಗದ ಪಣ್ಣಂ ಬಿಸಿಲೊಳ್ ಪಸರಿಸೆ ಕದ್ದ್ರವಮಸಗರ್ಗುಮಶೇಷ (ಕೂಚಿಕೇಪ. ೯-೩೪); ಟಂಕಣಾ ರಜನಿ ನವ ಕುಂಕುಮಮಲಿಲು ನೆಲ್ಲಿಯಂಕೋಲೆಯೊಳ್ಸಿತ್ತಿನಿಂ ಮರ್ದಿಸಿ (ಇವನ. ೦೩-೭೦); ಕೃತ್ಯಾಭ್ರಕವನ್ನು ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕವ ಮಾಡಿ ಎಕ್ಕಿಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚತುಷ್ಪಶಃ ಟಂಕಣವನ್ನಾಗಲೀ ವುಟಿಕೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಹಾಕಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಗಜಪುಟವನ್ನು ೨೦ ಕೊಟ್ಟರೆ ಭಸ್ಮವಹುದು (ವಿಪ್ರವಿ. ೨೨) : ಶಾವಿಲ್ಲದ ಚಿನ್ನ ಟಂಕಣ ರೂಪದಿಂ ಬೆಚ್ಚುವದೆ (ವಿವೇಕ. ೦೦-೭೪). [ಸಂ.]

ಟಂಕಣಕಾರ, ಟಂಕಣಹಾರ (ನಾ).=ಟಂಕಣ: ಕಾಸಂಟ ಕೊಡಿಗೆಗೆ ವಿ ೫ ಕವರದದಕ್ಕೆ ವಿ ೨೫ ಟಂಕಣಕಾರ ಬಿಸಿಗೆ ವಿ ೭೫ (ಕಇ. ೦೦೪-೬-೬೦ : 1076) ; ಜೋರಾನೆಂಬ ದುರ್ವಿಲಾಪವಾದ ಅಧಾತುವಿರುವವಮಲೂತಕ್ಕವಿಂದ ಟಂಕಣಕಾರ (ಬಿಳಿಗಾರ) ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ಮುಂಜಾಮು. ೪-೦೩) ; ಟಂಕಣ ಕಾರವನ್ನು ತಂದು ಒಂದು ಚೂರನ್ನು ಚಮಚೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸಿದರೆ ಅದು ಕರಿಗಿ ಅರಿ ಅರಿಅರಾಗುವುದು (ಮ ಪ ಔ. ೦೯). ಟಂಕಣಹಾರ: ಟಂಕಣಹಾರಂ ಒಲಿಯ ಮಾಯಿಯಂಬಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತೊಡದು ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ . . . ರಸಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಕೂಚಿಕೇಪ. ೯-೪೪ ಬೀಳು).

[ಟಂಕಣ + ಕಾರ್ತ]

ಟಂಕಣಹಾರ 'ಟಂಕಣಕಾರ' ನೋ.

ಟಂಕನ (ನಾ). ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು; ನಾಣ್ಯಮುದ್ರಣ: ಚಲಾವಣೆ, ಟ್ಯಂಕನ ಮತ್ತು ವಿಧಿವಿನ್ಯಾಸ (ಜಾಧಾಸ. ೨೬೦). [ಸಂ.]

ಟಂಕಮುದ್ರೆ (ನಾ). = ಟಂಕನೆ : ಟಂಕಿಸುವ ಕಾರ್ಯ . . . ಟಂಕಮುದ್ರ (Mintage. ಇಂಗ್ಲಿ.); [ಟಂಕ + ಮುದ್ರೆ]

ಟಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಏರಿಸಿದ ಧ್ವನಿಮಾಡು. 'ಟಂಕಾರ' ಪರಾ. ೨. (ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿಗಳು) ಟಂ ಟಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು: 'ಅಮರಿನ ಮಳ್' ನಿಂತು ಮರದ ಹಸಿಗಳಂತೆ ತಂತಿಯು ಮಿಡಿದಂತಿಗು ಟಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾದ. ೦೩೦). [<ಟಂಕಾರ + – ಇಸು]

ಟಂಕಸಾಲೆ (ನಾ).=ಟಂಕಸಾಲೆ ೧ : ಸುಮಬಾಣನ ಬಾಣದ ಶಾಲೆ ಮಂಜರೀಯುದರದ ಟಂಕಶಾಲೆ . . . ಮಾಮರಂ (ಜಾಅಶ್ವ. ೦-೪೦-೭೬).

[ಟಂಕ + ಶಾಲೆ]

ಟಂಕಸಾಲೆ (ನಾ). ೧. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ ಕಾರ್ಖಾನೆ,-ಸ್ಥಳ: ತುಂಬಳವೀಡಿನ ಶ್ರೀ ಪಂಚಲಿಂಗದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ನಿವೇ × × × ಗಾಣ ೨ ಅಚ್ಚಿನ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲು ದಕ್ಕೆ ವೀಸ ೨ (ಹಾಇಇ. IX-I, ೨೨೮-೦೦ : 1138) ; ರೂಪಾಧ್ಯಕ್ಷರೇ. ನೈಷ್ಕಿಕ – ಈ ೨ ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಹೆಸರು (ಜಾಹಾಸ. ೦೩೦) ; ಪದಗಳು ಜನಮನದ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾವದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತಳೆದು ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬರುವ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿವೆ (ಕಾಂಚಿ. ೪೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ: ಅಂಕ ಸುಂಕ ಟಂಕಸಾಲೆ ತಳವಾಜಿಕೆ . . . ಎಂಬಷ್ಟ ಭೋಗ ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯ ಸರ್ವದಾಯಪ್ರಾಪ್ತ ಸಹಿತವಾಗಿ (ಚಿಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೬-೨೬ : 1488). [ಟಂಕ + ಸಾಲೆ]

ಟಂಕಾರ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಏರಿಸಿದರೆ ಹುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ; ಧನುಸ್ಸಿನ ಶಬ್ದ; ಸಿಂಜಿನಿ ಧ್ವನಿ: ಲಲ್ಲನೇಱಿಸಿ ಟಂಕಾರವಗುರ್ವುದಱಿಯೆ ಜೇವುಡಿದು . . . ನಡೆದಂ (ಪಂಚಭಾ. ೯-೩೬); ಚಾಪಟಂಕಾರಂ ಜಗತ್ಪಯದೊಳ್ಪಿಯುಂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕ್ಕೆ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೭೦-೨೨); ಪುವಿಲ್ಲನೇರಿಸಿ ಕಾವನು ಕಣೆಗಿರೊಂಡು ಟಂಕಾರ ಮಾಡಿದನಲ್ಲ (ಇಂಪಾಪ. ೦೮೪-೪). [ಸಂ.]

ಟಂಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಟಂಕದಿಂದ ಕೆತ್ತು; ಉಳಿಯಿಂದ ಸೀಳು: ಮೇರುವಿನ ಹಳಗಳೇಂ ಭಂಡಾರಕೆನ್ನಾಕ್ಕ ವಜ್ರಾಧಾರಗಳಂ ಟಂಕಾರಿಸಿ ಸಲಿಸದೆಜಂ [ಸಲಿಸೂರನೆನ್ನಂದು ಬಲಾರಿಗೆ ದಿವಿಜಾರಿ ರಾಯಸಂ ಬರೆಯುಸುವಂ (ಅನಂಪು. ೦೩-೮). [<ಟಂಕ + – ಇಸು]

ಟಂಕಾಪತಿ (ನಾ). ಉಳಿಯ ಏಟು : ಕರುಸೇನಾಕರಲುಷವೈರಿವನದುರ್ಗ ವ್ಯಾಪ್ತಸಾಶ್ಮವೇಮಲರ ಟಂಕಾಪತಿ ಪಾತಿತಾರಿಗಿರಿದುರ್ಗವ್ಯಾತ . . . ದಿಗ್ವಿಜಯಯಾತ್ರಾಪ್ರೀತಿಯಂ ಮಾಡುವಂ (ಕಂರ್ನ್ನಪ. ೪-೩೭).

[ಟಂಕ + ಆಪತಿ]

ಟಂಕಿ (ನಾ). (ಪ್ರಯಾಣದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ) ತಂಗುವುದು: ನಿಲ್ಲುವುದು : ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದಮಿಯಲ್ಲಿ ಛತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಟಂಕಿ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಕಥಾಮು. IV, ೬೪). [←ತೆಲು. ಟೆಂಕಿ=ಮನೆ]

ಟಂಕಿ, ಟೆಂಕಿ, ಟೆಂಕೆ (ನಾ). ೧. ಮಂದಪ್ಪಯ್ಯನಿತ್ತಿದ ನಾಣ್ಯ. 'ರಾಮಟಂಕಿ' ಪರಾ. ಟೆಂಕೆ : ೨. ರೂಪಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಒಂದರಷ್ಟು (೧/೩) ಬೆಲೆಬಾಳುವ. ಒಂದು ನಾಣ್ಯ ; ಹದಿನಾರು ಗಟ್ಟಿ ದುಡ್ಡು ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ: ರೂಪಾಯಿಗೆ ಗಟ್ಟಿದುಡ್ಡು ೪೮ ಅಥವಾ ಮೂರು"ಟಂಕಿ" (ಕಳಾಗ. ೨೯೦) ; ಟೆಂಕಿ ಗಿಂಕಿ ವ್ಯವಹಾರ ನನಗೆ ಬೇಡ (ನಾಳಿಪ. ೦೮೫).

ಟೆಂಕೆ: ೨. ಒತ್ತಿಗೆ ಸೇರಿ ಮೈದಪ್ಪವಿದ ಸಹಸಗೆಗೆ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಟೆಂಕೆಯನ್ನು ಇತ್ತಪೆವು (ಶಾಕುಶಾಂ. ೯-೬೦) ಟೆಂಕೆ ೧ಕ್ಕೆ ದುಡ್ಡು ೧೬ (ಜಾಕ್ಕರ. ೭೬-೦).

ಟೆಂಕಿಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ = ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಲ್ಲಾರದ ಬಂಡಿ ಟೆಂಕಿಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಗುಡಿಗಳ ಹೊಱಮ ಒಂಟೆವರಸು ತೆರೆದನು (ಶಂಕಾಶಾಂ.೦೪-೯). ಟೆಂಕೆಯ ಬಂದಿಗೆ=ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೆ ತುಂಬಿದ ಬಿಂದಿಗೆ,–ಕೊಡ : ತರುಣಿಯರನು ಟೆಂಕೆಯ ಬಂದಿಗೆಗಳನ್ನು ತೆರಳು ಮುಂದೆ ಬೇಗದೊಳು . . . ತುರಗವೆರಸು ತೆರಳಿದನು (ಶಂಕಾಶಾಂ. ೦೮-೦೫೪). [<ಸಂ. ಟಂಕ]

ಟಂಕಿ (ನಾ). [ದ್ವೈ] ಜೀವಿಗಳ ಬಲದ ತೊಡೆಯ ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಯೂಗಿ ನೆಲಸಿರೆಯ ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ರೂಪ: ಟಂಕಿ ತರ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮದಿ ಸಂಧಿಗಳಲೀರೈದು ರೂಪದಲಿದ್ದು ಸಂತತ ನಡದು ನಡಿಸುತಿರ್ಪ (ಹರಾಶ. ೬-೦) : ಬಲದ ತೊಡೆಯ ಸಂಧಿ. ವೊಣಕಾಲು ಸಂಧಿ, ಪಾದಗತ ಸಂಧಿ, ಬೆರಳುಗಳ ಸಂಧಿ, ಬೆರಳುಗಳ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ಈ ೫ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಟಂಕಿ ಮೊದಲಾದ ೫ ಅಂದರೆ ಮಾತ್ಸ್ಯ ಕಾನ್ಯಾಸ ಕೃಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶಕಲ, ಡರಕ, ಥರಿ, ಕಾಸ್ಯ, ಎಂಬ ೫ ರೂಪಗಳಿಂದಲೂ . . . ಆ ದೇಹಗತನಾಗಿ (ಹರಾಶ. ೬-೦ ಚಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ಟಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ವಿಸು (?) : ತೋಱಸಿ ಟೌಂಕಿ ಟಂಕಿವ ಬಕ್ಕರದೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದರೊ ಶ್ರೀಪಯ್ಯ (ಚಕಾಶಾ. ೭೫-೮೫); "ದೆಂಗಸುಮಾಡು" (ಚಕಾಶಾ. ೪೧೮೪). [? + – ಇಸು]

ಟಂಕೃತ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಶಬ್ದ : ಟಂಕಾರ: ಟಂ[ಙಾಶಾ. ೦೦]ಕೃತಂ ಬಿಲ್ಲಿನೊಳು (ಬುಂಗಾಶಾ. ೨೬-೬). [ಸಂ.]

ಟಂಕೃತಿ (ನಾ).=ಟಂಕೃತ : ಟಂಕೃತಿ ಮಿಗೆ ಜೀಪೊಡೆಯುತ್ತುಂ (ಅಗಪ. ೯-೦೦೬); ಅತಿಮೃದುವಪ್ಪ ಚಾಪದರಿನೀಗುಣಟಂಕೃತಿರಾವಮಾಗಮಾಮೃತ ಪರಿವರ್ಣಾಕಣಯುಗನಂ ಸಲೆ ಕೇಳಿಸದು (ಕಂರ್ನ್ನಪ. ೦-೩೬) : ಟಂಕೃತಿ ಶ್ರವಣದಿಂದಖಿಲಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯಹಂಕೃತಿಯ ನೀಗಿ ಮರ್ತ್ಯಶರ್ಮಿಗೈದ ಬಿಲ್ (ವೆಂಕಾಶಾ. ೦-೨೨-೩೨). [ಸಂ.]

ಟಂಕೆ, ಟೆಂಕೆ, ಠಂಕೆ (ನಾ). (ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಗಂಧಿಗೆ ; ದೊಣ್ಣೆ : ಬಡಿಗೋಲು : "ಬಡಿಕೊಲು ಠಂಕೆ ಟಂಕೆ" (ಕ೬ ಮಂ ೦. ೩೩) : "ಬಡಿಗೋಲಿನೊಳ್ ಟಂಕೆ" (ಕಪರ. ೪೨). ಟೆಂಕೆ : ಕಂಗಳು ಮೂರು ಕರಗಳು ನಾಲ್ಕು ಆಯುಧ ಹಿಂಗದ ಗದೆ ಕೂಲ ಡಮರುಗ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಟೆಂಕ ಖಿಟ್ಟಾಂಗ (ಕರೀಂ. ೨೯-೦೭). ಠಂಕೆ : "ಬಡಿಗೋಲಿನೊಳ್ ಟಂಕೆ ಠಂಕೆಯೆಂಬೀ ಎರಡು ನುಡಿಯುಂ" (ಕಪರ. ೮೨). 'ಡಂಗ್ಗೆ' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ್ರ ಮಲ. ಟಙ್ಕ]

ಟಂಕೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲುಳಿ ; ಟಂಕ : "ಟಂಕೆ–ಟಂಕ=ಕಲ್ಲುಳಿ" (ಕರ್ನಾಕಾ. ೦೬). [ಸಂ. ಟಂಕ]

ಟಂಕೆ (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲು. [ಸಂ. ಟಂಕಾ]

ಟಂಕೋತ್ಕೀರ್ಣ (ನಾ). ಉಳಿಯಿಂದ ಕೊರೆದುದು,–ಕಂಡರಿಸಿದುದು,–ಕೆತ್ತಿದುದು : ವ್ಯಪಥಾಚರಿಯಿಟಂಗಳೊಳ ಅಪ್ರತಿಹತದಿಗ್ವಿಜಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಂ ಟಂಕೋತ್ಕೀರ್ಣಂ ಮಾಡಿ (ಅದಿಪು. ೦೪-೫೫ ಪ).

[ಟಂಕ + ಉತ್ಕೀರ್ಣ]

ಟಂಗು 'ತಂಗು'ನೋ.

ಟಂಟಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಟಣ್‌ಟಣ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು.

[<ಟಣ್ + – ಇಸು]

ಟಂಟಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟಂಠಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟಂಟಿರು (ನಾ). ಲೋಟ ; ಬಟ್ಟಲು : ಶರಬತ್ತು ತುಂಬಿದ ಎರಡು ಟಂಟಿರುಗಳನ್ನು ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಂದಿಟ್ಟರು (ವಿಷ್ಣಾಶಾ. ೦).

[←ಇಂ. Tumbler]

ಟಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಟಕ್' ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಯಿತು (ಕೂಶಿ) ; 'ಟಕ್' ಎಂದು ಕಡ್ಡಿ ಮುರಿಯಿತು (ಕೂಶಿ).

ಟಕ್‌ಟಕ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಟಕ್‌ಟಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ಕೂಶಿ).

ಟಕಟಕನೆ (ಅ). ಟಕ್‌ಟಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ : ಟಕಟಕನೆ ಸದ್ದುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಾಸುಗಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುತ್ತ ರಂಗಮ್ಮ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು (ರಂಗಪ. ೭೦). [<ಟಕ್ + – ಅನೆ]

ಟಕಮಕ್ಕೆ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಕಕವಿಕ : ಅಹಲ ನನ್ನ ಕೈಹಿಡಿದಂತೆಯೇ ಟಕಮಕವಾಗಿ ನಾವು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಮುಖವಿದ್ಯಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸು ತ್ತಿದ್ದವು (ಹೇಚಾಂಕ. ೦೦೬); ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಟಕಮಕವಾಗಿ ನೋಡಿದನು (ಇಂರಂಮು. ೬೩). [←ಮರಾ. ಟಕ್‌ಮಕ್]

ಟಕಮಕ್ಕ (ಅ). ಎವೆ ಬಡಿಯದೆ ; ಅನಿಮೇಷವಾಗಿ ; ನಿಶ್ಚಲದೃಷ್ಟಿ ಯೊಡನೆ: ಸೂರ್ಯಂಬಿಂಬಿಂಬುನು ಕರ್ಚಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ೧ಬ್ಬರನ್ನು ಟಕಮಕ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಕುಬ್ಜಾ. ೩೦) : ಒಬ್ಬರ ನ್ನೊಬ್ಬರು ಟಕಮಕ ನೋಡುವದೆಷ್ಟು ಹೊತ್ತು (ಹು ಜ್ಞಾ ಟ. ೪೦); ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ಟಕಮಕ ಹಣಿಹಾಕಿ ನನ್ನನ್ನು ಆಗಾಗಿವೆ (ಪಂಚಮು. ೩೦).

[<ಟಕಮಕ್ಕ]

ಟಕಳೆ 'ತಕಳಿ' ನೋ.

ಟಕಾಯಿಸು, ಠಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು ; ದಗಾ ಕೊಡು : (೪). ಠಕಾಯಿಸು : ಕಿನ್ನರನ್ನು ಠಕಾಯಿಸಿ ಬಲೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡ (ಪಾಲಕ್ಕ. I, ೩೦೨) : ಯಾರು ನಂಬಲು, ಆನಂದವದಲು ಬಂದಿದ್ದರೋ ಅವರನ್ನು ಇಷ್ಟು ಠಾವದಲ್ಲಿ ಠಕಾಯಿಸುವ ಆಲೋಚನೆ ಏಕೆ (ವಿಬಂಧ II, ೪೦೩): ಏ ಭಟುಂಗ! ನನ್ನನ್ನು ಠಕಾಯಿಸಿದೆಯಲ್ಲ! (ಪಣಪು. ೭೩). [ಟಕ್ಕಂ (P ←ಮರಾ. ಠಕವಿಣೆ) + – ಇಸು]

ಟಕಾರ (ನಾ). 'ಟ' ಎಂಬ ವರ್ಣ,–ಅಕ್ಷರ : ಕೃತಿರ್ಮಾಗದೊಳಂಟು ಟಕಾರ ಠಕಾರ ಠಕಾರ ರೇಫದಿಡೆಗಂ . . . ಱದಾದೇಶಂ (ಕಱುದ. ೫೦)

[ಸಂ.]

ಟಕಾರಿ (ನಾ). ತೋರಣದಂತಹ ಒಂದು ರಚನೆ (?) : ಅಳ್ಳಿವಾಟ್ ಬಂದೆಱಗುವುವಲ್ಲಿ ಚಂಚುಗಳ ಲೋವೆಗಳೊಳ್ ಕಡೆಯುಕ್ಕಿಸಾ[ದಾ]ರವಂ ಕಱುಮಿಡಿಗೆತ್ತು ಲಂಬಾಡದ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಮಲಿಗೆಯ ಚಾತಕಂ (ಅನಂಪು. ೬-೧೩).

[?]

ಟಕ್ಕ, ಠಕ, ಠಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ವಂಚಕ; ಮೋಸಗಾರ ; ಧೂರ್ತ : ನೀನಿಂದೆನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಾರದಂದು ನಿನ್ನ ಕೆಲೆ ಟಕ್ಕರ ಕೆಲೆಯಂತಕ್ಕುವಲ್ಲಿದೆ ತಕ್ಕರ ಕೆಲೆಯಂತೊವ್ವಲಲ್ಲಿಯಂದು (ಪಂಚತಂ. ೦೫೫-೦೮) ; ತಕ್ಕನಿವನಲ್ಲ ನಲವಂ ಟಕ್ಕಂ ಖಿಲನೆಂದು ಪೊರ್ದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೩೩). ಠಕ : ೧. ಠಕ ನಲವತೇಳಂದಂ ವಂಚಕನಪ್ಪ ತನ್ನನ್ನತವಾದಿ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನೆನಿಸುವಂ (ಪಾಣಿ. ೦೪). **ಠಕ್ಕ** : ೧. ಕೆವ್ವಗೆ ಕೂಲಲಾಟವಂ ದೊರೆಯೊಡ ಠಕ್ಕನೊಂ ಕಳ್ಳನೊ ಬಂದಿಕಾಱನೊ (ಗದಾಯು. ೦-೩೩) ; ಮಾಯಾವಿಯಂ ಪಡು ವೆಡೆಯೊಳ್ಳಾಣಿದೆ ಠಕ್ಕನೆಂದಱಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೮೮) ; ಅಂತಕನೆಂಬ ಠಕ್ಕನತಿಧೀಕರಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬ ಕಾನನಾಭ್ಯಂತರದಲ್ಲಿಗೊಯ್ದಂರಿಸಿ (ಪಾಪಕಂ. ೩೦-೪) ; ಠಕ್ಕರಿವರು ಸ್ವಾಮಿ ಮೇಘರಾಜಗಳೆ ಮಾಲೆಯುಕ್ಕಿದರಿವರ್ ಜೊಕ್ಕ ವೆಣ್ಮೆಂದಾಗ್ಮಿಗರಲೆಂದು ನೆನೆದರೆಂದುಕ್ಕ ಸನ್ಮತಿ ಮಂತ್ರಿ ನುಡಿದಾ (ಧರಕ. ೫೭-೫೦). ೨. ಕೆಳ್ಳ : ಠಕ್ಕ ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಿಕ್ಕ (ಡೂಢ). (ಗು). ೩. ಮೋಸ್ಥದ; ವಂಚನೆಯಂ ; ಧೂರ್ತತನವುಳ್ಳ : ಒಂದು ಊರಲ್ಲಿ ಠಕ್ಕ ವೇದಾಂತಿಯುಂ ಇದ್ದನು (ಗಡಸ್ಥ. III, ೩೬). [ಟಕ್ಕ$_{1}$ + – ಅ]

ಟಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಟ್ಟುವುದು,–ಬಡಿಯುವುದು: ಒಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಕೋಲಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಟಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಹಾಡುವರು (ತುಳುಜ. ೩೧).

[←ತುಳು. ಟಾಕೀ]

ಟಕ್ಕಿಗ (ನಾ).=ಟಕ್ಕಿ ೧ : ತಾಣ್ಣಕ್ಕಿಗರ್. ತಾಂ ಟಕ್ಕಿಗರ್ (ಕಠಾ.ಸು. ೮೦ ಪ್ರಹ). [ಟಕ್ಕಿ$_{1}$ + – ಇಗ]

ಟಕ್ಕಿಸು, ಠಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಗೊಳಿಸು ; ವಂಚಿಸು : ಟಕ್ಕಿಪನಂ ತುಟಿ ಮೀಕರಿದೋರ್ವನಂ ಮಾಳಪಿಗಿಟ್ಟು ಪುಟಿ ಪಸಿವನಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೦೬೬) ಟ[ಣಾಣ. ತಿಕ್ಕಿಸ ನಲ್ಲಪ ಟ[ಣಾಣ. ತಿಕ್ಕಿಪ ತೆಱದನಿ ಜೆದುರ ಜೆದುರಿನದೆ ನೀನುಸುರಾ (ಆಂಡಿಪ. ೫೯-೦೦); ಹದಿರಿಸೊಳು ಟಕ್ಕಿಸುವ ಬಯಲ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆಯಂ ಆಸುಮಾನಗಳ ಬಿಟ್ಟು . . . ಎನ್ನ ವಂಸಿಜನ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗಿನ್ನೆತೆ ಳ್ ಮುಗಿಯೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೦-೬೨). **ಠಕ್ಕಿಸು** : ವರ್ಗದ್ವಿತೀಕಯತ್ನರಂಗಳ್ ~ ಠಾವಂ, ಠಾಣಂ, ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ) (ಕಬಿದ. ೦೫ ಪ್ರಹ). ಠಕ್ಕಿಸುವ ತನ್ನ ನಿಜಗುಣವನೇಕೆ ಮಾನ್ಯಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೫-೭); ಅಂಧಕಾವ್ಯರ ಠಕ್ಕಿಸಿಯಿ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವರಿಗಿತ್ತನಾ ಸುಧೆಯ (ಸಿದ್ಧಕಥೆ ೬-೫೩); ಮಗನ ಠಕ್ಕಿಸಿ ತಾಯಿ ಮಲಗಿರಲಾ ಶಿಶುವ ಮಗನಳ್ ಕ್ರುದ್ಧಗಿಟ್ಟು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಆರಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದಿರೆ (ವಿಚ್ಚಸು. ೦೮-೪). [ಟಕ್ಕಿ$_{1}$ + – ಇಸ್ಯೆ]

ಟಕ್ಕು$_{1}$, ಠಕ್ಕು$_{1}$, ಡಕ್ಕು$_{1}$, ತಕ್ಕಿಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ ; ತಂತ್ರ : ಮಾಯದ ಟಕ್ಕಿಟದ ವಾಯದ ಕೃತ್ರಿಮದ ಮಱುಕದಿಱಕದ ಕಪಟೋಪಾಯದ ಕಕ್ಕಿಗಳ್ ಸಂದ ಸ್ಥೀರ್ಯರ್ತ್ಯವಲಮೆ ಸರ್ವಜನವಂಚಕಿಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೫೬) ; ಪೋ ಬರ್ತದುಂತುಂ ಹೆರಿಬನಿನಿತುಂ ಟಕ್ಕನಾಂತಲ್ಲಿ ನೋಟ್ಟುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೨೫ ಪ) ; ದುರ್ವಾರ್ಸ ಬರಲು ವಂದಿಸುತ ಟಕ್ಕಿನಿದಿರ್ವರ್ ವನಿತೆಯ ಪೊಡೆಯೊಳೆಗಂದೊಯ್ದನಕೆಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಗರ್ಭದೊಳಗಿರ್ವುದೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಳೆರ್ (ಶಾಂದಪು. ೪-೫೪) ; ಟಕ್ಕಿಂ ಟಾಕಿಸಿ ಕನ್ನಗೊಟ್ಟಿದು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೪-೦೮೬) ; ನಿನ್ನ ಮಗ ಧೀಷ್ಮನನ್ನು ಆರ್ಜುನ ಟಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೊಂದ (ಕದುರ. ೮೨). ೨. ತೆರೀರಿಕೆ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ: ಧನಮಿತ್ರನೊಳ್ ಟಕ್ಕಿನ ಜಗಳವನಂದಂದಿಗೆಸಗೆಂದು ಪೇಟ್ದು (ದಕಳ. ೯-೦೩೨ ಪ). ಠಕ್ಕು : ೧. ಉತ್ತಮರ ಮುಂದಾವ ಠಕ್ಕರಲಾದುದು (ಹಕರಾ. ೦೦-೩೬) ; ಅನಲಸುತ ಧಡ ಮರಲು ಠಕ್ಕಿನ ವಿನಯದೇ ನಮ್ಮೊಡನೆ (ಕುಪಾ.ರಾಮಾ.ಕ. ೦೩-೮) ; ಠಕ್ಕು ವಿನೇಗದ . . . ವಂಚನೆ ನೇಹವೆಂಬ ವರಿಯ ಮಾಯಾಮಯದ ಮಹಿಳಾಜಿತ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊಠರಾ. ೦-೫-೩೨); ಠಕ್ಕು ಪಲವು ಬೆಳುಗವತೆ . . . ಗಳಹತನವುವೀಕಮುಖರ ಲೀನಾ ಚೆನ್ನಬಸವನಿಷ ರಾಜ್ಯದೊಳಾ ವಿಸುಳಕ್ಕೆ (ಚಾಪು. ೬-೮೦); ಠಕ್ಕಿನ ವಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಳಿಯ ತವರ್ ಕವಿಂಗಳಿಡೆ (ತಳವಿ.೬-೭೪). ೩. ಮಾಯೆ; ಮೋಸ: ಸಭೆ ಠಕ್ಕುಕವರಿಂತಿ ನೋಡುತಿರೆ (ತಿಮ್ಮರ. ಪ್ರ. ೦೬-೦೩). ೪. ವರಸಳು ; ಮೋಹ. 'ಠಕ್ಕುಗೊರ್' ಪರಾ. ಡಕ್ಕು : ೫. ಮರಳಂಗೊಳಿಸುವ ವದಲ್ಲಿ ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ವದಲ್ಲಿ. 'ಡಕ್ಕುಗೊರ್' ಪರಾ. ತಕ್ಕು$_{3}$: ೧. ಕಂನಿಕುನಿರು ವನೆದ ಗಿಡುಗಿಡುವನ ಮಜೆಮಜೆಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿದು ಸುಳಿದೋಡುವ ತ[ಣಾಣ. ಟ]ಕ್ಕನ ಹಣಿನನತಿಧರದಿಂ ತ ನ ತ ನ ಗೆ ಪೂಂದರಿಟ್ಟ ಮಟ್ಟುತ್ಪೆಕ್ಷೆರ್ (ಗಿರಿ. ೦-೯). 'ತಕ್ಕುಗೊಡು' ಪರಾ.

ಟಕ್ಕುನಿಕ್ಕು, ಠಕ್ಕನಿಕ್ಕು=ಮೊರುಳಂಗೊಳಿಸುವ ಮದ್ದಿಡು ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನೊಣ್ಣಿಸು ! ಶ್ರೀಧರಮಾಯನಾಥನವರ ಕವಟವ್ಯಕ್ತಿ ಯನೆಱಯದುಂಡು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮೆಯ್ಯಱಯದೆ ಟಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದುತು ಕೆಡೆದು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದುದುಂ[ಣಾಣ. ಟಕ್ಕುಗೊಡಂತೆ ತೂಂಕಡಿಸಿ ಕೆಡೆದರ್] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೦೩೬) ; ಮಂಸಿಜರಾಜಂ ನೋಟಱಕಜನಕ್ಕೆ ಲೇಸಾಗಿ ಠಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದನೆಲುಂತವರಕತ ರಂಡಸಿದುವ ಜನವಶಮೋಲಗದೊಳಾದ ಪಲವುಂ ನೃತ್ಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೫೦) ; ಕಡು ಮುಂಡೆಯೆಬ್ಬ ಪಿಡಿದು ಮೊಗದಿಕ್ಕಿದೊಡೆ ಪೊಯ್ದು ಪೋಗಿ ಠಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಡೆ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ಕೆಡದು (ಣಾಣಕ. ೩-೩೦ ಪ). ಟಕ್ಕು ತಿನಿಸು = ವಂಚಿಸಿನ ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಮುಂದ್ಯಾಂತನಗೆ ಟಕ್ಕು ತಿನಿಸಿಲ್ಕೆ ಅಂತ ಅವ ಮಾಡೋ ಅವನೆ (ಗಂಡಾಯ. ೦೦೬). ಕಕ್ಕಸ ಬಾಂದಿ = ವಂಂಕಬಾಂದಿ : ಮದನಾಂಜನ ಜೋರ ಮೋಹಿ ಜನದ ಮೇಲೆ ಕೆದರ್ದ ಠಕ್ಕನ ಬಾಂದಿಯಂತೆ (ಕ್ರಿಪಾಲ. ೪-೦೦೧). ಠಕ್ಕಿ ನುಂಡೆ = ವಂಂಕಗೆಗೊಳಿಸುವವ ತಿಂಡಿ ; ಮದ್ದು ಹಾಕಿರುವ ಉಂಡೆ : ಸ್ವಂದಮಿಲ್ಲದಕ್ಷಿಗಳೀಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದುದು ಶ್[ಣಾಣ. ಟ]ಕ್ಕಿ ನುಂಡೆಯಂ ತಿಂದವೊಲಾಗಳ್ಕಂದಿನಿತು ಪೊಟ್ಟಿಸಿಸಲಾ ಸಭೆ (ಚಕ್ರವ. ೩-೫೧). ಠಕ್ಕು ಬಿಕ್ಕು=ಮೋಸ; ವಂಚನೆ : ಠಕ್ಕುಬಿಕ್ಕಿನ ಮಾತುಗಳಾಡಲು ಯುಕ್ತಿಯು ನಾ ಕೇಳೆನೆವುವೆ (ವಿಚಾಕ್ಕ. ೩೩ ಆಶುಕವ್ಯ). ಠಕ್ಕುಮಾತು=ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸಿಸು : ಆಚಾರ್ಯಂ ನಿಜವಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಮರವೆ ಹೆಜ್ಜಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವೆ ಇನ್ನೂ ಠಕ್ಕು ಮಾಡುತ್ತಿರಿ (ಜಾಗೃಪ. ೩೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ತೆಲು. ಟಕ್ಕು]

ಟಕ್ಕುಟ (ನಾ). ಆಕರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿಂತೆ,–ವ್ಯಥೆ : ವೇಣುಬಾಯು ತನ್ನ ಟಕ್ಕುಟಗ ಶ್ರೀಪಾದನನ್ನು ಎದಿಗೆ ಅವಚಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಟಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಗಂಜಾಯು. ೭೦) ; ಟಕ್ಕು ಹಿಡಿದ ಠಕ್ಕ . . . ಕಿಟಿಕಿಯ ಬಳಿ ಸಾರಿದಳು (ದೀಪಕಥೆ. II, ೫೧೩). [←ತುಳು. ಠಕ್ಕ್]

ಟಕ್ಕುಂ (ನಾ). ವಂಡಿಕೆ ಹಾಕಿ ಹೊಲಿದ ಹೊಲಿಗೆ; ಟಾಕಿ: ಲಂಗ ಬಹಳ ಉದ್ದವಾಗಿದೆ : ಟಕ್ಕು ಹಿಡಿಸಬೇಕು (ಡೂಢ). 'ಟಾಕ್ಕು' ಪರಾ.

[←ತಾ. ಕುಱ್ಱ]

ಟಕ್ಕುಟವಲಿ, ಟಕ್ಕುಟ್ಟೆಲಿ, ಠಕ್ಕುಠವಣೆ, ಠಕ್ಕುಠವಲಿ, ಠಕ್ಕುಠವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : ಟಕ್ಕುಟವಲ ತಟವಟವಟ ಮಟವ ಬಿಟ್ಟಕ್ಕಿಱಂ ದಿಟವುಟವೆತ್ತು ಜಟಿಸಲೆಂಬಕ್ಕರಿಕಾಗಿ ಮೆಯ್ಯೊರ್ದರ್ (ಚಕಾಂ. ೭೦-೫೩). **ಟಕ್ಕುಟ್ಟೆಲಿ** : ಟಕ್ಕುಟ್ಟೆಯಿಂಸಗುವ ಕೊಟಲಿ ಸಾಕು (ಗಣತೆರ. ೫೭-೪೬). **ಠಕ್ಕುಠವಣೆ** : ಸಾಹಸದಿಕ್ಕೆ ಸಲ ಠಕ್ಕುಠವಣೆಯ ಬೇಹ ಪತ್ರನ ಬಹು ಕೆಲಿಯ ಗೇಹವನಿವ ಬೆಲೆವಣ್ಣಿಗ ಕೇರಿಗಳ್ಳೂಹಾತೀತ ವಾಗಿಹವೆ (ಅಂಜಿಪ. ೭-೯೫). **ಠಕ್ಕುಠವಲಿ** : ಪುಸಿ ಠಕ್ಕುಠವಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟು ಎಸರು ಕೊಲ್ಲುವರೋ ನಿನ್ನವರು ಕೇಳಲ್ಲಿ (ಭೂರಿ. ೨-೪೯-೪). **ಠಕ್ಕುಠವಳಿ** : ಎಗಗೆ ಠಕ್ಕುಠವಳಿ ವಂಚನೆ ರ್ದುರ್ನತ್ವ ಸಂಯಾಗ ವಿಕ್ಕಿತಿ ರೋಗ ಸಂಕಾವ ಬಲ್ಬುನಿಸು ಹಾನಿಗಳುದಿಸುವು (ಚಾಉ. ೦೪-೫೪). P ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಈ ಜೋಡಿಪದ್ಬಗಳಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತವೆ. [ಟಕ್ಕು$_{1}$ + ಟವಲಿ]

ಟಕ್ಕುಟೊಳಿ 'ಟಕ್ಕುಟವಳ' ನೋ.

ಟಕ್ಕುತನ, ಠಕ್ಕುತನ (ನಾ.), ವಂಚಕತನ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ : (ಕ).

ಠಕ್ಕುತಪ್ಪ: ಬೊಕ್ಕನಾದರೂ ಠಕ್ಕುತನ ಬಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

[ಟಕ್ಕು$_1$ + – ತನ]

ಟಕ್ಕುದೋಜು (ಕ್ರಿ), ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಮಾಡು : ಬೆಲೆವೆಣ್ಣ ನಿಚ್ಚಮುಮಯ್ಯೆಲಿಯಾಯದೆ ಟಕ್ಕುದೋಜಿ (ಪ್ರಪಂ. ೫೯-೦೬).

[ಟಕ್ಕು$_1$ + ತೋಜು]

ಟಕ್ಕುರ (ನಾ). ಒಡೆಯ ; ದೇವತೆ : ಟ[ಕ್ಕುರರ್ಂ. ಠಕ್ಕುರಂಗ್• ವಾಚಕ ಭೂವಕಿಗೆ ದೆಸೆ ಅಜಾತಂಗೆ ನಿಚ್ಚಯ; ನೇಮಂಗೆ ಖಂಡಿತಭಾವ ನಿರ್ದರ ವಾಗಬೇಂ ಏಭಿಬರೂ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗನವೆಂಬುದಕ್ಕೆ (ಕೂಡಲಿಸಂ. ೪೯-೦೬). [<ಸಂ. ಠಕ್ಕುರ]

ಟಕ್ಕುವಗೆ (ನಾ). ಮೋಸದ ಕ್ರಮ ; ವಂಚನೆಯ ಮಾರ್ಗ : ಆ ಲಾಕ್ಷಾ ಗೃಹದಾಹನೆಂ.ಂದ . . . ಟಕ್ಕುವಗೆಯಂ ಗೆಲ್ದಿರ್ ಜ.ಂದೆಂದಂ (ಪಂಚಪಾ. ೯-೨೨). [ಟಕ್ಕು$_1$+ ಬಗೆ]

ಟಕ್ಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಆತಂಕದಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಸು; ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸು: ಬಾವಿಯ ಮುಂದೆ ಯಾವಾಗ ತಮ್ಮ ಪಾಳಿಯು ಬಂದೀತೆಂದು ಟಕ್ಕು ಹಿಡಿದು ಕುಳಿತಿರುವ ಹೆಂಗಸರು (ಆಪಕ. ೯). [ಟಕ್ಕು$_1$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಹಿಡಿ$_1$)]

ಟಕ್ಕೆ$_1$ 'ತಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಟಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). (?) : ಕೊಣಾರದೊಳಂ ವೂರೊಳಗಂ ಆದದ ಟಕ್ಕೆ ಸಲಗೆ ಗೊಮನ ಮತ್ತಯುಗುರ ಮೂನೂಱ್ವೆರು ದೇವರ ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚ್ಚನೆಗೆ [ಯೀಗೆಗೆ] ಹಾರವ ಬಿಟ್ಟರು (ಕ್ಷ. ೪, ೪೬ ; ೧೨೫). [?]

ಟಕ್ಕೆಯ, ಟಕ್ಕೆ$_1$, ಟಕ್ಕೆಯ, ಠಕ್ಕೆಹ, ಠಕ್ಕೆಯ, ಠಕ್ಕೆಯ (ನಾ).ಬಾವುಟು; ಧ್ವಜ : ಅಲಗಿಂ ಸಿಂಗಮನಿಱಿದನ ಕಲಿತನಮಂ ಸಗುವ ತೆಜಲ್ಪಮೆಱವುದು ಸೆಳಯಿಂ ಪುಲಿಪೊಯ್ದ ಕುಱುವ ಪೊಯ್ದಳ್ ಕಲುತಿಲಕನ ಮತ್ತಗಜದ [ಟ] ಕ್ಕೆಯದೊಳ್ಗಿಗ್ಗೆ (ಆಶ್ವ. VI, ೪೦೬. ೪೨-೨; ೧೨೦೬) : ಒತ್ತರಿಪ ಸಿಕ್ಕೇರ್ದಿ ಯೊಳು ಪ್ರಭೆವೆತ್ತು ಪರದರುಳಿನದ ಮೂಗಿನ ಕಕ್ಕಿಯೆಂಬಾ ಟ[ಹಣಂ. ಠೆ ಕ್ಕೆಯನಿತಾ ಪುರದೊಳಿಕ್ಕಿಸಿದ (ಬಸವ. ೫೬-೩೭); ಹೂವಿನ ತೇರೇಣಾದುದು ನಚ್ಚೆನ ತಾವರೆಗೊಳಲ್ಕೆ ಪೋಯ್ತು ; ಕೊಂವಿದನೆಗಳ ಟಕ್ಕೆಯವಡಗಿದುದೆಲ್ಲಿ (ವರ್ಧಮ. ೦೨-೨೮). **ಟಿಕ್ಕೆ$_1$** : ಬಸವನ ಟಿಕ್ಕೆ ಗಗನದೊಳ್ ಸೊಗಸೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೯-೨೦ ಠಗಳ) ; ನೆಲಬದ್ದಿದರು ವಾಜಿಗಳ ವರದರು ಬರುಮು ಟಿಕ್ಕೆಗಳ (ಅನಂಶಾ. ೬-೦೬-೦೫) : ಕುಗ್ಗದಂತೆ ಹಿಗ್ಗಿಪಂತೆ ನಿನ್ನ ಹೆಸರ ಟಿಕ್ಕೆಯಂ (ಗೀವಿಂ. ೮೨-೩೭). **ಟಿಕ್ಕೆಯ** : ಹೊಯ್ಯಳ ಕುಳತಿಳಕನ ಮತ್ತ ಗಜದ ಟಿಕ್ಕೆಯದೆಲ್ಲೊ (ಪು, ೪ ೦ : ೦೯೭, ೨೬-೫ ; ೧೨೮) : ಭೀಮ ನಗುತ ಧನಂಜಯನ ಟಿಕ್ಕೆಯಕೆ ಬಿಜಯಂಗೈಯಬೇಕೆಂದ (ಕುಪಾ.ಆ. ೦೦-೪೦); ಪರು ಠವಿಸಿರ್ದ ನಾನಾವಿಧ ಟಿಕ್ಕೆಯ ತೆರಕಿಂ ಗಭವನೆಳ್ಕೆಱಿದು (ಕೂಡಿಚ. ೦೩-೩೦). **ಟಿಕ್ಕೆಹ** : ಟಿಕ್ಕೆತವನೆಸ್ತ ಸಜಿಸಿದವೀ ಭೂತಳದೊಳು (ವೀಚ್ಕಿಪಾ. ೪-೩-೦೭). **ಠಕ್ಕೆಯ** : ಸೌಂದ್ಯನಾಥಂ ನಿಸದಿಂ ನಾಳೆ ಬರ್ವರ್ ಠಕ್ಕೆಯವಮ ಕಳುಹಿಸಿದಂ (ಪಾಶೋಪ. ೪-೦೦೯) ; ಸಸುಗಾಳಿ ಗೊಲಿದಾಡುವೆಳಗೊಂಚೆ ಸೂಂದಿರಾಗಸಕೆದ್ದ ನಟ್ಟಗೊಂಬೆವ ಠಕ್ಕೆಯ ಮಾಗಲಸಮಶರನೆಡಬಲದೊಳಿಟ್ಟನಿಸಿ ನಡೆವ ಮಾ ಮ ರ ದಾ ನೆ ಗಳ್ ವೆಂಜದುವು (ಹರಿಪ. ೩೫-೨) ; ನೆಸದಾಗ ಬರುವನು ರಥದ ಠಕ್ಕೆಯಕ್ಕ್ಕನುತೆ ಕಳುಪಿಸಿಕೊಂಡ ಬಳಕ (ತುರಂಗ. ೦೩-೩೬). **ಠಕ್ಕೆಯ** : ಬಗಿದ ಗುಳದಲಿ ಹೊಳೆಯ ಹೊಂಗೆಲಸದ ಸುರೇಪೆಗಳು ಗಗನ ಗಂಗಾನದಿಯ ಕಾಲುವೆ ತೆಗೆದರೆ ಠಕ್ಕೆಯದ ವಲ್ಲವವರಿಯೆ ಮೆಱ್ದರು (ಕುಪಾ.ದ್ರೊ.ಗ. ೩-೮) : ಶಲ್ಯ ಕಡಿದನು ಭಟನ ಠಕ್ಕೆಯವ (ಕುಪಾ.ದ್ರೊ.ಗ. ೬-೩೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಟಕ್ಕೆಯ. ಟಕ್ಕಿಯ : ತೆಲು. ಟಕ್ಕೆ. ಟಕ್ಕಿಯ]

ಟಗರು 'ತಗರ್ತ್' ನೋ.

ಟಗರುದಲೆಯ (ನಾ). ಟಗರಿನ ತಲೆಯನ್ನೂ ಉಳ್ಳವನು ; ದಕ್ಷಪ್ರಜಾ ಪತಿ ; ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ : (ಕ). [ಟಗರು (<ತಗರ್ತ್) + ತಲೆ$_1$ + – ಅ]

ಟಣ್ (ನಾ), ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : (ಕ).

ಟಣ್‌ಟಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೈಕಲ್ ಬೆಲ್ಲು ಟಣ್‌ಟಣ್ ಎಂದು ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತ ಹೋಯ್ತು (ಕೂಲಿ). 'ಟಂಟಣೆಸು,' ಪರಾ.

ಟೂಣಕಲಿ 'ತನಕಲಿ' ನೋ.

ಟಣ್ಣನೆ (ಅ). ಚಂಗನೆ : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೆ ಟಣ್ಣನೆ ಜಿಗಿದುಬಿಟ್ಟರು (ಮುಂಗಾಳು. ೬೮). [ಟಣ್ + – ಅನ್ನೆ]

ಟತ್ತ (ನಾ). 'ಟ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ; ಟಕಾರ : ಕಡಿದು ನಿಡಿದಂಬ ನಡು ವಂಬ ಡಕಾರಂ ಟತ್ತಮಯ್ತು (ಕಪಾದ. ೦೫೦). [ಸಂ.]

ಟತ್ತ್ 'ಟನ್ನು' ನೋ.

ಟನ್ನು, ಟನ್ (ನಾ). ಸುಮಾರು ತೊಂಬತ್ತು ಮಣಗಳಷ್ಟು ತೂಕ : " ೨,೨೪೦ ಪೌಂಡಿನ ತೂಕ : ಟನ್ನು " (ಇಂ. ಇಂಗ್ಲಿ.); ಸದ್ಯವೇ ಸಿಗಲಿದೆ ಸಾಲವು ಕಂದಾ ಸತ್ಯ ಅಜಿಂಯೆ ನೂರ್ ಟನ್ನು (ಅರಿಚಾ. ೪೪-೦೩). **ಟನ್:** ೨೦ ಟನ್‌ಗಳ ಭಗವಾನೇ ಬಾಬುತು ಜಹಜನ್ನು ಯಾ ಅಂತಸ್ಸಿನ ಜಹಜನ್ನು ನಾಶವಡಿಸುವ . . . ಇದಾದೆಯಂದ ಕೆಡಕು ಮಾಡೋಣ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೯೯). [←ಇಂ. Ton]

ಟಪಾರಿ. ಟಪಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಮುಚ್ಚಳ ; ಹೊದಿಕೆ : ಮರುದಿವಸ ಬೆಳಗಾದ ಮೇಲೆ ತಲೆ ಬಿಚ್ಚಿ ನೋಡಲು, ತಲೆಯ ಟಪಾರಿಕೆಯೇ ಕಡೆ ಗಾಯಿತು. ಆದರೆ ತಲೆಯು ಅಚ್ಚುಳಿದಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಕಲಂಕ. ೦೪). **ಟಪಾರಿಕೆ** : ೨. ಫನ ಆಳತೆಯ ಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಳತೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವಿಕೆ ; ಅಳತೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವಾಗ ತಲೆಸವರುವಿಕೆ : (ಕ). [←ಹಿಂ. ಟಪರಾ; ಮರಾ. ಟಪ್ಪರ]

ಟಪಾಲ್ 'ಟಪ್ಪಾಲು' ನೋ.

ಟಪಾಲು, ಟಪಾಲ್, ಟಪ್ಪಾಲು (ನಾ). ೧. ಅಂಚೆ; ಅಂಚೆಯ ಮೂಲಕ ಬಂದಿರುವ ಪತ್ರಿಕೆಯವಾ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪರುವ ಪತ್ರ ಮೊದಲಾದವು : ಈ ಮಾತುಗಳು ಮುಗಿಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಟಪಾಲು ಬಂತು (ಶಂಗಿ. ೩೦) : ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಪೋಸ್ಟುಮನ್ ಚಾವಡಿಗೆ ಬಂದು ಟಪಾಲನ್ನಿತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಂಗುತ್ತಾನೆ (ಗಾಳಿ. ೩). ೨. ಅಂಚೆಯ ರವಾನೆ. **ಟಪಾಲ್ :** ೧. ಹಾಗೆ ರಿಜಿಸ್ಟರ್ ಪೋಸ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರವಾನಿಸಿಕೊಡರೆ ಟಪಾಲ್ ಛಾರ್ಜನ್ನು ಡಿಪಾಜಿಟ್ಟಾಗಿ ಇಡಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬೬). **ಟಪ್ಪಾಲು** : 'ಟಪ್ಪಾಲು ಕಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಟಪಾಲ್, ಟಪ್ಪಾಲ್]

ಟಪಾಲುಗಾಡಿ (ನಾ). ಅಂಚೆಯನ್ನು ಸ್ಥಳಳಿಂದ ಸ್ಥಳಳಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ ಗಾಡಿ: ರಸ್ತೆಯ ಮೂಲಕ ಟಪಾಲು ಸಾಗಿಸುವ ಬಂಡಿ: ಟಪಾಲುಬಂಡಿ (Mail-Cart. ಇಂಳಿ.). [ಟಪಾಲು + ಗಾಡಿ]

ಟಪಾಲುಏಜಾಯಿ (ನಾ). ಅಂಚೆಯನ್ನು ತರುವ ಆಳು ; ಅಂಚೆಬೇದಿ : ತುಬಾಕಯ ಗುರಿತಕ್ಕಿ. . . . ಮನೆಗೆ ಪತ್ರ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಟಪಾಲುಏಜಾಯಿಯಾಗಿ ತಾಕಿತು (ಮೋಹಿನೀ. ೦೦೨). [ಟಪಾಲು + ಏಜಾಯಿ]

ಟಪ್ಪಾ 'ಟಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಟಪ್ಪಾಲು 'ಟಪಾಲು' ನೋ.

ಟಪ್ಪಾಲುಕಚೇರಿ (ನಾ). = ಟಪ್ಪಾಲುಕಟ್ಟೆ : ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಒಂದು ಟಪ್ಪಾಲುಕಚೇರಿ ಮಂಜೂರಾಗಿದೆ (ಕೂಲಿ).

[ಟಪ್ಪಾಲು (<ಟಪಾಲು) + ಕಚೇರಿ]

ಟಪ್ಪಾಲುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಂಚೆಕಚೇರಿ : (ಕ).

[ಟಪ್ಪಾಲು (<ಟಪಾಲು) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಟಪ್ಪೆ, ಟಪ್ಪಾ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣದ ದಾರಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ನಿಲುಗಡೆಯ ಸ್ಥಳ; ಮಜಲು; ವಾಹನವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಹೊರೆಯನ್ನು ಒಂದು ತಲೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಲ್ಲೆ: ತಲೆಯಿಂದ ತಲೆಗೆ ಪೀಳಿಗೆಯಿಂದ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಆಲೆಯಿಂದಲಲೆಗೆ ಟಪ್ಪೆಯ ಚಾರನಂತೆ ಇಳಿಯುತಿದೆ ಯುಗದಿಂದ ಯುಗಕೆ ಮಾನವಧರ್ಮ (ಮಂಕುಳ. ೪೦೮). ೨. ಟಪ್ಪಾಲು; ಅಂಚೆ: ಒಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ಕುದುರೆ ಟಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಚಿಕರಾ. ೩೭೩). **ಟಪ್ಪಾ**: ೧. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಗಡೆ; ನಿಲ್ದಾಣ; ಮಜಲು; ಟಪ್ಪಾ (Stage. ಇಂಕನಿ.).

ಟಪ್ಪಾ ಬಂಡಿ = "ಮಜಲಿನಿಂದ ಮಜಲಿಗೆ, ಬಾಡಿಗೆ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಬಾಡಿಗೆಯ ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ, ಟಪ್ಪಾ ಬಂಡಿ" (Post-Chaise. ಇಂಕನಿ.); "ಮಜಲುಗಾಡಿ, ಟಪ್ಪಾಬಂಡಿ" (Stage-Coach. ಇಂಕನಿ.). **ಟಪ್ಪೆಓಟ**=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಓಟದ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಜಲಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಮಜಲಿಗೆ ಓಡುವ ಓಟ: ಆಯಾ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಮಜಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಓಡಿ ನಿಲ್ಲುವ, ಅಲ್ಲಿನವನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಓಡುವ, ಹೀಗೆ ಆಯಾ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಓಡಿ, ಕೊನೆಗಿರುವವನು ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಓಟದ ಪಂದ್ಯ; ಟಪ್ಪೆ ಓಟದ ಪಂದ್ಯ; ಮಜಲು ಓಟದ ಪಂದ್ಯ (Relay race. ಇಂಕನಿ). **ಟಪ್ಪೆಕುದುರೆ, ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆ** = ಒಂಧೊಂದು ಮಜಲಿನಲ್ಲಿ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಾಹನದ ಕುದುರೆ; ದೀರ್ಘಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಒಂದೇ ಕುದುರೆಗೆ ಆಯಾಸವಾಗದಂತೆ ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗೆ ವಾಹನವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಿರುವ ಕುದುರೆ; ಮಜಲಿನ ಅಶ್ವ: (ಕ); "ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆ" (Post-horse. ಇಂಕನಿ.); ದಣಿದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಹೂಡುವ ಹೊಸ ಕುದುರೆಗಳ ತಂಡ; ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆಗಳ ತಂಡ (Relay. ಇಂಕನಿ.). **ಟಪ್ಪೆಯ ಸವಾರ** = "(ಚರಿತ್ರೆ) ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ (ಹಲವು) ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಸಮೇತ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸವಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬನು" (Post. ಇಂಕನಿ.).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಪ್ಪಾ]

ಟಪ್ಪೆನಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ತಾನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತಾದ ಮಜಲಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು: (ಕ). [ಟಪ್ಪೆ + ನಿಲ್ಲು (<ನಿಲ್)]

ಟಪ್ಪೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ) ವಾಹನಗಳ ಬದಲಾವಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಾದ ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು: (ಕ).

[ಟಪ್ಪೆ + ಇಡು$_1$]

ಟಬರು (ನಾ). (ಉಕ) ಅಧಿಕಾರ ದರ್ಪ; ಜರ್ಬು; ಗರ್ವದ ವರ್ತನೆ: ಎಲ್ಲೀತನಕಪಾ ಇನ್ನೂ ಅಳಿಯಂದಿರು ಅಂಬೋ ಟಬರು (ಪೈನಿ. ೩೨೮); ಏಟ ಅವನ ಟಬರು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೨೩).

ಟಬರು ನಡೆಸು = ದರ್ಪವನ್ನು ತೋರು: ಸುಭದ್ರೆಯು ವಿದ್ಯಾಭೂಷಿತೆಯು, ಸುಧಾರಕಳು, ಈವರೆಗೂ ಗಂಡನ ಮೇಲೆ ಟಬರು ನಡೆಸುತ್ತ ಬಂದವಳು (ಭಾಮಿನಿ. ೪೨). **ಟಬರು ಮಾಡು** = ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸು: "ಯಾಕರೀ ಸಾಹೇಬರ ಮತ್ತ ನೀವೂ ಬಾಡಿಗೀ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲಂತ?" ಎಂದು ಹುಣಸೇಕೊಪ್ಪ 'ಟಬರು' ಮಾಡಿದನು (ರಾಯಜಾ. ೧೨೦).

[<ಜಬರು ?]

ಟಬ್ಬು (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬಲು ಮರ ಅಥವಾ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆ: ಜನಗಳಿಗಾಗಿ ಬಟ್ಟೆಬರೆ ಒಗೆಯುವುದ ಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತುಂಬಿಟ್ಟ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಟಬ್ಬು (ಹೂಬಿಸಿ. ೧೭).

[←ಇಂ. Tub]

ಟಮಕಿ 'ಟುಮುಂಕು' ನೋ.

ಟಮಾಳ, ಟವಾಳ, ಠಮಳ, ಠಮಾಳ, ಠವಳ, ಠವಾಳ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ; ಧೂರ್ತವಿದ್ಯೆ: ದುರಾಗ್ರಹಂ ಚಿತ್ತದೊಳಾಗೆ ನಿನ್ನ ಬಟಿಯಂ ಬರಲೀ ಮುಳಿಸೇಂ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂತ]ಮಾಳದಿಂ ಸುತ್ತು ವರ್ಗಲ್ಲದೊಲ್ಲೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೦). ೨. ವಂಚನೆಯ ಮಾತು: ದುರ್ವಿಮಂತ್ರಮಂ ಪರೆಪ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಮಾಳಮಂ ಪಿರಿದನೋದಿದೊಡಪ್ಪ ಪದಾರ್ಥಮಾವುದೋ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೬). **ಟವಾಳ**: ೩. ಮರುಳು; ಮೋಹ; ಮಾಯೆ. 'ಟವಾಳಿಸು' ಪರಾ. **ಠಮಳ**: ೧. ತೊಟ್ಟ ಠಕ್ಕು ಠಮಳವ ಬಿಟ್ಟು ಸರ್ವರಾಗವಿರಾಗನಾಗಿ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೪೦). **ಠಮಾಳ**: ೧. ದ್ರೋಹ ಠಮಾಳಂ ಮಾಡುವೆನಾಹವಮಂ ಕಂಡು ಮಾಣೆಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೮); ಬೊಂಬುಳಿಯಾಳಮಾಳಮಂತೆ ಠಮಾಳಂ . . . ಱಟ ಸಂದೇಹಂ (ಕಮದ. ೨೫). 'ಠಮಾಳತನ' ಪರಾ. **ಠವಳ**: ೧. ಭಕ್ತರ ಗುಣವ ನೋಡಿಹೆನೆಂದು ತೊಟ್ಟ ಠಕ್ಕು ಠವಳವ ಬಿಡು (ಮದೇವ. ೨೭೨-೧೨). **ಠವಾಳ**: ೧. ಎಳತಟ ಠಕ್ಕು ಠವಾಳ ತಿರಸ್ಕಾರ ಕಳವಳ ವಂಚನೆ(ಯೋಗಾಂವಿ. ೩-೨೩); ಕಳವಳದಾಳಮಾಳದ ವಿಟಾಳಿ ಠವಾಳದ ಸೂಳೆವೆಂಗಳಾಕುಳ ರತಿಕಾಮಕೇಳಿಯ ವಿಕಾರದ ಭೋಗದೊಳಿರ್ದರಾಗಳುಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೮೯).

[?]

ಟಯರು 'ಟೈರು' ನೋ.

ಟರಟರ 'ಟಱಟಱ' ನೋ.

ಟರ್ಕಿಕೋಳಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ (ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳು ರುಚಿಕರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ, ತುರ್ಕಿದೇಶದ್ದೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಲಾಗಿದ್ದ) ಅಮೇರಿಕದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಳಿ: ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೋಳಿಸಾಕಣೆಯನ್ನರಿತ ರೈತನು ಟರ್ಕಿಕೋಳಿ, ಗಿನಿಕೋಳಿ, ಬಾತುಕೋಳಿಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಕಬಹುದು (ಜಾಲಪ್ರ. III, ೦೭೭೯).

[ಟರ್ಕಿ$_0$ + ಕೋಳಿ$_1$ (<ಕೋಟಿ$_1$)]

ಟರ್ಕಿಟವಲು (ನಾ). ಗುಂಜುಗುಂಜಾದ ಹೆಣಿಗೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ, -ಟವಲು: ಟರ್ಕಿಟವಲಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ಟರ್ಕಿ$_0$ + ಟವಲು./ ಇಂ. Turkish Towel]

ಟರ್ನಿಪ್ (ನಾ). ಸಾಸವೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ದ್ವಿವಾರ್ಷಿಕ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೪-೨೫೩); ಟರ್ನಿಪ್ ತರಕಾರಿಯನ್ನು . . . ಹಗುರವಾದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯಬಹುದು (ತರಬೆ. ೫೨). [←ಇಂ. Turnip]

ಟರ್ಪಂಟೈನ್ (ನಾ). ೧. ಕರ್ಪೂರ ತೈಲದ ಮರ: ಸೀಮೆ ಕರ್ಪೂರ ತೈಲದ ಮರ, ಟರ್ಪಂಟೈನ್ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೨-೦೨೪೮). ೨. ಬಣ್ಣ, ವಾರ್ನಿಶ್ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಮಂದದ್ರವ, ಕರಾಳ; ಕರ್ಪೂರ ತೈಲ: ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಪೇಂಟ್ ಕರೆಗಳಿದ್ದರೆ ಟರ್ಪಂಟೈನ್ ಒಂದನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತೆಗೆಯಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. ೦೭೨).

[←ಇಂ. Turpentine]

ಟಲಾಯಿಸು, ಟಳಾಯಿಸು, ಠಲಾಯಿಸು, ಠಳಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ನಡೆಸು: (ಕ). ೨. ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ಇತ್ತಿಂದತ್ತ ತಿರುಗಾಡು, -ಅಡ್ಡಾಡು, -ಸುತ್ತಾಡು; ಶತಪಥ ತಿರುಗು: ಹಾಡುತ್ತ ಟಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಉಡುಗೊ. ೮೦); ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಆವನೋ ಒಬ್ಬನು ಬಲುಹೊತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಟಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವನು

(ಬಿಜಾಪ. ೦೪). ಟಳಾಯಿಸು : ೨. ಮನೆ ರೂಮಲ್ಲಿ ಟಳಾಯಿಸ್ಕೊರೆ (ಕಾಕಾ. ೦೪). ಠಲಾಯಿಸು : ೨. ಒಂದು ದಿನ ರಾಜ ತನ್ನ ಬಡದಿಯ ಅವರಣದ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಠಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ . . . ಗುರುನಾಥ ಭಟ್ಟಿಯಾದ (ಪಲಿಶಾ. ೧೯೭); ಒಂದೆರಡು ಗಂಟೆ ಹೊತ್ತು ಹಾಗೇ ಠಲಾಯಿಸಿ . . . ಮನೆಗೆ ಹೋದೆ (ಅನ್ನಾ.ವ. ೭೯). ಠಳ್ಳಾಯಿಸು : ೨. ಆ ರೂಮಿನಲ್ಲಿ ಠಳ್ಳಾಯಿಸುತ್ತ ಹೊಡಿತಿದ್ದನು. ಕೊಡಿದೆ (ಕಡಲಾ. II, ೦೩೦).

[ಟಲಾ೯ (P ← ಹಿಂ. ಟಲನಾ) + – ಇಸು೯]

ಟವಟವ (ನಾ). ಪುನರ್ಲಘತೆ : ಕಳೆ. 'ಟವಟವಿಸು' ನೋ.

[←ಮರಾ. ಟವಟವ]

ಟವಟವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳೆ ತುಂಬಿರು ; ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿರು : ನವಭಕ್ತಿಯ ರಸನವಕದ ಟಲುವೆಯರು ಟವಟವಿಪರು ಮುಖದಿಂದ (ಪ್ರಸಕಾ. ೨೬-೦೪); ಟವಟವಿಸುವ ತುಂಗವಂಬನ (ಪ್ರಸಕಾ. ೬.೩-೬).

[ಟವಟವ + – ಇಸು೯]

ಟವಣೆ 'ಅಟ್ಟವಣೆ' ನೋ.

ಟವಣೆಕೋಲ್ 'ಅಟ್ಟವಣೆಕೋಲ್' ನೋ.

ಟವಣೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). [ಗಣಿತ] ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕೂಡು,—ಕೂಡಿಸು : ಬಾಲಕರಿಗೆ ಓತಾಮದಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ಕಾಗದ ಓದುವುದು, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಬರೆಯುವುದು, ಟವಣೆಹಾಕುವುದು, ಕಳೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಮಂಡನೆಯನ್ನು ಇರಿಸಿದ್ದರು (ಶಾಶಾಕ. ೨೬).

[ಟವಣೆ (<ಅಟ್ಟವಣೆ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಯು೬)]

ಟವರ್ಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಟ ಠ ಡ ಢ ಣ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು : ಇದೆ ವರ್ಗಪ್ರಭುವಂಗಳ್ ಪರದೊಳ್ ಚಟವರ್ಗಮಟಾಯಿ ತಮ್ಮ ತೃತೀಯಾಕ್ಷರದುಮ್ಮಂ (ಕಾಶಬ. ೬೩); ಈ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕವರ್ಗ, ಚವರ್ಗ, ಟವರ್ಗ, ತವರ್ಗ, ಪವರ್ಗ ಎಂದು . . . ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಕುಪ್ರಮ. ೦೩). [ಟ + ವರ್ಗ]

ಟವಲ್ 'ಟವಲು' ನೋ.

ಟವಲು, ಟವಲ್, ಟಾವೆಲು, ಟಾವೆಲ್ಲು (ನಾ). ಮೈ ಒರಸುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಚೌಕ : (ಮೈ ಒರಸುವ) ಚೌಕ. ಟವಲು (Towel. ತಂಗಿ.). **ಟವಲ್ :** ಆಡಿಗುವನು ಅಲಿಯುಗೆ ಕೈಕಾಲಿಗೆ ನೀರು ಕೊಟ್ಟು, ಒರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಟವಲ್ ಕೊಟ್ಟು ಅವಚರಿಸಿದನು (ಅಜಾಗ. ೦೪). **ಟಾವೆಲು :** ವಾಡಿಕೆಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿಯೇ ಒಂದು ಟಾವೆಲನ್ನು ಜನವಾರದ ಹಾಗೆ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಪಪ. ೨೬). **ಟಾವೆಲ್ಲು :** ನಾನು ಟಾವೆಲ್ಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ನಾನದ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸ್ನಾನ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಬಂದನು (ಜೀವಾಚ. ೩೫೮). [←ಇಂ. Towel]

ಟವಳಿ, ಟವಳ್ಳಿ, ಟಾಳಿ, ಟೌಳ್ಳಿ, ಠವಣೆ, ಠವಳಿ, ಠವಳ್ಳಿ, ಠಾಳಿ, ಠೌಳ್ಳಿ, ಡೌಳಿ, ತವಳಿ (ನಾ). ೧. ಠಕ್ಕು ; ಮೋಸ; ವಂಚನೆ ; ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. 'ಟಕ್ಕುಟವಳೆ' ಪರಿಶಾ. **ಟವಳ್ಳಿ :** ೧. ಕಳವು ವಂಚನೆ ಟವಳಿಯೊಳು ಸಂಚಲ ಕಟಾಕ್ಷದಿ ಕೊಂಕು . . . ಕನಿಷ್ಠವಂಗುಲಿಗೆಳಿಳಗಲ್ಲದೆ ಕುಂತಕದ ಧುಮಿಯೊಳು ಕಾಣಿಸವು (ಕಳದಾ. ೦-೪೨). **ಟಾಳಿ :** ೧. 'ಟಾಳಿಕಾಜಿ', 'ಟಾಳಿಸು' ಪರಿಶಾ. **ಟೌಳ್ಳಿ :** ೧. ನಟನೆಗಳ ನಾಡು ನಾಟಕ ನರ್ತನದ ಬೀಡು ಕುಟಿಲಂಗಳೀಡು ಟೌಳಿಯ ಜೋಡು ನಿತ್ಯಲಿಟ ಮಟಗಳ ನಿವಾಸ (ಉಕ್ಕಾಗ. ೩-೪೯). ೨. ಸಂಳ್ಳು ; ಹುಸಿ : ಆಕ್ಕ ನೀನಾಡಿದ ನುಡಿಯೆಲ್ಲ ನ್ಯಸತಿಗೆ ತಕ್ಕವಲ್ಲದೆ ಟೌಳಿಯಂಬೆ (ಪ್ರಥಪ. ೬-೩). **ಠವಣೆ :** ೧. 'ಠಕ್ಕುಠವಣೆ' ಪರಿಶಾ. **ಠವಳಿ :** ೨. ಚಿನ್ನಾಗಿ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಬಾಯು ಸವಿಯುವುದು ಟೊಣ್ಣಾನಾನಿವ್ಳನು ಠವಳಿ ಪೇಳ (ಪೀಗ್ವದೀ. ೭೫-೩). **ಠವಳ್ಳಿ :** ೧. ಯಾಕಮ್ಮ ಈ ಠವಳಿ ನಿವಗುಗೆ (ಕುಮಾಸಾ. ೦೪೬).

ಠಾಳಿ : ೩. ಹೀಯಮಾಳಿಕೆ ; ತಿರಿಸ್ಕಾರ. 'ಠಾಳಿಸು' ಪರಿಶಾ. **ಠೌಳ್ಳಿ :** ೧. ಆರರೆ ಠೌಳಿಯ ವಿದ್ಯೆಯೂ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲವಿದೊ (ಸಾಹಿಚ. ೯-೯೦); ಖೂಳ ತೆಗೆ ವೆಜಸಾರಿ ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಯೊಳಗೆ ಕದನ (ಕುಪ್ರಾಗ. ೦೧-೦೭); ಭು ನುಸುಳನ್ಯಾಯ ಠೌಳಿವಂಚನೆಗಳು ವಸುಧೇಶನಾಳ್ವ ರಾಜ್ಯದಲಿ ಮಿಸುಳಲುಮ್ಮವ (ಕಂಪಂ. ೬-೬೩) ; ಅನ್ಯಾಯದಾಗರ . . . ಠೌಳಿಯ ಬೀಡು (ಪಪ್ರ. ೯-೦೪೫). ಡೌಳಿ : ೪. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ: ದಂಟಳನು ಡೌಳಿಯ ವೃಥಾ ದುಃಖದಿಂದಿಗೆ (ಪುಬೇಕ. ೭-೫೬). **ತವಳಿ:** ೨. ಕವರು ಕುಟಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಮನದೊಳು ಅರಿಸಿ ನೋಡಿದಡೆ ತವಳಿ ಪೇಳುವನಲ್ಲ (ಪಮಚ. ೦೦೬). [ದೇ.ಪ್ರ ತವಿ. ಟವಳ; ತೆಲು. ಠವಳ]

ಟವಳಿಗಾರ 'ಟವಳಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ಟವಳಿಗಾಜಿ, ಟವಳಿಗಾರ, ಟವಳಿಕಾಜಿ, ಟಾಳಿಕಾಜಿ, ಠೌಳಿಕಾಜಿ, ಠವಳಿಕಾಜಿ, ಠವಳಿಕಾಜಿ, ಠೌಳಿಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ ; ವಂಚಕ : ಎಂಥಾ ಟವಳಿಗಾಜಿನವನ್ನು ಗೋವ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ಎಂಥಾ ಟವಳಿಗಾಜಿನವ್ನು (ಸಪಕ. ೦೦೦ ಪದ್ಯ೭). ಟವಳಿಗಾರರು ಟವಳಿಗಾರನ ಮೈಮೇಲೆ ಗವಳಿ ಬಿತ್ತು (ಗಾಪ). ಟವಳಿಕಾಜಿ : ಚಿಂದ ಕಳುಹುವುಲು ಬಲು ಟವಳಿ ಕಾಜನ ಚಿಂದನೆಲ್ಲರು ನೋಡುತಿರಲು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಕುಟಿಲರೇತನೆ ಗಳವಳ ಪರವುಂಡರಿಕೆ ಸೇರಿಸಿದವು (ಉಕಾಸಾಂ. ೩೦-೦೦೯). ಟಾಳಿಕಾಜಿ : ಟಾಳಿಸುವ ಟಾಳಿಕಾಜಿನ ಮನದ ಚಮತ್ಕಾರವಿರಬಹೇಕು (ಪ್ರಥಪ. ೫-೭೨). **ಠೌಳಿಕಾರ:** ಅಜಯಿಯಾ ನೀನಿದ ನಗೆಜಾಜಿ ಬಗೆಕಾಜಿ ಮಜಿಕಾಜಿ ಬಲು ಠೌಳಿಕಾಜಿ (ಪ್ರಥಪ. ೦-೨೫). **ಠವಳಿಕಾಜಿ :** ಕರಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಠವಳಿಕಾಜಿನಂತೆ ಮನವ ಕಲ್ಪಿಸು ಮಾತಾಡುತ್ತ, ಮನೆಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಟೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರವ ಹೇಳುವ ಡೊಂಬರಂತೆ (ಅಪಪ. ೩೪-೫೬). **ಠೌಳಿಕಾಜಿ :** ಡೊಂಕಣಿಯ ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಜಿಯು ನಿನ್ನ ಮಾಯೆಯು ಹೇಳಲುಮ್ಮೆನು (ಕಾವ್ಯಾ. ೩೬-೨೬) ; ಕಡುಗನ್ನಗತಕದ ಠೌಳಿಕಾಜಿಕೆಯಿಳೆ ಕೇಳ ನಿನ್ನಿಡಿಗೆ ನಿನ್ನಕ್ಕನಂ ಮನೆಯುಸುವನೆಕಿಂದೊಡಂ ಬಡಿಸಿದನು (ಪಾಳ್ಕಾ. ೭೬-೨). **ಠೌಳಿಗರೆ :** ಠೌಳಿಗಾರನ ಹತ್ಯಿರ ಧರ್ಮ ಉಂಟೇ ? (ಗಾಪ). [ಟವಳ + – ಕಾಜಿ]

ಟವಾಳ 'ಟವಾಳು' ನೋ.

ಟವಾಳಿಸು, ಠವಾಳಿಸು, ಠವಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೋಸಗೊಳಿಸು ; ವಂಚಿಸು. ೨. ವೆರಂಠಳಿಗೊಳಿಸು ; ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸು : ರಸ-ಮಂಡವ ಮುಂಕೊಂಡುಯಿದಿರೆಲ್ಲಂತೆ ಚಿತ್ತ ಮುಂಬರಿವುದೀತನ ಟವಾಳಿ ಪ್ಪೌಡಿಯಂ (ಪ್ರಥಪ್ರ. ೯-೬೩). **ಠವಾಳಿಸು:** ೧. ತಿರುಗಲ ಕಂಠರಂ ಮಾಂಜಿ ಸೂರುಳ್ಕೊಂಡ ವಿರತಂಗಮರರನೀತಿಯಂ ಠವಾಳಿಸಿ ಮಟ್ಟಿ ಮಿರದೊಳ್ಕಲಂ ಮಾಱುಗೊಂಡಂಗೆ ನಂಬಿಯನೆಳಿಪ ತೊಳ್ಕೞ್ಗೊಂಡವಂಗೆ (ಪಪ್ರಚಾ. ೦೩-೬). **ಠವಾಳಿಸು :** ೧. ತನಸು ಕಂದು ವಳ್ಳೆತ್ತನೆನುತಂ ಠವಾಳಿಸಿ ನವಿಯುಂ (ಪ್ರಥಪ್ರ. ೬-೦೯) ; ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಂ ಪಡೆದೆನೆಂದಾ ರೈಕಿಯಲ್ಲದೆಮ್ಮಂ ಠವಾಳಿಸಿ ನಿವ್ಮ ಕಾರುಣ್ಯಕತಿದೂರನಾಗಿ (ಜಕೇಪ್ರ. ೯-೪೪). ೨. ಕ್ರೂರರೂಪವನು ಧರಿಸಿ ನುಂಗುವ ಮಾರಿಯಾ ಠವಾಳಿಸುವ ಸಂಹಾರರೂಪಂದಿರಹುದು (ಕೃರಚಾ. ೦-೫೦).

[ಟವಾಳ (<ಟವಾಮಳಿ) + – ಇಸು೯]

ಟವ್ಳಿ, 'ಟವಳ' ನೋ.

ಟವ್ಳಿ, ಟೌಳ್ಳಿ, ಠವಳ್ಳಿ, ಠೌಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಯೋಧರು ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಲೋಹದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ : ಅಂದಿನ ಆ ನೆತ್ತರಲ್ಲಿ ತೋದ ಕವಚ ಟವ್ಳಿ ಬಲ್ಲಾ ಬತ್ತಳಿಕೆ ಆ ಕೃಪಾಣ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನು (ಹಗುಗಂ. ೯೦-೨). ೨. ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ; ಯಂದ್ಕ ಕವಚ;

ತನಂತ್ರಾಣ: (ಕ). **ಟೌಳಿ₂**: ೧. "ಟೌಳಿ ಸೀಸಕಮೆನಿಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೩); "ಸೀಸಕಮೆನ್ನಲ್ ತಲೆಟೌಳಿಯು" (ಕವಿಕಂ. ೦೩೦); ವಿಕಟಾಂಗದ ಕುದುರೆ . . . ಅದಱ ಮೇಲಿದ್ದ ಬಲ್ಲಹಂಗೆ ಬಲ್ಲೆಹ ಟೌಳಿ ಸುಲಲಿತ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗಡ್ತಿ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೪). **ಠವುಳಿ₂**: ೧. ಮಿಸುನಿಯ ಪಕ್ಕರೆ ಜೋಡು ಸವಗ ಠವುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಠೌಳಿ]ಮಿಸುಪ ಖಂಡೆಯ ಖೇಡೆಯಗಳ ವೊಸೆದಿತ್ತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೯-೬೩); ತಲೆಠವುಳಿ ಜೋಡುದಗಲೆ ಬೆನ್ನೊಳಳ ವಟ್ಟ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ . . . ಕುದುರೆಯ್ಯೆತಂದುವು ಮುಲುಕರ ಹಿಮನೆಂಬುವನೆ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೮೩). **ಠೌಳಿ₂**: ೧. "ಕಂಕಟಕ ಮೆನೆ ಠೌಳಿ" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೦); "ಸೀಸಕಮೆನೆ ತಲೆಯ ಠೌಳಿ" (ಧಾರನಿ. ೧೨); ಪರಿಪರಿಯಾದ ಮೈಜೋಡು ಠೌಳಿಯನಾಂತುರವಣಿಸಿತು ರಾವುತರು (ಅಂಜಚ. ೬-೭೦); ತೊಟ್ಟ ವಜ್ರಾಂಗಿಯ ಜೋಡು ಸವಗ ಪೊಂಬಟ್ಟಲ ಚೀನಿಯ ಠೌಳಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬಿರಿದು ಮೆಱೆಯೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೭); ಮುಱಿದ ಕೂರಸಿಯ ನೆಗ್ಗಿದ ಹರಿಗೆಯ ಹಂಚುಹಱಿಯಾದ ತಲೆಯ ಠೌಳಿಗಳ . . . ಕಾಲಾಳ್ಗಳು ಕುಱಿದಱಿಯಾದರು (ವರ್ಧಚ. ೬-೯೩). [?]

ಟವುಳಿಕಾಱ 'ಟವಳಿಗಾಱ' ನೋ.

ಟವುಳಿನುಡಿ (ನಾ). ವಂಚನೆಯ ಮಾತು; ಮೋಸದ ಮಾತು: ಮಿಗೆ ಟಕ್ಕುನುಡಿ ಟವುಳಿನುಡಿಗಳಿಂ ಪುರುಷರನು ಬೆಗಡುಗೊಳಿಸುವ ಬನ್ನಣೆಯ ನುಡಿಯ ಭಾವೆಯರು (ನವಪೂ. ೨೪-೦೩). [ಟವುಳಿ₁ (<ಟವಳಿ)+ನುಡಿ₂]

ಟಸ್ಸೆ 'ಠಸ್ಸೆ' ನೋ.

ಟಳಾಯಿಸು 'ಟಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಟಱಟಱ, ಟರಟರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಹುಯ್ಯಲಿನಕ್ಕು ವಂದದಿಂ ಟಱಟಱ ಱೇಕುಱೇಕು ಬೆಬೆ . . . ಎಂದುಮೆತ್ತಲುಂ . . . ದರ್ದುರವ್ರಜಂ (ಅನಂಪು. ೯-೦೩). **ಟರಟರ**: ಅಂತೊಪ್ಪುವ ಕೆಱೆಯೊಳ್ ಪಲವುಂ ಕಪ್ಪೆಗಳ್ ಟರಟರೆಂಬ ಶಬ್ದದೊಳ್ ಕರೆಯುತ್ತಮಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೪-೦೫).

ಟಾಂಕಿ, ಟಾಕಿ₃ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬುವ ತೊಟ್ಟಿ,-ಪಾತ್ರೆ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಟಾಂಕಿ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕೊಡ ನೀರು ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಟಾಕಿ₃**: ಪೇಟೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಟಾಕಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ? (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಟಾಂಕೀ, ಟಾಕೀ]

ಟಾಂಗ₁ 'ಟಾಂಗಾ' ನೋ.

ಟಾಂಗ₂, ಟಾಂಗು (ನಾ). ಕಾಲು; ಮೊಳಕಾಲು. **ಟಾಂಗು**: ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಆತನ ಬೆನ್ನನ್ನು ಇವನು ಟಾಂಗಿನಿಂದ ತಿವಿದನು (ರೂಢಿ).

ಟಾಂಗನಿಕ್ಕು = (ಮೊಳ) ಕಾಲನ್ನೂರು: ದೇವತೆಗಳು ಆ ರಕ್ಕಸನೆಡೆಗೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಕಿವಿಯ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಟಾಂಗನಿಕ್ಕಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ಧೃಕೂ. ೪೦). ಟಾಂಗುಕೊಡು = (ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಲು) ಎದುರಾಳಿಯ ಕಾಲಿಗೆ ಅಡ್ಡಗಾಲು ಇಡು: ಟಾಂಗುಕೊಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನು ಅವನು ಬೀಳಿಸಿದ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಾಂಗ. / ಸಂ. ಟಂಗ]

ಟಾಂಗಾ, ಟಾಂಗ₁ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಎರಡು ಚಕ್ರದ ಒಂಟೆ ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿ: ಅಪ್ಪರಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಒಂದು ಟಾಂಗಾ ಬಂದು ನಿಂತಿತು (ಅಪನಾ. ೧೮೩); ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಟಾಂಗಾ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಲೇ ಪದ್ಮಾವತಿ ಧಾವಿಸಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದಳು (ಅಕೋಕ. ೦೫೩). **ಟಾಂಗ₁**: ಟಾಂಗ ರಿಕ್ಷಾಗಳ ಸೆಳೆಗೊಳಗಾಗದೆ ನಿಂತೆ (ಇಂದಾಪ. ೦೦೩-೫): ಉಳಿದ ಪಯಣಿಗರಿಗೆ ಮೋಟರು ಟಾಂಗ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಸೌಕರ್ಯಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ (ಅಳನಿ. ೨). 'ಜಟಕಾ₂' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಟಾಂಗಾ]

ಟಾಂಗಾವಾಲ (ನಾ). ಟಾಂಗಾ ಹೊಡೆಯುವವನು: ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಟಾಂಗಾವಾಲಗಳ ಸೊಕ್ಕು ಇಳಿದಿಲ್ಲ (ಸಮಜೀ. ೯, ೫೧೪).

[←ಹಿಂ. ಟಾಂಗಾವಾಲಾ]

ಟಾಂಗು 'ಟಾಂಗ₂' ನೋ.

ಟಾಂಟಾಂ (ನಾ). ತಮಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವ ಕ್ರಮ; ಟಮಕಿ ಬಡಿಯುತ್ತ ಡಂಗುರ ಸಾರುವಿಕೆ: ಹರಾಜು ಯಾವ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಟಾಂಟಾಂ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು(ಗ್ರಾಮೂಸಾ.೭೬).

ಟಾಂಟಾಂಮಾಡು=ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು; ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು: ಅಪ್ಪರೊಳಗೆ ಅವನು ಆ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಟಾಂಟಾಂಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ).

ಟಾಂತ (ನಾ). ಟಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಶಬ್ದ: ಟಾಂತಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟು-ಅನುಧಾವನೇ (ಶಮಧಾ). [ಟ + ಅಂತ₂]

ಟಾಂತಾಕ್ಷರ (ನಾ). ೧. 'ಟ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರವಾಗಿರುವಂಥದು. ೨. [ಜೈನ] 'ಟ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಕೊನೆಯಾಗುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಂತ್ರ: ಟಾಂತಾಕ್ಷರಮನನುಷ್ಠಿಸೆ ಚಿಂತಿತ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯಕ್ಕುಮೆಂಬರ್ (ಜಿನಾಲಿ. ೦೨). [ಟಾಂತ + ಅಕ್ಷರ]

ಟಾಕ 'ಟಾಕು₂' ನೋ.

ಟಾಕಣ, ಠಾಕಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ್ಡ ಕುದುರೆ: ಬೆಟ್ಟಸೀಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ, ಟಾಕಣ, ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಕತ್ತೆ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗಕರ (ಭೂವಿವ. ೨೭೦); ಮಡಿಕೇರಿಯ ಮಲೆಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟು, ಟಾಕಣ ಏರಲು ಕಲಿತ ಅವರು, ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗಳಾಗಿ, ಬೆಟ್ಟದ ದೊರೆಯಂತೆ ಬಂದರು (ಕುಡಿಕೂ. ೩೪); ಮಾತಂಗಿ ಬಿಳಿಯ ಅರಬ್ಬೀ ಟಾಕಣದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು . . . ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನಿದಿರಿಸಿದಳು (ನಡಡಾ. II, ೯೯೩). **ಠಾಕಣ**: ಶೀನಪ್ಪನ ಹತ್ತಿರ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮನಸ್ಸು ಅರಬ್ಬಿ ಠಾಕಣದಂತೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತದೆ (ಅನಾಥ. ೨೨೬); ರಾಯ ಹುಲಿಯಂತೆ ಒಂದೇ ಹಾರಿಗೆ ಠಾಕಣದ ಮೇಲೆ ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ ಕುಳಿತನು (ಅಳಿಳ. ೬೪); ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿದಾಗ ತನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಒಂದು ಅರಬ್ಬಿ ಠಾಕಣವನ್ನು ಹತ್ತಿದನು (ಛಾರವೀ. ೫).

[←ಮರಾ. ಟಾಕಣ; ಹಿಂ. ಟಾಂಗನ್./ಸಂ. ಟಂಕಣ, ಟಂಕನ]

ಟಾಕಾಪೂರ್ತಿ (ಅ). ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ; ಸದ್ಯಕ್ಕೆ: ಕನ್ನಡವಾಙ್ಮಯವನ್ನೇ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಭ್ಯಾಸಿಸಿದವರು ಕೂಡ, 'ಟಾಕಾಪೂರ್ತಿ' ಎಂಬಂತೆ ಪರೀಕ್ಷೆಗಷ್ಟೇ ಓದಿ ಅದಾದ ಮೇಲೆ . . . ಓದಿದುದನ್ನೂ ಮರೆತುಬಿಡುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ (ಬಿದುರಿ. ೯೨ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[←ಮರಾ. ತಾಕಾಪೂರ್ತೇ]

ಟಾಕಿ₁, ಟಾಕು₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಲಿಗೆ;-ಜೋಡಣೆ: ಅಂಗಿ ಹೆರಿದಿದೆ. ಎರಡು ಟಾಕಿ ಹಾಕಿಕೊಡಿ (ರೂಢಿ). **ಟಾಕು₁**: "ಹೊಲಿಗೆ, ಟಾಕು" (Stitch. ಇಂಕನಿ.).

ಟಾಕಿ ಹರಿ = (ಉಕ) ಧೈರ್ಯ ಕುಗ್ಗು: ರಾಹು ಪೋಲೀಸರನ್ನು ಕರೆಯ ಕಳುಹಿಸಿದ. ಅದನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೇ ಮಾರವಾಡಿಯ ಟಾಕಿ ಹರಿಯಿತು (ಪೋಚೀವ. ೦೨). ಟಾಕಿ ಹಾಕು, ಟಾಕು ಹಾಕು = ಜೋಡಿಸಿ ಹೊಲಿ: ಬಟ್ಟೆ ಹರಿದುಹೋಗಿದೆ. ಟಾಕಿ ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ); ದಾಟು ಹೊಲಿಗೆ ಹಾಕು; ಟಾಕು ಹಾಕು (Baste. ಇಂಕನಿ.).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಾಕಾ, ಟಾಂಕಾ]

ಟಾಕಿ₂ (ನಾ). (ಲೋಹ, ಕಲ್ಲು ಇವನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ತರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಕ್ಕಿನ ಬಾಯಿಯ) ಉಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಪೆಟ್ಟು: ಅವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಟಾಕಿ ಹಾಕುವ ಕೆಲಸ ನಡೆದೇ ಇತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೯೯). [←ಮರಾ. ಟಾಕೀ. / ಸಂ. ಟಂಕ]

ಟಾಕ್ಕೆ 'ಟಾಂಕೆ' ನೋ.

ಟಾಕ್ಕೆ (ನಾ). ಮಾತಾಡುವ ಚಲನಚಿತ್ರ: ಭಾರತದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂಕಚಿತ್ರ ನಿರ್ಮಾಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಟಾಕೀನಿರ್ಮಾಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಾದುವು (ನಟಿಸಾ. ೬೭); ಈಗೇನು ಸಿನಮಾ, ಟಾಕಿ, ನಾಚು ಮುಂತಾದುವುಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ (ರಾಯಶ. ೬೫). [←ಇಂ. Talkie]

ಟಾಕ್ಕು 'ಟಾಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಟಾಕ್ಕು, ಟಾಕ (ನಾ). ೧. ಲೇಖನಿ: ಟಾಕು, ಗಲಗು ಅಲ್ಲದೆ ಬೆಂಕಿಬ್ಬಗೆಯು ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಯೂ ಸಹ ನನಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ವಾಚಿ. ೦೫೬); ಹೈಯ ಆ ದಿನ್ದ ಅಧಿಕಾರಿ ಟಾಕನ್ನು ಯತ್ನವೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತ . . . ನೋಡಿದ (ಆದಿಪರ್ವ. ೩); ಸನ್ನು ಸ್ವದೇಶಿ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ತೆರೆದು ವೆನ್ಸರ್ ಹಾಲ್ ಟಾಕು ದೊರದಾದುವನ್ನು ಮಾರಲು ಇಡುತ್ತಿದ್ದ (ಸೀಗಾಚ. ೦೨). ೨. (ಫೌನಮ್ಸುಗಳ) ಭಾರದ ಒಂದೂ ಅಳತೆ,—ತೂಕ: ಇವ್ಕುನಾಲ್ಕು ಟಾಕಿನ ಫೌನಮ್ಸ ಶಾರ್ಟ್‌ಎ ತರಿಬದನು (ಅಂಗಶಾಂ. ೦೦-೦೦). **ಟಾಕ್: ೨.** ೨೪ ರತಿ ಅಂದರೆ ೧ ಟಾಕ (ಮುಂಜಾಚಾ. ೦೩೭).

[←ಮರಾ. ಟಾಂಕ್]

ಟಾಕೋಟಾಕು, ಠಾಕೋಠಾಕು, ಠಾಕೋಠೀಕು (ಅ). ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ; ತಕ್ಷಣ; ತಡವಮಾಡದೆ: ಟಾಕೋಟಾಕು ತಲುಪಿಬೆಕೆಂದು ವಿಳಾಸ ಬರೆದು ಟಪಾಲು ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟರು (ಭಾಷಾಂ. IV, ೭೩). **ಠಾಕೋಠಾಕು:** ಠಾಕೋಠಾಕು ಎಂಬುಗಂಟೆಗೆ ಬಂದೇಬಿಟ್ಟ ಆಸಾಮಿ (ಜೂ೨). **ಠಾಕೋಠೀಕು:** ಎರಡು ಗಂಟೆಗೆ ಠಾಕೋಠೀಕಾಗಿ ಗೌಡ ಹಾಜರಾದ (ಚಂಂಡಿಚಾ. ೫೦). [←ಮರಾ. ಟಾಕೋಟಾಕ್]

ಟಾಚಣೆ (ನಾ). (ಊಕ) ಗಂಂಡಂಸೂಜಿ: ಅದು ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಅಂದರೆ ಟಾಚಣೆಯು ವೆಂನೆಯುಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಾಣಾತ್ತಿತ್ತು (ಪುಚಾಕಾ. ೦೨೨); ಕೆಲವು ಮತುಗಾರರು ತಮ್ಮ ಮುಂದಿದ್ದ . . . ಪಿನ್ ಕಾಶ್ಮಿನ ಟಾಚಣೆಯೊಡನೆ ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ ಹೋರಾಡುವರು (ಗೋಯಾಶ್ರ. ೬೦).

[←ಮರಾ. ಟಾಚಣೀ]

ಟಾಪಡಾಢಣ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು; ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾದುದು; ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾದುದು; ಆಚೆಲವಾದುದು (?): ಎನ್ನ ನುಡಿ ಟಾಪಡಾಢಣ [ಪಾಣಾ. ಯರಡಾದೊಡ]ವೆನ್ನಂ ಬೆಸಸುವುದು ರಾಜಸೂಯಂ ಬೇಳ್ಲ್ (ಪಂಚಪಾ. ೬-೨೬); " ಟವರ್ಗಾಕ್ಷರಗಳಂತೆ ನಿಯತ, ಶಾಶ್ವತ " (ಪಂಚಪಾ. ೨೫೦). [?]

ಟಾಣ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಟಾಣಕೋಲು (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವ ವಗ್ಗದಲ್ಲಿ ನೂಲುಗಳನ್ನು ಹೆಣೆಯಲು ಹಾಸಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಿಗೆ ಹಾಗು ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಕೋಲು; ನೇಯ್ಗೆಕೋಲು: ಟಾಣಕೋಲುಗಳೆರಡು ಕಾಣಿಮ್ಗಗ್ಗ ದೊಳಿನೊ (ಕಪ್ಪಚಾ. ೦೯೯). [←ಮರಾ. ಟಾಣಕೋಲ್]

ಟಾಣಗುಂದೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಆದರ ಸೀಮೆ ಬಡಗ ಟಾಣಗುನ್ನೂರ ಸೀಮೆಯು ಪಶ್ಚಿಂ (ಅಶ. VII, ೩೫೦. ೦೨೦-೦೬; ೧೦೬). 'ತಾಣಗುಂದೂರ್' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ಟಾಣದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಟಾಣಾಯ, ಟಾಣೆಯ, ಠಾಣೆಯ, ಠಾಣ್ಯ, ಠಾಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ; ಬೀಡು; ಆಶ್ರಯ: ಗರುಡ ಗಾಂಧರ್ವಗಳಿಕ್ಷಾದ್ಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿಹ ದೇಶಗಳು ತನ್ನವಂಗೆ ಟಾಣಾಯವಾದವೆಲ ಭೂಪಾಲ (ಪಂಪಿಮ. ೩-೦೯). **ಟಾಣೆಯ:** ೨. (ಕೋಟೆ, ಕಿಲ್ಲೆ, ಪಟ್ಟಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸೈನ್ಯ: ರಕ್ಷಕ ಸೈನ್ಯ; ಕಾವಲುಬದಂಡು: ದ್ವಿಸಪ್ತಲೋಕಂಗಳ್ಗೆ ಟಾ[ಣಾಂ. ಠಾ]ಕೆಯವನಿಟ್ಟು ವಿಧಿ ಸಪ್ತತ್ರಯಾವತಾರಾದಿ ಪೆರನೆಬ್ಬಟ್ಟಿದಂ ಏಳಂ ಸಾಮಾನ್ಯನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪೭-೦೦). **ಠಾಣೆಯ:** ೧. "ತಾಣಾಂತರವೆಂದನೆಲು ಠಾಣೆಯ " (ಪಕಾವಿ. ೦೦೯); ಕುವ್ವಟೂರ ಠಾಣೆಯದೊಳ್ ಠಾಣೆಪ್ಪ ಸಹಿತಂ ಪಿರಿಯಕೆ[ಱೆ]ಗೆ ೨ ಲಕ್ಷವಡಕೆಯ ಸುಂಕಮಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಈ. II, ೯-೨೦ ; ೧೦೭೭); ಗಣೇಶನೆಂಬನೆ ತಾನಿಂತೆಂದಂ ನಾಕಂ ನೋಳ್ಪೊಡೆ ನನ್ನದು ವೈಕುಂಠಂ ನನ್ನ ಠಾಣೆಯಂ (ವೀವಿ. ೫-೦೨). ೩. ಸೇನಾ ಶಿಬಿರ; ಪಾಳೆಯ: ಇಂದು ನಾಳೆನೆಳೆವುಂ ರಾಯ ಕೋಪದೊಳೆಪ್ಪಿ, ಬಂದು ನಿಮ್ಮಯ ಠಾಣೆಯ[ಪಾಣಾಂ. ಣಯ. ಣ್ಣಾ]ಗಳ ಮುಂದುಗೆಡಿಸದಿರನು (ಳಂಠಾಣಾ. ೦೯-೦೨) ; ಸೆಳದರಿನ್ನಪರ ದುರ್ಗಗಳ ಠಾಣೆಯವನು ಬಲಿದು ಬಹಳ ದನಗಳನು ತಳುವದೆ ತಂದೀವೆನು (ಆದಿವಂ. ೮-೨೮). ಠಾಣ್ಯ: ೧. ಊರಿಗೆ ಭೀಟ ಕೊಡುವ ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆಲ್ಲ ರಾತ್ರಿ ಠಾಣ್ಯ ಇದೇ (ರೂ ಪ ಸಂ. ೬೦). ೨. "ಪ್ರಚಕೊಂ. ಚಲಿತಾರ್ಥಕಂ ದಂಡು ಠಾಣ್ಯದ ಸ್ಥಲ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟಪಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೯). **ಠಾಣ್ಯ:** ೧. ಶತಬಾಹುವಂ ಸುರನಗರದೊಳ್ ತಾನ್ಮಾಯಂ ಬಲಿದನಸಂಧಪಿಳಿದನಜಮಾಗ್ಮೆಯರೊಳಮಮಂ (ಭೋಜಕಾಸಂ. ೩೬).

ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕು = ಶಿಬಿರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು ; ಪಾಳಯವನ್ನಿಡು : ದಂಡಿನೊಡನೆ ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿ ಸಮಯ ಹೊಂಚುತಿರ್ಪ (ವಿರಾ.೦೬. ೨೦೭); ಏವಂಗಲು, ಪಾಳಿತಿ ಈ ಕೋಟೆಗಳೆನ್ನು ಮಿತ್ರಿ ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿದರು (ಚಕ್ಕಚಾ. ೨೪). [<ಪ್ರಾ. ಠಾಣಾಯ]

ಟಾಣಾಂತರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ಟಾಣಾದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಟಾಣೆಯ 'ಟಾಣಾಯ' ನೋ.

ಟಾಣೋಳ್ಗೆ, ಠಾಣೋಳ್ಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಸರಕಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವ ಸುಂಕ (?) : ಸೋವೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೀ ನಿವೆದ್ಯಕ್ಕಂ ಸೊಡರಿಕ್ಕೆಗಂ ಖಿಣ್ಣಸ್ಸುತಕ್ಕೆನ್ನು ವಡ್ಡರಾವಳಂ ಟಾಣೋಳ್ಗೆ ಸಹಿತಂ . . . ಮುನಿಯಂ ಸುಂಕಮೊಳಗಾಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಉಚ್ಚಿನ ಹೇಜು ಅಯ್ವತ್ತು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೪-೦೯ ; ೧೦೬). **ಠಾಣೋಗೆ:** ದೇವಧರ ದಣ್ಣನಾಯಕನ ಬೆಸದಿಂ ಬಳ್ಗಾವಿಯ ಸ್ಥಳದ ಠಾಣೋಗದ ಸಂವಚೆಮ್ಗೊಡ್ಡ ಕೊವ್ವ ರಾಜರಂ (ಎಳ. VII (೩), ೩೫೨. ೭೪೪-೦೯ ; ೧೧೦೦). [?]

ಟಾನಿಕ್ಕು (ನಾ). ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕ ಔಷಧ: ಬಡರೋಗಿಗಳಿಗಾಗಿ ಸರಳಾರ ಒದಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಮದ್ದುಗಳು, 'ಟಾನಿಕ್ಕು'ಗಳು ಅವರಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ (ದೀಚಿ. ೦೬೫). [←ಇಂ. Tonic]

ಟಾಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು ; ಭಕ್ಷಿಸು : ಇದು ಜಂಬೂನೇರಳೆ ಕಾಲಿದಾಸರೇ, ನೀವಿದನ್ನು ಟಾಪರಿಸಬೇಕು (ರಂಗಾಚ. ೪೦).

[ಟಾಪರ್ಸ್ (ಕ್ರ ←ಮರಾ. ಟಾಪರ) + – ಇಸು]

ಟಾಪು (ನಾ). ೧. ದ್ವೀಪ ; ನಡುಗಡ್ಡೆ : ದಂಡು ಸೇರಿಸಿ ಆ ದಳವನ್ನು ಸ್ಥಲದುರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಸಮುದ್ರದ ಟಾವುಗಳು . . . ಬಿಟ್ಟ ಕೋಟೆಗಳು . . . ನೆಲೆಯಾಗಿರಿಸುವ ಹಾಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಿದನು (ಳಂಪಂಚಾ. IV, ೭೪); ಒಂದು ಹಡಗಿನ ಮೇಲೆ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು . . . ದೂರವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅಂಥಾ ಒಂದು ಟಾಪಿನ ಮೇಲೆ ಆ ಮೇರದರವನ್ನೂ ಅರಸನನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಬರಬೇಕು (ಹುಮಚಿ.೩೬). ೨. (ಕರಾ)=ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆ: ಆದುದಂದಂ ಈ ಮರಠಾಂತರದ ಟಾವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು (ಸಕಸ. ೦೦೦). [←ಹಿಂ. ಟಾಪೂ/ಪ್ರಾ. ಟವ್ಹ]

ಟಾಪುಟೀಪು (ನಾ). ಶಿಸ್ತು ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು : ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯು ಟಾವು ಟೀಪಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಶೀಲಿಗೆ ಈ ಹೊಸ ವದ್ಧತಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಲ್ಪ ಎಡತೆರಬು ಎನಿಸಹತ್ತಿತು (ಆಪಕ. ೩).

[←ಮರಾ. ಟಾಪ್‌ಟೀಪ್. / ಇಂ. Tip-Top]

ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆ, ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ದ್ವೀಪಾಂತರ ವಾಸದ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಕರಿನೀರಿನ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಗಡೀಪಾರಿನ ಶಿಕ್ಷೆ : ನಿನ್ನ ಒಂದು ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಧನಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಜನ್ಮ ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಮಲ್ದಾರರು ವಿಧಿಸಿದರು (ವಿಧಿಪೈ. ೨೨). **ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ :** ಅದರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಇಷ್ಟಿಷ್ಟತ್ತು ವರ್ಷದ ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ ಯಾಯಿತು (ಗುರುಪ್ರ. ೬೮). [ಟಾಪು + ಶಿಕ್ಷೆ]

ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ 'ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆ' ನೋ.

ಟಾರ್ 'ಟಾರು' ನೋ.

ಟಾರು, ಟಾರ್, ತಾರು$_5$ (ನಾ). ೧. "ಮರ, ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು, ಮೊ. ನ್ನು ಒಣಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದರಿಂದ ದೊರೆಯುವ, ಮರ, ಕಬ್ಬಿಣ, ಮೊ. ನ್ನು ಕೆಡದಂತೆ ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಅಂಟು ದ್ರವ : ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ, ಕೀಲೆಣ್ಣೆ" (Tar. ಇಂಕನಿ.). ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಕಪ್ಪು : ದೇವರು ತನ್ನ ಭಕ್ತರನ್ನು ತನ್ನ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ನನಗೇನೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ, ನಮ್ಮೂರ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಯ ಮೂಲವಿಗ್ರಹ ನೋಡಿ, ಟಾರು (ಬೆಸ್ತಕ. ೩). **ಟಾರ್ :** ೧. ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವುದು ನಿಂತ ಕೂಡಲೆ ಒಡೆದ ಕೊಂಬಿನ ಮೇಲೆ ಟಾರ್ ಹಚ್ಚಿದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಗಾಳಿಗೆ ಓಡದಂತೆ ಸಿಂಬಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೪೭). **ತಾರು$_5$:** ೧. ಉತ್ತಮವಾಗಿ ತಾರು (Tarred) ಮಾಡಿದ ರಸ್ತೆಗಳಿಂದ ಧೂಳು ಏಳುವುದಿಲ್ಲ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೯೮). [←ಇಂ. Tar]

ಟಾರೆಣ್ಣೆ, ತಾರೆಣ್ಣೆ (ನಾ).=ಟಾರು ೧: "ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ; ಕೀಲೆಣ್ಣೆ, ಟಾರೆಣ್ಣೆ" (Tar. ಇಂಕನಿ.). **ತಾರೆಣ್ಣೆ:** ಮನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದ ಮರಮುಟ್ಟುಗಳೆಲ್ಲ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಹೊಗೆ ಹಿಡಿದು ತಾರೆಣ್ಣೆ ಬಳಿದಂತೆ ಕರ್ರಗಾಗಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೩೬). [ಟಾರು + ಎಣ್ಣೆ]

ಟಾಪು 'ತಾವು$_2$' ನೋ.

ಟಾವೆಲು 'ಟವಲು' ನೋ.

ಟಾವೆಲ್ಲು 'ಟವಲು' ನೋ.

ಟಾಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಟಾಳಿಕಾಱ 'ಟವಳಿಗಾಱ' ನೋ.

ಟಾಳಿಸು, ಠಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಟಕ್ಕಿಂ ಟಾಳಿಸಿ ಕನ್ನಂಗೊಱೆದತಿ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಮಣಿಗಳ ಕದ್ದು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೦೪೭). ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಅಮರ್ದುಗಯ್ಯನಂ ಪೊಂದಾವರೆಯ ನಮಳಮಣಿಮುಕುರಮಂ ಪದಪಿನಿಂದೇಳಿಪ್ಪ ಟಾಳಿಪ್ಪ ಜಾಳಿಪೊಂದದಟಿ ನಿಂದೇಳಿಸಿತು ಸುದತಿಯಾ ಮಿಱುಮಿನುಪ ವದನ (ಉದ್ಯಪೇ. ೨-೩೩). **ಠಾಳಿಸು :** ೨. ಕನಕಹರ್ಮ್ಯದ ವಸತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಕಟಕದೊಳು ಬಿನದಿಸುವ ತರು ಗುಲ್ಮ ಲತೆ ಬಿದಿರ್ ಬೆತ್ತಗಳ ವನಿತೆಯರು ನೀವು ಕಂಡಱಿಯರಿವ ನೋಡಿಯೆಂದಲ್ಲಮಂ ಠಾಳಿಸಿದನು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೦೪೩).

[ಟಾಳಿ (<ಟವಳಿ) + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಂಕ್ಚರ್, ಟಿಂಚರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕ ದ್ರವ ; ಮದ್ಯಾರ್ಕ : ಅದರ ಹೊಕ್ಕುಳಿಗೆ ಟಿಂಕ್ಚರ್ ಐಓಡಿನ್ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕವನ್ನು ಸವರಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೭೭೩). **ಟಿಂಚರು:** ಗಾಯಕ್ಕೆ ಟಿಂಚರು ಹಚ್ಚಿದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Tincture]

ಟಿಂಗ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಕಿಂದರಿ, ತಂಬೂರಿ, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮಿಡಿಯುವಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ.

ಟಿಂಗ್‌ಟಿಂಗ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕಿಂದರಿಜೋಗಿ ಟಿಂಗ್‌ಟಿಂಗ್ ಎಂದು ಕಿನ್ನರಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿದನು (ರೂಢಿ).

ಟಿಂಚರು 'ಟಿಂಕ್ಚರ್' ನೋ.

ಟಿಂಟಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸಂಜೆಯಾಗಲು ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಕರುಗಳ ಟಿಂಟಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮಧುರ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಮನೆಗ ಬರುತಿದ್ದ (ಶರಚ. ೨೦೩).

ಟಿಂವ್‌ಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಟಿಂವ್ ಎಂದು ಕೂಗು : ಕೊಳದ ಬಾಂದಳದಲ್ಲಿ ಟಿಂವ್‌ಗುಡುವ ಟೀಂವಕ್ಕಿ ನೀನಾರೆ ಬಲ್ಲೆಯಾ ನಲ್ಲನೆಲ್ಲಿ (ನನಲ್ಲಿ. ೧೦-೬).

[ಟಿಂವ್$_0$ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಟಿಂಹಕ್ಕಿ 'ಟೀಂವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಟಿಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಗಡಿಯಾರದ ಚಲನದ ಶಬ್ದ.

ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗಂಟೆಯ ನೆಂಟನೆ ಓ ಗಡಿಯಾರ . . . ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಗೆಳೆಯಾ, ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ (ಕಪಪು. ೩-೩೮) ; (ತಂತೀವರ್ತ ಮಾನವನ್ನು ತಾನೇ ಬರೆದಿಡುವ ಸಲಕರಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎಂದು ಸುದ್ದಿ ಗುರುತಿಸು (Tick-out. ಇಂಕನಿ.). ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎನ್ನು = (ಗಡಿಯಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎಂದು ಹೊಡೆ: ಗಡಿಯಾರ ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಸುತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ಟಿಕ್ ಮಾಡು = ಸರಿಯೆಂದು ಗುರುತುಮಾಡು : ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಬೆಲೆಕಟ್ಟುವಾಗ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಟಿಕ್ ಮಾಡುವವರೇ ಹೆಚ್ಚುಮಂದಿ (ರೂಢಿ).

ಟಿಕಳಿ, ಟಿಕಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಚುಕ್ಕೆ ; ಬೊಟ್ಟು : ಬೆಂಡೋಲೆ . . . ಹರಿದ್ವರ್ಣದ ಟಿಕಳಿಯೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ದೀಪಹ. II, ೩೮೯). ೨. ಸಣ್ಣ ಬಿಲ್ಲೆ ; ನಕ್ಕಿ : ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ದೊಡ್ಡ ಹೂ ಹರವಾಗಿತ್ತು, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಜರದ ಟಿಕಳಿಗಳಿಂದ (ಪೈನಿ. ೯). **ಟಿಕಳೆ :** ೧. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತೀರ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಕುಂಕುಮದ ಟಿಕಳೆ ಇತ್ತು (ಮಣ್ಣಿಮ. ೦೬೮). [←ಮರಾ. ಟಿಕಲಾ, ಟಿಕಲೀ ; ಹಿಂ. ಟಿಕಿಯಾ./ಪ್ರಾ. ಟಿಕ್ಕ./ಸಂ. ತಿಲಕ]

ಟಿಕಳೆ 'ಟಿಕಳಿ' ನೋ.

ಟಿಕಾಯಿಸು, ಟಿಕಾಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) (ಹೆಚ್ಚುದಿನ) ತಾಳು,–ಉಳಿ : ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಈ ಪುಡಾರಿಯ ದರ್ಬಾರು ಟಿಕಾಯಿಸುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಟಿಕಾಸು:** ಮಾಮಲೇದಾರನ ಹುಕುಮು ಹೌದಲ್ಲೋ ? ಅಪೀಲ ಮಾಡಿದರೆ ಟಿಕಾಸತದ ಎನೋ ಶೇಷಪ್ಪಾ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೨೬).

[ಟಿಕಾವು$_0$ (P←ಹಿಂ. ಟಿಕನಾ ; ಮರಾ. ಟಿಕಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಕಾಸು 'ಟಿಕಾಯಿಸು' ನೋ.

ಟಿಕೀಟು, ಟಿಕೆಟ್ಟು, ಟಿಕೇಟು, ತಿಕೀಟು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರ ಕೊಡುವ ಗುರುತಿನ ಚೀಟಿ : ಟಿಕೀಟು ತೆಕ್ಕೊಡುವ ಮಾತು ಹಾಗಿರಲಿ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೩೭) ; ಟಿಕೀಟಿಲ್ಲದೆ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೦೬೩). ೨. ಪಕ್ಷದ ಉಮೇದುವಾರಿಕೆಗೆ ಕೊಡುವ ಅನುಮತಿ ಪತ್ರ : ಅವರಿಗೆ ಈ ಸಲ ಚುನಾವಣೆಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಟಿಕೀಟು ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಟಿಕೆಟ್ಟು :** ೧. ಅಂದಿನ ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅವರವರು ಮಾರಿದ ಟಿಕೆಟ್ಟುಗಳ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಟರು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಹಾಯಾರ್ಥ ನಾಟಕ (Ticket-night. ಇಂಕನಿ.). **ಟಿಕೇಟು :** ೧. ಟಿಕೇಟಿನ ಬೆಲೆ ಒಂದು ಡಾಲರು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೦೩); ಟಿಕೇಟಿನ ಮೂಲಕ ಆಟ ಆಡುವ ರೂಢಿಯು ಬಂದಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೨೦). **ತಿಕೀಟು :** ೧. ವಿಷ್ಣು ಎರಡು ಪೆನಿಯ ತಿಕೀಟನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೭೦೮). ೩. ಸ್ಟಾಂಪು: ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ತಿಕೀಟು ಕಳಿಸಿ ಪತ್ರ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು (ನಿರಾಭ. ೦೬೭). [←ಇಂ. Ticket]

ಟಿಕೆಟ್ಟು 'ಟಿಕೀಟು' ನೋ.

ಟಿಕೇಟು 'ಟಿಕೀಟು' ನೋ.

ಟಿಕ್ಕರಿ 'ಠಿಕ್ಕರಿ' ನೋ.

ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ 'ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ನೋ.

ಟಿಕ್ಕೆ$_1$, **ಟಿಕ್ಕೆ**$_2$, **ಟಿಕೆ** (ನಾ). (ವಜ್ರದ ಅಥವಾ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಹರಳಿನಂತೆ ಕಾಣುವ) ಗಾಜಿನ ಮಣಿ; ಪೊಳಚಾರತ್ತ; ಕೃತಕಮಣಿ: ತಕ್ಷನ ವಲಿದ ಸಂಕಿಯ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಮಣಿಗಳನೆಸೆಕಮಂ ಕೊಂಡವನಂ ಡೊಕ್ಕರಿ ಸದೆ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೫-೩೬); ಟಿಕ್ಕೆಯೊಳಗೆ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಉಂಟೇ ಅಯ್ಯ (ಅವಕ. ೦೩-೨೮); ಕನಕಕ್ಕಿಲಕೆ ಮೇಣ್ಪರಮಣಾ ಟಿ[ಪಾಣಾ. ಟಿಪ್ಪಿಕೆ ನಿರ್ಜರ ಮಣಿಗಳ್ಕೆ ಕೋಪಿಸುವವೊಲ್ಮುಳಿದಂ (ದೀಪ. ೬-೩೬); ಇರುಳೆರಡೇಳು ಲೋಕವ ಸುತ್ತಿ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಹರಳ ತಂದನಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ (ಭೋಜಕ. ೩೦-೨೨). **ಟಿಕ್ಕೈ**: ಟಿಕ್ಕೆಯ ಕಲ್ಲಮಿಶ ಕವಿಲೆ ಕರ್ಬುನಕಂ ಮನಸಂದು ಬಂದನೇ (ಕಪಿಲ. ಸ. ೧೬೯ ಪ್ರಯೋ); ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಕೈದುಡುಕಿ ಹರಳು ಟಿಕ್ಕೆಯದೆಂಬ ಪಾಪಿಗೆ ವರವಮಗುರು ನಾನಾದನೆ (ಅವ್ಯಾಲಿ-ಬಿಂಡಿ.೩-೬೯); ಟಿಕ್ಕೆಯ ಹರಳು ಗಡ ಕೌಸ್ತುಭಕೆ ಸರಿಯೆಂದನು (ಅವ್ಯಾಡ್ಯೂ.ಲ. ೦೩-೮); ಒಲವಿಂ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಕಲ್ಲಳಾಭರಣದಿಂ (ಜಾಪಚ. ೬); ಧರಿಸಿ ಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಹರಳಿಗಳಲುವರಂಶಕೆ (ಅಷ್ಟ. ೩೦-೪೧). **ಟೀಕೆ**: ರತ್ನವ ಬಿಟ್ಟು ಟೀಕೆಯ ಹಿಡಿವರೆ (ರಜ್ಜರಾ. ೦೩-೦೦೮).

ಟಿಕ್ಕೆ$_3$ 'ಟೀಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಟಿಟ್ಟಿಬ, ಟಿಟ್ಟಿವ (ನಾ). = ಟಿಟ್ಟಿಭ: ತಾವಸರು ಕಟ್ಟರು ಕಟ್ಟುರು ಸತ್ಯವೆಂದಲಸದೆ ಟಿಟ್ಟಿಬ ನುಡಿದುದಾ ಬನದಿ (ಜೋಷಡ. ೬-೦೦). **ಟಿಟ್ಟಿವ**: ಹೊಸಸು ಟಿಟ್ಟಿವನು ಮಣಿಗನು ಗರುಡ ಕೊಡಿಕನು ವೇಗಾ ಟೀವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩೩). [<ಸಂ. ಟಿಟ್ಟಿಭ]

ಟಿಟ್ಟಿಭ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಬಾನಾಡಿ ಹಕ್ಕಿ; ಲಕುವಮಿಕಿ ಹಕ್ಕಿ: "ಟಿಟ್ಟಿಭಾ, ಕ್ರೂದ್ಧಪಕ್ಷಿಕಾ—ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟೆ" (ಹರಿಹಮು. ೪೨-೯೯); "ಬಾನಡಿ ಟಿಟ್ಟಿಭೆ" (ಆದಿಕ. ೬೩); ಹರಡೆ ಗೌಜು ಟಿಟ್ಟಿಭೆ . . . ತುಱುಗಿ ಸೆರೆದೊಱು ಖಿಗಾನೀಕೆ ಮಂಡಳಿಸಲು (ಹರಿವಾ. ೩-೪೨); ವೈಸತೆಯು ನಿರ್ದಾಡಿದ ಗಾಳಿಟ್ಟಿಗೆ ಮನಂ ಬಿಡೆ ಧೀರಂಕಿಡುವಂತೆ ಟಿಟ್ಟಿಭಂ (ಪ್ರಭು.ಪು.೦-೨೨); ಟಿಟ್ಟಿಭ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕಣ್ಣಾಗಳಂತೆಯೂ (ಶಾಗಿಂ. ೭೦೦-೩೦); ಟಿಟ್ಟುಟಿಟ್ಟಿದೊಂದು ನಿಟ್ಟಿಗೆ ಟಿಟ್ಟಿಭವ ತಾನಡಗಿದ (ಚಂಹಪ. ೦೮-೦೩). [ಸಂ.]

ಟಿಟ್ಟಿಭಕ (ನಾ). = ಟಿಟ್ಟಿಭ: "ಕೋಯಿಷ್ಟಿಕ-ಕೀಚುಬಾಲದ ಹಕ್ಕಿ, ಟಿಟ್ಟಿಭಕ, ಲಕುವಮಚೀಹಕ್ಕೆ" (ಸಿದ್ಧ.ಪ. ೦೮೩); ಕಾಗೆಗುಱಿಗೆಗಳ ಟಿಟ್ಟಿಭಕ ಗರುಡಗಳ (ಸಿದ್ಧ.ಶಾ. ೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಟಿಟ್ಟಿವ 'ಟಿಟ್ಟಿಬ' ನೋ.

ಟಿಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ತೆಗಡು: ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟಲು ಒಂದು ಟಿನ್ನಸ ಡಬ್ಬ (ದೀಪಕ. ೨೨). ೨. ತೆಗಡಿನ ಡಬ್ಬ,–ಡಬ್ಬಿ: ಎತ್ತರದ ರೆಂಬೆ ಕೆಡರಿದ ಮರಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಟಿನ್ನಸ ಬಾಯುಗಳು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಅಧಯ ಕೂಗಿದವು (ಎಮುಳ. ೫೩). [<ಇಂ. Tin]

ಟಿಪಾಯಿಸು, ಟಿಪಾಸು (ಕ್ರಿ). ಇತ್ಸೀಟಿನ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಸು,–ದೊರಸು: ಧಲಿಂ ಟಿಪಾಯಿಸಿ ಪಾಟಿಲ್ (ಹುಣ್ಣಾ. ೦೦೮). **ಟಿಪಾಸು**: ಭುಜಂಗ ಎಲೆಯನ್ನು ಟಪಾಸಿ ಮೂರಲೆ ಅಟಕ್ಕೆ ಹಂಚಿದ (ದಿಜಾಲ. ೪೫).

[ಟಿಪಾಯಿ (ಕ್ರಿ ← ಹಿಂ. ಟೀಪ್) + -ಇಸು]

ಟಿಪಾಸು 'ಟಿಪಾಯಿಸು' ನೋ.

ಟಿಪಿ 'ಟೀಪಿ' ನೋ.

ಟಿಪ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ವಿವರಣೆ: ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ: ಆ ಕೃತಿಗೆ ಪಂಚಿಕೆ ವೇಟ್ಟುದರರ್ಕ ಟಿಪ್ಪಣಂಬೇಟ್ಟುದು ಟೀಕುವೇಟ್ಟುದೆನೆ ವೇಟ್ಟದನಂ ಕವಿಯೆಂಬ ಲೆಕ್ಕಮೇ (ಕಾವ್ಯಾದ. ೪೯೯); ಮನಃಜಾಗವುದ ಟಿಣವವ್ಳ ಲೇಖಿಸುವಂತೆ ವನಿತೆ ಕವೋಲವಲಕದಿ ಕೊನೆಯುಗುರಲಿ ಬರೆದುದನೋದಿ ಮೆಟ್ಟಿವೊಲು ಮನುಗಿತು ಗಳರವವವಳೆ (ಪಥಕ. ೩-೮೮). ೨. (ಭಾಷಣ, ಲೇಖನ, ವ್ಯಾಸಂಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಥವಾ ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ) ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಗುರಂತುಮಾಡಿಕೊಂಡ ಬರೆವಣಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಟಿಪ್ಪಣಿ (ನಾ). ೧. = ಟಿಪ್ಪಣ ೧: ಛಿಟ್ಟಿನ ಒಲವು ಮತ್ತು ಮೇಧಾ ಶಕ್ತಿಯು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಬರೆದು. ಅವುಗಳಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಂತಿಮನಿರ್ಧಾರಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಂತೆ ಇತ್ತು (ಪಶ್ಚಿ. ೦೮). ೨=ಟಿಪ್ಪಣ ೨: "(ಭಾಷಣಕ್ಕಾಗಲಿ ಲೇಖನಕ್ಕಾಗಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ) ವಿಷಯಗಳ, ಅಭಿವ್ಯಾಯಗಳ, ಟಿಪ್ಪಣಿ; ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳ ಪಟ್ಟಿ" (Note. ೧೦೫೨.); ಟಿಪ್ಪಣಿ ಉವಾಧ್ಯಾಯರ ವೊವ್ಯಸಿದ್ಧತೆಯ ಒಂದು ಅಂಗ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೨೩೭). [ಸಂ. ಟಿಪ್ಪಣೀ]

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಾರ (ನಾ). ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆಯುವವನು; ಟೀಕಾಕಾರ: (ಈ).

[ಟಿಪ್ಪಣಿ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ಟಿಪ್ಪಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆ: ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಬರೆದಂ, ಟಿಪ್ಪಣಿಸಿ ಬರೆದಂ (ಕಣ್ವಾಸು. ೫೬೦ ಪ್ರಯೋ). [ಟಿಪ್ಪಣಿ + -ಇಸು]

ಟಿಫನ್ನು 'ಟಿಫಿನ್ನು' ನೋ.

ಟಿಫಿನ್ನು, ಟಿಫನ್ನು, ಟಿಪಿನಿ (ನಾ). ಉಪಾಹಾರ; ಫಲಾಹಾರ: ಟಿಫಿನ್ನು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಬನ್ನಿ (ಕೂಪ್ರ). **ಟಿಫನ್ನು**: ಈ ದಿನ ಬೆಳಿಗಿನ ಟಿಫನ್ನಿಗೆ ಇಡ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಕೂಪ್ರ). **ಟಿಫಿನಿ**: ಕಾಫಿ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸಂಜೆಗೆ ಟಿಫಿನಿಯೂ ಇದೆ (ಸ್ವತ್ತಿಸಾ. ೦೬). [<ಇಂ. Tiffin. / ಆಡು. ಹಿಂ. ಟಿಫನ್]

ಟಿಫಿನಿ 'ಟಿಫಿನ್ನು' ನೋ.

ಟಿಪಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಲಿಗೆ; ಟಿಬ್ಬಿ: ಅರಿವಿಗೆ ಟಿಪಿಕೆ ಹಾಕಿರಾಗಗ ಆಗರಬೇಕು (ದೀಕಪ್ರ. II, ೪). [?]

ಟಿಬ್ಬರಿಸು 'ಟಿಬ್ಬರಿಸು' ನೋ.

ಟಿಬ್ಬಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಲಿಗೆ; ಟಾಕಿ ಹೊಲಿಗೆ: ಬ್ರಹ್ಮ ಗಂಟುದಾರ ರಿಮ್ಮವರಿಗೆ ಉಳಯುದ ಹೊಲಿಗೆ ರುದ್ರಂಗೆ ಟಿಬ್ಬಿ ಮಿಕ್ಕಾದ ದೇವತೆಗಲವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಕಲ್ಲಿಯ ಹೊಲಿಗೆ (ಸಪಕಾ. ೦೩೭-೩೮). ೨. "(ಬಟ್ಟೆ, ಮೊ. ಗಳ) ಅಂಚು (ಮು. ಅಂಚು ಮಡಿಸಿ ಹೊಲಿದದ್ದು)" (Seam. ೧೦೪೩.). ಹಿ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕುಪ್ಪಸ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಕಸುರಿಕೆಲಸವುಳ್ಳ ಹೊಲಿಗೆ: ಗುಬ್ಬಕಣ್ಣಿನ ಸೀರೆ ಟಿಬ್ಬಿಯ ಕುಬ್ಬಸ ಹಬ್ಬುಕುಡುವ ಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಹೊರಬಾರ (ಸಿದ್ಧಪು. ೦೬-೬೨).

[<ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಿಪ್]

ಟಿಬ್ಬಿ$_2$ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ವರಸೆ: ಟಿಬ್ಬಿಹಾರಿಸುವುದು, ಸವಾರಿ ಹಾಕುವುದು . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುಬ್ಬು ಚೆಬುತಾಗಿ, ಸರಾಗವಾಗಿ ಅಭಯೋಗಿಸುವಂತೆ ಕಲಿತ (ಲಂಪ್ರಾ. ೪೩). [?]

ಟಿಮ್ಮ (ನಾ). ಬಿಂದು; ಚುಕ್ಕೆ: ಎರಡು ಟಿಮ್ಮುಗಳು (ಕಾಷಾಣ. ೦೦೬).

[<ಮರಾ. ಟಿಂಬ್]

ಟಿಸಲು 'ಟಿಸಿಲು' ನೋ.

ಟಿಸಲೊಡೆ 'ಟಿಸಿಲೊಡೆ' ನೋ.

ಟಿಸಳು 'ಟಿಸಿಲು' ನೋ.

ಟಿಸಿಲು, ಟಿಸಲು, ಟಿಸಳು (ನಾ). ೧. ಕವಲೊಡೆದ ಕೊಂಬೆ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮೊಂಡಿದ ಟೊಂಗೆ: ಬಿಕ್ಕೆ ಕೊಂಬೆ: ದೂರ ದೂರ ಬೇರು ಬಾಚಿ ಟೊಂಗೆ, ಟಿಸಿಲು ಮನುಕುಲ (ಕಂಮು. ೩೩-೦೦); ಅವರ ಬಳ್ಳಿ ಮರವಾಗಿ

ಹಬ್ಬಿದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಒಡೆದ ಟಿಸಿಲು ಅನಂತವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಹೃ.ಲಿ. ೦೦೬) ; ಕೊಂಚ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಈ ಮೂರೂ ಒಂದೇ ರೆಂಬೆಯ ಟಿಸಿಲುಗಳೆಂದು . . . ಕಂಡು ಬರುವುದು (ಕೃ.ಮೂಕ. ೦೦೫). ೨. ಕವಲು ; ವಿಭಾಗ : ಸೀಳು : ಚಿಗರಿಗು . . . ಕೋಡಿಗೆ ಮೊಂಬತ್ತರವರೆಗೆ ಟಿಸಿಲುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕಣಾಗ. ೬೪) ; ಇ ವೆರಡೂ ಟಿಸಿಲುಗಳ ಸಡಿಯಿಂದ ಪುರೇಕವು ಬಲು ಗುಜ್ಜಾಗಿದು (ವಿಜಾಪ್ರ. ೮) ಟಿಸಿಲು : ೧. ಟಿಂಗುಗೆಗಳ ಬೇರೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಟಿಸಿಲುಗಳು ಒಡೆದಿರುತ್ತವೆ (ಕಣಾಕ. I, ೦೩೦). ೨. ನಾಗವರ್ಮನ ಛಂದೋಂಬುಧಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿದ್ದಿಪಯಕ್ಕ ಸಂಕೋಥಕ ದೃಷ್ಟ್ಯನುಯದ ನೋಡಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ಕೆಟಿಟ್ಟ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕ ಟಿಸಿಲುಗಳನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಗುರುತು ಹಚ್ಚಿದೆ (ಸಂಷಿಚರ. ಗಿ). ಟಿಸಿಲು : ೧. ಗೆಲ್ಲು ಗೆಲ್ಲು ಎಲೆವಲೆಯೂ ಚಿಂದ. ಟಿಸಿಲು ಎಸಲು ಕುಡಿ ಮಿಡಿ ಬಿಸವಂದ (ಪ್ರಮೂಲ. ೧೫-೬). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಸೆಳೆದು ತಾಗ, ಕಾವುಮಾರ್ಗದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಧರ್ಮಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ ಬಳಿಕ, ಮುಂದೆ ಎರಡು ಟಿಸಿಲುಗಳಿಗೊಡದಿರುತ್ತವೆ (ನಿಜಾಸಂ. ೭೦). [?]

ಟಿಸಿಲುದಾರಿ (ನಾ). ಕವಲುದಾರಿ ; ಸೀಳುದಾರಿ : ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಟಿಸಿಲುದಾರಿಯೊಂದಿದೆ (ಚೀಪ್ರ. ೩೩).

[ಟಿಸಿಲು + ದಾರಿ]

ಟಿಸಿಲೊಡೆ, ಟಿಸಿಲೊಡೆ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ ಹುಟ್ಟು ; ರೆಂಬೆ ಕವಲಾಗು : ಟಿಸಿಲೊಡೆದ ಹಲವು ಟೊಂಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು (ತಿಂಮಹ. ೦೩೯). ೨. ವಿಭಕ್ತವಾಗು ; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಗು : ಮೋಡಕರ 'ಮರಾಠಿಗನ್ನಡ', ಸುಬ್ಬಣ್ಣಾಚಾರ್ಯರ 'ಶಿಷ್ಟಗನ್ನಡ' ಹೀಗೆ ಬಳಕೆಮಾತು ಟಿಸಿಲೊಡೆದಿದೆ (ಸಮುಚೀ. ೦, ಪೀಠಿಕೆ). **ಟಿಸಿಲೊಡೆ** : ೧. ಅಳ್ಳಿಗೊಂಬು = ಬಗಲೊಡೆದ ಟೊಂಗೆ; ಟಸಲೊಡೆದ ಟೊಂಗೆ (ಗಂಗಾಚಾ. ೨೦). [ಟಿಸಿಲು + ಒಡೆ]

ಟೀ, ತೇ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ಹಾಗೂ ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಪಾನೀಯಂ; ಚಹಾ: ಪವ್ಯು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಪದೇ ಪದೇ ಕಾಫಿ, ಟೀ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಕ್ರಿಸ್ತಮತ – ಬೋಧಕರು ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮೋಟಾರುಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದು (ಹುಬ್ಬಿಹ. ೦೫೬) ; ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಟೀ ಕೊಡು (ಕೂಪ್ರ). **ತೇಃ** : ಟೀ. ತೇ. ಚಹ. –ಗಿಡ (Tea. ಇಂಇಪ.).

[←ಇಂ. Tea ; ಡಚ್. Thee ; ಟೀನಿ. ತೇ]

ಟೀಂ (ನಾ). ಒಂದೂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಟೀಂವಕ್ಕಿ' ಪರಾ.

ಟೀಂವಕ್ಕಿ, ಟೀಂಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಟೀಂವ್ ಟೀಂವ್ ಎಂದು ಕೂಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಟೀವನಿ ಹಕ್ಕಿ : ಕೂಲದ ಬಾಂದಳದಲ್ಲಿ ಟಿಂವ್‌ಗುಡುವ ಟೀಂವಕ್ಕಿ ನೀನಾರ ಬಲ್ಲೆಯಾ ನಲ್ಲನಲ್ಲಿ (ಸಪ್ತ. ೦೦-೯); ಅದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಟೀಂವಕ್ಕಿಯೊಂದು, ಶಾಂತಿಕುಟೀರದ ಮೇಲಿಂದಲೆ 'ಟಿಂವ್', 'ಟೀಂವ್' ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತ ಸಿಡಿಸಿಡಿದು ಹಾರಿಹೋಯಿತು (ಅಣಾಚ. ೦೪೭). **ಟೀಂಹಕ್ಕಿ** : ಕಾಡುಬೆಳ್ಳನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಟೀಂಹಕ್ಕಿಯೊಂದು ಗಿಡ ಬಿಟ್ಟು ಹಾರಿ, ಮಬ ತಲೆಗೇರಿ ಸುತ್ತಿ ಚಿಮ್ಮಿ ಬೀಳುತು (ಕೃಕ್ಷ. ೦೪). 'ಟೀವ' ಪರಾ. [ಟೀಂ + ಹಕ್ಕಿ₁ (<ಪಕ್ಷಿ)]

ಟೀಕಾಕಾರ (ನಾ). ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯಂವವನು ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ : ಸಾರತರೋಕ್ತಿಗೆ ನೆಲ್ಲುಂಡಾರುಗೊಂದಂತೆ ನೇಮಿ ಕರ್ಣಾರ್ಜರವರ್ಗೋರೆ ನಿಬಂಧನ ಟೀಕಾಕಾರರಂಗಲ್ಲದ ಪೆಱಂಗೆ ಕೊಟಿಟ್ಟೋಡವುದೇ (ಶಾಚಿಪು. ೦೦-೦೩೨). [ಸಂ.]

ಟೀಕಾಚಿತ್ರ (ನಾ). ವಿಡಂಬನ ಚಿತ್ರ ; ವ್ಯಂಗ್ಯಚಿತ್ರ : (ಹಾಸ್ಯಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ. ಮು. ರಾಜಕೀಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಟೀಕಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ವಕ್ರಿತಿಗಳಲ್ಲಿ) ವರ್ಣಾವೃತ ಚಿತ್ರ. ದೊಡ್ಡ ಚಿತ್ರ : ಟೀಕಾಚಿತ್ರ; ಹಾಸ್ಯಚಿತ್ರ; ನಗೆಚಿತ್ರ (Cartoon. ಇಂಕಿವಿ.). [ಸಂ. (ಟೀಕಾ + ಚಿತ್ರ)]

ಟೀಕಾರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಷಡಾರ ಟೀಕಾರಾಗ ಮಾಳವಿ . . . ಹಿಂದೋಳವೆಂಬಂಟು ರಾಗಂಗಳುಂ ಅಷ್ಯಸಾಧಾರಣ ಜಾತಿಯಂಗಳು (ವಿವೇಕೆ. ೨೩೩). [ಸಂ.]

ಟೀಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡು ; ವಿವರಿಸು ; ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸು. ೨. ಗುಣದೋಷ ವಿವಂರ್ಶಮಾಡು : "ಟೀಕಿಸು, ಖಂಡಿಸು" (Judge. ಪಕ್ಷಿನಿ. ೪೮). ೩. ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ; ದೋಷಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸು : ನೂತನ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ರಮವಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಸಾಧನೆಗೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಕಾಶವುಂಟೆಂದೂ ಟೀಕಿಸುವುದಂಟು (ಶಿಕ್ಷ. ೬೯೭) ; ದಾಸರು ರಾಜಕೀಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥೋಚಿತವಾಗಿ ಟೀಕಿಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಂಸಿಸುತ್ತಲಿರುತ್ತಾರು (ಬಿಜಾಪ್ರ. ೩). [ಟೀಕೆ + – ಇಸು]

ಟೀಕು (ನಾ). ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಅರ್ಥವಿವರಣೆ : "ಟೀಕಾ, ಟೀಕು. ಈ ೨ ವಿವರಂ" (ಶಾಕಶ್ಯ. ೯೦) ; ಲೋಕಕ್ಕುದರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಟೀಕನಿಸಿದ ತನ್ನ ನಂದಿ ಮಂನಂಗೊಸೆ (ಹಂಪಚಾ. ೯-೦೮); ಟೀಕುವೆಟ್ಟುದೆನೆ ವೇಟ್ಟ ವನಂ ಕವಿಯಂಬ ಲಕ್ಕಮೇ (ಶಾಶಾ.ಪ. ೫೯೯). [<ಸಂ. ಟೀಕಾ]

ಟೀಕೆವರೆ(ರೆ)ದ. ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆ: ಅನತೆಯಂದು ಸಿರಿಯ ಮೈವೆಯೊಳನತೊಡ್ಡಲ್ಕತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಾ ನ್ಯಪತನಯಂ ವಿನಯೇನ ವಿನಾ ಕಾ ಶ್ರೀ ವಿಪಭಕ್ಕಿಗೆ ಟೀಕುವರೆದರ ತೆಱದಿಂ ನಡೆದರ (ಹಂವ್ಯಕ. ೪-೦೦).

[ಟೀಕು + ಬರೆ]

ಟೀಕೆ₁ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ; ಟೀಕು : "ಭಾಷ್ಯ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ: ಟೀಕೆ" (Commentary. ಇಂಕಿ.). ೨. ಗುಣದೋಷ ವಿವಂರ್ಶೆ: "ವಿವರ್ಶೆ, ಟೀಕೆ: ಗುಣದೋಷ ವಿವೇಚನೆ" (Criticism. ಇಂಕಿ.) ; ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಟೀಕೆಯ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ (ಪಾಹಿ. ೭೩). ೩. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ; ತಪ್ಪನ್ನು ಎತ್ತಿತೋರಿಸುವಿಕೆ ; ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ : ಪಾದಚಾರಿಯು ಕಂಡು ಕಾರಿಳಿಂದ ಬಾ ಎಂದು ಹತ್ತಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು ಬೇಡ ನಿನ್ನ ಕಾರಿನ ಟೀಕೆ ಮುಗಿಯುಂ ಕಾರಿನಿಂದಿಳವನು ನೋಡ (ಇಂಚಾಪ. ೨೩೦-೩೮) ; ಎಂದಿನಂತೆಯೆ ಶಾಮಣ್ ಅವರವರನ್ನು ಟೀಕೆ ಮಾಡುತ್ತ ಕೆಲವರನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತ ಇದ್ದ (ಅಂಹೊ. ೯೨). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಟೀಗೆ ರಾಗ : ಟೀಕೆ. ಸೌಂಧವ, ಪಂಚವ . . . ಉಪಾಂಗನೆಂಬಂಟು ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕೆ. ೨೩೩).

[ಸಂ. ಟೀಕಾ]

ಟೀಕೆ₂, **ಟಿಕ್ಕೆ**₂ (ನಾ). ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ; ಅಡ್ಡಿಕೆ: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ನನ್ನ ಕಿರಿಮಣಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೋ (ಪಪಾಕೀ. ೦೦). **ಟಿಕ್ಕೈ**: ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಭಾರವಾದ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಟಿಕ್ಕೆ (ಹೃ.ಲಿ. ೬) : ಅವಳಿಟ್ಟು ಮಡಿಯ ಸೆರಗು ಎದೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಸರಿದು ಕೊರಳಿಂಳಗಿನ ದೊಡ್ಡ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಟಿಕ್ಕೆ ಹೊರಗೆಗೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಅಕಾಗೀ. ೯). [←ತೆಲು. ಮಕ್ಕಾ. ಟಿಕ್ಕ್]

ಟೀಕೆಟ್ಟಪ್ಪಣಿ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ : • ಟೀಕೆಟ್ಟಪ್ಪಣಿಗಳೂ ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಮುವ್ಯಾಂಶಗಳ ಆಕಾರದ ಪಟ್ಟಿಯೂ ಪುಸಂಪ್ಪೆಯೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷ. ೩೭೦). ೨. ದೋಷವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವುದು: ಸಮಾಜಸೇವಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡರೂ ಟೀಕೆಟ್ಟಣೆ ಅವನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಗಂಟು (ಕೂಪ್ರ). ☞ ಈ ಜೋಡಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತವೆ. [ಟೀಕೆ₁ + ಟಿಪ್ಪಣಿ]

ಟೀಕೆವರೆ (ಕ್ರಿ).– ಟೀಕುವರೆ: ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆ ಬರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿನಾಥ ನಿಸ್ಸೀವ (ಕೂಪ್ರ). [ಟೀಕೆ₁ + ಬರೆ₂]

ಟೀಕಾಯ್ 'ಟೀವಾಯ್' ನೋ.

ಟೀಪಾಯಿ, ಟೀಪಾಯ್ (ನಾ). ೧. ಎಮೂರುಕಾಲಿನ ಮಣೆ; ಮಂಕ್ಕಾಲು ಮಣೆ. ೨. ಒಂದುಬಗೆಯ ಕಾಲುಮಣೆ; ಪುಟ್ಟ ಮೇಜು:ಟೀಪಾಯಿಯ ಮೇಲೆ ಫಲಾಹಾರವನ್ನಿಡು (ರೂಢಿ). **ಟೀಪಾಯ್**: ೨. ಚಹದ ಟ್ರೇಯನ್ನು ಹತ್ತಿರದ ಟೀಪಾಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೦೭೦); ಹತ್ತಿರದ 'ಟೀಪಾಯ್'ದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನಿಟ್ಟು ಗಂಡುಗಿ ಹೇಳಿದಳು (ಮುಕ್ತ,ರ. ೯೦).
[< ಹಿಂ. ಟಿಪಾಈ/ಫಂ. ತ್ರಿಪಾದಿ]

ಟೀಪು (ನಾ). ಆಡಿ ಟಿಪ್ಪಣಿ : ಈ ಮಾತಿಗೆ ಒಂದು ಟೀಪು ಕೊಡಬೇಕು (ರೂಢಿ). [<ಮರಾ. ಟೀಪ್]

ಟೀಮು (ನಾ). ಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವರ ಅಥವಾ ಆ ಟ ಗಾ ರ ರ ತಂಡ,—ಗುಂಪು : ಮ್ಯಾಚಿನಲ್ಲಿ ಏನಾಯಿತು? ನಿಮ್ಮ ಟೀಮು ಗೆದ್ದಿತೋ ಹೇಗೆ (ಮಜಾಗ. ೦೬). [< ಇಂ. Team]

ಟೀಯ 'ಟೀವ' ನೋ.

ಟೀಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : (ಪ). [?]

ಟೀವ, ಟೀಯ (ನಾ) ಉದ್ದವಾದ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಬಾನಾಡಿ: "ಟೀವಂ ಚಿಲಾಂಡಮೆನಿಸ್ಕ" (ಕುಂಗಂಡ. ೩೨-೦೦); " ಬಾನಡಿ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಟೀವಂ ತಾವಾನಗವಚ್ಚಿ ಖಿಜರಿರಿಟವೆನಿಸ್ಕುಂ " (ಶಪಿಂಂ. ೬೨); ಟೀ[ಖಾಣಾ. ೭ೀ]ವ ಕಕ್ಕಸ ಸೋಟಿ ಮೆಳಿಗಿ ಕಾಡ್ಯೋಳ್ ಪೂವೆಱ್ಗಳ ಮಾಱುವರ ಕಂಡೆ (ಹೊಂಸೋಟ. ೦೮-೩೪); ಅರೆ ಹೊಱಸು ಟಿಟ್ಟಿವನು ಮಣಿ ಗನು ಗರುಡ ಕೊಣಕನು ಮೇಣು ಟೀವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೩೩); ಪಾರಾವತ ಹೆಂಗುರು ಟೀ[ಖಾಣಾ. ಲಾವಿಂ ಟಿಟ್ಟಿಭಂ . . . ಶಿಖಿ ಶುಕಂ ತದ್ವನಾಂತಕ್ಕ ಮಿರ್ಕುಂ (ಶಪಿಂಂ. ೩-೩೩). **ಟೀಯ**: ಶಕುನಿ ಶಂಖಿನಿಯ ಟಿಟ್ಟಿಭಂ ಶೌಶಿಲ ಟೀಯ ನಿಕರಮಿಗ್ಗಂ . . . ಪಕ್ಷಿಮುಖ್ಯಿಗಳ್ಗಳಿವಿಂಪ್ಪವಾ ವನದೊಳು (ಅಭಿಚಂಪು. ೦೦-೩೦).

ಟೀವಕ ಹಕ್ಕಿ, ಟೀಯನ ಹಕ್ಕಿ=ಟಿಟ್ಟಿಭ: "ಟೀವನಹಕ್ಕಿ"(ಖಾಣಾಟಿ. ೨-೩); "ತೈತ್ತಿರಿ–ಟೀವನ ಹಕ್ಕಿ" (ಒಪಿ. ೭೨); "ಕೋಯಷ್ಟಿಕ–ಟೀಯನ ಹಕ್ಕಿ" (ಒಪಿ. ೪೦). [?]

ಟೀವಕ (ನಾ). (ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತಂತಿಯನ್ನು ಮಿಾಟಿದಾಗ) ತಂಬೂರಿಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿ. 'ಟೀವಕಟಿಂಬಕ' ಪರಾ. [?]

ಟೀವಕಟಿಂಬಕ. ಟೀವಕಟಿಂಬಕ (ನಾ). "ತಂಬೂರಿಯಂ ತಂತಿಯಂನ್ನು ವಿಾಂಟಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿಗಳು; ಇವುಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನೃತ್ಯ ಕಾರನು ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನೊ ಹಾಕಬೇಕಾಗುವುದು" (ಬಾಸವ. ಕೋಡಗಿ); ದಿಟಪುಟ ಧಕುತಿ ಸಂಪುಟ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದಾಗಿ . . . ಟೀ[ಖಾಣಾ. ಟೀ]ವಕ ಟಿಂಬಕವಾ[ಖಾಣಾ. ಟಿಂಬಕವಾ]ದಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತಯ್ಯಾ ನಿನ್ನ ಮಾಯ (ಬಾಸವ. ೦೬). **ಟೀವಕಟಿಂಬಕ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಟೀವಕ + ಟಿಂಬಕ]

ಟೀವಕಟಿಂಬಕ 'ಟೀವಕಟಿಂಬಕ' ನೋ.

ಟೀವಿ 'ರೀವಿ' ನೋ.

ಟೀಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಟೀ ಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪು : (ಬ್ಯುಕಿಗಿ. ೧೬-೩೯).
[ಟೀ + ಸೊಪ್ಪು]

ಟು (ಪ್ರ). ಅಂತು, ಇಂತು, ಉಂತು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. ' ಅಂತುಟು ', 'ಇಂತುಟು', 'ಉಂತುಟು' ಪರಾ.

ಟುಂಟುಕ (ಗು). ೧. ಕೆಳಮಟ್ಟದ ; ಅಲ್ಪ ; ಕ್ಷುದ್ರ ; ತುಚ್ಛ : ಆದಿತ್ಯನ ಕೆಲದೊಳ್ ಚಂದ್ರೋದಯಮೆಸೆಯದವೊಲೀ ಧರಾಮಂಡಲದೊಳ್ ವಾದಿಗಳೆಂದೀ ಟುಂಟುಕ ವಾದಿಗಳೆನಿಸದವರೆ ವಾದಿರಾಜನ ಕೆಲದೊಳ್ (ಪಳೆ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೭೫: 1077); ಆಚರಿಸನಲೆನ್ನು ಪೋಲಿಸುವೆ ಟುಂಟುಕ ಮಂಡಳಕವ್ಯಜಂಗಳಂ (ಮುಂಜಂಪ. ೪ನೆ ಆಂ.೨೪ ; 1162). (ನಾ). ೨. ಕ್ರೂರ ; ದುಷ್ಟ : ಕಂಟದ ಬಂಟರಾಗಿ ಬುಧನಂತಹಿಗಂ ಪತಿಗಂ ಕುಬುದ್ಧಿಯಿಂ ಕಂಟಕಕೆಯ್ವ ಟುಂಟುಕರಧಿಕ್ಕಮ (ಪಳೆ. V, ಪೀರಂಕು. ೦೦೪-೪೦ ; 1178). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹೆಮ್ಮರ ; ತಿಗಡು ಮರ : " ಟುಂಟುಕ=ದಿಂಡಲಮರ " (ಗಣಾಮು. ೦೪೪). [ಸಂ.]

ಟುಣುಪುಣು (ನಾ). ಒಂದೂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹುರುಟಿನ ಹುರಿದ ಬೀಜದಂತೆ ಟುಣುವುಣು ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಗೆಳೆಯನು ಈಗ . . . ಕಂಡವರ ಕೈಗೆ ಅತ್ತರು ಸವರುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಮನೋವೇಧಕವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣತೊಡಗಿತು (ರಂಗಕೊಟ. ೦೯೩).

ಟುಪುಟುಪು (ನಾ). ಒಂದೂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎಲ್ಲರೂ ಇಲ್ಲೊಂದು ಅಲ್ಲೊಂದು ಟುಪುಟುಪು ಬಿದ್ದ ಅರಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಅರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೂರಿನ ಕೆಳಗಡೆ ನಿಂತು ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಪಶ್ಯಕ್ಷ. ೩೪).

ಟುಪ್ಪಿಣಿ (ನಾ). ಬಹು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಶಾಬರ ಭಾಷ್ಯದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟನು (ಕ್ರ. ಶ. ಶತ. ೭೦೦) ೧–ರ ಮೇಲೆ ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕವನ್ನು . . . ೪ ರಿಂದ ೧೨ರವರೆಗೆ ಟುಪ್ಟೀಕೆಯನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೩೦೦).
[ಸಂ. ಟುಪ್ಪೀಕಾ]

ಟುಮಕ 'ಟುಮಂಕ' ನೋ.

ಟುಮಂಕ 'ಟುಮುಂಕ' ನೋ.

ಟುಮಂಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎರೆಡೂ ಕೈಗಳಿಂದ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ : ಒಂದೀಟು ಟುಮಕೀ ಹೊಡೀರೀ ಮಾರಗೈ ಹಾಕ್ರ (ಕರ್ಮಸಿ. ೦೩). [?]

ಟುಮಂಕೆ, ಟುಮಕೆ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವವನು: ಗಜ್ಜರಿಯ ತುಂಬಿನಂತೆ ಅವನು ಕಿಂಪಾಗಿಯೂ ಟುಮಂಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವನೆಂದು ಕಂಡು ನೀನು ಮನಸೋತಿರುವಿ (ಪಪಚಿ. ೭೩). **ಟುಮಕೆ :** ಇವ ಗಿಡ್ಡ, ಟುಮಕೆ : ಗುಳ್ಳಗಣ್ಣನವ; ಮುಖ ಬಲು ರಾವ್ (ಪೀಠಮಾ. ೪). [?]

ಟುಮುಂಕು, ಟುಮಂಕಿ, ಟುಮಂಕೆ, ತುಮುಂಕ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೆರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಸಣ್ಣತವಂಟೆ : ಕಂನಾಳ ಡೆಳ್ಳಾರಿ ಟುಮುಂಕು ತಂಬಟಂ . . . ಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಣೆಯಖಿಲಸೆಯೊಳಾ ವರಿಸಲು (ಹರಿಪು. ೫-೬) ; ಡೋಳಿನ ಕದುರೆ ಡಮಾನದ ಮದಕರಿ ಸಂಳ್ಳೆವ ಟುಮುಂಕುಗೆಗೊಂಟೆ . . . ಮೇಳದೊಳಗೆ ಕಿರುಗುವುನ್ತ (ಕಂಪಿವಿ. ೦೯-೨೬). **ಟುಮಕೆ :** ಕೋರ್ಟಾನವರು ಟುಮಕೆ ಹೊಡೆಯಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಯುಕ್ತವಾದ ನೋಟಿಸನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ನಂತರ (ಇ.ಎಸಾಳ. ೭೯). **ಟುಮಕೆ;:** ಎಲೇ, ಇದು ಮೂರನೆ ಡಂಗುರದ ರಾವುಟು, ಟುಮಕೀ ಹೊಡಿಯಲೇ (ಮುಂಜಂಪು. ೬-೩೦). **ತುಮುಂಕ್ಕು :** ರಸವೂರಮತಿಗಳಿಭೀರಂ ಕಾವ್ಯಂ ನೀರಸರಜಿಯಿಂದೇನಿದು ತಾರೆಲೆಯೆ ಬೀದಿವಾಡೆ ನೆವಿಯಂ ತು[ಖಾಣಾ.ದು] ಮುಕೇ (ಗಿರಿಳ. ೦-೩೦).

ಟುಮಕೆ ಬಾರಿಸು = ೧. ತವಂಟೆ ಬಾರಿಸಂ : ಡಂಗುರ ಹೊಡೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ಬಹುರಂಗವಾಡಿಸು : ಸಾರು : ಸ್ವಾಮಿಯವರು ತಾವು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಾದರೂ ಹೇಳದೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ; ಹಾಗೆ ಟುಮಕೆ ಬಾರಿಸಿ ಹೋಗುವುದೆ? (ಸಂಂಪಾ. ೩೫೯). ಟುಮಕೆ ಶಾಲಾ=ಟುಮಕೆ ಬಾರಿಸು ೨: 'ಸಣ್ಣಪ್ಪ ನನ್ನು ಶಾಲೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಬಂದ' ಎಂದು ಟುಮಕೆ ಸಾರುವುದಕ್ಕೆ ಆವರು ಬಂದಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃಕ್ಷೊ. ೯೦). [<ಮರಾ. ಟುಮಕೇ, ಟುಮಕೀ : ಹಿಂ. [ಟುಮಕೀ./ತುಳು. ಟುಮಕೆ : ತೆಲು. ಟುಮಟುಮೆ]

ಟುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಟುರಂಗಂಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಟುರುಗುಟ್ಟು, ಟುರ್ಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಟುರಂಟುರು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು.

ಟುರ್ಗುಟ್ಟು : ಬಾಟಿದೋಂಟಮಂ ಪುಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು ಬೊಜ್ಜಿಬ್ಬರೆದೆಯೊಳ್ ಟುರ್ಗುಟ್ಟುತೆ (ಅಮ್ಮ. ೪೭-೬). [ಟುರು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಟುರ್ಗುಟ್ಟು, 'ಟುರಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಟುವ್ವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಟುವ್ ಟುವ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಟುವ್ವಿಡುವ ಕುಕಿಲಿಡುವ ಗಾನದೊಳನಪ (ತೆಲುಮ. ೩-೩೩). [ಟುವ್$_2$ + ಇಡು$_3$]

ಟುಸ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಟಾಕಿ ಟುಸ್ ಎಂದುಬಟ್ಟಿತು (ಕೂಡಿ).

ಟೂನಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಂಪುಗಂಧಗಿರಿ, ಸಂದಿವೃಕ್ಷ, ಟೂನಮರ . . . ಗಂಧಗಿರಿಗೆ (ಮೃಕಿರಿ. ೦೯-೪೮೦).

[ಟೂನ$_2$ + ಮರ$_1$]

ಟೆಂಕ್ಕ$_1$ 'ತೆಂಕ' ನೋ.

ಟೆಂಕ್ಕ 'ಟಂಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಟೆಂಕದೆಸೆ 'ತೆಂಕದೆಸೆ' ನೋ.

ಟೆಂಕೆ 'ಟಂಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಟೆಂಕೆ 'ಟಂಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಟೆಂಗು 'ತೆಂಗು$_2$' ನೋ.

ಟೆಂಟಣಿಸು, ಟಂಟಣಿಸು, ಟಂಠಣಿಸು, ಟೆಂಟೆನಿಸು, ಟೆಂಠಣಿಸು, ಟೆಂಠೆಣಿಸು, ಡಂಢಣಿಸು, ಡೆಂಡಣಿಸು, ಡೆಂಡೆಣಿಸು, ಡೆಂಢಣಿಸು, ಡೆಂಢಳಿಸು, ಡೆಂಢೆಣಿಸು, ಢೆಂಢೆಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿರೋಧಿಸು : ದ್ವೇಷಿಸು ; ವೈರತಾಳು ; ಸ್ಪರ್ಧಿಸು : ಮೊಂಟಾಗಿ ಕೈಗಳೆರಡುಂ ಗೆಂಟಾಗಿರೆ ತವಗೆ ಸಿರಿಯು ಕೊಟ್ಟುಂ ಕಾಲುಂ ಕುಂಟಾಗಿ ನಮೆಯುತಿರ್ದ ರ್ಟೆಂಟಣಿಗೆ ಮಹಾತಪಪಗಳಂ ಕಡಿಸಿದವರ್ (ಪರ್ಶಾಮ್ಯು. ೬-೦೯೦); ತಳ್ಳು ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಟೆಂಟಣಿಸುವಂಕವಂ ಸೆಳೆದು ಕೆಡೆವುದ . . . ಮಾಸಾರ್ಜುನ ಮಂತಣದೊಳಂ (ನಿಶಾ. ೩-೦೦೩ ಪ); ಟೆಂಟಣಿಸ ವೈರಿಗಳ ಗಳಕುವ ಗಂಟಲನು ಮುಟ್ಟಿಯೊದೆವ ಹರೆಯಕೆ ಕಂಟಕವಲಾ ಮುಪ್ಪು ಬಂದುದು ಮಗನೆ ತನಗೆಂದ (ನಿಶಾಗ. ೩-೮-೩೩). ೨. ಉತ್ಸಾಹವಡು ; ಸಂಭ್ರಮಿಸು ; ಹಿಗ್ಗು : ಹಿಡಿ ಹಿಡಿ ಹೊಡೆ ಹೊಡೆಯೆಂದು ಟೆಂಟಣಿಸಿ ಬೆಂಕೊಂಡಾರ್ಭಟಿಸಿ (ಭರತ. ೩೬-೪೨); ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗೆಂಟಸಿಸೊಳ ಶ್ರೀರಾಮನು ಕುಳಿತಿರೆ ಟೆಂಟಣಿಸಲೋಲಗರು ಸಾಟ್ಯದ ಜನರು ಸಹವಾಗಿ (ಪ್ರಭಾಪ್ರಾ. ೦೪-೩೦). ೩. ಆಂಜು ; ಭಯಪಡಿಪು ; ಹಿಂದೆಗೆ : ತಾಜಿಬವಜಿಗಳಿಗೆ ಜಯಂ ಜೊವ್ಯೇಱುವ ಟೆಂಟಣಿಸುವರಸನರಸಗೆ ವಿರಸಂ (ಜಾತಿಪು. ೩-೪೦); ತಾಂ ಟೆಂಟಣಿಸದೆ ಬಲ್ಲಿದಿರಂ ಮಿಾಂಟುಂಜವ್ವನಿಗನಾ ನುಡಿಗಳಂ ಮನದೊಳ್ (ಅರ್ಜು. ೦೦-೪೪) ; ಟೆಂಟಣಿಸದಿರಾಗು (ಕುಚ್ಚಾವಿ. ೮-೦೮) ; ಟೆಂಟಣಿಸದಿರು ದಕ್ಷ (ವೀಕ್ಷಕ. ೬-೪-೦೦) ; ಕೃಷ್ಣನ ಮುಂದೆ ಭಾಷೆಯಂ ವೊರ್ದೆಸಿ ಟೆಂಟಣಿಸದಿರಲಲ ತೊಱಿದು (ಹರಿವಿಶಾ. ೦೭-೬೨). ೪. ಆಧಾರವಾಗು ; ಊರಿರೆಯಾಗು : ಎಂಟು ಕಾಲ ಮಂಟೆಯ ಟೆಂಟ[ಶಾಕಾಂ. ೮] ಣಿಸಿ ನಿಂದವೈದು ಕಂಭ (ಪೋಳಮ. ೨೩೪-೦೦೩) ; ಅಂತಪ್ಪ ದೇಹಕ್ಕೆ ಪಂಚಕರಣಂಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿಹುದೆಂಬುದೀಗ ಟೆಂಟಣಿಸಿ ನಿಂದವೈದು ಕಂಭ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಪೋಳಮ. ೦೦೩ ಟೀಕೆ). ೫. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿರು ; ಗಂಂಪು ಸೇರು ; ನಿಬಿಡವಾಗಿರು : ಆ ಕುಸುಮ ಗುಚ್ಛಗುಂಠಾಗ್ರಹದೊಳ್ ಟೆಂಟಣಿಸದ ಗಳವುವ ವೋಲ್ ನೀಂಟಾದಿಂಬರ ಮನೆಸಗುತೊಪ್ಪಿ ದುವಳಿಗಳ್ (ಅರ್ಜು. ೯-೨೯) ; ಕಱಿಕಂಠಗಳ್ಗುದರೆಂದು ತೋಂಟಗೆಳ್ಕುಅಗಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಟೆಂಟಣಿಸಿಯ ಬೆಳೆದಿಹವು ಕೇತಕಿಗಳು (ಅಂಚಿಪ. ೩-೮೭); ಕಂಟಕಿಯ ಸಹಕಾರ ರಂಭ ದಾಡಿಮವಳಂ ಟೆಂಟಣಿಸಿ ತಳ್ಕೊಡಿದು ರಸಪ್ರವಾಹಗಳಾಗೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೨೦). ೬. ಉಂಟುಮಾಡು : ಜನಿಯಿಸು : ತಂಟುತನದಿ ಹುಟ್ಟಿದಾ ಹುಸಿ ತನಗೇಂಟು ದುವಿದನೆಗಳಿಗೆ ಕಂಟಕಮಂ ಮಾಳ್ಪುದು ಮಱುಭವದೊಳ್ ಟೆಂಟಣಿಪುದು ದುಃವಿಮಂ(ಜಯಾಕ. ೦೦-೦೦). ೭. ಶೋಭಿಸು : ಅಣಿಮಾದ್ಯಷ್ಟಗುಣಂಗಳಂ ನೆಲೆಗಳಂ ಮೇಗಾರ್ಯರಿಂದಂ ದೆಂದು ಟೆಂಟಣಿಸುತ್ತಿವುದು (ಜಾಕಿಪು. ೬-೦೨೨); ಬೇರೊಂದು ವರ್ಣವೆಲ್ಲ ಟೆಂಟಣಿಪ ನುಣ್ಮೃಗಂ ಪೊಳೆವ ಕಂಪನವಿನಿತು ವೆಂಟಣಿಸೆ (ಹಾಂಠಪ. ೯-೦೦). ಟಂಟಣಿಸ್ಸು: ೧. ಸರ್ವಭೌಗಿರಿದ್ರಭೂಜದೊಳ್ ಟಂಟಣಿಸುತ್ತ ಮಿರ್ವ ನಿಜಬುದ್ಧಿಯನಾತ್ಮನೈಪರಗೆ ಕೂಡೆ ನಿಷ್ಕಂಟಕವಾಗೆ ಮಾಡಿದ ನಿಳಾತಳಮನೆಲ್ಲವನೊಲ್ದು ಮಲ್ಲವಂ (ಅಶ್ವ. ೪, ಪೀಠಿಕೆ. ೦೦೯-೧೦: 1178) ; ಮಲೆವವರಿಲ್ಲ ಗಂಡೆಸವರಿಲ್ಲದಿರಪ್ಪವರಿಲ್ಲ ತೇಜವೆಂದುಲಿವವರಿಲ್ಲ ಟಂಟಣಿಪರಿಲ್ಲ . . . ಕೃಷ್ಣನಿಭುಕೇಶವವೇಷಮೊಪ್ಪ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ (ಅಶ್ವ. VII, ಪೀಠಿಕೆ. ೦೦-೬೪: 1181) ; ಟಂಟಣಿಸುತ್ತವಿರ್ದಿರ್ಪವಾಳರ ಹಿಣ್ಣ ನಿಜಾಸಿದ್ಧಾದಿಂ ಕಣ್ಮೆಯ ಬಾರದೊಳ್ ಸುಳಿಸಿ (ಆಶ್ವ. XII, ೯೭-೦೯ : 1187). ಟಿಂಠಣಿಸುಃ ೮. ನಡುಗು ; ಅಲುಗಾಡು ; ಕಂಪಿಸು ; ಅದಿರು : ಧರಣಿ ಟಿಂಠಣಿಸೆ ಪದಹತಿ ಧ್ವಂಯಮಾವರೆ ತರಣಿ ತೇಜಂ ಗುಂದೆ (ಹಾಂಪು. ೦೬-೦೭). ಟೆಂಟೆಣಿಸು : ಪ್ರ. ಉಂಟು ಹಿಡಿಕ್ಯುಬ್ಬರಿಗೆ ಬೆನ್ನಲಿ ಎಂಟುಕೋಟಿ ಪ್ರಮಥರು ಟೆಂಟೆಣಿಸಿ ನಿಂದಿಹರು (ಕಂಚಿ. ೪೦-೨); ತಾಳ್ ಕಂಸಾಳ ಭೂರಗ ಭೇರಿ ಟಿಂಟೆಣಿಸಿ ಭೋರ್ಗರೆಯಲು (ಪಾಪ್ರಾ. ೦೦-೩೦). ಟೆಂಠಣಿಸುಃ ೧. ಸೆಸಸರ್ ಮಮರ್ಮಲಿಯರ್ ಬೆಸಕ್ಕೆ ಬೆಸಯರ್ ದಂಡೋಪನತ್ಯಕ್ಕೆ ಟೆಂಠಣಿಸರ್ ಪೆಟ್ಟು ದ್ದನಿರ್ಮ ಕೆಳಲರಿಯಲ್ಲೆಂಬನ್ನೆಗಂ ಗೆಲ್ದು (ಶಾಂಪು. ೦೦-೦೮); ಭೀಮಸ ಗದೆಯ ಘಾತಿಯ ಫಲ್ಗುಣಿಗೆ ಕಂಠಣಿಸಿದವು ಟೆಂಠಣಿಸುವಾನೆಗಳು (ಅಶ್ವಾ.ಗ. ೦-೩೪); ಗುರುಃಬಿರುರೊಳು ಟೆಂಠಣಿವ ಕಡುವಾತಕಂಗಿದನಂಟಸದಿರಲೆ ಮಗನೆ ಮಚ್ಚಿದೀ ಗುರುರಹಸ್ಯ ವನು (ಕಡ್ಡು.ಕು. ೦-೨೦) ; ಹಿರಿಯರೊಳು ಟೆಂಠಣಿಸಿ ಕಡುಮೂಲಿರ್ವರಾಗಿಹ ಗಂಟುಗಳ್ಳರು (ಆಶ್ವಾ. ೬-೩). ೩. ಮಾಡಿದರೆ ಮಜವೆಯೊಂದಿಪುದು ಭಟರು ಟೆಂ[ಶಾಕಾಂ. ವೆಂ]ಠಣಿಸದೆ ಗಸ್ಪವನಿಕ್ಕೆ ನೊಣೆದಾಯುದೀವಿಗೆಯನು ಜೀವಚಿತಾಕಾಮನಿಯೆ ಕೊಂದೊಯ್ವನು ಜವನು (ಕರ್ಣಪ. ೯-೦೩). ೫. ಪಲವು ಸ್ತೀರತ್ನಗಳಂದೆಂದು ಟೆಂಠಣಿಯೆ ಸೊಗಿಂದ (ಪರ್ಶಾಳ್. ೦-೦೦೩). ೯. ವ್ಯಾಕುಲಲಿಗೊಳಿಪ್ಪ ; ದುಃಖಿಸು ; 'ಕಂಗ್ಗೆ ; ಕೊರಗು : ವರವಾಂಛದಲಿ ಕಣನೆಳಲು ಕೊಂಡಿಸಿದರು ಕವುಡ ಟೆಂಠಣಿಸದೆ (ಅಜ್ಜಾಂ. ೧೦ ಸೂಕತಿ) ; ಕಣುಗಳರ್ದಂಧಕರರವೊಲು ಟೆಂಠಣಿಸುವವರ್ಗಮ್ಮ ಕಣ್ಣಾ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೭-೩೨). ಟೆಂಠೆಣಿಸು : ೧. ವಿಜೃ ಹಿಡಿಗು ದುರೆಗಳನು ಎಣಿಕೆ ಮಾಡದೆ ಹಿಡಿವ ರಾಯರಾವುತರು ಟೆಂಠೆಣಿಸಿ ಮರ್ಮಲೆತು ಕಾದುವ ಮಾವತಿಗರು (ಹಮ್ಮಕ್ಕ. ೬-೪೯). ೯. ಶುಂಠಮನುಷ್ಯರಾ ಧರಣಿವರ್ . . . ಸಚರಾಚರರಮಾ ವಿಧಿಯ ಪ್ರಕಾಪದಿಂ ಟೆಂಠೆಣಿಸುತ್ತ ವೋದರ್ (ಹಂಚಕ. ೬೬-೬.). ಡಂಢಣಿಸು : ಪ್ರ. ಸಾಯುದ ರೀತಿಯಲಿ ಮುರಿಯಿಟ್ಟಿಡವ ಡಂಢಣಿಸಿ ತಿರುಗಿದನು (ತಿಪ್ಪ. ೫-೬೯). ಡೆಂಡಣಿಸು : ೨. ಹೆಗ್ಗಿರಿಯೊಂದ ಕೆತ್ತಿತ್ತಿ ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಬಲುಹಿಂದ ಕಬಳಿಪ ಮಂಡೆಯಲ್ ಹೊತ್ತೆತ್ತಿತ್ತಿ ತಂದನು (ಕಾಶಿಖ. ೦೬-೭). ೮. ಬಲವರಿಯಡೆಣಿಸಿ[ಶಾಕಾಂ. ವೆ]ಣಿಸಿ ಹಣ್ಣ ಹುಣ್ಣಂತಾಗಿ ಅಂಗಾಲಿಬಳಿಗಿಳ್ದ ಬೊಕ್ಕೆ ನೆತ್ತರನುಗುಳೆ (ಒಕಿರ. ಚ. ೨೦೪-೨೫); ಹೊಯ್ಯಕ್ಕೆ ಡೆಂಡಣಿಸುವಡಿಹನವ ಬೆಮರು (ಹರ್ಷಾ. ೬-೬೭); ಕೋದಂಡವ ಪಿಡಿದೇಱಿಸಿಯುಮಂಡಿಸಿ ತೆಗೆದಸೆ ವುಂಡೀಕ ರಥ ಡೆಂಡಣಿಸುತು (ಅಂಚಿ. ೬-೦೭೯); ಬಾಡಿದೆರೆವ್ಯರೊಲು ಡಂಡಣಿಪ ನಂಬಿಯನ್ನು (ಹಾಂಪು. ೦೬-೨೯); ಬೆಟ್ಟ ಮಂಡೆಯ ಟ್ಟೆನ್ನ ಮಲಗಿದ ಹೊಟ್ಟೆಗಳ ಡೆಂಡಣಿವ ಕೈಕಾಲಿಟ್ಟ ಗೋಳಿನಪಿಳಿಜನ ನಡೆತಂದುದು (ನಿಶಾಗ. ೪-೦೨-೩). ೯. ಕೌಸಲೆಯ ಮನೆಗಾ ಭರತ ಡೆಂಡಣಿಸುತ್ತ ಬಂದನು . . .

ಕೆಡೆದನು ಕರುಣಿಸೆಂದೆನುತ (ಕೌಶಿರಾ. ೪-೦೫); ಆದಿಶಕ್ತಿಯ ಕಾಣುತಸುರಗೆ ಮನದಿ ನೆವ ಪುಟಾಣ ಮುಸೆದೋಱುದು ವಿರಹಾಗ್ನಿಯಲಿ ಡೆಂಡಣಿಸಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೦೯-೪೭). **ಡೆಂಡೆಣಿಸು :** ೮. ಸೈಗೆಡೆಯುತ್ತಂ ಬಿಡದೇಳ್ದು ಡೆಂಡೆಣಿಸುತಂ ಬಾಯಾಱುತಂ ಬಳ್ಕುತಂ (ವೃಷವಿ. ೯-೬೦); ಕರಗತಿಯಲಿ ಡೆಂಡೆಣಿಸುತಾಗ ಧರೆಗುರುಳಿ (ಅಭಿಕಾ. ೦೬). **ಡೆಂಢಣಿಸು:** ೧. ಬಲನ ಘಾತಕೆ ಸೈರಿಸದೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿ ಛೀಳಿಡುತಳಲು ಮಿಗೆ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದೊದೆದು ಸೊಂಡಿಲಲಿ ಸೆಳೆದು ನಭಕೀಡಾಡುತಿರೆ (ಅಶ್ವಮ. ೬-೨೯). ೩. ಅಡರಿದರಾ ಗಿರಿಯನು ಮಡದಿಯರಂದು ನಡುಗಿ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಬೀಱುತ (ಅಂಚಿಕ. ೯-೦೬೬) ; ಭಲ್ಲೆಯದ ಬಲುಗಾಯದಲಿ ತನು ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ರಥದಲಿ ಬಿಲ್ಲ -ಬಿಸುಟನು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೫೬-೪೦). ೮. ಬಿಗುಹುಗೆಟ್ಟಳ್ಳಿ ಡೆಂಢಣಿಸುವಡಿಯಾಲಿಸುತೆಳಲ್ಲ ಕಿವಿ (ಹಡಕಾ. ೫-೨೭) ; ಕಂಗಳ ದಾಯ ಕಟ್ಟಿತು ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಕಲಿ ವಾಯುಸುತನಪ್ಪಳಿಸಿ ಬಿದ್ದನು ಕಯ್ಯ ಗದೆ ಕಳಚಿ (ಶುಪ್ರಾಗ. ೭-೦೦) ; ಡೆಂಢಣಿಸಲು ತನು ಕೂಗಿದಳಾಗ ಭೂಮಂಡಲವೊದರುವಂದಹಲಿ (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೧-೭೨). ೧೦. ನೂಕು ; ತಳ್ಳು ; ಬೀಳಿಸು: ಮಾರುತಿಯು . . . ವಾಮಕರ ತಳದೆರಡು ಬೆರಳಿಂದ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತಸುರೆಯಂ ನೆಲಕೆ ಡೆಂಢಣಿಸೆ ಕೆಡೆಪಳು ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಿಂದ (ಪಂಚಾರಾ. ೫-೩-೦೬). **ಡೆಂಢಳಿಸು :** ೮. ಕಳವಳಿಸಿ ಚಸವಳಿದು ಮಿಗೆ ಡೆಂಢಳಿಸಿ ಯಮನಂದನನು ಬಿದ್ದನು (ತಿಮ್ಮಭಾ. ೦-೨). **ಡೆಂಢೆಣಿಸು :** ೩. ಮಾಗಧನು ಹೊಡೆಗೆಡೆದನವನಿಯಲಿ ಭೋಟ ಡೆಂಢಣಿಸಿದನು (ಜೀವಂಧ. ೦೫-೨೪). ೮. ಮಡಲ್ವ ಮರ್ದಿನಿಂ ಹರವಸಗೊಂಡು ಡೆಂಢೆಣಿಸಿ ಪಿಂದೆಗೆದಾಱದೆ ನೆಮ್ಮಿ ಗೋಡೆಯಂ . . . ಎಱಗಿದರ್ ಪದಪದ್ಮಕೆ (ಜಿಕವಿ. ೪-೦೪೩). **ಢೆಂಢೆಣಿಸು :** ೮. ಮೂಗಿನ ನೆರೆಯೊಡೆದು ಪೊಸನೆತ್ತರ್ ಪೊನಲಿಡೆ ಢೆಂಢೆಣಿಸಿಪಿಂತಣ್ಗೆ ಸರಿದು (ಜಿಕವಂ. ೦೬೪-೦೬). [? + – ಇಸ್ಸು$_3$]

ಟೆಂಟು (ನಾ). ಗುಡಾರ ; ಡೇರೆ : ಅನಂತ ತನ್ನ ಟೆಂಟಿಗೆ ಬಂದ (ಜೀದಾನ. ೬೨). [←ಇಂ. Tent]

ಟೆಂಟೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟೆಂಢಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟೆಂಢಿಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸಂ' ನೋ.

ಟೆಂಢೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕರಿ 'ಠಿಕ್ಕರಿ' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕರಿಗಳೆ 'ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆ$_1$ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆ$_2$ 'ಟಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆಯ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆಹ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಟೆನಿಸ್ 'ಟೆನ್ನಿಸ್' ನೋ.

ಟೆನ್ನಿಸ್, ಟೆನಿಸ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೆಂಡಾಟ : ಟೆನ್ನಿಸ್ ಆಟ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನೊಂದಿಗೆ . . . ಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೆ (ಅಲಹೂ. ೯೨). **ಟೆನಿಸ್ :** ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಣ ಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಿಸಿದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಧ್ಯೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಎಳೆದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಲೆಯ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಹಾಯ್ದುಹೋಗುವಂತೆ ದಾಂಡಿವಿಂದ ಚೆಂಡನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ, ಇಬ್ಬರು, ಮೂವರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ವರು ಆಡುವ ಒಂದು ಆಟ: ಟೆನಿಸ್ (Tennis. ಇಂಗಸಿ.).

[←ಇಂ. Tennis]

ಟೆಪರಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಚಿಟಿಕೆ,–ತಾಳ: ಎಂದಿನಂತೆ ಇಂದು ಅವರ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಟೆಪರಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಅಬಲಾ. ೨೫).

[←ಮರಾ. ಟೆಪರೀ]

ಟೆಪಾರಿಕೆ 'ಟಪಾರಿಕೆ' ನೋ.

ಟೆಪ್ಪರ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ನಾಗಾಲೋಟ ; ಪುಟನೆಗೆತ ; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಮುಂಬರಿಯುವಿಕೆ : ನಿಯತದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ: ವಪ್ಪುಕಂ, ಕಪ್ಪಡಿ . . . ತೆಪ್ಪಂ, ಟೆಪ್ಪರಂ, ದುಪ್ಪಡಿ (ಕಮದ. ೩೬ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಸ್ತಿವರಸೆ ; "ಜಟ್ಟಿಗಳ ಸಾಧನೆ" (ಕಮದ. ಸ. ೦೭೦ ಅಡಿಟಿ) ; ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕಿಲ್ಲದುದರ್ಕೆ: ತಪ್ಪು, ಹೆಪ್ಪು, ಟಿಪ್ಪಣಂ, ಟೆಪ್ಪರಂ (ಕಮದ. ಪ. ೦೭೦ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಟೆಪ್ಪರ$_2$ 'ಟೆಬ್ಬರ' ನೋ.

ಟೆಪ್ಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಗಾಲೋಟ ಓಡು; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಓಡು; ಪುಟನೆಗೆ. 'ಟೆಪ್ಪರಿಸುಹ' ಪರಾ. [ಟೆಪ್ಪರ$_1$ + – ಇಸ್ಸು$_3$]

ಟೆಪ್ಪರಿಸುಹ (ನಾ). ನಾಗಾಲೋಟ ಓಡುವಿಕೆ ; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಓಡುವಿಕೆ; ಪುಟನೆಗೆಯುವಿಕೆ ; "ಟೆಪ್ಪರಿಸುಹ – ವಲ್ಗಿತ" (ನಾಚಿಕಾ. ೬).

[ಟೆಪ್ಪರಿಸು + – ಹ$_3$]

ಟೆಪ್ಪು (ನಾ). (?): ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕಿಲ್ಲದುದರ್ಕೆ–ತಪ್ಪು, ಹೆಪ್ಪು, ಟೆಪ್ಪು, ಉಪ್ಪರಂ (ಕಮದ. ಕಿ. ೧೫೯ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಟೆಬ್ಬರ, ಟೆಪ್ಪರ$_2$ (ನಾ). ಹಿಂಸೆ ; ಕಾಟ ; ಪೀಡೆ : ಭುಂಜ, ರಾಜ . . . ಟೆಬ್ಬರ, ಗಬ್ಬರ, ಅಬ್ಬರ (ಶಬ್ದಾಸು. ೫೪೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಅತನಿಗೆ ಬಿರುನೋಟವನ್ನೊಡ್ಡಿ ಅನಿಮೇಷನಾಗಿ, ತೇಜಗೆಟ್ಟು, ಟೆಬ್ಬರಕ್ಕಾಗಿ, ಬರತ ತುಟಿಗಳನ್ನರತ ನಾಲಗೆಯಿಂದಾರಯ್ದುಕೊಂಡು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೫-೦೫). **ಟೆಪ್ಪರ$_2$:** ಬಿಸುವಳಿದರ್ಕ್ಕನುರ್ಕ್ಕುಡಿಗುವಿಂದುವ ಕಾಂತಿ ಕಳಲ್ಗುಮ್ . . ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಪುಸಿದೊಡಮಾರ್ಗ್ಗೆ ಟೆಪ್ಪರಮನೊಡ್ಡಿದೊಡಂ ಮನಮೊಲ್ದು ಕೂಡಿ ಛಿದ್ರಿಸಿದೊಡಮನ್ಯನಾರಿಗೆ ಮರುಳ್ಪೊಡಮಾಹವದೊಳ್ ಮರಲ್ದಡಂ (ಎಳ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೫೬-೩೧ ; 1068). [?]

ಟೆಬ್ಬರಿಸು, ಟೆಬ್ಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸತ್ವಹೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು; ಕುಗ್ಗಿಸು; ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸು: "ಟೆಬ್ಬರಿಸು–ಕುಂಠೀಕರಣೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಪಗೆಗಳ ಪಗೆಯಂ ಕಟ್ಟಚ್ಚರಿಯಂ ಟೆಬ್ಬರಿಸಿದ ಮನದಿಂ ವಾಜಿ ನೀರೊಳಾಯ್ತೊ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨೦-೪). ೨. ಗಾಯಪಡಿಸು: ಹೆಬ್ಬುಲಿಯುಂ ನೋಡಿಲ್ಲಿ . . . ಟೆಬ್ಬರಿಸಲೊಬ್ಬನೇ ಸಾಕಲ್ತೆ ಮಲೆಯ (ಕಾಲೂರ. ೦೭-೦೬೦). ೩. ನಡುಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ಟೆಬ್ಬರಿಸುವನೆ ಕಲಿಭೀಮನು ಬ್ಬಟೆಯರಿಗಳಾಹವಧೀರರಾದರೆ ಧಾತುಗೆಡುವವನೆ (ಶುಪ್ರಾಳ. ೦೨-೨೬). ೪. ಹೇವರಿಸು ; ಅಸಹ್ಯಪಡು ; ಜುಗುಪ್ಸೆತಾಳು ; ವಿಮುಖವಾಗು : ಪಾಡುವಿಂಚರಕೆ ಕಡುಕನಲಿ ಬಿತ್ತರಿಪ ಸಬ್ಬವಕೆ ಟೆಬ್ಬರಿಸಿ ಕೇಳುವ ಕಥೆಯ ಕಿವುಡುಗೇಳಿ (ಸೌಂದಪು. ೦೬-೫೨). **ಟೆಬ್ಬರಿಸು :** ೫. ಮೊಂಡಾಟಮಾಡು; ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ; ಹಟಮಾಡು: ಟೆಬ್ಬರಿಸದಿರಾತ್ಮಜ ಭವಿಯಂತೆ ಚಿದಭ್ಯಾಸವ ಬಿಡದಿರು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೩-೩೩).

[ಟೆಬ್ಬರ + – ಇಸ್ಸು$_3$]

ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ (ನಾ). ತಾರು ; ತಂತಿವರ್ತಮಾನ : ದೂರಲೇಖಕದ ಮೂಲಕ ಬಂದ, ಕಳಿಸಿದ, ಸುದ್ದಿ: ತಂತಿ, ತಂತಿವರ್ತಮಾನ, ತಾರು, ದೂರಲೇಖನ, ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ (Telegram. ಇಂಗಸಿ.) ; ನನಗೆ ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಬಂತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೦೨೪) ; ನಾಗರಾಜನಿಗೆ . . . ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಊಟದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬಂತು (ಮಹಾಗ. ೯೨).

[←ಇಂ. Telegram]

ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ 'ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು' ನೋ.

ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್‌ಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಕಾಡುಹುರುಳಿ, ನಾಗತಗರೆ, ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್‌ಗಿಡ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೦-೫೭೨).

[ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು, ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ ತಂತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ತಂತಿವರ್ತಮಾನದ ಉಪಕರಣ; ದೂರಲೇಖನ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರಲೇಖಕ . . . ತಾರುಯಂತ್ರ: ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು (Telegraph. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೨). **ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್:** ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ . . . ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಸಂಕೇತಗಳನ್ನಾಗಲಿ ದೂರಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರಲೇಖಕ, ತಂತಿ ಸುದ್ದಿಯ ಸಲಕರಣೆ (Telegraph. ಇಂಕನಿ.).

[←ಇಂ. Telegraph]

ಟೆಲಿಫೋನು (ನಾ). "ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಧ್ವನಿಯನ್ನು, ಮು., ಮಾತುಗಳನ್ನು ತಂತಿಯ ಅಥವಾ ಹುರಿಯ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರವಾಣಿ (ಯಂತ್ರ)" (Telephone. ಇಂಕನಿ.): ಟೆಲಿಫೋನು ಬದಿಯಲ್ಲಿಯ ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿಂದ 'ಟ್ರಿಂಗ್', 'ಟ್ರಿಂಗ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಯಾರು, ಏನು ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಬೇಸರವಾಗಿತ್ತು (ಮಠಾಬ. ೦). [←ಇಂ. Telephone]

ಟೆಲಿವಿಷನ್ 'ಟೆಲಿವಿಷನ್ನು' ನೋ.

ಟೆಲಿವಿಷನ್ನು, ಟೆಲಿವಿಷನ್ (ನಾ). ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿದ್ಯುತ್ ತರಂಗಗಳ ಮೂಲಕ ಪರದೆಯ ಮೇಲೆ ತೋರಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ; ಪರೋಕ್ಷವೀಕ್ಷಣ: ಕ್ರಿಕೆಟ್ ಟೆಸ್ಟ್ ಮ್ಯಾಚನ್ನು ಅನೇಕರು ಟೆಲಿವಿಷನ್ನಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಟೆಲಿವಿಷನ್:** ಈಚೆಗೆ ರೇಡಿಯೋವಿನಂತೆ ಟೆಲಿವಿಷನ್ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವೂ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೯).

[←ಇಂ. Television]

ಟೆಲಿಸಂಪರ್ಕ (ನಾ). ಗೊತ್ತಾದ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಲಕರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ದೂರದ ಶಬ್ದ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳೊಡನೆ ಆಗುವ ಸಂಸರ್ಗ; ವಾರ್ತಾತಂತಿ, ದೂರವಸ್ತುದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಬಂಧ: ಟೆಲಿಸಂಪರ್ಕ (Telecommunications) ವಿಸ್ತರಣೆಗೋಸ್ಕರ ೪೨೦ ಲಕ್ಷ ಡಾಲರುಗಳು . . . ಸಹಾಯ ದೊರೆತಿದೆ (ಅಂತಸಂ. ೦೩೨).

[ಟೆಲಿ$_0$ (P ←ಇಂ. Tele) + ಸಂಪರ್ಕ]

ಟೆಲಿಸ್ಕೋಪು (ನಾ). "ದೂರದ ವಸ್ತುಗಳು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಗಾತ್ರದಲ್ಲೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರದರ್ಶಕ; ದುರ್ಬೀನು" (Telescope. ಇಂಕನಿ.): ಲೋಕಭಾವ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಲೆಯನ್ನು ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿ ಬಳಸುವುದು ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನೋದಲು ಟೆಲಿಸ್ಕೋಪನ್ನು ಬಳಸಿದಂತೆ (ಸೌಂದಸ. ೭೭); ಓಡಿ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಟೆಲಿಸ್ಕೋಪನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಏರಿಸಿದ (ಪ್ರಣಸ. ೭೩).

[←ಇಂ. Telescope]

ಟೇಂಕಾರ (ನಾ). ಜಂಭ; ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಠೀವಿ; ದುರಭಿಮಾನ: ಕನ್ನಡಿಗರಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ದುರಭಿಮಾನ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಟೇಂಕಾರ' (ಠೇಂಕಾರ) ಶಬ್ದವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವುದು (ಸಾಹಿಜೇ. ೦೦೮).

[<ಸಂ. ಠೇಂಕಾರ]

ಟೇಕ 'ಠೇಕಾ' ನೋ.

ಟೇಕಾ 'ಠೇಕಾ' ನೋ.

ಟೇಕೆ 'ಟಿಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಟೇಪ್ 'ಟೇಪು' ನೋ.

ಟೇಪ್‌ರಿಕಾರ್ಡು (ನಾ). ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಟೇಪನ್ನುಳ್ಳ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ದಾಖಲೆ: ಸರ್. ರಾಧಾಕೃಷ್ಣನ್ ಅವರ ಆ ದಿನದ ಭಾಷಣವೆಲ್ಲ ಟೇಪ್‌ರಿಕಾರ್ಡು ಮಾಡಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Tape-record]

ಟೇಪಿ, ಟಿಪಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಧ್ವನಿ: ಗುರು ಕೊಡಲು ಮೇಳಿಸಿದ ವೀಣೆಯನರಸಿ . . . ಮಿಡಿದೊಡನೆ ಟೇಪಿಯನೆತ್ತಿ ಸರಗಂಡು . . . ನುಣ್ಗೊರಲು ಬೆರಲೊಂದಾದುದೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದಳು (ಸಾಳ್ಕಭಾ. ೦೮-೭). **ಟಿಪಿ:** ಕಹಳೆಯ ಜೋಡವಣಿಯಂ ತೆಗೆದು . . . ಬಾಯ್ದೆಱಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿ ಸಾರ್ಚಿ ಬಾಜಿಸಿ ನೋಡಿ ಟಿಪಿಯನೆತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯಂ ಕೂಡಿ . . . ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಂ (ವಿರೂಪಾ. ೮೪ ವ). [←ಹಿಂ. ಟೇಪ್]

ಟೇಪು, ಟೇಪ್ (ನಾ). ೧. "(ಉಡುಪು ತಯಾರಿಕೆ, ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ಮೊ.ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಹತ್ತಿ, ನಾರು, ರೇಷ್ಮೆ, ಮೊ. ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಿರಿಯಗಲದ) ಪಟ್ಟೆ, ಲಾಡಿ" (Tape. ಇಂಕನಿ.): ಪಕ್ಕದ ಮನೆ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಬಂದು . . . ಜಡೆಹಾಕಿ ಟೇಪುಕಟ್ಟಿದಳು (ಬೆಂದಜೇ. ೦೩). ೨. ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಉದ್ದ, ಅಗಲ, ಎತ್ತರಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಟ್ಟಿಯ ರೂಪದ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ; ಅಳತೆಯ ಪಟ್ಟಿ: ಅಳತೆಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿರುವ, ಸಾ., ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿ ಉರುಳೆಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿರುವ, ಬಟ್ಟೆ, ಲೋಹ, ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಟ್ಟೆ: ಅಳತೆ ಪಟ್ಟೆ; ಟೇಪು (Tape. ಇಂಕನಿ.): ಮಾರುತಿರಾಯ ಲಾಂಗೂಲ ವಿಸ್ತಾರ ಮಾಡಿದಂತೆ ಟೇಪು ಹಿಡಿದ (ದೀಪಹ. I, ೧೯); ಆತ ಟೇಪು, ಮುಕ್ಕಾಲು ಮುಂತಾದ್ದೇನನ್ನೂ ತಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಯೋಧಪು. ೨೬). ೩. ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುರುಳಿಪಟ್ಟೆ: (ತಂತೀವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಗ್ರಾಹಕ ಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿಯ, ಎಳೆದಂತೆ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಬರುವ) ಸುದ್ದಿ-ಪಟ್ಟಿ, ಪಟ್ಟೆ (Tape. ಇಂಕನಿ.). **ಟೇಪ್:** ೧. ಜಡೆಯ ತುದಿಗೆ ಕೆಲವರು ಟೇಪ್ ಕಟ್ಟಿದರು (ಮೂಲಾನ. ೧೨೩). ೩. 'ಟೇಪ್‌ರಿಕಾರ್ಡು' ಪರಾ.

[←ಇಂ. Tape]

ಟೈಪ್ 'ಟೈಪು' ನೋ.

ಟೈಪ್‌ರೈರ್ 'ಟೈಪ್‌ರೈಟರು' ನೋ.

ಟೈಪ್‌ರೈಟರು, ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್ (ನಾ). (ಕೈಬರೆವಣಿಗೆಗೆ ಬದಲು) ಅಚ್ಚಕ್ಷರ ಒತ್ತುವ ಯಂತ್ರ; ಬೆರಳಚ್ಚುಯಂತ್ರ: ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಟೈಪ್‌ರೈಟರುಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್:** ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್ ಮಾದರಿಯ ಕೈಮಣಿ (ಮುದ್ರಕ. ೫೧). [←ಇಂ. Typewriter]

ಟೈಪಿಸ್ಟ್ (ನಾ). ಬೆರಳಚ್ಚುಯಂತ್ರದಿಂದ ಟೈಪುಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನಮ್ಮ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಟೈಪಿಸ್ಟ್ ಇದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[←ಇಂ. Typist]

ಟೈಪು, ಟೈಪ್ (ನಾ). ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆ; ಬೆರಳಚ್ಚು; ಬೆರಳಚ್ಚಿನ ಅಕ್ಷರ: ಈ ಕೌಶಲ್ಯ ಮೂರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ; ಬರವಣಿಗೆ, ಟೈಪುಮಾಡುವುದು, ಅಂಗಸಾಧನೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೪೪). **ಟೈಪ್:** ನಾಳೆ ಐದುಗಂಟೆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕತ್ತೆಗೆ ಹೋಗಿ ಟೈಪ್‌ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ಬಾಣಅ. ೪).

[←ಇಂ. Type]

ಟೈರು, ಟಯರು (ನಾ). ಗಾಲಿಯ ಹೊರಸುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿರುವ ರಬ್ಬರು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪಟ್ಟಿ; ಗಾಡಿ ಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟಿ: ಟೈರಿನ ಬೆಲೆ ವಿಪರೀತ ಏರಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಟಯರು:** ಆ ಟಯರು ತೂತಾದುದರಿಂದ ಕಾರು ಜಗ್ಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕಾಲಝೂ. ೬೯). [←ಇಂ. Tyre]

ಟೊಂಕ (ನಾ). ಸೊಂಟ; ನಡು; ಕಟಿಪ್ರದೇಶ: ಕೊಂಕಿ ನಡೆದು ಕೆಯ್ಯಂ ಮುಱುಕಿಸುತಂ ಟೊಂಕಮನುಱುಗಿಸಿ ನಿಂದೇಡಿಸುತಂ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೨-೨೮): ಕುಱುಗಣ್ಣು ಕೂನಬೆನ್ ಕಾಲ್ ಮಱೆಯಿಸುವುದು ಟೊಂಕ ಮುಱಿದ ಕತ್ತೆಯ ಕಾಲಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೩೯); ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಕಠಾರಿ

ಯೊಂದಿರೆ ಬಿಂಕದಲಿ ಮಾರ್ಮಲೆತು ನಡೆವಂ (ಬಸಪು. ೨೦-೧೫); ಉಱುಗು ಟೊಂಕದ ಕುಂಟಗಾಲಿನ ಬೆಱೆತ ಬಿಂಕದ ಮೈಯ ಬಿಗುಹಿನ . . . ಹಸ್ತದ ನಿಱಿಗೆಯಲಿ ನೆಱೆ ಸುಳಿದನಾ ಪ್ರಭುಲಿಂಗ ಲೀಲೆಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೨-೩೪); ಸುಂಕಕ್ಕೆ ಸಟೆಯ ನೆಱೆಯಾಡಿ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಟೊಂಕ ಮುಱಿದಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೪೮); ಟೊಂಕ ಮುರಿದರೂ ಬಿಂಕ ಮುರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ದೇ.II ತುಳು. ಟೊಂಕ]

ಟೊಂಕಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಣಿಯಾಗು; ಸಿದ್ಧವಾಗು: ಅವರು ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಟೊಂಕಕಟ್ಟಿದ್ದರು (ಮಹಾಯೋ. ೨೨೦); ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಟೊಂಕಕಟ್ಟಿ-ನಿಂತಿರುವ ನಮಗಾದರೂ ಸಂಬಳ ಕೊಡಬಾರದೇ ಸರ್ಕಾರದವರು (ರಾಯಕ. ೮). [ಟೊಂಕ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಟೊಂಕಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೊಂಟದ ಮೇಲೆ ಕೈಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತು ಏಳು; ಬೈಸಿಗೆಹಾಕು: ಒಂಟಿಕಾಲಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಟೊಂಕಹಾಕುವುದು . . . ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಂದೊಂದು ಭಯಂಕರ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನನುಭವಿಸಿದವರು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಓದಿಗೆ ಕಳ್ಳಮನಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕುರುಕಾ. ೬೮). ೨. (ಕರಾ) ಒಂಟಿಕಾಲಲ್ಲಿ ನಡೆ.

[ಟೊಂಕ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)./ತುಳು. ಟೊಂಕಪಾಡ್]

ಟೊಂಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಟ್ಟು; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕುಟ್ಟು; ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೆಟ್ಟು ಹಾಕು: (ಕ). ೨. ಕುಂಟುನೆಗೆ; ಕುಪ್ಪಳಿಸು: (ಕ). 'ಟೊಕ್ಕ' ಪರಾ.

[ಟೊಂಕಾ$_0$ (P ← ಮರಾ. ಠೋಕಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಟೊಂಗಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಟೊಂಗಿನ ಕಾಯಕ ಮಾಡು; ನೀರು ತಂದುಕೊಡುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡು (?): ಲಿಂಗವಂತರ ನಿಲಯಕೈದಿ ಟೊಂಗಿಕ್ಕಿ ಚರಲಿಂಗದಂ ಘ್ರಿಯನೇಜಿಸುವನ್ನೆಗಂ (ಮದೇಪು. ೨೯-೪೩); ಅತ್ಯುತ್ತಮಶರಣೆ ಟೊಂಗುಗಾಯಕದುಮಾದೇವಿ ಮತ್ತಭವಿಯಾಲಯದೆಣಳಱಿಯದುಱೆ ಟೊಂಗಿಕ್ಕಿ ಹರಣಮಂ ಬಿಟ್ಟಾಗಳು (ಪಾಸೋಪು. ೦೦-೪೮). [ಟೊಂಗು$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಟೊಂಗು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಒಂದೆರಳ್ಮೂಱಾಱು ಸೂಳು ನೆತ್ತಿಯನು ನೀರ್ವಿಂದಿಗೆಯೊಳು ಟೊಂಗು ಟೊಂಗೆನಲ್ಪೆಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಬಿಂದಿಗೆಯ ನಿತ್ತುದಕಮಂ ತರಿಸಿ (ಮದೇಪು. ೨೫-೩೦).

ಟೊಂಗು$_2$ (ನಾ). ನೀರು ತಂದುಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಕ (?). 'ಟೊಂಗಿಕ್ಕು' ಪರಾ. [?]

ಟೊಂಗುಗಾಯಕ (ನಾ). = ಟೊಂಗು$_2$: ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಶರಣೆ ಟೊಂಗುಗಾಯಕದುಮಾದೇವಿ (ಪಾಸೋಪು. ೦೦-೪೮). [ಟೊಂಗು$_2$ + ಕಾಯಕ]

ಟೊಂಗೆ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ; ರೆಂಬೆ; ಗೆಲ್ಲು: ಟೊಂಗೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವಾಗ ತಪ್ಪಿ ನನ್ನ ಕಾಲಿಗೆ ಕುಡುಗೋಲು ತಾಕಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೦೮); ಟೊಂಗೆಯನ್ನೇರಿ ಜೋಕಾಲಿ ಜೀಕುವಳು (ಬೆನ್ನುಹಿಂ. ೨೯).

ಟೊಂಬರ (ನಾ). ಹಸನು ಮಾಡದ ಧಾನ್ಯ; ಶುದ್ಧಪಡಿಸದ ಧಾನ್ಯ: ಕುಂಭಿನೀಶಂ ಕಂಡು ತುರಗಂಗಳಿಗೆ ಕುದಿಪ ಟೊಂಬರದ ಮಡ್ಡಿಯಂ ನೀಡೆಂದು ಬೆಸಸೆ ಚರರುಂ ಬಿಸಿಯ ಮಡ್ಡಿಯಂ ಸಟ್ಟುಕದಿ ನೀಡೆ (ರಾಘವ. ೧೨-೨೪). [← ಮರಾ. ಠೋಂಬರಾ, ಠೋಮರಾ]

ಟೊಕಳಿ (ನಾ). ೧. ಗೊಳಲೆ; ಪೊಳ್ಳಾದ ಹೊರ ಮೈ: ತಿಳಲೆಲ್ಲ ಹೊರಟು ಹೋಗಿ ಬರಿಯ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಟೊಕಳಿ ಉಳಿದ ಹಾಗಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಮಾಧವ. II, ೩೨೦). ೨. (ಆಲಂ) ಕೈಲಾಗದವನು: ಮೃಡನು ಕೈಕೊಂಡ ಪ್ರಸಾದವ ಕಡುವಿಷವನಿಂತುಂಡ ಠಾವುಳ್ಳಡೆ ಬಿಡದೆ ನಾವೀಸಿಕೊಂಬೆವಿ ವೇಕೆ ಟೊಕಳಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೮-೪೫). [?]

ಟೊಕ್ಕ (ನಾ). ಕುಂಟುವಿಕೆ; ಕುಂಟು: ಬಲಹಿಮ್ಮಡಿಯನ್ನು ಊರಲಾರದೆ ಕಾಡು ಕುಂಟಿ ಟೊಕ್ಕ ಹಾಕುತ್ತಲೆ ಹೊಸಲು ದಾಟಿದನು (ಮಲೆಮ. ೬೩೦). 'ಟೊಂಕಾಯಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಟೊಣಪ, ಠೊಣಪ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥೂಲಕಾಯನಾದ ಮನುಷ್ಯ; ದಪ್ಪವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು: ಈ ದೇಹ ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳಿದ್ದರೆ, ನಾನೀಗ ಟೊಣಪನಾಗುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೦೦೬). ೨. ಉಂಡಾಡಿ; ಧಾಂಡಿಗ; ಧಡಿಯ: ಈ ಟೊಣಪರ ತಂಡದ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿ ಪೂರೈಸಿ ನೆರೆಹೊರೆಯವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತ್ರಸ್ತರಾಗಿದ್ದರು (ಮೋಜೀವ. ೫). ೩. ದಡ್ಡ; ಮೂರ್ಖ; ಮಂದಮತಿ: ನನಗೆ ಮಾತ್ರ ಏನೇನು ಕಲಿಸದೆ, ನನ್ನನ್ನು ಶುದ್ಧ ಟೊಣಪನ್ನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೦೪). ೪. (ಗು). ದಪ್ಪವಾದ; ಪುಷ್ಟವಾದ; ಕೊಬ್ಬಿದ: ಬಿದಿರುಗೂಟಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಿಯ ನುಲಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟು ಗೊಂಡು ಟೊಣಪ ಗಾತ್ರದ ಕರಿಯ ನಾಯಿಯೊಂದು . . . ನಿದ್ರಿಸುವಂತಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೬೭೫). ಠೊಣಪ: ೧. ಅವನು ಒಬ್ಬ ಠೊಣಪ (ರೂಢಿ).

[<ಟೊಣ್ಣ + ಅಪ (<ಅಪ್ಪ$_1$)]

ಟೊಣಪೆ (ನಾ). ೧. ಮರದ ದಪ್ಪವಾದ ತುಂಡು; ದಪ್ಪ ದೊಣ್ಣೆ: "ಟೊಣಪೆ–ದೊಡ್ಡ ಬಡಗಿ; ಟೊಣ್ಣೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೨). ೨. ದೊಣ್ಣೆಯ ಏಟು,–ಪೆಟ್ಟು: ಹಸಿವಿಲ್ಲದ ನೆಂಟರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಮೂಱು ಟೊಣಪೆಗಳ ಎರಡು ಸೋಕವು ಒಂದು ತಾಕಲೆ ಇಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೩-೨೭-೦೦). ೩. (?): ಟೊಣಪೇ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಣಗೋದೇ ಅರ್ಥ (ಗಾದೆ). [<ಟೊಣಪ]

ಟೊಣೆ, ಡೊಣೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೇದಿಸು; ಇರಿ; ಚುಚ್ಚು; ತಿವಿ: ಅಸಿಯನಣೆದಂಬುಗಳ ಟೊಣೆದುಲಿದು . . . ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟುಲಿವ ಲುಬ್ಧಕರ ಎಡೆಗೆವುರವಣಿಸಿ ಹರಿದು (ಹಡಕಾ. ೬-೦೪); ತೊಂಡಕುವಬ್ಬರಿಸಿ ಪತ್ತುವ ಸುತ್ತುವ ಘೂರ್ಮಿಸುತ್ತೆ ಸಂಚಲಿಪ ಧರಿತ್ರಿಯಂ ಟೊಣೆವ ಸೂಕರ ನಾಟಮದೇನಳುಂಬವೋ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೨); ಚಂಚುವಿಂ ಭೀಕರಮಾಗೆ ತಾಂ ಟೊಣೆಯುತಿರ್ಪುದನು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೦೫-೨೫); ಹಳೆಯ ದೈವವದುವೆ ಬಂದು ಮಾದ್ರಿಯೆದೆಯ ಟೊಣೆಯಿತು (ನಲ್ಕೆ. ೬೨-೦೯). ೨. ತೊರೆ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ನಿರಾಕರಿಸು: ಸೊಣಗನಂದಣವೇಱಿ ಕುಣಿದು ಪೋಪುದು ಮಲಕೆ ಸೊಣಗನ ಗುಣವು ಎನ್ನಲ್ಲಿ ಗುರುರಾಯ ಟೊಣೆದು ಬಿಡಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೮). ೩. ಸೋಲಿಸು; ಗರ್ವಭಂಗಮಾಡು: ತೃಣಪುರುಷ ನಿಂದಶೇಷಾಗಮವನೋದಿಸುತೆ ಗೊಣಗುತಿರ್ಪಳಿಯ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಚಂಡಾಲರಂ ಟೊಣೆದು ವಿಭ್ರಾಜಮಾನೋದತ್ತ ಶೈವತೇಜವ ಮೂಜಗದೊಳೋಜೆಯಿಂ ಅಣಿಯರಂ ಪ್ರಕಟಮೆನಿಸಿದ ಪೊಂಗಿನಿಂ (ಕೂಟ್ಯೂಬ. ೯-೩೯). ೪. ವಂಚಿಸು; ಮೋಸಗೊಳಿಸು; ಕಣ್ತಪ್ಪಿಸು: "ಟೊಣೆ–ಶಠಾರ್ಥೇ" (ಶಮಧಾ); ನೆರೆಹೊರೆಯಱಿಯದಂತೆ ಪತಿಯಂ ಮಱಸಿ ಮನೆಯವರೆಲ್ಲರಂ ಟೊಣೆದು ಮದನಕೇಳಿಗೆ ಸಂದು (ಚೈಮಿಭಾ. ೫-೫೯); ಅಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರವಂ ನೆನೆದರದು ಗೋಚರಿಸದೇ ಟೊಣೆದುದು (ತುರಂಗ. ೯೦-೫೭); ೫. ಕದಿ; ಅಪಹರಿಸು: ಹಣವಿಗೊಂದೀಸ ವಿಪ್ಪಣಕೊಂದು ಬೇಳೆಯನು ತ್ರಿಣಯನ ಮಕುಟವಾದರೂ ಅಕಸಾಲೆ ಟೊಣೆಯದೆ ಬಿಡನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೧೦); ಅಕ್ಕನ ಚಿನ್ನವಾದರೂ ಅಕ್ಕಸಾಲೆ ಟೊಣೆಯದೆ ಬಿಡ (ಗಾದೆ). ಡೊಣೆ$_1$: ೩. ಅದಱ ಮೂಲ ಲಿಪಿಭಾಷೆ ತಿಳಿಯದೆ ಬಳಲಿ ಬಲ್ಲವರ್ಗಳೆಲ್ಲರಂ ಕರೆಸಿ ತೋಱೆ ಗಣಕರಂ ಹಳಿದು ಲಿಖಿತರ ಮಿಱಿ ಮುಹೂರ್ತಕರ ಡೊಣೆದು . . . ಎಲ್ಲರು ಅಲ್ಲೆನಿಸಿ ಓಡಾಡಿತೇಂ ಪೊಗಳ್ವೆನು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೭-೬). ೪. ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರ ಡೊಣೆದು ಗಮಿಸಿಯೆ ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪಾದಿಯಿಂದ ತರುಣಿಯರ ರಮಿಸುತ್ತ ಕಾಲವ ಹರಣಮಾಡಿಯೆ ದುರಿತ ಗಳಿಸಿದೆ (ಕಣಾಗೀ. ೨೦೪). [?]

ಟೊಣೆಯ, ಠೊಣೆಯ (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪವಾದ ಮನುಷ್ಯ; ಧಾಂಡಿಗ; ಟೊಣಪ: ಕುಳ್ಳನೆಯ ಮುದಿ ಟೊಣೆಯನೊಬ್ಬ ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೦೦); ನಿನ್ನನ್ನು ಆ ಕರಿಯ

ಟೊಣೆಯನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಬೇಕಂತೆ (ರಾವಿಜ. ೦೦೧).

ಟೊಣೆಯ : (ಗ್ರಂ). ವಿ. ದಪ್ಪವೆದೆಹದ : ದಡೂತಿ ಶರೀರವುಳ್ಳ : ಇವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜುಮೈಯ ಕೊಣೆಯ ಒಳ್ಳಲಿಗಿತ್ತಿಯೊಬ್ಬಳು ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಪುಕರು. ೦೮೨). [<ಟೊಣ್ಣ + – ಅ್]

ಟೊಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ. 'ಟೊಣಪ' ಪರಾ. ೨. ದಪ್ಪ ವಾದುದು : ಗಡವ (?) : ಕೋಣ ನೀಗಿ ಹೋಗಿ ಕ್ಷೋಣಿಕಲಯ ಕೊಂದು ' ದೊಡ್ಡ ಟೊಣ್ಣನ[ಪಾ ಣಾ ಂ. ದ]ಮನೆಯೊಳಗೆಸೆತಾಣವಯ್ಯ (ಸುರಂ. ೩-೦೩೮-೨).

ಟೊಣ್ಣೆ (ನಾ). ದಡೂತಿ ಹೆಂಗಸು : ಟೊಣ್ಣೆಯಾದರೆ ಮಣ್ಣುಕೆಲಸ ಮಾಡ್ತಾಳು (ಗಾದೆ). [ಟೊಣ್ಣ + – ಎ್]

ಟೊಪರ 'ಟೊಪ್ಪರ' ನೋ.

ಟೊಪಲೆ 'ಟೋವರ' ನೋ.

ಟೊಪ್ಪರ, ಟೊವರ, ಕೊಪ್ಪರ, ಕೋವರ (ನಾ). ಟೋಪಿ ; ಟೊಪ್ಪಿಗೆ: ಸವತೆಯಂಬ ಕಂಥೆಯ ತೊಟ್ಟು ಸಬುದ್ಧಿಯಂಬ ಟೊಪ್ಪರವನಿಕ್ಕಿ ವಿಷಯವೆಂಬ ಹಾವುಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿ (ಅಪಚಂ. ೨೪೬-೧೦೨೨) : ಸ್ಮೂಲ ಕಂಥೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಟೊಪ್ಪರ ಸತ್ಯ ದಂಡ (ಪುಷಚಂ. ೦೫-೦೯) : ಕಳ್ಳೊಯ್ದ ಸಂಜೆ ಗೆಂಪಿನ ತೆಳ್ಪವರ್ದಿರ ಪೊಜೆಯಂತಿಪ್ಪಿ ಪೊಲಿಸದ ತೆಜದಿಂದಮ್ಮಿನ ಪೊಸ ಟೊಪ್ಪ[ಪಾಣಾ. ವಿವ್ಯ.]ರವಿನಕೆಳ್ಗಂಗಾ ಜೋಗಿಗೆನೆದುದಸದಳಮಾಗರ್ (ಲೀಜಾಪ. ೪-೦೦) ; ಸಿರ ಹೊಯ್ದು ಟೊಪ್ಪರವ ಕೊಡುವಂತೆ ಕರವರಿದು ಕಂಕಣಗೊಡುವ ತೆಜದಂತೆ (ಹರಿಂ. ೦೩-೬೦). **ಟೊಪ್ಪರ** : ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಟೊಪರದಧಾರಣ ವಿಧಿಯ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಗಳಂ ಸಮರ್ಮಾಡಿ ಮಹಾದಾನ (ಲಿಂಗಾಪು. ೦೦-೩೪). **ಕೊಪ್ಪರ[1]** : ಗಗನಸ್ಥಾನವೇ ಕಂಥೆ ಆಕಾಶವೇ ಕೊಪ್ಪರ[ಪಾಣಾ. ಕೋಪರ] ಅಹಾಂಥ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೇ ಕರ್ಣಕುಂಡಲ (ಅಪಚಂ. ೦೩-೩೪). **ಟೋವರ** : ಮೇಲಿನ ' ಅವಚಂ ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಪ್ರಾ. ಟೋವ್ಪರ. / ಹಿಂ. ಟೋಪರಿ ತಮಿ. ತೊಪ್ಪಾರ್ ; ತೆಲು. ದೂವಾರ]

ಟೊಪ್ಪಿ 'ಟೋಪಿ' ನೋ.

ಟೊಪ್ಪಿಗೆ 'ಟೋಪಿ' ನೋ.

ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಬೇಟೆಯಂ ಸವಂಯದಲ್ಲಿ ಟಗರು, ಸಾಳಂವ ಮುಂತಾದುವೆಗಳ ಮೇಲಾಯುಗಳನ್ನು ತೆಗೆ,–ಆವರೆಣವನ್ನು ಕಳಚು : ಅಳಲಿದುರಗಸ ನೆರವಿ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳೆದ ಸಾಲ್ವನ್ನ ಹಿಂಡು (ಕುಪ್ರಾಂಧ್ರ. ೭-೦೬). [ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (<ಟೋಪಿ) + ಕಳ್ಚೆ]

ಟೊಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ : ಪತಂಗ, ವಿಡಿತೆ, ಟೊಪ್ಪೆ (ಕಜ್ಮಷ. ೨೪೦). [?]

ಟೊಮಾಟೊ, ಟೊಮೆಟೊ, ಟೊಮೇಟೊ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಚಪ್ಪರಬದನೆ ; ತಕ್ಕಾಳಿ : ಗೂದಿ ಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮಾಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಕ್ಯುಕಿಗಿ. ೫೦-೦೩೦); ಕಿತ್ತಲೆಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಟೊಮಾಟೋ ರಸ, ಸೊಪ್ಪು ತರಕಾರಿಗಳ ರಸವನ್ನು ದಿನಂಪ್ರತಿ ಎಳೆಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಒಂದು ಚಮಚ ಕೊಡುವುದರಿಂದ, ಅವಕ್ಕೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಭಾವವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಹುದು (ಗ್ಯಹಪ. ೨೩). **ಟೊಮೆಟೊ** : ಟೊಮಟೊ . . . ಲಿಂಬೆ ಮತ್ತು ಮೊಳಕೆ ಬರಿಸಿದ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಸಿ' ಜೀವಾತು ಇದೆ (ಆಹಾಸಾ. ೭೪). **ಟೊಮೇಟೋ**: ಟೊಮೇಟೊ . . . ಈ ಹಣ್ಣನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕರಡ. ೪೦).

[<ಇಂ. Tomato]

ಟೊಮೆಟೊ 'ಟೊಮಾಟೊ' ನೋ.

ಟೊಮೆಟೊ 'ಟೊಮಾಟೊ' ನೋ.

ಟೊಮ್ಮೆ `ತೊಂಬೆ' ನೋ.

ಟೊಳಕೆ (ನಾ). ಎಲೆಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದ ದೊನ್ನೆ ಅಥವಾ ಬುಟ್ಟಿ ; ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಎತ್ತಿದ ಹೂಗಳನ್ನು ಒಂದು ಟೊಳಕೆಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ (ಮುಂಬಂಧು. ೩-೩೦೦). [<–ಮರಾ. ಟೋಳಕಾ]

ಟೊಳ್ಳು, ಟೊಳ್ಳಿ, ದೊಳ್ಳು, ದೊಳ್ಳಿ, ತೊಳ್ಳಿ, ದೊಳ್ಳು, ದೊಳ್ಳೆ(ನಾ). ೧. ಒಳಗೆ ತಿರುಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಪೊಳ್ಳು : ಹುಲ್ಲು ಸುಟ್ಟರೆ ಸುಡಲಿ! ಲೇಸಾಯ್ತು, ಟೊಳ್ಳಗಿಯಂತುಳಿಯ ಗಟ್ಟಿ [ಪಾಂಡವ. ೪೯-೬] ; "ಬಂದ ಶಾಮು, ಬಾಳೆ ಟೊಳ್ಳು ತುಂಬಿತೆ ನುವನು (ರಾಮಾಪ. ೮೯) ; ಸಾಬೂನಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಂತಹ ಪಟ್ಟೀಲೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅದರ ಒಳಗೆಲ್ಲಾ ಟೊಳ್ಳು (ಶಾಮಿಗೇ. ೦೩) ; ಪೋಕನ ಮಾತು ಕಾಕು, ಸುಳ್ಳನ ಮಾತು ಟೊಳ್ಳು (ಗಾದೆ). ೨. ಪೊಟರೆ ; ತೂತು : ಆ ಮರದ ಟೊಳ್ಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರ್ಪ ವಾಸವಾಗಿದೆ (ಕೂಲಿ). ೩. ಗುಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದ ಕಣ್ಣಿನ ಕಂಳಿ. 'ಟೊಳ್ಳು ಗಣ್ಣು' ಪರಾ. (ಗು). ೪. ಒಳಗೆ ಬರಿದಾದ ; ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ; ಪೊಳ್ಳಾದ : ಟೊಳ್ಳು ಮಾತು ಸುಳ್ಳಿಗಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದೆ). ಆ ಟೊಳ್ಳು ಬದಿನಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ಹೊಕ್ಕು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ಕೂಲಿ). **ಟೊಳ್ಳೆ** : ೧. ಒಳಗೆಗಂಂ ಗರಡದ ಕಂಗಿಗೊಳ್ಳಗಂಂ ಕೈವೆಸೆಯೊಡ ಬಳ್ಳಿಗಳಂ ಚಿಃ ಟೊಳ್ಳೆಗಳುಂ ದೈವಾಪ್ಯಕೆ ಕಳ್ಳರ್ ಗುರುರೂಪ ವಿಶ್ವತಾಥಂಗಳೆಯೇ (ಕಬಿಚ. ೫, ೩೮). ೨. ಏಸಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಹಿತಳಪಲ್ಲಿ. ಅದರ ಮಂತಿಗಿಗೆ ತಾಗಿ. ಎಡ ಬಲ ಮಗ್ಗುಲುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಟೊಳ್ಳೆಗಳವೆ. ಈ ಟೊಳ್ಳೆಗಳ ಕಂಬನ್ನು ಅದು ಆಗಾಗ ತೆರೆದು ಮುಚ್ಚುವುದು (ಜಾಲಜ್ಞ. II, ೬೭). ೩. ಅಲಿ ನೊಂದುದೊಡೊ ಕಣ್ಣ ಬೆನೆಯೊಳೊ . . . ಅಳಿಗಳ್ಕೊಂ ತಿಮಿರಮೊ ಟೊಳ್ಳೆ ಪೋದವುದೋ (ರಸಿಪ. ೦೦-೬೬). ೪. 'ಟೊಳ್ಳೆಗವಡೆ' ಪರಾ. **ದೊಳ್ಳು[1]** : ೫. ಉಬ್ಬಿರು ವ ಹೊಟ್ಟೆ ; ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ ಹೊಟ್ಟೆ : ತೀವಿದ ಬೆಸಗಂಡಂ ದೊಳ್ಳಂ ದೀ ವ ವ್ಯ ತನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ಟು ಯಶವುಂ ದೆರಸಿ (ಹಂಪಚಾ. ೬-೮೪) ; ಮರುಳ ವನ್ನಣೆಯಂತೆ ಬಾಹಿನ ದೊಳ್ಳಿನಂತೆ ಸೂಳೆಯ ಕರೆತದಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ವೇಸುವಪಥಮುಮ ಕೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೭-೧೨೪) ; ದೊಳ್ಳು ಗಿರಿಯ ನೆತ್ತಿದೆನೆಂಬ ಗರ್ವದ ದೊಳ್ಳಿನಂದಿನ ದಿನದೊಳಗೆ ಹೊಳ್ಳುಮಾಡದೆ ಬಡಸುಂ (ಅಂಚಕ. ೬-೦೯೩) : ವೈಶ್ಯಸೊರ್ವ ಸ್ವರ್ಣಾಪ್ಯವಹಾರಿ ವರದತ್ತ ನೆಂಬುಗಿ ದೊಳ್ಳು ಬೆಳೆದಿರೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೬೮ ಪ) ; ದೊಳ್ಳುಗಳ ಹೇರೆಂಡಲ ವಂಚಕರು (ಜಾಪು. ೫೦-೩೪) ; ಬಿಲ್ಲು ಬಿಡದವನಿಯಲಿ ಬದ್ದನ ದೊಳ್ಳು ಮೇಲಾಗಿತ್ತು (ಶಾಪ್ರಭ. ೦೪-೨೦) ; ಕುಕ್ಷಿಯಕ್ಕುಳಿನ ಬೆಂಗಡವ್ವಾದು ಸಹಜವೋಕ್ಷಿನೆ ವುಟ್ಟ ದೊಳ್ಳಹುದು (ಧರಪ. ೬-೦೬). P ಇದನ್ನೇ 'ಒಡಲ್' ನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಡಂವನ ಸಾದೃತೆಯೂ ಇದೆ. **ದೊಳ್ಳೆ** : ೪. ಹದಿನೆಂಟು ದೊಳ್ಳೆ ಪರಿವಾರವಾರ್ಧಗಿನಿ ಕೂಡಿದುದಲ್ಲಿ (ವೀಕ್ಷಪು.೬-೨೩-೬೫).

ತೊಲಿ : ೨. ವೇಧಿತ, ಛಿದ್ರಿತ. ವಿದ್ಧ :–ಸಿ ತೊರೆಟಿದಲ್ಲಟ್ಟಟ್ಟದ್ದು, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೭೦೦). **ದೊಳ್ಳು** : ೫. ಮಂತ್ರಿ ಕಾಡೊಗೆ . . . ದೊರೆತವಿ ಕತ್ತೆಕಿವಿ ಅಂದ್ಯಿಟ್ಟು. ವಂಂಟ್ಟೀ ದೊಳ್ಳು ಕರಗಿತು (ಹುಬ್ಬಿತ. ೦೬೦). 'ದೊಳ್ಳಿನೊಕೆ' ಪರಾ. **ದೊಳ್ಳೆ** : ೩. 'ದೊಳ್ಳಗಣ್ಣ' ಪರಾ.

ದೊಳ್ಳಗಣ್ಣ, ದೊಳ್ಳಗಣ್ಣು = ೧. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದಾಗು ; ಗುಳಿ ಬೀಳು ; ಪೋಟುಬೀಳು : ಒಂದಾಮು ಮೇಗಣ್ಗೆ ಲೆಯಲುರಿವ ವಿಚಾರ್ಕ್ಕಿಯಂ ಕಟ್ಟ ಬೇವ್ಕಿರ್ಪ ಬಾಯ್ ಬಿಚ್ಚಿಗಿಡೆ ಬರ್ದತ್ತುದು ನಯನದೊಳಾಂ ನಂದಿಸಲ್ಕೆಯ್ಯನೆತ್ತಲ್ಪಿರಿದುಂ ನಿದ್ರಾಭಭಂಗಂ ದೊರೆತುಮವರ್ಗೆಂದಂರ್ದರ್ ದೊಳ್ಳಾಯ್ತು ನೇತ್ರಂ (ಧರ್ಮಾಪ. ೯-೦೬) ; ಆ ಉರಿವ ಬತ್ತಿ ನನ್ನ ಕಣ್ಣಾ ಮೇಲೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗುರಿಟ್ಟು ಹಾಕಿದಂತೆ ಬಿದ್ದಿತು . . . ಅದರಿಂದ ಕಣ್ಣು

ದೂಳ್ಳಾಯಿತು (ಪಗಗ. ೨). ೨. ಉಬ್ಬು; ದೊಡ್ಡದಾಗು : ಹೊಟ್ಟೆ ಡೊಳ್ಳಾಗಿತ್ತು (ದಾಪಡ. ೦೮೦). **ಡೊಳ್ಳು ಬೀಳು** = ಜೋಲುಬೀಳು : ಸಡಿಲವಾಗಿ ನೇತಾಡು ; ಅಳ್ಳಕವಾಗು : ಡೊಳ್ಳು ಬಿದ್ದ ತಂತಿಯಿಂದ ಜೊಳ್ಳನಾದವೆದ್ದತೋ (ಜಾಪರೀ. ೭-೦೨). **ಡೊಳ್ಳು ಹೊಡೆ** = ಡೊಳ್ಳಿಳ್ಳು ಬೀಳ್ಸು? ದಾರ ಡೊಳ್ಳು ಹೊಡೆವುದನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಬೇಕು? (ಗಾಅಪ. ೩). **ಡೊಳ್ಳೇರು** = ಹೊಟ್ಟೆ ದೊಡ್ಡದಾಗು ; ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು : ಕಂಣಿ ಕಂಣದು ತೇಲಿ ಸಾಗಿತು, ಪಟು ಸಂತಸಕೆ ಡೊಳ್ಳೇರಿತನೆ ವಾಯುಹತಿಗುರ್ದಿ (ಶ್ರೀರಾಮಪ. ೯೮-೩೩೭).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ತೊಳ್ಳಲ್, ತೊಳ್ಳು ; ಮಲ. ತುಳ. ತೊಳ್ಳ್ ; ತುಳು. ಟೊಳ್ಳು, ಡೊಳ್ಳು, ದೊಳ್ಳು; ತೆಲು. ತೊಲಿ, ತೊಲಿಕೆ, ದೊಲ್ಲಿ]

ಟೊಳ್ಳುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಗಂಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದೆ ಗುಳಿಬಿದ್ದ ಕಣ್ಣು : ಟೊಳ್ಳು ಗಣ್ಣವರೆಲ್ಲ ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಾದವರು ಹಲ್ಲುಮುರುಳಿ ಹೀನರಿಗಳು . . . ಎಲ್ಲರ ಕರೆಸಿದ (ಮಹಾಸಾ. ೦-೭೫). [ಟೊಳ್ಳು + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಟೊಳ್ಳುಹಂಟೀಹಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ತೆಂಗಿನ ನಾರು ಹುಲ್ಲು, ಟೊಳ್ಳುಹಂಟೀಹುಲ್ಲು (ಪ್ರಾಶಾ. ೪೬-೯೨೨).

[ಟೊಳ್ಳು + ಹಂಟೆ + ಹುಲ್ಲು (< ವುಲ್)]

ಟೊಳ್ಳೆ 'ಟೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಟೊಳ್ಳೆಗವಡೆ (ನಾ). ಒಡೆದ ಕವಡೆ ; ತೂತು ಕವಡೆ : ಜಾಣಜಾಣೆಯ ರಾಟವಂಬುದು ಚದುರಂಗದಾಟದಂತಹುದು ಬದಗರ ಲೀಲೆಯಹುದು ಟೊಳ್ಳೆಗವಡೆಯುಗೆದರ್ವ ಸೋಗಲೆಯಾಟದಂತೆ (ಭಕಚ. ೦೦-೦೯).

[ಟೊಳ್ಳೆ (< ಟೊಳ್ಳು) + ಕವಡೆ]

ಟೋಕರ 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ಟೋಕರು 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ಟೋಕೆ (ನಾ). ಬುಟ್ಟಿ ; ಮಂಕರಿ : ಹೂಳೇ ಬಳಿಯಿದ್ದ ಹರಗೋಲು ಗಳೆದ್ದಾ . . . ಕೋವಿಳಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಯಿದ್ದನಾಗಿ ವಂಧ ಭಾರಿ ಬಿದಿರ ಟೋಕೆ ಮಾತ್ರ ಬಿದ್ದುಯಿದ್ದುದನ್ನು ತರಿಸಿ (ಹೈದ. ೦೦೪).

[←ಹಿಂ. ಟೋಕರೀ]

ಟೋಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. "ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡು" (ಕಶಾಂಪ. ಕೃಚಿ) : ಟೋಕಿಸಿ ಟೌಂಕಿಸಿ ಟಂಕಿಪ ಟಕ್ಕರದೆಳೆ ಪುಟ್ಟದರೊ ಶ್ರೀಹರಿಯೆ (ಕ ಕಶಾಂ. ೭೫-೮೩). ೨. ಶಬ್ದಮಾಡು (?) : ಚತುರಂಗಬಲಂ ಬರೆ ನಾಡೆ ಕೂಡಿಯಾ ಜಾಗಿಗಳೆಂದು ಸಂಧಿಸಿದರದ್ಭುತಭೇರಿಗಳಂತೆ ಟೋಕಿಸಲ್ (ಜಾರಾಕೃ. ೩-೭೦೦). ೩. ಗುಣಿಸು (?) : ತುಸಕದಸಿತಿರಲದಕಂ ಹೋಕೆ ಯೊಂಬ ನಾಲ್ಕರಲಿವಂದರ ಕೂಡಿಯೆ ಟೋಕಿಸಿ ವರ್ಗಿಗೊಂಡುರೆ ಪೂಕದ ರೊಳ್ಳಾಗಲಾಮಣಿಯೊಳ್ಪರಿಸಾ (ಶಾಸ್ಪಕ. ೭೮-೯). [? + ←ಇಸ್ಸು]

ಟೋಕು 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ಟೋಕುತಾಳೆ 'ಠೋಕತಾಳೆ' ನೋ.

ಟೋಕುಮಾರಾಟ 'ಠೋಕಮಾರಾಟ' ನೋ.

ಟೋಪನ್ನು, ಟೋಪಘನ್, ಟೋಪಘನು (ನಾ). ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ ಧಾರಿಗಳಿಂದ ಧರಿಸುವ ಕೃತಕವಾದ ತಲೆಗೂದಲಲ್ಲ-ಕೃತಕ ಕೇಶರಾಶಿ: ಯಕೊದಾ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯು ಇನ್ನೂ ತಲೆಗೆ ಟೋಪನ್ನನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ' (ರಾಮಶ. ೭೦). **ಟೋಪಘನ್**: ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಹರಕುಮುರಕು ಟೋಪಘನ್‌ಗಳು, ಒಂದು ದಾರ್ಪ್ಪಾಕ್ಷಿ ಸರ . . . ಇಂಥವೇ ಕೆಲವು ಸಾ ಮಾನುಗಳಿದ್ದವು (ಪಾಡಿಗ. ೭೦೩). **ಟೋಪಘನು**: ಸೊಗಸಾಗಿ (ಟೋಪಘನಲ್ಲಿ) ಹರಳುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮಗವಂಗಿಸುವ ಮಲ್ಲಿಗೆಯು ಹೂವನ್ನು ಮುಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಾಗ ಗಜವಾಗಿ ಯಾವಳೀ ಸುಂದರಿಯುವತಿಯೇ ನಿಂತಂತಾಗಿತ್ತು (ಅಂಆಡಿ. ೯). [←ಮರಾ. ಟೋಪ್]

ಟೋಪಲಿ, ಟೊಪಲೆ (ನಾ). ಬುಟ್ಟಿ; ಮಂಕರಿ : ತತಾ ಒಂದು ಟೋಪಲಿ ಮತ್ತ ಒಂದು ನೋಟು. ಈಗ ಫಸಾಜ ಒಡಿಕೋತ ತರಿವೇನಿ (ರಕ್ಷ್ಯ. ೦೦೮). **ಟೊಪಲೆ**: ಟವಕಿಗಳು . . . ಟೊಪಲೆಗಳು (ಸ್ಟಾಬುಟ್ಟಿ) (ಮುಂಬಾ. ೦೦೩). [←ಹಿಂ. ಟೋಪರೀ]

ಟೋಪಿ, ಟೊಪ್ಪಿ, ಟೊಪ್ಪಿ, ಟೊಪ್ಪಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣೆದು ಅಥವಾ ಹೊಲಿದು ತಯಾರಿಸಿದ ತಲೆಯ ತೊಡುಗೆ: "ಕುಲಾಯಚ-ಗೂಢುಂ, ಟೋಪಿಯುಂ" (ಕಾಶ್ಯ. ೦೬೬) ; ತಲೆಗೆ ಬಂದಿಸಿದವುಳ ಬಟ್ಟೆಯ ಟೋಪಿಯು ಬ್ರಹ್ಮರೊಂದಿಕು ಕುಳಿತು ಹಂಚಿಯಲಿ (ಕೂಚಕಥ. ೬-೮೯) ; ರು ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಯ ಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಟೋಪಿ (ಕೂಗಂಡು. ೪-೦೬) ; ಕಬ್ಬಿಣದ ಕವಚಗಳನ್ನೂ ಟೋ ಪಿ ಗ ಳ ನ್ನೂ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕೃಪಾಣ. ೨೦೭). ೨. ಸಾಮಂತಕಾಲ ಧರಿಸುವ ಟೊಪ್ಪಿಯು ಕುಚ್ಚಿಯು ಕಲಿಗಿಲ್ಲ ಟೈದ (ಪ್ರಕಾಚ. ೨) ; ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಹೊದಿಕೆ–ಅಗಲವಾದ ಟೊಪ್ಪಿ–ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಕೊಡಲಿ (ಅರ್ಜುಗ. ೦೦) ; ಟೊಪ್ಪಿಯೊಳಗಿಂದ ಎಂಥೆಂಥ ಹಕ್ಕ ಹಾರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಗಾಅಪ. ೩, ಮಕ್ಕಳಗಯ ಮಾತು). **ಟೊಪ್ಪಿಗೆ**: ೧. ಕುಪ್ಪಸದ ಬೀರಣಿಯ ಬನ್ನಡದ ಹೆಸರಿಗಂ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯು ಹೊಱಪೆಪಡಿಪಡಿಪರದ ಲೆಕ್ಕಿಗಂ (ದಾಪ. ೩-೭೦) ; ಕಡುಟಬ್ಬು ; ಮಾಣಿಕಟಬ್ಬೆ ; ಪೊಸ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ಕಪಾದ. ೬೩ ಪ್ರಯೋಗ) ; ಅವರ ಪಾಕೀಕೋಟು, ಎತ್ತರವಾದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ . . . ಚೆಲ್ಲಿಲಿಗಳು ಅವರಲ್ಲಿರುವ ದರ್ಪಬುದ್ಧಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ರಂಗರಾಜ. ಂ). ೨. ಟಗರು, ಸಾಳುವ, ಗಿಡುಗ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಕಾಳಗಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅವುಗಳ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಮತ್ತು ಬಿಡುವ ಸನಯಂದಲ್ಲಿ ತೆಗೆಯುವ ಮೊಗ ವಾಡ,–ಮುಖಾವರಣ : ಬಿಡು ಬಿಡು ಬೇಗದಿನತ ಸಾಳುವನನಂಕವ ಬಿಡಲು ಟೊಪ್ಪಿಗಗಳಂ ಕಳೆದರು (ಚಕಥಾ ೩-೭೯) ; ಕಳೆದು ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಮೈದಡವಿ ಮಲ್ಲಿನೆ ಕೈದಳದಿಂದ ಬಿಡಲು (ಕಂಭಾಸಂ. ೦೩-೨೯). ೩. ಸೀಸಕ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ : ಕರದಂಬುವಿಲ್ಲು ಕಟುಯ ಕಠಾರಿದ ಚಿಲ್ಲು ಸಿರದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ಜಪಕ. ೦೬-೩). **ತೊಪ್ಪಿಗೆ**: ೧. ಪಸುರ ಕುಪ್ಪಸಮುಂ ತೊಪ್ಪಿಗೆಯುಂ ಕೈಗಬರಿಯುಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ನಗರಿಯ ಸಭೆಗೆ ಪರಿತರಿಯ ಚರ (ಮಹಾಸೀ. ೦೦-೧೩೩) ; ತೊಪ್ಪಿಗೆಗಿದ್ದ ಬೆಲೆ ಕಲಿಗಿಲ್ಲದಾಗ, ಬಾಲವ ನಾಯಿಯನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತದೆ (ತಿಮಪ. ೭). **ತೋಪಿ**: ೧. ಪಾವ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ತೋಪಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ (ಗಾದೆ).

ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಸು= ೧. ಟೋಪಿಯನ್ನು ತಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಅವಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡು ; ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು : ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಸಿಸು ಎಂಬುದು ಅವಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ (ಗೂಅಚಾತ್ರ. ೩೩). **ಟೋಪಿ ಬೀಳು, ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಬೀಳು** = ೧. (ಆಲಂ) ಮೋಸಹೋಗು ; ವಂಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ನೀನು ಟೋಪಿಬೀಳುತ್ತೀಯೆ. ಜೋಕೆ (ದಾತ್ರಿ) ; ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಬೀಳು ಅಂದರೆ ಮೋಸಹೋಗುವಂತೆ ಎಂದು (ಗೂಅಚಾತ್ರ. ೩೩) ; ಅದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಮತ್ತೆ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಬೀಳುತ್ತೀನೆ (ಗಾಅಪ. ೦೪೭). ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸವಾಗು ; ವಂಚನೆಯಾಗು : ಅಂತೂ ಅವನಿಗೆ ಟೋಪಿಬಿತ್ತು (ದಾತ್ರಿ). **ಟೋಪಿ ಹಾಕು ಟೊಪ್ಪಿಗೆಹಾಕು**= ೧. (ಆಲಂ) ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಸರಿ ಹಾಗಾದ ಮೇಲೆ ಒಳ್ಳೆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಟೋಪಿ ಹಾಕಿದ (ಹಾವಿಸ. ೦೬). 'ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕು' ಎಂದರ ಕಕ್ಕನು ಎಂದರ್ಥ (ಗೂಅಚಾತ್ರ. ೩೩). ಟೋಪಿಯನ್ನು ಧರಿಸು: ತಮ್ಮ ತಲೆಗೇ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕುವವರು ಇತರರನ್ನು ಏಕೆ ಬೆಟ್ಟಾರು ? (ಗಾಅಪ. ೦೨೦). Pಯೊರೋಪಿನ ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. [←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಟೋಪೀ-/ತಮಿ. ಮಲ. ತೊಪ್ಪಿ; ತುಳು. ಟೊಪ್ಪಿ; ತೆಲು. ತೊಪ್ಪಿ, ತೋಪಿ-/ಕ್ಷಾ-. ಟೋಪಿಕ.]

ಟೋಪಿಕಾರ(ನಾ). ಟೋಪಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವವನು; ಯೂರೋಪೀಯ; ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ : ಬೇರೆ ಟೋಪಿಕಾರ ಜಾತಿಗೆ ಯಾರಿಗೂ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ವಪ್ಪಿಗೆ ಇಲ್ಲ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೦). [←ಮರಾ. ಟೋಪಕರ್]

ಟೋಪು$_1$ 'ತೋಪು$_3$' ನೋ.

ಟೋಪು$_2$ (ನಾ). (ಸೀರೆಯ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿರುವ) ಸಂಪೂರ್ಣ ರೇಷ್ಮೆಯ ನೇಯ್ಗೆ. 'ಟೋಪುಸೆರಗು' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಟೋಪಪದರ್]

ಟೋಪುಸೆರಗು (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ನೇಯ್ಗೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಸೆರಗು : ಅವಳಿಗೆ ಟೋಪುಸೆರಗಿನ ಶೀರೆ, ರೇಶಿಮೆಯ ಖಣದ ಆಹೇರಿ ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೯೧). [ಟೋಪು$_2$ + ಸೆರಗು$_1$ (<ಸೆಱಂಗು)]

ಟೋಫನ್ 'ಟೋಪನ್ನು' ನೋ.

ಟೋಫನು 'ಟೋಪನ್ನು' ನೋ.

ಟೋಲ್ (ನಾ). ಪಾಠಶಾಲೆ : ಟೋಲ್ – ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅನುಶೀಲನೆ ನಡೆಯುತ್ತ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಇತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೦೭ ಆಡಿಟಿ) : ಯೂರೋಪಿನ ಮಧ್ಯಯುಗದಂತೆಯೇ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಶೇಷ ಅನುಶೀಲನೆ 'ಟೋಲ್'ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುಷ್ಪಾಠಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೦೭). [←ಹಿಂ. ಬಂಗಾಳಿ. ಒರಿಯ. ಟೋಲ್]

ಟೋಲನಾಕೆ (ನಾ). ಉಕ್ಕಡದ ಠಾಣ್ಯ ; ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ : ಲೋಕಲ್ ಫಂಡಿನ ಉತ್ಪನ್ನದಲ್ಲಿ ಇದೂ, ಟೋಲನಾಕೆಯ ಉತ್ಪನ್ನವೂ, ಶಾಲೆಯ ಫೀಯೂ ಬರುತ್ತವೆ (ಕಾರಪ. ೬೭). [<ಟೋಲು + ನಾಕೆ]

ಟೋಲು (ನಾ). ವಾಹನಗಳು ಹಾದುಹೋಗುವಾಗ ಉಕ್ಕಡದಲ್ಲಿ ವಸೂಲ್ಮಾಡುವ ಸುಂಕ,–ತೆರಿಗೆ : "(ಪೇಟೆ, ರಸ್ತೆ, ಮೊ.ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸೇವೆಗಾಗಿ, ಕೊಡುವ) ಸುಂಕ, ಜಕಾತಿ, ಟೋಲು" (Toll. ಇಂಳನಿ.). [←ಇಂ. Toll]

ಟೋಲುಗೇಟು (ನಾ). = ಟೋಲನಾಕೆ: ಆ ಪಟ್ಟಣದ ಟೋಲಗೇಟಿನ ಬಳಿಯಿಂದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೊರಟಿತು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Toll-gate]

ಟೋಳಿ, ಠೋಲಿ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಂದಣಿ ; ಸಮೂಹ : ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ಸುಮಾರಿಗೆ ಚಾಂಡಾಲಸ್ವರೂಪದ ಕಾಮುಕರ ಟೋಳಿಯೊಂದು ಬಂದು ಮಲಗಿದವರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿತು (ಹೇಮಂತ. ೨೮೬) ; ಗಂಡು ಹುಡುಗರ ಟೋಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿಂತಳಾಗಿ ತಿರುಗಾಡಲು ಅವಳು ಎಂದೂ ಹೆದರಲಿಲ್ಲ (ಫಲಸಂ. ೨೬). ೨. ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ತುಕಡಿ : ರೋಷೆಲ್‌ನಗರದಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿದ ಟೋಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಳಿದುಳಿದವರು ಅಷ್ಟೇ ಮಂದಿ (ಯೋಧಪು. ೧೦೩) : ಬಾದಶಹನ ಛಾವಣಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮರಾಟರ ಟೋಳಿಗಳು ನಡುವೆ ಎತ್ತಿಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಹಂಸಾ. ೨೫). ಠೋಲಿ : ೨. ಈ ಠೋಲಿಯು ಠಂಕಸಾಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿದ್ದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಭಾಂಡೇರಿ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನ ಕಡೆಗೆ ಸರಿಯಿತು (ಝಾರಾಣಿ. ೪೦೭).

[<ಪ್ರಾ. ಟೋಲ./ಹಿಂ. ಟೋಲೀ ; ಮರಾ. ಟೋಳೀ]

ಟೋಳಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಕಟ್ಟು; ತಂಡವಾಗು: ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಜನ ಟೋಳಿಕಟ್ಟಿ ಹೋಗುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿತ್ತು (ಕಂಬಹು. ೨೫). [ಟೋಳಿ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಟೌಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಟೋಕಿಸಿ ಟೌಂಕಿಸಿ ಟಂಕಿಪ ಟಕ್ಕರದೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದರೊ ಶ್ರೀಹರಿಯೆ (ಶತಸಾಂ. ೭೫-೮೫). [? + – ಇಸು$_3$]

ಟೌಳಿ$_1$ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಟೌಳಿ$_2$ 'ಟವುಳಿ$_2$' ನೋ.

ಟೌಳಿಕಾಱ 'ಟವಳಿಗಾಱ' ನೋ.

ಟೌಳಿಗ, ಠೌಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ತಾಮಸಾನ್ವಿತನು ಟೌಳಿಗನು ಕೌಟಿಲ್ಯನುದ್ದಾಮ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದೊಳಿಹನು ಪೈಶಾಚಿಕಾಹ್ವಯ ನೆನಿಪ ಗೋರಕ್ಷನು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೦೩೩). ಠೌಳಿಗ : ೨. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ ; ಮಾಯಾವಿ : ಕಾಲನೆಂದೆಂಬ ಠೌಳಿಗನೊಸೆದು ದೇವೇಂದ್ರನೋಲಗದೊಳಾಡುವಲ್ಲಿಟ್ಟ ರನ್ನದ ಚೆಂಡು (ಜಿಬಪು. ೯-೦೮).

[ಟೌಳಿ$_1$ + (<ಟವಳಿ) + – ಇಗ]

ಟೌಳಿತನ (ನಾ). ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ : ಅಲ್ಲಮನ ಟೌಳಿತನಗಳ ತಿಳಿಯದವಳು . . . ಮಾಯೆ ನಿನ್ನನಗಲಿರಬಲ್ಲಳೇಯೆಂದು ಬೋಸರಿಸುತಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೯೪). [ಟೌಳಿ$_1$ (<ಟವಳಿ) + – ತನ]

ಟ್ಯಾಂಕು (ನಾ). ೧. ನೀರು,ಎಣ್ಣೆ, ಪೆಟ್ರೋಲು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತುಂಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೊಟ್ಟಿ : ಟ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ರೋಲು ಹೌದಿನಲಿ ತಣ್ಣೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ ಬಂದೆಬಿಟ್ಟಿತಲ್ಲ ಅಗ್ನಿ ಶಾಮಕವಂತು ಮುಟ್ಟಿತಲ್ಲ (ಆರರೋ. ೨೭). ೨. ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಫಿರಂಗಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ : ಸಿಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಒಳಕೊಂಡು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಡೆಕೋಟೆಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುವ, ಮೋಟಾರುಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಯುವ, ಒಂದು ಉಕ್ಕಿನ ರಥ: ಫಿರಂಗಿರಥ ; ಟ್ಯಾಂಕು (Tank. ಇಂಳನಿ.) : ಅವರ ಇದಿರಿನಲ್ಲಿಯೇ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಟ್ಯಾಂಕನ್ನು ಅವರ ವ್ಯೂಹದೊಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಮೊದಲಿಗ (ಯೋಧಪು. ೨). [←ಇಂ. Tank]

ಟ್ಯಾಕ್ಸಿ (ನಾ). ಬಾಡಿಗೆಯ ಮೋಟಾರುಗಾಡಿ ; ಬಾಡಿಗೆ ಕಾರು : ಜಾದವನಿಗೆ ಬಹಳ ಕೆಲಸಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಂದು ಟ್ಯಾಕ್ಸಿಯ ಅಗತ್ಯವಿತ್ತು (ರತ್ನಗೋ. ೬೭). [←ಇಂ. Taxi]

ಟ್ಯೂಬು (ನಾ). ಕೊಳವೆ ; ನಾಳ ; ನಳಿಕೆ : ನಲ್ಲಿಯಿಂದ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಯಿಸಲು ರಬ್ಬರಿನ ಟ್ಯೂಬು ಬೇಕು (ರೂಢಿ). 'ಟ್ಯೂಬುಲೈಟು' ಪರಾ. [←ಇಂ. Tube]

ಟ್ಯೂಬುಲೈಟು (ನಾ). ಕೊಳವೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ ; ಕೋಲಿನಾಕಾರದ ದೀಪ : ರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತು ಗುಡಿಯ ಮೇಲುಗಡೆ ಟ್ಯೂಬುಲೈಟನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿದ್ದರು (ಗೋಪುರ. ೩). [←ಇಂ. Tubelight]

ಟ್ರಂಕು (ನಾ). "(ಲೋಹ, ಚರ್ಮ, ಬೆತ್ತ, ಮೊ. ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೀಲು ಮುಚ್ಚಳವುಳ್ಳ) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಸಂದೂಕ" (Trunk. ಇಂಳನಿ.): ಜಟಕಾಗಾಡಿಯವನು ಅವನ ಟ್ರಂಕನ್ನೂ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನೂ ಹೊತ್ತು ತಂದು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬಾಡಿಗೆಗಾಗಿ ಕೈಯೊಡ್ಡಿದನು (ಮುಹಾಗ. ೧) : ಅವಳ ಲಕ್ಷ್ಯ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಅತ್ತೆಯ ಟ್ರಂಕಿನ ಕಡೆಗೆ ಹೋಯಿತು (ತೇಮೋಡ. ೨೦). P ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ತಗಡಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಈ ಪದ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. [←ಇಂ. Trunk]

ಟ್ರಕ್ಕು (ನಾ). ಸರಕುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮೋಟಾರು ವಾಹನ : ಭಾರವಾದ ಸಾಮಾನನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ, ಸಾ. ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಆರು ತಗ್ಗುಚಕ್ರದ, ಬೋಳುಬಂಡಿ . . . ಟ್ರಕ್ಕು (Truck. ಇಂಳನಿ.).

[←ಇಂ. Truck]

ಟ್ರಸ್ಟು (ನಾ). ೧. "ನಂಬಿಕೆ" (Trust. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೫). ೨. ಒಬ್ಬನ ವಶಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೈಯೆಡೆ : "ನ್ಯಾಸ, ಟ್ರಸ್ಟು" (Trust. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೫). ೩. ಒಂದು ಆಸ್ತಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಸದಸ್ಯರ ಮಂಡಳಿ ; ವಿಶ್ವಸ್ತಮಂಡಳಿ : ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಒಂದು ಟ್ರಸ್ಟು ರಚನೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[←ಇಂ. Trust]

ಟ್ರಾನ್ಸಿಸ್ಟರು (ನಾ). ಬೇಕಾದ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೂರವಾಣಿ ಸಲಕರಣೆ; ರೇಡಿಯೋ: ಟ್ರಾನ್ಸಿಸ್ಟರನು ತಂದು ತಿರುಗಿಸುತಿರುವರು ಇಂದಿನ ಈ ಯುವಜನರು (ಚಂದ್ರವೀ. ೩೭-೪೬). [←ಇಂ. Transister]

ಟ್ರಾಮು (ನಾ). ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಕಂಬಿದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಓಡಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಗಾಡಿ : ಯಾವ ಟ್ರಾಮನ್ನು ಹತ್ತಬೇಕೆಂಬುದೊಂದು ಕೆಲವು ನಿಮಿಷ ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಆಯಿತು (ಮೂರಾಬ. ೯೩). [←ಇಂ. Tram]

ಟ್ರೇ (ನಾ). (ಲೋಹದಿಂದ ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ತಟ್ಟೆ ; ಪರಾತ ; ಹರಿವಾಣ : ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆಯವ ಚಹದ ಟ್ರೇ ತಂದಿರಿಸಿದ್ದ (ಮೂರಾಬ. ೪೨). [←ಇಂ. Tray]

ಟ್ರೈನು (ನಾ). ಹೊಗೆಬಂಡಿ; ಉಗಿಬಂಡಿ; ರೈಲು: ಟ್ರೈನಿನ ಸೌಕರ್ಯ ಅಂಥವರಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ (ಆಳನಿ. ೩) ; ಟ್ರೈನು ಹೊರಡಲು ಇನ್ನೂ ಸಾಕಷ್ಟು ವೇಳೆ ಇದೆ (ರೂಢಿ).
[←ಇಂ. Train]

*

ಠ

ಠ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಕ್ಷರ ; ಠಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಖಠಫರಮದೆರಡಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೦೦).

ಠಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಠಮ್ಮನೆ' ಪರಾ.

ಠಂಕ (ನಾ). ನಾಣ್ಯಮಾಡುವುದು ; ಟಂಕ. 'ಠಂಕಸಾಲೆ 'ಪರಾ.
[<ಸಂ. ಟಂಕ]

ಠಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಮಿಡಿದು ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಜೇವೊಡೆ : ತುಡುಕಿ ಚಾಪವ ನೆಗಪಿ ಬಾಗಿಸಿ ತೊಡಿಸಿ ನಾರಿಯ ಠಂಕರಿಸಿ ಮುರಿದಿಡಲು ಬಿದ್ದುದಜಾಂಡಘಟ (ಅನಂರಾ. ೦-೨೩-೩೨).
[<ಟಂಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಠಂಕಸಾಲೆ (ನಾ). = ಟಂಕಸಾಲೆ ೧ : ಬೆಂದುವರಮನೆ ಶಾಲೆಯಂಗಡಿ ಠಂಕ ಸಾಲೆಗಳು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೯) ; ಸರಕಾರಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಠಂಕಸಾಲೆ (Mint) ಇರಿಸತೊಡಗಿದರು (ಪಾಲಪ್ರ. III, ೦೫೫೩). [ಠಂಕ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಠಂಕೃತಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಶಬ್ದ ; ಠೇಂಕಾರ : ಠಂಕೃತಿಯನುರೆ ಬೀರೆ ಕೇಳುತ್ತೆ ಬಿಲ್ಲಿನೊಳ್ಮಾರ್ಗಣವ ಪೂಡಿದನವಂ (ದುರಪು. ೧೧-೨೬).
[<ಸಂ. ಟಂಕೃತಿ]

ಠಂಕೆ 'ಟಂಕೆ$_1$' ನೋ.

ಠಕ 'ಟಕ್ಕ' ನೋ.

ಠಕಾಯಿಸು 'ಟಕಾಯಿಸು' ನೋ.

ಠಕಾರ$_1$ (ನಾ). ಠ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಕೃತಿಮಾರ್ಗದೊಳುಂಟು ಟಕಾರ ತಕಾರ ಠಕಾರ ರೇಫದೆಡೆಗಂ . . . ಱಟದಾದೇಶಂ (ಕಮದ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಠಕಾರ$_2$ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ. 'ಠಕಾರಿ' ಪರಾ.
[←ಮರಾ. ಠಕಾರ್ = ಕಪಟಿ, ಠಕ್ಕ]

ಠಕಾರ$_3$ (ನಾ). (?) : ನಲಿನಲಿದು ಪುರವೀಧಿವೀಧಿಗಳೊಳಗೆ ಜತಿಗಳ ತಾಳಗತಿಗಳಿಗೆಳಸಿ ಕುಣಿದಾಡುತ ಠ[ಪಾಠಾಂ. ಠಾ]ಕಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಲುವುತ್ತ ಭಲರೆ ಭಲರೇಯೆನುತ (ಬಸಪು. ೩೨-೪೨). [?]

ಠಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಸವುಳ್ಳುದು ; ಕೃತ್ರಿಮತೆಯುಳ್ಳುದು : ಈಗ ಬರುವ ಮದ್ದುಗಳಲ್ಲಿ ಠಕಾರಿ ಎಷ್ಟು, ನಿಜ ಎಷ್ಟು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ (ಜಾರುದಾ. ೨೦೯). (ಗು). ೨. ಮೋಸದ; ವಂಚನೆಯ; ಕಪಟದ: ಎಲ್ಲಾ ಠಕಾರಿ ರಿಪೋರ್ಟು ಎಂತ ಸುದ್ದಿ (ದೇಶಧು. ೩೮). 'ಠಕಾರಿಮಾಲು' ಪರಾ. [ಠಕಾರ$_2$ + – ಇ$_3$]

ಠಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಸ ; ಠಕ್ಕು ; ವಂಚನೆ : ಅದೆಲ್ಲಾ ಬರೀ ಠಕಾರಿಕೆ ಮಾತು ರಾಮಣ್ಣಾ (ಕಂದತೋ. ೦೫). [ಠಕಾರ$_3$ + – ಇಕೆ]

ಠಕಾರಿಮಾಲು (ನಾ). ಮೋಸದ ವಸ್ತು ; ಕಳ್ಳಮಾಲು : ಅವನ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವುದೆಲ್ಲ ಠಕಾರಿಮಾಲು (ರೂಢಿ). [ಠಕಾರಿ + ಮಾಲು$_4$]

ಠಕ್ಕ 'ಟಕ್ಕ' ನೋ.

ಠಕ್ಕತನ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚಕತನ : ನಾನು ಆಮೇಲೆ ಕಂಡುಕೊಂಡಂತೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಠಕ್ಕತನ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಬೆಂಜನ್. ೪೫).
[ಠಕ್ಕ (<ಟಕ್ಕ) + – ತನ]

ಠಕ್ಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ) ವಂಚನೆಯ ವಿದ್ಯೆ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯ ಕಲೆ : ಠಕ್ಕವಿದ್ಯೆಯೊಳ್ತೊಡರದು ಕೂಡೆ ಪುಂಜಿಸಿದ ವಾಙ್ಮಯರತ್ನಚಯಂ ಜಿನೇಶನಾ (ಸಮಪ. ೨-೨೦). [ಠಕ್ಕ (<ಟಕ್ಕ) + ವಿದ್ಯೆ]

ಠಕ್ಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರುಳುಗೊಳಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು : ಮಾಯಮನೆ ಬೀಸಿ ಪೆಱರನುಪಾಯದೆ ಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿ . . . ಸುಖಿಯಿಪ ಸವಣರುಪಾಯಮನಿಂ ನಿನ್ನೊಳಣ್ಣ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಾ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೦-೦೦೨) ; ಠಕ್ಕಿಕ್ಕದೇ ಇವರ ನುಡಿ ಸತ್ಯದಂದದಿಂ (ತಿರುರ. ದೇ. ೨೩-೦). ೨. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ವಂದ್ದನ್ನು ಹಾಕು: ಒರ್ವಂ ದೇವಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿ ಸಾಧನಸಂಮೋಹನದಿಂದಮೆನ್ನ ಮಗಳಂ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನಂಗೈದು . . . ಕೈಕೊಂಡು ನಿಂದಂ (ಸುಳುಮಾ. ೭-೪೨) ; ಮನದ ಬಲ್ಮೆಯು ಕಳಲೆಂದು ಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿದನೆನೆ ಮೂರ್ಛೆಯಾದುದಾ ಸತಿಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೦೨೦). [ಠಕ್ಕು(<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಇಕ್ಕು]

ಠಕ್ಕಿತಿ (ನಾ). = ಠಕ್ಕುಕಾತಿ : ಠಕ್ಕಿತೆ[ತಿ]ಯರಧಮೆಯರು ಕತ್ತಿಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಗೋಟುಗಳಣಕಿಗಳು ಶಠದಿಕ್ಕೆಯರು ಭಂಡಿತಿಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೨).
[ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಇತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಠಕ್ಕಿಸು 'ಟಕ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಠಕ್ಕು 'ಟಕ್ಕು' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಕಾತಿ (ನಾ). ಮೋಸ ಮಾಡುವವಳು : ಠಕ್ಕುಕಾತಿಯೆ ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆಂದೆಯೈಸೆ ನಿನ್ನಕ್ಕನ ಹೆಸರ ಹೇಳಿದೆಯ (ಭರಜ. ೯-೨೩).
[ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಕಾತಿ$_5$]

ಠಕ್ಕುಗಾರ 'ಠಕ್ಕುಗಾಱ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಠಕ್ಕುಕಾತಿ : ಮತ್ತಮೊರ್ವನಿದಿರೊಳ್ಳೆತರ್ಪ ಠಕ್ಕುಗಾರ್ತಿಯಂ ಕರಸಂಜ್ಞೆಯಂ ಕೆಳೆಯಂಗೆ ತೋಱಿ (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೦೫೪ ವ).
[ಠಕ್ಕುಗಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಠಕ್ಕುಗಾಱ, ಠಕ್ಕುಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ ; ವಂಚಕ. 'ಠಕ್ಕುಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. **ಠಕ್ಕುಗಾರ:** ಆ ಠಕ್ಕುಗಾರನೇ ಆನೆಗೊಂದಿಗೆ ಉಪಾಯವಾಗಿ ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಪ್ರಹರೇಶ್ವರನನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವನು (ರಾವಿಜ. ೩೦). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಕಾಱ]

ಠಕ್ಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಮೋಸಹೋಗು. 'ಠಕ್ಕುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಮರುಳಾಗು ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ಮಾರಿದತ್ತಂ ಲಲಿತಾಕಾರರ ಧೀರರ ಬಂದ ಕುಮಾರರ ರೂಪಿಂಗೆ ಠಕ್ಕುಗೊಂಡಂತಿರ್ದಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೫೮). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಠಕ್ಕುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಗೊಳಿಸು ; ವಂಚಿಸು : ನಾನು ಹಲವು ವೇಷಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಠಕ್ಕುಗೊಳಿಸಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ . . . ನನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲಾ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತಿವೆ (ರಾವಿಜ. ೧೩). [ಠಕ್ಕುಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಠಕ್ಕುಠವಣೆ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಠವಳಿ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಠವುಳಿ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುತನ 'ಟಕ್ಕುತನ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಮತ (ನಾ). ಮೋಸದ ಮತ ; ಜನರನ್ನು ವಂಚಿಸುವ ಮತ : ಕುಲಹೀನಂಗೊಂದು ತೆಱಂ ಕುಲಜಂಗೊಂದು ತೆಱನಕ್ಕುಮಾಚಾರ ಮೆನುತ್ತೊಲವರಮಂ ಪೇಟ್ವುದು ನಿರ್ಮಳಧರ್ಮಮದಲ್ತು ಠಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕ]ಮತಂ (ಸಮಪ. ೩-೮). [ಠಕ್ಕು(<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಮತ]

ಠಕ್ಕುವೀಟ್ (ಕ್ರಿ). ಮರಂಳಾಗು ; ಮಾಯೆಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಪಾಡಳಾನಂದದಿನಾಡಳೋದಳೊಡನಾಡಿಗಳೊಳ್ ನುಡಿಯಲ್ಕಮೊಲ್ಲಳಾ ಸೌಂದರಿ ಠಕ್ಕುವಿಟ್ಟ ತೆಱನಿರ್ದಪಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೦೨೩). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಬೀಟ್$_1$]

ಠಕ್ಕುಳಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ನೀನು ಮೈಗಳ್ಳನು; ಠಕ್ಕುಳಿಯು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೬೦). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಉಳಿ$_9$]

ಠಕ್ಕೆಯ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಠಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನಂಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ.

ಠಣ್‌ಠಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಗಂಟೆಯ ಠಣ್‌ಠಣ್ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಠಣಂಕರಿಸು 'ಠಣಕರಿಸು' ನೋ.

ಠಣಕರಿಸು, ಠಣಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಠಣ್‌ಠಣ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಶಾಕ್ವರನಾಥಂ ಠಣಕರಿಸಲ್ಲಲಿದಡರ್ವ ಶ್ರೀಕಂಠ ಸಲಹು ಸತತಂ (ಉದ್ಯದೀ. ೩-೦). **ಠಣಂಕರಿಸು:** ಠಣಂಕರಿಸುತ್ತೆ ಬಂದುದೀಶನ ವೃಷಭೇಂದ್ರದಂತೆ ಮಲೆಯುತ್ತೆ ಮಹಾಬಳನೊಂದು ಶಾಕ್ವರಂ (ಕವಿಚ. I, ೪೬೬ ಪುಣ್ಯಾಸ್ರವ). [ಠಣಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಠಣತ್ಕಾರ (ನಾ). ಠಣ್‌ಠಣ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ; ಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದ : ಕಿವಿ ಶಬ್ದಂಗಿಡೆ ಘಂಟಿಕಾಘನಠಣತ್ಕಾರಂಗಳಿಂದೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೦೪). [ಸಂ.]

ಠಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು: ಠುಮ್ರಿ, ಠಪ್ಪ . . . ಮುಂತಾದ ಪ್ರೇಮಗೀತೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ, ಅವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಭಿನಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಆಧಾನ್ಯ. ೯೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಪ್ಪಾ]

ಠಪ್ಪರ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?) : ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತು ನಾಯಕಶಿಖಾ[ಮ]ಣಿಗಂಭೀರಮೇರುಗಂಡಭೈರವಂ ಠಪ್ಪರದ ಬಮ್ಮೆಯ ನಾಯಕಂ ದೇಪಕಾರ್ಯಮಂ [ಬೆ]ಸಂಗೆಯ್ಯೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೭೮-೩೯ ; 1192). [?]

ಠಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನಂಕರಣ ಪದ.

ಠಮಠಮ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಠಮಠಮಯೆಂದು ವಾದ್ಯವ ಕುಟ್ಟಲ್ (ಭರಚ. ೪೯-೦೦೬).

ಠಮಳ 'ಟಮಾಳ' ನೋ.

ಠಮಾಳ 'ಟಮಾಳ' ನೋ.

ಠಮಾಳತನ, ಠವಾಳತನ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚನೆ : ತೊಂಡನಿಕ್ಕಿ ಠಮಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ಠವಾಳ]ತನದಲಿ ಬಂಡುಗೆಡವುತ ಮಲುಹಣಿಯ ತಾಯ್ಮಿಂಡನಂ ಹೊಱವಡಿಸುತಂ ತನ್ನಾತ್ಮಜೆಯನೊರ್ಬ ಮಂಡಳೇಶನ ಪೊರೆಗೆ ಕಳುಹಲು (ಬಸಪು. ೪೨-೧೯). **ಠವಾಳತನ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಠಮಾಳ (<ಟಮಾಳ) + – ತನ]

ಠಮಾಳಿಸು 'ಟವಾಳಿಸು' ನೋ.

ಠಮ್ಮನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ ; ಸರ್ರನೆ : ಮದ್ದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಠಮ್ಮನೆ ನಿಂತು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಜಾರುದಾ. ೦೬೫).

ಠಂಠಮ್ಮನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಒಂಟೆ ಮೇಲ್ಮೊಳಗಿತು ನಗಾರಿಗಳ್ ವಾದ್ಯಗಳ್ ಠಂಠಮ್ಮನೆ (ತುರಂಗ. ೮೧-೨೭). [ಠಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಠರಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು; ತೀರ್ಮಾನಿಸು: ನಾಲ್ಕುದಿನ ಹೋಗಿಬರಲಿ ಎಂದು ತಿಮ್ಮಪ್ಪಯ್ಯ ಠರಾಯಿಸಿದರು (ಸರಸ. ೯೩) ; ನನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮೇಲೆ ಸುಳ್ಳು ಮೊಕದ್ದಮೆಯನ್ನು ಠರಾಯಿಸಿ ಜೈಲಿಗೆ ಅಟ್ಟಿದ (ವಿಧಿವೈ. ೦೭೬). [<ಠರಾವು + – ಇಸು$_3$]

ಠರಾವು (ನಾ). ತೀರ್ಪು ; ತೀರ್ಮಾನ ; ಗೊತ್ತುವಳಿ ; ನಿರ್ಣಯ : ಆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ದೇಶದೇಳಿಗೆಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಠರಾವುಗಳು ಪಾಸಾಗಿದ್ದುವು (ಕುರುಕಾ. ೦೩೦) ; ಪ್ರತಿಬಾರಿಯೂ ಪ್ರಸಂಗ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಚ್ಚುಹಾಕಿಸಬೇಕೆಂಬ ಠರಾವುಗಳೂ ಆಗಿವೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೦೩೦).

ಠರಾವುಮಾಡು = ನಿರ್ಣಯಮಾಡು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸು : ವೀರಶೈವ ಸಮಾಜದ ಸುಧಾರಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಠರಾವು ಮಾಡಿದರು (ಗುರುದ. ೭). [←ಮರಾ. ಠರಾವ್ ; ಹಿಂ. ಠಹರಾವ್]

ಠರ್ರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನಂಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕೋಪದಿಂ ಬಾಲಕನ ಠರ್ರೆನುತ ನಿಲ್ಲು ನಿಲ್ಲೆಂದೆನುತ್ತಡಹಾಯ್ದು ನಿಂದನು (ತುರಂಗ. ೫೦-೩೦).

ಠಲಾಯಿಸು 'ಟಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಠವಣಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಮುಪ್ಪಾಗಕೆ ಕಾಣಿಗಿದ್ದಗಾಣಿಯು ಮೇರೆಗೆಯೆಷ್ಟುಬೇಕಾದರೂ ನೋಡಿಕೊಂಬುದು ಕಡೆಯಲಿ ನಿಂತ ವಿಷಮವನ್ನು ಮೂಲದಿಂದ ಠವಣಿಗಂಡು ಮೂಲದಿಂದ ಗುಣಿಸುವದು (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೯-೭). [<ಠವಣೆ$_2$ + ಕಾಣ್]

ಠವಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು ; ಒಟ್ಟುಮಾಡು; ಶೇಖರಿಸು: ಕವಿಮಾರ್ಗದೊಳೊಪ್ಪಾಣಿಪ ಠವಣಿಪ ಕಮ್ಮೈಸುವಡೆಯೊಳೊಪ್ಪಾಣಿಸಲುಂ ಠವಣಿಸಲುಂ ಕಮ್ಮೈಸಲುಮಿವನಂತಾರ್ ಬಲ್ಲರೆನಿಸಿದಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿಪು. ೦-೮೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ; ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದ ಬರೆದು ಕೂಡಿಸು : ಅರ್ಧಲೆಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ರಾಶಿಯನ್ನು ವೊಂದರಕೆಟಗೆ ವೊಂದನಿಟ್ಟು ಸೋಪಾನಕ್ರಮದಿಂದ ಠವಣಿಸಿ ಕೂಡುವುದು – ೨೪, ೧೨, ೮, ೬, ಯಿವನ್ನು ಠವಣಿಸಲು ೫೦ (ವ್ಯವಹಾ. ತೂಬಿನ ಸೂತ್ರ) : ಠವಣಿಸುವೋಜೆ ಲೆಕ್ಕಿಪ ಬೆಡಂಗವಧಾನಿಸುವುನ್ನತಿಕ್ಕೆ . . . ಮೆಱೆಯ ವೇಟ್ಟುದು ಶ್ರೀಕರಣಕ್ಕಧೀಶ್ವರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೬-೩೮). [ಠವಣೆ$_2$ (<ಅಟ್ಟವಣೆ) + – ಇಸು$_3$]

ಠವಣೆ$_1$ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠವಣೆ$_2$ 'ಅಟ್ಟವಣೆ' ನೋ.

ತವಣೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಗತಿ ; ಸ್ಥಿತಿ : ಈ ಬಡವನಲಿ ಬಲುಮೊಱೆಯ ಭಾವಿಸುವುದಾಧಾರಬಲವುಂಟೋವೊ ಮಱೆದೆನಱಿಯದೆ ತಾವುತವಣೆಯ ಗುರುಲಘುತ್ವವನೆಂದನವನೀಶ (ನಿಘಾ ಗ. ೫-೨-೦೫). ೨. [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಳೆಯ ವಾದನಕ್ರಮಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಬಳಿಕ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ತವಣೆಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಮೃದಂಗಮಂ ಮೇಳೈಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣಾವಾದನ ಕ್ರಮ: ಅಂತು ಸುಘೋಷೆಯೆಂಬ ವೀಣೆಯಂ ಕೊಂಡು ಕಳೆಯನಳವಡಿಸಿ ತಂತ್ರಿಯಂ ಸುತಂತ್ರಂಮಾಡಿ ತವಣೆ ಎಂಬ ಪವಣಱದು ಪೊಯ್ದುಂ (ಮಹಾನೇ. ೫-೦೪೮). [< ಸಂ. ಸ್ಥಾಪನ]

ತವಣೆಕೋಲ್ 'ಅಟ್ಟವಣೆಕೋಲ್' ನೋ.

ತವಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು; ಕೂಡಿಸು; ಗುರಿಯಿಡು: ತವರನೆನಿಪ ದಶಕಂಠಾಸುರನ ಕಂಠರವ ದಿಕ್ಕತಿಯ ಕಂಠಣಿಸೆ ತವಣೆಗೆಯ್ದವನ ಕಂಠವ ಲುಂಟಿಸಿದ ಕಂಠೀರವಮೂರ್ತಿಗಾನೆಱಗುವೆನು (ರತಸಾಂ. ೭೦-೫೪).

[ತವಣೆ$_3$ + ಕೆಯ್$_1$]

ತವಣೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). [ಗಣಿತ] (ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು) ಒಟ್ಟುಕೂಡಿಸು; ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ : ಇಮ್ಮಡಿಸಿ ತವಣೆಯಿಕ್ಕಲು ಘಮ್ಮನೆ ತಾಂ . . . ಇಮ್ಮಡಿ ತವಣೆಯಿಕ್ಕಿದ ವಿವರ:– ೧, ೨, ೪, ೮, ೧೬, ೩೨, ೬೪, ೧೨೮ – ಈ ಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮನಸಿಗೆ ಬಂದಷ್ಟು ಲೆಖ್ಖವಂ ಬರೆದೆ (ವ್ಯವಹಾ. ಹೇಱಿನ ಲೆಕ್ಕ). [ತವಣೆ$_3$ (<ಅಟ್ಟವಣೆ) + ಇಕ್ಕು]

ತವರ (ನಾ). ನೆಲೆಯಿರುವವನು ; ಬಲವುಳ್ಳವನು (?) : ತವರನೆನಿಪ ದಶಕಂಠಾಸುರನ . . . ಕಂಠವ ಲುಂಟಿಸಿದ ಕಂಠೀರವಮೂರ್ತಿ ಗಾನೆಱಗುವೆನು (ರತಸಾಂ. ೭೦-೫೪); "ದುಷ್ಟ; ನೀಚ" (ರತಸಾಂ. ಕೋಶ); ಠಿಕಾಣಿ ಇದ್ದವನು ತವರನು (ರೂಢಿ). [<ಪ್ರಾ. ಠಾವರ./ಸಂ. ಸ್ಥಾವರ]

ತವಳ 'ಟವಾಳ' ನೋ.

ತವಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ತವಾಳ 'ಟವಾಳ' ನೋ.

ತವಾಳತನ 'ತಮಾಳತನ' ನೋ.

ತವಾಳಿಸು 'ಟವಾಳಿಸು' ನೋ.

ತವುಳಿ$_1$ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ತವುಳಿ$_2$ 'ಟವುಳಿ$_2$' ನೋ.

ತವುಳಿಕಾಱ 'ಟವಳಿಗಾಱ' ನೋ.

ತಸಿಕೆ (ನಾ). ಉಬ್ಬಸ ; ಕಾಸ : ಶೀನಪ್ಪನಿಗೆ ಆಯಾಸವಾಯಿತು. ಕೆಮ್ಮಿನ ತಸಿಕೆಯೂ ಬಂದಿತು (ಈಪಸೂ. ೧೦೬). [←ಮರಾ. ತಸಕಣೇ]

ತಸೆ 'ತಸ್ಸೆ' ನೋ.

ತಸ್ಸೆ, ಟಸ್ಸೆ, ತಸೆ (ನಾ). ೧. (ಕಾಗದ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ) ಮುದ್ರೆ; ಗುರುತು: ಸರಕಿನ ಪಾತರಿ ಬಗ್ಗೆ ಒತ್ತುವ ಗುರುತು, ಹಚ್ಚುವ ಚೀಟಿ : ಮುದ್ರೆ, ತಸ್ಸೆ, ಛಾಪೆ (Stamp. ಇಂಕನಿ.); ಅಚ್ಚಾಗಬೇಕಾದ ಫಾರಂನ ಭಾಗಗಳು ಮೇಣದ ಮೇಲೆ ತಸ್ಸೆಯಂತೆ ಬೀಳುವುವು(ಮುದ್ರಣ. ೫೯).ಟಸ್ಸೆ: ೧.ಈ ಅಂಚೆಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಟಸ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ತಾರೀಖು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ತಸೆ: ೨. ದಸ್ತೈವಜು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಗೊತ್ತಾದ, ಒಂದು ಬೆಲೆಯ ಮುದ್ರೆಯನ್ನೊತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರವೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಪತ್ರ; ಸ್ಟಾಂಪುಪೇಪರು: ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ಅಡಿಗರಿಗೆ ಬರಕೊಟ್ಟ ತಸೆ ಗೋಣಿಬೀಟಿಗೂ . . . ಸಾಕ್ಷಿ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪) ; ರಾಜಶಾಸನ ಹೊರಡಿಸಿ ಈ ಹೊಸ ಸುಧಾರಣೆಯ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕಾಗಿ ತಸೆಯ ತೆರಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ರದ್ದು ಮಾಡಿದನು (ಕ್ಷಾತ್ರಪತೇ. ೭೯).

ತಸ್ಸೆ ಹಾಕು = ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತು : ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತು, ತಸ್ಸೆ ಹಾಕು, ಅಚ್ಚೊತ್ತು, ಛಾಪಿಸು; (ಲಕೋಟೆಗೆ, ದಸ್ತೈವಜಿಗೆ)ಅಂಚೆಚೀಟಿ, ತಲೆಚೀಟಿ ಸ್ಟಾಂಪು – ಹಚ್ಚು ಅಂಟಿಸು (Stamp. ಇಂಕನಿ.).

[←ಹಿಂ. ತಸ್ಸಾ ; ಮರಾ. ತಸಾ]

ತಳತಳತ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹಿಳಿದುರಿವ ಹೆಬ್ಬದಿರ ಗಂಟಿನ ತಳತಳತ್ಕಾರದಿ ದಿಶಾಮಂಡಳದ ಮೂಲೆಗಳೊಡೆದುದದ್ಭುತ ವಾಯ್ತು ವನದಹನ (ಶುಪ್ರಾಅ. ೨೦-೫೭).

ತಳಾಯಿಸು 'ಟಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ತಾಉ 'ತಾವ್ಯ$_2$' ನೋ.

ತಾಕ್‌ಠೀಕ್ 'ಠಾಕುಠೀಕು' ನೋ.

ತಾಕಣ 'ಟಾಕಣ' ನೋ.

ತಾಕು (ನಾ). ಬೆಡಗು; ಒಯ್ಯಾರ : ಈ ದಿನ ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಈ ಬನಾರಸಿ ಸೀರೆಯ ತಾಕು ಏಕೆ ಹೇಳು ನೋಡೋಣ ? (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೦೭೫).

[←ಮರಾ. ತಾಕಣೇ]

ತಾಕುಟೀಕು 'ಠಾಕುಠೀಕು' ನೋ.

ತಾಕುಠೀಕು, ತಾಕ್‌ಠೀಕ್, ತಾಕುಟೀಕು (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ೨. ಆಡಂಬರ; ಡೌಲು: ಒಳಗೊಂದು, ಏನೋ ಶೂನ್ಯ . . . ಹೊರಗೊಂದು ಅಂದರಿನ್ನೊಂದು, ತಾಕುಠೀಕಿನ ಠೀವಿ (ಅರಳು. ೩೪೭-೨) : ಆತನ ತಾಕು ಠೀಕಿನ ಉಡುಗೆ . . . ಚಷ್ಟ ಯಾರ ಗಮನವನ್ನೂ ಸೆಳೆಯುವಂತಿತ್ತು (ಅಳನಿ. ೬೭). **ತಾಕ್‌ಠೀಕ್ : ೨.** ಈ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳ ಹತ್ತಿರ ಹ್ಯಾಂಗೊ ಗಳಿಸಿದ್ದು . . . ದುಡ್ಡದ ; ತಾಕ್‌ಠೀಕ್ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರ್ತಾರ (ಪರಿಲಿ. ೪೬). **ತಾಕುಟೀಕು : ೨.** ತಾಕುಟೀಕಿನ ಕಟ್ಟು ಅದಕೆ ಚಿನ್ನದ ಕಟ್ಟು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೦೨೦). [←ಮರಾ. ತಾಕ್‌ಠೀಕ್]

ತಾಕೂರ (ನಾ). ೧. ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು: ತಾಕೂರ ನೀನಂತೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಳ್ಳೇ ಪೇಟೆಗೆ ಹಾಕಿದೆ (ಇಪ್ರಳ. ೧೦೬). ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು,–ಬಿರುದು.

[<ಪ್ರಾ. ಠಕ್ಕುರ./ಹಿಂ. ಠಾಕುರ್; ಮರಾ. ಠಾಕೂರ್; ಬಂಗಾಳಿ. ಟಾಗೋರ್]

ತಾಕೋಠಾಕು 'ಟಾಕೋಟಾಕು' ನೋ.

ತಾಕೋಠೀಕು 'ಟಾಕೋಟಾಕು' ನೋ.

ತಾಣ 'ತಾಣ' ನೋ.

ತಾಣಗಾಱ, ತಾಣೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯವಾದವನು: ಠಕ್ಕುತವಣೆಯ ತಾಣಗಾಱನನಿಕ್ಕುವರೆ ಗೋ ದ್ವಿಜರ ವಧೆಯೇ ತಕ್ಕುದೆನೆ(ನಿಘಾಗ. ೭-೨-೯). **ತಾಣೆಗಾರ : ೨.** = ತಾಣದಾರ ೨ : ತಾಣೆಗಾರನಿಗೆ ನಾಣ್ಯ ಕೊಟ್ಟವನೇ ಜಾಣ (ಗಾದೆ). [ತಾಣ (<ತಾಣ) + – ಕಾಱ]

ತಾಣದಾರ, ತಾಣೆದಾರ, ತಾನೆದಾರ (ನಾ). ೧. ಸೇನಾಶಿಬಿರದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: ಪರಮಕುಹಕಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯುಂ ಸೇವಕ ನಿಕರಾಧಮ ಗರ್ವಾ ವಿಷ್ಕೃತ ತಾಣದಾರ ತಿಮ್ಮಣನಿನಿಬರ್ ನೆನೆದುರು ಕುಮಂತ್ರಮಂ (ಶಿಳನ್ನ. ೬-೦೮). ೨. ಜಿಲ್ಲೆ, ಚಾವಡಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ,– ಮೇಲಧಿಕಾರಿ : ಮೊದಲಿರ್ದ ದಿಲಾವರನೆಂಬ ಠಾಣದಾರನೂ ಆಗೆ ನೋಯಿಕ್ಕಿ ಚಿಕ್ಕಗಂಗೂರಗವುಡಯ್ಯಗೆ (ಎಕ. VII, ಚನ್ನಗಿ. ೬೯-೦೪; 1562). **ತಾಣೆದಾರ: ೨.** ಬೇರೆ ಹದ್ದಿನ ತಾಣೇದಾರನು ನನ್ನ ಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು 'ಹೆಡ್ಡದ ಅಡ್ಡೆ' ಹಿಡಿದನೆಂದರೆ ಅವಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ಕೊತಕಾ. ೪೨). **ತಾನೆದಾರ: ೨.** ಕೆಲವು ಪೋಲೀಸರು ತಾನೇದಾರನ ಕೂಡ ರಾತ್ರಿ ಬಂದಿದ್ದರು (ಜಮೀನ್ದಾ. ೪೧). [ಠಾಣ (<ತಾಣ) + – ದಾರ$_4$]

ತಾಣದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಠಾಣವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಾವಲಿಡು ; ಸೈನ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು ; ಸೇನಾಶಿಬಿರವನ್ನು ಹಾಕು : ಆ ಪಟ್ಟಣವನು ಕೈಸಾರಾಯನ ಸೆಜ್ಜಿಗ್ಯದಾ ಪುರಕಾ ಠಾಣವಿಕ್ಕಿ[ಕಾಟಿಟ್ಟು ತನ್ನಯ ಸೇನೆಯೊಳ್ ಕೆಲವ ಪ್ರತಾಪದೆ ಮುಂದದಿಯಟ್ಟ] (ಕಂಪ. ೦೩-೩೮).

[ಠಾಣ (<ತಾಣ) + ಇಕ್ಕು]

ಠಾಣಾ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾಣಾಂತರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ಠಾಣಾಂದರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ಠಾಣಾದೀಪ (ನಾ). = ತಾಣದೀವಿಗೆ : ಕಾವಲ್ಪುಟರಿಗಂ ದೀರ್ಘನಿದ್ರೆಗೈಸಿ ಮುಂದಕಂ ಪರಿದು-ದೈಸ್ಪದ್ಯುಮ್ನನಿರ್ದ ನಿಜಮಂದಿರದ ಪೊಣ್ಮ ನೋಡಲ್ದೆ ಠಾಣಾದೀಪ ನಿಂದುರಿವುತಿರೆ (ಹರಿಶ. ೭೬-೪೪).

[ಠಾಣಾ (<ತಾಣ) + ದೀಪ]

ಠಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯದ ಶಿಬಿರವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು.—ಬೀಡುಬಿಡು : ಠಾವು, ಠಾಣಂ, ಈಕ್ಕಿಸಿದರ್ (ಠಕ್ಕಿಸಿದರ), ಠಾಣಿಸಿತು (ಪಂಪ. ೦೩ ಪ್ರ.ಗದ್ಯ).

[ಠಾಣ (<ತಾಣ) + – ಇಸು]

ಠಾಣೆ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾಣೆಗಾರ 'ಠಾಣಾಗಾಉ' ನೋ.

ಠಾಣೆಗೊಳಲು (ನಾ). ಬೆತ್ತ ; ಜಾವಟಿಯ ಕೋಲು : ಕಡಿಗೆ ಕಿಱುಗೆಜ್ಜೆ ತೊಂಗಿಲು ಪೊಸಬಣ್ಣದ ಠಾಣೆಗೊಲು ಮುಪ್ಪಿರಿದಾರಂ ವಶವಪ್ಪದಿರ್ಪ ಕುವರರ ಹೊಸಹೊರಿಯ ತದವ ತೆಱದೆ ತದವಂ ಬೆನ್ಸಂ (ಕವಿಚ. III. ೩೨೦ ಪುಟದ ಕಂದ).

[ಠಾಣೆ(<ಠಾಣೆ)+ಕೊಲು (<ಕೋಲ್)]

ಠಾಣೆದಾರ 'ಠಾಣಾದಾರ' ನೋ.

ಠಾಣೆಯ 'ಠಾಣಾಯ' ನೋ.

ಠಾಣೆಯಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇಡು ; ಇರಿಸು ; ಸ್ಥಾಪಿಸು : ಕಾಣುತ ಕೈಯತ್ತಿ ಮುಗಿದು ಮಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಠಾಣೆಯಗೊಳಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯೊಳು ಮಾಣಿಕ್ಕೆ ತೀರ್ಥಾಯಾಕ ಜಯಜಯೆಯೆಂದು ಗೊಣಕ್ತಿ ನೋಡುತೆಯ್ದುದಲು (ಧರಣ. ೬೭-೩). [ಠಾಣೆಯ (<ಠಾಣಾಯ) + ಕೊಳ್ (<ಕೊಲ್) + – ಇಸು]

ಠಾಣೆಯದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸೇನಾಶಿಬಿರವನ್ನು ತೆಗೆ.—ಎತ್ತು ; ಕಿಲ್ಲೆ, ದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯವಿರುವ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಯಂದ್ದಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು ; ಕಾವಲು ದಂಡನ್ನು ಯಂದ್ದಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು : ಒಡನೆ ಠಾಣೆಯದೆಗೆದು,ಅರಸುರಿಗಳ ಹೊಕ್ಕ ತುಡುಗುಣಿ ತರುಣ ಮಾರ್ಬಲವ ಕಡುತವಕದೆ ಮುಕ್ತಿಕೊಂಡು ಮೊಗದಿರಾಗ ಬಿಡದೆ ಭಂಗಕೆ ಬಲಿಸು (ಕಂಪವಿ. ೦೩-೪೩). [ಠಾಣೆಯ (<ಠಾಣಾಯ) + ತೆಗೆ]

ಠಾಣೆಯಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಶಿಬಿರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು ; ಪಾಳೆಯವನ್ನಿರಿಸು : ಕಂಗಳಿವ ನಿರ್ಮಲವಿಯತ್ಪಿಂಧುವಂ ದಾಂಟಿ ನಾಕಲೋಕಂದೊಳ್ಕು ಕುತ್ತಿತದಿಂ ಠಾಣಿಬಿದಿಕ್ಕ್ಕುಲರಂ ನದದು ತತ್ಪುರಿಕೆ ಠಾಣೆಯವಿಟ್ಟಿರು (ಹರಿಶ. ೧೦-೩೮). [ಠಾಣೆಯ (<ಠಾಣಾಯ) + ಇಡು]

ಠಾಣೆಯವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಾವಲಿಡು; ರಕ್ಷಕಸೈನ್ಯವನ್ನಿರಿಸು : ಆರವನೆಯೊಳಗೆಱ ಸಕಲವಸ್ಮುವ ಕೊಂಡು ಹರುಷದೆ ರಾಜಧೂಳಿಯಾನ ಪುರಕೆ ಠಾಣೆಯವಿಕ್ಕಿ ಪ್ರಾಜ್ಞ ವಿನಿಡೆಗ್ಗೈರಿ ಧರದೆ ಕಾಣಿಕೆಯ ಮಾಡಿದನು (ಕಂಪವಿ. ೧೧-೭). [ಠಾಣೆಯ (<ಠಾಣಾಯ) + ಇಕ್ಕು]

ಠಾಣೇದಾರಿ (ನಾ). ಕೊ ತ್ವಾ ಲ ನ ಹುದ್ದೆ.—ಆ ಧಿ ಕಾ ರ : ಈ ಮುಜಂದಾರನಿಗೆ ಆ ದಾಮಾಜಿಯ ಠಾಣೇದಾರಿಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನಿರೂಪವನ್ನು ಬರಿಯುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು (ಳಂಇಪ. ೮೪).

[←ಮರಾ. ಠಾಣೇದಾರೀ]

ಠಾಣೋಗ 'ಟಾಣೋಫೆ' ನೋ.

ಠಾಣ್ಯ 'ಟಾಣಂ' ನೋ.

ಠಾಣೆ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾಣೆದಾರ 'ಠಾಣದಾರ್' ನೋ.

ಠಾಮ (ಗು). ದೃಢವಾದ ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ : ಅವರು ವಿಷ ಹಾಕಿಸ್ಯಾರ ಅಂತ ಫೌಜದಾರಸಾಹೇಬರ ಠಾಮ ಮತ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತಿ (ಗ್ರಾಲೋಯ. ೦೩೯).

[←ಮರಾ. ಠಾಮ]

ಠಾಯ, ಠಾಯಂ, ಠಾಯೆ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಾಲಾಪನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಯ; ಮಧ್ಯಲಯ: ಕಳಕಿಳವಂಚಮಾಂಚಿತ ವ್ಯಮದ್ಧ್ವನಿಯಂ ಗಿಳಿವಿಂದು ಸುಸ್ವರಂ ಲಲಲುಳ ಧಾತು ರೀತಿ ಗತಿಯೋಜೆ ಬಜಾವಣೆ ಠಾಯ ಸುಟ್ಟಿ . . . ಸಂಗಳಸೆ ಸುಕಂಠೆ ವಾಡಿ ಪುದಿಲ್ ಮುಂದಮಂ ನರಹಾಥ ಚಿತ್ರದೊಳ್ (ಕುಸುದಾ. ೦-೩೭) ; ಗಾನಾಮೃತ ಮಂಗಲಗೇಯವಮು ಗಾಣರಿಗರಿದಿನಿಸಿವ ಠಾಯವನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳೀಲೆ ಸುಕುಮಾರ (ಜಯಾಂ. ೦೨-೩೦ ಗದ್ಯ) ; ಬಿಂಕಂರಿಷ್ಟಾಪ್ತಿದರ್ ಪೀಣಿಯಂ ಬೆರಲ್ಗಳಂ ಟಂಕರಿಸುತ್ತಿಪ್ಪ-ವಕ್ಷ ದೊಳಿಂ ಪರಿಪರಿಯ ಠಾಯಂಗಳಂ ಬಾಜಿಸುವೋಜೆಯೊಳ್ (ಭುಜ್ಬಾ.ಕೃ. ೭-೩೨ ಪ) ; ಠಾಯ ಕುದ್ದಲ ಸಾಳಗದ ಸಂಕೀರ್ಣ ಪೀಸುಳ ವಿವಿಧರಚನೆಗಳ . . . ಅಱದವನೆ ಗಾಯಕನು (ಅಂಬ್ಯಾಕಾ. ೩-೯೩). ಶ್ರುತಿ ಜತಿ ವಹಣಿ ಠಾಯಗಳು . . . ಸಾಳಗದ ಗತಿಯೊಳು ಪಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದರಾ ದೇವೇಂದ್ರಸತಿಯರು (ವರ್ಧಕ. ೦೦-೩೨); ವಾದಿ ಸ್ವರವಾಗಿದ್ದ ದೈಷ್ಟಲ್ಯಕ್ಕೆ-ಬಂದು ಸೇರುವ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಠಾಯ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಭೇದ ಆಥವಾ ಶ್ರುತಿಭೇದ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಗೀತಂ. ೩೦). ೨. ಸಂಗೀತ ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ರಚನೆಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಗೀತ,ಆಲಾಪ, ಠಾಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಬಂಧ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ರಚನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಇವನ್ನು ಚತುರ್ದಂಡಿ ಎಂದು ಸೋಮಟಮಖಿ ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಸಂಗೀತಂ. ೭೦); ವೆಂಕಟಮಖಿಯವರು ಚತುರ್ದಂಡಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡ ಗೀತ, ಪ್ರಬಂಧ, ಠಾಯ ಮತ್ತು ಆಲಾಪನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥ ಚತುರ್ದಂಡಿಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದಿನ ೭೨ ವೇಳಾಲಾಗವದ್ದತಿಯ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ-(ಇಂದ. ೩೪೯). ಠಾಯಿಂ : ೧. "ಠಾಯಿ(ಯೆ)–ಸ್ಥಾಯಿ(ನ್)=ಸಂಗೀತದ ಸ್ಥಾಯಿ" (ಕರ್ನ.ಸಾಕ್ಷ. ೦೬) ; ಏಕ್ಕಸಮದ ಠಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವಧಿಯ ಉದ್ಗೀತ್ಪ (ಅಲಂ. ೪೦೬-೩೦); ಈ ಆರಬದ್ಧ ರಾಗಾಲಾಪನೆಕ್ಕೆ ಠಾಯ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೇ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಸ್ಥಾಯೀ (ಆಗಂ. ೭೯೯). ೩. 'ಠಾಯಿ' ಎಂಬ ರಾಗಾಲಾಪನ ಸದ್ದತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯವಿಶೇಷ;–ಸಂಗೀತವ್ಯಬುದ್ಧಿ: ಗೀತ ಠಾಯ ಸುಳಾದ್ಯಂಗಾಭೋಗ ಧ್ವವ್ಯವಶ್ಯಕ ಪ್ರಬಂಧ ರಚಿಸಿ ವಿಶ್ವಲಸ ಪ್ರೀತಿಬಡಿಸಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾ. ೨-೫). ಠಾಯೆಂ: ೧. ಠಾಯೆಯಂದಾಜುತಿ ಮಹಿಡಿ ಸಾಳಗದ ದೇಸಿಯ ಗೀತಮನಂದು ಪಾಡುವ . . . ಎಳ್ಕಲಗಾಣನ ಸೊರ್ವನಂ ಕೇಳುತ್ತುಮಿರ್ದಂ (ಹಂಪ್ರಚ. ೭-೧೩); ಪದದೊಳ್ ಠಾಯಂ ಗರ್ಗೊರಣಂಬಡುವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪಣ್ಮಾಗೆ ರಾಗದ ಮಾಧುರ್ಯಂ . . . ಒರ್ವಳೊಂದಿದಳಾಂದೊಳದೆ ವಲ್ಲವಾರರೆ ವಸಂತೋತ್ಸವ್ಯದಮಂ ಗವ್ಯಮಂ (ಆಚಂಪು. ೬-೭೦) ; ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯತಾರವೆಸೆಯೆ ಒಱೆ ರಾಜಿಪ-ಠಾಯೆ ತವಣೆವಣೆಯೆ . . . ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯಂ (ಜಾಂತೀಪ್ರ. ೭-೧೨ ಪ); ಸಂಚಾರಿ ಬಜಾವಣೆ ಠಾಯೆ ಲವಣ ವಹಳಿಕೆ ಡಾಳಂಗಳಕಾರವರವಯವ್ಯ . . . ಪಾಡಿದರೆತಿ ಚದುರಿಂದೆ (ಅಜಿತಾ. ೦೯-೮೩) ; ಆರಾವ ಠಾಯೆ ನೇಮಗಳಿಂದೆ ನೊಱಿಂಟು ತಾಳಗೀತಗಳ್ ಪಾಡಿದರು (ಪ್ರಭಾಚ. ೩೨-೩೦); ಗಾಯಕಿಯರು ನೋಟವರಿಯು ಠಾಯೆ ಬಜಾವಣೆ ಗವರಕವೆಸೆಯೆ ಪಾಡಲಾಯತವಾದರು ಕೂಡೆ (ಧರಣ. ೭-೩೬) ; ಗವುಂ ತೆಲ್ಲರೆ ಠಾಯೆ ನಿಂಚಿರೆ ಚಮತ್ಕಾರಂ ಕರಂ ಪೊಣ್ಮ . . . ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಬಾಜಿಸಿದ್

ಬಡಾವಣೆಯಂ ನಂದಿತ್ಯವರ್ಮೇಣಯಂ (ರಾಜಾವ. ೧೦-೨೪).
೪. ವಲ್ಲಯಂದ್ದೆದ ಒಂದು ವರೆಸೆ : ಕಡುಮುಳೇಱ್ ಮಲ್ಲವೆಸರಿಂ ಗಜವಾಂಕೊಡದುರ್ಬರ್ ಶಾ[ಖಾಂ. ಧಾ]ಯೆಯೊಳ್ ಕಿಡವದೊಡೇಱಿ ಮಲ್ಲತನ (ಅಜಿಪು. ೫-೨೬); (ಪದ್ಯಾ. II, ೦೩೦ ಸೋ); ಮೊನ್ನೆ ಶಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಗೊಟ್ಟುರುಳಿಸಿದುದನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟೆಯೋ? (ವಿಗಡ. ೫೭-೫).

[<ಸಂ. ಸ್ಥಾಯಿನ್, ಸ್ಥಾಯಕ. ಶಾಯಿ]

ಶಾಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಶಾಯಂಪದ್ಧತಿಯೊಡನೆ ಹಾಡು,—ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸು : ಅನುನಯದೆ ದಂಡಿಗೆಯ ಪಿಡಿಯ ವಾಗ್ಗೇವಿ ಮೇಘದೆ ಶಾಯಂಗೆಯ್ದು . . . ನೀಲಗಳನಾಂದತಾಂದವಾದಂಬರ ವನಧನಯಿಸಿದ (ಶಾಂದಪು. ೦೭-೦೨). [ಶಾಯ + ಕೆಯ್]

ಶಾಯಿ 'ಶಾಯ' ನೋ.

ಶಾಯೆ 'ಶಾಯ' ನೋ.

ಶಾವಕೆಗೋಲು (ನಾ). ಒದಂವಾಗ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪೀಠ ; ವ್ಯಾಸಪೀಠ : ತಲೆರ್ವತ್ತಗೆ ಕವಲ್ಕೊಂಬು ಶಾವಕೆಗೊಲಶಂಖ ದಟುತತಿಯಾಗೆ ಬಳಸಿರಲೊಡಂ ಬಲ್ಮುಸು ನೆರೆಗಡ್ಡ ತಳೆದ ದೀಕ್ಷಿತನಂಕಾಯ್ದು (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೭-೨೩).

[<ಅಟ್ಟವಕೆ+ಗೋಲ್]

ಶಾವಜೆ (ಕ್ರಿ). ಇರಂವ ಜಾಗವನ್ನು ತಿಳಿ : ಇಳೆಯೊಳ್ ಕುಸುಮಾವಳಿಯೆಂಬಳ್ ಶಾವಜೆದಿರದೆ ಬಂದವರ್ಗೆ ಪಸಾಯಂಗಳನೀವಂ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೦೦೦). [ಶಾವ (<ತಾವು) + ಅಜೆ]

ಶಾವಿಕೆ (ನಾ). (ಉಕ) ತಿಳಿದಿರಂವಿಕೆ ; ಪರಿಚಯ ; ತಿಳವಳಿಕೆ : ಧೃತ್ಯಾದಿವಿದಿಸಿಕೆ ಕುದುರುವದೆವಿಗೆ ಶಾವಿಕೆ ಬಟ್ಟುರ್ದರ ತೆರದಿ ಲಕ್ಷಿಸುವಿಸಗೆ ಶಾವಿಕೆ (ಪಡಾಕೃತಿ. ೦೦೦-೬) ; ಚಂಡ ಚಾಮುಂಡ ದೇವರಿವ್ವ ಕಲಿ ಸೈರಿಧಾಸುರರಾವ ವಲಿಯಂದಳದರಿಂಬುದು ಶಾವಿಕೆಲ್ಲಲೆಯೆಂದು ಸುರಪತಿ ಮತ್ತೆ ಕಣ್ಗರದ (ಅಂಲೀಶಾ. ೩೦-೦೦) ; ನೆನಗೇನ ಶಾವಿಕೆ ಇಲ್ಲ (ಶಾಪಡ. ೦೦) ; ನೀವು ಬಂದ ಹೇರದ ಮ್ಯಾಗೆ ಶಾವಿಕೆ ಆತು (ಗ್ರಾಹಾಮು. ೬೭).

[← ಮಂತಾ. ಶಾವಕಾ, ಶಾಗೂಕೆ]

ಶಾವು 'ತಾವು' ನೋ.

ಶಾವುಗಾಣ್ 'ತಾವುಗಾಣ್' ನೋ.

ಶಾವುಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಗೊಳಿಸು ; ಆಶ್ರಯವನ್ನು ನೀಡು : ಸೇವೆಯ ಕಂಡು ನಿನ್ನಯ್ಯನಿಂದಧಿಕ ರೀವಿಯ ಮಳ್ಳೆನ್ನೆ ನಾನು ಈ ವೇಗಿರು ನಿನ್ನ ಪಿತನ ಭಾಗ್ಯದೊಳಿಂದು ಶಾವುಗೈಸಿದನು (ಭರತ. ೬೬-೫).

[ಶಾವ (<ತಾವ್ಯ) + ಕೈಸು (<ಕೆಯ್ಸು)]

ಶಾವುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲಸು ; ಇರು. 'ಶಾವುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಶಾವ (<ತಾವ್ಯ) + ಕೊಳ್]

ಶಾವುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇಡು; ಸ್ಥಾಪಿಸು; ಇರಿಸು: ವಸ್ತ್ರದೊಳವದರಿಪದ ದಾನಲಿಂಗವ ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಶಾವುಗೊಳಿಸಿ (ಬಸವಪು. ೨೫-೬).

[ಶಾವುಗೊಳ್ + – ಇಸು]

ಶಾಳಿ 'ಟವಲ್' ನೋ.

ಶಾಳಿಸು 'ಟಾಳಿಸು' ನೋ.

ಶಿಕಾಣ 'ಶಿಕಾಣಿ' ನೋ.

ಶಿಕಾಣಿ, ಶಿಕಾಣ, ಶಿಕಾಣೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳ ; ಜಾಗ : ಗದ್ದೆಯ ನೆಲಿಗೆ ಶ್ರಮವು ಬಹಳ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಶಿಕಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಾಗುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೫೯) : ಹೀಗೆ ಹೊತ್ತು ಶಿಕಾಣಿ ಇಲ್ಲದೆ ಓಡಿಕೊಂಡು ಬಂದರೆ ಯಾರು ಸತ್ಕಾರ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೋ (ಮುಂಗಾಮು. ೪೮). **ಶಿಕಾಣ** : ಮುಂಬಾಯಿ ಅಂಗಡಿಯ ಹೊರ್ತು ಇತರ ಶಿಕಾಣದ ಅಂಗಡಿಗಳ ಅಡತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯು (ಮುಂಬಾ. ೫೬). **ಶಿಕಾಣೆ** : ಯಕ್ಷ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮೆಯರುವ ಶಿಕಾಣಿ, ಅಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳು ಹೋಗುವ ರಸ್ತೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿ (ಅಯಾ. ೦೫೭).

ಶಿಕಾಣಿ ಊರು = ತಂಗು ; ಊರಿ : ಅವರ ಕೋಣೆಯಲ್ಲೇ ಶಿಕಾಣಿ ಊರಿದೆ (ರಥಿಪ್ರ. ೩). [←ಮರಾ. ಶಿಕಾಣ, ಶಿಕಾಣಾ ; ಹಿಂ. ಶಿಕಾನಾ]

ಶಿಕಾಣಿ 'ಶಿಕಾಣಿ' ನೋ.

ಶಿಕ್ಕರಿ, ಟಿಕ್ಕರಿ, ಟಿಕ್ಕಿರಿ, ಟಿಕ್ಕರಿ (ನಾ). ತುಚ್ಛವಾದ ವಸ್ತು ; ಅಲ್ಪವಸ್ತು. 'ಶಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ. **ಟಿಕ್ಕರಿ** : 'ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ. **ಟಿಕ್ಕಿರಿ** : 'ಟಿಕ್ಕಿರಿಗಳೆ' ಪರಾ. **ಟಿಕ್ಕರಿ** : 'ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಶಿಕರೀ ; ಹಿಂ. ಶೀಕರೀ = ಮಡಕೆಯ ಚೂರು, ತುಚ್ಛವಾದುದು. / ಪ್ರಾ. ಶಿಕ್ಕರಿಅ = ಬೋಗಿ]

ಶಿಕ್ಕರಿಗಳೆ, ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ, ಟಿಕ್ಕಿರಿಗಳೆ, ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ತುಚ್ಛವೆಂದು ಕಾಣು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಹೀಯಾಳಿಸು ; ನಿಂದಿಸಿಕ ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು : ಹರಿಯ ಗತಿಯನು ಹೀನ ಮಂದರ್ಕ್ಕಿಂದ ಶಿಕ್ಕರಿಗಳೆವ . . . ಗುರುತನಕೆ (ಭಾಕಿರಾ. ೩೬-೯). **ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ** : ಕುಲಕೆ ಕೀರ್ತನೆಯಂದು ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆದಾ ಬಹುಬಂಧುವರ್ಗವನೀಯದು ಸಿಂಹಾಸನದಲೆನಗಭಿಷೇಕವನು ಮಾಡಿ (ಕುಚಾಕೃ. ೨೭-೬) ; ಹುಡುಗಿಯ ಕೇಳುಮೀದೊರೆಂತರ್ದ ಸಂಗಡಿಗರ ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆವ (ಭೋಷಡ. ೦೭-೭೭) ; ಸಲೆ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರ ಲೆಕ್ಕವ ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆದು ಲೆಕ್ಕದ ಕೂರರಿವಿಷ. . . ಕರಗಳಕಂಬಲಿಕರ ಗೃಹವರುತಿಹುವು (ಕಂಪವಿ. ೬-೮೮). **ಟಿಕ್ಕಿರಿಗಳೆ** : ಹರುಷದಿಂದಾ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ ಪಟವಂ ತೆಗೆದು ತರುಣಿ ನೀ ನೋಡೆಂದು ತೋಱಿಸಲು ನಾಗನರಸುರರನ್ನೆಲ್ಲಂದು ಟಿಕ್ಕಿರಿಗಳೆದು (ಸೊಂದಪು. ೪-೧೭). **ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ** : ಗೆಲವಹುದು ಮೇಣ್ ಸೋಲವಪ್ಪುದು ತಿಳಿಯ ಸಂಗ್ರಾವದಲಿ ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆಯಲಹದೇ ಸಂಭಳದಲಿ ಜಯಮತ್ತ ನಾದವನು (ಶಾಕೃ.ರಾ. ೦೦೭). [ಶಿಕ್ಕರಿ + ಕಳ್ಳಿ]

ಶಿಕ್ಕ 'ಶೀಕು' ನೋ.

ಶೀಕು, ಶೀಕ್ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದುದು ; ನ್ಯಾಯವಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಕಡೆತಾಲಕೆ ಮುಖವ್ಯಾಕೆ ಇನ್ನಡಿಗಿದರೆ ಬಲು ಶೀಕೆ (ಅಂಧ್ರಚಿ. ೦೦). ೨. ಸಮರ್ಪಕವಾದುದು; ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆಟ್ಟು: ಗಂಗಾ ತರಂಗಿಣಿಯು ಶೀಕಿಂ ಪೊಂಗಿದಾಮೋದಿಂದಾಶ್ರಮದ ಬಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಲ್ಕೆ ಜಮದಗ್ನಿ (ಹರಿಹ. ೩೩-೦೯). **ಶೀಕ್** : ೧. ಮೋತೀಚಂದ :— ಶೀಕ್, ಶೀಕ್ (ಪೋತೀಪೀ. ೯೨). ೨. ನಿಮ್ಮ ಆರೋಗ್ಯ ಶೀಕಾಗಿರುವುದು (ಪಾಡಿಗೆ. ೨೦೭). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶೀಕ್]

ಶೀಕುಗಾರ (ನಾ). ಆಣಿಗಾರ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿರಂವವನು; ನೀಟುಗಾರ: ಈ ಮದ್ರಾಸ್ ಹುಡುಗ ತಕ್ಕಗಿಂತ ಜಂಬಗಾರನಾಗಿ ಶೀಕುಗಾರನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾನೆಲ್ಲಾ ಎಂದು ನೋಟ ಅವನ ಮೇಲೆ ಹೋಯಿತು (ಜುಹಾಗ. ೦೦೬). [ಶೀಕು + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಶೀವಿ, ಟೀವಿ (ನಾ). ಬೆಡಗಿಂ ; ವಿನ್ಯಾಸ ; ಗತ್ತು : " ನೀವಾಯಿನೆರ್ ಶೀವಿ " (ಧಾಪ್ರ. ೬) ; ಹಾವದ ಭಾವದ ಮುಂಬಳದ ಶೀವಿಯ ಗರಗಿರಿ ವಡೆದ ಜೆನ್ನೆಯರಂ ಕಂದಾ ವಿಭಗಿ ತೋಱಿ (ಪುಣ್ಯಾಕ. ೪-೪೮) ; ದಿಂಕ್ ದಂಕೆತದ ಲಳಿತ ರೀವಿಯಿಂ ನಿಜಸುರೇಖೆಯ ಲಲನೆಯಂ ವರಿಯಂದ ನೃತ್ಯವ ಸರಿಸೆ (ಬಸವ. ೦೨-೪೩) ; ರೀವಿ ಮಿಗಲ್ ಸಮಂತೊಱಿಗಿ ವಾವು ವಿಭಾಗದಿ ನಲ್ಲಳಂ . . . ಮಚ್ಚಿಸಿ ಮಾಳ್ಕೆ ವಿನೋದಗೋಷ್ಠಿಯಂ (ಪ್ರಸ್ತವಿ. ೦೦-೯) : ಅಖಿಲಭುವನೇಂದ್ರ ಭದ್ರಾಸನವ ಬಿಟ್ಟು ಬಜಯಂ ಗೈವನತಿ ರೀವಿಯಿಂದ (ಆಕಾವಿ. ೨೪-೬೨) ; ರಾಜರ ರೀವಿ ತಿರುಕರ ಲಕ್ಷಣ (ಗಾದಿ). **ಟೀವಿ** : ಉಪಾಂಗದ ಟೀವಿ ಟೀವಸೆರ್ (ರೇಡಂ. ೩೦-೪೩) ; ಹೆಂಗಳ ಸಾಲು ಟೀವಿಯ ತೋಱುತೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂಪವಿ. ೬-೦೦೩).

ಠುಮರಿ, ಠುಮ್ರಿ, ತುಮ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಹಾಡು ; ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಪ್ರೇಮಗೀತೆ : ಕಸಬಿಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಲಾವಣಿ, ಖ್ಯಾಲ, ಠುಮರಿ ಮುಂತಾದ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಕಲಿತಿರುತ್ತಾರೆ(ಕಥಾಗೆ. ೦೯೬); ಮೆಹಬೂಬಜಾನಳು ರಾಘಪ್ಪನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ'ನಾ ಮಾರೊ ಪಿಚಕಾರಿ'ಯ ಸಾಭಿನಯ ಠುಮರಿಯೊಂದಿಗೆ ಮುಗಿಸಿದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೪೨). **ಠುಮ್ರಿ** : ಕೊನೆಗೆ ನೃತ್ಯಗಾರನು ಕುಳಿತುಕೊಂಡು . . . ಠುಮ್ರಿ, ಠಪ್ಪ, ದಾದ್ರ, ಗಜಲ್ ಮುಂತಾದ ಪ್ರೇಮಗೀತಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಭಿನಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಆಧಾನ್ಯ. ೯೦). **ತುಮ್ರಿ** : ಮಾರವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತುಮ್ರಿ ಹಾಡಿದಳು (ರೂಪಸ. ೪೯).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠುಮರೀ]

ಠುಮ್ರಿ 'ಠುಮರಿ' ನೋ.

ಠೂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಬಿಡು ; ಸಂಗಬಿಡು : ಎರಡು ಮಕ್ಕಳೂ ಠೂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಖತಿರುಗಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಠೂ$_0$ + ಬಿಡು$_1$]

ಠೆಕ್ಕಿಸು 'ತಟ್ಕಿಸಂ' ನೋ.

ಠೆಕ್ಕೆಯ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಠೇಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಠೇಂಕಾರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು ; ಘೋಷ ಮಾಡು : ಬಿಲು ಠೇಂಕರಿಸಿ ಶರವ ತೊಟ್ಟು ಅರಿಭುಜ ಬಲಕಿಟ್ಟು ಕೆಡಹಿದನವನ (ಸೌಂದಕಾ. ೭-೬೩). ೨. (ಆಲಂ) ಘೋಷಿಸು ; ಹೇಳು ; ನುಡಿ : ತೆರೆದ ಹೊತ್ತಿಗೆಯ ಮರೆಗೆ ಏನು ಠೇಂಕರಿಸುತಿಹುದು ನಿತ್ಯ ? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೭-೦೨). [<ಠೇಂಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಠೇಂಕಾರ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಮಿಡಿತದ ಶಬ್ದ ; ಜ್ಯಾಘೋಷ ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ. 'ಠೇಂಕರಿಸು' ಪರಾ. ೨. (ಆಲಂ) ಹೆಮ್ಮೆಯ ಠೀವಿ; ಒಣಜಂಬ ; ದುರಭಿಮಾನ : ಹೊಂಡದ ಕೊಳಚೆಯ ನೀರನು ಕುಡಿದರು ಕಪ್ಪೆಗದೆಷ್ಟು ಠೇಂಕಾರ (ಇಂಜಾಪ. ೨೦೨-೦೦) ; ಠೇವಣಿ ಹೋದರೂ ಠೇಂಕಾರ ಹೋಗದು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಠೇಕಾ, ಟೇಕ, ಟೇಕಾ (ನಾ). ತಬಲ ಅಥವಾ ಮದ್ದಳೆಗೆ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಹಾಕುವ ಪೆಟ್ಟು ; ತಾಳ: ತಬ್ಲಾ ಬಾರಿಸುವಾತ ಬರಿದೆ ಠೇಕಾ ಹಿಡಿದು, ತನ್ನ ಸ್ಥಾನ ತಿಳಿದವನಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೯೨). **ಟೇಕ** : ತಬಲಾ ಟೇಕ ಹಿಡಿಯುವುದು (ಕಲ್ಯಾಚಿ. ೦೯೮). **ಟೇಕಾ** : ಅಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯೊಬ್ಬ ತಬಲ ಟೇಕಾ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ (ನಾಕಲಾ. ೨೫).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠೇಕಾ]

ಠೇವಣಾತಿ (ನಾ). (ಬ್ಯಾಂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಇರಿಸಿದ ಹಣ ; ಇಡುಗಂಟು : ಅವರು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ವಕೀಲರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ತನ್ನ ೫೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಠೇವಣಾತಿಗಳನ್ನು ಮಾಲಿನಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ವೀಲು ಬರೆದಿಟ್ಟರು (ವಿಧಿಪೈ. ೦೮೦) ; ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಹಣವೆಂಬುದು ಕೆಲವೊಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ . . . ಜನರೇ ಸುಮ್ಮನೆ ಅಲ್ಲಿ ಠೇವಣಾತಿ (Deposit) ಇಡುವುದುಂಟು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೫೫೬).

[← ಮರಾ. ಠೇವಣಾಈತ್]

ಠೇವಣಿ (ನಾ). ೧.=ಠೇವಣಾತಿ : ಠೇವಣಿ ಇಟ್ಟ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ . . . ಗಿರಾಕಿಯ ಬಾಬತು ಬ್ಯಾಂಕರ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಹಣವೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುತ್ತದೆ (ಗ್ರಾಮಾಕ ೦೬೫) ; ಚಾಲ್ತಿ ಡಿಪಾಸಿಟ್‌ದಾರರು ತಮ್ಮ ಠೇವಣಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ಬಯಸುವಾಗ ಬ್ಯಾಂಕಿನವರು ಕುಳದ ನಂಬಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಓವರ್ ಡ್ರಾಫ್ಟ್ ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಡುವರು (ಹಣಪ್ರ. ೬೨). ೨. ಪಂಥಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಟ್ಟುವ ಹಣ ; ಬಾಜಿಕಟ್ಟುವ ಮೊತ್ತ : ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನ ಬಗ್ಗೆ ಕಕ್ಷಿದಾರನು ಸಂದೇಹ ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಆತ ಅದನ್ನು ರುಜುವಾತು ಪಡಿಸುವ ಮುನ್ನ ೪ ಕ್ರುಸೇಡೋ ಹಣವನ್ನು ಠೇವಣಿ ಇಡಬೇಕು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೪೮೩). ೩. (ಚುನಾವಣೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಭರವಸೆಗಾಗಿ ಇರಿಸುವ ಹಣ ಅಥವಾ ಒಡವೆ; ಹೊಣೆಯಾಗಿ ಇಡುವ ವಸ್ತು; ಈಡು; ಆಧಾರ : ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಷರತ್ತುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರುವವರೆಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಠೇವಣಿಯಾಗಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಇಬ್ಬರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು . . . ಠೇವಣಿ ಬಂದಿಗಳಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು (ಅನ್ನಾವ. ೨೬) ; ಠೇವಣಿ ಹೋದರೂ ಅವನ ಠೇಂಕಾರ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ (ಕಸಬು. ೭೩). ೪. ಹೂಳಿಟ್ಟ ಹಣ ; ನಿಧಿ; ನಿಕ್ಷೇಪ : (ಕ). [←ಮರಾ. ಠೇವಣೀ, ಠೇವಣೇ]

ಠೇವಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡು; ಜತೆಯಾಗು (?): ಪಟಾವುಜಡಾವುಜವೆಂಬೀ ವಂದೆಸೆಯೊಳ್ಳುಲಿಯೆ ಕಿನ್ನರಿಯ ಗೊಂದಣದಿಂಚರಂದೋಜುತಿರಲು ಪಾಂಗದ ಟೀವಿ ಠೇವಣಿಸಲುರುಮೆ ನುಣ್ಣನಿಗಾಣಿಸೆ (ರೇವಣ. ೩೦-೪೫).

[ಠೇವಣಿ + – ಇಸು$_3$]

ಠೇವು (ನಾ). = ಠೇವಣಾತಿ : ಈ ಕಂಪೆನಿಯು ಊರ್ಜಿತಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಕಂಪೆನಿಯ ಠೇವು ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೯). [←ಮರಾ. ಠೇವ್]

ಠೊಣಪ 'ಟೊಣಪ' ನೋ.

ಠೊಣೆಯ 'ಟೊಣೆಯ' ನೋ.

ಠೊಪ್ಪರ$_1$ 'ಟೊಪ್ಪರ' ನೋ.

ಠೊಪ್ಪರ$_2$ (ನಾ). (?) : ತುರಗಾಕಾರದೆ ಕಾಳರಕ್ಕಸನೆ ಮೂಱುಂ ಲೋಕವಂ ನುಂಗಲೇಟ್ಟರುತಿರ್ಪಂತಿಳೆಯುಂ ಖುರಾಗ್ರಹತಿಯಿಂ ನುರ್ಗೊತ್ತುವಾಶಾಗಜೋತ್ಕರಮುಂ ಪೋಗೊದೆವಬ್ಧಿಯಂ ಸರಳಿ ಪರ್ಕಾಶ್ವಂಗಳಂ ನೀಳ್ಕಿ ಠೊಪ್ಪರದಿಂ ಪಾಯ್ವಳವಿಂದೆ ಕೇಶಿ ಪರಿತಂದುಂ ಕಂಸನಾದೇಶದಿಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪೪); "ವೇಗಾತಿಶಯ" (ಅಯ್ಯಾಶಾ.) [?]

ಠೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ಛಟಿಪಟಿ ಸುರುಬುರು ಬುಸ್ಸುಬುಸ್ಸೆಂದು ಚೀರ್ಚಿಟಿ ಠೊಪ್ಪುಠೊಪ್ಪು ಢಪ್ಪೆಂದು ಪೆಟಲು ಕೋಟಾಕೋಟಿ ಸುಟ್ಟವು (ಭರಜ. ೨೨-೬೭).

ಠೋಕ 'ಠೋಕು' ನೋ.

ಠೋಕತಾಳೆ, ಟೋಕುತಾಳೆ (ನಾ). ಅಂದಾಜು ; ಸರಿಸುಮಾರು : ಠೋಕತಾಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ . . . ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಡುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೦೯೨). **ಟೋಕುತಾಳೆ** : (ಕ).

[←ಮರಾ. ಠೋಕತಾಳಾ]

ಠೋಕಮಾರಾಟ, ಟೋಕುಮಾರಾಟ (ನಾ). ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಲೆ ವ್ಯಾಪಾರ; ಸಗಟುವ್ಯಾಪಾರ : ಈ ಅಯ್ದು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಠೋಕಮಾರಾಟ ಕಿರುಕುಳ ಮಾರಾಟ ಈ ಯೆರಡು ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಕಥಾಗೆ. ೬೦೪). **ಟೋಕುಮಾರಾಟ** : ಅದು ಟೋಕುಮಾರಾಟದ ಅಂಗಡಿ ; ಅಲ್ಲಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ಸರಕು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಠೋಕ (<ಠೋಕು) + ಮಾರಾಟ (<ಮಾಱಾಟ)]

ಠೋಕರ್, ಟೋಕರ, ಟೋಕರು, ಠೋಕರ (ನಾ). ೧. ಪೆಟ್ಟು ; ಹೊಡೆತ : ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಣಯ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ "ಠೋಕರ್" ತಿಂದವರೇ ಆತ್ಮಹತ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೦೯೫). **ಟೋಕರ** : ೨. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : "ಡಾಕ್ಟರರೇ ನಿಮಗೆ ಟೋಕರ ಕೊಟ್ಟ, ನಿಮಗೆ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕಿದ" ಎಂದು ನುಡಿದರು (ಕೃಹಿಕಾ. ೦೨೦). **ಟೋಕರು** : ೩. (ಕೂಲಿ, ಸಂಬಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಕಡಿತ ; ಖೋತ ; ಲೋಪ : ಅಂಗಿಂಗಾಡಿ ಎಳ್ಡು ತಿಂಗಳ ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ಟೋಕರು (ಮಾಂಗೆಲ್ಯ. ೬೦). **ಠೋಕರ** : ೨. ನಾಗರಾಜ ಕೊಡುವ ಹಣಕ್ಕೆ ಠೋಕರ ಕೊಟ್ಟಾಯಿತು (ಮುಗಿಯು. ೨೩೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠೋಕರ್]

ಠೋಕರ 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ಠೋಕವ್ಯಾಪಾರಿ (ನಾ). ಒಟ್ಟು ಸರಕನ್ನು ಮಾರಾಟಮಾಡುವವನು ; ಸಗಟು ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಠೋಕವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ . . . ಒಂದು ಕೇಂದ್ರವಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೧೬). [ಠೋಕ (<ಠೋಕು) + ವ್ಯಾಪಾರಿ]

ಠೋಕು, ಟೋಕು, ಠೋಕ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೆಯ ವಸ್ತು ; ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಳೆ ; ಸಗಟು : ಉತ್ಪಾದಕ ಮತ್ತು ಠೋಕು ಕೊಳ್ಳುವವ, ಇಲ್ಲವೆ ಠೋಕು ಮಾರುವವ ಮತ್ತು ಚಿಲ್ಲರೆವ್ಯಾಪಾರಿ ಇವರ ನಡುವಿನ ಸರವಳಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಚಾರಕ (ಶ ಕ್ಯ ಡಿ. ೧೦೩). **ಟೋಕು** : ೧. 'ಟೋಕು ಮಾರಾಟ' ಪರಾ. (ಗು). ೨. ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯ ; ಸರಿಸುಮಾರಿನ. 'ಟೋಕುತಾಳೆ' ಪರಾ. **ಠೋಕ** : ೧. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಕಿರಾಣಿ ಜೀನಸು ಠೋಕ ಅಂದರೆ ಒಂದು ಭಂಡಿಗೆ ಭರ್ತಿ ಆಗುವಷ್ಟು . . . ತರಿಸಿಕೊಂಡರೆ, ದಾಗಿನೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಒಂದೂಮುಕ್ಕಾಲು ಆಣೆ (ಮುಂಬಪ್ಪಾ. ೮). 'ಠೋಕ ಮಾರಾಟ' ಪರಾ. ೩. ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಳೆಯ ; ರಕಮಿನ : ಕೆಲವರು ಠೋಕಜೀನಸಿನ ಸಂಬಂಧದ ಶರ್ತುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ . . . ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಾದರು (ಮುಂಬಪ್ಪಾ. ೧). [←ಮರಾ. ಠೋಕ್]

ಠೋಪರ 'ಟೊಪ್ಪರ' ನೋ.

ಠೋಲಿ 'ಟೋಳಿ' ನೋ.

ಠೌಳಿ$_1$ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠೌಳಿ$_2$ 'ಟವುಳಿ$_2$' ನೋ.

ಠೌಳಿಕಾಱ 'ಟವಳಿಗಾಱ' ನೋ.

ಠೌಳಿಗ 'ಟೌಳಿಗ' ನೋ.

ಠೌಳಿಗಾರ 'ಟವಳಿಗಾಱ' ನೋ.

*

ಡ

ಡ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತುಮೂರನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಡಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಗಡಬಲಂ ಮೂಱಿಕ್ಕು" (ಮಂಗಣಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಡಂಕ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡಂಕಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; "ಬಾಂಡ್ಲಿಯ ಅಗಲಕ್ಕಿರುವ ತಬಲಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷ" (ಸನ್ನೂರು. ಕೋಶ) ; ಅವರಾದ ಮೇಲೆ ನನ್ನೂರಿನ ಕುರುಡು ರಂಗಣ್ಣನ ವಾದ್ಯ : ಒಂದು ಶ್ರುತಿ, ಒಂದು ಮೊಹರಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ಡಂಕಣ (ಸನ್ನೂರು. ೮೨). [<ಡಕ್ಕೆ]

ಡಂಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಸೇಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು,-ಮಾತ್ಸರ್ಯವಿಡು : ಬ್ಯಾಡೋ ತಮ್ಮಾ, ಅದು ತರಾ ಅಲ್ಲ ; ಡಂಕಿಟ್ಟು ಒಮ್ಮೆ ಹಿಡಿದೀತು (ಧರ್ಮಾರ. ೮೪) ; ನೋಡಿರಲ್ಲಾ ಮಗಾ, ಫೇಂಕೂ ಪಾಂಡೇನ ಮೇಲೆ ಡಂಕಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೯). [ಡಂಕು + ಇಡು$_1$]

ಡಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ಕಟ್ಟಿದುವೆತ್ತಿ ಸೋರ್ವ ಮದಮಂ ಕಿಡೆ ಡಂ [ಡಂ] ಕಿಪ ಹಸ್ತಿ ಕಣ್ಣನೀರಿಟ್ಟುವು ದಂಡೆಯಿಂ ಕೆದಱಿ ಕೆಂಡಮುದಗ್ರ ಹಯಾಳಿ ನುರ್ಗಿ ಮೇಗೊಟ್ಟಿದ ಕೈದುಗಳ್ಮಱಿದು ನಿಂದುವು ತೇರ್ಧರೆ ನುಂಗಿದಂತೆ ಸಾಲಿಟ್ಟುವು ಮುಂದೆ ಕಟ್ಟಿದೊಱೆಯಂ ನೆಱೆದುರ್ಚಿ ಪದಾತಿಹೇತಿಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೦೩-೪೬). [? + – ಇಸು$_3$]

ಡಂಕು (ನಾ). ಸೇಡು ; ಹಗೆ ; ಮತ್ಸರ : ಪರಕೀಯಜನರು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ತಮ್ಮ ಹಗೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಡಂಕಿನಿಂದ ಅವರ ವೈಭವಚಿಹ್ನಗಳನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಗಪ್ಪ. ೩೩).

[<ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಂಕ, ಡಂಖ / ಪ್ರಾ. ಡಂಕ = ಚೇಳಿನ ಕೊಂಡಿ.]

ಡಂಕುತಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಮತ್ಸರವನ್ನು ಬಿಡಿಸು ; ಸೇಡು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಮಾಡು : ಇವರಿಗೆ ಕೇಡು ಬಗೆದವನು ಇವರ ಡಂಕು ತಪ್ಪಿಸಲಾರನು (ಕರ್ನಾಇ. ೨೯).

[ಡಂಕು + ತಪ್ಪಿಸು]

ಡಂಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸೇಡನ್ನು ಹೊಂದಿರು ; ಮತ್ಸರಿಸು : ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಡಂಕುಹಿಡಿದಿದ್ದ ಕೆಲವು ಡಾಕಜನರು ರಾತ್ರಿ ಈಸಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಬಂದು ಕಾವಲುಗಾರರನ್ನು ಕೊಂದು, ಘೋರಿಯ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದರು (ಹಿಂಮುಸ. ೪೩). [ಡಂಕು + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಡಂಕೆ$_1$ 'ಡಂಗೆ$_1$' ನೋ.

ಡಂಕೆ$_2$ (ನಾ). (?) : ಆನೆಗಂಬಾರಿ ಮನಿಯು ಒಂಟಿಗೆ ಡಂಕೆಯ ಮನಿಯು ಪೌಜು ದಂಡಿಗೆ ಪೌಳಿಯು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೬೫). [?]

ಡಂಗ$_1$ 'ಡಂಗೆ$_1$' ನೋ.

ಡಂಗ$_2$, ಡಂಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಳ ಘಾಟಿಮಾರ್ಗಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸುಂಕದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿಯೂ ಫಲವತ್ತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ನಿಯಮಿತವಾದ ಠಾಣ್ಯ ; ಕಾವಲು ಕಟ್ಟೆ : ಪೊಂಗುವ ಮಲೆಪರ ಮಲೆಗಳ ಡಂಗಂಗಳ್ ಮಲೆವ ಮಂಡಲಂಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಂತಂಗಳೆನೆಲೊಳವೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೩೯) ; ಅದಟರೆವೆಂದು ಬೀಗಿ ಬೆಸೆದಿರ್ಪ್ಪನಿತಲ್ಲದೆ ಪೂಣ್ದು ಪೋಗಿ ಡಂಗದ ಸವಲಕ್ಕವಿಂಜದ ವರಾಳದ ಲಂಜೆಯ ಚಕ್ರಗೊಟ್ಟದಗ್ಗದ ನೃಪರಂ ಪಳಂಚಲೆದು ವೀರಶಿಖಾಮಣಿ ನಾಗವರ್ಮ್ಮನಂದದೆ ನೆಲನಂ ನಿಮಿರ್ಚ್ಚಿದವರಾರ್ಗ್ಗಳ ಚಕ್ರಿಯ ದಂಡನಾಯಕರ್ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೧೫ ; 1047). ೨. ಕೋಟೆ ; ದುರ್ಗ. 'ಡಂಗಾಯ್ತು' ಪರಾ. ೩. ಹಟ; ಪಟ್ಟು. 'ಡಂಗಕೂರು' ಪರಾ. **ಡಂಗೆ$_2$** : ೩. 'ಡಂಗೆಗೊಳ್$_2$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ದ್ರಂಗ]

ಡಂಗಕೂರು (ಕ್ರಿ). ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ ; ಹಟಹಿಡಿ : ಕಡೆಗೊಂದು ದಿನ ಈರಯ್ಯನ ಚಿಕ್ಕ ಹೆಂಡತಿ . . . ನನ್ನನ್ನು ತೌರುಮನೆಗೆ ಕಳಿಸಿಬಿಡಿ ಎಂದು ಡಂಗಕೂತಳು (ಚಂದಶೋ. ೦೩೬). [ಡಂಗ$_2$ + ಕೂರು$_2$ (<ಕೂರ್$_3$)]

ಡಂಗಪಾಲಕ (ನಾ). ಘಾಟಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯ ಕಾವಲುಗಾರ ; ಡಂಗಾಯ್ತು : ಡಂಗಪಾಲಕರೆಲ್ಲ ಮರೆಯಾಗಿ ಬಂದು ಅರ್ಜುನನ ವಶವಾದರು (ಶಬ್ದವಿ. ೭೪).

[ಡಂಗ$_2$ + ಪಾಲಕ]

ದಂಗರಿಸೌತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ : "ಡಾಗರೀ–ದಂಗರಿ ಸೌತೆ" (ಓ.ಪಾ. ೬೪). [ದಂಗರಿ$_0$ (P ←ಟಾಂ. ದಂಗರಿ) + ಸೌತೆ (<ಸವುತೆ)]

ದಂಗಷಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘಾಟಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು,–ಕಾವಲು ಕಟ್ಟೆಯನ್ನೇರ್ಪಡಿಸು. ೨. (ಆಲು) ಕಾದು ಕುಳಿತಿರು: ಆ ಕಟ್ಟಿತ್ತಿದ್ದ ಠಾಣ್ಯ, ಸಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ಎಂಬ ವೊರಾರ್ಥ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಗಿ 'ಕಾದು ಕುಳಿತಿರುವುದು' ಎಂಬುಪ್ಪು ಮಾತ್ರ ಇಂದಿ 'ದಂಗುಷಾಕ': "ಎಂಬ ಪಡೆವಾತಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿದೆ (ಪ್ರಾ.ವಿ. ೭೩). [ದಂಗ್$_8$ + ಷಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ದಂಗಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ದಂಗಹೊರಡು : ಊರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆನಂದ ಸುಬ್ಬಯ್ಯ ನವರಿಗೆ ದಂಗಹೊಡದು ಪ್ರೀಮಿಯಮ್ ಹಣವನ್ನು ಮರುದಿನವೇ ಕಾಸರಗೋಡಿಗೆ ಕಳುಪಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಪಗಲು. ೭೫).

[ದಂಗ್$_8$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ದಂಗಾಗು 'ದಂಗಾಗು' ನೋ.

ದಂಗಾಯಿತ 'ದಂಗಾಯ್ತು' ನೋ.

ದಂಗಾಯ್ತು, ದಂಗಾಯಿತ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವವನು; ದುರ್ಗರಕ್ಷಕ. 'ಅಡಂಗಾಯ್ತು'ವರಾ..ದಂಗಾಯಿತ:'ಅಡಂಗಾಯಿತ್ತಿ' ವರಾ. [ದಂಗ್$_8$ + – ಆಯ್ತು]

ದಂಗಾಳಿ (ನಾ). (ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಅಳತೆ: ಒಂದು ಪರಿಮಾಣ: ಲಕ್ಷ್ಮಿಣ ಕರ್ಜಿನ ಬಗ್ಗೆ ತಮ್ಮ ಕಡೆಯಿಂದ ಐದುಲಕ್ಷ ದಂಗಾಳಿ ಅಕ್ಕಿ ಕೊಡಿಸಬೇಕು (ಜಾಚಂದ್ರ. ೪೦). [?]

ದಂಗು 'ದಂಗು' ನೋ.

ದಂಗುರ, ದಂಗೂರ, ದಂಗೋರೆ (ನಾ). ೧. ತಮಟೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗವಪಡಿಸುವುದು, – ಸಾರಿಸುವುದು, – ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು : ಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ಮನದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದರೆ ವಿಡಿಸಿ ಕಾಡಿತ್ತು ಶಿವನ ದಂಗುರ (ಶಿಪು. ೨೭೪): ಸ್ವಪಾಲಕಂ ಸ್ವಯಂವರ ಕುಭವಾರ್ತಯುತ್ತುವದ ದಂಗುರವಂ ಪುರದೊಳ್ ವಿವಿಚಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨೬೫): ಬಾದಶಹನು . . . ಈ ಹೊತ್ತು ಕೊತವಾಲನ ತಲೆ ಹೊಡಿಯುತ್ತೇವೆಂದು ದಂಗುರವ ಸಾರಿಸಿದನು (ಜುಂಜಂಪು. ೪-೨೦) ಶಿ. ದಂಗುರ ಸಾರಲು ಹೊಡೆಯಂಥ ತಮಟೆಗೆ ವೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ: ನರಕದ ದುಃಖಮನೆಯ್ದಲ್ ಪರಯುತ್ತುಂ ಬನ್ನಿವಿಗಳೆಂದೋವದೆ ದಂಗುರಮಂ ಪೊಯ್ಯುವ ತೆಱದಿಂ (ಸಣಾಚ. ೦೩-೬೬): ಪದ್ಮಶಾರಧ್ವನಿಗೆಗೆ ಪರಮಗುರುವವನಡಿಯಿಡುವ ಬರ್ಗಿ ಮಂ ದೊಲ್ದು ವರುಣಸ್ಪಲರ್ ನೋಡಲೆಂದು ಪಶ್ಚಿಮಗಿರಿಶಿಖರವೇಱುತ್ತಿರೆ ಪೊಯ್ದ ಮಾಣಕದ ದಂಗುರ ಬೊಯಸಿ ಸಂಧ್ಯಾಕ್ಕರಬಿಂಬಮೆಸಗುಂ (ಪಡ್ಡಣ. ೯-೬೩): ಏಳಿ ಭುಜಬಲ ವ್ಯಳ್ಳವರು . . . ಬಲುವಿದಿರು ಯಂತ್ರದ ಕೋಲುಗಳ ಕೆವಣಪ್ಪದೆಂದರಂ ಹೊಯ್ದು ದಂಗುರವ (ಭಾಷಾ. ೦೩-೦) : ತಳತಳಿವ ತೊಳೆವ ನವರತ್ನ ರಾಸಿಗಳು ಜನಗಳಿಗರಿಲೆಂದು ದಂಗುರವ ಪೊಯ್ಸುವ (ಜ್ಞಾಪಕ. ೦–೬೦): ಹೊಯ್ಕೋ ದಂಗುರವ ಜಗದಮ್ಮನಮ್ಮ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲದಿಲ್ಲವರಿಂದ (ಪುರಂದ. ೨–೨ ಪಲ್ಲವಿ). **ದಂಗೂರೆ**: ೧. ರಾಜಾಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಉತ್ಸವವು ನಡೆಯುವಂತೆ ರಾಜವೀಧಿಗಳಲ್ಲಿ ದಂಗೂರವಮಂ ಹಾಕಿ ಸಾರುತ್ತ ಬರುತ್ತಿರಲು (ಕಡಿ. ೧, ೮) : ಶ್ರೀದೇವಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಟ್ಟವರ್ಗೆ ಸಹಸ್ರ ಚಿನ್ನದ ಮೊಹರುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ದಂಗೂರ ಹೊಡಿಸಿದನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೩೨). **ದಂಗೋರೆ**: ೧. ಒಂದು ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ ಅದರ ಕನ್ನಡ ಅರ್ಥವನ್ನು ದಂಗೋರೆಯಿಂದ ಸಾರಿ ತಿಳಿಸಲು ವರ್ಪಡಿಸಿದನು (ಚಕಾ. ೫೦೬).

ದಂಗಾಧರಪೆರಿಂಪಿರ್ಗೋಡಾಣ, ದಂಗಾಜಧರಪೆರಿಂಪಿರ್ಗೋಡಾಣ = ಒಡಿಪ್ಪು ಬಿರುದುಂ : ದಂಗಾರಧರೇರಿನಿರ್ಗೋಡಾಣ ಸಮರರಂಗಕ್ಷೋಭಣ . . . ಶ್ರೀಮನುಮಪಹಾವಂಶಜಲೇಶ್ವರ ಸಿಂಗರಸರು (ಸಾಇ. IX, ೫೦-೬; 1128) ; ಶ್ರೀಶಿಖಾಚವಂಶಜೆಂಪೆರ್ಮ್ಮದಂ ವಿಭವಾಸುರೇಂದ್ರಂ ದಂಗಾಜಧರೇರ ನಿರ್ಗ್ಗೋಡಾಣಂ (ಸಾಇ. IX, ೦೨೮-೦೦ ; 1126). **ದಂಗುವಡಿ** = ದಂಗೆಗರಿಬೊಯ್ : ನಂಬಿ ಶಂಭು ಸಮಸ್ತ ಭಕ್ತಾಜಂಬರಿಗೆ ಜೊಜಿಗೊಡು ದಂಗುವಡಿ ಬಡಿದ ವೆಱೆಮಿಂಡನಾರಂ ಕೆಜಿಪಿದಾ ಶಿವನ (ಅಷ್ಟ. ೫೬ ಸೊಡಪ್ಪೆ). ದಂಗುರವ ಸಾಱು=ದಂಗೆಗರಿಬೊಯ್ : ಭರತೇಶಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಬೇಡವೆಂದಿರಿಗೆ ದಂಗುರವ ಸಾಱುತ ಸಾಗುವಂತೆ (ದಪ್ಪ. ೬೪-೦೦೬).

[ದೇ.ಪ ತೆಳು. ದಂಗುರೂ. ದಂಗರ, ದಂಗ್ರ ; ತೆಲು. ದಂಗುರ]

ದಂಗುರಂಪೊಯ್ 'ದಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ದಂಗುರಂಪೊಯಿಸು 'ದಂಗುರಂಬೊಯಿಸು' ನೋ.

ದಂಗುರಂಬೊಯ್, ದಂಗುರಂಪೊಯ್, ದಂಗುರಪೊಯ್, ದಂಗುರ ಹುಯ್ಯು, ದಂಗುರಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ದಂಗುರವನ್ನು ಹೊಡೆ; ತಮಟೆ, ಡೋಲು ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯ ಶಬ್ದದಂತಹ ಸಾರು,–ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮವದೆ ವರವಿಲ್ಲಿವಲ್ಲಿಂದು ಧರಣಿಯೊಳ್ ದಂಗುರಂಬೊಯ್ಯುದಿಂದೆ (ಸಾಸೆಂಪ. ೦-೫೪): ಸರಭಸದಿಂ ದಂಗುರಂಪುಯ್ಕೇಟ್ಟಂ (ಮಾಚಾಪ. ೬-೪೪). **ದಂಗುರಂಪೊಯ್** : ಈ ಮಾತು ದೇಶದೊಳು ದಂಗುರಂ ಪೊ[ಯಿಸಿ..ಬೆಸ್]ಯ್ಯಂತೆ (ಕಾಕ. ಪ್ರ. ೬೨೨-೦೭). **ದಂಗುರಪೊಯ್** : ತನ್ನ ದಶಕತ ಕರದಿ ಗಗನವೆಡಂಬ ಜೇಗಟೆಯಿಂದ ಧರೆಗೆ ದಂಗುರಪೊಯ್ಯಲೆಂದಂದು ನಿಂದಿರ್ದನೋ (ಪಪ್ಪ ಭಾ. ೩-೮). **ದಂಗುರಹುಯ್ಯು** : "ಸಾರು, ಬೀರು, ದಂಗುರಹುಯ್ಯು" (ಲಿಂಗುಚ. ೯೦). **ದಂಗುರಹೊಯ್** : (ಕ). [ದಂಗುರ + ಪೊಯ್$_3$]

ದಂಗುರಂಬೊಯಿಸು, ದಂಗುರಂಪೊಯಿಸು, ದಂಗುರಂ ಪೊಯಿಸು, ದಂಗುರಪೊಯಿಸು, ದಂಗುರಹೊಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಮಟೆ, ಡೋಲಲು ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ಸಾರಂಭವಂತೆ ಮಾಡು,–ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಿಸು : ಈ ಕುಮಾರನಪತ್ಯಿದಂಗೆ ದೇಶತ್ಯಂ ಕುದುವೆಸಂದು ದಂಗುರಬೊಯ್ಸಲೊಡಂ (ಪಂಪಕು. ೦೦೭-೦೫); ತಾಮೆಲ್ಲರುಂ ಮಾಳ್ಪುದಂ ಪುರದುತ್ಸಾಹಮನೆಂದು ಕೂಡೆ ಪಡೆವಳ್ಳಂ ದಂಗುರಬೊಯ್ಯುದಂ (ಜಾಅಪು. ೯-೪೯) ; ತಂಬಂಬುಲಿಯಿಂದಂ ದಂಗುರಂಬೊಯಿಸುತ್ತುಂ (ಅಭ್ಯಾ. ೯೮) ; ಸ್ಮರಕಾಲಮಾಯಾದಿಗಳ್ಗೆ ದಿವದ ಪದದೊಳ್ ಕೊಡರನಿಕ್ಕಿ ದಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು ವರ್ಕಿಸುವವರಂ (ಪಪ್ಪ. ೫-೬) ; ಸಾಱಿಸಿ ದಂಗುರಂಬೊಯಿಸಿ ಪೊಱ ಮಡುಗಿರೆ (ಪ್ರ ಮಿ ಭಾ. ೦೦-೪೬). **ದಂಗುರಂಪೊಯಿಸು** : ಪುರದೊಳಗೆ ದಂಗುರಂಪೊಯಿಸಿ[ಜಾಣಂ.ಬೆಸ್ಸಾ.]ದೀಂ (ಪ್ರದಿಷಾ. ೦೭-೬೮). **ದಂಗುರ ಪೊಯಿಸು** : ಧರಣೀಶರೆಲ್ಲರನೆಸ್ಸಂ ವಳಸುತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ವರ ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪಕೆ ಧರದಿಂ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬಹುದೆಂದು ದಂಗುರಪೊಯಿಸಿದನು ಲೀಕೇದವಿ (ಕೇಪಂಕಾ. ೦೩-೦೨) ; ಅಂಬರಚರ ಜನವದದೊಳ್ ದಂಗುರ ವೊಯಿಸಿದಳ್ (ಜ ಮಾ ಭಾ. ೦೬-೬೩). **ದಂಗುರಹೊಯಿಸು** : ಮೂರನೆ ತಿಂಗಳ್ ಭಾಯ್ಕಳಿಗೊಂ ದುಗುರ ಹೊಯಿಸುತಂ (ಕಾಚ್ಚಾಪ. ೦೮-೨೪: 1235); ರಾಜಶಾಸನಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ದಂಗುರ ಹೊಯಿಸಿ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದೂ . . . ಶುಕ್ರನೀತಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತ ದೆ (ಕಷಾ. ೦೪). **ದಂಗುರವಹೊಯ್ಸು** : ಊರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದಂಗುರಹೊಯ್ಸುವರು (ಕೃಷ್ಣ). [ದಂಗುರ + ಪೊಯ್ಸು]

ದಂಗುರಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಂಗುರದ ಘೋಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳು : ಆಗಳಾ ದಂಗುರಗೇಳ್ದಾ ಜನರೆಲ್ಲ ಬೇಗದಿಂ ಸಡಗರಗೂಡಿ (ಅಪಚ. ೦೩-೩೬).

[ದಂಗುರ + ಕೇಳ್]

ಡಂಗುರನಾದ (ನಾ). ಡಂಗುರದ ಶಬ್ದ : ಬೀದಿಬೀದಿಗಳ್‌ಗೆ ಡಂಗುರ ನಾದವೆಸೆದವು (ಅಜಾತ, ೪-೦೦). [ಡಂಗುರ + ನಾದ]

ಡಂಗುರವಾರ್ತೆ (ನಾ). ಡೊಲು, ತಮಟೆ ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ಸಾರಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸಿದ ವಾರ್ತೆ.– ಸುದ್ದಿ : ಆ ವಚ್ಚಣದ ಜನರು ಡಂಗುರವಾರ್ತೆಯಂ ಕೇಳಿ (ಜುಪಕ, ೭೬). [ಡಂಗುರ + ವಾರ್ತೆ]

ಡಂಗುರವೊಯ್ 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರವೊಯಿಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಸಾರಿಸು 'ಡಂಗುರಸಾಱಿಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಸಾರು 'ಡಂಗುರಸಾಱು' ನೋ.

ಡಂಗುರಸಾಱು[1]**ಸು**, ಡಂಗುರಸಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು: ಊರೂರ್‌ಗೆ ಸಲ ಪೆಂಪೞಗೆದ ಡಂಗುರಸಾಱಿಸಲು ತುಱುವಟ್ಟಿಯಲಿ ಕೇಳ್ (ಸಾಳ್ವ, ೨೨-೨೫). ಡಂಗುರಸಾರಿಸಲು ಊರಿಗೆಲ್ಲಾ ಡಂಗುರಸಾರಿಸ ಬೇಕು (ಮುಕ್ಕಾಷ, ೧೨೯). [ಡಂಗುರಸಾಱು + – ಇಸು[3]]

ಡಂಗುರಸಾಱು, ಡಂಗುರಸಾರು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್. 'ಡಂಗುರಸಾಱಿಸು' ಪರಾ. ಡಂಗುರಸಾರು ೧. ರಾಜದ್ರೋಹಿಗಳು ಡಂಗುರಸಾರಿ ತವ್ಮ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಶಾಸ, ೩೬). ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು.– ಬಹಿರಂಗವಪಡಿಸು : ನಾನು ಬಂದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಡಂಗುರಸಾರಿದರು (ಕಂದ್ರಹಾ, ೦೯). [ಡಂಗುರ + ಸಾಱು[1]]

ಡಂಗುರಹುಯ್ಯು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್. ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾರಿ ಹೇಳು ; ಪ್ರಚಾರಮಾಡು : ಡಂಗುರ ಹೊಡೆದರೆ ಜೊಂಗರಕನ ಮಠ ಕೇೞಕೋ (ಗಪ). [ಡಂಗುರ + ಹೊಡೆ[1](<ಪೊಡೆ[1])]

ಡಂಗುರಹೊಯ್ 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರಹೊಯಿಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಹೊಯ್ಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು' ನೋ.

ಡಂಗುವಿಗೆ (ನಾ). ಡಂಗುಕೆ ಹೊಡೆಯುವವನು : ಅರಮನೆಯ ಡಂಗುರಿಗರು ಸಾರಿ ಹೇಳಿದ ಆ ಸುದ್ದಿಯೇ ಅಷ್ಟು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿತ್ತು (ಕುಗಿಷ, ೦). [ಡಂಗುರ + – ಇಗ]

ಡಂಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ : ಶರಣಾಳಿ ಕೊಡಿ ಡಂಗುರಿಸುತೆ ಸತ್ಯಮಂ ನುಡಿಯೆ (ಪಂಚಾತ, ೯೫); ಮೆಱ್‌ಮಿಂದ ದೇವಯ್ಯನುಱ್ ನಂಬಿಯೊಳಗು ಮೇಲೆ ಪೊಱಗಿಂದು ಬಿರಿದು ಡಂಗುರಿಸೆ (ಕ್ಕಕಥ, ೪-೬೨); ಅಜ್ಜರೂಪಿನತೀತನ ಪದವನೆಮ್ಮಂತೆ ಸಕಲಜನರು ಒನೆದೆಱ್‌ರಿಲ್- ಮುತ್ತಿಯಪ್ಪುದೆಂದೀ ಮಾತು ಪುಯಿಲ್ದಲೆಂದು ಡಂಗುರಿ ಪೊಕೆ ಚರಣದೊಳ್ ಮಿನುಗುಂದುಗಿಗೆಜ್ಜೆಯಂ ಕಟ್ಟಿದಳಿಗಿದಿಗುಲಿಯೆ (ಜೈಪು, ೩-೧೦); ಧರಣಿಯೊಳಿಗೆ ಸಾಜಿ ಡಂಗುರಿವಂದದೆ ಚರಣಾಯುಧ ಗಳುರಿದುವು (ಕಂಪಪ, ೩೬-೬೨). ೨. ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸು ; ಬಹಿರಂಗವಪಡಿಸು : ವಿನುತವೆಸೆದಾದ್ಯಖಿಲಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳಱಿತೆಯೊಳ್ ತನಗೆ ಸರಿಯಾರು ಮಿಲ್ಲೆಂಬ ಡಂಗುರಿಸಿ ಭೂಜನವಂದ್ಯನಾಗಿ(ಚರ್ಮಾ, ೯-೭); ಅಂಗೈಯನ್ನೆತ್ತಿ ಹೋಯಿಂದು ಡಂಗುರಿಸಿದರೆಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಂಬಿಕೆ ಬಿಜಯಂಗೈದೆಂದು ಪಾಯ್ದಳಕೆ (ಧಶ, ೪೬-೮೧); ಏರಿಯನೆ ಕವಿ ಕವಿತೆಯನೊಲ್ದರಸುವ ಬಗೆಯೆಟ್ಟಿ ವೊಲಕಿಸುತೆ ವಿವರಿಸಿ ಡಂಗುರಿಪೆಂ (ಸಂಸಪ, ೪೭-೪೦); ಡಂಗುರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳು: ತನ್ನ ಕಾಲುರಿಚನ ಹೊಸಬತನವನ್ನಾಲ್ಲಿ ಡಂಗುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಈತನಿಗೆ ಮೆಚ್ಚವೊದಲು ಒಲಗದ ಉಳಕಾಚರಣಪದ್ಧತಿಗಳ ಬಾಲಬೋಧೆಯಾಗಲಿ (ಕಬ್ಬಿಳ, ೪೬-೦೨). [ಡಂಗುರ + – ಇಸು[3]]

ಡಂಗುಱುಚಾಟ 'ಅಡಂಗುಱುಚಾಟ' ನೋ.

ಡಂಗೂರ 'ಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಂಗೆ[1], **ಡಂಕೆ**, **ಡಂಗ್ಕೆ** (ನಾ). (ಕಬ್ಬಿಣ ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಗುದಿಗೆ ; ದೊಣ್ಣೆ ; ಬಡಿಕೋಲು : "ದುರ್ಜನರಃ, ದುರ್ಜನಾ—ಈ ೨ ಡಂಗೆ" (ಜಠಾಯು, ೭೮-೩೩); "ದುರ್ಜನಮೆನೆ ಡಂಗೆ" (ಭುಗಾಡ, ೯೮-೩೬); "ಡಂಗೆಯೆಂದು ಬಡಿಗೂಲ್" (ಧಶಾ, ೭-೧೩೦); ಡಂಗೆಯಿಂದೆ ಪೊಡೆ ಪೇರುಡುವಂ (ಮುಷಾಪೇ, ೩-೦೪); ಸುರ್ವಾಗ್ಜೈತ್ರಾಲಯಮುಂಬರದಿಂ ಮುಂದೆಯೋರ್ವಂ ಕಬ್ಬುನದ ಡಂಗೆಯಂ ಪಿಡುಕೊಂಡು (ಶ್ರೀಶಾಸ್ತ್ರ, ೭-೭೭ ಪ). **ಡಂಕೆ**[1] : "ಪಿಡಿಗೂಲು ಡಂಕೆ[ಪ್ರಾಣಂ. ೧]ಟುಂಕೆ" (ಕಬ್ಬಮಾ. ೩೩); ಬೇಗಂ ಮಂಡೆಯನೆರ್ಪೋಗಿರೆ ಕರ್ಬುನದ ಡಂಕೆಯಿಂ ಪೊಯ್ದುದುಂ (ರಮಾಣಾ, ೬-೦೦೦). 'ಟಂಕೆ,' ಪರಾ. **ಡಂಗ್ಕೆ**[1] : ಗುಂಡು ತೀವಿದ ಡಂಗವೋಲ್ ನೇರಿತಲ್ಲದೆ ಹುಂಡ ಕರೀರಸಂಸ್ಥಾನಮುಮಂ ಯಥಾಕ್ರಮಮಿದಂ ಮಾಟ್ಟುಂ (ಶತ್ರ್ಯಕ್ರ, ೨೯೬). [<ಪ್ರಾ. ಡಂಗಾ]

ಡಂಗ್ಕೆ[2] **ಡಂಗ್ಕ**[3] ನೋ.

ಡಂಗ್ಗೆಗೊಳ್, (ಕ್ರಿ). ದೊಣ್ಣೆಯಂನ್ನು ತೆಗೆದಂಕೊಳ್ಳು : ಕೋಲಂನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಮತ್ತರು ಡಂಗೆಗೆಂಡು ಬಡಿಯಲ್ ಚಲದಿಂದೆನಸುಂ ದುರಾಗ್ರಹಂ ಚಿತ್ತದೊಳಾಗೆ (ಶಾಖ್ಯಾ, ೪೩೦).

[ಡಂಗೆ[1] + ಕೊಳ್[1]]

ಡಂಗೆಗೊಳ್[2] (ಕ್ರಿ). :=ಡಂಗೆಗೊಳ್[1]: ಡಂಗೆಯಂಗೊಂಡು ಕಂಗಲ್ಪಟಿ ಪರಿವ ಮರುಳ್ಗಲಿಗಳಂ (ಅಜಾತ, ೫-೦೩೩ ಪ). [<ಡಂಗೆಗೊಳ್[1]]

ಡಂಗೋರೆ 'ಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಂಢಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡಂಬ[1] 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಂಬ[2] (ನಾ). ಸಂಪಾರು ಐದುನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳ ಪಂಬ್ಮುಸ್ಥಳ ; ಮಂಡೆಬ (?) : ಎಂತುಟಾ ಗ್ರಾಮಗಳು ಡಂಬಗಳಂತೆ ತದು ಡಂಬಗಳು ಪತ್ತನದಂತೆ ಪತ್ತನಗಳು ನಗರದೊಳ್ ನಗರ ನಿರ್ವಾಗಣಕಾಂತ ನಮಾರಾವಣಿಗೆ ಪಡಿಯೆಂಬಂತೆ ಮೆಱ್‌ದುದು (ಕಂಗಾ, ೦-೬೪); "ಊರುಗು" (ಕಂಗಾ, ೪-೩೪). [<ಮಂಡಬ ?]

ಡಂಬಕ, **ಡಂಭಕ** (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಆ ಡಂಬಕನೊಂದು ದಿವಸಂ ರಸಮಂ ತರ್ಪಂ ಬಾಯೆಂದುಸಿರ್ದಂ (ಪಮಿಪು, ೪-೮೫ ಪ); ಡಂಬಂ ಡಳುಹೂ ಎನ್ನದಮ್ಮಾ ಡಂಬಕನೆಂಬವ ನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ, ೭೭೬); ಕೆಲಬರ್ ಡಂಬ[ಪ್ರಾಣಂ. ವಂಚ]ಕರ್ ಬಂದು (ಬಸವ, ೯-೨೦); ಡಂಬಕರು[ಪ್ರಾಣಂ. ಶಂಬರರು]ನ್ಸವ ಕರ್ಣಾಕರುನಿಗಳಂಬವರು (ಅಪ್ಪಾಸ, ೦೨-೮೭); ನಂಬದೇ ನಂಬಿದವನೆಂಬ ಡಂಬಕಗನಿಗೆ ಇಂಬುಗುಡುಗುನಿತ್ತು ನಿನ್ನಳೆ ನಿವುದು (ಗಿಚಗೋ, ೬೬-೩). ೨. ನಟನೆಯಂವನು ; ತೋೞಿಂಕೆಯು ನಡೆನಂಡಿಯಂವನು ; ಬೂಟಾಬಟಿಕೆಗಾರ ; ಸೋಗಿನವನೆಂ : ಎಲ್ಲರ್ ಬಸವನಗ್ಯಣಗಳಂ ತಾನೀವ ಸಮಯದೊಳಗಲ್ಲಿ ಕೆಲಬರ್ ಡಂಬ[ಪ್ರಾಣಂ. ವಂಚ]ಕರ್ ಬಂದು (ಬಸವ, ೯-೨೦); ಆಳು ಡಂಬಕನಾಗಿ ತೋಳಾ ಹೆಸ್ಸವ ತಿರುಪಿ ಕೇಡಿಕೆಯನು ಹೇಳಾ ಸಲಾಲಿದವ ಕೆರೆದ (ವಿಜಸಾ, ೬೬-೩). ೩. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ ; ಆಱುವಿನ ಬಲದಿಂದ ಕೆಲಬರು ಆಱಿಯು ದವರ ಗೆಲಬೇಕೆಂದು . . . ಡಂಬಕವ ನುಡಿದಪೆಂಬಲ ಉದ್ದಂಡರು ಗುಹೇಶ್ವರ ಕಂಡಡೆ ಕನಲುವ (ಅವಚ, ೦೦೭-೪೮೦); ಬಱಿಯ ವೈಶಿಕದ

ಡೊಂಬನ ಡಂಬಕಂಗಳ ವಾರವನಿತೆಯರ (ಬಸವ. ೪೦-೫೦) ; ಅನಿತಱಂ ದಿವರ ಡಂಬಕದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ನಾನು ಮೆನೆಗೊಡದೆ (ಸಮ್ಮೇ. ೦೨-೨೩). ೪. ಆಡಂಬರ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : ಈ ಡಂಬಕದ ವೇಷವನು ಹೊತ್ತು ಪಸರಿಸಿಯುಂಬ ಕಾಯಕವೃತ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಸಹಜವಲ್ಲವು (ಬಸವ. ೬೦-೫೦) ; ಭೂಪಾಲರಾಡಂಬರದ ಭತ್ತಿಜವಮರಂಗಳದೇತಕೆ ಬಯಲ ಡಂಬಕದ ಕೈದು ಗಳವೇಕೆ ಸುಡು ಜೀವದಾಕೆಯಂ (ಕ್ರಮಿಜ್ಞಾ. ೦೭-೫೪) ; ಭಸುಮವವ ಪುಷ್ಕಗಳು ರಚಿಸೀದೆರಿಂದಿಯಾ . . . ಪುಸಿಯ ತೋರಿದರು ಡಂಬಕವನ್ನು ಮಾಡಿ (ವಿಜಾಸು. ೪೦-೪). ಡಂಭಕಿ: ೧. ಒಂದನಾದಡೊಗೆ ಒಂಬತ್ತನಾದುವ ಡಂಭಕರ ಮೆಚ್ಚ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸ. ೦೦೪) ; ಇನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನ, ಕರ್ಣ, ಶಕುನಿ ಮೊದಲಾದವರು ಡಂಭಕರು (ರಾಜಸೂ. ೮೩). ೩. ಅಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯರೆಂಬುಲುಮೆ ಡಂಭ[ಪ್ರಾಣಾಂ. ಬ]ಕವಂದು ತಿಳಿಮರೋ (ಭುಜಬ. ೩-೦೨ ಅಮಿಪಕ್ಷವಿ); ಅಂತವ್ಗ ಪ್ರಾತಿ ಭಕ್ತನ ಡಂಭಕದ ಭಕ್ತಿಯಂತಾಯಿತ್ತಿಂದರೆ (ಆದಿಪು. ೬೮-೭೩) ; ಹುಸಿ ಕಳವು ಡಂಭಕವು ನುಸುಳು ಆರಡಿ ತಳ್ಳಿ ಹಿಸುಣ ಹೀನದಯದ ಶೆಟ್ಟಿಗಾರ (ಸುಗಾರ. ೦೫-೦). [<ಸಂ ದಂಭಕ]

ಡಂಬಕತನ (ನಾ). ವೇಷಸಗಾರಿಕೆ : (ಪಾಸಚ. ೫. ೭೬-೦).

[ಡಂಬಕ + – ತನ]

ಡಂಬಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ವೇಷಸಗಾರಿಕೆಯ ವಿದ್ಯೆ ; ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ : ನೀಚ ದೈವಂಗಳ ಮೇಲೆಸಗುವ ಡಂಬಕವಿದ್ಯೆಯ ರಸವಲ್ಲಿದು (ಕಮ್ಮೋಕ. ೦-೨೪).

[ಡಂಬಕ + ವಿದ್ಯೆ]

ಡಂಬಕಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ಕಳ್ಳುದಿವ ಡಂಬಕಿ ತೊಪ್ಪಿರ ನಾರೊ ಬಾರಿವರ್ (ಹಕ್ಕಬಿಸ. ೪೭-೦೨). [ಡಂಬಕ + – ಗ್ಕಿ]

ಡಂಬಜಾಗರ, ಜಂಬಜಾಗರ, ಡಬ್ಬುಗಾರ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ವೇಷ ದವನ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆಯವನು : ಆಡಂಬರದವನು ; ಡಾಂಭಿಕ : ಕಲಿಯುಗದೀವು ಎಂಬ ಈ ಬರುಬರಿದುಗಳ ಕಡ್ಡಕರದಗಳ ಡಂಬಜಾಗರ ನೆಂದರೆ, ಹೊರಗಣವರಿಗೂ ಆ ವೊಬ್ಬ ದಳವಾಯಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಭಯಗೌರವ ಗಳೂ ಇಲ್ಲ (ಮೂಕ್ಕೈ. ೬೭-೦೩). ಜಂಬಜಾಗರ : ೨. ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ಹೆವೆ ಪಡುವವನು : ಅವನು ಬಹಳ ಜಂಬಜಾಗರ (ಕೂಡ). ಡಬ್ಬುಗಾರ : (೪).

[ಡಂಬ¡ (<ದಂಬ) + –ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಡಂಬರ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಕಂಬುಗೆಯನ್ನು ಮುಗ್ಗ ಬಿಸುಡೆ ಕಾಣಂಕಲಾಗ ಡಂಬರದವರು ಸಕ್ಕಾದೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೬-೪೭). 'ವೇಳ್ಪೆ ಡಂಬರ' ಪರಾ. ೨. ಆಟೋಪ ; ಅಟ್ಟಹಾಸ : ಹೊರಳೆ ನಗುವ ನಿತಂಬಿನಿಯರನು ಭೀವಂವಾರ್ಪರ ಡಂಬರವ ಕಂಡಸುವ ಹಿಡಿದೆನು (ಅಷ್ಟಾಸ. ೦೫-೪೦). ೩. ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ ; ಬೆಡಗು ; ಶೋಭೆ : ಚಿತ್ತಜನ ಡಂಬರಮಂ ತರಿದಾ ಕುಮಾರಕಂಗಳಕುಳಕಂತಳಂ ಪೊಳೆಯ ವಕ್ಕಸರೋಜಜೊಳಿಲ್ಕಿದರ್ . . . ಮಾಲೆಯಂ (ಪಾಪಿಚ. ೩-೦೦೦) ; ರತಿಯಂಬ ಡಂಬರಂ ಬಳಿವನೆಮಳಿಲ್ದರ್ ನೃಪನ ಪಕ್ಕ ದೊ ಳಾ ಜಕಳೀಲೀಲೆಯೆಗ್ಗೂ (ಹಂವ್ಪಪು.೭-೦೩೮) ; ಕಲಿಸುವರಾರೊ . . . ರಮ್ಮ ನಾದಮಂ ಕೋಗಿಲೆಗೆ ತಾಂದವಡಂಬರಮಂ ನವಿಲ್ಗೆ (ಚಾರಪು. ೪-೮೫). ೪. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿ ; ಬಿಂಕ ; ಆಡಂಬರ ; ಹೆಮ್ಮೆ : ಇಂಬುಳ್ಳ ಸಂಬಳವೆಂದೊಲಿದ ಮಗಳ ಕೇಳು ಡಂಬರದವನಿತಾಪ್ತಿಯ (ಅಮುಸಾಂ. ೭-೯೯). [ಸಂ.]

ಡಂಬವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಬಿಂಕದ ಹೆಣ್ಣು : ತುಂಬ ಸ್ವಯಂವರವಾದರೆ . . . ಡೊಂಬಯ ದದರಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಸದಳಂತಾಗಿ ಡಂಬವೆಣ್ಣುಗಳಾಕೆಗೆಯೆ (ಭರತ. ೩೬-೦೦೦). [ಡಂಬ¡(<ದಂಬ) + ಪೆಣ್ಣು (<ವೆಣ್)]

ಡಂಬಾಚಾರ, ಡಂಭಾಚಾರ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ನಡತೆ ; ಆಡಂಬರ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : (ಡಂಭಾಚಾರ : ಡಂಭಾಚಾರಿಂದಂ ಮನಶ್ಯಾಂತಿ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಡಂಭಾಚಾರಿ' ಪರಾ.

[ಡಂಬ¡ (<ದಂಬ) + ಆಚಾರ]

ಡಂಬಾಟ (ನಾ). = ಡಂಬಾಚಾರ. 'ಡಂಬಾಟಿಕೆ' ಪರಾ.

[ಡಂಬ¡(<ದಂಬ) + ಆಟ]

ಡಂಬಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಡಂಬಾಚಾರ : ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ದ್ವೇಷ, ಅಸೂಯೆ, ಜಂಬ, ಡಂಬಾಟಿಕೆ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನಿಲ್ಲ (ಶಬ್ದಾಂ. ೫೫).

[ಡಂಬಾಟ + – ಇಕೆ]

ಡಂಬಿಸಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಜೀವಿಪಾಪಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು ; ಡಂಬಾಚಾರ ಮಾಡು : ಲಿಂಗೈಕ್ಯನು . . . ಹಿಡಿಯನು ಕೃತಕವ ತನ್ನನುವನು ತೋಱಿ ಡಂಬಿಕ್ಕುವನಲ್ಲಿ (ಶಿವಗ. ೬೬೩). [ಡಂಬ¡ (<ದಂಬ) + ಇಕ್ಕು]

ಡಂಬಿಗ (ನಾ).=ಡಂಬಾಚಾರಿ : ಪುಸುಣನಾಳಾಂಜನನಳಂಬದ ಡಂಬಿಗಂ ಬಿಕಾರಿಯಂ . . . ಕಸಗಳೆದಿತ್ತು ಮನ್ನಿಸರ ಮಕ್ಕಳ ಪಟ್ಟಿಗೆ ತಂದು ಸೊರ್ಕಿಸಾ (ಚಳಪ. ೬-೦೦೪). [ಡಂಬ¡ (<ದಂಬ) + –ಇಗ]

ಡಂಬಿಸು 'ದಂಬಿಸು' ನೋ.

ಡಂಬು 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಂಬುಕ 'ದಬ್ಬುಕ' ನೋ.

ಡಂಭ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಂಭಕ 'ಡಂಬಕ' ನೋ.

ಡಂಭಕಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿ ; ತೋರಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿ ; ಕಪಟ ಭಕ್ತಿ : ಡಂಭಕಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಡನು ಕೃಷ್ಣ (ಭುಜಬ. ೩-೦೩೪ ಪಜ್ಞವಿ).

[ಡಂಭಕ (<ಡಂಬಕ) + ಭಕ್ತಿ]

ಡಂಭತನ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಆ ಜೋಡ . . . ಸುರತಕ್ರೀಡೆ ಯಾಡುವುದಂ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟಂ ಕಂಡಾ ಪಾಕ್ಕೈಯ ಡಂಭತನಕ್ಕೆ ಬೆಚ್ಚಾಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೯-೦೫). ೨. ಸೋಗಿನ ನಡೆನುಡಿ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ ; ತೋರಿಕೆ ; ಇತರರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸುವ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ. ೩. ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ.

[ಡಂಭ (<ಡಂಬ) + – ತನ]

ಡಂಭಭಕ್ತ (ನಾ). = ಡಂಭತನ ೩ : ಶಂಭುಭಕ್ತ್ಯಾ ನೀನು ತಿವಿಲ್ಲವಿಲ್ಲೆಂದು ಡಂಭಕ್ತದಿಂದ ಹಣೆಗಣ್ಣಾ ತೋಱಿದೆಯಲಾ (ವಿಕ್ರಮ. ೪-೦೫-೫೬).

[<ಸಂ. ದಂಭಕ್ತ]

ಡಂಭಾಚಾರ 'ಡಂಬಾಚಾರ' ನೋ.

ಡಂಭಾಚಾರಿ (ನಾ). = ಡಂಬಾಚಾರ ೧: ತಪ್ಪ ನಿಜವಾದ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪನೆಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಅತಿಮನ್ಯಾಲಂಕಾರ ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮೆರೆಯುವವನು ; ಡಂಭಾಚಾರಿ (Heavy-Swell. ೨೦೪೨.). [<ಸಂ. ದಂಭಾಚಾರಿನ್]

ಡಕಾಯಿತ 'ಡಕಾಯಿತಿ' ನೋ.

ಡಕಾಯಿತ, ಧಕಾಯಿತ, ಧಕಾಯಿತಿ (ನಾ). ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಜು, ದೀವಟಿಗೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ಮನೆಗಳಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಜನರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಲೂಟಮಾಡುವವನು ; ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯಂವವನು; ದರೋಡೆಗಾರ: "ದರೋಡೆಕೋರ; ಡಕಾಯಿತ" (Brigand. ೩೦೪೨.). ಫರಿದ್‌ಪುರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಡಕಾಯಿತರ ಹಾವಳಿ ಬಹಳವಾಗಿದ್ದಿತು (ಅಗಚಂ. ೬.). ಧಕಾಯಿತ : ಧಕಾಯಿತರೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ದಿನಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ (ನಾಂಕ್ಕೆ. ೨೮). ಧಕಾಯಿತಿ : "ಅವನೊಬ್ಬ ಧಾರಿ ಧಕಾಯಿತಿ" ಎಂದು ವಾರಪತ್ರಿಕಾಗಾರ ಜರ್ಮನ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರನೀಡಿದನು (ಭುಪಕ. ೨೭೦).

[<–ಹಿಂ. ಡಕಾತ್, ಡಕೈತ್; ಮರಾ. ಡಕಾಈತ್, ಡಾಕಾಈತ್]

ಡಕಾಯಿತಿ, ಡಕಾಯಂತಿ, ಡಕಾಯ್ತಿ(ನಾ). ಡಕಾಯಿತರ ವೃತ್ತಿ; ಲೂಟಿ; ದರೋಡೆ : ಕೊಳ್ಳೆ : 'ಡಕಾಯಿತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸೋಣ (ಗ್ರಾಮೂಳ. ೧೯); ದೇವಿಯು ಡಕಾಯಿತಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆಯೇ ? (ದೇವೀಕಾ. ೧೦೩) : ತಾನು ನೋಡಿದ್ದ 'ಹಳ್ಳಿಯ ಕ್ಷುದ್ರದೇವನಿ, ನಗರದ ನಾಗರಿಕ ಜೀವನ, ಡಕಾಯಿತಿ, ಕಳ್ಳತನ, ಸಜ್ಜನ ದುರ್ಜನ ಇವರನ್ನು ತೀಡಿ ಅವನು ಒಂದು ಕುತೂಹಲ ಕರಲಸುವ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಬರೆದನು (ಬಂಕಿವಿ. ೬೯). **ಡಕಾಯಿತಿ** : ದರಗ ಡಕಾಯತಿಗಳಲ್ಲಿ (ಚಿಣಾಚಾ. ೫೪). **ಡಕಾಯ್ತಿ** : "ಪಂಜುಳೆಳವು ದೀಪಚಿಗಳು ದರೋಡೆ" (ರೈ.ಸ್ವಗ. ೫೯೬).

[← ಹಿಂ. ಡಕೈತೀ]

ಡಕಾಯಿತಿಕಳ್ಳ (ನಾ). ಡಕಾಯಿತಿ ಮಾಡುವ ಕಳ್ಳ; ಡಕಾಯತ: ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಮತ್ತು ಡಕಾಯಿತಿಕಳ್ಳರಿಗೆ ಆಸರೆಕೊಟ್ಟರೆ ೭ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತರ ಜೈಲು ಮತ್ತು ಜುಮಾನೆ (ಗ್ರಾಮೂಳ. ೦೭೪). [ಡಕಾಯಿತಿ + ಕಳ್ಳ]

ಡಕಾಯ್ತಿ. 'ಡಕಾಯಿತಿ' ನೋ.

ಡಕಾರ (ನಂ). 'ಡ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಡಕಾರಂ ಪುಟ್ಟುವ ತಾಣಮಂ ಬೆಟ್ಟತ್ತಾಗಟ್ಟಿದಿರ್ ಅಟಲ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಅಜಿಪು. ೦೪ ಪ್ರಕೃ.). [ಸಂ.]

ಡಕ್ಕಾಡಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುವುದು ; ಘರ್ಷಣೆ : ಈ ಡಕ್ಕಾಡಿಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಕಂಡಿರಲೂ ಇಲ್ಲ (ಚಿಣಾಚಾ. ೨೦).

[ಡಕ್ಕಾ೦ + ಡಿಕ್ಕಿ]

ಡಕ್ಕು 'ಟಕ್ಕು' ನೋ.

ಡಕ್ಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ.) ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನುಣ್ಣು : ಇಕ್ಕಿಯಮದ್ದನ್ನು ತಿನ್ನು : ಶ್ರೀಧರದಾಸಿನಾಥನವರ ಕಚಟಬ್ಬಕ್ಕಿ ಯಜಜೆಯಂದುಂ ಸೊಕ್ಕಿ ಕ್ಕಿಯ್ಯಂದೆ ಡಕ್ಕುಗೊಂದಂತೆ ತೂಂಕಿಸಿ[ಪಾಣಾಂ. ಟಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಂತು] ಕೆಡೆದು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೦೭೬).

[ಡಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು) + ಕೊಳ್]

ಡಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಕರಡಿ ಡಕ್ಕುಲಿ ಮಂದಡಿಕ್ಕೆ . . . ತಾಳ ಸುತಾಂಸ್ಯತಾಳ (ಪದ್ಮಚ. ೭-೫೩).

[<ಸಂ. ಢಕ್ಕುಲೀ]

ಡಕ್ಕೆ, ಡಂಕ, ಡಗ್ಗ, ಡೆಂಕ, ಡೆಂಕ್ಕೆ, ಢೆಂಕೆ, ದಕ್ಕೆ, ಧಕ್ಕೆ$_1$ (ನಾ). ಎರಡೂ ಮುಖವಿಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಇತ್ಪಲೆಯ ಕಮೆಟಿ: ಡಮರು: ಧಕ್ಕೆ: "ಡಕ್ಕೆ(ದಕ್ಕೆ)ಧಕ್ಕೆಇಡಾಯ್ಯಂ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ" (ಕವ್ಯಕೌಚ. ೦೬) ; ಸೃಷ್ಟಿ ಸಮರ್ಥಿತ ವಿಶ್ವಮಹಾಶಬ್ದ ಪದ ಡಕ್ಕೆ ಪಾಳಿದ್ವಜ ಸಾಮ್ಯ[ಹ್ಯ]ಮಹಾಮಹಾ ಸಾಮಾನ್ಯಧಿಪತಿ ಶ್ರೀಬಲ್ಲಳ (ಜಿಳ. ೧೨, ೬೩-೦೦; ಸು. ೫೦೦); ಡಕ್ಕೆಯೊಳಬ್ಬಜವಾಗಿಯಾಡಿದಳ್ (ಹಂಪಾಚಾ. ೪-೧೯); ಕರಡಿಯ ಡಕ್ಕೆಯ ಪವಳದ ಪರಿಡಕ್ಕೆಯಮರ್ದ ದಿತಿಗಳುಂ ಭೂಚರಿಗರೆಯಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೯) : ಅಕ್ಕ ತೆಂಬಲ ರ್ಗೊಯ್ಯನೆ ನರ್ತಿಪಂದಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ಗೋಪಿ ಡಕ್ಕೆಯ ಲಯಕ್ಕೆ ಪೆಜ್ಜಳ್ ಜತಿವಚ್ಚುತಾಡಿದಳ್ (ಜಗಿಪಿ. ೩-೦೩) : ಐನ್ಯಮ ತರು ಡಕ್ಕೆಗೆ ಸುರಹೂನ್ಮೆಯ ತರು ದಮರುಗಕ್ಕೆ (ಕಬುದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಬಾಡ ಬುಡುಬೆ. **ಡಂಕೆ** : ೧. ಭೇರಿ ಡಂಕ ನಗಾರಿಗಳು ಮಿಗೆ ಭೋರಿಡುತ ಶಾಲ್ಮೆಸಯು ಕಂಪಿಸಿ (ಅಭಿಷ. ೦೦); ವಿಜೇತ ಬರುತುಗಳು, ಬರ್ಜರಿ ಧಕ್ಕೆ, ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ನಗಾರಿ, ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಡಂಕೆ (ಗುಹಪ. ೧೦) ; ಆ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು 'ಡಂಕೆ'ವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಚಾರವೀ. ೭). **ಡಕ್ಕ** : ೩. ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ತಬಲದ ವಾದ್ಯ : ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಡಗ್ಗ ಎಂದೂ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ತಬಲಾ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಗೀತಸಂ. ೦೩೦). **ಡೆಂಕೆ** : ತಾಳ ಮದ್ದಳೆ ಭೇರಿ ಡೆಂಕೆ ನಿನಾದ ರಂಜಿಸುತು (ರಾಮಚ. ೭೩-೭೭). **ಡೆಂಕ್ಕೆ** : (ಲ). **ಢೆಂಕೆ** : ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ವೀಯಯುಂ. ಢೆಂಕೆ. ಢೆಂಕ್ಕೆರಂ (ಕವಿರ. ೦೩ ಪ್ರಯೋ). **ದಕ್ಕೆ**$_1$: ಆತ ಹಾಡುಕ್ತಾ, ದಕ್ಕೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತ, ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಮಕ್ಷಾ. ೦೦೦). **ಧಕ್ಕೆ**$_1$ ೨. 'ಧಕ್ಕೆಬಲಿ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ದಕ್ಕ. / ಸಂ. ಢಕ್ಕಾ]

ಡಕ್ಕೆಬಲಿ, ಡಕ್ಕೆಬಲಿ, ಧಕ್ಕೆಬಲಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಡಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಮಾಡುವ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ : ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷ ಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ನಡೆವ ಪರ್ಯಾಯ, ಪಡುಬಿದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಜರಗುವ ಡಕ್ಕೆಬಲಿ . . . ಇವುಗಳು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳಾಗಿವೆ (ತುಸಂಜ. ೨೫೩). **ಡಕ್ಕೆಬಲಿ** ಕುಣಿಯುವವರು ಡಮರುವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಆದರ ನುಡಿತಕ್ಕೆ ಕುಣಿಯುವುದರಿಂದ (ಡಮರು = ಡಕ್ಕೆ) ಡಕ್ಕೆಬಲಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ (ಜಮ್ಮಳ. ೦೦೦) ; ನಾಗರ ಪೂಜೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಮ್ಮೆ, ಮರುದಿನ ದಕ್ಕೆಬಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಮರಳುವುದು (ಕ್ಷತ್ರಕೊ. ೩೭). **ಧಕ್ಕೆಬಲಿ:** ನಾಗಮಂಡಲ ಧಕ್ಕೆಬಲಿಗಳಮ್ಮ, ಹಂಬಾಲಿಸಿ, ಚಿತ್ರತೆಗೆದು, ಕಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಹೊಂಚು ಹಾಕಿ, ನಿರಾತಿಗೊಂಡು, ಮರಳಬಂದ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿವೆ (ಜುಗ್ಗಿ. IV, ಮುಖಪೃ.). [ದಕ್ಕೆ + ಬಲಿ]

ದಕ್ಕೆವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸು.–ಹೊಡೆ: ಆಡುವ ದಕ್ಕೆವಾಜಿಸುವ ನೋಡುವ ಸಂಗಡವೊಪ್ಪೆ ರಾಗಮಂ ಪಾಡುವ (ಸೂಪ್ರ.ಸು. ೪-೦೪೯). ೨. (ಆಲಂ) ಡಬಡಬ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಡಬಡಬ ಎಂದೂ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು: ಎದೆ ದಕ್ಕೆವಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ದನೆಗಂ(ದರ್ಪಣ.೨-೨೨).

[ದಕ್ಕೆ + ವಾಜಿಸು]

ದಕ್ಕೆವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ದಕ್ಕೆಯಂತೆ ಹಾರು ; ದಕ್ಕೆಯಂತೆ ಡಬಡಬ ಶಬ್ದಮಾಡು.–ವಿಂಡಿ : ಕಂಳದೊಳ್ ಅದಿಯ ಗದ್ದ ದನಾದಮಳ್ಕೆರ್ದ ದಕ್ಕೆವಾಯೆ ನಿಕ್ಕಕಂಠದಿನೀಳಕನ ಕಾಂತೆ ಚಿಚ್ಚೆರಮೆದುಂ ಬಿಚ್ಚತ ಮಟ್ಟದಳ್ (ಅಪಕಾಪ. ೨-೪೪) ; ಕಕ್ಕೆಟ್ಟು ಕೋಟಲೆಗೊಂದಳ್ಳೆರ್ದೆ ದಕ್ಕೆ ವಾಯ್ದು ಸತಿ ನಿಂದೊಕ್ಕೆಮಂ ತಾಳ್ದೆದಳ್ (ಅಪಕಾಪು. ೦೦-೫೬).

[ದಕ್ಕೆ + ಪಾಯ್$_1$]

ದಗಲಿ 'ದಗಲ್ಕೆ' ನೋ.

ದಗಲೆ 'ದಗಲ್ಕೆ' ನೋ.

ದಗಿಂಡಿ 'ದಗ್ಗಂಡಿ' ನೋ.

ದಗ್ಗೆ$_1$ 'ದಗ್ಗೆ' ನೋ.

ದಗ್ಗೆ 'ದಗ್ಗಾ' ನೋ.

ದಗ್ಗೆಯೊಯ್, ದಗ್ಗೆಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೆಕೆ ತಾಗು; ಉಷ್ಣದಿಂದ ಬೆದಂ; ಸಂತಪಿಸು; ಬಿಡುಕು: ದಗ್ಗೆಯೊಯ್ದಂಬರಲೆಯ ಪಟ್ಟಿಗೆಟ್ಟು ನರಿಯ . . . ಗಜಬಜದ ಸಂಚಾರಂ ಬಲ್ಲಿರಿದಾಯ್ತು (ಇಷಾಚಾಕೃ. ೨೨-೭); "ಅತಾಯದಿಂದ ಭಯಗೊಳ್ಳುಗೆ"(ಜಮಾಚಾಕೃ. ಕೋಪ್ರ). ೨. ಭಯದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸು; ಅಳ್ಳೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು: ದಗ್ಗೆಯೊಯ್ಕತ್ತ ಪರಿವಾಡುತ್ತಿರುವರು (ಪಾಂತ್ರಕ. ೬೬-೭೬). **ದಗ್ಗೆಹೊಯ್** : ೧. ಬೆಸಗಾದು ಜಿಬಲಿಳು ಬೆಂದು ದಗ್ಗೆಹೊಯ್ದಳ್ಳೆಯಲಿ ಕರಿಗಂದಿ ತಾಳಗೆಯೋಗಿ ಕುಸಿದಿರ್ದನು (ಕಬುದ. ೬-೪). [ದಗ್ಗೆ (<ದಗ್ಗೆ) + ಹೊಯ್$_1$]

ದಗ್ಗೆಹೊಯ್ 'ದಗ್ಗೆಯೊಯ್' ನೋ.

ದಗ್ಗ 'ದಕ್ಕೆ' ನೋ.

ದಗ್ಗ$_1$ (ನಾ). ಉಸಿರಾಟಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುವಿಕೆ ; ದವಬ್ಬ ; ಉಬ್ಬಸ : ಅವನಿಗೆ ದಗ್ಗ ಹಕ್ಕಿದೆ (ಟೂಂ). 'ದಗ್ಗುತ್ತಿಗೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ತೆಲು. ದಗ್ಗು, ದಗ್ಗು; ಕೋಲಾ. ದಗ್ಗ್, ದಗ್; ಕಾಯ್ವು. ಧಗ್]

ದಗ್ಗು$_2$ (ನಾ). ಹಳೆಯದು: "ಹಳೇದು" (ಆಡುಕಳ್ಳಿ. ೬೨). [?]

ಡಗ್ಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಗದ್ಗದ ಕಂಠ: ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ ಡಗ್ಗುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ದಪ್ಪವಾದ ಗಂಟ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾದಿತನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೦೦೦). [←ತೆಲು. ಡಗ್ಗುತ್ತಿಕ]

ಡಗ್ಗೆ 'ಡೆಗ್ಗೆ' ನೋ.

ಡಜನ್ 'ಡಜನ್ನು' ನೋ.

ಡಜನ್ನು, ಡಜನ್ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡರ ಲೆಕ್ಕ; "ಹನ್ನೆರಡು" (Dozen. ಇಂಕನಿ.). **ಡಜನ್**: ಈ ಪಂಚಾಯಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರೋ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನ ನಂಬರುಗಳ ಪೈಕಿ ಒಂದು ಡಜನ್ ನಂಬರುಗಳು ಚಿಗಳಿ ಸಿದ್ದಪ್ಪನಂಗೆ ಯೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ವಸ್ತಾದಿಗಳು (ನಮ್ಮಳ್ಳಿ. ೩೦).

[← ಇಂ. Dozen]

ಡಡುಲ (ನಾ). (?): ಬಾಡಬಭೋಗದಿಂದಮೃತಪೂರ್ಣ ರಸಾಶ್ರಯದಿಂದಮಚ್ಯುತ ಶ್ರೀಡಡುಲ ಸ್ಫುರನ್ಮಹಿಮೆಯಿಂ . . . ಎಸೆವ ಪತ್ತನ ಮೆನ್ನವೊಲೆಂದು ಸಾಗರಂ (ಚಂದ್ರಭ್ಯು. ೨-೭೮). [?]

ಡಡ್ಸಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಡಡ್ಸಾಲ, ಧೂಢಸೆಲ, ಬೆಟ್ಟತೆಂಗು, ಕಾಡುತೆಂಗು (ಮೈಜಿಗಿ. ೮-೦೪೦). [?]

ಡಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಡಣ್‌ಡಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಡಣ್ ಡಣ್‌ಎಂದು ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತು (ರೂಢಿ).

ಡಣಡಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯ ಡಣಡಣ ಸದ್ದು ಕೇಳಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಾ ಹೊರಗೋಡಿದರು (ರೂಢಿ).

ಡಣಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡಣಡಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು: ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಇನ್ನೂ ಎಂಟುದಿನವಿರುವಾಗಲೇ ಓಣಿ ಓಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಹಲಗೆಗಳು ಡಣಡಣಿಸ ತೊಡಗಿದವು (ರಂಗರೋ. ೪೩). [ಡಣಡಣ + – ಇಸು$_3$]

ಡಣತುಕಾರ 'ಡಣತ್ಕಾರ' ನೋ.

ಡಣತ್ಕಾರ, ಡಣತುಕಾರ (ನಾ). ಡಣಡಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ; ಘಂಟೆಯ ಶಬ್ದ: ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಘಂಟೆಯ ಡಣತ್ಕಾರ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಡಣತುಕಾರ**: ಅದೇ ಸನ್ನಾಹದ ತೋರ ಘಂಟೆಯ ಡಣತುಕಾರ ಕಾರಂ ಕಳಲಾದುದು (ಸೌಇಇ. XV, ೫೯-೨೦; 1184).

ಡಣಾಕೃತಿ (ನಾ). ಡಣಡಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ಹೊದಱ ಡೊಂಕಣಿಗಳ ಡಣಾಕೃತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಝಣತ್ಕೃತಿ]ಯ . . . ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದೈ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುಣ್ಯಾಭೀ. ೨-೪).

ಡಣಾಡಂಗುರ 'ಢಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಣಾಯಕ 'ದಣ್ಣಾಯಕ' ನೋ.

ಡಣಾಯಕತನ (ನಾ). ದಂಡನಾಯಕನ ವೃತ್ತಿ; ಸೇನಾಪತಿಯ ಉದ್ಯೋಗ: ಹೀಗೆ ತುಡುಗು, ವ್ಯಾಪಾರ, ಉದ್ಯೋಗ, ಒಕ್ಕಲತನ, ಡಣಾಯಕತನ ಎಲ್ಲವೂ ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿಯೇ. ಆದರೂ ದಾಸನಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ಇದಕ್ಕಲ್ಲ (ಜಗದಾ. ೦೦೯).

[ಡಣಾಯಕ (<ದಣ್ಣಾಯಕ) + – ತನ]

ಡಣಾಯಕಪದವಿ (ನಾ). ಡಣಾಯಕನ ಅಧಿಕಾರ: ತಂದೆ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನಾಗಿ ಡಣಾಯಕ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದವನು (ಜಗದಾ. ೦೦೬). [ಡಣಾಯಕ (<ದಣ್ಣಾಯಕ) + ಪದವಿ]

ಡಣಾಯಕಿತಿ (ನಾ). ಡಣಾಯಕನ ಹೆಂಡತಿ; ಸೇನಾಪತಿಯ ಮಡದಿ: ಡಣಾಯಕ ಶ್ರೀಮಾರಸಿಂಗಯ್ಯನವರಿಗೆ ಡಣಾಯಕಿತಿ ಶ್ರೀಮಾಚಿಕಬ್ಬೆಯವರಿಗೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೦).

[ಡಣಾಯಕ (<ದಣ್ಣಾಯಕ) + – ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಡಣ್ಣಾಯಕ 'ದಣ್ಣಾಯಕ' ನೋ.

ಡಪಳೆ, ಢಪ್ಪಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ: ಡಪಳೆ, ಪತ್ತರೆ . . . ಅವಂಚೆ . . . ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಕುಡುವ ಪದ್ಮನಿಧಿಯುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಿಟೀ. ೦೯-೯). **ಢಪ್ಪಳ**: 'ಢಪ್ಪಳಸೀರೆ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಡಪಳಾ = ೧. ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ]

ಡಪ್ಪ 'ಡಪ್ಪು' ನೋ.

ಡಪ್ಪು, ಡಪ್ಪ, ಡಪು, ಡಬ್ಬು$_5$, ದಪ್ಪು (ನಾ). (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಜನೆ ಹಾಡುವವರು ಮತ್ತು ಡೊಂಬರಾಟದವರು ಕೈ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದೇ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ಹಲಗೆಯಂಥ ಒಂದು ವಾದ್ಯ; ಕಂಜರಿ: ಜ್ಯೋತ್ಯಾ ಡಪ್ಪಿನ ಮೇಲೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಂಗುಲಿ ನಡೆಸಿದ (ದೀಪಹ. II, ೩೮೯); ಅವಳಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಈ ಡಪ್ಪು ಶಬ್ದದ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಕಥೆ, ಸಂದರ್ಭ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ದಾಳಿಮಾಡಿದವು (ಅಪನಾ. ೩೨). **ಡಪ್ಪ**: ಹುಡುಗರು ಡಪ್ಪ ಬಾರಿಸತೊಡಗಿದರು (ನೀನಮು. ೭೮). **ಡಪು**: ಒಂದು ಡಪು, ಒಂದು ದಮ್ಮಡಿ ಮನೀತುಂಬ ಬ್ಯಾಂಡ ಬಾರಿಸಿದಾಂಗ ಬಾಯಿ ನಡದಿರ್ತದ (ಬಾಂಡಾಯ. ೫೩). **ಡಬ್ಬು$_5$**: (ಕಿ). **ದಪ್ಪು**: ಹಾಡುಗರು ಬಲಬಗಲಲ್ಲಿ 'ದಪ್ಪು' ಎಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ಹಿಡಿದು ಅದೇ ಕೈಯಿಂದ ಬಾರಿಸುವರು (ಸುವರ್ಣ. ೪೦); ಈಗಿನ ಲಾವಣಿಕಾರರು 'ದಪ್ಪು' ಹಾಗು 'ತುಣ್‌ತಿಣಿ' ಗಳನ್ನು ಜೋಡಣಿ ಮಾಡಿ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೯೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಫ್; ಅರ. ಪಾರ. ದಫ್]

ಡಪ್ಪುಗಾರ (ನಾ). ಡಪ್ಪುಬಾರಿಸುವವನು; ಕಂಜರಿ ಹೊಡೆಯುವವನು: ಸಾರಂಗೀವಾದಕ ಡಪ್ಪುಗಾರರಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯ ಹುರುಪು ಬಂದಿದ್ದಿತೋ ಏನೋ (ಜನಜೀ. ೦೪೮). [ಡಪ್ಪು + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಡಪ್ಪುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಡಪ್ಪುವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸು: ಆ ಹಾಡು ಆ ಡಪ್ಪು ಬಡಿಯೋದು, ನಡನಡಕ ಆ ಕ್ಯಾಕಿ ಹಾಕೋದು ನೋಡಿದರ ಈಚಲಮರ ದಮ್ಮನ ಪರಸಾದ ಗಡದ್ದ ತಗೊಂಡ ಬಂದಹಂಗ ಕಾಣತೈತಿ (ಹೊಸಂಸಾ. ೫೯). [ಡಪ್ಪು + ಬಡಿ$_1$]

ಡಫಾಲಿ (ನಾ). ಡಪ್ಪುವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು; ಡಪ್ಪುಗಾರ: ನನ್ನ ತಮ್ಮನನ್ನು ಒಬ್ಬ ಡಫಾಲಿಯ ಬಾರಿಸುವ ಮುಸ್ಲಿಮರ ಜಾತಿಯ ಹುಡುಗನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ನಾಕಥೆ. ೬).

[←ಹಿಂ. ಡಫಾಲೀ; ಪಾರ. ದಫಾಲೀ]

ಡಫು 'ಡಪ್ಪು' ನೋ.

ಡಬ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕಿಡಿಗಳು ಸಿಡಿದುವು ಡವುಳು ಡಬ್ಬೆಂದು (ನಾಗಕು. ೦೭-೬೭).

ಡಬ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಡಬಡಬ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನಗಾರಿಯನ್ನು ಡಬಬಡ ಎಂದು ಬಡಿದದ್ದೂ ಬಡಿದದ್ದೇ (ರೂಢಿ). ಅವನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡಬಡಬ ಅನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಡವ' ಪರಾ.

ಡಬಗಳ್ಳಿ 'ಡಬ್ಬುಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಡಬಡಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಳಗಳನೆ ಸುರಿ; ತುಂಬಿತುಳುಕು: ಉಡಿತುಂಬಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬಂದು, ಡಬಡಬಿಸುವ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ, ಕಾಕಾ ಅವರಿಗೆ ರಾಚಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ, ಕಾಲುಮುಟ್ಟಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ಬೇಡಿದಾಗ (ದೀಪಹ. II, ೯೦). 'ಡಮಡಮಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಪಾತ್ರೆ, ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದುವು ಪೂರ್ತಿ ತುಂಬು. [ಡಬಡಬ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಡಬಡಬಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ, ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ, ದಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ; ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಬಡಾಯಿ: ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಶರಣು

ಹೊಡೆದು ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರಗಳ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆಗಳಿಂದ ಜನತೆಯನ್ನು ಮರುಳು ಗೊಳಿಸಿ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದೇ ಅದರ ಇಂದಿನ ಮೂಲ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ (ಹೊಸಹು. ೧೪): ಈಗ ನೀನು ಮಾಡ್ತಾ ಇರೋ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ ? (ಬೆಳುಮ. ೦೫೩). **ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ :** ಒಬ್ಬ ಸಂಗೀತಗಾರನು . . . ಬಹಳ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆಯಿಂದ ಹಾಡುತ್ತಿರಲು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೦). **ದಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ :** ಆಡಂಬರದ ಆರಾಸು, ದಬಡ್ಡಾಳಿಕೆಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಬಂಡ್ವಾಳಿಲ್ಲದ ಬಡಾಯಿ (ಜೂಜು. ೬೬). [<ಡಬ್ಬು$_2$ + ಡಾಳ್$_1$ + – ಇಕೆ]

ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ 'ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಡಬರಿ, ಡಬರೆ, ದಬರಿ, ದಬ್ಬರಿ, ದಬ್ಬರೆ$_1$ (ನಾ). ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಾಯಿ ಅಗಲವಿರುವ ಪಾತ್ರೆ;ಬೋಗುಣಿ;ಪಾತೇಲಿ(ಉಕ): ಒಂದು ಡಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರು ತಗೊಂಡು ಬಾ ನೀನು (ಸಾಹೇಪ್. ೨೨೭); ಮಾಂಸವನ್ನು ಡಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ನಾಕಥ. ೪೦); ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಈ ಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಸುಖವಾಗಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡು ಡಬರಿಯಂತಿದ್ದ ಮೇಲಿನ ಆಕಾಶವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೫). **ಡಬರೆ :** ನಮ್ಮ ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೇಲಿ, ಸಾರಿನ ಡಬರೆ ಇತ್ಯಾದಿ (ಹನ್ನೊಂದ. ೭೦). **ದಬರಿ:** 'ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ' ಪರಾ. **ದಬ್ಬರಿ:** ನೀನು ಮತ್ತೆ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೆ ನಿನಗೆ ಒಂದು ದಬ್ಬರಿ ಚೆಕಿರ್ ಮದ್ಯ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ (ಮಲೆನಾ. ೯೮). **ದಬ್ಬರೆ$_1$:** "ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ; ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ"(ಜಾನಕೋ. ೩); ಅದರ ಮೇಲೆ ಸುಗಂಧ ಪೂರಿತವಾದ ಬಿಸಿನೀರಿನ ಲೋಟಗಳಿದ್ದ ದಬ್ಬರೆಗಳಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೦೨೦); ಕೆಲವರು ತುಂಬಿದ ಕೋಲ್ಕೊಟ್ಟಿ ದಬ್ಬರೆಗಳನ್ನು ಮೇಲೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೩೦೬). [←ಹಿಂ. ಡಬರೀ]

ಡಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ಡಬರಿಯ ಆಕಾರದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ,–ಟೋಪಿ : ಊರತುಂಬ ಡಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಮೋಟಾರಕಾರಿನ ಡಾಕ್ಟರುಗಳು ಇದ್ರೂನೂ . . . ಎಲ್ಲಾರೂ ನನ್ನೇ ಎಬ್ಬಿಸ್ತಾರೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೩೦). **ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ:** ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಕೈಲಿ ಮುಟ್ಟದೆ ಗೂಟದಿಂದ ಚಾಚಿ ಹಿಡಿದಿದೆ ಗೋಡೆ (ದಾಕೂಟ. ೨). [ಡಬರಿ + ಟೊಪ್ಪಿಗೆ]

ಡಬರೆ 'ಡಬರಿ' ನೋ.

ಡಬಾಣ 'ಡಮಾನ' ನೋ.

ಡಬಾಸು (ನಾ). ಮುಚ್ಚಳ : ರೊಕ್ಕದ ಗಮಜಿತ್ತು, ಹರೆಯದ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಚಾಂದೀ ಡಬಾಸಿನಿಂದ ಮಡಿಸುವಷ್ಟು ವೈಭವವಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೦೯೩); ಜೀರಗಿಂಡಿಗೆ ಡಬಾಸ ಹೊಚ್ಚಿ ಸಂಗೀತ ಸಾಗಬೇಕು (ಬಾಬಲ. ೫೦).

[←ಮರಾ. ಢಾಪಣ]

ಡಬೀರ, ಡಬೀರಿ, ದಬೀರ (ನಾ). ರಾಜನ ಖಾಸಗೀ ಗುಮಾಸ್ತ ; ರಾಜನ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ : ಭಾಗಾನಗರದಲ್ಲಿಯ ಡಬೀರನು ಕೇವಲವಾಗಿ ನನ್ನ ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರನು, ನನ್ನ ಸಮೀಪದ ಆಪ್ತನು (ಶಿರಂಗ. ೦೦೫); "ಪರರಾಜರ ನಿಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ನೀಡಿ ಅವರಿಗೆ ರಾಜದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾದರಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತ"(ಶಿರಂಗ. ಅಡಿಟಿ). **ಡಬೀರಿ :** ೨. ಗುಮಾಸ್ತ ; ಮುನ್ಶಿ ; ಕಾರಕೂನ : (ಕಿ). **ದಬೀರ:** ೧. ಪರರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ದೌತ್ಯಾದಿ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ದಬೀರ ಅಥವಾ ಸುಮಂತನೂ . . . ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಧತ್ರಶಿ. ೦೪೦).

[←ಮರಾ. ಡಬೀರ್; ಪಾರ. ಹಿಂ. ದಬೀರ್]

ಡಬೀರಿ 'ಡಬೀರ' ನೋ.

ಡಬ್ಬ, ಡಬ್ಬಿ, ಡಬ್ಬೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಲೋಹದ ತಗಡಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಕರಡಿಗೆ,–ಸಂಪುಟ,–ಕರಂಡ: ಬೆಲ್ಲದ ಡಬ್ಬವನಿವರು ಆರು ಮೈಲಿಯ ದೂರವಿದ್ದರು ನಮ್ಮೂರು ನನಗಾಗಿ ಹೊತ್ತು ತಂದಿಹರು (ಚಂದ್ರವೀ. ೦೩೩-೨೯); ಗೋಪುರಕ್ಕೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುತ್ತಿದ್ದವರ ಕೈಯಿಂದ ಬಣ್ಣದ ಡಬ್ಬ ಜಾರಿತು(ಗೋಪುರ.೦): ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಡಬ್ಬ (ರಾಮಾನ.೦೦೦). **ಡಬ್ಬಿ :** ೧. ಕಸ್ತೂರಿಯ ಡಬ್ಬಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೯೦): ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಫಲಕ, ತೂಲಿಕೆ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣದ ಡಬ್ಬಿಗಳು . . . ಇದ್ದವು (ಬಾಣಅ. ೪೦): ಡಬ್ಬಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಬರಿದೋ ಬರಿದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನೂ ಇಲ್ಲ (ಅಗಸ್ಕ. ೦೨). ೨. ರೈಲು ಬಂಡಿಯ ಬಿಡಿ ಗಾಡಿ; ಬೋಗಿ: ಟಿಕೇಟ್ ಕಲೆಕ್ಟರನು ಬರಿಯ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗದ ಡಬ್ಬಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸುಳಿದಾಡದೆ . . . ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಟಿಕೇಟು ಇಲ್ಲದವರನ್ನು ಹಿಡಿಯ ಹತ್ತಿದನು (ಪ್ರೇಮತ. ೩೬): ಮುಂದಿನ ಡಬ್ಬಿಗೆ ದಬ್ಬಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೨೨೯). **ಡಬ್ಬೆ$_2$:** ೧. ಈ ದಾರು 'ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿದ ನಸ್ಯದ ಡಬ್ಬೆ' ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೦೦) ; ಇನ್ನು ಅರ್ಧ ತಾಸು ; ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಊಟದ ಡಬ್ಬೆ ಬರುವುದು (ಪ್ರೇಮತ. ೧). ೨. ನಾನೋ ನಮ್ಮ ದೇಸಿಯ ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಹೋದೆ ; ನನ್ನ ಡಬ್ಬೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದ ವೇಷ ಧರಿಸಿದ್ದ ಅರ್ಥಾತ್ 'ಸೂಟಭಾಯಿ' ಯೊಬ್ಬ ಕುಳಿತಿದ್ದ (ಮುಂಗಾಪು. ೨೦).

[←ಹಿಂ. ಡಬ್ಬಾ ; ಮರಾ. ಡಬ್ಬೀ, ಡಬಾ, ಡಬೀ]

ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ 'ಡಬ್ಬುಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಣ 'ದಬ್ಬಳ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಣಕಾಟಿ 'ದಬ್ಬಣಕಾಟಿ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಣಸಾಲೆ 'ದಬ್ಬಣಸಾಲಿ' ನೋ.

ಡಬ್ಬನೆ (ಅ). ಡಬ್ ಎಂದು ಸದ್ದು ಹುಟ್ಟುವ ಹಾಗೆ.

ಡಬ್ಬನೆಬೀಳು = ಡಬ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಬೀಳು : ಕೊಳಗದಪ್ಪಲೆ ಅಟ್ಟದಿಂದ ಡಬ್ಬನೆ ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಡಬ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಡಬ್ಬಳ 'ದಬ್ಬಳ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಿ 'ಡಬ್ಬ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಿಗಡಿಗೆ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಗಡಿಗೆ,–ಹುಂಡಿ,–ಗೋಲಕ. [ಡಬ್ಬಿ (<ಡಬ್ಬ)+ಗಡಿಗೆ]

ಡಬ್ಬು$_1$ 'ದಬ್ಬು$_1$' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_2$ 'ದಬ್ಬು$_2$' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_3$ (ನಾ). ಟೊಳ್ಳಾದ ಡಬ್ಬ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಡಿದಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ : (ಕಿ).

ಡಬ್ಬು$_4$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_5$ 'ಡಪ್ಪು' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಕ 'ದಬ್ಬುಕ' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಕೊಡ 'ಡಬ್ಬುಗೊಡ' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಗಳ್ಳಿ, ಡಬಗಳ್ಳಿ, ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳಿಜಾತಿಯ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ ; ಮುಳ್ಳುಗಳ್ಳಿ : (ಕಿ). **ಡಬಗಳ್ಳಿ :** ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಬೆಳೆದ 'ಡಬಗಳ್ಳಿ' ಯ ಆ ಕಾಡು, ಆ ಬೆಟ್ಟ, ತನ್ನೊಳಗೆ ಬರುವವರನ್ನು ದೆವ್ವಿನ ಹಾಗೆತಲೆಯೆತ್ತಿ ಹೆದರಿಸುತ್ತದೆ (ಬನಸಿ. ೮೪). **ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ:** ನಡೂರೊಳಗೆ ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ ಬೆಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಾಂಗ ಆಗೇದ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೦೦೪). [ಡಬ್ಬು$_3$ + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಡಬ್ಬುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಆಡಂಬರವನ್ನು ಕಾಣು : ಡೋಕೆಂಬ ಡೌಕೆಯ ಡಂಬರ ಡಬ್ಬುಗಂಡೇಕೆ ಭಜಿಸರೊ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ (ಕತಸಾಂ. ೭೬-೮೬).

[ಡಬ್ಬು$_4$ (<ದಂಬ) + ಕಾಣ್]

ಡಬ್ಬುಗಾತಿ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ ಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಸೋಗುಗಾತಿ : ಡಬ್ಬುಗಾತಿಯಬ್ಬರ ಬಗೆಯ ನಾವು ಬಲ್ಲೆವು (ಕೋಹಿನೂ. ೦೦೨).

[ಡಬ್ಬು$_4$ (<ದಂಬ) + – ಕಾತಿ$_5$]

ಡಬ್ಬುಗಾರ 'ಡಂಬಗಾರ' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಗೈ (ನಾ). ಬೋರಲಾದ ಕೈ : 'ಕೈತೋರಿಸು' ಎಂದರೆ ಅವರು ಅವನ ಮುಂದೆ ಡಬ್ಬುಗೈ ಮಾಡಿದರು (ಸ್ಮೃಪ್ರ. ೮೨).

[ಡಬ್ಬು$_{8}$ (<ಡಬ್ಬು$_{7}$) + ಕೈ$_{8}$ (<ಕೆಯ್$_{8}$)]

ಡಬ್ಬುಗೊಡ, ಡಬ್ಬುಕೊಡ (ನಾ). ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಇರಿಸಿದ ಕೊಡ ; ಬೋರಲಾಕಾರದ ಭಿಂದಿಗೆ : ನನ್ನ ಊಪದೇಶವು ಡಬ್ಬುಗೊಡದ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸುರುವಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ (ಚಿಕ್ಕವೀ. ೨೯). **ಡಬ್ಬುಕೊಡ** : ಡಬ್ಬು ಕೊಡದ ಮೇಲೆ ಸುರಿದ ನೀರಿನಂತೆ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಿ ಅತ ಅವರ ಮೇಲೆಯೇ ಸಟ್ಟಾಗಿರಲೀತು (ಶ್ರೀಕಳ್ಳ. ೩೬). [ಡಬ್ಬು$_{8}$ (<ಡಬ್ಬು$_{7}$) + ಕೊಡ$_{8}$]

ಡಬ್ಬುಮಲಗು (ಕ್ರಿ). ಹೊಟ್ಟೆ ಕೆಳಗಾಗಿ ಮಲಗು : ಮಂದಾಕಿನಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂದ . . . ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಡಬ್ಬು ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಪುಂದಾಕ. ೪).

[ಡಬ್ಬು$_{8}$ (<ಡಬ್ಬು$_{7}$) + ಮಲಗು$_{1}$ (<ಮಲಲಂಗು$_{1}$)]

ಡಬ್ಬುಹಂಚು 'ದಬ್ಬುಹಂಚು' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಹಾಕು 'ದಬ್ಬುಹಾಕು' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_{1}$ 'ದಬ್ಬು$_{1}$' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_{2}$ 'ದಬ್ಬು$_{2}$' ನೋ.

ಡಮಡಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಡಮಡಮ[ಖಾಕಾಂ. ಧ್ವನ್ಯಾಥ]ಮಂಬ ಡಿಂಡಿಮದ ಭೋರಿಂಬ ಕಹಳೆಯ (ರಾಜಶೆ. ೬-೦೦ ಪ).

ಡಮಡಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡಬಡಬಿಸು ; ತುಂಬಿ ತೆಳುಳು : ಮಾತು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಡಮಡಮಿಸಹತ್ತಿತು (ದಾಪ್ರ). [ಡಮಡಮ + ~ಇಸು]

ಡಮಡಿಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಮಡಮವೆ ಎಂಬ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಡಬಡಬಿಸು : ನಾಲ್ಕೂ ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಹಂಡಗಳನ್ನೂ ಜೌದುಗಳನ್ನೂ ಇಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ನೀರುತುಂಬಿ ಡಮಡಿಮಾಯಿಸುತ್ತ ಊರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ಳಹಿ. ೨೬). [<ಡಮಡಮ + ~ಇಸು]

ಡಮನಿ 'ದಮಣಿ' ನೋ.

ಡಮರ, ಡಮರಿ$_{1}$, ಡಮುರಂ, ಡವರ$_{1}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಡಮರ[ಖಾಕಾಂ. ರು]ವೆಂಬ ಢೋಲು . . . ಘಂಟಿಕೆಯೆಂಬ ಘಟ ಈ ತೆಱದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳ (ವಿಪಿಕಾ. ೨೩೭). **ಡಮರಿ$_{1}$** : ನುಡಿಸದನು ಡವರಿಯನು . . . ಕೂಡ್ಮಿದುದು ಬಿಡದಶ್ಚಿ ಶಂಖ ಊದಿದನು (ಳಪ್ಪಚಾ. ೦೦೨) ; ಅನೇಕ ಹರಕೆಯ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು 'ಡಮರು'ಯ ತಾಳದಲ್ಲಿ ನುಡಿಸಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಮನಸ್ಸನ್ನೇ ಗೆಲ್ಲುವನು (ಳಕ್ಷ ಚಾ. ೦೯). **ಡಮುರು.** 'ಡಮುರುರೇಖೆ' ಪರಾ. **ಡವರ$_{1}$.** 'ಡವರಿಗ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಡಮರು]

ಡಮರಿ$_{1}$ 'ಡವರ' ನೋ.

ಡಮರಿ$_{2}$ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಅಭಿನಯದಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆ ; ಹಕ್ಕೊಂಬತ್ತು ವಿಧವಾದ ದೇಶಿಯ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಟಿತಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಎಡಕ್ಕೂ ಬಲಕ್ಕೂ ಸುತ್ತಿಸುವುದು : ಒಂದು ಪದಂ ಕುಂಟಿತದಿಂ ನಿಂದಡಬಲನಾಗಿ ತಿರುಗೆ ಡಮರಿಯೆನಿಸ್ಮಂ (ರಾಸ್ಮರ. ೬-೯೨). [ಸಂ. ಡಮರೀ]

ಡಮರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಬಂಡಂಬಂಡಿಕೆ ಯಾಕಾರದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಡಮರು[ಖಾಕಾಂ. ರ]ವೆಂಬ ಢೋಲು, ಝರ್ಝರವೆಂಬ ಝಾಯಿ . . . ಘಂಟಿಕೆಯೆಂಬ ಘಟ ಈ ತೆಱದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳ ಬಾಂಗಿಸಲ್ (ವಿಪಿಕಾ. ೨೩೭) ; ಮುರಜೆ ಢಕ್ಕೆಂ ವೀಣೆ ಡಮರು ತಾಳ ಮೇಳ (ಸಿಪ್ರಕಾ. ೮-೬) : ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಢೋಲು, ಡೋಲಕ, ಡಮರು, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಮಹಾಭಾ. ೯). [ಸಂ.]

ಡಮರುಕ (ನಾ). = ಡಮರು : ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ—ಆಮರೀ – ಅವರಿ . . . ಡಮರುಕ, ಡಮರುಗ–ಡವರುಗ (ಕಡುಪ. ೩೬೩ ಪೃಹೊಚಿ) ; ದೊರೆವೆತ್ತ ತದನ್ಯಯವೀಕೃರಾಂಶವೆಂಬುದು ಸುರ್ವಣ್ಪಿಪಪಧರ್ಮಜದಂ ವರ ಡಮರುಕ ತತ್ತಿರ್ಯದಿನೊಪ್ಪಿರೆ (ರಾಶಪ. ೬೮-೫ : 1170). [ಸಂ.]

ಡಮರುಗ, ಡವರುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಹಸ್ತಂಗಳು ಕವಾಲ ಖಟ್ವಾಂಗ ತ್ರಿಶೂಲ ಡಮರುಗಸ್ಥಾನ (ಉಪಪ. ೮೮೪); ಡಮರುಗ ಪಿನಾಕ ತ್ರಿಶೂಲಂಗಳಿರೊಮೆವೆ (ಇಶಪ. ಡೀ. ೪೪-೭); ಮಲಿದಿಪ್ಪ ವಾರದ ಡಮರುಗಕರಧರ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನ ಸತತಂ (ಕ್ಕೆಶರಾ. ೬-೦); ಪಾಣಿನಿಯಂ ಶೈವನು ಶಿವನ ಡಮರುಗದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು . . . ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು (ರಾಶಪ. ೫೦೦). **ಡವರುಗ** : ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ—ಆಮರೀ–ಅವರಿ . . . ಡಮರುಕ, ಡಮರುಗ–ಡವರುಗ (ಕಡುಪ. ೩೬೩ ಪೃಹೊಚಿ); ಡವರುಗದ ಮುಖವೆರಡ ನಳೆದುಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಮೈನೀಳವನೆಳದು 'ಬಗೆಗಳನೆಳದುಂ ಕೊಯ್ಮ ದರೆರಡುಂ ಕೂಡದಿರಿಸುತಂ ಅಮಿತಗುಣಾ ಗುಣಸೆ ಕಂಛ ತಪ್ಪದೆ ಬರ್ಕಂ (ಕ್ಷಚ್ಚ. ೧೭-೭).

ಡಮರುಗಿ ಹೆಜ್ಞಳೀಲೀಸ್ಸ= ಒಂದೂ ಬಿರುದೂ: ಭಳಾರಿಯು ಮಕ್ಕಳು ಡಮರುಗವಜಹಳೀಲೀಸಣರುಂ ಶ್ರೀ ಮ ದಯ್ಯ ಪ್ಪೊಳೆಯ ಪುರವರಂ ಧೀಸ್ವರರುಂ (ಕೌಇಇ. XX, ೦೦೨-೪೦ ; 1144 ?). [<ಕಂ. ಡಮರುಗ]

ಡಮರುಗಧರ (ನಾ). ಡಮರುವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು: ಶಿವ: ಕೈಲಾಸೇಂದ್ರ ಡ[ಖಾಕಾಂ. ಧ]ಮರುಗಧರ ತ್ರಿಕೂಲಿಯು ದಿಕ್ಪಾಲಕ ನೆನಲು ಈಶಾನಧರನು (ಉಪ್ಪಭಾ. ೭೬-೪೪). [<ಕಂ. ಡಮರುಗಧರ]

ಡಮರುಧ್ವಾನ (ನಾ). ಡಮರುವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ : ಆರೋಹಮತ್ತಿಂದಂ ಖಿಲಮಂ ಸುಟ್ಟಿರುಹಿ ಮೇಲೆ ಡಮರುಧ್ವಾನದಿಂದೊಡೆದಜಾಂಡಮಂ . . . ಎಸೆವ ನಾಟ್ಯಾಡಂಬರದ ಶಿವನ ಲೀಲೆಯಂ ಕೀಳ್ತು (ಕಾಪಂ. ೬-೫); ಸ್ಫೂರ್ಜದ್ಗರ್ಜದ್ಘನಾಡಂಬರ ರವ ಡ[ಖಾಕಾಂ. ದ]ಮರುಧ್ವಾನಮಿಂಬಾಗಿ (ರಾಶಪ. ೩-೦೯) [ಡಮರು + ಧ್ವಾನ]

ಡಮರುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಮರುವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸು. ೨. (ಅಲಂ) ಕಿರಿಂಗಿ ಕಿರಿಂಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಡವಡವಿಸಿಸು; ಎಡೆಬಿಡದೆ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿ ತೊಂದರೆಕೊಡುತ್ತಿರುರು : ಈ ಹುಡುಗಿ ಬೇರೆ ನನ್ನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಡಮರುಬಡಿಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ಕ್ಷಿಕಾ. ೮೩).

[ಡಮರು + ಬಡಿ]

ಡಮರುಯತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆರು ವಿಧವಾದ ಯತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಡಮರುಯತಿ ಗೋವುಚ್ಚಯತಿ ಬಂದು.ನಂತರ ಕ್ರೋತೋವಾಹಯತಿಯ ಅನುಕ್ರಮಣ (ಸಂಗೀಚಂ. ೩೮). [ಡಮರು + ಯತಿ]

ಡಮಾಣ 'ದಮಾನ' ನೋ.

ಡಮಾನ, ಡಣಾಣ, ಡಮಾಣ, ಡಮೂರ, ದಣಾಣ, ದಮಾಣ, ದಮಾನ (ನಾ). ವೆಂರವಣಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತು, ಕಂದುರೆ, ಒಂಟೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬೆನ್ನಿನ ಎರಡೂ ಪಕ್ಕಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಒಂದೊಂದು ಬರುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಜೋಡಂ ನೆಗಾರಿ : ಎಸವ ವೀರಣ ಡಮಾನ ಚಂಬಳ ಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯ ದುಬ್ಬಟಿಯುಖಿಲದೆಯೊಳಾವರಿಸಲು (ಹರಾಪ. ೩-೬) ; ಎಕ್ಕಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಜಸುವ ಡಮಾನದ ಪೊಕ್ಕಿರಿ (ಕಂಪವಿ. ೩೩-೧೦). **ಡಣಾಣ** : (೪). **ಡಮಾಣ** : ಬಿಗಿದ ಡಮಾನದಲೊಟಿಗಳಗತಕ ರುಗಳುಗುಗಿಸುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಸೊಗಸುವ ಕೊಲ್ಲಾರ ಬಂದಿಯು (ಕಂಪವಿ. ೦೦-೭೩). **ಡಮಾರ** : ಡಮಾರದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೈಕಾಲು ಬಿಟ್ಟ (ಗಾಡಿ). **ದಣಾಣ** : "ನೆಗಾರಿ" (ಖಾಸಕೋಸ. ೪). **ದಮಾಣ** : "ದಿಂಡಿಮ: – ದಮಾಣಂ" (ಶಾಕಳ್ಳ. ೩೬) ;

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎರಡುವೇಳೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ದಾಳ ದಮಾಣ ಭೇರಿ ಮುಂತಾದ ಓಲಗಗಳಿಗೆ ಈಗ ದಿಳ್ಳಿಯಿಂದ ಬಂದ ನೌಬತ್ತನ್ನು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ವೇಳೆ ನಡೆಸುವಂತೆ ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I, ೦೪೬); ವೆಂಕಟಾದ್ರಿನಾಯಕನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ, ಅವನಲ್ಲಿದ್ದ ದಾಳ ದಮಾಣ ಅಂದಳೆ ಮುಂತಾದನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು (ಚಾಮವಂ. ೨೦); ದಂಡಿಗೆ ಹೆದರಿಲ್ಲ ದಮಾಣಕ್ಕೆ ಹೆದರಿಲ್ಲ, ದಾಸಯ್ಯನ ಕಣಮಣಿಗೆ ಹೆದರಿಯೇನೆ? (ಗಾಡಿ). **ದಮಾನ:** ವಿಲಸಿತ ಭ್ರಮರ ಝೇಂಕರದ ಬಲುದಮಾನಗಳಬ್ಬರದಿಂದ ಮಧುನೃಪ ಸಲೆ ವನರಾಷ್ಟ್ರಕೈತಂದ (ಕಂನವಿ. ೯-೩); ಕರಿಗಳ ಮೇಲೊಪ್ಪುವ ದಮಾನಗಳಬ್ಬರವೆಸೆದುದು ಪುರದೊಳಗೆ (ಕಂನವಿ. ೯-೬೦).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಟಮ್ಮಾನ; ಮಲ. ಢಮಾನ; ತೆಲು. ಡಮಾರ, ಡಮ್ಮಾರ]

ಡಮಾಮಿ, ಢಮಾಮಿ, ದಮಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧದ ದೊಡ್ಡ ನಗಾರಿ: ಸಮರದ ಭೇರಿಯಂ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಡಮಾಮಿಯಂ . . . ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಯಬ್ಬರದುಬ್ಬಟೆಯಿಂದುರ್ಬಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೩೫ ವ); ಬಡಿದರು ಸನ್ನೆಯ ಭೇರಿ ಡಮಾಮಿಯ ಕಡುರಭಸಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಒಡೆಯಲು (ಕಂನವಿ. ೦೪-೧); ಕಡುಬೆಡಗಿನ ಡಮಾಮಿ ಜರ್ಝರಗಳು ಬಿಡದೆ ಮೆಱೆವ ಸಮ್ಮೇಳ (ಜ್ಞಾನಚ. ೪೦-೩೬); ಅವನ ಡಾಲು ಡಮಾಮಿ ಸತ್ತಿಗೆ ಕೆಂಪಿನ ನಿಶಾನಿಯುಮಂ (ಕೆಳನ್ಯ. ೨-೪೯). **ಢಮಾಮಿ:** ೧. ಪೊಡೆವ ಢಮಾಮಿ ಭೇರಿ ಪಟಹಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೫-೬೨). ೨. ಪ್ರಕಟಣೆ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ; ಜಾಹೀರಾತು: ನಿಮಗೆ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ. ಕೊಲಂಬೋದಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿ ಮನೆ ಅಂಗಡಿ ಭೂಮಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೇ? ಅವೆಲ್ಲ ಸೋದರ ಮಾವ ವಿಾರ ಸಾಹೇಬರು ಹಾಕಿದ ಢಮಾಮಿ (ಜಾರುದಾ. ೦೫೨); ಇದು ಶಿರಸಿ ಏಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲ, ಸಕಲೇಶಪುರದ್ದು ಎಂದು ಢಮಾಮಿ ಹೊಡೆದ (ರೂಢಿ). **ದಮಾಮಿ:** ೧. ಜಡಿವ ಕಹಳೆ . . . ತನಬಟ ದಮಾಮಿಗಳು (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೮); ಭೇರಿ ತಂಬಟ ದಮಾಮಿಗಳಾದಿಯಲಿ (ಮೋಹಶ. ೩೭-೯); ಕರಿಭಯದಾಳು ದಮಾಮಿ ಸಿಂಹಾಸನ ಮೆಱೆವ ಕಿರೀಟ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳನು ತಂದೊಡೆಯನಿಗೊಪ್ಪಿಸಿ (ಜ್ಞಾನಚ. ೦೩-೫೮).

[←ಮರಾ. ಡಮಾಮಾ, ದಮಾಮಾ; ಪಾರ. ದಮಾಮಾ]

ಡಮಾರ 'ಡಮಾನ' ನೋ.

ಡಮಾಲು (ನಾ). = ಡಮಾಮಿ ೧: ಡಾಲು, ಡಮಾಲು, ರಾಯಭಟಿ ಮುಂತಾದ ರಣವಾದ್ಯಗಳು ತಟ್ಟನೆ ನಿಂತವು (ರೂಲೇಖಾ. ೫). [?]

ಡಮುರು 'ಡಮರ' ನೋ.

ಡಮುರುರೇಖೆ (ನಾ). ಡಮರುವನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ರೇಖೆ: ಕಲಶರೇಖೆಯು ಡಮುರುರೇಖೆಯು ಮಕರಧ್ವಜ ರೇಖೆಯು ಇವು ಯಾವಾತನಿಗೆ ಉಂಟೋ ಆತನು ಅತ್ಯಂತ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾಗಿ ಕೀರ್ತಿವಂತನಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸುಖವನ್ನೂ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು (ಸಾಮುಲ. ೫೬-೫). [ಡಮುರು (<ಡಮರ) + ರೇಖೆ]

ಡಮ್ಮು (ನಾ). (ಕರಾ) ದಿಮ್ಮಿ; (ಗರಗಸದಲ್ಲಿ ಕೊಯ್ದು ಹಲಗೆ ಮಾಡಲು ಬರುವ) ದೊಡ್ಡ ಮರದ ಕಾಂಡ: ಸರಕಾರದವರಿಗೆ ಒಂದು ಡಮ್ಮು ಮರ ಬೇಕಂತೆ (ಜಾರುದಾ. ೧೫). [<ದಿಮ್ಮಿ]

ಡಯನ (ನಾ). ೧. (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ) ಹಾರುವುದು: "ಡಯ್ಯಂ, ಡಾಯ್ಯಂ, ಡಯನಂ, ಡಯನೀಯಂ—ಈ ೪ ಆಕಾಶಗಮನಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೦೨೯). ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ: "ಹಕ್ಕಿಗಳ ನೆಗೆತ" (ಸಿರಿಕೋ. ೨೦೦). ೩. (ಕುಲೀನ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ, ವಸ್ತ್ರಾಚ್ಛಾದಿತವಾದ) ಮನುಷ್ಯರು ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ; ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ; ಮೇನೆ; ಡೋಲಿ: "ಕರ್ಣೀರಥಃ, ಪ್ರವಹಣಂ, ಡಯನಂ – ೩ ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ ವಿಮಾನದ ಹೆಸರು, ಡೋಲಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೬); ಡಯನದಲಿ ಕುಳಿತು ಬರುವಾಗ (ಶ್ರೀರಾಚ. ೫-೦೩). ೪. ರಥದ ಓಟ,—ಗತಿ: "ಪ್ರವಹಣಂ, ಡಯನಂ – ಈ ೨ ರಥದ ಹರಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೦); "ಸ್ಯಂದನಂ ಶಕಟಂ . . . ಚಕ್ರಿಯೆಂದೆನಲ್ ಬಂಡಿಯಕ್ಕವಱ ಹರಿಹು ಪ್ರವಹಣಂ ಡಯನಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಡರಕಿ, ಢರಕಿ, ಢರಕೆ (ನಾ). ತೇಗುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ: (ಕಿ). **ಢರಕಿ:** ನಾಕು ದಶಮಿ, ಕಾರೆಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ . . . ಅವಳ ಅಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದು ಢರಕಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II, ೭). **ಢರಕೆ:** ತಿಂದು ತೇಗಿ, ಒಂದು ಅಖಂಡ ತಂಬಿಗೆ ನೀರು ಸೆಡ್ಡಿ ಢರಕೆಯ ಡೋಲು ಬಡಿಯುತ್ತಿದ್ದೆವು (ದೀಪಹ. II, ೦).

[←ಮರಾ. ಡರಕೀ = ಗರ್ಜನೆ]

ಡರಕೆ 'ಡಂಱುಕಂ' ನೋ.

ಡರಿಕೆ 'ಡಂಱುಕು' ನೋ.

ಡರಿಕೆಹಾಕು 'ಡುರುಕುಹಾಕಂ' ನೋ.

ಡರ್ರನೆ (ಅ). ಡರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ತನಿಯಡಗನಡಸಿ ತಿಂದು ಬಸುಱು ಬೀಗೆ ಡರ್ರನೆ ತೇಗಿ . . . ರಣಭೂಮಿಯೊಳು ಕುಣಿದಾಡು ತಿರ್ದುವಾ ಮರುಳ ಪಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೨೩); ತಿಂದು ಡರ್ರನೆ ತೇಗಿದನು (ರೂಢಿ). [ಡರ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಡಲಾಯತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಡಲಾಯಿತ, ಡಲಾಯತ, ಡಳಾಯಿತ, ಡಳಾಯ್ತ, ಢಲಾಯಿತ, ಢಳಾಯತ, ಢಳಾಯಿತ (ನಾ). ರಾಜನ ದರ್ಬಾರಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸಮವಸ್ತ್ರದ ಆಳು; ಕೋರ್ಟು ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಿಪಾಯಿ; ಪೇದೆ; ಚೋಪುದಾರ; ಜಿಲ್ಲಾಕಚೇರಿಯ ಜವಾನ: ಸಿದ್ಧಯ್ಯನನ್ನು ನನ್ನ ಡಲಾಯಿತನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಹೊಗಾಳ್ವ. ೬೩೭); ಮಾಮಲೆದಾರರು ಡಲಾಯಿತನನ್ನು ಕಳಿಸಿ (ದೌಲತ್. ೨೫೯); ಸುಲ್ತಾನರು . . . ಡಲಾಯಿತರನ್ನು ಕರೆದು, ಮಂತ್ರಿ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರನ್ನು ಕರೆತರುವಂತೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು (ದೌಲತ್. ೫೨೮). **ಡಲಾಯತ:** ಆ ಖಾದರಖಾನನ ಕಡೆ ಬಲೆ ಆದ್ಮಿ ಹರಿಕಾರ ಡಲಾಯತ ಸಹ ಇದು ಜನರ ಸಂಗಡ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೦). **ಡಳಾಯಿತ:** ಅಲ್ಲಿ ಡಳಾಯಿತರು ಎಲ್ಲರನ್ನು ಆದರಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು (ದೌಲತ್ ೫೨೮). **ಡಳಾಯ್ತ:** ಅಡುವಳ ಡಳಾಯ್ತ ಸೂಟಾಯ್ತರುಮೇಂ ಗಡ ಬೆಜ್ಜರ್ಬೀಣೆಗರುಂ . . . ಏನಂ ಮಾಟ್ಟರ್ (ಮೈಸೂಮ. ೪-೪೭). **ಢಲಾಯಿತ:** 'ಡವಾಲಿಢಲಾಯಿತ' ಪರಾ. **ಢಳಾಯತ:** ಹರಿಕಾರನಾಯಕರದೊಂದೆಶೆ ಢಳಾಯತರ ವರಸೆಯಿಂ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೫-೧೦); **ಢಳಾಯಿತ:** ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಢಳಾಯಿತರು ಕಟ್ಟೆಗೆಯವರು . . . ಸಂಚರಿಸುತ್ತ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೫೬).

[←ಹಿಂ. ಢಲೈತ್; ಮರಾ. ಢಾಲಾಈತ್]

ಡವ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: 'ಡವಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಡವಡವ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಬಿಚ್ಚಲಾರೆ ಹಿಗ್ಗಲಾರೆ ಎದೆಯೊಳಿಹುದು ಡವಡವ (ಅರಳು. ೪೫೩-೨); ಅವನಿಗೆ ಎದೆ 'ಡವಡವ' ಎಂದು ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಡವಕೆ$_1$ (ನಾ). ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ; ಪೀಕದಾನಿ: "ಡವಕೆ – ಕಾಳಾಂಜಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ಡವಕೆ ಕಾಳಾಂಜಿ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೫೩); ಭರತಾಗಮದೊಳ್ ಮೂವತ್ತೆರಡೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಂಗಹಾರಮುಂ ನೂಱೆಂಟುಂ ಕರಣಮುಮನವಳ ಡವಕೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯಱಿಗುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೨೯); ಅಡಪದ ಡವಕೆಯ

ಮಜ್ಜನದ ವಿಳಾಸವತಿಯರಂ(ಪ್ರಕಾಶ. ೩-೯೮); ಕುಂಚದಡವದ ಡವಕೆಯಂ ಕನ್ನಡಿಯ ಕನ್ನೆರ್ಗನ್ನೆಸೆದರ್ (ಪ್ರಭಾಮಲಾ. ೩-೪೦); ಸುರನಾರಿಯೊರ್ವರ್ಳಾ ಭೂವರತಾರಿಗೆ ಹೊನ್ನ ಡವಕೆಯಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದರ್ (ಶಾಧಪು. ೬-೮೪) : ವರುಣಂ ಪೊಂಗಿಡಿಯಂ ವಾಸವನೆ ಡವಕೆಯಂ . . . ಪಿಡಿದೊಲ್ಮೆಸೆ ನಿಂದಿರ್ದರ್ (ರಾಚಂದ. ೦೪-೦೫೯).

ಡವಕೆಯವರ್=ಡವಕೆಯವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವವ ಪರಿಚಾರಿಕೆ. ಡವಕೆಯವರ (ಬಹುವ):ಡವಕೆಯವರ್ ಶ್ರಮಂಗೊಂಡ ಪಾತ್ರದಂತುಮ್ಮಳಿಸೆ (ರರ್ಷಾದ್ಭು. ೪-೦೫೪). [<ಸಂ. ಪ್ರೇವಕ]

ಡವಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ. 'ಡವಕೆವಾಜಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಡವಕೆವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡವಕೆವಾದ್ಯದಂತೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಡವಡವ ಆನ್ನು : ಪಿರಿದುಮರ್ದಿರ್ ಡವಕೆವಾಜಿಸುತಿರೆ . . . ನರೇಂದ್ರನಂದನನೊಲ್ದು ನೋಡಿದಿರ್ಪೊರ್ವರ್ (ಕಾದಂಪು. ೪೭೦). [ಡವಕ್ಕೆ + ವಾಜಿಸು]

ಡವಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೀಕದಾನಿಯನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಕಾಳಂಜಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ : ಲೋಕಂ ಪೊಗಟ್ಟುದು ಕನಕಾಚ್ಚಾಕಾರದ ಡವಕೆವಿಡಿದ ಸುರಸೌಂದರಿಯಂ (ಅರಿಷ. ೭-೭) ; ಡವಕೆವಿಡಿವ ವಿಶೇಷಮಂ ತಂದೆಡೆಯಡಿಗಳವ ವಿವಿಧರ ದೆಡಂಗಿಯರ್ ಬೀಱ್ ಬಲಿದ ವಿಭ್ರಮಮಂ (ಜಿಷಾವಿ. ೮-೪೭).

[ಡವಕ್ಕೆ + ಪಿಡಿ]

ಡವಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಎದೆ) ಡವಡವ ಎನ್ನು,–ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು,–ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು,–ಹಾರು: ಅವನ ಎದೆ ಡವಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಚಳಿಪ. ೦೭೯); ಆ ಸೇನೆಯೇನಾದರೂ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಬಂದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಗತಿ ಪುರ್ಗುಸಿತೆಂದು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡವಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ತರೀಪ. ೫೫೦).

ಡಡಡವಗುಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎದೆ ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಡಡಡವಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾವೇಕಾ. ೦೦೨). [ಡವ + ಗುಟ್ಟು]

ಡವಡವಿಸಿ (ಅ). ಡವಡವ ಎಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ : ಅವಳ ಎದೆ ಡವಡವಿಸಿ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುದು ಅವಳಿಗೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗಾಶಾ. ೦೩೩). [<ಡವ್ + – ಅಸೆ]

ಡವಡವಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಡವಡವ ಎಂದು ಎದೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಗುಂಡಿಗೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಎದೆಯ ಡವಡವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದ ಇದೆಯೆಂಬ ಧ್ವನಿ ಸ್ಪುರಿಸಿದಾಗ ಬಂದ ಲಹರಿ (ಪ್ರಚಿಗ. ೪೪-೫). ೨. ಲವಲವಿಕೆ ; ಚಟುವಟಿಕೆ : (ಕ್ರಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ : ಅವಳಿಗೆ ಒಳಗೊಳಗೆ ಒಂದು ಡವಡವಿಕೆ (ಸಡಶಾ. II, ೪೯೩).

[<ಡವ + – ಇಕೆ]

ಡವಡವಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಡವಗುಟ್ಟು : ನನ್ನ ಎದೆ ಡವಡವಿಸಹತ್ಪಿತು (ಪ್ರಸಿ. ೬೦೨). [<ಡವ + – ಇಸು]

ಡವಡೆ, 'ಡವ್ಡೆ' ನೋ.

ಡವಡೆ, 'ದವಡೆ' ನೋ.

ಡವಣೆ, ಧವಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಧ್ವಕ್ಕೆ ; ಸಗಾರಿ : ವರ ಕಂಬ ಡವಣೆ ಜಾಗಟೆ ವಾದ್ಯ ಭೋರಿಡೆ (ಗೋಮ್ಮಟ. ೨-೩೬) ; (ಸಾಧಾರಣ ಬರುದುಗಳು) . . . ಮಯಾ ಮರತಾವ್ಯ, ವಂಜ ನಿಶಾನಿ, ಡವಣೆ, ಅರಲಿವಣ್ಣ, ಚಲವಾದಿ ಫೆಟೆ (ಗುಜರ. ೦೦). **ಧವಣೆ** : "ಯಶವಟಟಃ, ಧಕ್ಕಾ ವಿ ಧವಣೆ ಹೆಸರು, ಅಂದರೆ ಡೋಮ" (ವಿಕ್ಕಾಂಅ.ಖಿ.ಖಿ). [ದೇ.ಶ ತೆಲು. ಡವಣೆ, ಠವಣಿ, ಡವಿಣೆ]

ಡವಣೆವಜೆ (ನಾ).=ಡವಣೆ (?) : ಮಾರುದ ವೀರನಂ ನೋಯಲಿಱಿದು ಕೆಡವುವ ವಠಾಕ್ಕುಮಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದ ಡ[ಣಾಕಾ. ಕುಡ]ವಿಣೆವಜೆಯ ಕಾಲ ಸರಪಳಿಯ ಬಾವುಲಿಯ (ರಾಇಪ. ೬-೦೦ ಪ). [ಡವಣೆ + ವಜ್ಜೆ]

ಡವರ್, 'ಡಮರ' ನೋ.

ಡವರ್ (ನಾ). ಅವರಿಸುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಿಸುವಿಕೆ. 'ಡವರಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಡಮರ]

ಡವರಿಗ (ನಾ). ಡಮರಿಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು : ಡವರಿಗರು ಇಬ್ಬರು . . . ಮಾಲೆಗಾಱನೊಬ್ಬ ಬಾಣ್ಯನೊಬ್ಬ ಅಂತು ನಿಯೋಗವೈದು (ಎಳ್. XII, ಚಕ್ಕ್ಷಾ. ೨-೨೯ ; 1261). [ಡವರ್ (<ಡಮರ) + – ಇಗ]

ಡವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಿವಿ ; ಹೊಸಿಸು : ಬಾಧಿಸು : ಕೊಡಿತ್ತಿ ಕೊಡಿಸಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಡವರಿ[ಪಾಣಾ. ೪]ಸಿತು ಕುಸುಬಿತ್ತು ಕೆಡಹಿತ್ತು (ಹೋಮಚ. ೩-೭೬). ೨. ಅವರಿಸು ; ಆಕ್ರಮಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಡವರಿಸಿದ ದೊಣ್ಮಾಸ ರಣದೇಳುವೆಯ ಬಗುಷಡಗಿದವೊಲಾನಿಬರು ತವಕವಗೆ ಗಾಬಡದರು ಕೋಳಾಹಳಕೆ ವವನಜನ (ಕಂಪಾಗ. ೫೦-೧). 'ಡಾವರಿಸು' ಪರಾ.

[ಡವರ್+ – ಇಸು]

ಡವರುಗ 'ಡವರುಗ' ನೋ.

ಡವಲು 'ಡೌಲು' ನೋ.

ಡವಲುಳಿಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಂದಾದುಮಾಡು ; ಊಹಿಸು : ಭೂಮಿಗೆ ಯಷ್ಟು ಏಂಡಗೆ ಡವಲು ಯೆಂಬುದಾಗಿ ಡವಲುಕಟ್ಟಿ . . . ಕಂದಾಯಕ್ಕೆ ದಾಖಲು ಮಾಡಬೇಕು (ಜಿಜಾವಿ. II, ೭೦).

[ಡವಲು (<ಡೌಲು) + ಕಟ್ಟು]

ಡವಳ್, 'ಡಾಳ್' ನೋ.

ಡವಳ್ (ನಾ). ಮಂಗಳದ ಹಾಡು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶೋಭನದ ಹಾಡು ; ಸೋಬಾನೆ : ವಿಪ್ರನಾರಿಯರು ಜಂಗುಳಿ ಡವಳ ಕೋಳಾವನವ ಪಾಡುತ ರಂಗನುತ್ಸವದೊಳ್ಮೆದಿದರು (ಕಂಪಾವಿ. ೯-೬೩) ; ಶೋಭನ ಡವಳವ ವೇಳ್ಕ (ಕಂಪಾವಿ. ೨೫-೦೫) ; ಡಿನ್ನದ ಪೀಠವನಿರಿಸಿ ಕೋವಿಮಲಿಯರು ಪಿನ್ನಾಗಿ ಡವಳವ ಪಾಡಿ (ಪಾಪಾ. ೯-೭೦). 'ಧವಳ' ಪರಾ.

[<–ಮುಕಾ. ಧವಳಾ, ಧವಲಾ, ಧವಳ್./ಸಂ. ಧವಲ]

ಡವಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನಂಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹಿಡಿದುದು ದಕ್ಕುಂ ಸಭವ ತುಡುಕಿತು ಧಗಧಗಧಗಿಲೆಂದು ಕಿದಿಗಳು ಸಿಡಿದುವು ಡವಳು ಡಬ್ಬೆಂದುರು (ಜಾಗಳ. ೦೭-೭೭).

ಡವಾಲಿ, ದವಾಲಿ, ದವಾಲಿ (ನಾ). ಸೇವಕರು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡ ಲಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಬೆಲ್ಲೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಪಟ್ಟಿ : ತನ್ನ ಚಿನ್ನದ ಡವಾಲಿಯನ್ನು ಅವನಿಗೆ ತೊಡಿಸುವುದೇ? (ನಿಜಾದ. I, ೨೫೫) : ಒಳಗೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಡವಾಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಸೇವಕರು ಬಂದರು (ಮುಖಾಮಂ. ೭೭) ; **ದವಾಲಿ** : ಅವಳು ಚಿನ್ನದ ಹುರಿಯುಂದ ಸಿಂಗರಗೊಂಡಿದ್ದ ನೀಲಿಯಂಚಿನ ಸಮವಸ್ತ್ರ ವನ್ನೂ, ನೀಲಿಯ ದವಾಲಿಯನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಳು (ಪುಪಟ. ೧೮೮). **ದವಾಲಿ** : (ಚರ್ಚು, ಮೆ.ಗೇಂದ ಮಾಡಿದ) ಪಟ್ಟಿ . . . ಎದೆಪಟ್ಟಿ; ದವಾಲಿ (ಖಂಟಿ. ಇಂಗ್ಲಿ.) ; ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ದವಾಲಿ ಧರಿಸಿದ ಪ್ರಾಪ್ತಾಸಿಯೊಬ್ಬ ನಿಂತು ನನ್ನನ್ನು ತಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದಲ್ಲ (ಅಪಟು. ೬೩). [?]

ಡವಾಲಿಜವಾನ (ನಾ). ಡವಾಲಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಜವಾನ.–ಪೇದೆ,–ಸೇವಕ : ಅಶ್ವರಥಿಯೆ ಡವಾಲಿಜವಾನನು ಬಂದು . . . ಕೂಗಿದನು (ರಿಜಾರಿ. ೮೩). [ಡವಾಲಿ + ಜವಾನ]

ಡವಾಲಿಧಲಾಯಿತ (ನಾ). ಡವಾಲಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಧಲಾಯತ ; ಬಲ್ಲಾಳ ಕಚೇರಿಯ ಸಿಪಾಯಿ : ಡವಾಲಿಧಲಾಯತನಿಗೆ ಸುಟ್ಟುಬಂದು ರಾಟೆಯ ನಡುಗಂಬವನ್ನಲ್ಲಾಡಿಸಿದನು (ರಿಜಾರಿ. ೮೩).

[ಡವಾಲಿ + ಧಲಾಯತ (<ಡಲಾಯತ)]

ಡವಾಲಿಯಾಳು (ನಾ). = ಡವಾಲಿಜವಾನ : ಆ ಕೋರ್ಟು, ಆ ಜಡ್ಜ್, ಆ ಡವಾಲಿಯಾಳುಗಳು . . . ಅವಲ್ಲಿ ಧೀರನಿಗೆ ಸೂತನ ಅನುಭವ (ಇಚಸೂಚ. ೦). [ಡವಾಲಿ + ಆಳು (<ಆಳ್)]

ಡವಿಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡವುಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡವುಡು 'ದೌಡು' ನೋ.

ಡವುಡೆ$_1$, ಡವಡೆ$_1$, ಡೌಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಡಿಂಡಿಮ: ಮೃದಂಗ ಡಮರುಗ ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆಗಳ . . . ನಿರ್ಘೋಷದಬ್ಬರ (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೨-೫) ; ಪೊಡೆವ ಬಿರುದಿನ ಡವುಡೆ (ರೇವಡ. ೩೦-೩೯) ; ಆ ಸಮಯದೆ ಮುರಜ ಡವುಡೆ ಡಮರುಗ ವಾಸ ಮೃದಂಗ ಶಂಖಾನೀಕ ಆಶಾಂಬರನ ಗೇಹದೊಳೆಸೆದವು (ತ್ರಿ ಭು ತಿ. ೩-೨೩) ; ಡವುಡೆ ಜೇಗಟೆ ಮಲಹರಿಯ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಬ ಪ್ರವುಡೆಯರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ(ಮೋಹತ. ೨೦-೩೯); ಪಟಹ ತಮ್ಮಟ ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆ ಕಹಳಾಸಮುತ್ಕಟ ನಾದಮಳ್ಳಿಱಿಯೆ (ಜಿಬಪು. ೦೬-೦೩) ; ಮರುಳ್ಗಳ ಪಡೆ ಹರೆ ಡವುಡೆಗಳೆತ್ತಿ ಮುಂದೆ ಬಹವು ಶಿವಶಿವೆಯರ ಸುತ್ತಿ (ಗಣೇಶ. ೨೦-೫೨೩). **ಡವಡೆ$_1$** : (ಕಿ). **ಡೌಡೆ** : "ಡಿಂಡಿಮವೆನಲು ಮೊರೆವ ಡೌಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡವುಡೆ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೭) ; ಘುಡುಘುಡಿಸುವ ಡೌಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ದೌಡೆ]ಯ ಕೋಳಾಹಳದಬ್ಬರಮಾಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ಪ) ; ಬಿರಯಿ ನೀಂ ಪೋಪೋಗು ಪೋಗೆಂದು ಮುಂಗಡೆಯೊಳ್ ಸಾಱುವ ಡೌಡೆಯೆಂಬ ತೆಱದಿಂದಂ ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರ್ದುವು ಗ್ಗಡದಿಂ ಕೋಗಿಲೆ (ಕಬ್ಬಿಳಾ. ೫೫).

ಡವುಡೆ$_2$ 'ದವಡೆ' ನೋ.

ಡವುಲಂದಾಜು (ನಾ). ಸುಮಾರಾದ ಬೆಲೆಯ ನಿಗದಿ ; ಅಂದಾಜು ಬೆಲೆ.

[ಡವುಲು (<ಡೌಲು) + ಅಂದಾಜು]

ಡವುಲು 'ಡೌಲು' ನೋ.

ಡವುಲುಕೊಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಜಂಬಕೊಚ್ಚು ; ಬುರುಡೆಹೊಡೆ ; ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : (ಕಿ). [ಡವುಲು (<ಡೌಲು) + ಕೊಚ್ಚು$_1$]

ಡವುಲುಜಮಾಬಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ ಒಟ್ಟು ಅಂದಾಜಿನ ಭೂಕಂದಾಯ ; ಭೂಮಿ ತೆರಿಗೆಯ ಅಂದಾಜು ಮೊತ್ತ : (ಕಿ). [ಡವಲು (<ಡೌಲು) + ಜಮಾಬಂದಿ]

ಡವುಲುದಾರ (ನಾ). ೧. ಆಗಬಹುದಾದ ಧಾನ್ಯದ ಬೆಳೆಯ ಅಂದಾಜು ಅಳತೆಯ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಮಾಡುವವನು : (ಕಿ). ೨. ಜಂಬಗಾರ ; ಬಡಾಯಿಗಾರ : (ಕಿ).

[ಡವುಲು (<ಡೌಲು) + – ದಾರ್ಯ]

ಡವುಲುದಾರಿ (ಗು). ಉತ್ತಮವಾದ ; ಚೆನ್ನಾದ : ಅವನು ಮಗಳ ಮದುವೆಗೆ ಡವುಲುದಾರಿ ಚಪ್ಪರವನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[←ಮರಾ. ಡೌಲ್‌ದಾರ್]

ಡಸಿಕು (ನಾ). ವಕ್ರನಾದವನು ; ಕುಟಿಲನಾದವನು ; ಮೋಸಗಾರ : ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹರಣಂ ಮಾಡಿ ತನ್ನೊಡನಿರ್ದ ಕಸವಿಂಗಂ ಕಳುಚಿಂಗಂ ಡಸಿಕಿಂಗಂ . . . ಸಿತಗರ್ಗಂ ವಸುಧೇಶ್ವರ ಕೇಳ ಕುಡುವನುರ್ಕಿ ಕುಮಾರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೦). [?]

ಡಹಳಾಮಂಡಳ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಡಹಾಳ : ಡಹಳಾಮಂಡಳಮನುಡಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. XI. ದಾವಡ. ೪೨-೦೦ ; 1162). [ಡಹಳ್$_0$ + ಮಂಡಳ (= ಮಂಡಲ)]

ಡಹಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಸೀಮೆಯ ಹೆಸರು; ℙ ಬುಂದೇಲ್ ಖಂಡದ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ ; ಚೇದಿ ಅರಸರ ದೇಶ : ಸಮುಪಗಮ್ಯ ಡಹಾಳ ದೇಶೇ ಶ್ರೀಬದ್ದೆಗಮ್ ತದನು ತಸ್ಯ ಸುತಾಮ್ (ಮೈಆರಿ.೦೯೨೦. ೦೦-೮೪; 967). [?]

ಡಹು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿಂಬೆ ; ಗಜನಿಂಬೆ : "ಲಕುಚಃ. ಲಿಕುಚಃ, ಹುಃ –೩ ಗಜನಿಂಬೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ಡಳಮಳ (ನಾ). ತಳಮಳ ; ಸ್ತಿಮಿತತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 'ಡಳಮಳಿಸು' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಡಳಮಳ]

ಡಳಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಡುಗು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಕಂಪಿಸು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಆತನ ಮನಸ್ಸು ಅರಳಿಯ ಎಲೆಯಂತೆ ಡಳಮಳಿಸಹತ್ತಿತು (ತುಳಸಿ. ೦೨೦) ; ಅವಳಿಗೆ ಅವನ ಡಳಮಳಿಸುವ ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು (ಅಪನಾ. ೦೨೦). [ಡಳಮಳ + – ಇಸು$_3$]

ಡಳಾಯಿತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಡಳಾಯ್ತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಡಳುಹು (ನಾ). ಪೊಳ್ಳು ಆಡಂಬರ : ಡಂಬೂ ಡಳುಹೂ[ಪಾಠಾಂ. ಡಳ್ಳ] ಎನ್ನದಯ್ಯಾ ಡಂಬಕನೆಂಬವನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೬) ; "ಹೆಮ್ಮೆ" (ಬಸವ. ಕೋಶ) : ಡಂಬು ಡಳ[ಳು]ಹು ಎನ್ನದು ಡಂಬಕ ಮನದವ ನಂಬಿ ನಂಬದ ಡಂಬಕ ನಾನು (ಸಿದ್ಧಪು. ೩೦-೬). [?]

ಡಾಂಬರ 'ಡಾಮರ್$_2$' ನೋ.

ಡಾಂಬರರಸ್ತೆ 'ಡಾಮರರಸ್ತೆ' ನೋ.

ಡಾಂಬರು 'ಡಾಮರ್$_2$' ನೋ.

ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಡಾಮರದ ಎಣ್ಣೆ ; ಟಾರೆಣ್ಣೆ ; ತಾರೆಣ್ಣೆ : ಮರ, ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು ಮೊ.ನ್ನು ಒಣಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದರಿಂದ ದೊರೆಯುವ, ಮರ, ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊ.ನ್ನು ಕೆಡದಂತೆ ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಅಂಟುದ್ರವ; ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ (Tar. ಇಂಳನಿ.).

[ಡಾಂಬರ (<ಡಾಮರ್$_2$) + ಎಣ್ಣೆ]

ಡಾಂಬಿಕ, ಡಾಂಭಿಕ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯುಳ್ಳವನು ; ಆಡಂಬರವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವವನು : "ಡಾಂಬಿಕ (ಡಂಬಿಕ) – ದಾಂಭಿಕ" (ತದ್ಯಕೋ. ೦೬) ; ಲೋಕಡಾಂಬಿಕನಾಗಿ ಇಲ್ಲದ ಹೋಕೆಗಳನೇ ಕಲಿತು (ಗಗತಾ. ೦೮-೩೪). ೨. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿ : ಆಡಂಬರ : ಡಾಂಬಿಕವನುಳಿದು ತನುಮಾತ್ರಮಂ ಸಲಹಲು (ಪಂಕಾರಾ. ೬-೫೩-೪೪). **ಡಾಂಭಿಕ** : ೧. ನುಡಿವಲ್ಲಿ ಗದ್ಗದಂಗಳು ಹೊಱಹೊಮ್ಮದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮ ದೇವರ ಭಕ್ತಿಗಿದು ಚಿಹ್ನ ಎನ್ನಲ್ಲಿವಿಲ್ಲವಾಗಿ ಆನು ಡಾಂಭಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಂಭ]ಕ ಕಾಣಿರೇ (ಬಸವ. ೩೭೮) ; ಡಾಂಭಿಕರಾದವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೩೩) ; ಆದರೆ ನನಗಂತೂ ಯಾವ ತಾಯಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಡಾಂಭಿಕರ ಬಲೆಗೆ ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ (ಬಾಡಿಅ. ೯೩). [<ಸಂ. ದಾಂಭಿಕ]

ಡಾಂಬಿಕಜನ (ನಾ). ಡಾಂಭಿಕ ಮಂದಿ; ಆಡಂಬರ ತೋರಿಸುವ ಜನ: ಇದು ಕಣಾ ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂಬುದು ಇದುವೆ ಪರಮಂ ಸೂರೆಗೊಂಬುದು ಇದುವೆ ಡಾಂಬಿಕಜನರ ನಂಬದ (ಗಗತಾ. ೦೭-೪೮). [ಡಾಂಬಿಕ + ಜನ]

ಡಾಂಭಿಕ 'ಡಾಂಬಿಕ' ನೋ.

ಡಾಂಭಿಕತನ (ನಾ). ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು ; ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿ ; ಸೋಗು; ನಟನೆ: ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನೂ . . . ಹಾಳುಮಾಡಿ, ಮೇಲೆ ಡಾಂಭಿಕತನದ ವ್ಯಥೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವೆಯಾ (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೬೨). [ಡಾಂಭಿಕ (<ಡಾಂಬಿಕ) + – ತನ]

ಡಾಕಿಣಿ, ಡಾಹಿಣಿ, ಢಾಕಿನಿ (ನಾ). ೧. = ಡಾಕಿನಿ ೧. ೨. ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿ,–ಖಡ್ಗ: "ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿಯುಂ ಡಾಕಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಳ್ಳ. ೮೦) ; "ಡಾಕಿಣಿ – ಡಾಕಿನೀ" (ತದ್ಯಕೋ. ೧೬) **ಡಾಹಿಣಿ** : ೨. "ಡಾಹಿಣಿ – ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿಗೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). ೩. ಬೇಟೆ : "ಡಾಹಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಯೆಂಬ ಶಬ್ದಂ ರಕ್ಕಸಿಯ(ಗೆ) ಕತ್ತಿಗೆಯೆಂಬಲ್ಲಿಯುಂ, ಬೇಂಟೆಯಲ್ಲಿಯುಂ" (ಶಮದ. ಮ. ೩೦೯-೮೭). **ಢಾಕಿನಿ** : ೧. ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಕಿನಿ ಢಾಕಿನಿಗಳ ನರ್ತನ (ಶಾಂತಲಾ. ೦೪೦).

[<ಸಂ. ಡಾಕಿನೀ]

ಡಾಕಿನಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ದೆವ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೆಣ್ಣು ಪಿಶಾಚಿ : ಡಾಕಿನಿ ಪಿಶಾಚಿ ವೇತಾಳ ಭೂತಂಗಳಂ ಭೀಕರದೊಳಂ ಜಿಹ್ವವರ್ದುರ ದಿಂಗಣಗಿನಿ ಕಲಿಗಳ ಕವಾಲಂಗಳು (ಕ್ರಮಾಧಾ. ೦೨-೪೩); ಸೀತಾರಾವಮನು ಒಬ್ಬ ಡಾಕಿನಿಯ ವಶವಾಗಿಬಿಟ್ಟನ್ನ (ಬಂಕಿಮ. ೭೦೮). ೨. ಕಾಳಿಕಾದೇವಿಯ ವರಿಚಾರಿಕೆಯರ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು. ೩. ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿ;–ಖಡ್ಗ : "ಡಾಕಿನಿಯೆನಲು ರಕ್ಕಸಿಯು ಕತ್ತಿಗಿರದಪ್ಪ ನಾಮಂ" (ಕ್ರಮಮಂ. ೪೪). ೪. (ಆಲಂ) ಕಠೋರಹೃದಯದವಳು; ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು : ತನ್ನ ಮಯಾದೆ ತೆಗೆದ ಡಾಕಿನಿ ಎಂದೂಮ್ಮೆ ಅವಮಾಗುತ್ತಿದನು (ನಾ.ಕಾಮಲಿ. ೪೬). [ಸಂ. ಡಾಕಿನೀ.]

ಡಾಕಿನಿದೋಷ (ನಾ). ಡಾಕಿನಿಯ ಅವೇಶದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆ ; ಭೂತೋಪದ್ರವ : ಇನ್ನೆಯ ಬೇರ ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಿಂದ ಏಳುಬಾರಿ ಭಾವನೆಯ ಕೊಟ್ಟು ಆರಿಸಿ ಸೇವಿಪವ, ಬಜೆ, ಶುಕ್ಲಟುಕ, ಇವರಿಂದ ನಸ್ಯ ಮಾಡೆ, ಭೂತ, ಶಾಕಿನಿ, ಡಾಕಿನಿದೋಷ, ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರಂಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುವು (ವಿಷ್ಣಪಿ. ೦೪೯). [ಡಾಕಿನಿ + ದೋಷ]

ಡಾಕಿನೀತಂತ್ರ (ನಾ). [ತಂತ್ರಶಾ] ಎಂದಂ ಬಗೆಯಂ ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರ : ಡಾಕಿನೀತಂತ್ರ ಕೂಚಮಾರತಂತ್ರ ಶಲ್ಯತಂತ್ರ . . . ವಚನ ತಂತ್ರಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿಷಗ. ೦೦). [ಸಂ.]

ಡಾಕು1, ಡಾಕಂ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಿಗೆ ; ಮೇಲೆಬೀಳುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಣ ; ಆಘಾತ : ನೂಂದೊಡೆ ಕರ್ಣಾದಿ ದೊರೆಗಳ ಡಾ[ಘಾಂ. ಧಾ]ಕನಾನು ವನಾರು ದಿವಿಜಾನೀಕದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾ. ೦೯-೦೩). ೨. ಸತ್ವ ; ಬಲ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರಿಂಗೆ ಸರಿಮಿಗಿಲಿನಿ ತೋರುವೆನು ಕೈಗುಣವನು ಡಾಕನಿಯದ ತನ್ನ ವಿಕ್ರಮದ ಸಿರಿಯನವೆನೀಗಳು (ಕುಚಂಗ. ೬೭-೭೩); ಧೀರರಲ ಶಿವಭೂವನ ಡಾಕಿಂಗದಬಲ ರಾಜರಗಣಿತ ಧನಮಂ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಚಯವನೀಕವನಿತ್ತರಿಗಿ ತದನುಚರರಾಗಿರ್ದರ್ (ಕೇಶ. ೭-೦೬). ೩. ಪ್ರಭೆ; ತೇಜಸ್ಸು ; ಕಾಂತಿ: ತರುಣಿಯರಗಳಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯೆಸ್ಸೆಸೆಂಬಲರು ಹೇ ಮ ದೊ ಡ ವು ಗ ಳ್ಳ ಸಿ ದು ವರದಜವಿಳೆ ಯೊಳ್ಮಿಷ್ಟಿತು ಬಾಲಸೂರ್ಯನ ಕರದ ಡಾ[ಜಾಂ.ಧಾ]ಕ ತೋಳ್‌ಸಿನ (ಕೇಚಪಿ. ೫೪-೪೦); ರಥವರಿಸಿ ಡಾಕಿನಿಂ ಧಕಡಿಯವ ಸಿಂಧ ಸೀಗುರಿ ಛತ್ರಚಾಮರ ಚಮ್ಮೂಹಂಗಳಗ (ಹರಿಶಿ. ೬-೨೦). ೪. ಜವ; ವೇಗ; ತ್ವರೆ: ಈ ಕಥೆಯ ಧರ್ಮಜನಂಗೊರೆದು ಮತ್ತಲ್ಲಿಂದ ಡಾಕಿಲಿ ಪ್ರಭಾಸಕಂ ಬರಲು (ಹರಿಗಿ. ೩೦-೦೪). ೫. ಲೂಟಿ ; ಕೊಳ್ಳೆ ; ದರೋಡೆ. ಧಾಳು : ೩. 'ಧಾಳುಗೆಡಿಸು' ಪರಾ.

ಡಾಕಿಂ=ಸತ್ವಂಗುಂದು; ತೇಜಸ್ಸು ನಾಶವಾಗು; ಪ್ರಭಾವ ಕುಗ್ಗು : ಸುರಬಲದಾತವಾಳ ಮೃಗೆಂದ್ರನ . . . ಡಾಕಿದುದಾ ಸತ್ವಂದಲ್ಲಿರ್ದಾ ಕುಶಾಠ ಕೃತಾಂತನವ (ಜಂಭಿಶಾ. ೩೬-೨೨). [←ತೆಲು. ಧಾಕ]

ಡಾಕು2 'ಡಾಗು,' ನೋ.

ಡಾಕ್ಟರಿಕೆ (ನಾ). ಡಾಕ್ಟರನ ಉದ್ಯೋಗ ; ವೈದ್ಯವೃತ್ತಿ : ಅತ್ತ ಡಾಕ್ಟರಿಕೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪುರುಸೊತ್ತಿದಯೇ ಅಂದರೆ, ಬೆಳಗ್ಗೆದ್ದು ಹೋದರೆ ಹೊತ್ತು ಮಿಸಿದರೆ ಮೇಲೆಯೇ ಬಂದು ಊಟವಾಗುವುದು (ಹಾರುತ. ೩೩೫) : ಅವನು ಉಡುಕಿಯಲ್ಲಿ ಡಾಕ್ಟರಿಕೆ ಮಾಡಲಾರಂಭಿದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಅದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಕೃಹಿಶಾ. ೩೭) ; ಡಂಬನಿಗೂ ಈಗ ತನ್ನ ಮಗನ 'ಡಾಕ್ಟರಿಕೆಯ' ಬಗ್ಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಹೆಮ್ಮೆಯೆನಿಸತು (ದಂಬಾಡಾ. ೭೦). [ಡಾಕ್ಟರು + ಇಕೆ]

ಡಾಕ್ಟರು, ಡಾಗದೊರೆ, ದಾಕಂದಾರ, ದಾಕ್ಟಾರ, ದಾಗ್ದಾರು (ನಾ). ೧. ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮದ್ದುಕೊಡಿಪವನು ; ವೈದ್ಯ ; ಚಿಕಿತ್ಸಕ : ನನ್ನ ತಮ್ಮನಿಗೆ ನೂರಿರಡು ದಿಗ್ಗಿ ಜ್ವರವಿದೆಯೆಂದು ಡಾಕ್ಟರು ಹೇಳಿದರು (ಮುದ್ರಣ. ೧೬೩) : ಆ ಆಫೀಸರವರು ಕೂಡಲೇ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು . . . ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಡಾಕ್ಟರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವರು (ನ್ಯಾಮಿಳ. ೧೦೬). ೨. ಗೌರವಾನ್ವಿತ ವಾದ ಉನ್ನತಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳು ಕೊಡುವ ಗೌರವಪ್ರತಿಷ್ಠ ಪಡೆದವನು : ವಿದ್ಯಾಂಸ. **ಡಾಗದೊರೆ** : ೧. ಡಾಗದೊರೆ ಕೆಂಪಲ್ ಸಾಹೇಬರ ಬಂಗಲೆ ವಿಳ್ಲಿದೆ ಬಲ್ಲೆಯ (ಮುಸಗ. ೦೩೦). **ದಾಕ್ಟರಿದಾರ** : ೧. ಕೊನೆಗೆ 'ದಾಕ್ಟರಿದಾರ' ರನ್ನು ಬರಮಾಡಬಹುದಿತ್ತು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೩೦). **ದಾಕ್ಟಾರ್** : ೧. ಅಲ್ಲಿ ಈಗಿರುವ ದಾಕ್ಟಾರರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೆ ನಾನು (ಪ್ರಮಮಾ. ೨೫). **ದಾಗ್ದಾರು** : ೧. ಅವರನ್ನು ನಾಂಧಿಜನ. ಓದಿಗೂ ಅಯ್ಯೋರು, ದಾಗ್ದಾರು, ಗೋಸಾಯಿಗಳು ಏನೆಂದಾದರೂ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಸುಪಸಂ. ೦). [←ಇಂ. Doctor]

ಡಾಗ 'ಡಾಗ್ಮಂ' ನೋ

ಡಾಗದೊರೆ 'ಡಾಕ್ಟರು' ನೋ.

ಡಾಗಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಮಂದ್ರಧ್ವನಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; (ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಳದ) ಬಿರಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ತತ್ಪಕ್ಷವು ಮೇಣವನವಲ್ಲದಂರೆ ಭಕ್ಷಂಕನ ಡಾಗಾಂತ ಮನೆಯಾಕೆ (ಪರಿಶಾ. ೨೨-೨೩). [ಡಾಗು1 + ಆನ್1]

ಡಾಗಿಸು 'ದಾಗಿಸು' ನೋ.

ಡಾಗು1, ಡಾಕಂ, ದಾಕ್, ದಾಗಿ (ನಾ). ೧. ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳ ಸಾಧನದಿಂದ ಒತ್ತಿಸುವ ಮಂದ್ಯೆ,–ಗುರುತು : ಬ್ರಹ್ಮನ ಡಾಗು ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಡಾಗು ಕೈಯ ಮೇಲೆ (ಪೋಷಾ. ೦೦೩-೧೦೬); ಬುಂದಿಯ ಅರಸರ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಮೊಗಲರ ಡಾಗನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಹಾಕಕೂಡದು (ಆಳ್ವರ. ೯೦). ೨. ಕವ್ವುಳಿಕೆ,–ಗುರುತಂ ; ಕರೆ : ರಿವೋರ್ಟ್. ಸಾಹೇಬರ ಮಸಿಯ ಕರೆಯ ಡಾಗು ಇಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವಂತೆ ದಕ್ಷತೆ ಮಹಿಸಿಕ್ಕಿದ್ದರು (ರಾಷಶ. II, ೩೩೨). ೩. ಬೆಲ್ಲದಿರೋಗ ; ಸಿಡುಬು : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಡಾಗು ಎನ್ನ ಮತ್ತಸಮಲದಲ್ಲಿ ಕೊಂದಿತ್ತು (ಪೋಗಾ. ೪೬-೦೯). **ಡಾಕ್ಟು**: ೭. "ಕಲೆ" (ಜಾಶಕಾ. ೬೬). ೪. ದೇವಿಹಾಕಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸಿಕೆ ; ಮುಂದೆ ಸಿಡಿಯುರೋಗ! ತಗಲುವಂತೆ ರೋಗಿಯಿಳಕ್ಕೆ ಹೊಗಿಸಿದ ಸಿಡಿಂಬಿನ ರಸಿಕೆ : (ಕ). ೫. ದೇವಿಪಾಕಿದ ಗುರುತು ; ಮೈಲಿ ಕೆಲೆ : ಈ ಹುಡುಗನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಡಾಕು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಡಾಕ್** : ೬. 'ಕಾಲರಾ' ಮಂಂತಾದ ಕೆಲವು ರೋಗಗಳು ತಗುಲದಂತೆ, ಅವು ಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಂಳ್ಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಜೀರೋಗಾಣುಗಳಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರಸಿಕೆ ; ರೋಗವಿಷ : ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಹೊಸ ಡಾಕಗಳ ಶೋಧನೆಯಾಗಿದೆ (ದೇವಚೂ. ೨೩೩). **ಡಾಕು** : ೬. ಮಗುವಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಒಂದು ವರುಷದೊಳಗೆ ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ, ಮೈಲಿಗೆ, ಕಾಲರಾ, ಪೈತ್ಯಾಡ್ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೮ ಬೇನೆಗಳಿಗಾಗಿ ಡಾಕು ಹಾಕುವ ಯೋಜನೆಯು ನಡೆದಿದೆ (ದೇವಚೂ. ೨೩೨).

ಡಾಗುಕೊತ್ತು = ಮಂ ದ್ರೆ ಯೊ ತ್ತು ; ಗಂ ರು ತು ಮಾ ದು ; ತನ್ನ ದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಹರಿಯದೆರೊಳು ಬಿ.ಎಮ್.ಶ ಬಾಯೊಳು ಪುಂಡರ ಪಾಮಾಂದೊಳು ಅರಲಸರಲ ಡಾಗನೊಕ್ಕಿಣಾಂ. ತಾಗಲೊಕ್ಕಿತ್ತಿದಂಗಜ ವೀರ ಬರಲಂಜಿದನು ರಾಮನೆಡೆಗೆ (ಕುಂಹಾಬಾ. ೩೭-೦೦) ; ನಾಗಭೂಷಣ ಸಂತಿರಲಿ ನಿರ್ದಾರರೊಳು ಭೋಗವೀವೇಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಡಾಗನೊಕ್ಕಿದ ನೋಡು (ಭೀಕಾಡಿ. ೩೮-೦೦); ಸುರವನಂಗಳಲಿ ತಮ್ಮಯ ಡಾಗನೊಕ್ಕಿದವು ಧರೆಯೊಳಿನ್ನುಳಿದ ಮಾನವರೆಮ್ಮ ಪೈನ್ಗಸೆ ಸರಿಯೆಂಬುದೆಂಬ ಬರುದಿನ ವಾರವಾರಿಯರು ಪುರದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೆಸದರು (ಲಕ್ಷಕ. ೩-೦೨); ಧಾತನ ಜಿಜ್ಞೆಬೀಡದೊಳು ನಿಂದೆಯಾಯಿಂಡಲಗೆ ಡಾಗನೊಕ್ಕಿದ (ಪ್ರಭುಪ್ರ. ೩-೦೩೦).

ಡಾಗಿನ ಪಶು = ಮುಂದ್ರೆಯೊತ್ತಿದ ಪಶು : ಡಾಗಿನ ಪಶುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಭೇದವನಱಿಯಬಲ್ಲರೇ (೨೦೦ ಪ. ೫೯೯-೦೬) ; ಡಾಗಿನ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಆನಾಗತನ ಸುದ್ದಿ ಏಕೋ (ಕೋಮಾ. ೦೦೩-೪೦೬); ಇಂತಿವರೆಲ್ಲರು ಡಾಗಿನ ಪಶುಗಳು ವೇಷಧಾರಿಗಳು (ಕೋಮಾ. ೦೯೩-೬೯೨).

[←ಮರಾ. डागीं, दागें ; ಪಾರ. ಹಿಂ. दाग़ ; ತಮಿ. ತೆಲು. ಡಾಗು]

ಡಾಗು$_2$, ಡಾಗೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನು ; ಗಂಟು; ಮೂಟೆ ; ಭಾಂಗಿ : ಮಡೂರಿಯು ಡಾಗಿನ ಆಕಾರದಂತೆ ಮತ್ತು ಬದುಕಿನ ಮಹತ್ತ್ವ ಇದ್ದಂತೆ (ಮುಂಂಬಾ. ೦೯. ಪ್ರಸಾ.ಪಪ); ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಪಾರ್ಸಲ್ಲು "ಡಾಗು" ಗಳು ಬಿದ್ದಿದ್ದವು (ಕಡಂತಿ. II, ೦೩೬). ೨. (ಒಬ್ಬ ಮಾಲೀಕನ) ಅಂಶ ; ಪಾಲು ; ಭಾಗ ; ಹಿಸ್ಸೆ : ನಾಲ್ಕತ್ತು ಎಕರೆಯ ಏಕ ಡಾಗನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ದೀಚಿಹ. II, ೨೮೦). **ಡಾಗೆ**: ೧. ಕಿರಾಣಿಯ ಬದುಕು ಒಂದು ಡಾಗದ ಒಳಗೆ ಒಂದೇ ತರದ್ದು ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಮಡೂರಿಯ ದರ (ಮುಂಂಬಾ. ೦೬. ಪ್ರಸಾ.೭೭). 5 10

[←ಮರಾ. डाग]

ಡಾಗೋಬ (ನಾ). (ಬೌದ್ಧರ) ಸ್ತೂಪ ; ಪಗೋಡ ; ಸ್ತೂಪದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟಡ ; ಸಮಾಧಿ : ಅನಂತರ ಬುದ್ಧನ ಅಸ್ಥಿ ಮೊದಲಾದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು 'ಡಾಗೋಬ' ಗಲ್ಲಿ ಇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಲಪ್ರ. II, ೮೩೬); ಗುಹೆಯೊಳಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೀಠಾಗಿ ಡಾಗೋಬದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ, ಕಮಾನುಗಳ ಕಿಟಕಿಗಳನ್ನು ಕೊರೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಜಾಂಪ್ರ. III, ೦೬೦). 'ಪಗೋಡೆ' ಪರಂ. [←ಹಾಲಿ. ಡಾಬಗ; ಮರಾ. ಡಾಗೋಬಾ./ಸಂ. ಧಾತುಗರ್ಭ] 15 20

ಡಾಡಿಮ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಣ 'ದಾಣ$_3$' ನೋ.

ಡಾಣಾಡಂಗರ 'ಧಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಾಣಾಡಂಗುರ 'ಧಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಾಣಾಡಾಣಿ (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆಯಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮಾಡುವ ಜಗಳ,-ಯುದ್ಧ : ಡಾಣಾಡಾಣಿ, ಖಾಡಾಖಾಡಿ (ಕ ಪ್ರಾ ಸು . ೭೬೦ ಪ್ರಕ.೩೬). [<ಡಾಣ್ಣೆ + ಡಾಣ್ಣೆ + – ಇ]

ಡಾಣ್ಕೆ 'ದಾವಣಿ' ನೋ.

ಡಾಣ್ಣೆ 'ಧಾಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಡಾಣ್ಯೆ 'ದಾಣ್ಯ' ನೋ.

ಡಾಣಿಗ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವವನು ; ದಡಿಯ ; ಧಾಂಡಿಗ : ದುರಹಂಕಾರಿ ಹಮ್ಮಿನ ಹಗರಣಿಗನು ದಂಬದ ಡಾಣಿಗರೆರೆಯ (ಕೋಲಾಂ. ೯-೬೪). [ಡಾಣ್ಣೆ (<ಡಾಣ್ಣೆ) + – ಇಗ]

ಡಾಣೆ 'ದಾಣ' ನೋ.

ಡಾಣೆ 'ಧಾಣೆ' ನೋ.

ಡಾಬು, ದಾಬು (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರು ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ, ಚೆನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ನಡುಪಟ್ಟಿ ; ಒಡ್ಯಾಣ : ಮನೆಯಮ್ಮಗೆಯ ಡಾಬಸ ಮೀಖಲಾಂಚಿತ (ಅಪಂಚಾ. ೦-೬-೩೩); ಕಿರೀಟವನ್ನು ಡಾಬಸ ಉಡುದಾರವನ್ನು . . . ಬಾಹ್ಮಣಿಗಿ ಕೊಟ್ಟು (ಕೃತಾಜ. ೩೦೦); ಕಡಗ ಪಟ್ಟಿಯು ಡಾಬು, ಬುಗುಡಿ ಗೀರ್ಲಿ ಸರಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೯-೦೩); ಸಂಶ್ಲುಥತವಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಗಂಧವೇ ಡಾಬು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೬೭) ; ಕಟಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಜ್ರದ ಡಾಬು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭೬೪). **ಡಾಬುಃ** : "ಡಾಬು (ಡಾಬು)–ದಾಮನ್" = ಒಡ್ಯಾಣ" (ತದ್ಭವಕೋ. ೦೬). 25 30 35 40

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ತೆಲು. ಡಾವ್ಪು-/ಸಂ. ದಾಮನ್]

ಡಾಮರ$_1$ (ಗು). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ; ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. (ನಾ). ೨. ದಂಗೆ; ಮುತ್ತಿಗೆ; ಲಗ್ಗೆ ; ಆಕ್ರಮಣ: ಸೂರೆ: ಆ ಮಧವೀಲತಾ ಮಂಟಪಮಂ ಕಾವನ ಡಾಮರಕ್ಕೆಯ್ದ ವರುಗಂಗಾಯ್ದುಗುವಂತೆ ಪೊಳ್ಕು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬ ಪ) ; ಕೋಮರಂ ಜವನ ಡಾಮರವಾದುವು (ಪಂಚಮಾ. ೦೩-೬೧) ; ಕಾವನ ಡಾಮರಮಲ್ಲಿ . . . ಪಲ್ಮೂರಿವ ಮದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಖಿ ಸಾರಂದಿಗಾ ಮರನಂ ಮೆಸಂತಮೊಳ್ (ಶಾಣ್ಮಾ. ೩೩೭) ; ತವಗುಣ ಲಿಲ್ಲಿರುದುಂ ಪಸವಿನ್ಮೆದೊಡಂ ತನ್ನಂ ಕೋಟ್ಟಟ್ಟುದಂ ಡಾಮರಮನ್ನ ದೊದಂ . . .ಬಂಧಹೇತುಗಳಂ ಪೆಚ್ಚಿಸುವ ಮೈಯ್ಯಂ ವಾಪದ ರೂಪಿನ್ನ ದೊಡಂ ನೀವುಱಿವಿರೆ (ಚಿಪಪಾಹ. ೭೩-೩). ೩. ರೋಗಗರುಜಿನಗಳ ಬಾಧೆ ; ವ್ಯಾಧಿ ; ಪೀಡೆ : ಪಾಂಡ್ಯರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ವೀಕ್ಷಿಸಾಮವು ಆವರಿಸಿದ್ದಿತು. ಈ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಡಾಮರಕ್ಕೂ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಕ್ಷೀಚಿಯು. ೩೫೯). ಳಿ. ತೊಂದರೆ ; ಕೋಟಲೆ ; ಉಪದ್ರವ : "ಈಪರ್ಗದಮಂತ್ಯಂದಾಬ್ಧಪೀಡೆ ಡಾಮರ ಮ ಜನ್ಮ ಮಿತಿಪ್ರ ಕರಂ" (ಪಾಬ.ಕೊಚ. ೯೬-೦) ; ಅರಿಷ್ಟಮಪರ್ಗ ಮುತ್ಪಾತಮುಪಲಿಂಗಮಜನಂ ಡಾಮರಂ ವಿಪಂಬರಿ ವಿಶ್ವವನೆಯಲ್ಲು ಪದ್ರವಮಕ್ಕು (ಮಂಗಾರಾ. ೯-೩೬) ; ಮನೋಜಂ ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡಿ ವಿಯೋಗಿಗೆ ಕಯ್ಯೊಸೆದನಾಯ್ದು ಡಾಮರಂ ಮಾಮರದಿಂ (ಜಾಧಿಪ್ರ.೩-೦೦). ೫. ಬರಗಾಲ ; ಕ್ಷಾಮ ; ದುರ್ಭಿಕ್ಷ : ಡಾಮರ ಅಗಿದ್ದರೂ ವಿಗತಾಗಿ ತ್ರಿವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವವ್ಯತ್ಯಯ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಶಿವಾರ್ಚಕತೆಯಂದು ಕೊಟ್ಟೆನಾಗಿ (ಹ್ಯುಆರ ೦೯೨೦ ; ೬೩-೬೭ ; ೧೬೦). ಕ್ಷಾಮ ಡಾಮರಂಗಳುಂ ಬೇರುಡಿದು ಪಾಟ್ಯೋಕುಂ ಪೊಬರಲ್ಲೊಳ್ (ಕಾಮಾಕ್ಕ. ೦೪-೨೯). ಓ. ಗಲಿಬಿಲಿ ; ಗದ್ದಲ ; ಗೊಂದಲ. ಓ. ಯಾವುದಾದರೂ ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಸ್ತು, ನೋಟ ಅಥವಾ ಘಟನೆ.

ಡಾಮರಮಲ್ಲ = ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಎದುರಿಸಬಲ್ಲ ಶೂರ ; ಶತ್ರು ಗಳನ್ನುಆಕ್ರಮಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಿನ್ನನಾರಾಯಣ ನಲ್ಲಗ್ಗೆರ ನಲ್ಲ ಡಾಮರಮಲ್ಲ ವಿಕಾಂಗಕೂರ್ಮಧ್ರ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಲ (ಎಇ. III, ೨೩೨-೯ ; ೧೦೭೦). [ಸಂ.]

ಡಾಮರ್ಕ, ಡಾಂಬರ, ಡಾಂಬರು, ಡಾಮರು, ದಾಂಬರು (ನಾ)- = ಡಾಂಬರೆರ್ಣೈ : ಪಟುಗರದ ಪೀಪಗಳೂ, ಡಾಮರದ ಪೀಪಗಳೂ, ರಾಂಕಾ ಪೀಪಗಳೂ (ಮುಂಂಬಾ. ೯) ; ಆ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಿತ್ತು . . . ರಸ್ತೆಯ ಹೊದಿಕೆ ಡಾಮರ ಕಳಚಿ ಚೂರುಚೂರಾಲು ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳಾಗುವಂತೆ (ಬಿಳಿಕ. ೦೩೩). ಡಾಂಬರ್ : ನೀರು ಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ತೆರೆದಿರುವ ಕಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲು ಹುಳಹತ್ತಿ ಕೆಡದ ಹಾಗೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆರಾಳ . . . ಹುಟ್ಟಬೇಕು. ಡಾಂಬರವನ್ನಾಗಲಿ ರೋಗಂ ಧ ನ್ಯಾಗಲಿ ಹುಟ್ಟದೊಂದೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಪ್ರ. ೦೦೩) ; ಡಾಂಬರದಲಿ ಮೈಮೆತ್ತಿದೆ (ಪಪ್ರಭ. ೦೩-೦೦) ; ಸುತ್ತೂ ಕಡೆಗೆ ಡಾಂಬರ ಸುಟ್ಟ ವಾಸನೆ ಬರಹತ್ತಿತು (ಕೃಕಪ್ರ. ೪೭೬) ; ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಒಬ್ಬರ ಮುಖಕ್ಕೊಬ್ಬರು ಡಾಂಬರವನ್ನು ಬಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗಕೋ. ೪೮). ಡಾಂಬರು : ಡಾಂಬರಿನೊಳಗೆ ಇದ್ದಲೇ ತೆಯ್ದು ಬಯಕೇ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಕುಡದಾಗಿ ಕಾಣ್ತಾದ (ತಿಹಗು. ೦೩). **ಡಾಮರು**: ಮಾರ್ಗವೇನೋ ಡಾಮರು ಹಾಕಿದ ಮಾರ್ಗ ಅದರೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಡಾಮರು ಎದ್ದು ಹೋಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹೊಂಡಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದವು (ನೀಪಾರ. ೯೪) ; ದಾರಿ ಡಾಮರು ಹಾಕಿದ ಒಳ್ಳೆಯ ರಸ್ತೆ (ಅಂಪಾಬಾ. ೬). ಡಾಂಬರು : ವಾಹನದ ಗಾಲಿ ಅದರುಸಿರು ಕವ್ವಿ, ಡಾಂಬರನ ಬೀದಿ ಕವ್ವಿ, ಈ ಕವ್ವಿ ಪ್ರಿಯವು, ಆಕ್ರಿಯವದೇಕೆ ಹೇಳೆನ್ನ ಮೈಯ ಕವ್ವಿ? (ಕರುಪ್ರ. ೭೬-೦೫).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. डामर]

ದಾಮರರಸ್ತೆ, ಡಾಂಬರರಸ್ತೆ, (ನಾ). ದಾಮರ ಹಾಕಿದ ರಸ್ತೆ : ಈ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಉರಿಬಿಸಿಲಿಗೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟಾದರೂ ದಾಮರರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತಿಲ್ಲ (ರೂಪಿ). ಡಾಂಬರರಸ್ತೆ : ಅವನು ಡಾಂಬರರಸ್ತೆಗುಂಟ ಒಂದೇ ಸವನೇ ಸಾಗತೊಡಗಿದ (ಮುಕ್ತ.ವಿ. ೬೬) ; ಆ ಕವ್ಪಿ ಡಾಂಬರರಸ್ತೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ವಿಕೋ ಅರ್ಥವಾಗದ ಸಮಾಧಾನ ಕಾಂತಿಗಳು ಸುರೇಶನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸತೊಡಗಿದವು (ಅಕೋರೋ. ೦೦೬). [ದಾಮರ್ + ರಸ್ತೆ]

ದಾಮರು 'ದಾಮರ್' ನೋ.

ದಾಮರ್ಬಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬೀಳ್ಗೋಗಿ, ಆಸಿನ ಮರ, ಅಕ್ಕಣ್ಣರ್, ದಾಮರ್‌ಬಂಕೆ (ಹ್ಯಾಕಿ. ೭೦- ೦೯೫೫). ' [?]

ದಾಯಿಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಟ್ಟರ ಮೇರು ದಾಯಿಮ ಮಹೀಪಾಲ ಸ್ವಪಾಶೋತ್ಪಮಂ (ಶಾಇ. XI, ೨೮೭ ; ೧೦೬೭). [?]

ದಾಲರು (ನಾ). ಅಮೆರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : ಈ ಮನೆಯ ಮುಂಗಡ ಬಾಡಿಗೆ ೨೫ ದಾಲರು (ಕಮಾಗೌ. ೦೨೪) ; ಟಿಕೇಟಿನ ಬೆಲೆ ಒಂದು ದಾಲರು (ಟುಹಾಹ್ಯಾ. ೦೦೬) : ಹೂವಿಲ್ಲ ಹಣ್ಣಿಲ್ಲ ದಾಲರನು ಪಡಯುವ ಭಾಗ್ಯವಲ್ಲಿ (ಅಥಿತಿ. ೦೦). [←ಇಂ. Dollar]

ದಾಲಿಚಾರು (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ (?) : ತುರುಕರ ದಾಲಿಚಾರಿನ ಪಟ್ಟಿ ತಿಂಬರು ಹೇರಿ ಪೈಜರವ (ಕಾಲಾಹ. ೩೬-೦೦). [?]

ದಾಲಿಮೆ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ದಾಲಿಯಾ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ದಾಲ್ಯ[1] 'ದಾಳ್ಯ' ನೋ.

ದಾಲ್ಯ[2], ದಾಳ್ಯ, ದಾಳ್ಯಂ, ಧಾಲ್ಯಂ, ಧಾಳ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗುರಾಣಿ : "ದಾಲ್ಯ–ಧಾಲ್ಯಂಗಳ್ಗೆ" (ಕವ್ಯಕೌ. ೦೬) ; ಬಿರುದಿನ ಡಾಲ ರಾವ್ತಿತರೆಂಬು ಸಾವಿರ ತುರಗವನೆಱ್ಱಿಯ್ದುತರಲು (ಕಂಪವಿ. ೦೦-೮೬) ; ಗರುಡಚಿನುವ ಮಕರದ ಬೆಟ್ಟೆಯ ಡಾಲಿಪರುದಿನ ದೊರೆರಾಯನಾರೊ (ಕಂಪವಿ. ೦೩-೩೬); ಅವನ ಡಾಲು ಡವಮಯಿ ಸತ್ಪಿಗೆ ಕಂಪಿನ ನಿಕಾಸಿಯುಮಂ . . . ಕೈಸೆಱೆ ತಂದು ರಾಯರಿಗೊಪ್ಪಿಸಲ್ (ಕಳಕ್ಷ. ೩-೨೯) ; ಆದರಿಂದ (ಗಂಡಕದ ತೊಗಲಿನಿಂದ) ಬಹಳ ಬೆರಗುಳ್ಳ ದಾಲುಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ (ಜುಂಂಡು. ೪-೨೪) ; ಕಾಲ್ದಳದವರು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಹದವಾಡಿದ ಎತ್ತಿನ ಚರ್ಮದ ಡಾಲುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಹಾ. I, ೪೦ ಆಡಿಟ). ದಾಳ್ಯ : "ಹೊಪ್ಪರ ದಂಡೆ ಡಾಳ ಕಾಳಾಸ[ಖಾಂ. ಡೋಳಕ್ಕು ಕಳಾಸ]ಜಾಳೆಯ ಮಂಡಿ ಸೀರಣ ಹೆಜ್ಜೆಯತ್ಯುಂ(ಜಂಗಿಪ. ೦೯-೨೮) ; ಬಿರುದಿನ ಡಾಳ ಹದುದ ಮೊತ್ತದಲಿ ತಮಸುರರಂತೆ ಮೆಱೆವವನಾರು (ಕಂಪವಿ. ೦೨-೪೩) ; ಬಿರುದಿನ ಡಾಳ ದರ್ಪದ ಶೆಕೆತಂದು ಧೂಪಾಲನಿರಿಸಿರೆ ತಪ್ಪದೆ ಮೆದಯ ನೊಟ್ಟಿದರು (ಕಂಪವಿ. ೦೭-೦೦೬). ಡಾಳ್ಯಂ : ೧. ಬಿರುದಿನ ಡಾಳ ಡವಮಯಿ ಮಕರಚಿಹ್ನೆಯುರುತರ ರಾಜಚಿಹ್ನೆಗಳ ಪರಯ ತೋಱುತ(ಕಂಪವಿ.೬-೩೬); ಅಂಕೆಯುಬ್ಬದ ನಾನಾ ಬಗೆ ಚಿತ್ರಗಳಂಕಿತವಪ್ಪ ಡಾಳ್ಯಗಳ ಅಂಕುಶಪಾನನ ತೇಜಿ ಸಾವಿರವಾಗ ಮುಂಗೊಂಡು ಬಂದುವು (ಕಂಪವಿ. ೦೮-೮೪). ಧಾಲ್ಯಂ : ೧.ಬೆಳ್ಳಿ ಧಾಲು ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮಿನ ಗುಬ್ಬಿ (ಪಳೆ. XIV, ಪಂಚತ. ೪೯೨-೯ ; 1847) ; ಕೈಯೆಳಗಿನ ಕಡ್ತಿ ಧಾಲುಗಳನ್ನು ನೋಡಿರಿ (ಪ್ರಚಿಸಾಸಿ. ೬೬) ; ನಾಯಕನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ವಿಡ್ಡಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಧಾಲನೆಯ್ದಿ ಹೊಡತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಋಮುಂ. ೦೬) ; ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿನ ತೊಗಲಿನ ಧಾಲನ್ನು ಜೋತುಬಿಟ್ಟು . . . ಇನ್ನತ್ಯೆಯದು ಹುಡುಗರು ಬಂದರು (ಜೀದಾಂ. ೦೦೨). ೨. ಪಂದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದಿರುವ ತಂಡಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಗುರಾಣಿಯಾಕಾರದ(ಬೆಳ್ಳಿಯ)ಪಾರಿತೋಷಕ. – ಬಹುಮಾನ : ಗೆದ್ದವರಿಗೆದ್ದಿಯದೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಧಾಲು (ಪಂಬಾಂ. ೩೬-೨೪). ಧಾಳ್ : (ಪ). [<ಸಂ. ಧಾಲ]

ದಾಲ್ಯಂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ : ಕೊಂಬುಕಹಳೆ ತಕ್ಕುಟಿ ಡಾಲು ಡವುಲು ರಾಮಭಟ ಮುಂತಾದ ರಣವಾದ್ಯಗಳು ತಟ್ಟುನೆ ನಿಂತವು (ರೂಲೀಚಾ. ೩). [?]

ದಾಲುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಾಪವನ್ನು ಬೀರು ; ಥಳಥಳಿಸು : ಅದಳು ಕವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕೆಹೂಡಿದ್ದ ಕೆಂಪಿನೋಲೆಗಳು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೂ ತಳತಳಿಸಿ ಡಾಲುಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವ್ಪ (ಛಾಪ್ರ. ೦೦೦).

[ಡಾಲ್ಯ (<ಡಾಳ್ಯ) + ಹೊಡೆ (<ಪೊಡ್ಡು)]

ದಾಲ್ಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಲ್ಗಂಡಿ, ದಾಲ್‌ಮರ, ಗವ್ಹಡ, ಮದಗಂಬೇನ (ಹ್ಯಾಕಿ. ೫೦-೬೯೦). [? + ಮರ್]

ದಾವ್ 'ದಾವು' ನೋ.

ದಾವಣ 'ದಾವಣಿ'[1] ನೋ.

ದಾವಣಿ 'ದಾವಣಿ'[1] ನೋ.

ದಾವಣಿಕಟ್ಟು 'ದಾವಣಿಗಟ್ಟು' ನೋ

ದಾವಣಿ 'ದಾವಣಿ'[1] ನೋ.

ದಾವಣಿಗೇಣ್ (ನಾ). ದನ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಉದ್ದವಾದ ಹಗ್ಗ : ಪಾರುವಗಳ ದಾವಣಿಗ್ಗೇಣ್ಗಳ ಬಲು ಜೋರುಗುಣಿಗಳ ಪರಯ ಕೇರೀರಿಯೊಳು ತಮ್ಮಿಚ್ಛೆಯೊಳಗೆ ಸಲೆ ತಾಱುಮಾಱಾಗಿ ಯೋಡಿದವು (ಕಂಪವಿ. ೦೩-೧೦). [ದಾವಣಿ (<ದಾವಣ್ಪಿ) + ಕೇಣ್]

ದಾವಪೇಟು, ದಾವುವೇಟು (ನಾ). ೧. ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಗೊತ್ತಿದ ನನಗೆ, ನಿಮಗೇನು ಪಾಸಿಗೇ ಮಾತಾಡೋದದ ಎಂಬೋದು.ಮುಕ್ತದ್ದಿಗಿರೀ ದಾವಪೇಟು ನದಸೋದದ (ಆಜಾಜ. ೦೬). **ದಾವ್ಪೆಪೇಟು** ೨. ತೆಟ್ಟು : ನೋಡಿದ ಹಿಡಿತಗಳನ್ನೂ ದಾವುವೇಟುಗಳನ್ನೂ ಬಣ್ಣಿಸುವ ರಭಸದಲ್ಲಿ . . . ಅವನನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸುವರು (ಗಾಕಥ. ೬೩).

[←ಮರಾ. ದಾವಪೇಚ್]

ದಾವರೆ, ದಾವರಿ, ದಾವುರ, ದಾಹರ, ದಾವರ (ನಾ). ೧. ಬರಗಾಲ ; ಕ್ಷಾಮ ; ದರ್ಭಿಕ್ಷ : "ದಾವರಮಾ ಕ್ಷಾಮವಾದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕ.೩೬೯); ಇಂಚಿನ ಪಸಿವಿನ ಬಱಪ ಕಂಡಿತಿ ದಾವರದ ಬಾಧೆಯುಬ್ಬದ ಪದದೊಳ್ ಮುಂಚಿದೆ ಪಿಂಚದೆ ಬಳಿದು ವಿರಿಂಚಿಯ ಕೆಯ್ಪ್ರಿವೆಯೊಲಾದುವಾ ನಾಡಸಿರ್ಗಳ್ (ಹಂಚಕಾ. ೯-೩೦) ; ಗೋಪ್ಪುವೆಶಲ್ಪಕ್ಷಣ (ನಿಮಿಕ್ತ) ವಿದಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಚಕ್ರವರ್ತ್ಪಿಕ್ಕಿ . . . ಸೇದಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ದಾವರಂ (ಅಬ್ಬಿಮು. ೪-೭). ೨. ಕೊಳ್ಳೆ ; ಸೂರೆ ; ಲೂಟಿ : ದಳವ್ಪಳ ದೆಳಗನವೆಯನ್ಯಾಯ ದಾವರ [ಖಾಂ. ವರಿಭವ] ಳಕ್ಕು ಡೊಕ್ಕಾಸ . . . ನಿನ್ನೊಳ್ಳಿಲೆ ರಾಯ ಕೇಳಂದ (ಕಾಜಾಸ. ೦-೨೪) ; ಕರುಬುತನ ದುರ್ಭಕ್ಷ ದಾವರ ಪೊರಿಗೆ ಲಂಚ . . . ಸ್ವತ್ಪದೊಳಗಿರ್ಪಾಕ್ಕೆಯೆಳಲು ಸಳಸ (ಅಂರಾ. ೪೯-೪೦). ೩. ಬಾಧೆ ; ಹಿಂಸೆ ; ಕೋಟಲೆ ; ಉಪದ್ರವ : ಪುಂಡರೀಕ್ ಭೋಂಕನೆ ನಿನಗೀಗಳಂದ್ರಿಯದ ದಾವರವಕ್ತ್ಪನೆನ್ನ ಬಂದುದೋ (ಇಂದಿಪ್ಪ. ೭೭೪) ; ಡೆಕ್ಕೆಯ ದಾವರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನೊಂದನೆ (ಪಡಿಮು. ೨೩೦-೬) ; ಕಾವನ ದಾವರಂ ಕೊಳ್ಳದುರಿವ ಮಾಯೆಯಂ ಮಾತು ಬೇಡ (ಪಡಕಾ. ೯-೫೯); ಸಾವು ತಪ್ಪದು ತನಗೆ ಕಾವನ ದಾವರವು ಫನ (ಅಂಪಾ.ವಿ. ೨-೨೭) ; ರಕ್ತಬೀಜಜನ ದಾವರಕೆ ಬೆಟ್ಟದಿರಿ (ಅಂರಾ. ೩೮-೯). ೪. ತೀವ್ರತೆ ; ರಭಸ ; ಆಕ್ರಿತಯ : ಬಕ್ಕಿದ ಬತ್ತು ಪ್ಪಕ್ಕಿಯ ಗೂಟ ಅವ್ಪುವಿನ ದ್ರವದಿಂದ ಮಸ್ಸಕ ಒಡೆದುದ್ದಲದ ಉಷ್ಣದ ದಾವರಕ್ಕೆ ದೆಂಕಿಯ ಬೆಗೆಗೆ ಮಸ್ಸಕ ಒಡೆದುದುಂಟೇ (ಪ್ರೀಲಂಗ. ೩೮೦-೪೬); ಉಗಿದು ಹಾಯ್ಕುವ ಖಳನ ನಿಡುದೀಳಂಗಳು ಬಳಲಿದವಳ್ಕೆ ಹೊಯ್ಯುವ ಧಗೆಯು ದಾವರವಾಯ್ತು ಬಹಳ ಸ್ವೇದಜಲ ಜಡಿಯೆ (ಋಷ್ಯಾ. ೦೫-೨). ೫. ಕಾವು; ದಗೆ; ತಾಪ : ಉರಿಯ ದಾವರವೆಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ದಿರಿಪವಂತಿರೆ

vol-3-23

ಠಾಯಕಃವರನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯನಾ ಸುಭದ್ರಾದೇವಿ ಕೇಳಿದಳು (ಕುಚ್ಚಾಡ್ಡೂರ. ೬-೦೦) ; ಬಸಿರಿನ ಡಾವರವು ಅತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಆತನು ತಲೆಗೆ ಟೋಪಿಯನ್ನೂ ಹಾಕಿರಲಿಲ್ಲ (ಅನುಷಂ. ೦). ೬. ಪ್ರತಾಪ ; ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಆ ವಿವಿಧ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರವನು ಶತಸಾವಿರವನಾ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡದ ಡಾ[ಣಾಂ. ಧಾ]ವರದಲೇ ಗೆಲಿದನೊಬ್ಬ ವಿಷ್ಣು ಮುನಿಯೆಂದ (ಕುಬ್ಯಾಷ. ೦೦-೪೩) ; ಅವುದಂತರ ವನಕಳಭಕ್ಕೆರಾವತಕೆ ಮರುಳು ಧಾವು ದ್ರೋಣಕಿ ಡಾವರದ ಪಾಂಚಾಲನೈಸಲಿವನು (ಕುವ್ಯಾಳ. ೬-೩೨). ೭. ಗದ್ದಲ ; ಗಲಿಬಿಲಿ ; ಸಡಗರ : ಧೂರ್ಜಟಿಯು ಡಾವರದ ಡಮರಧ್ವನಿಯೂ ವಿಲಯದ ಬಲಸಾಹಿಲ ಜೊದ್ದಾಟವೋ (ಕುಬ್ಯಾಳ. ೫೦-೦೬). ೮. ಬಯಕೆ ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆ : ಮಹಾವಾರ್ಧಿಜಲವ ನೊಂದೆ ಸಾರಿ ಸುಜೀಗೊಂಬ ಡಾವರದೊಳಿದ್ದ ವಡವಾಗ್ಗಿಯೋ . . . ಎಂದಬಿಲೊಲಾದುದು ಧನಂಜಯನ ಪಾವಕಾಸ್ತ್ರಂ (ಕ್ಷವಿಘಾ. ೧೬-೧೦) ; ಅಳ್ಳನೂಟಿಗಮನಿತಮಂ ತಾನೊರ್ವನೆ ಗೆಯ್ದು ಡಾವರದಿಂ (ಚಕ್ಷವಿಂ. ೮೭-೩೦). ೯. ಭಯಂಕರವಾದುದು ; ಭೀಷಣತೆ ; ಕರಾಳತೆ : ಆವ ಕೆಳೆಕುಮಂತ್ರತಂತ್ರದ ಡಾವರದ ಡೊಳ್ಳಸಿಟ್ಟಿದ ದೀವಸದ ಬೇಳಾವೆಯ ಪೆನೆಂಬೆಮ (ಕುಬ್ಯಾಸ. ೦೩-೩೦) ; ಜಲಧಿ ಜಲಧಿಯ ಹಳಚಲಿಗಿದವ್ವಳಿವ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿಯ ಡಾವರ ಸಳಿದುದುರರ ಧುರದ ಧೈರ್ಯವನು (ಕುಬ್ಯಾಳ. ೧೩-೦೩). ೧೧. ಆವರಿಸುವಿಕೆ; ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ. 'ಡಾವರಿಸು' ಪರಾ. ಡಾವರಿ : ೪, ಆತ್ಮರಜ್ಞನನುರಿಯ ಡಾವರಿಯನು[ಣಾಂ. ಡಾವರವನು]ಭಂಗಿಸದೆಚ್ಚು ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರದೊಳು (ಕ್ಷವಿಘಾ. ೮-೪೩). ಡಾವಳ : ೪. "ಡಾವಳವಿನಲಾಪೇಕ್ಷೆಯು" (ಭಾಷಾ. ೩೨). ಡಾಹರು ಓ. ಡಾಹರದೊಳೆಱಗಿದೈಕ್ಯನದುಬುಮಂ ಮುಱಿಯೆ ನೇಹದಿಂ ಪರಿ ತನ್ನ ಕುವರಿಯಂ ಕೊಡೆ (ಅಂಗಳ. ೧೦೬). ಡಾವರ : ೧೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ದಾಹ; ನೀರಡಿಕೆ; ಸೆಕೆ : ಬಳಿಸಿ ಬಂದಿತ ನವುಗಳ ಇಚ್ಚು ದಾವರವಾಗಿ ವಿರಿಚಿಸುವವಿಗೆಸುಟ್ಟ ದಾವರವೊ (ಅರಿಷ. ೪೯-೨೦); ಅಬ್ಬೆ ತಿಂಥಣಿಕ್ಕೆಯ್ದ ದಾವರವಾಗಿ ಒಗಾ ಹೋದೀಯೇ, ಬೆಳ್ಳವೇ ತಿನ್ನು (ಶಕ್ಷಷಂ. ೪೪,೮೨). 'ದೆವರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಡಾಮರ]

ಡಾವರಿ 'ಡಾವರ' ನೋ.

ಡಾವರಿಗ (ನಾ). ೧. ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವವನು ; ದಂಗೆಮಾಡುವವನು; ಸೂರೆಕಾರ ; ದರೋಡೆಗಾರ : ಆಱುವಿನ ಗರ್ವದಿಂದಿರೆಸದೀ ಶ್ರಿಜಗಂಗಳಕ್ಕೆನೊತ್ತಿ ಮೋಹವೆಂಬಱಕೆಯ ಸಂದ ಡಾವರಿಗನಂ ಪಗೆ ತನ್ನೊಳಗಿರ್ದೞಿಂತುಮೇತಕೆಂದೞಗಲ್ಕೊಯ್ಯುಮೆ (ಚ ೪ ಪ ೦. ೦೫೮-೦೬); ಡೊಂಬರಿಗ ಡಾವರಿಗರಿವರಿರ ತಿಂಬೀನಗಳೆ (ಅಜಾಸ. ೦೫-೪೩). ೨. ಶೂರ ; ಸಮರ್ಥ ; ವೀರ : ಕಂಸನಾನೆಯನಸುಬಡಿದ ಗಡ ವಲ್ಲರಸು ಮರ್ದಿಸಿದನೇ ಡೊಳ್ಳಸದರಿ ಡಾವರಿಗನಹೆಂದ (ಅಜಾಸ. ೦೦-೦೬). ೩. ಗದ್ದಲವಮಾಡುವವನು ; ಕೋಲಾಹಲವನ್ನೆಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಆರ್ಭಟಿಸುವವನು : (೪). [ಡಾವರ + -ಇಗ]

ಡಾವರಿಗತನ (ನಾ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಕರ್ಣ ಗಳಹದಿರು ಡಾವರಿಗತನವರ ಕೂಡೆ ವೃಷಾ ವಿಲಾಸಿಗಳೆಲವೊ ಸುಭಟರೆ ನೀವು (ಅಜಾಸ. ೦೭-೨೩). [ಡಾವರಿಗ + -ತನ]

ಡಾವರಿಗವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು ; ಲೂಟಿ ; ಸೂರೆ : ಅವ ಸೇರಿಕೆ ಜವಕೆ ಡಾವಕರಾವಳಿಗ ಕವಿ ದವಿಗೆ ಏಳ್ಗಕೆ . . . ಅವಧಿದರಭಧಾನ ತವರೋ ಡಾವರಿಗವಿದ್ಯಾಸಮಾಧಿಯ ನಿವಿದೆಂಕಿತ ಮುಖಿಗಳು (ಅಜಾಸ. ೪-೨೩). [ಡಾವರಿಗ + ವಿದ್ಯೆ]

ಡಾವರಿಸು, ಧಾವರಿಸು, ದಾವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತು ; ತಿರುಗಾಡು ; ತ್ವರೆಯಿಂದ ಆಚೀಚೆಗೆ ಚಲಿಸು ; ರಭಸದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ರಥಿಕರ್ ಕದುಪಿಂ ರಥಂಗಳಿಂ ಡಾವರಿಸುತ್ತೆ (ದಶಾ. ೬-೭೩) ; ಧುರಧೀರಂ ಗುಂಡದಂಡಾಧಿಪತಿ ನಿಜಯಶಃಕಾಂತೆ . . . ದಿಶಾಚಕ್ರದೊಳ್ ಡಾವರಿಸರ್ (ಪಳ್. ೪, ಪದ್ಯಂ. ೩-೭೯; ೧೪೯೭) ; ತೀವಿ ತೆಗೆದನು ವಜ್ರಶರದಲಿ ಡಾವರಿಸಿದನು ಕಳಸೊಳು (ಕುಬ್ಯಾಡ್ಡೂರ. ೦೦-೨೮) ; ನೂಱಾನೆಯಲಿ ಡಾವರಿಸಿದನು ಧರ್ಮಜನ ದಳದಲಿ ಧಿರು ಕುರುರಾಯ (ಕುಬ್ಯಾಗ. ೩-೩೩) ; ನೆಲ ಹಱಿಯೆ ಹರಿದವು ತೇರುಗಳು ತೇರವದೆ ತೋಳುಗಳ ಉರುಕ್ಕಪಾಣದ ದಂತಿಗಳು ಡಾವರಿಸಿದವು (ತಿಪರಂ. ೩-೩-೦೬). ೨. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾಗು: ನರನ ತೇಗಿ ಕುದುರೆಗಳು ಡಾವರಿಸುವು ದಗೆಹೊಯ್ದು ಮಿಗೆ ದಳ್ಳುರಿಯ ಸಿಸಯಂತಾದನರ್ಜುನನೆದೇವ ನಿಮಾದರಿಂದ (ಕುಬ್ಯಾರಿ. ೬-೬೪) ; ತೀವಿದ ಪಾಲ್ಮೊರೆಯಂ ತರ್ವಾಯಂ ಡಾವರಿಸುತ ಕರ್ಬುವ ಕಂದನ ಸದ್ಯಾವಯನೀಕ್ಷಿಸದಾಕೆಯ ಕಣ್ಗಳ್ ಪೀರಿಯ ಕಣ್ಣೆನಸೆ (ಜಜಯಾ. ೨-೭೭). ೩. ಹಬ್ಬು ; ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಅವಿರಳಾಸ್ಯನೀಕ ಡಾವರಿಸಿದವು ದಿಗುತಟವ (ಕುಬ್ಯಾರಿ. ೬-೩೭) ; ಉರಿಯ ಕರಡಿಗೆಯಂತೆ ಶಿವಿ ಡಾ[ಣಾಂ. ಸಿಡಿದಾ]ವರಿಸಿತಿಬುಜವಾಂಡಭವನವನು (ತಿಪರಂ. ೬-೪೩); ವಿಷಜ್ವಾಲೆ ಮಿಗೆ ಡಾವರಿಸಿತು . . . ಪರಬಲದೊಳು (ಕ್ಷವಿಘಾ. ೨೪-೩೦) ; ಆತನ ಕೀರ್ತಿಯು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಡಾವರಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕವಿರ. ೦೩೦). ೪. ಚೆಬ್ಬು ; ಶಿವಿ ; ಹೊಡೆ ; ಹಿಂಸಿಸು ; ನೋಯಿಸು : ನೀವು ಕಂದಿರೆ ನಾಭ ಜಂಘೆಗೆ ಡಾವರಿಸಿದನು ಹೆರವು ಬಾರಿ ಜಯಾವಲಂಬನವಂತು ಕೃವಿಮಾಕೂಂದಣಾ ರ್ಪಾರ್ಥ (ಕುಬ್ಯಾಗ. ೬-೪೩). ೫. ಉರಿ ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು : ರಭಸದ ದಗೆ ಡಾವರಿಸೆ ಹೊಕ್ಕರು ಕೊಳೆನ (ತಿಪರಂ. ೨-೪೨) ; ಭುಗಿಲ್ಲುಗಿಲ್ಲುಗಿಲೆಂದು ಡಾವರಿಸೆ . . . ಎಲ್ಲರಂ ದಹಿಸಿತೊಡಗಿದುದು ದಳ್ಳುರಿ (ಕ್ಷವಿಘಾ. ೨-೩೪); ಕಂಬನಿಯ ಕದಲೊಳಗೆ ಡಾವರಿಪ ವಡಬಕಿವಿ (ಕ್ಷವಿಘಾ. ೦೬-೪೯). ೬. ಅತಿಯಾಗಿ ಬಯಸು ; ಉತ್ಕಟವಾಗಿ ಆಸೆಪಡು ; ಆಸೆಯಿಂದ ಹಾತೊರೆ : ವಿಷಯದ ಡಾವರಿಸುವವ ಸ್ಪೃತಿಸಿಂದಯ ಬಲ್ಲನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೬-೦೪೮) ; ಅವರಿಸುವ ಮನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾವರಿಸುವ ಮನೆ ಶಿವಾರ್ಚನೆಗೆ . . . ದೊರಕಿದೊಡಾವುದಿನಾದ್ಧಂ (ಪಂಳೆಂಂ. ೨೦). ೭. ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಆಬ್ಬರಿಸು : ಕಡುಬಲಿ ಮಸಗಿ ಡಾವರಿಸಿ . . . ಕಾಗಿದರು (ಕುಬ್ಯಾಸ. ೩-೦೦೩) ; ಪಾವನಿಂತಾವಿನಂತಡಿಗಡಿಗೆ ದೊರೆದೆದ್ದು ಡಾವರಿಸಿ ಸೀವರಿಸಿ ಮನೆಗೆಲಸವಂ ಗೆಯ್ದುದಾ ವನಿತೆ ಸಾವನಿತೆ ರೇಸು (ಕ್ಷವಿಘಾ. ೫-೪೪). "ಹಟಮವರಿತಿನೆ ಮಾಡುಃ ಮೊಂಡಾಟವಮಾಡು"(ಕ್ಷಚಂ.). ಡಾವರಿಸು: ೬. ಅವುದಱ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮನವಿದು ಧಾವರಿಸುತಿಹುದದು ಕಣಾ ಭವದಾ ವಕಿಗೆ ಕಾರಣವು (ಕ್ಷರತ್ನಾ. ೦-೪). ಡಾವರಿಸು : ೪. ಆನೆಎಲಿದು ಬಂದರೆ ನಿನ್ನು ಬಱುನುಡಿಯಲಿಗಲಿ ದಾ[ಣಾಂ. ದಿ]ವರಿದಿರಿದಿ ಡೊಣ್ಮಸವಿದ್ಯೆ ಯಲಿ (ತಿಪರಂ. ೬-೪-೩೦). ೮. ನೋಯು ; ಹಿಂಸೆಗೊಳ್ಳು ; ಯಾತನೆ ಯನ್ನನುಭವಿಸು : ಆತುರದಲ್ಲಿ ಕಳವಳಿಸಿ ವ್ಯಾಕುಲದಲ್ಲಿ ಡಾವರಿಸು ತಿವ್ಯದೀ ಮನವ (ದಶಾ. II, ೨೮೯) ; ಮುಗ್ಧಲದ ಮರಿಯೇ ಯೀಸು ವಿಗೆ ಮನಸೋತು . . . ಬೆಂದು ಮನಸೊಂದು ಭುಗಿಭುಗಿಲ್ಲ ಕಾವರಕೆ ದಾವರಿಸಿ (ಗೂಢೃಾ. ೬-೬೦). 'ಡವರಿಸು' ಪರಾ.

[ಡಾವರ + -ಇಸು]

ಡಾವಳಿ 'ಧಾವಳಿ' ನೋ.

ಡಾವು, ಡಾವ್, ಡಾವೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ; ದಂಕ ; ದ್ವೇಷ ; ವೈರ : ಆ ಹಾವು ಡಾವು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಂದು ವರ್ಷದ ನಂತರ ಅವನನ್ನು ಕಚ್ಚಿದೆ (ಡೂ). ೨. ಕಂಪ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಹಿಡಿತ : ಇಂತಹ ಹಿಡಿತಗಳಿಗೆ ಭಾರತ ಪ್ರಕಿ ಡಾವು ಮಾಡುವಮ್ಮ ಸಾಧನೆ ಪಡೆದಿದೆ (ಎಕ್ಸಾ. ೦೮೪). ೩. ಆಟ ; ಕುಸ್ತಿಯಾಟ : 'ಡಾವುಸೇಬು' ಪರಾ. ೪. ಹಂಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯ ; ಯುಕ್ತಿ : ಮುದ್ದಾಂ ಮಳ್ಳತನವನು

ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಡಾವಿನಿಂದ ನಾನೂ . . . ಅವನ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸುವಂತೆ ಬಾತಮಿಾ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದೆ (ದೀಪಹ. II, ೦೪). ಡಾವ್ : ೧. ಸಾಹೇಬರ ಡಾವ್ ಶ್ಯಾಮರಾಯರಿಗೆ ಹೊಳೆದಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II ೩೦). ಡಾವೆ : ೧. ಕಾವಳಂ ಮರೆಗೊಂಡು ತಸ್ಕರರ್ ಬಳಿಕಿಂದು ಡಾವೆಯಿಂ ಪರಶುಧೀರಧರನಿಲ್ಲದಿಹ ಸಮಯದೊಳ್ ಮೋವಿತಿನ್ನಾರ್ ಕಾವರೆಮ್ಮನೆಂದೊಳಗೊಳಗೆ (ಪರಶು. ೩೫-೦೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಾವ್]

ಡಾವುತೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಗೆತನವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : (ಕ). [ಡಾವು + ತೀರಿಸು]

ಡಾವುಪೇಚು 'ಡಾವಪೇಚು' ನೋ.

ಡಾವುರ 'ಡಾವರ' ನೋ.

ಡಾವೆ 'ಡಾವು' ನೋ.

ಡಾಶೇರು (ನಾ). ಒಂದು ತೂಕದ ಅಳತೆ ; ಎರಡೂವರೆ ಸೇರು ; ಅಡೀಸೇರು : ವಂದು ಮಣುವಿಂಗೆ ದಡಯ ನಾಲ್ಕುಂ ಪಂಚೇರು ಧಂದದೊಳೆಂಟು ಡಾಶೇರು ಪೋಡಶಮಕ್ಕುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೫-೭).

[ಡಾ$_0$ (P ←ಹಿಂ. ಢಾಈ) + ಶೇರು$_1$ (<ಸೇರು$_2$)]

ಡಾಹ, ದಾವು$_1$ (ನಾ). ೧. ಸುಡುವಿಕೆ; ದಹಿಸುವಿಕೆ : ತೊಱೆ ಯಂತೆ ಮಳಮಂ ತೋಱೆ ಬೆರ್ಚಿಸದೆ ಕಿರ್ಚಿನಂತೆ ಅಡಕಮಂ ತೋಱೆ ನಂಬಿಸದೆ ದಾಱಿಯಂತೆ ಡಾಹಮಂ ಮಾಡಿ ಕಿಡಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯). ೨. ಸೆಕೆ ; ದಗೆ; ತಾಪ : ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕದೊಳಾದ ಸುಖಮೆಲ್ಲಂ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ಹಕ್ಕೆ ಶೀತಲಕ್ರಿಯೆಗೆಯ್ವಂತೆ ನೋವನಾಱಿಸುವ ಸುಖಂ ಅದು ಸುಖಮೆ (ಜೀವಸಂ. ೫೦-೨೪ ಪ). ೩. ನೀರಡಿಕೆ ; ಬಾಯಾರಿಕೆ. ದಾವು$_1$: ೨. ಬಿಸಿಲಿನ ದಾವು ತಗ್ಗಿತ್ತು (ಪಳಮ. ೨೦).

[<ಪ್ರಾ. ಡಾಹ./ಸಂ. ದಾಹ]

ಡಾಹರ 'ಡಾವರ' ನೋ.

ಡಾಹಿಣಿ 'ಡಾಕಿಣಿ' ನೋ.

ಡಾಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಹಗೊಳ್ಳು ; ಅತಿಯಾದ ತಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಉತ್ಕಟವಾಗಿ ಕುದಿ : ಮೋಹ ಮದ ಸಮೂಹದಿಂದ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ಹಿಸುತ್ತಮಿರ್ದೆನಯ್ಯ ದೇಹದಿಚ್ಛೆ ಹೆಚ್ಚಿ ಮಚ್ಚರಕ್ಕೆ ವೇಳೆಯಾದೆನಯ್ಯ (ಹಂಪರ. ಹ. ೫೦೦-೨೦). [ಡಾಹ + – ಇಸು$_3$]

ಡಾಳ$_1$, ಡವಳ$_1$, ಡಾಲು$_1$, ಢವಳ, ಢಾಲು, ಢಾಳ$_1$, ಢಾಳು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಭೆ ; ಕಾಂತಿ : "ತೊಳಗು, ಬೆಳಗು . . . ಡಾಳಂ, ಪೊಗರ್, ತೊಳಪಂ, ಮಸೆ–ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (ಶಕಸಾ. ೦೦-೨೦೨) ; "ಡಾಳ ಹದೆ ಪೊಗರೆಂದೆನೆ ಕಳೆ ಪೊಳಪು . . . ಕಾಂತಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶವಿಕಂ. ೦೦೦) ; ಮಾರ್ಪೊಳೆದುವಾಕೆಯ ಡಾಳಮನಾಂತ ದಿಟ್ಟಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೩೦); ಕನಸಿನ ಸಿರಿ ಕಾರ್ಮುಗಿಲೊಡ್ಡಿನ ಚಿತ್ರಂ ಸತಿಯರೊಲ್ಮೆ ಮಿಂಚಿನ ಡಾಳಂ ಜನ ಪತಿಯ ಕೂರ್ಮೆಯೆನಲಾತನೊಳಾಯ್ತಾ ಜನ ಸೌಖ್ಯಂ (ದಶಕು. ೫-೫೮) ; ಮಿಸುನಿಯೋಲೆಯ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಢಾ]ಳ ಕದಪಿನೊಳೆಸೆಯೆ (ನಳಚ. ೨-೬); ವ್ಯಾಲೋಲ ಖಡ್ಗಗಳ ಡಾಳದಿಂ ಮೇಳದಿಂ . . . ಪಡೆ ಪಡೆಫಿನಿಂ ನಡೆದುದು (ಜಿಬಪು. ೫೬-೦೦). ೨. ಅಂದ ; ಚಂದ ; ಸೊಬಗು : "ಡಾಳಮೆನೆ ಲಾವಣ್ಯಂ" (ಭಾರನಿ. ೩೫) ; ಡಾಳದ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ವನಿಗಳುಂ ಪೊಸಮುತ್ತುಗಳುಂ ನಭೋಂತದೊಳ್ ಸಾಲಿಡಲ್ (ದಶಕು. ೦೨-೦೮೬) ; ತೋರಮೊಲೆಗಳ ಡಾಳದಲಿ ಮಣಿಹಾರ ಮೆಱೆಯಲು (ಜೀವಂಚ. ೮-೯); ಥಳಥಳಿಸುವೆಳಮಿನ ಡಾಳವ ಗೆಲುವ ಕಂಗಳ (ಅಕ್ರೂಚ. ೪-೨೪). ೩. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ಪದ್ಧತಿ ; ತರಹ : ಕಾಲದೇಶಾಗಮದ ನಿಗಮದ ಡಾಳವಱಿದೈಹಿಕಪರತ್ರ ವಿಟಾಳಿಸದೆ ನಡೆ ಕಂದ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೦೫-೬೨). ೪. ಕುಂದು ; ಹಾನಿ ; ಭಂಗ : ಅಜ್ಜಮುತ್ತರ ತೆಱದಿ ನಡತೆಗಳೆಜ್ಜವಿರದೊಜ್ರದೊಲು ನಡೆತರು ತೆಜ್ಜ ಸಾಸಿರ ಬಿದ್ದು ಡಾಳಗಳಾದವವಕೀಗ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೭-೦೭). ೫. ಉಜ್ಜಿ ಹೊಳಪುಗೊಳಿಸುವುದು. 'ಡಾಳವಿಡಿ' ಪರಾ. ೬. ತೋರಿಕೆ ; ಥಳುಕು ; ಠಕ್ಕು. 'ಡಾಳೆ' ಪರಾ. ೭. ಥಳುಕಿನವನು ; ಡಾಂಭಿಕ ; ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ಕುಡದೆ ಕಾಡುವನಂ ರಸಬೋನವೆತ್ತು ಮಾಕಾಳಿಗೆ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ, ಗಾ]ಳನಂ ನೆಗಪು ಟಕ್ಕಿಪನಂ ತುಟಿ (ಲೀಲಾವ. ೨-೦೦೭) ; ಡಾಳಂಗಪ್ಪಯಿಸಿದುದು ಬಿಡಾಳಕ್ಕಂ ಪಾಲ ಕಾಪನಿತ್ತವೋಲಾಯ್ತೆಂದೀ ಲೋಕ ಮುಲಿಯೆ ನೀತಿನುತಾಲೋಕನರಹಿತನಹಿತಚರಿತದೆ ನೆಗಟ್ಟಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೦೦೨). ಡವಳ$_1$: ೭. ಢಾಳರನು ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಢ]ವಳರನು ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱರನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೦೦). ಡಾಲು$_1$: ೧ 'ಡಾಲುಹೊಡೆ' ಪರಾ. ಢವಳ: ಮೇಲಿನ 'ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೧೧'ರ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ಢಾಲು$_1$: ೮. [ಸಂಗೀತ] ದಾಟುಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ : ಢಾಲು – ಸಪಾ, ಸಮಾ, ಸಗಾ, ಸರೀ ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಿಸುವ ದಾಟುಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೮). ಢಾಳ$_2$: ೧. ಸರ್ವಾಂಗದೊಳ್ ಢಾಳಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟೆ ನಾಟ್ಯರಸದೊಳ್ ತೇಂಕಾಡುವಂತಾಡಿದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೪-೦೩೯) ; ಎಳೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಢಾಳವನು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದಂಗಚ್ಛವಿಯ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೭೩) ; ಭ್ರೂಲತೆಯ ಲಾವಣ್ಯನಿಧಿಯ ವಿಶಾಲ ಭಾಳದ ಢಾಳದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೨-೦-೨೬); ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಢಾಳದಿ ಕರ್ಣಕುಂಡಲದಿ (ಶಂಕದಾ. ೫-೬೭); ಚೆಲ್ಲೆಕಂಗಳ ಢಾಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೪-೭೦). ೭. ಢಾಳರನು ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಢ]ವಳರನು ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱರನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೦೦). ೯. ಅಶುಚಿವಂತ ; ಶೀಲಗೇಡಿ (?) : ಖೂಳರಿಲ್ಲ ಜಾಣರುಂಟು ಗೆಲ್ವರಿಲ್ಲ ಒಲ್ವರುಂಟು ಢಾಳರಿಲ್ಲ ಶುಚಿಗಳುಂಟು ಹುಸಿವರಿಲ್ಲ ಸತ್ಯರುಂಟು (ಮಳರ. ಹ. ೨೨೦-೨೩). ೧೦. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: ರೂಪು ರೇಖೆ ಧಾಪಣೆ ತೂಕವಣೆಯಂಕೆ ಝುಂಕೆ ಢಾಳ ಡಿಳ್ಳಾಯೆ ಚಂಡಣೆ ಚಳಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೬-೬೭ ಪ). ಢಾಳು : ೧. ನೂರು ಬಣ್ಣದ ಹೊಳಪನೊಳಗಾಂತು ಇದರ ತೆರವಿಂಥದೆನೆ ಮತ್ತೊಂದು ಢಾಳಿನಿಂದ ಕಂಗಳನು ಕೋರ್ಬೆಸುವಚ್ಚರಿಯ ಹೀರದಂತಿವನ ಬಗೆಗೆನ್ನ ಬಗೆಯಚ್ಚರಿಪುದು (ಗೋಕುನಿ. ೨೦-೨) ; ಚಂದಕೆ ಮರುಳಾಗೆ ಕಣ್ಣಮುಚ್ಚಿಸಿತವ್ವ ನಿನ್ನ ಪರಿವಾರದ ಸುರರ ಢಾಳು (ಹಂಸದ. ೦೭೫-೧೭).

ಡಾಳಾಗು, ಢಾಳವಾಗು, ಢಾಳಾಗು = ೧. ಉಜ್ವಲವಾಗು ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು;ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ದೀವಿಗೆಯು ಡಾಳಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೭೨) ; ಬರಬರುತ್ತ ಆ ಬೆಳಕು ಢಾಳವಾಗಿ ಖಂಡಿಯಿಂದ ಹೊರಚೆಲ್ಲಿ (ಗೀಚುಗೆ. ೦೦) ; ಅವನ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಸತ್ಯದ, ಬಂಧುತ್ವದ ದಿವ್ಯಜ್ಯೋತಿಯೊಂದು 'ಢಾಳಾಗಿ' ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಬರಹಾ. ೯೮); ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ದೀಪ ಢಾಳಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿದ್ದುದು . . . ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೦೦೬). ೨. ಎದ್ದು ಕಾಣಂ; ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : ಭವ್ಯಮಂದಿರಗಳು ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಚಿನ ಹತ್ತಿರವೇ ಢಾಳವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ (ಹೂಅರ. ೦೬) ; ಕೂರಿಗೆಗೆ ವಿಧೂತಿಯನ್ನು ಬಳಿದು ಢಾಳವಾಗಿ ಕುಂಕುಮ ಲೇಪಿಸಿದರು (ಮಚ್ಚಿಮ. ೩೫೬).

[ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಡಾಲ./ಮರಾ. ಢಾಳ]

ಡಾಳ್ಯ 'ಡಾಲು$_2$' ನೋ.

ಡಾಳ್ಯ (ನಾ). (ಚಾಮರ ಮೊದಲಾದವನ್ನು) ಬೀಸುವಿಕೆ ; ಗಾಳಿ ಹಾಕುವಿಕೆ.

ಡಾಳಹಾಕು = ಬೀಸು ; ಇಕ್ಕು : ಡಾಳಹಾಕುವ ಚಾಮರದ ಪೊಡೆವ ಡೌಡೆಯ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೩೩ ಪ).

[<ಪ್ರಾ. ಢಾಲ]

ಡಾಳಕ. ಧಾಳಕ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯುಳ್ಳವನು ; ಡಾಂಭಿಕ : ಮೋಸಗಾರ : ಬೋಳೆಯನೆಂದು ನಂಬಬೇಡ ಡಾ[ಖಾಸಾ. ಧಾ]ಳಕನವನು ಜಗದ ಬಿನ್ನಾಣಿ (ಮಾಹಾದೇ. ಆ. ೦೦೯-೨೪೬) : ನೆಟ್ ಡಾಳಕನಂ ತಗುಳ್ದು ಕೂರ್ತಂಗಟಱೆಯೊಳ್ ತೊಡರ್ದರ್ (ಬಸ್ಮಪಿ. ೬-೭) : ಮಾರಿಯನೆಬ್ಬಗಿಟ್ಟಿದಳಿದರಾ ಹೆಣ್ಣ ಮೇಲಾಸೆ ನೃಪಗಾಗದೆಂದು ಡಾಳಕನಾ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತೊಂದು ತಂತ್ರದಿ ಜಾಳಿಸಿ ಮಡಿದನೇನೆಂದ (ಧರಣ. ೩೬-೪). ೨. ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ. 'ಡಾಳಕವಂತ' ಪರಾ. **ಧಾಳಕ** : ೧. ಧಾಳರಿಂಗರ್ಧಾರ್ಗಿಗೆ ಬೇಡದಿರನುಭವಾರ್ಥಮ್ಮತ (ಅಮ್ಮಕ. ೦೦-೨). ೨. ನಿರುದಯವು ನಿಷ್ಕುರವು ದುರುಳತ್ವ ಧಾಳಕವು (ಸುಗಾಸ. ೦೨-೨). [ಡಾಳ್ + – ಕ]

ಡಾಳಕತನ, ಧಾಳಕತನ (ನಾ): ಧಳುಕು ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ : ಕಾಳಗ ಕಿದಿರಾಗಿ ನಿಲ್ದಲಾಜದೆ ಬಿನ್ನ ಡಾಳಕತನದೊಳೋಡುವನು (ಜೈಮಿಭ. ೧೨-೩೦). **ಧಾಳಕತನ** : ನಾವು ನಮ್ಮಯ ಸೇವಕಾಂಗದ ಭಾವದಿಂದಿರ ಬೇಕಮತ ನಾನಾ ವಿಧದ ಧಾಳಕತನಂಗಳ ನುಡಿದನಲ್ಲಮೆನು (ಹ್ಯಶಾಲೀ. ೫-೩೬) : ಕರ್ಕಶದಿಂ ಕರಿಣನೆ ಯಮರಾಜ್ ಜನನಾದಿಯ ಧಾಳಕತನದಿಂ ಧಾಳಕೆಯ ದಿಟ ಮಾಯೆ (ಜೈಗಾಂಎ. ೨-೩೩) : ಕಶ್ಮ ಧಾಳಕತನ ಬಜುಬೋಸರಗಳ ಬೇಳ್ಕೆ ವೈಕಿಸಗಳಿಂಬಕೆ ಸಿಕ್ಕುವರೇ ಕೋವಿದರು (ಕಂಡಾಸಾಂ. ೨೯-೭೦). [ಡಾಳಕ + – ತನ]

ಡಾಳಕವಂತ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯುಳ್ಳವನು ; ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ನೇಣು ಕೊಂದಿಕ್ಕಂದಾ ದಾಯಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಹ ದರ್ಶನ ಡಾಳಕವಂತಂಗೆ (ಸರ್ಪಸ. ೦೩೧-೭೭೦). [ಡಾಳಕ + – ವಂತ]

ಡಾಳಕಿ. ಧಾಳಕಿ (ನಾ). ಗರ್ವುಳಿ ; ಮೋಸಗಿತಿ : ಸ್ಸಂಬಡದು ಬಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಲ್ಲ್ಸಬಹುದೆ ಈ ಡಾಳಕಿ (ಸಮ್ಮಕಾ. ೪-೭೩). **ಧಾಳಕಿ** : ಕರ್ಕಶದಿಂ ಕರಿಣನೆ ಯಮರಾಜ್ ಜನನಾದಿಯ ಧಾಳಕತನದಿಂಧಾಳಕೆಯ ದಿಟ ಮಾಯೆ (ಜೈಗಾಂಎ. ೨-೩೩). [ಡಾಳಕ + – ಇ]

ಡಾಳಯಿಸು, ಡಾಳಯ್ಸು, ಡಾಳವಿಸು, ಡಾವಿಸು, ಡಾಳ್ಸಿಸು, ಧಾಳವಿಸು, ಧಾಳಿಸು, ಧಾಳ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಿಂಚು ; ಹೊಳೆ ; ಮಿನುಗು ; ಥಳಥಳಿಸು. **ಡಾಳಯ್ಸು** : ೧. ಕದವುಗಳು ನಿರ್ವಾಳವೆಂಬಂಗಿ ಡಾಳಯ್ಸುವ್[ಖಾಸಾ. ಧಾಳ್ಸಿಸು]ತಿವ್ಪುವು ಲೋಲಲೋಚನೆಯು (ಏಸಪು. ೪-೨೩). **ಡಾಳವಿಸು** : ೧. ಡಾ[ಖಾಸಾ. ಧಾ]ಳವಿಸ ಸುಲಿಬೆಲ್ ಮುಗುಳ್ಗಳ ಮೇಳವಿಸುವ ಮುಖ ಪ್ರಸನ್ನತೆ (ಏಸಪು. ೩-೨೭). **ಡಾಳಿಸು** : ೧. ಸೀಲದ ಸರ ಮಾಣಿಕದ ಕುಚ್ಚ ವಜ್ರದ ಮೇಲುಗೊಂಬಲು ವೈಡೂರ್ಯ ಡಾಳಿಸತಿಹ ಬಲು ಪಸರದಂಗಡಿಗಳು ಸಾಲುಗೊಂಡಿದುವು (ಕಂಪಪು. ೬-೬೮) : ಲೀಲೆಯಂ ನರಸಿಂಹನಂಕೈದಿದ ರತ್ನ ಡಾಳಿಳೋಲಗದ ಚಾವದಿಗೆ (ಕಂಪಪು. ೦೦-೦೩೩) : ಭಾಸುರ ವೇದವಾತೆ ಗಾಯತ್ರಿ ಡಾಳಿಸೆ ತಾಳ್ದು (ಕುಮಾಪ. ೦-೭೦). **ಡಾಳ್ಸಿಸು** : ೧. ಕದವುಗಳು . . . ಡಾಳ್ಸಿಸು[ಖಾಸಾ. ಡಾಳಯ್ಸು, ಧಾಳ್ಸಿಸು]ತಿವ್ಪುವು ಲೋಲಲೋಚನೆಯು (ಏಸಪು. ೪-೨೩) : ಎಳಲಿಟ್ಟು ಡಾಳ್ಸುತಿಹ ಹಾರವೆಲ್ಲವುಂ ಸಂತೋಷದಿಂ ಪರದು ಪಸರಿಸಲು (ವೀಕೃಕ್ಷ. ೭-೦೭೭) : ಧಾಳವಿಸು : ಡಾ[ಖಾಸಾ. ಡಾ]ಳವಿಸ ಸುಲಿಬೆಲ್ ಮುಗುಳ್ಗಳಿಗೆ ಮೇಳವಿಸುವ ಮುಖ ಪ್ರಸನ್ನತೆ (ಏಸಪು. ೩-೨೭). **ಡಾಳಿಸು** : ೧. ಕಾಲಿಯ ತೆರೆಯ ತುಟ್ಟುಟ್ಟಿ ದಿಕ್ಕದಿ ಕಾಂತಿ ಧಾಳಿಸುವಂತೆ ಲೋಕದೊಳು ಆ ಲಲಿತಾಂಗನ ತನುಕಾಂತಿ ಪೊದದುಕೂಲದ ಹೊಱಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಧರಣ. ೦-೮೨) : ಮೇಲಿಪ್ಪ ಚಿತ್ರದ ಕಳಪದಿಂ ಗೋಪುರ ಧಾಳಿಸಿ ತುದುಕಿತಂಬರವ (ಕಂಪಪು. ೭-೮೪). ೨. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು; ಹೊಳಪುಮಾಡು; ಬೆಳಗಿಸು : ಬಾಲಶಶಾಂಕನಂದದ ವೆಲಿಯುಗುರಸು ಧಾಳಿವ ಬಂದಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಆಂಚಪ. ೪-೮೪). ೩. ಉಬ್ಬಿ ಹರಿತವಾಗಿಸು ; ಮೆಸೆ ; ಸಾಣೆಹಿಡಿ : ಕುಂತದ ಧಾರೆಗಳ ಧಾಳಿಸುವ ನೆಱ್ ಸೊವ್ವಾದ ಹಿಳಿತಿನ ಗಱಿಯ ಕೆಲಿಸುವ . . . ವೀರಧುಱೆಯಿಕ್ಕಿದರು (ಕುಬ್ಯಾಧ. ೩-೩೮). **ಧಾ ಳಿ ಸು** : ೧. ನೀಲಾಗಿರೆಯಳಗಾಯುವ ತಿಱುಗಿರಲಿಂಗಿಸಲು ಭೂಮಿಯು ಧಾಳ್ಸಿಸುತದರ್ಪಿಗಳಂ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆ ಪ ಗ ಲೊಳ ಕೋವ್ದರು (ಕ್ಷಶಾ. ೯೯-೩). [ಡಾಳ್ + – ಇಸು]

ಡಾಳಯಿಸು, 'ಡಾಳಿಸ್ಮು' ನೋ.

ಡಾಳಯ್ಸು, 'ಡಾಳಯಿಸು' ನೋ.

ಡಾಳವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಉಬ್ಬಿ ಬೆಳಗಿಸು ; ಮೆರಗುಗೊಡಿಸು : ಬಗೆಗೊಳಿಪ ಡಾಳವಿಡಿದಿರ್ ಕಱ್ಪಿನಿಮುಱ್ತಿನ ಕಂಚವಾಲೆ (ಹೊಂಪಚ. ೪-೨೮). [ಡಾಳ್ + ಪಿಡಿ]

ಡಾಳವಿಸು 'ಡಾಳಯಿಸು' ನೋ.

ಡಾಳಹಿ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆಯುವ ವೈಯನ್ನುಳ್ಳ ಹಾವು; ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪ (?) : ಪೊಲಿವತ್ಪುಗಳ ಬಲಿಯಲು ಡಾಳಹಿ ಕಕ್ಕೊಳಿಸದೆಯುವ ನಿಶ್ಚೇಷ ನೆಲೆಯೊಂದು ಎಳಸರು ಪೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳಂ ತೊ[ತೋ]ಡುವರೆಳಸಿ ಗಣಕಿಯರ ಕುಚವ (ಗೂಪುಕೃ. ೩-೪೩).

[P ಇದು-'ಕಾಳಾಹಿ'ಯ ಅವರ್ಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಡಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ೩ ಡಾಳಿ : ಪ್ರಾಣೇಶನಂ ನಿರೆದಂತೆ ಕಳುಪಿ ತತ್ ಕಾಲರತಿ ಚಿತ್ಪಮಂ ಮತ್ತೊರ್ವನೆಸಲ್ ಪುಸಿದು ಡಾಳೆಯಲಿದಿರಿತಿರ್ದಳ್ (ಜಿಪು. ೦೦-೬೪). [ಡಾಳ್ + – ಇ]

ಡಾಳಿ$_2$ 'ದಾಬಿ' ನೋ.

ಡಾಳಿಂಬ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಂಬೆ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಂಬ್ರ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಮ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಸು$_1$ 'ಡಾಳಯಿಸು'$_1$ ನೋ.

ಡಾಳಿಸು$_2$, ಡಾಳಯಿಸು$_2$, ಡಾಳ್ಸಿಸು, ಧಾಳಯಿಸು, ಧಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಚಾಮರ, ಬೆಸಗಣಿಗೆ ಮಂಂಂಕಾದಂವನ್ನು) ಬೀಸು ; ಗಾಳಿ ಹಾಕಿ : ಅಂಗಜನ್ಯವಂಗೆ ಬಸವೆಂಬಂಗಡ ಡಾಳಿಸುವ ಹಾರುಚಾಮರಮ ದೆಸಲ್ . . . ಎಸೆದುಬ್ದಿಲ್ಲಿ ಪೂಗವಿಹೀಜಂ (ಅಾಪ್ಯಚ. ೯-೦೬) ; ಚಕ ಚಿತಿಸುಮಾ ಡಾಳಿಸ ಚಾಮರಂಗಳಂ (ಚಪ್ಪಚಾ. ೬-೩೦) : ನಾಯಕಿಪ್ಪಿ ಸಾ ವಿತ್ರಿಯರು ರಂಜಿಸಿದರಾ ಮಹಾದೇವನೆಡೆಬಲದಲ್ಲಿ ಡಾಳಿಸುತೆ ಚಾಮರವನೆಸಕದಿಂದೆ (ಸೌಂಎಭ. ೦-೬೩) : ನೀಲಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಮುಸುಕಿದ ಸಿತಮೇಘಜಾಲಬಲೆಂದೆನೆ ಡಾಳಿಸುವ ಮೇಲುಚಮರವರಗಳು ಮೆಱ್ದಿವೆ (ಕಂಡಾಸಾಂ. ೪೨-೮೪) ; ಬೆರಳ ಮುದ್ರಿಸಿಯ ಹೊಳಹು ದೆಸೆಜಾತ ಶುಭ್ರಚಮರವ ಡಾಳಿಸುತೆಳೆವಗಳೆಸದರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಪಪು. ೪-೨೪). ೨. ಸುತ್ತಲೂಡ ಬೀರು ; ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಗಾಯಂಯಿ ಬೆಳಕು ಬಣ್ಣಗಳಲೆಯನೊಡಸಿ ಕಣ್ಮಟ್ಟು ಮೋಹನವ ಡಾಳಿಸುವ ವಾಡು (ಡ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ರ. ೩-೫). ೩. ಪ್ರಕಟಿಸು (ಪಗಡೆಯ ದಾಳವನ್ನು) ಬೀಸಿ ಹಾಕಿರ; ಎಸೆ ; ಉರುಳಿಸು : ಕಾಲೋಚಿತ ಕತದರನೃತಾಳಯರಂ ಪೊರಿಗೆ ಕರೆದು ಪಾಬಲದವನೊರ್ವಾಕೋಚಿಸಿ ಡಾಳಿಸಿದಂ ಸೋಲಕ್ಕಿರ್ದಕ್ಷಯಗಳವಂ ನಳಧಿಪಂವಂ (ಪಕಂಪ. ೩೦೫). **ಡಾಳಯಿಸು**$_2$: ೧. ಇಳ್ಳಿದಾಲವಟ್ಟಂ ಚವರ ಕುಂಚಂ ಡಾ[ಖಾಸಾ. ಧಾ]ಳಯಿಸಿ ಗರ್ವುಗೆಯ ಮೇಲಿಹ ಬಜ್ಜಳನ ಕೆಂಡು (ಏಸಪು. ೬೦-೩೦) : ಡಾಳಯಿಸುತಿಹ ಕನಕ ಚಾವರದೊಳಾ (ಕಂಗಾ. ೯-೩೨). **ಡಾಳ್ಸಿಸು** : ೧. ಬಾಲೆಯರು ಬಚ್ಚಿಸಿ ಚವರವ ಡಾಳ್ಸಿಸುತ ಬಂದರು (ಕ್ಷಕಾಂ. ೦೩-೦೯೭). **ಧಾಳಯಿಸು** : ೧. ಚವರ ಕುಂಚಂ ಧಾ[ಖಾಸಾ. ಡಾ]ಳಯಿಸಿ (ಏಸಪು. ೩೦-೩೦). **ಧಾಳಿಸು** : ೧. ಧಾಳ

ಸುವ ಚಮರಿ ಸೀಗುರಿಗಳ್ಗಿಗ್ಗಿನ ಕುಂಜುಹುವಿಡಿದು ನಡೆದು (ಪಡಿಕ. ೯-೬೦) ; ಲೋಚನವುಳ್ಳಿಗಳು ಧಾಳಿಸುರ್ವಿತ್ತಾ ಚಮರಗಳೆಂಬಂತೆ ಪೇಚರ ಭುಜಶಸಕಿಯರ ಕಣ್ಣಾ ಮರೀಚಿಯೊಳ್ಮಿದುವಿಲಿಶ್ವರಗೆ (ಕ್ರಿಪಾಕಾ. ೦೪-೪೦) ; ನಳಿನಮುಖಿಯರು ಚಮರಗಳನೆಡಬಲದೊಳಗೆ ಧಾಳಿಸುತೆಯ್ದುರಲು (ಶಾಂಶಾಂ. ೦೦-೬೦) ; ಎತ್ತುವಾರತಿ ಸೆಸೆ ಇಡುವ ನಿವಾಳಿ ಧಾಳಿಸುವ ಜಾವುಗಂಗಳಂ (ಭರತ. ೬-೬೦) ; ಬಂದಾದಿತ್ಯರುಥಯಾತ್ರಾಮರಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಧಾಳಿ (ತಂಬಳ. ೨-೭೦). ೪. ಅಲುಟು ; ತೊಳೆ ; ಜಾಲ್ದಾಡಿ ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಱವೆಲು ಮೂಸಲೊಗಿಟ್ಟು ಪರಮ ಜ್ಞಾನದಿಂ ಕರಗಿಸಿ ಸುವಿನವೆಲು ನಿರ್ಮಲೋದಕದಲ್ಲಿ ಧಾಳಿಪ ಶುದ್ಧ ಸುವರ್ಣ (ಆದಪು. ೦೩೮). [ಡಾಳ್ + – ಇಸು]

ಡಾಳು 'ಡಾಲು' ನೋಡಿ.

ಡಾಳಿ, ಡಾಲಿ (ವಾ). ಮೋಸಗಾರ್ತಿ ; ವಂಚಕಿ ; ಧೂರ್ತಳು ಗಿಗಾತಿ ; ಗಯ್ಯಾಳಿ : ಮೆಯ್ಯನೆ ಮಾಱುವಾಕೆ ಭವಮಂ ವೇಲ್ದ ಮಾಱೆಗಳ ಸಂತೆಯೊಳ್ ಧನಕಾನಾಕ್ಕಿಸವಳ್ಗೆ ದೈವದಱಿಗಿನ್ನೀ ಸೂಳೆಯಂ ಡಾಳಿಯಂ (ಅಣಾಪ. ೨-೦೦೩) ; ಚಂಡಪ್ರದ್ಯೋತನೆಂಬರಸಂ ಆಳಿಯನೆಟ್ಟಿದುಕೊಳ್ವೆನೆಂದು . . . ಕನ್ನ ಬೆರ್ಗಡೆಗಂ ಡಾಡಿಹಾಣ. ಕಾ] ಳೆಯರವ್ವ ಸಟ್ಟುವದ ಪೆಂಡಿರುಮಂ ಪ್ರಭಾವತಿಯಲ್ಲಿಗಟ್ಟಿ (ಹೆ ೭ ಸಂ. ೨೭೭-೬೫ ಪ) ; ಆಲಿ ನೇಹಮಂ ಮೆಱ್ದು ಹೊಳ್ಸಿಸಿ ಬಿಟ್ಟವನೆಂಬ ಡಾಳಿಯಂ ಸುಡುವುದು ಸುಟ್ಟು ತೂಬುವುದು ತೂಬಿದ ಬೂದಿಯ ಪಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟಿ ಬೊಟ್ಟಿಡುವುದು (ಅಪಸಂ. ೯-೩೬) ; ಕೂರಿನೆ . . . ದಾಂಟುವದಿರುಗುಡ್ಡೆಗಳ ಗಿರಿಗಳಿಳಿಪ್ಪ ದಾಂಟುವ ಡಾಳಿಯಂದದೊಳು (ಕಥಸ. ೫೩-೭೩). ಧಾಳಿ ಆಳಿಕೆಯ್ದುವು ಹೊಳ್ಸಿಸಿ ತೊಟ ಧಾಳಿಯಂ (ಜಾಪಳ. ೦೦-೦೦೭) ; ಪುಸಿಯಳಿಪಂ ನಿವಿರ್ಚಿ ತಮಗಿಲ್ಲದ ದೇಂಟಮನಸಂಟುಮಾಡಿ . . . ಮಟ್ಟುದ ಮನ್ನೆಮೆಸ್ಸರಂ ದೆಸವಿಲಿಗೆಯ್ದುರೇನೋ ಕಡು ಧಾಳಿಯರೊಂದಿರುಳ್ಳಿ ಸೂಳೆಯರ್ (ಭರಭಾ. ೨-೦೦೪) ; ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವ ಕಳ್ಳರಿಂದಮಾಗಾಪತ್ಯನೆನಿಸಿದ ಧಾಳಿಯನು ಅತ್ಯಿತ್ತ ಹೋಗದಂದದಿ ಕಾದುಕೊಂಡಿರಿ (ಪ್ರಭಾ. ೦-೦೬೯).

[ಡಾಳ್ + – ಎ]

ಡಾಳೆವೆಂಡತಿ (ನಾ). ಧೂರ್ತಳಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ : ತೊಡಿಗಿಸುಸರ ಹಾರದ ಮುತ್ತಿನಂತೆ ಸರದೊಳಿಳಿವಡುವ ಡಾಳೆವೆಂಡತಿಯಂತೆ ಕೈಸನ್ನೆಯುಂಬಿವ ಜಾತಿ ಜಾಯುಲಂಗಳಿಗ (ಅಪಸಂ. ೫-೩೦ ಪ).

[ಡಾಳ್ + ಪೆಂಡತಿ (<ಪೆಂಡತಿ)]

ಡಾಳ್ಳೆಸು 'ಡಾಳೆಯಿಸು' ನೋಡಿ.

ಡಾಳ್ಳೆಸು 'ಡಾಳಿಸು' ನೋಡಿ.

ಡಿಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಉತ್ಪರಗುಂಗಂಗಳವನ್ನುಮನಾಂ ಡಿಂಕಿಸದೆ ನೆನವಕಱಿ ನನಾಚಾರಂಗಳಂ (ರತ್ನಕ. ೪-೦೪) . [?]

ಡಿಂಗರ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕ ; ಅಡಿಯಾಳು ; ಕಿಂಕರ ; ಭೃತ್ಯ : ಪಾರ್ವರಿಂದೊಡೆ ಪಾವಂ ಬಡೆ ಪೋಪಂತುದು ಬೇಲ್ಪಾಂ ತುಡುಗುಣಿಯೋ ತಿರಿವ ಗೊರವನೋ ಡಿಂಗರನೋ (ಪಾಣಂ. ವೇಲ್ಪಾವಿದಂ) (ಹಪಾಪ. ೦೦-೦೮) ; ಹರಹರಣಿಂಬ ಭೃಗ ಕರುಣವೆ ಶರಣೆಂಬ ಶಿವನ ಡಿಂಗರನೆಂಬ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಸಾವಿದೇವನ ಪರಮಾನುಜ್ಞೆಯನೆ ತಾಳ್ದಿದಂ ಮುದ್ದರಸಂ (ಸೌಕ್ಷ. IX-I, ೪೯೭-೬೦ ; ೧೧೯) ; ಕುಲಮುಳ್ಳ, ನೆರಂ ಪೆಱರಿಂಜಲನುಂಡುಂದಿಪ್ಪಮಾವನ ಡಿಂಗರನೆಂಬರು ಸಲೆಯಡಗಂ ನಾಯಿಂಜಲ ನಲಿಬಸದ ತಿಂದಂದು ನಾಯಿ ಡಿಂಗರನಲ್ತೆ (ಪಾಪ. ೪೯೦-೦೪). ೨. ವಂಚಕ ; ಮೋಸಗಾರ : ಠಕ್ಕ . ೩. ನೀಚ ; ಅಲ್ಪಮನಸ್ಕ ; ಕ್ಷುದ್ರ. ೪. ಬೊಜ್ಜು ದೇಹ ವುಳ್ಳವನು ; ದಪ್ಪವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ; ಸ್ಥೂಲಕಾಯ ; ಕೊಣಪ. [ಸಂ.]

ಡಿಂಗರಿಗ (ನಾ). = ಡಿಂಗರ ೧ : ನಿವ್ಮ ನಂಬದ ತರಣರ ಡಿಂಗರಿಗ ನಾನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೪೬) ; ಶಿವನೆ ಡಿಂಗರಿಗನೆಡಗಿರ್ ಗುಹೆಯದು ನೋಡ (ಆದರ. ೦೩೭-೨೨) ; ಸಕಲಕ್ಕೆ ರಾಜಾಧಿರಾಜನಾ ತ್ಯಂಬಕಂ ತ್ರಿವುರಾರಿಯಾತಂಗೆ ಡಿಂಗರಿಗರಂಬುಜಭವಾಚ್ಯುತ. ದ್ಯಮಿರರು (ಪ ಪ್ರ ಗಾ. ೦೦-೪೦) ; ಕೊಲುವ ಮನವೇ ಬಸುಱು ಚಕ್ಕವನೆನ್ನ ಕಾಯದರಿ ಅಳತ ಕೂದಲು ಹಲ್ಲಾದುದಾರೆ ಬಳಕ ನಾ ಡಿಂಗರಿಗನಲ್ಲ (ಕುಮ್ಮಾರ. ೬-೪೪) ; ಡಂಗುರವ ಸಾಱಿ ಹರಿಯ ಡಿಂಗರಿಗರ್ಕೆಲರು ಭೂವಿಯಂದಲಳೆ ಪಾಂಡು ರಂಗವಿಟ್ಟಿಲ. ವರದ್ಯವೆಂದಂ (ಭುಸೊ. ೦-೩೬-೦) ; ಸಂಗೀತದೊಳೀ ಶಿರಿ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯನ ಡಿಂಗರಿಗನಾಗದೆ ಸಕಲ ಸೌಖ್ಯ ದಾರದು (ವಿಜಾಸಂ. ೬೭-೦) ; ಇಳ್ಳಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಕಾಕುವ ಊರ ಡಿಂಗರಿಗ ಅವ (ಸಂಳಂಸ. ೪೩) ; 'ಕನಿಯ' ಎಂಬ ಅರ್ಧಮಾನವ ಕಿಂಕರನೂ ಕಿನ್ನರವರ್ಗಳ್ ಸೇರಿದ ಒಟ್ಟು ಅಕಿಮವಾನವ ಡಿಂಗರಿಗನೊ ಇದ್ದರು (ಪಾಆಕ. ೬).

[ಡಿಂಗರ + – ಇಗ]

ಡಿಂಗಿ (ನಾ). ದೋಣಿ ನಡೆಯಲು ಹಾಯಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಬಿಗಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೊಂಬೆಮರ ; ಕೂಪಕ . 'ಡಿಂಗಿ ದೋಣಿ' ಪರಾ. [←ಹಾಕ. ಡಿಂಗೀ]

ಡಿಂಗಿದೋಣಿ (ನಾ). ಹಾಯಿ ಕಟ್ಟಿದ ದೋಣಿ ; ಕೂಪಮರವುಳ್ಳ ದೋಣಿ : ನದಿಯ ಮಧ್ಯೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಡಿಂಗಿದೋಣಿ ವೇಗ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದದೆ (ಸಿಂಲಿ. II, ೨೦೬). [ಡಿಂಗಿ + ದೋಣಿ]

ಡಿಂಗಿಸು (ಪ್ರಾ). ಒಂದರ ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆ : ಗಾಡಿಗ ಡಿಂಗು [ಪಾಪಾ. ಬು] ಗಂಗೆ ಚಿಕ್ಕ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಹಸುರಂಬಲಿ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಹುಂಬುಟ್ಟಿಯ ಬೇಡಿ ಮನುಷ್ಯರ ಪಿಡಿದು ಪೀಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಬಸುಗೆ ಕಾಣದೆ ಅಂತಾದಿ ಕೊಳಂಬಲೆಯನಾಯ್ದು ಕುಣುಕುವ ಹೇಸಿದ್ಯವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥಕ ಕೆಡಪೇಡ (ಪಪಪ. ೩೩೬). [?]

ಡಿಂಗಿಸು 'ಧಿಂಗಿಸು' ನೋಡಿ.

ಡಿಂಡ 'ದಿಂಡ' ನೋಡಿ.

ಡಿಂಡಲ 'ದಿಂಡಲ' ನೋಡಿ.

ಡಿಂಡಿಗ 'ದಿಂಡ' ನೋಡಿ.

ಡಿಂಡಿಮ (ನಾ). ೧. (ಡಿಮ್ + ಡಿಮ್ + ಎಂಬ ಶಬ್ದಾನುಕರಣ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಡವುಡೆ : "ಡಿಂಡಿಮವೆನಲು ಮೊರೆವ ಡಾಡೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗಾಶ. ೨೪-೭೭) ; ಡಿಂಡಿಮರವದೂಳ್ ಮನವೇಂಡಂ ದಮನೆಕ್ಕ್ರಿಸುತಿರ್ವವೊಲ್ (ಕಾವಂಕು. ೦೪೭) ; ಎಱಗನೆ ಗಂಡ ಡಿಂಡಿಮದ ಡಂಬರವುವ್ವುವೋದೀ ಧರಿತ್ರಿಯೆಳ್ (ಆಶ್ವ. V, ಆಪಶ. ೦೩೮-೩೦ 1174) ; ಕೋಟಿ ಡಿಂಡಿಮಗಳನು ಬಾರಿಸೆ ಗೋಟು ತುಂಬಿದ ಜಗದ ಕಿವಿಗಳ್ ಪಾಟಿ ಹೊಟ್ಟಿತು (ಕಾಕಿಣಿ. ೨೪-೪). ೨. [ಧ್ವನಿ] ಒಂದು ವೈಶ್ಯದ ಹೆಸರು : (೪). [ಸಂ.]

ಡಿಂಡೀರ (ನಾ). ಕಡಲನಾಲಗೆ ; ನೊರೆ ; ಫೇಸ ; ಬುರುಗು : "ಘನತರ ಫೇನಂ ಡಿಂಡೀರ ನಾಮಂ" (ಬಾಭಾ. ೩೫-೪). "ಡಿಂಡೀರಮೆನೆ ಫೇನಮೆನೆ ನೊರೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಾಶ. ೦೩೬-೦೨) ; "ಡಿಂಡೀರಂ, ಅಬ್ಧಿಕಫ. ಫೇನಃ – ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ" (ನಿಘಂ. ೩೬೨) ; ಡಿಂಡೀರವೆಳೆ ಕುಬ ವಲ್ಲರಿಯಿಂ . . . ವಿದ್ರುಮಂ ಚಂಡಾರ್ವಾನಲದಿಂ ಪಿಡಿಯಿಂ ದ್ರಿಗಾಗಿಸುತ್ತಿರ್ವಾ ಮಹಾಂಭೋಧಿಯಂ ಕಂಡು (ಜಗಪ. ೭-೦೬) ; ಸಚರಾಚರವ್ರಾತ ತೋಱುತೆ ಡಿಂಡೀರವುವ್ವು ಡಿಂಡೀರನಿಧರ ವೋಲು (ನಿಘಂನಿ. ೦೦-೦೯-೨೩) ; ಡಿಂಡೀರ ಪಿಂಡೌಳ್ ಪಿಂಡಿಂಜಲೆಯಂ ಪೊಸಚ ಲಂವನಾಳ್ವ ವೊಲೆಯಂ ಪೇಳ್ವೆನ್ನೆಸಲ್ಬ ಕ್ಕುವೇ (ರಾಚಿರ. ೫-೯). [ಸಂ.]

ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರ (ಗು). ನೊರೆಯಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ,–ಬಿಳುಪಾದ : ನಿರವದ್ಯಾನ್ವಯನುದ್ಧೈಮುದ್ಧತ ಮಹಾಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರಂ . . . ನೆಲೆಗೊಳ್ಗಾಚಂದ್ರತಾರಂಬರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೬).

[ಡಿಂಡೀರ + ಪಾಂಡುರ]

ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡ (ನಾ). ನೊರೆಯ ಮುದ್ದೆ,–ಉಂಡೆ ; ಫೇನರಾಶಿ : ಏಕಾವಳೀವಿಳಾಸಾಪಹಸಿತಾಮೃತ ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡಪಾಂಡುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೦೩ ಪ): ಕಂಡರಿಸಿ ಪಳುಕಿನಿಂದಮಖಂಡಿತಶೌಚಗುಣ ಸುರನದೀಸಮುಪ ಚಿತಂ ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡಮೆನಿಸಿ ಕಮಂಡಲು ಸೊಗಯಿಪುದು ಬಾಳಚಂದ್ರ ವ್ರತಿಯಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೩೬). [ಡಿಂಡೀರ + ಪಿಂಡ]

ಡಿಂಬ (ಗು). ೧. ಅಲ್ಪವಾದ ; ಸಣ್ಣದಾದ. 'ಡಿಂಬಾಹವ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨.ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ: ಸಂಸಾರ ಮಾಯಾಪಾಶವ ಬಿಡಲೊಲ್ಲದೆ ಡಿಂಬವ ನೆಚ್ಚಿ ಕೆಟ್ಟೆಯಲ್ಲಾ ಹಂಸಾ (ಬಸಹ. ೧೦-೨೫) ; ಕುಂತೀ ಮಕ್ಕಳೆಂದೊಡೆ ಹರಹಿಕೊಂಬಿರಿ ಡಿಂಬವೆಮ್ಮಲಿ ಜೀವವವದಿರಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೫-೧೮) ; ಎವೆ ಮಿಡುಕದವನಿಪರು ಪೀಠಾವಳಿಯೊಳಿರ್ದರು ಬಱಿಯೆ ಡಿಂಬದೊಳು (ಜೀವಂಚ. ೮-೭೦) ; ಕಂಬ ಮುಱಿದು ಡಿಂಬ ಬಿದ್ದು ಅಂಬರಕೆ ಹಾಱಿಹೋಯಿತು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೨-೬) ; ಈಸು ಪೊತ್ತೇಕೆ ಪವಡಿಸಿದನೆಂದೆಬ್ಬಿಸಲ್ ಶ್ವಾಸಮಿಲ್ಲದೆ ಡಿಂಬಮಿರೆ--ಕಂಡು (ಜಿಬಪು. ೬-೨೩) ; ವಿಷಯಂಗಳಿಗೆ ಕಿವಿ ಜೋತುಬಿದ್ದು ಈ ಡಿಂಬವನ್ನು ಮೋಹಿಸದಿರೆಲವೊ ಪ್ರಾಣಿ (ವಿದಾಶ್ಯ. ೪೮-೭). ೩. ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನ ಮಗು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿ ; ಶಿಶು. ೪. ವಿಪ್ಲವ ; ದಂಗೆ ; ಲೂಟಿ. 'ಡಿಂಬ ಯುದ್ಧ' ಪರಾ. ೫. ಅತಿವೃಷ್ಟಿ, ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಇಲಿಹೆಗ್ಗಣಗಳ ಕಾಟ, ಮಿಡಿತೆ, ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾವಳಿ ಮತ್ತು ಪರ ರಾಜರ ಮುತ್ತಿಗೆಗಳಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆ ; ಈತಿಬಾಧೆ ; ಡಾಮರ: (ಕ). ೬. ಗೋಲಾಕಾರದ ವಸ್ತು ; ಉರುಳಿ ; ಚೆಂಡು. ೭. ಮೊಟ್ಟೆ ; ತತ್ತಿ. ೮. ದಿಬ್ಬ ; ತಿಟ್ಟು (?) : ತಲೆ ಕಾಮನಗುಡ್ಡದ ಬೊಂಬೆಗಲ್ಲ ಮತ್ತು ಡಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಬಗುತನ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಬ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೪೫೯; 1748).

[ಸಂ.]

ಡಿಂಬಯುದ್ಧ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣ ಕದನ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಕಲಹ : "ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅಥವಾ ಹೊರವಳಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೈನಿಕ ಪಂಗಡಗಳಿಗೆ ಅನಿಯತವಾಗಿ, ಮುನ್ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ, ನಡೆಯುವ ಹೋರಾಟ; ಡಿಂಬಯುದ್ಧ; ಸಣ್ಣಕಾದಾಟ, ಅಲ್ಪ ಕದನ, ಹೊಡೆದಾಟ; (ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ತರ್ಕ,ಮೊ. ಗಳ) ವಾಗ್ಯುದ್ಧ" (Skirmish. ಇಂಕನಿ.). ೨. ದಂಗೆ ; ಲೂಟಿ ; ಕೊಳ್ಳೆ. 'ಡಿಂಬಾಹವ' ಪರಾ. [ಡಿಂಬ + ಯುದ್ಧ]

ಡಿಂಬಾಹವ (ನಾ). = ಡಿಂಬಯುದ್ಧ ೨ : (ರೀವ್). [ಡಿಂಬ + ಆಹವ]

ಡಿಂಬು (ನಾ). ೧. ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಕುಂಭಿನಿಪತಿ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯ ಡಿಂಬನೊಳಗೆ ನಿಂದು ಪಾಲಿಸುವನು ನಿತ್ಯ (ವಿಸಾಸು. ೩೦-೪). ೨. ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ ; ದಿಬ್ಬ ; ತಿಟ್ಟು : ಆ ಮಹಾ ರಭಸಕ್ಕೆ . . . ಪರ್ವತದಾ ಮಹಾಡಿಂಬನಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುವಿನರಸಿ ನಡುಗಿದಳು (ಸಂಭಪ ೧೫-೭೩). ೩. ದೀಪದ ಆಧಾರ ; ದೀಪವನ್ನಿಡುವ ಸಣ್ಣ ಪೀಠ : (ಕ). [<ಸಂ. ಡಿಂಬ]

ಡಿಂಬೆ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಹೊರಳೆಗಳ ನಡುವಿನ ಸಿಂಬೆ (?) : ತುಂಬಿದ ತಾನಗಳಿರ ಬನ್ನಿ ರಾಯನ ತುಂಬಿದ ಬವರಿಗಳಂತೆ ಕೆಂಬಲ್ಲ ಢಾಳದಂತರಸನ ಮೂಗಿನ ಡಿಂಬೆಯಂತೆಂದು ಪಾಡಿದಳು (ಭರಜ. ೦೦-೬೦). [?]

ಡಿಂಭ (ನಾ). ೧. ಆಗ ತಾನೆ ಹಂಟ್ಟಿದ ಕೂಸು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮರಿ: ಒಗರು ಚಿಗುರುಗಳುಂಡ ಪಿಕ ಡಿಂಭಗಳು ಚದುರುತ ನುಡಿವವೋಲ್ (ಆನಂರಾ. ೨-೧-೩೮). ೨. ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಅಕ್ಕ ಮರುಳೌ ಚಿತ್ತವವಳಲಿ ಸಿಕ್ಕ ಬೇರ್ವರಿಯಿತ್ತು ಬರಿದೇ ಮಿಕ್ಕ ಡಿಂಭ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಕೆ ಮದುವೆಯುಂಟೇ ಮನವ ಬೇಱಿರಿಸಿ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೨-೪೬) : ಡಿಂಭದೊಳು ಶಬ್ದ ವಾಗಾದಿ ಶ್ರೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಬಾಗಿ ತತ್ವೇಶರೆಲ್ಲ ತುಂಬಿಹರೊ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧೫-೪) : ಡಿಂಭದೊಳು ಕಾಂಬುದೆಂದಸಮಗ್ರವೆಲ್ಲವಿದು ಕುಂಭದೊಳ ಗಡಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಪವಲ್ಲ (ಮಲೆದೇ. ೩೭-೦). ೩. ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ. ೪. ಗರ್ಭಾಶಯ ; ಗರ್ಭಕೋಶ : ಡಿಂಭಗಳನೊಡೆದು ಬನ್ನಿ ಕಂಭಗಳನೊಡೆದುಬನ್ನಿ (ಗರಿ. ೫೩-೧೧). [ಸಂ.]

ಡಿಂಭಕ (ನಾ). = ಡಿಂಭ. [ಸಂ.]

ಡಿಂಭೆ (ನಾ). ಮಗು ; ಶಿಶು. [ಸಂ. ಡಿಂಭಾ]

ಡಿಕಮಲಿ, ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆ, ದಿಕಾಮಲಿ, ದಿಕ್ಕಾಮಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಆ ಮರದಿಂದ ತೆಗೆದ ಒಂದು ಗಂದಿಗದ್ರವ್ಯ: ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳಾ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು ೧ ಅಕ್ಕಲಖಾರ . . . ಡಿಕಮಲಿ (ಕಾರಿಂಗ) (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೦೨೫). **ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆ:** ಕಡಲೆಕಾಳಿನಷ್ಟು ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಕುಡಿಸು ವುದು (ಮನೆಮ. ೮). **ದಿಕಾಮಲಿ :** ಬಿಕ್ಕಿಗಿಡ, ದಿಕಾಮಲಿ, ಕಂಬಿಮೇಣ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೮-೭೬೦). **ದಿಕ್ಕಾಮಲ್ಲಿ :** (ಕ).

[←ಹಿಂ. ಡಿಕಾಮಾಲೀ; ಮರಾ.ಡಿಕಾಮಾಲೀ, ಡಿಕೇಮಾಲೀ, ಡಿಂಕೇಮಾಲೀ]

ಡಿಕರಿ 'ಡಿಕ್ರಿ' ನೋ.

ಡಿಕಾವು 'ದಿಖಾವು' ನೋ.

ಡಿಕ್ಕಿ, ಢಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ತಾಟಿಸುವಿಕೆ. 'ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ತಾಗುವುದು, – ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದು, – ಘಟ್ಟಿಸುವುದು : ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ " ಡಿಕ್ಕಿ "ಗಳು ದಿನಾಲೂ ನೂರಾರು ಆಗುತ್ತವೆ (ಎಡಹ. ೦). ೩. (ಆಲಂ) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ವಿರೋಧದ ಮಾತು : ಬೆಳಗಿನ ಹೇಳಿಕೆಯು ಸಂಜೆಯ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಯಾಗಲೇಬೇಕು (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೭). **ಢಿಕ್ಕಿ :** 'ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ' ಪರಾ.

[< ಡೀ]

ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೋರಾಗಿ ತಲೆಯಿಂದ (ಇನ್ನೊಬ್ಬನ) ತಲೆ ಯನ್ನು ಹಾಯು,–ತಾಗು,–ತಾಟಿಸು: ಅವನು ಓಡಿಬಂದು ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಕೊಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). ೨. ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ತಾಗು,–ಅಪ್ಪಳಿಸು,–ಘಟ್ಟಿಸು : ನೋಡ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ವಾಹನ ಗಳೆರಡು ಡಿಕ್ಕಿಕೊಟ್ಟು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿದವು (ರೂಢಿ).

ಡಿಕ್ಕಾಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : (ಕ). [ಡಿಕ್ಕಿ + ಕೊಡು$_1$]

ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆ 'ಡಿಕಮಲಿ' ನೋ.

ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ತಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಘಟ್ಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅವರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ . . . ಜುಟ್ಟುಹಿಡಿದು ತಂದು ತಲೆತಲೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡಿಸುವನು (ವಜಭಾ. ೧೬).

[ಡಿಕ್ಕಿ + ಹೊಡಿಸು (<ಪೊಡೆಯಿಸು)]

ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ, ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು ೧. 'ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡಿಸು' ಪರಾ. ೨. = ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು ೨: ಒಂದು ದಿನ ಓದುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿನ ಲೈಟು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆದು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೋರೆ ಬರಿಸಿಕೊಂಡ (ಶಾಲೆಮ. ೨೧೮) ; ನನ್ನ ಮುಖ ನೋಡ್ತಾ ಬಂದರೆ ಯಾರಿ ಗಾದರೂ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಯುತ್ತೀರ (ದೂಬೆಟ್ಟ. ೪೯). **ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ :** ೧. ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದೆನು ಪಂಜರದ ಕಂಭ ಮಾಡಕ್ಕೆ (ನವ್ಯಧ್ವ. ೮೫). ೨. ಮೇಲ್ವಾ ಯ್ವುದಟ್ಲಾಂಟಿಕಾಂಭೋಧಿ ಪೆಸಿಫಿಕಂಬುಧಿಯೊಡನೆ ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದುಕ್ಕಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೫-೩೫೭). [ಡಿಕ್ಕಿ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಡಿಕ್ರಿ, ಡಿಕರಿ (ನಾ). (ನ್ಯಾಯಾಲಯದ) ತೀರ್ಪು,- ತೀರ್ಮಾನ : ಆದರೆ ಡಿಕ್ರಿಯು ಬೆಂಚಿನ ೩ ಜನ ಮೆಂಬರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಲ್ಪಡ ತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೧೮), ಅಂತೂ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಾಡಿದ್ದು ಅದು ಡಿಕ್ರೀ ಆಗಿಬಿಟ್ಟರೆ, ನನ್ನ ಹಣ ಪುನಃ ಸೆಟ್ಟಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೇಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತೆ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೪೪); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯಮಾಡಿ ಡಿಕ್ರಿಮಾಡಿ ಸಾಲಿಗನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಸುಲಿದುಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಕುರುಕಾ. ೩೪); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನವಾಗುವಂತೆ ಅರ್ಜಿದಾರಳ ಪರ ಡಿಕ್ರಿ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ- ಅಂತ ಅರ್ಜಿಯಲ್ಲಿದೆ. (ಐಕಾಂಗಿ. ೨೦೪). **ಡಿಕರಿ :** ಮೋಸದಿಂದ ತನಗೆ ಬರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದ ಹಣಕ್ಕೆ ಡಿಕರಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೂ (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೬೪).

[←ಇಂ. Decree]

ಡಿಕ್ರಿದಾರ (ನಾ). (ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ತೀರ್ಪನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸದರೀ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಹಿಡಿದು ಡಿಕ್ರೀದಾರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಡಿಕ್ರಿಯನ್ನು ಜಾರಿಮಾಡಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೩೩).

[ಡಿಕ್ರಿ + – ದಾರ$_4$]

ಡಿಗರು 'ದಿಗರು' ನೋ.

ಡಿಗುರು (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ; ಯೋನಿ : (ಕ).

[<ಡೊಗರು]

ಡಿಗ್ರಿ (ನಾ). ೧. (ಉಷ್ಣಮಾಪಕಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಳೆಯುವ) ಉಷ್ಣದ ಅಳತೆ,-ಮಾನ : ನನ್ನ ತಮ್ಮನಿಗೆ ನೂರೆರಡು ಡಿಗ್ರಿ ಜ್ವರವಿದೆಯೆಂದು ಡಾಕ್ಟರು ಹೇಳಿದರು (ಮಧ್ಯಮ. ೦೬೩); ಜ್ವರ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ೧೦೩ ಡಿಗ್ರಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಕೆಲರೋ. ೪೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಕೋನಮಾನ ; ಅಳತೆ ; ವೃತ್ತಪರಿಧಿಯ $\frac{೧}{೩೬೦}$ ನೆಯ ಭಾಗ : ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷಾಂಶಗಳಂತೆ ಗುರುತು ಮಾಡಿರುವ ರೇಖೆಗಳು ಆಯಾ ಭಾವಗಳ 'ಡಿಗ್ರಿ'ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ (ಸೌಂದಸ. ೦೯). ೩. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳು ಕೊಡುವ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪದವಿ; ವಿದ್ಯಾಪ್ರಶಸ್ತಿ: ನಮ್ಮ ಹುಡುಗ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಓದಿ ಡಿಗ್ರಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Degree]

ಡಿಟ್ಟಂ ಜಮಾಬಂದಿ, ದಿಟ್ಟಂಜಮಾಬಂದಿ (ನಾ). "ಹುಜೂರು ಜಮಾಬಂದಿಗೆ ಮುನ್ನ ತಾಲ್ಲೋಕು ಅಮಲ್ದಾರರು (ತಹಸೀಲ್ದಾರರು) ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಲೆಕ್ಕಗಳ ತನಿಖೆಮಾಡಿ ಹುಜೂರು ಜಮಾಬಂದಿ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು" (ನನ್ನೂರು. ಕೋಶ) : ಡಿಟ್ಟಂ ಜಮಾಬಂದಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹುಜೂರು ಜಮಾಬಂದಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಾನುಭೋಗರ ಲೆಕ್ಕ ಚೆಕ್ಕಾದರೂ ನನ್ನೂರಿನ ಲೆಕ್ಕ ಇನ್ನೂ ಬಾಕಿ (ನನ್ನೂರು. ೧೫೨). **ದಿಟ್ಟಂಜಮಾಬಂದಿ:** ಚುಂಚನಕಟ್ಟೆ ಜಾತ್ರೆ, ಸ್ಪಾರ್ಕ್ಸ್ ಸಾಹೇಬರ ಆಗಮನ, ಕಸಬ ಹೋಬಳಿ ದಿಟ್ಟಂಜಮಾಬಂದಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋದೆ (ಕೆಲನೆ. ೦೫೧)

[ಡಿಟ್ಟಂ$_0$ + ಜಮಾಬಂದಿ]

ಡಿತ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆನೆ ; ಮರದಾನೆ. ೨. ಒಂದು ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದ; ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ, ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಂಕೇತ ಶಬ್ದ: ಇವನು ಹೋಗುವವನು ಇವನು ಡಿತ್ಥನು ಎಂಬ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜಾತಿವಿಕಲ್ಪ, ದ್ರವ್ಯವಿಕಲ್ಪ, ಗುಣವಿಕಲ್ಪ, ಕ್ರಿಯಾವಿಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ನಾಮವಿಕಲ್ಪ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ (ಧಾತತ್ತ್ವ. ೩೮೬). [ಸಂ.]

ಡಿಪೊ (ನಾ). (ಮಾರಲಿರುವ) ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಮಳಿಗೆ,- ಉಗ್ರಾಣ : ರೇಷನ್ ಡಿಪೋಗಳಲ್ಲಿನ ಜನಸಂದಣಿಯಂತೆ ಜನಗಳ ನೂಕು ನುಗ್ಗಲು ನೋಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಎದೆ ಒಡೆದು ಚೂರುಚೂರಾಗುತ್ತದೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೩೧). [←ಇಂ. Depot]

ಡಿಪ್ತೀರಿಯ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಗಳಚರ್ಮರೋಗ; ಲೋಳೆ ಸಂಕೋಲೆ. Pಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಚರ್ಮವು ಉದ್ದೀಪನಗೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಹೊರಟ ಸ್ರಾವವು ಕೃತಕ ಚರ್ಮದಂತೆ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಭಯಂಕರ ವ್ಯಾಧಿ : ಡಿಪ್ತೀರಿಯದಿಂದ ನರಳುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಧ್ವನಿ ಬದಲಾಯಿಸಿ, ಅವು ಏನೋ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಅಳುತ್ತವೆ (ಗೃಹವಿ. ೦೪೫) : ಡಿಪ್ತೀರಿಯ ಮತ್ತು ಟೈಫಾಯ್ಡ್‌ಗಳಂತಹ ರೋಗಗಳು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿ ಕಂಡ ರೋಗಿಗಳ ಮನೆಯ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು (ಕೆಲರೋ. ೪). [←ಇಂ. Diphtheria]

ಡಿಮ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಾ] ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು : ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ, ಭಾಣ, ಪ್ರಹಸನ, ಡಿಮ, ವ್ಯಾಯೋಗ, ಸಮಹಕಾರ, ವೀಥಿ, ಅಂಕ, ಈಹಾಮೃಗ – ಎಂದು ರೂಪಕಗಳು ಹತ್ತುವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೨೯) ; ಡಿಮ – ಇದರ ವಸ್ತು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ; ಮಾಯ, ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಗ್ರಹಣ, ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. (ಭಾರದ. ೩೭೨). [ಸಂ.]

ಡಿಮಕಿ 'ಡುಮುಕಿ$_1$' ನೋ.

ಡಿಯ್ಯನಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಟಿಟ್ಟಿಭ : "ಕೋಯಷ್ಟಿಕಃ, ಟಿಟ್ಟಿಭಕಃ – ಈ ೨ ಡಿಯ್ಯನಹಕ್ಕಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೫).

[? + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಡಿಲ್ಲ 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ದಿಬ್ಬ : ಹತ್ತಿನೋಡ್ಯಾಳೇ ಡಿಲ್ಲೀಯಾ (ಹುಟ್ಟಹ. ೫೭). [?]

ಡಿವಿಡಿವಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ : (ಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸೀಮೆ ಅಲ್ಡೆಕಾಯಿ, ಡಿವಿಡಿವಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೦೫-೨೬೮). [?]

ಡಿಳ್ಳ 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳಯಿಸು 'ಡಿಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳವಾಱು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳದಿಂದ (ಎದೆ)ಹಾರು,-ಡವಡವ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಎದೆಗುಂದು : ಕಱಿಗಂದಿದಾನನಂ ರಸಮಱತಧರಂ ಡಿಳ್ಳ [ಪಾಣಾಂ. ಳ್ಳಿ]ವಾಱಿದೆದೆ ಬಿಸುಪಿಂದಂ ಪೊಱಪಾಯ್ದು ಸುಯ್ಗಳ್ (ವೃಷವಿ. ೨೯-೨೬). [ಡಿಳ್ಳ (<ಢಿಳ್ಳ) + ಪಾಱು$_1$]

ಡಿಳ್ಳವೋಗು, ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು ; ಬೆದರು ; ಗಾಸಿಪಡು ; ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಎದೆ ಡವಡವನೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಹೋಗುತ ಬರುತ್ತದೆ ಡಿಳ್ಳವೋ[ಪಾಣಾಂ. ವಾ]ಗುತ್ತಿರನೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭಂ ನಂದೀಶ್ವರನ ಪೇರುಸುರೊಳಗೆ ತೊಡಕಿ (ಬಸಪು. ೫೪-೪೦) ; ತಳ್ಳವಾಱಿಸಿ ರಾಮನ ತಂದುಕೊಡುವೆನು ಡಿಳ್ಳವೋ[ಪಾಣಾಂ. ಡಿಳ್ಳಿಯೋ]ಗದಿರೆಡೆಯೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೫-೩೩). **ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು:** ಅಳ್ಳೆದೆಯವಳು ರೂಪಾಣಿಯೊಬ್ಬಳು ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿನಗೆ ಎರಗಿದಳೆಂದರೆ ಈ ಪದ್ಮಿನಿ ಡಿಳ್ಳುಹೋಗುವಳೇ (ಮಾಮಲ್ಲಿ. ೦೦೭). [ಡಿಳ್ಳ (<ಢಿಳ್ಳ) + ಪೋಗು$_1$]

ಡಿಳ್ಳಸ (ನಾ). ದುರ್ಬಲತೆ ; ದೀನತೆ : ಕಳವಳವೊಳಗೆ ಹೊಱಗೆ ನವಾಯಿ ಡಿಳ್ಳಸವೊಳಗೆ ಹೊಱಗೆ ಸಘಾಡಮದ . . . ಮಹೀಶ ಹದನಿದು ನಿನ್ನ ನಂದನನ (ಕುಟ್ಯಾಶ. ೨-೧). 'ಡೊಳ್ಳಾಸ' ಪರಾ. [<ಢಿಳ್ಳ]

ಡಿಳ್ಳಾಯ$_1$, ಢಿಳ್ಳಾಯ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ತಾಳವಟ್ಟನಂ ನುಡಿವ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳೊಡನೊಡನೆ ಡಿಳ್ಳಾಯದಿಂ ಡೆಂಡಣಿಸ ತೊಡಗಿತು (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೫) ; ಡಿಳ್ಳಾಯದುರುಕಾಲರವೆಯ[ರವದ] ಚೆಲ್ವಡರೆ (ರೇವಣ. ೩೨-೪೯). **ಢಿಳ್ಳಾಯ:** ಝಂಕೆ ಢಾಳ ಢಿಳ್ಳಾಯ[ಪಾಣಾಂ. ಡಿಳ್ಳಾಯೆ]ಚಂಡಣೆ . . . ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೬-೬೭ ವ). [<ಸಂ. ಡಿಲ್ಲಾಯಾ]

ದಿಳ್ಳಾಯ್ಸು (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚಕತನ ; ಕಳ್ಳು : ಸುಸುಳು ನಲೆ ದಿಳ್ಳಾಯು [ಪಾಣಾ. ದಿಳ್ಳಾಯ್ಸು. ದಿಳ್ಳಾಸ]ವ್ಯಸರ ಬೆಸುಗೆ ಬಗುಹುಳು ಕೊತ್ತು, ಕಲಿಗಳ ರಸದ ವಸರವನೆಲ್ಲಾಬಾರದು ವಿಗದ ವಿಟರುಗಳ (ಕುಮಾ.ಳ. ೦೬-೨೪). [?]

ದಿಳ್ಳಾಯಿ (ನಾ). = ದಿಳ್ಳಾಯ್ಸು ; ಸುಗ್ಗೋಳ ದಿಳ್ಳಾಯಿಯಂ ಮೃದು ಹಾಸ್ಯಾಯತದಿಂ . . . ಸಲೆ ರಾಗಮಂಜರಿ ಕರಂ ಮೇಳ್ಸಿದರ್ ಲಾಸ್ಯಮಂ (ದಶಕು. ೯-೦೬) ; ಪಯವಾದು ನಿಜ್ಜವಣ ಜಾಳಿಯ ಮುಲ್ಲಾಸಂ ತಿಗುಂವ ತದಪಿತ್ತ ಮುನ್ನಯನವೇಷಂ ದಿಳ್ಳಾ[ಪಾಣಾ. ಲ್ಲಾ]ಯಿಯ ಲುಳವುದಿ ದುಸುರಮೆಸಿವಿನಂ ನರ್ತಿಸಿದರ್ (ದರ್ಪಣ ೨-೩೬).

[ಸಂ. ದಿಲ್ಲಾಯಾ]

ದಿಳ್ಳಿತ (ನಾ). ಭಯಂಗೊಳಿಸಿದುದು ; ಬೆದರಿಸಿದುದಂ ; ಕುಗ್ಗಿಸಿದುದು: ಡಮರುಗಧ್ವತ ಡಾಮರನೆರ್ದಿಳ್ಳಿತ ಶೈಮ್ಯಲಬೀಜಾಣಾಂಧಕ (ಪ್ರಕುಪು. ೩-೦೬೪). [<ದಿಳ್ಳಿ ?]

ದಿಳ್ಳಿಸು, ದಿಳ್ಳಿಯಿಸು, ದಿಳ್ಳೈಸು, ದಿಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು; ಹೆದರು; ಭಯವಡು: ನಾಣ್ಗೊರಳಂ ಕಂಡು ವಿಳಾಸದಿಂದೆ ಸರಿಯುಾದ್ದು ಳ್ಳಿಂಬ ಲಕ್ಷಾಧರಾತುರದಿಂದರೆಂಗೆಗೆಯ್ದು ದಿಳ್ಳಿಸಿ ಜಲಂ ಪ್ಪೊಕ್ಕಿರ್ದುದು . . . ಆ ಕಂಬು (ಹಾರಭ. ೪-೭೦) ; ದಿಳ್ಳಿಸಿದವಂ ಸ್ಖಲಿತಾಂ ಪ್ರಸ್ಖಂದನಕ್ಕು (ಪುಗಣಿಾ.೧೪-೬೪): ಕಳ್ಳನೊಳಗು ದಿಳ್ಳಿಸಿ ಸಯಿಯಾವ ಕಡಿಯೊಳು ಪೊಲ್ಲು ಪಾಯವಚ್ಚೆಗಳಜ್ಜಿಯದೆ (ಹಿಂಗಿ. ೦೦-೦೨) ; ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿಗಳ ರುಂಜಾರವಕ್ಕೆ, ಮುನಿಜನ ದಿಳ್ಳಿಸತೀನ ಹೇಳುವನು (ಜೂಜಾಪ. ೭-೦೦) ; ಹುಸಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನಾಗಿನಿಸುವ್ವಾಗ ದಿಳ್ಳಿಸಿತೆದೆ ಜುಮ್ಮನೆಸಿರಸಿ (ಧರ್ಮ. ೪-೦೦೦). ೨. ಭಯದಿಂದ ನಡುಗಿಸು ; ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು ; ಎದೆಗುಂದಿಸು ; ಗಾಸಿಪಡಿಸು ; ದಿಗಿಲು ದಿಳ್ಳಿಸಿಯನ್ನ ಚಿಕ್ಕದೇವನ್ನವನ ಬಗೆಯಲಿ ತಾಳ್ದ ಶ್ರೀರಂಗ ಬಲ್ಲಹನನಗಲದೆ ನೆರೆದಿರೆಂದವುದು ಹದನ (ಮಡಿಕಾ. VI, ೦೬೫ ಕೃಂಗಾ ಸೂಕ್ತಿ(ಲಾಹಿರಂ). ೩. ದುರ್ಬಲಿಗೊಳಿಸು;ಶಕ್ತಿಹೀನವಾಗಿಸು; ಕುಗ್ಗಿಸು. **ದಿಳ್ಳಿಯಿಸು** : ೧. ರಾಜೇಂದ್ರ ಶಿಖಾಮಣಿ ತನ್ನಯ ಭೂರಿ ಬಳಂದೆರಸು . . . ಧಾರಿಣಿ ದಿಳ್ಳಿಯಿಸುವವೊಲ್ ಬಡಗಣ ದಾರಿವಿಡಿದು ನಡತಂದು (ಜಿಯಚಾ. ೯-೬). **ದಿಳ್ಳೈಸು** : ೧. ಅವಯಶಂಬಡೆದೆಂದಪಿ ನಯಂಗುಂದಿ ಕಂದಿತ್ತರ್ದರ್ ದಿಳ್ಳೈಸಿ ಗುರುವದೋಚಿತ ಸಲಿಲವಂ ಅತಿಶಯದೋಲಾಂತು .(ಕಟಪ್ರಿಾ. ೦೫-೬೬). **ದಿಳ್ಳಿಸು** : ೧. ಮೇಲಣ ಲೋಕ ದಿಳ್ಳಿಸುತಿಹುದಾ ಮಹಾವ್ಯಾಳ ತುಡುಕೆ ಬಿಲ್ಲ ಕೋಲ (ಜಾಗಳ. ೦೦-೬). [ದಿಳ್ಳಿ (<ದಿಳ್ಳಿ) + -ಇಸು]

ದಿಳ್ಳು, 'ದಿಳ್ಳ್' ನೋ.

ದಿಳ್ಳ್ಯಹೋಗು <ದಿಳ್ಳುವೋಗು' ನೋ.

ದಿಳ್ಳೈಸು <ದಿಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ದೀ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಡಿಕ್ಕಿ. 'ದೀಕೊಡು' ಪರಾ.

ದೀಕಾಡು (ನಾ). ಸೇಡಾನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದೂ ; ಜಿದ್ದು ; ಮಾತ್ಸರ್ಯ; "ದೆದ್ದಾಟಿ" (ಜಾಸಕಾ. ೬೩). [ದೀಕು, + ಆಡು]

ದೀಕು <ದೇಕು,' ನೋ.

ದೀಕೊಡು (ಕ್ರಿ).=ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು ೧ : ತಗರುಗಳು ಮಹಾರಭಸದಿಂದ ತಲೆ ತಲೆಗೆ ದೀಕೊಟ್ಟು ಕಾದಿದುವು (ಧಾರವಿ. ೦೦೮). [ದೀ + ಕೊಡು,]

ದೀಕೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತಿವಿಸಿಕೊಳ್ಳು; (ಕ್ರಿ). [ದೀ + ಕೊಳ್ಳು, (<ಕೊಳ್,)]

ದೀಗು <ದೀಗು' ನೋ.

ದೀಸ (ಗು). ೧. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡಿದ್ದ,–ಸಂಚರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಾರುವಿಕೆ ; ಹಾರಾಟ. [ಸಂ.]

ದೀಲ <ದಿಳ್ಳಿ' ನೋ.

ದೀಲಿ <ದೀಲಿಯಾ' ನೋ.

ದೀಲು <ದಿಳ್ಳಿ' ನೋ.

ದೀಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು : (ಕ್ರಿ).

[ದೀ + ಹೊಡೆ, (<ಪೊಡೆ,)]

ದುಂಡುಭ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಾವು ; ದಂಡುಭ. ೨. ವಿಷ ವಿಲ್ಲದ ನೀರುಹಾವು; ಒಳ್ಳೆ: ಭಾನುತೇಜವ ರಾಹು ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಸೊನೆಯ ದುಂಡುಭ ತನ್ನಯ ಕೀರ್ತಾವನ್ಕಿತ್ತಿದಂತೆ (ಸುಳಾಜ. ೩೪). ೩. "ಹೆಮ್ಮರ ; ತಿಗಡುಮರ" (ಆಮರ. ೮೧೪). ೪. ದುರ್ಗಾಸಿಂಹನ ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ತಿಗಣೆಯ ಹೆಸರು : ದುಂಡುಕನೆಂಬ ತಿಗುಣೆ ಮಾಡಿದ ದೋಷದಿಂ ಮಂದವಿಸರ್ಪಿಣಿಯೆಂಬ ವಸ್ತ್ರಮ್ಯಗಂ ಕೆಟ್ಟುದು (ಪಂಚತಂ. ೦೫೨-೦೬). [ಸಂ.]

ದುಂಡುಕೆ (ನಾ). = ದುಂಡುಂಕೆ : "ದುಂಡುಭಃ – ದುಂಡುಕೆ" (ಟಿಪ್ಪ. ೬೪).

[ಸಂ. ದುಂಡುಕ]

ದುಂಡುಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಗೊರವರಂ ಬಾರಿ ಸುವ ವಾದ್ಯ: ಡಮರುಂ: ಪಂಡಿತರುಂ ವಿವಿಧ ಕಳಾಮಂಡಿತರುಂ ಕೇಳತಕ್ಕ ಕೃತಿಯಂ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಕಂಡರೆ ಕೇಳ್ದೊಡೆ ಗೊರವರ ದುಂಡುಟಿ[ಪಾಣಾ. ದುಂಡುಂಟಿ]ಯೇ ಬೀದಿವಶೆಯ ಬೀರನ ಕತೆಯೇ (ಧರ್ಮಾಣಾ. ೦–೩೬) : 'ಗೊವರ ದುಂಡುಟಿ' ಯು ವೂರತನ ಕಾಲದಿಂದ ಹೆ ಸರಾ ಗಿ ದೆ (ಕರ್ಣಾಪು. ೩೬).

[?]

ದುಂಡುಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರು ಹಾವು ; ಒಳ್ಳೆ : "ದುಂಡುಟ – ವಳ್ಳೆಹಾವು" (ಆಣಾ. ೦೦-೦೦). 'ದುಂಡುಕೆ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ದುಂಡುಭ]

ದುಂಡುಭ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಾವು : ಇರ್ತಲೆಗಿಯ್ಯುಂ : ಉರಿ ಶಿಂಗಿ : "ರಾಜಲ, ದುಂ[ಪಾಣಾ. ದುಂ]ಡುಭಃ–ವಿ ಎರಡು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ ಶಿಖಂಡಿಯಂಬ ಸರ್ಪಭೇದದ ಹೆಸರುಗಳು. ಎರಡುತಲೆ ಉರಿ ಶಿಂಗಿ" (ನಿಘಂ. ೦೩. ೬೩). ೨. ನೀರುಹಾವು ; ಒಳ್ಳೆ: "ರಾಜಿಳಃ, ದುಂಡುಭಃ – ಈ ೨ ಒಳ್ಳೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೬-೨೦) ; ಒಂದು ಕೃತ್ಯವನ್ನರುಹೋಗದಂತು ಕೊರ್ದೊಯಾಡುವ ದುಂಡುಭಗಂಗಳಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೦೨೬-೨೦). 'ದುಂಡುಭ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ದುಗುಡುಗಿ, ದುಗುಡುಡುಗಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಆತಂಕ ; ಹೆದರಿಕೆ ; ಭೀತಿ : ನನ್ನ ಮಗ್ಗಾಗ ಯಾವ ಏನು ಹೇಳತಾನೋ ಸರಕಾರಕ್ಕ ಅಂತ ಮೊದಲು ದುಗುಡುಗಿ ಇರ್ತಿತ್ತು (ಕ್ರಮಚರಿ. ೨೬೬). **ದುಗುಡುಡುಗಿ** : ನೀ ಕಟುಂಬಾ ಗತ್ಯೋ ಇಲ್ಯೋ ಅಂತ ನನಗ ದುಗುಡುಗಿ ಇತ್ತು (ದೀಚರಿ. II, ೦೪).

[<ಮರಾ. ದುಗುಡಾಗೀ, ದುಗುಡಾಗ]

ದುಗುಡುಡುಗಿ <ದುಗುಡುಗಿ' ನೋ.

ದುಣ್ಣಾ (ಪಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ನೆಲ್ಲುಂ.–ಬತ್ತ : ಕೊಡಗು ಮಳಲಕಂಠೆ ಹರಿಹನ ದುಣ್ಣಗೆಂಪೊವ್ವತಿಹ ಬೈರಾವಲಯ ಕಡು ಸೊಬಗಾಂಠಿಹ ಚಂದ್ರೋದಯ ಶಾಲಿಯವಿವರದಸಿದುಪರ್ತಿಯಲಿ (ಕ ೦ ಪ ಪಿ. ೩-೭೦).

[?]

ದುಬರಿ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ದುಂಡಾಗಿ ಉಬ್ಬಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: (ಕ್ರಿ). ೨. ಒಂಟಿಯ ಬೆನ್ನ ನಲ್ಲಿರುವ ಉಬ್ಬು,–ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ ದಂಡದಿಗುವ ಭಾಗ : ಅರಬೀ ದೇಶದ ಒಂಟಿಗಳ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಒಂದೇ ಡುಬರಿ ಇರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೬೪). 'ದಂಮ್ಮ್ಯು' ಪರಾ.

[<ಮರಾ. ದುಬರ, ಡುಬರಾ]

ಡುಬಲಿ (ಗು). ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ: ದಷ್ಟನಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ; ಸ್ಥೂಲ ದೇಹವುಳ್ಳ: ಸುಟ್ಟ ಮೋರೆಯ ಜನರು ನನಗೆ ಡುಬಲಿ ಅಜ್ಜ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಅಮಾಜಾ. ೩೦).

[←ಮರಾ. ಢಬಲಾ]

ಡುಬಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗು. ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸು. ೩. ಹಾಳುಮಾಡು: ನಾಶಮಾಡು: (೬).

[ಡುಬ್ಬಾ (P ←ಹಿಂ. ಡುಬಾನಾ) + -ಇಸು]

ಡುಬುಕಿ, ಡುಮಕಿ, ಡುಮುಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಸೋಲು: ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗದಿರುವುದು: ಆಪಜಯ. ಡುಮಕಿ: ೨. ಈ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಲೆಗೆ ಡುಮಕಿ (ಕೂಡ). ಡುಮುಕ್ಕಿ: ೨. ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸಲವೂ ಡುಮುಕಿಯೇ (ಕೂಡ).

ಡುಬುಕಿಹೊಡೆ = (ಪರೀಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗದಿರು: ಸೋಲು; ಫೇಲಾಗು: ರಾಮುವಿಗೆ ತೇರ್ಗಡೆಯಾಯಿತು, ವೆಂಕಟೇಶ ಡುಬುಕಿಹೊಡೆದ (ಹಂಪಾ.ಗಾ. ೩೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡುಬಕೀ]

ಡುಬ್ಬು 'ದುಮ್ಮ್ಯೂ' ನೋ.

ಡುಬ್ಬುಕತ್ತಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆನ್ನಮೇಲಿನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬಿಡುವು ಕೊಡದೆ ದಂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ; ದೊಜ್ಜನ್ನಿಳಿಸು: ಬಡ್ಡಿಯೊಳಗೆ ಡುಬ್ಬು ಕತ್ತಿವ ಶಾವಕಾರ ನೀನಿರಬಹುದು (ಬಾಹಿಕ. ೩).

[ಡುಬ್ಬು (<ಡುಮ್ಮ್ಯೂ) + ಕತ್ತಿ]

ಡುಬ್ಬು 'ದುಮ್ಮ್ಯೂ' ನೋ.

ಡುಬ್ಬುಳ 'ದುಬ್ಬುಳ' ನೋ.

ಡುಮತಿ 'ಡುಬುಕಿ' ನೋ.

ಡುಮುಕಿ, ಡಿಮಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಟ್ಟ ಹಳ್ಯಯ ಹುಡುಗನು ಡುಮುಕಿ ಬಾರಿಸುತ್ತ ಹಾಡುತ್ತಾನೆ(ಹಳ್ಳಕೊ. ೭).

'ಟುಮಂಕಿ' ಪರಾ. ಡಿಮಕಿ: ಬುಡುಬುಡಿಕೆ. ಡಿಕ್ಕಿ, ಡಿಮಕಿ, ಝಲ್ರಿ, ಮದ್ದಳೆ, ಗೋಮುಖಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಉಂಟು (ಕಿಣ್ಣಾಲಿ. ೩೫).

[←ತುಳು. ಧುಮಕೀ]

ಡುಮುಕಿ 'ಡುಬುಕಿ' ನೋ.

ಡುಮುಕು (ನಾ). ದವ್ವ; ಡೊಳ್ಳಿ: ಡುಮುಕಾದ ಗಿಡ್ಡದೇಹ: ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿಗೆ ಎರಡೂ ಬಗ್ಗಲಾ ಮಿಷೆ ಹೊರಬಿದ್ದರೆ ಜೇಗ ಕಾಣಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಮೋರೆ (ಕುಪಿಸಂ. ೬೨). 'ಟುಮಂಕೆ' ಪರಾ.

[←ತುಳು. ಧುಮಕೀ]

ಡುಮ್ಮ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬಿದವ. 'ಡುಮ್ಮಣ್ಣ' ಪರಾ.

[ಡುಮ್ಮ (<ಡುಮ್ಮ್ಯೂ) + -ಅ]

ಡುಮ್ಮಣ್ಣ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪಾಗಿರುವವನು: ಕೈಕಾಲು ಸ್ಣೂ ಹೊಟ್ಟೆ ಡುಮ್ಮಣ್ಣ (ಗಾಪ). [ಡುಮ್ಮ + ಅಣ್ಣ]

ಡುಮ್ಮಣ್ಣೆ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ ಹುಡುಗಿ; "ಲಠ್ಠಮಂಠ್ಠ ಹುಂಡಿಗಿ" (ಡಬಾಕಾಂ. ೨೬೬). [ಡುಮ್ಮಣ್ಣ + -ಇ]

ಡುಮ್ಮಿ 'ದುಮ್ಮ್ಯೂ' ನೋ.

ಡುಮ್ಮ್ಯೂ 'ದುಮ್ಮ್ಯೂ' ನೋ.

ಡುರಕೆ 'ದಂಡುಕಂ' ನೋ.

ಡುರಕೆಹಾಕು 'ದೊರುಕುಹಾಕು' ನೋ.

ಡುರುಕೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಡುರುಕುಹಾಕು: (೬).

[ಡುರಕೆ (<ಡುಹುಕು) + ಹೊಡೆ (<ಪೊಡೆ)]

ಡುರಿಕೆ 'ಡುಂಡುಕಂ' ನೋ.

ಡುರುಕಿಡು, ಡುರ್ಕಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಡುರುಕುಹಾಕು: ಉಭಯಕರ್ನಂಗಳಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ನೆಲನ ವಡೆದ ಫ್ರಾಣಿಸುತ ಡುರುಕಿಡುಜಾಂದದ ಫಟಾಕಾರಮಂ ತಳೆದೊಡೆ. (ಕಬ್ಬಿಗ. ೬-೮೩). ಡುರ್ಕಿಡು: ಗರ್ಜಿಸಿದ ದಾನವರನಿಳಿಪುತಂ ಮುಂಳಿಪುತುಂ ಡುರ್ಕಿಡುತ್ತ,ಸುರರಂ ಕೆಡವುತುಂ . . . ವ್ಯಸ್ಥಪಂ ಪ್ರಹಾರಿಸಿದನು (ಶಿಪು. ೮೪-೦೮). [ಡುರುಕು (<ಡುಹುಕು) + ಇಡು]

ಡುರುಕು 'ಡುಹುಕು' ನೋ.

ಡುರುಕುಹಾಕು, ಡರಿಕೆಹಾಕು, ಡರಂಕಿಹಾಕು, ಡುರುಕೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಎಮ್ಮೆ, ಗೂಳಿ, ಹಂದಿ, ಗೊಂಥರುಕೆವೈ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು) ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಗಂಟುರುಹಾಕು: ಹಂದಿ ಡುರುಕುಹಾಕಿದ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸಿತು (ಸಡದಾ. II, ೦೦೩೯). ಡರಿಕೆಹಾಕು: ಕಪ್ಪೆಗಳು ಎತ್ತುಗಳಿಗಿಂತ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಡರಿಕೆಹಾಕಬಹುದು (ಪ್ರಚಾಕೋಪ. ೬೩). ಡುರಕೆಹಾಕು: ಎಮ್ಮೆಯೊಂದು ಮೈಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ್ದ ಸೊಳ್ಳೆಗಳೊಂದಿಗೆ, ಡುರಕೆಹಾಕುತ್ತ ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗಿಬಿಟ್ಟತು (ಮಚಿನಾ. ೨೬); ಎತ್ತುಗಳು ಡುರಕೆಹಾಕುತ್ತವೆ (ಮುಂಲಂಡು. ೬-೦೮). ಡುರುಕೆಹಾಕು: ಎರಡು ಗೂಳಿಗಳು ಸೊಕ್ಕಿಗೆ ಬಂದು ಎರಡನೇ ದನಗಳನ್ನು ಇರಿಯುತ್ತ ಡುರುಕೆಹಾಕುತ್ತ (ಮುಂಲಂಡು. ೬-೨೦). [ಡುರುಕು (<ಡುಹುಕು) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಯು)]

ಡುರುಕೆ 'ದಂಡುಕಂ' ನೋ.

ಡುರುಕೆಹಾಕು 'ಡುರುಕುಹಾಕು' ನೋ.

ಡುಳಿದು 'ದರುಂಕಿದು' ನೋ.

ಡುರ್ಕು 'ಡುಹುಕು' ನೋ.

ಡುಲಿ, ಡುಳಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಮೆ: "ಡುಲಿ[ಪಾಪಾಂ. ಡುಳಿ]ಯನಲು ಹೆಣ್ಣಾನಯುಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗಡ. ೦೩೦-೦). ಡುಳಿ: 'ಡುಳಿರಾಡ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಡುಳಿ 'ಡುಲಿ' ನೋ.

ಡುಳಿರಾಜ (ನಾ). ೧. ಆಮೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಕೂರ್ಮವತಿ; ದೊಡ್ಡ ಆಮೆ. ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಮಹಾಕೂರ್ಮ: ಕವಿಂಶ: ಡುಳಿರಾಜನಿಲ್ಲದೆ ಧರಣಿ ನಿಲ್ಲುವದುಂಟೆ ನೀನಾವುನಿಲ್ಲದೆ ನಡೆವುದೇ ಜಗವ (ಹವಿಚಿ. ೭೬). [ಡುಳಿ (= ಡುಲಿ) + ರಾಜ]

ಡುಳ್ಳಿ (ನಾ). ವಂಚನೆ: ಸುಳ್ಳು: ತಲ್ಲಡುಂ ನಿಲಲಾಱದಾ ಖಳ ಕೈಯೊಡನೆ ಡುಳ್ಳಿಯಿಂದಾ ಮುನಿವನುರುಬಿರೋಲಕ್ಕಿಯಂ ಕೊಳ್ಳೆಗೊಂಡೆಡಹುತಂ (ಪರಂಚ. ೭೫-೨೫); ಡುಳ್ಳಿಯೇ ಸತ್ಯವೋ ಎಂದನೆ (ಪ್ರಾಡಾಸ್ಮ. ೩-೦೦-೦೩).

[?]

ಡುಳ್ಳಿಮನ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಮನಸ್ಸು: ಕ್ಷುದ್ರಮನ (?): ಕಳ್ಳಕನ್ನಡಿ ಸಾಯಿ. ಡೊಳ್ಳು ಕೋಮಟಿಗನಾ ಹುಳ್ಳಿ ನರುಶಕಲಂಯೇರಿವಮಂಬುಗಾದಿ ಡುಳ್ಳಿಮನವು ಯುದು ಪಾವದ ಮಾಡ್ಯರೆ ಸುಳ್ಳಿಗೆ ಅತ್ಯಗೆಯೆಂದು ಪೂಜಿಸುವರು (ಪಜಾಪ. ೦೦-೯). [ಡುಳ್ಳಿ + ಮನ]

ಡುಱಿಕೆ 'ಡುಲುಕು' ನೋ.

ಡುಱುಕಾರವ (ನಾ). ಡುರುಕಿನ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ; ಗುಟುರು: ತೋರ ಹೋರಂಗಿಗ ಡುಱುಕಾರವಂ ಗಳದ ಘಂಟಾರವಂ ಪಱುಗಳಂಬಾರವಂ (ಹರಾಪು. ೦೦-೦೬). [ಡುಱುಕು + ಅರವ]

ಡುಱುಕು, ಡರಕೆ, ಡರಿಕೆ, ಡುರಕೆ, ಡರಂಕೆ, ಡರಂಕಂ, ಡುರಂಕೆ ಡುರ್ಕು, ಡಱುಕೆ (ನಾ). ೧. (ಎಮ್ಮೆ, ಗೂಳಿ, ಹಂದಿ, ಗೊಂಥರು ಕಪ್ಪೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಕಶ ಶಬ್ದ; ಗಂಟರು. 'ಡಂಡುಕೆನ್' ಪರಾ. ಡರಕೆ: ೧. ಗೂಳಿಯ ಡರಕೆ (ಗುಟುರು) ಇವು ಕಬ್ಬಾಮಕ್ಕಳಿಯೇ (ಕೆಹಾಗು. ೬೩೧). ಡರಿಕೆ: ೧. 'ಡರಿಕೆ ಹಾಕು' ಪರಾ. ಡುರಕೆ: 'ಡಂಥರಕಿಹಾಕು' ಪರಾ. ಡುರಿಕೆ: ೧.

ದೂರದಿಂದ ಡುರಿಕೆ ಕೇಳಿತು ಅದು ಕಾಡುಹೋರಿಯ ಡುರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಬಂಗಾಡಿ. ೦೮). ೨. ನಿದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ ; ಗೊರಕೆ : ಇಬ್ಬರೂ ಏಕಾ ಕಾಡುಕರು . . . ವಿದ್ಯಾಬುದ್ಧಿಗಳ ವಂಚಿಯವಾದದ್ದು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಇವರ ಡುರಿಕೆ ಮಾತ್ರ (ಕರಿಹಿ. ೦೦೭) **ಡುರುಕು** : ೧. 'ಡುರುಕಿಡು', 'ಡುರುಕುಹಾಕು' ಪರ್ಯಾ. **ಡುರುಕೆ** : ೧. 'ಡುರುಕೆಹಾಕು' ಪರಾ. **ಡುರ್ಕ** : ೧. 'ಡುರ್ಕಿಡು': ಪರಾ. **ಡುಜುಕೆ** : ೧. ಬಸವನಾಗವಗಡಿಸುತ್ತೆದ್ದು ಟುಟನೆಗೆದು ಡುಜ್ಜುಕೆಯುವಿಕ್ಕು ತವರ ಬಲವರುತ ((ಗುರುಚಾ. ೦೦-೮೮).

ಡುಜುಕೆನ್ (ನಾ). = ಡುರುಕುಹಾಕು : ಪಂದಿ ಡುಜುಕೆದಂಡೊಡೆ ತಾಂ ಡುಜುಕೆಂಬುದೆ ಮಹಾವಸಕರಿಯಂ ವಿದಾರಿಸುವ ಸಿಂಹಂ (ಗಿಕೆ. ೦-೩೯) ; ವರಪ್ರತಾಧಿಯ ಗುಣ್ಣಿಯಂದೆ ತಾವುಂ ಕೆವ್ವಿಗೆ ಡುಜುಕೆಂಬುವ ಕುಕವಿಕೊವವಂಡೊಂಗಂ" (ಅನಂಪು. ೦-೮೨) ; ಪಂದಿಯೊಂದು ಡುಜು ಕೆಂದೊಡೆ ಸಿಂಗವಂಂದಲೆವುದೆ (ಜಾಮಭಾ. ೨೫-೨೩).

[ಡುಜುಕು-+ ಎನ್ನ]

ಡೂಗ (ನಾ). ೧. ಗೂನುಬೆನ್ನಿನವನು; ಗೂನ ; ಬೆನ್ನುಬಾಗಿದವನು: ೧ನೇ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಇವನಿಗೆ ಕುಬ್ಜ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನೆಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದ ಕಾರಣ ಇವನು ಡೂಗನಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಧಾಗಾ. ೩೫೪) : ವಾಪ್ಪಿ, ಹಲ್ಲು ಬದ್ದಾವೆ, ಮೂಗಿನಿ ಡೂಗನಿದ್ದಾನೆ (ದೀಷಾತಾ. ೦೩೩). (ಗೌ). ೨. ಬೆನ್ನು ಬಗ್ಗಿದ ; ಗೂನುಬೆನ್ನಿನ : ಆ ಡೂಗ ಹೆಂಗಸು ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾಳೆ (ಹೂಸಕ್ಷ. ೦೦೯). [ಡೂಗು+ ಅ]

ಡೂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು : ವಕ್ರವಾಗು : ಗೂನಾಗು.

ಡೂಗಿಕೊ = ಬಗ್ಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಬೆನ್ನನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು : ಅವರ ತಾಯಿ ವೆಂಕಮ್ಮ ಡೂಗಿಕೊಂಡೇ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತ ಹೊರಗೇ ಇದ್ದಳು (ದಂಬಾಹ. ೨). [?]

ಡೂಗು$_2$ (ನಾ). ಬೆನ್ನು ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ ; ಗೂನು ; ಕುಬ್ಜತೆ.

ಡೂಗಾಗು = ಗೂನುಬೆನ್ನಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಗೂವಾಗು : ಅದೇ ಹೆಂಗಸು ಇನ್ನೂ ಅಷ್ಟೇ ಡೂಗಾಗಿ ಬಿ�becಿನಂತೆ ಬಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಹೂಸಕ್ಷ. ೦೦೯) ; ಯಾವಾಗಲೂ ಡೂಗಾಗಿ ಕೈಯಿಂದ ಇಲ್ಲವೇ ಗಾಡಿ, ಗೋಡೆ ಕಂಬಳಿಗಾತು ಕುಳಿತಿದ್ದೇ ಕಂಡುಬರುವದು (ಬ್ರಹ್ಮಚೇ. ೨೪).

[< ಡೂಗು$_1$]

ಡೊಕ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡೊಕಣ 'ಡೊಕಣಿ' ನೋ.

ಡೊಕಣಿ, ಡೊಕಣ, ಡೊಕಣೆ, ಡೊಕಳಿ, ಡೇಂಕಣೆ, ಢೊಕಣ, ಢೊಕಣಿ, ಢೇಂಕಣೆ, ಢೇಂಕಣೆ (ನಾ). ೧. ಕೊಟಗೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಯಂತ್ರ; ಕಲ್ಲುಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತೂರುವ ಯಂತ್ರ: ಪ್ರಾದಿದರ್ಬಟ್ಟಳೆ ವಿಚ್ಚಿದಾಶ್ಚಿಃಯಗರ್ವಾರ್ಗಿರ್ ಮೇಲ್ಕೊತ್ತಳಂ ಕದನ ಕೃದ್ಯತಮವೆನ್ನೆ ಡೊಕಣೆ (ಜಿ. ೪, ಆದಿಪ. ೫೦೨ ; ೧೨೬) : ಎಕ್ಕಿದುತಿರ್ದ ಡೊಕಣಿಗಳಾರ್ದುಱ್ ಪಾಯಿವ ಗೆಗ್ಗೆ . . . ಪೊಯ್ವ ಲಗ್ಗೆಗಱ್ ಬಿಂಬ್ಬಿಅಬ್ಬುರಮಾಗಳದ್ದುತಂದೆತ್ತುದು (ಉಷಪ. ೦೦-೯೦) : ಗೆಗ್ಗೆ ಡೊಕಣೆ ಗುಮ್ಮಂ ಪಡಿಗೊಟಿಯೆಂಬ ಬಹು ಕೋಟಾಯಂತ್ರ ಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂಕಿಗಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ (ಅಪಪು. ೦೦-೮೩); ತ್ರುಳ್ದಿದುವ ಡೊಕಣಿ ಪೊಯ್ವುರಿ ಯಿಕ್ಕೆ ಕಾಸಿ ಸೂಸುವ ಮಳಲೆಂಬವೆತ್ತಲುವಗುವರ್ಸಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೮೪); ಸಡಡೊಕಣಿ ಸೂಸಬಹೊಕಣಿ ಬಲಗುಂಗಂಡಿನುದಿವ ಡೊಕಣಿ ತೋಱಿದೆಡೆಗೆ ಸಿಡಿವಡೊಕಣಿ ರಾಯಡೊಕಣಿಗಳಿಗ ಸಾಲು ಬಡದೊಷ್ಟಿದುವು (ಉಷಾಸಾಂ. ೪೨-೪೯) ; ತರಕರದೂರಿನಿರ್ದ ಬಲ್ಲೊಲಿಯ ಡೊಕಣಿಯ . . . ವೆಷ್ಟಿಂ ಗಳಾರ್ಲ್ಕೆರಿಯೊಳ್ ಪೆರಿಸಿದುವು (ಕಬಪ. ೪೫-೦೦). ೨. ಕೊತ್ತಳಗಳ ಮೇಲೆ ಪೊದರಿನಂತೆ ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಉದ್ದವಾದ ಸಬಳದಂತಹ ಒಂದು ಆಯುಧ ವಿಶೇಷ : ನಟ್ಟು ಡೊಕಣಿಗಳೋ ಹಗೆಗಳನು ದುರ್ಗವಜ್ರಿಯಬ್ಬಿರಿತ್ತಿದರ ಹರುವ ಕೈಯೊ (ಹಕಣಾ. ೦-೩೭) ; ಅಟ್ಟಿಯೊಳ್ಳೀರಿ ಕೊತ್ತಲಂಗಳಳಿವಬ್ಬಡೊಕಣಿ ಸಬಳಗಳು ನಟ್ಟಿರಂತೆಯುದ ಕಂಧಗಳಿಂದಾ ದುರ್ಗ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೊಸತಾಗಿಹುದು (ತೀವಿಸಾಂ. ೯-೦೩); ದೇವತೆಗಳ ಮುಟ್ಟಿ ತಿವರ ಸುಳಗಳೊಯೊಂದೆನಲಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಡೊಕಣಿಗಳೆಸವು (ಋಶಾಸಾಂ.೦೭-೦೯); ಕಿಸ್ತಡದಲ್ಲಿಯು ಕೋಚಕಾರರಲ್ಲಿರೂ ಧ್ವಜಸ್ಪಂಭ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಹೇರುವರು. ಆದರೆ ಕೋಟೆಗಾಳಗದಲ್ಲಿ " ಮಾಂವೆಗಡದೊಕಣಿ " ಮೂಡುವ ಹಿಂಸಾತಾರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅದೊಂದು ಭವ್ಯವಾದ ಆಯುಧ ವಿಶೇಷ (ಕಾಪಾಗ. ೫೬). 'ಡೊಂಕಣಿ' ಪರಾ. ೩. ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನಿಬರುರುದು; ಬಕ್ಕೆರಿ: ಬಳಿಸದ ಕೊತ್ತಳಂ ಸೊಗಯಿವಾಳ್ವರಿ ಡೊಂಕಣಿ. ಸಾರವಮಾಗಿಯಗ್ಗಳಿಸುವ ಗೋವೈರಂ (ಗಿಕೆ. ೩-೬೯); ಅಗಟುಂ ಪ್ರಾಕಾರದಿಂ ಡೊಂಕಿಣಿಯುನೆನುವಮದ್ದಾರದಿಂ ಸತ್ಪತಾಕಾವಳಿಯಿಂದಾಳ್ದರಿ ಯಿಂ . . . ಬಗೆಗೊಳ್ಪಂ ಬೀಱ್ (ಪಚಳಾ. ೬-೯) ; ಇತ್ಯರದೊಳುದ್ಯಕ್ಕೆ ಕೋಟೆಯಿಂಕೆ.ಬತ್ತಳಂಗಳ ಸಂದಿನಂದಿಮೊಕ್ಕಿ ಸಿದನಟ್ಟಿಗೆಗಳಂ ಡೊಂಕಣಿಗಳಂ (ಅಪಪು. ೦೭-೯); ಸಿದ್ಧ ಕಂಡನು ಮುಂದೆ ಮಾರ್ಗವ ಹೊದ್ದಿಕೆನೆ ಕೊತ್ತಳವ ಡೊಂಕಣಿ ಚಿತ್ರಕೆಲವಿ ಪಟ್ಟೆಯೊಹಿದರೆಯೆವೆ ಕದಗಳನು (ದೀವಿಕಾ.೫-೫); ಬಗೆವತ್ತ ವವಳ ಡೊಂಕಣಿಗಳಿಂದಂ ಮುತ್ತು ಬಿಗದಟ್ಟಿಗಾಗಿಂದ . . . ರುಗುರುಗಿಸುತೊಪ್ಪಿದುದು (ಹಾಕಾ. ೦-೮೨) ; ಗಗನಲಂಬತ್ತ ನೀಲ ದಟ್ಟಿಯೆಯ ಕಟ್ಟಿಕೆಯ ಮಣಿಮಯದ ಡೊಂಕಣಿಗಳ (ಕುಶ್ಯಾಗ. ೩-೪) ; ಕ್ರಮದ ಡೊಂಕಣಿ ಕೋಟೆ ಗೋಪುರಗಳಂದ ಅಚ್ಚರಿಪಾವದಂ ಅಮಮನೆ ಗಳಿಂದ (ಹುಹಕ. ೯). ೪. ಕೋಟೆಯಂ ಮೇಲಿನೆ ಬುರಂಜುಗಳ ಮೇಲೆ (ನಾಮಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಂಟು ಕಡೆಗಳಲ್ಲುಂ) ನೆಟ್ಟಿರುವ ನಿಶಾನಿಯೆಡೆಡ ನಿರಂವ ಅಥವಾ ನಿಶಾನಿಯಿಲ್ಲದ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ : ಕಂಣವ ಪಲ್ಲವ ರುಲ್ಲರಿಯಂ ಡೊಂಕಣಿಯ ತಲೆ ಚವರಂಗಳ ಗಗನಾಂಗಮವಣಿವ ವಶಾಕಿಗಳ . . . ಲ್ಗೆವಱಗಳಲಿನೆದುದಾ ದುರ್ಗ (ತೊಕಣಾ. ೬-೬೦೬) ; ಎತ್ತಿದ ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಜೊಕ ಡೊಂಕಣಿ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳ ಘರ್ಜನೆಯು (ಪಣಾಂಪು. ೩-೦೯೩) ; ಹಮ್ಮಿವಲೆ ಸಗ್ಗಿಗರ ಕರವಂತೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ಗಮ್ಮನೆಯ ಡೊಂಕಣಿ ಗಳೆನೆಯೆ (ಪ್ರಾಕಣಾ. ೦-೩೭) ; ನೋಟುಕರ ಕಣ್ಗೆ ಕಾಣಿಸಿದುಮೆಳ್ಳೆಸುಳಿ ಡೊಂಕಣಿಯ ಪಲವಿಗೆಗಳ್ಗಳಳಿ (ಪ್ರವಿಕಾ. ೦೭-೯); ಕುಂಭಿನಿ ಕೈವೀಡಿ ಕರವೋಲು ಡೊಂಕಣಿ ಮುಂಬರಿದೆಸಿದುವರ್ತಿಯಂ (ಕಪವಿ. ೬-೮) ; ಅಗಡೆ ತೋನ್ನತ ಹರಮಯದ ಡೊಂಕಗೆಗೊಪ್ಪಿದುವು (ಕೋಗುಯ. ೩-೮) ; ಜೀವಮಾನದ ಕಟ್ಟಿದದಲ್ಲಿ ಆ ಒಂದು ಕ್ಷಣದ ಬಾಳು ಗೋಪುರದ ತುದಿಯ ಕಳಶದ ಚಿನ್ನದ ಡೊಂಕಣಿಯಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿದಂತೆ ಸರಸವಾಡಿತು (ಮಹಿಷ. ೩೩). **ಡೊಂಕಣಿ** : ೧. ಇಡಿಸುವ ಡೊಂಕಣಿ ವೆಲವಾಗಿ ಕೊತ್ತಳದಂಬು ಗಂಡಿಯಾಂದುಹುಗದೆ . . . ಗಡಣಿಸೆ ಕಾದುತಿರ್ದುದು. ಮಹೇಂದ್ರ ಪದಾತಿನಿ ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತಲುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೦೦೬). ೩. ಇರಲಿಯತ್ತೊಳ ಗೇಳುಕೊಟೆಯ ತೆರನು ಮರಕೆತ ಸುತ್ತು ಮೇಲುರುತರದ ಕೆಂಪಿನ ಸುತ್ತು ತೆನೆಗಳು ಡೊಂಕಣಟ್ಟಿಣೆಯೂ (ಪಕಾಮಾ. ೪೪-೩೬). **ಡೊಂಕಣೆ** : ೧. ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಬಸಿಯೊಳಂ ಪೂಸಿದ ಡೊಂಕಣಿಯೊಳಂ . . . ವೆಂನೆಯೊಳು ಕೊಂತದೊಳೂ ಕೈಗೆಯ್ದು ಕಟ್ಟಾಸುರಮಾಗೆ (ಅಪಪು. ೦೧-೯೫ ಪ) ; ಡೊಂಕಣಿ[ಪಾಣಾ. ೧೫]ಯ ಗವಕೆಗಳ ಕೋಟೆಯ ಕೊಂಕುಗಳ ಕೊತ್ತಳದ ತೆವಿಗೆಳ . . . ದುರ್ಗವಿನೀಕ್ಷಿಸುತ (ರಿಯಾಗ. ೦೦-೩೬-೩೩) ; **ಡೊಂಕಣೆ ಕವಣೆ** ಧ್ರುವಲೋಕವ ಹಾಯಲಿಡುವ ಮಕರಡಿಬ್ಬೆ ಕವಿದ ದುರ್ಗದೊಳಾವು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೮೪). **ಡೊಂಕಳಿ** : ೪. ವಳಪರದ ವಲ್ಲವದ ಸತ್ಪಿಗೆಯಗಳ ವಿಷಾಯಲಂಲರಿದುದ ಡೆಂಕಳಿಯ ಸೀಗುರಿ ಪೊದರುಗಳ ತೋಮರದ

ಸಂದನೆಯ (ಶಾಬ್ದಾರ್ಥ. ೬.೮೩. ಪು. ೩೮೭). **ದೇಂಕಣೆ** : ಪಿ. ಮೂರು ಸುತ್ತಿನ ವರಿಧಿ ಕಾಂಬ್ರದಿ ತೋರೆ ತೆನೆ ದೇಂಕಣೆಗಳಬ್ಬಗೆ (ಅಷ್ಟಪು. ೫೦-೩೦). **ಧೆಂಕಣ** : ೧. ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರರಂಗಕ್ಕೆ . . . ಧೆಂಕಣೆ. ಧೆಂಕಣ [ಪ್ರಾಣಂ. ೫]ಅಧಾಂ (ಧಾಳಿ) (ಕನಾಡ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ). **ಧೆಂಕಣೆ** : ೧. ಇಟ್ಟಿರುವ ಧೆಂಕಣ ಶಿಲೋಚ್ಚೈರಮಿನಿಕ್ಕು (ಪಂಗಡಣ. ೩೭-೫). **ಧೇಂಕಣ** : ೧. ಆತುರದಿಂ ಧಗ್ಗೆ ಧೇಂಕಣ ನೆಲಗುಮ್ಮ ಮಾತೇನು ಗಗನದಬ್ಬಕಯ್ (ಆಸಣ. ೦೯-೩೨). **ಧೇಂಕಣೆ** : ೧. ಕೆಲ್ಲ ಹೆಗ್ಗೂಅದುಱಿಯೆಂಕ್ಕೆ ಕಾಯ್ದು ಮಣಲಗ್ಗದ ಧೇಂಕಣೆ (ಶಾಇಇ. XI, ೦೩೬-೪ ; 1186).

ದೆಂಕಣಿಯ ಗುಂಡು = ದೆಂಕಣಿಯಂ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಇಡುಗುಂಡು : ಉಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರವ ಬಳಸಿದ ಕೊಂಟೆಯಗಟ್ಟಿನೆ . ಕಟ್ಟಿದ ಕಟಸೂತ್ರವೆಸೆಯ ಬಟ್ಟಮೊಲೆಯ ದೆಂಕಣಿಯ ಗುಂಡಿಂದಳವಟ್ಟ ಜಂಗಮ ದುರ್ಗದಂತೆ (ಅಂಚಿಪ. ೯-೮೪).

ದೆಂಕಣಿಕಾಱ (ನಾ). ದೆಂಕಣಿಯನ್ನು ಬಳಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ ಕೃನಾದವನು : ಕಾಳಗದಲಿ ದೆಂಕಣಿಕಾಱ ಡಾವುದ (ಕೊಂಭಾ. ೦೯೨೦, ಸಂಸಿ. ೪೨-೬ ; ?). [ದೆಂಕಣಿ + ~ಕಾಱ]

ದೆಂಕಣಿಕುಲ (ನಾ). ದೆಂಕಣಿಗೆಗಳ ಸಮೂಹ,–ಗುಂವು ; ಇಡುಗಂಡಂಡು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಚಿಮ್ಮುವ ಯಂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ : ಬಿಲಿಗಿಯ್ ಲಲಸೆಯನೆಂಬುದು ವೇಶ್ಯಾವಲಿಯೊಳ್ ಕೊಲಿಗ್ಗೆಯೆಂಬುದು ದೆಂಕಣಿ ಕುಲದೊಳ್ (ಅಶ್ವದಿ. ೨-೦೩).

[ದೆಂಕಣಿ + ಕುಲ]

ದೆಂಕಣಿಕ್ಕೆ 'ದೆಂಕಣಿಗ್ಗೆ' ನೋ.

ದೆಂಕಣಿಗ್ಗೆ, ದೆಂಕಣಿಕ್ಕೆ, ದೆಂಕಣಿಗ್ಗೆ (ನಾ). ಗುಂಡನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸಲು ದೆಂಕಣಿಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಹಂದಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಮಾಸಿದಬೆಗದ ಅಥವಾ ಹಂದಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಲೆಯ ರಚನೆ ಇರುವ ತೋಳಿನ ಆಕಾರದ ಕೈ : ದೆಂಕಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಚಿಮ್ಮುಗೋಲು : ಬಲಿವ ಪೆಟಲ ಬೆಣ ದೆಂಕಣಿ[ಪ್ರಾಣಂ. ೫]ಗ್ಗೆ ಪಂದಿದಲೆ ತಿರುಗುಣಿ ಭೀಮಗದೆಯು ಬಲಿದು ಕೆತ್ತುವ ಬಡಗಿ (ಭಾಷ. ೦೭-೫೮). **ದೆಂಕಣಿಕ್ಕೆ** : ಪಡಿಗುಂಡಿಟ್ಟು ಕವಣೆಯಾತ ಸತಿಯರ ನಿದುರೋಳ್ಳ ಳೆಸಿದುವಾ ಕಂತು ಕಡುಮುಳಿಸಿಂ ಪಾಂಥರೆದರ್ಗಮೋಟಿಯ ಮುತ್ತಿಯಿಡುವ ದೆಂಕಣಿಕ್ಕೆಗಳಂತೆ (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೦-೫೭) ; ದೆಂಕಣಿಕ್ಕೆ ದಿಗ್ಗವರೆ ಪಾರೆ . . . ಕರಗಳ ಸಂಕಳವ್ವಿದತು (ಕುಂಪಾಂ. ೪೦-೫೦). **ದೆಂಕಣಿಗ್ಗೆ** : ವೇಲಿನ 'ಕಂರಾಸಾಂ. ೩೭-೨೮'ರ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ದೆಂಕಣಿ + ಕೈ (<ಕೆಯ್)]

ದೆಂಕಣಿಜಂತ್ರ (ನಾ). ಇಡುಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಯಂತ್ರ : ಗಿರಿಯ ದೆಂಕಣಿಜಂತ್ರವನು ತರಹರಿಸುವವರಾರಸ (ಕುಪ್ರಾಳ. ೨೬-೭೬).

[ದೆಂಕಣಿ + ಜಂತ್ರ]

ದೆಂಕಣೆ 'ದೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ದೆಂಕಣಿಗ್ಗೆ 'ದೆಂಕಣಿಗ್ಗೆ' ನೋ.

ದೆಂಕಳಿ 'ದೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ದೆಂಕ್ಕೆ 'ದಕ್ಕೆ' ನೋ.

ದೆಂಕ್ಕೆ (ನಾ). ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಮನೆಯ ಮಾಡದನ್ನು ಹೊರಲು ಹಾಕಿದ ಮರದ ಅಡ್ಡೆ ; ಜಂತೆ : ಮೃಗ ಲಕ್ಷ್ಯನುದಯದೊಳ್ ನಿಲಿಸುಗೆ ಕಂಬಮನಿಂದುಸುತನ ಲಗ್ಗಂಬರೆ ಬಿಟ್ಟುಗೆ ದೆಂಕ್ಕೆ[ಪ್ರಾಣಂ. ಜಂತ್ರ]ಗಳಂ (ಕೋಳೂಪಾ. ೩-೨೬) ; ಢಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಂ–ಗಾಢ–ಗಾಢ : ಢಕ್ಕಾ–ಡಕ್ಕೆ ; ಢಂಕಾ–ಡೆಂಕೆ (ಕನಾಡ. ೩೫೩ ಪ್ರಯೋ).

[<ಪ್ರಾ. ಢೇಂಕಾ = ಬಾವಿಯ ಮೇಲಿನ ಅಡ್ಡತೊಲೆ]

ದೆಂಕಿಬರ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕ್ಷಾಮ ; ಬರಗಾಲ : ಭರಮಪ್ಪ ನಾಯಕನ ಆಕೆಯಲ್ಲಿ ವೀರಕ್ಷಾಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಇಕ್ಕೆ 'ದೆಂಕಿಬರ' ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಚಕ್ಕಾ. ೯, ಉಪೋದ್ಘಾ.). 'ದೊಗಿಬರ' ಪರಾ.

[ದೆಂಕ್ಕೆ + ಬರ್ರ (<ಬಱ)]

ದೆಂಗಿಜ್ವರ (ನಾ). "ಮೆ ಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳಗೆದ್ದು ಜ್ವರಬಂದು ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ (ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ) ತೀವ್ರಯಾತನೆಯುಂಟಾಗುವ ಸೊಂಕುರೋಗ : 'ದೆಂಗಿ ಜ್ವರ' " (Dengue. ಇಂಗ್ಲಿ.). [ದೆಂಗಿ + ಜ್ವರ]

ದೆಂಟಾ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯೂ ಗಿಡ : ಸಣಬು (Sunhemp), ಕಳಿಜೆ, ದೆಂಟಾ ಮೊದಲಾದ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಯಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ನೆಲದೊಳಕ್ಕೆ ಉತ್ಕುಬಟ್ಟಿರೂ ಆಯತ (ಕಾಬಜ. I, ೨೯೦). [?]

ದೆಂಟಿಯ (ನಾ). ಆನೆಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಕಂಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಕುವ ಮಂಟಪ ; ಅಂಬಾರಿ ; ಹೌದ : ವಿಶ್ರಮವಾಳಾವುಸ ಶಿರಚಕಂಡಂ ಗಳಲ್ಲಾ ಡುತಿದುರ್ವ ತನ್ನಾನೆಯ ಹೊನ್ನ ದೆಂಟಿಯದ ಚಂಚತ್ಕೇತುದಂಡ ಗಳೆಲ್ಲೂ (ಎಳ. XI, ಪಾಡಿದ. ೨೫-೬೯; 1224) ; ದೆಂಟಿಯಂತಮರಿದೆಗಳೊಳ ಮೆಟ್ಟಿಗಡಿಯುಟ್ಟನು . . . ಕರಿಯಂದ ಧರೆಗೆ (ಜಿಗಿದಂ. ೩೭-೦).

[P ಇದು 'ಆಂಬಿಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ದೆಂಡಗಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ದೆಂಡೆಗಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ದೆಂಡೆಲಿ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಪಕ್ಷರಕ್ಷೆ ; ಹಕ್ಕರಿಕೆ ; ಜೂಲು. ೨. ಮಂದಿಸಿದ ಆನೆ : ಡಿಂಡಲಿಯಂಬ ಕಟ್ಟುಂ – ಗುಱಿದಲ್ಲಿಯುಂ. ಮತ್ತವಾರಣದಲ್ಲಿಯುಂ (ಕಾಬಜ. ಮ. ೩೦೭). [?]

ದೆಂಢಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ದೆಂಢಳಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ದೆಂಢಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ದೆಂಟಿಕ (ನಾ). (?) : ದಿಟವುಟಧಕುತಿಸಂವುಟ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದಾಗಿ ಡೆಂಬಕ [ಪ್ರಾಣಂ. ಟೆಂಬಕ, ಟೆಂಬನ, ಟೆಂಬಕ]ನನಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತಯ್ಯಾ ನಿನ್ನ ಮಾಯೆ (ಬಸಪು. ೦೬). [?]

ದೆಕ್ಕು (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿರುವ ವೇದಿಕೆ,–ಅಂತಸ್ತು : ಡೆಕ್ಕಿನ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರೇ ನಿಂತು ಮಂದಾಕಿನಿ ಸಮುದ್ರದ ತೆರಗಳನ್ನು . . . ನೋಡುತ್ತು ನಿಂಬಿದ್ದಾಳೆ (ಹೂಸಕ್ತ. ೦೩೬). [ಆ~ಇ. Deck]

ದೆಕ್ಕೆರಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಟ್ಟೆವರಸೆ : ಮಲ್ಲಯುಂದ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಪಟ್ಟು : ಮೈಕಾಗಿಸಲಿ ಕೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಸವಡಿಯ ಡೆಕ್ಕೆರಿಕ್ಕೆಯಲಿ . . . ಭೀಮಜೀಮೊತಗಳು ಹಳಚಿದರು (ಕುಪ್ರಾವಿ. ೬.೮೩. ೪-೭೬). 'ಡೊಕ್ಕೆರಿಕ್ಕೆ' ಪರಾ. [?]

ದೆಗ್ಗೆ, ದಗ್ಗೆ (ನಾ). ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಗಳನ್ನು ದೂಡಿ ಉರುಳಿಸಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಉದ್ದವಾದ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ ; ಸಡಸಾರಂ ನೆಲವಾಳಿ ಪಡಕೆದವುವ ದ್ದಿಗ್ಗೆ ಬದ್ದಿರಂಗಳ್ (ಕ್ರಪು. ೩-೦೦) ; ನಡೆ ಚಪ್ಪರದ ಮರ ಬದ್ದರ ಡೆಂಕಣಿ ಸುಡುವ ಪೆಟಲು ಕೋಟೆಯನು ಕೆಡವುವ ದೆಗ್ಗೆ[ಪ್ರಾಣಂ. ಗೆ] (ಕುಪ್ರಾಸಾಂ. ೩೭-೬೬) ; ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಗಳನು ಕೆಡವಲು ನಿಡುವ ದೆಗ್ಗೆಗಳಂದ (ಕಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೪) ; ದೆಗ್ಗೆಯಿಂದುದಿರ್ದವು ಕಲ್ಲ ಕೋಟೆಯಿ ಗುಂಡು ವೆಗ್ಗಳ ಬಿದ್ದುದು ಪೆಟಲ (ಆ ೫೦ ೫. ೦೯-೩೦). 'ದೆಗ್ಗೆವರ' ಪರಾ. **ದಗ್ಗೆ** : ತಳ ನಡೆ ಚಪ್ಪರ ದಗ್ಗೆ ಬದ್ದರಗಳ ಬಳಸಂದು ಭಟರು ಸಂದಣಿಸಿ ಬಳಿಸಿ ಕೋಟೆಯ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು (ಕಂಭಾಸಾ. ೪೫-೨) ; ದಗ್ಗೆ ನೆಲಗುಮ್ಮಗಳ ತರಹರಿಂ (ಪ್ರಜ್ಞಾಸಾ. ೩-೧೦). [?]

ದೆಗ್ಗೆವರ (ನಾ).=ದೆಗ್ಗೆ : ನಡೆಚಪ್ಪರವನು ನಡೆಯಿಸಿ ದಗ್ಗೆ ವರಗಳಂ ಜಡಿದು ಹೊಯಿಸುವ ಭರವಸಕ್ಕೆ ಬದ್ದರಗಳಿಂಗಳಗಡಿಗ ಗುದ್ದಲಿಹಾರೆಯಿಂದಗೆವ

ರಭಸಕ್ಕೆ (೩ ಮ್ಯ ಳಾ. ೯-೩೭) : ಕುಡುಕಲೆಂದೆನುತ ಮಾತುಸಲದಿಂ ಬಹುರೂಪವದು ತಾಗುವ ರಾಹುಚೇತುವೋ ಯೆಂಬಂತೆ ಗಡಿಯಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಹಾಯಿಸುವ ದೆಗ್ಗೆ ವರನತಿಧೀರರಂಬಡೆದು (ಸಮ್ಮಳಾ. ೯-೪೦).

[ದೆಗ್ಗೆ + ಮರ್ಸ]

ದೆಚ್ಚ್ಚ; 'ದಚ್ಚ್ಚ್' ನೋ.

ದೆಚ್ಚ್ಚ; 'ದೆಚ್ಚ್ಚ್' ನೋ.

ದೆಮ್ಮಿ (ನಾ). ಬರಿಯಂವ ಮತ್ತು ಗ್ರುಂಥಗಳ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾಗದದ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : (ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ, ೧೫೫ $\frac{1}{2}$" × ೨೦" ; ಮುದ್ರಣಕಾಗದ, ೧೭$\frac{1}{2}$" × ೨೨$\frac{1}{2}$" : ಡೆಮ್ಮಿ ೧೮ ಪೌಂಡು ಎಂದರೆ, ಡೆಮ್ಮಿ ಅಳತೆಯ ಐನೂರು ಹಾಳೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ರೀಮಿನ ತೂಕ (ಮುದ್ರಣ. ಪಾ). [←ಇಂ. Demy]

ದೆಳ್ಳೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ : ಕಳಪಂ ಶುಕ್ತಿಕೆ ವರ್ತುಲಂ ಪಟಲಕಂ ವೈಸ್ಯಾಳ ನೀರಾಜನಂ ವಿಳಸತ್ ಕುಂಡಿಕೆ ದೆಳ್ಳೆಯಂ ಬೆಡಗಳೊಳ್ ಸಂಪೂರ್ಣ ತೋಯಾದಿ ಮಂಗಳವಸ್ತುಪ್ರಕರೈದೇಂ ಕಟಿಯು ಕೆಯ್ಯಂ ಕಣ್ಣುವೋರಂದನಗ್ಗಲಿಸುತ್ತಿರ್ದುದು ಪೂಜೆಗುಮ್ಮುಗಿಸಿ ತನ್ನಂ ನೋಡೆ ಸಕ್ಕರದನಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೮೬); ನಾಣಾ ನವೀನ ಕೋಮಳ ಪಕ್ವಫಲಂಗಳಂ ತುಂಬಿದ ದೆಳ್ಳಿಗಳ ಬಳಗಂಗಳಂ ತಂದವಟ್ಟಯಿಸಿ ನೀಡುವುದುಂ (ಕಾಕಪಿ. ೦೭-೨೯೯ ಪ). [<ಪ್ರಾ. ದಳ್ಲ, ದಳ್ಲಗ]

ದೇಂಕಣಿ 'ದೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ದೇಕು 'ದೇಕ್ಕು' ನೋ.

ದೇಗಂ; 'ತೆಗಂ;' ನೋ.

ದೇಗಂ; 'ತೆಗಂ;' ನೋ.

ದೇಗೆ (ನಾ). ೧. ಹದ್ದಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಗಿಡುಗ: ಒಂದು ದಿನ ದೇಗೆಯಂ ಪಾರಿಸುತ್ತಿರೆ ಪಾರಿ ಬಂದು ಕಿರಿಯಮ್ಮನರ ಮನೆಯಂ ಪೊಗಲ್ಕೆ (ಗುಡುಡಾ. ೦೬-೦೮); ಈಟಿ ಭಲ್ಲೆಯ ಸರಳು ಕವಲಂಬು ಗಳು ಬಡಿಗೊಲಂಬುಗಳು ಸಾಳುವ ದೇಗೆ ಸಿವ್ವಂಗಿಗಳು (ಆಪಂಡಾ. ೩-೩-೬): ದೇಗೆಯದುರೆಳು ಕಂಡ ಲಾವುಗೆ ಬಾಗುವೋಲ್ (ತಪಕಾ. ೬೨-೯) ; ಮರ ಗಳ ಮೇಲೆ . . . ಗಿಳಿ, ಕೋಗಿಲೆ, ದೇಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದು ಸಾವಿರ ಜಾತಿಗಳವೆ (ಪ್ರಕೃತಿ. ೦೨). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ದೇಗ]

ದೇಗೆಕಣ್ಣಾ (ನಾ). ೧. ಗಿಡುಗನ ಕಣ್ಣಾ. ೨. (ಆಲಂ) ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ : ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿ : ಅದರ ದೇಗೆಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಿಸುಂ ಕಾಣಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಬಾಣ ದಂತೆ ನೀರೊಳಗೆ ನುಸುಳಿ ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದುಮಿ ಬಂಡಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ನುಂಗುತ್ತದೆ (ಪಾಳಿ. ೮೩) ; ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಬೀರಶಿಪೊದಿನೆ ಸುಟ್ಟನೊ ಬಂದು ದೇಗೆಕಣ್ಣಾ ಮಾಡಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನು (ಮುಂಗಾಮು. ೩೮).

[ದೇಗೆ + ಕಣ್ಣಾ (<ಅಣ್ಣ)]

ದೇಗೆದೇಗ (ನಾ). ಗಿಡುಗನ ರಭಸ; ಬಹಳ ವೇಗ; ಅತಿರಭಸ: ಹೊಲದ ಹೊದರೊಳು ಹುದುಗಿ ಹೊಂಚುತಿಹ ಹೊರಸಿಗರಗಳುವ ದೇಗೆದೇಗದಲಿ (ಕ್ರಿರಾಮಾ. ೪೯೫-೭೦೦). [ದೇಗೆ + ದೇಗ]

ದೇರ 'ದೇರ್ಸ್' ನೋ.

ದೇರಾ; 'ದೇರ್ಸ್' ನೋ.

ದೇರಾ; 'ದೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ದೇರಿ 'ದೈರಿ' ನೋ.

ದೇರೆ;, ದೇರ, ದೇರಾ; (ನಾ). ಬಿಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಹೊದಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ವಸತಿಗೃಹ : ಗುಡಾರ ; ಬಿಡರಿ : ಜಗವ ಸರ್ಪಿಸಿನ ದೇರೆ (ಕಂದ್ರವಿ. ೦೪-೪೪); ಈ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆಯಲು ಒಂದು ದೇರೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರೆ ಬೆನ್ನಾಗಿತ್ತು (ಕುಚಿತ. ೫೯) : ಈ ಬಯಲಾಟದವರು. ದೇರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬೀಗಿಟನೆ ಮಲಿಲಕ ಆಟವಾಡುವ ರೂಢಿಯು ಬಂದಿದೆ (ಮುಚಿಲ. ೩೦). **ದೇರ :** ಮುಂಡೆ ನೋಡು ದಾರಿ ಸಾವಿರಾರು ಮೈರಿದಿರಿ, ಸಾಲುಸಾಲು ದೇರ (ಪಡಾಂ. ೨-೨). **ದೇರಾ :** ದೂಳುತುಂಬಿದ ದೇರಾ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಹಾವಣೆ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ . . . ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೋಡಹಬ್ಬುವುದು (ಪಾಂಶ್ರ. II, ೦೦೬೦). [←ಹಿಂ. ದೇರಾ [

ದೇರೆ; 'ದೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ದೇಲಿಯಾ, ಡಾಲಿಯಾ, ದೀಲಿ, ದೇರಾ;, ದೇಚೆ;, ಡ್ಯಾಲಿಯಾ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಎಸಳುಗಳುಳ್ಳ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ದುಂಡಗಿನ ಹೂವು ಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ವಿಧದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : (ಮೃಜಿಗಾ. ೨೮-೩೮೪). **ಡಾಲಿಯಾ:** ಮೂವಿಧೀ ಡಾಲಿಯಾ ಗಿಡದ ಹಸುರು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಜಗದ ಅಮ್ಮ ಬಸಿಲು ಗಾಳಿಯನಿಡಲು ಮೆಲ್ಲನೆಯು (ಅಶೀಗ. ೩೯-೦). **ದೀಲಿ :** "ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಸುತ್ತು ಹೂವುಗಳು ಬಿಡುವ ಮಟ್ಟಿಕೊ ತವನ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡ್ಡಯ ಗಿಡ: ದೀಲಿ"(Dahlia.ಇಂಳಿ.).**ದೇರಾ:** ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಚಮನ್, ರೋಜಾ, ದೇರಾ ಸಂದಿಟ್ಟಲು ಗಿಡಗಳ ಮಧ್ಯೆ ವನ್ನೇರಿಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೦೩೩). **ದೇರೆ,** : ದೇರಿಯ ಗಿಡ ದಿಂದ ಹೊೂಟಟಿಕ್ಕೆ ಕಳೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ (ಕೃಚಿ). **ಡ್ಯಾಲಿಯಾ :** ತೋಳಗು ತ್ತಿವೆ ತೋಟದಲಿ ಕೆರೆತೆರಗುಲಾದಿಹೂ ಡ್ಯಾಲಿಯಾ ಬೋಗೇನವೆಲಿಯ (ಹುನಿಸ. ೬-೬). [←ಇಂ. Dahlia]

ದೈನಮೊ, ಡೈನಾಮೊ (ನಾ). "ತಾಮ್ರದ ತಂತಿಯ ಸುರುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಾಂತ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸುವುದರಿಂದ ಯಾಂತ್ರಿಕಶಕ್ತಿ ಯನ್ನು ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವ ಯಂತ್ರ" (Dynamo. ಇಂಳಿ.) : ಆ ತಂತಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಚನ್ನು ಒಂದು ಡೈನಮೊವಿನ ಹುಣಧ್ರುವಕ್ಕೆ ಲಗತ್ತಿಸಬೇಕು (ಮುಪ್ರಳ. ೫೯). **ಡೈನಾಮೊ :** ತಿರುಗುವ ಚಕ್ರಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಡೈನಾಮೋವನ್ನು ಜೋಡಿಸುವರು (ಪಾಂಶ್ರ. I, ೪೦). [←ಇಂ. Dynamo]

ದೈನಾಮೆಟ್ 'ಡೈನಮೆ' ನೋ.

ದೈನಾಮೈಟ್ (ನಾ). ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಿಡಿಮದ್ದು ; ತೀವ್ರ ಸ್ಫೋಟಕ : ಬಾವಿ ತೋಡುವಾಗ ಸಿಕ್ಕ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಡೈನಾಮೈಟ್ ಕಾಪಯೋಗಿಸಿ ಒಡೆಸಿದರು (ಕೃಚಿ). [←ಇಂ. Dynamite]

ದೈರಿ; (ನಾ): ದಿನಚರಿ ಬರೆಯುವ ಪುಸ್ತಕ : ಕುಳಿತೆ ಕುರ್ಚಿಯ ಮೇಲೆ ತೆರೆದು ಹಳೆ ದೈರಿಯನ್ನು ಹುಗುಚುತ್ತ ನಡೆದೆ ಒಂದೊಂದೆ ಪುಟವ (ಕೃತಹಜ. ೮೩) : ಓ, ಅದೇ ದೈರಿ ಬರೆದಿದ್ದೀನಮ್ಮ (ಕಾಚಪ್ರ. ೨೩-೨೦).

[←ಇಂ. Diary]

ದೈರಿ; ದೇರಿ (ನಾ). ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಬೆಣ್ಣೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಹೈನುಶಾಲೆ: ಬೆಂಗಳೂರು ದೈರಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ಕೃಚಿ). **ದೇರಿ :** ಸಹಕಾರಿಸಂಘಗಳು ದೇರಿಗಳನ್ನು ನಡಿಸುತ್ತಿವೆ (ಕೃಚಿ).

[←ಇಂ. Dairy]

ದೊಂಕ್ಕ; (ನಾ). ೧. ವಕ್ರವಾದುದು : ಕೊಂಕಿದುದು : ಕರ್ಕಂಡುಹುಬ್ಬಿನಿತು ಮುಳ್ಳೆಂಬುದು ದೊಂಕನೊ ಸಿನನವೊಯೆಂಬಂದಂ (ಕೃಚಿಕ್ಕ. ೩-೦೫ ಪ). ೨. ಬಾಗಿಸುವವನು (?) : ತೂಡರ್ದರ ದೊಂಕ . . . ಸೆಟ್ಟುಗಾರ (ಅಳ್. IX (೩), ಶಾಸೀಳ. ೬೯-೮; ೧೮೮). (ಗು). ೩. ಕೊಂಕಿವ; ಬಾಗಿದ; ವಕ್ರವಾದ. [ದೊಂಕ್ಕು + ಅ]

ದೊಂಕ್ಕ (ನಾ). ಒಂದು ಕುಲದ ಹೆಸರು (?): ಕರಣಾಗತಜನಮಂ ನಿತ್ಯಂ ವೆಡೆಯೊಳ್ ವಜ್ರವಜರಂ ಕಾಸಿನೆ ದೊಂಕರ ಮಾವಿರಾಜವಿಭು ತೊಡರ್ದರ ದೊಂಕಿಯನಿವ್ವ ಬರುದನರೆದಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಮುಂಂಕಾ. ೩, ೪೪-೩೭ ; ೧೩೫).

[?]

ಡೊಂಕಣ 'ಡೊಂಕಣೆ' ನೋ.

ಡೊಂಕಣೆ, ಡೊಂಕಣ, ಡೊಂಕಳಿ, ಢೊಂಕಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಸೆಬಳ : "ಕೊಂತಂ, ಡೊಂಕಣೆ—ಈ ೨ ಸಬಳಂ" (ಶಕಸಾ. ೧೪-೨೬೬) ; "ಡೊಂಕಣೆಯು ಕೊಂತ ಸಬಳಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶವಿಳಿಂ. ೦೨೮) ; ಕೂರ್ಪಿನ ಡೊಂಕಣೆಯಲ್ಲಿ ಜುಂಜಿನಂತಿರೆ ಮಿಳಿರ್ದಾಡುತಿರ್ಪ ಪೊಸಚೌರಿಯ ದಿಟ್ಟಿಗಳುಕ್ಕೆ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೬೩) ; ಹೆಣನ ಹೋಳಿನ ಸಿದಿದಡಗು ಡೊಂಕಣೆಯೊಳೆಸೆದುವು ಕಾಲನಾರೋಗಣೆಗೆ ಮಿಗೆ ಪಡಿಸಾವ ನೋಡದೆ ಮಾಣವೆಂಬಂತೆ (ಕುಮಾಪ್ರಭೇ. ೪-೪೪) ; ಪರಶು ಗದೆ ಚಕ್ರ ಡೊಂಕಣೆ . . . ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಕೈದುಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳುರವಣಿಸಿ ಪೊಯ್ದಂ (ಕೃಷ್ಣಮಿಶ್ರಾ. ೦೨-೨೪). **ಡೊಂಕಣ :** ಡೊಂಕಣೆಕೈ ಡೆಗ್ಗೆವರ ಪಾರೆ ಗುದ್ದಲಿ ಡೊಂಕಣ ಸಬಳ ಶರಗಳ ಸಂಕುಳವೆಯ್ದುತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧-೩೦). **ಡೊಂಕಳಿ:** "ಡೊಂಕಳಿ = ೧. ಬತ್ತಳಿಕೆ. ೨. ಈಟಿಯ ಗಣೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೪೩). **ಢೊಂಕಣೆ :** "ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಢೊಂಕಣೆ, ಢೊಂಕಣ ಅಢಾಳಂ (ಢಾಳಂ) (ಕಪಾದ. ೦೩ ಪ್ರಯೋ). 'ಡೊಂಕಣೆ' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ಡೊಂಕನಿ]

ಡೊಂಕಣೆಕಾರ 'ಡೊಂಕಣೆಕಾಱ' ನೋ.

ಡೊಂಕಣೆಕಾಱ, ಡೊಂಕಣೆಕಾರ (ನಾ). ಸಬಳವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು ; ಭರ್ಜಿಯವನು : ಕಡುನಿಮಿರ್ದು ಪೊಳೆವ ಪೊಸ ಪೊಗುಡಿಯೆಂಬಗ್ಗಳಿಕೆವಡೆದ ಸಬಳಮನೊಲವಿಂ ಪಿಡಿದು ಬರುತಿರ್ದುದೆತ್ತಂ ಕಡು ಸೊರ್ಕಿದ ತುಂಬಿಯೆಂಬ ಡೊಂಕಣೆಕಾಱರ್ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೦೫); ಧುರದೊಳಗೆ ಬಿಲುಗಾಱರೊಗ್ಗಿನ ಹಲಗೆಕಾಱರು ಹಲಗೆಯವರುಬ್ಬರದ ಡೊಂಕಣೆಕಾಱರಾಂತು ಕೃತಾಂತನಾಲಯವ ಥರಥರದಿ ತೀವಿದರು (ಕುಮಾಪ್ರಭೇ. ೪-೪೬). **ಡೊಂಕಣೆಕಾರ:** ಧುರದೊಳಗೆ ನಿಂದರೈ ಹೊಗೆಕಾರರು ಹಲಗೆಯವರು ಡೊಂಕಣೆಕಾರರು (ತುರಂಗ. ೫೨-೩). 'ಡೊಂಕಣೆಕಾಱ' ಪರಾ. [ಡೊಂಕಣೆ + – ಕಾಱ]

ಡೊಂಕತನ 'ಡೊಂಕುತನ' ನೋ.

ಡೊಂಕಬಂಕ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಕುಟಿಲಸ್ವಭಾವದವನು; ಅತಿವಕ್ರ. (ಗು). ೨. ಅಂಕುಡೊಂಕಾದ : ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರವನ್ನು ಡೊಂಕಬಂಕನಾಗಿ ಅಭಿನಯಿಸುವವನನ್ನು ನೋಡಿ (ಸಾಹಿಚೇ. ೨೦). [ಡೊಂಕು₁ + ಬಂಕ₃]

ಡೊಂಕಳಿ 'ಡೊಂಕಣೆ' ನೋ.

ಡೊಂಕಿ₁ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಸುವವನು: ಕಾವೇರೀವಲ್ಲಭ ಕರದೀವ ದಾನಿ ಮಱ್ಱೆ ಹೊಕ್ಕರೆ ಕಾವ ತೊಡೆದರ ಡೊಂಕಿ ಬಿರಿವರ ಬಾಯ ಬೊಂದಿಗೆ . . . ಮಾದಿಗದೇವನೊಡನೆ (ಎಇ. IX, ಕಾಸಾಕಾ. ೦೦೭-೫ ; 1293). ೨. ಗಾಳದ ಮೀನಿನ ತುದಿಯ ಕೊಕ್ಕೆ; ಗಾಳದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಕೊಕ್ಕೆ,–ಮುಳ್ಳು (?): ಗಾಳದ ಡೊಂಕಿಯಗ್ರಮನೆ ಬಾಳರನಂ ಪಿಡಿದರ್ದ . . . ಶಬರರ್ಕಳಿನೊಪ್ಪಿದುದೊಂದು ಪಕ್ಕಣಂ (ಕುಸುಪಾ. ೦೦-೦೪೮).

[ಡೊಂಕು₂ + – ಇ₃]

ಡೊಂಕಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ದೇವರಗಾಣಕ್ಕೆ[ತ್]ಱ್ಱಿಗೆ ಡೊಂಕಿ ಬೀರವಣ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಪರಿಹಾರಮಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೫೮-೨೬ ; 1109). [?]

ಡೊಂಕಿವಣ, ಡೊಂಕೆವಣ (ನಾ). ಡೊಂಕಿಯ ತೆರಿಗೆಯ ಹಣ : ನನ್ದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಡೊಂಕಿವಣ ಮಾನೆಣ್ಣೆಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಾಣವೊಂದು (ಕಇ. II, ೧೦-೩೬ ; 1181). **ಡೊಂಕೆವಣ :** ವರ್ಷಸಂಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಡಸುವ ಗದ್ಯಾಣವೆರಡು ಒಂದು ಗಾಣದ ಡೊಂಕೆವಣ ಕಾರುಕದೆಱ್ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಕಇ. IV, ೦೩-೬೫ ; 1165). [ಡೊಂಕಿ₂ + ಪಣ₃]

ಡೊಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗು; ವಕ್ರವಾಗು : ಬಡಗಣ ಹಿಮಗಿರಿಯೊಳು ಹುಟ್ಟಿ ತೆಂಕ ಬಂದೊಡನೆ ಡೊಂಕಿಸಿ ಮೂಡ ಹರಿದು ಕಡಲ ಕೂಡಿದ್ದುದಾ ಗಂಗೆ (ಧರಕ. ೨೩-೫೯). [ಡೊಂಕು₁ + – ಇಸು₃]

ಡೊಂಕು₁ (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗು ; ವಕ್ರವಾಗು ; ಬಾಗು : ಡೊಂ[ಪಾಶಾಂ. ಕೊಂ]ಕಿದ ದೇಹಮನುರುಗಿಸಿ ನಡೆವುತೆ (ಕೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೩-೨೪); ಆಗುಳಿಸುತೆದ್ದೊಂದು ಕಾಲಲಿ ಡೊಂಕಿ ನಡೆವುತ್ತೆ (ಬಸಪು. ೫೯-೨೨); ನಗುವರಾರಾನೊಂದು ಬಿನದವ ಮಾಡಲ್ಕೆ ಮೊಗಳು ಡೊಂಕುವವು (ಧರಕ. ೪೬-೦೪೦) ; ಮಧುವಾಣಿಯ ಮೋಱ್ ಚಟ್ಟರದಿ ಡೊಂಕಿತು (ಧರಕ. ೪೬-೦೪೨). [ಪೇ.ಕ ತೆಲು. ಡೊಂಕು, ಟೊಂಕು]

ಡೊಂಕು₂ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿರುವಿಕೆ; ನೆಟ್ಟಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸೊಟ್ಟಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಓರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವಕ್ರತೆ : ತೆಂಗಿನ ಪೊಸನೇಣಿಂದಱು ದಿಂಗಳ್ವರಮಡಸಿ ಕಂಬಿಯಿಂ ಕಟ್ಟಿದೊಡಂ ತಾಂ ಗಡ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಮತ್ತಂ ಪಿಂಗದು ಡೊಂಕೆಂಬ ನಾಯ ಬಾಲದ ತೆಱದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೯೨) ; ಹಾವಿನ ಡೊಂಕು ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ಸಸಿನ (ಬಸಪ. ೦೪೪); ಕಬ್ಬಿಗೆ ಡೊಂಕಲ್ಲದ ಮಧುರಕುಂಟೆ ಡೊಂಕು (ಸಗಮಾ. ೬೦) ; ನರಪತಿಗಿದಿರಾಗಿ ನಲಿದು ತಿರುಗಿದರಾಗಲ್ಕೆ ಡೊಂಕನಳಿದು ಗಂಗೆ ಹರಿವಂತೆ ನೇರದೊಳಿತ್ತ (ಧರಕ. ೦೩-೯೭); ಡೊಂಕು ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಡೊಂಕು ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ಡೊಂಕುಂಟು ಒಳಗೆ ರುಚಿಯುಂಟು ಸಜ್ಜನರ ಡೊಂಕು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೨). ೨. ಓರೆಯಾದುದು ; ಸೊಟ್ಟಾಗಿರುವುದು ; ವಕ್ರತೆಯುಳ್ಳದು : ನೋಡುವ ಡೆಂಟೆಡೆ ಡೊಂಕು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ, ೩-೨೦) ; ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿ ತಾ ಡೊಂಕಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕಬ್ಬು ಡೊಂಕೆ (ಇಂಪಾಪ. ೭೧-೪೭) ; ಬಿಂಬಾಧರವು ಡೊಂಕು ಚುಂಬನವದು ಡೊಂಕೆ ರಸಿಕಾ ಪೇಳೊ (ಗರಿ. ೩೩-೦೦) ; ಒಂದು ಎಲೆಯಂತೆ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ . . . ಕೆಲವು ಸೊಟ್ಟು, ಡೊಂಕು (ರಾಮಾನಿ. ೧೦೫) ; ಕಬ್ಬು ಡೊಂಕಾದರೆ ಸವಿ ಡೊಂಕೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಬಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಸೊಟ್ಟಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಡೊಂಕಿಸಿ ಮೂಡ ಹರಿದು ಕಡಲ ಕೂಡಿದ್ದುದಾ ಗಂಗೆಯದಱ ಡೊಂಕಿನೆಡೆಯೊಳು ಬಿಟ್ಟನಾ ಚಕ್ರಿ (ಧರಕ. ೨೩-೫೯). ೪. ಅಡ್ಡಿ ; ಆಡಚಣೆ ; ತೊಂದರೆ : ಬೆಂಕಿಯನುರುಹು ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಹಾಕಿವರವರಂ ಕರೆಯಾಗಾಗಲೆಂಬ ಡೊಂಕಿಲ್ಲ (ಧರಕ ೨೩-೮೮). ೫. (ಆಲಂ) ನೇರವಲ್ಲದ ಮಾತು ; ಕೊಂಕುಮಾತು : ಸಜ್ಜನರ ಡೊಂಕು ಲೇಸೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೨). ೬. (ಆಲಂ) ಕೊಂಕು ನಡತೆ ; ಅವಗುಣ ; ವಕ್ರಸ್ವಭಾವ ; ದೋಷ : ಲೋಕದ ಡೊಂಕ ನೀವೇಕೆ ತಿದ್ದುವಿರಿ . . . ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮನವ ಸಂತೈಸಿಕೊಳ್ಳಿ (ಬಸಪ. ೦೨೪) ; ಎನ್ನ ಮನದ ಡೊಂಕ ತಿದ್ದಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೦-೦೦೫ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಬಿಂಕದ ಕಡಲೊಳಿಪ್ಪವರೊಳು ಪೊಡವಿಯ ಡೊಂಕನಿಂತುಸುರ್ವ್ವುದು ಸೊಕ್ಕೆ (ಧರಕ. ೨೪-೪೭); ತನ್ನ ಡೊಂಕನು ತನಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಅನ್ಯರಿಗೆ ಆಡಿಕೊಳುವಗೆ ಶುನಕೆ ಬುದ್ಧಿಯೊಳು ಬೆರೆದಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗ್ಯವಲ್ಲೆಂದ (ಶಾರನಿ. ೨-೩) ; ಅವನ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡಿರಲಿಲ್ಲ ನಡೆಯಲ್ಲಿ ಡೊಂಕಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಹಿಸ. ೬೨). ೭. ವಕ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು ; ಕೀಳುವರ್ತನೆಯುಳ್ಳದು : ಮನೆ ಡೊಂಕು ಮನಸು ಡೊಂಕಾದರು ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನ ಮೇಲಣ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಜನಕಲ್ಪರಿರ ಬಿಜಯಂಗೈದಿರಿ (ಧರಕ. ೩-೭೦). (ಗು). ೮. ಕೊಂಕಾದ; ವಕ್ರವಾದ ; ನೇರವಲ್ಲದ; ಕುಟಿಲವಾದ: ಡೊಂಕುದಾಲದ ನಾಯಕರ ನೀವೇನೂಟವ ಮಾಡಿದಿರಿ (ಪುರಂದ. ೨-೯೦ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಯೋಗಿ ಹಳದಿಯ ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಡೊಂಕುಕೋಲಿತ್ತು (ಬಾಣಾಅ. ೩೮೭). 'ಡೊಂಕುಗೋಣು' ಪರಾ.

ಡೊಂಕುಡೊಸುಕು = ಓರೆಕೋರೆ : (ಕ). **ಡೊಂಕುಪಂಕು** = ಡೊಂಕುಡೊಸುಕು : (ಕ). [<ಡೊಂಕು₁]

ಡೊಂಕುಗ (ನಾ). ವಕ್ರಸ್ವಭಾವದವನು; ವಂಚಕ: "ಕುಟಿಲಂ=ಡೊಂಕುಂ, ಡೊಂಕುಗನುಂ" (ಶಾಶಕ್ಳ. ೨೨೭) [ಡೊಂಕು$_2$ + – ಗ$_2$]

ಡೊಂಕುಗಾಲು (ನಾ). ಡೊಂಕಾದ ಕಾಲು; ಸೊಟ್ಟಗಾಲು: ಕುಸಿದ ನಡುವಿನ ಹೊರಟ ಬೆನ್ನಿನ ಬೀಸುಗೈಗಳ ಡೊಂಕುಗಾಲುಗಳ . . . ತೋಠ ಕಾರೊಡಲ ಕುಟುಬನು (ಬಸಪು. ೨೦-೦೦).

[ಡೊಂಕು$_2$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಡೊಂಕುಗೋಣು (ನಾ). ಓರೆಯಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ; ಸೊಟ್ಟ ಕತ್ತು; ವಕ್ರವಾದ ಕಂಠ: (ಕ). [ಡೊಂಕು$_2$ + ಗೋಣು (<ಗೋಣ್)]

ಡೊಂಕುತನ, ಡೊಂಕತನ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿರುವಿಕೆ; ಓರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ವಕ್ರತೆ: (ಕ). ೨. ವಕ್ರಸ್ವಭಾವ. **ಡೊಂಕತನ**: ೧. "ನಮ್ರತೆ" (ಗುವಿಪೂ). [ಡೊಂಕು$_2$ + – ತನ]

ಡೊಂಕುನಡೆ (ನಾ). ಓರೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ; ವಕ್ರಗಮನ; ಸೊಟ್ಟ ನಡಿಗೆ: "ಸರ್ಪಾಂ=ಡೊಂಕುನಡೆ" (ಶಾಶಕ್ಳ. ೭೬); "ಕುಟಿಲಾಯಾಂಗತೌ, ಡೊಂಕುನಡೆಯೊಳ್" (ಶಾಶಕ್ಳ. ೦೩೯). [ಡೊಂಕು$_2$ + ನಡೆ$_2$]

ಡೊಂಕುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗು; ವಕ್ರತ್ವವನ್ನು ಪಡೆ: ಬಿರಿದಡಿ ಡೊಂಕುವೆತ್ತ ಬೆರಲೋರೆಯ ಪೇರ್ದೊಡೆ ವಕ್ರಮಧ್ಯಮುಬ್ಬರಿಸಿದ ಪೇರ್ಬಸಿಱ್ (ಪ್ರಪಿ. ೦೦-೬೦). [ಡೊಂಕು$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಡೊಂಕುಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು; ಸೊಟ್ಟಾಗು; ವಕ್ರವಾಗು: ಈ ಯೊಡಲು ಕೈಕಾಲು ಶಿರವಯ್ಯೋಯವೀಗಳೆ ಡೊಂಕುಹೋಹವು (ಬಸಪು. ೦೭-೪). [ಡೊಂಕು$_2$ + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಡೊಂಕೆವಣ 'ಡೊಂಕಿವಣ' ನೋ.

ಡೊಂಗಱ, ಡೊಂಗುಱ, ಡೊಕ್ಕರು$_1$, ಡೊಗರು, ಡೊಗಱು, ಡೋಱ್, ಡೋಱು, ದೊಂಗರ, ದೊಗರು, ದೋಱು (ನಾ). ೧. (ಗುಹೆ, ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿನ) ರಂಧ್ರ; ಬಿಲ; ಪೊಟರೆ: ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದೆಯ್ದಿ ಗುಹೆಯ ಸಾರ್ದದಱ ಡೊಂಗಱದಲ್ಲಿ ಸೊಸೆಯರ ಳುಕುತ ಬರಲೇಕೆ (ಪರಕ. ೪೪-೪೩). ೨. ಹಳ್ಳ; ಕುಳಿ; ತಗ್ಗು: ಕುಳಿಯೊಳೊರ್ಗುಡಿಸಿ ಡೊಂಗಱನನೇಱಿ ಸರವುಗಳೊಳಿಳಿದದಟುಗೆಟ್ಟು ಬೆಂಡಾದಸುಖಿಗಳನು (ಹಕಶಾ. ೯-೩೩); ಇಡುಕುಱು ಡೊಂಗಱ ಘಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟದ ಸಿಕ್ಕು ತಡೆಕಟ್ಟು ಸಮತಳವಾಗೆ (ಪರಕ. ೨೮-೩೮). **ಡೊಂಗುಱ**: ೨. ಬಳ್ಳಿಗುರುವಿನ ಕೈ ಬಳ್ಳಿಗುರುಡ ಪಿಡಿದು ಕಾಣದೆ ಡೊಂಗುಱವ ಬಿದ್ದಂತೆ ಗುರುಶಿಷ್ಯರೆಂಬುಭಯರು ಯಮಗೊಂಡದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವರು (ಪಚಸಂ. ೦೨೭-೦೦೭). **ಡೊಕ್ಕರು$_1$**: (ಕ). **ಡೊಗರು**: ೧. ಡೊಗರಿನಿಂದ ಆಹಾರಾನ್ವೇಷಣೆಗಾಗಿ ಆಗ ತಾನೆ ಹೊರಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಕಾರೇಡಿಯೊಂದು ತನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕರಿಯ ಕೋಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಬೆದರಿ . . . ಡೊಗರಿನ ಕಡೆಗೆ ಓಡತೊಡಗಿತು (ಕಾಸೂರು. ೨೦); ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಹುಡುಕಿದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಡೊಗರು ಸಿಕ್ಕಿತು (ಪಂಚಾಮೃ. ೦೦೦); ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಬಂಡೆಯ ಡೊಗರಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬರು ಮೇಲೆ ಹತ್ತಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಧಾರವೀ. ೦೦೩). ೨: ಮುದುಕಿ ಬಿದ್ದವಳೆ ಡೊಗರಲ್ಲಿ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೬೬). **ಡೊಗಱು**: ೧. ಒಂದು ದಿವಸದೊಳು ತಾನಿರ್ಪ ನೆಲದ ಡೊಗಱೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕಗೆಯುತ್ತುವಿರೆ (ಸಮ್ಯಕ್ತಾ. ೨-೪೩). **ಡೋಱ್**: ೨. ಸುಳಿದಲೆಯ ಕಿಮ್ಮೀಸಗಳಮಿಗೆ ಬೆಳದ ಮುಡುಗುಗಳೊಡ್ಡಿದುರದುಚ್ಛಳಿತ ರೋಮದ ನೊಸಲ ಡೋಱಿಯ. . . ಕದನ ಪ್ರಚಂಡರ ಕಂಡು ಬೆಱಗಾದ (ಕುಮಾಕಾ. ೨-೩೦); ಮುಱಿದ ಮೂಗುಗಳ ನೊಸಲ ಡೋಱಿಯ. . . ಯಮದೂತರಂದಾಗಸಕಿ ನೆಗಹಿದ ಪಾಶಹಸ್ತರು ಬಂದರಾಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಘಾಗ. ೬-೦-೦೯). **ಡೋಱು**: ೧. ಮದಹಸ್ತಿಯಱಿದ ಘಾಯಂಗಳ ವರಾಹನೆತ್ತಿದ ಡೋಱು[ಪಾಣಾಂ. ಣ]ಗಳ . . . ಕಡವೆ ತುಳಿದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಚಿಹ್ನದ ಬೇಡನಾಯಕರು ನೆರೆದರು (ಹಕಶಾ. ೩-೩); ಮಾದ್ರಪತಿಯೆದಡೋಱಿಸಲಿ ಡಾವರಿಸಿದವು ರಕ್ತಾಂಬುಧಾರೆಗಳು (ಶಾಪ್ರಾ. ಶ. ೩-೬೮); ಆರಾಣ್ ಶರಂಗಳಿಂದೆಚ್ಚವರ ತನುಗಳಂ ಡೋಱಿಸಿ (ಪಂಪಪು. ೪೯-೨೨). 'ಡೋಱುಗಳೆ', 'ಡೋಱುವೋಗು' ಪರಾ. **ದೊಂಗರ**: ೨. ಸಿದ್ದನ ಹಳ್ಳಿಯ ಬಳಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೊಂಗರವಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಹಾದರೆ ಮುನೇಶ್ವರನ ಗುಡಿಯವರೆಗೂ ನಿರ್ಜನವಾದ ದಿನ್ನೆ, ಕೊರಕಲು ಪ್ರದೇಶ (ಊರುಳ. ೦೩೦). **ದೊಗರು**: ೧. ಅಪ್ಪರಲ್ಲಿ ನಾಯಿ ದೊಗರಿನ ಬಾಯಿಗೆ ಮೂತಿಯನ್ನು ತುರುಕಿ ಉಸಿರು ಎಳೆಯುತ್ತಾ ತನ್ನ ಮುಂಗಾಲುಗಳಿಂದ ಬಿಲದ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಪರಪರನೆ ಕೆರೆಯತೊಡಗಿತು (ಮಗಮಾಂ. ೩೭). **ದೋಱು**: ೧. 'ದೋಱುವೋಗು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಟೊಱ್ಱು; ತೆಲು. ಡೊಂಗು, ದೊಂಗು]

ಡೊಂಗು (ಕ್ರಿ). "ಕಂಪಿಸು; ನಡುಗು" (ಪಾಧಪು. ಕೋಶ): ರವಿಬಿಂಬಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿರ್ದದಱೊಳಂ ತೋಱುತ್ತಿರಲ್ ಕಂಡು ಮದ್ಯಮಖಾಸ್ವಾದಿಸುತಿರ್ದವಳ್ . . . ಪೋಗುಪೋಗೆಂದು ಡೊಂಗುವ ಕೈಯಂ ಮಿಗೆ ನೀಡಿ ಮತ್ತೆ ಬಲಿದೌಡಂ ಕಚ್ಚುತಂ ನೂಂಕಿದಳ್ (ಪಾಧಪು. ೦೦-೦೩೩).

[<ಡೊಂಕು$_1$?]

ಡೊಂಗುಱ 'ಡೊಂಗಱ' ನೋ.

ಡೊಂಡೊಂಡೆ (ನಾ). ದಿಂಡುರುಳಿಕೆ (?): ಡಂಭಕ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೊಡನು ಕೃಷ್ಣ ಡೊಂಬಲಾಗವು ಹಾಕಿ ಡೊಂಡೊಂಡೆ ಹೊರಳಿದರಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೩-೦೩೮ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). [?]

ಡೊಂಬ$_1$ 'ದೊಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬ$_2$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಗೆ; "(ಕಪ್ಪು ಗರಿಗಳೂ ಒರಟು ಧ್ವನಿಯೂ ಉಳ್ಳ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ, ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಸಾಕಿ ಪಳಗಿಸಿದ ಮತ್ತು ಜನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ದುಶ್ಶಕುನ ಸೂಚಕವೆಂಬ ಭಾವನೆಯುಂಟು) ಕಾಗೆಜಾತಿಯ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಕ್ಕಿ" (Raven. ಇಂಗಳಿ.): ದೊಲ ಮತ್ತು ನರಿಗಳನ್ನು ನಾಯಿಗಳಿಂದ ಬೇಟೆಯಾಡದೆ, ಡೊಂಬಕಾಗೆ, ಡೇಗೆ, ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ರಣಹದ್ದುಗಳಿಂದ ಬೇಟೆಯಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೦೩).

[ಡೊಂಬ$_1$ (<ದೊಂಬ) + ಕಾಗೆ]

ಡೊಂಬಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಯಿವರ್ರಿಗೆ ಚಪರ ಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಮರ್ರಿಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಡೊಮ್ಬಕಾಣಿಕೆಯಿಲ ಲಿಂಗಕಾಣಿಕೆಯಿಲ (ಎಳ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩೩; ?).

[ಡೊಂಬ$_1$ (<ದೊಂಬ) + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಡೊಂಬತಿ 'ದೊಂಬಿತಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬರಗೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಯ ತೋಳು: ಗುಜ್ಜುಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದ ಬಿದಿರಬೊಂಬು. [?]

ಡೊಂಬವಱ^3 (ನಾ). ಡೊಂಬರು ತಮ್ಮ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬಾಜಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ದಡ್ಡಸ: "ದಡ್ಡಸ-ಡೊಂಬವಱ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ದಡ್ಡಸಮೆಂದು ಡೊಂಬವಱ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೦೮).

[ಡೊಂಬ$_1$ (<ದೊಂಬ) + ಪಱ^3]

ಡೊಂಬವಿದ್ದೆ (ನಾ). ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿದ್ಯೆ; ಬೇರೆಬೇರೆ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಮಾಯಾ ವಿದ್ಯೆ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ; ವಂಚಕತನ: ಮಾನಾವೆ ಪಂದಿಯೆಂದೆನಿತಾನುಂ ತೆಱನಾಗಿ ಡೊ[ಪಾಣಾಂ. ದೊ]ಂಬವಿದ್ದೆಯನಾಡಲ್ ನೀನಱಿವೆಯುಱದಿದಿರ್ಚಿ ದೊಡಾನಱಿವೆಂ ನಿನ್ನನಿಲ್ಲಿ ದೆಸೆವಲಿಗೆಯ್ಯಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೭). [ಡೊಂಬ$_2$ (<ದಂಬ) + ವಿದ್ದೆ]

ಡೊಂಬಿ$_1$ 'ದೊಂಬಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿ$_2$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿಗ$_1$ 'ದೊಂಬಿಗ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿಗ$_2$ (ನಾ). ಒಣಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ತಾಳಿದವನು ; ಆಡಂಬರಕಾರ ; ಡಾಂಭಿಕ : 'ರಣಡೊಂಬಿಗ' ಪರಾ.

[ಡೊಂಬು$_2$ (<ದಂಬ) + – ಇಗ]

ಡೊಂಬಿಗಾರ 'ದೊಂಬಿಗಾರ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಸೇರು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಡೊಂಬಿಗೈದಲ್ಲಲ್ಲಿ ದನಿಗೈವ ಕಾರಂಡಚಕ್ರದಿಂ (ಪಂಶಾರಾ. ೨-೧೪-೨೩).

[ಡೊಂಬಿ$_1$ (<ದೊಂಬಿ) + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಡೊಂಬಿತಿ$_1$ 'ದೊಂಬಿತಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿತಿ$_2$ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿನಿ ; ಕೆಟ್ಟವಳು ; ಧೂರ್ತೆ : ಪೆಂಪಿನಾ ಲಡ್ಡುಗೆಯಂ . . . ಡೊಂಬಿತಿ ಜೋಡೆ ಸೋಲದಿಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದಪ್ಪಳೆಂದು ನೆಱೆ ದೂಱುವರೆನ್ನನವಜ್ಞೆಯಿಂ ಪೆಱರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೨೦೨).

[ಡೊಂಬ$_2$ (<ದಂಬ) + – ಇತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಡೊಂಬಿದೈವ (ನಾ). ವಂಚನೆಯ ದೈವ ; ಮೋಸಗಾರ ದೇವರು : ಕೊಂಬು ಹೋತ ಕುಱಿ ಕೋಣನ ಬಲಿಗೊಂಬ ಡೊಂಬಿದೈವಗಳ ಭಜಿಸದಿರು ಮನವೆ (ಕನಕ. ೧೭೩-೨). [ಡೊಂಬಿ$_2$ (<ದಂಬ) + ದೈವ]

ಡೊಂಬಿಬೀಸು (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಖಡ್ಗ ಬೀಸುವಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧಾನ (?) : ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇಹಭ್ರಮಣಉ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಪಾದಗಳ ಗಮನಉ ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ಭ್ರಮಣವು ಆವದು ಅದು ಡೊಂಬಿಬೀಸುಯೆಂದು ತಿಳಿವರು (ಐಡ್ಯಟೀ. ೫-೨೯).

[ಡೊಂಬಿ$_2$ + ಬೀಸು$_2$]

ಡೊಂಬಿಮಾಡು 'ದೊಂಬಿಮಾಡು' ನೋ.

ಡೊಂಬಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ನುಗ್ಗು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಧಾವಿಸು ; ಮೊತ್ತವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗು: ಡೊಂಬಿವರಿದಿಱಿದಾಡಿ ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯಂದದಿ ಕೆಡೆದರಧಟರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೩-೨೪).

[ಡೊಂಬಿ$_1$ (<ಬೊಂಬಿ) + ಪರಿ$_2$]

ಡೊಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಡೆನಮುಳ್ಳಿನಂ ಕರಂ ಡೊಂಬಿಸಿ ತಿಂಬರ್ (ಜೀವಸಂ. ೬೯-೦೪).

[ಡೊಂಬು$_2$ (<ದಂಬ) + – ಇಸು$_3$]

ಡೊಂಬು$_1$ 'ದೊಂಬಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬು$_2$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬುಮಾಡು 'ದೊಂಬಿಮಾಡು' ನೋ.

ಡೊಂಬೆ$_1$ 'ದೊಂಬಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ಓಡಿದನೊಳ್ ಪರಾಂಗನೆಯೊಳೋತೊಡಗೂಡಿದನೊಳ್ ಸರಾಗದಿಂ ಕೂಡುವಳೆಂಬ ಡೊಂಬೆ ಸಿರಿ ಪಾತಕಿ ನಾಣಿಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಬೂತು ನಾಟ್ಯೋಡೆಯವಳ್ಗದಕ್ಕುಮುಱಿದಾವಳು ಮೊಲ್ವಳೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಂಬವಳ್ನೋಡಳು ನಿಂದು ಬೀರಸಿರಿ ಕೇಳಳವಂದಿರ ಮಾತನಪ್ಪಡಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೦-೦೦೪).

[ಡೊಂಬ$_2$ (<ದಂಬ) + – ಎ$_2$]

ಡೊಕ್ (ನಾ). (ಆಯುಧದಿಂದ ತಿವಿಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಡೊಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಡೊಕ್ಕನೆ (ಅ). ಡೊಕ್ ಎಂಬುದಾಗಿ : ಡೊಕ್ಕನೆ ಸುರಿಗೆಯೊಳುರಮಂ ಬಿಕ್ಕನೆ ಬಿರಿಯಿಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೦೫೩). [ಡೊಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಡೊಕ್ಕರ$_1$ 'ಡೊಂಗಱ' ನೋ.

ಡೊಕ್ಕರ$_2$, ಡೊಕ್ಕರೆ, ಢಕ್ಕರ, ಢೊಕ್ಕರ, ದೊಕ್ಕರಿ (ನಾ). ೧. ಬಲವಾದ ಹೊಡೆತ; ಒದೆತ; ಮುಷ್ಟಿಯ ಪೆಟ್ಟು; ಗುದ್ದು : "ಡೊಕ್ಕರ[ಪಾಶಾಂ. ೪] ಗುದ್ದುಂ" (ಭಾರನಿ. ೫೬). ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು. P ಪ್ರತಿಮಲ್ಲನ ಕೊರಳ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ಒಂದು ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಮುಂಗೈಯಿಂದ ಅದುಮುತ್ತ ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಿಂದ ಮೊಣಕಾಲ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದೆಳೆದು ದೇಹವನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿ ಕಾಲುಗಳೆಡೆಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಎರಡು ತೊಡೆಗಳಿಂದ ಪೀಡಿಸುತ್ತ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾಂತಕವಾದ ನೋವನ್ನೊದಗಿಸುವ ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಸ್ಫುರಿತ ಕೃಪಾಣ ಪಾಣಿಗಿದಿರಂ ನಡೆದಟ್ಕುಱಿ ತೊಟ್ಟುವಾಯ್ದು ಡೊಕ್ಕರದೊಳೆ ಮಿಕ್ಕ ದಿಕ್ಕರಿಯನಿಕ್ಕುವವೊಲ್ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೧೦೪) ; ತಗುಳ್ದು ಪತ್ತಿಸುವ ಮಾನಸಗೋಳಮೆನಿಪ್ಪ ಡೊ[ಪಾಶಾಂ. ಢ]ಕ್ಕರಕಿಕ್ಕಿದ ವಜ್ರಲೇಪಮೆನೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೦); ಆಂ ಪಿಡಿದುದೆ ಕತ್ತರಂ ಕರವಳಂ ಸೆರವಟ್ಟಣಿ ಹತ್ತೆ ಡೊಕ್ಕರಂ . . . ಮುಹಡಂ ದಣುವಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಿಸಂ ಎಂದು ಮಲ್ಲಮಾತಂ ಮಾಡಿ (ಅನಂಪು. ೨-೨೭) ; ಸಿಕ್ಕಿದವು ಹೆದ್ದೊಡೆಗಳುರಗನ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಫಣಿಪತಿ ಡೊಕ್ಕರಕೆ ಹಬ್ಬಿದನು ಬಿಗಿದನು ಭಟನ ಪೇರುರವ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೩) ; ಅಧಟಿಂದಂ ಮೂಱುಂ ಲಗ್ಗದ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಾನಮಯ್ದು ಡೊಕ್ಕರದ ಮಹೋಗ್ರದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಿನ್ನಣದೊದವಂ ಪಲತೆಱದ ಪಾತಮಂ ನೆಱೆ ಮೆಱೆದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೦೭) ; ಆಯತಿಕೆ ಬಂಧಂ ಡೊಕ್ಕರಂ (ಕಬಕಂ. ೪-೭೭) ; ಜಟ್ಟಿಗರ ಡೊಕ್ಕರಂ ಗಳಹತ್ತಂ ಮೊದಲೆನಿಸಿದ ಪಲವುಂ ಪಟ್ಟುಗಳ್ (ಮರಾಚ. ೨೦೭-೪೯). **ಡೊಕ್ಕರೆ** : ೨. ವೀರ ಚಿಕದೇವಂ ನೋಟಕರ್ ಮೆಚ್ಚೆ ಮೆಲ್ವಗೆಯೊಳ್ಡೊಕ್ಕರೆಯೊಂಟೆ ಮಂಡಿ ಕರಲಂ . . . ಮಗುಟ್ಟಿಂತೀ ಗತಿಭೇದದಿಂ ತೊಡಕಿ ತೋರ್ಕುಂ ಸಾಧಕಪ್ರೌಢಿಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೦೪೬). **ಢಕ್ಕರ**: ೨. ನಾಲ್ಕುಂ ಸ್ಥಾನದೊಳಂ ಮೂಱುಂ ಲಗ್ಗದೊಳಂ ಐದುಂ ಢ[ಪಾಶಾಂ. ಡೊ]ಕ್ಕರದೊಳಂ . . . ಪಲತೆಱದ ಪಾತಂಗಳೊಳಂ ನೆಱೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೭ ಪ). **ಢೊಕ್ಕರ** : ೨. ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಢಂಕೆ, ಢೊಕ್ಕರಂ (ಕಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ). ಕತ್ತರಂ ಕರವಡಂ ಸೀವಟ್ಟಣಂ ಢೊಕ್ಕರಂ ಪಸರಂ ಸಂದಣುವಟ್ಟಿ . . . ಎಂದು ಮಲ್ಲವಾತುಮಂ ನುಡಿದು (ಬಾಧಪು. ೧೬-೦೯). **ದೊಕ್ಕರಿ** : 'ದೊಕ್ಕರಿಗೊಳ್' ಪರಾ. [?. / ತೆಲು. ಡೊಕ್ಕರ]

ಡೊಕ್ಕರ$_3$, ಡೊಕ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಕ್ಷಾರಕರ ಹೂಣಕರ ಡೊಕ್ಕರಪಾರಕರ ಬುರಸಹಣ ಭೂಪರೊಳಾರುಭಟೆಯಲಿ ಕಾದಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೩-೨೮). **ಡೊಕ್ಕಾರ** : ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ . . . ಡೊಕ್ಕಾರ ತುರುಷ್ಕ ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮುಂ . . . ನೆಗಟುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ಪ). [?]

ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಳ್, ದೊಕ್ಕರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒದೆತದಿಂದ ಅಥವಾ ಮುಷ್ಟಿಯ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜಾಗು : ಅಂತಿಕ್ಕಿ ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಂಡುರಸ್ಥಳ ಪರಿವಿಷ್ಟರನಾಗಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣನಂ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಪಾಲಕಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೭-೨೯ ಪ). ೨. ಡೊಕ್ಕರವೆಂಬ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಪಟ್ಟನ್ನು ಹಾಕು ; ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟಿನಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಹಿಡಿ : ಕೋಡ ಕೆಯ್ಯ ಕಾಲೆಡೆಗಳೊಳ್ ಬಿಣ್ಪುಮಂ ಪೆಣೆವಂದದಿಂದೇರ್ದು ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಂಡು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದತ್ತ ಪನ್ನೆರಡುಯೋಂಜನಬರವೊತ್ತುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೭೪ ಪ). **ದೊಕ್ಕರಿಗೊಳ್**: ೨. ಭುವನೈಕಮಲ್ಲಂ ಮೋಹಮಲ್ಲನೆಕ್ಕ ತುಳದಿಂದಕ್ಕುಳಿಸದೆ ದೊ[ಪಾಶಾಂ. ಡೊ]ಕ್ಕರಿಗೊಂಡು ನೆಟ್ಟನೆ ಮುಱಿದಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದವಿದ್ಯಾಧರಕಳನಿದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೬-೦೦ ಪ).

[ಡೊಕ್ಕರ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಡೊಕ್ಕರಣೆ (ನಾ). = ಡೊಕ್ಕರ್ಕ ೨ : ಲಗಡಿಯಲಿ ಉಟಕಲುಸುವಂತರ ಲಗಡಿಯಲಿ ಅಲಿಸುವ ಡೊಕ್ಕರಣಿಗಳ ಬಗುಹಿವ ಬಿಡಿಯ ಬಿನ್ನಾಡಿದರಿ ಹೆಣಗಿದರು (ಅಜಾಕ. ೦೯-೪೩). [ಡೊಕ್ಕರ್ಕ + – ಅಣ್ಣ ೨]

ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟು (ನಾ). = ಡೊಕ್ಕರ್ಕ ೨ : ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಭೀಮ ಜರಾಸಂಧರು ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟು, ನಾ ಗಬಂಧ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೊಡ್ಡಿ ಕಾಳಗ ನಡಿಸಿದರು (ರಾಷಟಾ. ೨೩). [ಡೊಕ್ಕರ್ಕ + ಪಟ್ಟು ೨]

ಡೊಕ್ಕರವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನ) ತೋಳುಗಳಿಂದ ಬಳಸಿ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಕೊರಳ ಡೊಕ್ಕರವಾಯ್ದು ಹಣ್ಣಯಂದುರನಿ ಹಣಿಯನು . . . ಮೋಹದಲಿ.ಸಿದು ಮುಂಡಾಡಿ (ತೊಡಕ. ೩-೩೨೦). ೨. = ಡೊಕ್ಕರ್ಕರಿಗೊಳ್ ೨ : ಪಾವು ಹದ್ದಿನ ಪದಪತಿಗೆ ನೆಜಿ ನೋವಲ್ಲೂಲು ನೆಲಕೊಱಗಿ ರಕ್ಕಸನಾ ವಿಘಾತಿಯೊಳಿದ್ದು ಡೊಕ್ಕರ ವಾಯ್ದನಗ್ಗಿಜನ (ತೊಡಕ. ೬-೦೯-೬೦). [ಡೊಕ್ಕರ್ಕ + ವಾಯ್ ೨]

ಡೊಕ್ಕರವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). = ಡೊಕ್ಕರಿಂಗೊಳ್ ೨ : ಹೊಯ್ದು ತುಜುಬುಸು ಹಿಡಿದು ತಡೆಗಾಲ್ಮೆಯ್ದುಮ್ಮು ಕೆಡಹಿದನಸುಬಿದು ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ದು ಬಿಡೆ ಮೊಪ್ಪರಿಸಿ ಡೊಕ್ಕರವಿಕ್ಕಿ ರಾಪಿಯಲಿ (ಅಜಾಕ. ೦೯-೪೨). [ಡೊಕ್ಕರ್ಕ + ಇಕ್ಕು]

ಡೊಕ್ಕರಿ (ನಾ). ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ವಿನೋದದಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ನೀರನ್ನೆರಚಿಸಲು ಬಳಸುವ (ವಿವಿಧಾಕಾರದ) ಜಲಯಂತ್ರ : ಜೇರುಕೊಳವೆ ; ಬಿಚಕಾರಿ : ಡೊಕ್ಕರಿಗಳಂ ವೊಗೆದರ್ಬರ್ಪೊಳೆಱಲ್ ರಾಗ್ . . . ಪೊಯ್ದರೊಲವಿಂ ವಿಜಯವತಿಯುಂ ನರೇಂದ್ರಸುಂ (ಕೆ ಸಿ ಪು. ೩-೦೩೮) ; ಸುಧಾಂಶುಕಳಗಿಗಳನೆ ಕಣ್ಮುಳಿಂದುಶಿರಿಯ ಡೊಕ್ಕರಿಗಳಜಾಗಳಕೆ ಕೊಂಡು (ಚಾಂತಿಕೃ. ೦೦-೦೬೦). [?]

ಡೊಕ್ಕರಿಸು, ಡೊಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಒದೆದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಗುದ್ದು : ಪಟ್ಟರಂ ಬೇಡೆಱಗಿಂ ನಿವೆಂಜವೈಲ್ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ದಿಗಿಪಹಸ್ತಂ ಗಳಿಂ (ಆರ್ಜಿಪ. ೮-೧೦) ; ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಝಂಕಿಸಿ, ಸುರಪಸಗ್ಗಿ . . . ಘವದೀಕಾಶ್ವರಂಬಿಡಿಸಿ (ಹಹಸಾ. ೦-೪೩) ; ಹರಿ ಮದಮೋಹ್ಮಟ ದಂತಿಯನು ಡೊ ಕ್ಕರಿಸಿ ಡಾವರಿಸುವವೊಲು (ಕಾಪ್ಪಾಕ. ೦೯-೪೯) ; ವಾಮಹರತಳದೆರಡು ಬೆರಳಿಂದ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತಸುರರಿಯಂ (ಪಂಗಾಶಾ. ೩-೬-೦೬). ೨. ಹೊಸಕು ; ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜುಮಾಡು ; ಸದೆಬಡಿ ; ಸಾಯಿಂತವಂತೆ ಬಡಿ : ಕುರುಸೂತಾಸುನಿರದ್ಧಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸಬಹೆ (ಗದಾಯು. ೬-೨೫) : ಪೊಡವಂ ಕಾಲಸನಿಕ್ಕಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸುವೆಂ ದ್ಯೆತೇಯನಂ (ಜಗವಿ. ೬-೨೦) ; ಇಕ್ಕಿ ಕೆರಳ್ದು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ (ವಿಕ್ರಾಭ. ೩-೩೬೪). ೩. ಡೊಕ್ಕರವಪಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಿಗಿಸಿದಿ : ಓರೂರನರವಣಿಯಂದಿಕ್ಕುವೋರೆ ರೆರ್ವರಂ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತ್ತೆರೆರ್ವರಂ ಜಾಳಿಸುವ ಪದದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೬೪) ; ಡೊಕ್ಕೆಯಂದನಮಾನದೊಳು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಪಿಡಿವರಿದಿರರಿಂದಿಕ್ಕಲ್ಮುಮಾಸಿರಂತಿರ್ಪ ಮಲ್ಲರ ನೆರವಿಗೆಳೊಳಂ (ಗಿರಿ. ೩-೦೦೩ ಬ) ; ತಡೆದರ ಕಡೆದೂದ್ದ ಕೆಂದ್ದಿಱೆಯೊಳ್ಬುಟ್ಟು ಹೊಡೆದರೆ ಹೊಡೆದು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಕೆಡೆದರ ಕೆಡದು ಗುರ್ಗಳೊಳಿತ್ತಿ ಧೀಶರವಡದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದುವರಿಂದ (ಕೃಷಾಕ. ೩೮-೨೮). ೪. (ಅಲಂ) ಕೊರಳ್ದನ್ನು ಬಿಗಿ ಹಿಡಿ; ಉಸಿರಾಟ ವನ್ನು ತಡೆ: ಬಕ್ಕುಳಿಯ ತಾಳಿಯ ಮುಂಗಿನೆಳೆಳಕ್ಕು ಧಧಿರದ ಧಾರೆ ಬಿದುಜಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸಲಸು ನಿಗಿತಸುರನ ತನುವ ನಿಮಿತದಲಿ (ಅಜಾಮು. ೦೦-೬೪). ಡೊಕ್ಕರಿಸು : ೧. ಮರಳ ಸುಗ್ಗೀವನು ರಿವುವ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ತಿವಿದನು (ಅಜಾಮು. ೪-೨-೬). ೩. ತಂಡುಕಿ ಪಿಡಿದು ತೊಡಗಿಳಂ ಸಡುವಂ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಬಾಹುಗತ್ಪರಿಯಂ ಗಳವುನೊತ್ತುವುದುಂ(ಜಯಾಪ. ೬-೭೫ ಪ). [ಡೊಕ್ಕರ್ಕ + – ಇಸು ೨]

ಡೊಕ್ಕರೆ ' ಡೊಕ್ಕರ್ಕ ' ನೋ.

ಡೊಕ್ಕಾರ ' ಡೊಕ್ಕರ್ಕ ' ನೋ.

ಡೊಕ್ಕು, (?) (ಕ್ರಿ). (?) : ವರವೀರವಮರು ಕರ್ಪಮ್ಮಬ್ಬಿದೊಡೆ ಡೊಕ್ಕೆ ದುರುಳಕರ್ಮದಿಂದೆಡೆಗೆದ ಸತ್ಪುಣ್ಯನಿಳಕರಮಂ ಪರವರ ಸ್ವರ್ಗಾವಪವರ್ಗಮಂ (ಅರಾಪ. ೦೦೩).

ಡೊಕ್ಕು (?) (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹಿಮದ ಹೊಯ್ಲಿಗೆ ಹೊದಕೆ ಗೊಂಬನ ತವುವರೋಧಿ ವಿರೋಚಕನದುಱಲ್ಮುಯಿಸ ಹಳಚಿತು ಡೊ[ಣಾಣಾಂ. ಹೊ]ಕ್ಕು ದಡದುಡು ದೊವ್ವು ದಿವ್ಯನಿಲಯ (ತೊಡಕ. ೬-೨೬-೩೦).

ಡೊಕ್ಕೆ, ದೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ : "ಒಡಲು ಮೃ ಡೊಕ್ಕೆ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೭೩); ಡೊ[ಣಾಣಾಂ. ದೊ]ಕ್ಕೆ ಬೇಕಾತ್ಮ ಬೇಜಿಂದೆಡೆ ವಿಡದೆ ಕಣ್ಮಿಕ್ಕಿ ಜಾನಿಸುವ ತಾವಸಿಗೆ (ಭರತ.೩-೨೪); ನಿನ್ನಯ ಡೊಕ್ಕೆಯಂ ಸಿಗಿದು ಠಾಇಲಿಯನೀಯದೊಡಾನು ಕಕ್ಕಸದ ಬಲುಗೆಯ್ವ ವೀರಪ್ರತಿ (ಕ.ಚಾಕಾಸು. ೦೩) ; ಈ ಡೊಕ್ಕೆ ಬೀಳಲು ಸುರರ ಸೆಲಿಸಲು ನೀವೆ ಗತಿಮತಿ (ತುಂಲಿ. ೨೪-೩೦) ; ತರಹಶಿಯನಿಸಬರ ಡೊಕ್ಕೆಗಳಂ ಡೋಲು ಗಳೆದವಾ ನೃಪತಿಲಕಂ (ಕೆಳಕೃ. ೩-೦೪). ೨. ಹೊಟ್ಟೆ ; ಉದರ : "ಡೊಕ್ಕೆ ಯೆನಲುದರ " (ಕಕ. ೦೩೮) ; ಮನದೊಳಗೆ ಕೌರವನ ತಿಕ್ಕಿ ತಂಗಡಿಗಳ ರಕ್ಕಂಗಳಂ ಕಾಣಿಸಿಗೆ ಡೊಕ್ಕೆಯಂ ತುಂಬಸುವೆವಂದು ಭೀಮಾರ್ಜುನರು ನಿಂದಿರಲು (ತುಂಲಿ. ೨೪-೨೦) ; ಭೂತಶಗಣಕೆ ಡೊಕ್ಕೆ ತುಂಬತು (ತುಂಲಿ. ೪೩-೯). ೩. (ಅಲಂ) ಮನಸ್ಸು ; ಅಂತರಂಗ : ಎನಗೆ ತಿತ ವಿಶ್ವಸನ ಯಿತ ಸೇವಕನುಯಿತ ಗುಣಾಸಾಧುವೆಂದು ಡೊಕ್ಕೆಯೊಳಗಿರಿಸದಿರು ಬೆಳಸದಿರು ಮುಂದ ವಿಷವಕ್ಕೆ . . . ಪಾಂಡವರ ನೆಳಲಿವರು (ತುಂಲಿ. ೨೪-೨೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ (?) : ಡೊಕ್ಕೆಯೊಳಗಣ ಕಸುರ ಪರುವೆನಗೆ ನೀಡ (ಕರಿ. ೭೯-೯). **ಡೊಕ್ಕೆ** : ೧. ಇಕ್ಕಿದಳು ಬಲಿಯ ಕೃಶ ತರಗಾತ್ರನಾದೆ ಬರ ಡೊಕ್ಕೆಯಸ್ಮಬಿ[೪೨]ಸಿ ಫಲವೇನು(ತುಂಲಿ. ೨-೨೪).

[ದೇ.ತ ತೆಲು.ಡೊಕ್ಕ; ಕೂಡ. ಡಕೆ = ಎದೆ, ಎದೆಮೂಳೆ; ಕುವಿ. ಡೋಕ್ಕು = ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ]

ಡೊಗರು 'ಡೊಂಗೆ' ನೋ.

ಡೊಗರುಬೀಳು. ದೋಣಿಮುಳಿಲ್ಪ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂತುಬೀಳು ; ರಂಧ್ರ ವುಂಟಾಗು ; ಛಿದ್ರವುಂಟಾಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಅವಿಶ್ವಾಸವುಂಟಾಗು ; ನಂಬಿಕೆಕೆಡು: ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಡೊಗರುಬಿದ್ದಿದೆಯೋ . . . ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋ ಡಬೇಕಿಂದು ಭೂವತಿಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆದಿರಲೇ ಇಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಳ. ೨೬೩). **ದೋಣಿ ವೈಲ್ಪ್** : ೧. ಬೆರ್ಬಾಲಿ ಪಾಯ್ವುಗಿಯಲ್ಲಿ ದೋಣಿಯಿದ್ದಾರದ ಸಿಬಿಟ್ಟಿ [ಜಾಣಾ. ಡೋಣಿವಿದ್ದಾರದ ಪೊಸಟ್ಟಿ] ಪೆರ್ದೋಡಿಯ ಸಂಗಿರ ದುಜಿಯ ಭಂಗಿ ರೌದ್ರಮಾಗಿರೆ (ಜಗವಿ. ೦೬-೨೦).

[ಡೊಗರು (<ಡೊಂಗಲ) + ಬೀಳು ೨ (<ಬೀಳ್ ೨)]

ಡೊಗರುಹಾಯು (ಕ್ರಿ).=ಡೊಗರುಬೀಳು ೧: ದಕ್ಷಿಣದ ಗೋಡೆಯ ಒಂದು ಮೂಲೆಯು ಡೊಗರುಹಾಯ್ದುತ್ತು (ಜಾಬಾ. ೦).

[ಡೊಗರು (<ಡೊಂಗಲ) + ಹಾಯು (<ಪಾಯ್ ೧)]

ಡೊಗಱು 'ಡೊಂಗಱು' ನೋ.

ಡೊಗಿ 'ಡೋಲಿ' ನೋ.

ಡೊಗ್ಗಾಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಊರು ; ವಂದಿ ಯೂರು: ಶ್ರೀಸ್ವರು ದೇವಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಡೊಗ್ಗಾಲಿಕ್ಕಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡು ತ್ತಾರೆ (ಪಟ್ಟಿ). ೨. (ಅಲಂ) ರಭಸದಿಂದ ಬರು (?): ಕರದ ಖಂಡಯ ವನ್ನು ಜಡಿವುತ ಭರದಿ ಡೊಗ್ಗಾಲಿಕ್ಕಿ ಪ್ರಳಯದ ಶರಧಿಯೋರ್ ದಂಡಿತ್ತಿ ಬರುವರ್ (ದೀವಿಜ. ೬೦). [ಡೊಗ್ಗಾಲು + ಇಕ್ಕು]

ಡೊಗ್ಗಾಲು, ದೊಗ್ಗಾಲು (ನಾ). ಊರಿದ ಮೊಣಕಾಲು. 'ಡೊಗ್ಗಾಲು ಸಲಾಂ' ಪರಾ. **ದೊಗ್ಗಾಲು:** ದೊಗ್ಗಾಲಿಟ್ಟು ಸಸಿನದಿ ಹಾರಿ ಅಂತರ ಬಟ್ಟೆಯೊಳಗಬ್ಧಿಯನು ಮುಟ್ಟಲುಯಿಳಿದು (ಜಿಣಮಾ. ೨೬೦-೭೦).

ಡೊಗ್ಗಾಲು ಕೃಷ್ಣ=ಮಂಡಿಯೂರಿದ ಕೃಷ್ಣ ; ಅಂಬೆಗಾಲಿನ ಕೃಷ್ಣ. **ಡೊಗ್ಗಾಲುಹಾಕು**=(ಆಲಂ)ಬಹಳ ಶ್ರಮಪಡು: ಹಪ್ಪಳಾ ಮುರಿಯೋಕೆ ಡೊಗ್ಗಾಲು ಹಾಕಬೇಕೇ? (ಗಾದೆ). [ಡೊಗ್ಗು + ಕಾಲು$_1$(<ಕಾಲ್$_1$)]

ಡೊಗ್ಗಾಲುಸಲಾಂ (ನಾ). ೧. ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಊರಿಕೊಂಡು, ಬಲಗೈಯಿಂದ ಮೂರುಸಲ ಹಣೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತ ಮಾಡುವ ವಂದನೆ. ೨. ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆ : ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯದ ಸೀಮೆಗೆ 'ಡೊಗ್ಗಾಲುಸಲಾಂ' ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದೆ (ಬೆಟ್ಟಜೀ. ೫೮). [ಡೊಗ್ಗಾಲು + ಸಲಾಂ]

ಡೊಗ್ಗಾಲೂರು, ದೊಗ್ಗಾಲೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಊರು ; ಮೊಣಕಾಲನ್ನೂರು. ೨. (ಆಲಂ) ಸೋಲು ; ಪರಾಜಯಹೊಂದು: ಈ ಸಲ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಡೊಗ್ಗಾಲೂರುವ ಪ್ರಸಂಗವೆಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ ಎಂದು . . . ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದ(ಸಮಜೀ. ೩೪೦) ; ಅವನು ಡೊಗ್ಗಾಲೂರಿ ಅಸಹಾಯನಾಗಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೧೨೦೫). **ದೊಗ್ಗಾಲೂರು :** ೧. ತಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಯನ್ನೆಳೆಯಲಾರದೆ ಎತ್ತುಗಳು ದೊಗ್ಗಾಲೂರಿದವು (ರೂಢಿ). [ಡೊಗ್ಗಾಲು + ಊರು$_1$ (<ಊಱು$_1$)]

ಡೊಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ನೀವು ಎಲ್ಲಾರಂಗ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದು ತೋರಿಸಿದರ ಸಮಾಜ ನಿಮಗ ತಲೀ ಡೊಗ್ಗಿಸಿ ಸಲಾಮು ಹೊಡಿತದ (ಅಪನಾ. ೧೯೦).

[ಡೊಗ್ಗು + – ಇಸು$_3$]

ಡೊಗ್ಗಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿ (ಬೋರಲಾಗಿ) ಬೀಳು ; ಸುಖ ಬೇಸಱಂ ನುಡಿವೊಡೊಬ್ಬರ ಕಾಣೆನೊಂದು ಹೊರಸಿನೊಳೊಬ್ಬಳೇ ಡೊಗ್ಗಿಱಿದು ಕೆಡೆವೆಂ (ಸಮ್ಯಕ್ಕೌ. ೫-೨೨). [ಡೊಗ್ಗು + ಇಱಿ$_1$]

ಡೊಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗು ; ಬಗ್ಗು : ಆಗ ನೀವು ಡೊಗ್ಗಿ ಮುಜರೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿರಿ (ಹಲ್ಯಿಬಿ. ೨೦೦). ೨. ವಂದಿಸು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಗಂ ಪೋಗಿ ಡೊಗ್ಗಿದರು ಮುರವೈರಿಗಂ ಸುರರು ಪುಯ್ಯಲಿಡುತ (ತುರಂಗ. ೪-೨೭). ೩. ಜಗ್ಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಸೋಲು : ಡೊಗ್ಗುವನೆ ಕಲಿಪಾರ್ಥ ಸರಳುಗಳ್ಸಂಹರಿಸಿ ನುಗ್ಗಿದನು (ತುರಂಗ. ೪೬-೪೬); ಡೊಗ್ಗುವನೆ ಷಡ್ರಥರಿಗಂ ಬಾಲಂ (ತುರಂಗ. ೫೨-೦೨).

ಡೊಗ್ಗಿ ನಡೆ = ವಿಧೇಯವಾಗು ; ಆಜ್ಞಾವರ್ತಿಯಾಗು : ಹಿಂಗ ಡೊಗ್ಗಿನಡೆದರೆ, ನನ್ನ ಗುಮಾಸ್ತಿಕೆ ನಡದ್ಹಾಂಗಾತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೦೨) ; ಗುರುಗಳಿಗೆ ಡೊಗ್ಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಡೊಗ್ಗು, ದೊಗ್ಗು ; ತೆಲು. ಡೋಗು, ದೋಗು]

ಡೊಣಗ 'ದೊಣ್ಣೆಗ' ನೋ.

ಡೊಣೆ$_1$ 'ಟೊಣೆ' ನೋ.

ಡೊಣೆ$_2$ 'ದೊಣೆ$_1$' ನೋ.

ಡೊಣೆ$_3$ 'ತೊಣೆ$_2$' ನೋ.

ಡೊಣೆಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಉಕ) ಕುಳಿಬಿದ್ದ ಕಣ್ಣು ; ಗುಳಿಗಣ್ಣು: (ಕ).

[ಡೊಣೆ$_2$ (<ದೊಣೆ$_1$) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಡೊಣೆಗತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ : ಡೊಣೆಗತ್ತಿ ಕೊಂಗತ್ತಿ ಧರಿಸಿ ವಾಲಗದಿ ನಿಂದಿಹರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೧೦೦).

[ಡೊಣೆ$_1$ (<ಟೊಣೆ) + ಕತ್ತಿ]

ಡೊಣೆಗೆ (ನಾ). (?) : ಪಗೆಗಳ ಶೃಂಗಲಮಂ ಡೊಣೆಗೆಗೆತ್ತಿ ತತ್ಪುರವರೇಶ ನಾನಂದಲತಾಳಿಗೆಗಳ ಪರ್ಚಿಪುದೆಂತುಂ ಬಗೆಗೆನಿತುಂ ಬಿಂಕದಿಂದೆ ನಿಡು ಡೆಂಕಣಿಗಳ್ (ದಶಕು. ೧-೩೫). [?]

ಡೊಣೆನಾಯಕ 'ದೊಣೆನಾಯಕ' ನೋ.

ಡೊಣೆಯುಪ್ಪು(ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉರುಟಾದ ಉಪ್ಪು :"ಊಷರಕಂ– ಅಟ್ಟುಪ್ಪು, ಡೊಣೆಯುಪ್ಪು " (ಓಷಧಿ. ೦೭) ; "ಪಾಕ್ಯಂ, ಬಿಡಂ – ಈ ೨ ಕೃತಕ ಅಟ್ಟುಪ್ಪಿನ ಹೆಸರು. ತೊಳೆದು ಕಾಯಿಸಿ ತೆಗೆದ ಉಪ್ಪು, ಡೊಣೆಯುಪ್ಪು ಮತ್ತು ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು ಮುಂತಾದ ಅಡಿಗೆಯಿಳಿಸಿದ ಕೃತ್ರಿಮ ಲವಣಕ್ಕೂ ಬಿಡಾಲವಣಕ್ಕೂ ಪೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೪೫).

[ಡೊಣೆ? + ಉಪ್ಪು$_1$]

ಡೊಣೆವು (ನಾ). (ಗಾಯದ) ಬಿರುಕು ; ಡೊಗರು ; ತೋಡು (?) : ಅಂಬಿನ ಬಂಬಲೊಳಂ ಜೋಡಾಗಿ ಕೋಡನೂಱಿ ಕೆಡೆದ ಗಜವ್ರಜಂಗಳ ಡೊಣೆವು[ಪಾಠಾಂ. ಣವು, ಣಿವು]ಗಳಿಂದೊಱೆತು ಪರಿವ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೬ ವ). [?]

ಡೊಣೆವೋಗು 'ದೊಣೆವೋಗು' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವವನು; ಸ್ಥೂಲದೇಹದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವನೊಬ್ಬ ಡೊಣ್ಣಪ್ಪ (ರೂಢಿ). ೨. ಸೋಮಾರಿ ; ಅಲಸಿ : ಉಂಟೋಕೆ ಉಣ್ಣೋಕೆ ಅಣ್ಣಪ್ಪ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಡೊಣ್ಣಪ್ಪ (ಗಾದೆ).

[ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ (<ದೊಣ್ಣೆ) + ಅಪ್ಪ$_1$]

ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ 'ದೊಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆ$_2$ 'ದೊನ್ನೆ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆ$_3$ 'ತೊಂಡೆ$_2$' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಕಾಟ 'ತೊಂಡೆಕೇತ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಕೇತ 'ತೊಂಡೆಕೇತ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಗ 'ದೊಣ್ಣೆಗ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಮುಳ್ಳು 'ದೊಣ್ಣೆಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಮೂಗು 'ದೊಣ್ಣೆಮೂಗು' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮಧ್ಯಮಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿ: (ಕ).

[ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ (<ದೊಣ್ಣೆ) + ಸಣ್ಣ + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಡೊಣ್ಣೆಹುಳು (ನಾ). ಸಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪ ಹುಳು ; ಗೊಣ್ಣೆಹುಳು: (ಕ).

[ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ (<ದೊಣ್ಣೆ) + ಹುಳು$_3$ (<ಪುಟು$_1$)]

ಡೊಪ್ಪೆ, ದೊಪ್ಪೆ (ನಾ). ದಪ್ಪ ದೊನ್ನೆ : (ಕ). ದೊಪ್ಪೆ : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಡೊಪ್ಪ, ದೊಪ್ಪ ; ಕೊಲಾ. ಡೊಂಪಾ, ಡೊಂಪ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಡೊಪ್ಪ ; ಪರ್ಜಿ. ಗೊಂಡಿ. ಡೊಪ್ಪೋ]

ಡೊವಿಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ 'ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯವನು ; ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು. ೨. (ಆಲಂ) ಸೋಮಾರಿ ; ಅಲಸಿ : ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಸುಳ್ಳರಿಗೆ ಡೊಳ್ಳರಿಗೆ ಡೊಂಬರಿಗೆ ಸುಳ್ಳುಗೊರವರಿಗೆ ಕೊಡುವವರು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟು ಕೊಡರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೭೩).

[ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + – ಅ$_7$]

ಡೊಳ್ಳಾಸ, ದೊಳ್ಳಾಸ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : "ಡೊಳ್ಳಾಸಮೆ ವೈಸಿಕಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ಚತುಸಿ. ೨೦); "ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಳ್ಳಾಸಮೆನಲ್ ಕಪಟ" (ಭಾರನಿ. ೩೫); ಬಹಳಾಭ್ಯಾಸಿಗಳು ಡಾವರಿಸಿದರು ಡೊಳ್ಳಾಸವೋ ರಿಪುಸೇನೆ ಕಾಣದು ಚಿತ್ರಪಯಗತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೮) ; ಹುಸಿ ನುಸಿಳು ಡೊಳ್ಳಾಸ ಹಿಂಸಾವ್ಯಸನವು . . . ಎಂಬಿವರೆಸಕ ಹೊದ್ದ ದಯೋಧಿಪನ ಧರಣೀತಳಾಗ್ರದಲಿ (ತೂರರಾ. ೦-೩-೨೭) ; ವಂಚನೆ ಚಾಟು ಚೆಲ್ಲ ಡೊಳ್ಳಾಸ ಬೆಡಂಗು (ಯಾದವ. ೩-೯೩). ೨. ಬೆಡಗು ; ಒಯ್ಯಾರ ;

ಬಿನ್ನಾಣ; ವಿಲಾಸ.'ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿ'ಪರಾ. ೩. ವಿಸ್ತಾರ; ವ್ಯಾಪಕತೆ; ಅತಿಶಯ: ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಳ್ಳಾಸದಲಿ ಡಾವರಿಸಿದವು ಕಿಡಿ ಧೂತ ಧೂಮದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾ.ಉ. ೩೦-೬೦); ಇಕ್ಕಡಿಯ ಬಸುಱುಚ್ಚುಗಳ ನರಸೊಕ್ಕು ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಳ್ಳಾಸದ ಮಹಾಭಯವೆಕ್ಕಸರದಲಿ ಕಾಣಲಾದುದು ವೈರಿಬಲದೊಳಗೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೨೬). ಡೊಳ್ಳಾಸ: ೧. ತವಕದ ತವರ್ಮನೆ ವಿಲಾಸದ ನಿವಾಸವು . . . ವ್ಯಸನದ ನಿವಹ ದೊಳ್ಳಾಸ ದಾಗರ ಪೊತ್ತಿನಿಕ್ಕೆ ಕೈತವ ಕಟಕಿಗಳ ಮಂದಿರ (ಸೌಂದಕಥ. ೬-೩೦); ಕೊದಳ್ ದೊಳ್ಳಾಸಂ ಸುರೆಯುದ್ವೃಷಿಸಿದ ದೇಶವಿದೆನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೬). ೩. ದೊ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ಳ್ಳಾಸದಲಿ ಡಾವರಿಸಿದವು ಕಿಡಿ ಧೂತ ಧೂಮದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾ.ಉ. ೩೦-೬೦).

ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿ (ನಾ). ಬಿನ್ನಾಣಗಾತಿ; ಬೆಡಗಿ; ಒಯ್ಯಾರ ಮಾಡುವವಳು: ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿಯರಾ ವಿಬುಧಪತಿಯೋಲಗವ ಹೊಕ್ಕರು ಸವಾಯಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾ.ಉ. ೬-೯೦). [ಡೊಳ್ಳಾಸ + – ಕಾತಿ₃]

ಡೊಳ್ಳಾಸವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮೋಸದ ವಿದ್ಯೆ; ಕಪಟವಿದ್ಯೆ: ನಿಮ್ಮ ಬಿಜುನುಡಿಯಲಿನಲಿ ಡಾವರಿಸಿದಿರಿ ಡೊಳ್ಳಾಸವಿದ್ಯೆಯಲಿ (ಕೂಕಿರಾ. ೩-೪-೨೦). [ಡೊಳ್ಳಾಸ + ವಿದ್ಯೆ]

ಡೊಳ್ಳಿಗ (ನಾ). ಡೊಳ್ಳು ಹೊಟ್ಟೆಯವನು; ಉಬ್ಬಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು: ಮುಂದೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಸೆಟ್ಟಿ ಡೊಳ್ಳಿಗನಪ್ಪುದಱಿಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸದೆ ಪೋದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೬೫). [ಡೊಳ್ಳು₁ (<ಟೊಳ್ಳು) + – ಇಗ]

ಡೊಳ್ಳು₁ 'ಟೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳು₂ 'ಡೋಲು' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳುಗ (ನಾ). ೧. = ಡೊಳ್ಳಿಗ. ೨. (ಆಲಂ) ಪರಾಕ್ರಮವಿಲ್ಲದವನು: ಅಳ್ಕಿದೆಯ ಮನ್ನೆಯರನೊಗ್ಗಿನ ಡೊಳ್ಳುಗರ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೦). [ಡೊಳ್ಳು₁ (<ಟೊಳ್ಳು) + – ಗ₂]

ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ, ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ; ಬೊಜ್ಜುಬೆಳೆದಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ: ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸಾಲದಿನ್ನುಂ ಕೊಂಡು ಬಾ.(ಬಸವ. ೫೯-೦೦);ಕುಕ್ಕುಱುಸಲೊಡನಾ ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬುಗಿಯವಾಗಿ (ವೀಕ್ಕಸು. ೩-೪-೨೬); ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಯನೆತ್ತಿಕೊಂಡೋಡಲಾಱದೆ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳದಲಿ ಮುಗ್ಗರಿದು (ಕಂನವಿ. ೦೬-೩೫). ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ: ಒಣಕಲು ಗೌರಿಯನಿಣಕಿಣಿಕಿ ನೋಡಿದ ನೆಮ್ಮೂರ ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ ಮಾದ (ಜಂಜಾಪ. ೧೧೪-೫೯); ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆಗೆ ನಾಗರ ಬಿಗಿದವನೇ (ಗಜೇಶ. ೦-೦೨).

[ಡೊಳ್ಳು₁ (<ಟೊಳ್ಳು) + ಹೊಟ್ಟೆ₁ (<ಪೊಟ್ಟೆ₁)]

ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಗ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. ಲಂಬೋದರ; ಗಣಪತಿ: ನುಡಿದಂತೆ ಕೊರ್ಗೋಲ ಕೊರತೆಕ್ಕೊ ಎಂದೆನುತಿದಿದನು ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಗನು (ಮೋಜಿಕ. ೩೮-೫೦). [ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ + – ಗ₂]

ಡೊಳ್ಳೆ 'ಟೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳೊಡಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಹೊಟ್ಟೆ: ರಾಹುವುಖುನು ದೊಡ್ಡಕಂಗಳವನು ದೀರ್ಘದೇಹಿ ಡೊಳ್ಳೊಡಲ ಕರಿಕನು (ಭರಕ. ೨೫-೫೬). [ಡೊಳ್ಳು₁ (<ಟೊಳ್ಳು) + ಒಡಲು (<ಒಡಲ್)]

ಡೋಂಗಾ (ನಾ). "ತಾಳೆಮರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಿ ತಯಾರಿಸಿರುವ ಒಬ್ಬರು ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರು ಹೋಗಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವ ಸಣ್ಣ ದೋಣಿ" (ನಿಬಂಧ. I, ೩೨೩ ಅಡಿಟಿ): ಆಚೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಡೋಂಗಾ ಒಂದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೩೨೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡೋಂಗಾ]

ಡೋಂಗಿ 'ಧೋಂಗಿ' ನೋ.

ಡೋಂಗು 'ಧೋಂಗಿ' ನೋ.

ಡೋಕಾ 'ಧೋಕಾ' ನೋ.

ಡೋಕಾರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಕಪಟ; ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಅನ್ನವಿಲ್ಲದ ಸಾಯುತ್ತಾರಂತೆ. ಪ್ರಭೂ, ಇದೆಲ್ಲವೂ ಧೋಂಗಿ ಧೋಂಗಿ, ಡೋಕಾರಿ (ಹಸ್ನೋಂದ. ೬೫). ೨. ಅಪಾಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದಂತೆ ಸೋಗುಹಾಕಿ ಅಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನೋಯಿಸದಿದ್ದರೂ ನೋವಾದಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತ ಕೂಗಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಅಳುತ್ತೀಯಲ್ಲೇ ಡೋಕಾರಿ (ಅರಗಿ. ೮೫). [?]

ಡೋಕಾರಿಗ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ: ಗೊಲ್ಲರ ಕೂಡಲಿ ಬೆಳೆದು ಆಕಳನು ಕಾಯ್ದು ಕಾಕುಲಾತಿಯಿಂದ ಡೋಕಾರಿಗನಾಗಿ ನೂಕಲು ಭಯ ಬಡದೆ (ಪುಣ್ಯದೀ. ೨೧-೨). [ಡೋಕಾರಿ + – ಗ₂]

ಡೋಕಾರಿತನ (ನಾ). ನೋವಾದಂತೆ ನಟನೆಮಾಡಿ ಅಳುವಿಕೆ; ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಗದ್ದಲವೆಬ್ಬಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ; ಇಲ್ಲದ ಗಾಬರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು: ಡೋಕಾರಿತನವಾಡಿ, ನಿನ್ನ ಕೆಲಸ ಮಂದೀ ಮ್ಯಾಲೆ ಹಾಕುವ ಹಂಚಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತೀ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೩೪); ಊರವಲದ ಹೊಗೆಯ ಜಾಣತಿ ಬಳುಬಿನಾ ಬೇನೆ; ಡೊಂಕುತನ, ಡೋಕಾರಿತನದ ತಂಬಾಕುಹೊಗೆ (ದ್ಯಾಚಾಕ್ನ. ೬-೪); ಡೋಕಾರಿತನಕ್ಕೆ ಡಾಕ್ಟರೇನು ಔಷಧಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ವಣ್ಣು (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೨೬). [ಡೋಕಾರಿ + – ತನ]

ಡೋಗಿ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೋಗಿಬರ, ಡೌಗಿಬರ (ನಾ). ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸತ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ತಲೆಬುರುಡೆಗಳು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉರುಳಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಭಯಂಕರವಾದ ಬರಗಾಲ: ಸನ್ ೧೭೯೧ನೇ ವರ್ಷದ ಬರಕ್ಕೆ "ಡೋಗೀಬರ" ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಿದ್ದದೆ; ಮನುಷ್ಯರ ತಲೆ ಡೋಗಿಗಳು ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದೆ ಉರುಳಾಡುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ಮರಣೆ ಜನರೊಳಗೆ ಇನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗ. ೨೬೬). ಡೌಗಿಬರ: ಹಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ 'ಡೌಗೀಬರ'ದಲ್ಲಿ ಅವನ ಸವಿಾಪದ ಸಂಬಂಧಿಕರೆಲ್ಲರೂ ತೀರಿ ಹೋಗಿದ್ದರು (ಪಾತರ ೧೮); ಹಿರಿಯರು ಡೌಗಿಬರದಲ್ಲಿ ದಿನನಿತ್ಯ ಬಡವರಿಗೆಲ್ಲ ಕಾಳು ಹಂಚಿದ ಮೇಲೆ ತಾವು ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೦೬೫). [ಡೋಗಿ (<ಡೋವಿ) + ಬರ₁ (<ಬಱ)]

ಡೋಣಿ₁ 'ದೊಣೆ₁' ನೋ.

ಡೋಣಿ₂ 'ದೋಣಿ₂' ನೋ.

ಡೋಣಿಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರು ತುಂಬುವ ದೋಣಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಇಡು,- ಇರಿಸು: ಡೋಣಿಟ್ಟು ದನಕ್ಕೆ ನೀರೆಱೆವ ಸಂಭ್ರಮಮುಣ್ಮೆದುದೂರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೯೩).

[ಡೋಣಿ₂ (<ದೋಣಿ₂) + ಇಡು₁]

ಡೋಣಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). (ನಡೆದಾಟದಿಂದ ಸವೆದು) ತಗ್ಗುಬಿದ್ದ ದಾರಿ: ನಡೆನಡೆದು ಏಗೆ ಡೋಣಿವಟ್ಟೆ ಬದ್ದಿರ್ದಪ್ಪುದು (ಸೌಂದಕಥ. ೦೫-೬೫).

[ಡೋಣಿ₁ (<ದೊಣೆ₁) + ಬಟ್ಟೆ₁]

ಡೋಣಿವೀಳ್ (ಕ್ರಿ). ಡೊಗರು ಬೀಳು; ಹಳ್ಳವುಂಟಾಗು; ಕುಳಿಯಾಗು: ಕರಿ ಪೊಣರ್ದಕ್ಕಲಂ ಮಲೆತು ಪೆರ್ಬುಲಿ ಪಾಯ್ದುಗಿಯಲ್ಕೆ ಡೋಣಿವಿಟ್ಟುರದ[ಪಾಠಾಂ. ದೋಱುವಿದ್ದುರದ]ಬಿಸುಟ್ಟ ಪೆರ್ದೊಡೆಯ ನುರ್ಗಿದ ದಂಡೆಯ ಭಂಗಿ ರೌದ್ರಮಾಗಿರೆ (ಜಗವಿ. ೦೬-೨೦).

[ಡೋಣಿ₁ (<ದೊಣೆ₁) + ಬೀಳ್₁]

ಡೋಣಿವೋಗು 'ದೊಣೆವೋಗು' ನೋ.

ಡೋಬಿ 'ಧೋಬಿ' ನೋ.

ಡೋಬಕಜ್ಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ,–ಕಜ್ಜಿ ; ☞ ಆಗಸನು ಚರ್ಮರೋಗಿಯು ಬಟ್ಟೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಗೆದಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಜ್ಜಿ : ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಗೆಯುವ ಕಾರಣ, ಕಜ್ಜಿ, ಕುರು, ಡೋಬಕಜ್ಜಿ (Dobby's itch) ಮುಂತಾದ ಚರ್ಮರೋಗಗಳು . . . ಆಗಸರ ಮನೆಯಿಂದ ಬಂದ ಮಡಿಬಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಹರಡಬಹುದು (ಗೃಚಿ. ೪೨). [ಡೋಬ್ಪಿ (<ಧೋಬಿ) + ಕಜ್ಜಿ]

ಡೋಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಡೋಲು : "ಯಃಕಶ್ಚಿಟ್ಟು, ಢಕ್ಕಾ – ೨ ಢವಣೆ ಹೆಸರು, ಅಂದರೆ ಡೋಮೆ" (ಸಿ ಪ್ರಾ. ೨೫). 'ಢವಣೆ' ಪರಾ.. [?]

ಡೋಯಿಗೆ 'ಡೋಣಿಗೆ' ನೋ.

ಡೋರಿಗೊರೆ 'ಡೋಣಿಗೊರೆ' ನೋ.

ಡೋರೆ 'ದೋರೆ' ನೋ.

ಡೋಲ (ಗು). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ; ಓಲಾಡುವ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿಮೂರರು ಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧದ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ ; ಡೋಲ : ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧. ಅಂಜಲಿ . . . ೮. ಡೋಲ . . . ೧೩. ವರ್ಧಮಾನ (ಅಭಾಪ್ರ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಡೋಲಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೋಲು, ಡೋಲಕ, ಡವರು, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದ ವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಜ್ಞಾಚ. ೯೦). [←ಹಿ. ಢೋಲಕ್./ಸಂ. ಢೋಲಕ]

ಡೋಲಪಾದ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಮಾರ್ಗ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳ ಅತಿ ಕ್ಲಾಂತಿವೇ ಮೊದಲಾದ ೧೬ ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತಮಾಡಿ, ಎತ್ತಿ, ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲೂ ತೂಗಿಸಿ ಹಿಮ್ಮಡಿ ಯನ್ನು ತನ್ನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲಿಡುವುದು : ಎತ್ತಿರ ಕುಂಚಿತ ಪದಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂದೆರಡು ಕೆಲಕೆ ಜೋಲದ ಪಾಂಗಿಂ ಮತ್ತೆ ಹಿಮ್ಮಡದ ಕಡೆ[ಪಾಣಾ. ತೊಡ]ಯಂ ತೆತ್ತಿಸಿದೊಡೆ ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಯನಿಕ್ಕುಂ (ಅಸ್ಮದಂ. ೬-೮೮). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ತರಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಊರ್ಧ್ವಜಾನು ಮತ್ತು ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಡೋಲ ಹಸ್ತವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತ ಅಭಿನಯಿಸುವುದು : ಸಮದರ್ಧ್ವಜಾನು ಪದದಿಂದವು ನಿಂದುಂ ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಯನೆಸಗಲ್ ಕ್ರಮದಿಂದೆ.ಡೋಲ ಕರಮಂ ಸಮನಿಸಲರು ಡೋಲಪಾದಕರಣಮಿಕ್ಕುಂ (ಅಸ್ಮದಂ. ೪-೦೦೬), [ಡೋಲ + ಪಾದ]

ಡೋಲಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಕೋಲ ಚಂಪಕ ತಿಲಕ ಮುನಿ ತಕ್ಕೋಲ ಲಂಗ ಲವಂಗ ಧಾತ್ರೀಡೋಲಫಲ ಭಲ್ಲಾತಕೀಜಾಜಗಳು ವಿರಾಜಿಪವು (ಅಪಂಡಾ. ೪-೪-೩೬). [ಡೋಲ+ಫಲ]

ಡೋಲಗೃಹ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆಯ ಮನೆ : ಇದೇ ಪದ್ಮಸರೋವರವು ಇದೇ ಡೋಲಾಗೃಹವು ಇದೇ ಕೃತಕಾದ್ರಿಯು (ಭುಶಾಕಂ. ೬-೬೬).

[ಸಂ. (ಡೋಲಾ + ಗೃಹ)]

ಡೋಲಿ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ, ತೊಟ್ಟಿಲಿನಂತಹ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವಾಹನ: ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು . . . ಡೋಲಿ ಮತ್ತು ಮೇನಾ ಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕೂ ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದರು (ಮಾಹಾಕಂ.II. ೨೦); ಕೊನೆಗೆ ಬೀಳಲುಗೆಂದ ಒಂದು ಡೋಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ದೊಡ್ಡನನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಕೆಲವರು ತಲೆಗೊಟ್ಟು ಹೊತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆದರು (ಕಾಲೂಸರ.೬, ಕಥಾಸಾದ). [←ಮರಾ. ಡೋಲೀ : ಹಿಂ. ಡೋಲೀ. ಡೋಲಾ./ಸಂ. ದೋಲೀ]

ಡೋಲು, ಡೊಳ್ಳು. ಡೋಳು, ಢೋಲು, ಢೋಳು, ದೊಲ್ಲು, ದೋಳ್ಳು (ನಾ). ಎರಡು ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲೂ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : "ಡೋಲಾ (ದೋಲು)–ಢೋಲ= ಒಂದು ಮಹಾವಾದ್ಯ" (ಕಬ್ಬಕಾ. ೦೬) ; ಆಗ ಬಡಿಯುತು ಡೋಲು ಬಡಬಡ (ಕಾಪಾ. ೪೦-೬) ; ಡೋಲು. ಕಹಳೆಯರ್, ಕಾಳೆಗಳು ಸೂಕ್ಷ ಹಮ್ಮೇಳ ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ (ಧಾರಿಕಾ. ೦೦೯) ; ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೋಲು, ಡೋಳಕ, ಡವರು, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಜ್ಞಾಚ. ೯೦). **ಡೊಳ್ಳುಪ:** ಧಡಲ್ಯಾಜ ಸಪ್ಪಳವ ಬೀಡುವದು ಡೊಳ್ಳು ಡೊಂಬರಾಟ (ಅರಿಂ. ೪೪೬-೯) ; ಲಗ್ನದ ದಿವಸ ಗಂಡಸರೂ ಹೆಂಗಸರೂ ಸಿಂದಿಯ ಕುಡಿದು ಕೊಳಲು ಡೊಳ್ಳುಗಳೊಂದಿಗೆ ಕುಣಿದ ಬಳಿಕ ವೆದಿಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕೀಕಾಳು ಹಾಕುವರು (ಕಥಾಗ. ೨೫೪) ; ಆ ಸೋಮವಾರ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಝಾವದಲ್ಲಿ ಝಂಗಝಂಝಳ್ಳು ಝಾಗಝಂಝಳ್ಳು ಎಂಬ ಡೊಳ್ಳುಗಳ ನಿನಾದವ್ ಗಂಗವಣ್ಣೆಯನು ಜಾಗ್ರತ ಗೊಳಿಸಿತು (ಹಬ್ಬಂ. ೬೩). **ಡೋಳು:** ಕಹಳೆಗಳನ್ನತ ಡೌಡೆ ನಿಸ್ಸಾಳ ನ್ನೆ ಡೋಳು . . . ಒದಬಿದವು (ಅಜಿತ. ೬-೬೦) ; ಭೇರಿ ತಂಬಟ ಡೋಳು ಮುಂತಾದ ಬಹು ವಾದ್ಯ ಭೂರಿ ಬೆಂಬಾಳ ದೀವಿಗೆಯ ವಾಶಿಯ ಪುಟಭಟರುಗಳು (ಪೂಚಾಪ. ೦೦-೨೦) ; ಡೋಣಿ ಕುದುರೆ ದಮಾಸದ ಮದಕರಿ (ಲಂಚಿವಿ. ೦೯-೩೩) ; ಡೋಳು ಮೊದಲಾದವಿಳಿವಾದ್ಯನ ಸಂಳವಿನಿಸತ (ಪ್ರಶ್ನಾತ. ೯-೦೦) ; ಸಿದಿಲನೊಂದು ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಬಾಸ ಡೋಳ ಬಡಿಯುತ್ತಿ (ಪಾಂಡಪ. ೯-೨೦). **ಢೋಲು:** ಕಪ್ಪತರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಹಾತಿ; ಢೋಲಿಗೆ ತೆಕ್ಕುದಾಗಿ ಕುಣಿಯುವುದರಂತು (ಅಭಾಪ್ರ. ೦೦೩). **ಢೋಳ್ಳು:** ಬೊಂಬೆ ಢೋ[ಪಾಣಾ. ಡೋ]ಳು ನಿಸ್ಸಾಳ ಬೆಟ್ಟಿಯ ದವಿ ತುಂಬಿ ದುದೆಕ್ಕೆಸಂಸನು (ಸೂಪಕಾಪ್ರ. ೬-೨೨). **ದೋಲು:** ಉಡದವರು ದೋಲು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕಿಕ್ಕ.ಕೃ. ೦೨) ; ತಾಳ ಬದ್ಧವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ದೋಲನ್ನೂ ಕಂಕಿಣಿಯನ್ನೂ ಬಾರಿಸ ತೊಡಗಿದರೆ (ಪಾಂಕೃ. II, ೯೦೬). **ದೊಳ್ಳು:** ದೋಳು ಬಡಿದು ಗರುಸು ಮುಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ). [<ಸಂ. ಢೋಲ]

ಡೋಲೆ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆ : ರಘುಗಳುಗಿವ ಡೋಲೆಯೊಳ್ ಕಾಮುನಿಯ ರಾಗ ಲೀಲಾವಿನೋದದಿಂ ತೂಗಲು (ಸಾಪುಗಿ. ೬೩). [ಸಂ. ಡೋಲಾ]

ಡೋಲೋತ್ಸವ, ಡೋಲೋತ್ಸವ (ನಾ). ದೇವರನ್ನು ಉಯ್ಯಾಲೆ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ : ಇವುಂ ಈರಡೆವರ ಡೋಲೋತ್ಸವ ಇದೆ (ಕೂಪ). **ಡೋಳೋತ್ಸವ:** ಶ್ರೀಪಯುಗ್ಮೇಪ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ದೇವರವರ ಡೋಳೋತ್ಸವದ ಬಗ್ಗೆ (ಪ್ರಶ್ನಾತ. ೦೯೩೮, ೪೮-೨ ; ೨೫೮). [ಸಂ. (ಡೋಲಾ + ಉತ್ಸವ)]

ಡೋವಿ, ಡವಿಗೆ, ಡವುಗೆ, ಡೊಗೆ, ಡೊವಿಗೆ. ಡೋಗಿ, ಡೋಲ್ಗಿಯ್ಗೆ, ಡೋವಿಗೆ, ಡೋವೆ, ಡೌಗಿ, ಡೌಗೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪು ; ತಲೆಬುರುಡೆ ; ಕರೋಟಿ : ವೇದಂಗಳಂ ಕೇಳು ನೆಕಲೆದುಷಡೆ ಬಹುನಡಿ ಯೊಳಾದ ಫಲವೇನು ನಾಲಗೆಯ ಸಡಿಗೆ ಡೋವಿಗಾದುಬಡವೆನ್ನುತ್ತು (ಅಶಿಪು. ೪-೬). **ಡವಿಗೆ:** ೧. ಪಾಕ ಮಾಡುವ ಭಾಂಡ ಸೊಣಗಸ ಡ[ಪಾಣಾ. ಡೂ]ವಿಗೆಯಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೦೪) ; ಹೊಡಂಗ್ಗೆಯಳೆಗೆ ಡವಿಗೆ ಯನು ಹಿಡಿಯಂತಲಿ ಬೇಡಿ ಉಂಡವನೆ (ಕನ್ನಡ. ೭೦೯) ; ಅಲ್ಲೊಂದು ಮನುಷ್ಯ ಡವಿಗೆ ಕಂಡತು (ಪೂಪಾಪ್ರ. ೨೦). ೨. ಬೊಳ್ಳಾದ ದೆವ್ವ ಬಿದಿರು : "ಡವಿಗೆ – ದೊಡ್ಡ ತೊಳ್ಳು ಬಿದಿರು" (ಪಾಪಕೃ. ೬೨). **ಡವ್ವಗೆ:** ೧. ಯೀಸುವಿನ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೇಸುವಿನ ಕಾಲ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಒಂಟಿ ತಲೆಯ ಡವ್ವಗೆ ಇದೆ (ಗೂಪ್ರಾ.ಥಾ. ೦೦, ಬಿಪ್ರ.೪) ; ಆದು ವ್ಯಾಚೇನಕಾಲದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಡವ್ವಗೆಯಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇದೆ (ಪಾಚೇಸ. ೫೫).

ದೊಗೆ: ೧. ಒಟ್ಟೆಯಲುಗಳ ಕುಂಡಲಗಳಿಂದ ಕರಿಕಿರದ ದೊಗೆಯ ಸಲಿಲದ ಕವುಡಲುದಿಂದೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೧೬-೨೪); ಆನೆಯ ತಲೆಯ ದೊಗೆಯೇ ಅವನ ಕಮಂಡಲಂ (ಕುಮಾ. ೭೭). **ದೊವಿಗೆ:** ೧. ದೊವಿಗೆ ಮೈತ್ರುವಿನ ನೆರಿಡಿಗಳಕ್ಷಾಯುತ್ತಿ.. (ಜಾಪ. ೩೬೯). **ದೋಗಿ:** ೧. ಕೊರಗಿಗೂಂದಿದ ಗಂಧಮಾಲೆ ದೋಗಿಯು ಹುಣ್ಣು ಶಿರಕೆ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಜರಡಿಹುಣ್ಣು (ಕುಪ್ಪಕ. ೧೦-೨೮). **ದೋಲಿಗೆ:** ೧. ಅಯುಷ್ಯದ ಪರಹಾಗಳ ತಲೆಗಳ ದೋ[ಪಾಂ.ದೋ]ಱಿಯಂ ಕಡಿಪಿಂಡದುಯದ ಮಾಹಾಯತದ ರಣದೊಳಗೆ ಬಂದನು ಭೀಷ್ಮನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ಕುಪಾಪ.ಪ್ರಾ. ೧-೨೦). **ದೋವಿಗೆ:** ೧. ನೆಲಕ್ಕೂಲಿವ ದೋವಿಗೆ . . . ದರ್ಪವಲಿದವಯಂವ ಮೆಱಿವ ಫೋರತಪ ದಟಲಿತರನೀಕ್ಷಿಸಿದನವನೀಪನು (ಪರಿಪಾ. ೬-೭೫). **ದೋವೆ:** ೧. ಹೊರ ಕುಲದವನೆಂತೆ ತಿರದ ದೋವೆಯೊಳು ತಾ ತಿರಿದು ತಿಂಬುವನೆಂದು ಹರನ ಜರಿದು (ಪ್ರಭಾಕ. ೦೦೬-೪೨). **ದೌಗಿ:** ೧. ಪ್ರಕಟಿಯೊಂದು ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿಂದಗೆಂಂ ಹಲವು ದೌಗಿಗಳಂ ಬರಲ್ತಿದ್ದವು (ಪಪಾ. VII, ಪ್ರಸ್ತಾ.ಪಪ).
'ದೌಗಿಬರ' ಪರಾ. ೨. 'ದೌಗಿಕೊಳವಿ' ಪರಾ. **ದೌಗೆ:** ೧. "ಓಜು = ೧. ಒಡಕ ಗಡಿಗೆ. ೨. ತಲೆಯ ದೌಗೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೫೯).

ದೋಗಿಯ ಬರ = **ದೋಗಿಬರ:** ತುಸು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ದೋಗಿಯ ಬರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಗುರುಚ.ಸ.).

[←ಮಲಾ. ದೋಱಿ]

ದೋವೆ 'ದೋವಿ' ನೋ.

ದೋಹ 'ದೋಹರ' ನೋ.

ದೋಹರ: ದೋಹ, ದೋಹಾರ, ಧೋರ (ನಾ). ಚಂಡಾಲ ಜಾತಿಯವನು: ಅಪ್ಪನು ನಮ್ಮ ಮಾದರ ಚನ್ನಯ್ಯ ಬೊಪ್ಪನು ನಮ್ಮ ದೋಹರ ಕಕ್ಕಯ್ಯ (ಬಸ. ೩೮೨) : ಬೇಡಂಗೆ ಹೇಸಹ[ಪಾಂ. ಹಾ]ರಂಗೆ ಹೊಲಯಂಗೆ ಧೂಪಿಗಾಱಶ್ವರಸೊಲಿದ ಪರಿಯ ನೋಡ (ಅಂಬಿಗ. ೪೦೨-೦೦೦); ಪರ ದೋಹರ ಕಕ್ಕಯ್ಯಂ ಱರಗುರು ತಿವಲೆಂಗಳ್ಕಕ್ಕನೀ ವಸುಮತಿಯೊಳ್ (ಪ್ರಸಪು. ೩೮-೦೦೮). **ದೋಹಹ:** ವೇಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದಾ ಪೊಲೆಯ ಮಾದಿಗ ಕೇರಿಗ ದೊಂಬ ದೋಹಹನ್ಯಾಸುರಕೆರ್ವಿಗ ಕಳ್ಳರುಹಿ ಕೊನ್ನರೊಳಾಡಿಹೂರುಳ್ಳ . . . ತೊಳೆ (ಕಾವ್ಯಾಶಾ. ೭೦೦೨) : ಮಾದಾರ ಕೇರಲ್ಲಿ ಪೊರಲಿಗೆ ಹೊರಟೀತು ಅದು ನೋಡಿ ದೋಹರೆಲ್ಲರು ಬಗ್ಗಿ ದರು (ಸಿಪು. ೪-೭೪). **ದೋಹಾರ:** ಸಚ್ಚಿಯಂದಂಬಿಗೆ ಸಿರಿಯಾಳನ ಮಡಿವಾಳಕೆಂಕೆಂಬೆನೆ ಮಾಚಿಯ್ಯನ ದೋಹಾರನೆಂದೆಂಬೆನೆ ಕಕ್ಕಯ್ಯನೆ(ಜಸವ.೬೪೪) ; ಈತನೆವೇಮಣಾರ ಕೇತಯ್ಯ ಪೆಂಬಾತನೀತನೇ ದೋಹಾರ ಕಕ್ಕಯ್ಯನೆಂಬಾತನು (ಜಂಪು. ೩೭-೩೭).

ಧೋಹರ: ಪೂರ್ವದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಮ್ಮಾರ, ಮಚ್ಚಿಗಾರ, ಧೋರ, ಕಬ್ಬಲಿಗ, ನಾಯಿದ ಮೊದಲಾದ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ (ಕೈಶಿಪ್ರ.೨೯೬); ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರೆ ಹಾಸುವುದೇ ಧೋರರ ಮುಖ್ಯ ಹೊರೆಯು (ಕಳಾಗಿ.೨೦೯).

[←ಪ್ರಾಕೃ. ದೋಹರ್, ದೋಹಾರ್, ಧೋರ್]

ದೋಹಾರ 'ದೋಹರ' ನೋ.

ದೋಳಾಕೇಳಿ (ನಾ). ಉಯ್ಯೂಲೆಯ ಆಟ: ದೋಳಾಕೇಳಿಯ ಕಂದುಕ ಕೇಳಿಯು . . . ಬಿನದಬೊಳೆ ಸತಿಯನವರೊಸಿಯಿಸಿದರ್ (ಭುಪ್ಪಳ. ೪೧-೬೨).

[ಸಂ. ದೋಲಾಕೇಲಿ (ದೋಲಾ + ಕೇಲಿ)]

ದೋಳು ನೋ. 'ದೋಲು'.

ದೋಳೋತ್ಸವ 'ದೋಲೋತ್ಸವ' ನೋ.

ದೋಱಂ 'ದೊಂಗಱ' ನೋ.

ದೋಱಿಗಳಿ 'ದೋಱುಗಳಿ' ನೋ.

ದೋಱಿಗೊಱಿ 'ದೋಱುಗೊಱಿ' ನೋ.

ದೋಱುದಲೆ (ನಾ). ದೊಗರು ಬಿದ್ದ ತಲೆ; ಕುಳಿಬಿದ್ದ ತಲೆ: ಶರಧಿಯಲಿ ಹುಟ್ಟಿರ್ದ ವಿಷದಲಿ ಕರಿಕಾದರೆಯವರು ಅಧಾಪಸುರನ ಬಡಿಸಲು ಹರನು ಹೊಡದಾ ದೋಱಿದಲೆಯವರು (ಕಾಶಿಕಾ. ೫೦-೦೬).

[ದೋಱು (<ದೊಂಗಱ) + ತಲೆ]

ದೋಱುವೋಗು 'ದೋಱುವೋಗು' ನೋ.

ದೋಱು 'ದೊಂಗಱ' ನೋ.

ದೋಱುಗಲೆ (ನಾ). ಸೀಳಿದ ದೊಗರು; ಗಾಯದ ಚಿಹ್ನೆ: ಸುರಪತಿಯ ವೋಱಿಯಲೀತನೆಱಗಿದ ದೋಱುಗಲೆ[ಪಾಂ. ಳೆ]ದ ಭೂತಳಾಧಿಪ ನೋಡು ದೇವಾಂತಕ ನಿಶಾಚರನ (ಕೂಪರ್ವ. ೬-೨೦೬).

[ದೋಱು (<ದೊಂಗಱ) + ಕಲ್ಲು]

ದೋಱುಗಳಿ, ದೋಱುಗಿಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳು; ತೂತಾಗುವುದು; ಕೊರೆ; ಕತ್ತರಿಸು: ಎದಱಲು ದಂಡದ ಲಿಂಗವೆದೆಯನು ದೋಱುಗಳೆಯಲು ಬಳಲಿದನು ಪೂರಾಯ ಘಾಯದಲಿ (ಕುಪಾ.ಪ್ರಾ.ಪ-೨೮); ತೊಡೆಯನು ದೋಱುಗಳೆವ ಪುರುವಿಗಿನಿಸನತನು ಬಳಲಿ ಮೈವಱಿಯಿಂಱಗಿದ ರಾವಣಗೆ ನಿದ್ದೆಯವ್ವನೆದೆಂದು ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕರ್ಣಪ್ರ. ೪-೦) : ಪಾರ್ಥರು ಖಿಲೀಮುಖಾಳಿ . . . ಸ್ಕಂದನವಿತಾನವಂ ದೋಱುಗಳೆದುದು (ಕೃಮಭಾ. ೨೨-೪೨). ೨. ಸೀಳಿ ಹೋಗು; ಬಿರಿ; ಭಂಗಹೊಂದು; ಡೊಗರುಬೀಳು: ಎದೆ ದೋಱುಗಳೆವಂತೆ ತಿವಿದುರುಳಿಸಿದ (ಕೃಷ್ಣ. ೬-೦೬). **ದೋಱಿಗೆಗೆ:** ೨. ದೋಱಿ[ಪಾಂ. ಱು]ಗೆಳೆದುದು ಗರ್ವಪರ್ವತಂ (ರಾಶಿಕ. ೩೬-೩೬).

[ದೋಱು (<ದೊಂಗಱ) + ಕಲ್ಲು]

ದೋಱುಗೊಱಿ, ದೋಱಿಗೊಱಿ, ದೋಱುಗೊಱಿ (ಕ್ರಿ). ತೂತುಕೊರೆ; ರಂಧ್ರಮಾಡು; ಸೀಳು; ಛಿದ್ರಿಸು: ರಕ್ಕಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾದ ದುಷ್ಕೀಟಕೆವೊಂದ್ಕೆತಂದು ಕರ್ಣನ ತೊಡೆಯಂ ದೋಱುಗೊಱಿದು ರಕ್ಕವನೀಗಳೆ ಮಾಂಸಮಂ ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ(ಭಾಗವ.೬.). **ದೋಱಿಗೆಱಿದ:** ಕಿನಸಾಂತು ಕರವರ್ಷಮಂ ಕರೆಯಲಬಸುರಂ ತನಗಳೇಂ ದೋಱಿಗೆಱಿದು ಲ್ಬವಮಮ ದೈತ್ಯರನುಪಮಿತ ಖಿಲ್ಲ ತೋಮರ ಗದಗಳಿಂದಂತವಂ ಖಂಡಿಸಿ ತಾಗಳು (ಭೀಷ್ಮಾಖ್ಯಾ. ೬.). **ದೋಱಿಗೊಱಿ:** ಕುಂತವರ್ದಿಯನು ದೋಱುಗೊಱಿದಂತೆ (ಜಸವ. ೨೬).

[ದೋಱು (<ದೊಂಗಱ) + ಕೊಱಿ]

ದೋಱುಸೊಸಿಲು (ನಾ). ಕುಳಿಯಮದ ಹಣೆ; ಹಳ್ಳವಿರುವ ಹಣೆ; ತಗ್ಗಿರುವ ಲಲಾಟ: ಏಳನೆಯ ಬಾಗಿಲಿರೆ ದೋಱುಸೊಸಲಿನ ಕಿಱುಬೆಮರ ಕಾಣಲೊಂದ್ಕಟ್ಟಿಯ ಸರಥಸದ ಪಡಿಹಾಱಿಬ್ಬರು ನಿಂದಿರಲು (ವಿಕಾಗ. ೬-೬೦).

[ದೋಱು (<ದೊಂಗಱ) + ಸೊಸಲು (<ಸೊಸಲ್)]

ದೋಱುಮೈ (ನಾ). ಗೊದುಬಿದ್ದ ಮೈ; ಜೀರ್ಣವಾದ ದೇಹ: ದೋಱುಮೈಯಾದ ಮುದುಕಿಹೋಹುದೆಱಿಂದ ಕಾಱ್ಕೆಯೊಡುನ್ಕೊ (ಸರಕಾ. ೦೭೯). [ದೋಱು (<ದೊಂಗಱ) + ಮೈ (<ಮೆಯ್)]

ದೋಱುವೋಗು, ದೋಱುವೋಗು, ದೋಱುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಡೊಗರು ಬೀಳು; ಹಳ್ಳವಾಗು; ಕುಳಿಬೀಳು; ಸೀಳಿಹೋಗು; ಬಿರಿ: ಕೀಱಿ ಕಾಲಿಡೆ ದಿಕ್ಕಿಗಳೆದೆ ದೋಱುವೋಗಲು ಸರ್ವ ಲಗ್ಗೆಯಲೆಱಿತೀ ದಳ (ಕುವ್ಯಾ.೪. ೦೩-೩೦); ಬಿದ್ದನು ಘಾತಿಯಲಿ ಧರೆ ಶೈಲ ವನ ಸಹಿತ ದೋಱು ವೋಗಲು (ವಿಧಾಗ. ೦೦-೩೨-೦೧), **ದೋಱುವೋಗು:** ದೋಱುವೋದುವು ತೋಳು ನೆತ್ತರ ಕಾಱಿ ರಾವಣ ಗಂಡುಗೆಟ್ಟನು (ಕಾಶಿಕಾ. ೨-೪೦) ; ಬೀಸಿ ಬಾಲದಿ ಗೋಣ ಬಿಗದನು ಸಾಸಿಗನೆ ಶಿರ ದೋಱುವೋದುವು (ಕಾಶಿಕಾ. ೨೨-೦೦). **ದೋಱುವೋಗು:** ಮಿಱಿ ಪೊಗುವ ಅಂಗಜನ ಶರದಲಿ ದೋಱಿ ವೋಯಿತು ಹೃದಯ (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೨-೦೦).

[ದೋಱು (<ದೊಂಗಱ) + ವೋಗು]

ಡೋಱುಹೃದಯ (ನಾ). ಸೀಳಿದ ಎದೆ; ಡೊಗರುಬಿದ್ದ ಎದೆ: ಹೋರುಗಳೆದಕ್ಷಿಯಿಂ ಡೋಱುಹೃದಯಂಗಳಿಂ (ಲಶಿಚಂ. ೩೭-೩೬).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱ) + ಹೃದಯ]

ಡೋಱ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಳಾಗಿಸು; ಸೀಳಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಡೊಗರು ಬೀಳಿಸು: ಶರಗಳಿಂದೆಚ್ಚವರ ತನುಗಳಂ ಡೋಱ್ಪಿಸಿಯಶ್ವ, ಸಾರಥಿ ತೇರ್ಗಳಂ ತಿರುವನೇಱ್ಪಿಸಿದ ಬಿಲ್ಗಳಂ ಕಡಿಕಡಿದು (ಚಿಬಪು. ೪೯-೨೨).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱ) + ಎನಿಸು$_1$]

ಡೌಗಿ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೌಗಿಕೊಳವಿ (ನಾ). ಟೊಳ್ಳಾದ ದಪ್ಪ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಳವೆ; ದಪ್ಪಬಿದಿರಿನ ಅಂಡೆ: ಹವ್ವುಹಾಕಿ ಬೆಣ್ಣೆತೆಗೆಯಲು ಚರ್ಮದ ಚೀಲ, ಡೌಗಿಕೊಳವಿಯನ್ನೂ, ಚಹಾ ತಯಾರಿಸಲು ದನ, ಕುರಿ, ಮನುಷ್ಯರುಗಳ ಹಿಕ್ಕೆಗಳನ್ನೂ ಉರಿಹಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (ಶೃಂಗಾಸ. ೩೨).

[ಡೌಗಿ (<ಡೋವಿ) + ಕೊಳವಿ (<ಕೊಟವಿ)]

ಡೌಗಿಬರ 'ಡೋಗಿಬರ' ನೋ.

ಡೌಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೌಡೆ 'ಡವುಡೆ$_1$' ನೋ.

ಡೌಡೆವಱ್ (ನಾ). ೧. ಡವುಡೆಯೆಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ. ೨. ಡವುಡೆ ವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ: ನೆರೆದು ಪಳಂಚುವ ಕಾಲುಂಗುರದ ರವಂ ಮುಂದೆ ಡೌಡೆವಱ್ಯಂ ಪೋಲುತ್ತಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೦).

[ಡೌಡೆ (<ಡವುಡೆ$_1$) + ಪಱ್$_1$]

ಡೌಲು, ಡವಲು, ಡವುಲು (ನಾ). ೧. ರೀತಿ; ಪ್ರಕಾರ. ೨. ಒಣಹೆಮ್ಮೆ; ಬರಿಯ ಬಡಾಯಿ; ಆಡಂಬರ: ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಬಣ್ಣದ ನೂಲು ಬೆತ್ತಲೆ ಬದುಕ ಸುತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ ಡೌಲು (ನೆಲಮು. ೩೦-೦); ಇದರೊಳಗೆ ನಾನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಡೌಲಿನ ಮಾತು ಹೇಳಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೯೩). ೩. ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಘನತೆ; ವೈಭವ: ಬೆಳಗಿನ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಡೌಲಿನಿಂದ-ಹಾರತೊಡಗಿದ ಆ ತ್ರಿವರ್ಣಧ್ವಜವನ್ನೆ ಅರೆಕ್ಷಣ ಪ್ರೀತಿ ಅಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದು (ಅಗಸ್ಟ್: ೧೮); ದೊಡ್ಡ ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಮೂರಂಗುಲ ಜರತಾರಿ ರುಮಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಡೌಲಿನಲ್ಲಿ ಅಮಲ್ದಾರರುಗಳು ಕಾಲಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ನಟಸಾ. ೨). ೪. ದರ್ಪ; ಠೀವಿ: ಪಂಡಿತರ ಸಭೆಗೆ ಓರ್ವನು ಬಹಳ ಡೌಲಿನಿಂದ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಭೂಷಿತನಾಗಿ ಬಂದನಂತೆ (ಸಾಂಬಂಸಾ. ೬೯).

ಡವಲು: ೫. ಅಂದಾಜು; ಊಹೆಮಾಡುವಿಕೆ. 'ಡವಲುಕಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಡವುಲು**: ೨. 'ಡವುಲುಕೊಚ್ಚು', 'ಡವುಲುದಾರ' ಪರಾ. ೫. 'ಡವುಲಂದಾಜು', 'ಡವುಲುಜವಾಬಂದಿ' ಪರಾ.

ಡೌಲು: ೨. ಈಗ ನನ್ನ ಮ್ಯಾಗೆ ಡೌಲ ಬಡೀತಾನ (ಪುರುಷ. ೦೦೯).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡೌಲ್]

ಡೌಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಡ್ಯಾಲಿಯಾ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡ್ರಮ್ಮು (ನಾ). ಪೀಪಾಯಿ: ಈ ಕೆಳಗಿನ ಇನ್ನೂ ಹತ್ತಾರು ತದ್ಭವಗಳನ್ನು ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಬಹುದು. ಉದಾ . . . ಬಾಟ್ಲಿ; ಅಸ್ಪತ್ರೆ; ಡ್ರಮ್ಮು (ಭಾಷಾಶಾ. ೦೭೭). [←ಇಂ. Drum]

ಡ್ರಾಮು (ನಾ). ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಗಳ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಅಳತೆ: ನಾಲ್ಕು ಡ್ರಾಮು ಸೆರೆ ಎಂಟು ಡ್ರಾಮು ಕೋಪ (ಬೆಂಗಬ. ೦೧).

[←ಇಂ. Dram]

ಡ್ರಿಲ್ಲು (ನಾ). ಕವಾಯಿತು; ವ್ಯಾಯಾಮ ಶಿಕ್ಷಣ: ಕರಡಿ ಕಟಿಗಳಿಗಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತಿದೆ ಡ್ರಿಲ್ಲು (ಕೋಗಿಲೆ. ೨-೪೬).

[←ಇಂ. Drill]

ಡ್ರೈವರು (ನಾ). ಮೋಟಾರುಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡಸುವವನು; ಸಾರಥಿ; ಚಾಲಕ: ನಮ್ಮ ಕಾರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಡ್ರೈವರು ಬೇಕಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Driver]

*

ಢ

ಢ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಘಢಭವಂ ನೆಱ್ ನಾಲ್ಕು" (ಪಂಗಕಾ. ೦೦೪-೦೦).

ಢಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಪಟಾಕಿ ಮೊದಲಾದ ಸಿಡಿಮದ್ದುಗಳು ಸಿಡಿಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಕೋವಿ, ಫಿರಂಗಿ, ಪಿಸ್ತೂಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ.

ಢಂಕೃತಿ (ನಾ). ಢಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ: ಹೈದರನಿಗೆ ಈ ಫಿರಂಗಿಗಳ ಢಂಕೃತಿಯು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿತು (ಟಿಹೈ. ೮೫). [ಸಂ.]

ಢಕಲಪಟ್ಟಿ, ದಕಲುಪಟ್ಟಿ, ಢಕಲ್ಪಟ್ಟಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಂದೂಡುವುದು. **ದಕಲುಪಟ್ಟಿ**: ೨. ಚಕ್ಕರು; ತಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ: ಬರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ದಕಲುಪಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೩. ನೂಕುವಿಕೆ; ದಬ್ಬಿ ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವಿಕೆ; (ಕೆಲಸದಿಂದ) ವಜಾ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಅವನಿಗೆ ದಕಲುಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. (ಬಂಗಾಸ್ಟ್ರೀ. ೬೧).

ಢಕಲ್ಪಟ್ಟಿ: ೩. ರಂಗಣ್ಣನಿಗೆ ಹೊಸಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ 'ಢಕಲ್ಪಟ್ಟಿ,' ಹೊನ್ನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಪ್ರಯೋಗ (ಡುಂಬಿಕ ೦೭೦).

[←ಮರಾ. ಢಕಲ್‌ಪಟ್ಟೇ]

ಢಕಲಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು; ನೂಕು; ದೂಡು: ಪಿಸ್ತೂಲು ಮುಗಿದು ಕಾರನ್ನು ಢಕಲಾಯಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[ಢಕಲ್ಯಾ (P←ಮರಾ. ಢಕಲಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಢಕಾಯಿತ 'ಡಕಾಯಿತ' ನೋ.

ಢಕಾಯಿತಿ 'ಡಕಾಯಿತ' ನೋ.

ಢಕಾರ (ನಾ). ಢ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. [ಸಂ.]

ಢಕ್ಕ (ನಾ). = ಡಕ್ಕೆ ೧: ಮುರಜ ಢಕ್ಕಂ ವೀಣೆ ಡಮರು ಕಾಳಂ ಮೇಳಂ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೯). [ಸಂ. ಢಕ್ಕಾ]

ಧಕ್ಕರ 'ಡೊಕ್ಕರ' ನೋ.

ಧಕ್ಕಾಮುಕ್ಕಿ 'ಧಕ್ಕಾಮುಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಧಕ್ಕಾರವ.(ನಾ). ಧಕ್ಕೆಯ ಶಬ್ದ : ದಳದ ಬಂಧಾರವಂ ರಣ ಕಲಕಿಸಾರವಂ ತಟ್ಟಿತ ಧಕ್ಕಾರವಂ ಪುದಿದ ನಾಸಾರವಂ (ಕ್ರವಿಜಾ. ೩೨-೮).

[ಸಂ. (ಧಕ್ಕಾ + ರವ)]

ಧಕ್ಕುಳಿ (ನಾ). ಇಂದು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಾಳೆಗೆ ಮೂಕಿವುದು ಅಥವಾ ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಉಪಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಮೇಲೆ ಹೇರುವುದು: ಕಾಲಯವನನು ಹಾಯದಿಂದವೆ ಬೀಗಿಸಿದ ಮಾಗದನನಾ ತರಿ ಸೀಳಿಸಿದ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳ ಸೋಲಿಸಿದ ಸಾಮರಿಲಿ ಡಾಳನತಿ ಧಕ್ಕುಳಿಯ[ಪಾಣಾ. ದೊಣೆಯ] ಶಕ್ತನ ಶೌಕಾಜನು ವಿನ್ನ ಮಾಯೆಯು ಹೇಳಲಮ್ಮನು ಕೃಷ್ಣ ಕರುಣಿಸು ಕರ್ಣನಾರೆಂದ (ಕುಪಾಳ. ೩೬-೨೬). [← ಮರಾ. ಧಕಲ್]

ಧಕ್ಕೆ (ನಾ).=ಡೆಕ್ಕೆ ೧ : ಧಕ್ಕೆ ದಮರುಗ ವೊಳಗಿದವ (ತೂಕಥ. ೩-೩೦-೨೩); ಇಂತಪ್ಪ ವರಣದೊಳಗೆಗೊಂದೊಂದನೇ ನಂಬಿ ಕಂತು ಹರನೊಲವ ಪಡೆದವರು ಪರಕೆರಂಬುಂ ಸಂಶಯಿ ತೀರದು ನಂಬುವುದೆಂದು ಸಾಹುತ್ತ ಧಕ್ಕೆಯಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತ (ಪ್ರಾತಾ. ೩-೪೦) ; ಪಟಹ ಕಮ್ಮಟ ಧಕ್ಕೆ ಡವುಡೆ ಕಹಳಾಸಮುತ್ಕಟ. ನಾದಮಬ್ಬಿ.ಲಿಯ (ತೂಕ್ಷ, ೦೩-೦೩).

[ಸಂ. ಧಕ್ಕಾ]

ಧಕ್ಕೆವಾಜುಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಭಯದಿಂದ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡಬಡಬು ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟಾಗು ; ಎದೆಗುಂಡಿಗೆ ದವಡೆವನೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ದಿಸೆಯೊಳ್ ನಿಶ್ಚಳಿಮರ್ಮ ದೇವರರ್ದರ್ ಧಕ್ಕಾಧ್ಯಾನದಿಂ ಧಕ್ಕೆವಾಜಿಸೆ . . . ವೀರಾರಾಸ್ಯವಾಲರಂ ಬರಿಸಿದಂ ಮೂಸಿಟ್ಟಿಗಂ ಬಿಟ್ಟಿಗಂ (ಅಕ. XI, ಚಾಕ್ಷ. ೨೫-೨೬ ; ೧೨೬). 'ದಕ್ಕೆವಾಜಿಸು' ಪರಾ. [ಧಕ್ಕೆ + ಪಾಜಿಸು]

ಧಗೆ 'ದಗೆ' ನೋ.

ಧಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೆಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಕಾವೇರು: ಧಗೆವಡೆದೊಡಲೊಳು ಸ್ಫೋಟಕವೆದ್ದು ನಾಲಗೆ ನುಡಿಗಟ್ಟುವವೆ (ತೂಕಥ. ೯-೦೪). [ಧಗೆ (<ದಗೆ) + ಪಡೆ$_1$]

ಧಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಘಂಟೆ, ಜಾಗಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಡಿದಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ.

ಧಣಧಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವೀರಘಳಕದ ಘಂಟೆ ಧಣಧಣಂ ಧಣಮೆಲಲು (ಜಾತಕ. ದೇ. ೦೦೬-೩೦).

ಧಣಧಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧಣಧಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಜಾಗಟೆ-ಗಂಟೆಗಳು ಧಣಧಣಿಸುವುವು (ಶಪ್ರಾ. ೦೩). [<ಧಣ + – ಇಸು$_3$]

ಧಣತ್ಕೃತ (ನಾ). ಧಣಧಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ : ಘಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ : ಉರಿವ ಘಂಟೆಯ ಧಣತ್ಕೃತಮೊಗೆಯೆ (ಚಾಪು. ೪೭-೩೩).

[ಸಂ.]

ಧಣಾಡಂಗುರ, ಡಣಾಡಂಗುರ, ಡಾಣಾಡಗರ, ಡಾಣಾಡಂಗುರ, ಢಾಣ್ಣಾಡಂಗುರ (ನಾ). ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಸಾರಿದುದು ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ; ಬಹಿರಂಗವಾದುದು; ಪ್ರಚಾರವಾದುದು: ಇವಳ ಪವಿತ್ರತೆ ಇಡೀ ಗುಜ್ಜರಬಟ್ಟಿಪ್ಪಲ್ಲೆ ಧಣಾಡಂಗುರವಾಗಿಲ್ಲವೇ? (ತೂಸಕ್ಷ. ೩೭). **ಡಣಾಡಂಗುರ :** ಇದು ಡಣಾಡಂಗುರವಾಗಿ ಸಾರುವ ವಿಷಯವಲ್ಲ (ರೂಪ್ರ). **ಡಾಣಾಡಂಗರ :** ರಾಯರಿದ್ದರ ನಾ ಹ್ಯಾಂಗ ಬರತಿದ್ದ ಆಜಾರ ಡಾಣಾಡಂಗರಾ ? (ದೀಚಿ. ೪೬). **ಡಾಣಾಡಂಗುರ :** ಬ್ರಿಟಿಷ್‌ಕೋರ್ಟಾನ್ನು ನಾವು ಮನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಡಾಣಾಡಂಗುರವಾಗಿ ಸಾರಿ (ಮಣಾಯೋ. ೦೪೯) ; ಬಸವಂತಿ ಡಾಣಾಡಂಗುರ ಮೋಟರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಬಿಡಲಿ (ದೀಚಿಚ. II, ೦೩೦) ; ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮುಸ್ತ್ರೈದಿಯಾಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಡಾಣಾಡಂಗುರವಾದ ವೈಭವ್ಯವೇ ಲೇಸು (ಸ್ಫೂಚಿ. ೬). **ಧಾಣಾಡಂಗುರ :** ಅವನ ಕಡಿಗೀಡಿಸಿದ ಹೆಳ್ಳಕ್ಕೆಯಲ್ಲೂ ಧಾಣಾಡಂಗುರವಾಗಿದೆ (ರೂ೨). [<ಧಣ + ಡಂಗುರ]

ಧಣಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಘಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ : ಬಿರುದಿನ ಬಿಲ್ಲಂಬೆ ಧಣಿರೆನೆ ಕೊಂಡ ಕಾರ್ಮುಗವ (ಪೊಚಿಚ. ೪೪-೨೯).

ಧಣಿಲನೆ (ಅ). ಧಣಿಲ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ; ಬೇಗನೆ ; ಪಕ್ಕನೆ : ಗಣಮಧ್ಯದೊಳು ತ್ರಿಣಯ ಹೃದಯಕವಾಟವ ಧಣಿಲನೆ ತೆಗೆದು ತೋರಲ್ಕೆ (ಕೂಚಿಚ. ೦-೦೦೨). [ಧಣಿಲ್$_3$ + – ಅನೆ$_1$]

ಧಪ್ಪಳ 'ದವಳೆ' ನೋ.

ಧಪ್ಪಳಿಸೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ತರದ ನೆಯ್ಗೆಯುಳ್ಳ ಸೀರೆ : ಯಾಕೇನು. ತಾ ಯಾವಾಗರ ಉಡೋ ಧಪ್ಪಳಿಸೀರೆ ತಂಗಿ ಉಟ್ಟುಳೂ ಅಂತ (ಪ್ರವಿ. ೨೭೦). [ಧಪ್ಪಳ (<ದಪಳೆ) + ಸೀರೆ$_3$]

ಧಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಟುಕದವರೆಲ್ಲ ಕಟಕಿಯ ನುಡಿವಂತೆ ಧಪ್ಪಟು ಧಪ್ಪಟು ಧಪ್ಪೆಂದು (ಹಂಪ್ರಸಾ. ೯-೪೩).

ಧಬಡು (ನಾ). ನಟನೆ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ; ಮೋಸ: ಕಾಂಕಿಸಮ್ಮೇಳನದಲ್ಲಿ ಭಾರತ ಭಾಗ ವಹಿಸಿತು ಎನ್ನುವುದು ಸತ್ಯದ ಅವಪ್ರಯೋಜ : ಬರೀ ಧಬಡು (ಅಶ್ಮಾ. ೦೦). [←ಹಿಂ. ಧಬ್ಕ್ = ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ]

ಧಮಧಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಡಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ. 'ಧಮಧಮಿಸು ತ್ಯಾರ', 'ಧಮಧಮಿಸುವ' ಪರಾ.

ಧಮಧಮತ್ಕಾರ (ನಾ). = ಧಮಧಮ : ತೇರುಗಳ ಚೀತ್ಕಾರ ಪಟು ರಣಭೇರಿಗಳ ಭಾಂಕಾರ ಭಟುರ ಕಠೋರರ ಹೂಂಕಾರ ಧಕ್ಕಾ ಧಮಧಮತ್ಕಾರ (ಆಸಂಕಾ. ೬-೦೦-೪೩). [ಸಂ.]

ಧಮಧಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧಮಧಮ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಡೋಲಾಯ ಮಾನವಾಗಿ ಡೋಲಿನವನು ಧಮಧಮಿಸಿದ (ಮಹಾಪ. ೨೦೧).

[ಧಮಧಮ + – ಇಸು$_3$]

ಧಮಣಿ 'ದಮಣಿ' ನೋ.

ಧಮಮಾಮಿ 'ದಮಾಮಿ' ನೋ.

ಧಮಾರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ಸಿಡಿಮದ್ದು ಸಿಡಿದು ಧಮಾರ್ ಎಂದಿತು (ರೂ೨).

ಧಮಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ನವ್ಯ ದೇಶದ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ರೂಪಕ (ದಾದರಾ), ಆದಿ (ಕ್ರಿಯಟ), ರಾಂಪೆ, ದ್ರುವದ, ಕ್ರಿಯಡೆ (ಧಮಾರ), ಧೂಮಾಳ, ಎಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಹಲವು ತಾಳಪದ್ಧತಿ ಗಳಿರುವುವು (ಪಾಶಬ್ದ, II, ೦೦೪೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಧಮಾರ್]

ಧಮಾರನೆ (ಅ). ಘಟ್ಟಿನೆ ; ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದೆ ; ಕೂಡಲೆ : ನಾನು ಕೇಡದೆ ಧಮಾರನೆ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟುಳು (ಜಾಡಿಗ. ೩೭).

[ಧಮಾರ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಧಮ್ಮನೆ (ಅ). ಧಮ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ – ಏಬೆಲ್ಲನೆ . . . ಧಮ್ಮನೆ, ಧೊಪ್ಪನೆ (ಕಾಮರ. ೦೪ ಪ್ರಯೋ).

[ಧಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಧರಕೆ 'ದರಕೆ' ನೋ.

ಧರಕಿಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಧರ್ ಎಂದು ತೆಗು : ಭೋಜನಮಾಡಿ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಏದು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು.ಸಾರ ಧರಕಿಹಾಕಿದನು (ಮಚಿಮ. ೦೩೬).

[ಧರಕೆ (<ದರಕೆ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯು$_{3,1}$)]

ಧರಕೆ 'ದರಕೆ' ನೋ.

ಧಲಾಯಿತ 'ದಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಧವಕೆ 'ದವಕೆ' ನೋ.

ಧವರಿ (ನಾ). (?) : ಬವರಿದಿರುಗುವ ತಿರುಗಿ ನಡೆವ ನಡೆದೊಡಲುಬ್ಬಿ ಧವರಿಸುವ ಧವರಿಸಿ ಕುಸಿವ ಕುಸಿದು ಧವರ[ಪಾಣಾ. ಧವರಿ, ದಡಿಸಿ] ಬೀಸುವ ಬೀಸಿ ಕೈವಿಡಿವ . . . ಕರಿನಿವಹವತ್ಕಾಡಂಬರಂ ವಿಟ್ಟು ಹಣ್ಣೆ ನಿಂದವ್ವ ಬಲದ ನಟ್ಟನಿಕುವೆ (ಕೋಟಿಮಹ. ೩-೨೯). [?]

ಧವರಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಬವರಿದಿರುಗುವ ತಿರುಗಿ ನಡೆವ ನಡೆದೊಡಲುಬ್ಬಿ ಧವರಿಸುವ ಧವರಿಸಿ ಕುಸಿವ ಕುಸಿದು ಧವರಿ ಬೀಸುವ ಬೀಸಿ ಕೈವಿಡಿವ . . . ಕರಿನಿವಹವತ್ಕಾಡಂಬರಂ ವಿಟ್ಟು ಹಣ್ಣೆ ನಿಂದವ್ವ ಬಲದ ನಟ್ಟನಿಕುವೆ (ಕೋಟಿಮಹ. ೩-೨೯). [ಧವರ + – ಇಸು$_3$]

ಧವಳ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಧವಳಾರ 'ಧವಳಾರ$_2$' ನೋ.

ಧವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಲುಗಾಡಿಸು : ಅರಗಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ನಸುನಗುತ ಸನ್ನ ಬೆರಳು ಬಾಯೊಳು ಧವಳಿಸುತ ಪನ್ನಗಶಯನ ನಾಟಕದಿ ನಿನ್ನ ಮಗನ ಮುದ್ದು ನೋಡನಿತ ಗೋಪಿ ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ತೋರ್ಪುದಳು (ಭುಂದ. ೩-೦೫೨-೨). [ಧವಳ$_2$ (P←ಮಕಾ. ಧವಳಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಧಳಾಯತ 'ದಲಾಯತ' ನೋ.

ಧಳಾಯಿತ 'ದಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಧಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾಗು ; ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮೆರೆ (?) : ಭದ್ರ ಲಕ್ಷಣದಿ ಕೋಳಿಸುವ ಗಾತ್ರ ಕನು ಪಮ ರತ್ನಮಾಲೆಯಾಭರಣ ಜಗನ್ನೇತ್ರಾನಂಗಸಾಮಾಜರಂತೆ ವಲ್ಲ ಕ್ಕಿ ಯೋ ಳ್ ಬರಲು ಸಭೆ ಧಳ್ಳಿಸುವೊಲು (ಪಾಪಕಾ. ೪-೩೦). [<ಧಾಳಿಸು ?]

ಧಱ್ಱನೆ (ಅ). ಧರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ದೊಡನೆ: ಬಡದ ಧಱ್ಱನೆ ತೇಗಿ ನೆರವಿಯಂ ಬಯ್ದ ಬಿಜ್ಜನುಡಿಯ ಕರಿವೀರಪಾಹುಕ (ಹರಿವಂ. ೦೦-೦೮).

[ಧಱ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಧಾಂಕಿ 'ಡಾಕಿಣಿ' ನೋ.

ಧಾಕು 'ಡಾಕು' ನೋ.

ಧಾತುಗೆದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಚ್ಚನ್ನು ಕಳೆ ; ಎದೆಗುಂದಿಸು ; ಧೈರ್ಯಗೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪಾಕಶಾಸನ್ಯದಿ ವ್ಯತ್ಯಸ ಧಾತುಗೆದಿಸಿ ದರ್ಪಚಿಯಸ್ಮಿಯಲೊಕಿ ಹೊಯ್ಯಲು (ಕುಶಾಕಾ. ೪-೦೦೬). [ಧಾತು (<ಡಾತು$_1$) + ಕೆದಿಸು$_2$]

ಧಾಣಿ (ನಾ). ಹಾಳು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು.

ಧಾಣಾಗು=ಹಾಳಾಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು ; ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾಗು : ನೀ ಬರೋವರಿಗು ಮಾಡ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಂದ್ರು ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸ ಕಟ್ಟು ಧಾಣಾಗಿ ಹೋಗ್ತಾವ (ಸಸಾದ. ೨). [←ಮಕಾ. ಧಾಣ=ತೇವವಳ್ಳ, ಕೆಸರಾದ]

ಧಾಣಾದಂಗುರ 'ಧಣಾದಂಗುರ' ನೋ.

ಧಾನೆ$_1$, ಡಾನೆ, ಡಾನ್ನೆ, ದಾಣಾ, ದಾಣ್ಣೆ, ದಾನೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಗದೆ: ನೆರೆದುದಭವಜ ಕೆಲಬಲದಲುಬ್ಬರದ ದೊಣ್ಣೆಯಂ ಜಡಿವ ಖಡ್ಗದ ಬೆರಳ ಚಕ್ರದ ಭವನಿಗಳ ಧವನಿಸುವ ಧಾನಿಗಳ . . . ವರ ಮಹಾಗಣನಿಕರ ವೊದಗಿತು(ಕುಶಾಕ. ೭-೦೫). 'ನೆಗಹುಧಾನೆ' ಪರಾ. ಡಾಣಿ : ೨. ದಪ್ಪಕೋಲು ; ಬಡಿಗೆ ; ದೊಣ್ಣೆ ; "ಲಗುಡ; ದಂಡ" (ಜಾಚರಾ. ೪). ಡಾನ್ನೆ$_2$: ೧. ಬೀಸುವ ಡಾಗಿಗೆ ತಲೆಯೊಡ್ಡುವಂತಿ ರೊಡ್ಡಿ ದವಲ್ಲೆ (ಪಾಶ್ವ.ಭ. ೩-೦೦೩); ಕರುಹಿಂ ಪಿಡಿದರ್ ಡಾಣೆಯಂ ಜಡಿ (ದಶಕು. ೩-೮೨). ೨. ಸತ್ಪಿದ್ಯನಡ್ಡಾಹನಂ ಕಂಡದಱ ಪೊಡಯಂ ಡಾಣೆಯಂ ಪೊಯ್ಯಲ್ಕೆ (ಪಂಚಕ. ೦೯-೦೩) : ದುಷ್ಕೃತ ತಸ್ಕರನ ಪಿಡಿದರ್ವ ಡಾಣೆ [ಪಾಣಾ. ದಾಣೆ]ಗಳರವಿಂದಾಕ್ಷಿಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೩೭); ಬನ್ನಂಯ ತರು ದಡ್ಡಿಗೆ . . . ಜೆನ್ನಂಗಿಯ ತರು ಡಾಣೆಗೆ (ಕಬಾಪ. ೪ ಪೃಯೋ) : ಕೊಡಲಿ ಕತ್ತಿ ಈಗೆಗೆ ಕುಡುಗೋಲು ಸುರಿಗೆಯಿಡ್ಡಾಯುದ್ಧ ಕುಠಾರ ಕೊಂತ ಡಾಣೆ ವೊದಲಾದಾಯುಧಂಗಳ್ (ಹರಿವಂ. ೬೭-೦೦) ; ಡಾಣೆಯಿಂದ ಕಂಡಕಂಡವರಿದಲಿರದ್ದಿಂ ಕಾಲುಗೆಂಡೊಡೆ (ಪಿಂಡಿ ಪಾ ೬-೦೦೦); ನೀವವ್ವ ಮನೆಯ ಹೊಗಿದೇದ ಹೊಕ್ಕೊಡೆ ಪಿಡಿದ ಡಾಣೆಯಿಂ ನಿಮ್ಮೆಳ್ಳರಂ ಬಡಿವೆನು (ಹಜ್ಜಕಾ. ೪-೪೬) ; ಗದೆ ದಂಡ ಡಾಣೆ. ಕಬ್ಬಿನ ಕೋಲು . . . ಇವನ ಡಾಡಿಗಳಿಂ (ಅಪಚಿ. ೩೪-೩೬). **ಡಾಣಾ** : (ಗು). ೩. ದಪ್ಪನೆಯ; ಸ್ಥೂಲ. 'ದಾಣಾದಡಿ' ಪರಾ. **ಡಾಣ್ಣೆ**: ೧. "ಸರ್ವಧಾ, ಕೋಮಲಂ – ೨ ಮರದ ಸಿಳ್ಳಿ. ಡಾಣೆ ಮಂಡಾದ ಆಯುಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ನಿಘಂ.೨ಆ. ೨೫೮). **ಡಾನ್ನೆ**$_2$: ೨. ಕತ್ತೆಯನು ಡಾಣೆಯನು ಇಕ್ಕಿಯ ಉತ್ಪಮುತ್ಪವ ಮಾಡ್ವನೆಂದರೆ ಆಗುವುದೆ (ಜಾ.ಕಿಂಡಿ. ೦-೨೩). ೩. 'ಡಾಣೆದಡಿ' ಪರಾ. [←ಮಕಾ. ಧಾಣಾ]

ಧಾಣೆ$_2$ 'ದಾಣ್ಣ' ನೋ.

ಧಾಪೆ (ನಾ). (?) : ಮುಂತಿನ ಧಾಪದ ಮೂಗು ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ ಕಂಗಳು ಹಸಿದು ವಜ್ರವ ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಪಪಚಿ೩. ೦೦೦-೦೯). [?]

ಧಾಲ (ನಾ). = ಡಾಲು$_3$ ೧ : "ಡಾಲು–ಧಾಲ=ಅಡ್ಡಣ" (ಕರ್ನಕೋ. ೦೬). [ಸಂ.]

ಧಾಲು$_1$ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಧಾಲು$_2$ 'ಡಾಲು$_2$' ನೋ.

ಧಾವಣೆ 'ದಾವಣೆ$_2$' ನೋ.

ಧಾವಣಿಗಿರಿ (ನಾ). ಸಾಲಾದ ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತಗಳ ಪಂಕ್ತಿ ; ಪರ್ವತ ಶ್ರೇಣಿ : ಗಿರಿಯ ಡೊಕರಜುತ್ಪವನು ತರಹರಿಸುವವರಾಧರ ಧಾವಣಿ [ಪಾಣಾ. ಧಾರುಗಿ]ಗಿರಿಯ ಧಾಳಿಗೆ ಧಾತುಗೆಟ್ಟುದು ಪಾಂಡುಸುತ ಸೇನೆ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೨೩-೩೬). [ಧಾವಣಿ (<ಡಾವಣಿ$_2$) + ಗಿರಿ$_1$]

ಧಾವರಿಸು 'ಡಾವರಿಸು' ನೋ.

ಧಾಳ್ಳ 'ಡಾಳ್ಳ$_1$' ನೋ.

ಧಾಳ್ಳ 'ದವಳ್ಳ$_2$' ನೋ.

ಧಾಳ್ಳ 'ದಾಳ್ಳ$_1$' ನೋ.

ಧಾಳ್ಳ 'ದಾಳ್ಳ$_2$' ನೋ.

ಧಾಳಿಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆ ; ಬೆಳಗು ; ಉಜ್ವಲವಾಗು : ಜಲಜಲಿಸಿ ಧಾಳಂಬಡೆದುದಡವಿಗಿಚ್ಚು (ಹಜ್ಜಕಾ. ೦೦-೨೪).

[ಧಾಳ್$_1$ (<ಡಾಳ್$_2$) + ಪಡೆ$_1$]

ಧಾಳಕೆ 'ಡಾಳಕೆ' ನೋ.

ಧಾಳಕೆತನ 'ಡಾಳಕೆತನ' ನೋ.

ಧಾಳಕೆ 'ಡಾಳಕೆ' ನೋ.

ಧಾಳಯಿಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಧಾಳಿಸು$_1$ 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಧಾಳಿಸು$_2$ 'ಡಾಳಿಸು$_2$' ನೋ.

ಧಾಳು 'ಡಾಳು$_1$' ನೋ.

ಧಾಳೆ 'ಡಾಳೆ' ನೋ.

ಧಾಳೆಗೂಟಣಿ (ನಾ). ಮಂಚಕೆಯಾದ ಕುಂಟಣಿ : ಮತ್ತವಮಾ ಭೋಗಿನಿ ಗೃಹಮಾರಲೆಗಾಳಾಳಿಸುವ ಧಾಳೆಗೂಟಣಿಯರಾಳಾವಮಂ (ಜಯಾಪೀ. ೦೪-೦೩ ಪ). [ಧಾಳೆ (<ಡಾಳೆ) + ಕೂಟಣಿ (<ಕುಂಟಣಿ)]

ಧಾಳ್ಳಿಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಧಿಕ್ಕಿ 'ಡಿಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಧಿಕ್ಕಿಯಾಡು (ಕ್ರಿ): ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಯುವ ಆಟವನ್ನು ಆಡು; ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆ: ನೂರು ಮದ್ದಾನೆಗಳು ಇರುಳ ಬಾನಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಧಿಕ್ಕಿಯಾಡಿವೆ (ನೆಲಮು. ೫೯-೫). [ಧಿಕ್ಕಿ (<ಡಿಕ್ಕಿ) + ಆಡು$_1$]

ಧಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ 'ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ' ನೋ.

ಧಿಳ್ಳ, ಡಿಲ್ಲ, ಡಿಳ್ಳ, ಡಿಳ್ಳು, ಡೀಲ, ಡೀಲು, ದಿಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಶಿಥಿಲತೆ; ಸಡಿಲಾ: ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳ್ ಬೀಟ್ಟುದುಂ ಕೋಂಟೆ ಧಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಳ್ಳ ಮಾದೊಡಳ್ಳೆರ್ದೊಗಳ್ ಕೆಲಬರ್ ಬಾಳಂ ಬಿಟ್ಟು ಬಾಟನಾಸೆಗೆಯ್ಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ ೯ ಪು. ೩-೦೫೩ ಪ). ಡಿಲ್ಲ: ೨. ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲದುದು; ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದುದು: ಡಿಲ್ಲವಹ ವೇದಾಂತದರ್ಥವ ಸೊಲ್ಲಿಸಲು ಸೂರಿಗಳ ವಾರ್ತೆಯನೆಲ್ಲ ಮನುಷರು ದಾಂಟದಂದದಳಿರ್ದು ದುತ್ತರವು (ನಿಘಾಗ. ೦೦-೨೮-೨೮). ಡಿಳ್ಳ: ೧. ಜಲಪಕ್ಷಿಯಂ ಜಱೆದು ನಾಣ್ನಱೆ ಡಿಳ್ಳಮನೈದೆ ನಲ್ಮೆಯಂ ಮಿಸುಪಧರಾಗ್ರಮಂ ಸವಿದಳಂಗನೆ (ದಶಕು. ೬-೦೫೭). ೩. ದಿಗಿಲು; ಭಯ; ಹೆದರಿಕೆ; ತಳ್ಳಂಕ; ಅಧೈರ್ಯ: "ಡಿಳ್ಳ[ಪಾಠಾಂ. ದಿಳ್ಳ]ಮೆನಲ್ ತಲ್ಲಣಮದು" (ಛಾರಸಿ. ೫೭). ೪. "ಬರಡು; ವ್ಯರ್ಥ" (ಸಿರಿಕೋ. ೨೦೦). ೫. ಅಧೈರ್ಯವುಳ್ಳುದು; ಕೈಲಾಗದುದು; ಭಯಗೊಂಡುದು: ನೀ ನಗುವವೋಲ್ ಮ್ಮೊಳಗು ಡಿಳ್ಳವೆ ರಪಣವಿದೆಲಾ ಬಹಳ ಭಂಡಾರ (ಕುಮಾ.ಸ. ೦೪-೩). ಡಿಳ್ಳು: ೩. 'ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು' ಪರಾ. ಡೀಲ: ೧. ಸಡಿಲವಾದ; ಡೀಲಬಿಟ್ಟ (Slack. ಇಂಗಸಿ.). ಡೀಲು: ೧. "ಡೀಲು – ಸಡಿಲು" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). ದಿಳ್ಳ: ೩. "ದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಳ್ಳಮೆನಲ್ ತಲ್ಲಣಮದು" (ಛಾರಸಿ. ೫೭).

ಡಿಳ್ಳಮಾಗು, ಡಿಳ್ಳವಾಗು = ೧. ದುರ್ಬಲವಾಗು; ಶಕ್ತಿಗುಂದು: ನಡೆ ತಡಮಾಗೆ ನುಣ್ಣುಡಿ ತೊದಳ್ಳೊಳ್ ಝೊಂಟಿಸೆ ಕೆಂಪನಾಳ್ದು ಕಣ್ಗುಡಿ ತನು ಡಿಳ್ಳಮಾಗೆ ಮ್ಮಧುಪಾನ ವಿನೋದದಿನಾದ ಸೋಂಕು ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರೆ ಬರ್ಪ ಗೋಪಿ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೩). ೨. ಅಧೈರ್ಯಗೊಳ್ಳು; ಬೆದರು; ಗಾಬರಿಯಾಗು: ನೋಡು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ದುರ್ನಿಮಿತ್ತಂಗಳಂ ಪಥದೊಳು ಡಿಳ್ಳಮಾದಪುದೀಗಳೆನ್ನ ಮನಂ (ಕೃಮಿಧಾ. ೦೯-೩); ಪೂಗೊಳಲೆಂದು ಬಂದ ವಿಟಸಂತತಿಯಳ್ಳೆರ್ದೆ ಡಿಳ್ಳವಟ್ಟನಂ ಪೂಗಣೆಯುರ್ಚೆ ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಗಾಗಲೊಡಂ(ದಶಕು. ೦-೪೦). ೩. ಅಸಮರ್ಥವಾಗು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು: ಡಿಳ್ಳಮಾದುದೆ ಯೌವನಾಶ್ವ ಭೂಪತಿಯ ಬಲಂ (ಕೃಮಿಧಾ. ೪-೨೦); ಝುಲ್ಲೆಂದ ಹೃದಯದ ಜೊಳ್ಳುನಾದವ ಕೇಳಿ ಡಿಳ್ಳವಾಯಿತು ಬಾಳು ನಾನೆಂದೆನೇ (ಸಬೇಗೀ. ೪೦-೮೦೪). ೪. ಸಡಿಲವಾಗು: ಅಮರ್ದ ಕಂಚುಳಿಕೆ ಪೆರ್ವೊಲೆಯಾಕೆಗೆ ಡಿಳ್ಳವಾಗಲ್ದೊಡವುಗಳಟ್ಟಱೊಂದುಲಿಯಲ್ (ನಳಕಂ. ೪೭೭). [<ಪ್ರಾ. ಧಿಲ್ಲ. / ಮರಾ. ಧಿಲ್, ಧಿಲಾ, ಧೀಲ್]

ಧಿಳ್ಳಾಯ 'ಡಿಳ್ಳಾಯ$_1$' ನೋ.

ಧೀಗು, ಡೀಗು (ನಾ). ಹೊರೆ; ರಾಶಿ; ಸಮೂಹ: ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಸಾಮಾನಿನ ಧೀಗು (ಅನ್ನ. ೦೦೩); ಪೈಲುಗಳ 'ಧೀಗಿ'ನ ಕೆಳಗೆ ಸಿಕ್ಕುಬಿದ್ದ (ಜೇಪಾಠ. ೪೯). ಡೀಗು: ಕುಳ್ಳಿನ ಡೀಗ ತಂದು ಅಗಸಿ ಮುಂದಿನ ಬಯಲೆಲ್ಲ ತುಂಬಿ ಬಿಡತೇವು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೨೯). [←ಮರಾ. ಧೀಗ್]

ಧುಲಿ (ನಾ).=ಡುಲಿ: "ಕಮಠೀ, ಧುಲೀ – ೨ ಹೆಣ್ಣು ಅಮೆ ಪೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಕೂರ್ಮ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೫). [ಸಂ. ಧಲೀ]

ಧೆಂಕಣ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಧೆಂಕಣಿ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಧೆಂಕೆ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಧೆಂಢೆಣಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಧೇಂಕಣಿ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಧೇಂಕಣೆ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಧೊಂಕಣಿ 'ಡೊಂಕಣಿ' ನೋ.

ಧೊಕ್ಕರ 'ಡೊಕ್ಕರ$_2$' ನೋ.

ಧೊಣೆ 'ದೊಣ$_1$' ನೋ.

ಧೋಂಗಿ, ಡೋಂಗಿ, ಡೋಂಗು, ಧೋಂಗು (ನಾ). ಮೋಸ; ಸುಳ್ಳು; ವಂಚನೆ: ಅನೇಕರ ಹಾಗೆ "ಧೋಂಗೀ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ" ಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ನಾಪೂಲೀ. ೨೫೭); ಅನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಯುತ್ತಾಳಂತೆ. ಪ್ರಭೂ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಧೋಂಗಿ ಧೋಂಗಿ ಡೋಕಾರಿ (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೫). ಡೋಂಗಿ: ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ನಿಮ್ಮ ಡೋಂಗಿ ತೆಗೀತೀರಾ (ಚಂಗೂಲಿ. ೯). ಡೋಂಗು: ಪಕ್ಕಾಸುಳ್ಳು, ಧೋಂಗು, ವಿಪರೀತ ಸುಳ್ಳು (Rouser. ಇಂಗಸಿ.). ಧೋಂಗು: ಈ ಧೋಂಗು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವಂತಿಲ್ಲ (ಹುಕ್ಕಾಟ. ೪೦); ನಾನು ನಿಮ್ಮಂತೆ ಈ ಧೋಂಗಿಗೆ ಮೋಸ ಹೋಗುವವಳಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೨೯); ಅದರ ಬರೇ ಧೋಂಗ ಮಾಡತೀದಿ ಅತು (ಮಿಂಚಹು. ೫೫); ನಿನ್ನ ಮನಸಿನಾಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಅದೇ ಮದವೀ ಮಾಡಿಕೊಬೇಕು ಅಂತ. ಅದರ ಬರೇ ಧೋಂಗ ಮಾಡತೀದಿ (ತಿರುಗು. ೩೯); ತೀರ ಮರಥಾವ್ರಂಗ ಧೋಂಗ ಮಾಡತೀ (ದೀಪಹ. II, ೦೭೦).

ಡೋಂಗಿ ಹೊಡೆ = ಸುಳ್ಳುಹೇಳು: ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಡೋಂಗಿ ಹೊಡೆಯಬೇಡ (ರೂಢಿ). **ಧೋಂಗಿ ಬಿಡು, ಡೋಂಗಿ ಬಿಡು** = ಡೋಂಗಿಹೊಡೆ: ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಎಂದು ಯಜಮಾನರು ಒಂದು ಧೋಂಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ನವನೀ. ೬೦); ಹುಡುಗರು ಡೋಂಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಯೋ ಏನೋ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ದೇವಯ್ಯ ಅವರೆಲ್ಲರ ಕೈಗಳನ್ನೂ ಮೂಸಿ ಮೂಸಿ ಹುಬ್ಬೇರಿಸಿ ಕಣ್ಣರಳಿಸಿ ಬೆರಗಾದನು (ಮಲೆಮ. ೫೦೬).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಧೋಂಗೀ, ಧೋಂಗ್ = ಕಪಟಿ, ಮೋಸಗಾರ]

ಧೋಂಗು 'ಧೋಂಗಿ' ನೋ.

ಧೋಕಾ 'ಧೋಕಾ' ನೋ.

ಧೋರ 'ಡೋಹರ' ನೋ.

ಧೋಲಕೆ (ನಾ).=ಡೋಲಕೆ: ತಾಳ, ಧೋಲಕೆಗಳ ಗದಚಿಕ್ಕುವ ಅವಾಜಿನಲ್ಲಿ ಮಾಸ್ತರರ ದನಿ ಅವರಿಗೆ ಕೇಳಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೭೩).

[ಸಂ. ಧೋಲಕ]

ಧೋಲು 'ಡೋಲು' ನೋ.

ಧೋಳು 'ಡೋಲು' ನೋ.

*

ಣ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ]ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಣಮಶವಮದ್ಯೆದು" (ಭುಂಗಣ. ೦೦೪-೦೦).

ಣಕಾರ (ನಾ). ಣ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಭಸ್ವವದೊಳಂ ಸಮಾಸ ವದದೊಳಂ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ಪರಮಾದ ನಕಾರಂ ಣಕಾರಮನೆಯ್ದುಗುಂ (ಕವಿಪ. ೦೫೮ ವೃ.ಪ್ರ.). [ಸಂ.]

ಣತ್ವ (ನಾ). = ಣಕಾರ : ಸಂಧಿಸಿದ ನಕಾರಂ ಣತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ಕವಿಪ. ೦೫೮). [ಸಂ.]

ಣಮೋ (ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರ ; ವಂದನೆ : ಣಮೋ ಸಿದ್ಧಾಣಂ ಣಮೋ ಅರಿಹಂತಾಣಂ (ಜೀವಂ. ಪ್ರ-೫).

ಣಮೋಣಮೊ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಮ್ಮಣ ಣಮ್ಮಣ ಶಬ್ದಂ ಕೂಡಿದ ವೀರಣಮಂ ನುಡಿಸುತೆ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಣಮೋಣಮೊಯೆಂಬ ಪ್ರಾಕೃತರ ನೀಕ್ಷಿಸುವ ಪ್ರಣವಪರೂಪವ ನಿನಗೆಱಗುವೆನು (ಕಣಾಂ. ೭೦-೫೬).

[<ಪ್ರಾ. ಣಮೋ]

ಣಮೋಕಾರ (ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರ : ಈ ಕೀರ್ತಿಯಿಂ ದಿವ್ಯಧ್ವನಿ ಜೀವದ ಣಮೋಕಾರ ಕನ್ನಡದ ಟಂಕಾರ : ಧರ್ಮಸಾರ (ಜೀವಂ. ಪ್ರ-೮).

[<ಪ್ರಾ. ಣಮೋಕ್ಕಾರ]

ಣಾಂತ (ನಾ). ಣಕಾರವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದ : ಸೆಗಬ್ದಿರ್ದ ರೇಫಭಬನಾಂತಗಾಂತಸಾಂತೆಂಬೀ ತ್ರಿವಿಧ ವತ್ತಂ ಪತ್ತಂ ವುಗುಗುಂ . . . ನಾಂತ ಣಾಂತಂ ಬತ್ತಂ (ಕವಿಪ. ೨೩೨). [೧+ ಅಂತ್ಯ]

ತ

ತ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ಸಾರನೆಯ ವರ್ಣ ; ತಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಆರಂ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : " ಚತಷ ಮಱು" (ಭುಂಗಣ. ೦೦೪-೦೬). ೩. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಎರಡು ಗುರು ಮತ್ತು ಒಂದು ಲಘುವುಳ್ಳ ಗಣ; ತಗಣ: (– – ∪) ; ಮಯರಸತಜಭಸಲಿಗವಿಶಿಷಯೆಂಬವಿವು ನಿಯಮದಿಂ ಗಣಾಕ್ಷರರಮಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೦-೩೬).

-ತ$_2$ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಕೃದಂತ ಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ : ತಕಾರಕ್ಕೆ– ಅಱಿತಂ, ಕಡಿತಂ, ಉಱಿತಂ (ಕವಿಪ. ೫೦೦ ಪ್ರಭೂತ).

ತಳುಡಿಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ : ವೀರ ಪಣ್ಚಾಳ ವಿಪ್ಪತ್ತೊಳ್ ಆರು ಸತ್ತಮು ತಳುಡಿಮಾನ್ಯ ಳ ನಾ × × ರಿವ ದೇವರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಲುವಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಅನ್ಯಾ ತ್ಮಮ್ಗಳಿಗ್ ಅಱಿಯಿಸಿಗೆ (ಎಳ. IX, ಶಾಸಕಾ. ೯೦-೦೦ ; ೧೨೮). [<ತವುಡಿ$_1$ + ಮಾನ್ಯ]

ತಂ$_1$ 'ತಣ್ಣ್' ನೋ.

ತಂ$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಗೀತಾಕ್ಷರ : ತಂ ಹ ಯ ಎ ಆ ದ ತಿನಂ ನಿತ ನಿತ ಗೀತಾಕ್ಷರೋಪಲಕ್ಷಿತಮುಂ ಗಮಕರವಣೀಯಮುಂ ನಿಖಿಳಗೀತ ವಸ್ತ್ಯಾದಿರೂಪಮುಮವ್ಯಾಪಾತ್ಮಿಯೊಳೆಂ (ಕಂರ್ನಾ. ೦೩-೬೨ ವ). [?]

ತಂಗಡಲೆ (ನಾ). ಹಸಿ ಕಡಲೆ : ನೆನೆದ ಕಡಲೆ : ತಂಗಡಲೆಯ ಮಿಸ್ಸಿ ನೀರನೊಡಿಸುತೆ ವಿಹಂಗ ಸಂತೋಷದಿ ತಮ್ಮ ಮುಂಗಟ್ಟಿದ ಮುದ್ದು ಮಱಿಗಳ್ಗೆ ಗುಟುಕೀಯೆ (ಪೋಷಡ. ೪-೦೯). [ತಂ$_1$ (<ತಣ್ಣ್)+ಕಡಲೆ]

ತಂಗಡಿ, ತಗಡಿ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು ಗೊಂಚಲಾಗಿ ಹಳದಿ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುರುಚಲು ಗಿಡ ; ಆವರಿಕೆ ಗಿಡ ; ಹೊನ್ನಾವರಿಕೆ : ಪಸಲಂತತಿಯಿಂದೊಲಿದುಯ್ಕಾಲಿ ತೂಗಾಡುವ ತೆಂಗು ತಂಗಡಿಗಳಂ ಬೆಳಿದಿದ್ದ ಸುಗಂಧ ಸಾಳಿ ನಾಡಾಡಿಯರೂಡಿಯುಗ್ಗರ್ಳಳೆವಲ್ಲದು ಮೊಪ್ಪುವ ಹೊನ್ನವಳ್ಳಿ ತಾಂ (ಎಳ. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೨೮-೩೮ ; ೧೩೮) ; ತಂಗಡಿಹೂವ ಸುಟ್ಟು ಕರಕು ಮಾಡಿ ಹುಣ್ಣಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವುದು (ವಿದ್ಯವಿ. ೦೬೫) : ಗದ್ದೆ ಅಡಕೆತೋಟ ತೆಂಗು ತಂಗಡಿಯ ಭೂಮಿ ಪುಷ್ಪದ ತೋಟದ ಭೂಮಿ . . . ನಾಲು ಮಹಿಷ್ಯಿನ ಮಟಕ್ಕೆ ಸಿವಾಪ್ಯರ್ತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟೆಱು (ಎಳ. XIV, ಎಳಂಮಂ. ೭೬-೩ : ?). **ತಗಟೆ** : ಪಲ್ಲವ ಸಶ್ಚಿಗೆಯವಲ್ಲ ತಗಟೆ[ಕಾಣಂ. ಟಿ]ಯು ಬಲ್ಲೆಯದವಲ್ಲ . . . ನೈವನು (ಜುಡಪು. ೨೦-೫೯); ಒಂದು ತಗಟೆಗಿದವ ಈರಲು ಒಂದು ಜತೆ ಫನ ಅಮೃತ ಹಸ್ಸವ ಕಳುಹೂ ದೇವಾ (ಅಠಮಾ. ೨). [ದೇ.ತ ತೆಲು. ತಂಗೆಡು, ತಂಗೆಡು]

ತಂಗಣೆ (ನಾ). ತಂಗುವಿಕೆ; ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಮೊದಲ ತಂಗಣೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಲೂದೋವ್ ಮತ್ತು ಕಾತ್ಯಾಸಾರ ಬಾಂಧವ್ಯ ಹೀಗೆಯೇ ಬೆಳೆಯತು (ಪುಷಪು. ೫೮) ; ಪೀಟರ್‌ಬರ್ಗ್ ನಗರದಲ್ಲಿ ಅವನ ತಂಗಣೆಗೆ ಆ ದಿನ ಕೊಣೆಯ ಗಡುವಿಎಗಿತ್ತು(ಪುಷಪು. ೬೮೪). [ತಂಗು$_1$ + – ಆಣ್ಕೆ]

ತಂಗದಿರ್ 'ತಣ್ಗದಿರ್' ನೋ.

ತಂಗದಿರ 'ತಣ್ಗದಿರ' ನೋ.

ತಂಗದಿರದೆಲೆಯ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು : ಚಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ: ಗೋತ್ರಸುತೆ ದಯಾಪಾಂಗದಿಂ ನೋಡಿ ತಳ್ಳೆಸುತ್ತು ತಂಗದಿರದಲೆಯನಿಗಿತವಪಳಿಯಿದು (ಪ್ರಾಢಕಾ. ೬-೬೨).

[ತಂಗದಿರ (<ತಣ್ಗದಿರ್) + ತಲೆ$_1$ + – ಅ್]

ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ 'ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್' ನೋ.

ತಂಗದಿರ್ಕೆ 'ತಣ್ಗದಿರ್ಕೆ' ನೋ.

ತಂಗದಿರ್ಬಿ$_1$ (ನಾ). ತುಂಬಾದ ಕಿರಣಗಳ ಮಂಡಲವುಳ್ಳವನು: ಚಂದ್ರ: ಅದಟುಂದಡಸಿ ಪಿಡಿದು ತಂಗದಿರ್ಬಿಟ್ಟನ ಲೇಪೆಗರ್ ಧರಿಣಿಲ್ ವಿಧಂತುದನೆನೆ ಘೀಲಾಡುತುಂ ಬರ್ದುದಿಂ ನಿಡುಗೋಡೂಱಿ ಮತ್ತ ಕುಂಜರಪಾಗಲ್ (ಅಭ್ಯಬ. ೩-೫೦) : ತಂಗದಿರ್ಬಿಟ್ಟುನಂಗದಿರ್ದೊಂಗಲಂ ಪಿಂಗದೆ ಕಡಿದು ಕಂಡರಸಿ ಕರುವಿಟ್ಟು ಪೊಂಗಿ ತೊಳ್ತ ಬೆಳ್ದಿಗಳನುಗುಟ್ಟಿಳೆ ಮುಟ್ಟಿಸ ಮಾಡುವೆಟ್ಟುಗಳಂ ವಿರಾಜಿವುದ್ಯಾನವಂ (ಅಭ್ಯಬ. ೯-೩೦ ವ)

[ತಂಗದಿರ್ (<ತಣ್ಗದಿರ್) + ಬಿಟ್ಟು$_1$ (<ಬಿಟ್ಟ್$_1$) + – ಅ್]

ತಂಗರಗ 'ತಣ್ಗರಗ' ನೋ.

ತಂಗಲ್ 'ತಣ್ಗಲ್' ನೋ.

ತಂಗಲು (ನಾ). ಹಸಿ ; ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತೇವೆ.

ತಂಗಲ ಭೂಮಿ=ನೀರುಂಡ ಭೂಮಿ ; ತೇವವುಳ್ಳ ನೆಲ : ಅಂಡಜವೆಂದು ತತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು . . . ಉದ್ಭಿಜವೆಂದು ತಂಗಲ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಜರಾಯುಜವೆಂದು ಮಾಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಈ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಂಭತ್ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಜೀವರಾಶಿಗಳು (ಗಣಭಾ. ೪೮-೧).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + – ಕಲು$_2$ (< – ಕಲ್$_4$)]

ತಂಗಲ್ಲು 'ತಣ್ಗಲ್' ನೋ.

ತಂಗಳನ್ನ (ನಾ). ೧. ಆರಿದ ಅನ್ನ ; ತಣ್ಣಗಾದ ಅನ್ನ. ೨. ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ : ರಾತ್ರೆ ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ತಂಗಳನ್ನವನ್ನು ಬೆಳಗ್ಗೆ ತಿಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಟರು (ರಕ್ತರೂ. ೬೦).

[ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ಅನ್ನ$_3$]

ತಂಗಳು 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗಳುತತ್ವ (ನಾ). (ಆಲಂ)ಕೇಳಿ ಕೇಳಿ ಹಳೆಯದಾದ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ ತತ್ತ್ವ ; ಗೊಡ್ಡುತತ್ತ್ವ : ನಾವು ತಿಳಿಯುವುದೊಂದು ದೈವ ಬಗೆಯುವುದೊಂದು ಎಂದು ಅವಳಿಗೆ ಮುದುಕಿ ತಂಗಳುತತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಳು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೯). [ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ತತ್ವ$_1$]

ತಂಗಳುತತ್ವಜ್ಞಾನ (ನಾ).=ತಂಗಳುತತ್ವ : ಊರವರು 'ಒಳ್ಳೆಯವರಿಗೆ ದೇವರು ಕಷ್ಟ ಕೊಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು' ಎಂದು ತಂಗಳುತತ್ವಜ್ಞಾನ ಹೇಳುವಂತಾಯಿತು (ಕಂಬಹು. ೦೦೯). [ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್)+ತತ್ವಜ್ಞಾನ]

ತಂಗಳುಹಿಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಮಾಡಿದ ರಾಗಿಮುದ್ದೆ ; ಆರಿದ ಹಿಟ್ಟು : ತಂಗಿ ಬಡವಳಾದರೆ ತಂಗಳುಹಿಟ್ಟಿಗೂ ಗತಿಯಿಲ್ಲವೇ ? (ಗಾಡ).

[ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ಹಿಟ್ಟು$_1$ (<ಪಿಟ್ಟು)]

ತಂಗಳೂಟ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನದ ಊಟ ; ತಂಗಳನ್ನದ ಊಟ : ಸೂರ್ಯನು ನಾಲ್ಕಾಳುದ್ದ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದನು. ತಂಗಳೂಟದ ಹೊತ್ತಾಯಿತು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೨೪) ; ದ್ಯಾವಮ್ಮಂದು ಇನ್ನೂ ತಂಗಳೂಟ ಆಗಲಿಲ್ಲವ ? (ಹೊಸಕ್ಷ. ೪೮). [ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ಊಟ]

ತಂಗಟ್ 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗಾನ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಾಡು : ಅಂದಿನ ಹೂಗಳಿಲ್ಲ ನಲಿವಕ್ಕಿಗಳಿಲ್ಲ, ಕೊಳಂಗಳಿಲ್ಲ ತಂಗಾನಗಳಿಲ್ಲ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೦೦೮-೧).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಕಾನ$_1$ (<ಕಾನ್)]

ತಂಗಾರ (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ಕಾರ : ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಗಿಂಡಿ ತಂಗಾರದಡಕೆಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಡುಪನು ಕೊಡುತಿಹ ಕೆಲ]ಯೂಳಿಗ ಪದ್ಮಿನಿಯರಿಗೆ ಕಾಳಂಜಿ ಕೈದುವ ಹಸ್ತಿನಿಯರು ಪಿಡಿದೋಲೈಸಲೆಸೆದನಾ ಮದನ (ಭರಹ. ೪೭-೭೧) ; 'ತಣ್ಗಾಚು' ಪರಾ. [ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಕಾರ$_3$]

ತಂಗಾಲ (ನಾ). ತಂಪಿನ ಕಾಲ ; ಚಳಿಗಾಲ ; ಮಾಗಿಯ ಕಾಲ : ಮಾಟ ಕೂಟವೆಂಬ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಪಾಪಪುಣ್ಯವೆಂಬ ಬೀಜದ ಬಿತ್ತಿಕೆಲ್ಲ ತಂಗಾಲಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದು ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಿ ಹೊಲದ ಒಳಹರಿಯಲ್ಲಿ ಜಲ ನಿಂದು ಹೋಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೪-೪೧೩). [ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಕಾಲ]

ತಂಗಾಳಿ 'ತಣ್ಗಾಳಿ' ನೋ.

ತಂಗಿ$_1$ 'ತಂಗೆ' ನೋ.

ತಂಗಿ$_2$ 'ತಗ್ಗಿ' ನೋ.

ತಂಗಿಲ್ವಾಸು (ನಾ). ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಹಾಸುಗೆ ; ಹಾದರದ ಶಯ್ಯೆ : ನೋಟದೊಳೊಬ್ಬನ ನೆಱೆ ಚೇಟಿಯಿಂದೊಬ್ಬನ ಬರಿಸಿ ನೀಟನ ಮನ ತಂಗಿಲ್ವಾಸೊಳು ವಂಚನೆ ಕೂಟದ ಹೆಂಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೬-೦೨೮).

[? + ಪಾಸು$_2$]

ತಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಂಗುವಂತೆಮಾಡು ; ವಿಶ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ಬೆಂಗದಿರ ರಕ್ತಿಯನು ತಂಗದಿರ ಸಕ್ತಿಯನು ತಂಗಿಸಿತೊ ಮಳೆ ಮಂಜಿನೊಲವ ಮಧುರಾಮ್ಲದೊಳು (ಸೌಂದಸ. ೩೩) ; ತಂಗಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ, ತಂಗದೆ ಹೋಗುತಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ತಂಗಿಸಿಕೊಡು (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೩೨) ; ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ನಿಲುವುಗನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಗೆ ತಂಗಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೪೦೬).

[ತಂಗು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಉಳಿ ; ಇರು ; ನಿಲ್ಲು ; ವಸತಿ ಮಾಡು : ಬಿಡದಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಗರು ತಂಗಲು ಏರ್ಪಾಡುಗಳಾಗಿದ್ದುವು (ಝಾರಾಡ. ೬೪) ; ಸಂಜೆಗೆಂಪಿನ ಹೂವು, ಕಂಗಳು ತಂಗುವ ಸೊಗಸಿನ ರೇವು (ಮಾಂದಳಿ. ೦೨-೫) ; ಒಳ್ಳೆಯ ಹವೆಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಾ ಇಲ್ಲಿ ಆರು ತಿಂಗಳು ತಂಗಬೇಕಾಯಿತು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೦೯೧).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ತಙ್ಕು ; ಮಲ. ತಞ್ಚು ; ತೆಲು. ತಕ್ಕು ; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ತಕ್]

ತಂಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಉಳಿಯುವುದು ; ಬಿಡಾರ ಮಾಡುವುದು ; ವಸತಿ ; ಬಿಡಾರ : "ಅಧಿವಾಸಃ = ತಂಗು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೦೬೧). "ವಸ್ತಿಃ = ತಂಗು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೬೧). ೨. ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ. 'ತಂಗೊಡೆ' ಪರಾ.

[<ತಂಗು$_1$]

ತಂಗು$_3$, ಟಂಗು (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀನನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳ ಒಡಲಿಗೆ ಬಿಗಿದಿರುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ,-ಸುತ್ತುಪಟ್ಟಿ : ಹೊನ್ನ ಹಲ್ಲಣ . . . ಉನ್ನಂತ ರತ್ನ ಭಂಧಗಳ ತಂಗಿನವಟ್ಟೆ ಚಿನ್ನ ಪಂಜಿನ ಕಂಠವಾಮಾ ಇಂದ್ರನೀಲದ ಹೇಮದ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೦೮೮) ; ಕುದುರೆ ಮಾತಂತು ಆಯಿತು. ಇದರ ಕೋಗೀರು, ತಂಗು ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ನೀವು ಹೊರಬೇಕೋ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೯೫) ; ಪೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿ . . . ತಂಗನ್ನೂ ಕುದುರೆಯ ಮುಂಗಾಲು ಹಿಂಗಾಲುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಆಗಾಡಿ ಪಿಚಾಡಿ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದರು (ನಗೆಗ. ೫೧) ; ಕುದುರೆಯು ಕಟ್ಟಿದುದೂ, ಅದರ ತಂಗು ಥಡಿಗಳು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವದೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ವಿಂಧ್ಯಾಲ. ೨). ೨. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ನೇತು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಳೆ ; ರಿಕಾಪು ; ಅಂಕವಣೆ. ಟಂಗು : (ಕ).

ಟಂಗು ಹರಿ = ೧. ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಡುಕಟ್ಟು ಕಿತ್ತು ಹೋಗು : ಟಂಗು ಹರಿಯಿತು, ಕಾಲು (ಕೋಲು) ಮುರಿಯಿತು(ಗಾಡ). ೨. (ಆಲಂ) ಬಡತನವುಂಟಾಗು ; ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : (ಕ). ತಂಗು ತಡಂಗು="ಏರುವ ಕುದುರೆಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಪರಿಕರ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಪರಿಕರ" (ನಮ್ಮನು. ೧೨೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಂಗ್]

ತಂಗುದಾಣ (ನಾ). ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ ; ಬಿಡಾರ : ಆಗಾಗ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆತನ ತಂಗುದಾಣವೆಂದರೆ ಮಾನ್ಯಪೇಟವೇ ಆಗಿತ್ತು (ವೀರಬಂ. ೪) ; ರಾಯಭಾರದ ಈ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ತಂಗುದಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು . . . ಇಬ್ಬರು ವೇಗಾಯಿಲರು ಅಂದು ದೋರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು (ಸವತಿ. ೫೦).

[ತಂಗು$_1$ + ತಾಣ]

ತಂಗುದೊಡ್ಡಿ (ನಾ). "ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದನಗಳು ತಂಗಲು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ಆವರಣ ತಂಗು ದೊಡ್ಡಿ, ಕೊಟ್ಟಿಗೆ" (Lair. ಇಂಕನಿ).

[ತಂಗು$_1$ + ದೊಡ್ಡಿ$_1$ (<ತೊಟ್ಟಿ$_1$)]

ತಂಗುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). = ತಂಗು$_3$ ೧ : ಬೆಳ್ಳಿಬಸವನ ಭರಣದ ಲೆಖ್ಖಾ . . . ೧ ಗಂಗದೊಗಲಿಗೆ ಬೆಲು ೧ ತಂಗುಪಟ್ಟಿ ೧ ಚತ್ರಿಕಲಶ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೨ನೇ ಕಲಂ : 1847) ; "ಕುದುರೆ ತನ್ನ ಹಿಂಗಾಲ ಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವುದು, ಮೊ. ತುಂಟತನವನ್ನು ಮಾಡದಂತೆ ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಅದರ ಕಡಿವಾಣಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಅದರ ಸೂಂಟಪಟ್ಟಿಗೂ ತಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಬಂಧಿಸಿರುವ ತೊಗಲಪಟ್ಟಿ (ಗಳು) ; ತಂಗುಪಟ್ಟಿ" (Martingale. ಇಂಕನಿ.). [ತಂಗು$_3$ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ತಂಗುಬೆಳಕು (ನಾ). ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾದ ಮೇಲೂ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ನಿಂತಿರುವ ಬೆಳಕು : ಬೇಸಗೆಯ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ತಂಗುಬೆಳಕು ಕೂಡ ಅಳಿದುಹೋಗಿ ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದಿತ್ತು (ನಂಟರು. ೯೬).

[ತಂಗು$_1$ + ಬೆಳಕು$_2$ (<ಬೆಳಗು$_2$)]

ತಂಗುಮನೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಡದಿ ಮನೆ: (+). ೨. ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಂಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆ,-ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹ ; ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರ : ಒಂದು ಸಂಜೆ ಆಫೀಸು ಮುಗಿಸಿ ಯಶೋದ ವಿ. ಟಿ. ಯ ತಂಗುಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಳು(ಪಾತ್ರಲ್ಯ. ೨೫೮). [ತಂಗು$_1$+ಮನೆ]

ತಂಗುಳು 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗುಟ್ 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗುಟ್ಟಿರಿಕ (ನಾ). ತಂಗುಳನ್ನವನ್ನು ತಿರಿದು ಉಣ್ಣುವವನು ; ತಿರುಕ; ಭಿಕ್ಷುಕ : ತಮ್ಮಯ್ಯನಪ್ಪ ತಂಗುಟ್ಟರಿಕನ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೦೭೬). [ತಂಗುಟ್ (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ತಿರಿಕ$_1$]

ತಂಗೂಳು 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗೂಟ್ 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗೆ, ತಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ; ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ಕಿರಿಯಳು: ಇದನಟಿವಾತ ಕೆಱೆಯುಂ ಕೋಡಿಯುಮನಟಿದು ಪಸುವುಮಾರ್ವ್ವರು × × × [ಕೊನ್ದೋನವ]ನ್ತಮ್ಮಬ್ಬೆಯನ್ತಂಗೆಯುಮ × × × ಮಾಡಿ ಕೊಣ್ಡೋ[ಂ] (ಸೌಇಇ. XI-1, ೭-೨೮ ; 837) ; ಭಟಾರರ ತಂಗೆಯಪ್ಪ ವೀರಶ್ರೀಯುಂ . . . ಪ್ರಳಾಪಿಸಿ ದುಃಖಂಗೆಯ್ಯೆ (ಪಡ್ಕಾರಾ. ೦೦೮-೯) ; ಹಿಡಿಂಬನೆಂಬನವರ ಬರವನಱಿದು ತನ್ನ ತಂಗೆ ಹಿಡಿಂಬೆಯೆಂಬಳಂ ಕರೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೦ ಪ) ; ಪತಿಯೊಡನೆನ್ನ ತಂಗೆ ದಹನಾರ್ಚಿಯೊಳೊಂದೆ ಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ನಿವೇದಿತತನುವಾದಳ್ (ಅಜಿಪು. ೦-೪೯). ೨. ಕಿರಿಯ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ತಂಗೆ ತಲೆ ವೀದಿಯಂ ತೊಡೆಯದಿರು ಕೂಡೆ ಚಳೆಯಂಗೆಯ್ದಲಂಕರಿಸು (ಹಡಕಾ. ೪-೨೪). **ತಂಗಿ$_1$** : ೧. ನೀನಿದೇಂ ನಿಂದಿಲ್ಲಿ ಱೋಡಗತನಂಗೆಯ್ದಾಡುತ್ತಿರ್ಪೆ ಅತ್ತ ನಿನ್ನ ತಂಗಿಗವಸ್ಥೆ ಪಿರಿದು (ಪಂಚತಂ. ೨೮೦-೦೨) ; ಮೊಱೆಯಿಲ್ಲಪ್ಪೊಡೆ ಸತಿ ಗಾದೆಱಕಂ ಮೇಣ್ ಕೂರ್ಪ ತಂಗಿಗೇಕಾಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೫೦) ; ಹರಿಯಂ ತಂಗಿಯ ಬಾಲನೆಂದು ಬಗೆದೇಂ ಕಂಸಾಸುರಂ ಕಂಡನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೫೪) ; ಹಿಂದಣ ರಾವಣನೊಳವಗಡಿಸಿಯಾತನ ಮಾವನನು ಮುಱಿದವನ ತಂಗಿಯ ಮೂಗ ಭಂಗಿಸಿದ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೯-೫೦). ೨. ತಂಗಿ ನೀನಟಲಂ ತಳೆಯದಿರಾವಿರ್ವರುಂ ಸಮಸುಖದುಃಖ[ವೃತ್ತಿ]ಗಳಾದೆವು (ಕಾದಂಉ. ೬೨೯) ; ಬಾಲಕಿಯೆ ಬಾ ತಂಗಿ ಬಾ ನೀಲಾಳಕಿಯೆ ಬಾಯೆನುತ ಮಿಗೆ ಪಾಂಚಾಲೆಯನು ಕರೆದಸುರರಿಪು ಸೂಚಿಸಿದನಂಗನೆಗೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೦೦-೦೬). [ದೇ.II ತಮಿ. ತಙ್ಕೈ ; ಮಲ. ತಙ್ಗ ; ತುಳು. ತಂಗಿ ; ಕೊಡ. ತಂಗೆ ; ಗೊಂಡಿ. ತಂಗೇ ; ಕುಇ. ಕುವಿ. ತಂಗಿ]

ತಂಗೆಡೆ (ನಾ). ತಂಗುವ ಎಡೆ ; ಬಿಡಾರ : ಎಲ್ಲಾ ವೀರರುಗಳೂ ಫಲ್ಗುಣನನ್ನು ಹೊಗಳಿಕೊಂಡು ಉತ್ಸಾಹವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಂಗೆಡೆಗಳಿಗೆ ಹೋದರು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೩೮೭). [ತಂಗು$_1$ + ಎಡೆ$_3$]

ತಂಗೆಳು 'ತಂಗೇಳು' ನೋ.

ತಂಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬಲಿವಂಶತಿಲಕ ಆಸನ್ದಿನಾಡ ನಾಳುತ್ತಿರೆ ತ್ತಙ್ಗೆಱೆಯಾ ದಣ್ಡರೆ ನೊಟಂಬಂ ತಾಂ ಸಲೆ . . . ಕಾದಿ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. V, ಆರಸೀ. ೨೦೫-೬ : ಸು. 890). [?]

ತಂಗೇಳು, ತಂಗೆಳು (ನಾ). (?): ಯಿದಕೆ ಅನ್ಯಯಮ ಆನೊರ್ಬ ಮಾಡಿದವನು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ತಂಗೇಳು ಕವಿಲೆಯಕೊಂದ ದೋಷಕೆ ಹೋಹರು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೦೩೪-೦೦ ; 1308) ; ಯಿದಕೆ ಆರು ಅಳಿಹಿ ತಪಿದವರು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲು ತಂಗೇಳು ಕವಿಲೆಯ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹರು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೭-೧೭ ; 1347) ; ಆವನೊಬ್ಬ ಅಳಿದವ ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲಿ ತಂಗೇಳು ಕಪಿಲೆಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮರನು ಕೊಂದ ಪಾಪಕೆ ಹೋಹನು (ಎಕ. IX (8), ಕನಕ. ೬೫-೨೦ ; ಸು. 1880). **ತಂಗೆಳು** : ಯಿದಕೆ ಆವನಾನೊಬನು ಅಳಿಪಿದವರು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲಿ ತಂಗೆಳು ಕಪಿಲೆಯ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹರು (ಎಕ. IX (8), ಬೆಂಗಳೂ. ೦೭೩-೦೦; ಸು. 1700). [?]

ತಂಗೇಟುಪುಣುಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಮಹಾನದಿಎ ವಾಯವ್ಯಾದಿಶಿಯಿಮ್ ಪೊರಮಟ್ಟು ತಂಗೇಟುಪುಣುಸೆಎ ಆ ಪೇರೊರ್ಬೆಎ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೦, ೯-೨೪ ; ಕೃಶಾ). [ತಂಗೇಟು$_0$ + ಪುಣುಸೆ (<ಪುಳಿಸೆ)]

ತಂಗೈ (ನಾ). ತಣ್ಣಗಿರುವ ಕೈ : ಹಣದ ತಂಗೈ ನನ್ನ ಮುಂಗೈಯ್ಯ ಹಿಡಿದಂತೆ ನಿನ್ನ ಮಾತಿನ ಪಟ್ಟು ಮನಕೆನಿಸಿತು (ಸಪೀಗೀ. ೩೭-೭೨೯).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಕೈ$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ತಂಗೊಡಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಂಗಡಗಿ : ಪೆರ್ದ್ದೊಱೆಯ ಬಡಗದಟಿಯ ತಂಗೊಡಗೆಯ ಬೀಡಿನೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೦೬-೦೪ ; 1075). [?]

ತಂಗೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರ ತಪ್ಪು ; ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲವಾಗು : ದಿಕ್ಕರಿಸೆ ಫಣಿಯು ಕೂರ್ಮಾದಿಗಳ್ತಂಗೊಡದು ಕುಕ್ಕುರಿಸೆ ಧರಣೀತಳಮ್ಮದಿರೆ ಕಡಲು ಕುದಿದುಕ್ರಿದುದು ಅತಿರಥಮಹಾರಥವ ಯುದ್ಧದೋಳ್ಮಡಿದನು ವಿರಾಟಸೂನು (ತುರಂಗ. ೪೫ ಸೂಚನೆ). [ತಂಗು$_2$ + ಒಡೆ$_1$]

ತಂಗೊಳ 'ತಣ್ಗೊಳ' ನೋ.

ತಂಚಾವಂಚ 'ತೊಂಚವಂಚ' ನೋ.

ತಂಜಾಪುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ತಂಜಾವೂರು: ತಞ್ಜಾಪುರಿ ನಾಳ್ಕೇಳೋ ಪ್ರಮುಖಾದಿ ದುರ್ಗ್ಗನಿವಹಾನ್‌ದಗ್ಧ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೦, ೦೦-೮೯ ; 963) ; ಮಧುರೆ ತಂಜಾಪುರಿ ತೆಂಜಿರಾಯರ ಸಮ್ಮುಖದ ಮಂತ್ರಿನಿಕರವೈತಂದು (ಕೆಂನವಿ. ೨೦-೫೩). [ತಂಜಾ$_0$ + ಪುರಿ$_5$]

ತಂಟಲಮಾರಿ 'ತಂಟಲುಮಾರಿ' ನೋ.

ತಂಟಲು (ನಾ). ತಂಟೆ ; ತಕರಾರು. 'ತಂಟಲುಮಾರಿ', 'ತಾರಾ ತಂಟಲು' ಪರಾ. [ತಂಟೆ+ – ಅಲು$_2$ (< – ಅಲ್$_2$)]

ತಂಟಲುಮಾರಿ, ತಂಟಲಮಾರಿ (ನಾ). ೧. ತಂಟೆ ತೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪೇಟೆ ಶಾಲೆಯೆಂದರೆ, ತಂಟಲುಮಾರಿ ಹುಡುಗರೂ, ಅವರ ದಾಂಧಲೆಯೂ . . . ಬಡಪಾಯಿ ಮೇಷ್ಟುಗಳು ಇವಿಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಮುಗಿದು ಬಿಡುತ್ತದೆ (ರೂಪಸಂ. ೫೩); ಸೀನಭಟ್ರ ಮಗ–ಮಹಾ ತಂಟಲುಮಾರಿಯವ (ಕೋದಂಡ. ೪೯). **ತಂಟಲಮಾರಿ** : ೨. ಗ್ರಾಮದೇವತೆ: ಕೊಡಗಿನ ಮಾರಿ ತಂಟಲಮಾರಿ ಗೌಡಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸಾಲೆಂತ . . . ಗೌಡ್ನ ಹಟ್ಟಿ ಬಾಗ್ಲಿಗೆ ಬಂದ್ಲು (ಆಗೀತೆ. ೩೭). ೩. ಕುಲಟೆ ; ಜಾರೆ : ನೀನಾದರೆ . . . ವಶ್ಯಕರಮಾದ ಮದ್ದುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ವಶ್ಯರಂ ಮಾಡಿ ತಗಿಲಿಸಿಕೊಂಬ ತಂಟಲ ಮಾರಿಯೆ ಸರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೯-೮).

[ತಂಟಲು + ಮಾರಿ$_2$./ತಮಿ. ತಣ್ಬುಮಾರಿ; ತುಳು. ತಂಟೆಲ್ಮಾರಿ ; ತೆಲು. ತಂಟಲಮಾರಿ, ತಂಟಾಲಮಾರಿ]

ತಂಟಲುಮಾರಿತನ (ನಾ). ತಂಟೆ ತೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಜಗಳಗಂಟತನ: ದಯಮಾಡಿ ತಂಟಲುಮಾರಿತನಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಕೊಡಬೇಡ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೦೩).
[ತಂಟಲುಮಾರಿ + – ತನ]

ತಂಟು 'ತಂಟೆ' ನೋ.

ತಂಟೆ, ತಂಟು (ನಾ). ೧. ಜಗಳ ; ತರಲೆ ; ತಕರಾರು : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಕೆಲಸದ ಮೇಲೆ ಮೂರು ಸರಕಾರದ ಕಡೆಯಿಂದಾ ಈ ತಂಟೆ ತಪ್ಪಿಸಿದರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೫) ; ಇಬ್ಬರ ತಂಟೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಕಿದ ಹೊಲದ ಸೀಮೆಭಾಗದಂತೆ (ಆಶ್ಚಮೇ. ೨) ; ನಾದವಿದ್ದರೆ ಘಂಟೆ, ವಾದವಿದ್ದರೆ ತಂಟೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ ; ಉಪದ್ರವ : ಪರಿಪರಿಯ ಸಾಲ ಜೂಜು ಮೊದಲಾದ ತಂಟೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೩೪-೨) ; ಬಹಳ ತಂಟೆಗೆ ಬಂತು! (ದೇವೀಜೌ. ೨೦) ; ಅಣ್ಣನ ತಂಟೆ ತಡೆಯಲಾರದ ಸದಾಶಿವನೆನ್ನುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ . . . ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ತ್ಯಾಗಮ. ೦೯೦). ೩. ಸಂಬಂಧ ; ಗೊಡವೆ ; ಗೋಜು : ಇನ್ನೆನಗಿದು ಬರುವುದುಂಟೆ ? ಬರಿದೇಕಿನ್ನಿದರ ತಂಟೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೭೮-೭೨); ಸಂಸಾರಿಕರ ತಂಟೆಗೆ ಬರಲು ಏನಧಿಕಾರ ಈ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಆಶ್ರಮ. ೦೦೨) ; ಅಜ್ಜಿ ಯಾವ ತಂಟೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೬). **ತಂಟು** : ೧. ಆಱು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳುಂಟು (ವಕ್ಕಲುಂಟು) ಮತ್ತಾಱು ಮಂದಿ ಪ್ರೇರಕರುಂಟು ಪ್ರೇರಕರಿಗೆ ಕರ್ತರುಂಟು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮದೇನು ತಂಟು (ಪುರಂದ. ೪-೧೬-೨).

ತಂಟೆ ತಕರಾರು = ಜಗಳ ; ವಿವಾದ : ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಂಟೆ ತಕರಾರು ಇರಕೂಡದು (ಅನಾಮಿ. ೬). **ತಂಟೆ ತಾಪತ್ರಯ** = ತಂಟೆ ತಕರಾರು: ನಾಲ್ಕಾರು ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಯಾರ ತಂಟೆ ತಾಪತ್ರಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಿಂಕದಿಂದ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೬). **ತಂಟೆ ತೀರಿಸು** = ಜಗಳ ಬಗೆಹರಿಸು: ಕುಂಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ತಂಟೆ ತೀರಿಸ್ಯಾನು (ಗಾದೆ). **ತಂಟೆ ಬಂಟೆ** = ತಂಟೆ ತಕರಾರು : ಆಯಾ ಸ್ಥಳದ ಮಟ್ಟದ ವಡೆರಗಳು ಯಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಂಟೆಬಂಟೆಗಳ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೦, ೪೩-೩೦ ; 1812). **ತಂಟೆ ಮಾಡು** = ತಕರಾರು ಮಾಡು : ಪಕ್ಕದ ಹೊಲದವರು ತಂಟೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜಗಳ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ತಂಟೆಯವ** = ತಂಟೆಕೋರ ; ಉಪದ್ರವಕಾರಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ : ತಂಟೆಯವನ ನಂಟಿಕೆ ಸಲ್ಲ, ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಹೋಗ ಸಲ್ಲ (ಗಾದೆ).
[←ಮರಾ. ತಂಟಾ ; ಹಿಂ. ತಂಟಾ, ಟಂಟಾ ; ಗುಜ. ತಂಟೋ, ಟಂಟೋ ; ಸಿಂಧಿ: ಟಂಟ. / ತಮಿ. ತಣ್ಟೈ; ತೆಲು. ತಂಟಾ]

ತಂಟೆಕೋರ (ನಾ). ತಂಟೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಜಗಳಗಂಟ : ಕೆಲಮಂದಿ ತಂಟೆಕೋರರಾದ ರೈತಜನರು ನಂಬರಿನ ಹದ್ದುಬಸ್ತಾದ ಬಾಂದುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಿತ್ತೆಸೆಯುವುದೂವುಂಟು (ಭೂಮಿಆ. ೩೮). [ತಂಟೆ + – ಕೋರ$_3$]

ತಂಟೆಗಾರ (ನಾ). = ತಂಟೆಕೋರ : ಈ ರಂಗಪ್ಪನ ದಾಳಿ ಹೊರಟುದೆಂದರೆ ಕನ್ನಡದೊಳಗಿನ ತಂಟೆಗಾರರೆಲ್ಲ ದಾಳಾದೂಳಿಯಾಗುವರು (ನಡದಾ. I, ೪೩೭). [ತಂಟೆ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ತಂಡ, ತಂಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಹಿಂಡು ; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಸೇಣಿ, ತಂಡಂ, ಗುಂಡು . . . ಗುಮ್ಮಿ, ಗೊಂದಣಿ– ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸ್ತಾ. ೦೧-೨೨೨) ; "ತಂಡಮೆನಲೋಳಿ" (ಧಾರನಿ. ೩೬) ; "ತಂಡಂ ತೆರಳ್ಕೆ ಮೊಕ್ಕಳ . . . ತೋಮಮಿವು ತಾವೆತ್ತಂ ಸ್ತೋಮಾಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೦೬); ಕಣ್ಗಳಿಂ ಕೆಂಡದ ತಂಡಂಗಳು ಮುರಿಯ ತಂಡಂಗಳುಂ ಸೂಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೬ ವ); ರಸಮನೀವುತ್ತಿರ್ದು ದಿಕ್ಷುಪ್ರಕಾಂಡದ ತಂಡಂ (ಬಾಧಪು. ೦-೮೮) ; ಕಂಡು ಬೆಱಗಾದುದು ಕುಮಾರರ ತಂಡ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೬-೩೯). ೨. ಪಕ್ಷ ; ಪಂಗಡ : ನೆಲೆವೆರ್ಚುಗೆ ನಿಮ್ಮೆರಡು ತಂಡಮೊದವಿದ ನಣ್ಪಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೬೭) ; ಇಂತೀ ಎರಡು ತಂಡದೊಳಾರು[ಪಾಠಾಂ. ಎರಡರಸುಗಳೊಳಾರು] ಸೋತರು ಸೋತ ಭೂಪತಿಗೆ ಪರುಷ ಹನ್ನೆರಡಱಲಿ ವನದೊಳಗಿರವು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೦೬-೪೯) ; ತಮ್ಮ ಕೂಟನೀತಿಯಿಂದ ಎರಡು ತಂಡಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಜಗಸಂ. ೪೬). **ತಂಡು$_1$**: ೧. ಅನೇಕ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ತಂಡುಗಳು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ . . . ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಇರಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಹಿಂಮುಸ. ೪೬).

ತಂಡತಂಡ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) = ೧. ಅನೇಕ ಗುಂಪು; ಹಲವಾರು ಗುಂಪು: ಮನೋಭವನೊಡ್ಡಣದಂತೆ ತಂಡತಂಡದೆ ಪರಿತಂದು ಸೂಸಿದುದು ಸೇಸೆಯನಂದು ಪುರಾಂಗನಾಜನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೫) ; ತಂಡತಂಡದ ಗಣಕತತಿ ತಪ್ಪದೆನುತಮಿರೆ (ಬಸರ. ೫-೮೨) ; ಮೃಡಭಕ್ತಗಣತತಿ ತಂಡತಂಡದಲಿ ಸಡಗರದೊಳೆಯ್ತರೆ (ಬಸಪು. ೬-೨೦). ೨. ಬಗೆಬಗೆ ; ಹಲವು ಪ್ರಕಾರ; ನಾನಾ ವಿಧ: ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ಸಿರಿ ಪುರಂದರವಿಠಲನ್ನ ತಂಡತಂಡದಿ ನೆನೆದು ಸುಖಿಯಾಗು ಮನವೆ (ಪುರಂದ. ೦-೧೫೯-೪) ; ತಂಡತಂಡದ ವಿಹಗಾಲಾಪ ತುಂಬಿಯಾಖಂಡವಾಗಿರ್ದುದೇನೆಂಬೆ (ಮೋಹತ. ೫-೨೨) ; ಕಂಡಕಂಡದ್ದೆಲ್ಲ ಕಮಲನಾಭನ ಮೂರ್ತಿ . . . ತಂಡತಂಡದ ವಾರ್ತೆ ವಾರಿಜಾಕ್ಷನ ಕೀರ್ತಿ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೨೫-೦). **ತಂಡೋಪತಂಡ** = ತಂಡತಂಡ ೧: ಪಾಂಡವರ ಬಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ತಂಡೋಪತಂಡವಾಗಿ ಚಂಡಕಾಂಡಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ಕೃಪಾಭೀ. ೦೧೦) ; ವಿಚಾರಪರರಾದ ಸಂಶೋಧಕರೂ ತಂಡೋಪತಂಡವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದರು (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೦೦೨).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಣ್ಟು; ತುಳು. ತಂಡ, ತಂಡ್; ತೆಲು. ತಂಡ./ಸಂ. ದಂಡ]

ತಂಡಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು; ನೆರೆ; ಸಂದಣಿಸು: ಜಿನಭವನದಿಂದಾ ಖಂಡಲನಿಭವಿಭವನಿರದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ಕಂಡಂ ನೆರೆದು ನಿಗುಂಬಿಸಿ ತಂಡಂಗೊಂಡಿರ್ದ ನರರ ಖಚರರ ಗುಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩).
[ತಂಡ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಂಡಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). = ತಂಡಂಗೊಳ್ : ಭಕ್ತರುತ್ಸಾಹದಿಂ ತಂಡಂಬೆತ್ತರರೇ ವುಘೇಯೆನುತುಮಿರ್ದರ್ (ಪೃಷವಿ. ೩೬-೬೫). [ತಂಡ + ಬೆಱು$_1$]

ತಂಡಕ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಸಿದ್ಧತೆ; ಕಾರ್ಯದ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರ್ವಹಣೆ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಮಾಸಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಚನೆ. 'ದಂಡಕ$_2$' ಪರಾ. ೩. ಮರ ಅಥವಾ ಗಿಡದ ಕಾಂಡ. ೪. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ. ೫. ಮೋಸಗಾರ: ತಂಡಕನು ಅವ ನಿನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಕೂಡಿರಲು ಭಂಡ ಒಡಲನು ಪೊರೆದುಕೊಂಡಿರ್ಪೆ ಯಾಕೆ (ಕರಿಕ. ೬೨-೦). ೬. ತುಂಟ ; ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿ : ಎಲಾ ತಂಡಕ ಹುಡುಗನೇ ಇದು ಉಪ್ಪಲ್ಲ, ಬೆಲ್ಲ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೮). ೭. ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ ; ಅಲಂಕರಣ. [ಸಂ.]

ತಂಡಜ (ನಾ). (?) : ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಿದ ತಾರಜ ತಂಡಜ ರೋಮಜರಿಗೆ ಪ್ರಳಯವಾಯಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೭೧-೪೨). [?]

ತಂಡನಾಮೆ (ನಾ). ವಿಚಾರಣೆ; ಪಂಚನಾಮೆ; ಮಹಜರು: ಪೋಲೀಸು ತಂಡನಾಮೆಯಾಗಿ ಶವಸಂಸ್ಕಾರವೂ ಮುಗಿಯಿತು (ತಳಿರು. ೫೪). 'ಪಂಚನಾಮೆ' ಪರಾ. [ತಂಡ+ನಾಮೆ$_2$]

ತಂಡರಸಿ 'ತಂದ್ರಾಸಿ' ನೋ.

ತಂಡವಾಳ, ತಾಂಡವಾಳ (ನಾ). ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ ; ಬೀಡು ಕಬ್ಬಿಣ : ಅಗ್ನಿಸಂಯೋಗದಿಂದ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ದ್ರವ್ಯತ್ವವಂ ಪಡದು ನಾಶಮಾಗದೇ ಮರಳಿ ಕಠಿನವಾಗುವ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ . . . ಕಂಚು ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂ]ಡವಾಳ ಮುಂತಾದಕ್ಕೆ ಲೋಹವೆಂದು ಹೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೦). **ತಾಂಡವಾಳ**: "ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ ; ತಾಂಡವಾಳ" (Cast-iron. ಇಂಕನಿ.). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಣ್ಟವಾಳ]

ತಂಡಸ$_1$ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂಡಸ$_2$, ತಾಂಡಸ (ನಾ). ಇಕ್ಕುಳ ; ಚಿಮಟ ; ಪಟಕಾರ : "ಇಕ್ಕುಟಂ ಲಾಳಿ ತಂಡಸಂ ಗಾರಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೩-೮) ; ತಂಡಸದಿನೊಯ್ಯನೆ ಕೀಳುವೆಂ ನೀ ನೆಮ್ಮಿಕೋ ಬಂದೀ ಮರನನೆನುತ (ಬಸಪು. ೪೪-೦೪) ; ತಂಡಸದಿನಾ ದಸಿಯನಲುಗಿ ಕೀಳಲ್ಕೆ (ಆರಾಜ. ೮-೬೭); ಬಂಗರವು ತಂಡಸದಿ ಹುಡುಕಿಯೆ ಹಿಡಿದ ತೆರನಂತೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೮-೫೭); ಇರ್ಕುಟಿಯ ತಂಡಸದ ಕರ್ತರಿಯ . . . ಬಡಿವ ಸೊನ್ನೆಗಾಱರ ಸಾಲೆಯಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೩-೧೯). **ತಾಂಡಸ :** "ಇಕ್ಕುಟ್-ವ್ಯಾಧಿವಿಕಾರಂ ; ಸಂದಂಶಂ : ತಾಂಡಸಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). [<ಪ್ರಾ. ಸಂಡಾಸ./ಸಂ. ಸಂದಂಶ]

ತಂಡಸಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಸರೋವರದ ಹೆಸರು : ತತೋ ನೈರ್ಯುತ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ತಂಡ [ಸಸರ]ಃ (ಸೌಇಇ. XX, ೬-೨೨ ; 730). [ತಂಡಸ? + ಸರ$_5$]

ತಂಡಸಿ 'ತಂಡಸಂ' ನೋ.

ತಂಡಸು, ತಂಡಸ$_1$, ತಂಡಸಿ, ತಂಡಸೆ, ತಂದಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಮರ : "ಕಂಟಕಿಯೆನಲ್ ತಂಡಸು[ಪಾಠಾಂ. ಮಂಡನೆಂಗು, ಕಂಡನೆಂಗು]" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೯) ; ಕರಿಬೇವಿನಂಬಟೆಯ ತಾಱೆಯ ತಂಡಸಿನಾಸಿನಾನೆ ಬೊಬ್ಬುಲಿಯ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೬) ; ತಂಡಸು ತಪಸು . . . ಮಂದಾರಂಗಳಡಸಿ ತುಂಬಿದ ಚೆಲುವ ಭೂಜಂಗಳಿಂದ ಮಿಗೆ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಕಳಾ. ೩-೦೬) ; ಕೊಡಸಿಗೆ ಬಾಗೆ ಬೇಲರಳಿ ತಂಡಸು ಕೊಂಡಸು ಜಾಲವಾಲದಿಂದಿಡಿಕಿಱಿದಿರ್ದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೭). **ತಂಡಸ$_1$:** ತೇಗರುಠಾಳ ತಂಡಸ ತಡಸ ತುಗ್ಗಿಲು . . . ಮೊದಲಾದ ವನಭೂಜಾಳಿಯಲಿ ಹೂಳಿದರಕಂಪನನಸಮ ರಣರಥವ (ತೊರರಾ. ೬-೦೮-೦೮) ; ತಂಡಸ ದಿಂಡ ಪೆರ್ಬೂರ . . . ತೇಗುಗಳ ವಿಸರ ನಾನಾವೃಕ್ಷ ಜಾತಿಯಿಂದೆಸೆವ ಘೋರಾರಣ್ಯ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೯) ; ಆಲ ತಂಡಸ ತಪಸಿ ಸಹಕಾರ ಕಿಂಶುಕ . . . ಸಿರಿಸಂಗಳಿಂದೆಸೆದುದಾ ಕಾಂತಾರವು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೮-೩). **ತಂಡಸಿ :** ಕಕ್ಕೆ ಬಿಕ್ಕೆ ತಂಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಸಿ ತಾಱೆ . . . ಚಂಪಕ ಗಳಿಂದ ನಿಲ್ಲದೆ ಮೆಱೆವುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೫) ; ಹೇರಿಜೆಯೆಲಚಿ ತಂಡಸಿ ಮುಳ್ಳುಬೇಲಿಗಳ್ ಸೇರಿ ಮುಟ್ಟಿಹುವಾಗಸವನು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೩೫). **ತಂಡಸೆ :** ತಂಡಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆಂಡಗೆ, ಗೆಂಡಸೆ]ಕಾಗೆದೊಂಡೆ ಪೆರ್ಗುರುಡಿಗೆ . . . ಕೊಂಡರೆದು ಲೇಪಿಸೆ (ಐಮದ. ೦೦-೫೦) ; ಅಂಬಟೆಯು ಬಾರೆ ನೆಲ್ಲಿ ತಂಡಸೆ ಕರಗ ಸಂತಾಲ (ಮಹಾವಿ. ೬-೦೮). **ತಂದಸಿ :** ತಂದಸಿ, ಕಂಕಡ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೧-೮೦೮).

ತಂಡಸೆ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂಡಾಮುಂಡಾ 'ತಂಡುಂಮುಂಡು' ನೋ.

ತಂಡಾಯ (ನಾ). ಪರಿಚಾರಕ ; ಸೇವಕ (?) : ಕಂದರ್ಪೇಸ್ವರದೇವರ ತ್ತಂಣ್ಡಾಯ ಕೊಳೆಯಂಗೆ ತಂಣ್ಡೇಸ್ವರ ಮತ್ತರು ಆಱು (ಕಇ. II, ೧೬-೫೬ ; 1122). 'ತಂಡಾಲಯ' ಪರಾ. [?./ತಮಿ. ತೊಣ್ಬ]

ತಂಡಾಲಯ (ನಾ). = ತಂಡಾಯ : ಜ್ಞಾನಾರೂಢ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರ ನೆಂಬಾತನಲ್ಲಿಯ ದೇವರು ಒಂಬತ್ತು ಮಾನಿಸರು ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂ] ಡಾಲಯರು[ಪಾಠಾಂ. ತಂಡದಲ್ಲು] (ಚನ್ನವ. ಕ. ೪೯೮-೦೦೭೮); "ವ್ಯವ ಸ್ಥಾಪಕ" (ಚನ್ನವ. ಕ. ಕೋಶ). [?]

ತಂಡಿ, ಚಂಡಿ$_4$, ತಂಡು$_6$, ಥಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಚಳಿ ; ತಂಪು : ನೀರಿನ ಪಸೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಾಯುವು ತೀರ ತಂಡಿಯಾಗುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, 667) ; ತಂಡಿಯಿಂದ ಹಿಮ್ಮಡಿ ಮುದುರಿ ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೮೯). ೨. ತೇವ ; ಒದ್ದೆ : (ಕ). **ಚಂಡಿ$_4$:** ೧. ವರರತ್ನಾಳಿರುಚಿಯಲಿ ಚಂಡಿ ಯಾಯಿತು ದಿವಸವಂದಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ಒರಿಇ. ೫-೫೦) . ೨. ಒಣಗಿದಷ್ಟು ಒಣಗಲಿ. ತರಗೆಲೆಯು ಹಾಗೆ ಚಂಡಿಯಾಗಿ, ಬೆಂಕಿ ಊದಿದಷ್ಟು ನಂದುತ್ತದೆ (ಮರಮ. ೨೨): ಮೈಯೆಲ್ಲ ಚಂಡಿ. ನನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ್ಲೆ ವರ್ಸಿದೆ ದೇವರೆ (ಕದಂಬ. ೦೦೫). **ತಂಡು$_6$:** ೨. ಹದಿನೈದು ದಿನದ ಮಳೆಯ ತಂಡಿನಿಂದ, ಹಪ್ಪಳಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಗಡ್ಡಮೀಸೆ ಬಂದಿತ್ತು (ಮರಮ. ೨೩). **ಥಂಡಿ :** ೧. ಅಲ್ಲಿ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಥಂಡಿ ಸುರುವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೬೦೮) ; ಭಾಳ ಥಂಡಿ ಹತ್ತಿದ್ದಿತಲಾ ಹಂಗಾರ (ಮುಗಿಮ. ೨೬). ೨. ಮನೆ, ನೆಲ, ಗೋಡೆ ಎಲ್ಲಾ ಥಂಡಿ ಹತ್ತಿ ಜಿನುಗ್ತಿರೋವು (ಎಮುಕ. ೪೭).

ಚಂಡಿಪುಂಡೆಯಾಗು = ನೆನೆದು ಸೊಪ್ಪಾಗು : ನನ್ನ ತೊಡುಗೆಗಳೆಲ್ಲ ನೀರಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಚಂಡಿಪುಂಡೆಯಾಗಿ ಹೋದುವು (ನಡದಾ. II, ೦೦೪೩).

[← ಮರಾ. ಥಂಡೀ, ಥಂಡಾಈ ; ಹಿಂ. ಠಂಡೀ].

ತಂಡಿಲ (ನಾ). ಹೋಮ ಹವನಗಳಿಗಾಗಿ ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಭೂಮಿ ; ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ : ಸ್ಥಂಡಿಲ; ತಂಡಿಲ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೯ ಪ್ರಯೋ).

[<ಪ್ರಾ. ಥಂಡಿಲ. / ಸಂ. ಸ್ಥಂಡಿಲ]

ತಂಡಿಲು (ನಾ). ಅಕ್ಕಿ ; ತಂಡುಲ : ಬೇಕಾದ ಬೇಳೆ ಬೆಲ್ಲವು ತುಪ್ಪ ತಂಡಿಲು ಜೋಕೆಯಾಗಿರ್ದ ಭಾಂಡವನು ನೀ ಕಟ್ಟಿ ಗೊಡೆಯೊಳಗೆ ತುಂಬು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೯); ಆ ಸತ್ತೆಂಬ ತಂಡಿಲು ಚಿದ್ರೂಪನಾದ ಶರಣನ ಮಹಾನು ಭಾವಾಂತರಂಗ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡಿತ್ತೆಂಬುದೀಗ ಆ ಭತ್ತ ಸಿಕ್ಕಿತ್ತು. ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೪೧-೭೯೦ ಟೀಕೆ).

[<ಸಂ. ತಂಡುಲ]

ತಂಡು$_1$ 'ತಂಡ' ನೋ.

ತಂಡು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೋಲು ; ದೊಣ್ಣೆ ; ದಂಡ : (ಕ). ೨. ಭಾರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೋಲು,-ಗದೆ : (ಕ). [←ತಮಿ. ತಣ್ಬು. / ಸಂ. ದಂಡ]

ತಂಡು$_3$ 'ತೊಂಡ$_1$' ನೋ.

ತಂಡು$_4$ (ನಾ). ಮರದ ಸೌಟು : "ತಂಡೂಃ, ದಾರುಹಸ್ತಕಃ- ೨ ಕೈಬಟ್ಲು ಪೆಸರುಗಳು, ಮರದ ಸೊಟಕ, ಮರದ ಸೌಟು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೩).

[ಸಂ. ತಂಡೂ]

ತಂಡು$_5$ (ನಾ). ಶಿವನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಂದೀಶ್ವರ. P ಅಣಕ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಕಲೆಗಳಿಗೆ ಈತನೇ ಆಚಾರ್ಯಪುರುಷ: ಶಿವನಾ ಪ್ರಯೋಗದೊದವಂ ತವಕಂ ಮಿಗೆ ನೆನೆದು ತಂಡುವಿಂಗುದ್ಧತ ನೃತ್ಯವ ನೊರೆಯಲಾತನೊಲವಿಂ ತವೆ ಭರತಂಗಿತ್ತೊಡಾಯ್ತು ತಾಂಡವದ ಪೆಸರ್ (ಲ್ಯಾಸರಂ.೦-೧೨); ತುಂಬುರು ತಂಡುವು ಡಿಂಡಿಮ ಬಾರಿಸೆ (ಗಡೇಶ. ೦೧-೨೭೯). 'ತಾಂಡವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಂಡು$_6$ 'ತಂಡಿ' ನೋ.

ತಂಡುಂಮುಂಡು, ತಂಡಾಮುಂಡಾ, ತಂಡುಮುಂಡು, ತಂಡೋ ಮುಂಡೊ (ನಾ). ೧. ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ಖಂಡದ ದೊಂಟೆಯ ಸುತ್ತುಂ ತಂಡುಂಮುಂಡಾಗಿ ಬಿರ್ದ ಪೆಣಗಳ ಪುಂಜಂ ಬೆಂಡೆರ್ದವು ಧುರದೊಳ್ ನೊರೆವಿಂಡೆದ್ದರ್ವಿಸುವ ಬಿಸಿಯ ನೆತ್ತರ ಕಡ ಲೊಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೬). **ತಂಡಾಮುಂಡಾ :** ೨. ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಗಳಿಲ್ಲದವನು; ಆಶ್ರಯರಹಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತಂಡಾಮುಂಡಾ ವಾಸುದೇವ (ರೂಢಿ). **ತಂಡುಮುಂಡು :** ೧. ಖಳ ಶಿರೋಮಣಿ ರಕ್ತಬೀಜಾಸುರನ ಸಂತತಿಯ ಗಲಭೆ ಕೈಮೈಸೋಂಕಿಗ ನಿಮಿಷಲಲನೆಯರು ಮೇಣ್ಮೇರಿ ಬಾಳ್ವರೆ ಸಿಲುಕಿ ಕೆಡೆವರು ತಂಡುಮುಂಡಿಗೆ ಬೀದಿ ಬೀದಿಯಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೨-೪೮) : "ಧಾಂಧಳೆ, ಕೋಟಲೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ತಂಡೋಮುಂಡೊ :** (ಕ).

[?. / ತಮಿ. ತಣ್ಬಾಮುಣ್ಬಾ, ತಣ್ಬುಮಿಣ್ಬು = ಮೊಂಡುತನ]

ತಂಡುಮುಂಡು 'ತಂಡುಂಮುಂಡು' ನೋ.

ತಂಡುಲ, ತಂಡುಳ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಿ : ನೆಟ್ಟನೆ ಪುಷ್ಪವಾಸನೆಯ ಕಪ್ಪುರ ಶಾಲಿಯ ತಂಡುಲಂಗಳಂ ನಿಟ್ಟೆಸರಿಟ್ಟು ಬಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೧೦೮) ; ಪ್ರಜೆಯೆಲ್ಲಂ ಜಲಗಂಧಸ್ರಜ ತಂಡುಲ ಧೂಪದೀಪ ಚರು ತಾಂಬೂಲ ವ್ರಜದಿಂ ಪೂಜಿಸುವುದು (ಯಶೋಚ. ೪-೭೩) ; ಮೋಡಗಳ ಮೊರದಲ್ಲಿ ತಾರೆಗಳ ತಂಡುಲವ ಒನೆವ ವನಿತೆಯ ಹಾಗೆ ತೊನೆಯೆ ಗಾಳಿ (ಕರುಶ್ರಾ. ೧೬-೭). ೨. (ಕಮಲದ) ಬೀಜ : ತಿಳಿದ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಳಿತ ತಾವರೆ ಯರಳ ತಂಡುಲದ ರುಚಿಯ ಕಳಹಂಸೆ ಬಯಸುವಂತೆ (ಆದಪ. ೦೬-೩೬); ತಾಮರಸತಂಡುಲಂಗಳ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಕೊಕ್ಕಿನಿಂ ನಲಿದು ವಧುಗೂಡಿ ಸೇವಿಪ ಬಿಸಿಲ್ವಕ್ಕಿಗಳಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೯). ೩. ಒಂದು ಅಕ್ಕಿಯ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ತೂಕ ; ಮುತ್ತು, ರತ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೂಕಮಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ೧೬ ತಂಡುಳ ಅಂದರೆ ೧ ರತಿ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೦೩೭). ೪. ಕೋಶ, ರವಿ, ತಂಡುಲ, ಅಗ್ನಿ, ತಪ್ತಮಾಷ, ಜಲ, ವಿಷ ಎಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 'ದಿವ್ಯ' ಪರಾ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ; ವಾಯವಿಳಂಗ. **ತಂಡುಳ** : ೧. ಮಧುರಮೆಂಬ ಕಳಮತಂಡುಳಮಂ ಕಯ್ಯೆಯೆಂಬುದು ದುಷ್ಪ್ರತೀತಿ (ಪಸಾರ. ೯೦೪-೧೦). [ಸಂ.]

ತಂಡುಲೀಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಕಿರುಕುಸಾಲೆ ; ಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ; ಚಿಲುಕೀರೆ : "ತಂಡುಲೀಯಃ, ಅಲ್ಪಮಾರಿಷಃ – ೨ ಕೀರೇ ಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೬). [ಸಂ.]

ತಂಡುಲೀಯಕ, ತಂಡುಳೀಯಕ (ನಾ). = ತಂಡುಲೀಯ : "ನೀರದರವಂ ತಂಡುಲೀಯಕಂ ಮುದಿಷ್ಟಮೆನೆ ಕಿಱುಕುಸಾಲೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೪೦). **ತಂಡುಳೀಯಕ** : "ತಂಡುಳೀಯಕಂ ಜಳಧರನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೮). [ಸಂ.]

ತಂಡುವಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡುತನದಿಂದ ವಾದಿಸು ; ವಿತಂಡವಾದ ಮಾಡು : ಇದು ರಾಗ ತೊರೆಯದವಗೆ ಮನಸಿಗೆ ಹತ್ತದು ಹೀಗೆ ಹಾಗ್ಯಾಕೆಂದು ತಂಡುವಾದಿಸಿದರೆ ಆಗುವುದೇನಯ್ಯಾ ಅದರಿಂದ ಫಲಿತಾರ್ಥ (ವಿಪ್ರಸು. ೨೨. ೫).

[ತೊಂಡು$_1$? + ವಾದಿಸು]

ತಂಡುಳ 'ತಂಡುಲ' ನೋ.

ತಂಡುಳಜಳ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರು ; ಅಕ್ಕಿಯ ಕಚ್ಚು ; ಅಕ್ಕಚ್ಚು : ಸಿರಿಕಂಡಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಿಯೆನಿಪ್ಪೆರಡಂ ಮೇಣಲ್ಲದಂದು ತಂಡುಳ ಜಳದಿಂದರಸಿನಮಂ ಪುಣಿಸೆಯ ಬೇರ ರಸಮುಮಂ ಕುಡಿಯೆ ಕಿಡಿಸುಗುಂ ಸ್ಫೋಟಕಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೫).

[ತಂಡುಳ (= ತಂಡುಲ) + ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$)]

ತಂಡುಳೀಯಕ 'ತಂಡುಲೀಯಕ' ನೋ.

ತಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ ; ರುಳಿ : ಅಡಿಯು ತಾವರೆ ತಂಡೆಯಂಚೆಯು ತೊಡೆಯು ಬಾಳೆಯು ಬಳುಕುತಿಹ ಬಡನಡುವು ಬಳ್ಳಿಯು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೦-೩೪). ೨. ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ದಾರಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಪಟ್ಟಿ ; ಕೊರಳಪಟ್ಟಿ : ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ತಂಡೆ ಹಾಕಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಣ್ಟೈ ; ಮಲ. ತಣ್ಡ ; ತುಳು. ತಂಡೆ]

ತಂಡೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ℙ ಈಗಿನ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ತಾಂಡ್ಯ : ಮಯ್ಸೂರ್ ನಾಡ ತಣ್ಡೆಯದ ಎಳ್ತಿಯಮ್ಮನ ಮಗಂ ಮಾದಯ್ಯ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೬, ೫೫-೩ ; 1054) ; ಕಡೆಕೊಳಂ ಖಾರ ವುರಂ ತಣ್ಡೆಯದ ಮುಕ್ಕೂಡು ಮೂಡ ಮೊಗದೆ ಪೋಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೪, ೩೮-೭ ; 11ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಂಡೇಲ (ನಾ). ದೋಣಿಯ ಅಥವಾ ಹಡಗಿನ ಯಜಮಾನ,-ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಅಲ್ಲಿಲ್ಲದ ದೋಣಿಯ ತಂಡೇಲನನ್ನು ಕುರಿತು ಆರ್ಭಟಿಸಿದೆ (ಮೈಲಿಮಾ. ೫೦) ; ಬಂದರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ತಂಡೇಲರನ್ನು ಕರೆದು . . . ತನಿಖೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಣ್ಟಲ್, ತಣ್ಟೇಲ್ ; ಮಲ. ತಣ್ಡಲ್ ; ತುಳು. ತಂಡೆಲ್, ತಂಡೆಲೆ ; ತೆಲು. ತಂಡೇಲು, ತಂಡೆಲು. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಂಡೇಲ್]

ತಂಡೋಮುಂಡೊ 'ತಂಡುಂಮುಂಡು' ನೋ.

ತಂತಿ (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳ ತೆಳುವಾದ ಎಳೆ ; ತೆಳುಕಂಬಿ ; ಸರಿಗೆ : ಬೆರಲೊಳ್ ಬೀಣೆಯ ತಂತಿಗಳೊರಸಿದ ಕೆಂಗಲೆಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೦೦) ; ಅರಿಭೂಪಾಳ ಸಿರಂಗಳಿಂದೆ ಸೊರೆಯಂ ತದ್ಬಾಹು ಸಂದೋಹದಿಂ ಕರೆಯಂ ದಂಡಿಗೆ ಮಾಡಿ ಬೆಂನೆಸೆವ ಬೀವಿಂ ತಂತಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೦೫೬-೩೬ ; ಸು. 1190) ; ಪದಿನಾಲ್ಕು ತಂತಿಯಿಂ ಮೆಱೆವ ವೀಣೆಯನಲ್ಲಿ ಪದಪಿನಿಂ ಮೇಳಯ್ಸಿ (ತಿರುನೀ. ೮೫-೨೩) ; ನೋಟ ರಾಯನ ಮೇಲೆ ನೆನಹು ರಾಗದ ಮೇಲೆ ನೀಟ ತಂತಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆರಳು (ಭರಚ. ೫-೫೮) ; ಧಾತುಗಳಿಂದ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉದ್ದ ತಂತಿಯನ್ನು ಎಳೆಯ ಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೩). ೨. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯ : ತಾಳ್ಯಾಕ ತಂತ್ಯಾಕ ರಾಗದ ಚಿಂತ್ಯಾಕ (ಗರಿ. ೧೨೨-೭) ; ಜೀವದ ರಸ ಹಿಂಡಿ ತುಂತೂರು ಮಳೆಯಾಗಿ ತಂತಿಯ ತುಂಬೆಲ್ಲ ಸಿಡಿಧಾಂಗ (ಸಖೀಗೀ. ೫೨-೦೪). ೩. ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸುವ ಸುದ್ದಿ ; ತಾರು ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ : 'ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹೊರಟು ಬಾ' ಎಂದು ತಂತಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಜಂದುಟಿ. ೭೭).

ತಂತಿಯ ದೀಪ = ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ : ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂತಿಯ ದೀಪ ಎಂತಲೂ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ (ಕಒಸಾ. ೬೩).

[<ಪ್ರಾ. ತಂತೀ./ಸಂ. ತಂತ್ರಿ, ತಂತ್ರೀ]

ತಂತಿಕಂಬ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಬಿಗಿದ ಕಂಬ; ತಂತಿ ವರ್ತಮಾನದ ಕಂಬ: "ತಂತಿಕಂಬ; ತಾರುಕಂಬ" (Telegraph-post. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೨). [ತಂತಿ + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ತಂತಿಕಚೇರಿ (ನಾ). ತಂತಿ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಕಳಿಸುವ ಕಚೇರಿ : (Telegraph-office. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೨). [ತಂತಿ + ಕಚೇರಿ]

ತಂತಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂತಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸು : ವೀಣೆ . . . ಮೊದಲಾದ ತಂತಿಕಟ್ಟಿ ನುಡಿವ ವಾದ್ಯವನಱಿವುದು (ಆದಪ. ೬-೦೨). ೨. (ಆಲಂ) ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸು ; ಗೆರೆ ಎಳೆ : ಊರಗಾರಕಿ ವ್ಯವಹಾರ ದೊಳಗ ಹಾಂಗೆಲ್ಲಾ ತಂತೀಕಟ್ಟಿ ಕೆಲಸ ಸಾಗೂದುಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೦).

[ತಂತಿ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಂತಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕಳಿಸು : ಕಲಕತ್ತೆಗೆ ಹೊರಟ ಬಗ್ಗೆ ಬಾಬುಗಳಿಗೆ ತಂತಿಕೊಟ್ಟು ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟೆನು (ಜೇಮಂತ. ೩೦೯). [ತಂತಿ + ಕೊಡು$_1$]

ತಂತಿಜಾಲರಿ (ನಾ). ತಂತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜಾಲರಿ : ಕಿಟಕಿ ಬಾಗಿಲು ಗಳಿಗೆ ತಂತಿಜಾಲರಿ (wire-mesh) ಹಾಕಿಸುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಕಾಟ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು (ಗೃಹವಿ. ೦೮೬). [ತಂತಿ + ಜಾಲರಿ]

ತಂತಿಟಪ್ಪಾಲು (ನಾ). ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸುವ ವರ್ತಮಾನ,-ಸುದ್ದಿ ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ: (ಕ). [ತಂತಿ + ಟಪ್ಪಾಲು (<ಟಪಾಲು)]

ತಂತಿಬಲೆ (ನಾ). = ತಂತಿಜಾಲರಿ : ಈ ಕೋಣೆಯೂ ಎರಡು ತಂತಿಬಲೆ ಗಳಿಂದ ಇಬ್ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೦೮೮). [ತಂತಿ + ಬಲೆ$_1$]

ತಂತಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಂತಿ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕಳಿಸು ; ತಾರು ಕೊಡು : ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ನನಗೆ ತಂತೀ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಜಿ. ೫೦೩)

[ತಂತಿ + ಬಿಡು$_1$]

ತಂತಿಮೆತ್ತೆ (ನಾ). ಒಳಗೆ ಸ್ಟೆಪ್ಪಿಸಿಪ್ಪವಕಕ್ಕವುಳ್ಳ ತಂತಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮೆತ್ತೆ.– ಆಸನ: ತಂತಿಮೆತ್ತೆಯ ಮೇಲೊಂದು ಶುಭ್ರವಾದ ಹಾಸುಗೆಯಿತ್ತು. (ಪ್ರಸು. ೩೩). [ತಂತಿ + ಮೆತ್ತೆ.]

ತಂತಿಮೇಹ (ನಾ). = ತಂತುಮೇಹ : (ಕ್ಷ). [<ಸಂ. ತಂತುಮೇಹ]

ತಂತಿವರ್ತಮಾನ (ನಾ). ದೂರದೇಶಕಿದ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸಿದ ಸುದ್ದಿ.– ಸಮಾಚಾರ: ೨೨೦೦೦ ಮೈಲು ದೂರ ತಂತಿವರ್ತಮಾನವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಗೋರ. ೪೦). [ತಂತಿ + ವರ್ತಮಾನ]

ತಂತಿವಾದ್ಯ (ನಾ). ತಂತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವೀಣೆ, ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ : "ತರ್ಕಂ-ತಂತಿವಾದ್ಯಂ" (ಶಾಕೆ, ೨೩೮); ತಂತೀವಾದ್ಯಯುವುದೇ ಅದರೂ ಕಾಲಲ್ಕುಮೇಗ ವೀಣಾ ಎಂಬ ರೂಢಿನಾವದಿಂದ . . . ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀತಂ. ೦೦೪). [ತಂತಿ + ವಾದ್ಯ]

ತಂತಿವಾರ್ತೆ (ನಾ). = ತಂತಿವರ್ತಮಾನ: ತಂತಿವಾರ್ತೆ ಕೇಳಿ ತಕ್ಷಣ ಹೊರಟರು (ಕೃಷಿ). [ತಂತಿ + ವಾರ್ತೆ]

ತಂತಿಸಮಾಚಾರ (ನಾ). = ತಂತಿವರ್ತಮಾನ : ತಂತೀಸಮಾಚಾರ, ವಾಯುಸಮಾಚಾರ, ವೀಣಾವಾದನ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ಕೀಜಾಕ್ಕ. ೦೭೯). [ತಂತಿ + ಸಮಾಚಾರ]

ತಂತಿಹೆಜ್ಜಕ (ನಾ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿಯುವವನು : ಸಂತ್ಯಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನೊ ದಾರಿಯಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಧೃಂತುಗೊಂಡನೊ ಬೇಡ ಹೇಳ್ವ ಕಾಯಿಯನೆ ತಂತಿಹೆಜ್ಜಕನಪ್ಪರು ಸೀಯದಿರ್ದರೆ ಹೋ ದನೆಂದಳಾ ಪದ್ಮಾವತಿ (ಗುಣಚ. ೫-೭೯); "ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದವನ್ನು ಲಂಗು ಲಗಾಮಿಲ್ಲ ದವನು" (ಗುಣಚ. ೪೫೫). [<ತಂತು + ಹೆಜಕ (<ಪಜ್ಜಕ)]

ತಂತು$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಳೆ ; ದಾರ ; ನೂಲು ; ಸೂತ್ರ : "ತಂತು ಗುಣಂ ಸೂತ್ರಂ" (ಜಸ್ತು.ತಿಲ. ೬೬-೭೭); "ನೂಕ ನೂರಲೆಯಲ್ಲಿ . . . ತಂತು ವದು" (ಜುಂಗಂ. ೦೩೦-೩೬); ಪಟ್ಟವ ಹೆಣೆದು ತಂತುವ ನೋಡಲದೇಕೆ ಆ ಪಟವೇ ತಂತುವೆಂದಱಿದೊಡೆ ಸಾಲದೇ (ದೀಪಾವ. ೬೦-೦೫); ಸ್ಯಾಯುಗಳ ಬಣ್ಣ ನಸುಗೆಂಪು; ಅವು ಹಲವು ತಂತುಗಳಿಂದುಬಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಪುಂಂಮಂ. ೬-೭೦೪); ನಿರಾಶಾದಿ ವಿಕಾಂತ ತಂತು ಸುತ್ತುತ್ಪಲಿತ್ತು ನನ್ನ (ಅಶ್ವ. ೦೪೮-೩). ೨. ಸಂಬಂಧ. 'ತಂತಿಹೆಜ್ಜುಕ' ಪರಾ.

ತಂತುಮಾತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣ=ತಂತುಹಾರಿರುವ: ಇವಗುಳಲ್ಲಿ ೧೦೫ ಕುಲಗಳು ತ್ರಿಕರ್ಮಿಗಳು : ತಂತುಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು (ಜುಂಗಂ. ೦೩೦). ತಂತು ಮಾತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ = ಜನಿವಾರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಆಚಾರವಿಲ್ಲದ ಜಾತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವುದು : (ಕ್ಷ). [ಸಂ.]

ತಂತು$_2$ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಆಹಾರಮಾರ್ಗ ತಂತು ವನಱಿವನಾವನೊರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸನಕ್ಕುಂ (ಜುಂಗಂ. ೭೪-೦); ವಠಥದಲ್ಲಿ ವಿಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯ ಸಂಗಡದಲ್ಲಿ ಸಂತರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ತಂತಿನಲ್ಲಿ ವಿವಾಂತರದಲ್ಲಿ . . . ಎಂತಾದರೂ ಮನದಂತಿರಲಿ ಸಂತತ ಹರಿವಾದ ಕ್ಯಾದಕನಾಗಿ (ವಿಜಾಸ. ೬೯-೩); ಎಲ್ಲಾ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ತ್ರುತು (ಕೀಜಾಕ್ಕ. ೪೦೪). 'ತಂತುಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾದುದೂ ; ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಷಯ : "ಮುಖ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ತಂತುವದು" (ಜುಂಗಂ. ೦೩೪-೭೭). 'ತಂತ್ರ' ಪರಾ. [?]

ತಂತುಕ (ನಾ). ೧. (ರೇಷ್ಮೆ)ಹುಳು, ಜೇಡರ ಹುಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ನೂಲನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಅಂಗ : ರೇಷ್ಮೆಕೋಶಗಳನ್ನು (Cocoons) ಮಾಡಲು ತಂತುಕ (Spinneret)ದ ಮೂಲಕ ಹೊರಬರುತ್ತದೆ (ಕೀಪ್ರಾ. ೯೨). ೨. ದಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ : ಸಂಶ್ಲೇಷಿತ ದಾರಗಳನ್ನು (Synthetic fibre) ತೆಗೆಯುವ ತಂತುಕಗಳನ್ನು (Spinneret) . . . ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಕಿಲ್ಲಾ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ತಂತುಕಾರ(ನಾ).ಜೇಡರ ಹುಳು: ನಿಚ್ಚಂ ತೊಯ್ಯುಮ್ಮತಿಲೆಯ ಗೊಚಾಲೆ, ತಂತುಕಾರ ಸಹಸ್ರ ಜಾಲ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂ, ಪಿಸ್ಸಿಂದೆ ಪಾಳೂರ ತುರುಬಟ್ಟಿ ಯೋಲ್ (ಕ್ರೀಕಾಮು. ೦೩೦-೦೦). [ಸಂ.]

ತಂತುಕುಳ (ನಾ). "ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವರ ಸಮೂಹ (ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವರ ಗುಂಪು) " (ಅಕಿತಂ. ಕೊಡಿ) : ದಧೀಚಿಮುನಿ ಯಜ್ಞ ಮಂಟಪಕೆ ಬಂದು ತಂತುಕುಳ ನೆರೆದುದಿನ್ನಿಲ್ಲರೆಲ್ಲರುವಂ ದಿಪಂ . . . ಎಂದು ಮುಂತಿದುಗ ನುಡಿದರು (ಅಕಿತಂ. ೦೯-೬). [ತಂತು$_2$ + ಕುಳ್ಳ (= ಕುಲ)]

ತಂತುಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ನೂಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ; ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದು: "ಕಸವಾಣ ಕೊರ್ಯಾಗೆಯೂ . . . ತಂತುಕ್ರಿಯೆಯೊಳು ಕೆಟ್ಟೆಂದಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೩೮) ; "ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಪೇಟಲೇಂ ತಂತುಕ್ರಿಯೆ ಯೊಳು ನೆಯ್" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೦೦೩) [ತಂತು$_2$ + ಕ್ರಿಯೆ]

ತಂತುಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಜಾಳ ಮೊದಲಾದುವು) ದಾರದಂತೆ ಎಳೆ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಜಿಗುಟಾಗು ; ಎಳೆಪಾಕವಾಗು : ಅದು ಸುಮಾರು ಮೂರು ತಾಸು ಕುದಿದು ಕಷಾಯವು ತಂತುಗಟ್ಟುವ ಹಾಗೆ ಜಿಗುಟಾದ ಮೇಲೆ . . . ಕುದಿಸುವುದು (ಜುಂಂಮಂ. ೩-೨೦೦). [ತಂತು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಂತುಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿಯ ಮೂಳೆಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಸಿ ಬಿಗಿಯುವ ಮೆತ್ತುವಾದ ಎಳೆಗಳಂತಹ ರಚನೆ: ಅಸ್ಥಿರಜ್ಜು : ಮೆಲ್ಲುಲುಬುಗಳು (ಕಾರ್ಟಿಲೇಜಸ್), ತಂತುಗಟ್ಟುಗಳು (ಲಿಗಮೆಂಟ್ಸ್). ಸ್ನಾಯುಗಳು ತಗುಲಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಂಡರಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಟೆಂಡನ್ಸ್) ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು ತ್ತದೆ (ಕವಿಚಿತ್ರ. I, ೧೫). [ತಂತು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಂತುಗಾರ (ನಾ). ಉಪಾಯುಗಾರ ; ತಂತ್ರಗಾರ ; ಮೋಸಗಾರ : ತಂತುಗಾರನೊ ಶೃಂಗಾರವರನೊ ಪೂಜಿದ ದೈವವ ವಿಜಯವಿಶ್ವೆಲರೀಯಾ (ತಿಥಕಾಮು. ೦೩೩); ತಂತುಗಾರನೆ ನಮ್ಮ ವಿಜಯ ವಿಶ್ವಲ ಸ್ಥಾತಂತ್ರ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷವ (ವಿಕ್ರಾಚಂ. ೩-೪). [ತಂತು$_2$ + ಕಾರ, (<—ಕಾಱ)]

ತಂತುಚಿತ (ನಾ). ನೂಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ನೂಲಿನಿಂದ ನೆಯ್ದುದು; ಬಟ್ಟೆ : "ತಂತುಚಿತಂ ಕಾರ್ಪಾಸಿಕಂ" (ಜಸ್ತು.ಕಿಚ. ೭೯-೦೫). [ಸಂ.]

ತಂತುನಾಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷನು; ಶಾರ್ಙ್ಗವಿಷನು. [ಸಂ.]

ತಂತುನಾಭ (ನಾ). ಜೇಡರ ಹುಳು. [ಸಂ. (ತಂತು + ನಾಭ + —)]

ತಂತುಪಟ (ನಾ). ನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆ : ತಂತುಪಟ ಸಾಕಸ್ಪ ಬೆಳಗಿಗಂತ ವಾದುದು ಸುಲಿಯದಿರ ಹೋ (ಕೃಷಿ. ೩೦-೨೩). [ತಂತು$_2$ + ಪಟ್ಟ]

ತಂತುಪಾಕ (ನಾ). ಎಳೆ ಬರುವಂತೆ ಜಿಗುಟಾದ ಪಾಕ ; ಎಳೆಪಾಕ ; ಹದವಾದ ಪಾಕ : ನಾಲ್ಕುವರಹ ತೂಕ ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರವಂ ಪ್ರಥಿ ಮಾಡಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಂತುಪಾಕದಲ್ಲಿಳಿಸಿ (ಸೌಪ್ರ. ೦೩೬). [ತಂತು$_2$+ಪಾಕ$_2$]

ತಂತುಮೇಹ (ನಾ). ಮೇಹರೋಗದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ : (ಕ್ಷ).

[ತಂತು$_2$ + ಮೇಹ]

ತಂತುಯಂತ್ರ (ನಾ). ನೂಲುವ ಯಂತ್ರ ; ರಾಟೆ : "ಕಾಣಾ — ತಂತು ಯಂತ್ರಂ" (ಶಾಕೆ, ೦೩). [ತಂತು$_2$ + ಯಂತ್ರ]

ತಂತುರ (ನಾ). ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಅಕಾರಕ್ಕೆ—ಅಲ್ಪ—ಅಲಾಪ . . . ತಂತ್ರ—ತಂತುರ (ಪ್ರಮಾದ. ೨೫೪ ಪೃಯೋ). [<ಸಂ. ತಂತ್ರ]

ತಂತುವಾಯ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವವನು; ನೇಕಾರ : "ಕುವಿಂದಾಖ್ಯೆ ತಂತುವಾಯಂಗಳ್" (ಜಸ್ತು.ಕಿಚ. ೬೬-೮೭). ೨. ಜೇಡರಹುಳು : "ತಂತು ವಾಯಃ–ಜೇಡನ ಪುಳುವುಂ, ಜೇಡನುಂ" (ಶಾಕೆ, ೨೩೮); ತಂತು ವಾಯುದಿಂದವ್ಮ ಲೋಕದೊಳಗಿನ್ನೆದೇನು ಬಂತು? ಅಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ತೂಗಾಡಿ, ತಂತು, ತಂತು, ತಂತುಗಳ್ (ಜಂತಿ. ೩೪-೦೦). ೩. ನೇಯುವುದೂ ; ನೆಯ್ಗೆ. ೪. ಮಗ್ಗ : "ವಾಗ್ಗಂ ತಂತುವಾಯವುಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗಂ. ೦೧೩-೮). [ಸಂ.]

ತಂತುಸ್ನಾಯು (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಎಳೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸ್ನಾಯು : ತಂತುಸ್ನಾಯುವಿನ (Fibre Mascular) ಬೆನ್ನ ಬಳಿಯ ವಪೆ (ಕೀಟಿಬೆ. ೩೨).
[ತಂತು$_1$ + ಸ್ನಾಯು]

ತಂತುಹಾರುವ (ನಾ). ಜನಿವಾರವನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎನಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದು ಯೋಗ್ಯ ಆಚರಣೆಯಿಲ್ಲದವನು : ತಂತುಹಾರುವನಲ್ಲ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬೊಮ್ಮನಪ್ಪನು (ಬಸಪು. ೫೫-೩೩).
[ತಂತು$_1$ + ಹಾರುವ (<ಪಾರ್ವ)]

ತಂತೋತಂತು (ಅ). ಎಳೆಎಳೆಯಾಗಿ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಚಾಚೂ ತಪ್ಪದೆ ; ಅಕ್ಷರಶಃ : ನಿನ್ನ ತರ್ಕ ತಂತೋತಂತು ಸರಿಯಾದದ್ದೆ ನೋಡು (ಅಶ್ವಮೇ. ೫) ; ನನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಮಾತು ತಂತೋತಂತು ಅನ್ವಯಿಸಿತು (ಕುಮಾಕಾ. ೫೩). [← ಮರಾ. ತಂತೋತಂತ]

ತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ದಾರ ; ನೂಲು ; ತಂತು : ನೆಯ್ದಾಳುತಿದೆ ಜಗವನೊಂದತಿ ವಿರಾಡ್ಮನಂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾತಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ತಂತ್ರದಿ ಬಿಗಿದು -ಕಟ್ಟಿಯುಂ ಜೀವಿಗಳ್ಗಿಚ್ಛೆಯಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಭಾವಮಂ ನೀಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೮-೧೩೨). ೨. ನೇಯುವಿಕೆ ; ನೆಯ್ಗೆ. ೩. ಮಗ್ಗ. ೪. ಹೊದಿಕೆ ; ಪರಿಧಾನ. ೫. ಧಾರ್ಮಿಕ ಉತ್ಸವ, ಸಮಾರಂಭ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಧಿ, ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಅನುಷ್ಠಾನ: ಓಂ ನಮ ಶಿವಾಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವ ಮಿಱಲಮ್ಮದೆ ನಿಂದುದು ತರ್ಕ ಭಯಂಕರ ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿತ್ತು ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರ (ಬಸವ. ೮೦) ; ಧರ್ಮವೇ ಜಯವೆಂಬ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರ ಮರ್ಮವನ್ನಱಿತು ಮಾಡಲು ಬೇಕು ತಂತ್ರ (ಪುರಂದ. ೨-೭೫ ಪಲ್ಲವಿ). ೬. ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ತತ್ತ್ವ. ೭. ಶಾಸ್ತ್ರ : ನಿಜಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣ ಚಕಿತ ಸಕಲಸಮಾಮ್ನಾಯತಂತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ. (ಜಗವಿ. ೦-೮೦ ವ) ; ವಿದಿತವೆನೆ ವೇದಘೋಷದ ಪುರಾಣಪ್ರಸಂಗದ ತರ್ಕ ತಂ[ಪಾಕಾಂ. ಮಂ]ತ್ರ ಸಂವಾದದ . . . ಸಂಭ್ರಮಕೆ ಬೆಱಗಾದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಡಕಾ. ೬-೩೯) ; ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಂತ್ರಗಳು ಶಾಕ್ತಮತವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ . . . ವೇದಗಳು, ಆಗಮಗಳು, ತಂತ್ರಗಳು, ಪುರಾಣಗಳು – ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಭಾರದ. ೨೫೦). ೮. ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ. ೯. ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ; ಮೂಲಿಕೆ. ೧೦. ಉಪಾಯ ; ಹಂಚಿಕೆ ; ಯುಕ್ತಿ : ಆಗಳ್ ಮಂತ್ರಮಂ ತಂತ್ರದಿಂ ತಱಿದು ಪೊಸಮಸೆಯ ವಿಶಿಖಂಗಳಿಂ ಪಗೆಯ ಬಿಲ್ಲಂ . . . ಮುಕ್ಕಡಿಗೆಯ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೨೪) ; ಉರಗನ ವಿಷಕಿದೆ ಔಷಧಿ ಮಣಿಮಂತ್ರ ಖಳನ ವಿಷಕಿಲ್ಲವೋ ತಂತ್ರ (ಇಂಜಾಪ. ೧೪೩-೪) ; ಮಂತ್ರ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೧೧. ಕಪಟೋಪಾಯ ; ಸಂಚು : ಜ್ವಾಲೆ . . . ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ತಂತ್ರವನೆಸಗಿ ಶಾಪಮಂ ಕುಡಿಸಿದಳ್ (ಚೈಮಿಭಾ. ೯ ಸೂಚನೆ) ; ಸುಟ್ಟು ಕುಹಕೋಪಾಯ ಕೆಟ್ಟ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು . . . ಬಟ್ಟೆ ತುದಿಯನು ಹೇಗೆ ಮುಟ್ಟಲಾಪುದೆ ನೋಡು (ಕಎಪು. ೨-೩); ಮುಕ್ತಾಂಬೆಯ ತಂತ್ರಗಳು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿವೆ (ರಾವಿಜ. ೧೫). ೧೨. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಶಪಥ. ೧೩. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ,-ಅಧ್ಯಾಯ : 'ಪಂಚತಂತ್ರ' ಪರಾ. ೧೪. ರಾಜನ ಪರಿವಾರ: ಅರಸನಡಿವಜ್ಜೆಯಂ ನೋಡುತ್ತಂ ಪೆಱಗಣಿಂದಂ ತಂತ್ರಮೆಲ್ಲಂ ಬಂದು . . . ಊರೊಳಗೆಲ್ಲಮಱಸಿ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೦೦೦-೦೦). ೧೫. ಕೂಟ ; ಸಭೆ. ೧೬. ಸೈನ್ಯ ; ಪಡೆ : ತಮ್ಮ ಬೆಸದಿಂ ತಂತಮ್ಮ ಠಾಣಾಂತರಂಗಳೊಳಿರ್ದಂಗಜತಂತ್ರದಂತೆಸೆವಿನಿಂ ಚೆಲ್ವಾದುವಿಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೦-೯೬). 'ತಂತ್ರಪಾಲ', 'ತಳತಂತ್ರ$_1$' ಪರಾ. ೧೭. ಕುಲ; ವಂಶ. ೧೮. ಅಲಂಕಾರ ; ಸಿಂಗಾರ. ೧೯. ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಷಯ ; ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ೨೦. ಪರಮಾರ್ಥ ; ಆತ್ಯಂತಿಕ ಸತ್ಯ. ೨೧. ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ; ಪ್ರಯೋಗ ವಿಧಾನ : ಪಾತ್ರಗಳ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಅವುಗಳ ನಡೆವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿಯ ವಿರೋಧಗಳ ಮೂಲಕ ಚಿತ್ರಿಸುವದು ಇಲ್ಲಿಯ ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೮೪) ; ಅವರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಗಾಯನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಾದನದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ ಹೊಸ ತಂತ್ರ . . . ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು (ಸಂಗೀತ. VI, ಪೀಠಿಕೆ) ; "ಉಪಾಯ ಪರಿಧಾನ ವಿಧಾನ ಪ್ರಧಾನ ಸೇನೆ ಸಿಂಗರ ಪರಮಾರ್ಥ ತಂತು ಕುಲಭೇದಗಳಿಂತಿವು ತಂತ್ರವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೭೬). ೨೨. ವಶ; ಅಧೀನ: ತಂತ್ರವೆಂದರೆ ಅಧೀನವೆಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨೬). ೨೩. ಆಡಳಿತ ; ರಾಜ್ಯಭಾರ : 'ಗಣತಂತ್ರ' ಪರಾ.

ತಂತ್ರಮಾಡು = ಉಪಾಯಮಾಡು : ಏನೋ ತಂತ್ರಮಾಡಿ ಕೆಲಸ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ತಂತ್ರಂಬೆರಸು(ಕ್ರಿ). ಪರಿವಾರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು; ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಇರು : ಭೋಗಿಕಟಕನ ಗಾಣಪತ್ಯಕೆ ಹೋಗನೇ ತಂತ್ರಂಬೆರಸಿ ಶಿವಯೋಗದಿಂದ ಕುಮಾರಪಾಲಕ ಗುರ್ಜರನು ಮುನ್ನ (ಬಸಪು. ೫೪-೭೫).
[ತಂತ್ರ + ಬೆರಸು$_1$]

ತಂತ್ರಕ (ನಾ). ಹೊಸಬಟ್ಟೆ ; ನೀರಿಗೆ ಹಾಕದೆ ಇರುವ ಬಟ್ಟೆ. [ಸಂ.]

ತಂತ್ರಗಾರ (ನಾ). ಉಪಾಯಗಾರ ; ಚತುರ : ಆ ಉಮೇದುವಾರರು ಬಹಳ ತಂತ್ರಗಾರರು (ಮಲೆನಾ. ೦೨೬) ; ತಂತ್ರಗಾರನನ್ನು ಕುತಂತ್ರಗಾರ ಜಯಿಸಿದ (ಗಾದೆ). [ತಂತ್ರ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಉಪಾಯಕುಶಲತೆ; ಚಾತುರ್ಯ: ಬಂದ ಗಂಡಾಂತರಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುವ ಜಾಣತನಕ್ಕೆ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ ಎಂದು ಹೆಸರು(ವಾರಾಕ್ಯ.೬೦). [ತಂತ್ರಗಾರ + – ಇಕೆ]

ತಂತ್ರಗೈ (ಕ್ರಿ). ಉಪಾಯಮಾಡು ; ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೂಡು : ಶಕ್ತಿಯಿಂದಾಗದುದಾಗದೆ ತಂತ್ರಕೆ ತಂತ್ರಗೈವುದು ನೀನು ಹಾಗೆ. (ಇಂಜಾಪ. ೯೦-೩೭). [ತಂತ್ರ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಗ ಪರಿಜ್ಞಾನ ; ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಜ್ಞಾನ : ವಿದೇಶಿ ವಿರ್ಮಶಕರು . . . ಭಾರತೀಯ ಕಲಾವಿದರಿಗೆ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೆಗಳಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೮೦). [ತಂತ್ರ + ಜ್ಞಾನ]

ತಂತ್ರನಿಯಂತ್ರಣ (ನಾ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು ; ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದು : ತಂತ್ರನಿಯಂತ್ರಣಂ ಬಿನದವೋಲಗ ಮಕ್ಕರಗೊಟ್ಟಿ ಕಾರ್ಯ ಸನ್ಮಂತ್ರಂ ... ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರು ಪ್ರಣತಿಯೆಂಬಿವನಾಗಳುಮೊಂದೆ ಕೀಲೆ ದಲ್ ಜಂತ್ರದ ಪಾಪೆಯಂತೊಡವೊಡರ್ಚುವನಿಂದ್ರನುಮಾ ಪ್ರತೀಂದ್ರನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೦). [ತಂತ್ರ + ನಿಯಂತ್ರಣ]

ತಂತ್ರಪಾಲ, ತಂತ್ರಪಾಳ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿ ; ಸೇನಾಪತಿ : ಪಡವಳೈಚಣ ಅಡಪದ ರಾಯಂಣ ತಂತ್ರಪಾಲ ಕೇಸಿಯಣನಿಂತಿವರೊಳಗಾಗಿ ಸಾಸಿರ ಪರಿಗ್ರಹ ಸಹಿತಮಿಂದ್ರಕೇಸಿದೇವರಸರ್ಗ್ಗೆ ದ್ರವ್ಯನಿವೇದನಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೪೪-೫೫ ; 1166). **ತಂತ್ರಪಾಳ :** ೧. ತಂತ್ರಪಾಳ ಮಿಳ್ಳಯ್ಯ (ಎಇ. XV, ೭೫-೦೦ ; 1050) ; ಶ್ರೀಮತ್ತಂತ್ರಪಾಳ ಚಾವುಣ್ಡ ಮಯ್ಯಂ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಧಾನರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೮-೨೪ ; 1058); ಶ್ರೀಮತ್ ಹನ್ನಿರ್ವ್ವರ ಗಂಡ ದಾಸರಸನ ತಂತ್ರಪಾಳ ಹನ್ನಿರ್ವ್ವರು ಮಂನ್ನೆಯರ ತಂತ್ರಪಾಳರ ಗಂಡ ಮಸಣಯ್ಯನ ತಮ್ಮ ಬೊಪ್ಪಣ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೪೭-೫ ; 1130) ; ಜಯಕೇಸಿ ದೇವರುಂ ತಂತ್ರಪಾಳ ಚಟ್ಟಿಮಯ್ಯನಾಯಕನುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೦೭-೪೨ ; 1138). ೨. ರಹಸ್ಯಗಳ ಪಾಲಕ : ತಂತ್ರಪಾಳ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಂಪಾದಕರು "Secretary or gaurdian of secrets" ಎಂದು ಅನುವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ, ರಹಸ್ಯಗಳ ಪಾಲಕ ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಕಶಾಅ. ೨೫೪). [ಸಂ.]

ತಂತ್ರಪಾಳ 'ತಂತ್ರಪಾಲ' ನೋ.

ತಂತ್ರಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲದ ಪ್ರದರ್ಶನ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಯೋಗ: "ಇಂದ್ರಜಾಲವ ನೋಳ್ಪರಿನಬಗಂ ದೃಢಾಚರಿದೋಗರ್ವದಿಂದ ರೊಳಸಂದ ತಂತ್ರಪ್ರಯೋಗವೆತ್ತಿರಿಳ್ಪರೊಡದಿರಹುದೇ (ಗಗಣಾ. ೦೬-೬೦). [ತಂತ್ರ + ಪ್ರಯೋಗ]

ತಂತ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಸಾಂಕೇತಿಕ ಲಿಪಿ: ಸ್ವಾಮಿ ಶಂಕರಾನಂದ ಎಂಬುವರು ಇಲ್ಲಿನ ಲಿಪಿ ತಂತ್ರಲಿಪಿಯೆಂದೂ, ಅದು ವಿಕಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಗುಪ್ತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ 'ವೇದಗಳೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು (ಡ್ಯಾವಿ. ೩೪). [ತಂತ್ರ + ಲಿಪಿ]

ತಂತ್ರವೇದಿ (ನಾ). ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ವೈದ್ಯ: "ದೋಷಜ್ಞಂ ತಂತ್ರವೇದಿ" (ಕಬ್ಬ.ಕೃತ. ೭೮-೨೨). [ಸಂ. ತಂತ್ರವೇದಿನ್]

ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರ: ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು (ತಂತ್ರ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ) "ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ"ವೆಂದೂ ಪರ್ಯಾಯನಾಮದಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಶಾಕರ. ೬೯). ೨. ಯಂತ್ರಕೌಶಾಸ್ತ್ರ: ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯತೊಡಗಿದ ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ (Technology) ಜನರ ಜೀವನ ವಿಧಾನವನ್ನೇ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿದುದಲ್ಲದೆ ಅವರ ಧರ್ಮೋದರ್ಮವನ್ನೇ ಬದಲಾಯಿಸಿತು (ಶುಕ್ಲಾರ. ೫೩, ೬೬೪). [ತಂತ್ರ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಂತ್ರಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಶುದ್ಧತೆ; ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಆ ಆಕ್ಷೇಪವು...(೪)ಸ್ವರೂಪದ್ದಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಥವಾ (೫) ತಂತ್ರಶುದ್ಧಿ(Technical correctness)ಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದೋ ಇರುತ್ತದೆ (ಅರಿಅ. ೦೪೭). [ತಂತ್ರ + ಶುದ್ಧಿ]

ತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮವಂದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಗ್ರವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮದಲ್ಲಿ –'ದಿವ್ಯಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ', 'ಆಗಮಸಿದ್ಧಾಂತ', 'ತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ' . . . ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಶಾರದ. ೭೬). [ತಂತ್ರ + ಸಿದ್ಧಾಂತ]

ತಂತ್ರಸ್ಕಾರ, **ತಂತ್ರಾರ** (ನಾ).=ತಂತ್ರಪಾಲ ೧: ಹೆಮ್ಮೆಗ್ಸಿಪಸ ನಚ್ಚಿನ ಚಯಸಂಸ್ಕಾರಕರ ಕಟ್ಟಿದರಗದನಜಕಾಯರಿ ತಂತ್ರಹಾಳೆಸರ ತೊಡದಮನ . . . ಅನ್ನೆಸಿಸಿ ನೆಗಳ್ದ ತಂತ್ರಹಾಳ [ತೊ]ಡಮರಸಂಗನುಜಾತನಾಗಿಯಂ (ಶೌಇ. IV, ೧೩-೦೮ : 12ನೆಯ ಶತ). **ತಂತ್ರಾಳ**: ತುಳುವದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು . . . ಮಹಾಪ್ರಭು, ಸೇನಾಪತಿ, ತಂತ್ರಾಳ, ತಂತ್ರಿನಾಯಕ (ತುಳುಚಾ. ೨೬೦). [<ಸಂ. ತಂತ್ರಪಾಲ]

ತಂತ್ರಹಾಳಿಕೆ (ನಾ). ತಂತ್ರಪಾಲನ ಅಧಿಕಾರ.–ಹುದ್ದೆ: ಅನ್ನಮ್ಮರ ದಧ್ಯಕ್ಷಂ ಕುನ್ನಳಕಟಿಯುತ್ತ ಸಂಗಿಸವಿಡವಧಿಕಾರಂ ಸನ್ತತದ ತನ್ಮಹಾಳಿಕೆಗೆ ಯಿನ್ತು ಮಹಾಮಾತ್ಯಪದವಿಗವಿನ ಸಂಚಕರ (ಶೌಇ. XI-II, ೦೬೪-೦೩ : 1184). [ತಂತ್ರಹಾಳ + – ಇಕೆ]

ತಂತ್ರಹೂಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಚುಮಾಡು; ಉಪಾಯಮಾಡು: ಮುದುಕಿಯ ಆಸ್ಪಾಸ್ಪಿಯಲ್ಲ ಪರಭಾರೆಯಾಗುವಂತೆ ತಂತ್ರಹೂಡಿದ್ದ ವೇಲು (ಪುಸರು. ೫೯). [ತಂತ್ರ + ಹೂಡು$_1$ (<ಪೂಡು)]

ತಂತ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ದಳಪತಿ; ದಂಡನಾಯಕ: ತಂತ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷನಂ ಬರಿಸಿ ಬಿ ಸು ವು ದು ಮ ತಂ ವಿಜಯಪ್ರಯಾಣೋದ್ಯೋಗಿಯಂ ಪೊಯ್ಯಿದಾಗಳ್ (ಕಂದ್ರಕ್ಷ. ೦೦-೦ ಪ): ಸವರರವ್ಯಾಸ್ಥಾವರಿಯಂ ಪೊಡಮಿಸೆಂಬುದುಮವಂ ತಂತ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷನವ್ವ ಮೇಘನಾದನಂ ಬರಿಸಿ ಬೆಸಸುವುದುಂ (ರಾಚರಿ.೬-೦೦ ಪ).

[ತಂತ್ರ + ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ತಂತ್ರಾಲಯ (ನಾ). ತಂತ್ರದ ನೆಲೆ; ಉಪಾಯದ ನೆಲೆ: ವಿಷಯ ಲಗ್ನಾನಂದವಂ ಬೇರ್ಪರಿಸಲಾದ ತಂತ್ರಾಲಯ ತೀರ್ಣಧಿಯ ಯತಿ ಸಿದ್ಧ ಸಂಸೃಷ್ಟೆ ದೇವಾಲಯ (ಪುಕೈಚ. ೨೬-೯). [ತಂತ್ರ + ಆಲಯ]

ತಂತ್ರಾವಾಪ (ನಾ). ೧. ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೂಡುವಿಕ್ಕೆ – ಪ್ರಯೋಗಿಸು ವಿಕೆ. ೨. [ರಾಜನೀ] ರಾಜ್ಯಪಾಲನೆಯ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರರಕ್ಷಣೆಯ ಚಿಂತೆ; ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪರರಾಷ್ಟ್ರ ವಿಚಾರ: ಮುಕ್ತಿಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದೊಳಿತಾವ್ಯಾಜ್ಯ ಸಂಜನಿತ ನಿಸ್ಪೃಹನನವರಕಲ್ಯಾಣ ಪರಿಮಿತರೊಳ್ ನಿರಂತರಂ ತಂತ್ರಾವಾಪ ಚಿಂತಾಂತರಾಯವ್ಯಯ ಸುಖಿಲವರೋ ಮಹಿತಳರಾಜ್ಯದೊಳ್ ನಿಜಿಸುವುದುಂ ಮದುವಲ್ ನಿಜಿಸುವುದು ಮೆಗಳಕ್ಕಾನುಷ್ಠಾನಂ (ಅಪಪು. ೦-೮ ಪ). [ತಂತ್ರ + ಆವಾಪ]

ತಂತ್ರಾಳ 'ತಂತ್ರಹಾಳ' ನೋ.

ತಂತ್ರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಆಗಮೋಕ್ತರೀತಿ ಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಾವಿಧಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು: ಅವರು ಹಾಡುವ ಭೂತದ ಪಾಡ್ದನಗಳಲ್ಲಿ . . . ತಂತ್ರಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಪುರೋಹಿತ, ಮೊದಲಾದವರು ಬರುತ್ತಾರೆ (ಜಾನಗೀ. ೫೪); ತಂತ್ರಿಯವರು ಕೂಡಾ ಹೀಳುತ್ತಾರೆ . . . ಆ ಕೊಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಹದಿನಾರು ದಿವ್ಯಗಳಿವೆ . . . ಎಂದು (ಪಠ್ಯಕ. ೨೬). ೨. ಯಂತ್ರಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಉಪಾಯಗಾರ: ಮಂತ್ರಿ ಬಸವನ ಕೇಳಿ ತಂತ್ರಿಗಳ ತಂತ್ರಿಗಳು ಜಂತ್ರದಲಿ ತರಿಯು ಕೊಟ್ಟುಂತೆ (ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾ. ೩೫೦); ಅವನ ಮುಖಭಾವದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅವನು ತಂತ್ರಿ ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುಲಿಜ್ಞಾ. ೧೫೯).

[ಸಂ. ತಂತ್ರಿನ್]

ತಂತ್ರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ದಾರ; ಎಳೆ: ನೂತ್ರ. ೨. ತಂತಿ; ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿ: ನಯಮಳವಟ್ಟ ಜೀವೆಯಳವಟ್ಟ ಧರೀತ್ರಿತ ತಂತ್ರಿಮಪ್ಪ ತಂತ್ರಿಯೊಳನುವಾದಿಯಾಗೆ ಪೊಸ ಮೂರ್ಛನೆ ರಂಜಿಸೆ ಮಂದ್ರ ತಾರ ಗೀತಿಯ ಪವಣಿಸುವ್ವೆ . . . ವೀಣೆಯಂ ಮಿಡಿದಳ್ಳರ್ದೆಯಂ ಮಿಡಿದ್ ಪ್ರಗೀತರಾ (ಜಾತಿಪು. ೯-೦೬ಬ): ಸೇರಿಸಿ ತಂತ್ರಿಯಂ ಸಂತಿಸೀ ಮೀಟಿಸಿ ಬಾಙಿಸುತೆಸೆಯೆ ಭಾವಯರು (ತಪಚಂಕಾ. ೨೨-೦೩); ಗಗನ ವೀಣಾತಂತ್ರಿಯಂ ವಿಷಿದಿ ತೆರಪಾಗಲ್ (ಶ್ರೀಣಾಮಾ. ೦-೦೬); ಸಹಸ್ರತಂತ್ರಿಣಾಸ್ವನದಂತೆ . . . ಗುಡುಗಾಡುತ್ತಿದೆ ಗಗನದ ತುಂಬ ಪ್ರಣವವ್ಯವೀಣಾ ನಾದಸ್ವಂಭ (ಅಕಲಾ. ೭೬-೦). ೩. ಹಿಂದು ತಂತೀವಾದ್ಯ: ವೀಣೆ: ವಾಣಿ, ಓ ಪ್ರಾಣವೀಣಾಪಾಣಿ, ಕವಿಯರ್ದೆಯ ರಸರಾಣಿ, ಮಿಡಿಯನ್ನಾತ್ಮತಂತ್ರಿಯಂ (ಶ್ರೀಣಾಮಾ. ೦೮೭-೫).

[ಸಂ. ತಂತ್ರೀ]

ತಂತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಆಮ್ಯತಬಳ್ಳಿ: "ವತ್ಸಾದನೀ, ಧನ್ಯರುಹಾ, ಗುಡೂಚೀ, ತಂತ್ರಿಕಾ . . . ಮಧುವರ್ಣೀ – ೯ ಅಮೃತ ಬ್ಳೀ ಜೆಸರು" (ಸಿಪ್ರಾಂಚಿ. ೦೦೩). [ಸಂ. ತಂತ್ರಿಕಾ]

ತಂತ್ರಿಗ (ನಾ). ೧. ಟಿತೂರಿ ಮಾಡುವವನು. ೨. ರಾಜತಂತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ನಾನು ವಾಲಗಕೆ ತಕ್ಕಿದರಿಂದಿನ್ನು ತಂತ್ರಿಗವುಪ್ಪದರಿಂ ರಾಜಗಪ್ರತಿಯವ್ವರಾರೇಗ್ಳೆದರಾಗದು ಎನೆಲು (ರಜ್ಜಪ್ರ. ೭೬-೪).

[ತಂತ್ರ + – ಇಗ]

ತಂತ್ರೋದಿತ (ಗ). ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ; ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ: ಸತ್ಯ ಜೀವಾಲನೆಯ ನೆಗಳ್ತುವಾಯಂಗಳಂ ಸಾರ್ದು ಶಕ್ತಿಮ್ಮುಗಳಂ ಕೈಗಳ್ಮೆ ತಂತ್ರೋದಿತ ಗುಣಗಣಮಂ ತಾಳ್ದವೋಪಂ ಪ್ರಭುತ್ವಂ ದೊರೆ ಕೊಂಡೆಮ್ಮಾಳ್ದನಾದಲ್ಲುವಿಧಂ ವಿರತಿಶ್ರೀಯಮಂ ಮಾಳ್ಕುದು (ರಾಚರಿ. ೦-೦೬). [ತಂತ್ರ + ಉದಿತ]

ತಂಥಳಿಸು 'ತಟಿತ್ಪುಸು' ನೋ.

ತಂದನಾನ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದನಾನ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದನೋತಾನಾನಿ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದನ್ನತಾ 'ತಂದಾನತಾನಾ' ನೋ.

ತಂದರಿ, ತಂದಿರಿ, ತಂದುರಿ (ನಾ). ೧. ತೂಕದಿಕೆ; ಜೋಪು. ೨. ದಣಿವು; ಬಳಲಿಕೆ; ಆಯಾಸ: ತಂದ್ರಿ—ತಂದರಿ, ತಂದಿರಿ, ತಂದುರಿ (ಕಜ್ಜಾಸು. ೦೪೭ ಜ್ಞಾಜ್ಞಾ.). **ತಂದರಿ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಂದುರಿ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[<ಸಂ. ತಂದ್ರಿ, ತಂದ್ರೀ]

ತಂದಲ್, ತಂದಲ್ಲು (ನಾ). ೧. (ನೀರಿನ) ಹನಿ; ತುಂತುರು: "ನೀವರ ಮೆಂದುಂ ತಂದಲೆಂದುಂ ಶೀಕರಂ" (ಕಪಿಪ. ೦-೦೮೩): "ನೀವರಂ ತಂದಲೆನೆ ಜಲಶಕಣಂ" (ಕಲ್ಯಕ್ಕ. ೦೫): ಗಲ್ಲಗಲನೊಕ್ಕ ಪಾಲ ತಂದಲ್ಲಗಳಿವಾವಗಂ ಮಡಿಯ ನೀರ್ ಕಡುವೆಲ್ಲನೊಳೊಂದೆ (ಲೀಲಾವ. ೩-೩೭): ಪಜ್ಜಾದಾಗಲ್ ಪನಿವೆಲ್ಲಲ್ ಬಂದುಗಳ್ ತಂದಲ್ . . . ನೆಱೆ ಸಾರುತ್ತಿರೆ (ಶುಕುಮಾ. ೭-೦೩): ಚಂದ್ರಮೋಚಿಯಂತೆ ತನಿಮಾವಿನ ಪಣ್ಣಂಗಳ ತಂದಲಂತೆ . . . ಸೋಮ ರಾಜೇಂದ್ರನ ಕಬ್ಬಗಿಂದವ (ಅಧ್ಯಟಿ. ೦-೬೩): ತನ್ನ ಕಂಬನಿಯ ತಂದಲಿಂದಮಿತ್ತ ಸ್ನೇಹಲತೆಯಂ ಬೇಳೆಯಿಸಿದಳ್ (ಅಪಂಪ. ೦-೩೬ ಪ): ಮುಂಗಿಲ ಪೊಱೆಯಿಂ ಸುರಿವ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಕಾರ ಮುಂಬನಿಯ ತಂದಲೆಂದು ಬಂದು ನುಂಗ ಲಂಗ್ಕಿಸುವ ಚಾದಗೆಯ ಮಱೀಗಳುಮಂ (ಕಲ್ಯಾ. ೨೩೪): ತನಿರಸದ ತಂದಲ್ ಸುರಿದರೇಱಲಿ ಗೊಚ್ಚಲಿರೊಳ್ ಕಂಡು (ಶಾಸಾಶ್ವ. ೪೪-೬). ೨. ಬಿಟ್ಟುಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ; ಜಡಿಮಳೆ: "ಸೋನೆಯೊಳ್ ತಂದಲ್‌ಕ್ಕುಂ" (ಕಜ್ಜಾಸಿ. ೫೦) ; ಸೋನೆಯುಂ ಸಗಗಲಂ ತಂದಲ್ಲ ಳಿಂದಂದುಂ ಭೂತಳಮೆಯೀಣಾರವಮಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೩-೫೯): ಎಳೆನೀರ ತಂದಲಂ ಕಱೆವೆಳೆದೆಂಗಂ (ಜಿಕಿ. XI, ಚಾಸಂ. ೩೫-೩೬; ಸು. 1160) ; ತಂದಲ್ ಸೋನೆ ಪಟ್ಟಿ ಬಡಪಮೆಸಲ್ಯುರಿದುವು ಬಿಡದೆ ಮಟಿಗಳಿಂ ಪಗಲುಂ (ಜಗಪಿ. ೪-೭೨) ; ಉತ್ತ್ರಮವನಂ ರಾಮಬಿಣಯ ತರುಗಳಂ . . . ಜೆನ್ನೆಯ ತಂದಲ್ಲಿಂ (ವಿಕ್ರಪ್ರ. ೩-೪-೭). **'ಸೋನೆದಂದಲಲ್'** ಪರಾ. **ತಂದಲ್ಲು:** ೧. ತಂಬೆಲರ ಮೊಗಱಿಯ ತಂದಲಿನ ಮೈದೊಡವು . . . ಕಂಗೆಳಿಕಂತೆ ವಲ್ಲಿಗೆಗಳು (ಪಂಚಾಶಾ. ೦-೪-೦೪). ೨. "ಮಳೆ, ಸರಿ, ಸರವು . . . ಒದ್ದೆ, ತಂದಲು, ತುಂತುರು" (ಕಂಎಸಂ. ೮೯).

ತಂದಲ್ಲು 'ತಂದಲ್' ನೋ.

ತಂದಲ್ಲು (ನಾ). ಸೇವಕ; ದಾಸ (?) : ಮಾರಹರ ನಿವ್ಮ ಪರಿಚಾರಕರ ದಾಸಿಯರ ತಂದಲೆನಿನಿತುಚಿತವೇ (ಕೂಚಿಮ್ಮಿ. ೦-೭೦). 'ತಂಡಾಲಯ' ಪರಾ. [?]

ತಂದವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ಬೆಳ್ಳಹೆಯಬ್ಬಕ್ಕೆಡೆ ನಾಡೆಬ್ಬತ್ತು ತಂದವೂರ ಪನ್ನೆರಡು ಗೆದಿಯ ಪನ್ನೆರಡು(ಎಳ್. VIII, ಸೊಡಲ. ೪೭-೦೪ : ೪೩). [ತಂದ ? + ಊರ್]

ತಂದಸಿ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂದಾನತಾನಿ, ತಂದನತಾನ, ತಂದನಾನ, ತಂದನೋತಾನಾನಿ, ತಂದನ್ನತಾ, ತಂದಾನತಾನಾನ, ತಾಂದನಿತಾನೆನೊ (ನಾ). ಜಾನಪದ ಹಾಡಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ವಲ್ಲವಿ; "ದರುಗಮೆಂಬರಿಯರ ಸೊಲ್ಲು" (ಜಾಕಥೆ. ೬೧). **ತಂದಾನತಾನಿ:** (೪). **ತಂದನಾನ:** (೪). **ತಂದನೋತಾನಾನಿ:** ತಂದನೋತಾನಾನಿ ತಂದನೋತಾನಾನಿ ತಾನು ತಂದನು ತಂದೆ, ನಾನಿ ತಂದನುತಾನಿ ತಾನುತಂದನು ತಂದೆ ಶಿವ್ಗೀಗೆ ಶರಣೊ (ಜುಬ್ಯಹ. ೭೦). **ತಂದನ್ನತಾ:** ತಂದನ್ನತಾಯೆಂದು ಕೈಲಿ ಕಿನ್ನರಿ ಧರಿಸಿ ಅಂದವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮುಂದೆ ಕುಣಿವ ಚರಣ (ವಿದಾಕೃ. ೨೭-೦).

ತಂದಾನತಾನಾನ: (೪). **ತಾಂದನಿತಾನೆನೊ:** ತಿನ್ನೂಡಿ ಮೇಲೆ ಕರುಗಿದ್ದೆ—ತಾಂದನಿತಾನೊ (ಜಾಪರ. ೨೦).

[ದೇ.ತ ತುಳು. ತಂದನ; ತೆಲು. ತಂದನತಾನ, ತಂದಾನತಾನ]

ತಂದಾನತಾನಾನ 'ತಂದಾನತಾನಾನ' ನೋ.

ತಂದಿರಿ 'ತಂದರಿ' ನೋ.

ತಂದುರಿ 'ತಂದರಿ' ನೋ.

ತಂದೆ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪ; ಜನಕ: ತನ್ನೆಯ ತಾಯ್ಮುರಾ ಸನ್ತಾನಮಂ(ಂ) ನಂಲದು ಬಸುಟೋಲಂ (ನೀತಿಕ. XI-I, ೦೦-೩ : ೫೬೬) ; ತಾಯ್ಯಂ ತಂದೆಗೆ ಮೆಲ್ನಾ ನಂಟರ್‌ಗಯ್ತಾತ್ಮಾಹಮುಂ ಸುಖಮುಂ ವಿಧವನುಂಮಂ ಪಡೆವುದ ಱಿಂದಮಾ ಕೂಸಿಂಗೆ . . . ಧರ್ಮಬಾಹುವೆಂಬ ಪೆಸರನೆಲ್ಲರುಂ ನೆರೆ ದಿಟ್ಟಿಪ್ಪರೆ (ಕಜ್ಜಾಸು. ೭೬-೦೭) : ತಂದೆಯ ರೂಪೆ ತಂದೆಯ ವಿಕಾಸಮು ತಂದೆಯ ಚೆಲ್ವ . . . ತನ್ನೊಳಮರ್ಕಿವೆತ್ತುದು (ಅದಿಪು. ೮-೪೩) ; ಹಿತವಂ ತೋಱುವನಾತ್ಮಬಂಧು ಪುರೆವಾತಂ ತಂದೆ (ಸೂಚಾಚಾ. ೮). ೨. ಹಿರಿಯ ರೆನ್ನು ಕುರಿತು ಭಕ್ತಿ ಗೌರವಗಳಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು: ತಂದೆ ಚಿತ್ತ್ರಸೆನ ವುದು ಕಿಂಕರನ ಬಿನ್ನಪಂ (ಸಂಚಿ. ೦-೭೫) ; ಎನ್ನುಂತಪ್ಪ ಪಾಪಿಗಳಿಗೊಗೆ ವನೇ ತಂದೆಯೆನಲ್ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೫೯) ; ಗಂಗಾವರಕುಮಾರ ದ್ರೋಣ ಕೃಪರೀ ಸೆಳಗ ಬಿಡಿಸಿರೆ ತಂದೆಗಳಿರಂದೊಳಲಿದಳು ತರಳೆ (ಕುಚಾಕೃ. ೦೪-೦೦೨). ೩. ಕಿರಿಯರೆನ್ನು ಕುರಿತು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು: ಬಾರೆಲೆ ತಂದೆ ಬಾರರಸ ಬಾ ಪೊರೆವಾಳ್ವನೆ (ಶಾಂದಂಪು. ೩೬೦); ಬಾಲ ಲಿಂಗವೆ ತಾರ ತಂದೆ (ಬಾಪು. ೪೭-೫೯) ; ತಂದೆ ನಿನಗೆನ್ನಲ್ಲಿ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಂ ಬಂದಪುದುದ ಶಿವಶಿವಾ ತಾ ಮಂದಭಾಗ್ಯಂಗಱಾಗ ದಕ್ಕುವನಲ್ಲ ಎನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದೃಗ್ಯ. ೮-೨೦). ೪. ಹೆಸರಿನ ಮಂದೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ: ಉದಾ: ಅಜ್ಜನಿ ಮಾರಿತಂದೆ.

ತಂದೆವೀರ (ಬಹುವ) : ವಿರ್‌—ತಂದವಿರ್, ತಾಯ್ಮಾರ್, ಸೊಸೆವಿರ್ (ಕುಬಿ. ೯೭ ಪ್ರಯೋ). **ತಂದೆಯ ತಂದೆ** = ೧. ಅಜ್ಜ; ತಾತ; ಪಿತಾಮಹ: " ತಾತ – ತಂದೆಯ ತಂದೆಗೂ . . . ಪ್ರಕಾಮಹ ಎಂಬ ಪೆಸರು " (ಜಾಹಾರ. ೩೩ ಟಿಪ್ಪ). ೨. ಬ್ರಹ್ಮ: "ಅಂಜೆದೇರಂ . . . ತಂದೆಯ ತಂದೆ, ಅರಲಿಜಂ, ನಾಲ್ಕೂಗಂ, ತಾವರೆವಸೆಯಂ – ಈ ೮ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಪಿಪ್ರ. ೪೮-೦೩) ; " ಪೊಂದೆಱೊಡೆಯಂ . . . ಬೊಮ್ಮ ತಂದೆಯು ತಂದೆ ವಿಸುವ ತಾವರೆಗಂದನು ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಗೆವೆ ನಾಮಂ " (ಕಲ್ಯಕ್ಕ. ೯). **ತಂದೆಯು ತಂದೆಯಲ್ಲದಂ** = ತಾತನಿಲ್ಲದವನಿಂ ; ವಿನಾಯಕ : " ಕರಿ ಮೊಗಂ, ಇಲಿದೇರಂ . . . ತಂದೆಯು ತಂದೆಯಿಲ್ಲದವಂ—ಈ ೭ ವಿನಾಯಕರಿಗೆ ಪೆಸರ್ " (ಕಪಿಪ್ರ. ೦-೪) : " ಬಜ್ಜೆವಳೆನೆಱಗೇಡಿ ಮೇಣಿಲರುಣಿಸಿಜನು ತಂದೆಯ ತಂದೆಯಲ್ಲದಂ[ಣಾ]ಣಂ. ತಂದೆಯುಯ್ಯನಿಲ್ಲದವಂ . . . ಎನೆ ವಿನಾಯಕನ ನಾಮಂ "; (ಕಲ್ಯಕ್ಕ. ೫).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ತನ್ನೆಪ್ಪ; ಮಲ. ತನ್ನ; ತೆಲು. ತಂಡ್ರಿ. ತಂಡಿರಿ; ಹಜೆ. ತಂಡ್; ಕುಗ. ತುವಿ. ತಂಜ]

ತಂದ್ರ (ಗು). ೧. ದಣಿದ; ಬಳಲಿದ. ೨. ಸೋಮಾರಿಯಾದ; ಮೈ ಗಳ್ಳತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ವೈಗಳ್ಳತನ; ಸೋಮಾರಿತನ; ಜಡತೆ: ಮಹೇಂದ್ರಂ ದರ್ಭೀಶಯನೆಗಱಿಯ ತಂದ್ರುವನುಳಿದುಮ್ ವಂದಿಸುತ್ತೆ, ಬಳಿಂ (ಜಾಕಾಶ್ಯ. ೦-೨-೪೨). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ಬಳಲಿಕೆ; ದಣಿವು. ೨. ಅಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ; ಮೂಂದ್ಯ: ತಳೆದ ಸುಮನೋದಾಮಂ ನೀರೊಡಿ ಬಾಡಿದುದಾಗಳಾಗಳಿಯನೊಳ ಕೆಯ್ದಕ್ಕಾಸ್ಮಾಧೀರಂಶಂ ನಿಜದೇಹದುಚ್ಚ್ವಳಿಕೆ ಮಸುಳ್ದೆತಂದಂ ದೊದುರ ತಂದ್ರತೆ ಚಿತ್ತ್ರಮಂ ಬಳಸಿದುರು (ಜಂದ್ರಪು. ೪-೭೭).

[ಸಂ. ತಂದ್ರತಾ]

ತಂದ್ರಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ; ಜಡತೆ: ಅತ್ತ ದೇವಮಾ ಮೂಕ–ಮೂಢ – ತಂದ್ರಾವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತು . . . ತನ್ನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಲು ತೊಡಗಿತು (ಮಾಜಹೋ. ೮೭). [ತಂದ್ರ + ಅವಸ್ಥೆ]

ತಂದ್ರಾಸಿ, ತಂಡರಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ತಂದ್ರಾಸಿ, ತಂಡರಸಿ, ತಪಸಿಮೆಳ (ಪ್ರಾಣಿ. ೧೦-೧೦೬); ಸಂಜೀವಾರ್: . . . ಹುರಗಲು, ಕಂಗೆಸೂಲಿ, ತಂದ್ರಾಸಿ, ಮುಳ್ಳಿರಿವೆ (ಹಣ್ಣುಮರ. ೨೩೮). ತಂಡರಸಿ : ವೇಲಿನ 'ವೈಟಿಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ತಂದಿ (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ: ಸಂದ್ಯಕ್ಕೆ ವಾತ್ಸಾವಾತ್ಸಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕರಣದಿಂ ತಂದ್ರಿ ದಟ್ಟಿದೊರೆವುದದು (ಕುಃಸಂಭ. ೬೯೩). ೨. ನಿದ್ದೆಯ ಮಂಪರು ; ಜೊಂಪು: ಲಕ್ಷ್ಮಣನಕ್ಕೆನಿದಾತನುಂ ತಂದ್ರಿಯುಂ ಬಚ್ಚೆಗಳಿರುಂ ತೊರೆಯ ಶಿವಸಲಿಲದೊಳ್ ಮೊಗಂ ದೊಳೆದು ಮುಂಬರಿದರ್ (ಕ್ರಿಶಾಮಾ. ೦೪೯-೪೦೦); ಓದು ಓದುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ನಿದ್ರೆಯ ತಂದ್ರಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸೋಂಕಿಕೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ಋಷಿಪ. ೦೦೦). ೩. ಗುಂಗು; ತಲ್ಲೀನತೆ: ಬಾಲು ವಿಚಾರತಂದ್ರಿಯೊಳಗಿಂದ ಹೊರಬರದೆ . . . ನೋಡಿದನು (ರಣ್ಣಕ್ಕ. ೦೩೦); ಮಧುಕರನು ತಂದ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಕ್ಷಕಕ್ಕ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರಿತ (ನಾ). ಮಗ್ನನಾದವನು; ತಲ್ಲೀನನಾದವನು: ನೀವು ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಂದ್ರಿತರಾಗದೆ ಇರಲಾರಿರಿ (ವೀರಾಂ. ೮). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರೀಭ್ರಮಿತ (ಗು). ಜಡವಾದ; ಮಂದವಾದ; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ : ಭರತಂ ವಿಷಾದಭರ ತಂದ್ರೀಭ್ರಮಿತೇತಸಾಗಿಪ್ಪರ್ದುಂ (ಚಂಂಪ್ರಾಮಾ. ೬-೦೦೭ ಪ). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತೆ: ಸನ್ನ ಪಾತಜ್ವರ ಲಕ್ಷಣಂ ತಂದ್ರೆ. ನಿದ್ರಾಭಂಗ . . . ಗಂಟಲನೋವು (ಸಕ್ಕ. ೧೭). ೨. ಮಗ್ನತೆ ; ಗುಂಗು: ಈ ತಂದ್ರೆಯುಂ ಅವರನ್ನು ಮರುಳುಗೆಯಿಸಿತು (ಮಾಪಿಕೋಕ. ೧೩).

[ಸಂ. ತಂದ್ರಾ]

ತಂಪಿಗಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪು ಆವರಿಸು,—ವ್ಯಾಪಿಸು : ತಿಳಿಗೊಳನ ತಂಪಿಗವ ತಕ್ಕೆ . . . ತೊಳೆಯಿಸು ತಂಪಿಗಿಸು ತನಿಪರಿಮಳವ ವಿಸರದ ಹಸರದಲಿ ತೀಡು ಎಂದು ತಂಗಾಳಿ (ಪೊರಾಣ. ೫-೭-೩). [ತಂಪು(<ತಣ್ಣು)+ಅಗಿ]

ತಂಪಿಗೆ (ನಾ). ತಂಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಹಿತವನ್ನೊಂಟುಮಾಡುವವನು : ನೆಲತಾಳಿಗಳ ತಡವುತೆಂಪೊ ತಂಗ್ಗೆಯ್ಯ ತಂಪಿಗೆ ವಿರಹಮಂ ತವಿಸಿ ನೆರೆಯೊ ಪಡಗಾಜಿ (ಪಂಪಭಾ. ೦೯-೩೬).

[ತಂಪು (<ತಣ್ಣು) + -ಇಗ]

ತಂಪಿಡಿ 'ತಣ್ಣೆಡಿ' ನೋ.

ತಂಪಿಸು 'ತಣ್ಣಿಸು' ನೋ.

ತಂಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಾಖವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಣ್ಣಗಾಗು: ಖಿಸಿಲು ತಂಬುವವರೆಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಬೇಡ (ರಾಯ). ೨. (ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳ)ಆವೇಗ ಕಡಮೆಯಾಗು : ಮಂದಿ ಸುಳಿಯದೊಂದೆ ಗುಡಿಲು ; ತೋವ್ರತೆ ನೆರೆಯೊಳು ; ನೆರಳು ಸಾವತಕಳೆ ನನ್ನ ನೋವ ತಂವಲು (ಇಂಗಿಕ. ೧೩-೦೮). [<ತಂಪು]

ತಂಪು 'ತಣ್ಣು' ನೋ.

ತಂಪುಕನ್ನಡಕ. (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿನ ಚುರಂಕು ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ತಗಲದಂತೆ ತಂಪಾಗಿಡುವ ಕನ್ನಡಕ : ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿಸಿಲಿನ ತಂಪುಕನ್ನಡಕವನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದಂತೂ ಯಾರಿಗೂ ನನ್ನ ಗುರುತು ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ಪೂರ್ಣಚಂ. ೨೦೬).

[ತಂಪು (<ತಣ್ಣು)+ ಕನ್ನಡಕ]

ತಂಪುಗೈ 'ತಣ್ಣುಗೆಯ್' ನೋ.

ತಂಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಪವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಹರಸುರಿಗಣ್ಣಿಂದ್ಗೆ ಬೆಂದ ಸಂತಾಪ ಕೀವರಕುಚಾನ್ವಿತೆಯರ ತಾಪ ಸ್ಮರ ನಿನ್ನ ಮಯ್ಯೊಳಿಗದೆ ತಂಪುಗೊಳ್ಳೆಂದು ತರೆಳೆ ನೂಂಕಿದಳ್ ತಣ್ಣೆಳಲೆದೆ (ಪೋಷಡ. ೦೪-೭೮). [ತಂಪು (<ತಣ್ಣು) + ಕೊಳ್ಳ್]

ತಂಪುತೀಡು (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗೆ ಬೀಸು; ತಂಪಾಗಿ ಸುಳಿ: ಇಂದಿರ ದಿಸೆಗಂವು ಮೂಡೆ ಕತ್ತಲೆಯೊಡೆದ ಮಂದಾನಿಲಂ ತಂಪುತೀಡೆ (ಪೊಷ. ೪-೭).

[ತಂಪು (<ತಣ್ಣು) + ತೀಡು]

ತಂಪುಮಡೆ 'ತಣ್ಣುವಡೆ' ನೋ.

ತಂಪುವಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ ; ಹಿಮಾಲಯ : ತಂಪುವಟ್ಟದ ಬಡಗಭಾಗದೊಳಗೊಪ್ಪುವುದು ಕಿಂಪುರುಷವರ್ಷಂ (ಪೊಷ. ೦೩-೦೬).

[ತಂಪು (<ತಣ್ಣು) + ವಟ್ಟ (<ವಟ್ಟು)]

ತಂಪುವೆಱು 'ತಣ್ಣುವೆಱು' ನೋ.

ತಂಪುಹೊತ್ತು (ನಾ). = ತಂಪೊಟ್ಟು : ಎಂಥ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮ ! ಆತನನ್ನು ತಂಪುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಬೇಕು (ಜೂ).

[ತಂಪು (<ತಣ್ಣು) + ಹೊತ್ತು (<ಪೊಟ್ಟು)]

ತಂಪುಳಿ (ನಾ). "ಕಾಯಿಸದ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಕೊಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉಕ್ಕಿನ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಚಾಣ : ತಂಪುಳಿ" (Cold-chisel. ಇಂಗ್ಲಿ.). [ತಂಪು (<ತಣ್ಣು) + ಉಳಿ]

ತಂಪೆರೆ 'ತಣ್ಣೆಱಿ' ನೋ.

ತಂಪೆಸೆ (ಕ್ರಿ).ತಂಪಾಗಿ ಶೋಭಿಸು,—ಕಂಗೊಳಿಸು: ತಂಪೆಸೆವ ತಣ್ಣೆಳಲ ತಾಣಂ (ಪಪಪುಕೋ. ೪-೨೨). [ತಂಪು (<ತಣ್ಣು) + ಎಸೆ]

ತಂಪೇರು 'ತಣ್ಣೇಱು' ನೋ.

ತಂಪೇಱು 'ತಣ್ಣೇಱು' ನೋ.

ತಂಪೊಟ್ಟು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹೊತ್ತು; ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತು: ಸಾಯಂಕಾಲ: ಈ ಪೊಟ್ಟು ತಂಪೊಟ್ಟು ಪುವಿನ ಪೊಟ್ಟಿಂದನಮಾಯ್ತು. ಧಾಂಡಿಗೆ ಭಾಸ್ವನ್ಮಂಡಲಂ ಕುಂಡಲಂ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ. ೦-೭).

[ತಂ (<ತಣ್) + ಪೊಟ್ಟು]

ತಂಬಟ, ತಂಬಟ್ಟೆ, ತಂಬಟ್ಟು, ತವಟೆ, ತಪ್ಪಟೆ, ತಪ್ಪಟ್ಟೆ, ತಬುಟೆ, ತಮಟೆ, ತಮ್ಮಟ್ಟು, ತಮ್ಮಟ್ಟೆ, ತಮ್ಮಟ್ಟೆ, ತಮ್ಮಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಹಲಗೆ: ವಿಶ್ವಾಪ ಪಟಿಯಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪ ತಂಬ [ಣಾಣಾ. ಮೃಟಂ (ದರ್ಪಣ. ೯-೩೦): ಬೀಸುವ ಚಾವರದ ಪೊಯ್ಯ ತಂಬಟದ . . . ಸರ್ವಸಂಧ್ಯಮದ ನಡುವ ಸಕಲ ಜನರಾನಂದರಸಂ ಮಡುಗಬ್ಬೆ (ಪಂಪರಿ. ೮-೩೫); ತಾಟಿಸುವ ತಂಬಟದ . . . ಕಾಳೆಯ ಬಲ್ಲಂಲಿಯ ಸಡಗರಮಲ್ಲಾ ದಿಸಗಳಂ ಕಿವುಂಡುವಡಿಸೆ (ಶಬ್ದಾಶ. ೨೩೦); ತುಡುಕಿದವು ತಂಬಟದ ದನಿ ಜಗದಡಕಲನು (ಕಾಜ್ಞಾಮೃಗೀ. ೦-೪೬); ಭೇರಿ ತಂಬಟ ಬೊಂಬುಳಿ ಬುರುಗು ಡಿಂಡಿಮದ ಮುಂಬರಿದಿಸಿವ ರವಗಳಾಕಾಶವ ತುಂಬಿದುವು (ಕಂಪ್ರಾ. ೯-೦೯). ತಂಬಟಿ : ಭೇರಿ ತಂಬಟಿ ನಿಸ್ಸಾಳ ಕಹಳೆಗಳ ಭೂರಿ ನಿನದ (ಜಯಚಾ. ೫-೪೪). ತಂಬಟೆ : ತಂಬಟೆ ಡೋಳು ಚಂಬಕವಜ್ . . . ಕಹಳೆಗಳ ದನಿಯ ಬೆಂಬಳಿ (ಶಂತಾಪು. ೦೦-೫೩); ಪಱಿಯ ಪೆಗ್ಗಾಳಿಯ ಪಳಹದ ಕೊಬಲ ತಂಬಟೆಯ . . . ಭೇರಿಯ ಭೂರಿ ನಿನಾದಂ ದಿಸೆಮುಟ್ಟಿ ಪಳಂಡಲೆಯೆ (ಶಾಮಾಕ್ಕ. ೩೦-೦); ತಂಬಟೆಯ ಹೊಯ್ದು ಮೈಮರೆತವರು ಹುರುಪು (ವಿಚಿಕಾಗೀ. ೨೩-೪). ತಂಬಟ್ಟಿ : "ಆನೆಗೆ" (ಶಾಸಿದಾ. ೬). ತವಟೆ : ಕಿರಿದ ದುಂದುಭ ತವಟೆ ತಾಳ ಮದ್ದಲೆಗಳುಂ . . . ದಿಕ್ಪಟಗಳೊಳ್ಮೊಳ್ಗುಳುಕಿವ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೫೪-೩೦). ತಪ್ಪಟೆ : ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ತಾಳ ತಪ್ಪಟೆ ಭೇರಿ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ವೃಂದಾವನ ಸೇರಿ (ಪ್ರಸಿಕಾ. ೨೩-೪). ತಪ್ಪಟೆ : ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ತವ್ಪಟೆ ಮೃದಂಗದ ರವ ತುಂದಾ ಲೋಕವನಿರದೆ (ರಾಮಪ. ೭-೦೩); ಜವ್ವಾಗೆಗಳ ರವ ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ಹೊನ್ನ ತವ್ಪಟೆಗಳ ದನಿಯಿಂದ ಸರ್ವಶಯವ ರಂಗಧಾಮನ ತೇರು ಬಂದೊಪ್ಪಿತು ಮುನ್ನಿನ ಸ್ಥಳದ (ಕಂಪ್ರಾ. ೨೩-೦೦೦). ತಬುಟೆ : ತಬುಟೆ ಕಾಸಿ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಜೂ). ತಮಟೆ : ತಮಟೆಯನ್ನು

ಕಾಯಿಸಿ ಹೆಗರಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಹುಬ್ಳಿಹ. ೦೯); ಎದೆ ತಮಟೆಯಂತೆ ಬಡಿಯುತೊಡಗಿತು (ಸಿಡಿಲು. ೦೭). **ತಮ್ಮಟ್ಟಿ**: ಪೊಯ್ದ ನಿಸ್ಸಾಳ ತಮ್ಮಟದ ಭೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆರೆದುದು ಜಾತ್ರಿರಂಗ ಬಲ (ಇಷಪ. ದೀ. ೩೭-೩೦); ಸೊಳ್ಳೆಯ ತಮ್ಮಟಿಂಗಗ . . . ಸಂಭ್ರಮದ ಸೌರಭದಿಂ ವಿಮಾಲೆ ನರ್ತಿಪನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೫೧); ತಮ್ಮಟವೆಂಬ ಹಲಿಗೆ ಶಂಖನೆಂಬ ಧವಳ . . . ಜಯಘೋಷೆಯೆಂಬ ಜಾಗಟೆ ಇತ್ಯೆಱದ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯಂಗಳಂ (ವಿಜಿಗೀ. ೨೩೬); ಪಟುಹ ತಮ್ಮಟ ಧಕ್ಕೆ ದವುಡೆ ಕಹಳ ಸಮುತ್ಕಟನಾದದಮ್ಳಿಯಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೬-೦೩). **ತಮ್ಮಟೆ**: "ಅನಕ, ಪಟಹ–೨ ತಮ್ಮಟೆ ಹೊರಗುಗಳು" (ನಿಘಂ. ೩೪). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ . . . ಹದಿನೇಳುನೂರು ಡೊಳ್ಳು ನಗಾರಿ, ಹಲಿಗೆ, ತಮ್ಮಟೆ, ಖಂಜಿ, ಕುತ್ತಂಗಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಬಹುದು (ಶುಕಿಂ. ೦೧೫). **ತಮ್ಮಟ್ಟೆ**: ಟೀಕಿಯವು ಕಹಳೆಗಳಂ ತಮ್ಮಟ್ಟೆ ಭೇರಿ ನಿನಾದ (ರಾಮಪ. ೨೬-೧). [ದೇ.+ತಮಿ. ತಮ್ಮಟ್ಟಿ, ತಮ್ಮಟ್ಟೆ, ತಪ್ಪಟ್ಟೆ,; ಮಲ. ತಮ್ಮಿಟ್ಟಿ, ತಪ್ಪಿಟ್ಟು; ತುಳು. ತಂಬಟ, ತಂಬಿಟೆ, ತಂಬಡ, ತಬಿಟೆ, ತಮಟೆ, ತಮ್ಮಟೆ : ತೆಲು. ತಮ್ಮಟಿ, ತಪ್ಪೆಟ; ಕಾಣ್ಯ. ತಪ್ಪಟೆ, ತಪ್ಪ]

ತಂಬಟಜಾಲಿ 'ತಂಬಟ್ಟಿಜಾಲಿ' ನೋ.

ತಂಬಟಿಕೆ (ನಾ). (?): ಹಸಿಯ ಭೀಯಂದು ತುಟ್ಟಿಕ ಬುದ್ಧಿಗಂದರನು ತೊಂಬಿಸುವರ್ ಸರಿಗೆಯಿತ್ತನ್ಮೋನ್ಮದಿಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ತರಿಸುವರ್ ಅರಿಯ ದೋಲ್ ಮನೆಯ ತಂಬಟಿಕೆಯರ ಮುಂಲದಿಂ ಲೂಟಿಯಂತೆ (ಜಹಚಿಯು. ೪೪-೪೦) [?]

ತಂಬಟಿಗ (ನಾ). ತಾವುಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : ಸ್ವರವನಱಱಿಗೆ ಕಾಂ ಭರತಜ್ಞನೆಂದದಿಂ . . . ಎಱಕವುನಱಱಿಗೆ ತಂಬಟಿಗನಕತೆ (ಭುಪ್ರತಿ. ೧೦-೭೬). [ತಂಬ್ಯ (<ತಾಂಬ್ಯ) + – ಆಟಿಗ]

ತಂಬಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಂಬಟೆಗ (ನಾ). ತಮಟೆ ಬಾರಿಸುವವನು : ಡೊಂಬಿಯ ತಂಬಟೆಗರು ಪಾಡುವ ತಿವದಿಗಳು (ಸಾಹಿವಿ. ೦೬). [ತಂಬಟೆ (<ತಂಬಟ) + – ಗ]

ತಂಬಟೆಜೊಳಿಯಲು (ನಾ). ತಮ್ಮಟೆಯ ಬಡಿತ : ತಂಬಟೆಜೊಯಲಿಲ್ಲ ವಾದ್ಯದ ಹಲುಬಲ್ಲಿ. ಹೆಣವ ಕೋಡಿಗೆ ನಾವು ತ್ವರೆಯಲೊಯ್ಯಾಗ (ಇಂಗೀಚ. ೦೯-೦). [ತಂಬಟೆ (<ತಂಬಟ) + ಹೊಯಲು (<ಪೊಯ್ಯು)]

ತಂಬಟ್ಟ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಂಬತ್ತಿ (ನಾ). = ತಂಬತ್ತಿಜಾಲಿ : (ಕ). [?]

ತಂಬತ್ತಿಜಾಲಿ, ತಂಬಟಜಾಲಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಉದ್ದನೆಯ ವಂಶಳ್ಳಿ ಗಳಿರವ್ವ ಸುವಾಸನೆಯ ಹಳದಿ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಲಿ ; ಸುಗಂಧಜಾಲಿ: (ಕ). **ತಂಬಟಜಾಲಿ** : ಪೀಕಜಾಲಿ. ತಂಬಟಜಾಲಿ (ಪ್ರಾಣಿ. ೦-೦೨). [ತಂಬತ್ತಿ + ಜಾಲಿ]

ತಂಬಣಿ 'ತಣ್ಣಾನಿ' ನೋ.

ತಂಬಲ (ನಾ). ೧. ಬಿದ್ದೆ ; ತಂಪು; ತೇವ. 'ತಂಬಲಗಱಿ' ಪರಾ. (ಗು). ೨. ಆದ್ರ, 'ತೊಯ್ದ್ದೆ" (ಜಾಪಕಶಾ. ೬೫).

ತಂಬಲದ ಹುಳು = ಬಚ್ಚಲಲ್ಲಾ ಪೋಲಿ ಮೊದಲಾದ ತೇವವಾದ ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಬಾಲದ ಹುಳು. [<ತಣ್ಪು]

ತಂಬಲಗಱಿ (ಕ್ರಿ). ತೇವವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ತಂಪುಗೊಳಿಸು : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂಘ್ರಿಮಾರ್ಗದಿಂದೆ ಮುಂಬರಿದ್ದೆದುವ ಕಾಲಾಗ್ನಿಯ ಮಟ್ಟ ತಂಬಲಗಱಿದನಾ ಬಲಕೆ (ಮೋಡಕ. ೩೭-೩೮).

[ತಂಬಲ + ಕಱಿ]

ತಂಬಹಾಲು 'ತಣ್ಣಾಲ್' ನೋ.

ತಂಬಳಕೋಲ್ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಂಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದಂ ಅಳತೆ ಗೋಲು,–ಪ್ರಮಾಣ (?) : ಪವಿತ್ರಯ ಸಾಲೆಯ ತ್ರಾಯುವುರುಷ ದೇವಗ್ಗೆರಿಯಲ್ಲಿಯ. ತಂಬಳಕೊಲಲಿನಳ್ಳುಱು ಮತ್ತರು ಕಿಯ್ಯು (ಇಆ. IV, ೭೫-೦೭ ; ಸು. 11ನೆಯ ಶಿಷ). [ತಂಬಳ್ಳಂ + ಕೋಲ್]

ತಂಬಳಿ 'ತಂಬಳಿ' ನೋ.

ತಂಬಾಕ 'ತ್ರಂಬಾಕು' ನೋ.

ತಂಬಾಕು, ತಂಬಾಕ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು ; ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು : ತಂಬಾಕು, ಕಾಡುಸ್ಸನ್ನ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು (ಮೃಚಿಗಿ. ೭೦-೦೫೭). ಆದೇ ಗುಡಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ದೇವದಾಸ ತಂಬಾಕು ಸೇದುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದಿತು (ದೇವದಾ. ೮) ; ತಂಬಾಕು ವಿಶ್ರಿತ ಕವಳವ ಅವರ ಗಲ್ಲವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಬ್ಬುಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕಂಗಚಿ. ೧). **ತಂಬಾಕ**: ಹಾಳಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪೆ ಮತ್ತು ಜೋಳವ ಗೊಬ್ಬರ ವಿಶೇಷವಾದರೆ ತಂಬಾಕವ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕೃಷಪ್ರ. ೭೬) :: ಸಿಂಹಬಲ್ಕ್ರೀಸ್ಪಡಿ . . . ಕಬ್ಬು,. ತಂಬಾಕ, ಬಾಂದು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಲಂ. ೪-೩೦೧) ; ತಂಬಾಕವನ್ನು ನಿಬಿಸಿಸುತ್ತೇವೆ ಅದನ್ನು ಅಗಿದುಲ್ಲು ಸುರುವ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಗಾಕಂ. ೨೪). [೨–ಱಂ. ತಂಬಾಕ, ತಂಬಾಕೂ : ಮರಾ. ತಂಬಾಕೂ, ತಂಬಾಖು, ತಮಾಕೂ, ತಮಾಖು. / ಇಂ. Tobacco. / ಪೋರ್ಚ್. ಸ್ಪ್ಯಾನಿಷ್. ಟಾಬಾಕೋ; ಜರ್ಮನೀ: ತಾಬಾಕೋ]

ತಂಬಾಲ್ 'ತಣ್ಣಾಲ್' ನೋ.

ತಂಬಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಪಾಠಾಕಗೋಪ್ರದ ಅಪಸ್ಸಂಬ ಸೂತ್ರದ ತಂಬಾಲದ ಕೃಷ್ಣಭಟರ ಮಕ್ಕಳು ದೇವನಭಟರು (ಎಕ್. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೩೯-೦೩೩ : ?). [?]

ತಂಬಾಲು 'ತಣ್ಣಾಲ್' ನೋ.

ತಂಬಾಳ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಂಬಾಳೆ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಂಬಿ, 'ತಮ್ಮ' ನೋ.

ತಂಬಿ (ನಾ). ದಂಡಿಸುವಿಕೆ ; ದಂಡನೆ ; ಶಿಕ್ಷೆ.

ತಂಬಿ ಪಹುಂಚಾಯಿಸು = ದಂಡಿಸು ; ಶಿಕ್ಷಿಸು : ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಟೀವುಸುರ್ತಾನರ ಕಡೆಯಿಂದ ಉಂಟಳ ಪಡಕೊಂಡು ಇದ್ದೂತಾ . . . ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ತಂಬಿ ಪಹುಂಚಾಯಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪಲಾಯನಮಾಡಿ (ಚಾಕಬಚ್ರ. ೨೦). [←ಅರ. ತಂಬೀಹ್ ; ಹುರಾ. ತ್ಪಬೀ]

ತಂಬಿಗೆ 'ತಂಬಿಗೆ' ನೋ.

ತಂಬಿಟ್ಟು, ತಣ್ಬೆಟ್ಟು (ನಾ). ಹುರಿಕಡಲೆ, ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಿಟ್ಟುನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿ: ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ಜೇನುತುಪ್ಪ ನವಣೆಯ ಹಿಟ್ಟಿನ ತಂಬಿಟ್ಟು ಹೊರಿಗೆ ಕಡುಬು . . . . ಮಂತ್ರಸಮನ್ವಿತವಾಗಿ ಮೂಱುದಿನ ಬಲಿಯಂ ಕೊಡಲು (ಚಾಅಚ ೦೩೨-೨) ; ತಂಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುವೆನು ದಾಸಯ್ಯ (ಭುಕಂಚಿ. ೫-೭೦-೩); ನಾಳೆಗೆ ಬೆಣ್ಣೆ ನೈವೇದ್ಯ. ತಂಬಿಟ್ಟು ನೈವೇದ್ಯ. ಕಡುಬು ನೈವೇದ್ಯ. ಅನ್ನೋದನ ನೈವೇದ್ಯವೆಂದು ಪಲಕರದ ಹರಕೆಯಂ ಪೊತ್ತರೆ (ಕರೀಚ. ೧೦೬) ; ನೆವಗಡಲೆ ಚಿಗುಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟು. ಉಂಡಲಿಗೆ ನಾನಾ ಫಲಂಗಳು (ಸಾಗರಿಂ. ೪೬-೦೭) ; ತಂಬಿಟ್ಟು ತಣ್ಣುಹಿಟ್ಟು. ದೇವರನ್ನು ತಣಿಸುವ. ಅಥವಾ ದೇವರ ಕೋಪ ವನ್ನು ತಂಬು ಮಾಡುವ ಹಿಟ್ಟು (ಪಮ್ಮುಸು. ೮೪) ; ತಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಉಪ್ಪುಂಟೆ ತವರಿಗೆ ಮುಪ್ಪುಂಟೆ? (ಜಾಪ್ರ. ೦೬). ತಣ್ಣೆಟ್ಟು : ರೊಟ್ಟಿ ಸಕ್ಕರೆ ತುಪ್ಪ ಬೆಲ್ಲ ಗೋಧುವ ತಣ್ಬೆಟ್ಟು ರಾಯುಳ್ಳೆಯಪಿನಿಯ ಒಟ್ಟಲು . . . ಅಂಗಡಿಯೊಳು (ಉದಾಹಾಂ. ೪೨-೭೦). [ತಣ್ಪ+ಪಿಟ್ಟು./ಕೊಡ. ತಂಬುಟ್ಟಿ]

ತಂಬಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ತಂಬಟ್ಟು, ಕುಕ್ಕುಟ, ಉಚ್ಚಾಲ (ಪ್ರಯೋಗ. ೩೨-೧೦೬೮). [?]

ತಂಬಲ (ನಾ). (ಕರಾ) ಭೂಮಿಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ನೈವೇದ್ಯ : ಬನದ ಪಂಜುರ್ಲಿ ಇವನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ 'ತಂದಲ' ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ವೀರಪಟ್ಟ. ೪).
[←ತುಳು. ತಂದಲ, ತಂದಲೊ]

ತಂಬಸು 'ತಣ್ಣಸು' ನೋ.

ತಂಬಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ವಂಭೀಭೂತವಾಗು; ನಿಶ್ಚಲವಾಗು; ನಿಂತುಬಿಡು: ಸೂತ್ರ ಹಱದ ಕಾವನ ಕೈಯ ಜಂತ್ರದ ಪುತ್ರಿಕೆ ನಿಂದ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳ್ ಧಾತ್ರೀಪತಿಯ ಮೊಗವ ಕಾಣುವಾ ಮೃಗನೇತ್ರ ತಂಬಸಿ ನಿಂದಳಾಗ (ಕ್ರಿಪಾಶ. ೪-೧೦೯). ೨. ತಡೆ : ನಿಲ್ಲಿಸು : ಉಂಕಾವುದರ ಲಗ್ಗಗೆ ಬೇಗ ಬೆಸನ ಕೊಡುವುದಂದೆನಲು ಧರಣಿಪತಿಗ ನೀತಿ ಸಂಧಿಯ ಪರುಠವಿವುದದ ಮಿಾರಿದಡೆ ಸಂಗರಕೆ ಕೇಮವನೀವೆನೆಂಡವರುಗಳ ತಂಬಿಸದ (ಆಹಂಕಾ. ೩ ೮-೧೦) : ಕುಸುಮಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿದುದ್ದಗರ ತಂಬಸುವ ಸುಸ್ವರದ ಕುಕಿಟಿಕಂ ಕಾಣದಿರೆಯಿಲ್ಲ (ಹರಿಪು. ೩-೦೬). ೩. ತೊಲಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ತುಂಬಗಳನೊಡಿಸದ ಬೆಂಪಕಂ ಸೊಕ್ಕಾನೆಯಂ ಬೆದಱಿಸದ ಸಿಂಗಮಿದಿ ದಂಧಕಾರಮಂ ತಂಬಸದ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಮಾರ್ (ಕೃಷ್ಣಾಶ್ವ. ೮-೫೨).
[<ಸ್ಮಂಭಸು]

ತಂಬು, ತಂಬೂ (ನಾ). ತಾತ್ಕ್ಷಾಲಿಕ ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯಂಥ ಬಿಡಾರ ; ಗುಡಾರ ; ಡೇರೆ : ಹೊಯಿಸಿದ ತಂಬು ಅಂಬರ ಕಾಗುವಂದದಿ ಪೈಸರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಬಲವಾ (ತೌಲಿಕಾಖ್ಯಾ. ೬-೨೨) : ಮಹಾರಾಜರವರ ತಂಬಿಗೆ ಬಂದು (ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ್. ೯೩) ; ಈಗ ತಂಬು ಡೇರೆ ಮುಂತಾದ ದಂಡಿನ ಸಾಮಾನುಗಳೆನ್ನು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ (ಅನೆಗಳ) ಮೇಲೆ ಹೇರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೬). **ತಂಬೂಸಿ** : ಅರಸುಮಗನ ಸ್ವಂತ ತಂಬೂದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನಿಂದ ಸಂಗೀತ ಕಚೇರಿಯು ನಡೆದುದನ್ನು ಹೋದ ಕೂಡಲೆ ಕಂಡ (ಕ್ರಿಲೀಲಾತ. ೨) : ಸಕಲಸ್ಮಿನ ತಂಬೂದಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಂತಿಯನ್ನು . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ ನಿಂತಾಗ (ಭೋಜರಾ. ೪೪).
[←ಹಾಲ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಂಬೂ]

ತಂಬುಗೆ, ತಂಬಿಗೆ (ನಾ). ತಾಮ್ರ. ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹ ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ನೀರಿನ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ ; ಚೆಂಬು ; ಚರಿಗೆ : ಜಲಪಾತ್ರೆಯ ಕಮಂಡಲಂ ಗಿಂಡಿ ತಂಬುಗೆ" (ಮಂಗಗಾ. ೬೬-೨೫) ; ಮಂದದಿಯಿರಾವಗರ [ತ್ರಿ]ರಸ ಕಾವಲಿ ತಂಬುಗೆ ಹುಟ್ಟು ಸಟ್ಟುಗಂ ಕೊಡಸಿೂರಲಕ್ಕಿಯೆಂಬವನೆ ಚಿಂತಿಸಿ ಕೋಟಲೆಗೊಂಬರ್ (ಆಹ. ೫೪, ೧-೪೭: ೧೨೬); ನಿಗರ್ಗಾಟ್ಟಳಿಂದಂ ಪೊಸ ತಂಬುಗೆಯಿಂ (ಪಜಶಾ.೦೨-೦೫೯); ಪೊನ್ನ ತಂಬುಗೆಗೆರಸು ಮೊಗೆ ಮೊಗೆದು (ಜಪಪು. ೩೯-೬೦): ತಳಗೆ ತಂಬುಗೆ ಗಿಂಡಿ ಹರಿವಾಣ ಪಡಿಗ ಬಟ್ಟಲು ಮೊದಲಾಗಿ ಭೋಜನಕೆ . . . ಅನಂಗೊಳಿಸಿದರು (ಪ್ರರಪ. ೪-೩೮). **ತಂಬಿಗೆ** : ಮಿಗೆ ರವ್ವವಡದ ಹೊಂಬರಿಯಣ ತಳಿಗೆ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಗಿಣ್ಣಲುಗಳನು ನಗೆವೊಗ ದರ್ಪಣ ಹಂಸವೃತ್ಯಳಿ ದೀವಿಗೆಗಂಬುಗಳನಿತ್ತನೊಲಿದು (ಪೂ ೬ ಚತ. ೦೩-೦೮); ಹೊಸ್ಳ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಪನ್ನೀರ ಚಲುವಲಿ ಪೂರ್ಣ ಜಲವ ಕೊಂಡು (ಕಂಚವಿ. ೩-೫೩); ಕರತಲದಲ್ಲಿ ಕಾಳ್ಕು ಶಶಿಕಾಂತದ ತಂಬಿಗೆಯಂ (ಹಂವ್ಯಕ್ಕು. ೩-೭೦) ; ಅಲ್ಲಿ ತಂಬಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಿದೆ ಕೈತಾಲಿ ತೊಳೆದುಕೊ (ವಿಷ್ಣುಮು. ೩೬); ಗಂಗಿಗೆ ಹೋದರೂ ತಂಬಿಗೆ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನ (ಗಾಡಿ) ಮನೆ ನಿಮ್ಮದು ತಂಬಿಗೆ ಮುಟ್ಟಬೇಡಿ (ಗಾಡಿ). 'ಚೆಂಬು,' ಪರಾ.

ತಂಬುಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು = ಶೌಚಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಮಲ ವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಹೋಗು : ಅವನೀಗ ಇಲ್ಲ. ಮುಂಜಾನೆಯೇ ತಂಬಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ಜೂತಿ). **ತಂಬಿಗೆ ಕೈಗೆ ಬರು** = ಬೇಡುವಂತಾಗು ; ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೋಗುವಂತಾಗು : ಸಿರಿ ಇದ್ದಾಗ ಮೆರೆದಿದ್ದನು. ಈಗ ತಂಬಿಗೆ ಕೈಗೆ ಬರುವಂತಾಯಿತು (ಜೂತಿ).

[ದೇ.ತ ತಮ್ಮ. ತಮ್ಮುಕೈ ; ತುಳು. ತಂಬಿಗೆ ; ತೆಲು. ತಂಬಿಗಿ, ತಂಬುಗ]

ತಂಬುರಿ 'ತಂಬೂರಿ' ನೋ.

ತಂಬುಲ, ತಾಂಬುಲ, ತಾಂಬುಳ, ತಾಂಬೂಟ, ತೊಂಬಲ್ಲ, ತೊಂಬಲಂ (ನಾ). ೧. ಅಡಿಕೆ; ಕ್ರಮುಕ: "ತಂಬುಲಂ, ಕ್ರಮುಕಂ—ಈ ೨ ತಂಬುಲಂ" (ಹರಿಪು. ೪೦-೪೧೦); ಕ[ರ್ಪೂರಿಲೆ ಕರ್ಪೂರೆ ಬಾಯ ತಂಬುಲಂ ಬಾಯೊಳ್ ತೋಱೆ ಮೆಯ್ಯನಿರಿಯ ನೋಡಿದಳಾ ಸಮರ್ಪ್ಪಕ್ಕೆಮರಿರುವಂ (ಪಂಚಕಾ. ೪-೩೭). ೨. ವೀಳೆಯ ; ಆಡಿಕೆ ಮತ್ತು ಎಲೆ : "ತಂಬೂಲಮೆಂದುಂ ವೀಳೆಯಮೆಂದುಂ ವೀಟೆಕೆ" (ಕಪಾ. ೩೬-೩೩೬): ಪೂವುಂ ತಂಬೂಲಮುಂ ತಿಂಬಡಂಗಳುಂ ಬಂದುವ್ (ಪಚ್ಚಾ. ೦೦೬-೩೦) : ತಂಬೂಲಮಿಶ್ಲಿದ ವದನರ . . . ಶೀತಲಜಲಮಿಶ್ಲಿದ ಪೂಗೊಳಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುಗುಮೇ (ಅಷಪು. ೬-೪೩) ; ಒಂದನ್ನಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಗರಡಂಬ ತೊಡಿಪರಿ ಇಂದು ನಿನ್ನ ಬಾಯ ತಂಬುಲ ತಿಂದವನು ನೋಡಾ (ಕುಚ್ಚಪ್ಪಡ್ಕೂರ. ೦೬-೩೮). ೩. ಆಗಿದು ಉಗುಳೆಂದ ಕವಳ ; ವಿರ್ಪಿಗೆ ತಾಂಬೂಲ : ಕರ್ಜಿಯು ಹಮ್ಮೀಗ್ಗಲು ಇರುವ ಕಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಂಬೂಲದ ಪಿಚ್ ಕಾರಿ ಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗಕಿಷ. ೧-). ೪. ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ತಂಬುಲಿಗರೂ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ : ಮನ್ನೆಯದಱ ಆಳದಸತಾಯ ಪೂ[ಗ]ವೊಗೆ ತಳಾಆಗೂಂ ೧೫ದಿ ತಂಬುಲಂ ವೊಡದಾಗಿ ಆಸತ ಮಕ್ಕಳ್[ರುಳ್]ರ ಸರ್ವಹಾದವಹಾರಂ ಕಾದು ಸಱೆಯಾಸುವರ್ (ತೌಲಿ. XI-೬, ೬೩-೫೫; ೧೦೬೩) ; ಶ್ರೈತ್ರವೈತ್ರಕೆ ಬಟ್ಟ ಪಣ ಳ ದಿವಸವಳ ದೇವ[ರ] × × × ಕೆಯರಂ × ಗಡಿಯ ತಂಬುಲವಂ ಬಟ್ಟರು (ತೌಲಿ. XX, ೦೩೬-೯; ೧೨೦). **ತಾಂಬುಲ** : ೨. ನಿಟಿಲಕ್ಕೆ ತಿಲಕವಮ ಕುಂತಳಕೆ ಕುಸುಮಗಳ್ ತುಱೆ ತಾಂಬುಲರಸಂ (ಪಪಕಾ. ೦೩ ೩೩). **ತಾಂಬುಳ** : ೨. ಶ್ರೀ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವರಂಗಳ್ಗೆಂದಂ ಧೂಪಾರತಿ ನಿವೇದ್ಯ ನಂದಾದೀವಿಗೆ ಪಾತ್ರ ಸಾವುಳಕ್ಕೆಂ (ಕಪಾ. ೦೬-೩-೨೬ ; ೧೨೦). △ **ತಾಂಬೂಲ** : ೨. ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವರಂಗಳ್ಗೋಗಿ ಜಳ ಗಂಧಾಕ್ಷತೆ . . . ತಾಂಬೂಲವೆಂಬ ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆಗಂ (ತೌಲಿ. XX, ೦೪-೪೬ ; ೧೨೨). **ತಂಬೂಲ** : ೨. "ಪಾನು ತೊಂಬಲ ತಂದುಕೊಡುತ್ತೇನೆ" ಎಂದವಳೇ . . . ವೀಳ್ಯ ಸಜ್ಜು ಗೊಸುವ ಪವದಿಂದ ಹೊರಬಹುದೋದಳು (ಇಜಿ. ೨೫೦). ೩. "ತೊಂಬಲ-ಎಂಜಲು" (ಜಾಪಕೋಪ. ೬೮). **ತೊಂಬಲು** : ೩. ಚಿತ್ರ ನಿನ್ನೆಲ್ಲಿಗೆ ಕಾಯೊ ತೊಪ್ಪಿನ ತೊಂಬಲು ತಿಂಬೆ (ಪೂಗಾದೀ. ೩೦-೭) ; ಜಗದೀಶಾ ನಿನ್ನಯ ಊಗುರು ಕಾಣದವರು ಊಗಳಿವಾ ತೊಂಬಲು ನಾನು (ಪೂಗಾದೀ. ೮೯-೩).

ತಂಬುಲ ತಿನ್ನು = ಎಂಜಲನ್ನು ತಿನ್ನು ; ಅವಳ ತಂಬುಲ ತಿನ್ನೋದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಏಕೆ ಹೋದೆ ? (ಕೂಪ್ರ). **ತಂಬುಲದೆಲೆ** = ವೀಳ್ಯದೆಲೆ : ಎರ್ಕಯಲೆ ಸಾಸಿವೆ ತಂಬೂಲದೆಲೆಯವನಿಕ್ಕುಗೆ ಗೋ ಕುಲಕ್ಕೆ ರುಜೆ ತೀರ್ಗುಂ (ಕೋಕೋಪ. ೪-೨೦೮) : ಒಂಭತ್ತೈಕ್ಕೆಯು ಪೂವಂ ತಂಬೂಲದೆಲೆ ಮೂಱರಲ್ಲಿ ಮಿದಿದಿಕ್ಕುಗೆ ಶಿತಂ ಬಪ್ಪಾಗಲು (ಕಶ್ಯಾಕಾ. ೩-೪೨). [<ಪಶಂ. ತಾಂಬೂಲ]

ತಂಬುಲಂಗುಡು 'ತಂಬುಲಂಗೊಡು' ನೋ.

ತಂಬುಲಂಗೊಡು, ತಂಬುಲಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಕೊಡು ; ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡು : ಸಾಹಸಭರಣನ ಸಾಹಸವನಳವಲ್ಲದೆ ಮೆಗಟ್ಟು ತೊಡೆಯನೆಅಾಕೆಂಡು ಬಾಯಿಳ್[ತಾಂಬೂ. ಬಾಯ್ಮುಯ್ಯೊಳ್]ತಂಬುಲಂಗೊಟ್ಟುಂ (ಪಂಚಕಾ. ೭-೪೮ ವ) ; ಎನಗೆ ತಂಬುಲಂ ಗೊಡಲುಜ್ಜುಗಗೆಯ್ಯಲ್ಲಿ ಸಡಿಗುವ ಕೆಂದಳುಂ ಚಿನ್ನೆಯ್ದಿದಲೆಗ್ತು (ಇದಂಕಾ. ೧೦). **ತಂಬುಲಂಗುಡುಮ** ಅವಂದಿರ್ಗಳ್ಮುಜಹಾತ ಪರಿಚಯದಿಂ ತಂಬುಲಂಗುಡಲ್ತೆಱ್ಟುಂ (ಇದಂಕಾ. ೨೬೨). [ತಂಬುಲ + ಕೊಡು]

ತಂಬುಲಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ವೀಳೆಯವನ್ನು ಸೇವಿಸು : ದಿವ್ಯಾಹಾರಂಗಳನಾರೋಗಿಸಿ ಕೈಯ್ಕಟ್ಟಿಗೊಂಡು ತಂಬುಲಂಗೊಂಡು (ಜಿನೇಂದ್ರಾ. ೩-೭೭ ಪ).

[ತಂಬುಲ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಂಬುಲಂದೀವು (ಕ್ರಿ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ತಂಬು ; ವೀಳೆಯವನ್ನು ಜೋಡಿಸು : ತಂಬುಲಂದೀವಿದ ಪೊಂಗಳಿಗೆಯಂ ಪಿಡಿದಂದಿಗೆವರಿಪ್ಪು, ದಳಿರ್ವಳಿಂದ್ರವಧು ತಂಬುಲಮಂ (ಜಾಂಬವ. ೯-೦೮).

[ತಂಬುಲ + ತೀವು]

ತಂಬುಲಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ).= ತಂಬುಲಂಗೊಳ್ : ಮಾಸಿದಯಾದ ದೇಗುಜಲ. ತಂಪವೆ ತಂಬುಲಂಬಿಡಿ (ಜಿನಪ್ರಾ. ೯-೬೪). [ತಂಬುಲ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಂಬುಲಗುಟುಕು (ನಾ). ಬಾಯಿಗೆ ಬಾಯಿಟ್ಟು ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ; ಕುಟುಕುದಂಬುಲ : ದೇವಿಯ ವಾಣಿದದ್ದಿಂ ತೊಲಗದೆ ಪದ್ಮರಾಗಿಣಿ ಹಂಚುವನೊಯ್ಯನೆ ನೀಡಿ ನೀಡಿ ತಂಬುಲಗುಟುಕಂ ಕೊಡುತ್ತೆ (ಶಂಸುಮ. ೦೬-೨೦). [ತಂಬುಲ + ಕುಟುಕು$_2$]

ತಂಬುಲಪೆಚ್ಚ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಹುಚ್ಚಿಂಹಿಡಿದವನು ; ಅತಿಯಾಗಿ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು : ಪಚ್ಚಿ ಚಿಚ್ಚಿ ಎಲೆಗಳನ್ನು ನಿಪಿಷಾರ್ದದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಆಗಿದು, ಪಿಚಿ ಪಿಚಿ ಅಗುಳುಗಳವ ತಂಬುಲಪೆಚ್ಚರಾದ ಆ ಸದಾನಂದಿಗಳ್ ಬಗ್ಗೆ ಖಾತಿಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲು ಬಯಸುವದಿಲ್ಲ (ವಿಕಾಶ. ೦೫೬).

[ತಂಬುಲ + ಪೆಚ್ಚ (<ಪಿಚ್ಚ)]

ತಂಬುಲಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡು; ವೀಳೆಯ ನೀಡು. ೨. ಆಜ್ಞಾನಿಸು : ಕರೆ : ಜಗಳಕೆ ತಂಬುಲಮಿಟ್ಟುವಗ್ಗಡಿಸುವ ಬಗೆಯಾದುದಾ ಭದ್ರಹಸ್ತ, (ಕ್ರಿ.ಚಾಂ. ೬-೩೦). [ತಂಬುಲ + ಇಡು]

ತಂಬುಲಿ (ನಾ). ೧. ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು; ತಂಬುಲಿಗ: ಹರದರ ಸುವ್ಯೆಶ್ಯರ ಕಾರುಕರ ಚಿತ್ರಕರ ತಂಬುಲಿಗಳ ವಿವೇಕದಿಗಳ್ . . . ಸೇರುವೆಯ ಕಂಡು (ಅಕ್ಕ.ಕ. ೭-೪೮). ೨. ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಡಿಚಿಕೊಡುವವನು ; ಹಡಪದವನು ; "ಹಡಪಾಳಿ" (ಹಜಾವಿ. ೪. I, ೨೨). [ತಂಬುಲ + – ಇ]

ತಂಬುಲಿಗ (ನಾ). ೧.= ತಂಬುಲಿ ೧ : ಗೊಜ್ಜಿಗಂ ತಂಬುಲಿಗರ್ಬ್ಬಂ ಕಳ್ಳಕ್ಕೆರ್ಬ್ಬಿ ಕಾದಿ . . . ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆಸೆದನ್ (ಅಕ. XVI. ೬೫-೦೦ ; 1097) ; ತಂಬುಲಿಗರ್ ನಂಬುಗೆರೆಟ್ಟವರಂತೆ ಪೆಱಸಾರೆ (ಭರತಾಮೃ. ೩-೬೯); ದೂಷಿಗರ ಕಂಡುಗಾಱರ ಬಳಿಗಾಱರ ತಂಬುಲಿಗರ ಮನೆಗಾಱರ ಗಂದಿಗ ರಾಜಾಂಗಳೆಱೆ ಸಡಕಿದರ್ (ಜಗಿವಿ. ೬-೦೮) ; ಮಾಱುವಂಗೆ–ಗಂದಿಗಂ, ದೂಷಿಗಂ, ತಂಬುಲಿಗಂ (ಕವಿಚ. ೦೯ ಪ್ರಥಮೋ) ; ತಂಬುಲಿಗ ಜಂಗವಂ ಜೋಗಿಗಿಳ್ ಜಂಗುಳಿಗಳೇರಿಗಳೊಳಿಗೆ ರಭಾಡಿಸದನು ಶಿಖಾಂಗಿಳ್ (ಕೂರೇಶ. ೩-೮-೩೩). 'ತಂಬುಲಿಗವೆರ' ಪರಾ. ೨. = ತಂಬುಲಿ ೨ : ಅಯ್ವ ಗೆರೆಯು ಕೊಡುರ್ದಿರ್ ತಂಬುಲಿಗನ ಕೈಯ ತುಳನರ್ಕರ್ತಿರ್ ಒಯ್ಯನೆ ಸೆಳೆಕೊಂಡು ತಂದಗೆಲೆಯ ತನ್ನ ಕೈಯಾರೆ ಕೊಡತೊಡಗಿದನು (ಭರತೇ. ೫೭-೭೭).

ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಖರ್ವರ್ = ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ವರ್ತಕನ ಸಂಘದ ಸಾವಿರ ಸದಸ್ಯರು: ಸುಂಕದಣ್ಯಾಯ ಪೆಜ್ಜೊದಡೆ ಬಾಳ್ಗುಯಯ್ದು ದಿಂಬರುಂ . . . ತಂಬುಲಿಗಸಾಖರ್ವ್ಯರುಂ ಅಯ್ನೂರ್ವರುಂ ಪೋಗಿ . . . ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದಡೆ (ಕಾಶಿಕ. IX-I, ೭೬-೦೦ ; ೪೮1) ; ಅಲ್ಲಿಯ ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಖರ್ವ್ಯರುಮಿವುಜ್ಜ ಹೇಱಿಗೆ ×[ವಿ]ಸವಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಾಶಿಕ. XV. ೨೭-೩೦; 1144); ದೇವರಂಗಳ್ಗೋಗಳ್ಗೆ ತಂಬುಲಿಗಸಾಖರ್ವ್ಯರಶೇಷವಿರ್ದರ್ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಜಾಕಾ. XI. ೨೪೪-೨೫ ; 1144).

[ತಂಬುಲ + – ಇಗ]

ತಂಬುಲಿಗವಸರ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ ; ತಂಬುಲಿಗರ ಅಂಗಡಿ : ಮಾಲೆಗಾರಿಯರಲಗ್ಗಾಲ್ವರೆಳಗು ನಟ್ಟವೊಲ್ ಬೀಯಲೆಗಳ್ ತಂಬುಲಿಗವಸರದೊಳ್ ಕರಮಿಸಗಂ (ದೇವಾಜಿ. ೬-೦೫). [ತಂಬುಲಿಗ + ಪಸರ]

ತಂಬುಲಿಗಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ವರ್ತಕ : ತಂಬುಲಿಗಸೆಟ್ಟಿಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮವಾವುದೆಂದೆ ಹೇಱುಂಗೆ ವೀಸ (ಸೌಇ. XI-II, ೦೩೯-೨೩ ; 1109). [ತಂಬುಲಿಗ + ಸೆಟ್ಟಿ]

ತಂಬುಳಿ, ತಂಬುಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ತೆಂಗಿನಕಾಯ್ಗೆ ಜೀರಿಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ರುಬ್ಬಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಬೆರೆತ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೇರೊಗರ : ತೆಂಬೊಗರ : ಇದೆ. ತಂಬುಳಿ ಮಾಡಿದರಾಯ್ತು (ಕಂದಚಿ. ೬೦). ತಂಬಳಿ : ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಅನ್ನ, ತಾಳಿದ, ತಂಬುಳಿ, ಸಾರು . . . ಕಂಡವು (ಚಿಕಥ. ೦೩೪); ಬೇಗಿಗೆ ಬಂದರೆ ಕೊಳಿದ ನೀರು ಹಸುರು ತಂಬುಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಹಾಯಾರಾ. ೩೮).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_3$) + ಪುಳಿ$_3$ / ತುಳು. ತಂಬುಳಿ]

ತಂಬೂಕ 'ತಂಬುಲ' ನೋ.

ತಂಬೂರ 'ತಂಬೂರಿ' ನೋ.

ತಂಬೂರಿ, ತಂಬುರಿ, ತಂಬೂರ (ನಾ). ಆಧಾರಶ್ರುತಿಗಾಗಿ ನುಡಿಸುವ, ನಾಲ್ಕು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ತಂಬೂರಿ ಮೆಲ್ಲದಾದ ಅಖಿಲ ವಾದ್ಯಗಳದ್ದು . . . ಹರಿ ನಂಬಲಾಱ ಈ ಡಂಭಕದ ಕೂಗಾಟ (ಭರತೇ. ೪-೭೭-೦) ; ತಾಳ ತಂಬಿ ಭೇರಿಯು ತಂಬೂರಿಯು ಮೊದಲಾದ ಮೇಲು ಪಲಚಕಂಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳು ಹೊಗಳಲಂ (ಜಾದೇಚಿ. ೫೦-೨) ; ನಿಸ್ಸಾಳ ಪಟಹ ತಂಬೂರಿ ಪಣವ ಕಂಸಾಳೆ ಕಂಬು ಡಿಕ್ಕಿ ವಾದ್ಯ ಸೂಳ್ಪೆಸುತಲಿರೆ (ವಿಜಾಳ. ೭೬-೩) ; ಪಟುವಾದ ಬಾರ ತಂಬೂರಿ ತುತ್ತೂರಿಗಳ್ (ಅಜಾಕಾ. ೫೮-೩೦) ; ತಂಬೂರಿ ತಂಬಲ್ಲ ಕೀಸರ ಬಾಸರ ಬೇಸರ ಬಂದ್ಯಕ್ಕೆ (ಸತ್ಯನಿ. ೪೮-೪). ತಂಬೂರಿ : ಬಂದಡಿಗೆ ವೀಣೆ ಸಾರಂಗಿ ತಂಬೂರಿಯಂತು ಸಂದಣಿಸಿ ಪೂರ್ಪ್ಪೆಗೆ (ಕ್ರಿ.ಭಾಮಿ. ೪-೩೩). ತಂಬೂರಿ : ಮಾಧುರ್ಯತರದ ಸುಮ್ಮಾನದಿಂ ಪರವಶತೆಯಾಂತರೀ ಯೆಲಲಂಬುಜಾಪನಿಯರತಿಶಯದ ತಂಬೂರಿಗಳ ಪಿಡಿದು ಮಲಗಿ ವ್ಯರಂ ಕಂಡನು (ಪಂಚಾತಾ. ೩-೪-೦೩)

[<–ಆರ. ತಂಬೂರಾ; ಹಿಂ. ತಂಬೂರಾ, ತಾನ್‌ಪೂರಾ ; ಮರಾ. ತಂಬೂರಾ, ತಂಬೋರಾ. / ಸಂ. ತುಂಬು = ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ]

ತಂಬೆದಿಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ಇ ಈಗಿನ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯತಮ್ಮ ದ್ದಡ್ಡಿ : ಶ್ರೀಪತುಳು ತಂಬೆದಿಡೆ ಬಲೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ . . . ಮತರು ೩೦ (ಸೌಇ. XI-I, ೬೯-೦೦ ; 1088). [?]

ತಂಬೆರಲ್ 'ತಂಬೆರಲ್' ನೋ.

ತಂಬೆಲರ್, ತಂಬೆರಲ್, ತಂಬೆಲರು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ: ಕಮ್ಮಿಕಪ್ಪ ತಂಬೆಲರ್‌ವೀಸಿ (ಪಜ್ಜಾ. ೦೦೬-೨೦) ; ಮನವಮಾಱ್ ತೀಡಿದುದು ತೆಂಕಣ ತಂಬೆಲಕ್ಕಿ.ಕೆಳ್ವೊಯೇ (ಪಂಚತಂ. ೦೪-೦೩) ; ಕಾವುಂಗೆ ವಸಂತ ಸಮಯಮುಂ ವಸಂತಸಮಯಕ್ಕೆ ತಂಬೆಲರುಮೆಂಬಂತೆ (ಕಾವಂಪಂ. ೦೦೪). **ತಂಬೆರೆಲ್** : ತೀಡುವ ತಂ[ಪಾದ ತೆಂ]ದೆರಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೬) ; ತಂಬೆರಲ್ಗಂಚರಿಸದುದಾ ಪೂರದ ಪೊಱಗೆ ಸುರಭಿಸಮೀಕರ (ಅಜ್ಜಿಪು. ೭-೩). **ತಂಬೆಲರುಃ** ಸುಳಿವಲರ ತಂಬೆಲರು . . . ಹಸೆ ರಾಜಹಂಸಿಗಳೆಸದುವಾ ವನದ್ಗೆಸಳು (ಜಯಕಾ. ೩-೩೭) ; ಪಸರಿಸುತು ತಂಬೆಲರು ಬೀತುದು ಬಿಸಲ ಬಂಕ (ಕಾಣ್ಣಾ. ೦೬-೩೦) ; ಅಳವಿಂಡುಗಳ ಗಾವಕೆ ತಂಬೆಲರಿಗೆ . . . ತಲೆದೂಗುವಂದದೆ ಕಳವಿಯು ತೆಗೆಳಂದುಲೆದಾಡುತಿರ್ದುವು (ಗಂಪವಿ. ೫-೬೨). [ತಂಬು$_3$ (<ತಣ್$_3$) + ಎಲರ್]

ತಂಬೆಲರು 'ತಂಬೆಲರ್' ನೋ.

ತಂಬೆಳಕು 'ತಣ್ಬೆಳಗು' ನೋ.

ತಂಬೆಳಗ (ನಾ). ತಂಬಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವವನು ; ಚಂದ್ರ : "ತಂಬೆಳಗಂ[ಪ್ರಾಣಂ ತೆಲ್ಲಳಗಂ] . . . ಬಂದ ಬೆಗಡಿರ ಕತ್ಪಲೆವನೆಯ ಶಶಿಯ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಕಳ್ಳ. ೪೩). [ತಂಬೆಳಗು (<ತಣ್ಬೆಳಗು) + – ಅ್]

ತಂಬೆಳಗು 'ತಣ್ಬೆಳಗು' ನೋ.

ತಂಬೆಲ್ಲು (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ ; ತುಂಬಿದ : ದುಶ್ಶಾಸನ ಕೇಳು ತಂಬೆಲು ಗರ್ವದಿಂದ ದೈವದಾತ್ಮಜೆಯಮಗೆ ಈ ಕುಂಭಿನಿಯೊಳು ಅಬೆಹೋದ್ಯವೆನಿಪ ಸುಖವಿದ್ಯೂತಕ್ಕೆ ಸೋ ರಿಲ್ಲಿ ಳಿಸಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಾಯಿಂದು ಕರಿದರೆ . . . ಬಾಹೋಣಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಾತಿಕಾಮಿತನಿಗೆ ನಿರೂಪಿಸಿದಳಂತೆ (ಜಾಶ್ಯಾ. ೦೮).

[? . / ತುಳು. ತಮೆಲ್ = ಕುಂದಿ ತುಳುಕು]

ತಂಬೈಸು 'ತಣ್ಬೆಸು' ನೋ.

ತಂಭಾಲು 'ತಣ್ಣಾಲ' ನೋ.

ತಃಪ್ತಿ 'ತಪ್ತಿ' ನೋ.

ತಃಪ್ತೆ 'ತಪ್ತೆ' ನೋ.

ತಕ (?). (?) : ಗ್ಗಲಿವುರಕ್ಕೆ ಪಡವಲು ತಕದ ಕರಿಮುರುಟಿಗೆ ಬಡಗಣ ವೊತ್ತಿನಲ್ಲಂ ನೆಟ್ಟಕಲ್ಲು ೧ (ಎಳ್. XIV, ಮ್ಯಸೂರು. ೦೦೩-೪೧೦ ; ೧೮೭೫).

[?]

ತಕಕೆಜೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಮನೆವಗಡಿ ತಕಕಜೆಯ ಕೊನವಮಾಮ ಎಜೆಂಙಗ ಪೊಲುಕೇಸಿಯ ಬಾವಿಗನ ಕಾಳಗದೊಳ್ . . . ಸತ್ಯ (ಎಳ್. III, ಮ್ಯಸೂರು. ೪೯-೩ ; ಸು. ೧೯೦). [?]

ತಕತಕ (ನಾ). ಕುಸಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ದೀಪಾವಳಿ ಬಂದರೆ ಹುಡುಗರು ತಕತಕ ಎಂದು ಕುಣಿಯುತ್ತಾರೆ (ಕೂಪ).

ತಕತ್ತು, ತಕಥು, ತಗತ್ತು (ನಾ). ೧. ರಾಜ್ಯ : ಪಟ್ಟದ ಕೊರಸಿಯನವನ ಕೈಗಿಟ್ಟದಿಂತಿರ್ದವನಿಳ್ಳ ಹೊಣಸಿ ನಿಲಲಾರದ ಕಂಬಸಂತ್ಯಿರಲವನಂ ಕಂದಿಂ ತಕತ್ತನಾಳ್ವುದರ್ಕಯೋಗ್ಯನೆಂದು ಬಗೆದು(ಕಬ್ಕಪ್ರ.೪-೩೩).ತಕಥು: ೧. ಶಾಜಮುತಹಾ ಪಲಿಯಾದಿಯಾಗಿ . . . ವಿಜಾತ್ತರದ ತಕಥನಾಳ್ವ ಪಾತುಶಾಹರ್ (ಕಕ್ಪ್ರ. ೯-೩೯). ತಗತ್ತು: ೨. ಸಿಂಹಾಸನ ; ಪೆಟ್ಟಿ : ಜಗದ ರಾಯರು ನಿನಗೆ ಸಾಟಿಯೆ ತಗತಕಲಿಯ್ಯ ಪಾವಕಿಳಿಯದಿ ಮಿಗ ಸಹಿತ ಮಂಡಿಸುವದುಚಿತಸ್ಥಾನ ಹೊಗೆಗಂದ (ಅಂದಾಶ. ೪೮-೭೩).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಖ್ತ್ ; ಮರಾ. ತಕ್ತ್, ತಖಿತ್, ತಖ್ತ್]

ತಕಥು 'ತಕತ್ತು' ನೋ.

ತಕಪಕ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅನ್ನ ತಕಪಕ ಎಂದು ಕುದಿದು, ಅಕ್ಕಿ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕೂಪ). 'ತಕಪಕನೆ' ವರಾ.

ತಕಪಕನೆ (ಅ). ತಕಪಕ ಎಂದೂ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ಒಳಗೆ ತಕಪಕನೆ ಕುದಿವ ವಡಬಾಗ್ನಿಯ ಕಳಾವಧಿಂದಾ ಕಡಲ್ ಕಕ್ಕೆಸೆದುದು (ತೆಲು. ೨-೬) ; ಕಡಲು ತಕವಕನುಕ್ಕಲಮರರ ಗಡಣ-ಕಂಗಟ್ಟೊಡಲು (ಪ್ರಹ್ಲಾ. ೪. ೪-೪೭).

[ತಕವಕ + – ಅನ್ನೆ]

ತಕಯೂದ (ನಾ). ಕಟ್ಟು ; ನಿಬಂಧ : ಜುಲುಮು, ಜುಲದಸ್ಸಿ, ಪೆಟ್ಟು, ಕೊಲೆ ಮಾಡಿದವಗೆ ಜನ್ಮಾಂ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅನ್ಯಾಯ ವಾಗದ ಹಾಗೆ ತಕಯೂದ ಇಡಬೇಕು (ಮಾಷಾಂ. II, ೬೩).

[←ಪಾರ. ತಕಯೂದ್]

ತಕರಾರ್ 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕರಾರು, ತಕರಾರ್, ತಕರಾಲು, ತಕ್ರಾರು, ತಕ್ರಾರ್(ನಾ).೧. ವಿವಾದ; ದೂರು: ಜೌಗ್ರಾಮದವರ ಕರುಸಿಕೊಂಡು ಗಡಿ ತಕರಾರು ಬಾರದಂತೆ . . . ಧೂಮಿಗೆ ಶಿಲಾಸ್ಥಾಪಿತವ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಎಳ್. VIII, ಸೊರಬ. ೬೪೨-೫೦: 1748). ೨.ಆಡ್ಡಿ ;ಆಕ್ಷೇಪಣೆ;ವಿರೋಧ:ಯಾರಾದರೂ ಕೊಡದೆ ತಕರಾರು ಮಾಡಿದರೆ (ಮ್ಯಸೂ. ೦೯೩೦, ೫೦-೫೦ ; 1712) ; ನನ್ನ ದೇನು ತಕರಾರು ಇಲ್ಲ (ಅಯೋ.೫೬); ತಂಟೆ ತೀರಿದರೂ ತಕರಾರು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ತಕರಾರ್:** ೧. ಕಂದಾಯ ಬಾಕಿ ಇರುವ ಜಮೀನಿನ ಸ್ವಾಮ್ದಾರಿಕೆಯು ತಕರಾರ್ ಬಿದ್ದಿದ್ದರ್ಲಿ . . . ಪ್ರಂಜಾ ಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲವ (ಗ್ರಾಜಾಶ್ರ. ೭೮). **ತಕರಾಲು :** ೨. ಕಂಚಿ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಹೆಸರನ್ಲಲ್ಲಿ . . . ನೀರಗಂಟಿತನ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದಾಗ ಮಾರವ್ವನ ಮಕ್ಕಳು ತಕರಾಲು ಎತ್ತಿದರು (ಅಮಯ. ೭೮). **ತಕ್ರಾರ :** ೧. ಗಡಿ ತಕ್ರಾರು ಬಾರದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ . . . ಶಿಲಾಸ್ಥಾಪಿತವ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು (ಮ್ಯಸೂ. ೧೯೩೪, ೪-೦೪ ; 1890). ೨. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಭಕ್ತರೂ ಹೀಗೆ ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆಯಂದ ತಕ್ರಾರ ಹೂಡಿದರು (ಗಾಯೋಗೆ. ೦೭೬). **ತಕ್ರಾರು :** ೧. ಗಡಿ ತಕ್ರಾರು ಬಾರದ ರೀತಿಯಿವರ ಮುಂದಿಟ್ಟು ರೇಖೆ ಪ್ರಮಾಣ ಭೂಮಿಗೆ ಗಡಿಕಲ್ಲು ಹೂಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಮ್ಯಸೂ. ೧೯೩೯, ೭೦-೦೫ ; 1817).

ತಕರಾರು ತೆಗೆ = ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ; ತಕರಾರು ಮಾಡು : ರೂಲ್ಸು ಪ್ರಕಾರ ನಾವು ನಡಿಯಕ್ಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಅಂತ ತಕರಾರು ತೆಗೆದು ನಮ್ಮ ಈ ದೀಪ ಬಂದ ಮಾಹಬಹುದು (ಮಾಹಿ.೦೮೬). **ತಕರಾರು ಮಾಡು** = ೧. ದೂರು: ಮಾಣಿ ಬೋಣಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಕರಾರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೋಟಲಲ್ಲಿ ಜಗಳ ಕಾಯಬೇಕಾಯಿತು (ಮಿಸ್ಟ್ಟ. ೩೦). ೨. ಆಡ್ಡಿಮಾಡು ; ವಿರೋಧಿಸು : ಈಗ ಅವರ ಮಗ ಟೀವಿಸಂಸ್ಥಾನರು ತಕರಾರುಮಾಡಿ . . . ಶರಾತು ಮಾಡತಕ್ಕಾರೆ (ಇತೀಂಪ್ರ.೫೦). **ತಕರಾರು ಹೂಡು**=ತಕರಾರುಮಾಡುವಿ: ಸಂಬಳ ಸಾಲದು . . . ಎಂದೆಲ್ಲರೂ ಅವರಿವರ ಮಾತು ಕೇಳಿ ತಕರಾರು ಹೂಡಿದವು (ಹುತು.ಹು. ೭೦) ; ನಾನು ಹಗಡಿನಿಂದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಇಳಿಸಿದೆನೊ ಇಲ್ಲವೊ ಇದ್ದಿಯ ರಾಜ ತಕರಾರು ಹೂಡಿದ (ಪ್ರಚಾಶ. II, ೦೯೦). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಕರಾರ್, ತಕ್ರಾರ್]

ತಕರಾರು ಅರ್ಜಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗಿನ ಕೋರ್ಟಿನ ತೀರ್ಪನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅರ್ಜಿ : (ಕ). ೨. (ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ) ಒಬ್ಬನಿಂ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅರ್ಜಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅರ್ಜಿ : (ಕ). [ತಕರಾರು + ಅರ್ಜಿ]

ತಕರಾರುಇಸಮು (ನಾ). ಆಡ್ಡಿ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಬಲು ತಕರಾರು ಇಸಮು (ಅಮಯ. ೦೩೮). [ತಕರಾರು + ಇಸಮು (<ಇಸು)]

ತಕರಾರುತಃಪ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಶ್ಯಾನಭೋಗರು ಸರ್ಕಾರಿ ಜಮೀನುಗಳಿಗ ಒತ್ತುಗಡೆ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ. ೨. ತಕರಾರು ಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ನವೆಂಬರದ ಮಾಡೂವ ಪುಸ್ತಕ : ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತಿಯ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು ತಕರಾರು ತಃಪ್ತೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟರೆಬೇಕು (ಕೂಪ).

[ತಕರಾರು + ತಃಪ್ತೆ (<ತಪ್ತೆ)]

ತಕರಾಲು 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕಲಿ, ಟಕಳಿ (ನಾ). ನೂಲನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ಕದಿರು : ರಂಗಣ್ಣ ಕಾಲಾ ವಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ತಕಲಿಯಿಂದ ನೂಲು ತೆಗೆಯುತ್ತಿರುವರು (ಕಂವಿಮ. ೧೨) ; ಹಿಂದಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಗಂದ ಅಥವಾ ತಕಲಿ, ಚರಕಗಳಂಥ ಸಣ್ಣ ಉಪಕರಣಗಳಂದ ಎಳೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು(ಗ್ರಹಿ.೬೨). **ಟಕಳಿ:** ನತ್ತ ನೂಲಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮ ಮಾಡಿದ ವರಿಗೆ ನೂಲಲು ಟಕಳಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಭಾರೊಂ. ೪೭) ; ಟಕಳಿಯಲ್ಲಿ . . . ನೂಲು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಚಿಕಿ. I, ೯೯). [←ಹಿಂ. ತಕಲೀ]

ತಕಲೀಪು (ನಾ). ಕೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : ಇದು ತುಂಬಾ ತಕಲೀಪು ಕೊಡುವ ಕೆಲಸ (ಕೂಪ). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಕಲೀಫ್]

ತಕಲು 'ತಕ್ಕಿರ್ಲ್' ನೋ.

ತಕಶೀರು 'ತಕ್ಕೀರು' ನೋ.

ತಕಶೀರುದಾರ 'ತಕ್ಕೀರುದಾರ' ನೋ.

ತಕಾರ (ನಾ). 'ತ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಱಲಿದರ್ಕ ಕುಟ್ಟಿದೆಯಲ್ಲಿ ತಕಾರಂ ಸ್ವರಮಱ ಪರಕ್ಕುತ್ತಮಸ್ವರಂ ನಿಲೆ ಪರದೊಳ್ (ಕವಿದ. ೧೯೦).

[ಸಂ.]

ತಕಾವಿ, ತಗಾಯಿ, ತಗಾವಿ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ರೈತರಿಗೆ ಸರಕಾರದವರು ಕೊಡುವ ಸಾಲ.–ಮುಂಗಡ ಹಣ: ರೈತರಿಗೆ ಬೇಕಾದರೆ ಮಿನಾಸಲು ತಕಾವಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ . . . ಏರ್ಪಾಡಾಗಿತ್ತು (ಮುಜಾವ. II, ೭೦). **ತಗಾಯಿಃ** ತಗಾಯಿ ವಸೂಲಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು . . . ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಾಳಕ್ಷ. ೦೩೬) : ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ತಗಾಯಿಯ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವವರಿಗೆಯೂ . . . ಹೇಳುವರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೨೮). **'ತಗಾಯಿನಾಲ'** ಪರಾ. **ತಗಾವಿ** : ತಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಲಿಲ್ಲವೇ, ತಹಸೀಲದಾರ ಸಾಹೇಬರು ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ ಹೊಡ ಕೊಡರು (ಕ್ರಗುಚ. ೨).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಕಾವೀ : ಮರಾ. ತಕಾವೀ, ತಗಾಈ]

ತಕಾವಿರಕಮು (ನಾ). ತಕಾವಿ ಸಾಲದ ಮೊತ್ತ : ಧೃಕಂದಾಯವನ್ನೂ ತಕಾವಿ ರಕಮನ್ನೂ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತುಂಬಿ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದರು (ದಾಳ್ಷಚಿ. ೯).

[ತಕಾವಿ + ರಕಮು (<ರಕಂ)]

ತಕಾವಿಸಾಲ, ತಗಾಯಿಸಾಲ (ನಾ). = ತಕಾವಿ : ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ರೈತರಿಗೆ ತಕಾವಿ ಸಾಲ (ಗ್ರಾಮಾಶಾ.೧೩೯). **ತಗಾಯಿಸಾಲಃ** ತಗಾಯಿಸಾಲ ಮಂಜೂರ ಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ ರೈತರು ಅರ್ಜಿಕೊಡಿಕೊಂಡರು (ಕರವಿ. ೬೫).

[ತಕಾವಿ + ಸಾಲ್ಬ]

ತಕ್ಕ೧ (ನಾ). ೧. ಯೋಗ್ಯನಾದವನು ; ಅರ್ಹನಾದವನು ; ಸವರ್ಥ್ಯನಾದವನು: ಮಂದರಾಚಲಮಂ ತಂದವನಾವನಾತನೆ ವಲಂ ತಕ್ಕಂ ಪೆಱರ್ ತಕ್ಕರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮೧) ; ಸೇನೆಯ ಬಹುಳತೆಯ ಲಕ್ಕಿಸರ್ ತಕ್ಕನಾವಂ (ಶಾಂತಪು. ೩.೦೪) ; ತಕ್ಕರಿರ್ಪಿದ ಸಭೆ ಮಂದಾಂಬವನಕ್ಕಧಿಭ (ಜಾಲ್ಕಣ. ೩.೦೦) ;ತಕ್ಕನ್ ತಕ್ಕವೊಲ್ ಬಾಲ್ಬವನ್ (ಆತ್ಮಕ್ಷ. ೦೯-೪೦೩). ೨. ಒಳ್ಳೆಯವನು ; ಸಜ್ಜನ : " ಕುಳಜಾತರ ತಕ್ಕನಾರ್ಯ ಸುಜನಸಭೆಜನಂ ಸಾಧು ಸದ್ವೃತ್ತನೆನಿಪ್ಪಂ " (ಪಾರ್ಶ್ವಕೋ. ೧೦೦-೦೦) ; ತಕ್ಕನಂ ಪೊಲೆಯತೆ ಮಾಟ್ಟ ಮುಂ ಪೊಲೆಯನಂ ತಕ್ಕನೆ ಮಾಟ್ಟ . . . ನೃಪಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ಸಂಚಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೯೨) ; ಪಾವರ್ಜಂಜುಗುಂ ತಕ್ಕಂ (ಶಾಪಾಧಿ. ೪೦ ಆಬಾ) ; ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆಯಾದೊಡಾಗಲಿ ತಕ್ಕರೆಲ್ಲರೆದವಲಿ ಸಲಹುವಡಕ್ಕ ಸೈರಂದ್ರಿಯನು ಸೇರಿಸಬೇಕು ತನಗೆಂದ (ಜೈಮಾವಿ. ೨-೪೬) ; ತಕ್ಕರ ಗೋಷ್ಠಿ ತನುಮರಿಯರ ಪೊಸ ತಕ್ಕ . . . ಹೃದಯಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸಮನೀವುದು (ಜಾಯಾಶಾ. ೦-೨೪). ೩. ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ; ಗೆಳೆಯ :- " ತಕ್ಕನೆಂದರ ಹಿತವಂ" (ಶಕಾಸಾ. ೧೯-೩೬೧) ; "ಹಿತವಂ ತಕ್ಕನೆನಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಕಲ್ಯಕ್ಷ. ೩೭) ; ನಿನ್ನ ಕೆಳೆ ಟಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತಕ್ಕುವಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತೊಪ್ಪಲುಱಯದು (ಪಂ ಕ ತ ೦. ೧೫೩-೦೯) ; ನೆಯ್ದಲ ತಕ್ಕನದುಗಿರಿಕಿಬರಮನೇಱಲ್ (ಜಯಾಶಾ. ೦೦-೬೯). ೪. ಊರಿನಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : " ಲಾ ಅಪ್ಪಯ್ಯ, ತಕ್ಕರಿದಾರೆನೊ? " ಎಂದನು (ಚಳಪಾ. ೨೪) : ನೀನು ಇಲ್ಲದುದು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೊರತೆಯಾಯಿತೆಂದು ಊರ ತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಅರುವರು ಹೇಳಿ ಕೊಂಡರು (ಸಡದಾ. III, ೦೦೩). 'ಗ್ರಾಮತಕ್ಕ' ಪರಾ.

[ತಕ್ಕು೬ + – ಅ್ಸ. / ಕೊಡ. ತಕ್ಕ]

ತಕ್ಕ೨ 'ತಗು' ಪರಾ.

ತಕ್ಕಡಿ೧ (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೂಕಮಾಡುವ ಸಾಧನ: ತ್ರಾಸು: ರಕ್ಷಪರೀಕ್ಷಕರು ಯಣಸಲಶಕ್ತರಾಗಿ ತಕ್ಕಡಿಗಳಿಂದಾ ಮಣು ಯಿಮ್ಮಡಂ ತಿಳಿದವರಲ್ಲಾ (ತಾಗಂಭಾ. ೬೩೨-೦೯) ; ಗೀತೆಯು ವ್ಯಕ್ತಿಯಂತು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಡಿಯನ್ನು ಸಮತೂಕವನ್ನಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಗೀತಾಸಂ. ೧೫೫); ತಕ್ಕಡಿಗೂ ಬೇಡ ಕಾಣಿ ತೂಗುತಿರಲಿ ಸತ್ಯವಾಣಿ (ಅರಳು.೪೦೦-೫). **ತಕ್ಕಡಿ ಹಿಡಿ**–೧. ತೂಗು : ತೂಕಮಾಡು. ೨. ವ್ಯಾವಾರಮಾಡು. ೩. ಪರೀಕ್ಷಿಸು: ಬೆಲೆಕಟ್ಟು: ಪರಿಶೀಲಿಸಲಿ, ತಕ್ಕಡಿ ಹಿಡಿಯಲಿ, ಕೇರಲಿ, ತೂರಲಿ (ಕ್ಷ.ಚಾ. IV ಬಿಡಿಕಥೆ). [ದೇ.ಗೆ ತಮಿ. ತಕ್ಕಟಿ, ತಕ್ಕಚ್ಚಿ ; ಮಲ. ತಕ್ಕಿಡಿ ; ತುಳು. ತಕ್ಕಡಿ ; ತೆಲು. ತಕ್ಕಿಡ]

ತಕ್ಕಡಿ೨ (ನಾ). ಮೋಸ : ಎಱಕಮಲ್ಲಿದೆ ಪೊಲ್ಲಾದಾಗಿಱಗಿ ದೊರೆಗೊಕ್ಕೆಕೊಪ್ಪ ತೆಱಸಲ್ಲದೆ ನೆಜಿಯೆ ಬರೆರೆ ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಸುವಲ್ಲಿಯ ಬೀಸಲಱಿದೆಯಲ್ಲಿ . . . ಆಸುವನೂ ಕೂಕುವನೂ ಬೀಗುವನೂ ಗಡಿಯ ನೆಗಟ್ಟಿ ತಕ್ಕಡಿ ಯೊಳಿನುತ್ಸಾಸದಯು ಕುಂಕದೆಯುಂ ಬೀಸದೆಯು ಬದ್ದ ಪೆಟಿಗುವೆಟ್ಟಿವ ಬೆಡಂಗ (ಜಿಗಿ. II, ೦೩೩– ೦೫೪ ; ೦೩೭).

[ದೇ.ಗೆ ತಮಿ. ತಕ್ಕಟಿ ; ತೆಲು. ತಕ್ಕಿಡಿ]

ತಕ್ಕಡಿಗ (ನಾ). ತಕ್ಕಡಿ ಹಿಡಿಯುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ.

[ತಕ್ಕಡಿ + – ಗ್ಬ]

ತಕ್ಕಡಿಗುದುರೆ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಶ್ವ ; ಚುರುಕಾದ ಕುದುರೆ : ಲಂಡಿ ಸವೆದು ಹೋದರೆ ಬಿಟ್ಟುವುದ ತಾ ಕಂಡು ತಕ್ಕಡಿಗುದುರೆಯನು ಕೊಡು ಬಂದೀ ಹುಯ್ಕಲಿಎಳಗೆಱಗುವೆನೆಂದು ಬಂಡಾದ ದೆನಕರಾವುತನು (ಪೊಚಿಕ. ೩೮-೮೩). [ತಕ್ಕಡಿ೨ (ಶ್ಲ←ಮರಾ. ತಾವಿಡಾ) + ಕುದುರೆ]

ತಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ಛಕ್ಕನೆ : ಎನೆ ನಕ್ಕನ್ ತಕ್ಕನೆ ತಕ್ಕನತಿ ಕ್ರಮನೀಯಮಿಸಾ ಜಯೋತ್ಸವದೊಳ್ (ವಿಕ್ರಾಳ. ೦೩–೦೦೩).

[ತರ್ಕ್ಕ + – ಅನೆ]

ತಕ್ಕಯಿಸು 'ತಕ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ : ಕರ್ಪಾಟಕಕ್ಕಂಗಿ, ಮರದರಿಸಿ . . . ತಾರದೇರು, ತಕ್ಕಲಿ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಶಕಲ. ೦೯). 'ತಕ್ಕಿರ್ಲ್' ಪರಾ. [?]

ತಕ್ಕಲು 'ತಕ್ಕಿರ್ಲ್' ನೋ.

ತಕ್ಕವಲ (ನಾ). = ತಕ್ಕೋಲ್ಬ ೧: ಉಪಯುಕ್ತವಪ್ಪ ತಕ್ಕವಲ ವುಟ್ಟಯೇಲಕ್ಕಿ (ಜಾಣಾ. ತಕ್ಕವ್ಪವಲಫಟ್ಟಿ) ತಗರವಲಂಬುಜಮಿನಿಕಂ . . . ಉಪಸೇವಿನಿ ಪೊಗೆಯನೊಗಿದ ಬಲಿಕೆಯಂಬಗುಂ (ಜಮಬ. ೩-೦೬೪).

[<ಸಂ. ತಕ್ಕೋಲ]

ತಕ್ಕವಿಸು 'ತಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕಸೈಲ (ನಾ). ವೈಲಿಯತುತ್ತ : ರಸಾಂಜನ : " ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ–ತಕ್ಕಸೈಲ " (ಓಷ. ೬೬). [<ಸಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲ]

ತಕ್ಕಳ 'ತಕ್ಕಟಿ' ನೋ.

ತಕ್ಕಳಿಸು(ಕ್ರಿ). (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸು: ಸಿಂಪಡಿಸು: ತುಂಬಾ ಧೂಳಿದ್ದಿದೆ, ನೀರು ತಕ್ಕಳಿಸಬೇಕು (ದೂಠ). [? + – ಇಸು]

ತಕ್ಕಳಿಸು, ತಕ್ಕಳಿಪು(ಕ್ರಿ).೧. ಫಾನೆಕೆಯನ್ನು ಕೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಹಿರಿಮೆಗುಗುದು: ಫಾನತೆಗೆಡು : ತಕ್ಕಟಿದನೆಗೆ ಸಪತ್ಸಿಯರಿಕ್ಕುಂಗಬಾಂಗೆ ಬ ಯ ಸ ಪಾರ್ದರ್ಜ ವಿಷಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಪ್ಪ ದುರ್ಯೆಶಮಕ್ಕುಂ ತನಯಂ ತಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಲೊಡಂ (ಪಂಂಮಾ. ೬-೯೦). ೨. ಎದೆಗುಂದು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಧೈರ್ಯವುಡುಗು : ಇಭರಿವುವಂ ತಕ್ಕಟಿವನೆಗಂ ನೊಂದು ನಿಂದು ಕೊರುದಿಭೇಂದ್ರಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೦೦೬) ; ಮಱುವಕ್ಕದ ನಾಯಕರನಾಜೆ ಯೊಳ್ಕಂದಿನಿಸುಂ ತಕ್ಕಳಿಂದನೆ ಬಗೆಯೊಳ್ ಬೆಳ್ಕಱಿಯ ಪಿಂಡಿಗವಂದಿರ

ಸರಿಗಂಡಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೯-೫೮) ; ತಕ್ಕಟಿಯದೆಕ್ಕತುಳಂ ಪೊಣರ್ದು . . . ಒಂದನೊಂದಿಱಿಯಲಿರ್ದುವು ತಟ್ಟೆರಡುಗ್ರ ದಂತಿಗೆಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೮೦); ಪಜ್ಜೆ ಪಜ್ಜೆಗೆ ತಕ್ಕಟಿದು ಬಗೆಗುಂದಿ ಕಂಡರಂ ಬೆಸಗೊಳುತುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೦-೬). ೩. ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಮೀರು ; ವಂರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ತಪ್ಪು : ನೆರೆಯೊಳಘಮರ್ಷಣದೊಳಿರ್ಪ ಮುನಿಗಳಂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ತಕ್ಕಟಿದು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೬-೨೦). **ತಕ್ಕಳಿ :** ೨. ಬಿಕ್ಕುತುಂ ಬೀಗುತುಂ ಬಲ್ಪಳಿದು ಬಾಡುತುಂ ತಕ್ಕಳಿದು ತಡವಾಗಿ ಹೊರೆಯೇಱಿ ನೋಡುತುಂ (ನಂಬರ. ೬-೧೩೦); ಕೆಲ ಪೌಜು . . . ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು ತಕ್ಕಳಿದು ನಿಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದಾಯಿತು (ಸಮ್ಯಕ್ಕೌ. ೮-೫೦) ; ಪೊಪಳಿದರ್ ಜಗುಳ್ದರ್ ತಿಣಿದರ್ ತಕ್ಕಳಿದರ್ ಪರಪೃಥಿವೀಪಾಲಕ ಬಲದವರು (ಜಯಕಾ. ೬-೧).

[ತಕ್ಕು₂ + ಅಟಿ₁]

ತಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ, ತಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವ್ಯವಹಾರ: "ತಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ–ಮೋಸತನ" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). **ತಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ:** (ಕ).

[<ತಕ್ಕು₃]

ತಕ್ಕಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಘನತೆ ; ಗೌರವ : ಜೊತೆ ತಕ್ಕರನ್ನತಾರೆ ; ಕೊಡಗ ಅದನ್ನ ತಡೆಯಬಹುದೆ ? ತಡದೆ, ತಕ್ಕಾಮೆ ಉಳಿಯತ್ತೇನು ? (ಚಿಕರಾ. ೧೦೯). ೨. ಒಡೆತನ ; ಪದವಿ ; ಸ್ಥಾನಮಾನ : ಇವರು ಬೇಸರಗೊಂಡವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಾದ ಜನ ಇಂಥವರು ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲ ಸೀಮೆ ಎಲ್ಲ ತಕ್ಕಾಮೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವರು (ಚಿಕರಾ. ೫೩). 'ತಕ್ಕುಮೆ' ಪರಾ.

[←ಕೊಡ. ತಕ್ಕಾಮೆ]

ತಕ್ಕಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ತಕ್ಕಾರಿಯೆಂಬ ಬೀಜವಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದರಿ ಗಿಡಗಳ ಬೇರಿಗೆ ಹಾಕಿದರೂ . . . ಆ ಗಿಡಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಂ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೬-೭೦). 'ತಕ್ಕಿಲ್₁' ಪರಾ. [<ಸಂ. ತರ್ಕಾರೀ]

ತಕ್ಕಾಳಿ (ನಾ). ಟೊಮ್ಯಾಟೊ; ಚಪ್ಪರಬದನೆ: ತಕ್ಕಾಳಿ (ಟೊಮ್ಯಾಟೋ) ಬೇರನ್ನು ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕಲ್ನಾರು ಗ ೧ ತೂಕವನ್ನು ಅರೆದು ಕಲಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಹುಮೂತ್ರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಳವೈ. ೫೦೦ ಪರಿ) : ಗೂದೆ ಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮಾಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೫೦-೦೦೩೦) ; ವಿಟಮಿನ್ ಸತ್ವ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು ತಕ್ಕಾಳಿ ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ (ಪರಬ. ೪೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಕ್ಕಾಳಿ; ತೆಲು. ತಕ್ಕಿಲಿ]

ತಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ 'ತಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಲ್₁, ತಕ್ಕಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಗ್ಗಿಮರ : ಎಲವಂ ಪಾದರಿ ಹಾಲೆ ನುಗ್ಗೆ . . . ಬೊಬ್ಬುಲಿ ತಕ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೊಕ್ಕ, ತೊಲ್ಕಿ]ಲ್ತರುಕಾಸು ನೆಲ್ಲಿ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೩). **ತಕ್ಕಿಲೆ :** "ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರೀ, ನಾದೇಯಾ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ–೫ ತಕ್ಕಿಲೇಗಿಡ, ತಗ್ಗೀಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೧); ಈಜಿಗಿಡ, ಅಗ್ನಿಮಂದ, ತಕ್ಕಿಲೆ, ಬಾಚಣಿಗೆ ಮರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೪-೦೩೦೦).

ತಕ್ಕಿಲ್₂, ತಕಲು, ತಕ್ಕಲು, ತಕ್ಕಿಲು, ತರ್ಕಿಲ್ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ : ತಕ್ಕಿಲ ೩ ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ. II, ೦೦-೩೧ ; 1080) ; ನೆಸಱುವಾಡವಾ ಗಡಿಂಬದಿಂ ತಕ್ಕಿಲ ನೆಲ ಮತ್ತ ೨ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೫೩-೬೯ ; 1149) ; ಹಳ್ಳದಿಂ ಪಡುವಲ್ ತಕ್ಕಿಲ ಮತ್ತರು ೩ (ಎಇ. XIV, ೨೭೨-೪೦ ; 1173) ; ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಿನ್ತಿನಿತಕ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟ ತಕ್ಕಿಲ ಮತ್ತರ್ ೨ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೯೬-೬೩ ; 1176). **ತಕಲು :** ಯೆರಡನೆಯ ವರಿಸಕೆ ಪ ೨ ಮೂಱನೆಯ ವರಿಸಕೆ ಪ ೩ ಯರಿ ಹೊಲ ತಕಲು ನೂಱಕೆ ಪ ೧ (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೭೨-೨೩ ; 1309). **ತಕ್ಕಲು:** ಮಣ್ಣ ಮೊರಟಿ ಕೆಳಗಿರುವ ಕುರುಬರ ತಕ್ಕಲ ಮೂಡಣ ತೆವಿರೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫-೨೧೬ ; 1716) **ತಕ್ಕಿಲು :** ತೆವರಕೇರಿಯಡ್ಡವಸುಗೆಯ ತಕ್ಕಿಲು ಮತ್ತರು (ಎಇ. XIII, ೪೯-೮೧ ; 1112) ; ಹಟ್ಟಣದ ದಾರಿಯಿಂ ತೆಂಕಲು ತಕ್ಕಿಲು ಒಡ್ಡಿಹಟ್ಟಿಯ ಗಡಿಂಬದ ಘಳೆಯಲು ಮತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೯೬-೪೩ ; 1177) ; ಸೋಭನೇಶ್ವರದ ಹೊಲಸ ಮೇರೆ ಮನ್ತಂ(ತ್ತಂ) ತೋಂಟ್ಟ[ತ]ಕ್ಕಿಲು ಅರವನ್ತ(ತ್ತ)ರು (ಸೌಇಇ. XV, ೦೩೦-೬ ; 1178) ; ಹಲವು ತಕ್ಕಿಲ ನಡುವೆ ಸವೆದ ಬೆಳೆಕೈಯಂತೆ ಹಲವು ಬಸದಿಯ ನಡುವೆ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಬಸದಿಯಗ್ಗಲಿಸಿ ಮೆಱೆಯಲು (ಸೋಮಚ. ೪-೦೫). △ **ತರ್ಕಿಲ್ :** ನಾಗಯ್ಯ ಗೇರಿಯ ಶತದ ತರ್ಕ್ಕಿಲ್ಗೆಯ್ಯ ಮತ್ತರು ೩ (ಕಇ. II, ೯-೦೯ ; 1075).

ತಕ್ಕಲು ಕೀಳು = ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಳೆಯನ್ನು ಕೀಳು,–ಕಿತ್ತುಹಾಕು : ಆ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತಕ್ಕಲುಕಿತ್ತು ಹೊಗೆಹಾಕ ಬೇಕೆಂದೂ ಅವರ ವಾದ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೩೦೩) ; ಮೂರು ಕೊಳಗದಷ್ಟು ತಕ್ಕಲು ಕಿತ್ತು ಹೊಗೆ ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಸುಂಕಗಿಂಕ ಕಳೆದು ಅರುವತ್ತು ವರಹ ಬಂತು (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೩೦೩).

ತಕ್ಕಿಲು 'ತಕ್ಕಿಲ್₂' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಲೆ 'ತಕ್ಕಿಲ್₁' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ; ಬಯಸು : ತಕ್ಕಿಸಲೆ ತಕ್ಕ ಶೋಭೆಗೆ ಪಕ್ಕಾದೊಡಮರಸನಲ್ಲಿ ಪುಗಲೊಲ್ಲದೊಡಂ ಪಕ್ಕಣಮಂ ಬಲ್ಪಿಂದಂ ಪೊಕ್ಕುವು ನಿಯಮಿಸುವರಾರೊ ಕಣ್ಣಂ ಮನಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪೦) ; ಅಸಮಶರನ ತನುವಾಂತನೊಳೆಸೆಯದು ತನಗಿನಿತು ಶೋಭೆಯೆಂದೊಲವಿಂ ತಕ್ಕಿಸಿದುದು ಕಡುಗಾಡಿಯೆನಲ್ ವಸುದೇವನ ಗಂಡಗಾಡಿ ಗಣನೆಗಳುಂಬಂ (ಮಹಾನೇ. ೪-೨). [ತಕ್ಕು₂ + – ಇಸು₃]

ತಕ್ಕಿಸು₂ 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಟಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ತಗ್ಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ವಿಳಯಜಳಧರದ ವೊಲ್ ಕಡುಮುಳಿಸಿಂ ಖಚರೇಂದ್ರಸೇನೆ ಕವಿದೆನಸುಂ ತಕ್ಕಿಟಿಯೆ ರಿಪು ಬಲದ ಮೇಲಾಗಳೆ ಸುರಿದುದು ತರನೆ ಸರಲ ಬಲುಸರಿವಟೆಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೯೩). [ತಕ್ಕು₂ + ಇಟಿ]

ತಕ್ಕು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಡೆ ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಎಮ್ಮಣ್ಣ ಖಾತಿಯಿಂ ರಣವ ಜಯಿಸಲು ದಿವ್ಯವಸ್ತುಗಳ ನೀ ತಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಬಹುದಯ್ಯಾ ಸೈರಂಧ್ರಿಯೆಂದುರೆ ಹರಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಳು (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೪-೪-೬). 'ತೆಗೆ₁' ಪರಾ. ೨. (?) : ಮೆರೆವ ಮಧುಮಾಸಮಿದು ವರ್ಷರ್ತುವಲ್ಲಲೇ ಬೆರಗಿದೇನುಕ್ಕಿ ದಂತೈತಂದು ಪೆರ್ಜಲಂ ಪರಿದುಕ್ಕಿ ತಕ್ಕುತಿದೆ ಮಚ್ಚಿವಾರಾಧನೆಯು ವೊಂದಲ್ಲದೆರಡು ವೇಳೆ (ಪರಶು. ೦೩-೨೯). [?]

ತಕ್ಕು₂, ತರ್ಕು (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಘನತೆ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಹಿರಿಮೆ; ಯೋಗ್ಯತೆ : ಅಂತದಟರನೊಂದೆವೊಯ್ದುಮೆರಡುಂ ಬಲಮೆನ್ನನೆ ನೋಡೆ ತಕ್ಕಿನೆನ್ನದಟುಮನೆನ್ನ ವೀರಮುಮನಾಜಿಯೊಳೆನ್ನರಸಂಗೆ ತೋಱುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೦) ; ಪುಸಿವುದೆ ತಕ್ಕು ಕೊಟ್ಟಟಿಪಿಕೊಳ್ವುದೆ ಮನ್ತಣಂ (ಎಕ. II, ೦೩೩-೪೫ ; 982) ; ತಕ್ಕಿನ ಪವಳದ ಸಂಕೆಯ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಮಣಿಗಳನೇಕಮಂ . . . ಸೂಱೆಗೊಳ್ವನವನುತ್ಸವದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೬) ; ಒಕ್ಕಲ್ತನಮುಮನಱಿವಿನ ತಕ್ಕುಮನಟಿವವಗುಣಂಗಳೆಮಗೇವುವು(ಬಂಹರಿ. ೦-೨೦) ; ಸದ್ವಿದ್ಯರ್ ಸಭಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ಪಲಬರ್ ಸತ್ಕವಿಗಿತ್ತ ತಕ್ಕಿನ ಪೆಸರ್ ಸಲ್ವಂತೆ ನೀಚಂಗೆ . . . ಗಾವಿಲನೊರ್ವಂ ಕುಡೆ ಕೊಂಡ ತೊಂಡು ವೆಸರಿಂದೇಂ ಸಲ್ವುದೇ ನಿಲ್ವುದೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೦-೪೯). ೨. ತಕ್ಕುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು : ರಕ್ಕಸನ ಮಾಡದೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕಾವಂ ಸುಖದಿನಿರ್ದನಾತಂಗೆ ಕರಂ ತಕ್ಕಪ್ಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ಕಿಪ]ನ್ನಾತ್ಮಜೆಯಂ ಮಿಕ್ಕಿರ್ದಾ ನಾಡುಮಂ ನಿತಾಂತಂ ಕುಡುವೆಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೫-೪೯);

ವಾರ್ಗವಂ ತಕ್ಕೆನಿಸಿ ಪನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರದ ಗಾವುದವನ್ನಕ್ಕುದನುದಿನಕೆ ಪೋವವನಿಸಾರುಯೆನುತಲಾ ಮಂತ್ರಿ ಸಹ ಯೋಚಿಸುತಿರೆ (ತುರಂಗ. ೩೩-೦೦). ೩. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತು ; ನಾಣ್ಯುಡಿ ; ಗಾದೆ : ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಂದ್ದವಂಡ ಎದೆ ಚಿವಿಟಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಕೊಡವ ತಕ್ಕನ್ನು ಅರಿತು ನಡೆಯುವ ವರು ದೊರಗಿಲ್ಲ (ಹುಲಿಂಡ. ೧೩). : ಕೈಲಾಗದವನಿಗೆ ಮೂಗಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಜೊಡಿ ಎಂಬ ತಕ್ಕನ್ನು ನೀನು ಕೇಳ್ಲಿಲ್ಲವೆ? (ಹುಲಿಂಡ. ೧೩೦). ೪. ಶೌರ್ಯ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : "ಪನ್ನಿತಿಕೆ, ಪಟ್ಟುವರ್ಚು, ತಕ್ಕು . . . ಅರ್ಥ, ಅಣ್ಮು—ಈ ೮ ಪರಾಕ್ರಮಂ" (ಶಕಸಾ. ೦೩-೨೬) ; ನಲ್ಲಂಬಂದಿಸೆ ಪುಷ್ಪಬಾಣಡೆದಾಯಂ ಬೆಂಬಟ್ಟು ಬೆಳ್ಳಾಗಿ ತಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಕೆಟ್ಟೆರ್ದಗೆಟ್ಟು ಜಂಗವಲಕಾ ಸಲ್ಲೀತೆಯರ್ ಬಾಲೆಯರ್ ಬೆಲ್ಲಿಂ ಬೇಂಟಿದ ತೋಟಿಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೦೦ ೬೦೨೫). ; ಕಡುಗೆಯ್ಯನಾಗಿ ಶೀಘ್ರಸಂಧಾನವಿಸು ವಶ್ವಗ್ರೀವನ ತಕ್ಕುಂ ಬೇಗೆಯ್ಯುಮುಂ ಕಿಡೆ (ಪಾಂಡವ. ೩-೬೦ ಪ) ; ತಕ್ಕಿನಿರೇ ಶವೆಚ್ಚ ತಿಮಿರೇಷುಗಿರೇಷುವನಗ್ನಿಮಿತ್ರ ಬಾಣಕ್ಕಹಿಬಾಣಮಂ . . . ಅಧೋಕ್ಷಜನೆಚ್ಚ ಪೊರ್ದುದೊಱೆಯಿದಂ (ಜಗವಿ. ೦೯-೫೯) : ಧುರದೊಳ್ ದಿಟ್ಟಿರದ ಪಗೆವರನುವರಣಿಯಂ ಗೆಲ್ವ ತಕ್ಕು . . . ಅಂಗರಕ್ಕೆಗೆ ನಿಜಂ (ಆಶ್ವ. V, ಅರಿಷ. ೪೪-೩೦ : 1186) ; ವಿಕ್ಕ್ರಮಸಿಂ ತಕ್ಕಂ ಬಸುಟ್ಟೋಡಿದಂ (ಪ್ರಭುರಾ. ೦೯೨೦, ೦-೩೨ : 1800) ; ಎಕ್ಕಲಗಳು ತಮ್ಮ ತೆಗೆದ ಜಾಯಿಲಗಳ ನಿಕ್ಕಡಿಮಾಡಿ ಹಾಯ್ಕುವುದನು ತ[ಜ್ಞಾಂ. ೬೬]ಕ್ಕಿಸ ಬೇಡರ ಕಡಿಹುದುದನು ಕಂಡಿಕ್ಕಿದನಾ ವನಚರನು (ಪಟಮಂಜ. ೫-೩೬) ; ಎಕ್ಕೆಯೊಳ್ಸಿಕ್ಕು ಪಲಂಬುವ ಪಾಂಗಿಂ ತಕ್ಕು ಮಿಗಿಲ್ಕೆಕ್ಕುಮೆಂ ಪೊರ್ದಳಿಪೆನ್ನು ಕರಂ ಪಾಡಾಪಾಡಿ ಯೊಳಿಂದಿಱಿದಂ ತವ್ಮೊಳಗೆ (ಜಯಾಂಕ. ೬-೩೦). ೫. ಬೆಡಗು ; ಠೀವಿ : ಅವಿರಳಮಾದ ತುಂಗಕುಚಭಾರದೆ ತೋಳ್ಗೆಣ್ದಿಟ್ಟು ತಕ್ಕಿನೊಳ್ ಕವಣೆಯ ಗುಂಡು ಪಾಯುವ ಮೃಗಾವಳಿ ಪಾಯುವ . . . ಪಾಂಥರೆದೆ ಪವ್ವನೆ ಪಾಱುವವೊಲಾ ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ಆಚಂಪ್ರ. ೦-೮೨). ೬. ಸ್ನೇಹ ; ಪ್ರೀತಿ : "ತಕ್ಕು, ಅಬ್ಬಿಱು, ಒಱಿರ್ . . . ಎಱ ೨, ಒಪ್ಪು—ಈ ೮ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಶಕಸಾ. ೦೯-೪೯) ; "ತಕ್ಕೆಂಬುದು ನೇಹ ಮೆಪ್ಪುದು" (ಚಿಂತಾಮ. ೩೬) ; "ಎಱಕಂ ತಕ್ಕೆಟ್ಟಱು ಕೂರ್ಪೊಱಲುಂ ಕಾದಲ್ಕೆಯ್ನಲ್ಲಿವು ಸುನ್ನೀಹಂ" (ಕವಿಲ. ೦೭೩). ೭. ಆಸೆ ; ಇಚ್ಛೆ ; ಉತ್ಸಾಹ : ಕ್ಷಿತಿಲಯಂ ಗೆಲ್ದಿದರ್ಪತಿಬಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮುಯ್ಯನಾ ಮಾನದೆ ದಕ್ಷಿಣ ದುರಿತಮಲ್ಲನುಮನುಜತೆ ತಕ್ಕಿನಿಂ ಸಭೆಗೆ ನಡಿದ ನಿಂದ್ರಾರ್ಚಿತನಾ (ಆಂಪ್ರ. ೦೯-೦೩೪) ; ನಡತಂದರಾಜಗಿರ್ವಲದಲರಾತಿ ನಾಯಕರುವರ್ಬರ್ಪರೊಬರೆಗೆ ಗೆಲ್ವ ತಕ್ಕಿನೊಳ್ (ಪಂಚಕಾ. ೦೦-೩೪) ; ಮುಂಚುವೋಗದಳುರ್ಕುವಂ ನೋಟಕರಕ್ಕ್ರಮಮವ್ವದಂ ಪೊಗಬೆಸಲ ವೆನೆಂದು ತಱಿಸಂದು ತವ್ಮುತಿರ್ದರುಮನಿಕ್ಕುವ ತಕ್ಕು ಕೈಮಿಕ್ಕು ನಿಲೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೩ ಪ) : ಮಜೆಕ್ಕಂದ್ರಂ ಪುರವಂ ಪೊಣಿಮಟ್ಟು ಮಱುವಕ್ಕ್ರಮ ನಿಕ್ಕುವ ತಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಬರೆ ಕಡೂಗಿ ಕಾದುವಲ್ಲಿ (ಪಂಂಪಾಮ. ೦೦-೫೦ ಪ) ; ಪ್ರತಿರೋಧ್ಧನಾರಬಗಿಗ್ಕೆ ತ ಕ್ಕಿ ನ ವಂ (ಪಸ್ಪಕೋಕ. ೬೩-೦೩) ; ಈ ಗೋಪಾಲಬಲಾಕರಂ ಮಜ್ಜಿಸು ವನೆಂ ಬ ತಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಬರೆ (ಜಗವಿ. ೬-೯ ಪ) : ದೈರ್ಯಂ ಬಲ್ಮಮಾಡವಂ ತಕ್ಕಿನೊಳೀಜಿ ನೋಡಿದಳ್ ದೊರ್ವಗಂಬಿರ್ವವಿರ್ವ ಕರ್ವಾಲ್ಲಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೭೯೦). ೮. ನೆರವು ; ಬೆಂಬಲ ; ಆಶ್ರಯ : 'ತಕ್ಕುಗೆಡು' ಪರಾ. ೯. ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಔಚಿತ್ಯ : ಕವಿತಯ ಬರ್ದರ್ ಮೆಯ್ಯಂ ಬೆಡಂಗು ರಸಂ ಜಡುರೊಳ್ಳು . . . ಸವಿ ತಕ್ಕು ಪೊದಳ್ದ ಬಿನ್ನಣಂ . . . ಪೊಡರ್ವರಿನಿತಿಂತಿಟುದಳೆದಿರರಂ ಧರೆ, ವೆಳ್ಳಯ ಹಾಳ್ದೆಯಂದರಂ ? (ಸಂಶಾ. ೬-೦೦). △ ತರ್ಕ : ೪. ನಾಳೆ ನೋಡುವೆನಾತವ ಚಕ್ರರುರ್ತುಮಂ ಮೊನೆಗನುಸುಕಲರಾಗಿ ನಿಜವಂದ ನೃಪಾಳರ ತೋಳ ತರ್ತುರಮಂ (ಪುಷ್ಪಾಸ. ೦೦-೯೯). [< ತಗು]

ತಕ್ಕೈ 'ಟಕ್ಕೈ' ನೋ.

ತಕ್ಕೆ 'ತೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ತಕ್ಕೆ೬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಪಟ್ಟರಣ – ತಕ್ಕೆ, ಗರುಗ" (ಓಷಧಿ. ೦೭೭).

ತಕ್ಕುಂಗೆಡು, ತಕ್ಕೈಗೆಡು, ತಕ್ಕುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘನತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹೀನಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು ; ದೈನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಶಾಮಸುವಲ್ಲಿದೆ ತಕ್ಕುಂಗೆಡದಧರಾವಂ ರಿವುನರ್ಧರ್ಮಂ ಶರಣಲಲಾವಂ ತೇಜೋಧಾವಂ . . . ಕುಳ್ಳುದು ನೋಮೇಶನನೀಕ್ಷಿಸಿ (ಅಧ್ಯಡೆ. ೩-೭೦). **ತಕ್ಕುಗೆಡು** : ೧. ಬಾಹುಬಲಮಿಲ್ಲದ ರಾಜವಿತ್ತಂಗಳನಂತೆ ತಕ್ಕು ಗೆಟ್ಟು (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ಪ). ೨. ಶೀಲ್ಕಗೆಂದಲು ; ನಿರ್ಬಲನಾಗು : ತೇರಚ್ಚಂ ಮುಱಿಯಚ್ಚಂ . . . ಸಾರಥಿಯಂ ಕೆಡೆಯಚ್ಚಂ ಮಾರುತಿಯ ರಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುಗೆಡದವನಾವಂ (ಪಂಂಪಾಮ. ೦೦-೫೩). **ತಕ್ಕುಗೆಡೆ** : ೧. ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟೆಲ್ಲಿ ಶಿವತಿವಯೆನುತ್ಕಂ ಜನಂ (ಪ್ರ ಜಾ ಕ. ಚ. ೭೩-೦೩) ; ಚಿತ್ರಜಾಪಾಂ ಮನಮಂ ಸುತ್ತಿರೆ ಮಿಗೆ ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು ಪೌರೋಹಿತನದ್ದುತ್ಪತ್ತಿಯನೆಕಳ್ಳ ಧೈರ್ಯಗೆಡುತ್ತುಂ ದರ್ಭೂರವಂ ಸವಿದ ಮಾಟ್ಟಿಯೊರ್ದಂ (ಪುಷ್ಪಾಸ್ರ. ೦-೯೨). [ತಕ್ಕು + ಕೆಡು]

ತಕ್ಕುಗೆಡು 'ತಕ್ಕುಂಗೆಡು' ನೋ.

ತಕ್ಕುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ನೆರವನ್ನು ನೀಡು ; ಬೆತ್ತಾಸೆಯಾಗು ; ಬೆಂಬಲ ವಾಗು : ಬೆರಲೆಡೆಯೊಳಡಸಿದ ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನೆಳೆ ನಿಗಿಸುವ ಜೀಂಗಡಗರ ನಿಡುವ ನೆವದಿಂ ಪರಿವ ಮುಂಗುಳ್ಳಗೆಯ ಮುಂಗುಳ್ಳಳಿಗಳ್ ತಕ್ಕುಗುಡುವಂತೆಯಂ ಕೋಮಲಾಂಗುಳಜಾಳಳಿಂ ವಿಜೆಯೆಡೆ (ಅಪಂಪ್ರ. ೦-೭ ಪ).

[ತಕ್ಕು + ಕುಡು (< ಕೊಡು)]

ತಕ್ಕುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘನತೆಯನ್ನಿಳಿ ತಗ್ಗಿಸು ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಕುಂದಿಸು : ಕರಸೊಪ್ಪೆ ಬಾರದಿರ್ಪರೆ ತಕ್ಕುಗೆಡಿಪೆಂದೊರೆದ ಜೋಳನ ಬಿಜುನಂಡಿಯ ಶಿರಸ [ಸಾ] ಮಹಿಷಿಕೊಂಡು (ಕ್ರಿಯಾ. ೦-೨೪) ; ತಕ್ಕಿರ್ದಪ ಮಿಸಾಸಚಿತ್ತ ಸಂಶಾನಮಂ ತಕ್ಕುಗೆಡಿಸಿ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ದುವಾ ಪಟ್ಟಾವಧುವಾಟಿಯೊ ಳಗನಂಗಂ (ಅಧ್ಯಡೆ. ೪-೦೬). [ತಕ್ಕು + ಕೆಡಿಸು]

ತಕ್ಕುಗೆಡು 'ತಕ್ಕುಂಗೆಡು' ನೋ.

ತಕ್ಕುಗೆಡುಪು (ಕ್ರಿ). ವಂಚಿಸು ; ಬಿಕ್ಕಿಸು : ಚಿಂತಾಗತಿಯಂ ತನ್ನ ಪೆಸರಂ ನನ್ನುಮಾಡಿ ಕರಂಗಿಗೆ ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು ಪೆಱಗೆ ಪಾಱಿ ಪೋಗಿ (ಅರ್ಧಡೆ. ೩-೦೦ ಪ). [ತಕ್ಕು + (ಟಱಕ್ಕು) + ಕೆಡುಪು]

ತಕ್ಕುದಕ್ಕು (ನಾ). ಪಿಡ್ಡಯಿಂದದ್ದ ಒಂದು ವರಸೆ (?) : ಪುಸಿ ನಸು ವಂಜನೆ ನೋರ್ಪನುಮಿದಗಲಿತು ತಕ್ಕುದಕ್ಕು ಪಗೆ ಕೆಯ್ಯಗೆ ಕೆಯ್ಯಸುರಿ ನುಸುಳೆಂಬ ಕೇಣದ ಸುಸುರಿಂಯನಱಿಂದಿಱುದು ಮೆಱಿದಿಂ ನಿಱೆದುಱಿಂದರೆಬರ್ (ಶಂಚಿಂಪಾ. ೦೦-೮೦).

[ಪ್ರಾಲ್ಗಿ ತಕ್ಕು ಮಂತ್ರು ದಕ್ಕು ಎಂಬವು ಭಿನ್ನ ಶಬ್ದಗಳಿರಬಹುದು]

ತಕ್ಕುಟೆಸಕ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತೆಱದಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಕುಱಿದಿಂಱಿಕದಂ ಮಟ್ಟ ತಕ್ಕುದೊಕ್ಕೆನೆಯನೆ ತಕ್ಕುಱದಱಿದ ಕಡಿತಲೆ ಯೊಳ್ಪಟಿಸಿದಿಲರಹಳ್ಳವಿರಲಂ ಮದ್ದನುಂ (ಚಿಕ್ಕ. XV, ಚೀಲೂರು ೩೭೦-೯ ; ಸು. 1200).

ತಕ್ಕುಮೆ (ನಾ). ೧. ತಕ್ಕುದಾಗಿರುವಿಕೆ : ಔಚಿತ್ಯ : ಉಮೆಗೆ – ತಕ್ಕುಮೆ (ಕವಿರ. ೫೦೦ ಪ್ರಯೋಗ). 'ತಕ್ಕುಮೆಗಿಡು', 'ತಕ್ಕುಮೆವೆಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಯೋಗ್ಯತೆ ; ಅರ್ಹತೆ : ಗಂಡಿಲ್ಲದ ಭಟನ ಯುದ್ಧಮುಂ . . . ಮಿಂಡನ ತಕ್ಕುಮೆಯುಮಿವೊಪ್ಪರಾಜವ ಜಗರ್ಜೂ (ರಘುಪಾಮ್ಯ. ೮-೪೯) ; ಅಧಿಕಾರಿಗಳ್ಗಂ ಬಲ್ಲಿತ್ತಾದ ತಕ್ಕುಮೆಯಂ ಬಿತ್ತಿರಿವ ಬಗೆಬಗೆಯ ಮಹಾ ಬಿರುದುಗಳಂ ದಯೆಯೆಯ್ದೊಡ್ಡರಲ್ಗಾಡಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಾಸ. ೬-೩೬) : ತನ್ನ

ದಂಡಿನವರಿಗೆ ಅವರವರ ತಕ್ಕುಮೆಯಂತೆ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಉಳಿದುದನ್ನು ಕಾಬೂಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿದನು (ಮೋಬಾದ. ೨೩). ೩. ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : "ಪನ್ನತಿಕೆ ಪೆಟ್ಟು ತಕ್ಕುಮೆಯನ್ನುಂ ಶಾಂಸಾಸ ದಪ್ಪಮದಟಾರ್ಪಣ್ಮೆಂದೆನ್ನಲ್ ಪರಾಕ್ರಮಾಖ್ಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೨೫). 'ತಕ್ಕೂರ್ಮೆ$_1$' ಪರಾ. [ತಕ್ಕು$_2$ + – ಉಮೆ$_1$]

ತಕ್ಕುಮೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಔಚಿತ್ಯಮಿಾರು : ನಿಮ್ಮ ಬಗೆಯ ದ್ರೋಹಿ ದುರಾತ್ಮರಿಗೆ ತಕ್ಕುಮೆಗಿಡದ ಒಂದೇ ದಂಡನೆ ಎಂಡು ತರಿಸಂದು ತೀರುಕಣಗೊಟ್ಟಿರುವರು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೨೦೪–೨೨). [ತಕ್ಕುಮೆ + ಕಿಡು (<ಕೆಡು$_1$)]

ತಕ್ಕುಮೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ತಕ್ಕುದಾಗಿರು : ಮಹಾರಾಜ ಸನ್ನಿಧಿಯ ಭೋಗೋಪಭೋಗಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕುಮೆವಡೆದ, ಉಪಸ್ಕರಾಲಂಕಾರಾದಿ ವಸ್ತು ಪ್ರಪಂಚವು . . . ರಂಜಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೦೩೮–೬) ; ಮಹಾರಾಣಿಗೆ ತಕ್ಕುಮೆವಡೆದ ಬೀಡಾರವನ್ನು ನಿಮಗೆಂದೇ ಅಣಿಮಾಡಲಾಗಿದೆ (ಸವತಿ. ೨೬೯). ೨. ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ದುಃಖದಿಂ ಪರಿಪಕ್ವಮಾದೆ ; ತಕ್ಕುಮೆವಡೆದೆ (ಸಂಸಪ. ೨೫–೦೭).

[ತಕ್ಕುಮೆ + ಪಡೆ$_1$]

ತಕ್ಕೂರ್ಮೆ$_1$ (ನಾ). ಹಿರಿತನ ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಘನತೆ : ತನ್ನದೊಂದು ಸವಿಗಂ ಸೋಲಕ್ಕಮಿತ್ತಂ ನಿಜಕ್ರಮಮಂ ತನ್ನಯ ಬೇಟದಾಕೆಯ ಮಗಂಗೆಂದೊಂದಪಖ್ಯಾತಿ ಲೋಕಮನಾವರ್ತಿಸೆ ಬಟ್ಟೊಡೆನ್ನ ಕುಲಮುಂ ತಕ್ಕೂ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕೂ]ರ್ಮೆಯುಂ ಮಾಸದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦–೭೦) ; ಪೇಸುಗೆಗೆಟ್ಟೀ ನಾಣಪುತ್ತಪ್ಪಟಿಜಗಟದೊಳೇನಮ್ಮ ತಕ್ಕೂರ್ಮೆಯುಂಟೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೮೭) ; ಸರ್ವ್ವ ಜನೋಪಕಾರಿ ತಕ್ಕೂರ್ಮ್ಮೆಯ ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೩೩–೨೪ ; 1087) ; ಕಲಿಯುಂ ಚಾಗಿಯುಮಿನ್ನರಾರ್ ಮನುಕುಲರ್ ಮುನ್ನಾದರೆಂಬನ್ನೆಗಂ ನೆಲನುಂ ನೇಸಱುಮುಳ್ಳಿನಂ ನಿಲಿಸಿದಂ ತಕ್ಕೂ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕೂ]ರ್ಮೆಯಂ ಪೆರ್ಮೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬–೦೭೦). [ತಕ್ಕು$_2$ + ಊರ್ಮೆ. /ತಮಿ. ತಕ್ಕೂರ್ಮೈ]

ತಕ್ಕೂರ್ಮೆ$_2$ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿ ; ಸ್ನೇಹ : ಬರ್ಮ್ಮಯನೀಗಳೆಯ್ದೆ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಳ್ಪಡೆ ಮೇಲೆನಿಪ್ಪನಾ ಧರ್ಮ್ಮತನೂಭವಂಗೆನುತೆ ಬಣ್ಣಿಪುದೀ ಜಗಮೆಲ್ಲಮೊಲ್ದು ತಕ್ಕೂರ್ಮೆಯಿನೆನ್ದೊಡೇವೊಗಳ್ವನಿಂ ಪೊಗಳ್ವಂ ಬುಧಕಲ್ಪವೃಕ್ಷನಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೮–೦೬ ; 1147). [ತಕ್ಕು$_2$ + ಕೂರ್ಮೆ]

ತಕ್ಕೂರ್ಮೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಘನತೆಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸು : ವಿಪಿನಕ್ಕೆ ತೆರಳ್ವನ್ನಮಾಂ ಪೊಱಮಟ್ಟೆನೆಂದು ಕೇಳ್ದು ಮಗಲ್ದಿರಲಾಱದೊಂದು ಮೋಹದಿಂ ಬೆಂಬತ್ತಿದ ನಿನ್ನಂ ತಕ್ಕೂರ್ಮೆಗೆಟ್ಟುಂ ಪೇಟದೆಯುಮಾನೆ ಪಟುವಿಂಗಟ್ಟಿದೆನೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೫–೨೨).

[ತಕ್ಕೂರ್ಮೆ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ತಕ್ಕೆ$_1$ 'ತಟ್ಕೆ' ನೋ.

ತಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯಳಾದವಳು ; ತಕ್ಕವಳು : ನಿಮ್ಮಡಿಗಾಹಾರದಾನಂ ಕುಡಲ್ ತಕ್ಕೆನಲ್ಲೆನಾಂ ಸೂಳೆಯೆಂ (ಜಾಪುಂಪು. ೩೮–೩೦).

[ತಕ್ಕ$_1$ + – ಎ$_2$]

ತಕ್ಕೆ$_3$, ಟಕ್ಕೆ$_1$, ತೆಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). ದಿಂಬು ; ಒರಗುದಿಂಬು ; ಲೋಡು : ಕಚೇರಿಯ ತುಂಬ ಹಾಸಿದೆ ; ನಟ್ಟನಡುವೆ ಎದುರಿನ ಗೋಡೆಗೆ ಒಂದು ತಕ್ಕೆ (ವೈದ್ಯರಾ. ೯) : ಹಾಸಿದ್ದ ಹೊಸ ಜಮಖಾನೆಯ ಮೇಲೆ ತಕ್ಕೆಗೆ ಒರಗಿ ಚೆನ್ನಪ್ಪ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಜನಜೀ. ೩೪). ಟಕ್ಕೆ$_1$: ಮೂರೆಲೆ ಆಟ ಆಡಲು ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ. ಹತ್ತಿರ ಒಂದೆರಡು ಟಕ್ಕೆಗಳು (ತಿಡುಗು. ೪೬). ತೆಕ್ಕೆ$_2$: ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ, ಅವರ ತೆಕ್ಕೆಯನ್ನೇ ತಲೆಗಿಂಬುಮಾಡಿ ನಾನು ನನ್ನ ಸಜ್ಜಿಕೆಯನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದೆ (ದೀಪಹೆ. II, ೦೮೦).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಕಿಯಾ ; ಮರಾ. ತಕಿಯಾ. ತಕ್ಕಾ]

ತಕ್ಕೆಗಟ್ಟು$_1$ 'ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಕ್ಕೆಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಅಪ್ಪುಗೆಯ ಹಿಡಿತ; ಆಲಿಂಗನದ ಬಂಧನ: ಬಟ್ಟೆಗರ ಬಗಸೆಗಣ್ಣಿಂ ಕರೆದು ಸವಿದಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿನೊಳ್ವಾಸಿಕೆಯೊಳಿಟ್ಟಧರಪಾನಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪದ್ಮರಾ. ೮–೦೦) ; ಪಟುಭಟರು . . . ಸುರಾಂಗನೆಯರ ತೋಳ ತಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿನೊಳೊಱಗಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೨–೬೭).

[ತಕ್ಕೆ$_1$ (<ತಟ್ಕೆ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಕ್ಕೆಗೊಳ್ 'ತಟ್ಕೆಗೊಳ್' ನೋ.

ತಕ್ಕೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪುಗೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸು; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು: ಹೊಸಹೊನ್ನ ಬಿಂದಿಗೆದುಂಬಿಯೋಕುಳಿಯ ಇಂದಿಗೆ ಸುಖ ಸಿದ್ಧಿಸಿತೆಂದು ಚೆಲ್ಲಿದರಂದು ಕೃಷ್ಣನ ತಕ್ಕೆಗೊಳಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೦೪–೬೯).

[ತಕ್ಕೆಗೊಳ್ (<ತಟ್ಕೆಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಕ್ಕೆಬೀಳು, ತಳಿಕೆಬೀಳು, ತೆಕ್ಕೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ತೋಳುಗಳಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅವುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಬ್ಬು : ನಾನೂ ಅಳುತ್ತ ಅಮ್ಮನನ್ನು ತಕ್ಕೆಬಿದ್ದೆ (ಜೆಂದುಟ. ೨೦) ; ನನಗೆ ಚೆಲೋ ಚೆಲೋ ಗೊಂಬೆ ತಂದಿದ್ದೀಯಾ . . . ಕೊರಳಿಗೆ ತಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ಮಗು ಕೇಳಿತು (ಎರಸೆ. ೫). ತಳಿಕೆಬೀಳು : ಅವಳು ಕಣ್ದೆರೆದುದನ್ನು ಕಂಡು ವಿದ್ಯೆ ಹಾರಿಹೋಗಿ ಅವಳ ಕೊರಳಿಗೆ ತಳಿಕೆಬಿದ್ದಳು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೬೦). ತೆಕ್ಕೆಬೀಳು : "ಅಪ್ಪಯ್ಯ" ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ ತೆಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ತಡೆದಷ್ಟೂ ಅವಳಿಗೆ ಅಳು ಉಕ್ಕಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೨) ; ಭಯ್ಯಾ ಮಲ್ಲನನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ಅಳಹತ್ತಿದ (ಜೀದಾಪ. ೦೨೬).

[ತಕ್ಕೆ$_1$ (<ತಟ್ಕೆ) + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀಟ್$_1$)]

ತಕ್ಕೆಮುಕ್ಕೆ, ತೆಕಿಮುಕ್ಕಿ, ತೆಕ್ಕಾಮುಕ್ಕೆ, ತೆಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಒಬ್ಬರನೊಬ್ಬರು ತಕ್ಕೆಮುಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಚುಕಿ ಅಸುವನ್ನು ಹಿಂಡಲಣಿಯಾದ ವೀರರಿಬ್ಬರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಹೃದಯವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡರು (ಕವೀರ. ೬೫). ತೆಕಿಮುಕ್ಕಿ : 'ತೆಕಿಮುಕ್ಕಿಬೀಳು' ಪರಾ. ತೆಕ್ಕಾಮುಕ್ಕೆ : 'ತೆಕ್ಕಾಮುಕ್ಕೆಬೀಳು' ಪರಾ. ತೆಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿ : 'ತೆಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿಬೀಳು' ಪರಾ. [<ತಕ್ಕೆ$_1$]

ತಕ್ಕೆಯ್ಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು : ವಾಸವವೈರಿ ಮತ್ತೆ ಮಗುಟ್ಟಿನ್ನೊಳೆ ಕೀಳ್ಮನದಟ್ಟಿ ಪುಟ್ಟೆಯಭ್ಯಾಸನಿಮಿತ್ತದಿಂದಿರದೆ ಬರ್ಕುಮೆನುತ್ತಮೆ ತಕ್ಕೆವಂದು ಕೈಲಾಸಮನಂತಮಾಯ್ತೆನೆ ವಿಯತ್ತಳಮಂ ತುಡುಕುತ್ತು ಮಿರ್ಪವೋಲ್ ಭಾಸುರಮಾಗೆ ಸಾಂದ್ರ ಶಶಿಕಾಂತದ ದೇವನಿವಾಸ ಕೋಟಿಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೦೦–೦೩೯). [ತಕ್ಕೆ$_1$ (<ತಟ್ಕೆ) + ಬರ್$_1$]

ತಕ್ಕೈಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕೋಲ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ☞ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಅರಕೋಣದ ಬಳಿಯ ಈಗಿನ ತಕ್ಕೋಲ : ಶ್ರೀಮತ್ ಕನ್ನರದೇವ ಅಟ್ಕೋವದೆ ಚೋಳರಾಜಾದಿತ್ಯನ ಮೇಲೆ ಬನ್ದು ತಕ್ಕೋಲದೊಳ್ಕಾದಿಕೊನ್ದು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿಱ್ದು (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೪೦–೪ ; 950).

ತಕ್ಕೋಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಪಂಚಸುಗಂಧಃ– ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಕ್ಕೋಲ, ಜಾಯಿಫಲ, ಪದ್ಮಕೇಸರ, ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ" (ಓಷಧಿ. ೯೨); ತಾಱೀಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಚವ್ಯ, ತಕ್ಕೋಲ . . . ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವರಹ ತೂಕವ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೫) ; ಬದರಿ ತಕ್ಕೋಲ ನಾರಿಕೇಳಾಶ್ವತ್ಥ . . . ಭೂರುಹವೃಂದದಿಂ ಪೂಜ್ಯಮಾಗಿರ್ಪ ಆರಾಮಗಳು ಎಸೆವುತಿರ್ದವು (ಕುಜೀಲೋ. ೪೪) ; ಜಂಜೀರ ಮಾಧವೀ ಮಧೂಕ ತಾಲ ತಕ್ಕೋಲ ತಮಾಲ ಹಿಂತಾಳ . . . ಸುಮನಸಭರಿತವಾಗಿ

ಶೋಭಿಸುತಲಿತ್ತು (ಭುಜಬ. ೯೬). ೨. ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.–ಸಂಗಂಧದ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ : ಕಾಂಕಮ ಕಸ್ತೂರೀ ಲವಂಗ ತಕ್ಕೋಲಮನಂಕ ಮೃಗಾಂಕವಿಷ್ಣು ಚಂದ್ರಮ ಹಿಮ ಕೃತ್ಪುರಮಿತಮೊರೆಗೆ ಗಂಧೋದದಿಂ (ಕೋಕಿಶಾಕ. ೬-೬). 'ಕಕ್ಕೋಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಕ್ಕೋಲಕ (ನಾ).=ತಕ್ಕೋಲ್ಯ೨ ೨ : "ತಕ್ಕೋಲ ವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ" (ಅಮರ. ೩೬೪). [ಸಂ.]

ತಕ್ಕೋಲಪುಟ್ಟಿ (ನಾ). = ತಕ್ಕೋಲ್ಯ೨ ೨ : "ತಕ್ಕೋಲಂ–ತಕ್ಕೋಲಪುಟ್ಟಿ" (ಓಪಠ. ೬೩) : " ನಿಷ್ಕುಟಂ – ತಕ್ಕೋಲಪುಟ್ಟಿ" (ಓಪಠ. ೯೭).

[ತಕ್ಕೋಲ್ಯ೨ + ಪುಟ್ಟಿ ?]

ತಕ್ಕರೋಹಿತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ನೀರು ಕಣಗಲು, ತಕ್ಕ ರೋಹಿತ, ನೀರುಸಣ್ಣಿಸೊವ್ವು (ಕ್ಯಾಕಿಗಿ. ೬೩-೦೫೧೦). [Pಗಿದು 'ತಿಕ್ತ ರೋಹಿತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಭ್ರಂಶವಿರಬಹುದು]

ತಕ್ಕರೋಹಿತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಲ, ತಕ್ಕ ರೋಹಿತಕ, ರೋಹಿತಕ (ಕ್ಯಾಕಿಗಿ. ೬-೦೩೦). 'ತಕ್ಕರೋಹಿತ' ಪರಾ.

[?]

ತಕ್ಕ (ನಾ). (ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದೂ ಭಾಗದಷ್ಟು) ನೀರು ಬೆರಸಿ ಕಡೆದ ಮೊಸರು; ಮಜ್ಜಿಗೆ: "ಗೋರಸ ದಂಡಾಹತ ಪಯಿತಾಂಶ್ಯೋದಶ್ವಿದಾಹ್ವ ಯಂತದು ತಕ್ರಂ" (ಹಚ್ಚುಕ್ತ. ೪೨-೦); 'ಅಲದ ಬೀಲಲನರೆದು ತಕ್ರದೊಳ್ ಕುಡಿಯಲೊಡನೆಯತಿಸಾರರೋಗಮಾಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ(ಧೀಕಾಶಾಕ. ೯-೦೦೯); ಕಷಿಯಂ ಗಾಣಿಗ ಪಾವು ಕಾಷ್ಟಜನ ತಕ್ರಂ . . . ಧೂಮಮಂ ನಿವುಣರ್ ಕಂಡರೆ ಪೇಗಗ್ಗೆ (ಸೋಪಶಾಕ. ೬೮); ಹಾಲೊಡೆಯೆ ಕಡೆದದನು ತಕ್ರವಾಗಿ ವುದು . . . ಹಳದ ಹೆಸಕಾಯಿವುದು ದಾಗಿದೆ ಚಿರರೋಗ (ಮುಂಕುಶ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ತಕ್ರತೈಲ (ನಾ). ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ವಂಶ್ರಿತರ ಔಷಧಿಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ : ತಕ್ರತೈಲ – ಒಂದು ಕೊಳಗ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಲ್ಲ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಹಸಿಸಿ ಪಾಷಾಣಭೃಂಗನ ಸಸ್ಯಂಗಳಂ ಮಾಡಲು . . . ವಾತರೋಗ ಸಹ ಗುಣಾವಹ್ಯಂ (ಶಕಪ್ರ.೦೦೩).

[ತಕ್ರ + ತೈಲ]

ತಕ್ರಬಲಿ (ನಾ). ಮೂಲಂಗಿ, ಈರುಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ಹಸಿಶುಂಠಿಗಳಿಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಅಥವಾ ಹುಳಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನ ಪದಾರ್ಥ : " ಮುಖ್ಯಲಿಂಗಿ ಮೊದಲಾದವ್ಗಳ್ಯಯಲ್ಲಂಗಳೊಳ್ ಪೂವರಲುವ ತಕ್ರಬಲಿ [ಪಾಣಾ. ತಕ್ರಶಂಬಲಿ, ಸಸ್ಯಬಲಿಗಳಕ್ಕುಂ " (ಪುಂಗಾ. ೩೩-೬).

[ತಕ್ರ + ?]

ತಕ್ಕಾರ 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕ್ಕಾರು 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಪೊದರು.–ಕಂಟಿ : " ಪಂಜಾಗುಲಿ – ಅವ್ವರಕೆ, ತಕ್ಕೆ " (ಓಪಠ. ೯೩). [?]

ತಕ್ಕೀರು 'ತಕ್ಕೀರು' ನೋ.

ತಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಬಡಗಿ. ೨. ಶಿಲ್ಪಿ ; ಪ್ರತಿಮಾ ಶಿಲ್ಪಿ : ವಪನಂಜಯನೆಂಬ ತುರಂಗರತ್ನದಿಂದಂ ಭದ್ರಮುಖನೆಂಬ ತಕ್ಷನಿಂದಂ . . . ಪದಿನೆಣ್ಭಾರ್ವರ್ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜರಿಂದಂ ನೆಱಿದ್ಪೈಶ್ವರ್ಯಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೪ ಪ). [ಸಂ. ತಕ್ಷನ್]

ತಕ್ಷಕ (ನಾ). ೧. ಬಡಗಿ : ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : " ವರ್ಧಕಿ ದರ್ ರಥಕಾರಂ ತ್ವಷ್ಟೃ ಕಾವ್ಮಟ್ ತಕ್ಷಕಾಭಿಧಾನಮೆಸಕ್ಕುಂ " (ಪಾಬ್ರಕ್ತಾ. ೬೪-೭೩) ; ತಕ್ಷಕರು, ಚಿತ್ರಕಾರರು, ವೈದ್ಯರು, ಗಾಯಕರು, ಕವಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ, ಆ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು . . . ಒಂದು ಉಜ್ವಲ ಪ್ರಕರಣವನಿ ಸಿದ್ದಾರೆ (ಚಸವಾಣ. ೦೦). 'ತಕ್ಷಪತಿ' ಪರಾ. ೨. ಅಷ್ಟಪ್ರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವಾಸುಕಿಯ ಸಹೋದರರ: ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದಂಟು ದಿಕ್ಪಾಲ ಭೂಮಿಯಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪೊತ್ತು ಅನಂತ ತಕ್ಷಕ . . . ಕಾಲವೆಂಬಷ್ಟಕುಲಪ್ರಣಿಗಳ್ಗಳ್ಗಂ (ವಿಪಣ್ಣ. ೦೩೭) ; ಅಗ್ನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಯಿತು; ಆದರೆ ತಕ್ಷಕನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋದನು (ಪಶಪ್ರಾ. ೬೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು,–ಸರ್ಪ : ತಕ್ಷಕಭೂಷಣ ವಕ್ಷೀವಾಹನವಿನುತ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಷಣಾನಪೂಜನಗದೇಕರಣ (ಜೂಗಿಕ. ೨೦) ; ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಲಾಂಛನ ಉಳ್ಳದು ತಕ್ಷಕನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವಿಷಚ. ೩-೦). [ಸಂ.]

ತಕ್ಷಕಪತಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶಿಲ್ಪಿ : ಕಾವುವ್ಯಕ್ಕಿಯೆಂಬು ಭಂಡಾರಿಗನಿಂ ಭದ್ರಮುಖನಿಬಂ ತಕ್ಷಕಪತಿಯುಂ . . . ಆತ್ಮೀಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವರಿಚ್ಛೇದ ಮಾಗೆ (ಅವಪ್ರ. ೦೩-೩ ಪ). [ತಕ್ಷಕ + ಪತಿ]

ತಕ್ಷಕರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ : ಸ್ಥಪತಿ: ಅನುಸ್ಮರಣ ಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಕಾದಿತ ಸಪ್ತತಳಾತಿಪ್ರಾಸಾದಪ್ರಕರನು ಮಪ್ಪ ಭದ್ರಮುಖನೆಂಬ ತಕ್ಷಕರತ್ನಮುಂ (ಅವಿಪ್ರ. ೦೦-೩ ಪ).

[ತಕ್ಷಕ + ರತ್ನ]

ತಕ್ಷಣ$_1$ 'ತತುಕ್ಷಣ$_1$' ನೋ.

ತಕ್ಷಣ$_2$ 'ತತುಕ್ಷಣ$_2$' ನೋ.

ತಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಬಾಚಿ : " ಪಾಸಿ ತಕ್ಷಣೆನಾಮಂ " (ಪಾಬ್ರಕ್ತಾ. ೫೦-೭೬).

[ಸಂ. ತಕ್ಷಣೀ]

ತಕ್ಷೀರು 'ತಕ್ಕೀರು' ನೋ.

ತಕ್ಷೀರುವಂತ (ನಾ). ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ ; ಅಪರಾಧಿ : ಈ ಇಬ್ಬರು ಚೀಲೀರು ಬಹಳ ತಕ್ಷೀರುವಂತರಿದ್ದಾರೆ (ರಾಚೀಂಪ್ರ. ೫೭).

[ತಕ್ಷೀರು (<ತಕ್ಕೀರು) + –ವಂತ]

ತಕ್ಷೋಪಜೀವ್ಯ (ನಾ). ಮರಗೆಲಸದಿಂದ ಉಪಜೀವನ ಮಾಡುವವನು: ರವಿ ಜಾವಪ್ಪೇಶ್ವರೋಕ್ತ ನಿಂದೆಱೆ ಧವಪತಿ ಸತ್ಯಾಜಕಂ . . . ತಕ್ಷೋ [ಪಾಣಾ. ಕಮ್ಮೋಪಜೀವ್ಯಂ (ಜಾತಕ. ೦೭-೦೭).

[ಸಂ. (ತಕ್ಷ + ಉಪಜೀವ್ಯ)]

ತಕ್ಕೀರ್ 'ತಕ್ಕೀರು' ನೋ.

ತಕ್ಕೀರು, ತಕಶೀರು, ತಕ್ಕೀರು, ತಕ್ಷೀರಂ, ತಕ್ಕೀರ್ (ನಾ). ಅಪರಾಧ; ತಪ್ಪು ; ದೋಷ : ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ತಕ್ಕೀರಿನಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದು (ಗ್ರಾಪಚಿಕ್. ೦೦) ; ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾದ ವಿಚಾರಣೆಯಾಗಿ ತಕ್ಕೀರು ರುಜುವಕ್ಕಾದ ಮೇಲೆ ಶಿಕ್ಷೆವಿಧಿಸಬೇಕು (ಸಂಶ. ೮೬). ತಕಶೀರು: 'ತಕಶೀರುದಾರ' ಪರಾ. ತಕ್ಕೀರು : ಮರಣದಂಡನೆ ತಕ್ಕೀರನ್ನು ಮರೆ ಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಇನಾಂ ಕೊಡುವದಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ . . . ಪೈದು ಅಥವಾ ಜುಮಾನೆಗೆ (ಗ್ರಾಪಚಿಕ್. ೦೭೪). ತಕ್ಷೀರು : ಇದು ಹೊಸ್ಕಾ ನಮ್ಮಿಂದಾ ಯೇನಾದರೂ ತಕ್ಷೀರು ಆಗಲಿಲ್ಲಾ (ರಾಚೀಂಪ್ರ. ೦೦೮) ; ವಲ್ಲಭಭಾಯಿ ಯವರು ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರ ಮುಂದೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ತಕ್ಷೀರಿನ ಕುರಿತು ಜೋರಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರಾಚಿಪ್ರ. ೫೮) ; ಮುಂದೆ ಅವನು ತಕ್ಷೀರು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ನಿರಾನಮಾನವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ರೂಪವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನ ಕೈ ಉಂಗುರಗಳನ್ನು ಸೆಳಕೊಂಡು ಹಾಜರುಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರಾಗ್ಯೂವಿ. ೦೫೩). ತಕ್ಕೀರ್ : ಅವರಿಗೆ ತಕ್ಕೀರ್ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು (Magisterial power) ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಾಹಾಭಂ. II, ೩೬).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಕ್ಸೀರ್; ಮರಾ. ತಕ್ಶೀರ್, ತಕ್ಸೀರ್]

ತಕ್ಕೀರುದಾರ,ತಕ್ಕೀರದಾರ (ನಾ). ಅಪರಾಧಿ; ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ : "ಅಪರಾಧಿ, ಪಾತಕಿ : ತಕ್ಕೀರುದಾರ" (Criminal. ಪ್ರತ್ನಿ. ೩೭). **ತಕ್ಕೀರುದಾರ :** ಪೈದಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದ ತಕೀರುದಾರನಿಗೆ ಆಸರೆಕೊಟ್ಟರೆ (ಗ್ರಾಮೂಳೆ. ೦೯೪). [ತಕ್ಕೀರು + – ದಾರ್ಕ]

ತಕ್ಕೀರುನಾಮೆ (ನಾ). ಅಪಾದನೆಯ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ. [←ಹಿಂ. ತಕ್ಕೀರ್+ನಾಮಾ]

ತಕ್ತೆ, ತಃಪ್ತಿ, ತಃಪ್ತೆ (ನಾ). ಆಯವ್ಯಯ ಮಂಡನಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆಯ ಪಟ್ಟಿ.–ವಿವರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಕುಲು ಜಮಾಬಂದೀ ಗೋಸ್ವಾರೆ ತಕ್ಕೀಲರುವಾರು ಗ್ರಾಮವಾರು ತಕ್ತೆ ಸಹ ತಯಾರು ಮಾಡಿ (ಮಂತ್ರಾಹಿ. II, ೭೫) : ಲಾಭ ನಷ್ಟಗಳ ತಪ್ಪೆಯನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ವಿಧಾನ (ಭಾಗ್ಯಕಿ. ೬೩) : ತಃಪ್ತಿ : (ಬ್ರುಗೆಜ್ಞ. IV, ೭೮೭). ತಃಪ್ತೆ : ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳು ಪಾವತಿಯಾಗತಕ್ಕ ತಲಬುಗಳ ಒಂದು ತಃಪ್ತೆಯನ್ನು ತಯಾರ್ಮಾಡಿ ರವಾನಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಕೈ. ೫) ; ಮಕ್ಕಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ತಃಪ್ತೆಯನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಇಡಬೇಕು (ಶಿಶಿಗ. ೯೦). [←ಪಾರ. ತಖ್ತಿಹ್ ; ಹಿಂ. ತಪ್ತಾ ; ಮರಾ. ತಕ್ತಾ, ತಪ್ತಾ]

ತಗ 'ದಗ' ನೋ.

ತಗಚೆ 'ತಗಚೆ' ನೋ.

ತಗಚೆ, ತಗಚೆ, ತಗಸಿ, ತಗ್ಗಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಅಗಸೆ ; ಜೊಗಚೆ ; ಚಕ್ರಮರ್ದರ್ : " ವಿಡಗಜ್ಜ, ಪುಪ್ಪನ್ನಾಟ, ದದುಪ್ಪೈ, ಚಕ್ರಮರ್ದಗಸಿ– ಈ ೪ ತಗ(ಚ್ಚಿ)ಟೆ " (ಜಿಂದಾಯು. ೦೦೦-೪೩) ; ನಿಗ್ಗಿಲ್ ತಗಚೆ ನಿಡಿಗ್ಗಿ ತಗ್ಗಿಯಪಾರ್ಮಗರದೊಡನೆ ಬೆರಸಿದುದಂ . . . ಕುಡಿಸೊಗ್ಗಿಸಿದಂಬಲದೆ ಬೇದುಗಟ್ಟು ವಿಷಮ್ಗೆಂ (ಜಯಂರ. ೦೩-೬೪) ; ತಗಚೆ, ತಾಕೆಗೋಟೆ (ಜ್ಞಾನಿ. ೪೪-೦೦೯೩). ೨. ಹಿಪ್ಪನೇರಳೆ ಅಥವಾ ಉಪ್ಪುನೇರಳೆ ಗಿಡ : (೫). **ತಗಚಿ** : ೧. " ಪುಪ್ಪನ್ನಾಟ, ವಿಡಗಜ್ಜ ದದುಪ್ಪೈ, ಚಕ್ರಮರ್ದಕಸಿ, ಪದ್ಮಾಟ, ಉರಣಾಕ್ಷಿ– ಈ ೬ ತಗಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೆ]" (ನಾಚಂದ್ರ. ೦೦೨) ; ಮಂತ್ರುಗ ತಗಚಿ ಯಂಗಚಿ . . . ಪೊದರಾದ ಗಗನಮಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಿಂಗಳ್" (ಹಾಗಂಲಿ. ೪೪-೬). **ತಗಸಿ** : ೧. " ಪುಪ್ಪನ್ನಾಟವಮದೇಡಗಜಂ ಕಟ್ಟತ್ತವರ್ಣಾಖ್ಯೆ ತಗಸ (ಪಣ್ಣಕೃ.೪೮:೩೬-೩೦). 'ಕೋಲ್ಮಗಸಿ' ಪರಾ. **ತಗ್ಗಚ್ಚಿ** : ೧. "ಪುಪ್ಪನ್ನಾಟ, ವಿಡಗಜ್ಜ, ದದುಪ್ಪೈ, ಚಕ್ರಮರ್ದಕಸಿ, ಪದ್ಮಾಟ, ಉರಣಾಕ್ಷಿ–ಕಿ ತಗಚಿ' ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ತಗಚಿ, ತಗ್ಗಚ್ಚಿ " (ಸಿಪ್ಪಾಚಿ. ೦೨೯). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತಕರಿ ; ಮಲ. ತಕರ ; ತೆಲು. ತಗರ್ಚಿ, ತಗಿರ್ಸ, ತಗಿರಿಸ]

ತಗಚಿ (ನಾ). ಜರತಾರಿ ರೇಷ್ಮೆ : ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯೊಳು ಮೇಲ್ಪಟ್ಟು ಲಕ್ಷಾವೆ ಬಾಳ್ವದು ಪಟ್ಟಿವಂಚಿಕೆ ವಜ್ರದಾ ದಟ್ಟಿತವಾದ. ಕಾಲ್ಬಳೊ ವಟ್ಟಿದ್ದಾ ಸುವರೆಳೆ ಸುವ್ವಟ್ಟಿಗೆ ತಗಚಿ ತಲೆದಿಂಬು ಕಟ್ಟಿದಾ ಮುತ್ತಿನಾ ಗೊಂಚಲು (ಕ್ರಿಳೆಪಾ. ೨೫). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತಕಚಿ; ತೆಲು. ತಗಚಿ]

ತಗಚೆ 'ತಂಗಡಿ' ನೋ.

ತಗಡಿ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತಗಡಿ, ಹರಿಯಾಗಿ, ಮೈಸಾಲೆ (ಮೈಹಿ. ೫೦-೦೦೦). [?]

ತಗಡು (ಪಾ). ೧. ತೆಳುವಾಗಿ ಬಡಿದ ಲೋಹದ ಹಾಳೆ.–ಹಲಗೆ.– ಫಲಕ : ಬೀಯು ಕಬ್ಬಿನ ಜಂತೆಯೊತ್ತಿಸೊಳು ಕೆತಕೀದಳೆದ ತಗಡವಕೆ ಮುಡಿವಾಳದ ಹೊದಿಕೆ (ಕೋಮಚ. ೦-೦೦೦) ; ಕಬ್ಬುರವಳಿನ ತಗಡಿಂದೆ ಮಾಡಿದಂತಿರೆ ಕಂಪಂ ತಳೆದ ಬೀಯೆಲೆಯನಂಬುಜದಳಿಂ ವುದಿವಂಕೆ ಪಿಡಿದು ಸುರಸಿಟಿಯುತ್ತ್ಯ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೩-೦೨೬) ; ರವಿಯ ತಗಡಿನೆ ತಿಕತವಾಯುವಿನವಹ (ಕುಮ್ಮಾಲಾ. ೯-೭೦) ; ತಿಂಗಳ ತಂಗದಿರನು ತಗಡನು ತಳೆದಂಗಜನೆಂಬ ಸೊನ್ನಾರಿ ಹಿಂಗದೆ ಮಾಬುವನೆನೆ ವಚ್ಚಿಗರ್ವರದಂಗದಿ ಯರಬೆಳ್ಳೊಳ್ಳಿದ್ದುವು (ರಾಮವಿ. ೩-೭೩) : ತಪ್ಪುಕಾಣಿಸದ ತಗಡಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದಂಥ ಬಂಠ್ಠದಂತೆ (ಅಕಂಬ. ೪೯-೧೦). ೨. ಕುಂದಣದ ಹರಳುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಜೋಡಿಸಿದ ಹೊಳಪಿನ ವರ್ತಿ.–ರೇಕು: ಹೊನ್ನ ತಗಡ ಮೇಲೆ ಹೊಳೆವ ಮಾಣಿಕವು ತರ್ಜೂನ್ಯೊಳಗಿತಿ ರಂಜಿಪುದೆ (ಪೀಮಂ. ೦೦-೦೪) ; ಕುಂದಣದ ತಗಡಿಗಕ್ಷರ ರತ್ನ ರಕ್ಷೆಯಾದಂತೆ (ಭರತ. ೪೩-೯). ೩. ಕನ್ನಡಿಯ ಹಲಗೆ ; ಕನ್ನಡಿಯಂತಿರುವ ಲೋಹದ ಫಲಕ : ತಗಡನೆಳಗೆ ತೋರ್ಪ ಛಾಯಾಪ್ರತಿಮೆಯೊ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಬೆಳುದಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸೊಗಸುವ ಛಾಯಾಪುರುಷನೆನೆಯೊಂಬಂತೆ ಬಗೆಗೊಸುವುದಾತ್ಮರೂಪು (ಧ ರ ಕ. ೦-೦೦೦). ೪. ಜರಿ; ಜರತಾರಿ; ಕಲಾಬತ್ತು; ಹೇಮವರ್ಣದ ತಗಡಿನಂತಿ ಗೆಯ ಹೇಮಕೊರಳಿನ ಸೊಗಸು ವಿಗಲಂ (ಸಂಭಾ. ೮-೯೪) ; ಹಳದಿ ಪೊಪ್ಪಳ ಚಿಂದ್ರಗಾವಿ ಬೆಂಂಬಲು ಬಣ್ಣ . . . ಹೊನ್ನ ತಗಡಿನ ಬಳಿವಚ್ಚೆ ನಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆಗಳೆಸೆದುವು (ಕ ಂ ಪ ಪಿ. ೭-೭೧). ೫. ದಟ್ಟಿಣಿ; ಸಾಂದ್ರತೆ ; ಸಂದಣಿ: ಬಿಸುಮಿಗಂ ಪರಿವಳಲ ತಗಡ ತಕ್ಕೆಯ ಬೀದಿವರಿಗಳ . . . ಸೊಗಸ ಸೇರಿಸಿ ಮಂದಮಾರುತವಿಟ್ಟ ದನು ಮಗನ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೦-೪೩). 'ತಗಡುಗತ್ತಲೆ' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತಕಟು ; ಮಲ. ತಕಡ, ತಕಿಡು ; ತುಳು. ತಗಡ್ ; ತೆಲು. ತಗಡು. / ಮರಾ. ತಗಡ್, ತಕಡ್]

ತಗಡುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ : ಅಂಡಲೆದು ಬಲುಸಿದ್ರ ನಂಸಭವಾಂಡಭವನದ ತಿಮಿರರಕ್ಕಸಿ ಚಂಡಕರದೀಪವನು ವಲಂಗಿಸಿ ಮಹಿಯ ಮಂಡಲದಲಿ ಮಂಡಿಸಿದಳೆನೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ನಲ]ಗಡುಗತ್ತಲೆ ಚಂಡಿಸಿತು ತತ್ಪಮಯದಲಿ (ತೂಕಕಾ. ೫-೨-೩).

[ತಗಡು + ಕತ್ತಲೆ (<ಕತ್ತಲೆ)]

ತಗಡುನ್ನಾಡು (ನಾ). ಒಂದೂ ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಮಣಿಯಾಣಿರಿಯ ಅಟ್ಟಿಯ ಪಾಲ್ವಡುವಿನ ಜೋಗಾಚಾರಿ ತಗಡುನ್ನಾಡ ಪೊಲ್ಲಿಯೂರ ತುಟುವಿ ಕಳ್ಳಕ್ಕೆರ್ಯನ್ನಾಪೋಗೆ . . . ಇಂದು ಸಗ್ಗಸ್ಸನಾದಂ (ಅಳ. X, ಕೋರಾರ್. ೦೯-೫ ; ೧೦೬೬). [ತಗಡು$_{0}$ + ನಾಡು]

ತಗಡುರಿ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಉರಿ : ಕಜರಿ ಫಲಗುಣಾನಾದದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಿಸುತ ಕ್ಕೊಯ್ದೊಟ್ಟಿನಗ್ನಿಯ ನೆವದು ಮಂತ್ರಿಸಲುರಿಮುಖದ ಕಾರ್ಬೊಗೆಯು ಮೊಬ್ಬಿನಲಿ ಹೊಸಲುಗಡಿಗಳ ತಗಡುರಿಯ ಕೊಂಡಿ[ಡ]ನಲಿ ಮುತ್ತಿತು ರಥವನಾತನ ಧನುವನಾತನ ತನುವನು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೦-೩೬).

[ತಗಡು + ಉರಿ$_{8}$]

ತಗಡೂರ್, ತಗಡೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೂಂಕುನ್ದದ ಬಾಣಾನ್ದ್ರವಯ್ಯ ತಗಡೂರ ಕೆರೆಯ ಕಾಳೆಗದೊಳೆ ಬಸವಯ್ಯನ ಮಾಜ್ಞೆ ಕಾದಿ ಸತ್ತು (ಎಳ. X, ಚಾರಿಂಗ್. ೪೨-೩ ; ಸು. ೩೬೦). **ತಗಡೂರು :** ತಗಡೂರು ಸ್ವಳದ ಬದಣವಿನ ಕಾಲುವಳ್ಳಿ (ಎಸ್ಐಂ. ೦೯೪, ೦೮-೬ ; 1488). [ತಗಡು$_{0}$ + ಊರ್$_{3}$]

ತಗಡೂರು 'ತಗಡೂರ್' ನೋ.

ತಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಎರಡು ಗುರು ಮಂತ್ರು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಲಘುವಿರುವ ಗಣ (– – ∪) : ತಗಣಾಂಬುದ ಜಗಣಾರ್ಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫. ೦-೬೫). [3_{1} + ಗಣ]

ತಗಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಗಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಗತು$_{1}$ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತು ; ಜರತಾರಿ : ಚಿನ್ನದಿಳೆ ಮುಂಡಾಸನವು ಸರದಿಯಾಂತು ಧವಲಾಂಬರದ ತಗತಿನಂಗಿಯು ತೊಟ್ಟು ಸಂತಸದಿ ವಸುಮಯದ ಪಚ್ಚಡಿಗಳ ಪೊದೆದು (ಪಪಚೆ. ೨-೮೪). [<ತಗಡು]

ತಗತ್ತು [tagattu] ನೋ.

ತಗಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಡು ; ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೊಳಗಾಗು : ಭೋಗ ತೃಷ್ಣೆಯನುಬಿದ ಕಿಱುಗೂಸುಗಳುಂ ಕೌಮಾರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳುಂ ಕಟ್ಟುಂ ಪಟ್ಟುಂ ತಗಪಟ್ಟುಂ ನಿಜೈಶ್ವರ್ಯಾಂ ಅಳಲದೆ ಬೇಸಱದೆ ಮುನಿಯದೆ ಕಾಯ್ದ ಶಮಂ ವರವತಕೆ ಮಾಜ್ಪವರೆಂಬ ನೀಚದೇವರಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವರು (ಜ್ಞಾವಸಾ. ೪೮-೦೪). 'ಅಗಪಡದೆ' ವರಾ. [<ತಗೆ + ಪಡು]

ತಗಪ್ಪು 'ತಗೆವು' ನೋ.

ತಗಬೊಗರಿ(ನಾ).ಚಿನ್ನದ ಬುಗುರಿ; ಪೊಂಬುಗರಿ: ಅಂಗಜನಮಲ್ಲರಿಗಿಗಳ ಬೆಳಗಾಯ್ಕಳ್ ತಕ್ಕ ತಗಬೊಗರಿಗಳವಱಂ ಪಿಂಗಡಿಗೆಲ್ವ ಕುಚದ ಕೋಮಲೆಯರ್ ತೊಳಗಿದರಂತಲ್ಲಿ (ಜಯಭಾ. ೦೪-೩೬).

[ತಗ + (P ←ತಮಿ. ತಙ್ಕ=ಚಿನ್ನ, ಅವರಂಜ) + ಬೊಗರಿ]

ತಗರ್$_1$, ತಗುರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ನಿರೋಧಿಸು: "ತಗರ್-ಗತಿಬಂಧನೇ (ನಿಘಂಟು) ಅಜಭೇದೇ ಚ (ಟಗರು)" (ಶಬ್ದಭಾ) ; ಪೋ ವೋಗಲೆಂದೊದಬುತ್ತುಂ ವರಿತಂದು ತಾಗಿ ತಗರ್ದಂ (ಪಾಣಾ. ತಗದಂ. ತಗೆದಂ)ಗಂಗಾಸುತಂ ಭೀಷ್ಮಂ (ಪಂಚಭಾ. ೦೦-೦೦) ; ತಂತಮ್ಮ ವಿಷಯಂಗಳಿಗೆ ಪರಿಯಲೀಯದೆ ತಗರ್ದು . . . ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರಮಂ ಅಪ್ಪಯ್ದು ವರ್ದದಿನೆಂಗಳೊಳು ತೊಱಿಪುವುದು (ಪಾಶ. ೬೬೨-೦೦); ವ್ಯತಮಿತಿ ಗುಪ್ತಾದಿಗಳಂ ಕರ್ತಗಳುಂ ತಗರ್ವುದು ಸಂವರತತ್ತ್ವಂ (ಜಾಸ್ವಭಾ. ೦೦೬-೦). ೨. ನಿಲ್ಲು: ಅಡ್ಡಿಗೊಳಗಾಗು; ನಿರ್ಬಂಧಿತವಾಗು: ಸಂದತೀವಕ್ಕ್ರಸುಧಾಂಶುದರ್ಶನದೊಳಾತಂಗಂದು ಕಾಮಾಂಧಕಾರದ ಪೆರ್ಚಾಯ್ತು, ಮನಸ್ಸ್ಮರಕೋಲು ರತಿಕ್ಷ್ಮತರಂಗಾಗ್ರಾಂಭೋಧಿಯಾಗಳ್ತ ಗರ್ದುಂ ಬಲ್ಲೀದೆ ಪೊದಳ್ದು ಪೊಣ್ಮತೆ ತಾ (ಕೀಪು. ೬-೨೮). **ತಗುರು** : ೧. ಆತು ತಗುರೊಪ್ಪಮ್ಮಂ ಮೃಗಂ ಪವನಸೂನು ಸಂಪ್ರಾತ ತಪ್ಪಿಸಿ ಪೊಯ್ದ ಕುರುನೃಪಂ ಮತ್ಪ್ರಧರೋಕ್ತ ಪೊಯ್ದನಿ ಬೀಳ್ದ ನಿತಲದ ಬೀಯಂಮಮ್ಮಾಳ್ವನಾ ಕುರುಪತಿ (ಪುಡಗ. ೭೬-೧೧). [?]

ತಗರ್$_2$, ಟಗರು, ತಗರು (ನಾ). ಗಂದು ಕುರಿ ; ಮೇಷ : "ತಗರ್-ಗತಿಬಂಧನೇ (ನಿಘಂಟು) ಅಜಭೇದೇ ಚ (ಟಗರು)" (ಶಬ್ದಭಾ) : ಮೂಗುಚರ್ದಿವೈಟ್ಟುಳಿದುಂ ಪೆಱಪೆಱಿಟ್ಟಿದ ತಗರುಂ ತಾಗುವಂತೆ . . . ವೇಕಮಿಂಪ ಪದದೊಳ್ (ಜಾತಿಪು. ೬-೮೨ ಪ) ; ಕೊಡಿಕಟ್ಟುವ ತಗರರಡಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ತಾಗಿ ಕಡಿಗುಟ್ಟಿದಂತಾಗಿ ಹೋರುತ್ತಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೬೨-೦೬); ತಗರ್ ತಗರೊಳ್ ಮಲ್ಲರ್ ಮಲ್ಲರೊಳ್ ತಾಗುವಂತೆ ಕಿಚ್ಚುಂ ಕಿಡಿಯುಮಾಗಿ ತಂತವನ್ಮೈಳ್ ತಾಗಿ (ರಡಪಾಕ್ಯು. ೬-೭೬) ; ಇಂಗುಳೆದ ಪಣ್ . . . ಲೊಳ್ಕಯ ಪರ್ಜಾಗಳ ರಸದಂ ನಸ್ಯಂ ಕಂಗಳೊಳ್ಚಿಕ್ಕೆಲ್ಲ ತಗರ ವಿಷವಂ ಕಳೆಗುಂ (ಪಾಪು. ೦೩-೭೭). **ಟಗರು**: ಪುರಾಣವೆಂಬುದು ವೃಂದಾರ ಗೋಷ್ಠಿ ತರ್ಕವೆಂಬುದು ಟ್ರಿಪಾಣಾ. ತ್ರಿಗರ ಹೋರಬೆ (ಅವಚಂ. ೦೦೩-೪೬); ಟಗರಿನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿ (ವಿದ್ಯೇಷ. ೦೮-೪೩ ಬಿಕ್ಷ); ಎಳೆಯ ಹೊಲ್ಲಾಗ ಎಳೆ ಟಗರಾ ಸಾಕಿ (ಅಬ್ಬಿಹ. ೬೨). **ತಗರು**: ತಗರಿನ ಬಲಿದ ಕೊಂಬಂ ತನ್ನೆಡದ ಕೈಯಲಿ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು (ರಾಸಿ ಪು. ೫೯-೪); ತಗರು ಮುಳಿದಾರಿದರೆ ತೋಳಿನು ತೆರೆದು ಪೋಪುದಲ್ಲದೆವುದೇ (ಕುಚಾಸ್ಥ. ೦೦-೪೩) ; ತಗರು ಸಿಱಲೆ ಕೋಳ್ ಕಾಳಗಗಳು (ಕಂಪಿವಿ. ೬-೦೯೭) ; ತೊಗರೆಯ ತೊಗೆ ಲೆಸಂ ತಿಗುರಿಗೆ ಮೆಯ್ ಲೆಸಂ ತಗರ ಹಿಂಗಾಲ ಸತು ಲೆಸಂ (ಸರ್ಪಾಕ್ಷ. ೬೫೨).

ತಗರ ಕಾಳಗ = ಟಗರುಗಳ ನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ ಹೋರಾಟ ಮಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಪಂದ್ಯ.—ಜುೂಲಂ : ತಗರ ಕಾಳಗ ಮದಕರಿಗಳ ಹೋರಾಟ . . . ಸೊಗಸ ಬೀಳ್ಗುದುದೋಲಗದೆ (ಕಂಪವಿ. ೫೦-೪೪).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ತಕರ್ ; ತುಳು. ತಗರು, ಟಗರ್ ; ತೆಲು. ತಗರು]

ತಗರ್$_1$ 'ತವರ' ನೋ.

ತಗರ್$_2$(ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಬಿಳಿಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನಂದಿಬಟ್ಟಲು ; ನಂದಿವರ್ಧನ : "ನಂದಿವಟ್ಟಮದು ತಗರ ಸಂಜ್ಞಕಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಜಟ್ಟಿ.ಕೃ.ಕ. ೩೯-೩೩) ; "ನವುಂ - ತಗರ, ನೀರುವಂಜಿ" (ಓಷ್ಠ. ೧೩) : ತಗರಂ ಕೊಳ್ಳೂಂ ನುಗ್ಗಿ ಕಗ್ಗೊಜಲೆ ತೊಟ್ಟಿರ್ . . . ಪುಷ್ಪಿತ ಮಣ್ಣುಮಂ ಕದಡಿ ಕಾಟಿಟ್ಟೆಯ ಪೊಯ್ಯುವ ಬಾವಾಗಸಂಂ ತೀರ್ದುರಿಂಂ (ಕೋಕಶಾಪ. ೯-೨೦೦) ; ತಕ್ಕೋಲ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಗರ, ಲಾವಂಂಚಿ, ಸಿವನ್ನಿಯ ಬೇರು . . . ಜೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ (ಶ್ವಶಾ. I, ೪೦೫) ; ಸಿಂಧುವಾರ ತಗರ ಮೊದಲಾದ ಉತಾವಿಶೇಷಂಗಳು ಕೊಬೆಗಳಂ ನೆಡಲು ಹುಟ್ಟುವವು (ಸಾಗಂಧ. ೪೨೬-೦೦). [ಸಂ.]

ತಗರಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಬಳಿ ಉಸ್ಮಾನಾಬಾದ್ ಸಮಿಾಪದಲ್ಲಿರುವ ತೇರ : ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ತಗರವುರ ಪರಮೇಶ್ವರ ಸಿಲಾಹಾರ ನರೇಂದ್ರ (ಇಆ. V, ೩೭೮-೨ ; ೧೦೫೦). [ತಗರ್ + ಪುರ]

ತಗರಬುಗರಿ 'ತಗರುಬೊಗರು' ನೋ.

ತಗರಸ್ಸ (ನಾ). ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಲೆತ್ತದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಆರಿದಿರಾದೊಡಾಡಿದವೆಸಕ್ಕಿಯ ಪಡೆ ಪಂಚಪಾಯಮಂ ವೀರವಿಳಾಸಮಂ ತಗರಸ್ಸನ್ಯಯೈದಿರೆದಂ ಗೆಗಟ್ಟಿ ಚೌಸಾರಿಯಾನುಂ ಪನ್ನೆರಡನೆಂಪ್ಪವ ರಾಜಕುಮಾರರಂ ಮಹಿೞೀರಾರವನೊಡ್ಡಿ ದೊಡ್ಡನೆನುತ್ತಿನ್ನವಂ ಕಡುಮಿಂ ಕೆರಳ್ದದಂ ಇವ್ವ ಮೊದಲಾಗಿ ಪತ್ತು ವಿಧದ ನೆತ್ತವನಾಡುವೆನೆಂದನ್ನಂ ಕೆರಳ್ದಲ್ (ಪಚಳ. ೮-೯೨). [?]

ತಗರಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಬಾಲದ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ : "ಬಾಲದ ಕೆಱಗು ತಗರಿಯಂಬ ಮೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಅಶ್ವಚಾ. ೯೯-೦೦). [?]

ತಗರು 'ತಗರ್$_2$' ನೋ.

ತಗರುಬಿಗುರು 'ತಗರುಬೊಗರು' ನೋ.

ತಗರುಬೊಗರು, ತಗರುಬುಗರಿ, ತಗರುಬಿಗುರು (ನಾ). ೧. ಕವಟು; ಮೋಸ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : ದೇಟಾವೆರ್ದಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಾಟವೆರ್ದಲ್ಲಿ . . . ತಾಟೊಟು ತಗರುಬೊಗರು ಟಕ್ಕುಟೆಳೆಯುಸಗುವ ಕೋಟಲೆ ಸಾಕು ದಮ್ಮಯ್ಯ (ನೀಚಗೆ. ೫೩). **ತಗರುಬುಗರಿ**: ೧. ತಗೀರಿ, ತಗೀರಿ, ನೋಟಕ ಕಟ್ ತಗೀರಿ . . . ಸಂಂತೆ ತಗರುಬುಗರಿ ಒಡಿಬ್ಬಾಡಿ ಬಾದ್ದಿ (ಕಣಾ. ೦೩೦). **ತಗರುಬಿಗುರು** : ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ; ಗೊಂದಲ : ಸೇರಿಗಾರ ಕೇಡಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಾಬ್ರು ಎಂಥೆಂಥ ಜಟಿಲ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ವಿದ್ವತ್ತಿಗೇ ಬೆರಗು ತಗರುಬಿಗುರಾಗಿ ಮಾರುಹೋಗಿ . . . ಒಬ್ಬಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಮುಕು. ೭೮೨). [?]

ತಗರೆ (ನಾ).=ತಗರ್$_2$: ಗಂಧ ತಗರೆಯ ಮೂಲ . . . ತಂದು ಕಂಬಿನಿ ಜಾತಿ ಪೆಣ್ಣಿಗೆ ಕೊಡಲು ತಾ ವಕ್ಕಾ (ಕಕ್ಕಾಚಿ. ೩-೭೬) [<ತಗರ್$_2$]

ತಗರೆನಾಡು 'ತಗರುರೆನಾಡು' ನೋ.

ತಗರೇಱು (ನಾ). ಮೆಲ್ಲಯಂದ್ದದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು ; ತಗರಿನಂತೆ ಮೇಲೇಱರುವುದೂ (?) : ಅಗನಿಲ ಬವರಿಯಲಿ ಒಡಮುಱಾಡಾನಲಿ ತಗರೇಱುನಿ ಮೈಲಾಗನಿಲ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ . . . ಗೆಲುಸೊಲುಂಗಳ ಬಗೆ ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಭೀಮ ಜೀಮೂತಗಳು ಹಳೆಚಿದರು (ಕುಚಾ.ವಿ. ೬೫೪-೯೬). [ತಗರು(<ತಗರ್$_2$) + ಏಱು (<ಏಱ್$_3$)]

ತಗರ್‌ಲೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ನೆಱಿದು ನಿರ್ವಾಯಂ ನರುವಾಯ ಮುಮ್ಮೈನ ನೆರಿಕೆ ನಾರಾಚಂ ತಿಗರ್‌ಲೆಯಂ ನೆಱುರಿ[ವ]ಕಕೆ ಗೆಲೆಯಂಬು ಕಕ್ಕಂಬು ಕೆಲ್ಲಂಬು ವೊಲೆಯಂಬು . . . ಸಾರ್ದು ಸಾರ್ದು ಚ್ಚಿಚ್ಚು ಕಾದಿದರಿತರಥರ್ಕೊಂದು ಕಾವಂ (ಪಂಚಭಾ. ೦೨-೪೯). [?]

ತಗರ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಸಾಗರ ತಾಲೂಕಿನ ತಗರ್ತಿ: ಮುದನು ತಗರ್ತಿ ಕೊಱೆಯ ಹಕ್ಕಿ (ಕು.ಅರಿ. ೦೧೯, ೦೩-೪: 128ಹು ೫೪). 'ತಾಗರತಿ' ಪರಾ. [?]

ತಗರ್ದಲೆಯ (ನಾ). ಟಗರಿನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳ: "ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ" (ಪ್ರಕಾಂ). [ತಗರ್+ ತಲೆ + – ಅ]

ತಗರ್ದೇರ (ನಾ). ಟಗರನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಅಗ್ನಿ : "ಅಗಿನ ಮಂಡಗೂಲು ... ತಗರ್ದೇರ ಪೊಗೆವಬಯಿಗೆಯನು ಕಾರ್ಪಟ್ಟಿಗಾವೆಯ್ದು ಯನಲನ ನಾಮವ" (ಕ ಲ್ಯ ಖ ೦. ೦೨) : ತಗರ್ದೇರಂ ನೇಣ್ಗೈಯ್ದಂ ಮುಂತವ್ಪರ್ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ್ದರ್ (ಜಾಜಾಕ. ೦೯೦-೩).

[ತಗರ್+ ತೇರ್+ + – ಅ]

ತಗರ್ದೆಣಿಸು (ಕ್ರಿ).ಟಗರುಗಳನ್ನು ಕಾದಾಡಿಸು; ಟಗರಿನ ಕಾಳಗವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು: ತಗರ್ದೆಣಿಸುವ ಸಿಟಿಗೆಡ್ಡಿಸುವ ಕೋಳಿಗಳಿಗೆವ ಕಾದಿಸುವ . . . ರಾಜವೈಭವ (ಕ್ಷಮಿಂಚಾ. ೬-೩೯). [ತಗರ್+ ಪೆಣಗಿಸು]

ತಗರ್$_1$ 'ತಗಂರ್$_1$' ನೋ.

ತಗರ್$_2$ 'ದಗಲು' ನೋ.

ತಗಲ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ; ದ್ರೋಹಿ : ಜಸವಂತಕಿಂಗನು ತಗಲನಿದ್ದರಂತೂ ನೆಟ್ಟಿಗೆ ಆಯಿತು (ಕಮಂ. ೨೦): ಈತಿಯು ನಿಖಿಶಾಂತ ತಗಲಳರುಬಳೆಂದು ತಿಂದು ಆತಿಯ ಹರಿಳು ಹಿಡಿದು ದರದರ ಎಳೆದು ಹತ್ತಿದನು (ಹುಳಿ. ೦೫೯). [ತಗಲ್$_3$ (<ದಗಲು) + – ಅ]

ತಗಲಿಸು 'ತಗಂಳಿಸು' ನೋ.

ತಗಲ್$_1$ 'ತಗಂರ್$_1$' ನೋ.

ತಗಲ್$_2$ 'ತಗುಳ್$_2$' ನೋ.

ತಗಲ್$_3$ 'ದಗಲು' ನೋ.

ತಗಲುಗಾರ (ನಾ). ವಂಚಕ; ಶಕ್ಯ: ತಗಲುಗಾರನಿಗೆ ಬಗಲ ಮೇಲೆ ಕ್ಷಾನ (ಗಾದೆ). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ತಗಲುತನ (ನಾ). ಅ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ; ಮೋ ಸ ಗಾ ರಿ ಕೆ : ಅವನ ತಗಲುತನವನ್ನು ಬೈಲಿಗೆಯುವುದು ಬಿಡಿಯಲ್ಲ (ಕಮಂ. ೨೦).

[ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + – ತನ]

ತಗಲುಬೇರೀಜು (ನಾ). ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವಾಗ ತಪ್ಪಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವುದು; ತಪ್ಪು ಸಂಕಲನ: ಕುಳಗಳ ಆಗ್ಗಗೆ ಒಯ್ದ ರಕಮುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿಸುವಾಗ "ನಾಲ್ಕೂ ಎರಡೂ (ಕೂಡಿ) ಎಂಟು" "ಎಪ್ಪತ್ತೇಳೂ ಆರು ಕೂಡಿ ಎಂಬತ್ತಾರು" ಹೀಗೆ ತಗಲುಬೇರೀಜು ಮಾಡುವರು (ಗುಡುಜ. ೪). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + ಬೇರೀಜು]

ತಗಲುಮೊಳೆ (ನಾ). ಉಡುವು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಗಲು ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಮೊಳೆ: ಅವರು ರುಮಾಲನ್ನೆತ್ತಿ ಸ್ಪಾಂಡಿಸ ತಗಲುಮೊಳೆಯ ಮೇಲೇರಿಸಿದರಾಗ (ವಿಮೀಚಿ. ೦೯೦).

[ತಗಲು$_3$ (<ತಗುಳ್$_1$) + ಮೊಳೆ]

ತಗಲುಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಸಾಕ್ಷಿ : ನಾಯಕರು ತಗಲುಸಾಕ್ಷಿ ನುಡಿಯಲಿಲ್ಲ ಕೋರ್ಟಾನ ಮೆಟ್ಟಲು ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ಗುಸುಪ್ರ. ೨).

[ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + ಸಾಕ್ಷಿ]

ತಗಲೂಫಿ 'ತಗಲೂಫಿ' ನೋ.

ತಗಲೂಫಿ, ತಗಲೂಪಿ (ನಾ). ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ; ಮೋಸ; ಶಕ್ಯ : ನಿಮ್ಮವ್ಯಯಿಸುವ ಜಮಿನು ತಗೊಂಡೀರು ಯಾರೂ ತಗಲೂಪಿ ಮಾಡಿಲ್ಲ; ಸಾಱಾ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡಿ, ರೊಕ್ಕಕೊಟ್ಟು ಜಮಿನು ತಗಂಡವರ (ಹುದಕೋ. ೦೧೩). **ತಗಲೂಪಿ** : ಅವನೊಬ್ಬ ತಗಲೂಪಿ ಮನುಷ್ಯ (ಡೂಢ). [←ಅರ. ಖಾರ. ಹಿಂ. ತಕಲ್ಲುಫ್: ಮರಾ. ತಕಲುಪೀ. ತಕಲುದೀ]

ತಗಲೆ 'ದಗಲೆ$_1$' ನೋ.

ತಗವು$_1$ 'ತಗಹು$_1$' ನೋ.

ತಗವು$_2$ 'ತಗೆವು' ನೋ.

ತಗವೆ (ನಾ). ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ಕನ್ನಡದೂರ್ ಯತ್ತ ವತ್ತಂಗಳ್ಗ ಬಹುತೆತೆಯಂ ಲೋವಮುಂಟು – ಒತ್ತೆ + ಇಟ್ಟಂ = ಒತ್ತಿಟ್ಟಂ . . . ತಗವೆ ಯವ್ದೆಗೆ. ತಗವಟ್ಟುಡೆ (ಕವಾದ. ೫೫ ಪ್ರಯೋಗ). 'ತಗವ್ವೆ' ಪರಾ.

[<ತಗೆ$_1$ + – ವೆ]

ತಗಸಿ 'ತಗಚೆ' ನೋ.

ತಗಸು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸು ; ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸು : ಹರನ ಭಕ್ತರ ಮಹಾತ್ಮೆಯನಱಿಯದೀ ಲಾವಕರ ಮಾತಿಗೇ ತಗಸದ ಭೂರಿ ದುರ್ಧಾವದುರವಣೆಯ ನೋಡಲೆಂದಾ ಶಿತಕರ ನಂದನ್ಗೆಸ (ಹಿಂಗಿಣಾ. ೨೨–೭೪) ; ಕ್ರೀರಿಯವು ನೃಪ ಧನದ ಕಾರ್ಪಣ್ಯಾದಿಂದಲತ್ಯಾ ರೋಪದಿಂದ ಲಿಂಗಾಂಗಿಗಳ ತಗಸೆ (ಹಿಂಗಿಣಾ. ೨೨–೭೬).

[ತಗಿ$_1$ + – ಸು$_1$]

ತಗಹಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ತಡೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಹಗಲಿರುಳೆಡೆಯಿದದೀ ಮಳೆ ಕಜ್ಜಿರುದು ತೆಗಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜಿತೆದೆ ತಗಹಿಕ್ಕಿದಂತಾಯ್ತು ಪಾಯ್ಕಳಿಕಂದು ಚಕ್ರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಯೇಱಿಸಿದಂತಾಯ್ತು (ಪರಿಚ. ೭೪–೭೫). [ತಗಹು$_1$ (<ತಗೆವು) + ಇಕ್ಕು]

ತಗಹಿಡು (ಕ್ರಿ). = ತಗಹಿಕ್ಕು : ಕೊಡುವೊಡೆ ಬರಲಿ ದಾರದೆ ತಡಲಿ ಕಾನನದ ನಡುವೆ ತಗಹಿಟ್ಟುರಿಸಿ[ಪ್ರಾಣಂ. ತಗಹಿನಲಿರಿಸಿ]ಕೆಲವುದಿನ ವೃದವಾಸ ಬಡಿಸಿರ್ದು . . . ನುಡಿದವಧಿಯಾಯ್ತೆಂದು ಧರಯಱಿಯೆ ನೃವನಂ ಹುಸಿಕನೆನಿಸು (ಹಕಥಾ. ೯–೦೬).

[ತಗಹು$_1$ (<ತಗೆವು) + ಇಡು$_1$]

ತಗಹು$_1$, **ತಗವು**$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲಿಸು ; ನಿರೋಧಿಸು: ನೆಗವ ಕಂಬನಿಯ ನಿಲ್ಲಿಸುತೆಳ್ದ ಶೋಕವ ತಗಹುತ ನೃಪ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮೊಗವಿಡಿದೆತ್ತಿ ತಂಗಿಯರ ಕಂಬನಿಯ ಕೈಮಗಿ ಕೊಡದಳಲಾನಱಿಸಿದ (ಧರಪ. ೬೯–೭೩). **ತಗವ್ವೆ** : "ವಿಶ್ವಂಭರ, ಪ್ರತಿಬಂಧ–ಈ, ಎರಡೂ ತಗವ್ವದು" (ಹಿಂಣಾಯು. ೦೨೬–೮೪). [<ತಗೆ$_1$ + –ಹು$_1$].

ತಗಹು$_2$ 'ತಗೆವೆ' ನೋ.

ತಗಹು$_3$ (ನಾ). ಸಂಬಂಧ; ಸಂಪರ್ಕ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ಜಗದೊಳಗಳ್ಳ ಚರಾಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳವೆಲ್ಲದೆರಡೆಯಳಿಯಸುಗಳ ತಗಹು ಬಿಟ್ಟುವು . . . ಲೋಕ ವಳಚರಿದವ್ (ಜಸಪು. ೨೯–೩೩) ; ಹೆಗಲ ಕೊಯ್ಗುನ ತಗ್ಗಿನಲಿ ಸೈನಿದ ರೋಮದ ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಯ ತಗಹು ಬಿಡದಭಿಮನ್ಯು 'ವೆಱಿದನು ಶತ್ರು ತಯನಿದಲಿ (ಕುಪಾ.ದ್ರೊ.ಪ. ೬–೬೨); ಹೊಗರುಗೆಟ್ಟುದು ಕುಮಂದ ಕಮಳದ ಬಿಗುಹಂ ಬಿಟ್ಟುದು ಚಕ್ರವಾಕದ ತಗಹು ಕೆಟ್ಟುದು (ಕುಪಾ.ದ್ರೊ.ಪ. ೧೩–೩೪).

[<ತಗು + – ಹು]

ತಗಳಿಕೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ದೇವಯನೆವ್ಯೋನ್ ನೊಬವ್ಯುನ್ಯಗೆರೂ ಕೋಟ್ಟೆ ಕೊಣ್ಣಾನ್ನು ಶತ್ರಾನ್ (ಆಳ. XII, ಬಿದ್ದಗ. ೭೮–೫ ; ಸು ೦೬೦). [ತಗರ್$_2$ + ಊರ್]

ತಗಾದಿ 'ತಗಾದೆ' ನೋ.

ತಗಾದೆ, ತಗಾದಿ (ನಾ). ೧. ಆಗ್ರಹ; ಒತ್ತಾಯ; ಬಲವಂತ : ಚಿಕ್ಕವ್ವಮ್ಮಯ್ಯ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು ಎಂದು ತಗಾದೆ (ಹಂಗಾಳ್ಳ. ೩೨೬) : ಸರ್ಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗಂದ. " ಮನೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗುಡಿಸಲುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಬೇಕೆಂದು" ತಗಾದೆ ಬಂದಿತು (ಗುಜಾಂ. ೦೯). ೨. ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಬಾಕಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಇತರ ವಿಧದಿಂದ ಸಾಲ ಯಾ ತಗಾದೆಯು ೨೦ ರೂಪಾಯಿ ಮೊಬಲಗು

ಯಾ ಮೌಲ್ಯಕ್ಕೆ ಮೀರದೆ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೨೦) : ಸಾಲಗಾರರ ತಗಾದೆಯನ್ನು ಮೈಮೇಲೆ ಅವನ ಸಾಲದ ತಗಾದೆ ತಾನೇ? (ಅನಾಮಿ. ೫); ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದಾನಧರ್ಮ ಮಾಡುವುದು ವಿವೇಕವಲ್ಲ (ಮೋಹಿನೀ. ೭೨). ೩. ವ್ಯಾಜ್ಯ; ವಿವಾದ; ಮೊಕದ್ದಮೆ: (ಕ). **ತಗಾದಿ** : ೩. ಫವುಜಿನವರು ಅರಶಿನವರ ಮೇಲೆ ತಗಾದಿ ಕುಳಿತರು (ಹೈದರ. ೭೦) : ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಗಳಿಸಿದ ಮಠ ಮಾನ್ಯವೆಂದು ಹೋರಾಡಿ, ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿ ಮಾಡಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟವರು ಮಹೇಶ್ವರರಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I, ೫೫೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ (?) : ತಪ್ಪು ತಗಾದಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ ಎಂದು ನಾಡವಳಿಕಾಱ ಪ್ರಭುಗಳು ಕೊಳಸಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೫೫-೫೪ ; 1408).

ತಗಾದಿ ಹಚ್ಚು = ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು ; ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಕೇಳು : ಅರಮನೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಡಕೆಗಳು ಬೇಕೆಂದು ತಗಾದಿ ಹಚ್ಚಿ ಬಹಳ . . . ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೫೦). **ತಗಾದೆ ಪತ್ರ** = ಒತ್ತಾಯಮಾಡಿ ಬರೆಯುವ ಪತ್ರ : ಅವರಿಗೆ ಹಣ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿಯೆಂದು ತಗಾದೆ ಪತ್ರ ಬಂದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ತಗಾದೆ ಮಾಡು** = ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು : ಸಿನಿಮಾ ನೋಡದಿದ್ದ ಅತ್ತೆಯನ್ನು ತಗಾದೆ ಮಾಡಿ ಅವಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದೂ ಉಂಟು (ಮೂಲಾನ. ೦೪೨) ; ಸಾಲಗಾರರು ಬಹಳ ತಗಾದೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[←ಹಿಂ: ತಗಾದಾ, ತಕಾಜಾ; ಮರಾ. ತಗಾದಾ ; ಅರ. ತಕಾಜಾ]

ತಗಾದೆಗಾರ (ನಾ). ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವವನು : ನಮ್ಮಂತಹ ಬಡಜನರ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಸದಾ ತಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಈ ಸುಖೀ ತಗಾದೆಗಾರರು ನಮ್ಮನ್ನು ಶಾಂತಿಯಿಂದುಳಿಸಿದರೆ ಸಾಕು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೨೫೦).

[ತಗಾದೆ + – ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ತಗಾಯಿ 'ತಕಾವಿ' ನೋ.

ತಗಾಯಿಸಾಲ 'ತಕಾವಿಸಾಲ' ನೋ.

ತಗಾಯಿಸೂಟು (ನಾ). ತಕಾವಿಸಾಲದ ವಂರುಪಾವತಿಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ವಿನಾಯತಿ,–ರಿಯಾಯತಿ : "ತಗಾಯಿ ಸೂಟ" ಬಿಡಿಸತಿ ಏನವ? (ಕುಮಾಕಾ. ೧೮೯). [ತಗಾಯಿ (<ತಕಾವಿ) + ಸೂಟು$_1$]

ತಗಾವಿ 'ತಕಾವಿ' ನೋ.

ತಗಿಬಿಗಿ 'ತಗೆಬಗೆ' ನೋ.

ತಗಿಬಿಗಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ನಗೆಗಳಿಂ ಕೆಲಕೆಲರ ಪುರ್ಬಿನ ಬಿಗುಹಿನಿಂ ಕೆಲಕೆಲರ . . . ತಗಿಬಿಗಿಗೊಳಿಸಿ ಮಗ್ನರನು ಮಾಡಿ (ಅನಂಗಾ. ೦-೨೨-೨೦).

[ತಗಿಬಿಗಿ (<ತಗೆಬಗೆ) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಗಿರಿಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯಸಿಂಹದೇವರ್ ನಿಜವಿಜಯಕಟಕ ಸಮನ್ವಿತಂ ಲೀಳಾವಿಳಾಸದಿಂದೆ ತಗಿರಿಟ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳ್ . . . ಅಭಿನವ ತೇಜಮುಮಂ ಪಡೆದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ.೨೦-೯; 1032).

[?]

ತಗಿಲ್ (ನಾ). ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : "ದೇವಿಕಾ, ದೈವಿಕಂ–ಈ ೨ ದೇವರ ತಗಿಲ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೮೦). [ತಗು + – ಇಲ್$_3$]

ತಗಿಸು 'ತಟ್ಗಿಸು' ನೋ.

ತಗು (ಕ್ರಿ). ತಕ್ಕ$_2$ (ಭೂತಕೃ). ೧. ಸರಿಯಾಗು : ಹೊಂದು ; ಉಚಿತವಾಗು ; ಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ಅನುರೂಪವಾಗು : ದೇವಿಯರ್ಕಳ ಕೈಯೊಳ್ ಋಷಿಯರ್ಕಳ್ಗುಣಲುಂ ಕುಡಿಯಲುಂ ತಗದು (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೧೦೪-೯) : ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಯ ನೀರಲ್ಲದೆ ಧೀರನ ಮಜ್ಜನಕೆ ಪೆಱವು ನೀರ್ ತಗವು (ಅದಿಪು. ೭-೮೦); ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕತಕ್ಕ ಬಗೆಬಗೆಗಳೊಳವೆಲ್ಲರ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಮೆಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೨೫) : ತೊಟ್ಟ ಜೋಹಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ನುಡಿಗಳ ಬಿಟ್ಟೆವಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮ ರಾಯನ ಕಟ್ಟಲಾವೆನೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೫೨) : ಅಂಗವಂಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಲಾವಣ್ಯ (ಭರಕ. ೦-೫೨); ಬೆಕ್ಕು ನೀಂ ರಾವಣನೆ ರಾಮನು ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಯು ಪೇಳ್ ಜಗದಲಿ ತಕ್ಕುಮೇ ತತ್ಸಾಮ್ಯ ನಿನಗದು ಹಾಸ್ಯಕೆಡೆಯಲ್ತೆ (ಸೀತಾಕ. ೫-೦೭) : ತಗುವ ನೆರವಿತ್ತ ಕಾಳಂ ನಿಲದೆ ನಡೆದು (ಕಾಲೂರ. ೧೪೦-೩೦೫). ೨. ಸಾಕಾಗು ; ಸಾಲು : ನಿನಗಮೆನಗಂ ಬೀಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನಿತು ಪೊನ್ನಂ ಕೊಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೦೭೦-೦೦).

ತಕ್ಕಂದ = ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿ: ಇನ್ನಿದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಂ ತಕ್ಕಂದದೊಳ್ ಪೇಟಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೬ ವ); ನೆಗಟ್ಟ ಶೌರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂದದಿಂ ಪಾಂಡವರುಂ ಕೌರವರುಂ ಕೈಮುಗಿಯೆ ನೆಗಟ್ಟ ಪೆಂಪಿಂಗೆ ತಕ್ಕಂದದಿಂ ಬಿಲ್ಲೊವಜಂ ಗಾಂಡೀವಿಯೊಳ್ಕಾದಿದಂ (ಗದಾಯು. ೨-೩೦). **ತಕ್ಕ ಮಟ್ಟಿಗೆ** = ೧. ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು; ಸಾಕಷ್ಟು : ಇದರಿಂದ ಪ್ರಚಾರವೇನೋ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ನಡೆದರೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಣಿಸಿದಷ್ಟು ಬರಲಿಲ್ಲ (ಚಿತಸ. ೧೨೮). ೨ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ; ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ : ನಿಮಗೆ ಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶ್ರಮ ವಿದೆಯೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೆ ನಿಜವೆ? ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟು (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೦೪೭). **ತಕ್ಕಷ್ಟು** = ಸಾಲುವಷ್ಟು : ಉಚಿತಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಪೇಳ್ವೆನಧ್ಯಾತ್ಮವೆ ನಿಜಿತ ಪ್ರಯೋಜನವೆನಗೆ (ಭರಕ. ೧-೦೫) ; ತಕ್ಕವನಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಿದ್ದರೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಆದರೂ ಸಿಕ್ಕುವುದು (ಗಾದೆ). **ತಕ್ಕುದು, ತಕ್ಕದ್ದು**=೧. ಸರಿಯಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು : "ತಕ್ಕುದೆನೆ ಸಹಜಮಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೦೨೪) ; ಇಲ್ಲಿಗಿದು ತಕ್ಕುದಿಲ್ಲಿಗೆ ಪೊಲ್ಲದಿದೆಂದಱಿದು . . . ಇಡು ಮೃದುಪದಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೪) ; ಇಱಿಯದೆ ಕೆಮ್ಮನುಂತೆ ಭುವನಂಗಳಸುಂಗೊಳೆ ತಕ್ಕುದೆಂದೊಡೇ ಮಱುಕಮನೆಂಬುದೇವಿರಿದಿದೆನ್ನ ಭುಜಾಸಿಗೆ ತೇದು ಪೂಸಲುಂ ನೆಱಿಯದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೧೦ ಕೂದ್ರಕ) ; ನುಡಿಯದೆ ಪೆಱತಂ ದ್ರೌಪದಿ ನುಡಿದಳ್ ತಕ್ಕುದನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೩) ; ತಕ್ಕುದೆ ಬೆರಸಲ್ಕೆ ಘೃತಮುಮಂ ತೈಲ ಮುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧-೪೨) ; ನಂಬಿಕೆ ನೆಚ್ಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಶವು ಪ್ರಜಾ ಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ತಕ್ಕುದಾಗಲಾರದು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೬೫) ; ಕುಜನರ ಸಂಗ ಅಜಗೂ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ಅಗತ್ಯವಾದುದು, ಬೇಕಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದ : ನೀನು ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ರೂಢಿ). **ತಕ್ಕುವು** (ಬಹುವ) : ಇವು ಚಮರೀ ಜಾತಂ ದುಗ್ಧವಾರ್ಧಿಫೇ ನೋಪಮಾನಮಿವು ನಿನಗೆಯೆ ತಕ್ಕುವು (ಅದಿಪು. ೧೩-೦೮). **ತಕ್ಕೆಡೆ**=ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳ,–ಅವಕಾಶ,–ಸನ್ನಿವೇಶ : ಮುಂದೆ ನಿಂದರಂ ಕಾಣದೆ ತಕ್ಕೆಡೆಯೊಳ್ ಕಡೆಗಣಿಸುವ ನೃಪವಿಡಂಬಮಿವು ಲಕ್ಷ್ಮಿನಿನ್ನ ದೂಸಱಿನಲ್ತೆಂ (ಗದಾಯು. ೯-೮) ; ತಕ್ಕೆಡೆಗೆ ತಕ್ಕುದಂ ಕುಡುವಂ (ಸಮಪ. ೬-೭೮) ; ಅಱಿವಿಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕೆಡೆಯೊಳ್ ತಱಿಸಲ್ಲದೆ ತೊಡರ್ದು ನಮೆವ ಜೀವಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ನೆಱಿಯೆ ಹಿತಮೆಂದು ಬಗೆದಿದನಱಿಪುವೆಂ (ಜೀವಸಂ ೨-೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಕು; ತೆಲು. ತಗು]

ತಗುಣಬಿಗುಣಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು : ಅಂತು ಕೊಂಡು ಪೋಪುದುಮೊಂದು ಪಡೆಯದಡಹಡಿಸಿ ನೋಡಿ ಕಾಣದೆ ಮಾಣದೆ ಮಗುಟ್ಟ ವಱ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಸುತ್ತಿ ವಿಯತ್ತಳದೊಳ್ ತಗುಣಬಿಗುಣಂಬರಿದು ಬಂದು ಚಾರುದತ್ತನಿರ್ದ ತಿದಿಯನೊಯ್ದೇಕಾಕ್ಷನಷ್ಟ ಪಕ್ಷಿಯ ಸಮಕ್ಷಮಂ ಸಾರ್ದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೦೦೬ ವ). [ತಗುಣಬಿಗುಣ$_0$ + ಪರಿ$_2$]

ತಗುಣಿ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಗುಣೆ, ತಗಣಿ, ತಗಣೆ, ತಗಂಣಿ, ತಿಗಣಿ, ತಿಗಣೆ, ತಿಗುಣೆ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಬಿರುಕಂ, ಹಾಸಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಇದ್ದು ಮನುಷ್ಯನ ರಕ್ತಹೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳಂ ; ಮತ್ಕುಣ : ಗುಡಮಾಕ್ಷಿಕ ಮಳಯಜ ಎಂಬಿವನಿಂಬಾಗೊಡಗೂಡಿ ಧೂಪಿಸುಗೆ ಚಿಕ್ಕಡು ನೊಱಜುಂ ತಗುಣೆ ಬಾವಲೆಂಬಿವು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೩೯) ; ತಗುಣೆಗಳಂ

ಪೆಱತೇನಿಂ ಒರಸುತ್ತುಂ ಮೆಯ್ಯುಱಿಯದೆ ಕೊಲುತುಂ ನೊಣಂಗಳಂ ನಿರ್ದಯೆಯಿಂ ನಿರ್ವ್ಯದುಂ (ರರ್ಮಾಮ್ಯ. ೫-೦೭೪) ; ಮಾನವನ ಕ್ಷುದ್ರಶಕ್ತುಗಳ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ತಗುಣಿಗೇ ಅಗ್ರತಾಂಬೂಲ (ಸಂಬಂ. ೧೬). **ತಗಣಿ :** ಮಲಗಿ ಶಿಶುವು ಇರುತಿರಲು ತಗಣಿ ಗುಂಗಾಡಿ ಕಚ್ಚಿ (ಚಿದಾಪ. ೧೦೭-೬). **ತಗಣೆ :** ತಗಣಿ, ತಗಣೆ, ತಿಗಣೆ—ಈ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಸಂತಾನಿ (೦೦೩೩). **ತಿಗಣೆ :** ತೂಲಿಯು ಕೊಂಡು ವಿಷವನು ಕೊರಲ ವೊಸಲು ಖಿಂಡಿಯಲಿ ಸಿಡಿಯಲಿಕೆ ತಿಗಣೆಗಳಾದವಾಕ್ಷಣಕೆ (ಸಂಭಪ. ೬-೩೬ ೩೩). **ತಿಗಣೆ :** "ಮತ್ಕುಣ – ತಿಗಣೆ" (೬೩೧. ೦೦೬) ; ಗಗನಯಾತ್ರಿ ಗಳಾದರಾ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಎಲ್ಲರು ತಿಗಣೆಗಳಂದದರು (ಇಂಡಾಚ. ೦೦೭-೭೮). **ತಿಗುಣಿ :** ತುಂಡುಕಡೆಂಬ ತಿಗುಣಿ ಬಂದು ಅನುಂ ನಿನ್ನ ಸಮಿಪದ ದೊಳ್ಪೆನೆನೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೩-೧೦) ; ದೇಶಾಂತ್ರಿಯಾದವ ತಿಗುಣಿ ಚಿಕ್ಕುಟಿ ಪಸಿವ್ದ ಬಾಯಾಱೆಗಿನಂದರಂತಹುದು (ರೇಚರ. ಕ. ೩೭೭-೦೩) ; ಚಿಕ್ಕುಟು ತಿಗುಣಿಯ ತಿಕ್ಕುವಂದದಿ ನೆಲಕಿ ದನರೆಗಳಿಗೆಯೊಳು (ಪಭಮೀಸಂ. ೫೯-೩೦).

[ದೇ.ಕ ತುಳು. ತಗುಳಿ, ತಗುಲಿ, ಚಿಗುಳಿ, ಸಗುಳಿ]

ತಗುಣಿಗಾಟ (ನಾ). ತಗುಣಿಗಳ ಕಾಟ ; ತಗುಣಿಗಳಂದಾಗುವ ಹಿಂಸೆ : 'ತಗುಣಿಗಾಟಿಂಗಾದು' ಪರಾ. [ತಗುಣಿ + ಕಾಟ್ಟ]

ತಗುಣಿಗಾಟಂಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ತಗುಣಿಯಂತೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು – ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕಾಡು : ಈ ರಾಜಹಂಸಂ ಸರೀಸರತಲಂಬಟನನಸರನ ನೊರ್ವಂ ಗತ ಕಿಲ್ಬಿಷ್ಯಂವೊಲಂದ್ಯತಾಪದನಾಪಾರಬಲಂ ತಗುಳ್ ತಗುಣಿ ಗಾಟಂಗಾಡಲ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೮-೬೮). [ತಗುಣಿಗಾಟ + ಕಾಡ್ಟು]

ತಗುತ್ತೆಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂಬಲಿಕೆ (?) : ತಗುತ್ತೆಂಗು ಕೋಜಬ್ಬುನ ರಕ್ಕಿಂ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಚಿಂದೆಂಗಾಯಿ ಎಲೆ ರಸದಲ್ಲಿಂ, ಆ ಬೀಜದಲ್ಲಿಂ ತೆದು ಹುಣ್ಣಲು ಇರುಳುಗಣ್ಣಂ ಮಣ್ಣಾಂ (ವಿದ್ಯವಿ. ೬೩). [?]

ತಗುಬಗೆ 'ತಗೆಬಗೆ' ನೋ.

ತಗುರು 'ತಗರ್' ನೋ.

ತಗುರೆನಾಡು, ತಗರೆನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ತಗುರೆನಾಡ ಮಹಾಜನಂ ಪೋಗಿ ಕಣ್ಣಾರೂ (ಎಳ. VI, ೪೮೩೮. ೧೪೭-೩ ; ೪೭೭).

ತಗರೆನಾಡು: ಕೋಗೋಡಿನಿಷ್ಕಲ್ಪಗರವಾದ ಕೂಡಿಟ್ಟಿ ದ್ರಿ (ಪ್ರಾಆರಿ. ೧೯೪೯, ೩೩-೦ ; ೧೦೩೬).

[ತಗುರ್ಕ್ + ನಾಡು]

ತಗುಬ್ಬಿ 'ತಗಲ್ಬು' ನೋ.

ತಗುಲಿಸು 'ತಗುಳಿಸು' ನೋ.

ತಗುಲು, 'ತಗುಳ್' ನೋ.

ತಗುಲ್ಕು 'ತಗುಳ್ಕ್' ನೋ.

ತಗುಲುಬೀಳ್, ತಗುಲುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೇತುಬೀಳು; ಜೋತುಬೀಳು; ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕು : ತಗುಲುಬಳ್ಳಿಪ್ಪುದಂತು ವಕ್ಷವಿರಹಿತ ಪಕ್ಷಿಗೊಗುಂ ಮಿಗೆಯು ಶಾಖಾಗ್ರಫಲ (ಪಠಚ. ೬-೩೬). **ತಗುಲುಬೀಳು :** ೧. ಸಲುಗಿಯಲಿ . . . ಮೈದನನೆಂಬ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಬಗೆವ ಸಾತ್ಪಾದ್ಯಿಷ್ಟುವೆಂದೇ ತಗುಲುಬೀಳುವನೊಮ್ಮೆ ಕುತ್ತಿಗೆಗಡುತತ ನರ ಮಾಡೆ ಕರಿ ಸಂತೋಷಿಸುವೆಂದ (ಜ್ಞಾಸಾರ. ೦೮-೯೫). ೨. ಗಂಟುಬೀಳು; ಆಂಟುಬೀಳು : ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸವೇ ನಸಗೆ ತಗುಲು ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

[ತಗುಲು$_1$ (<ತಗುಳ್$_1$) + ಬೀಳ್$_1$ (<ಬೀಟ್$_1$)]

ತಗುಲುಬೀಳು 'ತಗುಲುಬೀಳ್' ನೋ.

ತಗುಸಿ (ನಾ). ಕುಂದು ; ದೋಷ : "ತಗುಸಿಯೆಂದೊಡೆ ಕುಂದುಂ" (ಕಾರಾ. ೬೦). [?]

ತಗುಳ್[1], ತಗಲ್[1], ತಗಲ್ಬು, ತಗುಲು[1], ತಗುಳ್ಬು, ತಗುಬ್ಬ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ವೆಱಗುವಾಗಿ ಮುಂತಱಲಿತತ್ತ್ವಿದೆಂಬಿದೆಂದೆ ಧರತತಳಂ ತಗುಳ್ತ್ವಿವವೆಂದಂ ಕೊಂಡಿ ಪರಿಯುತ್ಪಿರವಿಂದೆ . . . ಪೋಲ್ಮುದು ಮಹಾನದಿ ರುಂದುಪಣೀಂದ್ರ ರಾಜನಂ (ಶಾಪ್ಯಶಾ. ೭೪೭ ಕೂದ್ಯಳ್) ; ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿಯೊಂದೆ ಸಮಾನಯಂತ್ರಿ ಲೇಸಕ್ಕುವಿಭೇದರಿಂದಲಗುಣವಮಾಗೆ ತಗುಳ್ದಿರೆ ಮೇಣ್ ಕ್ರಿಯಾವದಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೦೦೬) ; ತಳರೋಗೀ ಮಿಶ್ರಮಂ ತಳ್ಳ ಕೇತನತತಿ ಜಾಮರೋತ್ಕ ರದಲಲ್ ಮಲಯಾನಿಲನಾಗೆ (ಅದಿಪು. ೦೬-೬) ; ತಗುಳ್ವ ವಿಷತಾಂಬುವ ಬಲ್ಮೊನಲಿಂದಿರ್ಪಾಅದ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ಕೊಕ್ಕ ಪಲ್ಲವನಿಕಾಯದಿ ನಂದಱಿಂದ ಕಾಡಾನಿಗಳಾದಿ ಪೋದುದಂ (ಶಾಪ್ಯಾಪ. ೬೫೬) ; ಆಗವುದ ಬಗೆಯ ಹೊಗವಗಣೆಕಸೂಕ್ಷ್ಮವು . . . ತಗುಳನಲುಗ ತೀಯಲು ಹರಿಯಲು ಬಾರದಾರಿಗಗೋಚರನುಧರಯುಷ್ಮ (ಶಿವಗೀ. ೧೩೩-೩೦೨). ೨. ಅಂಟು ; ಹತ್ತು : ಮಸೆಗೊಳಿಸಲಮಾದುದವರಕಾಂತೆಯರುರದೊಳ್ ಕುರುಳೊಳ್ಪಗುಳ್ದ ದುಗ್ಗಲವಂಗಳ್ (ಅದಿಪು. ೬-೧೪) ; ಮಹಾದೋಷಂ ತಗುಳ್ದು ಮಂದವಧರಿಸಿ (ಪ್ರಭಪ. ೫೬-೩೮). ೩. ಮೆಚ್ಚಿ ; ಇಷ್ಟಪಡು : ಅಸಕ್ತಿವಮೆನು : ಯಾಜಕಭ್ಯಂಗಿಕೋಟ್ಟ ಕೈಕೊಂಡು ನಿರಂತರಂ ತಗುಳ್ದು ಕೇರ್ತಿವೆ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೦-೩) ; ವರ್ಣಕಂ ಕತೆಯೊಳ್ಕಡಂ ಬಡಂ ಪಡೆಯೆ ವೇಟ್ಕ್ಯೊಡೆ ಪಂಪನೆ ವೇಟ್ಕುಮೆಂದು ವಂದಿತರೆ ತಗುಳ್ದು ಬಿಚ್ಚಿಟ್ಟಾಸೆ ಪೇಟಲೊಡರ್ಚಿದೀಂ ಪುಬರಧಮಂ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೦-೦೦) ; ವೀರ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಧಿನಾಯಕನೆನ್ನು ರಥತಳಂ ಮಹೋತ್ಪವದೆ ತಗುಳ್ದು ಬನ್ನೆಸುತ ಮಿವ್ವುದಂ (ಕಾಇಚ. ೩೫, ೭೦-೩೬ ; ೧೦೬). ೪. ಮೋಹಿಸು ; ಪ್ರೀತಿ ಮಾಡು : ಆತನ ಸುತರ್ ತಾಮಾಗಳೇ ಯೋಗ್ಯರಾಗರ್ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು ಪಾಲಸಿಕಿರಿರ್ ಪಾವಿಂಗೆ (ಪಂಚತಂ. ೩-೮೯). ೫. ಸಮಿಪಿಸು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಬೆನ್ನಟ್ಟು : "ತಗುಳ್ – ಅನುಧಾವನೇ (ಶಿಂದೂಡು)" (ಕಮಂಥಾ) ; "ಬೆನ್ನಟ್ಟಿಬಲಂ ತಗುಳ್ದುದ್ಯಂ" (ಶಪಿಂಂ. ೨೩೦) ; ಕರಿಣಿಯ ಸೀಯನವ್ವ ಮೊಲೆವಾಲ್ಗೆ ತಗುಳ್ದುದು ತತ್ಪಿಕೋರಕೇಸರಿ . . . ಇಂದ್ರ ತನೂಜಪಪ್ರಭಾವದಂ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೬-೮೨) ; ಕಾಯಿಲಂಗಳ್ ಕಂಡು ತಗುಳ್ದು ಬಂದೆಮ್ಮ ಕೆಡಿಪುವಾದೆಡೆಗೆ (ಪಂಚತಂ. ೫೦-೨) ; ಗಜಿಬಿಬಿಯಾ ಪಾವಿನಂತೆ ಜೆಂಬರ್ಪುಂ ತಗುಳ್ದು ಪರತರೆ (ಸುಳಾಚಾ. ೬-೩೬) ; ಗರ್ಭಿಣಿಯನೆಮ್ಮೆ ತಗುಳ್ದಂತೆ (ರರ್ಮಾಮ್ಯ. ೫-೭೦) ; ಒತ್ತಂರಿವ ಸಂಗಾರವಂ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಪಾಜ್ ತಗುಳ್ದು ನಲಿದಾಡುತ್ತಿಲಿಪ್ಪವೊಲೆರಡುಂ ಕಯ್ಯಂ ಬಿಟ್ಟಿಯಾಡುವನು (ಬಪಪು. ೫೫೩). ೬. ಆವರಿಸು; ಆಕ್ರಮಿಸು; ಮೇಲೆ ಬೀಳು: ಬಾಟಿಯಂ ತದಂಗಡಿದಂ ಕೊಂತದಂ ತಗುಳ್ದಿಂದುಂ (ರರ್ಮಾಮ್ಯ. ೩-೭೩) ; ವಾರಣವಾಗಿ ಪೋರ್ವ ವುಲಿಯಾಗಿ ತಗುಳ್ದ . . . ಮಹಾಸ್ವಪ್ನಂ ನೆಟ್ಟು ಕಿರೀಟಿ ಕಾದಿದಂ (ಜಗಿ. ೦೩-೨೧) ; ತಗುಳ್ದು ಯೊಯ್ದ ಗದಿಗೆ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೦-೮೦) ; ಕಾರ್ಕ್ಕರ್ಚ ತಗುಳ್ದ ಕೆಲಂದಿಂ ನಿಶ್ಶ್ವಸದೆ ಕೊಂದುವೆಂದು ಬಲಲುತ್ತಿರಂದಂ (ನಿಶಿ. ೦-೦೦೬) ; ಖಲಸುರವನಿಪನಿದನು ರಾಹು ಕಾರಾಧಿವನೆ ತಗುಳ್ದಂತೆ (ಕಾಜಾಕ. ೦೯-೬೨) ; ಕಯ್ಯೊಳ್ಳಂ ರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದೆಂದುಂ ತೆರೆಯಂ ಪೆರತೆನಸುಂ ತಗುಳ್ದ ಸೊರ್ಕಂ ಪಗೆಯೊಳ್ ಆಳ್ಳಂದವಸಳ್ಳವಂ (ಸಾಸಂದ. ೫-೩೩). ೭. ಓಡಿಸು ; ತೊಲಗಿಸು ; ನಿಗುಂ ; ನಿವಾರಿಸು : ಕುಳಿಶಾಸ್ತ್ರಂ ಕುಧರಾಸ್ತ್ರಮಂ . . . ಜ್ವಲನಾಸ್ತ್ರಂ ಗಗನಾಸ್ತ್ರಮಂ ತಗುಳ್ದ (ರರ್ಮಾಮ್ಯ. ೮-೭೩) ; ಆನೆಂತುವುಂ ಹೋಗನೆಂದನಿಲಂಬಾಯದಲಂ ನಿನ್ನಂ ತಗುಳಲೆಂದಾಡಿದನೆ ಧರೆಯಂ ಹತವನಾಚರಿಸಲಾಡಿದನಲ್ಲದೆ (ನಿದ್ಗಾ. ೩-೦೭)

ತಾನೆಗೆದತ್ತು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ ಗಡಣಮೆನಿಪ್ಪ ದಿಂಡಿತಿಮಿ ನಾದದಂತೆ ಪೆಗುರ್ದುಗುನಿ ನಿದಾಘಲಿ ತಗುಳ್ದೈದಿದ ನೀರದ ಕಾಲರಾಜನಾ (ರಾಜರೇ. ೮-೦೦೨). ೮. ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ದುಡುಕು : ಏಂ ತಗುಳ್ದೆ ಯಿನ್ನುಸಿರದಿರೀಗ ಮಾತನಿವನಣ್ಣಿಗು ಪಾಂಡವಮಾತಕನ್ನಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೨). ೯. ತೊಡಗು; ಮೊದಲುಮಾಡು; ಪ್ರಾರಂಭಿಸು; ತಪಂಬಟ್ಟ ದಿವಸದಂ ತಗುಳ್ದಿರಿಂಗಳ್ಕುಂ ದಿವಸವುಂಬ್ಬಿದಿಲ್ಲ (ಕರ್ಣಾಡ. ೮೨-೩) ; ಭದ್ರಶಾಲದಿಂ ತಗುಳ್ದು ಪಾಂಡುಕವನಂವರಂ (ಅದಿಪು. ೨-೩೨೮) ; ಜಯಂ ಬೆಸಗೊಳ್ ಗಂಗಾದೇವಿ ವೇಟಲ್ಗುಗ್ಗುರ್ದ್ (ಪಾವುಂಪು. ೮೭-೫) ; ಸವಿಸ್ತರಂ ವೇಲ್ದಲ್ ತಗುಳ್ದ (ಅಜಿತ. ೬೦-೬). ೧೦. ಅನುಸರಿಸು ; ಆಚರಿಸು ; ಪಾಲಿಸು: ಭೋಗಿಜೆನೆನ್ನ ಜವ್ವನಮುಮಿಧಾನಮುಂ ತವುನ್ನೆಗಂ . . . ಅನ್ನೆಗಮತ್ತಜನಂ ತಗುಳ್ದೆನೆಂತಾಗಿಯುಮೆಂಬ ನಿನ್ನ ಮೊಲಗಡ್ಡಲಿಗಾಂ ಜೀಗಾದಂ (ಅದಿಪು. ೭-೬೩). ೧೧. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು; ಒದಗು; ಬರು: ಗುರುಸಪರ್ಯಾಪರೋಕ್ಷವಿನೇಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಮ್ಮನಮಿತ್ತಿವ ತಗುಳ್ ನಿರ್ವಹಣಾತ್ಮಿಕಾಗುತ್ತುರೀ ಪ್ರಧಾನಂ ಮಹಿರತ್ನಮಿಂತಿದಿಯಳಂಕೃತಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೨-೭೦) ; ಅರೋಚಕಂ ತಗುಳ್ದುಡೆ ಬಜ್ಜಿದೇನೆ ಎತ್ತುವಡೆ . . . ತಗುಳ್ಚುಂ ಪುಟ್ಟುಗುದಾತ್ಮ ಬಲಕ್ಷಯಂ (ಕಲ್ಯಾಣ. ೬-೦) ; ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಮೆಂಡವೆ ಸಮುಸಂದಾ ಯುಗಳಂಗಳೊಳಮಳವಮಾಗಲ್ತಿಯುಂ ಸರ್ವಣ ವಿಧಾನಂ (ಕವಿರ. ೭) ; ತನಗೆ ಕಂಠಾಪರಿರುಣಿದಂ ತಗುಳ್ದ ರೂಪದೊಳು ಹಿವಮಂತಸುತೆಯಾಸ್ಯಾಂತಮತ್ಯಂತಚಂಚಲಮಾದ ಬಳಿಕ ಕಾನೆಂತು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದಿರ್ಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೩೪). ೧೨. ಬಯಸು; ತೆಗೆ; ಮೊಗದ ಲಿಸು: ಒರ್ವರೊರ್ವರಿಂಬಾಯ್ತುಂ ಮುನಿದು ತಗುಳ್ತುಂ . . . ಬಿಡದೆ ನರಳತ್ತುಂ ಪುಡಿಯುಂ ಪೊರಳುತ್ತಮಿಪ್ಪರ್ (ಜ್ಞಾಕಣ. ೨೨-೦೫). 'ತೆಗೆ'ಸ್ : ಪರಾ. ತಗೆಸ್ಸ್ : ೧೩. ಪಾಕ: ಸೋಂಕು; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು: ಜಱೆ ಅವಂಗೆ ತಗುಲ್ದು ಮಹರ್ದೋದಂ (ಅಜಿತ. ೬೬-೦೯). ತಗುಲು : ೧. ಪೊಗೆದ ಭಕ್ತಂತರ ತಗಲಿ ತೊಲಗಡೆಂದು ಮಿಗೆ ಕೂಗುತ್ತಿರಲು (ವಿರಾಣ್ಯ. ೭೩-೨) ; ತೆನಲಂತಗಳಕ್ಕೊನ್ಯಮಾಗಿ ತಗಲಿರೆ . . . ತನುಭಾವಮಳಿದು ನಿಲ್ಪಿಸ ಮಾವಿಳಗಣವ ಕಂಡನಾ ವಾಯುಸುತನು (ಪಂಚಾಡಾ. ೩-೪೦೬); ೧೩. ತೆಗೆಗಳಕಶಿಯಾ ತಗಲಿ ವಿರ್ದಾಗಿಕೊಳು ಚಂದ್ರನಂತಿನವಿ ವಳಪ್ಪಾ. ೨-೨೨) ; ಈ ಬಾಣವು ಈ ನೀಚನ ಮಗನಿಗೆ ತಗಲಲಿ (ನೀತಿಪಂ. XI, ೦೪) ; ಆಕಾಶವಾಣಮವಪ್ಪು (room) ಚಂದ್ರಗ್ರಹಕ್ಕೆ ತಗಲುವಂತೆ ಎಸಲಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪಾ. ೦೦೦). ೧೪. ಸಂಭೋಗಮಾಡು: ತಗಲಿದವನಿಗೆ ಹಗಲೇನು ಇರುಳೇನು (೧೭೮). ತಗುಲು : ೧. ಸೊಗಯಿಂದಮಾನಂದಗೊಳುವ ಸುಕುಮಾರಾಂಗಿ ಮಿಗೆ ರಕ್ಷಿಸೀಗಾದಿ ತಗುಲಿ ಸಂಚಟಗೊಂಬ ಬಗೆಯಿ ನೋಡಲು ವಧಿಯು ಬಲಮಂತೂ (ಪಂಚಾಡಾ-೩-೪-೦); ಕೆಸಿದ್ದಿಜನು ಆ ರಾಜ್ಯ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತಗುಲಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಯೋಗನಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದು . . . ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗಿದನು (ಸಾತಿಚ ೧೬). ೨. ರಾವಣನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಮೋಹದ ಕಳಂಕವುಂಟು ತಗುಲದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಸಮಾನರು ಯಾರು (ಶಾವ್ಯಕ. ೬); ಒಂದು ಹುಲ್ಲಾಕ್ಕಿನನ್ನ ಬಟ್ಟೆಗೆ ತಗುಲಿಕೊಂಡಿದೆ (ನೀತಿಪಂ. IV, ೨೮) : ಅರಸರ ತ್ಯಲಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ನಂದಾದೀಪೆಗೆ ತಗುಲಿ, ಅದು ಉರಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ (೧೦೫೪. ೯೪). ೧೫. ಬೆಲೆಯಾಗು ; ವೆಚ್ಚವಾಗು ; ಖರ್ಚಾಗು : ಅಪ್ಪೇ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕನಿಷ್ಠಪಕ್ಷ ಹತ್ತು ರೂಬಲ್ ತಗುಲುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರಹಸ. ೨೬). ತಗುಳ್ಚು : ೬. ಮಗನ ಕರೆದರೆ ಯವನ ದೂರತ ತಗುಳುವಂದು ಸಮಿಪವರ್ತಿಯೆ ನಗದರ ಶ್ರೀಕಾಂತ ಸರಿಸನೆ ಮುನಿತುಮಾರಸ ಉಗುರಿಚಿದೆರಾ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೩-೩೯); ಹಾಳಾಹುಂ ತಗುಳ್ ನಾಲ್ಕೈಕಾಂತಾ ನೆಱೆ ಪರಿವರಿದು ಸುಡುತ ಬರಲು (ಅಜಿತ. ೦೨-೦) ; ಭುಗುಭುಗಿಲು ಭುಗಿಲೆಂದು ಕೇಸುರಿ ತಗುಳಿದುದು (ವಿರಾಗ. ೦೦-೦೭-೫೦). ೧೨. ಪಾಪ ಪೋಗೆಂದರು ನಿನ್ನಂ ಕೋಪದಿಂ ನಾಂ ನುಡಿದು ತಗುಲಿದ ಪಾಪವ ಸೈರಿಸುವುದು (ಅಸಪು. ೦೪-೨೩) ; ಜನ ದಕ್ಕೆಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಪುಗಲವಳ್ಕಂಡೆರೇ ಕಡುವಾಪ ಪೋಗುದು ತಗುಳಿದಲ್ (ಸಮ್ಯಕ್ಕಾ. ೦೦-೦೧) ; ವಿಧಾಡಿಸಿ ತಗುಳಲ್ ದೂತಂ ಬಂದಾ ಕ್ಷಣ ದೊಳ್ ವಿಕ್ರಮ ಕೌರವನೆಂದಂದಮನೊರೆಯಲ್ (ಜಯಭಾ. ೬-೦೦). △ತೆಗುಸ್ : ೬. ಅಪಹರಿಸುಂಹೆ ತಗುಬ್ಬಿಲ್ಲ ಬಿದವಂ ದುಷ್ಟಮನ್ನೆಯಂ ಪ್ರಳಯಕಾಲರಂ (ಕ್ಷಾಇ. XX, ೨೪-೬ ; 1034).

ತಗಲು ಹಾಕು, ತಗಲ್ಹಾಕು=ತೆಗುಲಿಸು ; ತೊಗುಹಾಕು; ಆಳವಡಿಸು: ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಚೀಲವೆಂದು ಗೊಟ್ಟಕ್ಕೆ ತಗಲು ಹಾಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿತೆ (ನೀತಿಪಂ. VII, ೩೨) ; ಯವನನ ದೂತರು ಬಂದು ಪಾಶವನು ತಗಲ್ಚಾಕಿ ಮಮತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣ ಎಳೆಯುತಿರಲು(ಪುರಂದ. ೦-೪೨-೩).ತಗುಳ್ ಗುಟ್ಟು= ವನಸಿಸ್ಸಿಗೆ ತಾಕುವಂತೆ ಹರಟು : ಪುರ್ವೋದ್ಧಾಟನೆ ಮಾಡು : ಪದುಳಂ ಕುರ್ಮದೆಗುಮಾಯುದ ಮಾತಂ ತಗುಳ್ ಗಟ್ಟಲಿ ಪೋದಂ (ಗದಾಪು. ೩-೦೩). ತಗುಳ್ ಹಾಡು = ವನಸಿಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಸುವಂತೆ ಹಾಡು; ವನೆನೋ ಹರವಾಗಿ ಹಾಡು: ಪದ್ಯಂ ತಗುಳ್ ಪಾಡಿ ಸಾವುಂಗಳಂ(ಕಾಪ್ಯಾನ. ೦೪೫). ತಗುಳ್ ಕೀರು = ಎದೆಬಿಡದೆ ಕುಡಿ : ಬಡಬಾನಳಂ ಬಿಡದಾಗಳುಂ ತಗುಳ್ ಕೀರೆಯುಮಂತದಳ್ಕಿನತಪ್ಪೊಡಂ ತದದಂತೆಪೊಲ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫). ತಗುಳ್ ಬಾಣುಂ=ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿ ಬಾರದಿಸು; ಕೂಡಿದಿರ್ಂಡಂ ಬಾಣಿಸುಂ: ವಿತತ ಘನಾವನದ್ಧ ಸುಷಿರಂಗಳೆನೊರ್ವಿಯೆ ಕೂಡೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದ್ದುತ ವಾದತತ್ಕರಗಳ್ ಬಾಜಿಸೆ (ಜಿಪುಪ್ರಾ. ೮-೨೬). ತಗುಳ್ವರ್ = ಅನುರೂಪವ ವಾಗು; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು; ಸಮವಾಗು: ಈತನುದಾತ್ತ ಪೂರ್ವಭೂಮಿ ಪರುವಾಜೊಳ್ಳೆನೆರ್ ತಗುಳ್ವವಂದೊಡೆಯಾ ಕಥೆಯೊರ್ ತಗುಳ್ದ ಪೊಲಿ ಪೊನಿತಗಟ್ಟುಯಾದುದು ಗುಣಾರ್ಣವ ಭೂಭುಜನಂ ಕೀರ್ತಿಪೆಯೊರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦೦).

[ದೇ.ಕ ತುಳು. ತಗರು, ತಗರ್ ; ತೆಲು. ತಗುಲು, ತುವ್ವಲು]

ತಗುಳ್[1] ತಗಲು[1], ತೆಗುಲು[1], ತಗುಳು[1] (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ : "ತಗುಳಿಂದು ಸಂಧಾನಂ" (ಕಸಾ. ೨೮-೩೮೬). ತಗುಳ್ಚು : ೨. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಬರ್ಕ : ಎಲ್ಲಿಯ ಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯ ಎಲ್ಲಿಯ ಬಟ್ಟೆ ಬಂತೆಸಗೆ ಎಲ್ಲಿಯ ತರ್ಕಿಗ್ಳ ತಾಪತ್ರಯವೆಂದಾಗ ವಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಚಿಂತಿಸಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೭೦) ; ತನಗೀ ವೃತ್ತಿ ಗಸಂಗತ್ವವ ತಿಳದಾಗಳಲ್ಲಿವ್ವುಂದ ಗಲುಬಟೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೩-೧೬-೪) ; ಹರಿಯ ನೆಸಿದ ಹಗಲು ಮುಕ್ಕಿಗೆ ಬಲು ಮಿಗಿಲು ಹರಿಯ ನೆಸಿದ ಹಗಲು ನರಕಕ್ಕೆ ತಗಲು (ವಿರಾಣ್ಯ. ೨೨-೨). ತಗುಲ್ಚು: ೨. ಕೊಂಕು ಕೊಸರುಗಳ ಕಿನಿಸಿಂ ತಗುಲುಗಳ ನೋಂಕದಿತ್ ... ನೆಲದಿಂಕೆ (ವೀಂಕಾಶಾ. ೬-೬೨-೬೫). ತಗುಳ್ಳು : ೩. ಹತ್ತಿರ ಬರುವುದು ; ಸಮೀಪಿಸುವುದು.

ತಗುಲಾಗು=ಸೇರುವೆಯಾಗು: ರಾವಚಂದ್ರನ ಸೇವೆಗೆ ಕಲಿ ಹನುಮಂತ ನೇಮದೆ ತಗುಲಾದಂತೆ ಭೂಮಿಪ ಕಂಠೀರವೇಂದ್ರಗೆ ನಂಜೇಂದ್ರ ತಾ ಮನೆಸೋಕರದೊಳ್ಕಿಬ್ಬಿದು (ಕಂಪ್ರ. ೪-೦೦೪); ನಿಂಮ ಚರಣಾರವಿಂದದ ಸೇವೆಗೆ ತಗುಲಾಗಿಯಿರ್ಪೆವೆ (ಶ್ರುಸಂ. ೦೯೨೬, ೫೦-೨೦ ; ಸು. ೨೭೦). ತಗುಳುಮಾಗುಳು, ತಗಳುಮಗುಳು = (ಶತ್ರುವನ್ನು) ಹಾಗು ವೈದು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿರುಗುವುದು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಶತ್ರುವಿನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕ ದಂತೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಎದ್ದು ನಭದೊಳ್ನಳಂಚುವರೊಮ್ಮು ಭೂತಳದೊಳೊದ್ದು ಹೊಗುವರೊಮ್ಮೆ ಬಳಸಿ ಮಂಡಲದಿಂದ ಹೊದ್ದು ಹೋರುವರೊಮ್ಮೆ ತಗುಳುಮಗುಳಾಗಿ ತಾಗುವರೊಮ್ಮೆ ಸರಿಬರಿದೊಳು (ಕ್ರಿವಿಶಾ. ೨೨-೨೯) ; ತಗುಳುಮಗುಳಾಗಸಮಸಮರದಲಗಣತೆದ ಭಟಬಿನಪ ವಡಗೆದೆದುಗುಳಿದರಸುಗಳಸು (ಕೂಗದು. ೩೦-೨೪). [<ತಗುಳ್[1]]

ತಗುಳ (ನಾ). ಒಟ್ಟಾಗಿರುವುದು: ಗೊಂಚಲು; ವಂಜರಿ: ನಗೆಯಿಂದ ಬಿರಿದಂತೆ ಬಿರಿವ ಮಿಂದುಗುಳ ತಗುಳದಿಂ ನೊಗಯುಸುವ ಮಲ್ಲಿಕಾಲತೆಯ ಜೆಸಂಪಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪ.ಪು. ೩-೩೯ ವ); ಚೆಲ್ಲಂ ಬಳ್ಳರಾದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ ತಗುಳದಿಂದಸಿವ ಬಾಸಿಗಂಗಳೆಳಲಮಳಂಕರಿಸೆ (ಪುಷ್ಪ.ಪು. ೪-೨೦೨). [<ತಗುಳ್, ?]

ತಗುಳಿಸು, ತಗಲಿಸು, ತಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಮೊಗಮೆಂಬಲರ್ಗೊದ ತಡಿಯೊಂರಿಸದಲಂಚಿಗಳನೆಗೆ ಸಡಿಯ ಕವಿಯೊಳ್ ತಗುಳಿಸಿದರ್ ಹಂಸರಚನೆಯೋಲಿಯನೊರ್ವಳ್ (ಪುಷ್ಪ.ಪು. ೯-೭೭). ೨. ತಳ್ಳಿಸು ; ಒಡಿಸು : ಹೊರದುಒಡಿಸು : ಹರಹರಂಯಿಂದೀ ಪ್ರತ ಭ್ರಷ್ಟರ ದೆಸೆಯಿಕ್ಷಿವಿಡೆ ನುಡಿವೊಡೆ ಪರದುವಾತಕವೆನುತ ಹುಗಲೀಯದೆ ತಗುಳಿಸಿದೊಡೆ (ಬಾಬ. ೬೦-೨೮). **ತಗಲಿಸು** : ೧. ದಿಟ್ಟಿನೋಲೆ ಮೊಣಕಾಲಿಗೆ ತಗಲಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಕಂಕಣ ಕಿವಿಗಿಟ್ಟು (ಪುಕಂಡ. ೦-೦೦೦-೪). ೩. ಪೆಂಟ್ಟಿಸು; ತಾಗಿಸು: ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾಗ್ವಾಸನೆಯ ಪೆಸರಿನ ಸುತ್ತುವಳ್ಳಯ ಮೆಟ್ಟಿರದ ಮೈ ಪತ್ರುತಿಪ ಸಂಕಲ್ಪ ಜಿಗುರಿಗೆ ಜುಟ್ಟ ತಗಲಿಸದೆ (ಗಗಣಾ. ೦೬-೦೪) ; ನಾನು ಸೈಲ್ಪ ರೋಗದ ಸೋಂಕನ್ನು ತಗಲಿಸದೆ ಅವ ಸತ್ಪ ಪ್ರಾಣಯ ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ (ವಿಶಾಸಿ.೬೬). **ತಗುಲಿಸು**: ೧. ಉಪ್ಪು ಮೆಣಸು ಜೀರಿಗೆ ಸಲಯಾಗಿ ಹಾಕಿ ಸೈಲ್ಪು ಹಿಂಗು ತಗುಲಿಸಿ ಅಯಕಟ್ಟು ಮಾಡಿ (ಕೃಷಾಮಂ. IV, ೦೦). ೪. ನಿಂದಿಸು; ದಬಾಯಿಸು: ಆ ಚಿಕ್ಕಮಗು ಆ ಭಾರತದ ದೇವಿರಾಜ್ಯೆಯ್ಯ ಎಷ್ಟು ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಪಂಡಿತ ನಿಗೆ ಜವಾಬು ಕೊಟ್ಟು ನೀವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ತಗುಲಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ತಂಗಾಳ್ಞ. ೩೭೮). 'ತಗುಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [ತಗುಳ್ + – ಇಸು]

ತಗುಳು, 'ತಗುಳ್'[1] ನೋ.

ತಗುಳ್ಳು, 'ತಗುಳ್ಳ್'[3] ನೋ.

ತಗುಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನುಂಕಿಸ ; ತೊಲಗಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು ; ದೂರಮಾಡು: ಕರಕಮಲಮೂಂ ಕಂಡಿವರ್ ಶಕಿಮುಖಿಯರಾದೊಡಂ ಭಯ ಬಭಿತ್ಸುಗೆ ಸಂದುದಿಲ್ಲವೆನೆ ಶಿವಮುಖದೊಳು ಬೆಸುಗೆರ್ಗುರ್ ವೆಱತು ಕಾಣ್ಬುವೇ ಮೇಣ್ ಏಕ್ಕ ರಸವಿನಿತ್ತಾದೊಡಂ ಮೋಹರಸಮಂ ತಗುಳ್ಳಿಸಬಲ್ಲುದೇ (ಶಿಂಪ್ರ. ೨೦-೨) [ತಗುಳ್ಳು + – ಇಸು]

ತಗುಳ್ಳು, ತಗುರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಬೆರಸು : ಅರಸ ನಱಾದೀಂ ಮಹಾವುರುಷರತ್ನದೊಳ್ ರತ್ನಮಂ ತಗುಳ್ಚಿದನೊ (ಜಾಂತಿಪು. ೨-೭೫); ಪಟಗನ್ನಡಂ ಪುದುಂಗೊಳೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಕ್ಕದಮಂ ತಗುಳ್ಚ ಜಾಣ್ ಕಿವಿ ಮುತ್ತಂ ಮೆಟಸಲ್ ಕೋದಂತಿರೆ ಪೇಳ್ದಟ್ಟಾಗವಿಗಳ ಕವಿತೆ ಬಾಧರವರ್ದಿಗೊಳಿಸುಗುಮೇ (ಕಾಜ್ಞಾಸ. ೫೫); ತದೀಯ ದುಸ್ಸರ ಸ್ಮರದಶಾವ್ಯತಿಕರಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ . . . . ನಲ್ಲಳಿಸುವನೆಂಂ ಸಾಜಸದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚ ನಿಲೆ ಪಿಡಿದ ನಯಮಂ ಬಗೆದು (ಜರಪು. ೪-೬೫ಪ). ೨. ಆಳವಡಿಸು ; ಸಿಕ್ಕಿಸು : ಮಭಿವಂ ಶಚಿ ಪೂತ ಜೂತಮಂ ನಿರ್ಮಿರದೆೀಸಕವಲ್ಲರಿಯ ವಲ್ಲವ ಮೊಗವೆ ಕೈಯ್ಯು ರಾಗದಿಂ ಸೋಮುಂಡಿಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚದೊಡೆ ಸೂಜನೆ ಬಾರಿಸಿದಂ (ಜಂಚಪಾ. ೩-೮೨); ಕೋಡ ಮೊನೆಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚದ ಸೂಸನಗಿತ್ತಿಯ (ರಾಚಪಾ. ೬-೦೦೩). ೩. ತೊಡು ; ಧರಿಸು : ಸೌಭಾಗ್ಯ ನಿಧಿಯ ವಿಡೂಗದಿಂ ಜೀವವಿಯೋಗಮಾಗದಿರ್ಕೆಂದು ತಗುಳ್ಚದ ರಕ್ಷಾ ವಳ್ಳಿಯಂತೆ ಕೊರಲೊಳಿಕ್ಕಿರ್ದಕ್ಷಾವಳಿಯಂ (ಜಾಂಪಾ. ೬೧೦); ಗಳದೊಳ್ ತುಲಸೀಸ್ರಜಮಂ ತಗುಳ್ಚ (ವಿ ಪ್ರ.ಕ. ೯-೦೯). ೪. ಹೊಂದಿಸು ; ಅನ್ವಯಿಸು : ಸಂಖ್ಯೆಗಳೊಳ್ತಱಬಹುತ್ವವಿವರ್ಯಯಕ್ಕೆಸಂಖ್ಯಾತಗುಣಂ ವಿಕಲ್ಪಮದು ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಗುಣಮಂ ತೆಗುಳ್ಚುಗುಂ (ಛವಿಾ. ೦-೦೦೧); ಈ ಕಥೆಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚ ಪೋಲಿವೆಡೆಸಗಲ್ಬ್ಯಾಯದುದು ಗುಣಾರ್ಣವ ಭೀಮಭಾಜನಂ ಕರಿಟಿಯೊಳ್ (ಜಂಚಪಾ. ೦-೦೪); ಓಜಿಲಯ್ಯಂಗೆ ವೆರ್ವಯಂ ತಗುಳ್ಚ ನೀಂ ಮಿಗೆ ಪೊಗಳ್ಚುದನುಚಿತಮಕ್ಕುಂ (ಪ್ರಕಿವಿ. ೫೯-೦೬೬); ಬೆಳಕಿನ ಅನುಭವವನ್ನು ವರ್ಧಾವಸಿ ಆ ಬೆಳಕನ್ನು ಗಾಂಧೀಜಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ತಳುಕ್ಕನೆ ತಗುಳ್ಚಿರುವುದು ತುಂಬ ಹಿತವಾಗಿದೆ (ಕಾಂಚಿ. ೪೧೬). ೫. ತಗುಲಿಸು ; ಗಂಟುಹಾಕು : ಗಾಳಿಗೊರವಂ ತಗುಳ್ಚ ವಲಾಳವನೆನೆಂಂದನವೆಳ್ಳಿಡಂ ಗಟಬಿದೊಡೂಂ ಬೇಳುನಭಿಗೆಳ್ಚು ಕೆವ್ಮನೆ ದೇಳಲ್ ನಿವಗಂತುಾ ರಾಜಸಿಯಂ ಮೆಗ್ಗೇ (ಪಾಜ. ೬-೨೪). ೬. (ಊರಿ) ಹತ್ತಿಸು; ಅಂಟಿಸು: "ತಗುಳ್ಚಿ—ಉದ್ಯೋಗೇ, ಅಗ್ನಿಬಾಧನೇ ಚ" (ಕೆಮಂಧಾ); ಬಳಿದ ತವುಮೆಂಬ ಕರಡಮನೆಳೆವಲ್ಲದೆ ಸುಟ್ಟು ಕಿಡಿಸಲಿಂದಬಸುದರಾಚಳದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚ ಮಂವೆಯಳಲ್ಲಿ ದವಮಿಗ್ಗುಂ ಪೊಲಕಳಿಸದಯಂಗೆಯ್ದುಂ (ಕಾಪ್ರಸಾ. ೬೮೦ ಕೊಪ್ರ) ; ಎಸ್ಸ ಬಿಸಿಯೊಳ್ ಕಿಚ್ಚಂ ತಗುಳ್ಚದಂ (ಅರ್ಥಪಾ. ೬-೬೯೮). ೭. ಮಾಡು ; ನಿರ್ವಿಗು ; "ತತುಳ್ಚ—ಉದ್ಯೋಗೇ, ಅಗ್ನಿಬಾಧನೇ ಚ" (ಕೆಮಂಧಾ); ಸುರತಮಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಲ್ಲದ ಜಿನಾಭವಮೇತ್ಯವದುಂ ತಗುಳ್ಚನಾ ಸುರತರುಯಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲದುದಿತೋದಿತ ಮಾಗದು (ಬಾಜಾಪಾ. ೦-೫೫); ಆಲ್ಕಾರ್ಥವಾಸಾಳ್ಕರ ವಸ್ತು ವಿವರ್ಜನಮು ಸಿರುತ್ತಿರ ತಗುಳ್ಚುವುದು ಸಂಹಿತೆಯಂ (ಕಾಜಾ. ೬೮). ೮. ಆರಂಭಿಸು ; ತೊಡಗು: ಉ ಪ ಕ್ರ ಮಿ ಸು: ಪಂಕಜೋತ್ಕರಮುಮಮನಿಂದುಮಂಡಲ ಮುಮಂ ಮೊದಲೊಳ್ಸಮೆದಬ್ಬಿಜಂ ಮನೋಹರಮೆನೆ ಮಾಡಿರೀ ಜೆಕಗದ ಪೋಲ್ಮಗೆ ಮುನ್ನೆಗಳ್ಚಗುಂಬ್ಬಿ ಬಿತ್ತರಿಸದಪ್ಪಲ್ಲದಿಂತು ಸಮಪನ್ನುಗಳಂ ಪಡೆವಂತು ಗಾಂಪನೆೀ (ಜಾಂಚಪಾ. ೭೪೬). ೯. ಆಗಿಸು; ಉಂಟುಮಾಡು: ನುಡಿಯಂ ತಗುಳ್ಚ ನೋಟಂ ನುಡಿ ಪರಿಚಯಮಂ ತಗುಳ್ಚ ಪರಿಚಯ ಮಲಿವ ತಡಿಯದೆ ತಗುಳ್ಚ ಮಿರಪ್ಪಾನವಿನಂತೆಯೆ ನರೇಶ್ವರಂ (ಜಾಬಲ. ೪-೭೩). ೧೦. ಕಾಪ್ಪುಗೊಳಿಸು ; ಸುಸಯಾಂಶಂಗಳಂ ಕುಸುಯಾಂಧಕರ ದೊಂದುಸ್ಥತಿಯಂ ತಗುಳ್ಚ ಖಿರಭಾನುವಿನಂತೆನೆದಂ ನರೇಶ್ವರಂ (ಜಾಬಲ. ೪-೭೩). **ತಗುಳ್ಚರ್** : ೧. × × × ಪತಿ ಕೊಯ್ವೊಡೆ ನಡು ಕೋಲುಲೆ ಪೋದುದು ತಗುರ್ಚ ಪೊಡೆಯ ಘಿರಿಯಲ್ಲಿನಲ್ಕೆ ತೋಳುಂದುದು ಸೆಲಕ್ಕೆ ವಿಟ್ಟ್ಯ(ರ್)ದು (ಶಾಇ. IX-I, ೦೬೭-೦೪ ; ೧೦೫).

[ತಗುಳ್, ? – ಚ್ಚು]

ತಗುಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಬೆಸುಗೆ ; ಜೋಡಣೆ : ಕೂಟಂ : ನಿಗಳಬೆಂಬೆರ್ ತೊಡರೊಂದಾದುದು ಮೋಹನಿಗಳ ಪಜ್ಜನ್ಯದೊಳ್ ನೋಡೆ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತಂ ಪೊಸತಾಗೆ ತಮ್ಮ ಮನೆದೊಳ್ ತಳ್ಳಿಯ್ದುವ ತಳ್ಳಾ ತಗುಳ್ಚುಗಳೊಳ್ ಪೊಸ್ಕುವ ವಜ್ರಲೇಪದ ತಗುಳ್ಚಂ ಪೋಲ್ದಿನಂ ವಜ್ರನಾಭಿಗಿಕ್ಕಿಶ್ರೀತಿಯನುಂಟುಮಾಡಿದರವರ್ ಜ ನ್ಯಾ ಂ ತ ರ ಸ್ಸೇ ಹ ದಿಂ (ಅರಿಪು. ೬-೨೨); ತೊಡೆಯ ತೋಳ ತಗುಳ್ಚಮರ್ದ್ಯೆ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೯೩). ೨. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : ಶ್ರಿದಶಾಸಲಯದಿಂ ನೀರದವಥದೊಳ್ ನಾರದಂಗೆ ತಾಂಡವದ ತಗುಳ್ಚಿದವಿದುದು (ಜಾಪಾ. ೪-೪೭); ಪಕ್ಕಿದ ಸೈವುದೆಯ್ದದಿಡುಃಖಮುಮೆನ್ನ ಪುರಾಕೃತಾರ್ಥ ಸದ್ಭೃತ್ಯಕ್ರಿಯ ದುಶ್ಚರಿತ್ರದ ತಗುಳ್ಚಿನೊಳಾದ ಶುಭಾಶುಭಂಗಳಂದೆನ್ನ ವಿವಾದುವೆಂದೊಸಗೆಯಂ ಕರ ಮುಚ್ಚಿಗವಂ ವಿಮೋಹದಿಂ ಚಿತ್ರದೊಳಾಗಲೀಯದೆ (ಚೀವಪಾ. ೭೬-೩೬). ೩. ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ ; ಅವಲಂಬನೆ : ನೆಲಂಬ ವರ್ಷವ ಬಳ್ಳಗಂ ಚದುರನೆಸಳ್ ಮೈ ಮೈಯೊಡಂಬಟ್ಟು ತತ್ಪಳ್ಳವರ್ ಕೋಮಳಗಿಂ ತಗುಳ್ಚು ವೆಱದೊಂದೆಂತಕ್ಕುಂ (ಅರಿಪು.೦೨-೦೯); ನಿನ್ನ ಹೇವಲತಾವಿತಾನೋದವಮಾನ

ತನುಲತಾವೃತಾನವ ತಗುಳ್ಯೆಂಗೀತನನೆಲ್ಲಕ್ಕುಪಾದಪೋಪಮಾನಾನೂ ನಾಗಗಯಜ್ಞಿಯ ದೊರೆ [ಶಾ ೦ ತಿಪು. ೫-೦೫೬ ಪ]. ೪. ಆವರಣ; ಅಜ್ಞಾದನ: ನಗರನಾರಿಕರಂಬರ ಸೋಮಾರಿಂದಿಯ ಸೊಂಪು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ತಗುಳ್ಳುಮಂ ನೆಗಚ್ಚಿಯುಂ [ಪ್ರಭು.ಪು. ೫-೩೪೨]. ೫. ಪ್ರದರ್ಶನ (?): ಅಪ್ಪರೀಂದ್ರಸಳವಿಘಾತಾರ್ಥವಾದ್ದತ್ಯಾಗತಮುಮಾಧಭಟ್ಯಾ ಯತ್ತಮುವಿಮಿಸಿದ ತಾಂಡವದ ತಗುಳ್ಳಂ ತೋಱಲುದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ದ [ಪಂಚಾಸಿರ. ೪-೭೬].

[ತಗುಳ್ + – ವ್ಯ]

△**ತಗುಬ್** 'ತಗುಳ್', ನೋ.

ತಗೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ: ನಿಲ್ಲಿಸು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ನಿರೋಧಿಸು: "ತಗೆ–ಸ್ಪಂಭನೇ (ನಿಲ್ಲಿಸು)" [ಪಜಪಥ]; ಅಗಲಲಸಹ್ಯಮಂದು ಪಿಱಿಗೀ ಬಟಿಸಲ್ಕಳ್ಕೆ ಮುಂದ ಬಂದೀಗ ತಗೆವೆಣ್ ಚಿತ್ರದುತ್ಸವಲಿಕೆಯಂ ನಭಕೇ ನಿಗೆತಂದಳ್ [ಕಾವ್ಯೋ. ೦೯೦]; ಕಮಾಸ್ತ್ರಸ್ವಮಂ ಜನಿಯಿಸಲೀಸದೆ ಸದ್ಬುದ್ಧಿದಿನಂತವಂ ತಗೆವುದುವೆ ಸಂವರದುಃಖಮಕ್ಕುಂ [ಸುಭಮು. ೮-೬೨]; ಆಳವಿಯೋಳ್ ಬಳವದ ಪಂಕಾರದೆ ಬರ ತಗೆವಂ[ಶಾಂತಿ. ತೆಗೆದಂ]ತ್ಸಯಚೀರವಮಕಳಭಮಂ [ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೩]; ಹೊಂಕಿ ತಂದುಪ್ಪರದ ಬೆಜಂವಿಲ ಬೀದಿಯೊಳು ತಗೆದನವನಬರಂ ನಿಷ್ಪರಿಣಾಮ [ಹಱಳಾ. ೦೦-೦೩]; ನೈಪಂ ಪಾವತಕೊಲುಂದವರ ತಗದು [ಶಾಂತಿ. ತೆಗೆದ]ದಯದಿಂ ಮುನ್ನ ಧನಗೊಳ್ಳೆನುತ್ತ ಪೇಳ್ [ನಿ೦ಗಿ ಶಾ. ೩೩-೦೦]; ಬಿಗಿದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ತ ತಗೆವ ತವಕಿಸುವ . . . ಹೋರಾಟದ ವಿಗಡ ಮಲ್ಲರುಗಳೊಪ್ಪಿದರು [ಕಂಪಾ. ೨೦-೧೪]. ೨. ತಡೆಯಾಗು; ಅಡ್ಡಿಯಾಗು: ಎನಗೆ ನೀವು ಮಾಡುವ ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಮಣಿಕೆ ನಿಮಗೆ ತಗಮಿತಾ [ಭಾಪು. ೦೦]. ೩. ಸೆಳೆ; ಆಕರ್ಷಿಸು: ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಣ ತ[ಣಾಂ. ತೆ]ಗೆವ ಮೋಡಂ (ಕುಂಡಾಂ. ೫೦-೧೬); ಕಣ್ಮುಗುವ ಸೊಸುವ ಮುಖವ ಚಿತ್ರವ ತಗೆವ ತಾಗಿಸುವಳಿಗ ಕೂಡುವ . . . ವೇಶ್ಯಾವೀಧಿಗಳೊಳಸುರಾರಿ ನಡೆತಂದ [ಅಳ್ಳಾಪ್ರ. ೬-೬೦]. ೪. ಸ್ತಂಭೀಭೂತನಾಗು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೆಳಗ್ಳು: ಸಾಗರದತ್ತನೆಂಬಬೆಣ್ ಜೂದಾತಿ ತನ್ನುಳ್ಳುದಿಲ್ಲಮಂ ಸೋಲ್ತು ಕುಡರಲ್ಲದೆ ಸಮುದ್ರದತ್ತಂ ಸಾರವೇಯಶಕ್ಕದ್ಕುಮಾಂ ತರ್ಗತನಾಗಿ ಬಸಿಲೊಳ್ ತಗೆದಿರ್ದಮಿಮಂ [ಜಾವುಪು. ೪೬-೯] ; ತಗೆಯಲ್ ಜೈವಿನಿ ತಿಳ್ಪಿಕೊಂಡು ಪರಿಯರ್ ವೈಶಿಷಿಕಂ . . . ಅಮ್ಮಮ್ಮ ಪಟ್ಟರ್ಕ ವೀಧಿಗಳೊಳ್ ತ್ಸೂತ್ಸು ಗೊಪಸಂದಿ ದಿಗಭ್ರಮೆಯಾಗ್ರಿ ಗಂದಧ್ವಿಪಂ [ಚಿಕ್ಕ. ೪, ಪ್ರಭಾ. ೦೪೮-೩೮ ; ೨೦೪].

ತಗೆಗೆ (ದ್ವಿರೂಕ್ತಿ): ತಗೆತಗೆದು ತಗುಳ್ಳಿದ್ದರಂ ದಹಿಸತೊಡಗಿದುಂ ದಳ್ಳುರಿ [ಕೃಪಾಶ್ರ. ೪-೪೯]. [ದೀ.ತ ತಮು. ತಕ್ಕೆ]

ತಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿ; ಪ್ರತಿಬಂಧಕ: ಆ ಚಂಡಾಲಕನ್ಯಿಕೆ ರೋಮಂ ಬೊರೆದ ಪಂಬೊವಲ ಪಂಜರದೊಳ್ಳಿ ಮಹಾಶ್ಚೆತಾವಲೀ.ಲೇಶ[ಕೆ] ತಗೆಯಂ ಮಾಬ್ಬಂತೆ ಪಡಿಯಂ ಕೆತ್ತಗುಬ್ಬಿಯಂನಿಕ್ಕ [ಕಾದಂಬ. ೬೩೨]. ೨.ತಂಗುವಿಕೆ: ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ: ಬಳ್ಳ ವಬ್ಬಿಯೊಳ್ ಮನದ ಚಿಂತೆಯಾ ಪಲಲ್ಕ ಪಿನ್ದಿರುದಿಗದೆನೆಯಂ ಪಿನ್ಮಾನ್ ಅರಿದು, ಪಲ ತಗೆಗಳ್ ಅದುವರ್ಪು [ಅಂತಿಗೀ. ೦೦-೨೦೬].

[< ತಗೆ$_1$]

ತಗೆಪ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ; ನಿರ್ಬಂಧ; ಸ್ತಂಭನ: ತೆಗಪಂ, ತಗೆಪಂ, ತೊಡಪಂ, ನಡೆವಂ, ಮೊಗಪಂ (ಕಬ್ಬಾಷ. ೩೬೦ ಪ್ರಯೋಗ). [ತಗೆ + – ಪ್ಪ]

ತಗೆವು, ತಗಪ್ಪು, ತಗವ್ಪು, ತಗಹ್ಪು (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ; ನಿರ್ಬಂಧ: ಪಿಕರಱಿದು ತನ್ನ ಸಾಲಂಗಿಟ್ಟಿಯಾಂ ತಾನಱಿದು ಸಂಸಾರವೀಹಂ ಗಿಟ್ಟಿಯಾಂದಂ ಆತನ ತಗೆವುಮಿತನ ಕರ್ಮದ ಬಿಗಿ(ಗು)ವುಂ ಪತ್ತುವಿಂದುಗುಂ [ಜೀವಸಂ. ೦೭೭-೨೦೩]. **ತಗಪ್ಪು**: ೨. ಬಿತ್ತಾಯ; ತಗಾದೆ: ಒರ್ವ್ಯತ್ತಗೆ ಇರ್ಕುಂ ಜೋಳವ್ ಕುಡುವುದು ತಗಪ್ಪಲ್ಲಿ ಗೋಸನೆ ಇಲ್ಲ ರಾಜಪುರುಷರ್ಗ ವುಗಿಲಿಲ್ಲ [ಇಳ. ೫, ೦೪೭-೪ ; ೨೫೫ಳ ಕಪ್ಪ]. **ತಗವ್ಪು**: ೧. ಇತ್ತನಂದೇ ಕೃಷ್ಣ ನಿನಗಾ ಪುತ್ರನನು ನೀ ಬೇಡಿಕೊಳಲೇಕುತ್ತ್ವನಿತೆ ತಗ[ಪಾಣಾ. ಡ]ವೇಕೆ ತನ್ನನು ನಾಚಿಸಲದೇಕೆ [ನಿಧಾಗ. ೦೦-೭೩-೨೦] ; ತಗವಹುದು ತನಗೆನುತ ಕೈಲಿನತಂಬಕ್ಕೆತಂದು ವಿಗಡ ರಕ್ಕಸನಾ ಹರಾಧ್ರಿಯಂ ಬಿಗಿದನೈ [ಅಕ್ಕ.ರಾ. ೫-೫೧]. **ತಗಹ್ಪು**: ೧. ತಪವಶೆಬುದು ತಗಹು ನೇಮವೆಂಬುದು ಬಂಧನ (ಅವಂ. ೦೫೯-೭೨೩); ಧ್ಯಾನದ ಧ್ಯೇಯವಶವಟ್ಟು ಆನಂದಿವಂಗೆ ತಪದ ತಗಹ[ಪಾಣಾ. ಪಲವ]ಲ್ಲಿದುಮೆ (ಪಜ್ಞವ. ೪. ೩೨೪-೨೩೩) ; ಒಲಗದಿಂ ಪಡೆದಂ ತಗಹಂ ಸಿಲ್ಕಿದಂ (ಕಮದ. ೦೨೯ ಪ್ರಯೋಜ); ಹೆಗಲು ಹರಿಬಿತೆಯನು ಮಾಳ್ಪರೆ ತಗಹಿಲಾ ಬಹುವಿಧ ಗೃಹವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳ ಬಯಲಾಯಾಸ ಕೃತ್ಯದ ಕಾಲಬಣ್ಣಿಗಳ (ವಿಧಾಗ. ೩-೦೨೪) ; ಗಗನವನೊಳಕೊಂಬ ತಿಳಿದ ಆಡಕ್ಕೆ ತಗಹೇತಿತಾಯ್ಕೆಂಬನಾಗ (ಭರತ. ೬೦-೩೭). ೩. ಕವಿದಿರುವಿಕೆ; ಆವರಣ; ಮುಂಸುಕು: ಹೊದಿಕೆ: ಮಱವಯ ತ[ಪಾಣಾ.ತೆ]ಗಹು ತೆಗೆದೆಬ್ಬಿಕೆ ತೋಱಿತು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೯-೦೫); ಉಗಿದವಂಬರವನು ವಯಂಯಾಕಾಗಳು ಭುವನದ ಜನದ ಕಂಗಳ ತಗಹು ತೆಗೆದುದು ಸೆಱಿಯ ಬಿಟ್ಟರು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳ್ [ಉಷಾಪ್ರದ್ಯೋ. ೦-೮೩]; ಕಳಿದರೀ ಜಂಘಾಂಶವಂಶಿಜಾಜ್ವಲರು ಬಳಿಕಾ ಹಿವಿನವಯವನವನ ಪುರಿದೊಗಲ ಹರಿಣಾಜಿನದ ಹಾಸಿಕೆಯ ಹೊದಿಕೆಯಲಿ ತಳರ ತಗಹ[ಪಾಣಾ. ಡ]ನ ಮನೆಗಳಲಿ [ತೆಹರಿಂ. ೩-೩೨].

[ತಗೆ$_1$ + ಪ್ಪು/ತವು. ತಕ್ಕೆವ್ಪು]

ತಗೆಬಗೆ, ತಗಿಬಗಿ. ತಗುಬಗೆ (ನಾ). ೧. ಅರಿವನೆಸ್ಸು; ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮನಸ್ಸು: ಅಕ್ಕುಮಾನುಂ ತಗೆಬಗೆಯೊಳ್ಳಾವ್ವೆಂ (ಜಾಮಕ್ಕ. ೦೫-೩); "ಪ್ರತಿಪಹತವಾದ – ತಡೆದ – ಮನಸ್ಸು" [ಜ ಬಾ ಶ್ರ. ೪೫೮]. ೨. ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ: ತಗೆಬಗೆಯ ನಡೆಸುಮಿಯ ಮಗಳ ನಡೆವಳಿಯಂ (ಕಾಂಒಕ. ೪೬-೬೫); "ಕ್ರಮತಪ್ಪುವಿಕೆ" (ಕಾಂಒಕ. ಟಿಪ್ಪ). ೩. ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ: ಹಾವಿಂಗೆ ಹಾಲಸಕೆಯೆಡೆಂಡೆ ತೀವಿದ ವಿಷವನ್ನುದಲ್ಲದಂಗಜನಂ ಸಂಭಾವಿಸಿದೊಡೆ ಕೋವಳಿಯರ ಜೀವಕೆ ತಗೆಬಗೆಯನೀವನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೇ (ಪಕರಂ. ೩೦೦). ೪. ಸಂಕಟ; ತಳವಳ: ಉಸುರ ತಗೆಬಗೆಯಿಂ ಸುರೀಂದ್ರ ಬಸವರಿಂ (ಪಪಚ. ೦೩-೪೮). ೫. ಲಗಬಗೆ; ಅವಸರ: ತಗೆಬಗೆಯೆಯೋಡಾಡಿ ಕೆರವೊಂದು ಸವೆಯದಿರೆ [ಕಾಂಒಕ. ೭೩-೦೩೫].

ತಗಿಬಗಿ: ೪. ತನ್ನ ರಕ್ಕೆಯಂ ಸೆಗಪರೆಸುತೆಂದು ಬಚ್ಚಿದ ದೆಸಗೆಯಂ ಮುಚ್ಚಲು ತರಕಸುಗುರು ತಗಿಬಿಗಿಯಾಗಲು (ತುಕಲಿ. ೪-೪೯). ೫. ಬಗೆ ಬಗೆಯಾಟದ ಜಗವ ನಗಿಸುತ ತಗಿಬಿಗಿ ಓಡುತ್ತ ಸೆಗೆದು ಕುವ್ವಳಿಸಿ [ಪರಲಿ. ೪೪೭-೦೮]. ೬. ಕಬ್ಬಿಬ್ಬು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ವಂಗವನಿ ಪುತನಿಯಂ. ಬೊಲೆಯನುಂದೆ ಇಂಥ ತಗಿಬಿಯಾಟಗಳೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತ್ಯೋ ರಂಗ (ಭುಂಡ. ೪-೦೫೬-೬). 'ತಗಿಬಿಗಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ತಗಿಬಗಿ: ೩. ಬಿಗಿಗೆ ಬಚ್ಚಿದ ಎದೆಯ ಮರುಚಲ ಬಸಿರಿಯ ಬಯಕೆಗೆ ಗಾಯಗಾಸಿರಿ (ಹೊಗಸಿ. ೪-೪೨) ; ಆಗ್ಗೀವಹನ ಆವಸ್ಥೆ ತಗುಬಗೆಯಾಯಿತು ಇವನ ಗಂಟಲಂಗ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡತು [ವೀರನ. ೬೨). 'ತೆಗೆಬಗೆ' ಪರಾ.

[ತಗೆ$_1$ + ಬಗೆ$_3$]

ತಗೆವುಗಿಲ್ (ನಾ). (?) : ಸ್ಯಾಂತಂ ಪಂಚೇಷುವಿಂದಂ ತಗೆವುಗಿಲ[ಪಾಣಾ. ತಗೆವುಲ, ಜಂತಗೆವುಗಿಲ]ವೊಲ್ಪವ್ಪಂತು ಕಂದರ್ಪಜಿಚ್ಚಿಂತಂ ಕೈವಾರ ದಬ್ಬಾಸುರವಿನೆ ಮುಂಲಿದ್ಬಟ್ಟ ಕೊಂದಂದುರಿ ಪೊಯ್ಕಂತಾನುಂ ನಿನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯದಿನೆಸಗೊಳಗಾದಂ ದಶಗ್ರೀವನೆಂದಾ ಕಾಂತಾರತ್ಸಕ್ಕೆ ವೈರಿಃಖಿಗೆ ಮಕಂಟ ಹಟದ್ರಸ್ತದಿಂದಳ್ಳಿಮಿತ್ತಂ [ಪಂಂಪಪ. ೯-೮೪]. [?]

ತಗೆರ್ 'ತಗ್ಗೆರು' ನೋ.

ತಗ್ಗೆರು, ತಗ್ಗೆರ್ (ನಾ). (ಕೆಲಸದಿಂದ) ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು; ಉಚ್ಚಾಟನೆ: (ಕ್ರಿಶಗ. II. ೩೬೨).

[← ಹಿಂ. ತಗೀರ್, ತಗೀರೀ; ಮರಾ. ತಗರೀ; ಅರ. ತಗಯ್ಯುರ್]

ತಗೊಣೆ (?). (?) : ಶ್ರೀ ವರದರ ಪಟ್ಟಮಿರಿಯನ್ನಗೊಣೆ ರಣದೊಳಾ ಮಣವೆಂಡ್ತುವೊನ್ ಮೂಳೆಯೆನಿಯುಳ್[ವೋನ್] ಪೆಣದ ಸಲ್ಗಡಿ ಕಟ್ಟುವೊನ್ (ಶಂ. I, ೩-೨ : ೩೩೦ ಕ್ರ).

[?]

ತಗ್ಗಜ್ಜೆ 'ತಗಚೆ' ನೋ.

ತಗ್ಗಾಳು (ನಾ). ಗಿದ್ದ : ಕುಳ್ಳ : (ಕ). [ತಗ್ಗು + ಆಳು (<ಆಳ್)]

ತಗ್ಗಿ, ತಂಗಿ, ತರ್ಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತಕ್ಕಿಲೆ ; ಅಗ್ನಿಮಂಥ; ನರುಬಲು. ತಗ್ಗಿ " (ಬಿ.ಪಿ. ೧೫೭).

ಬಿಲ್ಲಂ ತಗ್ಗಿ ಸೀವನ್ನಿ ಪಾದರಿಯಾವುಂದ ಗೆಯಂದಿವಂ ತೆಗಲಿ ಸೇಕಂಗೆಯ್ಕೆ ಮಾಣ್ಪಂ ಕವಂ (ಕೋಳಾಚಿ. ೯-೨೩೩) ; ಬಿಲ್ಲವೇ ಪೇಳಕಟ ಎನ್ನೀ ಪಲ್ಲಿತನವೆಂದಿಗೆ ಮಾಣ್ಪುದು ಸೊಲ್ಲಾ ತಗ್ಗಿಯ ಎನ್ನಳಲು ತಗ್ಗುವುದರಿಜಿ (ಬಿಪ್ಪ. ೪೩-೨೦) ; ತುಲಸಿಯ ನಂಗ್ಗಿಯ ತಗ್ಗಿಯ . . . ಪತ್ರಂಗಳನೊಡನೆ ತಗಲಿಕೊಂಡದಱಿಂಳಿ ಸೇಕಂಗೆಯ್ಕೆ (ಅಕ್ಕಶಾ. ೧೦-೨೦). ತೆಂಗಿ : ಸಣ್ಣನಾದ ಎಲುಗಳ ಹಾಕಿ ಮಣ್ಣು ಮಿತ್ತಿ ಆಮೇಲೆ ಒಳಗಿನ ಮಣ್ಣು ತಂದು ತಂಗಿಯ ರಸ ಹೊಯ್ದು ಅರಿದು (ಅಕ್ಷಬೀ. ೭೯). △ **ತರ್ಗಿ** : ಅಪಶಿವಿಸುಗುವಾತಪದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿ ಪೊಸ ತರ್ಗಿಯ ರಸವಂ (ಅಕ್ಕಶಾ. ೧೦-೬೯).

ತಗ್ಗಿಯ ಮಾಸ್ಯ. ತಗ್ಗಿಯ ಮಾಸ್ಯ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ.–ಉಲುಬಿಳಿ : ದೇವರ ನಿವೇದಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಿಯ ಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತರು ೧ಓ ತೋಟ ಮತ್ತರು ೧ (ಕಒಶಾ. ೬-೧೨ : ೧೧೭).

ಸಂಕ್ರಾಂತಿಪರ್ವಸ್ಥ ನಿಮಿತ್ತಂ ಅಗ್ರಹಾರದ ತಗ್ಗಿಯಮಾನ್ಯದೊಳು ಠಾವಸಿಟ್ಟಿಯಕೆಱೆಯಿಂದಿಯು ಕೇಶವೇತ್ಯರದೇವರ ಭೂಮಿಯುಂಬಡಗಲು (ಕಒ. ೪, ೨೫-೨೮ : ೧೧೫). [?]

ತಗ್ಗಿಲು 'ತಗ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ತಗ್ಗಿಸು 'ತಲ್ಗಿಸು' ನೋ.

ತಗ್ಗು[1] 'ತಲ್ಗು' ನೋ.

ತಗ್ಗು[2], **ತರ್ಗು**, **ತೆಗ್ಗು** (ನಾ). ೧. ಕುಣಿ; ಹಳ್ಳ; ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕುಸಿದುದಂ; ಗುಂಡಿ : ಪೆಲಸ ತಗ್ಗಿನಲು ಪ್ರರದ ಮೆಯ್ಕೊಲವಿನಲಿ ಪಾರಗದ ಬವರಿಯ ಸುಳಿಪನೆರೆ . . . ಖಂಡಿಯದ ಖಗೆಕಟಿಲೆಸೆಯೆ ಕಾದಿದರು (ಕುಚಾಕ್ರೌ. ೦೪-೩) : ಹಿಡಿಸದ ತುಂಬದೆ ತಗ್ಗಿಲ್ಲ ತೆವರಿಲ್ಲ (ಸಭಾಗಿ. ೫೪-೪೦೯) ; ನದಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಡೆಯಿಂದ ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ಕಡೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಹರಿಯತ್ತದೆಯಾಲ್ಲವೆ? (ಪ್ರಾಸಕಿ. ೦೦೬) : ಅಳವಾದ ತಗ್ಗನ್ನು ತೋಡಿ ಆದರಲ್ಲಿ ಹುಗಿದು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ (ಪ್ರಾಬಾತಾ. ೩). ೨. ಸಣ್ಣದು; ಕುಳ್ಳಾದುದು ; ಎತ್ತರವಲ್ಲದುದು : ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಹಗ್ಗಾಡಿ ಮನೆ ಕಾಣಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕುಚಾಕ್ರೌ. ೧೫). ೩. ಕಂಗ್ಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಕುಸಿತ : ಕುರುಳು ಜುಂಜುಜುದಲೆಯ ತಗ್ಗಿನ[ಪಾಠಾಂ. ದ್ವಿ]ಕಿರಳ ಕಿಂಗಱಿಗಣ್ಣ ಮೋಹಿಯ ಹಱಕಾಗಡ್ಡದ (ಪಂಚ. ೪-೪). ೪. ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತುಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : (ಕ್ಯಾಚಿ. IV, ೭೦೬). 'ತಗ್ಗುಕಾಲ' ಪರಾ. ೫. ವ್ಯಾಪಾರದ ಮಸ್ತುಗಳ ಪೂರೈಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದು. ೬. ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದವು ನೆಗ್ಗಾಗಿರುವಿಕೆ: 'ತಗ್ಗೆತ್ತು' ಪರಾ. ೭. (ಆಲಂ) ಕಪ್ಪಕಾಲ : ತೆರಿಯಲಾರನು ಮರಿಯ ಲಾರನು ದೈವತ್ಕೀ ಕಪ್ಪವ ತಗ್ಗು ಸಾರುತಲಿರಲಿ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಹಿಗ್ಗಿನ ಸಪ್ಪವ (ಹಾಯಹಾ. ೩೯-೨). **ತರ್ಗು**[2] : ೧. ಧಾರಣಿಯ ತರ್ಗಂ ಹೊರಯ ವವನಂ ನಂದಿತನು (ವೀಸ್ಕಪು. ೪-೦೭-೨೯). **ತೆಗ್ಗು**[2] : ೧. ನಿಬ್ಬರದ ಈ ಎತ್ತು, ಹುಗ್ಗಿಯ ಮೇದಾವ ತೆಗ್ಗಿನ ನೀರ ಕುಡಿದಾವ (ಕೋಳಾಗಿ. ೨೬) ; ನೆಲವು ಸಮತಲವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೆಗ್ಗುಗಳು (ಋಡಿಯಂ. ೬೪).

ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು = ೧. ಉರು ಇಳಿ ; ಹಳ್ಳ ದಿಣ್ಣೆ ; ಕುಳಿ ತೆವರು. ೨. ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿವೆ : ನ್ಯೂನಾಧಿಕತೆ : ಅಲ್ಲಿ ರೂಪಸಾಗರಗಳಲ್ಲ. ಸ್ಥಲ, ತಗ್ಗು ತಿಟ್ಟುಗಳರಬಹುದು, ಆದರೆ ಸತ್ಯವೊಂದೇ (ರಾಮಾಸ. ೦೦೧). **ತಗ್ಗುದಿಂಟೆ** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೧ : ತಗ್ಗುದಿಂಟೆ ಕಲ್ಲುಮುಳ್ಳು ಕೆಸರುಸಲ ತಾಗುತಳ್ಳು (ಪಟ್ಟಳ. ೦೯-೦೦). **ತಗ್ಗುದಿನ್ನೆ** = ತೆಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೧ : ಕಟ್ಟೆಳಹಣ್ಣು . . . ಚಿನ್ನಾಗಿ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ಹಲವು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ತಗ್ಗು ದಿನ್ನೆಗಳು ಕಾಣಿಸುವವು (ಮುಂಅಂಬು. ೪-೬೬) : ತಗ್ಗುದಿನ್ನೆಗಳು . . . ಸಾಲು ಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ (ಅಕ್ಕಮಂ. ೨). **ತಗ್ಗುಬ್ಬ** = ತೆಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೧ : (ಕ). **ತೆಗ್ಗುತೆವರು** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೨ : ರೇಖೆಗಳ ಸೌಮನಸ್ಯ . . . ಕತೆಯ ಹೇರುಪೇರುಗಳಲ್ಲಿ ತೆಗ್ಗುತೆವರುಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಮತಕ್ಕಾಗಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ (ಅಪೂಕಾರೇ. I, ಸಂಜಾವಕಥ ಮಾತು). [<ತಟ್ಟು]

ತಗ್ಗುಕಾಲ (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳ ಪೂರೈಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲ : ಈ ತಗ್ಗುಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೀರೆಯ ಬೆಲೆ ನೂರ ಆರವತ್ತೇ ರೂಪಾಯಿ (ಕಾವಾಶಾ. ೨೩). [ತಗ್ಗು + ಕಾಲ]

ತಗ್ಗುಗಡ್ಡಿ(ನಾ).ಒಳಮಂಡಿವಾಗಿ ಬಾಗಿರುವ ಕನ್ನಡಿ: ಅಂತರ್ಗೋಲಿಕ ಕನ್ನಡಿ : ತಗ್ಗುಗನ್ನಡಿಯನ್ನು ನವ್ಯ ಮುಖದ ಹತ್ತಿರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರೆ ಮುಖದ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಕಾಣುವುದಲ್ಲದೆ ಈ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿರದೆ ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದು (ಜಾಪ್ರಪ. ೦೬೨). 'ಉಬ್ಬುಗನ್ನಡಿ' ಪರಾ.

[ತಗ್ಗು + ಕನ್ನಡಿ]

ತಗ್ಗುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಗ್ಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು : ಕುಸಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಹೊಡೆ,–ಪೆಟ್ಟು : ಬೆದೆಜದ ಬಾಳವ್ವದ್ದರಸಿ ಬಾಯ್ಬಡಿ ಬಾಯ್ಬಡಿ ಸೀಳ್ವ ಪೋಲ್ವು ಬಂದದಿರದೆ ನಿಂದ ಬೀರರಸಿ ಬೊಬ್ಬಡಿ ಬೊಬ್ಬಡಿ ತಗ್ಗು [ಪಾಠಾಂ.ಗ್ಗೆ]ಗುಟ್ಟಿ ಲಾಯದ ತುರಗಂಗಳಳ ತರದ ಗೋಟಾಡಿ ಗೋಟಾಡಿ ಕೋಡೊಳಿತ್ತಿ . . . ಕೊಂದುದಾ ಗಜರ (ಪಾಕ್ಕರಾಪ. ೪-೦೩೬).

[ತಗ್ಗು[1] (<ತಟ್ಟು) + ಕುಟ್ಟು[1]]

ತಗ್ಗುದನಿ (ನಾ). ತಗ್ಗಿಸಿದ ದನಿ ; ಕೆಳದನಿ : ಹಿಂಗಸರು ಗಂಡಸರೆಲ್ಲ . . . ತಗ್ಗುದನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಕುಂತಿದ್ದರು (ಕುಚಾಕ್ರೌ. ೫೬೭).

[ತಗ್ಗು[1] (<ತಟ್ಟು) + ದನಿ]

ತಗ್ಗುನೆಲ (ನಾ). ಎತ್ತರವಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ; ತಗ್ಗಾದ ಭೂಮಿ : ಸಮುದ್ರವು ತಗ್ಗುನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹೆಸರೂ ಬಣ್ಣವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮೆರೆಯುತ್ತದೆ (ಆಪಂಕ. ೦೦ ಬೀಳಿ). [ತಗ್ಗು + ನೆಲ]

ತಗ್ಗುಬೀಳು, **ತೆಗ್ಗುಬೀಳು** (ಕ್ರಿ). ಹಳ್ಳಬೀಳು ; ನೆಗ್ಗಿಗು೦ : ಮನೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲ ತಗ್ಗುಬಿದ್ದಿವೆ (ಕೂಪ). **ತೆಗ್ಗುಬೀಳು** : "ಗುಣಗಳ್ಳ = ತೆಗ್ಗು ಬಿದ್ದಗಳ್ಳ" (ಗಣಾಪ್ರ. ೦೦೭). [ತಗ್ಗು + ಬೀಳು[1] (<ಬೀಳ್)]

ತಗ್ಗುಮಗ್ಗು (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ; ಏರುಪೇರು : " ವಿಷಮ-ಸಮವಲ್ಲದ್ದು, ತಗ್ಗು ಮಗ್ಗು " (ಗಣಾಪ್ರ. ೫೯). ೨. (ಆಲಂ) " ಸುಖಿ ದುಃಖಿ" (ಪಾಪಕ್ಷ. ೬೬). [ತಗ್ಗು + ಮಗ್ಗು/ತೆಲು. ತಗ್ಗುಮೊಗ್ಗು]

ತಗ್ಗುಶ್ರುತಿ (ನಾ). ತಗ್ಗಿದ ಶ್ರುತಿ; ಮಂದವಾದ ಶ್ರುತಿ : ಅವಳು ಹಾಡುವುದು ಯಾವಾಗಲೂ ತಗ್ಗುಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ (ಕೂಪ). [ತಗ್ಗು + ಶ್ರುತಿ]

ತಗ್ಗುಸಿರು (ನಾ). ತಗ್ಗಿದ ದನಿ : ಕೆಳದನಿ : "ಆಗ ಸಾವಿ ಬಂದೆ" ಎಂದು ತಗ್ಗುಸಿರಿನಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. (ಹೆಂಗಾ. ೦೧೬).

[ತಗ್ಗು + ಉಸಿರು (<ಉಸಿರ್)]

ತಗ್ಗುಸೋಪಾನ (ನಾ). ಇಳಿಯುವ ಸೋಪಾನ; ಇಳಿ ಮೆಟ್ಟಿಲು: ತಗ್ಗು ಸೋಪಾನದೊಳಿವಾಗ ಮುಂಗಿಳ್ಳೆ ಬೆಂಗ್ಗನೆ ಕೈಲಾಗಿಗೊಡುವಾ.ಳ್ಳುಗಡ ದೇಱುಸೋಪಾನದೊಳವರ ಕೈಯೊಳ್ಗಿ ಒಡಿದು ಮೇಲೆ ನೆಗೆವಾ (ಭಡಕ. ೩-೬೮). 'ಏಱುಸೋಪಾನ' ಪರಾ. [ತಗ್ಗು + ಸೋಪಾನ]

ತಗ್ಗೆಕ್ಕು, ತಗ್ಗೆಸು (ಕ್ರಿ). ಪಾತ್ರೆಗಳ ತಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸು : ನುಗ್ಗಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಗ್ಗೆಕ್ಕಲಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂ).

[ತಗ್ಗು$_{1}$ + ಅಕ್ಕು$_{1}$]

ತಗ್ಗೊತ್ತು, ತರ್ಗೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗ್ಗುವಂತೆ ಒತ್ತು ; ಅದುಮು ; ಹಸ್ತಿಕ್ಕು ; ನಿಗ್ರಹಿಸು : ಆದರಿಸುತಮರೇಂದ್ರನೆದ್ದನು ಹೋದ ವಜ್ರವ ಕೊಂಡು ನಗುತ ವಿಷಾದನು ತಗ್ಗೊತ್ತಿ ನುಡಿದನು ದೈತ್ಯಪತಿಯೊಡನೆ (ವಿಕ್ರಾ. ೬-೦೦-೦೦). **ತರ್ಗೊತ್ತು** : ೨. (ಆಲಂ) ತಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಮೆ ಮಾಡು : ಈ ಮತ್ಸರಮಂ ತರ್ಗೊತ್ತಿ . . . ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ಕಬ್ಬಾಕ. ೦೦)

[ತಗ್ಗು$_{1}$ (<ತಟ್ಟು) + ಒತ್ತು$_{1}$]

ತಗ್ಗಣ 'ತಕ್ಕಣ್ಣಿ' ನೋ.

ತಜವಿಜೆ 'ತಜವೀಜು' ನೋ.

ತಜವೀಜೆ 'ತಜವೀಜು' ನೋ.

ತಜವೀಜು, ತಜವಿಜೆ, ತಜವೀಜೆ, ತಜ್ಜವಿಜೆ (ನಾ). ೧. ವಿಚಾರಣೆ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಸಿದ್ಧತೆ : ನಾ ಬಂದು ಎಷ್ಟೊತ್ತಾಯಿತು . . . ಚಹಾದ್ದೀನಾದರೂ ತಜವೀಜು ಮಾಡ್ತೀಯೋ (ದೀಕಣ. I, ೦೮). 'ತಜವೀಜುದಾರಿ' ವರೆಗೂ. ೨. ಪ್ರಯತ್ನ ; ಉದ್ಯೋಗ : (ಮೈಗಿ. IV, ೭೮೭). **ತಜವೀಜಿ** : ೨. ಕಾಯಿ ತನಗೆ ಬೇರೆ ಮದುವೆ-ಮಾಡಿಸುವ ತಜವೀಜಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆಂದು . . . ಅತ್ತೆಯನ್ನು ಇನ್ನೆಷ್ಟು ಅಂಜಿಸ್ದೆ (ಪೂರ್ಣಚ. ೨೬). ೩. ವಿಚಾರಣೆ ; ಶೋಧನೆ ; ಚೌಕಸಿ (ಉಕ) : "ತಜವೀಜು-ಹುದುಕುವುದು: ಶೋಧ" (ಆಡಳಿತ. ೬೩). **ತಜವೀಜಿ** : ೨. ಅನ್ಯ ವಿಲೇವಾರಿಮಾಡುವ ತಜವೀಜಿ ಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. (ಕೂ).

ತಜ್ಜವಿಜೆ : ೧. ಅಮುದಾ ನಗರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮಧ್ಯಮಾಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಕಾಯ ತಜವೀಜವಂತಿ (ಕಳಿಂ. ೩೮-೦೧).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಜವೀಜ್]

ತಜವೀಜುದಾರಿ (ನಾ). ವಿಚಾರಣೆ ; ಶೋಧನೆ : ಪಟೇಲರ ಬಹಿರಂಗ ಹಾಜರುಬಾಷಿ ಮತ್ತು ತಜವೀಜುದಾರಿ ಹೆಚ್ಚಾದವು (ಕಂವಿ. ೩೦೩).

[<ತಜವೀಜು]

ತಜವೆನವಯಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವಜ (?) : ಬೆಳ್ಳೂಡಿಗಳುಂ ಪಾಳಿ ಧ್ವಜಂಗಳುಂ ತಜವೆನವಯಿಗೆಗಳುಂ ಚಿಂದಾದಿಕ್ಕರ್ಕಳುಂ ಸಿಂಹ ವ್ಯಾಘ್ರ ಮಕ್ಕರ ಮತ್ಸ್ಯಗಳಿಂದಿವು ಮೊದಲಾಗೆಜೆಯ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನೆಗಳ್ ಮುಂದೆ ಪರಿಯೆ (ಪಜ್ಜಾ. ೦೩೬-೦೯). [ತಜವೆನ್+ ಪಟಯಿಗೆ]

ತಜವೆವಿ (ನಾ). ಪಿಸುದನಿ(?): ಗಜಬಜಿಸಿ ಕೆಲಕೆಲರು ಹಾಸ್ಯದ ತಜವೆವಿಜೆಗಳಿಂ ಕೆಲರು ಮುಸುಕಿನ ಗುದ್ದಾಡುಗಳಿಂ ಕೆಲರು ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದ ಕೆಲರಿಳಿಸು (ಆಪಾಶಾ. ೭-೪-೨೩). 'ಗದಿಬಿಜೆ' ಪರಾ. [?]

ತಜ್ಜಬಿಜೆ 'ತಜವೀಜು' ನೋ.

ತಜ್ಞ್ಞ (ನಾ). ವಿಷಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ತಿಳಿದವನು ; ನಂಬಿಕೆಯನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : . . . ಮೇಹರಾಜನ ಸಂದಾಜ್ಞೆಯನಾವ ತಜ್ಞ್ಞನುಮಣಂ ವಿಜಯಿಲ್ಲೆ ಮೇಣ್ (ಪಜ್ಜಾಭ. ೦-೮೯) ; ತಜ್ಞ್ಞರ್ ತರದಂಗೆ ದೇವಸಭೆ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಕ. ೦೩-೩೦). [ಸಂ.]

ತಜ್ಞ್ಞ (ನಾ). ೩ ತಜ್ಞ್ಞ : ಕಲಿಸಿದ ಭಾಗವಾತ್ಮಜರ ನೋಡಿದ ತಜ್ಞರ ಮುಂಬ್ಯ ಸತ್ಕಿಯಂ ಗೆರೆ ಸಲೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರೇಂ ನೆಱ್ ಕಲ್ಪರೊಳ ಕೈದುವಲ್ಲಿವಮಂ (ಪಂಂಕಾಮ. ೩-೦೫೦) ; ತಜ್ಞೆಯದೆ ವಿಚಾರಿಸಿಬಜ್ಞತಜ್ಞರ ಬಗೆಗೆ ಸಂಶಯಂ ಸಯಿಯಾದುದು (ಪಜ್ಞಾ. ೦೦-೩೬). [ಸಂ. ತಜ್ಞ್ಞ]

ತಜ್ಞತೆ (ನಾ). ನಿಪುಣತೆ ; ಪಾಂಡಿತ್ಯ : ಉದಾತ್ತಾಲಾಪ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲಿ ತಜ್ಞತೆಯನಾ ಮಾನಧರರ ಮಂದಿಡಿಯುಂ (ಪಾಂತಿಪು. ೪-೬೩).

[ಸಂ. ತಜ್ಞ್ಞತಾ]

ತಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ತಟಗುಟ್ಟುವ' ವರಾ.

ತಟಕಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜನಕೆಲ್ಲ ತಟತಟ ಬೆವರು ಸುರಿವುದು (ಸಿದ್ಧಿಪು. ೫-೪೬) ; ವರುಷವರುಷವುಂ ನಾವಿದ್ದಲ್ಲಿಯೆ ಹೊಸ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗುವವು ವುಟುಗಳ ತೆರೆಯುದೆ ತಟತಟು ಓದದೆ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಗಾಳಿಗೆ ಮಾಗುವೆವು (ತಿರಾಂ. ೦೭-೦೦).

-ತಟ್ಟಿ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವನಾವಂ ಪ್ರತ್ಯಯ : 'ಎಳೆತಟ' ಪರಾ.

ತಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲ್ಲು-ಇಳುಕಲು : " ಆ ನಗಕಟಕಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಾನಂ ತಟಂ ಭೃಗಂ ನಿತಂಬವಂತಂಗಂ ತಟ್ಟಲ್ ತಾನೆನಿಸುಗುಂ." (ಪಜ್ಜಕೃತ. ೨೮-೩೬) ; " ಸಾನುಕಟಕಂ ಭೃಗಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ತಟಂ ನಿತಂಬಂ ಗಿರಿಯ ಹೊರೆಯಂಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗೀಶ. ೩೦-೨). ೨. ದಡ ; ಆಂಚು; ತೀರ : "ತೀರಂ ರೋಧ್ರಂ ತಟಂ ಪ್ರವಾತಂ ಕೂಲಂ " (ಪಜ್ಜಕೃತ. ೨೪-೧೩); "ತಟಂ ದಡಂ " (ಪಜ್ಜಿಪ. ೯೩) ; ಕಾಸಾರದಾ ತಟದಿ . . . ತವದ ಮುನಿಗಳ ಶ್ರೀವತ್ಸ ಮಾರ್ಕಂಡ್ಯರಿರೆ (ಪ್ರಾಶಾ. ೦೦-೦೮) ; ಬಾಲಲೀಲೆಗಳಾಡಿದ್ದು ಯಮುನಾ ತಟದಲ್ಲಿಯೇ (ಪಪಿ. ೦೩). ೩. ಸ್ಥಳ; ಪ್ರದೇಶ: ವೃಂದಾವನ ತಟದೊಳ್ ಗೋವೃಂದಾವನ ವಾಂಛೆಯಿಂದೆ ಮನೆಗಟ್ಟದನಾ ನಂದ (ಜಗಿ. ೩-೨೬). ೪. ಹೊಲ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೫. ಆಕಾಶ. ೬. ದಿಗಂತ; ಕ್ಷಿತಿಜ.

ತಟತಟ್ಟು (ದ್ವಿ ರು ಕ್ತಿ) : ತಟತಟ ತಾ ಗಿ ದ ಪರಮಾನಂದದಿ ವುಟವಟ್ಟಿಲಿದ ತನುಕಾಂತಿಯ ಲಿಂಗದಿ (ಶ್ರೀಗಾಂಪ. ೭-೦೩) ; ಅಟಮಟ ಕುಟಿಲೇಂದ್ರಿಯರಿಗೆ ತಟತಟಗಳ ಜಯಿಸಿದವನೆ ಪಟುಭಟನಲ್ಲಾ (ಪಪಿ. ೨-೭೮). **ತಟತಟವಾಗಿ=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ** : ನೀವು ತಟತಟವಾಗಿ ರೋಗದ ಸೇವೆಯಲಿ ದೆಂದೊಡಲ ಹೊಸವಿರಿ (ಋಜ್ಞಾವಿ. ೭-೭೪). [ಸಂ.]

ತಟಂಕ, ತಡಂಗ (ನಾ). ಕೆರೆ ; ತಟಾಕ : ಗೊಪ್ಪಯ ಸುತನ ಪರಮೇಶ್ವರ ದೇವತಕ್ಕಿಯಾಕ್ಷತ್ಕಣಿಯ ತಟಂಕವಿಮಿದು (ಎಳೆ. XVI, ಪಾಖ್ಯಗ. ೦೨-೩ : ಭಕ್ತ). **ತಡಂಗ** : ಅದೇಂ ನೆಱ್ ಪೋಲ್ಬುದೋ ಚಂಡಹಿಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನದೆ ಗುಂಡುಂದೀವಿದ ತಡಂಗುಮನಂಗದ ಪಾಂಗವಂದಿರಾ (ಅರಿಪು. ೫-೯೦) ; ಕೊಲ್ಕೆಸಕಿಂ ಬಿಸಿನೀರ ತಡಂಗದಂದದಿಂದಿರೆ . . . ಪಾಂಥಜನಂ ನಡೆಯಿತ್ತು ಮಾಗದ್ದೊಳ್ (ಜಗಿ. ೦೭-೭).

[<ಸಂ. ತಟಾಕ]

ತಟಂಕಪ (ಗ್ರಂ). ೧. ದಡವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ. ೨. ಸಮಗ್ರವಾದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ : ಜನೇಂದ್ರರುಂದ್ರ ಕಥೆಯೊಳ್ ನವಭಾವರಸಂಗಳಂ ತಟಂಕಪವನಿತ ತೋಱುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೩೮). 'ಕೊಲಂಕಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಟಂಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ದಂಡಿಗೆಗಂಟಿ ಸಾಗು; ತೀರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ಒರಂತು ಪೋಪ ದಿವಿಜರ ಹಾರಿ ತಟಂಬಡಿದು ಪೊಕ್ಕು ಪೊಜಮಡುವೊಂದಾಕಾರಂ (ಶಾತಿಪು. ೦೦-೩೭). [ತಟ್ಟಿ + ಪಿಡಿ]

ತಟಕಕೆ 'ತಟ್ಟಕ್ಕೆ' ನೋ.

ತಟಕಾವ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ವಿಘ್ನ : ಹೂಡ ಮಾರುವುದಕ್ಕೆ 'ತಟಕಾವ' ಮಾಡುವರಂತೆ (ಕಂಬಾ. ೦೩೯). 'ಅಟಕಾವ' ಪರಾ.

[?, / ಮಕಾ. ತಟಕಾ ≃ ತಂಟೆ, ವಿವಾದ]

ತಟಕೆ (ನಾ). ತಡಿಕೆ ; ತಟ್ಟಿ : ಮರುಗ ಪಟ್ಟೆಯಂ ದವನದಿಂದೆ ತಟಿಕೆಯ ಖಿಗಿದು ಸುರುಚಿರ ಸುಲಾಮಂಚದಿಂದಂ ಪಂದರ ರಚಿಸಿ (ಪಪಮಹ. ೦೦-೬೬).

[<ತಡಿಕೆ]

ತಟಕ್ಕು, ತುಟುಕ್ಕು, ತೊಟಕ್ಕಂ (ಕ್ರಿ). ಹನಿ ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು : ಒಂಟಕುಲಿದುು ಕೂಗದೇಕೆ ? ಬಿರಿನೆ ನಾರು ಬೀರಲೇಂ ? ತಟಕದೇ ಎಲೆವನಿ ಇದೆನ್ನು ? (ಗಿವಿಂ. ೨೮-೪೦). **ತುಟುಕ್ಕು** : ಹಸಗಳು ಬೀಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುವು. ಮುಖಕ್ಕೊಂದೆರಡು ಬಾರಿ ತುಟುಕಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಮೊಗ ಮುರಿದಿರಬೇಕು (ಮೃಂಮಾ. ೦೨೨). **ತೊಟಕ್ಕು** : ಮೈಯಿಂದ ಬೆವರು ತೊಟಕುತ್ತಿತ್ತು (ಐಂಗಾಚ. ೨೨). 'ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ತಟಕ್ಕು, ತಟಂಕು, ತಟುಗಂ, ತುಟುಕ್ಕು, ತೊಟಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ಹನಿ; ತೊಟ್ಟು; ದಿಂದುಃ ಗಟುಗಟುಗಟು ಎನುತಾ ಕೆರೆಯ ಕಾಲಕ್ಕು ಗುಟುಕು ತಟಿನೆ ಚಿಂತೆ ತೊಲಗದಯ್ಯ (ಜೋಗುರಿ. ೦೪೪-೬); ಬಾಯೊಳಿಗಿನ ಎಂಜಲ ತಟಕು ಆ ಹೊಸೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವ (ಸುಂಂಮು. ೩-೯೫); ಉಟ್ಟಿನ ರಾಶಿಯ ಮೇಲೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ತಟಕು (ಗಜ). ೨. ಕೊಂಚೆ; ತುಸು; ಸ್ವಲ್ಪ; ತಟಕ ಅವರಿಗೆ ಚಿಂತೆಯರಲಿಲ್ಲ (ಪಜ್ಞಸ. ೨೪೦). **ತಟುಕು**: ೧. ಎಣ್ಣೆಯ ತಟುಕನ್ನು ಕೆಲಕಾಲದಿಂದಲೂ ನೋಡದಿದ್ದು ಅವನ ಮಂಗುರುಳು . . . ಜಡಕಟ್ಟಿ ಇತ್ತು (ವಿಧಿಪ್ರ. ೩೩). ೨. ಮೊಲೆಯುಣ್ಣಾನವ್ವ ತಟುಕು ಮುಖ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತನವ್ವ (ಹುಕುಂದ. ೦-೬೯-೦); ತಪ್ಪಿಂದ ಉಪಕಾರ ತಟುಕಾದರೂ ಇಲ್ಲ ಬಿನ್ನಾಣ ಮಾತಿಗೆ ಕೊನೆಯುಮಿಲ್ಲವು (ಹುಂದ. ೦-೦೦೬-೩). **ತಟುಗಂ**: ೨. ಮೊದಲೇ ತಟುಗಂ ಸುಕ್ಷ್ಮ ಹೇಳ್ದು ನಾನು ಕೂಗಾಡುವಿನ್ನಾ (ಮಾಚ. ೪೦). **ತುಟುಕ್ಕು**: ೧. ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರೆಲ್ಲರು ಅವಳ ಬಾಯಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ತುಟುಕು ಹಾಲು ಎರೆದರು (ಆಗಪ್ರ. ೨೦). **ತೊಟಕ್ಕು**: ೧. ಗುಟುಕು ಕೊಡು ತೊಟಕು ಕೊಡು (೩೭೫೫. ೦೯-೦೭). ೨. ತುಂಡಾಕು ರೊಟ್ಟಿಗ್ಗೂ ತೊಟಕು ಮಾನಕ್ಕೂ ಪಶುಗಳಂತೆ ಸಂಚಿತಪಡಬೇಕಾದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ವಿಜಾಮಾಂ. ೭೪).

ತೊಟಕು ತೊಟಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಿಂಡಿಗಿಡಿಯಿಂದ ಬೆಳಕು ಜಿನುಗು ತಿತ್ತು ತೊಟಕು ತೊಟಕು (ನಡತಂ. ೬೭-೩). [<ತಟಕ್ಕು]

ತಟುಕುವನಿ, ತುಟುಕುಹನಿ, ತೊಟುಕಹನಿ (ನಾ). ೧. ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ಹನಿ; ಉದರಂವ ಹನಿ: ತಟಕು[ಪಾಣಾ. ಟುಕು]ವನಿ ನೆತ್ತರಿನ ಲಯ ಸಂಭವದ ಚಂಚಲ ಚೇದದಿಂದವಘಟಿಯ ಖಳ ನಮ್ಮಿದನು ಬಳಲಿಕೆಯಿಂದ ಹಳವಿಗೆಯ (೩೩೮೫. ೬-೪೦-೨೫). **ತುಟುಕುಹನಿ**: ೨. (ಅಲಂ) ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ; ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ: ವಿಕಾದರೂ ಬಂದರೆ ತುಟುಕುಹನಿ ಮಾತ್ರ (ಸಜ್ಞಸಿ. ೦೨೩). **ತೊಟುಕುಹನಿ**: ೧. ಒಂದು ತೊಟುಕುಹನಿ ಆಗುವಿದ ಸಿದಿದು ಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಬಡಹಾ. ೫೮). [ತುಟುಕು + ಪನ್ನ]

ತಟುಕ್ಕನೆ, ತಟುನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ; ಒಮ್ಮೆಲೆ; ಇದ್ದಕ್ಕಿ ದ್ದಂತೆ: ಕಳಂಗಗಳು ಇದ್ದುದಿದ್ದ ಹಾಗೆ ತಟಕ್ಕನೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಹೃಗತಿವಿ. ೮೯); ಇಂದಿರೆಗೆ ತಟಕ್ಕನೆ ಕೋಪ ಬಂತು (ನಿಶಾಹೆ. ೧೩೮). **ತಟುಕನೆ**: ಕೋಟಿಗಂ ತುಟನೆ ಬಿಟ್ಟುರ್ನ ವೃತವೆಲ್ಲವ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲದೆ (ಜಾಪ್ರತಿ. ೭೭). [ತಟಕ್ಕ್ + – ಅನೆ]

ತುಟಿ (ನಾ). (?) : ಮಣಸು ಸಂಬಾರ ತಟಗಿಯಲ್ಲಪ್ಪಕ್ಕೆ ಸಹಿತ (ಶಾಇಂ. ೦೧೫೯, ಮಂಗಳಕರು. ೪೬೫-೭೯ : ೧೩೭). [?]

ತಟಗುಟ್ಟು (ಟ್ಟು) (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂತ್ರಾಡು; ಅಲೆದಾಡು; ತೊಳಲು; ತಾಪಾಡು: ನಾನಾ ಯೋನಿಯಲಿ ತಟಗುಟ್ಟಿ[ಪಾಣಾ. ಭವಪಟ್ಟು]ಬಳಲುವುದುಚಿತವೇ (ಅಣ್ಣಾಚಾ. ೪-೦೨). ೨. ತಡವಮಿಸು (?) : ಗಾಢಾಂಧಕಾರದಲಿ ತಟಗುಟ್ಟಿ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುತಿರ್ಪ ನೀರೆಯಂ ಸಾರ್ದೂಡುವಿವಾರಿಯಂತೊಟ್ಟಿದರಳ (ಪಪಚ. ೨೪-೦೨). ೩. ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಸುರಿ; ತಟತಟನೆ ಸುರಿ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು: ಧಗಹೊಡದೆರ್ಪ ಹೊಯ್ಮುತ ಬಸಿರಿಂಗೆ ನಾಲಗೆ ನೀರು ತಟಗುಟ್ಟು ಸುರಿಯೆ (ಪೂಗಚ. ೦೯-೦೮); ಅವನ ಕಣ್ಣೊಳಿಗಿಂದ ನಡು ನಡುವೆ ನೀರು ತಟಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಪಪಚ. ೯೩). ೪. ಗೊಣಗು: ಅವಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ತಟಗುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಾಳೆ (ಡಂತಿ).

[ತಟ್ಟ + ಕುಟ್ಟು]

ತಟುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು; ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳು; ಸುವಸು: ಸೌಗಿಗ ಹಿಂದ ಧಾವಿಸಿ ಹೋಗಿ ಬದ್ದುಬದ್ದು ಆ ತಟಗುಡುತ್ತಿರುವ ಹಸಗಳನ್ನು . . . ನೆಕ್ಕತೊಡಗಿದರು (ಆಕ್ಷ. ೩೩೭).

[ತಟ್ಟ + ಕುಡು] (<ಕೊಡು)

ತಟಜ (ಗು). ೧. ತೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.–ಬೆಳೆದ: ತೊಲಗದೆ ಗಂಧಶಾಲಿ ವನಮಂ ತಟಜೋತ್ಪಲ ಗಂಧದಿಂ ಪೆರಗಲಿಸಿದ ಕಂಪಿನಾಸೆಗೆ ಮುಸುಂಕಿದ ಭೃಂಗಕದಂಬಕಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೯೪). (ನಾ). ೨. ತೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮರ ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲ: ಕೆಡಪಲ್ಕೆಳೆಕಾಲ ಕಲಿಂಕವ ಶೈವಲಿನಿಯ ಪೋಲ್ ತಿಂದ ಜಲಮಮುಂ ತಟಜಮುಮಂ (ಶಾಕುಂಚ. ೩೯-೫). [ಸಂ.]

ತಟತಟ್ಟಿ 'ತೆಟ್ಟಿ' ಪರಾ.

ತಟತಟ್ಟಿ 'ತೆಟ್ಟಿ' ಪರಾ.

ತಟತಟನೆ (ಅ). ೧. ಪಟಪಟನೆ; ದಡದಡಿಸುತ್ತ: ಹುಡು ಬಳುಕುಗು ತಟತಟನೆ ಕಾಟಸುಗಡಿಗಳ ಪೊಡವಿಯೊಳು ಹೊಹೊಸೆದುಕೊಳುಗುತ ಸಿಯ ಬಸುಜಂ (ಬಸವ. ೦೪-೦೬); ವಾತಪಿತ್ತವೆರದಜ ದ್ಯಂದ್ವಜರೋಗದಲ್ಲಿ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಹಾವಿನ ಹಾಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಾ, ತಟತಟನೆ ಹಾರಿಯಾಡುತ್ತಾ, ಇಹುದು (ಪ್ರಕೃಹಾ. I, ೪). ೨. ಬೇಗಬೇಗನೆ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ: ಸಂಹಾರ ನಿಟಲರುದ್ರನವೋಲು ಬಗೆಯದಡಿ ಪಟುಬರರ ತಟತಟನೆ ಮಾರ್ಗವಂ ನಡಸಿದಂ ಯವನಗಿರಿಗಂ ಭೀಮ ಕಲಿತನದೊಳು (ಕುಂರಾಗ. ೫೫-೩೦).

[<ತಟ್ಟ + – ಅನೆ]

ತಟತಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಿಸು; ಸಂಕಟಪಡು : ನಿಂದು ಡಿಲ್ಲಿಸಿ ತಟತಟಿಸಿ ಮನನೊಂದು ಸುಯ್ಯುತೆ . . . ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ದನಾ ಕಂಸ (ಅಕ್ಷಕ. ೭-೦೪).

[<ತಟ್ಟ + – ಇಸು]

ತಟಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಾಪಾಯ; ಪ್ರಾಣಬಾಧೆ: " ತಟಪಟ[ಪಾಣಾ. ಕಟ, ತಟ, ಮಟ]ವಿನೆ ತಾಂ ಪ್ರಾಣಬಾಧೆ " (ಶಾಂನಿ. ೭೦); ತುಟಿನಿಂದ ತಟಪಟವಾಯಿತು (ಗಜ). [?]

ತಟಪಟ್ಟು (ಅ). ೧.=ತಟತಟಿಸಿ: ದಿಟಭಕ್ತನಂತೆ ಭಸ್ಮೋದ್ಧೂಳನಂ ಮಾಡಿ ತಟವಟಿಸುತಿಂಗಂ ಕರಣ್ಯಸಮಂ ಮಾಡಿ (ಸೀರಾ. ದೀ. ೬೬-೨). ೨. ಜೋರಾಗಿ ಮಿಡಿಯುತ್ತ; ವೇಗವಾಗಿ ಹೊಡೆದುಂಡುಳ್ಳುತ್ತ: (ಳ).

ತಟಪುಟಿಸಿ, ತಟಪೊಟಿಸಿ, ತಟಪೊಟಿಸಿ (ಅ). ದಡದಡನೆ; ಪಟಪಟಿನೆ; ಬೇಗಬೇಗ: ತಳವರ್ಚಿ ತಟಪುಟಿಸಿದುವಾಗ ಮಿಟದೆ ತಳಪಿಳಗೆಗಳು ತಿತುಬೆದೂಡನೆ (ಪಪಚ. ೦೨-೬೮); ಅಂಬರ ತುಡುಕೆ ಗಳಿಯನೇಜ್ ನೃಪನ ಮುಖಾಬಾಬ್ಜವನೆ ನೋದುತಿರ್ದುರ ಕಂಬೆಗೊಲೆಯಲೊಡನೆ ತಟಪಟಿಸಿ ನುಬ್ಬಿ ಡೊಬರು ರಾಗದೂಡಲುವರು (ಪಪಚ. ೨೦-೬೯). **ತಟಪೊಟಿಸಿ**: ಅಟಮಟಲಿಲಿಗಾಗಿ ಕಟಕವಜೆಯ ಬಾಯ ತಟಪೊಟಿ[ಪಾಣಾ. ಮ] ಟನುಜ್ ಹೊಯ್ಕುಕೊಂಡು ತುಟಿಯ ಚುಂಬಿಸುವ ಹಲ್ಲುಗಳ ನೀಗಿದರೆಂದು ವಿಟ ನಕ್ಕು ನುಡಿದನೆಲ್ಲರೊಳು (ಪಪಚ. ೬೬-೯೨). **ತಟಪೊಹಿಸಿ**: ವೈಶ್ಯನಿಕ ರುಂಬುಮೆಲ್ಲಂ ತತ್ಪಲಂಗಳಂ ಕಿಂದೊಡಲು ತುಂಬುವನತಿಶಿಲೀಶಾತಳಕೆ ತಟಪೊಟಿಸಿ ಬೆಳ್ಳುರುಳ್ಳುದಂ ಕಂದು (ಸಜ್ಞಿಳ. ೦೦-೫೦).

[ತಟವುಟ್ಟು + – ಅನೆ]

ತಟಪೊಟಿಸಿ 'ತಟಪುಟ್ಟಿಸಿ' ನೋ.

ತಟಬಂದಿ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗೋಡೆ; ಪ್ರಾಕಾರ; ಕೋಟೆ; ಕೆಲ್ಲೆ: ಕೈರಾಸವನೆಗಾಡದ ಸುತ್ತಲಿನ ತಟಬಂದಿಯಂ ಸಿಡಿಯಪಕ್ಕಿ, ಪರ್ವತವೆಲ್ಲ ಲಿಲಿಲಿಯಾಗಿ ಮೇಲಿನವರು ಒಟ್ಟೊಬ್ಬರಿ ಕೆಳಗುರುಳ ಹಕ್ಕಿದರು (ಕೃಪಾಂ. ೩೩೬); ಬಂಂಗಾರರು ವಿಜಸೆಗಾರ್ ಹಿಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ತಟಬಂದಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳವರಿಗೆ ಇದ್ದರು (ಇಂಗ್ಲೆ. ೩೦). [←ಮರಾ. ತಟಬಂದೀ]

ತಟಮಟ (ನಾ). ಕೊರತೆ; ಅಭಾವ; ತೊಂದರೆ: (ಳ). [?]

ತಟವಟ 'ತಾಟಾಪೋಟಾ' ನೋ.

ತಟವಟಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ಕಪಟಿ; ವಂಚಕ: (ಳ).

[ತಟವಟ (<ತಾಟಾಪೋಟಾ) + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ತಟವಾಣಿ¹ 'ತಟ್ಟುವಾಣಿ' ನೋ.

ತಟವಾಣಿ² (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಗಿತ್ತಿ : ದಿಟ್ಟೆ ; ತಾಟಿಗಿತ್ತಿ : ಯಾರಿಗೂ ಅಳ ಹೊಟ್ಟೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದೆಯಲ್ಲೆ, ತಟವಾಣಿ, ನಿನ್ನ ಹಾಳಬಿದ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೇ ಹಾಕ (ಕೃಷ್ಣರಾ. ೮೬) ; ಇವಳು ಸಾಧಾರಣ ಹೆಂಗಸಾಗಿ ತೋರುವ ದಿಲ್ಲ: ಬಹು ತಟವಾಣಿಯಾಗಿ ತೋರುತಾಳೆ (ಪಟ್ಟಣಾ. ೩೬). 'ಗಟ್ಟಿವಾಳ' ಪರಾ. [?]

ತಟವುಚ್ಚು 'ತಟ್ಟುರ್ಚು' ನೋ.

ತಟಸ್ಥ (ನಾ). = ತಟಸ್ಥ ೩ : ತಟಸ್ಥರಾಗಿಯಿದ್ದವರು ಅಮ್ಮಾ, ಯೇನು ದುಃಖವ ಪಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿಯಂದು ಕೇಳಿದರ (ಹಕ್ಕಸ್ಕ. ೬-೦೩).

[<ಸಂ. ತಟಸ್ಥ]

ತಟಸ್ಥ (ಗು). ೧. ದಡದಲ್ಲಿರುವ ; ಹತ್ತಿರ ನಿಂತಿರುವ. ೨. ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ವಹಿಸದೆ : ನಮ್ಮದು ತಟಸ್ಥ ರಾಷ್ಟ್ರ (ಕೂಪ). (ನಾ). ೩. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದವನು : ತಟಸ್ಥನಾದವನಿಗೆ ತಂಟೆಯೇನು (ಗಾದೆ). ೪. ಔದಾಸೀನ್ಯವನ್ನು ತಾಳಿದವನು ; ಅಸಕ್ರಿಯಲ್ಲಿದವನು: ಅವಳು ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಯಾಗಿರಲ್ಲವಾಗಿ ನಾವು ತಟಸ್ಥರಾದವು (ಕಪಾಳಿಂ. ೮೩). ೫. ಚಲಿಸಲ್ಯಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ : ಸಮಯವು ಸ್ಥಬ್ಧವಾಯಿತು. ಜಗತ್ತು, ತಟಸ್ಥವಾಯಿತು (ಕೀರ್ತನ. ೧) ; ಪ್ರಗತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅಥವಾ ತಟಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೇ (ಧಾರವ. ೩೮೩). [ಸಂ.]

ತಟಸ್ಥತೆ (ನಾ). ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ವಹಿಸದಿರುವುದು : ಅಮೇರಿಕಾ ದೇಶವು ಸಜ್ಜನರಂತೆ ತಟಸ್ಥತೆಯಿಂದ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿರುವಕು (ವಿಜಾಮಂ. ೮).

[ಸಂ. ತಟಸ್ಥತಾ]

ತಟಹಾಯ್, ತಟಹಾಯು, ತಟಾಯಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗು ; ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿಸು : ಸುರುತಾಳ ಪಾನರ ಗಂಡ ಹೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿರಿದಿನ ಭಟನಾರಿವ ನ್ನು ಸಾದೇಳು ಕೊವ್ವರಿಗೆಯ ತಟಹಾಯ್ವುಚ್ಚ ಧಾರಧೀರ ಬಾದುರ ಪಾನ (ಶಂಕರಾಜಾಂ. ೫೦-೮೩). **ತಟಹಾಯು** : ೧. ಟಟಿಯು ಮತಾಗಳೇಳ ಕನ್ನಾಜೋರ ದಿಟ ನೋಡು ನೋಡು ನಿನ್ನೆದೆಯ ತಟಹಾಯಬೇಕೆಂದು ಮನದ ಕೂರಗಿಕೆಯನಾರ್ಭಟ ದಿಂದಲಿಕ್ಕಿದರ ಏಳರು (ಪ್ರಭಾಚಿ. ೩೪-೩೬) ; ಆ ಬಾಣ ಸುಬಾಹುವಿನ ಎದೆಯೊಡೆದು ತಟಹಾಯಲು ಅವನು ಗತಪ್ರಾಣನಾಗಿ . . . ಒರಗಿದನು (ಳಳಚಾ. ೦೪೯). **ತಟಾಯಿಸು** : ೧. ಅದು . . . ಸುಯೋಧನನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು . . . ಆಚೆಗೆ ತಟಾದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು (ಕೃಪಾಳ. ೫೬). ೨. ದಾಟು ; ಹಾಯ್ದು ಹೋಗು : ಅವಕ್ಕ ಅಂಗಡಿ ತಟಾದು ನೇರವಾಗಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆ ಹೋಯತೆಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲೇ ಓಣಿ ಬಾಗುತ್ತದೆ (ಸಾಹೇಚ್. ೨). [ತಟ್ಟಿ + ಹಾಯ್¹ ; (<ಪಾಯ್)]

ತಟಹಾಯಿಸು, ತಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾಟಿಸು ; ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸು : ಆ ಕುರಿಗಳ ದೊಡ್ಡಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಈ ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲೆಯಿಂದಾಚೆಗೆ ತಟಹಾಯಿಸಿಬಿಡಬೇಕೆಂದು (ಕುಂಬ್ಳಕ. ೪೬-೩೪). ೨. ದಾಟಿಸು ; ಹಾಯ್ದು ಹೋಗಿಸು : ಅಪ್ಪುವೇಯನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾ ಒಂದು ಕೊಟ್ಟಿದಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕೊಟ್ಟಿದಿ ಹೀಗೆ ಎಂಟು ಹತ್ತು ಬಾಗಿಲನ್ನು ತಟಹಾಯಿಸಿ ಹೋದರು (ಜುಟುಗ. ೦೧೦). **ತಟಾಯಿಸು** : ೧. ತಟ್ಟು ; ಇದ್ದರೆ ತಟಾಯಿಸಿ ನಡೆದಾನು (ಗಾದೆ). ೨. ಮೂರು ಪಹರಿಗಳನ್ನು ತಟಾಯಿಸಿ ಹೋಗಿ (ಧಾಂಕ್. ೨೨೪) ; ಇಷ್ಟು ಬರುವರೆಗಾಗಲನ್ನು ತಟಾಯಿಸಿ ಇಂಥ ಸತ್ಪವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ಜಗತ್ತಿನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲೇ ಹೊಸದು (ಧಾರವ. ೪೦೭).

[ತಟಹಾಯ್ + – ಇಸ್ಯ]

ತಟಹಾಯು 'ತಟಹಾಯ್' ನೋ.

ತಟಹೊಣ (ನಾ). ೧. ಆತುರ ; ಉದ್ವೇಗ (?) : ಪಟುವಾಗಿ ಕರ್ಮಭಟನಂ ಜಯಿಸು ಬಯಲು ತಟಹೊಟದ ಕಾಂಕ್ಷೆಯನೆ ಪರಿಹರಿಸು (ಸಮ್ಮಳಾ. ೧-೫) ; "ಟಕ್ಕ್ಯು, ಮೊಸ" (ಸಮ್ಮಳಾ. ಟಿಕ್ಕ್ಯ). ೨. ತೊಂದರೆ ; ಜಂಜಡ : ಅವ ಸಂಕಟದ ತಟಹೊಟಕು ಸಮನಿಸಿಲ್ಲ (ಪಕಥ. ೧೦-೫೦). ೩. ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ (?) : ಕಟಿಣಲು ಧನಿಯವೃತ್ಯಟಿಯ ಮಾಗಧರ ಉಬ್ಬಟೆಯ ಕಾಮಟಾದರ ತಟಹೊಟ ಬಂಹೋನ್ಮತೆಯಕಟಕಣಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಘಟ ಪೊಡಯದಿರದೆನಲ್ ಪಟುತರರೊಳೊಪ್ಪಿದರ್ದುದು (ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ. ೬-೦-೩೦).

[?]

ತಟಹೊಟನೆ 'ತಟಪುಟನೆ' ನೋ.

ತಟಾಕ (ನಾ). ಕೆರೆ ; ಕೊಳ ; ಕಾಸಾರ ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿ : "ಸರಸಿ ಸರಂ ಕಾಸಾರಂ ಸರೋವಜಮಂದಂ ತಟಾಕಮಾಧಾರಂ ಪುಷ್ಕರಿಣಿಯಂ ದು" (ಪಜ್ಜ್ಞಕೋ. ೨೪-೦೪) ; "ತಟಾಕಂ ಜಲಾಧಾರಮೆನೆ ಕೆಱೆ" (ಜುಂಗಾಂ. ೦೨೬-೦೪) ; ಗಗನತಳದೆ ಪಜ್ಜಿದು ಬಿಟ್ಟುದಿನವ ಬಹು ತಟಾಕದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೭ ಗದ್ಯ) ; ಕುಬ್ಜಗಳ್ ಬಹು ತಟಾಕಮಾದುವು (ಪೊಟಾಕೋಪ. ೦-೬ ಬೀಳಿ) ; ಉದಕವಿಹಿತ ಘನತಟಾಕಕ್ಕೆ ಫಲವಿಶಿಖದ ಮರಕ್ಕೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಹೋದಿಯಾದುದಾ ಪುರಜನಂ (ಪಜಕಾಂ. ೯-೨೪). [ಸಂ.]

ತಟಾಯಿಸು 'ತಟಹಾಯಿಸು' ನೋ.

ತಟಾಯಂ 'ತಟಹಾಯ್' ನೋ.

ತಟಾರನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೇ ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ; ತಟ್ಟನೆ : "ತಟಾರನೆ-ಕಟಿಕ್ಕನೆ" (ಜಾಕಥೋ. ೬೪). [ತಟಾರ್+– ಅನ್ನೆ. / ತೆಲು. ತಟಾಲನ್]

ತಟಿ (ನಾ). ದಡ ; ತೀರ : ಸಕಲವೆಂದಡೆ ಇಷ್ಟ ನಿಷ್ಪಲವೆಂದಡೆ ಅದಱ ಅಭೀಷ್ಟ ಈ ಉಭಯದ ತಟಿಗಾಱದೆ ಹೊತ್ತು ಹೋರುವ ಮಾತಿನ ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ಘಾಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೇತಱ ಮದ್ದು (ಪೊಟಾಕೋಪ. ೪೪-೦೪೦).

[ಸಂ. ತಟೀ]

ತಟಿಚ್ಚೆಂಬಳಿ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಚಂಚಲಳಾದವಳು,—ಅಸ್ಥಿರಳು : ತಟಿಚ್ಚೆಂಬಳಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಪೊರ್ವಿಸ್ಥಿತಿಯನುಪೇಕ್ಷಿಪ್ಪೆರ್ಯಂಮಂ ತ್ಯಾದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೦೯). [ಸಂ. ತಟಿಚ್ಚಂಚಲಾ (ತಟಿತ್ + ಚಂಚಲಾ)]

ತಟಿಚ್ಚೈಂಗಾಟ (ನಾ). ೧. ಮಿಂಚಿನ ಕಿಡಿಯ ತಳಕಳಿಸುವ ಚೆಲ್ಲ,—ಚಿತ್ತಾಪಹಾರಿ. ೨. ಮಿಂಚಿನ ಧಾರೆಯ ಸಂಚಾರ,—ಚಲನೆ : ಮಿಂಚು ಗಳಿಂದಾದ ಚಿತುಪ್ಪಹರ. ೧. ೨ : ನಾಟಕ ಪ್ರಕರದಂತೆ ವಿವಳ ವೀಥಿ ವಿಧಾನಯುಂ ಮೇಳಪಟಳಿದಂತೆ ತಟಿಚ್ಚೈಂಗಾಟನಿರತಮುಂ (ಕುಸ್ವಪು. ೯-೩೦ ಪ). [ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ಶೃಂಗಾಟ ; ತಟಿತ್ + ಶೃಂಗ-+ ಆಟ)]

ತಟಿತ್ಕಣ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಕಣ ; ವಿದ್ಯುತ್ಕಿಣ ಕಿಡಿ : ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೆರಡು ಬಣ ವಿಜ್ಞಾಪದ ತಟಿತ್ಕಣ (ಸೊಡ್ಡಳಕಾಪಾ. ೪೦-೦). [ಸಂ. ತಟಿತ್ + ಕಣ]

ತಟಿತ್ತು (ನಾ). ಮಿಂಚು : ಉಚ್ಚ ತಟಿತ್ಕರವಾಳನಾಂತು ಕಜ್ಜಲದ ಭಟಂ ಗದಂ ಕುಡುತೆ ತನ್ನಯ ಜೀವನ ಮಿತ್ತು ದಬ್ಬೆ (ಗಾಪಚೇ. ೧-೯೯) ; ತಟಿತ್ಕೋಟಿಸಿದಭಕಾಯ ಜಗನ್ಮಾಥವಿಜಯಯ್ಯ ವಿಜಯಯ್ಯ (ಜಗದಾ. ೦೩೦) ; ತಟಿತ್ತು ಮೇಘಂಬೊಕ್ಕು ಮರೆಯಪ್ಪವೊಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೩-೨೯೨).

[ಸಂ. ತಟಿತ್]

ತಟಿತ್ಪಭೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಹೊಳಪು,—ಪ್ರಕಾಶ : ತಟಿತ್ಪ್ರಭಾವರಿವ್ಯ ತಮದ ವಾಜಿಗಳ ವಂಗದಿಂದದಮುವಂ (ಜಾಕುಂಕ. ೦೦೦-೦೭೦).

[ಸಂ. ತಟಿತ್ಪ್ರಭಾ (ತಟಿತ್ + ಪ್ರಭಾ)]

ತಟಿದ್ವಲ್ಲರಿ(ನಾ). ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು: ತಟಿದ್ವಲ್ಲರಿ ಬಳಸುದ ಶಲ್ಲಕ್ಷಿಯಂತೆಯುಂ ತಾರಾವಲಿ ಬಳಸಿದಿಂದುಕಳೆಯಂತೆಯುಂ . . . ಕನ್ಯಕಾಕದಂಬದ ಬಳಸಿಂ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿ (ಪಂಡಾಪು. ೪-೩೭ ಪ). [ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ವಲ್ಲರಿ)]

ತಟಿದ್ವಳಯ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಆವರಣ.–ವರ್ತುಲ : ತಟಿದ್ವಳಯ ವಿಳಸಿತಂಗಳಾಗಿ ನಿಜಪ್ರಕೋಷ್ಠನಿಷ್ಕಂಗಳವ್ವ ವೀರಾಂಗದಂಗಳೆಂಬ ಕಟಕಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೬೮).

[ಸಂ. ತಟಿದ್ವಲಯ (ತಟಿತ್ + ವಲಯ)]

ತಟಿದ್ವಿಲಾಸ, ತಟಿದ್ವಿಳಾಸ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಲೀಲೆ.–ಹೊಳಪು: ಈ ಕೇವಲ ಸೌಂದರ್ಯದ ಅದ್ಭುತವಾದ ತಟಿದ್ವಿಲಾಸವನ್ನು ನಾವು ಲಲಿತಾಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು (ಕಾಂಡಿಸ.೧೧೬). **ತಟಿದ್ವಿಳಾಸ** ದಶನಾಂಶು ಪೊದ್ದು ತಟಿದ್ವಿಳಾಸಮಂ ಗೆದ ನಂದಿದಂ. . . ಬೇಟರಾಧಿವಂ (ಪಂಡಾಪು. ೫-೦೬). [ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ವಿಲಾಸ)]

ತಟಿದ್ವಿಳಾಸ 'ತಟಿದ್ವಿಲಾಸ' ನೋ.

ತಟಿನಿ (ನಾ). ಹೊಳೆ; ತೊರೆ; ನದಿ: ಉರ್ವೀಧರ ಚಕ್ರವ್ಯಾಂತದೊಳ್ಪಿಡ್ಪ ರತಿ ತಟಿನಿಯೊಳ್ಮಹದೊಳ್ಮಾರವಂ . . . ಪರ್ವಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆತ್ತಂ (ಕಾದಂಬಾ. ೫೩೨) ; ಇವರಲ್ಲಿ ಗುಪಿತಚರಿತೆಯ ಕಂಡು ದೇವಮುನಿ ತಟಿ[ಪಾತಾಂ ಟ]ನಿಗಳು ತಪಸು ಫಲವಾಯಿತೆಂದು (ವಿದಾಕ್ಕ. ೦೪೦).

[ಸಂ. ತಟಿನೀ]

ತಟಿನೀತನೂಜ (ನಾ). ನದೀಸುತ ; ಗಂಗೆಯ ಮಗ ; ಭೀಷ್ಮ : ವಿವರಿಸಿ ತಿಳುಪಿದನು ತಟಿನೀತನೂಜನಜಾತಶಪತ್ಯಾದಿಗೆ (ತಿಮ್ಮಕ. ೬ ಸಂಹಿತೆ).

[ಸಂ. (ತಟಿನೀ + ತನೂಜ)]

ತಟಿನ್ನಾದ (ನಾ). ಗುಡುಗು; ಮೇಘನಾದ: ಚತುರ್ದಶ ಭುವನಾವಧಿಯಿಂ ದುರ್ಧಾಶ್ಯತ್ಕಟಿನ್ನಾದ[ಪಾತಾಂ. ಪಟಿಕನಾದ]ವಮದಮೇನೊದವಿದುದೋ (ಪಂಂಪಾಪು. ೬-೪೭).

[ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ನಾದ)]

ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕೆ, ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಮಾಲೆ : ಜಲಮಯಮಮಿಳಿಯೆಲ್ಲಂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತ ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕಾಮಯಂ ದೆಸೆಯೆಲ್ಲಂ (ಪ್ರಭಪಿ. ೧೪-೩೬). **ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕೆ** : ಜಳವೆಳಿಪಕ್ಕಾಮಧಗೂಪವಪ್ಪತಿತಿ ಚಕಿತಟಿನ್ಮಾಳಿಕಾಲೋಲ ಕೀಲಾವಳಿಸಂಕಾತೀಂದ್ರಗೋವಪ್ಪಸರವಿಸರದರ್ಚಿಗಣಂ . . . ಬಂದುದು . . . ಅಬ್ಜಕಾಲಂ (ಶಂಪ್ರಪು. ೪-೨೪).

[ಸಂ. ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕಾ (ತಟಿತ್ + ಮಾಲಿಕಾ)]

ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕೆ 'ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ತಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತಟಿಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಪಟಿಲ್ ಗಗಿಗಲಿಲಂಬ ನಿಷ್ಕುರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ಪಲ್ದಪ್ಪು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿಶಿ. ೬-೬೮).

ತಟಿಲ್ಲತೆ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು : ತಟಿಲ್ಲತೆಪೊಲಾಕಾಶಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ವಾಙ್ಮಾದಲಾಗಳ್ (ಪಂಂಪಾಪು. ೪-೮೦) ; ಇನಿಸಿನಿಸು ಮುಗಿಲ ತುಂತುರ್ವನಿಯ ತಟಿಲ್ಲತೆಯಾ ವಿಮಳ ಶಶಿರವಿಗಳ್ (ಅಬ್ಬಪು. ೯-೧೨) ; ನಯನಾಂಶು ಗಗನಕೆ ತಟಿಲ್ಲತೆಯ ಮರ್ಬಂ ಪಡೆಯಲು (ಜಂಪು. ೫-೦೨).

[ಸಂ. ತಟಿಲ್ಲತಾ (ತಟಿತ್ + ಲತಾ)]

ತಟಿಸು, 'ತಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ತಟಿಸ್ಫೂ (ಕ್ರಿ). ಆವರಿಸು ; ಮುಸುಕು (?) : ಭಟಟಲು ಭಿಟಭಿಟಲೆಂದು ಸಿಡಿಯುತ ಖಿಟಖಿಟಿನ ಖಿಟಲೆಂದು ಕಣಗಳು ತಟಪಟನ ಹಾರು ತಲಿ ಕಾರ್ಗೊಗೆ ತಟಸನತಾಕ್ಷಣದಿ (ಹರಿಹ. ೬೬). [?]

ತಟುಕು 'ತಟಕ್ಕು' ನೋ.

ತಟುಗು 'ತಟುಕ್ಕು' ನೋ.

ತಟುವಳ್ಳವೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗದ್ದೆಯ ಹೆಸರು (?): ಕೊಡುಗೂನ್ಯಾಜಾ ಕಲ್ಲಿವಿಸೂರಾ ಚಿದಿ ಅಕ್ಕೆ ಕರ್ಗುರಲ್ಯೊವ್ಲಿಂರತ್ತುವಳ್ಳುವೆರೆಯಂ ವಸವಿಗಾಲಯಂ ಎರಡು ಕಳಿನಿಲುಂ ತೋಟ್ಟಿಮುಂ (ಕ್ರುಆರಿ. ೦೯೨೫, ೧೦೬-೦೮ ; ೨೩೮ಪ ಪತ್ರ).

[?]

ತಟ್ಟೆ (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟು; ಬಡಿ : ಹತವಧಿಯೆ! ಕದ ತೆರೆಯಲಿಲ್ಲ ಕದ ತಟಿದಾಗ, ಕದ ತೆರೆಯೆ, ಆ ವುರುಷ ಬರಲೊಲ್ಲ (ಅಯ್ಕೂ. ೧೦-೦೩) : ಕಾಗು, ತಗಲು; ಪಳಂಚಲೆ, . . . ತಟೆ, ಬಡಿ, ಸೋಂಕು (ಕಂಎಡಾ. ೮೪). 'ತಟ್ಟು,' ಪರಾ. [<ತಟ್ಟು$_{1}$]

ತಟ್ಟೆ (ನಾ). ತಡಿ ; ದಡ : ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ತಟೆಯ ಕನ್ನಡ (ಕಾಇ. ೧೦೯-೨೪-೦೦ ; ?). [ಸಂ. ತಟ]

ತಟೆತಟೆ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥ (?) : ತಟೆತಟೆಯಹ ಲಾಲಸೆಯನು ಸೂಡಿ ಪಟ ಪಟಸ್ಪೆದಿ ಪರರ ಕಾ ಬೇಡಿ ದಿಟಹುಸಿಗಳ ಮನದೊಳಗೆಡೆ ಮಾತಿ ತಟ ಮನುಜರು ಬಳಲ್ವರು ಸುಖಕಾದಿ (ಅಪಪು. ೫೯). [?]

ತಟ್ಟು$_{1}$ (ನಾ). ತಟ್ಟನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಜೈನಯತಿ : ತಱಟುದಲಿಗಳ ತಟ್ಟರೋ ನೊರೆ ಸುರಿವ ಬಾಯ್ಬನಿಕೆ ಪಡಿಕಗಳೊ . . . ತಟ್ಟುಗಳ ಹಗರಣಿಗರೊ ಎನಲು ಮಲಪಾರಿಗಳು ಗಜಬಜಪಿ ನೆರೆವುತ್ತ (ಬಆಪು. ೫೦-೫೬).

[ತಟ್ಟು$_{7}$ + – ಆ$_{7}$]

ತಟ್ಟು$_{2}$ 'ಥಟ್ಟು' ನೋ.

ತಟ್ಟುಗ್ಗೆಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೊಲಮೇರ ತಟ್ಟುಗ್ಗೆಜಿಯ ಕಿಟ್ಟೆಜಿ ಪೋಗಿ ಅಕ್ಷರಕಲ್ಲ ಮೇಗೆ (ಎಳ. II, ೩೫-೩ ; ಸು. ೮೦೦).

[? + ಕೆಜಿ]

ತಟ್ಟುದಿ 'ದಟ್ಟಡಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟುನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ಬೇಗನೆ: ಪೂಸರಲಂದೆ ಶಿವನ ತಟ್ಟನೆ ತಾಗಲಿಕ್ಕುವೆ ನೆಂದು ಬಾಸಯ ಕೊಟ್ಟ ಮನ್ನಪ (ಮೂ ೧ಚ ಕ. ೪-೬೦) ; ನಿನ್ನೆಯ ಕರುಣಾದ್ಯಾಪ್ಯಯೆಂಬೆನ್ನವ್ವರಿಸಿ ತಟ್ಟನೆ ಸಲಹು (ಕಂಪ ವಿ. ೪-೪೮) ; ನೈಜವಾದ ಉಪಮಾನಗಳು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಜನ ಜೀವನದಿಂದಲೇ ಆರಿಸಿದ ಆಣಿಮುತ್ತುಗಳು (ಆಗಿಪ್ರ. ೭೨).

[<ತಟ್ಟಿಸು$_{1}$]

ತಟ್ಟಮ್ಮ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಗಣ್ಣಗಳಳ್ಳಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಗೋಣೆತಟ್ಟು; ದಡಾರ:"ಗೊಬ್ಬರರೋಗ" (ಜಾಪಕೃಪ್ರ. ೬೪).

[ತಟ್ಟು$_{8}$ + ಅಮ್ಮ$_{3}$]

ತಟ್ಟಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ತಟ್ಟಲ ವಿಜಗಾವಣ್ಣನ ಮಾವ ಸಾನ್ತಯ್ಯ ಕೊಟ್ಟಗದ್ಯನ್ನು ತುಜುವ ಕೊಣ್ಡು ಪೋಪಾಗ (ಕ್ರುಆರಿ. ೦೯೪೦. ೨೩-೦೨ ; ೧೦೩೦). [?]

ತಟ್ಟುಲಿ, ತಟ್ಟುಲೆ (ನಾ). (ಉಕ) "ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಚಪ್ಪಲಿ ; ಕೆರವು" (ಜಾಪಕೃಪ್ರ. ೬೪). **ತಟ್ಟುಲೆ** : ಮಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಜೊತೆ ಹೊಸ ತಟ್ಟಲೆ ಕೊಡಿಸಿದರು (ಕೂಪ್ರ). - [?]

ತಟ್ಟಲೆ 'ತಟ್ಟಲಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗಲು ; ಘರ್ಷಣೆಯಾಗು : ಜೋಗಿ ಜೋಗಿ ತಟ್ಟಾಡಿದರೆ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಬೂದಿ (ಗಾದೆ). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಲಾಡು ; ತೂರಾಡು ; ತೂಗಾಡು : ಶಕ್ತಿಯು ಬತ್ತಿ ಕರಗಳು ಜಾರಿ ತಟ್ಟಾಡುತ್ತ, ಏಂಗಡೆಗೊರೆದು ನಿಂದನು (ಚಿಪಪ್ರ. ೨೦-೦೫) ; ನೀತಿಯ ಮೆಟ್ಟಿಲ ಮೇಲೆಯೇ ನಿಲ್ಲಲಾರದ ತಟ್ಟಾಡುವವನು ನಿಯವಮಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಹಿಡಿದಾನು (ನೀಗಮ್ಮ. ೭). 'ತಾಟಾಡು' ಪರಾ.

[ತಟ್ಟು$_{1}$ + ಆಡು$_{1}$ / ತೆಲು. ತಟ್ಟಾಡು]

ತಟ್ಟಾಮಾಲೆ (ನಾ). ಆವ್ಯಾಲೆ ತಿವ್ಯಾಲೆ: ಕಳ್ಳೆಮಳ್ಳೆ (ಉಕ). [<–ತಮಿ. ತಟ್ಟಾವಾಲೈ]

ತಟ್ಟಾರ (ನಾ). ಆಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಜೋಮತ್ತಟ್ಟಾರ ನಾಮಧೇಯನಿ ಲಿಖಿತಂ ತಾಮ್ರಸಾಧನಂ (ಕ್ರುಆರಿ. ೦೯೪೮, ೭೦-೮೨ ; ಸು. ೮೧೦).

[<ಸಂ. ತ್ವಷ್ಟೃ]

ತಟ್ಟಾಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಣಗಿಸು ; ನಿರ್ದ್ರವಗೊಳಿಸು ; ಬಳಲಿಸು : ತುಟಗಂಟಲಿರ್ಪೋಡಿ ನೆಱೆ ಪೊತ್ತಿ ಕರಮೆ ನೀರಡಿಕೆ ಮಿಗೆ ತಟ್ಟಾಪ್ಪಿಸುತ್ತ ಬರೆ ಮರೆಗಿಟ್ಟಿನಂತೆ ಮಾಮರಗೊಳಗೆಗೆ ಸುಡುತ್ತ ಬರೆ (ಸಾಹಿಂಕ. ೪-೦೭೦). [ತಟ್ಟಾಪ್ಪು + –ಇಸು]

ತಟ್ಟಾಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗಿ ತಾರಲಾಗು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೀರು ಇಂಗಿಹೋಗು : ನಿರ್ದ್ರವವಪ್ಪುದೇ ಕಾರಣಮಾಗಿ ಕಡುವಿಸಿರಿಂಗಿಗೆ ತಟ್ಟಾಱುದ ಚರ್ಮದಿಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಾರಂ ಮುಚ್ಚಲ್ (ಪಂಚತಂ. ೦೯-೯೧) ; ಮರ ತಟ್ಟಾಱಿದೇಡಂ ಇರಿಸಿ ಬಂದೆ (ಸತ್ತಿಸ. ೦೦೩-೩೬). ೨. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲವಾಗು; ಅದ್ಯಶ್ಯವಾಗು : ಮೆಯ್ಯಜ್ಞಾನ ಪೋತು ಬೇಟ ಬೇರೂಱಿತು ಲಜ್ಜೆ ತಟ್ಟಾಱಿತವೆಗೆದೆಯೊಳಗೆಗೆ (ಕಂಠೀಸಾಂ. ೩೨-೯). 'ತಾಱ್ಕು' ಪರಾ. [ತಟ್ಟು + ಆಱು]

ತಟ್ಟಿ, ಚಿಟ್ಟಿ, ಚಿಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ತಡಿಕೆ ; ಬಿದಿರನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಗೋಡೆ : ರಾಜವೆಡುವ ಬಳ್ಳಿಗವುಂಗಿನ ತಟ್ಟಿ ಬಳ್ಳಮಾವಿನ ಮನೆ ಬಳ್ಳವಲ್ಲಿಗಳು ಮಂಡವದೊಂಬಿನಿತುಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಶಾಂಪಿಪು. ೬-೦೩೦); ವರವೇಲಿ ತಟ್ಟಿ ತಳೆ ಗೋವಧುವಾಳ್ವೆಱಿ ಪಡಿ ತವಂಗ ವಂಕದ ಕಳವೆಗೊವರಿ ಸೀಯಬಾರದಂತಿತ್ತರಮಯುಳ್ಳ ಕೃತಕ ಕಿಷಿರಿಯುದ್ಯಾನವನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೩) ; ನಮ್ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಾಂಪೌಂಡು ಹಾಕಿಸಬೇಕೆಂತ ತಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಿಟ್ಟಿದ್ದೆ (ಮುಂಳ್ಕಾ. ೦೭) ; ಗಳಗಳು ನಿಂತವು; ತಟ್ಟಿಯೂ ತಯಾರಾಯಿತು: ಕೆವ್ವಣ್ಣು ಸೆಗಣಿಗಳನ್ನು ಕಲೆಯಿಸಿ ದಂಟಿನ ತಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ . . . ತುಂಬ ಮೆತ್ತಿಸಿ ಭದ್ರವಾಮಿಸಿದರು (ಗೋಗಾಶಾ. ೦೫೨). ೨. ಬಿದಿರಿನ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಚಿಪ್ಪರ : ಮಿಂಚಿನ ತಟ್ಟಿಯಂ ಬಳಸಿದಂತಿರೆ ಕಣ್ಗಳ ಮಿಂಬು ಮೀಗೆ ಪೂಗೊಂಬಲು ಪಂದರಂ ಪಡೆದಿರೆ (ಆದಿಪು. ೩-೧೫); ನಡು ಜಗುಪ್ಪಾರದ ನಟ್ಟನಡುವಂದಿರದೆ ಎಡಬಲದ ಪ[ಪಾಣಾಂ.೬] ರಿಗಳೆಲ್ಲ ತಟ್ಟಿಯಂ[ಪಾಣಾಂ. ಕಟ್ಟಡ]ದಿರದೆ (ಬಂಡೂರ. ಡ. ೩೦೬-೦೦). ೩. ಚಾವಣಿ ; ಬಿದಿರಿನ ಚಾಪೆ : ಗುಣಾತೀತ ವಿಮುಕ್ತ ಮಾರ್ಗಣಗುಣಂ ಗೀರ್ವಾಣಮಾರ್ಗಾಂತರೊಳ್ ಪೆಱೆದರ್ ತಟ್ಟಮನೆಂದಿನಂ ದಲಿಸೆ ಪರ್ವರ್ತನ್ಮೆ ಮಿಚ್ಚಿಬ್ಬು . . . ಕಾದುಕ್ಕಿರಲ್ಕೆ (ಕೇಮಿಪು. ೦೫-೩೮); ಮುಂಜಾವ ಗುಡಿಲೊಳಗೆ ಹೆಱಿದ ತಟ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ಹಱಿದ ಬೊಂತೆಯು ಹಾಸಿಕೊಂಡು ಕೆದಿರಹಂಗೆ (ಸತ್ತಿಸ. ೦೬೬-೭೬೬); ಹುರಿಯ ಗಗನವ ಪಿಡಿದು ತೆರೆ ತಟ್ಟಿಯಂತೆ ಸುತ್ತಿರಿಸಲಳವಡೆ ಮುತ್ತ ನರರ್ಗಪ್ಪುದು (ಸಾಸಂಪ. ೩-೨೦೫) ; ಎನಗೊಂದು ಜೊತ ತಟ್ಟಿಯಂ ಮಠದ ಗೊಂಟಿನೊಳ್ ಪಾಸಿ ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಪ ಕ ಕಾ. ೦೦-೩೩೮); ಒದೆದು ಸತ್ಯದೊಳ್ಗೊಂಡೆ ತಟ್ಟಿಯು ಮುದುಡುವಂದದಿ ಸುತ್ತಿ ಧರಣಿಯ (ಪ್ರಜ್ಞಾಪ. ೩-೦೦). ೪. ತಡಿಕೆಯಂ ಬಾಗಿಲು,–ಕೆದೆ : ಸದನ ತಾನಿರಲೊಡವಿ ಯಾತಕೆ ಕದವಿರಲು ತಟ್ಟಿಗಳ್ ದ್ಯಾತೆ (ಧರಣಾಂ. ೨೩) ; ತಟ್ಟಿ ಮುಂಚ್ಚು (ರೂಢಿ). ೫. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬುಟ್ಟಿ ; ವಂಂಕರಿ. ೬. ಜೇನುಗೂಡು : ಜಾಲ್ಕೆಂಟು ತಟ್ಟಿಗಳು, ಅನೆಯ ಕಿವಿಗಳಂತೆ ಬಂಡೆಯ ಸೆರಗಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ತೂಗಿ ಕೊಂಡಿದ್ದುವು (ಶಂಪಾಚ. ೨೪). ೭. ಗುರಾಣಿ; ಢಾಲು : ಕರಮೆಸದತ್ತು ಕಲಾಭ್ಯದ್ಧಿಂಬು ಬಿರಿಮಾಗುಳ್ಳಕೆಯಿನ ಬಂಗಿದ ಬಿಜ್ಜಣದರಲಂಬನ ಮೂಲದ ತಟ್ಟಿಯ ಕಾವನ ಕೈಗನ್ನಡಿಯ . . . ವಿಲಾಸಮನನುಕರಿಪ (ಅನಂಚಾ. ೦೪-೭). ಚಿಟ್ಟಿಕೆ : ೮. ಯಾತ್ರಿಕರಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹುಲ್ಲಿನ ಚಿಪ್ಪರ : ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಆತ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಚಿಟ್ಟಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ (ಸಿಪ್ರಾಸಿ. ೦೪). ಚಿಟ್ಟಿ : ೫. ಚಿಟ್ಟಿಯಾದರೂ ಬುಟ್ಟಿಯಾಪ್ಪ ದೊಡ್ಡದಿದೆ ಯಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ತಟ್ಟಿಯ ಬಲ್ಲಂ = ಒಂದು ವಿದ್ಧವಾದ ಬಿಲ್ಲುಃ ಆಲ್ಲಿಯತನ ಕೂಡೆ ತಟ್ಟಿಯ ಬಿಲ್ಲುಗಳನಾ ಪೊಂಗುವಿಲಲುಗಳ ಬಿಲ್ಲಿತೆನಪಾ ನಾಳಿವಿಲ್ಲುಗಳ . . . ಪಿಡಿದಾ ನಿಶಾಚರರು ನೆರೆದುದನಿನೊಡನೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೦೩). ತಟ್ಟಿ ಹಾರಿಸು= ಲಘುವಾಗಿ ಎಣಿಸು : ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟು ಹಿತ್ತೈಷಿಗಳ ಮಾತನ್ನು ಅವನು ಮುಗುಳಗೆಯಂತೆ ತಟ್ಟಿ ಹಾರಿಸಿದ್ದನು (ಮಲಿಚು. ೦೦೦).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ತಟ್ಟಿ, ತಟ್ಟಿಯ; ಮಲ. ತುಳು. ತಟ್ಟಿ; ಕೂಗ. ತಟ. /ಹ್ರಾ. ತಟ್ಟೀ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಟ್ಟಿ]

ತಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : " ಕಾಷ್ಮವಲ್ಲಿಕಾ – ತಟ್ಟಿ " (ವೈದ್ಯ. ೬೨). [?]

ತಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ತಾಗುವಿಕೆ ; ಸೋಂಕುವಿಕೆ ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಪುಟ್ಟಾಗೆ ಸದ್ಯಂಶದ ಸವಿದಟ್ಟಿಕೆ ಸಲೆ ಸರಸಮಿನಿಸೆ . . . ಉದುವಿರಿನ್ಸುಂ (ಚಾಪ. ೬-೦೩೮).

[ತಟ್ಟು + – ಇಕೆ]

ತಟ್ಟಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡಿಕೆ ಕಟ್ಟು (?) : ನೆರೆದು ಪೊತ್ತ ಸ್ಪಪಾಕಜಾಳ ಕರೀಟಕೋಟಿ ಮಣಿಪ್ರಭಾ ಪರಿಕರಂ ಧೃತವಾತ್ಸೌತ್ಯಾತಪವಾರಣಕ್ಕೆ ಕದಂಬ ರುಂಪ್ಲಿರಿಗಳಿಪ್ಪನೆಮಂದರುಣಾರದಂತೆ ತಾಳ್ದಿದುದಿತ್ತಲುಂ ಸುರಕಾಸಾ ದಿಂದಮೆಳ್ಕೆಸೆ ತಟ್ಟಿಗಟ್ಟಿದ ಭಂಗಿಯಂ (ಆಪಂಪು. ೯-೭೨) ; ಶರದೊಳೆ ತಟ್ಟಿಗಟ್ಟಿದುದು ದಿಕ್ಕಟವಂಬನ ಹಂದರಕ್ಕಿದಂಬರತಳವೆಂಬನಂ (ಆಪಂಪು. ೦೪-೬). [ತಟ್ಟು + ಗಟ್ಟು]

ತಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ತಡಿಕೆ (?) : ಚೌರಾಸಿ ಲಕ್ಷ ಜೀವಿಗಳೆಲ್ಲ ತಿರುಗುವ ರಾಟಲಗಂಟಿಂಬ ಕರರಾಟಳವ ಮಾಡಿ ಭಕ್ತಂಯ ಕರದಿಗೆ ಸರವುಂಕ್ಕಿ ಬಿಲ್ಲ ಪೂದಿದನು ಅಷ್ಟತನುಗಳ ಸೆಡೆಯ ತಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಾಡಿ ಅಷ್ಟಂತರಂಗಪ್ಪ ಮದವಾ ಜೀಷ್ಣ ಕುಂಚಯ ಮೊಳಗಿಗೆ ಮಾಡಿ ದಾರವ ಘಟ್ಟಿಸ್ಸಿ ಕಟ್ಟಿಗಸಿದದ (ದಶಾಂಪ್ರ. ೩-೬೮). [?]

ತಟ್ಟಿಗೋಡೆ (ನಾ). ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಗೋಡೆ; ತಡಿಕೆಗೋಡೆ: ಆಕಱದಬ್ಬಯ ತಟ್ಟಿಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಮ ಕ ಚಾ. ೦೦) ; ತಿವ್ಯಪ್ಪಹೆಗ್ಗಡೆ ತಟ್ಟಿಗೋಡೆಯ ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ (ಮುಲಿಚು. ೭೦೪). [ತಟ್ಟಿ + ಗೋಡೆ]

ತಟ್ಟಿಡು (ಕ್ರಿ). "ಪರಿತ್ಯಾಗಮೆಮಾಡು" (ಸಾಹಿಂ. ಕೂಡ) : ಒಡಾಂತು ಕಯ್ಯಲ್ಲಿ ಮೋಚಾಂತು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾನಮಂ ತಟ್ಟಿಟ್ಟು ಕೆರ್ದ ತಟ್ಟುಟ್ಟಿಗೆ (ಸಾಸಂಪ. ೭-೪೮).

[ತಟ್ಟು + ಇಡು]

ತಟ್ಟಿಬಲೆ 'ತಟ್ಟಿವಲೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟಿಮೆಡಿಪು (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟಿಮನ್ನು ಹೆಣೆ; ತಡಿಕೆ ಕಟ್ಟು: "ತಟ್ಟಿಮೆಡಿಪುದಂ –ತಟ್ಟಿವೆಣೆದಂ" (ಕಬಡ. ಪಕ. ೨) ; ಮಿಂಚಂ ತ[ಪಾಣಾ. ೪]ಟ್ಟಿ ಮೆಡಱದಂತೆ ಸುತ್ತಿಱಿದ ಕಾಲ್ಕಾಸಿನ ಕಡಿತಲೆಯ ಬಳಸಿದಗಣ್ಣ ಪಣ್ಕಾಂಗನಾ ಜನದ ನಡುವೆ ಮಣಿವಯ ಪೀಠಂಗಳೆನೇಱಿ (ಪಂಚತಂ. ೪-೩೫ ಪ); ನೂಱುಯೋಜನದಳವಿಯ ಪಾಂಡವವನಮೆಲ್ಲಮಂ ತಟ್ಟಿ ಮೆಡಱಿ ಮಕಕಮಾತ್ರಮಪ್ಪೊಡೆಂ ಮಿಸುಕಲ್ ಭದ್ರಮಿಲ್ಲದಂತಾಗೆ ಶರಪಂಜರದೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಕಿದಾಗಳ್ (ಕಂಪಭಾ. ೫-೭೬ ಪ).

[ತಟ್ಟು + ಮೆಡಱು]

ತಟ್ಟಿಯಂ, ತಟ್ಟಿಯೆ (ನಾ). ತಡ : ಸಾವಕಾಶ ; ನಿಧಾನ : ತಡೆಯದೀ ಕಾರ್ಯವನು ನೀ ಕೈಯೊಡೆನೆ ಮಾಡುವುದುಚಿತವಿದನೀಸೊಡಬುಡದೆ ತಟ್ಟಿಯಮ ಮಾಡಲಂಯುಮೆನ್ನು ವಂಶಾಳಿ ಕೆಡುವುದು (ಚೀಪಪು. ೪-೭೯) ; ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿಯಮಿಜಯಲಿಲ್ಲಾಲ್ಲಿಯಲಿ ತಟ್ಟಿ ಯವೆ (ಳು ಬಾ. ಸ. ೦೪-೬೦). ತಟ್ಟಿಯಂ : ಹೋಗು ಫಲುಗುಣ ಕಂಸಮಥನನ ಬೀಗ ಬಿಜ ಯಂಗೈಸಿ ತಾ . . . ತಟ್ಟಿಯವಗದೀಕ್ಷಣವನಿಲು (ಳುಬಾ.ಸ. ೬-೦೮) ; ಗವನ ತಟ್ಟಿಯವಾಯ್ತು, ವೇಗಭ್ರಮಣ ಜಡವಾಯ್ತು (ಳುಬಾ.ಡ್ಯೂ.ಕ. ೦೦-೨೫). [?. / ತಮಿ. ತಟ್ಟಿಯಂ = ಗುರಾಣಿ, ಢಾಲು]

ತಟ್ಟಿರಾಯ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬಿದಿರು. ಹುಲ್ಲಂ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ದೆರಿಬುಬೊಟ್ಟೆ; ಬೆಟ್ಟು : ಅವುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು ಬೈಹುಲ್ಲಿನ ತಟ್ಟಿರಾಯನುತ್ತಿ ತಯಾರಿಸಿದರು. ಮನುಷ್ಯಾಕೃತಿಯ ಈ ತಟ್ಟಿರಾಯಂ ನಿಗೆ ಹರಕು ಅಂಗಿ ತೊಡಿಸಿ . . . ಮಡಕೆಯ ಕುಲಾವಿಯನ್ನಿಟ್ಟರು ತಲೆಗೆ (ಕಾಗಿ. ೦೦೬). [ತಟ್ಟಿ + ರಾಯ]

ತಟ್ಟಿವಲೆ, ತಟ್ಟಿಬಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ತಡಿಕೆವಲೆ ತಟ್ಟಿವಲೆ ಹಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ಕೊಡತವಲೆ ಕೋಲುವಲೆ (ಹಡಕಣ. ೩-೮) ; ಕಟ್ಟಿದನು ಕಣ್ಣಿಗಳಲಿ ಸುತ್ತಲು ತಟ್ಟಿವಲೆಗಳ ನೋಡಿನಲಿ (ಉಣ್ಣಾ.ಡುಡ್ಡಿ. ೩-೬೪) ; ಹಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆಯುಂ ತಟ್ಟಿವಲೆ ತಿಣ್ಣಿವಲೆ . . . ವೇರ್ವಲೆಯುಂ ಪೊಱೆಗಳು ವಿಂಧ್ಯಕ್ಕೆ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೦೯) : ತಡಿಕೆವಲೆ ತಟ್ಟಿವಲೆ ಸಾಲುವಲೆ ಕೋಲುವಲೆ . . . ಮಲೆವಲೆಗಳರ್ದುವಾ ಪಿಲರಲ್ಲಿ (ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೦-೬). **ತಟ್ಟಿಬಲೆ** : ಪಾರವಲೆ ಗುಂಡಿವಲೆ ಮತ್ಸ್ಯಾನೆಯ ಬಲೆ ತಟ್ಟಿಬಲೆಗಳಿಂಬಿನಲು (ಪ್ರಜ್ಞಾಸ್ಥ. ೯-೬೬). [ತಟ್ಟಿ + ಬಲೆ]

ತಟ್ಟಿವೆಣಕೆ (ಕ್ರಿ).=ತಟ್ಟಿವೆಡೆಯು : " ತಟ್ಟಿಮೆಡೆಯುಂ — ತಟ್ಟಿವೆಣಕುಂ " (ಕವಿಮ. ಪಾ. ೨). [ತಟ್ಟಿ + ವೆಣಕೆ]

ತಟ್ಟಿಸು, ತಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗುಲಿಸು ; ತಾಕಿಸು ; ಸೋಕಿಸು ; ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತರು : ಕಟ್ಟಿದಾಗಲೆ ಕರ್ಮಗಳು ಫಲಗೊಡವು ಕಟ್ಟಿರ್ದು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಬಿಟ್ಟು ಪೋಪಾಗ ಜೀವಗಳೆ ಸುಖದುಃಖವ ತಟ್ಟಿಸಿ ಕಾವು ಜಾಣುವುವು (ಪ್ರಥಮ. ೬೮-೩೩). **ತಟಿಸು** : ೧. ತೋಟದಲಿಹ ಹೂವಿಗೆಲ್ಲ ತಟಿಸೆ ನಾವು ನಿನ್ನ ಗಲ್ಲ . . . ನಕ್ಕೆ ನೀನು (ಪಂಚಕ. ೨೪-೦೦). ೨. ಅಡ್ಡಿ ಪಡಿಸು; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ತಡೆಹಿಡಿ : ಅಲ್ಲಿಯ ಸರ್ವ ಪೂತ್ಕಾರ ಗಳಂದೆದ್ದ ವಿಷಧೂಮವುವ ಜಗತ್ಪಿತ ಮೂಗಿನೊಳ್ ಮುಸುಕುತ್ತಿರ್ದ. ಯಾವ ಶಿವನು ಇದನ್ನು ತಟಿಸುವನೊ ಯಾರು ಬಲ್ಲರು (ಸಾಹಿಂಂ. ೨೦೦).

ತಟ್ಟಿಸಿ ಮಾತಾಡು=ರಿ. ತಡವರಿಸಿ ಮಾತನ್ನಾಡು. ೨. (ಮಾತನಾಡು ವಾಗ ; ಒದುವಾಗ) ತಡವರಿಸು ; ಉಗ್ಗು ; ಗಂಕ್ಕು (ಉಕ್ಕ) : " ಉಗ್ಗು—ತಟ್ಟಿಸಿ ಮಾತಾಡು " (ಗೀಗಾಕು. ೬೮).

[ತಟ್ಟು + ಇಸು]

ತಟ್ಟಿಹುಚ್ಚ (ನಾ). ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದವನು ; ಮೂರ್ಖ : ಅವಿವೇಕು ತಟ್ಟಿಹುಚ್ಚನೆಲ್ಲ (ಅಜಾಕ. ೫೯).

[ತಟ್ಟು (P ←ತಮಿ. ತಟ್ಟು) + ಹುಚ್ಚ (<ಪಟ್ಟಿ)]

ತಟ್ಟಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಹೊಡೆ : ಅಂತರಂಡುಂ ಬಲದ ಕರಿಘಟೆಗಳೊಂ ದೊಂದಱೆಯೊಳ್ ತಾಗಿ ತಟ್ಟಿಱಿಯೆ ಬಸಿನತ್ತ [ರ] ಬ್ಗಗಳುರ್ವಿ ಪಾಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೮). [ತಟ್ಟು + ಇಱಿ]

ತಟ್ಟು೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಡಿ ; ಕುಟ್ಟು ; ಹೊಡೆ ; ಬಾರಿಸು ; ಅಪ್ಪಳಿಸು : "ತಟ್ಟು—ತಾಡನೇ" (ಶಬ್ದಾಂ); ಮೆಯ್ಯಂ ವಜ್ರವದನೆ ಕೇಳ್ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ ನಿಷ್ಟ್ರಮೆತ್ತಂ ಸಕಿ ತಟ್ಟುಕಿರ್ದ್ [ರ್ಪ್ಪ] [ಶಾಕಾ. ತಟ್ಟುಂಕಿರ್ದ್] ಕಾಯ್ಯುಂದು ರಿವ ಬಿಸಿರೊಳ್ (ಶಾಶ್ವಾಪ. ೧೦೮); ಪೊಯ್ಯ ರಣತೂರ್ಯರವಂ ತಱಿಸಂದು ತಾಗಿ ತಟ್ಟುತ್ತಿರ್ದುವಿ (ಭುಜಬಲ. ೦೫-೩೨೦). ಪೆಟ್ಟುವ ತಟ್ಟುವ ಮೇಲೆವಾಯ್ದ . . . ದುಷ್ಕೃಮವಪ್ಪ ಹಯವೂಂ (ಧರ್ಮಪ. ೮-೦೪) : ಕೈವಾರಿಸಿ ತೊಡದಟ್ಟಿರೊಡನೆ (ಭೋಜರಿ. ೦೯-೦೦). ೨. ಮುಟ್ಟು ; ತಾಗು ; ಸೋಕು : ತನ್ನ ಗಿಕಾಬಾಹ್ಯಿಯ ಕಂವು ತಟ್ಟಿ ಮಧುವಬಲೊಲ್ ಸೋಲಲು (ಪಂಚಭಾ. ೦-೨೦) : ಪೊದರ್ದಿದ್ದೆಡ್ಡೊಳಿ ತಟ್ಟುತ್ತಿರಿದಿರ್ಗಳ್ ವಿನ್ಮೂರಿದಂತಪ್ಪು ವೆಗಳ್ (ಆಪ್ತಾದ. ೦೩೭) ; ಕನಕದಾಸನ ಕಾವ್ಯದೊಳ್ ದೋಷ ತಟ್ಟದು (ರೋಷಕ. ೦-೬೪) ; ಕಲಿದೋಷಂ ತಟ್ಟದವೋಲ್ ಕುಲಜರನುದ್ಧರಿಸೆ (ಅಪ್ಪಕ. ೩೨-೨) : ಲೋಕದ ಚಿಲುವಿನ ವಸ್ತುಗಳು ಕವಿಯ ಮನವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಮತ್ತು ತಟ್ಟುವ ಪರಿಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕಾಂದಗ. ೨೪). 'ಮನದಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ಬೆನ್ನು ಚಿಪ್ಪರಿಸು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು ; ಉಬ್ಬಿಸು : ಈಗಳ ನಿಮ್ಮಾಳ್ವನಂ ತಟ್ಟಿ ರಣಕಟ್ಟಂ (ರಾಮಾತ್ರ. ೦೦-೦೨). ೪. ರೊಟ್ಟಿ, ವಡೆ, ಒಬ್ಬಟ್ಟು, ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ಬಡಿದು ಮಾಡು : ಮೃದುವಾಕ ಮಾಡಿ . . . ಹೆಱೆದುವ್ವಿಂದವೆ ಬೆರಸಿ ವಡೆಯಂತೆ ತಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಸೊಹಣ. ೦-೬೮) ; ನಾಳೇನೇ ಒಬ್ಬಟ್ಟು ತಟ್ಟಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ನಾಡಿದ್ದು ಸೌರೀ ಬಾನಿನ ಕೊಡೋದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತೆ (ಮಹಾಗೌ. ೬೬) ; ರೊಟ್ಟಿ ತಟ್ಟು (ಡೂಂ). ೫. ಲೇಪಿಸು ; ಬಳಿ ; ಸವರು : 'ತಟ್ಟುಕೆ' ಪರಾ. ೬. ಅಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು : (ಫ). ೬. ಬೆಲ್ಲನೆ ಬಡಿ : ಮಗುವನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಮಲಗಿಸಿದಳು (ಡೂಂ). ೮. ಅನ್ವಯಿಸು ; ಹೊಂದು : ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕಕ್ಕಾದರೆ ಈ ಮಾತು ತಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯಸ. ೩೩). ೯. ಹಿಡಿಸು : ಇಷ್ಟವಾಗು : ಜಿನವಚನಮೆಂಂತುಂತುಮನನುನುಯದಿಂ ಪೇಟದಂತೆ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಗೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ತ[ಕಾಂಂ. ೪]ಟ್ಟಿ ಗಟಿಪ ಬೆಱರಂ ತಗಚಿ ವಱಂ ಮಟ್ಟಿ ನೆಯ್ದುಗುಂ ದುರ್ಗತಿಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೦೦). ೧೦. ಉಂಟಾಮಮಾಡು; ತಗುಲಿಸು : ಕೊಟ್ಟು ಕುಡುಕುದಲ್ಬುಬುವಂ ಸವಿಯಂ ತಟ್ಟುವ ತಗುಗಲೆಯುಮಪಚರದಿಂ ಮನದಮಟ್ಟು ಕರಂ ಕೂಡಿದರ್ (ಅಯಂಗಾ. ೨-೫೬). ೧೧. ಬಯಸು ; ಇಚ್ಛೆಸು (?) : ಪ್ಯಾತಿ ಲಾಭ ಪೂಜೆಯಂ ತಟ್ಟದೆ ಇಹಪರಂಗಳಂ ಸಾರದೆ ಭವಬಂಧಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲಕ್ಕೆ ಹಾರದೆ (ಅಪರಾ. ೩೦-೮೭). ೧೨. (?) : ತನ್ನನೆ ತಾನೆಸಲವಿಂದೆ ಜಾಖಿಸುತ್ತಗಲದೆ ನಿಂದನೊರ್ವ ಸವಣಂ ಬಗೆಗೊಳ್ಳುಜೆ ತಟ್ಟಿತೆಂಬನಂ (ಅಧ್ಯಾ. ೨೫೭).

ತಟ್ಟಿ ನೋಡು = ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಶಿವಮಂತ್ರ ಶಿವಲಿಂಗ ಭಸಿತ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಂಬುವ ನೆಲಸಿ ನಿಂದೆಡೆಯೊಳಿವ ನಿಲ್ಲವೆಂಬುದುಂ ಶಿವವಾಕ್ಯವಿನ್ನೆನ್ನ ಮನವನಿನ್ನೇಂ ತಟ್ಟಿ[ಪಾಣಾ. ಘಟ್ಟಿಸಿ]ನೋಡುವೆ ಯತೀಶಯೆನಲು (ಸೋಮಪ. ೬-೮೮).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ತಟ್ಟು ; ಕೊಡ. ತಟ್; ತುಳು. ತೆಲು. ತಟ್ಟು]

ತಟ್ಟು೨ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಳಿಕೆ ; ಅಂಗೈ ಹೊಡೆತ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಗೋಣಿತಟ್ಟು ; ದಡಾರ. ೩. ಸ್ಪರ್ಶ ; ಸೋಕುವುದು; 'ತಾಗುದಟ್ಟು', 'ಮುಟ್ಟುದಟ್ಟು' ಪರಾ. ೪. ಇಚ್ಛೆ ; ಬಯಕೆ : ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಸ್ಕಾರಿಯಾದಡೇನಯ್ಯಾ ಜಾಗ್ರತ್ ಸ್ವಪ್ನ ಸಮಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟ [ಪಾಣಾ. ಪ್ಪಿ]ಲ್ಲದಿರಬೇಕು (ಉಡಾಚರ. ೦೦೦-೩೭೬). ೫. ಲೇಪಿಸುವುದು; ಲೇಪನ : ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟು ಕಬ್ಬೌ ಶ್ರೀಖಂಡಕುಂಕುಮಾದಿ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ ರರ್ದಮಕ್ಕತ ಸ್ಥಾನಕವಚಪೆ (ಕಪಾಖಾ. ೦೦೦-೨೦೦). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಭರತ ನಾಟ್ಯದ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಆಡವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಆಡವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (೧) ತಟ್ಟು, (೨) ಮೆಟ್ಟು, (೩) ನಾಟು . . . (೧೦) ನಡ್ಪೆ (ಅಭಾಸ್ಪ. ೬೨). [<ತಟ್ಟು]

ತಟ್ಟು೩ 'ತಟ್ಟೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟು೪, **ಘಟ್ಟು**೧ (ನಾ). ಪಕ್ಕ ; ಕಡೆ : ಆಗ್ನೇಯ ಮೊದಲಾಗಿ ನೈಋತ್ಯ ಪರ್ಯಂತರ ತೆಂಕಣ ತಟ್ಟು . . . ಪಡುವಣ ತಟ್ಟು (ಕು.ಆರಿ. ೦೯೮. ೦೯-೦೩: 1488); ಗೈಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವಮೇ ಒಂದು ತಟ್ಟುಂ ವಿಸ್ತಾರದ ಮೂಱು ಮಾಶ್ರಮಂಗಳಿರ್ಪುವೊಂದು ತಟ್ಟು (ಭಾರತ. ೦೨-೩೮): ಬೀಳ್ಗರು ಸಾವಿರದ ಸಂಖ್ಯಾತ ಬಲವು ಆಕಿರಾವದಲಿ ಬಳಿಕರುು ತಟ್ಟನ ಪಿಲ್ಲಲತಿಬಲರು (ಕೋಗಪು. ೨೦-೬); ತಂಗಾಳಿ ಮೊದಲಾದ ವಿರಹೋದ್ದೀಪಕವಸಕಾರಿಗಳೆಲ್ಲವು ಒಂದು ತಟ್ಟು ಈ ಪಾಪಿಯಾದ ಚಂದ್ರನೆ ಒಂದು ತಟ್ಟು (ವರ್ಧಮಾ. ೬೬). **ಘಟ್ಟು**೧ : ಕೆಟ್ಟೆವಕಟಕಟೆನಿತ ವಾಲ್ಮರೊಂದಾಗಿ ಬಾಯ್ಬುಟ್ಟರೈ ಘಟಘಟ ಧ್ವನಿಗಂಡ ಶಿವಿ ಯಾವ ಘಟ್ಟಿನೋಳ್ಕಂತೆನುತ (ಹುಂಗ. ೮೪-೪೦).

ತಟ್ಟಾಗು = ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿ ; ಕೆಲಸಾರು ; ಹಿಂದೆಗೆ : " ಕೆಲಸಾರು = ಬದಿಗಾಗು, ತಟ್ಟಾಗು, ಸರಿ " (ಗೋಗಾಮ. ೯೭) ; ತುರಗದ ತಟ್ಟು ತಟ್ಟಾದುದಾತನ ಭಟರೊಳಸರಿದರು (ಕಂಪ್ರಸಾಂ.೦-೮೬); ಆರ್ಭಟಿಸುತ್ತ ಬರ್ವಾಯುಧಕೆ ತನ್ನಯ ಮೆಯ್ಯಗೊಡದೆ ತಟ್ಟಾಗಲು (ಪಲಮೋ. ೦೩-೦೪).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ತೆಲು. ತಟ್ಟು]

ತಟ್ಟು$_6$ 'ಥಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ತಟ್ಟು$_7$ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಗಿಡ್ಡ ಕುದುರೆ : ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಬಾಕಣಾಗಳಿಸು ತಟ್ಟುಗಳನ್ನು (ಗ್ರಾಜೀತ. ೧೦೪) ; ಅವರ ಕುದುರೆಗಳು ತಟ್ಟುಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಕ.ತ.೯೩೬, ೭೬).

ತಟ್ಟಿನ ಬೆಲೆ = ತಟ್ಟುಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ (?) : ಆನುವ ಕೊಡವಿಸ ಹಂದರ ಹಣ ಹರವಿಗೊಳಿಸಿ ಮೇಟುಕೊಳಿಗೆ ಕಲಿಲೆಯ ಪಾವಂಡಿಗೆ ತಟ್ಟಿನ ಬೆಲೆಯು ಆರು ಹನ್ನೆರಡರ ದಂಡ (ಮ್ಯಸಂ. ೦೯೪, ೨೬-೩೦ ; 1430) . *[←ಮರಾ. ತಟ್ಟು; ತಮಿ. ಹಿಂ. ತಟ್ಟು]*

ತಟ್ಟು$_7$, ತಾಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಗೋಣಿಯ ಪಟ್ಟೆ : ಕುನ್ನಿ . . . ಕಾಲೊರಸುವ ತಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಬಾಲವನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸಿತು (ಕೃಚಮಾಚ. ೧೮) ; ಹರಿದ 'ತಟ್ಟು'ಗಳ ಮೇಲೆ ಒರಗಿಕೊಂಡು ಉರುಳಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಜಪಸಿ. ೮೩). ೨. ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ವಸ್ತ್ರ,—ಹೊದಿಕೆ : " ತಟ್ಟು ಕಾಡಸೆ, ಕ್ಷಪಣಕಾಚ್ಛಾದನೇ ಚ (ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಹೊದಿಕೆ) " (ಕಾಮಂದಾ) ; " ಸವಣರ ಉಳ್ಳುಡೆ " (ಕಪಾವಿ. ೬. I, ೬೪) ; ತಟ್ಟು ದೋಷಮೆಂಬೊಡೆ ತಟ್ಟಿಂದುದು ಪಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೯) ; ತಟ್ಟು ಕುಂಚ ಕಮಂಡಲುಗಳೆಂ . . . ಬ್ಬೌದ್ಧಕಾರಿಗಳು ಕೇಳಿರೊ (ಜುನುಗೊ. ೩೪೬-೪) ; ಜಡತೆಯುಂದುವು ಗೊರವಂಗೆ ತಟ್ಟಿಂದುದು ಸವಣಂಗೆ (ಅಹಂಪ್ರ. ೩-೩೮ ಪ) ; ಜುಹಿಯರ್ಗೆ ತಟ್ಟು ಕುಂಚ ಪುಸ್ತಕಂಗಳುಮಂ ಅಜ್ಜಿಯರ್ಗೆ ವಸ್ತ್ರಂಗಳುಮಂ ಕೊಡುವುದು (ಪುಣಾ.ಸ್ಮೃ. ೧-೦೦೬ ಪ) ; ತ ತ್ಟುಗಳ ಹೆಗರುಗಳೊಂ ಎನಲು ಮಲಧಾರಿಗಳು ಗಜಬಜಿಸಿ ನೆರೆವುತ್ತ (ಬಸಪು.೫೦-೫೫). ತಾಪತ್ರಿ : ೧. ಜಾವಡಾಟುಗಳನ್ನು ಕುಂಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ . . . ಕೊಸೆಯ ಬಾರಿ ಕಲಾವಿದರನ್ನು ಕಂಡು (ಉತ್ಕಾಪ್ರ. ೬೨). ತಟ್ಟು ಸೀಳು = ಜೆರ್ಜರಿಸುವನ್ನು ಸುಲಿ : ಕಟ್ಟುವಿಧಿ ಜನವನಾ ಪರಿಕರವ ನೆಯ್ದು ಹುಡಿಗುಟ್ಟುವನೆಯಿವನಿನ್ನಾವುಪಾಯದಿ ಪಿಡಿದು ತಟ್ಟ[ಣಾಣ. ಕಟ್ಟಿ. ದಟ್ಟಿ]ಸೀಳುವೆಂದು ನೆರೆದ ಶ್ರವಣನಿಕಾಯ ಕೆರಳ ಪಿಡಿಪಿಡಿ ಯೋದುದು (ಸೋಪುಚ. ೪೯, ೯೬). [? / ಮರಾ. ತಾಟ್]

ತಟ್ಟುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದಿ ಬೀಳು; ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಕುಸಿ: ಒಡೆದಡದ ಬಲಿಯ ಪಲಗಯನುಡಿಯೆಲ್ಲಳ್ ನೆಳ್ಳು ನೆಲಿವಲ್ ಕರಿ ತಟ್ಟುಗೆಡೆಯ ಭಗದತ್ತನಿಟ್ಟ ಕಡುಬಿ ಪಿಡಿದಿರ್ ನಿಶಿತ ವಜ್ರಾಂಕುಶದಿಂ (ಪುಜಶಾಕೇ. ೦೩-೦೪). [ತಟ್ಟು$_6$ (<ತಟ್ಟೆ) + ಕೆಡೆ$_1$]

ತಟ್ಟುಂತಾಟುಂ, ಥಟ್ಟುತಾಟುಂ (ಅ). ಥಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿ ; ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ : ನಾಲ್ಕುಂ ತೆಱದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಮುಮುಂಗಳ್ ಕೊಳ್ ತಟ್ಟುಂತಾಟುಂ ದೀಟ್ಟ ಚತುರಂಗ ಪೃತನಾವ್ರತಾನದ ತುಮುಲ ಸಮರ ಸಂಭ್ಭಿತ್ಪನಾ ಕಾಂಡ ಪ್ರಚಂಡ ಪ್ರಳಯಪ್ರಕ್ಷೋಭೆಯೊಳಗೆ (ಅಪಂಪು. ೦೮-೦ ಪ). **ಥಟ್ಟುತಾಟುಂ** : ವರ್ತಕ್ಟ್ಟುತಾಟುಂದರ್ (ಕಪ್ರಾಸು-೬೫ ಪ್ರಯೋ). 'ತಾಳುತಟ್ಟುಂ', 'ತಾಟುಂತಟ್ಟುಂ' ಪರಾ. [?]

ತಟ್ಟುಕ (ನಾ). ೧. ತಟ್ಟುವವನು ; ಹೊಡೆಯುವವನು : ತಟ್ಟುಕಂ, ತಟ್ಟುಕಂ (ಕ ಮಂ ೦. ೨೦೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಸಂಗಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸುವವನು : " ತಟ್ಟುಕಂ, ಚಟ್ಟುಕಂ, ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟು ಶಬ್ದೌಶ್ರೀ ಖಂ ಡ ಕುಂಕುಮಾದಿ ಗಂಧದ್ರವ್ಯಕರ್ದಾವಕ್ಕೃತ ಸ್ನಾಸಕವಚನ್ ತತ್ಕುರ್ವನ್ " (ಕಾಸು. ೪೪೦-೨೦ ಪ್ರಾಚ್ಯಾ). [ತಟ್ಟು$_1$ + – ಕ$_3$]

ತಟ್ಟುಗಿ, ಥಟ್ಟುಗಿ (ಕ್ರಿ). ಜೋರಾಗಿ ಭೇದಿಸುವಂತೆ ಇರಿ ; ಬಲವಾಗಿ ನಾಟು ; ನಟ್ಟು ಹೊರಬೀಳು : ಕಾದಿ ತಟ್ಟುಗಿದು (ರಾಷಡಿ) ತೆಗದ ನಕ್ಕುಂ ನಷ್ಟಂ (ಪಚಾ.ಕೃಚ. ೧೫-೨); ಥಿಮದಂ ವಿಯೋಗಿಗಳಸಿದರ್ದಯಂ ತಟ್ಟುಗಿದು ಲೋಹಿತಂಬೊರೆದಿರದುಣ್ಮದ ಶರವಿನೆ (ಅಧ್ಯಭ. ೩-೪೮) ; ಅಳಯ ಮಾವನುಂ × × ಕಕಡಿ ಕಠಾರದೇಱು ತಟ್ಟುಗಿದು ಮುತ್ತ ಹೊತಂ (ಎಳೆ. VIII, ತೀರ್ಥಕ. ೨೩-೦೬; 1250) ; ನೆಂದಿದ ನುಡಿ ಕೂರಂಬಿನಂದದಿಂ ಹೃದಯಮಂ ತಟ್ಟುಗಿಯಲ್ (ರಾಜಡಂ. ೯-೩೩). **ಥಟ್ಟುಗಿ** : "ಥಟ್ಟುಗಿ [ಣಾಣ. ರಿ]ದುದೆನಲ್ಕ ಬೆಂಗ ಮೂಡಿದುದಕ್ಕುಂ" (ಭಾಪು. ೪೫) ; ಅಂಗಜಾಸ್ತ್ರತತಿ ಮೆಲ್ಲರ್ದಯಂ ಸಂಧಿಸಿ ಥಿಟ್ಟುಗಿಯಲ್ ಧೃತಿಗುಂದದೆ (ಅಧ್ಯಭ. ೩-೦೩೦); ಶಕಟವ್ಯೂಹದನು ಮಧ್ಯದೊಳು ಥಿಟ್ಟುಗಿದುರವಣಿಸಿ ಪವಮಾನಸುತ ನಡೆದ (ಅಷಾ.ರಾ.೯. ೦೩-೦೮); ಮದನ ವಿಯೋಗಿಗಳೆದಯ ಥಿಟ್ಟುಗಿದಿಚ್ಚ ದದುವಾಸ್ತ್ರದಲಿಗಸಗ್ರದಲಿ (ಕಂಪವಿ. ೯-೦೮). 'ತಟ್ಟುಚ್ಚು' ಪರಾ. [ತಟ್ಟು$_1$ + ಉಗ್ಗಿ]

ತಟ್ಟುಗೆಯುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಾಗಿ ಹೊಡೆ ; ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಹೊಡೆ : ಮುರಹರಂ . . . ಕೋಪದಿಂ ಧರಧರೆಗೆಯ್ದುವಂದು ರಿಪುಸೈನ್ಯವನೋವದೆ ತಟ್ಟುಗುಟ್ಟೆಂಕರ ರಥವಾಜಿ ವಾರಣದಳಂ ಥಟ್ಟುಗಿಯಟ್ಟುದು ಯುದ್ಧಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಪಂಡಾಚಾರಿ. ೬-೯೯). [ತಟ್ಟು$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಟ್ಟುಗೆದಡು 'ಥಟ್ಟುಗೆದಡಿಪು' ನೋ.

ತಟ್ಟುಗೆಡೆ 'ಥಟ್ಟುಗೆಡೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟುಚ್ಚು 'ತಟ್ಟುಚ್ಚು' ನೋ.

ತಟ್ಟುಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾವಿಯಿಂ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸು : ಮಾನಮಂ ತಟ್ಟಿಟ್ಟು ಕೆದರ ತಟ್ಟುಟ್ಟಂಗದಾಗರ್ಗಂಟುಂ ರಾಗಂ (ಸಕಾಂದ. ೭-೮೪); ಪೊರಮಟ್ಟಮಂ ಪೊರವಡದದ ಕಾಮವಾಸರಂ ತಟ್ಟುಟ್ಟುಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಳೆಯದೆ ಕಷಾಯಮಂ (ಸಾನಂದ. ೭-೮೪). [ತಟ್ಟು$_7$ + ಉಡು$_1$]

ತಟ್ಟುಪಳಗು (ನಾ). ಬಿಂದು ಲೇಪನ ದ್ರವ್ಯ (?) : ಕರ್ಪೂರದ ಕಳಂಜು ೧ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಳಂಜು.೧ ಕುಂಕುವು[ದ ಹೂ]ಕಳಂಜು ೦ ತಟ್ಟು ಪಳಗು ಕಳಂಜು.೧ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೫೫೦-೪ ; 1535). [ತಟ್ಟು$_6$ + ಪಳಗು?]

ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತಮ್ಮ ಬಲಮಂ ಮಾರ್ವಲಮ[ನ]ಱಿಯದೆಯುಂ ಜಾತುರ್ವಲಂಗಳ್ಕೊಡಲ ಸಮಕಟ್ಟು ಗೆಟ್ಟು ತದವರಿಸಿ ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂದಟ್ಟುಮಿಟ್ಟುಮುಂಬಿದಗ್ಗುದಿಸೆ (ಜಂಪರಾ. ೦೦-೭೦ಪ) ; ಎರಡು ಬಲದ ದಟಂಗಳ್ಕೊಲಾಹಮಾಡುವಂತೆ ಕಿಱಿದಾನುಂ ಬೇಗಂ ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂದುಂ ಕೋಟ್ಯುಟ್ಟೆ (ಜಂಪರಾ. ೦೦-೦೦ಪ).

ತಟ್ಟುಬಳೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ನಾದಾ ಬಳೆ : (೪).

[ತಟ್ಟು$_6$ (<ತಟ್ಟೆ) + ಬಳೆ$_2$]

ತಟ್ಟುಬೀಳು 'ತಟ್ಟುವೀಟ್ಟು' ನೋ.

ತಟ್ಟುಮಟ್ಟೆ (ನಾ). ಲೇಪನದ ಮಣ್ಣು ; ಮತೀಯ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಮಣ್ಣು : ತಟ್ಟುಮಟ್ಟೆ[ಣಾಣ. ತಟಮಟ. ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟೆ]ಯನಿಟ್ಟ ಭ್ರುಸ್ಥಲಿಗೆ ಶಿಷ್ಟನಾದ ಕಪ್ಪನ ಮುಟ್ಟಲಾಗದಯ್ಯಾ (ಕಪ್ರಸ. ೪. ೦೩೭-೫೫೬). [ತಟ್ಟು$_6$ + ಮಟ್ಟೆ]

ತಟ್ಟುಮನೆ (ನಾ). ನೆಲ, ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಸಮಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ,–ಮನೆ : ಧವಿಮ್ಮಸ್ಸು: ತಟ್ಟುಮನೆ ಹೊಡಿದು ಸಮ ಮಾಡದೇಕು (ಕೃಶಿ). [ತಟ್ಟು$_1$ + ಮನೆ]

ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಮೈಲಿಗೆ ; ಸೂತಕ : ಹೊಲೆ : ವ್ರತಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೆ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ತಾಗು ಸೋಂಕು ಬವ್ವುದನೆಂಬುಯಬೇಕು (ಅಠಸ್ಥ. ೪೬೫-೨೮) ; ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ತಾಗು ನಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿಹುದೆ ಪುಣ್ಯ (ಕಸ್ಥಲ. ೦೦೨-೫) ; ಮಂಗಳವಾರದ ದಿನ ಮನೆಯ ಸಾರಿಸೆಯಮ್ಮ

ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ಹೊಱಯಿಕೆ ಬಿಸಾಡಿಯಮ್ಮ (ಕಿಷ್ಕಿಂ. ೬೯೯ ಪ); ಅಶುದ್ಧ ನಲೇಪಭಾವನಾ ಶ್ರಪಟನ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟಿನಿಡಿಯಲ್ಲಿಯೆ ಬರ್ಪುದುಂ ಶಿವಾಧವಾ (ಕಱ. ೨೬). ವಿ. ದುರದೃಷ್ಟಕರವಾದ ಪೆಟ್ಟು ; ಆಘಾತ ; ಅಪಾಯ ; ಸಂದಿಗ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ; " ಸಮಸ್ಯೆ " (ಜಾ ನ ಕೊ ೬. ೬೪). ೩. (?) : ಇಷ್ಟಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ಬಲ್ಲವಂಗೆ ಇಷ್ಟವ ಮುಟ್ಟುವ ಭೇದವ ತಟ್ಟಿದಿಹ ಪರಿ ಇನ್ನೆಂತೋ (ಮೋಕಾಮ. ೧೮-೭೦) : "ಲಿಂಗ ಭೋಗೋಪಭೋಗ" (ಮೋಕಾಮ. ೪೦೫೪); ಸಕ್ಕರೆಯ ರಾಶಿಗೆ ಕೀಸಿಯ ಕೆಲಸುಂಟೇ ನಿಶ್ಚಯದ ಲಿಂಗಾಂಗಿಗೆ ಉಭಯದ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟಿಂಟೇ ಗಂಟಟ್ಟಿನ ಕುಲವಿಲ್ಲ (ಉಡಗಣ. ೨೬೬-೩೭); ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಎಂದದೂ ತಾನಾಗಿ ಶರಣನೆಂದದೂ ತಾನಾಗಿ. . .ಸತ್ಯ ಚಿತ್ತಾನಂದವೆಂಬ ಗೊತ್ತ ಹರಿದವಂಗೆ ತಟ್ಟು ಮುಟ್ಟು ಹತ್ತುವ ಭಾವ ಒಂದೂ ಇಲ್ಲಿ (ಪಡಣಾ. I, ೧೩೧) : ಇಷ್ಟ ಲಿಂಗಂ ಸುತ್ತಿ ಸಚ್ಚಿದೆಯೊಳಗಿರುತಿಹುದು ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟಿನ ಸುಖವನೆಹಗೆ ಯಱಿಸಬಹುದು (ದೀಕ್ಷಾಕ್ರಮ. ೩-೭೮). [ತಟ್ಟು$_{1}$ + ಮುಟ್ಟು$_{3}$]

ತಟ್ಟುಮೆಟ್ಟು (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಭರತನಾಟ್ಯದ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಅಡವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಅಡವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ : (೧) ತಟ್ಟು, (೨) ಮೆಟ್ಟು, (೩) ನಾಟು, (೪) ತಟ್ಟುಮೆಟ್ಟು (ಅಭಾಪ್ರ. ೬೨). [ತಟ್ಟು$_{3}$ + ಮೆಟ್ಟು$_{3}$]

ತಟ್ಟುರ್ಚು, ತವರುಚ್ಚು, ತಟ್ಟುಚ್ಚಿ, ತಟ್ಟುಟ್ಟು, ಥಟ್ಟುಚ್ಚಿ (ಶೈ). ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಹೊರಬರುವ ; ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸು ; ನೆಟ್ಟಿ ಪಾರಾಗು : ರೋಮಾಂಚಸಂಚಯಂ ತೊಟ್ಟಂಗಿಗಳ ತಟ್ಟುರ್ಚೆ ಪೆರ್ಚಿದ ಮುಯ್ದುನೆಡೆ ಪೊಟ್ಟಿನೊಡಮೆ ಪರಸ್ಪರಾಲಿಂಗನಗಳಿಯ್ದುವ (ಆಪಂಪ. ೦೦-೨೪ ಪ) : ಇಚ್ಚೆಡೆ ಸೆಲ್ಲಿಹ ಕಂಗಲ ಜೋಡನು ತಟ್ಟುರ್ಚಿ ಪೆಯ್ದುನಂಚ್ಚೆಳಸಿ (ಶಾಂತಾಸಾ. ೦೩-೦೦೬) ; ನಿಜಿ ತಾಗಿ ತಟ್ಟುರ್ಚತೆಂಬ ಶಕ್ತಿಯ ಕೈಮಱಿಯದೆ ಕೈಕ್ಕೆ ಪಿಂಡಿತಿದೆ (ಮೋಕಾಕ. ೪೦-೭೬); ಪೆರ್ವೆಟ್ಟಿನ ತಟ್ಟಿನೊಳ್ ನಟ್ಟು ತಟ್ಟುರ್ಚದೆಱಗುವ ಬಱಮಿಡಿಲಂತೆಯಂ (ಕಳಿವಿ. ೮೪-೩). **ತಟವುಚ್ಚು** : ಕರಿಯುರವಣಿಸಿ ಬಂದು ದೀರ್ಘಕರಾಗ್ರದಿಂ ಪಿಡಿದು ಧರದೊಳ್ಬಡ್ಡೆ ಹಾಯ್ಕು ಕೆಂಬುಗಳಿರದ ನೆಗ್ಗಲು ದೀಪದವು ನೆತ್ತರು ಸುರಿಯೆ ತಟವುಕ್ಕಾಂ. ಬುವುಳ್ದ ಜೀವವಿಯೋಗತಾಪದಲಿ . (ಜಸಭ. ೮೨-೦೦) ; ಉರಗವಿದು ಕರ್ಕೋಟಕನ ಬಗೆಯಂದೀ ಹಲ್ಲಂಗಳು ಎರಡರದು ತಿವುಚ್ಚಿದವು (ಜಸಭ. ೪೬-೬೩). **ತಟ್ಟುಚ್ಚಿ** : ಗಿರಿಭಟಮಂ ತಟ್ಟುಚ್ಚಿ ಪೊಲಿಸುವೆವು (ಕುಮಾಸಾ.೮-೬೩); ಗಾಜಿನ ಕಂಚ್ಚಿಗೆಯೊಳಗಿನ ದೀಪವನ್ನಿಟ್ಟರಾ ಜ್ಯೋತಿ ಹೊಱಗೆಸೆವಂತೆ ಶ್ರೀಜಿನಸಜ್ಜ್ವಲ ದೇಹದ ತಟ್ಟುಚ್ಚಿ ರಾಜಿಸುತಿ ಹುದಾತ್ಮಕಾಂತಿ (ಪಂಪ. ೬೬-೯೦); ತಟ್ಟುಚ್ಚಿದ ಸರಂಗಳಂ ಕೀಳ್ವ (ಪಂಪು. ೩೬-೦೬). △ **ತಟ್ಟುಟ್ಟಿ** : ನಿಶ್ಚಯಮಮ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಜಿತಲಿಟ್ಟಿದ ದಂಬುವಾಳ್ಮಲೆಗುಂಳ್ಳಟ್ಟುಬ್ಬು ವಲ್ಲಭ್ಯತಿನ್ ಮಱುಮೋಗಿಶ್ವರನಾಳ್ವಿ ಕದಿ ತಣೆದ ಸಾಗವ್ವನೀ ಶೂರ್ಪಣಖೆ (ಸೌಇ. IX-I, ೫೯೨-೬; ೭೮೮ ಕಪ); ಇ ಇದು 'ತಟ್ಟುಬ್ಬಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. **ಥಟ್ಟುಚ್ಚಿ** : ತೊಡು ನಿನ್ನ ಶರವ ನೀಂ ಗಿಡುಮರದ ಹೊದಱಿಗಳಿಡೆ ಯಾತುತಿಹ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗಡಣವನು ಥಟ್ಟುಚ್ಚಿ (ಶಾಕಾ. ತಟ್ಟುಚ್ಚಿ)ರಿಸುವ ಬಲು ಬಿಲುಗಾಱಿ (ಸಾಳ್ವ. ೨೫-೨೬) : ಬಿಟ್ಟುದವು ಕೂಡೆ ಥಿ[ಶಾಕಾ. ತ]ಟ್ಟುಚ್ಚಿದವು ಸೀಳಾಗಿ ಪಟ್ಟುದವು ಮೈಯೊಳಗೆ ಹೊಟ್ಟುದವು ಹೊಗರಲಗು (ಪ್ರವಿಂಪಾ. ೦೭-೦೦) ; [ತಟ್ಟು$_{1}$ + ಉರ್ಚು]

ತಟ್ಟುವರಿಯಿಸು 'ಥಟ್ಟುವರಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಟ್ಟುವಾಣಿ, ತಟವಾಣಿ (ನಾ). 'ತಟ್ಟು' ಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ : ಕಡಿವಾಣಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿರುವ ತಟ್ಟುವಾಣಿಗಳ ಮೇಲುಳಿತು (ಸಾಗಂಭಿ. ೦೮೬-೬). **ತಟವಾಣಿ** : (ಪ). [←ಹಿಂ. ಟಟವಾನ]

ತಟ್ಟುವೀಟ್ಸ್, ತಟ್ಟುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕಗ್ಗು ; ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಕುಸಿದು ಬೀಳು : ಅಬಿರಾಜಂ ಪಿಡೆ ತಟ್ಟುವೀಟ್ಸ್ ದಿಗಭವ್ರಾತಂ ಕೊಲಲ್ಕುಗೆ (ಲೀಲಾಪ್ರ. ೦-೫೭). ತಟ್ಟುಬೀಳು : ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರಮಯಂಕ್ಕೆ ಪಾಂಡವರ ಪಡೆಯು ಮುಂದು ತಟ್ಟುಬಿದ್ದಿತು (ರಸ್ನ್ಕ. ೦೭೭).

[ತಟ್ಟು$_{3}$ (<ತಟ್ಟಿ) + ಬೀಳ್] 5

ತಟ್ಟುಸೆಜಗು (ನಾ). ಜರತಾರಿ ವಂತ್ರ, ರೇಷ್ಮೆಯ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಸೆರಗು (?) : ಪೀತಾಂಬ್ರ ೧ಕ್ಕೆ ತಟ್ಟುಸೆಜಗು ಲತೆ ಹೊಗಳು ಸಹಾ ತೂಂಕ ೧೧ಕ್ಕೆ ವಿವರ ಸುತ್ತಣ ಲತೆ ಹೊಗಳು ೫೪ ಕೆಂಪು ೧೦೫೫ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೫೪೭-೩ ; ೧೬೭).

[ತಟ್ಟು$_{3}$ (<ತಗುಡು) + ಸೆಜಗು.(<ಸೆಜಂಗು)] 10

△ **ತಟ್ಟುಬ್ಬು** 'ತಟ್ಟುಬ್ಬಿರ್ಚು' ನೋ.

ತಟ್ಟೆ, ತಟ್ಟು$_{4}$, ತಟ್ಟೆತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆ ; ಸಮತಲ : ಭೂಮಿ ತಟ್ಟೆಯಾಗಿಲ್ಲ, ಗುಂಡಾಗಿದೆ (ಕೂಡ). ೨. ಹಣ್ಣು–ಹಂಪಲು ಮೊದ ಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದಿರು ಅಥವಾ ಬೆತ್ತದ ಹೆಣಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮುಚ್ಚಿಳ ದಂತಹ ಬುಟ್ಟಿ : ಸತ್ಯವೆಲು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕುದ್ದವೆಲು ವಿಧೂತಿಯು ಬೈಚಿಟ್ಟು (ಕೂತ್ಪಸಂ. ೩೩೦-೧). ೩. ಬೆತ್ತ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಂಚುಳ್ಳ ಮುಚ್ಚಳದಂತಹ ಪಾತ್ರೆ : ಆಧಾರದಲ್ಲಿಪ್ಪ ಮೂಲಿಕೆಯ ಬೇರನ್ನಗಿ(ದು)ದು ಆ ಇಂದ್ರಿಯವ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮಲ ಮೂತ್ರಂ ಮುಟ್ಟಂದಿರ್ಪ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಗ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಗೆ (ಸರ್ವಾಪ. ೦೯-೯೦). ೪. ತಳಗಿ ; ಹರಿವಾಣ; ಗಂಗಾಳ : ತಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಎಡೆವಾಡದೇಕಾದರೆ (ಮಾಹಾದೇ. ಬ. ೧೨೪-೨೮೪) ; ಮಿಸುನಿದಟ್ಟೆಯೊಳಾಪ್ಪುವೆಲ್ಲವ ಸೀಧುವಂ ನಡೆ ನೋಡಿ . . . ಮಗುಂಟು ವಂದಿಯಾಂಟಿದಳ್ (ಕಾದ್ಯಕ. ೫-೪೨) ; ತಿಗುರಿನಿಟ್ಟಿವ ಲೇಪನವ ತಟ್ಟಿಗಳ ತಿಲಕಾಂಜನಕರಂಡದ (ಬ ನಚ. ೧೫-೦೦). ನವರತ್ನದಚ್ಚಣಿಗೆಯೊಳ್ ತಟ್ಟಿಬಟ್ಟಲಿನಿಟ್ಟು ಹೊನ್ನ ಹರಿಯಣ ಮುಂದೆ ಧಗಧಗಿಸುತಿರಲಲ್ಲಿ (ಸಮ್ಮಳಾ. ೪-೯). ೫. (ತಕ್ಕಡಿಯ) ಬಟ್ಟಲಂ ; ಪರಡಿ : ತಕ್ಕಡಿಯ ತಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಎರಡು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು (ಕೂಆವಿ. ೪೦). ೬. (ಅವರೆಕಾಯಿ, ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಬೀಜ ಬರಿಯದಿರುವ ಕಾಯಿ ; ಬೆಟ್ಟು : ತಟ್ಟೆ ಪೈಕಿ ಕೊಡಂಡೂ ತಟ್ಟೆ ಹುಳಿ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ಗಾದೆ). ೭. ಸೀಗಿದ ಬಿದಿರು ; ದೆಬ್ಬೆ : (ಕ). **ತಟ್ಟು$_{4}$** : 'ತಟ್ಟಿತಳ್ಳ' ಪರಾ. **ತಟ್ಟು$_{5}$** : ೧. ಬೆಟ್ಟುಮಂ ತಟ್ಟುಮಂ ತಟ್ಟುಮಂ ಗೆಯ್ಯಂಕಪ್ಪಕ್ಕಿ ವಿಶಾಲಮೆನಿಪ್ಪ ಪಾಸಱಿಯಂ . . . ಗಲಲಬಿಪಿಡಾಗರ್ (ಜಾಂತೀಪ್ರ. ೦೦-೦೬೬ ಪ) ; ಹೋಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತ, ಬಂಡಯ ವೈ ತಟ್ಟಾಗಿ ಇರುವ ಬದಲು. ಕೆಳೆಕ್ಕೆ ಇಳಿಯತೊಡಗಿತು (ಶುಷಿಳ. ೨೩). ೫. ಕೋವನನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಂದು ತಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಇಂಪಲು ಅವುರಾತಿಯ ಸೂತನ ವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ತಂದು ಎರಡನೆ ತಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಇಂಪಲು (ಕಿಪದ. ೬೩-೬); ಕ್ರಾಸಿನ ಒಂದು ತಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಜಂಗಮರ ಕೌಪೀನವನ್ನು ಮಕ್ಕೊಂದು ತಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಕೌಪೀನವನ್ನಿಟ್ಟು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು (ಭೂಶಾ. ೭೩). ೮. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು,–ಧಾರೆ : " ಖಡ್ಗಲಲ, ಪುಷ್ಕರ – ಆಡ್ಡಾಯುಧದ ತಟ್ಟು " (ಹೆಶಾಯು. ೪) ; ಕತ್ತಿಕೊಂಡದ ತಟ್ಟಿನ ಮೇಗೆ ವಿಸಾದರುವ ಚುಕ್ಕೆ ಕಂಡರೋ ತೀರಿ ಹೋಯಿತು ಅವನ ಬಾಳು (ಜಿಂಕ್ಕ.ಕ. ೯೦-೦). ೯. ನಿಸ್ತಾಣ ; ದುರ್ಬಲತೆ ; ಅಶಕ್ತಿ : ಕಂಬನಿಗಳಂದುಂಬಿ ಗಳಗಳನೆ ಅಳುತ ತಟ್ಟುಸುರುಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು ತಟ್ಟುತಟ್ಟುಗಿ (ಸಾಗಂಭಿ. ೪೬-೬) ; ದನ,ಹುಲ್ಲು ಇಲ್ಲದೆ ತಟ್ಟಾಗಿವೆ (ಕೂಡ). ೧೦. ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಮಗುವಿನ ಕಿವಿಗೆ ತಟ್ಟು ತೊಡಿಸಬೇಕು (ಕೂಡ).

ತಟ್ಟಾಗು = ಸೋತುಹೋಗು; ನಿತ್ರಾಣವಾಗು: ಮುಟ್ಟಲಡ್ಡಾಯವು ಯೋಗಿಗಳ ನಿರ್ವಾಲ ಚಿತ್ತ ತಟ್ಟಾದುದುವಲಾಸಿ ವೇದಗಳು(ಕೃಷ್ಣ ಗೋ. ೦-೦೦೩).

ತಟ್ಟು ಮಾಡು = ನಿತ್ರಾಣಗೊಳಿಸು: ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸು: ಒಣಗಿಸು: ಕಾಲು ಕೈಯನಗಚಿ ತೋರಣದೊಳು ಕಟ್ಟಿ ನೀಳ ನರರನಾಜಿಸುವರು ತಟ್ಟು ಮಾಡಿ ಪೋಗಲ್ಕು ನೂಱುವರುಷವಿಟ್ಟು ವಕ್ಕಿ ಭಾಳ ಚರಣ ಕರ ದೊಳಿರಿಯ ವೆಸೆಯನಿಕ್ಕಿ ಹೆಟ್ಟಿ (ಸಾಸಂಚ. ೬-೦೯ ರಗಳೆ). ತಟ್ಟಿಹಾಕು = ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸು : ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟಿಹಾಕಿಕೊಂಡು (ದೊಡಬ್ಬ. ೦).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ತಟ್ಟಿ, ತಟ್ಟು, ತಟ್ಟುಗ; ಮಲ. ತಟ್ಟ; ತುಳು. ತಟ್ಟು.]

ತುಳು. ತಟ್ಟು; ಕೊಡ. ತಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ತಟ್ಟ]

ತಟ್ಟಿಕಾಲು (ನಿ). ಮಗ್ಗದ ಹಾಸಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣ ಕಾಲು : ತಿಕ್ಕಡಿ: (ರೇಚಿ).

[ತಟ್ಟಿ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_3$)]

ತಟ್ಟಿಕೆಱೆ (ನಾ) ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ದತ್ತಿ ತಟ್ಟಿಕೆಱೆ ಸರ್ವ ಬಾಧ್ಯಾ ವರಿಹಾರಾ (ಮೈಇ. ೦೯೩೫ : ೧೦ಹೊಸ ಕತ).; ಪಟ್ಟದ ಬಸದಿಯ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾಗಿ ಸಮಾದೇಯರ್ಮುವ್ಮಿವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ತಟ್ಟಿಕೆಱೆ ಸರ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹಾರ (ಎಳ. VII, ಶಿಪಟ್ಟ. ೪-೭೦ : 1188).

[?]

ತಟ್ಟಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು : ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಪಡುವ ನಡದು ವಟ್ಟ ಹಲಗೆಗಲ್ಲು ಅಲ್ಲಿಂ ಪಡುವ ನಡದು ನಟ ತಟ್ಟಿಗಲ್ಲು (ಎಳ. XII, ತಿಪಟ್ಟ. ೦೪೯-೭೩ : ?). [ತಟ್ಟಿ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಲ್$_3$)]

ತಟ್ಟಿಗೊಡು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೇಲ್ಮೈ—ಕೊಂಬು : ನಮ್ಮ ಮನೆ ಎಮ್ಮೆಗೆ ತಟ್ಟಿಗೊಡು (ಕೃತಿ). [ತಟ್ಟಿ + ಕೊಡು$_5$]

ತಟ್ಟಿಯ 'ತಟ್ಟಿಯ' ನೋ.

ತಟ್ಟಿವಟ್ಟಲು (ನಾ). ೧. ತಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ವಟ್ಟಲು. ೨. ತಟ್ಟಿಯ ಸಂತ್ಸಲು ಇಡುವ ವಟ್ಟಲು; ಎಡೆವಟ್ಟಲು: ಪೊನ್ನ ಪರಿವಾಣದೊಳು ದಿವ್ಯಾನ್ನಮುಮನು ತೀವಿ ತಾ ಪೊಳೆವ ಚಿನ್ನದಾರ್ತಟ್ಟಿವಟ್ಟಲಲಿ ತಿರದಪ್ಪವಂ ಪೂರ್ಪಿಸಿ (ನಸಚೋ. ೯-೩೬). 'ಎಡೆವಟ್ಟಲ್' ಪರಾ.

[ತಟ್ಟಿ + ವಟ್ಟಲು (<ವಟ್ಟಲ್)]

ತಟ್ಟಿವಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರಂ (?) : ಪಡದ ತಟ್ಟಿವಳ್ಳದ ಕಪ್ಪ ನಟು (ಮೈಇ. ೦೯೨೧, ೦೦೭-೦೦ : ೫೫೮ಂ ಕತ). [?]

ತಟ್ಟಿಳ್ಳು 'ಠಟ್ಟಿಳ್ಳು' ನೋ.

ತಟ್ಟಿಯ (ನಾ). ಎದುರಿಸುವವನು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವನು : ಆತನ ಪರಿಕಣಿಗಳಲಿ ಸತ್ಯಾತಿಶಯವನು ತೋಱಿಂದೆ ಮಾಂಧಾತನಲಿ ತಟ್ಟಿಯರ ತಱಿದೊಟ್ಟಿದನು ಬೇಗದಲಿ (ಅಚ್ಚ. ರಾ. ೦-೩೩). [?]

ತಡ್ಡ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ವಿಘ್ನ : ತಂದ ಪೇಟ್ಟಟ್ಟಿದ ರಾಜ ಸೂಯಮಖಮಂ ತಡವಿಲ್ಲದೆ ಬೇಳ್ದ ಬೀರಮಂ ನೆಟ್ಟನೆ ನೀನೆ ಕಂಡಿಟ್ಟಿಸಲಕ್ಕುಮೆ ಗಾಂಡಿವಿಯಂ ಸುಯೋಧನಾ (ಗದಾಯು. ೩-೩೭). ೨. ಹೊತ್ತಲ್ಲ ಮಿಾರುವುದು ; ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : ತಡವಾದರೆ ಬಡವಾದ ತಾಯಿ (ಕುಚಾರಿ. ಐ. ೦೪೨-೩೩೩) : ತಡವಾದುದುಂಟು ನಲ್ಲತೆ (ಯಶೋಚಿ. ೩-೫೦) ; ಅರಿಗನರಸನ ಬಾಗಿಲಲಿ ದಳ್ಳುರಿಗೆ ತಡವೇ ಹೊಕ್ಕು ನಿಮಿಷದೊಳಗಸಿದನಿ ಚತುರಂಗ ಬಲವನು (ಕಂಪ್ರಾಮ್ಯ.೧. ೩-೧೦). ೩. ಗಣಾರಿರೋಹಣರ ರೀತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು (?) : ಅಗ್ಗಳಿಮನಿ ಕಾಲ್ಗಡಿ ಸಲುಂ ಮುರಿದು ಕಟ್ಟಡಂ ತಡವೆಂಬವಱಿಂದಂ ಬಾಹು ಕೈಕೊಳ್ಳೆಂದವಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಗೋಮೂತ್ರ ಮಂಡಲಮುಮಾಕಾಶಂ ವೇಜವಿತಿಯೆಂಬ ವಿಧಿಗಳೊಳ್ ಬಂದು ನೆಲೆಗಿಡಿಸಲುಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಲುಂ ಬಲ್ಲೆನ್ನ ಕೆಯೊಳ್ (ಕಾಂತಿಪು. ೭-೩೩ ಪ).

ತಡಮಾಗು$_1$, **ತಡವಾಗು**$_2$ = ೧. ವಿಳಂಬವಾಗು ; ನಿಧಾನವಾಗು : ಮರಣಕ್ಕೆನ್ನಿಂದೆ ನೀಂ ಮುಂಚಿದಯ್ ಮೊನೆಯೊಳ್ನೂಲ್ಕಟ್ಟಿಡಮುಮುಬ್ಬ ದೊಂದೆಯೊಂ ಹಾ ವತ್ಸ ದುಶ್ಶಾಸನಾ (ಗದಾಯು. ೫-೬) ; ತಡವಾದ ವುದುಬಿದರೀ ಯೆಡೆಗೆ ನಿಯೋಜಿಸಲಿಕೆಂಬುವೊಲ್ ನೃವರರಿನರ್ದೆಡೆಗೆ ಬಡದದೆಯಾಡುವ ಬೆಸಕೆ ಕನ್ನೆ ತನ್ನಯು ಮನವಂ (ಆದಿಪು. ೮೬) ; ಅಲ್ಲ ಶ್ರೀಮಂತನೆಂತೆ ನಡೆ ತಡವಾಗಲುಂ (ಧರ್ಮಾವ್ಯ. ೬-೩೮). ೨. ತಡವರಿಸು ; ತೊದಲು : ನುಡಿ ತಡವಮ್ಮದೆಂಬಂ ಮೊಗದೆಳ್ ಮಱುಕಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಳುದೆಂಬಂ . . . ಕಳ್ಳುದಿದವರಂದಮಿಂತು ಸಿರಿ ಸಾರ್ತರೆ ಸಾರ್ವಜನು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೮೯). ತಡ ಮಾಡು = ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡು ; ವಿಳಂಬ ಮಾಡು : ಮಾಡಿಸಿ ಲಾಕ್ಷಾಮಯವಂ ಮಾಡಮನತಿ ಗೋಪ್ಯಮಿಂದಂ . . . ತಡ ಮಾಡದೆ ನಡತಂದು ತಮ್ಮ ಜನಕಂಗಾಗಳ್ (ಮಾಹಾಸ. ೯-೪೪); ನಾನೇನು ಬೇಕಿಂದು ತಡಮಾಡಿರಿಲ್ಲ (ಕಟಾಲೀಡ. ೦೦೯).

[ದೇ.ತ ಮಲ. ತಡ = ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಂತಹುದು ; ಕೊಡ. ತಡು :

ತುಳು. ತೆಲು. ತಡ]

ತಡ$_1$, ದಡ್ಡ, ಧಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಡಿ ; ದಂಡೆ ; ಅಂಚು ; ತೀರ : ತಟ - ತಡ, ತಟ್ - ತಡಿ (ಕಾರ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋಗ) ; ತಪ್ಪಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯರ ಸಕಲ ಪಾವಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂತಾ ತನ್ನ ತಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹುಲ್ಲುಬಳ್ಳಿಗಳು (ಕಾವ. ೫೮-೩). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಬೆರೆಯುವಿಕೆ: 'ತಡಂಗಲಸು' ಪರಾ. ೩. ಸಮಾವಾದಂದು ; ಸಾಟಿ ; ಸಮಾನ: 'ತಡಂಬರ್ಕ' ಪರಾ. ದಡ್ಡ : ೧. ಇಂದು ನೀರದಡದಲ್ಲಿರುವನೆ ಏನೆಂದರು ಮುಖವತ್ತಿ ನೋಡನೆ (ಪುಕಾವ. ೦-೩೪-೦) ; ಕಲಿ ವಸುದೇವ ಮಿಂದೀಸಾಡಿ ದಡದಲಿ ದೇವರನು ವಂದಿಸಿ (ಹರಿವಂ. ೦೫-೦೦) ; ತಟ, ದಡ (ಕಜ್ಜಾಸು. ೦೦೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಬೊಬ್ಬುಳಿ ತೆಳೆಯನು ದಡಕ್ಕೆ ಹೊಯ್ಸಿಸಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೦೦೦-೬). ಧಡ್ಡ : ೧. ಹೊಳಗಳ ಧಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಭೂಮಿಯಂತು ಕೇವಲ ಚಿನ್ನವೆಂದನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಹ. ೩-೦೯) ; ವಿಶಾಲವಾದ ಅನಂತ ನೀಲ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಧಡ ಕಾಣದೇ ಅಲೆಯಾತ್ತಿರುವ ಹಡಗ ದಂತಾಗಿರುವನು (ವಿಪಟ್ಟಾಡಿ. ೦೩೬). ; ಸಮುದ್ರ ಧಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಉಳಿತೆವು (ಮೀನಿಪ. ೩೩).

ತಡತಡಮಾಗು = ತಡಮಾಗು$_3$: ಆಡರಿ ಕಟಾಕ್ಷಚಿಂದ್ರಿಕೆ ಪರಂಚಿ ಗವಾಕ್ಷದ ಚಂದ್ರಕಾಂತದಿಂದುಡುಗದೆ ನೋರ್ವ ನೀರ್ವಾಗಿಗಳನ್ನಿತ ದರ್ಶನ ಧರ್ಮವಾಲಿಯೊಳ್ ತಡತಡಮಾಗೆ ಮಾಧವಿ ಮುಗುಳ್ಮುಖೆಯೊರ್ದಳ್ ವಿಂದಿರಿಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೭೦). **ತಡವಾಗು**$_3$, **ತಡವಾಗು**$_4$ = ೧. ಸಾಟಿಯಾಗು ; ಸಮಾನವಾಗು : ಆಕ್ಷಗಳ ಚಿಂದ್ರಿಕೆ ಚಿಂದ್ರಿಕೆಯಂ ಪರಂಚಿ ಗೆಯದ ರುತಿ ಕಂತುಜಾಪರುಶಿತಿಯೊಳ್ ತಡಮಾಗೆ ... ಕಾಂತೆ ಮಿಂಬು ಪೊಳೆದಾ ದುವ ವೊಲ್ ಪೂಳೆದುಯ್ಯಲಿಂದಿದರ್ (ಆಗಪ. ೦೬-೦೦೬) ; ಅವೋದಿತಮುದಿತ ಮಧುಕರ ದಾವಳಿದೊಳ್ ನೀಲರತ್ನದಾಮಂ ಮಲ್ಲೀಧಾಮಕದೊಳ್ ಮುಕ್ತಾಫಲದಾಮಂ ತಡವಾದುವೆಂದೆ ಮಣಿ ಮಂಡಪದೊಳ್ (ಪಂಂಪಾಮ. ೩-೦೦೩). ೨. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೊತೆ ಯಾಗು : ವೆಂಜ್ ತಡವಮಗೆ ನಾನಗಲೆ ಕೆಳ್ವದೊಡ್ಡಾದಾನಿ ಪಾಯ್ (ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ. ೦೪-೩೩) ; ಸುರಸುಂದರಿಯರ್ ನಡೆತಂದರಂದು ಸುಯ್ಯಗೆ ವಲಮಲೆ ತಮ್ಮ ಲುಲಿತಾಲಕದೆಸರ್ ತಡವಾದುದೆಂದಿನಂ (ಹರಿವಂಪ. ೦೬-೨೩). [<ಪ್ರಾ. ತಡ. / ಸಂ. ತಟ]

ತಡ್ಡ (ನಾ). ಆಧಾರ ; ನೆಲೆ ; ತಳ : ತಡದಂ ಕಿತ್ತಡಿಯೆಂಬುದಗಡಿಗಡಿ ಪೊಕ್ಕು . . . ಪೈಯ್ದರ್ (ಗದಾಯು. ೯-೦೬). 'ತಡಂಗಿಡಿಸು' ಪರಾ. [< ತಳ]

ತಡ್ಡ$_4$ (ನಾ). ಗಾಬರಿ ; ಗೊಂದಲ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ : (ಕ).

ತಡತಡ, ತಡದಡ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : 'ತಡತಡವರ್', 'ತಡತಡಿಸು', 'ತಡ ದಡವರ್' ಪರಾ.

ತಡತಡಂಬಿಂಡರ್ = ಅಸ್ಥಿರತೆಯುಂಟಾಗು ; ತೂಕತಪ್ಪು : ಇರದೆ ಮನಕ್ಕೆ ಸೊಕ್ಕದರೆ ಪೊಂಪುಟಿ ವಕ್ಕಡೊಳುನ್ಕ್ . . . ಕನ್ಮಿಲರೊಳ್ ನಸುಗಂಪು ಪೊನ್ಕ್ ತಪ್ಪದೊಸರೋದೊಳ್ ತಡತಡಂ ದೊಡರ್ದಾ ರಸನಾಗ್ರದೆಱೆಳ್ ಕೊದಿಟ್ಟಿರಲಿದ ಮಾತಿನಿಂದೆನೆದರಂಗನೆಯರ್ ಮಧುವಾನಕೇಯೊಳ್ (ಋಷಭ. ೦೦-೦೬). **ತಡತಡಾಗು, ತಡತಡ ವಾಗು**=ಅಸ್ಥಿರವಾಗು ; ತತ್ತರಿಸು : ಅದು ತಡತಡಾದೊಡರ್ಚರ್‌ದರ ಮನೆ ನಾಲಗೆಗೆ ತರ್ಪದುದು ಬಾರದೊಡಿರ್ದುದಕಾರಮೊಂದಜ್ಞೆಯ್ (ಅದಿಪು. ೩-೩೬) ; ಬಾಡಿದ ಪೂವಾಲೆಯೊಡನೆ ಬಟಲ್ದು ಸೋರ್ಮುದಿಗಳು ಮಡಿದಗಿಡಿಗೆ ತಡದಡವನ್ವ ನಡೆಗಳಂಬರಿಸು (ಅಜಿಪು.೦೦-೮೨). **ತಡಮಾಗು**, **ತಡವಾಗು**=೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತವಾಗು: (ಕ). ೨. ತೊಡರಿಕಾಗು; ತಪ್ಪಾಗು: ಪದದಪ್ಪ ದೆಯಂ ಬಗೆ ಬೆದೞದೆಯುಂ ಕತೆ ಕೆದದಯುಂ ಭವಾವರ್ ತಡಮಾಗದೆಯುಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೦೦); ಸುಖದ ಸೊರ್ಮೆಯನೆಲ್ಲ ಪಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸುವನಿನೇಣಗಾಯಕಿಯರಾಲಯದೊಳ್ ತಡವಾಗದೋದಿ ಬಾಜಿಸುವ ಮೆರ್ದುದ್ದರಾ ವಿವಿಧವಾದ್ಯವಿಶಾರದ ವಾದ ರ್ಕಳಿಂ (ಜಾಜಾದೇ. ೩-೮೭) ; ತಕ್ಕಲು ತಡವಾಗಿ[ಜಾಜಾ. ಉಕ್ತಿ; ತಡ ಬಡವೋಗಿ, ತಳರ್ದಾತಡಬಡವಾಗಿ]ಹೊರಯೆಂಜಿ ನೋಡುತುಂ (ಹಂಂದಿ. ೭-೦೩೦). **ತಡಮಾಡು**, = ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು ; ಆ ಕುಲಗೊಳ್ಳು ; ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು : ರೋಲ್ಯೋಲ್ಮಮಂ ಪೊನ್ಕ್ . . . ಮತ್ತಂತೆ ನಡೆ ನೋಡಿ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ತಡಮಾಡಿ (ಆಗಿಪು. ೦೭-೦೦೯ ಗದ್ಯ) ; ನಿಂದ ಭರಕ್ಕೆ ಧಾತ್ರಿ ನಡುಗುತ್ತಿರೆ ಮೆಟ್ಟಿದಯಕ್ಕೆ ದಿಗ್ಭ್ರಮಂ ಪಿಂದಡಿಯಿಟ್ಟು ದಿರ್ಯಾತಿರಿ ಪಿಂದೆಸೆಗಳ್ ತಡಮಾಡಿ[ಜಾಜಾ. ವಾಗಿ]ತಾಂಡವಾನಂದದಿನಾಡುವಲ್ಲಿ ಹರಂ (ಆಪಿಪು. ೩-೧೪). [?]

ತಡಂ (ಅ). ೧. ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಒಲೆಯಂ ಬಾಚಿಸುವುದು ತಡ ಮೇಟ್ಟಂದು ತಾಂ ಕಾಣ್ಬುದೆಮ್ಮಂ (ಆರಣಿಪು. ೨೫ಗ). ೨. ಮೆಲ್ಲನೆ ; ನಿಧಾನವಾಗಿ : ಸೊಗಯಿಸೆ ತೊಟ್ಟಿ ಪುದುಱುಗೆ ಮೆಲ್ದರ್ದೆಯೊಳ್ ತಡ ಮಾಡೆ ಗಾಡಿ (ಹಂಪಚಾ. ೩-೦೮) ; ಅನೆಯನೇಱಿ ಸೌವ್ಮವದೆ ಬರ್ಪರಿಕೇಸರಿ ಯೊಂದು ಗಾಡಿಯುದ್ಯಾನಿ ತಗುಳ್ದು ಕಣ್ಮೊಳೆ ತೊಲಲ್ದೆರ್ದೆಯೊಳ್ ತಡಮಾಡಿ (ಹಂಪಚಾ. ೪-೩೮) ; ಮಲಿನಂಗಳಂ ತೊಳೆಯೆಯೊ ತಡಂಬಡಿಸಿ ದೆಯೊ ಬಿಂದಿಸಿಯ (ಜಸಿಪು. ೪೭-೦೩). [<ತಡ೧]

ತಡಂಗೆ 'ತಟಂಕೆ' ನೋ.

ತಡಂಗಡಿ, ತಡಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣ ಕತ್ತರಿಸು ; ಪೂರ್ತಿ ಕೆಡಿ : ಸಂಧಿ ಸಂಧಿಗಳಂ ಗಂಟುಗಡಿವುದುಂ ತಡಂಗಡಿವುದುಂ (ಋಷಭ. ೦೦-೪೨ ಪ) : ಬಾಚಿಯಂ ತಡಂಗಡಿದುಂ ಕೊಂತದಿಂ ತಗುಳ್ದಿಱಿದುಂ (ಧರ್ಮಾಶ್ಮ. ೩-೭೩) ; ಮಾಳವನಿಂ ತಡಂಗಡಿದು (ಆಶ. XV, ೩೫-೨೦ : 1172) ; ಕೊಯ್ಯ ಪೊರ್ದ್ದಿ ಕುತ್ತೆ ಕೊಱ್ದಿಕ್ಕಿ ತಡಂಗಡಿದೊಟ್ಟಿ ನೆತ್ತಿಯಂ ಪೊಯ್ದ (ಆಪಿಪು. ೯-೩೨). ೨. ದಡವನ್ನು ಕೊಚ್ಚು ; ತಟವನ್ನು ಮಿತ್ತಾರು : ಅದಱ ಬಿದುಮುಟ್ಟಿ ದಿವಮಂ ಮದರಾರಾಸಾರದಿಂ ದಿಯನ್ನ ದಿಯಸಿತಮಾಗೆ ಮೃಗತುದನದಿಯಂದೇವೈಪರವರಿರಭಮರ್ಷಣದೊಳ್ (ಆಪಿಪು. ೦೩-೨೦). **ತಡಗೆಡಿ** : ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತಮಂ ತಡಗೆಡಿದು ಬೆಗೆಂತ್ತ ಪತ್ರಮಿತ್ರನುವದಿಸಿದ (ಪಪಚಂ. ೦೦-೧೩). [ತಡ್ತ + ಕಡಿ.]

ತಡಂಗೆಲಸು, ತಡಂಗೆಲಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಬಂದಂಗೊಡು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು: ಬೆರೆ : ಆ ದೇವಗಣಕೆಯರ್ ಪೆಂಡವಾಸದಳವೆಂದಿರೆಳ್ ತಡಂಗಲಸಿ ನಿಲೆ (ಆಗಿಪು. ೦೪-೯೨ ಪ). ೨. ವ್ಯಾಪಿಸು: ಲವಲಿಕೆಯೆಂಬಳ್ಕಿಪ್ಪ ನವರುಚಿ ತಡಂಗಲಸೆ ಪೊವಲಿಗೆದಱೆಯುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೦-೦೪ ಪ) : ಯುವತಿಯರ ನುಡಿಯೊಳ್ ತಡಂಗಲಸಿದ ಪ್ಪುನ್ಮಾಪಕಜನಂ ಗಳಾಶೀರ್ವಾದನಪದಮುಮಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೪೭). **ತಡಂಗಲಿಸು** : ೧. ನೇಱಿದ ನೇಱಿಲ ಪಣ್ಮೊನೆಯ ಸೀಗುರಿಗಳಮದಱೊಳ್ ತಡಂಗಲಿಸಿ ತೂಗುವ ಪೊಂಬಾಟೆಯ ಪೊಸ ಜಾಮರಂಗಳಂ (೧೯ಪಾವ. ೦೦-೩೩೮) ; ನಳವಳಿವ ಕೇಸರದ ಸಸಿಯೊಳ್ ತಡಂಗಲಿ[ಜಾಜಾ. ಲಿ]ಸಿ ಬೇೞದ ದವನದ (ಕಂದ್ರಪು.೭-೯೩೭); ಸಂಚಲಿಸುವ ಚಂಚರೀಕಚಯದಿಂದಿನ ಸೊಂಪಿನ ಗಾವರಂ ವಿಯಚ್ಚರಿಯರ ನೆಂ ಪುರಧ್ವನಿ ತಡಂಗಲಿಸಿತ್ತು ವಿವಾಹಗೇಹದೊಳ್ (ಜಾಂತಿಕೃ. ೯-೦೯). ೩. ಒಂದುಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಇಳೆಯಂ ವ್ಯೋಮಮುಮಂ ತಡಂಗಲಿಸಿ ದಿಕ್ಕ್ರಕ್ಕಳ್ಕ ಳಿಂದಿಕ್ಕೆ ಮಂಗಳ ತೂರ್ಯಧ್ವನಿ (ಆಪಂಪು. ೦೪-೬೮). ೪. ಸಮಾನವಾಗು : ಎರೆಚಿಕ್ಕೆಯ ಪಲ್ಲಣಮಂಳ್ಕಲ ರ್ದಜ್ಜ ಭರ್ತೃವರ್ದ್ದ ಸೊರೆ ಜಲ್ಲಿ ತಡಂಗಲಿಸೆಯೆ ರಾಜಹಂಸಂ ನಲವಿಂ ತೆರೆಗುದುರೆಯೇಱಿ ಕುಣಿಯವದಱೊಳ್ (ವ್ಯಹಪಿ. ೪-೦೪).

[ತಡ್ತ + ಕಲಸು೧]

ತಡಂಗಲಿಸು 'ತಡಂಗಲಿಸು' ನೋ.

ತಡಂಗಲು (ನಾ). ಆಡ್ಡಿ ; ತೊಂದರೆ : ರಾಜಕೀಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೋ ಏನೋ ಈ ಮನ್ನಡೆಗೆ ತುಸು ತಡಂಗಲಾಗಿ (ದಂಖಂಂಡ. ೩೯).

[<ತಮು. ತಟ್ಟುಕ್]

ತಡಂಗಾ (ಕ್ರಿ). ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸು ; ತಡೆದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಕಣ್ಮುಳ್ಗೋ ಪರಂ ಕಾವುದು ಸುತ್ತಿ ವಕ್ಕಿ ಸವಿಯೊಳ್ ಸೆಱ್ಗೆಯ್ವುದು ಜೀವಮಂ ತಡಂಗಾವುದು (ಲೀಪಾವ. ೦೪-೪೩). [ತಡ್ತ + ಕಾ೨]

ತಡಂಗಾಲ್, ತಡಂಗಾಲು, ತಡಗಾಲ್ (ನಾ) ೧. ನಡೆಗೆ ಆಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ ಕಾಲು; ಆಡ್ಡ ಗಾಲು; ತೊಡರುಗಾಲು: ಕೆಲವು ಪದಗಳ್ ಸ್ವಭಾವದಿಂ ನಿಶ್ಚಬಿಂದುಗಳಪ್ಪುವ ಅರರ್ ಪ್ರಯೋಗಂ–ಬೆಡಂಗು . . . ತೊಡಂಕು, ತಡಂಗಾಲ್ (ಕಜಪ. ಮು. ೧೬ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಆಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ನಿರೋಧ: ' ತಡಂಗಾಲೊಯ್ಯ' ಪರಾ. **ತಡಂಗಾಲು** : ೨. 'ತಡಂಗಾಲು ಪೊಯ್' ಪರಾ. **ತಡಗಾಲ್** : ೧. ಅರಿವರ್ ತಡಗಾಲಿಂಬಂತಬಿಂದುವು ಮನಾಚರಿವರ್ (ಚಪಪ. ೦೭೩).

ತಂಗಾಲ್ಕಾಳ್ವ, ತಡಂಗಾಲಕಾಳ = ಶತ್ರುರಾಜರಿಗೆ ತೊಡರು ಗಾಲಿನಂತಿರುವ ಮಾಧವ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗಂಗನಿಂ ಭಯಮಿಲ್ಲದ ಹರಿವರ್ಮ್ಮ ವಿಷ್ಣುನಿಪನಿಂ ನಿಜದಿಂ ಬಲ್ಲ ತಡಂಗಾಲ್ಮಾಧವನಲ್ಲಿಂ ಬಳಿ ಚುಚ್ಚುರ್ಚ್ಚಾವ್ಯನ್ನು ಗಂಗಸ್ಪಾವಳಿಂ (ಇಳ್. VII, ೫೫ಪಟ. ೩೭-೪ : 1116) : ಬರುವರಿರ ತಡಂಗಾಲುಮೊಯ್ಯ ದಿಗಿದಿರುವ ತಡಂಗಾಲಮಾಧವನ್ (ಇಳ್. VII; ೫೫ಪಟ. ೪-೪೦ : 1122). [ತಡ್ತ + ಕಾಲ್೧]

ತಡಂಗಾಲು 'ತಡಂಗಾಲ್' ನೋ.

ತಡಂಗಾಲುಮೊಯ್ 'ತಡಂಗಾಲ್ಮೊಯ್' ನೋ.

ತಡಂಗಾಲ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಡ್ಡಗಾಲಾಗು ; ಕಾಲಿಗೆ ಆಡ್ಡಲಾಗಿ ಬರು : ಪೊಸವಾಣಿತಿಲ್ದೆ . . . ತವಕದಿಂ ಬರುತ್ತುಂ ಕೂಡೆವರೆಲುಮಿರಲು ಮಱೆಯುದೆ ತಡಂಗಾಲ್ಗೊಂಡು ತಡೆದು ತಡದಡವರ್ ತರುಣ ಹರಿಣಾ (ಪುಷ್ಪಕ. ೩-೭೩ ಪ). [ತಡಂಗಾಲ್ + ಕೊಳ್೧]

ತಡಂಗಾಲ್ಮೊಯ್ 'ತಡಂಗಾಲ್ಮೊಯ್' ನೋ.

ತಡಂಗಾಲ್ಮೊಯ್, ತಡಂಗಾಲುಮೊಯ್, ತಡಂಗಾಲ್ಮೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಆಡ್ಡಗಾಲು ಹಾಕು; ಆಡ್ಡಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು; ಆಡ್ಡಡ್ಡ ಬರು: ಮೊಗದು ಮೊಗದು ನೀರ ಮೊಗಕೆ ಚಿಲ್ಲುವ ಪುಟಗೆಗೆವ ತಡಂಗಾಲ್ಮೊಯ್ವ (ಶಂರಾಸಾಂ. ೩೭-೦೦೦). **ತಡಂಗಾಲುಮೊಯ್** : ಬರುವರಿರ ತಡಂಗಾಲು ಮೊಯ್ವುದಿಗಿದಿರುವ ತಡಂಗಾಲಮಾಧವಂ (ಇಳ್. VII, ೫೫ಪಟ. ೪-೪೦ : 1122). **ತಡಂಗಾಲ್ಮೊಯ್ವಂ** ಕೆಡೆದುಂ

. . . ಮೋದಿದೊಡಿರದೆಲ್ಲಡಗಾಗಿ ಮಡಿದು ಬಿಬ್ಬುವ ಗಡಣದ ಕರಿಘಟೆ ಗಳೇಂ ಬಲಸ್ಥನೋ ಭೀಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೮) ; ಎನಿತಾನುಂ ಕುತ್ಸಿತ ಮವ್ವೆಂದಾಹಸಗಳಗಳಂ ತೋಱಲ್ ಶಸ್ತ್ರವಾದುಮಂ ಮಾಡಿ ತಡಂಗಾರ್ಪ್ಪು ಯ್ದುದುಂ ಸಂಘಶ್ರೀಯ ವೃಥಾರಾಪಕ್ಕೈಗಳಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೦೫೭) ; ನೊವುರದುಲಿಯ ಸನ್ನೆಗೆ ಬಿನ್ನನೆ ಬಂದು ಮಲ್ಲಡಿಗಳಂ ತಡಂಗಾಲ್ಗೊಯ್ದುರ ಸಂಚಿಗಂಜಿಸೆ . . . ಮಣಿಗಂಭವಮನಿಬಾಗೆಗಾಲ್ತ ಮಂದಗಮನೆಯರಿಂ (ಧರ್ಮಾಭಾ. ೩-೦೩೨ ಪ). [ತಡುಗಾಲ್ + ಪೊಯ್[1]]

ತಡಂಗಿಡಿಸು, ತಡಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಗೆಡಿಸು; ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು; ನಿರಾಧಾರಗೊಳಿಸು : ಸಿಂಧುತೋಯದಂತಿಜಗದರಂ ತಡಂಗಿಡಿಪ ನಮ್ಮ ರಸುರ್ವಿವ ರಾಜಲೀಲೆ ಕಣ್ಣಱಿದುದು ವುಪ್ಪಿದಂತ ಮಹಿಪಾಳಕೊಳಕ್ಕೆ ಮಳಾರ್ದ್ರಶೀಲಕೊಳ್ (ಪ್ರಭು.ಪು. ೦೩-೬). **ತಡಗೆಡಿಸು** : ಗಿಡುವುಗಿತ್ತು, ಪಾಂಡುಸುತರ ಯದುವಂಶವನ್ನೊರ್ವರೊರ್ವರಿಂ ತಡಗೆಡಿಸಿತ್ತು . . . ಮಿಕ್ಕರಂ ಬಿಡುವುದೆ ಬಾತಗೆಟ್ಟ ವಿಧಿ (ಕಳಿಪ. ೬.೪). [ತಡ್ಕ + ಕೆಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು[1])]

ತಡಂಗು (ನಾ). ಕಂದುರೆ ಸವಾರ ಕಾಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇರುವ ಸಾಧನ ; ರಿಕಾಪಿ (?).

ತಡಂಗಿಸವ = ರಿಕಾಪಿ ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಕುದುರೆ ಜಾಕರ (?) : ಇಬ್ಬರೊ ಕುದುರೆಗಳ್ನೇರಿ ಎದುರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಹರಿತಾರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಜೊತೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜನ ತಡಂಗಿಸವರೊಂದಿಗೆ ಅಪ್ಪಂಗಿಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು (ಚಕ್ರೇ. ೬೪೨) ; ಆರಯ . . . ತಡಂಗಿಸವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕುದುರೆಯಿಂದಿಳಿದನು (ಚಕ್ರೇ. ೬೪೩). [?]

ತಡಂಗುಂಡಿ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟೆಯಿರುವ ನೀರಿನ ಗುಂಡಿ ; ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : ಸರುಜದ ಸಿರಿಯ ನಾನವಹಿಸಿಂ ಮಮ್ಮುಖದಿನಿರುವ ನಿಜ ಮೆಂದು ತಡಂದರಿ ತಂಡ್ರ[ತಡುರ]ಗುಂಡಿವುಗುವವೊಲರಸ ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಮುಟಾದಿರ್ದ್ ನಲಿದೊರ್ವನ್ (ಕಂದ್ರ.ಪು. ೭-೦೩೭); ಕರ್ಮಜಿಯನೆ ತಡಂಗುಂಡಿಯೊಡಗುವುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೦೯) ; ತಡಂಗುಂಡಿಯೊಳಿತ್ತಿ ಬ್ಬಾಳ್ದಿಜ ಸಂಧಾನಕ್ಕೆ (ಸೂಕ್ತ. ೦೯-೦೦). [ತಡ್ಕ + ಗುಂಡಿ]

ತಡಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಬೆರಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : ತಳರಂ ತಗಲಿ ಪರಾಗಮಂ[ಪೊರ್]ದು ಪೂನೀರಂ ತಡಂಗೂಡಿ ಗುಗ್ಗುಳ ನಿರ್ಯಾಸಮ ನಾಂತು . . . ಗಂಧಂಗಳಂ ತಳೆದೀಂ ಗಂದಿಗರಂತೆ ಬಂದೊಲಿದುದೋ ಮತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಲಂ (ಆರ್ಷಸಿ. ೫-೯೭). [ತಡ್ಕ + ಕೂಡು[1]]

ತಡಂಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಂಸಿದು ಬೀಳು; ತತ್ಪರಿಸಿ ಬೀಳು; ನೆಲೆಗೆಡೆ : ಪಿರಿಯ ಗುಹೆಯೊಳಿದಂ ಬೆದಂಗಳಿದ ತಡಂಗೆಡೆದರ್ ಮಾತಂಗದಂತಿಗಳಿಂ (ಗಿಶೆ. ೧-೦೩೬ಪ); ಬೆದಱಿದುದಭ್ರಮೃಗಮಣಗೊಟ್ಟಿಗೆಗಿಟ್ಟುದು ಪೊಡ ರೀಕಮಟ್ಟುದು ಕುಮುದಂ ತಡಂಗೆಡೆದುದಂಬನಂ (ಪ್ರಭು.ಪು. ೩-೪). [ತಡ್ಕ + ಕೆಡೆ]

ತಡಂತಡಿಸು 'ತತ್ತಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಂತೊಡರ್(ಕ್ರಿ). ಸಮನಾಗಿ ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು: ಸಂಚಳೆ ಮಿನನಂಕುಶಂ ವುದುಱುಗುರ್ ತಡಂತೆಡದರ್ ತೋರ್ಪಪೊ ರೊಪ್ಪಿದ್ದೆ ಕೊಂಕುವತ್ತ ಸೀತೋದೆ ಸಡಿಲ್ದು ನೀರ್ತ್ತ ಶರದಿಂ ನಿಜಗೊಂದು ಬಲಲ್ಲ ಭಂಗಿಯಿಂ (ಆರ್ಷಸಿ. ೦-೬೦). [ತಡ್ಕ + ತೊಡರ್[1]]

ತಡಂನುಡಿ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು ; ತಡೆದು ತಡೆದು ಆಡುವ ಮಾತು : ನಡತಂದರ್ ಚೆಲ್ವಿಂದೊಳ್ನುಡಿಯ ತಡಂನುಡಿಯ ತೊಡರ್ ನುಡಿದೊಳ್ಳಿಂದಿರ್ (ಜಗಪ. ೪-೦೫೬). [ತಡ್ಕ + ನುಡಿ]

ತಡಂಬದ 'ತಡಬಡ' ನೋ.

ತಡಂಬಡಿಸು 'ತಡಬಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಂಬಡು[1] (ಕ್ರಿ). ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡು : ಈಗಳೆನಿಸಂ ತಡಂ ಬಡದೆ ಬನ್ನಿಸಿ ನಿನತೊಂದಿಲ್ಲಿ ವಡೆದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೮-೦೫) ; ತಡಂ ಬಡದಯ್ಯನ ನೆಹರಿಂ ತಾಂ ಮಱುಗದೆ ಬಗೆಗುಂದದೆ ಕಾಂತನಂ ರಣಕೆ ಬೀಟ್ಕೊಟ್ಟರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೦-೫). [ತಡ್ಕ + ಪಡು[1]]

ತಡಂಬಡು, 'ತಡಬಡು' ನೋ.

ತಡಂಬಡು[3] (ಕ್ರಿ). = ತಡಂಬಡಿ : ಸೂಸುವ ಶೀಕರಾ ತಾರಕಗಣದೊಳ್ ಸಮಂಬಡಿಯೆ ತೇಂಕುವ ಮೌಕ್ತಿಕ ರತ್ನಗರ್ಭಕುಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ವಿಯೊಳ್ ತಡಂ ಬಡೆ ಸುಧಾರ್ಣವವೊಪ್ಪಿದುದುದ್ಭಕ್ತಾರ್ಣವಂ (ಜಗಪ. ೦-೮೪).

[ತಡ್ಕ + ಪಡು[1]]

ತಡಂಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಮಂಕ್ಕೆ ಬರು; ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಸರಿಯಾಗು: ಹೀರಮನೊಂದಿಸಿದ ಹಾರಮನಾರಮಿಜಕೆಲಿಟ್ಟು ಸುಧಾಗಾರದಮನೆಱೆ ತಡಂ[ಜಾಡಾಂ. ಜುತಡ್ಕಂ]ಬಡದೆರ್ ನೀಹಾರವುಹೀಧರವಂ ಪರ್ವಿದ ಶೃಂಗಾರದಮರುಲ್ಲತೆಗೆ (ಜಾಜ್ಞಕರ್. ೪-೨೪).

ತತಡಂಬಡಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತುಂಬಿಗುರುಳೊಳ್ ತತಡಂಬಡಿದು ತುಂಬಿಗಳ್ ಬಿಂಬವಿಳಸುತಿರೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೦೦). [ತಡ್ಕ + ಪಡು]

ತಡಂಬರ್, ತಡವರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡಿ ಬರು; ನಿದ್ದಾನವಾಗಿ ಬರು (?) : ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸಂ ಪ್ರಭುಂಕರಿಯೆಂಬ ಕೊಳೆರ್ಮೆ ಸ್ಪೈಚ್ಯಮಂ ನೀಡುಂ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಂ ತಡಂಬರುಂ ಮನಃಪುರ್ವಕಮಬ್ಜದೆ ಪೋಪವುದು ವಾಗರ್ (ರತ್ನಾಕ. ೩೭-೩೦). **ತಡವರ್** : ಶಿ. ಆಡ್ಡಿಬರು: ತಲೆಗಡಿಯ ದಣ್ಣಿ ಸತ್ಪರ ತಲೆಗಳಕಟ್ಟೆಯೊಳವರ್ಗಿಕೊಂಡೊಯ್ದುತೆಡೆಯೊಳ್ ತಲೆ ತಡವರಲುಮರಿಯರೇಂ ತಲೆಯಂ ತಲೆವಿಡಿದು ಬಿದದೆ ತಲೆವಿಡಿದರೋ (ಪಂಚಾಮಿ. ೦೩-೫೬) ; ನಟ್ಟಿಗೆ ಕಿವಿಯುಂ ಕಣ್ಣಂಗಳ್ ಬಿಟ್ಟರೆ ವಿಯೆಯ್ಯಮಿ ಯಂದೆಱಿ ತಡವದುಂ ತಡುಂಬುಟ್ಟ . . . ಕರಂ ವಿಳಂಬನಾದ ತುರಗ ಸಾಯ್ಸುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೦-೪೬). [ತಡ್ಕ + ಬರ್[1]]

ತಡಂಬರೆ (ನಾ). ಕಳವಳ; ಗಾಬರಿ; ಸಂಕಟ: ತಲ್ಲಳ (ತಲ್ಲಣ), ತಡಂಬರೆ. ತಡಂಬರ, ಕಳವಳ, ಸಿಡಿಮಿಡಿ, ಕಸಿವಿಸಿ, ಬೇಗುದಿ, ಆಳಲು, ತೊಳಲು (ಕಂನುಡಿ. ೮೪). [?]

ತಡಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಂನ್ನುಗ್ಗಿ (?) : ತಳರೆ ತಳರ್ಚ್ಚುವಂಗೆ ಕನಕಾಚಲ ಮೊಪ್ಪುವವಂಗೆರೇ ವಿಯತ್ಕಳಮಲಾರ್ವ್ಪಂಗೆ ತೀವಾ ತೆಗೆದಂಬು ತಡಂಬರಿ ವಂಗೆ ಕಂಟಕಪ್ರಲಯಂ . . . ಚಟ್ಟು ಮನೆಂಬ ಜೆಟ್ಟಿಗ. (ಜಿಶೆ. ೩೭. ಚಾಕಂ. ೪೬-೨೮ ; ೧೧೬). ೨. ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ--ಸೊಸೊ : ಮಾಸುಂಕುವ ಕುಂಕುಮಾಂಬು ಸಂಕುಲದೊಳಿರ್ದೊರೂಂ ಕೆಮ್ಮುಗಿಲ ಕಾವಣದೊಳ್ ಕುಡಿ ಮಿಂಚುಗಳ್ ತಡಂಬರಿದವೊಲೆಂಬ ಬೆಡಂಗದರ್ದೊಱ ರುಚಿವಿದ್ರಿಚಿಕಲ್ಲ ತಾಂಗಿಯರ್ (ಜಸಂಪು. ೭-೨೮).

ತಡಂತಡಂಬರಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಿಡಿದರಂಗನೆಯಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ಯರೆಂದು ತಲ್ಲಬಿಸಿ ತಡಂತಡಂಬರಿಯ ಪುಯ್ಕಲ ಗಾವಳ ಕೆಯ್ಯನಿಟ್ಟುದೀ ತೊಟ್ಟಿಸಿದ ಪಾಗಿ ಕಟ್ಟಲೆ ಕಟಂದರೆಯವದುದು ಕೂಡೆ ಮಟ್ಟಣಾ (ಜಸಂಪು. ೦೦-೭೩). [ತಡ್ಕ + ಪಡ್]

ತಡಂಬರೆ[1] (ನಾ). ಆಡ್ಡಿಪ್ರದಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ : ತಳ್ಪಿಯೆಯ್. ತಡಂಬರೆ ಪೋಕುಳಿ . . . ವಿಗು. ತಡಂಬರೆಯಯ್ . . . – ಈ ೨ಶಿ ಪ್ರತಿಹತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಕಜಾ. ೦೫-೨೯೬) ; " ತಡಂಬರೆಯು ಪ್ರತಿಪ ತಾಮ್ಯಂ "(ಕವಿಕ. ೦೬೯). [ತಡ್ಕ + ಬರ್[1] + ?]

ತಡಂಬರೆ[2] (ನಾ). ಸವಂನಾದುದುದು: " ತಡಂಬರೆಯುಮೆಂದು ಸಮನೆ ನಿವುದಕ್ಕೆ ನಾವಂ " (ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ. ೬೯). [ತಡ್ಕ + ಬರ್[1] + ?]

ತಡಂಬಾಯ್, ತಡವಾಯ್, ತಡವಾಯಂ, ತಡಹಾಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ; ವೇರೆವಿಮಾರು: ಬಲ್ಲಂ ನಿಷಾದಿಗಳಂ ದೊಪ್ಪದೆ ಕಿಟ್ಟು ಗೇಣಿಂಗೆ ತಡಂಬಾಯ್ಮಡ್ಡು ತದ್ವ್ಯಾರಿಯೋಧಿಗಳಂ ತಾನನೆ ತಕ್ಕೈಕ್ಕತುಂದಿಂ ಕೈಯರ್ವಿನಂ ಕಾದಿದರ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೦-೮೩). **ತಡವಾಯ್** : ೧. ಹೊತ್ತು ವೆದಿಗಳ ಹೊಗೆವ ಮೋಜ್ಯೆಯ ಕಿತ್ತ್ಯಡದ ಕಡುಗೊಪ ಸುವತ್[ಪಾತಾ. ಸಮತೆಗಳಕ್ತಮಂ ತಡವಾಯ್ವ ನೈಪ ರೈತಂದರ್ಗೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಋಷ್ಯಾ. ೦೬-೭೬). ೨. ಸವಸನಾಗಂ; ಸಾಟಿಯಾಗಂ: ವರವರಧವಳಾಂಗಮೃತಿ ಚರ ಚರ ದೂರ್ವಿರ್ ಸ್ಪುಟತ್ಕೋಜ್ಜ್ವಲ ಫೇನೋತ್ಕರಕರದೊಳ್ ತಡವಾಯ್ವರಿ ವರಿವರಿ ರಂಜಿಸುವುದೊಂದು ಕೊಳನಂ ಕಂಡಂ (ಆಗಪಿ. ೦೦-೩೯); ಅಳಿಗೆ ಕುರುಳ್ ತಳರ್ಗೆ ತಳಂ ಕಳಕಿಗೆ ಬೆರಲಲರ್ಗ ಕಣ್ಮಲರ್ ದೊರೆಯನೆ ಕೋಮಲಲತೆಗಳೊಳಂ ಸಲೆ ಕೋಮಲರ್ ಯರ್ ತಡವಾಯ್ವುದೆಯ್ ಪುಗೆಂಬಿಯೊಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೭-೯೯). **ತಡವಾಯು** : ೧. ರಾಮುರಿಲ್ಲದ ಗೆಲಿದು ತಂದೆಸು ನಾಯಕವನನುವಮಿತ ಮೌಲ್ಯವನಮಲು ಮೌಲ್ಕೆಳ್ದ ತಾಯೆ ಚಿತ್ತ್ಯಸಿದಿರಿಯನೆ ತಡ[ಪಾತಾ. ಕಥೆ] ವಾಯದಲು ತನಿಹರುಷದಲಿ ಲಲಾಯಾತ್ಯವೆರು ಕೂಡಿ ಭೋಗಿಪುದೆಂದಳ್ ಕಾಂತಿ (ಋಷ್ಯಾ. ೦೬-೨). **ತಡಹಾಯು** : ೩. ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋಗು ; ನುಗ್ಗಿಹೋಗು : ಕೊವ್ವರಿಗಗೆಳೆಳನು ತಡ[ಪಾತಾ. ಟ] ಹಾಯಲೆಸಿಂವೆನು (ಋಷಾತಾ. ೦೮-೬೦); ಹೆಣ್ಣಾನೆಯು ಅದನ್ನು ತಡಹಾಯ್ದು ಬೇರುಸಹಿತವಾಗಿ ಕಿಡವಿದಂತೆ ಆಯತು (ಹುಳಿ. ೦೦೪).

[ತಡ್ಡ + ಪಾಯ್,]

ತಡಂಬುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬೆರಸು: ಆ ನರ್ತಕಿಯರ ಬಳ್ಳಗುರುಳ ಬಂಬಲೊಳ್ ತಂಬೆಯು ಬಂಬಲಂ ತಡಂಬುಗಿಸೆ (ಅಪಂಪ. ೦೦-೫೩). [ತಡಂಬುಗು (<ತಡಂದಿಗೂಗು)+-ಇಸು,]

ತಡಂಬುಗು 'ತಡಂಬಿಗೂ' ನೋ.

ತಡಂಬೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪರಮೇಶ್ವರ ದಕ್ಷಿಯಾಗಿ . . . ಗುಡಿಯೂರು ತಡಂಬೂರು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಶಿಇ. ೦೦೯-೦೫-೫೫ : ೧೦೬೦). [? + ಊರು, (<ಊರ್)]

ತಡಂಬೆಗು, ತಡಂಬುಗಂ (ಕ್ರಿ). ಒಂದರೊಡನೆಯೊಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು; ಸವಸನಾಗಿ ಬೆರೆ; ಮಿಶ್ರವಾಗು : ದಿಸೆಯಂ ತಳ್ಳಿಯ್ದು ಕೀರ್ತಿಪ್ರಸರದೊಡನೆ ಕಾಲಮ್ಮಾಡಿ ತೀಬ್ರಪ್ರತಾವಂ . . . ಧರ್ಮಾವಸಥಂ ತಾನಾಗಿ ದಾನೋನ್ನತಿಯೊಡನೆ ತಡಂಬೆಯ್ದು ಸತ್ಪಬ್ರುತಂ (ಎಳ್. ೪. ಪಪ್ಪಿಣಿ. ೨೦೬-೯; ೧೨೩೨). **ತಡಂಬುಗಿಸು** : 'ತಡಂಬುಗಿಸು' ಪರಾ. [ತಡ್ಡ + ಪೊಗು]

ತಡಂಬೊಯ್$_1$(ಕ್ರಿ). ೧. ವಿರೋಧಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು. ೨. ಜೋರಾಗಿ ಹೊಡೆ (?) : ಪಿಡಿದೂಡಿದೊಡಂ ಗಾತ್ರಮಂ ತಿರಿಪಿಕೊಡಿದೊಡಂ ಜೀರ್ಣ ಪೊಯ್ದುಮೆಲ್ಲಡಗವ್ಯಗೆಮೆತ್ತಿಕೊಂಡಸಗವೊಯ್ಲೊಳ್ ತಡಂಬೊಯ್ದಂ[ಪಾತಾ. ಪೊಯ್ದುತುಂ, ಪೊಯ್ದುಂ, ಪೊಯ್ಕೊಯ್ದು,] . . . ಕೊಂದಂ ಮದೇಭಂಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೦೪) : "ಬೆರಸಾಗಿ, ಜೋರಾಗಿ ಹೊಡೆದೆಂ" (ಪಂಪಭಾ. ೬೭). [ತಡ್ಡ + ಪೊಯ್,]

ತಡಂಬೊಯ್$_2$ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ : "ತಳ್ಳಿಯ್, ತಡಂಬರ್ . . . ತೊಡರ್, ಉರ್ಕರ್ಕೆ, ವಿಗಾ, ತಡಂಬೊಯ್—ಈ ೨೫ ಪ್ರತಿಪತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಶಪಾತಾ. ೦೩-೨೯೬). [ತಡ್ಡ + ಪೊಯ್,]

ತಡಂಮಾಡು, ತಡವಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು; ದಾರಿತಪ್ಪಿಸು; ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸು : "ತಡವಮಾಡು, ತಡಂಮಾಡು = ವಿವರ್ಯಾಸೇ (ದಾರಿ ತಪ್ಪಿಸು)" (ಕವಿಪ್ರಾ). **ತಡವಮಾಡು** : ೧. "ತಡವಮಾಡಿದಂ=ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸಿದಂ" (ಕಬಿಪ್ರ. ಪಠ. ೨); "ತಡವಮಾಡಿದನೆಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸಿದಂ" (ಕಬ್ಯಕ್ಕ. ೯೦). [ತಡ್ಡ + ಮಾಡು,]

ತಡಂವೆಟ್ಟು, ತಡವೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ನಡೆ; ನಿಧಾನಿಸು: ಚತುರಂಗಂ ಚತುರಂಗಸೈನ್ಯದೊಳಡು[ತ್ರುಂ]ತಿಲ್ಲನೆಯ್ತಂದು ತಾಗಿ ತಡಂವೆಟ್ಟದೆ ಕಾದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೬); ಗುರುಜಘನಭರಂಗಳಂ ತಡಂ ವೆಟ್ಟುತುಂ . . . ಸೀತೆ ನೆಡಯ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡೆದ್ (ಪಂಪಮಹಾ. ೭-೫೬); ಮೆಯ್ಯುಱಿಯದಿಱಿ ತಡವದಂ ತಡುವೆಟ್ಟ ತಿದಿಯಂತೆ ಬಾತಿರಿ ಪುಟ್ಟಿ ಕರಂ ವಿಳಲಾಸದ ತುರಗಿಸ ಸಾಮ್ಯಂ (ಅಕ್ಕಣ. ೦೦-೪೭). ೨. (ಭಯದಿಂದ) ಮಂಗ್ಗಿರಿಸು : ಬೆರ್ಚಿ ಪೊಯ್ದು ಪರಿವ ಪೊಳವ್ಗಳ್ಗಳಂ . . . ಸೆಱಂಕಿ ಪರಿವೆಯ್ದುಳುವಂ ತಡಂವೆಟ್ಟಿ ಪರಿವ ಕಡವನಿ ಕಾಡೆಮ್ಮೆಯ ಮರೆಯ ಪಿಂಡುಗಳುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೮ ಪ). **ತಡವೆಟ್ಟು** : ಪರಿಕಿಪ್ಪೆ ಸಿಡೆವುತ . . . ಗುರು ಜಘನ ಭಾರದಿಂ ತಡವೆಟ್ಟುತಂ(ಳುಮುಂ. ೬-೩).

ತಡತಡವೆಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜೋಲ್ಲ ರ್ಝೂಂಕಿಸುವ ಧಂಗಿ ಮನಂಗೊಳೆ ತಕ್ಕೈಕ್ಕೆಯೊಳ್ ತಡತಡವೆಟ್ಟ ಪಾಡಿ ಪೊಸಕಳ್ಗಳನೀಂಟಿದುದಂಗ ನಾಜನಂ (ಕೂಚ್ಕ್ಯ. ೦೨-೭). ಕಡಲಿಟ್ಟಳೆವ ಕಂಬನಿಯ ತಡತಡವೆಟ್ಟು ಬಳಲುತ ಬಳಳತುತೇಳ್ತ . . . ಗೋಳ್ಗಸಲುಖಿಲನ ಸಡತಂದುದರವನೆಗೆ (ವಿಕ್ರಾಗಿ. ೪-೦೨-೫). [ತಡ್ಡ + ವೆಟ್ಟು,]

ತಡಕಯ್ 'ತಡಕೆಯ್' ನೋ.

ತಡಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ಪಈಗಿನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ತಡಿವೇಲ್ : ದಿಯಗಾವೆಯ ತಡಕಲ್ಲೆಡೆವೊಲದೆಲರಡೂರ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸತ್ಕತದಿಂ ಬಿಟ್ಟ ಕರಿಯ ನೆಲಂ (ಪಾಂಡೇಶ. ೮-೩೯ ; ೧೦೭೦) ; ತಡಕಲ್ಲ ಪ್ರಭು ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಯ್ಯನುಂ (ಪಾಂಡೇಶ. ೮-೪೦; ೧೦೭೦).

[?]

ತಡಕಸ 'ತಡಗಸ' ನೋ.

ತಡಕಾಟ (ನಾ). ಹುಡುಕಾಟ ; ಆರಸುವಿಕೆ: ಒಡಕುಬಾಯಿಯ ಸಿಡುಕು ಕೆಡಕುನುಡಿ ಮಾರ್ಪಡಿಯ ತಡಕಾಟ ಪರಿದಾಟವಿತಿಹವರೆಗೆ (ಪಾಶಕಥೆ. ೩-೩೮). [<ತಡಕಾಡು]

ತಡಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಡಕು ೧: ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ತಡಕಾಡುವವನಿಗೆ ಬೆಳಕು ಸಿಕ್ಕಂತಾಯಿತು (ಜಂಗೀಕ. ೮೭); ಬೆಂಕಿ ಪೊಟ್ಟಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗಿಯ ಕಿಸೆಗಳನ್ನು ತಡಕಾಡಿದ (ತುಷ್ಕೃಚ. ೫); ಒಂದೊಂದು ದಿನ ನನಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳಿ ಕೊಡುವಾಗ ಮಾತಿಗೆ ತಡಕಾಡಿ,ಚ್ಚಾಪಕಳ್ಳಿ ಬರದೆ, ಆತನಿಗೆ ಸಾಟಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಶಿಲಾಲ. II, ೭೮). ೨. = ತಡಕೆಂ ೨ : ಅವನ ಮಾತುಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು ತಡಕಾಡಿದವು (ಭುಜಾಶ್ಮಾ. ೭೫). [ತಡಕು + ಆಡು,]

ತಡಕೆಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ತಡಕಲು ಬೇರನ್ನು ಗೋ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿರೆದು ಕುಡಿಯಲು ರಕ್ತಸಾ ನಿಲ್ಲುವುದು(ಶಶಿವೈ. ಪಠ. ೯೩). [?]

ತಡಕೆಸು (ಕ್ರಿ). ತಡಕೆಯಂತೆ ಮಾಡು ; ಹುಡುಕಿಸು : (೪).

[ತಡಕು + -ಇಸು,]

ತಡಕು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ) ಕೈಯಾಡಿಸಿ ನೋಡು ; ತಡವರಿಸು ; ಹುಡುಕು ; ಆರಸು : ಬೆಟ್ಟಂಗಾಡನವರ್ದರ್ ಪೊಕ್ಕು ತಡಕುತ್ತುಂ ಬಿಟ್ಟ ಮುಂಗೆಟ್ಟುಗಳಮ್ಮಿರ. ೮-೩೩); ಒಂದು ಗೊಂಬೆನೊಳಾನಿರಲ್ಕೆ ಕರತಳದಿಂದೆ ತಡಕಿ ಕಂಡನ್ ತಲೆಯಂ ನೋಡೆದು (ಪಾಶಕಾಳು. ೦೧-೨೯); ಬರಿಬರಿದಂತದಂ ತಡಕುದು . . . ಒಂದುಮಂ ಸರಸ ಪದಾರ್ಥಮಂ ತ[ಪಾತಾ. ತು]ದಕೆ ಕಾಣದೆ. ಕಳ್ಳು ಪರೋಕ್ಷ್ಯಮುಕ್ತಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೦-೨೩) : ಭೂಮ್ಯಳಿಯಿಗ ಳಲ್ಲೆ ಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತಡಕೆ ನೋಡಿದಾಗ್ಯೂ . . . ಕಾಣದೆ (ಆಹಾಪಿ. ೨೯ ಸೊಹಪ.) : ಎರಡೂ ಜಗಲಿಗಳನ್ನು ತಡಕಿ ನೋಡಿದ (ಆಶಾಕ ೦೪೨). ೨. ತಿಗುಲು ; ತಾಕು ; ಮುಂಟ್ಟು : ಕಣಜದಲ್ಲಿನ ಅಕ್ಕಿ ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದ ತಳಸಾಜಾಯಿಗೆ ಕೈಗೆ ಏನೋ ತಡಕಿದ ಹಾಗಾಯಿತು (ತಡಬಾ. II, ೯೩೮). 'ತಡವ್ಕು' ಪರಾ.

ತಡತಡಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೮ ನೆನಪಿನೊಸಗೆಗಳ ನಿಧಿಗೊಳಿತ, ಗುಡಿಯ, ನಿಂತೆ ನನ್ನ ಮಾನಸ ನಿನ್ನ ಶಾಮಸುಂದರಗರ್ಭದೊಳಗವನು ತಡತಡಕೆ ತೀರದಂತೆ (ಪುಟದರ. ೨-೦೦). [<ತಡವು + – ಕು]

ತಡಕೆ 'ತಡಿಕೆ' ನೋ.

ತಡಕೆಪೆಂದ್ಮ 'ತಡಿಕೆಪೆಂದ್ಮ' ನೋ.

ತಡಕೆಯ್, ತಡಕಯ್, ತಡಕ್ಕೈ, ತಡಕೈ (ನಾ). ಅಪ್ಪುಗೆ ; ತೆಕ್ಕೆ ; ಆಲಿಂಗನ: " ಪಟ್ಟಿತ್ತಬ್ಬಿಸ್ಸಿದಂ[ಪಾಣಾ. ಬಳ್ಳಿ ತಬ್ಬಿಸ್ಸಿದಂ. ಪಟ್ಟಿಸ್ಸಿದಂ]= ತಡಕೆಯ್ಯಂ[ಪಾಣಾ. ಕಯ್ಯಂ. ಕೈಯಂ, ಕೈಸಂದು]ಮಾಡಿದಂ" (ತಮಪ. ಪಕ. ೦). **ತಡಕಯ್** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರ ವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಡಕ್ಕೈ** : " ಪಟ್ಟಿ ತಬ್ಬಿಸ್ಸಿದನೆಂಬಲ್ಲಿ ತಡಕ್ಕೆಯ್ಯಂ ಮಾಡಿದನೆಂಬರ್ಥಂ " (ಕಮಪ. ೧೯ ಪ್ರ.ಯೂ.). **ತಡಕ್ಕೈ** : ಮೃದಿತಕಿ ಸಂತಸದಿಂದಂ ತಡಕ್ಕೆಯಂ ಮಾಡಿ ಮುದ್ದಿಸುತ್ತಿನಿವಾತಂ ನುಡಿವುತ್ತ (ವೀಚವಿ. ೮-೫೦). [<ತಡಕ್ಕೈ]

ತಡಕ್ಕೈ 'ತಡಕೆಯ್' ನೋ.

ತಡಗ (ನಾ). ಗಂಟು ; ಮೂಟೆ : ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರಂಗಳು ಮುಂತಾದ ಸೆರೆ ತಡಗ ಗಂಧ ಕಸ್ತೂರಿ ಕರ್ಪೂರ ದಾಳು ಜವಾದಿ . . . ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ತ ಬೆವಹಾರಕೆಳು (ಎಳೆ. XII, ನಿಷ.೭೬-೦೮; 1879); ಪಕ್ಕಾವಳಿ ಮಂಚಿಟ್ಟಿಯು ಕಾಂಚಿನಾಲದ ಜವಳಿಯ ತಡಗದ[ವ]ಬೀಳಿದರು (ಹ್ಯಾಪಕ. ೬-೭೩) ; ಗುಡಿ ಗೂಡಾರ ಸರಾತಿಪ್ಪೆಗೆ ಬೋನ ಗುಡಿಕೆ ನೂತನ ವಸ್ತ್ರಗಳ ತಡಗ ಗಳಾದಿ ನಾನಾ ಹೊಚ್ಕಾಜರ ಗಡಣವೆಸದುದಲ್ಲಿ (ರಾಮಯ. ೬-೦೪) ; ಉರಿಯ ಮಳೆ ಸಂಗಡಿಸದಿಡೆಯೊಳು ಸಸಿದ ಹತ್ತಿಯ ತಡಗಮುಳಿವುಡೆ (ಅಂದೇಶ. ೭೦-೫೦). [?]

ತಡಗಡಿ 'ತಡಂಗಡಿ' ನೋ.

ತಡಗಣೆ 'ತಡಗಂಣೆ' ನೋ.

ತಡಗಸ, ತಡಕಸ (ನಾ). ಕ್ಷೋಭೆ ; ತೊಂದರೆ ; ಆಪಾಯ ; ಕೇಡು : " ತಡಗಸವಿನಲುವಪಹತಿಯಕ್ಕುಂ " (ಚಿಮವಿ. ೨೦೨) ; ತಾಯ ತಡಗಸವ ಪರಿಹರಿಸು ಎಂದಾಣತಿಯನಿತ್ತು (ಕಗದ್ಯ. ೬೯). **ತಡಕಸ** : " ತಡಕಸ [ಪಾಣಾ. ತಡಗಸ, ಗಡಗಸ]ಮಿನಲುವಪಹತಿಯಕ್ಕು " (ಧಾವಿ. ೬೦). [?]

ತಡಗಾಲ್ 'ತಡುಂಗಾಲ್' ನೋ.

ತಡಗು (ಕ್ರಿ). ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : ಇಂತಪ್ಪವಂ ತಡಗ[ಪಾಣಾ. ಸ] ಲಾಗದಂಬುದುತ್ತರ ವಾಕ್ಯಂ (ನೀತಿಶಾ. ೨೪-೦೦).

[ದೇ.ಚಿ ತಮಿ. ಮಲ. ತಟುಕ್ಕು]

ತಡಗುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಜಲಪಾತ್ರೆ : "ತಡಗುಂಡಿಗೆಯನೆಲ್ಲ ತಾಂ ಜಲಪಾತ್ರೆ [ಪಾಣಾ. ಜಲಪಾತ್ರಮುಮ್ಮಂ]ಗಳ್ " (ಕಬ್ಬಿಳ್ಳ. ೭೫). [ತಡ್ಡ + ಗುಂಡಿಗೆ]

ತಡಗುಣಿ, ತಡಗಣಿ, ತಡುಗಣಿ, ತಡುಗುಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ; ಅಲಸಂದೆ: ಕಾರಾಮಣಿ: ಹೆಸರು ತಡಗ[ಪಾಣಾ. ಗ]ಣಿ ಕಡಲೆತೊಗರಿಗಳ ಬೀಳೆಯಂ ಹೊಸಬೆಲ್ಲವಿಕ್ಕಿ ಬೀಯಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೦-೭೦). **ತಡಗಣಿ**: ಅಲಸಂದಿ, ತಡಗಣಿ (ಮೃಶಾ. ೭೭-೦೦ಳ). **ತಡುಗಣಿ**: ಬದನೆ ಹಿಗ್ಗುಳ್ಳ ಪಡವಲ ಪಲಸು ತಡುಗಣಿ ಬಾಳೆ ಚಪ್ಪರದವರೆ (ಆಪಾಂಡಾ. ೬೨೫-೬೪). **ತಡುಗುಣಿ** : ಎಳವಾದ ಕಡಲೆ ತಡುಗುಣಿ ಹೆಸರು ಕುಸುಬೆ ಮೊದಲಾದ ಹುರುಕಲು ರುಚಿಮೊಂಡುತ್ತ (ಪ್ಯಾಗಂರಿ. ೩೭-೦೦).

ತಡಗೆಡಿಸು 'ತಡಂಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಡೆ; ನಿಲ್ಲು; ಕಾಯು: ನಾನಿನುದಯಕ್ಕೆ ಕೋಂಟೆಯಂ ನಿಕ್ಕಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಪಾಳೆಯಂ ಸಹಿತ ಬಜಯಂಗೆಯ್ವೆರಂಬು ನುಡಿಗೇಳಿ ಯಂತೆಯೆ ಗೆಯ್ವನೆಂದು ತಡಗೆಯ್ದು (ಹಮ್ಮಳಾ. ೨-೩೪).

[ತಡ್ಡ + ಕೆಯ್ $_1$]

ತಡಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಡಮಾಡು; ವಿಳಂಬಮಾಡು: ತಡಗೊಂಡೆ[ಪಾಣಾ. ಡ] ನ್ನಲ್ಲದೆ ಹಿಡಿಯ ನಾ ಕದ್ದೆನೆ (ಸವಿಪ್ರ. ೧೮೦೦). [ತಡ್ಡ + ಕೊಳ್ $_1$]

ತಡತ 'ತಡೆತ' ನೋ.

ತಡತಡವರ್, ತಡದಡವರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡರು ; ತಪ್ಪುತ್ತಾಗು : ಕುಡುವುಂ ಕಯ್ಯಂ ಜತಿಯೊಳ್ ತಡತಡವರೆ ವಾದಂಗಳ್ ವಿರ್ದಿಂ ಜತಿಯಂ ತೊಡರದೆ ನಡೆಯಿಸಿ . . . ನರ್ತಕಿಯ ಸಳಿಗೆ ವಾದಕಿಯವೆರ್ದ್ (ಅರಿಪು. ೯-೬೨). ೨. ತೊದಲು ; ತಡವರಿಸು : ಮಗನನಪ್ಪಿಕೊಡಶಕ್ತರುಬಲಂ ಗುಡುಗುಡನೆ ನುಡಿಯ ನಾಲಗೆ ತಡತಡವರ ನುಡಿದನಂಧನ್ಮನಸ್ಸ ನೃಪನಂ (ಗದಾಹಾಬು. ೪-೦೬). **ತಡದಡವರ್** : ೧. ತಡದಡವಾರದೆ ಗತಿಯೊಳ್ ತೊಡರದೆ ರಂಜಿಸಿದರಮರಲಂಕೆಯರ್ . . . ಕಡಯ ತಾಳದ ಯತಿಯೊಳ್ (ಅಶಪು. ೩-೪೦). [<ತಡ್ಡ + ಬರ್ $_1$]

ತಡತಡಿಸು, ತಡಂತಡಿಸು, ತಡದಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ಮುಗ್ಗರಿಸು ; ತತ್ತರಿಸು ; ನಡುಗು ; ತಡವರಿಸು ; ನಡದಡಿಸು ನಡೆ : ತಡತ [ಪಾಣಾ. ವ]ಡಿಸಿ ಯತಿಯುನಿಂತಿರೆ ತೊಡಚ್ಚಿ ಕೆಡೆ ವೇಟ್ಟೊಡಕ್ಕುವಂದು ಯತಿಥಂಗಂ (ಕವಿತಾ. ೦-೭೩) ; ನಡೆದೊಡೆ ತಡತಡಿಸುವ ಕುಳ್ಳಿರ್ವೋ ರೋಷರ್ದಂ ಮಲಂಗುವ ಕಟ್ಟಲಸರಪ್ಪರಸುಗಳ್ಗೆ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀ ಕೈಗಡ್ಡಿ ಪೊಣ್ಮುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೩೩). **ತಡಂತಡಿಸು**: ೧. ಪದಂ ತಡಂತಡಿಸೆ ಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರಂಗಳಂ ಬಂದು ಸಂಗದದಿಂದೆದೆಂಬ ಲತಾಂಗಿಯರ್ತವದಿಂ ಶಾಂತೀಕರಂ ನೋಡಿದರ್ದಾ (ಪಾಂಚಕ್ಕ. ೧೫-೬೮). **ತಡದಡಿಸು** : ೧. ತಡದಡಿಸದೆ ನಡದು ದಹನ[ಂ] . . . ಪಾಯ್ದು ಸಮ್ಮುಖೆ ಬೀರಂ (ಇಳ. XII, ೬೯-೩ ; ೨೭ಯ ಶಕ) ; ತೂಂಡಿಂ ತಡದಡಿಸುತ್ತೆರ್ದುರ್ ತಡವರಿಸಿ (ರೇಣಾಪು. ೫-೦೩ಳ). ೨. ರಭಸದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ದಶನಸಿಟಿದಿತ ದಶನವಸನನಿಳಿಧೇನುವಂ ಕಿಟ್ಟು ನ ಡ ನ ಡ ನ ಡು ಗಿ ತಡದಡಿಸುತ್ತು ಮಿಱಿಯರ್ ಪರಿವಾತಂ (ಅರಿಪು. ೨-೦೪ಪ). [<ತಡ್ಡ + – ಇಸು]

ತಡದಡ 'ತಡತಡ' ನೋ.

ತಡದಡವರ್ 'ತಡತಡವರ್' ನೋ.

ತಡದಡಿಸು 'ತಡತಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಬಡಿಸು 'ಧಡವಡಿಸು' ನೋ.

△ **ತಡವು**; 'ತಡವು' ನೋ.

△ **ತಡವು**; 'ತಡವು' ನೋ.

ತಡವು; 'ತೊಡವು' ನೋ.

ತಡಪಡಿಸು 'ಧಡಪಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಬಡ, ತಡಂಬಡ (ನಾ). ೧.ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ಗೊಂದಲ; ಆತಂಕ; ಭಯ: ಸಡಗರಂಗಳು ಗುಜುಗುಜುಗಳಾಜಿದಿಗಳನುಚಿತ ಕಾರಣಂಗಳ ತ[ಪಾಣಾ. ಬ]ಡಬಡಂಗಳು ತವ್ಪುಗಳು ಮುಂದುಗುಳು ಮುಜುಹುಗಳು (ಅಶ್ವ. ೪೦-೬೨). ೨. ನಡೆನುಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, – ಅಸ್ಥಿರತೆ; ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ ; ತೊಡರು ; ತೊದಲು : ನುಡಿದ ಮಾತಿಂಗೆ ತಡಬಡ ಬಂದಲ್ಲಿ ನುಡಿದ ಭಾಷೆಗೆ ಧಗ ನೋಡುಮ್ (ಕೂಸ್ಕೃಸಂ. ೩೪೪-೦೬); ನಡಗೆ ತಡಬಡಮಾಯ್ತು, ವಾಣಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಯ್ತು (ಹಿಬಳ. ೨೦-೦೯); ತಡಬಡ – ವಾಕ್ಯಂಂಶಕಾರ್ಥಃ (ಕಣ್ಣಾಪು. ೫೦ ವಾ.ಖಾ.). ೩. ಆಡ್ಡಿ ; ತಡೆ : ವಿರವಿ ಗೃಹವನ್ಕುಗಳನು ನೆರವಿಪುದವನೆಂಬುದು ವಿಭವವ ಮಾಳ್ಪನೆಂದರೆ ತಡಬಡ ವುಂಟೆ ಬಲುಷೆ (ಧರಪ. ೦೬-೦೦೪). **ತಡಂಬಡ** : ೧. " ತಡಂಬಡಮೆನೆ ತಳ್ಳಂಕಮದು " (ಚಕುನಿ. ೨೦). ೨. ಮೊಗಮಲದೊರ್ವ್ಯೆ ಬಾಸೆ ಕದು ನೇಱಿದವಾಗಿರೆ . . . ಕೈಮಿಗೆ ನಡಿದರ್ " ತಡಂಬಡಮೊಡಂಬಡೆ ಗರ್ಭ ದಗುವಿಂ (ಭುಜಾಸ್ಕೃ. ೩-೨೩).

[←ತಮಿ. ತುಪಟ ∞ ಆತುರವಡು, ತತ್ತರಿಸು]

ತಡಬಡಂಗೊಳ್, ತಡಬಡಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಗೊಂದಲ ದಲ್ಲಿ ಬೀಳು : ಅನುಮಿಸುವ ಭಕ್ತನುರವಣಿಗೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ಮನ ದೊಳಂಜುತ್ತೆ ನಡನಡುಗಿ ತಡಬಡಗೊಂಡು [ಶಾಕಾಂ. ಗೊಂಬೂಟ ದಭಿಯುತ್ತಿರುವ(ಹಯಶಾ. ೯-೭೪). ೫. ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಕೋಲಾಹಲವುಂಟುಮಾಡು : ಬೋಗುತೆ] (ಕಿರಾ. ೧೨-೦೩). ೨. ತೊದಲು ; ತಡವರಿಸು : ಸಡಗರದಂಗು ಬಯಿ ರಿಕ್ಕಿನ ಗಡಬಡಂಗಳು ಜಾಂಗು ಳಲಾಳು ಮೈದನರ್ಚನೋತ್ಸವದೊಳಾರಿದರಿಯಂಗದೊಳು ವಿವಂರಿಪ್ಪ . . . ಸೆರೆ ಬಿಡದು ಕೊಡಗೆಯಂ ಕಳೆಗೆಗೆಳಲಾಡಿ ಕೊಂಡಾಡಿ ನೋಡಿ [ಪಾಸಿಪು. ೬-೨೨]. ಸುತಿ ತಡಬಡಂಗೊಂಡ [ಶಾಕಾಂ. ತಡಬಡಿಹಡಿದಂತೆ, ಬಡಿಹಡಿ ದಂತೆ] ಹೊಸ್ಸಿನ್ನೆದು ಹೆಣ್ಣಿನ್ನದು ಮಣ್ಣೆಸ್ಸೆದೆಂದು ಮರುಳಾದೆ(ಜಸವ. ೩೦೯). [ತಡಬಡ + ಕೊಂ್ಳ್]

ತಡಬಡಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ತಳ್ಳಂಕಗೆಯ್ಯು : ಬೇಡಲ್ಕ ಬೇಡದಿರಲ್ಕಯಂಜುತ್ತೆ ಬಂದು ಭಯದಿಂ ಕಂಗ್ಗಿ ತಡಬಡಂಬೋಗುತ್ತೆ (ಧಾತಿ. ದೇ. ೦೬೨-೦೩). [ತಡಬಡ + ಪೋಗು]

ತಡಬಡಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡವರಿಸು ; ತೊದಲು : ಪ್ರತಿಮೆಯಂ ನೋಡುವಾ ವೈಶ್ಯನಂದನನ ಕಾತರಿಪ ಚಿತ್ತ, ಕರಗುವ ಲಜ್ಜೆಯೇಸರಿಸುವಷ್ಟಿವ ತಡಬಡಗುಟ್ಟುವಾ ಮಾತು (ಸಮ್ಮಳಾ. ೯-೦೨). [ತಡಬಡ + ಕುಟ್ಟು]

ತಡಬಡಗೊಳ್ 'ತಡಬಡಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಡಬಡಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು; ತಡವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ನುಡಿಗಿಸುವ ಕೊಡೆ ನುಡಿಸುವ ನುಡಿಗಳ ತಡಬಡಗೊಳಿಸಿ ನಗುವನು (ಧರಪ. ೬-೮೬). [ತಡಬಡಗೊಳ್ (<ತಡಬಡಂಗೊಳ್) + – ಇಸ್ಯ]

ತಡಬಡನೆ (ಅ). ಗೊಂದಲವಾಗಿ : ಕಡುಜಾತವೆಣ್ಣುಗಳು ಕೂಡಿ ಆಗ ತಡಬಡನೆ ಹಿಡಿದು ಬಿಡಿದಾದ . . . ಪೆಸರ ಬೆಡಗ ಪೇಳಂದು ಹೊಡದಾಡಿ (ಕರಲೀ. ೦೪೩-೦); ನಡುಗುತಲಿ ಬೆಮರಿಟ್ಟು ತಡಬಡನೆ ಕೆಡಹುತಲಿ ಅಡವಿ ಯೊಳಗವರು (ಹಮಚ. ೬೦). [ತಡಬಡ + – ಅನೆ]

ತಡಬಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ಕೆಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು : ಆಗಾಧವಾದ ಅಂತರಾಳದ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ತಡಬಡಾಯಿಸಿ ಬೆರಗಾಗದೆ (ಕ್ರೌಚಿತಿ. ೪೬೨) ; ಅತ್ಯರ್ಕಂಡಲು ಸ್ವಲ್ಪ ತಡಬಡಾಯಿಸಿದುದು ನಿಜ (ಅಪಕಂ. ೦೭೬). [< ತಡಬಡಿಸು]

ತಡಬಡಿಸು, ತಡಂಬಡಿಸು, ತಡಮಡಿಸು, ತಡವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಭಾವಾತಿರೇಕದಿಂದ) ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ಕೆಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು : ಮಜ್ಜನ ಕೆಱಿದು ತ್ಯೊಱಿದು ತಬ್ಬಿ ತಡಬಡಿಸುತಂ ಪೊಸವುಱಿಯಂ ಮೆಱಿದು(ಹಹಂರಾ. ಹ. ೦೯೭-೦೬); ಗಿರಿಜೆಯೊಡನಸಿರ್ದುಂ ತಡಬಡಿಸುತ್ತೆ ಮಿಸುವ ಪೊಸ ಪುಸಿವಾತಂ (ಗುಚಿ. ೯-೯೯). ೨. ತಡವರಿಸು; ತತ್ಪರಿಸು; ವಿಂಗ್ಗುರಿಸು; ಎಡವು ; ನಡಗೆ ಆಸ್ಫುರವಾಗು : ಹೋಗಲ್ಕುಂಜಿ ಹೋ ಎಮತ ಕಾಲ ತಡಬಡಿಸುತ್ತ ನಿಲುತಂ (ಜಸಪು.೩೬-೨೮); ನಡೆ[ಪಾಣಾಂ. ನುಡಿ] ತಡಬಡಿಸುತ ಗೊಳ್ಳವೆಣ್ಣುಗಳ ಕಡುಗಾಡಿಯಂ ಬಂದು ಸೇನೆಪತಿಹರು ನೆಲ್ಲಿಮಡಿ ಗಳಿಗಿವ ಗಿಳಿಗಳ (ಋತಾಶಾ. ೨-೩೬); ಇದಿರ್ವರ್ಪನಂ ಪದರು ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಮೆಯ್ಮರವಟ್ಟಿಳ್ಪಯಂ ತಡಬಡಿಸುತ್ತೆ ನಿಂದು ವೆಗಾಡಿನ ವೃತ್ಯೆಯಂತಿ ರೊಟ್ಟಿದರ್ (ಧಪ. ೦೦೯-೨) ; ಅಧರಂ ಬೆಳರ್ತುದು ನಡಗೆ ತಡಬಡಿಸುದುದು (ಹಲಪ. ೩೬-೭೬) ; ಬಳಲುತ್ತ್ಯಡಯಲಿ ತಡಬಡಿಸಿ ಬೆಂಡಾಗುತ್ತೆ ಬೆಸರಿಸಿ (ರಾಮಾಂ. ೫-೩೨). ೩. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ, ತಡೆತಡೆದು ಮಾತನಾಡು ; ತಡವರಿಸುತ್ತೆ ನುಡಿ ; ತೊದಲು : ಅಂದದಂ ಕರಣಾರ್ಥಿಯಂದಱಿಸಿದುದು ಬಾಯ್ತಡಬಡಿಸಿ (ಜಸಪು. ೩೬-೦೯) ; ಬಂಬಲುಬಾಡುವಂಗ ತಡಬಡಿಪ ನುಡಿ (ಸಮ್ಮಳಾ. ೦೦-೪೮); ರಾಜವರ್ತಯನು ತಡಬಡಿಸದೆ ವೇಳ್ದ ರಾಯ ಧಾರಿಗಳಂ (ಋಂಪಾಂ. ೪೯-೬೮) ; ತಡಬಡಿಸದೆ ಹಿಂದು ಮೆಟ್ಟಿದ ವಾಚಕ ವಡಗದೆ ವಕ್ಕಣಿ ಕೆದದೆ . . . ರಾಯಸವಿದಿದವನೋದಿದನಿಂತು (ಜಾಸವಿ. ೦೫-೩೨) ; ತೇಲಿ ಮುಗಿವ ಕಣ್ . . . ನಾಲಿಗೆಯೊಳ್ತಡಬಡಿಪಿನಿಸುದಿಗಳ್ (ಅಧ್ಯರ. ೨-೬೫). ೪. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗು : ಬೀಯಲ್ ನುಣ್ಗೂರಲುರಿ ಬಳಲ್ದ್ ಸುಯ್ ತಡಬಡಿಸರ್ ದಾಯ್ಯೂಟ ದಭಿಯುತ್ತಿರುವ(ಹಯಶಾ. ೯-೭೪). ೫. ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಕೋಲಾಹಲವುಂಟುಮಾಡು : ಸಡಗರದಂಗು ಬಯಿ ರಿಕ್ಕಿನ ಗಡಬಡಂಗಳು ಜಾಂಗು ಳಲಾಳು ಕೊಡಗೆಯಂ ಕಳೆಗೆಗೆಳಲಾಡಿ ಕೊಂಡಾಡಿ ನೋಡಿ [ಪಾಸಿಪು. ೬-೨೨]. ೬. ಚೆದರಿಪು ; ಕಳವಳಿಸು : ದ್ರಾಕ್ಷಾರಥ ತಪ್ಪಿಹೋದಾಗ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತುಂಬ ಸಂಕಟವಾಗಿ ತಡಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುಪರು. ೦೧) **ತಡಂಬಡಿಸು** : ೩. ಚರಣಾಂಗಳಂ ನುಡಿಗಳಂ ತಡಂಬಡಿಸಲಾ ಧರವಸ ದೊಳಯ್ತಂದು ನೋಳ್ಪ ತರುಣೇಜನಂ (ಹಲಪ. ೩-೦೩) ; ದಡದಡಿಪವಿ . . . ತಡಂಬಡಿಪ ತಳರ್ದಾದಿ (ರಾಜಪ್ರ. ೬-೩೩). **ತಡಮಡಿಸು** : ೧. ನುಡಿಯೊಳ್ಬಸಿಮಾತಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಡಿಕುಂ ತಡವಂಡಿಸುವೊಂದನೊಂದಂ ನೆಗಟ್ಟುಂ (ಪುಪ್ರ. ೦೦-೪೪). **ತಡವಡಿಸು** : ೧. ಅಚ್ಚಿಗಂಗೊಳಿಸಿ ತಡವಡಿ [ಪಾಣಾಂ. ಕಳವಳ]ಸಿತ್ತೆಯ ಭಕ್ತ (ತಿರಾ. ದೇ. ೨೦-೨೦); ಕಿಟ್ಟಿಯೆಂದುದ ಕೇಳಿ ತಡವಡಿಸುತಲವನಿಂತೆಂದ (ತ್ರಿಭಾ. ೫೦-೦೨) ; ಕಡೆಗಂಗಳ್ ಸರಳ್ ಜೊಳು ತೂಡಿ ಹ ಮ್ಮ ಯಿಸು ವರು ತಡವಡಿಸುವರು ಮತ್ತಲ್ಲಿ (ಕೂಡ್ಲಾಸ. ೫೯). ೩. ತಡಕಾಡು : ತಡವರಿಸು : ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟ ನೇಱಲ ಜೊಗಾರಯ ಮಲ್ಲುಗುಟ್ಟ ಸಹಕಾರೋಚ್ಚಿಷ್ಟ ಪಕ್ಕೂಗಳಂ ತಡವಡಿಸಿ ಪುಡುಕಿ ಪಂಜಿನ ನಡುಬರಿದಿರೊಳಗಿರ್ದ ಮಱುಗುತಿರೆ ಕಂಡು (ಸುಳುಮಾ. ೪-೪೪). [ತಡಬಡ + ಇಸು]

ತಡಬಡು, ತಡೆಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತತ್ಪರಿಸು : ದಡದಡಿಸು : ತಡಬಡುತ ಖಿಲನೆದ್ದು ಕಂಗಳ ಕಿಡಿಯುದುರೆ ಹೂಂಕರಿಸಿ (ಆಪಂರಾ. ೬-೦೬-೨೯) ; ನಿನ್ನ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಕಾಲುಗಳು ತಡಬಡಲು, ಕರೀರಗಳು ಬೆವರಲು . . . ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಮುದುರುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕೃಪಾಧ್ಯ. ೦೯೦). ೨. ದುಡುಕು ; ಆತುರಪಡು : ಗಡಿಗ ವಡಿಕಲು ಕೊಂಡು ಅಡಿಗು ಅಡಿಗು ವೇಳಿಯಂ ಬಿಡದೆ ಮಳೆಗೂದ ಪೊಡೆಯಲ್ಕೆ ಈರ್ವರಿಗೆ ತಡಬಡ ಆಯ್ತು (ಸರ್ಪಜ್ಞ. ೪). **ತಡಂಬಡು** : ೧. ಅಸಂಗಾವೇದಿಂ ಕಾಲ್ವಡಂ ಬಡೆ ಬಂದಾಟಿಸಿ ನೋಡಿದರ್ ಪದಪಿಸಿ ಶ್ರೀವಿಪ್ರುತರ್ಂದಸಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೦೩). [ತಡ್ + ಪಡು. / ತೆಲು. ತಡುಬು]

ತಡಬೆ 'ತಡಮೆ' ನೋ.

ತಡಮಡಿಸು 'ತಡಬಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಮಾಗು 'ತಡ' ಪರಾ.

ತಡಮಾಗಿ 'ತಡ' ಪರಾ.

ತಡಮಾಡು 'ತಡೆಮಾಡು' ನೋ.

ತಡಮಾಡು 'ತಡ' ಪರಾ.

ತಡಮಾಡಿ 'ತಡ' ಪರಾ.

ತಡಮಾರಿ (ನಾ). ತಡಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಯಾವಾಗಲೂ ತಡಮಾರಿಯಾದ ಮ್ಮಾಧ್ಯೂ ನಿಕಿಪ್ ಕೊಟ್ಟುಕೊನೆಗೆ ಬಂದನು (ಪುಪರು. ೬೨) 'ಹಠಮಾರಿ' ಪರಾ.

[ತಡ್ + – ಮಾರಿ]

ತಡಮಿಕ್ಕು, ತಡಮಿಕ್ಕ್ಯು (ಕ್ರಿ). ತಡೆದಿಡು ; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕು : ಮನೋಜ ಜೈತ್ರಪತಾಪ್ರತಿಮಭೂಪ್ರವಿಮಯಂರಾ ಸ್ಮರ ಶರಾಸನ ಭೂಪ್ರವಿಭ್ರಮನಂ ತಮ್ಮ ಭೂಪಲ್ಲಿಗೆಗೊಳ್ ತಡಮಿಕ್ಕಿಯಂ (ಸುಳುಮಾ. ೦೦-೦೦ ಪ). **ತಡವಿಕ್ಕ್ಯು** : ಹುಸ್ಸಯ ಬೆಂಗವಂದು ಸುತ್ತಿಱಿದು ಪಗಲಂ ತಡವಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಬೆಳಗುವ ಕೆಯ್ಕಾವಿಗೆಗಳ ಬೆಳಗೆ ಬೆಳಗಾಗೆ (ಹಂಪಕಾ. ೦೨-೩೨ ಪ). [ತಡ್ + ಇಕ್ಕು]

ತಡಮೆ, ತಡಬೆ, ತೊಡಮೆ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಒಳಗೆ ಬರದಂತೆ ಬೇಲಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಬಿದಿರು ಅಥವಾ ಬೊಂಬಿನ ಚೌಕಟ್ಟು; ತಡೆವಾಗಿಲು : ವನೆಯ ಮುಂದಿನ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿದ ಗೂಟ್ದು ತಡಮೆ ದಾಟಿ, ಬೇಲಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತು . . . ಕರೆದರು (ಕೃಷಿಚಿ. ೨೩) : ಸಿದ್ದಣ್ಣ ಕೊಕ್ಕನ ಮನೆಯ 'ತಡವೆ' ದಾಟುವಾಗ (ಒಡ್ಡಿಕಾ. ೪೯) : ಹೆಗ್ಗಡಿಯವರು . . . ತಡಮೆಯತನಕ ಹೋದರು (ಪಂಲಿಪಾ. ೩೩೮). **ತಡಬೆ** : ೧. ತಡಬೆಯು ತೆಗೆಯುವ ಸಮ್ಮಾಯತೆಗಾಗಲು ಅಡಿಗಲು ಮನೆಯಿಂದ ಬಂದು (ಕಂದ್ರವಿ.೨೫-೨೬) : ಗುತ್ತಿ...ಹೆದ್ದಾರಿಯ ಅಂಚಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಬಿದಿರಡ್ಡಿಯ ಬೇಲಿಯನ್ನು ಉಣ್ಣಾಗೋಲಿ ಬದಿಯ ಇದ್ದ ತಡಬೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ದಾಟಿ ಮುಂಚೆಕಡೆಯ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಮುಲಿಚಿ. ೩೮). ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ಥಠಯ ನಿವ್ಮೋನ್ಮತಂಗಳ ತಡಬೆಯನೆಸಳದೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಯ ವಿಮಾನಯಮನಕ್ಕೆ ? (ಶ್ರೀತಾಮಾ. ೦೨೬-೨೨). **ತೊಡಮೆ** : ೧. ಅವರು ಜಗಲಿ ಇಳಿದು, ತೊಡಮೆ ದಾಟಿ, ಮನೆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಸಾಗಿಯಾಯಿತು (ಹಹಸ. ೪೨) : ಆ ತಂಡ ರಸ್ತೆಯ ಹತ್ತಿರದ ಬಯಲಂಚಿಗೆ ಬಂದು . . . ಮತ್ತೆ ಎತ್ತರದ ತೊಡಮೆ ಹತ್ತಿ ಹಾರಿ . . . ಹೊರಟು ಹೋದರು (ಕಪ್ಪಹ. ೬೩) : ಅಪ್ಪರಲ್ಲಿ ಏಕಾಳರ ಬಾಯಿಂದ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ, ತೊಡಮೆ ದಾಟುವಾಗ 'ಸಾಂಬಶಿವ' ಎಂದು ಕೇಳಿಬಂತು (ಮಕಜ. ೩೨). [<ತಡೆ/-ತುಳು. ತಡವೆ./ಹ್ರಾ. ತಡಿಮ]

ತಡಮೆಟ್ಟು, 'ತಡಂಮೆಟ್ಟು' ನೋ.

ತಡಲು (ಕ್ರಿ). ಹೊತೆಹೋಗು: ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು (?): ಗಾಲಿಗಳ್ಮಣಿಸೊಗಸ ಕೀಲಚ್ಚುಗಳ್ತಡಲಿ ಮೇಲೇಳದಿರೆ ಕುದುರೆಗಳ್ಕಳಿಲಿ ನಿಂದಿರಲ್ (ತುರಿಚಿ. ೭೦-೫೧). [?]

ತಡವಡಿಸು 'ತಡಬಡಿಸು' ನೋ.

ತಡವರ್ 'ತಡಂಬರ್' ನೋ.

ತಡವರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೈಯಾಡಿಸಿ ಹುಡುಕು ; ತಡಕಾಡು ; ಅರಸು ; ಬೆದಕು : "ತಡವರಿಸು – ಅನ್ವೇಷಣೇ" (ಕಬ್ದಾಕಾ) : ನೀಱಿಲವರದ ಕೆಲಗೆ ತಡವರಿಸಿ ನೀಱಿಲಪಣ್ಣಗಳಂ ತಿಂಬ ಜಾತ್ಯಂಧಯುವ್ವ ಪೊಲೆಯರ ಕೂಸಂ ಕಂಡು (ಪಡ್ಡಾಣ. ೯-೨೪) ; ಬರ್‌ಕೆಟ್ಟವರ್ ಕೀಲಂ ತಡವರಿಸಿದ ರೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೦೫-೬೫) ; ನಿಂದಿರದೆ ಹರಿದು ತಡವರಿಸಿ ಕಾಣದೆ ಮನಂ ನೊಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೪೬) ; ಬಾಗಿಲನೊಂದು ಕಾವಿನೊಳಿಜಿಸಿ ತಡವರಿಸಿದನು ಭಕ್ತಿಗಳ (ಶಾಂಪ್ರಸ. ೧೩-೪೦). ೨. ಕೈಯಿಂದ ನೇವರಿಸಲು; ಸವರಲು ; ಮುಟ್ಟುವ : ಇರ್ವರುಂ ಪರಸ್ಪರ ತಡವರಿಸಿಯುಂ ತೆಬ್ಬರಿಸಿಯುಂ ಮಬ್ಬಱಿಸಿಕೆಳ್ವಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು (ಪಂಚತಂ.೦೩-೯ ಪ): ಶಿರವ ತಡವರಿಸುತ ಮಹಾದೇವಯು ಬವರದ ಬೇಗಳೆಕೊಮ್ಮಿಗೆ ಹರಣವ್ಗಳಿದುದೆನುತ ರವಿಸುತ ಖೇಚರನು ಗಿರಿಯ (ಕುಪಾಣ. ೪-೬-೦೭); ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದ **ವಕ್ತ್ರ**ು ತಡವರಿಸಿ ನೋಡಿ (ಹಂಗಾಕ್ಕ. ೪೪). ೩. ನಡೆಗೆಡು ; ತಪ್ಪುವಿಸು ; ದಡದಡಿಸು : ತಡವರಿಸುತ್ತಿರಲ್ಕೆ ತೊಡೆ ಹೋಲ ಸಡಿಲ್ವುಡಿ . . . ಸೊಬ್ಬವಿಂದಂ ಮಜಿಗೊಂಡು ನೋಡಿದರ್ (ಇಂದುಚಂ. ೦೩೬) ; ಕಡವರಿಸಿ ಬೀಟ್ಟು ಮುನಿನಾಥನಂ ಬೀಟರೀಯದೆ ವಕ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಹಾಕ್ಯು. ೪-೦೬೯). ೪. ತಡೆತಡೆದು ಮಾತನಾಡು : ಭಾಸ್ಕರ ಅವಾಕ್ಯಾದ, ನಾಲಗೆ ತಡವರಿಸತೊಡಗಿತು (ಕಬಾಸ. ೨೫೩) : ಇಂಗ್ಲಿಷಿ ನಲ್ಲಿ ನಾವರೆ, ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ತಡವರಿಸಬಹುದು (ಬಂಕಾಮ.೬೪) : ಒಂದು ಸಲವಾದರೂ ಕಟ್ಟಿದನೆ? ತಡವರಿಸಿದನೆ? (ನಕ್ಕಹೊ. ೩). [<ತಡವು$_2$]

ತಡವರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ಕಂಗೆಡು: ತವ್ಮ ಬುಟ್ಟುಂ ಮಾವ್ಗಲವನಱಿಯದೆಯುಂ ಜಾತಾವರ್ಗಳಗ್ ವೆಂದಲ ಸಮಕಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ತಡವರಿಸಿ ತಟ್ಟು ಪೊಟ್ಟೆಂದೆಜ್ಜುವಿಟ್ಟುವಿಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೭೦ ಪ) : ನಡುಗಿ ತಡವರಿಸಿ[ಬಾಹಾಂ. ದಡಿಸಿ]ಬೆಂಕೆಯ ಕೆಡುಗಾಯ್ಗಂಗಗಿದು ಕೆಡೆಗಳಿಡುವೆನೊಳಿಸಗಳ್ ತೊದರ್ದು ನುಸುಳ್ಳೊಡಿ ಗಂಗೆಯ ಮಡುಗಳೆವಡಹರಿಸಿ ಪುಗುವೆನೆ ಭಯವಱದಿಂ (ಶಾಖ್ಯಾ. ೪೦೦).

[<ತಡವು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ತಡವಳಿ (ನಾ). ತಡೆ ; ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : ಒಂದೇ ಒಂದು ನಿಮಿಷದ ತಡವಳಿ ಇಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಶಿಕ್ಷಕರ್‌ಗಳಿಗೆ ಭೇಟಿ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ (ವೀಕಾಂ. ೩೭).

[ತಡ$_1$ + -ವಳಿ$_1$]

ತಡವಾಗು$_1$ 'ತಡ$_1$' ಪರಾ.

ತಡವಾಗು$_2$ 'ತಡ$_2$' ಪರಾ.

ತಡವಾಯ್ 'ತಡಂಬಾಯ್' ನೋ.

ತಡವಾಯ 'ತಡಂಬಾಯ' ನೋ.

ತಡವಿಕ್ಕು 'ತಡವಿಸು' ನೋ.

ತಡವಿಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂದೆಹಾಕು ; ಸೋಲಿಸು: ಆನಿಯವಿಷ್ಟ ವೆಲ್ಲುಡಿಗಳುಂ ಕಳಕಳೋಳಕಾರವುಮುಂ . . . ನಡಯುಂ ಕಳಹಂಸ ಯಮನುಂ ತಪ್ಪತನಗೊಂದನೆಂಬಂತು ತಡವಿಕ್ಕು (ಪಾಣಾ. ಕ್ರಿಂ) ; ಗುಮಿಕ್ಕಿಯೆನಾ ಬನಂಗಳೊಳ್ (ಜಭರಾ.೨೪-೦೦೦). ೨. ನಿಧಾನವಮಾಡು; ಸಾವಕಾಶವಮಾಡು : ಕಣ್ಮುಳಿಸುವ ಮ್ಗೌಕ್ಕಳ್ಮಜಬರೀಜಗಳಿಂದ ಸಹಸ್ರ ಕಾಂಚನೋಜ್ಜ್ವಳ ಕಳಕಳಂಗಂಧವಮಿರುಳಂ ಪಗಲುಂ ತಡವಿಕ್ಕೆ ಕೈರವಂಗಳ್ ಕಮಲಂಗಳ್ಳಲ್ಲರ್ವಡಂ ತಡವಿಕ್ಕುವೆದಾ ಜಿನಾಲಯಂ(ಲಲಾಪ. ೯-೭೦).

[ತಡವು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ತಡವಿಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಗಾಬರಿಯಾಗು: ಕೊಡಚಿ ಕುಂಭಸ್ಥಳವ ತಡವಿಡಲಿಬಡುಗಿದುವ ದಿಗುದಂತಿ (ವಿರಾಗಿ. ೯-೦೭-೩೭).

[ತಡ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ತಡವಿಡು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡವರಿಸು ; ತಡಕಾಡು ; ಹುಡುಕು : ಒಡನೆ ಮಾಣಲಿಲ್ಲ ಕರದೊಡೆ ನಂಡಿವಲ್ಲ ಕರದ್ವಯದಿ ತಡವಿಡುತ ವೈಸರದೊಳಗೆ ಸೂಸಿತು ಮೈ ಮಹಾಸತಿಯ (ಕಾಪ್ರಾಅ. ೯-೩೬). [ತಡವು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ತಡವಿಡು$_3$. ತಡಹಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು : ಕೋಪದಿಂ ಹೊಡಕರಿಸಿ ತಡವಿಡದೆ ಕುಡುದಾಡಿಯಂ ದೆಡತವಡೆಯೊಡಲಲರಿಡಿಯೆವ (ಚಪ್ರಾಚ. ೬-೪). **ತಡಹಿಡು : ೨.** ತಡೆದಿಡು ; ನಿರೋಧಿಸು : ಕಡಗಾಡದ ದುಃಖವಂಬ ಕಡಲೊಳಾ ಮಡದಿಯಾಳುತಲೆಳಂತಿಹಳು ನುಡಿಯಲಿವ್ಮಡ್ದ ಮೌನವಿದಿದು ಸಖೀಜನ ತಡಹಿಟ್ಟುದೆನೆ ಸುವ್ಮನಿಹರು (ಅಜಾಚ. ೬-೨೪).

[ತಡವು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ತಡವಿರ್(ಕ್ರಿ). ತಡೆ; ನಿಲ್ಲು: ಹರಿದಾಡುತಿಹ ರಥಗಾಲಿಗಳ್ಮೂಳಿ ಕೆಲಕಡಗಲಾ ರಥಂ ತಡವಿರ್ದುದು (ಹುಲಿಗ. ೭೦-೨೦).

[ತಡವು$_1$ + ಇರ್$_1$]

ತಡವು$_1$, ತಡಹು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲು ; ವಿಳಂಬವಾಗು ; ಸ್ತಿಮಿತ ವಾಗು : "ತಡವು-ಹ್ಸಾನ್ಯೇಷಣೇ, ಸ್ತಿಮಿತಭಾವೆ ಚ" (ಕಬ್ದಾಕಾ) ; "ಕರದೆ ನೇವರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸ್ತಿಮಿತಮೆಂಬ್ ತಡವಂಬ ಶಬ್ದಮುಂ" (ಕಬ್ಭಾಂ. ೦೦೯) ; ತಡವಲುಱಿ ದೈವು ತೆಗೆದಾನು ಸಾಲಿಗನು ನಡುವೆ ಜಗಳವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೦೦). **ತಡಹು : ೨.** ತಡಮಾಡು ; ಸಾವಕಾಶಮಾಡು : ಒಡೆಯಗೆ ಚಿಂತೆಯಾದಾಗೊಟಮಿಷದ ಸಡಗರವ ನನಗಿಲ್ಲ ಸುಡುಸುಡಾ ಸುವಿ ಸಾಕಾ ಮಾಕ ಮಜ್ಞಿಯನ್ನು ತಡಹುರಾಗದು ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದಾ (ಧರಪ. ೫೭-೭೮) : ತಡಹದೆ ಮಾಡಿದ ನಿರ್ಜರೆ ಭವವಂಬ ಕಡಲೊಳು ತೊಳಲಿಸುತಿಹುದು (ಧರಪ. ೬೦-೭೭).

[ದೇ.ಪ ತಮ. ತಟುಕ್ಕು ; ಮಲ. ತಡಯು,ತಡುಕ್ಕು ; ತುಳು. ತಡಿಯು. ತಡವು ; ತೆಲು. ತಡಯು]

ತಡವು, ತಡವು, ತಡಹ್ಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡವರಿಸು ; ತಡಕಾಡು ; ಹುಡುಕು : "ತಡವು – ಹಸ್ತಾದ್ಯಭಿನಯೇ ಸ್ಪರ್ಶೇ ಚ" (ಕಬಡಾ); ಕತ್ತಲೆಯ ಕಾಣೂನಲಿನೀಸಾಡುವಂತೆ ತಡವುತ್ತ ನೋಡುತ್ತ . . . ತಮತಮಗೆ ಕರೆದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೭) : ಪೊಗಳಕರುಗಳೂ ತನ್ನುರೋರು ಹಂಗಳೂ ದಿಟವೆಂದು ಕೈ ತಡವೆ ಕಣ್ ನಡೆಯಾಡೆ ಲಕಾಂಗಿ ಕಂಡಳ್ಳುಜ್ಜಳ್ ಕಳಕಂಗಳಂ (ಆಪಾಖ್ಯ. ೪-೦೦೮) ; ರೂಪಕಂದರ್ಪನೆಂದೆನಿಸುವ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಿ.ಲೀಪನ ತಡವಿ ನೋಡಿದಳು (ಜೂಹಕಥ. ೨೬-೪೫); ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತಡವುತ್ತಾ ನಡೆದನು (ಜುಲಿಪು. ೪). ೨. ನೇವರಿಸು; ಸವರು; ಮಂಚಿಟ್ಟು: "ಕರೆದ ನೇವರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಾತಡವೆಂಬ ಶಬ್ದವದು" (ಶಬ್ದಮ. ೧೦೯) : ಚಿತ್ರಭಾಗಾಶಿಶ್ಯಾಂಶಂ ಪೊತ್ತುದುವಂ ತಡವಿ ನೋಡುತುಂ ಭಾಗಲವಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೪೭-೦೪) : ಕಯ್ಯಂದಲವಯವಂಗಳನೋವಿ ತಡವುತಂ (ಕುಲ್ಕರ. ದೀ. ೩೦೩-೪); ಸಂದಿಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ತಡವಿಯಂ ತಡವಿ ನೋಡುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕುಚಾಸ್ಕ. ೩-೩೩ ಪ); ನಡೆ ವಿಜಯನಾಗಂದು ತನುವನು ತಡವಿದರು (ಕುಚಾಧ್ಯಾಕ್ಷ.ಲಿ. ೪-೩೩) . ೩. ಕೆಣಕು ; ಕೆರಳಿಸು ; ವಿರಾಧನೆಂದಾಸುರಂ ತಡವಲಿಕೆ ಕೊಬ್ಬು ಮುಂದಿರಾತನಂ ಸೀಳ್ವೊಗೆದು (ಪಕಥ.೩-೭); ತಡವದೆ ಬಹುತರವಾಗಿ ಪಾವುಗಳಂ ಕಚ್ಚುವದಿಲ್ಲ (ಜುಂಂಬು. ೩-೩೪) ; ಅವಳೆನ್ನು ತಡವುವದೂ ಸರ್ವವನ್ನು ಕೆಣಕುವದೂ ಒಂದೇ (ರಂಗಸಿಪ. ೦೦೪). △ **ತಡವಿಟ್ಟು** : ೨. ಆ ಕುವರನ ನಚ್ಚಿನ ಪಿನದೆಳ್ ಬಗೆವೆತ್ತು ನೋಡಿ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ದು ಮುಂಡಾಡಿ ಮೆಯ್ಯಂ ತಡಬಿ ಮನ್ನಿಸಿ (ಭೃಪವಿ. ೭೩-೮ ಪ). **ತಡಹ್ಯು** : ೧. ಕುರುಡಾನೆಡಹತ್ತ ತಡಹಿ ಹಿಡಿದು ಕಂಡಂತಾಯಿತ್ತು (ಅವಕಾ. ೨೦೯-೪೧೦) ; ಸಡಿಲುವ ಮುಡಿಯ ಸಾಗಿಸದೆ ನೀವಕಿಯರ ತಡಹದೆ ಪಕಿಗೆ ಪಂಕಿಸದೆ ನಡೆತರುತಿರ್ದರು (ಭರತ. ೪೭-೭೫). ೨. ಕೌರವ ಬಲದ ನಾಯಕರು ಶಿರವ ತಡಹುತ ತಮ್ಮ ಶಿಬಿರಕೆ ತಿರುಗಿದರು (ಶುಚಾಧ್ಯಾ. ೬-೭೬); ಪಣ್ಣಳ ರಸಾಯನಮನೀಂಟಿ . . . ನೀರ್ಗಾದಿದು ಹೊಟ್ಟೆಯ ತ ಡ ಹು ತೆ ಳ್ದು ಕೈದೊಳೆದರಾಗ (ಸಮ್ಯಕ್ಕಾ. ೭-೨೮); ಮೈಯ ಗಾಯಂಗಳಂ ತಡಹಿ ತಕ್ಕೈಸಿ (ಕೃವಿಭಾ. ೩೦-೫೯); ಎಣ್ಣೆ ಗಂಟುಗಳ ತಡಹುತ ಬಣ್ಣದುಟಿಯ ಧಾವದ ಬೀಜುತ ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣಾಗಳ್ತೆ ತಂದರಾಗ (ಕಂಪಪು. ೩೧-೭೪) . ೩. ಱಿಪ್ಪಿವಿಡಿದ ಹೆಂಗಿಗೆ ತಡಹಿ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಪಿಡುಗಾಯಿಂಗೆಪ್ಪಿರಲೆಯಂ. . . . ಎಂಬ ಬೇಡರ ಬೆಪ್ಪಿಯಿಂದಡವಿ ಪೋಪಟ್ಟಾದು (ಹರಿಶ. ೩-೨೩) : ಈಗವಳ ಸದ್ದಿಯಸು ತಡಹಬೇಡಮ್ಮಾಜಿ ರಾಯನ ವನಕೇಳಗೆಡಱಿಗದಿರದು ನಿನ್ನಾಣೆ (ಜಾಗಳ. ೪-೩೨) ; ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸ ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಸಹ ನನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ತಡಹುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಕಪಪು. ೬-೨೪). ೪. ಬಳಿ; ತೊಡೆ ; ಸವರು ; ಲೇಪಿಸು : ಪರಿಯಣಕೆ ಕುಪ್ಪಮಂ ತಡಹಿ (ಸೊಹಕಾ. ೧-೨೦); ಹೊರಿಗೆಗೆ ಸಮದಂಡೆ ಯೊಂದನೆ ತೆಗೆದು . . . ಪದಪಿನಂ ಹಂಚಿನೆಳಲಿ ತಪ್ಪವ ತಡಹಿ ಅಡಲು ಮಂಡಗೆಯೆನಿಸಿಕೊಂಡುಮು (ಸೂಹಕಾ. ೧-೨೪). ೫. ತಟ್ಟು ; ಬಡಿ : ನಿಶೆಯೊಳ್ಳೆತಂದು ಜಾಗಿಲ ತಡಹುಮು (ಪಪಪ್ರ. ೧೫-೨) ; ಬಂದೊಡಿರ್ವ ಜಾರ ಬಾಗಿಲ ತಡಹುಮು (ಪಪಪ್ರ. ೧೮-೨೨). [ದೀ.ತ ತಮಿ. ತಟವು; ಮಲ. ತಡವು ; ಕೊಡ. ತವ್ದ್ ; ತೆಲು. ತಡವು, ತಡಮು]

ತಡವು, ತಡವು, ತಡಹ್ಯು, ತಡಹ್ಯು (ನಾ). ೧. ಆಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ವಿಘ್ನ : ಏನಿವನೆನಗೆ ಕೊಡದೇಹದೆಯಿರಲಿ ಕೊಂಡೆಯ್ಯರೆನಗಿಲ್ಲಿ ತಡವುಂಟೆ ತಾತ ನರ್ಧಾಂಗಿ (ಅರಾತಾಂ. ೩೨-೧೭). ೨. ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : ಚರಂಠ ತಡವಿಲ್ಲದೆ ಬೇಗಮಟ್ಟಿ ಪಂಕೇರುಹನಾಭನಂ ಬರಿಸಿ (ಪಂಚಾಶ. ೬-೨೦) ; ಮುಗಂ ಪುಟ್ಟಿದಾಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಕುಗೆದಂನಿಲ್ಲಿನಿಸುವಾಯುಷ್ಯಾಮವಮಂ ಯಜ್ಞಮಂ ತಡವಂ ಮಾಡಿದಿನೀಗಳಿಂದೆ ಬಗೆ ನೀಂ ತತ್ಕಾರ್ಯಸಂಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೫೪) : ತಡವು ಬೇಡನೆ ಕೌರವೇಂದ್ರನ ನುಡಿಗೆ ಮುನ್ನನೆಂ ವಾಯ್ತು (ಕುವಾಲ್ಮೀ.ರಾ.ಲಿ. ೧-೩೬). ೩. ಅವಕಾಶ ; ತೆರವು ; ಬಿಡುವು: 'ತಡವುಗೊಡು' ಪರಾ. △ **ತಡವು**, ೧ : (ನಾ). ೪. ತಿರುಪಿನ ಮೊಳೆಯಂ ಸಡಿಲವಾಗದಂತೆ ಅದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಡುವ ತಡಿಬಿಲ್ಲೆ : (ಕ). **ತಡಹ್ಯು** : ೧. ಶರಣರ್ಗೆ ತಡಹಿಲ್ಲವೆಂಬುದಂ ತನ್ನೆ ಮನಜ್ಞಾನ ದಿಂದವೇ ಅಱಿದು (ಭಾಪ್ರ. ೩೧) ; ಬಿದಿರು ಕಟ್ಟಿದ ಬಂಟಿಂಗೆ ತಡಹಲ್ಲದೆ ಬಜುಬಂಗುಂಟೆ ಮನೆದಗಹು (ಕೂಲಿಂಗಾ. ೧೫-೩೬). ೫. ವಿರಿ: ಕೆಟ್ಟೆ (?): ಕಡುಗರೆ ವರುಣನಾತ್ಮಜರು ತಡಹನೊಡದ ಸಿದಿಲಂತು ಗರ್ಜಿಸುತವೆ ನಡೆದು ಬಂದರದೇನೆನೆಲಿ (ಅಂಚಿಪ. ೬-೦೭೬) : ಶೋಕಿವ ಮಡದಿಯರ ಕಂಗಳ ಜಲ ತಡಹನೊಡದ ಪುಳಿಯಾಯತು (ಅಂಚಿಪ. ೬-೯೪). [< ತಡವು]

ತಡವು, ತಡವು (ನಾ). ಸೋಂಕು ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಹೊಣಕೆಗಳ ತಡಹುಗಳ ಕಲಿತಸದ ಕಡುಹುಗಳ ರಣದವಕದಿಂ ಕುವಿಯುಂಕಿಹುದು ಹಂಸದ್ವಜನ ಪರಿವಾರಂ (ಕೃವಿಭಾ. ೧೦-೪೦) ; ನೆವಿ ಬೆಳಗು ತಡವು ದನಿ ನಾತವೆಂಬೈದಱ ಬಗೆ ತಿಳಿವನೆಡೆಯದೇ ಲೋಕಂ (ಕುಚಿಂ. ೦-೩-೭). 'ಕೈತಡವು' ಪರಾ. [< ತಡವು]

ತಡವುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅವಕಾಶಕೊಡು ; ತೆರವುಗೊಡು : ಇವು ಪಟ್ಟಣಂ ಗಳು ಇವು ಅರಣ್ಯಗಳು ಎಂದು ಪೆರ್ಬಡಿಸಿ [ಪೆರ್ವಡಿಸಿ] ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ತಡವುಗೊಡದೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೩೮-೩೦). [ತಡವು + ಕೊಡು]

ತಡವೆ (ನಾ). ಸಲ ; ಸರತಿ : ಬಾರಿ : ವಂಕಟ್ಟಾವು ಕಾಪ್ಟಿಗಳಗೆ . . . ನಾಲ್ಕು ತಡವೆ ಪ್ರವರ್ತಿ ಆಗಿ ತೀರಿ ಹೋದದ್ದಿಂದ (ಮೈಆಡಿ. ೧೯೩, ೩೩-೫ : 1805) ; ಎರಡು ದಿನ ಮುಂಬರಿದಿಕೆ ಒಂ ದೆಂ ದು ತಡವೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ಯಾಟೆ ಹೊಕ್ಕೂ (ಹೈದಚ. ೭೩) ; ಬಡಿಸುವಾಗ ಒಂದೆರಡು ತಡವೆ ಲಿಯಸಾಗುವವನನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ಸಾವಿತ್ರಿ. ೦೦). [ದೀ.ತ ತಮಿ. ತಟವ್ಪೆ ; ತೆಲು. ತಡವ]

ತಡಸ 'ತಡಸ್ಸು' ನೋ.

ತಡಸಲ್ಲು 'ತಡಸಲ್ಲು' ನೋ.

ತಡಸಲ್ಲು 'ತಡಸಲ್ಲು' ನೋ.

ತಡಸಲ್ಲು, ತಡಸಲ್ಲು (ನಾ). (ಉಕ) ೧. = ತಡಸ್ಸು ; (ಕ). ೨. ಏತ್ತರ ದಿಂದ ಆಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕುವ ನೀರಂ: ಅಬ್ಬಿ ; ಜಲಪಾತ ; ಭುಭಭೆ (ಉಕ) : ತಡಸಲು ತಡಸಲು ಲಿಗೂ ಲಲ್ಲಿ. ದಡದದ ಎನ್ನುವುದು ಎದ ಇಲ್ಲಿ (ಉಮ್ಮುಳ. ೭೬-೦) ; ವಱನಗಳ ಪ್ರವಾಹ ಹತ್ತುಕಡೆಗೆ ಹರಿದು ತಡಸಲಾಗಿ ಬೀಳತೊಡಗಿತು (ಕಾಸಾ. ೩೦೩). **ತಡಸಲ್ಲು** : ಸೆಳವಿನೊಳ್ಳಕ್ಕೊದರಿ ತಡಸಲಲಿ ದದ್ದ ಸುವಪಳವಲ್ಲಿ (ಜುಕಥ. ೩೦-೦೦) : ಗೋಡಾವಿಯೆ ವಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಮೂರೊವರೆ ಮೈಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಭೆಟಪಟ್ಟುಭೆಯ ತಡಸವಲ್ಲುಟು (ಜುಂಂಬು. ೩-೬೬) ; ಕನ್ನಡದ ಈ ತುದಿಯ ತಡಸಲಿದಂದ ಜೋಗದ ವಿಂಜಿಗೂ . . . ಇದುವ ನದುಗಿಸರಿಯರ್ಯೋ (ಆಕಾ. ೩೦೩-೪). [?]

ತಡಸಲ್ಲು, ತಡಸಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರಿ : ತಡಸಲು ತಡ್ಪಾಲ್ (ಮೈಕಾ. ೧೧-೨೦೯) : ಮರಗೆಲು: ಹೆಸವ . . . ಬೀಟಿ, ಪಚಿರಿ, ಬಿರಿಡಿ, ಕೂಲಿ, ತಡಸಲು, ತವಸಿ, ನಂದಿ, ಕುಂಕುಮ (ನಮ್ಮಮು. ೩೬೬). **ತಡಸಲ್ಲು**: ತಡಸಲ (ಧಾವಣಂ).—ತ್ಕಲ್ಯವಟ್ಟಿಗೆ ದೊಡ್ಡದು. ಕಟ್ಟಿಗೆ ನಸುಗೆಂಪು . . . ಗಾಡಿಗಳಗೆ ಮೇಲಾದದ್ದು (ಕಭಾಗ. ೪೦). [?]

ತಡಸಲುದೀಪ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಡೆಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಿಸುವ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ : ರಂಗದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯ ಕತ್ತಲೆ – ಬೆಳಕು ನಿರ್ಮಾಣವೆನಿಸಿಗಾಗಿ ಹೊಸದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು 'ತಡಸಲುದೀಪ' (Flood-light) ಕೊಂಡದ್ದ್ಯಾಯುತು (ಪಟಿಸಾ. ೬೨೨).

[P ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Flood-light' ಎಂಬ ಪದದ ಅನುವಾದ]

ತಡಸು₁(ನಾ).(ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಒತ್ತಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಸಸಿಗಳಂತೆ) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಡೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವುದು : (ಕಿ).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಡಸ್ಸು]

ತಡಸು₂, ತಡಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಡಸಲು ಮರ : "ತಡಸು[ಪಾಠಾಂ. ತಟಸು] ನಿಟಿಳಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೦೮) ; ಹಲಸಾಲಂ ತಡಸಾಸು ತೇಗು ತದಿಕು . . . ಎಂಬೀ ಮರದುಱುಗಲಿಱುಂಬಿನಿಂದತಿ ಗಹನಮೆನಿಪ ಗಹನಾಂತರದೊಳಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೨-೩೮) ; ಅಂಬಟೆ ತಡಸೀಳೆ ಬಾಳೆ ಸಿರಿಸಂ . . . ಇಡಿಕಿಱಿದಿರ್ದ ಪೇರಡವಿ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೭) ; ಪಾಲಾಶಮರಟಾಳಮಾ ತಡಸು ಕಕ್ಕೆಯಂಕೊಲೆ . . . ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಜಿಬಪು. ೫೩-೦೮). **ತಡಸ** : ತಂಡಸ ತಡಸ[ಪಾಠಾಂ. ಲು]ತುಗ್ಗಿಲು ತದಿಕು ತಪಸಿಗಳ . . . ತಮಾಲತರು ಮೊದಲಾದ ವನ ಭೂಜಾಳಿಯಲಿ ಹೂಳಿದರು (ತೊರಗಾ. ೬-೦೮-೧೭) ; ತಡಸ ತಾಱಿ ನೆಲ್ಲಿ ಹುಣಿಸೆ ಬಸುರಿ ಬೇವು ಮೊದಲಾದ ತರುಗಳು ಎಣಿಕೆಗೆ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿಹವು (ರಾಮವಿ. ೦೫-೫೮) ; ತಾಳದ ತಡಸದ ಬೇವಿನ ಬೇಲದ . . . ಮರದೋಳಿಯಿಂದೆಸೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೫೬).

ತಡಹ (ನಾ). ಗೊಡವೆ ; ಗೋಜು; ಪ್ರಸಕ್ತಿ : ಕಾನನದೆಡೆಯ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾರ್ತೆಯ ತಡಹವೇತಕ್ಕಕಟ (ಸದ್ಮುರು. ೭-೦೭). [<ತಡವು₂]

ತಡಹರ (ನಾ). "ಬೊಕ್ಕೆ; ಗುಳ್ಳೆ; ಹೊಪ್ಪಳೆ" (ಪ್ರಭಂ.) : ಮೆಯ್ಯೊಳಿಟ್ಟ ಕೈ ಸಿಡಿವಿನಮಳ್ವಿಕೊಳ್ವ ವಿರಹಜ್ವರದುಗ್ರತರಾತಿರೇಕದಿಂ ತಡಹರಮೆರ್ದು ವೆಂಬಿನೆಗಮೆರ್ದುವು ಮೆಯ್ನವಿರಾ ಮೃಗಾಕ್ಷಿಯಾ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೩೭). 'ದಡಾರ' ಪರಾ. [?]

ತಡಹಾಯು 'ತಡಂಬಾಯ್' ನೋ.

ತಡಹಿಡು 'ತಡವಿಡು₃' ನೋ.

ತಡಹು₁ 'ತಡವು₁' ನೋ.

ತಡಹು₂ 'ತಡವು₂' ನೋ.

ತಡಹು₃ 'ತಡವು₃' ನೋ.

ತಡಹು₄ (ನಾ). ೧. ಧೈರ್ಯ. ೨. ಸಮಾಧಾನ : ನಿನ್ನನು ಭಂಜಿಸಲು ಬಂದವನನಟ್ಟುವೆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಿಸುವೆ ಕಂಜನಾಭ ಕಪರ್ದಿಗಳ ಪದಕಂಜಗಳ ಮೇಲಾಣೆ ದಿಟವಿದುವಂಜ ಬಿಡು ತಡಹಿರಲಿ ಮನದೊಳಗೆ (ಕೋಗಯ. ೦೦-೪೬). [?]

ತಡಾಕ (ನಾ). ಕೆರೆ ; ತಟಾಕ. [ಸಂ.]

ತಡಾಗ (ನಾ). = ತಟಾಕ : ತಡಾಗತತಿ ಕಣ್ಗಳಿನುನ್ನತ ಪಾದಪೋತ್ಕರಂ ಸೀಗುರಿಯಿಂ ಕರಂ ಕಿಱಿಯವಾದವು ಕಣ್ಗೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೪); ಮಹಾಮಾಯೆ ತಡಾಗದಂಬಿಕೆ ವಸಂತಾದೇವಿ . . . ಶ್ರೀ ಗುಪ್ತಚಾಮುಂಡಿಯೆಂಬ ಮಹಾದೇವಿಯರಿರ್ಪ ಸೈಪಿನೊದವಿಂದಂ ಕುಕ್ಕನೂರ್ಪಾವನಂ (ಶಾಸಪ. ೮೭; 1179); ಕದಂಬವಂಶದ ಮಯೂರಶರ್ಮನು ತಡಾಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಬರೆದಿದೆ (ಕರ್ಣಾಲ. ೦೬). [ಸಂ.]

ತಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಟಿಸು; ದಂಡೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸು : ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯ. ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸುಮಾಡಿ ನದಿ ತಡಾಯಿಸಬೇಕು (ಮಾಮನೆ. ೦೯೬). 'ತಟಾಯಿಸು' ಪರಾ. [ತಡ₂ + ಹಾಯಿಸು (<ಪಾಯಿಸು)]

ತಡಿ₁ (ನಾ). ತೇವ; ಒದ್ದೆ : ಅಳ್ಳೆಗಳನು ಹೊಯ್ವುತ್ತೆ ಉಬ್ಬಸದಿ ತಡಿಯಿನಿತು ಬಾಯೊಳಗಿಲ್ಲದಾರಿ ಒಣಗಿದ ನಾಲಿಗೆಯಲಿ ತೊದಲ್ನುಡಿಯಿಂದಯಿಂತೆಂದನು (ಪವಮೋ. ೨೮-೫೬). 'ತಡಿಯಾರು' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ತಡಿ]

ತಡಿ₂, ದಡಿ₂, ಧಡಿ₁ (ನಾ). ೧. ದಡ ; ದಂಡೆ ; ತೀರ : ತುಂಗ ಭದ್ರೆಯಾ ತಡಿಯೊಳ್ ತಾಣ ಬೀಡುಗಳ್ ಇಟ್ಟು (ಇಅ. XI, ೦೨೭-೮ : 804) ; ವಿಶಾಳೆಯೆಂಬ ತೊಱೆಯ ತಡಿಯೊಳನಿಬರುಮೇಕಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಪಟ್ಟಿರ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ.೧೦೦-೧೧); ಪೂಗೊಳದ ತಡಿಯ ಮಾಮರದಡಿಯೊಳ್ . . . ನಿತ್ಯನಿಯಮಂಗಳಂ ತೀರ್ಚಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೮) ; ಸಮುದ್ರದ ತಡಿಯಲೊಂದು ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ನೊರೆತೆರೆಗಳಿಗಂಜಿದೊಡೆಂತಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ.ಬ.೪೫-೧೦೬); ಕಂದನ . . . ಜಾಹ್ನವಿ ತರಂಗದಿ ನೋಯಲೀಯದೆ ಮುಳುಗಲೀಯದೆ ಚಾಚಿದಳು ತಡಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೨೨). ೨. ಎಲ್ಲೆ; ಮೇರೆ ; ಮಿತಿ : ಲೋಗರ ಲೋಕದ ತೃಷ್ಣೆಗೆ ತಡಿಯುಂಟೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫-೪). ೩. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ : ನೀ ನಡೆವೈ ಸಂಪತ್ತಿನ ತಡಿಗೆ (ಕಎಪು. ೭-೨೦). **ದಡಿ₂** : ೨. ಘುಡುಘುಡಿಸಿದನು ರೋಷವಹ್ನಿಯ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಡಿಯ ಹೊಕ್ಕನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೫೬). ೪. ವಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಂಚು : ನನನಲ್ಲ ಮಲ್ಲಗ ದಡಿಯುಳ್ಳ ದೋತರ ಮಾನಮ್ಮಿಕೊಂದು ತರುವೇನ ಮಾರಾಯ್ನ ಮೈಗೆ ಮುಡುಪಾಗಿ (ಬಾಸಿಗ.೯೩-೧೧). ೫. ದಿಂಡು; ಕಟ್ಟೆ : ಇದಿರಿನ ಕಿಡಕಿಯ ದಡಿಯಮೇಲೆ ಕೂತು . . . ಗೆಳೆಯನ ಮಾತನ್ನು ಆಲಿಸಹತ್ತಿದ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೦). **ಧಡಿ₁** : ೧. ಸಂಸಾರವೆಂದೆಂಬೊ ಉಬ್ಬಲದೊಳು ಬಿದ್ದು ಬಳಲಿ ತೊಳಲಿ ಒಬ್ಬರಾದರು ಧಡಿಗೆ ನಿಲಿಪಾರಿಲ್ಲ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೦೯೯). ೪. ಕಲ್ಲಪ್ಪ . . . ಧಡಿಯ ದೋತರವನ್ನು ಹೆಗಲಮೇಲೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಗೆದುಕೊಂಡು . . . ನುಡಿದ (ಅಕೋಕ. ೪).

ತಡಿದಡಿ, ತಡಿತಡಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಡಿತಡಿಯ ತೆಂಗಿನೆಳ ನೀರ್ ಕೂಡೆ ಕರೆಗಣ್ಮುವ ಕೊಳಂಗಳೊಳವೊಕ್ಕು . . . ಎಳವಿದಿರ ಬಣ್ಣಮಂ ತಳೆದ ನೀರ್ವೆಣ್ಣಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೫) ; ಜಿನಮತಾಂಭೋಧಿಯುಮಂ ಪುಗ ದಾಗಮಮಱಿವರ ಬಗೆವುಗದೆ ಕೆಲರ್ ಕವಿಗಳಾಡಿದರ್ ತಡಿದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಡಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೦-೯೫) ; ಕಡಲ ತಡಿದಡಿಯೊಳಾತಂ ನಡಿಸಿದ ಕಾಂಚನ ಜಗಜ್ಜಯಸ್ತಂಭಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೦). ತಡಿಗಾಗು=ದಡವನ್ನು ಸೇರು: ತೆಪ್ಪವನು ನಂಬಿದಡೆ ತಪ್ಪದಲೆ ತಡಿಗಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೭೮).

[<ಪ್ರಾ. ತಡಿ./ಸಂ. ತಟೀ]

ತಡಿ₃, ಥಡಿ, ದಡಿ₃ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಹಲ್ಲಣ ; ಜೀನು : ತ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಡಿಯ ಬಲಿಸುವ ಗುಳವ ಱೆಂಚೆಯ ಗಡಣಿಸುವ . . . ಉತ್ಸಹವಾಯ್ತುವರ ಪಾಂಡವರ ಬೀಡಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೦೦-೦೨) ; ಅರೆಗಡಿದ ಪಕ್ಕರೆಯ ಖಂಡಿಸಿದ ತಡಿಯ . . . ಹೇರಾಳದಿಂ ಬಿಡದೆಸೆದುದು ರಣಭೂಮಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೪೪) ; ಕುದುರೆಗೆ ತಡಿಯನ್ನು ಕೂಡ ಹಾಕದೆ ಅದನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಟನು (ಪ್ರೈಮಹ. ೭೦). **ಥಡಿ** : ೧. ಕುದುರೆಯ ಥಡಿಯಂಥ ಮತ್ತನ್ನ ಹಾಸಿಗೆ ನನಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದೆನಿಸಿತು (ಸ್ಕೃತಿಚಿ. ೨೫೫) ; ಥಡಿ ಹಾಕೊ ರಾಯ ಕುದುರೇಗೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೨). ೨. ಹಾಸು ; ಹಾಸಿಗೆ : ನಡುಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶೀನಪ್ಪಯ್ಯನಿಗೊಂದು ಥಡಿ ಹಾಕಿದರು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೦೪೨). **ದಡಿ₃** : ೧. ತೆಗೆ ದಡಿಯ ಹಾಯಿಕು ಗುಳವ ತಾ ಮೊಗವಡವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೧೧) ; ಕಡಿದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಸೀಳಿದ ದಡಿಯ ನೆಗ್ಗಿದ ಗುಳದ ಱೆಂಚೆಯ . . . ಕುಸುರಿಗಳಲೆಸೆದುದು ರಣಭೂಮಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೩೦). ೩. (?) : ಜೋಡಿ ಹಱಿದುದು ಸೀಸಕದ ದಡಿ ಬೀಡು ಬಿರಿದುದು ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನ ಜೋಡು ಜಱಿದುದು ಮನಕೆ ಸುಱಿದುದು ಸೊಗಡು ರಣರಭಸ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೩೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಥಡಾ]

ತಡಿಕೆ, ತಡಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು, ಗರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ತಟ್ಟಿ : ಎಲುವಿನ ತಡಿಕೆ ಕೀವಿನ ಹಡಿಕೆ ಸುಡಲೀ ದೇಹವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೬-೦೦೮) ; ಹಡಹಿನಾಸೆಯೊಳೊರ್ವ ಬಡ ಸೂಳೆ ತನ್ನಯ ತಡಿಕೆಯಂತೆಸೆವ ಗಲ್ಲವನು ಮಿಡಿದಬ್ಬೆಯಿಂದ ಮಿಡಿಸಿ . . . ನಿಂದಿಹಳು (ಅಂಜಜ. ೩-೦೫೦) ; ತಡಿಕೆ ಮಕ್ಕರಿ ಸಹ ಬಹ ಕಾಮಾಟದ ಬಿಡುಮಂದಿಗೆ

ರೆಕ್ಕೆಯಿಲ್ಲ (ಕಂಪಿ. ೧೦-೪೦) ; ಮುಂತಾವಾಳ ಜಾವೆಗೇಂ ತಡಿಕೆಗಳಂ ರಚಿಸಿ (ಸೌಗಂ. ೧೬೬-೧೭) ; ಒಳಗೊಂಡಿಗಳೆಲ್ಲಾ ತಡಿಕೆ (ಅಮಲು. ೧೦೩). ೨. ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಬಲೆ ; ತಡಿಕೆವಲೆ : ತಡಿಕೆ ದೀವದ ಏಗಮ್ಮನಿಗೆ ಸಂತತಿ ಗೂಡಿ ನಡಿತಂದನಾ ವನಚರನು (ಪೇಮಿಂ. ೨-೭೮) ; ಬಾಣನಂದನೆಯೆಂಬ ತಡಿಕೆಯ ಮಱೆಯ ಸಂಜಾತನುಮ್ಮಳ್ಳಿಸಲ್ಕೆ ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ನೀಡಿ ಸುರರೆದೆಯೊಗಿರ್ದ ಪ್ರಾಣಹಸನಗಳ ಬಂಧಿಸಿದ (ಜೋಜಿ. ೨೫-೦೬) ; ತಡಿಕೆಯಂ ಪಿಡಿದೊರ್ವ ಮಾಯಾ ಪುಂಲಿಂದನಿಯುದುವುದುಂ ಕಂಡೊಂದು ಪುಲ್ಲ ತನ್ನೆರ್ದಯೊಳಂ ನಡುಗಿ (ಚಾಪು. ೩೩-೬೯) ; ಪಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ತಡಿಕೆ ಕಾಲ್ಗಣ್ಣಾಟುಗಟ್ಟಿಗೆಯು (ರಾಘಸ. ೧೭-೩೭). ೩. ತೆರೆ ; ಮೆರೆ : ಇವರನಂಗಿಯ ತಡಿಕೆಯು ಕೀಲಿಲಿ ಕೆಳಗಿಱಿಯೊಡಿ ದಣ್ಣಮುಂ ದೋಷವಮುಮಿಲ್ಲ (ಆಷ. XV, ೭೯-೩೬ ; 1050) ; ಲೋಷದ ತಡಿಕೆಗಳ ನಳವಡಿಸಿ ಬೀಡಿನ ನಡುವೆ ರಚಿಸಿದರವನಿಪಾಲನ ರಾಜವಂದಿರವ (ಅಜಾ.ಭೀ.೧-೩೦) ; ಈ ಬೀತಗಳ ಸುತ್ತ ಬೆಳಕು ತೂರದ ಗಾಜಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಡಿಕೆಗಳವೆ (ಪ್ರಜಾಪ್ರ. I, ೪೯೬). ೪. ಚೌಕಟ್ಟು ; ಚಿಪ್ಪರ ; ಹುಂದರ ; ಹೆಣಿಗೆ : ಕತೆಯ ತಡಿಕೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ . . . ಮುನ್ನೂರು ಬರವಣಿಗೆಯ ಪುಟಗಳಷ್ಟು ವ್ಯಸ್ತಿಯಾಗಿತ್ತು (ಡಜ್ಯಮು. ೪) : ಕರಗಾರರೊಬ್ಬನು ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಅವಸಾನ ಹೊಂದುವುದು ಇವುಗಳಲಿರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ತಡಿಕೆ (ಜಮು. ೧೦೬) **ತಡಕೆ** : ೪. ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಡಕೆಗಳ ಅಥವಾ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಲು ಬಿಡಬಹುದು (ಅಡಾಳ. ೧೨೯). [ದೇ.ಚಿ ತಮಿ. ತಟುಕ್ಕು ; ಮಲ. ತಡುಕ್ಕು ; ತೆಲು. ತಡಕ, ತಡಿಕ ; ಕೊಡಗಾ. ತಡ್ಕಾ]

ತಡಿಕೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡಿಕೆಬಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಎರೆಯ ಬೆಲ್ಲಂ . . . ತೋಹುಗೊಂಡು ತಡಿಕೆಗಟ್ಟಿಟ್ಟುಬಿಡೊಡೆ (ಹಹಕಾ. ೩-೨೫). [ತಡಿಕೆ + ಕಟ್ಟು]

ತಡಿಕೆಗೂಡೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಂ ಅಥವಾ ಅಡಕೆ ದಬ್ಬೆಳಗಿನ್ನ ಹೆಣೆದಂ . . . ತಡಿಕೆಗೆ ವಂಣ್ಣಂ ಮೆತ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಗೂಡೆ : ಪ್ರವೇಶಿಸು ಪ್ರಭುವು ಕಿರಣಂ . . . ವರ್ಣಕುಟ್ಟಮಂ, ತರಗೆಲೆಯ ತಡಿಕೆಗೂಡೆಯು ಬಿರುಕಿನಿಂದ (ಕ್ರಿಲಕಾಮಾ. ೪೮೬-೨). [ತಡಿಕೆ + ಗೂಡೆ]

ತಡಿಕೆಪಡಿ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಹೆಣೆದುವಾಡಿದ ಬಾಗಿಲು ; ತಟ್ಟಿಯ ಬಾಗಿಲು: ಪನ್ನಗುಂಡಿ ತಡಿಕೆಪಡಿಯಂ ಕೆಲಕ್ಕೊಸರಿಸಿ ಬಂದಳು ಬಯಲ್ಗೆ (ಕ್ರಿಲಕಾಮಾ. ೪೮೬-೪೦).

[ತಡಿಕೆ + ಪಡಿ$_{3}$]

ತಡಿಕೆಬಲೆ 'ತಡಿಕೆವಲೆ' ನೋ.

ತಡಿಕೆವಲೆ, ತಡಿಕೆಬಲೆ (ನಾ). ತಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ತಡಿಕೆವಲೆ ಕಣ್ಣಿವರೆ ನಿಟ್ಟಡಿಲ್ಲರಲೆ ಗೂಟವರೆ . . . ನಿಡುವಲೆಗಳೊಳ್ಪಟ್ಟಿದವು (ಗ ೦ ಳ. ೦-೨೦) : ತೊಡಕಿದನು ಗಡ ಗರುಡ ಹಾವಿನ ತಡಿಕೆವಲೆಯಲಿ (ಶಾಬ್ಯಾ. ೦೭-೭೦) ; ಮಡದಿ ಮನೆ ಮನೆವಾರ್ತೆ ಮಕ್ಕಳಗಣಾವನ್ನದಿನಂತ್ಯ ಮಮತೆಯ ತಡಿಕೆವಲೆ[ಜಾಣಾ. ತಡಕೆವೊಲ್] ಯಲಿ ತನು ನಿಲುಪಿ (ವಿಧಾಗ. ೭-೦೪-೦೬) ; ಅಂಟುವಲೆಯ ತಡಿಕೆವಲೆಯ ಬೀಸುಬಲೆಯ (ರಾಚಿತ್ರ. ೧೭-೨೨). **ತಡಿಕೆಬಲೆ**: ಮಡದಿಯನೋಟವೆಂಬೀ ತಡಿಕೆಬಲೆಯಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ (ಅಮ್ಮತ. ೫-೭೩). [ತಡಿಕೆ + ಬಲೆ]

ತಡಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಕಾಣು; ತೀರವನ್ನು ಸೇರು: ಈ ಸಂಸಾರಾಂ ಭೋಧಿಯನೀಸುವ ನಿನಗಿದುವೆ ನಾವೆ ತಡಿಗಾಣ್ಮೆಯನಾಯಸೆದೂಳ (ಅವಿಪ. ೫-೭೦). [ತಡಿ$_{3}$ + ಕಾಣ್]

ತಡಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಸೇರು : ಹಱಗೋಲನೇಱಿಯದೆ ಅದಹಿಡಿವ ಕೆಱನಱಿದಿರಬೇಕು ತಡಿ ಮಡು ಅದಱಿಯನಱಿದು ತಡಿಗೂಡಬೇಕು (ಮೋಕಾಮ. ೫೬-೨೩). [ತಡಿ$_{3}$ + ಕೂಡು$_{1}$]

ತಡಿಗೆಹಣ (ನಾ). ಕೊಡದೆ ಉಳಿದ ಹಣ ; ಬಾಕಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಹಣ ; ಮಿಟ್ಟಕೊಟ್ಟಿದ ಚಂನವೀರ ಗೌಂಡನು ತಡಿಗೆ ಹಣ ಅದೆ ಅಂತ ಹೇಳ್ದಿಂದ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪೬-೦೭ ; ೨). [<ತಡಿ + – ಗೆ + ಹಣ]

ತಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಆನುಸರಿಸು ; ದಂಡೆಗುಂಟು ಇರು : ಆ ತರಂಗಿಣಿಯು ತಡಿಗೊಂಡು ಬೆಳೆದರವಿಂದ ಸರಸಿಪದರಲ್ (ಣಾಚಿಕಿ. ೨-೮ ಪ).

ತಡಿತಡಿಗೊಳ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಡಿತಡಿಗೊಂದಿಂಬಾಗೆ ಪೊಳೆವ ಪಚ್ಚೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂ ಪಿಡಿದು ನೀಕಿ ನೆಲ್ಲುಲನಾಯ್ದುರ್ (ಅಂಠಾ. ೩-೬೩).

[ತಡಿ$_{3}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ತಡಿದೆರೆ (ನಾ). ದಡಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸುವ ತೆರೆ : ತ್ರಿದಶೋರ್ವೀಜಂ ಪಯೋ ವಾರ್ಧಿಯ ತಡಿದೆರಗ್ ಪೊಯ್ದುವೊಲ್ ನೀಡುಮಳ್ಳಾಡಿದುವು (ಪರ್ಪು. ೦೦-೩೬). [ತಡಿ$_{3}$ + ತೆರೆ$_{4}$]

ತಡಿಮಾಱು (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಏಮಾರು ; ಮೇರೆ ಮೀರಾರು : ತಡಿಮಾಱು ಬಂದ ತೆಂಕಣ ಬಡಗಣ ಕಡಲೊಂದನೊಂದು ತಾಗುವ ತೆಱದಿಂ (ಕಿಬೃಣಾ. ೫೬). [ತಡಿ$_{3}$ + ಮಾಱು]

ತಡಿಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ದಡವನ್ನು ತುಳಿ ; ತೀರವನ್ನು ಸೇರು : ಒಡನಾಗ ಜಲಕೇಯೊಳಗೆ ಮೈ ತಣ್ಣನವಮಿಯಲು ಭರದೊಳ್ಗೆದ್ದಿ ತಡಿಮೆಟ್ಟ ಶಕಿಕಾಂತಕೊಲಲಿದೊಳಗೆ ಸಾಲುವಿಡಿದೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಪಿ. ೨೫-೦೩೦).

[ತಡಿ$_{3}$ + ಮೆಟ್ಟು$_{1}$]

ತಡಿಯಾರು (ಕ್ರಿ). ತೇವ ಬಿಟ್ಟಿಗು; ದ್ರವ ಬಿತ್ತಿಗು: ಒಡನೆ ದುಃಖಾನಲನು ಒಡಲಾವಾರಿಸೆ . . . ಚೇತನದಿ ಸೊರಗಿ ಭಾಷ್ಪಾಂಬುವಿಯಾರಿ ಹೆಮ್ಮೈಸಿ (ಪಾಪಕೀ. ೭-೬). [ತಡಿ$_{3}$ + ಆರು$_{4}$ (<ಆಱು)]

ತಡಿವಲೆ (ನಾ).=ತಡಿಕೆವಲೆ: ತಡಿವಲೆಯ ಬಾಗರಿಯು ವಾಜಿಯ ಸಿಡಿವಲೆಯ ಕಾಲ್ಗಣ್ಣಗಂಟಿಲ ಬಡಿವಲೆಯು ಬೆಳ್ಳಾರವಲೆ ವೇರ್ಬಾಸುವ ವಲೆಗಳನು (ಅಪಂರಾ. ೩-೭-೩). [<ತಡಿಕೆವಲೆ]

ತಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ತಡಿಗೊಳ್ : ಏಂ ನಡೆದುದೋ ಪೆಬ್ಬಗಡಿ ಗಂಗೆಯು ತಡಿವಿಡಿದರಡನೆಯು ಗಂಗೆ ನಡೆವಂತಾಗಲ್ (ಅರಿಷ್ಟ. ೦೨-೬೩) ; ತಡಿವಿಡಿದೊಪ್ಪಿ ತೋಲುವ ತಮೂರವನಂಗಳ ಮರ್ವ್ ಪರ್ವಿ (ಆರಾಪು. ೬೪೧) ; ತತ್ಸೈಸ ಸಮಿಾಪದೊಳ್ ನಿಂದು ಪೋಗಲಿಂಬಿಲ್ಲದೆ ತಡಿವಿಡಿದಲುಬ್ಜಿರ್ದ ಸರ್ಪನ ಬಾಲಮಂ ಬಳ್ಳಿಯಂದು ಬಗೆದು (ಹಂಕತೆ. ೦೦೯-೦೪) ; ತಡದ ರಕ್ಕಸ ತಲದಲಿ ಜವನೆಡೆಗೆ ಜೂಲಿಸುತಾಳಲುವೀರಿಯ ತಡವಿಡಿದು ಶೋಧಿಸದನಲ್ಲಿ ಸದನಸಂಕುಲವ (ಜೂಕರಾ. ೫-೨-೦೭). [ತಡಿ$_{3}$ + ಪಿಡಿ$_{1}$]

ತಡಿಸರ (ಕ್ರಿ). ಹಸ್ತಿರಬರು (?): ಇರಿವಂಬಱಕ್ಕಂ ತಡಿಸರ [ರಿ]ದರದಟ್ಟದ ಹಾವು ಪಸಿದ ಪೆಣ್ಬುಲಿಯಾಂದಾ ಕರಡಿ ಕಡುಮುಳಿದ ಸಿಂಹಂ ಸ್ಮರದನಲ ಜ್ವಾಲೆ ಬಾಲೆಯೆಂಬನೆ ಸುಜನೇ (ಉಷಾಪ. ೫೦೨). [ತಡಿ$_{3}$ + ಸರಿ$_{1}$]

ತಡಿಸಾರ್ (ಕ್ರಿ). ಕೊನೆಯೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು ; ಮುಗಿ ; ತೀರು: ಪೊಣ್ಮಿರ್ದ ಮೋಹೋದಯಂ ತಡಿಸಾರ್ದಿರ್ದನೆಯುದು (ಅಜಪು. ೦೦-೩೪).

[ತಡಿ$_{3}$ + ಸಾರ್$_{1}$]

ತಡಿಹುಡಿ (ನಾ). "ಪುಡಿಪುಡಿ" (ಕ್ರಿವಿ.) : ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಮಸಳೆ ತಡಿಹುಡಿಯಗುತಿರ್ದುದು (ಅಂಬಿಶಾ. ೪೨-೨೦). [?]

ತಡುಂಬು (ಕ್ರಿ). ತಡೆ ; ನಿಧಾನಿಸು (?) : ಕುಡಿದು ಚಳಲ್ಳಳ್ಳರೆಯ ನಾಲಗೆಯಂ ಮಿಗೆ ನೀಡಿ ನೀರೊಣಗಿಡಿಸಿ ಮಲಲ್ಬು ನಕ್ಕಿ ತುಟಿಯಂ ಕಡವಾಯ್ಗಳನಗ್ಗುವಾದದಿಂ ತೊಡದು ತಡುಂಬಿ ತಾಂ ತೊಡುಗಿತ್ತುವ [ಜಾಣಾ. ದೊಡಲನೆತ್ತುತ್ತಿತಾಮಾಗುಳಿಸುತ್ತೆ ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಮುದ್ದಗಳಿನ ಕೈಲಳ್ಕಲಸಿ ಪೋವ ತರಕ್ಷುವನೆಮದ್ದುಳ್ಳುವಂ (ಲೀಣಾ. ೬-೫೯). [?]

ತಡುಗಣಿ 'ತಡಗುಣಿ' ನೋ.

ತಡುಗುಣಿ 'ತಡಗುಣಿ' ನೋ.

ತಡುಪು 'ತೊಡಪ್ಪು' ನೋ.

ತಡುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಆಸಕ್ಕವಾಗು ; ತೊಡಗು : ಬಾಡದ ಬಾಸಿಗ ಮುಂಡಿ ಬೆಲ್ಯೊಡದ ದಿವ್ಯಾಂಬರಂ ಮಿಸಂಗೊಳಿ ಸುಖದೊಳ್ ಮೂಡುವ ಮುಟ್ಟಾಡುವ ತಡುಮಾಡುವ ಬಗೆಯಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಬಗೆ ಪಿಜಿತುಂಟೇ (ಆದಿಪು. ೬-೪೦). [P 'ತಡಮಾಡು' ಎಂಬುದರ ಅವರಿಖಿತ]

ತಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡಂ ; ಹೊತ್ತುಗಳೆ ; ನಿಧಾನಿಸು : "ತಡೆ-ಕಾಲಕ್ಷೇಪೇ" (ಕವಿರಾ) ; ನಿಡಿಯಲುಗಣ್ಣಳ್ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ಕಳನರ್ಕಂ ನಡೆ ನೋಡಿ ಪೊಗಲಾಱದೆ ತಡೆಯೆ ಮಗರ್ ಪಿರಿಯವ್ವುವ ಪಾವುವರೆಗಲ್ ಪೋ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾ. ೦೭೮ ಕೊಡ್ಡಳ್); ಜಡಜನಮುಮೆಲ್ಲವಿೞೀಡಂ ತಡೆಯದೆ ಕಲ್ಮಂ ಗುರುಸಿದೇಶಕ್ರಮದಿಂ (ಭಾವಿರಾ. ೦-೦೦) ; ನೀರಂ ಕೊಡುಂ ತಡೆಯದೆ ಬಾಯಂಬುದುಂ (ಜಂಜಿಣಾ. ೬-೪೦ ಪ) ; ತಡೆದೆ ವಂಚಕ ಕೂರ್ತವೊಲ್ ಕುಜುವುದೇಜ್ಞಿದ್ದಿರ್ (ಕಾಡಂಪು. ೬೫೩); ಅನಲಜಯನಂದು ಪರಿಭವಿಸಿಯ ದಕ್ಕೆಂದುರಿದು ಸೊಕ್ಕಿದವನಂ ಕೊಂದಂ ಕುರುಚಕಿರಿಯನಿಂ ಕೊಲಲ್ಕಡೆದ ಪೆನೇ (ಗದಾಯು. ೬-೩೭); ಮುಹಾವಮಿಹಾ ರಾಜಸಿತ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಂಬಿವಂ ತಡೆದುದೆ ವೀರಾಸಾನ್ಸರ ವಂಚೀವಕೆ ತಾ ದಡೆಗಳಿಯುಂ ಕೊಳ್ಳೊಡಂ. . . ನೆಗಟ್ಟಿಯುನೆಯೆಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟುನ್ (ಪ್ರುಳಿ. ೦೯೩, ೭೪-೩೬ : ೧೬೩) ; ಮಗನೆ ನಿಜಾಯಾಧವ ಹಿಡಿ ಶಲ್ಯ ತಡಿಯದಿರೇಳು ಕೃತವರ್ಮ (ಕುಖ್ಯಭಾ.ಗ.ಗ. ೩-೨೨) ; ಪೆಣ್ಗಳಿ ತನ್ನ ಮನದನ್ನ ಮಧುಮಿತ್ರನೆಂಬರಸಗಿಳಿಯರುಳ್ ತಡಿಯ ಕೋಕಿಸಿರ್ದುದು (ಜಲಪು. ೪೬-೪). ೨. ತಡವಾಗು ; ವಿಳಂಬ ವಾಗು : ಗಾಂಧಾರಿ . . . ತನ್ನ ಗರ್ಭಂ ತಡಿದುದರ್ಕ ಕಿನಿಸಿ ಕಂತಿರಿಯೋಗಿ (ಪಂಚಭಾ. ೧-೦೨ ಪ). ೩. ಉಳಿ ; ನಿಲ್ಲು : ಆತನ ಕೆಲದೊಳ್ಗೀ ತಡೆದ ಬೇಗದವಿನತಂ (ಕಾದಂಪು. ೧೦೬) ; ನಡದೊಡೆ ಕಾಲ್ಕೊಂದವುದೆಂದದಿಗಡಿ ಗಾರಯ್ದು ತಡಿಯಮಿಂದಾಳಿಯರಂ ಜಡಿವಾ ಜನಮಿಯುಂ (ಕರ್ಣಾಪ್ಪು. ೬-೩೩) ; ತಡೆಯದು ಆವ್ಯನಂ ಪದವಿ ನಿಲ್ಲದು (ಅಪಪು. ೯-೨೩); ಅರಮನೆಯೊಳಗೆ ಮತ್ತಾ ದಿನ ತಡೆದು ಶ್ರೀ ಗುರುಚರಂಸನಾಥನ ಭಜಿಸಿ (ಭರತ. ೩೬-೩೪). ೪. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ಎದುರಿಸು ; ನಿರೋಧಿಸು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ಅರ್ಜುನಿದೆ ವಿಜಯಾರ್ಧ ಗಿರಿಯನಿಂತೀಗಳ್ ಪೂಣ್ದ ಡಿಗಡುವಿದೆ ಸಿಂಧುವಿಂ ತಡೆವಂದುವಿದಾವುದೆಮ್ಮನೆವ್ವನೆ ಬೆಸಸಾ (ಆ ದಿ ಪು. ೦೩-೫೦) ; ಆರ್ ಕೊಳ್ಳೊಡಂ ತಡೆಯದ ಕನಕರಾಶಿಯುಮಂ (ಅಪಪು. ೦೦-೦ ಪ); ಖಿತಿಯಲಿ ವಿಹಿರಿಸುತನಡಹಾಯ್ದು ತಡೆದನು ಮತ್ತೆ ಬಾಲಂತ (ಕರ್ಣಾಪ್ಪು.೬. ೩-೩೦) ; ಮೇದಿನಿಯೊಳಾಶಾದೊಡೂಂ ವಿಮುಖರಳ್ಳೊಡ್ಡುನ್ನತ ಪರಾಕ್ರಮಿ ತಡೆಯಲಿ ವಾಜಿಯನು (ಕೃವಿರಾ. ೩-೨೮) ; ತಡೆದೊಡೆ ತಡವೆಂದುಂ ಕಟ್ಟಿ ನುಡಿವೆವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೯-೦೦). ೫. ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೈರಿಸು ; ಸಹಿಸು : ಹೆರ್ದಱಿಟ್ಟಿಸಿ ನೂಕಿವ ಮಹಾವಾತಾಶಾತಮಂ ತಡೆದೊಳೆ ಯದಿವ್ಪಂಕಿರೆ (ಕೃವಿರಾ. ೪-೩೯). ೬. ಸರಿದಿೞೀಗು ; ಸಹನೀಯವಾಗು ; ಒಗ್ಗು : ಮುಚ್ಚುನವರಿಗೆ ರಾತ್ರೀಯೊಱಿ ತಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಂಬು. ೩-೦೩೨). ೭. ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು ಕಾಲ ಬಾಳು ; ತಾಳಿಕೆ ಬರು ; ಬಾಳಿಕೆ ಬರು : ಹೋದವರ್ಷ ಕೊಡ ಸೀರೆ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ತಡೆಯಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ತಡೆತ' ಪರಾ. ೮.ನಿಂತುಹೋಗು ; ಸ್ಥಗಿತವಾಗು : ಬಾಳಂ ಕಿತ್ತೆತ್ತಿ ಪ್ಪೊಯ್ಯಲುದು ನಾಗವೇದಿಕೆಯಂ ತಾಗಿ ತಡೆಧ್ರ[ಕಾಣಾ.ದೊಡ್ಡ](ಪಂಚಭಾ. ೧೯೭-೯); ಬೆರ್ಚಿ ಭಯವಶದಿಂ ಮೈ,ನಡುಗೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಕಾಲ್ಗಳ್ ತಡೆದೊಡೆ (ಧರ್ಮಾಪ್ಪು. ೭-೮೪); ಉಸಿರಿಕ್ಕುರ್ವಿರ್ವಿರ್ ತಡೆದೊಡಮಿಲ್ಲ (ಪಂಚಾಕ್ಷ. ೮೩); ತಡಿಯದೆಲ್ಲಡೆಯೊ ತಾನು ಬೀಸುವೀಯಡರನೇಳವೆನೆಂದೆಲರು ಸಡಗರ ದಿಂದ . . . ಮುಡಿಯೊಳಾನುವುದು (ಪಪು. ೨-೭). 'ತಡೆ' ಪರಾ.

ತಡೆಕೊಳ್ಳು=ತಾಳಿಕೆಯಿಳ್ಳು ; ಸಹಿಸು ; ಸೈರಿಸು : ಹವಣಿಸಿ ಹಲವು ಕಬ್ಬು ನವ ಕೊಡಿವ ತನ್ನ ತವರವ ತಡಕೊಂಬುದರಿದೆ (ಕೃಚಿಕ. ೪೦-೪೯) ; ಕಡು ಕೋಪ ಬಂದಾಗ ತಡಕೊಂಡವನೇ ಜಾಣ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತಟು. ತಟ್ಟೆ ; ಮಲ. ತಟು. ತಟೆ ; ತುಳು. ತಡೆ ; ಕೊಡ. ತಡೆ]

ತಡೆ (ನಾ). ೧. ತಡೆ ; ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : 'ತಡೆವಡು' ಪರಾ. ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ನಿರ್ಬಂಧ ; ವಿಘ್ನ : ಬಯಲಿಂಗೆ ಕಡಿಯಲ್ಲ ಪರುತಂಗೆ ತಡಿಯಿಲ್ಲ (ಅವಚ. ೨೩೬-೦೧೯) ; ತವನರಥಮದಾ ವುರದೆ ಮಿಗೆ ಪುಗಲ್ ತಡಿಯಿಕ್ಕಿದಬ್ಜಜಂ ಮಾಡಿದ ರಂಧ್ರ ಪಥಂಗಳಿಂ ಬನಂ ರಾಜಿವುವಾ ತೆನೆತೆನೆಗಳಂತಿರಲ್ ಪೊಱಮಡಿಗಳಿನಂ (ಕಾಸಭಾ. ೩-೭೮) ; ತೊಡಗೆಗೊ . . . ರಂಧ್ರಾವಿಭವದ ತಡಗಳಿಂ ಸಿಂಗರದ ತಡಿಗೆಯ ಶಕ್ತಿರಣ (ಗಿರಿ. ೦೦-೫೯); ನಿರಾಯುಧರಾಜಿಯವ್ವಲಿ ತಡಿಗಿಡಿಗಳುಂಟೇ (ಪಾಪು. ೨೦-೦೯) ; ಈ ಕಲ್ಲುವಣ್ಣನ ರಾಶಿ, ನದಿಯ ಓಟಕ್ಕೆ ತಡಯಾಗುತ್ತದೆ (ಪಪದಿ. ೨೬). ೩. ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುವಿಕೆ : ಬಳಕ ಕಲಿ ರಾಧೇಯ ಬರುತಿರೆ . . . ವಾಯುಸದ ತಡೆ ಭವಿಷ್ಯಿಂಕಂ ನಿಜಾಯುಧಂಗಳ ಕಿಡಿ ಗಜಾಶ್ವನಿಶಾಯ ರಥವಾಜಿಗಳ ಕಂಬನಿ ಕಾಣಲಾಯ್ತುಂದ (ಅಷ್ಟಾಳ. ೪-೩೬). ೪. ಸಂಕೋಚ: ನುಡಿ ನೋಟ ಸರಗಗಳಿಂದ ಅಡಗಿಡಗುಬಲಯರಂತರಂಗದ ತಡಿಯಂಡಿ ಯುಸುತಿಹನೇನನೆಂಬೆ (ಪಪಚ. ೬-೭೯). ೫. ರಕ್ಷೆ ; ತಾಯಿತ: 'ತಡೆಗಟ್ಟು' ಪರಾ. ೬. (ನಿಂತಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ) ಹಾವುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮಂತ್ರ; ಸ್ತಂಭನಮಂತ್ರ : ತಡಿಯಂಬ ನುಡಿ ಪಾವಡಿಗರೊಳ್ಳಲ್ಲದಾ ಪೂಡವಿಯೊಳ್ಳಲ್ಲ ಭಾವಿಸಲು (ಶಂಕಾಸಾ. ೩-೬೯) ; ಕೊಡೆಯಂಬರಾತವತ್ರವನು ತಡಿಯಂಬುದಹಿಮಂತ್ರದೊಳಗಲ್ಲದಾ ದೇಸದೆಡೆಯೋ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲ (ಕೃಚಿಕ. ೩-೨೦). ೭. ತಿರುವು ಅಥವಾ ತಿರುಗಣೆ ಸಡಿಲವಾಗದಂತೆ ಆದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಬಿಲ್ಲಿ : (ಕ). ೮. ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆಯ ವೆಜ್ಜ ಮಂಚ್ಚಿ ಹೋಗದಂತೆ ಇರಿಸುವ ಕಡ್ಡಿ,—ಬೆಂಡಂ : (ಕ). ೯. ಮಿಾಸಲು ಪಡೆ : ಕೈಗಾವಲಿಗೆ ಸೈನ್ಯ (?) : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನಂ ತಡಯ ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಯ್ಯಂಗಳ್ (ಆಣ. XII. ೩೩೪-೩; ೧೨೫). ೧೦. ಆಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯ ಜಾರಿಯಾಗದಿರಂವಿಕೆ,—ಸ್ಥಗಿತ ಗೊಳಿಸಂವಿಕೆ : ತಡೆಯ ಆಜ್ಞೆ ಹೊತ್ತನ್ನೆಗ ಅಗಮಿಸತು (ಪ್ರಕಾ. ೨೪). ೧೧. ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಬಿರಿ : ಗಾಳಿಯ ತಡೆ (ರೂಢಿ).

ತಡೆಕಾಳಿ=೧. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ತಡೆಗಟ್ಟು ; ತಡೆಯುಂಟಱಮಾಡು : ನೀಲ, ಆರ್ಜನ ಹೊಂಕಾರಕ್ಕೆ ತಡೆಕಾಳಿ ಹೇಳಿದನು (ಲಂಗಾಡ. ೭೩). ೨. ಅಕ್ಷೇಪಿಸು ; ಅಕ್ಷೇಪಣೆಮಾಡು : (ಕ). [<ತಡೆ]

ತಡೆ (ನಾ). ದಡ ; ತೀರ : "ಕೀರಂ ತಟಂ ಕೂಲಮೆನೆ ತ್ರೋಜ್ಯಂ ತಡೆ [ಪಾಣಾ. ಡಿ]ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗಾರಾ. ೦೩೨-೦೦) ; "ತಡೆ-ತಟಾದಂಡೆ" (ಕರ್ನ್ಯಕಟ. ೦೩) ; ದೇವರೆಲೂರಲ್ಲಿವರ ಕಂಡು ತಾನಾದನೆಂದೊಡೆ ಚಲಿಸದು ಕಂಡಯ್ಕ ನೇಮವೆಂದಡೆ ತಡಮುಟ್ಟಿಸಲೀಯ್ಕ (ಸಚಿಪ್ರ. ೦೦-೧೦).

[<ಸಂ. ತಟಾ]

ತಡೆಅರ್ಜ (ನಾ). "ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಕ್ಷೇಪಕೆಯಂನ್ನು ಕೇಳಿದ ಹೊರತು ಮುಂದಿನ ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸಕೂಡದೆಂದು ಹಾಕಿವ ಅರ್ಜ ; ತಡೆ ಅರ್ಜ : 'ಎಜ್ಜಿರಿಕೆಯ ಅರ್ಜಿ" (Devcat. ಇಂಕಿ.).

[ತಡೆ + ಅರ್ಜ]

ತಡೆಕಟ್ಟು 'ತಡೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಡೆಕವಾಟ (ನಾ). ತಡೆಯಂವ ಬಾಗಿಲು,—ಕದ : ನೀರು ನಿರ್ಗಮನಾಳ ಪನ್ನು ಹಾಯ್ದು ತಡೆವವಾಟದ (ಚಿಕ್ಕವಾಲ್) ಮುಂಬಳಕೆ ಉಗಿಯ ಗುಡಾಣವನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ (ಪಪಕೋ. I, ೭೪). [ತಡೆ + ಕವಾಟ]

ತಡೆಕಾವಲುಗಾರ (ನಾ). (ಮಂಷ್ಕರ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮವರು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ) ತಡೆಯುಂವ ಕಾವಲುಗಾರ : "ಕಾವಲುಪಡೆ, ಗಸ್ತುಪಡೆ; ತಡೆಕಾವಲುಗಾರರು ; ಪಿಕೆಟ್" (Picket. ಪ್ರತಿನಿ. ೬೨).

[ತಡೆ$_2$ + ಕಾವಲುಗಾರ (<ಕಾವಲುಗಾಱ)]

ತಡೆಕ್ಕೆ 'ತಡಕೆಯ್' ನೋ.

ತಡೆಗ (ನಾ). ತಡೆಯುವವನು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು : "ರುಂಧನ್ ರೋಧಕ: – ಈ ೨ ತಡೆಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೩೩). [ತಡೆ$_2$ + – ಗ$_2$]

ತಡೆಗಂಬಿ (ನಾ). ತಡೆಯುವ ಕಂಬಿ,–ತಂತಿ : (ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ) ಗಾಲಿ ತಿರುಗದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಕಂಬಿ; ತಡೆಗಂಬಿ (Spoke. ಇಂಕನಿ.). [ತಡೆ$_2$ + ಕಂಬಿ$_1$]

ತಡೆಗಟ್ಟು$_1$, ತಡೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು ; ಸ್ತಬ್ಧಗೊಳಿಸು : ಕಂಪೆನಿಯ ಸೈನ್ಯವು ಅವರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ಝಾಂಡಾಣಿ. ೪೩೭) ; ರಾಜಭಟರು ರಾಜಒಡೆಯನನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೦೦) ; ಅದನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು ಅಪ್ಪಾಜಿಯವರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ (ಜಿದೇವ. ೨೦೦) ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಮತ್ತು ಮೃತ್ಯುಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಈತ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದಾನು (ಅಶ್ರಮ. ೭೮) ; ನಿಯಂತ್ರಣ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ನೊಣಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಬಹುದು (ಅಡುಸೌ. ೫೦). **ತಡೆಕಟ್ಟು** : ೨. ಮಳೆ, ಬೆಂಕಿ, ಹಾವು, ಹುಲಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಸ್ತಂಭನಗೊಳಿಸು : ಭವಭೂತಿಯು ತನ್ನ ವಿದ್ಯದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಡೆಕಟ್ಟಿದನು; ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಮಳೆಯು ನಿಂತು ಹೋಯಿತು (ನೀತಿಚಂ. V, ೨೪) ; ಬೇಟೆಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಯಾರೋ ತಡೆಕಟ್ಟಿರುವರು; ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಂತ್ರವಾದಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೨೭). [ತಡೆ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಡೆಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಣೆಕಟ್ಟು : (ಕ). ೨. ಪೀಡಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ರಕ್ಷೆ,–ತಾಯಿತ. ೩. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ಪ್ರತಿಬಂಧಕ : ಯಕ್ಷಿಣಿಯಾಟದಂತೆ ಫಕ್ಕನೆ ತೆರೆವ–ಕಣ್ಮಾಯವಾಗುವ – ಎದ್ದರೆಯ ತಡೆಗಟ್ಟಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ–ಕದಬಾಗಿಲ್ಗಳೂ (ಬೆಟ್ಟಅ. ೪೯–೮). [ತಡೆ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಡೆಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ ; ಅಣೆಕಟ್ಟು : (ಕ).

[ತಡೆ$_1$ + ಕಟ್ಟೆ]

ತಡೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧.=ತಡಂಗಡಿ ೧ : ವೀರರಂ ತಡೆಗಡಿದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಕಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨.೪) ; ಮೀಱಿದಡೆ ಕೆಡಹಿ ತಡೆಗಡಿವೆನು (ಹಚಕಾ. ೧೧–೩೮); ತಡೆಗಡಿ ಸುಯೋಧನನೂರುಗಳನು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೫–೩೦) ; ತಾನೀ ಬಲವನೆಱ್ ತಡೆಗಡಿದು ಗೋಸಂಕುಲವ ತಿರುಹುವೆನೆಂದು ಮುಳಿದೀಕ್ಷಿಸಿ ಕುಮಾರಕರ (ಜೀವಂಚ. ೪೦–೩೪) ; ಎಚ್ಚೊಡಚ್ಯುತನ ಬಾಣಂಗಳ ತಡೆಗಡಿದು (ಮೋಹತ. ೪೦–೩೪) ; ಬಂದ ವಾಜಿಗಳ ನಾನಳವಿಯೊಳ್ಕಾಣೆನೆಂಬಂದ ವಾಗಲ್ಕೆ ತಡೆಗಡಿದು ಮೆದೆಗೆಡಹಿದು (ಚೈಮಿಭಾ. ೦೨–೪೩). ೨. ಅಡೆತಡೆಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲು ; ವಿಘ್ನವನ್ನು ದಾಟು : (ಕ). ೩. ನಡುನಡುವೆ ಭಂಗವಾಗು : ಆಗಾಗ್ಗೆ ನರಳುದನಿಯಿಂದ ತಡೆಗಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಅವಳ ಮೇಲುಗೊರಕೆಯನ್ನೂ . . . ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಪುನರು. ೫೪೪). ೪. ನಡುನಡುವೆ ನಿಲ್ಲಿಸು,–ಭಂಗಪಡಿಸು : ಇತರರು ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ತಡೆಗಡಿಯಲವಕಾಶಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೦೦೫). 'ತಡಂಗಡಿ' ಪರಾ.

[ತಡೆ$_2$ + ಕಡಿ$_2$]

ತಡೆಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕಿಸು : ಕ್ಷಾತ್ರವ ತಡೆಗಡಿಸಿ ಚತುರಂಗ ಬಲವನು ಹುಡಿಹುಡಿಯ ಮಾಡುವರು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೪–೭೭).

[ತಡೆಗಡಿ + – ಇಸು$_3$]

ತಡೆಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ದಂಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ ; ದಡಕ್ಕೆ ಬರು (?) : ಎಡೆವಿಡದಾವಾವ ಕೆಱ್ ತೊಱ್ ಬಾವಿಯೊಳ್ತಡೆಗರ್ಚಿದುವು ನೀರ್ವಕ್ಕಿ ತಡೆಯದೆ ಬಹುಮೃಗ ಪೊಸ ತುಪ್ಪುಳಾಂತು ಮೆಯ್ವಡೆಯಲ್ಕೆನರರಳಲಿದರು (ಮೋಹತ. ೪–೪೪). [ತಡೆ$_3$ + ಕರ್ಚು$_1$]

ತಡೆಗಾಲ್, ತಡೆಗಾಲು (ನಾ). ೧. ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡದಂತೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ ಕಾಲು ; ಅಡ್ಡಗಾಲು : ಪೌಜು ಬಂದೊಡನೊದಗಲಿಟ್ಟಣಪಜನದ ತಡೆಗಾಲ್ಗಳಿಂದಾ ಸುತಂ ಪೊಡೆಗೆಡೆಯಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೮–೧೮) ; ಸಂದಣಿಪ ಮಂದಿಯೊಳಪೊಕ್ಕು ನಿಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಪಾಗಳ್ಕವಿವ ಪಡೆಯ ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಡೆಯೆ ಪೊಡವಿಯೊಳ್ಕೆಡೆದು ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಳಲ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೦೩–೯೫ಪ). 'ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್' ಪರಾ. ೨. ತಡೆತಡೆದು ನಡೆಯುವ ಕಾಲು ; ತಡವರಿಸುವ ಕಾಲು : ಸೆಡೆವ ನಡೆ ತೊಡೆಯ ತಡೆಗಾಲ್ ನಡುವಿಂಗತಿ ಗಾಢದುಡಿಗೆ ಬಡತನು . . . ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತು ಪಂಕಜಮುಖಿಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩–೨೨). **ತಡೆಗಾಲು** : ೧. ತಿವಿದು ಹಿಂಗುವ ಭಟನ ಪವನಜನವಚಿ ತಡೆಗಾಲಿಂದ ಕೆಡಹಲು (ತೊರರಾ. ೫–೫–೩೩) ; ಓಡೆ ಬೆಂಬತ್ತುತಂ ತಡೆಗಾಲ ಹೊಡೆದಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು (ವೀಶ್ಯಪು. ೨–೧೨–೨೩); ತಡೆಗಾಲೊಳಾತನಂ ಕೆಡಹಿ ಭುಜಯುಗ್ಮಮಂ ತೊಡರಿಕೊಂಡುಪ್ಪರಿಸಿ (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೪–೫೪)

[ತಡೆ$_1$ + ಕಾಲ್$_1$]

ತಡೆಗಾಲು 'ತಡೆಗಾಲ್' ನೋ.

ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ತೊಡರುಗಾಲು ಹಾಕು ; ಕಾಲಿಗೆ ಅಡ್ಡ ಬರು : ಮೊಗಮಂ ಮುರಿದು ಮೊಲೆಯೂಡಲಡ್ಡಸಾರ್ಚಿದ ಪುಲ್ಲೆಯಿರ್ದಂತೆ ಪರಿಚಯಕ್ಕೆ ಪರಿತಂದು ಡೆಕಹಾಯಪಾಲಂ ತೊಡೆಯೊಳ್ ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಡೆದು ಕೊಣಕಿಡುವ ಕೊಣಸುಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಮುದ್ದಾಡಿಸುತ್ತುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧–೯೨ ಪ). [ತಡೆಗಾಲ್ + ಪೊಡೆ$_1$]

ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಾಲುಹಾಕು,–ಹೊಡೆ: ಹೊಯ್ದು ತುಱ; ಬನು ಹಿಡಿದು ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್ದು ಕೆಡಹಿದನು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೯–೪೮); ಬಾಸುಳೇಳ್ವಂತೆ ಬಡಿವ ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್ದು ಓಸರಿಸದೆ ಕೆಡಹುವನು ಗಾಸಿಮಾಡುವನು ಮಕ್ಕಳನು (ನೇಮಿಸಂ. ೦೫–೧೦೦).

[ತಡೆಗಾಲ್ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಡೆಗಾಱ (ನಾ). ಹಾವಿಗೆ ತಡೆಮಂತ್ರವನ್ನು ಹಾಕುವವನು; ಗಾರುಡಿಗ: ಹಾವನು ನಾ ಪಿಡಿವರೆ ತರಳ ನಾ ತಡೆಗಾಱನೆ (ಕನಕ. ೫೦–೬).

[ತಡೆ$_2$ + – ಕಾಱ]

ತಡೆಗಿಡು 'ತಡೆಗೆಡು' ನೋ.

ತಡೆಗೆಡವು 'ತಡೆಗೆಡಹು' ನೋ.

ತಡೆಗೆಡಹು, ತಡೆಗೆಡವು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ಕೆಡಹು,–ಉರುಳಿಸು : ನುಡಿಯವೆ ನೀನಿಂತಿರ್ದೊಡೆ ಕೆಡೆನೂಂಕಿ ಪೊರಳ್ಚಿ ಗಂಟಲಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಕರಂ ತಡೆಗೆಡಹಿ ತನುವ ಜಡಿದೆನ್ನೊಡಮೆಯನುಗುಟಿಸದೆ ಮಾಣೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೨೦೯) ; ತಡೆಗೆಡಹಿ ಮೂಗಂ ಕೊಯ್ಯದೆ ಮಾಣ್ಬನೆ (ಬಸವ. ೪೦೩). **ತಡೆಗೆಡವು** : ವಾನರ ವರಧ್ವಜಂ ಮುಳಿದು ನೀಲಧ್ವಜನ ಸೇನೆಯಂ ತಡೆಗೆಡವು[ಪಾಠಾಂ. ಗಡಿಯು]ತಾತನಂ ಮುಸುಕಿದನನೂನ ಶರಜಾಲದಿಂ (ಚೈಮಿಭಾ. ೮–೩೭). [ತಡೆ$_2$ + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡವು)]

ತಡೆಗೆಡು, ತಡೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಡೆಯಿಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಅನಿರ್ಬಂಧವಾಗು ; ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದಿರು : ನಡೆಗೆಡೆ ಚಿತ್ತಂ ಧೃತಿಲತೆ ಕುಡಿಗೆಡೆ ಮನಸಿಜ ವಿಕಾರತತಿ ಮಾನಸದೊಳ್ತಡೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ಡೆ ಕೈಯಂಕುಶಮದಂ ಪಡಲಿಡೆ ಧರಣಿಯೊಳೆ ವಿರಹವಿಹ್ವಳನಾದಂ (ವೃಷವಿ. ೨೮–೨೧). **ತಡೆಗಿಡು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ತಡೆ$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ತಡೆಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಬೀಳು; ಎಡವಿ ಬೀಳು: ಉಡಿದುಡಿದು ಸೂಸಿದ ಮೃದುಮ್ಯಾಕಾಳಕನಾಳ ತಂತುಜಾಲಕದೂಳೆಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ರಯ್ಯಮೆನೆ ತಡವೆಡೆಯೊಳದಿ ತೊಡಂಕಿ ತಡಗೆಡದ ತರುಣ ಮಂರಾಳಂಗಳಂ ಕಂಡು (ರಾಷಡೇ. ೬-೨೪ ಪ). [ತಡೆ + ಕೆಡೆ]

ತಡೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಂಭನೆಗೊಳಿಸಿಂ; ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡು: ಚೈತನಂ ತನ್ನೊಂದು ಬಲ್ಮೆಯಂ ಸುರಪನಮಂ ಕೈದುಮಂ ತಡೆಗೆಯ್ದಂ (ರಾಮುಕ್ಕ. ೭೦-೦೯). [ತಡೆ + ಕೆಯ್]

ತಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಬರಂ; ಅಡ್ಡಿಯಾಗುಂ; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುಂ; ತರುಬುಂ; ಕೂರ್ವಿಡುಗದೆ ಬಂದು ತಾಗೆ ಯವಳರ್ ತಡೆಗೊಂಡೊಡ್ [ಪಾಣಾ. ರಾರತಿರಗೆಗೊದದೆ] . . . ರಥಂಗಳಚ್ಚುದಿಯಚ್ಚು (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೧೬೨) [ತಡೆ + ಕೊಳ್]

ತಡೆಗೊಸಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಂ; ನಿಲ್ಲಿಸು: (ಅ). ೨. ಕಟ್ಟು; ಬಂಧಿಸು: ಉದ್ಯಾನಂ, ಬಂಧನಂ – ೨ ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಕಟ್ಟು: ತಡಗೊಸುವಿಕೆ (ವಿಜ್ಞಾಂಪ. ೩೦೯). [ತಡಗೊಳ್ + – ಇಸು]

ತಡತ, ತಡತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಉಳಿಯುವಿಕೆ; ಬಾಳಿಕೆ; ತಾಳಿಕೆ: ಈ ರೀತಿ ತಡತ ಬಾರದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಇಂಥಾ ಅಪಪೋಗಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನುಚಿತ (ಗೃಹವಿ. ೧೧) ; ಹೊರಗಡೆ ತಡತ ಬರುವ, ಮದುವಾದ ಅಷ್ಟಿ ವಂಜರ-ಬಾಷ್ಕ ಚರ್ಮವಿದೆ (೬೬೬೮. ಪ). **ತಡತ:** ಯಾಕೋ ಈ ಸೀರೆ ತಡತ ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ (ಜೂಲಿ). [ತಡೆ + – ತ್ಯ]

ತಡನೆಡೆ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾದ ನಡಿಗೆ: ನಿಧಾನಚಲನ: ಮಂದಗತಿ; ತಡಿನಡೆ (Drag. ಇಂಗ್ಲಿ). [ತಡೆ + ನಡೆ]

ತಡಪೆ (ನಾ). ತಡೆ; ಸಾವಕಾಶ; ನಿಧಾನ: ತೊಡಪಂ, ನಡಪಂ, ಮೊಗಪಂ, ತಡಪಂ, ಅಳಪಂ (ಕಜ್ಞಾನ. ೩೬೦ ಪ್ರಬೋ). 'ತಡೆಪಂಬೆಱು' ಪರಾ. [ತಡೆ + – ಪ್ಪ]

ತಡಪೆಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸಾವಕಾಶವಾಗು; ನಿಧಾನವಾಗು: ಬೆಳಗ್ಗಂಪಡಿ ದಧರಮಿಂಪಪಟ್ಟಿದ ನುಡಿ ತಡಪಂಬೆತ್ತ ನಡೆ ನಿಜಂ ಕೋವಳೆಯಂ (ಹಂಪ್ಪಚ. ೬-೬೮). [ತಡಪ + ಪೆಱು]

ತಡಬಂಡೆ (ನಾ). ತಡೆಯುವ ಬಂಡೆ: ಓಡಿ ಹೋಗುವ ಬಾಣಭಟ್ಟ ಅಂದು ಪ್ರಳಯವೂರದ ತಡಬಂಡೆಯಂಗುತ್ತಾನೆ (ಬಾಣಕ. ೦೪೨). [ತಡೆ + ಬಂಡೆ]

ತಡಬಡೆ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ; ಆತಂಕ; ಅಡೆತಡೆ: ಜನಗಳ ತಡಬಡೆ ಇಲ್ಲದ ಮಾತಿನ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೇಳಿ ಮಾಲಕಿಗೂ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಹಕಂಗ. ೩೯) ; ಆವರ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ ಕುರಿತ ಇತ್ಯರ್ಥವು . . . ತಡವಾಗು ತ್ತಿರುವಾಗ ಬಂದಿತು ಮೃತ್ಯುವು ಅದಕ್ಕೆ ತಡಬಡಿಯಿಲ್ಲವಾಗಿ (ಇಂತಾಶ. ೫೦-೯೩). ೨. ನಿಲುಗಡೆ; ವಿರಾಮ: ನಾಲ್ಕೈದು ದಿನ ತಡಬಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಗೆದರು (ಹುಬ್ಬಹ. ೬೫) : ಊರನ್ನು ತಲುವುತ್ತಲೇ ತಡಬಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ತೆರೆಯುವ ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ (ಗಂಗಾಳ. ೦೩). 'ಅದೆ ತಡೆ' ಪರಾ. [ತಡೆ + – ಪಡೆ]

ತಡಬಿದು 'ತಡೆವಿದು' ನೋ.

ತಡಮಂತ್ರ (ನಾ). ಸ್ವಂಧನಗೊಳಿಸುವ ಮಂತ್ರ: ಕಡಕಿದುದು ಕೆಡಹಿದರ್ ಕುರಿಕೊಳೆ ಲಕ್ಷಮಂ . . . ಕೂಡಿದರ್ ತಡಮಂತ್ರಮಂ (ಕ್ರೀಕಾಪು. ೬೬೦-೩೪೦). [ತಡೆ + ಮಂತ್ರ]

ತಡಯೆಡು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡು; ತಡೆಯೊಡ್ಡು: ಬಲ್ಲಿದನಂಕ ಮಾಳಗೆ ತಡಯಿಡಲೇಕೆ ಹಲ್ಲ ಹೋಗಾದಲದೇಕೆ (ಭರತ. ೪೯-೨೩).

[ತಡೆ + ಇಡು]

ತಡೆಯಸು, ತಡಿಸಂ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಂ; ವಿಳ್ಬೆಬರುವಂತೆ ಮಾಡಂ; ನಿರ್ಬಂಧಿಸು: ಸನ್ನನೆ ಪುಱಿಸಿ ಪೆಡೆದರ್ನ್ನೆಯರಭ್ಭವತವನಾದ ವಾರಂಧಿಸರಾನ್ನೆವರಂ ರಕಿಪತಿ ನೀನೆನ್ನ ಮನೋರಥವನೆಣಿ ಪೇಟ್ ತಡೆಯಿಸಿದ್ದೆ (ಕಾದಂಉಂ. ೬೯೪). **ತಡೆಸು:** ನುಡಿಸು ಕೈದಾಸಮಂ ಕಡಿಸು ಹರಿಸಮಮಂ ತಡೆ[ಪಾಣಾ. ದ್ರಿಪದ್ಯಂ ದಾಳಯುಡಿಸು ಬೇಗಮಳಿ ನುತ್ಕೊಡನೊಡನೆ ನೇಮಿಸಿದನು (ಚಂಪು. ೪೬-೨೨) ; ಅರಿಸ್ಪಿನಂತು ತಡೆ [ಪಾಣಾ. ಡ್ರಿಸದರಾಯ್ದ ದುರ್ಭಿಕ್ಷದುಃಖರೋಳ್ಳಳೆಯದೆ ರಾನ್ಯಂ (ಕ್ರಿಯಾಕಾ. ೬-೩೦). [ತಡೆ + – ಇಸು]

ತಡೆಯುಸಿರ್ (ನಾ). ತಡೆತಡೆದು ಆಡುವ ಉಸಿರಂ: ಕಿರುಬೆಮರ ತಡೆಯುಸಿರ ಕರುಣಾಸ್ಪದೆಯಾಗಿ (ಪಂಂಕ್ಕಕ. ೩೮-೦೩). [ತಡೆ + ಉಸಿರ್]

ತಡೆಯೋಟ (ನಾ). "ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ಕೃತಕವಾದ ತಡೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿಕೊಂಡು ಓಡಬೇಕಾದ ಜುಗಜೋಟ : ತಡೆಯೋಟ" (Obstacle-race. ಇಂಗ್ಲಿ.) [ತಡೆ + ಓಟ]

ತಡೆರಾಜ್ಯ (ನಾ). "ಎರಡು ಪ್ರಬಲರಾಜ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇದ್ದು ಬಿಪ್ಪೊಟ್ಟಿ ರಿಗೆ ಕಾದಾಟದ ಸಂಭಂಧವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡುವ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯ : ತಡೆರಾಜ್ಯ" (Buffer-state. ಇಂಗ್ಲಿ.) [ತಡೆ + ರಾಜ್ಯ]

ತಡೆವದು (ಕ್ರಿ). ತಡವಾಗು; ನಿಧಾನವಾಗು : ಬಸದಿಪ ಕಾಮಿನಿಯರ್ಗೆ . . . ನೊಸಲೆಲ್ಲಂ ಬೆವರ್ ಪನಿಯ ತೆಳ್ಗದಂವ ಕೆಂಪಡರೆ ಎರ್ದ ದಡ ದಡಿಸೆ ಸುರ್ ಪೆರ್ದ ನಡೆ ತಡೆವಡೆ (ರಾಮಶ್ವ. ೦೨೬-೭). [ತಡೆ + ಪದು]

ತಡೆವಡೆ, ತಡೆಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಗೊಳಗಾಗು; ತಡೆಯಲ್ಪಡು; ನಿಂತು ಹೋಗು: ಸಡಗರಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಡೆವಡೆದು ಸುಗಿದು ನುಡಿಯರಾರುಂ (ಇಂಂಸಾಕ. ೦೩೮-೬೮೦). **ತಡೆಪಡೆ:** ಅಲ್ಲಿ ತಡಿಪಡಿದು ಕಾಂ ತಳುಪಿಲ್ಲದೆ ನಿಜರೆಶಕೆಯ್ದೆವಂದು (ರರುಗಜ. ೨-೪೯). [ತಡೆ + ಪದ್]

ತಡೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬರು: ತಡೆಯಂಂಟುಮಾಡು: ಕಱುಂಬು ನಿರ್ನಿರಮಿವುಜ್ಜುಗಕ್ಕೆ ತಡೆವರ್ದರ್ (ರಾಮಶ್ವ. ೩೬-೨). [ತಡೆ + ಬರ್]

ತಡೆವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ನಡುವಲೆ ತಡವಲೆ ಸಿಡಿವಲೆ ನಿಡುವಲೆಗಳಿಳಿಪ್ಪುದವ ಲುಬ್ಬುಕರೋಳ್ (ನಿಘಂ. ೦-೦೦). [ತಡೆ + ಬಲೆ]

ತಡೆವಿಡು, ತಡೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆಯುವ್ಯು ತೆಗೆದುಹಾಕು; ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡು : ಪಟುಭಟತ್ಕಾಗದಿರ್ಕಲ್ಲ ಮೇಘಂಗಳಂ ತಡವಿಟ್ಟು ಮಳೆಯನೆಲ್ಲಿಸೆಗಱಿಯುತ್ತೆ (ಕ್ರಮಿಧಾ. ೬-೩೯). ೨. ಮಂತ್ರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗು. ಪಿ. ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದು: ಸ್ವತಂತ್ರ ವಾಗು: ಕಾಂ ತನಗೆ ಹಯಂ ತಡವಿಟ್ಟ ಪಾವಂಶಂತು ನಡವಟ್ಟು ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಂ ಪೋಗೆ (ರಾಮುಕ್ಕ. ೧೩೮-೦೫). **ತಡೆಬಿಡು:** ೧. ತಡಬಿಟ್ಟ ಕಂಬಮಂ ಕೈಯಿಂದ ಮುಂಗಾಡದಡಿಹತ್ತ, ಕಾಗತ್ತ ಓಡವರ್ ಪರಿವಾರಮಂ ಕಂಡು (ಹಕಥಾ. ೯-೩೦). [ತಡೆ + ಬಿಡು]

ತಡವೇಂಟೆ, ತಡೆವೇಟೆ (ನಾ). ೪.ಂದಂ ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ : ಮೃಗಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಆಡುವ ಬೇಟೆ : ಭಾಸುರ ವರಂಭವನೇಱಿ ಭೂವಲಾಮಕರ ವ್ಯಜಂ ನಡೆಯ ತಡವೇಂಟಿಗೆ (ಹಕಥಾ. ೬-೧೧); ಮೇಲ್ಯಾಸು ಮಂಚಗಳ ಗಡಣವೆಯ್ಯತು ರಾಯನ ನಿಯಮದೊಳಿಂದು ತಡವೇಂಟಿಯ ಸವಕಟ್ಟು (ಕುಡಾಸಾಂ. ೪೭-೪೬). **ತಡೆವೇಟೆ:** 'ತಡವೇಟೆಕಾತಿ' ಪರಾ.

[ತಡೆ + ಬೇಂಟೆ]

ತಡೆವೇಂಟೆಕಾತಿ, ತಡೆವೇಟೆಕಾತಿ (ನಾ). ತಡೆವೇಟೆಯನ್ನು ಆಡುವವಳು: ಜನಮನದ ಸಂಕಲೆವನೆಯೊ ಲೋಚನಮೃಗದ ತಡೆವೇಂ[ಪಾಠಾಂ. ವೇ]ಟೆಕಾತಿಯೊ ಮನುಮಥನ ಸಂಜೀವನೌಷಧಿಯೋ . . . ಎನಿಸಿದೂರ್ವಸಿ ಬಂದಳು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೮-೧೦). **ತಡೆವೇಟೆಕಾತಿ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತಡೆವೇಂಟೆ + – ಕಾತಿ₅]

ತಡೆವೇಟೆ 'ತಡೆವೇಂಟೆ' ನೋ.

ತಡೆವೇಟೆಕಾತಿ 'ತಡೆವೇಂಟೆಕಾತಿ' ನೋ.

ತಡೆಸು 'ತಡೆಯಿಸು' ನೋ.

ತಡೆಹಡೆ 'ತಡೆವಡೆ' ನೋ.

ತಡೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆದು ಹಿಡಿ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ನಿಗ್ರಹಿಸು: ಅವರಿವರು ಓಡಿ ಬಂದು ಜಗಳವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತಿಮ್ಮನನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದರು (ತಿಂಮತ. ೩೫). ೨. (ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು) ಒತ್ತಿರಿಸು; ಅದುಮಿಡು; ಹತ್ತಿಕ್ಕು: ಉಮ್ಮಳಿಸಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಎದೆಯ ದುಃಖವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಡೆಹಿಡಿಯುವಂತೆ . . . ತೋರುತ್ತಲಿತ್ತು (ಚಿತಸ. ೧೦೪); ಉಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ತಡೆಹಿಡಿದನು (ಪುನರು ೧೯೦). ೩. ಪ್ರಕಟ ಪಡಿಸದೆ ಇರು; ಜಾರಿಗೆ ತರದೆ ನಿಲ್ಲಿಸು: ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಫಲಿತಾಂಶವನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಡೆ₂ + ಹಿಡಿ₁(<ಪಿಡಿ₁)]

ತಣ್₁, ತಣಿ₂ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು; ಉಷ್ಣವಳಿ; ಆರು: ಲಂಕೆ ಮಿಳ್ಮಿಳನೆ ಬೆಬ್ಬಳಿಸೆ, ಭಯಕೆ ನೆತ್ತರ್ ತಣ್ತವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೩೩-೬೬೦). **ತಣಿ₂**: ಬಿಸಿಲ್ ತಣಿಯೆ ತಂಗಾಳಿ ಮೈದೋಱ್ . . . ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣ ರುತ್ತರಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೨-೩); ತಣಿದನ್ನ ತಂಗುಳೆನಿಕ್ಕುಂ (ಕಶರ. ೧೨೪); ಚಹಾ ಆಗಲಿ. ಬಿಸಿ ಇರುವಾಗಲೇ ಅದನ್ನು ತಣಿಯುವ ಮೊದಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಒಂಟಿದ. ೦೭೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ತಣಿ]

ತಣ್₂, ತಂ₁, ತಣು₁ (ನಾ). ೧. ತಂಪು; ಶೈತ್ಯ: (ಕ). (ಗು). ೨. ತಂಪಾದ; ಶೀತವಾದ; ತಣ್ಣಗಿರುವ: 'ತಣ್ಗದಿರ್', 'ತಣ್ಗಳಸ', 'ತಣ್ಜೊಡರ್', 'ತಣ್ಬಿಸಿಲ್' ಪರಾ. **ತಂ₁**: ೨. 'ತಂಗಡಲೆ', 'ತಂಗಾಲ' ಪರಾ. **ತಣು₁**: ೧. ತಣುವಿರಬಲ್ಲುದೇ ಅತಿಶುಷ್ಕವಾದ ಪರ್ಣತರುವಿಡಿದ ಅನಲನ ನಡುವೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೬೦-೬೦೧); ಸಕಲ ಗಣಸಂಕುಳಂ ತಣು[ಪಾಠಾಂ. ನು]ವಿನೋಕುಳಿಯಾಡಿ (ಬಸರ. ೭-೧೮೪); ಭಾನು ತಣುವಾದಾನು ಸೋಮ ಸುಟ್ಟಾನು . . . ಜಗ ಶೂನ್ಯವಾದೀತು ಮೌನದಲಿ ಸಿದ್ಧನಿರಂ (ಮಂಕುಕ. ೭೮೪).

[<ತಣ್₁. / ತಮಿ. ಮಲ. ತಣ್; ತುಳು. ತಣು; ಕೊಡ. ತಣಿ. / ಪ್ರಾ. ತಣ್ಣಾಯ = ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ]

ತಣವು 'ತಣಿವು' ನೋ.

ತಣಾಪತ್ತಿ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ: ಸ್ಥಾನಪತಿ: ತಣಾಪತ್ತಿ ಬೆಯಳ ಜೀಯನುಂ ಊರಪುರವನ್ನು × × ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. III. ನಂಜನ. ೦೯೯-೨೦; ?). 'ತಾನಪತಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಪತಿ]

ತಣಿ₁, ದಣಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದು; ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳು: "ತಣಿ ತೃಪ್ತೌ" (ಶಮಧಾ); ನೆಲನುಂ ವೆಳೆಗಾ ಪಾರ್ವ್ವರು[ಂ] ಪ್ರಜೆಯುಂ ತಣಿಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೪-೧೮; 685); ಕರುಣಿಸಿ ಪರ್ವಮೆಂದು ತಣಿಯೆ ಯುಣಲಿಕ್ಕಿದೆನೆಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೧೫); ಆತಂ ಬೆರಸದೆಲ್ಲಮಂ ತಿಂದು ತಣಿಯದೆ ಪಲ್ಲಂ ತಿಂಬಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೫); ಜಗಮೆಲ್ಲಂ ತಣಿಗುವೊಂದು ಬಳ್ಳಿಯ ಕಾಯೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೫೮); ಮಾಣುದರವಿದೆ ಬೀಗಿಹುದು ಕಲ್ಯಾಣಿದೇವಾ ತಣಿಯಿರೇ (ಬಸಪು. ೫೯-೩); ಕಮ್ಮನೆ ತುಪ್ಪ ಕಜ್ಜಾಯ ಪಾಯಸದಿಂದೆ ದಮ್ಮನೆ ತಣಿದೆವೆಂದೆನುತ (ಮೋಹತ. ೩-೫೯); ಅದಕ್ಕೆ ತಂದೆನು ನಿನ್ನೆಡಗಿಂದು ಕಡುಬಂ ತಣಿವಂದಂ ನೀಡೆಂದು (ಗಡೇಶ. ೨-೩೦). ೨. ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು; ಸೋತುಹೋಗು: "ದಟ್ಟಂದಱಿದು[ಪಾಠಾಂ. ಗೆಂಟೆಂದಱಿದು] ದೆನಲ್ ತಣಿದುದು" (ಚತುನಿ. ೩೪); ಧೈರ್ಯಗೆಟ್ಟುದು ಕೂಡೆ ಕುರುಸೇನೆ . . . ತಣಿದುದೈ ಪರಿಭವದ ಸೂಱಿಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೧೨). **ದಣಿ₁**: ೧. ಇತ್ತುದನೆ ಕೊಂಡು ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿಯದೆ ಮತ್ತಿನ್ನುಂ ಬೇಕುಮೆಂದು ಪಾಯ್ವರ್ಮೂಢರ್ (ಸಮಪ. ೩೯೦-೨೭ ಅನು. I); ಆಡಿ ಕಾಲು ದಣಿಯವು ನೋಡಿ ಕಣ್ಣುದಣಿಯುವು ಹಾಡಿ ನಾಲಗೆ ದಣಿಯದು (ಬಸವ. ೪೮೭); ನೋಡಿ ದಣಿಯನು ಬಿರುದ ಹೊಗಳಿಸಿ ಹಾಡಿ ದಣಿಯನು ನಿಚ್ಚಲುಚಿತವ ಮಾಡಿ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿಯನು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೧೦-೦೮); ಹಂಸ ನೀಕ್ಷಣದಿಂದುಮ್ಮಿದಮೃತವ ಹಂಸನಂತೀಂಟಿ ದಣಿವನು (ಭರಡ. -೨೯); ಕಂಡು ದಣಿದೆಯೋ ಉಂಡು ದಣಿದೆಯೋ (ಗಾದೆ). ೨. ಅರಿಗದಾಘಾತದಲಿ ಕೈಮೈದಣಿದು ಮನದಣಿದು ತೆರಳಿದರು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೭೯); ಶ್ರುತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣಗಳನೋದಿ ಬೆಂಡಾದೆ ಅತಿಶೀಲಗಳನೆಲ್ಲ ಮಾಡಿ ದಣಿದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೮-೨). ೧, ೨: ಚಣಚಣಕು ಪರಿಪೂರ್ಣ ನೇನು ತಣಿದೇ ದಣಿವೆ; ನನಗೆ ಪೂರ್ಣತೆಯೆಂದೊ, ನಾನು ದಣಿದೇ ತಣಿವೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೮-೧೩).

ತಣಿತಣಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತಣಿತಣಿದು ತಕ್ಕೈಸಿ ಮಿಕ್ಕು ಮಲೆಮಲೆದಾಡಿ (ಬಸರ. ೩-೧೧೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕೊಡ. ತೆಲು. ತಣಿ]

ತಣಿ₂ 'ತಣ್₁' ನೋ.

ತಣಿ₃, ತನಿ₃ (ನಾ). ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ; ತರ್ಪಣ: ತೊಡು ಜವದಿ ಬಿಡು ಬೇಗದಿಂದವನ ತಲೆಗಡಿದು ತಮ್ಮಂಗೆ ನೆತ್ತರ್ ತಣಿಯನೆರೆವೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦೨-೪೯). 'ತಣಿಯೆಱ್' ಪರಾ. **ತನಿ₃**: ಗರುಡನೂರವರೆಱ್‌ವರೇ ನಾಗರಿಗೆ ತನಿಯನು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨-೧೫). 'ತನಿಯೆರೆ' ಪರಾ.

[<ತಣಿ₁]

ತಣಿಗೆ 'ತಳಿಗೆ' ನೋ.

ತಣಿಪು₁, ತಣುಪು, ತಣ್ಪು₁ (ಕ್ರಿ). ತಣಿಸು; ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು: "ತಣಿಪು – ತೃಪ್ತೌ" (ಶಮಧಾ); ದಿವ್ಯಾಹಾರವು ನೂಡಿ . . . ತಾಂಬೂಲಾದಿಗಳಿಂ ತಣಿಪಿದಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೫-೨೦); ಬೇರ್ಪ್ಪರನುತ್ಸಾಹದಿನಾವಗಂ ತಣಿಪಿ (ಎಇ. XIII, ೩೨೯-೫; 929); ನಿಜ ಸಂತತಿಯಂ ತಣಿಪಿ ಸುಹೃತ್ಸಂತತಿಯಂ ಪೆರ್ಚಿಪುದು (ಆದಿಪು. ೮-೭೫); ವನಬರ್ಹಿಗಳಂ ಮೇಘಧ್ವನಿ ತಣಿಪುವ ತೆಱದೆ ದೇವ ನಿನ್ನಯ ದಿವ್ಯಧ್ವನಿ ತಣಿಪಿದಪುದು ವಿಷ್ಟಪಜನಮಂ (ಅಜಿಪು. ೮-೧೧); ತನ್ನಿಂದೆ ತಿಳಿದು ತನ್ನಂ ತನ್ನೊಳೆ ಶಾಂ ನಿಂದು ತನ್ನೊಳುದಯಿಸಿದ ಸುಖಂ ತನ್ನನೆ ತಣಿಪುತ್ತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೨); ಜಾಗದೊಂದೆಸಕವಲಂಪಿನಿಂ ಬಡವರಂ ತಣಿಪುತ್ತಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೬); ಒಂದೆ ಶಶಿಬಿಂಬವೀ ಜಗದಿಂದೀವರತತಿಯನೆಯ್ದೆ ತಣಿಪುವ ತೆಱದಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೫೪). **ತಣುಪು**: ಪೆಂಪಿನಿಂದೀವ × × ಮಂ ತಣುಪಿ ಕಲ್ಪಕುಜಕ್ಕೆಣೆ × × × ಸುದ್ದ ಮತಿವರದಾನ ಗುಣಭೂಷಣೆ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೯೭-೨೦; 1118); ಬಸವಾದಿ ಶರಣರಾರೋಗಣಂ ಬರಲವರ ತಣುಪಲಂದಾಯ್ದಕ್ಕಿಮಾರಣ್ಣನೊಪ್ಪಿದನು (ವೀಶ್ಯಪು. ೭-೧೦-೧೨). **ತಣ್ಪು₁**: ಅನ್ವಯದೊದವು ತಾಯುಮಂ ತಂದೆಯುಮಂ ತಣ್ಪಿದುದಪಾರ ರಾಗಾಮೃತದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೮). [ತಣಿ₁ + – ಪು₁]

ತಣಿಪು₂ (ನಾ). ತೃಪ್ತಿ; ಸಮಾಧಾನ; ಸಂತುಷ್ಟಿ: ಪಾಲ್ ಕೆಚ್ಚಲೊಳ್ ತಣಿಪು ಊಟದೊಳ್ ಸೀರೆ ನೂಲೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೮೩); ಲೋಕ ತಾಪದಿ ಬೆಂದು ತಣಿವನೆಳಸಿದವಂ ಈ ಕಂತೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಂಬಿಕೆಯ ನೆಯ್ದಿಹನು (ಮಂಕುಕ. ೯೪೦). [ತಣಿ₁ + – ಪು₂]

ತಣಿಯಿಸು, ತಣಿಸು$_2$, ದಣಿಯಿಸು, ದಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತ ಪ್ತಿಪಡಿಸು; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು: ಎಳವಾವಿನ ಬೆಲ್ವಿಂ . . . ತೆಂಕಣಿಲಂನೆಳೀಗಳಿಗಳಿಂ ದೊಳಿದಂ ತಣಿಯುವುದು ಜನಂಗಳ್ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಮನಂದುಂ ಬಂದು ವಸಂತಂ (ಆದಿಂಂ. ೭೬೯) ; ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹಸಿವುಗಳ ತಣಿಯಪನಿತನ್ನೋನ್ನ ಹೊಮ್ಮುಗೊಂದಾರ್ಯ ಜನಜನಪದಂಗಳಲಿ (ಮಂಗಳ. ೯೯೪). **ತಣಿಸು$_3$:** ೧. ಗುಣವೃಂಬಲಿದ ಧನವೂ . . . ನೃವಾಗ್ರಣಿಯಂಗಿಹನೆಂದು ತ ಣಿವ ದ ದೆ ಪರಮಸಂಪ್ರೀತಕಾರಣವಾಮ್ತೇ (ಪ ಪ್ರ ಪು. ೩-೧೧) ; ಮಾಹೇಶ್ವರರಿಗಿಷ್ಟಾರ್ಥಂಗಳಿಂದಾದರಿಸಿ ಪರಿಚಯಂಗಳಿಂ ತ ಣಿ ಸು ತ್ತ (ಭಾಷ. ೪-೮೭) ; ರಣದೊಳಾಯುಧ ಮರುಳೆ ಬಳಗದ ತಣಿಸದನು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೬) ; ಎಣಿಸುವುದವನಿಂದಿರೆಗುವ ಸಲ್ಲಿಯ ತಣಿಸುವು ದಿಂತು ಚಿತ್ತವನು (ಹರಿಚಂ. ೩-೪೩) ; ಕಣ್ಣಾಗಳ ಹೊಳವ ಮೊದಲೆ ಅವನ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ತಣಿಸಿತ್ತು (ಜಾಹ್ನವ. ೧೯). **ದಣಿಯಿಸು:** ೧. ಧರಣಿಯ ಮರದ ದಣಿಯಿಸಿದಳು ಹಿರಣ್ಯದಾನದಲಿ (ಸಂಭವ. ೨೦-೩೨). **ದಣಿಸು:** ೧. ಪರಿವಾರವನು ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ದಣಿಸುವೆನು ರಿವುಗಳ ಸಿರಿಯ ಸೂಱೆಯಲಿ (ಅಜಿತಪು. ೧-೦೬) ; ನಾನಾ ರ್ಣವಮಂ ಮತ್ತಾಳ್ದರಿಂ ದಕ್ಷಿಣೆಗೆಗಳಂ ದಣಿಸುತಂ . . . ಬರುತಿರ್ದನು (ಚಂಪು. ೩-೦೭) ; ವಿಪ್ರವ್ರಂದಮಂ ದ[ಶಾಣಾ. ತ]ಣಿಸು ಬಹುವಿಧದಿಂದೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩೦-೬೦). ೨. ಆಯಾಸ ಗೊಳಿಸು: ಶ್ರಮವಪಡಿಸು; ದಣಿವುಂಟುಮಾಡು: ಗಂಡನ ದಣಿಸುವುದಿಲ್ಲಿ ಯಮತುಂಡದೊಳಗೆಗೆ ಹಾಕಿ ಕದಿಸುವರಲ್ಲಿ (ಪು ತಿ ಂದ. ೨-೪೯-೨).

ತಣಿಸಿಸು, ತಣಿಸುಪಡಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚೆನ್ನೆಯರು ಕಾಣಿಯುತಿಹರು ದಣಿವಿಲ್ಲಿ ಮೈಗೆ ತಂತಾನೆ ಒಳಗೆ ತಣಿಸಿಸಿ ತಣಿಯುತಿಹರು (ಸೊಬಗಾಣಾ. ೩೬-೬) ; ದಾನಾರ್ಥಿಗಳನಂಬರ ಹೇಮಮಣಿಗಣ ಭೂಷಣಾವಳಿಯಂ ತಣಿಸಿ ತಣಿಸಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೬-೨೪). [ತಣಿ$_2$ + ~ಇಸು$_2$]

ತಣಿಯುಣ್, ದಣಿಯುಣ್ (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಊಟಮಾಡು: ದಿವ್ಯಾಹಾರಮನಾಕಂಠಪ್ರಮಾಣಂಬರೆಗಂ ತಣಿಯುಂಡು (ಪ ಚಾ. ಭಾ. ೭೮-೨೫) ; ತಣಿಯುಂಡಮದರ್ಂ ಗೋವಮತ್ಸಾದಿಂದೆ ಬಾಯ್ಮುಸಿದವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೮) ; ತಣಿಯುಂಡನಂತೆ ಸಾಲ್ಗುಮೆನ್ನದೆ (ಪ ಪುರಾ ೪೫. ೦-೦೩) ; ಭೂತಬಲಾಚಕೋಟಿಯಂ ನೆಱೆ ತಣಿಯುಣ್ಣು ಚಿಣ್ಣು ಮರಲ್ದುಂಬ್ಮುವರಕ್ಕುಸಲಾಖವೆನ್ನೊಡೆ (ಆಶ್. XVI, ಚಕ್ಕ್ರಾ. ೯೦-೨೫ : 1170) ; ಪಸಿಯಿಂದೆ ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿಱಗಿ ದಿನಮೆಲ್ಲ ತಣಿಯುಣುತೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೪-೦೦೫). **ದಣಿಯುಣ್:** ಗಗನದ ಮೇಘಗಳೆಲ್ಲಾ ಸುರಿದವು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿ ದಣಿಯುಂಡು ಸಸಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಬೆಳೆದವು (ಅಜಿತ. ೦೦೭-೧೬೬) ; ಅನಿತೋಗರವನೊಡನೆ ಕಱುಗಾವ ಮಕ್ಕಳುಗಳಿಬ್ಗರ್ಗ ದಣಿಯುಣಲಿಕ್ಕಿ ತಣಿದು (ನಿಜಗು. ೦-೭೦). [ತಣಿ$_2$ + ಉಣ್]

ತಣಿಯುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಉಣಿಸು: ಸುಖ್ರತನಾಗುವುಲು ತಣಿಯುಣಿಸಿ (ಪಾಶ. ೫೬-೮೮೩). [ತಣಿ$_2$ + ಉಣಿಸು$_1$]

ತಣಿಯೂಡು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಊಟಮಾಡಿಸು ; ತಣಿಯುಂ ವಂತೆ ಕಿನ್ನಿಸು: ತೊಱಿದ ಮೊಲೆಯಂ ಸಾಱದ ತಣಿಯೂಡದೆ ಪಡಗಿಗೊಸಿ ತವಕದಿಂ ಬರುತ್ತುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೬ ಪ) ; ದಾನಜಲಮಂ ತಣಿಯೂಡಿದಡೆ (ಪೊಂಗಾ. ೧೯೭೬. ಪಾಠಾಂಗ. ೬೬-೪೬ : ೨). [ತಣಿ + ಊಡು$_1$]

ತಣಿಯೆಱಿ, ತನಿಯೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತರ್ಪಣ ಕೊಡು: (ಹಾಲು ಮಿಂಂತಾದುವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ) ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ವೇಣಮಾರೊ ಇದು ತಾನೆ. ಮಣ್‌ಮಾಡಿ ಪೋದರ್; ಬಜುಮಣ್ಣನೆಱಿ, ತಾಮ್ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂ ತಕ್ಕಂತೆ ತಣಿಯೆಱಿದುಮಿರ್ದರ್ (ಅಂತಿಗ. ೦೨-೨೫೮). **ತನಿಯೆರೆ:** ಇದೊ ತಂದ ತನಿಗಳನು. ನನ್ನೆ ಮಗನಯ್ಯಂಗೆ, ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ತನಿಯೆರೆಯೆ (ಪಾರಿ. ೨೩-೩೦೦) ; ನಾಗಗಿರಿ ತನಿಯೆರೆಯುತ್ತಾರಿರೆ (ರಾಷ್ಟ್ರ). [ತಣಿ + ಎಱಿ$_1$]

ತಣಿರು 'ತಳಿರ್'ಸ್ನೋ.

ತಣಿವೀ (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಂ ; ತಣಿವನ್ನೆಂಂಟುಮಾಡಂ : ಆಱಿಯದೆಳಸಿದನೆಂದು ನವಿಸಿದಸುರರಿಯ ಬಸುರ ಬಱನಳಿಯ ತಣಿವಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೯) ; ಅಂತದು ತಣಿವಿಲ್ಲದು ಬಾನುದ್ದಮಪ್ಪ ಪೇರೂಡಲಲಗ್ಗಂ (ಕಣ್ಣಪ್ಪ. ೩೮೨ ಪ್ರಯೋ). [ತಣಿವು + ಈ$_2$]

ತಣಿವು, ತಣಿವು, ತಣಿವು, ದಣಿವು (ನಾ). ೧. ತೃಪ್ತಿ ; ಸಮಾಧಾನ: " ದರ್ಯಾಪ್ತಂ. ಉಪಸಂಪನ್ನಂ. ತೃಪ್ತಿ. ಸೌಹಿತ್ಯಂ–ಈ ೪ತ (ನಿ) ಣುವ " (ಶಬ್ದಮ. ೪೮-೦೭೧) ; ತನಿವಂ ಕೈಕೊಂಡಮೊರ್ತರ್ತರಮತಿಸಮಸಮಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೧-೨) ; ಕನಸಿನ ತೊಱಿಯೆಳ್ ನೀರ್ಗಡಿದು ತನಿವಡೆಱಿದರೆಱಿಯರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೪) ; ತನಿವಿಲ್ಲದರಂ ಪುಡಿಸೆ ತನಿವಳ್ಳುಮೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೩-೦೭೧) ; ಪರಮಶಿವಸಮುಖಿ ಸಂಗಸುಧೆಯಂ ಸವಿಸವಿದುಂ ತನಿವಿಲ್ಲದಿರಂಟುತ್ತ್ (ಭಾಷ. ೪೩-೨) ; ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ತನಿವಿಲ್ಲ ವೊಚ್ಚೆಗೆ ಹೊರೆಯಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೮೧). **ತಣವು:** ೧. " ಸೌಹಿತ್ಯಂ. ತರ್ಪಣಾಂ. ತೃಪ್ತಿ – ತಿ ತಣವ್ತ್ರಿ[ಶಾಣಾ. ತಣುವ]" (ನಿಘಂ೦ಟು. ೨೪೧) ; ಆರಂ ಅಮರ್ದನ ತೀರಾ ತಣವಿರ್ (ಜೊಗಪ. ೪೪-೩). **ತನಿವು:** ೧. ತಂಬೆಲರು ಜೀವಕ್ಕೆ ತನಿವು ನೀಡಿತ್ತು (ಚಿಪಪ್ರ. ೦೩). **ದಿನವು:** ೧. ಭೂಜಲದ ದ[ಶಾಣಾ. ತ]ಣಿವ ವರ್ಯಾಪ್ತ್ಯಮುಪಪನ್ನ ಮಾತ್ಮತೃಪ್ತಿ ಸೌಹಿತ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಮಂಗಳ. ೬೫-೭). ೨. ಆಯಾಸ ; ಬಳಲಿಕೆ ; ಶ್ರಮ : ನಿವುಣಿಕೆ ಕ್ರಮಕ್ರವೆಗಾ ದಣಿವಿನಿಂದ ಹ ಣ್ಣಾ ಗು ತ್ತ ಲಿ ಇದ್ದಳು (ಭಾಷ. ೭೦೧) ; ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮಾತ್ರ ದಿನದ ದಣಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಲೆ ನಿದ್ದೆಹೋದ(ಪಚಿತೋದ. ೧೨). **ದೆಣವು:** ೨. ದಣುವಿಲ್ಲದೊಲ್ಲು ಕಾಣೆವಚ್ಚ ಕೇಳಿಕೆಗಳಂ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೯೮) ; ದಾರಿಗಿರಿದೆ ದಣುವಿನ ತೋರುಕ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕ್ರಿಕಾಣ. ೦೩). ೩. ಆಸೆ ; ತೃಷೆ : ಪಾಂಡುಕುಮಾರರ ಚರಿತ್ರವ ಎಮ್ಮ ಕೇಳದೂಂ ದಣುವ ತೀರದು (ಕೃಷ್ಣಾಧ್ಯ. ೧೦).

ತಣವು ಮುದ್ದೆ = ತಂಬಿಟ್ಟು: ಅವರೂ ತಮ್ಮ ಕಾಣಿಲಿ ವಾಸಿಮಾಡಲು ಮಾರವ್ಮನಿಗೆ ಕುರಿ, ಕೋಳಿ, ತಂಗಿನಕಾಯಿ, ತಣವು ಮುದ್ದೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಮುಂದೆ ಬಂದಿದ್ದರು (ಊರುಳಿ. ೩).

[ತನ್ನಿ + – ವು. / ತಮಿ. ತಣಿವು; ತೆಲು. ತಣುವು, ತನಿವಿ, ತನ್ವಿ, ತನ್ನು]

ತಣಿವೇಱು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಪೊಗಿಸುತ್ಪರಂತೆ ಕೈಕೊಂಬುದು ಹವ್ಯಮಂ ಬಯಸಿಯುಣ್ಬುಮರರ್ ತಣಿವೇಱುವಂತೆವೋಲ್ (ಚಿಪ್ರ. ೪-೭೭).

[ತಣವು + ಏಱು (<ಎಱಿ)]

ತಣಿಸು$_1$, ತಣ್ಣಿಸು, ತಣ್ಣೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡು ; ತಂಪು ಗೊಳಿಸು ; ಆರಿಸು : ತಣ್ಣೀರಾದಡಂ ತಣಿಸಿ ಕುಡಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭೬) ; ಕುಡಿಯುವ ನೀರನ್ನು . . . ಕುಡಿಸಿ ಆದಮೇಲ್ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಣಿಸಬೇಕು (ಆಯುಸಾ. ೦೪). **ತಣ್ಣಿಸು :** ೧. ಕಲ್ಲಲಿಗಣ ಮೂರಾಂತ ಶೂರಂ ಲಸಲ್ಲಲಿತಂ ತಣ್ಣಿಪ ಚನ್ನನಂ ನುಡಿದರ್ (ಸಂಭವ. ೦೪-೪) ; ಅನ್ನಾ ದತ್ತನ ಬಗೆಯ ಬೆಗೆಯನು ತಣ್ಣಿಸೆ (ಪಚಿಪ್ರ. ೦೭-೦). ೨. ಆಱಿಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು : ಬಯಲಾಯು ಮಾತಿನ ಭ್ರಾಂತಿ ತಣ್ಣಿಸಿತು. ಶಾಂತಿ (ಸೊಯಾಣಾ. ೦೮-೪). **ತಣ್ಣೈಮೆ :** ೧. ಸನ್ನಾಹ್ಯಯಿತನ ಸದ್ಯಂತದೊಲ್ . . . ಕೈದಣ್ಣಲರ್ ಧಧಿವಪ್ರಯಾಣ ತಣ್ಣೈಸೆ ಪದಾರ್ಥಂಗಳ ರುಚಿಯ ಮುಣ್ಣಾಣ್ಣಗರ್ಪಿತವ ಮಾಡಿದರು (ಸೂಚಿಪ. ೩೬.೯). [ತಣ್ಣ್ + ~ ಇಸು$_2$]

ತಣಿಸ್ನೂ 'ತಣಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಣಿಸು (ನಾ). ೧. ತಂಪು : ಶೈತ್ಯ : " ಸ್ಪಿರಿ – ಶೈತ್ಯ. ತಣಿಸಿನೊಳ್ " (ಶಾಕೃಪ್ರ. ೦೩). ೨. ತೇವ ; ಬದ್ದೆ : (ಕ್ರಿ). ೩. ತೃಪ್ತಿ ; ತುಷ್ಟಿ : ಗುರಾಬಿ ನಗುವುದೊಂದರೆನಿಮಿಷ; ನಗಲು ಬಾಳ್ಮುಗಿಯುವುದು ಮುಗುಳು ದುಡಿತಕೆ ತಣಿಸು (ಕುಂಳಿಳ. ೪೭೮). **'ತಣ್ಣಸ್ಸ'** ವರಾ. [ತಣಿ + – ಸು$_3$]

ತಣು, 'ತಣ್' ನೋ.

ತಣು$_{2}$ (ನಾ). (?) : ಕೆಲವೆಡೆಗೂ ವ್ಯಂಜನವಿಲ್ಲ. . . ಕರು, ತಣು, ಅನು, ಕಟು (ಕಟುಕ. ೧೮ ಪ್ರಯೋ). [?]

ತಣುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತಣುಕು, ಕಾಡುಬೆಂಡೆ (ಮೃಕಿಗಿ. ೪೦-೬೨೨). [?]

ತಣುನೆಲ್ಲು 'ತಣ್ಣೆಲ್ಲರ್' ನೋ.

ತಣುಪು 'ತಣಿಪು' ನೋ.

ತಣಿಸೆ (ನಾ). (?): ತಾವರೆಯ ತಣಿಸೆಯೊಳು (ಇ೦. ೧೯೪೬, ಮುಂಜಾಗಿತೆಚಿಣ. ೨೩೫-೯ ; ?). [P ಇದು 'ತಣ್ಣಿಸೆ' ಯ ಅವಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಣ್ಣಂಬು (ನಾ). ಆಹ್ವಾದಕರವಾದ ಸುವಾಸನೆ : ಆದರದ ಪೊದ್ದು ತಣ್ಣಂಬಿಗಂ ಮೃಗನಯನೆಯರರಸೆ ಬಡದೊಲಸಿದುದರಿನಿಕರಂ (ಅರಿಕೃ. ೧೧-೧೦೨) ; ವನಲತಾಳಿ ಪ್ರಸೂನಾವಳಿ ಗಂಧವಹಂ . . . ತಣ್ಣಂಪನೀ ಬೀಱುವುದುಮಾ (ಶಾಂಪು. ೭೦೬) ; ಕಂಪಿನೊಳ್ ಪೊಂಪಟ್ಟುವೋಗುತಿರ್ದ ಮಳೆ ವಕ್ಕಸರೋಜಮೆ ಸಾಲ್ವುದೆಂದು ತಣ್ಣಂವನಾಣಲ್ಕೆ ಬಂದೆಱಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೦೦) ; ಮುದಿಯಿಂದಂ ಬೀಟ್ಟು ಪೂಮಾಲೆಯುಂ ತ[ಣಾಂಬು]ವ್ಹಿಣ್ಣಂವಂ ಸವಿದಲ್ಲಿ ವಂಗಡದೆ ಪಾಡುತಿರ್ದ ಪೆಣ್ಣಂಬುಯಿಂ (ಲ೦ಕೃ. ೩೫) ; ನಸುಬಿರಿದ ಜಾಜಿಯ ನೆಸೆಯ ತಣ್ಣಂವನೆಂಬಂ . . . ಸುಳವ ಮಱುದುಂಬಿಯ ವಿಳಾಸದಂತೆ (ಶಾಂಪು. ೧-೧೬).

[ತಣ್ಣ್ + ಕಂಪು]

ತಣ್ಣಂದಿರ್, ತಂಗಂದಿರ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣ : ಸ್ಮರಶರಮೇವುವೆಂಬ ಶಿಶಿರಾಂಶುವ ತಣ್ಣಂದಿರ್ಗವುವೆಂಬ ಬದ್ದರವಣಿಯಿಟ್ಟು (ಅಜಿತ. ೬-೨೬) ; ನೆಲೆಯಿಂಗಳ ತಣ್ಣಂದಿರಂತೆ . . . ಲೋಲಲೋಚನರುಚಿ ಸುತ್ತಿಮುತ್ತಿದುದು (ಪಂಡಾಮ. ೫-೭೦) ; ಭುವನವನಾವನಿಗ ವುದಿರ ಪೀವಿದ ತಣ್ಣಂದಿರ್ಗಳ್ ಪೊದ್ದು ಕೈರವವನಮಾದುವು (ಲೀಲಾವ. ೩-೬) ; ವರ ಹಿಮಕರಬಿಂಬದ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳಿವ ತಣ್ಣಂದಿಗಳಿನ್ (ನಿಘ. ೭-೯) ; ಸೊಗಯಿವ ದೆಳ್ಳಸದ ನೆಮಂ . . . ಕೈಕೊಂಡಾಗಳ್ ಎಗೆ ತಣ್ಣಂದಿರಾವರಿಸಿದ ವ್ಯಗಧರ ಮಂಡಳಯವೋಲ್ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ಚಾಸವ. ೬-೦೦೦). **ತಂಗಿದಿರ್**: ತಂಗದಿರ್ಗಳು ಸರ್ವಾಂಗದಿ ನೆಲುಸಿರೆ (ಕಿಷಗಿ. ೦೭೦-೮೭೦) ; ತಳತ ತಂಪಿನ ತಂಗದಿರ ತೊಱೆಯೊಳಗೆ ತೇಂಕಾಡಿದುದು ಬಲ (ಋಷ್ಯಾಶ್ರೃ. ೧೭-೦೯).

[ತಣ್ಣ್ + ಕದಿರ್]

ತಣ್ಣಂದಿರ, ತಂಗದಿರ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂಳಲ್ಲವನೆಂ ; ಚಂದ್ರ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ತಣ್ಣಂದಿರಂ, ಅಲಿವೆಳಗಂ, ಮಂಜುಗೈಯ್ಯಂ . . . ಕಿಂಗರ್ – ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಶಶಾಸ. ೩-೨೩) : "ತಣ್ಣಂದಿರನೆಲ್ಕೆ ಚಂದಿರಂ ಸೊದಗೆದಿರಂ" (ಶಶಾರಿ. ೯) ; ಅನಸಾಂಬುಜಂ ತಣ್ಣಂದಿರಂಗೆ ಸೋಲಲಮನೆಗಡರ್ಚ್ (ರಾಚಕಿ. ೦೩-೬೦) ; ಬೆಂಗದಿರನ ಕಾಯ್ದು ತಣ್ಣಂದಿರನ ತಣ್ಪು . . . ಪಡಿಗೆಲೆ (ಶಾಲಿಶ್ರೃ. ೬-೦೭) ; ಬೆಂಗದಿರ ಬಿಸಿ ನಾತು, ತಣ್ಣಂದಿರನ ತಂಪಾನು ! (ಜಾಂಚಿ. ೦೬-೫೦). **ತಂಗದಿರ** : "ತಂಗದಿರನೆಂದೊಡಂಬುಜಬಾಂಧವಂ" (ಶಶಿ. ೦೨೦) ; ತಂಗದಿರನಿಂದಿಂಗಡಲ್ ವೆರ್ಚದಿರ್ (ಪಂದಿಮಾ. ೯-೬೭) ; ಸರಸದಿಂ ತಂಗದಿರನುದಯದಿ ಶರಧಿ ವೆರ್ಚುವ ತೆರದೊಳ್ (ಭೃಶ್ವಾಖ್ಯಾ. ೩-೬೮) ; ತಂಗದಿರ ನೇಸರರ್ ತಾವ ಕರುಹರುಸದಿಂದೆಸಗುತಿರಲು (ಭಾವಿಕಾ. ೨-೦) ; ತಂಗದಿರನೆಸಕ ಕಣ್ಮನ್ಮಥ ಕಣಾಜಕದೇಂ ? (ಮುಕಾಚ. ೪೯೦). 'ಬೆಂಗದಿರ್' ಪರಾ.

ತಣ್ಣಂದಿರನಣ್ಣಯ = ಚಂದ್ರವಂಶ : ತಣ್ಣಂದಿರನನ್ವಯದ ಪಾರ್ಥನ ತುರಂಗಮದು ಪೆಣ್ಣುದುರೆಯಾಗಿ . . . ಸ್ತ್ರೀ ರಾಜ್ಯಮಂ ಪುಕ್ಕುದು (ಕೃಸಿಭಾ. ೦೫ ಸೂಚಿ). [ತಣ್ಣಂದಿರ್ + ಅನ್ವಯ]

ತಣ್ಣಂದಿರವಕ್ಕಿ 'ತಣ್ಣಂದಿರ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ತಣ್ಣಂದಿರಱಿ^{3} (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ : ಅವಧ್ಯತಶಿಲೆ : ವಾಸಿದ ತಣ್ಣಂದಿರಱಿಯ ವಾದದಟ್ಟಿಗೆಗೊಳಿಗೇರಿಯಂ ನಿಡುವರಿಂಗಳಜುಂಬನ ಕಟ್ಟಲೆಯನೊಳಕೊಂಡು (ಜಾಮಿತ್ರ. ೩೩-೦೯). [ತಣ್ಣಂದಿರ + ಅಱಿ]

ತಣ್ಣಂದಿರಾದಿ (ನಾ). ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ ; "ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ" (ಕಪಿಸಂ. ೬. ೧, ೩೮).

[ತಣ್ಣಂದಿರ್ + – ಆದಿ]

ತಣ್ಣಂದಿರ್ಗಲ್, ತಂಗಂದಿರ್ಗಲ್ (ನಾ).:ತಣ್ಣಂದಿರಱಿ: ಪೊಳೆವ ತಣ್ಣಂದಿರ್ಗಲ್ಲ ಪಸೆಯೊಳೆಳೆದವಳೆಯಿಳೆಯಲಿಯ ಪಟ್ಟಡಿಸಿ . . . ಕಾಂತಿಯ ಮಲಂಗಿಸಿ (ಪದ್ಮಚಾ. ೦-೪೨) ; ತಲೆವೆಱೆ ಸಚ್ಚಿವನೆಯ ತಣ್ಣಂದಿರ್ಗಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲಳಿಗೆಯಂ ಸೋಂಕಿ ಕರಗಿ ಸೂಸೆ (ಸೌಂದಪ್ರ. ೭-೦೫) ; ತಳರಿಲೆ ಬಿಜ್ಜಳ ತಣ್ಣಂದಿರ್ಗಲ್ . . . ಬಿವನ್ನದಿನಾಳಿಯರಿಸಿ ಕರಂ ಸಜ್ಜರಿಸಲು (ಜಯಾಶಾ. ೪-೨೦) ; ಮೆಱಿವ ತಣ್ಣಂದಿರ್ಗಲ ಮಂಚವದೆಂದ್ . . . ಸಂಪ್ರಮದೆ ಕುಳಿವೆಟ್ಟಣಾಗಿ ಯೊಡನೆ ಪಸೆನಿಂದು (ಧಾವಿಪು. ೯-೫೭). **ತಂಗದಿರ್ಗಲ್** : ಕಂಗೊಳಿಪ ಸೋವಾನವಂತರಂಗಳೊಳಿಸೆವ ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಪುತ್ಥಳಿಗಳೋ (ಪಟ್ಟಾ. ೪೫-೬೩) ; ತಂಗದಿರ್ಗಲ ಗಚ್ಚೆರದ ಚಿಂದಕಣಾಸಿಳಕ್ತ ಮುತ್ತ ಚಿಲ್ಪಿಂಗೆಡೆಯಾಗಿ ಸೂಸಿದರೆಲಂ (ಪಂಪಿ. ೧-೩೦). [ತಣ್ಣಂದಿರ್ + ಕಲ್$_{3}$]

ತಣ್ಣಂದಿರ್ವಕ್ಕಿ, ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ, ತಣ್ಣಂದಿರವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಹಕ್ಕಿ; ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ : "ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ, ತಣ್ಣಂದಿರ್ವಕ್ಕಿ – ಈ ೨ ಚಕೋರಂ" (ಶಶಾಸ ೧೦-೨೦೨) ; ತಣ್ಣಂದಿರ್ವಕ್ಕಿ ಮೆಗಮಿಬ್ಬುನ ನಭವ ನೋಡೆ (ರೇವಪ. ೬೪-೦೬). **ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ** : "ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ ಜೊನ್ನದ ಪಕ್ಕಿಯೆನೆ ಚಕೋರಂಗಳ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೨೦) ; "ಜೊವಜೀವ – ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ" (ಚಾಷಟಿಗ. ೩-೬೨೩ ಪ). **ತಣ್ಣಂದಿರವಕ್ಕಿ** : "ತಣ್ಣಂದಿರವಕ್ಕಿ ಯೊಡನದು ಚಕೋರಾಖ್ಯಮುಮುಂ" (ಇಷ. ೮೨).

[ತಣ್ಣಂದಿರ್ + ಪಕ್ಷಿ]

ತಣ್ಣಂದಿರ್ವೋಡಱ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳ ಸವೂಹ : ತಿಂಗಳ ತಣ್ಣಂದಿರ್ವೋಡಱೊಳ್[ಜಾತಾ. ಅನಿಪಾಂಗಚ್ಛಲಿ ಸೆಸಿ ತಂದು ತಲೆವಾಗಿಪ ವೊಲ್ . . . ಅವರಾಂಗನೆ ಜಾವರವನಿಕ್ಕಿದಳ್ (ಅಪಂಪ. ೪-೮೩).

[ತಣ್ಣಂದಿರ್ + ವೋಡಱ್]

ತಣ್ಣರಗ, ತಂಗರಗ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕೊಡ : ಶಿತಲ ಕಲಶ: ತಣ್ಣರಗದ ನೀರ್ವರಸು ಕೆಲದೊಳಿರ್ದರ ಕೆಳದಿಯರನಟ್ಟುವುದುಂ (ಪಂಡಾಮ. ೬-೦೦೬ ಪ); ಅಱವಟ್ಟಗೆಯೊಳ್ ಕಡುಗೆಂಪುಮಂವೆತ್ತ ತಣ್ಣರಗಮಪಕ್ಕಿ ನೀರಕೆಱಿದು (ಜಗಪ. ೭೭-೬೯) ; ಹಗಲಿನೊಳು ತಂದ ಪೂಸನೀರನಾಕ್ಷಣದೊಳಗೆ ಮಿಗೆ ಸೋದನೆಯ ಮಾಡಿ ತಣ್ಣರಗ[ಜಾತಾ. ತಂಗರಗ]ದೊಳು ತುಂಬ (ಸೂಚಕ. ೩-೪೩) ; ತಣ್ಣರಗದ ನೀರಿಂದ ತೊಳೆದಾನನ ಕರಚರಣಾಂಗಳನು (ಅಂಚಾಸಾಂ. ೩೬-೩) ; ಕುಳಿರ್ವಾರ್ನೀರನಬಾವನೆ ತ ಣ್ಣ ರ ಗ ದೊಳ್ ತೀವಿ ಪಥಿ ಕರ್ಗಱಿಗುಂ (ಪ್ರಷಪಿ. ೪-೨೩). **ತಂಗರಗ** : ತಂಗರಗದಿಂ ಶೈತ್ಯೋದಕಮಂ ಕುದಿಯರ್ಚಲಿಪೆವೆತ್ತ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೨೦ ಪ) ; ತಂಗರಗದ ತಿಳಿನೀರಂಗಳದ ಬೇಲ ತಂಪುತಿರಲು (ಶ್ರೃಧಾಚ. ೪-೦೩) : ತನಿವನ್ನ ಹೊಱಿಗಳಂ ತಿಂದ ಜಲವರ್ಣಂ ಪಡೆ ತಂಗರಗದಿಂದದರಾಧರಿತ ಚಂದ್ರಾನನೆಯರಿಂ . . . ನಿರ್ಮಳ ವಸಂತಂ ಸಹಿತ ನೆಡೆದು ಮೊಜವೊಳಲ ಬನವೊಳ್ಕು ಬರೆ (ತೀರಮ. ೩-೩೨).

[ತಣ್ಣ್ + ಕರಗ]

ತಣ್ಗಲ್, ತಂಗಲ್, ತಂಗಲ್ಲುಂ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ : " ಸಸಿಗಲ್, ತಣ್ಗಲ್–ಈ ೨ ಚಂದ್ರಕಾಂತಂ" (ಶಶಾಸ. ೪-೩೩). **ತಂಗಲ್** : ಮಿಸುವ ಪೇಣಾಕುಳಿಯ ಕುಂಕುಮರಸದ ಕತ್ತುರಿಗೆಸರ ತಂಗಲ್ಲಾ ಸರ್ವ ವನ್ನೀರುಗಳ್ . . . ಒಕುಳಿಯಾಡಿರರು (ಆಪಂಗಾ. ೦-೨೩-೬೦). **ತಂಗಲ್ಲುಂ** : ಒಸರಲುಂ ತಂಗಲ್ಲುಂ ಕರಗಾದ ಜಲ ತಣ್ಣನೆದೋಱೆ ಶ್ರಮವದಡಗಿವುದು (ಆಂಪಿ. ೬-೭೬). [ತಣ್ಣ್ + ಕಲ್$_{3}$]

ತಣ್ಣಗಲಸುಗೂಟ್ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಕಲಸನ್ನ.–ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ : ಕೆನೆಗೂಡ ಗೆದ್ದ ಮೊಸರ ಸುರಿದೇರಿಯ ಚೂರ್ಣವಿಕ್ಕಿ . . . ಪವಣ್ಗಾಗೆ ಕಲಸಿದರ್ ತಣ್ಣಲಸುಗೂಟಮಿಶಾಪತಿಗಿತ್ತನೆಬ್ರಿಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೩–೭೦). [ತಣ್ಣ್ + ಕಲಸುಗೂಟ್]

ತಣ್ಣಳಸ (ನಾ). = ತಣ್ಣರಿಗೆ : ಕಾವರೆಯ ಕೊಡೆಯೆಲೆಗಂ ಮುಚ್ಚಿದ ಪಚ್ಚೆಯ ಪವಳದ ಪದ್ಮರಾಗದ ವಳಸಿನ ತಣ್ಣಳಸಿಗಳುಮಂ (ಕಾವಂಶಾ. ೨೦೬) ; ಪಟಿಪಡೆ ಸೇದೆ ಹಿಂಗೆ ತೃಷೆ ತಣ್ಣಳಸಂಗಳನೆತ್ತಿ ನಿಂದು ನೀರಿಲಿಂವ ಚೆಳ್ಳಪ್ಪತಾಂಗಿಯರ್ (ಆಪಸ್ತ. ೦–೬೩). [ತಣ್ಣ್ + ಕಳಸ1 (= ಕಲಸ)]

ತಣ್ಣಾಚು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ರುಚಿಯುಳ್ಳ ಕಾಚು : ಬೆಳ್ಳಿಲಿ ಕ್ರಮುಕ ತಣ್ಣಾಚ [ಚಿ] ನಂ[ಶಾಂತಂ. ಮೊದಲಾದಂಗಡಿಯಿರ (ಅಲ್ಲೂಷ. ೩–೭೩). 'ತಂಗಾಗರ' ಪರಾ. [ತಣ್ಣ್ + ಕಾಚು3]

ತಣ್ಣಾಲ್ (ನಾ). = ತಣ್ಣಾಲುವೆ : ಸೊಕ್ಕೇಱಿದರ್ ಬೀಟ್ಗಳ್ ಕಾವನ ಕೂರಂಬನೆ ಕೋಳ್ಗೆ ಸುಗ್ಗಿ ಪೊಸವೆಂಗಳ್ ಬನಂ ಬಂದ ಮಾವಿನಿತುಂ ತಣ್ಣೆದುವಕ್ಕೆ ತಂಬೆಲಗಳಂ ತಣ್ಣಾಲೆಂಬೆಂದೆರ್ವರ್ಗಚ್ಚೆನೆಯೊಟಂ ಸತಿ ಬೀಟದೇವತೆಗೆ ಪಾನೀಯನ್ಮತ್ತೆ ನಿಂದಾಡಿದರ್ (ಆಪಸ್ತ. ೮–೩೦). [ತಣ್ಣ್ + ಕಾಲ್2]

ತಣ್ಣಾಲುವೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ (ನೀರಿನ) ಕಾಲುವೆ : ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟು ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದ ತಣ್ಣಾಲುವೆ ತಳಿರ್ವಾಸಿನಿಲಿ ಮೂಲೋಕವೇಮಾಹನರನ್ನೆಯ ಸ್ಪೈಪಿಡೆ (ಪೋಕಥ. ೨೮–೦೩). [ತಣ್ಣ್ + ಕಾಲುವೆ (<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ತಣ್ಣಾಳಿ, ತಂಗಾಳಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ : ಗಂಧೋದಕಮಂ ಮೇಲೆ ತಳದು ತಣ್ಣಾಳಿಯಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ ದೇಹಕ್ಕಾಶ್ರಯಮನಂ ಮಾಡೆ (ಪಡ್ಡಾಣ. ೩೬–೦೩); ಎಲೆ ತಣ್ಣಾಳಿಯೆ ನೀನೇಕೆದಪೆ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೬೫) ; ಆಳಯರ್ ಬೀಸುವ ಚಮರಾಳಪಟ್ಟ ತಣ್ಣಾಳಿಯಿಂದವಳೆಗಡಲ್ಗಿಚ್ಚುವ . . . ಧಡಾಳಿಸುತು (ಪೋಕಥ. ೨೭–೬೨). **ತಂಗಾಳಿ** : ತಂಗಾಳಿಯುಂ ತಿಂಗಳುಂ ಬನಮುಂ ಬೆಂಬಲಮಾಗಿ ತೀರ್ದವೆ ಗಡಂ ಕೊಡುಗ್ಗಿಯುಂ ಸುಗ್ಗಿಯೊರ್ (ಅಜಿತ. ೬–೨೮) ; ಬಡತನದೊರ್ ಸಿರಿ ಮೆರ್ಯ ಬೆಮರ್ವರ್ದೆಯೊರ್ ತಂಗಾಳಿ ಮರ್ವರ್ ಪರ್ವಿದ ಸವಿಯಕ್ಕುಡುಪೊದಯವೆಂಬಂದದೆ ಗಡಣಿಸಿದುದು ಸುತನ ಬರವ್ ಬಯಸುವ ಪದದೊರ್ (ಪಂಪ್ರಭು. ೮–೨೩) ; ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಂಗಾಳಿಗೆಸವ ದೀಹದ ಮೃಗಾವಳಿಗೆ ಬೆಱಗಾಗುತ್ತ ಪಡೆತರುತ್ತ (ಪಡಣ. ೩–೩೬) ; ಆಗ ಬಟ್ಟವಾಗಿ ಮೇಡಗಳು ಕವಿದುಕೊಂಡು ತಂಗಾಳಿ ಬೀಸಲಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು (ಜಾವೀಚ. ೨೪). [ತಣ್ಣ್ + ಗಾಳಿ]

ತಣ್ಣ್ಗಾಳ್ 'ತಣ್ಣ್ಗಾಟ್' ನೋ.

ತಣ್ಣ್ಗಾಟ್, ತಂಗಳು, ತಂಗಟ್, ತಂಗಳು, ತಂಗಂಟ್, ತಂಗೂಳು, ತಂಗಳ್, ತಂಗೂಟ್, ತಣ್ಣೂಳ್ (ನಾ). ೧. ತಣ್ಣಗಾದ ಅನ್ನ : ಆರಿದ ಅನ್ನ : ತಣ್ಣುಂಬಿಂ ಪಡವನಿಸಲೆಗೆಱಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟುವಡೆದುಸುವುದೇ (ಲೀಲಾವ. ೩–೦೦೩). **ತಂಗೆಳು** : ೧. ಇದ್ದ ತಂಗಳು ನವಗಿಕ್ಕು ನಿನಗೆಂದಂದಿಗೂ ಹಸಿವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಗಡಿ). ೨. (ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಆರಿದುದು ; ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದುದು : ತಂಗಳು ಎರಡು ಮುದ್ದೆಗಳವೆ (ತಂಗಾಳ್. ೦೬) ೩. ತಂಗಳೂಟ : ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನ. ೩ ವಿವೆಯಡೆ, ತಂಗಳು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು (ಪಾಲ್ಯಂಸು. ೪೪). ೪. ಹಳೆಯದು ; ಹಳಸಲಾದುದು ; ಹೊಸತನವಿಲ್ಲದುದು : ಹೋಗಲಿ ಆ ಹಳಬರ ತಂಗಳು – ಈ ನಿನ್ನ ಹಿರಿಯರೊಳಗೆ ಈಗ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ? (ಪಡಡಾ. I, ೪೮೩). 'ತಂಗಳಂತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ' ಪರಾ. **ತಂಗಟ್** : ೧. ತಂಗಟ್ಟುಂ ಕದನ್ನಮಲ್ತು ಪೂರಣಗಡುಬುಂಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩–೨೨). **ತಂಗುಳು** : ೧. ಭಂಗಬಟ್ಟುಂಬು ಬಿಸಿಯನ್ನಕ್ಕಿಂತಲೂ ತಂಗುಳವೇ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೫೩೪). ೨. ಶೈತ್ಯವಾದ ಜಲವಾವದಿಂದಲೂ. ತಂಗುಳು ಅನ್ನ ವನ್ನುಂಬುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಬಿಕ್ಕುಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಭವ್ಯ. ೨೪೦) : ಮುದುಕಿ ಬಲು ಬುದ್ಧಿವಂತೆ . . . ಅವಳಿಗೆ ಬೆಚ್ಚಾಗಿ ತಂಗುಳು ಹಾಕಿದಳು (ಪಂಡಾಮ್ಯ. ೫೬). **ತಂಗುಟ್ಟ್** : 'ತಂಗುಟ್ಟ್ರಿರಿಕ್' ವರಾ. **ತಂಗೆಂಗುಳು** : ೧. ಬಿಸಗೂಡಿ ತಂಗುಳುಣಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೦೦). ೨. ಮುಂಜಾವದಡಿಗೆ ಸಂಜೆಗಾಗಲೇ ತಂಗೂಳು (ಪಂಮು. ೩೨–೦೪). **ತಂಗೂಟ್** : ೧. ಉಣಲಱಿಯುಂ ತಂಗೂಟಂ ಗುಣಮುಳ್ಳ ಗೃಹಸ್ಥ ನೆಂದೊಡಂ ತಪಸಿಗೆ ಪೇಟುಣಲಕ್ಕುಮೆ ತಂಗೂಟಂ (ಸಮು. ೦೮–೬೪). **ತಣ್ಣೂಳ್** : ೧. ಇಷ್ಟ ಭೋಜನವನುಂಡ ಮೈಯಿರಿಯತ್ತ ಖಳನ ಸೆಜ್ಜೆಯನೆಯ ತಣ್ಣೂಳಿತ್ತ್ (ಕ್ರೀಡಾಮಿ. ೩–೮೫).

[ತಣ್ಣ್ + ಕುಟ1]

ತಣ್ಣೆಸಱ್ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಕೆಸರು–ಪಂಕ : ಚಿಗುದು ಹಾಜಿದ ವಿಹಗೇಶನಬ್ಬಟ್ಟಿಗೆ . . . ಕೂರ್ವಾಜ ದೇಹ ಹುಗಿದುದು ತಣ್ಣೆಸಱಿಗಳಿಗೆ (ಪೋಕಥ. ೩೬–೪೭). [ತಣ್ಣ್ + ಕೆಸಱ್]

ತಣ್ಣೊಳ್, ತಂಗೊಳ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ (ನೀರಿನ) ಕೊಳ : ತಣ್ಣೊಳ ದೊಳ್ಪಿಲ್ಪಭಿವರಸಂಚೆ (ಅಜಪು. ೬–೮೩) ; ಬಿಸಿಗೊಳ್ ಬೆಗುದಿಗೊಂಡವಂ ತಣ್ಣೊಳಕ್ಕೆಂ ಪೊಕ್ಕೊಂತೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೬೨೦) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಕಲ್ಬಟ್ಟೆ ಸೋವಾವ ತಣ್ಣೊಳದ ಮಧ್ಯದಲಿ . . . ವಿಸಾವಾಂಕವಿದಾನೋಲಗದಿ (ಪೋಕಥ. ೫–೬೩) : ತಣ್ಣೊಳಂ ಕೆಱಿಕಾಲ್ಬೆಳೆಗಳ್ಪಲಿದಿಳಿಯಲ್ಲ (ಪ್ರಮಿಶಾ. ೦೯–೦೩). **ತಂಗೊಳ್** : ತಂಗೊಳದೊಳಾಡಿ ತೊಯ್ದು ಮನೆಗೊಳವರ ಸಂಚೆಯಂತೆ (ಅಜಪು. ೪–೩೯) ; ಉದಿತುಬು ಳುಬುಳುಬು ಳುಳುಬುಳು ಧ್ವನಿ ತಂಗೊಳದೊಳು ತನುತಾವದಿಂದೆ (ಪೋಕಥ. ೯–೪೨) ; ಎಳನೆತೀವಿ ತೋರ್ವ ಮೊನೆಮಲ್ಲಿಗೆ ತಾವರೆ ತೀವಿ ತೋರ್ವ ತಂಗೊಳಂ (ರಾಹಪ, ೨–೩೮). [ತಣ್ಣ್ + ಕೊಳ್]

ತಣ್ಣೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗು ; ಶೀತಲವಾಗು : ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಮೃದು ಮಧುರವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ತಣ್ಣೊಂದ ಮಂದಮಾರುತದಿಂದ (ಕವಿಹಿ. ೭೦). [ತಣ್ಣ್ + ಕೊಳ್ಳು1 (<ಕೊಳ್ವ್)]

ತಣ್ಣೋದು (ಕ್ರಿ). ತಂಂಬ ತಂಪಾಗು : ತಣ್ಣರಗದ ತಣ್ಣೋಡುವಾಲಿನೀರಂ ಆವನಿತಂ ಕುಡಿದು (ಧರೋಪಾ. ೦–೦೫೩). [ತಣ್ಣ್ + ಕೋಡು1]

ತಣ್ಣೊಡರ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ದೀಪ ; ಹಿತಕರವಾದ ದೀಪ : ಬೇಱದೊಂದು ಬಗೆಗಿಕ್ಕಿದ ಟಿಕ್ಕನೆ ವಕ್ಕಿದೊಂದು ತಣ್ಣೊಡರ್(ಜಾಣಾ. ಕಣ್ಣೊಡವೆ)ನೆ ನೋಟ್ಟು ನೋಟಕರ ಕಣ್ಗೊಳ ಗಾದುದು (ಪಂರಾಮ. ೩–೪೯) ; ರನ್ನದ ತಣ್ಣೊಡರ್ ಮಳಯಂಜಂ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಾಶ್ಮೀರಮಂಬಱಿಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಪೊಂಬಿಯಣಂ ಲೆಲ್ಲಾದುದು (ಆಗಪ. ೦೦–೯೮) ; ಎಳವೆಱಿಯೊಡೆ ಮಾಣಿಕದ ತಣ್ಣೊಡರಂತೆ . . . ತಳತ್ಕುಲವಂಗಕಾಂತಿಯಂ ತಳೆದೆಸಿದರ್ ಬಾಲಕನ ಮುಗ್ಧಮುಖೀಯಂ ವನಂದು ನೋಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪–೮೮) ; ಮುಂಡೆರಂಗು : ತಣ್ಣೊಡರ್ (ಕವಿದ. ೬೯ ಪ್ರಯೋ.). [ತಣ್ಣ್ + ಸೆಂದರ್]

ತಣ್ಣಗಮ್ಮ (ನಾ). ಶೀತಕರ; ತಂಪನ್ನೆಂಂಟು ಮಾಡುವವನಂ ; ಚಂದ್ರ: 'ತಣ್ಣಗವ್ಮಂದಲೆಯ' ಪರಾ. [ತಣ್ಣ್ + ಕಮ್ಮ]

ತಣ್ಣಗಮ್ಮಂದಲೆಯ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು; ಶಿವ : ತಣ್ಣಗಮ್ಮಂದಲೆಯ ನಿನ್ನನಿತ್ತುಂ ನಮಗೆ ಕೆನ್ನವಿತ್ತುಂ (ಕ್ರಭಾಪ್ರ. ೩–೧೦೨). [ತಣ್ಣಗಮ್ಮ + ತಲೆ1 + ಅ7]

ತಣ್ಣಗೆ1 (ನಾ). ತಂಪನ್ನು ಬೀರುವ ನೆಗೆ ; ಉಲ್ಲಾಸಕರವಾದ ನೆಗೆ ; ಸುಖ ತರುವ ನೆಗೆ : ಬಿಸಿನಗೆ ಯಾವುದು ತಣ್ಣಗೆ ಯಾವುದು ಹುಸಿನಗೆ ಮುಗುಳು ನಗೆಗಳು . . . ಎಂತಿತುವೆಂದು ನಸುನಗುತವಳು ಪಾಡಿದಳು (ಧರಚ. ೦೦–೩೦). [ತಣ್ಣ್ + ನಗೆ]

ತಣ್ಣಗೆ, ಥಣ್ಣಗೆ (ಅ). ೧. ತಂಪಾಗಿ : ಶೀತಲವಾಗಿ : ತಣ್ಣನೆ. ತಣ್ಣಗೆ. ನುಣ್ಣನೆ. ನುಣ್ಣಗೆ (ಕಥಾಸು. ೪೯ ಪ್ರಯೋಗ) ; ತಣ್ಣಗೆ ಮೊಸರಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಮುದ್ದೆಯಹಾಗೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಾದ ಹುಣ್ಣೆಮಚಂದ್ರನ (ಕವಿಚ. ೮-೪). ೨. ಸುಖವಾಗಿ : ಹಾಯಾಗಿ : ಸಂತೃಪ್ತವಾಗಿ : ಕ್ಷೇಮವಾಗಿ : ಹೋದವರು ಹೋಗಲಾಗಿ ಇರುವವರನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬಾ ಸ್ವಾಮಿ (ಅಷ್ಟಾ. XII, ೧೦ ಆಖಿ) : ಆ ಮಹಾತಾಯಿ ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಜರ . ಮನಸ್ಸನವನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಇಟ್ಟರಲಿ (ಕಳಚಿ. ೯೮). ೩. ಶಾಂತವಾಗಿ : ಹೆಣ್ಣನ ಪುಣ್ಯದೇವತೆ ಪಂಪಾದೇವಿ ತಣ್ಣಾರ್ದಗಿ ಸಾಕವಳು ಕಣ್ಣ ಬೇಡಿದರಿತ್ತಪಳು (ಕಂಡಾಸಾಂ- ೨೩-೪೮) ; ತಾಯಿಹೊಟ್ಟೆ ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡುವ ಸೀರೆಗಳನ್ನಷ್ಟು ಉಡಿಸಿ ಕಳಿಸಿದರೆ ವಾರಾದನೆಂದು ಕಳ್ಸವ್ರ . . . ಒಡಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಅಚೀಗ. ೦೪). ೪. ತೆಪ್ಪಗೆ : ಕೆಲಸವಾಯಿತೆ ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಾಗಿ : ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗಿ : ತಣ್ಣಗಿದ್ದರೆ ಮಣ್ಣಾದರೂ ಅನಾಧ್ಯ (ಗಾಡ) : ವಿನಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡು ಯಾಕೆ ತಣ್ಣಗೆ ಕುಳಿತಿರುವೆ? (ಕೂಡ). **ಥಣ್ಣಗೆ** : ೨. ಸಂಪ್ಕೂಲ ವಿಶ್ರಾಸಟ್ಟು ಥಣ್ಣಗೆ ಕೂಡು ಅಂತ (ಅಕ್ಷಮೀ. ೦೦೦) ; ಊರ ಥಣ್ಣಗ ಇರಲಿ ಅಂತ (ವೀಸರ್ಗ. ೦೩೪) ; ಊರ ಥಣ್ಣಗ ಇರತದ (ಗ್ರಾಸುಖ. ೯೪).

ತಣ್ಣಗಾಗು=೧. ಕಾವು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ತಂಪಾಗು ; ಉಷ್ಣವಲ್ಲ : ಪುತಾಪದೊಳಗೆ ನಂದಿ ಮಿಗೆ ಕುದಿ ರವಿ ತಣ್ಣಗಾದನೆ (ಕ್ರವಿಚಾ. ೨೮-೩); ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಬೆಂಕಿ ತಣ್ಣಗಾಗತೊಡಗಿತ್ತು . (ಕಾರಂಶಿ. ೦೭, ಕಥಾಗಾಥ). ೨. (ದೇಹ, ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವು) ನಂದಿ ಹೋಗು; ಆರಿ ಹೋಗು : ಆ ಜ್ವಾಲೆಯು . . . ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಉದಿದು ತಣ್ಣಗಾಯಿತು (ಪ್ರಾಸಾ. ೨೬). ೩. ಅಡಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು : ಅದನ್ನು ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಉತ್ಸಾಹವೆಲ್ಲ ತಣ್ಣಗಾಯಿತು (ಪ್ರಾವಿಪ್ರ. ೦೪೪) ; ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗದ್ದಲ ಮತ್ತೆ ತಣ್ಣಗಾಯಿತು (ಭೂಸರಿ. ೨೦೯). ೪. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು; ಸಂವೃತನಾಗು : ಅಲ್ಲಿನ ಸುತ್ಕಮುತ್ತಣ ಗಿರಿಪರಿವರ ವನಚರರು ತಣ್ಣಗಾದರು (ರಾಜಸೂ. ೩೬) ; ಗುಣಗಳನು ತಾವಡಸಲಾರದೆ ದಣಿದು ಕ್ರುತಿಗಳು ತಣ್ಣಗಾದವೆ (ರಘುವಂ. ೦೦-೩೩). ೫. ಸವಧಾನಗೊಳ್ಳು ; ನೆಮ್ಮದಿಗೊಳ್ಳು ; ಶಾಂತವಾಗು : ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರ ಒದಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರೊಳಗೆ ಮನಸ್ಸು ತಣ್ಣಗಾಗುತ್ತೆ (ಜೊಸಕ್ಷ. ೦೬೪). ೬. ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ರೋಗಿಗಳೂ ನಿರೋಗಿಗಳೂ ತಣ್ಣಗಾಗುವ ಹೊತ್ತು ಬಂದಂತೆಯೇ (ಕ್ಷತ್ರಚೆ. ೩೦೦). ತಣ್ಣಗಿರು = ೧. ತಂಪಾಗಿರು : ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಮರದ ನೆರಳು ತಣ್ಣಗಿರುತ್ತದೆ (ಕೂಡ). ೨. ಹಾಯಾಗಿರು ; ಸುಖವಾಗಿರು : ದುಡಿವ ಬಡವನ ಹೆಂಟ್ಟಿ ತಣ್ಣಗಿರಲಿ (ಸಂಮಾ. ೩೦-೩೪). ೩. ತೆಪ್ಪಗೆ ಇರು ; ಸುಮ್ಮನಿರು : ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡದೆ ತಣ್ಣಗೆ ಇದ್ದರೆ ಆಯಿತೆ ? (ಕೂಡ). ತಣ್ಣಗೆ ತಣೆ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಣಿ : ಭೂಪದ ಕವಲ್ಯಾಗೆದೊಳ್ ತನಿಗಂದನಂತು ತಣ್ಣಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ತಣೆದೊಯ್ಯತೊಯ್ಯನಿದಿರಂ ಬಲಾಯಂ ನೆಗೆಯುತ್ತಮಿರ್ದ ತುಂಬಿಗಳ್ (ಪಂಂಪಾಮ. ೩-೭೭). 'ತಣ್ಣನೆ' ಪರಾ. [ತಣ್+ + ಅಗ್ಗೆ]

ತಣ್ಣನೆ, ಥಣ್ಣನೆ (ಅ). ೧. ತಂಪಾಗಿ : ಶೀತಲವಾಗಿ ; ತಣ್ಣಗೆ : ತಿಂಗಳ ತಣ್ಣನವಲ್ಲ ಕದಿರ್ದೊಂಗಲೊಳಿಲ್ಲಮಿತ್ತೊ. ಕಾ ಮ ಬಾ ಣ ಂ ಗ ಳೊ ಳಾ ದ ಮೋದಿದುದೊ . . . ಮೋಹಮನಗ್ಗಳಿಗ ನಿನ್ನಯ ವಾಕ್ಪ್ರಗುಂಭನಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೫೯) ; ತಣ್ಣನೆ ತೀಡಿತ್ತೆನಸುಂ ಪ್ರಭಾತಸಮಯವೊಪ್ಪುದಿಮ್ಮತ ಶೀತಾನಿಲಂ (ಶುಸುಮ. ೦-೩೩) ; ಸುಣ್ಣವೆಲ್ಲಂ ತಣ್ಣನಾಗೆ (ವಾಗಿಚ. ದೇ. ೩೬-೦೪) ; ತಣ್ಣನೆ. ತಣ್ಣಗೆ. ನುಣ್ಣನೆ. ನುಣ್ಣಗೆ (ಕಥಾಸು. ೪೯ ಪ್ರಯೋಗ). ೨. ಸುಖವಾಗಿ ; ಹಾಯಾಗಿ : ತಣ್ಣನೆ ಲೇಸಾಗಿ ವಂದದಿನುಣ್ಣರ ಬಾಯೊಳ್ ತಣ್ಣಿನೆ ಕಿರ್ದಂ ಪೊಡಿಯಂ ಮಣ್ಣಂ ಪೊಯ್ಯಿಂಕು ಮಾಡಿದ್ದ ದುರ್ಗಿದಂದಂ (ಧರ್ಮಪ್ಯ. ೯-೦೩೭) ; ಎನ್ನಯ ಪಲ್ಗಳಿಯತೆಯು ತಣ್ಣನಿರು (ಲಸಕ್ಷ. ೦೮-೦೬) ; ಭಕ್ತಿಯ ತಣ್ಣಂದಂ ತಣ್ಣವಾಗಿ ವರಕೆಯ ತಣ್ಣನಾಂತು ಮಗುಳ್ಳು ವುರದೊಳು ಸುಖದಿರಿಯತಿರ್ದರ್ (ಸಾಭಾಷಾ. ೪-೪೪). ೩. ಶಾಂತವಾಗಿ : ಅನುದ್ವಿಗ್ನವಾಗಿ : ಸಾವಿರ ಜೇಳ್ಗಳಿಂಮ್ಮಿಗಳಾಕರಿವ ಯಾತನೆಯು ಸಿಲುಬೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ತಣ್ಣನೆ ತೆರೆದ (ರೂಠಿ.ಥಾ. ೦೩-೩೭). ಥಣ್ಣನೆ : ೧. ಮುಳುಗಿ ಥಣ್ಣನೆ ತಣದು ನಿಂದನು (ಭಾಚ. ೪-೨೦). ೨. ನೀವು ಥಣ್ಣನೆ ಸಿರಿ ಸೆಸಿತ ಮೃದು ಹಾವಸಂಡಲೊಡಗಿತ [ಗಲು] ದನು ದೇವತಾರ್ಯಕೆ ತಂದವಾತ್ಮಜನೆಂಬ ಸಲುಗೆಯಲಿ (ನಿಥಾಗ. ೦೦-೦೦-೩೭).

ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣನೆತಣ್ಣನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅತ್ಯಂತ ಪದಾತ ಲೋವಕ್ಕೆ–ಕವ್ಮಕ್ಕಮನ. ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ (ಕಮಂದ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋಗ) : ಕೋವದಿ ದಿರೊಳಿರ್ವಾಗಲೆಂ ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ (ಪಕ್ಷಣ. ೦-೪೦) ; ಮಾವಿನ ಸೊವಿದಂದ ರೊಳ್ ನೆನೆದು ತಣ್ಣನೆ ತಣ್ಣನೆ ಬಂದುದಂದು . . . /ಮಾರುತಂ (ಕಥಾಹಾ. ೯೪ ಪ್ರಯೋಗ). ತಣ್ಣನೆತಣೆ. ದಣ್ಣನೆ ದಣೆ=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಂ : ನಾಳೆಕೀರ್ತಿಧವಾಮ್ಯತಾಸ್ಯಾದದೆ ತಣ್ಣನೆ ತಣದು (ಅವಿಳ. ೦೦-೪೦) ; ಕಣ್ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿವನೆವೊಲುಬ್ಬು ನೋಡಿ (ಸಭಾಪ. ೦-೦೦೪) ; ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದಿರ ಬನದೊಳ್ ಮಣ್ಣನೆ ತಿನಲಿತ್ತುವೆಲಲು ತರುಬರಕುಳಕುಲಮಂ (ಕಾವಾನು. ೩೩೩) ; ನಡುಹಕಲಿದಿಂದೆನೆವೆ ಸಿರಿಯ ನಡೆನೋಡಿ ದಣ್ಣನೆ ದಣಿವ ಕಾಲದೊಳು (ಧಾಪಚಂ. ೪-೦೫). ತಣ್ಣನೆಯವಸು = ತಂಪಾಗಿರು ವವನು : ಚಂದ್ರ : ಬಂದನು ಸೋವನು ಸೊಡವನು ಸೋಸೆಯ ಸಿಂಪಿಸಿ ತಣ್ಣನೆಯವನು (ಇಂಶಾಪ. ೦೦೦-೪೮). [ತಣ್+ + ಅನೆ]

ತಣ್ಣನೆಯೆ, ತಣ್ಣನ್ನೆ (ಗು). ೧. ತಂಪಾದ; ತಣ್ಣಗೆ ಇರುವ : ತಣ್ಣನೆಯು ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿದೆ (ಕೂಡ). ೨. ಪ್ರಶಾಂತವಾದ : ಗಿಡಮರಗಳು, ಹುಲ್ಲು, ತೊಗದ ಹಸಿರುಬಣ್ಣವಾಗಿ ತಣ್ಣನೆಯು ಸಗು ನಗುತ್ತಿವೆ (ಕ್ರೆಂಬಾ. ೦). ತಣ್ಣನ್ನೆ : ೧. "ತಣ್ಣಂಲಲು – ತಣ್ಣನ್ನೆ ಅಜುಲು" (ಗಂಗಾಮ. ೦೪೬). [ತಣ್+ + ಅನೆಯ]

ತಣ್ಣನ್ನೆ 'ತಣ್ಣನೆಯ' ನೋ.

ತಣ್ಣಲೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ತಂಪನ್ನು ಹರಿಡು : ತಣ್ಣಿಣಾಂ. ಣ್ಣಿಲಿವ ಕೊಳಕ್ಕೆವಂದವುಂಗಿಂ ಪುಳಿಂ ನಳಿಂ ನಿಣಾರ್ತಿಯಂ ನೆರೆವಿಡಿ [ಣಾಂ. ಗೆರವಡೆ]ಯಲ್ ಬಳಕ್ಕವಳಲುಬ್ಬು ಬಲಲ್ಲು ತೊಟಲುಬ್ಬು ಜಾನಿವರ್ (ಆಗಿ. ೦೦-೨೩) : ಅವಳ ಬಿಸುಸುಯ್ಲು ಬೆಂಕಿಯೊಳ್ ಬೆರಸಿದನಿಳ್ಲಿಂಳಿ ತಣ್ಣಿಣಾಂ. ಣ್ಣಿಲಿವ ತೆಂಗಾಳಿಯುಂ ನಂಜನ ಧಾಳಿಯೆನಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೩೮ ಪ): ಅಲರ್ಗಂಡಂ ಮೊಗಿದು ತಳಯುತಿರೆ ತಣ್ಣಿಲರ್ಕಿಲದ ವರಿಣಲ್ಲಂಗಂ ತಣ್ಣಿಣಾಂ. ಣ್ಣಿಲಿವೆಳವಸಲೆಗಳವೆಳಸಿ ಸುಟಿವೆಳಯವಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೭೬). 'ತಣ್ಣಲೆ' ಪರಾ. [ತಣ್+ + ಅಲ್ಲೆ]

ತಣ್ಣಲೆಯುಬ್ಬು (ಕ್ರಿ). ತಣಿಸು : ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ನಿಜಕೀರ್ತಿ ಬಂಧುರ ಸುಧಾವರ್ಷದಿಂ ಧರೆಯ ತಣ್ಣಲ್ಲಿಲೆ]ಯಿಪಿದಾನ ದೀಕ್ಷಂ (ಕುಮುಂಡಾ. ೦-೭೪). [ತಣ್ಣಲೆ + ಇಪು]

ತಣ್ಣಸ, ತಣ್ಣಸು (ನಾ). ೧. ತಂಪು : ಶೈತ್ಯ : " ತಣ್ಣಸಮನೆ ಶೈತ್ಯಂ" (ಪಕುಬ. ೨೮) ; ಅರಲ್ಬುನೇಕ ಕೋಕನದವನಂಗಳೊಳ್ ಸುಬಿಯು ತಣ್ಣಂ [ಣಾಂ. ನ್ಸೆ]ಸಮಾಗದೆ ಕೂಡೆ ಬಂದ ಮಾವಿನಪೊಸಪ್ಪಿವನೊಳ್ ಪೊರೆದು ಪೊಣ್ಮಿದ[ಕ್ಕಿಂ]ವು ಮೊಗಂಗಳಂ ಚಲಿಲ್ಲನೆ ಕೊಳೆ ಪೊಯ್ಕೆ ತೀಡಿದುರು ತೆಂಕಣಾಗಳ್ ವಸಂತಮಾಸದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೪) : ಪೊದಲ್ದ ಕಣ್ಮನಿಯ ಬಾನಲ ಕಣ್ಣಸದೊಳ್ ಪಗಿಲ್ದು ಪಾವನೆಗೆನೊಳ್ ಕಾರ ತಂದಲೊಳಗಿಂದಂದೆ ಯಾಗಿರೆ ನಟ್ಟು ಸೋವರ ಪಾಳ್ಪಸದಿಯ ಮೆನ್ನ ಜೋಹದವೊಲೊಪ್ಪಿದರ್

(ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೮) ; ಸೊಗಯಿಸುವ ಸಣ್ಮರೆಗಳಿಳೇನೀರ ಕುಯದುಬಿಳುಪಿ ತಣ್ಣನ ವಾದ ತಾಣದೊಳಗೆಯಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೬೦) : ಬೆಗೆ ತಣ್ಣಸವೇಆರೆಚ್ಚತ್ತು (ಜಲಪು. ೪೬-೨೨) ; ರೋಷಾಗ್ನಿ ಕರ್ಣನ ಸಿರವೊಗಮೂಂ ನೋಡಿದ ಮಿತ್ರ ದೊಳ್ ತಣ್ಣಸಮಸೂಂದಿ ನಲ್ಮೆಯಂಬಾಗುವುದು (ಧಾರಣಾ. ೦-೬). ೨. ಬಿದ್ದೆ : ಅರ್ದ್ರವಾದುದು : 'ತಣ್ಣಸಗೊಳ್', 'ತಣ್ಣಸವಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. ೩. ಶೈತ್ರಿ ; ಸಮಾಧಾನ; ಸಂತುಷ್ಟಿ : ಪುಣ್ಯಮಯಾದುದು ಮುಖಿ ಹಿಂದ್ರಮಂಡಲ ತಣ್ಣಸವೆದೆಯೊಡದರಿಸಿ ಕಣ್ಣ ಱಯ ದು ಡೀ ನು ಕರುಳ್ಬಲ್ಲುದೆಂಬಂತೆ ಚಿಣ್ಣನ ತಾಯಿ ನೋಡಿದಳ್ (ಸೂಪಶಾ. ೦೩-೨೫) : ಹಣ್ಣೆದುತ್ಸಾಹವೂ ಕೇಳ್ವು ತನ್ನೊಡಲೊಳಗೆ ತಣ್ಣನಂ ತಳ್ತು ಬಹ ನಿನ್ನ ನಿಜಮಾತಿಯಂ ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಾಣ್ಬೆನೆಂತು (ಶ್ರವಿಪಾ. ೦೩-೩೭). ತಣ್ಣಱು : ೧. 'ತಣ್ಣನುವುಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ಚಪಲೀಮ್ಯಗಂಗಳ ಸಾರಣೆಯೊತ್ತು, ಗೊಂಡು ನೆಲವ ತಣ್ಣಸಾಱ್ ತಮ್ಮ ಮೊಗದ ನರೆನವಿನಂರ್ದುತೆ ಪೋಪ ಗಂಡುಗರದಿಗಳಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ.೪೩-೨೬). [<ತಣ್ಣ್-/ತುಳು.ತಣಸ್, ತನಸ್]

ತಣ್ಣಸಂದೋರು 'ತಣ್ಣನಂದೋಱು' ನೋ.

ತಣ್ಣನಂದೋಱು, ತಣ್ಣನಂದೋರು, ತಣ್ಣ ನ ದೋ ಱು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಂಟಾಗು ; ಶೀತವಾಗು : ಮೈಗಳ್ಗೆ ತಣ್ಣನಂದೋ[ಪಾಣಾ. ತೋ] ಜುರಾ ಕೊಳದಿಂದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರು (ಶ್ರವಿಪಾ. ೩೦-೦೨). ತಣ್ಣನಂದೋರು: ಮೈಯಲ್ಲ ತಣ್ಣನಂದೋರಿ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಕಾರುವುದುಂ (ಸಕವ. ೦೪೯). ತಣ್ಣಸದೇಱು : ಒಸರಲಾ ತಂಗಲ್ಲು ಕರಗದ ಜಲ ತಣ್ಣನದೋಱು ಶ್ರಮವದಗಿಪುದು (ಕಂಪಪು. ೬-೭೬). [ತಣ್ಣಸ + ತೋಱು]

ತಣ್ಣಸಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗು ; ಶೈತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಹಿವದಿಂದೆ ತಣ್ಣಸಂಬಡೆದರ್ ಮತಾಗಿಯಂ ಶ್ರವದಿಂದೆ ಜಾಱಿಸಿ (ಶ್ರವಿಪಾ. ೩೦-೦೬).

[ತಣ್ಣಸ + ಪಡ್ಕ]

ತಣ್ಣಸಗಯ್ 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್' ನೋ.

ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್' ನೋ.

ತಣ್ಣಸೆಗೆ, ತಣ್ಣಸಗಯ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣ ; ಶೀತಲವಾದ ಕಿರಣ : 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್' ಪರಾ. ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ : 'ತಣ್ಣಸಗಯ್' ಪರಾ. [ತಣ್ಣಸ + ಕೆಯ್ ೩]

ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಕ, ತಣ್ಣಸಗಯ್ಕ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : 'ತಣ್ಣನಗೆಯ್ಕವಿಟ್ಟು' ಪರಾ. ತಣ್ಣನಗಯ್ಕಂ : ಬಿಸುಗಯ್ಕಂ [ಪಾಣಾ. ಮ್ಯಂ]ತಣ್ಣನಗಯ್ಕಂ[ಪಾಣಾ. ಮ್ಯಂ]ಪೊಸ ಕಿಸುಬಸುಮಯ್ಕಂ ಕಣ್ಣಾದಂ (ಉದ್ಭಟಕ. ೦-೨). [ತಣ್ಣಸಗಯ್ + ಅ್ಕ]

ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಚೆಂದ್ರಬಿಂಬ : ಚೆಂದ್ರಮಂಡಲ: ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯ ವಟ್ಟನವರ್ದಾನನವೇಳಿಸ . . . ನಡಿದರ್ಘಳಿಂದಿಯರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೬೩).

[ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ + ಱುಟ್ಟು ೧ (<ಬಟ್ಟು ೧)]

ತಣ್ಣಸಗೊಳ್, ತಣ್ಣಸಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣಗಾಗು ; ತಂಪಾಗು. ೨. ಬಿದ್ದೆಯಾಗು ; ತೇವವಾಗು : ಒಸರ್ ಬೆರಲ ಬೆಮರ್ವನಿಯಿಂ ತಣ್ಣನಸೊಂದ ತಂತಿಗಳವಾಱುಸುರ್ ಬಯಸುಯ್ದು ಕಿನ್ನರರ್ ಬೀಣೆಗಳಂ (ಶಾಶಾ. ೯-೩೦). ತಣ್ಣನುಗೊಳ್ : ೧. ಇನಶಶಿಗಳ್ ಬೆಳಗದಿರೆ ಕಿಱ್ಚು ತಣ್ಣನುಗೊಳೆ (ಪುಷ್ಕಾಸ್ತ. ೪-೪೯). [ತಣ್ಣಸ + ಕೊಳ್ ೧]

ತಣ್ಣಸದೆಳೆ (ಕ್ರಿ). = ತಣ್ಣನಬಡೆ : ಪುಳಕಾಂಬುವಿನಿಂದ ತ ನು ಲತೆ ತಣ್ಣನದಳೆಯ ನಿರಾಯಂಗತಿ ಸರಿಯೆ (ಕಂಪವಿ. ೯-೦೯೭). [ತಣ್ಣಸ + ತಳ್ತ]

ತಣ್ಣಸದೋಱು 'ತಣ್ಣನಂದೋಱು' ನೋ.

ತಣ್ಣಸವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒದ್ದೆಬಟ್ಟೆ ; ನೆನೆದ ವಸ್ತ್ರ : ಕಳದು ತಣ್ಣಸವಸ್ತ್ರಗಳ ಟೀನಾಂಬರಗಳನುಟ್ಟು ಸತಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಪವಿ. ೨೫-೦೪೪).

[ತಣ್ಣಸ + ವಸ್ತ್ರ]

ತಣ್ಣಸವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪು ಹಿಡಿ: ತಣ್ಣಗಾಗು : ಒಡನಾಗ ಜಲಕೇಳಿಯೊಳಗೆ ಮೈ ತಣ್ಣನವಿಡಿಯಲು ಭರದೊಳಗ್ಗೆದಿ. ತಡವಿಟ್ಟ್ . . . ಒಟ್ಟಿದರು ಚಿಲುವೆಯರು (ಕಂಪವಿ. ೨೫-೦೩೦). [ತಣ್ಣಸ + ಪಿಡಿ]

ತಣ್ಣನಸಡಿಱು (ಕ್ರಿ). = ತಣ್ಣನಸಂಬಡೆ : ಉಡುವನಸಂಗಳು ತೋಯ್ದು . . . ಕುಡಿತಿಗಣ್ಣೂಬರೆಯರುಗಳು ತಣ್ಣನವಸ್ತ್ರ ನ ಡು ನಿ ದರ್ (ಸೂಗಣ. ೦೪-೯೦). [ತಣ್ಣನ + ಪಿಱು]

ತಣ್ಣನಿಗೆ (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದವನು. ೨. ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು: ಆಲಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಆಲಸಿಗ: ನ ಶೀತಲ=ತಣ್ಣನಿಗನಲ್ಲದಿಂ (ಆಲಸ್ಯನು) (ನೀತಿವಾ. ೧೦-೬೬). [ತಣ್ಣನ + – ಇಗ]

ತಣ್ಣನು 'ತಣ್ಣನ' ನೋ.

ತಣ್ಣನುಗೊಳ್ 'ತಣ್ಣನಗೊಳ್' ನೋ.

ತಣ್ಣನುವುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಂಟಾಗು ; ಶೈತ್ಯ ಒದಗು : ತಣ್ಣನುವುಟ್ಟೆ ಬಿಟ್ಟವೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲ್ಗೆ ತೀಡಿದುದು ತಣ್ಣನೆ ವಣ್ಣನೆ ವಶ್ಯ ಮಾನಿಲಂ (ಪಂಂಪಪು. ೬-೦೪೯). [ತಣ್ಣನು (<ತಣ್ಣನ) + ವುಟ್ಟು ೩]

ತಣ್ಣೆ, ಧಣ್ಣೆ (ನಾ). ನೀರು ; ಜಲ : ನೊಂದು ಬಾಯಾಱಿ ತಣ್ಣೇರ್ ತಣ್ಣೆ [ಪಾಣಾ. ನ್ಸಿಯ]ಎನುತಮಿರೆ (ಕಉಪಿರ. ೦೪. ೨೩೦-೦೬). ಧಣ್ಣೆ : ಧಣ್ಣೆಯೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿದರೇನು (ಕಡಾಪ. ೦೪೯-೦).

[ದೇ.ತ ತುಮು. ಮಲ. ತಣ್ಣೆ]

ತಣ್ಣೆತು 'ತಣ್ಣೆತ್ತು' ನೋ.

ತಣ್ಣೆತ್ತು, ತಣ್ಣೆತು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದುದು; ತಂಪು; ಶೈತ್ಯ : "ತಣ್ಣೆತ್ತು ಶೈತ್ಯಮಕ್ಕುಂ " (ಕಪದ. ೪೩). (ಗು). ೨. ತಂಪಾದ ದ : ತಣ್ಣನೆಯ : ಶೀತಲವಾದ : ಕೂರಂತ್ತು: ಉದ್ದಿತ್ತು: ನುಣ್ಣೆತ್ತು: ತಣ್ಣೆತ್ತು: ಬಿಣ್ಣೆತ್ತು (ಕಾವ. ೭೬ ಪ್ರಯೋ). ತಣ್ಣೆತ್ತು: ೧. " ಕೋಡುಂ ಕೊಟ್ಟಮುಂ ತಣ್ಣೆತ್ತಂದುಂ ಶೈತ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಂ " (ಕಬ್ಕಕ್ಕ. ೩೩) : " ಕುಲರು ತಣ್ಣೆತು ಕೊಡದು ಕೊಟ್ಟಬಿಂತಿರಿವ ಶೈತ್ಯಕಳವಟ್ಟ ನಾವುದಕ್ಕುಂ " (ಕಬ್ಬಮಂ. ೩೮) : ವಡಬ ಶಿಖಿತಣ್ಣೆತನಿ ಕೋಪವಂ ತಾಳುವರು (ಸಿದ್ಧಾಶ. ೦-೨೦); ಉರಿವ ಬೆಂಕಿಯು ತಣ್ಣೆತಾಗಲಿ (ಶಾಮಾಕಾ. ೩-೪೨). [ತಣ್ಣೆ + ಅತ್ತು]

ತಣ್ಣೆದುವು (ಬಹುವ): ಚಂದ್ರಕರಂಗಳಿಂದು ತಣ್ಣೆದುವೆರ್ದೆಗಳ್ಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೮). ತಣ್ಣೆದಂ, ತಣ್ಣೆದೊಂ = ತಣ್ಣಗೆ ಇರಿಂವನವನು ; ತಂಪಾದವನು : ಬಿರಿಕರನಿಷ್ಠಮಂ ತೊಜಿದು ತಣ್ಣೆದನಪ್ಪೆಡಮಿಂದು ತಣ್ಣನಜ್ಜಿಯಿನೆ ಬಿಟ್ಟು ತಿರ್ವುಕರನಪ್ಪೆಡ್ಡಾದಂ (ಧರ್ಮಾ ಮ್ಯ. ೩-೦೯೮) ; ಆತಿರೇಪ್ಪಬೋಧವಯಸಾಗಿ ತಣ್ಣೆದೊಂ ಜನಯಿಯದರದೊಳ್ ರಕ್ಷಿಸ್ಪೀ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯೆಂಬಂತೆ (ಜಾಂತಿ.೪-೨೦೪). ತಣ್ಣೆದೆಯಾಗು=ತಂಪಾದವನಾಗು: ಮಚ್ಚ ಬರವನಿಗ್ಗೆ ದೇವಂ ದೇಡಿಕೊಳ್ಳಿಮೆಂದೊಡಮೆನ್ನವಂಕೈ ನೀನ್ ತಣ್ಣೆದೆಯಾಗೆಂದು ಬೇಡುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೦೨ ಪ).

[<ತಣ್ಣ್]

ತಣ್ಣೆರ್ದದಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರಂ : ಅಸ್ಸೆ ಬಂದು ತಣ್ಣೆ ರ್ದ ದಲೆಯ ಪುಣುಸೆಯ ವಾಯವ್ಯನಾ ದೆಸೆಗೆ ಸೀಮೆನೊಕ್ಕಿ ಯೊಬ್ಬಿಸ್ಸಿಯಂ (ಎಳ್. IX (೪), ಕೊಗಳಿ. ೧೩೦-೪೨ ; ೪೪೨). [?]

ತಣ್ಣೆಸು 'ತೆಱೆಸು' ನೋ.

ತಣ್ಣೆಱಿ (ಕ್ರಿ). (ತೆಳ್ಳಗಾಗುವಂತೆ) ಒತ್ತು (?) : ಸುಣ್ಣನೆಯ ಹಿಟ್ಟನಂಗಯ್ಯ ಸಂದಟ್ಟುದೂಂ ತಣ್ಣೆಱಿದು[ಪಾಣಾ. ತಣಿದು]ಮಡಗಿಯಮ್ಮೆಯ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಾಸಿ ಬೆಯಿಸೆ ಸಮುದ್ರಫೇನ (ಸೂಪಶಾ. ೦-೨೪). "ತಟ್ಟು" (ಸೂಪಶಾ. ೭೮೪). 'ಅತೆಯಿಱಿ' ಪರಾ. [P ಇದು 'ಸಣ್ಣಱಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಣ್ಣೀರ್, ತಣ್ಣೀರು (ನಾ). (ತಂಪಾದ) ನೀರು : ಮುನ್ನೀರ ಬಿನ್ನೀರಿನೆ ಬೆರಸಲಣ್ಣ ತಣ್ಣೀರೊಳವೇ (ಪಂಡಿತಾ. ೯-೯೨) ; ತಣ್ಣೆಬಲೆ, ತಣ್ಣೀರ್ (ರಾಜಾವ. ೧೦೪ ಅಧಾ) : ತಣ್ಣೀರ ಕಣಿಕೆಯ ಹೊತ್ತು (ಗುತ್ತಪಂಚ. ೧೩-೦೭೭). **ತಣ್ಣೀರು** : ತನಿವಾಲೆಳಸಕ್ಕರಿವಡಿಕ್ಕ ತಣ್ಣೀರೊಳಗೆ ನೆನೆದಕ್ಕಿಯವನು ಸರಿಗೂಡಿ ಹಾಲೊಳಗದೆರು (ಸೂತ ಪ ಪುರಾ. ೧೦.೮೦) ; ತಣ್ಣೀರು ಬೇಸಗ್ಗೆ ಗುಣ ತೋಜಿಂತಲ್ಲ (ಭರತೇ. ೩-೩೬-೩) ; ಸರೋಜಪತ್ರಿಯೆ ಪುಟ್ಟಾದಿ ರಾಜಾವ್ಯುತವನೆ ತಣ್ಣೀರ ತಂದಿತ್ತರು (ಪೂಚಕ. ೧೯-೩೩) ; ತಣ್ಣೀರು ಆವರೂ ಪ್ಪಾದಿಂದ ದೊರಕಬೇಕು (rnd).

ತಣ್ಣೀರವನು=(ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ) ನೀರನ್ನು ತರುವ ಕಾಯಕದವನೆಂ (?) : ಕೋವಿಲ್ ತಿರುವಲೆ ಪೆರುಮಾಳ್ ಕೋವಿಲ್ ತಿರುನಾರಾಯಣಪುರ ಮುಂತಾವಾದ ಸಕಳವಾರ್ಯರೂ ಸಕಳ ಸಮೈಗಳೂ . . . ತಿರುಪಣಿ ತಿರುವಡಿ ತಾಣ್ಣೀರವರು ನಾಲ್ವತ್ತೆಂಟು ಜನರುಗಳು (ಎಕ. II, ೪೮೮-೦೨ : 1368). [ತಣ್ಣ್ + ನೀರ್]

ತಣ್ಣೀರು 'ತಣ್ಣೀರ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೀರೆರಚು (ಕ್ರಿ). ೧.ತಣ್ಣೆನ್ನೆರೆದ. ೨. (ಅಲಂ) ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು : ಲಲಿತ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಅವರ ಉತ್ಸಾಹದ ಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರೆರಚಿದ ಹಾಗಾಯಿತು (ರೂಪಶ. ೩೩) ; ನೆಕ್ಕುದೋವನ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ತಣ್ಣೀರೆರಚಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀರುವಂತೆ ಅವನು ಮೌನವಾಗಿ ಹೊಗೆಯೆಳೆಯುತ್ತಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಪುಟು. ೫೭). **ಣ** ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'To throw cold water on' ಎಂಬ ಪದಪುಂಜದ ಅನುವಾದವಿರಬಹುದು.

[ತಣ್ಣೀರು (<ತಣ್ಣೀರ್) + ಎರಚು (<ಎಱಚು)]

ತಣ್ಣೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣೀರು ಸುರಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಸಮಾಧಾನಮಾಡು : ಯುವರಾಜರೆದೆಯ ಸುಡುವೀಗಳೆ ಬಂದಿಪ್ಪು ತಣ್ಣೀರೆರಿದುವಂತೆ ತೋಪಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ವೀರವಿಜ. ೭೫).

[ತಣ್ಣೀರು (<ತಣ್ಣೀರ್) + ಎರೆ (<ಎಱ್)]

ತಣ್ಣೇರ್ದಳಿ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸು,–ಸಿಂಪಡಿಸು : ಬಳಕ ಸೌಮಿತ್ರಿ ಮಜುಗಿ ತಣ್ಣೀರ್ದಳಿದು ಪತ್ರದೊಳ್ಕೊಡೆವಿಡಿದು . . . ರೋದಿಸಿದನು (ಪ್ರವಿಜಾ. ೧೯-೦೬). [ತಣ್ಣೀರ್ + ತಳ್]

ತಣ್ಣುಣಾಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತಣ್ಣುಣಾಕ, ಅಂಡಿಲು (ಪ್ರಕಿಗಿ. ೪೯-೯೬). [?]

ತಣ್ಣುಸಿರು (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ನಿಶ್ವಾಸ ; ಉತ್ಸಾಹ ಅಥವಾ ಕಾವು ಇಲ್ಲದ ಉಸಿರು : ಅವಳು ತಿರಸ್ಕಾರದ ತಣ್ಣುಸಿರನೊಡಕೆಂದಳು (ನಿರಾಶ. ೩೦); ನಿನ್ನ ಮುಸುಕಿ ಕತ್ತಲೆಯೊಳಗೆ ಹೊರಳಿ ಬೆಳ್ಳಿಗೆ ಬಡತ ತಣ್ಣುಸಿರು (ಜಾದೂ. ೩೩-೯). [ತಣ್ಣ್ + ಉಸಿರು (<ಉಸಿರ್ದ್)]

ತಣ್ಣೆ (ನಾ). (ಕೆರಾ) ತಂಗಳನ್ನ ; ನೀರುಹಾಕಿ ಇರಿಸಿದ ತಂಗಳನ್ನ : 'ತಣ್ಣೆಮಡೆ' ಪರಾ. [←ತುಳು. ತಣ್ಣಾಣ, ತಣ್ಣಾನ]

ತಣ್ಣೆಮಡೆ (ನಾ). (ಕೆರಾ) ತಂಗಳು ; ತಂಗಳನ್ನ : ಅದಕೂ ಇದಕೂ ಬೀಗ, ತಣ್ಣೆಮಡೆಗೂ ಬೀಗ (ದೂಪ). [ತಣ್ಣೆ + ಮಡೆ]

ತಣ್ಣೆರಲ್ 'ತಣ್ಣೆಲರ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೆಲರ್, ತಣ್ಣೆರಲ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ ; ತಂಗಾಳಿ : ಅಲರಿಂ ತುಂಬಗಂ ತಣ್ಣೆಲರಿಂ ತುಂಬದ ತೀಗೊಳದಿನೆಸವ ಬನಮಂ ಪೊಕ್ಕ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨) ; ತಣ್ಣೆಲರೊದುತ್ತಿರಲಾನರ್ದಳಿಸಿ ಪಟ್ಟರ್ದಂ ಶಿರಾಪಟ್ಟದೊಳ್ (ಕಾ ದಂ ಉ. ೫೬.) ; ಮೆಲ್ಲನೆ ತೊಸೆಯುತ್ತುವಿರ್ವಲೆಯ ತಣ್ಣಲಂ ಬೆವರಾಱಿ . . . ಸುಖವಂ ಪಥಿಕರ್ ಪಡೆವರ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೦೫) ; ಬಣ್ಣವಳಿಯದ ಪೂಗಳಂ ಕೊಯ್ದು ಬೆಂಡಾಗಿ ತಣ್ಣೆಲರ್ಗೊದ್ದಿ ಮೈ ಬೆವರನಾಱಿಸಿಕೊಂಡು (ಪ್ರವಿಜಾ. ೦-೦೮). **ತಣ್ಣೆರಲ್ :** ತಣ್ಣರಲಿಸಗೆ ಕುಸುಮವರ್ಷಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ಸಾಶ್ಚರ್ಯಮಾಯ್ತು ವಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಅಚಿಪು. ೭-೩) ; ಪತ್ರಿದಸಟಿಳ್ಳಾನೆ ಬರ್ಚ ತಣ್ಣೆರಲ್ಗಡೆದಿಪಿವಾಗೆ ಪೊಕ್ಕು ಸುಲಭಯಿತ್ತಿರೆ (ಕಂದ್ರಪು. ೯-೦೦) ; ಪೊಸ ಬೆಳೆಯಂ ಭೂಮಿ ಭೂವಿಜಿಂದಿಂ ತಣ್ಣೆರಲಿಂ ಮಾರ್ಗದಿಂ . . . ಏಸಗಂ ದೇಶದೊಳ್ (ರಾಜಕಥ. ೨-೨೭).

[ತಣ್ಣ್ + ಎಲರ್]

ತಣ್ಣೆಲೆ (ನಾ). ೧. ತಣ್ಣನೆಯ ಎಲೆ ; ಹಸಿರೆಲೆ : ತಿಕ್ಕಿ ತಣ್ಣೆಲೆಗಳಂ ಕಣ್ಣಗಳವೆಂಬವನಾ ಕೆಕ್ಕಿಯಂ ಗುರಿನೆರ್ಗಳಂ ಸುಮ್ಮಟ್ಟು ಸುಗಿದಂ (ಕಾರಿತ. ೯೮-೦೯೬). ೨. ತಣ್ಣನೆಯ(ಹೊವಿನ) ಎಸಳು,–ದಳ : ಅರಲ್ದ ತಾವರೆಯ ತಣ್ಣೆಲೆಯ ಪಲಗೆಗಟ್ಟು [ಟ್ಟಿ]ನೋವಂಗಳಿಗೊಗಡಿಸ ಕವ್ವುರ ವಳಿತನೆಳವಟ್ಟು ಜಗಲಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪಸರಿಸಿದ ಕುಸುಮದೆಸಳ ಪಸೆಗಳೊಳಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೧೫ ಪ). [ತಣ್ಣ್ + ಎಲೆ]

ತಣ್ಣೆಳಲ್ 'ತಣ್ಣೆಲರ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೆಲರ್, ತಣ್ಣೆಳಲ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೆಳಲು,–ಛಾಯೆ : ಪಿಂಥಾತಪತ್ರಂ ಪುದಿದತ್ರಂ ತಣ್ಣೆಲರ್ವಾಡುವುದು ಗಡಂ (ಪಂಚಭಾ. ೦೩-೨೮) ; ರತ್ನಾಶೋಕ ತರುವಿನ ತಣ್ಣೆಲರೊಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೨೩೦) ; ನಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಂಡೆಯ ತಣ್ಣೆಲರೊಳ್ ನಿಲಲಾರೊಂ ಯೋಗ್ಯರ್ (ಪಂಂಚಾ. ೦೫-೧೯೪) ; ಕಲ್ಪ ಪಾದಪದ ತಣ್ಣೆಲರಲ್ಲಿ ವನತಲಕ್ಷ್ಮಿಯೋಲ್ ಸೆಲಸಿದ ಯಕ್ಷಿ (ಅರ್ಧಕಥೆ. ೧-೯) ; ತಣ್ಣ್ + ನೆಲರ್ = ತಣ್ಣೆಲರ್ (ಕಾವ್ಯ. ೦೩೪ ಪೃಟಿಪ್ಪಣಿ). **ತಣ್ಣುನೆಳಲು** : ತೊಳಲ ಪಲ್ಲವ ಸತ್ಪಿಗೆಯ ತಣ್ಣುನೆಳಲೊಳ್ (ಸಾಳ್ವ. ೧೪-೭೫). **ತಣ್ಣೆಳಲ್** : ಎಕ್ಕಿ ಸತ್ಪಿಗೆಯ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳ್ ಬಳಪಂತು ಮಾಡಿ (ನಿರಂಜ. ೦-೦೦೭) ; ಮಲ್ಲಿಕಾಮಂಟಪದ ತಳದ ತಣ್ಣೆಳಲ ತೀಗೊಳಲ ವೃಂಗ ಸ್ವಳದಿ ದಿವ್ಯಲಿಂಗಂ ಮೆಱ್ದುದುಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೦೪) ; ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ಪಿಗೆಯ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳಾತ್ಮರಾಲವಟ್ಟದ ಸೊಗಸಿನೊಳಮರ್ದುರ್ (ಬಾಹು. ೩-೨೩) ; ತಳತ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳಗೆ ಹಾಸಿದ ತರೆರ ಸಿಂಹಾಸನದ ಸುತ್ತಲು (ಶುಪ್ರಾಶ. ೬೮ಆ. ೪-೩೦). [ತಣ್ಣ್ + ನೆಲರ್]

ತಣ್ಣೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಎಳೆ ; ತಣ್ಣನೆಯ ನೂಲು : ಎಳೆದೆನಿರ್ದ ಪಾವನೆಯ ತಣ್ಣೆಟ್ಟಿಯಿಂದಮೆ ನೆಯ್ದ ಸೀರೆ . . . ಕಣ್ಗಳ್ಗೆ ನೆಲಸಿರ್ದರಲ್ಲಿ ಜಲದೇವಿಯರಂತೆ ವಿಳಾಸಿನೀಜನಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೫೯).

[ತಣ್ಣ್ + ಎಟ್ಟಿ]

ತಣ್ಣೆಸು 'ತನಿಸು' ನೋ.

ತಣ್ಣೊಡಲ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಒಡಲು,–ಬಸಿರು; ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಶರೀರ: ತಿಂಗಳ ಬಾಲನಂ ಪಡೆದ ತಣ್ಣೊಡಲಂದಿರಿಯರ್ ತೌರು . . . ಎಂದೆನಿರ್ದುದಾ ಕದಲ್ (ಭಾವಿಚ. III, ೩೨ ಜಾಂತ್ಯಸಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ).

[ತಣ್ಣ್ + ಒಡರ್]

ತಣ್ಣೊಜಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರನ್ನು ಒಸರುವ ಕಲ್ಲು,–ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ತಿಣ್ಣಾವಾದೆ ತನ್ನ ತಲೆದೂಜಿಯನು ಮುಕ್ಕುಣ್ಣೀ ಬನ ದೊಳ್ಬಿಂತ ತಣ್ಣೊಜಿಗಲ್ಲ ಸೋಪಾದ ಕೊಳೆ (ಪೂಚಕ. ೨೪-೩೩).

[ತಣ್ಣ್ + ಒಜಿಗಲ್ಲು]

ತಣ್ಣೋಟ (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೋಟ ; ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿ : ನಿಮ್ಮೂರ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಕಣ್ಣೊಟ, ತಣ್ಣೋಟ ಕರ್ವ, ಬಲು ಕರ್ವ (ಹೊಂಗಳಿ. ೧೩-೦೬).

[ತಣ್ಣ್ + ನೋಟ]

ತಣ್ಣೊಡವು (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಭರಣ; ಮೈಗೆ ತಣ್ಣುಗೆ, ಹಿತವಾಗಿರುವ ಒಡವೆ : ಕಂಬನಿನೊರ ಪೊರೆದ ವಸಂತದೊಳ್ಮುಗುಳ ತಣ್ಣೊಡವಂ ತುದಿಸಲ್ಕೊಡರ್ದರ್ (ಕಾದಂಬ. ೭೮೫).

[ತಣ್ಣ್ + ತೊಡವು]

ತಣ್ದಳಿರ್ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಚಿಗುರು,–ತಳಿರು: ಎಯ್ದೆ ಮುಸುಂಕಿ ನಿಂದ ತಣ್ದಳಿರ್ಗಳಿನೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ ಜಲಮಂಟಪದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನಾ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಉ. ೪೫೮). [ತಣ್$_2$ + ತಳಿರ್$_2$]

ತಣ್ಪಟಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪು ನಾಶವಾಗು ; ಶೈತ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗು : ಅತುಳ ತುಷಾರಜನ್ಮಗೃಹಮಿಂತಿದಂ ತಾನೆನಿಪಿಂದುಕಾಂತನಿರ್ಮಿತದೆಸೆದಿರ್ಪ ಸೆಜ್ಜೆವನೆ ತಣ್ಪಟಿದುಂ ನೃಪಕಂತುಕಾಯದುದ್ಧತ ವಿರಹಾನಲ ಪ್ರಬಲ ತಾಪಕಳಾಪದೆ ಕಾಯ್ದು ಸಂತತಂ ಹುತವಹನಿರ್ಪ ಸೆಜ್ಜೆವನೆಯಂತೆ ಪೊಲಿರ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೨೦). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಅಟಿ$_1$]

ತಣ್ಪೆಟ್ಟು 'ತಂಬಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ತಣ್ಪೆಡಿ, ತಂಪಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಶೀತಲದಾಗಿರು : ಪೊಸ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕಂಪು ನಾಱೆ ತಣ್ಪೆಡಿದೆಲರೂದೆ . . . ಗುಣಾರ್ಣವಂ ನೆಱೆಯೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿದಂ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧೦). **ತಂಪಿಡಿ** : ಬಿಸಿಮಾಣ್ದ ರವಿಯೊ ತಂಪಿಡಿದಿರದ ಚಂದ್ರಮನೊ . . . ಪೇಳೆಂಬ ಸೌಭರಿಮುನಿಪನು (ಚೈಮಿಭಾ. ೦೦-೧೬). [ತಣ್ಪು$_1$ + ಇಡಿ$_1$]

ತಣ್ಪೆಡು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಂಟುಮಾಡು : ಕಾಳಿಂದೀಜಲದಿಂದಮೇಂ ತೊಳೆದನೋ ತಣ್ಪೆಟ್ಟನೋ ಕಾರಗಿಲ್ದೂಳಿಂ ಕತ್ತುರಿಯಿಂದಮಣ್ಪೆಡಿದನೋ . . . ಎಂಬಾಳಾಪಕ್ಕೆಡೆಯಾಗಿ ಮೂಜಗಮದೇನೊಪ್ಪಿತ್ತೊ ಪೆರ್ಮರ್ಬಿನಿಂ (ಚಿಳವಿ. ೬-೧೨). [ತಣ್ಪು$_2$ + – ಇಡು$_1$]

ತಣ್ಪಿಸು, ತಂಪಿಸು, ತಂಬಿಸು$_1$, ತಂಬೈಸು, ತಮಿಸು, ತಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪುಗೊಳಿಸು ; ತಣ್ಣಗೆಮಾಡು : ತಿಳಿವೊಸರ ಚೆಲ್ಲುವರ ಸವಿ ನುಡಿಯ ಹರಕೆಯಿದು ಬೇಗೆಗಳ ತಣ್ಪಿಸುವ ಮಾತು (ನಲ್ಕೆ. ೩೭-೬). **ತಂಪಿಸು** : ೧. ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಗೆ ತಲೆಯಾನಿಸಿ ತರುವುಂ ಶ್ರಿತರ ತಂಪಿಸುವುದೆಲೆ ನೆಳಲಿಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೩-೧೦೭). ೨. ಆರಿಸು ; ನಂದಿಸು: ಪಾವಕ ಮಹಾಬಾಣಮಂ . . . ತೆಗೆದೆಚ್ಚೊಡವನಂದು ಕೈಗೆಡದೆ ಕರ್ಣಾತ್ಮಜಂ ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗದೊಳದಂ ತಂಪಿಸಿದನು (ಚೈಮಿಭಾ. ೪-೩೬); ತನುವ ನಂಡಲೆವ ತಾಪಾಗ್ನಿಯ ಝಳವ ಪುಳಕಾಂಬುವಿನಿಂದ ತಂಪಿಸು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೮೫). **ತಂಬಿಸು$_1$** : ೩. ಆರು ; ತಣ್ಣಗಾಗು : ಬಾಣದ ಮದ್ದನರೆವ ಸಮಯಕೆ ಕಿಚ್ಚು ಮಾಣದೆ ಮನೆಗಳ ಸುಡಲು ಕ್ಷೋಣೀಶ ಸಿದ್ಧರಾಮನ ಪಾದದಲಾಣೆಯಿಡಲು ತಂಬಿಸಿತು (ಆಮುಸಾಂ. ೪-೪೩). ೪. ಕೋಪ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು ; ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡು ; ಶಮನಗೊಳಿಸು ; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು : ಬೆಂದೊಡಲ ಬೇಗೆಯವನೇತರದಿ ತಂಬಿಸುವೆಂ (ಸಮ್ಯಕ್ಕಾ. ೫-೨೨) ; ಆ ಖಗನ ಅತಿಕೋಪವನು ತಂಬಿಸಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೧-೫೧); ಬಳಲಿದ ಶ್ರಮವನು ತಂಬಿಸುವೆನೆಂದು ಅಳಿದು ರಕ್ಷಕರ ಕಾವಲಿಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಹಾ. ೨-೬೪). ೫. ಇಂಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ಲಲಿತ ಕರ್ಪೂರ ತಾಂಬೂಲಮಂ ತಮ್ಮಣಲೊಳಳವಡಿಸಿ ಪುದಿದ ಬೆಮರ್ವನಿಗಳಂ ತತ್‌ಕ್ಷಣಂ ಕಳನ ದೂಳಿಯೊಳೆ ತಂಬಿಸಿ ಮುಷ್ಟಿಯಂ ಬಲಿದು (ಜಿಬಪು. ೧೬-೩೬). **ತಂಬೈಸು** : ೨. ತುರಗಗಳನೋಡಿಸುತ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ತುರುಬಿ ತಂಬೈಸುವರುವಾಳಿಸಿ ಮುರಿವ ಹೋರುವ ಮೆರೆವ ಕುಣಿಸುವ ಚಪಳಗತಿಗಳಲಿ (ಮೂಲರಾ. ೪-೯). **ತಮಿಸು** : ೨. ಅಸ್ತ್ರಗಳು ದೇವಲೋಕ ಮನ್ನಿಂದು ಸುಡುತ್ತಿದೆ ಬೇಗೆ ಪರಿಹರಿಸುಯೆನಲಿಂದ್ರನಂದನಂ ತಮಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೩೦-೨೯). ೪. ಹೊಂದಿರುವ ದುಃಖವಂ ತಮಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೩೪-೬); ಬಳಲಿಕೆಯ ತಮಿಸಿ ಮುಂದುರವಣಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೭೩-೧೬). **ತಮ್ಮಿಸು** : ೪. ಸೊಗಸಿನಿಂ ಬಸವ ನೀಲಾಂಬಿಕೆಯು ಗುರುವರನ ಹಸುವ ತಮ್ಮಿಸುವೆವೆನುತ (ಜೋರಬ. ೯-೪೨); ನೀವೀಗ ಕೋಪವ ತಮ್ಮಿಪುದು ತಮ್ಮಿಪುದು ಗಾಂಗೇಯಯೆಂದನು ನೋಡಿ ಧರ್ಮಜನು (ಜಿನಭಾ. ೩೯-೫೯).

[ತಣ್ಪು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತಣ್ಪು$_1$ 'ತಣಿಪು$_1$' ನೋ.

ತಣ್ಪು$_2$, ತಂಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಣಿವು ; ಶೈತ್ಯ : "ತಣ್ಪೆಂದು ಶೈತ್ಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೭-೫೭೮) ; ಕುಡಿಯಲ್ ನೀರುಂಟು ಪದ್ಮಾಕರಾಳಿಗಳೊಳ್ ತಣ್ಪುಗಳುಂಟು ಹೇಮಲತಿಕಾ ಕುಂಜಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೦) ; ಸಿಂಪಿಣಿಯ ತಣ್ಪಿನಿಂ ಪೂವಲಿಯ ತಿಣ್ಪಿನಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಭವನಾಂಗಣದೊಳವ ತರಿಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೪೬೨); ತಣ್ಪಂ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಸಿಲಂ ಕಾಯ್ವ ಪಿತ್ತಾಧಿಕನುಮಂ ಪೋಲ್ವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೫೦) ; ಕಾಲ ತಳಂ ನೆರೆ ತಣ್ಪಾಗಿರೆ ಸರುಜಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೨-೫೨) ; ಅಪ್ಪಿನಿಂ ತಣ್ಪು ಮಲಯಾದ್ರಿಯಿಂ ಮಲಯಜಂ . . . ಪುಟ್ಟುವಂತಿರೆ ಪುಟ್ಟಿದು (ಬಸರ. ೧-೧೨೬) ; ಕಂಪಿಸುವ ನುಣ್ಪಿನ ತಣ್ಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಂಪಿ]ನಾಮೋದಿಸುವ ಸೊಂಪಿನ ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ನಾಗ ಕೊಯ್ತುಂದು (ಬಸಪು. ೧೮-೩೦); ರವಿರುಚಿ ತಣ್ಪನೇಱೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಣ್ಣಸೆರೆ] ಕೇತಕಿವನಂ ಸುಳಿಯೇಱೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೬-೧೮) ; ನಿನ್ನ ತಣ್ಪು ಶಾಂತಿ ಸವಿದು ಶಾಂತಿಗೊಳುವೆನು (ವಿಸೀಗೀ. ೬೫-೧೭). ೨. ತೃಪ್ತಿ; ಸಂತುಷ್ಟಿ; ಸುಖ : ವಜ್ರಮಂ ಮಸೆದಂತೆ ತಣ್ಪು ಮನದೊಳ್ ಪೊಂಪುಳಿವೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೭ ವ). **ತಂಪು$_2$** : ೧. ಪೂಗೊಳಂಗಳೊಳ್ ತೇಂಕಿ ಪಾಱುವ ಪಕ್ಕಿಗಳಱಂಕೆ [ವಿಡಿದುದಿರ್ವ] ತಂಪನೀವ ತುಂತುರ್ವನಿಯ ತುಱುಗಲಮುಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೬) ; ಬೇವಿನ ಗೊಟ್ಟೆಯೊಳಿನಿದನರ್ಕನೊಳ್ ತಂಪಂ . . . ಘನಮಾಗಿರಲಱಸಿ ತೊಟಲುವಾತನೆ ಗಾಂಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೭೦) ; ಮನದ ಕೋಪವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿಪ್ಪವನ ಅವನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಎನ್ನ ನೊಸಲ ತಂಪ ತಂದು ತಳಿವೆ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೧೦೨-೩೪೪) ; ತೆಗೆದುದಗ್ಗದ ತಂಪು ನದಿ ಸರಸಿಗಳ ತಡಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೫) ; ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬೀರ್ವ ತನಿಗಂಪಿನಿಂ ತಂಪಿನಿಂ . . . ಆ ಕೊಳಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೫-೯); ೨. ಹೆತ್ತ ನಿನ್ನೊಡಲಿಂಗೆ ತಂಪಿನ ತೆತ್ತಿಗನೊ ಮೇಣ್ ಬಹಳ ತಾಪದ ಮುತ್ತಯನೊ ಕುರುರಾಯನೆಲೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೨) ; ಅಕ್ಕತಮ್ಮದಿರೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರನೋರಂತೆ ನೆನೆಯದಿದ್ದರೆ ತಂಪೆ ಮನಕೆ (ಇಂಚಾಪ.೩೨-೪೯). ೩. ನೆಳಲಿನ ತಂಪಾದ ಪ್ರದೇಶ: ದಕ್ಷಿಣದ್ವಾರದ ವೃಕ್ಷದ ತಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಅಡವ. ೨೪-೬೯) ; ತಳಿತ ಮರನಡಿಗಳೊಳಗೆಳಲತೆಯ ತಂಪಿನೊಳು . . . ಅಱಸಿದಂ ಸಿದ್ಧರಾಮನಾ ಪರ್ವತಾಗ್ರಣಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೬). ೪. ಹಿಮಂ ; ಮಂಜು. 'ತಂಪುಬೆಟ್ಟ' ಪರಾ.

ತಣ್ಪಾಗು, ತಂಪಾಗು=೧. ತಣ್ಣಗಾಗು: ಪೊಱಗಣ್ಗೆ ಪೋಗಿ ತಣ್ಪಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಪಡೆಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೭). ೨. ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳ ಆವೇಗ ಕಡಮೆಯಾಗು : ಶಶಿವದನೆಯ ಮನಸ್ತಾಪ ತಂಪಾದುದು (ಮೋಹತ. ೪-೯೩). ತಂಪಿನ ಗಿರಿ = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ ; ಹಿಮಾಲಯ: ಭಾರತವರುಷವನು ದಾಂಟಿದನು ತಂಪಿನಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲನಿಳಿದನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೪-೩೫). ತಂಪಿನ ಬೆಟ್ಟ=ತಂಪಿನ ಗಿರಿ : ತರಳಾಕ್ಷಿ ತಂಪಿನ ಬೆಟ್ಟದಬಲೆಗೆ ವಿಧಿ ಸದಸ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವೊಲು ತನುವೆಳದಳಾ ಮೇನಕಿಯ ಜಠರದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೨).

[ತಣ್$_2$ + – ಪು$_2$. / ತಮಿ. ತಣ್ಪು ; ಮಲ. ತಣುಪ್ಪು]

ತಣ್ಪುಗಂಪು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಸುಗಂಧ ; ಹಿತಕರವಾದ ಪರಿಮಳ : ಪಾದರಿಗಳ ತಣ್ಪುಗಂಪು ಸರಸೀರುಹದೊಳ್ ತನಿಗಂಪು . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು ತದ್ವನದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೯). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಕಂಪು]

ತಣ್ಪುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು ; ತಂಪಿನಿಂದ ಬೆರೆತಿರು : ವದನಶಶಿಯ ತಣ್ಪುಗೂಡಿ ಸೌರಭ್ಯದೆ ಪುದುಗಿದ ಮಂದ ಮಾರುತನ . . . ಸೂಸುವೋಲೊರ್ವ ಚದುರೆ ಬೀಸಿದಳಾಲವಟವ (ಕಂನವಿ. ೨೪-೮೦). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ತಣ್ಣುಗೆದ್ದ್, ತಂಪುಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಕರಿಯ ಕರ್ಬರ ಕಾವಿನಿಳ ಮ್ಮಿಂದವಾಟ್ಯೆಲಿಯ ಬಜ್ಜಿಗೆಗಳಂ ಬೀಸಲ್ತಣ್ಣುಂ ತಣ್ಣುಗೆದ್ದುಂ (ಕಂಪರಾ. ೩-೩ ಪ). **ತಂಪುಗೈ** : ೨. ಪುನಸ್ಸಂತೈಯಂಬುಂ ಮಾಡು ; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು : ಆದಿದೇವರೆ ಮುನ್ನ ತಂಪುಗೈದನು ದೇವರಾದರಿಸಿದಿರೆಮ್ಮನಿಂದು (ಪ್ರಥಮ. ೩೮-೮). [ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಕೆಯ್$_{೧}$]

ತಣ್ಣುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣಗೆಮಾಡು. ೨. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು : ಮನದೊಳುರ್ಕುವ ಮುಳಿಸಿನಜಾತಿಗಿದುಚಿತವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮನದೊಳ್ ತಣ್ಣುಗೊಳಿಸಿ (ಚಿಕಪು. ೬-೨೩೬ ಪ). [ತಣ್ಣು$_{೨}$+ ಕೊಳ್$_{೧}$ + – ಇಸು$_{೨}$]

ತಣ್ಣುದರ್ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ತರು ; ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಸತಿಯರ್ ಕರ್ಪುರ ಪಾಕೃತ್ಯ ಸತಿಯರನಲ್ ನಲ್ಲರಿಗಲ್ ತಣ್ಣುದಂದರ್ (ಜಗಕ. ೦೭-೩೦). [ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ತರ್]

ತಣ್ಣುವಡೆ, ತಂಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಣ್ಣಗಾಗು : ತಂಡಿಸಕರನ ತಾಪ್ತಿಗರ್ಗ ತನಿಸೋಂಕಿನಿಂ ತಣ್ಣುವಡೆದ ಕಾರಹಾರಂಗಳ್ ಒಳಕಂ (ಇಂದಿಂಪು. ೩೭೮) : ವನದೇವತೆಯರವ್ಯತಸಾರವಾರಿಯಂ ಪಟ್ಟೆವರಲ ಕರಗಂಗಳೊಳ್ ತೀವಿ ತಂಬೆರಲ ಪೊಯ್ಲಿನಿಂ ತಣ್ಣುವಡೆಯಲೆಂದು ನೆಱಪಿದಂತಿರ್ದ ನೀರಾಲಯ ತುಜುಗಲಿಂದಜಿಗದ ನಾಳೀಕದ ಭೂರುಹಂಗಳುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೦೦೩ ಪ). **ತಂಪುವಡೆ** : ಹಂಸದ್ವಜಂ ನಂದನನನೆಣ್ಮಗಾದಿರ್ದ ಕೊಪ್ಪಿಗೆಯೊಳ್ತಂದು ಕಿಡಿಸಲಚ್ಯುತಶ್ರಾನ್ವಿಂದ ತಂಪುವಡೆದನವಸಚ್ಚಿಂದಿನೆ (ಶ್ರವಿಂಪು. ೧೧ ಸಂಚಿ). [ತಣ್ಣು$_{೨}$+ಪಡೆ$_{೨}$]

ತಣ್ಣುವೀಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ೨. ನೆವ್ವುದಿಯಂಬುಟ್ಟು ಮಾಡು ; ಸುಖ ತರು : ಚಿಂತಿಸುತ ಪಲವಂದದೆ ಬಗೆ ನೊಂದು ಹಮ್ಮಂದಂ ಬೀಗಿರೆ ಪಾಪ್ತರಂ ದಯೆಯುಂದವನರ್ದಿಗೊಂದುಧರಂ ತಳರ್ದು ತಣ್ಣುವೀಱಿದಾಗಳ್ (ಕಂಪ. ೪-೦೭೬). [ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಬೀಱು$_{೨}$]

ತಣ್ಣುವೆಸ (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ : 'ತಣ್ಣುವೆಸಕೆಯ್' ಪರಾ. [ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಪೆಸ$_{೨}$]

ತಣ್ಣುವೆಸಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ ಮಾಡು : ಮಲಯಾಸವಿಸಾರತೀರ ಚಲತ್ತರುಶಾವೆಗಳೊಮ್ಮೆಗ್ಗೊಮ್ಮೆ ನೀರೊಳಿಗೆ ಬಜ್ಜಿಸುತ್ತಿ...ನೆಭಂಬರಂ ವಿಳಿರ್ದಲಲಿನ ದಂಪತಿಯರ್ಪ್ಪ ಜೊಪಮಂ ತಳತಳದಲ್ಲಿ ತಣ್ಣು[ಪಾಣಾ. ಸಾಂಕು. ಗೂಂಕು]ವೆಸಕೆಯ್ವುವು ತೀರವನಾತರಾಳದೆಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೬). [ತಣ್ಣುವೆಸ + ಕೆಯ್$_{೧}$]

ತಣ್ಣುವೆಱು, ತಂಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಂಪಾಗಿರು : ಮರಂಗಳ ಱಗುರಗಳಿಂದಿಗೆದಲಿರಲಿಂ ತಣ್ಣುವೆತ್ತಿರ್ಪ ತೀರಜಲಂಗಳೊಳಿಂ (ಆದಿಪು. ೦೧೭) ; ಕವಲಳಭವಂ ಲಸತ್ಸರಿವಳೋತ್ಕರದಿಂ ಕರುವಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದಂಗಮಿದನೆ ತಣ್ಣುವೆತ್ತ ವಿಜಯಾವತಿದೇವಿಯ ಮೆಯ್ (ಶುಸುಪು. ೩-೦೩೭). **ತಂಪುವೆಱು** : ಒಪರುಳ್ಳೆರೆದು ವಿರಹಿಗಳ್ಳಲಯಜದ ಘನಸಾರ ದಿಂ ತಂಪುವೆತ್ತು (ಶ್ರವಿಪು. ೦-೩). [ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಪೆಱು$_{೨}$]

ತಣ್ಣುವೇಱು (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದಿರು ; ಶೈತ್ಯವನ್ನು ತಾಂಬಿ ಕೊಂಡಿರು: ಕುಸಿಲ್ತ ಪಿಕಾಳಿ ತಣ್ಣುವೇಱಿದ ಸುಟಿಗಾಳಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೦).

[ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಪೇಱು$_{೨}$]

ತಣ್ಣುಲಿಲ್ 'ತಣ್ಣುಲಿಲ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೂಳಿಗ (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೇವೆ ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ : ವೈಮರತೊರಗಲಾಕೆ, ಪಿಡಿದಿತ್ತಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ತಣ್ಣೂಳಿಗವನಿಸಗಿ . . . ಕರ್ಬರಾಣ್ಣ ಣ್ಣಾನಿವೆಸಲ್ಲಂ ಭರತನಾ ರಘುರಾಮನಂಬಯ ಪುಣ್ಯ ಮಯ ಪದ್ಮ ಪಾದಂಗಳಂ (ಕ್ರಿರಾಮಾ. ೧೧೬-೦೦೯).

[ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಊಳಿಗ (<ಊಳಿಪುಗು)]

ತಣ್ಣೆಱಿ, ತಂಪೆರೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಸೂಸು,–ಬೀರು : ಓಡಿದನ್ . . . ತಣ್ಣೆಱಿವ ಪೊನರೆಡಗೆ (ಅದ್ಭಕ್ಷ. ೩೬-೭೭). **ತಂಪೆರೆ** : ತಂವೆರಪುದೇಕಾದ ಎಲೆ, ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರು, ಬಿಯಂಬನ್ನೇ ಕಱ್ಱಿಕ್ಕಿವೆ (ಪಕಂತಾ. ೦೧). [ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಎಱಿ$_{೧}$]

ತಣ್ಣೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ೨. ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು : ಧಾರುಣಿಯಂ ಶಕ್ತಿಂ ತಣ್ಣೇಱಿಸಿಲ್ಲಿರಿಯಂ ಸೂಸಿ ಕೃಷ್ಣಮಹೀಶಂ ಸಾರತರೋತ್ಸರ್ಗವಯಃಪುರದ ತಣ್ಣೇಱಿಪಂ (ಪ್ರಥಮ. ೪೦-೭೦). [ತಣ್ಣೇರು (<ತಣ್ಣೆಱು) + – ಇಸು$_{೨}$]

ತಣ್ಣೇರು 'ತಣ್ಣೇಱು' ನೋ.

ತಣ್ಣೇಱು, ತಂಪೆರು, ತಂಪೇಱು, ತಣ್ಣೇರು (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು ; ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಸರಳಾಂಗಂ ವಿಗೆ ಕುಂದಿ ತೋೞಿ ಕಿವಿಗಳ್ ತಣ್ಗೇಱಿ[ಪಾಣಾ. ಗಂಬೇಱಿ] (ಕೂಚಿತಾಪ. ೯-೩೦) ; ತಣ್ಗೇಱಿದ ಪಲ್ಬಿಯಂತೆ ದನಿ ಪೊಱಮಡದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೬೮) ; ಸರೋತಾತ ವಯಃಕಣಪ್ಪತತಿಯಂ ತಣ್ಗೇಱಿ . . . ತೀಡಿದುದಿಂತು ಜಾಂಬುಕತನೋರ್ವ್ಯಂಗೀರಂತಂ ಮಾರುತಂ (ಶುಸುಪು. ೭-೪೩). **ತಂಪೆರು** : ನರತತ್ಪುಶ್ಚರ್ಯ ಕೈಸಾಂದೊಡೆ ಸಂಕಸದಿ ಪರವಜಾಕಾಶಿಯಲಿ ಪೆರ್ತುರ ಮಳ್ಳಿಯಿಂದ ವೈ ತಂಪೆರಿ (ಪಡಪ್ರಕ. ೦೫-೮). **ತಂಪೇಱು** : ಬಿದಱ ಬಂದಿಗೆ ಸಿಲುತಿತವನಿವನೆದಟು ವಿಳ್ಳಮ ವಹ್ನಿ ತಂಪೇಱಿದುದು (ಕುವಾಳಿಗ. ೧೦-೦೬). **ತಣ್ಣೇರು**. 'ತಣ್ಣೇರಿಸು' ಪರಾ.

[ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಏಱು$_{೨}$ (<ಎಱ್$_{೧}$)]

ತಣ್ಮೊದವು (ಕ್ರಿ).=ತಣ್ಣೇಱು: ತಣ್ಮೊದವದ ನಿರ್ಝರತಾಂಬುಗಳಿಸಿಯ್ಯನೆ ಪೀರ್ದರ್ (ಇಪಾಪ. ೬೫೨). ' [ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಒದವು$_{೨}$]

ತಣ್ಮಿಗೆ (ನಾ). ಆರ್ದ್ರ ಹೃದಯ ; ಕರಂಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸು : ಕಣ್ಮಾದಿಯನರ್ ಗುಣಂಗಳ್ ವೆಣ್ಮಾರಿಜಂ ತಳೆದು ತೊಳವುವೆಂಬಂತೆಯೊರೆ ತಣ್ಮಗೆಯ ರಾಡಿಯೊಲವಂ ಪಣ್ಮರಿಗುಂ ಕಲ್ಬಲ್ಲ ಸಂಕಲ್ಪಂಗಳ್ (ಚಿಕಪು. ೩-೭೭). [ತಣ್ಣು$_{೨}$ + ಬಗ್ಗು$_{೨}$]

ತಣ್ಣನೆ, ತಂಬರ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹನಿ ; ತಣ್ಣನೆಯ ಬಿಂದುಂ : ಮನ ವೆಲ್ಲಾತನ ಗಾಡಿಯಂ ದರವಿರಂಗಾತಗೆಗಳ್ . . . ಚಂದಸಕಂ ವಸು ಪೆಸೆವ ಬಾಳ್ಕಂವಳ್ಕಮೊದೊಂದೆ ತಣ್ಣ ನಿಯೊಳ್ಕೀಡಿಸುತಿರ್ಪ [ಪಾಣಾ. ಬೆಳ್ಳೂಡಿಂಗಿರಿವರ್]ಬಜ್ಜಿಗೆಗಳಂ ಪಕ್ಕಾಗದೀಂ ಪೋವರೇ (ಆದಿಪು. ೧-೬೫) ; ತಣ್ಣನಿಯಂ ಚಂದನಗಂಧದಂ ಮೆಲೆವೆರಲ್ಪಂದೀಯೆ ಬಂದತ್ತು ಫಾಲ್ಗುನಂ (ಆರ್ಜುನ. ೫-೪೬) ; ತದ್ವನದ ಕೊಳಗಳೊಳ್ಕಿರಿಯಿನುಣ್ಮುವ ತಣ್ಣನಿಯಿಂದೆ ಪಾದ್ಮವಿತ್ತು (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೮೭) ; ಚಂದನದ ಪೊಟ್ಟಿಗಾಂಗಳಂ ಪಟ್ಟಿನೆ ಪನಿವ ತಣ್ಣನಿಯ ತಂದಲಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೦ ಪ). **ತಂಬನಿ** : ಬೆಗ ಮಸಗಲಿಂತು ಕಾನೆ ದೂರವೆ ವೃಕ್ಷ ತಂಬನಿಗಿಂಬಾಗೆ ತಾನೆ ಬೊಳೆಯದೆ ಸೃಕ್ಷ ? (ಗಿಪಿಂ. ೦೭೭-೩೦) ; ತೊಳೆವ ಮಳೆಯಿನಿತರಿಂ ಬೆಲ್ವಡೆದುದಿ ಸುಗ್ಗಿ ಕುಳಿರ ತಂಬನಿಯಿನಿತರಿಂ ಮಿಂದಿರುವುದು (ಅಲಾಚರ. ೧೧೮-೨೪೬). [ತಣ್$_{೨}$ + ಪನಿ$_{೨}$]

ತಣ್ಮಲೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹುಲ್ಲುನೆಲ,–ಹಲ್ಲುಗಾವಲು : ಸ್ಮರನೊತ್ತಿ ದನುಂದಿಗುಂ ಬರುದಿಂಗೆ ಧರೆಯ ಬೆನ್ನೊಳಿನಿರ್ವಲ್ಲ ತ್ಪುರಹಾರ್ಪ ಮೆಯ್ಯನಿಕ್ಕಿರೆ ಕಂಠಕುವೀಡೆಯ ಪಚ್ಚೆ ತಣ್ಣನಲೆಗಳೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೪-೫೯). [ತಣ್$_{೨}$ + ಪಸಲೆ]

ತಣ್ಣಾಲ್, ತಂಬಹಾಲು, ತಂಬಾಲ್, ತಂಬಾಲು, ತಂಬಳು (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಹಾಲು : ಚಾರುವೆದುದ ಚಂದ್ರ ಸುರಧೇನು ಕೂರ್ತುರ್ ಚೆಱೀರವತ್ಸಗಳ್ ಮೊಲೆಗುಡಲು ಪೂರಿಸಿ ಕಚೆವಾಯೊಳಿವ ತಣ್ಣಾಲೆಸೆ ಸೋಂತು ಬೆಲ್ಲಂಗಳಿಳಿಗೆ (ಪೋಷ. ೦೬-೫೩). **ತಂಬಹಾಲು** : ಉದಯದಲಿ

ವಂದು ಸಿದೆ ತಂಬಹಾಲು ಅಸ್ತಮಯದಲಿ ವಂದು ಸಿದೆ ತಂಬಹಾಲ ಲಕ್ಕೆದಲಿ ಶ್ರೀ ಪಾರಿಶ್ವನಾಥ ದೇವರಿ . . . ಬಟ್ಟ ಧರ್ಮಸಾಧನ (ಈ. III-1, ೦೦-೪೫ ; 1642). **ತಂಬಾಲ್** : ಎಳಗಂದಿ ಕರ್ದುಬುವಿನ ತೊಱೆದ ತಂಬಾಲ ಬೆರೆದು ಹಸಿಸಿ (ಕಾಯಕ್ಕ. ೦೦೧-೦). **ತಂಬಾಲು** : ಚಿಲುವಾಲು ತಂಬಾಲು ಕೆನೆವೆರಿದ ಪಾಲು ಸುಲಲಿತ ಬಟ್ಟನಾಲುಗಳ . . . ಲಲನೆಯರುಣಬ್ಬಡಿಸಿದರು (ಈಜಪ. ೪-೧೧) ; ಶಾಂತಲಾದೇವಿ . . . ತಂಬಾಲಿನ ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ತವಿದಣ್ಣಿಗೆ ಹರಿವಾಗಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ಸಪಚ. ೮೫). **ತಂಭಾಲು** : ಬಿಯ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮುಡಿ ಭತ್ತಕೆ ತಂಭಾಲು ಯರಡು ಸಿದ್ದೆ ಹಾಲನೂ ಯರಡು ಹೊತ್ತು ನಡಿಸಿ ಬಹರು . . . ಹಂನೆರಡು ಮುಡಿ ಭತ್ತಕ್ಕೆವೊಂದು ಸಿದ್ದೆ ತಂಭಾಲನುವೊಂದು ಹೊತ್ತು ನಡಸುಳುದು (ಈ. III-1, ೧೦-೮ ; 1642).

[ತಣ್ಣ್ + ಪಾಲ್]

ತಣ್ಣಿಸಿಲ್, ತಣ್ಪಿಸಿಲು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಬಿಸಿಲು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ ಬಿಸಿಲು ; ಎಳೆಬಿಸಿಲು ; ಹಿತವಾದ ಬಿಸಿಲು : ಆನು ಕ್ರಮದಿಂ ತಣ್ಪಿಸಿಲಾಯ್ತನೆತರಂ ಪೊಂಬಿಸಿಲಾದುದು (ಪಂಂಪಮ. ೦೦-೦೭೬) ; ರವಿಕಿರಣ ನೀರೊಡುತ್ತಿವೆ ತಣ್ಪಂ ಬೀಱುತಿವೆ ರಫಾಂಗಕುಲಂಗಳ್ ತವೆ ತಣ್ಪಿಸಿಲಿಂಳ್ ನಿಂದಿರ್ವೆ ಮೇಳಂ ಹಿಂಡಿ ಹರಿಹರಿಂತಿವೆ ನಭದೊಳ್ (ಗಿಕಿ. ೯-೬೨) ; ಎಸೆದಚ್ಚರಿ ನಡುವಗಲಿವನೊಬ್ಬ ತಣ್ಪಿಸಿಲ ಭಾಸ್ಕರ ನೋಯೆಂದೆನಿಸಿ (ಭರತ. ೩-೫೪) ; ತರಣಿ ನಿಶಿಸಂಗಮಂ ಬಯಸಿ ವಿಧುವೇಸಮಂ ಧರಿಸಿ ಬರೆರೂಗದೆ ತಣ್ಪಿಸಿಲೊ ಪೇಳೆಂಬನಂ ಕರಮೆ ಸಿದುದ್ದೆದೆ ಚಂದ್ರಾತಪಂ (ಜಯಪ. ೪-೨೦) ; ನೇಸರಿದೊ ತಣ್ಪಿಸಿಲ ಬೆಳ್ಳಳಿಯ ಕರೆಯುತಿವೆ (ಹಪ್ಪಂ. ೩-೭೬). ೨. ತಂಪಾದ ಕಾಂತಿ.—**ಪ್ರಕಾರ** : ಉತ್ತುಂಗ ಮಣಿಮಂರೀತಿಗಳಂ ಭೂಪಾಲನ ಚರಣಸರೋಜಕ್ಕೀಲಗಿಸಿದನುದಯ ಸುಂದರಂ ತಣ್ಪಿಸಿಲಂ (ಪಂಂಪಮ. ೨-೫). ೩. ಬೆಳುದಿಂಗಳೆಂ ; ಚಂದ್ರಿಕೆ : ನೆಲೆದಿಂಗಳ್ ತಣ್ಪಿಸಿಲ್ಗುಳ್ಳಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಮಾವು . . . ತುಂಬಿಯ ಗೇಯ ಮಂಬನಂ ಬಲ್ಲವರಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುಗುಂ ಕೃತಿ (ಮಲ್ಲಪ. ೦-೪೪).

ತಣ್ಪಿಸಿಲು : ೨. ಎಱಗವ ದಿವಿಜರ ಮುಕುಟದ ತುಱುಗಿದ ಮಾಣಿಕದ ತಣ್ಪಿಸಿಲುಗಳ್ ಪೊಳಲಿಂ (ಎಳ. VI, ಚಿಳ್ಳಮ. ೦೬೦-೪೪ ; 1103).

[ತಣ್ಣ್ + ಬಿಸಿಲ್]

ತಣ್ಪಿಸಿಲು 'ತಣ್ಪಿಸಿಲ್' ನೋ.

ತಣ್ಬುಳಿಲ್ 'ತಣ್ಬುಳಿಲ್,' ನೋ.

ತಣ್ಬುಟ್ಟಿಲ್[1], **ತಣ್ಬುಳಿಲ್, ತಣ್ಬುಳಿಲ್** (ನಾ). ತಂಪಾದ ಮಳಲು.—ಮರಳ ದಂಡೆ : ತರುಣಿಯರಾ ವಿಲಾಸ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನೀಕ್ಷಿಸೆ ಕಾವು ಕಾಪದಿಂ . . . ಕೊರಿ ವೈಜಾಳಕಾಳಿಗೆ ಚಂದನದಣ್ಪಿಗೆ ತಣ್ಬುಳಿಲ್ಲಿ ತ್ಕಾರಗದ ಸೂಸುವಿರ್ಗೆ ಕೊಳವೆರ್ಗೊಡಲಂ ಗುಱಿಯಾಗೆ ಮಾಡುವರ್ (ಬಭಿಳ. ೩-೨೮) ; ಪಾಸಿದ ಪಸೆಯ ಪಸರದಂತ್ಸಸದಳೆಸೆವ ನುಣ್ಬೆಳಂಬಿಗೆ ಮಟಲ ತಣ್ಬುಟ್ಟಿಲೊಳ್ ವಿಲಾಸಂಬಡೆದ ಬಾಲಸಹಕಾರನಂದನಂ (ಅಪಂಪ. ೭-೬ ಪ). **ತಣ್ಬುಳಿಲ್** : "ತಣ್ಬುಳಿನೆ ನೈಕತಂ" (ಪಪಂ. ೧೦). **ತಣ್ಬುಳಿಲ್** : ಸಂಖದ ತನಿರಸದ ಪೆರ್ವಾಡು ಸುಖದೊತ್ತಿನ ಸುತ್ತಸುಖದ ತಣ್ಬುಳಿನಿಕುಂ (ಶಿವಪಾ. ೬೬) ; ತಣ್ಜೆಯಂಪರೆದೋಪಿಯ ತಣ್ಬುಳಿಲೆಡೆ ಯೊಳ್ಸಂಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಪುಟ್ಟದೊಳ್ . . . ತೀವಿ ಪಥಿಕರ್ಗಬ್ಬಿಗುಂ (ಧ್ವಪಪಿ. ೪-೨೬) ; ತಣ್ಬುಳಿರ್ದೆಡೆಯೊಳುಮಾರವೆಗಳ್ ತಣ್ಬೆಳಲೊಳು (ಗೊಮ್ಮಟ. ೩-೧೨೦). [ತಣ್ಣ್ + ಪುಟ್ಟಿಲ್]

ತಣ್ಬುಟ್ಟಿಲ್[2] (ನಾ). "ತಂಪಾದ ತೋಪು" (ಪಂಪಪರ್ವ. ೧೦೦) : ಎಲ್ಲಿ ಕೊಳವೆಲ್ಲಿ ತಣ್ಬುಬಿಲ್ಲಿಲ್ಲಿ ಲತಾಭವನಮೆಲ್ಲಿ ಧಾರಾಗೃಹಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೯).

[ತಣ್ಣ್ + ಪುಟ್ಟಿಲ್]

ತಣ್ಬೆದುರ್ (ನಾ). ತಣ್ಣಗಿರುವ ಬೆದರು : ಆತನ ರೂಪವೆಂಬುರು ಸುಧಾರಸವೂ ನಯುನಂಗಳೆಂಬ ಸತ್ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನಿಯರಾತುರದಿಂ ಕುಡಿದಂತರಂಗದೊಳ್ಕೊಸರುವಂತಾಗಿ ತೀವಿದೊಡವುಣ್ಮುವ ತಣ್ಬೆದು ರೊಂದು ದಂಭದಿಂದಾತನವಂಗಿ ತಾಂ ಪೊಱಗೆ ಪೊಣ್ಮೆದುದಂಬನೊಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಪಾರಪ. ೩-೩). [ತಣ್ಣ್ + ಬೆದರ್]

ತಣ್ಬೆಳಗು, ತಂಬೆಳಕು. ತಂಬೆಳಗು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಬೆಳಕು ; ಶೀತಲವಾದ ಕಾಂತಿ : ನುಣ್ಬುಬೆಳಗದಿರ್ಮುಗೆ ಪವನ್ಬೆದೆ ಕಲ್ಪಲಿಸಿ ಬೆರೆದು ಬಳಸಿರ್ದೊಡಂ ತಣ್ಬೆಳಗನೀಯೆ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಬೆಳಗೊಳ್ಳುಳ್ಳು ಚಪಲೆ ಕಂಕೆಯನಾವ್ದುಲ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೭-೦೦೫) ; ರಶ್ಮಿಲತಂಗಳ ತಣ್ಬೆಳಗ್ ಗುಣ್ಮ್ ಪೊಣ್ಮ್ (ಶಾಸುಮ. ೦೦-೦೪೦). ೨. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ; ಚಂದ್ರಿಕೆ : ಅಭವ ವಿಧಿಯಂ ಮಾಡುವೆಂ ಚಂದ್ರಿಕಾವಾರಿಯನೆಂಬಂತೆತ್ತಲುಂ ತಣ್ಬೆಳಗಿನ ಬಳಗಂ ಸಿಂಪಿಸಲ್ . . . ಬಂದುದಯಶಿತಾದುದಯಾದ್ರಿಯಿಂದ್ರಂ ದೊಳ್ಬಂದ್ರಬಿಂಬಂ (ಕಾದಂಂಂ. ೩೭೬) ; ಬಂದೆಳಮಾವೆಂದೊಡೆ ನೆಱಿದಿಂಗಳ ತಣ್ಬೆಳಗೆಂದೊಡಂದ್ಕಮುರಿವಂ ಗೆಸರವಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೦೧೬). **ತಂಬೆಳಕು** : ೨. ತಂಬೆಳಕಾಗಲಿ ತಂಬೆಳಕನುವೆಲ್ಲಂ ಹೊಂಬೆಳಕೆ ಹೊಸಸಸಲಿ (ಅಲಂ. ೩೦೦-೭) ; ಹೊತ್ತು ಮೀಲೇರಿದುದು, ಬಕ್ಕದಲೆ ಸುಡುಬಿಸಲ ಸುತ್ತ ಹೂ ಬಿಸಲು ದೀಪಾಗಿ ಬೆಳಗುವದು ಎತ್ತ ನೋಡಿದರು ತಂಬೆಳಕು (ಕಸ್ಮಾ. ೨೦೫). **ತಂಬೆಳಗು** : ೧. ಎಳೆಯ ಬೆಳದಿಂಗಳಿಲೀಕಯ ತಳತಳಿವ ಮುಖ ಚಿಂದ್ರಮನ ತಂಬೆಳಕು ಸುಳಿದುದು (ಕುಪಾ೪. ೬-೧೬). ೨. ಅಬ್ಬುದು ಪಶ್ಚಿಮಾಬ್ಧಿಯೊಳ್ ತಂಬೆಳಗೊಂದೆ ಜೋಡೆ ನೆಲಿವಾಡೆ ಸಮುದ್ಭಲ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ (ಅಜ್ಜಪು. ೦೦-೦೦೪). [ತಣ್ಣ್ + ಬೆಳಗು]

ತಣ್ಬೆಳಗುವಣಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಸೂಸುವ ಮಣಿ,—ರತ್ನ : ಅರಗಿಂಯೆಸಗುಂ ತಣ್ಬೆಳಗುವಣಿಯ ಪೆಟಿಮಿಳಿಂಬಾಗಿ ಮನಂಗೊಳ್ವ ಮರಕತವಾಣಿವೊಲ್ (ಅಜ್ಜಪು. ೩-೨೫). [ತಣ್ಬೆಗು + ಮಣಿ.]

ತಣ್ಕೊಲ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹೊಲ : ತಣ್ಕೊಲಂ ಕಲ್ಮರಂ ಪೊರೆವ ನಾಡೆಲ್ಲಿ (ಕಾಲಾವ. ೩-೨೫). [ತಣ್ಣ್ + ಪೊಲ]

ತಣ್ಕೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹೊಳೆ : ತಣ್ಣನೆಯ ನದಿ : ಅಸಿಯ ಯೌವನವನುಂಟು ಧಾವಣ್ಯರಸದ ತಣ್ಕೊಳ್ಳೆಯಂಟು ಭಾವಾ (ಭರತ. ೯-೪೭) ; ಬೀಯೋಷಿಯದ ಬಯಲ ತಣ್ಕೊಳೆ ಆಸೊವಸನ ದಡದಲ್ಲಿ ಚಳಿಗಾಲವನ್ ನೂಕೆ ಬಿಡಿಸುವನು (ಪಾರಸಿ. ೩೦-೬೯).

[ತಣ್ಣ್ + ಪೊಳ್ಳ್ (<ಪೊಟ್ಟು)]

ತಣ್ಕೊಟ್ಟು (ನಾ). ತಂಪು ಹೊತ್ತು : ತಣ್ಕೊಟ್ಟಾ ದುದು ತಳರ್ದುದು ನುಣ್ಬುಸಲೆಗೆ ಹಂಸಮಿಥುನಂ (ಲೀಲಾಪ. ೩-೭೩). [ತಣ್ಣ್ + ಪೊಟ್ಟು.]

ತಣ್ಣಂಡು (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರಿನ ದಂಡು ; ತಣ್ಣೀರ ಕೊಳೆ : ಹಿಮವುಂಡು ಬಾಟ್ಟ ತ್ಕಾಡುವಿನ ಪೂವೆ ಸುಟ್ಟಪುದು (ಅರಣಕಿ. ೪-೮೨) ; ಕಪ್ಪುರದ ಪುಲ್ ಪಗಿಲ್ಪರ ಬಂಡಿನ ಸಣ್ಣ ಮಣಲ್ ಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರೆ ಕೃತಕ ಪ್ರವಾಸಿಯು ತ್ಕಾಡುವಂ[ಪಾಠಂ. ೪೬೦] ಬಿಡದರ್ ನಲ್ಲಳೊಂ (ಭರ್ಗಪು. ೪-೭೬). [ತಣ್ಣ್ + ಮಡುಂ.]

ತಣ್ಣಲೆ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆಲಂ) ಹಿತವಾಗಿ ಪಸರಿಸು,—ಹರಡು,—ಆವರಿಸು, —ವ್ಯಾಪಿಸು : ಆರ್ಹತ್ಪ್ರವಚನ ನೆವದುತ್ಸವಮನಪೂರ್ಣೆಯೆ ಮನದೊಳ್ ತಣ್ಣಲೆಯ ಸೆಸಗೊರ್ ಮಿಶರಪತೀ (ಆರಪ. ೨-೩೭) ; ಕಂಪು ತ[ಪಾಠಂ.ಕ] ಣ್ಣಲೆಯೆ ಪೂತ ಸರಯಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೨) ; ಆರ್ಕನೆ ಸಸಿ ದಿಪ್ತಸಮೆ ರಾತ್ರಿಯಾದುದೆನೆ ಕಲ್ಪಲೆಯೊಳ್ ಮಿಸುಕದೆ ಶಾಂತಸಂ ಮಾನಸದೊಳ್ ತಣ್ಣಲೆಯೆ ನೆಲಿದಂ ಯೇಗೀಂದ್ರಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೦-೦೩) ; ಓರೊರ್ವ ತಣ್ಣಲೆವ ಕಪ್ಪುರದ ಜಗಲಿವೊಳ್ ಕರಮೆ ಕೊರಗಿದ ಶರೀರವ್ವರಿಯ ನೀಡಾಡಿ (ಭರ್ಗಪು. ೪-೩೮ ಪ) ; ಸುತ್ತಿ ನಡೆ ನೋಲ್ಪ ದೇವರ ಮೆತ್ತಂ

ತಣ್ಮಲೆಯೆ ಘುಸೃಣಮಲಯಜರಸಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂ ಕಱೆದವುವಿದೆ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಣಿಕದ ಲಂಬಣಂ ನುಣ್ಬೆಳಗಂ (ಅನಂಪು. ೫-೫೨) : ಸೇದೆಯಂ ನೂಂಕಿ ದೊಂದುಳಿಯಾಣ್ಮ ತಣ್ಮಲೆಯೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೩-೨೨೫). ೨. (ಆಲಂ) ಹಿತವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸುಖಪಡು : ನೆಗಟ್ಟೀ ಪಟ್ಟಂಡಮಂ ಸಾಧಿಸಿದೊಡೆ ಫಲಮೇಂ ಭೋಗದಿಂ ಸಾಧ್ಯಮೇಂ . . . ಪಡೆಮೆಂ ಶಾಶ್ವತ ಶ್ರೀಯನೆಂಬುಜ್ಜುಗದೊಳ್ ಚಿತ್ತಂ ಕರಂ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ನೆಱೆಯೆ ನಿಶ್ಚೈಸಿದಂ ಸಾರ್ವಭೌಮಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೬) ; ಎರೆ ಪರಪುಷ್ಟ ಕೇಳೆಲೆ ಮಧುವ್ರತ ಕೇಳ್ . . . ನೆನೆಯುತಿರ್ಪುದು ಕೂರ್ಪುದು ಸೈರಿಸಿರ್ಪುದಗ್ಗಲಿಸಿದ ನಲ್ಮೆ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ಬೆನ್ನನೆ ಪೋದಪೆಮೆಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೧೨); ಅಂತು ತಣ್ಮ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಮೆ]ಲೆದು ನಲಿವ ಮನದೊಳ್ ತದೀಯ ವಿರಹೋಪಚಾರಿತ ಚೇಷ್ಟೆಗಳೆ ಮತ್ತಮವಿಚಳಂಗಳಾಗೆ (ವರ್ಧಪು. ೪-೭೨ ವ).

[ತಣ್$_2$ + ಮಲೆ ?]

ತಣ್ಮಲೆಯೆಲರ್ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ತಂಗಾಳಿ: ತಣ್ಮಲೆಯೆಲರೊಳಲೆದುದಯ್ ಸಿಪಿಲೆವಕ್ಕಿಯ ಸಿಳ್ಳಿನಿಂಚರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೧-೮).

[ತಣ್$_2$ + ಮಲೆ$_4$ + ಎಲರ್]

ತಣ್ಮಳಲ್ (ನಾ). = ತಣ್ಬುಟಿಲ್$_1$: ಭಾಸುರದ ಪೌಳಿಯಂಗಣದಲ್ಲಿ ತಣ್ಮಳಲ ಪೊನ್ನ ಜಗುಲಿಯನಾಗಿಸಿ (ನವಮೋ. ೨೨-೧೭).

[ತಣ್$_2$ + ಮಳಲ್ (<ಮಣಲ್)]

ತ್ಮಣೆಯ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ದೇಹ ; ತಣ್ಣನೆಯ ಒಡಲು.

ತಣ್ಮೆಯ್ಯವೆಟ್ಟ=ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ; ಹಿಮವಂತ: ತ್ಮಣೆಯ್ಯವೆಟ್ಟ ಮಗಳಾಣ್ಮ (ನಂದಿಮಾ. ೧೮-೧೫). [ತಣ್$_2$ + ಮೆಯ್]

ತಣ್ವಣ (ನಾ). ವೀಣೆಯ ಧ್ವನಿ : "ತಣ್ವಣ [ಪಾಠಾಂ. ತಿತ್ತಣಂ, ತಿಣ್ಣಣಂ] ವೀಣೆಯ ಧ್ವನಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೮).

ತಣ್ವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವಡಗಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ಪೆರಮಟೆ ಪಡುವಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ತಣ್ವಳ್ಳಿ ಗಾರಪಾಟೆ(ಎಇ. XXI, ೨೯-೧೭೮; 8 ನೆಯಶತ). [P ಇದು ಹೊನ್ನಾವರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ 'ತುಂದೊಳ್ಳಿ' ಇರಬಹುದು.] [? + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ತಣ್ಸಾಲಿಗಾಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲುವೆಯ ಹೆಸರು : ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ತಾಯೂರ ಇಗ್ಗಲಿಯ ಅರಿಪುರ ಮೂಱೂರ ಸನ್ದಿನಲ್ಲಿ ತಣ್ಸಾಲಿಗಾಲ ಮೂಡಣ ಪೇರೊಟ್ಟೆಯಿಂ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೩೯-೧೯ ; 915).

[ತಣ್ಸಾಲಿ$_0$ + ಕಾಲ್$_2$]

ತಣ್ಹೆ (ನಾ). ತೃಷ್ಣೆ ; ವಿಷಯಲಾಲಸೆ : ತಣ್ಹೆಯರಣ್ಯಮಂ ತರಿದು ತೋರ್ದನರಿಯಟ್ಟಂಗಿಕದ ಧಮ್ಮಮಗ್ಗಂ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೪೫-೭).

[<ಪ್ರಾ. ತಣ್ಹಾ. / ಸಂ. ತೃಷ್ಣಾ]

ತತ (ಗು). ೧. ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ; ಬಿಚ್ಚಿದ ; ಹರಡಿದ ; ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ : ವಿಳಸದ್ವಂದನಮಾಳೆಯಿಂ ತತಪತಾಕಾನೀಕದಿಂ ಕೀರ್ಣಪುಷ್ಪಳಸತ್ಸಂಗದಿ ನಂಗನಾಲಟಹ ವಾದ್ಯವ್ರಾತದಿಂ ಗೀತದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೧೮). (ನಾ). ೨. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ : "ತತಮೆಂಬುದು ತಂತ್ರಿ ಯೊಳನ್ವಿತಂ" (ಮಸ್ತುಕೋ. ೭೯-೨೫) ; ಅತಿಮೃದುರವದಾಯಿಗಳಂ ತತ ಘನ ಸುಷಿರಾವನದ್ಧ ವಾದ್ಯಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೫); ದಿವಿಜವಾದಕ ಕರಹತ ತತವಿತತಘನ ಸುಷಿರಾವನದ್ಧವಾದಿತ್ರಂ ಸಂಗೀತ ತೂರ್ಯಮಾಗೆ(ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೦ ವ) ; ತತವಿತತಾದಿ ವಾದ್ಯಪ್ರಸರಮೇಳನದಲಿ ಸೊಗಸಲಾಡುತ್ತ ಕೇಳಿಸಲು (ಬಸಪು. ೩೭-೨) ; ತಂತಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ ನುಡಿಸುವ ವೀಣಾದಿಕವೇ ತತವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). ೩. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. ೪. ಭೇರಿ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಚರ್ಮತತ ನಿಮಿತ್ತ ಪುಷ್ಕರ ಭೇರೀ ಮೃದಂಗಾದಿ ಪ್ರಭವಂ ತತಮೆಂಬುದು. (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ತತಲೋಚನ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣು : ವಿರಹಶಿಖಿ ಪ್ರತಪ್ತ ತರುಣೀ ತತಲೋಚನರೋಚಿಯಿಂ (ರಾಜಕೇ. ೭-೯೨). [ತತ + ಲೋಚನ]

ತತಾತಪ(ನಾ). ಹರಡಿದ ಬಿಸಿಲು: ಸುಳಿಗೊಳುತೆತ್ತೆ ಸುಟ್ಟುರೆ ಧರಾರಜಮಂ ಕೆಳಗೊಂದೆ ದಂಡದಂತುಳಿದ ತತಾತಪಂ ಬಳಸಿ ಪಲ್ಲವದಂತಿರೆ . . . ಬಟ್ಟ ಬಲ್ಮುಗಿಲ್ತಳೆದುದು ಕಾಲಭೂಪತಿಯ ಪೀಲಿಯ ಸತ್ತಿಗೆಯೊಂದು ಲೀಲೆಯಂ (ರಾಜಕೇ. ೮-೯೫). [ತತ + ಆತಪ]

ತತಿ$_1$, ತತು, ತತುವು (ನಾ). ೧. (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೃಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಸರಿಯಾದ ಸಮಯ ; ಹದವಾದ ಕಾಲ: ತತಿ ಮೀರದ ಹಾಗೆ ರಾಗೀ ಆಗೆ ಹೊಯ್ಯು (ಸ್ಕಾಂಡರ್. ೨೮) ; ಗಂಗಿ ಹತ್ತಿ ಕೆಂಪುಹತ್ತಿಯನ್ನು ಮೃಗಶಿರ ಆರದ್ರಿ ಪುಷ್ಯ ಮಳೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಬಿತ್ತಬೇಕು. ಈ ಹತ್ತಿಗೆ ಇದೇ ತತಿಯು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೭೬) ; ತತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಮಳೆ ಹೊಡೀತು ಅಂದರ ಹದಿನೈದು ಚೀಲ ಕಾಳ ಬರತೈತಿ (ಬಾಬಲ. ೧೦). ತತು : ೨. ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲ; ಸುಗ್ಗಿ: ಈಗ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ತತು (ಕೂಡಿ). ತತುವು: ೧. (ಕ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ತತಿ]

ತತಿ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಶ್ರೇಣಿ : ಸಕಲಂ ತತಿ ವ್ರಾತಂ . . . ರಾಶಿ ಚಯ ಕುಳಮೆನಲ್ ಮತ್ತೆ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬-೧) ; ಕಳಹಂಸ ಕೋಮಲ ಸ್ವರತತಿಯಿಂ ಕಳಾಪಿಗಳ ಚಾಪಳ ನಿಸ್ಸ್ವನದಿಂ ಬಹುಸಾರಸ ಪ್ರಭಾಸುರ ರುತಿರಾಜಿಯಿಂದೆ ವಿಪುಳಾನದಿ ನಾದಮಯಂ ನಿರಂತರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೮೨) ; ಸುಧೆಯು ಜನಿಸಲು , ಯಾ ವಿಬುಧರ ತತಿಗೆಱೆದಮರರ ಮಾಡಿದೈ ನೀನು (ಸಂಭಪ. ೮-೯೦). [ಸಂ.]

ತತು 'ತತಿ$_1$' ನೋ.

ತತುಕ್ಷಣ$_1$, ತಕ್ಷಣ$_1$ (ನಾ). ಆ ಕ್ಷಣ ; ಅದೇ ಸಮಯ : ಮುತ್ತದ ಬೂದಿಯೂಱಲೆ ತಚ್ಛತುರ್ಗುಣಮೆನೆ ಕೊಂಡದನಟ್ಟು ಪೂಸಿದೊಡಂ ತತುಕ್ಷಣದೊಳೆ ಮಾಣಿಸುಗುಂ ಗುದಾಂಕುರದೇಟ್ಗೆಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೪೨) ; ಸದುಗುರುವಿನಂಘ್ರಿಸ್ಮರಣೆ ಜನಿಸಲು ಹಿಂಗುವುದು ಗರವದು ತತುಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೫-೧೫). ತಕ್ಷಣ$_1$: ತಕ್ಷಣದೊಳರಸನ ತಾಗಿ ದ್ರೋಣನ ಕೆಣಕಿ . . . ಸೆಣಸಿ ನಿಂದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೪೮).

[<ಸಂ. ತತ್ಕ್ಷಣ]

ತತುಕ್ಷಣ$_2$, ತಕ್ಷಣ$_2$, ತಚ್ಚಣ (ಅ). ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ; ಆಗಲೇ; ಕೂಡಲೇ: ಆ ತತುಕ್ಷಣವೊಯ್ದದಂ ಸಂಪ್ರೀತಿಯೊಳೆ ಮಾಡಿದಳು ಪಾಕವಂ (ಬಸಪು. ೨೪-೨೬) ; ಆ ತತುಕ್ಷಣ ಧನುವ ಬಿಸುಟು ವಿಧೂತರಿಪುಬಲ ಪಾರ್ಥನಿದ್ದನು ಹೊತ್ತ ದುಗುಡದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೬೨) ; ಪೂತುರೆನುತಂಗದನು ಪುಟನೆಗೆದಾ ತತೂ[ತು]ಕ್ಷಣ ಖಳನ ಮುಂದಲೆಯಾತು ಹಿಡಿದರೆ ಕೊರಳು ಸಿಕ್ಕಿತು ಕೈಗೆ ಹಾರದಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೮-೫೪). ತಕ್ಷಣ$_2$: ಅವನು ತಕ್ಷಣವೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೩೧೧). ತಚ್ಚಣ : "ತಚ್ಚಣ – ತತ್ಕ್ಷಣ = ಆಗಲೇ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೬).

[<ತತುಕ್ಷಣ$_1$]

ತತುವ, ತತ್ತುವ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವ : ಕಾಯಸೌಖ್ಯಕೆ ಕಾಮಸುಖದ ವಿಡಾಯ ತತುವಕೆ ವೇಡೆಗೊಂಡು ನವಾಯಿಯಲಿ ದರ್ಗುತಿಗೆ ದುವ್ವಾಳಿಸುವನಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೩೧). 'ತತುವಮಾರ್ಗ' ಪರಾ. ತತ್ತುವ : (ಕ). [<ಸಂ. ತತ್ತ್ವ]

ತತುವಮಾರ್ಗ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ಹಾದಿ ; ತತ್ತ್ವಮಾರ್ಗ : ಶ್ರುತಿಕಥಾ ಭಾಗ ಪದ್ಯ . . . ತತುವಮಾರ್ಗದಿ ನುಡಿವ ಬಲು ಉನ್ನತ ಮಹಿಮರಾ ನೋಡಿದೆ (ತೀರ್ಥಮ. ೬೨). [ತತುವ + ಮಾರ್ಗ]

ತತುವು 'ತತಿ$_1$' ನೋ.

ತತ್ಕಾರು (ನಾ). (?): ಲಾಹೆರಿಯ ಮಧ್ಯದೇಶಂಗಳೊಳ್ ಮಡಗಿ ತತ್ಕಾರಿನಿಂ ನಿಟ್ಟಿಸುರೆ ಬೆಳಗಿದರ್ ರಾಗಗಳ ಭೇದದಂತೆ (ಪರಶು. ೨೧-೧೫). 'ತತ್ತಕಾರ' ಪರಾ. [?]

ತತ್ಕಾಲ (ನಾ). ಆ ಕಾಲ; ಆ ಸಮಯಂ; ತಕ್ಷಣ: ಆರ್ಯರಾತ್ಮ ತನುಗಳ್ ತತ್ಕಾಲದೊಳ್ ಮಾಯಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨); ಸುತನಂ ಕಂಡುರ್ಬಿ ತತ್ಕಾಲದೊಳ್ . . . ಇತ್ತರಂದು ಸಕಲರ್ಗಾನಂದದಿಂ ವಸ್ತುವಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೨೪); ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಕಾಣದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದು ಮನುಷ್ಯ ಕಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಎಂದಾದರೂ ನೆನಸುವನೋ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೯).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಕಾಲ)]

ತತ್ಕಾಲಂ (ಅ). ೧. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ: ದೊರೆಕೊಂಡಿರೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ಪುರಾಣಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ ತತ್ಕಾಲಂ ವಿರಸ ಕರಮವು ದೇಸಿಗೆ ಜರದ್ವಧೂವಿಷಯಸುರತರ ಸರಸಿಕತೆವೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೦-೫೦). ೨. ಕೂಡಲೆ; ಒಡನೆ. [ಸಂ.]

ತತ್ಕಾಲೀನ (ಗು). ಆ ಕಾಲದ; ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ; ತಾತ್ಕಾಲಿಕ: ಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಇತಿಮಿತಿಯಿದೆ. ಅವು ತತ್ಕಾಲೀನವಾದವು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೫೬). [ಸಂ.]

ತತ್ಕ್ರಿಯ (ಗು). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ. [ಸಂ.]

ತತ್ಕ್ಷಣ (ನಾ). ಆ ಗಳಿಗೆ; ಅದೇ ಗಳಿಗೆ. [ಸಂ. (ತದ್ + ಕ್ಷಣ)]

ತತ್ಕ್ಷಣಂ (ಅ). ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ; ಅದೇ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ; ಕೂಡಲೆ; ಒಡನೆ. [ಸಂ.]

ತತ್ತ$_1$ (ನಾ). ನಿಜವಾದುದು; ಸತ್ಯ; ತಥ್ಯ: "ತತ್ತ(ತ್ತು) – ತಥ್ಯ = ನಿಜ" (ತದ್ಯಕೋ. ೧೬). [<ಸಂ. ತಥ್ಯ]

ತತ್ತ$_2$ 'ತಳ್$_2$' ಪರಾ.

ತತ್ತ$_3$ 'ತಳ್$_3$' ಪರಾ.

ತತ್ತಕಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳಹಾಕುವಾಗ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆ: ಸುರುಚಿರ ಸೂತ್ರಧಾರಕ ತತ್ತಕಾರವ ವಿರಚಿಸಿ ಜವನಿಕೆದೆಗೆಯೆ . . . ಸುಪ್ರೌಢೆಯರುರು ಪುಷ್ಪಗಳ ಸೂಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೮-೬೦); ತತ್ತಕಾರಮನೆಸಗಿ ಝಿಂಕಕಂ ಝಿಂಕಕಿಟಮೆನಲು ತಿತ್ತಕಟ ಧಿಕಟ ನಭ ತೊಂಗ ಕಿಱಱಟಮೆಸಗೆ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬-೦೮). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತತ್ತಕಾರ, ತತಕಾರ]

ತತ್ತನಯ (ನಾ). ಆತನ ಮಗ: ತತ್ತನಯಂ . . . ಚಾಪಾಗಮಚತುರ ಚತುರ್ಮುಖಂ ಚತುರ್ಮುಖನೆಂಬಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೬೨ ವ).

ತತ್ತನಯರು = ಆ ಮಕ್ಕಳು: ತತ್ತನಯರೊಳೆನಗೆ ತಾನೆ ದೊರೆಕೊಂಡವಂ ದತ್ತನಂದನಂ (ಚೈಮಿಛಾ. ೨೮-೫೬). [ಸಂ. (ತದ್+ತನಯ)]

ತತ್ತಪಣ 'ತತ್ತುಪಣ' ನೋ.

ತತ್ತಪಣಂಗೆಯ್ 'ತತ್ತುಪಣಂಗೆಯ್' ನೋ.

ತತ್ತಬಳ (ನಾ). (?): ತತ್ತಬಳ[ಪಾಶಾಂ. ಳ]ತಾಳಗೊಟ್ಟೆಯನುತ್ತೊಂದಂ [ಪಾಶಾಂ. ತ್ತಾದಂ]ರುಷಿಯರೊಡನೆ ಜಡಮತಿಗಳು ಪೋರುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಸಮಪ. ೦೪-೧೭). [?]

ತತ್ತರ, ತತ್ತಱ (ನಾ). ೧. ನಡುಕ; ಕಂಪನ: ಹತ್ತು ಶಿರದನ ಕರದ ಘಾಯದ ತತ್ತರಕೆ ಬೆಂಡಾಗಿ ದಿವಿಜರು ಅಳಲುತ್ತ ಬಂದರು (ಗಗಶಾ. ೦೩-೩೨); ಕುಂದಾಗಿ ಮನದೊಳು ನಡುಗಿ ತತ್ತರ ಪುಟ್ಟಿ (ಯಜೋರ. ೯೧). 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್', 'ತತ್ತರಂಬಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಅತಿಯಾದ ಆತುರ; ಅವಸರ; ಗಡಿಬಿಡಿ: ತತ್ತರಬೇಡೊಯ್ಯನೊಳ್ಪಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸೆಪ್ಪತ್ತೆರಡ ಭವವಾಸಗಳಾ (ಭರಶ. ೬೦-೫೩). ೩. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ಗಾಬರಿ; ಗೊಂದಲ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಅನೇ ಗುಂಪುಗಳು . . . ತತ್ತರದಿಂದ ವನದಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲೆ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳನ್ನು ತುಳಿಯುತ ಘೀಳಿಡುತ, ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೋಡಿದವು (ಕೃಪಾಅ. ೧೫೦). △ ತತ್ತಱ: ೩. ಹಱಿಗವಿಗಳ ಕಬ್ಬಂಗಳ ಹೊಱಗಳಿಯಕ್ಕರದ ಹೊಲಿಗೆ ಬಿರ್ಚಿದೊಡಲ್ಲಂ ಬಱಿ ತಾಱಿಗ ಬೀಱಿಗ ವತ್ತಱತತ್ತಱವೆಕ್ಕಸಕ್ಕಮಸ್ತಂವ್ಯಸ್ತಂ (ಗಿರಿಕ. ೦-೨೩); ದಮನಂ ಹಯಮಂ ಸೆಱಿ ವಿಡಿದು ನಿಜವುರಕೆ ಕಳಿವಲೊಡಮಿತ್ತಲ್ ಹಯದ ಬೆಂಬಲದ ಕಾಪಿನಾಳ್ಗಳ್ ತತ್ತಱದಿನೊತ್ತರಿಸಿ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೬-೦೧). 'ತರ$_1$', 'ಎತ್ತಱತತ್ತಱ', 'ತಱತಱ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತತ್ತರ; ತೆಲು. ತತ್ತಱ]

ತತ್ತರಂಗೊಳ್, ತತ್ತರಂಗೊಳು, ತತ್ತರಗೊಳು, ತತ್ತರಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಕವನ್ನು ಹೊಂದು; ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು; ತತ್ತರಿಸು: ನಡು ಬಳ್ಕೆ ತತ್ತರಂಗೊಳೆ ನಡೆ ಮುಟ್ಗಿ ನಲ್ಲನಡಿದಾವರೆಯೊಳ್ ಮುಡಿಯಿಟ್ಟು ಮೊಟ್ಗಿದಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೪೮). **ತತ್ತರಂಗೊಳು**: ಅಬ್ದಿಯೊಳ್ ಛಾಯೆ ಕಂಗೊಳಿಸೆ ತತ್ತರಂಗೊಳುತುರಗಸಂದೋಹ ನಕ್ರ ನೀರಾನೆಗಳ್ತುಳಿದಾಟದಿ ಮತ್ತೊಂದನೊಂದಲೆದು ಪಾತಾಳದೆಡೆಗೈದೆ (ಪಂಕಾರಾ. ೫-೦-೨೮). **ತತ್ತರಗೊಳು**: ೧. ಇಟ್ಟು ತತ್ತರಗೊಳುತ ಬೀಳುತ ಕೊಟ್ಟ ಕೈಯನು ಪಿಡಿದುಯೇಳುತ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೦-೬೦). ೨. ಆತುರಪಡು: ಹೃದಯದ ಬಯಕೆಯನರುಹಲು ನಾಚುತಲಿರೆ ತತ್ತರಗೊಳುತಿಹ ಬಗೆಯು (ಕವಿಕಾ. ೩೩-೪). **ತತ್ತರಗೊಳ್ಳು**: (ಕ). [ತತ್ತರ+ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತತ್ತರಂಗೊಳು 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತರಂದರಿ 'ತತ್ತಱಂದಱಿ' ನೋ.

ತತ್ತರಂಬಡು, ತತ್ತರಬಡು (ಕ್ರಿ). ಆತುರಪಡು; ತವಕಿಸು: ಅಮರ್ದಂ ಪೀರ್ವಾಸೆಯಿಂ ತತ್ತರಂಬಡುರ್ತಿಪೊಳ್ಗಿವಿ (ಚಿಕವಿ. ೪-೪೦). **ತತ್ತರಬಡು**: ತತ್ತರಬಡದೆ ಕಂಗೆಡದೆ ಭುಕ್ತಿಯ ಕಿಱಿತುತ್ತು ತುತ್ತಾಗಿ ಕೈಕೊಂಡು ತುತ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪಾನವ ಕೊಂಡು ಸುಖಿಸಿರಿ (ಭರಶ. ೦೯-೩೭).

[ತತ್ತರ + ಪಡು$_1$]

ತತ್ತರಂಬಡೆ(ಕ್ರಿ). ನಡುಕದಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಗದ್ಗದವಾಗು: ತತ್ತರಂಬಡೆದ ಮಾತು (ರೇವಡ. ೪೮-೯). [ತತ್ತರ + ಪಡೆ$_1$]

ತತ್ತರಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು; ಉರವಣಿಸಿ ಪೊಕ್ಕು ಎವೆಯಾಟ ಮಾತ್ರದಲಿ ತತ್ತರಗಡಿದು ಮೆದೆಗೆಡಹಿ (ನವಮೋ. ೨೯-೦೪); ಬಾಣಂಗಳನ್ನು ತತ್ತರಗಡಿದು ನಗುತ (ನವಮೋ. ೩೩-೦೪). 'ತತ್ತಱಂದಱಿ' ಪರಾ. [<ತಱಿ$_1$ + ಕಡಿ$_1$]

ತತ್ತರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಭಯದಿಂದ) ನಡುಗು; ತತ್ತರಿಸು: ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಏನಾಗುವುದೋ ಎಂದು ನನ್ನ ಮನವು ತತ್ತರಗುಟ್ಟುವುದು (ಪಿಶಾಪ. ೧೩೦); ಕಾಲವು ಕಳೆದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ದೇವೇಂದ್ರನ ಮನವು ತತ್ತರಗುಟ್ಟಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಬೆನ್ನಬೇ. ೦೩೨). [ತತ್ತರ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತತ್ತರಗೊಳು 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತರಗೊಳ್ಳು 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತರಣಿ, ತತ್ತರಾಣಿ, ತತ್ರಾಣಿ (ನಾ). (ಉಕ) ರೈತರು ಹೊಲಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಹೂಜಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ: ಹಾದೀಯ ಬುತ್ತಿಗಳ ತಗತೀಲಿ ಕಟಿಗೊಂಡು ನೀರಿನ ತತ್ತರಣಿ ತುಂಬ್ಯಾರಾಗ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೩೦). **ತತ್ತರಾಣಿ**: ರೊಟ್ಟಿ ಚಟ್ಟನಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೀರಿನ ತತ್ತರಾಣಿ ಬಗಲಿಗೇರಿಸಿ . . . ಸಜ್ಜಾಗಿ ನಿಂತನು (ಪವನ. ೧೦೬). **ತತ್ರಾಣಿ$_1$**: ಒಂದು ತತ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಗಾಡಿಯ ಕಳಿಗೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದನು (ಬಾಬಲ. ೩೫).

[←ಮರಾ. ತತ್ತರಣೀ, ತತ್ತರಾಣೀ]

ತತ್ತರದರಿ 'ತತ್ತಱಂದಱಿ' ನೋ.

ತತ್ತರನಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡು ; ತಪ್ಪು ತಪ್ಪು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡು ; ದಟ್ಟಡಿಯಿಡು : ತತ್ತರನಡೆವ ತೊದಲ್ನುಡಿವ ತಾ ಪೆತ್ತ ಮಾತೆಯನೊಮ್ಮೆ ತೊಡರ್ವ (ಶಾಂತೀಶ. ೮-೧೦). [ತತ್ತರ + ನಡೆ$_1$]

ತತ್ತರಪಡು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು: ಪಾಪಿಷ್ಟನಾದ ಬೇಡನು ತತ್ತರಪಡುತ್ತಾ . . . ಓಡಿಹೋಗಿ ಹುಲಿಯ ಬಾಯಿಗೆ ತುತ್ತಾದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೮೬).

[ತತ್ತರ + ಪಡು$_1$]

ತತ್ತರಬಡು 'ತತ್ತರಂಬಡು' ನೋ.

ತತ್ತರಾಣಿ 'ತತ್ತರಣಿ' ನೋ.

ತತ್ತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು ; ತಡಬಡಿಸು : ಭೀಕರ ಶಬರಸೇನೆ ಕವಿದುದು ಸರಭಸದಿಂ ದೆಸೆ ಮಸುಟ್ಟು ತತ್ತರಿಸುವಿನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೯೫); ನಡುನಡುಗಿ ಬಟಲ್ದು ತತ್ತರಿಸುತ್ತೆ . . . ಕಳ್ಗುಡಿದು ಸೊರ್ಕಿ ರಮಣಿಯ ರೆಸೆದರ್ (ಉದ್ಯಟ. ೫-೯೦) ; ಅಂಧಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದು ತತ್ತರಿಸುತಿಹೆನೋ (ಪುರಂದ. ೧-೬-೦) ; ದೊಡ್ಡ ಸಂಸಾರಭಾರವನು ಹೊರುತಾ ಹೆಗಲ ಹೊರೆಯಲಿ ಬಳುಕಿ ತತ್ತರಿಸುತಿರುತಾ ದುಗುಡದಿಂ ಬಳಲುವನು (ಕಎಪು. ೩೬-೨) ; ಓಣಿಯ ಜನ ತತ್ತರಿಸಿದರು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೮೧). ೨. ತ್ವರೆಗೊಳ್ಳು; ಆತುರಪಡು : ಸುವಿಟನ ತೊಡೆ ಸೋಂಕಿದುತ್ತಮ ಗಣಿಕೆಗೆ ತವಕ ತತ್ತರಿಸುತೇಳ್ವಂತೆ ಅವನೀಶರತ್ನನ ತೊಡೆಸೋಂಕಲೊಡನೆ ವಾರುವಮಣಿ ನಲಿದು ಕುಣಿದುದು (ಭರಶ. ೨೯-೨೦). ೩. ಅಲುಗಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು (?) : ಕಲಧೌತಂ ಪರಿಸೂತ್ರಂ ಸಾಲಮೆನಸುಂ ಕಣ್ಗೊಟ್ಟಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಪೊಳೆವಿಂದೂಪಳಗೋಪುರಂ ಬೆಳಗಿನಿಂದಂ ಬೀಱಿ ಸಾರದ್ರುಮಂಗಳ ಷಂಡಂ ನೆಱಿ ಸುತ್ತಿ ತತ್ತರಿಸೆ ಮಾನಸ್ತಂಭಮಾಕಾಶಮಂಡಲಮಂ ಚಿತ್ರಿಸೆ ತನ್ನ ರತ್ನರಚನಾರಶ್ಮಿಪ್ರತಾನಂಗಳಿಂ (ಮಹಾನೇ. ೪-೯೬). [ತತ್ತರ + – ಇಸು$_3$]

ತತ್ತಲಮಗ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇವೆಗೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು ; ಜೀತದ ಆಳು : ಆಚಾರವೆ ಪ್ರಾಣವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವು ಅವರಿಗೆ ತತ್ತಲಮಗನಾಗಿಪ್ಪನು (ಐಲೇಶ್ವ. ೯೦)

[<ತೊಟ್ಟು + ಮಗ]

ತತ್ತಲುಗೂಸು (ನಾ). = ತತ್ತಲಮಗ : ತತ್ತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಮಿಕ್ಕಾದವರಿಗೆ ಹೇಳುವಾಗ . . . ಆ ತತ್ತ್ವವೂ ವಸ್ತುವೂ ತನ್ನ ತತ್ತಲುಗೂಸೇ (ಸರ್ವವ. ೧೨೯-೬೫೪). [<ತೊಟ್ಟು + ಕೂಸು]

ತತ್ತವಣೆ, ತಥಪಣೆ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ಉತ್ತಮದ ಗದ ವಜ್ರ ಷಟವಂಕುಶವೆನಿಪ ಪುಟ್ಟಿ ಭರದಿ ಹತ್ತಿರೆಯಿತರೆ ನಸುನಗುತ್ತಲಭವಂ ಭುಜಕೆ ತತ್ತವಣೆಯಾಗಿ ಧರಿಸಿರಲು (ಲಶಿಚಿಂ. ೨೦-೧೦). "ಅಲಂಕಾರ" (ಲಶಿಚಿಂ. ಕೋಶ); ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಕೈ ಪ್ರಮಾಣದ ಸುತ್ತುವಳಯದ ಮಣಿಯ ಶಿಲೆಗಳ ತತ್ತವಣೆಗಳ ತೆಕ್ಕೆವೆಳಗಿನ . . . ವರವಿಧಾನದಲೆಸೆದುದಾಸ್ಥಾನ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೦-೧೪). ೨. ಹಾಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯ : ಮುತ್ತಯನು ಮಾಡಿದ ನಿಯೋಗದ ತತ್ತವಣೆ ಲೇಸಾಯ್ತು (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೬-೨೮). ೩. ವಿಸ್ತಾರ; ಹಬ್ಬುಗೆ : ಮೇರುವಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮದಿಳಾವೃತದಾಚೆ ವಿಸ್ತರದ ಯೋಜನ ಗಳೆರಡು ಸಾವಿರದಳವಿಯುತ್ತಮದ ನೀಲಪರ್ವತದವಧಿ ದಕ್ಷಿಣಕೆ ನೈಷಧಾ ಚಲವೆ ಮೊದಲು ತತ್ತವಣೆ ಮೂವತ್ತ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಯೋಜನ (ಲಶಿಚಿಂ. ೨೬-೬೦). ೪. ರಹಸ್ಯ; ಮರ್ಮ (?): ಅತಿಕಾಮುಕನು ಲುಬ್ಧನು ಶೂರನೆಂಬವನು ಕ್ಷುತ್ತು ಘನವಾಗುಳ್ಳನಿಂತೀ ಹತ್ತುಜನವಾವಾಗ ಧರ್ಮದ ತತ್ತವಣೆಗಳನಱಿಯರೈ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೩-೬೬). **ತಥಪಣೆ** : ೧. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಂ ತರ್ಕೈಸಿ ತಥಪಣೆಗಳೆರಡರೊಪ್ಪಗೆಯಾಗಿ ನೆರೆ ಪೋಲ್ತು ಸುಖನಿದ್ರೆಯೊಳಗಿರಲು (ನಪಮೋ. ೨೬-೨೪). 'ತತ್ತೊಪಣ' ಪರಾ.

[<ತತ್ತು$_2$]

ತತ್ತಳ$_1$ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತತ್ತಳ$_2$ 'ತಲ' ಪರಾ.

ತತ್ತಳಂಗೊಳ್, ತತ್ತಳಂಗೊಳು, ತತ್ತಳಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ದಿಕ್ಕುತಪ್ಪು : ಮತ್ತದಂತಿಯ ತೆಱದಿನೊತ್ತಿ ಭರದಿಂ ಪಾರ್ಥನೊತ್ತಿಗೈತರೆ ಕಂಡು ಹರಿ ವಿಜಯನಂ ಜಱಿಯಲು ತತ್ತಳಂಗೊಳ ದೆಚ್ಚು (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೪-೧೫). **ತತ್ತಳಂಗೊಳು** : ಅಱಿಯೆನೆಂದರ್ಪಿಸದೆ ಯಿರಬಹುದೆ ಶ್ರೀಗುರುವೆ . . . ಚಿತ್ತೈಸುವಿದಱೊಳಗೆ ತತ್ತಳಂಗೊಳು ವವಗೆ (ದೀಕ್ಷಾಪೋ. ೧೦೦-೬೬). **ತತ್ತಳಗೊಳ್**. 'ತತ್ತಳಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. [ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + ಕೊಳ್$_1$]

ತತ್ತಳಂಗೊಳು 'ತತ್ತಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತಳಂಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರು ; ಗಾಬರಿಪಡು : ಇತ್ತನಾಗ ದಧೀಚಿ ಬೆನ್ನಸ್ಥಿತ್ತ ಸುರರಿಗೆ ವಿಶ್ವಮಿತ್ರನು ಮತ್ತೆ ಬಹು ಉಪದ್ರ ಕೊಡೆ ತಪ್ಪಿದನೆ ವಾಸಿಷ್ಠಪುತ್ರ ಕೇಳ್ಸಾಧುಗಳು ಸತ್ಯಕೆ ತತ್ತಳಂಬೀಳುವರೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨೪-೨೪).

[ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀಟ್$_1$)]

ತತ್ತಳಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕೋರೈಸು ; ಕುಕ್ಕು : ಸುತ್ತಣ ಮಣಿಗಲ್ಲ ಹೊಂಗೋಟೆ ನೋಡಲು ತತ್ತಳಗೆಯ್ವುದಕ್ಷಿಗಳ (ಮೋಹತ. ೩-೬).

[ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + ಕೆಯ್$_1$]

ತತ್ತಳಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್ಳು. 'ತತ್ತಳಗೈಸು' ಪರಾ.

[ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತತ್ತಳಗೈಸು(ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡಿಸು; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತೆ ಮಾಡು: ಮಾಡಿರುವ ಪಾತಕವು ವ್ಯಾಧಿರೂಪಗಳಿಂದ ಪೀಡಿಸಿ ತನುವ ತತ್ತಳಗೈಸಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ ತೀಡಿ ಬಸವಳಿದ ಬಳಿಕ (ಕನಕ. ೨೦೩-೧). [ತತ್ತಳಗೈ + – ಸು$_1$]

ತತ್ತಳಗೊಳ್ 'ತತ್ತಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ತತ್ತಳಗೈಸು : ಎತ್ತಲಡಗಿದಿ ಎನ್ನ ಚಿತ್ತದ ವಲ್ಲಭನೆ ತತ್ತಳಗೊಳಿಸುವುದು ಸೋತ್ತುಮತನವಲ್ಲ (ಪೋಕ್ಷದೀ. ೯೪-೩).

[ತತ್ತಳಗೊಳ್ (<ತತ್ತಳಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತತ್ತಳಿಕೆ (ನಾ). ಕಳವಳ ; ತಳಮಳ : ತತ್ತಳಿಕೆಯಂ ಮತ್ತೆ ತಾಳಲಾರದ ತಾನೆ ಚಾವಡಿಗಿರದೆ ಪರಿಯಲಾ ಕಾಣಿಸಿತು . . . ಶ್ರೀರಾಮನಕ್ಷುಬ್ಧ ಶರಧಿಸಮ ವಿಗ್ರಹಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೮-೧೬) ; ಬಿಂಕದ ಎಡೆಗಡಲುಬ್ಬರವಿಳಿತಕೆ ಸೃಷ್ಟಿದು ಪ್ರಾಣದ ತತ್ತಳಿಕೆ (ಭಾವಗೀ. ೩೪೫).

[ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + – ಇಕೆ]

ತತ್ತಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

△ **ತತ್ತಱ** 'ತತ್ತರ' ನೋ.

ತತ್ತಱಂತಱಿ 'ತತ್ತಱಂದಱಿ' ನೋ.

ತತ್ತಱಂದಱಿ, ತತ್ತರಂದರಿ, ತತ್ತರದರಿ, ತತ್ತಱಂತಱಿ, ತತ್ತಱತಱಿ, ತತ್ತಱದಱಿ, ತತ್ತಱಿದಱಿ, ತಳ್ತಱದಱಿ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಕಡಿ ; ಕೊಚ್ಚಿಹಾಕು : ಖದಿರಯುಗಳಮಂ ತಱಿವಂತೊಂದಿ ನಿಲ್ಲದಿಂದೆ (ದಲ್) ತತ್ತಱಂದಱಿವೆನೆಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೬ ಪ); ವೀರರಂ ಧುರದೊಳೆ ತತ್ತಱಂದಱಿದು ತಳ್ಗಿಸುತ . . . ನೆಗಳ್ದನಕ್ರಮಕಾರಿ ಜಿತಾರಿ ತಾರಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫) ; ನಿನ್ನನೀ ಧುರದೊಳೆನ್ನ ಶರಾಳಿಯ ಕೂರ್ಪು ತತ್ತಱಂದಱಿಯದೆ (ಮಹಾನೇ. ೭-೨೪) ; ಗಜನಿಕರದೊಳ್ ಕಂಠೀರವಂ ಪೊಕ್ಕು ತತ್ತಱಂದಱಿವೋಲ್ (ಜಿಬಪು. ೪೩-೯) ; ದುಷ್ಟರಾಕ್ಷಸರಂ ಸಮೂಲಂ ತತ್ತಱಂದಱಿದುದಱಿಂ ಮೂಜಗಮುಂ ಸೊಗಂ ಬಾಟ್ವುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨-೧೩). **ತತ್ತರಂದರಿ**: ಸಿಂಹವಕ್ತ್ರನ ಸೇನೆಯಂ ಬಿಡದೆ ತತ್ತರಂದರಿವುತಿರೆ (ಘೋರಾಸು. ೬೯-೨೨). **ತತ್ತರದರಿ** : ಅವನ ಸೈನ್ಯದವರನ್ನೂ ತತ್ತರದರಿದೇ ತೀರಿಸೋಣ (ವಿಗಡ. ೫೨-೨). **ತತ್ತಱಂತಱಿ** : ಗಾಣದೊಳಿಕ್ಕಿ ಪಿಟಿವ

ಕೀಸಿ ಸಾಸಿವೆಯಂ ಬಲ್ಪಿವ ತತ್ತ್ವಂ[ಪಾಣಾಂ. ೮] ತ[ಪಾಣಾಂ. ದ]ಜ್ಞವ ಪಲತೆಱದ ದಂಡನೆಗಳುಂ (ನ ದ ಗಳು. ೧೧-೪೭ ಪ). **ತತ್ತ್ವಜತೆಱಿ** : ಗೋವರಣ್ಗೆ ಬರೆ ಪಾಯಿಸಿ ಘೋಟಿಯಿಲರ್ ತಗುಳ್ದು ತತ್ತ್ವಜತೆಱಿ [ಪಾಣಾಂ. ೪೬ಱಿದಿಱಿ, ೪೬ಱಿದಿಱಿ]ದಿಕ್ಕಿ ದೇಗುಲಕೆ ಪೆರ್ಮರನಂ ಕಡಿವಂತೆ ಮಾಡಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೫). ಬಾಗಿಲೋರ್ ಮುಸುಱಿ ನಿಂದ ಘಟಾವಳಿಯಂ ತೆರಲ್ತ ತತ್ತ್ವದಬಜಿದುಕ್ಕಿ ಪೊಕ್ಕನೆಧಮನುಂ ವಿರೋಧಿ ಬಳಾಂಬುರಾಶಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೩) ; ಸುತ್ತಿದ ಅಪ್ಪವದಂಗಳನೆಲ್ಲವ ತತ್ತ್ವದಬಜಿದುವು ತವುಗುಣಾಗಳ (ಕಿರಾಗ. ೨೪೯) ; ತತ್ತ್ವದಬಜಿದುವು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರ್ಗು ಗುಜ್ಜರದ ರಾವುತರು (ಕುಣ್ಣಭಾ. ೪-೭೦) ; ಅನುತ ಬಲ ಮಂ ಕೆದ ಚಕ್ರದಿಂ ತತ್ತ್ವದಬಜಿದುದು (ಕೃವಿಜಯ. ೨೦-೩೦). **ತತ್ತ್ವಜಿದಬಜಿ**: ಹೆವಿವೃಷ್ಟಿ ವಿಷಯವೆಂಬ ಮರಂಗಳಿಗೆ ಕಂಡು ವರಿಣಾವಮವೆಂಬ ಕೊಡಲಿಯಲ್ದಿ ತತ್ತ್ವಜಿದಬಜಿದು (ಪಜ್ಜವ. ೪. ೧೦೯-೨೭೬) ; ಆಳ್ ತತ್ತ್ವಜಿದಬಜಿದು ತಳಪಟ ಮಾಡಿದನು ದ್ರೌಣಾ (ಕುಣ್ಣದ್ರೌಣ. ೧೬-೪೭) ; ಶ್ರೀಗಿರಿಯಲ್ದಿ ಗೆಯ್ದು ತನುವ ತತ್ತ್ವಜಿದಬಜಿದನಿಸೆನೆಂದನಿಕೊಂಡನು (ಕೃರಚೇ. ೧-೪೦೦). **ತತ್ತ್ವಜಿದಬಜಿ**: ಭಾಳ ಕೀಱಿಸ್ಯಾನೆಯಂ ತತ್ತ್ವಜಿದಬಜಿ [ಪಾಣಾಂ.ಬಮಾಜಿ] ದುಬ್ಬರವೆಂಬಬವನಬಜಿದಿಱಿದರ್ ಪೆಣಬಣಂಬೆಗಳ್ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೩).

ತತ್ತ್ವಜಂದಜಿಯುಸಿಕೊಳ್ = ಬೊರುಬೊರಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಹೊತ್ತಗಾಯದೆಱಿಳಿಗರಿಳಬೀಳುವಗ್ಗಳದಿಂದಿಳ್ದಿತತ್ತ್ವಜಂದಜಿಯಿಂ ಕೊಳಿಕತ್ತ ಹೊಯ್ದೂಡುವರ್ಗದಿಯಿಲ್ಲ (ಹಜ್ಜುಕಾ. ೬-೪೦). [< ತಜ್ಜಿ]

△ **ತತ್ತ್ವಜಿಗೊಳ್** (ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡುಂ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗುಂ ; ದಿಕ್ಕುತಪ್ಪುಂ : ಭೂಪಾಲರ ಪಡೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ತತ್ತ್ವಜಿಗೊಳಿತ . . . ಕವಿದುದು (ಕರ್ಣಪ. ೩-೦೬).

[ತತ್ತ್ವಜ (<ತತ್ತ್ವರ) + ಕೊಳ್ಳ್]

ತತ್ತ್ವಜತಜಿ ‘ತತ್ತ್ವಜಿಂದಜಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ವಜದಜಿ ‘ತತ್ತ್ವಜಿಂದಜಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ವಜಿದಜಿ ‘ತತ್ತ್ವಜಿಂದಜಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ವಟ ‘ತಟತಟ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ವಟಗುದಿ ‘ತಟತಟಗುದಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ವಟದುಬಿ ‘ತೊಟ್ಟುಬಿದುಬಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ವಾತಿತ್ತಿ (ನಾ). (?) : ಹುಟ್ಟುವಾತ ಮದ್ದಳೆಯ ಕಟ್ಟದ ನಡವಿನತ ತಾಳವನೊತ್ತಿದ ಬಿಡುವಾತ ಶ್ರುತಿಯನೆತ್ತಿದ ತತ್ತ್ವಾತಿತ್ತಿಯೆಂಬಾಟ ಇತ್ಯರೆ ಉಳಿಯುತ್ತು (ಅಂದಪ. ೩೦೬-೨) ; “ಅತ್ತತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿ ಸುತ್ತಿಪರಿಂಬುದೀಗ ತತ್ತ್ವಾತಿತ್ರಿಯೆಂಬಾಟಯೆಂಬ ಶಬ್ದಕೃರ್ಥ” (ಅಂಬವ. ೪೬೪). [?].

ತತ್ತಿ (ನಾ). ಮೊಟ್ಟೆ ; ಅಂಡ : “ಅಂಡಂ ತಾಂ ತತ್ತಿ” (ಪಜ್ಜಕೃಚ. ೪೦-೦೦) ; “ ವೇಶೀ. ಕೋಶಜ.ಆಂಡಂ – ಈ ಪಿ ತತ್ತಿ ” (ಪಾಶಜ್ಞ. ೦೦೫) ; ಓವದೆ ರಣದೊಳ್ ಮಕ್ಕಳನಾಂ ಕೊಂದೊಡೆ ತನ್ನಿಕ್ಕಿದ ತತ್ತಿಯನೆ ಪಾವು ನೊಣೆವಂತಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೫) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟೊಡೆದ ಪಲ್ಲಿಯ ತತ್ತಿಯೊಳಗಿದರ ಮೞಿ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಮಕ್ಕಿಕಮಂ ಪಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುದಂ ಕಂಡು (ಜಾಪುಪು. ೯೯-೦೩) ; ನೆಗೆದ ಮುಂಗಿಲ್ಯೊಯ್ದಂ ತಾರಗೆಗಳ್ ಪಿಡಿದೊಡೆದು ಸೂಡಿದವು,ವೆನಲ್ ಮಿಂಚುಗಳಕ್ಕುವ ತತ್ತಿಗಳನೆಲುಗು ತಂದವು ತುಜುಗಿ ತೋರವಿ ಪೊಸಗಾರೊಳ್ (ಜಾಬಿಳಿ. ೬-೮೭) ; ತಾರಗೆಗಳ್ ತತ್ತಿಗಳಂ ಕಾರಿರುಳೊಳ್ ಕಜಿವ ಗಗನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ್ವೊಲ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೦೮) ; ತರಣಿಬಿಂಬದ ತತ್ತಿಗಳನುತ್ತರಿಸಿ ತೋಱುವ ತಿಮಿರವುಂಟೇ (ಕುಣ್ಣಳ. ೦೬-೩೭). [ದೇ.ಪ ತುಳು. ತಿತ್ತಿ]

ತತ್ತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). “ಆಲಿಂಗಿಸು, ಸೇರಿಸು” (ಸಿಧ್ಯಂ. ೪೫೭.) : ಹೊತ್ತ ಮದನನ ವೇಷವನಯವದಿಗೊತಿ ಚೆಲುವುದೆತ್ತ ರಕಿಸಲಚಚಿಚ್ಛಂ ಹಸಿಯ ಹರಯ ಕೈ ತತ್ತಿಕ್ಕಿದಡದ ಕೋವುಳೆವರಿಸಿ ಬಂದು ವಂದಿಸಿ ನಿಂದು ನೀಲವಟನು (ಸಿಧ್ಯಂ. ೪-೬೦). [ತತ್ತು$_{4}$ + ಇಕ್ಕು]

ತತ್ತು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಆಲಿಂಗಿಸು ; ಅಪ್ಪು : ಜಪವನಲುಂಕುತಂ ಕುಲುಂತುಂ ಇತ್ಯರಿಂಗವ ಪಣೆಯೊೞಾಂತ್ತುತಂ ತತ್ತುತಂ ಶಿಪ್ಪಪುಜೆಯ ತೋಲಿಯ ಸನಕಂ ವ್ಯಸನಕಂ ವ್ಯಾಪನಿಪನೆ ಶರಣನು (ಪಪಲಿ. ೩-೬೫). [<ತಟ್ಟ್$_{1}$]

ತತ್ತು$_{2}$ (ನಾ). ೧. ನೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದು ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಜೋಡಣಿಕೆ ; ಸಂಬಂಧ : ತಿರುಳು ಅಂಕುರ ನಾಸ್ಪಿಯಾದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪೆ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಉಭಯದ ತತ್ತಿಲ್ಲದಾಗದು (ಆಶಾಮ. ೦೪೯-೦೩೧) ; ಕುಂಭಗಳ ಹುದುಗಿಕ್ಕಿದ ಕಿಚ್ಚು . . . ಒಳಗೆ ಮುಟ್ಟಿದಡೂ ಹೊಱಗೆ ಮುಟ್ಟಿದಡೂ ಪಾಕಪ್ರಯತ್ನ ತಪ್ಪದಾಗಿ ಇಂತೀ ಗುಣದಂತೆ ಹೊಱಗಣ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಒಳಗಣ ಜ್ಞಾನಸಂಭವ ಉಭಯದ ತತ್ತಿಲ್ಲ (ಸುದೇಪ. ೨೭೬-೨೮). ೨. ಹಂಚಿಕೊಂಡ ಭಾಗ.–ಪಾಲು : ಮಹಾಜನಂಗಳು ತಂದೊಳು ಸರ್ವ್ವಕಮತ್ಯವಾಗಿ ತವುಗೆ ಪ್ರಮಿಪ್ಪವಾದ ಭೂಧನವ ನಿರಂಗುಂದದ ಹೆಗ್ಗಳೆಯು ಧ್ರುವವುಂಡಿಗೆಯಾಗಿ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಕ್ರಮ ಆಪೆಗ ಕೆಱೆ ಆ ಕಾಳೆಱೋವನಹಳ್ಳಿ ಮಂಚಗೌಡನಹಳ್ಳಿ ತತ್ತು ೧ ಕಂ ವ್ರಿತ್ತಿ ೨೪ . . . ಅಜ್ಜಗೌಡನಹಳ್ಳಿ ಕುನಿಕಲ ಹಳ್ಳಿ ತತ್ತು ೧ ಕಂ ವ್ರಿತ್ತಿ ೨೭ ಅನ್ನು ತತ್ತು ನಾಲ್ಕಕಂ ವ್ರಿತ್ತಿ ನೂಱು (ಅಕ. XII, ಕಿಪಟಿ. ೪೦-೪೩; 1884) ; ಮಾರು ಗಡಿಗೆಯ ಮಲ್ಲಪಸಯ್ಯಂಗಳ ತತ್ತಿನ ಹೊಂನೆಯ ಹಳ್ಳ . . . ಆ ತತ್ತಿನ ವ್ರಿತ್ತಿ ಹನ್ನೊಂದಱವೆಳಗಣ ವ್ರಿತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹಳ್ಳವಿವರಣೆಗಳಾಗಿ . . . ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕ್ರಮ (ಮ್ಯಸಂ. ೦೯೪, ೦೦-೦೩; 1860) ; ಗುಂಭಳ್ಳೀ ಗ್ರಾಮವದಲ್ಲಿ ಕಾಗಲವಾಡಿ ತತ್ತಿನ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಬಿಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಹೊಲಳ್ಳ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲ ವಿವರ (ಎಳ್. III, ತಿರುಮ. ೭೬-೩೦ ; 1748).

ತತ್ತುವಾಡಿಯ = ನೇರಿಯವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೇರಿಸು : ಎತ್ತಿ ಬರೆಯಿಸಿ ಖಾನರ ರಾಜ್ಯಂಗಳ ತತ್ತುವಾಡಿಸಿ ಬಾದುರಗೆಗೆ ಇತ್ಯನು (ಕಂಜಾಮಂ. ೦೬-೯೮). **ತತ್ತುಹಾಕು** = (ಕರಾ) (ದನಗಳನ್ನು) ಜೊತೆಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು ; ಇಷ್ಟು ಕಿರಿಯಗಲದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ದನಗಳಿಗೆ ತತ್ತುಹಾಕಿ ಹೊಡೆದರೆ ನಡೆಯಲಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಕೂಡ).

ತತ್ತು$_{3}$ (ನಾ). ೧. ಎಡಹುವಿಕೆ; ಮುಗ್ಗುರಿಸುವುದು: (ಕ). ೨. ಅಪಾಯ ; ಗಡಿಬಿಡಿ ; ದುರದೃಷ್ಟ : ಕರವಿಸೆದಂತು, ಕೊಮುದಿಯ ಬತ್ತು, ಚಟೋರಿಯ ತುತ್ತು, ನೀರಜೋತ್ಸವರದ ವಿವತ್ತು, ತಾರಗೆಗಳ್ ಅತ್ತು [ಪಾಣಾಂ. ತುತ್ತು, ಕರ್ತು]ಸುಧಾಂಬುಧಿಯೆತ್ತು . . . ಮೂಡ ದೆಸೆಯಂಬೊಗೆವರ್ಪ ಹಿಮಾಂಶುಮಂಡಲಂ (ಗಿಚಿ. ೪-೦೭) ; (ಪುಷ್ಪಸ್ಯ. ೧-೦೦೬ ಸೊ).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ತತ್ತು]

ತತ್ತು$_{4}$ (ನಾ). ಅದು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಭಕ್ತನ ತತ್ತು ಕುಜುಹಿನ ಇಪ್ಪ ಏಕ್ಯನ ತತ್ತು ಕುಜುಹಿನ ಕಳೆ (ಅಪ್ಪಾಚಂ. ೩೪೦-೩೮). ‘ತತ್ತುಗೊತ್ತು’ ವರಿಾ.

ತತ್ತಾಗು = ಅದು ಆಗು ; ಪರಮಾತ್ಮನಾಗು ; ಆತ್ಮಘಟ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದು . . . ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಬುಕತೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ತತ್ತಾಗಿ ಹಂಚಿ ಕೊಂಡಿಹುದು ಒಂದೆ ಆತ್ಮ (ಅ ಆ ಪಾ. ೦೪೪-೦೪೯) ; ಕತ್ತಲೆಯು ಬೆಳುದಿಗಳೆಬರೆಡಕ್ಕು ಕುಜುಹಿಲ್ಲದವತ್ಮಯ ದಿವದಲ್ಲಿ ಬಜಿಯ ಬಿಸಿಲ್ಪೆಂತೆ ತತ್ತಾದ ವಿಜ್ಞಾನಾವದ ಕುಜುಹಿಗೆದಿಗುದದ ಭಕ್ತಿಯನಿಸುವ ಪದದಲಿ ನಿತ್ಯ ವೆನಿಸುವ ಶೈವತೇಜವೇ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುತಿಪ್ಪುದು (ಲಕಿಚಂ. ೪೪-೪೪) ; “ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ಆದರತನ ಒದಗಿದ, ಸಂಬಂಧಿಸಿದ” (ಲಕಿಚಂ. ೪೫೫). [<ಸಂ. ತದ್]

ತತ್ತು₅ 'ತಳ್₃' ಪರಾ.

ತತ್ತುಕ(ನಾ). ಜೊತೆಯವ ; ಗೆಳೆಯ ; ಜೊತೆಗಾರ (?) : ಹುತ್ತಿನಿಂ ಫಣಿವೆರಸಿ ಕೆಡೆಯೆ ಕಂಡೊಡನಿರ್ದ ತತ್ತು[ಪಾಠಾಂ. ಜತ್ತ]ಕಂಗಳು ಹೆದಱಿ ಬಿಟ್ಟೋಡಿ ಹೋದರೂರತ್ತಲ್ (ಹಡಕಾ. ೧೨-೧೦) ; "ಬಾಲಕ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ); "ವಟು" (ಷಟ್ಪನಿ). [ತತ್ತು₂ + – ಕ₂]

ತತ್ತುಗಾಱಿಕೆ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಎತ್ತ ನಡೆದಳವಳೆಡಬಲ ಕೊಲೆದಳೆನ್ನತ್ತ ಬಂದಂತಾಯ್ತೆ ನಿಮ್ಮ ತತ್ತುಗಾಱಿಕೆಯ ಬಲ್ಲೆನು ಸುಮ್ಮನಿರಿಯೆಂದು ಒತ್ತಿ ನುಡಿದನು ರಾಣಿಯರ (ಭರಣ. ೧೪-೧೨೫).

[ತತ್ತು₂ + – ಕಾಱ + – ಇಕೆ]

ತತ್ತುಗೊತ್ತು (ನಾ). "ತತ್ತ್ವದ ಗೊತ್ತು, ನಿಜದ ತಿಳುವಳಿಕೆ" (ಮೋಳಿಮಾ. ಕೋಶ) : ಇಷ್ಟಲಿಂಗಕ್ಕು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕ್ಕು ತತ್ತುಗೊತ್ತಲ್ಲದೆ ಬೆಚ್ಚಂತಿರಬಲ್ಲರೆ ಆತನೇ ಇಷ್ಟ – ಪ್ರಾಣ – ತೃಪ್ತಮುಕ್ತನೆಂಬೆ(ಮೋಳಿಮಾ. ೧೯-೭೨) : ನಿನ್ನಂಗವೆನ್ನಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ ನಿನ್ನಲಿವು ಎನ್ನಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಅಱಿವಹನ್ನಕ್ಕ ನನಗೂ ನಿನಗೂ ತತ್ತುಗೊತ್ತು (ಸರ್ವಪ. ೫೮-೩೦೩) ; ರೂಪುರುಚಿಯಾಗುವ ಭಾವ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನನಗೂ ನಿನಗೂ ತತ್ತುಗೊತ್ತು (ಸುಂಕಬಂ. ೪೪) ; ಮನ ವಚನ ಕಾಯ ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧವಾಗಿ ಭಕ್ತಂಗೆ ಸತ್ಯ ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ತತ್ತುಗೊತ್ತನಿಕ್ಕಿ ಹಚ್ಚಿ ಹಾಯ್ಕಿದಲ್ಲಿ ಈ ಉಭಯದ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ವೇದಿಸುವ ವಸ್ತು ಆವುದು (ಮಾಧೂಳ. ೪೭೩-೭೯).

[ತತ್ತು₀ + ಗೊತ್ತು]

ತತ್ತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ತತ್ತುಗೊಂಡಿಹ ಮಹಾದೋಷಗಳು ನಾಲ್ಕು (ರತ್ನಶಾ. ೨೦-೦೩). [ತತ್ತು₂ + ಕೊಳ್₁]

ತತ್ತುಪಣ, ತತ್ತಪಣ (ನಾ). ಜೊತೆಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ನಿತಂಬಿನಿ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ತತ್ತುಪಣಂಗಳಿಂ ಜೊತ್ತಿಸಿ ವಶೀಕೃತಂಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೩ ಪ). 'ತತ್ತುಪಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. **ತತ್ತಪಣ** : 'ತತ್ತಪಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. 'ಜಾಣಪಣ' ಹೋ.

[ತತ್ತು₂ + – ಪಣ₁]

ತತ್ತುಪಣಂಗೆಯ್, ತತ್ತಪಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೊಳಿಸು (?) : ಮೇಗುದೋಱುವರ್ ತತ್ತುಪಣಂ[ಪಾಠಾಂ. ವಳ್ತುಳ್ತುಪಣಂ]ಗೆಯ್ವರ್ ಮೆಳ್ಪಡಂ ನುಡಿವರ್ (ಮದತಿ. ೧೦-೭೫). **ತತ್ತಪಣಂಗೆಯ್** : ನಿಜ ತನೂಜಂಗೆ ವಿವಾಹೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಲೆಂದು ಮನದೊಳ್ ಮಂತಣಮಿರ್ದು . . . ತನ್ನ ಬಲ್ಲಂದದೊಳೆಲ್ಲಂ ನುಡಿದೊಡಂಬಡಿಸಲೆಂದು ಕೆಲಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೆಯ್ಯನೊತ್ತಿಯುಂ ಕಾಲನೊತ್ತಿಯುಂ ತತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತು]ಪಣಂಗೆಯ್ದು (ಅಜಿಪು. ೫-೯೫ ಪ). [ತತ್ತಪಣ + ಕೆಯ್₁]

ತತ್ತುವ 'ತತುವ' ನೋ.

ತತ್ತ್ವ(ನಾ). ೧. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ. ೨. ದಿಟ; ಸತ್ಯ: ಸಾವುಂ ಪುಟ್ಟುಮದಿಲ್ಲದನಾವನವಂ ದೇವನಾತನೆಂದುದೆ ತತ್ತ್ವಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೧೬) ; ಬಿಸುಟು ಮಿಥ್ಯಾಮಾರ್ಗಮಂ ಮಾಯೆ ಲೌಕಿಕಮಂ ತತ್ತ್ವವಿರುದ್ಧಮಂ ಕುಮತಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೬) ; ತತ್ತ್ವವನಱಿದೆನೆಂದು ಮೃತ್ಯುವ ಕರೆಕೊಂಡೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೨೬). ೩. ಸಾರಭೂತವಾದ ಗುಣ ; ಸಾರಸತ್ತ್ವ. ೪. ಮೂಲಭೂತವಾದ ವಸ್ತು; ಭೂಮಿ, ನೀರು, ತೇಜಸ್ಸು, ಅನಿಲ, ಆಕಾಶವೆಂಬ ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳು : "ಭೂಸಲಿಲ ತೋಜೋನಿಲಾಕಾಶಮಿವು ತತ್ತ್ವ ಭಾಷೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೬-೧೪). ೫. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. ೬. (ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನದ ಪ್ರಕಾರ) ಮೂಲಭೂತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಸ್ತುಗಳು : "ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ, ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ವಾಕ್ಕು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ಉಭಯ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಮನಸ್ಸು ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ಐದು, ಆಕಾಶಾದಿ ಭೂತಗಳು ಐದು ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಸೇರಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳು" (ಹಿಂದಸಾ. ೫೫). ೭. ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ತತ್ತ್ವಮಿಪ್ಪತ್ತೈದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೯). ೮. ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ನಿಯಮ ; ಸೂತ್ರ : 'ಮುಯ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯ' ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಲೋಕಮಾನ್ಯ ಟಿಳಕರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರೆ . . . ಮೋಸಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದು ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಸಾರಿದರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೪೮). 'ತತ್ತ್ವಪ್ರಣಾಲಿ' ಪರಾ. ೯. ಆಗಮದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ೩೬ ತತ್ತ್ವಗಳು : ಷಟ್ತ್ರಿಂಶ ತತ್ತ್ವಕ್ಕತೀತ ಕೂಡಲಸಂಗ (ಬಸರ. ೦೩-೬೭) ; ಆಗಮ ರೀತ್ಯಾ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶ ತತ್ತ್ವಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೭೨). ೧೦. ಅರ್ಥ; ತಾತ್ಪರ್ಯ: ಸಂಧಿವಿಭಕ್ತಿ ಸಮಾಸಗಳಂದಮನವಱಿಡೆಯೊಳ್ಳೆದೆ ತುಱುಗಿದ ತತ್ತ್ವದ ಬಂಧ ಮನಱಿಯದೆ ಪೇಟ್ವಂ ಮಂದಿಯ ಕಂಡೂಳ್ವ ನಾಯಿ ನಿಷ್ಕಾರಣದೊಳ್ (ಚತುನಿ. ೧೩೬). ೧೧. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ]ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಒಂದು ಅರ್ಥದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವರ್ಣನೆ : ಬಗೆಗೆ ಪೆಱತರ್ಥಮೊಂದಂ ನೆಗಟ್ಟುತುಂ ನೆಗಟ್ವ ತತ್ತ್ವವರ್ಣನೆ ತತ್ತ್ವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೫). ೧೨. [ಸಂಗೀತ] ವಿಲಂಬಿತಲಯ : (ಕ). P ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ತತ್ವ' ಎಂದು ಬರೆಯುವುದೂ ಉಂಟು. [ಸಂ.]

ತತ್ತ್ವಕಾರಣ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತನಾದವನು: ತತ್ತ್ವಾತೀತಂ ತತ್ತ್ವವಿಭುತ್ವಯುತಂ ತತ್ತ್ವಕಾರಣಂ . . . ಎಸೆದನಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೦). [ತತ್ತ್ವ + ಕಾರಣ]

ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಬಲ್ಲವನು; ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ : ವಿಶ್ವವಿಖ್ಯಾತ ತತ್ತ್ವಕೋವಿದರು, ಉದ್ದಾಮ ಸಾಹಿತಿಗಳು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಬಾಳಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೨೭).

[ತತ್ತ್ವ + ಕೋವಿದ]

ತತ್ತ್ವಗರ್ಭ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದಿಂದ ತುಂಬಿದುದು; ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನೊಳಗೊಂಡುದು : ಭಾವಂ ಭಾಸುರ ತತ್ತ್ವಗರ್ಭಮಯನಂ ಚಾರಿತ್ರಗರ್ಭಂ . . . ಎಂಬನ್ನೆಗಂ ತ್ರೈವಿದ್ಯ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿದೇವನೆಸೆದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೨೪).

[ತತ್ತ್ವ + ಗರ್ಭ]

ತತ್ತ್ವಚಯ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳ ಸಮೂಹ : ಜಿತಕರ್ಮಂ ಸಮುಪಾತ್ತ ತತ್ತ್ವಚಯಮರ್ಮಂ . . . ಜಿನಧರ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೮).

[ತತ್ತ್ವ + ಚಯ]

ತತ್ತ್ವಜ್ಞ(ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ : ಕಲಾಕುಶಲನಂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞನಂ ಪೆತ್ತಪೈ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೦೪). [ಸಂ.]

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅರಿವು; ಸತ್ಯದ ಅರಿವು :). ತತ್ತ್ವಾಲೋಕಂ – ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಂ (ಅಪ್ಪುದು) (ಶಮದ. ೩ ಟೀಕು). [ತತ್ತ್ವ + ಜ್ಞಾನ]

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ತತ್ವಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ದಾರ್ಶನಿಕ : ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸ, ವಿವೇಕಾನಂದ ಅರವಿಂದರುಥ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳು . . . ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೨೭).

[ಸಂ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿನ್]

ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ : ಈ ವೈವಿಧ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ಲೇಟೋ ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿಯು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೪೨). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿನ್]

ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಆಲೋಚನೆ; ತಾತ್ತ್ವಿಕ ದೃಷ್ಟಿ: ಭಾರತೀಯ ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿಗೆ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿಮರ್ಶೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಾಲಮಾನಗಳ ವಿಚಾರ ಅಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸಿದಂತಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೯). [ತತ್ತ್ವ + ದೃಷ್ಟಿ]

ತತ್ತ್ವಪರಿಣತ(ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ಸುದತ್ತಾಚಾರ್ಯರ ಸಮುದಾಯದೊಳಿರ್ದು ತತ್ತ್ವಪರಿಣತನಾದಂ (ಹುಕೋಚ. ೪-೬೭). [ತತ್ತ್ವ + ಪರಿಣತ]

ತತ್ತ್ವಪ್ರಣಾಲಿ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಕ್ರಮಂ; ವಿಚಾರಸರಣಿ: ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ತತ್ತ್ವಪ್ರಣಾಲಿ ಕ್ರೈಸ್ತರ ಮತ್ತು ಕಾಂಟ ಮಹಾಶಯನ ತತ್ತ್ವಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೪೯). [ತತ್ತ್ವ + ಪ್ರಣಾಲಿ]

ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ವಿವರಣೆ; ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು: ಚೇತನಾಚೇತನ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಈಶ್ವರಾಂಶ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನವನ್ನೂ . . . ವಿವರಿಸಿದೆ (ಪುಶ್ಚಾರ. ೦೦೦, ಪೀಠಿಕೆ); ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನ ಮತ್ತು ನೀತಿಸಂದೇಶ ಇದಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ (ಪುಶ್ಚಾರ. ೮೩). [ತತ್ತ್ವ + ಪ್ರತಿಪಾದನ]

ತತ್ತ್ವಬೋಧ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ: ಕಾವ್ಯಸಮಾಧಿಯಿಂ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಮುಂಕುಂದನೆನ್ನ ಬಗೆಯೊಳ್ ನಿಲೆ ನಿರ್ಮಳ ತತ್ತ್ವಬೋಧಮುದ್ಯೋತಿಪುದೆಂಬುದಂ ಬಯಸಿ ಪೇಟಲೊಡರ್ಚಿದೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಜಗವಿ. ೦-೧೭). [ತತ್ತ್ವ + ಬೋಧ]

ತತ್ತ್ವಮಸಿ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ನೀನೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ; ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮರ ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನ: ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಎಂಬುದನಱಿದು ಕತ್ತಲೆದೊಡುವಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೦); ತತ್ತ್ವಮಸಿ ವಾಕ್ಯದೊಳು ಲಿಂಗಾಂಗದ ನಿರಂತರಿತ ಸಂಯೋಗಮಂ ತಿಳಿಯ ಪೇಳ್ದ ದೇಶಿಕೋತ್ತಮನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಪು. ೫೨-೫); ವಿನುತಾತ್ಮ ಸುಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶ ತತ್ತ್ವಮಸಿಯನಘ ಜೀವಾತ್ಮತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಸತ್ಯಬ್ರಹ್ಮಘನತರಾನಂದವಾಕ್ಯಾರ್ಥ. . .ಬಿತ್ತರಿಪೆನು (ವೀಶ್ಯಪು. ೫-೦೩); ಸೂಚನೆ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತತ್ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದರ್ಥ. ತ್ವಂ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ದೋಷವುಳ್ಳ ನೀನು ಎಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೬). [P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ; ವಾಕ್ಯ: ತದ್ + ತ್ವಂ + ಅಸಿ]

ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯ (ನಾ). ಸತ್ಯದ ಮರ್ಮ: ಪರಮ ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ತುರ್ಯಾರೂಢರಾಗಿಯೆ ಚರಿಸುತಿಹ ಗಗನಾರ್ಯರಿಗೆ . . . ವಂದಿಸುವೆ (ಗಗಶಾ. ೧-೦). [ತತ್ತ್ವ + ರಹಸ್ಯ]

ತತ್ತ್ವವೇದಿ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ಆ ಕಪಿ ತಾಂ ತಾಪಸರ ಸಮೀಪದೊಳ್ ಬಳೆದ ಕಾರಣದಿಂ ತತ್ತ್ವವೇದಿಯಪ್ಪುದಱಿಂ ಮತ್ತಮಿಂತೆಂದುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೩-೧೪). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವೇದಿನ್]

ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ದರ್ಶನ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಸೌಂದರ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ . . . ಅಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ(Philosophy) ಅಂಗವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರಮೀ. ೮). [ತತ್ತ್ವ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಬೋಧಕವಾದ ಸುವ್ವಾಲೆ ಪದ: ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ . . . ಶ್ರೀ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ 'ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ' ಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಜಗದಾ. ೩೦೩). [ತತ್ತ್ವ + ಸುವಾಲಿ (<ಸುವ್ವಲೆ)]

ತತ್ತ್ವಾತೀತ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವನು; ಭಗವಂತ: ತತ್ತ್ವಾತೀತಂ ತತ್ತ್ವವಿಭುತ್ವಯುತಂ . . . ಎಸೆದನಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೦). [ತತ್ತ್ವ + ಅತೀತ]

ತತ್ತ್ವಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು,-ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು: ದಂಭದರ್ಪಗಳೇನುಮಿಲ್ಲದ ಶಾಂತರೇ ತತ್ತ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳು (ಅಮೃತ. ೧-೧೯). [ತತ್ತ್ವ + ಅಧಿಕಾರಿ$_1$]

ತತ್ತ್ವಾನುಭಾವ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ಅನುಭವ; ತತ್ತ್ವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ: ಚಿತ್ತನಿರ್ಮಲವಾದಾತ್ಮನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸತ್ಯಶರಣರಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾನುಭಾವವ ಬೆಸಗೊಂಡರೆ ನಿತ್ಯ ಶಿವಪದ ಘಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಡವಿಲ್ಲವಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೬-೦೬). [ತತ್ತ್ವ + ಅನುಭಾವ]

ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ (ನಾ). ಸತ್ಯ; ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ: ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಮನಱಿಯದ ಮುನ್ನಮಪಾರ್ಥಂ ರಂಜಿಸದ ಪಳಿಕು ಮಣಿಯವೊಲಿರದೇ (ಜಗವಿ. ೦-೧೪); ಯಾವುದೋ ಘನವಾದ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದವನಂತೆ ಏಜೆಂಟ್ ತಲೆದೂಗಿದ (ಯೋಧಪು. ೨೫). [ತತ್ತ್ವ + ಅರ್ಥ]

ತತ್ತ್ವಾಲೋಕ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ: ಅರ್ಥದೆ ತತ್ತ್ವಾಲೋಕಂ ತತ್ತ್ವಾಲೋಕದಿನಾಕಾಂಕ್ಷಿಪ ಮುಕ್ತಿಯಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೩). [ತತ್ತ್ವ + ಆಲೋಕ]

ತತ್ತ್ವೌಘ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳ ಸಮೂಹ; ನಿಯಮಾವಳಿ: ದಕ್ಷಿಣಾವೃತ್ತವೃತ್ತ ತ್ರಿತಯಾಂತರ್ವರ್ತಿ ತಾನೆಂಬಿನಮನುಗತ ತತ್ತ್ವೌಘದೊಳ್ ತತ್ತ್ವದಿಂದನ್ವಿತಮಂ ವಿಸ್ತಾರಮತ್ಯಪ್ರಕಟಿತ ಮನದಿಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ ದೇವರಾಜಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೦೨). [ತತ್ತ್ವ + ಓಘ]

ತತ್ಥಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸ್ಸು$_2$' ನೋ.

ತತ್ಪದ (ನಾ). ಆ ಸಮಯ: ವನರುಹಷಂಡದ ವಾರಿಯ ತನಿಗೊರ್ಬುಗೆ ತೊಲಗಿ ತಿಳಿಯೆ ತತ್ಪದದೊಳ್ ತಾಮಿನಮುಖ ವೀಕ್ಷಾತುರತೆಯಿನೆನಸುಂ ನಿಮಿರ್ದಂತೆ ತೋಱಿದವು ಜಲಜಂಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೪೬). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪದ)]

ತತ್ಪರ (ಗು). ೧. ಆನಂತರದ; ಅದಾದಮೇಲೆ ಬರುವ. ೨. ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ; ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದ. ೩. ಅದನ್ನೇ ಪರಮಾರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿದ; ಅದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ,-ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ,-ಮಗ್ನನಾದ,-ತಲ್ಲೀನನಾದ. (ನಾ). ೪. ಆಸಕ್ತನಾದವನು; ಪರಾಯಣನಾದವನು: ಸಕಳಾಗಮಕೋವಿದರೆಂದು ಧರ್ಮ್ಮತತ್ಪರರಿವರೆಂದು ಕೂರ್ತು (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೫೮; 1076); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಧರ್ಮದವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪರರಾಗಿ ಸಮಾಜದ ಭದ್ರತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಅಂದಿನ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯಾಗಿತ್ತು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪರ)]

ತತ್ಪರತೆ(ನಾ). ೧.ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಇರೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥಂಗಳ್ ತತ್ಪರತೆಯಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೦). ೨. ಆಸಕ್ತಿ; ಶ್ರದ್ಧೆ; ಪರಾಯಣತೆ: ರೋಮಂಥಲೀಲಾ ತತ್ಪರತೆಯಿಂ ದರನಿಮೀಲಿತಾಕ್ಷಂಗಳಾದ ಕಾಡೆರ್ಮೆಯ ಮೊಗದಿನುಗುವ ನೊರೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪ ವ); ತಪಸ್ವಿಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನನಗಿರುವ ತತ್ಪರತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವರ ಪುತ್ರಕೃತ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕವನಾಗು (ಶಾಕುಂತ. ೨೯-೧೭). [ಸಂ. ತತ್ಪರತಾ]

ತತ್ಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ಪರಮಾತ್ಮ. ೨. ಶಿವನ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಮುಖ: ಮಾರುತವೆಲ್ಲ ಮಹಾದೇವನ ತತ್ಪುರುಷಮುಖ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ೯೯-೫೮೫); ಪರಶಿವನ ತತ್ಪುರುಷಮುಖದಿಂದೆ ವಾಯುತತ್ತ್ವಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೩೯-೨೨). 'ಅಘೋರ' ಪರಾ. ೩. [ವ್ಯಾಕ] ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಉತ್ತರಪದದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದವು ತೃತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆಗುವ ಸಮಾಸವು ತತ್ಪುರುಷ" (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೦); "ಉತ್ತರಪದದರ್ಥಂ ಮೆಯ್ಯೆತ್ತಿರೆ ತತ್ಪುರುಷಂ" (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೦೪); ತತ್ಪುರುಷಕ್ಕೆ-ಮಲ್ಲಿಗೆನನೆ, ಮಾಣಿಕಗೆಂಪು, ಅಲರ್ವಕ್ಕಿ (ಶಮದ. ೧೬೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ತತ್ಪುರುಷವಕ್ತ್ರ (ನಾ).=ತತ್ಪುರುಷ ೨ : ಸುಲಲಿತ ನವಕನಕಕಂಜಕಿಂಜಲ್ಕದ ಮಂಜುಲರುಚಿಯಂ ಪಳಿದೆಸೆದುದು ವಿಲಸಿತ ತತ್ಪುರುಷವಕ್ತ್ರಮಹಿ ಕುಂಡಲನಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೬). [ತತ್ಪುರುಷ + ವಕ್ತ್ರ]

ತತ್ಪೂರ್ತ (ಗು). "ಒಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ; ಅವಶ್ಯ ಬಿದ್ದಂತೆ ನೇವಿಂಸಿದ; ತತ್ಪೂರ್ತ" (Ad hoc. ಇಂಕನಿ.).
[ಸಂ. (ತದ್ + ಪೂರ್ತ)]

ತತ್ಪೂರ್ವ (ಗು). (ಅದಕ್ಕಿಂತ) ಹಿಂದಿನ ; ಮುಂಚಿನ : ಋಷಭದೇವನ ಕಾಲವು ತತ್ಪೂರ್ವದ್ದು (ಭಾರದ. ೧೬೯). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪೂರ್ವ)]

ತತ್ರಾಣಿ 'ತತ್ತರಣಿ' ನೋ.

ತತ್ರಾಪಿ (ಅ). ಅದರಲ್ಲೂ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ : ತತ್ರಾಪಿ, ಯುದ್ಧ ಮುಗಿದು ಶಾಂತಿಯುಗ ಆರಂಭವಾದಂದಿನಿಂದ . . . ಅದರ ಗುರಿಯನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳಬೇಕು (ನಾಡಿಗೇ. ೨೬೯); ತತ್ರಾಪಿ ಈ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರದ ಒಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಉದ್ಯೋಗ ದೊರೆತಾಗ್ಯೂ ಜನರು ಅಟ್ಟಹಾಸದಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮಾಮರ. ೭೧). [ಸಂ. (ತತ್ರ + ಅಪಿ)]

ತತ್ವ$_1$ (ನಾ). ೧. ≡ ತತ್ತ್ವ ೧ : ನಿನ್ನ ಬೆಸಗೊಂಡ ತತ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತ್ವ]ಮುಂ ಹೇಯೋಪಾದೇಯರೂಪದಿಂ ದ್ವಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೬೧ ಪ) ; ಪಗೆವಂಗಂ ಕೆಳೆಯಂಗಮಾರ್ದ್ರಮತಿಯಂ ತ್ವನ್ಮೂರ್ತಿ ತೀರ್ಥೇಶ ಮಾಡುಗು ಮಾಳೋಚಿಸೆ ನಿನ್ನ ತತ್ವಮ[ವಿ]ಸಂವಾದಂ ದುರಾಪಂ ಗುಣಾಬ್ಧಿಗಭೀರಂ ಭವದೀಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೮); ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪಮಂ ತತ್ವಮೆಂಬುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೬೪-೧೫). ೨. ≡ ತತ್ತ್ವ ೪ : ಧರೆ ಜಲಾನಲ ಮಾರುತಾಂಬರ ವಿರುವ ತತ್ವಗಳು (ಗಗತಾ. ೪-೧೨೮). ೩. ≡ ತತ್ತ್ವ ೬: ಐದು ತತ್ವಗಳಾದ ವೊಂದಕ್ಕೈದು ಕಡೆಯಲಿ ತತ್ವವಿಪ್ಪತ್ತೈದು ಕೂಡಿದ ತನುವಿನಲಿ ವಂಚಿಸದೆ ನೀನಿರಲು (ಹರಿಸಾ. ೬೫) ; ಸುಗ್ರಾಸವೊಬ್ಬರಿಗಂಪವಾಸವೊಬ್ಬರಿಗೆನ್ನುವ ತತ್ವವು ಸಾಕು (ಇಂಜಾಪ. ೧೭೮-೮೦). [ಸಂ.]

ತತ್ವ$_2$ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] 'ತ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ; ತಕಾರ : ಋತ್ವಕ್ಕಾರಾದೇಶಂ ತತ್ವಂ ಪೀನಂ ವಿಧಾತೃ ಶಬ್ದಂ ರಾಂತಂ (ಕಮದ. ೮೪). [ಸಂ.]

ತತ್ವಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವಿಚಾರವನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚೆಮಾಡುವ ಸಭೆ : ಯೋಜಿಪ ಬಾಜಿಪ ತತ್ವಗೋಷ್ಠಿಯೊಂದುಟಿಯದೆ ಭಾವಿತಾತ್ಮರ ಹಮಿಂದ್ರರೊಡಂಬಡೆದಿಚ್ಛೆ ರೂಪವಂ ನೆಟಲುಮನೆಯ್ದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೧). [ತತ್ವ$_1$ + ಗೋಷ್ಠಿ]

ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸು (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯ ಬಯಸುವವನು : ನಚಿಕೇತನಂಥ ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ವಿರಳ (ಪುಕ್ಕಾರ. ೩, ಪೀಠಿಕೆ). [ತತ್ವ$_1$ + ಜಿಜ್ಞಾಸು]

ತತ್ವಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ೨. (ಯಾವುದೇ ಶಾಸ್ತ್ರದ) ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು : ತತ್ವಂ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ . . . ಎಂದಿಂತು ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದಂ ತತ್ವಜ್ಞರ್ ವಿಸ್ತರಿಸೆ ನೆಗಟ್ಗುಂ ಶ್ಲೇಷಭಾಗ ಪ್ರಭೇದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೪). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞ]

ತತ್ವಜ್ಞಾನ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ : ಮುನಿಮುಖ್ಯರಿವರಜ್ಞಾನಿಗಳು ಶಿಶುಪಾಲ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಪಂಡಿತನು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೮-೫೦) ; ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ . . . ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳು ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳು (ಭಾರದ. ೨೮೦).
[ತತ್ವ$_1$ + ಜ್ಞಾನ]

ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ : ದೊಡ್ಡ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ, ಲೇಖಕ ನೆಂಬುದನ್ನು ಬಲ್ಲೆ (ಮೂರುದಾ. ೧೩೪). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿನ್]

ತತ್ವದೃಷ್ಟಿ(ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿ: ತತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ ಅಂಥ ಶಿಕ್ಷಣ ಫಲಪ್ರದ ವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫) ; ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ತತ್ವದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೩೨). [ತತ್ವ$_1$ + ದೃಷ್ಟಿ]

ತತ್ವನಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ನೆಲೆ,-ನಿಧಿ : ದೊರಕಿತು ಸತ್ಕಾವ್ಯ ಸರಸ ಕಥಾಲಾಪದೊಳಗತುಳ ತತ್ವನಿಕ್ಷೇಪ (ಇಂಜಾಪ. ೪೨-೯೯).
[ತತ್ವ$_1$ + ನಿಕ್ಷೇಪ]

ತತ್ವನಿಶ್ಚಯ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಜ್ಞಾನ : ತತ್ವನಿಶ್ಚಯಮನಾಂತ ಲಸನ್ನುತಿ . . . ವಿಲಾಸಮಂ ಸಮಂದ್ಧರಿಪು (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೯). [ತತ್ವ$_1$ + ನಿಶ್ಚಯ]

ತತ್ವಪಟಲ (ನಾ). ತತ್ವಸಮೂಹದ ಅಧ್ಯಾಯ : ವಾತೂಲತಂತ್ರದೊಳು ತತ್ವಪಟಲದೊಳುಸುರ್ದ . . . ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಮಹಾಲಿಂಗೋದ್ಭವ ಪ್ರಸಂಗಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೬-೮೨). [ತತ್ವ$_1$ + ಪಟಲ$_2$]

ತತ್ವಪದ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಹಾಡು ; ತಾತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳುಳ್ಳ ಹಾಡು : ಶರೀಫರ ತತ್ವಪದಗಳು ಇದೇ ಮಾದರಿಯ ಪದಗಳು (ಶರೀಫ. I, ಮೊದಲಮಾತು). [ತತ್ವ$_1$ + ಪದ$_3$]

ತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೆ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನ: ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೂತನ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೂ ಉತ್ತಮವಾದ ತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಯಾಗಿಲ್ಲ (ಪುಕ್ಕಾರ. ೪೧, ಪೀಠಿಕೆ). [ತತ್ವ$_1$ + ಪ್ರತಿಪಾದನೆ]

ತತ್ವಭಾವನೆ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವುದು: ತತ್ವಭಾವನೆಗೆ ಮನಂದಂದು . . . ತಪಶ್ಚರಣನಿರತನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೬ ಪ) ; ತತ್ವಭಾವನೆಯಂ ಪರಿಭಾವಿಸುತ್ತುಮಿರಲದುವೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೇತುವಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬ ಪ). [ತತ್ವ$_1$ + ಭಾವನೆ]

ತತ್ವಮಥನ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಚರ್ಚೆ : ಈ ಬಗೆಯ ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಣೆ ಮತ್ತು ತತ್ವಮಥನವೂ ಕೊನೆಗೆ ವಿಫಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೮೭). [ತತ್ವ$_1$ + ಮಥನ]

ತತ್ವಮಸಿ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಮಸಿ: ಸದ್ಗುರು ಮುಖದಿ ತತ್ವಮಸಿಯನೆ ತಿಳಿದು ಸತ್ಯವಿಂತೆಂದು ಅಱಿದಿಪ್ಪ ಜ್ಞಾನಿ ತಾ ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೫೧).
[ಸಂ. ತತ್ತ್ವಮಸಿ]

ತತ್ವಮೂಲ (ನಾ). ಸತ್ಯದ ಮೂಲ : ತತ್ವಮೂಲದ ನಿಜವನೈದಿದ ಸತ್ಯಸಂಧನಿಗೇಕೆ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವಳಕೆಗಳು (ಗಗತಾ. ೧೬-೪೯).
[ತತ್ವ$_1$ + ಮೂಲ]

ತತ್ವರುಚಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿರುಚಿ : ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ : ಮಾನಿತ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನದಿನಾ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರ ಮುನಿಪತಿಗವಧಿಜ್ಞಾನಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದೇನಂ ಪುಟ್ಟಿಸದು ತತ್ವರುಚಿ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೭). [ತತ್ವ$_1$ + ರುಚಿ]

ತತ್ವವಿದ(ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ತತ್ವವಿದರಾದೊಡಂ ಸರಸತ್ವಕ್ಕೆಡೆಗುಡದ ಜಡರದೆಂತಱಿದಪರೋ (ಅಶಂಪು. ೧-೪೪); ಲೋಕ ಸನ್ಮಾನ್ಯನು ಆ ಮಂಕು ತಿಮ್ಮನು ಅನುಭಾವಿಕವಿ ತತ್ವವಿದನು (ಇಂಜಾಪ. ೬೩-೧).
[<ಸಂ. ತತ್ತ್ವವಿದ್]

ತತ್ವವಿನಿಶ್ಚಯ (ನಾ).=ತತ್ವನಿಶ್ಚಯ : ತತ್ವವಿನಿಶ್ಚಿಯಮೆ ಮನಂಬುಗೆ ಮುದಂ ಮನಂಬೊಕ್ಕಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧). [ತತ್ವ$_1$ + ವಿನಿಶ್ಚಯ]

ತತ್ವವಿಲಾಸಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಪಡತಕ್ಕವನು,-ಆಸಕ್ತನಾದವನು: ಈ ಸಿರಿ ಈ ಸೊಬಗೀ ಪ್ರಾಯದೊಳು ಬುದ್ಧಿ ಬೇಸರ ವಾಗದೆಚ್ಚತ್ತು ಆ ಸಿದ್ಧಪದವಿಗೆ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ತತ್ವವಿಲಾಸಿಯಾರರಸ ನಿನ್ನಂತೆ (ಭರದ. ೨-೪೦). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವಿಲಾಸಿನ್]

ತತ್ವವೇತ್ತ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ರಸ್ಕಿನ್ ಎಂಬ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಆಂಗ್ಲ ತತ್ವವೇತ್ತನು . . . ಈ ರೀತಿ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೫) ; ಆ ತತ್ವವೇತ್ತರ ಕಾವ್ಯವಿಭೂತಿಯ ನೆನೆದು ವಂದಿಸುವೆನು ನಾನು (ಇಂಜಾಪ. ೨೦೩-೧). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವೇತ್ತೃ]

ತತ್ವವೇದಿ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ : ಕುಲೋದ್ಭೂತರುಂ ತತ್ವವೇದಿಗಳುಂ ಮನೆವಾಟನಾಸೆವಡಲಾಗದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೩ ವ). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವೇದಿನ್]

ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಅಧ್ಯಾತ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ದರ್ಶನ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನವೇ (Science) ಬೇರೆ, ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರವೇ (Philosophy) ಬೇರೆ ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಭೌತವಿ. ೫).
[ತತ್ವ1 + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ(ನಾ).ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಾಣುವುದು,-ಅನುಭವಿಸುವುದು: ತತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಈ ತತ್ವಗಳು ೩೬ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಭಾರದ. ೨೧೩). [ತತ್ವ1 + ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ]

ತತ್ವಸುವ್ವಾಲಿ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ : ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರ . . . ತತ್ವಸುವ್ವಾಲಿಗಳು ತ್ರಿಪದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ (ಸುವರ್ಣ. ೧೦೬).
[ತತ್ವ1 + ಸುವ್ವಾಲಿ (<ಸುವ್ವಲೆ)]

ತತ್ವಾಂಧ (ನಾ). ತತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕುರುಡಾದವನು ; ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರದವನು : ಜೀವಿತ ಮರಣಂಗಳೆಂಬಿವಱಿಟ್ಟಳಮುಂ ಪುಸಿಯ ಪೊಟ್ಟಳಮುಮಕ್ಕುಮದಕರ್ನ [ರ್ಣ] ಹೃದಯನುಮನೇಡಮೂಕನುಂ ತತ್ವಾಂಧನುಂ ವಸ್ತುಬಾಹ್ಯನುಂ ನಂಬುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೨ ವ).
[ತತ್ವ1 + ಅಂಧ]

ತತ್ವಾತ್ಮಕ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವವನು; ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಧರಣಿ ಮೊದಲೆನೆ ಭೂತಪಂಚಕ ಮರುತಪಂಚಕ ವಿಷಯ ವಿಂದ್ರಿಯ ಕರಣವಿಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ವಾತ್ಮಕನ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೫-೦).
[ಸಂ. ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕ]

ತತ್ವಾನ್ವೇಷಣೆ (ನಾ). ಸತ್ಯವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು; ತತ್ತ್ವದ ಶೋಧನೆ: ವಿಜ್ಞಾನದ . . . ತತ್ವಾನ್ವೇಷಣೆಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಏನೋ ನ್ಯೂನತೆ ಇದೆಯೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಪುಕ್ಕಾರ. ೫, ಪೀಠಿಕೆ). [ತತ್ವ1+ಅನ್ವೇಷಣೆ]

ತತ್ವಾರ (ನಾ). ಕೊರತೆ ; ಅಭಾವ : ದೇಶದಾಗ ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಬಹು ಜನರಿಗೆ ತುತ್ತುಕೂಳಿಗೆ ತತ್ವಾರ ಬಂದು ಕೂತದ (ಜನಜೀ. ೬) ; ತವರುಮನೆಯೆಂದು ಬಂದರೆ ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಚಹಾಕ್ಕೂ ತತ್ವಾರ (ನವವಿ. ೦೯) ; ಹೆಸರು ಕ್ಷೀರಸಾಗರಭಟ್ಟ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆ ತತ್ವಾರ (ಗಾದೆ).

ತತ್ವಾರದಾಗು = ಅಭಾವವುಂಟಾಗು; ಕೊರತೆಯಾಗು : ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆ ತತ್ವಾರವಾಗಿಲ್ಲ (ಬಾಳಿಗಿ. ೨೦) ; ತುತ್ತುಗಂಜಿಗೆ ತತ್ವಾರವಾಗಿರುವಾಗ (ಮುಂಗಾಮು. ೩೦). [ದೇ.॥ ತುಳು. ತತ್ವಾರ, ತತ್ತಾರ]

ತತ್ವಾರ್ಥ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ : ನುಡಿದುದೆ ತತ್ವಾರ್ಥಂ ಕೆಯ್ದಿಡಿದುದೆ ಸತ್ವೈಕಹಿತಕರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೧೮) ; ಲೀನವಾದ ತತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದು ಲಿಂಗ (ಅರ್ಕಮಾ. ೩೦). [ತತ್ವ1 + ಅರ್ಥ]

ತತ್ವಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯ (ನಾ). = ತತ್ವನಿಶ್ಚಯ: ಬಗೆ ತತ್ವಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯಂ ಬಡೆಯೆ ನೈರ್ಗ್ರಂಥ್ಯಂ ಪೊದಟ್ಟತ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೫).
[ತತ್ವಾರ್ಥ + ವಿನಿಶ್ಚಯ]

ತತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ,-ನಂಬಿಕೆ : ಅಲ್ಲಿ ತತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೦ ವ) ; ತತ್ವಾರ್ಥ ಶ್ರದ್ಧಾನ ಪಟುತ್ವಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೬).
[ಸಂ. ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನ]

ತತ್ವಾಲೋಕ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಾಲೋಕ. [ತತ್ವ1 + ಆಲೋಕ]

ತತ್ವೋಕ್ತಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಮಾತು : ತತ್ವೋಕ್ತಿ ನಿರ್ಣೀತಿಯೊಳ್ ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವುತ್ತಿರ್ದಂ ನರೇಂದ್ರಾತ್ಮಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೭).
[ತತ್ವ1 + ಉಕ್ತಿ]

ತತ್ವೋಪನ್ಯಾಸ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ದೀರ್ಘವಾದ ತತ್ವೋಪನ್ಯಾಸಗಳಾಗಲಿ ಅಡ್ಡವಿಚಾರಗಳಾಗಲಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರದ ೮೯). [ತತ್ವ1 + ಉಪನ್ಯಾಸ]

ತತ್ಸಮ (ಗು). ೧. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ : ದಟ್ಟಡಿಯನಿಕ್ಕುವ ಬಾಲಕನಂಗದೊಂದು ಮಾರ್ಪೊಳಪಿರೆ ನೀಲಕುಟ್ಟಿಮದೊಳುರ್ವರೆ ತಜ್ಜನನೀಸಪತ್ನಿತಾಂ ತಳೆದಳೊ ತತ್ಸಮಾತ್ಮಭವನಂ ಪುರುಡಿಂದೆನೆ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೭೨).(ನಾ). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದ : ಮಣಿಮಂಚಂ ಪಟ್ಟಣಂ ತೋರಣಮಟ್ಟಂ . . . ಗಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲಂ ತಳಮಿಂತೆಲ್ಲಂ ತತ್ಸಮಮುಂ (ಕಮದ. ೨೯೮); ಚಿಂತೆ ಪರಿಹರಿಪ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳಂತುಸುರ್ವೆಂ ದೇಸಿ ತದ್ಭವಂ ತತ್ಸಮಮಂ (ಜಕುನಿ. ೨) ; ಮಲ್ಲಗಾಳೆಗ ಮಲ್ಲವಾತು ಮಲ್ಲಮುರಾಂತಕಂ ತಾನಿವೆಂದು ಸೊಬಗಿಡಿದ ತತ್ಸಮಕೆ ಕನ್ನಡ ಸಕ್ಕದಂಗಳಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ತೋರ್ಪುದಾಹರಣೆಯಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೯೯); ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ಅಥವಾ . . . ಅತ್ಯಲ್ಪವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ 'ತತ್ಸಮ' ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಕೇಶಿರಾಜನು ಅವನ್ನು ಸಮಸಂಸ್ಕೃತವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಸಮ)]

ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯ (ನಾ). ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಮಾಡುವವನು ; ವೈದಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಅಹಿಂಸಾಲಕ್ಷಣೋ ಧರ್ಮಮೆಂಬುದನೀ ತತ್ಸವಿತುರ್ವಶೀಣ್ಯರಟಿದರ್ (ಸಮಪ. ೩೬೯, ಅನು. I) ; (ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯರೆಂದು ಶ್ರೌತರ್) (ಕಮದ. ೭೫ ಪ್ರಯೋ). [P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ ; ತದ್, ಸವಿತುಃ, ವರೇಣ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳು. ಕೇಶಿರಾಜನ ಪ್ರಕಾರ ಇಂತಹ ಪದಪುಂಜಗಳು ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.]

ತತ್ಸ್ವರೂಪ (ನಾ). ಆ ಸ್ವರೂಪ ; ಅದರ ಸ್ವರೂಪ : ತದ್ಗಣಿಕಾಭವನಮುಮಂ ತೋಱಿ ನಾಯಕಂ ನಾಗರಕಾದಿಗಳ್ಗೆ ತತ್ಸ್ವರೂಪಕಥನ ವಿತತನಾಗಿ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೦ ವ) ; ಮಿಗೆ ನುಡಿಯಲಮ್ಮೆನು ತತ್ಸ್ವರೂಪವ ತೋಱಬೇಕೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೦).
[ಸಂ. (ತದ್ + ಸ್ವರೂಪ)]

ತತ್ಸ್ವರೂಪಗುಣ (ನಾ). ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವುಳ್ಳುದು : ಉರುಪಿತ್ತಶೋಕಪಲ್ಲವ ವಿರಚಿತ ಶಯನೀಯಮೆನ್ನ ಮೆಯ್ಯಂ ಪೀನಂ ಸ್ಫುರದನಲ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ತತ್ಸ್ವರೂಪಗುಣಮಕ್ಕುಮೆಂಬುದೆಂದುಂ ಯುಕ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೭). [ತತ್ಸ್ವರೂಪ + ಗುಣ]

ತಥಪಣೆ 'ತತ್ತವಣೆ' ನೋ.

ತಥಾಗತ (ಗು). ೧. ಆ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ; ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ.(ನಾ). ೨. ಬುದ್ಧ : " ಬುದ್ಧಂ ಸಮಂತಭದ್ರಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ ಮುನಿ ತಥಾಗತಂ . . . ಶಾಕ್ಯ ಸುಗತಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೨-೦೦); ಶೈವಾನ್ ಪಾಶುಪತಾಂಸ್ತಥಾಗತ ಸುತಾನ್ ಕಾಪಾಲಿಕಾನ್ (ಎಕ. II, ೬೭-೭೧ ; 1129) ; ಬಾಗುವೆನಾ ಸುಗತನಿಗಾತನೆನ್ನ ತಥಾಗತ ಕರುಣಾಳು ಹಿತನು (ಸೌನಂದ. ೧೫-೩೭) ; ಬತ್ತಿದೆಡೆಗೆ ಚಿಮ್ಮುವ ತೊರೆ ಬರುವದೆಂತೊ ಅಪರಿಹಾರ್ಯ ಅಂತೆ ತಥಾಗತನ ಕಾರ್ಯ (ಕ್ರೌಂಚಧ್ವ. ೬೧). ೩. ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು : ಉಪಾಸಕರಲ್ಲದವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಥಾಗತರು ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ತೀರ್ಥಕ. ೬೩). 'ತಥಾಗತಮತ' ಪರಾ. ೪. ಜಿನ.
[ಸಂ.]

ತಥಾಗತಮತ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಮತ : ತಥಾಗತಮತಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ . . . ಲೋಕಾಯತಶಾಕ್ಯಮತಾವಲಂಬಿಯನವಿಲಂಬಿತಂ ಗೆಲ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೭ ವ). [ತಥಾಗತ + ಮತ]

ತಥಾತಿಥಿ (ನಾ). ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ತಿಥಿ ; ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ದಿವಸ : ಈ ವೀರನರಸಿಂಗರಾಯಪುರವನು ನಿಂಮ ಗ್ರಾಮಕೆ ತಥಾತಿಥಿಯಲಾ × × × ವೀರನರಸಿಂಗದೇವಮಹಾರಾಯರಿಗೆ ಶುಕ್ರುತವಾಗಬೇಕೆಂದು . . . ಕೊಟ್ಟೆಉ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೮-೧೩ ; ?). [ಸಂ. (ತಥಾ + ತಿಥಿ)]

ತಥಾಸ್ತು (ಅ). ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ ; ಆಗಲಿ : ಸರ್ವರಾಜ್ಯವನಾದಡಂ ನಿಮಗೆ ಕೊಡಹಡೆವೆನೈಸಲ್ಲದೀಯೊಂದುತೇಜಮಂ ಕೊಡೆನೆಂದು ಭೂಪಾಲನು ನುಡಿಯಲು ತಥಾಸ್ತು ಹಡೆದೆಂ ಹಡೆದೆನವನೀಶರೊಡೆಯ . . . ಎಂದೆಡೆವಿಡದೆ ಹೊಗಳಿ (ಹಡಕಾ. ೮-೩೨) ; ಅದರ್ಕೆ ಸಿರಿಯರಸಂ ತಥಾಸ್ತು, ಎಂದು ಕಳುಪಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩-೧೦).

[P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ, ವಾಕ್ಯ; ತಥಾ + ಅಸ್ತು]

ತಥ್ಯ (ನಾ). ನಿಜವಾದುದು ; ಸತ್ಯ : ಪಾಂಡುತನಯರ್ ನಿರ್ದೋಷಿಗಳ್ ತಥ್ಯಮಿಂತು ರಣಸ್ಥಾನದೊಳಿನ್ನೆರಟ್ನುಡಿವೆನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೦) ; ಪಥ್ಯಮುಂ ತಥ್ಯಮುಮಾಗೆ ನುಡಿದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ ಗುರುಗಳ ವಚೋ ವಿಸ್ತರಮಂ . . . ಅವಧಾರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೧೩ ಪ) ; ತಡವಿದೇತಕೆ ತಥ್ಯವನು ಗೋರಕ್ಷ ನೋಡೆಂದ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೩೩); ನೀನಾಡಿದಿನಿತೆಲ್ಲಮುಂ ತಥ್ಯವಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೩೦) ; ಪಾಂಡುರಂಗನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಥ್ಯವಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೯೬೮). [ಸಂ.]

ತಥ್ಯಾಂಶ (ನಾ). ನಿಜಾಂಶ ; ಸತ್ಯದ ಅಂಶ : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತಥ್ಯಾಂಶವು ಎಷ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕರ್ಣಾಅ. ೭).

[ತಥ್ಯ + ಅಂಶ]

ತಥ್ಯಾಭಿಯೋಗ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ,-ಉದ್ಯೋಗ : ಮಳಯ ಕೇತು . . . ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿ ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ತಥ್ಯಾಭಿಯೋಗಮಾದೊಡಂ ಮಿಥ್ಯಾಭಿಯೋಗಮೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ ನಿರ್ವಿಚಾರದಿಂ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿ ಕಳೆದೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೮-೧೭). [ತಥ್ಯ + ಅಭಿಯೋಗ]

ತಥ್ಯೆ (ನಾ). = ತಥ್ಯ ; " ತಥ್ಯೆ ಸತ್ಯೋಕ್ತಿ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೩೩).

[ಸಂ. ತಥ್ಯ]

ತದಂಗುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ತದಙ್ಗುಟ್ಟಿ ಸೋಮಯಾಜಿ ಭಟ್ಟಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೭೫-೧೦೬ ; 819).

[?]

ತದಂಶಕ (ನಾ). ಆತನ ಅಂಶದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶರೂಪವಾದುದು : ಸಂದ ವಿಶ್ವಮದಾತ್ಮನಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ತೋರಿದಡುಂ ತದಂಶಕಮೆಂದು ತಿಳಿ (ಗಗತಾ. ೧೪-೨೦). [ಸಂ.]

ತದಕಲ್ (ನಾ). ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : " ತೃಂಹಣಂ, ತೃಂಹಣೀಯಂ, ಈ ೨ ತದಕಲ್ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೨೫).

[ತದಕು$_1$ (<ಸದಕು$_1$) + – ಅಲ್$_2$]

ತದಕು$_1$ 'ಸದಕು$_1$' ನೋ.

ತದಕು$_2$ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವುದು ; ಬಡಿಯುವುದು. ೨. ರತಿಚಾಪಲ್ಯ : ಮುದುಕನಾದರೂ ತದಕು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [<ತದಕು$_1$]

ತದಕು$_3$ 'ತದುಕು$_2$' ನೋ.

ತದಕುಗ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವವನು : "ತೃಂಹನ್, ತೃಂಹಕಃ, ತೃಂಹಃ, ಈ ೩ ತದಕುಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೨೫).

[ತದಕು$_1$ (<ಸದಕು$_1$) + – ಗ$_2$]

ತದನಂತರ$_1$ (ನಾ). ಅದರ ತರುವಾಯ : ತದನಂತರದೊಳ್ ಬಂದು (ನೇಮಿಪು. ೮-೧೬೬) ; ತದನಂತರದೊಳಾ ಮುರಾಂತಕಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ . . . ಕುಂತಿಯರ್ಗಭಿನಮಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೧೯). [ಸಂ. (ತದ್ + ಅನಂತರ)]

ತದನಂತರ$_2$ 'ತದನಂತರಂ' ನೋ.

ತದನಂತರಂ, ತದನಂತರ$_2$ (ಅ). ಆ ಬಳಿಕ ; ಆಮೇಲೆ : ತದನಂತರ ಮಿರದಾಕೆಯನುದಾತ್ತ ಧಾತ್ರೀತನೂಜೆ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳ್ ತಂದಿದಿರೊಳ್ ನಿಱಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೨೦) ; ತದನಂತರಂ ಕಾಯಕ್ಲೇಶಮೆಂಬಾಱನೆಯ ತಪಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೮ ಪ) ; ತಮ್ಮೊಳಾಳೋಚಿಸಿ ತದನಂತರಂ (ಜಗವಿ. ೧-೩೫ ಪ). **ತದನಂತರ$_2$** : ಮನಸ್ಸಿನ ಅನುಸಂಧಾನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತದನಂತರ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ವಿಮರ್ಶವು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೪೪೫). [<ತದನಂತರ$_1$]

ತದರಬಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ತದರಬಣ್ಡಿ ಅಣಿಲೆಯರ ಮಗ ನೆಲ್ಮಲ್ಲ ಅಣಮ್ಮನಳಿಯ ತೊಱುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸಗ್ಗಿಯಾದಂ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೦೦೦-೫ ; ಸು. 900). [?]

ತದರ್ಥ (ಗು). ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ; ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ : " ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ ; ತದರ್ಥ " (Ad hoc. ಪತ್ರಿನಿ. ೩).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಅರ್ಥ)]

ತದರ್ಥನ್ಯಾಯಾಧೀಶ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ : ತದರ್ಥನ್ಯಾಯಾಧೀಶರು (Ad hoc Judges. ಪತ್ರಿನಿ. ೩) ; ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರೊಬ್ಬರು ಅವಶ್ಯ ಕಂಡಷ್ಟು ಕಾಲದ ವರೆಗೆ . . . ತದರ್ಥನ್ಯಾಯಾಧೀಶ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಾಜರಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವಂತೆ ಲಿಖಿತ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಿನ್ನೈಸಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೬೯).

[ತದರ್ಥ + ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ]

ತದರ್ಥಸಮಿತಿ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಸಮಿತಿ : " ತದರ್ಥ ಸಮಿತಿ " (Ad hoc Committee. ಪತ್ರಿನಿ. ೩).

[ತದರ್ಥ + ಸಮಿತಿ]

ತದರ್ಧ (ನಾ). ಅದರ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ ; ಅದರ ಅರ್ಧ : ಷಟ್ಪದಿಗಾಱಾಱಡಿಯೆರಡಱಲ್ಲಿಯೊಂದೇನಿಯಮಂ ಮೂಱರ್ಕೊಂದು ತದರ್ಧಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೧ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. (ತದ್ + ಅರ್ಧ)]

ತದರ್ಧಪ್ರಮಿತ (ಗು). ಅದರ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಅಳತೆಯ : ಅದು ಯೋಜನ ಶತಮೂಲ ವಿಸ್ತೃತಮುಂ . . . ತದರ್ಧಪ್ರಮಿತೋಪರಿಮತಲವಿಸ್ತಾರಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೯ ಪ). [ತದರ್ಧ + ಪ್ರಮಿತ]

ತದವಸಾನ (ನಾ). ಅದರ ಕೊನೆ,-ಮುಕ್ತಾಯ : ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರೆ ಮಜ್ಜನಂಬುಗುವಿನಮಲ್ಲಿರ್ದು ತದವಸಾನದೊಳಶೇಷಭೂಷಣ ಭೂಷಿತೆಯುಂ ಪಡಿಯಱಂ ಕಾಣಿಸೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೧ ಪ).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಅವಸಾನ)]

ತದಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆಯಿಸು ; ತದೆಯಿಸು : ಬಂಟನಾಗಿಹ ಕೃಷ್ಣನಿಂ ತದಸಿಕೊಂಡಂಗೆ ಕುಂಠಣೆಯನಾಡಿ (ಬಕೋಪು. ೧೩-೩). ೨. ಸಂಭೋಗಿಸು : ಚಲಿಸಿ ಮೂತ್ರವೊಸರ್ವ ತೂತುಗಳಳಿಪಿದವದಿರು ತದಸಿಕೊಂಬಾ ಕುಳಿಗಳು ರಜೋದೂಷ್ಯವಹ ರೋಹಿತದ ಕುರುವುಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೭೦).

[<ತದೆ$_1$ + – ಸು$_1$]

ತದಸ್ತು (ಅ). ಅದು ಆಗಲಿ : ನೀವುಂ ಹಸ್ತೋದಕಂಗೆಯ್ದುದನೆ ಭಾಸ್ಕರ ಭಟ್ಟ ದಣ್ಡನಾಯಕಂ ತದಸ್ತುವೆಂದು . . . ಹಸ್ತೋದಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೪೨ ; 1072). 'ತಥಾಸ್ತು' ಪರಾ.

[P ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ ; ವಾಕ್ಯ : ತದ್ + ಅಸ್ತು]

ತದಾತನ (ಗು). ೧. ಆ ಸಮಯದ. (ನಾ). ೨. ಆಗಲೇ ಇರತಕ್ಕುದು ; ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ್ದು : ನೈಮಿತ್ತಕನಂ ಬರಿಸಿ ತದಾತನಮುಮತ್ಯಂತ ನೂತನಮುಮಪ್ಪುದೊಂದು ಲಗ್ನಮಂ ಪೇಟಿಮೆಂಬುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೭ ಪ). 'ಅಧುನಾತನ' ಪರಾ. ೨. = ತದಾತ್ವ : " ತದಾತ್ವಂ ತದಾತನಂ ತತ್ಕಾಲಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೧೮). [ಸಂ.]

ತದಾತ್ಮ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲ; ತತ್ಕಾಲ : "ತತ್ಕಾಲಂ, ತದಾತ್ಮ–ಈ ೨ ಆಗಳಿಯಪ್ಪ ಕಾಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೦–೦೦೮). [ಸಂ.]

ತದಾತ್ಮಸುವಿ (ನಾ). ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಸುಖ; ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಸುಖ : ಭಾವಿಯನಿರ್ದ ಭೋಗಮನೊಂದುವುದು ನಿಶ್ಚಯಮತೀತವಮದಱಿತಮೆದರ್ ಜೀ[ವಂ] ತದಾತ್ಮಸುಖಲವಸೇವೆಗೆ ಕಳವಳಿಪ್ಪುದದೆಂತೋ ಪುರು ಳುಂಟೇ (ಕಂದ್ರಪು. ೪–೬೬). [ತದಾತ್ಮ + ಸುಖ]

ತದಾನೀಂ (ಅ). ಆಗ; ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. [ಸಂ.]

ತದಾರಭ್ಯ (ಅ). ಆಗಿನಿಂದ; ಅಂದಿನಿಂದ. [ಸಂ. (ತದ್ + ಆರಭ್ಯ)]

ತದಿಕ <ತದುಕ್ಕು>. ನೋ.

ತದಿಗಿಣ (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ. 'ತದಿಗಿಣಿಸು' ಪರಾ.

ತದಿಗಿಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಣಿ; ನರ್ತಿಸು : ಹವಿಂಲ್ ಬರ್ಡ್ ಎಂಬ ಹೂಗುದ್ದಿಯು ಹೂವಿನ ಒಳಗೆ ತನ್ನ ನೀಳ ಚುಂಚನ್ನು ನೀಡಿ ಜೇನನ್ನು ಹೀರುವ ತವಕ, ಆದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತದಿಗಿಣಿಸಿ (Flutter) ಹಾರುವುದುಂಟು (ಜಾಂಶಾ. III, ೦೩೦೩). [ತದಿಗಿ + ~ಇಸು]

ತದಿಗಿಲು 'ತದಂಕಿಲು' ನೋ.

ತದಿಗೆ (ನಾ). ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ನಂತರದ ಮೂರನೆಯ ದಿನ; ಪಕ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ದಿನ; ತೃತೀಯೆ : ನಿನಗಕ್ಷಯ ದಾನವಮ್ಮೆಂದು ಪುಣ್ಯದಿನಂ ವೈಶಾಖಶುದ್ಧ ತದಿಗಯಕ್ಷತ್ಯತೀಯೆಯೆಂಬ ಪುಣ್ಯದಿನಮಾಯ್ತು (ಕಾಪುಂಪು. ೩೩–೨೭); ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ . . . ದ್ವಿತೀಯಾ–ಬಿದಿಗೆ; ತೃತೀಯಾ–ತದಿಗೆ (ಕವಿದ. ೨೫೯ ಪ್ರಮೋ); ಆ ಪಕ್ಷಂಗಳೊಳಗೆ . . . ಕುಬೇರನೇ ದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ತದಿಗೆ . . . ಚಂದ್ರ ನಧಿದೇವತೆಯಾದವೆರೀಗಮುಮಿವಿಪ ಶುಭಾಶುಭರೂಪವಮದ ಪಡಿವೈದು ತಿಥಿಗಳ್ಳಳ್ಳದ್ದೇ ಶಕ್ಲವಕ್ಷ (ವಿಚೇಷ. ೩೨೦). [<ಸಂ. ತೃತೀಯಾ]

ತದೀಯ (ಗು). ಅವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ; ಅದರ; ಅವರ : ತದೀಯ ಕರ್ಣಾರ್ಧಗ್ರಿವ ಪೊರ್ದಿ. (ಆಗಿಪು. ೩–೪೭ ಪ); ತದೀಯಾಂಬುಜಪದಮಂ ತನ್ನ ಶಿರೋಂಬುಜದಿಂದರ್ಚಿಸಲ್ ಪರಿಚ್ಛೈದಿ ಸಿದಂ (ಪಂಕ್ರೀಚ. ೪–೪೪). [ಸಂ.]

ತದುಕ 'ತದುಕ್ಕು' ನೋ.

ತದುಕಿಲು, ತದಿಗಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ನೆಲ್ಲಿ ಹೇರಳೆ ನಿಂಬೆ ಮಾಗಾಯ್ಲ ಮೀನಸೇಲಕ್ಕಿಗರೆಯೆಳೆ ಬೆಲ್ಲವತಮಂಬಳೆಯ ತದುಕಲಿಸುಂದ . . . ಗುಳ್ಳ ತಿಂತ್ರಿನಿಯುವ್ವುನಾಯಿ ಗಳೆಲ್ಲ ಸುವ್ವಾಯಿರು ಬಡಿಸಿದರು (ಆಪಂಪ. ೬–೨೫–೩೮). ತದಿಗಿಲು: ಅಲವರೆಯು ಅಶ್ವಿ ಕತ್ತಳೆ ಜಾಲ ತದಿಗಿಲು . . . ಬದಿರು ಬೂಕಗ ಲೀಲೆಯೊಳು ಮನವೊಲ್ಪಿತು (ಗೋಜಾಷ. ೦–೫). [<ತದುಕ್ಕು]

ತದುಕ್ಕು, 'ಸದಕ್ಕು' ನೋ.

ತದುಕ್ಕು, ತದಕ್ಕು, ತದಿಗ, ತದುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಆನೆಬೇಲ; ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ : "ಗಜಭಕ್ಷ್ಯ, ಸುವಹಾ, ಸುರಭೀ, ರಸಾ, ಮಹೀರಣಾ, ಕುಂದುರುಚೀ, ಸಲ್ಲಕೀ, ಹ್ರಾದಿನೀ ಈ ೮ ತದುಕು" (ಜಾಚಿಂ. ೦೦೦); ಕುದಿಯುವುದಕ್ಕೆಯಂ ಮುಂ ತದುಕಿಂ ಗಂಗ್ಳಳ್ಳಿದಕ್ಕೆ . . . ತವಕ್ಷೀರದಿನಕ್ಕಾ ತೈಲದೊಂದು ಕಾಳಿಕೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬–೦೩): ಮಾಗುಳಿ ಬದಿರ ಕಳಲಿ ವೃಸ ತದುಕಂಬುಟಿಯ ಕಾಯ್ಕುಂದ ಸಮೆದೊವ್ವು ವೃಷ್ಟಿನ ಕಾಯ್ಕುಳಂ ಮಾಳ್ಕುದು (ಸೊಪಶಾ. ೩–೦೬); ಆನೆ ವಿಂಡತ್ರಲೊಂದೆಸೆಯ ಆನಂದ ಮಿಗೆಯಾಡುತಿರ್ದುವು ತದುಕಿನ ಕಾನನ ದೊಳು ಮೇವುಗೊಳುತ (ಜಾಗೆಳು. ೦೩–೦೪೭). ತದಕ್ಕು: "ಸಲ್ಲಕೀ, ಗಜಪ್ರಿಯಾ–ಈ ೨ ತದಕು" (ಹಲಾಯು. ೩೩–೪೬); ತದ[ಪಾಠಂ. ದು]ಕಿನ ತಾಳ ತೆಂಗಿನ ತಳಂಕಿನ ತುಂಬುರ ಬೆಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ . . . ಮರಂಗಳ ಕೊಂಬುಗಿಸ್ (ರಲಾವ. ೬–೫೬); (ಸೂತ್ರ.ಸು. ೩–೨೫ ಸೂಚ); ಹುಣಸೆ ತದುಕು ತುಂಬುರು ಬೆಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ . . . ಚುನ್ನಂಗಿ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಚಲಪು. ೩೩–೦೮). ತದಿಕು: ಪುಳಿಗೂಟು ತದಿಕಿನ ಕೆಂದಳಿರಂ ಪಾಲ್ಳೆನೆಯನಳಿಯ ಪುಲ್ಲಂ . . . ಕಂದು ಪುರೆವುದುಂ ಗಜಾಕಿಯುಂ (ರರ್ಜಾಮ್ಯ. ೦೫–೦೫೯); ಬೆಲ ಬೀವಿಬ್ಬದಲ ತೆಗುನಾರ ತಂದನ ತಡೆಗೆ ತುಂಗ್ಗಿಲು ತದಿಕು ತಮಗಳ . . . ತಮಾಲ ತುರು ವೊದಲಾದ ವನ ಭೂ ಜಾ ಳಿ ಯ ಲಿ ಹೂಳಿದಕಂವನನಸಮವರಾಧವ (ತೊಡರಾ. ೬–೦೪–೦೮); ಮಾದಲ ಮಾವ ತಿಂದಿಕ [ಪಾಠಾಂ. ದು]ನೆಳೆಗಾಯಿಕ್ಕಿ ಪೊಗ್ಗರಿಸಿಯರ್ದಮಂ ಬದಿರ ನಳಿಗೆಯೊಕ್ಕಿಯರ್ದಮಂ ನೇತ್ರದೊಳು ಗಟ್ಟಿ ಶೈತ್ಯಂ ಮಾಳ್ಕುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨–೪೭). ತದುಕ: ಜಾಲಿ ಪಲಸು . . . ಜಾಲ ತದುಕ ಅರಪಲಿಮೇಲಿನುವ ಮಾವು ಆಲದಮರಗಳ ಸಂಲೆದಿಪವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಮಾಪಣಾಂ. ೦–೫೦).

ತದುಃನಧೂಷ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧೂಪ; ಹಾಲುಮಂಡ್ಡಿ : "ತದುಃಷ್ಟಿ, ಕಿಂಡಕಿ, ಸಿಲ್ಹಿ, ಯಾವನಿ–ಈ ೪ ತದುಕಿನ ಧೂವ. ಮಡ್ಡಿಯ ಧೂವವೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ಪಾಚಿಂ. ೦೦೮).

ತದುಕುಗಾನನು (ನಾ). ತದುಕಿನ ಮರಗಳಿರುವ ಕಾಡ್ಗು–ಆಡವಿ; ಸಲ್ಲಕೀವನ: ಮುಂಕೊಂದು ತದುಕುಗಾನಳು ಹೇರಾನೆಯ ತಿಂಗಿಣಿಯನು ಕಂಡನಾಗ (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೬–೨೨). [ತದುಕ್ಕು + ಕಾನು (<ಕಾನ್)]

ತದುಕ್ಕ್ (ಗು). ಆದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ; ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ : ಓರ್ವಂ ಪಾರ್ವಂ ಬಂದು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಫಲವುಂ ತದುಕ್ತವಿಧಿಯಂ ನೆಱ್ ತಿಳಿಪಿ ಮಾಯುಮಾಡೆಂದು ಕನಸು ಕಂಡು (ರಾಮಕ್ಕ. ೬೫–೦೫).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಉಕ್ತ)]

ತದುಗತ (ಗು). = ತದ್ಗತ ೧: ತದುಗತವಾಗಿ ನಿರಂತರ ನಿಜಲಿಂಗದಿ ಪರಮಾನಂದವಸಯ್ದೆಯಂ (ಕಿರಾಗೀ. ೪೦೮); ಜಗದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಾಯದೆ ಮಂಜ ಕವಿಸಿ ನಿಜಪದದಲ್ಲಿ ತದುಗತನಾದ (ಕರಪ. ೩೪೯).

[<ಸಂ. ತದ್ಗತ]

ತದುಚಿತಾಂತ (ನಾ). ಆದರ ಪಕ್ಕ,–ಸಮೀಪ: ಮತ್ತಂ ತದುಪಾಂತದೊಳ್ (ಜಾಚಿಪು. ೦–೬೦ ಪ); ತದುಪಾಂತ ಸಮಯದೊಳಕಸ್ಮತ್ತರ ವೇದನೀಯ ನೇವಗತಿ . . . ಎಂಬೆಟ್ಟತ್ತೆರಡುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ದೂರೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ (ಕಂಕಾಮ. ೦೫–೦೦ ಪ); ಅಥರವೊಸ್ಮ ದಂಪತಾಸಂ ತದುಪಾಂತವಂತದು ಸ್ಮಕ್ತಾಧಿಧಾನಂ (ಪಸ್ಪಕೂಪ. ೬೯–೦೫). [ಸಂ. (ತದ್ + ಉಪಾಂತ)]

ತದುಭಾಗ (ನಾ). ಆದರ ಭಾಗ; ಆ ಭಾಗ: ಗಿರಿಂಂದ್ರ ವಪಾಂತರದ ಪುಣ್ಯಾಗಣತ ತೀರ್ಥರಂಗಳಿಂಳಕ್ಕು ತದುಭಾಗ[ಪಾಠಾಂ. ತದ್ಭಾಗ]ವುಣ್ಮಾಯತ ಗಣ್ಯಾನ್ನಾತ ಧೂವಿಯಂಗಳಿಂ (ರಸಪು. ೦೯–೬೫). [<ಸಂ. ತದ್ಭಾಗ]

ತದೆ[1] **'ಸದೆ'** ನೋ.

ತದೆ (ನಾ). ಬಡಿತ; ಹೊಡೆತ; ಪೆಟ್ಟು; ಅವರಾತಂಗಳಮಾತಕೊಂದು ತದೆಗಂ ಬೆಗೆಟಿಟ್ಟಂತುಮಿಂತುವೊಂದಿ ತವ್ಮೊಡೆಯಂಗಿಂತಿದಂ ಪೇಳ್ವುದುಂ (ರಾಮಕ್ಕ. ೦೫೪–೩). [<ತದ್ಮ]

ತದೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಏಟುಂ ತಿನ್ನು: ಊರ ಸೀರೆಗಸಗಂ ತದೆವಡೆದನೆನಿವ್ವ ನಾಡನುಡಿ (ಅರಗಣ. ೮–೬೯). [ತದ್ಮ + ವಡೆ]

ತದೇಕಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಅದರಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಅದರಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು; ತನ್ಮಯಂವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಮೊಕ್ಕ ದ್ದಮೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ ಕಥತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿಕೊಂಡು ತದೇಕಚಿತ್ತನಾದನು (ಪುಪು. ೩೬೪); ತದೇಕಚಿತ್ತನಾಗಿ ನನ್ನ ವಾಚಸವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತ (ದೀಪಕ. II, ೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಏಕಚಿತ್ತ)]

ತದ್ಗತ (ಗು). ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದ,–ಆಸಕ್ತನಾದ,–ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಲೀನನಾದವನು; ಐಕ್ಯಹೊಂದಿದವನು: ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನಲ್ಲಿ ತದ್ಗತನಾ[ಜಾತಾ. ವಾ]ದೆನಯ್ಯ (೦೪೬. ೮೮೩).

ತದ್ಗತನಾಗು = ಐಕ್ಯವಾಗು; ಲೀನವಾಗು: ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ತದ್ಗತ ಮಾಗಲ್ ಶಿವಯೋಗಿಗೆ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲ ನೋಡ (೪೦೬. ೩೬೦).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಗತ)]

ತದ್ಗುಣ (ಗು). ೧. ಆ ಗುಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಅದರ ಅಥವಾ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣ.–ಲಕ್ಷಣ. ೩.=ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ: ಅತಿ ಬಹುಲಪ್ಪಿತಿ ಯಿಂ ಸಂಗತಗುಣಮಮಭೇದಿಯಾಗೆ ತದ್ಗುಣಮಿನಿಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾ. ೭೪೬).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಗುಣ)]

ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಒಂದು ವಸ್ತು ತನ್ನ ಗುಣವಂ ಬಿಟ್ಟುನೆಱೆಯೊಡದೆ ಗುಣವಂ ಪಡೆದು ಯದು ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರಮೆನಿಪುದು ಎಂತೆನೆ:–ಮುತ್ತಿನ ಸರವಂ ಕೆಂದಳೆ ದೊತ್ತಿನೊಳಿಟ್ಟಿಱಗಿ ನಿನಗೆ ಸಾವಂತನ್ಗಪರ್ ಮತ್ತದಱೆ ಪದ್ಮರಾಗಗಳೆ ತ್ಪತ್ಪಿರಿವಡುವರ್ (ಅಕ್ಷರ. ೧೦೯–೨೦) ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತು ತನ್ನಗುಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣವನ್ನು ಪಡೆಯುತಿರುವ ವರ್ಣಿಸುವುದು ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ (ಕೃಷ್ಣ. ೨೮೬).

[ತದ್ಗುಣ + ಅಲಂಕಾರ]

ತದ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ಪದ್ಮಯ್ಯ ಮಾಖಿಣ್ಣಿ ಭಟ್ಟಾರ್ಗ್ಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನಗೆಂಟ್ಟು ಮಣ್ಣು ಬಟ್ಟವಳಯ್ಯನ್ಗಾಗಂ (ಎಳ. ೪, ಅಕ್ಷ. ೨೪–೭ : ಸು. ೯೦೦). [ತದ್ ? + ಅಯ್ಯ ೩]

ತದ್ಪರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಮತ್ಸ್ಯನ್ಯಾಅಯ್ಯತ್ತದಱ ಚತು ರಾಶಾಟದ ಸೀಮೆಯನ್ನುದೊರೆದ ತದ್ಪರವೊಲದ ಬ[ಡ]ಗಿ ವೊಲದ ಸಂದಿನಲೀಕಾನ್ಸ್ಪದ ಗುಡ್ಡೆ . . . ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗಲು ಸೀಮಟ್ಟದ ತದ್ಪರವೊಲದ ಸಂದಿನಲು ವಾಯವ್ಯದ ಗುಡ್ಡೆ (ಸೌಇ. XX, ೦೪–೭೬, ೪೮೦). [?]

ತದ್ಪಲು (ನಾ). ಬೇಲಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಇಡುವ ಮುಳ್ಳಿನ ಬಾಗಿಲು; "ಕುರಿಯ ರೊಪ್ಪಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಹುಲ್ಲುಕೊಪ್ಪಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಇಡುವ ಬಿದಿರಮುಳ್ಳಿನ ಅಥವಾ ಸೋಗೆಯ ಬಾಗಿಲು" (ಪ್ರಸ್ಕೃ. ೦೦. ಬಿಪ್ಪತ್ತಿ) : ಹುಲ್ಲಿನ್ನು ತಿಂದು ಬಾಯಾರಿದ ಕುರಿಮಂಗಗಳು ತದ್ಪಲಿನ ಆ ಕಡೆ (ಪ್ರಸ್ಕೃ.ಲು. ೦೫). 'ತೆಡಮೆ' ಪರಾ. [?]

ತದ್ಪವಾಡಿ 'ತದ್ಭವಾಡಿ' ನೋ.

ತದ್ಪಿನ (ನಾ). ೧. ಆ ದಿನ: ಸುರೆ ಮೂಸುವ ಭಂಜಿಸುವ ತದ್ಪಿನವೇ ದೋಷದಿನ (ಅಪಜ. ೪೪–೦೫). ೨. ಶ್ರಾದ್ಧ ; ತಿಥಿ : ಕುಂತಿಯ ಪತಿಯ ತದ್ಪಿನ ಕಾಲ ಬಂದುದು ಕೃಷ್ಣನಿರುತಿರೆ ತದ್ದಿನಗಳಲಿ(ಕುಪಾ.ಆ.೬೦೪. ೩–೦); ತದ್ಪಿನಕೆ ಮಱುದಿವಸದೊಳ್ಳೇಳ್ದು ಋತಿವಾತ್ಯಂಗೆ (ಕೃಪಾಡಾ. ೦೦–೩೬). P ಶ್ರಾದ್ಧವು ಅವುಂಗಳಿವಾಚಕವೆಂದು ಹೀಗೆ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. [ಸಂ. (ತದ್ + ದಿನ)]

ತದ್ಬು 'ತರ್ದ್ಯ್' ನೋ.

ತದ್ಧರ್ಮ (ಗು). ೧. ಆ ಕೆಲಸವನ್ನುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಆ ಧರ್ಮ ; ಆ ಕೆಲಸ. [ಸಂ. (ತದ್ + ಧರ್ಮ)]

ತದ್ಧಿತ (ಗು). ೧. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಧಾತುವಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಂವ ಪ್ರತ್ಯಯ: ಚರಮಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚರಮಾಕ್ಷರಕಕ್ಕುಂ ಲೋಪವಮಗುರ್ದೊ ತದ್ಧಿತವೆಂದಿರ್ (ಕಾಡ. ೨೦೯) : ವಿಕೃತ ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇರುವ ಕೆಲವು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂದೂ . . . ಹೆಸರಿದೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೦೦). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ ಆದ ನಾಮಪದ : ಗಣನಾವಿಶೇಷ ಪರಿಭೋಗ ದೊಳಮನಿತಿನಿತೆನಿತ್ತು ಶಬ್ದಂಗಳ್ ಪುರಣದೊಳೆಮನೆಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ನೊಣರ್ದುಂ ಸಮಂಶಿಂದಿ ತೋಱುಗುಂ ತದ್ಧಿತದೊರ್ (ಕಾವ್ಯಾದ. ೩೬೮).

[ಸಂ.]

ತದ್ಧಿತಾಂತ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪದ: ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇರುವ ಕೆಲವು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂದೂ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಾಂತಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೦೫).

ತದ್ಧಿತಾಂತ ನಾಮ=ನಾವಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಪದ: ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿ ತದ್ಧಿತಾಂತನಾಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಮಂಪ್ರ. ೦೩೭). **ತದ್ಧಿತಾಂತ ಭಾವನಾಮ** = ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ ಸಾಧಿತವಾದ ಭಾವನಾಮ : ಭಾವವನ್ನು ಎಂದರೆ ವಸ್ತುಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲವು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿದರೆ ತದ್ಧಿತಾಂತಭಾವನಾಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೦೯) ; ಭಾವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ಕೃದಂತಭಾವನಾಮಗಳೆಂದೂ, ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಾಂತ ಭಾವನಾಮಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಪ್ರಪ್ರಮ.೦೩೯). **ತದ್ಧಿತಾಂತ ವ್ಯಷಃನಾಮಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಅವ್ಯಯ** : ತದ್ಧಿತಾಂತಾವ್ಯಯಗಳು – (i) ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ . . . ವೊಲ್, ಅಂತೆವೋಲ್, ಅಂತಿರವೊಲ್ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು . . . ಹರಿವೊಲ್, ಇಂದ್ರಂಬೋಲ್. (ii) ಒಂದು ಪೊದಲಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪಕ್ಕೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೆ ಸೇರುವುದು–ಒರ್ಮೆ, ಇರ್ಮೆ, ಸಾಸಿರ್ಮೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೫೨). [ತದ್ಧಿತ + ಅಂತ್ಯ]

ತದ್ಬಲ, ತದ್ಬಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲಂ : ದಂಡಾಸನಂ ತೀರಿ "ತದ್ಬಲ[ಜಾತಾ. ಳ]ಮೆಂದು ಬಿಲ್ಲ ಭೇದಂಗಳ್ಕುಂ" (ಜಾಗಣ. ೪೬–೩೩). 'ತೀರಿ' ಪರಾ. **ತದ್ಬಳ** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : "ತೀರ ತದ್ಬಳಃ . . . ಅಂಬನ ಭೇದಂಗಳು" (ಜಠಾಹಯ. ೭೭–೩೦೩). [ಸಂ.]

ತದ್ಬಳ 'ತದ್ಬಲ' ನೋ.

ತದ್ಭವ (ಗು). ೧. ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, – ಉಂಟಾದ ; ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಅಲ್ಲಿಯೆ : ಗೃಹೋಪಕರಣವನಭೂಜಮಿ ಕಲ್ಪವೃಷೀಜ ದೊಪ್ಪವುಂ ತಳೆಯ ಧನಾಢ್ಯ ದಂಪತಿಯ ತದ್ಭವ ದಂಪತಿಯಂದಮಂ ಪುದುಂಗೊಳೆ ವುರಂ ವಿಠಾಪವೆಯುದು ದೇವತಿರುಪ್ಪುತಿಮನಮಂಜನಂ (ಕಂಪ್ರಭು. ೦೦–೭೩). (ನಾ). ೨. ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಅಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದುದು : ಅವಱ ವಿರಿಯಂಯವ್ವಕ್ಕಿ ಪ್ರಪಿಳಕ್ಕೆ ವಿಲಿಲ್ಮಮಕ್ಕು ಮುತ್ತರಮಾರ್ಗಂ ಸವಿಕೇಪ ಗುಣಮನತಿಶಯಮಧವಕೊಡಿಕ್ಕಿನಮದಿ ನಱುವುದೆಂ ತದ್ಭವದೊರ್ (ಅವಿರಾ. ೫–೩೫) ; ಕರಚರಣ ಸಮಾಯೋಗದೆ ಕರಣಂ ನೂಱಿಂಟುಂ ತದ್ಭವಂಗಳ್ ಮೂವತ್ತೆರಡಂಗಹಾರದಸೆದುವು ಸರೋಜಕಂಗಳ್ ಸುಚಾರಂಗಳ್ ಸುರತಿಯಾ (ಅಪಪ ೩–೪). ೩. ಆ ಜನ್ಮ ; ಪೂರ್ವಜನ್ಮ : ಇನ್ನೆನ್ನ ನಿನ್ನ ತದ್ಭವ ಸಂಬಂಧದ ಬಂಧುರಲಂಬ ಪ್ರಾರಂಭಮಂ ಕೇಳ್ವೆಯವ್ವೆಂದೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೭–೮೨ ಪ) ; ಜಾತಿಸ್ಮರೆಯಾಗಿ ತದ್ಭವಪ್ರತ್ಯಯಂದಿಂ ಧವಸ್ಪರೂಂಪಮಂ . . . ಕೇಳ್ದು ತಿಂದು (ಹುಕಾಚ. ೪–೦ ಪ). ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕೃತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಪಭ್ರಂಶ ಶಬ್ದ : ಸಕ್ಕದದ ತದ್ಭವಂಗಳ ಲಕ್ಷಣಮಂ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಿಸಿ ವೇೞ್ದುಂ (ಕವಿರ. ೨೫೩) ; ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಾಗಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ ಅಥವಾ ಪಡೆಯದ ಪ್ರಾಕೃತಶಬ್ದಗಳಾಗಲಿ 'ತದ್ಭವ' ವೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೦೮). [ಸಂ. (ತದ್ + ಭವ)]

ತದ್ಭಾವ (ನಾ). ೧. ಅದರ ಭಾವ; ಅದರ ಪರಿಣಾಮ: "ತಳ್ಕು – ಅನುಲೇಪನೇ, ತದ್ಭಾವೇ ಚ(ಪ್ರಕಾಶ)" (ಶಮಧಾ). ೨. ಅದರ ಸ್ವಭಾವ. ೩. ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವುದು: ಉತ್ಪಾದ ತದ್ಭಾವ, ಪರಿಣಾಮ, ಅವಸ್ಥೆ, ಆಕಾರ ಎಂಬೀ ಪದಗಳು ಏಕಾರ್ಥಕಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೭೮). [ಸಂ. (ತದ್ + ಭಾವ)]

ತದ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. ಅದರ ರೂಪ,–ಆಕಾರ: ಇಂತಹ ತದ್ರೂಪು ತದ್ರೂಪಂಗಳ ಹೊದ್ದಿಹವಾದ ಕಾರಣ ಇಂತೀ ಆತ್ಮತತ್ತ್ವ ಭೇದದಲ್ಲಿ ಆಗುಚೇಗೆಯನಱಿಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೧-೪೧). ೨. ಅದರಂತೆ ಇರುವುದು; ಪ್ರತಿರೂಪ; ಯಥಾವತ್ತಾದ ರೂಪ: ಕತೆಗಾರ್ತಿಯರು ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯ ಅತ್ತೆ – ಸೊಸೆಯರ ಸಂಬಂಧ . . . ಭಾವ–ಮೈದುನರ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ತದ್ರೂಪವಾಗಿ, ರಸವತ್ತಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಬಲ್ಲರು (ಜಾಗಿನ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. (ತದ್ + ರೂಪ)]

ತದ್ರೂಪು (ನಾ). ೧. = ತದ್ರೂಪ ೧: ಇಂತಿಹ ತದ್ರೂಪು ತದ್ರೂಪಂಗಳ ಹೊದ್ದಿಹವಾದ ಕಾರಣ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೧-೪೧). ೨. = ತದ್ರೂಪ ೨: ಹಾಗೆ ಪಡೆದ ಬಿಂಬಕಲ್ಪನೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವದ ತದ್ರೂಪವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ವಾಸ್ತವಿಕ (ನೈಜ) ಬಿಂಬಕಲ್ಪನೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೦೭). [<ಸಂ. ತದ್ರೂಪ]

ತದ್ವತ್ತು (ಗು). ಅದರ ಹಾಗಿರುವ; ಅದರಂತಿರುವ.

ತದ್ವತ್ತಾಗಿ = ಅಂತೆಯೇ; ಹಾಗೆಯೇ; ಇದ್ದುದಿದ್ದಂತೆ; ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ: ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ನಡೆಯುವುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲು ಅವನ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆಂದು ಭಾವಿಸೋಣ (ಸಮಾಲೋ. ೦೦೨); ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ತತ್ತ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ (ಭಾರದ. ೩೫೦). [ಸಂ. ತದ್ವತ್]

ತದ್ವಿಪರೀತ (ನಾ). ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು; ಬೇರೆಯಾದುದು: ಹುಸಿ ಪರದ್ರೋಹವು ಪರಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನ . . . ಆತ್ಮಸ್ತುತಿಯೆನಿಷ್ಟಿವನು ಬಿಸುಟು ತದ್ವಿಪರೀತದಲಿ ವರ್ತಿಸುವನವನೇ ರಾಯನು (ಕುಪ್ಯಾಲು. ೩-೭೧); ಬಡವರ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅವನ ನಡತೆ ತದ್ವಿಪರೀತ (ನಿಬಂಧ. I, ೪೯೪).

[ಸಂ. (ತದ್ + ವಿಪರೀತ)]

ತದ್ವಿರುದ್ಧ (ಗು). ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾದ,–ವಿರುದ್ಧವಾದ: ದೇಶಂ ವರರಾಷ್ಟ್ರಾದಿ ನಿವೇಶಾಂತಂ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಚನಂ ಮಿಗೆ ಸಂಕ್ಲೇಶಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೦). [ಸಂ. (ತದ್ + ವಿರುದ್ಧ)]

ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ (ನಾ). ಅದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದು,–ಬೇರೆಯಾದುದು: ಪಿಡಿದು ನಿಮ್ಮಾಗ್ರಹದಿಂದಂ ನಿಱಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥ ಸುಖದುಃಖ ಹರ್ಷ ವಿಷಾದಂಗಳೊಳಾದುದೊಂದು ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂತಾನಮಾದುದಲ್ಲದೆ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ಜೀವನೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೨ ಪ).

[ಸಂ. (ತದ್ + ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ)]

–ತನ (ಪ್ರ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ತದ್ಧಿತ ಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ: ತನಮಿಕೆಯುಮೆಂಬಿವುಂ ಚೇತನಭಾವದೊಳಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೪೩); ತನಕ್ಕೆ – ಕಲಿತನಂ, ಚದುರತನಂ, ಆಳ್ತನಂ, ಜಾಣತನಂ (ಶಮದ. ೨೦೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಪ್ರಾ. ತಣ]

ತನಕ, ತನಕ್ಕ (ಅ). ಪರ್ಯಂತ; ವರೆಗೆ: ಆಡುವನ್ನತನಕ ಅಂಗಳ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗೂಱಿ ಎನ್ನಬಹುದೆ (ಐಲೇಶ್ವ. ೩೭); ಆನಂದದಿಂದಾಡಿ ಪಾಡಿದನು ನಡುವಗಲ ತನಕ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೦೬); ಪುಟ್ಟಿದುದು ಮೊದಲಿಂದು ತನಕೊಂದಡಕೆ ಹಂಗಿನೊಳೊಂದೆನುಸಿಕನೆ (ಬಸಪು. ೬೦-೫೭); ಋಷಿಗಳೈವರ ಕಾಲದಲಿ ಕರೆ ನಾಳೆತನಕಿಹೆನೆಂದನಸುರಾರಿ (ಕುಪ್ಯಾಲ. ಓರಿಇ. ೩-೧); ತಾನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲ ತನಕ ನಾಲ್ಕು ಮುಡಿ ತಳೆವನೂ ಗೇಣಿಗೆ ಬಿತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೪೪-೩೪; 1433); ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ (ಪುರಂದ. ೩-೦೪೯ ಪಲ್ಲವಿ); ಮುಂಡಿಯ ತನಕ ಬರುವ ಒಂದು ಪಂಚೆ (ಕಳಹು. ೧). **ತನಕ್ಕ**: ಚೇಳು ವ್ಯಾಳಂ ಮಕ್ಷಿಕ ತಾಳಿದವವು ಪುಚ್ಛದಂತ ಶಿರದಿಂ ವಿಷಮಂ ತಾಳಿದ ವಿಷಮಂ ದುರ್ಜನ ಕಾಲಿಂದಂ ಶಿರತನಕ್ಕ (ನೀತಿಸಾ. ೩೨೩). 'ಅನ್ನಕಂ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ದನುಕ, ದಾಕ]

ತನಕರ 'ತನಕರಂ' ನೋ.

ತನಕರಂ, ತನಕರ (ಅ). = ತನಕ: ಪಾಂಡವರು ಇಂದಿನಾಹವ ತನಕರಂ ಸೌಖ್ಯಜೀವಿಗಳು (ತುರಂಗ. ೭೩-೫೪). **ತನಕರ**: ಅವರು ಇನ್ನಿಷ್ಟು ದಿನ ತನಕರ ನೊಂದಡವಿಯೊಳಗೆ ನಡೆದಿಲ್ಲಿ ಪರಿಯಂತರಂ ಬಂದಡೇನಪರಾಧವೇ (ತುರಂಗ. ೪೩-೯). 'ಅನ್ನಕ್ಕರ' ಪರಾ. [<ತನಕ]

ತನಕಲಿ, ಟಣಕಲಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಜೊಂಡಿನಂತೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಆಪು: ಇದರಿಂದ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪರಂಗಿ ಟೋಪಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕರೇ ಬೆಂಡು ಅಲಗಿನ ಗಿಡ, ತನಕಲಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩-೫೦). **ಟಣಕಲಿ**: (ಕ). [?]

ತನಕಿ, ತನಖೆ$_1$, ತನಿಕಿ, ತನಿಕೆ, ತನಿಖಿ, ತನಿಖೆ(ನಾ). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು; ವಿಚಾರಣೆ; ಶೋಧನೆ: (ಕ). **ತನಖೆ$_1$**: ೧. ಶ್ರೀತ್ತರಪತಿ ಗಿರ್ರಿ ಮೇಲೆ ಆಗತಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಂತರ್ಪಣೆ ಬಗ್ಗೆ ತನಖೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ ವಿವರಾ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೮, ೨೬-೩; 1830). ೨. (ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ) ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜಮೀನುಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಕಂದಾಯದ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ: (ಕ). **ತನಿಕಿ**: ೧. ಗೌಡರು ನನ್ನನ್ನೇ ತನಿಕೀಗೆ ತಗೊಂಡರೆ ನಾ ಹ್ಯಾಗೀ ಊರಾಗಿರೋದು (ಸಡ್ಡಕ. IX, ೩೮). **ತನಿಕೆ**: ೧. ತನಿಕೆ ಕ್ರಮ ನಡೀಬೇಕಂತೆ ಅಂದನು (ಮುನಿಮಾ. ೨೦೨). **ತನಿಖಿ**: ೧. ಕೊತ್ವಾಲನನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅವನು ನಡೆಸಿದ ತನಿಖಿಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ವಾಗ್ಮೇವಿ. ೨೦೭). **ತನಿಖೆ**: ೧. ವ್ಯಾಜ್ಯದ ತನಿಖೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ದಿವಸವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨೮).

ತನಿಕೆ ಮಾಡು = ಶೋಧನೆ ಮಾಡು: ಆಫೀಸಿನ ವರ್ಗಖಿರದಿಗಳನ್ನವನು ತನಿಖೆ ಮಾಡಿದನು (ಪುನರು. ೨೬೪); ಅವರು ಹೊರಗೆ ಬರುವ ಜನರನ್ನೂ ಒಳಗೆ ಹೋಗುವ ಜನರನ್ನೂ ತನಿಖೆಮಾಡಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಂಗಾಳ್ವ. ೩೧೨). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತನಕೀಹ್]

ತನಕ್ಕ 'ತನಕ' ನೋ.

ತನಖಾ 'ತನಖೆ$_2$' ನೋ.

ತನಖೆ$_1$ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಖೆ$_2$, ತನಖಾ (ನಾ). ಸಂಬಳ; ತಲಬು: ಬಹದರರಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕ ತನಖೆಹಣವನ್ನು ಸತ್ಯಮಂಗಲದಲ್ಲಿ ದಳವಾಯಿ ದೇವರಾಜಯ್ಯ ಅರಿಶಿನವರು ತರಿಶಿಕೊಳುತ್ತಾಯಿರಲಾಗಿ (ಹೈದರ. ೭೩). **ತನಖಾ**: ಸೈನಿಕರ ತನಖಾಗಳು (ತಿಂಗಳ ಸಂಬಳಗಳು) ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ (ಕಭವಿ. II, ೨೪೧).

[←ಪಾರ. ತನಖ್ವಾಹ್; ಹಿಂ. ತನಕಾಹ್; ಮರಾ. ತನಖಾ, ತನ್ಖಾ]

ತನತು 'ತನತ್ತು' ನೋ.

ತನತ್ತು, ತನತು, ತನ್ನತು, ತನ್ನದು (ಸ). ತಮತು, ತಮತ್ತು, ತಮುತು, ತಮುತ್ತು, ತಮುದು, ತಮ್ಮದು, ತಮ್ಮುತು, ತಮ್ಮುತ್ತು (ಬಹುವ): ತನಗೆ ಸೇರಿದುದು. "ತನತ್ತೆಂದುಂ ತನ್ನದು" (ಕಶಸಾ. ೨೬-೫೪೨); ಅನಿತ್ತನಿತ್ತಂ ವನದೊಳ್ ವನೇಚರಂ ತನತ್ತು ಬಿಲ್ಲಾನದನೊತ್ತಿ ಕೀಸುಗುಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೬೮ ಉದಾ); ಮುನಿಸಿದು ನಿನತ್ತು ಸೈರಣೆಯೆನತ್ತು ಕೆಳದಿಗೆ ತನತ್ತು ಸಂದಿಸುವೆಸಕಂ (ಶಮದ. ೧೪೭ ಪ್ರಯೋ). **ತನತು**:

"ತನತೆಂದು ತನ್ನದಕ್ಕು" (ಕವಿಕಾ. ೩೦೯) ; ತನತೊಂದು ಜನ್ಮವುಂ ಸಫಲಂ ಮಾಟ್ಟುದು (ಅವಿಷ ೦೩-೦೫೦) ; ನಿನತೆನತು ತನತೆನಿಪ್ಪಿವ ಜನಿಯಸಿಗುಂ ನಿನ್ನದೆನದುಂ ತನ್ನದೆನಿಪ್ಪಿನಿತೆಱೊಳಂ (ಕಮರ. ೦೪೭) ; ತನತು ವಿಚಿತ್ರಮಪ್ಪ ನಡೆಮಾಡದ ಗಾಡಿಯ ಸದ್ವಿಮಾನಮಂ ತನತು ಸುರವ್ಯಹಸ್ಯರ್ಮದ ವಿಳಾಸದ ರುಂದ್ರ ಘನೇಂದ್ರ ಗೇಹಮಂ (ಭುಜ್ಜಪು. ೯-೦೦೦) ; ತನುವಿದು ತನತಲ್ಲಿಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ (ಜಯಾಶ್ವ. ೦೬೬೩) ; ನಿನಗೆಂಗಾರ್ಪೊದನಮಂ ತನತೆಂದುಂ ತಿಂದವಂಗಸಾಮಂ ಬರ್ಕಂಗಂ (ಕಂದಪ. ೬೬). ತೆನ್ನತೆ : ತನ್ನತೂಟ[ಖಾತಾ. ತನ್ನುಂಡೂಟವುಂ]ತನಗೆ ಜನ್ಯಾರ್ಹೊರ್ವುವಲ್ಲಿ ದಱಿಂ ವಜಹಾನಿಸ್ಯಯಂಬಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಪ್ಪ. ೦-೦೩೪). **ತನ್ನದು** : ನೆಗಟ್ಟಿವೆತ್ತ ಪಶಿಭಕ್ತಿಯ ಮೈವೆಯಿಂ ಮಾನಸಿಕ್ಕೈಯಗ್ಗಲದ ಪೊಗಟ್ಟಿ ತನ್ನದೆನೆ ಪೆಂಪು ಮನೋಹರಿಗಲ್ಲದಕ್ಕುಮೇ (ಅವಿಷ. ೦-೬೭); ತನ್ನದೆಂದೇ ಸ್ಮರಿಸಿ ಪಕಗಂ ಪ್ರಾಣಪದವಾಗಿವ್ಪುದಾ ಕೆಲುವು (ಜಸಪ್ರ. ೫೦-೩೨). ತಮ್ಮತು : ನಿಮತು ಎಮತು ತಮತು ; ವಿಳಲ್ಪುದಿಂದವಱ ದ್ವಿಭಾಗವಮುಮಂಟು – ನಿಮತ್ತು, ಎಮತ್ತು, ತಮತ್ತು – ಎಂದು (ಕವಾದ. ೦೪೭ ಪ್ರಕ್ಷಿ) ; ಅಸವ ಪದಂ ತಮತೆಂಬುದನೊರೆದೀರೇಳ್ದುಗಕ್ಕೆ . . . ಕಾಣಸುವರ್ (ಕಂದಪ. ೪೮). ತಮತ್ತು : ಪರಬ್ರಮ್ಮಂ ತಿಳಿದುಂ ತಮತ್ತು ಕಱಿಯಂ ತೀರ್ಥಂಗಳೊಳ್ಮೀಂಗಿಯುಂ (ಮ್ಯಸೊದ. ೫-೪೬). ತಮುಂತು : ವಿಭುಗಳ್ ನಭದಿಂ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಿಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯಂಬ್ಬುತಿಯಂ ಕೊಂಡೊಡಾ ಪೊಂದಾ ತಮುತ್ತೊಡವುಮನೇಂ ಬಂದರೆಗೆಯ್ವುರೆಂಗುಂ ಕ್ಷಿತಿಪಾಲಾನೀಕಂ (ಪೀಮಿಳ. ೦೦-೦೦೬). **ತಮುಂತ್ತು** : ತಮುತ್ತಿವರ್ದುಮಂ ನೋಳ್ಕ ಪುಳಿಂದಿಯರಂ ನೋಡುತ (ಜಯಂತಾ. ೦೫-೬೫). **ತಮ್ಮತು** : ನಿಮ್ಮತ್ತಮ್ಮತು ತಮ್ಮತೆನೆ ಬಹುವಚನೆ ಮಕ್ಕುಂ (ಕಲ್ಪಿಕೃ. ೬೦). **ತಮ್ಮದು** : ಬೆಳೆದ ಬೆಳಸಿನಾಯವುತ ತಂಮದು (ಅಷ್ಟ. XXIII, ೩೦-೬೫ ; 1266). **ತಮ್ಮುತು** : ಆ ಪಾಂಡವರ್ ತಮ್ಮುತ್ಯುರುವಿರ್ದರ್ ದ್ರುಪದ ದಾಧಿರಾಜವುರದೊಳ್ (ಜಂಪಭಾ. ೪-೨) ; ತಮ್ಮುತಿರ್ವರುಂ ಪೊಣ್ಮಿಗಿಂ ಬರೆಯುಸಿದರ್ . . . ಸಲ ಪುರಾಣ ಜೊಡಾಗೀಣಿಯಂ (ಅಪಪ್ರ. ೦-೬೪). **ತಮುತ್ತು** : ಇವು ತಮ್ಮುತ್ತಿಬ್ಬರಿರ ಕಲ್ಲಳ್ (ಅಷ್ಟ VI, ೦೬೦-೫ ; 765) ; ತಮ್ಮುತ್ತು ಮೂವರಾ ಪಾಶುವತಂ (ಅಷ್ಟ. IX, ೦೮-೫ ; ಷು. 900) ; ತಮ್ಮುತ್ತಿಬ್ಬರ್ಗೂ ತುಱುಗೀಱಳ್ಕೆ ಕಾದಿ ಸತ್ತರ್ (ಎಳ. IV, ಹುಜಸೂ. ೯೨-೮ ; ಷು. ೯೭೦). [<ತಾನ್]

ತನದೆಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಭಟರ್ ತನದೆಕಲ್ಲ ತುರುಗಳೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಸ್ವರ್ಗತರ್ ಆದರ್ (ಮ್ಯಸೊ. ೦೯೫೩, ೩೦-೦೫ ; ಕಿನಿಯ ಕಪ್ಪ). [?]

ತನನೆ, ತನನನೆ (ನಾ). ಹಾಡಿನ ಪ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನಂ ಹಾಡುತ್ತ ಗುಣುಗುಣಿಸುವುದು : 'ತನನೆವೆನ್ನು' ಪರಾ. **ತನನನೆ** : ತನ್ನ ಕೊಂದುಕೊಂಬ ಜನ ಭಾವವಿರದ ತನನನ (ಅಶ್ವಾ. ೦೦೯-೦೩). **ತನನನೆ 'ತನನನೆ' ನೋ.**

ತನನನೆವೆನ್ನು 'ತನನನೆವೆನ್ನು' ನೋ.

ತನನನೆವೆನ್ನು 'ತನನನೆವೆನ್ನು' ನೋ.

ತನನನೆವೆನು ತನನನನೆವೆನ್ನು, ತನನನೆವೆನು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಗ್ನ ವಾಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಆನಂದಪರವಶವಾಗು: ಪತಿಯ ಪ್ರಾಣಗಳೊಡನೆ ತನನವೆಂದಿತು ದೇಹ (ಕಂಶಪ. ೦೫-೦೦). **ತನನನೆವೆನ್ನು** : ೨. ದೊರೆತ ಕುಮಾರನನ್ನು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮನವೆಲ್ಲ ತನನನೆವೆನ್ನು ತಿರಲು . . . ಹೊರಟುಸಿ (ಕಪಪ. ೬೯). **ತನನನೆವುಸಿ** ೨. ನಿನ್ನ ಮನನದಿಂದ ತನನನೆನುತಿದೆ ತನು ಪಾವನಾ (ಗರಿ. ೦೦೬-೫). [ತನನ+ಎನ್ನು (<ಎನ್)]

ತನನಮನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ ; ತನಮನಿ ವಜ್ರ ಪಚ್ಚಿದ ಬಲ ಮೂಗಿನಲಿ ರತ್ನದ ಮೂಗುತಿ ೧ಚ್ಚಿಹುಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೦೯-೬೬).

[<ಮರಾ. ತನಮಣೇ, ತನ್ಮಣೇ]

ತನಯ (ನಾ). ಮಗ ; ಸುತ : "ಸೂಸುಗ, ಸಂತತಿ . . . ತನಯಂ, ಸ್ವಸಂಭವಿಯಂ. ಅವಕ್ಕಂ – ಈ ೧೨ ಮಗವು" (ಹೂಯಾ. ೬೩-೪೫೩) ; ತನಯಶತಮಾದುದಲ್ಲಿನಗನಿವಾರಿತ ದುಃಖಿಶತಮು ತಾನಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೯-೮) ; ಆಕ್ಷಿಮಬ್ಬೆಗಮಾದಂ ತನಯಂ ಪಡೆವಳ್ಕೈಲಂ (ಅಷ್ಟಪ್ರ. ೦-೪೦) ; ತನಯನೆಸಂ ಪೆತ್ತಳ್ ಗದಂ ನಿನ್ನ ಪಶ್ಚಿ (ಜಗವಿ. ೩-೨೬). ತನಯಳ್ = ಮಗಳೆಂ : ತನಯಳಂ ಬಸವಂಗೆ ಭಕ್ತಿಯೊಳ್ತುಂ ಶರಣಿಂದ (ಬಸಪು. ೪ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ತನಯಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ ; ಪುತ್ರಸ್ಥಾನ ; ವನಜದ್ಯಿಮ್ಮುತೆನೊಂದಿದಂದುದಯದೊಳ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ . . . ತನಯಸ್ಥಾನದೊಳಾತ್ಮಮಂತ್ರಿ ರಿವುವೊಳ್ ನಿಶ್ಚತ್ತು (ಜಾತಕ. ೦೬-೦೦). [ತನಯ + ಸ್ಥಾನ]

ತನಯೆ (ನಾ). ಮಗಳು : "ದುಹಿತಾ, ತನಯಾ, ಪುತ್ರೀ–ಈ ೩ ಮಗಳ್" (ಹೂಯಾಯ. ೬೬-೪೩೦) ; ತನಯೆ ತಪದಿಂದ ನೀ ನಿನ್ನನಯುಳ್ಳದ ನಮ್ಮ ಕುಲಮುಮಂ ಬೆಳಗಿದೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೦೦೩). [ಸಂ. ತನಯಾ]

ತನಿಒಮೆಳೆ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಂದಾಸಿ, ತಂಡರಸಿ, ತನಿಒಮೆಳೆ (ಪ್ರಾಣಿ. ೧೦-೦೦೭). [ತನಿಸ್ಯ + ಮೆಳೆ]

ತನಾಲಂಮೊನಾಲು (ನಾ). ಆನೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ವಸ್ತು (?) : ಆನೆಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಹಿತ್ತಾಳೆ ಗುರಾಣಿಗೆ ಚಿಂನದ ಮುಲಾವಿನ ಗುಚ್ಚಿ ೪ ಸಹ ೧ ಯಡಕ್ಕೆ ಚಿಂನದ ಮಲಾವಿನ ತನಾಲಂಮೊನಾಲು ಬೆಳ್ಳಸರಪಣಿ ಸಹ ಕಟ್ಟಿ ೧ (ಅಳ. XIV, ಸಂಜಾ. ೨೮೨ ಪುಟ. ೦೪೨ ; 1847).

[?]

ತನಿ (ಕ್ರಿ). ತನತು, ತನಿತ್ತು (ಭೂತನ್ನೊ). ೧. ಒಂಟಿಯಾಗಿರು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರು ; ಪರಿವಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇರು : ಮೊಟ್ಟೆ ತನಿತುಬಿಯ ಪಕ್ಷಿ ಪಾಜ್ಞಿದನಿತೇ ಒಡಲ್ಗೂಡದೆ ಉಸಿರಿನದೆ ನಂಟು (ಳಂಶ್ರ. ೦-೩೪-೦). ೨. ಪಕ್ವವಾಗು; ಹಣ್ಣಾಗು; ಮಾಗು : ತನಿತು ತೊಡಂಬೆವಿಬ್ಬುದಿರ್ದ ಪಣ್ಗಳವಲ್ಲಿಯ ಮೆಲ್ಬು (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೦೫). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅತಿಶಯ ವಾಗು : ಗೀತವಾದ್ಯ ನಿಸದಂ ಜಗಮಂ ಪಿಡಿದರ್ ಗಾಂಧರ್ವ ಮೇಳಸೆ ತಾಂಡವಂ ತನಿತು ದಂದಮರೇಂದ್ರ ತನುಪ್ರಯೋಗದಿಂ (ಪುಣಾಚೆ. ೯-೦೦). ೪. ಸೊಗಸಾಗು; ಹಿತವಾಗು: ಮೊಜಸ್ಯಂ ಏಣಾಲಿಯ ಮಾತು ಕೆಂದಸಪ ನಾನ್ಯಾನ್ಯಾಂ ತನಿತ್ತಿಂಬು ಮೈಮಜಿಪಂ . . . ಅಳಂಬುಂ ಕಟಿಪಿದೊಳ್ ನಲ್ಲರಾ (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೬೮); ನ್ಯೂಸತೆಗಳೆಂ ನೀನೇ ಜಗಮಂ ತೋರಿ ಸಾರಿ ಪೇಳ್ದುಂ ಬಿದಿ ಬಿಸಾಡ ನರರ ವಿಡಂಬಿಸಿ ಬಿಡುಂಕಿನಾ ನರಿಸಿರ್ದುವೇಲ್ ಕಿರ್ದುವೆ ಮೊಗಸಂ ಮೆಲ್ಲಸಿ ವರಿಪರ್ಗಣಿತೆಗೆಲ್ದೊರೆಂಬಾಪರ್ಪನವರ ತನಿವ ಗೆಲ್ಲವ ಕವಿ ನರವಿಪಂ (ಸಂಗಪ. ೦೫-೯). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ತನಿ; ತೆಲು. ತನರು, ತನಿಯು; ಮಲೆಯ. ತನ್ನರೆ]

ತನ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವಿಕಾಂತತೆ ; ವಿಕಾಂತತೆ : ಬಯ್ಯುದಿಮ್ ಕಲ್ಲಱೆಯೊಳ್, ಒರ್ವಳೆಗೆ ತನಿಯಾಗಿ (ಅಂತಿಪು. ೧೦-೦೪೩) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನಿಯಾಗಿ ಹಾಡುವಾಗ ಕಾಣದ ಒಂದು ಹೊಸ ಸೊಗಸು. ಈ ಮೇಗಾಗನವರ್ಲಿ ಕಂದುಬರುತ್ತದೆ (ಕಾಗಾಳ. ೫೩೭) ; ಈಗ ನಾವಿಬ್ಬರೇ ತನಿಯಾಗಿ ಒಟ್ಟಗಿದ್ದೆವು (ಕಾಟುಂಜಾ. ೦೫೩) ; ಪುಷ್ಪಿಸದ ಮರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವರಾವಸುವಿನ ಹೆಂಡತಿ ತನಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಇದ್ದಳು (ಪ್ರಾಸಿ. ೦೬೦). ೨. ಅಂದ: ಸೊಗಸು 'ತನಿಗೆಡು' ಪರಾ. (ಗು). ೩. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ; ಬೇರೆಯಾದ: ಕೃಷ್ಣಯ್ಯರ್ ಅವರ ತನಿ ಪಟೀಲು ಕಚೇರಿಯೊಂದು ಒಮ್ಮೆ

ಏರ್ಪಾಡಾಗಿತ್ತು (ನಾಳಲಾ. ೯೦). ೪. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಪುಷ್ಪವಾದ; ಪಕ್ವವಾದ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಾಸಗೊಂಡ. 'ತನಿಗರುಳು', 'ತನಿಗರ್ಬು', 'ತನಿಜವ್ವನ' ಪರಾ. ೫. ಹೆಚ್ಚಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ: ಉಕ್ಕಿದುದು ತನಿವೀರರಸ ಕುದಿದುಕ್ಕಿ ಹರಿದುದು ರೌದ್ರರಸ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೬-೨೭); ತನಿನೇಹದೆಸವ ಜಾಣನ ಬರ್ದಿನೆಯರು (ಭೈರವೇ. ೨-೧೪); ಭಾವಿಸೆ ಸೊಗದ ಸುಗ್ಗಿಯ ತನಿಸೊಕ್ಕೆನ್ನನಾವರಿಪುದು ಮತ್ತೇವೆ (ಹದಿಬ. ೦-೪೩). ೬. ಹದವಾದ; ಹಿತಕರವಾದ; ಸವಿಯಾದ. 'ತನಿರಸ', 'ತನಿವಾಲ್' ಪರಾ. ೭. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸತಾದ; ತಾಜಾ: 'ತನಿಯಡಗು', 'ತನಿರಕುತ' ಪರಾ. ೮. ನಿರ್ಮಲವಾದ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. 'ತನಿಜೊನ್ನ', 'ತನಿಯೆಣ್ಣೆ' ಪರಾ.

ತನಿತನಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ಊಳಿಗದ ಹೆಣ್ಣೊಂದೊಂದನ್ನೂ ತನಿತನಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದಳು (ಸವತಿ. ೨೬೬); ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ತನಿತನಿಯಾಗಿ ಏಕಘನದ ನಿಡುಬಂಡೆಗಳು—ವಿಶ್ವಶಿಲ್ಪಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅದ್ಭುತ ಕಮಲದ ದಳಗಳಂತೆ (ನಂಟರು. ೧೩೫). **ತನಿಯಳ್** = ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವಳು; ಏಕಾಕಿನಿ: ತನ್ನವನ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿನಿಯಳ್ . . . ತನ್ನೊಳೇ ಬಾಡುವಳು ತನಿಯಳ್ (ಪಾರಸಿ. ೨೦-೪೫೮). [<ತನಿ$_1$]

ತನಿ$_3$ 'ತಣ್ಣಿ$_3$' ನೋ.

ತನಿಕಛೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬನೇ ಸಂಗೀತಗಾರನಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವ ಸಂಗೀತ ಕಚೇರಿ: ಆಧುನಿಕ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪಿಟೀಲು, ತನಿಕಛೇರಿ ಮಾಡಲೂ ಉಪಯೋಗವಾಗಿದೆ (ಸಂಗೀತಂ. ೦೮೫).

[ತನಿ$_2$ + ಕಛೇರಿ (<ಕಚೇರಿ)]

ತನಿಕಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಪರೀಕ್ಷೆ ಅಥವಾ ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸಲು ಬಂದ ಅಧಿಕಾರಿ: ಎಲ್ಲ ಮಟ್ಟದಲ್ಲೂ ತನಿಕಾಧಿಕಾರಿಯಂತೆ ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಮನೋಭಾವದ ದರ್ಪದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಿ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ, ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೫೪).

[P ಇದು ವ್ಯಾಕರಣಬದ್ಧವಲ್ಲ]

ತನಿಕಿ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಕೆ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಖಿ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಖಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಶೀಲಿಸು; ಪರೀಕ್ಷಿಸು: ಸುರೇಶನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯ ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಸ ತನಿಖಿಸಿ ನೋಡಿದ (ದೀಪಹ. II, ೨೦೯).

[ತನಿಖೆ (<ತನಕಿ) + – ಇಸು$_3$]

ತನಿಖೆ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಖೆವರದಿ (ನಾ). ಪರೀಕ್ಷೆ ಅಥವಾ ಪರಿಶೀಲನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವರದಿ: ಸ್ಕೂಲುಗಳ ತನಿಖೆವರದಿಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರಲಿಲ್ಲ (ರಂಗಳ. ೨೦). [ತನಿಖೆ(<ತನಕಿ) + ವರದಿ]

ತನಿಗಂಡ (ನಾ). (ಕತ್ತರಿಸಿ) ಬೇರೆಯಾದ ಮಾಂಸ: ಮುಱಿದ ಮೂಳೆಗಳುಂ ಪಱಿದ ಪೊರ್ಕುಟ್ಗಳುಂ ಸೋರ್ವ ಕರುಳ್ಗಳುಂ ಆರ್ವ ಮರುಳ್ಗಳುಂ ಕೆತ್ತುವ ತನಿಗಂಡಮುಂ ಕುಣಿವ ಮರುಳ್ತಂಡಮುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೪ ವ); ತನಿಗಂಡದ ತಂಡಂ ಭೋಂಕನೆ ಸೂಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೧೮೦).

[ತನಿ$_2$ + ಕಂಡ$_1$]

ತನಿಗಂಧ (ನಾ). = ತನಿಗಂಪು: ಶೋಭಿಸುವ ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನು]ಗಂಧ ಮುಣ್ಮೆದೊಡೆ ಜನರ ನಿದ್ರಾಭಂಗಮಾಗಿ ಕಂಡಪರ್ (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೬-೮).

[ತನಿ$_2$ + ಗಂಧ]

ತನಿಗಂಪ (ನಾ). (?): ಮದವದ್ವೈರಿಯನಾಂತು ಪೊಯ್ಯೆ ಜಯಶೀಲಂ ವಿಷ್ಣು ವಿದ್ವಿಷ್ಟನುರ್ಬ್ಬದಕತ್ತಾಱದೆ ಪಾಱಿ ಬಿಳ್ದ ತನಿಗಂಪಂ ಕಪ್ಪೆ ಗೂಂತಿಕ್ಕುತಿರ್ದ್ದುದು ವೀರರ್ಕ್ಕಳ ಬಿಳ್ದ ತೋಟ್ಟಿಡಿದ ಖಳ್ಗಂ ಪೊಯ್ವ ಸೂಳ್ದೋಱುತಿರ್ದ್ದುದಿದೇನದ್ಭುತಮಾಯ್ತೊ ವೀರವಿಭವಂ ಸಂಗ್ರಾಮ ರಂಗಾಗ್ರದೊಳ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೦೭೧-೦೭; 1160). [?]

ತನಿಗಂಪು (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಸುವಾಸನೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಗಂಧ: ಅಲರ್ದರೆಗಳಿಗೆಯೆ ಜಾದಿಯ ಮಲೆಪುಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೊಂಕಮುಂ ಬಟಿಕ ಪನಾರ್ ತಲೆಯೊಳ್ ತಾಳ್ದುವರೆಂದೇನಲೆದುದೊ ಸಿಂದುರಮೆ ತವದ ತನಿಗಂಪಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೮); ತನಿಗಂಪಂ ಚಂಪಕಂ ವಿಸ್ಫುರಿತ ವದನಮಂ ಪಂಕಜಂ . . . ಪೋಲ್ವೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೭೫); ಬಿರಿದ ಸಂಪಗೆಯ ತನಿಗಂಪಿಂ ತೀವಿರ್ಪುದಱಿಂದೆಂದುಂ ಪೂವಿನ ಪೊಟಲೆಂಬುದೊಂದು ಪೆಸರೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭); ತಿಳಿಗೊಳನಪುಳಿನಸ್ಥಳದ ಕಮಲಕೈರವದ ತನಿಗಂಪುವೆರಸಿ ಸುಳಿವ ತಣ್ಣೆಲರ ತಂಪಂಕಂಡು (ಹಡಕಾ. ೬-೪೦); ಪಾದರಿಗಳ ತಣ್ಪುಗಂಪು ಸರಸೀರುಹದೊಳ್ತನಿಗಂಪು ಮಲ್ಲಿ ಕೋತ್ಕರದ ಬೆಡಂಗುಗಂಪು (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೯). [ತನಿ$_2$ + ಕಂಪು]

ತನಿಗಣೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಾಣ: ತನಿಗಣೆಗಳಿಂದಹಿತರಂಗದ ಕೊನೆಗಳನು ಖಂಡಿಸುತ (ಜಿರಾಮಾ. ೪೭-೬೫). [ತನಿ$_2$ + ಕಣೆ$_1$]

ತನಿಗಬ್ಬು 'ತನಿಗರ್ವು' ನೋ.

ತನಿಗರುಳು (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಕರುಳು: ತಿನ್ನಡಗನೊಡೆಹೊಯ್ದು ಭೀಮನ ಬೆನ್ನಲುಗಿ ತನಿಗರುಳನು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೫-೧೭); ಕಾಱಿದನು ತನಿಗರುಳ ಪನಸನು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೭-೩). [ತನಿ$_2$ + ಕರುಳು (<ಕರುಳ್)]

ತನಿಗರ್ಪು (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಕಪ್ಪು; ಅಚ್ಚಕಪ್ಪು: ತೊಳಪ ತನಿಗರ್ಪು ಕೇಶಾವಳಿಯೊಳೊತ್ತರಿಸಿ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೧೩೩ ರಗಳೆ); ಪೂರ್ವಾಂಗನೆ ಮುಚ್ಚಿದಕ್ಷಿಪಕ್ಷ್ಮದ ತನಿಗರ್ಪೆನಿಸಿದುದು ಕೊನರ್ವ ಕಟ್ಟಲೆ ನಭದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೩-೬೭); ಬೆಳ್ವೊಗರಿಂ ಕೆಂಗದಿರಿಂ ತನಿಗರ್ಪೊಳ್ವೆಳಮಿನುಗಿಂ ಪೊನ್ಬೊಳಪಿಂ (ಉದ್ಯದೇ. ೭-೦೫). [ತನಿ$_2$ + ಕರ್ಪು$_1$]

ತನಿಗರ್ಬು 'ತನಿಗರ್ವು' ನೋ.

ತನಿಗರ್ವು, ತನಿಗಬ್ಬು, ತನಿಗರ್ಬು (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತ ಕಬ್ಬು; ರಸಭರಿತವಾದ ಕಬ್ಬು: ಮಿಡಿದೊಡೆ ತನಿಗರ್ವು[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬು] ರಸಂ ಬಿಡುವುವು (ಪಂಪಭಾ. ೦-೫೬). **ತನಿಗಬ್ಬು**: ಪಸುರೆಲೆಗಳ ಬಿಟ್ಟು ತನಿಗಬ್ಬಿನೊಳಗಣ ರಸವ ಕೊಂಬಾನೆಗಳಂತೆ ಹಸಗೆಟ್ಟು ತನುಸುಖಕೊಲಿಯದೆ ಕೆಲರು ಭೇದಿಸಿ ನಿಜಸುಖವ ಭೋಗಿಪರು (ಭರಡ. ೦-೦೦೬). **ತನಿಗರ್ಬು**: ಎಳೆನೀರ್ಗಳ ತನಿಗರ್ಬಿನ ತಿಳಿರಸದ ರಸಾಲಪಕ್ವಫಳಸಾರದ . . . ಪಾನಂಗಳನಲ್ಲಲ್ಲೆಱೆವರಾ ಪ್ರಪಾಪಾಲಿಕೆಯರ್ (ಪೃಷವಿ. ೪-೩೦).

[ತನಿ$_2$ + ಕರ್ವು$_1$]

ತನಿಗಲಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶೂರ: ತನಿಗಲಿಗಳಾಱುಸಾವಿರಮಂ ಪೊರಳ್ಚಿ . . . ಸೆಕ್ಕಿದಂ ಕಾಯದೊಳ್ಸಾಯಕವನಂ (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೩-೧).

[ತನಿ$_2$ + ಕಲಿ$_2$]

ತನಿಗಲೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕಲೆ: ಕೊಟ್ಟು ಕುಡುಕುದಂಬುಲಮಂ ಸವಿಯಂ ತಟ್ಟುವ ತನಿಗಲೆಯುಪಚರದಿಂ ಮನಮುಟ್ಟಿ ಕರಂ ಕೂಡಿದರ್ (ಜಯಕಾ. ೨-೫೩). [ತನಿ$_2$ + ಕಲೆ$_3$]

ತನಿಗಳ್ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಕಳ್ಳು,-ಮದ್ಯ: ತನಿಗಳ್ಳ ತವಕಿಗಂ ಬಾಡಿನ ಬಾಕುಳನೀತನೆಂದು ಲೋಹದ ರಸಮಂ ತನು ಕುಡಿಯೆ ಕುಡಿಯಿಪರ್ (ಅನಂಪು. ೯-೩೫). [ತನಿ$_2$ + ಕಳ್$_3$]

ತನಿಗಾಲುವೆ (ನಾ). ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವ ಕಾಲುವೆ: ಸೀಳಿ ನಾಯ್ಗಳ ನೆತ್ತರಿನ ತನಿಗಾಲುವೆಯಲೇ ಬೆಳಸುವೆನು ದಿವಿಜಾಳಿಗಳ ಸಂತೋಷ ಸಸಿಯನೆನುತ್ತ ಗರ್ಜಿಸಿದ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೧-೧೦).

[ತನಿ$_2$ + ಕಾಲುವೆ (<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ತನಿಗಾಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ದೇವಣಸೆಟ್ಟಿಯರ ಕೋಣನ ಕಾವ ತನಿಗಾಟಿ ಮಾಳಯ ಗೇಸಿದ ಉತ್ತರಂಗ (ಇಂ. ಇಗ್ರ, ೨ನೆಹೊಂಗಲ್. ೬೫೦-೨ : 13ನೆಯ ಶತ). [?]

ತನಿಗಿಚ್ಚು, ತನಿಗಿರ್ಚು (ನಾ). ೧. ಹಿತಕರವಾದ ಬೆಂಕಿ,–ಕಾವು : ನೆಯಲೊಡಿಮೆತ್ತಿ ಮನೆದೊಳ್ ತನಿಗಿಚ್ಚಿಂ[ಪಾತಾಂ. ಚಿಂ]ಹಿಮವು ನೋಡಿಸುವ ನವಯೌವನವೇಸ್ಮನೆಧರಮಂ ತೆಗೆದಪ್ಪಿದ ಮನುಜರದೇನರವು ದರಿದೆ ಮಾಗಯ ಮುಗೂಗ (೧೧ಶಾಸ. ೮-೦೬) ; (ಕಾವ್ಯಶಾ. ೬೯ ಸೂತ್ರ). ೨. ಪ್ರಖರವಾದ ಬೆಂಕಿ : ಕೇರಿಕೇರಿಗಳೊಳು ತನಿಗಿಚ್ಚು ನೆಗೆದು ದಳ್ಳುರಿಯ ಕೊನೆನಾಲಗೆಯಿಂದ ತೆಗೆದೆಗೆದಾ ಪುರಜನಗಳ ತಿಂದು ತೇಗಿದುದು (ಕುಂಡಾಸಾಂ. ೦೦-೪೭). **ತನಿಗಿರ್ಚು** : ೨. ತನಿಗಿರ್ಚು ಕರಗಿಕುಂ ಕಾಂಚನಮಂ ಕರಗಿಕುಮೆ ವಜ್ರಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೧-೭೩) ; ಮನೆವನೆದಪ್ಪೆದ ನೆಗೆದುದು ತನಿಗಿರ್ಚ್[ಪಾತಾಂ. ಚ್ಚಿ]ನ ದಹನವಿದ್ಯೆಯಂ ಸಿಟ್ಟಣ ವಾವನಿ ಲಂಕೆಯಂ (ಪಂಂಪಮ. ೦೦-೦೪೪). [ತನಿ + ಕಿಚ್ಚು]

ತನಿನಿದಿ (ನಾ). ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಕಿಡಿ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿಡಿ : ತನಿನಿಡಿಯ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಾಲಿಗೆಗಳೆಳ್ದಾಡಿದವು ಕಡುಬಾಗಿನಲಿ ಲಂಬಿಸಿ ಚುಂಬಿಸಿದುದುರಿ ಲಲಿತಾಂದನವ (ಕುಪ್ರಾಲ. ೫೦-೨೬) ; ಝಗುರುಝಿಪ ತೇಜದ ಸುಪ್ರತಾಪದ ಮೊಗದ ಕೋಪದ ತಾಪಕದ ತನಿನಿಡಿಯ ದಾಡೆಗಳ (ತೊರಣ. ೬-೯-೭). [ತನಿ + ಕಿಡಿ]

ತನಿನಿರ್ಚು 'ತನಿಗಿಚ್ಚು' ನೋ.

ತನಿನೀತೆ (ನಾ). ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಹಾಡುವ ಗೀತೆ : ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ನಟನು ಹಾಡುವ ಗೀತೆ ; ತನಿಗೀತೆ (Monody. ಇಂಗ್ಲಿ.) ; ಪುಮುತ್ಕೂಸ್ ಮತ್ತು ಆರೊ ಇವರ ತನಿಗೀತೆ, ಮೇಳಗೀತೆಗಳ ಅಡಕ . . . ಇವಲ್ಲ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದವು (ಅಲ್ಪ. LVIII, ಟಿಟಿಣ). [ತನಿ + ಗೀತೆ]

ತನಿನುದಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕುದಿ ; ಕತಕತನೆ ಕುದಿ ; ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ : ಝಳಕೆ ತೀಗಿಸಲಿದುಕ ಕಾದುಚ್ಚಿಸಿದವಳ ತನಿಗುದಿದು ಮತ್ಸ್ಯಾವಳಿಗಳಂ ಬುಜದೆಸಳು ಸೀದವು ತುಂಬಿಗಳು ಸಹಿತ (ಕುಪ್ರಾಲ. ೩೦-೩೪). [ತನಿ + ಕುದಿ]

ತನಿನುದಿ$_2$ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ಕುದಿತ. 'ತನಿಗುದಿಗುದಿ' ಪರಾ. [ತನಿ + ಕುದಿ]

ತನಿನುದಿಗುದಿ (ಕ್ರಿ). = ತನಿನುದಿ ; ಝಳಕೆ ಘೀಳ್ಮೊಲಿದಿವು ಕರಿಕಳ . . . ಹುಯ್ದೋಡಿದವು ಮುಮ್ಮಳಿಸಿ ತನಿಗುದಿದುದಿ ಕೋಟಲೆಗೊಂದುದರಿಸೇನೆ (ಕುಪ್ರಾಲ್ಕೂಸ್ಕ. ೦೯-೩೬). [ತನಿಗುದಿ + ಕುದಿ]

ತನಿಗುಸುರು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುಸುರಿಕೆಲಸ: ಇಂಥ ಪದವನು ಹಾಡುಹಾಡೊಮ್ಮೆ ಬಲ್ಲ, ಅಂಥ ತನಿಗುಸುರನ್ನು ನೀನೋರ್ವೆ ಬಲ್ಲೆ! (ಗಿರಿ. ೫೯-೦೦). [ತನಿ + ಕುಸುರು$_2$ (<ಕುಸುರಿ$_1$)]

ತನಿಗುಳ್ಳೆ (ನಾ). ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಬದನೆ : ಮುಳ್ಳುಬದನೆ : ವಾರ್ತಾಕೀ, ಹಿಂಗುಳೀ, ಸಿಂಬೀ, ಭಂಟಾಕೀ, ದುಷ್ಪ್ರದರ್ಷಣೀ – ೫ ಬದನೇಗಿದದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಜಾತಿ ಗುಳ್ಳೆ, ವಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳೆ, ತನಿಗುಳ್ಳೆ, ರಾಮಗುಳ್ಳೆ, ಮುಂತಾದವು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೧). [ತನಿ + ಗುಳ್ಳೆ]

ತನಿಗೆಂಡ (ನಾ). ನಿನಿಗಿ ಕೆಂಡ ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಬೆಂಕಿ : ಉಗ್ರುದ್ರಿಪಂಗಳ್ ಪಳಂಚಿ ನಿಕ್ಕಮ್ಮೈನ್ತತ ದಂತದಂತಹಪಿಯಿಂದೊರಂತೆ ಪೋರುತ್ತಿರಲ್ ತನಿಗೆಂಡಂಗಳ ತಂದರುರ್ವ ಪೊಗೆಯುತ್ತುಂ ಪೊತ್ತಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೦) ; ತನಿಗೆಂಡವನೊಱಿ ಪತ್ತರೇನಱಿಯದುವೆದೇ(ಪುಷ್ಪಪು. ೦೪-೨೪) : ಕೊಳ್ಳೆರಿಸು ತುಗುವ ತನಿಗಂದಿಂದೆಗಳ ಸಲಿ ಮುಳ್ಳುಳಿ ಮೊಗೆವ ವೆರ್ಗಿಚ್ಚುಗಳ ವೆಂಕೆ (ಕ್ರಮಿಧಾ. ೦೩-೦೩). 'ತರಿಗೆಂಡ' ಪರಾ. [ತನಿ + ಕೆಂಡ]

ತನಿಗೆಚ್ಚು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಎದೆಗಾರಿಕೆ,–ಶೌರ್ಯ: ಮೊದಲ ಬಲುಹನು ಕಂಡಮಿನ್ನೀ ತಂದಿವರನ ತನಿಗೆಚ್ಚು ನಮ್ಮನು ಬೆದಱಿಸುವುದೋ ಶಿವಶಿವಾ ತಪ್ಪೇನು (ಕುವ್ಯಾಳ. ೫೦-೦೮). [ತನಿ$_2$ + ಕೆಚ್ಚು$_2$ (<ಕೆರ್ಚು)]

ತನಿಗೆದು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸುಗೆದು ; ಅಂದುಗೆದು ; ಕಾಂತಿಪೂರ್ಣನಾವಾಗು : ನಟ್ಟಿರುಳ ತಾವರೆಯವೊಲು ತನಿಗೆಟ್ಟ ವದನದ ನಯನಜಲಗಳ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿ ನಲಿ ಬಂದರು (ನಿಧಾಗ. ೦೦-೦-೬೪). [ತನಿ$_2$ + ಕೆದು$_1$]

ತನಿಗೆದೆ (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಬೀಳು ; ದೊಪ್ಪನೆ ಬೀಳು : ವಿವಶವಾಗಿ ಉರುಳು : ಇನಿತು ಬಲತೂಡಿಸಿ ರ್ಪೋಪಿನಿ ತನಿಗೆದೆಯ (ಕುಪ್ರಾವಿ. ೬-೮೮) ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಸವಳಿದು ಅಸುವರಿ ಹೊಂದಿದರು ಧರೆಗೊಟ್ಟು ರೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ತನಿಗೆದುದು (ರಿಧಾಗ. ೦೦-೭-೮). [ತನಿ$_2$ + ಕೆದೆ$_1$]

ತನಿಗೆತ್ತು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆದಿರು,–ಸ್ಪಂದಿಸು,–ನಡುಗು: ನಿಡುಸುಯ್ಲು ಧರಂ ತನಿಗೆತ್ತಲ್ ಮನವಾಕ್ಕೊಯ್ಲನೆ ನುಡಿದಂ (ಶಾಂಪು. ೪೧೩) ; ಮನದೊಳ್ ಮನ್ಮಥರಾಗಮುಬ್ಬರಿಸಿ ನೊಟಾಂ ನಟ್ಟು ನೋಟಕ್ಕೆ ತೆಂಟ್ಟನೆ ಗಾತ್ರಂ ತನಿಗೆತ್ತಿ (ಕುಸುಮ. ೯-೭೦) : ಗಾತ್ರವೆತ್ತಂ ತನಿಗೆ[ಪಾತಾಂ. ಗಿ]ತ್ತ ಲಾತ್ಮಕಿನಿದಾ ಪಟಚಿತ್ರದ ಮೇಲೆ ಪಾಯ್ದು . . . ಮೂರ್ಛೆಯನಾಗಲೆ ಯ್ದಿದರ್ (ಕುಸುಮ. ೧೩-೮೮). [ತನಿ$_2$ + ಕೆತ್ತು$_1$]

ತನಿಗೆತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ನಡುಕ,–ಸ್ಪಂದನ : ಪದವು ಮನಕ್ಕೆ ಸೊರ್ಕು ನಯನಕ್ಕೆಸೆಯುತ್ತಿರೆ ಚುಂಬಾಳಿಂಗನಪದ ತನಿಗ[ಗೆ]ತ್ತು ಬಾಯ್ಗೆ ಬಳಸಲ್ (ಅವಿಳ. ೪-೦೩) ; ತಮ್ಮ ಕೆಂಪಂ ಕಣ್ಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಣ್ಣಳ ಬೆಳ್ಪಂ ತವುಗೆ ಮಾಜುಗೊಂಡಂತೆ ತನಿಗೆ[ಪಾತಾಂ. ಗಿ]ತ್ತುವರಿಸಿ ಬಿತ್ತಿ ಸೊಗಯಿಸುವ ಬೆಳವಾಯ್ಕಳಿಂ (ಪಂಚಕಲ್ಯಾ. ೪-೬೬ ಪ). [ತನಿ$_2$ + ಕೆತ್ತು$_2$]

ತನಿಗೆದಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೆದರಿಹೋಗು ; ಬೆಲ್ಲಾಪಲ್ಲಿಯಾಗು : ತೆಜಹ ಕೊಡುಕೊಡು ಭಾಷೆಕಾಱನು ಮಱಿದು ಹೋಗಲಿ ವಹ್ನಿಕುಂಡ ದೊಳಿಱಿಗುವುದ ನೋಡುವೆವೆಮತ ತನಿಗೆದಱರಿಸೇನೆ (ಕುಪ್ರಾಲ್ಕೂಸ್ಕ. ೦೪-೩೬) ; ವನದಿಗಳು ತುಳುಕಾಡೆ ತಾರಕೆ ತನಿಗೆದಱ್ ತಳ್ಕಂಗೆಗೊಳ್ ಮೇದಿನಿ . . . ಬೊಬ್ಬುಱಿದುದ್ದಿದನು ರಘುಜ (ತೊರಣ. ೩-೬-೭). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸರಿಸು,–ಬಿಸರಿಸು : ಕುರುಳ ತುಂಬಿಯ ತನಿಗೆಱಿಂ ಮುಖಸರೋಜದ ಚುಂಬಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೩೦-೩೦). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆದಕು,–ಕೆಲಕು : ಅಳಕ ನಿಕರವ ಕುಣಿಯ ಮಗಳುಂಡಲಲನಲುಗಿಸಿ ಹಣೆಯ ಮುತ್ತಿನ ತಿಲಕವನು ತನಿಗೆದಱಿ ನಡದುದು ಕೂಡೆ ಸತಿನಿವಹ (ಕುಪ್ರಾಲ. ೦೪-೨೨). [ತನಿ$_2$ + ಕೆದಱು$_1$ (<ಕೆದಱ್$_1$)]

ತನಿಗೆದಱು$_2$ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚೆದರುವಿಕೆ,–ಹರಡುವಿಕೆ : ಬೆಳ್ಳಂಬೆಯ ತೊಳಪಿಂದೆಯು ಮಿಱ್ಯೊಳೆಯಲಿದರೆಯಲೆದಱಿಸಲೆಯು : ತುಂತುರಿನ ತನಿಗೆದಱನ . . . ಆತುಳಗಂಗೆ ಸುತರಂಗೆ ನೋಲ್ಕಂಗೆ ಸಲೆ ಕಣ್ಗೆ ನೆದಳಂದು ದಿವಿಜಸಿಂಧು (ಕ್ರಮಿಧಾ. ೯-೨೪). [ತನಿ$_2$ + ಕೆದಱು$_2$ (<ಕೆದಱ್$_2$)]

ತನಿನೆವಾಲ್, ತನಿನೆವಾಲು (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಕೆನೆಹಾಲು : ಬಾಯ್ಗೞರುಂದದಿಂ ತೀವಿದ ತನಿನೆವಾಲಂತೆ ನೇರ್ವಟ್ಟು ನಿನ್ನೆಗ್ಗದ ದೇಹ ಚ್ಛಾಯೆಯಂ ತನ್ನನೆ ತಱಿಯದೆ ಲೋಕತ್ರಯಂ (ಧರ್ಮಾಜ. ೩-೬೩). **ತನಿಗೆನೆವಾಲು** : ಖಂಡಕರ್ಕರಿ ಬೆರಿಸಿದ ತನಿಗೆನವಾಲಂತೆ ಬೆಂದುಬಿಗೆ . . . ಎಳೆದೆರೆಂಬುದಿದು ಸರಿಗಂದು ಪೇಳ್ವುಪಮಾನವಲ್ಲ (ಅಂಗಾಸಾಂ. ೭-೩೩). [ತನಿ$_2$ + ಕೆನೆವಾಲ್]

ತನಿನೆವಾಲು 'ತನಿನೆವಾಲ್' ನೋ.

ತನಿಗೆರಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆರಳು; "ಅತಿಯಾಗಿ ಕೋಪಿಸು" (ಪ್ರಶಬ್ದಾ). [ತನಿ$_2$ + ಕೆರಳ್ (<ಕೆಱಳ್)]

ತನಿಗೊಂಬು (ನಾ). (?) : ಊರಿಂದ ಮೂಳೆಯಂ ತಿಂಬುಗುರು ಪಯಂಗರಿಯು ತನಿಗೊಂಬಂ ಬಳೆಗೊಯ್ಮರ್ ಪೂಣ್ದು ತುದಿಯೊಳೋದಿದೊಂಪ ಭೀಗುವವ್ವ ಪಣೆದಕಾಱನಂಕೆ (ಜಾಜಿಪು. ೬-೪೪ ಪ).

[ತನಿ+ಕೊಂಬು ?]

ತನಿಗೊಡಹು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಡಹು,–ಒದರು,–ಜಾಡಿಸು : ಮೊಸೆಯಲಗು ಮುಂಕ್ಕುಱುಕೆ ರಥವನು ತನಿಗೊಡಹಿ ಮುಗ್ಗಿದವು ತೇಜಿಗಳನು ವರಕೆ ಮುಖವಿರಿಪಿದವ್ವ ಕಲಿಧೀಱ್ಯನಜಟಿಳಕೆ (ಋಷ್ಯಾಶೃ. ೯-೩೮).

[ತನಿ + ಕೊಡಹು, (<ಕೊಡವು)]

ತನಿಗೊಬ್ಬು 'ತನಿಗೊರ್ವ್ವು' ನೋ.

ತನಿಗೊರ್ವ್ವು 'ತನಿಗೊರ್ವ್ವ್' ನೋ.

ತನಿಗೊರ್ವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು ; ತುಂಬ ಬಲಗೊಳಿಸು : ಇಂದ್ರವನಿದರಲ್ಲಳಿಂ ಪೊಡರ್ತುವಲ್ಲಿ ಕಂಕಣದ ಮೆಲ್ಲಲಿಯನೆಳಸುವಳಿಗಳೆ ನಿದನಿಯಂ ತನಿಗೊರ್ವಿಸಿಯುಂ (ಹಂರಾಪು. ೦೦-೦೪ ಪ).

[ತನಿಗೊರ್ವ್ವ್ + – ಇಸು]

ತನಿಗೊರ್ವ್ವ್, ತನಿಗೊಬ್ಬು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಬ್ಬು ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪುಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳು; ಬೀಗು ; ಬೀಗಿ ಬೆಳೆ : ತನಿಗೊರ್ವಿದ ವೀರರ ಮೆಯ್ಗ ಪುಗವ ಸನ್ನಾಹಂಗಳ್ (ಹಂವ್ಯಪು. ೦೦-೬೩) ; ಅಗಿಗಳ ವಕ್ಷಸಂಧವ ಮರು ತ್ಪತಿಯಿಂ ತನಿಗರ್ವಿ ಕಂಪತಾಖಿಲ ಕುಸುವೋಲ್ಲಸತ್ಪರಿಮಳೋತ್ಕರಿದಿಂ ಪೊಱಮೊಯ್ದು . . . ಸುಟ್ಟಿವುದು ಸಂತತಂ ಪುರಬಹಿರ್ವನಚಾರಣಸಾ ಸಮಿತಾರಣಂ (ಋಷಿಮಾ. ೩-೭೦). ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಬ್ಬು,–ಉಬ್ಬುಕ್ಕು : ಪರಮಜಿನ ದಿವ್ಯಾಂಗಗಂಧದಿ ಪರಿಕಲಿಸಿ ತನಿಗೊರ್ವಿ . . . ಪಿರಿದು ನಿರ್ಜರವಾಗಿ ಪರಿವಾ ಪರಮಪಾವನ ಗಂಧಜಲ (ಜಾಳ್ಳಾ. ೩೩-೬೯). ತನಿಗೊಬ್ಬು : ೧. ಕುಳ್ಳರ್ವ್ವ ಸರೋವಜಪೂಗಮಲಲರ್ದ್ಯೂಪ್ಪವ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಾಧವೀಲತಾವಳಿ ತನಿಗೊಬ್ಬಿರಿಕ್ಷುವನಂ . . . ಕಣ್ಗೊಳಿಸುವುದು (ಪಂ.ಪು. ೩೩-೩೭ ; ೧೨೮).

[ತನಿ + ಕೊರ್ವ್ವ್]

ತನಿಗೊರ್ವ್ವ್, ತವ್ಗಿಗೊಬ್ಬ್ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೊಬ್ಬು,–ಪಂದ್ರ,–ಸೊಕ್ಕು ; ಎಡವಿದರೆ ಮಲ್ಗಿಗಱೆ ವಾಸವನ ತನಿಗೊರ್ವ್ವ ತಳಕಟಿಯೆ ತಳೆದು ಗೋವರ್ದನವನಸುಗೊಳಿಸಿ (ನೀಕಥೆಸಾ. ೬-೪). **ತನಿಗೊರ್ಬ್ಬ್** : ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ಉಬ್ಬುರ : ವನರುಹಹಂಡದ ವಾರಿಯ ತನಿಗೊರ್ಬುಗಳ್ ತೊಲಗಿ ತಿಳಿಯೆ ತತ್ಪದದೊಳ್ ತಾಮಿನಮುಖಿ ವೀಕ್ಷತಾತುರತೆಯಿನೆಸಗು ನಿಮಿದಂಂತೆ ತೋಱುದುವ್ವ ಜಲಜಂಗಳ್ (ಋಷಿಮಾ. ೬-೪೬).

[ತನಿ + ಕೊರ್ವ್ವ್]

ತನಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಪುಷ್ಟವಾಗು ; ಸಮೃದ್ಧವಾಗು : ವೀರರಸದಭ್ಯೇ ತಾಂತರಸವು ಈ ಯಂಗದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ತನಿಗೊಂಡಿದೆ (ಕೈಸಾಕ. ೧೨) ; ಅವನ ಶಕ್ತಿವಿಕೇಷಗಳೆಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ ತನಿಗೊಂಡು ಮೇಳಗೊಂಡಿವೆ (ಕೈಸಾಕ. ೦೦೬).

[ತನಿ + ಕೊಳ್ಳು, (<ಕೊರ್ವ್)]

ತನಿಗೋಡು (ನಾ). ಕೊಬ್ಬು ಬೆಳೆದ ಕೊಂಬು : ಹುಲ್ಲಿಗೊಂಬತ್ತು ಮುಖ ದಲ್ಲಿರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ತನಿಗೋಡು ಮೂಡಿದ್ದನಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡೆ (ಸಪಂಚ. ೨೦೬೯). [ತನಿ + ಕೋಡು]

ತನಿಚೊಣಿ (ನಾ). ಬಲವಾದ ಮುಂದೆಳೆ ; ಮುಂಭಾಗದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸೈನ್ಯ ; ರಾವತರು ರಾವ್ತರ ತಱುಬರುದು ತನಿಚೊಣಿ ಮಸಗಿತು ತಾಕು ಧಟ್ಟಿನಲಿ (ಋಷ್ಯಾಶೃ. ೩-೦೬). [ತನಿ + ಚೊಣಿ (<ಚೊಳ್ಳಿ)]

ತನಿಜಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕು ; ಭಾರದಿಂದ ಜಗ್ಗು : ವ್ಯಂದರಲಿ ನಾನಾ ವ್ಯಗೆಗಳಿವ ಕೊಂದು ಮಾಂಸದ ಹೊಱೆಗಳನು ಯವನಂಂದನ ಹೊರೆಗಟ್ಟಿದರು ಕಂದಿಗಳು ತನಿಜಡಿಯೆ (ನಿಜಾಗ. ೦೦-೬೪-೩೨).

[ತನಿ + ಜಡಿ]

ತನಿಜವ್ವನ (ನಾ). ೧. ತುಂಬುಯೌವನ,–ವ್ಯಾಯ. ೨. ತುಂಬು ಮೊಲ್ಕೆ–ಸ್ಪನ:ತೆಳುವಸುಱಿ ಸೆಳೆನಡುವ ನುಣ್ಕೂದಿಗಳ ಬೆಳೆದ ತನಿಜವ್ವನದ ಕಡು ಚಲು ಶುಬಯರು (ಸಾಳ್ಳಾ. ೦೬-೬). [ತನಿ + ಜವ್ವನ]

ತನಿಜನುಗುದನಿ (ನಾ). ಮಧುರವಾಣಿ ಗಂ ಣುಗಂಗಣಿಸುವ ಧ್ವನಿ ; ಇಂಪಾದ ಮೆಲುದನಿ : ಜಾಲಗಾರನು ಉಸುಕು ಜಾಳಿಸುವ ಹಾಗೆ ಜೊತೆಗಾರ ತನಿಜನುಗುದಾಯಿಲೆ ಸೊಸುಕಿತನಿ (ಅಜಾಪು. ೦೦-೦೦).

[ತನಿ + ಜನುಗು, (<ಜನುಂಗು) + ದನಿ]

ತನಿಜೇನು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಜೇನು : ತನಿಜೇನನು ಹೀರಿಹುದೆ (ಕವಿಕಾ. ೩೬-೯) ; ತನಿಜೇನ ಸುರಿಸುಗುಂ ತನ್ನ ಮೆಚ್ಚಿರುವರೆಗೆ (ಕಾಲಾಕರ. ೧೬-೬೪).

[ತನಿ + ಜೇನು, (<ಜೇನ್ನ್)]

ತನಿಜೊನ್ನ (ನಾ). ಅಚ್ಚ ಬೆಳವದಿಂಗಳು ; ಶುಭ್ರವಾದ ಚೆಂದ್ರಿಕೆ : ಚಂದ್ರಂ ವರವೇಷದಿನ್ಗಳ್ವವೊಪ್ಪುವ ತನಿಜೊನ್ನದಿನಪ್ಪಿ ಕಣ್ಮೆತ್ತಿಂಬಂದಿದಂ (ಅದ್ಭರಾ. ೪-೦೪) ; ತನಿಜೊನ್ನವಾಲನೀಂಟುವ ಪದದೊಳ್ದು ಬತ್ತೆ, ಮನದೊಳಂ ಕಂದಿ ತೋಱುವ ಹಂಸಮಱಿಯೊಂ (ಹಂಚ. ೦೦-೦೮).

[ತನಿ + ಜೊನ್ನ]

ತನಿತು 'ತನ್ನಿ' ಪರಾ.

ತನಿತ್ತು 'ತನ್ನಿ' ಪರಾ.

ತನಿನಂಜು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನಂಜು ; ಘೋರವಿಷ : ಕಟ್ಟಿನುರಿ ಪತ್ಪರೆ ಪೊತ್ಪುವ ಬೇಗೆ ಪಾವು ತಿನ್ನದ ತನಿನಂಜು ತನ್ವಿಯರೊಳಾದಳಿಪಿ ಪೆಱತುಂಟೆ ಲೋಕದೊಳ್ (ರೇಣಾವ. ೪-೩೩). [ತನಿ + ನಂಜು]

ತನಿನೆಗೆ (ನಾ). ಆತಿಶಯವಾದ ನಿಗ್ಗೆ–ಹಾಸ್ಯ : ಗಂಡುಗಲಿಗಳೊಂ ವೀರಸಿರಿಯುಳಿಮಿಂಡರೋ ತನಿನಗೆಯು ಬರುಂದಿನ ಘಂಡರೋ (ಋಷ್ಯಾಶೃ. ೩-೫೦) ; ತನಿನಗೆಯನುಬ್ಬಿಸುವ ಹಾಸ್ಯದ ವಿಸಯ ಪರಿಹಾಸಕರವೆನಿಸಿದುದು ಸಭೆ ದಶಾನನ (ತೊರಾಮ. ೬-೦೦-೦೦). [ತನಿ + ನಗೆ]

ತನಿನಿದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಢವಾದ ನಿದ್ದೆ : ನೆನಸಿಂಗೆ ಸಾತ್ಮಿಕಂ . . . ತನಿನಿದ್ರೆಗಲ್ಲಿ ತಾಮಸಗುಣಂ ಬಂಜವೆಮಿಳಿರ್ವುದುಂ (ಅಜಸಾ. ೩-೪೦). ೨. ಆತಿಶಯವಾದ ಜಡತೆ : ಕರ್ಮವತಿದಿಂದೆ ತನಿನಿದ್ರೆ ಮುಸುಕು ತಿಹುದೊರ್ಮೆ (ಅಜಸಾ. ೩-೩-೨) ; ಜೀವನದಲ್ಲಿರುವ ಧಕ್ಕೆಯು ತನಿನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತು ಜೀವನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ (ತತ್ಪಾಶೃ. ೪೯).

[ತನಿ + ನಿದ್ರೆ]

ತನಿನೀರ್ (ನಾ). ತಿಳಿಯಾದ ನೀರು : ಐಗಂರರಸನ ಪೆಂಡಿರ ಮುಱಿಗುತಿ ಕಣ್ಣಾನಿಯೊಳಾಗಿದ ಕಾಡಿಗೆಯಂ ಕರ್ವಾಗಿ ಬಲ್ ಳು ಗು ವ ತನಿನೀರ್ ತಾಗುವಿನಂ ತೊಳಗಿತೆಂದಿನತಪ್ಪುತಿಮಾ (ಅಪ್ಪಚಿ. ೦೦೯-೦೩).

[ತನಿ + ನೀರ್]

ತನಿನುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಹಾಡಿಗೆ ವೇಳಾವಾಗಿರದೆ) ಒಂಟಿಯಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಾದ್ಯ ನುಡಿಸು : ಎಱ್ಯೂ ಬಾರಿ ತಮ್ಮ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವ್ಯವದಂಗ ನುಡಿಸುವವರಿಗೆ ತನಿನುಡಿಸಲು ದಿಡು ತ್ತಿದ್ದುದೂ ಉಂಟು (ಸಂಗೀಶ. ೩೪).

[ತನಿ + ನುಡಿಸು (<ನುಡಿಯಿಸು)]

ತನಿನೇಹ (ನಾ). ಆತಿಶಯವಾದ ಸ್ನೇಹ,–ಪ್ರೀತಿ : ತನಿನೇಹದಿಂ ಹರಣವಾಗಿವ್ಕಳಾತಂಗೆ (ಜಜಿಪ. ಪಜ-೪೨) ; ಬಾವನ್ಮನಂ ತನಿನೇಹದಿಂ ಪೂಸಿ ಪೂಮಾಲೆಗಳ ಸೂಡಿ (ಕೃಚಿಪ್ರಾ. ೪-೦೩). [ತನಿ+ ನೇಹ]

ತನಿನೋಟ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ತನಿನೋಟವಂ ನೋಡಿ- ಬೆಟ್ಟಿತೆಂದಂಜುತಂ (ಅದ್ಭರಾ. ೪೯-೨೦) ; ಮನದೊಳ್ಗಿರಿಶಧ್ಯಾನಂ ತನಿನೋಟದೋಳಶಮೂರ್ತಿ (ಅದ್ಭಪು. ೦-೦೮೪).

[ತನಿ + ನೋಟ]

ತನಿಪರಿಮಳ (ನಾ). = ತನಿಗಂಪು : ತಿಳಿಗೊಳನ ತಂಪಗಿವ ತೆಕ್ಕೆಯ ತೊಳಲಿಕೆಯ ತಾವರೆಯ ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಳಿ]ಪರಿಮಳದ ವಿಸರದ ಹಸರದಲಿ ತೀಡಿದುದು ತಂಗಾಳಿ (ತೊರರಾ. ೨-೭-೩).

[ತನಿ$_2$ + ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)]

ತನಿಪಾಕ (ನಾ). ಹದವಾದ ಪಾಕ ; ರುಚಿಯಾದ ಪಾಕ : ರೂಪ ಸೌಂದರ್ಯ ಯವ್ವನ ಶೃಂಗಾರ ಕಲೆಗಳೆಂಬ ಪಂಚಾಸವಗಳನ್ನು . . . ಅಂಗಜಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಹದಗಾಸಿ ತನಿಪಾಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸವಿನೋಡಿಯೇ ಬಿಡಬೇಕು (ಮಂತ್ರಶ. ೨೯-೧೭). [ತನಿ$_2$ + ಪಾಕ$_2$]

ತನಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ: ಬಾಳೆ ರಸಬಾಳೆ ಬಿಱುಬಾಳೆ ತನಿಬಾಳೆ ಕೆಂಬಾಳೆ (ವಿವೇಕ. ೨೧೧). [ತನಿ$_2$ + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾಟೆ)]

ತನಿಬಿಗಿ (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು ; ಬಲವಾಗಿ ಬಂಧಿಸು : ಹೊಗೆಯ ನೊಡೆದೊಳಬಿದ್ದು ಕಿಡಿಗಳನುಗಿದು ದಳ್ಳುರಿದುಱುಗಲನು ತನಿಬಿಗಿದು ಭೀಮನ ರಥದ ಸುತ್ತಲು ಸೂಸಿ . . . ಉರವಣಿ ಸಿತಮಳಾಸ್ತ್ರ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೪೭). [ತನಿ$_2$ + ಬಿಗಿ$_1$]

ತನಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಗಾರನಿಗೆ ತನಿಬಾರಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡು : ಗಾಯಕನು ಹಾಡಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮದ್ದಳೆಯವನಿಗೆ ತನಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). [ತನಿ$_2$ + ಬಿಡು$_1$]

ತನಿಬೀಜ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬೀಜ ; ಸಾರವತ್ತಾದ ಬೀಜ : ಪ್ರೇಮರಸದಲಿ ಬೇಱೆ ಬೇಱುದ್ದಾಮಭುಜನಷ್ಟಿದನು ಚಿತ್ತದ ತಾಮಸದ ತನಿಬೀಜ ಮುಸುಕಿತು ಹರ್ಷರಚನೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೩-೯).

[ತನಿ$_2$ + ಬೀಜ]

ತನಿಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಬೆಲ್ಲ ; ರುಚಿಕರವಾದ ಬೆಲ್ಲ : ಶೋಧಿಸಿದ ತನಿಬೆಲ್ಲವಿಕ್ಕಿದ ಹೂರಿಗೆಯ ಮೆದೆಯಲ್ಲಿ . . . ನೋಡಲಿ ನಮ್ಮನೆಂದುದು ಧೂರ್ತವಟುನಿಕರ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೫-೭) ; ಹರಿಶರಣರಚ್ಚು ಬುಧಜನರಿಗೆ ಪೆಚ್ಚು . . . ಕೇಳ್ವರಿಗಿದು ತನಿಬೆಲ್ಲದಚ್ಚು (ಮೋಹತ ೧-೩೮).

[ತನಿ$_2$ + ಬೆಲ್ಲ]

ತನಿಬೆಳಕು 'ತನಿವೆಳಗು' ನೋ.

ತನಿಮದ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಮತ್ತು : ಉದ್ದಾಮ ಸಿಂಹಧ್ವನಿಗೆ ನಿದ್ರಾ ಶಾಮಸದ ತನಿಮದವಡಗೆ ಕಂದೆಱೆದನಾ ಹನುಮ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೦-೧೨).

[ತ $_2$ + ಮದ$_1$]

ತನಿಮನೆ (ನಾ). ಹಿತದ ನೆಲೆ : ತಾಯೆ ತನಿಮನೆಯೇ (ಗಕಿ. ೭-೦) ; ತಾಯಿಯು ತನಿಮನೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಗೊತ್ತುಗು. ೦೩೬). [ತನಿ$_2$+ಮನೆ]

ತನಿಮರ್ವು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : ಅಸ್ತಂಗತ ಸೂರ್ಯನಾಗಲ್ ತನಿಮರ್ವುರ್ವಲ್ (ಉದ್ಕಟ. ೧೧-೫೬).

[ತನಿ$_2$ + ಮರ್ವು]

ತನಿಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆರಳು ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು ; ಇಟ್ಟಣಿಸುವೀ ರಣಮದಾಂಧನ ತೊಟ್ಟುಳಿಕೆಯನು ಕೀಳ್ವ ರಾಯ ಘರಟ್ಟನಿಲ್ಲಾ ಎನುತ ತನಿಮಸಗಿತು ಭಟಸ್ತೋಮ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೦-೨).

[ತನಿ$_2$ + ಮಸಗು$_1$]

ತನಿಮಳೆ 'ತನಿವಳೆ' ನೋ.

ತನಿಮಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಮಾಡಿಸು ; ಶಾಂತಿಮಾಡಿಸು : ಆಗಲೇ ಒಂಬತ್ತು ಜನರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ಲೇಗಿನಮ್ಮ ಎಳನೀರಿನ ತನಿಮಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಹೋದಳು (ನನ್ನೂರು. ೯೨).

[ತನಿ$_3$ (<ತಣ್ಣಿ) + ಮಾಡು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತನಿಮಾವು (ನಾ). ಮಾವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮಾವು ಸೀಮಾವು ತನಿಮಾವು ಗಿಣಿಮಾವು (ವಿವೇಕ. ೨೧೧). [ತನಿ$_2$ + ಮಾವು]

ತನಿಮಿಂಚು (ನಾ). ಉಜ್ವಲವಾದ ಮಿಂಚು ; ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೋರೈಸುವ ಮಿಂಚು : ಆಃ ನೀನು ಬಂದೆ ತನಿಮಿಂಚಿನುರುಳಿ ತನ್ನನ್ನೆ ತೂಗುವಂತೆ (ಹೃದಸ. ೪-೫). [ತನಿ$_2$ + ಮಿಂಚು$_3$]

ತನಿಮಿನುಗು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿ,-ಪ್ರಕಾಶ : ತನಿಮಿನುಗು ಮೋಱೆಯ ಕಣ್ಣ ಕೆಂಪಿನ ಘನಭಯಂಕರರೂಪ ಭೀಮನ ಕಂಡನವನೀಶ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೦-೪). [ತನಿ$_2$ + ಮಿನುಗು$_2$]

ತನಿಮೊನೆದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು,-ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸು : ಮನದೊಳೆ ವಾಕ್ಕಿನೊಳ್ಕರತಳಾಮಳಕಾಕೃತಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯ ಚಿದ್ಧನ ಪರಮಾರ್ಥಮುಚ್ಚಳಿಸಿ ತೋಱುತಿಹಂತೆ ಮದೀಯ ಕಾಯದೊಳ್ತನಿಮೊನೆದೋಱಿಸಯ್ಯ ಪರಮಪ್ರಭುವೇ (ಶತಳ. ೬೮).

[ತನಿಮೊನೆದೋಱು + – ಇಸು$_3$]

ತನಿಮೊನೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗು ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸು. 'ತನಿಮೊನೆದೋಱಿಸು' ಪರಾ.

[ತನಿ$_2$ + ಮೊನೆದೋಱು]

ತನಿಮೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಇಂಪಾಗಿ ರ್ಝೇಂಕರಿಸು : ನೈದಿಲುಗಳಲಿ ತನಿಮೊರೆವ ತುಂಬಿಯ ಕಳರವಕೆ ಬೆಚ್ಚಿದವು . . . ಮಮ್ಮಲುಮಱುಗುತಿರ್ದವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೭-೧೫). [ತನಿ$_2$ + ಮೊರೆ$_1$]

ತನಿಮೊಲೆ (ನಾ). (ಹಾಲು) ತುಂಬಿದ ಸ್ತನ : ಕಿಱುಹುಲ್ಲೆ ಮೋಹದ ಶಿಶುಗೆ ತನಿಮೊಲೆಯಾವೂಡುತಿದೆ (ಸಾಳ್ಯಭಾ. ೩-೯). [ತನಿ$_2$ + ಮೊಲೆ$_1$]

ತನಿಮೋಹರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೊತ್ತ; ಬಹಳವಾಗಿ ದಟ್ಟಯಿಸಿದುದು: ಊಹೆದೆಗಹಿನ ಕಂಬನಿಯ ತನಿಮೋಹರದ ಘನಶೋಕವಹ್ನಿಯ ಮೇಹು ಗಾಡಿನ ಮನದ ಕೌರವನಿತ್ತನೋಲಗವ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೨).

[ತನಿ$_2$ + ಮೋಹರ]

ತನಿಯನ್ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪವಾದ ಬಿಡಿ ಪದ್ಯ : ಮೇಲುಗೋಟೆ ತಿರುನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಯವರ ಸಂನ್ನಿಧಿ ಮೊದಲಾದ ಸಂನ್ನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಂಧಾನುಸಂಧಾನಗಳು ನಡವಾಗ . . . ರಾಮಾನುಜ ದಯಪಾತ್ರ ತನಿಯನೆ ಆವ ರೀತಿಗೆ ನಡದು ಬಂತು ಯೀಗಲೂ ಅದೇ ರೀತಿಗೆ ರಾಮಾನುಜದಯಪಾತ್ರ ತನಿಯನೆ ನಡೆಶಿಕೊಂಡು ಬರ್ರುವದೂ (ಪ್ಯುಆರಿ. ೧೯೩೮. ೧೫-೫ ; 1709). [←ತಮಿ. ತನಿಯನ್]

ತನಿಯಡಗು (ನಾ). = ತನಿಗಂಡ : ಏಱ ಬಾಯ್ಗೆ ಬಾಯೊಡ್ಡಿ ರಕ್ತವನೀಂಟಿ ತನಿಯಡಗನಡಸಿ ತಿಂದು ಬಸುಱು ನೆಱೆ ಬೀಗೆ ಡಱ್ಱನೆ ತೇಗಿ (ಸಾಳ್ಯಭಾ. ೨೫-೨೩). [ತನಿ$_2$ + ಅಡಗು$_3$]

ತನಿಯರಳು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳು ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಸಿತವಾಗು : ಹರಿಹರನಿಗಿಂತ ಬೇಗನೆ ಅವನ ಪ್ರತಿಭೆ ತನಿಯರಳಿ ಗಮಗಮಿಸತೊಡಗಿ ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕಸಾಪ. ೩೫೩).

[ತನಿ$_2$ + ಅರಳು$_1$ (<ಅಲರ್$_1$)]

ತನಿಯುಣ್ (ಕ್ರಿ). ಒಬ್ಬನೇ ಉಣ್ಣು ; ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಅನುಭವಿಸು ನೆರಪಿದುವನ್ ತಾಮೇ ತನಿಯುಣ್ಬುದು (ಕುಪಳ್. ೧-೨೩-೯).

[ತನಿ$_2$ + ಉಣ್]

ತನಿಯುರಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಉರಿ ; ಪ್ರಖರವಾದ ಬೆಂಕಿ : ಉಗಿದನು ನಿಜಾಯುಧವ ದಿನಪಕೋಟಿಯ ರಶ್ಮಿಯನು ತುದಿಮೊನೆಯೊಳುಗುಳುವ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ತನಿಯುರಿಯ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಥಳಥಳಿಸುವ ಮಹಾಂಕುಶವ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೫೫). [ತನಿ$_2$ + ಉರಿ$_2$]

ತನಿಯೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಎಣ್ಣೆ ; ತಿಳಿಯಾದ ಎಣ್ಣೆ : ತನುವೆಂಬ ತನಿಯೆಣ್ಣೆ ನೆನಹೆಂಬ ತಿಳಿದುಪ್ಪ ಘನಜ್ಞಾನಜ್ಯೋತಿಯುರಿಯಲಜ್ಞಾನದ ನೆನಹದೆತ್ತಣದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೫೬). [ತನಿ$_2$ + ಎಣ್ಣೆ]

ತನಿಯೆರಕ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎರಕಹೊಯ್ದ ಮೂರ್ತಿ,-ಆಕಾರ : ವೀರದೈತ್ಯನ ಬಹಳ ದುಷ್ಪರಿವಾರವದನಾರೆಣಿಸುವರು ಮುಂಗಾರಿರುಳ ತನಿಯೆರಕ ನೀಲಾಚಲದ ಖಂಡರಣೆ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೯-೩೪).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಎರಕ$_2$]

ತನಿಯೆರೆ 'ತಣಿಯೆಱೆ' ನೋ.

ತನಿಯೆರೆತ (ನಾ). ತನಿ ಎರೆಯುವಿಕೆ ; ತರ್ಪಣ ಬಿಡುವಿಕೆ : ಏಕೆನ್ನ ನಿಸಿದಿಗೆಯ ಬಳಿ ಬಾಗಿ ಬಾಡಿ ನಿಂದಿರ್ಪಳೀ ನನ್ನರಸಿ ? ತನಿಯೆರೆತವೇಕೀಗ ? (ಪಾರಸಿ. ೨೬-೫೮೨). [ತನ್ನಿ$_3$ (<ತಣಿ$_3$) + ಎರೆತ$_1$]

ತನಿಯೊಸರು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ,-ಒಸರುವಿಕೆ: ಎನಿತು ನರುಗಂಪು . . . ತನಿಯೊಸರ ಪೂವುಡಿಯ ಪೊಸಸೋನೆಯೆನಿತು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೦-೨೫೦). [ತನ್ನಿ$_2$ + ಒಸರು$_2$ (<ಒಸರ್$_2$)]

ತನಿರಕುತ (ನಾ). ೧. ಹೊಸರಕ್ತ ; ಬಿಸಿನೆತ್ತರು : ಮನದೊಳಗೆ ಕೌರವನ ಕರುಳನು ತನಿರಕುತದಲಿ ಕುದಿಸಿದರು(ಕುಪ್ಯಾಸ ೧೪-೬೫). ೨. ರುಚಿಯಾದ ರಕ್ತ: ನೋಡುವನು . . . ಬಾಡುಗರುಳಿನ ಚೀತ್ಕೃತಿಯ ತಲೆಯೋಡುಗಳ ತನಿರಕುತಪಾನದ ಶಾಕಿನೀಜನವ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೩-೧೦). [ತನ್ನಿ$_2$ + ರಕುತ]

ತನಿರನ್ನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನ : ತನಿರನ್ನದೊಂದು ಕೆಂಗಿಡಿಯ ಕುಡಿಯೆ ಸಿಡಿದರಳಿ ಉರುಳಿದಂತೆ (ಅರಳು. ೫-೩).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ರನ್ನ]

ತನಿರಭಸ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ರಭಸ,-ವೇಗ : ಸೂಗುರಿಸೆ ತುದಿವಾಲ ವಮರರ ಕೂಗುಗಳ ಕಹಳೆಗಳ ಹಱೆ ತಾಗುಗಳ ತನಿರಭಸ[ಪಾಠಾಂ. ಹರುಷ]ದಲಿ ಹಾಱಿದನು ಹನುಮಂತ (ತೊರಣಾ. ೪-೧೨-೩೩).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ರಭಸ]

ತನಿರಸ (ನಾ). ೧. ಸವಿಯಾದ ರಸ: ಗಿಳಿಗಳ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ವ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳಿನೊಸರ್ವ ತನಿರಸದಳಿಪದೊಳಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೯೭); ತಮ್ಮಿಂ ತಾವೆ ಬಿಗಿದು ಬಿರಿವಟ್ಟು ಸುರಿವ ದಾಳಿಂಬದ ಪಣ್ಗಳ ತನಿರಸದ ಪರಿವೊನಲೆ ಪರಿನೀರಾಗೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೭-೧೫) ; ಅಂಬುಜವನವಿದಿರು ಬಂದಂತೆ ಕಂಪಿನ ತನಿರಸದ ತಾವರೆಯ ತೆಕ್ಕೆಯ ತೋಳ ತೋಱಿಕೆಯ ಜಿನುಗುದುಂಬಿಯ ಜಾಳಿಗೆಯ ತನಿಮಿನುಗುವೋಱೆಯ . . . ಭೀಮನ ಕಂಡನವನೀಶ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೦-೪); ಕುಱಿ ಕಬ್ಬಿನೊಳು ಹೊಕ್ಕು ಅಱಿವುದೆ ತನಿರಸವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೨೧); ತನಿರಸಂ ಸೋಱುವನ್ನಂ ನಾಲಗೆಯೂಱಿ ಸೀಯೆಂದು ಚುಂಬಿಸಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦-೧೬). ೨. ಶುದ್ಧವಾದ ರಸ; ತಿಳಿಯಾದ ರಸ: ಬೆಳರ್ಮಣ್ಣ ಪೊಸಕಡಾಯದೊಳ್ ತುಂಬಿದ ನೀಲಿಯ ತನಿರಸಮೆಂಬಂತಿರೆ ಕಳಿಂದಜೆಯ ಕರ್ಮಡುವಿನೊಂದು ಪೊಳೆಪಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೨-೨೨). ೩. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕದಡು ; ಮಂದವಾದ ದ್ರವ,-ಕಲ್ಕ : ಕಾರ್ಮುಗಿಲಂ ಜನವ ಕಲಸಿ ತನಿರಸದೊಳು ನೆಱೆ ಪೊರಳ್ಚಿದ ನೀಲಪುತ್ರಿಕೆಗಳಂತೆ . . . ನಡೆತಹ ಕಿರಾತರ ತನುಚ್ಛವಿ (ರಾಘಜ. ೧೭-೬೪). ೪. ಮನೋಹರವಾದ (ಕಾವ್ಯವಿಷಯಂಕವಾದ) ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳು : ಕಂದಂಗಳಮೃತಲತಿಕಾಕಂದಂಗಳನೂಸವಾಕ್ಯಫಲವಿಲಸನ್ಮಾಕಂದಂಗಳ್ ತನಿರಸದುಕ್ಕಂದಂಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨). ೧, ೪ : ಕೊರ್ವಿ ಪೊಱಪೊಣ್ಮೆ ತನಿರಸಮುರ್ವೆ ಕರಂ ಕೊಂಕು ಕಿವಿವರಂ ನವ್ಯಗುಣಂ ಪರ್ವೆ ತೆಗೆದಿಸುವ ಕಾವನ ಕರ್ವಿನ ಬಿಲ್ಲಂತೆ ಕಾವ್ಯವೇಂ ಮೋಹಿಸದೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೪೬). [ತನ್ನಿ$_2$ + ರಸ]

ತನಿರಸವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮನೋಹರವಾದ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಇನಿವಾತುಗಳ ಸತ್ವದಬಂಧ ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ ಧ್ವನಿಯರ್ಥ ಗೌರವದಿಂದ ತನಿರಸವಡೆದ ಮತ್ಕೃತಿಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಮೋಹತ. ೨೮-೨).

[ತನಿರಸ + ಪಡೆ$_1$]

ತನಿವಂಡು (ನಾ). ರುಚಿಯಾದ ಮಕರಂದ : ಅಲರ್ದ ತಾವರೆಯ ತನಿವಂಡಿನ ಪನಿಗಳಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭) : ತಮ್ಮ ತನಿವಂಡನೂಡಿ ನಡಪಿದ ಮೋಹದಿಂ ಬಸಿಱೊಳಗೆ ಬಯ್ತು ಮುಚ್ಚುವಂತಿರಳಿವಳಗಮನೊಳ ಕೊಂಡು ನಳಿನಿಗಳ್ ಮುಗಿಯೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೨೩ ವ).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಬಂಡು$_1$]

ತನಿವಗೆ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ವಾತ್ಸಲ್ಯ : ಗಂಗಾಂಬೆ ಮತ್ತು ನೀಲಾಂಬಿಕೆಯರು . . . ಶರಣರಿಗೆಲ್ಲ ತನಿವಗೆಯ ತಾಯಂದಿರಾಗಿ ಬಾಳಿದರು (ಶರಜ. ೧೮೩). [ತನ್ನಿ$_2$ + ಬಗೆ$_3$]

ತನಿವಡಹ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಜಡಿಮಳೆ : ತನಿವಡಹಕ್ಕೆ ಕೋಡಿ ತನುವೊರ್ಬುಳಿವಂದು ಕೊರಲ್ ಕುನುಂಗಿ . . . ಮೃಗಪ್ರಕರಮಿರ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ.೬-೩೮); ತನಿವಡಹಕ್ಕೆ ಕೋಡಿ ತನುವೊರ್ವುಳಿವಂದು ಕೊ[ರ]ಲ್ಕುನುಂಗಿ ಮೃಗಪ್ರಕರಮಿರ್ದುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೫೮).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಬಡಹ (<ಬಡಪ)]

ತನಿವಣ್, ತನಿವಣ್ಣು (ನಾ). ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣು ; ಹದವಾಗಿ ಮಾಗಿದ ಹಣ್ಣು : ಪಥಿಕರ್ಬರ್ಕೆಂದು ಭೃಂಗಂಗಳಿಂದುಲಿವಂತಿರ್ದುದು ಪಣ್ತಬಕ್ಕೆ ತನಿವಣ್ಣಾಗಿರ್ದುದಿಮ್ಮಾವು (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೮) ; ನಾಲಗೆ ಚಿಗುರುತ್ತಿರೆ ಸವಿದುದೊಂದು ಗಿಳಿ ತನಿವಣ್ಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೯); ತನಿವಣ್ಣಂ ಲಂಚಮಿಾವೆಂ ಪುರುಳಿ ನಿನಗೆ . . . ಎನ್ನೋಪನನಿಂದಾರಯ್ದು ತಂದೆನ್ನೊಡನಿರಿಸಿದೊಡೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧೮); ಪೊಂಗೆ ಪರಿಮಳವಿದೆನಿಪ ಕಬ್ಬಿಂಗೆ ನಿತವಣ್ಣಾದ ತೆಱದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೫೭). **ತನಿವಣ್ಣು** : ತನಿವಣ್ಣಿರಲು ಕಸುಗಾಯನೇತಕೆ ಕೊಯ್ದೆ (ಬಸಪು. ೪೮-೧೧); ಕೊನರಿಲ್ಲದ, ಮಿಡಿಯಿಲ್ಲದ . . . ತನಿವಣ್ಣಿಲ್ಲದ ಮರಂಗಳಿಲ್ಲ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೩-೨೪) ; ತನಿವಣ್ಣು ಕೆನೆವಾಲು ತಾಂಬೂಲ ನೀಡುವೆನು (ಕವಿಸೋ. ೪೫-೧೩). [ತನ್ನಿ$_2$ + ಪಣ್$_3$]

ತನಿವಣ್ಣು 'ತನಿವಣ್' ನೋ.

ತನಿವದನು (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಹದ,-ಪಕ್ವತೆ : ತನಿವದನಾಗಿ ಕೆಂಪನೊಳ ಕೊಂಡು ಸುಗಂಧಮನಾಂತು (ದಶಕು. ೬-೨೫)

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಪದನು (<ಪದನ್$_1$)]

ತನಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು ; ಸಡಗರದಿಂದ ನಡೆದಾಡು : ತವತವಗೆ ತನಿವರಿವ ಜನದುತ್ಸವವನದನೇನೆಂಬೆನಂದಿನ ದಿವಸದೊಸಗೆ ಯನಮರಲೋಕದೊಳು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೨-೫೮). ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರಡು,-ವ್ಯಾಪಿಸು: ಮೊರೆದ ತುಂಬಿಯ ತಟ್ಟುಗಳ ತನಿವರಿವ ತಂಪಿನ ತುಱು ಗಲಿನ ತತ್ಸರಸಿಯನು ದೂರದಲಿ ಕಂಡುಬ್ಬಿದನು ಕಲಿಭೀಮ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೦-೪೨). [ತನ್ನಿ$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ತನಿವಳೆ, ತನಿಮಳೆ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಮಳೆ : ತನತನಗೆ ತರುಣಿಯರು ಹೂವಿನ ತನಿವಳೆಯ ಕಱೆದರು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೩-೬೦) ; ಗಿಳಿಯ ತುಂಬಿಯ ಹಂಸೆಗಳ ಕೋಗಿಲೆಯ . . . ಕಲರುತಿಯ ಕರ್ಣಾಮೃತದ ತನಿವಳೆಯ ಕಱೆದುದು ಇಭಪುರಿಯ ಹೊಱವಳಯದುದ್ಯಾನ (ಕುಪ್ಯಾಉ.೬-೨೩). **ತನಿಮಳೆ**: ನಿರ್ಜರರ ಭೇರಿ ನವಾಯಿಯಲಿ ಮೊಳಗಿದವು ಸುರಿದವು ಮುಗುಳ ತನಿಮಳೆಯ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೮-೮); ಮುನಿಜನ ಜಾಲವನು ನೋಡಿದನು ಕಱೆದನು ಕೃಪೆಯ ತನಿಮಳೆಯ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೫-೨೪). [ತನ್ನಿ$_2$ + ಮಳೆ (<ಮಱೆ)]

ತನಿವಾಲ್, ತನಿವಾಲು, ತನಿಹಾಲು(ನಾ). ೧. ರುಚಿಕರವಾದ ಹಾಲು; ಸವಿಯಾದ ಹಾಲು : ತನಿವಾಲನುಂಡು ಬಳೆವರಗಿಳಿಗಳ್ (ತಿರುಶ. ದೇ. ೨.೧೧); ನಂಬಿ ಕೊಡಗೂಸು ಕೂರ್ತಿತ್ತ ತನಿವಾಲ್ಗುಡಿದೆ(ಸೌಂದಪು.೧೧-೧೫); ತನಿವಾಲ್ಗೆ ತವರಾಜ ಸಕ್ಕರೆಯನೊಡಗಲಸಿ (ರೇವಣ. ೧೦೫-೭). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಾಲು : ಧಾನ್ಯದೊಳಕ್ಕಿ ಪಾಲೊಳ್ ತನಿವಾಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೮). **ತನಿವಾಲು$_1$** : ೧. ಪುಟದ ಸಕ್ಕರೆಯನು ತನಿವಾಲಿನೊಳು ಸೂಸಿ

ಗುಟುಕಿಃಸವಂತೆ ಸಂಗೀತ (ಭರಕ. ೨೫-೧೨). ಅವಳ ಕೊರಳಿಂದ ಹೊರಟ ಹಾಡುಗಳು ತನಿವಾಲನೆರೆದು ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಂಪಾಗಿಸಿದವು (ಹಾಹುತ್ತ. ೬೨). ೨. ಬಟ್ಟವಾಲನು ಚಲುಪಾಲನು ಕೆನೆವಾಲನೆಟ್ಟೆವಾಲನು ತನಿವಾಲ . . . ಎಡೆಮಾಡಿದಳರಸಗೆ (ಭರಕ. ೧೦-೩೪). **ತನಿಹಾಲು :** ೨. ಕೆನೆಹಾಲು, ಎಟ್ಟೆಹಾಲು, ತನಿಹಾಲು . . . ತಂದು ಎಡೆಮಾಡಿದಳು (ಮಾಮಲ್ಲಿ. ೫೪). [ತನಿ$_2$ + ಪಾಲ್$_1$]

ತನಿವಾಲು 'ತನಿವಾಲ್' ನೋ.

ತನಿವಿತ್ತು (ನಾ). ಸಾರವತ್ತಾದ ಬೀಜ; ಉತ್ತಮವಾದ ಬೀಜ: ಒಲಿದು ಕುಂದಣದ ತನಿವಿತ್ತುಗಳ ಬಿತ್ತಿ ಮಿಗೆ ಬಳೆಯಿಪ ವಸಂತಮಾಲಾಕಾರನೆನೆ (ನಂದಿಮಾ. ೬-೧೮). [ತನಿ$_2$ + ಬಿತ್ತು$_2$ (<ಬಿಟ್ತು)]

ತನಿವಿಷ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನಂಜು; ಘೋರವಿಷ: ರಾಮನಾಮಕೆ ತಣಿಯಲಿಲ್ಲವೆ ಶಿವನ ಗಂಟಲ ತನಿವಿಷ (ಹಾಡುಪಾ. ೪೯-೩).

[ತನಿ$_2$ + ವಿಷ]

ತನಿವೀರರಸ (ನಾ). ಮಿಗಿಲಾದ ಶೌರ್ಯ; ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ: ತೆತ್ತಿಸಿದಂಬೊಡಲೊಳಿಡಿದ ತನಿವೀರರಸಮೊತ್ತರಿಸಿ ಮೇಲುಕ್ಕುವಂದದಿಂ ಬಸಿವ ಬಿಸಿನೆತ್ತರೆಸೆದಿರೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೨-೨೫). [ತನಿ$_2$ + ವೀರರಸ]

ತನಿವು 'ತಣಿವು' ನೋ.

ತನಿವೆಚ್ಚು 'ತನಿವೆರ್ಚು' ನೋ.

ತನಿವೆರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು : ಧರ್ಮಮಂ . . . ಗಜಹಯರತ್ನಕೋಶತತಿಯಂ ತನಿವೆರ್ಚಿಸಿ ನಳನೃಪಂ ಪರಿಪಾಲಿಸುವಂ ಧರಿತ್ರಿಯಂ (ನಳಚಂ. ೨೫). [ತನಿ$_2$ + ಪೆರ್ಚಿಸು]

ತನಿವೆರ್ಚು, ತನಿವೆಚ್ಚು, ತನಿಹೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು; ಬಹಳವಾಗಿ ವರ್ಧಿಸು : ಚುಂಬನಮೊರ್ಮೆಗೊರ್ಮೆ ತನಿವೆರ್ಚುವುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೪) ; ಅಂಗಕಾಂತಿ ತನಿವೆರ್ಚಿ ಮುಖಾಬ್ಜವರಲ್ದು ಸಮ್ಮದಂ ನನೆಕೊನೆವೋಗಿ . . . ಮನೋನುರಾಗದಿಂ ವನಿತೆಯ ಮೂರ್ತಿ ನೂತ್ನ ವೆನಿಸಿತ್ತು (ನಳಚಂ. ೨೮೦) ; ಸಂತತಂ ಪರಿಕಿಸಲಂತರಂಗ ಬಹಿರಂಗಸುಖಂ ತನಿವೆರ್ಚೆ ಯೋಗಮುಬ್ಬರಿಸೆಯನೂನಧರ್ಮಮೊದಗಿಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದು (ದಶಕು. ೮-೫೦). **ತನಿವೆಚ್ಚು :** ೨. ಬಹಳವಾಗಿ ಉಬ್ಬು,-ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷಪಡು : ಸೂನುಗೊಲವಿಂ ಸೊಡರ್ವಕ್ಕಿನ ಬೊಟ್ಟನಿಟ್ಟು ತೂಪಿಱಿದು ಪಲರ್ಮೆಯುಂ ಪರಸಿ . . . ತನಿವೆಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚು]ವ ಸೈಪೆನಗೆಂದು ಸಾರ್ಗುಮೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೫). **ತನಿಹೆಚ್ಚು :** ೨. ವೈರಿಯ ಘಾಯಘಾಯದ ಧರಧುರಕೆ ತನಿಹೆಚ್ಚಿ ಮನದುಬ್ಬರದಲಿಱಿದಾಡಿದರೆ ದಿಟ ಕೃತಕೃತ್ಯ ತಾನೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೮-೩೯). [ತನಿ$_2$ + ಪೆರ್ಚು$_1$]

ತನಿವೆಳಗು, ತನಿಬೆಳಕು(ನಾ). ೧. ಉಜ್ವಲವಾದ ಪ್ರಕಾಶ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಕಾಂತಿ : ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರುಗಳ ತನಿವೆಳಗನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಿಹ ದಿವ್ಯದೇಹ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨೪-೩೭೫) ; ಮೇಳವೆದ ತನಿವೆಳಗುಗಳ ಮಣಿಮೌಳಿಮಂಡಿತರು . . . ಹೊಕ್ಕರು ಸಭಾಸ್ಥಳವ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೧) ; ನೆನೆಯಿಸುತಿಂದ್ರಚಾಪವ ತೊಟ್ಟ ತೊಡಿಗೆಯ ತನಿವೆಳಗಿಂದ ಭೂವರನು ಮನವೊಲಿದೆಯ್ತಂದು ಮಂಡಿಸಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೭೧). ೨. ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿ ; ಧವಳ ಕಾಂತಿ : ತನಿವೆಳಗಿಂ ತೊಳಗುವ ಪಳುಕಿನ ಕುಟ್ಟಿಮತಳದೊಳೆಸೆವ ಚೂತ ಕುಡಾತಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೧೧೪) ; ನಸುನಗುತೆ ಮೊಗವೆತ್ತಿದೊಡೆ ಹಾಲಂತೆ ತನಿವೆಳಗನುಗುಳುತೊಗೆವುತಿದೆ ನೆಱಿದಿಂಗಳು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೫) ; ಪಳುಕಿನಲಿ ಮನಸಿಜ ಸಮೆದ ಪುತ್ಥಳಿಯೊಯೆನೆ ಬೆಳುವಸದನದ ತನಿವೆಳಗಿನಲಿ ಶಿವದೇವಿ ಬಂದಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೪೫). **ತನಿಬೆಳಕು :** ೩. ಹಿತವಾದ ಕಾಂತಿ,-ಬೆಳಕು : ಕಣ್ಣುಗಳ ಬಣ್ಣ ನೀನು ಉಣ್ಣಿಸಾ ತನಿಬೆಳಕು ಹಣ್ಣು ಜೇನು (ಅರಳು. ೧೨-೬). [ತನಿ$_2$ + ಬೆಳಗು$_2$]

ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ತಳತಳಿಸುವ ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ . . . ಭಾಂಡಮೆನಿಸಿತಜಾಂಡಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೬) ; ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ಸಮಂತಾತಪದ ಬಿಸುಪವಾದತ್ತು (ಉದ್ಭಟ. ೬-೫೭) ; ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬಳಗಂ ಮುನಿಮೂರ್ತಿಯನಾಂತುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೪).

[ತನಿ$_2$ + ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್]

ತನಿವೇಟ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಮಾಸಕ್ತಿ,-ಪ್ರಣಯ,-ಕಾಮ: ತನಿವೇಟದಲಿ ತಾಮಸಿ ನಿರಂಬರೆಯಾಗಿ ನಲಿದಪ್ಪಿದಳು ನಿಜಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೪); ಓರ್ವನೊಳ್ವಂಚಿಸಿ ಕೊರ್ವಿದ ಬೇಟಮನೊರ್ವ ನೊಳಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡಂ ತನಿವೇಟಮುರ್ವಿಸಿ ಪಣವಂ ಪಡೆವುದು (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೯೩). ೨. ಹಲವು ಬಗೆಯಾದ ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ : ದೇಸೆಯನಾಂತ ಕನ್ನಡಿತಿಯರ್ . . . ಪಲರ್ ವೇಸಿಯರುಳ್ಳ ವೈಸಿಕಮನೀಯೆಡೆಯೊಳ್ ನೆರೆವರ್ಗಡುರ್ಕಿ ಪೇರಾಸೆಯೊಳಾಟಪಾಟ ತನಿವೇಟದ ಕೂಟದ ನಾಟಕಂಗಳಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೧೬೫).

[ತನಿ$_2$ + ಬೇಟ$_2$ (<ಬೇಂಟ)]

ತನಿವೇಸಗೆ, ತನಿವೇಸಿಗೆ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬೇಸಿಗೆ ; ನಡುಬೇಸಿಗೆ : ತನಿವೇಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಗೆಯ ದಿನದೊಳಧ್ವರಾಶ್ವದ ಕೂಡೆ ಪಡೆ ನಡೆದುದು (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೫-೫). **ತನಿವೇಸಿಗೆ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನಿ$_2$ + ಬೇಸಗೆ]

ತನಿವೇಸಿಗೆ 'ತನಿವೇಸಗೆ' ನೋ.

ತನಿವೊಗರ್, ತನಿಹೊಗರು (ನಾ). ಉಜ್ವಲವಾದ ಪ್ರಕಾಶ,-ಕಾಂತಿ : ಕೈನೀಡಿದನು ತುದಿಯಂಬಿನಲಿ ತುಱುಗಿದ ಕಿಡಿಯ ಬಿಱುಕೇಸುರಿಯ ಧಾಳಿಗಳ ತನಿವೊಗರ ಬಲುವೊಗೆಯ ಹೊರಳಿಯ . . . ಹೊಂಗಱಿಯ ನಾರಾಯಣಮಹಾಶರಕೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೧೪). **ತನಿಹೊಗರು :** ಸಾಹಸದ ತನಿಹೊಗರಿನಾತಗಳೆಲ್ಲಿ ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಬರಹೇಳು(ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೩) ; ತನಿಹೊಗರುಗಣೆಗಳ ಸೂಸಿದನು ರವಿಸೂನು ಸಮರದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೩೩). [ತನಿ$_2$ + ಪೊಗರ್]

ತನಿವೊನಲ್ (ನಾ). ತುಂಬು ಹೊಳೆ ; ಮಹಾಪೂರ : ಕಮಳಭವನ ಕವಿತಾರಸಮಮರ್ದಿನ ತನಿವೊನಲನಂಗವೋಹನಬಾಣಂ(ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧-೫೯).

[ತನಿ$_2$ + ಪೊನಲ್]

ತನಿಸಯ್ಪು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುಣ್ಯ : ತನ್ನ ಬಾಳ್ವೆಯ ಬೆಸುಗೆಯೆಂದೆಣಿಸಿ ಪಣ್ಣಿಕವ ತನಿಸಯ್ಪುದೆನ್ನುವಳ್ ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೫-೨೩೮).

[ತನಿ$_2$ + ಸಯ್ಪು]

ತನಿಸವಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ರುಚಿ : ಕವಿತೆ ತಪಃಫಲದಾ ತನಿಸವಿ ಯೆಂಬುದು (ಸಂಸಪ. ೧೩-೩೨). [ತನಿ$_2$ + ಸವಿ$_2$]

ತನಿಸುಸಿಲ್ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಸಂಭೋಗ ; ಸುಖರತಿ : ಶಶಿಶಿಲಾ ಸದನದೋವರಿಯ ಪೂವಸೆಯೊಳ್ ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸವಿ]ಸುಸಿಲೆಸಗುವ ಖಚರದಂಪತಿಗಳ ಗಳರವದ ಕಳಕಳಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ).

[ತನಿ$_2$ + ಸುಸಿಲ್]

ತನಿಸೂಱಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು,-ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವುದು : ದ್ವೀಪಪಾಲಕರ ಸೆಱಿವಿಡಿದು ತನಿಸೂಱಿಯಲಿ ಪಡೆ ನೆಱಿದಣಿಯಲಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛವರ್ಗವ ತಱಿದು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆದನಲ್ಲಿಯ ಸಾರವಸ್ತುಗಳ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೪-೧೨). [ತನಿ$_2$ + ಸೂಱಿ]

ತನಿಸೂಱಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೂರೆಮಾಡು : ಕಿಚ್ಚುಗಿಡಿಗೆದಱುವ ಸಿಳೀಮುಖ ಕೊಚ್ಚಲಿಭದವಯವವನಮರರಿಗಚ್ಚರಿಯ ತನಿಸೂಱಿಬಿಟ್ಟನು ಭೀಮ ಬವರದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೨೧).

[ತನಿಸೂಱಿ + ಬಿಡು$_1$]

ತನಿಸೆಳಕು (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಸೆಳಕು; ಹಿತಕರವಾದ ಮಳೆ: ಚೈತ್ರನ ತನಿಸೆಳಕಿನ ಸೋಂಕಿಗೆ ಮಧುಮಯವಾಗಿದೆ ಗಾಳಿ (ನೆಲಮು. ೯೬-೦). [ತನಿ$_2$ + ಸೆಳಕು]

ತನಿಸೊಂಕು 'ತನಿಸೋಂಕು$_2$' ನೋ.

ತನಿಸೊಕ 'ತನಿಸೊಗ' ನೋ.

ತನಿಸೊಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮದವೇರು,-ಉನ್ಮತ್ತವಾಗು: ಸಂಗರ ಜಯದ ಮಡುವಿನಲಿ ಸಲೆ ಸೊಗಸಿ ತನಿಸೊಕ್ಕಿ ದೆಸೆಪಟದುಳಿದು ಸೌಭದ್ರೇಯ ಭೃಂಗನ ಬಿಲುದನಿಯ ಭರವಂಜಿಸಿತು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೩೧); ಗಣಿಕೆಯರಮಧ್ಯದಲಿ ಮದ್ಯದ ತಣಿವಿನಲಿ ತನಿಸೊಕ್ಕಿ ಬತ್ತಲೆ ಕುಣಿವ ಭಂಗಿಯ ಭಂಡರು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೨೦). [ತನಿ$_2$+ಸೊಕ್ಕು$_1$ (<ಸೊರ್ಕು$_1$)]

ತನಿಸೊಕ್ಕು$_2$ 'ತನಿಸೊರ್ಕು' ನೋ.

ತನಿಸೊಗ, ತನಿಸೊಕ (ನಾ). "ಹೆಚ್ಚಾದ ಸುಖ; ಬಹು ಆನಂದ": (ಪ್ರಭಡ್ಯ). **ತನಿಸೊಕ**: ಪದಮಂ ಮೋಕ್ಷಚತುಷ್ಟಯಮಂ ಬಯಸದೆ ದುಚ್ಚೌಕಮನಾಡುವ ತನಿಸೊಕದೊದವಂ ಮುದಮನೆರಳ್ಕಯ್ಯಿಂದಿತ್ತಿದ್ದು ಗವಾಡುವನು (ಉದ್ಯದೇ. ೩-೦೩). [ತನಿ$_2$ + ಸೊಗ]

ತನಿಸೊಬಗು (ನಾ). ಮಿಗಿಲಾದ ಅಂದ; ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ: ತನಿಸೊಬಗಂ ಪ್ರಸಾರಿಸಿ ಸಮಂಚಿತ ಕೈತವಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ . . . ಸುಮ್ಮನೆ ಪೊಗಟುತ್ತೆಯಿರ್ಪುದೆ ವಸುಂಧರೆಯೊಳ್ಳೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ಲಕ್ಷಣಂ (ಉದ್ಯಟ. ೧೦-೬೧); ತನಿಸೊಬಗುವಡೆದ ಸನ್ಮೋಹನದ ಕಣಿಯೆ ಬಾ (ಕೈಮಿಭಾ. ೬-೨೫).

[ತನಿ$_2$ + ಸೊಬಗು]

ತನಿಸೊರ್ಕು, ತನಿಸೊಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಮದ,-ಅಮಲು: ಅಲರ್ವಂಡನುಂಡು ತನಿಸೊರ್ಕಿಂ ಸೊರ್ಕಿ ತೆಱಂದಿರಿದು ಪಾಱುವ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಬಳಗಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೬); ಕಾಯಜನೆಸುಗೆಯ ಕಮ್ಮ ಸರಂಗಳ ಗಾಯದ ತನಿಸೊರ್ಕಿಂ . . . ಲೋಚನಮಂ ಮುಚ್ಚಿ (ಜಯಕಾ. ೪-೩೬). **ತನಿಸೊಕ್ಕು$_2$**: ೧. ಬೆಡಗು ಬೇಟ ತನಿಸೊಕ್ಕು ತವಕ ತಳ್ಳಂಕ ಇನಿವಾತು ದಣಿವಿಲ್ಲದ ಕೂಟವಾ ನಾಡವನಿತೆಯರೊಳಗೆಸೆದಿಹುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೬೨); ಭಾವಿಸೆ ಸೊಗದ ಸುಗ್ಗಿಯ ತನಿಸೊಕ್ಕೆನ್ನನಾವರಿಪುದು ಮತ್ತೇವೆ (ಹದಿಬ. ೦-೪೩). ೨. ಮಾದಕತೆ: ತಾವರೆವಂಡಿನ ತನಿಸೊಕ್ಕಿಂ ಸೊಕ್ಕಿದ ಪೆಣ್ಣಂಚೆಗಳಿಂಚರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೦೬); "ಮದ್ಯ" (ಕಾದಂಪೂ. ಅಡಿಟ). [ತನಿ$_2$ + ಸೊರ್ಕು$_2$]

ತನಿಸೋಂಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಿಸು; ಮೃದುವಾಗಿ ಮುಟ್ಟು: ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನು]ಸೋಂಕಿ ಸೋಂಕಿನೊಳ್ ಬಂದು ನಿಂದ ಸಹಕಾರ ಕಾಂತನೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ತೆನಸುಂ . . . ಪ್ರಿಯಮಲ್ಲಿಕಾಲತಾವೇಷ್ಟಿತಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೩); ತಳೆದು ನಿಜಾಂಗಪೀಠತಟದೊಳ್ ಜಿನನಂ ತನಿಸೋಂಕಿ ಹಸ್ತದಿಂ ಪುಳಕಿತಗಾತ್ರನಾಗಿ ಮಘವಂ ಮೆಱೆದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦-೨೨).

[ತನಿ$_2$ + ಸೋಂಕು$_1$]

ತನಿಸೋಂಕು$_2$, ತನಿಸೊಂಕು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಸ್ಪರ್ಶ; ಹಿತವಾದ ಸ್ಪರ್ಶ: ಸುರನಂದನದಿಂ ಪೊದಟ್ಟ ಬಲ್ಮುಗುಳ್ಗಳ ತಂದಲಂದು ಕವಿತಂದು ದದಂ ತನಿಸೋಂಕು ಸೋಂಕಿ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮಲಯಾನಿಳಂ ಸುಟಿದೊಡಂದು ಜಗಂ ಪೊಸತಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೦೯); ತುಹಿನಕರನ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳ ತನಿಸೋಂಕಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆದ ತಾರಹಾರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೯೮); ತನಿಸೋಂಕಿಂ ತನಗೀಯೆ ಹರ್ಷಭರಮಂ ಲಜ್ಜಾಭರಾಕುಂಚಿತಾನನೆ ವೈದೇಹಿ . . . ಇತ್ತು ತಿರ್ಯಗ್ವಿಳೋಕನಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೦೦೦). **ತನಿಸೊಂಕು**: ಇನಿಯಳ ತನಿಸೊಂಕಿನ್ನುಣಿಸೆನೆ ಮಾಲ್ಯಾಭರಣ ಲೇಪನಂ ತಂಬುಲಮೆಂಬಿನಿತುಂ ರಾಗಮನಾಗಿಸೆ ಮನದೊಳ್ ದಿವಿಜೇಂದ್ರ ವಿಭವದಿಂ ಸುಖಮಿರ್ದಂ (ಕಾಪ್ಯಾಪ. ೨೨೫). [ತನಿ$_2$ + ಸೋಂಕು$_2$]

ತನಿಹರಕೆ (ನಾ). ತಂಂಬು ಹರಕೆ; ಪೂರ್ಣಾಶೀರ್ವಾದ: ತೂಪಿಱಿದು ಸುಳಿವುಪ್ಪಾರತಿಯ ತನಿಹರಕೆ ತಳಿತುದು ತಾಯ ನೇಮದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೭-೩೦). [ತನಿ$_2$ + ಹರಕೆ (<ಪರಕೆ$_1$)]

ತನಿಹಳುಕು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ಹಳುಕು,-ತುಂಡು: ತೊಲಗಿ ನಿಂದರು ಕರ್ಪುರದ ತನಿಹಳುಕನಣಲೊಳಗಡಸಿ ದಂಡೆಯ ಬಲಿದು ಬಱಸಿಡಿಲೆಱಕವೆನೆ ತಾಗಿದರು ಬಳಸಿನಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೨-೦೦೩). [ತನಿ$_2$ + ಹಳುಕು (<ಪಳಿಕು)]

ತನಿಹಾಡಿಕೆ (ನಾ). "ಯಾವ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಇದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬಹಳ ಗೌಣವಾಗಿಟ್ಟು ಒಬ್ಬನೇ ಹಾಡುವ ಹಾಡು, ನುಡಿಸುವ ಗೀತೆ; ತನಿಹಾಡಿಕೆ" (Solo. ಇಂಕನಿ.).

[ತನಿ$_2$ + ಹಾಡಿಕೆ]

ತನಿಹಾಲು 'ತನಿವಾಲ್' ನೋ.

ತನಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಹುಲ್ಲು; ರುಚಿಕರವಾದ ಹುಲ್ಲು: ಆನೆ ಕುದುರೆ ಗೋವು ತನಿಹುಲ್ಲ ನೀರಾಶೆಯುಳಿದು ಹನಿವ ಕಂಬನಿಯಿಂದ ದೂನಿಸುತೊಂದೆರಳ್ದಿನವಿದ್ದುವಾ ರಾಯನಗಲೆ (ಭರತ. ೭೮-೦೦೪).

[ತನಿ$_2$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತನಿಹೆಚ್ಚು 'ತನಿವೆರ್ಚು' ನೋ.

ತನಿಹೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆದರು,-ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು: ಸೂಳೈಸಿದರು ಭುಜವನು ಸಿಡಿಲು ತನಿಹೆದಱೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೯). [ತನಿ$_2$ + ಹೆದಱು$_1$]

ತನಿಹೊಗರಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರು; ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡು: ಹೊಸ ಕೈದುಗಳ ಮಿಂಚಿನ ಮಕುಟಮಣಿ ಕಾಂತಿಗಳ ಸುರಧನುವಿನ ಚತುರ್ಬಲರವದ ಸಿಡಿಲುಗಳ ವಿಗಡಕುಂಭಜ ಮೇಘಋತು ತನಿಹೊಗರಿಱಿದು ಪರಬಲದ ಕಡುವೇಸಗೆಗೆ ಕವಿದುದು ರಾಜಹಂಸ ಪ್ರಕರವೋಸರಿಸೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೦-೪೮).

[ತನಿಹೊಗರು (<ತನಿವೊಗರ್) + ಇಱಿ$_1$]

ತನಿಹೊಗರು 'ತನಿವೊಗರ್' ನೋ.

ತನಿಹೊಗೆ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಹೊಗೆ: ದುಗುಡವೋ ಮೇಣ್ ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಯ ತಗಹುಗಳ ತನಿಹೊಗೆಯೊ ರಾಯರ ಮೊಗವ ನೋಡೈ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೨೪). [ತನಿ$_2$ + ಹೊಗೆ$_2$ (<ಪೊಗೆ$_2$)]

ತನಿಹೊಟ್ಟು (ನಾ). ಬೇರೆಯಾದ ಸಿಪ್ಪೆ; ಬರಿಯ ಹೊಟ್ಟು: ತೂಱಿದರೆ ತನಿಹೊಟ್ಟು ಗಾಳಿಗೆ ಹಾಱುವುದು ಕುಲಗಿರಿಯ ಬೈಸಿಕೆ ಜಾಱುವುದೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೪೪). [ತನಿ$_2$ + ಹೊಟ್ಟು (<ಪೊಟ್ಟು)]

ತನಿಹೊರಳು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊರಳಾಡು,-ಉರುಳಾಡು: ಪಾಂಚಾಲ ಸತಿಯರು ಜೀವದಲಿ ಜಾಱಿದರು ರಮಣರ ಮೇಲೆ ತನಿಹೊರಳಿ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೧೨-೯). [ತನಿ$_2$ + ಹೊರಳು (<ಪೊರಳ್)]

ತನಿಹೊಳಹು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಹೊಳಪು,-ಕಾಂತಿ: ತಳಿತ ಮಿಂಚಿನ ಮುಱಿವುಗಳೊ ತನಿಹೊಳಹುಗಳೊ ಖಂಡೆಯದ ಧಾರೆಯ ಕೊಳುಗಿಡಿಯೊ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೪-೭). [ತನಿ$_2$ + ಹೊಳಹು$_1$ (<ಪೊಳೆಪು)]

ತನಿಹೊಳೆ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು,-ಮಿರುಗು: ಮಿಱುಮಿಱುಪ ದಿವ್ಯಾಭರಣಕಿರಣದ ತುಱುಗಿನಲಿ ತನಿಹೊಳೆವ ದಿವ್ಯಾಂಬರದ ಕಾಂತಿಯಲಿ . . . ಒಪ್ಪಿದರಿಂದ್ರತೇಜದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೩೩-೫೬); ಎಡಬಲಕೆ ತನಿಹೊಳೆವ ತೇಜಿಯ ಕಡುಮದದ ಕರಿಘಟೆಯ . . . ಕಳಕಳವಾಯ್ತು ರಣದೊಳಗೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೨).

[ತನಿ$_2$ + ಹೊಳೆ$_1$ (<ಪೊಳೆ$_1$)]

ತನು (ಗು). ೧. ತೆಳುವಾದ; ಕೃಶವಾದ: "ಕ್ಷಾಮಂ, ಶಾಂತಂ, ಕೃಶಂ . . . ತನು – ಈ ೭ ಅಸಿದು" (ಹಲಾಯು. ೦೧೯-೩); ತನು ತನುವಾಗೆ ನೋಂತು (ಅಜಿಪು. ೩-೨); ವನಿತೆಯ ತನುತನು ಹರಿಚಂದನ ಶಾಖೆಯ

ನಡರ್ದು . . . ನೋಳ್ಪ ಭುಜಗಾಂಗನೆಯನೆ ಘನವೇಣಿ ಜಾಣೆಗೇ ನೊಪ್ಪಿದುದೊ (ರಾಜಶೇ. ೭-೫೯). 'ತನುಮಧ್ಯೆ' ಪರಾ. ೨. ಕೋವಂಲವಾದ. 'ತನುಗಾತ್ರಿ' ಪರಾ. ೩. ಸಣ್ಣ ;. ಚಿಕ್ಕ : ತನುವಲ್ಲದತನುತಾಪಂ ತನುವಂ ಸುಡೆ . . . ತನುಮಧ್ಯೆಯರಲರ್ವಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಪಾಸಿದರ್ ತನುತನುವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೨೯). 'ತನುಮುನಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಮೈ ; ದೇಹ : "ತನುಃ, ತನೂಃ . . . ಗಾತ್ರಃ, ಅಪಘನಃ, ಮೂರ್ತಿಃ –ಈ ೧೭ ಶರೀರಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೬) ; ಪಾರ್ದೆಚ್ಚ ವೃಷಾಂಕನಂಬು ತನುವಂ ಪಚ್ಚಂತೆ ಕೊಂಡತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೬); ತನುವಂ ತೆಯ್ದಪ್ಪಳಕ್ಕಂ ಬ್ರತದೊಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೯) ; ತನು ಕರಗಿ ಮನ ಕರಗಿ ಮಾಡುವದು ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ಬಸವ. ೮೬೪) ; ತನು ಕರಗದವರಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನವನೊಲ್ಲೆಯಯ್ಯ ನೀನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨-೯) ; ತನುವ ಮಱದನು ಪುಳಕಜಲದಲಿ ನನೆದು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೮-೮) ; ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದೊ (ಕನಕ. ೩೭ ಪಲ್ಲವಿ); ತನುವರಿಯದ ನೋವಿಲ್ಲ ಮನವರಿಯದ ಪಾಪವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೫. ಚರ್ಮ ; ತೊಗಲು.

ತನುಮಾಡು = ಸೊರಗಿಸು ; ಕೃಶಗೊಳಿಸು : ಪಿರಿದಪ್ಪ ದಾರುಣ ವ್ರತದಹನಾರ್ಚಿಯಿಂದನುದಿನಂ ತನುವಂ ತನುಮಾಡುತಿರ್ಪೆನೆಂಬತನು ವಿರೋಧಮುಂ ತನುವಿರೋಧಮುಮೊಪ್ಪುಗುಮತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೦-೪೯). **ತನುವಾಗು** = ಸೊರಗು ; ಕೃಶವಾಗು : ತನು ತನುವಾಗೆ ನೋಂತು . . . ತಾಳ್ದಿದಂ ವಿಮಲವಾಹನಯೋಗಿ ತಪೋನಿಯೋಗಮಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೨). [ಸಂ.]

ತನುಕಂಪ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿನ ಕಂಪನ ; ಮೈನಡುಕ : ಶ್ರೀಗಿರೀಶನ ಹೃದಯ ಭುಗಿಲಿಡಿದು ತನುಕಂಪವಾಗಿ ಜರ್ಝರಿಸಿ ತಲ್ಲಣಗೊಳುತಿರಲು (ನವಮೋ. ೬-೪೮). [ತನು + ಕಂಪ$_2$].

ತನುಕಾಂತಿ (ನಾ). ದೇಹದ ಕಾಂತಿ,–ತೇಜಸ್ಸು : ತನುಕಾಂತಿ ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯೆಂಬ ಕೊಳದಲ್ಲಿ . . . ರಾಜಹಂಸನಿದ್ದನು (ಭರಚ. ೧-೨೯) ; ಭಕ್ತರ ಭವದುರಿ ತಣಿಯದೆ ಹರ ನಿನ್ನ ತನುಕಾಂತಿಯಿಂದೆ (ಇಂಡಾಪ. ೭೫-೬೦).

[ತನು + ಕಾಂತಿ]

ತನುಕೇಶ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಕೂದಲು : ತನುಕೇಶಂ ಪುಣ್ಯವಂತಂ ಕುಟಿಳ ಮೃದು ಘನಸ್ನಿಗ್ಧ ಕೇಶಂ ಮಹೀಶಂ ಧನವಂತಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨೬).

[ತನು + ಕೇಶ]

ತನುಗಂಪು (ನಾ). ಮೈಯ ಪರಿಮಳ ; ದೇಹದ ಸಂಗಂಧ : ಪೂಸುವೊಡೆ ಕಸ್ತುರಿ ಜವಾಜಿಗಳೈಸಲೇ ಪರಿಮಳವು ಸುತ್ತಲು ಸೂಸಿ ತನುಗಂಪಿನಲಿ ಮಘಮಘಿಸಂವಳು ಯೋಜನವ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೨೯-೧೪) ; ಅಂಬರ ಚರಿಯರ ತನುಗಂಪಿಗೆಱಗುವ ತುಂಬಿಯ ಬಳಗದಂದದಲಿ ಜಂಬುನೇಱಿಲೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨-೪೪).

[ತನು + ಕಂಪು]

ತನುಗತ (ಗು). ದೇಹವನ್ನು ಸೇರಿದ,–ಬೆರೆತ (?) : ಬಾರಿಸಿದ ಸರಣಿ ಶ್ರಮೋದ್ಭವವಾರಿ ತನುಗತವಾದವಂಗ ಮನೋರಥದಲುಬ್ಬಿದುದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿವರನ (ತೊರರಾ. ೦-೯-೦೬).

[ತನು + ಗತ$_2$]

ತನುಗಾತ್ರ (ನಾ). ಬಡಕಲುಮೈಯವನು ; ಕೃಶವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು : ತನುಗಾತ್ರಂ ದೀನನೇತ್ರಂ ತುಷಲಘುತರಮಾತ್ರಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೦).

[ತನು + ಗಾತ್ರ]

ತನುಗಾತ್ರಿ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು; ಕೋಮಲಾಂಗಿ: ತನುಗಾತ್ರಿ ನಿನ್ನ ತಪಿಪಂ ಮನಸಿಜನಾವಗಮುಮೆನ್ನನಾದೊಡೆ ದಹಿಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೮-೬೮). [ಸಂ. ತನುಗಾತ್ರೀ]

ತನುಗುಣ (ನಾ). ದೇಹಗುಣ ; ದೇಹಧರ್ಮ : ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಾಡುವ ತನುಗುಣಾದಿಗಳ ಮನಗುಣಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಣಗುಣಾದಿಗಳ ಕಳೆದಲ್ಲಿ ಶರಣರಹರೆ (ಅವಚಂ. ೯೦-೪೦೪). [ತನು + ಗುಣ]

ತನುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ಸೊರಗು ; ಬಡವಾಗು ; ಕೃಶವಾಗು : ವಿನಯವಿದ್ದಧಿಕರನು ತನುಗೆಟ್ಟ ಬಡವರನು . . . ಕರೆದುಣ್ಣದವನೂಟ ಶುನಕ ತಿಂದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೬೦). [ತನು + ಕೆಡು$_1$]

ತನುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮೈದಳೆ; ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸು; ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗು: ಜಲಜನಾಭನ ಭಕುತಿ ತನುಗೊಂಡಿಳೆಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥವನು ಮಾಡುತ ಸುಳಿವವೊಲು ನರಲೋಕವಂದ್ಯನು ಯಮುನೆಗೈತಂದ (ನಿಭಾಗ. ೩-೨-೩೫).

[ತನು + ಕೊಳ್$_1$]

ತನುಗ್ರಹಣ (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು ; ಜನ್ಮತಾಳುವುದು ; ಅವತಾರ : ಅನಿಮೇಷರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ನಿನಗೆ ತನುಗ್ರಹಣಂ . . . ಕುಶೇಶಯನಯನಾ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೩). [ತನು + ಗ್ರಹಣ]

ತನುತಚುಷ್ಟಯ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ನಾರಾಯಣನ ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ ಮತ್ತು ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ರೂಪಗಳು : ತನುಚತುಷ್ಟಯಗಳೊಳು ನಾರಾಯಣನು ಹೃತ್ಕಮಲಾಖ್ಯ ಸಿಂಹಾಸನದೊಳನಿರುದ್ಧಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತಾ (ಹಸಾರ. ೩-೭): "ತನುಚತುಷ್ಟಯಗಳೊಳು=ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ವಾಸುದೇವನೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ತನ್ನ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ" (ಹಸಾರ. ೩-೭ ಪದ್ಯಾರ್ಥ). [ತನು + ಚತುಷ್ಟಯ]

ತನುಚ್ಛವಿ (ನಾ). = ತನುಕಾಂತಿ : ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರನ ಕರಗಿ ಕರುವಿನೊಳೆಱದರೆಂದೆನೆ ಥಳಥಳಿಸಿ ತೊಳಗುವ ತನುಚ್ಛವಿಯ . . . ವರಕುಮಾರನ ಕಂಡು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೩-೨೦). [ತನು + ಛವಿ]

ತನುಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). = ತನುಕಾಂತಿ : ಈ ಕಾಂತಿಯಾ ತನುಚ್ಛಾಯೆಯಾ ವಿಸ್ಮಯಂ . . . ಮಾನವರ್ಗಿಲ್ಲ ದೇವರ್ಕಳ ಚರಿತವಿದು (ನಂಬಿರ. ೧೬-೨೦).

[ತನು + ಛಾಯೆ]

ತನುಜ (ನಾ). ೧. ಮಗ; ಸುತ : "ಸೂನುಃ, ಸಂತತಿಃ, ಆತ್ಮಜಃ, ತನುಜಃ, ಪುತ್ರಃ . . . ಅಪತ್ಯಂ–ಈ ೧೨ ಮಗವು" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೩); ತನುಜರು ಮನುಜರುಮುಚಿತಾಸನದೊಳ್ ಮಂತ್ರಿಗಳುಮಿರೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೪೫); ತನುಜನಖಿಳಾರ್ಥಕಲ್ಪಾವನಿಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯೨) ; ಕಂದನಾವೆಡೆ ತನ್ನ ಮೋಹದ ಸಿಂಧುವಾವೆಡೆ ತನುಜವನಮಾಕಂದನಾವೆಡೆ (ಕುಮ್ಯಾಡ್ರೋ. ೮-೧೭) ; ಮನದೊಲೆ ತನುಜರೆಂದೆಂಬ ಜಾಣ್ಣುಡಿಯನರಿತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೦೫). ೨. ಮರಿ ; ಪೋತ : ಆನೆಯ ತನುಜನ ಆಡು ಮುಱದರೆ ಹೀನವಾರಿಗಪ್ಪುದಯ್ಯ (ಘನವ. ೦೫). [ಸಂ.]

ತನುಜನ್ಮ (ನಾ). = ತನುಜ ೧ : "ನಂದನ ತನುಜನ್ಮ ತೋಕ ಸುತ ಪುತ್ರ ತನೂಭವ ಸೂನುನಾಮಕಂ ತನಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೦೭).

[ಸಂ. ತನುಜನ್ಮನ್]

ತನುಜಾತ (ನಾ).=ತನುಜ ೧: ತನುಜಾತೋದಯಮಪ್ಪ ಪುಣ್ಯದಿನಮಂ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚೆ ಕಾಣಲ್ಕೆ ನೋನೆನೋ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೩) ; ತನ್ನಯ ತನುಜಾತರುಗಳನಾಹವಕೆ ಭೂತಳೇಶನು ಬೀಳ್ಕೊಡಲು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೮-೧೯೯) ; ನಿನ್ನ ತನುಜಾತರಭ್ಯುದಯಕಾಗಿ ಬಂದಿಹೆನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೭೮). [ಸಂ.]

ತನುಜಾತಕಾಮೇಷ್ಟಿ (ನಾ). ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ ; ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿ : ದಶರಥನೃಪಂ . . . ದಾರೆಯರ್ವೆರಸಿ, ತನುಜಾತಕಾಮೇಷ್ಟಿಯಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೨೯೯).

[ಸಂ. (ತನುಜಾತ + ಕಾಮ + ಇಷ್ಟಿ)]

ತನುಜಾತೆ (ನಾ). ಮಗಳು ; ಪುತ್ರಿ : ದ್ರುಪದತನುಜಾತೆಯಂ ಪಿಡಿದಿತ್ತಿ ಕರುಣೆಯಿಂದುಪಚರಿಸಿ ' ಮಗನೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು (ಕ್ರಮಿಭಾ. ೨-೩೦) .

[ಸಂ. ತನುಜಾತಾ]

ತನುಜೆ (ನಾ). = ತನುಜಾತೆ : ಸ್ಫೀರತ್ಕಡೋಳ್ ವಿಗಿಲೆಂಬ ವೆಂಟಿನ ತನುಜೆಯಂ ಕೊಟ್ಟೂರ (ಜಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೯) ; ನೀಲಧ್ವಜಂ . . . ವಡೆದನತಿರೂಪಗುಣಾಢ್ಯೆಲಗಳಂದಿಸವೆ ತನುಜೆಯ (ಕ್ರಮಿಭಾ. ೯-೩).

[ಸಂ. ತನುಜಾ]

ತನುತನುತ್ರ (ನಾ). ವೈಕವೆಚ್ ; ಮೈಜೋಡು : ವನದೊಳಗೆ ರಕ್ಷವ್ಯಗಮನಿ ನಲಿಯುತಂ ಪೊಸ್ಮತನು ತನುತ್ರಂ ಜಾವಂ ತಗಮರಿ ಕಿನ್ನರಾಕ್ಷ್ಯತಿಯಸೆದು ತೋಪಲಿಂ ತುಲಾಂತಿಮದ್ರಕ್ಷ್ಯಾಣಂ (ಜಾತಕ. ೦೯-೩೦). [ತನು + ತನುತ್ರ]

ತನುತರ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ್ದ – ಕೋಮಲವಾದ : ಅಸ್ಮಕಾಂತಿಕರ್ಕಶತರ್ಕಾನುತರ ತನುಗಳೊಳಮತಿವಿಶದ ಪ್ರಜ್ಞಾತಿಶಯಮಂ ಕಾಣಲರಾದವ್ವುದು (ಅದಿಪು. ೩-೦೦ ಪ) ; ಕೇಶ ತನುತರತಂತುವನ್ನೆಳೆದು ಕುಶಲದಿಂ ನೆಯ್ದಮ್ಮತಕಶೋಭೆಯಂ ಯುವನಿಕಾ ಜ್ಯಾದಿತ ಮೆರೆದಿರೆ ಮನೋಹರಾಸ್ಯಕ್ಷ ಕಾನನಭೂಮಿ (ಕ್ರಿಲಕ್ಷ. ೨೦೦-೦೬೦). ೨. ತೀರ ಸಣ್ಣ ; ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ : ಪಿತಿಂಡಂತಲ್ಪವ್ರತಕ್ಕೆ ತನುತರ ತವಕ್ಕಮೇನೊಲ್ಲವನೇ (ಪಂಚಿ. ೨-೮೬). [ಸಂ.]

ತನುತಲ (ನಾ). ದೇಹದ ಆಡಿ : ತನುತಲಲೀನಕಾಗಿಹ ಛಾಯೆ ತುಸು ಕೂಡ ಹೊರಗಡಗಿಸಿಂಗುಕಳಿಂದೆಸಲು ಇಂಥ ಅವಸರದೊಳು ಪ್ರಾಂಥನೆ ನೀ ಕೂಡ ವಿರಮಿಸಬಾರದೆ ಹೇಳು (ಗಾಥಾಸ. ೦-೯೯). [ತನು + ತಲ]

ತನುತಾಪ(ನಾ).ದೇಹದ ತಾಪ: ತನುತಾಪದಿಂದೆ ಪೊರಿದ ಬನಮುರಿವುದು (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೦) ; ತನುತಾಪಕ್ಕಾಜಿದೆ ಮೇದಿನಿಯೊಳ್ಮೃರ್ಳ್ಳರಸನಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಕ್ರಿಪುವಿ. ೩೩-೪೬). [ತನು + ತಾಪ್ಯ]

ತನುತೆ (ನಾ). ತೆಳುವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕೋಮಲತೆ : ಶುಭಾಂಗಿಯ ತೆಳ್ಳಸಿರ ತನುತೆಯನ್ನಣಕವಾದಿ ಇಂಪುಟ್ಟಿದ (ಪಂಂಕೃಚ. ೧೯-೨). [ಸಂ. ತನುತಾ]

ತನುತ್ರ (ನಾ). ಕವಚ ; ಚಿಲಪಿತ್ತ್ರ ; ಜೋಡು : ದಿವ್ಯ ಶರಾಸನ ಶರಧಿ ವಿಚಿತ್ರ ತನುತ್ರಂಗಳೆಲ್ಲವಂ ಗಲ್ಲವಂ ತನಗಾವಗಂ ಕಿಲ್ಕಿಂತೆ ಕೊಂಡು (ಪಂಚಾಡಿ. ೧-೦೦ ಪ) ; ನೆಜೆಯೆ ತನುತ್ರವಿಮಿತ್ರದವೊಲಿಟ್ಟ ಮಲಂ ತಿನೆ ಪೆಯ್ಯನೊಮ್ಮೆಯುಂ ತುಱಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಚಿಪಿ. II, ೩೫೦-೦೬ ; 1119) ; ಶರಹತಿಗಿ ಭೀಮನ ಬಲುವತಾಕೆ ತನುತ್ರ ರಥ ಕರ್ಣಾಸ್ತ್ರಮಯವಾಯ್ತು (ಛಾಪ್ಯಾಪ್ಯೂಗ. ೦೩-೭೫). [ಸಂ.]

ತನುತ್ರಯ (ನಾ).ಸ್ಥೂಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಕಾರಣವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಶರೀರಗಳು : ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣವೆಂಬ ತನುತ್ರಯಾವಸಥಾತ (ಪೂಗಾಪು. ೦೫೦-೩೭೦) ; ಎನ್ನ ತನುತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸುಕಿದ ಮಲತ್ರಯಂಗಳ ಕಳೆದು ಲಿಂಗತ್ರಯಂಗಳ ನೆಲೆಗೊಳಿದ ಗುರುವೇ (ಅಖಂಂಡೇ. ೧೯-೭೬) ; ತನುತ್ರಯಗಳನು ಹೆಳ್ವೆ ಆರಿಯ್ವ ತನಯ ಸ್ಮೂಲವ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣ (ಕ್ರಾಪ್ರಸಿಂ. ೪-೪೯). [ತನು + ತ್ರಯ]

ತನುತ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಶಕ್ತಿ. ೨. = ತನುತ್ರ : " ಸನ್ನಾಹಂ, ಕವಚಂ, ವರ್ಮಂ, ತನುತ್ರಾಣಂ . . . ಜಾ(ಲ್)ಕಾ–ಈ ೧೦ ಕವಚಂ " (ಶಲಾಶಬ್ದ. ೭೬-೩೦೦). [ಸಂ.]

ತನುತ್ವ (ನಾ). ೧. = ತನುತೆ : "ಕಲಲ್ – ತನುತ್ವೇ (ಸ್ಪನ್ನತಾಗು)" (ಕಮಧಾ). 'ತನುತ್ವಂಬಡೆ' ಪರಾ. ೨. ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ಮಿತನಖಕೇಶಭೂತ ತನುತ್ವಮಭಕ್ಯಾಪಸರ್ಗಭಾವಂ . . . ಪರಿಹೀನದೇಹಬಿಂಬತೆವೆರಿಂತು ಪತ್ಯಶಿಶಯಂಗಳೆವೇಂ ಜಿನಗೊಳ್ ಪೊದಬ್ಬುವೋ (ಅದಿಪು. ೦೦-೪೨). [ಸಂ.]

ತನುತ್ವಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ತೆಳುವಾಗು; ಬಡವಾಗು: ತನುನಾವುಮಂ ಸಾರ್ಥಕಂ ಮಾಳ್ಪಂತೆ ತನು ತನುತ್ವಂಬಡೆಯೆ (ಣಚಿಪ್ರ. ೬-೯೨ ಪ). [ತನುತ್ವ+ಪಡೆ.]

ತನುದಂಡ (ನಾ). ದೈಹಿಕ ಶಿಕ್ಷೆ : ಸಮನಿಸೆ ಹಾ ಮಾ ಧಿಗ್ಜಂಡಮಯ್ಯ ರಿಂದಾಯ್ತು ಧರಣಿಂ ತನುದಂಡಂ (ಪಂಂಮಾ. ೦-೯೯).

[ತನು+ ದಂಡ]

ತನುದಂಡನೆ (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸುವುದು ; ವ್ರತನೇಮಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುವುದು : ಆಜ್ಞಾನಿಗಳಾದಂಥ ಗಂಡಂದಿರು ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ತನುದಂಡನೆಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವವರು (ಕರ್ಣಾಳ. ೦೩೨). [ತನು + ದಂಡನೆ]

ತನುಧರ್ಮ (ನಾ). ದೇಹದ ಗುಣ : ತನುಧರ್ಮಮಿಂದ್ರಧರ್ಮಂ ಘನ ಸಂಪದದಾದ ವರ್ಮಂ . . . ಅಧ್ರುವಂ (ಪಂಪಿಪು. ೦೪-೪೯) ; ತನುಧರ್ಮ ಗಳುಂದು ವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸೈರಣೆಯಲಿ ಮಲುಹಣನು . . . ಒಲುಮೆಯುಂ ನೆನೆವ (ಬಾಪು. ೪೨-೨೦). [ತನು + ಧರ್ಮ]

ತನುಧಾತುಜ್ಞ (ನಾ). ದೇಹದ ಧಾತುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದವನು ; ವೈದ್ಯ : ಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸಂತತ ತನುಧಾತುಜ್ಞರ್ ಭೂರಿಸಾರಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸದ್ಧಾತುಜ್ಞರ್ ನೆರೆದಿರ್ದರ್ (ಪಪಿಪು. ೩-೨೦೦). [ಸಂ.]

ತನುನೆವಿರ್ (ನಾ). ದೇಹದ ರೋಮ; ಮೈಗೂದಲು : ಚೀಗದಲ್ಲಿ ತನು ನವಿರ್ಗಾದಿಗಟ್ಟಿ (ಕಾಪ್ರಸಿ. ೯-೫೪). [ತನು + ನವಿರ್]

ತನುಪರಿಮಳ (ನಾ). = ತನುಗಂಧ: ತರುಣಿ ನಿಶಿತನಿಪರಿಮಳದಲುಜಿ ಹೊರಿದ ಹೂವಿನ ದಂಡಿಯನು ನಿಜವರನ ಕೊರಳಿ ಕಾಯ್ಮಿದಳು (ಕಾವ್ಯಾಲ. ೦೫-೭೫); ಆ ತರುಣಿಯರ ತನುಪರಿಮಳದ ನೋಂಕಿಸಲಿ ಸುತ್ತಲು ಪರಿವಳಿಸುದು ತರು (ತ್ರಿವಿಂ. ೫-೮೨).

[ತನು + ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)]

ತನುಪುಳಕ (ನಾ). ವೈನವಿರೇಳ್ಕವುದು ; ರೋಮಾಂಚನೆ : ಸಂದಣಿಸೆ ತನುಪುಳಕ ಪರವಾನಂದರಸಮಯ ನಯವಿನಲಲರದಿರದಿರಲೆಸರು (ಕಾವ್ಯಾಲ. ೨೨-೫೫); ತನುಪುಳಕದುಬ್ಬುಗಳಲಾಲಿಂಗನದ ಮಾಡಿದನೊಲಿದು . . . ಮುನಿರಾಯ (ತಿವರಿಂ. ೦-೦೦-೨೬). [ತನು + ಪುಳಕ (=ಪುಲಕ)]

ತನುಭವ (ನಾ). = ತನುಜ ೧: ತನುಭವಲಾಭ ದೇಹದ ನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಗತಿ . . . ಇನಿತಂ ಸುತಶೋಳಭನ ವರ್ಣನಸ್ಥಳಂ (ಸೂಕ್ಷ್ಮಸು.೭೬); ತನುಭವದ ನಾವೇನೆಂದು ಕಾಣ್ವೆವೆ ಸಾಕೆವೇ ಹೆತ್ತು (ಬಸವ. ೨೪-೬೨); ತನುಭವರಿಲ್ಲದೀ ತನ್ನ ಅರಸುತನವದು ಮೆಱಿಯದು (ಛಾಪ್ರಸಿ. ೦-೬೩). [ಸಂ.]

ತನುಭವೆ (ನಾ).=ತನುಜೆ: ತನುಭವಯನೀವುದೆಗಡರ್ಗನವೆಂದುಡುವೆನೆಲ್ಲುತ್ತ ದೇವಿ ನಿಗಗಾಂ (ಅಂಂಪ. ೭-೪೪). [ಸಂ. ತನುಭವಾ]

ತನುಭೃದ್ಗಣ (ನಾ). ಜೀವಸಬಂಧದಾಯ; ಜೀವ ಜಾಲ: ಕ್ಷಣಭಂಗಿನ್ಯತ್ತಿ ತನುಭೃದ್ಗಣ ಜೀವದ ಮಲ್ಲಿ ಸಂಕಯಂ ನೋಱ್ಪೂಡಿನತ್ತಣಿಯಲ್ಲ (ಪಂಪ್ರಪು. ೨-೩೦); ತನುಭೃದ್ಗ[ಣಾಂ. ದ್ಯುಣದೊಳ್ಸೂರ್ಪೀ ತನುಧರ ಲೋಭಂಗಳಿಂತುಮೇಂ ತೋರ್ಕುಮೆ ಪೇಳ್ ನಿನಗೆ (ಣಚಿಪ್ರ. ೦೩-೦೬).

[ಸಂ. (ತನುಭೃತ್ + ಗಣ)]

ತನುಮಧ್ಯ (ನಾ). ಬಿಗ್ಗಾನ್ನಡು ; ತೆಳುವಾದ ಸೊಂಟ : ತನುಮಧ್ಯಂ ನಿರುಪಮರೂಪನ ವಿನಯ ವಿಳಾಸನಿಧಿಯ ತನುಮಧ್ಯಂ (ಋಷಿಪ. ೭-೧೩೬) : ತನುಮಧ್ಯಂ ಬಲ್ಕಿ ಬೆನ್ನ ರ್ಮದಿಸೆ . . . ವಿಂ ಮೆಱಿದಳೊ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಂ (ಣಾಸ್ಮಸಾ. ೬೬೪) : ಶಂಕರ ತನುಮಧ್ಯದುಮಿಯೊಡನೆ (ಗುಶುಚಾ. ೨-೬೪). ೨. [ಧ್ವಂ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳಳ್ಳೆ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತ: ತಿಲಕವೃತ್ತ: ವ್ಯೋಮಾದಿ ಜಲಾಂತಂ ತಾವಾಗಿ ನಿತಾಂತಂ ಶ್ರೀಮಾನಿಂ ಕೀರಾ ನಾಮಂ ತನುಮಧ್ಯಂ [ಪಾಣಾಂ. ಧ್ವಃ] (ಛಂದೋಂಬಂ. ೨-೭೮). [ತನು + ಮಧ್ಯ]

ತನುಮಧ್ಯೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ನಡುವಿನವಳು ; ಚೆಲುವೆ : ಭಂಗುರಕೇಶಪಾಶ ತನುಮಧ್ಯೆ ಮೃಗಾಕ್ಷಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೬) ; ತನುಮಧ್ಯೆ ಕೇಸರಚ್ಛವಿ ವನಜಾನನೆ ಪೃಥುನಿತಂಬೆ ಕಂಡಳ್ ನೃಪಸಿಂಹನಾ (ಅನಂಪು. ೪-೧೨೧).
[ಸಂ. ತನುಮಧ್ಯಾ (ತನು + ಮಧ್ಯ + –)]

ತನುಮಾನಸ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೊರಗಿಸುವುದು; ಮನೋನಿಗ್ರಹ: ಯೋಗವಾಸಿಷ್ಠಕಾರರ ಸಪ್ತಭೂಮಿಕೆಗಳು ಬೇರೆ. ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ:– ಶುಭೇಚ್ಛೆ . . . ವಿಚಾರಣಾ – ಆತ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವದು, ತನುಮಾನಸ–ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಸೊರಗಿಸುವದು (ಅಮೃತ. ೬-೬ ಅಡಿಟಿ). [ತನು + ಮಾನಸ]

ತನುಮುನಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣದೇಹವುಳ್ಳ ಋಷಿ ; ಕುಳ್ಳ ಮುನಿ : ಅಗಸ್ತ್ಯಂ ತನುಮುನಿ ಮುನಿದಾಪೋಶನಂಗೊಂಡೊಡೆತ್ತಂ ಪುಡಿವಿಟ್ಟತ್ತೊಂದೆ ಧೀಂಕಾದುದು ಕಪಿಗಣುವಂಗೆಂದಗಟ್ ವಾರ್ಧಿಯಂ ಕೀಟ್ಟಿಡಿಕುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೧೮). [ತನು + ಮುನಿ$_3$]

ತನುಮೆ 'ತನ್ಮೆ' ನೋ.

ತನುಮೋಹ (ನಾ). ಶರೀರದ ಮೋಹ : ತನುಮೋಹಂ ನಾಡೆ ತನ್ನಿಂ ತೊಲಗಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೩೯). [ತನು + ಮೋಹ]

ತನುರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಅಂಗರಕ್ಷಣೆ ; ಮೈಗಾವಲು : ವನಿತೆಯ ತನುರಕ್ಷೆಗೆ ತಕ್ಕನುಚರಜನ ಕುಶಲಜನ . . . ಸಖಿಜನಮೆನಿತನಿತುಮನವನಿಪತಿ ನಿಯೋಜಿಸಿ ತಳರ್ದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೧೪). [ತನು + ರಕ್ಷೆ]

ತನುರುಚಿ (ನಾ). ದೇಹಕಾಂತಿ : ತನುರುಚಿ ರೂಪು ಸನ್ನುತ ವಯಸ್ಸ್ವರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದದೊಂದಿ ನಿನ್ನನೆ ನೆಱ್ ಪೋಲ್ತುದೊಂದು ಗಿಳಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೩) ; ತನುರುಚಿ ಕರ್ಣಕುಂಡಲ ಮರೀಚಿ ವಿಯತ್ತಳಮೆಲ್ಲಮಾ ಪಳಚ್ಚನೆ ಬೆಳಪಂತು (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೨೦). [ತನು + ರುಚಿ]

ತನುರುಜೆ (ನಾ). ದೈಹಿಕ ರೋಗ ; ಶಾರೀರಕ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ : ತನುರುಚಿಗೆ ಸಥ್ಯಾನ್ನ, ಬಾಯ ಚಪಲಕ್ಕಲ್ಲ (ಮಂಕುಳ. ೯೦೭).
[ತನು + ರುಜೆ]

ತನುರುಹ (ನಾ). ಮೈನವಿರು ; ಮೈಗೂದಲು : ತನುರುಹಮಗೆವೊಯ್ದ ವೊಲಿರೆ . . . ಅತನುಸುಖದ ಸುತನುವಿಂತನುಭವಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೨೦). [ಸಂ.]

ತನುರೋಮಾವಳಿ (ನಾ). ಮೈನವಿರುಗಳ ಸಮೂಹ : ತನುರೋಮಾವಳಿ ಗೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಪಸುರ್ಪಂ ಚೂಚಕಕ್ಕೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಪಂ . . . ಮಿಗೆ ಮಾಡುವಾ ಸತಿಯ ಗರ್ಭಾಧಾನಮೇನೊಪ್ಪಿತೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೧೬).
[ತನು + ರೋಮ + ಆವಳಿ$_1$ (= ಆವಲಿ)]

ತನುವರ್ಣ (ನಾ). ದೇಹದ ಬಣ್ಣ : ತನುವರ್ಣಂ ಮುಗಿಲಿಂದ್ರಚಾಪಲತೆ ನಾನಾರತ್ನಭೂಷಾಂಶು (ಉದ್ಕಟ. ೧-೬). [ತನು + ವರ್ಣ]

ತನುವಾತ (ನಾ). [ಜೈನ]ವಿಶ್ವಾಕಾಶವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಎಂಟು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಅನಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು: ಘನೋದಧಿ ಘನಾನಿಳ ತನುವಾತತ್ರಿತಯ ಭಾಗದೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ಪ) ; ಎಂಟುಂ ಪೊಡವಿಗಳಂ ತಾಳ್ದಿದುವೋಗಡಿಸದೆ ಮೂಱುಂ ಮಹಾನಿಲಂಗಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಅವರ ಪೆಸರ್ಗಳುಂ ಘನೋದಧಿ ಘನವಾತ ತನುವಾತಂಗಳೆಂಬುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೦ ಪ). [ತನು + ವಾತ]

ತನುವಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ದೇಹವಿಕಾರ ; ಅಂಗವಿಕಾರ : ತನುವಿಕಾರಂ ಪೆರ್ಚಿದಂತೆ ಮನಸಿನ ಮಮತೆ ನೂರ್ಮಡಿಸಿತ್ತು ಕೈಕೆಯ ಮೇಲೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪-೬೩೧). ೨.[ನಾಟ್ಯ] ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚಲನೆಯ ಮೂಲಕ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ; ಅಭಿನಯ : "ಅಂಗಹಾರವೆನೆ ತನುವಿಕಾರಮದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೨). [ತನು + ವಿಕಾರ]

ತನುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಕಾರವನ್ನು ತಾಳು ; ಮೈದಳೆ ; ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸು : ಕುಡಿಯಲಮೃತವನಮರರಿಗೆ ತನುವಿಡಿದು ತನ್ವಂಗಿಯ ತಪೋಧನರೊಡೆಯನೋವಿದನಮರನಿಕರವ (ನಿಭಾಗ. ೨-೩-೭) ; ಮನಸಿಜ ನರರೂಪ ತಾಳಿ ತನುವಿಡಿದೈತರುವಂದದೊಳಾಕ್ಷಣ ಕೊನಬುದೋಱುತಲೈ ತಂದ (ಕಂನವಿ. ೯-೯೭). ೨. ಬದುಕಿರು ; ಜೀವಿಸು : ಜನಿಸಿದುಳು ಮತ್ತಿಂದು ನಿಜಸುತೆಯೆನಿಸಿ ಸತಿ ಜಗದೇಕನಾಥನ ವನಿತೆ ತಧ್ಯಾನಾನು ರಂಜಿತ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಲಿ ತನುವಿಡಿದಳು (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೧೫); ನಳಿನೋದ್ಭವ ಕೋಟಿವತ್ಸರ ತನುವಿಡಿದಳಿದೊಡದೇನು ವೃಥಾಯ ಸುಳಿಗುರುಳಬಲೆಯ ತೋಳತಕ್ಕೆಯೊಳೊಂದು ಗಳಿಗೆ ಬಾಳಲು ಮುಕ್ತಿಯಹುದು (ಮೋಹತ ೩೩-೪೩). ೩. ದೇಹವನ್ನು ಹಿಡಿದಿಡು ; ಪ್ರಾಣವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಗಿಡುಮರಗಳಿಡಿದಡವಿಯಲಿ ತನುವಿಡಿದು ಬದುಕುವುದೆಂತು ಮಗಳೇ (ನಳಚ. ೭-೧೫). [ತನು + ಪಿಡಿ$_1$]

ತನುವಿದಾಹ (ನಾ). ದೇಹಕ್ಕುಂಟಾಗುವ ತಾಪ ; ದೇಹತಾಪ : ಬಿಸಜೋದ್ಭವಂಸಮೆದನಂಬುದಮಂ ಪವಮಾನ ಧೂಮತೇಜೋಂಬುಗಳಿಂದಮೆಂಬ ನುಡಿ ಸತ್ಯಮದಲ್ಲದೊಡುಂತೆ ಕಾರಕಾದಂಬಿನಿ ಮಾಟ್ಕುಮೇ ಬಿರಯಿಗಂಗಜ ವಹ್ನಿ ವಿಜೃಂಭಮಂ ವಿಳೋಳಾಂಬಕವಾಗಿಯಂ ತನುವಿದಾಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹೃದಯ ತಾಪ]ಮನುತ್ಕಳಿಕಾ ಪ್ರಪಂಚಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೩).
[ತನು + ವಿದಾಹ]

ತನುವು (ನಾ). ಒದ್ದೆ ; ತೇವ : ಶಾಖ ಮತ್ತು ತನುವು (Temperature & Humidity) (ಕೀಟಬೆ. ೫೦) ; ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸಿದ ಫಾರಂ ಮೇಲೆ ತನುವಿನಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಫ್ಲಾಂಗನ್ನು ಇಟ್ಟು . . . ಬಿಗಿಯಿಂದ ಒತ್ತಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೫೮). [<ತಣ್$_2$ + – ವು]

ತನುವೆರಸು (ಅ). ದೇಹ ಸಹಿತವಾಗಿ ; ಸಶರೀರವಾಗಿ : ತನುವೆರ ಸೊಯ್ಯಲ್ಮುನಿಗಳನನಲಂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇತುಗಟ್ಟಿದನೆನೆ ಪಾವನಹೋಮ ಧೂಮಮೊಗೆಯಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೧೪). [ತನು + ಬೆರಸು$_3$]

ತನುವೆಳೆ (ಕ್ರಿ). ಶರೀರವು ಬೆಳೆ,–ವೃದ್ಧಿಸು : ಬಿಟ್ಟು ಪೂರ್ವಶರೀರವನು ಸತಿ . . . ತಂಪಿನ ಬೆಟ್ಟದಬಲೆಗೆ ವಿಧಿ ಸದಸ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವೊಲು ತನುವೆಳೆ ದಳಾ ಮೇನಕಿಯ ಜಠರದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೨) ; ದಿನದಿನಕೆ ತುಸುಮಾತ್ರ ಸುತ್ತಲು ತನುವೆಳ{ಳೆ}ದನುರಿ ಹೊಡೆದ ಬಹಳಾಂಜನಗಿರಿಯವೋಲು (ನಿಭಾಗ. ೬-೯-೯). [ತನು + ಬೆಳೆ$_1$]

ತನುವೇರು (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗಿರು ; ತೇವ ಉಂಟಾಗು ; ತಂಪಡರು : ನೆನೆಯಕ್ಕಿ ನೆನೆಗಡಲಿ ಗೊನೆಯ ಬಾಳೀಹಣ್ಣು ತನುವೇರಿದಡಿಕಿ ಬಿಳಿಯೆಲಿಯ ತಗೊಂಡು ಗಂಗವ್ನ ಪೂಜೆಗೈದಾರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೩೨) ; ಎಂಟುದಿನ ಮಳೆ ಸುರಿದು ಗೋಡೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ತನುವೇರಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ತನುವು + ಏರು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ತನುವ್ಯಸನ (ನಾ). ಹತ್ತುಬಗೆಯ ವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತನುವ್ಯಸನ, ರಾಜ್ಯವ್ಯಸನ ವಿಶ್ವವ್ಯಸನ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನ . . . ಕಾಷ್ಠವ್ಯಸನಗಳೆಂಬ ದಶವ್ಯಸನಗಳಿಂ ಹಸಗೆಟ್ಟು (ವಿವೇಕ. ೨೪೬). 'ದಶವ್ಯಸನ' ಪರಾ.
[ತನು + ವ್ಯಸನ]

ತನುಶಕ್ತಿ (ನಾ). ದೇಹದ ಶಕ್ತಿ : ತನುಶಕ್ತಿಯಱಿದು ತಿಂಗಳ್ಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವೋಪವಾಸಮಂ ಮಾಟ್ಟ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೮೦). [ತನು + ಶಕ್ತಿ]

ತನುಸಂಭವ(ನಾ).=ತನುಜ ೧: ಈ ಘಟೋತ್ಕಚನ ತನುಸಂಭವಂ ಬಡವನೇ ಮೇಘನಾದಂ (ಚೈಮಿಭಾ. ೨-೩೫). [ತನು + ಸಂಭವ]

ತನುಸಿದ್ಧ (ನಾ). ದೇಹಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಖೋಡಿಗಳೆವುದು ಮಾಯೆಗೀಯೆಯನೇಡಿಸುವುದಾ ಮಿತ್ತುಗಿತ್ತುವ ರೂಢಿಯಲಿ ತನುಸಿದ್ಧ ರಾವೈ ಪ್ರಭುವೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೨೩). [ತನು + ಸಿದ್ಧ]

ತನುಸೂತಕ (ನಾ). ದೇಹದ ವೈಲಿಗೆ; ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೂತಕ: ಎನ್ನ ಕುಲಸೂತಕವನೆಗದ ಬಸವಣ್ಣ ಎನ್ನ ಫಲಸೂತಕವ ಕಳೆದ ಬಸವಣ್ಣ ಎನ್ನ ತನುಸೂತಕವ ಕಳೆದ ಬಸವಣ್ಣ (ವಚನ. ೫೮೨-೩೬).

[ತನು + ಸೂತಕ]

ತನುಸೋಂಕು (ನಾ). ವೈಲಿಗೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು; ದೇಹಸ್ಪರ್ಶ: ತನುಸೋಂಕಿ ಬಿದ್ದುಂದಿಬ್ಬೆಯಾಸಿ (ಭಾಷಾಭಿ. ೬-೬೫). ತನುಸೋಂಕಿಂ ಶಚಿ . . . ಅಟ್ಟಣಂ ಪಡೆಯೆ (ಪಾಪ್ಪಣ. ೦೨-೦೯).

[ತನು + ಸೋಂಕು]

ತನುಸೌಂದರ್ಯ (ನಾ). ದೇಹದ ಚೆಲುವು: ತನುಸೌಂದರ್ಯದಿನಿನ್ನ ನಿನ್ನ ನೆನಲ್ . . . ಬಾರದು ನಿನ್ನನೇಂ ಪಿರಿಯಯೇ (ಜಾತಿಪು. ೦೯-೦೫).

[ತನು + ಸೌಂದರ್ಯ]

ತನುಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನ; ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನ: ಭೂಮಿನಿಂ ಧರ್ಮಕರ್ಮಾಪ್ತಮ ಲಾಭದೊಳ್ನಾ ಬಂಧು ದ್ವಿತಯ ಸವತನುಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಮಾಟ್ಟುಮೊಳ್ಪಂ (ಜಾತಕತಿ. ೦೦-೦).

[ತನು + ಸ್ಥಾನ]

ತಪೋಜ (ನಾ). ೧. ವಿಂಗ; ಸುತ: ಜನ್ಮಾಂತರ ಪ್ರೌಢಾದಿನೆಮಗೆ ನಿನ್ನ ದೊರೆಯ ತನೂಜಂ ದೊರೆಕೊಂಡಂ (ಜಗಪ. ೬-೧೪); ತನೂಜರಿರ್ವರುಂ . . . ಉತ್ಸವಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೬). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ: ತು ಜಾ ರ ಕ ರ ನಿಂದೇಕಾದಶ ದ್ರವ್ಯ ಧರ್ಮ ತನೂಜಸ್ಥದೊಂದ್ರವಂತ್ರಿ ಶುಭದಂ ಶೇಷಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದಿತಂ (ಜಾತಕತಿ. ೦೦-೦೦). 'ಇನತನೂಜ' ವರೊ.

[ಸಂ.]

ತನೂಜಮಂದಿರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ; ಜಾತಕನ ಪುತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸ್ಥಾನ: ಧನಧರ್ಮಾಂತ್ಯ ತನೂಜಮಂದಿರದೊಳಗ್ರರ್ ಕೂಡಿ ನಿಂದಂದು ಬಂಧನಮಾ ಮಂದಿರದಂದು ಸಮುಖಿಂ ಮರ್ತ್ಯಂಗೆ (ಜಾತಕ. ೫೦-೨೫).

[ತನೂಜ + ಮಂದಿರ]

ತನೂಜಾತೆ (ನಾ). = ತನುಜಾತೆ: ಎನ್ನ ತನಯುಂಗೆ ತಕ್ಕಳ್ ನಿನ್ನ ತನೂಜಾತೆ ರೂಪವತಿ ಸೀತೆ ಗರಾ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೩-೦೯). [ಸಂ. ತನೂಜಾತಾ]

ತನೂಜಾಳಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳ ಸಮೂಹ: ತನೂಜಾಳಿಯುಂ ಬಂಧುವರ್ಗಮಂ ಕಾವತ್ಯಂ ವಂತೆ ಶೋಕಂ ಮುಸುಕಿ ನಡೆಯೆ (ರಕ್ಷಾಕ. ೪೦).

[ತನೂಜ + ಆಳಿ (= ಆಲಿ)]

ತನೂಜೆ (ನಾ). = ತನಂಜಾತೆ: "ದುಹಿತೃ ನಂದನೆ ಪುತ್ರಿ ತನೂಜೆ ಸೂತಿ ತಾನೆನಿಸ್ಕುಂ" (ಪಜಾ.ಕೋಪ. ೫೪-೦೬); ಪರಿಣಯವಾಂತ ತನ್ನ ತನೂಜೆಯಂ ಗುಣವಂತೆಯಂ ಸಿಂಗರಿಸವೆಲ್ಕೈನೆ (ಭಸಪು. ೪-೬೨); ಅವಳಿಮಕ್ಕಳ್ಗಳಂ ಪೆತ್ತಳ್ ಸುಮಿತ್ರೆ ಮಗಧೇಶ್ವರತನೂಜೆ (ಕ್ರೀರಾಮಾ. ೦೬-೪೨೨).

[ಸಂ. ತನೂಜಾ]

ತನೂದರ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆ: ಶಿರಮಿನಿರಕ್ಷಿ ಪದತಳ ಸರೋಜಮಂ ತಪಸತಪ್ಪ ಶಿಖರಾಗ್ರಿ ತನೂದರಮಂ ಕ್ಷುಧಾನಳಂ ಸುಡೆ ಕರಿ[ಕು]ವರಿದಗವನಳಿವಿಪಾತಂ ಪೋಲ್ವಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೪).

[ತನು + ಉದರ]

ತನೂದರಿ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವಳು; ಬೆಲುವೆ: ಈಕೆಯ ದೊಂದು ಕಾಣ್ಕೆಯಂದಾಗಿಯುಮಿವಾ ತನೂದರಿಗೆ ಧೀರತೆಯುಂ . . . ದೊರೆಕೊಳ್ಳುಂ (ಆದಿಂಂಂ. ೪೯೨) ; ಆ ತನೂದರಿ ವೈದೇಹಿ ಮರುತ್ಸುತಂಗೆ ನಿಜ ಜೂಡಾರತ್ನಮಂ ನೀಡಿದಿರ್ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೦೦-೦೦೦).

[ಸಂ. ತನೂದರೀ (ತನು + ಉದರ + –)]

ತನೂನಪಾತ್ತು (ನಾ). ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ, ಬಹುಲ . . . ಜಾತವೇದಾ, ತನೂನಪಾತ್ . . . ಹುತಾಶನ–ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಜಿಂಗಾಯಿ. ೦೩-೬೩) : "ಕೃಪಿಟಪಯೋನಿ ತನೂನವಾತ್ಮಮೊಳ್ಪೆನೆಲ್ಲಗ್ನಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಾಶ. ೦೯-೭) : ಜಿನ್ಮೂರ್ತಿ ನಿರ್ಜರಸಂನ್ಮಸ್ಕೃತ ತನೂನಪಾನ್ನಿಹಿರ ಶಶಿನೇತ್ರ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೦). [ಸಂ. ತನೂನಪಾತ್]

ತನೂಭವ (ನಾ). ೧. = ತನುಸಂಭವ: ನಿನ್ನರಸನಿಂಗದಮ್ಮನ ನಿನ್ನ ತನೂಭವನ ಸಾವುಗಂಡುಂ ಮಾಣ್ದಾ (ಪಂಂಪಭಾ. ೦೩-೦೬). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ: ದಿವಿಜೇಜ್ಯಂ ನಿಲೆ ಜನ್ಮಲಗ್ನ ಗುಹದೊಳ್ ಪ್ರಾಪ್ತಮಂ . . . ತನೂಭವದೊಳ್ ನಿಶ್ಚಯ ಬುದ್ಧ ನಾಖಂಡಿದೆಯೊಳ್ ನಿಶ್ಚತಂ (ಜಾತಕ. ೦೯-೦೦). [ಸಂ.]

ತನೂರುಹ (ನಾ). ೧. = ತನುರುಹ: "ರೋಮ, ತನೂರುಹಂ–ಈ ೨ ಮೆಯ್ಕ ಕೂದಲ್" (ಜಲಾಯು.೦೬-೩೭); ತಾಳ್ದತಿಮುದಮಂ ತನೂರುಹಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟುತ್ಕರ್ಷಿಂದಿರ್ (ರಾಜಶೇ. ೪-೨೪). ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ–ಪಕ್ಕೆ: "ತನೂರುಹಂ ಗರುತ್ ಪಕ್ಷಂ . . . ವಕ್ಷೀ–ಈ ೯ ಎಱ (೦) ಕೆ" (ಜಲಾಯು. ೪೦-೦೬) ; ಒಮ್ಮೆ ಗಿರಿಗಳ ತನೂರುಹಗಳನು ತರಿದೊಟ್ಟಿ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಕೀರ್ತಿ ಮೊಳಗಿಸಿದನು (ಧ್ವಜಾಶ್ವ. ೦೯-೦).

[ಸಂ.]

ತನೆ, ಜನೆ, ತೆನೆ (ನಾ). ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಶುಗಳ) ಬಸಿರು; ಗರ್ಬ; ಗರ್ಭ: ಆ ಬೆಳೆಯ ಮೇಯ ಬಂದ ಎರಳೆ ತನೆಯಲ್ಲದೆ ಮಱಿ ಗಂಡಿತ್ತು (ಕೋಲಾಶಾ. ೦೬-೦೦) ; ಸ್ರವದ್ಗರ್ಭ, ಅವತೆಕೋಡ ತನೆ ಕಠಗದ ಆಕಳು (ಜಾತಕ. ೪) ; ಬಾಳೆಯ ಕೇಡುದರ ಗೊನೆಯು, ಹೇಸರ ಕೇಡುದರ ತನೆಯೆ (ಗೀವಿಂ. ೦೩-೬೪). 'ತನೆತೊಂಬು' ವರೊ. ೨. ಗರ್ಬವಾದ ಹಸು: ಗರ್ಭಣೀ ವಾ ತನೆ ಮೇಗ್ (ವೀತಿಪು. ೦೬-೦೨). ಜನೆ: ಪಿ. ಮೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಲೋಳೆ; ಬಂಡಾರ: (ಟ). ತೆನೆ: ೧. ಅಮರಾಂಗನೆಯರ್ ದಿವಿಜೇಂದ್ರರಿಲೋಕ ಸಂಜನಿತ ಮಹೌಷಧಿ ಪ್ರಕರದಿಂ ಜಿನ ಮಾತೆಗೆ ಮಾಡೆ ಗರ್ಭಕೋಧಯನದೇಸವಾಸಾಹ ಮೆನಲ್ಕೊರೆಯಾಗೆ ಶರೀರಮಬ್ಬಜನ್ಮನೆ ಸಮೆದಿಂದುಕಾಂತ ವನಕಾಂತೆ ಪೊರೇಂ ತೆನೆ ತೆಳ್ಪುವೆತ್ತುದೋ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೦೯) ; ತೆಯ ಹಸುವನು ಕೊಟ್ಟು ಹೆಗ್ಗಳೆ ಮನದೆ ಜಿನುಗುವರಂತೆ ಕಾಣ್ಬುದು ನಮ್ಮ ನಡೆವಳಿಯು (ರಾಮಾಶಂ. ೨-೩೬). ತನೆಯಾಗು, ತೆನೆಯಾಗು=ಗರ್ಬವಾಗು; ಗರ್ಭ ಧರಿಸು: ಗುರುವೆಂಬ ಗೂಳಿ ಮುಟ್ಟಲು ಶಿಷ್ಯನೆಂಬ ಮನಿಕ ತನೆಯಾದುತ್ತು (ಅಪ್ಪ.ಕ. ೪. ೩೬-೦೦೩); ತೆನೆಯಾಗದ ಪಸುವಿಂಗಾಡಿನ ತುಪ್ಪ ಮನಕ್ಕೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಯಯ ಬೇರನೆಯ್ದ ಮೆದ್ದು ಗುಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟುಗುಂ ನಿಶ್ಚಯದಿಂ (ಪೋಳ್ಕಾ.ಕಾ. ೯-೦೯); ಅನುವರ್ಷಂ ತಪ್ಪದೆ ತಾಂ ತೆನೆಯುವ್ಪುದೆ ದಲ್ ಸಮಾಸಮಿವನೆಯೆ [ನಿ]ಕ್ಕುಂ (ಪಜಾ.ಕೋಪ. ೪೦-೪).

[ದೇ.ತೆ ತಮಿ. ಟಿನೈ; ಮಲ. ಚಿನ; ತುಳು. ತನೆ, ಹನೆ; ತೆಲು. ಚಿನ]

ತನೆತೊಂಬು, ತೆನೆತೊಂಬು (ಕ್ರಿ). ಬಸಿರಾಗು; ಗರ್ಬವಾಗು; ಗರ್ಭ ಧರಿಸು: ಕೋಣನ ಕವಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಱು ಹಸು ತ[ಣಾಣಾ. ತ]ನೆತಂಬು ಕಱುವೊಂದಾಯಿತ್ತು (ಕೋಲಾಶಾ. ೩೬-೨೦). ತೆನೆತೊಂಬ್ಕು: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ತುಂಬು.]

ತನೆನಿಲ್, ತೆನೆನಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಭನಿಲ್ಲು: ತ[ಣಾಣಾ. ತ]ನೆ ನಿಲುಬು ಪ್ರಸ್ಪೌಹಿಯದು (ಪಂಗಾಶಾ. ೪೪-೬). ತೆನೆನಿಲ್ಲು: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ನಿಲ್]

ತನೆಬಲಿ, ತೆನೆಬಲಿ (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಭ ಬೆಳೆ: ತ[ಣಾಣಾ. ತ]ನೆ ಬಲಿಯೆ ಪಲ್ಲಿಸ [ರಿಕ್ಷ]ಯದು" (ಮುಂಗಾಶಾ. ೪೪-೬). ತೆನೆಬಲಿ: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ಬಲಿ.]

ತನೆಯಾವು, ತೆನೆಯಾವು (ನಾ). ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಹಸು : ಪುಷ್ಪೌಹಿ, ಗರ್ಭಣಿ – ಈ ೨ ತ[ಪ್ಪಾಣಾ. ತೃನೆಯಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೦೧೪).

ತನೆಯಾವು : ವೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ತನೆ + ಆವು]

ತನೆಯಿರು (ಕ್ರಿ). ಗಬ್ಬವಾಗಿರು : ಗೊಡ್ಡುಮೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಈ ದಿನ ತನೆಯಿರಬೇಕು . . . ಮಾರಿಬಿಡದೆ (ಯಾಜಪ್ರ. ೩೭).

[ತನೆ + ಇರು$_1$ (< ಇರ್$_1$)]

ತನೆವಂದಿ (ನಾ). ಗಬ್ಬವಾದ ಹಸು ; ಗರ್ಭಿಣಿ ಹಸುದಿ : ಪಿಡಿವಂದಿ ತನೆವಂದಿ ಕುರುಡು ಕುಂಟೆಂದಲಸದಱಿಂದಂ . . . ಸಿಲೆಯ ಮೇಲಾದೊಡಂ ಶಕುನಮಂ ನಿಱಿಪಂತೆ ನಿಱಿಸುವೆಂ ಪಂದಿಯಂ ನೀಂ ಮೆಚ್ಚಲುಂ (ಜಾಂಬಿ. ೩-೧೬) ; ಹಂದಿವಿಂಡಿನೊಳಗೆ 'ಪಿಡಿವಂದಿ' ಇದು, 'ತನೆವಂದಿ' ಇದು . . . ಎಂದು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಪಾಡುತಾಣ. ೩೦೮).

P ಈ ಶಬ್ದರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.

[ತನೆ + ವಂದಿ]

ತನ್ನತು 'ತನತ್ತು' ನೋ.

ತನ್ನದು 'ತನತ್ತು' ನೋ.

ತನ್ನವಿಕೆ (ನಾ). ತಂಪು ; ಶೈತ್ಯ : ತನ್ನವಿಕೆ ಪುಬಲಿಸಲ್ ಕ್ಷಯರೋಗಿ ಜೈಸಿದಂ ಜಂಘಾಕುವ (ಹರಿಚಾ. ೦೫-೨೯). [<ತನುವು + – ಇಕೆ]

ತನ್ನಾಕ (ನಾ). ಖಿಡ್ಡಿಯುದ್ದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಸಮವಾದದಿಂದ ಎರಡು ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುಖವಾದವನು ಕಳ್ಳರು ವಂಶಾ ಭಾವ ಅವದುಂಟು ಅದರ ತನ್ನಾಕ ಎಂದು ತಿಳಿವುದು. (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೫೬). ['ಇದು 'ತಾನಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತನ್ನಾಕಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹೋಡಿಸಿದ ಪಲ್ಲವಿಯ ಭಾಗ : ಪಲ್ಲವಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಧ್ಯೆ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮನೋಧರ್ಮ ಸ್ವರಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವೂ ಇದೆ ಇದಕ್ಕೆ 'ತನ್ನಾಕಾರ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೪). [ಸಂ.]

ತನ್ನೆಲೆವುಳಂಕ 'ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗ' ನೋ.

ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗ, ತನ್ನೆಲೆವುಳಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತನ್ನೆಲೆ ಹುಳಿಗನ ಬೇರನು ಎಮ್ಮೆಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಸೂತಕ ವಿಪ್ಪಿದ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸೂತಕವಹುದು (ಪ್ರಕ್ರಸಾ. II, ೪೩) : ಒಂದೆಲಗದ ಸೊಪ್ಪು, . . . ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗನ ಗೆಡ್ಡೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಆನೆಯು ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಉಡುಹುಮಾಡಿ ನೆಲಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆನ್ನ . . . ಮಾಡಿಸಲು ಉನ್ಮಾದ ಶವನವಹುದು (ಪ್ರಕ್ರಸಾ. II, ೩೦). **ತನ್ನೆಲೆವುಳಂಕ** : ತನ್ನಲೆವುಳಕಗಿಡ : (ಕ). [?]

ತನ್ಮತ (ನಾ). ಅತನ ವಂತ್ರ–ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಕಂತುವೆ ಪರಮಾತ್ಮನಾಗೆ ತನ್ಮತಮೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಗದೆ (ಪಾಂತಿಪು. ೬-೧೦ ವ).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಮತ)]

ತನ್ಮಧ್ಯ (ನಾ). ಅದರ ಮಧ್ಯ : ತನ್ಮಧ್ಯದೊಳಿರ್ದುದು ರುಚಿವನ್ನೇರುಂ ನಗೇಂದ್ರಂ (ಪಾಂಚಿಪು. ೧೮-೮೬). [ಸಂ. (ತದ್ + ಮಧ್ಯ)]

ತನ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ವಂಗ್ನವಾದ; ತಲ್ಲೀನವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅದರಲ್ಲಿಯೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊಡಗಿದವನು ; ತಲ್ಲೀನನಾದವನು : ಕಾಂ ತನ್ಮಯನಾಗಿ ತಚ್ಚರಿತಂ ಕಾವ್ಯಂಗಳೊಳ್ಕೂಡಿ ಬಣ್ಣಿಸಿ (ಅದಿಪು. ೦-೩೭). [ಸಂ.]

ತನ್ಮಯತೆ (ನಾ). ಮಗ್ನತೆ ; ತಲ್ಲೀನತೆ : ಇನಿಯಳೆ ನಿಜಮೆನ್ನುತೆ ದರ್ಶನ ಸುಖವಂ ತನ್ಮಯತೆಯುನೊಂದಿದ ಮಿವದಿಂದನುಭವಿಪೆ (ಪ ಶಂ ೦ ತ. ೧೦-೧೩೩). [ಸಂ. ತನ್ಮಯತಾ]

ತನ್ಮಯತ್ವ (ನಾ). =ತನ್ಮಯತೆ : ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಆರ್ಜಿಸುವಾತನು ತನ್ಮಯತ್ವವನ್ನು ಪೆಡೆಯುವನು (ಧಾರವ. ೬೯). [ಸಂ.]

ತನ್ಮಾತ್ರ (ನಾ). ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಐದು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದ್ರವ್ಯಗಳು ; ಗಂಧ, ರಸ, ರೂಪ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಶಬ್ದಗಳೆಂಬ ಐದು ದ್ರವ್ಯಗಳು: ಆ ಜ್ಞಾನ ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತ ಅಹಂಕಾರಂಗಳಿಂದ ಪಂಚ ತನ್ಮಾತ್ರಂಗಳುತ್ಪತ್ತಿ ಆ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಂಗಳಿಂದವೆ ಪಂಚಭೂತಂಗಳುತ್ಪತ್ತಿ (ಮಾಹಾದೇ. ೪. ೦೪೬-೬೪೦) ; ಮುಂದದೇ ಹಮ್ಮು ಹಮ್ಮುಂದ ತನ್ಮಾತ್ರ ವಿಂತೆಂದು ತೀ (ಮುಷ್ಟೀಪ್ರ. ೬-೨) : ಐದು ಭೂತಗಳ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾರಣವಸ್ತುಗಳೂ ಐದಾಗಿರಬೇಕು. ಇವನ್ನು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ (ಭಾತರ್ಕ. ೩೨೩). [ಸಂ.]

ತನ್ಮಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧.=ತನ್ಮಾತ್ರ : ಮುಗಿದ ರಾಜಸವಾದ ಹಮ್ಮಿನಲೊಗೆದವೀ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ಕೆಲ್ಲಗೆದಿ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಿಂ ಭೂತವರ್ಗಮಪ್ಪ (ಅಮೃತ. ೪-೦೩) ; ಐದು ಭೂತಗಳು, ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು, ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯ ಗಳು, ಆಹಂಕಾರ, ಮಹತ್ತು, ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ ಇವೇ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳು (ಭಾರದ. ೨೩೨). ೨. ಮೊೂಲ ಉದ್ದೇಶ (?) : ಹೀಗೆ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋವಿಶ್ಲೇಷಣವೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಅಂಶವಾಗಿದೆ (ಸಮಚಿ. ೩೭ ಬೀಚಿ). [ಸಂ. ತನ್ಮಾತ್ರ]

ತನ್ಮೂಲಕ (ಅ). ಆದರ ಮೂಲಕ ; ಆದರ ಮುಖಾಂತರ : ಜೀವತ ತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಶಕ್ತಿತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಪೊೀಷಿಸಬೇಕು (ಕಿಪ್ರ. ೩೩); ಕಲೆಯಿಂದಾಗಲಿ, ಕಾವ್ಯದಿಂದಾಗಲಿ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಪಡೆವ ಸಹೃದಯನೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಆತ್ಮೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು (ಕಾಪ್ರಕಾ. ೦೫). [ಸಂ. (ತದ್ + ಮೂಲಕ)]

ತನ್ಯೆ, ತನುವೆ (ನಾ). ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ನಿಶ್ಚೀಲವ್ರತಕ್ಕಂ – ಶೀಲಂಗಳು ವ್ರತಂಗಳಿಗಾವಿಱಿಲ್ಲದ ತನ್ಮೆಯಿಂ (ಕಾಚಿವ್ರ. ೫೦೯) ; ಆಪ್ತಾಗಾತಿ ಚ – ಅನ್ಯ ಮನ್ಯುಗಳಂ ತನಗಂ ತನ್ನಿಂದಮನ್ಯವನ್ನುಗಳ್ಗಂ ವಿನಂ ಬಾಧೆಯುಱದ ತನ್ಮೆಯಿಂ (ರೀತಿಯಿಂ)ಆಪ್ತಾಗಾತಮುಂ ಆಪ್ತ ಆಹಾರಕಶರೀರ (ಕಶ್ಯಪ್ರ. ೦೦೮); ಸದ್ಯಪನೆಮೋಗದೊಳು ಪಿರಿದುಮರ್ಥಶರೀರವಂ ಕ್ಷಿಕೆಯಿಸುವ ತನ್ಮೆಯಂ ಸಾಧು ಗುರು ಗುಣಾಧಿಕರೊಳು ನಯವಿನಯ ಭಯಭಕ್ತ್ಯಯುಕ್ತತೆಯುಂ . . . ಪದ್ಮಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮವೆಂದಱಿಯುವುದು (ಜೀಸಾ. ೧೦೬). ತನೆಮೆ : ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸಿಂಹ ಮಾರ್ಜಾರ ಪರಿಣತಿಯಂತೆ ನಿಶ್ಯಬ್ದಮವ್ವ ಚೀಚ್ಚೆಯುಂ ಸಜ್ಜನಜನಿಗಳಿಗೆ ವಶವಾಗದ ತನುವೆಯುಂ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಪವರ್ತನೆಯೊಳು ವರ್ತಿಸುವ ಜೀವನ ಪರಿಣತಿಯಂ ಕೃಷ್ಣಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮವೆಂದಱಿಯುವುದು (ಜೀಸಾ. ೧೦೪). [?]

ತನ್ಯಂಗಿ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು ; ಕೋಮಲಾಂಗಿ: ಇಕ್ಕಿದ್ ನಡುಗುತಂ ತನ್ಯಂಗಿ ತಾಂಬೂಲಮುಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೯); ತನ್ಯಂಗಿಗೇಂ ಚೆಲ್ವುವೀಱಿಯುವೇಗ ಮುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚೆಯುಂ ದುಗುಲಮುಂ (ಜಗಪ. ೨-೬೫) ; ನಿನ್ನನಿಳಿದನಿಗಾವ ಸಗ್ಗಮುಂ ರುಚಿಸದೆಲೆ ತನ್ಯಂಗಿ (ಕ್ರಿಲೀಅಮ. ೪೦-೬೬೦). [ಸಂ. ತನ್ಯಂಗೀ (ತನು + ಅಂಗ + –)]

ತನ್ಯಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆ ದೇಹ ; ಇನ್ನೊಂದು ದೇಹ : ಸಪ್ತನಾಶ ಸಪ್ತ ನರಕ ಆದರ ಬೆಳಕು ಕತ್ತಲು ಮನ್ಯಂತರ ತನ್ಯಂತರ ಆದರ ಕೋಟಿ ಕೊತ್ಯಲು (ಸಾದೀಪ್ರ. ೬೦-೨೫). [ಸಂ.]

ತನ್ವಿ (ನಾ). ೧.=ತನ್ವಿಂಗಿ: ತನ್ವಿ ಸ್ವವನಂ ಕಣ್ಮಾರ್ವಿನಂ ನೋಡಿದಳ್ (ಬಭಿಪ್ರ. ೪-೦೭) ; ಆ ಮಹಾಪುರುಷನೇ ತಕ್ಕೆವರನೀ ತನ್ವಿಗೆನುತೆ (ಪದ್ಮಣ. ೩-೩೪) : ತನ್ವಿ ತನ್ಮಧುರಸುಗಂಧದಿಂ ತಿಂದು ಸೇವಿಸಿದಳ್ ಮಧುವಂ ನಿಚೇಚ್ಛೆಯಂ (ಕಾಪ್ರಸಾ. ೪೭); ತನ್ವಿಯಂ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ ಸಮರಕನುವಾಗುತಿರಲ್ (ಪ್ರಮಿಪಾ. ೦೦-೨೬). ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರಮಿ

ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ೨೪ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಸಂಕೃತಿ ಎಂಬ ವರ್ಣ ಧಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ ; P ಇದಕ್ಕೆ ಸುಂದರವೃತ್ತವೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ: ಇಂದು ಸಭೆಗಳ್ ಸಾರುವರಿವನೆಂದುದ್ಯಮಾಗಿರೆ ಕುಲಿಶ ಜಲಂಗಳ್ ಮುಂದಿರೆ ಬಾಹಾದ್ರಿಗಳೊಳ್ ಯತಿಗಳ್ ನಿಂದಿರೆ . . . ಧರೆಗಿದು ವರಿದತ್ತೆಲ್ಲಿಯುಮಾದ್ಯವಕರವೆನಿಸೆ ತನ್ಪೀ (ಛಂದೋಽಬು. ೩-೦೯೦).

[ಸಂ. ತ್ಸ್ನೀ]

ತಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಆನಂಕರಣ ಪದ. 'ತಪಗುಡು' ಪರಾ.

ತಪತಪ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಪತಪ ತೊಯ್ದು ನೀರೀಳುವುದು (ಹಾಡುಪಾ. ೫೦-೫).

ತಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಮಾಘಮಾಸ : " ಮಾಘಮಾಸವುಂ ತಪಮೆಂಬುದು " (ಹರಿವಂ. ೦೯-೦೦೪) ; " ಕೃಪದೊಳ್ನೊಂದಿರೆ ಮಧು ಮಾಧವಂ ಶುಕ್ಲಂ . . . ತಪಮುಂ ತಪಸ್ಯಮೆಂದಿಂತು ಸವಿಸಿಕ್ಕುಂ ಚೈತ್ರಾದಿ ನಾಮಂಗಳ್" (ಪಸ್ತ.ಕಿತಾ. ೦೭-೦೩); "ಸಹಸ್ಯಾಖ್ಯವಮಂ ಹೇಮಂತಮುಂ ತಪ ತಪಸ್ಯ ಮೆಮಿತಿಶಿರಂ" (ಜಂಗಿಂಪು. ೫೦-೧೦). ೨. ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತಪೋಲೋಕ : " ಬಹ್ಮರದ ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನ ತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದಲ್ಲು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮೆಮ್ಬು " (ಜಂಗಿಂಪು. ೦೦-೬೩).

[ಸಂ. ತಪಸ್]

ತಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿ ; ಶಾಖ ; ಉಷ್ಣತೆ. ೨. ಪ್ರಕಾಶ. ೩. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತು; ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ: " ನಿದಾಘಂ ತಪಾಹ್ವಯಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಂ " (ಪಸ್ತ.ಕಿತಾ. ೦೬-೦೩). ೪. ವ್ರತನಿಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ; ತಪಸ್ಸು : " ಗತಿ ಪರಿವ್ರಾಜಂ ವ್ರತಂ ನಿಯಮವೆನೆ ತಪಂ" (ಜಂಗಿಂಪು. ೦೩೫-೩೬); ದ್ವಾದಶವಿಧಮಪ್ಪ ತಪದೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟು (ಕರ್ಣಾ. ೧-೩) ; ತಪದೊಳ್ ನರನಿಂತೆಂದಿಂ ನಿಲೆ (ಪಂಚಕಾ. ೯-೯) ; ಜೀವದಯೆ ಧರ್ಮಮಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹನೆಯಂ ಬಿಟ್ಟೊಡದುವೆ ತಪಮುಪಶಮದಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೫೦-೦೯); ಪೆತ್ತ ಪರೀಷಹಜಯಮೆ ತಪಂ ತಪಕ್ಕ ಬೇಱೆ ಕೋಡದೆಂಬೀವೆ (ಶುಕ್ಲಾಷ್ಟ. ೦-೪೯); ಪ್ರಾಣಾವತ್ಯಾದಿ ವ್ರತಗಳಂ ಧರ್ಮಾರ್ಥಮಾಗಿ ಶರೀರಕ್ಕೀಷಱಂಗೈವುದೇ ತಪವೆನಿಸುವದು (ವಿಚಕ್ಷ. ೦೪೯); ಬನದೊಳು ಗೈವ ಬರಿಯ ತಪಗಳು ಕುಲವನಿತೆಯರಿರವಿಗೆ ದೊರೆಯೆ (ಹರಿಚ. ೩-೨೪). ೫. ನೋವು ; ದುಃಖ. 'ತಪಗುಟ್ಟು', 'ತಪಿಸು' ಪರಾ.

ತಪದಂಕಾಚಿ = ಶ್ರೇಷ್ಠ ತಪಸ್ವಿ ; ಶಕ್ತನಾದ ತಪಸ್ವಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಸ್ತೃತ ಶಿವಾಗಮಂ ಸುರಿಗೆಯಾಗಿರೆ ಪಾಪವನೊತ್ತಿ ಕುತ್ತಿ ನಿಷ್ಕಾರಮಿಳಿಸಿನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ತಪದಂಕಮಿದೀ ತಪದಂಕಕಾಚಿನ (ಚಕ್ರ. XII, ೫೦೦. ೨೮-೭೬ ; ೪೮೫) ; ಮಾರ್ಮರಿವೆಗ್ಗೈಯಂಗಜವೈರಿ ತಾಂ ಧಂಗಿಯು [ಲ್ತ]ಪದಂಕಕಾಚಿ ವಾಮದೇವಂ (ಶೌಚಾ. XX, ೫೪-೫೬ ; ೧೦೬).

[ಸಂ.]

ತಪ್ಪ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿ,-ಕಾಲಮಾನ ; ಒಂದು ಪಟ್ಟಿ (ಉಕ) : ನಾನು ಈ ಕೊಲೆ ಸುಲಿಗೆಯ ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡಹತ್ತಿ ೩ ತಪಗಳಾದವು (ಅಂಬಿಕ. ೦೬೪). [←ಮಾತಾ. ತಪ]

ತಪಆಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ದ್ವಾದಶ ತಪಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು ತಪಆಚಾರವ (ಕ್ರಿಪರ. ೧೦೦) ; ಪಂಚಾಚಾರ ಗಳು–೧. ದರ್ಶನಾಚಾರ, ೨. ಜ್ಞಾನಾಚಾರ, ೩. ಚಾರಿತ್ರಾಚಾರ, ೪. ತಪಆಚಾರ, ೫. ವೀರ್ಯಾಚಾರ (ಕ್ರಿಪರ. ೯೯).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಆಚಾರ)]

ತಪಆರಾಧನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಆರಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ, ಸಮ್ಯಕ್ಕಪ ಇವು ಆರಾಧನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳು : ಖ್ಯಾತಿ ಪೂಜಾಲಾಭ ಸತ್ಕಾರಾದಿಗಳೀ ತಪದಿಂದಮೆಂಬುದು ಬಗೆಯದಱಸಾದಿ ತಪದೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟುದು ತಪ[ಶಾಣಾ. ೨೨]ಆರಾಧನೆ (ಚೀಪಂ. ೩-೮ ಪ).

[ಸಂ. ತಪಆರಾಧನಾ (ತಪಸ್ + ಆರಾಧನಾ)]

ತಪಂಗೆಯ್ದು, ತಪಗೆಯ್ದ, ತಪಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸು,–ಮಾಡು : ವಸ್ತೈರಡು ವರ್ಷಂಬರಂ ಗುರುಗಳವನಗಲದೆ ತಪಂಗೆಯ್ದು (ಧರ್ಮಾ. ೩-೨೮) ; ಕೈರಾಸದೊಳೀಶ್ವರಂಗೆ ತಪಂಗೆಯ್ದು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಬರಂಬಡೆದು ಪೊಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೨ ಪ) ; ಆ ತಪೋವನದೊಳ್ . . . ತಪಂಗೆಯ್ವುತ್ತಿರಲ್ (ಕಾದಂಪು. ೯೪೯) ; ವನಿತೆಯ ಮೇಗಾಲ್ಗಳ ಪಾಸಟಿಯಂ ನಾವೆಯ್ದುವೆಂದಂ ಮನದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ ನಿರ್ನಲೆಯೊಳಗಾ ದಿನದಿ ತಪಂಗೆಯ್ದುವ ಕೂರ್ಮಂ (ಜಯಾಭಾ. ೩-೨೮). **ತಪಗೆಯ್ : ತಪಗೆಯ್ವ ಮುಖ್ಯ ಋಷಿವರ್** (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೧೧) ; ನಿನ್ನಯ ಮೊಗನೋಡದೆ ತಪಗೆಯ್ವ ಶಿವನ ಗೂಢ ಹೃತ್ಕಮಲವನೊಡೆ ಯೆಟ್ಟು, ನಿನಗೆ ಕೈಗೂಡದೆ ಬಡೆವೆಂದ ನಗದ (ಪ್ರೋಚಕ. ೨೫-೭). **ತಪಗೈ** : ನಿಂತೆ ತಾನಿನ ತಪಗೈದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಯತು ಕಡಿಗೂಮ್ಮೆ ಆ ಬನ್ನ (ಕಂಣಾಪ. ೦೦೩-೩). [ತಪ್ಪ + ಕೆಯ್]

ತಪಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು,–ತೊಡಗು : ಕರ್ಮದ ತೊಡರಂ ಪಱಿವಂತೆ ಕೆಕವಾಶಮನಂತಾಗದೆ ಪಱಿದು ತಪಂಗೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೪) ; ಇತ್ತ ವೈದೇಹಿ ವೃಥುಮತಿಕಂಡಿಯರ ಪಕ್ಕದೆ ತಪಂಗೊಂಡು (ಪಂಚಮಿ. ೦೬-೩೪ ಪ). [ತಪ್ಪ + ಕೊಳ್]

ತಪಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಪಂಗೆಯ್ : ಕುಮಾರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಭದ್ರಬಾಹು ತಪಂಬಟ್ಟನ್ (ಧರ್ಮಾ. ೭೪-೨೩) ; ಈಗಳೆನ್ನ ತಪಂಬಟ್ಟ ಫಲಮುಂಟಕ್ಕುಮುಮ್ಪೊಡೆ ವಿದ್ಯಾಧರನಪ್ಪನಕ್ಕೆ (ಆದಿಪು. ೨-೪೦ ಪ) ; ನೀನಿಲ್ಲಿ ತಪಂಬಡವೇಡ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೦೧) ; ಬಡಲಿನೆಣಗಿಸಿ ಯುಗಳ ವಹ್ನಿಯ ನಡುವೆ ನಿಂದು ತಪಂಬಡದೆ . . . ಬಡದಿನಮಮು ನಿರಿಯಾಸ ದೋಳ್ ವೈಭವ ಕರುಣವನು (ಅಪಪು. ೪-೭೩). ೨. ತಾಪವಡು : ರಾಗದ್ವೇಷಂ ತನಗುಂಟಾಗೆ ತಪಂಬಟ್ಟು ನವನವನವನಿನಾನಂ ರಾಗ ದ್ವೇಷಂ ತನ್ನಂ ಪೋಗೆ ತಪಂಬಟ್ಟು ನವನವನವನಿನಾನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೭). [ತಪ್ಪ + ಪಡು]

ತಪಂಬಡುಪ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ ; ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : " ಪರಿವ್ರಜ್ಯಾ, ವ್ರತಾದಾನಂ, ವ್ರವ್ರಜ್ಯಾ, ಗತಿಃ– ಈ ೪ ತಪಂಬಡುಪ " (ಹರಿವಂಪು. ೦೫೯-೯೦). [ತಪಂಬಡು + ಪ]

ತಪಃಕ್ಲಾಂತ (ಗು). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಸೊರಗಿದ,–ಕೃಶವಾದ: ಬಿಸಿಲ್ಬಸಳೆ ತನ್ನ ಕೋಮಲಕರದ ಕಿಸಲಯೋಪವನ ಮೃದುಲ ರೋಚಿಯ ಬೆರಲ್ಗಳಿಂ ಸೋಂಕಿ ಸಂಕಯ್ದುದುದೂ ಸೀತೆಯ ತಪಃಕ್ಲಾಂತ ಚೆರಣಾರವಿಂದಂಗಳಂ (ಕ್ರಿರಾಚಾ. ೪೮೬-೯).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಕ್ಲಾಂತ)]

ತಪಃಕ್ಲೇಶಸಹ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಿಕಾರಭಾವದಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ತಪಸ್ವಿ : " ದಾಂತಃ, ತಪಃಕ್ಲೇಶಸಹಃ– ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವುದರಿಂದಾಗುವಂಥ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೆ ಹೆಸರು " (ವಿದ್ಯಾಂತ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ತಪಃಪರೀಪಹಜ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕಾದ ಬಿಸಿಲು, ಚಳಿ, ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳು : ಧೈರ್ಯಂ ಪೆಱರ್ತಪಃಪರೀಷಹಸಮುಹಪ್ಪಾಪ್ತಿಯೊಳ್ . . . ಸಂಶೋಭಿಪಾಚಾರ್ಯರ್ ತಾಮೆಮಗೀಗೆ ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನೋದ ಯೋಪಾಯಮಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೬). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಪರೀಷಹ)]

ತಪಃಪ್ರಭಾವ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಶಕ್ತಿ,–ಪ್ರಭಾವ : ಕಾರಂಗಯೂಹದೊಳ್ ಬೆರಸುವುದುಂ ಬೆರ್ಮಲಿಗೆಯಂದ್ರತನೂಜತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮೨) ; ಮುನೀಂಗಳ್ . . . ವಿಜಿದಿಪನೆಂದು ಸಂದೆಯಮೇನೆಜಗಿಸುವುದೊದುಗ್ರತಪಃಪ್ರಭಾವಮಿಂತಪ್ಪರುಮಂ (ಜಗವಿ. ೨-೪೦) ; ಪೂಜ್ಯರಾದ ಕಣ್ವರು ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಲ್ಲರು (ಶಾಳಿಂಹ. ೦೦೫-೬).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಪ್ರಭಾವ)]

ತಪಃಶೀಲ (ನಾ). ತಪೋನಂಪ್ರಾನ್ವದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ; ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ : ಸಮ್ಯಕ್ತಪಃಶೀಲಜಲಂ ಧೊರೆದಂತೆವಾಸಿ ಭವ್ಯಾವಳಿಗಸುಳ ತಪಃಶೀಲಮಂ ಮಾಡೆ ಲೋಕೋತ್ಪರರಾದಾಚಾರ್ಯರೆಮ್ಮಂ ನಿಪಂವಿಸಿಸುಗೆ ನಿಜಾನುಗ್ರಹ ಪ್ರೌಢಿಯಿಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಶೀಲ)]

ತಪಃಕೀರ (ನಾ). (ಉಪಕ) ನಸ್ಯ ; ನಾಸೀಪುಡಿ : ಕೆಲವು ದಿನ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ ವಾಡಿಯ ದೇವರಪೂಜೆಯನ್ನು, ತನ್ನ ತೈನಾತೀ, ತಪಕೀರ ಗುರುಭಟ್ಟನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದ (ದೀಪಹಹ. II, ೮) : ತಪಕೀರ ಗುರುಭಟ್ಟ ಪಂಥೇರು ಭಾರದ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬಾರಿಸುತ್ತಾನೆ (ದೀಪಹಹ. II, ೮೯).

[←ಮರಾ. ತಪಕೀರ್, ತಪಕೀರ್]

ತಪಕ್ಕನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ; ರಭಸದಿಂದ : ಅವನು ತಪಕ್ಕನೆ ಬಿದ್ದನು (ಜೂಪ್ರ). [ತಪಕ್ಕ್ + ಅನೆ]

ತಪಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮರುಗು ; ಪರಿತಪಿಸು : ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಹೊರಟುಮೇಲೆ ಅವನ ಅಂತಃಕರಣವು, ತಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟಿರುವ ತಾತನನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ತಪಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು. (ವಂಶಬ್ಲ. ೧೮೩). [ತಪ್ಪ + ಕುಟ್ಟು$_{2}$]

ತಪಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ತಿ ಒದ್ದೆಯಾಗು; ತೊಯ್ದು ನೀರು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು; ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ತಪಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಬಂದ (ಜೂಪ್ರ).

ತಪತಪಗುಡು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರು,–ನೀರು ಜಿನುಗುತ್ತಿರು : ಜಬುಳುಭೂಮಿಯಂ ಹಾಗೆ ನೆಲವೆಲ್ಲವೂ ತೇವಿನಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ತಪತಪಗುಡುತ್ತಿತ್ತು, (ಮೂಪಾಶಾ. ೬೩).

[ತಪ್ಪ + ಕುಡು$_{1}$ (<ಕೊಡು$_{1}$)]

ತಪಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡಿಸು ; ತಪೋಭಂಗಮಾಡು : ನಿಶ್ಚಾಳ್ದ ನೆನ್ನಯ ತಪಗೆಡಿಪ ಕಾರಣಿಂದ ಕಡಿಸುರಿವೃಯಂದುರುಹಿದೆ (ಜೂಆಶ್ವ. ೯-೨೯). [ತಪ್ಪ + ಕೆಡಿಸು]

ತಪಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸು ಕೆಡು; ತಪೋಭಂಗವಾಗು: ನಿಷ್ಕಾಮತಿಯರು ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆಗಳೀಯಲು ತಾಗಲು ತಪಗೆಟ್ಟು ಬೆಂಡಾದರಕಿವಿರಹದಲಿ (ಜೂಆಶ್ವ. ೨೪-೨೨). [ತಪ್ಪ + ಕೆಡು]

ತಪಗೆಯ್ ‘ತಪಂಗೆಯ್’ ನೋ.

ತಪಗೇಡಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು,–ಭಂಗಗೊಳಿಸುವವನು : ತಪಗೇಡಿಯನು ಬಿಡದಬ್ಧಿಸಿಮಗೆಡೆಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಅಭಾ. ೪-೨೨). [ತಪ್ಪ + ಕೇಡಿ]

ತಪಗೈ ‘ತಪಂಗೆಯ್’ ನೋ.

ತಪಚ್ಚಲೆ (?). (?) : ಅನೇಕತೀಲಗುಣದೊಪ್ಪಿದೊರಿನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದುರ್ ನೆನೆಗೆನೆನ್ನೊರು ಮುನಿಯಿಂದಲ್ಪಪಚ್ಚಲೆ ನೋಸ್ಪೆನ್ನು ಕಾಮರ್ ತಮಗೆ ಮೃತ್ಯುವರವಾನಲಿಂದಂ ಶ್ರೀವೃತ್ತಿಗೆಯ × × × (ಪಾ. II, ೦೦೬-೨ ; ಸು. ೭೦೦). [?]

ತಪಟೆ ‘ತಂಬಟೆ’ ನೋ.

ತಪತಪನೆ (ಅ). ‘ತಪತಪ’ ಎಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ; ನೀರು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವಂತೆ : ಬೀವಿನ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಒಂದರಡು ಜೀವಿಗಳು ತಪತಪನೆ ತೊಯಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲಾರದೆ . . . ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿವೆ (ಮುಗಿಮು. ೪). [<ತಪ್ಪ + – ಅನೆ$_{1}$]

ತಪತಿ (ನಾ). (ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ) ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು: ಕಣ್ಮಾರಾಶಿಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ನರ್ಮದಾ ತಪತೀನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಮಾನಾಂತರ ತಾರಾಪ್ರವಾಹಗಳಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಪ್ರಕೃ. ೬೧).

[ಸಂ. ತಪತೀ]

ತಪನ (ಗು). ೧. ಬಿಸಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಕಾಯಿಸುವ ; ಸುಡುವ. (ನಾ). ೨. ಸೂರ್ಯ : “ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ ಪತಂಗಂ ತಪನಸಿನೆಂ ಭಾನು ಪೂಷಂ . . . ತರೆಗೆ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ” (ಪಾಪು.೪ಪ. ೦೦-೬೪) ; ಶ್ರೀಮದುದಯಾದ್ರಿಶಿಖರೋದ್ಯಾದ್ಭಾಮೋದಯ ತಪನವಿಭವದರೂಪಂ (ಶಾಶಾಭ. XII, ೦೬-೦೯; ೪೮೦) ; ರಾಜವಿಸರಂ ಚಿಂದ್ರಂಗೆ ತೀವ್ರಪ್ರತಾಪದ ಮೆರ್ಚಂ ತನಂಗೆ . . . ಸೈರಿಸುವ ವೆಱಂಗೆ ಪೆಱತೆಂ ಲಂಕೇಶ್ವರಂ ಸೈರಿಸಂ (ಪಂಂಪಾಮ. ೦೦-೮೫) ; ಸುರನದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಂದುಸುರಮಾರ್ಗ ಕಚೌಭವನೆಸ್ಪಿ ಬಿಱ್ದಂ . . . ತಪನಾತಪದಾಱಿಸಿ (ರಾಜಕೇ. ೩-೩). ೩. ಪರಿತಪಿಸುವುದು; ದುಃಖಿಸುವುದು. ೪. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕಬಿಲದ ಹೆಸರು : ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ ತಪಿತ ತಪನ ತಾಪನ ವಿತಾನ ಉಜ್ವಲ ಪ್ರಜ್ವಲ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕವಿಲ್ಲದಿಂ ಪಂಚ ದಶಂಲಕ್ಷಬಲಂಗಳವ್ಪುವು (ತ್ರಿ.ಪ್ರ. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ತಪನಕರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ : ತಪನಕರಂ ತನುಗಳನುಚ್ಚಿ ಪೋಗೆ (ಆದಿಪು. ೦೦-೫೦). [ತಪನ + ಕರ್ಮ]

ತಪನಕುಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯವಂಶ : ತಪನಕುಲದ ವಿಜಯಶ್ರೀಯೊಪ್ಪೆ (ಪಕಥಾ. ೦೨-೩೦ ಗದ್ಯ) ; ನೆನೆ ನೈಜಪಿತರ್ಮಿಂ ಜನ್ಮದುದ್ದೇಶಮಂ, ತಪನಕುಲನ್ಯಪನಸಿನ (ಕ್ರಿಲಕ್ಷಮಾ. ೦೭೦-೯೪೭). [ತಪನ + ಕುಲ]

ತಪನತನುಜ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಸುಗ್ರೀವ : ಬರಬರಲು ತಪನತನುಜನ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಪಿಸಿ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೬-೨೫-೩೦).

[ತಪನ + ತನುಜ]

ತಪನತಪ್ತ (ಗು). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕಾಯ್ದ ; ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕಾಯ್ದ : ನಂದ ಶಿಲೆ ತಪನತಪ್ತವಿದೆಂದಂಬುನಿಳಯೆ ಪದ್ಮವಿಷ್ಟರಮಂ ಕುಂದೇಂದು ಧವಳಾತಪತ್ರಮನಂದು ಕೃತೇಚ್ಛೆಗಿತ್ತ ಪದದು ಪದವಂ ಮೆಱೆದರ್ (ಆದಿಪು. ೯-೮೩) ; ಪದತಳಸರೋಜಜಮಂ ತಪನ ತಪ್ತ ಶಿವಿರಾಗ್ನಿ . . . ಸುಡೆ (ಸುಕಾಮ.೪-೦೯). [ತಪನ + ತಪ್ತ]

ತಪನಬಿಂಬ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ : ತಪನಬಿಂಬಮದೊಪ್ಪುವಿರಲಿರಲಾ ತಪನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತನಾದೊಲು (ಗಗಾಖಾ. ೦೪-೪೩).

[ತಪನ + ಬಿಂಬ]

ತಪನಸುತ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಕರ್ಣ: ತಪನಸುತಂ ಬೇಱಾಂ ಬೇಱ್ (ಗಣಯು. ೪-೩೦). ‘ತಪನಸುತನೆಂದನೆ’ ಪರಾ. ೨. ಯಮ. ೩. ಶನಿ. ೪. ಸುಗ್ರೀವ. [ತಪನ + ಸುತ]

ತಪನಸುತನೆಂದನೆ (ನಾ). ಕರ್ಣನ ಮಗ; ವೃಷಕೇತು : ತಪನಸುತ ನೆಂದನ ಸುದನ್ವೆರ್ಗ ಕಾಳೆಗಂ ಪೂಣ್ಮುದಾಡಿಬರೆರೊಳು (ಕೃಮಿಳಾ. ೦೨ ಸೂಚನೆ). [ತಪನಸುತ + ನಂದನ]

ತಪನಾತಪ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು; ಕಡುಬಿಸಿಲು; ಸುಡುಬಿಸಿಲು: ತಪನಾತಪದಿಂ ಚೇಷ್ಟಾಕ್ಷಪಣಿಯನೆಳಕೊಂಡು (ಪಂಂಪಾಮ. ೭-೯೫) ; ಚಪಲಾಕ್ಷಿಯರಾ ಗಿರಿಯೊಳ್ಪವನತಪಮೆಯ್ದೆ ಸುಟ್ಟೂದಿರಲಾಱದೆ ಪಾಱಿ (ರಾಜಶೇ. ೦-೦೦೩). [ತಪನ + ಆತಪ]

ತಪನಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ‘ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರ’ : ಇಂ ತಮದಂಬನಿಂ ದಶಮುಖಂ ತಪನಾಸ್ತ್ರದಿನಿರ್ರ್ರಬಾಣದಿಂದಿಸೆ ದನುಜಾಧಿಪಂ ಕುಲಿಶಸಾಯಕದಿಂ . . . ತಱಿದಂ ಗದಾಯುಧಂ (ಪಂಂಪಾಮ. ೦೪-೦೬೦). [ತಪನ + ಅಸ್ತ್ರ]

ತಪನೀಯ (ಗು.) ೧. ಕಾಯಿಸಬೇಕಾದ ; ಬಿಸಿಮಾಡಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಬಂಗಾರ ; ಚಿನ್ನ ; ಸುವರ್ಣ : "ಹೇಮ, ಸ್ವರ್ಣಂ . . . ಚಾಮೀಕರಂ, ಕರ್ಬುರಂ, ತಪನೀಯಂ – ಈ ೨೫ ಹೊನ್(ಪೊನ್)" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೦); ಹೇಮಾರ್ಜುನ ತಪನೀಯ ವೈಡೂರ್ಯ ವಜ್ರರಜತ ಹೇಮಮಯಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು.೧-೪೮ವ); ಬೇಱೆವೇಱೆ ತಪನೀಯಗೋಪುರ ದ್ವಾರದಿಂ ರತ್ನಚೂರ್ಣಘಟಿತಮುಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೨೦ವ) ; ಮುನಿಯಂ ತಪನೀಯಸರೋಜರಾಜಿಯಿಂ ಪೂಜಿಸಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೪೫). [ಸಂ.]

ತಪನೀಯರೇಖೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗೆರೆ ; ಸುವರ್ಣರೇಖೆ : ಆಯಿದನು ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರದಲಿ ದಿವ್ಯಾಯುಧವನರೆಬಳಿದ ವರ ತಪನೀಯರೇಖೆಯ ಕುಣಿವ ಗಂಟೆಯ ಹೊಳೆವ ಹೊಂಗಱಿಯ . . . ಶಕ್ತಿಯನು ನೃಪತಿ (ಕುಮಾರ. ೩-೬೫). [ತಪನೀಯ + ರೇಖೆ]

ತಪನೀಯಸಾನು (ನಾ). (ಮೇರುಪರ್ವತದ) ಚಿನ್ನದ ಶಿಖರ : ಇದಱ ತಪನೀಯ ಸಾನುಗಳ್ ಜಿನಸವನಗಂಧೋದಕಂಗಳಿಂ ಪೂವಲಿಯಂ ಮುದದೆ ತಲೆಯೊಳ್ ಪೊತ್ತಂತಿರ್ಪುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೭). [ತಪನೀಯ+ಸಾನು]

ತಪನೀಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಎಳೆ : ತಪನೀಯಸೂತ್ರದೊಳ್ . . . ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಭಿಧಾನ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಿಂ ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರರ್ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೧ ವ). [ತಪನೀಯ + ಸೂತ್ರ]

ತಪನೆ (ನಾ). ತಾಪ ; ಕಷ್ಟ ; ದುಃಖ ; ಕ್ಲೇಶ : ಸುರಪಸಭೆಯಲಿ ಗಾಧಿಸುತ ವಸಿಷ್ಠಸ್ಪರ್ಧೆ ಧರೆಯೊಳದರಿಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಂಗೆ ತಪನೆ (ಮಂಕುಕ. ೩೦೭); ಹೇಳಲಾಗದ ಹಸಿವು, ತಾಳಲಾಗದ ತಪನೆ (ಮಂಕುಕ. ೩೫೦). [ಸಂ. ತಪನ]

ತಪನೋದಯ (ನಾ). ಸೂರ್ಯೋದಯ: ಪರಮ ತಪಸ್ತಪನೋದಯಾ ಚಳಾಯಮಾನರನುಭಯಸಮಾನರಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೮ ವ) ; ರಾಮಭುಜಪ್ರತಾಪ ತಪನೋದಯ ಶೈಲಮುಪಾಂತ ಪರ್ವತಸ್ತೋಮಸಮನ್ವಿತಂ ಬರುತುಮಿರ್ದಪುದೆಂಬಿನೆಗಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೬೦). [ತಪನ + ಉದಯ]

ತಪನೋಪಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 'ತಪನೋಪಲಪುತ್ರಿಕೆ' ಪರಾ. [ತಪನ + ಉಪಲ]

ತಪನೋಪಲಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆಯ ಪ್ರತಿಮೆ : ಅನಲವನಿತೆಯಂತೆ ಕನಲ್ದು ಬಿಸಿಲೇಱಿದ ತಪನೋಪಲಪುತ್ರಿಕೆಯಂತೆ ಕಾಯ್ದು (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೩೩ ವ). [ತಪನೋಪಲ + ಪುತ್ರಿಕೆ]

ತಪಮಾನ್ (ಕ್ರಿ). = ತಪಂಗೊಳ್ : ಪಡೆ ನೀಂ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರಮಂ ಗಿರಿಶನಿಂ ಪೋಗಿಂದ್ರಕೀಲಕ್ಕೆ ಪೆಂಪಡರ್ದುದ್ಯತ್ತಪಮಾಂಪುದೆಂದು ಬೆಸನಿತ್ತಂ ವ್ಯಾಸಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೧೬). [ತಪ್ಪ + ಆನ್$_1$]

ತಪಮಿರ್ (ಕ್ರಿ). = ತಪಂಗೆಯ್ : ರಿಪುಜಯ ಕಾರಣಶರಮಂ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂ ಪಡೆವೆನೆಂದು . . . ತಪಮಿರ್ದಪಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೧೭) ; ಪೆರರ್ ಮುನೀಂದ್ರರೊಲ್ದಾವುದ ಕಾಂಕ್ಷಿಪರ್ ತಪಗಳಿಂ ತಪಮಿರ್ದಪರಲ್ಲಿ ತಾಮಿವರ್ (ಶಾಕುಂತ ೧೦೩-೧೭೫). [ತಪ್ಪ + ಇರ್]

ತಪಯೋಗ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧ : ತಪಸಿಗೆ ಪಿಂಗುವವೋಲಾ ತಪಯೋಗಂ ತಿಣ್ಣಮಾದ ರಾಗೋದಯದಿಂ ತಪನಂಗೆ ಪಿಂಗಿದತ್ತಾತಪ ಯೋಗಂ ತಿಣ್ಣವಾಗೆ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೭೮) ; ಅನುಕೂಲ ವರ್ತನೆ ಸರಸ್ವತಿಗಾ ತಪಯೋಗದೊಳ್ಪೊಡಂಬಡೆ ಶರದಾಗಮಂ ನೆನೆಯಿಸಿ ದತ್ತು ಜಿನಾಗಮ ದಿವ್ಯಯೋಗಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೧೯). [ತಪ್ಪ+ಯೋಗ]

ತಪರಾಕಿ, ತಪರಾಕು, ತಪರಾಕೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಅಂಗೈಯಿಂದ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಕೊಡುವ ಏಟು ; ಕಪಾಳಮೋಕ್ಷ : ಕುಡಚಿಯು ತೆಪ್ಪಗಾಗಿ ಕುಳಿತ, ಒಂದು 'ತಪರಾಕಿ' ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಕೊಂಡವನಂತೆ (ಸಮಜೀ. ೧೦೪೬); ನಾಲ್ಕು ತಪರಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಪದ್ಮಸ. ೨೦೨); ಈ ಸಲವೇನೊ ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ತಪರಾಕಿ ತಿಂದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೫೦). **ತಪರಾಕು :** ಅಂಗೈಯಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಏಟು, ಅಪ್ಪಳಿಕೆ, ತಪರಾಕು (Smack. ಇಂಕನಿ.). **ತಪರಾಕೆ :** ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ರಾಕ್ಷಸರು ಕಂಡರೆ ಅವರಿಗೊಂದೊಂದು ತಪರಾಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಪ್ರಾಣಹರಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ತುಳಸಿ. ೨೫೮).

[←ಮರಾ. ತಪರಾಖ್, ಚಪರಾಕ್]

ತಪರಾಕು 'ತಪರಾಕಿ' ನೋ.

ತಪರಾಕೆ 'ತಪರಾಕಿ' ನೋ.

ತಪರು (ನಾ). ಜೊಳ್ಳು ; "ಅವರೆ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಿಗಳು ಹಣ್ಣಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಒಣಗಿ, ಒಳಗೆ ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ನಾನು ಫಹಣಿ ಬರೆದದ್ದು ಕಾರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಹದಿನೈದು ದಿನ ಇದೆ ಅನ್ನುವಾಗ, ಆಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಪರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೧೬೩). [?]

ತಪರ್ಲೋಕ (ನಾ). = ತಪೋಲೋಕ : ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ತಪರ್ಲೋಕ ಮೂರ್ಧ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಲೋಕ (ಅಖಂಡೇ. ೧೪೨-೧೨೪).

[<ಸಂ. ತಪೋಲೋಕ]

ತಪಲೆ 'ತಪ್ಪಲೆ' ನೋ.

ತಪಶೀಲ 'ತಪಸೀಲು' ನೋ.

ತಪಶೀಲು 'ತಪಸೀಲು' ನೋ.

ತಪಶೀಲುವಾರು (ಗು). ವಿವರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ; ವಿವರಗಳ ಮೇರೆಗೆ ಇರುವ : ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ತಪಶೀಲುವಾರು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [←ಮರಾ. ತಪಶೀಲವಾರ್]

ತಪಶ್ಚರಣ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ; ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : ಬಾಹುಬಲಿಕುಮಾರಂ ತಪಶ್ಚರಣನಿಶ್ಚಳ ನಿಶ್ಚಯಮನನಾದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೧ ವ) ; ಮಹಾತ್ಮಂ ಸಕಳದುರಿತಹರಣಕರಣಕಾರಣ ತಪಶ್ಚರಣ ಪರಿಣತಾಂತರಂಗನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೮೩ ವ).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಚರಣ)]

ತಪಶ್ಚರಣೆ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ : ಎಮಗಾವಂದದಿಂ ನೀವೊರೆದು ನೋಡುವಡಿದು ತಪಶ್ಚರಣೆ (ಬಸಪು. ೧೨-೨೯). [ಸಂ. ತಪಶ್ಚರಣ]

ತಪಶ್ಚರಿತ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ: ಮಱೆಯದ ಘೋರದುಶ್ಚರ ತಪಶ್ಚರಿತಂ ಮಳಧಾರಿದೇವರ (ಎಕ. II, ೧೦೭-೯೨; 1123). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಚರಿತ)]

ತಪಶ್ಚರಿಯ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ : ವನದೊಳೊಬ್ಬನು ಕೌಶಿಕಾಹ್ವಯ ಮುನಿ ತಪಶ್ಚರಿಯದಲಿ . . . ಇದ್ದನು (ಕುಮಾರ. ೧೭-೧೪).

[<ಸಂ. ತಪಶ್ಚರ್ಯಾ]

ತಪಶ್ಚರ್ಯೆ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ: ಮೊದಲೇ ತಪಶ್ಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ತಂದೆಯ ಶರೀರವು . . . ಬಹಳವಾಗಿ ಕಳವಳಪಡುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೫೮-೧೬). [ಸಂ. ತಪಶ್ಚರ್ಯಾ]

ತಪಸ, ತವಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಾಪಸತರು ; ಇಂಗುದೀ ವೃಕ್ಷ : "ಸಂಯಮನಮೆನಲು ತಪಸಂ" (ಮಂಗರಾ ೩೪-೯) ; ತಪಸದ ಚಿಗುರಂ ತಂದು ಏಳು ಹಸಿಯಮೆಣಸಿನ ಸಕ್ಕೆ . . . ಅರೆದು ಹಳೇ ನೀರೊಳಗೆ ಔಷಧಿಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಬುದು (ವಿವೈವಿ. ೯೫) ; ತಪಸದ ಎಲೆ, ಕರಿಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು . . . ಮೊಸರ ನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಸಲು ಗುಲ್ಮ, ಮಹೋದರ . . . ಇವಿಷ್ಟು ಪರಿಹರ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೧೦). **ತವಸ :** "ಮಾತೃವೃಕ್ಷ – ತವಸ, ಹೊಂಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೪) ; ಹುಲಿಗಿಲಬೇರ್ತವಸದ ತಿಗುಡು ಲಕ್ಕಿ ಕಡಸಿಗೆಯ ಬೇರ್ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೪-೨೨). 'ತವಸಿ' ಪರಾ.

[<ತವಸಿ]

ತಪಸಿ 'ತವಸಿ' ನೋ.

ತಪಸಿಗ 'ತವಸಿಗ' ನೋ.

ತಪಸಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಪ್ರಕೀರ್ಯಃ, ಪೂತಿಕರಜಃ ಪೂತಿಕಃ, ಕಲಿಕಾರಕಃ – ೪ ತಪಸೀಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೮).

[ತಪಸಿ (<ತವಸಿ) + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ತಪಸಿರ್ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರು ; ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸು : ವನದೊಳು ತಪಸಿರ್ದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಘನವೋಹಪಾಶದೆ ಬಿಗಿದು ಮನಸಿಜನಲೆಗೈದಿಸಿದಳೂರ್ವಶಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೪೭). [ತಪಸು (<ತವಸು)+ ಇರ್$_1$]

ತಪಸೀಲು, ತಪಶೀಲ, ತಪಶೀಲು, ತಪ್ಸೀಲು (ನಾ). ೧. ವಿವರ, ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೇಳಿಕೆ; ನಿರೂಪಣೆ : (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೮೭); ಸರಕಾರದಿಂದ ದೊರೆತ ಬಿರುದು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಪಸೀಲು (ಗುರುದ. ೧೦). ೨. ಯಾದಿ ; ಪಟ್ಟಿ. **ತಪಶೀಲ** : ೧. ವಜಾ ಜಾರಿಯಿ ನಾಮತಿ ಸದರಿ ತಪಶೀಲ ಮೇರಿಗೆ (ಮೈಆರಿ ೧೯೩೯, ೪೨-೬೦; 1825). **ತಪಶೀಲು** : ೧. ಶಾಸನಸಂಸ್ಥೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಳಿತದ ತಪಶೀಲುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೩೪೬) ; ಆಯಾ ಬಾಬಿಗೆ ತಂದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಖರ್ಚಿನ ತಪಶೀಲನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸವೂ ಸಾಗಿತ್ತು (ಚಿತಸ. ೭೮). **ತಪ್ಸೀಲು** : ಈ ವಿದ್ಯಮಾನದ ತಪ್ಸೀಲು ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೭) ; ಯಾವುದಾದರೂ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಪ್ಸೀಲು ಕೊಡಿ ಅಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೧೮೨).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಫ್‌ಸೀಲ್; ಮರಾ. ತಪಶೀಲ್, ತಪಸೀಲ್]

ತಪಸೀಲುವಿಚಾರಣೆ (ನಾ). ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ : (ಅಧಿಕಾರಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಾಧಿಕಾರಿ ನಡಸುವ) ಕ್ರಮಬದ್ಧ ವಿಚಾರಣೆ ; ತಪಸೀಲು ವಿಚಾರಣೆ (Inquisition. ಇಂಕನಿ.). [ತಪಸೀಲು + ವಿಚಾರಣೆ]

ತಪಸು 'ತವಸು' ನೋ.

ತಪಸುದಾಳ್, ತಪಸುದಾಳು (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳು : ನೊಂದವರ್ತಪಸುದಾಳ್ದರು (ಭರಜ. ೪೭-೧೦). **ತಪಸುದಾಳು** : ಮುನ್ನೆನ್ನೊಬ್ಬ ತಂಗಿ ಕೈಲಾಸದೊಳ್ತಪಸುದಾಳಿದಳು (ಭರಜ. ೩೫-೮೬).

[ತಪಸು (<ತವಸು) + ತಾಳ್$_1$]

ತಪಸುದಾಳು 'ತಪಸುದಾಳ್' ನೋ.

ತಪಸ್ತಪ್ತ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾದವನು ; ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದವನು : ಕಂತುವೆ ತಾಂ ಪದ್ಮೋದ್ಭವತ್ವಂಬಡೆದುಲಿದು ತಪಸ್ತಪ್ತನಾಕಾಂತೆಯಂ ಸಾರವಿಲಾಸಾಕ್ರಾಂತೆಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಜಯಿಸಿದನಿಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ಬಲ್ಲನಾವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ತಪ್ತ)]

ತಪಸ್ಥೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವಳು ; ತಪೋನಿರತೆ : ಹನುಮನರಸಿಯರೆಲ್ಲಂ ಸುಮತಿಗಂತಿಯರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ತಪಸ್ಥೆಯರಾದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೪೨ ಪ). [ಸಂ. ತಪಸ್ಸ್ಥಾ]

ತಪಸ್ಯ (ನಾ). ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸ: "ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸಮಂ ತಪಸ್ಯವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೯-೦೧೪). [ಸಂ.]

ತಪಸ್ಯೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸು : ಜಯಿಸುಗೆ ರಸತಪಸ್ಯೆ ದೊರೆಕೊಳುಗೆ ಚಿರಶಾಂತಿ ಸಿರಿಗನ್ನಡಂ ಗೆಲ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬-೧೫೪).

[ಸಂ. ತಪಸ್ಯಾ]

ತಪಸ್ವಿ(ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವನು; ಋಷಿ: "ಪರಾಶರೀ. ಬ್ರತೀ, ಭಿಕ್ಷುಃ, ಮಸ್ಕರೀ, ಪಾರಿರಕ್ಷಕಃ, ಪಾರಿವ್ರಾಜಕಃ, ತಪಸ್ವೀ, ಕರ್ಮಂದೀ, ತಾಪಸಃ–ಈ ೯ ತಪಸ್ವಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೫); "ತಾಪಸಂ ಕರ್ಮಂದಿ ಮಸ್ಕರಿ ವ್ರತಿ ಭಿಕ್ಷುವಾಪರಾಶರಿ ತಪಸ್ವಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೬-೯) ; ಬಂದರದೊ : . . ಕಲಶಸಂಲಗ್ನಕರರಾ ತಪಸ್ವಿಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೦೭೭-೩೪). ೨. ಬಡವ; ತಿರಂಕ; ದರಿದ್ರ. ೩. ಕರುಣಾಜನಕನಾದವನು; ಕರುಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು : "ತಪಸ್ವಿಯೆನಿಕುಂ ಕೃಪಾನುಕಂಪ್ಯಾತ್ಮಕನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೭-೧೧೫). ೪. ದವನ : "ತಪಸ್ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಋಷಿಮಿತ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ಪುಷ್ಪ, ಪುತ್ರಿ]ಮೆನೆ ದವನನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೪). ೫. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; "ತಪಸೀಮರ" (ನಾನಾರ. ೧೧೦ ಟೀಕು); "ಕರುಣಂ ಜ್ವಲನಂ ಯತಿ ತರು ನಾಲ್ಕುಂ ನೆಲೆಯುಳ್ಳ ತಪಸ್ವಿಶಬ್ದಮೆನಿಕುಂ ಜಗದೊಳ್" (ನಾನಾಕಂ.೦೩೨); "ದಹನ ಕುಜಾತಭೇದ ಕರುಣಂ ಯತಿಯಿಂತು ತಪಸ್ವಿಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೦).

[ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನ್]

ತಪಸ್ವಿಕನ್ಯೆ (ನಾ). ಋಷಿ ಕನ್ಯೆ ; ಋಷಿಪುತ್ರಿ : ತಪಸ್ವಿಕನ್ಯೆಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸೇಚನಘಟಗಳಿಂದ ಎಳಸಸಿಗಳಿಗೆ ನೀರೆರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಶಾಕುಂತ. ೮-೩).

[ತಪಸ್ವಿ + ಕನ್ಯೆ]

ತಪಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವಳು: ಪಾರ್ವತಿ ತಪಸ್ವಿನಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳು ಮಿಂದನುದಿನಂ ಜಪತಪ ಸಮಾಧಿ ನಿಯಮಂಗಳಿಂದೆ ಭಜಿಸಿದಳಂತರಾತ್ಮನಂ (ಜೈಮಿ ಭಾ. ೦೫-೦೬) ; ಏಕವೇಣೀಧರಳಾಗಿ ದಿವ್ಯತಪಸ್ವಿನಿಯಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಶಕುಂತಲೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೩). ೨. ದೀನಳಾದವಳು; ದರಿದ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ: ಮೆಣಸು, ಜಾಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ತಪಸ್ವಿನೀಗಿಡ ಮುಂತಾದ ಲೆಯಾದ ಸಂಬಾರದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೦೬). ೪. ಜಟಾಮಾಂಸಿ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಸುಗಂಧ ತೈಲ: "ತಪಸ್ವಿನಿ ಜಟಿಳೆ ಮಾಂಸಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೨).

[ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನೀ]

ತಪಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಕಾವು ; ಶಾಖ. ೨. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ. ೩. ವ್ರತ ನಿಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು: ನಿರ್ಮಲಕರ್ಮವೆಂತೆಂದೊಡೆ ತಪಸ್ಸು, ಕರ್ಮ, ಜಪ, ಧ್ಯಾನ, ಜ್ಞಾನವೆಂದೈದು ತೆಱನಾಗಿಪ್ಪುದು (ವಿವೇಕ. ೦೩೯); ತಪಸ್ಸುಯೆನ್ನಲಾಗಿ ಕೃಚ್ಛ್ರ ಚಾಂದ್ರಾಯಣಗಳು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೨೨-೪) ; ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಬದಲಾಗದಂತೆ ತಡೆಯುವುದೇ ತಪಸ್ಸು(ಅಶ್ಮಾರ್ಪ. ೧೩೩); ಭಗೀರಥನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ದೀರ್ಘ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಒಲಿಸಿ, ಗಂಗೆಯು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಧರೆಗೆ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ನನದಿ. ೧೦). ೪. ಮಾಘಮಾಸ. ೫. ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಪೋಲೋಕ. ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ; ಧರ್ಮಸ್ಥಾನ. [ಸಂ. ತಪಸ್]

ತಪಱಿಕೆಱಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಳಚಾಗಪಳ್ಳಿಯ ಮಾರಯ್ಯ ತಪಱಿಕೆಱಿ ಬಸವಯ್ಯ ಕಮ್ಬಳದೊಳೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೮-೩ ; 898 ?). [?]

ತಪಾತ್ಯಯ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಕೊನೆಗಾಲ ; ಮಳೆಗಾಲ : "ಪ್ರಾವೃಟ್ ತಪಾತ್ಯಯಮೆನಲು ಮಳೆಗಾಲಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೨-೧೩).

[ತಪ$_3$ + ಅತ್ಯಯ]

ತಪಾಸಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡದಿರು ; ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು ; ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದಿರು. ೨. ತೃಪ್ತಿಗೆಡು ; ಅತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು : ತೋಟದ ನೆಲ ಬಲು ತಪಾಸಗೆಟ್ಟದ್ದು. ಎಷ್ಟು ಧಾರೆ ಎರೆದೆರೂ, ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿದು ಮತ್ತೆ ಬಾಯಿ ತೆರೆದುಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೦೨).

[<ತಪಾಸು + ಕೆಡು$_1$]

ತಪಾಸಗೇಡಿ (ನಾ). ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಆತುರಗಾರ : ತಪಾಸಗೇಡಿಯನ್ನು ಅಪವಾಸ ಇಟ್ಟರೆ ಉಟ್ಟ (ಉಟ್ಟದ್ದು) ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಉಟಕ್ಕೂ ಕುಂತಿತಂತೆ (ಗಾದೆ). [<ತಪಾಸು + ಕೇಡಿ]

ತಪಾಸಣೆ, ತಪಾಸಣೆ (ನಾ). ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ ; ಪರಿಶೀಲನೆ ; ಪರೀಕ್ಷೆ ; ತನಿಖೆ : ಆ ರಜಪ್ಪರಿನ ತಪಾಸಣೆಯಿಂದ ಅರ್ಜದಾರನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಮುದ್ದಪ್ಪತಿನೆಅಳೆ(ಕಳಾಗಿ. ೦೫ ಪರಿ); ಈ ಕೊಲೆಯ ತಪಾಸಣೆಯನ್ನು ಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದೂ ಕೇಳಿದರು (ಕೊಂದಯಾ. ೫೫) ; ಈ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ತಪಾಸಣೆಗಾಗಿ ಬೇಗನೇ ಲಕ್ಕೆರರು ಸ್ವತಃ ಬರುವವರೆದ್ದರು (ಹೂಡಣಿ. ೫೦೦); ಈ ಹೆಣಾವ ಈಗ ಡಾಕ್ಟರ ತಪಾಸಣೆಗೆ ಕಳಿಪಬೇಕು (ಜಪಚರಿ. ೫೦) ; ಯಾವುದೋ ಶಾಲೆಯ ವಾರ್ಷಿಕ ತಪಾಸಣೆ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅದೇ ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದ ವಿ. ಜಿ. ಸಾಹೇಬರು . . . ಕೇಳಿದರು (ಪಪ್ಪಸಾಂ. ೦೨). **ತಪಾಸಣೆ** : ಅವರ ಸುತ್ತುಮುತ್ತ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಕೊಂಚ ತಪಾಸಣೆ ನಡೆಸಬೇಕಾಯಿತು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೦೬೮) ; ನಿನ್ನ ಕಾಯಿಲೆ ವಿಚಾರ, ಬಿದ್ದ ಕನಸುಗಳ ತಪಾಸಣೆ ಇವುಗಳಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಬರಹೇಳಿದ್ದು (ಪಾಪಿಸಾಂ. ೫೯) ; ನಾನೇ ಡ್ಯೂಟಿಯ ಮೇಲಿದ್ದುದರಿಂದ ತಪಾಸಣೆಗಾಗಿ ನಾನೇ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು (ರಕ್ತಗೋ. ೫೯).

ತಪಾಸಣೆಮಾಡು = ಶೋಧ ಮಾಡು ; ತನಿಖೆಮಾಡು ; ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡು : ನಿನ್ನನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಮನೆಯನ್ನೂ ತಪಾಸಣೆ ಮಾಡುವೆವು (ಕೊಳೀಗಾ. ೭೮) ; ಸಣ್ಣ ಸಾಹೇಬರು . . . ಕುದುರೆ ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವ ತನಕ ತಪಾಸಣೆ ಮಾಡಿದರು (ಕೃಷ್ಣಾಮ್ಯೂ. ೦). [<ತಪಾಸು. ತಪಾಸಣೇ]

ತಪಾಸಗಣಿಗಾರ (ನಾ). ತನಿಖೆಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಪರೀಕ್ಷಕ : ಸರಕಾರೀ ತಪಾಸಣಿಗಾರನು ಬಂದಾಗ . . . ಕೆಲವು ಹೆಳ್ಯಯವರೂ ಸ್ವತಃ ಡಾಕ್ಟರ ಜೋಶಿಯವರೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿ ನುಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ಕಉನಾ. ೦೬). [ತಪಾಸಣೆ + ~ ಕಾರ್ರ (<– ಕಾಜ)]

ತಪಾಸಣೆ 'ತಪಾಸಲೆ' ನೋ.

ತಪಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಪರಿಶೀಲನೆಮಾಡು; ತಪಾಸುಮಾಡು: ಇನ್ ಸ್ಪೆಕ್ಟರ್ ಜನರಲ್ ಆಫ್ ರಜಿಸ್ಟ್ರೇಷನ್ ಎಂಬುಬ್ಬ ಬೇರೆ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸರ್‌ರಜಿಸ್ಟ್ರಾರ ಜನರ ಕೆಲಸವನ್ನು ತಪಾಸಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ಳಧಾಗಿ. ೭೦೦); ಡಾಕ್ಟರರು ಶವಿಯನ್ನು ತಪಾಸಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕೆಲವು ಮೊದಲ ಪ್ರಶ್ನೆ (ಕೃತಿಚಿ. ೭೦) ; ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಾಡಿಯನ್ನು ತಪಾಸಿಸಿದಳು (ಹಪುಚಾ. ೩); ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಲೆಕ್ಕ ತಪಾಸಿಸಿ ಜವಾಬು ಕೇಳುವುದು ಗೌರವದ ಲಕ್ಷಣ (ಇಗಳ. ೦೯೨). ೨. ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸು ; ತಪಾಸು ಮಾಡಿಸು : ಆತ ಆ ಡಾಕ್ಟರರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಪಾಸಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾರದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಂಜೆ ನಾನೇ ಕರೆದೊಯ್ಯುವುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ನಡದಾ. II, ೦೨೪೮). [ತಪಾಸು + ~ ಇಸು]

ತಪಾಸು (ನಾ). ೧. ಪರೀಕ್ಷೆಸಿವುದು ; ಪರಿಶೀಲನೆ : ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ನಿಮ್ಮ ಲೆಪರಿಗಳನ್ನು ನಾವು ತಪಾಸು ಮಾಡಿದೆವು (ಚಲಾವಿ. ೦೪೬). ೨. ಹುಡುಕು'ವುದು; ಶೋಧನೆ: ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಂತೆ ತಪಾಸು ನಡೆಯುತು (ರಶ್ಮಿ. ೬೬) ; ಅವನ ಕಿಸೆ ತಪಾಸು ಮಾಡಿದರು (ವೃಪ. ೬೪) ; ಅವರು ತಪಾಸುಮಾಡಿ ಆಕೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡರು (ಅಪ್ಪ. ೧೯೨).

ತಪಾಸುಮಾಡು, ತಪಾಸಮಾಡು = ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಪರೀಕ್ಷೆಸು: ಕಳ್ಳರ ಬಗೆಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಪಾಸುಮಾಡಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲು ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯಿತು (ಪಡದಾ. II, ೮೫೦) ; ನರ್ಸಳು ಬರೆದಿಟ್ಟ ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ ಅವರವರನ್ನು ತಪಾಸಮಾಡಿ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತ . . . ಬಂದನು (ಅಪ್ಪ. ೬೨). ೨. ಹುಡುಕು ; ಶೋಧಿಸು ; ಪತ್ತೆ ಮಾಡು : ಅವನು ಯಾವ ಊರಿಗೆ ಹೋದ . . . ಏಳು ಅವನನ್ನು ತಪಾಸುಮಾಡೋಣ (ನಾಪೋರ. ೨೬೪). **ತಪಾಸಹಚ್ಚು** = ಪತ್ತೆಮಾಡು: ಪುಣಿ ತಪಾಸಹಚ್ಚುಕ . . . ಹೋಗತಿರಿಲ್ಲೀ ? (ಪುಂದಿಮು. ೭೭).

[<ಮರಾ. ತಪಾಸ್ ; ಆರ. ತಫಹುಸ್ಸ್]

ತಪಾಳೆ 'ಪತ್ರೆಳೆ' ನೋ.

ತಪಾಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಆತ್ಮಿಯ ಕೊಲದ ತಪಾಜಿ ನಾಗಪ್ಪಗೂ ಜೋಗಬೆಗೂ ಪುಟ್ಟಿದ ಮಗ (ಆಳ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೫೯೬-೦೦; ೧೦೮೬). [?]

ತಪಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ ವತಂಗಂ ತಪಿ ತಪನನಿಂ . . . ದ್ಯುಮಣಿ ತರಣಿ ಸವ್ವಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ದಾನ್ವಶಿತ. ೦೦-೬೪).

ತಪಿಯಂ ನಿರ್ಧೂತವಿಧಾಂ ವಿಶದವಶಿಯನತ್ಯಂತಕಾಂತಂ . . . ಪರವು ಜನವುತಾಂಭೋಜನಿರಾಜಹಂಸಂ (ಸುಳುಮಂ. ೯-೦೦೬).

[ಸಂ. ತಪಿನ್]

ತಪಿತ (ಗು). ೧. ಕಾಯ್ದು : ಬಿಸಿಯಾದ : ತಪಿತಕರಣ ವ್ರಚಾರಂಗಳ್ದದ ದಿವಾಧಿಪ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೇತ್ಯಾಗ್ನಿಯಂ ದಹಿಸದಿಹ ಚಪಲ ಮನ್ಮಥ (ಕುವಂ. ೦೬). ೨. ಸುಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. [ಜೈನ] ಒಂದಂ ನರಕಬಲ : ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ . . . ತಪಿತ ತಪನ ತಾಪನ . . . ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳ್ವನ್ವೆವು (ತತ್ತ್ವಕ್ಕ. ೦೫೦).

[ಸಂ.]

ತಪಿತೆ (ನಾ). ತಾಪಗೊಂಡವಳು (?) : ವಿಫಲೆ ವಿಷ್ಣಲೆ ವಿಷಮೆ ವಿರಹ ವಿಪರೀತೆ ಮಿಗೆ ತಪಿತೆ ತಸ್ಸರೆ ತೆವಕ ತವೆ ತಂದ್ರಿ ತಾಮಸಿಯನಿವ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕೆ ನಿರಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಳಲಿಕೆ ಬಾರದೆ (ಕೃವಿಂಪಾ. ೩-೩೦) ; "ಮನ್ಮಥಬಾಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು" (ಕೃವಿಂಪಾ. ೮೫೪).

[ಸಂ. ತಪಿತಾ]

ತಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉರಿ; ಸುಡು: ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ಅವಳ ಶೂಲದ ಶಿಖಿಯಲಾ ವನನಿವಹ ಸೀಕರಿಯಾಯ್ತು ತಾರೆಗಳವನಿಗುದುರಿದವರಳಿ ತಪಿಸಿತು ಬಿಂಬ ದಿನವಣಿಯ (ತಿಂಗಾರಾ. ೦-೦೦-೬); ಅತ್ಯುಗ್ರವಾ ತಪಿಸುವ ದಿವಾಕರ ಪ್ರಭೆಯಂದುರಿಯ ರಥ (ಕೃವಿಂಪಾ. ೨೩-೩೦). ೨. ತಪಸ್ಸುಮಾಡು : ಹರನೇ ನೀನೆನಿಗೆ ಗಂಡನಾಗಬೇಕಂದು ಅನಂತಕಾಲ ತಪಿಸಿದ್ದೆ [ಜಾತಾಂ. ತಪ್ಪಿದ್ದೆ] ನೀಚಾತ (ಮಹಾಚರಿ. ಉ. ೨೫-೪೪) ; ಸತಿಯರು ಬಂದರೆ ಧರಣಿಯಲಿ ತಪಿಸಲಿಕಿಂದು ಮಾಡಿದರೊಂದು ಸಾವಿರ ವರುಷ ತಪಸುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೩೩-೦೦) ; ಆಬುಜಜಂ ತಪಿಸಿದಂ ಶಿವನ ಕೂರ್ತು (ಚಂಪು. ೦೩-೯) ; ಹಿಮಶರನ್ನಿದಿ ಚತ್ರಜಾರಿಯ ಕೂರ್ತು ತಪಿಸುತಿರೆ (ಪಪಚರಿ. ೩-೦೬). ೩. ಪರಿತಪಿಸು ; ದುಃಖಿಪಡು ; ನೋಯು : ತಪಸಾತನುಜನ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಪಿಸಿ ತಂದನು ಕಂಗಳಿಗೆ ತನಗವಯಶವು ಸಂಭವಿಸಿತೆಯೆಂದಶ್ರುವಾರಿಗಳ (ಕಪಿಂಪಾ. ೬-೩೩-೩೧); ತಪಿಸಿಗಳ ತಂಡ ದೊಳಂಜ್ಞಾಟ್ಟಣ ಜಪಗಳೊಳು ಓಂಕಾರ ವಲ್ಲದೆ ತಪಿಸೆ[ಜಾತಾಂ. ಸಿತಿನ್ನ್ಯತಮಿಲ್ಲ ತಜ್ಞನವದೆಯೊಳಿಂದೆಂದು (ಪುಚರಿಪು. ೫-೩೦) ; ತಾನವನಗಲಲಿಗೆಲ್ಲ ಸಂತಾಪದಿಂ ತಪಿಸುತಿರ್ದೊಂ (ಕೃವಿಂಪಾ. ೦೭-೪೪); ಆತುರತಾಶರದೊಳು ಮದುವೆನಿಂದನು ಅಂದು . . . ತಪಿಸುತಲಿರುವನು ಸಾವಧಾನದೊಳಿಂದು ಆಗಾಪರದುದಾಯಿತೆಂದು (ಇತಾಪಾ. ೨೦೬-೩೩) ಳಿ. ತಾಪಗೊಳಿಸು; ಉದ್ವೇಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಮಂದನಾ ದೊಡಿರುಳೂ ಪಗಲುಂ . . . ತಪಿಸುವನಕಲಾ ನಿನ್ನೊಳ್ ಕೂಡಲೆಸಿ ದೆನ್ನಂಗಗಳಂ (ಜಾಕಾಂಕ. ೩೮-೭೬); ತನುಗಾತ್ರಿ ನಿನ್ನ ತಪಿಪ ಮನಸಿಜ ನಾವಗಮುಮೆನ್ನನಾದೊಡೆ ದಹಿಪಂ (ಜಾಕಾಂಕ. ೩೮-೭೮).

[ತಪ್ಪ + ~ ಇಸು]

ತಪುತ (ಗು). ಕಾಯಿಸಿದ ; ಕಾಯ್ದ : ಭುಜದಲ್ಲಿ ತಪುತ ಮುದ್ರಾಂಕಿತ ಧರಿಸಿದ ಮನುಜ ಅಮರ. ೧೬೭) ; ತಪುತ ಮುದ್ರಾಹೀನ ನಿನ್ನ ನೋಡಿದರೆನು (ದಿಂಡಿ. ೧೦೦-೬). [<ಸಂ. ತಪ್ತ]

ತಪೇಲಿ 'ತಪ್ಪಲಿ' ನೋ.

ತಪೋಕಾಮ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಲು ಬಯಸಿಸಂವನೆ : ರತಿ ಕಾವರಿಂದಪಿಳೆ ಸಿದ್ಧಿ ಸಾಧನವಮಕ್ಕುಮಂತಿತಪೋಕಾಮರಿಗೆ ಸೈದ್ಧ ಚಲಿಸದ ರತಿಯು (ತಪತೋ. ೦೭-೩೦). P ಇದರ ಲಸಾಧರ ರೂಪ.

[<ಸಂ. ತಪಸ್ಸಾಮ]

ತಪೋಗ್ರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ ; ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸು (?) : ಬಾಣಾವೇಲ್ಕಿಖಿ ಮೇಲೆ ಸವ್ಯ ದ ಮಹಾವನ್ಯಾಗ್ರದಲ್ಲೆಲ್ಲವೆಲ್ಲ ಸಾಲಾಮ್ಬಾಲ ತಪೋಗ್ರದಿನ್ನು ನಡದೊಂ ನೊಱೆಗ್ರಿಣ್ಯ ಸಂವತ್ಸರಂ (ಎಳ. II, ೪೩-೨ ; 700). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಅಗ್ರ)]

ತಪೋಗ್ರಹಣ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವುದರ ; ಪುತ್ರವಿಯೋಗ ವಿಷಾದವುಂ ತತ್ತ್ವಪೋಗ್ರಹಣ ಪ್ರವೋದವುಂ ಸೂಟ್ಟೂಬ್ಬಿಗಳ್ ಪೆರ್ಚಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೦೪ ಪ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಗ್ರಹಣ)]

ತತ್ಪೋತ್ಕಯ (ನಾ). = ತಪಾತ್ಕಯ : " ವರ್ಷಾಃ, ಪ್ರಾವೃಷ್, ತಪೋತ್ಕಯಃ – ಈ ೩ ಮಲ್ಗಾಲಂ " (ಹಲಾಯು. ೫೦-೦೦೬).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಅತ್ಕಯ)]

ತಪೋಧನ (ನಾ). ತಪವೇ ಧನವಾದವನಂ ; ಶ್ರೀಮತ್ತಾದ ತಪಸ್ವಿ : ಏ ಟ್ಕೊ೦ ಟ ತಪೋಧನಮುಮಂ ಕೆಱೆಯುವುನಾರಾಮೆಯುಮಂ ಕವಿರೆಯುವನಟ್ಟಿದ ಪಾಪಮನಕ್ಕು (ಆಆ. XXVI, ೪-೦೯ ; ೪೦೬) ; ತಪೋವನದ ತಪೋಧನರ ತಪಃಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಜೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು (ಪಂಚಭಾ. ೦-೦೦೫ ಪ) ; ಶಿರಿಗೆಳೊಡನೆಯುಂ ಬೆರಸಿ ಬೆಳೆವುತ ಶಿರಿಗಳಾಕಾರ ಪ್ರಕಾರದಿ ಚಲಿಪಿದಾಗಳ್ಳು ಯೋಗದಿಂದಿಹ ವರ ತಪೋಧನರು (ಬಾಪು. ೦೯-೭೯) ; ತಪೋಧನಕಳಭರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಸಲು ಮೆಜ್ಜಿದುದು ರೂಪವಂಗವೆಯ (ಶಾಬ್ಯಾ. ೦೭-೨೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಧನ)]

ತಪೋಧನಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ವಿಗಳ ಕಥೆ. ೨. [ಜೈನ] ಶ್ರಿಪಟ್ಟಿ ಶಲಾಕಾಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತ ಕಥೆ : ತಪೋಧನಾಖ್ಯಾನವೆಂಬುದು ಜಿನತೀರ್ಥದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಶ್ರಿಷಷ್ಟಿಶಲಾಕಾವುರುಷರ ತವದ ಶಾಶ್ವತ ನಿಯೆವೀಗಂಗಳ ಮೆಯ್ವುತ್ತಿಪ್ಪ ಯಂತ್ರಕಂತಾನುಪೂರ್ವಿಗಳಂ ಸದ್ಧರ್ಮ ಕಥನಂಗೆಯ್ವುದುಂ (ಚಾಪುಂಪು. ೦೨). [ತಪೋಧನ + ಆಖ್ಯಾನ]

ತಪೋಧನೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸೇ ಧನವಾದವಳು; ತಪಸ್ವಿನಿ: ಪವನವೇಗೆಯುಂ ಸುರೇಂಚನಾರ್ಯಾಕಾ ಶ್ರವಣಕವಳ ಸಮಿಾಪದೊಳ್ ತಪೋಧನೆಯಾದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೬ ಪ). [ಸಂ. ತಪೋಧನಾ (ತಪಸ್ + ಧನ + –)]

ತಪೋಧರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವನು ; ತಪಸ್ವಿ : ಅಂತು ದುರ್ಧರ ತಪೋಧರನಾದಂ (ಕಂದ.ಪು. ೪-೩೯ ಪ). [ಸಂ.]

ತಪೋನಿಧಾನ (ನಾ). = ತಪೋಧನ : ಪರವು ತಪೋನಿಧಾನ ವಸುಧೈಕ ಕುಡುಂಬ[೪] (ಎಳ. II, ೬೯-೪೩ : ಸು. 1100).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಧಾನ)]

ತಪೋನಿಧಿ (ನಾ). = ತಪೋಧನ : ಈತನಿದಿರೆದ್ದೆ೯ದಾದ್ಯವನ ತಪೋನಿಧಿಗಿತ್ತು . . . ಬಿಗೆಗಿಂಂಡನವರಿಂಗಮನ ಸಂಗತಿಯ (ಶಾಪ್ರ.ಅ. ೯-೩); ನೀನಾವನ ಚಿಂತಿಸುತೆ ತಪೋನಿಧಿಯಧನೆನ್ನನಿರಿಯದಾದಿಯೊ (ಶಾಕುಂತ. ೪೬-೬೯). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಧಿ)]

ತಪೋನಿಯಮ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ನಿಯಮ,–ಕಟ್ಟುಪಾಡು : ಉಟಾದ ತಪೋನಿಯಮಂ ನಿಷ್ಕಿಂಚನತ್ವವಹಾರ್ಯತೆದೊಳ್ (ಚಾಂತಿಪು. ೬-೩೬).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಯಮ)]

ತಪೋನಿಯುಕ್ತ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವನು : ಅನಿತಾಗ್ರತ ತಪೋನಿಯುಕ್ತರಾರೆನೆ ಗೆಗಬ್ಬಾರ್ಯಂದಿಮುನಿನಾಥರೆ ಜಂಗಮತೀರ್ಥ ರಲ್ಲವೆ (ಚಾಪುಂಪು. ೩-೦೭). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಯುಕ್ತ)]

ತಪೋನಿಯೋಗ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ ; ತಪೋನುಷ್ಠಾನ : ಶತಬಳಸಂ ಸಹಸ್ರಬಳಬೆಚರಂಬಿಟ್ಟು , ತಪೋನಿಯೋಗಂಬಿಟ್ಟ ತಮನಸಾಗಿ (ಅರಿಪು. ೩-೦೯) ; ಪರತ್ರಸೌಖ್ಯಮಂ ಪುಣ್ಣು ತಪೋನಿಯೋಗಮನದಂ ಮಱಪಿದು (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೨೦). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಯೋಗ)]

ತಪೋನಿರತ (ನಾ). = ತಪೋನಿರಿಯುಕ್ತ : ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಪೋನಿರತ ರಾಗಿದ್ದುವ್ಯಯಥಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು (ಭಕ್ತಾ. ೦೦೬).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿರತ)]

ತಪೋನುಷ್ಠಾನ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : ಅನಶನವ್ಯತಾತ್ಸ್ಯಾದಿ ತಪೋನುಷ್ಠಾನಮುಂ . . . ನಿಮಗಿವು ಕುಲಾಚಾರಂಗಳ್ (ಅರಿಪು. ೦೫-೦೬ ಪ) ; ಎಲೆ ಯತಿಗಳಿರ ನಾಸೆನೆಂದು ಬರಿಯಂತೀತ ತಪೋನುಷ್ಠಾನ ದಾಯಾಸ (ಅಪ್ಪಾಳ. ೬-೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಅನುಷ್ಠಾನ)]

ತಪೋನ್ವೆಷ್ಟೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆ,–ಶ್ರದ್ಧೆ : ಕಲಿ ನಿಶ್ಚಲಚಿತ್ತ ವಿಕಳಿಸುಯ ಕರಣಾ ನೆರೆದಕ್ಕು ಮನೆಯಂಗಳಿರ ಬೆರದು ಸಂಚರಿಸಲು ತಪೋನ್ವೆಷ್ಟೆ ಕಾಪ್ಪೆ ಮುಂರಿದು (ಪಪಮಾಕ. ೬-೩೦).

[<ಸಂ. ತಪೋನ್ವೇಷ್ಟೃ]

ತಪೋನ್ವೇತಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಏಳಿಗೆ,–ಮೇಲ್ಮೆ : 'ತಪೋನ್ವೇತಿವಡೆ' ವರಾ. [ತಪ್ಪ + ಉನ್ವೇತಿ]

ತಪೋನ್ವೇತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸಿನ ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಒಮ್ಮನವರಿಂ ತಪೋನ್ವೇತಿವಡೆದಿರ್ದ ನಿರ್ವಾಕಾತ್ಮಕ 'ಶವನೊಡಲ ದಿಮ್ಮೇಳೆ ಹೊಯ್ದುಸು (ಪ್ರೋಚಕ. ೬-೨೬). [ತಪೋನ್ವೇತಿ + ಪಡೆ]

ತಪೋಪಚೆಳೆ (ನಾ). (?) : ಇದಿರೊಳ್ ನಿಂದಿಂಡೆ ವಜ್ರ ಸೈರಿಸಿದರೆಲ್ಲೀಡ ಮ್ಮೊಳ್ಕೊಳ್ಕೊಳ್ಳುಕ್ಕು ನಿಲ್ವುದು ನೀನೆಂದು ಕಡಿಗಿ ಕಾಲ್ಪಿಡಿವವೊಲ್ ತನ್ನಾರ್ವಿಗಳ್ಗೆ ಬಂದುವಂದಿದಱಂ ಪೋದ ತಪೋವಳ (?) [ಶಾಕಾಂ. ಬಳಂಗಿಗನವಂ ಮಾರ್ಪೋಳ್ಕೆ ಕಣ್ಕೊಳ್ಕು ತೋರ್ಪಂದಿರುತ್ಪೈಂಬದ ಸಂಖ್ಯ ಶಂಖಧಿವಳಂ ಗಂಧಾರ ನೀರಾಕರಂ (ಪಂಚಭಾ. ೪-೩೪). [?]

ತಪೋಬಲ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವ; ತಪಶ್ಶಕ್ತಿ : ಲಿಖಿತ ತಪೋಬಲ ದಿಂದೆ ಮರಳೆ ಕೈಯಂ ಪಡೆದನಾ ಶಂಖನು (ಆ.ಮಾಣ. ೦೦-೪೩).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಬಲ)]

ತಪೋಭರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಅಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯವಾದ ತಪಸ್ಸು : ಜರೆ ಬರು ಗಾಳಿ ಯ ತಂದಿರಿದರೆಯ್ದೆ ಮಂದಿಯ ಕಾಯಕ್ಕನಕುಟಿಯಂ ಜರ್ಝರಿತಂ ಮಾಡದ ಮುನ್ನಮೆ ಪರವು ತಪೋಭರವನಾಂಪ ಬಗೆಯಂ ಬಗೆದೆಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೦೬).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಭರ)]

ತಪೋಭಾರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಹೊಣೆ,–ಕರ್ತವ್ಯ : ತನ್ನ ಮಗಂ ಸಿಂಹಸಾದಂಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರಮನಿತ್ತು ತಪೋಭಾರದೊಳ್ ತಾಂ ನಿಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೦೦೬ ಪ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಭಾರ)]

ತಪೋಮಾಸ (ನಾ). ಮಾಘಮಾಸ : ಸೂರ್ಯ ಹೊಸ ಯೌವನದಿಂದ ಥಳಥಳಿಸುವ ತಪೋಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ . . . ಮಂತ್ರಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ (ರತ್ನಾ. ೩೮). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಮಾಸ)]

ತಪೋರಾಜ್ಯ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ,–ಆಧಿಪತ್ಯ : ಬೊದಲೊಳ್ ತಾಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಂ ಬಟಳ್ಕೆ ನಡುವೆ ಸಂದಾಧಿರಾಜ್ಯಂ ಬಟ್ಟಾಕ್ಕಂ ತುದಿಯೊಳ್ ಕೈವಲ್ಯಸೌಖ್ಯವುದಮೆನಿವ ತಪೋರಾಜ್ಯಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೫-೩೦).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ರಾಜ್ಯ)]

ತಪೋರೂಪಮಾರ್ಗ (ನಾ). ತಪೋನುಷ್ಠಾನದ ಮಾರ್ಗ : ಮೃಗಶೃಂಗ ನೆಂಬೊಂ ತಾಪಸಕುಮಾರನಾತಂ ಬಾಲಕಾಲಪರಿಗೃಹೀತ ತಾಪಸಾಚರಣಂ ತಪೋರೂಪಮಾರ್ಗಮಂ ಮೆಚ್ಚದೆ ಮಿಥ್ಯಾಂಧಕಾರಾವಕುಂಠಿತ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನನಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೩ ವ).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ರೂಪ + ಮಾರ್ಗ)]

ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಐಶ್ವರ್ಯ,-ಮಹಿಮೆ,- ಪ್ರಭಾವ : ಆದಿದೇವನ ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ವಿಸ್ಮಯಾಕ್ಷಿಪ್ತ ಚಿತ್ತನಾಗಿ ಪೊಡವಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೯-೧೦೦ ವ). [ಸಂ. ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮೀ (ತಪಸ್ + ಲಕ್ಷ್ಮೀ)]

ತಪೋಲೋಕ (ನಾ). ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಲೋಕ)]

ತಪೋವನ(ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳು ಇರುವ ವನ,-ಆಶ್ರಮ:ಪಾವನ ತಪೋವನ ಸಂಚರಣಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಮತ್ತೆಱಕಮನಾಂತುದೀಗಳನಿವಾರಣಮೆನ್ನಯ ಚಿತ್ತವಾರಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೦೫) ; ಬಳಿಕ ತಾಪಸವೃಂದವನು ಕಾರುಣ್ಯ ನಿಧಿ ಕಳುಹಿದ ತಪೋವನಕೆ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೯-೮೦). [ಸಂ. (ತಪಸ್+ವನ)]

ತಪೋವಲ್ಕಲ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಾರುಬಟ್ಟೆ : ತೇಜಸ್ವಿ, ತರುಣಂ ತಪೋವಲ್ಕಲವಸ್ತ್ರಶೋಭಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦-೫).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವಲ್ಕಲ)]

ತಪೋವಿಘ್ನ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಅಡ್ಡಿ,-ತಡೆ : ತಪೋವಿಘ್ನವೇ ಮೂರ್ತಿ ವೆತ್ತಂತಿರೆ ಸೊರ್ಕಾಂತಾನೆಯ್ಯೆತಂದಪುದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೩೩).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವಿಘ್ನ)]

ತಪೋವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : ಘೋರ ತಪೋವೃತ್ತಿಯನಾಂತ ಪೆಂಪತಿಬಳಂಗಕ್ಕುಂ ಪೆಱರ್ಗಕ್ಕುಮೇ (ಆದಿಪು. ೦-೮೧).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವೃತ್ತಿ)]

ತಪೋವೃದ್ಧ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿರಿಯ,-ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಂ ತಪೋವೃದ್ಧಂ ವಯೋವೃದ್ಧಂ ನರೇಶ್ವರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೧೦).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವೃದ್ಧ)]

ತಪೋವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಹೆಚ್ಚಳ,-ಅತಿಶಯ : ತಪೋಭಾರದೊಳ್ ತಾಂ ನಿಂದು ಶುಭಭಾವ ನಿತಾಂತ ಶುದ್ಧಾಂತರಂಗನನಶನಾದಿ ತಪೋವೃದ್ಧಿ ವರ್ತಿತಾದ್ಯಾವಸಾನನೊರ್ಮೆ ಗಿರಿನಂದನಗಿರಿಶಿಖರಾಯಮಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೭ ವ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವೃದ್ಧಿ)]

ತಪೋವೇಷ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯ ಸೋಗು ; ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ ಧರಿಸಿದ ಋಷಿವೇಷ : 'ತಪೋವೇಷಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಸಂ. (ತಪಸ್+ವೇಷ)]

ತಪೋವೇಷಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ವಿಯ ಸೋಗು ಹಾಕು ; (ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ) ತಪಸ್ವಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸು : ಧರ್ಮಧ್ವಜಃ, ಲಿಂಗವೃತ್ತಿಃ- ಈ ೨ ತಪೋವೇಷಗೊಂಡವಂ (ಹಲಾಯು. ೬೭-೨೫೧).

[ತಪೋವೇಷ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಪೋವೇಷಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯಂತೆ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಕಪಟ ತಪಸ್ವಿ : ಶಮನು ಶಮನಾಕಾರನಾದುತ್ತಮ ತಪೋವೇಷಿಗೆ ಸದಾನಂದ ಮನೊದಗಿಸುವ ಸತ್ಕುಲಾಧಿಪ ಚೆನ್ನಿಗನೆ ಬಾರಾ (ಲಸಪು. ೨೪-೪೦).

[ಸಂ. ತಪೋವೇಷಿನ್]

ತಪೋಹೀನತೆ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸು ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ ; ತಪೋಭಂಗ. ೨. ಮೊಘಮಾಸ ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಚಳಿ ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. ೧, ೨ : ಆಱಡಿ ಸುಗಂಧೋತ್ಫುಲ್ಲ ಪುಷ್ಪಕ್ಕುಪಾತ್ತ ತಪೋಹೀನತೆ ಚೈತ್ರದೇಟ್ಗೆಗೆ ಮಹದ್ವಂದಿಗ್ರಹಂ ತ್ಯಾಗಿಗವ್ರತಯೋಗಂ ಜಳಪಕ್ಷಿಗಲ್ಲದೆ ಜನಕ್ಕಿಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇಱಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೯).

[ಸಂ. ತಪೋಹೀನತಾ (ತಪಸ್ + ಹೀನತಾ)]

ತಪ್ತ (ಗು). ೧. ಕಾಯಿಸಿದ ; ಬೆಂದ ; ಸುಟ್ಟ : ತಪ್ತತಪನೀಯಚ್ಛಾಯನುಂ ಸಪ್ತಹಸ್ತೋಚ್ಛ್ರಯನುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೨-೬೯ ವ); ಶಾಪಮನಿತ್ತಂ ಮುನಿಸಿಂ ತದ್ವಿಪ್ರಂ ನಂದನಮರಣಪ್ರಭವಶೋಕಪಾವಕ ತಪ್ತಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೬೯-೨೨). ೨. ನೊಂದ ; ವ್ಯಥಿತ ; ದುಃಖಿತ : ಕೊನೆಯರಿಯದ ರಣರಂಗಗಳಿಂದ ತಪ್ತವಾಗಿರುವ ಜನಜೀವನದ ಸುಖ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೨). (ನಾ). ೩. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕ ಬಿಲ: ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ ತಪಿತ ತಪನ ತಾಪನ . . . ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ತಪ್ತಕಾಂಚನ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಚಿನ್ನ ; ಪುಟವಿಟ್ಟ ಚಿನ್ನ : ಅಗ್ಗಳ ಮನೋಹರಂ ತಪ್ತಕಾಂಚನಮಯಂ . . . ವಜ್ರಕಲ್ಪಿತದ ಸೋಪಾನಂಗಳಿಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೨-೨೦) : ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಿಂದ ತಪ್ತಕಾಂಚನದ ಕಾಂತಿಯಿದ್ದ ಅಮೃತರಸಪ್ರವಾಹವೊಂದು . . . ಹರಿದು ಬಂದಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೦). [ತಪ್ತ + ಕಾಂಚನ]

ತಪ್ತಕಾಂಚನರೂಪ (ನಾ). ಪುಟವಿಟ್ಟ ಚಿನ್ನದಂತೆ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು : ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ ಸುಪ್ರತಾಪಾ ತಪ್ತಕಾಂಚನರೂಪನಪ್ಪ ಸರ್ವೇಶ್ವರ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೨). [ತಪ್ತಕಾಂಚನ + ರೂಪ]

ತಪ್ತಕೃಚ್ಛ್ರ(ನಾ).ಆಹಾರ ಸೇವನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲಿಸುವ ಒಂದು ಕಠಿನವಾದ ವ್ರತ ; ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿನೀರು, ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿಹಾಲು, ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿತುಪ್ಪ, ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿಗಾಳಿ - ಹೀಗೆ ಸೇವನೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ಮಹತ್ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಂಗಳಾದ ತಪ್ತ ಕೃಚ್ಛ್ರ . . . ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪಕ್ಷಮಾಸಾದಿಕಂಗಳಲಿ ಅನ್ನಮಂ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವಿವೇಕ. ೦೩೮). [ತಪ್ತ + ಕೃಚ್ಛ್ರ]

ತಪ್ತಜತುಲೇಪ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; ಕರಗಿಸಿದ ಅರಗನ್ನು ಮೈಗೆ ಸವರುವ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ನರಕ : ಕ್ರತು ಪೂತಿಮಾಂಸ ತಪ್ತಜತು ಲೇಪ ದ್ರವತ್ರಪು ಪುಚ್ಛಾಸವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦).

[ತಪ್ತ + ಜತು$_1$ + ಲೇಪ]

ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದ (ನಾ).=ತಪ್ತಕಾಂಚನ : ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದಾಂಗ . . . ಭಾಳನೇತ್ರ (ಭಾವಚಂ. ೩-೮) ; ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದದ ದೀಪ್ತಿಯನಣಕವಾಡಿ ಮಿಸುಪ ಮಿಸುನಿಯ ಪಾತ್ರೆಯಲಿ ಸುಪಾಯಸರಸಂ . . . ಕುಣಿಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೩-೩೪೭). [ತಪ್ತ + ಜಾಂಬೂನದ]

ತಪ್ತತಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಋದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ೧ ಈ ಋದ್ಧಿ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಡ ಆಹಾರವು ಮಲರುಧಿರಾದಿಗಳಾಗದೆ ಕಾಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಜಲಕಣದಂತೆ ಆವಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು : ಕಾಯ್ದ ಕಬ್ಬುನದ ಮೇಲೆಱದ ಜಲಕಣಂಗಳಂತೆ ಉಂಡಾಹಾರಮುಂ ಮಲರುಧಿರಾದಿಗಳಾಗದೆ ತಪ್ತಮಪ್ಪುದು ತಪ್ತತಪಮೆಂಬುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೯೪-೨೨). [ತಪ್ತ + ತಪ್ತ$_3$]

ತಪ್ತತೈಲ (ನಾ). ೧. ಕಾಯ್ದ ಎಣ್ಣೆ : ಈ ಖಳನಂ ಕಟಾಹಪೂರಿತ ತಪ್ತತೈಲದೊಳ್ಮುಳುಗಿಸು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦-೩೦). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು; ಕಾಯ್ದ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುವರೆಂದು ನಂಬಲಾದ ನರಕ: ಮಹಾಚೂರ್ಣ ಮೂಲಸಂಚೂರ್ಣ ಕಟಪಕ್ಷಪ್ರಮರ್ದನ ತಪ್ತಶೈಲ ತಪ್ತತೈಲವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). [ತಪ್ತ + ತೈಲ]

ತಪ್ತಮಾಷ (ನಾ). ಸಪ್ತದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಾನುಷ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿವಾದವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ದಿವ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ೧ ಹದಿನಾರಂಗುಲ ಅಗಲ, ನಾಲ್ಕಂಗುಲ ಆಳ ಇರುವ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ ಎಣ್ಣೆ ಇಲ್ಲವೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮರಳುವಂತೆ

ಕಾಯಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಷ ಅಥವಾ ಮಾಸಿ ತೂಕದ ಚಿನ್ನ ಇಲ್ಲವೆ ತಾಮ್ರವನ್ನು ಹಾಕಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆರೋಪಿಯು ಅದನ್ನು ಹೆಬ್ಬೆರಳು, ತೋರುಬೆರಳು ಮತ್ತು ನಡುಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ತೆಗೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಕೈ ಸುಡದಿದ್ದರೆ ಆತನು ನಿರಪರಾಧಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು: ಸತಿ ಧರ್ಮ್ಮರೂಪದಿಂ ಶ್ರೀಕಲಿದೇವ ಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲೀ ಕೋಷ ರವಿತಣ್ಡುಲವಗ್ನಿ ತಪ್ತಮಾಷಂ ಜಲವಿಷದಳ ಸಪ್ತದಿವ್ಯಮುಂ ವರ್ತ್ತಿಸುಗುಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦೫೩-೬೪ : 1083).

[ತಪ್ತ + ಮಾಷ]

ತಪ್ತಮುದ್ರಾಂಕನ (ನಾ). ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗುರುತುಳ್ಳ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಗುರುತು ಹಾಕುವುದು; P ಇದು ವೈಷ್ಣವರಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯವೃಂದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧಿಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ.

[ಸಂ. (ತಪ್ತ + ಮುದ್ರಾ + ಅಂಕನ)]

ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ (ನಾ). = ತಪ್ತಾಮುದ್ರಾಂಕನ : ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಪದ್ಮ, ನಾರಾಯಣ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ತಪ್ತ ಮುದ್ರಾಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಇವುಗಳು ಬಾಹ್ಯ ದೀಕ್ಷೆಗಳು (ಹಸಾರ. ೦೬-೨೦ ಟೀಕು).

[ಸಂ. ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣ (ತಪ್ತ + ಮುದ್ರಾ + ಧಾರಣ)]

ತಪ್ತಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಸಿದ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಗಳ ಮುದ್ರೆ. ೨. = ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ : ತಪ್ತಮುದ್ರೆಯಿಲ್ಲದವನ ಜನ್ಮವ್ಯಾತಕೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೨೮-೭). [ಸಂ. ತಪ್ತಮುದ್ರಾ (ತಪ್ತ + ಮುದ್ರಾ)]

ತಪ್ತಲೋಹ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣ : ಆ ನಿಸಿತಯುತ ತಪ್ತಲೋಹ ಸಮಾನಶೂಲಂಗಳಲಿ ತೆಗೆಸೆನೆ (ಬಸಪು. ೫೦-೪೨) ; ಪರಸ್ತ್ರೀಯ ಕೂಟಂಗಳಲ್ಲಿ ಲವಲವಿಸುತ್ತ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ ಯಮನ ಭಟರಿಂ ತಪ್ತಲೋಹವನಿತಾಪರಿಷ್ವಂಗ ರಾಗೆ (ವೀಕ್ಯಪು. ೪-೨-೨೦). [ತಪ್ತ + ಲೋಹ]

ತಪ್ತಶೈಲ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕ ; ಕಾದ ಕಲ್ಲವೋಲೆ ಉರುಳಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ ಇರುವ ನರಕ: ಮಹಾಚೂರ್ಣ ಮೂಲಸಂಚೂರ್ಣ ಕಟಪಕ್ಷಪ್ರಮರ್ದನ ತಪ್ತಶೈಲ ತಪ್ತತೈಲವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦).

[ತಪ್ತ + ಶೈಲ]

ತಪ್ತಸೂಚೀಶೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕ; ಕಾದ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚುವ ಶಿಕ್ಷೆಯಿರುವ ನರಕ : ಅಸ್ಥಿಬಂಧಬಾಧೆ ತಪ್ತಸೂಚೀಶೂಲ ಗುದಶಂಕು ತಾಪ ಬಹುದುಃಖ ಮಹಾದುಃಖವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೭೦). [ಸಂ. (ತಪ್ತ + ಸೂಚೀ + ಶೂಲ)]

ತಪ್ತಾಂಗಾರ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕ; ಕೆಂಡವನ್ನು ಸುರಿಯುವ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ನರಕ : ಸೂಚೀಮುಖ ಕಾಲ ಖಡ್ಗ ಕ್ಷುರಧಾರೆ ಅಂಬರೀಷಕ ತಪ್ತಾಂಗಾರ ಮಹಾದಾಹ ಸಂತಾಪಂಗಳೆಂಬವೇ ಯೆಂಟು ಮಹಾನರಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೭೯). [ತಪ್ತ + ಅಂಗಾರ]

ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಂಡು : ಅಂಬುಜದ [ದಲ] ಮನಮರ್ಚಿ ನಿತಂಬಿನಿ ಪಿಡಿದಿರ್ದ ಕುಚಮೆ ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡಂ ಬೋಲ್ತಿರೆ ನಲ್ಮೆಗೆ ದಿವ್ಯಂಬಡಿದಳೊ ಪೇಟಿಮೆನಿಪಳಾ ವ್ಯತಿಕರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೩೦). [ತಪ್ತ + ಅಯಃಪಿಂಡ]

ತಪ್ತಾಯಸ (ನಾ). ೧. ಕರಗಿಸಿದ ಲೋಹ: ಶ್ರವಣವಿವರದೊಳ್ ತಪ್ತಾಯಸಮಂ ಪೊಯ್ದಂತೆ ದಾರಕವಿದಾರಣಮುಂ ದಾರಪರಾಭವಮುಂ ತನಗಟಲಂ . . . ಒದವಿಸೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೪೬ ವ). ೨. ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣ: ತಾರುಣ್ಯ ಯೌವನಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ವೀಚಿಕಾಕಾರ . . . ತಪ್ತಾಯಸೋಪರಿ ಪತಿತ ಕಂಕಣಕಮಾಯುಸ್ಸಿದು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೯-೦೯). [ತಪ್ತ + ಆಯಸ್ತ]

ತಪ್ತಾಯಸರಸ (ನಾ). ಕರಗಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ದ್ರವ,-ಲೋಹರಸ : ಕಡುಸೀಯೆನೆ ಕುಡಿಯೆಂದು ತಂದು ಕುಡಿಯಿಸುವರ್ ತಪ್ತಾಯಸರಸಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೭). [ತಪ್ತಾಯಸ + ರಸ]

ತಪ್ತಾಶ್ಮ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ: ವಜ್ರಮುಂ ಕರಗಿ ಪರಿಗುಂ ಸೋಷ್ಣಾಭೂಮಧ್ಯದೊಳ್ ಹಿಮವದ್ವಸುಂಧರೆಯೊಳಿರೆ ತಪ್ತಾಶ್ಮಂ ಶೀತಾಶ್ಮದಂತಿರೆ ಕೋಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೫).

[ಸಂ. ತಪ್ತಾಶ್ಮನ್ (ತಪ್ತ + ಅಶ್ಮನ್)]

ತಪ್ತ್ಯ (ಗು). ೧. ಕಾಯಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಕಾಯಿಸುವ ಉಪಕರಣ ; ತಾಪಕ. [ಸಂ.]

ತಪ್ಪ$_1$ 'ತವ್ಪು$_1$' ಪರಾ.

ತಪ್ಪಂಗಾಯಿ (ನಾ). ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಒಂದು ಆಟ ; ಗುಂಪಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಸೆದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಿಡದೆ ತಾನೇ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋರಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ತಪ್ಪಂಗಾಯಿ (A kind of play with coconuts) ಅಂಬೋಡಿ ಜಾತ್ರೆ . . . ಬೋಂಟೆ (Hunting) ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ತುಳುವರ ಧೈರ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯ, ವೀರತ್ವದ ಕುರುಹುಗಳು (ತುಳುನಾ. ೨೦).

[←ತುಳು. ತಪ್ಪಂಗಾಯಿ, ತೇಪಂಗಾಯಿ]

ತಪ್ಪಂಡಿ 'ತಪ್ಪಡೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಟಿ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಪ್ಪಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಪ್ಪಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪು ಹೆಜ್ಜೆ ; ದಟ್ಟಡಿ ; ತತ್ತರಿಸುವ ಹೆಜ್ಜೆ : ಮೆಲ್ಲನೆ ತತ್ತರಿಸೆದ್ದು ಭಿತ್ತಿಯ ಪಿಡಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ ತಪ್ಪಡಿಗಳಿಡುತಿಡುತೆ ಕೆಡೆವುತ್ತೆ (ನವಮೋ. ೧೫-೫೪); ತೊದಲಾಟ ಒಂದಂದ ತಪ್ಪಡಿಯು ಬಲು ಚೆಂದ (ಗರಿ. ೧೦೯-೭). ತಪ್ಪಡಿ ತಪ್ಪೀಸಿ ತೊದಲಾಟ ಬಿಟ್ಟೂ ಮೊಲಿಹಾಲ ಕುಡಿದು (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೪೦-೫). ೨. ದಾಪುಗಾಲು : ನೀಮಿರ್ವರುಂ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ತಪ್ಪದೆ ತಪ್ಪಡಿಯನಷ್ಟೋತ್ತರಶತಪ್ರಮಿತಮಂ ಮಱಿಯದೆ ನೆಱೆ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೦೫೯ ವ) ; ಮೆಟ್ಟಡಿಯ ಕೊಂಡು ರೊಕ್ಕವ ಕೊಡಿ ಒಪ್ಪಿದರಿರಲಿ, ಒಪ್ಪದಿರ್ದಡೆ ಮೂಱು ಮುಖದಪ್ಪಗೆ ತೊಟ್ಟಹೆ ತಪ್ಪಡಿಯ ಮೆಟ್ಟಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಮಾದೂಳ. ೦-೦೧೩) ; ಕೆಂಚಿಕಬ್ಬೆಯಿಂ ಮೂಡಲು ಹತ್ತು ತಪ್ಪಡಿಯ ಕಳದು ತೆಂಕಣಕ್ಕೆವು ಬಡಗಣಕ್ಕೆವು ಸಮವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಕಇ. II, ೩೮-೪೭ ; 1235). ೩. (ಆಲಂ) ಕ್ರಮ ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಬಂದ ತಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನಿಡುವ ತರುಣ ಕಾರಕೂನರ ಮೇಲೆ ಹರಿಹಾಯುವ ಅನೇಕ ಸುಖಸ್ವಪ್ನಗಳನ್ನು . . . ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೧) ; ಏನೋ ತಪ್ಪುಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಡಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿತ್ತು (ಹುಜ್ಜಾಟ. ೪೭).

[ತಪ್ಪು$_1$ + ಅಡಿ$_1$./ತಮಿ. ತಪ್ಪಟ]

ತಪ್ಪಡಿ$_2$ 'ತಪ್ಪಡೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಡಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟಡಿಯಿಡು ; ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆಹಾಕು : ಭಿತ್ತಿಯಂ ಪಿಡಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ ತಪ್ಪಡಿಯಿಡುತೆ (ನವಮೋ. ೦೨-೨೦).

[ತಪ್ಪಡಿ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ತಪ್ಪಡಿಸು 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ತಪ್ಪಡೆ, ತಪ್ಪಂಡಿ, ತಪ್ಪಡಿ$_2$ (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು) ಬಹಳವಾಗಿ ತೊಯ್ದಿರುವುದು; ನೆನೆದು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವುದು: ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಡೆಯಾಗಿದ್ದ ಆಕೆಯ ಅಚ್ಚ ಕಪ್ಪಾದ ಕೂದಲು. . . ಹರಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಅಂಬಿಕೆ. ೪). **ತಪ್ಪಂಡಿ** : ತಾಯಿಯ ಮೈ ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಂಡಿಯಾಗಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೦). **ತಪ್ಪಡಿ**$_2$: ನಿಯತ ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ – ಪಪ್ಪುಕಂ, ಕಪ್ಪಡಿ,

ಬಿವ್ಯಂದಂ . . . ಕವ್ಪಳಿ. ತವ್ಪದಿ, ಱೂಪ್ಪಂ (ಕಮರ. ೩೬ ಕ್ರಿಯಾ.): ಇಂಯತ್ತಿರುವ ಬೆವರಿನಿಂದ ತೊಯ್ದು ತವ್ಪದಿಯಾದ ಕವ್ಪಸ (ಪುತ್ಳ. ೬) ; ಶರ್ಟು ತೊಯ್ದು ತವ್ಪದಿಯಾಗಿ ರೇಷಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದೆ (ಮುಗಿಸು. ೪) ; ಬರಿದಾದ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಬೆಳಗಾಗುವವರೆಗೂ ತೊಯ್ದು ತವ್ಪದಿ ಮಾಡಿದಳು (ವಿಠಾಳ. ೫೯). [ತವ್ಪಂ + ಅದಿ]

ತಪ್ಪಣ (ನಾ). ಹೆಡಗಿನ ಆಡಿ,– ಕೆಳಭಾಗ : " ಹಡಗಿನ ಮುಂಖಂ ಕೊಡಿಪತ್ರಮುವಿನಿಕ್ಕುಮಾ ಹಡಗಿನಿರ್ದಿಸೆ ವುಂಂದಂ ಮಂಗಮುಮಾ ಹಡಗಿನದಿ ಪಟ್ಟಣಂ ತವ್ಪಣಾಂ. ವರ್]ಣಮವಿನಿಕ್ಕಲಱ ಹಿಂದು ಬುಕ್ಕಣ ಮನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರ. ೦೩೦–೩). [?]

ತಪ್ಪಣ$_1$ (ನಾ). ನೆಯ್ಯಿಯಲ್ಲಿ ಱಣಿ ತವ್ಪುವುದು : (ಟ).

[ತವ್ಪು$_1$ + ಅಣ್ಣಿ]

ತಪ್ಪಣ್ಣಿ 'ಚಿಪ್ಪಳಿ' ನೋ.

ತಪ್ಪಣೆ 'ಚಿಪ್ಪಳಿ' ನೋ.

ತಪ್ಪಣೆಗುಬ್ಬಿ 'ಚಿಪ್ಪಳಿಗುಬ್ಬಿ' ನೋ.

ತಪ್ಪಣೆ (ಆ). ೧. ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : ಒಪ್ಪಂಬಡಿದರ್ ಪೊಸ್ ಕಳಸಸಮೂಹಂ ತವ್ಪಣೆ ಪುರಮಂ ನೋಡಲ್ದಪ್ಪದೆ ಬಂದಿರ್ ಸೂರ್ಯಕುಲಮೆನಿಸೆ . . . ತೋಱ ಕರಂ (ಆ ಗಾಣ ೩, ೦-೪-೭೦) ; ಅಪ್ಪ ಗುರುಸ್ವಾಮಿ ತವ್ಪಣೆ ಬರೋರಲ್ಲ ಉತ್ತು ಸದರ್‌ಹೋಗಿ ಕರತನ್ನಿ (ನಾಕರ. ೦೩೩) ; ತವ್ಪಣೆ ಬಾ ಅಂದರೆ ಬಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಅದರ ಶರೀರವೆಲ್ಲ ತಪ್ಪಣೆ ತೊಯ್ದು ನೀರಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಜಂಗಾಕ. ೩೨).

[ತವ್ಪಿ + – ಅನೆ,/ತೆಲು. ತಪ್ಪುನ, ದಬ್ಬುನ]

ತಪ್ಪರಿಕೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಮಂಜು ಹುಲ್ಲು, ತವ್ಪರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು (ಮೃಷಿಗಿ. ೦೪–೨೪೬).

[ತವ್ಪರಿಕ್ಕೆ + ಹುಲ್ಲರ (<ಪಲ್)]

ತಪ್ಪರಿಸಾಡು (ಕ್ರಿ). ತಡವಮೆಸಂ ; ತಡಕಾಡಂ : ಅವರಿಚರರ ಕೈಯಿಂದ ಸುಟ್ಟುವು : ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ತವ್ಪರಿಸಾಡುತ್ತಾ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕೋಣೆಯೊಳಕ್ಕೆ . . . ಹೋದರು (ಅಪತಂ. ೦೩೦). [ತವ್ಪರಿಸು$_9$ + ಆಡು$_1$]

ತಪ್ಪರಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಗಂಡು ಅಕ್ಕಬುಹುಲ್ಲು, ತವ್ಪರಿಹುಲ್ಲು, ಹೊಂಬಾಳಿಹುಲ್ಲು, ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು (ಕ್ಷಾಔಗಿ. ೩೦–೩೪೩).

[ತವ್ಪರಿ + ಹುಲ್ಲು (<ಪಲ್)]

ತಪ್ಪಲ್$_1$ (ನಾ). ಎಡಹುವಿಕೆ ; ತವ್ಪುವಿಕೆ : (ಟ).

[ತವ್ಪು$_1$ + – ಅಲ್$_8$/ತಮಿ. ಮಲ. ತವ್ಪಲ್]

ತಪ್ಪಲ್$_2$ 'ತಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ತಪ್ಪಲ 'ತೊಪ್ಪಲು' ನೋ.

ತಪ್ಪಲಕ್ಕಿ(ನಾ). ತಪ್ಪಿಬಿದ್ದ ಅಕ್ಕಿ : ಚೆಲ್ಲಿದ ಅಕ್ಕಿ (?) : ತನು ಮನ ಧನ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ತವ್ಪಲಕ್ಕಿಯನಾಯ್ದು ತಂದು ಎನ್ನೊಡಲ ಹೊರವೆಸಲ್ಲದೆ ಅಮರೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನೀಡುವ ಬಯಕೆ ವಗಲಿಸ್ಲಿ (ಕೂಪ್ಪಸಂ. ೨೩೨-೫೬). [ತವ್ಪಲ್? + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ತಪ್ಪಲಿಕೆ (ನಾ). ದಂಡೆ ; ತೀರ (?) : ಎತ್ತಬಾರದ ಕಲ್ಲು ನೀರಮೇಲೆ ತವ್ಪದಂತೆ ಹೋಹಾಗ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಒತ್ತುವರ ನುಂಗಿತ್ತು ನುಂಗಿ ದವರು ಅಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಹೊಳೆಯ-ನೀರ ತವ್ಪಲಿಕೆ ಕುಡಿದು ತೆವ್ಪ ಪ್ಯೂಯಲ್ಲಿ ಸಂದಿತ್ತು (ಳಿಂಗಾಂ. ೭-೦೦೬). 'ತವ್ಪಲಂ' ಪರಾ. [?]

ತಪ್ಪಲು$_1$ 'ತಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ತಪ್ಪಲು$_2$ 'ತೊಪ್ಪಲು' ನೋ.

ತಪ್ಪಲ್$_3$ (ನಾ). ೧. ದಡ ; ತೀರ : ತೆವ್ಪನ ಹತ್ತಿ ಒತ್ತುವನಂತೆ ತೆವ್ಪ ತವ್ಪಲಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮತ್ತೆ ಒತ್ತುವುದು ಹತ್ತುವುದ (ಮೂಳಿಪಾ. ೧೪೪–೩೪೯). ೨. ಸಮೀಪ ; ಬಳ : ಕಾ ತವ್ಪಲಲ್ಲಿ ತವ್ಪ ನೊಳಗೆ ಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ಭಕ್ತರು ಜಂಗಮದ ಬಾಗಿಲ ತವ್ಪಲ ಕಾಯುದೆ (ಱರಿಕ್ಕ. ೨) ; ಕಂಡ ಚಿತ್ತ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾದ ಮತ್ತೆ ಸಂಸಾರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತನವ್ಪುದೇ ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತರ ಗೃಹ ರಾಜದ್ವಾರದ ತವ್ಪಲ ಕಾಯ್ವುದೇ ಆ ಚಿತ್ತ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೩೬-೬೦). 'ತಟ್ಟಲ್' ಪರಾ. [?]

ತಪ್ಪಲೆ, ತವಲೆ, ತವ್ಪೇಲಿ, ತಪ್ಪೇಲಿ (ನಾ). ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಮತ್ತು ನೀರಂ ತಂಂಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಅಥವಾ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ : ಜೊಕ್ಕ ಬೆಳ್ಳಿಯು ಭಾಂಡಭಾಜನ ಇಕ್ಕಿ ತವ್ಪಲೆ ಬಂದಿಗೆಗಳಂ ದಿಕ್ಕಂ ದಿಕ್ಕಿಲಿ ಹೂಡಿ ಅಡಿಗೆಯ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಕರೀಕ. ೫೯೪-೬) ; ತಂಬಿಗೆಯ ತವ್ಪಲೆಯುಂ ಅವ್ವ ತಾಂ ಉಂಬುದಕ್ಕೆ ಕುಡಿವದಲ್ಲದೆ ಬಾಹುವ್ವ (ಜ್ಞಾಪಸಂ. ೪೨-೦೪) ; ಕೂಳಿಡಲೊಂದು ತವ್ಪಲೆಯಾ (ಹಱಳ. ೩೨-೩೦) ; ತವ್ಪಲೆಯ ತಳದ ಕೆರಕಲು ಸಾಂಬ ಬೇಳೆಯ ಕಾಳಸ ಚರಟ (ಜಕ್ಕ. ೪. ೦೦). **ತವ್ಪಲೆ** : ಹನಗಂಡಿಯ ಅಖಂಡ ತವಲೆಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉಟು (ಳಿಂಗಗಿ. ೩೦೨). **ತವ್ಪಲೆ**ಬಿ : ಅವರು ಕೂಡ ಸಣ್ಣ ತವಲೆಬಿ ಬೋಗುಣಿ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಳಿಂಗಗಿ. ೪೫೩) ; ನಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಿಗಿನ ತವಲೆಲಿಗಳೂ ಕೊಡಗಳೂ (ಮುಂಂಬಾ. ೩–೪೩). **ತವ್ಪಲೆಲಿ**: ಅನ್ನದ ತವ್ಪಲೆಲಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿರ ಎಳೆದುಕೊಂಡು . . . ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಗಸ. ೦೯) ; ನಿನಗೊಂದು ತಾಮ್ರದ ತವ್ಪಲೆಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವೆನು (ಮಭಾಶ. ೦೩) ; ಆಹಾರ ಮಂತ್ರಿ ಎಂದರೆ ಅವರೇ ತಮ್ಮ ಅನ್ನದ ತವ್ಪಲೆಲಿ ಅಂತ ತಿಳಿಕೊಂಡಂತಿದೆ (ಹಮ್ಮೂಂದ. ೬೬).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ತವಲ್ಪ ; ತಪಿಲ್ಪ ; ತುಳು. ತವಲೆ ; ತೆಲು. ತವಲ, ತವಲೆ, ತವ್ಪೇಲ]

ತವ್ಪಲೆಳ್ಳು 'ಚಿಪ್ಪಳೆಯಿಳ್ಳು' ನೋ.

ತವ್ಪಲೆಯ (ಕ್ರಿ). ಚಿಪ್ಪರಿಸಂ (?) : ಕುಸುಮಕಲ[ದ]ಪರಿಮಳಾ ಮೋದಕ್ಕೆಡೆಗೊಟ್ಟು ಮೆಱೆವ ಸಿರಿಮಾಡಿಯೊಳು ನೀಲದರವನಿಯ (?) . . . ತೊ[ಡಂಬೆ]ಯಂ ತವ್ಪಲೆಸಿವ ಪೆಣ್ಣಾಂದಿಗಳಂತೆ ಲಲಾಟರಂಗ ದೊಳುಂಗುರಿಸಿ ಸಂಗದಿಂ ಕುಣಿವ ನೀಲಾಳ ಕಂಗಳ (ಬಸ. ೦೨–೦೦). [?]

ತವ್ಪಳೆ 'ಚಿಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತವ್ಪಳೆಗುಬ್ಬಿ 'ಚಿಪ್ಪಳಿಗುಬ್ಬಿ' ನೋ.

ತವ್ಪಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಳ್ಸಹೇಳಂ : ಉವ್ಪು ಸವ್ಪನೆಯಕ್ಕು ಕರ್ವರವು ಕರದಕ್ಕು ಸರ್ವಾಗಿ ಬಾಲವೆರಡಕ್ಕು ಶ್ರವಣ ತಾ ತವ್ಪಾದಿದಂದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೦೬). [ತವ್ಪು$_8$ + ಆಡು$_1$]

ತವ್ಪಾಳೆ 'ಚಿಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಿತ (ನಾ). ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ : ಯುದ್ಧದ್ಲಿ ತಪ್ಪಿತವನ್ನು ಜರ್ಮನರ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿ ಇನ್ನಿಲ್ಲದಷ್ಟು ದಂಡವನ್ನು ಹೊರಿಸಿದರು (ಱಾಂಅ. II, ೦೦೫೩): ತಾವು ದಂಡಿಸ್ಪಿ ಬಂದ ತಪ್ಪಿತಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಮ್ಮದನಿಂದ ತವುಗೆಲ್ಲಿ ದಂಡತೆಯಾಗುವುದೋ ಎಂದು ಭಯವಟ್ಟು (ಪ್ಪಗಂಂ. ೯೬) ; ತಾನು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿತಗಳು ಭೀಷ್ಮರಿಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗಿ ಇರುವುದನ್ನು ವೊದರಿನಿಂದಲೂ ಅರಿತಿದ್ದ (ಪ್ಪಾಸಿ. ೩೬). 'ಒಪ್ಪಿತ' ಹೋ.

[<ತವ್ಪು$_{1,}$/ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ತಪ್ಪಿತ]

ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಪರಾಧಿ : ನಿಮ್ಮ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ನಾನು ತಪ್ಪಿತಸ್ಥಳಾಗಬೇಕು (ರಂಗರೂ. ೨೬) ; ತಪ್ಪಿತಸ್ಥನಲ್ಲದ ತನ್ನ ಆನಂದನಿಗೆ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ನಿರ್ದಯ ಪುಹಾಳವಾಗಲಿದೆ (ಮುರಳ. ೦೩೦).

[ತಪ್ಪಿತ + – ಸ್ಥ]

ತಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಪ್ಪುಮಾಡು : ಸಾರಿಯನಿಡುತ ತಪ್ಪಿದನೆಂದೊ ವಾಸಂಗಿಗಳ್ ನಾನಿಂತೊಂದನೊಂದು ಪಿಡಿದು ತಪ್ಪಿಸಿ ಹಾಯುಕಿದೆನೆಂದೊ (ರಸಿಕ. ೪೬-೦೩). ೨. ತಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆರವೇರದಂತೆಮಾಡು; ಅಡ್ಡಿ ಪಡಿಸು : ಇವ ತಪ್ಪಿಸಿ ಎನ್ನುವ ರಕ್ಷಿಸ್ಯ (ಅಷ್ಟ. ೦೧) ; ಬೊಪ್ಪ ನಿತ್ತನು ವರವನೆವಗದು ತಪ್ಪಿಸಲು ತೀರುವುದೆ . . . ತಪ್ಪಿಸಿತಲೇ ದೈವಗತಿ ನಮ್ಮಪ್ಪನೇ ಕೆಡಿಸಿದನು ನವಗಿನ್ನೆವ್ವುದಾಗಲೆ (ಅಜಾ.ಕ. ೦೬-೬); ಬುದ್ಧಿಯು ವಿಧಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಾರದು (ಪಕಥಾ. ೯). ೩. ಮಿಸರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಪರಿವಿಡಿಯ ದಿನವೇರದಿಪ್ಪಸದಿರು ಮಱೆಯದಿರು ನೀನಲಸದಿರು ತರಳೆ (ಅಹಪು.೦೮-೬); ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಾರದು (ರೂಢಿ). ೪. ಸಿಕ್ಕಿದಿರು; ತೊಡಕದಿರು ; ದೂರವಿರು : ಕೆಲದಿಯಾನಗಳ್ಗರ್ಜೋತ್ಪಕದಿಂದಂ ಮೋದೆ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪರಿವಳ ಬೆನ್ಮೊಳೆ ಪರಿವಾರದ ನಗುತಂ ನಲಿನಾನನೆ (ಆದಿಪು. ೯೪) ; ಚಕ್ರದಂತೆ ತಪ್ಪಿಸಲರಿದಪ್ಪ ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಂತೆ ಕೂರಿತಪ್ಪ (ದಶೂಪಾಮ್ಯ. ೩-೦೫೬). ೫. ಕಳೆ; ನೀಗು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು; ನಿವಾರಿಸು; ಪರಿಹರಿಸು : ತಪ್ಪಿಸಿ ಕಾಂತರಂ ಸಿಡಿದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಂದು ಬಂದುಪಕಾಂತರಂ ಸವುಂತಪ್ಪಿ (ಅಭ್ಯಪು. ೦೦-೦೦೫) : ತಪ್ಪಿಸಿದನುದ್ದವಗೆ ಶಾಪವ ತಪ್ಪಿಸಿದನಿಲ್ಲುಳದ ಯಾದವದರ್ಪಕಿಗಸುರಾರಿ (ನಿಶಾಗ. ೦೦-೦-೪೮) ; ಸುಲಭವಾಗಿ ನಿವ್ಮಿಲ್ಲರ ಬಂಧನವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡುವನು (ಇ.ವಿ.ಜ. ೦೭) : ಅವನ ನಕ್ಕಿದ ಚಿಟವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೬. ದೊರೆಯದಂತೆ ಮಾಡು ; ದಕ್ಕದಂತೆ ಮಾಡು : ಬೊಪ್ಪ ದೇಶಿಗರಾದೆವ್ವ ವಿಧಿ ತಪ್ಪಿಸಿತಲಾ ನಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯವನು (ಶುಬ್ಧಾ.ಅ. ೫-೩೦) ; ತತ ತಡವಾಗಿ ಬಂದು ನನಗೆ ಗಾಡಿ ತಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿ (ರೂಢಿ). ೭. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ತಮಾಜ ಕೇಳಿಚ್ಚಿಯಿಂದಾ ಸ್ಮಂದನದ ವೇಗಂ ಮುಂಡ ಮುಬ್ಬಿಯಂ ನಿನದ ತಪ್ಪಿಸಿ ತಪ್ಪದೆನುತಿರ್ದುದು ಕಕುತ್ಸ್ಥನ (ತೊರಾಂ. ೬-೬-೨೪) ; ದರ್ಪಕಶಾಸ್ತ್ರವಲ್ಲದ ಧರಿತ್ರಿಯೊಡಿದಿರ್ದ್ದ ನಾನಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನು ತಪ್ಪಿಸೆ ಶ್ರವಣಾಳವ ಮುಚ್ಚುವಂದದ ಕೊವಪ್ಪನಿಸ್ಮಿದರು ಕರ್ಣದಲಿ (ತೋಚಿಕ. ೨೬-೬೬) ; ಮಗುವಿಗೆ ಎದೆಹಾಲು ತಪ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೮. ಜಾತಿರ್ಯದಿಂದ ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ನಂಣುಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಮಗುವು ರಾಘವನೆಂದು ತಪ್ಪಿಸಿ ನುಡಿದ ನುಡಿ ನಿನಗೆ ನಿಗರವೇ (ತೊರಾಂ. ೦-೯-೩೦) : ಅವಳು ಬೇಕಾದಮ್ಮು ನೆವ ಹೇಳಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಾಗ್ಲೂ ಅವನು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ (ಜುಂಬಂಧ. ೪-೬). ೯. ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸು : ಹಿಂದು ಬಿಗಿವನು ಪಾರ್ಥನನು ಕೆಲಕಡೆಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿ ಧರ್ಮವುಕ್ತಿಸ ಬಿಡನು (ಅಷ್ಟಾ.ಭಾ.ಕ್ಷ.ಟ. ೦-೪೦). ೧೦. ವಿಮಲಿಖಿವಾಗು ; ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ದಾರಿ ಹಿಡಿ ; ದಾರಿ ತಪ್ಪು : (೬).೧೧. ಮಾಡದೆ ಇರು; ಮಾಡದೆ ಬಿಡು: ಸಾಲಗೆ ಹೊಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವಾರದು (ಜುಂಬಂಧ. ೦-೦೨) ; ನೀನು ಈಗ ಎರಡು ದಿವಸದಿಂದ ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಸದರೂ ತಪ್ಪಿಸಿಲಬಹುದು (ಜುಂಬಂಧ. ೪-೦೩೪) ; ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬರಲು ತಪ್ಪಿಸಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೧೨. ಕೆಡಿಸಿ: ಹಾಳು ಮಾಡು : ವಿಧಿಯು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಪಕಥಾ. ೯). ೧೩. ಮರೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡು : 'ಕಣ್ಣುಪ್ಪಿಸು' ಪರಾ. ೧೪. ಕಳಚು ; ಬಿಚ್ಚು ; ಬಿಡಿಸು : ಗಂಟು ತಪ್ಪಿಸು (ರೂಢಿ): ಕುಣಿಕೆ ತಪ್ಪಿಸು (ರೂಢಿ). ೧೫. ಪಾರುಮಾಡು ; ಉಳಿಸು : ಈ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು (ರೂಢಿ).

ತಪ್ಪಿಸಾಟ = ತಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ ; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಒಳ್ಯಂ ಪದ್ಯ ಕಾವ್ಯದ ಎಷ್ಟೋ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸರಳರಗಳಿಯಂಟ ನಂಬಗೆಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ನಿರಂತರ ಸಂಚತಿಯೂ ಆದರ ತಪ್ಪಿಸಾಟವು (Evasion) ಮೋಹಕತೆಯನ್ನು ತಂದಿವೆ (ಗೂತ್ತು.ಗು. ೦೦೬). **ತಪ್ಪಿಸಾಡು** = ಮರೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು : ಅವನೇಕೆ ಹೀಗೆ ದೂರ ದೂರ ಪರಾಯನಮಾಡಿ ತಪ್ಪಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ ? (ಇಚ್ಛಕ. ೨೭೪). **ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ಓಡಿಹೋಗು ; ಪರಾರಿಯಾಗು: ಆ ರಾತ್ರಿ ಹಯಾತನ ತಂದೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹಂತಿರುಗಿ ಬಂದು ನರದದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನವುಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ (ಕಂಗಾಳ್ಕೃ. ೫೮); ನಾವುಗಳು ಈ ದಿನವೇ ಇಲ್ಲಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ರಾವಿಜ. ೦೮). ೨. ನೆಂಣಂಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು : ನೀವು ದಿಕ್ಕಂದಿಸೆಯುಯೆನುತಿರೆ ದೇವ ದೇವ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಹುದು ನೀತಿಯೇ ನಿವುಗೆ (ಅಷ್ಟ. ೪೬-೪೬); ತನ್ನಲಿವಿದುದೋಜದೆ . . . ತಾ ತನ್ನ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಕಾಪ್ರಸಂ. ೩೬-೦೯). ೩. ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ; ತನ್ನ ಜೊತೆಯವರಿಂದ ಅಥವಾ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗು ; ಸಂಬಂಧ ಕಳೆದುಕೊ ; ದಾರಿತಪ್ಪು : ಅದರ ಸಂಗಡ ಮನುಷ್ಯನ ಹೆಜ್ಜೆಯಚ್ಚಿದ ಕಾರಣ ಅದು ಬಹುತರ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಒಂಟೆಯೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿದನು (ಜುಂಬಂಧ. ೪-೦೭೦) ; ಮಗು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು$_1$ + – ಇಸ್ಯ್]

ತಪ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ರೀತಿಗೆಡು ; ಕ್ರಮ ಕೆಡು ; ವ್ಯವ್ಯಮಾಡು : " ತಪ್ಪು–ಸ್ಖಲನೇ " (ಕಮಂಧಾ) ; ಪಾಂಗಿಜಿರು ದೋಷವು ಖಂಗಿಸಿ ತಪ್ಪದೆ ಬಗೆದು ಪೇಟ್ಟುದಾಗಮಮುದಾರನ್ಯಪತಿಂಗದೇವ ವಿದಿತಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೪೪) : ದಿವ್ಯಕರದಿಂ ಶಿರವುಂ ಪ ಱ್ಱಿ ಯೊಜ್ಜೆ ಡಾ ತಪ್ಪಿತ್ಕಂಬದಿನಾಂತಡಾಂ ಬಜ್ಜಿದೆ ತಪ್ಪ್ಪಿದೆನೆಂದು ಕೀರಿಟ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೭೯) ; ತಪ್ಪ್ಪತಪ್ಪ ಕಿದ್ದಿಕೊಂಡಿಹೆಂದರೆ ಹಸನಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಕಾಪ್ರಸಂ. ೪೦-೫೦). ೨. ಅನ್ಯಾಯ ಅಥವಾ ಅಪಚಾರ ಮಾಡಿ ; ಕೆಡಕುಮಾಡು ; ದ್ರೋಹ ಬಗೆ : ಅಬ್ಬಱಿಳಿಸ್ಸಿಂ ಪೊರೆದೆಯ್ದು ನಂಬದ ನ್ಯಪಂಗಿಂತಾ ಜೆಯೊಳ್ ತಪ್ಪುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೦) ; ಜಾಳುಳ್ಳ ವಂಶದೊಳಿಲ್ಲಿಯುಮಿನ್ನೆವರೆಗಂ ನುಡಿದು ವುಸಿವುದುಂ ಆದಿ ಅಳುವುದುಂ ಕೂಡಿ ತಪ್ಪುವುದುಂ . . . ಕನಸಿನೊಳಲ್ಲುಮದಿಲ್ಲಿಂ (ಗದಾಉಪ. ೩-೭ ಪ) ; ಆನುಮಾತನುಂ ಪರಸ್ಪರೋಪತಕಾರಿಗಳದುಂದೋರೂರ್ವರ್ಗೆ ತಪ್ಪುವರಲ್ಲ (ಪಂಪಕಂ. ೦೦೬-೧) ; ಒಂದಿಜುಂಬೆಯ ಪ್ರಾಣಕ್ಕಂ ತಪ್ಪದಾತಂ ನಿನ್ನೆ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ತಪ್ಪುವನೆ ತಪ್ಪಲಱಯಂ (ರಮಾಶ್ವಮೇ. ೩-೦೩೫) ; ಜವನ ಮಿಸಮು ತೀಶುವರು . . . ಆರಾಗ್ಲಂ ನಂ ಕೊಲ್ಲರು ತಪ್ಪ ತಪ್ಪುವರು (ಸಾಇಇ. ೩೭-೫, ೩೮೩-೭೬ ; ೧೩೫೫ ಶ್ಲೆ) ; ಸಾಕಿದ ಪಶಿಗೆ ತಪ್ಪದನ . . . ಗತಿಗಳಾಗಲಿ. ರಾಗದೊಳೂದಿದರೆ (ಅಷ್ಟಾ.ಭಾ.ಕ್ಷ.ಟ. ೩-೮). ೩. ಮಿಸರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು ; ಭಂಗಮಾಡು ; ನಡೆಸದೆ ಇರು : ಈ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ ತಪ್ಪ ಕಿನ್ಹಾರವೊಂದೆ (ಹೃಜಿ. ೦೯೩೬, ೨೭-೩೭ ; ೪೭೨) ; ಹಡ್ಡುಣಾಗಲಂತಾಂ ನುಡಿದು ತಪ್ಪದಂ (ಸಾಇಇ. IX-I, ೨೨-೭ ; ೫೮೭) ; ಅವರ್ ನನ್ನಯಂ ತಪ್ಪೆಯುಂ ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಂ ಮೇರೆಯಂ ತಪ್ಪೆಯುವೆಗೊಳರೆ ಬಿಗುತ್ತಾರವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೬) ; ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಂ ತಪ್ಪದನ್ ಉಗಾರೆಂಡೆಯ ಪಿಟ್ಟಯ್ಯಂ . . . ಪನ್ನಿರ್ಮ್ಮತ್ಕರ್ಕ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಇಆ. XII, ೨೩೬-೦೧; ೪೮1); ಪಟಿಯಂ ಕೇಳ್ದೆನೊ ಮೀನ್ಮಾಡೆವಟಿಯಂ ತಪ್ಪಿದೆನೊ (ಗದಾಉಪ. ೩-೦೪); ಸಂದರೇವಣಸಿದ್ಧನಾದಿ ತಪ್ಪುವನೆ (ಸಿದ್ಧಾಂ. ೦-೪೫) ; ಸತಿಯನೊಲ್ಪೆನು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಪ್ಪುವನೆ (ಶುಬ್ಧಾ.ಅ. ೫-೩೬) ; ಕೊಟ್ಟು ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪುವರೆ ಸ್ಪಷ್ಟಿಯೊಳು ಶ್ರೀಹಯಂ ಮೆಚ್ಚನು (ಗೋಜಾಯಾ. ೭೪). ೪. ಬಿಡು ; ಉಳಿ : ಮನೆವನೆದಪ್ಪದೆ ಪರಿವರಿದನವರತಂ ಕಿರಿವರನ್ಯಸಮುಖರ ಯಿತಿಗಳ್ (ಸಮಾಪ. ೬-೦೩) ; ಮನೆವನೆದಪ್ಪದೆ ಕೈಯೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವಂತೆ ಮಾಡಯ್ಯ (ಮಂಜಾದೇ. ೦. ೭೯-೨೦೦); ಗಗನವಿಂದಿರವಂಗಾಧಾರಮಾಗುತ್ತೆ ತಪ್ಪುವರೆ (ಲಸಿ. ೪-೫೯) ; ಉಪದೇಶ ಕೇಳಿದೂಂ ಉಪದ್ರವ ತಪ್ಪದಿಲ್ಲ

(ಗಾಡಿ). ೫. ನೆರವೇರದಿರು ; ನಡೆಯದಿರು ; ಆಗದಿರು : ಕರ್ಟಿನ್ಲೋ ಬಿಟ್ಟುಂಗೆ ಸಾವು ತಪ್ಪದು (ಶಂಕರಂ. ೮೯-೫) ; ಜಂಗಮಮುಖದಿಂದೆ ನಿಂದೆ ಬಂದರೆ ಕೊಡದಮಜ್ಞಂಗೆ ಹೋಹುದು ತಪ್ಪದು (ಜಸವ. ೧೦೬) ; ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಿದರೆ ವಿವತ್ತು ತಪ್ಪದು (ರಾವಿಜ. ೦೬). ೬. ಸಿಕ್ಕದಿರು ; ದೊರೆಯದಿರೆ : ಪಾಂಡವರ್ ಮುನ್ನಮೆ ನಿನ್ನ ಕೆಯ್ಯವಂದರೆನಗೆಮಾ ಬೆಸಂ ತಪ್ಪದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೩ ಪ) ; ರಣದ ವಿಸಾರಿಗೇಲು ತಪ್ಪಿತು (ಕುಮಾರ್ಯೂ.ಲ. ೦-೨೪). ೭. ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಜಿಮ್ಮತವಾಗು : ಆರಯುದು ಮಗನೆನಿಸುವೀ ಮಮಕಾರವಪೆಮ್ಮೊಳು ಮೊಳೆತಿರಾ ದಾತಾರನುಳಿವ್ನೆಂದ ತಪ್ಪುವುದೆನುತ ಮನದೊಳಗೆ (ಕುಮಾರ್ಯೂ.ಲ. ೬-೩೨) ; ಪದವಿ ಕಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ ನೆಂಟರಿಷ್ಟರೆ ನವಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಹಗೆ ಕಾಣ ಕೊನೆಗೆ (ತಂಜಾಪ. ೯೩-೩೦). ೮. ತಾಗದಿರು ; ಬೀಳದಿರು : ಅವನಿಯಂ ಪೊಯ್ದ ಕಯ್ಯಟ್ಟಿ ದೊಡೂ ತಪ್ಪುಗು . . . ಸಾವುಂ ನೋವುಂ ಬಗೆಯ್ದುಂ ತವ್ವಲಱಿಯುದು (ಕರ್ಣಾಪ್ಪ. ೭-೧೦೦) ; ಕೋಲು ತಪ್ಪಿದ ಫಣಿಯವೊಲು ಲಯತಾಲ ಕೊದಲುವ ಸಿದಿಲವೊಲು ಹೀಹಾಳಿಸುತ ತಮತಮಗೆ ಬಯ್ಯುದುಂ-ಕೂಡೆ ಪರಿವಾರ (ಶಾಬ್ಕೇ. ೦೩-೦) ; ಬೀಸುವ ದೊಣ್ಣೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸು (ಗಾಡಿ). ೯. ಸೆಳ್ಳಾಗು ; ಹೊಸಿಯಾಗು ; ವ್ಯರ್ಥ ವಾಗು; ನಿಷ್ಫಲವಾಗು: ನಿನಗೀವುದನೀಂ ನುಡಿದನೆ ಏ ಅದು ಕಯ್ಯದು ನುಡಿದುದು ತವ್ವುಗುಮೆ ಗಂಗಚಿಹಾಡಾಮಣಿಯ (ಪಳ. II, ೫೯-೯೮ ; ೪೧೪) ; ಈತಂ ಕಾರ್ಯಾತುರನಪ್ಪುದುದಂ ತಪ್ಪದು (ಶಂಕರಂ. ೩೪-೬) ; ಪರವಾಗಮಂ ಪುಸಿಯಂಬೆಯಪ್ಪೆಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತದೊಳ್ ಪೇಟ್ಟಿಪ್ಪ ಗಣಿತ ಜೋಯಿಸಂಗಳೀಗೆ ತವ್ವಲ್ತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೯೬) ; ಸವಣರ ನುಡಿಯಂದುಮಂತುಮೇಂ ತವ್ವುಗುಮೇ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೪೪) ; ಬಳಿಕ್ಕೆ ಹಗಱಿಗಿ ಹೋದನೋ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಬಲ್ಲಂ ಕಂಬುಹು ತಪ್ಪದೆನಕ್ಕಾರ್ಯದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೫) ; ನಾ ಕೊಟ್ಟ ವರದೊಳು ತುಸುಮಾತ್ರ ತಪ್ಪದು (ಪೋಷಕ. ೪-೨೪). ೧೦. ಸಂಳ್ಳಾಡು ; ಸಂಳ್ಳುಹೇಳು : ಮಟಿಗಿಲಲ ಮುಂಟಿಂದು ತಪ್ಪಿದ ಜೋಯಿಸ ಬಾವಿಯ ನಿರವಡಿಕೆ ನಿರ್ವೋಯ್ತು ನೆಂಬ ಕಥೆಯಂತೆ (ಶಂಕರಂ. ೦೩೭-೨) ; ಸಾತ್ಗಿಯಾಗಿ ತಪ್ಪಿ ನುಡಿದರ್ಗೆ ಪಾಪಮು ಸಂಧವಿಸುವುದು (ಶಂಕರಂ. ೦೭೬-೦೬) ; ಕುರುಕುಲಲಲಾಮರು ತಪ್ಪಿನುಡಿದುರೆನುತ್ತ ಮಂಡಿಸಿದ (ಶಂಕರಂ. ೦೩-೪೪). ೧೧. ದಿಂರಾಸೆ ಮಾಡು ; ಕಾಮಿಸು : ಪರಲಲನೆಗೆ ತಪ್ಪದನಂ ಧರಣೀಶಂ ಕಂಡು ಕನರ ದಿರ್ದಡೆ (ಸಮಪ. ೫-೬೦) ; ಪರರ ಸತಿಯನನಂಗರತಿಯಲಿ ಬೆರಸಿತಿಲ್ಲಿ ಸವಸ್ತ್ರ ಸುಜನರ ನಿರಿಗೆ ತಪ್ಪಿದುದಿಲ್ಲಿ (ತೊರಣ. ೦-೫೦೯) ; ಯಿದಕೆ ತೆಪ್ಪಿದವನು ತಂದ × × ತಾಯಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವನು (ಎಳ್. XIV, ಹುಡುಕಾ. ೦೪೮-೪; ?). ೧೨. ಹಾಳಾಗು; ಹದಗೆಡು; ಕೆಡು: ರಾಯನನುಜರು ಕೈದುಗೊಗೂ ರಣವಾಯ ಕಟ್ಟಿತು ನೃಪತ್ವಿ ಮಾರಿಯ ಬಾಯ ತುತ್ಕುದಲು (ಶಾಬ್ಕೃಪ್ರ. ೪-೨೪) ; ದೇವತೆಗಳು ಧರಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಮಾಲ್ಯಂಗಳು ಬಾಡಿದವು ದೇವತೆಗಳ ಮುಖಶಿಂತಿಯು ತಪ್ಪಿತು (ಕೃಪಾಳ. ೩೩) ; ಜಾತಿ ತಪ್ಪಿದರೂ ನೀತಿ ತಪ್ಪದಾರದು (ಗಾಡಿ). ೧೩. ಎದುರಿಗೆ ಬಾರದೆ ಇರು : ನಾಳೆ ಫಲುಗುಣ ತಪ್ಪಿದರೆ ಭೂಪಾಲಕನ ಕಟ್ಟುವೆನು ರಣದಲಿ ಕೂಲಿಯಭಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಹಿಡಿವೆನು ಚಿಂತೆ ವೇಡಿದಕೆ (ಶಾಬ್ಕೃಪ್ರ. ೪-೯). ೧೫. ಗುಂರಿ ಕೆಡು : ಆರಾರ್ಯೇಷುವೆಂಬವನೆಚ್ಚು ತಪ್ಪಿದವಂ (ಜಿಂಗಾಯು. ೭೭-೩೦೬) ; ಬೆಟ್ಟುಮೆಚ್ಚ ಧನುರ್ಧರಂ ತಪ್ಪಿಲಿಯೊಡಂ ತವ್ವುಮೆಂಡು (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೯೨) : ತಪ್ಪಿದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನೂ . . . ಕೊಟ್ಟಿತು (ಪ್ರಬಂ. ೩೪). 'ಕೈ ತಪ್ಪು₁' ಪರಾ. ೧೫. ಗುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದಿರು : ಪೆಣ್ಗೂಳಿಚ್ಚು ಕೆರ್ಗಲ್ಲಳೊಂದಿನಿತ್ತೊರಿದು ತಪ್ಪುಕೆ ಕಾದಿದುದೊಂದು ಕೋದಗಂ (ಕವಿಪ್ರ. II, ೨೨೫ ರಾಮಬಾಣವಿಲಾಸ). ೧೬. ಮುಗಿ ; ತೀರು: ಕಳೆ: ಅವಧಿ ತಪ್ಪಿದುದಾಱಿನೆ ಪತ್ರು ತಿಂಗಳಾದುವು ಬರಲಾತನಾಜಿದೊಡೆ ಸಾಯಲುವಮಱನೆನೆ (ಅರಿಪು.೦೨-೪೩) ; ಅಂಬರಿಗಮಾಯು ತಪ್ಪಿದೊಡೆಬೀ ನಾನ್ಗ್ಯಾಮಿಯನಲ್ಲಿ ಪುಸಿಮಾಡದೆ ಕೂರಂಬೊಂದು ಬಂದ ಬೆಡೆ (ಅರ್ಜುಮ್ಮ. ೦-೨೦೯). ೧೭. ಆಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ತವ್ವಾಗು ; ಪ್ರಯೋಜವಾಗು : ಈ ಧನು ಚಂಡಿಯುದು ನಮಗಲ್ಲ ನಾವ್ ಮುಂಕೊಂದು ತಪ್ಪಿತು (ಕುಮಾಳ. ೦೪-೦೬) ; ಲೆಕ್ಕ ತಪ್ಪಿತು (ರೂಢಿ).

ತಪ್ಪಡಿ, ತಪ್ಪಾಡಿ (ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ರೂಪ) ೧೦. ಬಿಡದೆ: ಕುಂದಿಲ್ಲದೆ; ಲೋಪವಿಲ್ಲದೆ : ಕಟ್ಟಲ್ಪಿನಾ ಶೈಲದುರ್ . . . ತಪ್ಪಡೆ ನೋಟ್ಪ (ಪಳ. II, ೭೬-೩ ; ಸು. ೭೦೦); ಆಸುವರ್ಷಂ ತಪ್ಪಡೆ [ತಾಂ] ತೆಸೆಯುವ್ದೆಡೆದಲ್ ಸಮಾಂಸಮಿನೆಯೆ(ನಿ)ಕ್ಕುಂ (ಪಾಶ್ವ್ಕೀತ. ೪೦-೯) : ಹೊಸವನು ತಿಂಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಡೆ ಕೊಡಬೇಕು (ಆಡುಭಾ. ೦೩೫); ಕಟ್ಟಿಪ್ಪಿನಾ ವೆಟ್ಟ ದುರ್ಶ್ರೀಸಂಗಗಳ ವೇಟ್ಟ ಸಿದ್ಧ ಸಮಯನ್ಸ್ಪಾದ ನೋಪ್ಪಿನಿನ್ (ಪಳ. II, ೨೬-೦ ; ಸು. ೭೦೦). ೨. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ; ಖಂಡಿತ ವಾಗಿ : ಮನಂಗಳ್ಗೋಳಾತನೆ ಪದಿನಾಲ್ಕನೆಯಾತಂ ತಪ್ಪದಪ್ಪನೆನಿಸುಂ (ಅರಿಪು. ೬-೭೦), ನಿಜಾಭಿಮಾನಮಂ ಧರಿಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಜಾದಿಗೆವೊಲಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದವಸ್ತುಲಕ್ಷಣಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾ. ೪೨೨). ತತ್ತತ್ತಪ್ಪಡೆ = ತಪ್ಪದೆ ೧. ನೊವ್ಪುನೊವ್ಪುಗಳ ಮೆಳೆಮೆಳೆಗಳ ನೋವತ್ತೆ ತತ್ತತ್ತಪ್ಪಡೆ ಶರಕರಂಗಳಂ ತೆಗೆದಟ್ಟು (ಕೃಮಿಧಾ. ೨೮-೪೦). ತಪ್ಪಲೆಚ್ಚು = ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಗುರಿ ತಪ್ಪಿದವನಂ ; ತಪ್ಪಾಗಿ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದವನಂ: ಲಕ್ಷ್ಯಚ್ಯುತಂ ತಪ್ಪಲೆಚ್ಚನ[ಪಾಶಂ. ವನ]ಕ್ಕುಂ (ಪುಂಗಾಶಾ. ೮೭-೩೩). ತಪ್ಪಿ ಬರು = ೧. ದ್ರೋಣಹಬಗೆ; ಎದುರುಬೀಳು : ಕುಮಾರ ಬಲ್ಲಾಳೆದೇವನು ತವ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ತಪ್ಪಿ ಬಂದು ತಕ್ಕಿಗೆ ಕೊಡಿಗಿ ನಾಡಂ ಹೊಕ್ಕು (ಪುಃಕಿ. ೦೯೩, ೪೪-೩ ; ೧೧೭ ?). ೨. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬರೂ : ತಾವು ನಮ್ಮ ವನಕೆಗೆ ತಪ್ಪಿ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ! (ರೂಢಿ). [ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ.ಮಲ. ತುಳು. ತಪ್ಪು ; ಕೊಡ. ತಪ್ ; ಕೋ. ತಪ್ಪ ; ಕೋಲಾ. ತಪ್ಪು]

ತಪ್ಪು₂, ತಪ್ಪಿ (ನಾ). ೧. ಎಡಹುವುದು; ವಂಗ್ಗುರಿಸುವುದು: ಜಾರುವುದು : 'ಕೈತಪ್ಪು₂' ಪರಾ. ೨. ಅವರಾಧ; ಅವಿವೇಕ; ಪ್ರಮಾದ; ಪಾಪ : ಅವರ್ ತಪ್ಪದ ಬಟ್ಟೆಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದ [ರಂ] [ಪಾಶಂ. ಲಿ]ಗಳ ನನ್ನಗೊಪ್ಪವಲ್ಲದ ತಪ್ಪೇ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೪) ; ಎನ್ನ ತಪ್ಪು ಅನಂತಕೋಟಿ ನಿಮ್ಮ ಸ್ಮೃರಣಗೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೩೨೩) ; ಒಲ್ಲದಿರಬೇಡ ಲೇಸೆಂಬಲ್ಲೆಯೇ ಕೊಲ್ಲೆಯೆಮ್ಮಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಚಕಣಾ. ೪-೭೬) : ತಪ್ಪುಗಳೆನಲ್ಲಿ ನೀನೊಪ್ಪಿ ಕೊಳ್ಳೊ ನವ್ಮನ್ನಪ್ಪೆ (ಭುಜಬ. ೦-೦೭೬ ಪ್ರಬಂ). ೩. ಸಲ್ಲದುದು : ಸರಿಯಲ್ಲದುದು ; ಅನುಚಿತವಾದುದು : ತವ್ಪುದನೆ ನುಡಿಯೆಂಬುದಿ ದೊವ್ಪದು ನಿನಗೆ (ಶಂಕರಂ. ೭-೩೪) : ಕಾರ್ಯಸಮಿಂ ಶಕುನ ಗಡಾ ಕೌರ್ಯಸಿಂ ಸುತಜಂ ಗಡಾ ಭೀಷ್ಮಂಲಂ ಶರಾಜಾರ್ಯರಿ ಖಂಡಿ ತವ್ಪಿ ಗಡಂ (ಗಡಾಖಂ. ೨-೩೭). ೪. ಕುಂದು ; ದೋಷ ; ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯ : ಎನ್ಮೊಂದು ತಪ್ಪನೆಱಿದಕ್ಕಿಂದೀ ವನಕಂ ಪಿಡಿದುಂ ಲಜ್ಜಿಸುವೆಂ (ಇಂದುಕಾ. ೨೯೯); ಈ ಶತಕದೊಳ್ ತಪ್ಪಿದೊಡಂ ಕಿದ್ದಿ ತೋರ್ಪಂದುಂ (ಸೋಮೇಶ. ೨); ಇನ್ನೆನ್ನ ಮೇಲೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ತಪ್ಪಿಲ್ಲೆನುತೆ (ಹರಿಹ. ದೇ. ೦೩-೦೦) ; ತನುಜ ತವ್ಪೇನದಕೆ ಕಾಳೆಗವೆನಗೆ ತನಗೆನಬೇಕು ವೀರರು (ಕುವಾಲ್ಮ.೭.೦-೨೫) ; ಶುಕವಾಕಿಕೆ ಗಳು ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಕಿದ್ದುಕ್ಕಿದ್ದವು (ಪಾಡೀ. ೯). ೫. ಕೇಡು ; ದ್ರೋಹ : ಪಿಂಗಳಕೆನೆಗಳಿಗೆ ತಪ್ಪಂ [ಪಾಶಂ. ಪ್ಪಲ್]ಬಗೆವಾಗಳೆಂತಪ್ಪಂ (ಶಂಕರಂ. ೦೩೬-೮). ೬. ಸುಳ್ಳು ; ಅಸತ್ಯ ; ಕರ್ಣ ತಪ್ಪಿಲ್ಲೆಂದಿನಿಪ ನುಡಿಯೊಳ್ . . . ಎನೆದಂ (ಕರ್ಣಪರ್ವಂ. ೦-೨೪); ಹಿಂದುಂದ ಸಂಪದವನೆಣಿಸುವುದು ಹುಸಿಯಲ್ಲವಿಂದೀಗ ತೋಱಬವ್ಪುದೆ ಹುಸಿಯದುಂಟೆ ತಪ್ಪೆಂದದದಕೇಂ (ಶಕಣಾ. ೦೨-೪೦). ೭. ಅವರಾಧ

ಕ್ಕಾಗಿ ತೆರಬೇಕಾದ ದಂಡ : ಕಾಂಗ್ರೆಗ ತಪ್ಪು ವಸೂಲು ಮಾಡದಿದ್ದಿರೆ ನಾಳೆ ಒಡವೀವಿಗೆ ಸೊನ್ನೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಪುಸರು. ೨೫೭). 'ತಪ್ಪುತೆರು' ಪರಾ. ರೆ. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ,–ಸುಂಕ : ಮನ್ನೆಗಾಣಿಕೆ ಸೇಸೆ ತಪ್ಪನ್ನೆಯ ವಾಯದಾಯಮಿವು ಸಲ್ಲವು (ಶಾಇಇ. IX-I, ೨೫೦-೪೫; 1149); ಅಂನ್ಯಾಯ ಕಿಱುಕುಳ ತಪ್ಪ ದಿರಿ ವೆಬುಗಾದ ಸವಸ್ತ ಬಳಿ ಸಿಸಕಂ . . . ಸಲುಅುದು (ಎಳ. XI, ಹಿರಿಯಸ. ೯೭-೨೦ ; 1818) ; ಅಳಂಂ ನ್ಯಾಯ ಸುಂಕ ಹಟ್ಟ್ಟದರೆ ತಪ್ಪು ತೌವುದಿ . . . ಕೊಟ್ಟಿಲು (ಎಳ. XI, ಆತ್ಮಮ. ೨-೨೨ ; 1355) ; ವೆಸಗೆವೆಬಹಾರ ತಪ್ಪುವೊಪ್ಪು ಸುಂಕಸಾದಿಲ . . . ವೊ[ದ]ಲಾಗಿ ಆವುದೊದುಯಿಲ್ಲದೆ . . . ಸರ್ವ್ವಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರ (ಶಾಇಇ. IX-II, ೪೦೬-೩೧ ; 1864). ೯. ಹರಕೆ ತೀರಿಸಲಾಗದಂದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ದಂಡದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ: ಹರಕೆ ತೀರಿಸಲಿಲ್ಲ, ನಂಜುಂಡನಿಗೆ ತಪ್ಪುಕ್ಕಟ್ಟಬೇಕು (ಕೂಪ). 'ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. ೧೦. (?) : ವನದಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲೆ ಕಾದುಹಂದಿವೊದರಲಾದ ವ್ಯಗಗಳನ್ನು ಕೊಂದು . . . ಕಾಡುಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೇಂಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ತನ್ನ ಕಯ್ಯಲ್ಲಿರುವ ಕತ್ತಿ ಕೊನೆಯುಂದ ಎತ್ತಿ ಪುದಿ ತಪ್ಪುಮಾಡಿ ಬೆಂಕೊ ಬೀಯಲಿಯಿಲ್ಲವೊ ರುಚಿಯಾಗಿರೆಯೊ ಯಿಲ್ಲವೊ (ಕಿಸದ. ೧೦೫-೭). △ತಪ್ಪಿಸ್ : ಕಿ. ಸೀರ್ಪನ ಬಣ್ಣದ ಮುಗಿಲು ನೇರ್ಪಡೆ ಮಬಳಿಯಾಗದಾದೊಡಂ ಮಬಟ್ ಕಿಱಿದುಂ ತೋರ್ಪಂತೆ ವನಿತು ಮಾಣ್ಗಂ ತರ್ಪಿಲ್ಲ ಕಪಿಲವರಹವಿಂಹರ ಗಾರ್ಗ್ಯರ (ಮತ) ದಿಂ (ಆಬ್ಬಿಪ್ರ. ೯-೦೩).

ತಪ್ಪತಪ್ಪು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಇಂದುಮೌಳಿಗೆ ಮುನ್ನವರ್ಪಿಸಿ ಸಂದ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯದ ಶಿರೋಲ್ಬವನಿಂದು ಸಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರೇ ಇದು ತಪ್ಪು ತಪ್ಪೆನುತ (ಬಸವ. ೪೯-೦೫). ತಪ್ಪುಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು = ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; (ಕ). ತಪ್ಪು ಮೊಡುಂ. ನಲ್ಲದುದನ್ನೆ ಮಾಡುಂ; ಅಪರಾಧಮಾಡುಂ: ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದೆ, ಕ್ಷಮಿಸಿ (ಕೂಪ). ೨. ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು,–ಭಾವಿಸು : ನೀವ್ಮಾರೋ ದಾರಿಹೋಕರೆಂದು ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದೆ (ಪುಸರು. ೨೮೩), ೩. ದೋಷಮಾಡು ; ಪ್ರಮಾದಮಾಡು : ಲೆಕ್ಕ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದೀಯ (ಕೂಪ).

[<ತಪ್ಪು>1·/ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ತಪ್ಪು]

ತಪ್ಪುಕ (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು ; ದ್ರೋಹಿ ; ಅಪರಾಧಿ ; ಈ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುದೆನಾದಡ ಆಜಾರವೆ ಪ್ರಾಣಾವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ತಪ್ಪುಕನಹೆನೆ (ಬಿಶಕ್ಷ. ೬೫) ; ಶ್ರಿವಿಧ ಶ್ರಿವಿಧದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದ ತಪ್ಪುಕ ನಾನಸ್ಯೃ (ಬಸವ. ೩೨೦) ; ಆಕ್ಷನ ಅದ್ಯುತದಲ್ಲಿ ಕಿಟ್ಟರು ಹಲಬರು ತಪ್ಪುಕರಾದರು ಹಲಬರು (ಆಪಕೃ. ೪೩-೦೯). ೨. ನಿಯಮವನ್ನು ಅಥವಾ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿಸಾರಿದವನು : ತಪ್ಪಬಾರದು ರಾಯರಾಣಿದ ಭಾಷೆ ಕಪ್ಪದ ಸುರತಾಳನಿಗೆ ತಪ್ಪುಕರಾಗದೀ ವುದು ಕಜ್ಜ (ಕಂಂರಾಂ. ೦೮-೬). [ತಪ್ಪು$_{೬}$ + -ಕ]

ತಪ್ಪುಕೆಲ್ಸನೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸುವುದು ; ತಪ್ಪಾಗಿ ಊಹಿಸುವುದು : ತಪ್ಪುಕೆಲ್ಸನೆಯಿಂದ ಆನಾಹುತ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ಕೂಪ).

[ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ಕೆಲ್ಸನೆ]

ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ 'ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪುಕೊಡು (ಕ್ರ). ದಂಡಕೊಡು : ಅವನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ೨೫ ರೂಪಾಯಿ ತಪ್ಪುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪಂಚರು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರು (ಕೂಪ).

[ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ಕೊಡು$_{1}$]

ತಪ್ಪುಗಟು (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪಾಗಿ ಹಾಕಿದ ಗಂಟು ; ಬಿಚ್ಚಲಾಗದ ಗಂಟು : ತೊಡಕಾದ ಗಂಟು : (ಕ). ೨. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸೇರುವಿಕೆ,–ಸಂಬಂಧ : (ಕ). ೩. ಸಂಪರ್ಕ ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಸಂಬಂಧ ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ನಾವು ಮುಂದೆ ಹೋಗುವವು; ನೀನು ಹಿಂದೆ ಉಳಿಯುವೆ. ನವಗೂ ನಿಮಗೂ ತಪ್ಪುಗಂಟಾದೀತು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೭೬).

[ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ಗಂಟು]

ತಪ್ಪುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸು ; ತಪ್ಪಾಗಿ ಎಣಿಸು : ಮುಂದುಬ್ಬವ್ವನ್ ತಪ್ಪುಗಂಡನ್ (ಪಾಸಿ. ೦೭-೫೭). [ತಪ್ಪು$_{೬}$+ಕಾಣ್]

ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ, ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ದಂಡದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ; ತಪ್ಪುದಂಡ : ನಾವು ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಮಾಡುಬಾರದ್ದನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ ಕೊಡಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತೆ (ವಿಠಲೋ. ೫೪).

ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ : ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನಿಗೆ ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡಲು ನಂಜನ ಗೂಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕೂಪ).

[ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್)]

ತಪ್ಪುಗಾರ 'ತಪ್ಪುಗಾಱಿ' ನೋ.

ತಪ್ಪುಗಾಲು (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಗಾಲು ಹಾಕಿ ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಊರಿ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಊರದೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಇಟ್ಟರು ವುದು : ತಪ್ಪುಗಾಲಿಕ್ಕಿ ಶ್ರಿಛಂಗಿಯಿಂದ ಏಂದು ಒಪ್ಪಿಪಿಸೋಂದು ಮೊಸ ಕೊಳಲಂ ಕೊಳತ್ತಂದು (ಆಪಾರ. ದಕ್ಷ. ೦೮೦-೦೩). ೨. = ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ : ಮಗು ತಪ್ಪುಗಾಲು ಹಾಕುತ್ತಿದೆ (ಕೂಪ). [ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ಕಾಲು(<ಕಾಲ್$_{1}$)]

ತಪ್ಪುಗಾಱಿ, ತಪ್ಪುಗಾರ (ನಾ). ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು; ಅಪರಾಧಿ: ದರ್ಪದಲ್ಲಿ ರಿಕ್ಕಿರಿಸಿ ನೋಡುವ ತಪ್ಪುಗಾಱಿನನೊಯ್ದು ಸೂಚಿಪಮುವ ಸಮಾಪ್ತಿ ದಲಿ. . . ನೇಣಿನಲಿ ಹೊಲಿವರು (ವಿಕಾಗ ೩-೦೦-೪೦) ; ತಪ್ಪುಗಾಱಿನೆ ಬೀಳ್ ಧೋಗತಿಗೆಂದಳ್ಜಿ ಮುನಿದು (ವಿಕಾಗ. ೬-೦೫-೪೪). ತಪ್ಪುಗಾರ : ಯಾರು ಇದರೆಳಗೆ ತಪ್ಪುಗಾರರು ಇದು ತಿರಿಯದೆ ಹೊರತು ನಾ ಏನೂ ಬರೀಲಿಕ್ಕೆ ತಯಾರಿಲ್ಲ (ಆಪಾಶಾ. ೧೦೩) ; ತನ್ನನ್ನು ತಪ್ಪುಗಾರನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುತ್ತೆ. ೩೩೬). [ತಪ್ಪು$_{೬}$ + – ಕಾಱಿ]

ತಪ್ಪುಗೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಎಣಿಸು ; ಅಪರಾಧವೆಂದು ಭಾವಿಸು : ಒಪ್ಪುಗೆಱೆಂಬನೊಂ ಮೀಣಾ ತಪ್ಪಲಿ ತಪ್ಪುಗೆಱೆಂಬನೆಂ ತನ್ನ ಮತಿಗೀ ಮುಪ್ಪು ಬಂದುದಿದೇಕೆ (ವಿಕಾಗ. ೦೦-೦೩-೪೨). [ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ಕೆಱೆ$_{1}$]

ತಪ್ಪುತಡ (ನಾ). = ತಪ್ಪುತಡೆ : ತಪ್ಪುತಡವಿಲ್ಲದೆ ತವಸಿಗಳ್ಳುದೇ ಕೃಲದ ವಧಿ (ಸಪಗಿ. ೦೬-೨-೭೬). [ತಪ್ಪು$_{೬}$ + -ತಡ್$_{2}$]

ತಪ್ಪುತಡೆ (ನಾ). ತಪ್ಪು ; ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯ : ಬಾಲಪ್ರಪಂಚವೆಂಬ ಜ್ಞಾನಕೋಶವು ಅದರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೆ ತಪ್ಪುತಡಗಳಿದ್ದರೂ ಬಾಲಕರಿಗಿಂತ ಬಾಲಕರ ತಂದೆತಾಯಿ ಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ರಚಿಸಿರಬೇಕಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವದು (ಸಾಹಿಕೋ. ೧೯೩).

[ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ತಡೆ]

ತಪ್ಪುತಾಕು (ನಾ). = ತಪ್ಪುತಡೆ : ತಪ್ಪುದುರ್ಗಳಿವಿನ್ಯೆಂತೊ ತಪ್ಪುತಾಕನು ನೋಡದೊಲು ರಂಗಾಯಿಂಬಳ್ಳನ್ನ ವೊರೆದುದೆನಿಸೆ (ಕ ಸಾ ಂ. ೩೬-೯೭). [ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ತಾಕು$_{೬}$ (<ತಾಂಕು$_{1}$)]

ತಪ್ಪುತೆರು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ದಂಡ ಸಲ್ಲಿಸು ; ತಪ್ಪುದಂಡ ಕೊಡು : ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಡಬೇಕೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಬಳಿ ತಪ್ಪುತೆರಲು ಹೊವಲ್ಲ ವೆಂದೂ. . .ಅವರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು (ಪುಸರು. ೨೯೭).

[ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ತೆರು$_{1}$ (<ತೆಱು)]

ತಪ್ಪುತೆಱೆ[3] (ಕ್ರಿ). ವಿರೆಯಾದದ್ದರ ಕಾಱು; "ದೋಷವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು" (ಕ್ರಕ್ಷ.) : ನಯನಾಯನ್ಸುಂತ ಸಂದರ್ಶನದಿಂ ಮುನ್ನವೊಳಗೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ನಿಯ ಪುಣಾಬುಗಳ್ [ಪಾಶಾಂ. ೪] ತ[ಪಾಶಾಂ. ೧೫]ಪ್ಪುತೆಱೆದು ಪೊಱಮಡುವಂತೆ ಮಯ್ಯನಿರ್ ಪೊಗಿಸೆ (ಲೀಪಾವ. ೦೦-೪೫ ಪ).

[ತಪ್ಪು$_{೬}$ + ತೆಱೆ$_{1}$]

ತಪ್ಪುದಂಡ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ತೆರುವ ಹಣ : ದಣ್ಣಾಯಕರ ಪದತಳಕ್ಕೆಱಗಿ ತಪ್ಪುದಂಡಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ ಹೊನ್ನಂ ಕೊಟ್ಟು (ಬಸರ. ೬-೮೬). [ತಪ್ಪು$_2$ + ದಂಡ]

ತಪ್ಪುದಂಡಣೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವ ಶಿಕ್ಷೆ : ತಿಳಿಯೆಯೇನ್ ನೀನ್, ಬಱಿದೆ ಬಡಬಡಿಪ ನಾಲಗೆಗೆ ತೆಱಲಿರ್ಪ ತಪ್ಪುದಂಡಣೆಗಳೇನೆಂಬುದನ್ ? (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೦೯-೩೮೪). [ತಪ್ಪು$_2$ + ದಂಡಣೆ]

ತಪ್ಪುದಲೆ (ನಾ). (?) : ತಿಪ್ಪಗನು ಸುಂಕವನು ಕಟ್ಟಿಯೆ ತಪ್ಪುದಲೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿರಲಿಕೆವೊಪ್ಪುವಡೆ ತಿಪ್ಪಗನು ಬೇರೆ ಸುಂಕದವ ಬೇರೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೦೩೦). [?]

ತಪ್ಪುದಾರಿ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗ ; ಅಡ್ಡದಾರಿ : ತಪ್ಪುದಾರಿ ವಿಡಿದೊಪ್ಪದಿಂ ನಡೆದರ್ (ಚಿಕವಂ. ೪೩-೦೮) ; ತನ್ನವನು ತಪ್ಪುದಾರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಲಿದ್ದರೆ . . . ತಿಳಿಯ ಹೇಳಿ ತಿರಿಗಿಸಬೇಕು (ಪಚಕಾ. ೨೬).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ದಾರಿ]

ತಪ್ಪುನಂಬುಗೆ (ನಾ). ಸಲ್ಲದ ನಂಬಿಕೆ; ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆ ; ಕುರುಡುನಂಬಿಕೆ; ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ : ಈ ತಪ್ಪುನಂಬುಗೆಯನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ವಾದಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿದೆ (ಜೆಂಗಾಳ್ಯ. ೨೯೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನಂಬುಗೆ]

ತಪ್ಪುನಡೆ (ನಾ). ಸಲ್ಲದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ : "ಶುರಾ–ತಪ್ಪು ನಡೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೨). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನಡೆ$_2$]

ತಪ್ಪುನುಡಿ (ನಾ). ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತು: "ತಪ್ಪುನುಡಿ ಅಬದ್ಧವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೩-೦೪೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನುಡಿ$_2$]

ತಪ್ಪುನೆಪ್ಪು (ನಾ). ತಪ್ಪಾದುದು ಮತ್ತು ಸರಿಯಾದುದು ; ದೋಷ ಗುಣ : ತಪ್ಪುನೆಪ್ಪುಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಗಾಗಲಿ ತಿದ್ದುವ ಗೊಡವೆಗಾಗಲಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಪಸಂ. ೨೯). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನೆಪ್ಪು$_6$ (< ನೇರ್ಪು$_1$)]

ತಪ್ಪುನೋಟ (ನಾ). ಕದ್ದುನೋಡುವುದು ; ಕಳ್ಳನೋಟ (?) : ಮನೋಜನ ಪೂವಿನಂಬು ತೀವಿದ ದೊಣೆ ತೀವಿ ತನ್ನನಿಸೆ ಜಾಣನೆ ತಪ್ಪದೆ ತಪ್ಪುದಪ್ಪ ನೋಡಿದುದಱಿಂ ಗುಣಾರ್ಣವನನಾ ಸತಿ ತಪ್ಪದೆ ತಪ್ಪುನೋಟದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೦). [ತಪ್ಪು$_1$ + ನೋಟ]

ತಪ್ಪುನೋಡು (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ನೋಡುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ನೋಡು ; ಕದ್ದು ನೋಡು : ಸಾಧ್ವಸದಿಂ ಬೆಮರ್ ಬೆಮರ್ವೆಡೆಗಳಿನುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮೆದುದು ಕಣ್ ನಡೆ ನೋಡದೆ ತಪ್ಪುನೋಡಿ ನಾಣೆಡೆಯೊಳಮಾದು ದಾಸತಿಗೆ ನೋಡಲೊಡಂ ಪಡೆಮೆಚ್ಚೆ ಗಂಡನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೦೫) ; ಅವನವನತಾನನನಪಾಂಗಾವಳೋಕನದೊಳಾಕೆಯಂ ತಪ್ಪುನೋಡುತ್ತುಂ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩ ವ). [ತಪ್ಪು$_1$ + ನೋಡು]

ತಪ್ಪುಮೂಲೆ (ನಾ). ಯಾರೂ ಬಾರದ ಪ್ರದೇಶ; ಕೊಂಪೆ: ಇಷ್ಟುದೂರ, ವಿವಿಕ್ತವಾದ ಈ ತಪ್ಪುಮೂಲೆಗೆ ಬಂದ ಕಾರಣವೇನು (ಪುನರು. ೫೬೪).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಮೂಲೆ]

ತಪ್ಪುವಟಿ (ನಾ). ಸಲ್ಲದ ದಾರಿ ; ದುರ್ಮಾರ್ಗ : ಮತಿವಂತನಿರ್ದುಂ ತಪ್ಪುವಟಿ ಪೋಗುವುದು ನಾಣ್ಗೇಡು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೫-೦೨೦೪).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಬಟಿ$_3$]

ತಪ್ಪುವಿಡಿ, ತಪ್ಪುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ,–ಗುರುತಿಸು : ಮುನಿಕುಮಾರರೋದುವ ವೇದವೇದಾಂಗಂಗಳಂ ತಪ್ಪುವಿಡಿದು ಜಡಿದು ಬಗ್ಗಿಸುವ . . . ಅರಗಿಳಿಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೦೦೫ ವ) ; ವೇದಂಗಳ ನೋದೆ ತಪ್ಪುವಿಡಿದಂತೇವಾಸಿಗಳ್ಗೋದುವೇಟ್ಟುವು . . . ಕೇಳೀಶುಕ ಸಾರಿಕಾತತಿಗಳ್ (ಆಗವಿ. ೯-೦೦೫). ತಪ್ಪುಹಿಡಿ : ವಿದಿತ ಜಂಗಮವಾಗಿ ಮುನ್ನಾಡಿದ ನುಡಿಗಳೊಳು ತಪ್ಪುಹಿಡಿಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಪ್ಪ ಹಿಡಿಯೆ, ಹಿಡಿಯೆ ತಪ್ಪುಮ]ನಿದಕೆ (ಬಸಪು. ೨೫-೩೩). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಪ್ಪುಸಹಿಸು (ಕ್ರಿ). = ತಪ್ಪುಸೈರಿಸು : (ಕ). [ತಪ್ಪು$_2$+ ಸಹಿಸು]

ತಪ್ಪುಸಾಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪುಮಾಡಿ ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸು ; ತಾನು ಮಾಡಿದ್ದೇ ಸರಿಯೆಂದು ವಾದಿಸು: ತಪ್ಪು[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪ]ಸಾಧಿಪ ನೃಪನೊಳಿಪ್ಪವನೆ ಕಡುಹೆಡ್ಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೭೭) ; ಮಾಡೋದು ಮಾಡಿ, ತಪ್ಪುಸಾಧಿಸಬೇಡ, ಸುಮ್ಮನಿರು (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಸಾಧಿಸು]

ತಪ್ಪುಸೈರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು. [ತಪ್ಪು$_2$ + ಸೈರಿಸು]

ತಪ್ಪುಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). = ತಪ್ಪುಹೊರಿಸು : (ಕ). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹಚ್ಚು$_1$]

ತಪ್ಪುಹಿಡಿ 'ತಪ್ಪುವಿಡಿ' ನೋ.

ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ(ನಾ).೧.=ತಪ್ಪಡಿ$_1$ ೧: ಈ ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡುವಾಗ ಮಗುವು ಏಳುವುದು ಬೀಳುವುದು ಜಾಸ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೦೨೬). ೨. ತಪ್ಪುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪಾದ ನಡವಳಿಕೆ : ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲವು ಕಾರ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಚಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅಥವಾ ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆಹಾಕುವಂತೆ, ತೋರಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ.೯೭).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಹೆಜ್ಜೆ (<ಪಜ್ಜೆ)]

ತಪ್ಪುಹೊರಿಸು (ಕ್ರಿ).ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡು: ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಿದವನಿಗೆ ಒಪ್ಪುವವನು ಯಾರು (ಗಾದೆ) ; ನನ್ನ ಮೇಲೆ ವೃಥಾ ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹೊರಿಸು (<ಪೊಱಿಸು)]

ತಪ್ಪುಹೊರು 'ತಪ್ಪುಹೊಱು' ನೋ.

ತಪ್ಪುಹೊಱು, ತಪ್ಪುಹೊರು (ಕ್ರಿ).ದೋಷಾರೋಪಣೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗು; ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊರು : ತಪ್ಪುಹೊಱದವೊಲಾವ ಶಪಥವನೊಪ್ಪುಗೊಳಲದ ಮಾಡುವೆನು ದಿಟ ತಪ್ಪು ಸಂಧಿಸಿತಾದಡಿಲ್ಲಿಯೆ ಬಿಸುಡುವೆನು ತನುವ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೭೮). ತಪ್ಪುಹೊರು : ಯಾರೋ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಾನು ತಪ್ಪುಹೊರಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಹೊಱು (<ಪೊಱು)]

ತಪ್ಪೆಣಿಕೆ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಕಲ್ಪನೆ,–ಗ್ರಹಿಕೆ : ರಾಣವಾಸದೊಡನೆ ಕಲಹಿಸಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ರಾಯರ ತಪ್ಪೆಣಿಕೆಯನ್ನು ತಿದ್ದುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ (ಸಾಹಿಜೀ. ೯೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಎಣಿಕೆ]

ತಪ್ಪೇಲಿ 'ತಪ್ಪಲೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ತಾನೇ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದ್ದೆಂದು ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚಳಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಾಯಕವಾಯಿತು (ಪುನರು.೪೯೩). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಒಪ್ಪಿಗೆ (<ಒಪ್ಪುಗೆ)]

ತಪ್ಪೊಪ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಹುಚ್ಚಿನಿಂ ತಪ್ಪೊಪ್ಪೆ ಬಾಯ್ಕೈಗಳಂ ಬಿಗಿದು (ಕಾಲೂರ. ೭೬-೦೪೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಒಪ್ಪು$_1$]

ತಪ್ಪೊಪ್ಪು$_2$ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮತ್ತು ಸರಿ ; ಗುಣ ಮತ್ತು ದೋಷ ; ನ್ಯಾಯಾನ್ಯಾಯ : ದ್ಯೂತಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆಟಗಾರರ ತಪ್ಪೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಸರಿಗೊಳಿಸುವ 'ಮಧ್ಯಸ್ಥ' . . . ಆ ದ್ಯೂತವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಪದ್ಧತಿ (ಕನ್ನಇ. ೧೬೯) ; ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು ಬರುತಿಹುದು ತಪ್ಪೊಪ್ಪುಗಳ ನೆಲದ ಕೀಳ್ಮೇಲನೆಣಿಸಿ (ಕಾಲೂರ. ೯೪-೦೮೬).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಒಪ್ಪು$_2$]

ತಪ್ಪೋಲೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿಯ ಅಶುದ್ಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪಟ್ಟಿ ; ತಪ್ಪೋಲೆ (Erratum. ಇಂಕನಿ.); ಪೀಠಿಕಾಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭಾಗಗಳಾವುವೆಂದರೆ: (೧) ಪುಸ್ತಕದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಹೆಸರು . . . (೯) ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿ (೧೦) ತಪ್ಪೋಲೆ (೧೧) ಉಪನಾಮ (ಮುದ್ರಕ. ೪೨). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಓಲೆ]

ತಪ್ಸೀಲು 'ತಪಸೀಲು' ನೋ.

ತಫರೀಕು (ನಾ). ಹಂಚುವಿಕೆ ; ಪಾಲುಮಾಡುವಿಕೆ: (ಕ).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಫರೀಕ್]

ತಫಾವತು (ನಾ). ೧. (ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಅಂತರ ; ಫರಕು : ಮೂರುವರುಷದ ಮೇಲೆ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಸಲ್ಲಾಕೆ ತಫಾವತು ಮಾಡುವವರಾಗಿಯೂ ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ವಿರುದ್ಧಮಾಡುವ ಮತಲಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆಯಂಬ ಸಮಾಚಾರ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪). ೨. ನ್ಯೂನತೆ ಅಥವಾ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ತಪ್ಪು : ಈ ಪ್ರಕಾರ ಗಳಿಗ್ಯೆ ವಂದೊಂದು ಮಾತು ಆಗುವದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ತಫಾವತು ಆಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೪). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಫಾವತ್]

ತಫಾವತುಗಾರ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ತಿಂದು ಹಾಕುವವನು,–ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ತಫಾವತುಗಾರ ತಪ್ಪಿದರೆ ತಿಪ್ಪಯ್ಯಗೆ ಏನು ಕೋಪ ? (ಗಾದೆ). [ತಫಾವತು + – ಗಾರ (<– ಕಾಱ)]

ತಬಕ$_1$ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು; ಸಮೂಹ (?) : ಕಬರಿಯರಳ ಕಯ್ಯ ರತ್ನದ ತಬಕೂರ್ಮಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ತಬಕೂರ್ಮಿ, ತಬಕೊರ್ವಿ]ಕೆಯ ತೋಱುದಳಾಗಲ ವಳಾಳಿಗಬಲೆ ನೋಡವನ ಚಿತ್ರವನೆಂದು (ಸೂಬಸೋ. ೨೫–೨೦).
[<ಸಂ. ಸ್ತಬಕ]

ತಬಕ$_2$ 'ತಬಕು' ನೋ.

ತಬಕು, ತಬಕ$_2$, ತಬುಕು (ನಾ). ತಾಂಬೂಲ, ಪೂಜೆಯ ಸಾಮಾನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಚಿತ್ರಕೆಲಸದ ಲೋಹದ ತಟ್ಟೆ : ತಂಬುಲಿಗನ ಕೈಯ ತಬಕನರ್ಕಕೀರ್ತಿ ಒಯ್ಯನೆ ಸೆಳೆಕೊಂಡು ತಂದೆಗೆಲೆಯ ತನ್ನ ಕೈಯಾರೆ ಕೊಡತೊಡಗಿದನು (ಭರಜ. ೨೭. ೭೭); ಕಸ್ತೂರಿ ಗಂಧ ಅತ್ತರು ಹೊಸ ಚಿನ್ನಮಯ ತಬಕಿನಲಿ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೩೭) ; ತಾಂಬೂಲದ ತಬಕು (ಬೆಳುಮ. ೦೬೦) ; ತಬ್ಬಲಿ ತಬಕು ಕದ್ದು ಜಗಲೀಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದ (ಗಾದೆ). **ತಬಕ**$_2$: ತಬಕಗಳ ಹಿಡಿದು ನಿಂದವರು ಹಾರ ಹಿಡಿದವರು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೮) ; ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ತಾಟು ತಬಕ ಬಟ್ಟಲು ತಂಬಿಗೆ ಪೇಲೆ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು . . . ಮಾಡುವ ನಡತೆಯುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೦೨೧) ; ಕುಂಕುಮ ಅರಿಷಿಣ ಮೊದಲಾದುವುಳ್ಳ ಪೂಜೆಯ ತಬಕವಿದೆ (ನಾಧಾರಿ. ೩೮). **ತಬುಕು** : ನಗುತ ತಾಂಬೂಲವನು ತಬುಕಿನಲಿಯಿರಿಸಿ (ಬಾಹಾಕ. ೦೦) ; ಅವನ ಮುಂದಕ್ಕೆ ವೀಳೆಯದ ತಬುಕನ್ನು ತಂದಿರಿಸಿದಳು (ಕುಡಿಕೂ. ೪೮).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಬಕ್]

ತಬಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಬಣ್ಣಬಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಣ್ಡಿತ ಭಟಾರರ್ತ್ತಾಣಮನಾಳುತಿರೆ ತಬಣ್ಣಬಲಬುವಿನೊಳೆ ಈಸಗಮುಣ್ಡ ಸತ್ತೊಡೆ (ಮೃಆರಿ. ೦೯೨೭, ೦೦೦–೪ ; 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಬಲ 'ತಬಲೆ' ನೋ.

ತಬಲಕು (ನಾ). ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳ ಕಟ್ಟು,–ಕಂತೆ : (ಕ).
[←ಅರ. ತಬ್ಲಕ್ ; ಮರಾ. ತಬಲಕ್]

ತಬಲಕುದಾರ (ನಾ). ೧. ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ದಾರ. ೨. ಸೆಣಬಿನ ದಾರ. [ತಬಲಕು + ದಾರ$_1$]

ತಬಲಾ 'ತಬಲೆ' ನೋ.

ತಬಲಾತರಂಗ (ನಾ). ತಬಲಾದ ನಾದದ ಅಲೆ : ಉಕ್ಕು, ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಗೆ ತಬಲಾತರಂಗವೊ ಜಲತರಂಗವೊ ಸಹಾಯ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೯೭೬). 'ಕಾಷ್ಠತರಂಗ', 'ಜಲತರಂಗ' ಹೋ.
[ತಬಲಾ(<ತಬಲೆ) + ತರಂಗ]

ತಬಲೆ, ತಬಲ, ತಬಲಾ(ನಾ). (ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ–,ತಾಳವಾದ್ಯ: ತಬಲಾದವನು ತಬಲೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿದ (ಆಬೋಲೀ. ೦೬೪) ; ಒಂದು ತಬಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಪದಪ ಬಡಿಯತೊಡಗಿದರು(ಕುರಿಹಿಂ. ೪). **ತಬಲ**: ತಬಲ ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಆತ ಎತ್ತಿದ ಕೈ (ರಾಯಕ. ೫೫). **ತಬಲಾ** : ಜೊತೆಗೆ ರೋಹಿಣಿಯು ಸ್ವರಸೇರಿಸಿ, ತಬಲಾ ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೭೨).
[←ಅರ. ತಬಲಹ್, ತಬ್ಲಾ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಬಲಾ]

ತಬಸಿ 'ತವಸಿ' ನೋ.

ತಬೀಯತು, ತಬ್ಬೇತ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕೃತಿ ; ಸ್ವಭಾವ : (ಕ). **ತಬ್ಬೇತ**: ೨. ಆರೋಗ್ಯ : ತಬ್ಬೇತ ಠೀಕ್ ಅದ ಇಲ್ಲೋ ? (ದೀಪಹ. II, ೨೦೦).
[←ಅರ. ತಬೀಯತ್; ಹಿಂ. ತಬೀಅತ್; ಮರಾ. ತಬಿಯತ್]

ತಬುಕು 'ತಬಕು' ನೋ.

ತಬೇಲಿ, ತಬೇಲೆ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಲಾಯ ; ಅಶ್ವಶಾಲೆ : ಬೆಳಗಿನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕೋಚಿನ ಸೇಜು ತಬೇಲಿಗೆ ತರುತ್ತಲೂ, ಅವು ಆರುತ್ತಲೇ ಅವಕ್ಕೂ ಮಾಲೀಸ್ (ಜಂಗೂಲಿ. ೭೫) ; ನಮ್ಮ ಸೋದರಮಾವ ಕರೀಂಖಾನರು ಹುಜೂರು ತಬೇಲೀಲೆ ಅಲ್ವಾ ಇರೋದು (ಮಲ್ಲಿ. ೩೩). **ತಬೇಲೆ** : 'ಖಾಸ್‌ತಬೇಲೆ' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ತಬೇಲಾ, ತವೇಲಾ ; ಮರಾ. ತಬೇಲಾ; ಅರ. ತವೇಲಹ್, ತವೀಲಾ]

ತಬೇಲೆ 'ತಬೇಲಿ' ನೋ.

ತಬ್ದಿಲು 'ತಬ್ದೀಲು' ನೋ.

ತಬ್ದೀಲು, ತಬ್ದಿಲು (ನಾ). ಬದಲಾವಣೆ : ಪಲ್ಲಟ ; ಪರಿವರ್ತನೆ ; ಅದಲುಬದಲು : ಚಾಲ್ತಿ ಸಾಲಿನ ಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಗುದಸ್ತ ಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹಾಕಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಎರಡನ್ನೂ ತಬ್ದೀಲುಮಾಡಿ ತಲೆ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೦೫೩). **ತಬ್ದಿಲು** : ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಶಬ್ದ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ತಬ್ದಿಲಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ತೂಗುಪಟ್ಟಿಗಳೂ ಇವೆ (ರೂಪಸಂ. ೫೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತಬ್‌ದೀಲ್]

ತಬ್ಬರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಎಡಹು ; ಮುಗ್ಗರಿಸು : ತವಕಪಟ್ಟವ ತಬ್ಬರಿಸಿ ಬಿದ್ದ (ಗಾದೆ). 'ಕಬ್ಬರಿಸು', 'ಟೆಬ್ಬರಿಸು' ಹೋ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವಱು]

ತಬ್ಬರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು (?) : ವರ್ನಿಸುವ ಗಬ್ಬಿಗರ್ ತ್ರೈಲೋಕ ದುರ್ಲಭದ ನಿರ್ನಯದ ಆಗಾರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ವ್ಯಂತರು ಪಚರ್ನಯ ಕದಂಬ ಸೌರಂಭಮಾಘ್ರಾಣಮಂ ನಿಬ್ಬರದಿ ತಬ್ಬರಿಸಲು (ಜಿನಮು. ೩೦–೩೦). 'ಇಕ್ಕರಿಸು$_2$', 'ಉಕ್ಕರಿಸು' ಹೋ.
[<ತಬ್ಬು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತಬ್ಬರಿಸು$_3$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯ ವಿಹ್ವಲನಾಗು. ೨. ದುಃಖಪರವಶನಾಗು : (ಕ). ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯ ಚಕಿತನಾಗು: 'ತಬ್ಬಿಬು' ಪರಾ. [?]

ತಬ್ಬಲಿ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ತಾಯಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲವೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಮಗು ; ಅನಾಥ ಶಿಶು ; ಪರದೇಶಿ ಮಗು : ಈತಂಗಳು ತಬ್ಬಲಿಗಳಲ್ತು (ಅದ್ಭುತ. ೪೬–೭); ದೀನ ತಬ್ಬಲಿಯ ಕಾಪಾಡುವವರಿಲ್ಲ (ಕಎಪು. ೩೫–೬); ಪಾಂಡವರು ತಂದೆಯಿಲ್ಲದ ತಬ್ಬಲಿಗಳಾಗಿದ್ದಾಗ ನೀನು ಅವರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದೆ (ವದಧಾ. ೨೫೩) ; ತಬ್ಬಲಿ ಹುಡುಗಿ ಕೈಬಿಡಬೇಡ (ಕಳಹು. ೮೭). ೨. ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದುದು; ಅನಾಥವಾದುದು : ಆ ಭಿಕ್ಷುಕನ ಹೆಣ ತಬ್ಬಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). 'ತಬ್ಬಲಿಪ್ರೇತ' ಪರಾ. ೩. ಕೀಳಾದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ತುಚ್ಛನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : 'ತಬ್ಬಲಿದನ', 'ತರುವಲಿ' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಬ್ಬಿಲು, ತಬ್ಬುಲಿ; ತೊದ. ತೊಬೆರಿ]

ತಬ್ಬಲಿಕೂಸು (ನಾ). ತಾಯಿಯಿಲ್ಲದ ಮಗು ; ಅನಾಥಶಿಶು : (ಕ).
[ತಬ್ಬಲಿ + ಕೂಸು]

ತಬ್ಬಲಿದನ (ನಾ). ತೊಂಡುದನ ; ಪೋಲಿದನ : (ಕ).
[ತಬ್ಬಲಿ + ದನ]

ತಬ್ಬಲಿಪ್ರೇತ (ನಾ). ಕೇಳುವವರಿಲ್ಲದ ಹೆಣ ; ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ ಶವ : ಬೇವಾರ್ಸ್ ಹೆಣ : ನೀರ ಪಾತಳದ ಮೀಲ ಕವ್ಚಿಬದ್ದ ತಬ್ಬಲಿಪ್ರೇತ ತೇಲುತ್ತಿತ್ತು (ಮಾಹುದಾ. ೩೩೬). [ತಬ್ಬಲಿ + ಪ್ರೇತ]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಟ (ನಾ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವ ಆಟ : ಒಬ್ಬಳ ಬಾಣಂತಿಯಿಂದಲಿ ಬಂದು ವಂತ್ತೊಬ್ಬಳ ಕೈಯಿಂದಲಿ ಬಳಿದು ಕೊಬ್ಬಿದ ಭೂಭಾರವನಿಳುಹಲು ಇಂಥ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ತಬ್ಬುಬ್ಬಿದಾಟ]ಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿತಮ್ಮ (ಪುರಂದ. ೦-೯೩೦). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಆಟ]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬು' ನೋ.

ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್ 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್' ನೋ.

ತಬ್ಬಿಬ್ಬು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ (ನಾ). ೧. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : ತಾಮಸ ತಲ್ಲಣ ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ತಳ್ಳಂಕ ಕಾವುಕಾರಿಕೆ ಕಟ್ಟಳಲೀಸಮ ಯಜ್ಞಯದರ್ ಸಲಹು (ಕಪಾಂಸಂ. ೪೪-೭೮) ; ತವೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಂ ತಾಳ್ದೆ ತೂಟ್ಟಾ ತಾಳ್ದನ ಸಿರಿಯಂ (ಆಆವಿ. ೩-೯೬) ; ಆತ್ಮಗತ್ವವಾದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿಸಗುವಾಗ . . . ಹೃದಯದರ್ಬಾಲ್ಯಗಳು, ಕ್ಷುದ್ರಬಾಧೆಗಳು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗಳು, "ಶ್ರೀ"ಯವರಿಗೆ ಒದಗಿ ಬರುವರು ಪ್ರಕೃತಿವಿಲಾಸ (ಕ.ಸಾ. ೩, ೬೮೮). ೨. ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತಡಬಡ,– ತಡವರಿಸಂವಿಕೆ : ಬೆನ್ಗೊಳ್ ನಟ್ಟ ಸರಳ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿನಿವ ನಡೆನುಡಿಗಳ (ಪಲಾ. ೪೯-೨೪). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ : ೧. ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಉಳಕಳವಬ್ಬುಸ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ ಹಾನಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಚಾಸಿಪಾಸಂ. ೪೬) ; ಪೊಡವಿವಾಲರುರು ವಿಳವದ ನುಡಿಯ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗಳಲಿದೆರು (ಸಪಹು. ೦೪-೦೯) ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿದ ಮಲೆವೆತ ಸಾಗುತಂದುಬ್ಬಿನಿದೆಳದ ಹುಯ್ಯಲನು (ಕ ರಾ ಸಾ ಂ. ೦೯-೦೦೬). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಡು = ತೊದಲುತ್ತ ಮಾತನಾಡು ; ಅಸ್ಪವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಮಾತಾಡು; ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತನಾಡು: ಸಪ್ಪಾವಸ್ಥೆಯಡುಳಿದ್ದರಂತೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಡುತ್ತ, ಮಧುಪಾನದಬಲಿಯಸೆದರು (ಪ ಚ ರಾ ಮ. ೪-೩೩). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್ = ೧. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು ; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಿದಂತಾಗು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು : ಇವನು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ ಉತ್ತರವಿತ್ತೆ (ಪಾಪೋಲಿ. ೨೩೬) ; ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಅವನು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೭೬). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾಗದೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳದೆ ಬಿಂಬಪ್ರಯೋಕ್ಷದೆ ಜೋಕೆಯಿಂದಿರು . . . ಒಂದೊಂದು ಕೆಲಸ ಮೈಯುಬ್ಬುವಲು ಕೇಳಿಸಿದರು (ಪರಪ. ೦-೭೧) ; ಸಮಾಜದ ಸನ್ನವೇಶಗಳನ್ನೇ ಶಾಲೆಯ ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಮುಂದೆ ತಂದೊಡ್ಡುವುದಾದರೆ, ಅವರು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಯದಾರು (ಕಿಪ್ರಚ. ೬೯). ವಿ. ತಡವರಿಸು ; ತೊದಲು : ಪಡಗೆ ತಡಬಡಮಾಯ್ತು, ವಾಣಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಯ್ತು (ಪಲಬ. ೫೦-೦೯). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡು = ವಿಸಂ ತೋರದಂತೆ ಮಾಡು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡು : ಪೀಡಿಸು ; ಕಾಡಿಸು (Molder. ೧೦೫೩).

[ದೇ.ಪ್ರ ತುಳು. ತಬ್ಬುಬ್ಬು, ತಬ್ಬುದಿಬ್ಬು ; ತೆಲು. ತಬ್ಬುಬ್ಬು]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್, ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತನಾಗು ; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗು : ದಬ್ಬುದಲಿಗೊಂಬ ವಾರಣ ವಾಹಕಪ್ರಪತಿ ತಬ್ಬುಬ್ಬಿಗೊಂಬ [ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬಿ ನಡೆವ] ತುರಗಾರೋಹಕ ಪ್ರಪತಿ (ಸ ಮ್ಮ ಕಾ. ೯-೬೩) ; ತಬ್ಬುಬ್ಬಿಗೊಂಡು ಮೊಣಗೆಯ್ಯಂ ಸುಯ್ದಂ (ಆಲಪ್ರ. ೪೬-೨೦) ; ಇಂತು ಮಾಱುಸುತ ಬಲಮಂ ಕಡಿದಬ್ಬರಿಕೆ ತಿಗುಳನಾಡನಿತುಂ ತಬ್ಬುಬ್ಬಿಗೊಳೆ (ಜಕವಿ. ೩-೯೦). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್** : ಸಬ್ಬಜನರು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳಲು ಊರಬ್ಬರ[ಪಾಠಾಂ. ಗಳು ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳುತಿರಲುಬ್ಬಿಗಲಿಂದಾಮ್ಮುಂದು (ಕೃಪುಸಾ. ೧೬-೦೪೨) ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಂಬ ಹಿರಣ್ಮಾಕ್ಷನ ಪೌಜನಬ್ಬಿಯ ಕಂಡು ಕೋಪದೊಳು (ಕಮಿಸಂ. ೦೨-೭೩) ; ಬೊಬ್ಬೆಯಬ್ಬರದಬ್ಬಿಗೆ ಭೀತಿಗೊಂದಾಗ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಂಡುಱೆ ಭಟರು . . . ಕಂಗಟ್ಟಿಸ್ಸೂಡೆ (ಕಂವಿದಿ. ೦೯-೩೦). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಬ್ಬಿಗೊಳು: ಮಂಜುವುತಕ್ಕೆ ಮುಕ್ಯತ್ಕೆತಾನಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ಗೊಳುತ್ತಿದ್ದನೆ (ಜಲಕ್ಕೆ. ೪೩) ; ಇದು ಮನಸಿನ ವಿಕಾರವೆಂಬುದನು ಒಬ್ಬರೂ ತಿಳಿಯದೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳುತ್ತಿದಾರೆ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧಪ. ೦೦೯-೩೪೮). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಕೊಳ್]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಗೊಳಿಸು: ಜನರ ತಲೆಯೊಳು ಬರೆದ ಬಿದಿಯ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸುವನು (ಗಣಗೋ. ೦೯-೦) ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸುತ ತವಕದಿಂ ಪಿಡಿದರು ಹೆಬ್ಬುಲಿ ಕರಡಿ ಹಂದಿಗಳ (ಹಂಪ್ರಹಾ. ೧-೬೬). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್ + -ಇಸು]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್' ನೋ.

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾತು (ನಾ). ತಡಬಡಗೊಂಡ ಮಾತು : ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾತು ಗಂಧಾದಾ ತನ್ನ ಸೇವಕರಂ ಕೂಗಿ (ಪಗಂಪಂ. ೫೬೮-೦೩). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಮಾತು]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಪೋಗು (ಕ್ರಿ).=ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್: ತಾಳವೇಳದ ಗತಿಯ ಗಮಕದ ಕೀಲಣಿಯ ಕಾಲಾಟ ವಿಘಟಿಸಿ ಜಾಳಯರಿ ತಬ್ಬುಬ್ಬುಪೋಗು[ಪಾಠಾಂ. ವೆನಸು]ತಲಿದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಬುರಾ. ೬-೩೬). [ತಬ್ಬುಬ್ಬು + ಪೋಗು,]

ತಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆಲಿಂಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : (ಕ). ೨. ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ, ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದವಂವನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಿಡಿಸು : (ಕ). [ತಬ್ಬು + (<ತಬ್ಬ್ಯ) + -ಇಸು]

ತಬ್ಬು 'ತಬ್ಬ್ಯ' ನೋ.

ತಬ್ಬುಬ್ಬಿ 'ತಬ್ಬುಬ್ಬು' ನೋ.

ತಬ್ಬುಬ್ಬು (ನಾ). ೧. ಕಕ್ಕಸೆ; ಅಂಧಕಾರ: "ತಿಮಿರಂ . . . ಅಂಧಕಾರಂ ತಮಂ ತಮಿಸ್ರಮಂಧಸ್ಯಂ" (ಜಾಬಾ. ೧೦-೬೩) ; "ಮರ್ಬೆಸೆ ತಮಂ" (ಕಲ್ಕಿಕೃ. ೧೦); ತಮದೊಡ್ಡಿದರ್ಪೊಲಿದರ್ ಕಾಮ್ಯುಗಿಲ ತಕ್ಕೊಡ್ಡಿಲ್ಲವಂ . . . ಎಚ್ಚು ತೂಳ್ದ (ಅರಿಪು. ೧೩-೬೦) ; ತಮಂ ತರಿಯಗೆತ್ತದಂತು ಮಸಸ್ಯಂತು ಸೂರ್ಯೀಂದುಗಳ್ ಸಮಸ್ತ ಮಣಿಕುಟಿ ಕೋಟಿಗಳ ಕಾಂತಿಗಳ್ ಸಂತತಂ ನಿವಿರ್ಕೆವಡೆದೊಪ್ಪೆ (ಲೀ ಚಾ ಪ. ೦-೭೦) ; ಪಗಲು ಕಡಗಾಣಕೆ ತಮವೆಂಬ ಗಡುಗಂಗಳ್ಕ ಖಗದ ಮಱೆಗಳ ಬಿಗುತೋಡಿ (ಭಾವಪ್ರ. ೭-೦೪). ವಿ. ಮೊರುರು ಮೊಲ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಮೋಗುಣ: ಸತ್ಯಂ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣಕೆ . . . ಅಧಿಕೋದ್ಭವ್ಯಂ ತಮಕ್ಕೆ ನೆರೆಯಾಯ್ತ್ಯಂತಂ ಸ್ಪಪನದೇಂ ತ್ರಿಮೂರ್ಕ್ಕಾಕ್ಕೆನೇ (ಭಾ ಪು. ೩-೬) ; ಹರಿ ದತ್ಯಾತ್ರೇಯನಗಜಾವರನೇ ದುರ್ವ್ವಾಸನಬ್ಬಜಂ ಚಂದ್ರಂ ಭಾಸುರಚಿತ್ರ ತಮದವ್ಯಗೋದ್ಭವರುರುಶೇಜಃವೃಂಜಾದರತ್ರಿಗೆ ಪುತ್ರರ್ (ಎಳ. ೪, ಪೀಲಾಚ. ೯೩-೦೫; ೧೭೮) : "ಕಾಲರುತಮಂ" (ಜಾಪಮಂ. ೮೪,೫೫. ೨೯೩). ಯಮಳಲರೊಡಗಿರೆ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಮವ ಪಿಡಿದುಂ ನೀರು ಗುಡಿದೀ ಬಮತೆ ಮಿಗಲಾರ್ಪವನೆನಿತಿಳಿದನು ಸರೋವರವ (ಶಾ ಬಾ. ಅ. ೨೬.೨೨). ೧೨.ಪೀಣ್ಣಲರ ಬೆಳ್ಪುಗಳಾಲಿಯ ಕಟ್ಟಿ ನೆರೆ ವೆದಲೆಯ್ದೊಡೆಗೊಡ ನೋಡುವಬ್ಬೆಗಳೆ . . . ಸತ್ವಮಂ ತಮಮಾಮಂ ಕಲಿಗೆಣ್ಣೂಳ್ ಕಂಡೆನೋ ಪಲಾ (ಪಂಪಹಾ. ೪-೭೮). ೩. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹರಡುವ ಅಸ್ತ್ರ: ಅಂಧಕಾರಾಸ್ತ್ರ: ಅರಸನೆಬ್ಬಾ ಸರ್ವಬಾಣವ ಗರುಡಬಾಣದಿ ತಮಕೆ ತೆರಗೆಯ(ಕಾಕಾಂ. ೨೨-೭೦). ೪. ರಾಹು : "ಭಾನುರಿವು ಸಿಂಹಿಕಾಪ್ರಿಯಸೂನುಯಮುನ ತಮಂ

ರಾಹು' (ಪಣ್ಡಿ.ಕೋ. ೧೩-೭೫); ತಮ ಶಕಾಂಕನ ನುಂಗಿರಲಾಪದೆ ಕೃಮದಲಾ ರೋಹಿಣಿಯ ನುಂಗಲು ಭೂಮಿಯ ಹರಿತಹಪೋಲು (ಲಿಂಗಿಪಾ. ೩೭-೦೫).

೫. ಆಜ್ಞಾನ : ಮಾಂಡಿಸಿ ತಮಮಂ ದೃಕ್ಕುಗೆಯೊಂದಿಸಿ ತತ್ವಾರ್ಥಮಂ ಜಗದ್ಭವ್ಯವಹಾರಕ್ಕಂದು[ಜಿ] ಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾನಂದಾಖ್ಯಾಮಿಯ ಮಹೋದಯಂ ಕೇವಳಮೇ (ಪುಷ್ಪ.ಪು. ೦-೨೫); ವೇದ ತಮದಿ ಮುಳುಗಿತ್ತು. ಮನುಜಮನ ತಮದ ಬೀಡು ಆಗಿ (ಆಕಳ. ೪೪-೦೦). ೬. ಸಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯ; ಪಾಪ: ಮಾಡದೊಡೆ ತಾಯ್ಗೆ ಮರಣಂ ಮಾಡದೊಡೆನ್ನೊಂದು ಗತಿಗೆ ಕೇ[ಡಂ]ವೆನಂ ಮಾಡುವೆನೆಂ ದಾಂ ದೊಳೆಮನಾಡೆ ಮನಂ ತಮಮನಪ್ಪುಕಯ್ವಿನೀಶಂ (ಯುಕ್ಕೋಕ. ೬-೨೦). ೭. ಪಾದಾಗ್ರ; ಕಾಲಿನ ತೆಂದಿ. ೮. ರಾಕ್ಷಸ; ದುಷ್ಟ: ಎಲೆ ಮುಂಬಾರಿ ಮುಕುಂದ ವೇದವ ಕಳಲು ತಮನನು ಸೀಳ್ದೆ (ಲಿಂಪಿರಾ. ೦೭-೪೬); ಘನ ತಮನ ವಧಿಸುತಲಿ ವೇದವ ವನಜಸಂಭವಗತ ಮತ್ಸ್ಯನೆ (ಹುದಾಮ. ೬-೦೫).

[ಸಂ.]

ತಮಂಗ (ನಾ). ವೇದಿಕೆ ; ಜಗಲಿ ; ರಂಗಸ್ಥಳ : 'ತವಂಗ ಮಂಟಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಮಂಗಮಂಟಪ (ನಾ). ರಂಗಮಂಟಪ; ಸಭಾಮಂದಿರ: ಮೂಡಪಟ್ಟಿನ ಕೋಡುಂಗಲ್ ನಡೆದು ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು ತ ಮಂ ಗ ಮಂ ಟಪ ದ ಮತ್ತವಾರಣದ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಮತ್ತವಾರಣಮಂ ಸಾರ್ದ ಪೊಡವಡುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೨೪ ವ). [ತಮಂಗ + ಮಂಟಪ]

ತಮಂಧ (ನಾ). ೧. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ : ತಮಂಧ ಘನ ಜ್ಯೋತಿ ಕಿಱಿದೆನ್ನಬಹುದೇ (ಅಪಸ. ೬) ; ಮುಂಕುರಿಕ್ಕೆ ತಮಂಧತೆಯಂ ಒರೆಗಿದವರುಂಟೇ (ಪಜ್ಞೇಮಾ. ೪೯-೦೫); ಹೊಪೆಯು ಮಾನಿರಾಜನ ಜ್ಞಾನದೀಪ್ತಿಕೆ ಕವಿವ ಮಾಯಾತಮಂಧವಳಂತನ್ನ ಹೃದಯದೊಳು ಬೆಳಬೆಳಗುಗೆ (ಜಡಕಾ. ೧-೦೦). ೨. ಆಜ್ಞಾನ : ತಮಂಧ ಗುಱಿಯಾಗಿ ಉಱುವಾಗಿ ಹೋದವರ ಕಂಡೆ ಕಾಮ ಗುಱಿಯಾಗಿ ಬೆಂದು ಹೋದವರ ಕಂಡೆ (ಅಪಕಂ. ೩೦-೦೩); ಮೋಹ ಮಾಯಾಧಿಕ ತಮಂಧ ಸಮೂಹಮಂ ಸಂಹರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೮-೩೭); ಕಡು ಚಿಲ್ಲಿವಿನೊರ್ವನಿಯ ಸಂಗವ ಬಿದದಿ ವಿತಯನಸಕ್ತನಾಗಿಯೆ . . . ಕಡುತಮಂಧ[ಜ್ಞಾನ. ಡ]ದೊಳಿರ್ದನು (ವಿಜಾಗ. ೦೦-೬೨ವ). [<ಸಂ. ತಮೋಧ]

ತಮಂಧಪಟ (ನಾ). = ತಮಂಧವ್ಯಂದ: ಒಡಲುಗೊಂಡ ತಮಂಧ ಪಟವೋ ನಡೆವ ನೀಲಾದ್ರಿಗಳೊ . . . ಎನಲೆಱಿವಿಡದೆ ಸಂದಣಿಸಿ ಬೇಡರು ಬಂದರಾಯಡೆಗೆ (ಬಸಪು. ೩೮-೪೮). [ತಮಂಧ + ಪಟ]

ತಮಂಧವ್ಯಂದ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತ. :ಹರಹು: ಇದು ಪರ್ಬರ್ದ ತಮಂಧವ್ಯಂದಮಿದು ಕಾಳಂದಿ ಪ್ರವಾಹಾಂಬುವಿಂತಿದು . . . ತಾನೆಂಬಂತೆ ಮಯ್ಯಕ್ಷಿನೊಪ್ಪದಿನಂದೆಳ್ವರ್ತರಿರ್ದುದುಗ್ರ ಶಬರಾನೀಕಂ (ತ್ರಿ.ಪು.ವಿ. ೩೭-೪೩). ['ಮಂಧ + ವ್ಯಂದ]

ತಮಂಧಾಕಾರ (ನಾ). ಶೂನ್ಯ (?) : ಭೂಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರ ಮನವೆಂಬ ಮಹಾಭೂತ ತಮಂಧಾ[ಜ್ಞಾನ. ದಾ]ಕಾರ ದ್ವಿದಳ ಪದ್ಮ ಅಲ್ಲಿಹ ಅಕ್ಷರವೆರಡು (ಅವಕ. ೪೪-೦೪೪). [.?]

ತಮಃಪಟ (ನಾ). = ತಮಂಧಪಟ : ಬೆಸಗೊಳೆ ದಶವದ್ಮುಖಿ ದೆಸೆದೆಸೆಯ ತಮಃಪಟವಮನುಗಿಪಟಿಂಗಳೆ ದೇವಂ ಬೆಸಸಿದನಾ ಕನ್ನೆಗೆ (ರಾಂತಿಪು. ೪-೬೫); ಘನತೋಹತತಮಃಪಟಾವೃತಂ ಜಗದಮಂದಜ್ಞೋ ಮುಸಿಭಾನು ಭವದ್ಭಾಕ್ಯಭೃಧಯನಿಶಂ ಬೆಳಗದೊಡೆ ಸತ್ಪ್ರವರ್ತನಮುಂಟೇ (ಅಂದ್ರಪು. ೯-೩೦); [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಪಟ)]

ತಮಃಪಟಲ, ತಮಃಪಟಲ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಅಂಧಕಾರ : ಮಂದಿಯರ ಮುಂಡಿಮುಂಡಿಗೆಳೊಡನೊಡನೊರಸೆಲೊಡ ನೊಗೆದು ನೆಗೆವ ವುದಿಗಿತ್ತುರಿಯ ವರಾಗವಟಲಂ ಪರೆದು ವರಿಂಬಿಸಿ ಹಸಸರಂಚಿ ಚುದ್ರಿಕೆಗಳಿದು ನೆಗೆವ ತಮಃಪಟಲಂದಿತೆ ವರಿರಂಬಿಸಿಯುಂ (ಜಾಹರಿ. ೬-೦೮ ವ). ತಮಃಪಟಲ : ಬಲವರುತಿರ್ಪ ಭಾನುಗೆ ತಮಃ ಪಟಲಂ ಸುಗಿದಪ್ಪುವೀಪಳಿಕಾವಳಯಮನಾಸೆಟ್ಟು ನೆಲಸಿರ್ದುದೊ ಪೇಟಿನೆ ಮಂದರಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲಸಿದ ನೀಲಚಿಂಗಳ್ (ಮಧ್ವಿಪ. ೦೩-೪೦).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಪಟಲ)]

ತಮಃಪಟಳ 'ತಮಃಪಟಲ' ನೋ.

ತಮಃಪ್ರಭೆ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; ಕತ್ತಲೆ ತುಂಬಿರುವ ನರಕ : ಪದಿನಾಱು ಸಾಸಿರಯೋಜನ ಬಾಹುಲ್ಯದಿಂ ತಮಃಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ಬಾಜನೆಯ ನರಕಂ (ಜಂಜಿಮು. ೦೧-೪೦ ವ).

[ಸಂ. ತಮಃಪ್ರಭಾ (ತಮಸ್ + ಪ್ರಭಾ)]

ತಮಃಸಂಗತಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ಒಡನಾಟ,–ಸಹವಾಸ. ೨. ತಮೋಗಣಂದದ ಸಂಪರ್ಕ. ೧. ೨ : ತಮಃಸಂಗತಿ ರಾತ್ರಿಗಾಱದಿ ಸುಗಂಧೋತ್ಪಲ್ಲವುಪ್ಪಕ್ಕುಮಾತ್ರ. ತಪೋಹೀನತೆ ಜೈತ್ರದೀಪ್ತಿಗೆ ಮಹದ್ಭಂದಿಗ್ರಹಂ ತ್ಯಾಗಿಗವ್ರತಯೋಗಂ ಜಳವಕ್ಷಿಗಲ್ಲದೆ ಜನಕ್ಕಿಲ್ಲಿಲ್ಲಿ ಬೇಱಿಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪ.ಪು. ೩-೨೯).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸಂಗತಿ)]

ತಮಕ (ನಾ). ಶ್ವಾಸರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಈ ಶ್ವಾಸರೋಗವು ಕ್ಷುದ್ರಕವೆಂದೂ. ತ ಮ ಕ ವೆಂದೂ, ಛಿಸ್ನವೆಂದೂ, ಮಹಾನೆಂದೂ, ಊರ್ಧ್ವವೆಂದೂ ಐದು ವಿಧವಾಗಿರ್ಪದು. . .ವಾಯುವು ಊರ್ಧ್ವಮುಖಿ ವಾಗಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿರೋಧವಾಗಿ ಶಿರಸ್ಸಿಗೈದಿ ತ ಮ ಕ ವೆಂ ಬ ಶ್ವಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಶಿಪ್ರ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ತಮಕು (ನಾ). ದಿಂಗುರ ಸಾರುವ ಒಂದು ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ತಮಟೆ : ಎನಗೆಂದೇ ತೊಣಕ್ ಬೆಂಗಳೂರು ಬಟ್ಟೆಂಬ ಬೇಱೊಂದು ನಾಡೆಂದಿಗಂ ಮನಗಣಿಲ್ಲೆಱೆಯಗಾದೆಂದು ತಮಕು ಪೊಯ್ಯುತ್ತ. ತುಂಬೂರು ತಾಂ ಜನರಿಂದಂ ಪೆಸರಾಂತೆ (ಪ್ರಸಾಮಾ. ೭-೦೨). 'ಟುಮಂಕು' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬಪಟಕೀ./ತಮಿ. ತಮುಕ್ಕು]

ತಮಟೆ 'ತೆಂಬಟ' ನೋ.

ತಮಟೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ತಮಟೆಬಳ್ಳಿ, ಶಂಟೆ (ಪ್ರಾಣಿಗಿ. ೦೬.೨೯ವ). [ತಮಟೆ + ಬಳ್ಳಿ]

ತಮಡಿ 'ತಮ್ಮಡಿ' ನೋ.

ತಮಣಕೆ 'ತಮ್ಮಣಿ' ನೋ.

ತಮತ (ಗು). ೧. ಇಚ್ಛಿಸುವ ; ಹಂಬಲಿಸುವ. ೨. ಭಯಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಆಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ತಮತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮತ್ತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮನ (ನಾ). ಉಸಿರುಕಟ್ಟುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ತಮನಿಭ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯಂತೆ ಇರುವುದು : ಮಲಯದ ಅನಿಲನು ತಾನಹನನೆಲನು ಮಣಿಭವನವು ತಮನಿಭವು ಕನ್ನಡಿಸುವ ನಲಕವಿಯವ ನಾವನು ವಿರಹಿಣಿಯರ ಬವಣೆಯನು (ಇಂಚಾಪ. ೫೦೦-೦೬).

[ಸಂ. (ತಮ + ನಿಭ)]

ತಮಪ್ರಭೆ (ನಾ). = ತಮಃಪ್ರಭೆ : ಅಲ್ಲಿಂ ಕೆಳಗೇಳಱರಜ್ಜು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ ದೊಳ ಮ ಳ ವಿ ಯೆಂ ಬ ಪೆಸರ ತಮಪ್ರಭೆಯೆಂಬಾಜನೆಯ ನರಕ ವಿರ್ದುದು (ಅಪು. ೦೦-೬ ವ) : ಅಧೋಲೋಕದಲ್ಲಿ (೧) ರತ್ನಪ್ರಭೆ. . . . (೬) ತಮಪ್ರಭೆ, (೭) ಮಹಾತಮಪ್ರಭೆ ಎಂದು ಏಳು ನರಕಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಪ್ರಸಪ್ರ. ೪೪೭).

[<ಸಂ. ತಮಃಪ್ರಭಾ]

ತಮರ್, ತವರ್, ತವರು$_1$, ತವುರು, ತೌರು (ನಾ). ೧. ತನ್ನವರು; ಬಾಂಧವರು; ಸ್ವಕೀಯರು: (ಕಿ). ೨. ಜನ್ಮಸ್ಥಳ; ಹುಟ್ಟೂರು. 'ತಮರೂರ್' ಪರಾ. **ತವರ್**: ೧. ಜನಪಿತೃಗಳ್ ಜನತನಯಂ ಜನೇಂದ್ರ ತವರೆಲ್ಲಮೊಡನೆ ತಳರಲೊಡಂ ಬಿಮ್ಮನೆಯಾಗಿ ಮದುವೆ ಗಳುಪಿದ ಮನೆಯಂದದಿನಿರ್ದುದಂದಯೋಧ್ಯಾನಗರಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೯೦); ತಾಯೇ ತವರೇ ತ್ರಿಭುವನದಾಯುವೆ ಜಗದುಸಿರೆ ಜಗದ ಕಣ್ಣೆ ಜಗನ್ನಿರ್ಮಾಯನಿಧಿಯೇ ಸುಧಿಯೇ ಕಾಯೆನ್ನಂ ಕರುಣದಿಂದೆ ಸಲಹೆನು ತಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಕ. ೪ ೪೮). ೩. ನೆಲೆ; ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ: ಅಱಿವಿನ ತವರೆನೆ ಧರ್ಮದ ದಗುಂತಿಯೆನೆ ನೆಗಟ್ದಳ್ ಭೂಭುವನಕ್ಕೆ ಸಾವಿಯಬ್ಬೆಗಮವನಿಜೆಗಂ ದೊರೆಯೆನಲ್ಕೆ ಪೆಣ್ಡಿರುಮೊಳರೇ (ಎಕ. II, ೦೩೯-೬; ಸು. 950); ಇದು ಪೆಂಪಿಂಗೆ ತವರ್ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಣಿ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦-೬೯); ದಯಾನದಿಗುತ್ಪತ್ತಿಯ ಬೆಟ್ಟು ತತ್ವದ ತವರ್ . . . ಎನೆ ಜನಂ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ಪೆಂಪುವೆತ್ತುದು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೧೧-೦೮; 1071); ಠಕ್ಕಿನ ಪಟ್ಕೆ ಕಾಳಿಯ ತವರ್ ಕವಡಿಂಗೆಡೆ ಸೊರ್ಕಿನಿರ್ಕೆ (ಚಿಕವಿ. ೬-೭೪). ೪. ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ; ತಾಯಿ-ತಂದೆಗಳ ಮನೆ: ತಾಯ್ತಂದೆ ಬಂಧು ಬಳಗವೆ ಕುಲವೆ ಬಲವೆ ಛಲವೆ ತವರೆ ಕಣ್ಣೆ ಗತಿಯೆ ಮತಿಯೆ . . . ಕಾವುದು ಕಾವು[ದೆ]ಂಬೆ (ಬಸರ. ೨-೫೪). **ತವರು$_1$**: ೧. ತಂದೇ ತವರೇ ಹೊಣೆಯೇ ತೊಣೆಯೇ (ಉದ್ಯದೇ. ೩-೨೮). ೨. ಈತನ ತವರು ಹಂಪಿಯ ಬಳಿಯ ನಿಂಬಾಪುರ (ಭಾರದ. ೨೮೬). ೩. ದಯದ ಸಿರಿಯುಂ ದಯದ ತವರುಂ ದಯ ದೊಱತೆಯುಂ . . . ಎಂದೆನಿಪ (ಸಾನಂದ. ೮-೬೭); ರಸಪೂರ ಭಾವದ ತವರೆನಿಸಿ ತ್ರಿಜಗದ ಸಭೆಯು ಬೆಱಗಾಗೆ ನರ್ತಿಸಿದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೯೯); ಭಾರತ ಖಂಡದವನಿಯೊಪ್ಪುತಿಹುದು ಸಕಲ ಸುಖಭೋಗ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ತಾಂ ತವರೆನಿಸುತ (ಗುರುಜಾ. ೦-೦೪); ಆಸೆಯ ರಂಗವೊ, ಈ ಭುವನವು ಆಶಯಗಳ ಹಿರಿ ತವರೊ (ವಿಸೀಗೀ. ೮-೨); ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಯ ತವರು ಆಕೆ (ಸಮಜೀ. ೨೦೯). ೪. ತವರು ಪೊಕ್ಕಿಲು ಮಾಗಿ ಮದ್ಗೃಹಮಿವಳ್ಗೀ ಸಂತಸಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೦೯); ಆ ಸತಿ ತನ್ನ ತವರಿನಲಿ ಇರಲು ಬಹುದಿನ ಸವೆಯೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೨೫-೪೫); ಮಾವನ ಮಗಳು ಮುನಿದು ತವರಿಗೆ ಹೋಗ್ಯಾಳೊ (ಗಾಳಿಗು. ೦೬); ಹೊಸ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಮೊದಲ ಬಾರಿ ತವರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ ಗಂಡನಂತೆ . . . ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೦೭). 'ತವರುಮನೆ' ಪರಾ. **ತವುರು**: ೩. ಹಿಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತವುರಾಗಿದ್ದ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಕಲೆಯು . . . ಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೫೧). ೪. ವರಕುಮಾರರು ನಮಗೆ ಜನಿಸಿದ ಹರುಷವಾರ್ತೆಯ ನಮ್ಮ ತವು[ಪಾಠಾಂ. ಶೌ]ರಿಗೆ ನಿರುತದಲಿ ಹೇಳೆನಲು (ಸಂಭಪ. ೦೫-೯೩); ಅಟ್ಟಕೆ ಏಣ್ಯಾಸೆ ಬೆಟ್ಟಕೆ ಬಿದಿರಾಸೆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತವುರಾಸೆ (ನಾಪದ. ೬೮). **ತೌರು**: ೧. ಅತ್ತಿಗೆ ತೌರಲ್ಲ ಹಿತ್ತಾಳೆ ನಗವಲ್ಲ (ಇಂಜಾಪ. ೦೬೦-೯೩); ಹೋಗೋಳು ಹೋಗ್ತೀಯ ಹೊನ್ನೋಲೆ ಅತಿಗಮ್ಮ ತೌರೊಳ್ಳೇದೆಂದು ಇರಬೇಡ (ನಾಪದ. ೭೦). ೩. ಭಾಗೀರಥೀಪಿತನ ಗತಿಗೆ ತೌರಿದೆಯೆನುತ . . . ನೋಡುತ್ತ ಬೆರಗಿನಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೨-೩). ೪. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೌರಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು (ಮಗಮಾಂ. ೧); ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ತೌರಿಗೆ ಕಳಿಸಿದವರು . . . ಹಿಂದೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರಕ್ತರೂ. ೫೩).

ತವರುಮಾಡಿಸು = ತವರುಮನೆಯ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಸು: ಅವರವರ ಪತಿಕುಲದಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕರತಂದು ಅವರಿಗೆ ತವರುಮಾಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಆತನ ಮನಸ್ಸು ಸುಖಾಸುಖಗಳ ನಡುವೆ ಆಂದೋಲಿಸುವಂತೆ (ಕನ್ನಇ. ೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಮರ್; ತೆಲು. ತಮರು]

ತಮರೂರ್, ತವರೊರು, ತೌರೂರು (ನಾ). ೧. (ಹೆಣ್ಣಿನ) ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು; ಜನ್ಮಸ್ಥಳ: ತಮರೂರ್ಗೆವೋಪ ಕುಲಜಾಂಗನೆಯರ್ ಕಮಲೋದರಂಗೆ ಪಡೆದರ್ ಮುದಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೨). **ತವರೂರು**: ೧. ಸುಲೋಚನೆಯಾವುದ್ದಾಮ ನದಿಯ ಹೆಮ್ಮಡುವಂ ಹೊಕ್ಕಳ್ ತಾಮರಸನಿವಾಸಿನಿ ತವರೂರಂ ತವಕದಿ ಹುಗುವಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೯-೨೯); ಶ್ರೀಕಾಂತಂಗೆ ತವರೂರೆನಿಸಿ ಸಂತಸವಡೆದುದಾ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸಕಲದಿಗಂತಕ್ಕೆ ಸತ್ಕೀರ್ತಿವಡೆದು (ಮೋಹತ. ೨-೧೫); ತವರೂರ ಮಱೆಯಿಸಿ ನಿದ್ರೆಯ ತೊಱೆಯಿಸಿ ಸವಿಗಳನಱಿಯಿಸು (ಭರಣ. ೬-೩೯); ಅವನ ತವರೂರಿನವರಾದರೊ ಅವನನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಒಲ್ಲದೆ ಹೀಗಳೆದರು (ಗೊಲ್ಯೊಥಾ. V, ಮುನ್ನುಡಿ); ತವರೂರ ದಾರೀಲಿ ಕಲ್ಲಿಲ್ಲ ಮುಳ್ಳಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೧). ೨. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ನೆಲೆ: ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ದ್ವೇಷ ಮೋಹಗಳ ತವರೂರು ರಾಜಕೀಯವೆಂಬುದನ್ನು ಅವಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೭೪). **ತೌರೂರು**: ೧. ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ತೌರೂರು ರಸಬಾಳೆಹಣ್ಣಂತೆ (ಜಗೀತೆ. ೩೦); ತೊಟ್ಟಿಲ ಹೊತ್ಕೊಂಡು ತವರುಬಣ್ಣ ಉಟ್ಕೊಂಡು ಅಪ್ಪ ಕೊಟ್ಟೆಮ್ಮಿ ಹೊಡಕೊಂಡು ತೌರೂರ ತಿಟ್ಟತ್ತಿ ನಿಂದು ನೋಡ್ಯಾಳೋ (ಗರತಿ. ೫೬). ೨. ಇಂದಿನ ಕಳಸಾಪುರವೆಂದರೆ . . . ಕೃತ್ರಿಮ ಮೋಸಗಳ ತೌರೂರು (ಕಳಹು. ೦೦೩). [ತಮರ್ + ಊರ್]

ತಮರ್ಮನೆ, ತವರುಮನೆ, ತವರ್ಮನೆ, ತೌರುಮನೆ, ತೌರ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. (ಹೆಣ್ಣಿನ) ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ; ತಂದೆತಾಯಿಯರ ಮನೆ: ಗಟಪುವೆಳಗಿಳಿಯ ಬಳಗಕ್ಕೆ ತಮ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ರ್ಮನೆಯಾದಿಮ್ಮಾವಿನ ಪೊದಱೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦). **ತವರುಮನೆ**: ೧. ನಿನ್ನ ದೆಸೆಯಿಂ ಮಿಗೆ ತವರುಮನೆಗಾಯ್ತು ಕಡುದುಃಖಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೩೬); ತನ್ನ ತವರುಮನೆಗೆಲ್ಲ ತಾನೊಡತಿಯೆಂಬುನ್ನತಿವಡೆವುದಱಿಂದ ತನ್ನಿನಿಯನಿಗೂಳಿಗದವಳಪ್ಪುದು ಸಂಪನ್ನತೆಯೆಂದು ಬಗೆವುದು (ಹದಿಬ. ೩-೩೫); ತವರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಂದು ನಾರಾಯಣ ಎಲ್ಲಿಗೋ ಓಡಿಹೋದನು (ಶ್ಯಾಗಮ. ೨೦೯); ತಾಯಿ ಇದ್ದರೆ ತವರುಮನೆ, ನೀರಿದ್ದರೆ ಕೆರೆ ಭಾವಿ (ಗಾದೆ). ೨. ನೆಲೆ; ಆಕರ; ಆಶ್ರಯ: ಸವಿನುಡಿಯ ದುರ್ವ್ಯಸನಿ ತೊಂಡಿನ ತವರುಮನೆ ಬಾಹಿರರಿಗಾಶ್ರಯಭವನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೧೨); ನೀಲಗಿರಿ ಹಲವು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆ ಉಪಭಾಷೆಗಳ ತವರುಮನೆಯಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೦೧). **ತವರ್ಮನೆ**: ೧. ಮದಾಳಿಯುಂ ನಂದನವನದಿಂ ಸರೋಜವನದಿಂದಮಗಲ್ದ ಮದಾಳಿಯಂತೆ ಮಱುಗಿ ತನ್ನ ತವರ್ಮನೆಯಲ್ಲಿರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೨ ವ); ತವರ್ಮನೆಯವರಂ ಕಂಡೊಡೆ ರಾಗಿಸಿ ಕರೆದೊಡನುಂಡುಂ ಬೇಡಿದುದನೀವರಱಗುಲಿವೆಂಡಿರ್ (ಸಮಪ. ೫-೯೭); ಎನ್ನ ತವರ್ಮನೆ ಗೆಂಟಾದುದಕ್ಕುಬ್ಬೆಗಂಬಟ್ಟಿರ್ದೆಂ (ಬಂಹರಿ. ೯-೬೦ ವ); ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ತವರ್ಮನೆ ತಿಂಗಳ ಪೆತ್ತ ತಂದೆ . . . ವಲಂ ಮಹಾರ್ಣವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೯). ೨. ಪಂಡಿತಮಂಡಳಿಗಂ ಕವಿಮಂಡಳಿಗಂ ತನ್ನ ಮನೆ ತವರ್ಮನೆ (ಅಜಿಪು. ೦-೨೮); ಸಕಲಗುಣಾಢ್ಯೆ ಸತ್ಯದ ತವರ್ಮನೆ . . . ನಿರ್ಮಳ ಸಚ್ಚರಿತ್ರೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೮-೧೫೭); ಸುರತರು ಸುಗಂಧದ ತವರ್ಮನೆಯಿದೆಂದೆನಿಪ ಪೂದೋಟಮಂ ದೂರದಿಂ ಕಂಡು ಸೊಂಪೇಱಿ (ಪುಷ್ಪರ.ಹ. ೫೨೨-೨೨); ಕಡು ಚಲುವಿನ ತವರ್ಮನೆ ಇದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೩೦); ಅವನಾಶ್ರಮವು ವಿದ್ಯೆಯ ತವರ್ಮನೆಯಾಗಿತ್ತು (ಮಚಿಸ. ೬೦). **ತೌರುಮನೆ**: ೧. ತೌರುಮನೆಗೆಯ್ದಿರ್ದು ಬಹುದಿನ ನಾರಿ ರನ್ನೆ ಸುಭದ್ರೆ (ಜಿನಭಾ. ೫೨-೪೭); ಎಂಥ ಮೋಹದ ಮಗಳಾದರೂ ತೌರುಮನೆಯನ್ನು ಒಂದು ದಿನ ಬಿಡಲೇಬೇಕು (ಕಾವ್ಯಸ. ೪೭); ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಕ್ಕೂ ತೌರುಮನೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ತಾನು ಉದ್ಧಾರವಾಗಬೇಕೆಂದು ನಿನ್ನ ಕೈ ಹಿಡಿದು ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ನೀತಿಜಿಂ.

VIII, ೫೯). ತೌರ್ಮನಿ: ೧. ಅವರ್ಗ ತಾಯ್ಮನೆ ಅವರ್ಗ ತೌರ್ಮನೆ [ಪಾಣಿ. ತವರ್ಮನೆ]ಯವರ್ಗ ಹೊಕ್ಕಿಲಮನೆಯು ಮೇಳಿಂಗವಿಯ ಬೆಳಗುವನೆಯ್ದೆ ರಕ್ಷಿಪ್ಪರಮನೆಯು ತಾನೆ (ಸಾನಿಂಪು. ೯-೧೨). ೨. ಮನಸಿಜ ನಂಕರ ಕಣವಿಂಬನ . . . ಜರಿಂದರ ತೌರ್ಮನೆಯೆನಿಸಿ ವಿರಾಜಿಕುಂ ಸುವೇಶ್ಮಾವಾಟ (ಉದ್ಭಟ. ೦-೬೯) ; ಆಂತಃಪುರವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ತೌರ್ಮನೆ ಯಾಗಿಯಿರುತ್ತಿರಲು (ಹರಿಂಪು. ೭೦-೧೦).

[ತವರ್ + ಮನೆ]

ತಮವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತಲೆ ಕವಿ; ಅಂಧಕಾರ ಆವರಿಸು: (ಕ). ೨. ಮಂಕು ಕವಿ ; ಅಜ್ಞಾನ ಆವರಿಸು : ಕುವಿತಿಗಳು ನಾಯ್ಮಾಲನುಂಡರೊ ತಮವಿಡಿದು ಮರುಳ್ಕೊಂಡರೊ (ರಸಿಪ. ೫೮-೭೦). [ತಮ + ಪಿಡಿ]

ತಮಸಾನದಿ (ನಾ). ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಯವೊಮಂದು ತಮಸಾನದಿಯು ತೀರದೊಳ್ ವೆಸವ್ದದಿರ್ವ್ವದು (ಅದ್ಭುತ. ೦-೬) ; ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ತಮಸಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲೇ ಅವನ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮವು . . . ಇದ್ದಿರಲೆಬೇಕು (ಭಾರದ. ೭೬)

[ಸಂ. ತಮಸಾನದೀ (ತಮಸಾ + ನದೀ)]

ತಮಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಪಂಕಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ಆರಾ ಮಾರಾ ತಾರಾ ರ್ಚರ್ಜಾ ತಮಸೀ ಘ್ನಾಡಾ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕವಿಕಲ್ಪದಿಂ ದಶಲಕ್ಷಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ಚಕ್ರವ. ೦೨೦). [?]

ತಮಸೀಲು (ನಾ). = ತಪಶೀಲು : ಟೀವ್ಗಸುಲ್ತಾನರ ಶೀಮೆ ಸರಹದ್ದು ತಮ್ಮ ಶೀಮೆ ಸರಹದ್ದು ಸಹ ನೋಡಿ ತಮಸೀಲಲ್ಲು ಬರೆಕೊಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಈ ೇಂಜನೇರುಸಾಹೆಬರು ಮಹಾಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯರಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆ (ರಾಚೀಂದ್ರ. ೫೦). [P ಇದು ತಪಶೀಲು ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ತಮಸೂಕ (ನಾ). ಕರಾರುಪತ್ರ; ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆ: (ಕ).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಮಸ್ಸುಕ್; ಮರಾ. ತಮಸೂಕ್, ತಮಸೂಕ್]

ತಮಸ್ಕಮ (ನಾ). ಗಾಢವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಘೋರಾಂಧಕಾರ : ಚಂಡ ವಿರೋಧಿಸಾಧನ ತಮಸ್ಕಮ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಯಯ]ನೋಡಿ ವಿಶಿಷ್ಟವದ್ಭಿನೀ ಪಂಡಮರಲ್ಲು ರಾಗದಿನೊಳ್ಪಿರೆ . . . ಮಿ ಕೈ ಸೆವ ಪ್ರಬಂಧ ಮಾರ್ಕಾಂಡಸಲಜ್ಞಗೆನ್ನ ಹೃದಯಾಂಬುಜಮಂ ನಿಜವಾಸ್ಯಂಗೀಯಂ (ಜಂಪದಾ. ೦-೬) ; ಲ್ಲಂಬರಿ ಗೈದ್ಲಿಂಬಂಪಮಹಾಶಯಾರ್ಯಂಳ್ಪಿನಪೆಭಿಧಾನು ರುಚಿರ್ಯಹಾದ್ಯಪ್ರಾಚಾರ್ಯ ಪದನಖರ ಶಶಿರೋಚಿ ಮದೇನಸ್ತ್ಯಮಸ್ಕ ನೋನಿರಸನಮಂ (ಜಂದ್ಯಪು. ೦-೦೮).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ತಮಸ್)]

ತಮಸ್ಕೋಮ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತ,—ಹೆರಹು : ತಮಸ್ಕೋಮ ಚ್ಛೈತ್ರಾದೀಪಂಗಳ್ . . . ಮಹದವ್ಯತಿವಿಧಿಸ್ಯಾತ್ಕಿರ್ಗಳ್ ಪುಷ್ಪದಂತ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೦). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸ್ತೋಮ:)]

ತಮಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ: "ತಮಿಸಾ, ತಮಿಸ್ರಾ, (ಕಥಿತಾ), ತಮಸ್ವಿನೀ, ವಿಭಾವರೀ . . . ರಾತ್ರಿ :— ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ಪೆಸರ" (ಜಂಅಂಪು. ೦೯-೦೦೬) ; ವಾರಕಾಂತೆಯರ ಭೂಷಣಕಾಂತಿಯ ಕಂಬಿಸಲ್ಲಿಳಾ ವಗವಸೆಯುತ್ತಿರಲ್ ವಿಷವಿದಾಣನ ತೀವ್ರ ಶರಾಳ್ಯಾರ್ಗಳ್ ತಗುಳ್ದು ವೆಲ್ಲೆ ತೋಪುವ ತಮಸ್ವಿನಿಗಳ್ ವಧುವಿವಪ್ರಲಂಭದಿಂ (ಚಾದಂಪು. ೭೦೫).

[ಸಂ. ತಮಸ್ವಿನೀ]

ತಮಸ್ಸಂಹೃತ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ೨. ಅಜ್ಞಾನ ನಿವಾರಣೆ. ೧, ೨: ಜನಕೊಳನಿರೂಪಜತೆಯಂ ತನೂಭವಂ ತಾಳ್ದಿರಂ ತಮಸ್ಸಂಹೃತಿಯಿಂ ಘನತೇಜದಿನೆಸ್ಸಿಕಿಯಂ ಕನೆತ್ತ್ರದೀವೋ ದಜಾತದೀಪಾಕೃತಿಯಂ (ಜಂದ್ಯಪು. ೪-೪).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸಂಹೃತಿ)]

ತಮಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆ ; ಅಂಧಕಾರ. ೨. ರಾಹು. ೩. ಅವಿದ್ಯೆ ; ಅಜ್ಞಾನ : ತಮಸ್ಸು ಮಮಯ ಮೋಹ ಅವಿದ್ಯೆ ಅನ್ಯತಾತ್ಮಕ್ಕಿಯೆಂಬವೇ ಮಾಯಾಪಂಚಕಂ (ವಿವೇಗ. ೫೮) ; ಹ್ಲಾನದ ಜ್ಯೋತಿ ಜಗದ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿದಂತಿದೆ ದೀಪ (ಅರಿಂಪು. ೪೯೦-೦೦). ೪. ಗುಣತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಮೋಗುಣ: ತಮಸ್ಸೆಂದರೆ ನಿದ್ರೆ, ಆಲಸ್ಯ,ಮೋಹ,ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವ ಗುಣ (ಹಿಂದಣ. ೨೩೭). ೫. ಪಾಪ.

[ಸಂ. ತಮಸ್]

ತಮಸ್ಸ್ವಭಾವ(ನಾ). ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವ: ಪಡೆಯಂಜಿಯಲಾದೊಡ[ರ]ಯಂ ಕಡಿಸುಗುವಂತಕಳಂಕ ನೈಪಮಂಡಲವಂ ತಡೆಯದೆ ತಮಸ್ಸ್ವಭಾವಂ ಕಡಿಸವವೋಲಲಂಪಿದು ರಾಹು ಶಶಿವಿಂಡಲಮಂ (ಕವಿರಾ. ೭-೦೪೬).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸ್ವಭಾವ)]

ತಮಸ್ಸೆಟ್? (?). (?) : ತೆವಟ್, ಎಸಟ್, ತವಟ್, ಪಸಟ್, ಟುಟ್ಲಿ (ಕರ್ನಾಸು. ೦೯೦ ಪ್ಯಾಣ್ಣಾ). [?]

ತಮಾಂ, ತಮಾಮು (ಗು). ಎಲ್ಲ ; ಸಕಲ ; ಪೂರ್ತಿ ; ಸಂಪೂರ್ಣ : ಈ ಪ್ರಕಾರವೇ . . . ತಮಾಂ ಗ್ರಾಮ ಮಾನಸೆಂಪರುಗಳು ಸಡಿಸುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಶ್ರೀ. ೨) ; ತಮಾಂ ದಂಡು ಅರಂಗಿಹೋಯಿತು (ಕಾಖಾಸಂ. ೨೬). ತಮಾಮು: ಈ ವಿಷಯದಲಿ ಕುಂಪನೀ ತಮಾಮು ಇಂಗ್ರೀಜರು ಬರೆದು ಕಳಿಸುವವರೆಂದರೆ (ಕಾಮಪಂ ೨೩೪) ; ಲಡಾಯದ ಕೈಫಿಯತ್ತು ತಮಾಮು ಬರೆಯುವ ಬಗ್ಗೆ ನಾವು ವಕೀಲರಾಗಿ ದೊರೆಗಳ ಬಳಿಯ ಇದ್ದೇವು (ರಾಚೀಂದ್ರ. ೦೦೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತಮಾಮ್]

ತಮಾಮು 'ತಮಾಂ' ನೋ.

ತಮಾಲ, ತಮಾಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹೊಂಗೆ; ಕಱಂಗಿ ಕತ್ತಲಿವ ತಮಾಲಪಾದದ ಪಲ್ಲವಮಂ (ರಾಂಪಪು. ೬೯೭) ; ತುಱುಗಿದೆಲೆಸಲೆಯೆಂಳಿಲಿದಾಡುವ ತಮಾಲಂಗಳಂ (ಚಕ್ರವ. ೩-೩೩) ; 'ಮಧುಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೇಶಪಾಶಮಿಸೆ ಮಂದಲ್ಲು, ಕಱಂಗಿ ಕಟ್ಟಲಿಸಿದ ತಮಾಲದಿಂ (ರಾಮಶ್ವ. ೩೩-೦೦) ; ದನಕತದ ದುಃಸ್ವಪ್ನವೆನಸುನ್ನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲಿಗೆ ಹೊತ್ತು ತಂದೆ ತಮಾಲವನ್ನು ನೋಡಿದಿರಾಗ(ಚಚಪಕ. ೦೩೬). ೨. ಹೆಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು ; ತಿಲಕ : (ಕ). ೩. ಕತ್ತಲೆ: ಗಿರಿಜಾಲೋಲ ಭವರೀಜದೊರ ಪಾಪತಮಾಲಧಾಸ್ಯರೆ (ಜಂಕರ್ಣ. ೧-೦). ತಮಾಳ : ೧. "ಶಾಳಸ್ಯಂಧಂ ತಮಾಳವೆನೆ ತಾಷಟ್ಯಂ" (ಪಚು.ಕೃಚ ೩೪-೦) ; ಸರಳ ತಮಾಳ ತಾಳ ಹರಿಚಂದನ ನಂದನಭೂಜರಾಜಿಯಂ ಸುರಿವಲರೋಳ್ ಕತ್ತಲಿಸಕಾಂಗಿಯ ಸೊಸಂವ ಸೇಸೆಯಾಯ್ತು (ಜಂಕರ್ಣಾ. ೫-೩೨) ; ತಿಳಿಗೊಳದ ತಡಿಯ ತಮಾಳದ ತಣ್ಣಲು ಲಲ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಾಸಱಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂದು (ಜಂಪುಪು. ೭-೦೦೩) ; ಒಂದು ಭಯಂಕರಥಲ್ಲಮುಲ್ಲ ಸದ್ಯಾಳತಮಾಳಗುಲ್ಮದೊಳಗಿರ್ದಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೭೮).

[ಸಂ.]

ತಮಾಲಪತ್ರ, ತಮಾಳಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹೊಂಗೆಯ ಎಲೆ : "ಕಾಲಸ್ಯಂಧ[-ಅಕ್ಷಿ, ತುಂಬರು, ತಮಾಲಪತ್ರ, ವರಂಬೆ, ಪತ್ರಕೆ? " (ಓಷಧಿ. ೩೦). ೨. = ತಮಾಲ ೨ : "ತಿಳಿಕಂ ತಮಾಲಪತ್ರಂ " (ಪಚು.ಕೃಚ. ೭೬-೯). ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಕಾಂತಾಕದಂಬಂದಿಂತೆ ಲೋಹಿತ ಚಂದನಾಲಂಕೃತಮುಂ ತಮಾಲವತ್ರ ಶೋಭಿತಮುಂ (ಜಂದ್ಯಪು. ೫-೩೨ ಪ). ತಮಾಳಪತ್ರ: ೧. ತಮಾಳವತ್ರದ ತಮಾಳವತ್ರಮುವಂ ಹೊಸ್ಪಿಯ ಚಿನ್ನವುವಮಂ . . . ಮನೋಹರಮೆನೆ ಸವಿದು ತಮತಮಗೆ ಪಸದನಂಗೊಂಡು (ಜಂದ್ಯಪು. ೭-೦೦೪ ಪ). ೨. "ತಿಳಕಂ, ತಮಾಳವತ್ರಂ, ಚಿತ್ರಕಂ . . . ಲಾಲಾಟಿಕಾ—ಈ ೬ ಬೊಟ್ಟುಂ " (ಜಕಾಯು. ೮೯-೩೮೬).

[ತಮಾಲ + ಪತ್ರ]

ತಮಾಲಪತ್ರೆ (ನಾ). ಹೊಂಗೆ ಎಲೆ: ದ್ರಾಕ್ಷಿಚೂರ್ಣ, ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ . . . ಏಲಕ್ಕಿ, ತಮಾಲಪತ್ರೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು . . . ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ನಿತ್ಯವೂ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸೆ ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಪಾಂಡು, ಕಾಮಾಲೆ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೮೪). [ತಮಾಲ + ಪತ್ರೆ$_1$]

ತಮಾಲಮಾಲೆ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಯ ಮರಗಳು ಗುಂಪು: ತಮಾಲಮಾಲೆಗಳೆ ಸಂಗೀತಶಾಲೆಗಳಾಗೆಯುಂ . . . ಚಂಪಕವೀಧಿಗಳೆ ವಿನೋದ ವಿಹರಣ ವೀಥಿಗಳಾಗೆಯುಂ ಬೀಡುಬಿಡುತ್ತುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೭ ವ).

[ತಮಾಲ + ಮಾಲೆ]

ತಮಾಲರೇಖೆ (ನಾ). ತಿಲಕದ ಗೆರೆ: ಪಣೆವಾಸಱೆಯೊಳಮರ್ಚಿ ರಚಿಸಿದ ತಮಾಲರೇಖೆಯ . . . ಕಣ್ಗೆವಂದ ಗಂಧಸಿಂಧುರ ಸಂದೋಹದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦ ವ). [ತಮಾಲ + ರೇಖೆ]

ತಮಾಲವನ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಮರಗಳ ತೋಪು: ಮುಂದೆ ಮಂದೈಸಿದ ತಮಾಲವನದ ಕಾಳದೊಳಂ ಮುಗುಳ್ತ ಮಾಧವೀಲತೆಯ ಜೊನ್ನದೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೦). [ತಮಾಲ + ವನ]

ತಮಾಲವೀಧಿ (ನಾ). ತಮಾಲವೃಕ್ಷಗಳ ಸಾಲು: ಎಡೆವಿಡದಿಡಿದ ತಮಾಲವೀಧಿಯೊಳೊಗೆದ ಕತ್ತಲೆಯಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೧೭).

[ತಮಾಲ + ವೀಧಿ]

ತಮಾಲವೃಕ್ಷ (ನಾ).=ತಮಾಲ ೧: "ತಮಾಲಃ-ವರಣ, ತಮಾಲವೃಕ್ಷ" (ಓಷಧಿ. ೬೫). [ತಮಾಲ + ವೃಕ್ಷ]

ತಮಾಲಿ, ತಮಾಳಿ (ನಾ). ವರುಣವೃಕ್ಷ; ವಲಸೆಗಿಡ. **ತಮಾಳಿ**: 'ತಮಾಳೀವನ' ಪರಾ. [ಸಂ. ತಮಾಲೀ]

ತಮಾಶೆ 'ತಮಾಷೆ' ನೋ.

ತಮಾಷೆ, ತಮಾಶೆ, ತಮಾಸೆ (ನಾ). ೧. ವಿನೋದದ ಪ್ರಸಂಗ; ಮೋಜಿನ ಸಂಗತಿ; ಮನೋರಂಜಕವಾದ ದೃಶ್ಯ: ಎಲ ಎಲಾ ಒಳ್ಳೇ ತಮಾಷೆ ಇವರು ಆನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿನೋಡಿ ಏನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಕೇಳೋಣ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೨); ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಂದು ತಮಾಷೆ ನಡೆಯಿತು (ಪಂಚಾಮೃ. ೧). ೨. ಮೋಜಿನ ವಸ್ತು; ವ್ಯಕ್ತಿ ತಮಾಷೆಯಾಗಿದೆ ಅಂದುಕೊಂಡೇ ನಾನು ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆ (ನಡೆದಾ. II, ೧೦೨೪); ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಒಂದು ತಮಾಷೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಆಲಹೂ. ೦೩೬). ೩. ನಗೆ; ಹಾಸ್ಯ; ವಿನೋದ: ಜಗಲಿ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ತಮಾಷೆಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೩೪); ತಮಾಷೆಗಾಗಿ ಅವಳ ಕಿವಿಹಿಂಡಿದೆ (ನಾಪೂಲೀ. ೧೮೨); ಎಲ್ಲರೂ ತಮಾಷೆಯಾಗಿಯೂ, ಸಂತೋಷವಾಗಿಯೂ ಕಾಲ ಕಳೆದೆವು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೧೩). ೪. ಇಂದ್ರಜಾಲದ ಪ್ರದರ್ಶನ; ಗಾರುಡಿಯ ಆಟ: (ಕ). **ತಮಾಶೆ**: ೧. ಅದೊಂದು ತಮಾಶೆಯಾಗಿತ್ತು (ನಡೆದಾ. I, ೪೪೩). ೫. ಶೃಂಗಾರದ ಅತಿರೇಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗ್ರಾಮೀಣ ರೂಪಕ: ತಾನೂಬಾಯಿ ಸಾತಾರಕರ ಮೇಳದ 'ಗೋಕುಲಗಮನ' ತಮಾಶೆಯ ಆಟ (ದೀಪಹ. II, ೩೮೫). **ತಮಾಸೆ**: ೧. ಬಂದರೆ ತಮಾಸೆ ನೋಡುವಿರಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಿ (ಹೈದರ. ೭೪).

ತಮಾಷೆಮಾಡು = ಹಾಸ್ಯಮಾಡು: ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡಂ: ಆ ಕುರಿತು ನನ್ನನ್ನು ಒಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ತಮಾಷೆ ಮಾಡಿದಳು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೮); ತಮಾಷೆಮಾಡುತ್ತ ಹೇಳಿದರು (ಮರಳಿ. ೬).

[←ಅರ. ತಮಾಶಾ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಮಾಶಾ, ತಮಾಸಾ]

ತಮಾಷೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಆಟ, ನೋಟ, ಪ್ರದರ್ಶನ ಮುಂತಾದಂವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: (ಕ). ೨. ತಮಾಷೆಮಾಡುವುದೇ ಜೀವನ ವೃತ್ತಿಯಾದವನು; ಹಾಸ್ಯಗಾರ; ವಿದೂಷಕ: (ಕ).

[ತಮಾಷೆ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ತಮಾಷೆಬಂಗಲೆ (ನಾ). (ಮನರಂಜನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ; ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನಾಲಯ: ಹುಡುಗರೆಲ್ಲ ತಮಾಷೆಬಂಗಲೆಗೆ ಹೊರಡಲು ತವಕಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೭೩).

[ತಮಾಷೆ + ಬಂಗಲೆ]

ತಮಾಸೆ 'ತಮಾಷೆ' ನೋ.

ತಮಾಳ 'ತಮಾಲ' ನೋ.

ತಮಾಳಪತ್ರ 'ತಮಾಲಪತ್ರ' ನೋ.

ತಮಾಳಿ 'ತಮಾಲಿ' ನೋ.

ತಮಾಳಿಕಾಳಕೆ (ನಾ). ೧. ತಮಾಲದಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಕುರುಳುಳ್ಳವಳು. ೨. ತಮಾಲವೃಕ್ಷಗಳೇ ಕೂದಲಾಗುಳ್ಳವಳು. ೧, ೨: ಲಲಿತತಮಾಳಿಕಾಳಕೆ ಕನದ್ದ್ವಿಜಪಙ್ತಿ ನಿಕಾಮಕೋಮಳಾಂಗಲತೆಯಶೋಕಕಾಂತ ಕಳಿಕಾಧರೆ . . . ಬರಲ್ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪೇಟ್ಟಿವಳ್ ಕಲಪಿಕನಾದದಿಂದೆ ನಿಜಲೀಲೆಯನೀಕ್ಷಿಸಲೆಂದು ದೇವಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೧).

[ಸಂ. ತಮಾಲಿಕಾಲಕಾ (ತಮಾಲಿಕಾ + ಅಲಕ + –)]

ತಮಾಳೀವನ (ನಾ). = ತಮಾಲವನ: ಘನವಹ್ನಿಜ್ವಾಲೆ ಧೂಮಾವಳಿಯೊ ಗಗನಗಂಗಾತಟೋದ್ಯತ್ತಮಾಳೀವನವೋ ವಿದ್ಯುನ್ನಟೀಕರ್ಬುರ ಜವನಿಕೆಯೋ . . . ಮೇಣೆನೆ ನೆಗೆದುದಳಿಶ್ಯಾಮಳಂ ಮೇಘಜಾಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೦); ನಿಗಳನ್ನೀಳ ಸ್ತನಯಿತ್ನುಕುಳತಮಾಳೀವನಪ್ರಸೂನಂ ಗಳೆನಿಸಿದುವು ಕರಕಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೭).

[ಸಂ. ತಮಾಲೀವನ (ತಮಾಲೀ + ವನ)]

ತಮಿ$_1$ (ನಾ). ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಅಜ್ಞಾನಿ: ಸಮಯವಱಿಯದ ತಮಿಗಳಿರಾ ಒಡೆಯನನಱಿಯದ ಕಡುಮೂರ್ಖರಿರಾ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೬೫-೫). [ಸಂ. ತಮಿನ್]

ತಮಿ$_2$ (ನಾ). ಇರುಳು; ರಾತ್ರಿ: "ತಮಿ[ವಾ]ಸತೇಯಿ ಶರ್ವರಿ ತಮಿಸ್ರೆ ನಿಶೆ . . . ಯಾಮಿನಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೫-೫). [ಸಂ.]

ತಮಿಸು 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಮಿಸ್ರ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ: "ತಿಮಿರಂ ಸಂತಮಸಂ ಧ್ವಾಂತಮಂಧಕಾರಂ ತಮಂ ತಮಿಸ್ರಮದಕ್ಕುಂ ಸಮುದಿತ ಘನಬಹುಳ ತಮಂ ತಮಿಸ್ರಮಂತಂಧತಮಸಮಕ್ಕುಂ ಪೆಸರಿಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೧-೬೩); ಪರೆವುದು ದುರಿತತಮಿಸ್ರಂ . . . ಯಶೋಧರ ಚರಿತ್ರಕಥಾಶ್ರವಣಮೆಂಬ ಚಂದ್ರೋದಯದೊಳ್ (ಯಶೋಧ. ೦-೪). [ಸಂ.]

ತಮಿಸ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಢವಾದ ಕತ್ತಲೆ; ಅಂಧಕಾರ. ೨. ಇರುಳು: ರಾತ್ರಿ: "ತಮಿ[ವಾ]ಸತೇಯಿ ಶರ್ವರಿ ತಮಿಸ್ರೆ . . . ಯಾಮಿನಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೫-೫). [ಸಂ. ತಮಿಸ್ರಾ]

ತಮಿಳ (ನಾ). ತಮಿಳುದೇಶದವನು: ತಮಿಳರನ್ನು ಅರವರೆಂದೂ, ತಿಗಳರೆಂದೂ . . . ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೦೦೮).

[ತಮಿಳು (<ತಮಿಟ್) + – ಅ$_7$]

ತಮಿಳಿತ್ತಿ (ನಾ). ತಮಿಳು ದೇಶದವಳು: ಗೊತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲವೆ, ಅವಳು ತಮಿಳಿತ್ತಿ, ಅವಳಿಗೆ ಕನ್ನಡ ಬರೋದಿಲ್ಲವೆಂತ (ನಡೆದಾ. II, ೯೩೦).

[ತಮಿಳು (<ತಮಿಟ್) + – ಇತ್ತಿ]

ತಮಿಳು 'ತಮಿಟ್' ನೋ.

ತಮಿಟ್, ತಮಿಳು (ನಾ). ೧. ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅರವಭಾಷೆ; ತಿಗುಳರ ಭಾಷೆ: ದ್ರಮಿಳ >ದಮಿಟ್ >ತಮಿಟ್ ಆಗಿದೆಯೆಂದೂ ವಿವರಿಸುವರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೦೯); ಶಿಲಪ್ಪದಿಕಾರಮ್‌ನಲ್ಲಿ ತಮಿಟ್ ಎಂಬ ಪದ, ಬಹುಶಃ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ, ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೦೦). ೨. ಅರವಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವವರ ದೇಶ;

ತಮಿಳುದೇಶ : ಮುತ್ತುಮಟ್ ಪಾಟ್ಟಿನ ತಮಿಳ್‌ಮಗಳ್ ಪೆತ್ತ ನುಣ್‌ತಕ್ ಬಿಳಿನಿಸ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಯನ್ (ಹೊಂಗಳು. ೪೪-೩).

ತಮಿಳು : ೧. ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ತಮಿಳು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ಭಾಷೆ (ಕ್ರಾವಿ. ೦೦೬). [ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಮಲ. ತಮಿಳ್ ; ತುಳು. ತಮಿಳ್, ತಮಿಳು. /ಸಂ. ದ್ರಮಿಡ, ದ್ರಮಿಲ, ದ್ರವಿಡ]

ತಮುತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮುತ್ತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮೋಧ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : ತುಱುಗಿದ ತಮೋಧ ಮೊಯ್ಯನೆ ಜಾಱಿಕಳಕುಲದ ನೆಱೆ ಬಿಟ್ಟುದು. . . ತಲೆದೋಱಿದಂ ತರಣಿ (ಕೃವಿಜಾ. ೩೦-೬೩). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಅಂಧ)]

ತಮೋಗುಣ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೂರು ಮೂಲಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಮಸ್ಸು : ಸತ್ವಗುಣಾಭಮಮಾ-ತ್ರದೇವಿಯು, ರಜೋಗುಣಾಭಮನಿ ಭೂದೇವಿಯು, ತಮೋಗುಣಕ್ಕೆ-ಅಭಿಮಾನಿ ದುರ್ಗಾದೇವಿ (ಪಾಣಿ. ೦-೨ ವಿಕೀಷಾರ್ಥ): ಪುಕ್ಕಸಿ, ಪುರುಷ . . . ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ವಿಭಾಗ-ಈ ವಲ್ಲಿಪವನ್ನು ಕಂಠಶಾ ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದೆ (ಭಾರದ. ೦೦೫).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಗುಣ)]

ತಮೋಳ್ಳೆ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಅಗ್ನಿ : "ಪಪ್ಪಾರ್ಚಿ . . . ತಮೋಳ್ಳೆ, ಲೋಹಿತಾಶ್ವ, ಹುತಾಶಕ-ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಶಿಷ್ಟಾಖ. ೦೨-೬೪). [ಸಂ.]

ತಮೋಜ್ಞ (ನಾ). ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಜ್ಞಾನ ; ವಿಂಧ್ಯಾಜ್ಞಾನ : ಜಡಿಗೆ ಪುಡಿಪಟವಿದಂಗೆಗೆ ಕನ್ನೆಯನಿತ್ತಮ್ಮನೇಳಿಸಿದ ಕಠಿಣದಿಂದೆ ನಿನಗೆ ತಮೋಜ್ಞಮಕ್ಕೆ (ಅದ್ಭುತ. ೦೪-೦೩). [P 'ತಮೋಜ್ಞತೆ' ಯೆಂಬುದು ಸರಿಯಾದ ರೂಪ]

ತಮೋಧಿ (ನಾ). ಅಂಧಕಾರದ ರಾಶಿ : ಭವದಿಂದಂ ಭವದೊಳ್ ಪ್ರತಂ ದ್ರಿವಿಧ . . . ಅದಾತ್ಮೀದ್ರಿಕ್ರಿಯಾವಾಪ್ತಿ ಸಪ್ತವಿಧಂ ಪೇಟ್ಟು ತಮೋಧಿಯಂ ಕಿಡಿಸಿದಂ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೦೪).

[ಸಂ.]

ತಮೋಪಹ (ಗಂ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವ. (ನಾ). ೨. ಅಗ್ನಿ. ೩. ಸೂರ್ಯ. ೪. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ತಮೋಬಂಧ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನದ ಕಟ್ಟು,-ಬಂಧನ : ವಿಜಯಂ ತಾಳ್ದಿ ದಪಾಸ್ತುದುರ್ನಯತತಮೋಬಂಧಂ ಶ್ರುತಸ್ಕಂಧಮಾದಳಿವಿಂದಂ ಗಣನಾಯ ಕಸ್ಯಮಿಱ್ ಭವತ್ಪಕ್ಕೀಣಿಸಾವ್ಯಾದಿಂದಲಿಯಲ್ಕಾಲ್ಕನುಯೋಗಮಾದುದು (ಅಜಪು. ೦-೬೪). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಬಂಧ)]

ತಮೋಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ ; ನೀಲರತ್ನ ; ಇಂದ್ರ ನೀಲ. ೨. ವಿಂಬಹುಳು ; ಹೊನ್ನೆಹುಳು ; ಖದ್ಯೋತ.

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಮಣಿ)]

ತಮೋಮಯ (ಗಂ). ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದ,-ತುಂಬಿದ ; ಅಂಧಕಾರ ಆವರಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ತಮೋಯೋಗ್ಯ (ನಾ). ತಮೋಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯ ನಾದವನು : ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಮಧ್ಯಮಾಧವ ಭೇದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು, ತಮೋಯೋಗ್ಯರು, ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳೆಂದು ಭೇದ ವಿರುವುದು (ಹಿಂದಣ. ೩೭೪). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಯೋಗ್ಯ)]

ತಮೋರಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ವೈರಿ ; ಸೂರ್ಯ : ಕುರುರಾಜೋಗ್ರ ತಮಸ್ತಮೋರಿ ಕುರುರಾಜೇಭೇಂದ್ರಕಂಠಿರವಂ (ಗಿರಾಯು. ೦-೬೪). ೨. ಅಗ್ನಿ. ೩. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಅರಿ)]

ತಮೋಲೋಕ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಲೋಕ ; ಪಾಪಿಗಳು ಹೊಂದುವ ಲೋಕ ; ನರಕ : ವಿರಜೆಯವರು ನಿತ್ಯನರಕವೆಂಬ ತಮೋಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾರತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯದಿಂ ಪಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧ ರಾಗುವರು (ಹಿಂದಣ. ೩೦೬). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಲೋಕ)]

ತಮೋವಿಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ವಿಕಾರ. ೨. ತಮೋಗುಣದ ವಿಕಾರ. ೧, ೨ : ಆತತ ಸೈನ್ಯರಜಸ್ಸಂಜಾತ ತಮೋವಿಕೃತಿ ರ್ತ್ತೊಂದುದು ಸತ್ವ ಮುವಂ ಪ್ರಾತರಂಧಭೂಮಿವಾಲವಾತ್ಯಾಶ್ರಯಯಶಪೇಷಮೇಂ ಕೇವಲಮೇ (ಕಂದ್ರಭೃ. ೦೦-೨೪). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ವಿಕೃತಿ)]

ತಮೋವಿಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ರಾಹುವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ : ಕರಿ ಪರ್ವಾವನ ಮರ್ಚಿ ಪುಷ್ಕರದೆ ಬೀಸುತ್ತಿತ್ಯೈದಾಕಾಶದೊಳ್ . . . ತಮೋವಿಭ್ರಾಂತಿ ಯಿಂದಲ್ಕೆ ಭಾಸ್ಕರನೇಳ್ಪರ್ಪುದನೊತ್ತಿ ಖಂಡಿಸಿ ಬಿಗೆಕಂ ರಕ್ಷಿಸಿತ್ಕರ್ಕಸಂ (ರಾಷಿಕೀ. ೫-೬೮). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ವಿಭ್ರಾಂತಿ)]

ತಮೋವೈರಿ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಶತ್ರು ; ಸೂರ್ಯಂ : "ಹರಿದಶ್ವಂ ತಮೋವೈರಿ ಹಂಸಂ . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಶ್ಮಿಂ." (ಪುಟ್ಟಕೋ. ೦೦-೬೪). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ವೈರಿ)]

ತಮೋಹ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು : ಆ ಸೃವೇಂದ್ರಂ . . . ವೀತಿಹೋತ್ರನೆಂತೆ ವಿತತಕಾಂತಾರತಮೋಹನಂ (ರಾಷಿಕೀ. ೪-೯ ಪ). ೨. ಸೂರ್ಯ. ೩. ಅಗ್ನಿ. ೪. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ತಮೋಹರ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವ ; ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ : ಶರದದ ಚಂದ್ರನಂ ವಿಮಲಚಂದ್ರಿಕೆ ಬಾಳಿದನೇಕನಂ ತಮೋಹರರಣಂ . . . ಪೊದ್ದಾವಂತೆ ಸುಂದರ ನವಯೌವನಂ ನೆಱೆಯು ಪೊದ್ದ ಗುಣಾಢ್ಯನವನೊಲ್ಲಿ ತೋಱಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೯). (ನಾ). ೨. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು ; ಅಂಧಕಾರದ ನಿವಾರಣೆ : ಬಲವ ದ್ದೆಂರಿ ತಮೋಹರಾತಿಮಹಗಳ್ ಪದ್ಮಾಸನಸ್ಪರ್ಶ ಸ್ಫುಲಿತಂಗಳ್ . . . ಮಹೀ ವಲ ಯೇ ದ್ಯೋತಿತ ಕರಂಗಳಸಕಲಸಮ್ಮಾನಂದಮಂ ಮಾಟ್ಟಿ ಮಂ ಗಳ ಮು ಜ್ಜೃಂ ಡಕರಂ ಮಹೀವಲಯದೊಳ್ಳಾಕ್ಕುಮ್ಮರ್ತ್ತಾಂಡನಾ (ಗಿರಾಯು. ೦-೪). ೩. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು : ತೆಱ್ಕರ ಸಮಂದಯಂ ಚೇತೆತೋವಾಕ್ಯಾಯಂಕುರಿಯಲ್ಕೆ ತಮೋಹರನೆಱೆದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೩೦). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಹರ)]

ತಮ್ಮ, ತಂಬಿ (ನಾ). ೧. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ : "ಕನಿಷ್ಠ, ಅವರಜ, ಅನುಜ – ಈ ೩ ತಮ್ಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೩೩೩) ; "ಜಘನ್ಯಜ, ಕನಿಷ್ಠ, ಯವೀಯಸ್, ಅವರಜ, ಅನುಜ – ಈ ೫ ತಮ್ಮನು" (ಶಾಹಾ. ೦೦೧) ; ಈ ಕಲ್ಲ ಪುಟ್ಟಿದಗಾವ್ದಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಗುಱಿಯಮ್ಮ ನಿಱಿಸಿದೊಂ (ಎಇ. XXI, ೨೦೬-೪ : ೩೩೩) : ಆ ಕೊನೆಯುಂದು ನಿಮ್ಮ ತಮ್ಮನಪ್ಪ ವಾಯುಭೂತಿಯ ಜೀವವಿನೆ (ವಡ್ಡಾಣ. ೦೦-೦) ; ಅವರ ತಮ್ಮೋ ಅಮ್ಮುಯ್ಯಂ ದೇಗುಲವಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಎಳ. VIII, ೫೯ಕೊಡ. ೨೬-೦೦ : ೨೭೨); ನೀಂ ಕ್ರೋಧನನಾಗರ್ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮಂ ನಿನಗೆಱಗಂ (ಅಂಪು. ೦೪-೦೪) ; ತನ್ನ ತಮ್ಮನ ಕಣ್ಣಂ ಕರ್ದುಂಕುವ ಕಾಗೆಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಗದಾಯು. ೫-೭ ಪ) ; ಆಳುಕುವತೆಱ ಕೊಲ್ಲಿನ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮನ ಕರನು ಫಲುಗುಣನ (ಕುಣ್ಣಾಕ. ೩೦-೦೩). ೨. ಹಿರಿಯರು ಕಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಂವಾಗ ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ ಸೂಚಕ ವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ತಮ್ಮ ಕೇಳು ಪುರಾತರೊಗೆಲವಂ ಮಹಿಳೆ ಯರನಾತ್ಮಭವರಂ ತಮ್ಮುವಂ ಕೊಟ್ಟುವರೊಳರು (ಬಸವ. ೨೫-೦೬) ; ಎಲವೋ ತಮ್ಮ ನಿಮಗಿಂದುವರಂ ತೆತ್ತಿಗನಲೇ (ಕುಣ್ಣಾರ್ಜು. ೦೦-೫೦). ತಂಬಿ : ೧. ದೇವನೂರ ಚಿಕ್ಕಿಣಿಕವನ ದೇವಗಳ ತಂಬಿಗಳ ಮಕ್ಕಳು(ಇಳ್.VI, ೪೮ಹೂರು. ೦೩-೪ ; ೨೬೫).

ತಮ್ಮಂದಿರ್, ತಮ್ಮಂದಿರು, ತಮ್ಮಗಳು, ತಮ್ಮದಿರು, ತಮ್ಮರು (ಬಹುವ): ತಮ್ಮಂದಿರಪ್ಪ ಕುಮಾರರೊಡನೆ ಸ್ವಾಮಿ ಕಾರ್ತಿಕಂ ಬಳೆದು (ಪಡ್ಮಾಂ. ೧೧೬-೧೭); ಈ ತಮ್ಮಂದಿರೊಳಿಂತಿಂತು ಕಟ್ಟುವರ್ಪುದು ಪೆಂಪೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೨೮); ತಮ್ಮಂದಿರ್ ತಾಯಿಂದಿರ್ ಅಣ್ಣಂದಿರ್ ತಂದೆವಿರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೪೩ ಕಾದಾ); ನಿನಗೆ ಎಷ್ಟು ಜನ ತಮ್ಮಂದಿರುಳೆ (ರೂಢಿ); ಬಾಳಿನಲಿ ಕೈಹಿಡಿದು ನಡೆಸಿದಿರಿ ಜೊತೆಯ ಅಣ್ಣಗಳನು ತಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಕಂಡದ್ದ ತೋರಿ ತೆರೆಸಿದಿರಿ ಕಣ್ಣುಗಳನು (ಹೃದಸ. ೭೪-೧೭); ಶಿವಶಿವಾ ಕೌರವನ ತಮ್ಮದಿರವಗಡಿಸಿದರು. (ಕುಮ್ಮಾಳ. ೧೩-೧೯); ಧರ್ಮಸುತ ಸಭೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದಂ ತಮ್ಮರೊಡನೆ (ತುರಂಗ. ೨೩-೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಮ್ಪಿ; ಮಲ. ತಮ್ಪಿ, ತಮ್ಪಾನ್; ತುಳು. ತಮ್ಮಯ್ಯ, ತಮ್ಮೆಯ; ಕೊಡ. ತಂಬಿ, ತಮ್ಮಣೇ; ತೆಲು. ತಮ್ಮು; ಗೊಂಡಿ. ತಮ್ಮುರ್; ಕುಇ. ತಂಬೆಸ]

ತಮ್ಮಂಗವಮ (?) (ನಾ). (?): ತಪ್ಪು ತಉಡಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ ಹಡರಹನು ಕೊಂಬಂಣ ಕೊಡಿದೆ ತಂಮಂಗವಮ ಹಿಡಿವೆ (ಎಳ. IX, ಕಾನಕಾ. ೪೧-೧೩; 1300). [?]

ತಮ್ಮಗೌಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ರೇವಂತ ನಡೆಗೌಡ ಸುರಿತಂಣ ಪಿರಿಯ ತಮ್ಮಗೌಡರು (ಎಳ. VII, ತಿವಮೊ. ೧೧೪-೧೬; 950).

[ತಮ್ಮ + ಗೌಡ$_1$ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ತಮ್ಮಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?):

ತಮ್ಮಚಿಯ ಮುದ್ರೆ = ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುದ್ರೆ: ಕುಳಿಯ ಸುಂಕವ ತಮ್ಮಚಿ[ಯ] ಮುದ್ರೆಯ ಪೊತ್ತ ದೊಳ್ × × × ಕೆ ತಿಂಗಳಿಗೊಂದು ಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನುಮಂ ತಮ್ಮಚಿಯ ಮುದ್ರೆಯ ಮೂಱುವೀಸದ ಹತ್ತಡಕೆಯ . . . ಲೆಕ್ಕಂ ಮಾಡಿ ಕುಡುವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೫೦-೩೨; 1102). [?]

ತಮ್ಮಟ$_1$ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮ್ಮಟ$_2$, ತಮ್ಮಡ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೨-೧೨೬೪). **ತಮ್ಮಡ$_1$**: 'ತಮ್ಮಡವಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಮ್ಮತ]

ತಮ್ಮಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮ್ಮಟ್ಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮ್ಮಡ$_1$ 'ತಮ್ಮಟ$_2$' ನೋ.

ತಮ್ಮಡ$_2$ (ನಾ). ತಡೆದುದು; ಅಡ್ಡಿ; ವಿಘ್ನ: "ತಮ್ಮಡಂ=ತಡೆದುದು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). [?./ತಮಿ. ತಮ್ಮಿಟು]

ತಮ್ಮಡವಳ್ಳಿ (ನಾ). = ತಮ್ಮಟ$_2$: "ಕ್ಷಾರಕಿಯೆನಲ್ಕೆ ತಮ್ಮಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ] ವಳ್ಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಿ]" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೫೫). [ತಮ್ಮಡ$_1$ (<ತಮ್ಮಟ$_2$)+ಬಳ್ಳಿ]

ತಮ್ಮಡಿ$_1$, ತಮಡಿ (ನಾ). ೧. ಗುರು; ಆಚಾರ್ಯ: ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀಭಣ್ಪಾರಕ ಥಿಟ್ಟಗಪಾನದಾ ತಮ್ಮಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರ್ (ಎಳ. II, ೧೯-೧; ಸು. 700); ಆಟ್ಟುಱ ತಮ್ಮಡಿಗಳ . . . ನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಳ. II, ೧೫-೦; ಸು. 800); ಶ್ರೀಸಿಂಹನನ್ದಿ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ (ಕೊಪ್ಪಣ. ೭-೧; 1010); ಆದಿಯೊಳು ಕಂಡ ನವಣೆಯ ಕೆಯ್ಯ ತಮ್ಮಡಿಯ ಹೆಸರಲೊಂದು . . . ಗುರು ಮೂರ್ತಿಯಲಿ ಬಳಿಕ್ಕೊಂದಿಂತು ಹದಿನೇಳು ಯೋಗಲಿಂಗಂಗಳಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೪೪). ೨. ಒಡೆಯ; ಯಜಮಾನ: ತಮ್ಮಡಿಗೆ ಪೊಱೆವ ಶ್ವಾನಂ ದಮ್ಮಿ[ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಮಿ, ಧರ್ಮಿ]ಯನೇಕೆ ಬಾಟಲಿತ್ತಪುದು ಎಂಬಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೭೮-೧೫). ೩. ಪೂಜಾರಿ; ಅರ್ಚಕ: "ದೇವಾಜೀವಃ, ದೇವಲ" (ನಾಚೆರಾ. ೬); ಪೂಜಿಸುವ ತಮ್ಮಡಿ ಲಿಂಗವಾದುದ ಕಂಡೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೬೭-೮೧೯); ಕವಾಟಂ ಬಂಧಿಸಿ ಪಿರಿದುಂ ಬೀಯಗಮನಿಕ್ಕಿದರ್ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ (ಉದ್ಧಟ. ೧೧-೫೮); ಕಣ್ಣಪನ ಮನದ ವಿರಳಪ್ರಿಯಭಕ್ತಿಯಂ ಮುಗ್ಧಸ್ವಭಾವವನು ಭವಹರಂ ತಾಂ ತಮ್ಮಡಿಗೆ ತೋಱುವೆನೆನುತ (ಬಸಪು. ೧೮-೪೫); ಶ್ರೀಸೋಮೇಸ್ವರನ ತಮ್ಮಡಿ ಕೇತಜೀಯ (ಎಳ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೫೨-೩೬; 1428); ಗುಡಿಯ ಗೋಪುರಮಂ ಕೆಡಪಿ ತಮ್ಮಡಿಯಂ ಜಡಿಯಲು (ವೃಷವಿ. ೩೬-೪ ವ); ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ತಮ್ಮಡಿ ಇವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು (ನಗೆಗ. ೫೬); ತನಗೇ ಇಲ್ಲದ ಮಾರಿ ತಮ್ಮಡಿಗೆ ವರ ಕೊಟ್ಟೇತೇ? (ಗಾಡ). ೪. ಋಷಿ; ಮುನಿ: ಇದೇನು ತಮ್ಮಡಿ ನಿನಗೆ ತಪದಲಿ ಖಡ್ಗವೇಕೆ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೬-೨); ಜಡೆಯ ಹೊತ್ತುದೊ ಸಿಡಿಲು ಶಿವಶಿವ ವಡಬ ತಮ್ಮಡಿಯಾದನೋ (ಕೌಶಿರಾ. ೩-೧೩). **ತಮಡಿ**: ೩. ಮನವ ಮಡಿಯಾಗಿಡಲು ದಮ್ಮಡಿಯ ತಮ್ಮಡಿ ನಮಗೆ ಬೇಕೀತನಿಗೊ ನಲ್ಮೊರೆಯೆ ತಮಡಿ (ಗಡೇಶ. ೭೦-೫). [←ತೆಲು. ತಮ್ಮಡಿ]

ತಮ್ಮಡಿ$_2$ 'ತಮ್ಮಡೆ' ನೋ.

ತಮ್ಮಡೆ, ತಮ್ಮಡಿ$_2$ (ನಾ). (?): ಆ ಮುಗುಳನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಡೆಯಾದಡೆ ಅಣ್ಣನೊಡವೆ ತಮ್ಮಂಗೆ ತಮ್ಮನೊಡವೆಯಣ್ಣಂಗೆ (ಎಳ.IX, ಚನ್ನಪ. ೭೩-೩೧; 1318). **ತಮ್ಮಡಿ$_2$**: ಅನ್ತಾರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಆ ಅಪುತ್ರಿಕದ ನಕಱ ದೇವಾಲ್ಯ ಕಿಕ್ಕುವದು ತಮ್ಮಡಿ ಎಂಬ ವಾರ್ತೆ ಇಲ್ಲವೊಡವತಲೆ (ಎಳ. IX, ಚನ್ನಪ. ೭೩-೩೬; 1318). [?]

ತಮ್ಮಣಿ 'ತಮ್ಮಣೆ' ನೋ.

ತಮ್ಮಣಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು: ನಾನೇ ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಗಿ ಅವಳ ಬೇಗುದಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಮ್ಮಣಿಗೊಳಿಸಿದಂತೆಯಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೨೭). [ತಮ್ಮಣಿಗೊಳು + – ಇಸು$_3$]

ತಮ್ಮಣಿಗೊಳು, ತಮ್ಮಣಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಉಪಶಮನಗೊಳ್ಳು; ಶಾಂತತೆ ಹೊಂದು; ಸಮಾಧಾನವಾಗು. 'ತಮ್ಮಣಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ತಮ್ಮಣಿಗೊಳ್ಳು**: ನಟರಾಜನ ಭಾವಸಮಾಧಿಯು ಒಂದಿಷ್ಟು ತಮ್ಮಣಿಗೊಂಡ ಬಳಿಕ ನಸು ಕಣ್ತೆರೆದು ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಮುಂದೆ ನಿಂತ ಗೌರಿ ಮೊರೆಯಿಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಜಾಳಬ. ೧). [ತಮ್ಮಣಿ (<ತಮ್ಮಣೆ) + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತಮ್ಮಣಿಗೊಳ್ಳು 'ತಮ್ಮಣಿಗೊಳು' ನೋ.

ತಮ್ಮಣೆ, ತಮಣೆ, ತಮ್ಮಣಿ (ನಾ). ಶಾಂತಿ; ಸಮಾಧಾನ; ಉಪಶಮನ: ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಣೆ (ಶಾಂತಿ) ಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಆಕ್ಕರ. ೧೪೦). **ತಮಣೆ**: ತಾನಾಗಿ ತಣಿಯದೆ ಯಾರು ಏನೆಂದರು ತಮಣೆಗೆ ಬರುವುದೆ ಗೋಳು (ಇಂಜಾಪ. ೩೦-೪೪). **ತಮ್ಮಣಿ**: 'ತಮ್ಮಣಿಗೊಳಿಸು', 'ತಮ್ಮಣಿಗೊಳು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮಣಿಯಾಗು = ಶಮನವಾಗು; ಶಾಂತವಾಗು: ಇವರ ದಂಗೆಗಳು ತಮ್ಮಣಿಯಾದವು (ಇಂಗ್ಲೆಂಡ. ೨೦೦). [?./ಪ್ರಾ. ಥಂಭಣ./ಸಂ. ಸ್ತಂಭನ]

ತಮ್ಮತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮದು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮಲೋಪಾದಿ (ನಾ). (?): ಸತ್ತಿಮಂಗಲದ ಸಾಮಿಯ ಸಮ್ಮನ್ದಂ ಮಾರಯ್ಯನುಂ ಪುಣಿಸೆಯಮ್ಮನುವಿಟ್ಟು ತಮ್ಮಲೋಪಾದಿಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಳ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೧೦-೭; 997). [?]

ತಮ್ಮಿನುಗ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕಂ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: ಕೆಂಗದಿರ ತಮ್ಮಿನುಗ ಮರಗೂಳ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೨-೪೦).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಮಿನುಗು$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಮ್ಮಿಸು 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಮ್ಮುಟುಕಾಱ (ನಾ). ತಮ್ಮಟೆ ಬಾರಿಸುವವನು: ಅಮೃತಪಡಿ ನಂದಾ ದೀಪ್ತಿ ನೈವೇದ್ಯ ಸ್ಥಾನಿಕ ಹಸಟು ತಂಮುಟುಕಾಱರಿಗೆ ಸಂದು ಬಂದು (ಎಳ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೭೯-೧೯; 1533).

[ತಮ್ಮುಟು$_0$ (<ತಂಬಟ) + – ಕಾಱ]

ತಮ್ಮುತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮುತ್ತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮುಳೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಬಾಗೆಯೂರ ಬಲ್ಲಹನೇಱ ನೊಳ್ಳಿಯಾನ್ ವೈರಾಳ್ ಸಮಪದರುಳ್ ಕೊಪ್ಪುಳವೂರಬಾಳಿಯೊಳ್ಪೊಣ್ಣೆ ದಿಕ್ಕಿಜ್ಜಿಯ ತಮ್ಮುಳೆ ಪಡೆಯುಳೆಱಿದು ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೯೨-೧೩ ; ಸು. 780). [?]

ತಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ, ಮೂಗಿನ ತುದಿ ಮುಂತಾದ ಮೂಳೆಯಿರದ ಸ್ಥಳ. ೨. (ಕುದುರೆ, ದನ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕಲು ಬಳಸುವ) ಹಗ್ಗದ ಕುಣಿಕೆ. ೩. ದನಗಳ ಗಂಗೆದೊಗಲು : (ಕ). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಮ್ಮೆ]

ತಮ್ಮೆಗಿಡ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; "ಉದ್ದಾಲಕ" (ಪಂಡಿತ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ. P ಇದರ ಬೇರನ್ನು ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. [ತಮ್ಮೆ$_0$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ತಯಾರಿ 'ತಯಾರು' ನೋ.

ತಯಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಅಣಿಮಾಡುವಿಕೆ ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಅಜಯ . . . ಬಾಂಬ್ ತಯಾರಿಕೆಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೩೮) ; ಉಪಕರಣಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ತಮಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೆ ಬಂದಿತು (ಸಸ್ಯಕ. ೯೯). ೨. ತಯಾರಾದ ವಸ್ತು : ಇದು ಟಾಟಾ ಕಂಪನಿಯ ತಯಾರಿಕೆ (ರೂಢಿ). [ತಯಾರು + – ಇಕೆ]

ತಯಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : ದೊಡ್ಡ ಒಲೆಯಾದರೆ ಯಾವುದೇ ಅಡುಗೆಯನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಬಹುದು (ಆಡುಸೌ. ೦೬) ; ಒಂದು ಕಾವಡಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಹೊರಟನು (ಸುಧಾ. ೫೭) ; ಚಹಾ ತಯಾರಿಸಿಕೊ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೩). [ತಯಾರು + – ಇಸು$_3$]

ತಯಾರು, ತಯಾರಿ, ತಯ್ಯಾರಿ (ನಾ). ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಏರ್ಪಾಡು ; ಸಜ್ಜು ; ಅಣಿ. **ತಯಾರಿ** : ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ಲಾಸು ಎತ್ತಿ ಕುಡಿಯುವ ತಯಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. I, ೦೫೯). **ತಯ್ಯಾರಿ** : ಮೊದಲು ಚಹಾ ಫಳಾರದ ತಯ್ಯಾರಿ ನಡೀಲಿ (ಧನಂಜ. ೫೬).

ತಯಾರಾಗು = ೧. ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಅಣಿಯಾಗು : ಸಂಗಡಿಗರೊಡನೆ ತಯಾರಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ (ನಡದಾ. I, ೪೩೮) ; ಅವಳು ತಿರುಗಿ ಹೊಡೆಯಲು ತಯಾರಾಗುವವರೆಗೂ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವುದೇ ಮೇಲು (ಹುಚ್ಚುಹು. ೦೫). ೨. ನಿರ್ಮಾಣವಾಗು ; ಉತ್ಪನ್ನವಾಗು : ಭ್ರೂಣವು ತಯಾರಾಗುವುದು (ಸಸ್ಯಕ. ೦೮). **ತಯಾರುಮಾಡಿಸು, ತಯ್ಯಾರುಮಾಡಿಸು**=ಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ರಚಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಸು : ಬೆಳೆದು ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವ್ಯಾಕರಣವೊಂದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿಸಿಕೊಡುವ ಕೆಲಸವು ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಚಾರ ಇಲಾಖೆಯವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಾಹಿಕ. ೫೮) ; ಕೋಟೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಅದರ ಸುತ್ತ ಆಗಳು ಮುಂತಾಗಿ ತೆಗೆಸಿ ತಯ್ಯಾರುಮಾಡಿಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨). **ತಯಾರುಮಾಡು** = ೧. ಸಿದ್ಧಮಾಡು; ಸಜ್ಜುಮಾಡು ; ಅಣಿಗೊಳಿಸು : ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ದ್ವೈತಮತ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಲು . . . ಭಾಗವತರ ತಂಡವೊಂದನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿದರು (ಜಗದಾ. ೮೧); ಮೈಸೂರಿನಿಂದಲೇ ತಯಾರುಮಾಡಿ ತಂದಿದ್ದ ಚಿರೋಟಿಗಳನ್ನೂ . . . ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಿದರು (ಮೂಲಾನ. ೦೨೩). ೨. ಉತ್ಪಾದಿಸು ; ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡು : ಇಂತಹವರು ಇಲ್ಲಿಯೇ, ಹೀಗೆಯೇ ಅದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿ ಇಂಥವರ ಮೂಲಕವೇ ಮಾರಿರುವರೆಂಬುದು ತಿಳಿಯದು (ಹಡಪ್ರ. ೧೦).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಯಾರ್, ತಯಾರೀ, ತಯ್ಯಾರ್, ತೈಯಾರೀ ; ಪಾರ. ತಯ್ಯಾರ್, ತಯ್ಯಾರೀ ; ಅರ. ತೈಯಾರ್]

ತಯಿಮಾಸ 'ತೈಮಾಸ' ನೋ.

ತಯ್ಮಾನ (ನಾ). (?) : ಸಡಗರದಿ ಬಹರಗ್ರ ವೈಮಾನ ತಯ್ಮಾನ ತುಡುಕು ತಿಹವೇಣ್ಡೆಸೆಯ ಸಿಂಗರದ ಭಂಗರದೊಳ್ಳೆದೆ ಮಧುಬಲಿ ಬಂಧನ (ಜಿನಮು. ೪೭-೨೯). [?]

ತಯ್ಯಾರಿ 'ತಯಾರು' ನೋ.

ತರ್, ತರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಂದ (ಭೂತಕೃ), ತಂದು (ಭೂತನ್ಯೂ), ತರ್ಪ, ತಹ$_1$, ತಾಹ$_1$ (ವರ್ತಕೃ), ತಾ$_1$, ತಾರ$_4$ (ವಿದ್ಯರ್ಥ). ೧. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರು: ಪದಿಂಬರ್ ತರ್ಪ ಪೊಱೆಯ ನೊರ್ವನೆ ತರ್ಪಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೪) ; ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ ಪಣ್‌ಫಲಂಗಳ ನಱಸಿ ತನ್ನಿಮೆಂದು ಪೇಟ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೨-೧೮೩) ; ತಾರಂ ತಾರರ್ ; ಬಾರಂ ಬಾರರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೨೨೭ ಉದಾ) ; ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಕೈವಿಡಿದು ನಿಮ್ಮ ಮಂಡೆಗೆ ಹುವ್ವ ತಾಹೆನಲ್ಲದೆ ಹುಲ್ಲ ತಾರೆನು (ಮಹಾದೇ. ೧೦-೧) ; ಹೊಳಲ ಹೊಱಶೂಲದಲಿ ರಿಪುಗಳ ಸೆಳಸುವೆನು ತಾ ವೀಳೆಯವನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೭). ೨. ಕರೆತರು ; ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರು : ತಾರಾ ಜಾನಕಿಯಂ ಪೋಗಿ ತಾರಾ ತರಳನೇತ್ರೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೮) ; ನಾಳಿನೋಲಗದೊಳ್ ತಂದು ಕಾಣಿಸು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೮ ವ) ; ಆಕೆಯಂ ತರ್ಪುದನುಟಿಯೆ ಬಟಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಬೇಱೊಂದುಪಾಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೫೯) ; ಅಪ್ಸರಗಣಿಕೆಯರು ಕೋಮಳನ ತಂದರು ವಾಸವನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಹೊರೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೬೫) ; ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತಿನೊಳಗಾಗಿ ಸುಗುಣಾನಿರುದ್ಧನ ತಹೆನು (ಮೋಹತ. ೩೦-೧೦); ನಾಲ್ಕೆಂಟು ದಿನದೊಳು ಕಂತುಸನ್ನಿಭನ ನಾ ತಹೆನು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೪೫). ೩. ಕೊಡು ; ನೀಡು : ಚಿಂತಿಸದಿರ್ ತಾ ತೋಱು ನಿನ್ನೀ ಬರೆದ ಪಟಮನುತ್ಪುಲ್ಲಪಂಕೇಜನೇತ್ರೇ (ಆದಿಪು. ೩-೪೪) ; ಎನಗೆ ತರಲಾಱದಿರ್ದೊಡಂ ನಿಮಗಪ್ಪನಿತಾಹಾರಮನಿಂದಿನೊಂದು ದಿವಸಕ್ಕಮಱಸಿಕೊಳ್ಳಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೪೨-೧) ; ಒನಕೆಯಂ ತಾ ಶಿರದೊಳಾಂ ಸುತ್ತಿದಪೆನೆಂಬಾ ನರನವೊಲು ಆಯಿತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೦-೨೧) ; ಅಮಲ ಸುಮತಿಯಂ ತಾಯೆನಗೆ ತಾಯೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೦-೪). ೪. ವಿಸ್ತರಿಸು ; ಚಾಚು : ಕಯ್ದುಗೆ ಕರಮಂ ತರಲಾಱದೆ (ಗದಾಯು. ೪-೩೧). ೫. ಎತ್ತು; ಹೊರಕ್ಕೆ ತರು: ಎಳೆಯಂ ವಿಕ್ರಮದಿಂ ತರಲ್ ಮಹೀಧರಂ ಮುನ್ ಪಂದಿಯಾದಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೫). ೬. ಉಂಟುಮಾಡು : ಮುದಿತ ಸುರಾನಂದ ಬಾಷ್ಪೋದಬಿಂದೂತ್ಕರ ಮೆಂಬಂತಾಗೆ ತಂದತ್ತರಲ ಮಟಿಗಳು ಪುಷ್ಪಮೇಘಪ್ರತಾನಂ (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೦೮) ; ಬವರವಾದರೆ ಹರನ ವದನಕೆ ಬೆವರ ತಹೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೬). ೭. ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸು : ಅತ್ತ ಮನಂ ತರಲೆವೇಡ (ಸಮಪ. ೩-೮೧) ; ಈ ಧರ್ಮಮಂ ಪತ್ತುವಿಡಿಸಿ ಮದೀಯ ಧರ್ಮದೊಳೆ ಪತ್ತಿಸುವೆನೆಂಬ ಬಗೆಯಂ ತಂದು ಸೆಟ್ಟಿಗಿಂತೆಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧-೧೦೯) ; ಜನದ ಕೊಲೆಗೆಲಸದ ನಿರೂಪಕೆ ಮನವ ತಂದಳು ಮೃತ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೩೫). ೮. ವಂದುವೆ ಮಾಡಿಸು ; ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆತನ ತಂಗೆಯಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಾಲೆಯಂ ನಿಮ್ಮ ಮಗನರ್ಕ ಕೀರ್ತಿಗೆ ತರ್ಪುದು (ಜಾವುಂಪು. ೫೦-೧೫). ೯. ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸು : ಎರಡನೆಯ ಹಿಡಿಂಬಿಯನೆಮ್ಮರಸಂ ರಕ್ಕಸಿಯನೆಲ್ಲಿ ತಂದನೊ ನಿನ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೨-೯). ತರು$_1$: ೧. ತಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದ ಪುಡಿದುಡ್ಡುಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೊಂಡು ತಂದರು (ರಾವಿಜ. ೨೨) ; ಮರಿಯಾನೆ ಬೆಳ್ಳಿಹೊರೆ ತರುವುದೆಂಬಂತೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೨-೧೩೦). ೨. ಎಲೆ ನಾರಿ ನೀನಾತನ ತರುವನಕ ಸಲೆ ಸೈರಿಸದೆನ್ನ ಮನಸು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೫೧) : ಅದೇ ದೇವರು ನನ್ನನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂದನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೋ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೮). ೩. ತಾರಕ್ಕ ಬಿಂದಿಗೆ ನಾ ನೀರಿಗ್ಹೋಗುವೆ ತಾರೇ ಬಿಂದಿಗೆಯ

(ಪ್ರಯೋ. ೦-೪೯ ಪಲ್ಲವಿ) : ಇಲ್ಲಿ ತಾ ಅದನ್ನು ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ದಿಬ್ಬುವಾ (ಮುಂಜಾಂ. ೪-೩೦) ; ಮಾತು ಬಲ್ಲವ ಮಾಣಿಕ ತಂದ, ಮಾತು ಅರಿಯದವ ಜಗಳ ತಂದ (ಗಾದೆ). ೧೦. ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳು : ತನಗೆ ಹೇಗೋ ದೊರತ ದುಡ್ಡು ತರುವ ಪಡಿದಾರ್ಪ ಆದು ಗುರು ಲಿಂಗ ಜಂಗಮಕ್ಕೆಂದೂ ಅರ್ಪಿತವಾಗಬಾರದು (ಪೋಕಾಮಾ. ೦೩೬. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ದುಡ್ಡಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನೂ ತರಬಹುದಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ತಂದಿಕ್ಕು = ೧. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡು; ತಂದುಕೊಡಿಸು: ಇವರ್ಬರುಂ ತಿವಿದು ತಂದಿಕ್ಕಿದಂಜರೆವೆಟ್ಟುಮಂ ತಿಂದು (ಅವಿಪು. ೭-೭೪ ಪ) : ಇನ್ನುಮೆ ನ್ನೊಡಲೊಳಿಪ್ಪೀ ಪ್ರಾಣಮುಳ್ಳನ್ನವೇಗದೆ ಕೌಂತೇಯರನಿಕ್ಕಿ ಪಂದಲಿಗಳಂ ತಂದಿಕ್ಕು (ಗದಾಪ್ರ. ೯-೨೯) ; ಕಂದವೊಂದೂಫಲಂಗಳಂ ವೆಱರ್ ತಂದಿಕ್ಕಿ ತಿಂದು ಆನಂದಮನಸ್ಸಿರಾಗಿ ನಿಂದ ತಪೋವಿಧನರುಮಂ (ಪ ೦ ಡಿತ ೦. ೦೦೯-೦೨). ೨. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಬಡಿಸು,–ನೀಡು : ಮೋಸದಿಂದಮುಣ್ಬುದು ನಾವಿಸಲ ತಂದಿಕ್ಕಿದೆಂಡಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೬೩). ೩. ಎಸೆ ; ಬಿಸುಡು ; ಕೆಡವು : ಈ ದೊರೆಯನುಮಳಿವಟೆಯಿ ವಸುಂಧರೆಯೊಳ್ ತಂದಿಕ್ಕಿ ಭಂಗಮಂ ಮಾಡುಮೆನೆ (ಅವಿಪು. ೦೪-೦೦೨) ; ಇಂತನ್ನಯದಿಂದೀ ಪಟಬಾನಿಮೆಳ್ನೆಸನಿಂತು ಬಿದಿಯ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ (ಪಂಚತಂ. ೩-೩೨). ೪. ತಂದು ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಬೆರೆಸು : ಮುಂಬಿರ್ದಗ್ನಿಕ್ಕೆ ತಂದಿಕ್ಕಿದ ರನ್ನದ ಪಿಡಿ ಸೊದೆಯುಮೇನೆನೆ . . . ಕಂಬುಳಂಧರವಮೆಗುಂ (ಜಾಲ್ಹಣ. ೩-೭೭) ; ಸಕ್ಕದಮಂ ಪೇಟ್ಟೊಡ್ಡಿತ ನೆಱೆ ಸಕ್ಕದಮಂ ತಂದಿಕ್ಕಿ ಸುದ್ದಗನ್ನಡಿದೊಳ್ಮಂದಿಸ್ಪುವುದೇ ಸಕ್ಕದಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೮೨). ೫. (ಜಗಳ, ವಿರಸ ಮುಂತಾದವನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡು : ಆ ಕೊರಮ ಅವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ತಂದಿಕ್ಕಿದ (ರೂಢಿ). ತಂದಿಟ್ಟು = (ಸಮಿಪಪ್ಪೆಕ್ಕೆ) ತಂದು ಇಡು ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಇಡು : ಪಲೆಯ ಕರುಬಾಡುಂ ಕಾಂಚನಕಲಶತತಿಯಿಪೆದಿದು ಕನಕಾದ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಕಡದು ತಂದಿಟ್ಟಂತಾ ಕಂಡಿರಿಸಿದವೋರ್ (ಶಾಂಪು. ೩೦೪). ತಂದಿಡು = ೧. ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಕೂಡೆ ತಂದಿರಿಸಿ (ಪಂಚಮಿ. ೩-೫೯) : ಬೆಟ್ಟಿವ ಕಿತ್ತ್ಯ ತಂದಿರಿಸಿದಂದದಿ ಮುನಿಲಟ್ಟಣಿ ತನಗೆಗಳ್ವುದಱ ಬಟ್ಟರನ್ನಗಳ ತೆಕ್ಕೆಸಿದ ಹೊಗಲಸಂಗಳಿಟ್ಟರಿಗಳ್ವ (ಪೋಚಕ. ೨೬-೮). ತಂದಿಟ್ಟುತಂದುಕೊಡು : ಕಾಣಿಕೆಯ ತಂದಿತ್ತರು ಗಿರ್ವಾಣಪಣಿನರರಾಜರು (ಪೋಚರಿ. ೦-೭೨) ; ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಮಾದಳವನ್ನ ತಂದಿತ್ತು (ಪೋಚಕ. ೪-೦೦). ತಂದುಕೊಡು, ತಂದುಕುಡು = ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕೊಡು ; ಒಡಗಿಸು : ತಂದ ತಾಯ್ಗಳು ಮೃಗಗಳಾದವು ಬಂಧು ಬಳಗವು ಖಿಗಳಾದುವು ತಂದು ಕೊಟ್ಟವರಾದರಾ ಮೃಗಗಳು ಕಿರಾತಿಗೆ (ಸಾಳ್ವ. ಭಾ.ತ-೩೦) ; ಅಂಜನಟೋರಂ ಘಟಕಾಪ್ರಯೋಗದಿಂದದ್ಭುತರೂಪದಿಂ ಪೋಗಿ ಕಳ್ದು ತಂದು ಕುಡುವ ಸವರ್ಥನೆಂಬುದಂ ತಾಂ ಬಲ್ಲಳಲ್ಲಾದೆಯಿಂದ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೦೮). ತಂದುಕೊಳ್, ತಂದುಕೊಳ್ಳು, ತಂದುಕೊಳ್ಳು = ೦. ಕರೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ತನಗಱಿಯದ ವಿಟ್ಟುವನಿಂತು ತಂದುಕೊಂಡರು ಮೊಱರೇ (ಪಾಂಚಾ. ೬-೭೫) : ಮುಂಗುರುಳಗರ ಕನ್ನಡಿನೊಳೊತ್ತಿ ಜಲವನು ಹಿಂಗದೆ ತಂದುಕೊಂಡಾಗ ಅಂಗನೆ ಪುಸಿಗೆ ದುಟುಪಿಸುತ್ತ (ಕಾಸವಿ. ೬-೦೬೬). ೨. ತಾಳು ; ಹೊಂದು ; ಪಡೆ : ತಂದೆ ನೀನಹೆಂಬ ಹೆಮ್ಮನು ತಂದುಕೊಳದಿರು (ಪಾಂಚಾ. ೦-೯೭). ೩. ಮಾದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಮನೆ ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮಾವನ ಮಗಳೆ, ತಂದುಕೊಡೇಮು ತರ ಹೇಳೆ (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೩೩). ತಂದುಹಾಕು=೦. ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡು ; ಗಳಿಸಿಕೊಡು: ಹತ್ತು ಜನರ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ತಂದುಹಾಕುವವ ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಜಗಳ, ವಿರಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡು ; ಕಲ್ಪಿಸು ; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು : ಎಸಗೂ ನಿಸಗೂ ಹಗೆಯಲ್ಲ, ಎನ್ನೆಡೆ ನಿನ್ನೆಡೆ ತಂದುಹಾಕಿದವರೆ ಹಗೆ (ಸಗಕೂ. ೫೫) : ತಂದುಹಾಕಿ ತಮಾಷೆ ನೋಡಿದ (ರೂಢಿ). ತಂದೊಡ್ಡು = ೧. ಅಡಿಡಮೊಡು ; ಗಂಧಮಾಡು : ಮನತೆಯುವಂ ನಂಜಿಸರುವಂ . . . ತೊಡಿದು ತಪಕ್ಕಂ ತನುವಂ ತಂದೊಡ್ಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೬೯). ೨. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಕಲ್ಪಿಸು : ಆಗ ಮಹೋದ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಬೇಕು (ಶಿಪ್ರಪ: ೧೦೯). ತರಬೇಟ್ಟು. ತರಬೇಳು = ೧. ತರುವಂತೆ ಹೇಳು ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಹೇಳು : ಸಾರಥಿಯಪ್ಪೊಡವ್ವ ನೆನಗೀತನೆ ಪೋ ಪೆಱರೇವರಂ ನಿಱಿಂದಾರೆನಿಸುತ್ತೆ, ತನ್ನ ರಥವುಂ ತರವೇಟ್ಟು (ಪಂಚಕಲ್ಯಾ. ೯-೯೮); ಅದು ಪೂಜಾಗಾಗಿ ನೀನೇನಂ ತರವೇಟ್ಟ್ಯೊಡಂ ತಂದಿತ್ತಪ್ಪೆನಿದೊಂದುಂ ಮಾತ್ರಂ ಬೇಡ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೦೮) ; ತರವೇಟ್ಟ್ ಮಾನಸ್ಕಳಂಡಾರವಂ (ಶಾಪ್ರಸ. ೪೦೩). ೨. ಕರೆತರುವಂತೆ ಹೇಳು ; ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಹೇಳು : ತರವೇಟ್ಟುಪ್ಪಿ [ಜಾಣಾಂ. ೬೫] ವಿಜಯವರ್ಮಗಸಜಮಂ (ಅವಿಪು. ೦೨-೩೬) : ಎನ್ನ ಮಿಗನನಂತಕವರದಿಂ ತರವೇಟ್ಟುದು (ಅಜಿಪು. ೦೦-೦೩) ; ಕಸಿಬಂದಂ ನೆರೆದವನಂ ನೆಸಿಂ ನೆರೆವಲ್ಲೆನೆದು ತರವೇಟ್ಟವೆ ಕಾಂತನಂ (ಆಗಪ. ೦೭-೦೦೫) ; ತರವೇಟ್ ಸಾಳುವ ಮೇಗನಂ ತೊಗರವಂ ಪೊಣ್ಮಿಸಂ ಜೂಗನಂ (ಶಕಪ. ೬೬) ; ಆತ್ರ್ಯಸವರಿಗೆ ಸೇವಮನನು ಮುನಿವೋತ್ಮವನ ತರಹರ್ಗೆ (ತೀಹರಿ. ೦-೭೩-೩೮). ತರವೋಗು=ತರಲು ಹೋಗು ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರಲು ಹೋಗು : ಸಮಿತ್ಕುಶಲಂ ತರವೋಗಲ ಧೌತವಲ್ಕಪಿಲಮಲಂಬಾಗಿರ್ಪುದುಮಿಲ್ಲಂ ಸಮಿಪೀ ಪೃವಸಾಯಮೆತ್ತಲುಂ (ಶಾಂಪು. ೩೫೪). ತಲುಬು = (ಊಳಿ) (ಸಾಮಾನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೊಂಡು ತಂದು ಒದಗಿಸು ; ವಿಟಮಾಟುಂ ನಡೆಸುಂ: ಜಯಂತನು ಮನೆಯ ತರುಬರವ ವೃವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಅಯಾಚ. ೦೫೩); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತರುಬರವ ಸನ್ನಾ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಹಂಚಿ. ೫೪) : ತರುಬರೋಣ ಪೆಂಡತಿ ಅಡುಬ್ಲಳು (ಗಾದೆ). ತಾಕಮ್ಮಯ್ಯ = ಸನ್ನಾವಿಕ್ಕೆಳನ್ನು ಆಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ಮತ್ತು ಆಗ ಹೇಳುವ ಹಾಡು : ಕೈಯ ತಾರಮ್ಮಯ್ಯಕ್ಕೆ ತೊದಲು ನುಡಿಯಾ ಕಿಲ್ಲಾಣಿ (ಇ ಆ. ೧. ೦೦-೮). ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ, ಮಾಮ = ೦. ತಾರಮ್ಮಯ್ಯಹಾಡು : ಏನೋ ಸಮಯ ಎಂದು ಸಹಾಯ ಕೇಳಿದರೆ ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). ೨. ನಟಿಸು ; ಸೋಗುಹಾಕು. ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಹಾಡು = ನಕಾರ ಸೂಚಿಸು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೈಯಾಡಿಸು: 'ಹೊಣ್ಮೇ ಕಷ್ಟವಾಗಿದಯಿಸ್ಸಾ, ನೋಡೀಂಗಾ ತಡೆ' ಎಂದು ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಹಾಡಿದರು (ಹುಚೆ. ೦೬೨). P ಈ ಧಾತು ಹಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿ ಸಂಯುಕ್ತಧಾತುಗಳಾಗಿ ವಿವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಎಳ್ಯರ್, ಇಜ್ಜಾರರ್, ನಿಡೆತರ್, ಬೀಟ್ಟರ್, ವಂಸಂದರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. [ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಮಲ. ತರು: ತೆಲು. ತೇರ್]

ತರ್$_1$ (ನಾ). (ಭಯ ಅಥವಾ ಕೋಪದಿಂದ) ನಡುಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ತರಗುಟ್ಟು', 'ಥರ್' ಪರಾ.

ತರತರ್, (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅದನ್ನು ಕೀಳಿ ತರತರ ಎಂದು ನಡುಗಿದಳು (ರೂಢಿ).

ತರ್ಕ (ನಾ). ಸುಂಕ; ತೆರಿಗೆ : ತಿಱುನರಯಂಗಲ್ಲ ಕೊಯ್ದಲೆಯ ಹೇಱುಂಗೆ ವೀಸವೊಂದು ತರ (?ಕೊಟ್ಟರ್) (ಮುಂಜಾಂ. XI, ೨೩೮-೩೬ ; ೧೧೪). [P ಇದು 'ತರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತರ್ಕ, ಥರ್ಕ (ನಾ). ೧. ಸಾಲು ; ಓಳಿ ; ಕ್ರಮ ; ಪಂಕ್ತಿ : "ತರ ಪರಿವಿಡಿಯನಲ್ಲಿವ ಪರಿಯರ್ಥದೊಳ್ " (ಕಪಪ. ೪೪) ; ತರದಿಂ ದಿಯ್ದುದ

ಮೊಗದೊಳ್ ಕರದೊಳ್ ತೊಡೆಯೊಳ್ ಪದಂಗಳೊಳ್ ದ್ವಿಜರುಂ ಭೂಪರುಮಂತೆ ವೈತ್ಯರುಂ ಶೂದ್ರರುಮೋಜೆಯಿನೊಗೆದರೆಂಬರಿನ್ನವು ಪುಸಿಗಳ್ (ಸಮಪ. ೦೧-೫೯) ; ಇಂತು ತರದಿಂ ಸ್ವಪ್ನಂಗಳನೀರೆಂಟಂ ನೃಪ ಕುಲತಿಳಕನ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನರಸಿ ಕಂಡಳ್ನಲವಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೬೩) ; ತರದೆ ಪಾಱಿದುವು ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿ ನೂಲ್ದೆಗೆದಂತೆ (ಅನಂಪು. ೯-೦೬ ರಗಳೆ); ಹರಿಸದೆ ಸಗ್ಗದ ಜತಿಗಳ್ ನೆರೆದಂತೆರಡುಂ ಕೆಲಂಗಳೊಳ್ ತರದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬೮). ೨. ಸರಿಯಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು : ತರವಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯವ ಹೆಗಳ್ದಡೆ ಸುರನರನಾಗಲೋಕ ಮೆಚ್ಚುವುದೇ (ಮೋಹಶ. ೭-೪೦) ; ಇವಳು ನಮ್ಮೊಡೆಯಂಗೆ ತರವಾದವಳ್ (ದೇವೀಮ. ೫-೭೫) ; ಕಯ್ಗೆ ಬಾರದ ಬೇಂಟೆಗಿಂದು ಕಯ್ ತುಡುಕುವುದೆ ತರಮಲ್ಲ (ಅಂತಿಗೊ. ೫-೭೭). ೩. ಅಂತಸ್ತು ; ಯೋಗ್ಯತೆ ; ದರ್ಜೆ : ಬರಿಸಿ ಋಷಿಗಳನವರವರ ತರವಱಿದು ಕೊಡಿಸಿದನು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೩-೩೭). ೪. ಮನೋಹರತೆ ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಮುನ್ನ[ಂ] ಕೆಯ್ಗೆ[ಯ್ಸುತಿರ್ದ] ತರದ ಗುಱುಗೆಯರಪ್ಪಂತಃಪುರ ಪುರಂಧ್ರಿಯರಂ ಕರೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೪ ಪ) ; ತವತವಗೆ ಸಿದ್ಧ ಕನ್ಯಾನಿವಹಂ ಸಂಧ್ಯಾರ್ಚನಕ್ಕೆ ಸೂಸಿದ ಕುಸುಮಾಳಿಪೊಲೆಸೆಯೆ ಪರೆದು ಕಣ್ಗೊಳಿಪುವು ತರದಿಂ ತುಱುಗಿ ಮಿಱುಪ ತಾರಾನಿಕರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೮೦) ; ಅಲರ್ಗಳನಾಂತ ಪಾದರಿಗಳೊಳ್ ತರದಿಂದೆಱಗಿರ್ದ ತುಂಬಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೬). ಥರ$_2$: ೨. ದೊರೆಗಳೊಲುಮೆ ಉಂಟೆಂದೆಲ್ಲರೊಳು ಹಗೆ ಥರವಲ್ಲ [ಪಾಕಾಂ. ದೊರೆ ಎನ್ನ ಬಲವು ಸುಸ್ಥಿರ ವೆಂದೆಲ್ಲರ ಹಗೆ ತರವಲ್ಲ] (ಪುರಂದ. ೨-೪೫-೨) ; ಥರವಲ್ಲದ ಮಾತು ಮರಾ ಏರಿದರೂ ಆದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಬೊಕ್ಕಸದಿ ತರಿಸಿದಂ ಧನಕನಕಮಣಿಗಳಂ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿನ ಧರಣಿಸುರರಿಗಂ . . . ಅವರವರ ಥರವನರಿತು ಇತ್ತನು (ತುರಂಗ. ೯೧-೩೦).

ತರಂತರ, ತರತರ$_2$, ಥರಥರ$_2$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ ; ಕ್ರಮ : ನವದೂರ್ವಾಂಕುರಮಂ ಪಲ್ಲವಮಂ ಪೂಗೊಂಚಲಂ ತರಂತರದಿಂ ನೀಡುವವೊಲ್ಮಣಿಕಿರಣಂ ಪೊಣ್ಮುವಿನಂ ಮಣಿದೊಡವನೊರ್ವಳಂಗನೆಗಿತ್ತಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೬೨) ; ಮುತ್ತು ಪಚ್ಚೆ ಪವಳಂ ವಜ್ರಂ ಸುನೀಲಂ ತರಂತರದಿಂ ಸಾಲಿಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫೪) ; "ತರತರವೆಂದು ಪಂಕ್ತಿಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೦೨) ; ನೆಲದಾಕಾಶದೆಡೆಯೊಳಂಬುಗಳಂ ತರತರದಿಂದೆಚ್ಚು ಸೋಪಾನಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೮ ಪ) ; ಕಾರ್ಮುಕವ ತುಡುಕಿ ತರತರದಲೈತಂದು ಬಿಲ್ಲಿನ ತಿರುವ ತೊಡಿಸಲು (ಸಂಭಪ. ೧೯-೨೮) ; ವರ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಯೋಗರ ತೊವ್ವೆ ಪಳಿದ್ಯವ ತರತರದಲಿ ಬಡಿಸಿದರು (ಮೋಹಶ. ೩-೫೦). ೨. ಸಮೂಹ ; ಗುಂಪು ; ರಾಶಿ : ಸುರಿವ ಖಂಡದ ರಕುತಧಾರೆಗೆ ತರತರದಿ ದಾಯ್ದೆಗೆದು ಶಾಕಿನಿಯರ ಸಮೂಹವು ಬಳಿಯಲ್ಕೆದಿತು ಪಾರ್ಥನಂದನನ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೬-೪೧) ; ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಧಿಯ ಕಲ್ಲೋಲಗಳಂತೆ ತರತರ ದೊಳು ಕವಿತರುವ ಸರಸಕಟಾಕ್ಷವನೆಸಗಿಯೆನ್ನೊಳು (ಹದಿಬ. ೦-೨೦) ; ಧುರದೊಳಗೆ ಬಿಲುಗಾಱರೊಗ್ಗಿನ ಹರಿಗೆಕಾಱರು ಹಲಗೆಯವರುಬ್ಬರದ ಡೊಂಕಣಿಕಾಱರಾಂತು ಕೃತಾಂತನಾಲಯವ ಥರಥರದಿ ತೀವಿದರು ರುಧಿರದ ಹರಹು ಹೇರಾಳಿಸಿತು ಚೂಣಿಯೊಳು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೪-೪೬). ೩. ಅಂತಸ್ತು ; ದರ್ಜೆ ; ಮಟ್ಟ : ಕೊಟ್ಟನು ಬಂಗಾರವ ಬಲುಸುರುಳಿನ ಪಟ್ಟೆಯ ಕರಿತುರಂಗಗಳ ಕೊಟ್ಟನವರ ತರತರವಱಿದವನಂತೆ (ರಾಮವಿ. ೭-೪೮). ತರದೆ = ನಿರಂತರವಾಗಿ ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ : ಅನುಭವಿಸಿದ ಕೋಟಲೆಗಳನಿನಿಸೆಂದೆಣಿಸಲ್ಕೆ ಮೌಕ್ತಿಕಾಕ್ಷಾವಳಿಯಂ ವನಜದಳನಯನೆ ಸಮೆದಪಳೆವೆ ಸುರಿದುವು ತರದೆ ತೋರ ಕಣ್ಬನಿದುಱುಗಲ್ (ಕಾದಂಉ. ೨೯೨). [ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ತರ]

ತರ$_4$ 'ಥರ$_3$' ನೋ.

ತರ$_5$ (ನಾ). ಜವ ; ವೇಗ : "ರಯಂ ಜವಂ ರಂಹಸಂ ತರ ಸ್ಯದಮೆನೆ ವಾಜಮೆನಲೋಟಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೦೨); "ತರ–ತರಸ್=ವೇಗ" (ತದ್ಯಕೋ. ೦೭) : ತರದೇಂ ಬರ್ಪುದೆ ತೊಟ್ಟನಿಲ್ಲಿಗೆ ಮಹೀಭೃತ್ಕಂತುವಂ ದೇವಿ ಮೆಯ್ಗರೆದಾತಂ ಬರವೇಟ್ಕುಮೆಂದಿರದೆ ನಿನ್ನಂ ತಂದೆ (ಕುಸುಮಾ. ೦೩-೯೭). [ಸಂ. ತರಸ್]

ತರ$_6$ 'ತರಹ' ನೋ.

ತರಂಗ (ನಾ). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲೆಯುವುದು,–ಚಲಿಸುವುದು. ೨. ನೀರು, ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೆರೆ,–ಅಲೆ: "ವೀಚೀ, ಭಂಗಃ, ತರಂಗಃ – ಈ ೩ ತೆರೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೮-೩೦) ; "ವಳಿಯೆನೆ ತರಂಗಮದು ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೦) ; ರಂಗತ್ತುಂಗತರಂಗಭಂಗುರಲಸದ್ಗಂಗಾಜಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೩೧) ; ಜಳಧಿ ತರಂಗತಾಟಿತ ಮಹೀಪತಿ ಚಕ್ರಧರಂ ತಪಂಬಡಲ್ (ಅಜಿಪು. ೦೦-೧) ; ಒದೆವ ಮಂದರವನು ತರಂಗದಲುದಧಿ ಹೊಯ್ವಂದದಲಿ ಹೊಕ್ಕವು ಕುದುರೆ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೦೦-೮) ; ಉಚ್ಚಳಿತ ತರಂಗಪ್ರಪಾತದಿಂ ಚಲಿಯಿಪ ಪಾಂಗಳವಡೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೨-೭೪) ; ಪುಲ್ಮನೆ ಯೊಳಿರ್ದು ಸೀತಾದೇವಿ ತಾನುತ್ಕಂಠೆ, ನೋಡುತಿರ್ದಳ್ ತರಂಗೋಲ್ಲಾ ಸಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೧-೭). ೩. ಭಾಗ ; ಪ್ರಕರಣ ; ಅಧ್ಯಾಯ : ಆ ಒಂದು ಸಾಹಸದ ಸೋಲು–ಗೆಲವುಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಬಂಧದ ತರಂಗ ತರಂಗ ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಕಾಣಬಹುದು (ಸೌಂದಸ ೧, ಮೊದಲಮಾತು). ೪. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗತಿ ; ನಾಗಾಲೋಟ. ೫. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಪಾವಕಂ ತ್ರಿದಿವ ಪಾವಕಂ ದಿವಿಜ ಪಾವಕಂ ಸುರವ ಪಾವಕಂ . . . ಭಾವಿಸಿಂತಿದನೆ ಪೀವರಸ್ತನೆ ತ[ಪಾಕಾಂ. ತು]ರಂಗಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೫೦). [ಸಂ.]

ತರಂಗಭಂಗ (ನಾ). ಅಲೆಗಳು ಒಡೆಯುವಿಕೆ,–ಚೂರಾಗುವಿಕೆ : ಸುಧಾರ್ಣವಮೆಸೆದತ್ತು ರತ್ನವಳಯಾಂಚಿತ ತುಂಗತರಂಗಭಂಗದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೨-೧೩೦). [ತರಂಗ + ಭಂಗ]

ತರಂಗಮಾಲೆ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ಸಾಲು : ಕರಿಮಕರಂಗಳುಚ್ಚಳಿತ ಭಂಗುರ ತುಂಗತರಂಗಮಾಲೆಯಂ ಖರರದನಾಗ್ರದಿಂದಿಱಿಯೆ ಮುತ್ತುಗಳಂತಿರೆ ಸೂಸಿ ಪಾಯ್ದು ಶೀಕರದೊಳೆ ನಾಂದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೮ ಶೂದ್ರಳ).

[ತರಂಗ + ಮಾಲೆ]

ತರಂಗರೇಖೆ (ನಾ). ಅಲೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಇರುವ ರೇಖೆ,–ಗೆರೆ : ಸಂದೇಹಗ್ರಸ್ತವಾದ ಅಕ್ಷರವನ್ನೋ ಪದವನ್ನೋ ಪಂಕ್ತಿ ಗಳನ್ನೋ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು . . . ಅವುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ತರಂಗರೇಖೆಯನ್ನು ಎಳೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೨೦೮). [ತರಂಗ + ರೇಖೆ]

ತರಂಗಲಹರಿ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ಸಾಲು,–ಪರಂಪರೆ: ಒಂದೇ ತರಂಗಲಹರಿ ಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜಾತಿಯವು (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೩೨-೨).

[ತರಂಗ + ಲಹರಿ$_1$]

ತರಂಗಲೇಖೆ (ನಾ). ಅಲೆಯ ತಂದಿ : ತಡೆಯದೆ ಚಿತ್ರವೇತ್ರಧರೆಯುಂ ರಥಮಂ ಕ್ಷಿತಿಪಾಂತರಕ್ಕದಂ ನಡೆಯಿಸಿದಳ್ ಸಮೀರಣಸಮುತ್ಥವಿಲೋಲ ತರಂಗಲೇಖೆ ಚೆಲ್ವಿಡಿದ ಸರೋರುಹಾಂತರಕೆ ಮಾನಿತಮಾನಸರಾಜ ಹಂಸಿಯಂ ನಡೆಯಿಸುವಂತೆ ಸುಂದರನತಾಂಸೆಯನಲ್ಪಕಪೋಲಮಾಂಸೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೨). [ತರಂಗ + ಲೇಖೆ]

ತರಂಗವಾದ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಬೆಳಕು ಅಲೆಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸರಿಸುವು ದೆಂಬ ವಾದ : ತರಂಗವಾದವೂ ಬೆಳಕು ಪ್ರಸರಿಸುವಾಗ ಅನುಸರಿಸುವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ತತ್ಕ ತಳಹದಿಯಾಗಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೨೦೧).

[ತರಂಗ + ವಾದ$_3$]

ತರಂಗವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ತುಯ್ದಾಟ,–ಕ್ಷೋಭೆ: ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಗಳು . . . ನೀಲಾಂಬರದಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುವುದಾದರೆ ಅದಾ ಸಾಗರದ ತರಂಗ ವಿಕ್ಷೇಪದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಹೋಲುವುದು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೮).

[ತರಂಗ + ವಿಕ್ಷೇಪ]

ತರಂಗಾಭ (ಗು). ಅಲೆಗಳಂತಿರುವ: ಸಾರಸಾರಸನಾದಾಮಸಾರಸಾರ ನಿತಂಬೆಯಂ ತಾರಾತಾರಾತರಂಗಾಭಾಕಾರತಾ ರಮಣೀಯೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೩೦). [ಸಂ.]

ತರಂಗಿಣಿ (ನಾ). ೧. ತೆರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಹೊಳೆ ; ತೊರೆ; ನದಿ : "ಹ್ರದಿನಿ ತರಂಗಿಣಿ . . . ಧುನಿ ತೊಱೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೦೧) ; ನಿರವದ್ಯ ನಿಖಿಲ ವಿದ್ಯಾತರಂಗಿಣೀಸಂಗದಲಿ ತೋಱುವ ಸುಟಿಯಂತಿರೆ . . . ಗಂಭೀರ ನಾಭಿಮಂಡಲಮೆಸೆಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೭) ; ಸೀತಾ ತರಂಗಿಣೀತರಂಗೋತ್ತರೆಯುಂ ನೀಲಾಚಲ ವಿಚಿತ್ರರತ್ನಕಟಕಮುಂ . . . ತನಗೆ ಸಹಜಾಭರಣಮಾಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೨೩ ವ); ನವೀನ ನಿಜಭಕ್ತಿತರಂಗಿಣಿ ಮೀಱುತುಬ್ಬರಂಬರಿಯುತುಂ (ಪಂಪಾಶ. ೬) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವನೆಸೆದನಯ್ . . . ನೆರೆಯೇರ್ದ ಮಳೆಗಾಲದ ಮಹಾ ತರಂಗಿಣಿಯ ಧೀರ ಶೈಲಿಯಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೬೮೮). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ತರಂಗಿಣಿ–ಚಾರುಕೇಶಿ (ಸಂಗೀಡಂ. ೪೭). [ಸಂ. ತರಂಗಿಣೀ]

ತರಂಗಿತ (ಗು). ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ; ತೆರೆಗಳೆದ್ದಿರುವ ; ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿರುವ : ದೂರದ ತರಂಗಿತ ದಿಗಂತದಲಿ ಚೈತ್ರರವಿ ಮುಗಿಲ ನೆತ್ತರ್ಗೆಂಪಿನಲಿ ಮುಳುಗುವೋಲಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪-೩೬೮). [ಸಂ.]

ತರಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲೆಯಂತೆ ಚಲಿಸು,– ಸಂಚಲವಾಗು : ಮತ್ತಂ ವಳಿವಕ್ರತೆಯನೀವ ವಹಣಿ ತರಂಗಿಸುವ ತಿರುಪು ಸುಳಿಗೊಳ್ವ ಹೆಂಪು ಇಂಪಂ ಕಱೆವ ಸುಧಾರಸಗಾನಂ ನಾನಾರಸದ ಲಹಣಿಯ ರೂಪುವಡೆಯೆ ಪಾಡುವ ಗಾಯಕರೊಳಂ (ಗಿರಿಕೆ. ೨-೦೦೫ ವ); ಘನಮೃದುತರ ಮೃದಂಗಗತಿ ರಯಿಸಲು ತರಂಗಿಸುವ ತಾನಮಾನಂಗಳ ಸುಗೀತಂಗಳು (ಸೌಂದಪು. ೦-೪೦). ೨. (ಆಲಂ) ಸಂದಣಿಸು ; ದಟ್ಟಯಿಸು : ಕೆಲಬಲದೊಳ್ ತುರಂಗಬಲಂ ತರಂಗಿಸೆ ಪದಾತಿಬಲಂ ಪಡಿಸಲಿಸೆ (ಸಂಬಿರ. ೧೨-೧೪) ; ತರಂಗಿಪ ತನು ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶೃಂಗಾರರಸ ತಾನೆ ಸ್ತ್ರೀರೂಪನಾಂತ ಬೆಡಂಗಿನೊಳಿರ್ದಳಾ ಕನ್ನೆ (ಭರಡ. ೫೮-೯೬). [ತರಂಗ + – ಇಸು$_3$]

ತರಂಗು (ನಾ).=ತರಂಗ ೨ : "ತರಂಗ–ತರಂಗು; ದಂಡ–ದಂಡು" (ಶಮದ. ೨೬೮ ಪ್ರಯೋ); "ತರಂಗು – ತರಂಗ = ನೀರ ತೆರೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭).

[<ಸಂ. ತರಂಗ]

ತರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದು : ತರಂಗೊಂಡಿಕ್ಕಿದ ಹೊಸ ಹೊಂಗೇದಗೆಯೆಸಳ್ಗಳ್ (ಜಯಕಾ. ೫-೬). ೨. ಸಾಲುಗೊಳಿಸು ; ಕ್ರಮಪಡಿಸು : ಎಣಿಸಿ ತರಂಗೊಂಡು ನಕ್ಷತ್ರಮಂ ಪೇಳಾರಾನುಂ ಬಲ್ಲರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪-೮೭ ; 1112). ೩. ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಒದಗು : ವಿತತ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದ್ರಿಪೀಠಾಗ್ರಿಮದರುಣಶಿಲಾವೃತ್ತಲಿಂಗಂಬೊಲಿಂಬಾಯ್ತು ತರಂಗೊಂಡೇಟ್ಗೆಯಿಂ ರಾಗದಿನುಪಚಿತಚೇತಶ್ಚಕೋರೀಕದಂಬಂ (ಜ.ಗ ವಿ. ೦೬-೦೦೪) ; ಅಖಿಲವಿಮಾನ ತರಂಗೊಂಡು ತಡೆಯದೆ ನೂಂಕೆ (ಭರಡ. ೫೭-೮೫). ೪. ಮನೋಹರವಾಗು ; ಸುಂದರವಾಗು : ಇದೇಲಾವನ ವೊಡ್ಡುಗೊಂಡ ಕದಳೀಕಾಂಡಂ ತರಂಗೊಂಡ ಚೂತದ ಸಾಲ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦-೦೦೦).

ತರತರಗೊಳ್ಳು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದಂಡಧರ ಸೇನಾಧಿಪರು ಉದ್ದಂಡ ರಾಜರು . . . ತಂಡತಂಡದಿ ನಮಿಸಿ ತರತರಗೊಂಡು ಕುಳಿತಿರೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೬-೦೩). [ತರ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತರಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮಪಡಿಸು ; ಓರಣಗೊಳಿಸು : ತೆಗೆದು ತರಂಗೊಳಿಸಿದ ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯ ಪಟ್ಟೆಯ ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಮಕರತೋರಣದ . . . ವೈಢೂರ್ಯದ ಲೋವೆಯ ಗಾಡಿವಡೆದ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ವಿಬುಧರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ವ).

[ತರಂಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ತರಂಟು 'ತಱಂಟು' ನೋ.

ತರಂಡ$_1$ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವ ಸಾಧನ; ತೆಪ್ಪ; ದೋಣಿ: ಎಸೆವ ವಾರ್ಧಿಯಂ ನೋಡುತುಂ ಕೊಂಡಾಡುತುಂ ತರಂಡದ ಮೇಲವ ರ್ಪೋಗುತಿರೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೦೭೬) ; ಕುಲುಷಜಲಮುತ್ತರಿಪೊಡವದಿರ ಲಲಿತಪದಧೂಳೀತರಂಡಂಗೊಳದೆ ಶಕ್ತನೆ ಮಾನವಂ ದುರ್ಮಾನವಂದ್ಯ ದೃಶಂ (ವಿವೇಧ. ೧೨-೬). [ಸಂ.]

ತರಂಡ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : "ಗ್ರಂಥಿಫಲಾ – ತರಂಡ" (ಓಷಧಿ. ೪೭). [?]

ತರಂಬಿಡಿ, ತರವಿಡಿ, ಥರಂಬಿಡಿ, ಥರವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲುಹಿಡಿ ; ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದು : ದೆಸೆದೆಸೆಯೊಳ್ ತರಂಬಿಡಿದು ಪಾಱುವ ವೀರರ ಸೆಕ್ಕೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೪೨-೨೨ ; 1168). ೨. ಚೆಲುವಾಗು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ಎಡ್ಡಮಾದ ಪಡ್ಡಳಿಯ ಕಿಱುನನೆಯ ಕೊನೆ ತರಂಬಿಡಿದು ತೋಱೆ ಮೂಱುಂ ಧಾರೆಗಳನಳವಡಿಸಿದ ಕಿಂಕಿರಾತದೆಸಟ ಕಂಕಣಂಗಳುಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೦೬ ವ) ; ಪರಿವಿಡಿಯಿಂ ತರಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಿತ್ತರಂ]ಬಿಡಿದು ಕಂದರ್ಪನಂ ಪಿಂದುಗಳೆವಂದವುಂ ತಳೆದು ನಿಂದ ರಾಜ ಪುತ್ರರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). **ತರವಿಡಿ:** ೧. ತರವಿಡಿದು ಹಡಪದಾರತಿಯ ಮಜ್ಜನದಿ ಸಿಂಗರದ ಭೂಷಣ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದ . . . ನೆರವಿಗಳ್ಸಹಿತ ಪುಷ್ಪಕವೇಱೆ (ಲತಿಚಿಂ. ೧೩-೭); ಕುರುಬಲನಿಕರ ತಳಿತುದು ತರವಿಡಿದು ಕಳನೊಂದು ಮೂಲೆಯಲಿ (ಕುಮಾಶ. ೨-೯). ೨. ಚಿಮ್ಮುವ ಚಾಮರದ ತರವಿಡಿದ ಸೀಗುರಿಗಳ ವಿಡಾಯಿಯ ನೊಸಲ ಬಾಸಿಗದ . . . ರಾಜ ಕುಮಾರಕರು ನಡೆತಂದರೊಲವಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೦೬-೪೦). **ಥರಂಬಿಡಿ :** ೧. ಸಿರಿ ಸತಿಯರ ಸಾಲ್ವಿಡಿದಿಹ ಸರ್ವಾಮರನಿಚಯದ ಮುಂದೆ ಥರಂಬಿಡಿದಿಪ್ಪ ದಿಶಾಧಿಪರಂ ಬಳಸಿದ ಮನುಮುನಿತತಿಯಿಂ ಸಭೆಯೊಪ್ಪಿದುದು (ವೀರೇಡ. ೧-೦೫). **ಥರವಿಡಿ:** ೧. ಅಂಗಣದ ವೀಧಿಗಳ ಥರವಿಡಿದಂಗಡಿಯ ಪುಣ್ಯೋಪಕರಣದ ತುಂಗರಚನೆಯ ರಾಜಮಾರ್ಗದ ವರಪತಾಕೆಗಳ . . . ಈಕ್ಷಿಸುತ ನಡೆದರು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೩೬-೩೧).

ತರತರಂಬಿಡಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಸಾಲಾಗು ; ಕ್ರಮವಾಗಿರು ; ಓಳಿಗೊಳ್ಳು: ಗಜಘಟಾಫಳಕ ಕರಿಮಕರ ಕೈಗೈದ ಬಿಳಿಯ ಚಮರಿಗಳು ನೊರೆ ತರತರಂ[ಪಾಠಾಂ. ಥರಥರಂ] ಬಿಡಿದ [ಪಾಠಾಂ. ಬಿಡದೆ, ವಿಡಿದ] ಥಟ್ಟುಗಳು ತೆರೆತೆರೆಯ ಬಳಗ (ಸೋಮಡ. ೫-೩೧) ; ಮಹಾವಿಭವದಿಂ ಪರಿಪರಿಯ ಬಣ್ಣದಾರತಿಗಳಂ ಹೊನ್ನ ಹರಿವಾಣಂಗಳೊಳ್ ತುಂಬಿಸಿ ತರತರಂಬಿಡಿದು ನಡೆತಂದು . . . ನಿವಾಳಿಸಿ ಬಿಸುಟು ತೂಪಿಱೆದು (ಶಿಬಪು. ೫-೧೯). ೨. ಮನೋಹರವಾಗು; ಚೆಲುವಾಗು: ಮತ್ತಮಾಸ್ಥಾನಮೆಂಬ ನೀರ್ ತೆಗೆದ ರತ್ನಾಕರದೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತರತರಂಬಿಡಿದುಗುಡಿಸಿದ ರತ್ನರಾಸಿಗಳ ವೆಂಬಂತೆ ಮಣಿನಿಕರಖಚಿತ ಮಕುಟಕೋಟಿಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ (ಗಿರಿಕೆ. ೨-೦೦೫ ವ). [ತರ$_3$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ).=ತರಂಬಿಡಿ ೧: ನೆರೆನೆರೆದು ತರಂಬೆತ್ತು ಭರ್ಮಹರ್ಮ್ಯಂಗಳೊಳ್ಕೂರ್ಮೆಯಿಂ ನೋಳ್ಪ ಪೊಳಲ್ವೆಂಡಿರ ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕಾವಹಮಾಗೆ ನರೇಂದ್ರಂ ತುರಂಗಮಂ ಕರತಳಾಸ್ಫಾಳನಂಗೆಯ್ದು (ರಾಜಶೇ.೧೩-೭೭ ವ).

[ತರ$_3$ + ಪೆಱು$_1$]

ತರಕಟ 'ತಱಕಟ' ನೋ.

ತರಕಟಾಲು (ಗು). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ: ತರಕಟಾಲು, ಕ್ಷುದ್ರ,–ಮನುಷ್ಯ (Scrub. ಇಂಕನಿ.); ಅದು ನಿಮ್ಮ ತರಕಟಾಲು ಗಡಿಯಾರದ ಹಾಗಲ್ಲ (ಸಾಹೇಬ್. ೪೪೫). 'ತಱಕಟ' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ತರಕಟ, ತಱಕಟ = ವ್ಯರ್ಥ, ಪೊಳ್ಳು]

ತರಕಲು (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದಂದು; ನಯವಿಲ್ಲದಂದು. ೨. ಕಲ್ಲು, ಮರಳಂಗಳ ಸಣ್ಣ ಕಣ. ೩. (ಧಾನ್ಯಗಳ) ನಂಚ್ಚು; ತರಿ; ರೆವೆ: (ಕ).

ತರಕಲು ತರಕಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವರು ಆ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ತರಕಲು ತರಕಲಾಗಿದ್ದ ಕಡೆ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಕ್ಕಿದರು (ಕಳಹು. ೯೮); ಅವರ ಮೈಯೂ ಮೊಸಳೆಯ ಚರ್ಮದಂತೆ ತರಕಲು ತರಕಲು (ನನ್ನೂರು. ೩೮). [ತರಕು + – ಅಲು (< – ಅಲ್$_2$). / ತೆಲು. ತರಕಲು]

ತರಕಷ್ 'ತರಕಸ' ನೋ.

ತರಕಷಿ 'ತರಕಸ' ನೋ.

ತರಕಸ, ತರಕಷ್, ತರಕಷಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಣದ ಕೋಶ; ಬತ್ತಳಿಕೆ: ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ ಕೂರಂಬು ಖೇಡೆಯ ಕರವಾಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦-೫೯); ಸರಳು ತುಂಬಿದ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗಳಿರದೆ ಸಾಸಿರ ಬಂಡಿಗಳಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣದಲಿ ಬರುತಿರ್ದುವು (ಕಂನವಿ. ೦೦-೩೬); ಬೆನ್ನ ಬಳಿಯ ತರಕಸ (ಬತ್ತಳಿಕೆ)ಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿದರು (ಕರ್ಷಾಜ. ೦೪೭). ೨. ಅಂಬು; ಬಾಣ: ಅದಱ ಮೇಲಿದ್ದ ಬಲ್ಲಹಂಗೆ ಬಲ್ಲೆಹ ಟೌಳಿ ಸುಲಲಿತ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೪); ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ ಕರದೊಳು ಬಲ್ಲೆಯ ತಂರಗದ ಮೇಲೆ ಕತ್ತಿಗಳು . . . ಠೌಳಿಯನಾಂತುರವಣಿಸಿತು ರಾವುತರು (ಅಂಜಚ. ೬–೭೦). ೩. ಬಿಲ್ಲು; ಧನುಸ್ಸು: ಪೊನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಂ ಬೆನ್ನೊಳ್ತಳೆದು ತರಕಸ ಮನೆಡವೆಗಲೊಳ್ತೊಡರ್ಚಿ (ರಾಜಶೇ. ೬–೦೦ ಪ). **ತರಕಷ್**: ೨. ಮೊದಲು ತರಕಷ್ ಕಮಾನ್ ಲಡಾಯಿ ಆಯಿತು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೭). **ತರಕಷಿ**: ೨. ಅನಂತರ ರಾಜಭೂವರರು ಖಾಸಾ ಆನೆಗಳಿಗೆ . . . ಸವಡೋಲು ಹಾಕಿಸಿ ತರಕಷಿ ಕಮಾನುಗಳನ್ನು ಆ ಸವಡೋಲಿನಲ್ಲಿಡಿಸಿದರು (ಬಖ್ಯೆರು. ೦೩).

[←ಹಿಂ. ತರಕಸ್, ತರಕಶ್, ತೀರಕಸ್; ಮರಾ. ತರಕಸ್, ತರಕಶ್, ತರ್ಕಶ್; ಪಾರ. ತರ್‌ಕಶ್, ತೀರ್‌ಕಶ್]

ತರಕಾರಿ, ತರ್ಕಾರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಪಲ್ಯ; ಅಡುಗೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಸಸ್ಯ, ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದಂವು: ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಂದ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ತೊಳೆದು . . . ಕೊನೆಗೆ ಬೇಯಿಸುವುದಷ್ಟೆ (ಅಡುಸೌ. ೦೨); ರಾಧಾಬಾಯಿ ತರಕಾರಿ ತರಲೆಂದು ಕೆಲಸದ ಆಳಿನ ಜೊತೆಗೆ ಮಾರ್ಕೆಟಿಗೆ ಹೋದರು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೫); ತರಕಾರಿ ತೋಟಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ನೀರು, ಗೊಬ್ಬರ ಇವುಗಳ ವಸತಿ ಚೆನ್ನಾಗಿರಬೇಕು (ವ್ಯವಮ. ೫೯). ೨. ತರಕಾರಿಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಲ್ಯ: ತರಕಾರಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಸೊಗಸು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ತರ್ಕಾರಿ$_2$**: ೧. ತರ್ಕಾರಿ ತರಲು ಚಿಲ್ಲರೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಂಗಿಯ ಜೇಬಿಗೆ ಕೈಹಾಕುತ್ತಾನೆ (ನಡೆದಾ. I, ೫೦೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರಕಾರೀ]

ತರಕಿ, ತರಕ್ಕಿ(ಗು). ೧. ಬಲವಾದ; ಹೆಚ್ಚಿನ; ಮೇಲಾದ: ದುರುಳ ದೈತ್ಯರ ಕೊಂದು ನಾರಿಯರಿಗೊಲಿದು ನೀ ಸರಕು ಮಾಡದೆ ಜಾಂಬವಂತನೊಡನೆ ತರಕಿ ಯುದ್ಧವ ಮಾಡಿ ತಪ್ಪದೆ ಮುರಹರಾ ಕೌಸ್ತುಭ ಸ್ಯಮಂತಮಣಿ ಮುದ್ದು ಕನ್ನಿಕೆಯ ಕರಗ್ರಹಣವನೆ ಮಾಡಿ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೪). **ತರಕ್ಕಿ**: (ನಾ). ೨. ಏಳಿಗೆ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ; ಉನ್ನತಿ: ನಿಮ್ಮ ತರಕ್ಕೀ ಸಲುವಾಗಿ ನಾನೇಸ್ವತಃ ನಿಮ್ಮನ್ನು ರಿಕಮೆಂಡ್ ಮಾಡಿ ಕಳಿಸೀನಿ(ಜೀದಾನ. ೬೨).

[←ಮರಾ. ತರಕೀ; ಪಾರ. ಅರ. ಹಿಂ. ತರಕ್ಕೀ]

ತರಕು, ದರಕು, ದರಗು$_2$, ದೊರಗು (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದುದು; ನಯವಿಲ್ಲದುದು. ೨. ತರಿತರಿಯಾದುದು; ನಂಚ್ಚು: (ಕ). **ದರಕು**: ೧. 'ದರಕಂದನಿ' ಪರಾ. **ದರಗು$_2$**: ೧. 'ದರಗುನಾಲಗೆ' ಪರಾ. **ದೊರಗು**: ೧. ಒರಟಾದ ನೆಲ ಇಲ್ಲವೆ, ದೊರಗಿನ ಮೈಯುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೦೯); ಪಾತ್ರೆ ಒರಸುವ ವಸ್ತ್ರ ದೊರಗಾಗಿ ಟವಲಿನಂತೆ ಇರಬೇಕು (ಅಡುಸೌ. ೪೭).

ತರಕುತರಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹಿಟ್ಟು ತರಕುತರಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[<ತಱ$_2$. / ತಮಿ. ತರಿಚು; ಮಲ. ತರಿಸು; ತುಳು. ದೊರಗ್]

ತರಕ್ಕಿ 'ತರಕಿ' ನೋ.

ತರಕ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ಕತ್ತು ಮಣುಮ್ಮನೆಯುಮ್ಮಾಟುಮ್ಪಟ್ಟಿಯುನ್ತರಕ್ಕುಮ್ ಒಡೆಅನ್ (ಮೃಅರಿ. ೦೯೪೨, ೩೦–೫೪.; 610). [?]

ತರಕ್ಷು (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಕಿರುಬ. ೨. ಹುಲಿ; ವ್ಯಾಘ್ರ: "ವ್ಯಾಘ್ರಃ, ದ್ವೀಪೀ, ಪುಂಡರೀಕಃ, ತರಕ್ಷುಃ, . . . ಮೃಗಾರಿಃ – ಈ ೭ ಹುಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೮-೭೩); ವಾಯಸಗೃಧ್ರಸಂಕುಳವೃಕಪ್ರಕರೋರು ತರಕ್ಷು ಋಕ್ಷ ಗೋಮಾಯು ನಿಕಾಯಮಂ ತಣಿಪಿ (ಪಂಚತಂ. ೬೦-೦೦೬); ಎರಲೆಯ ಕೋಡಿಂ ಕಣ್ಣಂ ತರಕ್ಷು ತುಱಿಸಿದುವು ನೆಱೆದು ಸಿಂಗದ ಮಱಿಗಳ್ ಶರಭಪ ಕೆಲದೊಳ್ ನಲಿದುವು ನಿರವದ್ಯಚರಿತ್ರನಿರ್ದ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪-೦೮); ತರುಣ ವನಹರಿಣಯುಗಮಂ ತರಕ್ಷು ಪಿಡಿವಂತೆ ಚಂಡ ಕರ್ಮಂ ಪಿಡಿದಂ (ಯಶೋಚ. ೧–೪೭); ಕನಲ್ಕೆಯಿಂ ನೋಡಿ ಕಡಂಗಿ ಗರ್ಜಿಪ ತರಕ್ಷುಗಳೊಪ್ಪುಗುಮಾ ವನಾಂತದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫–೬೩). [ಸಂ.]

ತರಗ 'ತಱಗು' ನೋ.

ತರಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲನ್ನು ಕಡಿ; ಗುಂಪಿನಿಂದ ಬೇರೆಮಾಡು: ಪಿಂಕೊಂಡು ಬಹ ಸೇನೆ ತರಗಡಿದು ಕರಗಡಿದು ನೂಂಕಿದರು (ಜಿನಮು. ೩೯–೨೫).

[ತರ$_3$ + ಕಡಿ$_2$]

ತರಗಡೆ (ನಾ). ಕೊರತೆ; ನಷ್ಟ; ಹಾನಿ: ಅಪಹಾರಃ, ಅಪಚಯಃ – ೨ ಹಾನಿಯ ಪೆಸರು. ಕೊಯಿಲು, ಕಸುಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ತರಗಡೆ ಬರುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೦). [<ತಱಕಟ]

ತರಗತಿ (ನಾ). ೧. ವರ್ಗ; ಇಯತ್ತೆ; ಕ್ಲಾಸು: ಕೊನೆಯ ತರಗತಿಯವರೆಲ್ಲಾ ನುಗ್ಗಿ ಖುರ್ಚಿಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ . . . ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊಡೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ರಾಯಕ. ೭೬); ಪ್ರಥಮ ಮಧ್ಯಮ ತರಗತಿಯ ಪಾಠಗಳನು ಮನೆಯೊಳೆ ಹೇಳಿದರೆನಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೪–೫೮). ೨. ಮಟ್ಟ; ದರ್ಜೆ: ಸಲಕರಣೆಗಳು . . . ಒಳ್ಳೆಯ ತರಗತಿಯವುಗಳಾಗಿರಬೇಕು (ಅಡುಸೌ. ೩೨); ಬಿ. ಎ. ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಉಚ್ಚ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತೀರ್ಣನಾದನು (ಸಸ್ಯಕ. ೯೫). ℙಇದನ್ನು 'ತರ+ಗತಿ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ತರ = ತರಣ, ಗತಿ = ಗಮನ. [?. / ತೆಲು. ತರಗತಿ]

ತರಗಬರಗ 'ತಾಱಿಗಬೀಱಿಗ' ನೋ.

ತರಗಾರ (ನಾ). ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಉಪ್ಪಾರ: ಗೋಡೆಯನ್ನು ತರಗಾರರು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೦೦೮); ಅವಳ ಗಂಡ ರುದ್ರಪ್ಪ ತರಗಾರ (ಬೆಂದಜೀ. ೬೯). [? + – ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ತರಗು$_1$ 'ತಱಗು' ನೋ.

ತರಗು$_2$, ತರುಗು (ನಾ). ೧. ದಳ್ಳಾಳಿ; ಸುಂಕ; ವಟ್ಟ: 'ತರಗು ಪೇಟೆ' ಪರಾ. ೨. ದಳ್ಳಾಳಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುವ ಸ್ಥಳ: ಹಳೇ ತರಗಿಗೆ ಬಂದು ಯಾರನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ತಾಯಿಕ. ೪೨). **ತರುಗು**: ೩. ಸೋಡಿ; ರಿಯಾಯಿತಿ: "ತರುಗು, ವಟ್ಟ, ದಳ್ಳಾಳಿ" (Discount. ಪಾರಿನಿ. ೩೦).

ತರಗಿಸಂಗಡಿ = ದಳ್ಳಾಳಿ ಅಂಗಡಿ; ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ರುಸುಮು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಂಗಡಿ. (೪). **ತರಗಿನ ಪೇಟೆ** = ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ; ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ : ವಿಜಣಿ, ವಿಣ್ಯವೀಧಿಕಾ – ೨ ಅಂಗಡಿಬೀದಿ, ತರಗಿನ ವೇಟೆ, ಮಾರ್‌ಕಟ್ಟು. ಮಾರುವ ಕೇರಿ (ನಿಘಂ. ೦೮).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಮಲ. ತರಕು; ತೆಲು. ತರಗು, ತರುಗು, ತಱುಗು]

ತರಗುಗುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗಿದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಗುಡಿಸು; ಕಸಕಡ್ಡಿ ಗಳನ್ನು ಗುಡಿಸು : ಅವನು ತರಗುಗುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಜೂಪ). ೨. (ಅಲಂ) (ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಭೂಶುದ್ಧಿಮಾಡು : ಯಲೆಯೂರವಳತವದರಮಪಹಿ ಗ್ರುವಮವನು ನಿನಿಗೆ ಪುವ್ರಕೆ ನಡದು ಬರುವಂತ ತರಗು[ಗು]ಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದನೆಗೌದನ ಹಳಿ (ಎಳ. XII, ೩೫೨. ೧೨-೦೦ : ೨) ; ಅವರು ತರಗುಗುಡಿಸಿ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಯಾವ ತರಹ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿದರೋ ಅದೇ ತರಹ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ. ಬಹುಶಃ ಅದೇ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ. ಈಗಲೂ ಇದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಜಮ್ಮೂ. ೬).

[ತರಗು (<ತಱುಗು) + ಗುಡಿಸು (<ಗುಡಿಯಿಸು)]

ತರಗುಬ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಕೋಪ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ) ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು: ತರಗುಬ್ಟುತ್ತಾ . . . . ಅವರ ಮನೆಯ ಹುಣ್ಣಾಸುಬಂಧ ಹರಿಯುತ್ತು ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಕೊತೆಳೆ. ೦೯೯). 'ಥರ ಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ತರತರಗುಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅವನು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ತರತರಗುಟ್ಟಿದ (ಜೂಪ). **ತರತರಗುಟ್ಟಿಸು** = ಬಿಡಿಸಲಾಗಿ ನಡುಗಿಸು : ಅನೇಕ ವಿಷಯ ಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ ನಬತೋವ್ ತರತರಗುಟ್ಟಿಸುವಂಥ ಸುದ್ದಿ ತಂದಿದ್ದನು (ಪುಪಚ ೩೮೪). [ತರ್ + ಕುಟ್ಟು].

ತರಗುಪೇಟೆ (ನಾ). ದಳ್ಳಾಳಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯಂತ ಪೇಟೆ,—ಮಾರು ಕಟ್ಟೆ : ಹೊಸ ತರಗುಪೇಟೆಗಳ ಮಂಡಿಪರ್ತಕರು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೦೯೯).

[ತರಗು + ಪೇಟ್ಟೆ]

ತರಗೆಲೆ 'ತಱಗೆಲೆ' ನೋ.

ತರಚಲು (ನಾ). ತರಚಿಕೊಡುವದೂ ; ಪರಚಿದುದು: ಎಷಾದರು ಗೀಚು ಗಲು ಛಾಯಗಳು ತರಚಲುಗಳು (ಸ್ವಾಮೃಳ. ೫೯).

[ತರಚು (<ತಱಚು) + – ಅಲು (< – ಅರ್ತ್ಟ)]

ತರಚೀಟಿ (ನಾ). ಕರೆಚೀಟಿ ; ಅಪ್ಪಣೆ ಚೀಟಿ : ತಾಟಿತನು ಕಂಡದಲುಸುರ ವರಪಾಟ ಕಟ್ಟಿತು ವ್ಯತ್ಯಯವಿನ ತ[ರಚೀಟಿ]ರಚೀಟಿ ಹಿಡಿದನೊ ಹೊನೆಲಲು ಮಲಲಿದನು ಮೈ.ವಾಜಿಯು (ಅಣಾಗ. ೬-೦೨).

[? + ಚೀಟ್ಟಿ (<ಚೀಟುವು)]

ತರಚು, 'ತಱಚು' ನೋ.

ತರಚು 'ತಱಚು' ನೋ.

ತರಚೆಗತ್ತರಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ) ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಸೆತ್ತಿಯ ಬೆಳ್ಳಅಯ ನೆಸಸಲ ಕನ್ನಡಿಯ ರೇವಂತಮಾಲೆಯ ಗರ್ಗರದ ತರಚೆಗತ್ತರಿಯ ಪುಂಕಾಳ ಘಂಟೆಯ . . . ತುರಗಸಂಘಾತದಿಂ (ಜಾಚರಿ. ೬-೦೦ ಪ). [?]

ತರಟ (ನಾ). ಬೋಳಿಗುತಲೆಯುಳ್ಳವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ತರಟ (ಜೂಪ).

[ತರಟು (<ತಱಟು) + – ಅ್]

ತರಟು 'ತಱಟು' ನೋ.

ತರಟುತಲೆ 'ತಱಟುತಲೆ' ನೋ.

ತರಟುದಲೆ 'ತಱಟುದಲೆ' ನೋ.

ತರಟೆ 'ತಱಟ್ಟೆ' ನೋ.

ತರಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಚಿಕ್ಕ ತಟ್ಟೆ; ಸಣ್ಣ ತಬಕ: ವಿಜಯಾಬಾಯಿ ಎದ್ದು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ತರಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಂದೇ ಕಯಾರಮಾಡಿದ ಗುಲಾಬ ಜಾಮು ಮತ್ತು ಚಕ್ಕರಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಕ್ಷತಿಪ. ೭೦).

[←ಮರಾ. ಥರಡೀ]

ತರಡಿಗೆ (ನಾ). (?) : ಪಡುವಲು ಕೆಂಗನ ಕಲ್ಲಯ ಬಂಡರೆ ಬಡಗಲು ಪಡುವಲು ಕರಿಯ ತರಡಿಗೆ ಮೂಡಿಲು ಬಡಗಲು ಬಾಚನೆ ಮರಡಿ . . . ಬಂಡೆ ತೆಂಕಲು ಯೀ ಚತುಸೀಮೆ (ಎಳ. X (೪), ಪಡಾರಿಚಿ. ೧೪೬-೦೦ : 149ಪ). [?]

ತರಡು 'ತರುಡು' ನೋ.

ತರಣಿ$_1$ (ನಾ). ತ್ರಾಣ; ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : "ತ್ರಾಣ – ತರಣ" (ಕಪಾಪ. ೨೪೮ ಪೃಟಿಹ); "ತರಣ – ತ್ರಾಣ = ಶಕ್ತಿ, ಆಧಾತ" (ಕರ್ನಕೋ. ೧೬); ಅಂದಿನ ಮಹಿರಾವಣ ರಾವಣ ಕೆಂಧಕರ್ಣಾಶ್ವರ ಸೊರ್ಕಂ ಜೆಕ್ಕಂ ನಿವ್ಮಮರ ತರಣದ ನೆರೆಯಂ ಬೇಡವೆ ! (ಜಾಮಾಕ್ಕ. ೦೦೫-೦೯). [<ಸಂ. ತ್ರಾಣ]

ತರಣ$_2$ (ಗು). ೧. ದಾಟಿಸುವ ; ಪಾರಗಾಣಿಸುವ : ಪ್ರಬಲಭಕ್ತಿಹಂದೂ ಸುಗುಣಮಣಿಕರಂಡಂ ಭವಾಂಬುಧಿತರಣ ತರಂಡಂ (ಹಪ್ರಸ. ೦-೦೯). (ನಾ). ೨. ದಾಟುವಿಕೆ ; ಪಾರಾಗುವಿಕೆ. 'ತರಣಪಣ್ಯ' ಪರಾ. ೩. (ನೀರನ್ನು) ದಾಟುವ ಸಾಧನ ; ಹಡಗು, ದೋಣಿ, ಹರಿಗೋಲು ಮಂಂತಾದುವು : ಸಕಲ ಭಯಹರನೆ. ನಿನ್ನಭಯಕರಂ ಸಂಸಾರವಾರ್ಧಿ ತರಣಂ ತರಣಂ (ಪಶ್ವಜಂ. ೦೬-೦೨೦). [ಸಂ.]

ತರಣಕ (ನಾ). ದಾಟುವವನು ; ಪಾರಾಗುವವನು ; ಅತಿಶ್ರಮಿಸುವ ವವನು : ಧೃತಮಾವಮಾನಸರ್ಜಾಪಿತಮುಖರಕ್ಷವರ್ತಿತರಣತರಣ ಕರ್ಣಂಧಭುಜಬಲಯಂತಾಸರ್ಜಾತಶಾರ್ಙ್ಗಕಾರ್ಮ್ಮಿಕಗಳ್ಳಡುಬಿಲ್ ಕಾದಿದರ್ (ಕ್ಷತಿಪ್ರಾ. ೨೫-೩೦). [ಸಂ.]

ತರಣಪ್ಯೋಣೆ (ನಾ). (ನೀರನ್ನು) ದಾಟಿಸುವ ದೋಣಿ; ಹರಿಗೋಲು: ದುರಿತವ್ಯಾಲಶಾಕ್ಯಪಾಣಿ ವಿಸರದ್ಬು ರ್ಜ್ಜ ರೌಧಸ್ವನೀತರಣ ದ್ರೋಣಿ . . . ವಾಣಿ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೦೨). [ತರಣ್ಯ + ದ್ರೋಣಿ]

ತರಣಪಣ್ಯ (ನಾ). ದಾಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ ; ದೋಣಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ : ನಾವಿಕಗಿರ ತರಣವಣ್ಣಮುನಿವನ್ ಮನ್ನಿಸಿ ಇವರು ಮನೆಕೂಲದೆಡೆಯ ಪುಳದೊಳಿಳ್ದರ್ (ಜಾಮಾಕ್ಕ. ೩೦-೯).

[ತರಣ್ಯ + ಪಣ್ಯ]

ತರಣೆ (ನಾ). ೧. ದಾಟುವಿಕೆ ; ಹಾಯುವಿಕೆ. ೨. ದಾಟುವ ಸಾಧನ ; ದೋಣಿ ; ಹರಿಗೋಲು : ಹಡಗು : "ತರಣಿಯವಪಾತ್ರಂ" (ಪಪ್ರಕೊ. ೫೩-೦೦) : ಪ್ರಬಲವಾದ ಜಲಪ್ರವಾಹದ ವೇಗವು ತರಣಿ ಯನ್ನು ರಸೂಲಪುರದ ನದಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೊಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಯಿತು (ಕಜಾಕಂಂ. ೯). ೩. ಸೂರ್ಯ ; ರವಿ ; ಭಾನು : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ಪಪ್ರಕೊ. ೦೦-೬೪) ; ಸನ್ಮೃಯಾಯಿಕೋದ್ಭಕ್ತಿಮಿರ ತರಣಿಯಾ ಬಂದನೀ ಬಂದನ್ (ಎಳ. II, ೦೪೦-೦೪೬ : 1145) ; ನರಸಿಂಗನೊನೆಯರ್ ತಾವೆ ಕೈಗೊಟ್ಟು ತರಣಿಯಂ ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಗೇಱಿಸುವ ಮಾಳ್ಕೆಯಂ (ಜಂಂಪ. ೫-೭೪) ; ತರಣಿ ತೇಜಂಗೆದರಿದಗ್ರಿಗ ಬಿಸುವಾಜದಿರಂ (ಹಹಸಾ. ೩-೩೦) ; ತರಣಿ ದೂರದೊಳಿಹನು; ಕಿರಣ ನವಗೆಟಕುವುದು (ಬಂಕಾಚ. ೨೦೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ರ ; ಸೌರ್ಯಾಸ್ತ್ರ : ಅರಸನೆಟ್ಟಾ ಸರ್ವಬಾಣವ ಗರುಡಬಾಣದಿ ತಮಕೆ ತರಣಿಯ (ಛಾಶಿರಾ. ೫೨-೩೦). ೫. ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತರಣಿ, ರಾಯಂಭೋರೆ (ಮೃತಿಗಿ. ೨೦-೩೯). ಪಾವಿಕೆ, ಪಾವಿಟ್ಟಿ, ತರಣಿ, ಸೂಳಿಬೊಟ್ಟುಗಿಡ (ಮೃತಿಗಿ. ೬೦-೦೨೬).

ತರಣಿಯ ತನಯಂ=ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ : ತರಣಿಯ ತನಯನ ನೆನೆದಾಸ್ಮರಣದೇ ಕಳ್ಳುಗ್ಗುವೆನ್ನ ಶೋಕಮಹಾಸಾಗರಮಂ ತವೆ ತೀರ್ದುದು ಕ್ಷೀರ ಮತ್ಕೂಸಾಗಿ ಬಾಯ್ದುಗ್ಗಿಯ ತೆಱದಿಂ (ಗದಾಯು. ೪-೩೬). [ಸಂ.]

ತರಣಿಕರ (ನಾ). = ತರಣಿಕಿರಣ : ತರಣಿಕರೋತ್ಕರಾಹತಿಗೆ ತಕ್ಕ ತಮಂ ನೆಱ್ ಬಂದು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನಿರಿದುದು (ಉಷಾಹರ. ೩-೩೮)

[ತರಣಿ + ಕರ್]

ತರಣಿಕಾಂತ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ; ಸ್ಫಟಿಕ : "ತರಣಿಕಾಂತಮಿನಾಶ್ಮ ಮೆಂದನರ್ ಸ್ಫಟಿಕಮಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣ. ೭೦-೬).

[ತರಣಿ + ಕಾಂತ]

ತರಣಿಕಿರಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಿರಣ : ತರಣಿಕಿರಣಕ್ಕೆ ಛಾಗಿಲೆಂದುಮಿವನ ಮೀಸನಾನುವಿಂದಮೋಸಱಿಪೆಡೆಯೊಳ್ (ಹಂದ್ರ.ಪು. ೧೦-೭೬).

[ತರಣಿ + ಕಿರಣ]

ತರಣಿಕುಲ (ನಾ). ೧. ಹಡಗುಗಳಆ ಗುಂಪು,–ಸವಂಗಹಿ. ೨. ಸೂರ್ಯವಂಶ; ರವಿಕುಲ: ತರಣಿಕುಲರಾಗ್ರಗಣ್ಯ ಬಿಡದಾಬಲಿಸಿ (ಅಯ್ಯಪ. ೬-೬೦). ೧. ೨ : ತರಣಿಕುಲರಥಪಥಸಕಿರಿದ್ದಿರದಾತಾಳವನಷಡರಾಗ್ರಪದಬಲದಿಂದಂ ಧರಣೀತಳಂ ರಾವಣವೆಲ್ಲ ಸುರಗಣವರವರದ ತರಧಿಪತಮೆನೆದಿರ್ದುಂ (ಅವಿಕ್ರಾ. ೦-೫೦). [ತರಣಿ + ಕುಲ]

ತರಣಿಜ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ ; ತರಣಿಜನಂತೆ ದಾನ ಗುಣದಿಂ ರಘುವಂಶಜನಂತೆ ಸತ್ಯದಿಂ . . . ಅಮರನೀತಿ ಸಮಮ್ಮಿದ ಭಕ್ತ ನೊಪ್ಪುವಂ (ಕೃಷ್ಣಿ. ೯-೩). ೨. ಸಂಗ್ರೀವ : ಮುನ್ನ ನೊಂದವರಂಗ ಕುವರಂ ದಿಟ ಎನ್ನ ಪತಿ ತರಣಿಜನ ನುಡಿಸುವೆ ಹರನ ಹೊಣೆಗೊಡುವೆ (ಶಾಶಿಪ್ರ. ೬-೬). ೩. ಶನಿ. ೪. ಯಮ. [ಸಂ.]

ತರಣಿನಂದನ (ನಾ). = ತರಣಿಜ ೨ : ತರಣಿಯಂತಿಹ ರಕ್ತಸಪದಳದ ತರಣಿನಂದನಗಿತ್ತ ಮಾಣಿಕವಿರಚಿತಾಂಗವಿತ್ತನಂಗದಿಗೆ (ಶಾಶಿಪ್ರ. ೧೪-೩೨).

[ತರಣಿ + ನಂದನ]

ತರಣಿಪ್ರಭ (ನಾ). ಸೌರ್ಯನೆಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು,–ತೇಜಸ್ವಿ : ತರಣಿಪ್ರಭರರ್ಭಕನೀ ತರುಣಿಯ ಹೃತ್ಪ್ರಿ ಮಿರ ಮಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಪಿಡಿಪ್ಪರಿಪಿಂ (ಜಗಪ. ೩-೪೨). [ಸಂ. (ತರಣಿ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ತರಣಿಭಾಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಬಾಣ ; ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರ: ಕೆರಳ ಕೋದಂಡದ ದರಿ ರಘುವಡೆ ತರಣಿಜಾನವ ಹೂಡಿ ತೆಗೆದಿಸೆ . . . ಬೆಳಕು ಪಸರಿಸತು (ಶಾಶಿಪ್ರ. ೦೯-೩೬). [ತರಣಿ + ಬಾಣ]

ತರಣಿವೀಧಿ (ನಾ). ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮವಾದ ಬೀದಿ ; ಸೂರ್ಯಬೀದಿ : ಎರಡು ಜಾಗಿಲ ಸೂತ್ರದಲಿ ವಿನ್ಯಸಿಸಿದಂಗಡಿ ಸೊಬಮವೀಧಿಯ ತರಣಿ ವೀಧಿಯಲವರವರ ಪಾಳೆಯಕೆ ಮುಂದುಱಿಗ ಸುರರು ಸೃಷ್ಟಿಸಬಾರದಿನ್ನೀ ನರರುಗಳ ಪಾಡೆನು (ಅಜಾಕಾ. ೦೦-೪೪). 'ಸೋವವೀಧಿ' ಪರಾ.

[ತರಣಿ + ವೀಧಿ]

ತರಣಿಸುತ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಶನಿ : ಗುರುರವಿಗಳುತ್ಪಂಗ ಭಾಗೆಯಲಿರಲು ತರಣಿಸುತ ಜೂಕದಲಿ ಮೆಜ್ಜಿದಿರೆ . . . ಪುತ್ಯೋದಯ ಗಳಾವುದು ಭೂವ ದಶರಥಗೆ (ಶಾಶಿಪ್ರ. ೦-೩೬).

[ತರಣಿ + ಸುತ]

ತರಣೋಪಾಯ (ನಾ). ದಾಟುವ ಉಪಾಯ ; ಪಾರಾಗುವ ಹಂಚಿಕೆ: ಅವರೊಡನೆ ಸಚಿಕಾರವಾಗಲೀ "ರಾಜಿ" ಯಾಗಲೀ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಅದು ಕೇಶವನೊಡನೆ ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ತರಣೋಪಾಯ ವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು (ಸಚಿಪ್ರ. ೩೧೬).

[ತರಣ್ಯ + ಉಪಾಯ]

ತರತಮ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ : ವೇಲ್ಬು ಕೀಳು ; ತಾರತಮ್ಯ : ತರತಮವಮಾಗಿ ಯೋಗಸಿತಿ ಯೋಗವಿಭೇದದೆ ನಿಟ್ಟಿಪ . . . ಮಹಾತ್ಮನೆ (ಅಗಪು. ೬-೪೦) : ವಾಚಕರ ತರತಮಗಳನ್ನರಿತು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳು ವೀಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೦೦). [ಸಂ.]

ತರತಮಭಾವ (ನಾ). ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯ ; ತಾರತಮ್ಯ : ಕೂಡಿ ನುಡಿವಡೆ ಯೊಂದುಂ ಕೂಡದು ದಿಂಗ್ಮಯಕ್ಕೆ ತರತಮಭಾವಂ (ಕವಿರ. ೦೯೦).

[ತರತಮ + ಭಾವ]

ತರತರ$_1$ 'ತರ$_1$' ಪರಾ.

ತರತರ$_2$ 'ತರ$_2$' ಪರಾ.

ತರತರ್ರ 'ತರಹ' ಪರಾ.

ತರತರನೆ (ಅ) : ಗಡಗಡನೆ : ಛಳಿಯಿಂದ ಅವನು ತರತರನೆ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಕೂಲ್ಡ್). [<ತರ$_1$ + – ಅನೆ.]

ತರತರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು : ಹಜ್ಜೆಯ ಹೊಯ್ಲಿನಲುಮರಗಿರಿ ತರತರಿಸೆ (ಕೂತಕರಾ. ೩-೬೯) : ಎಡವುತೆ ವೃಣಕಂಬಗಳ ಧೃಗಾರವ ಕೆಡಪುತ ತರತರಿಸುತೆ ಬರ್ದುಗ ಒಡೆವುತೆ ಗಳಗಸಿಟ್ಟಲ ವಾರದ ಮೇಲೆ ಕೆಡದನು ಮೂರ್ಛೆವೋದವನಂತೆ (ಕೃಭಾತಿ. ೯-೨೫).

[<ತರ$_1$ + – ಇಸು.]

ತರತರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ವಿಧವಿಧವಾಗಿರು : ಫಲ್ಗಿನಿ ಗಟ್ಟಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಪರಿಯು [ಯು] ರು ವಲ್ಲಿಗಳು ತರತರಿಸೆ (ಮೋಷಡ. ೩-೩೬).

[<ತರ$_2$ + – ಇಸು.]

ತರತರೀತ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಾದುದು ; ಕಾಜಾ : ನಮಗೆ ತರತರೀತ ಬೇಕು (ಕಳ್ಳಕ್ಕ. ೩೦೮). ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದು ; ಲವಲವಿಕೆ ಯುಳ್ಳದು : ಜಳಕಾ ಬಗೀಪರಿಸಿ, ಅಷ್ಟ ಹಾಂದ ಅಷ್ಟಾಗ ತರತರೀತ ಆಗತೀರಿ (ಬಿಪಪ್ರ. I, ೦೩೫). [←ಮರಾ. ತರತರೀತ]

ತರತ್ಪರಂಗ (ನಾ). ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಲೆ : ಭಾಸ್ಕರತನೂತನಯನುಗುಣಭಾಸುತಟ ನಿಕಟತುಸುಮಿನವಹ ತತ್ಪರಾಗಬಟಳ ಪಿಠಂಗತರತ್ಪರಂಗನರೋಜಿಯಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಪೊಗಟ್ಟು ಜಲಕ್ರೀಡೆಯವರ್ ಬಗೆದು (ಜಿಪಪ್ರ. ೩-೪೮ ಪಿ).

[ಸಂ. (ತರತ್ + ತರಂಗ)]

ತರತ್ಪರಂಗೆ (ನಾ). ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಲೆಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಉಚ್ಚೈತ್ಪಿರುವ ತರಂಗಗಳುಳ್ಳವಳು ; ನದಿ : ಗಂಗೆಗೆ ಶ ಪ ರೋ ಚ್ಚ ಲಿ ತ ತರತ್ಪರಂಗೆ ಗೊರ್ವಳ್ ಬಂದಳ್ (ಪಂಚಕಲ್ಯ. ೦-೪೨).

[ಸಂ. ತರತ್ಪರಂಗಾ (ತರತ್ + ತರಂಗ + –)]

ತರತ್ಪರಳೆ (ಗು). ಚಲಿಸುವ ; ಕಂಪಿಸುವ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಸುಲಿವಲ್ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲಲ್ಲುಟ್ಟಿ ದುಗುಲಂ ಗಂಗಾನದೀಫೇನಮೆಸ್ಮುಲ ಮುಕ್ತಾ ಭರಣಂ ತರತ್ಪರಳ ತಾರೋದಾರ ಭಾಭಾರವಮಂಗಲತಾ ಲಾಲಿತ ಸಾಂದ್ರ ಜಂದನರಸಂ ಬ್ದೆಂಗಳೆಂದೊಂದು ವಂಲಲ ಬಂಬಲ್ಗೆಡ್ಡಿ[ಡಿ]ಯಾಗೆ ಬೆಳ್ಳನದಾಕೆ ಕಣ್ಗೊಳ್ಪಿತಾ ರಂಕೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೩೬).

[ಸಂ. ತತ್ಪರ್ಯರಲ (ತರತ್ + ತರಲ)]

ತರತ್ಪಾರನೇತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಗೊದ್ದೆಯಿರುವ ಕಣ್ಣು. ೨. ಅಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು : ಘನಕೋಪಾಟೋಪವಂ ತಾಳ್ದರುಣತರ ತರತ್ಪಾರನೇತ್ರಂ ತತ್ಸ್ಪಂದಯಯಕ್ಕೊಮ್ಮಂ . . . ಭೋಂಕನೆ ಬಂದಂ (ಶಾಚಪ್ರ. ೩-೦೨೦). [ಸಂ. (ತರತ್ + ತಾರ + ನೇತ್ರ)]

ತರದೂದು, ತರ್ದೂದು (ನಾ). ೧. ಸಜ್ಜು ; ವಿಪ್ಪಾಟು ; ಸಿದ್ಧತೆ ; ತೆಯೂರಿ : ಆಳು ಬಹಳ ತರದೂದಿನಿಂದ . . ತಗಾದೆ ತಕ್ಕಸಿಕೊಂಡು . . . ಓಡಿಹೋದನು (ಳಿಶಾಮಂ. IV, ೬೫) : ಕಮ್ಮ ಇಷ್ಟ ಹೊಡೀರು ವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ತರದೂದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಸುಗ. ೩೨) : ನಾಗಗೆ

ಭಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕಬೇಕೂಂತ ತರದೂರು ನಡೆಸುತಾ ಇದಾರೆಂತ ಹೇಳು (ಭೂಗೀ, ೨೨); ಹೀಗೆ ಕೆಲಸದ ತರದೂರಿನಲ್ಲಿರುವಾಗ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಘಟನೆ ಜರುಗಿತು (ಇ ಐ ಚ, ೦೨೯). **ತರ್ದೂದು**: ಪ್ರಿ. ಅವಸ್ಥರ; ಜರೂರು: ಅವರು ತರ್ದೂದಾಗಿ ಹೊಣಸೂರಿಗೆ ಹೋಗವೆ (ಸರ್ವಮಂ, ೦೩).

[←ಅರ. ತರದ್ದೂದ್; ಹಿಂ. ತರದ್ದುದ್; ಮರಾ. ತರತೂದ್, ತರದೂದ್]

ತರದೆವಾಡಿ 'ತರ್ದೂವಾಡಿ' ನೋಡಿ.

ತರನದಿ (ನಾ). ದಾಟಬೇಕಾದ ನದಿ: ಉರಗವು ಗಜ ಹಯ ಸಿಂಹವು ಚರಿಸುವ ಪಥದೊಳಗೆ ತಾವು ಬೆದರದೆ ಬೇಗಂ ಹರಿಯನು ನೆನೆಯುತ ವನದೊಳ್ ತರನದಿಗಳ ದಾಂಟಿ ಭರದಿ ಬಂದರು ವನದೂರ್ (ಜಾಮಿಚ. ೬೫). [ಸಂ. ತರನದೀ]

ತರಪ್ಪಣಿ (ನಾ). (?) : ಟಱಿದಿಂದನಱಿಮೆಱಿಯಿಂದುಱದ ನರಿಂ ಱಿಂತಿತಾರ್ಥದಿಂ ತರಪ್ಪಣಿಯಂ ಕಿದಿದಿಂದುಱದನ ತೆಱದಿಂ ಬಱಿದಾಗದೆ ಬಯಸಿದರ್ಥಮಂ ವಡೆದವನೆ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೦೦). [?]

ತರಪಡಿ (ನಾ). ಆಡಿಕೆಯಲ್ಲಿರಿಂವ ಧೂಳು, ಚೂರುಗಳ ತೂಕವನ್ನು ಸರಿತೂಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗ: ಗೇಣದಾರರು ಗೇಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ತರಕಾರಿ, ತರಪಡಿ, ತಳರಾಸು, ವೇಲಯ್ಯಾಗ, ಲಾಭಸೆರೆ ಮುಂತಾದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. (ಹಂಪಚಂ. ೦೦).

[ತರೆ? + ಪಡ್ಡಿ]

ತರಪಣ (ನಾ). = ತರ್ಪಣವ್ಯ. [ಸಂ.]

ತರಪು (ನಾ). ವಿಜ್ರವನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡವೆ ಬೆಲೆಯ ಬಿಳಿಯ ಹರಳು : (ಕ).

[ದೇ.ತ ತಪು. ತರುವು,ತಱುವು,: ತೆಲು. ತರುವು, ತಱುವು]

ತರಪೇತಿ 'ತರ್ಪರೇತು' ನೋ.

ತರಬೇತು 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಪೇತುಕೆಂದ್ರ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಶಿಕ್ಷಣ ವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕೇಂದ್ರ;-ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ : ಅವನು ತರಪೇತು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ.(ಕೆಂಘ).

[ತರಪೇತು (<ತರಬೇತು) + ಕೇಂದ್ರ]

ತರಫ್ 'ತರ್ಫ್' ನೋ.

ತರಫು, **ತರ್ಫು**, **ತರ್ಫ್** (ನಾ). ೧. ನಿಟ್ಟು; ದಿಕ್ಕು : ಪಕ್ಷ. (ಚೌತರವು) ಪರಾ. ಪ್ರಿ. ಗುಂಪು; ಬಣ: (ಕ). ೩. ದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗ; ಜಿಲ್ಲೆ: (ಕ). **ತರ್ಫಿ**: ಪ್ರಿ. ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿ ಮತದಾರ ತರ್ಫಿಯಿಂದ ಆಯಿಸಲು ಆ ಕಾರಕೂನನ ಮೇಲೆ ಕೇಸುಹಾಕಿದನು (ಅಪ್ಪಣಾ. ೦೨) : ಇಸೋಪನು ಮುಂದೆ ಬಂದು, ತನ್ನ ಒಡೆಯ ತರ್ಫಿಯಿಂದ . . . ಹೇಳಿದನು (ಇಸೋಪಚ. ೯). **ತರ್ಫು : ೧.** ಪ್ರಕೆಗಳ ತರ್ಫಿನಿಂದ. ಕರಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದರು (ಪ್ರಾಂಶಾಯಿ. ೬೦೬೦) ; ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪೋಲೀಸು ತರ್ಫು ಕೇಸನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರು ಚೆನ್ನಮರಾಜರವರು ಹೇಳಿದರು (ಕಂಪ್ರ. ೬೮೪).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರಫ್, ತರ್ಫ್]

ತರಫೆ 'ತರ್ಫೆ' ನೋ.

ತರಬರ (ನಾ). ಆತುರ ;ಚಡೇಗ (?) : ತರಬರದೊಳು ವೈಷ್ಣವರನು ಮೆಯಿಗೊಂಡಿರದೆತಂದೊಡನೆಸ್ಸ ಕರದೊಯ್ದ (ಕರ್ಣಾಕ್ಷ. ೨೩೬).

[?]

ತರಬಿಯತ್ತು 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಬೇತಿ 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಬೇತು, ತರವೇತಿ, ತರಪೇತು, ತರಬಿಯತ್ತು, ತರಬೇತಿ, ತರ್ಬಿಯತ್ತು (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಣ ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ; ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಅನುಭವಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಒಬ್ಬ ವೈದ್ಯರೂ, ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ ತರಬೇತು (Training) ಪಡೆದ ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯನ್ನೂ ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು (ಗೃಜವಿ. ೦೦೨). **ತರಪೇತಿ :** ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿಸ್ಸ್ವಾರ್ಥತೆಯ ಸಾಧನೆಗೆ ಅದು ಶುಶ್ರೂಷ ತರವೇತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲದೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೂಧರ್ಮವು . . . ತೋರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದೆ (ಶ್ಯಶ್ಯಾ. ೫೭); ಆತನಿಗೆ ಕೆಲವು ಅರ್ಹತೆಗಳಿರಬೇಕು : ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಲೌಕಿಕಜ್ಞಾನ. . . . ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ತರಬೇತಿ . . . ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ಅರಿವು (ಕುಪ್ರ. ೫೯). **ತರಬೇತು :** "ಅವನ ತರವೇತಿ 'ಆರಬೇತು' ಎಂದು . . . ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಗೋಪಿರ. ೬೦) ; ನೀವೆಲ್ಲ ಮುಂದೆ ನವ್ಮ ದೇಶದ ನಾಯಕರಾಗುವವರು. ಈಗಿನಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ತರಬೇತು (ಅಪಾಮಿ. ೩೨). **ತರಬಿಯತ್ತು :** ಜ್ಞಾನಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತಿಯ ತರಬಿಯತ್ತಿಗೆ ಕೋಣ್ಯಕಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವೂ ಅರ್ಹರಹಿತವಾದರೂ . . . ಪದ್ಮಗಳ ಕಂಠಪಾಠವೂ ಆರಂಭವಾದುವು (ಶಿಕ್ಷರ. ೦೨೬) ; ಅನುವಂಶೀಯತೆ, ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ತರಬಿಯತ್ತು ಈ ಮೂರರ ಸಂತತವಾದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕ್ಯ ಮಾ ಶಿ. ೦೬). **ತರಬೇತಿ :** ಜೋಸೆಫ್‌ಹೊಕರನ ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ತರಬೇತಿ, ತಂದೆಯ ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆನ್ನಬಹುದು (ಸಸ್ಯಕ. ೮) : ಅಧ್ಯಾಪಕತರಬೇತಿಗೆ ಸೇರುವ ಯೋಚನೆ ಮಾಡಿದ (ಪ್ರಾಗಣ. ೦೦೮) ; ನಾಳಿನಿಂದಲೇ ನವ್ಮ ತರಬೇತಿ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದೇ ತಿಳಿಯಿರಿ (ಅಪ್ಪಣಾ. ೦೩) **ತರ್ಬಿಯತ್ತು :** ಬಹಳ ಬಗೆಯಿಂದಾ ನವಮಗೆ ತರ್ಬಿಯತ್ತು ಮಾಡಿದರು (ಇಕೇಂದ್ರ. ೦೦೮).

ತರಬೇತಾಗು, ತರಬೇತಾಗು = ತರಬೇತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು; ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆ : ತರಬೇತಾದವರು ೩೦-೪೦ಜನ (ಸಸ್ಯಕ. ೫೯) ; ಈ ರೀತಿ ತರವೇತಾದ ಮಾಕ್ಸ್‌ಓಪ್ಲೋಸ್‌ನನ್ನು ಪಾಪನು ಕಳಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೬) : ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣಕಾಲದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದವರೆಲ್ಲರೂ ತತ್ಪಕ್ಷಕ ಕಾರ್ಯ ಆರಂಭಿಸುವಷ್ಟು ತರವೇತಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಶಿಪ್ರ. ೧೫೭). **ತರಬೇತಿಕೆಹಾಡು, ತರವೇತಿಕೆಹಾಡು** = ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡು: ನಂಜಪಾಜನೇ . . . ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ತರಬೇತು ಕೊಟ್ಟು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಕ್ರಿರಾಯು. ೦೦೬) ; ಸಾಹಿತ್ಯ . . . ನಟನಾಕೌಶಲ್ಯದಲ್ಲಿ ತರಬೇತು ಕೊಟ್ಟವರು ನವ್ಮ ರಾಯರು (ಪಂಲಚಿ. ೦೦೬) ; ಅವರಿಗೆ ತರಬೇತು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಸ್ಪತ್ರೆಗಳು ಕೂಡ ಸುಸಂಘಟಿತವಾಗಿದ್ದವು (ಮಾಪ್ರಾ. ೩೩); ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ಇಡಿಸಿ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ- ತರಬೇತಿ ಕೊಡಿಸಿದೆವು (ಪ್ರತಾಶ. ೯೦). ತರಬೇತುಗೊಳಿಸು, ತರಬಿಯತ್ತುಗೊಳಿಸು = ತರಬೇತಿಯಮಾಡು : ಮಗನನ್ನು ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತರಬೇತು ಗೊಳಿಸಿದ್ದ (ಪ್ರಾಗಣ. ೫೫); ಮಾಧವರಾಯರ ಉಪದೇಶವೂ, ಸಹವಾಸವೂ ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯಲು ತರಬೇತುಗೊಳಿಸಿತು (ಇ ಐ ಚ, ೨೪೨) ; ಅವರಾಧಿಯನ್ನು ಉಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಕೀಲರು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವ ಸಾಕ್ಷಿದಾರರನ್ನು . . . ತರಬಿಯತ್ತುಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಾಕಥಾ. ೯೫).

ತರಬೇತುಮಾಡು, ತರಬೇತುಮಾಡು, ತರಬಿಯತ್ತುಮಾಡು = ತಯಾರು ಮಾಡು ; ಸಿದ್ಧಮಾಡು ; ಪಳಗಿಸು : ಅವರನ್ನು ತರಬೇತುಮಾಡಲು ಮೈಸೂರು ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು (ದಾದಾವ. ೧೦೭) ; ತರಬೇತು ಮಾಡಿದರೆ . . . ವಂಗುವನ್ನು ಬೆಳಸುವ ಕೆಲಸ ಸುಲಭವಾಗುವುದೆ (ಗೃಜವಿ. ೦೦೫) : ಆತನಿಗಾಗಿಯಾದರೂ ಆಕೆಯನ್ನು ತರವೇತುಮಾಡಬೇಕು (ಕಂಕಾ. ೬೯); ಕಾಶೀಬಾಯಿಯರು. . . ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ತರವೇತು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ರಾಣಿಗೆ ಸಹಾಯವೆಸಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಭೂಶಾಚ. ೦೬೯) ;

ಅವನು ನಮ್ಮ ಟೀಮನ್ನು ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತರಬೇತು ಮಾಡಿದ ಎಂದರೆ ಶಾಲೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಟೀಮುಗಳನ್ನೂ ನಾವೇ ಗೆದ್ದು ಜಯಭೇರಿ ಹೊಡೆದುಬಿಟ್ಟೆವು (ಶಾಲೆಯ. ೨೫೦) : ಅವನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಿಂದಾಗ ಜಿಂಕೆಯ ಬೇಟೆ, ಕುಡುರೆಗಳನ್ನು ಸಾಕಿ ತರಬಿಯತ್ತು ಮಾಡುವುದು . . . ಎಲ್ಲಾಗೆಯಂವಹಾದ್ದೆಲ್ಲ (ಹೇಳ್ಕ.ಪು. ೬).

[←ಆರ. ತರ್ಬಿಯತ್ ; ಹಿಂ. ತರಬಿಯತ್ ; ಮರಾ. ತರಬೇಜ್ ತರಬೇಜ್, ತರಬೇದ್]

ತರಮು (ನಾ). (ಉಕ) ಕಂದಾಯ : ಅವನು ತರಮು ಕಟ್ಟಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ಕೊಡ).

[←ಆರ. ಮರಾ. ತರಮ್ = ಕಂದಾಯ ಹಾಕಲು ಉಳ್ಳುಯನ್ನು ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟುವುದು]

ತರಲ, ತರಳ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯಿತ್ಸ ಬೆಲಿಸುವ; ಕಂಬಿಸುವ; ಚಂಚಲವಾದ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ: ದುಃಖದ ಹೊಸ ಉಬ್ಬರವು ಜೀಗೆ ತರಲವಾಗತ್ತ ಹೋಗುವದನೇ ನಿಜವೇ (ಶಾಳಿಂ. ೩). ೨. ಹೊಳೆಯುವ ; ವಿಲಾಜಿವ ; ವಿಲಂಗುವ. 'ತರಲತೆ' ಪರಾ. ೩. ದ್ರವರೂಪವಾದ; ದ್ರವೀಭೂತವಾದ. ೪. ಕಾಮುಕನಾದ ; ವಿಷಯಲಂಪಟನಾದ. (ನಾ). ೫. ಬೆರಗು ; ವಿಸ್ಮಯ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ತರಲಾ[ಶಾಣಾ. ಳಾ]ರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಕಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿಪ. ೩೦೩). ೬. ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನವನು ; ಬಾಲಕ ; ಹುಡುಗ : " ಚಂಚಲ ಹಾರವುಧ್ವಮಣಿ ಬಾಲಕರುಂ ತರಲಾಭಧಾನ " (ಣಾಣಾ. ೬೪). ೭. ಹಾದರ ವಂಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿ.–ರತ್ನ ; ಪದಕ: " ಹಾರಮಧ್ಯದ ರತ್ನಾಯಕಂ ತರಲ[ಣಾಣಾ. ೪]ಮದು " (ಮಂಗಾಣ. ೦೦೦-೩೪); ವಿರಂಗುವ ಕೆಂಬಲ ತರಲದಂತಿರೆ ಸೆಸಿಗರ್ (ಪಜಿಪ್ರ. ೦-೧೦). ೮. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿವಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ. **ತರಳ**: ೧. ತರಳಕಟಾಕ್ಷಮಾಲೆಯೊ ಸಿತೋತ್ಪಲಮಾಲೆಯೊ ಕಯ್ಯ ಮಾಲೆಯೊ (ಮಂಜ್ಞಾ. ೩-೫೯); ವಿದ್ಯಾಧರರ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಾದಶ್ಚಸಮ ತರಳಗಳಭೀರಸದ್ಗೇಹವಾದಶ್ಚೆನಿಸಲ್ಕಿಂತುಳ್ಳ ನಾನಾಮಹಿಮೆಯೊಳಿಸೆಗುಂ ಚಾರುಕಣ್ಮಾಟದೇಂ (ಎಳ್. VIII, ಸಿಪ್ರದಂ. ೫೦-೦೫ ; ೧೪೮) ; ಆ ಗಳಿಗೆಗ. ದಿಗ್ಪಂತಿ, ತೊರೆದು ಗಾಂಭೀರ್ಯವಂ. ತರಳ ಚಂಚಲಚಿತ್ತದಿಂ ಬೀದಿವರಿವುದಯ್ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕ್ರಿಡಾಮಾ. ೯೬-೧೩೭). ೨. ತರಳಸ್ಯಾಟಕೆ ಭಕ್ತಿಗರುಚಿರವಂ . . . ಪುರಾಣಕಿ-ಕವಮಗಣಾದಭವಂ ಭೀಕರಮಂ ಅಂತಾ ಜಾವಿಯಂ ತೋಱಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೫). ೫. " ತರಳಂ ಚಂಚಲರೂಪಾ " (ಪಜಿಕೃತಿ. ೦೩೬-೩೩). ೬. ತರಳವಪೂರ್ವಿಗಂ . . . ವರವಿಪ್ರಂ (ಗಿಳಿ. ೯-೪೦); ಮನೆಯವರೆಯ್ದೆ ಕರಕರಿಪ ದುಃಖವಿದು ತರಳ ನಿನ್ನಂ ನೋಡಿ ಮಱೆದುದ್ ಪರಿಣಾಮಮಂ ಧರಿಸುತಿವ್ವೆನ್ನ ಗೋಣಾಂ ಕೊಯ್ವೆ (ಪಜಕಥಾ. ೦೩-೩೮) ; ತರಳರಲ್ಲಾನ ಸಾತ್ಮಕ್ಕಿಗಳವದಿರಿಗೆ ಪಂಥವದೇತಕೆ (ಅಷಾಗ್ರಹ್ಯ.೯. ೦೩-೦೫) ; ನರಸಿಂಹನ ಜಠರಂತಿಯಲಿ ಜನಿಸಿದಿ ತರಳನು ನರಸಿಂಹನ್ನೆಸೆ (ತಂಪಪು. ೪-೬೭) : ಈ ತರಳ ಬಿಟ್ಟಯ್ಯನು ನು . . . ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು ಹಿಂಡು ಗಳನ್ನೂ, ಕೊಳೆಯನ್ನೂ ತಂದನಂತೆ (ಸವಡಿ. XII, ಪ್ರಸ್ತಾವ). ೭. "ತರಳಂ ಹಾರೋಪವನದ್ದ ಮಧ್ಯವರತ್ನಂ " . (ಪಚ್ಚುಕೃತಿ. ೦೩೬-೩೩) ; " ಹಾರದ ನಡುವೆಯುದ್ದ ನಾಯಕರತ್ನವು ತರಳಂ ಎನಿಸಂಗು " (ಣಾಚಿಂ. ೦೩೩) : ತರಳಮನಾಂತ ಚಂದನದಿಂಲಕ್ಕಿತಿ ಭಾವಮನಾಂತ ವಸ್ತುವಿಸ್ತರ ಕೃತಿ (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೪೯) ; ೮. ಸುರವ ಶೀತಕರಾಗ್ಗಿ ಮಾರುತ ಭಾನುಯುಗ್ಮಗಣಾಂಗೇಂ ವರದೊಳ್ಸಿ ಹಿಮಾಂಶು ಕೇಬಿರನಿದುರ್ ವಿಶ್ವವಿಲಾಂ ದಿಶಾಕರಿಯಾಗಿರೆ ಸಂದು ದಿಂತಿದು . . . ತರಳಂ ಕವೀಂದ್ರಜನಸಸ್ತುತಂ (ಧಂದೋಲಂಯು. ೩-೦೩೧). ೯. ಮಗ ; ಸುತ : ತಾಯಿ ಮಾರಿಯಾದರೆ ತರಳನೆಲ್ಲಿ ಹೋದಾನು ? (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ತರಲತೆ, ತರಳತೆ (ನಾ). ೧. ಕಂಬಿಸುವಿಕೆ ; ಚಂಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಚಾಂಚಿಲ್ಯ : ಸರಳತರೋಷ್ಣ ನಿಶ್ಚಸಿತವಾರುತನಿಂದೆ ವಿಜೃಂಭಿತ್ತರೀಯದೊಳ್ ತರಲತ[ಶಾಣಾ. ೪]ತೆಯಂ ನಿಯೋಜಿಪ ನೆಗೞ್ಪೆಗೆ ಕಾರಣಮೇನೂ ಕಾಮಿನೀ (ಪಂರ್ಕ್ರ.ಪು. ೩-೩೪). ೨. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಾಶ ; ವಿರುಗು ವಿಕೆ. **ತರಳತೆ** : ೧. ನೀಂ ಭವ್ಯಸ್ಥೆ ಮಹಿತಿನ ವಿಶ್ವಾಜ್ಞಾನಿವೆಂಲಲ್ಲಿ ನೀಂ ತರಳತೆವರೂಪಿಂತೇಕೆ ವಿಭ್ರಾಂತನೆನ್ನೆ (ಅವಪು. ೩-೬); ಅನ್ಯರ್ಥದಭವಿನಿದೊಡಂದುವುದೆ ನೈರಂತ್ಯ ತರಳತೆಯೆ ನೋಡುಕ್ಷಾಹ ಮಂಬರ್ಥರ್ತರ್ (ಕಾರಪು. ೫೭೬); ಕರಿದು. ತಳ್ಳುವ, ತಳ್ಳರಿಸು ತೊಳಗೆ ಕಿಚ್ಚಿಡುವ ತರಳತೆಯದೇಂ ತಂತ್ರ ? (ಮಂಳಾಳ. ೧೭೯).

[ಸಂ. ತರಲತಾ]

ತರಲಾಕ್ಷಿ, ತರಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು. ೨. ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಳ್ಳವಳು ; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ : ಲಿಖಿಯನೆತ್ತಿ ವಾಚಿಸಿಕೊಂಡ ತರಲಾ[ಶಾಣಾ. ಳಾ]ಕ್ಷಿ ಕಾನದಕೆ ಮತ್ತೊಂದಭಿಪ್ರಾಯಮುಂ ತಿಳಿದ (ಕೃಮಿತಾ. ೩೦-೩೬). **ತರಳಾಕ್ಷಿ** : ೧. ತರಳಾಕ್ಷಿದ್ಯಂದ್ಯಂ (ಲೀಜಾಚ. ೩-೧೬). ೨. ತರಳಾಕ್ಷಿಯನಾ ಕಾದುಬರಿಯಂ . . . ಚಿಂತಿಸುತುಮಿರ್ದಾಯಿರುಳನ ದೆಂತಾನುಮವಿನವಿಪಾಲಂ ಕಳೆದು (ಆದಪು. ೦೮೩) ; ಅಲರ್ಗಣಿಯ ನೆರ್ಚಿದ ವಿಚಿತ್ರಮಾಲೆಯನಾಂತ ಪೂರ್ಣಕುಂಭದ ಬೆಲ್ಲಂ ಗೆದಿವಂದುದಿಲ್ಲ ಕುಚವಂಡಲವಿದು ತರಳಾಕ್ಷಿ ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿಯಂ (ರಾಚಿಕಿ. ೬-೫೯).

[ಸಂ. ತರಲಾಕ್ಷಿ (ತರಲ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ತರಲಾಪಾಂಗಿ, ತರಳಾಪಾಂಗಿ (ನಾ). ಚೆಂಚಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣು.–ಕಡೆಗಣ್ಣಿ ನೋಟ : ತರಲಾಪಾಂಗವಿಲಾಸಸ್ಯರಿತವೆ ರಿಕ್ಕಣಿಯಿಗೆ ನಲ್ಲಳ ಮುನ್ನಂ ಬರೆದತನುಚರಿತ್ರಮಿಗಳ್ ಬರೆದಂಕಿರ್ದವುದು ಮನ್ಮನಃ ಪುಸ್ತಕದೊಳ್ (ಅಪಪು. ೪-೦೪) ; ತರಲಾಪಾಂಗದಿನಾ ಸೈಪಾಲಭಿಲಂ . . . ನಿರಂತರಮುದ್ಯಾನವಿನೋದಮಂ ಸಲಿಸುವಂ (ಅಪಪು. ೩-೦೪). **ತರಳಾಪಾಂಗ**: ಪರಂಪಾಗಾವಮವಮತಿನಿಮ್ಮಾದವಿಕ್ಷೇಣಮುಖವಿಕಾರವಂ ವಂಚಿಸರಿಯಂ ತರಳಾಪಾಂಗಮುಮಾಕಯ ದರಷ್ಟಿಸಿತಮುಮಾವಿಭಯಂ ವೇಲ್ಪುಮೆಱಸವಾರ್ದೆಯೊಳ್ (ಕವಿಪ್ರ.೩-೦೦೯) ; ತರಳಾಪಾಂಗಗಳೊಳ್ ಮತ್ತೆರವರಗ್ಗಿಯಿಂ ಕಟ್ಟಿ ತಿಪಡಿವಂದಿಂ (ಲೀಜಾಚ. ೭-೦೪) ; ತರುಣಿಯರ ತನುಪರಿವಾಳದ ಸುತ್ತಲುಪರಿವೊಳಿದುದು ತರು ಸುತರಳಾಪಾಂಗರೋಚಿಯಲಿ ಮುರಿದುದಾ ಪ್ರರಗ್ಪತ್ತಲೆಯ ವೈಖರಿ (ಕೃಷ್ಣರಾ. ೦-೬೨೮). [ಸಂ. (ತರಲ + ಅಪಾಂಗ)]

ತರಲಾಯಂತಾಕ್ಷಿ, ತರಳಾಯಂತಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ತರಲಾಕ್ಷಿ ೨ : ಚಂಂತಾ ತರಳತ್ವಮಂ ತೋಱಿಪುದಂತದುಜಿಂ ತರಲಾ[ಶಾಣಾ. ಳಾ]ಯಂತಾಕ್ಷಿ ನಿರ್ಜ್ಞತಿಯಾಕಮಪ್ಪ ವೇದದುಂ (ಪಂರ್ಕ್ರ.ಪು. ೩-೬೪) ; ಲಾವಣ್ಯತಿಂಂತಿಯುಂ ದಿಕ್ಕ್ಷತವ ಬೆಳಗುತ್ತ ನಿನ್ನ ನಡೆಮುಖವಿರಲು ತರಲಾಯಂತಾಕ್ಷಿ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೦೦೪). **ತರಳಾಯಂತಾಕ್ಷಿ** : ಇಂಬುಕರಮ್ಮಿತ ಚಿಂದ್ರಕಾಂತ ಪುತ್ರಿಯೆಯೊಸರ್ವಂದಂತೆ ರುಬುಳ್ಳಗೆ ಬೆಮತಿರಾವಲಂ ತರಳಾಯಂತಾಕ್ಷಿಯಾ (ಜಾಂತಿಪು. ೯-೧೬). [ಸಂ. (ತರಲ + ಆಯತ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ತರಲಿತ್ವ, ತರಳಿತ್ವ (ನಾ). ಅಲ್ಲಾಡುವುದು ; ಚಲಿಸುವುದು ; ಚಂಚಲವಾದುದು: "ತರಲಿ[ಶಾಣಾ. ಳಿ]ತ ಪ್ರೇಂಬಿಂತಂ ಲಂಕೆಯನಲ್ಲಾಡ್ಗುಡುವುದು" (ಮಂಗಾಣ. ೧೪೪-೩೩). **ತರಳಿತ್ವ**: "ಪ್ರೇಂಬುಮೋಳತಂ, ತರಳಿತಂ, ಪ್ರೇಂಬಿತಂ, ಲುಳಿತಂ – ಈ ಳ ಅಲ್ಲಾಡುವುದು". (ಹಿಕಾಯು. ೧೨೩-೩೧).

[ಸಂ.]

ತರಲೆ೧, ತರಳ (ನಾ). ೧. ಕಾಟ ; ಹಿಂಸೆ ; ತಂಟೆ ; ಪೀಡೆ ; ಜಂಜಾಟ: ಈ ಒಣ ತರಲೆ ಬಿಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರ ಅಪ್ಪ ? (ಕಾಮಿಲಾ. ೪): ಹೋದ ಮರುದಿನವೇ ತಲೆತಂಬ ತರಲೆ ಕುಂದಣಿಕೊಂಡು ಕಿಟ್ಟವೋರ

ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ (ಬಾಗಿನ. ೨೮) ; ಸಂಸಾರ ಅಂದ್ಮೇಲೆ ತರಲೆ ತಾಪತ್ರಯ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೯೩). ೨. ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು ; ನಾಡಾಡಿಯಾದುದು : ಅವನ ಬ್ಯಾಟಿಂಗು ಸಹ ಅಂಥ ತರಲೆಯಲ್ಲ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಕೇ. ೦೬೬) ; ಮನೆಯ ಕಡೆ ತರಲೆ ಹೊಲದ ಕಡೆ ಪುರಲೆ (ಗಾಡಿ). ೩. ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ದೂರು; ಪಿಸುಣು ; ಚಾಡಿ : ಅರಸರ ಕಿವಿಗೆ ತರಲೆ ಹಾಳು, ಬಾಗಿಲ ಕಿವಿಗೆ ಒರಲೆ ಹಾಳು (ಗಾಡಿ). ೪. ತರಲೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ತಂಟೆಕೋರ : ಆ ತರಲೆಯ ಸಹವಾಸ ಮಾಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). ತರಳೆ₁: ೪. "ಶುದ್ಧ ತರಳೆಗಳು" ಎಂದು ರಾಮಣ್ಣನವರು ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು (ಕಳಹು. ೦೦೪).

[ದೇ.ಕ ತುಳು. ತರಳೆ]

ತರಲೆ₂, ತರಳೆ₂ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಯ ಗಂಜಿ; ಅಂಬಲಿ. ತರಳೆ₂ : "ಯವಾಗೂ . . . ತರಳಾ, ವಿಲೇಪಿಕಾ – ಈ ೫ ಗಂಜಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೦೬೫).

[ಸಂ. ತರಲಾ]

ತರಲೆಅರ್ಜಿ, ತರಳೆಅರ್ಜಿ (ನಾ). ತಂಟೆ, ತಕರಾರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅರ್ಜಿ : ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಮೂಕರ್ಜಿ ತರಲೆಅರ್ಜಿ ಬೋರಂಟಿ ಬಿಟ್ಟಣಾಯ್ತು (ಮುನಿಮಾ. ೦೦೫). ತರಳೆಅರ್ಜಿ : ಶ್ಯಾನುಭೋಗನೂ ಸಹ ರೈತರಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಬೇಕಾದಂತೆ ತರಳೆಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯತೊಡಗಿದ್ದನು (ಗರುಡಾ. ೦೦೩). 'ಮೂಗರ್ಜಿ' ಪರಾ.

[ತರಲೆ₁ + ಅರ್ಜಿ₂]

ತರಲೆಕಾರ (ನಾ) ತರಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ತಂಟೆಕೋರ : "ದ್ರಾಘಕಃ, ದ್ರಾಘನಃ, ದ್ರಾಘಮಾಣಃ – ಈ ೩ ತರಲೆಕಾರನುಂ, ನಿಡಿಯನುಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೯೩). [ತರಲೆ₁ + – ಕಾರ₁ (< ಕಾಱ)]

ತರಲೆತನ (ನಾ). ತರಲೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಕಿಡಿಗೇಡಿತನ : ಹಳ್ಳಿಗಳು ಏಳಿಗೆಯಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಇಂಥ ತಂದಿಟ್ಟು ತಮಾಷೆ ನೋಡುವ ತರಲೆತನ ತಪ್ಪಬೇಕು (ನಮ್ಮಕ್ಕಿ. ೪೪). [ತರಲೆ₁ + – ತನ]

ತರಲೆವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ತಂಟೆ, ತಕರಾರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರ್ಯಭಾರ,–ವಹಿವಾಟು : ಯಾವುದೋ ತರಲೆವ್ಯವಹಾರ, ಪಾನು ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಒದ್ದಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಪಸ. ೨೬೩). [ತರಲೆ₁ + ವ್ಯವಹಾರ]

ತರಲೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು : ನಮ್ರಶಿರೋಧರೆ ಸೀತೆ ಲೋಕಸಂತ್ರಾಸಿಯ ರೂಪು ಪಾದನಖದರ್ಪಣದೊಳ್ ಪಲವಾಗಿ ತೋಱೆ ಕಂಡಾ ಸತಿ ಬೆರ್ಚಿ ಮುಚ್ಚಿದಳೆರಟ್ಕರದಿಂ ತರಲೇಕ್ಷಣಂಗಳಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೯-೦೦೨). [ಸಂ. (ತರಲ + ಈಕ್ಷಣ)]

ತರವಂಗಿ 'ತರುವಂಗಿ' ನೋ.

ತರವರ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ; ತೀವ್ರತೆ (?): ಕಿರಿಯಣ್ಣನರ್ಥೋಪಾರ್ಜನೆಯಿಂ ಮನದೆರಕದಿನಾ ದಶಪುರಕೆ ತರವರನಾದ ಬೇಸಗೆಯೊಳು ಬಂದೊಂದು ಮಿರುಪ ದೈವದ ಶಾಲೆಯೊಳು ಮಲಗಿರಲು (ಪ್ರಭಂಜ. ೩-೦೨೬).

[?]

ತರವರಿ (ಕ್ರಿ). (ಯೋಗ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ) ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿ,–ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿ : ತರವರಿತು ಇಹನಾತ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗ ದುರುಳನಡೆಗೈನೆಂದು ವಹಿಸತಿ ಮರುಕದಲಿ ನಿನಗಿತ್ತೆ ರಾಜ್ಯವ ಬಸವನೆನಲರಸು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೭೦-೩೦); ರಾಜಕುಮಾರಕರ್ ಸಂಭ್ರಮಂ ಮಿಕ್ಕು ಪೊಕ್ಕು ತರವರಿದಿಕ್ಕಿದ ಪೊನ್ನಗದ್ದುಗೆಗಳೊಳುಕ್ಕೆವಂ ಮಿಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪಾಗಳ್ (ದಮಸ್ವ. ೪-೬ ಪ).

[ತರ₃ + ಅರಿ₂ (<ಅಱಿ)]

ತರವಳಿ₁ (ನಾ). ತೆರ ; ಪ್ರಕಾರ ; ರೀತಿ: ಪರಿಪರಿಯ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಂಗಳ ತರವಳಿಯ ಕೇರಿಗಳ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕರವನಭಿವರ್ಣಿಸುವಡಸದಳವಾಗಿ ಫಣಿಪತಿಗೆ (ಅನಂಠಾ. ೦-೧೭-೬). [←ತಮಿ. ತರವಟಿ]

ತರವಳಿ₂ (ಗು). ಕ್ಷಂದ್ರವಾದ ; ಅಲ್ಪವಾದ: ಪರಮಾತ್ಮ ನೀನು ಪರತತ್ವವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಿನ್ನ ಬಯಸಿ ಮಿಕ್ಕ ತರವಳಿ ದೈವದಾಸೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದಾರಿದಪ್ಪುವೆನೆಂತು (ಗೀತಗೋ. ೬೫). [?]

ತರವಾರ, ತಲವಾರ್, ತಳವಾರ₂ (ನಾ). ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ : ಕಾಲಭೈರವನ ಹಣೆಗಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಿಚ್ಚಿಡುವ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ತರವಾರದ ಧಾರೆಯಿಂದ ಪಲ್ಲವೇಂದ್ರನ ಕೆಚ್ಚೆದೆ ಬಾಡಿಹೋಯಿತು (ಕರತ್ನ. ೦೨). ತಲವಾರ್ : ಪೋಲಿ ಸಾಂಬಾ ತಲವಾರ್ ಪೆಟ್ಟು ತಿಂದು ಗೌಡರ ಕೇರಿ ತಾಲಿಂನಲ್ಲಿ ಸಾಯತಾ ಬಿದ್ದಿದ್ದಾನೆ (ಕೆಲನ. ೨೭೩) ; 'ತಲವಾರ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು . . . ತಿಳಿಸಿರಿ (ಭಾರತಿ. ೦೫). ತಳವಾರ₂ : ತಿಗುಳರ ಪಡೆಯಂ ಕೂಡೆ ಬೆಂಕೊಂಡ ಗಂಡಂ ತಳವಾರಲು ತಳ್ತ ಭೂಪಾಳರ ಹೆಡತಲೆಯಂ ಧೊಪ್ಪೆನಲು ಹೊಯ್ದ ಗಂಡಂ(ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೭೬-೦೦ : 1145).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರವಾರ್, ತಲವಾರ್ / ಸಂ. ತರವಾರಿ]

ತರವಾರಿ (ನಾ). = ತರವಾರ : "ತರವಾರಿ ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ . . . ಅಡಾಯುಧಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭) ; ತದ್ವಧೂದೃಗುತ್ಪಳಕುಳಕುಟುಮಳಿತಹ್ರದ × ದು ರವಿಮಂಡಳವೊ ತರವಾರಿ ಪೆರ್ಮ್ಮಭೂಪಾಳಕನ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೨೯-೦೭ ; 1083) ; ಜಾನುದಘ್ನಮಾದುವು 'ತರವಾರಿಯಿಂದಿಱಿಯೆ ಲೋಹಿತವಾರಿಗಳಾಸವಾರಿಗಳ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೩-೩೦) ; ಕದನದೊಳಂದು ನಿನ್ನ ತರವಾರಿಯ ಬಾಯಿಗೆ ಮೆಯ್ಯನೊಡ್ಡಲಾಱದೆ ನಳಿದಿನ್ನುವಂತದನೆ ಜಾನಿಸಿ ಜಾನಿಸಿ (ಎಕ. II, ೨೪೦-೨೩ ; 1175) ; ಚಾಪವಿದ್ಯೆಯಂ ಚಾರಣ ಚೂರಣಾದಿ ತರವಾರಿಯ ವಿದ್ಯೆಯನಾಗಮಂಗಳಂ . . . ಈತನಲ್ಲದಿಳೆಯೊಳ್ ಮಿಗೆ ಬಲ್ಲವರಾರ್ (ದಶಕು. ೧೦-೯೬).

[ಸಂ.]

ತರವಿಡಿ 'ತರಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ತರವೀಸ, ತಾರವಿಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೆಲೆ : ನೂರಯಿಪ್ಪತ್ತು ವರಹ ತರವೀಸ ಉಳಿಯದೆ ನಂಮ ಅರಮನಿಗೆ ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೨೦-೬ ; 1591 ?). ತಾರವಿಸ : ಮುವತ್ತು ವರಹಂನು ತಾರವಿಸ ವುಳಿಯದೆ ಸಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡೆವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೦, ೦೦-೧೯; 1585). [←ಪಾರ. ತರ್ವೀಜ್]

ತರಸ₁ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ; ಸಂಚರಿಸುವ : "ತ್ರಾಸ – ತರಸ" (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ). (ನಾ). ೨. ಭಯ ; ಹೆದರಿಕೆ ; ಅಂಜಿಕೆ : "ತರಸಂ ತ್ರಾಸದೊಳಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯೨) ; "ತರಸ – ತ್ರಾಸ = ಭಯ, ಆಯಾಸ" (ಶದ್ಯಕೋ. ೧೭). [<ಸಂ. ತ್ರಾಸ]

ತರಸ₂ (ನಾ). ಮಾಂಸ ; ಬಾಡು ; ಅಡಗು : "ಪಲಲಂ, ಜಾಂಗಲಂ . . . ತರಸಂ – ಈ ೮ ಮಾಂಸ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೪-೯); ಹಿಂಸಾಜನ್ಯಂ ತರಸಂ ಅದಂ ತಿನ್ಬುದಾರ್ಗಮಱನಲ್ತು (ನೀತಿಮಂ. II, ೨೦೪). [ಸಂ.]

ತರಸು (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿಯಿಲ್ಲದುದು ; ಜಂಬರು. 'ತರಸುಭೂಮಿ' ಪರಾ. [<ತರಕು]

ತರಸುಭೂಮಿ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿಯಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ; ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಭೂಮಿ ; ಬಂಜರು : (ಕಿ).

[ತರಸು + ಭೂಮಿ]

ತರಸ್ವಿ (ಗು). ೧. ವೇಗವಾದ; ಶೀಘ್ರವಾದ. (ನಾ). ೨. ವೇಗಶಾಲಿ; ಚುರುಕಾದವನು : "ತರಸ್ವಿನ್, ತ್ವರಿತಃ, ವೇಗಿನ್, ಪ್ರಜವೀ, ಜವನಃ, ಜವಃ– ೬ ಜಾಗ್ರತೆಯೂ, ತ್ವರೆಯೂ, ವೇಗವೂ ಉಳ್ಳವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೨). ೩. ಕೆಚ್ಚುಳ್ಳವನು; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ; ಶೂರ; ಧೀರ. ೪. ಚಾರ; ದೂತ ; ಹರಿಕಾರ. ೫. ಗರುಡ. [ಸಂ. ತರಸ್ವಿನ್]

ತರಹ, ತರ, ತರಹಾ, ತರಹೆ, ಧರ್ಮ (ನಾ). ರೀತಿ ; ವಿಧ ; ಕ್ರಮ ; ಪ್ರಕಾರ ; ಬಗೆ : ಯಾವುದಾದರು ಒಂದು ತರಹದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ (ಕುಸುಮ. ೦೩೩) ; ಮಂಜುನಾಥರಾಯರು ಈಗಿನ ಕಾಲದ ತರಹದಾದವರಿಂದ ಆವರ ಸಂತತೀಗಳ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಬರಲಿಲ್ಲಿ (ದೂಕಬ್ಬೆ. ೪೮); ಬಾಡಾಬಡಂತ್ರಿ, ವಗ್ಗೆರೆ ನಾನಾ ತರಹ ವಾದ್ಯಗಳು (ಗುರುಚ. ೦೦) ; ತನ್ನ ದೇಶದ ಅನ್ಯತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ತರಹದ ಪಾವಿತ್ರ (ಹಸ್ತಳ. ೦೩೦). **ತೆರ್ಮ** : ಯರಹು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಊಟಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಾನು ಅರಮನೆ ತರದಿಂದ ಕೊಟ್ಟಿ (ಚಾತೀಂದ್ರ. ೪೩) ; ಅವಂದಿರಿಗೆ ಅನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಅರಮನೆ ತರದಿಂದ ಕೊಡಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾ (ಚಾತೀಂದ್ರ. ೫೯); ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತರದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಳಕಾಗೆ. ೪) ; ತುಟಿಗಳು, ಕೆನ್ನೆಗಳು . . . ಇತರ ಅಂಗಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೇ ತರದವು (ರಾಮಾಪ್ರ. ೦೦೪) ; ಸವುಗೇನಾದರೂ ಸಮರ್ಥನಾದ ವಕೀಲ ಮೊದಲೇ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರೆ ಅದರ ತರವೇ ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುಸರು. ೫೦೪). **ತರಹಾ : ಏನೇ ಒಂದು ತರಹಾ ಆಗುತ್ತೆ** (ದೂಕಬ್ಬೆ. ೦೦೦); ನಾನು ಈಗ ಇರುವ **ತೆಕಾದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲವನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು** ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಇಂದು. ೫೩). **ತರೆಹೆ** : ಅವರು ನಾನಾ ತರಹ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಚಾಣಾ. I, ೦೯); ಸಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅದೆಸ್ಟಾದು ತರಹದ ಹಸಿರುವೆರ್ಪಾಜ್ಞೆತ (ಸುಂದರಿ. ೧೩). **ಧರ್ಮ** : ಸುನ್ನಿಯೆಲ್ಲೂ ಒಂದು ಥರದ ಥಂಡಿ (ಪಂಪಸು. ೦೬-೦೮) ; ಅವನ ಬಿ. ಎಸ್‌ಸಿ. ಆಗಿಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಕು, ಎಲ್ಲ ಥರದಲ್ಲಿಯೂ ನನ್ನ ಮಪಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗುತ್ತೆ (ಪಂಪಸ್ವ. ೪೪೪).

ತಳಿತಥ, ಥರಥರ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತರತರಪೌಷಧಿಗಳವಱ ದೊರೆಯಿಸಿ ಸಗುವೇ (ಪಾಪಪ. ೭-೦೪) ; ತರಹಿದರು ಥಂಡಾರದಲಿ ತರತರದ ನೂತನ ವಸ್ತುಗಳ [ಪಾಠಾಂತರ] ಸವಭರಿತವಾದ ಸುವಸ್ತುಗಳ್ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದರಗಲ ದಲಿ ವೈವಾಹಮಂಟಪವ [ಪಾಳಿ. ೩-೩); **ಬಗೆಬಗೆಯಾಸೆಗಳಿಗಳಾದ** ನಾವು ಜಂಗಮಗಳನ್ನೂ ತರತರವಾಗಿ ಕಾಡುತ್ತೇವೆ (ಪಾಪಪ್ರಾ. ೧) ; ತರ ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಮರತರದ ಮರಕ್ಕಂತ ಕಡೆ (೧೪೮); ಯಮನ ಪುರಿಯಲಿ ಥರಥರದ ಕೆರಿಗಳ ಸಲೆ ಸಿಂಗರಿಸಿದರು (ಕುಪ್ರಾದ್ಯೊಸ್ತ. ಟಿಪ್ಪಿ. ಪರಿ. ೨೫೪) ; ಥರಥರದ[ಪಾಠಾಂ. ತರತರದ] ಮುಗಿಲಚ್ಚರೆಯ ವಿಸ್ತರದ ವಿಮಲಶ್ವಟಿತ ಬದ್ಧರಾಳವೇರಿಗಳು (ಕೊರಾ. ೦-೯-೦೦) ; ಹಿರಿದಾದ ರತ್ನಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಥರಥರವಾಗಿ ಕೊರಿಸಿ ಖಡಿಸಿರುವ ಸ್ಪಂಭ (ಸಾಗಾಪ್ರ. ೪-೦೦) ; ಹೊಸ ಕಾಯ್ದು ಕಟ್ಟಿಲೆ ಥರಥರದು ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ತಾವ (ಧನಂಜ. ೬೩). 'ತೆರ್ಮ' ಪಲಾ. [←ಅರ. ಹಿಂ. ತರಹ್ : ಪಾರ್ಸಿ. ಮರಾ. ತರ್ಹಾ]

ತರಹರ (ನಾ). ೧. ತಂಗುವಿಕೆ ; ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ : (ಕ). ೨. ಸೈರಣೆ; ಸಹನೆ; ತಾಳ್ಮೆ : (ಕ). ೩. ಸಮಾಧಾನ ; ನೆಮ್ಮದಿ ; ಶಾಂತಿ : ತರಹರವು ನಮಗಿಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪೂತಪರಿಯನಿತ ಪಡಿತಕಳಿ ಗಂಧರ್ವ ಜಮಒಪರು ನೂಕಿದರು ತಜುದಿದರು ವರಬಲವ (ಕುಪ್ರಾಳ. ೦೯-೨೩) ; ರುದ್ರಾಣಿ ತನ್ನಯ ತಾವುಸಾಗದ ಮಯಯನು ಕಳುಹೆ . . . ಬಳಿಲಿ ಸಮಾಧಿ ತ್ಯಾಗಿಗಳಿಲ್ಲಿಯದು ತರಹರವ (ಕ್ರಪ್ರಾ. ೩-೦೬) ; ಆಕೆಗೀಪಶಿ ಸನ್ನೆ ದೋಷಾದುವಪತಿಗೆ ನಾನಾ ಕುಶಲವಪ್ಪ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದಮೆರ್ದಗೆ ತರ ಹರವಿತ್ತು (ಪಂಪ. ೯-೦೪). ೪. ಸೇರಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಐಕ್ಯ : ಒಡೆದ ಮಡಕೆಗೆ ಒತ್ತಿ ಮಣ್ಣು ಮೆತ್ತಿದರೆ ಅದು ತರಹರವಹುದೆ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅಪಕಂ. ೪೨-೦೦೦) ; ಅಂಗ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿ ಸಮತೆ ಶಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿ ಮನ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿ ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವವಲ್ಲಿ ತರಹರ ವಾಗಿರಲ್ಬಡದೆ ಆತನೇ ಅಚ್ಚರಣನು ಕಾಣಾ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅಪಕಂ. ೦೦೯-೩೪೦) ; ನಿಮ್ಮ ಮಹಾಜ್ಞಾನದ ಸಂಗದಿಂದೆ ಎನ್ನ ಸಕಲ ಕರಣಂಗಳು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ತರಹರವಾದವಾಗಿ ಅಪಂಡೇಶ್ವರ ನಿನ್ನ ಪರಮಪ್ರಸಾದವ ಎನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯ್ತಯ್ಯಾ (ಅಪಂಡೇ. ೦೭೬-೩೬). **ಶಿ. ತ್ವರೆ; ಆವೇಸರ; ತವಕ; ಆತುರ; ಸಿಂಹಾನೀಕ ಚಟುಯೆಂಬ ಚತುರಂಗಾಗದ ತರಹರದೊಳು ಹಲಗೆಯ ಮಗ್ಗುಲಿಸಳು ಖಡ್ಗವ ಬಡಿದರು (ಸೋಸೂಪ. ೩-೦೪) ; ಧರೆ ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ಕಳ್ಳರನೆಲ್ಲ ತಹಬದಕ್ಕೆ ತರಹರದಿಂದಬಿದಿದವಧಿಯಂ ಕೊಡು ಮೇಲೆ ತರದಾದೊಡಾಜ್ಞೆಯಂ ನಾವಿವಗೆ ಮಾಳ್ಪಿವಿಂದಿಕೆ ಸಂದೇಹ ಬೇಡ (ಸಮ್ಮಳಾ. ೩-೨೪). ತರಹರದಲಿ ಬಂದಗಬುಚಾಕ್ಷಿ ಶಂಬರಾಸುರನ ಪಟ್ಟಿಣವನಿರ್ದನು (ಪೋಚಕ. ೪-೭೮). 'ತರಹರೆವದು' ಪರಾ. ೩. ಸ್ಥೈರ್ಯ; ಕೆಚ್ಚು ; 'ತರಹರಣೆ' ಪರಾ. ೭. ಉಪಾಯ; ಗತಿ ; ದಾರಿ : ಮುಜಲಿಯನುತ ಗಂಧರ್ವಲಲ ಮುಕ್ಕುಜಿಕಿ ಕೌರವ ಬಲವ ತತ್ಕಜಿದಬಿದು ತರಹರಿವಲ್ಲಿನಿಸಿ ಹೊಗಿಸಿದನು ವಾಳಯವ (ಕುಪ್ರಾಳ. ೦೯-೩೪). ೮. ದುರವಸ್ಥೆ ; ದುಸ್ಥಿತಿ : ಬಳಿಕ ಭೀಮನ ತರಹರವನಱದಾಚಿಯರು ಸಂವರಿಸಿಕೊಂಡನು ತಕುಳ ಬಿಟ್ಟನು ಸೂಶಿಯಲಿ ರಭವ (ಕುಪ್ರಾಳ. ೫೦-೦೩). ೯. ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಹಂಬಲ. 'ತರಹರಿಕೆ' ಪರಾ. ೧೦. ನಡುಗುವಿಕೆ ; ಕಂಪನ. ೧೧. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೧೨. ಹೋಗರಾದಿಸುವಿಕೆ ; ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ. 'ತರಹರಿಸು' ಪರಾ. ೧೩. ವಿಚಾರ ; ಆಲೋಚನೆ : ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮಿಂ ಯಲ್ಲಾದಾತಕೆ ಕಾಳಗಕ್ಕೆಂಗುತ್ತೀರದು ಹೇಳಲಮ್ಮಿಸು ಮರ್ಕಟಾಂಗಗಿಲ್ಲ ತರಹರವು (ಳತಿಕಾ. ೫೦-೦೪).

ತರಹರಗೊಂಳ್, ತರಹರಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯಸು ; ಆಪೇಕ್ಷಿಸು : ಉತ್ಸಲವಿಲೋಚನೆಯುರರುಂಡಿಸಲಪಣತೆಳರದ ಮಿಸುನಿಯ ಪಾತ್ರೆಯೊಂದಿನಿಸು ಮುಟ್ಟದಂತೆ ತರಹರಿಗೊಂಡು ದತ್ತಾವಧಾನವೊಳಿಂದು ಹೊರೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಹಜ್ಜುಳ. ೪-೦೦). **ತರಹರಗೆಗೊಳ್**; ೨. ನೆಮ್ಮದಿ ಗೊಳ್ಳು ; ಸಮಾಧಾನದಿಂದಿರು : ಚೇವರಿಗುಂಟೆ ಸೇರಲಿವೆಂದಸಲು ಸ್ಮರಗಾರು ಸೋಲಲ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣು ಖಟ್ಟಿವೆ ನಾವು ತರಹರಗೊಳ್ಳಿರ್ಯೆಯಂದಾ (ಥರಥ. ೩೦-೦೪). [ತರಹರ + ಕೊಳ್ಳ್]

ತರಹರಗೊಳ್ಳ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ನೋಡಿ.

ತರಹರಣೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥೈರ್ಯ ; ಕೆಚ್ಚು ; ನರಸ ಶರಸಂಧಾನವರ್ಜನ ನಿರುಪಮಬಲ ದೈರ್ಯಮುಳ್ಳ ರಾಮನಃ ತರಹರಣೆ ಮಾರುತನ ದೋರ್ವಲ ವೆರಸಿತಾ ಸಂಭಮಾರಣೆಗೆ ತಾನಾಹವವಾಗದಿರ್ದ (ಅಅಂಚಿ. ೪-೨೪) ; ಬರ ಬರಲು ರಿಪುಭಟನ ಹೊಯ್ಯುಗ್ಗಳ ಧರಧಾರಕೆ ಕಲಿ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ತರಹರಣೆ ತಗ್ಗಿತು (ಳಪಾ.ದ್ರೋಣ. ೧೦೪-೦೦). ೨. ಉಪಾಯ ; ಗತ್ಯಂತರ : ಉಂಡು ತೀರಿಸಬೇಕು ತಾ ಮುಂಗಿಯಂದು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ವಾವದ ತಂಡವನು ತರಹರಣೆಯು[ಪಾಠಾಂ. ಣವಿ]ಲ್ಲದ ಭವಭವಂಗಳಲಿ (ಳಪಾಣಾ. ೩-೦೨೦).

[<ತರಹರ]

ತರಹರಪಡು (ಕ್ರಿ). ತವಪಪಡು ; ಆತುರಗೊಳ್ಳು : ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಎಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ತರಹರಪಡುತ್ತದೆ (ಗಣಾಸೂ. ೪೭).

[ತರಹರ + ಪಡು]

ತರಹರವಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಾಧಾನಹೊಂದು; ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆ: ಎನ್ನ ತನು ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೆಲ್ಲ ತರಹರವಾದುವಯ್ಯ ನಿವ್ಮ ನೆನಹಿನ ಬಲದಿಂದೆ (ಅಅಂಚಿ. ೦೦೬-೩೪). ೨. ಐಕ್ಯವಾಗು; ಲೀನವಾಗು ; ಸೇರಿಕೆಯಾಗು : ಪಶ್ಚಿಮದ್ವಾರದ ಧವಳಾರಮಂ ಪಶ್ಚಿಮದಿ ಪೊಕ್ಕು ತ್ರಿವಿಧ ಗತಿಯ ಶೂನ್ಯಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ತರಹರವಾದೊಡೆ ನಂಬುವದೆನ್ನ ಮನವ (ಅಪಕ. ಳ. ೦೩೯೯) ; ಕಲಕೆ ಚಕ್ರಸ್ನೇಹ ಹಂಸಾವಳಿಗೆ ಹಂಸವ್ಯೂಹದ ಹಿಂದಣ ಬಲದೊಳಾ ಮೇಹರಳೆ ತರಹರವಾಯ್ತು ಪದ್ಮದಲಿ (ಕುಪ್ರಾದ್ಯೊಸ್ತ. ೦೭-೨೫).

[ತರಹರ + ಆಗು]

ತರಹರವಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು ; ಸೈರಣೆಗೆಡಿಸು : ಅಡಿಗಡಿಗಯ್ವುರುತಿಹ ಮೂಜುವರೆ ಕೊಟಿಬಂಧುವೆನು ; ತರಹರವಿಡದರ್ಕಳಿತಿರಾಜೇಂದ್ರ ನಾದರಿಸಿದನಯ್ಯನೆಂದದೊಳು (ಧರಣ. ೮೯-೯೦).

[ತರಹರ + ಬಿಡು.]

ತರಹರ (ನಾ). ತರಹರವುಳ್ಳವನು ; ಸಹನಶೀಲ; ಸಮಾಧಾನ : ಜ್ಞಾನ ತರಹರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸುಗುಣ . . . ಆತಿಮಹಿಮ ದಾನಿಯೆಂದಿಳೆ ತನ್ನೆಳಸಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದೊಡಭಿಮಾನಸದೆ ಸಡಿಲ್ದಚ್ಚರಿ ಕಂಭುಲಿಂಗ(ಕೃವಲ್ಯ. ೭೭-೫೩-೬).

[ತರಹರ + – ಇ]

ತರಹರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನ ; ವಿವೆಚ್ಚಿದಿ ; ಶಾಂತಿ : ಸರಸಿಜಾಸನ ಸನನು ಕೀರ್ ತರಹರಿಕೆಗೊಂಬುದೆ ತರಣಿಕರಸ್ಪುರಣೆಯಲಿ ಮುಜೆ ಮಾಡಿದನು ತಮ್ಮಂಗಿ ಪಕ್ಷಗಳ (ತೊರಣ. ೪-೧೦-೧೪). 'ತರಹರಿಕೆ ದೋಜು' ಪರಾ. ೨. ಆಪೇಕ್ಷೆ; ಹಂಬಲ ; ವಂನೇರಥ : ತರಹರಿಕೆ ಕೈಗೂಡ[ಪಾಂಂ. ದಿ]ವಪೀಶ್ವರನು ಕೌಸರ ಸಹಿತ . . . ಕಡುಕಾತುರದ ಕಟ್ಟಳಲಿಕೆಯುಲ್ಕೆದಿರನವಿಡಾಪಪಕೆಯ (ತೊರಣ. ೩-೩-೫೩). ೩. ಸಂಕಟ ; ತಳಮಳ ; ಚಡಪಡಿಕೆ : ಸಹದೇವನಂ ಕಳುಪಲಾತಂ ಪೋಗಿ ಧರಣಿ ಯೋಳ್ಪಿದೈವದ ನೋಡದೆ ಮಹಾಸನಿನ ತರಹರಿಕೆಯಂ ಮೇಲಣಾತನ ವಿಶಾರಿಸದೆ ತಾನು ನಿರ್ಗುದಿಯು ಬಂದು ವರಗಿದಂ (ತುರಂಗ. ೪೪-೫೦). ೪. [ಸಂಗೀತ] (ಒಂದೇ ಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ) ತಂಗುವಿಕೆ,–ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ : ಕೊಂಕು ಜಕಿ ಜೋಕೆ ಮಾರ್ಗವಣೆ ಪಹಣಿ ತರಹರಿಕೆ ಕಂಪಿತ ಹೊಂವು ಬೊಗು . . . ನುತ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣವಂ ಯಥೋಚಿತ ತಾರ ಮಧುರ ವಂಜ್ರಂಗಳಾ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು ರಾಗರಸಲಹರಿಯಿಂದ (ಹಹಶಾ. ೬-೩).

[ತರಹರ + – ಇಕೆ]

ತರಹರಿಕೆದೋಜು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಹಾರ. ಕಾಣು ; ಸಮಾಧಾನ ಕಾಣು : ಅರಿಸಿ ಸೀತೆಯ ನೆನೆದು ಹುಟ್ಟಿದ ವಿರಹಕಿಬ್ಬುಲ್ದರ ತಾವಕೆ ತರಹರಿಕೆ ದೋಜದೆ ಸರೋವರದೊಳಗೆ ಮಂಡಿಸಿದ (ತಿಷಡಿಂ. ೩-೦೨-೩೮).

[ತರಹರಿಕೆ + ತೋಜು]

ತರಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೈರಿಸು ; ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ರಥಾನೀಕ ವಿರಥಮಾಗಿ ತುರಂಗಕುಲಂ ತರಹರಿಸಲಾಜದೆ (ನಿಶಿ. ೬-೭೬ ಪ) : ಒಂದು ಹರಿಣನೆಯ್ವಂದಿಯೆಯ ಸಗಣಿಯೊಳಗೆಡಹಿ ತರಹರಿಸಲಾಜದೆ ಮುಗ್ಗಿ ಬಿದ್ದುದು (ಅಪ್ಪ. ೪-೨೨) ; ದುಮ್ಮಾಣಿಯೆದಿರ ತರಹರಿಸುವುದೆ ತಿಮಿರ (ಕುಪ್ಪಾಕ್ಕೂರ್ಗ. ೧೪-೨೩) ; ಕಳವಳಿಸಿ ತರಹರಿಸಲಾಜದೆ ಬಳಲಲ್ಲುಮಾಗುವ ಬೀಡಿನ ನೆಲೆಯಂ ಮಾಡಿದಿರೆನುತ ಸಖಿಯರ ಕೇಳಿದಳು ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭಾಂ. ೪-೨೨) ; ಗೋವಿಂದನಿಲ್ಲದೆ ಭೂತಳಂ ನಮಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರ್ಪ ದದು ನಿಶ್ಚಯವೆಂದು ಎಂದರಸಿಯಾ ಹದನಮನ್ನಯಿಂದು ತನ್ನ ತವ್ಮಂದಿರಿನ್ನೊಡ ಗೊಂಡು ತರಹರಿಸಿ ಶೋಕಿದ್ದೋಳ್ಳಂದಿಗಂ ನೇಮಿಸಿದ ವಾರ್ತೆಯಂ ತಹು ದೆಂದು ನಾಲ್ವೆಸೆಗೆ ತಾರಕರನು (ತುಂಲಿಗೆ. ೯೦-೩). ೨. ಸಂತೋಷಪಡಿಸು : ಪಾದಕೆಜಗಿಯುಂಗುಟವನು ಕಚ್ಚಿದಳ್ ತರಹರಿಸುತಲಿ (ಪೊಚಿಪ. ೦೬-೯೨). ೩. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ತಾಳದಲಿ ತರಹರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳದಲಿ ಮೈ ನಿಗುರಿ . . . ಗ ವಂ ಕಿಸುತ ಮೆ ಳ್ದ ರ್ದ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭಾಂ. ೪-೩೬). ೪. ಆತುರಪಡು ; ತವಕಿಪಡು : ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಾ ಹೊಲದಾಚೆಗಾಣಿ ರವಿ ತನ್ನಾಗಿರವವರೆಗೂ ಸುಳ್ಳಿ ಬಳ್ಳಿ ತರಹರಿಸಬೇಡ, ಇರು ಅಲ್ಲೆ, ಬೈಗ ಮೆರೆಗೂ (ಕುಳಾಡಾ. ೯-೩೪). ೫. ಸ್ಥೈರ್ಯ ಹೊಂದಿರು ; ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಹರಿಯ ರೌದ್ರದ ಕೋಪಶಿಖಿಯನು ವಹಿರಣ್ಯಕ ಕಂಡು ಬಗೆಯದೆ ತರಹರಿಸಿ ಬಗಿದಿಕ್ಕಿ ತಳುಕನು ಬಸುಟು ಕೈದುವನು ಕರವನುದ್ಯುತ ನಗುತ ನುಡಿದನು (ಸಂಭಾರ. ೬-೧೦೦). ೬. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ತರಹರಿಸಿ ನರನಿಕ್ಕಿದನು ತಂಕರನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳವನು (ಕುಪ್ಪಾಆ. ೬-೬೨). ೭. ಕಳವಳಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡು ; ನೋಯು; ಬೆದ ಪಡಿಸು: ಆಯರಳಿ ದಿನ್ನನರಳಂ ಬಡದೆ ಗಮಿಸೆ ಬಾಲಿಂದ ದಣದು ನಿರದಿಸಿ ತರಹರಿಸತರೆಳೆ ತರೆಳುತಿರೆ (ಪ್ರೌಢಾ. ೮-೩೬) ; ಸರಳೊದನೆಚ್ಚಿ ತಾ ಕೆಡ ಹೆಳ್ಳ ಳಾಯದಿಂ ತರಹರಿಸಿ ಬಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮರಣಮಂ ಪಡೆಯಲ್ಕೆ ಹರಸಿಯಾ ಹಂದಿ ನೆಮ್ಮ ದಿಯ ನಲ್ಲ ಜರ್ನಂ ತನ್ನದೆಂದನು ಶಬರಿಗೆ:(ತುಂಲಿಗೆ. ೩೭-೨೩); ತಾಯಿಯು ಮಾತನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ತರಹರಿಸಿದನು (ನಂಜಾಂಡ. ೪೮); ಮಧುಸೂದನ ವರುಕೊಳಿದ ಹರಿಯ ವೀದಪತಿಯಿಂದ ತರಹರಿಸದ (ರಾಹಣ. ೬.೨). ೮. ಕೆಳವಳಿಕ್ಕೆ ಈಡುಮಾಡು ; ನೋಯಿಸು : ಗುರುವೆ ಕರುಣಿಸಿ ಬಂದು ಬಾರದೆ ತರಹರಿಸಲೇಕೆನಿತ ಚಿಂತಾತರಧಿಯೊಳಗದ್ದಿದನು ಕೇಳುತ ಬಸವ ಮನದೊಳಗೆ (ಪ್ರಭಾಂ. ೦೪-೦೪). ೯. ತತ್ತ್ವರಿಸು ; ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು : ಅಜಸಿ ಕಾಲ್ಗೆ ಜಗುವನೆನುತೆದ್ದು ತನು ತರಹರಿಸುತ ತೂಳಲ್ವಾಲಯವ (ಪೊಚಿಪ. ೩೬-೯೪). ೧೦. ತಡವಮಾಡು; ವಿಲಂಬ ಮಾಡು : : ಕರದಲವ್ಮುತವನೆಳಿಯ ದೈತ್ಯರು ತರಹರಿಸದರ ನುಂಗೆ (ಸಂಭಾ. ೩-೦೨೮) ; ಸುರುತಾಳ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದು ದುರ್ಗವ ವಂತ್ತೆ ತರಹರಿಸದೆ ರಾವಣಕುವರ ತರುಗವಣೆಲಿ ತರುಣಲಲನನು ಧುರಧರಣಿ ಯೊಳಗೆ ಹರಹುವನು (ಉತ್ತಾಣ. ೬೮-೩೦). ೧೧. ಹೋಗಲಾದಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು: ಹಂಗಿಯ ಹಿಡಿದವ ಇದಿರ ಗೆದ್ದಿ ಹೆನೆಂದು ಅದನೆದಿಗಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಉರವಣಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾಹ ಸವರದ ತರಹರಿಪದೆನೆಂದು ಇದಿರಿಗೆ ಈಡಹ ತೆಲ ನಂತೆ ಲಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯೆ (ಪೊಚಿಪ. ೩೬-೨೩೬) ; ಸುಳ ಸುತ್ತುವ ಡಗೆಯಂ ತರಹರಿಪ ಸಾರ್ವ ಪಾರ್ವಜ್ಯರಿಪಸಿಕಂ ಮಿಾಜಿ ಕಾದಿದರ್ ಕಡುಗಲಿಗಳ್ (ಕಬಿಂ. ೪-೭೬). ೧೨. ತೊರೆ; ಬಿಡು : ತರುಗಿರಸರಕಸಿರುತ್ಸವನಗರ ನಿರದೆ ವರ್ಷಿಸುವ ಕವಿಗಳು ಪುರುಷರೊಳಗೆ ಕೌರ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಿರೆ ತರ ಹಸುವರೆ ಪೊಗಳದೆ (ಉತ್ತಾಹಾ. ೦-೯೩). ೧೩. ಸೆ ೦ಳ್ಪು ಮಿ ಸು: ತನ್ನಯ ಸೈನ್ಯವಿದಾನಿಂದು ಧರಣಿಯಂ ನೃಪನೊಬ್ಬನಂಬನೆ ಪುರೆ ನೇಮವ ಕೊಡಲಿಬೇಹುದು ತರಹರಿಸಬೇಡ (ಕುಪ್ಪಾಆ. ೬೦೪. ೩೬-೦೩).

ತರಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳು= ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕಲಿ ಪವನಸುತ ತರಹರಿಸಿ ಕೊಳತಿಳಿಗಿದನು ರಕ್ಕಸ (ತೊರಣ. ೫-೫೬). [ತರಹರ + – ಇಸ್ಸು]

ತರಹಾ 'ತರಹ' ನೋ.

ತರಹೆ 'ತರಹ' ನೋ.

ತರಹೆವಾರಿ 'ತರಹೇವಾರಿ' ನೋ.

ತರಹೇವಾರಿ, ತರಹೆವಾರಿ (ಗ್ರಾ). ವಿಧವಿಧವಾದ ; ಬಗೆಬಗೆಯಾದ ; ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ : ಸೀರೆಗಿ ತರಹೇವಾರಿ ಉಡುವ ಶೀವಿ(ಹಂಗಲಂ. ೩೩) ; ಇದರಲ್ಲಿ ತರಹೇವಾರಿ. ನೇಗಿಲಿಗಳಿಂಟು ಇವೆ (ಹಹಶಾ. ೦೯). ತರಹೆವಾರಿ : ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ . . . ಹುಟ್ಟಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ತರಹೆವಾರಿ ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರಿಪ್ಪಕ. ೦೦೩).

[←ಮರಾ. ತರ್ಹೇವಾರ್]

ತರಳ 'ತರಲ' ನೋ.

ತರಳತನ (ನಾ). ೧. ಬಾಲ್ಯ : ತರಳತನದಲಿ ಕೆಲವು ದಿನ ದುರುಧರದ ಗರ್ವದಿ ಕೆಲವು ದಿನ ಮೈವಳಿಪಿರು ನಿಮ್ಮಡಿಗಳಿಗದಾದೆನು (ಹಹಶಾ. ೩೦); ಈ ತರಳತನದ ಪೂರ್ವವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗದ ಅಥವಾ ಭೂಲೋಕದ ಆವ ಅಪ್ಸರೆಯಿಂದಾದರೂ ನಿನಗೇನಾಗಬೇಕು ? (ಕಬ್ಬಿಂ. ೨೫-೨೪). ೨. ಹುಡುಗತನ; ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ; ಚಾಪಲ್ಯ : ತರಳತನದಲಿ ನುಡಿಯದಿರು ಸಂಗರಕೆ ಕೆರೆ ನಿಮ್ಮಯ್ಯನನು (ಉತ್ತಾಭ್ಯಾ. ೬-೪) ; ಮರುಳಲಾಯಿರೆ ಕಂದ ದಕಂಧರನದಾರಿಂದಱಯಲಾ ಬಿಡು ತರಳತನವನು (ತೊರಣ. ೪-೯-೦೫) ; ತರಳತನದಿಂದೆ ಹಯವೇಧಕುದ್ಯೋಗಿಪರೆ ಹೇಳು (ಪೊಚಿಪ. ೨-೩೭). [ತರಳ (=ತರಲ) + – ತನ]

ತರಳತರ (ಗು). ೧. ಅತಿಚಂಚಲವಾದ; ಹೆಚ್ಚು ಚಲನೆಯುಳ್ಳ: ತರಳತರಲೋಚನಂ ನಿರ್ಭರರಾಗಸಂ ಮುಖಾರವಿಂದಂ ನಿನ್ನಾ ದೊರೆ ಕೊಳಿಪಿದೊಸಗೆಯೇಂ ಬಂಧುರವೆಮೆಂಬುದು (ಕವಿಚಂ. ೩-೦೬): ತರಳತರ ವೃತ್ತ ಮೌಕ್ತಿಕ ಪರಿಕರವೇಷಕಾಂತಕಾಂತವೆಂಕ್ಕಮ್ಮನಿಳ ಕಂದರದೊಳ್ ಮರ್ದಸೆಯೆ ಪೊಲ್ಲುದು ಪರವೆಷಂಗೊಂಡ ಚಂದ್ರನಂ ಮುಖಚಂದ್ರಂ (ಅವಪು. ೪-೩೬): ಅವಾಂಗವಿಕ್ಷೇಪ ತರಳತರಕಾರಕಾರೋದರಿ ನಯನಂಗಳಿಂದದಿಗಡಿಗೆ ನೋಡುತ್ತುಮಿರ್ದ (ಚಾದಂಅಾ. ೩೦). ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. [ಸಂ.]

ತರಳತಾರ (ನಾ), ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಬಳಿಕ ಕುಂಭೀಪಾಕ ಸುವಾಹ ಪ್ರಮುಖ ದಾರುಣ ಅಂಗಾರಕಮೆಂಬೈದು ಮಂಕಿನರಕಂಗಳಂ ಸೇರಿ ತರಳತಾರವೆಬರಸಿನರಕವಿಹುದು (ವಿವಪು. ೦೯೦). [ಸಂ.]

ತರಳತಾರನೇತ್ರ (ನಾ). ಚಂಚಲವೂ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು: ನಂದಗೋವನುಂ ಯಶೋದೆಯುಂ . . . ಪುಂದರೀಕಾಕ್ಷವುನ ವಿಸ್ಮಸ್ತ ತರಳತಾರನೇತ್ರರುಂ ನಿಸ್ಪಂಜ್ಞ ಶ್ರಸಂಜ್ಞ ಗಾತ್ರರುಮಾಗೆ (ಆಗಪು. ೩-೮೪ ಪ). [ತರಳ (=ತರಲ)+ತಾರ+ನೇತ್ರ]

ತರಳತೆ 'ತರಲತೆ' ನೋ.

ತರಳತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತರಳತೆವೆತ್ತ ಲೋಚನ ಚಕೋರಿ (ಕ್ರಿಪ್ರಿಯ. ೨೪-೧೩೬). [ತರಳತೆ (=ತರಲತೆ) + ಪೆಱು]

ತರಳನಯನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು: ಇದಿರೆಲ್ಲಿಲ್ ತರಳನಯನೆ ಸಂಭ್ರಮವಿಂದಂ (ಆಡಂಅಾ. ೩೩).

[ಸಂ. ತರಲನಯನಾ (ತರಲ + ನಯನ + –)]

ತರಳನೇತ್ರೆ (ನಾ). ಪ ತರಳನಯನೆ: ತಾರಾ ಜಾನಕಿಯಂ ಪೋಗಿ ತಾರಾ ತರಳನೇತ್ರೆಯಂ (ಕವಿಪ್ರಿ. ೩-೦೫೪).

[ಸಂ. ತರಲನೇತ್ರಾ (ತರಲ + ನೇತ್ರ + –)]

ತರಳಭಾವ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಅಸ್ಥಿರತೆ; ಚಾಂಚಲ್ಯ; "ಅರುಮೆ" (ಪಜಸು. ೬. I, ೭೨).

ತರಳಲೋಚನೆ (ನಾ). ಪ ತರಳನಯನೆ: ತರಳಲೋಚನೆ ಮುಂಗುಟಿಂಗಳೆಳಕಾದ ಚೆಲ್ವುಗಳಂ . . . ತೋಱು ನೀಂ (ಪರಮಾತ್ಮ. ೩-೦೫೮). [ಸಂ. ತರಲಲೋಚನಾ (ತರಲ + ಲೋಚನ + –)]

ತರಳವೃತ್ತ (ನಾ). = ತರಲ ೮: ತರಳವೃತ್ತಮೆನಿಪ್ಪುದೊಪ್ಪಿರೆ ಸಂಭರಂಗಳ್ ಜಜಂಗಮುಂ (ಕ,ವಿಚಿ. ೦೬). [ತರಳ (=ತರಲ) + ವೃತ್ತ]

ತರಳಾಂಬಕೆ (ನಾ). = ತರಳನಯನೆ: ತರಳಾಂಬಕೆ ನಿನಿಲ್ದಿದೊರೆದೀ ಸುಕುಮಾರಶಂಬಂಗನಾರಿಂದಿಗಳ್ಪರಿಸಿ ಬಾರ (ಅಪ್ರಪು. ೭-೦೯).

[ಸಂ. ತರಲಾಂಬಕಾ (ತರಲ + ಅಂಬಕ + –)]

ತರಳಾಕ್ಷಿ 'ತರಲಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ತರಳಾಪಾಂಗ 'ತರಲಾಪಾಂಗ' ನೋ.

ತರಳಾಪಾಂಗೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ನೋಟವುಳ್ಳವಳು: ತರಳಾಪಾಂಗೆಯ ರೂಪವಿಧ್ವಮವಿಲಾಸಶ್ಚರ್ಯಮಂ ನೋಡಿ ತದ್ಗುರ ಹಾವಬ್ಬೆಯೊಂಗಱಂ ಕರಗಿದರು (ಅಪಪು. ೬-೨೫).

[ಸಂ. ತರಳಾಪಾಂಗಾ (ತರಲ + ಅಪಾಂಗ + –)]

ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿ 'ತರಲಾಯತಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ತರಳಾಯತೇಕ್ಷಣೆ (ನಾ). = ತರಲಾಯತಾಕ್ಷಿ ೨: ದುರ್ವ್ಯಸನೆ ದುರಾತ್ಮೆಯಪ್ಪ ವಧು ಸಜ್ಜನೆಯೇ ತರಳಾಯತೇಕ್ಷಣೇ (ಪಾಡಿ. ೪-೭); ಸುಯ್ಯಲರ್ಗೂರಿಪ್ಪದೇಕೆ ವೇಳಧರವಲ್ಲಲವಮಂ ತರಳಾಯತೇಕ್ಷಣೇ (ರಾಜಪ್ರ. ೭-೩೬).

[ಸಂ. ತರಲಾಯತೇಕ್ಷಣಾ (ತರಲ + ಆಯತ + ಈಕ್ಷಣ + –)]

ತರಳತ 'ತರಲಿತ' ನೋ.

ತರಳೀಕೃತ (ಗು). ನಿಡುಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ; ಕಂಪನಕ್ಕೆ ಒಳಗುಮಾಡಿದ: ಅಂಗೀಕೃತಕಳವರ್ಗನುಂ ಕೃತಾರ್ಥೀಕೃತವಂದಿವರ್ಗನುಂ . . . ತರೀಕೃತಾಶಾವರ್ಗನುಂ . . . ನವಿಮಾ ಕೃತ ಸಾಮಂತವರ್ಗನು ಮಾಗಿ (ಹಪ್ರಪು. ೪-೩೪ ಪ). [ಸಂ. ತರಲೀಕೃತ]

ತರಳೆ 'ತರಲೆ' ನೋ.

ತರಳ್ಕೆ 'ತರಲ್ಕೆ' ನೋ.

ತರಳೆ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದವಳು; ಹುಡುಗಿ; ಬಾಲೆ: ತರಳೆ ನಿನ್ನಂ ನಂಬಿ ಹೋದಹೆವಕ್ಕ ಭ್ರನ್ಯಕ್ಕ (ಜಸಪು. ೦೪-೩). ೨. ತರುಣಿ; ಯುವತಿ: ಸೆಱಗ ಬಡಿಸಿರೆ ತಂದಗಳಿರೆಂದೊಱಲಿದಳು ತರಳೆ (ಅಷ್ಟಾಸ, ೦೪-೦೦೪). ; ಭಾವದಾಸಕ್ತಳಪ್ಪಳಾರದಲೊಲೀವನಿತರ ತನು ಮಜ್ಜಿದು ತದ್ಗತಭಾವದಲಿ ತಲೆವಾಗಿ ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡಿದಳು ತರಳೆ (ವಿಕಾಗ. ೦೦.೩-೮೯); ತರಳೇ ಕರಣ ಚರಿತವನಱಿಯದ ದುರುಳೇ (ಅಯ್ಯದೇ. ೩-೬೪). [ತರಳ (=ತರಲ) + – ಎ]

ತರಳೆಱಜರ್ 'ತರಲೆಱಜರ್' ನೋ.

ತರಳೆವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಾಯದ ಹೆಣ್ಣು: ಸೆಱಗುವಿಡಿಯೆ ಸಾಸಾರೆಂಬ ಕರವನು ಧರದೆ ತುಡುಕಲೊಡಮಿಱುಳಿದ ತರಳವೆಣ್ಣಲಿಗಳ ಪಿಡಿಯಲು ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಳ್ಪ ತರಳೆವೆಣ್ಣುಗಳೊಪ್ಪಿದುರು (ಕಂಪಪು. ೬-೦೭೫).

[ತರಳ + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ತರಾಂತರಿ 'ತರಾತರಿ' ನೋ.

ತರಾಜು 'ತ್ರಾಸ್ಸು' ನೋ.

ತರಾಟ 'ತರಾಟೆ' ನೋ.

ತರಾಜೆ, ತರಾಟೆ (ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆ; ತಕರಾರು: ಮಿಸ್ಸರ್ ವರ್ನನನು ನಾವು ಅವನಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಾಲದ ವಿಚಾರವನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಯ ಪಡಿಸದೆ, ಆದರೆ ಅಂಥ ತರಾಟೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಪೋಚ್ರ. ೦೦೪). **ತರಾಟೆ**: ಆಭೀಸಿನಲ್ಲೇ ತಗೊಂದ ತರಾಟೆಗೆ ಹೆಡ್ಡುತ್ತಿನೇನ (ಪಪ್ರಹ. ೨೨).

ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು, ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು = ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳಿಗೆ ಗುರಿ ಮಾಡು: ರ್ಜರ್‌ನೆವಾದೆ: ಆಕ್ಷೇಪಿಸು: ಅವರ ಬೈಗುಳದ ನಿಘಂಟಿನಿಂದ ಆಯ್ದು ತೆಗೆದ ಪದಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರು (ಮುಕಾಖ. ೭೮೨); ಗಂಡನು ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಸನ್ಮುಖಿಯಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ ನನ್ನ ತಾಯಿಯ ಮೇಲೆ ಅಜ್ಜ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಳು (ಭಪ್ರಸ್ಮೃ. ೬); ಅವರು ಮ್ಯಾನೇಜರನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ್ರೂಂತ ತೋರುತ್ತೆ (ಜುಅಶಕ್ತ. ೨೮); ಬೇರೆ ದಾರಿ ಕಾಣದೆ ಅವನನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ (ಪುಪ್ರಮ. ೮೯೨).

[←ಮರಾ. ತರಾಶಾ = ಜಂಬ, ಬಡಾಯಿ]

ತರಾತುರಿ, ತರಾಂತುರಿ (ನಾ). ೧. ಅವಸರ; ತ್ವರೆ; ಆತುರ; ತವಕ: ನಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತರಾತುರಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಪೂರ್ತಿ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಸರ್ವದಾ ವೇಗವೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಹಕ್ಕಸೂ. ೮೪); ಕಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟಾಗಲೆಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ತರಾತುರಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಸಪ್ಪಳ ಕೇಳುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ವಾವಿಸ್ಮೃ. ೩೬); ಕಲ್ಪದಿಂದ ನೆತ್ತಿ ಒರೆಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಬಂದ ತರಾತುರಿ ತೋರಿದರು (ಮೂಮಾಪ. ೦೦೪); ಹೆಣಕ್ಕೆ ತರಾತುರಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೋ? (ಪಪಸಂ. ೩೬); ಬೆಳಗ್ಗೆಯಿಂದ ಆತ್ಯಂತ ಕೆಲಸದ ತರಾತುರಿ (ಸಾಚೇಗ್ರ. ೦೩೪). **ತರಾಂತುರಿ**: ೨. ಜರೂರಾದುದು; ಒಡನೆ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದು: ರಕಾಚೀಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಾಲುಭಾಗ ರೋಗೋದ್ಭವ, ಒಕ್ಕಾಲು ತರಾಂತುರಿಯ ಗೃಹಕೃತ್ಯದಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಗಾಕಾಪ. ೫೦). [?]

ತರಾಯಿ (ಗಂ). ಕಡಿದ ; ಕಂಡರಿಸಿದ . ' ತರಾಯಿಕಂಬ' ಪರಾ.

[←ಹಾರ. ತರಾಷೀ]

ತರಾಯಿಕಂಬ (ನಾ). ಕುಸುರಿಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಕಂಬ ; ಕಂಡರಿಸಿದ ಸ್ತಂಭ : ಅರಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಡಸಾಲೆಗಳು, ಆ ಪಡಸಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತರಾಯಿಕಂಬಗಳು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪).

[ತರಾಯಿ + ಕಂಬ ; (<ಕಂಭ)]

ತರಾರಿ (ನಾ). (?) : ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಧರ ನಿರೂಪಿತ ಮಹಾಳಸ್ವಿವಿಗ್ರಹ ಪದವೀ ಪ್ರಭಾವಿತಂ ಸಮಸ್ತಶಾಸ್ತ್ರವಾರಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ಸಸ್ವಿವಿಗ್ರಹಿ ಗುಣಾಂಕಂಶಕನ ತಪ್ಪಾರಂ ಭಲೆಳ್ಕೊಯಕ್ಷ × × × ಸ್ವಜನನೀಸಸಟಯುಂ ಆದಿತ್ಯಂ × × × ಗೊಡಿಟ್ಟ × × × (ಕಖಶ. ೨೫-೬-೬೭ ; ೭೭೮ ಕಸ).

[P ಇದು 'ತಳಾರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತರಾಸು ' ತ್ರಾಸು ' ನೋ.

ತರಿ$_1$ ' ತಜ್ಞಿ ' ನೋ.

ತರಿ$_2$ ' ತಜ್ಞಿ ' ನೋ.

ತರಿ$_3$ ' ತಜ್ಞಿ ' ನೋ.

ತರಿ$_4$ (ನಾ). ಹಡಗು ; ದೋಣಿ : ಪತಂಗದಂಚೆಗರಿಯಲಿ, ವಿಹಂಗವೆಲರ ತಯಿಯಲಿ, ಅಲರ ಪರಿಸೆಯಲಿ ವಿನ್ನ ನಾ ಪಾರ್ವನೊಸಗೆಯವದಿನೆ!(ಗಿಳಿವಿ. ೩೯-೨೪) ; ಕಡಲಿತಿಪ ಕೆರಳ್ಕೊಡಂ. ಕಡಿವುದೇಂ ಕರಯುಂ? – ಅಯಾರ ವಧಿಯನೆನ್ನ ನನ್ನಳವ ಮಿರಿಗೆ ಕಾವನಾಜೆಗೆ ನಿನ್ನ ತೆರಿಪಿದ ತರಿಯಂ. ಗೆಗೆವಕ್ಕಿ ಹೆಗಲಂತೆ ನೆಸ್ಸಿಕೆಯ ಸೇರೆ (ಗಿಳಿವಿ. ೩೮-೨೮). [ಸಾ.]

ತರಿ$_5$ (ನಾ). ಗದ್ದೆ ; ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ : ಐನ್ ಸರ್ಕಾರಿ ನೀರು ಅಥವಾ ಇತರ ಜಲಾಧಾರದಿಂದ ಭತ್ತಾ ಮುಂತಾದ ವೈರಿಂದವ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತರಿ (ಅಥವಾ ಗದ್ದೆ) ಎಂದು ಹೇಳುವುದು (ಭೂಮಿಶಾ. ೩೩) ; ಅವನ ಬಳಿಯಿದ್ದ ಕಾಮಧೇನೆ ವಿಪಾವಿಲ ತರಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಸರ್ಕಾರ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಡೂತ್). [←ಹಿಂ. ತರೀ]

ತರಿಗೆಂದ ' ತಜ್ಞಿಗೆಂದ ' ನೋ.

ತರಿಚು ' ತಜ್ಞಿಚು ' ನೋ.

ತರಿಚುಗೆಡೆ ' ತಜ್ಞಿಚುಗೆಡೆ ' ನೋ.

ತರಿತರ್ಕಿ ' ತಜ್ಞಿ ' ಪರಾ.

ತರಿತರ್ಕಿ ' ತಜ್ಞಿ ' ಪರಾ.

ತರಿತೀಪು, ತರ್ತೀಪು (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿ ; ಪ್ರೇಮ ; ಇಷ್ಟ ; ತವಕ ಜುಂಬನ ಕೆಕ್ಕೆ ತರಿತೀಪು ನಿನ್ನಂತ ಸವಿಗಾರಗಳ್ಗಿದ ಜಡದೇಹಿಗಂಟಿ (ಸಾಂಗಗ ೮).

ತರ್ತೀಪು: ೨. ವೈವಿಧ್ಯ ; ವಿವಿಧತೆ : ತರ್ತೀಪಿನ ತಿಂಡಿ. ಭಕ್ಷ್ಯ (ಔಲಿಗಾಲ. ೪೦೨). [←ಆರ. ತರ್ತೀಬ್ ; ಹಿಂ. ಮಕಾ. ತರತೀಬ್./ತೆಲು. ತರತೀಪು]

ತರಿಪೈರು (ನಾ). ಗದ್ದೆಯ ಪೈರು ; ನೀರಾವರಿ ಬೆಳೆ ; ಬತ್ತ, ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುವು : ದೇಶದ ಬಹುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಪೈರಿಗೆ ನೀರಾವರಿಯು ದೇಳೇ ಬೇಕು. ಭತ್ತ ಈ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಇದನ್ನು ತರಿಪೈರು ಎಮ್ಮೆತ್ತಾರೆ (ಕಿಲ್ಲಾ. ೩೬) ; ತರಿಪೈರುಗಳು:–ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ವಾದದ್ದು ಭತ್ತ. (ಪ್ರಕಾಮು. ೪೪).

[ತರಿ + ಪೈರು (<ಪಯಿರ್)]

ತರಿಯಿಸು ' ತರಿಸ್ಮಿ ' ನೋ.

ತರಿಲೆ (ಕ್ರಿ). ಕಳಚಿಬೀಳು ; ಉದುರು ; ಬಿದ್ದುಹೋಗು (?) : ತಲೆಯೊಡೆದೊಕ್ಕು ನೆತ್ತರೊಡವಾಯ್ದು ಏದುರ್ ಕಡಿವೆತ್ತು ನೆತ್ತಿ ಕಣ್ ತೊಲಗಿ ತರಿಲ್ದು ಪಲ್ಲರಿದು ಬಾಯ್ದುಟಿ ಸೀಲ್ದು (ಕಳವಿ. ೩-೦೦೪).

[P ಇದು 'ಕಲಲ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತರಿವಿಂಡಿ ' ತುಂಬುವಿಂಡಿ ' ನೋ.

ತರಿಸ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ನೀರಡಿಕೆ. ೨. ಇಚ್ಛೆ ; ಅಭಿರಾಷೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ. ೩. (ಅಲಂ) ಒಣಗುವಿಕೆ ; ಬಾಡುವಿಕೆ : ಈ ತೆಜಸೂರ್ ರಕ್ಕಸನ ಹಸಿಂಯ ತರಿಸಮುಗೆ ತಜ್ಞಿಸಂದು ಮನದೆ ಮಾಯೆಯಂ ಬಗೆದು ಕವರುಬಿಜ್ಜಿಯನೊಡ್ಡಿ ನಿಲ್ವುದುಂ (ರಾಮಾಕ್ಕ. ೦೦೪-೦).

[<ಸಂ. ತರ್ಷ]

ತರಿಸರ್ ' ತಜ್ಞಿಸರ್ ' ನೋ.

ತರಿಸಲು ' ತಜ್ಞಿಸಲು ' ನೋ.

ತರಿಸಲಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧಾರಮಾಡು : ಮಂದುವೆಸಾಳಂ ತರಿಸಲಂಗೆಯ್ದು ಕಾಳು ಕಾಂ ವದಪಸಿಂ ಬಂದವರ್ (ಗಾಬಿಪ. ೦೮೦-೩೭).

[ತರಿಸಲು (<ತಜ್ಞಿಸಲು) + ಕೆಯ್$_1$]

ತರಿಸಲ್ಕೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಯ ; ನಿರ್ಣಯ ; ತೀರ್ಮಾನ : ವನತೆಯಂ ತಂದೆಬಿಪ್ಪಿಸುತೆ ಶರಣ್‌ಬೋಗದಿರೆ ಮೊಳಗುವುದು ರಣಭೇರಿ, ವಾಸರ ಪತಾಕಿನಿಯ ಪೂರ್ಯಯಂ, ತರಿಸಲ್ಕೆಯಂ ಲೋಕಕಲೋಕಾಂತರಂಗಳಿಗೆ ಸಾರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೮-೨೯೦).

[ತರಿಸಲ್ (<ತಜ್ಞಿಸಲ್) + ~ ಕೆ]

ತರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರಿಸು : ಮಾಕ್ಕ ವಂದನವನದಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತರಿಪ್ಪೆನವಂಗಸುಖೋಪಿತಂಗಳಾ (ಕವಿಜಾ. ೩-೦೦೪); ಮುಜುಕಲ್ಲಂ ಕದಂಬ ತರಿಸಿ × × (ಎಳ್. II, ೪೪೩ ; ಸು. ೨೦೧) ; ಸಮಸ್ತ ವಾರಿಧಿ ನರಿಕ ಮಹಿತಕರದರ್ಥಮೆಲ್ಲವಂ ತರಿಸಿ ನೆಗಟ್ಟಿತ್ತಯಂ ನಿಶ್ಶಾ ಲಾರ್ಪೊಡೆ ಮಾಡಿರೆ ರಾಜಸೂಯಮಂ (ಜಂಪಭಾ. ೬-೦೮); ತರಿಸಿ ಜವವನಡಿ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯರಕ್ಷೆವುಷ್ಪವನೆ ಮುಂಡಿದು (ಆ ಗೆ. ೪-೩೬) : ತರಿಸಿದನು ಹಿವರುಚಿಯ ಹಿಂಡಿದ ಪರಮಾಕೀರ್ತೋದಕವ ತಾನಿಸೆ ಸುರಭಿವಿಮಳ ವಾಸನವನು ಪರಿವರಿಯ ಕುಡಿಸೀರ (ಅಷ್ಟಾಧ್ಯೀ. ೦೦-೫೫). ೨. ಕರೆಸು : ಅರಸಂ ಕೊಸುಮವನರಿಯುವನೆಂಡಗೊಂಡು ಬನ್ನಿಮೆಂದು ತರಿಸಿ (ಪಡ್ಡಾಕಾ. ೦೧೩-೨೨).

ತರಿಸಿಕೊಡು = ೧. ತರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಡು : ಸುಧೆಯನೀಗಿಂತು ತರಿಸಿಕೊಡುವೆನೆಲ್ಲೆ ಬಿಟ್ಟನು ಸುರವಪತಿಯನು (೫೦ಕಥ. ೩-೫೭). ೨. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಡು : ಬಹುಶ್ರುತ ಮಂತ್ರಿ ಮಂತ್ರರೂಪ ನಿಷ್ಣಾದಿತ ಮಾಯಾಜಾಣಿತಿಯರಸವಿತಂಗೆ ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಜಾತಿಪು. ೩-೬೦ ಪ): ತೇಜಿಯ ತರಿಸಿಕೊಡಲೆಲ್ಲಿಯಿದನು (ಕಥಕ. ೭-೨). ತರಿಸಿಕ್ಕೊ = ತರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕ್ಕೊಳ್ಳು ; ಕಸಿದಂಕೊಳ್ಳು : ಕುಲಧನಚಮಮಂ ತರಿಸಿಕೊಳಲ್ ಬಗೆದರಭಿವ ಪುರುಳಂ ಪೊಣರ್ದಾಗಳಲಿಪಿನಂ ಗಾಜ್ಞಾಪವೆಯೊಳ್ (ಅವಿಪ. ೦೫-೨೯) ; ಪೆಜರರ್ಥಮ್ಮಿಱಗುವನಂ ಪೆಜರರ್ಥ ಮನೆಯೆಂ ತರಿಸಿಕೊಳ್ವವನಂ ಕೇಳಲಿಬೆವೆಂದೆ ಕೊಲ್ವುರ್ (ರ ಮಾ ೯ ಮ್ಮ. ೧೨-೨೩೩) ; ಕರವನವರವರೊಡಬಡಿಕೆಯಲಿ ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತ ಧರಣೀಶ್ವರರಗಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಮೆಱೆದನು ರಾಜಶೇಖರಲಿ (ಕೊಕೊಕ. ೦-೬-೨). [ತರ್ + ~ ಇಸ್ಮಿ]

ತರಿಸ್ಮಿ, ತರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಟು ; ಪಾರಾಗು ; ದಡವನ್ನು ಸೇರು : ಉಡುವಪಮಂ ತರಿಸಿ ನದಿಯಂ ತರಿಸವೇಳ್ಕುಂ (ಪಂಗಾಚಾ. ೨-೦೬-೩೩).

ತರಿಯಿಸು : ಅಮಿತ ಮಕರಧ್ವಜೋತ್ಸಲಿಕವಿನಾತ್ಮಸುಹೃದ್ವಿಯೋಗ ವಡಬಾನಲ ದುರ್ದಾಮಮಮಂ ದಿನಾಜ್ಯಿಯಂ ಧೈರ್ಯಮೆಂಬ ಛೈತ್ರದಿನಿ ಳಾದಿಂದಂ ತರಿಯಿಸಿದಂ (ಶಾರಂಜಾ. ೧೬೦) ; ಪರಿಕಿಪೆಂಡೆ ನಿನ್ನ ಮಗನೀ ಮರೀಚಿ ಬಹುವಿಧ ಭವಾಜ್ಯಿಯಂ ಕೃವದಿಂದಂ ತರಿಯಿಸಿ ಗಳಿತಾಖಿಲ ಕರ್ಮರಜಸಂ ಕದಿಯ ತೀರ್ಥರಿತಾದಪ್ಪಂ (ಪರ್ಶಾಕ್ಷ. ೦೦-೧೬).

[ತರಿಸ್ + ~ ಇಸ್ಮಿ]

ತರಿಳಕೆಂಡ 'ತರಿಳಗೆಂಡ' ನೋ.

ತರಿಳಗೆಂಡ. ತರಿಳಕೆಂಡ (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿ ಎನ್ನುವ ಕೆಂಡ ; ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನವಾಗಿರುವ ಕೆಂಡ : ಎಜ಼ಿವ ತಣ್ಣೀರನೆಳಸುವೆಳವ್ಗಳಿಗೆ ತರಿಳ [ಶಾಣಾ. ತರಿ]ಗೆಂಡವ ತಳಿವಂತೆ (ಹರಿಶಿ. ೬-೩೮). **ತರಿಳಕೆಂಡ :** ರಣಧೂಳಿ ಪರಿವಡದುದುರಿಯುಡಗಿ ಕಳಗಡೆ ತರಿಳಕೆಂಡವನಾಂತು ಮೇಗಡೆ ಹರಹು ಗಗನದಿ ನೆಗೆವ ಧೂಳಿಯ ಹೊರಳಿಯಂದದಲಿ (ಅಂಜನ. ೨-೪೪). 'ತಳಲುಗೆಂಡ' ಪರಾ. [<ತಱಗೆಂಡ]

ತರೀಬಿ (ನಾ). ಮೆರ್ಗಾ ; ಹಾದಿ : ಆಯ್ತು ನಿನ್ನಿನ ತೇದಿ, ನಾಳಿನ ಹಾದಿ ನಿನ್ನೆ ತರೀಬಿ (ಸೂಳೆಯರಾಣಿ. ೫೦-೬).

[<ಅರ. ಹಿಂ. ತರೀಕ್ ; ಮರಾ. ತರೀಕ್, ತರೀಖ್]

ತರು ¹ 'ತರ್' ನೋ.

ತರು² (ನಾ). ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : "ವೃಕ್ಷಃ . . . ತರುಃ . . . ಪಾದಪಃ– ಈ ೧೯ ಮರಂ" (ಹರಿವಂಶ. ೨೯-೨೩); ಮುಕುಳಿತ ಕುಸುಮಿತಾಪದಿಮಿತ ಫಲಿತ ತರುಗಳೆ (ಹುಳುಮಾ. ೩-೪೭); ಏಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿದೆ ಇಹಲೋಕದುಃಖಿಯ . . . ಎನಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ತರು ಮರನಿಲ್ಲದೇ (ಲಕ್ಷ. ೬೪) ; ಆತವ ತಾವದಿಂದಮಿದು ನಿಸ್ಸ್ವಜನಾರ್ಜಿಸಿಪ್ಪ ವಾಳವಲ್ಲೀತರುವಾದುದೀ ಯಡೆಯೊಳ್ನಿರವಾಗದು ಪೋಪ್ಪದುತ್ಪವಂ (ಜಗದಿ.೩-೬೪); ಚರಿಪಾರಣ್ಯದ ಪಕ್ಷಿಗೊಂದು ತರು ಗೊಡ್ಡಾಗರ್ ಫಲಂ ತೀವಿದಾ ಮರಗಳ್ ಪುಟ್ಟುವೆ (ಸೊಡ್ಡಳ. ೩೬) ; ಪುಸ್ತಕದಿ ದೊರೆತರವು ಮಸ್ತಕದಿ ತಳೆದ ಮಣಿ ಚಿತ್ತ ದೊಳು ಬೆಳೆದರವು ತರು ತಳೆದ ಪುಷ್ಪ (ಪುಂಜಿತ. ೬೫). [ಸಂ.]

ತರುಂಬ ¹ 'ತಱುಂಬು' ನೋ.

ತರುಂಬು² 'ತಱುಂಬು' ನೋ.

ತರುಂಬುವದು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ತೊಂದರೆಪಡು: ಮಹಾ ಸನ್ನಿಧಾನವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ತರುಂಬುವಡದೆ ಜಡಿತಿಯಾಗಿ ಬಿಜಯಮಾಡಿ (ಮುಂತ್ರ. ೦೨೫-೨೪). [ತರುಂಬು (<ತಱುಂಬು) + ಪದು]

ತರುಕುಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಅಳಿಲು : "ತರುಕುಟಿ [ಶಾಣಾ. ಟಿ] ಶ್ರಿವಳಿಯಸಲಣಲದು" (ಮುಂಗಿರ. ೪೯-೦೬).

[ತರು + ಕುಟಿ]

ತರುಕೋಟರ (ನಾ). ಮರದ ಪೊಟರೆ: ಪುಲ್ಲಂ ಪುಳ್ಳಿಯುಂ ಮೊದಲಾದ ಕಸಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಚಿರಂಜೀವಿ ತೊಣ್ಣಿದ ಗಿರಿಗುಹಾದ್ಯಾರಂಗಳೊಳೂ ತರು ಕೋಟರ ಕುಟರಂಗಳೊಳಿವಾಡಿದಿವಿದು ತೀವಿ ಬಲ್ಪಾಕ್ಕೆ ಕ್ರೊಗ್ಗಳನಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತಗುಳ್ದುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೩೬೬-೨). [ತರು + ಕೋಟರ]

ತರುಗು 'ತರಗು' ನೋ.

ತರುಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ನೆಲುಗಳ್, ಶುಂಠಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ . . . ತರುಚ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗೆ . . . ಕಷಾಯವಿಕ್ಕೆ ಸೇವಿಸಿ ಜಿಹ್ವಕ ಸನ್ನಿ ಶವಾನವಹುದು (ಶಸ್ತ್ರ. ೦೬೬). [?]

ತರುಚಯ (ನಾ). ಮರಗಳ ಗುಂಪು ; ತೋಪು : ಹಸುವು ಹಾಲನು, ಹೊಲವು ಕೊಳನು, ಹಸನು ತೊಡಿಗೆಯ ಮಂದೆಯುಂ, ಬಸಿಲೊಳಾಶ್ರಯ ಪನ್ನು ತರುಚಯ ಎಸೆಗಲವ ಸುಖಮನನಜ್ಯೆ ! (ಕಬಿ. ೪೦-೬).

[ತರು + ಚಯ]

ತರುಚರ (ನಾ). ಕೋಡಗ ; ಮಂಗ ; ಕಪಿ ; ವಾನರ : ದುರ್ವಾಸಶಾ ಶ್ವಾನನೆ ಪರಿಹರಿಸಲಾಜದೆ ತರುಚರನೆ ಮಾಟ್ಟುದುಂ(ಪಂಚಕಂ.೨೬೦-೨೦); ಧರಣಿಪತಿ ದಶರಥಗೆ ನಾನವತರಿಸುವೆಂ ಸುತನಾಗಿ ಧರೆಯಲಿ ತರುಚರರು ನೀವಾಗಿ ಜನಿಸುವುದೆಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ಕಾಶಿಕಾ. ೦-೦೬) ; ಶರಗಳಿಂದಂ ನಿಕಾಚರರಿಡುತ ಬರಲು ತರುಚರರು ಭೂರುಹ ಭೂಧರಂಗಳಿನೆಚ್ಚು (ಪಂಚಾಣ. ೬-೪೯-೨). [ಸಂ.]

ತರುಚರಕಾಂತೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಕೋತಿ ; ವಾನರಿ : ಬಿರಿಕಿಸೊಳ್ಯುಂ ನೊಯ್ಯುಮೆನರದೊಡೀಯುಂ ವಿಳಾಸಮಾಪರಿಸದ ದಾಡಿಮಿಸಳು ಮನೊಯ್ಯನೆ ಚುಂಬಿಸಿ ಬರ್ಪ ಕಾಂತನಂ ತರುಚರಕಾಂತೆ ಕಂಡು (ಪುಷ್ಪಕು. ೫-೦೭). [ತರುಚರ + ಕಾಂತೆ]

ತರುಚರೇಶ್ವರ (ನಾ). ವಾನರರ ಒಡೆಯ; ಕಪೀಶ್ವರ : ಕರಿಸಲಂದೀಡ್ಗೆರು ದಿಕ್ಕಿತ ತರುಚರೇಶ್ವರ ಭಟರ ಪಡೆಗಳ . . . ಕಪಿಬಲ ನೆರೆದುರ್ಬರ ಪದ್ಮಪಡಗಳಲಿ (ಕಾಶಿಕಾ. ೯-೯). [ತರುಚರ + ಈಶ್ವರ]

ತರುಜಾತ (ನಾ). = ತರುಂಬಿರು : ಪಾತಾಳವರಂ ಸ್ಪಾಚ್ಚೆ ಗುಣಾಕಿಶಯದೆ ಕಾಣಲಿಯ್ದು ಬಂದವುದೆಂದಿ ಮಾತನೊದವಿವುದು ತುತರುಜಾತ ವೃತಿ ಬಿಂಬವಿಸರವಂತಾ ಸರದೊಳ್ (ಹಂಪ್ರಪು. ೫-೩೯). [ತರುಂ + ಜಾತ]

ತರುಟಿಗಿ, ತರುಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಚಿಗಟೆ ; "ಚಕ್ರವರ್ತಿ" (ಹರಿಶಿ. ೩೯೦). **ತರುಟಿಗೆ ;** "ಚಿಗಟೆಗಿಡ" (ಪ್ರಕಡ್ಡಾ).

[< ಚಿಗಟೆ]

ತರುಟಿಗೆ 'ತರುಟಿಗಿ' ನೋ.

ತರುಡು, ತರಡು (ನಾ). ಆಂಡಾಶಯ ; ಬೀಜ ; ವೃಷಣ : "ವೃಷಣಂ= ತರುಡು" (ಕಾಶಕೃ. ೬೦) ; ಮುಷ್ಕವಂ ಕ್ಷೀಣಾರ್ಮಾರ್ದ್ಯ–ತರುಡಿಗೂ ತೊಡೆಯ ಕೀಲಿಗೂ ನಡುವೆ (ಶಾಙರಿ. ೩-೪-೮ ಪ) ; ತರುಡು, ವೃಷಣ (Testicles. ಇಂಕವಿ.). **ತರಡು:** ಹೊಲಿಯನ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ತರಡ ಒರೆಗಲ್ಲು (ಗಾದಿ). 'ಗೋದರುಡು' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ ತುಳು. ತರಡ್, ತರ್ಡ್]

ತರುಣ (ಗು). ೧. ಎಳೆಯದಾದ; ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ: ತರುಣ ವ್ಯಾಕಾಲ ಗರ್ಭರುಚಿವತ್ಸ ರಘುಂದ್ರಸ್ಪ ದೇಹದಿಟ್ಟ (ಪಂಚಾಕಂ. ೦೨-೦೫) ; ಕರ ಚರಣ ಶುದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡಿ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಂಗೆಯ್ದು ತರುಣಕಶಿಷೂಡನಡಿ ದಾವರೆಯನರ್ಚಿಸಿ (ಹಹಕಾ. ೦೦-೦) ; ವಿಳಸತ್ಕೃರ್ವಾದ್ರಿಯೊಳ್ಳಾಸರ ತರುಣದಿನಾಧೀಶಬಿಂಬಂ ಸಂಧಾಬ್ಜಿಸ್ಪಳಳಾಳ್ಳಾಲಂ ವಿರಾಜಂ . . . ಮೇಣ್ಳಳಿವಂತೆ(ರಾಹಶಿ. ೪-೭೫). 'ತರುಣಾತವ' ಪರಾ. ವಿ.ಹೊಸದಾದ; ನವೀನ. (ನಾ). ಹಿ. ಹರಯದವನು ; ಯುವಕ : ತರುಣಂ ಕಾಸಿವನೊರ್ವ ಮರ್ತ್ಯನಿಗೆ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಬಿತ್ತರಿಪ ರೂಪ ವಿಳಾಸ (ಶುಕುಮ. ೦೦-೦೦೬); ತರುಣನೆನ್ನೊಳು ತರಳನೆನ್ನೊಳು ದುರುಳ ನೆನ್ನೊಳು ಮರುಳನೆನ್ನೊಳು ಹುರುಳದೇನುಂಟೈ (ಶಾಸಚಿ. ೪-೦೦೬) ; ಪರವಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಯದಿತರಹಸ್ಯದ ತತ್ವಮುದನಾಚರಿಸಿ ಬದುಕಲೆ ತರುಣ ನೀನೆಂದ (ಗಗಶಾ. ೦೪-೪೩). ೪. ಆನಂತರದ ಕಾಲ ; ಆಮೇಲಿನ ಸಮಯಂ:ಈ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಅವರಂಪಾರಸ್ಯಾಮಿ ಒಂಕಾರೇಶ್ವರನ . . . ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಎಂಬಂತೆ ಕುಂತನು (ಚಳಗಾ. ೧೬೫) ; ಆ ಸ್ನೇಹ ಬಲಿತ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ರಾತ್ರಿ ನಟಿಕೆಗ, ಗೋಣಿಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕರುವನ್ನು ತನ್ನೊಂದಿಗೆ ಬಲಗಳಲು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು(ಕಕಂಗಾ.೯೦); ಆ ಮನುಷ್ಯ ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಬಂದ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕಾಟ ಕೊಟ್ಟಿವು (ಸುಪಾಸಂ. ೦). [ಸಂ.]

ತರುಣತರಂಗಧರ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರ ; ಬಾಲಚಂದ್ರ : ತರುಣ ಕರಂಗಧರಧರ ಶಾಚಾರಂಗಳಿಂತಪಪ್ಪ (ಜಸಪು. ೪೨-೬೨).

[ತರುಣ + ತರಂಗಧರ]

ತರುಣಜನಿಸಾಗ (ನಾ). ಯುವಕರ ಪೀಳಿಗೆ ; ಎಳೆಯರ ಪೀಳಿಗೆ : ಈ ಬರಹಗಾರರಲ್ಲಿನ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆ ತರುಣಜನಿಸಾಗ (ರೂಪಸಂ. ೩೭).

[ತರುಣ + ಜನಿಸಾಗ]

ತರುಣಜ್ವರ (ನಾ). ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಅಲ್ಪಾವಧಿಯ ಜ್ವರ: ಏಳುರಾತ್ರಿ ಪರ್ಯಂತರ ತರುಣಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಹತ್ತುರಾತ್ರಿ ಪರ್ಯಂತರ ಮಧ್ಯಮಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ಣಜ್ವರ

ವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಕ್ರಿಸ್ತಾ. I, ೩೩) ; ಸಕಲರಿಗೂ ಬಹಳವಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ದಿನ ಪರ್ಯಂತ ಬರುವ ಜ್ವರವು ತರುಣಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಶೌವೃ. ೦೦೫). [ಸಂ.]

ತರುಣತೆ (ನಾ).= ತರುಣತ್ವ : ತರುಣತೆ ಪೋಗಿ ಜಿನಾಗಮವರಿಣತೆನಿವಗಾಗೆ (ಆಕಪು. ೩-೦೦೦) : ನಳನೆಲ ತರುಣತೆಯ ಸೊಂಪು ವೆತ್ತರುಣತೆಯ ತಳರಿದಿದ ತೋರಣದ . . . ಬಗೆ ಕಂಗಳಂಬಿಗೆ ಕೌತುಕಂಗಳಂ ಬೀದಿಗೆಳೊಳೆದಿರ್ಪವ್ವ (ಕ್ರಮಿಂಪ್ರ. ೩-೦೬). [ಸಂ. ತರುಣತಾ]

ತರುಣತ್ವ (ನಾ). ಎಳೆಯತನ; ಎಳೆಯ ಹರೆಯ; ಯೌವನ : ತರುಣತ್ವ ದುರ್ಭಗರ್ಗ್ ಪರಿಣತಿ ಸುಖದಂಗಳೆನಿತ ಸತ್ಪ್ರಿಯೆಗಳನಾ ಧರಣೀಶಸುತಂ ಪಲೆಕಾಂಕುರವಿಲ್ಲದ ವೈದ್ಯನಂದದಿಂದಾಚರಿಪಂ (ಕಂಪ್ರಬು. ೩-೨೦). [ಸಂ.]

ತರುಣದಿನಾಧೀಶ (ನಾ). ಎಳೆಯ ರವಿ ; ಬಾಲಸೂರ್ಯ : ವಿಳಸತ್ಕಾರ್ವಾರಿಧಿಯೊಳ್ಮಾಸುರ ತರುಣದಿನಾಧೀಶಬಿಂಬಂ ಸುಧಾಬ್ಜಿ ಸ್ಮಿಳದೊಳ್ಳಾಲಂ ಮರಾಳಂ . . . ಮೀಣ್ಮಳೆವಂತೆ (ರಾಜಶೇ. ೪-೭೫). [ತರುಣ + ದಿನಾಧೀಶ]

ತರುಣವೃಷ (ನಾ). ಪ್ರಾಯದ ಹೋರಿ—ಗೂಳಿ: ತರುಣವೃಷಂ ಕೆಲಿದು ತೊಟಲ್ದರೆ ಕಂಡುದೆಂಬಂದೆ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಗೆ ಮೆಯ್ಯುಂ ತರುಣಜನಂಗಳ್ ತರ್ಪರ್ ಪರಿಣತವಯಸಕರಳ್ವವ್ವರ್ ಮೆಯ್ದಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೦೫-೪೦). [ತರುಣ + ವೃಷ]

ತರುಣವೇಣು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿದಿರು ; ಕಳಿಲೆ: ಮರಕತವರ್ಣಮಂ ತರುಣವೇಣು ತನುಚ್ಛವಿಯಿಂದೆ ವಜ್ರಮಂ ಸುರುಚಿರಮಪ್ಪ ಮುತ್ತಿನಿವ ದಂತಚಯಂಗಳಿರ್ಪೊಂದು ಕಾಂತಿಯುಂ : . . . ಹೋಲ್ಲಳ್ (ಎಳ. XIII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೪೩-೦೪ ; ೧೭೨). [ತರುಣ + ವೇಣು]

ತರುಣಶಶಿಚೂಡ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ತರುಣಶಶಿಚೂಡನವಿದಾವರೆಯುತರ್ಚಿಸಿ (ಹಹಕಾ. ೦೦-೦). [ಸಂ. (ತರುಣ + ಶಶಿ + ಚೂಡಾ + –)]

ತರುಣಾತಪ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿಸಿಲು ; ಹೂಬಿಸಿಲು : ಪೊನ್ನಲ್ಲಿಂದ ಮಡುಗಳ ಕನಲ್ಕಿಳಿಗಿದೆ ನೃಪಮಂಡಲದ ಕನಕಾಭರಣಕಿರಣತರುಣಾತಪದೊಳಲರ್ . . . ಬೆಳ್ಳಾರೆಗಳ ಹಂತಿಗಳಂತೆ ಪಡೆಯೊಳೆಸೆದವ್ವ (ಶಾಂಪು. ೦೨-೮೩) ; ಕನತ್ಸುವರ್ಣಗಿರಿಯ ತಳ್ವಡಿವ ಸತ್ಪಿಗೆಯ ಸಾಲ್ಗಳು (ಕ್ರಮಿಂಪ್ರ. ೦೨-೬) ; ಕನತ್ಕನಕಮಯ ಮಣಿಭೂಷಣಾಂಶುವಿಸರದರುಣತರುಣಾತಪದೊಳ್ಳಲ್ಲಗಳೆಗದುನೋಡಬ್ದಿ (ರಾಜಶೇ. ೭-೦೭ ಪ). [ತರುಣ + ಆತಪ]

ತರುಣಾರುಣ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣ : ತರುಣಾರುಣಭಾಸುರಕಾಂತಿಯುತೇ ಚರಣಾರುಣಪದ್ಮನಕಾರ್ಯಶತೇ (ರಾಜಶೇ. ೦೨-೦೦೮). [ತರುಣ + ಅರುಣ]

ತರುಣಾರ್ಕ (ನಾ). = ತರುಣದಿನಾಧೀಶ : ಕಿಡಿ ಕಿಱಿದಾದೊಡಂ ಸುಡದೆ ಕಾವನಮಂ ತರುಣಾರ್ಕನಾದೊಡಂ ತಿಡಿಸಿಸೆ ತೀವ್ರಮಪ್ಪ ತಮಮಂ (ಪಂಂಪಾ. ೪-೪೮). [ತರುಣ + ಅರ್ಕ]

ತರುಣಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಯದ ಹೆಣ್ಣು ; ಹರಯದವಳು ; ಯುವತಿ : "ತರುಣಿಯಕ್ಕು ನವದಾರೆವರೆ ತಾಂ ಸಂತತಮೇಱುಂಜವ್ವನೆ" (ಆವೆಂಂ. ೧೬೬) ; ತರಣಿಪ್ರಭೆನರ್ಘರ್ತನೀ ತರುಣಿಯ ಹೃತ್ಪಿವಿರವುಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಸಿಪ್ಪೆಸಿದಂ (ಆಗಪು. ೨-೯೨) ; ತರುಣಿಯರ ತಂಡದೊಳ್ ವಿಸುಕಬಾರದು (ಪಂಂರ. ೦೫-೦೦೪) ; ತರುಣಿ . . . ಹೂವಿನ ದಂಡೆಯನ್ನು ನಿಜವರನ ಕೊರಳಲಿ ಹಾಯ್ಕುದಲು (ಶಾಪ್ರಾ. ೦೫-೬೫); ಅವಳೇನೂ ಬಲಿಯ ನೆಲ್ಮಯ ತರುಣಿಯಲ್ಲ (ಧರ್ಮಾಶಾ. ೭೬). [ಸಂ. ತರುಣೀ]

ತರುಣಿಮ (ನಾ). ತಾರುಣ್ಯ ; ಯೌವನ : ನಡೆ ಮಾಣ್ದ ಕಚಿರಿಯೆಂಬೀ ನುಡಿಗಿಡಿಗೊಟ್ಟರ್ ಲತಾಂಗಿ- ನವತರುಣಿಮದೊಳ್ (ಕಂಪ್ರಪು. ೩-೦೦೦) : ಸಿಂಗದ ಶಿಶುವಂ ತಾನೀಕೆಯ್ವೞ್ನೆಡುವಿನ ನೃಪತನಯಂಮೆ ತರುಣಿಮಂ ಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಹಯಚಾ. ೩-೨೨). [ಸಂ. ತರುಣಿಮನ್]

ತರುಣೀಕೇಕರ (ನಾ). ಹರೆಯದ ಹೆಣ್ಣಿನ ಓರೆನೋಟ ; ಯುವತಿಯ ಕಡೆಗಣ್ಣ ದೃಷ್ಟಿ: ಆ ಭರತಮಂ ತರುಣೀಕೇಕರಮರೀಚಿನೀರಾಜತಾಕ್ಷತ್ರಕಾಂಗಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಕಂಪ್ರಪು. ೬-೪೨). [ಸಂ. (ತರುಣೀ + ಕೇಕರ)]

ತರುಣೇಂದು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರ ; ಬಾಲಚಂದ್ರ : ತರುಣೇಂದು ದಿನಕ್ರಮದಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ ವಾರಿನಿಧಿಯನೊದವಿಪ ತೆಱದಿಂ ಮುಸರಿಪ . . . ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ ಜನದ ಮಾದವನೊದವಿಸುತಿರ್ದಂ (ಆಗಪು. ೬-೪೦). [ತರುಣ + ಇಂದು]

ತರುಣೇಂದುಜೂಟ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಮುನಿವಲ್ಲಭಂ ತರುಣೇಂದುಜೂಟನ ಸಮ್ಮುಖದೊಳೊಲವಿಂದೆ ಕೈವಂಗಿದು (ಜಸಪು. ೦-೫೬). [ತರುಣೇಂದು + ಜೂಟ]

ತರುಣೇಂದುಧರ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಮನೆದೈವವು ನಿವಗಿಕೆ ತರುಣೇಂದುಧರನಿರೆ ಅನ್ಯದೈವದ ಸೇವೆ ಸನ್ಮತವೇ (ಜಸಪು. ೩-೭೬). [ಸಂ.]

ತರುಣೇಂದುಮೌಲಿ, ತರುಣೇಂದುವಮೌಳಿ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ತರುಣೇಂದು ಮೌಲಿ[ಪ್ರಾಣಾ.೪]ಯುಂ ಪ್ರಾಥಿಸಿದೊಡಿತ್ತನತಿಕರುಣದಿಂದವರಿಮಿತ ಮಸ್ತುಂ (ಕ್ರಮಿಂಪ್ರ. ೩-೩೬). **ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ** : ವೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತರುಣೇಂದು + ಮೌಳಿ]

ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ 'ತರುಣೇಂದುವಮೌಳಿ' ನೋ.

ತರುನಿವಹ (ನಾ). = ತರುಚಯ : ತರುನಿವಹಕ್ಕೆ ತಮ್ಮಂದಚೆ ತಮ್ಮನ್ ವಿರಾಸನೆ . . . ಎಂತು ನೋಟ್ಪುದೂ ನಿರುಪಮಮಾಗಿ ಕಣ್ಗೆ ಕರವೆಸಕ್ಕುದ ವಾವುಮಹಿಜರಾಜಗೆಗಳ್ (ಸುಳುಮಾ. ೨-೪೨). [ತರು + ನಿವಹ]

ತರುಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು : ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಕುದುರೆಯ ತರುಬಿಸಿ ಹೇಳಲುದ್ಯುಕ್ತನಾಗುವಳು (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೦೦೨). ೨. ಹೊಡೆದಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು : ಕೋಡದಿಂದಾ ಚರರ್ಕಳವಂ ತರುಬಿಸಿ (ಕೇಷಡಂ. ೪೭). [ತರುಬು (<ತಱುಂಬು) + – ಇಸು]

ತರುಬು 'ತಱುಂಬು' ನೋ.

ತರುಬುಬ್ಬ 'ತಱುಂಬ್ಬ' ನೋ.

ತರುಮಗು (ನಾ). ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ.

ತರುವಕ್ಕಳು (ಬಹುವ) : ತರುವಕ್ಕಳ್ ಕೂಡಿ ನೀರಾಟವ ಹೊಕ್ಕು ಉಟ್ಟುದ ಹೋಗಾಡಿಹನೆಂದು ಬಾಯಬಾಯುಕುಟ್ಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಾಲೆಯ ಕಿಱುಗೆಯನುಗಿದುಕೊಂಡಳು ಸಮ್ಮವ್ವೆ (ಅವಕಥ. ೦೯೦-೧೬೫); ಹರುಷದಿಂ [ದ] ರಿಂಗಣಿಜಱಗೆ ಮನಂ ಬೆರಸುತಂ ಇರೆ ಕಿಲುವ ತರುವಕ್ಕಳೋದುತಿರೆ ಕಂಡಲ್ಲಿ ತರುಣನಂ ತಂದೂದ ಕಣ್ಮಿರಿಸಲು (ಮುಡಿಕಾ. IV, ೦೦೦ : ಪ್ರಾದುಚಿ ರಾಮಾಯ್ಕಸ ಕಗಳ). 'ತರುವಲೆ' ಪರಾ. [ತರು? + ಮಗು]

ತರುಮು 'ತಱುಂಬು' ನೋ.

ತರುವೊದಲ್ (ನಾ). ಮರದ ಕೆಳಭಾಗ,–ಬುಡ : ಅವಾಗ್ಮಗವೆನೆ ಬುದ್ಧಮೆನಲು ಎನೆವ ತರುವೊದಲಕ್ಕು (ಮಂಗಣ. ೩೨-೨). [ತರು + ಮೊದಲ್]

ತರುರುಹ (ನಾ). ಮರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಂತಹುದು ; ಪರಾವಲಂಬಿ ಸಸ್ಯ; ಬದನಿಕೆ : "ಮಾರ ತರುತರುಹವೆನೆ [ತರುರುಹವೆನಲು] ಬಂದನಿಕೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಣ. ೪೩-೪೦). [ಸಂ.]

ತರುವಂಗಿ, ತ ರ ವ ಂ ಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ತರುವಂಗಿ[ಪಾಠಾಂ.ಕುರಿಗಿ, ತರುವಂದಿ]ಕಾಳ್ಳೆಕ್ಕು ಮುಂಗುಲಿ ಮುಸುವಂದಿ ನರಿ ಬೆಟ್ಟುಗುಜ್ಜಿ ಗುಮ್ಮ, ವಿಗಗಳ . . . ಪೂತ್ತಿಯ್ದುದರು (ಸೊಂದಿಸೋ. ೦೦-೩೬) ; ನರಿ ಹುರಿಯುಂಡು ತರುವಂಗಿ ಚವರಿಯಿಗವೆರಲುಣಿಯಾನೆ ಯರಸುಮಿಗವೆಂಟಡಿಯರತುಲೆಯ ಪಕ್ಕಿಯನೊಕ್ಕಿದುದಾ ದಾರುಣ ಮಪ್ಪಡವಿ (ಜಯಂತಿ. ೦೫-೨೯). **ತರವೆಂಗಿ :** ತರವಂಗಿ ಸಾರಂಗ ಮೊಲ ಮುಚ್ಚು ಮುಸುಗಳಿರದೆ ಕೊಂದವ್ವ ಜಾಯಿಲಗಳು (ಅಂಗಸಾಂ. ೩೭-೯೦).

[?]

ತರುವಂಡಬಾವಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ತರುವಣ್ಣ ಬಾವಿ (ಎಳ್. XII, ಮಂಡ್ಯ.ಗಿ. ೩೬-೧ ; ?). [?]

ತರುವರಿ 'ತರುವಲಿ' ನೋ.

ತರುವರಿಗತನ (ನಾ). ಹುಡುಗತನ ; ಹುಡುಗಾಟ : ಅಱಸಿ ಪಿಡಿದೆಕ್ಕಟಿಗ ತರುವರಿಗತನವನೆಂದೆಂದು ಬಿಟ್ಟಪೆ ಬಿಟ್ಟಪೆಯು ಯೆಂ ದು (ಮುದಪಾ. ೨೫-೩೦). [ತರುವರಿ (<ತರುವಲಿ) + – ಗ್ + – ತನ]

ತರುವಲಿ, ತರುವರಿ, ತಲುವರಿ, ತಲುವಲಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಾಯದ ದವನು; ಬಾಲಕ; ಹುಡುಗ: "ತರುವಲಿಯನೆ ತರಳಂ " (ಕಾಕಡಿ.೫೯); ಕರುಣದಿನೆಮ್ಮಂ ಕಾಯ್ವೆಲ್ ತರುವಲಿಗಳನೆಯ್ದಿ ನಡಪಿದಜ್ಜರ್ ನೀಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೪) ; ತರುವಲಿಯ ತಲೆಯ ಕಿರೀಟಮನಾಲಿಕ್ಕಲ ಮಟ್ಟಿ ಕೊಂಡುದೆಂಬಂತೆ (ಪರ್ಮಾಪು. ೧-೦೫೮) ; ಬೆರಕೆಗೆ ಪೇಸುವರ್ ಬೊಜಗರಪ್ಪರ ನಂಟರೊಳಂಗಹೀನರರುಂ ತರುವಲಿ ಗಂದರುಂ ಮನೆಗೆ ಬಂದೊಡೆ ನಾಣ್ಚುವರ್ (೧೯ಪಾಪ. ೩-೨೦) ; ಉಲಿವ ತರುವಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಿಳಿವಿಂಡುಗೆಡಿಪರು ಆಱಿಯದ ಮೌನಿಯ ಮುಕ್ತಿಯದೆನೋ (ಅಷಡಂ. ೦೭೭-೭೯) ; ತೊಲುತೊಲಗು ತರುವಲಿಗೆ ರಣವಿದು ಸುಲಭವೇ (ಕುಬ್ಜಾಳ. ೪-೦೨) ; ಕಿಱುತಳಿಗರು ತರುವಲಿಗಳಂ ತಱುಂಬಿ ಗೆಲ್ಮೊಂದು ಗೆಲ್ಲಮು ಪೊಲ್ಲವೆಯೊಗದೇಂ ನಿವಗೆ? (ಶಾಪಾಪ್ರ. ೦೪೩-೦೩). ೨. ಬಾಲಿಕೆ ; ಹುಡುಗಿ ; ತರಳೆ : ತರುವಲಿಗೆ ಕಲಿಸಿದಳು ಮುಂದಿಸಿಳೆ ಹುಲಿವಱಿಗೆ ಬೇಂಟೆಯಂ ಕಲಿಸುವಂತೆ (ಪ ಚ ಕಾ. ೪-೨೦) ; ಎಲಗೆ ತರುವಲಿ ಮೂಲಶಾಂಲಿಯ ಸಲಿಯಭವಾನಂದೇತ್ತೆವೊಲ್ಲನು (ಭರತೇ. ೦೪-೩೦); ಎಲೆ ತರುವಲಿ ಬಟ್ಟಲ ಪಾಲ್ಮಲಿಕ್ಕಿಂದೊ ನೀನೆ ಪೀದೆಯೋ ಪೇಳದನು (ಪ ಚ ಪಿ. ೪-೪೪). ೩. ತಬ್ಬಲಿ ; ಅನಾಥ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪರದೇಶಿ : ಕೂರವರೆಲ್ಲಮಿಂತೆಂದರೀ ತರುವಲಿ ನಮ್ಮೂರೊಳಿರೆ ನಮಗೆ ಸಾವುಂ ಕೇಡುಮವೋಭಳಿಮಗ್ಳುಂ (ಪಜಾ.ಗಾ. ೬೬-೦೮);ತರುವಲಿಯಾರ್ಪರ್ ನಿಮ್ಮಂರ ದುಃಖಮನೆಯ್ದುವರ್ದಾರಿದ್ರತೆಯಿಂದಂ ಪಿರಿದಪ್ಪ ನೋವನೆಯ್ದುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೦೫೩). **ತರುವರಿ :** ೧. ಕರದ ಪಿರಿದಪ್ಪ ತರುವಂ ತರುವರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಯಂ ತದರುಮೊದಮುಮಂತಕವದನಾತರದೊಳ್ ತೂಂಕದೆ ಬಿಟ್ಟಿಂ ಪೊರೆದವೊಲ್ (ಪರ್ಚಾಪ್ರ. ೨-೬೩) ; ಮುರವುಳನ ಚಿತ್ತೈಜಿದೈ ತರುವರಿಯ ಸಾಧಿವ್ಯಾಯವಾಕ್ಯಸ್ಫುರಣವನು (ಶುದ್ಧಾಳ. ೫೦-೨೮). ೩. ಕಾಡೊಳಗಾರ ಮಗನೆಂದ ಱಿಯದೆ ಳೆಶಿಶುವು ಪೊರೆಯವೇಳ್ದೆನಗೆತ್ತ ನೀನಾ ತರುವರಿಯುಂ ಕಡುಕೊಬ್ಬಿ ಜವ್ವನಿಭರದಿ ತನ್ನನೆ ಹಿಡಿದನೆಂದರು ತೋಱಿದಳು ಮೈಯ (ಶಾಳ್ಕಥಾ. ೨೯-೨೦). **ತಲುವರಿ :** ೧. ತೊಲಗಿಲುವೆ ತಲುವರಿಗೇಕೆ ರಣವಿದು ಹಲಬರು ಪಿಂದೆ ಸೊಕ್ಕಿನಲೀ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುಹೋದರು (ದೀಪಾಂಜಿ. ೯-೦೩೩) ; ತಲುವರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಾ ಲಿಂಗಮಂ ಕಡಿಗೆ ತೊಲಗ ಮಡಗಲು ಬಂದು ತಡಕೆ ನೋಡಲು ಲಿಂಗ ಕೆಲದೊಳಿರೆ ಕರದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಂದು (ಗುರುಚಾ. ೩-೬೪). **ತಲುವುರಿ :** ೧. ತಲುವುರಿ ನವುಗಂದು ನಂದಗೋಪ ಗೋಲ ಕಿಲು ನಿನ್ನ ಪೊಜಸೆರಲ್ಲಿವಯ್ಯಾ (ತೀರ್ಥಾಮ. ೮೩).

ತರುವಲಿತನ, ತಲುವರಿತನ (ನಾ). ಹುಡುಗತನ ; ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ ; ಎಳಸುತನ : ಸದ್ಧರ್ಮಮನುಂ ಮಱೆಯದೆ ಸನ್ಮನಿಪಮತಮಂ ತರುವಲಿತನದಿಂದಮೇಟಾಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೫೯) ; ಇನಿಯಂ ಮಾಡಿದ ತರುವಲಿ[ಪಾಠಂ. ತೆರವೆಲ್ಲ]ತನಕ್ಕೆ ಕಡುಮುಳಿದು (ಶ್ರೀಕಾಠ. ೪-೨೩) ; ಸಾಕು ತರುವಲಿತನದ ಮಾತುಗಳೇಕೆ ಗರುವರ ಮುಂದೆ (ಅಂಬುಜೋಕ್ತಿ. ೩-೪೩) ; ಸರ ತರುವಲಿತನವ ಕೈವಿಡಿದನೀಯಪರಾಧಮಂ ಕ್ಷಮಿಸು (ಕೆಇಗಡಿ. ೦೭-೭೩); ವಿನೆಯೆನೆ ತರುವಲಿತನದ ನಿವ್ಯ ನಡಿಗಂ ನಡೆಗೆಂ (ಜಾಮಿಪ್ರ. ೦೫೬-೩). **ತಲುವರಿತನ :** ಎಲೊ ಕೃಷ್ಣ ಎಂದರೆ ಬೆದರಿ ಓಡಿ ಪೋಗಿ . . . ತಲುವರಿತನದಿಂದ ಕ್ರೀಡೆಯಾಡುತಲಿರೆ (ವಿಷ್ಣೂಕಾ. ೦೯-೩).

[ತರುವಲಿ + – ತನ]

ತರುವಳಿ (ನಾ). (ಮದುವೆಮಾಡಿ) ಹೆಣ್ಣನ್ನು ತರುವಿಕೆ,–ತಂದು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಅಂತಹ ಮನೆಗಳಿಗೆ 'ಕೊಡುವಳಿ ತರುವಳಿ' ಕೂಡದು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಅಪನ್ಯಾಸ ಕೊಟ್ಟು . . . ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಳಾಮು. ೨೯) ; ಒಂದು ವರ್ಷದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಳಿ ತರುವಳಿ (ಹೆಣ್ಣು ಕೊಡುವುದು ತರುವುದು) ಮುಂದ (ಹುಬ್ಬಹ. ೨೩). 'ಕೊಡುವಳಿ' ಪರಿಂ. [ತರು (<ತರ್) + – ವಳ್ಳಿ]

ತರುವಳೆ (ನಾ). ಭಾರಿ ಮಳೆ ; ರಭಸದ ಮಳೆ ; ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಮಳೆ (?) : ಬಿಸಲ ಕಾಪ ಗ್ರೀಷ್ಮದಿ ರೂಢಿಸಿದ ತರುವಳೆ ತರುಷದಲಿ ಕಂಪಿಸುವ ಬಲು ಛಳಿ ಹಿಮದಲಾ ಶಿಶಿರದಲಿ ಶರದದರೀ ಕೆಸಱು ಹೇಸಿಕೆಯಾ ವಸಂತದಲಿಸೆವ ಪಲ್ಲವ ಕುಸುಮಫಲ ಭೋಗಿಸುವವರಿ ಗುಂಟದಕೆ ಸರಿಯೇ ಮಿಕ್ಕ ಋತುಜಾಲ (ಪಮ್ಮಅ. ೩-೦೨).

[ತರು ? + ಮಳೆ (<ವಱಪಿ)]

ತರುವಾಯ್, 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರುವಾಯ್ಕ 'ತಱುವಾಯ್ಕ' ನೋ.

ತರುವಾಯಿ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರುವಾಯಿಕೆ 'ತಱುವಾಯ್ಕ' ನೋ.

ತರುವೋಜ (ನಾ). [ಛಂದ್ರ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯಜಾತಿ ; ಚೌಪದಿ: ಇದರ ರೀತಿ ಅದ್ಯಂತಯ ಪಂಡರಂಗನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ. ಶ. ಸು. ೧೪೮) ಕಾಣಬರುವ "ತರುವೋಜ" ಎಂಬ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ತರುವೋಜದಲ್ಲಿ ಸಮಸಾವದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಂಟು (ಕವಿಮಂತ್ರ. ೨೦೮).

[? ತಿಳು. ತರುವೋಜ]

ತರುವ್ಯಾತ (ನಾ). ಮರಗಳ ಗುಂಪು,–ನಮೂಹ : ಪಶ್ಚಿಮಾಶಾನಿಳ ಪಾತೋದ್ಭ್ರಂಭಿತ ಬಂದುದು ವಿರಹಿತರುವ್ಯಾತಮಂ ಪರ್ವತೋತ್ಸಾನಳ ನೆಂಬಂತಟ್ಟಕಾಲ (ಕಂಪ್ರಭ. ೪-೫೧). [ತರು + ವ್ಯಾತ]

ತರುಶಿಫೆ (ನಾ). ಮರದ ಬಿಳಿಲಂ: ಅಂತೆಯುಂ ತರುಶಿಫೆವಂ ಪಿಡಿದಡವನ ಸಲ್ಲಿಪ್ಪುದೆಂದಂ ಕಪಿ ಕಂಡು ಬೇಗುಮಿದಿರ ಬಂದು ಅಂಜದಿರೆಂದು ಕೈಯಂ ಪಿಡಿದು ತೆಗೆವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೦೭-೨೦). [ತರು + ಶಿಫೆ]

ತರುಷಂಡ (ನಾ). ೩ ತರುವ್ಯಾತ : ಗಿರಿಶಾದ್ರೀಂದ್ರದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರದಿಶೆಯೊಳ್ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ಗಳಿಱಿಯದಿರುವೆಸೆ ಕಾರಿರಂಳೆಳಸಿತೆ ಕಱುಂಗಿದ ತರುಷಂಡ ಮನವನಿಪಾಲಸತಿಯಂ ಕಂಡಾ (ಅಂದಂಪ್ರ. ೬೩) ; ಮಹಾಕಟಕಂ ನಡೆ ವತ್ತೆವಕ್ಕೆ ವಕ್ಕಾಗಿ ಜಗಕ್ಕೆ ಬೀಱಾದುವು ಪೆಂಪಂ . . . ಅನೇಕ ರವ್ಯ ತರುಷಂಡಮನೇಕನದೀನದಾಂತಿಕಾಭೋಗಂ (ಪುಷ್ಪಕು. ೪-೪೭).

[ತರು + ಷಂಡ]

ತರುಸಾರ (ನಾ). ಮರದ ಜೇಗು,–ತಿರುಳು : "ಕೆಚ್ಚು–ತಂತುವಾಯ ಕೃಯಾಯಾಂ (ನೆಯ್ಯಂ ಕೆಲಸ), ತರುಸಾರೇ ಚ (ಜೇಗು)" (ಕಮರಾ).

[ತರು + ಸಾರ]

ತರುಹ (ನಾ). ತರುವಿಕೆ : ಸಾಧನವನೊಬ್ಬ ನೇತ್ರವಟ್ಟಿಯನುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೂತ್ರಧಾರಿಯನುಸುತ್ತ ಬಂದನಯ್ಯ ಕರಿಯರ್ಕೆ ಕರದು ತೋಱಿಸಿರ್ದ ತರ[ಹು]ಹಕ್ಕೆ ನೆರೆಹಕ್ಕೆ ಹೊಱಗಾದನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೦-೦೩೩) ; ದೂರ ದಲ್ಲಿರ್ದುದಂ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುಹ (ವ್ಯತ್ಯಾಹಾರ, ಉಪಾದಾನ) (ಜಾಕೆಗ. ೬).

[ತರು₁ (<ತರ್) + – ಹ]

ತರೆ 'ತಱು₁' ನೋ.

ತರೆಯ 'ತಱ್ಪು' ನೋ.

ತರ್ಕ (ನಾ). ೧. ಊಹೆ; ಅನುಮಾನ; ಕಲ್ಪನೆ: "ಅನುಮಾನಮೂಹಮೆನಿಸೆ ತರ್ಕಮಕ್ಕುಂ" (ಜಾಗಣಾ. ೪-೦೦) ; ತರ್ಕದಿಂದ ಊಹೆ; ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಕಾರಣೋಪಪತ್ತಿ ಚಿಂತೆ (ಹಿಂದಣಾ. ೧೦೬) ; ಈ ವಾದ–ವಿವಾದಗಳಿಗೆ, ಖಂಡನೆಮಂಡನೆಗಳಿಗೆ ತರ್ಕ ಊಹೆಗಳಿಗೆ ಕೊನೆ ಮೊದಲಿಲ್ಲ (ಜ್ಞಾವಿ. ೪೯). ೨. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ; ವಿಚಾರ. ೩. ಚರ್ಚೆ ; ವಾದ ವಿವಾದ : "ತರ್ಕಯತಿ–ತರ್ಕಿಸಿದವುದು ; ತರ್ಕ–ವಿವಾದಂ" (ಶಾಶಬ್ದ. ೩೦೦) ; ತರ್ಕ ಮಾಡುವವ ಮೂಱರಿನಿಂದ ಕಡೆ (ಗಾಪ). ೪. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಭಿವಾ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಪದಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವಿಕೆ ; ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಪೂರ್ವಕ ಕೆ ; ೫. ಕಾರಣ ; ಉದ್ದೇಶ ; ಹೇತು ; ಮೂಲ. ೬. = ತರ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರ : ವಿದಿತ ವ್ಯಾಕರಣದ ತರ್ಕದ ನಿಷ್ಠಾಂತದ ವಿಶೇಷದಿಂ ತ್ರೈವಿದ್ಯಾ ಸ್ಪದರಿಂದೀ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಪುದು ದಿವಾಕರನಂದರೇವಣಿದ್ಯಾಂತಿಗಳಂ (ಜುಳುಮಾ. ೧-೪೪) ; ಮೇಣಾಖಿಲ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರ ವುರಾಣ ತರ್ಕಂಗಳಿಗೆ ನಿಜವಂ ಕಾಣಿಸದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯೆನಿಪಹಿ ಲಿಂಗ ಸನ್ಯಾಸಿ (ಶಸಾಂ. ೫೦-೭೦). ೭. ಆಪೇಕ್ಷೆ : ೮. ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳುವ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗೌತಮೋಕ್ತ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಮಾಣ, ಪ್ರಮೇಯ . . . ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಹೋಡಕ ಪದಾರ್ಥಂ ಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲಿ (ವಿಪಾಕ್ಷ. ೦೦) ; ತರ್ಕ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಾಪಕದ ಆರೋಪ (ಶಾಶಬ್ದ. ೭೨೪) ; ನ್ಯಾಯದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ . . . ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಣಾ. ೦೦೩); "ಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಳು ವಿತರ್ಕದೊಳಿಂಪಿಳಿಪ ತರ್ಕ ಶಬ್ದಮಕ್ಕುಂ" (ಜಾಗಣಾ. ೦೫೩–೩೮) ; "ಕಾಂಕ್ಷೆ ವಿಚಾರದಿಂ ಸಂಪಾದಿತಕರ್ಮಮೆಂಬಿನಿತು ತರ್ಕ ಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಜಾಪಾದ. ೦೮೯). [ಸಂ.]

ತರ್ಕಕ (ನಾ). = ತರ್ಕಜ್ಞ. [ಸಂ.]

ತರ್ಕಜ್ಞ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೆ ಬಲ್ಲವನು: ಕವಿ ಪ್ರಕರದಿಂ ತರ್ಕಜ್ಞರಿಂ ಶಬ್ದವಿದ್ಯೆಯೊಳಬ್ಜಾಸನಕಲ್ಪರಪ್ಪ ವಿಸದಮ್ಮದೇವರಿಂ ದೇವತಾಲಯದು ದಿಂದೇಕ್ಷ್ವಪ . . . ಉಚ್ಚೈನಿಯನಿಯ್ದು ಬಂದವಕಿಜನಿತಂ(ಜಿಕಚಂ. ೧೯೭-೦೩) ; ತಜ್ಞರ್ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಶಬ್ದಜ್ಞಂ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಖಿಲ ತರ್ಕಜ್ಞಂ . . . ಶ್ರೀರಾಜ ಗುರು ಕಳೇಶ್ವರದೇವಂ (ಜಾಸಚ. ೪೨ ; ೧೨೨). [ಸಂ.]

ತರ್ಕತಂತ್ರ (ನಾ).=ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ಮುಕುತಿಯಿರಿಂಬೊಳಿಂಬು ಕರತಳಾಮಲಕ ಭರಿತ ಬೊಮ್ಮದ ಸುತ್ತುಗೊಳಿಸನ ಸರಿದ ಶಾವಿ ತರ್ಕತಂತ್ರದ ತರದ ಯುಕುತಿಗೆ ತೊಸಗೊಳ್ಳದ ಶಾವಲಾ (ಉಷಾಪ. ೦-೨೨) ; ಆದಿಯಾಧಾರ ಗಳಿಲ್ಲದಂದು ನಾದಬಿಂದುಕಳಿಗಳಿಲ್ಲದಂದು ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮ ತರ್ಕತಂತ್ರ ಗಳಿಲ್ಲದಂದು . . . ಆಖಂಡೇಶ್ವರಾ ನಿಮ್ಮ ನೀವಱಿಯದೆ ಅನಂತಕಾಲ ದಿರ್ದಿರಂದು (ಅಖಂಡೇ. ೦-೦). [ತರ್ಕ + ತಂತ್ರ]

ತರ್ಕಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ; ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ. (ನಾ). ೨. ನ್ಯಾಯಸಮತವಾದುದರಿಂದ : ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತ ತರ್ಕಬದ್ಧವಲ್ಲ (ಹುಕ್ಕಾಡ. ೯೭, ಬೀಜಿ). [ತರ್ಕ + ಬದ್ಧ]

ತರ್ಕಮತ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಈ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೂ ಧ್ವನಿಗೂ ಅಶ್ರಯ ಆಕಾಶವೆಂದು ತರ್ಕಮತ (ಹಿಂದಣಾ. ೧೮೨). [ತರ್ಕ + ಮತ]

ತರ್ಕಯಿಸು 'ತಟ್ಟಿಸ್ಸು' ನೋ.

ತರ್ಕಯುಕ್ತಿ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ತಂತ್ರ,–ಉಪಾಯ: ಭೃಗುದಧೀ ಜಾರ್ಯರ ಮಹೋದ್ಧತ ಶಾಪ ಶಕ್ತಿಯು ನಿರತ ಸೌತದು ಮುಮ್ಮುರುತಿರತ ತರ್ಕಯುಕ್ತಿಗಳು (ರಸಪ. ೩೩–೩). [ತರ್ಕ + ಯುಕ್ತಿ]

ತರ್ಕರಸಿಕ (ನಾ). ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುವವನನು : ಅರಿಸ್ಫಾಟಲನು ಕೇವಲ ತರ್ಕರಸಿಕ, ಸ್ವಸೂತ್ರಾವ ಲಂಬ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಆರಿಶಾ. ೭೦). [ತರ್ಕ + ರಸಿಕ]

ತರ್ಕವಿಷ್ಣ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ ; ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ವಾರಂಗತ : ಕವಿತಾಪಿತಾಮಹಸ್ತರ್ಕವಿಷ್ಣ್ವರ್ಕ್ಯಗಚ್ಚಿದೊಳ್ ವಿನಮ್ಮಡಿದರ್(ಪಿಕ. II. ೬೯–೨೬ ; ೧೧೦). [ತರ್ಕ + ವಿಷ್ಣ]

ತರ್ಕವಾದ (ನಾ). ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದ ಚರ್ಚೆ,–ವಾದ : ಹದಿನೆಟು ಸಾವಿರ ಹೆಂದಾರುಹತರು ಕಡಿಗೆ ನಡತೆಯಂದು ತರ್ಕಿ ತರ್ಕವಾದಕ್ಕಾ ಜಿದೇ ಸೋಲ್ವು ನಿಂದು (ಬಸಪು. ೩೦–೩೩). [ತರ್ಕ + ವಾದ]

ತರ್ಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ರಣಂಡಹಸ್ಯಕ್ಷಾನಿಗಳು ಮಿಗೆ ಮಣಿದ ರಿಂದ್ರಿಯವಶಕೆ ರಿಪುಭಟಗಣ ವಿವಾರಣ ತರ್ಕವಿದ್ಯಾವಿತರಾಗಿಗಳು (ಉಷಾಪ. ೬-೦೦). [ತರ್ಕ + ವಿದ್ಯೆ]

ತರ್ಕವಿವಾದ (ನಾ). = ತರ್ಕವಾದ : ವೇದ ವೇದಾಂತಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಾದಿ ತರ್ಕವಿವಾದದಿಂ ಸಂವಾದಿಸುತ್ತಾ . . . ವಿಧಿಯುಕ್ತಾದಿಗಳಿನೊಡಬಡಿಸುತಂ (ಬಸಪು. ೩೦-೨೦). [ತರ್ಕ + ವಿವಾದ]

ತರ್ಕವಿಸು 'ತಟ್ಟಿಸ್ಸು' ನೋ.

ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತರ್ಕದ ನಿಯಮ ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀವಿದ್ಯೆ ; ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ : ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲಿಸದ ವಾಕ್ಯಗಳಕ್ಕಜಗಳಂದನ್ಯರನು ಹಿಂದಿಕ್ಕಿ (ಗಗಣಾ. ೦೩-೦೯) ; ಈ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ತರ್ಕ, ನವೀನ ತರ್ಕ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಭಾಗವಿರುವುದು (ಹಿಂದಣಾ. ೦೦೩). [ತರ್ಕ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತರ್ಕಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ವಾದಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯಂ ಶುದ್ಧತೆ,–ನಿರ್ದೋಷತೆ ; ವಾದದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಆ ಉತ್ತರಗಳ ತರ್ಕಶುದ್ಧಿಯ ನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಅವನ ದಾರಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ (ಡಾಚಿಸ. ೨೮೨).

[ತರ್ಕ + ಶುದ್ಧಿ]

ತರ್ಕಸಂಬಂಧಿ (ಗು). ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : (Dialectical. ಜಾಡಿ. ೫೯).

[ತರ್ಕ + ಸಂಬಂಧಿ]

ತರ್ಕಸರಣಿ (ನಾ). ವಾದಿಸುವ ರೀತಿ : ತರ್ಕಸರಣಿಯಿಂದ ಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಮುತ್ತುರಾ. ೦೦); ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕುವರ್ಷ ಮದುವೆ ಯಾಗದೆ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಏನು ಹಾನಿ ? ಎಂಬುದು ಅವರ ಆಗಿನ ತರ್ಕಸರಣಿ (ಬಾಳ್ಕಂ. ೩೦). [ತರ್ಕ + ಸರಣಿ]

ತರ್ಕಸಾಧಕ (ನಾ). ತರ್ಕದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವವನು ; ವಾದ ಮಾಡುವ ವನು : ಭಂಟನಹೆ ಭಕುತರಿಗೆ ನೆನೆವರು ನಂಟರಿಮಗೂಲಿದಂತೆ ಹೊಗಳದರೆಂಬುವಮಡಿ ಹಿಗ್ಗುವೆವು ಮೆಚ್ಚೆವು ತರ್ಕಸಾಧಕರ (ಉವ್ಯಾಲಾ.೩-೦). [ತರ್ಕ + ಸಾಧಕ]

ತರ್ಕಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ತರ್ಕದಿಂದ ಸಿದ್ಧ ವಾಗುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ವೇದಕ್ಕೂ ವಕ್ತೃವಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ವೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದೂ ವೇದ ಪೌರುಷೇಯ. ಇದರಿಂದ ಈಶ್ವರಸಿದ್ಧಿಯೆಂದೂ ತರ್ಕಸಿದ್ಧಾಂತ (ಹಿಂದಣಾ. ೦೮೩). [ತರ್ಕ + ಸಿದ್ಧಾಂತ]

ತರ್ಕಾಭಾಸ (ನಾ). ತಪ್ಪಾದ ತರ್ಕ : (ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೂಡಿದ) ಕೂಟತರ್ಕ, ಕುತರ್ಕ, ತರ್ಕಾಭಾಸ, ಸತ್ಯಾಭಾಸ (Sophism. ಇಂಗ್ಲಿ.).

[ತರ್ಕ + ಆಭಾಸ]

ತರ್ಕಾರಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತಕ್ಕಿಲೆ : "ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರಿ, ನಾದೇಯಿ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ ಪಿ ತಕ್ಕಿಲೇ ಗಿಡ, ತಗ್ಗೀಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧೇ.೧೩). ಸಂ. ತರ್ಕಾರೀ]

ತರ್ಕಾರಿ$_2$ 'ತರಕಾರಿ' ನೋ.

△ **ತರ್ಕಲ್** 'ತಕ್ಕಲ್' ನೋ.

ತರ್ಕಸು$_1$ 'ತಕ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತರ್ಕಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಊಹಿಸಲು ; ಆಲೋಚಿಸು ; ವಿಚಾರಮಾಡು : ಚಳುಕಿಯನ ಶಿಂಶುಮಾರ ಕುೀರವಮದು ಕರ್ಕ ತರ್ಕಿಸಲ್ ಕರ್ಕಟಕಂ (ಪಜ್ಜ.ಕರ್ಣ. ೫೬-೬) : ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮನ್ಮಗಳ ಖರೀದಿಗಾಗಿಯೆ . . . ಕಳುಹಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ತೀಟಚ ತರ್ಕಿಸಿದ್ದರು (ರತ್ನಗೀತ. ೨೧) ; ಮೊದಲಿನ ಯದು ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವನ್ನು ತರ್ಕಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ (ಇತ್ಯಾಂಲಂ. ೨೩೫). ೨. ತರ್ಕವಾಡು ; ವಾದಮಾಡಿಂ ; ಚರ್ಚಿಸು : ವೇದಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಮಾಣ ಕಾಸ್ತ್ರಂಗಳನೀವೀ ತರ್ಕಿಸುವ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ತೊಡರ್ದು ನಂದಿದು ಸದತ್ಕರಿಂಗಳುತಿರ್ಪ ಕುಕಶಾರಿಕಾನಿಕಾಯಂಗಳುಮಂ (ಪಂಚಕಂ. ೧೦೦-೬) ; ತರ್ಕ ತರ್ಕಿಸಲಱಿಯದೆ ಆತರ್ಕ್ಕಲಿಂಗನೆಂದು ಮನಂಗೊಳ್ಳವೆ (ಧರ್ಮ. ೪೩೨) ; ನಿನಗೆಷ್ಟೆಡೆಯಂದಱಿದಿರ್ಪಿಶ್ವರ ನಿಮ್ಮನಱಸುತ್ತಿರದಿರದಲ್ಲ ರೊಳ್ ಮಱಿಪಿ ತರ್ಕಿಸಿ ನೋಡಿಯಿ ನೋಯುತಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭೩).

[ತರ್ಕ + ಇಸು$_3$]

ತರ್ಕಿಸು$_3$ (ಕ್ರಿ). (?) : ತರ್ಕದ ಬಗೆಗಾಲಯ ಕೂಡಿ ಬಹ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಕೆಲದಾಸಿಯ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ವೆಸರಾಂತ ಸಿಖಲಿಗೆ ಕವಳವನಿಕ್ಕಿ ಕಾದಿಸುತಿರ್ದ ಮದನ (ಜೋತಿಶ. ೫-೭೫). [? + – ಇಸು$_3$]

△ **ತರ್ಕುಲ** 'ತಕ್ಕುಲ' ನೋ.

ತರ್ಕುಮೆ (ನಾ). ತರುಬಿಕೆ ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಿಕೆ : ತರ್ಕುಮೆ, ತರ್ಕುಮೆಗಳ್ : ಬರ್ಕುಮೆ, ಬರ್ಕುಮೆಗಳ್ (ಕಥಾಸಂ. ೫೭೨ ಪುಟಟಿ).

P ಕೆಲವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯದ ನಡುವೆ 'ಕ' ಎಂಬ ಆಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ. [<ತರ್ + – ಮೆ$_1$]

ತರ್ಕೆ 'ತಟ್ಟಿ' ನೋ.

ತರ್ಕೆಯ್ಸು 'ತಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ತರ್ಕೈಸು 'ತಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

△ **ತರ್ಗಿ** 'ತಗ್ಗಿ' ನೋ.

ತರ್ಗಿಸು 'ತಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ತರ್ಗುಱಿ 'ತಟ್ಟು' ನೋ.

ತರ್ಗುಳ್ 'ತಗ್ಗು' ನೋ.

ತರ್ಗೊತ್ತು 'ತಗ್ಗೊತ್ತು' ನೋ.

ತರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ ; ಬೆದರಿಸುವಿಕೆ. 'ತರ್ಜನೋಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೨. ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಹೀಯಾಳಿಸುವಿಕೆ ; ದೂಷಣೆ : ದಂಡನ ಖಂಡನ ತಾಡನ ಖೀಡನ ಗರ್ಜನ ತರ್ಜನಾದಿಗಳನೆಯ್ದು ನಿಲಲಱಿಯಿಲ್ಲದೆ (ಆಪಪು. ೧೦-೦೦ ಪ) ; ಬಾರದವ ನಿಮ್ಮ ತರ್ಜನದಿಂ ಜನದೊಂದುಲಿ ಮಾಣ್ಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೩).

[ಸಂ.]

ತರ್ಜನನಿರತ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು,–ಆಸಕ್ತನಾದವನು : ತರ್ಜನನಿರತರಪ್ಪ ದುರ್ಜನರಂ ಬಾರಿಸಿ (ಜಾಂಪು. ೬-೨೫ ಪ).

[ತರ್ಜನ + ನಿರತ]

ತರ್ಜನಿ (ನಾ). ಗದರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೆರಳು ; ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳು ; ತೋರುಬೆರಳು : ಆಕಿ ಲಲಿತ ತರ್ಜನೀ ತರ್ಜನ ವಿರಿಪನೆಯರ್ (ಆರಪು. ೬-೦೪) ; ಸುರಭಾತ್ರಿಯ ತರ್ಜನಿಯಂ ಬೆರಲ್ಗಳಂ ಪಿಡಿದು . . . ತತ್ಪರುಣಂ ಮರಕತಕುಟ್ಟಿಮದ ಮೇಲೆ ದಟ್ಟಿಡಿಯಲುವಂ (ಬಲ್ಲಿಪು. ೦೩-೩೭) ; ಅಂಗುಷ್ಠಕ್ಕೆ . . . ತರ್ಜನಿಯನೆಳೆಯೆ ತಾಂ ಪ್ರಾದೇಶಂ (ಪಜ್ಜ.ಕರ್ಣ. ೬೯-೧೩) ; ಲೋಚಿಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಕಾಫಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಸವನ್ನು ತರ್ಜನಿಯಿಂದ ತೆಗೆದು, ನೋಡಿ, ಬಿಸಾಡಿದರು (ಕಾಸೊರಾ. ೧೪೮) ; ಶಾಲೆಯ ಮೇಷ್ಟರು ತುಂಟ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯನೆಂದರು ತೋರಿ ತರ್ಜನಿಯಂ (ಇಂಚಾಸ. ೧೯೦-೯೨). [ಸಂ. ತರ್ಜನೀ]

ತರ್ಜನೆ (ನಾ). = ತರ್ಜನ ೨ : ವೀರಪುರುಷರಲ್ಲರೂ ಅಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಕೋಪದಿಂದ ತರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತ . . . ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿದರು (ಭೀಷ್ಮಪ. ೨೮). [ಸಂ. ತರ್ಜನ]

ತರ್ಜನೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಗದರಿಸುವ ನುಡಿ ; ಬೆದರಿಕೆಯ ಮಾತು : ಆದೆ ವಿಸರತ್ಪಭಾಕಳಕಳ ಪ್ರತಿಹಾರಕ ತರ್ಜನೋಕ್ತಿ ತಾನದೆ ಕಳಗೀತನಾದಮದೆ ಮನ್ಮಥನಾಥನ ಬೀಡುದಾಣವಿಂತಿದು ದಿಟಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೦-೬೦).

[ತರ್ಜನ + ಉಕ್ತಿ]

ತರ್ಜಿತ (ಗು). ೧. ಬೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಆತಿಲಲಿತ ತರ್ಜನೀ ತರ್ಜಿತ ವಿರಿಪನೆಯರ್ (ಆರಪು. ೬-೦೪). ೨. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ಬೆದರಿಸಿಂವಿಕೆ ; ಗದರಿಸುವಿಕೆ : ಮಧುಮಾಸಕೇಸರಿ ವಿರೋಧಿಗಳೆಂಬ ಮೃಗಗಳ ಭಯಂಗೊಳಿಸಿದುದಧ್ವಕೀರಮದಕೋಕಿಲ ಗರ್ಜಿತತರ್ಜಿತಂಗಳಿಂ (ಶಾಮರ. ೬೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ತರ್ಜಿತೆ (ನಾ). ೧. ಗದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು. ೨. ತೆಗಳಲ್ಪಟ್ಟವಳು ; ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು : ತನ್ನ ತಾನೆಱಯದರೆ ಚಪಲೆ ನೀನಿದಾವ ಕಜ್ಜ ಕುಜ್ಜುಗಂಗಯ್ದೆಯೆಂದು ಲಜ್ಜೆಯಂ ತರ್ಜಿತೆಯಾದಂತೆಯುಂ . . . ನಿನಗೆ ತರಳತೆಯುದೆತ್ತಣಂ ಬಂದುದೆಂದು ಧೈರ್ಯಮಂ ಧಿಕ್ಕರಿಸುವಂತೆಯುಂ ಅಕಿಲಜ್ಜೆತೆಯಾಗಿ ತನ್ನೊಂತೆಂದಳ್ (ಆದಿಚಂ. ೭೩).

[ಸಂ. ತರ್ಜಿತಾ]

ತರ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ಖಿದಿಸಿವ ಭರದೆ ನಡೆಯಲ್ ಘೂರುಘುಂರಿಸಲ್ ಘೋರಘುಘೀಣಿವರಂ ಕಿಲಿಞಿಲಿರದಿಂ) ತೀವಿದು ದಾಶಾಂತರಮಂ ಜವದಿಂದೆ ಗರಗದನಂ ತರ್ಜಿಪವೋಲ್ (ಆದಿಪು. ೪೫೨) ; ಅವನು ಮಗನನ್ನು ತರ್ಜಿಸಿ " ಏನು ಮಾತಾಡ್ದರೂ ಬೇಗನಾಗಿ ಆಯ್ತು . . . ರಂಪ ಮಾಡಬೇಡ" ಎಂದನು (ಚಿಕಥಾ. ೪೩) ; ಅವರು ಸಾರಸ್ವತ ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೊಗಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಕೂಗಿ, ಕರೆದು, ತರ್ಜಿಸಿ, ಗರ್ಜಿಸಿ ಕೈಕೈ ಮಿಲಾಯಿಸುವ ಕಾರಬಾರ ನಡಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ವಿಜಯ. II, ೩೭೦). ೨. ನಿವಾರಿಸು ; ವಿರೋಧಿಸು ; ತಡೆಗಟ್ಟು : "ತರ್ಜಿಸು – ನಿವಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ). [ತರ್ಜನ + – ಇಸು$_3$]

ತರ್ಜುಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಭಾಷೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಷೆಗೆ ಬದಲಾಯಿಸುವಿಕೆ ; ಭಾಷಾಂತರ ; ಆನುವಾದ : ಭಾರತೀಯ ಖಗೀಳಲ್ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪೈಕಿ ಎಲ್ಲೋ ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಇಂಗ್ಲಿಷಿಗೆ ತರ್ಜುಮೆಯಾಗಿವೆ (ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾ. ೪೮೭) : ಎಷ್ಟಾದರೂ ಭಾವ ತರ್ಜುಮೆಯಾಗಿ ಮನಶಾಗದೇಕಂ (ಖಂಳಚಿ. ೩೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತರ್ಜಮಾ]

ತರ್ಣಕ (ನಾ). ಆಗ ತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರು : "ತರ್ಣಕಾಭಧಾನಂ ಸದ್ಯೋ ಜಾತಂ" (ಪಜ್ಜ.ಕರ್ಣ. ೧೯-೩) ; "ತರ್ಣಕಃ. ವತ್ಸಃ–ಆ ೨ ಹೋ(ಆ)೦" (ಶಬ್ದಾಯು. ೪೪-೦೦೯) ; ಪರಿಯಂತ್ಪುವ್ಯನಿತ್ತುಮಕ್ಕೆಸೆಗಲೊಂದೀದಾವು ಮೆಯ್ದುಬ್ಬೆ ಹೊಂಕರಿಸುತ್ತುಂ ಬಿಡೆ ಕಂಡಕಂಡವರ್ಗಳಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟುತುಂ ತ[ಪಾಣಂ. ೬]ರ್ಣಕಂ ಬರೆ ಬೆನ್ನೋಳ್ ನಲವಿಂದದಂ ವಿಗೆ ಮರಲ್ದಾ

ಫ್ಲಾಣಿಸುತ್ತುಂ ಪುರೀವರ ವೀಥ್ಯಂತರದೊಳ್ ಮಹಾರಭಸಮಂ ಮಾಡಿತ್ತು (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೮) ; ನಾಲಗೆಗಳಂ ಪರಪಿ ತುದಿಯೆಲೊಸರುವ ಕಣಗಳ ಜಾಳದಿಂ ತರ್ಗಳಗಳುಪಡದಿರಿ ಮರುಗುತೆವಿಳಯಂದದಿ ಕಂದಿ ಕುಂದಿ ಬಳಲ್ದುಂ ಜೋಲ್ದು ತಾಳಲಾರದೆ ನಡುಗಿ ಮಿಡುಕುವ ಕುರಂಗಗಳ್ ತಂಡಂಗಳೆಸರ್ದವು (ವಂಶಾಭ್ಯು. ೩-೬-೦೩). [ಸಂ.] ೫

ತರ್ತೀಪು 'ತರಿತೀಪ್ಪ್' ನೋ.

ತರ್ದವಾಡಿ, ತದ್ದವಾಡಿ, ತರೆದೆವಾಡಿ, ತರ್ದ್ಯವಾಡಿ, ತರ್ದವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದೂ ನಾಡಿನ ಹೆಸರು ; ಪ್ರಈಗಿನ ಬಿಜಾಪುರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶ : [ಶ್ರೀ]ಮತ್ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ[ರ್] × × × [ತರ್ದ್ವಾ]ವಾಡಿ[ಸಾ]ಸಿರಮುಮನಣಂಗಜೇವಿತಮುಳುತ್ತ (ಶಾಇಶ. XI-I, ೮೦-೫; ೫೫೫) ; ಗೋನರಂಜನಿರ್ಜ್ಜರತತೇಜಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದಂ ಕೆಱಿಯಂ ಮೇಗಟ್ಟಿಗೆಯ್ದ್ವರ್ದ್ವವಾಡಿ ನಾಡೊಳಗಿಗಗ್ಗಳ್ (ಇಳ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೯-೫೬; 1042) ; ಮತ್ತಂ ತರ್[ದ್ವಾ]ವಾಡಿ ವಂಧ್ಯಗ್ರಾಮ ಬಾಗವಾಡಿವುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಮಾದಿರಾಜನ ತನೂಜಂ ಬಸವರಾಜನ ಪಂಚಮೆಯುಂತೆಂದಡೆ (ಎಇ. XXI, ೦೩-೮ : 1260). **ತದ್ವವಾಡಿ:** ಅಱಿಕೆಯ ಗಟ್ಟಿಗೆಯುಂ ಪೆರ್ದೂಱಿಯುಂ ಪರಿದಲ್ಲಿ ತದ್ವವಾಡಿಗೆ ತಂಕರ್ ತೊಱಗಲೆಗೆ ಬಡಗಲಿರ್ದುದು . . . ಬೆಳಗಲಿದೇಶಂ (ಅಷಪ್ರ. ೦೩-೪೪) ; ತದ್ವವಾಡಿ ಸಾಸಿರದ ಬಳಿಯ ಕಂಪಣ ಮುತ್ತಗೆ ಮೊಸಱ್ತಅ ಮೆಂದಲ ಬಾಡ (ಶಾಇಶ. XI-II, ೦೪೦-೬ : 1097) ; ಬಟ್ಟಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಮರವೊಗೆ ಮಿ ೨ ಮನೆ ೧ ತದ್ವವಾಡಿ ನಾಡೊಳಗೆ ಭೂಮಿ (ಕಇ. II, ೪೨-೨೬ ; 1806). **ತರವೆವಾಡಿ:** ಮೆರೆದ ಪೆದ್ಮಿ ರಾಯ ತರವೆವಾಡಿಯ ಗೆದ್ದ (ಕಇ ೫ ಸಾ. ೨೭). **ತರ್ದ್ಯವಾಡಿ:** ತರ್ದ್ಯವಾಡಿ ನಾ × × × ನಿಡುವನೆಯ ಮೇಲಾಳಕೆಯ . . . ಕನ್ನಸೆಟ್ಟಿ ಕಾದಿ (ಶಾಇಶ. XI-II, ೦೬೪-೨ ; 1101). **ತರ್ದವಾಡಿ:** ತರ್ದ್ಯವಾಡಿಯ ಬಳಿಯ ಕಾರಕಱುವಂ ನಾಲ್ವತ್ತಱ್ಗ[ಳಿಗೆ] ಪೆರ್ದ್ಯಱಿಯ ಬಡಗದಬಿಯ ತಂಗೆಂಡಗೆಯುಂ ಬೀಡಿನೊಳ್ಳುಪಿಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದ್ದರ್ (ಶಾಇಶ. XI-I, ೦೦೬-೦೩ ; 1076). [ತರ್ದ್ಯ + ಪಾಡಿ]

ತರ್ದು$_1$ (?) (ಕ್ರಿ). ತದುಕು ; ಬಡಿ ; ತದೆ ; ಸದೆ (?) : ಜೋಳನ ನಾಳಮಾಡುವುದು ಗರ್ಜ್ಜಿರರಂ ಸಲೆ ತರ್ದ್ದಿರಂ ಕರಂ. ಲಾಳನಾಳ ಮಾಡುವುದು . . . ಈ ಕುಱುಗೋಡ ಕೋಟೆ (ಶಾಇಶ. IX-I, ೨೯೬-೦೩; 1176). 'ತದೆ,' ಪರಾ. [?]

ತರ್ದು$_2$, ತದ್ದು, ದದ್ದು$_1$, ದರ್ದು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ ; ಹುಳುಕೆದ್ದಿ : ಅರಗಾಮಳಕಪಳಲಂ ವೃಕ್ಷರಾಜವತ್ಸಂ ಜಗಚ್ಚಟ್ಟೆಯ್ಕೆಯುವಂ ಕೊಂಡರದಿರಿಬಾಗಿರೆ ಪೊಸಗೆ ಶರೀರವ್ರಣಂ ತರ್ದುರ್ ದುಂದುಜ್ಜಿಬ್ಬಿ ಕಿಡುಗುಂ (ಕೋಕೋಪ. ೯-೫೮) ; ಉರ್ದುರ ಬಿರ್ದುರ ತರ್ದುರಂ ಮರ್ದುರಂ . . . ಗುರ್ದುಯುಂ ಸರೆಳ ಪದಂಗಳ್ (ಕಪುದ. ೭೮); ಕೆರಕು ತುಱ್ಗ(ಖ)ಜ್ಜ . . . ಕುಷ್ಠ ತರ್ದುರಂ ಪರವಲಿ ದುಷ್ಟವ್ರಣಂ ಗಳೆಂದಱಿವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೩-೦). **ತದ್ದು:** ೧. ತದ್ದು ತುಱ್ ತಲೆಬೇನೆ . . . ಕಟ್ಟಿಹುಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಇಂತೀ ಮುನ್ನೂಱುಂವತ್ತು ವ್ಯಾಧಿಯನು ಶಿವನು ಹರಿಯಬಟ್ಟು ನೋಡುವ (ಮಂತ್ರಮಾ. ೫೮-೩೪) ; ಪಿಡಿಯದು ದೋಷವಿಂಬ್ಲದಕೆ ನಿರ್ವಾಲವಪ್ಪೆಡೆಯಂ ಜಲೂಕೆನೋಗದಿಸದೆ ಬಾವು ತದ್ದು [ಖಾಣಾ. ದುರ್] ತುಱ್ಯಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರಿದೋಷದ ತಾಣಮಂ ಕರಂ ಪಿಡಿವುದು ಮರ್ತ್ಯರೊಳ್ (ಕೀಪಾಂ. ಪರಿ. ೦-೦೦) : ಜಂಗಲಸೀರಕೆಕೋಷ್ಮ, ಕನ್ನೆಯ್ದಿಲ ಎಸಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ರಕ್ತಚಂದನ ಇವಿಪ್ಪನು ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮುಖಕ್ಕೂ ಹಣೆಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಲೇಪವಂ ಮಾಡಿಸಲು ತದ್ದು ತುಱ್ ಹೋಗುವದು (ವೈದ್ಯಶಾ. II, ೦೪೬). ೨. (ಪಿತ್ತದಿಂದ) ಮೈಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಗಂದೆ ಮುಂತಾದ ಊತ : ಪಿತ್ತದಿಂದ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ತದ್ದಾಗಿದೆ (ಕೃಷಿ). **ದದ್ದು**$_1$: ೧. "ತರ್ದು (ತದ್ದು, ದದ್ದು, ದಡ್ಡು) – ದರ್ದ್ಯು" (ತರ್ಕಕೌ. ೦೦). ಈ ಔಷಧಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕದ ಜೊರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಹದದಲ್ಲಿ ಇಳುಬಿ ಮೈಗೆ ಲೇಪ ಇಕ್ಕಿಸಲು ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ಕುಷ್ಠ, ಶ್ವಿತ್ರ, ದದ್ದು ಮುಂತಾದ ಸಕಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ನಾಶವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೯೫). ೨. ಅಯಲೇರುಬರ್ಜೂರ . . . ಎಳನೀರಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಸೊರೆಹಾಲಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದಾಗಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ವೈತ್ಯದಿಂದಾದ ಗಂದೆ, ದದ್ದು ಮುಂತಾಗಿ ಮಾಣ್ಪುಂ (ಶಿಶು. ೦೪೩). ದರ್ದು$_1$: ೧. "ದರ್ದುಗಳ್ ತರ್ದುಗಳೊಳ್" (ಕಜಾಸಿ. ೦೬). [<ಸಂ. ದದ್ರು]

ತರ್ದ್ಯ (ನಾ). ಮರದ ಸೌಟ್ಕು,–ಸಟ್ಟುಗ: "ದರ್ವೀ, ತರ್ದುಗಿ, ಖಜಿಕಾ, ದಾರುಜಪ್ಪಗಿ – ಈ ೪ ಸಟ್ಟುಗಂ" (ಜಿಂಗಯು. ೩೩-೦೩೭).

[ಸಂ. ತರ್ದೂ]

ತರ್ದೂದು 'ತರದೂದು' ನೋ.

ತರ್ದ್ಯವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತರ್ಧವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತರ್ಪ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತರ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ಸತತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮತ್ಯತರ್ಪಣಂ ಯಜನಕಾರ್ಯ್ಯಂ ದೇವತಾಪೂಜೆ ತತ್ಪಿತೃ ಸಂತಾನಕ ತೃಪ್ತಿ ಬಂದತಿಥಿಸತ್ಕಾರಂ ಜಗನ್ಮಿತ ವಿಶ್ವಾತ ಸೈವಿತ್ತಿಕವೆಂದು ಸಂದ ನಿಗಮಾನುತ್ಕಾಣಮಂ ಮಾಡರ್ (ಕ ೪ ಆ. ೩-೨-೦೬ ; 1058). ೨. ತೃಪ್ತಿ : "ತನಿವುದು ಸಾಹಸಕಂ ತರ್ಪಣಮನಿಸುಗುಂ" (ಪಸಂ.ಕೌ.ಚ. ೯೩-೭). ೩. ದೇವತೆ ಅಥವಾ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಜಲಾಂಜಲಿ,– ತಿಲಾಂಜಲಿ ; ಪಿತೃಯಜ್ಞ, ದೇವಯಜ್ಞ ಮುಂ ತಾದುವು : ಶ್ರುತಿಪಥನೋ ತರ್ಪಣವಿಧಿ ಮೇಣಾತಿಥಿಪೂಜೆಯಂ ಭೂತಯಜ್ಞವೆಂ ಹತತಪಹಾರಾಧನೆಯಂ ರಣವೀರ್ಯೈಯ್ದಜಿಕಾಳಿಗೀವ (ಕಾ ಪಾ, ಪ್ರಾ. ೧೦೯-೩೭) ; ಕೆಲವು ಸಲ ಕಣ್ಣೀರಿನ ನಾಲ್ಕು ಹನಿಗಳಿಂದ ತರ್ಪಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಜ್ಞಾಬಾ. ೪). ೪. ಯ ಜ್ಞ ಕಾ ರ್ಯ ಗ ಳ ಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉರುವಲು ; ಸಮಿತ್ತು : "ಏಧಸ್, ತರ್ಪಣಂ, ಇಂಧನಂ, ಏಧಃ . . . ಸಮಿತ್, ಇದ್ಮ—ಈ ೬ ಪೃಳ್ಗಿ" (ಜಿಂಗಯು. ೦೬-೬೪).

[ಸಂ.]

ತರ್ಪಣಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಸಸುಮತದಿ ಸಕಲಭೂಸುರಚಯಕೆಪೊಲಿದು ತರ್ಪಣಗೈಸಿ ದಕ್ಷಿಣ ಸುತಾಂಬೂಲ ಮುಮತ್ಯೊಚಿತಮನಿತ್ತು ಕಳುಪಲು (ಪಪಕಾ. ೧೦-೨೪).

[ತರ್ಪಣ + ಕೈಸು (<ಕೆಯ್ಸು)]

ತರ್ಪಣಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ದೇವತೆ ಅಥವಾ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಜಲಾಂಜಲಿ ಅಥವಾ ತಿಲಾಂಜಲಿಗಳನ್ನು ಕೊಡು : ಭೂಮರಥಿಯನು ಕಂಡು ಮುಳುಗಿ ತರ್ಪಣಗೊಟ್ಟು ನಡೆದ (ಅಭ್ಯಂತ. ೩-೩).

[ತರ್ಪಣ + ಕೊಡು]

ತರ್ಪಲ್ 'ತಲ್ಪಲ್' ನೋ.

ತರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು : (ಕ). ೨. = ತರ್ಪಣಗೊಡು : (ಕ). [ತರ್ಪಣ + – ಇಸ್ಯ]

△ **ತರ್ಪು**$_1$ 'ತಪ್ಪ್ಯ' ನೋ.

ತರ್ಪು$_2$ (ನಾ). (?) : ಜಡೆಯುಂಬುದೇ ಜಂಗುಮಸ್ಥಳ ತಲೆಯುಂಬುದೇ ತರ್ಪು ಆಕಾಶವೆಂಬುದೇ ಕಾಂತಿ (ಜಾಸ್ಥಮಂ. ೩). [?]

ತರ್ಫ 'ತರಪ್ಪ' ನೋ.

ತರ್ಫು 'ತರಫು' ನೋ.

ತರ್ಫೆ, ತರಫ್, ತರಫೆ (ಅ). ಪರವಾಗಿ; ಪಕ್ಷವಹಿಸಿ; ಮೂಲಕ: ಗಂಗಾಬಾಯಿ ತರ್ಫೆ, ಆಕಿ ದತ್ತಕಮಗನ ಪಾಲನ ಕರ್ತಾ ಕೊಟ್ಟ ವರದೀ ಪ್ರಕಾರ ವಾರಸಾ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆ (ಗ್ರಾ ಮಾಯ. ೩೩೪); ನನ್ನ ತರ್ಫೆ ಹೇಳೋದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿನ್ನ ಕಿವೀ ಮ್ಯಾಲ ಇಟ್ಟು ಬಿಡತೇನಿ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೧೨). **ತರಫ್:** ಬರಾವರ್ದು ಪಟೇಲ ಮತ್ತು ಬರಾವರ್ದ್ ಶಾನುಭೋಗರ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಲ್ಲಿ ಗುಮಾಸ್ತೆ ತರಫ್ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ನನ್ನೂರು. ೦೩೪). **ತರಫೆ:** ಪೋಲೀಸಿನೋರಿಗೆ ನಮ್ಮ ತರಫೆ ಶಿಪಾರಸ್ಸು ಹೇಳಿ ಈ ಕಾಟ ತಪ್ಪಿಸ್ಬೇಕು (ಮುಯ್ಯಿ. ೩೦). [<ತರಫು]

ತರ್ಬಿಯತ್ತು 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರ್ಬು$_1$ 'ತಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ತರ್ಬು$_2$ 'ತಟುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತರ್ಬು$_3$ 'ತಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ತರ್ಬುಗ (ನಾ). ಆಲಿಂಗನ ಮಾಡುವವನು; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವವನು: "ಶ್ಲೇಷನ್, ಶ್ಲೇಷಕಃ, ಶ್ಲಿಷ್ಟಃ, ಶ್ಲಿಷ್ಟವಾನ್, ಶ್ಲೇಷ್ಟಾ, ಈ ೫ ತರ್ಬುಗಂ" (ಕಾಶಕೃ. ೧೮೭). [ತರ್ಬು$_1$ (<ತಟ್ಟು$_1$) + – ಗ$_2$]

ತರ್ಬುಗೆ (ನಾ). ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಆಲಿಂಗನ: "ಶ್ಲಿಷ್ಟಂ, ಶ್ಲಿಷ್ಟಿಃ, ಶ್ಲೇಷಃ, ಶ್ಲೇಷಣಂ, ಶ್ಲೇಷಣೀಯಂ, ಈ ೫ ತರ್ಬುಗೆ" (ಕಾಶಕೃ. ೨೬೩). [ತರ್ಬು$_1$ (<ತಟ್ಟು$_1$) + – ಗೆ]

ತರ್ಮ (ನಾ). ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ಅಗ್ರಭಾಗ; ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬದ ತುದಿ: "ತರ್ಮ, ಯೂಪಾಗ್ರಂ – ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ಕೊನೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ, ೧೮೯). [ಸಂ. ತರ್ಮನ್]

ತರ್ಮು 'ತಟುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತರ್ವಾಯ 'ತಟುವಾಯ್' ನೋ.

ತರ್ವಾಯಗೊಳ್ 'ತಟುವಾಯಗೊಳ್' ನೋ.

ತರ್ವಾಯಿ 'ತಟುವಾಯ್' ನೋ.

ತರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ; ನೀರಡಿಕೆ; ಪಿಪಾಸೆ: "ಉದನ್ಯಾ, ತರ್ಷಃ, ತೃಷ್ಣ, ಪಿಪಾಸಾ–ಈ ೪ ನೀರಟ್ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೦–೨೦೮); "ಉದನ್ಯಾ, ಪಿಪಾಸಾ, ತೃಟ್(ಷ್), ತರ್ಷಃ– ೪ ದಾವರದ ಹೆಸರು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ನೀರಡಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೯). ೨. ಇಚ್ಛೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಅಭಿಲಾಷೆ: "ದೋಹದಂ, ಇಚ್ಛಾ . . . ಅಭಿಲಾಷಃ, ತರ್ಷಃ ೧೨ ಕೋರಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ . . . ಇಚ್ಛಿಸುವಿಕೆ, ಆಶೆಪಡುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೦); ಹರ್ಷಿತ ಕರ್ಷಕ ವರ್ಷ ಕರ್ಷಿತೌಷಧಿ ತರ್ಷ (ಹಂಸದ. ೧೭೦–೬). [ಸಂ.]

ತರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ; ನೀರಡಿಕೆ. ೨. ಇಚ್ಛೆ; ಬಯಕೆ. [ಸಂ.]

ತರ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಪಿಪಾಸೆಯುಳ್ಳ. ೨. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ; ಬಯಸುವ. (ನಾ). ೩. ನೀರಡಿಸಿದವನು; ಬಾಯಾರಿದವನು: "ತೃಷಿತಃ, ತರ್ಷಿತಃ, ಪಿಪಾ(ಸುಃ), ಪಿಪಾಸಿತಃ–ಈ ೪ ನೀರಡಿಸಿದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯–೨೦೭). [ಸಂ.]

ತಲ, ತಳ (ನಾ). ೧. ಸಮತಟ್ಟಾದ ಮೇಲ್ಮೈ,–ಪ್ರದೇಶ. ೨. ಹಸ್ತ; ಅಂಗೈ: ತಲದೊಳ್ ತಳೆದಾ ಚೂತದ ಫಲಗುಚ್ಛಮನಟ್ಟಿವಟ್ಟು ವಿಜಯಾವತಿ ಕಣ್ಮಲರಾಜ್ಞಿ ನೋಡುತಿರ್ದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫–೬೪). ೩. ಕಾಲಿನ ಬುಡ; ಅಂಗಾಲು. ೪. ಆಳ; ಗಭೀರತೆ. ೫. ಕೆಳಭಾಗ; ಬುಡ; ಅಡಿ: ಆಕಾಶವು ದೊಡ್ಡ ಬಾಣಲೆಯಂತೆ ನಮಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ, ಇತರ ಆಕಾಶಕಾಯಗಳೂ ಈ ಬಾಣಲೆಯ ತಲಕ್ಕೆ ಅಂಟಿ ಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬). ೬. ಮೂಲ: ವೇದಾಂತಗಳು ಪಲವು ಅವಜ್ಞೊಳು ವಿವಾದಂಗಳವು ಕೆಲವು ಭೇದಿಸಿ ನೋಡಲು ವೇದ್ಯಮಾಗದು ತಲವು (ಗೀತಗೋ. ೪೮–೩). ೭. ತಗ್ಗು; ಹಳ್ಳ. ೮. ನೆಲ; ಭೂಮಿ. ೯. ತಾಳೆಮರ; ಪನೆಮರ: "ತೃಣರಾಜಃ, ತಲಃ, ತಾಲಃ–ಈ ೩ ತಾಟ್" (ಹಲಾಯು. ೩೨–೩೯). ೧೦. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವಾಗ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯು ಕೈಯನ್ನು ಕೊರೆಯದಂತೆ ಎಡಗೈಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ; ಗೋಧೆ. ೧೧. ನೈಸರ್ಗಿಕರೂಪ; ಸಾರಭೂತವಾದ ಸ್ವರೂಪ. ೧೨. ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನವರೆಗಿನ ಭಾಗ; ಮುಂದೋಳು. ೧೩. ಖಡ್ಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಿಡಿಕೆ,–ಹಿಡಿ. ೧೪. ಎಡಗೈಯಿಂದ ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಒತ್ತುವುದು. ೧೫. ಕಾಡು; ಅರಣ್ಯ; ಕಾನನ. ೧೬. ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ತಲ[ಪಾತಾಂ. ೪] ಮತ್ತತಳ ವಿತಳ ಸುತಳಂ ರಸಾತಳ ತಳಾತಳಮು ಪಾತಾಳಮೆಂದು ವರ್ತಿಸುವ ತಳಲೋಕ ಮೇಟಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦–೩೨). ೧೭. ಹೊಂಡ. ೧೮. ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನು ಜಮೀನುದಾರನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬೆಳೆಯ ಭಾಗ,–ಪಾಲು. 'ತಲವಾಸಿ' ಪರಾ. **ತಳ:** ೧. ಗಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲಂ ತಳಮಿಂತೆಲ್ಲಂ ತತ್ಸಮಂ (ಕಮುದ. ೨೯೮); ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗೋಳವನ್ನು ನಿಯತ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಭಾಗವಾಗುವಂತೆ ಒಂದು ತಳ (Plane) ದಿಂದ ಭೇದಿಸುವುದು (ಗಣಿತ. ೩೮); ಬಲು ಚಿಕ್ಕದಾದ ನಿನ್ನಯ ತಳದ ಮೇಲೆ ಸಲೆ ನಿತ್ಯವಾಗು ತಿರಲೀ ತೆರದ ಲೀಲೆ (ಕಏಪು. ೧೪–೬). ೨. "ತಳಮಜ್ಞಿಗೆ ಚಪೇಟಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೩೩–೯೪); "ಬೆರಲುಂ ತಳಮುಂ ಬೆರಸಿದೊಡೆ ಪ್ರತಳ ಮೆಂಬುದು ಅದನೆ ತಳಮುಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೮–೩೮೩); ಕೆಂದಾವರೆಯ ಬಣ್ಣದಂತಪ್ಪ ತಳಮುಮಂ ಕಂಡು (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೮–೧೯); ಅಳವಿನೊಳೆನ್ನುಮನಿನಿಸಗ್ಗಳಿಸಿದ ಹರಿಗನೊಳಿದಿರ್ಚ ಕರ್ಣಂ ಗೆಲಲುಮ್ಮಳಿಪಂ ಗಡಮೆಂದೋಪಳ ತಳಮಂ ಪೊಯ್ದಾಶ್ವರಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಕ್ಕಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩–೧೪೪); ಗುಡಿಲಂತೆ ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನುಂ ಪುಟ್ಟನಂತೆ ಬೆರಲ್ಗಳಿಲ್ಲದ ತಳಮುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪–೭೫); ಬಾರೈ ಕರ್ಣ ಬಾಯೆನುತ ತುಳುಕಿದನು ಕಂಬನಿಯ ಕೋಮಳತಳದಿ ಮೈದಡವಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ್ರೋ. ೧–೨೩). ೩. ಉಡಿದಿರ್ದ ಕಯ್ದು ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳಗಡಿಗಡಿಗೆ ತಳಮನುರ್ಚುತ್ತಿರೆ ಕಾಲಿಡಲೆಡೆವಡೆಯದೆ ಕುರುಪತಿ ದಡಿಗವೆಣಂಗಳನೆ ಮೆಟ್ಟಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೪–೧೪); ಬಹುಳ ಬಹಳ ಗಗನ ಪ್ರಮಾಣಮಂ ತಳದೊಳಳೆದು ಕಂಡರುಮೊಳರೇ (ಸುಕುಮಾ. ೦ ೫೮); ತಳಮನುಡಿದಿಡುವ ಕಣ್ಣಂ ಕಳೆದೇಜ್ಞಿಪ ಕರುಳ ತೋರಣಂಗಟ್ಟುವ . . . ಬೀರರ್ (ಯುಶೋಧ. ೧–೫೪). ೪. "ತಳನಾಮಂ ಮತ್ತನೂರ್ಧಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೩೩–೯೪); ಶಂಕರಂ ಸ್ವಪದದಿಂದೊತ್ತಿ ತಳಕಿಳಿದ ಧರೆಯಂ ತೋಜ್ಞಿಯುಪರಿಗೆತ್ತನೇ ವೃಷಾಕೃತಿಯಾಂತು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧–೬೬); ಮಳೆಗಜ್ಞಿವುದು ಬೆಳೆ ಪೆರ್ಚುವುದಿಳೆ ತಳಕಿಳಿದು ಪೋಗದೆ ತಡೆದಿಹುದು ಪಳವಿಲ್ಲದ ಪತಿವ್ರತೆಯ ನಡತೆಯ ಬಳದೊಳು (ಹರಿಬ. ೨–೯). ೬. ಇದಱ ತಳಮನೆ ಪಿಡಿಯೆ ಬೆದಕುತಿರೆ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೧–೧೫). ೮. ನಿಮ್ನ ಘನೋನ್ನತ ಪ್ರದೇಶಂಗಳನಾ ಸಮಾನತಳದಲ್ಲಿಯೆ ಚಿತ್ರಕನೆಯ್ದೆ ತೋರ್ಪವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩–೨೦); ಬೊಮಣಸೆಟ್ಟಿ ತಾನು ತಂನ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲತನಕ ೪ ಮುಡಿ ತಳವನೂ ಗೇಣಿಗೆ ಬಿತ್ತಿ ವರುಷಂಪ್ರತಿ. . . ಒರವೆಯಕ್ಕಿಯನೂ ನಡಸಿ ಬಹರು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೪೪–೩೪ ; 1433). ೯. "ತಳಮುಂ ತಾಳಮುಮೆನೆ ಪನೆ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೩೩–೪). ೧೦. "[ತಳಂ]ಗೋಧಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೩೩–೯೪). ೧೯. ಹೆಬ್ಬೆರಳ ತುದಿಯಿಂದ ಕಿರಿಬೆರಳ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಂತರ; ಗೇಣು. ೨೦. ಹಿಂಭಾಗ; ಪೃಷ್ಠ: ತಾನು

ಬಂದು ಆಳಿನ ಕೈಗೆ ಚೀಟ್ ಕೊಟ್ಟು ಕರುಣೆಯಿರದ ಬೆಂಚಿಗೆ ಮಾಂಸ ಸಾಲದ ತನ್ನ ತಳವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಗಂಟೆಯಾಗಿತ್ತು. (ಬಳಚೀ.ಪಾ). ೨ಬಿ. ಸ್ಥಳ: ಬಳ್ಳಿ ಗಾವಲು ತಳದ ಹುಲ್ಲು ಬಯಲುಗಳ್ (ಮೈ.ಆರ್.೦೯೨೯, ೬೫-೬; 10247); ಕವ್ವಡಿಗೆಱೆಯಂ ಮೂಡ ಮತ್ತ ರ್ ಇನ್ನೆರಡುಂ ತಳದ ಮತ್ತರಿರ್ವ್ವತ್ತ್ವ ನಾಲ್ಕು (ಶಾಇ. XI-I, ೮೪-೬೨ : 1049) : ತಳದ ಬಾಣಂಜಿಗರುಂ ನಾನಾ ದೇಶಿಗರುಮಿರ್ದ್ದು ದೇವನ್ಗೈ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮವನ್ನುಂಡು (ಶಾಇ. IX-I, ೦೯೦-೪೯ : 1079); ಕುಱುಗೋಡ ತಳದೊಳಗೆ ತಳರದಯುಂ ಪ್ರರ್ವ್ವರುಂ (ಶಾಇ. IX-I, ೫೯-೨೫ : 1176); ಲಲಿತನೇಸಿಯನೆತ್ತಲೋಸುಗ ತಳಕೆ ಗುರುವೃತ್ತರಲಿಕಸನುದಯಾದ್ರಿಗೈತಂದ (ಕುಪ್ರಾಇ. ಒಂಕಿ. ಪದ. ೩೨೦). ೨ಬಿ. ಹುಟ್ಟೂರು: ಸ್ವಂತದ ಊರು: ತಳ ಯಾವುದು? (ಶಬ್ದಹೃ. ೪೦). ೨ಸಿ. (ಆಲಂ) ಕೈವಾಡ; ಕೈಚಳಕ: ವಿಭೀಷಣ ಬಂದು ಸಮ್ಮಾನ ತಳವಿದು ಜಗದಂಬಿಕೆಗೆ ಮುಂಬವರಿಲ್ಲಿದು ನಿಜವೆಂದು ಪೇಳಲು ತಿಳಿದುದು ಮೂರ್ಛೆಯವನಿಗೆ (ರಾಮವಿ. ೧೯-೦೭೫).

10

15

20

25

30

35

40

45

ತಟ್ಟತಳ, ತತ್ತಳಂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನರಕದ ನೆಲೆವಿಡಿವಪ್ಪತ್ತಂಟು ಬಿಡುವಡಾಣಂಗಳಂ ಕೆಲಗೆ ತಟ್ಟತಳ ದಟ್ಟಿಡಿಯಲ್ಕೈಲನಂತರ್ವತ ನರಕವ ನೊಂದನಟಿಪಿದೆಲ್ಲಾ, ನರಕಂಗಳುಮನಾ ಯಾತನೆಗಳುಮಂ ಪಾಪಂಗಳನುಂಡು ನವೆದು (ಸಾಸೆಂಕ. ಕಥಾಗಳಕಂ೨, ೨೩ ಪ); ಅಟ್ಟಿಡಿಯಲಿಲ್ಲಾ ನಿರಯದಿಂ ತಟ್ಟತಳಕೊಳು ಕಟ್ಟ ಕಡೆಯಲಿ ದುಟ್ಟಿನೀ ತೆಱದಿಂದೆ ಯೆಕ್ಕಲನಾಗಿರಲು ಕಂಡು (ಸಾಸಂಚ. ೪-೨೦); ಮನುಷ್ಯನು ಮೊದಲು ನಿರ್ಜೀವವಾಗಿದ್ದು, ತರುವಾಯ ಸಚೇತನವಾಗಿ . . . ಕ್ರಮೇಣ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದನು. ಇದು ಅವನ ಬೀಳ ತತ್ತ್ವಳ (ಇತಾ.ಲೆಂ. ೨೯೨). ತಳದ ತಾಯಿ = ಊರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆ; ಗ್ರಾಮದೇವತೆ: ಆಗಿನ ಸರಕಾರದ ವಹಿವಾಟಿನಲ್ಲಿ. ಜನಾಂಗದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಮಲ್ಯಾರರೆಂದರೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ 'ತಳದ ತಾಯಿ' (ಕಂತಿ. ೧೯೦). ತಳದವ್ವ = ಗ್ರಾಮದೇವತೆ: ತಳದವ್ವನ ಗುಡಿ . . . ಭಜನೆಯ ಜನರು ಕೂಡಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಹಸಂಚಾ. ೧೮). ತಳದ ಸಿಟ್ಟಿ = ಸ್ಥಳೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ (?): ಜಾನಾ ದೇ ಶಾ ೪ಂತರದ ಗವಱಗ[ಳುಂ ಮುಖ್ಯಂದಿಂದಮುಂ . . . ತಳದ ಸಟ್ಟಿಯರುಂ ನಕರಂಗಳ್ಗೆ [ಳುಂ] (ಎಇ. V, ೦೯-೬೬ : 1161). ತಳದಮಕ್ಕಳು=ಊರಿನ ನಿವಾಸಿಗಳು: ಸ್ಥಳೀಯರು : ವಲ್ಲಿಯ ತಳದೊಕ್ಕಳುಂ ಪೊಱಗಣ ಭ್ರಮಾಂತುಕರುಂ ಮಾಱುದ ಸೀರಿಗಂ ಅಡಕೆಗಂ ಪೊಂಗೊದುಂ ಸಲೆ ವೀಸಮುಂ ಆಯಂ ಮಾಡಿಪಟ್ಟರು (ಕಇಶ. ೦-೦೮ : 1092); ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಾ೦ದುವೆಂತೆಂದಡೆ ದಂಡಿನೊಕ್ಕಲುಂ ತಳದೊಕ್ಕಲುಂ ದೆವಸವಳಮನೆ ಗಾಣದಲ್ಲಿ ಸೊಳಸವೆರಡುಂ (ಎಇ. XX, ೦೨-೪೯ : 1167). ತಳಮಾರಿ = ೧. ಕೈಯಾರೆ; ಕೈತಂಬು: ತಳವೆಳಗದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಣಾತಿಯ ಚಿಳದಳಕಳುವಿನೀಳ ಕುಟಿಲಕುಂತಳಂಗಳಂ ತ ಳ ಮಾ ರಿ ತೆಗೆದು ಕುರುಕುಲಕುಟುಂಬವ ಫಟಚೇಟಿಯಂ ಕೊಂಡುಪೋತಿ ಮಗುಟಿ ಕೊಂಡುಪೋಗಿ (ಗದಾಯು. ೪-೦೬ ಪ); ಚಿಟ್ಟಿದ್ಯುದೇವನ ಕೀರ್ತಿ[ರ್]ದೇವನ ಪ್ರಸ್ಥಾವದೊಳು ಭಯಂ ಬಲ ನೋಡಲ್ತಳಮಾರಿಯಂತಿರ್ದು ನರಲೋಕಮಂ ಬಿಟ್ಟು ದೇವಲೋಕವಪ್ಪನಾದಂ (ಕಇ. V, ೭-೨೯ : 1071). ೨. ಅಂಗಾಲು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ: ತೂಳವ ಹಿರನ್ನೆಣೆ ಕುಟ್ಟಿಪತಳದೊಳ್ ತಳಮಾರಿ ತಳಮನೋಜ್ಞಿ ಬಿಡಂಗಂ ತಳೆದು ತಳರ್ದಡೆ ನಡೆವೆಡೆಯೊಳದೇಂ ಜನನಿಗೆ ವಿನೋದವುಂ ಮಾಡಿದನೋ (ಹುಕುಚಾ. ೦೦-೩೯). [ಸಂ.]

ತಲಕಾಡು 'ತಬ್ಬಿಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಲಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಎಸಾಮ್ಯ. XXI, ೦೪). [?]

ತಲಘಾತ (ನಾ). ಸಮತಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಬೀಳುವ ಏಟು.–ಪೆಟ್ಟು: ಕೊಂಬುಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖವಿಂದ ತಿವಿದರೆ ತಲಘಾತ ವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸೌನಂ. ೨೬-೦೦). [ತಲ + ಘಾತ್ಕ]

ತಲಚೌಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯಜಾತಿ: P ಒಂದು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ನಾಲ್ಕುಗಣಗಳೂ, ಎರಡು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾಲು ಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ಮೂರುಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವೂ ಇರುವ ಚೌಪದಿ: ತಲಚೌಪದಿ (ಕಲಿಚೂಪಿ. ೨೬೮). 'ತಲಷಟ್ಪದಿ' ಪರಾ.

[ತಲ ? + ಚೌಪದಿ]

ತಲಪರಿಗೆ 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲಪರಿಗೆ, ತಲಪರಿ, ತಲಪರ್ಪ, ತಲಪರಿ (ನಾ). ೧. ನೆಲದೊಳಗಿರುವ ನೀರು ಬೀಳಲು ಉಳ್ಕಿ ಬರುವ ಸ್ಥಳ; ಜಲದ ಕಣ್ಣು ಇರುವ ಸ್ಥಳ : ಬುಗ್ಗೆ : ಊಟೆ : ಅಚ್ಚುತರಾಯವುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದ ವೃತ್ತಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಲಪರಿಗೆಯನು ತೆಗೆ ನೊತನ ತುಂಗಭದ್ರೆಯಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಕಾಲುವೆಯನೂ ತಂದು (ಶಾಇ. IX-II, ೫೦೬-೦೫ : 1587); ತಲಪರಿಗೆ : ನೆಲದೊಳಗಿನ ನೀರು ಮೇಲೆ ಹರಿದು ಬರುವ ಸ್ಥಳ. ಇದು ತೆಲುಗಿನ ನೆರೆಯ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪದ (ಪಮ್ಮಯ್ಯ. ೧೫೮). **ತಲಪರಿಗೆ**: ೨. (ಆಲಂ) ಮೂಲಕಾರಣ.–ನಿಮಿತ್ತ: ಇಹ್ಯಂದು ಸಂತೋಷಕ್ಕೂ ಆಟ್ಟಹಾಸಕ್ಕೂ ಯಾರ ಔದಾರ್ಯವು ಮುಖ್ಯವಾದ ತಲಪರಿಗೆಯಾಗಿತ್ತೋ ಆ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶವು ಪುಸ್ತದ ಮನೆಗೆ ಆದಲ್ಲಿ(ಇಷಮಂಜಾ. ೬೩). **ತಲಪರೆ**: ೧. ಚಿಚಿಂದಾಲ್ಕ್ಯಸ್ಥಾಯಿಗಳಾಗಿ ನಡುವಳ್ಳ ತಲಪರೆಯ ಸೀರುಲು ಮಾವಿನಮರದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೂ ಮರದ ಗಡೆ ಖ ೧ ಆ ಖಿಂಡುಗ ಗಡಸು ಸುಖದಿ ಅನುಭವಿಸುವದೂ (ಶಾಇ. IX-II, ೫೯೭-೦೨ : 1641). **ತಲಪರಿವ್ವ**: ೧. ಹೊಳೆಯಾಗಿ ಕೆರೆಯಾಗಲಿ ಹಳ್ಳದ ತಲಿವರವು ಕತಿಬಗಳು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಕ್ಷಸಿಲ್. ೫೯). **ತಲೆಪರಿ**: ೧. ತಾಟಿಱಯಿರ್ಗೆ ಎರೆತಂದು ಇರ್ವ್ವರ್ತ್ತ್ಯಮತ್ತರು ತಲೆ ಪರಿಯೊಳು ಏವತ್ತು, ಮತ್ತರ್ಕ್ಕಸಂಕಾಡುಂ ಕೀಟ್ಟಿಕ್ಕಿಜ್ ಮೂವತ್ತ್ಯರ್ವಾಡಿ ಕಾಡುಂ (ಶಾಇ. IX-I, ೪೭-೭ : ೫೫೩ ಕಪ). [?]

ತಲಪರಿಲೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ತಳಭಾಗದ ಪರಿಲೆಕ್ಕೆ; ಕೆಳಭಾಗದ ಪರಿಶೀಲನೆ: ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸಮುದ್ರದ ಬುಡವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಲಪರೀಕ್ಷೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಮುಂಜಾಯ. ೬-೩೦೪). [ತಲ + ಪರೀಕ್ಷೆ]

ತಲಪರೆ 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲಪಿಸು, ತಲುಪಿಸು, ತಲ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲಪುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮಂಟ್ಟಿಸು; ಸೇರಿಸು : ಇವ್ಯರು ದೇವಚಿಗರು ಅವಮಾನ್ಯನೆನ್ನ, ಇವರವರ ಮತಮುಟ್ಟು ಹೋಗಿ ತಲಪಿಸಿದರು (ಸಪಚ. ೪೨). ತಲುಪಿಸು: ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಮಾಡಿ ಅಂಗಳದ ಬಾಯಿಗೆ ತಪ್ಪಲೆಯನ್ನು ತಲುಪಿಸಿದವೆ (ಕೀಗಾಳ್ಳ. ೯) : ಮಾಳ್ಕೆ ಬನ್ನ, ಹೆಗೋ ನವ್ಮನ್ನು ಸುದ್ದಿವರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ತಂದು ತಲುಪಿಸಿದ್ದಿತು (ಕೀಚಂಂಕ. ೩೦೦). ತಲ್ಪಿಸು : ಜಲ್ಮವಿರಿದೆ ವಿಜಯಕೀರ್ತಿಚರಣಾಬ್ಜಕಾ ತಲ್ಪಿಸುವೆನೆಲಕ್ಷ್ಯಯೋಗಿನೆ ಯನುಜನೆಂಬೆಲ್ಲಿನ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಚಪಮು. ೩೬-೦೭).

[ತಲುಪು + – ಇಸು]

ತಲುಪು$_1$, ತಲುಪು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಮುಟ್ಟು; ಸೇರು : ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟದ ಬಳಗೆ ತಲುಪಲಪ್ಪರಲ್ಲಿ (ರಾಹೇಲ್ಕ. ೩) : ಆಂಜನೇಯನು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೂರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಯುದ್ಧ ರಂಗಕ್ಕೆ ತಲುಪದನು (ಪೀತಚಂ. XII, ೧೦) ; ರಾಜ್ಯದ ಇತರ ಸಿಟ್ಟಿಂದಿ ಗಳಿಂದಿಗೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕಕ್ಕಿತನು ಬಟ್ಟೂರಿನ್ನು ತಲಪಿ ಅಲ್ಲಿ ತನಗೂ ಗಂಗಾಧರ

ರಾಯನಿಗೂ ಆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು . . . ತಿಳಿಸಿದನು (ಭೂಗಾಡ. ೬೩).

ತಲುವೆ : ವ್ಯವಹ್ಯತವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಸತ್ಕೃತಿ ತಲುವಲು ತನ್ನದೇ ಆದ ಒಂದು ಹಾದಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ (ಕಕ್ಷಪ್ರಾ. ೪೩).

ವಿದುತ್ಕಾ ತೇಕುತ್ತಾ ಆಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಲುಪಿದ ಸುರೇತ (ಅದಿಪರ್ವ. ೧೩).

ನಾನು ಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ನನ್ನ ಮಾವನಿಂದ ತಾರು ಬಂದಿತ್ತು (ನಾಳಗ. ೭೦) ; ಆತ ಅಂಚೆಯನ್ನು ತಲುಪಿದಾಗ ಅಂಚೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ (ರಾಡಿ. ೪). [ದೇ.ಪ ತುಳು. ತಲುವು]

ತಲಪ್ಪು, ತಲಪ್ಪು, ತಲಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಅಂತ್ಯ ; ತುದಿ : ಆ ಕೆಜಿಗೆ ತೂಬು ಬಿಸಿಲ ಸಂಭ್ರವದ ಕಲ್ಲು ಕಂಜಾಗಳ ನೊಲಿನ ಕಂಭ ಆ ತಲಪಿಂಗೆ ಅಂದಿನ ಮುಚ್ಚುಳು (ಅವಧೀ. ೮೩). ೨. ಗುರಿ; ಲಕ್ಷ್ಯ : ಒಂದು ಕಣ್ಣಿ ಕುಬಳಿ ಕುಡಿಕೆ ಒಂದು ಕಣ್ಣಿ ಎರಡಱ ತಲಪು ಕೂಡಿದ ಕುಡಿಕೆ (ಹುಂಳಿಂ. ೨೯) ; ಈ ಉಭಯವು ಭೇದಿಸಿದಡೆ ಕುಡಿಕೆಯ ಮಣಿ ತಲಪಿಗೇಅಹ್ತು (ಮಡಿವಾ. ೩೭೦-೬). ತಲಪಹ್ಕು : ೧. ಹಳುವದರಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರುಷದ ತಲಪಿ[ಣಾಮ. ಕಳಬ]ನಜ್ಞಾತದಲಿ ವರುಷವ ಕಳಿವಿದುದು ಸಾಧಪತೆಯಾಯ್ತು ಶಿವಂಡಿತನವೆಂದ (ಶಿವಾ೩. ೪-೩೨) ; ತಲಪಿನಲಿ ನೀನೆಂಂದು ನೆರೆ ನೆನೆದುಳಿದವರ ಸಾ ಕಾಣೆ (ಪ್ರಜ್ಞಾಶ. ೬-೨೩). ೨. ತಲ ಹಿಲ್ಲಿದ ಕೋಲು ಹೊಳ್ಳಹಾಜುವದಲ್ಲದೆ ಗುಱಿಯ ತಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಬಸವ. ೫೦) ; "ಗುರಿಮುಟ್ಟುವ ಶಕ್ತಿ (?) " (ಬಸವ. ಕೂಡಲ). ೩. ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಹೊಂದುವಿಕೆ ; ಸೇರುವಿಕೆ : ನಳನಾಭನು ದೇವವ್ಯಂದರ ಬಳಗದಲಿ ಭೂದೇವಧರ್ಮದ ತಲಪನುದ್ಯಾಹಿಕವ ಪಾರ್ಥಗೆ ಮಾಡಲನು ವಾದ (ಶಿವಾ೩. ೩೬-೨೦). **ತಲಿಪು** : ೧. ಆ ತಲಿಪಿಂಗೆ ಅಂದಿನ ಮುಚ್ಚುಳು ಇಂದಿನ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಸೂಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಸಾಳವನ ಬೆಳಿಯುತ್ತು (ಪಡಣಂ. ೫೮೭-೧). **ತಲುಪಿಪ್ಪು** : ೪. ಪಾವತಿ ; ಜಮಾ ; ಸಂದಾಯ : ಲೆಕ್ಕ ತಪಾಸಿಗರ ಕೆಲಸ ಲೆಕ್ಕವ ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೂ ಹೇಗೆ, ಮಾಡಿದ ವಿಚ್ಚಯ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ರಸೀದಿ ತಲುಪುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದೆಯೂ ಹೇಗೆ . . . ನೋಡಿ ಪ್ರಶ್ನಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು (ಕಕ್ಷಪ್ರಿ. ೬೩). [<ತಲಪ್ಪು]

ತಲಪುಪ್ಪುಪುಟ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆರಿಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಲವುಪ್ಪವುಟ, ೀಲಕ, ವಿವರ್ತಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ-ಈ ನೂಱಿಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಅಸ್ಯಸಂ. ೪-೪೩ ಪ). [ಸಂ.]

ತಲಬಾಲು (ನಾ). ಕೆಲವು ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡಸುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ : ವಧೂವರರು ವರಸ್ಪರರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು (ಅಕ್ಷತೆ) ಚೆಲ್ಲುವುದು: (ಅಷ್ಟಮ. XIII, ೬).[?]

ತಲಬು, ತಲಬು (ನಾ). ೧. ಸಂಬಳ ; ಪಗಾರ ; ವೇತನ : ಹುಕುಂ ನಾಮ ಪುಕಾರ್ಕೆ ಆಮಿಲನ ರಕ್ಷಾ ತಲಬಿನೆಲ್ಲಿಯಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸರಕಾರದ ಆಪಂವದಿ ದವಲಪ್ಪಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಸು ಖದಲ್ಲಿ ಯಿರೋದು (ಎಳ. IX, ೮೩೨,೦೦-೩-೬ : 1786) ; ಲೋಕಲ್ ಗೌರ್ನ ಮೆಂಟನವರಿಂದ ಮಂಜೂರಾದ ಮೇರಿಗೆ ದೊಡ್ಡಿ ದಾರರಿಗೆ ತಲಬುಗಳನ್ನು (ಸಂಬಳ) ಪಾವತಿ ಮಾಡುವದು (ಗ್ರಾಮಚಿಕಿ. ೦೦೦); ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಈಗ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ತಲಬೇ ಹೆಚ್ಚು (ಇಂದು. ೦೩೫) ; ಎರಡು ವರ್ಷ ಅರ್ಧ ತಲಬಿನ ರಜವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಜಗಆ. ೦೫). ೨. ತೆವಲು; ಚಟ; ಗೀಳು: ಏಲೆ-ಅಡಿಕೆಯ ತಲಬೂ ಮಾಯವಾಯ್ತು (ಅಂಂಕ. ೫) ; ತಂಬಾಕಿದ 'ತಲಬು' ವಿತಿಮಾರಿದಾಗ ಎಂದಿನ ಹಾಗೆ ತಾನು ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದ ಎದ್ದು ಹೋಗಿ (ಬಪಸಿ. ೩). **ತಲುಬು** : ೨. ಕಳುವು ಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿದ ತಲುಬು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆವನ ನಡತೆ ಸೇರದ ಊರಿನವರು ಕೆಲವರು, ಇವರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವುದೆಂದು ಕೂಡ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದರು (ಹಿಪಕ್ಷ. ೬೯).

ತಲಬುಮಾಡು = ತೆವಲಿಂವಾಡು : ಆವರು ಸಡುನಡುವೆ ತಂಬಾಕು ಸೇದುತ್ತಿದ್ದರು . ಎರೆ-ಅವಿಕೆ ತಲಬುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಂಬೆ. ೫).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಲಬ್]

ತಲಬ್ಬು 'ತಲಹ್ಕು' ನೋ.

ತಲಮುಖಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] "ಮೊದಲು ಉದ್ಯುಕ್ತ ಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೊಳಕೈಗೆ ಸವನಾಗುವಂತೆಯೂ, ಅಂಗೈಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಎದಱಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಪಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು" (ಶಾಸ್ಕಂ. ೨೮೮, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಚತುರಸ್ರ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ತಲಮುಖ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ . . . ಉಲ್ಬಣ, ವಲಿತ, ಲಲಿತ -- ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತಹಸ್ತಂಗಳ್ (ಶಾಸ್ಕಂ. ೩-೪೪೨): ಈ ಕೆಳಗೆ ಪೇಳ್ದಂವ ಹಸ್ತಗಳು ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳು--೧. ಚತುರಸ್ರ, ೨. ಉದ್ವೃತ್ತ, ೩. ತಲಮುಖ . . . ೩೦. ವಲಿತ (ಅಭಾಸ. ೪೯). [ತಲ + ಮುಖ]

ತಲಲೋಳಿ (ನಾ). (?): ಅರಿಅರ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರು ಪೂಮ × ಯ್ಯುನ್ನಲ ಮೊಜಮುನಿಲೊಂದಾ ಕಾರಿಯರುಂ ಪೊರಳ್ನಯ್ಯರುಂ (ಎಳ. IV, ಗುಂಡ್ಯಂಪ. ೯೯.೦೪ : 750). [?]

ತಲವಕಾರ, ತಳವಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಹೆಸರು ; ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತು : ಕೇನ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ತಲವಕಾರವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ.) ಷಿ. ಕಾಖ). ೩. ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತು ಸಾಮವೇದದ ತಲವಕಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ (ಜಾರಿದ. ೪೪). **ತಳವಕಾರ**: ಈಶಾವಾಸ್ಯ, ತಳವಕಾರ . . . ಮೊದಲಾದವೆ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವೀಚಕ. ೪). [ಸಂ.]

ತಲವಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕೋಗಳ[ಯ]ಯ್ಯೂರರ ಕಂಚಣ ಬಕ್ಕಿಗೆನೆರ್ವ್ವತ್ತಿ-ಖಳಿಗಂ ತಲವಗೆಯ ಭೋಗೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ . . . ಬಿಟ್ಟ ತೋಟ (ಶಾಇಇ. IX-I, ೩೭-೦೪ ; ೧೦೩೬). [?]

ತಲವನವನಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಧಾನ್ಯದ 'ತಲಕಾಡು' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ: ಶ್ರೀಕಣ್ಮರಾಜ ವೆನ್ನಾಡ ಎಡನಾಡು ವಿಷಯೇ ವ(ಬ)ದನೊಗಲ್ಪೆ ನಾವುಗ್ರಾಮಃ ತಲವನನಗರವಾಧಿವಸಿತ ವಿಜಯಸ್ಕಂಧಾವಾರ (ಪು.ಅರಿ. ೦೯೩, ೦೨೨-೩೩; ೪೦೦). 'ತಳವನಪುರ' ವರಾ. [ತಲವನ + ನಗರ]

ತಲವಾರ್ 'ತರವಾರ' ನೋ.

ತಲವಾಸಿ, ತಲೆವಾಸಿ (ನಾ). ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಧಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಧಾನ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಪ ಬಡ್ಡಿ : ಕಾಸಿದರೆ, ವಾದುಗಿಕ, ವೈದ್ಯಾಚೀವೇ, ವಾರ್ಧುಷಿ--೪ ಬಡ್ಡಿ ತಲವಾಸಿ ಮುಂತಾದ ಚುಂಗಡಿರಾಧದಿಂದ ಬದುಕುವವನೆ ಹೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂ. ೨೩೬); ರೈತರಿಗೂ ನೂರಾರು ವರಹಗಳು ಬಡ್ಡಿಗೆ ತಲವಾಸಿಗೆ ದವಸಕ್ಕೆ ಸಹ ಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ . . . ಇರುವನು (ಳಕಾಮಂ. IV, ೬೩). **ತಲೆವಾಸಿ** : ನೂರಾರು ಖಂಡುಗ ರಾಗಿಯನ್ನು ಬಡವರಿಗೆ ಬಗ್ಗರಿಗೆ ತಲೆವಾಸಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನು (ಳಕಾಮಂ. IV, ೨೦). [ತಲ + ವಾಸಿ]

ತಲವಿತ್ತಿಲು (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಿತ್ತಿಲು (?): ಆ ಪನೆಯ ತಲಹತಲ ನೀರ ಬೀಳ ಪರ್ಯಂತ ಮುನ್ನಿನ ಪುಪಾಣಿನಲು . . . ಆ ಮನೆಯ ತಲ ವಿತ್ತಿಲ ನೀರ ಒಣೆಯಂ ತೆಂಕಣತೋಟವನು ಸರಿಭಾಗಿಯಾಗಿ ಹ[ಂ]ಚಿ ಕೊಂದಲ್ಲಿ (ಶಾಇಇ. IX-ii. ೪೩೭-೨೯ : 1455).

[ತಲ ? + ವಿತ್ತಿಲು (<ಪಿಂತಿಲ್)]

ತಲವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). ಅಡಿಪಾಯದ ಕ್ರಮ, -ರೀತಿ : ವಸ್ತುವಿನ ತಲ ವಿನ್ಯಾಸವು ಹೀಗಿದೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೦೬) : ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ದಂಬಳದ ದೊಡ್ಡ ಬಸವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವಿದೆ (ಹೊಯ್ಸಾ. ೯). [ತಲ + ವಿನ್ಯಾಸ]

ತಲವಿಲಸಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ, ಅಂಗಾಲನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖ ಮಾಡಿ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ನೀಡಿ ಆ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಕೈಯಿಂದ ಪತಾಕಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ನೀಡಿರುವ ಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲೂ ಮಾಡುವುದು": (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೯೬, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) ; ಅಂಗಾಲೂರ್ಧ್ವಾಸ್ಯದಿನಿರೆ ಸಂಗಡಿಸೆ ಪತಾಕಹಸ್ತಮದ ಱಗ್ರಮನಿಂತಂಗನೆ ಕೇಳ್ ತಿರುಗೀ ಕ್ರಮದಂಗಮನಿಮ್ಮೆಯ್ಯೊಳಿಸಗೆ ತಲವಿಲಸಿತಮುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೦೮). [ಸಂ.]

ತಲವು (ನಾ). ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಸಡ್ಡೆ : ಮೂರು ತಾಳಿನ ಕೂರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ತಲವಿನ ಮೇಲೆ ದಾಸಯ್ಯ ಬೀಜ ತಾನೆ ಬಿತ್ತಿದ (ನದೀಪ. ೬೭). [?]

ತಲಶಿಲೆ (ನಾ). ಮೂಲಶಿಲೆ : ಸಿಲಿಕ, ಅಭ್ರಕ, ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಸ್ಲೇಟು ಮುಂತಾದ ಥರಗಳಿಗೆ ತಲಶಿಲೆಗಳು ಅಥವಾ ಮೂಲಶಿಲೆಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೪೩). [ತಲ + ಶಿಲೆ]

ತಲಷಟ್ಟದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ತಲಷಟ್ಟದಿ; ಉತ್ಸಾಹದ ಎರಡೇ ಚರಣಗಳನ್ನು ಆರು ಕಿರಿಚರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿ ಷಟ್ಪದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಚಿಸಿಕೊಂಡ ಬಂಧವಿದು (ಛಂದೋವಿ. ೨೭೦).

[ತಲ? + ಷಟ್ಪದಿ]

ತಲಸಂಘಟ್ಟಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ]ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ವೈಷ್ಣವಸ್ಥಾನಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಕೈಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ತಂದು ಎಡಗೈಯಿಂದ ರೇಚಿತ ಮಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೪, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ . . . ತಲಸಂಘಟ್ಟಿತ, ಉದ್ವೃತ್ತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ಪ). [ಸಂ.]

ತಲಸಂಸ್ಫೋಟಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ದಂಡಪಾದ, ಅತಿಕ್ರಾಂತ ಈ ಎರಡೂ ಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಂದುಗಡೆ ನೆಲವನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಗಟ್ಟಿಸಿ ಕೈ ಗಳಿಂದ ತಾಳ ಹೊಡೆಯುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೦, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ . . . ತಲಸಂಸ್ಫೋಟಿತ, ಗಂಗಾವತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ಪ). [ಸಂ.]

ತಲಸ್ಪರ್ಶಿ (ಗು). ೧. ಬುಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ; ತಳವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವ; ಆಳವಾದ. (ನಾ). ೨. (ಆಲಂ) ಸಮಗ್ರ ; ಸಂಪೂರ್ಣ : ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಲಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಸಂಗಮಾಡಿ . . . ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾತೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೪೧, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ತಲಸ್ಪರ್ಶಿನ್]

ತಲಹು$_1$ (ನಾ). ತಲೆಮಾರು ; ವಂಶ ; ಪೀಳಿಗೆ : ಅವನೋರ್ವಂ ಸದಾ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಂ ಧರಿಸೆ ಪಾವನಂ ಕುಲದೊಳಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ತಲಹಿನಿಂ ದೇವಕೋಟಿಯ ನಡುವೆ ಶಿವಲೋಕಕೆಯ್ದುವಂ (ಲಿಶಿಪಂ. ೪೨-೦೫) ; ಚತುರಾಸ್ಯನಿಂದಾದ ಹತ್ತನೆಯ ತಲಹಿನ ಯಯಾತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೈದನೆಯ ವಳಿಯ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಶಾ. ೦೪-೦೨). [<ತಲೆ$_1$ + – ಹು$_2$]

ತಲಹು$_2$ 'ತಲಪು$_2$' ನೋ.

ತಲಹು$_3$, **ತಲಬು**$_2$ (ನಾ). ಪ್ರದೇಶ ; ಎಲ್ಲೆ ; ಗಡಿ (?) : ಗದ್ದೆಯ ತಲಹಿನಲು ನಟ್ಟ ವಾಮನಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲಿಂ ಪಡುವಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೦೨೯-೩೫ ; 1404) ; ತೆಂಕಲು ಕಡಗೆಯ ಮಾನಿಯ ತಲಹಿನಲು ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ಒಂದು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೭೬-೨೫ ; 1415). **ತಲಬು**$_2$: ಮುವರು ಅಡಿಗಳು ಅವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಳು ಕಂಬಳ ಗದ್ದೆ ಕುಸಿಯ ತರದ ಗದೆಗಳು ೫ ಒತ್ತಿನ ತಲಬು ೧ ನಡುತಾಱ ಹಾಳಿ ೭ ಅಂತ್ತು ಮು ೧೦ ಗದೆ ಗೇಣಿ ಅಕ್ಕಿ ಮು ೫೪ ಬಲಿ ಕಲಚರುವಿಗೆ ಹಿರಿಗದೆ ಒತ್ತಿನ ತಲಬುವ ಮುಡಲು ಹೊಳೆ ಒತ್ತಿನ ಹಾಳಿಗಳು ೭ ಸಹ ಹ ೬೦ ಗದೆ ಗೇಣಿ ಅಕ್ಕಿ ಮು ೬ ॥ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೦-೪೭ ; 1482). [?]

ತಲಹುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪರಂಪರೆಯನ್ನನುಸರಿಸು ; ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಬರು ; ಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿರು ; ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ಬರು : ಬಿಡದೆ ಹಿರಿಯರ ತಲಹು[ಪಾಠಾಂ.ರು ಬಹುತರ]ವಿಡಿದೊದವಿಸಿರ್ದೊಡವೆ ಗೊಡೆಯನಪ್ಪೊಬ್ಬ ಮಗನಂ ಪರಮನಂ ಬೇಡಿ ಪಡೆವುದು (ಸೋಮಪ. ೦-೬೬). [ತಲಹು$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಲಾ 'ತಲೆ$_1$' ಪರಾ.

ತಲಾಟಿ 'ತಲಾಠಿ' ನೋ.

ತಲಾಠಿ, ತಲಾಟಿ (ನಾ). (ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಮೀನುಗಳ ಲೆಕ್ಕ ಪತ್ರ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು, ಕಂದಾಯ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಗ್ರಾಮದ) ಲೆಕ್ಕಿಗ; ಕುಲಕರಣಿ ; ಶಾನುಭೋಗ : ಮಾವನವರು ತಲಾಠಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿದ್ದರು (ಸ್ವತಿಚಿ. ೬೦). **ತಲಾಟಿ** : ತಲಾಟಿಪದ್ಧತಿಯು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಾಲ್ಕಾರು ಹಳ್ಳಿಗೊಬ್ಬ ತಲಾಟಿ ಇರುವನು (ಕರವೀ. ೮). [←ಮರಾ. ತಲಾಠೀ, ತಲಾಟೀ]

ತಲಾತಲ, ತಳಾತಳ (ನಾ). ೧. ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಳ ಮತ್ತತಳ ವಿತಳಸುತಳಂ ರಸಾತಳ ತಲಾತಲ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಾತಳ]ಮು ಪಾತಾಳಮೆಂದು ವರ್ತಿಸುವ ತಳಲೋಕಮೇಳಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೩೨). ೨. (ಆಲಂ) ತೀರ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ ; ತಟ್ಟತಳ : ಯಾವುದು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಬರಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉಳಿದವು 'ಅಜ್ಞಾತ'ದ ತಲಾತಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುತ್ತವೆ. (ಸೌಂದಸ. ೪). **ತಳಾತಳ**: ೧. ಪಾತಾಳ ಮಹಾತಳ ರಸಾತಳ ತಳಾತಳ ಸುತಳ (ವಿವೇಕ. ೧೬೦) ; ಬೀಸಿ ಬಡಿಗೆ ಬಿಱುಬುಗಾಳಿ ನೆಲನ ಮೇಲ್ ತಳಾತಳದಿನದಱ ಅಡಿಯೆ ಅದಿರ್ವಿನಂ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೬- ೧೨೦೫). 'ರಸಾತಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಲಾಮಲಕ, ತಳಾಮಳಕ (ನಾ). ೧. ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು: "ನಿಜಮುಂ ನಿರ್ಮಲಮುಂ ತಲಾಮಲ ಕಮಕ್ಕುಂ" (ಜಾನಾರ. ೧೬೭). **ತಳಾಮಳಕ** : ೨. ನಿನಗೆ ಪಥ್ಯಮಾವುದದಂ ಮಾಡಾಮೂಲಚೂಲಮೆಮಗೆ ತಳಾಮಳ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಕಂ ಭವನಿಬದ್ಧ ಮಟಲಿಸಿತೆಮ್ಮಂ (ಯುಕೋಚ. ೦-೬೫). 'ಕರತಲಾಮಲಕ' ಪರಾ.

[ತಲ + ಆಮಲಕ]

ತಲಾರ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ (?) : ನೂಲ ತೊಂಗಲ ತಲಾರದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ ಪೆರ್ಚೆ ಮೆಲ್ಪು ಮತ್ತೊಱಗೆ ಕರಂಗಳಿಂ ನಿಱೆದುಱುಂಬೆದೆ ವಾದ್ಯದೊಳೊಂದಿ ನಿಂದು ಮುಂದೆಱಗಿ ಲಯಂಗಳೊಳ್ ತಗುಳಿ ನರ್ತಿಸಿದಾಕೆಯರೊಪ್ಪಿ ತೋಱೆದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೦೮). [?]

ತಲಾರಿಕೆ 'ತಳವಱೆಕೆ' ನೋ.

ತಲಾವು (ನಾ). ಕೆರೆ ; ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : (ಮೃಗಚಿ. IV, ೭೯೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಲಾವ್; ಪಾರ. ತಲಾವ್, ತಾಲಾಬ್. /ಪ್ರಾ. ತಲಾಅ. / ಸಂ. ತಡಾಗ]

ತಲಾವುಅಮಾನಿ (ನಾ). ಯಾವುದೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೂ ಸೇರದೆ ಸರ್ಕಾರದ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಕೆರೆ : ಮದ್ದಕದ ಕೆರೆ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇರಿದ ಕೆರೆ : (ಮೃಗಚಿ. IV, ೭೯೭). 'ಅಮಾನಿಕೆರೆ' ಪರಾ. [ತಲಾವು+ಅಮಾನಿ]

ತಲಾಶೆ 'ತಲಾಸು' ನೋ.

ತಲಾಷ್ 'ತಲಾಸು' ನೋ.

ತಲಾಷು 'ತಲಾಸು' ನೋ

ತಲಾಸಿ 'ತಲಾಸು' ನೋ.

ತಲಾಸು, ತಲಾಶೆ, ತಲಾಷ್, ತಲಾಷು, ತಲಾಸಿ (ನಾ). ಹುಡುಕುವಿಕೆ; ಶೋಧನೆ; ತಪಾಸಣೆ; ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವಿಕೆ: ದೊಳ್ಳ ಹೇಳಿದ್ದ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣುಬ್ಬಿನ ಹಳ್ಳದ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋದನು, ತಲಾಸು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ (ಮಲಿಮ. ೪೫೧). **ತಲಾಶೆ**: ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದ ಬರದಂತೆ ರಾಜನ 'ತಲಾಶೆ'ಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಾರಿಯ ಜತೆಗೂ ಅವನೂ ಹಾರಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ (ನಟಿಸಾ. ೨೯೦). **ತಲಾಷ್**: ಎಲ್ಲವನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ತಲಾಷ್ ಮಾಡಿಸುವವರೆಗೆ ಆರೇಳು ತಿಂಗಳಾಯ್ತು (ಮನೋನಂ. ೧೩೯). **ತಲಾಷು**: ಅವನ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ನೋವು ಹಿಡಿದು ಪ್ರಕರಣ ತಲಾಷು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲು ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥರ ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಹ್ಯಾಗೂ ಯೋಗ್ಯನಾದನು (ವಾಗ್ಮೇವಿ. ೧೪೬); ಕಾನ್‌ಸ್ಟೇಬಲನ್ನು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ನೀರಿಗೂ, ಒಂದು ಬಂಡಿ ತಲಾಷುಮಾಡಿ ತರುವುದಕ್ಕೂ ಕಳಿಸಿದ್ದಾಗಿಯೂ . . . ಹೇಳಿದರು (ಕೆಲನೆ. ೩೮೬). **ತಲಾಸಿ**: ಇದು ಪೂಜಾರಿ ಬಿರುಮ ತಲಾಸಿ ಮಾಡಿದ್ದು (ಕುಡಿಕೂ. ೨೨೪).

[← ಪಾರ. ತಲಾಶ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಲಾಶ್, ತಲಾಸ್]

ತಲಿನ, ತಳಿನ (ಗು). ೧. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ; ತಳಭಾಗದ. ೨. ಕೆಳತರದ; ಕೀಳುಮಟ್ಟದ; ಕನಿಷ್ಟವಾದ. ೩. ತೆಳುವಾದ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ. ೪. ಸಣ್ಣದಾದ; ಚಿಕ್ಕದಾದ. ೫. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ; ತೆರಪುಳ್ಳ; ಅಂತರವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೬. ಹಾಸಿಗೆ; ಶಯ್ಯೆ; ತಲ್ಪ. **ತಳಿನ**: ೭. ತೆಳುವಾದುದು: "ಕ್ಷಾಮಂ, ಶಾಂತಂ, ಕೃಶಂ, ಕ್ಷೀಣಂ, ಪೇಲವಂ, ತಳಿನ(ಮ)ಂ, ತನು—ಈ ೭ ಅಸಿದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೨). [ಸಂ.]

ತಲಿಪು 'ತಲಪು$_2$' ನೋ.

ತಲಿಮಿಲಿತ (ಗು). ತಳಮಳಗೊಂಡ: ಮಾಯಾದೇವಿಯು ಈ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯದಿಂದ ತಲಿಮಿಲಿತಳಾದಳು (ಮೃಜಲ. ೧೧). [?]

ತಲುಪಣೆ (ನಾ). ತಲಪುವಿಕೆ; ಪಾವತಿಯಾಗುವಿಕೆ; ಕೈಸೇರುವಿಕೆ: ಅವರ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಗಂಟುಮೂಟೆಗಳ ತಲುಪಣೆ . . . ಅಂಥ ಕಡುಬೇಸಗೆಯ ದಿನದಂದು ಬಹು ಕ್ಲೇಶದಾಯಕವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೪೫೩). [ತಲುಪು$_1$ (<ತಲಪು$_1$) + – ಅಣ್ಣೆ$_4$]

ತಲುಪಿಸು 'ತಲಪಿಸು' ನೋ.

ತಲುಪು$_1$ 'ತಲಪು$_1$' ನೋ.

ತಲುಪು$_2$ 'ತಲಪು$_2$' ನೋ.

ತಲುಬು 'ತಲಬು$_1$' ನೋ.

ತಲುವರಿ 'ತರುವಲಿ' ನೋ.

ತಲುವರಿತನ 'ತರುವಲಿತನ' ನೋ.

ತಲುವುರಿ 'ತರುವಲಿ' ನೋ.

ತಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಒಂದಂ ಅಂಗ; ಮಂಡೆ; ಉತ್ತಮಾಂಗ; ರುಂಡ; ಶಿರಸ್ಸು; ಮಸ್ತಕ: ಕೂಸಿನ ತಲೆಯೊಳ್ಬಿಣ್ಪೊಱೆಯನಿಟ್ಟ ವೋಲಸುಖಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೬); ಪನ್ನೆರಡು ತಲೆಯ ಪಾವುಮಂ ಚಂದ್ರನೊಡೆದುದುಮಂ . . . ಇಂತೀ ಪದಿನಾಱುಂ ಕನಸುಗಳಂ . . . ಕಂಡೆಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೨೫); ತನ್ನ ಮನಮನಱಿದು ಮುಟ್ಟಿ ನುಡಿದ ಕೆಳದಿಯ ನುಡಿಗೆ ಪೆಱತೇನುಮನೆನಲಱಿಯದೆ ನಾಣ್ಚಿ ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ ನೆಲನಂ ಬರೆಯುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೪ ವ); ಕಾಳನೊ ರಾವಣನೋ ಶಿಶುಪಾಳನೊ ತಾನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ಟಿ ನರಗನ ತಲೆ ತನ್ನಾಳಾಳ ಕಯ್ಗೆವನ್ದುದು (ಎಕ. II, ೫೯-೯೫; 974); ಎನಿತು ತಾಳಮರನನೇಱಿದೊಡಂ ತಲೆಗೆ ಕಾಲ್ಕೆಳಗೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೭೩); ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಅಟ್ಟೆಗೆ ಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟುವ ಉಭಯ ಭ್ರಷ್ಟರ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೭೨); ಕೃಪಾಚಾರಿಯರ ಸೇನೆಗೆ ತಲೆಯ ಋಣ ಸಂಬಂಧ ಸವೆದುದು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೫); ತಲೆಯಲಿ ಕರಿದು ಕೂಂದಲು ಗಳೌಷಧಿಗಿಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೧೮-೭೮); ತಲೆ ಗಟ್ಟಿ ಎಂದು ಕಲ್ಲು ಹಾಯಬಾರದು (ಗಾದೆ); ಕಾಸೂ ಹಾಳು ತಲೆಯೂ ಬೋಳು (ಗಾದೆ). ೨. ವಂಶ; ಕುಲ; ಸಂತತಿ; ಪೀಳಿಗೆ; ತಲೆಮಾರು: ಸಲೆ ಸಂದಿರ್ಪತ್ತೊಂದುಂ ತಲೆವರೆಗಂ ನಮಗೆ ಪರಿಭವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೬); ದೇಗುಲವಂ ಮಾಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿರ್ಪ್ಪತೊಂದ ತಲೆಗಂ ಪರೋಕ್ಷ ವಿನಯಂಗೆಯ್ದು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಎಕ. IV. ಗುಂಡ್ಲುಪೇ, ೯೩-೨೩; 1049); ನಾನೋವದಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ತಲೆವೆರಸಿ ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಹೆನೇ (ಹಡಕಾ. ೮-೭೬). ೩. ಮುಖ್ಯವಾದುದು; ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು: ನೊಣಂಬವಾಡಿ ಮೂವತ್ತಿಚ್ಛಾಸಿರಕ್ಕೆ ತಲೆಯೆನಿಸಿದ ಕೋಗಳಿಯಯ್ನೂಱುಮಂ (ಸೌಇಇ.IX-1, ೨೯೩-೧೧; 1162); ಅನ್ತು ಪೊಗಳ್ತೆಗಂ ನೆಗಳ್ತೆಗಂ ನೆಲೆಯುಂ ತಲೆಯುಮಾದ . . . ಕಲಿ ತೈಲಭೂಮಿಪಾಲಂಗಂ (ಎಇ. XVI, ೩೫೭-೨೩; ?). ೪. ಮೂಲ; ಮೊದಲು; ಬುಡ; ಆದಿ: ಜಗದ ಮಾಯೆಗಿವಂ ತಲೆ (ಲೀಲಾವ. ೪-೭೫); ಕಾಲುವೆ ಆರಂಭವಾಗುವ ಅಣೆಕಟ್ಟೆಗೆ ಕಾಲುವೆಯ "ತಲೆ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭೂವಿವ. ೨೮೭). ೫. ಕೊನೆ; ತುದಿ; ಅಂಚು: ತೆಂಕಣ ತಲೆಯ ಪುಣುಸೆ ಅಣಲೆಯ ಮರಂ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮-೪೩; 878). 'ಇರ್ತಲೆವೊತ್ತು' ಪರಾ. ೬. (ಆಲಂ) ಕೂದಲು; ರೋಮ: ತಲೆಯನಿರುಳ್ಪಿಕ್ಕಿದೊಡೆತ್ತಲಾನುಮೊಂದಲ್ಲಿ ಭಾಗ್ಯಮುಳ್ಳಾರೋಮಂ ತಲೆಯಿಂದುದಿರ್ದೊಡೆ ಬಳಿಯಂ ನಿಲಲಱಿಯದು ಭಾಗ್ಯಮೆಂಬರಱಿವಿಲ್ಲದವರ್ (ಸಮಪ. ೧-೪೫ ಅನುಬಂಧ); ತಲೆಯಂ ಬಲುದಡಿಗರ್ಕಿಟ್ ನಿಲಲಾಱದೆ ಸುಂಟಿದಿಂದ ಕೋಡಗದಂತುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೦೪೧); ಹಡೆದ ತಾಯಿಲ್ಲ ತಾಯುಳ್ಳೊಡೆ ತಲೆ ಹೀಗೆ ಜಡೆ ಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಾಸಿಹುದೇ (ಮೋಹತ. ೨೧-೨೫); ಮತ್ತಾಗ ತಲೆಯ ಕೆದಱಿಕೊಂಡು ಜನ ಕಾಡಹತ್ತಿದರೇನನುಸಿರುವೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೪೯). ೭. (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಮನೆಯ ಖರ್ಚು ವಿಷ ಏರಿದ ಹಾಗೆ ಏರುತ್ತಾ ಇದೆ. ಅದರ ವಿಷಯ ನಿಮ್ಮ ತಲೆಗೆ ಏನೇನೂ ಹೊಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಯೋಧಪು. ೩೦); ತಲೆ ಇಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ (ರೂಢಿ). 'ತಲೆಕೆಡು' ಪರಾ.

ತಲೆತಲೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ಉಳಿದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅದನ್ನು ತಲೆತಲೆ ಕುಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೦೦೬); ಜುಟ್ಟು ಹಿಡಿದುತಂದು ತಲೆತಲೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡಸುವನು (ವಚಭಾ. ೧೬). ೨. ತಲೆತಲಾಂತರ: ತಲೆತಲೆಯಿಂದಲೂ ಆ ಕೆಲಸ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೦). **ತಲಾ** = ಪ್ರತಿಯೊಂದು ತಲೆಗೆ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ; ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೆ: "ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ, ತಲಾ" (Per capita. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೦); ತನಗಿದ್ದ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕರೆದು ತಲಾ ಒಂದೊಂದು ರೂಪಾಯಿ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೩); ದಾಸೋಜನು ಮತ್ತು ಚಾವಣನು ತಲಾ ನಾಲ್ಕು ಬೇಲೂರಿನ ಶಿಲಾಬಾಲಕಿಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಭಾರದ. ೫೦೫); ಹಳಬರಿಗೂ, ಓಲೆಕಾರರಿಗೂ ತಲಾ ಐದೈದು ರೂಪಾಯಿಗಳಂತೆ ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು (ನಾಪೂಲೀ, ೨೦೮). **ತಲಾಂತರ, ತಲೆಯಂತರ** = ೧. ವಂಶ; ಪೀಳಿಗೆ: ನಮ್ಮ ತಲಾಂತರದವರೆಲ್ಲ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೇ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೨. = ತಲೆಮಾರು ೧: ಕಳೆದ ಒಂದು ತಲೆಯಂತರದಲ್ಲಿ ಅಮೇರಿಕಾ, ಚೀಣಾ, ಈಜಿಪ್ಟ್ ಮೊದಲಾದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ . . . ಕ್ರಾಂತಿಯೆದ್ದಿತು (ಜಗಸಂ. ೨). **ತಲಾ ವರಮಾನ** = ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಆದಾಯ, – ಉತ್ಪತ್ತಿ: (Per capita income. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೧). **ತಲೆ ಅಪ್ಪಳಿಸು** = (ಹಾವಿನಂತೆ) ಆಕ್ರೋಶಮಾಡು: ಅವನು ತಲೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ನಿಂತಾಗ ಯಾರೂ ಎದುರಾಗುವಂತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ತಲೆಕೆಳಕನೆ = ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ; ಮೇಲ್ಭಾಗ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ; ಅಡಿಮೇಲಾಗಿ : ದ್ವಾರವೊಂಬತ್ತಱೊಳು ಪುಗಿಸಿ ಹೇಸದಲ್ಲಿ ದೂತರೆಯ್ದೆ ಉರಿವ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳಗೆ ತಲೆಕೆಳಕನೆ ಪಿಡಿದು ಸೀವುತಿಪ್ಪ (ಸಾನಂಚ. ೬-೧೦೩ ರಗಳೆ). **ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿಸು** = ೧. ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು ; ಹಾಳು ಮಾಡು : ತಳುವದಂಗಜ ಚೋರನಾಗಿ ಪಾಂಥರ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಸುತ್ತಿಹನಲ್ಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೩೮). ೨. ತಲೆ ಬಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಶರಣಾಗಿಸು : ಅವನನಾ ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ಲಾವಣ್ಯ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿಸದಿರದೆನುತೆದೆಯೊಳಾ ಲಲನೆ ಬಂದಳು ರತ್ನಿಯೆಡೆಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೦೭). **ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕು**=ಅಡಿಮೇಲು ಮಾಡಿಹಾಕು; ಮಗುಚಿ ಹಾಕು : ಚಾಪೆಯನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಬೀಟ್, ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳು** = ತಲೆ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳು, – ಒರಗು : ಬಡಿಗೊಂಡ ಮೊಲದಂತೆಯುಂ ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ) ; ಮರದ ಮೇಲಿಂದ ಕಾಲು ಜಾರಿ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಕೆಟಗಾಗು, ತಲೆಕೆಳಕಾಗು, ತಲೆಕೆಳಗಾಗು, ತಳಕೆಳಕಾಗು** = ೧. (ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ) ತಲೆತಗ್ಗು, – ಬಾಗು : ಅರಸ ನೀತನ ಭಕ್ತಿಗಂ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕಂ ಮೆಚ್ಚಿ ತನ್ನ ತಂದೆರ್ಮ್ಮೆಗಳೊಳೊಂದುಮಂ ಕೊಳ್ಳದೆ ನೀನೇ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಕೊಟ್ಟೊಡಾ ದಯೆಗೆ ನಯಂಬಡೆದೆನೆಂದು ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಮೇಗುಗಾಣದೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫ ವ). ೨. ತಲೆ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರು : ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ನೇಲ್ವುದು ಶಬಾವಳಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೭) ; ತ್ರಿನಯನಂ ಪೂಜಿಸಿಯಿದಕೆ ಮನವನುಮತಿಸದಡೆ ಲೋಹಶೂಲದೊಳನಿಬರಂ ತೆಗೆಸುವೆನು ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮುವನು (ಬಸಪು. ೫೦-೫೦) ; ತುಂಗಬಲನುರುಪಕ್ಷಹತಿಗೆ ರಥಾಂಗವಜಿಗಿಜಿಯಾಯ್ತು ರಥದ ತುರಂಗ ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ಕೆಡೆದವು (ತೊರರಾ. ೩-೧೦-೧೬) ; ಕುದುರೆ ತಲೆಕೆಳಗಾದುದಿಳೆಯದ್ದುದು ರಸಾತಳಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೨೦). ೩. ಗರ್ವಪಡು ; ಅಹಂಕಾರಪಡು : ವಿಟಕೋವಿದತ್ವದ ಹಮ್ಮಿನಿಂ ನೀನಿಂತು ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ನಡೆಯುತಿಹೆ (ಬಸಪು. ೪೨-೧೭). ೪. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದು : ಆವನೊಬ್ಬನ ಕಂಡರರಿಗಳ ಜೀವ ತಲೆಕೆಳಕಹುದು ಸುಭಟರ ದೇವನಾತನು ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೫) ; ಹರಿಕಟಕದುಬ್ಬರಕಯೋಧ್ಯಾಪುರವು ತಲೆಕೆಳಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೪-೯-೦೦) ; ಕಳವಳದ ಮನವು ತಲೆಕೆಳಗಾದುದವ್ವಾ(ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೪೦-೦೨೦);ಕೌರವೇಶ್ವರನ ಸೇನೆ ತಲೆಕೆಳಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ಯ್ತು ಪಾರ್ಥನ ಸೂನುವಿನ ಮರಣದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೪೨) ; ನೊಂದುಕೊಂಡರು ತಂದೆ ತಮ್ಮೆಲ್ಲ ಹಂಚಿಕೆಯೊಟ್ಟಿಗೆ ತಲೆಕೆಳಗಾಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೦೯-೮೦) ; ಅವರನ್ನು ನೆನೆದ ಕೂಡಲೇ ನನ್ನ ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ತಲೆಕೆಳಗಾಗುತ್ತವೆ (ಬದುಜ. ೧೨೦); ನಾವೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಯೋಜನೆಗಳೆಲ್ಲಾ ತಳಕೆಳಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೫. ಬೀಳು ; ಚ್ಯುತವಾಗು ; ಭ್ರಷ್ಟವಾಗು : ತನ್ನ ಮಱೆದು ದೇವರ ಕಂಡಿಹೆನೆಂದೆಂಬರು ತನ್ನುವ ಮಱೆದು ದೇವರ ಕಂಡಿಹೆನೆಂಬ ಕಾರಣ ಹರಿ ಸುರ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹೋದರು (ವಜಸಂ. ೮೪-೨೬ ಅಂಬಿವ). ೬. ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ಅಱಿವು ತಲೆಕೆಳಗಾಯ್ತು ಧೈರ್ಯದ ನಿಱಿಗೆ ನಗೆಗೆಡೆಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾವಿ.೨-೧೨). **ತಲೆಕೆಟಗುಮಾಡು, ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡು**=೧. ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳು ಮಾಡು : ಕೌರವರಂ ಭೈರವಂಬಾಯ್ದರಂತೆ ತಲೆಕೆಟಗುಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೭-೯೫) ; ಗೌಡನ ಮಗು ಎಲೆ ಅಡಕೆ ಚೀಲವನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗು ಮಾಡಿ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಚೆಲ್ಲಿತು (ರಾಮಾನ. ೧೧೦). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪಲ್ಲಟಗೊಳಿಸು : ದೂರದರ್ಶಕದ ಮೂಲಕ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ವಿಷಯಗಳು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೇ ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡಿದವು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೧೯) ; ಹಳೆಯ ನಂಬುಗೆಗಳನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡುವ ಹೊಸ ವಿಚಾರಗಳು . . . ನಮ್ಮ ಬದುಕನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸುತ್ತಿವೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೭೭). ೩. ತಳವಂಳವುಂಟಾಗು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ಕಪಿಬಲಮಹಾರ್ಣವವ ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡಿತ್ತು ಸೇನಾಜಲ ನಿಧಿಯ ಬೊಬ್ಬಾಟ (ತೊರರಾ. ೬-೧೩-೩). **ತಲೆಗಿಂಬಾಗಿಸು** = ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿಸು ; ತಲೆದಿಂಬಾಗಿ ಮಾಡು : ಶಾನಭಾಗರು ತಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆಹಾಕಿದ ಕೈಚೀಲವನ್ನೇ ತಲೆಗಿಂಬಾಗಿಸಿ ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡವಾದರು (ಮೂರುದಾ. ೭). **ತಲೆಗಿಂಬಾಗು** = ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗು ; ತಲೆದಿಂಬಾಗು : ರಾಜಪುತ್ರರು ಹೊಳೆವ ಪದಕಡ ಕೊರಳ ತಲೆಗಿಂಬಾದ ತೋಳುಗಳ . . . ದಳಿತದುಷ್ಟಾನನದಲೆಸೆದರು ಸಾಲ ಶಯನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೭೯). **ತಲೆಗಿಂಬು** = ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ; ತಲೆದಿಂಬು : "ಉಚ್ಛೇರ್ಷಕಂ, ಉಪದಾನಂ, ಉಪಬರ್ಹಂ – ಈ ೩ ತಲೆಗಿಂಬು" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೫೪) ; ಉಂಡೆಸುತ್ತಿ ಮೇಲುದನಾಗಳ್ ತಲೆಗಿಂಬುಮಾಡಿ ನೃಪಕುಲತಿಲಕಂ ಪಟ್ಟಿರ್ದನಿರ್ಪುದುಂ (ಶಾದಂಪೂ. ೬೫೦); ಕವಲಂಬುಂ ತಲೆಗಿಂಬಿನ ಕವುಳುಡೆ ಶರಮಂಚವೆರಸಿದರಲೆಯ ಹಾಸಂಬಿವು . . . ಬಿಡದೆಸೆದಿರೆ . . . ಶರಶಯನದೊಳಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೯) ; ತಲೆಗಿಂಬನೆರಡು ದೆಸೆಯೊಳು ನಿಲಿಸುಗೆ (ಮದತಿ. ೧೦-೨೩) ; ಸಂಬಳಿಗೆಯ ಪರ್ಣ ಚೂರ್ಣ ಕೊಂಬ ಕರ್ಪೂರಕರಂಡವ ಸ್ಮರನ ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೬-೨೭); ನರ್ಸು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಾಸಿಗೆ, ಒಂದು ತಲೆಗಿಂಬು ತರುವಳು (ಉದವೈ. ೩). **ತಲೆಗೂಡುಗಟ್ಟು** = (ಗಿಡ, ಎಲೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ತುದಿಯು ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು, – ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟು : ಬೀಜಗಳು ಮುಗ್ಗು ಹಾಯಿದಿದ್ದರೆ ಮುಂದೆ ಮೆಣಸಿನ ಗಿಡಗಳು ತಲೆಗೂಡುಗಟ್ಟಿ ಎಲೆಗಳು ಮುದುಡಿಕೊಂಡು ಗಿಡಗಳು ಕೆಡುವವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೭೦). **ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟು** = ೧. (ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು) ಹೊರಿಸು, – ಹೇರು : ಹಾಗೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತನಗೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡೇನು (ರಂಗಕ. ೫) ; ಆ ಮನೆಯನ್ನು ಅವರ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಏಜೆಂಟ್ ಸರಿಯಾದ ಪೀಠಿಕೆ ಹಾಕಿದ್ದನು (ಯೋಧಪು. ೨೫) ; ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಅನೇಕ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೂ (ನನ್ನಜೊ. ೩೨) ; ತಪ್ಪಿನ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಅವನ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ಗಂಟುಹಾಕು** = ಹೊಣೆಯನ್ನು ಆರೋಪಣೆ ಮಾಡು : ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆದ ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಅವನ ತಲೆಗೆ ಗಂಟು ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ತರು** = ಹಾನಿ ಉಂಟುಮಾಡು; ನಷ್ಟ ಉಂಟುಮಾಡು : ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕಳೆದು ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ತಂದಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆವರ್, ತಲೆಗೆಬರು** = ೧. ಪ್ರಾಣಾಪಾಯ ಒದಗು : ತಲೆಗೆ ವಂದುದೆವೆಯೊಳ್ ಪೋದಂತೆ(ಚಿಕವಂ.೪೨-೧೪). ೨. ಹಾನಿಯಾಗು ; ತೊಂದರೆಯಾಗು ; ಅಪಾಯವಾಗು: ದುಷ್ಟನಿಗೆ ನೆರವಾಗಲು ಹೋಗಿ, ಈಗ ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು** = ಯೋಚನೆಮಾಡು ; ಚಿಂತೆಮಾಡು : ಒಟ್ಟು ಎಷ್ಟು ಸಂಪಾದನೆಯಾಯಿತು ಒಂದನ್ನೂ ಇವರು ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೪೮). **ತಲೆಗೆ ಹತ್ತು** = ಅರಿವಿಗೆ ಬರು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟಾಗು : ಎಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿದರೂ ಅವನ ತಲೆಗೆ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು. ೨. ಗಮನಕೊಡು ; ಗ್ರಹಿಸು ; ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು : ನಾಲ್ಕು ಲಾತ ಬಿಗಿದು ಇವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸೋದು ಬಿಟ್ಟು ಇವನ ಮಾತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರಲ್ಲಾ ಎಂದು ಅಂದುಕೊಂಡರು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೦೦೬). **ತಲೆಗೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾಣು ; ಅತಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು

ಕೊಡೆಂ : ಆತ ಮಗಳನ್ನು ತಂಬಾ ತಲೆಗೇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಕೂಡ). ತಲೆಗೆಟ್ಟಿಸು, ತಲೆಗೆರಿಸು = ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಡು ; ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸು : ನೀಲಮಣಿ ತಲೆಗೇಱಿಸಿದತ್ತಣವದಕೆ ಸರಿಯೇ (ಶುಶ್ಯಾದತ್ತ, ೧-೫೪). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾಣು ; ಅತಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಕಿಱಿಯಂದು ತಂದೆ ಬಗ್ಗಿಸಲಱಿಯನೆ ತಾಯ್ ಬಡಿದು ತಿಳಿಸಲಱಿಯಳ್ ವಿಷದುಕ್ಕಿಅಸಿದಂಠಂ ತಲೆಗೇಱಿಸೆ ಕೊಱಚಾಡುವ ರೆಂದುವಾಯದಿಂದೇಧಿಸಿದಂ (ಶುಕಸಪ್ತ. ೨-೬೨) ; ತಿಳಿಯದ ಮಗು ವೆಂದು ಕರದುಕೊಂಡು ಬಂದು, ತಲೆಗೇರಿಸಿದಿರಿ (ಪಾತ್ರಲ್ಯ. ೪೭೩). ತಲೆಗೇಱು, ತಲೆಗೆರು = ೧. ತಲೆಗೆ ಹತ್ತು ; ತಲೆಯನ್ನು ಸೇರು : ಲಲನಾಮುಖಬೇಂದುಲಾವಣ್ಯಲೀಲೆಯಂ ಪಡೆವ ಬಣ್ಣಂದಿಂ ಕಂಪಿಂದೇ ನಲೆದುದೊ ಬಯ್ಚುಗದಂತಿರೆ ತಲೆಗೇಱುವ ಕುಸುಮ ನಿಚಯ ವಂ ಕಾಶ್ಮೀರಂ (ಅರಿಷ್ಟ. ೦೦-೦೫೮) ; ದೇವನ ತಲೆಗೇಱಿದ ಪುಷ್ಪಾವಲಿಯಂ ಮುಟ್ಟಿ (ಸಮುಚ. ೦-೦೨೦). ೨. ಅತಿಯಾಗು ; ಮಿತಿಮೀರು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ನೆತ್ತಿಗೇರು : ನರಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಲಿಂಗಮುಖಪಸಕ್ಷಯದ ಉದಮದ ಸೊಕ್ಕಿ ತಲೆಗೇಱಿತ್ತೆ ಆಯ್ಮ (ಜಸವ.ಸಾಂಗ). ತಲೆಗೇಱಿ ಸೊಕ್ಕುತೊನೆವರ್ (ಸೂಷಾವಚಕ. ೪೪) ; ಆತಿಭಕ್ತಿ ತಲೆಗೇಱಿ ಹಿರಿಯ ಮಾಹೇಶ್ವರರೆಂದು ಪೊಲಿಗಲಱ ಅವರ ಮನೆಯೊಳಂಠಾದಲ್ಲದೆ (ಬಸವ. ೦೦-೭೦) ; ತಲೆಗೇರು ವನಕವ ಬಾಳನ ರಸಾಯನವ ಕುಡಿದು ಕುಣಿಯುವ ಹಿಗ್ಗು (ಪಚ್ಚಕ್ಕ. ೬-೧) ; ಪುರುಷೋತ್ತಮನಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ತಲೆಗೇರಿತು (ಬಾಹುಬಾ. ೨೬೦) ; ಮದ್ಯ ತಲೆಗೇರಿರಬೇಕು(ಅಕ್ಕ.ಸು. ೦೦೨). ತಲೆಗೊಂದು ಮಾತು=೧. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಮಾತು : ಅವರು ಬಂದು ತಲೆಗೊಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿ ಹೋದರು (ಕೂಡ). ೨. (ಇಚ್ಛೆ ಬಾದಂತೆ) ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಆಡುವ ಮಾತು; ಒಮ್ಮತವಿಲ್ಲದ ಮಾತು : ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಕೇಳಿದರೆ ತಲೆಗೊಂದು ಮಾತು ಆಡಿದರು (ಕೂಡ). ತಲೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ಕೋಪದ ಭರದಲ್ಲಿ ತಲೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡನು (ಕೂಡ). ೨. ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಲು ಹೆಣಗು, –ಕಿಣಿಕು ; ಹೆಚ್ಚು ಆಲೋಚನೆಮಾಡು : ಏನು ಭಾಷೆಯೋ ಏನು ಜ್ಞಾನವೋ ನನಗೇನೂ ತಲೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡರೂ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ರಾಮಭಕ್ತ. ೩೮). ತಲೆತಲಾತಿರ, ತಲತಲಾತಿರ = ವಂಶಪರಂಪರೆ : ವೈರವಲ್ಲಿ ಅಡಗುತ್ತದೆ? ಅದು ತಲೆತಲಾಂತರದ ವರೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಅಕಥಾ. ೩೩೯) : ಇಂಥ ವಾದಗಳು ತಲೆತಲಾತರದವರೆಗೂ ನಡೆದು ಬರುವುವು (ಸಾಹಿತ. ೧೪೬) ; ತಲೆತಲಾಂತರದವರಿಗೂ ಸವೆಯದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ (ಪಂಚಾಮೃ. ೬೬) ; ತಲತಲಾತರಗಳಿಂದ ಈ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸ ವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮನೆತನದ ಸೊಸೆ ಇಂದು ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ದಳು (ಮುಷ್ಯ.ಮು. ೦೨೬) ; ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಲತಲಾಂತರದಿಂದ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಆಹಾರ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಜನಗಳ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗದೆ ಇರುವುವು (ಗೃಹಪ. ೦). ತಲೆಬಾಲ = ೧. ತಲೆ ಮತ್ತು ಬಾಲ : ಹಲಬರ ನುಂಗಿದ ಹಾವಿಂಗೆ ತಲೆಬಾಲವಿಲ್ಲ ನೋಡಾ (ಅಸಪ. ೦೫೬). ೨. ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಕಡೆ ; ಅದಿ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯ ; ಪೂರ್ವಾಪರ : ತಲೆಬಾಲವಿಲ್ಲದ ಮಾತು (ಕೂಡ). ತಲೆಬಾಲಂಗೆಡು=ಹಿಂದು ಮುಂದು ತಿಳಿಯದಂತಾಗು; ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದಂತಾಗು : ಪಾವಂ ತಲೆಗಡ ಪಂದೆಯಂದದೆ ತಲೆಬಾಲಂಗೆಟ್ಟು ಜಗಬ್ಜ ಕವಿಯಂ ಕವಿಯೇ (ರರ್ಯಾಣ. ೦-೩೦). ತಲೆ ಬಿರಿ = ೧. ತಲೆಯಂ ಒಡೆ ; – ಬಿರಿಂಕುಬಿಡು. ೨. ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಬಿಡಿ : ನರಸು ನರಸೆಂದು ಅನವರತ ತಲೆ ಬಿರಿಯೆ ಹೊಗಳುವಿರಿ (ಕಂಚುಚು. ೦೨೬). ತಲೆ ಬಿಸಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು=ವಿಸನಸ್ಸಿಗೆ ಕ್ಲೇಶವುಂಟಾಗು ವಂತೆ ಮಾಡಿಕೆಳಳ್ಳು; ವಿಸನಸ್ಸು ವ್ಯಗ್ರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ವಿಸನಶ್ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಲಕಿಕೊಳ್ಳು : ನಾನು ಹಾಗೇನೂ ತಲೆ ಬಿಸಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆನು. ತಿಳಿದಷ್ಟು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಕುರುಚಾ. ೩೩). ತಲೆಬುಡ=ತುದಿ ಮತ್ತು ಬುಡ; ಕಡೆ ಮೊದಲು; ಹಿಂದು ಮುಂದು; ಪೂರ್ವಾಪರ : ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ತಲೆಬುಡ ಗಿತಿಸ್ಯಾಗದೇ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಮೋಸಪ್ಪನಾಯ್ಕರು . . . ಕೇಳಿದರು (ಮೂಕರಾ. ೨೩೦). ತಲೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ವೈದಿಕರು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ತಲೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಡ). ತಲೆಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲು = ಸವಿಾಪ ದಲ್ಲಿದ್ದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸು, – ಒತ್ತಾಯಮಾಡು : ಕೂಲಿಗಾರರು, ತಲೆ ಮೇಲೆ ನಿಂತಲ್ಲದೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಡ). ತಲೆಮೇಲೆ ಬಕ್ಕ = ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬರು ; ತೀರ ಸವಿಾಪಕ್ಕೆ ಬರು : ತಲೆ ಮೇಲೆ ಬರುವುದು ತನ್ನನು ತುಳಿದರು ಎಂದದ್ದು ದಾರಿಯ ಧೂಳು (ತಿಂಣಾಚ. ೧೩೪-೩೯). ೨. ಅಪವಾದ ಬರು ; ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯೆಂಬಂತಾಗು : ಕಳ್ಳತನದ ವಿಚಾರ ಅವನ ತಲೆಮೇಲೆ ಬಂದಿದೆ (ಕೂಡ). ತಲೆಯಂ ತೂಗು=೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗು, –ಆಡಿಸು. ೨. ಮೆಚ್ಚು : ತಲೆಯಂ ತೂಗುವ ನೊರ್ವನುರ್ವಿ ಕೆಲರೊಳ್ ಕಾಣ್ಬುಬ್ಬುಮಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೋಟಲೆಗೊಂಡುಟ್ಟವ ನೊರ್ವಂ (ಅರಿಷ್ಟ. ೦-೨೦) ; ತಲೆಯಂ ತೂಗಿ ಬೆರಲ್ಗಳಂ ನಿಡಿದು (ಜಗಪ. ೩-೦೦೮). ತಲೆಯ ತುರಿಸು = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತುರಿಸು, –ಕೆರೆ : ಸಾವದನ ಮನೆಯುಮಂ ಬಲಗಾಲು ಮುಂಚಾಗಿ ಹೊಕ್ಕ ದಿನದಿಂದ ಬಲುಗೆಲಸವಲ್ಲದೆ ಯಿನಿಸು ತಲೆಯ ತುರಿಸುವುದೆ ಹೊತ್ತಂ ಕನಸಲ್ಲಿಯುಂ ಕಾಣೆ (ಸಮ್ಯಕ್ಕಾ. ೯-೦೫). ೨. ಅಪಮಾನದ ಆರಿವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಯಾಕೋ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದೆಯೆಂದರೆ ತಲೆಯು ತುರಿಸತ್ತಾ ನಿಂತು ಬಿಟ್ಟನು (ಕೂಡ). ತಲೆಯ ಮನೆ = ಬೀದಿಯ ಮೊದಲ ಮನೆ: ಕೇರಿಯ ತಲೆಯ ಮನೆ (ಆಇ. XIII, ೪೯-೩೨ : ೧೧೭). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಅತಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ಆತ ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಯಾರೂ ಅವನ ಮಾತು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಡ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಸು = ೧. ಸವಿಾಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸು, ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು : ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂರದೆ ಕೆಲಸ ಬೇಗ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಡ). ೨. ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಸವಿಾಪದಲ್ಲಿದ್ದು ತೊಂದರೆಕೊಡು : ಈ ಕಷ್ಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂಧುಗಳೂ ಬಂದು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಡ). ೩. ಆತಿ ಯಜಮಾನಿಕೆ ವಹಿಸು : ಹೆಚ್ಚು ಸರದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಸ್ವಲ್ಪ ಸಲಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಸಾಕು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂರುತ್ತಾನೆ (ಕೂಡ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಡು = ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯನ್ನು ಇಡು ; ಆಶೀರ್ವದಿಸು : ಗುರುಗಳು 'ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ' ಎಂದು ಶಿಷ್ಯನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟರು (ಕೂಡ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈ ಹೊರು=ಅಸಹಾಯಕತೆ ಯಿಂದ ದಿಕ್ಕುತೋರದಂತಾಗಿ : ದಾರಿ ಕಾಣದಂತಾಗು : ಅಕ್ಕಿಯರ ಕೃತಳ್ಳುತೆ, ಸಾಲಗಾರರ ಉಪದ್ರ . . . ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನೇ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಹೊತ್ತು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಚ್ಛಕ. ೨೬೩). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಣಸು ಅರೆ = ಆತಿಯಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡು, –ಕಿರುಕಳಪವನ್ನು ಕೊಡು : ರಮಾಬಾಯಿಯವರೇ ಇವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಣಸರೆದರು (ಸಖಚಚಿ. ೧೧೬) ; ಆ ಪುಂಡನನ್ನು ನೀವು ದಂಡಿಸದೆ ಹೀಗೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ಆತ ನವ್ಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಣಸು ಅರೆಯುವನು (ಚಚಪ್ರ. ೦೦೦). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು = ೧. ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು, – ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: (ಕ). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸು, – ಮುತುವರ್ಜಿ ವಹಿಸು. ೩. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಮಾಡು, – ಲಾಲನೆ ಮಾಡು, – ಮುದ್ದಿಸು: (ಕ). ೪. ಅನವಶ್ಯಕ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕೊಡಿಂ. ತಲೆಯಿಲ್ಲಾ ಮಾತನಾಡು = ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ತಲೆಹರಟೆ ಹೊಡೆ : ಆ ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗ ತಲೆಯಲ್ಲಾ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ (ಕೂಡ).

ತಲೆಯೊಳಾಗು = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗು,–ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು : ಮಲ ಹರನ ಸದ್ಭಕ್ತಿ ನಿನ್ನಯ ತಲೆಯೊಳಾಯಿತೆ (ಬಸಪು. ೫೫-೧೩). ತಲೆಯೊಳಾನು=(ಅಪ್ಪಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು) ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು, – ಶಿರಸಾ ವಹಿಸು : ಯುವರಾಜನೃಪಂ ನಯ ವಿನಯವಿನೂತಂ ತಲೆಯೊಳಾಂತು ಕೈಕೊಂಡು ಮಹೋತ್ಸವದಿಂದಂ ರಾಜಾದೇಶವನಾಗಳ್ ಬಿರ್ಚಿ ನೋಡಿ ತಾಂ ಬಾಚಿಸಿದಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೫೭) ; ಭೂಪೋತ್ತಮನಾಜ್ಞೆಯಂ ತಲೆಯೊಳಾಂತು ಪದಾನತನಾಗಿ ಕಪ್ಪಮಂ ತೆತ್ತು (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೨೬). ತಲೆವಾರ = ಮೇಲ್ಭಾಗದ ವರೆಗೆ ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಮೂಗಿಯ ಮೂಗಂ ತಲೆವಾರ ಕೊಯ್ದು ತಲೆಯೊಂದಂ ಕಂಠದೊಳ್ಕಟ್ಟಿ ಪಾಟಿಯನೊಕ್ಕಾಕೆಯನಂದು ಬಂಧುಜನಮೆಲ್ಲಂ ನಿಂದು ನೋಟ್ಪಾಕೆಯಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೯). ತಲೆ ಹತ್ತರವ=ಹತ್ತು ತಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ದಶಕಂಠ ; ರಾವಣ : ಬಲಿಯ ದಾನವ ಬೇಡಿ ನೆಲನ ಅಳೆದು ನಿಂದ ದಾಸಯ್ಯ ಬಂದ ಕಾಣೆ ಲಲನೆಯನೊಯ್ಯೆ ತಾ ತಲೆ ಹತ್ತರನ [ರವನ] ಕೊಂದ ದಾಸಯ್ಯ ಬಂದ ಕಾಣೆ (ಪುರಂದ. ೨-೩೬-೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಲೈ ; ಮಲ. ತಲ ; ಕೊಡ. ತಲೆ ; ತುಳು. ತರೆ ; ತೆಲು. ತಲ; ಕೊಲಾಮಿ. ನಾಯ್ಕಿ. ತಲ್; ಪರ್ಜಿ. ತೆಲ್; ಕುಯಿ. ತ್ಲೂ; ಕುವಿ. ತ್ರಾಯೂ ; ಮಲ್ತೊ. ತಲಿ]

–ತಲೆ₂(ಪ್ರ). ಒಂದು ನಾಮವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯಂ: 'ಆದಲೆ','ದಲೆ' ಪರಾ.

ತಲೆಕಂಡಿಕೆ(ನಾ).ಮೊದಲ ಭಾಗ(?): ರವಿಯಣಗೇರಿಯ ಹಾಳ ಹಸುಗೆಯ ಬಡಗಣ ತಲೆಕಂಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಮತ್ತರು ಮೂರು (ಎಇ. XVIII, ೧೮೫-೩೫ ; 1077). [ತಲೆ₁ + ಕಂಡಿಕೆ₂]

ತಲೆಕಟ್ಟು, ತಲೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಪಟ್ಟಿ,–ಬಂಧನ : ಕಣ್ಮಲರಿಂ ಬಾಷ್ಪಾಂಬು ಕಯ್ಯಿಂ ಕಡಗವಡಿಗಳಿಂ ನೂಪುರಂ ವಕ್ತ್ರದಿಂ ಸುಯಿ ತಲೆಕಟ್ಟಿಂ ಮಾಲೆವೂವಾಕೆಗಳ ಗಳಕದಿಂ ಬೀಳ್ವುದುತ್ತಾರ ಹಾರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೂರಬ. ೧೪೦-೭ ; 1198) ; ಕೆಯ್ಯ ಗುಂಡಿಗೆ ಮೋಟು ಕುಂಚದ ಹರಿದ ತಟ್ಟುಮೆಯ್ಯ ಗೇಣುದ್ದದ ಮಲಂ ಹರಿದ ತಲೆಕ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಟ್ಟು ಮಿಂಚುದಲೆ ಹಡಿಕೆವಾಯ್ ಹಗೆಹಲ್ಲುಗಳ ಮೋಱೆ (ಏಕಾಂರ. ಹ. ೨೮೭-೨); ತಲೆಕಟ್ಟು; ಬೆಸೆಕೋಲ್ (ಕಮದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಕ, ಗ ಮುಂತಾದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಅಡ್ಡ ಗೆರೆ; ತಲೆಕೊಟ್ಟು : ಪೊಕ್ಕುಳು ತಲೆಕಟ್ಟಮನನ್ತಕ್ಕರದವಯವಮನಱಿದು ಖಣ್ಡರಿಸಲುಕೀ ಇಕ್ಕುಡನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಡ. ೦೪೯-೨೫ ; 1113) ; ಬಿಂದುವಿನೊಂದು ಶೋಭೆ ತಲೆಕಟ್ಟಿನ ಪೊರ್ಕುಟ ಚೆಲ್ವು ಮಾತ್ರೆಯೊಳ್ ನಿಂದ ಬೆಡಂಗು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೫೮) : ಪ್ರಾಚೀನ ಹಳಗನ್ನಡ ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ತಲೆಕಟ್ಟು ಇಲ್ಲ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೨೩) ; ಮುದ್ರಣಕ್ಕೂ ಲಿಪಿಯಂತ್ರಕ್ಕೂ ತೊಡಕೆನಿಸುವ ತಲೆಕಟ್ಟು, ಇಳಿ . . . ಅಡಿಯೊತ್ತುಗಳು ಕನ್ನಡದ ಬರವಣಿಗೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳು (ಸಂಶೋಧ. ೫). ೩. ಶಿರೋನಾಮೆ ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ : ಈ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ನಾಮಧಾರಿಯೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಆ ಸೂತ್ರದ ವಿವರಣೆಯೆಂದು 'ಅಂದರೆ ರಾವ ಸಾಹೇಬ' ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಈ ನಾಟಕದ ತಲೆಕಟ್ಟಾಗಿ ಬಂದಿದೆ (ಸಾಸಮಾ. ೭೦). ೪. ತುದಿ ; ಅಂಚು : ನಮ್ಮ ಗದ್ದೆಯ ತಲೆಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಂಗೆ ಮರವಿದೆ (ರೂಢಿ). ತಲೆಗಟ್ಟು : ೧. ತಳಿರ ತಲೆಗಟ್ಟು ದಂತದ ಬಳೆ ಕತ್ತುರಿ ಬೊಟ್ಟುಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿ ಬಿಲ್ ಪೊಳೆವಂಬು ಬೆನ್ನನಿಡುಬತ್ತಳಿಕೆ ವಿರಾಜಿಸೆ ಪುಳಿಂದನಂದೊಳಪೊಕ್ಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೪).

[ತಲೆ₁ + ಕಟ್ಟು₂]

ತಲೆಕಡಿ 'ತಲೆಗಡಿ' ನೋ.

ತಲೆಕರಡು (ನಾ). (ಕರಾ) ತಲೆಯು ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುವಿಕೆ; ತಲೆ ಬೇಸರ. [ತಲೆ₁ + ಕರಡು₃]

ತಲೆಕಳಸ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಕಲಶ; ವೀರರ ಒಂದು ಲಾಂಛನ (?) : ಬಲೆಪಟ ಹನುಮನ ಬಾಲ ಚಬುಕು ಕೊಳ್ಳಿ ತೊಲಗದ ಕಂಭ ಮುಂದುಲಿವ ತಲೆಕಳಸದ ಬಿರಿದಿನ ಹರಿಗೆಯ ಮಂದಿ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟ ರೊಸೆದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೩೩). [ತಲೆ₁ + ಕಳಸ (= ಕಲಸ)]

ತಲೆಕಾಪು 'ತಲೆಗಾಪು' ನೋ.

ತಲೆಕಾಯಿ (ನಾ). ತಲೆಬುರುಡೆ ; P ತಿರಸ್ಕಾರ, ತೆಗಳಿಕೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಹೇಳೋದೇನಿದೆ ಮೈದುನ ಬಾಬು, ಅವನ ತಲೆಕಾಯಿ (ಸಾಹೇಬ್. ೪೦೯).

[ತಲೆ₁ + ಕಾಯಿ₄ (<ಕಾಯ್₄)]

ತಲೆಕುಡಿ (ನಾ). ವಂಶದ ಕುಡಿ ; ವಂಶದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಸಂತಾನ : ಕುಲವನಿತೆಯರ ಕೂಟದಿಂದವೆ ಕುಲದ ತಲೆಕುಡಿ ಹಬ್ಬುವುದು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓರಿಇ. ೨-೪೬). [ತಲೆ₁ + ಕುಡಿ₂]

ತಲೆಕುತ್ತು 'ತಲೆಗುತ್ತು₁' ನೋ.

ತಲೆಕೂಗು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಗದ್ದಲ ; ದೊಡ್ಡ ಗಲಾಟೆ : ಕೊಂಬು ತಮಟೆಯ ಧ್ವನಿ ಹಾ ಹೂ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ತಲೆಕೂಗನ್ನು (ದೊಡ್ಡ ಗದ್ದಲ) ಆರಂಭಿಸಿದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೨೬). [ತಲೆ₁ + ಕೂಗು₂]

ತಲೆಕೂದಲು 'ತಲೆಗೂದಲ್' ನೋ.

ತಲೆಕೂಳು (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ; ಯೋಚನೆ (?) : ತಲೆಕೂಳ ಸಂಭ್ರಮಕೆ ನಲಿನಲಿದು ನಿಂದನು ಚೆಲುವ ಗುರು ಬಸವಣ್ಣ ಯೋಗಿನಾಥ (ಬಸಸ್ತೋ. ೮೬). [ತಲೆ₁ + ಕೂಳು₂ (<ಕೂಟ್₁)]

ತಲೆಕೆಡಿಸು 'ತಲೆಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ತಲೆಕೆಡು 'ತಲೆಗೆಡು' ನೋ.

ತಲೆಕೆದರು 'ತಲೆಗೆದಱು' ನೋ.

ತಲೆಕೆರೆ (ಕ್ರಿ) ೧. (ಉಗುರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಕೆರೆ, – ಗೀರು ; ತುರಿಸು : ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನವೆಯುಂಟಾಗಿ ಮಗು ತಲೆಕೆರೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕ್ಷೌರಮಾಡು; ತಲೆ ಬೋಳಿಸು : ಕ್ಷೌರಿಕರಿಗೆ ತಲೆಕೆರೆಯುವುದು ವೃತ್ತಿ (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚು. ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಹೆಣೆ ; ಸಾಯಂಕಾಲವಾದರೂ ತಲೆಕೆರೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೪. ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗು ; ಆಲೋಚಿಸು : ನಾನು ತಲೆಕೆರೆದುಕೊಂಡೆ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಡಿಸಿದೆ (ನಾಪೂಲೀ. ೯೨). ೫. ದೈನ್ಯವನ್ನು ತೋರು ; ಬೇಡು : ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ರಾಮಪ್ಪ ತಲೆಕೆರೆಯಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೪೪). [ತಲೆ₁ + ಕೆರೆ₁]

ತಲೆಕೇಣಿ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ತಲೆಯನ್ನು ಮೀಸಲಾಗಿಡುವಿಕೆ ; ತಲೆಯನ್ನು ಒತ್ತೆಯಿಡುವಿಕೆ: ಬೆರದುದುಭಯರ ಚೂಣಿ ಮೂದಲೆವೆರದ ಬೆಡಗಿನ ವಾಣಿ ನಮ್ಮ ಸಮರಕೆ ಖುದುವೇ ಬೋಣಿ ಕೊಂಬೆವು ಭಟರ ತಲೆಕೇಣೇ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೬-೭೬). [ತಲೆ₁ + ಕೇಣಿ₃]

ತಲೆಕೊಟ್ಟು (ನಾ). = ತಲೆಕಟ್ಟು ೨: ಇದು ಅಕ್ಷರಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಡುವ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ 'ತಲೆಕೊಟ್ಟು' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು (ಸಂಶೋಧ. ೧೯). [ತಲೆ₁ + ಕೊಟ್ಟು₁]

ತಲೆಕೊಡವು 'ತಲೆಗೊಡಪು' ನೋ.

ತಡೆಕೊಡಹು 'ತಲೆಗೊಡಪು' ನೋ.

ತಲೆಕೊಡು 'ತಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ 'ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಇರಿ 'ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಇಱು' ನೋ.

ತಲೆಕೋವೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾವು, – ಗುಳ್ಳೆ : (ಕಿ). [ತಲೆ₁ + ಕೋವೆ₄]

ತಲೆಗ (ನಾ). (?) : ತಲೆಗರ ಸಿಕ್ಷಿತ ಬಲು ಹೊಱೆ ಬಂದು ಗೆಲವಾವುದು ತಾಂ ಚರಿಸಲಿಕಿಂದು ಸಲೆ ಕೃತ ದುಷ್ಕೃತ ಚಿಂತೆಗೆ ಸಂದು ಫಲವಾವುದು ನಿರ್ಕೊಣ ನಿನಗೊಂಕು (ಅವಧೂ. ೪೬) ; ಸಾರಂಗ ಅಂಕವಿಲಲಾಟನಂ ಜೂಟನಂ ಸಾರಂಗ ತನುಜವಾಮಾಂಗನಂ ಭಂಗನಂ ಸಾರಂಗತೇಜ ಅಜವಲಿಗನಂ ತಲೆಗನಂ ಸಾರಂಗ ಮೌಲಿ ತ್ರಾಹಿ (ಚಿಬಪು. ೬೩-೭೭ ಬ).

[?]

ತಲೆಗಂಟು (ನಾ). ಕೂದಲಿನ ಗಂಟು ; ತುರುಂಬು : "ತಲೆಗಂಟು; ತುರುಬು" (Chignon. ಇಂಕನಿ.). [ತಲೆ$_1$+ಗಂಟು]

ತಲೆಗಂಡುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). "ಮರದ ಬುಡವನ್ನು ಕಡಿದು ಉರುಳಿಸಿದ ನಂತರ ಸಿವುಡಿನ ಮೇಲಿರುವ ಕೊಂಬೆ ರೆಂಬೆಗಳನ್ನು ತಲೆಕಡೆಯಿಂದ ಕಂಡುಹಾಕುವುದು, ಅಂದರೆ ಬೇಕಾದ ಅಳತೆಗೆ ತುಂಡು ತುಂಡು ಮಾಡುವುದು" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಹಿಟ್ಟು ಉಣ್ಣುವುದರೊಳಗೆ ತಲೆಗಂಡುಹಾಕಿ ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೪೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಂಡು$_2$ (<ಕಂಡ$_1$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ತಲೆಗಂದಾಯ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ ದೊರೆಗಳು ಹಿಂದೂಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂದಾಯ ; ಜಿಜಿಯಾ ಎಂಬ ತೆರಿಗೆ : ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ತಲೆಗಂದಾಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಸ್ಲಾಂ ಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು(ತತ್ಕಪ್ರಾ. ೫೩೫): ಮೊದಲು ಮೊದಲಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ದೊರೆಗಳು ಹಲವರು, ಹಿಂದೂಗಳು ಒಂದು ತಲೆಗಂದಾಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪಿಸಿ ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು ಇರಲು ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಇತಿಹಾಸ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೪೧೪). [ತಲೆ$_1$+ಕಂದಾಯ]

ತಲೆಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೆ ಪೆಟ್ಟುಕೊಡು ; ತಲೆಗೆ ತಾಗು : ಅವನು ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಉಡ್ಡಾಣಮಾಡಬೇಕೆಂದರೂ . . . ಹಲಧರಗೋಷ್ಠಿಯ ಬೃಹದ್ಭಿತ್ತಿಯೇ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ ; ತುಸು ಮಿಸುಗಹೋದರೂ ಅದು ತಲೆಗಟ್ಟಿಸುತ್ತ ಇರುತ್ತದೆ (ಇಪ್ಪಳ. ೪೦೬).

[ತಲೆ$_1$ + ಗಟ್ಟಿಸು$_2$ (<ಘಟ್ಟಿಸು)]

ತಲೆಗಟ್ಟು 'ತಲೆಕಟ್ಟು' ನೋ.

ತಲೆಗಡಿ, ತಲೆಕಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿ ; ರುಂಡವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು,– ತುಂಡರಿಸು : ಸುಗ್ಗಗಾವುಣ್ಡನ ಮಗ ಬಸವನ × × ದೆ ಮಂದೆಙ್ಗರ ಮಾರುಗ ತಲೆಗಡಿದು (ಎಕ. V. ಅರಸೀ. ೦೭೫-೩ ; 909) ; ವಾನರರ ಕರಡಿಗಳ ಕೊಂಡಿನ್ನೇನು ಫಲ ರಾವಣನ ತಲೆಗಡಿದೇನು ಲಂಕೆಯನೊಯ್ದು ನೀರೊಳಗದ್ದಿ ಫಲವೇನು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೬೦) ; ರಣಮಹಾಮಾರಿಯ ಮುಂದೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ತೋಱಿದು ಕೋಣನ ತಲೆಗಡಿವಂತೆ ಹರಾರಿ ಖಂಡಿಸಿದ ಖಂಡೆಯದೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೭೭) : ತೊಡಂಕಿದ ವೀರನನಡಂಗೆ ಪೊಯ್ವ ವಂಚಿಸಿ ಪಾಯ್ವ ವೀರನಂ ಸಂಚಮಱಿದೆಱಗುವ ತೊಲಗದೆ ನಿಂದ ವೀರನಂ ತಲೆಗಡಿದುರುಳ್ಚುವ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ಪ) ; ಬಿದ್ದ ಕಿವಿನುಡಿ ಬಾಯ್ಗಳಿಂ ಬೆಳೆದು ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದಿದ್ದುದಂ ತಲೆಗಡಿಯುತಿಲ್ಲದೆಯೆ ಬಾಳ್ಗುಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೬-೨೧೫). **ತಲೆಕಡಿ :** ಪಾನನಿರೋಧಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಕುಡಿಯುವುದು ಎಂದರೆ ತಲೆಕಡಿದಷ್ಟು ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿತ್ತು (ನನ್ನೂರು. ೩೦೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡಿ$_2$]

ತಲೆಗಡಿಕ, ತಲೆಗಡುಕ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವವನು: ಮೂರನೆಯ ತಲೆಗಡಿಕನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದೇವತೆಯ ಅಚ್ಛೆಯ ಮಗ (ದೇಶನ್ಯೆ. ೧೨೨). **ತಲೆಗಡುಕ :** ಆಳ ತಲೆಗಡುಕ × × × ಹಿಡಿದೊರೆವೊ × × × ಪಕಡುವ × × × ಗಳವಳಿಸಿ ನಗುವರೊದ್ದರರಾವೊಳಿಯ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೧೦೦-೨೦ : 1163). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡಿಕ$_2$]

ತಲೆಗಡಿತ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವಿಕೆ; ರುಂಡವನ್ನು ತುಂಡರಿಸುವಿಕೆ : ಕೋಲಮಳೆಗಱೆವಸುರರಾಯನ ತೋಳುಗಳಿಗೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮುಂಡದಲೇಳುವಗಣಿತ ತಲೆಗಡಿತಕೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮಾರ್ಗಣವ ಬೀಳುಗೊಡುತಿರ್ದನು (ತೊರಣಾ. ೬-೫೦-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡಿತ$_2$]

ತಲೆಗಡುಕ 'ತಲೆಗಡಿಕ' ನೋ.

ತಲೆಗಡ್ಡಣೆ (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು: ಗಣನೆಗೈದದ ಹೆಗಲ ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣದ ಕನಕದ ಝಗೆಯ ತಲೆಗಡ್ಡಣೆಯ ನೇಣಿನ ಹೊಗರ ಮೋಱೆಯ ಕೆಂಪಿನಾಲಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೧೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಡ್ಡಣೆ$_0$ (<ಕಡ್ಡಣ)]

ತಲೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಮರೆಯಾಗು; ಕಾಣದಂತಾಗು : ನೆಗಟ್ಟರಿಗನ ಸಾಹಸಮೊರ್ಮೆಗೊರ್ಮೆ ಕೆಲದವರ ಮಾತಿನೊಳ್ ತನ್ನ ಮನಂ[ಬು]ಗೆ ಮಂತ್ರಪದಕ್ಕುರಗಂ ಸುಗಿವಂತೆವೊಲಗಿದು ಸುಗಿದು ತಲೆಗರೆದಿರ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೩) ; ಪಡುವಣ ಕಡಲ್ವುಗೆ ಪರಿವ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬೆಳ್ವೊನಲೊಳುರ್ವಿದ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗಳಂತೆ ತಾರಗೆಗಳ್ ತಲೆಗರೆಯೆ(ಕಾದಂಉ.೪೨೯);ದಿನಕರನುಂ ಹಿಮಕರನುಂ ಘನಾಘನಾಂತರಿತರಾದರೆನೆ ತಲೆಗರೆದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೨೭) ; ತಲೆಗರೆಯದೆ ಪೊಕ್ಕು ಹೊಯ್ದಾಡಿ ರಣದೊಳು ತಲೆಗೊಟ್ಟ ವೀರ ಭಟರನು ತಲೆದಡವುತ ಕೊಂಡೊಯ್ದರು ಸಗ್ಗದ ತಲೆವೆಣ್ಗಳು ತವಕದಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೬) ; ಕುಟುಕುವ ಕೀಟದ ಕಾಟದ ಭಯದಿನ್ ತಲೆಗರೆದೋಡುತು ಮೋಡುತುಮಿರ್ಪಳ್ (ಬದ್ಕಪ್ರ. ೩೦-೬೬೮). [ತಲೆ$_1$ + ಕರೆ$_3$]

ತಲೆಗವಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ತಲೆಗವಿವ[ಪಾಕಾಂ. ಯ]ನಲ್ಲದೆಯುಮೇವದೊಳ್ ತಲೆಗವಿದು ಸಿಗ್ಗಂ ಕೊಂಡಾಡಿ ನೆತ್ತಮನಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨ ಪ).

[ತಲೆ$_1$ + ಕವಿ$_1$]

ತಲೆಗಳಚು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಳಚು ; ತಲೆಯನ್ನು ಇಳುಹು ; ಕೊಲ್ಲು : ವೈರಿಗಳನೈವರಂ ನಳಿನಾಕ್ಷ ಕೊಡನೆಂಬುದಂ ಬಲ್ಲೆ ಸೇನೆಯಂ ತಲೆಗಳಚಿದನೆ ಸಾಕು ತಪ್ಪಲ್ಲ ಬವರದೋಳ್ಗುರುಸುತನಿಗಿಂದಧಿಕರುಯಿಳೆಯೊಳಿನ್ನಿಲ್ಲ (ತುರಂಗ. ೭೬. ೫೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕಳಚು (<ಕಟಲ್ಚು$_1$)]

ತಲೆಗಳ್ಳ (ನಾ). (ಪ್ರಾಣಭಯದಿಂದ) ತಲೆ ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಜೀವಗಳ್ಳ : ಅಳ್ಳೆದೆಯ ಮನ್ನೆಯರನೊಗ್ಗಿನ ಡೊಳ್ಳುಗರ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ ತಲೆಗಳ್ಳರಿವದಿರು ತಱಿಚುಗೆಡೆವರ ಹೋಗಹೇಳೆನುತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ತಲೆಗಾ, ತಲೆಗಾಯ್, ತಲೆಗಾಯಿ(ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡು; ಜೀವವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು : ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತರ ಮುಡಿಗಟ್ಟಿನ ಪಟ್ಟೆಗಳನುಗಿಪಟಂಗೊಂಡು ತಲೆಗಾದು ಕಳಿಪಿ (ಜಗವಿ. ೧೫-೫ ಪ) ; ಎಲವೋ ಮರುಳೆ ಮಿಱಿದಡಿಂದುಧರ ತಲೆಗಾವಡೀಗಳೆ ಕೊಂದಡಲ್ಲದೆ ಬಿಡೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೧೪) ; ಮರ್ಕಟಂಗಳೆ ನೆನೆದು ನೋಡುವುದೇನು ಸಾಱಿದೆ ಹೋಗಿ ತಲೆಗಾವೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೪೧). **ತಲೆಗಾಯ್ :** ಧರ್ಮಮೆ ತಲೆಗಾಯ್ಗುಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೭೬) : ತಲೆಗಾಯೆನ್ನಯ ದೈವಮಲ್ಲಿ ಮೊದಲೊಳ್ ತಳ್ತಿಲ್ಲಿ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಸಲೆ ನೀಂ ಕಾಯೆ ಬರ್ದುಂಕಿದೆಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೨೫) : ತಲೆಗಾಯೀ ಭಟನಂ ಪೊಣರ್ಚಿ ಪೊಡೆದಿಕ್ಕೀ ದ್ರೋಹನಂ (ಅನಂಪು. ೧೦-೫೬); ರಾಮಕಟಕದ ಹಾನಿಯನು ತಲೆಗಾಯ್ದ ಜಾಂಬವಗೇನು ಕೊಱತೆಯೆನುತ್ತ ಜಱೆದನು ಗರುಡಿಯಾಚಾರ್ಯ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೭) ; ದ್ರೋಹಿದೈತ್ಯನ ಸೀಳಿದಮರವ್ಯೂಹವನು ತಲೆಗಾಯ್ದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೪೮). **ತಲೆಗಾಯಿ :** ತಾಯೆ ಬಾರೆ ಕುಮಾರನ ತಲೆಗಾಯಿ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಡಹೂ ಕೈಯ ಲಿಂಗವ ಪೂಜಿಸುವಾತನ ಭಕ್ತನೆಂಬರು (ಅವಜಂ. ೯೧-೪೦೭): ಸಂಗರದ ಭೂರಿಶ್ರವನ

ಖಡುಗದ ಕರವ ಕತ್ತರಿಸಿದನು ತಲೆಗಾಯಿದನು ಸಾತ್ಯಕಿಯ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೪-೦೩) ; ರಾಯ ರಘುಪತಿ ವನದೊಳಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧನ ನಿಜನಂದನನ ತೃಣಸಾಯಕದಲಿಟ್ಟೊಡನೆ ತಲೆಗಾಯಿದನು ಕರುಣದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೬ ಸೂಚನೆ). [ತಲೆ$_1$ + ಕಾ$_1$]

ತಲೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣು : ಪಾವಂ ತಲೆಗಂಡ ಪಂದೆಯಂದದೆ ತಲೆಬಾಲಂಗೆಟ್ಟು ಜಗುಟ್ಟ ಕವಿಯುಂ ಕವಿಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೦-೫೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಾಣ್]

ತಲೆಗಾಪು, ತಲೆಕಾಪು (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾವಲು ; ಅಂಗರಕ್ಷಣೆ. **ತಲೆಕಾಪು** : ೨. ತಲೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ : (ಸಿಪಾಯಿಗಳು, ಬೆಂಕಿ ಆರಿಸುವವರು ಮೊದಲಾದವರ) ತಲೆಕಾಪು; ಸೀಸಕ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ (Helmet. ಇಂಕನಿ.).

ತಲೆಗಾಪಿನಾಳ್ = ಅಂಗರಕ್ಷಣೆಗೆ ಇರುವ ಆಳು ; ಅಂಗರಕ್ಷಕ : ತಲೆದೆಸೆಯೊಳರ್ದ ಕರವಾಳಂ ಕೊಂಡು ನಿಂದ ನೆಱೆಯೊಳಳರದಿರ್ದ ತಲೆಗಾಪಿನಾಳುಕ್ಕಡದಾಳ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಉಕ್ಕಡದಾಳ್ ಘರವಟ್ಟಿಗೆಯಾಳ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ). [ತಲೆ$_1$ + ಕಾಪು]

ತಲೆಗಾಯ್ 'ತಲೆಗಾ' ನೋ.

ತಲೆಗಾಯಿ 'ತಲೆಗಾ' ನೋ.

ತಲೆಗಿರಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸು ; ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆ ; ಕ್ಷೌರ ಮಾಡು : ತಲೆಗಿರಿ(ಱಿ)ದುಟ್ಟು[ಪಾಠಾಂ. ಗೆದಱುಟ್ಟು]ಕಾಸೆಯನೊಡಲ್ ಕುಸಿವಂತಿರೆ ನೊಂದು ಚಿತ್ತದೊಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೮೯-೪೨) ; ತಲೆಗಿರಿದು ಕೃಷ್ಣಂಗೆ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ ಇಱೆದೊಡವನಳಲಿ ಕಿಚ್ಚಂ ಹಾಯ್ದರೆ (ಸಾನಂಪ. ೨-೧೩೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕಿರಿ$_1$]

ತಲೆಗುಡಿಸಲು (ನಾ). ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗುಡಿಸಲು ; ಅಟ್ಟಣೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗುಡಿಸಲು : ಮೇಲೊಂದು ತಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹುಲು] ಗುಡಿಸಲಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಯುತ್ತಿರ್ದನಿರುಳು ಹಗಲೆನ್ನದೆ (ಹಡಪಾ. ೧೧-೪೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಗುಡಿಸಲು (<ಗುಡಿಸಿಲ್)]

ತಲೆಗುಡು 'ತಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ತಲೆಗುಡ್ಡೆ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ಸಣ್ಣ ವಸ್ತ್ರ ; ತಲೆವಸ್ತ್ರ : (ಕ).

[ತಲೆ$_1$ + ಗುಡ್ಡೆ$_2$. / ತಮಿ. ತಲೈಕ್ಕುಟ್ಟೈ]

ತಲೆಗುತ್ತ, ತಲೆಗುತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಬೇನೆ ; ತಲೆನೋವು : ರಸಿಯಿಸಿದೊಡೆ ತಲೆಗುತ್ತಂ ಮಸಗಿದೊಡೆಗ್ಗುವೊಡೆ ತಿರಿಗಿ ಕೆಡವೊಡೆ . . . ರಾಸ್ನಾದಿ ತೋಯಮಂ ಕುಡೆ ತೀರ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೩೯). **ತಲೆಗುತ್ತು$_2$** : ೧. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆಗಳು ಸೇರಿ ಪೋಲಿಸರಿಗೆ ತಲೆಗುತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಧೂಪಮ. ೮೯). ೨. ಅಪಮಾನ: ನಿನಗೆ ಸಾರಥಿಯಾದ ಬಾಹಿರತನವೆ ತಾನದು ಸಾಲದೇ ಬೇಱೆನಿಗೆ ತಲೆಗುತ್ತಾವುದೆನುತವೆ ಬಿಸುಟು ವಾಘೆಯವ (ಕುಮಾಕ. ೯-೩೭). [ತಲೆ$_1$ + ಕುತ್ತ]

ತಲೆಗುತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). (ನಾಚಿಕೆ, ಅವಮಾನಗಳಿಂದ) ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ದಶಕಂಧರನ ತಲೆಗುತ್ತಿಸಿದನಾಹವದೊಳಿಂದ್ರನು ಬಾಹುಸತ್ವದಲಿ (ಉತ್ತರಾ. ೨೨-೮೫) ; ಮೊಳೆನಗೆ ಮಿನುಗೆ ಹಾಸ್ಯವ ನುಡಿದಾಕೆಯ ತಲೆಗುತ್ತಿಸಿದಳೇನನೆಂಬೆ (ಕಂನವಿ. ೬-೦೬೦). [ತಲೆಗುತ್ತು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಗುತ್ತು$_1$, ತಲೆಕುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು; ತಲೆಬಾಗಿಸು: ಎಡೆಯೊಳ್ ದೂಂಟಿಂದೆ ದೂಂಟಿಂಗೆ ಪೆರ್ವಱೆಯಂ ಪೊಯ್ಸಿ ಕೆಲಕ್ಕೆ ನಾಣ್ಚಿ ತಲೆಗುತ್ತಿರ್ಪಾಕೆಯೇಂ ಜೋಡೆಯೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೨); ಲಜ್ಜೆಯಿನವಳ್ ತಲೆಗುತ್ತಿದಳ್ (ನಳದಂ. ೧೩೫) ; ಈಶನ ಬಗೆಯ ಭಾವವನಱಿದು ತಲೆಗುತ್ತಿದನು ಕಮಲಭವ (ಕುಮಾಕ. ೬-೨೩) ; ಒತ್ತಿ ಕಾಲಿಡಲೊಡನೆ ಗಿರಿ ತಲೆಗುತ್ತುತಿರ್ದುದು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೪) ; ನೀಚೋಕ್ತಿಯ ದನಿಯನು ಕೇಳಿ ತಲೆಗುತ್ತಿ ಲೋಚನ ತಪ್ಪವಾರಿಯನು ಭೂಚಕ್ರದೊಳು ಹರಿಸುವ ದುಕ್ಕಿಯ ಕಂಡು (ವೋಪತ. ೧೦-೧೪). ೨. (ಮತ್ತೊಬ್ಬರ) ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ, – ಪೆಟ್ಟುಕೊಡು : (ಕ). **ತಲೆಕುತ್ತು** : ೧. ಅವಳು ತಲೆಕುತ್ತಿ ಕರತಳದಲ್ಲಿದ್ದ ಪವಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ಹುಲಿಹಾ. ೩೬೩). [ತಲೆ$_1$ + ಕುತ್ತು$_1$]

ತಲೆಗುತ್ತು$_2$ 'ತಲೆಗುತ್ತ' ನೋ.

ತಲೆಗುತ್ತುಗೆ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿರುವಿಕೆ ; ತಲೆ ಬಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಹೊತ್ತ ವೋನದ ವಿವಿಧ ವಾದ್ಯದ ಕೆತ್ತ ಬಾಯ್ಗಳ ಪಾಠಕರ ತಲೆಗು[ಪಾಠಾಂ. ಕೈಹ]ತ್ತುಗೆಯ ವೋಱೆಯ ಮಹೀಪತಿ ಹೊಕ್ಕನರ ಮನೆಯ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧-೦೦). [ತಲೆಗುತ್ತು$_1$ + – ಗೆ]

ತಲೆಗುದುರೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ: ನೂಱಾರು ಕುದುರೆಯ ತಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗುದುರೆಯ ರೂಪ ಮೀಱೆ ಪೊಗಳಲಳವಲ್ಲ ಮೂಱುಲೋಕದ ಚೆಲ್ವ ತಲೆಗುದುರೆಯ ಕಣ್ಣೂಱೆ ಪೊಗಳಲೊರ್ವರಳವೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೩೭). [ತಲೆ$_1$ + ಕುದುರೆ]

ತಲೆಗುಸಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು, – ಬಾಗಿಸು : ನಗುತಾಕೆ ತಲೆಗುಸಿದಳು ಕೂಡೆ (ಧರಕ. ೩೮-೧೧೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕುಸಿ$_1$]

ತಲೆಗೂದಲ್, ತಲೆಕೂದಲು, ತಲೆಗೂದಲು (ನಾ). ತಲೆಯ ಕೂದಲು: ಗಾಳಿಯಿಂ ತಲೆಗೂದಲಲುಗಲು (ಐಸಪು. ೨೦-೧೩). **ತಲೆಕೂದಲು** : "ಚಿಕುರಃ . . . ಶಿರೋರುಹಃ – ೬ ತಲೆಕೂದಲು, ಮಂಡೆಗೂದಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೦) ; ತಲೆಕೂದಲಿಲ್ಲದವಳು ತುರುಬು ಬಯಸಿದಳಂತೆ (ಗಾದೆ). **ತಲೆಗೂದಲು** : ಆ ಯುವಕನ ತಲೆಗೂದಲು ತೆರೆತೆರೆಯಾಗಿದ್ದು, ರೂಪರೇಖೆಗಳು ಮನೋಹರವಾಗಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೨೩೭).

ತಲೆಗೂದಲಂತರ=ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಂತರ : ಜೀವಕೆ ಸಾವಿಗೆ ತಲೆಗೂದಲಂತರವೆನ್ನುವುದರಿವಾಯಿತಾಗ (ಇಂಶಾಪ. ೪೦-೮೯).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೂದಲ್ (<ಕೂಂದಲ್)]

ತಲೆಗೂದಲು 'ತಲೆಗೂದಲ್' ನೋ.

ತಲೆಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಡಹು, – ಬೀಳಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು : ಅಱಿಯ ಬಹುದಿನ್ನು ಕೇಳ್ನಿನ್ನ ತಲೆಗೆಡಹದೊಡೆ ಕುಱುಹಿಟ್ಟು ನೀನಾಡಿದಿ ನಿತ್ತೆಲ್ಲಮಂ ದಿಟಂ ಮಱೆಯದಿರ್ಸಾಕು (ಕೃಮಿಭಾ. ೦೭-೫೬).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡವು)]

ತಲೆಗೆಡಿಸು, ತಲೆಕೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗುಮಾಡು ; ಹೆಚ್ಚು ಆಲೋಚನೆಯಂಟುಮಾಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮುಂಬರುವ ಸಂಗತಿಗಳ ಅರಿವಿದ್ದಿದ್ದರೆ, ಮಂದಿಯ ಮತ್ತು ಜನಾಂಗಗಳ ತಲೆಗೆಡಿಸುವ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಮೂಡುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಲಯಾ. ೨). **ತಲೆಕೆಡಿಸು** : ೧. ಹೋಗು ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಡ (ಬೆಟ್ಟಹೊ. ೫೨); ಸಾಂಪತ್ತಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಭವಾನಿ ಚರಣ ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಳ. ೩೫೫). ೨. ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸು ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬುದ್ಧಿವಿಕಲ್ಪವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸು : ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಬಂದ ಈ ಬೈರಾಗಿ ಮುಕ್ತಾದೇವಿಯ ತಲೆಕೆಡಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಆಶ್ರಮ. ೧೧). ೩. (ಆಲಂ) ಊಹೆ, ಭಾವನೆಗಳು ಬದಲಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ದುರ್ಭಾವನೆಯಂಟುಮಾಡು : ಕಾರ್ಯಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಈ ಜನರ ಸಹವಾಸ ನನ್ನ ತಲೆಕೆಡಿಸಬಹುದು (ಪುನರು. ೩೩೮).

[ತಲೆಗೆಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಗೆಡು, ತಲೆಕೆಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿಗೆಡು; ಬುದ್ಧಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗು; ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗು: ತಲೆಗೆಟ್ಟುದ ತಲೆವಿಡಿದೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುದ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಅವಚಂ. ೨೦೯-೯೨೨); ತಲೆ ತಲೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ] ಟ್ಟೋಡುವ ಕೋಟಲೆಗಾಱದೆ ತದ್ಗಿರೀಂದ್ರಮಂ ಸಾರ್ದು (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೧೩); ನೆಲೆಗೆಟ್ಟೆಂ ನೀತಿಗೆಟ್ಟೆಂ ಮಱೆದು ಮಿಗೆ ಮನಂಗೆಟ್ಟೆನಾನು ಬುರ್ಗೆಟ್ಟೆಂ ತಲೆಗೆಟ್ಟೆಂ ತಂದೆ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೫೩): ಇಂದಿನ ರಣದಿ ಕಾಣ್ಬೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಗೆಟ್ಟನಲೆಯಾ ಕಟ್ಟಿರ್ಪ ಕತೆಯ ಪೊಳ್ಳಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫೫-೩೪೦); ಎದ್ದವನು ತಲೆಗೆಟ್ಟು ಒಂದೇಟು ಹೊಡೆದೇ ಬಿಟ್ಟನು (ಕಾಲೂರ. ೧೬, ಕಥಾಸಾರ). **ತಲೆಕೆಡು:** ಅವಳ ರೂಪಾತಿಶಯದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತಲೆಕೆಟ್ಟಿದೆ (ಸಂಸಕ. ೧೦೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ತಲೆಗೆದರ, ತಲೆಗೆದರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಮುಕ್ತಕೇಶೀ–ತಲೆಗೆದರ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೬). **ತಲೆಗೆದರಿ:** ೨. ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಔಡಲದೆಣ್ಣೆ, ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆ, ಇಪ್ಪೆಯೆಣ್ಣೆ, ಹೊಂಗೆಯೆಣ್ಣೆ ಇವು ಐದನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು, ತಲೆಗೆದರಿ(ಸಹಮೂಲ), ನುಗ್ಗೆಬೇರು . . . ಇವಂ ಇಡಿದು (ಸಕವೈ. ೦೭೮).

ತಲೆಗೆದರಿ 'ತಲೆಗೆದರ' ನೋ.

ತಲೆಗೆದರು 'ತಲೆಗೆದಱು' ನೋ.

ತಲೆಗೆದಱು, ತಲೆಕೆದರು, ತಲೆಗೆದರು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕೆದರು; ಕೂದಲನ್ನು ಅಥವಾ ಗರಿಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು,–ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು: ಗಱಿ ಮೂಡಿದೊಡಾಗಳಂತೆ ತಲೆಗೆದಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೇಱಿ] ಕರಂ ಮೆಱೆವೀ ಪೊಂಗೇದಗೆಯೊಳ್ಗಱಿಯೊಳ್ ಗಱಿಗಟ್ಟಿ ಮಾಱವೇ ಮಿಕ್ಕಲರಂ (ಜಗವಿ. ೦೪-೮೩); ಭೂಪಾಲಕರು ತಲೆಗೆದಱಿ ಹುಯ್ಯಲನಾಲಿಸುತ ಹೊಱವಂಟು ತಳಕೆಳಕಾಯ್ತು ನೃಪಕಟಕ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೪೪); ತಲೆಗೆದಱಿ ತೆಗೆದೋಡುವಮರಾವಳಿಯನುಱೆ ಸದೆಬಡಿದು (ತೊರರಾ. ೧-೦೧-೦೦); ಮೀಂಟುವಗ್ಗದ ಶೋಕದಿಂದಿರದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು . . . ಏಳುತ್ತೆ ಬೀಳುತ್ತೆ ತಲೆಗೆದಱಿ ಬಾಯ್ವಿಡುತ್ತೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩೦-೫೪). **ತಲೆಕೆದರು:** ಬಾಳೆ ಬಾಳ್ಮಸೆಯುವುದು ತೆಂಗು ತಲೆಕೆದರುವುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೩-೨೩೪). **ತಲೆಗೆದರು:** ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಬಳಲಿ ತಲೆಗೆದರಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಧೈರ್ಯ ಹೇಳಿದನು (ವಚಭಾ. ೨೦೮); ಕ್ರಾಂತಿ ಎಂಬುವ ಭೂತ ತಲೆಗೆದರಿ ಹುಚ್ಚೆದ್ದು ಸುತ್ತುತಿದೆ ಭೀಮ ಛಾಯೆಯ ಚೆಲ್ಲಿ (ಪಾಂಚಜ. ೫೨-೭). [ತಲೆ$_1$ + ಕೆದಱು$_1$ (<ಕೆದಱ್$_1$)]

ತಲೆಗೆಲ (ನಾ). ತಲೆಯ ಪಕ್ಕ; ತಲೆಯ ಒಂದಂ ಬದಿ,–ಮಗ್ಗುಲು: ತಲೆಗೆಲದೊಳು ಕೈಯಿತ್ತವಳ್ಮೌನವ ತಳೆದಿರ್ದಳೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೭೩). [ತಲೆ$_1$ + ಕೆಲ$_1$]

ತಲೆಗೇಡು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಕೇಡು; ಜೀವಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆ,–ಅಪಾಯ: ಎಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಓಡಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಬಾ! ತಡೆದರೆ ತಲೆಗೇಡು (ಚಂದ್ರಸ. ೦೦೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕೇಡು]

ತಲೆಗೇರಿ (ನಾ). ತಲೆ ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ತಲೆ ಗಿರಕಿ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಬವಳಿ ಬರುವಿಕೆ: ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ತರಗತಿಯ ಒಳಗೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಾಗ ವಾಸುವಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ತಲೆಗೇರಿಯೇ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿತು (ಬಾಡಿಬ. ೪೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಗೇರಿ (<ಘೇರಿ)]

ತಲೆಗೊಡ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ: ಅಲರಂಬನಾನೆಯ ತಲೆಗೊಡದೊಳು ಕಣ್ಗೊಳಿಪ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಚ್ಚನನೆಯ ಬಲುಮಾಲೆಯನೆ ಬಗೆಗೊಂಡುದಾ ಬಾಲೆಯ ನೆಲೆಮೊಲೆಯೊಳು ತೋರ ಹಾರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೯-೯೦); ಮೊಲೆ ತಲೆಗೊಡ ತೋಳ್ಸೊಂಡಿಲು ಜೌವನ ಬಲುಮದ ಕಾಮರಾಯನಿಗೆ ಸಲೆ ಸಂದ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳೆನೆ ಗಣಿಕಾಲಲನೆಯರೆಸೆದರರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೦೦೬). P ಇದು 'ಶಿರಃಕುಂಭ' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ.

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಡ$_2$]

ತಲೆಗೊಡಪು, ತಲೆಕೊಡವು, ತಲೆಕೊಡಹು, ತಲೆಗೊಡಹು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡಹು,–ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ಕಡುಗಾದ ಪೆಡವಣಿಗೆ ತಲೆಗೊಡುಪುತ್ತಂ ಭಯಮನುಳಿದು ಪುಗೆ ಸೋಗೆಯ ಸೊಂಪಡರ್ದ ಪೊಸ ಪೀಲಿಯೊಳ್ ಫಣಿ ಬಿಡದುರಿದುದು(ರಾಜಶೇ. ೫-೪೩). **ತಲೆಕೊಡವು:** ೧. ರಾಮದಾಸ ತಲೆಕೊಡವಿ ಹೇಳಿದ (ಆಶ್ರಮ. ೦೧೪). **ತಲೆಕೊಡಹು:** ೧. ತಿಳಿಯದವರು ಆಗಬಹುದು ಎಂದು ತಲೆಕೊಡಹಿದರು (ಜಯಂತ. ೨೨೬). ೨. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕೊಡಹು: ಅಭ್ಯಂಜನ ಸ್ನಾನವಾದ ಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಲೆಕೊಡಹಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೩. ಚಿಂತೆಯನ್ನು ದೂರಮಾಡು: ಆ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ತೀರ್ಮಾನವೂ ದೊರಕದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ತಲೆಕೊಡಹಿಕೊಳ್ಳಲು ಆತ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೊಡಹು:** ೧. ಮದದಿಗುದಂತಿಕುಲ ತಲೆಗೊಡಹೆ ಕಮಲಭವಾಂಡಮಂಡಲ ಜಡಿಯೆ ಜರಿದುದು ಧರಣಿ ಸೇನಾಗಣದ ಭಾರದಲಿ (ತೊರರಾ.೬-೧-೧೨); ಚತುರಂಗಬಲಭಾರದಿಂ ತಲೆಗೊಡಹೆ ದಿಶಾದಂತಿಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೯-೭). ೪. (ತಲೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ) ಅಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸು; ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸು: ಹಿರಿದು ಪರಿತಾಪದಲಿ ದೇಹವನುರುಹಿಕೊಂಡು ಪುರಾರಿ ಶಂಕರ ಹರ ತ್ರಿಯಂಬಕಯೆನುತ ತಲೆಗೊಡಹಿದನು ಕಲಿಹನುಮ (ತೊರರಾ.೫-೨-೮೨); ನೃಪನ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು ವಾಜಿ ತಲೆಗೊಡಹಿ ಮುರರಿಪುವನೀಕ್ಷಿಸುವಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ಮೋದದಿಂ ವಿಪುಲಮತಿ ನಕುಲಂಗೆ ಸೂಚಿಸಿದೊಡೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩೪-೦೩).

ತಲೆ ಕೊಡಹಿಕೊಂಡೇಳು = ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡು ಏಳು; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಚಿಂತಾಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದವನು ತಲೆ ಕೊಡಹಿಕೊಂಡೆದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಡಪು]

ತಲೆಗೊಡಹು 'ತಲೆಗೊಡಪು' ನೋ.

ತಲೆಗೊಡು, ತಲೆಕೊಡು, ತಲೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇಡು,–ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು; ಒಡ್ಡು: ಧ್ರುವದ ನೆಲೆಗೆ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ತಿರುಗೆ ತಿರುಗುವುದು ತಿರೆಯ ಪ್ರೀತಿ (ಅರಳು. ೪೦೯-೦೦). ೨. ತಲೆಯನ್ನುಕೊಡು; ಬಲಿಯಾಗು; ಆಹುತಿಯಾಗು; ಅಸು ನೀಗು: ಇರದೆ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ತಲೆಗೊಟ್ಟ ನಾಗಾರ್ಜುನಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೦೦); ಬೀರರ್ಸನ ಕೂಡೆ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ಆತಂಗೆ ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ . . . ಬಂಮರ್ಸರು ಕೊಟ್ಟ . . . ಭೂಮಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೧೯-೦೯; ಸು. 1250); ದ್ರೋಣ ಭೀಷ್ಮರುಗೂಡ ತಲೆಗೊಟ್ಟೈ ಸಱಲಿ ತಾ ಮಾಡಿತೇನರಸಂಗೆನುತ ಮಱುಗಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೬-೭); ತೊಳಗುವ ದೀಪಶಿಖಿಗೆ ಬಂದು ಹರಣವನಳಿವ ಪತಂಗದಂತೆನ್ನ ಲಲಿತಾಂಗ ಲಾವಣ್ಯಲಹರಿಗೆ ಮೋಹಿಸಿ ತಲೆಗೊಡಬೇಡೆಂದಾಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೭೬); ಕಾದ ಕಂಪಿಲರಾಯ ಭೇದವೇನರಿಯದಲೆ ಭೇದಿಸಲು ಸಿರವ ಹೇಳಿಸಿದ ಮಗರಾಮ ಸಾದು ಶಿವನೆಂದು ತಲೆಗೊಟ್ಟ (ಜನಗೀ. ೬೯). ೩. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರು,–ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಬೀಳಲುಗಳಿಂದ ಒಂದು ಡೋಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ದೊಡ್ಡನನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಕೆಲವರು ತಲೆಗೊಟ್ಟು ಹೊತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆದರು (ಕಾಲೂರ. ೭ ಕಥಾಸಾರ). ೪. (ಆಲಂ) ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರು; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಬೆಂಗೊಂಡು ಬಾಳ್ವೆಯೊಳ್ ಹೊರಲಾರದಿಹ ಹೊರೆಗೆ ತಂಗಿ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ನೀ ನೆರವಿತ್ತೆಯೆನಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೭೮-೪೦೨). ೫. "ನಿತ್ತರಿಸು, ಸೈರಿಸು, ತಾಳು" (ಕಂನುಹು. ೮೪). **ತಲೆಕೊಡು:** ೧. ತಣ್ಣನೆ ನೆಳಲನು ಹೆರರಿಗೆ ನೀಡುವೆ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ನೀ ತಲೆಕೊಡುವೆ (ಇಂಬಾಪ. ೦೦೪-೫೬). ೨.

ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ವೀರರು ತಲೆಕೊಟ್ಟರು (ರೂ). ೩. ಏಡಿದು ಮಲಗಿಸಿ ಕೆಲರ್ ತಲೆಕೊಟ್ಟಿರೊಸಿದು (ಕಾಲಾಶ. ೧೦೦-೩೦೦). ೪. ಸೋಲಾದೆಂಡಂ ಪೊಳಲ ಪಾಲ್ಗೊರಿಗೆ ತಲೆಕಂಡುವ ಕಾಲಂಗರ ಬಯಕೆಯಂ ತೋರೆ ಮೆರವಣಿಗೆ (ಕಾಲಾಶ ೧೦೩-೩೦೪) : ಎಲ್ಲ ಖಚಿರ್ಗೂ ಒಬ್ಬನೇ ತಲೆಕೊಡಲು ಹೋಗುವೇತ (ರೂ). ೫. ತಲೆಗೂದಲನ್ನೂ ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸು.–ಕೊಂಡು. ೬. ತಲೆಗಿಂದುಂ ೨. ಕುರುವೂರ ಟೋಳಿನಿ ಭವಜ್ಜಿದ ಭಕ್ತನಿಗೆ ತಲೆಗುಡನೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೪೯). [ತಲೆ $_1$ + ಕೊಡು $_1$]

ತಲೆಗೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು ; ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡು : ಜಲಂಧರಂ ಬರೆ ಜಯಾರ್ಜಂ ತಲೆಗೊಯ್ದಕ್ಕುವಂ ಬರೆದಂಗುತ್ತಮಂ ದಿನಕ್ಕಿ ಸುತ್ತ ತಲೆಗೊಯ್ದಂ ಶರ್ವನಾ ಚಕ್ರದಿಂ (ಜಾಚಿಪು. ೬-೮೩).

[ತಲೆ $_1$ + ಕೊಯ್]

ತಲೆಗೊಯಿಕ 'ತಲೆಗೊಯ್ಕ' ನೋ.

ತಲೆಗೊಯಿಲು (ನಾ). ೧. (ಪೈರುಗಳ) ತುದಿಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವಿಕೆ; ತೆನೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಕೊಯ್ಲು ; ಕಟಾವು. ೨. ತಲೆಯ ಕೊಯ್ಲು. ೧೦೩೮. ೧೦೯ ರಗಲ).

[ತಲೆ + ಕೊಯಿಲು (<ಕೊಯ್ಯು)]

ತಲೆಗೊಯ್ಯ, ತಲೆಗೊಯಿಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು; ತಲೆಗಡಿಕ ; ಕೊಡೆವಾತಕ. 'ಕೊರಕಲುಗೊಯ್ಯ' ಪರಾ. ೨. ಆಲಂ) ಬೇಸಗಾರ; ವಂಚಕ; ಕಪಟಿ; ದಗಾಕೋರ : (ಕ). **ತಲೆಗೊಯಿಕೆ** ೧. " ಕೊಲೆಗಡುಕ " (ಇಸಕೆಕೋ. ೬೩). 'ಎದೆಗೊಯ್ಕ' ಪರಾ.

[ತಲೆ $_1$ + ಕೊಯ್ಕ $_2$]

ತಲೆಗೊಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೊಲ್ಲಿಸು.

ತಲೆಗೊಯ್ಸುಕೊಳ್ = ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ : ಪಲವು ಕಾಲಂ ಬೆಳಿದಿಂದಂ ಫಲಂ ಕಡಿಯಲ್ ತಲೆಗೊಯ್ಸುಕೊಂಬುದೆಂದುಂ ಬಡದನಿತ ನಾನ್ಗೆ ತಲೆವಾಗಿದುವೊ . . . ಶಾಲಿಗಳ್ (ಜಯಪು. ೦೦-೧೦).

[ತಲೆ $_1$ + ಕೊಯ್ಸು $_1$]

ತಲೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬಲಿತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು ; ಕೊಲ್ಲೂ : ಸಲುವತ್ಸರಾಲ್ವರ್ಮ್ಮಂಡಳಕರ ತಲೆಗೊಂಡ ಗಂಡ (ಅಳ: XII, ಶಿರಾ. ೪೦-೬೨ ; 1040) ; ಸಕಲಮಕ್ಕಿಂದು ಸುದರ್ಶನಜನ್ಮ ಮಖನ ತಲೆಗೊಂಡನಿತ ಸುದರ್ಶನಮುನಸರಮಥನಂ ಪಿಡಿದಂ (ಆಗಪ. ೦೬-೦೦೩) ; ಕಂಸಭೂಪತಿ ತನ್ನ ದುರ್ಧರತರವಪ್ಪ ಸೇನೆಯುನು ತಲೆಗೊಳ್ಳ ತಡಿಯದೆನುತ ಕೈವಿಸಲು (ಕೀಪುಸಂ. ೦೬-೦೪೦) ; ಎಲವೊ ಸುರಪಾಲ ನೂಱುಂಸರ್ಗಳೊಂ ನಿನ್ನ ತ [ಣಾಶಾ. ಕೊ] ಲೆಗೊಳ್ಳದುಳುಪಿ ಬಿಟ್ಟುದನೆಂದುಂ ಮತ್ತೆನ್ನ ಕಲಹಕಿದಿರಾದೆ (ಜಯಪು. ೪೪-೪). ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಪಡೆ ; ಹೊಂದು : ಕನಸಿ ದೆವ್ವದೊಲುಮೆ ತಲೆಗೊಂಡೆ ಸಲೆ ಚಿತ್ಸವೊಗಸದ ರಂಗನ ಕಂಡೆ (ಸಡದಾ. I, ೪೭೮). [ತಲೆ+ಕೊಳ್ $_1$]

ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ, ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಶವಸಂಸ್ಕಾರದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶವದ ಮುಂದೆ ಹಿಡಿಯುವ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ಕೊಳ್ಳಿ : ಗಂಗಾದೇವಿ ಮುಂಡಯದಳು ಗೌರಿದೇವಿ ಒಲೆಯ ಕಿಡಿಯು ಚುದ್ರಸೂರ್ಯಂಗಿಲ್ಲದೊಲ್ ನೀರಿಳಿದರಲ್ಲಾ ವಾಯುದೇವ ವಿಮಾನವ ಹೊತ್ತ, ವಾಸವದೇವ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಯನಿಲ್ದ ಅಲ್ಲಿಂದತ್ತ, ಗೌರೀಶ್ವರ ಸತ್ಪನೆಂಬ ಸುದ್ದಿ (ಅವಪು. ೧೯-೩೬೪) ; ಮಾಡಿದರ್ ಚಿತೆಯ ಮೇಲಲಸನಂ ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ . . . ವರಕುಮಾರಕನಿಂದೆ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಯುಮನಿಜಿಸಿ[ಪಾಶಾ. ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಯಂ ಕೊಡಿಸಿ] (ವಿಪ. ಹ. ೨೦೨-೯). **ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ**: 'ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ ಇರಿ' ಪರಾ.

[ತಲೆ $_1$ + ಕೊಳ್ಳಿ $_1$]

ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಇಱಿ, ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಇರಿ (ಕ್ರಿ). ಶವಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿಸು; ಶವಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡು : ತಲಿಗಿದು ಕೃತ್ಯಮಂಗಳ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ ಇಱಿದೊಡವಪಳಲಿ ಕಿಚ್ಚಂ ಹಾಯ್ವುರಚ್ಚುತನೊಳು ಕಲಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಪ್ರತತಿ ಬಲನೊಂ ಳಾ ರೋ ಹಿಣಿಯು ಮೊಲಿದು ತೊಳ್ಕಿಗೊಟ್ಟುದುಮನವದೊಳು (ಸಾಹಿಕ. ೩-೦೨೦). **ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಇರಿ** : ತಿಥಿದಿವಸ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಕರ್ಮಮಾಡುವಕಾರವವನು . . . ಕೊಳ್ಳಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆಣ್ಣೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗುಂಡ್ಡಿನ ಸುತ್ತ ಮೂರು ಸುತ್ತು ಬಂದು ಧೂಪ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ. ಆನಂತರ ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಇಡೀ ಕ್ರಿಯೆಗೆ 'ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ ಇರಿಯುವುದು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಪಪ್ರಾಯ. ಬಿಪ್ರಚ). [ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ + ಇಱಿ $_1$]

ತಲೆಗೊಱಿ (ಕ್ರಿ).=ತಲೆಗೊಯ್ : ಇರುಳ್ ಬಟ್ಟು ತಲೆಗೊಱಿವ ಕಳ್ಳರ್ (ಅಕ್ಕಾ. ೨೯-೩೯೯). [ತಲೆ $_1$ + ಕೊಱಿ $_1$]

ತಲೆಗೋ (ಕ್ರಿ). ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊರಿಸು; ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೇರು: ಏರಿದೊಂದಾಗ್ರಹದಿಂದಮಾಡ ದಯೆಯಿಂದಂ ದೇವದೆನ್ನಂ ಧರಾಭರದೊಳ್ ತಂದು ತೊಡಱ ಪೂಣ್ದು ತಲೆಗೋದಿರ್ದುಂ[ಪಾಶಾ. ಗಂಡಿರ್ದುಂ, ಗೊಟ್ಟಿರ್ದುಂ]ಬಟಿಕಿಂತುಮಿ ಧರಣೀಭಾರವನಾಂ ಬಿಸುಟ್ಟೊಡುಂ ಚಿಃ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಾಧ ಸವಿಸಾಕರಣ ಭೌತಿಕ ವೇದದಕ್ಕವಕ್ಕಿಕರಂ ತಾನೆಂಬುದಂ ಮಾಡದೇ (ಆರಪು. ೪-೩೦). [ತಲೆ $_1$ + ಕೋ $_1$]

ತಲೆಚಮರ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು ಮಂಂಂಕಾದುವುಗಳ ತುದಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಚ್ಚು,–ಚಾಮರ,–ಗೊಂಡೆ : ಕುಸುಮವಮಂಜರಿಯ ತಲೆ ಚಮರವರಿಸಿ ಮನ್ಮಥನೆಸೆದನು (ಸಿಪ್ರಾ. ೪-೭೪). [ತಲೆ $_1$ + ಚಮರ]

ತಲೆಚಮರಿ (ನಾ). = ತಲೆಚವರ : ಘಲ್ಲರಶರನಂಜ ಕರ್ಜರ ಬಲ್ಲಂ ತಲೆ ಚಮರಿವರಸು ಬಿಸುಟಂತೆ ತಪ್ಪೊಲ್ವಲ್ಲಭನ ಕೆಲದ ವೀತ್ಯರಕೋಲ್ಗಳಿತ ಕಳಾಪಗುಚ್ಚವಿಸೆದುದು ತುಚ್ಛಂ (ಅಪಂಪ. ೩-೮೮). [ತಲೆ $_1$ + ಚಮರಿ]

ತಲೆಚವರ (ನಾ). (?)

ತಲೆಚವರಗಂಡರಚಾಲ = ಒಂದು ಬೆರಂದು : ದಂಡಿಪಳ್ಳಿಯ ಬಿರಿದು ಬ[ಲುಂ]ಕಿಕಾರ ಬೀಡಿನ ಹನುಮ ತಲೆಚವರಗಂಡರಚಾಲ ಚಳುದನಾಯಕನ ಮಗ ತಂಮನಾಯಕ (ಆಇ. I, ೪೨-೬ : 1423).

[ತಲೆ $_1$ + ?]

ತಲೆಚಿಂದಿ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು,– ಆರಿವೆ ತುಂಡು : ಹರನ ಕಾಲಂ ಬಾಧಿಸದೆ ತಲೆಚಿಂದಿಯಂ (ಬಸಪು. ೪೪-೬೨).

[ತಲೆ $_1$ + ಚಿಂದಿ]

ತಲೆಚಿಟ್ಟು (ನಾ). ಮಾನಸಿಕ ಆಸ್ವಸ್ಥತೆ ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಿರಿಕಿರಿ ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ : ಜಂಗುಪ್ಸೆಯಾಗಂವಿಕೆ : ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಗ್ರತೆ, – ಆವೇಗ. – ಉದ್ವೈಗ: ಏಳಿಂಬು ದಿವಸವಲ್ಲ ಒಂದೇ ಸವನೆ ಮಳೆಯೊಪಪ್ಪು ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಆಯಿತು (ಕವಕ. ೯೦).

ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿ = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರ ಉಂಟಾಗು ; ಜುಗುಪ್ಸೆ ಯುಂಟಾಗು; ಅಸಹನೀಯವಾಗು: ಸಂಸಾರವಂತೂ ನನಗೆ ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿದಿದೆ (ಕಾಹಿಂ. ೩); ಸುಮ್ಮನೆ ಈಗ ಬಂದಾಳು, ಆಗ ಬಂದಾಳೆಂದು ಆಸೆಯಿಟ್ಟು ಕಾದು ನಿರಾಶೆಪಟ್ಟು ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿದಿತ್ತು. (ಅಂಹಾ. ೫೪).

[ತಲೆ $_1$ + ಚಿಟ್ಟು $_2$]

ತಲೆಚೀಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಮನ್ಮಿನ ಪೂರ್ವಾಪರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಅಂಟಿಸುವ ವಿಳಾಸದ ಚೀಟಿ; ಗಿರುತುಚೀಟಿ; ಹೆಸರುಚೀಟಿ : (ಗುರುತು ಪಟ್ಟಿ, ತಲೆಚೀಟಿ. ವೊ. ನ್ಯು) ಅಂಟಸು. ಕಟ್ಟು (Lable. ಇಂಇಸಿ.): ಆಫ್ಲಂಟೆಯ ತಲೆಚೀಟಿಗಳಲ್ಲಿಂಗಡಿಗ್ $_{\text{ಲ}}$ ಬರಿಬಂದ ವೆಸರ್ಗಿರ್ಯಂ (ಕುಸೂಹಮ. ೬-೦೯) [ತಲೆ $_1$ + ಚೀಟಿ $_2$ (<ಚೀಟ್ಟು $_2$)]

ತಲೆಛಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಲೆಬೇನೆ; ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಛಳಿ. – ನಡುಕ : ಶೀಗದಿವನ್ನು . . . ಆದಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಕುಡಿಯೆ ರಕ್ತವ ಕಾರುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ, ತಲೆಛಳಿ ಬಿಡುವುದು (ವಿಷ್ಣಪಿ. ೬).

[ತಲೆ + ಛಳಿ(<ಚಳ್ಳಿ)]

ತಲೆಜೌರಿ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಕವಚ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ ; ಸೀಸಕ : ಹೊದಯ ಕೈಪುಱಿಯ ತರತರದ ಜೋಡುಗಳ ತಲೆಜೌರಿಗಳ ಸವರ ಸನ್ನಾಹದಾಯತಗಳ (ಕರಪು. ೪೦-೩೩). [ತಲೆ + ಜೌರಿ(<ಟವರಿಳ್ಳಿ)]

ತಲೆದವುಗೆ (ನಾ). ತಲೆಬುರುಡೆ : ಆ ೮೦೦ ಜನ ಸ್ಪಾಸಿಹರ ತಲೆದವುಗೆ ಗಳನ್ಮೂ, ಮೈ ಎಲುವುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ (ಮುಂಜಯ. ೬-೩೧).

[ತಲೆ + ದವುಗೆ (<ಡೋವಿ)]

ತಲೆತಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆಮಾಡು, – ಬಾಗಿಸು : ಗಿರಿಯ ಮತ್ತೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ಮೌನವಾಗಿ ಬೀಡಿ ಸೇದತೊಡಗಿದ (ಪಾಬ್ಹಚ. ೦೮) ; ಅವನು ಬೆಟ್ಟ, ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ನಸ್ಸನ್ನು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ (ಪಾಪೋಲ. ೨೦೩). ೨. (ಆಲಂ) ನಾಚಿಕೆಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಕೋಚಪಡು ; ಅವಮಾನಪೊಂದು : ವೃಂಗವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಚಳವಳಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಸಾವಿಂ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸುವಸು (ವಿಠಾಕ. ೧೦೪) ; ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಕ್ಕು ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿದನು (ಕಳಹಾ. ೩) : ಇವಳೊಬ್ಬಳಿಂದ ನಾವೆಲ್ಲಾ ತಲೆತಗ್ಗಿಸುವಂತಾಗಬೇಕಾದೀತು (ಕುಸುಸಂ. ೧೦೭). ೩. ಒಪ್ಪು ; ಮಣಿ ; ಸಮ್ಮತಿಸು ; ಬಾಗು ; ಅಧೀನವಾಗು ; ವಿಧೇಯತೆಯನ್ನು ತೋರು : ಆ ಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿರುವುದಾಗಿಯೂ (ಪ್ರಸಾಚ. ೪೯) ; ಯಾರೇ ಆದರೂ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ನಡೆಯಬೇಕು (ಕೃಷ್ಣ). [ತಲೆ + ತಗ್ಗಿಸು (<ತಟ್ಟಿಸ್ಸು)]

ತಲೆತಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯಾಗು ; ಕಾಣದಂತಾಗು ; ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು.

ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಏಟಿನಿಂದ ಪಾರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬೀಸುವ ದೊಣ್ಣೆಗೆ ತಲೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸು (ಗಾಡಿ). ೨. ಕಣ್ಮರೆಯಾಗು ; ಕಾಣದಂತೆ ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಣ್ಣುತಪ್ಪಿಸು : ಕೊಡಗೆ ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋ ಗಿದ್ದನು (ಪ್ರಮಹ. ೯೩) ; ರೂಪಚಿಂದನೆ ಕೊಲೆಯ ಪ್ರಕರಣವು ಬಹುದಿನ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ತುಳು ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಅಪಾಪ್ರಾ. ೧೩೯). [ತಲೆತಪ್ಪು + – ಇಸು]

ತಲೆತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯಾಗು ; ಕಾಣದಂತಾಗು : ಕಳ್ಳದಾರಿಯ ದೂರಿ. ಒಂದು ಹೆಲಸರ ದೋಣಿ ತಲೆತಪ್ಪಿ ನುಸುಳಿ, ಬಿರುಗ್ಯರಂ ನಿವ್ಯಂ ತಲೆದಂಡ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ! (ಪ್ರಾನಿ. ೦೩-೬೮). [ತಲೆ + ತಪ್ಪು೨]

ತಲೆತರ (ನಾ). ± ತಲೆದೆಸೆ (?) : ದೇವರಂಗಭೋಗ ಉಪಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಆದನೂರ ತಳವಾಳ ಇರುಳಿನೀಕ್ಷಯಾದಂದು ಬಿಟ್ಟ ತೋಟಸ್ಥಳ ಕಬ್ಬಲಗಟ್ಟದ ಕೆಳಗೆ ಶೀರುಳಗೊಂಪೊಪ್ಪಕ್ಕರತ್ತಕದ ತಲೆತರದ ಮೂಡಣ ಕಡೆ ಕಂಮ ೨೦೦ ಅಂದು ಅಶೀಷವಮಹಾಜನಂಗಳು ಬಿಟ್ಟ ದರ್ಮ್ಮ (ಸಿಇಇ. IX-I, ೦೪೦-೪೬ ; 1174). [ತಲೆ + ತರ?]

ತಲೆತಾಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯು ತಾಕುವಂತೆ ಮಾಡು, – ಸ್ಪರ್ಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು : ಅವನು ಒಮ್ಮೆ ದೇವಿಯ ಚರಣ ತಲದಲ್ಲಿ ತಲೆತಾಕಿ ದೇವಿಯ ಆಸವನ್ನು ಸರಿಸಿದನು (ಇಷ್ಟಳಿ. ೬೩).

[ತಲೆತಾಕು (<ತಲೆದಾಗು) + – ಇಸು೩]

ತಲೆತಾಕು 'ತಲೆದಾಗು' ನೋ.

ತಲೆತಾಗು 'ತಲೆದಾಗು' ನೋ.

ತಲೆತಾಟಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೆಳನ್ನು ತಾಕಲಾಡಿಸು.–ಅಪ್ಪಳಿಸು : ಬುಡ ದೂಬಾಡಿಸಿ, ತಲೆತಾಟಾಡಿಸಿ ಗುದಿಸಲ ಮಾಡಸು ಹುಲುಹುಲುಮಾಡಿಸಿ ಬಂತ್ಕೆ ಬಂತ್ಕೆ (ಕವಪು. ೨೮-೩). [ತಲೆ + ತಾಟಾಡಿಸು]

ತಲೆತಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ).=ತಲೆತಾಟಾಡಿಸು.

ತಲೆತಾಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು=೧.ತಲೆಯನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು. ೨.ಹಾಳಾಗು; ನಾಶವಾಗು : ಅವಳಿಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ಹೋಗಿ ತಲೆತಾಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಬು ದೆಂದೂ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮಗನ ಸಂಬಂಧ ಹರಿಯತೆಂದೂ ತಂದೆ ಮಗನಿಗೆ ಛೋಟಿಸಿದನು (ಪುಪರು. ೬೪೦). [ತಲೆ + ತಾಟಿಸು (<ತಾಂಟಿಸು)]

ತಲೆತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಮಾನಸಿಕವಾದ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಚಿಂತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಈ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು ಹೇಗೆಂಬ ಚಿಂತೆ ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರೇಮಾಶಂಕರರ ತಲೆತಿನ್ನತೊಡಗಿತು (ಪ್ರೇಮಶಕ್ತಿ. ೨೪೩) ; ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದ ಗಂಗನ ಹೆಸ್ಸಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ 'ಕರಡಿಎಜಲಿ' ನ ಪ್ರಕರಣವೂ . . . ಬಗೆ ಹರಿಯತು (ಹಬ್ಬಲ. ೩೬) ; ಹೊಸ ವಿಚಾರವೊಂದು ನಸ್ಸ ತಲೆತಿನ್ನಹತ್ತಿದ (ವೀಪಾಸಾ. ೦೦೪). [ತಲೆ + ತಿನ್ನು (< ತಿನ್)]

ತಲೆತಿರುಕ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟವನು ; ಹುಚ್ಚ ; ಬುದ್ಧಿ ಭ್ರಮಣೆಯಾದವನು : ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ತಲೆತಿರುಕನಂತೆ ಕಾಣುವ ತ್ಸದೆ (ಪಾಹಿಂಗಿದ. ೦೯೯) ; ಆಹಾರ ನಿದ್ರೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಸದಾ ವಗಗನ ಹಂಬಲದಲ್ಲಿಯೇ ತಲೆತಿರುಕರಂತಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಪಾಗಿ. ೬೮) ; ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ತಲೆತಿರುಕನಂತೆ ಗೊಂದಲ ಹಾಕಿ . . . ಮತ್ತೆ ಹುದುಕಾಡತೊಡಗಿ ದನು (ಇಷ್ಟಳಿ. ೪೨೪) ; ಈ ಗದೆಯನ್ನು . . . ತಿಂಮನಂತಹ ತಲೆತಿರುಕರಿಗೆ ಕೊಡು (ಹಹೊಂದಿ. ೦೪೮). ೨. ಉನ್ಮತ್ತ ; ದುರಹಂಕಾರಿ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ತಲೆತಿರುಕರಂತೆ ವಿದ್ವಂಸಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾರೆ ಎಂದು ಖಂಡತುಂಡವಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟೆ (ಶುರುಆ. ೦೪೯) ; ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರು ಇಂದು ತಲೆತಿರುಕನೋರ್ವನಿಂದ ಗುಂಡಿಗಾಹುತಿಯಾದರೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು . . . ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದನು (ಕೆಂಬಾಹ. ೦೭) ; ಆವರಲ್ಲಿ ತಲೆತಿರುಕನೆಂದರೆ ಶರಭನೊಬ್ಬನು (ಪ್ರಹಿಬಾ. ೭೩). (ಗು). ೩. ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟಿ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅವಿವೇಕದ : ವಿನೋನೋ ಬಡಬಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವು ತಲೆತಿರುಕ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲವೇ ವನು ಮತಿ ? (ಮುಕ್ತ. ೩೩೧) ; ಕಾಮಿನಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಲೆತಿರುಕ ಹುಡುಗಿ, ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಯಾರ ಅಂಕೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ಮುಖ್ಕ. ೦೩೯).

[ತಲೆ + ತಿರುಕ (<ತಿರಿಕ್ಕ)]

ತಲೆತಿರುಕ$_2$ (ನಾ). ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಬವಳಿ ಬರುವಿಕೆ: ತಲೆತಿರುಕದಿಂದ ವಾಗರಂಭವಾದ ಆಸೌಖ್ಯ ಇಷ್ಟೂ ಕಠಿಣವಾಯತಲ್ಲಾ! ಎಂದು ವನಜೆ ಖಿನ್ನಳಾದಳು (ಚ್ಯಾಗಪು. ೦೬೨). [<ತಲೆತಿರುಗು]

ತಲೆತಿರುಕತನ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನ ; ಹುಚ್ಚುತನ : ನೆಲ ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಅದುರುತ್ತಲಿತ್ತು ; ಅವನ ಕೋಪವನ್ನು, ತಲೆತಿರುಕತನವನ್ನು ಆ ತಾಯಿಗೆ ಮನಗಾಣಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ (ಬಹಾ. ೦೩) ; ಆದರೆ ಅವರ ನಡೆ ಮತ್ತು ಹಾವಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆತಿರುಕತನದ ಅವ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಚಾಣಾಯಶ. ೭) ; ತಿಳಿವವರಾದೂರೂ ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿಯದವ ರಂತೆ ತಲೆತಿರುಕತನದ ತಿರುಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಿತ್ಸಾಡುವದಿಲ್ಲವೆ (ಕಾಪಪ್ರ. ೪೪).

[ತಲೆತಿರುಕ್ಕ + – ತನ]

ತಲೆತಿರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ).೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸು, – ಸುತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಮದವೇರಿಯಂತೆ ಮಾಡು : ತಲೆತಿರುಗಿಸುವುದು ಸೋಮ, ತಲೆಹೋಗಿಸುವುದು ಕಾಮ (ಅಕ್ಷಮ. ೫೩). ೩. ಆಹಂಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು : ಹಣದ ಮದ ಅವನಿಗೆ ತಲೆತಿರುಗಿಸಿದೆ (ರೂಪ).

[ತಲೆತಿರುಗು + – ಇಸು]

ತಲೆತಿರುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತ ಲೆ ಸು ತ್ತು ಬರು ; ಬವಳಿಬರು ; ಕಿರಿದಪ್ಪ ಶ್ರಮದಿಂ ನಿತ್ರಿರಿಸದೆ ತಲೆತಿರುಗಿ ಮಱುಗಿ ಮೇಲುಸಿರಿಟ್ಟು

. . . ಉರುಳ್ದ ಮುನಿಪನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೬೦) ; ಕಣಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಬೆರಸಿ ಕೊಡಲು . . . ತಲೆತಿರುಗುವುದು, ರಕ್ತವಾಂತಿ, ಕಾಮಾಲೆ ಇವಿಷ್ಟು ರೋಗಗಳೂ ವಿಹಾರವಾಗುವುವು (ಸ�almost, ೯೪) ; ಸೂರ್ಯಗೋಳಗಳು . . . ಆಚಿಂತ್ಯವಾದ ದೂರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಳಿಯುತ್ತ ತಲೆತಿರುಗುವಷ್ಟು ವೇಗದಿಂದಸೆ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತಿರುವುವು (ಹೊಸಗ. ೧೦-೫೯-೬೯). ೨. (ಅಲಂ) ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶವುಂಟಾಗು ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣವಾಗು, – ವಿಕಲ್ಪವಾಗು : ತಲೆ ಹೇಗಲ ಮೇಲಿದೆಯೊ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಉಂಟೋ ? ತಲೆತಿರುಗಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ? (ಇಷ್ಟಲಿ. ೨೬೪). ೩. ಆಹಂಕಾರವುಂಟಾಗು ; ಉನ್ಮತ್ತತೆಯುಂಟಾಗು : ಅಧಿಕಾರಬಲದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತಲೆತಿರುಗಿದೆ (ಕೂಪ್ರ). [ತಲೆ + ತಿರುಗು.]

ತಲೆತಿರುಗು (ನಾ). ೧. ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಶಿರೋಭ್ರಮಣ: ತಲೆತಿರುಗು, ಉಬ್ಬಿ . . . ಪಿತ್ತರೋಗದ ಚಿಹ್ನೆಗಳು (ಅಚಿಕ. ೯). ೨. (ಅಲಂ) ಹೆಮ್ಮೆ ; ಅಹಂಕಾರ : ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ತುಂಬಾ ತಲೆತಿರುಗು ಉಂಟಾಗಿದೆ (ಕೂಪ್ರ). [ತಲೆ + ತಿರುಗು.]

ತಲೆತುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯವನ್ನು ತುರಿಸು; ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈ ಯಾಡಿಸು ; ತಲೆಯನ್ನು ಕೆರೆ. ೨. (ಅಲಂ) ವಿಚಾರಮಾಡು; ಚಿಂತನೆಗೊಳಗಾಗು: ಯಾವ ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕಬಹುದೆಂದು ಅವನ ಸಂಗಡಿಗರು ತಲೆ ತುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಾಗ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೫).

[ತಲೆ + ತುರಿಸು (<ತುಱಿಸು)]

ತಲೆತೂಗು 'ತಲೆದೂಗು'ನ್ನು ನೋ.

ತಲೆತೆಗೆ 'ತಲೆದೆಗೆ' ನೋ.

ತಲೆತೊಡೆ 'ತಲೆದೊಡೆ' ನೋ.

ತಲೆದಂಡ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ದಂಡವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯೆಂದು ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ: ಎನ್ನ ಒಡಲವಸರಕ್ಕೆ ಕುದಿದೆನಾದಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸವ. ೦೭೯) ; ಬೇಡಿಬೇಡಿದ ಕರಣಾಗ ನೀಡದಿರ್ದಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸರ. ೦೩-೯) ; ಕಳ್ಳದಾರಿಯ ದೂರಿ, ಒಂದು ಹೆಲಸರ ದೋಣಿ ತಲೆತಪ್ಪಿಸುಸುಳಿ, ಓರೊರ್ವರುಂ ನಿಮ್ಮ ತಲೆದಂಡ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ ! (ಪ್ರಾರಸಂ. ೦೫-೭೮). ಕಲಸದಲಿ ಎಡವಿದರೊಡನಿಮಗಿಂದು ತಲೆದಂಡ! ತಿಳಿಯತೆ? (ಕಂದ್ರಸ. ೧೦೯).

[ತಲೆ + ದಂಡ]

ತಲೆದಡವು. ತಲೆದಡಹು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಸವರು,–ನೇವರಿಸು ; ತಡವರಿಸು : ಅಂಬುಗಳೆಚ್ಚಡಾರರು ವೀರ ದೈತ್ಯರ ಕಿಚ್ಚೆದೆಯನಬ್ಜಸಿಸಿ ರಥ ಹಯ ದಾನವರೊಡಿಗಳಾ ಮಾತ್ರಿ ಮುಸುಕಿತು ಕಾರಗತ್ತಲೆ ಬಿಚ್ಚೆವುಲು ಮುಂಗಾಣದರಿಬಲ ಬಿಚ್ಚೆ ಬೆದರುತಲೊಡದಿದುದು ತಲೆದಡವತೆಕ್ಕೆಸೆಗೆ (ಅಸಂಹಾ. ೦-೦೫-೬). ೨. ಪ್ರೀತಿ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ಮೃದುವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಿಸು ; ಮುಂಡಾಡು : ಇಂತು ಮಾಡುವರೆಯರಿವಾಳ್ವಂದ ಎನುತ ತಲೆದಡವಿ ಕಯ್ಮುಡಿತ್ತಿ ಶಂಕರ (ಅರಿ. ಚ. ೦೭೭- ೨೧) ; ಎಲ್ಲರೂಜಾದಿಯಿಂ ನಡೆವುದಲೆ ಮಗನೆ ಎಂದಪ್ಪಿ ತಲೆದಡವುತ್ತ ಹೋದನಾ ಮುದ್ಯಮ್ಮನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೦೪) : ಬೇಡ ಮನೋವ್ಯಥೆಯೆಂದು ನೇಹದಿಂ ತಲೆದಡವುತ್ತ ನೋಡಿ ಪರವು ಪುಳಕವೇ (ಪಚರಿ. ೪-೩೦) ; ಕರುಣಾವಲೋಕನದಿಂದ ತಲೆದಡವಿದನು ಬಾಲಿಕೆಯ (ವಿಕಾಗ. ೪-೫-೦೨). **ತಲೆದಡಹು** : ೨. ಇಂತೀ ಅಸಂಖ್ಯಾತೆರಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಕರುಣದ ಕಂದನೆಂದು ತಲೆದಡಹಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ಕಾರಣ ಚನ್ನಮ್ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದನು (ಪಾಹಾರ. ಬ. ೦೪೭-೩೨೮) ; ಬಾಲಕನ ತಲೆದಡಹಿ ತನ್ನಂಘ್ರಿಕಮಲವನಿಳಿಪಿದನು ಮುದ್ಧಿಯಲಿ ತಾರಾಲಲನೆಯನು ಸಂತೈಸಿದನು (ತೊರಾಡಾ. ೪-೩-೨೩). [ತಲೆ + ತಡವ್ಯ.]

ತಲೆದಡಹು 'ತಲೆದಡವು' ನೋ.

ತಲೆದಿರ್ಗು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,–ಬಾಗಿಸು : ತಲೆದರ್ಗಿ ಪರಿವ ಕಳಕಳಮನಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದವರಿಯೆಂಳಾಂತು ನಿಂದಿರ್ದಿ ಪರಿವೆಟ್ಟುಜೆಯಂ ಸಿಲ್ಕಿದಂರಂ ಪಿಡಿವ (ಅಜಿಪು. ೬-೦೦ ಎ). [ತಲೆ + ತರ್ಗು, (<ತಲ್ಚು.)]

ತಲೆದಾಗು, ತಲೆತಾಕು, ತಲೆತಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೆ ತಾಗು ; ತಲೆಗೆ ಬಡಿ,–ತಗುಲು : ತಳಸಿಗಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಕೆಡಪಿ ಕೊಂಬರೆ ತಲೆದಾಗಿಯುಂ ನಿವಿರ್ದಪರೆ (ಚಿಪಪಂ. ೪೫-೧). **ತಲೆತಾಕು** : ೨. (ಅಲಂ) ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರು : ತಲೆತಾಕಿದ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂತು (ಕೂಪ್ರ). **ತಲೆತಾಗು:** ೨. ಮಾರ್ಗವೊಂದರಲೊಮ್ಮೆ ಮೂವರು ಹೋಗಬಾಗದುಯೆಂಬ ನುಡಿ ತಲೆತಾಗಿತು (ಶಾಶಿಪು. ೫೯-೦೬) ; ತಲೆತಾಗಿದಲ್ಲದೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಾರದು (ಗಾದೆ).

[ತಲೆ + ತಾಗು (<ತಾಂಕ್ಕು)]

ತಲೆದಾಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸು,–ಪಡೆ,–ಹೊಂದು : ವಿಟ್ಟುಮಂ ದಾಂಟುವದುಂ ಕೈಗಡಿಗುಂ ನೋಂಪಿಯಪರ್ಪನ್ ತಲೆದಾಳ್ದವರ್ಗೆ (ಅಜಿಪು. ೦-೨೬-೯). [ತಲೆ + ತಾಳ್.]

ತಲೆದಿಂಬು (ನಾ). (ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ) ತಲೆಗೆ ಆಸರೆಯಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವ ದಿಂಬು ; ಆರಳೆ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಮೆತ್ತೆ : ತಲೆಮೊಟ್ಟೆ : ಶಿಷ್ಯನ ವಪನದೊಳೊಂದಿತ ಕರದು ಜಾನುವ ತಗೆಗೆ ತಲೆದಿಂಬಾಗಿ ಮಲಗಿದ ತ್ರಿಗುಣವರ್ತನಿತು (ಸಂಪಕ. ೦೭-೦೦೬) ; ಕರದ ತಲೆದಿಂ[ಬಾಗಿಂ. ಗಿಂ]ದಿನಲಿ ನಿದ್ರೆಯು ಧರದಲಿರದನು (ತಿಹರಾ. ೪-೨-೭೮) ; ಜಾಣ ಕೆಂಗಬ್ಬಾ ಮಲ್ಲೋ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ತಾಳೇಯ ಹೊವಿನ ತಲೆದಿಂಬೋ (ಹುಬ್ಬಿಹ. ೭೪) ; ಚಿಂತೆ ಹಾಸಲುಂಟು ಹೊದೆಯಲುಂಟು, ತಲೆದಿಂಬಗೂ ಉಂಟು ಅದೇ (ಸುಪಸಂ. ೧೧) ; ಅವಳು ತನ್ನ ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಬದ್ಧ ಕೊಂಡು ತಲೆದಿಂಬನಿಲ್ಲಿ ಮುಖ ಮುಚ್ಚಿ ರೋದಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಚ್ಚಮು. ೬೨). [ತಲೆ + ದಿಂಬು.]

ತಲೆದಿರುವು, (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸು,–ಹಿರೆಮಾಡು : (ಕ). ೨. (ಅಲಂ) ಔದಾಸೀನ್ಯ ತೋರಿಸು ; ವಿಮುಖವಾಗು : ಹಿರಿಯರ ಮಾತಿಗೆ ತಲೆದಿರುವಬೇಡ (ಕೂಪ್ರ). [ತಲೆ + ತಿರುವು (<ತಿರಿವು)]

ತಲೆದಿರುವು (ನಾ). ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆ ; "ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ" (ಪ್ರಕಶ.).

[ತಲೆ + ತಿರುವು (<ತಿರಿವು)]

ತಲೆದಿವಸ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ದಿನ ; ಶುಭದಿನ : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶಕ ವರಿಷಮಿಂಗ್ಗನೂಱಿ ಎಣ್ಭತ್ತೇಟನೆಯ ಕ್ರೋಧನ ಸಂವತ್ಸರದ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಮಾಸದ ಪುಣ್ಯ ಮಿ ತಲೆದಿವಸಮಾಗೆ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಮಾರುಂಧರೀದೇವಂ ಪೃಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಅಳ. IV, ಪಾಮಾಶ. ೪೪-೪ ; ೪೬೫) ; ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಕ ನೃಪ ಕಾಳಾತೀತ ಸ x x ಗಳ್ ೯೨೬ನೆಯ ಕ್ರೋಧಿ ಸಂತ್ಸರ ಪಾಲ್ಗುಣ ಮಸದ ಪೌರ್ಣಮಿ ತಲೆದಿವಸಮಾ (ಅಳ. IX(೪), ಕಪ್ಪಕ. ೧೯೩-೬; 1004) ; ಕಾರ್ತ್ತಿಕಮಸದ ಪೂರ್ಣಿಮೆ ತಲೆದಿವಸಮಾಗೆ (ಪ್ರಿಅರಿ. ೦೯೪, ೨೮-೪ ; 1032). [ತಲೆ + ದಿವಸ]

ತಲೆದಿವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ತಿವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು,–ಚುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು :

ತಲೆದಿವಿಸಿಕೊಳ್ = ತಲೆಯನ್ನು ತಿವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು,–ತಿವಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮಾನಧನನಂ ನೆಗಱ್ತು ಮಾನನಂ ತಗೆ ಹಿತಸನೊಂದಱಾದೋಷಮ್ಮ ನರಪತಿ ಕಿಡಿಪುದೆ ಕಣ್ ಬೇನೆಗೆ ತಲೆದಿವಿಸಿ ಕೊಳ್ವನಂ ನೆಜ್ ಪೊಲ್ಮುಂ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ. ೦೬-೬೩). [ತಲೆ + ತಿವಿಸು]

ತಲೆದುಡಿಗೆ 'ತಲೆದುಡುಗೆ' ನೋ.

ತಲೆದುಡುಗೆ, ತಲೆದುಡಿಗೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ : ಚೆನ್ನಪುಗಳೆಡೆಯಿಡೆಯೊಳ್ ನಿವಿದರ್ ವಿಜಯಿಮುಖ ಗುವ ತಲೆದುಡುಗೆಯುಂ ತಲೆದುಡುಗೆಯೊಳ್ಗೆಱಂದಂಬದಂ ಪಡದು ವಿಳಿದರ್

ಪೊಳೆವ ಪೊಂದೆರಂಬ (ಅರಿಷ್ಟ. ೪-೪೦ ಪ); ಕುಟಿಲ ಕೇಶಾವಳಿಯೊಗಡಿಸದೆ ಪವಿಗಳ ನಿಲೆ ತಲೆದುಡುಗೆಯ ಮುಚ್ಚಿನವೊಲೆಸೆಯೆ ಸತಿ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಣ ಂ ತಿ ಪು. ೮-೪೨) ; ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಯ ತುಂಡುಗಿಂಡದಿನುದಿರ್ದ ನಲಿವಣ್ಗೆ ತಲೆದುಡುಗೆಯ ಮಾಣಕದ ಕೆಲುವರಲ್ಲ್ಗಳಂತಿರ್ದ ಸಹಕಾರ ಕೋರಕಂಗಳಿಗೊಳಂ (ಮುಧ್ವ. ೩-೬೩) ; ಧರಣಿಗೆಸವ ತಲೆದುಡುಗೆಯ ಪೊಲ್ಮೂವತ್ತಾರುಂ ಬಾಡಂ ಶ್ರೀವಾಸಂ ರಾಜಧಾನಿಯಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುವಂ (ಸೌಆ. XX, ೧೭೫-೧೬; 1190). ೨. (ಆಲಂ) ಚೂಡಾವಲಂಬಿಯಂತಿರುವುದು ; · ಶ್ರೀಚ್ಛತ್ರವಾದಂದು : ಪೃಥುಲಾನತಬಿಂಬಕಿರಂಬಸಮಾನ ರೋಹಣ ಸೋ ಪಾನ ಪಂ ಕ್ತಿ ಗಳ ತಲೆದುಡುಗೆಯಿನಿಸೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಹೇವಾರಬತರತ್ನ ದೊಯ್ನಣಿಕ ಳಾಹ ಪರಿವೇಷ್ಟನದಿಂ (ಅಶಂಪ್ರ. ೭-೨೪ ವ) ; ದಿಂಡಿರ ತಂಡಕ್ಕೆ ತಲೆದುಡುಗೆಯಾಗಿ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೨೪). **ತಲೆದುಡಿಗೆ** : ೧. ಮದಿರಾರಸದಿಂದಂ ಬಾರ್ದಿರದೋ ಪೇಟ್ಗಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ತಲೆದುಡಿಗೆಯ ರನ್ನದಿನೊಸರ್ವ ರಾ ಗ ರು ಚಿ ಯ ಂ ಪುದಿದೆಸೆದುರು ಕೇಶಪಾಶಮಾ ಕಾವಿನಿಯಂ (ಶಾಪಂಉ. ೫೦); ಮಂಠಕ ಮಂಗಲವೇದಿಕೆ ಧರಾಂಗನಾ ಕೇತಬಂಧದಂತಿರೆ ಮುಕ್ತಾವಳಿಚಿತ ರಂಗವಲಿ ಮನೋಹರವಾದುದು ತೊಳಗಿ ಪೊಳೆವ ತಲೆದುಡಿ[ಪ್ರಾಣಂ. ಡು]ಗೆವೋಲ್ (ಹರಿಚಂ. ೩-೦೫೦). ೩. ಶ್ರೀಚ್ಛತ್ರವಾದ ತೊಡುಗೆ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಆಭರಣಂ : ಪೂವಂ ಕಡುಸಲಲಿಂ ತೀರ್ದು ಬೇಗದಿಂ ಸವಣಕ ಮೆಲ್ಲದಿಗೆ ತಲೆದುಡಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪಿಡಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬ.ಕಾ. ೩೨೪). [ತಲೆ + ತುಡುಗೆ (<ತೊಡುಗೆ)]

ತಲೆದೂಂಕು, ತಲೆದೂಗು (ನಾ).೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಯನ್ನು ಆಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ,–ಒಸಯುಲುಹು ತಳದ ಕಂಸಾಳೆ ಮನವೊಲೊಹು ತಲೆದೂಂಕು[ಪ್ರಾಣಂ. ತೂಕ] ನೆಱೆ ಕಳತ ಹಕ್ಕೆಲೆ ಮೆಚ್ಚಿಸಲು ನವಿಲು ನರ್ತನಂಗೆಯ್ವುವಂತಾ ವನದೊಳ್ (ಹರಿಶಾ. ೩-೬೩; (೩೫೬ಮಾ. ೩-೦೦ ಟೀಕ). **ತಲೆದೂಗು** : ೨. (ಆಲಂ) ಮೆಚ್ಚುವಿಕೆ; ವೆಚಿಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ: ಮಲಿಗ ಜಗದ ಜನ ಹಾರೈಸಿ ತಲೆದೂಗುಗಳಿರಲಿರಲ್ದೆಸೆಯ ಬಲ ಮೆಱೆದುದು ಮಹಾಹವವ (ತೊರಣ. ೬-೦೪-೨೦). [ತಲೆ + ತೂಂಕು,]

ತಲೆದೂಕ (ನಾ). ೧. = ತಲೆದೂಂಕು ೧: ಆ ನಿನ್ನ ವ್ಯದುಮಧುರಸ್ವರದಲ್ಲಿ . . . ಭಾವಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ, ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬೆರಲಿರತದಲ್ಲಿ ತಲೆದೂಕ ದಲ್ಲಿ, ಮುಖದುತ್ಸಿಯಲ್ಲಿ . . . ನಿಜವಾಗಿ ಧನ್ಯವಾದುವು (ಛಲ್ಲಿ. ೦೩-೦೩). ೨. = ತಲೆದೂಂಕು ೨: ಅಂತು ಪಾಡುವಾಡುವುರ್ಯಲ್ಲ ತೂಕಂ ಕೂಡೆ ತಲೆದೂಕವಿನೊಡರ್ಚಿ (ಅಪಂಪ್ರ. ೯-೭ ಪ). [ತಲೆ + ತೂಕ]

ತಲೆದೂಗಾಟ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಯಾಡಿಸುವಿಕೆ : ಬಂದ ಮಂತ್ರಿಗೆ ತನ್ನ ತರಳಕೋಟಿಕೆ ತನಗೆಂದ ಮಾತಿನೊಳ್ಕೊಂದಿನತು ಕಂದದೆ ನುಡಿದನಾತಗೆ ತಲೆದೂಗಾಟ ಕಂ ದದೆ ರ್ಪೆರ್ಲಾ ನೃಪತಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೪). [ತಲೆ + ತೂಗಾಟ]

ತಲೆದೂಗಿ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗಿಸುವಂಥದು: ಯೌವನವ ಸಂಮ್ಮಾನ ಮುವ್ವುಮಿಡುಕಾಟ ಯೌವನವು ಶೃಂಗಾರ, ಮುಂವು ತಲೆದೂಗಿ (ಇಂಗಿತ. ೪-೯). [ತಲೆದೂಗು + – ಇ]

ತಲೆದೂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧.ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗಿಸು;ತಲೆಯನ್ನು ಆಲ್ಲಾಡಿಸು,– ಒಲೆದಾಡಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಮೆಚ್ಚಿಸು ; ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು : ನೋಡಿ ತಲೆದೂಗಿಸ ಸಂದರಮನಿವ ಕನಸುರಿವಂದಿದರಮನೆ ಮಾಟ್ಟುದು ಮಯಂಗಮತಿವಿಸ್ಮಯವಂ (ಮುಧ್ವ. ೩-೭೯) ; ಸಾರ್ದ ಬಾಳವಂದಿತ ಮೃತಿಯಿಂ ಸುರಂ ಸುವನರಂ ತಲೆದೂಗಿಸಿದಂ ನಿರಂತರಂ (ಕಂಪ್ರಭು. ೯-೫೯) ; ಬಸಂತನೊಲ್ಮು ಸಂವರಣಯನಿಯೆನ್ನ ತೋಱಿ ತಲೆದೂಗಿಸಿದಂ ನನೆವಲ್ಲಿ ಬೀರನಾ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೦೦) ; ರುತ್ತಿಜರುಲುಹು ತಲೆದೂಗಿಸತು ನಭದ ಹವಿರ್ಭಾಜಾವಳಿಯ (ತೊರಣ. ೦-೭-೪೬) ; ಆಗಮ ಕಾವ್ಯನಾಟಕ ದೊಳ್ಪಿರ ತಲೆದೂಗಿಸಿ ಮಂಗಿಸಬಹುದು (ಧರಣ. ೩-೪೨) ; ಜಾಣರಂ ತಲೆದೂಗಿಸದೆ ನುಡಿದೊಡಾ ಪದಕ್ಕೂಣೆಯಂ ಬಹುದು (ಶ್ರವಿಜಾ. ೦-೮) ; ಹರಿದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಗೀತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾವಿರಾರು ತಲೆದೂಗಿಸು ವಂತಹುದು (ಆಗಿದಾ. ೧೩). [ತಲೆದೂಗು + – ಇಸು,]

ತಲೆದೂಗು$_1$, ತಲೆತೂಗು (ಕ್ರಿ).೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗು,–ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ತಲೆದೂಗುವಂದದ ಕಳಮಯ ತೆಗೆಗಳೊಡೊದಿಡಾಡುತಿರ್ದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಪಪ್ರ. ೫-೭೨) ; ತಲೆದೂಗಿ ತೆಂಗುಗಳ್ ಮೆರೆವ ಕಾಲಬರಂ (ಕಾಲಾಪ್ರ. ೪೭-೭೭). ೨. ತಲೆಬಾಗು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ವೇದಿಕೆಗೆ ತಲೆದೂಗುವನು (ಕಬ್ಬಿಪ್ರ. ೦೪-೮) ೩. ಓಲೆಯಾಗು ; ವಾಲು ; ಒಲೆ : ನಿನ್ನ ಕೃಪೆ ತಾನತ್ಯರಿನಿತ ತಲೆದೂಗಿದರೆ ಮನದೆವ್ವುವುದೆ ನನ್ನ ಸುಮನೋರಥಂ ? (ಅಪಗೀ. ೩೩-೬). ೪. ಕರೆ ; ಆಹ್ವಾನಿಸು : ನಲ್ಲಯಂ ನಗನಗಿತ ಹೂಗಿದಂ ತಲೆದೂಗುತಿಲ್ಲಿ ಬಾಬಾರಂದು ಕರೆಯುತಿಹವಲ್ಲಿ (ಣ ಂ ತಿ. ೧೧೨-೨೬೨). ೫. ಆಶ್ವರ್ಯ, ಸಮ್ಮತಿ, ಮೆಚ್ಚಿಕೆ,ಹರ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಮನೋಗತ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು. (i)ಆಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ: ಇದಾರ ಚೆಲ್ವಿನಂಕುರವೆಂದು ಮೂಗಿನೊಳ್ ಕೈಯಿಟ್ಟು ತಲೆದೂಗಿ ಬೆಱಗಾಗಿ (ಪಂಪಭ. ೨-೩೦); ಅಚ್ಚರಿವಟ್ಟೀ ಸುರಾದ್ರಿ ತಲೆದೂಗುವವೋಲ್ ನಿಚ್ಚಮೆಸೆವುದು . . . ಶಿವರಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೦೦-೭೦) : ಆ ಮಹಾ ಮೋಹರವನೊಡೆಯಲು ಸೋಮಕುಲಜರುಂ ಭೀತರಾದರು ಹಾ ಮಹಾದೇವನಿತ ಧರ್ಮಜ ನೋಡಿ ತಲೆದೂಗಿ (ಕುಪ್ರಾಡ್ಡೂ.ಗ. ೪-೭೩) ; ಬ್ರಹ್ಮನು ತಲೆದೂಗಲಿಬ್ಬಾನಿ (ಕ್ಷಲಾಕ್ಷ. ೪೩). (ii) ಸಮ್ಮತಿಗೆ : ಬಗೆಗೊಂಡಿನಿಸಂ ತಲೆದೂಗುವಂತೆವೋಲ್ ನಾಡೆ ಪೊದಬ್ಬು ನೀಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೩೮-೩); ಅಹುದಿವಲ್ಲಿಂಬಿನಿಕೆ ಮನದಲಿ ವಹಿಸಲಿಯಂದೆ ನೂವುರಂಗಳವಹು ದೆನುತ ಕಿಲತಿಗದು ತಲೆದೂಗಿ[ಪ್ರಾಣಂ. ಗುತ್ತಿ]ದನು ಸೊಬಿತ್ತಿ (ತೊರಣ. ೪-೩-೨೮) ; ಮಟಮಟ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದೊಳು ರಾಜಸ್ಯೆತಂದು ಇದು ಅರ್ಧ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೆನಲು ಆಹುದಹುದೆಜ್ಞೊಂದು ತಾರೆಗಳಿವೆಂದು ತಲೆದೂಗಿ ನುಡಿವುದೆ ಮೀಲು (ಇಂಪ್ರಾಪ್ರ. ೨೦೮-೭೮). (iii) ಮೆಚ್ಚಿಗೆಗೆ : ನಲವಂ ತಲೆದೂಗನೆ ಪದ್ಮಸಂಭವಂ (ಕಂಪ್ರಭು. ೦-೦೪೪); ಬರೆದೆ ಲೇಸು ಬರೆದುಯು ನುತ್ತುಂ ಬಱದೆ ತಲೆದೂಗುವುದಲ್ಲಿಂ[ಪ್ರಾಣಂ. ತೂಕವದಲ್ಲಿಂ]ಬಱ ದವ್ವುದು ಕಾವ್ಯಮಱಿಯದರ ಜಾಣಂದಂ (ಗಿಶಿ. ೦-೦೦); ವೇದ ಪಾಸ್ಯಕೆ ದುಃಖ ತಲೆದೂಗಿ[ಪ್ರಾಣಂ. ತೂ]ಗಲೆಲ್ಲ (ಪ್ರಕೃಂ. ೩-೩೬-೦) ; ನಾನಾ ಶಂಪ್ರದಿಂದೊಪ್ಪುವರಮನೆಯಂತನಂತ ವಿಭವಂಗಂದು ತಲೆದೂಗಿ ಬಸವನ್ಮಂತ ವಿಸ್ಮಿತನಾಗಿ (ಪ್ರಬು. ೩-೩೪) ; ತೆಂಬೆಲರ ಸೊಗಸಿಂಗೆ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ (ಶ್ರವಿಜಾ. ೩-೬) ; ವಿದೇಶಿಯರೂ ಕೂಡ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ ಪಾಡಿದನು (ಕಪಪ್ರ. ೭-೪೪). ತಲೆತೊಗು : ೫. ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾದ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಭೆಯ ಜನ ತಲೆತಗುಬ್ಬಿದ್ದರು (ರೂಪಿ).

[ತಲೆ + ತೂಗು$_1$ (<ತೂಂಕು$_1$).]

ತಲೆದೂಗು$_2$ 'ತಲೆದೂಂಕು' ನೋ-

ತಲೆದೂಳು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರುವ ಧೂಳು,–ಕಸ :

ತಲೆದೂಳು ಜಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರುವ ಧೂಳನ್ನು ಜಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು,–ಕೊಡವಿಕೊಳ್ಳು. ೨. ಬಹಳವಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ, ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟಪಡು ; ಪ್ರಯತ್ನಪಡು : "ನಾ" "ನಾ" ಅಂಟೋವಲರು ತಲೆದೂಳು ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಡರು ಅವನ್ನು ತಿರುಕಿಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ (ಅಕ್ಕಮ. ೨೫).

[ತಲೆ + ದೂಳು (<ದುಳ್)]

ತಲೆದೆಗೆ, ತಲೆತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರೆಯಾಗು ; ಅಡಗು ; ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳು : ಪಿಂದೆ ತಲೆದೆಗೆದ ಕರ್ದಿಗಳ್ ಸಂದಣಿಗೊಂಡರ್ಕಬಿಂಬದಿಂ

ಪೊಱಪೊಣ್ಮುತ್ತೊಂದೊಂದನೊರಸಿ ಕಿಡಿವಿಡುವಂದದೆ ಕಡುವಿಸಿಲ ಪೊಳೆಪುವಡೆದುದು ಕಾಯ್ಪಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೩೮). 'ತಲೆಗರೆ' ಪರಾ. **ತಲೆತೆಗೆ :** ೨. ಕತ್ತರಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹರಿಸು : "ತಲೆತೆಗೆಯುವ ತಪ್ಪು, ವಧಾರ್ಹ ಅಪರಾಧ" (Capital offence. ಪತ್ರಿನಿ. ೧೫).

[ತಲೆ$_1$ + ತೆಗೆ$_1$]

ತಲೆದೆವಸ (ನಾ).=ತಲೆದಿವಸ : ಸುಭಕ್ರತು ಸಂವತ್ಸರದ ಭದ್ರಪದ ಮಸದ ಪೆಱೆ ತಲೆದೆವಸಮಾಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೦, ೦೪-೫; ಸು. 835) ; ಪಾಲ್ಗುಣ ಸುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ನನ್ದೀಸ್ವರಂ ತಲೆದೆವಸಮಾಗೆ (ಎಕ. I, ೯೮-೫ ; 977) ; "ಪರ್ವದ ತಲೆ ; ಕೊನೆಯ ದಿನ" (ಎಕ. I, ××× ಪೀಠಿಕೆ).

[ತಲೆ$_1$ + ದೆವಸ]

ತಲೆದೆಸೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ದಿಕ್ಕು ; ತಲೆಯ ಕಡೆ ; ತಲೆಯ ಬಳಿ,–ಹತ್ತಿರ: ದುರ್ಯೋಧನನುಮಾಗಳೆ ಬಂದು ಬಲಿಬಂಧನನ ತಲೆದೆಸೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦ ವ) ; ಆ ಕಳಕಳಮಂ ಕೇಳ್ದು ಕರತಳದಿಂ ಕಣ್ಣಂ ಪೊಸೆಯುತ್ತುಮೆಟ್ಟು ತಂತಮ್ಮ ತಲೆದೆಸೆಯೊಳಿರ್ದ ಕರವಾಳಂ ಕೊಂಡು (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ) ; ತಲೆದೆಸೆಯೊಳಿರ್ದಡಾಯ್ದಮನೊಲವಿಂದಾನುರ್ಚಿ (ದಶಕು. ೯-೬೮) ; ಎದ್ದು ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ತಲೆದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತೆ (ಸೀತಾರ. ೦೯). [ತಲೆ$_1$ + ದೆಸೆ$_1$]

ತಲೆದೊಡವು (ನಾ). ತಲೆಯ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ : ಇದನೆ ತಲೆ ದೊಡವುಮಾಡಿಯೆ ಪದಪದ್ಮಕ್ಕೆಱಗಿಪಳ್ ಶಚೀವಧುವಂತಾ ತ್ರಿದಶೇಂದ್ರನಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೬೭); ಮುಂದಲೆಯಿಂದಂ ಪಿಂಗದಿರ್ಪೀ ತಲೆದೊಡವು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೩) ; ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮುತ್ತಿನ ತಲೆದೊಡವಿದು ತಾನೆಂದೆನೆ ತಳ್ತತಿಮುಕ್ತಕಂ ಮುಗುಳ್ತುದು ಬನದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೦) ; ಕಡುಕಾಮಿ ಬಿಡು ಕಂಪಿಲರಾಯಗೆ ತಲೆದೊಡವಾದೆನ್ನೀ ನಳಿತೋಳ ಕೊಡುವೆನೆ ನಿನಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೮೦). [ತಲೆ$_1$ + ತೊಡವು]

ತಲೆದೊನೆ, ತಲೆತೊನೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಒನೆ ; ತಲೆಯನ್ನು ಸರಿಸು : ರಂಜಿಪ ಹೊಂಗಟ್ಟಿನ ಬಿಲ್ಲ ಮನ್ಮಥ ಸಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸಿ ಜೇವೊಡೆಯೆ ಅಂಜಿದು ಫಣಿರಾಯ ತಲೆದೊನೆಯಲು ರತ್ನ ಗುಂಜಿಯಂತೆಸೆದು ಚೆಲ್ಲಿದುವು (ಮೋಹತ. ೧೨-೫೩); ಓರಂತೆ ಭಾವರತಿಸೌಖ್ಯ ಪೀಯೂಷರಸಧಾರೆಯಂ ಚಿತ್ತದಿಂದೀಂಟಿ ನೆಱೆ ತಣಿದು ಬಾಯಾಱೆ ತಲೆದೊನೆದು ನೀರಂ ನಿಲಿಸು ತಿರ್ಪರಾ ಪಥಿಕರ್ಕಳು (ಜಿಬಪು. ೧೦-೧೫). **ತಲೆತೊನೆ :** ೨. (ಆಲಂ) ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಕಪ್ಪನಾ ಕುಶಲತೆಯ ಶಿಲ್ಪಕೆ ಮನಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನಿಲ್ಪಟ್ಟು ತಲೆತೊನೆದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪೮-೯೦).

[ತಲೆ$_1$ + ತೊನೆ$_1$]

ತಲೆದೊಱೆ (ನಾ). (ಶಿವನ) ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ತೊರೆ ; ಗಂಗೆ : ತಿಣ್ಣವಾದರೆ ತನ್ನ ತಲೆದೊಱೆಯನು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನೀ ಬನದೊಳಿಟ್ಟಂತೆ ತಣ್ಣೊರೆಗಲ್ಲ ಸೋಪಾನದ ಕೊಳ ಬೆಳರ್ವಣ್ಣನ ಬಿರುತೋಡಿದವು (ಮೋಹತ. ೨೪-೫೫). [ತಲೆ$_1$ + ತೊಱೆ$_3$]

ತಲೆದೋರು 'ತಲೆದೋಱು' ನೋ.

ತಲೆದೋಱ್ 'ತಲೆದೋಱು' ನೋ.

ತಲೆದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು : ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದು ಚಿತ್ತ ಮಗನೆ ನೀನಿದಿರ್ವಂದು ತಲೆದೋಱಿಸೆಂದಳಲಿದಳು (ಮೋಹತ. ೪-೮೦) ; ಕಠಾರಿಯ ಮೊನೆ ಮೊಳೆ ಬೆನ್ನೊಳು ತಲೆದೋಱಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೧೨-೬೮). [ತಲೆದೋಱು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆದೋಱು, ತಲೆದೋರು, ತಲೆದೋಱ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂಡುಬರು ; ಕಾಣಿಸು ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು ; ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರು : ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳೊಳ್ ಮಿಳಿರ್ವ ಪಟವಿಗೆಗಳ್ ತಲೆದೋಱೆ ಮುಳುಂಗಿದ ರಥಂಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೬ ವ) ; ಮಲಯದೆ ಮಿಾಱಿ ಕೀಱಿ ತಲೆದೋಱದೆ ಕಪ್ಪಮನಿತ್ತು ಬಂದು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೯೫-೧೭ ; 1041) ; ಜಿನರುಂ ವಸುಧೆಯೊಳಿರ್ದ ಪರಿರ್ದುಂ ಮಿಸುಕುವ ಕಲಿಗಾಲದೆಸಕದಿಂ ತಲೆದೋಱರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೯೪) ; ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನಲ್ಲದೆ ತಲೆದೋಱುವ ದೈವಂಗಳನಂದೂ ಕಾಣೆನಿಂದೂ ಕಾಣೆ (ಬಸವ. ೫೪೦) ; ಮೋಱೆಯಂ ಬಾಗಿಸುತ ಬಸವನ ದೂಱಿಗೊಳಗಾದೆನೆಯೆನುತ ತಲೆದೋಱದತ್ತಲೆ ಸರಿವುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೮-೩೧); ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಯ ಧರಧುರದ ದೆಖ್ಖಾಳದಲಿ ತಲೆದೋಱಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೮) ; ಕಾಷ್ಠದೊಳಿರ್ದ ವಹ್ನಿ ಮಥನೋದ್ಭವದಿಂ ತಲೆದೋಱಿದಲ್ಲಿ ತತ್ಕಾಷ್ಠದ ಭಾವಮುಂಟೆ (ಶತಕ. ೧-೩೬). ೨. ಉಂಟಾಗು; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು ; ಹುಟ್ಟು : ತದ್ಭೋಗಿಫಣಾಮಣಿದ್ಯುತಿಯೆ ಕಟ್ಟಲೆಯಂ ತಲೆದೋಱಲೀಯದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೬) ; ತನ್ಮಹಾಭಾಗನ ರೂಪನೀಕ್ಷಿಸುವವೋಲ್ಪುಳಕಂ ತಲೆದೋಱಿದತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೭) ; ಆದಿ ಅನಾದಿ ಇಲ್ಲದಂದು ನಾದಬಿಂದು ಕಳೆ ಮೊಳೆದೋಱದಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ತಲೆದೋಱದಂದು (ಆದವ. ೧-೨) ; ತಪ್ಪೊಂದುಂ ತಲೆದೋಱದಂತೆ ಪಲರೆಲ್ಲರ್ ತಿರ್ದಿದೀ ಕಬ್ಬಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫) ; ಏನನೆಂಬೆನು ನಮ್ಮ ಪುಣ್ಯದ ಹಾನಿ ತಲೆದೋಱಿದರೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೩೧) ; ಮರುಳಲಾಯೆಲೆ ತಮ್ಮ ತಪ್ಪಿಸಿ ತರಣಿ ತಲೆದೋಱಿದರೆ ವೈರವ ಧರಿಸಬಲ್ಲನೆ ಭರತ ನಾರೆಂದಱಿಯಲಾ ನೀನು (ತೊರರಾ. ೨-೬-೨೧). **ತಲೆದೋರು :** ೨. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಕರವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ತಲೆದೋರಬಹುದು (ನಾಡೋಜ. ೧೮೩) ; ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ . . . ಚಂಪೂ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲದೆ ರಗಳೆ ಷಟ್ಪದಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರಿದ್ದುವು (ತವನಿ. ೩೬) ; ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಯೋಚನೆಗಳು ತಲೆದೋರುತ್ತಲಿದ್ದುವು (ರಾವಿಜ. ೯) ; ಅನುಮಾನಗಳು ಒಮ್ಮೆಯೇ ತಲೆದೋರಿದುವು (ಮುನಿಮಾ. ೧೦). **ತಲೆದೋಱ್ :** ೧. ಗುಣನಿಧಿಯಂ ನೋಡಲ್ಕಾ ಫಣೀಂದ್ರನುತ್ಕಂಠನಾಗೆ ತಲೆದೋರ್ಪ ಫಣಾಮಣಿರುಚಿಗಳಂತೆ ಪೊಳೆದುವು ಮಣಿಭೂಮಿಯೊಳೆಸೆವ ದೀಪಿಕಾಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೧೪).

[ತಲೆ$_1$ + ತೋಱು]

ತಲೆನವಿರ್, ತಲೆನವಿರು (ನಾ). ತಲೆಯ ಕೂದಲು ; ತಲೆಗೂದಲು : ಅರಸಿಯುಮಂ ತಲೆನವಿರಂ ಪಿಡಿದು ದಱದಱನೆಱೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೬-೨೫) ; ಪರಾಕ್ರಮಧವಳನ ಶರಪರಿಣತಿಯಂ ಕಂಡು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮೊಗಂ ತಲೆನವಿರ ಗಂಟಿಂ ಕಿಱಿದಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೭ವ); ಯುವತಿಯರೋರೊರ್ವರ ತಲೆನವಿರಂ ತಲೆನವಿರೊಳಡಸಿ ಕಟ್ಟುತ್ತುಂ ಮೋದುವುದುಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೪-೧೦೧) ; ಕೆದರ್ದ ತಲೆನವಿರರಮೆ ಮುಗಿದ ಕಣ್ಗಳ್ ಜೋಲ್ದ ವದನದಿಂ ಭುಜದೊಳೊಱಗಿದ ಕೊರಲ್ (ಜಿಬಪು. ೦೦-೬೩) ; ಅರೆದೆಱೆದ ಕಣ್ಗಳಿಂ ಕೆದರ್ದ ತಲೆನವಿರಿಂದೆ ಜಿಗಿಜಿಗಿಯಾದ ಪೊಡೆಯಿಂದೆ . . . ಬಿಳ್ದ ಪೆರ್ವೆಣಂಗಳಿಂದತಿ ಭಯಾವಹಮಾದ ಬಟ್ಟೆಯಂ ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೨೦ ವ). **ತಲೆನವಿರು :** ತಲೆನವಿರ ಹಿಣಿಲಿಱಿದು ತಿಲಕವ ಗೆಲಿದು ಕಿಗ್ಗಟ್ಟಿನ ಕಠಾರಿಯ ಹೊಳೆವ ಗೊಂಡೆಯ ಮೆಱೆಯೆ ಗಂಡಂದವನು ಕೈಕೊಂಡ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೪೯) ; ಕರಿಯ ತಲೆನವಿರೆಣ್ಣೆಗಂಟು ಬೆನ್ನಿನೊಳೊಲೆಯೆ (ಭಿಕ್ಷಾಪ. ೩-೨೯). [ತಲೆ$_1$ + ನವಿರ್]

ತಲೆನವಿರು 'ತಲೆನವಿರ್' ನೋ.

ತಲೆನಾಯಕ (ನಾ). ಮುಖ್ಯನಾದ ನಾಯಕ ; ನಾಯಕಶ್ರೇಷ್ಠ : ನಿಲಲುಂ ನೂಂಕಲುಮಱಿಯಂ ಗೆಲಲುಂ ಪೆಱರೊಳರೆ ಕರ್ಣನಲ್ಲದೆ ಕರ್ಣಂ ತಲೆನಾಯಕನಾರುಮವಂ ನಿಲೆ ನಿಲ್ವರ್ನೂಂಕೆ ನೂಂಕುವರ್ಗೆಲೆ ಗೆಲ್ವರ್ (ಗದಾಯು. ೩-೬೪). [ತಲೆ$_1$ + ನಾಯಕ]

ತಲೆನಿಮಿರು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಎತ್ತು ; ತಲೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು.

ತಲೆ ನಿಮಿರಿ ನಿಲ್ಲು = ೧. ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲು; ತಲೆಯನ್ನು ಸೆಟಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲಂ; ನೇರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು. ೨. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಬೀಗು; ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಮೆರೆ: ಕೆಲವು ಬಾರಿ ದುರಹಂಕಾರದಿಂದ ತಲೆ ನಿಮಿರಿ ನಿಲ್ಲುವ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಾರರನ್ನೂ, ಗಲಾಟೆಮಾಡುವ ಮೃದಂಗದವರನ್ನೂ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಲು, ನೂರಾರು ಎಳೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಲಯವಿನ್ಯಾಸದ ವೈಖರಿಯನ್ನೂ ಬಳಸುವುದುಂಟು (ಸಂಗೀತ. ೩೮).

[ತಲೆ$_1$ + ನಿಮಿರು$_1$ (<ನಿಮಿರ್)]

ತಲೆನೀರ್, ತಲೆನೀರು (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ನೀರು. 'ತಲೆನೀರ್ಮಿ' ಪರಾ. ತಲೆನೀರು: (ಕರಾ). ೨. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಹರಿದುಬರುವ ನೀರು: ಈ ಜಮೀನಿಗೆ ತಲೆನೀರು ತುಂಬ ಇದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ನೀರ್$_1$]

ತಲೆನೀರು 'ತಲೆನೀರ್' ನೋ.

ತಲೆನೀರ್ಮಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೆ ನೀರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು; ಎರೆದುಕೊಳ್ಳು; ಅಭ್ಯಂಜನಸ್ನಾನ ಮಾಡು. ೨. ಋತುಸ್ನಾನ ಮಾಡು: ಅಂತಳವಲ್ಲದೊಪ್ಪಿ ತಲೆನೀರ್ಮಿಂದು ರಜನೀಸಮಯದೊಳ್ ಪವಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೦ ವ); ಕೆಂಪಿನ ಪಸದನಮಂ ಕಳೆದು ತಲೆನೀರ್ಮಿಂದು ಬೆಳ್ವಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೧೩ ವ); ಪ್ರಭಾವತಿಯೊಂದು ದಿವಸಂ ತಲೆನೀರ್ಮಿಂದು . . . ನಿದ್ರಾವಶಗತೆಯಾಗಿ ಮಲಂಗಿರ್ದು (ಜೀವಸಂ. ೧೯೫-೨೬ವ).

[ತಲೆನೀರ್ + ಮಿ]

ತಲೆನೆಳಲ್ (ನಾ). ಶಿಖರದ ನೆಳಲು; ತುದಿಯ ನೆಳಲು (?): ಮಲೆಯ ತಲೆನೆಳಲ್ಗಾಂಕೆಗೊಂಡಿರ್ದುದಾತನ ನೆಳಲ್ ದೈತ್ಯಗಾತ್ರಂ, ಭೂತಭೀಷಣಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೮-೩೭೫). [ತಲೆ$_1$ + ನೆಳಲ್ (<ನೆಟಲ್$_1$)]

ತಲೆನೇಣ್ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ: ತಲೆನೇಣ್ಗೆಂದು ಮೃಗೇಂದ್ರವಾಲಕುಲಮಂ . . . ಕೊಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೫೬). [ತಲೆ$_1$ + ನೇಣ್$_1$]

ತಲೆನೋವು (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು; ತಲೆಬೇನೆ; ಶಿರೋವೇದನೆ: ತಲೆನೋವಿಗೆ: – ಕವಡೆಯನು ತೇದು . . . ನೀರಲ್ಲಿ (ಅರೆದು ಹಚ್ಚಲು) ತಲೆನೋವು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಸ್ತವಿ. ೬೦); ತಲೆನೋವಿನ ನೆಪ ಹಾಕಿ . . . ಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೩); ಒಂದು ಹೊಟ್ಟೆಯ ನೋವು ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆನೋವು . . . ಕರೆದಾಗ ಬರುವಂತೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ ದೈವವು ವರದವೋಲಂಗನೆಯರಿಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೦-೯೫); ಏನು ಮಂಡೆ ಮಾರಿ ಬಂದಿದೆಯೇ ನಿನಗೆ? ತಲೆನೋವೇನೇ ನಿನಗೆ? (ಹಳ್ಳಹಾ. ೧೧೮); ತಾಯಿ ಕಂಡರೆ ತಲೆನೋವು (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ; ಸಂಕಟ: ಅವನಿಗೆ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ತಲೆನೋವು (ರೂಢಿ).

ತಲೆನೋವು ಬರು = ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋವು ಉಂಟಾಗು; ತಲೆಬೇನೆ ಬರು: ಅವರಿಗೆ ತಲೆನೋವು ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮವಾಗು; ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗು; ಕ್ಲೇಶವುಂಟಾಗು: ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜನರು ರಜ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನನಗೆ ತಲೆನೋವು ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ನೋವು]

ತಲೆಪಂಕ್ತಿ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಸಾಲು; ಮೊದಲ ಸಾಲು: "ಶಿರೋನಾಮವಿರುವ ಪುಟದ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ; ತಲೆಪಂಕ್ತಿ: (ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಯ) ಶಿರೋನಾಮ ಅಥವಾ ಉಪಶಿರೋನಾಮ; ವಿಷಯನಿರೂಪಕ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ" (Head-line. ಇಂಕನಿ.): ಈಗ ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಗಳ ತಲೆಪಂಕ್ತಿಗಳೇ ಸಾಕಾಯಿತು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ಪಂಕ್ತಿ]

ತಲೆಪಟ್ಟಿ(ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಟ್ಟಿ: (Head-band. ಇಂಕನಿ.). ೨. (ಬಾಗಿಲ) ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮರದ ಸಣ್ಣಪಟ್ಟಿ; ಬಾಗಿಲಿನ ತಲೆಪಟ್ಟಿ; ಗಂಧವಟಿಗೆ: "ನಾಸೆ – ಬಾಗಿಲ ತಲೆಪಟ್ಟಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೮೨). ೩. ಶಿರೋನಾಮೆ; ತಲೆಬರೆಹ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ: ಈ ಯುಗದ ಕಾಲವಿಸ್ತಾರವು ಮೊದಲಿನ ಯುಗಗಳಿಗಿಂತ ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿದೆ . . . ಯಾವೊಂದೇ ತಲೆಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಇದನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ (ಕಸಾಚ. ೨೪೩). ೪. ತಲೆಗೆ ಇಷ್ಟೆಂದು ಹಾಕುವ ಚಂದಾ: ಶ್ರೀರಾಮನವಮಿ ಉತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ತಲೆಪಟ್ಟಿ ಎತ್ತಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ತಲೆಗಂದಾಯ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ತಲೆಪಟ್ಟು (ನಾ). (ತಲೆನೋವಿಗಾಗಿ)ತಲೆಗೆ ಹಾಕುವ ಪಟ್ಟು,–ಲೇಪನ: ಅವರು ತಲೆಪಟ್ಟು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಪಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎದುರಾಗು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು; ಎದುರಿಸು: ಮತ್ತೊಂದು ಮೊನೆಯೊಳ್ ರಾವಣನ ಬಲದ ಭೂತನುಂ ಸಂಭೂತನುಂ ಕುಟಿಲನುಂ ಕಾಲದಂಡನುಂ ಊರ್ಮಿಯುಂ ತರಂಗನುಂ ವಾನರ ಬಲದೊಳ್ ತಲೆಪಟ್ಟು [ಪಾಠಾಂ. ಮುಟ್ಟು] ಮಲೆದು ಕಾದುವಲ್ಲಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೩೨ ವ); ಕರಚರಣಂಗಳು ಮೂಡಿರ್ದ ಕೈಲಾಸ ವರ ನೀಲಗಿರಿಯ ಕಿಳ್ಪಡಿಸಿ ದೊರೆ ಸಮರ್ಥಿಕೆಯೊಳಿರ್ವರು ಬಂದು ತಲೆಪಟ್ಟು ಹರ ಮಾರ ಧ್ವಂಸಿ ಕಾದಿದರು (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೪). ೨. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು; ಒದಗು: ಬೆಳಸಿ ತಲೆಪಟ್ಟ ದುರಿತಂಗಳೊಳಿಕ್ಕತುಳಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನುಷ್ಠಾನ ಪದಾವಳಿಯಂತಿರ್ದುದು ತಿರ್ದಿದ ಪಳಿತಾರ್ಥಶ್ಮಶ್ರುಲಂಬ ಕೂರ್ಚಕಳಾಪಂ (ಅನಂಪು. ೨-೪೦); ತಲೆಪಟ್ಟುದುಭಯಸೈನಿಕಕೆ ಚೂಳಿಯೊಳಾದೆ (ಜಿಐಪು. ೩೮-೩೫). 'ತಲೆಮಡು' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ತಲೆಪರವು 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲೆಪರಿ 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲೆಪಾಗು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ,–ರುಮಾಲು: ತಲೆಪಾಗು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರವೂ ಮೈಯಲ್ಲಿ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಹರವೂ . . . ಆಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ (ಸಕವೈ. ೩೫): ಹೆಬ್ಬಾವನು ಹಿಡಿದು ತಲೆಪಾಗ ಸುತ್ತಿ ಹಂಪಾದೇವೀತಾವು ಬಂದಾನು ಸ್ವಾಮಿ (ತುಂಗಭ. ೬೮): ಮೂರ್ಖನಂತೆ ತಲೆಪಾಗನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವನು (ಝಾರಾಣಿ. ೬೭). [ತಲೆ$_1$ + ಪಾಗು$_2$]

ತಲೆಪೂಸು 'ತಲೆವೂಸು' ನೋ.

ತಲೆಪೆಣ್ಮಣಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು; ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ: ಬಾಳು ಪೊನ್ನಬಳಸಿನುಡೆಯ ಪರ್ಸದ ತಲೆಪೆಣ್ಮಣಿ . . . ದರ್ಕವುಷನ ಕಣ್ಮಣಿ (ಪಾರಸಿ. ೮-೧೭೮). [ತಲೆ$_1$ + ಪೆಣ್ಮಣಿ]

ತಲೆಪೊರು 'ತಲೆವೊಱು' ನೋ.

ತಲೆಪೊಱ^3 'ತಲೆವೊಱ^3' ನೋ.

ತಲೆಪೊಱ^{3}ಯ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡವನು; ತಲೆಹೊರೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು: ಇರ್ಪ್ಪದಿನ್ವರಾ ಎಟ್ಟುಕೊಳ್ ಇಲ್ಲೆ ತಲೆಪ್ಪೊಱ^{3}ಯರ್ಕ್ಕ ಸುಜ್ಕಂ × × ತ್ತು ಸರ್ವ್ವ ಪರಿಹಾರಂ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೪೯-೯; 750 ?). [ತಲೆಪೊಱ^3 (<ತಲೆವೊಱ^3) + – ಅ$_7$]

ತಲೆಬಂಟ (ನಾ). "ಮುಖ್ಯ ಸೇವಕ" (ಪ್ರಭಣ್ಮ). [ತಲೆ$_1$ + ಬಂಟ$_1$]

ತಲೆಬರಹ 'ತಲೆಬರೆಹ' ನೋ.

ತಲೆಬರೆಹ, ತಲೆಬರಹ (ನಾ). ೧. ಶಿರೋನಾಮೆ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ: ಪದ್ಯದ ತಲೆಬರೆಹವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ತಲೆಬರಹ: ೧. ಈ ಪುಸ್ತಕದ ತಲೆಬರಹವು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ, ದೇವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯ 'ಅಪೂರ್ವತೆ'ಯೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೫೩). ೨. ಹಣೆಬರೆಹ; ವಿಧಿ; ಅದೃಷ್ಟ: ಎಱಗಿದರಿಗೆ ಪಣೆಯಕ್ಕರ ನೆಲೆಯಾತಗೆಱಗದರಿಗೆ ತಲೆಬರಹ ನೆಱ^3 ಲೋಪವೆಂದಜ ಬರೆದಂತೆ ಪೊಗರಿಂದ ಮೆಱ^{3}ವುದಂತಸಿಪತ್ರವವನ (ವರ್ಧಕ. ೬-೫೮). 'ಹಣೆಬರೆಹ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$+ಬರೆಹ (<ಬರೆಪ)]

ತಲೆಬಳಚು 'ತಲೆಬಳಿಚು' ನೋ.

ತಲೆಬಳಸು 'ತಲೆವಳಸು' ನೋ.

ತಲೆಬಳಿಚು, ತಲೆಬಳಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕಾಯು,–ಉಳಿಸು : ಎಲೆಲೆ ಪ್ರಳಯದ ರುದ್ರನನು ತಲೆಬಳಿಚಿಬಿಟ್ಟನು ದ್ರೋಣನಕಟಾ ನೆಲನೊಡೆಯನಾಪ್ತಿಗರು ಬಗೆದರು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಕೆಯ (ಕುಮ್ಯಾ ದ್ರೋ. ೧೦-೭). **ತಲೆಬಳಚು** : ೨.ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶಮಾಡು : ಇಂದ್ರಿಯವ ನೊಡೆತುಳಿದು ಕರ್ಮದ ಬಂದಿಯನು ತಲೆಬಳಚಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಲೆಬಳಿಚಿ, ನೆಱೆ ಕಳಿಚಿ] ವಿಷಯದ ದಂದುಗವನೀಡಾಡಿ ಮಾಯಾಪಾಶವನು ಹಱಿದು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೩-೮೩). [ತಲೆ$_1$ + ಬಳಿಚು]

ತಲೆಬಾಗಿಲು 'ತಲೆವಾಗಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆಬಾಗಿಸು 'ತಲೆವಾಗಿಸು' ನೋ.

ತಲೆಬಾಗು 'ತಲೆವಾಗು$_1$' ನೋ.

ತಲೆಬಾಚು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಹಿಕ್ಕು,–ಬಾಚಣಿಗೆಯಿಂದ ಸರಿ ಪಡಿಸು : ಅಮ್ಮಾ ನನ್ನ ತಲೆಬಾಚು (ನಡದಾ. II, ೯೪೯).

[ತಲೆ$_1$ + ಬಾಚು (<ಬಾರ್ಚು)]

ತಲೆಬುರುಡೆ (ನಾ). ತಲೆಯೋಡು ; ತಲೆಚಿಪ್ಪು ; ಕಪಾಲ : ತುಂಗಳ ಮಾಸ್ತರರು ಅವನ ತಲೆಬುರುಡೆಯನ್ನೇ ಹಾರಿಸುವರು (ರಂಗರೋ. ೨೬) ; ಕೆದರಿದರೆ ಕೈಗೆ ಬರುವುವು–ಬೆನ್ನೆಲುವು, ತಲೆಬುರುಡೆ, ಬಿಡಿ ಎಲುವು । (ಕಲ್ಲೋಲ. ೨೫-೩). [ತಲೆ$_1$ + ಬುರುಡೆ]

ತಲೆಬೆಲಗು (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾದ ತೊಲೆ; ಮಧ್ಯದ ತೊಲೆ; ಉದ್ದವಾದ ತೊಲೆ,–ದೂಲ : ಮುಂದೆ ತಲೆಬೆಲಗಿನಿಂದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಿಗೂ ಅಡ್ಡಬೆಲಗುಗಳ ಮೇಲೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೮). [ತಲೆ$_1$ + ಬೆಲಗು]

ತಲೆಬೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಪರಮಾವಧಿ ಬೆಲೆ ; ಹೆಚ್ಚುಬೆಲೆ. ೨. ತಲೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬೆಲೆ; (ತಲೆ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ)ತಲೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ತೆರುವ ದ್ರವ್ಯ : ಅದರ ಬದಲಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ತಲೆ ಕೊಡಿ. ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತಲೆ ಬೆಲೆ ದ್ರವ್ಯಕೊಡಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ಲಾಚಾರಾಗಿ ೪೦,೦೦೦ ವರಹ ತಲೆಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಬೆಲೆ]

ತಲೆಬೇನೆ 'ತಲೆವೇನೆ' ನೋ.

ತಲೆಬೇಸರ 'ತಲೆವೇಸಱು' ನೋ.

ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರವುಂಟಾಗುವಿಕೆ,–ಜುಗುಪ್ಸೆ ಯಾಗುವಿಕೆ : ಯೋಗಪ್ರಯೋಗಗಳೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ (ವಿಜಾಮಂ. ೭೦); ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ ಬಂತು (ಪ್ರಹಾರ. ೭).

ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ ಹಿಡಿಸು=ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರವುಂಟುಮಾಡು; ಜುಗುಪ್ಸೆ ಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪಜತ್ತಾಯರ ಕಾಡುಹರಟೆ ನನಗೆ ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ ಹಿಡಿಸಿತು (ಗಂಗಾವ. ೪೯). [ತಲೆಬೇಸರು$_2$ (<ತಲೆವೇಸಱು)+– ಇಕೆ]

ತಲೆಬೇಸರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಲಸ್ಯವುಂಟಾಗು,–ಜುಗುಪ್ಸೆ ಯುಂಟಾಗು : ಸಾಕಪ್ಪಾ ಇವರ ಸಹವಾಸ ಎಂದು ತಲೆಬೇಸತ್ತು ಹೋಗಿದ್ದರು (ಚಿತಸ. ೧೪೩). [ತಲೆ$_1$ + ಬೇಸರು$_1$ (<ಬೇಸಱು$_1$)]

ತಲೆಬೇಸರು$_2$ 'ತಲೆವೇಸಱು' ನೋ.

ತಲೆಬೋಳ್ (ನಾ). ತಲೆಯು ಬೋಳಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆದಿರುವಿಕೆ : ಸೂಡಿದ ಜಡೆಯನಿಳುಹಿ ತಲೆಬೋಳ್ಗಳ ಮಾಡಿದರೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಬೋಳ್]

ತಲೆಬೋಳಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ಕ್ಷೌರಮಾಡು; ಮುಂಡನಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ನಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಪೇಟೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ತಲೆಬೋಳಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು= ೧. ಕ್ಷೌರಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಯುಷ್ಕರ್ಮ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಗ್ರಾಮಶಾಂತಿಗೆ ತಳವಾರ ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ೨. ನಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಾನಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಕಂಡ ಕಂಡವರಿಗೆ ಹಣಕೊಟ್ಟು ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಬೋಳಿಸು]

ತಲೆಭಾರ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯು ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಜಾಡ್ಯ ಉಂಟಾಗು ವಿಕೆ : ತಲೆಭಾರದಾತಂಗೆ, ಕಠಿಣವಾದ ರೋಗದಿಂ ಜಡನಾದಾತಂಗೆ, ತಲೆ ತಿರುಗುವಾತಂಗೆ . . . ಸೇಕಂಗೊಳ್ಳಲು ಆ ವ್ಯಾಧಿ ತೀರ್ಗುಂ (ವಿಪ್ರವಿ. ೮೪). ೨. ತಲೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಭಾರ; ತಲೆಗೂದಲು: ತಲೆಭಾರ ಇಳಿದಿತ್ತು, ಅಂಗಾರ ಬೆಳೆದಿತ್ತು ; ಮೃಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿತ್ತು ಕೆಂಪುಸೀರೆ (ಸಖೀಗೀ. ೯೯-೫). ೩. (ಆಲಂ) ತುಂಬ ತೊಂದರೆ ; ಅಧಿಕ ಕಷ್ಟ : ಕಂಪನೀ ಸರಕಾರದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕ ದೊಡ್ಡ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಾರರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಂಡ ದಿಂದಲೇ ರಫ್ತುಮಾಡಿ ತರುವುದು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ತಲೆಭಾರವೆನಿಸಿತು (ಮಾಪಾದ. ೯೪). [ತಲೆ$_1$ + ಭಾರ]

ತಲೆಮಂಡೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಬುರುಡೆ ; ಡವಗೆ : ಸುರಿಗೆ ಶುಭಂಕರಗತ್ತಿಗೆ ಕರಗಂ ತಲೆಮಂಡೆ ಮರುಳ ಬಾಯ್ವಱೆ ಪಱೆಯಾಗಿರೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೬). ೨. ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು : ಸುಂದರಿಯರ ತಲೆಮಂಡೆಗಳು ಶ್ರೀಮಂತರ ನೆಣದುಂಡೆಗಳು . . . ತೇಲಿ, ತೇಲಿ ನುಗ್ಗುತಲಿವೆ ಕಸಕಡ್ಡಿಯ ಹೋಲಿ (ಪಾಂಡಜ. ೭೦-೧). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು : ಬೇಡಿದೊಂದೊಂದೂರು ನಮ್ಮಯ ನಾಡ ತಲೆಮಂಡೆಗಳು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೯-೩೦). [ತಲೆ$_1$ + ಮಂಡೆ$_1$]

ತಲೆಮಕಿ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಮೇಡು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಕೊಪ್ಪದ ಸೀಮೆಯಿಟಿಗನ ಮಹಿಪಾಲ ರಾಗೋಡ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಗ ೧೫ ॥ ೪ ॥ ತಲೆ ಮಕಿಯಿಂದ ಗ ೩ ಲ್ ॥ ಉಭಯಂ ಗ ೧೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೮೨-೧೬ ; 1641). [ತಲೆ$_1$ + ಮಕಿ (<ಮಕ್ಕಿ$_1$)]

ತಲೆಮಗ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಮಗ ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ : ಅವನು ನಮ್ಮ ವಂಶಕ್ಕೇ ತಲೆಮಗ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಮಗ]

ತಲೆಮಡಿ (ನಾ). (?) : ತಳಿಗೆ ನಾಡು ಸಾಯಿರ ಭೂಮಿಗೆ ತಲೆಮಡಿ ಅವಳೂರ ಹನ್ನೆರಡರಲ್ಲಿ ಜೋಳದ ಹಾಳ ಬಿಟ್ಟಿಗೌಡನ ಮಗ . . . ಕಾದಿ ಬಿದ್ದು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೫೫-೬ ; 1195).

[P ಇದು 'ತಲೆಮುಡಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಲೆಮಡು 'ತಲೆವಡು' ನೋ.

ತಲೆಮಣಿ 'ತಲೆವಣಿ' ನೋ.

ತಲೆಮರಸು 'ತಲೆಮರೆಸು' ನೋ.

ತಲೆಮರೆಸು, ತಲೆಮರಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆತಪ್ಪಿಸು; ಕಾಣೆಯಾಗು; ಅಡಗು: ಭಾರತದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇಶಭಕ್ತ ರನ್ನು ತಲೆಮರೆಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಮರಸು** : ಶತ್ರುದಾಳಿ ಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ತಲೆಮರಸಿ ಉಳಿಸುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು, ತಲೆಮರಸಿಕೊಳ್ಳು = ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳು; ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು; ಅವಿತುಕೊಳ್ಳು: ಸೂರ್ಯನ ಉಗ್ರಾವತಾರ ವನ್ನು ಕಂಡು ಹೆದರಿದಂತೆ, ಗಾಳಿಯು ಎಲ್ಲೊ ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಬೆತಂಬಾ. ೧೦) : ಈ ಕಾಲನೆಂಬುವ ಪ್ರಾಣಿ . . . ಎಲ್ಲೊ ತಲೆಮರೆಸಿ ಕೊಂಡು ಓಡಾಡುತಿದ್ದಾನೆ (ನೆಲಮು. ೩೦-೩) ; ನಾನು ಈಗ ತಲೆಮರೆಸಿ ಕೊಂಡಿರುವುದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇರಬಹುದು (ಬರಬಾ. ೦೦೬) ; ತಲೆಮರಸಿಕೊಂಡ ಹಾಸ ಹಾಸ್ಯವಾಗಿ ಹೊಮ್ಮಿತು (ನಡದಾ. II, ೧೦೦೮).

[ತಲೆ$_1$ + ಮರೆಸು (<ಮಱೆಯಿಸು)]

ತಲೆಮಲಂಗು (ನಾ). ವಲಲಗುವಾಗ ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು; ತಲೆದಿಂಬು: ಮೀಡದು ತಲೆಮಲಂಗಿನೊಳಿ ಬಲಗೆಯ ನೆಳ್ಳಗಂಗಗಳ ಬೆಳಿಗಿ ಬಂಬುವೋ . . . ಎಂಬ ಸಂದೆಯುಮನೊದವಿಪ ದಿವ್ಯ ಕಿರೀಟಂ (ಚಕ್ಷಂ. ೩೩-೦೩). [ತಲೆ + ಮುಲಂಗು]

ತಲೆಮಲೆ (ಕ್ರಿ). (ಶತ್ರುವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು) ತಲೆಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು,–ನಿಗುರಿಸು: ಕಾಳ್ಮೀಗಂ ಮಲಂದು ತನ್ನಂ ತಿವಿಯೆ ತಲೆಮಲೆಯ, ಕೋಡಣೆದು ಗುಟುರಿಕ್ಕಿ ಧಾವಿಸುವವೋಲ್ (ಕ್ರೀಡಾಮಾ. ೭೯೦-೩೮೨).
[ತಲೆ + ಮಲೆ]

ತಲೆದುಜೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಸಾಧನ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ; ಸೀಸಕ: ಮಂಡಪ ವಿಜಾಜುವ ಕಜ್ಜಮಂಡಿಯ ಪಡಿದೊಡೆಯ ತಲೆದುಜೆಯ ಹರಿಗೆಯ ಕಡಿತಲೆಯ ಕಲಿ ತುಳುವ ಪಡೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿತಿಳಿ ಹಿಳಿಯ (ಕುವ್ಯಾಧ. ೪-೩೭). 'ತಲೆಗಾಪ್ಪ' ಪರಾ. [ತಲೆ + ದುಜೆ]

ತಲೆಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇರಿಸು: ಮೈಬೇಲಿನ ಕೋಟಿನ್ನೊ . . . ಕೈಚೀಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಅದನ್ನು ತಲೆಮಾಡುವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಇರಿಸಿದರು (ಮುಹಿಂದಾ. ೩). ೨. ಕ್ಷೌರಮಾಡು; ಮುಂಡನ ಮಾಡು: ನಾಟಿತ ತಲೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ + ಮಾಡು]

ತಲೆಮಾಣಿಕ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಾಣಿಕ: ರಜನಿಯಂಬ ಮದೋ ತ್ಕಟದ ದಿಗ್ಗಜದ ಕುಂಭಸ್ಥಳಕೆ ಮೋಹದ ವಿಜೆತಬಲನಕುಂಭದ ತಲೆಮಾಣಿಕ ವಿದೆಂಬಂತೆ ಗಜಗರಿಬಿತಿಸಿಬಂಬ (ತ್ರಿಪುರಾ. ೦-೦೪-೨). [ತಲೆ+ಮಾಣಿಕ]

ತಲೆಮಾತು (ನಾ). ತಲೆಯೆಲ್ಲಾ ಮಾತಾ; ತಲೆಹರಟೆ: ಅವನಾ ತಲೆ ಮಾತಿನ, ವಿಸಸಿಬಾರದ, ಆ ಗೇಣಾದ್ದದ ಗಂಡಿಗೆ ನಾವು . . . ಶರಣಾ ಹಾಡಬೇಕಂತೆ (ಮಂತ್ರಿ. ೦೦-೨೫). [ತಲೆ + ಮಾತು]

ತಲೆಮಾರು (ನಾ). ೧. ಪೀಳಿಗೆ; ತಲಾತರ: ಭಾರತೀಯ ಮತ್ತು ಐರೋಪ್ಯ ಕಲಾವಿದರ ಒಂದು ಇಡೀ ತಲೆಮಾರನ್ನೇ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿ ಚೇತನ ನೀಡುಬಲ್ಲ ಕಲಾಸಂಪತ್ತು ಅಜಂತೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಉಳಿದಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩೩). ಹತ್ತು ತಲೆಮಾರುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳತು ತಿಂದರೂ ಈ ಆಸ್ತಿ ಸವೆಯು ವುದಿಲ್ಲ (ಮಣ್ಣಮ. ೪೩). ; ಇವನ ಸಂತತಿಯವರು ಅನೇಕ ತಲೆಮಾರುಗಳು ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು (ಕೃವಾಇ. I, ೪೭). ಕಥೆ ಒಂದು ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ನವ್ಯ ಜನ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಕನಸು ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪ್ರಕಟಣೆ ಯಿಂದ ನನಸಾದಂತಾಗಿದೆ (ಗೃಹಿ. III, ಮುಖ್ಯಾ). 'ತಲೆಮೊಜೆ' ಪರಾ. ೨. ಹೊಲ ಉಳುವಾಗ, ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವ ಭಾಗ,–ತುದಿ: ನೇಗಿಲು ಪ್ರತಿಸಾರಿಯೂ ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಿರುಗಬೇಕು (ರೂಢಿ).
[<ತಲೆಮೊಜೆ]

ತಲೆಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ ಮಾಲೆ,–ಹಾರ: ತಲಪಳಿ ನೆಲೆಗೊಳಿದ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ತಲೆಮಾಲೆಯ ಪರಿಸರದೊಳಿಳೆಲಿವಿಟ್ಟ ಕನಕ ದರಳೆಲೆಮಾಲೆಯ (ರಾಚಂದ. ೬-೦೦ ಪ); ತಲೆಯ ತಲೆಮಾಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಸುತ್ತಲೂ ನಮಿಬುಗರಿಗಳನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ರಾಮಚ. ೯೭). ೨. ತಲೆಗಿಳ ಮಾಲೆ; ರುಂಡಮಾಲೆ: ಕಳಚಿ ತಲೆಮಾಲೆ ಯನು ಕೊಟ್ಟನು ಕಲದವರ ಕೈಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೦೦); ಕಂಜಿದ ವಿಜಯಿ ತಲೆಮಾಲೆಗಳ್ ಕೋಳ್ವಿವೆತ್ತು, ರಂಜಿಸೆ ಮದವಲಬಲಶಕ್ತಿವಮಳ ಭಾಳಾಕ್ಷ ನಿರೂಪಾಕ್ಷನಿರ್ದಂ ಎಲಿಸಾದಿಂದ (ಚಿಬಿಪು. ೨-೨೨). [ತಲೆ + ಮಾಲೆ]

ತಲೆಮಾಲೆಗೊರಲ (ನಾ). ರುಂಡಮಾಲೆಯನ್ನು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ದವನು; ಶಿವ: ತಿರುಕಳಿಗ ಮನವವೆಸ್ತ್ರಾದು ತೆಗೆ ತಲೆಮಾಲೆಗೊರಲಂಗೆ ಮಹಿಮೆಯೆಲ್ಲಿಯದು (ಚಿಬಿಪು. ೦೬-೦೦). [ತಲೆಮಾಲೆ+ಕೊರಲ್+–ಅ್]

ತಲೆಮಾಜಿ (ನಾ). ೧. (ಒಡೆಯನಿಗೆ) ತಲೆಯನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡವನು; ಸ್ವಾಮಿನಿಧಕ್ತನಾದ ಯೋಧ: ಬೀಳುತಿರ್ದರು ಭಟರು ಮತ್ತೆ ಧಡಾಗಿತು ತಲೆಮಾಜಿಗಳು ಹೊಸಾಸಲನೆಡಹಿದರಂಗವಾರಿಯ ತೊಟಿಯನೀಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಧ. ೯-೦೩). ೨. (ದುರ್ವ್ಯಸನಕ್ಕೆ) ತಲೆಯನ್ನೆ ಮಾರಿ ಕೊಂಡವನು; ಆವಿವೇಕಿ: ತಲೆಮಾಜಿ ಕಂಡನು ದ್ರೌಪದಿಯನರವನೆಬು ಬಾಗಿಲಲಿ (ಕುವ್ಯಾಪಾ. ೫-೦೪). [ತಲೆ + ಮಾಜಿ + –ಇ್]

ತಲೆಮಿಗು (ಕ್ರಿ). ಆತಿಶಯವಾಗು; ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗು: ಪಾರದ ಬರ್ಪ ದೂದದಿಯರಂ ತವಕಂ ತಲೆಮಿಗುಗುಂ ನೀಡಿಯಂ ಜಾರುಕಳಾವದೊಳ್ಗಿ ಸುತಂ ದೆಸೆಯಂ ನಡೆ ನೋಡುತಂ (ಶಾಂತಿಶ್ವ. ೧೦-೨೪); ತಲೆಮಿಗ್ಗೆಯೆ ತಗುಳ್ಚು ಗೊಂಟುಗೊಸಲ್ತುನ್ಗ್ರಾಂಧ್ಯಮಂ ಕೈರವಾವಳಿಯೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು . . . ತಣ್ಣಗಿರಿಗಳಕತ್ತಂ ವರ್ಷದಂತೆಯು (ಕುಸುಮ. ೪-೪೮). [ತಲೆ+ಮಿಗು]

ತಲೆಮುಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಮಳೆ ಬಿಸಿಲುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಆವರಣ,–ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು,–ಮೇಲ್ಪುಸುಕು: ತಲೆ ಮುಚ್ಚು ಇರುವ, ಆಳು ಆಥವಾ ಆಳುಗಳು ಎಳೆಯುವ, ಹಗುರವಾದ ಎರಡು ಚಕ್ರದ ಬಂಡಿ (Jinrickshe. ಇಂಳಿ.). ೨.–ತಲೆದುಜೆ: ಜೋಡು ಕಟ್ಟಿಣದ ತಲೆಮುಚ್ಚು(Casque) ಒಂದು ಧುಂಕೆಯು ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ನೇತಾಡು ತ್ತಿದೆ (ಆರ್ಮಾಳ. ೦). [ತಲೆ + ಮುಚ್ಚು]

ತಲೆಮುಟ್ಟು (ಅ). ಕಡೆಯವರೆಗೆ; ಕೊನೆಯವರೆಗೆ; ಅಂತ್ಯದವರೆಗೆ: ತಪ್ಪು ನುಡಿದುನೆ ತಲೆಮುಟ್ಟು ಸಾಧಿಸಿ[ಪಾಣಾ. ತಲೆಮುಟ್ಟು ಸಾಜಿಸಿ] ಬಾಯಂ ಬಡಿದು (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೬-೨೦ಬ). [ತಲೆ+ಮುಟ್ಟು (<ಮುಟ್ಟು)]

ತಲೆಮುಡಿ (ನಾ). ಕಿರೀಟ: ಅಂತಾ ಕಾಂತೆ ವಿಜಯಕ್ಕೆಂದು ಪೊಡ ನಲ್ಲಿನ ತಲೆಮುಡಿಯಂಗೊನೆಮೆಟ್ಟಿಟ್ಟು ನೋ ಡಿಯುಂ ಬಯ ಅಸೆಯುಂ ಬೀಡಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ (ರಾಮಕ್ಕ. ೪೪-೩೦). [ತಲೆ + ಮುಡಿ]

ತಲೆಮುಮುಳು, ತಲೆವಂಸುಗಂ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮಂಸಕಂ; ಅವ ಕುಂಠನೆ: ಕೃಪ ಗುರುಜ ಕೃತವರ್ಮರು ರಥಾಶ್ವಂಗಳನು ದೂರದಲಿರಿಸಿ ತಲೆಮುಸುಕಿನಲಿ ಬಂದರು ಕೊಳನ ತಡಿಗಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೩೦) ; ತಲೆ ಮುಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ತಲೆಯಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಆಗಾದಿ. ೦೬೯). **ತಲೆ ಮುಮುಗುಗು**: ಕಂಡು ಅಸುರೇಂದ್ರನೈತರವನರುಗಾದರೊಯ್ಯಮೆಯ ತಲೆ ಮುಸುಗಂ ದಾದಿಯರ್ (ಕ್ರೀಡಾಮಾ. ೬೩೭-೦೦).
[ತಲೆ + ಮುಸುಕ್ಕು (<ಮುಸುಂಕು)]

ತಲೆಮುಸುಗು 'ತಲೆಮುಸುಕು' ನೋ.

ತಲೆಮೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವ್ಯಕ್ತಿ: ಪಾಠಕರಂತ್ಯಪರದಾರಾರು, ಜಾತಿಯಲಿ ಶೌರ್ಯದಲಿ ತಲೆಮೆ ತಾವಾರು (ಪಾರ. ೦೭-೦೦).
[ತಲೆ + – ಮೈ,/ತಮಿ. ತಲೆವೈ]

ತಲೆಮೆಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ).. ತಲೆಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕನ್ನಡಿಗರು ಯಾರನ್ನೂ ತಲೆಮೆಟ್ಟಲಿಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ. ಯಾರಿಂದಲೂ ತಲೆಮೆಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಲಿಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ (ವಿಜಯಮಂ. ೦೬). [ತಲೆಮೆಟ್ಟು + – ಇಸು]

ತಲೆಮೆಟ್ಟಿಲು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಒತ್ತು; ತುಳಿ; ಬೀಳಿಸು: ಅರಿವಿನ ಬೀಲಿಯು ತಲೆಮೆಟ್ಟಿ ಧೀರತೆವಿದಿಯುತ್ತ . . . ಸಾಗುತಿರೆ (ಪ್ರಬಧ. ೦೦೮). ೨. ಹಿಂದೆ ಸರಿಸು; ವಿಮಾರು : ಸರಿಯವರ ತಲೆಮೆಟ್ಟ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುವ (ಕವ್ಯಶಾ. ೦೦೪-೨೦) ; ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ತಲೆಮೆಟ್ಟಿ ಜಿಗಿದು ಹೋದದ್ದು ಹೇಗೆ ? (ಆಳ್ಕಾ. ೩೯) ; ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಗಳನ್ನು ತಲೆಮೆಟ್ಟಿ ಪಾರಿದವನು ಪ್ರಬಾಪ್ಪ ಕೊಟ್ಟುಕ್ಕಾ (ಕಬಸಾ. ೯). ೩. (ಆಲಂ) ಕಾಡು; ಪೀಡಿಸು ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡು : ತಲೆಮೆಟ್ಟುತಿರೆ ಕಾಟ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರ ನೋಡಿ ನಲಿದೆ ನೀಂ ಪೋದದೆಯೇನೆನ್ಮೊಡಲನುಂಬಿ (ಕಾಂರಾಥ. ೦೭೬-೩೯೫); ತಲೆ ಮೆಟ್ಟಿದ ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ರಾಜಕಾರಣಿಯು ಅಸಮರ್ಥನೂ ಆಗಬಹುದು (ಸಾಸಮಾ. ೩೩). [ತಲೆ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆಮೆರಕ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಜಂಭ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಅಹಂಕಾರಿ : ಆ ತಲೆಮೆರಕನ ಮಾತನ್ನು ನಂಬಬೇಡ (ರೂಢಿ). 'ತಲೆಮೆರಕತನ' ಪರಾ. [<ತಲೆಮೆರೆ + – ಕ$_3$]

ತಲೆಮೆರಕತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಜಂಭಪಡುವಿಕೆ,–ಬೀಗುವಿಕೆ,–ಅಹಂಕಾರ ಪಡುವಿಕೆ : ತಲೆಮೆರಕತನದೊಳಗೆ ನಾಲ್ಕೊರುಷ ಹಲವುತರ ಕೆಟ್ಟವನಿಗೀಗೇನುಲಿಯಲರಿವನೆ ಮಂತ್ರಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೪-೨).

[ತಲೆಮೆರಕ + – ತನ]

ತಲೆಮೆರೆ 'ತಲೆಮೆಱೆ$_1$' ನೋ.

ತಲೆಮೆಱೆ$_1$, ತಲೆಮೆರೆ (ಕ್ರಿ). ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮೇಲಾಗಿ ಮೆರೆ ; ಅತಿಯಾಗಿ ಜಂಭಪಡು ; ಅಹಂಕಾರಪಡು ; ಬೀಗು : ಇನ್ ನಿನ್ನ ಸೊರ್ಕನುರ್ಕಿನೊಳ್ ತಲೆಮೆಱೆಯ ನೀನ್ ! (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೬-೦೦೦). **ತಲೆಮೆರೆ :** ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ನೆರೆದು ಚೆಂದದಲಿ ಹೂವು ಗರಿ ಸೆಕ್ಕೆ ತಲೆಮೆರೆದು (ಇಂಗೀತ. ೧೭-೧೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಮೆಱೆ$_1$]

ತಲೆಮೆಱೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ ; ಬೀಗುವಿಕೆ : ಪೆರ್ಮನೆ ತನಮೇನ್, ಕಲಿತನದುರ್ಕೇನ್, ಆಳ್ಗಳ ಸಾಲೊಳ್ ತಲೆಮೆಱೆ ಸೊರ್ಕೇನ್ ? (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೨೬-೫೦೦). (ಗು). ೨. ಹೆಮ್ಮೆಯ; ಬೀಗುವ; ಅಹಂಕಾರದ : ಓವೋ ತಲೆಮೆಱೆಶಾಸನವೋ, ಓವೋ ಸ್ಯೂಸನ ಅರಸಿಕೆಯೋ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೨-೪೬೩). [<ತಲೆಮೆಱೆ$_1$]

ತಲೆಮೊರೆ 'ತಲೆಮೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಮೊಱಡು (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ,–ದಿಬ್ಬ,–ತಿಟ್ಟು : ಸೀಮಾನ್ತರ ಮೂಡಾಯೊಳಗೆರೆಯ ಪಾದರಿ ಎ ಅನ್ತೆ ಬಂದು ಕೆಱೆಯುಳ್ಕೂಡಿ ಪೆರ್ವಳ್ಳಮೆ ಸನ್ದು ಪಡುವಾಯ್ ನೋಡಿ ಪೆರ್ವುಣಸೆ ಎ ತೆಂಕಾಯ್ ತಲೆಮೊಱಡೆ ಬೆದಿಕೆರೆ ಎ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೨೭, ೧೧೮-೪೭ ; 726).

[ತಲೆ$_1$ + ಮೊಱಡು (<ಮೊರಡಿ)]

ತಲೆಮೊಱೆ, ತಲೆಮೊರೆ (ನಾ).=ತಲೆಮಾರು : ನಿನ್ನ ಸಂತಾನಂ ಆದೊಡಂ ಪದಿಮೂಱು ತಲೆಮೊಱೆಯ ಕಳೆದು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೦-೮೮೯). **ತಲೆಮೊರೆ :** ಈ ತಲೆಮೊರೆಯ ಅಗ್ರಕತೆಗಾರರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸರನ್ನಾಗಲಿ ಶ್ರೀ ಆನಂದರನ್ನಾಗಲಿ ಸರಿದೂಗುವ ಕತೆಗಾರರನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಲಾರೆವು (ಸುವರ್ಣ. ೧೪೫) ; ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಏಳುತ್ತಿದ್ದ ಹೊಸ ತಲೆಮೊರೆಯ ಜನದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬೇರೆಯಾಗಿತ್ತು (ದಾದಾನ. ೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಮೊಱೆ$_3$./ತಮಿ. ತಲೈಮುಱೈ]

ತಲೆಯರಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸು ; ಶಿರಚ್ಛೇದನ ಮಾಡು : ಭೃಗುಪತ್ನಿಯಾದ ದಿವ್ಯಾದೇವಿಯಂ ಪೆಣ್ಗೊಲೆಗೆ ಹೇಸದಕಟ ತಲೆಯರಿಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೦-೦೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಅರಿ$_1$]

ತಲೆಯಳಿಗ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಕೊಲೆಗಡಿಕ. ೨. (?) : ತಲೆಯಳಿಗನ ಪೆತ್ತ ಲಲನೆಯ ತಂದೆಯ ಘಳಿಲನೆ ತೆಗೆದು ನುಂಗಿದಗೆ . . . ವಂದಿಸುವೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೧-೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಅಳಿ$_1$ (<ಅಱಿ$_1$) + – ಗ$_2$]

ತಲೆಯಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು : ಇವನ ಆಟ ಆಯ್ತು ಅನ್ನುವಂತೆ ತಲೆಯಾಡಿಸಿದರು (ಮುನಿಮಾ. ೫೦). ೨. ನಿಷೇಧ ಸೂಚಿಸು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸು : ಅವುಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ನಿಶ್ಚಿತ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಲೆಯಾಡಿಸಿದ್ದೂ ಉಂಟು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೬). [ತಲೆಯಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯು ಅಲುಗು ; ತಲೆಯಂ ಅಲ್ಲಾಡು : ಸತ್ತು ತಪ್ಪೊಪ್ಪದೆನೆ ತಲೆಯಾಡುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೦೨-೨೦೫). ೨. ನಿಷೇಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸು. 'ತಲೆಯಾಡಿಸು' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$+ಆಡು$_1$]

ತಲೆಯಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡು,–ಇರಿಸು : ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಗೆ ತಲೆಯಾನಿಸಿ ತರುವುಂ ಶ್ರಿತರ ತಂಪಿಸುವುದಲೆ ನೆಳಲಿಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೩-೧೦೭).

[ತಲೆಯಾನು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಯಾನು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡು : ಪುಣ್ಯ ಪೂರುಷರ ಪದರಜಕೆ ಮಱದೊಮ್ಮೆ ತಲೆಯಾನದೆ ತದುಕ್ತಿ ಸುಧಾಮುಕುಂದಾಭ್ಯುದಯವನು ಕಿವಿಗೇಳದವರಾಯುಷ್ಯವೇಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೪-೦೪-೪೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಆನು$_1$ (<ಆನ್$_1$)]

ತಲೆಯಾರ್, ತಲೆಯಾರು (ನಾ). ೧. ಸಾಲಾಗಿ ಉಳುವಾಗ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಜೊತೆ: (ಕ). ೨. ನೊಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಜೊತೆ : ಬಳವಱಿದು ಹರೆಯವಱಿದೆಣೆಯಱಿದು ಬಗೆಯೆತ್ತುಗಳನಾಯ್ದು ಹಲವು ತಲೆಯಾರ್ಗಳಂ ಹೂಡಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೨೫). ೩. ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ನೇಗಿಲು: (ಕ). **ತಲೆಯಾರು:** ೪. ಪಳಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲ ನೊಗದ ಹಿಂದೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಜೊತೆ : "ನೊಗನ ತಲೆಯಾರು ಭಂಡಿ ಎಂಬ ಇವೆಲ್ಲಂ ಹೂಡುವ ಎತ್ತುಗಳು. ಕ್ರಮದಿಂದ ಯುಗ್ಯ, ಪ್ರಾಸಂಗ್ಯ, ಶಾಕಟ ಎನಿಸುಗು "(ನಾಜಿರಾ. ಕ).

[ತಲೆ$_1$ + ಆರ್$_3$ ./ ತೆಲು. ತಲೇರು]

ತಲೆಯಾರು 'ತಲೆಯಾರ್' ನೋ.

ತಲೆಯಾವು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಆಕಳು : "ಶ್ರೇಷ್ಠಾ, ನೈಚಿಕೀ–ಈ ೨ ತಲೆಯಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೦೬) ; "ನೈಚಿಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠೆಯೆನೆ ತಲೆಯಾವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಆವು]

ತಲೆಯಾಳ್, ತಲೆಯಾಳು (ನಾ). ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮುಂದಾಳು ; ನಾಯಕ : ತಲೆಯಾಳ್ಗಳಿವರು ಎಣಿಸಲ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕವರ್ ಮಿಕ್ಕವರ್ (ಪಾರಸಿ. ೧೪-೩೦೯). **ತಲೆಯಾಳು :** ತೇರು ಮಾಡುವಾಗ ಗಿರಿಯಯ್ಯನೇ ತಲೆಯಾಳು; ದೇವರು ಹೊರಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವನೇ ಬರಬೇಕು (ಸುವಸಂ. ೪೭) ; ರಾಜಕುಮಾರನ ನಾಮಕರಣ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ನಾಡಿನ ತಲೆಯಾಳುಗಳೆಲ್ಲ ನೆರೆದರು (ಸವತಿ. ೧೪೫) ; ದನಗಾರರ ತಲೆಯಾಳು ನಗರಕ್ಕೆ ಓಡಿಬಂದು ವಿರಾಟನ ಕುಮಾರ ಉತ್ತರನನ್ನು ಕಂಡು ಮೊರೆಯಿಟ್ಟನು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೨೩೨);

[ತಲೆ$_1$ + ಆಳ್$_3$]

ತಲೆಯಾಳು 'ತಲೆಯಾಳ್' ನೋ.

ತಲೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇಡು : ಅಂತದಱ ಮೊದಲೊಳ್ ಕೆಲವು ದಿವಸಂ ತಲೆಯಿಕ್ಕಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದುದನೊಂದು ದರ್ದುರಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೨೬೯-೮). ೨. ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,–ಬಾಗಿಸು : ಮಿಕ್ಕು ಮಾಸುವ ಬೆಳಗು ಕೆಂಪಡರ್ದ ಮುಗಿಲು ತಲೆಯಿಕ್ಕುವಬುಜಂ . . . ನಲಿವ ಜಾರೆಯರು ಸಂಜೆಯಲಿ ರಂಜಿಸಿದರು (ಸೋಮಚ. ೨-೦೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ತಲೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇಡು,–ಚಾಚು : ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಯೆಡೆ ಗಂಡಿಯೊಳ್ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ನೀಟಲಿ ನೋಡುವರುಗಳ ಸೂಟಿಯ ಬಾಣಗಳಿಂದಿಟ್ಟು ಜೀವವ ದಾಟಿಸಿದರು ಯಮಪುರಿಗೆ (ಕಂನವಿ. ೦೮-೭೬) ; ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಲಗಬಾರದು (ರೂಢಿ). ೨. ತಲೆದೋರು; ಬರು ; ಪ್ರವೇಶಮಾಡು : ಈ ಕಡೆಗೆ ತಲೆಯಿಡಬೇಡ (ರೂಢಿ); ಅವನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ದೇವರ ಬಗ್ಗೆ ಭಕ್ತಿಯ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಲೆಯಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ತಲೆಯಿಣುಕು (ಕ್ರಿ). = ತಲೆಯಿಡು ೨ : ನೆರೆದೀ ಕಲಿಗಳಿದಿರ್ ನಾಣ್ಚದೆ ನಿರಾಶೆ ? ತಲೆಯಿಣುಕಲಣ್ಮುದೆ ಭಯಂ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫೯-೦೯೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಇಣುಕು (<ಇಣಿಕು)]

ತಲೆಯಿಾ (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮವನ್ನು ಕೊಡು ; ಜೀವಕೊಡು ; ಹುಟ್ಟಿಸು : ಹೊಲದ ಪುರುಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲೊ ಮನೆಮನೆಯ ಕೈಮಿಂಚಿ ತಲೆಯಿತ್ತ ಕಾಲೂರನುಳಿದು ಮರೆಯಾಯ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೦-೨೫೫).

[ತಲೆ$_1$ + ಈ$_2$]

ತಲೆಯುಡಿಗೆ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಉಡಿಗೆ; ತಲೆವಸ್ತ್ರ ; ರುಮಾಲು, ಟೋಪಿ, ಪಾಗು ಮೊದಲಾದುವು; ಶಿರೋವೇಷ್ಟನ : "ತಲೆಯುಡಿಗೆ (ಮು., ಹೆಂಗಸಿನ ಅಲಂಕಾರದ ತೊಡಿಗೆ)" (Head-dress. ಇಂಕನಿ.) ; "ತಲೆಯುಡಿಗೆ, ಉಷ್ಣೀಷ; ಉಡಿಗೆ, ಉಡುಪು" (Tire. ಇಂಕನಿ.).

[ತಲೆ$_1$ + ಉಡಿಗೆ (<ಉಡುಗೆ)]

ತಲೆಯುಡೆ (ನಾ). = ತಲೆಯುಂಡಿಗೆ : ಒಂದೇ ಒಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸರು ತಮ್ಮ ತಲೆಯುಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರಡಿ ಉದ್ದದ ಮರದ ಕೊಂಬನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೬೯).

[ತಲೆ$_1$ + ಉಡೆ$_2$]

ತಲೆಯುದ್ದ (ನಾ). ತಲೆಯವರೆಗಿನ ಎತ್ತರ ; ಆಳೆತ್ತರ : ತಲೆಯುದ್ದದ ಪೂವಿನ ಘಟ್ಟಿ ಕಾಮದೇವನ ಕೃತಕಾದ್ರಿಯಂತೆಸೆಯೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೩) ; ಮಂದೈಸಿ ತಲೆಯುದ್ದಮಾಗಿ ತುಱುಗಿ ಬೆಳೆದೊಱಗಿ ರಾಜಿಸುವ ರಾಜಾನ್ನದ ಕುಸುಂಕುಱೊಳಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೫-೮೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಉದ್ದ]

ತಲೆಯುರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧.ತಲೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇಂದೆ ಹಳಿಯುಂ ಗಡ ಕೂಡುವನಾತನಂ ಗೆಲಲ್ ಬಂದಪುದೇ ಬಟಿಕ್ಕದುವೆ ಕಾರಣಮಾಗುಟಿದಿರ್ದನಂಧರಾಣ್ಣಂದನನಲ್ಲದುಂತು ತಲೆಯುರ್ಚುಗುಮೆ ರಣರಂಗ ಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೫). ೨. ಒಡಂಬಡದಿರು; ವಿಮುಖನಾಗು: ಪೆರ್ಚುಗೆ ಭರತಕುಲಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚುಗೆ ನಿಮ್ಮೆರಡು ತಂಡಮೊದವಿದ ನಣ್ಪಂ ಕರ್ಚುಗೆ ಕಲುಷಂ ನೀಂ ತಲೆಯುರ್ಚದಿರೆನ್ನೆಂದ ನುಡಿಗೆ ಕುರುಕುಳತಿಳಕಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಉರ್ಚು]

ತಲೆಯೂರ್ 'ತಲೆಯೂಱು' ನೋ.

ತಲೆಯೂರು (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ಊರು ; ಪ್ರಮುಖ ಪಟ್ಟಣ: ಎನ್ನ ನಾಡೊಳ್ ತಲೆಯೂರೆನಿಪ ಬೂಕನ ಕೆರೆಯಂ ಕೊಂಡು . . . ತಿರುಕುಳಿ ಪಾರ್ವರ್ಗಿತ್ತಂ (ಜಿಕವಂ. ೧೩-೦೦). ೨. "ಎಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮ, ಗಡಿ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿರುವ ಊರು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೩. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತೆರೆಯೂರು ಕೊಯತೂರು ಕೊಂಗಳಿಯುಚ್ಚಂಗಿ ತಲೆಯೂರು ಪೊಂಬುರ್ಚ್ಚವನ್ದಾಸುರಚೌಕಬಳೆಯವಟ್ಟಣಯೆಂದಿವು ಮೊದಲಾಗನೇಕ ದುರ್ಗ್ಗತ್ರಯಂಗಳನಶ್ರಮದಿಂ ಕೊಂಡು (ಎಕ. II, ೧೩೨-೨೭ ; 1123). [ತಲೆ$_1$ + ಊರು$_3$ (<ಊರ್)]

ತಲೆಯೂಱು, ತಲೆಯೂರ್, ತಲೆವೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಊರು ; ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿರು : ತಲೆಯೂಱಿ ತಪಸ್ಸಿದ್ದೊಡೆ ಅಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಯ ತೋಱುವಾತನು ನೀನೆ (ಸಮಾವ. ೮-೩೦) ; ಸಿಂಹಾಸನದಿಂ ತಲೆಯೂಱಿ ಕೆಡೆದರತಿಬಳ ಭೂಪರ್ (ಜಗವಿ. ೮-೮೨); ತಲೆಯೂಱಿ ತಪಂಗೆಯ್ಗೆಮ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೧೯-೪) ; ಉದ್ದನ ಮರನ ತುದಿಗೇಱಿ ತಲೆಯೂಱಿ ಬಿದ್ದು ಸತ್ತಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೫೩). ೨. ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸು ; ತಲೆಬಾಗಿಸು : ಕಾಲ ಕಾಮರ ಗೆಲುವ ಉಪಾಯವಾವುದೆಂದು ತಲೆಯೂಱಿ ನೆಲನ ಬರೆವುತಿಪ್ಪೆ (ಘನವ. ೧೫). ತಲೆಯೂರ್ : ೩. "ತಲೆಗೊಡು, ತಲೆಯನ್ನದುಮು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ತಲೆವೂರು : ೪. ಮಲಗು ; ವಿಶ್ರಮಿಸು : ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಸಂಜೆಯತನಕ ತಲೆವೂರಲು ಪುರುಸೊತ್ತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಊಱು$_1$]

ತಲೆಯೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು ; ಮುಖವನ್ನು ಮೇಲೆಮಾಡು : ತಡಬಡಿಸುವ ನುಡಿ ತಲೆಯೆತ್ತುವ ನವಿರಡಸಿದ ಬೆಱಗೆಸೆಯಲು . . . ರಾಜಕುಮಾರಂ ನೋಡಿದನು (ಜಯಕಾ. ೩-೧೪) ; ತಲೆಯೆತ್ತೆ ಕೂದಲ ಸೆಳೆಕೊಳ್ವ ಮುಳ್ಳು ಮೈಯಲುಗೆ ಸೀಳುವ ಬಲುಮುಳ್ಳು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೪೭) ; ಉಲಿಯದೆ ಕೆಲಿಯದೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನೋಡದೆ ಬಲು ಬಲ್ಲತನದಿ ಇರುವವಳು ದೊರೆಯುವುದು ಸಲೆ ಗುರುಕರುಣ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬೭೮). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ಹುಟ್ಟು ; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು ; ಉದ್ಭವವಾಗು : ತಲೆದಡವಿ ನಂಬುಗೆಯಿತ್ತು ಸಂತೈಸುತಿರೆ ನಲಿವು ತಲೆಯೆತ್ತೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯೆತ್ತಿ, ಯೊತ್ತಿ]ಹರುಷವಂಗವನಡರೆ (ಸೋದುಚ. ೪-೯) ; ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳೂ ಅವೈದಿಕಮತಗಳಾದ ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ ಚಾರ್ವಾಕಾದಿಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುವುದಕ್ಕೇ ತಲೆಯೆತ್ತಿದಂಥವುಗಳು (ಭಾರದ. ೦೨೨); ತಮ್ಮೊಳೊಗೆತನದೊಡಕು ತಲೆಯೆತ್ತಿದಾಗಳ್ (ಬದ್ಕಪ್ರ. ೦೨-೨೪೩); ಮಹಮ್ಮದನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮತವು ತಲೆಯೆತ್ತಿ, ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತು ವಿಗ್ರಹಗಳ ಪೂಜೆಯು ನಿಂತುಹೋದರೆ (ಪೈಮಹ. ೨೩). ೩. ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲು ; ಹಂಗು ಇಲ್ಲದಿರು : ಮೇರುಗಿರಿಯೊಂದು ದಿನ ಗರ್ವದಿಂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಕೆಂಗದಿರ ಹೊಂಗದಿರ ಜಿಹ್ವೆಯಲಿ ನುಡಿಯಿತ್ತು (ಕವಿಸೋ. ೨೦-೧); ಸೊಕ್ಕಿನಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಜೊತೆಯವರ ಕೂಟದಲಿ ನಾವು ಸಮ ನಿಮಗೆಂದು ನುಡಿವ ಬಲವಿಲ್ಲ! (ಕನ್ನಪಾ. ೧೦೪-೧೧). ೪. ಪ್ರಕಟವಾಗು; ತೋರು: ಕಾಡೊಳ್ಪು ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಸೊಡರೆತ್ತಿ ತೋರ್ದಂತೆ ನೋಡುತಿಹ ಬೆಳ್ಳಿಯಂ ಕಂಡಲ್ಲೆ ನಿಂದು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೬-೨೬೬). ೫. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಸಲೆ ನಮವ ರೋಗಿ ಬೇಗಂ ತಲೆಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ತ್ತಲ್ (ಸಮಪ. ೩-೬೪) ; ಅವನು ವ್ಯಾಪಾರದ ನಷ್ಟದಿಂದ ತಲೆಯೆತ್ತಲು ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೬. ಪ್ರಗತಿ ಪಡೆ; ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದು: ಕನ್ನಡ ತಲೆಯೆತ್ತುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ? (ರೂಢಿ).

ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗು=ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಓಡಾಡು; ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಓಡಾಡು ; ಯಾವ ಅಪವಾದವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇರು : ತಾನು ಶಹರಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೦). ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಡೆ = ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗು : ಅನುವರದೊಳಿಂದು ಶೌರಿಗೆ ವಿಮುಖನಾಗಿ ನೀಂ ಬಂದೆಯಾದೊಡೆ ಮಾವನ ಮನೆಯೊಳಾಂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಡೆವೆನೆಂತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೬). ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲು = ೧. ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು; ಉಂಟಾಗು: ಈ ಶೈವಧರ್ಮದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಳಾಮುಖ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಒಂದು ಶಾಖೆಯೂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತಿತ್ತು (ಶೂನ್ಯಕು. ೧). ೨. ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಿರು : ಗಾಳಿ, ನೀರು, ಬೆಳಕಿನಲಿ ತೂಗಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತವರೆ ಮಾನವರು (ನೆಲಮು. ೪೬-೮). ೩. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು: ಕತ್ತಲ ಕಣಿವೆಯಿನೆಂತೊ ಮೇಲೈತಂದೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂದೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೪-೮). ೪. ಗೌರವದಿಂದಿರು : ಇಂದಲ್ಲ ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ದೇಶ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಕಳಹು. ೧೧೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಎತ್ತು$_1$]

ತಲೆಯೆಱಕ (ನಾ). (ಲಜ್ಜೆ, ಅವಮಾನಗಳಿಂದ) ತಲೆ ಬಾಗುವಿಕೆ ; ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸುವಿಕೆ : ನೆರೆದೀ ಸಭೆಯೊಳ್ ಲಜ್ಜಾಭರದಿಂ ತಲೆಯೆಱಕ ಮಾದುದಿಂದೆನಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೨೮) ; ಕರಕಿಸಲಯರುಚಿಯಿಂದಂ ಪರಿಭವಮಾಯ್ತೆಂಬ ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ತಲೆಯೆಱಕಂ ಪಿರಿದಾಯ್ತೆನೆ ಜೋಲ್ದು ಸಡಿಲ್ದರುಣಾಶೋಕಪ್ರವಾಳಮಂ ವಧು ತಿಱಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೭೦) ; ಮೂಱಾವರ್ತನವೊಂದು ತಲೆಯೆಱಕಮುಮಿಂತೆ ದಂಡಕದ ಕಡೆಯೊಳಂ ಪೇಟ್ದು (ಪಸಾರ. ೩೩೭). [ತಲೆ$_1$ + ಎಱಕ$_2$]

ತಲೆಯೆಱಗು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಬಾಗು; ನಮಸ್ಕರಿಸು: ಹಲಬರೆವ್ಮೊತ್ತಿಗೆ ಬಂದು ಹೋದರು ಮುಂದೆ ಕೆಲಬರು ದೂರದೊಳ್ನಿಂದು ತಲೆಯೆಱಗಿದರು (ಭರಣ. ೩೯-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಎಱಗು$_1$]

ತಲೆಯೇಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೇರು; ನೆತ್ತಿಗೇರು; ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಮಿತಿಮೀರು: ನಿರ್ವಿಕಾರ ಸ್ವರೂಪನಪ್ಪ ಪರಮಂಗೆ ಸ್ವಪ್ನೋಪಮಾಹಂಮಮತೆ ತಲೆಯೇಱೆ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೫ವ). [ತಲೆ$_1$ + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ತಲೆಯೇಱು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಗಾಯ,-ಹುಣ್ಣು: "ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಘಾಯ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ತಲೆ$_1$ + ಏಱು$_4$(<ಏಱ್$_4$)]

ತಲೆಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಒಡೆ,-ಸೀಳು: ಬಡಿವನಲ್ಲಿಯ ಮಕ್ಕಳನು ತಲೆಯೊಡೆವನರೆಬರ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೫೪); ತಗುಲಿದರೆ ತಲೆಯೊಡೆವ ಪೇರಾಲಿಕಲ್ಲುಗಳ್ ವೆರಸಿ ಕರೆದುದು ಮುಸಲಧಾರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೩೪-೧೨೯). ೨. (ಆಲಂ) ಬಗ್ಗುಬಡಿ; ದೋಚು: ಆ ಜಮೀನ್ದಾರ ಬಡವರ ತಲೆಯೊಡೆದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

ತಲೆಯೊಡಕೊಳ್ಳು = ಬಹಳವಾಗಿ ಯೋಚನೆಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಮಾತಾಡಿ ದಣಿ; ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇನ್ನು ನೀವು, ನಿಮ್ಮ ಮಗ, ಮನಸಿನಿಂದ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕಲಿಸುತ್ತೀರಿ. ಇತರರು ಏಕೆ ಪುಕ್ಕಟೆ ತಲೆಯೊಡಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಹೇಳಿ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೪೭). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆ$_1$]

ತಲೆಯೊಡೆತ(ನಾ).೧.(ನರಗಳ ತಂಡಿತದಿಂದ)ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋವುಂಟಾಗುವಿಕೆ; ತಲೆಸಿಡಿತ; ತಲೆನೋವು: ಸೌದೆ ಸೀಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತಲೆಯೊಡೆತದಿಂದ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ನಿನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದೆ (ವಚಭಾ. ೧೭೪). ೨. (ಆಲಂ) ಬಗ್ಗು ಬಡಿಯುವಿಕೆ: ಬಡವರ ತಲೆಯೊಡೆತದಿಂದಲೇ ಅನೇಕರ ಆಸ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆತ]

ತಲೆಯೊಡೆಯ (ನಾ). ರಕ್ಷಕ; ಒಡೆಯ; ಹೊಣೆಗಾರ; ಗೊತ್ತುಗಾರ: ನೀವುಂ ತಲೆಯೊಡೆಯರ್ಗೆ ತಲೆಸುತ್ತಂ ಮಾರ್ಕೊಂಡರೆನಿಸಿ ನಗೆಯಂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ . . . ಕೂಸಂ ಕುಡುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೪೨); ನಿನ್ನಸುವ ಕಳೆವೆನೀಗಳೆ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಬಡೆ ಭಳೆಯದಲಿ ಬರಹೇಳು ನಿನ್ನೀ ತಲೆಯೊಡೆಯನಹ ವಿಷ್ಣುವನು ನೀ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೭-೭-೧೦). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆಯ$_1$]

ತಲೆಯೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). (ಹಿಂಸೆಗೆ) ಈಡಾಗು; ಗುರಿಯಾಗು: ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧಗಂಟೆಯವರೆಗೆ ವೆಂಕಟರಮಣನ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾತಿನ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ತಲೆಯೊಡ್ಡಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕಾಯಿತು (ಮೂರುದಾ. ೧೯೬). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡ್ಡು$_1$]

ತಲೆಯೊತ್ತು$_1$, ತಲೆವೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂರಿಸು,-ಅದುಮು,-ಒತ್ತು: ಡಾಳಮಂ ಪಸರಿಪ ತೋರಮುತ್ತಿನ ಸರಂ ಮೊಲೆಯೊಳ್ ತಲೆಯೊತ್ತೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೪೩). ೨. ಹೊಡೆದಾಡು; ಎದುರಾಗಿ ನಿಲ್ಲು; ಯುದ್ಧಮಾಡು: ತಿರು ಪಱುದೊಡೆ ದಂಡಾದಂಡಿ ರಣಂ ಬಿಲ್ಲಿಂದಮಾಯ್ತು ಬಿಲ್ಮುಱುದೊಡೆ ಗೋಣ್ಮುಱುಗೆ ತಲೆಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತುತಿರ್ಪೊಂದುರವಣೆಯಿಂದಾದುದಾ ಕಚಾಕಚಿ ಯುದ್ಧಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೭೦); ಮುಳಿದೊತ್ತಿ ನೂಂಕಿ ಕಣೆಯಂ ಬಿಲ್ಲಂ ಬಿಸುಟ್ಟೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಕೂರಾಳ್ಗಳ್ ತಲೆಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದಲಗಿಂದಂ ಕುತ್ತಿ ಮೈಯಿಕ್ಕಿದರ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭೭); ಅವನಿಯಲಿ ನಿನ್ನೊಡನೆ ತಲೆಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ಯೆ]ತ್ತುವ ನೃಪಾಲಕರಿಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೮); ಮೃತ್ಯು ನಿನಗಾನೆನ್ನೊಡನೆ ತಲೆಯೊತ್ತಿ ನೋಡೆಂದೆನುತ ಬೊಬ್ಬಿಱುವುತ್ತ ದೈತ್ಯನ ತಱುಬಿದನು ಬಲವೆಲ್ಲ ಬೆಱಗಾಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೩೧). ೩. ಕಷ್ಟಪಡು; ತೊಂದರೆಯನ್ನನುಭವಿಸು: ಇಂತು ತಲೆಯೊತ್ತುತ ಮಹಾವಿಪಿನಾಂತರವ ತೊಳಲಿದೆವು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೧೨). ತಲೆವೊತ್ತು: ೨. ತಲೆವೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತಿದುದೆನೆ ಹೊಯ್ದುದು" (ಧಾರನಿ. ೫೦); ತಲೆವೊತ್ತೆ ತಾರಕಾವಳಿ ತಲೆಗರೆದಿದೆ ರಾಹುವದನ ಶಶಿಬಿಂಬದ ಪಿಂದಲೆಯೊಳೆನೆ ತೋರ ಮುತ್ತಿನ ತಲೆದುಡುಗೆಯಿನೆಸೆದುದಲರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಸತಿಯಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೫೬); ಗೆಲ್ಲಕೆ ಹಾರದೆ ಕುತರ್ಕಕ್ಕೆ ತಲೆವೊತ್ತದೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳಂ ವಾಸಿಗಂ ಗಾಸಿಯಾಗದೆ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೦-೭೬). ೪. ತಲೆಯನ್ನು ಸವರು; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು: ಕಲಹಕ್ಕೆ ಕಚ್ಚೆವಾಸುವ ತಲೆವೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತೆ ಕೆರಳ್ವ ಜಗಳವಾಡುವನುಂ ತಾಂ ಸಲೆ ಬೈಸಿಸಿಕೊಳ್ವಂ ನಿರ್ಮಳನಕ್ಕುಂ ಕೇಳಲೊಡನೆ ಜೈನಾಗಮಮಂ (ಸಮಪ. ೩-೫೬). [ತಲೆ$_1$ + ಒತ್ತು$_1$]

ತಲೆಯೊತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಂದಣಿ; ಸಮೂಹ: ಝಗಝಗಿಪ ತನುರುಚಿಯ ಮಿಂಚನು ಮಿಗುವ ಖಡ್ಗಚ್ಛವಿಯ ತಲೆಯೊತ್ತುಗಳ ಚಾವಡಿಯೊಳಗೆ ಕೌರವರಾಯನೈತಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೨೬); ಮುನಿನಿವಹ ತಲೆಯೊತ್ತುಗಳಲೆಸೆದರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯೨-೨). [ತಲೆ$_1$ + ಒತ್ತು$_2$]

ತಲೆಯೊಲೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಒಲೆದಾಡಿಸು; ತಲೆಯಾಡಿಸು: ಅವಳು ತಲೆಯೊಲೆಯುತ್ತ, ಮುಗುಳುನಗೆ ಸೂಸುತ್ತ, ಬಿರುಬಿರನೆ ಕಾವಲುಗಾತಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೦೨). ೨. ತಲೆದೂಗು; ಮೆಚ್ಚು: ಹುಲಿಗುಲಿಯ ನೆಲ್ಲೂರು ನೋಡಿ ನುಡಿ ಬಿಚ್ಚುತುಂ ತಲೆಯೊಲೆದು ಪೊಗಳುತುಂ ಪೊಗಳ್ಕೆಯಂ ಪೊಸೆದುಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೫-೨೧೪). [ತಲೆ$_1$+ಒಲೆ$_1$]

ತಲೆಯೊಲೆತ (ನಾ). ತಲೆದೂಗುವಿಕೆ; ತಲೆಯಾಡಿಸುವಿಕೆ: ರಿಪು ಭಯಾಕಾರಮಾ ವಿಪುಲ ವಪುವಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನೋಡಿ, ಕುಳ್ಳಿರವೇಳ್ದು, ತಲೆಯೊಲೆತದಿಂ ಪಡಿತುಳಿಲ್ ಗೆಯ್ತುಮಂ ಸಲಿಸಿ ತಾನುಂ ಕುಳಿತನಾ ಕುಬೇರಾರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೧-೧೦೩). [ತಲೆ$_1$ + ಒಲೆತ]

ತಲೆಯೋಟೆ (ನಾ). = ತಲೆಬುರುಡೆ: ತಮ್ಮಿಂದಂ ಕೊಲೆವಡೆದ ಪಾರ್ವರ ತಲೆಯೋಟೆಯನೊರ್ಕೈಯ್ಯೊಳ್ಕಪ್ಪರೆಯಾಗಿ ಪಿಡಿದು (ಭಾರಶಾಂ. ೩೫-೨೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಓಟೆ$_2$]

ತಲೆಯೋಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಚಾರಮಾಡು; ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸು: ಅವನು ತಕ್ಷಣ ತಲೆಯೋಡಿಸಿ ಕುತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾದನು (ರೂಢಿ). [ತಲೆಯೋಡು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಯೋಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿ ಕೆಲಸಮಾಡು; ಯೋಚನೆ ಹೊಳೆ,-ಸ್ಫುರಿಸು: ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯಲು ಅವನಿಗೆ ತಲೆಯೋಡಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಓಡು$_1$]

ತಲೆಯೋಡು$_2$ (ನಾ). = ತಲೆಬುರುಡೆ: ನೋಡುವನು ಹೆಣದಿನಹಿಗಳ ಹೇರಾಳ ರಕ್ಕಸರ . . . ಬಾಡುಗರುಳಿನ ಚೀತ್ಕೃತಿಯ ತಲೆಯೋಡುಗಳ ತನಿರಕುತಪಾನದ ಶಾಕಿನೀ ಜನವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೦); ಸುರಭಿವಿಲೇಪನ ಸುರುಚಿರ ರತ್ನಾಭರಣಮನತಿಗಳೆಯಿಸಿ ತಲೆಯೋಡೆಲುಗುರಳ ತೊವಲ್ದೂವೆ ಗಳೀಶನ ಸಾಮೀಪ್ಯಂಬಡೆವಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೦-೧೯); ತಲೆಯೋಡುಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತವ ತುಂಬಿ ಕೈಯೊಳುಱ್ ಸವಿದು ಚಪ್ಪರಿದು . . . ನಲಿದಾಡಿದುವು ಮರುಳುಗಳು (ಕಂನವಿ. ೧೫-೭೦); ಪಾಪ, ಇದಾರದೊ ತಲೆಯೋಡು (ಇಂಗೀತ. ೩೨-೧೭). [ತಲೆ$_1$+ಓಡು$_2$]

ತಲೆಯೋಳ್ 'ತಲೆವೋಳ್' ನೋ.

ತಲೆರನ್ನ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನ; ತಲೆಮಣಿ; ಚೂಡಾಮಣಿ. ೨. (ಆಲಂ) ತಲೆಮಣಿಯಂತಿರುವವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಉತ್ತಮನಾದ ಪುರುಷ: ಮೋಹರದಾರಭಟೆಯನು ಸಾಹಸಿಗಳ ತಲೆರನ್ನ ಚೆನ್ನಿಗ ರಾಮ ಕಾಹುರ ಮಿಗೆ ನೋಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೩-೭೦); ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರ ತಲೆರನ್ನ ಚೆನ್ನಬಸವಂ ಸುಖದೊಳಿರುತಿರ್ದನು (ಚೆಬಪು. ೫-೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ರನ್ನ]

ತಲೆದನ್ನೆ (ನಾ). ತಲೆಮಣೆಯಂತೆ ಇರುವವಳು; ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ : ಉತ್ತಮಳಾದ ಹೆಂಗಸು : ಲಲನೆಯರ ತಲೆದನ್ನೆ ಮೋಹೋತ್ಪನ್ನೆ . . . ಶಶಿಬಿಂಬೆ (ಪಾರ್ವತೀ. ೫-೫) ; ಔಪಾಧಿಗಳ ತಲೆದನ್ನೆಯನ್ನೀನಿತು ಕೊಡಾಡುವದದ್ಕಾಕೆ ಪೇಳುವದಾನು ಶಕ್ತನೆ (ಪಾರ್ವತೀ. ೫೩-೪).

[ತಲೆದನ್ನ + – ಎ]

ತಲೆರಾಸಿ (ನಾ). ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಭೂಮಿ ; ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿ (?) : ಕೆಂಗೂರ ಮಾಹಾಜನ ಮೂನೂಳ್ಬ್ಯರು ಪಸುಣ್ಣ ದೋವರ ದುಗ್ಗ ಸೆಟ್ಟಿಗೆ ತುಂಬ್ಪಿದಿಸುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿ ಆವುದನ್ನಡೆ ಕೆಱಿಯ ಕೆಲಗೆ ತಲೆರಾಸಿಯಲಿ ಬಿತ್ತ್ಯಲಬ್ಬಿಯಂ ಖಿಣ್ಣಗ ಗಟ್ಟಿಯುಂ ಕೆಱಿಗೆ ಸಲ್ಲು (ಶಾಇಇ. IX-i, ೩೭-೬ ; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [ತಲೆ + ರಾಸಿ]

ತಲೆರೋಮ (ನಾ). ತಲೆಗೂದಲು : ತಲೆರೋಮಂ ಜೆಡಿಗಟ್ಟಿ ವೇಣಿಬಿದು ಬಾಯೊಳ್ಸೀವೆ (ನುಳುಕೃತಾ. ೪-೩೬). [ತಲೆ + ರೋಮ]

ತಲೆಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಸುಂದರಿಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು : ಧರೆಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ತಲೆಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾರಾಮ, ವಿಷ್ಣುದಾ ಸಮ್ರಾಜ ಸಾರ್ವಭೌಮ (ಪಾರಿಸಿ. ೩-೦೦೦). [ತಲೆ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ತಲೆವಡಿಕೆ (ನಾ). ಸಮ್ಮುಖವಾಗುವಿಕೆ: ಪೊಡವಡಿಕೆ, ತಲೆವಡಿಕೆ, ಜಿವುಡಿಕೆ, ಅಡಿಕೆ (ಕಱ್ಞಾನು. ೩೭೦ ಪ್ರಯೋಗ). [ತಲೆವಡ + – ಇಕೆ]

ತಲೆವಡು, ತಲೆಮಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಭಿಮುಖವಾಗು ; ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಯಾದ್ದರೊಳ್ ವೈಷಮ್ಯಜನುಮನುಸಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದಂಗನೊಳ್ ತಲೆವಟ್ಟಿದಿರಾಗಿ ನಿಂದು ಸೂತಜನಿಳ್ದಂ ಗಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೪೦) ; ಪಲತೆಱದ ವಿಷಯದತ್ಪಲ್ಲವಿಪಟ್ಟಿರ್ದಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ಕೆದಿರಾಗಿರ್ದುಂ ಸಲೆ ಶಕ್ತಿಪಸ್ಸು ಸಂಪತ್ಸಿಯ ನಲೆಯುದು ಮಣ್ಣಾವ್ವಿತೆ ಮಾಯ್ದು ಸಿಲಿಯುಳ್ಳವರಂ (ಶಾಂಪಂಪು. ೫೫೮) ; ಚಲಮಂ ಪಿಡಿದೀ ಬಿಡುವೆನೆ ಸಲೆ ನುಡಿವಂ ನುಡಿದ ನುಡಿಯನೆಂದಾಗ್ಯಹದಿಂ ತಲೆವಟ್ಟು ನುಡಿವ ನುಡಿಯಂ ತೊಲಗಿ ಕೈಕೊಂಡ ವಿಶಿಷ್ಟದಭಮಾಕೆಯಂ (ಹರಿಶ. ೧೯೬). **ತಲೆಮಡು** : ೧. "ತಲೆಮಡು (ತಲೆ + ಮಡು)ಶಿರಸ್ಸಂಧಾನೇ (ತಲೆಮಡು)" (ಕವಿಪಾ) ; ಅಂತರಿಡುಂ ವಡೆಯ ನಾಯಕರಿರ್ವರ್ರಿರ್ವರ್ರೊಳ್ ತಲೆಮಟ್ಟು ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೧೦೪ ಪ) ; ತಲೆಮಟ್ಟು ಪಾಯ್ದು ವಿರ್ಯಾವಲೇಪ ದಿಂದಿರ್ದು ಬಿಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೬) ; ತೆಗೆತೆಗೆದು ತಲೆಮಟ್ಟು ಕಱಿದರು ಬಿಗಿದ ಬಲುಗಳಲಿತರಥರು . . . ಹಯವ ತಱಿದರು ಸಾರಥಿಯ ಕೆಡಹಿ (ಕುಮ್ಮಾರ. ೪-೯೬) ; ದಿಟ್ಟ ಮುಟ್ಟಿಯ ಸರಿಸದಲಿ ತಲೆಮಟ್ಟು ಕವಿದರು ಭೀಮ ಫಲುಗುಣರಿಟ್ಟ ತೊಡರಿನೊಳಾರರು ಸಿಲುಕರು ದಿವಿಜದನುಜರಲಿ (ಕುಮ್ಮಾರಿಪ್ರಾ. ೦೮-೨೪). ೨. ತಲೆಬಾಚು ; ತಲೆ ಯೊಡ್ಡು ; ತಲೆಕೊಡು ; ಈಡಾಗು ; ಗುರಿಯಾಗು : ರಾಜ್ಯ ಸಿರಿ ತೊಲಗಿದಡೆ ಪೂರ್ವಗುಣವೞದೇ ಮುನ್ನ ಭವಿನಿಳಯದೊಳಿಳು ತಲೆಮಟ್ಟು ದುದಿದ ಗಾವದಿಯೈಸಿ ಭೂಪಾಲನಲ್ಲಿಂದನು (ಹಱಕಾ. ೦೦-೩೩) ; ಪಾವನೆಯಂದೇ ಒಲ್ಪುಗೊಂಡನದೆಜಿನ ವಿಲಗಡೊಂದಕ್ಕೆ ತಲೆಮಟ್ಟಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೪-೫೮). ೩. ಸೇರು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : ಸಲಿ ನಮೆವಾವಿನೆ ಮೆಯ್ಕೊಳ್ತು ಲೆಮಟ್ಟು[ಪ್ರಾತಾಂ. ಮುಟ್ಟು೦]ತೆಂತು ನಿಂದರಾ ದೇವರ್ಕಳ್ (ನಮಿಪ. ೪-೬೩). 'ತಲೆವೆತ್ತು,' ಪರಾ. [ತಲೆ + ಮಡು]

ತಲೆವಣ (ನಾ). ಒಂದೊಂದು ತಲೆಗೆ ಇಂತಿಷ್ಟು ಎಂದು ವಿಧಿಸುವ ಹಣ,–ಸುಂಕ ; ತಲೆದರಿಗೆ : ಎಪ್ಪತ್ತಕ್ಕಂ ತಲೆವಣ ತಂಮ ವತ್ತದ ಆರಸುಂ ಕೆಱಿಯ ಸ್ವಯಂಭು ಕಲಿದೇವರ ವರ ಸನದೊಳು ನಿಲ್ಪಿ (ಎಳ್. XI, ಧಾವಿಡ. ೮೭-೦೮; 1264) ; ರಣಮಗ್ಗದಿ ನಿಖಿಳಾಯುಧವದೇಲಾನ ಬಣಗುಗಳ್ ಬಂದು ತನ್ನೊಡನೆ ಸೆಣಸಲು ಕಗರ್ಗೂಲಗಾಱ ಸುಂಕಕೆ ತಲೆವಣಗೆ.ನಾಡು ಬಟ್ಟರ್ಪೆರ್ಪುರನು (ಮೋಹಶ. ೩೫-೦೭). [ತಲೆ + ವಣ್ಣ]

ತಲೆವಣಿ, ತಲೆಮಣಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿ: ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನ : ತಲೆವಣಿಯ ಫಣಿಗಳಂ ಸುಲಿವೊಲದಡಗಂ ಪೊತ್ತ ಬೆಡರುಂ ಮರಗಳ ಕಲ್ಪಲೆ ಪೊಯ್ದಟ್ಟುಂದಿರಿಲ ಮುಂದಲೆಯೊಳ್ ನೊಡಲಿಲ್ಲು ನಡವ ತೆಱದಿಂ ನಡೆದರ್ (೧೯೧೫. ೬-೩೦) ; ಗುರುಸುತನಿ ತಲೆವಣಿ ಕಿತ್ತು ತಂದೀವಂತೆ ಕಟ್ಟುಳೆರುಟ್ಟು ನಿಯಮಿಸುತ (ತಿಮ್ಮಸ್ತಿ ೯. ೨-೭೮). ೨. (ಅಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಅಗ್ರೇಸರ : ದಾನಿಗ ತಲೆ ವಣಿಯ (ಪಶ್ಚಾರಾ. ೬-೪೦) ; ಸತಿಯರ ತಲೆವಣಿ ಸಖಿಯೊಡನಿರ್ದಳು ರತಿ ಸರಸತಿಯು ಶೀವಿಯಲಿ (ಭೋಜಕ. ೪೬-೫) ; ಚದುರರ ತಲೆವಣಿ ತದ್ಭವ ಮೋಕ್ಷ ಸಂಪದನ ಬಣ್ಣಿಸಲೆನ್ನ ಹವಣೆ (ಭರತ. ೦-೩೦) ; ರಾಜೇಂದ್ರರ ರಾರಾಜಿಸುತಿರ್ಪ ಸನ್ಮಾರ್ಗದೋಜೆಗೆ ತಲೆವಣಿಯೆನಿಸಿ (ಜಾಗಳ. ೨-೯೮). **ತಲೆಮಣಿ**: ೨. 'ಕಣ್ಣಾ ಕಾಣದಗಾಲಿಲ' ಕಬ್ಬುಗರು ಪವಾಡವೇ ಶರಣತತ್ವದ ತಲೆಮಣಿಯೆಂದು ದಶಿಯದ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹುಚ್ಚರಂತೆ ಹಾಡಿರಬಹುದೇ ? (ಪೋಳಮಾ. ೯೩, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿಗನಾದ ಕುಮಾರ ವ್ಯಾಸನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಲೆಮಣಿಯಾದ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು (ಕಾಇಚ. ೨೪೬) ; ಭಾರತದ ತರುಣರ ತಲೆಮಣಿ . . . ಆದರ್ಪವ್ಯಕ್ತಿ ಸುಭಾಷಚಂದ್ರರೇ ನವುಗೆ ಎದುರಾಳಿಂತೆ (ಪ್ರಜಾಕ. ೬೮). [ತಲೆ + ಮಣಿ]

ತಲೆವತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಮುಖಾಭೆಮುಖವಿಡು ; ಚುಂಬಿಸು (?) : ತಲೆಗರೆಯ ದಣ್ಣಂ ಸತ್ಯರ ತಲೆಗಳನಟ್ಟಿಯೊಳಮರ್ಚಿಕೊಂಡುಯ್ದೆಡೆಯೊಳ್ ತಲೆತಡ ವರಲಮರಿಯರೀಂ ತಲೆಯಂ ತಲೆವಡಿದು ಬಿಡದೆ ತ ಲೆ ವ ತ್ತಿ ದರ್ ರೀ ರ (ಪಂಪರಾಮ. ೦೩-೩೬). [ತಲೆ + ವತ್ತು]

ತಲೆವರಿಗೆ, ತಲೆಹರಿಗೆ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ತಲೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಫಲಕ; ಗುರಾಣಿ: ಕಲ್ಯಾಣವೆಱಿಯ ಕಟಕವಱಿಯೆ ಬೇಂಟೆಯಾನಾಡುತ್ತಿದ್ದ . . . ಆರು ಹಿರಿಯರು ಕಾದಿ ಗೆಲಿದು ಗುಡೇಶ್ವರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಗೆ ತಲೆವರಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ [ಪ್ರಾತಾಂ. ತಲೆವರಿಯನಿಕ್ಕಿ ಬಂದೆನೆನ್ನ, ತಲೆವರಿಯ ಬಂದ ಎನ್ನ, ತ ಲೆ ವ ರಿ ಗೆ ಯ ನಿ ಕ್ಕಿ ಬಂದೆನೆನ್ನ] ಕೈ ನೋಡಿ ಭೋ (ಅವಚಂ ೦೨೦-೫೪೭) ; ಮನದೊಳಮಾದರಿಸದೆ ತನ್ನನೆಯಾಕೆಯ್ವರ್ವ ತುದಿಯ ದಿವಮಾವದಿರ್ವಲ್ ಮುನಿಯ ತಲೆವರಿಗೆಗೊಂಡತನು ನಳವಂ ನಡರ್ದಪ್ಪನೆನಿಸಿದಂ ಶಕಲಕ್ಷ್ಯಂ (ಸರ್ಪಕ್ಷ. ೬-೬೪) ; ಮಿಟ್ಟ ಹೆಣನಮ ಖಿಲರ ಬಲಹುರಿಗಟ್ಟಿ ತಲೆವರಿಗೆಯಲಿ ಪಾರ್ಥನ ಕಟ್ಟಳಿಯಲಿ ಜೂರಿಸಿದ ರುಬ್ಬಣದ ಬೆಸನಿಗಳಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಳ. ೨೦-೨೪) ; ತಲೆವರಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ ಜಯರಾಜ ಕಿತ್ತ ಕೂರಲಿಗುವೆರಸು ಮುಂದೆ ನೆರಿದಾ (ಭರಚ. ೪೪-೦೦) ; ತಲೆವರಿಗೆಯಿಂದೆ ಕೆಲರಗಳ ಸರಿಸದಿರೂಗಳ ತಲೆವೋಆದರ್ (ಪ್ರಬಂ. ೪೩-೩೬). **ತಲೆಹರಿಗೆ**: ಮುಸಲ್ಮಾನರು ತಲೆಹರಿಗೆಗಳಕ್ಕೊಡ್ಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಅಲಗಿನ ಗಾಯಗಳ ಸ್ನೇಹಸದೆ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿಬಂದು (ಕವಿಚ. ೦೩೬). [ತಲೆ + ವರಿಗೆ]

ತಲೆವಲಗೆ (ನಾ).=ತಲೆವರಿಗೆ : ಒಲೆದು ಗಜವಿಟ್ಟಣಿಸದವು ತಲೆವಲಗೆಯಂ ಕಲಿಪಾಯದರ ಪಡತಳಿಸತೊಳಿಕ್ಕೊಳಕ್ಕೊಕಿದವು ಬ್ಬರರ ಬಂಡಿಗಳು (ಕುಮ್ಮಾರಿಪ್ರಾ. ೦೮-೪೪). [ತಲೆ + ವಲಗೆ]

ತಲೆವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿರುವ ವಸ್ತ್ರ ; ತಲೆದುಡುಗೆ ; ಪಾಗ : ಒಂದು ಹೂಮಾಲೆ, ತಲೆವಸ್ತ್ರ, ಒಂದು ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಬಹುಮಾನವಾಗಿ . . . ಅವರಿಗಿತ್ತನು (ಪುಳುವಾ. ೦೩೪).

[ತಲೆ + ವಸ್ತ್ರ]

ತಲೆವಳಸು, ತಲೆಬಳಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಳಸು ; ತಲೆಯನ್ನು ಸುತ್ತು,–ಆವರಿಸು : ತಲೆವಳಸಿ ಸಿಸಿದುಳಿಗಳಿವದ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ತಲೆಮಾಲೆಯ ಪರಿಸರದೊಳಿಳೆವಿಟ್ಟ ಕನಕದರಳೆಲೆಮಾಲೆಯ (ರಾಜಕೀ. ೬-೧೧ ವ). **ತಲೆಬಳಸು** : ತಲೆಬಳಸಿ ಉಂದರೂ ಬಾಯಂಗೇ ಹೋಗುವುದು (ಗಾದೆ).

[ತಲೆ + ಬಳಸು]

ತಲೆವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಳ್ಳಿ ; ಪ್ರಧಾನವಾದ ಗ್ರಾಮ : ಆ ಮನ್ನು ವಾಹನಂಗಳಂ ದೇಗುಲಂಗಳ್ಗಂ ಪಾರ್ವಗ್ಗಮಿತ್ತುಮನ್ನ ನಾಡೆಂಗಂ ತಲೆವಳ್ಳಿಗಳ್ಗ ನಗರಂಗಳ್ಗಂ ಂ (ಚಿಕವಿ. ೧೨-೧೩) ; ಸುತ್ತಣ ತಲೆವಳ್ಳಿ ಕಾಲಗ್ರಾಗಿಂದಂ ಧೂರ್ತ ದುರ್ಜನರೂಂ ಪಂಜಾಗಳ್ಗರೂಂ ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಟ್ಟಿ. ೧೪೯-೯೧). [ತಲೆ + ಪಳ್ಳಿ.]

ತಲೆವಱ್ಪು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕೀಳ್ವು–ಹರಿ ; ಲೋಚುಮಾಡು: ತಲೆವಱ್ಪಿದುಟ್ಟುದಿಕ್ಕೆ ಸುರಲೋಕ ಸುಖಂಗಳ್ಗನುಕ್ಕೆವೆಂಬ ಬತ್ತಲೆಗೆರದ ಮಾತುಗಳೇದಿರು (ಅದಿಪು. ೨-೯) ; ಪಡಿಯಱ ದೊರಕಯ್ಯನ ಪಿರಿಯರಸಿ ಪಾಂಬಚ್ಚೆ ತಲೆವಱ್ಪು ಮೂಗವತ್ತು ವರಿಂಗಂ ತಡಂಗೆಯ್ದುಯ್ದಂ ನೋನ್ಪುಚ್ಚೆ ವಂಶಾಗಮೇಶ್ವರ್ರ್ (ಎಳ್. VI, ಕೆಡಂಬು.೦-೦೫: ೪೧) : ತಲೆವಱ್ಪಿದುಟ್ಟುದಂ ಬಿಸುಟು ಮಿಯದೆ ವೀಳದೆ ದಂತಪಂತಿಯಂ ಸುಲಿಯದೆ . . . ವಿಕಳತ್ವಮಂ ಸಲಿಸುವ ಘೋರವಿರತಪಮಿಗ ತಪಮಂ ತವದಿಂದವಮಗ್ಗಳಂ (ಸುಳಮಾ. ೩-೨೪). [ತಲೆ + ಪಱ್ಪು.]

ತಲೆವಣ್ಣಿ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡು : ಗೈರಿಕ ರಸಾರ್ದ್ರಮಂ ಸಿಂಧೂರದೆ ತಲೆವಣಿದುದಂ ಕರಂ ಕಂಡಾಂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದೊಳಿಳಿಯದೆ ಮದವಾರಣಮಂ ಸೋಂಕಿ ಕೆಲದೊಳಿರುಯ್ದನೆ ಪೋದಂ (ಭಪಾರ್ತ. ೩-೯೩) ; ತಲೆವಣಿದೋಚೆಯ ಪಿಡಿಯ ನೀಅ ಬೆಂಡವಾದೊಳ್ಳೆಂದಿರ್ ಬಳಸಿ ಬರೆ (ಪಂಚಮಿ. ೩-೪೮ ಪ) ; ತಲೆವಣಿದಾನೆ ಸುತ್ತಿ ಪಲವುಂ ಬರೆ ತಕ್ಕರಿ ಮೀಕ್ಷಿಡಂಬರಂ ಲಲನೆಯರಿಕ್ಕೆ ಚಾಮರಮನಿಕಿಲಾದಾನೆಯ ಪುಳ್ಳಕಂಗಳಿರ್ ನೆಲಸಿ ಕುಳಾಚಳಾಕ್ಕಿಯ ನೇಱಿ ಗಜೇಂದ್ರಮಂ (ಪಂಚಾಮ. ೩-೦೦೮). [ತಲೆ + ಪಣ್ಣಿ.]

ತಲೆವಣ್ಣಿ (ನಾ). ತಲೆಯ ಆಲಂಕಾರ ; ತಲೆಯ ಆಲಂಕರಣ : ಕೆದಱು ವೀರಿಯ ಚಲ್ಲಣದ ಸೊಕ್ಕಿದಕ್ಕೆಲನ ಕಿವಿಯಕ್ಕೆ ಪಡದ ಗಡುತನ ಗಱಿಯ ತಲೆವಣಿಯಂ[ಜಾಣಾ. ವರೆಯಂ, ವುರದ]ಮಂದಗಜದ ಮುತ್ತಿತೇಣಾವಳಿಯ . . . ಕೆಲದ ಚಮರದ ಗೊಂಡೆಯದಲೆಸವ ಜವ್ವನದ ಶಬರಿಯರು (ಸೂಚಾಮ. ೩-೦೪). [ತಲೆ + ಪಣ್ಣಿ.]

ತಲೆವಾಗಿಲ್, ತಲೆವಾಗಿಲು (ನಾ). ಮುಂಬಾಗಿಲು ; ಹೊರಬಾಗಿಲು ; ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ ; ಮುಖ್ಯದ್ವಾರ : ಕೃಂಖಲಾ ಬಂಧನಿಯಂ ಮಾಡಿ ತಲೆವಾಗಿಲ ಕೆಲದ ಪುಲುಮನೆಯೊಳಿರಿಸಿ (ಆರ್ಜು. ೦೩-೩೪ ಪ). **ತಲೆವಾಗಿಲು** : ಪೋಹಣಾಗವೆಮ್ಮಗಯಾಗಿ ತಲೆವಾಗಿಲ ಬಳಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು (ಕುಳಿ. ೦೭) ; ಜಗತ್ತಿನ ತಲೆವಾಗಿಲಿಗೆ ಬೇಗನೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡೋಣ (ಹ್ಯೂಕತಿ. ೮೪) ; ರಂಗನು ಸೋವನಾಥನನ್ನು ತಲೆವಾಗಿಲವರಿಗೆ ಳಿಸಿ ಬಂದನು (ರಂಗರೋ. ೦೬೩) ; ತಲೆವಾಗಿಲ್ಲಲ್ಲೀ ತಾಯಿ ನೋಡಿದ. ವೇಳೆ ಒಳಗೆನು ನೋಡುವೆ ಮಗಳ ಚಂದ (ಹುಬ್ಬಿ. ೦೦೪).

ತಲೆವಾಗಿಲು : ಕೆಲವಡೆ ಕೇರಿಗಳ್ಗೆಲಿಗೆದೆಯಾಡುವ ನಲೆ ನೋಬಗರನೀಕ್ಷಿಸೆ ಯಾತಾರದಿಂ ತಲೆವಾಗಿಲನೆಯ್ದುವ ನೃಪಸುತೆಯರಸಿದರಾವುದಯದೊಳು (ಅಯಾಕಾ. ೧೨-೦೭) : ಹೊವಿನ ಹೊತ್ತಿನೊಳ್ತಲೆವಾಗಿಲ್ಗೂಳಹ ಭಾವಕೆಯರ ನಿಟ್ಟಸುತ . . . ಗ್ರಹಕ್ಕೆತಂದ (ಕಂಪಾಪು. ೦೦-೨೩) ; ಜಾರೆಯರು ತಲೆವಾಗಿಲನಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವ ಚರಿಯಗಳ್ ಕಂಡು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೬೦) ; ತಲೆವಾಗಿಲ್ಲ ಯಿರೋ ಕಂಗಿದ ಹಾಗಾಗಲು . . . ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆದನು (ಭಾಪಾ. ೪೬) ; ಮೀರಪೆಗೆಯು ಸಂಭ್ರವದಿಂದ ಆರಮನೆಯ ತಲೆವಾಗಿಲನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು (ಮಾಚಿ. ೩೬).

[ತಲೆ + ವಾಗಿಲ್. / ತಮಿ. ತಲ್ಪವಾಯಿಲ್ ; ತೆಲು. ತಲವಾಕಿಲಿ]

ತಲೆವಾಗಿಲು 'ತಲೆವಾಗಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆವಾಗಿಸು, ತಲೆವಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು,–ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾಗಿಸು : ನೀನಂಜುವೇಡನಲಾಗ ಬೆಟ್ಟನ ಬೆಜ್ಜವಿತ ತಲೆವಾಗಿಸುತ ನಿಲುಕುತ್ತ (ಬಸವು. ೩೮-೦೬). ೨. (ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚ, ಅವಮಾನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು.—ತಲೆಗುಂದು : ಕುಬುಳ್ ಕಿವಿಯಂ ಮದುಕ್ಕಿಗಲೋಕಿಸೆ ನಾಸೊಡನೆ ತಲೆವಾಗಿಪ್ಪ್ (ಜಾಕೊಂತ. ೦೭-೩೧). ೩. (ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ದೃಷ್ಟಿಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳಿಗನಾಗೆಬೊಕ್ಕೆಂದಿ ತೊಱಿಪಂ ತಲೆವಾಗಿಸು ವೆನಿಬರಸು (ಬಸವು.ಕಾಂ-೩೩) ; ನುಣ್ಣೊಡೆ ಬಾಳೆಯೋಳಯಂ ತಲೆವಾಗಿಸೆ ಸೊಗಸನೇನಿವೆನ್ನೆಪೆ (ಪಡ್ಯರಾ. ೩-೨೬) ; ನಾಗೀಂದ್ರನಂ ಬಿಡದೆ ತಲೆವಾಗಿ ಸಿತ್ತಮರನಾಗೀಂದ್ರನಂ ಬುದ್ಧಿದೊಱಿಸಿತ್ತು, ಪುರಮರ್ದನಾಗೀಂದ್ರನಂ ನಿಂದು ಬೆಱಗಾಗಿಸಿತ್ತಮಲ ಧರ್ಮವಿನ ಕೀರ್ತಿ (ಪ್ರವಿಪಾ. ೩-೦೨). ೪. ಸೋತು ತಲೆವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು: ಹೋಗಬಡೆ ನಿನ್ನನಲಜನ ತಲೆವಾಗಿಸುವೆನಿನ್ನೆನುತ ಕಡಿದ ಬಾಗಿಲಲಿ ಗಿರಿಯಂತೆ ನಿಂದನು ಸಮರಕಸನುವಾಗಿ (ಕುವಾ.ರಾ.ಕ್ಷ. ೦೩-೦೫). **ತಲೆವಾಗಿಸು** : ೨. ಈ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ತಲೆವಾಗಿಸುವಂತೆ ನೀನು ಕಲಿತಿರುವ ವಿದೇಯತೆಯನ್ನು ಇವರಿಗೂ ಕಲಿಸು (ಕವಿಕ. ೬೩). ೫. ಸೋಲು; ಮಣಿ: ಚಳಿ ಮಳೆ ಬಿಸಿಲು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಆತ ತಲೆವಾಗಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಆಕ್ಷ್ಮ. ೨).

[ತಲೆವಾಗು + – ಇಸು.]

ತಲೆವಾಗು೧, ತಲೆವಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸು,–ತಗ್ಗಿಸು : ಪವನಂ ದೆರ್ಪದ ಮಹಾವೃಕ್ಷಕ್ಕಂಗಳಂ ಕೀಟ್ಟುದಲ್ಲದೆ ಮೃದುವವಪ್ಪ ತೃಣಾಂಗಳಂ ಕೀಟದು ಅದೆಂತೆನೆ ನೀಚಂಗಳಾಗಿ ತಲೆವಾಗಿರ್ಪ ಕಾರಣಂ(ಹಂಚಕಂ. ೪೭-೧೦); ಕೊಂಬಾಸೆಯಿಲ್ಲದೆ ನೆಲಕೆ ಹೊಱಿಯಾಗದೆ ಬದುಕ ತಲೆವಾಗಿ ಬೆಳೆದೊಂದಡೆ ಯೊಳಿರ್ದ (ಹಡಕಾ. ೩-೩೧) ; ತಲೆವಾಗಿ ಕಕ್ಕೆಯಿದಲಿರಿಕೆಯಿವಳ ಕಳೆಯ ನಾನಾನಾಲಕಂ ಪುಳಿಯ (ಚಿಬಪು. ೦-೨). ೨. (ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,–ಕೆಳಮುಖವಿಮಾಡು : ಲಜ್ಜಾಮಹಾಭಾರದಿಂ ತಲೆವಾಗಿತ್ತಿನೆ ಪಕ್ಕಶಾಳಿ ಕಣಶೋಭೇನಮ್ಮುಮೊಬ್ಬಿರ್ದುದೀಂ ಗೆರೆವಂದತ್ತೊ ಸುವರ್ಣವರ್ಣದಿನಿಳಾ ಶ್ರೀಯಂಬ್ಬ ಪೊಂಬಟ್ಟಿವೋಲ್ (ಜಗಪ. ೨-೫) ; ಉಸುರಲ್ಕೆ ನಾಚ್ಕೆ ತಲೆವಾಗಿ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದಳ್ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂ (ಭಾಸುಚ. ೩-೩೦) : ಪಾರ್ವತಿ ನಿಜೇಶನನಿಯ್ದು ವಂದಿಸಿ ಮತಿಹಿಯೊಕಿತಿ ಚಿಂತಾಕುಳದಿ ತಲೆವಾ[ಜಾಣಾ.ಬ್ಬಾಗಿ ನಾಚಿರಲು (ಬಸವು. ೭-೨೩) ; ಮೆಟ್ಟಿ ನೋಡಿದನಿತ ರಾಯರ ಧಟ್ಟುಗಳ ತೆರಳಿಕೆಯನುತ್ಪಹಗೆಟ್ಟು ಫಲುಗುಣ ಸೆಡೆದು ಮನದಲಿ ನೊಂದು ತಲೆವಾಗಿ (ಕುಂಪ್ರಭ. ೩-೩೬); ಅರಸನನುತಾವದಿಂ ತಲೆವಾಗಿ ಮಾತಾಡದಿರುತಿರ್ದನಿಲ ಸಂಚಾರಮೊದಿನಿಪ್ಪಿದುರಿವ ಕಡುವೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲಿದ ಬಸವಳಿದ ಕೋಮಲ ರಾಜಲದಕೆ (ಪ್ರವಿಪಾ. ೩-೦೪) ; ಒಲೆಯುವಳು ಹಸ್ತಿನಿಯು ಮಲೆಯುವಳಳ ಚಿತ್ತಿನಿಯು ತಲೆವಾಗಿ ನಡವಳಿಳ ಕಂಪಿನಿಯು ಪದ್ಮಿನಿಯು ಸುಲಭವಾಗಿಹಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬೬೪). ೩. (ಆಲಲ) ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ಶರಣ್ಹಾಗು ; ವಿನಯವನ್ನು ತೋರು : ತಲೆವಾಗುತ್ತಿರ್ದುವೆಂಬಂತೆಱಪ ಲತೆಗಳಿಂದರ್ಚಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆಂಬಂತಲರ್ಗಳ್ ತಲ್ಲಲ್ಲುಗುತ್ತಿರ್ದಳಿಳೆ ತರುನಿಕಾಯಂಗಳಂ (ಕಾದಂಪು. ೨೩೨) ; ಆಡಿಂಗೆ ಮೆಲ್ಲಸೆಜಗುಗೆ ಕೊಡುಂಳ್ಳಾವಿಂಗೆ ಮತ್ತೆ ತಲೆವಾಗುಗೆ (ಸಣಬ. ೪-೬೨) ; ಆಚಾರಲಿಂಗವ್ಹಾಣಯಾದೊಡೆ ಭವಗಳಿಗೆ ತಲೆವಾಗದಿರಬೇಕು (ಆದಪ. ೭೦-೦೩) ; ನಿಜ ಜನನಿಯಂ ಭೂದೇವಿಯಂ ಮನಂಬುಗಳಿ ಪೂಜಿಗೆಯ್ದು ತಲೆವಾಗಿ ನಿಂದನುವೊಯ್ದನಿಸಿ ಬಾಳೆಗಳ್ ಮೆಱ್ಪಿದುವು (ಪದ್ಮಣಾ. ೮-೩೪); ನೆಗುತ ಸಾತ್ಯಕಿಯಿಂದನವಧರಿಸ್ಯ ಗುರೋರಲಿಯೆಂದು ನೀ ಗುರುವೆಂದು ತಲೆವಾಗಿದನು ವಿನಯದಲಿ (ಕುಣ್ಣಾರ್ಜು.೯. ೦೦-೬); ಕೈಮುಗಿದಾ ಹರೀಶ್ವರನೂ ವರವೈದೇಹಿಯರಸನ ಸರಸಾಜಾಕ್ಷರ್ದ್ವಯಕೆ ತಲೆವಾಗಿ (ತೊರಾ. ೬-೦೦-೨೩). ೪. (ಆಲಂ) ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಸೂಚಿಸು ; ಒಪ್ಪಿಗೆಯನು ಸೂಚಿಸು ; ಸಮ್ಮತಿಸು :

ತಲೆವಾಗದ ಚಾಗಿಗಳಿಲ್ಲ ತಳ್ತು ಕುಕ್ಕುರಿಸದ ವೀರರಿಲ್ಲ ನತರಾಗದ ಬಲ್ಲಿದರಿಲ್ಲ ಕೀರ್ತಿಯಿಂ ತುಱುಗದ ದಿಕ್ಪ್ರತಾನಮಣಮಿಲ್ಲೆನೆ ಬಾಳ್ವ ನಗಾಧಿ ನಾಯಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫) ; ಮಹಾ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ . . . ನಕ್ಷತ್ರದಂದಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತಲೆವಾಗಲು ಇನ್ನು ನಾವು ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಲಾಗದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೪೪) ; ದಂಡಿಯ ಆ ಬೋಧನೆಗೆ ನಾವೂ ತಲೆವಾಗುತ್ತೇವೆ (ನಾಡೋಜ. ೩೬೫). ೫. (ಆಲಂ) ವಿಧೇಯವಾಗು ; ವಿನಯವನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಸೋಲೊಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ವಶವಾಗು : ನಿನಗೆಂದುಂ ತಲೆವಾಗದ ನಿನಗಳ್ಕದ ನಿನ್ನ ವೇಳೆಗಾಯದ ಪಿರಿದುಂ ನಿನಗೆ ಬೆಸಕೆಯ್ದು ಬಾಟದ ನಿನಗೋಡದ ಪಗೆವರೆಂಬರಿಲ್ಲಿಂದುವರಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೪೪); ವಾದದಲಿ ತಲೆವಾಗಿ ಭಂಗಿತರಾದ ಜೈನರು ಮತ್ತೆಯುಂ ಸಂವಾದಿಸಿದರು (ಬಸಪು. ೫೦-೬೬) ; ಫಲಸಂಪದಂ ತಮಗೊದವಿದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರ್ ತಲೆವಾಗಿ ರಲ್ವೇಳ್ಕುಮಿಂತೆಂದು ತೋರ್ಪನುವೊ ತಲೆವಾಗಿ ನಡೆವರ್ಗೆ ತಲೆವಾಗುವರ್ ಸರ್ವರೆಂದಭಿನಯಿಸುವ ಬಗೆಯೋ . . . ಎನಲ್ ಕಳಮಾಳಿಯೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ವುತುಂ ಕಾಯ್ವ ವಲ್ಲವಿಯರಿಂ (ಪದ್ಮಕಾ. ೮-೦೪) ; ಅನ್ಯಾಯ, ಅನೀತಿಯೆಂದು ಮನವರಿಕೆಯಾದ ಮಾತಿಗೆ ತಲೆವಾಗದೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೮೩). **ತಲೆಬಾಗು :** ೩. ಅವರಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಕೈಮುಗಿಯುತ್ತೇನೆ (ಕಾಲೂರ. ೫ ನಾಲ್ಕುಮಾತು). ೫. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಕಲರೂ ತಲೆಬಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲವದು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೮) ; ಸಮಾಜದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೂ ನೈತಿಕ ಆಚರಣೆಗಳಿಗೂ ಅವರು ತಲೆಬಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೨) ; ವೇದಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲರೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೪೭) ; ಯಾರ ಒತ್ತಾಯಕ್ಕೂ ತಲೆಬಾಗಬೇಡ (ಹಂಗೀತೆ. ೮೫). [ತಲೆ$_1$ + ಬಾಗು$_1$]

ತಲೆವಾಗು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸುವಿಕೆ ; ಕೊರಳು ಕೊಂಕಿಸುವಿಕೆ: ಬಾಲೆಯೊರ್ವಳ್ . . . ನಸುನಗೆಯರೆನೋಟದ ತಲೆವಾಗಿನ ವಿಲಾಸದಿಂ . . . ಬರುತುಮಿರ್ದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೮-೨೮). [ತಲೆ$_1$ + ಬಾಗು$_3$]

ತಲೆವಾಗುಹ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸುವಿಕೆ, – ತಗ್ಗಿಸುವಿಕೆ : "ಅವಾಙ್ಮುಖಮಪಾಚೀನಮೆನೆ ತಲೆವಾಗುಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೪-೩೩). [ತಲೆವಾಗು$_1$ + – ಹ$_2$]

ತಲೆವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯಿಂದ ಹಾಯು,–ತಾಟಿಸು : ಪಣೆಪಣೆಗೆ ಕೊಂಬು ಕೊಂಬಿಗೆ ಪೆಣೆದು ತಲೆವಾಯ್ವ ಗೂಳಿಗೂಳಿಗೆ ಹಣಾಹಣಿಯಾಗು ವೋಲಂತೆ ಹಿಂಡುಗೊಂಡರೆಬಂಡೆಯೆದ್ದಿದ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೬೪-೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ಪಾಯ್$_1$]

ತಲೆವಾರು (ನಾ). ತಲೆಯ ಹಗ್ಗ,–ಪಾಶ : ತನ್ನ ಹುಸಿ ಮಾಡಿ ಇನ್ನೊಂದ ದಿಟಮಾಡುವ ಅಣ್ಣಂಗೆ ನಂಬುಗೆ ಇನ್ನಾವುದೋ ತನ್ನೊಳಗಣ ಘನವ ತಾ ತಿಳಿಯಲಱಿಯದೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ತಲೆವಾರನಿಕ್ಕಿ ಸೆಳೆದಿಹೆನೆಂಬಣ್ಣ ಗಾವಿಲ ನೆಂದಾತನಂಬಿಗಚೌಡಯ್ಯ (ವಚಸಂ. ೮೫-೨೬) ; ಶ್ರುತಿಹೇಳಿದತ್ತ ಹರಿಹರಿದು ಬಳಲದಿರೋ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ತಲೆವಾರನಿಕ್ಕದಿರೋ ವಸ್ತುಹೃದಯದಲುಂಟೆಂದು ನೆನೆಯದಿರೋ (ಅವಚಂ. ೨೦೬-೯೨೮) ; "ತಲೆಯನ್ನು ಬಂಧಿಸುವುದು ; ಕಟ್ಟುವುದು" (ಶೂನ್ಯಸಂ. ಕೋಶ). [ತಲೆ$_1$ + ಬಾರು$_1$ (<ಬಾರ್$_4$)]

ತಲೆವಾಶಿ 'ತಲವಾಸಿ' ನೋ.

ತಲೆವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಕ್ಕು ; ಬಾಚು ; ತಲೆಬಾಚು ; ಉಗುರ್ಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದಳಕವಲ್ಲಿಗೆ ನೀರ್ದಳಿವಂತೆ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಲೆವಿಕ್ಕಿ (ಪಂಕಾಮಾ. ೫-೪೩) ; ಲಳನೆಯ ಕೇಶದಲ್ಲಿಯಲರುಂ ತಳಿರುಂ ಪೊಳೆವಂದ ದಿಂದೆ ಕೋಮಳ ನಖಕಾಂತಿಯುಂ ಮೃದುತಳ ದ್ಯುತಿಯುಂ ನಿಮಿರ್ವನ್ನ ವೊಯ್ಯನಾಗಳೆ ತಲೆವಿಕ್ಕಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೪) ; ಅರಿನೃಪರಿಂತು ತಮ್ಮ ತಲೆಯಂ ತಲೆವಿಕ್ಕರೆ (ಅನಂಪು. ೩-೧೦೦). [ತಲೆ$_1$ + ಪಿಕ್ಕು]

ತಲೆವಿಡಿ$_1$, ತಲೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯ ಬಳಿ ಇರು : ನಿನ್ನಯ ಸುಟಿ ಗುರುಳೆಲ್ಲವಿವೆನ್ನಯ ಮಱಿಯೆಂದು ಬಂದು ತಲೆವಿಡಿದವೊಲಾ ಚೆನ್ನೆಯ ತಲೆವಿಡಿದಿರ್ದುದು ತಾಂ ನಱುಗಂಪಿಂಗೆ ತುಂಬಿದುಱುದುಂಬಿ ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦೨). ೨. ತಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಮಱಿಗೊಂಡ ಭಕ್ತಿಯ ನೊಡನೆ ತಲೆವಿಡಿದೆತ್ತುವಂದ ತಲೆಯನೆತ್ತುವನು (ಬಸಪು. ೩-೩೮) ; ತಲೆ ವಿಡಿದೆತ್ತಿ ತಕ್ಕೈಸಿ ತನ್ನಯ ತೊಡೆಯೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೬೨). ೩. (ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ) ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಬಂಧಿಸು ; ಸೆರೆಹಿಡಿ : ಕೃಷ್ಣೆಯ ಮುಂದಲೆಯಂ ಪಿಡಿದೆಱೆವಲ್ಲಿಯೆ ತಲೆವಿಡಿದರ್ ನಮ್ಮ ಬೀರವುಂ ಕೌರವರುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೬) ; ಕಡೆಗಾಲದ ಸಿಡಿಲಂತಿರೆ ಕಿಡಿಯಂ ಕಾಱುತ್ತೆ ಕೀಱಿ ಬರೆ ಬಂಚಿಸಿ ತನ್ನೆಡಗಯ್ಯಿಂ ಶಕ್ತಿ ಬಲಂಗಿಡೆ ಪಿಡಿದಿಟ್ಟವನ ಶಕ್ತಿಯಂ ತಲೆವಿಡಿದಂ (ಪಂಕಾಮಾ. ೮-೪೨) ; ಕಳ್ಳನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ರತ್ನವ ಕಂಡಡೆ ಎಲ್ಲರೂ ಬಂದು ತಲೆವಿಡಿವರಯ್ಯ (ಸರ್ವವ. ೪೯-೨೬೩) ; ಅರಿನೃಪನ ತಲೆವಿಡಿದರಾ ದ್ವೈಪಾಯನ ಸರೋವರದ ಮಧ್ಯ ದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೪-೫೪). ೪. ಮೀರು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ಸೋಲಿಸು : ಕಟ್ಟಲೆಯಂ ತಲೆವಿಡಿದು ಕಾಳಮನಾಳಿಗೊಳ್ವ ತಮಾಳ ಲತೆಯ ಬಾಳ್ಜೊಂ ಪದ ಬಳಸು (ಅನಂಪು. ೭-೧೦ ವ). ೫. ಅನುಸರಿಸು : ಕಾಣದುದ ಕಂಡೆ ಕೇಳದುದ ಕೇಳಿದೆ ಮುಟ್ಟಬಾರದುದ ಮುಟ್ಟಿದೆ ಅಸಾಧ್ಯವ ಸಾಧಿಸಿದೆ ತಲೆಗೆಟ್ಟುದ ತಲೆವಿಡಿದೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುದ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಅವಚಂ. ೨೦೯-೯೪೨). ೬. (ಆಲಂ) ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸು ; ಕೆಟ್ಟನಡತೆಗೆ ಎಳೆ. 'ತಲೆ ವಿಡಿಗಲಿ' ಪರಾ. **ತಲೆಹಿಡಿ :** ೬. 'ತಲೆಹಿಡಿಕಿ' ಪರಾ. ೭. ತಲೆ ಯನ್ನು ಕವಿ,–ಆವರಿಸು ; ಪರಿಣಾಮ ಬೀರು : ವಿಚಾರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಲೆಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಲೆವಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಗಂಟು ; ಮುಡಿ ಗಂಟು. ೨. ಬಂಧನ ; ಸೆರೆ. 'ತಲೆವಿಡಿವಿಡಿ' ಪರಾ. [<ತಲೆವಿಡಿ$_1$]

ತಲೆವಿಡಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ,–ತೆರಿಗೆ (?) : ಕ್ರಿಯೆಂಬ ಬೇಹಾರ ಮಾಱುವಾಗ ಆಚಾರವೆಂಬ ಸೆಟ್ಟಿ ಕೊಂಬಲ್ಲಿ ಅಱಿವೆಂಬ ಸುಂಕ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು ತಲೆವಿಡಿ ಕಾಳುವಿಡಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಸುಂಕಬಂ. ೧೦) ; ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಶರಣನಯಿಕ್ಯ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧವೊಂದೇ ಬೀಜ ತಲೆವಿಡಿಯಿಲ್ಲ (ದಾಸೋಸಂ. ೩೯) ; ತಾಳಿಡಿದ ಜ್ಞಾನದ ಸೀಮೆಗೆ ತಲೆವಿಡಿ ಕೊರಳುವಿಡಿ ಬಾರದೆ ವ್ರತವೆ ಘಟವಾಗಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗವೆ ಆತ್ಮನಾಗಿ (ಏಲೇಶ್ವ. ೧೭೦) ; ಏನ ಹಿಡಿದಲ್ಲಿಯೂ ತಡೆವಿಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಏನ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿಯೂ ಕುಳವಿಡಿಯಿಲ್ಲದೆ . . . ಪರಮ ವಿರಕ್ತನಿರವು (ಸರ್ವವ. ೦೩೮-೬೮೩). [?]

ತಲೆವಿಡಿಗ (ನಾ). ಕಪಾಲಿ ; ಶಿವ (?) : ತೆಂಕಲು ಹರಿಹರಪುರದ ಗಡಿಯ ಕಲ್ಲಿನ ಒತ್ತಿನಲು ನಟ್ಟ ವಾಮನ ಮುದ್ರೆಯಕಲ್ಲು ೧ ನಯಿರುತ್ಯದಲು ತಲೆವಿಡಿಗನ ಗುಡಿಯ ತುದಿಯ ನೀರುವರಿಯಲೂ ನಟ್ಟ ವಾಮನ ಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೦೩೩-೦೯ ; 1404). [ತಲೆವಿಡಿ$_1$ + – ಗ$_2$]

ತಲೆವಿಡಿಗಲಿ (ನಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾದ ವನು ; ಚತುರನಾದ ಕುಂಟಣಿಗ (?) : ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಪರಿದು ತಾಗಿ ಮೂಗೊಡೆಯೆ ಬಾಗಿವಾಗಿ ಪರಿವ ಬೆಗಡುಗಲಿಗಳುಮಂ ತೂಂಕಡಿಂ ತಡ ದಡಿಸುತ್ತೆರ್ದು ತಡವರಿಸಿ ಕಡೆಗೋಲಂ ನೆಗಪಿ ಬತ್ತಲೆ ಪರಿವ ತಲೆವಿಡಿಗಲಿ ಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೦೦೪ ವ). [ತಲೆವಿಡಿ$_1$ + ಕಲಿ$_2$]

ತಲೆವಿಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಡಿಗೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿ. ೨. ಬಂಧಿಸು. ೧, ೨: ತಲೆವಿಡಿವಿಡಿವುದು ರತಿ ಕಲಹದ ಕಾದಲರೊಳ್ ದಂಡಂ ವೃದ್ಧಜನದ ಕರತಳದೊಳಗಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾ ಜನಪದದೊಳಗೊಂದಿನಿಸಿಲ್ಲಂ (ಜಯಕಾ. ೧-೩೬). [ತಲೆವಿಡಿ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಲೆವಿಣಿಲು (ನಾ). ಹೆಣೆದಿರುವ ತಲೆಗೂದಲು : ಬಳಸಿಸಿತ್ಯನೊರ್ವ ರಾತನ ಬಳಿಯ ಪಂಚಚಮೂಪಸುತರುಬ್ಬಳಕವಾತನ ಬಿಗಿದ ಕಾಸೆಯು ಬಲಿದ ತಲೆವಿಣಿಲ (ತೊರಣ. ೩-೫೦೩) ; ಬಿಗಿದ ಕಾಸೆಯ ತಲೆವಿಣಿಲ ಮೊನೆದೆಗೆದ ಹೂ ಬೆಗ್ಗಳಗಳ ಹೊದಱಿನ ಹೊಗರ ಹೊಸದೇಸಿಯಲಿ ಯುದ್ಯೋನ್ಮತ್ತನಸುವಾದ (ತೊರಣ. ೬-೫೯-೩೬).

[ತಲೆ + ಪಿಣಿಲು$_{1}$ (<ಪಿಣಿಲ್$_{2}$)]

ತಲೆವಿಲ್, ತಲೆವಿಲು, ತಲೆವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಬಿಲ್ಲು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನುಸ್ಸು : ಮುದದಿಂ ದಿನಮುದಯಂಗೆಯ್ದದಯಂ ಕಟ್ಟಲಿಯ ನರಣಾಗಲೆದಿೞಂ ನಿಸ್ಸಮ್ಮದಯೋತ್ತಂಸನಲಿಸೇನೆಯನಿರ್ಬಿಜ ತಲೆವಿಲ್ಲ ನೆರೆದು ತವಿಸುವ ತೆಱದಿಂ (ಶಾಂತಪು.೩-೯೦); ಲೋಕವಿಶ್ರುತ ಸೀಮಾಂತವಲಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದ ಸಮುದ್ರಂ ಯುದ್ಧದೊಳ್ಬಂಧನಸ್ಥಿತನಾದಂ ತಲೆವಿಲ್ಲೊಳೆಂದಿಂಡೆ ನೆಳಂ ಗಂದಂ ಪೆರ್ಜಗ್ಗಿಂಡರೇ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೦೨-೩೮) ; ತಲೆವಿಲ್ಗೊಂಡುದ್ದಮಾಸ್ಯಂ ಕವಿದಿನತೆ (ಭರ್ಮಾಖ.೩-೩೬); ಸೇದಿ ಸಿಂಜನಿಯ ತಲೆವಿಲ್ಗೊಂಡು ಪೊಕ್ಕರ್ ಧನುರ್ಧರರ್ ಮೂದಲಿಸುತೆ (ಚಿಬಿಪು. ೦೬-೦೪).

ತಲೆವಿಲು : ಖಳಿಸಿಕರವೆಲ್ಲಿ ತಲೆವಿಲುಗಲಿ ತಱುವಿದರು ಮಂಡಳಿಸಿ ಕುಬುಜಿಜ್ಜಿದಱ್ದು . . . ಹರಿಕುಲೇಶ್ವರನ (ತೊರಣ. ೩-೪೦) ; ತಲೆವಿಲುಗಳಂದಿಱ್ಪುರೊಂದೇ ಜಳಕದಲಿ ಸರಳುಗಳಬಿಡೆ ಬಲುಗಲಹ ನಡದುದು (ತೊರಣ. ೬-೪೦-೨೦). **ತಲೆವಿಲ್ಲು** : ತಲೆವಗೆಯಲಿ ಕವಿದರು ಕಾಲವರ್ತಾರ್ ತಲೆವಿಲ್ಲುಗೊಂಡು ಬಿಲ್ಲ ವರು ತೂಲತೂಲಗೆನುತ ಮುಸುಕಿದರು (ಶಾಂತಾಂ. ೦೩-೬೯).

[ತಲೆ + ಪಿಲ್ಲು$_{1}$ (<ಬಿಲ್$_{2}$)]

ತಲೆವಿಲು 'ತಲೆವಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆವಿಲ್ಲು 'ತಲೆವಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆವೀಡು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಲೆ–ಬೀಡು : ನೆಲವೀಡು ರತಿಗೆ ತಿರುವಾಯ್ಕಲವೀಡಂಗಜಶರಕ್ಕೆ ಕಾಮನ ಕಿಸಗಣ್ಣಲವೀಡು ವಿಯೋಗಿಗೆ ಸಂಕಲವೀಡು ವಸಂತದುತಿಗುಡಗರವವನಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೦೦೩).

[ತಲೆ + ಬೀಡು$_{3}$]

ತಲೆವೀದಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಲ ಮುಂದಿನ ಭಾಗ. ೨. ಬೈಠಲೆ : ಮಜ್ಜನ ವಸುಲೇಪನವಱೆ ವಿಜಿ ವೆಸ ಸಜ್ಜಾಕ ತಲೆವೀದಿಯ ಮಣೆ ತಿಲಕಂ . . . ಮುಡಿಯಂ ಕೆಂಬಚ್ಚೆವರಂ ರಚಿಸಿದ ಸಿಂಗರವೆಸಱ್ದುದುವಾ ಬಾಲಿಕೆಗೆ (ಅಯಾಕಾ. ೩-೨೦). ೧. ೨ : ತಂಗೆ ತಲೆವೀದಿಯಂ ತೊಡೆಯದಿರು ಕೂಡೆ ಚಳಿಯಂಗೆಯ್ದಲಂಕರಿಸು (ಹಕಥಾ. ೪-೨೪). [ತಲೆ + ಬೀದಿ]

ತಲೆವೀಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಆಲ್ಲಾಡಿಸು ; ನಿರಾಕರಿಸು ; ಅಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸು : ನೀಂ ತಲೆವೀಸದುವರಾ ಶ್ರೀಯಾನಿದಾಗದನ್ನದಿಂ ಪೊಳಿಕ್ಕೋ ಪರಮೋತ್ಸವದಿಂ ಗುಣಾರ್ಣವಾ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೦೬) ; ಸುತ ತಲೆವೀಸದೆ ಮತ್ಸಂತತಿ ಜನ್ಮಾರ್ಥಮೆ ವಧೂಪರಿಗ್ರಹಣ ಪ್ರಸ್ತುತಮನೆಂಡಂ ಬಡುವುದು (ಪಂದ್ರಪು. ೦೩ ೩೦). [ತಲೆ + ಬೀಸು$_{1}$]

ತಲೆವೂರು 'ತಲೆಯೂಡು' ನೋ.

ತಲೆಪೊಸು, ತಲೆಪುಸು (ಕ್ರಿ). (ವಸ್ತ್ರ, ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚು–ಲೇಪಿಸು : ನಿನ್ನ ಗಂಡಂಗೆ ತಲೆಪುಸಿ ವಿಮಾಯಲೆಱಿಯ (ಪಂಕತಂ. ೨೬೨-೨೪). **ತಲೆಪುಸು** : ಕುಂಬಾಜ ಬಮ್ಮನ ತಲೆಪೂಸದನ್ನವೂಡದ ವೀರಬ್ರತಮ ಕಯ್ಯೊಣ್ಣ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಕುಂಭೇಸ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ . . . ಬಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿ ಕಮ್ಮವಿನಪೂಸು (ಎಕೆ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೭೮-೨೪ ; ೧೨೫) ; ಪರಿಪರಿಯ ಕಮ್ಮೆಣ್ಣೆಯನು ಅಚ್ಚರಸಿಯರು ತೆಗೆತಂದು . . . ತಲೆಪೂಸಿದರು ಶಿವದೇವಿಗೊಲವಿನಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೪೦). [ತಲೆ + ಪೂಸು$_{1}$]

ತಲೆಪೆಟ್ಟ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ (?) : ಅರುಹಣಂ[ದಿ]ಭಟ್ಟಾರ ಕರವರ ಶಿಷ್ಯರಾ[ದ ಆ]ರ್ಯ ಪೂರಿತರ್ಗ್ಗ ತಲೆಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳಾ ಸ್ಥಳದ ಮತ್ತರು ಮೂವತ್ತು . . . ನೂಱಿಪ್ಪತ್ತಿದಿಮ್ಮಹಾನದೊಳ್ ಸರ್ವಜ್ಞಬಾಧ ಪರಿಹಾರಮಾಗಿ ಕ್ರಾ[ಲಂ ಕ]ರ್ಚ್ಚಿ[ಬಿಟ್ಟು]ಕೊಟ್ಟರು (ಸಾ ಇ ಇ. XI-1, ೦೦೩-೨೯ : 1074). [ತಲೆ + ಪೆಟ್ಟ (<ಪೆಟ್ಟು$_{2}$)]

ತಲೆಪೆಣ್ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀ : ತಲೆಗರೆಯದೆ ಪೊಸ್ಕು ಹೊಯ್ದಾದಿ ರಣದೊಳು ತಲೆಗೆಟ್ಟು ವೀರಭಟರನು ತಲೆದಡವುತ ಕೊಂದೊಯ್ದರು ಸಗ್ಗದ ತಲೆವೆಣ್ಗಳು ತವಕದಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೩-೭೬).

[ತಲೆ + ಪೆಣ್]

ತಲೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡಿಕೊಂಡಿರು ; ಜೀವದೊಂದಿಗಿರು ; ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾಗಿರು : ಮಲಿತು ನಿನೆನೊಡನೆ ರಣದಲಿ ಹಳಚಿ ನೀ ತಲೆವೆರಸಿ ಮರಳದಿರಿಕುಹುವನು ಕೈದುವನು ಶರಸನ್ನಾಸ ನಸಗಿದಂ (ಕುವಾಮ.೮-೨೯) ; ಹೊಗುವಡೆ ತಲೆವೆರಸಿ ಜೊಗಲೀಯೆಂದಿರಾಗೆನುತ ಮೂದಲಿಸೆ (ಕುವಾಮ.೮-೧೯). [ತಲೆ+ಬೆರಸು$_{1}$]

ತಲೆವೆಲೆ (ನಾ). (?) : ತಲೆವೆಲೆ ಪೂರ್ಣಾಭಾಗದ ಕಷ್ಟಾರದ ಬೆಳ್ಳೆಲೆಗೆ ಜೊರ್ಣಾರ್ಣಕತಗೆಯ್ದು ಲಲಸಲುರೆಂಬುಗೆಗೆಯ್ದತ್ತ ವೀಳ್ಯವ ಸಲೆ ಸಮರ್ಪಿಸದನೀತ್ಯರಿಗೆ (ಮೋಹಪ. ೫೦-೪೨). [?]

ತಲೆವೆನೆ, ತಲೆವೇನೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ,–ನೋವು : ಉದಯಂ ನೇಸರುಂ ಕಿಡದ ಕಟ್ಟಲಿ ಕಿತ್ತಲಗಂ ಕಱುತ್ತು ಕುತ್ತುದ ತಲೆವೇನೆಯಂತಕನ ಬಾಗಿಗೆ ಬಾರದ ಸಾವು . . . ಪೆಱತುಂಟೆ ಲೋಕದೊಳ್ (ಅಣಾವ. ೪-೩೨). ೨. (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕಷ್ಟ,–ತೊಂದರೆ,–ಬೇಸರ : ವೇದ ವೇದಾಂಗ ಉಪನಿಷತ್ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ನೀತಿ ರೀತಿಗಳು ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಿಳಿಯಿಂದ ಕೇಳಿ, ನವುಗೆ ತಲೆವೇನೆಯನ್ನವುಂಬಿ–ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಯಿಸಿ ಬಿಡಬೇಕೆಂದಲ್ಲ (ಪಟ್ಟಿಳ. ೦೦೩-೦೩). **ತಲೆವೇನೆ** : ೧. ಶೀತಂ ನಡುಕಂ ಬೆವರು ದುರ್ಬಾತಂ ತಲೆಬೇನೆ ಪಾರ್ಶ್ವವೇದನೆ ತ್ರಯೋತ್ಥಕಫಜ್ವರ ಬಿಕ್ಕುವಾ ಬಾಯ್ ವಾತಜ್ವರ ಚೀಪ್ಪೆ (ಲಿಂಪ್ರ.೩-೬); ಪಲಕಾಲ ಪೊಱೆ ತಲೆವೇನೆಯಾದೊಡೆ ಶೀಷ ನೆಲಭಾರಣಾನೆ ಕೂರ್ಮಗಳ ತೊಲಗದೆಱಲಿರಿ (ವರ್ಧಕ. ೦೦-೦೪). ೨. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಹಲಕಲವು ಗ್ರಂಥಗಳು ತುಂಬ ಅಶುದ್ಧವು ಅಸುಂದರವು ಆಗಿ ಓದುಗರಿಗೆ ತಲೆಬೇನೆಯನ್ನು ತರುವಂಥವುಗಳಾಗಿವೆ (ಪಪಪಿ. ೦೮). [ತಲೆ + ಬೇನೆ]

ತಲೆವೇಸಱು, ತಲೆವೇಸರ, ತಲೆವೇಸರು$_{3}$ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಲಸ್ಯ,–ಜುಗುಪ್ಸೆ : ಸೀರ್ಕರಿಯನ್ನಳೆ ಸಾವಿದಿಯೊಲ್ಬುಮೊಲ್ಲದನ್ನಳೆ ಗದ ಸೂಳೆಯೆಂದೊಡಿನಿತಂ ತಲೆವೇಸಱಿನಿತು ನೀಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ೪-೯೦). **ತಲೆವೇಸರ** : ಸಾವಮಜಕೆರಿಗೆ ಇಂಥ ಜೀವನವಾಟಕವು ತಲೆವೇಸರ ವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿತು (ಸಾಹಿವಿ. ೬೪) ; ರಘುನಾಥ ಮಾಸ್ಟರರಿಗೆ ತಲೆ ವೇಸರವಾಯಿತು (ರಂಗಕೊಡ. ೭೭). **ತಲೆವೇಸರು$_{3}$** : ಅವರಿಗೆ ತಲೆ ವೇಸರಾಗಿತ್ತು (ರಂಗಕೊಡ. ೫೦). [ತಲೆ + ವೇಸಱು]

ತಲೆವೊಡೆ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಹೋಗು ; ತಲೆಗೆ ಸೇರು ; ಅರ್ಥವಾಗು ; ಆರಿವು ಮೂಡು : ತಾನನುಚಿತದಿ ದುರ್ಜನರುಗಳ ಪಾಲಿಸುವ ಫಲವು ಕೈಯೊಡನಾಯ್ತು ಸಚಿವರು ಖಳನಿವನು ಬೇಡಿಂದು ನೀತಿಯ ತಿಳಿಪಿದುದ ತಲೆವೊಡದಿತೆಗೆದರಸಳಕದಲಿ (ಜಕಥಾಂ. ೪-೭೩). [ತಲೆ + ಪೊಡಿ$_{3}$]

ತಲೆವೊಡೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯೊಡೆತ; ತಲೆಬೇನೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಬೇಸರ ; ಕರಿಕಿರಿ : ತನ್ನ ತಲೆವೊಡೆಯಾಗಿರ್ಪ ತಪಸುನೆಂಡೆಯಕ್ಕುವಂತೆ . . . ಮರುಭೂಮಿಯ ತಲೆಯೊಡೆದು ನುಚ್ಚುನೂಱಾಯ್ತಾಗ್ಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೩೬). [ತಲೆ + ಒಡೆ$_{2}$]

ತಲೆವೊಣೆ, ತಲೆಹೊಣೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಗಳನ್ನು ಬೀಳಿಸುವ ಹೊಣೆಯುಳ್ಳುದು; ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸುವ ಹೊಣೆಯುಳ್ಳುದು: ಉಗುಳ್ಚಿದಂ ಕಗಳಂ ವೈರಿವೋಹರದಣೆ ತಲೆವೊಣೆಗಳಂ ಪಗೆಗಳೆರ್ದೆವಣೆಗಳಂ ರವಿಗೆಣೆಗಳಂ ಕ್ಷಣದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೦೮). **ತಲೆಹೊಣೆ**: ೨. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತಿರುವ ಹೊಣೆ, – ಜವಾಬ್ದಾರಿ: ತಲೆಹೊಣೆಯ ಬೆಲೆಯ ತಮ್ಮರಸನಾಣೆಯಂ ಪೊತ್ತು . . . ಸಾರುತೆ ಕಪಿಧ್ವಜಂ ತಾಂ ಮೆರೆವ ನಾಡೊಡೆಯರೆಲ್ಲರ್ಗೆ ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೭-೨೦೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಪೊಣೆ$_2$]

ತಲೆವೊತ್ತು 'ತಲೆಯೊತ್ತು$_1$' ನೋ.

ತಲೆವೊಯ್, ತಲೆಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ,–ಕತ್ತರಿಸು: ಎನ್ನ ನುಡಿಯ ಮಿಾಱಿ ತಲೆವೊಯ್ದರಾದೊಡೆ ಬನ್ನವಪ್ಪುದು ನಿಮಗಿಂದು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೫೬); ಅಂತರಿಸದುಱುಬಿ ತಲೆವೊಯ್ವುತುಂ ಬಯ್ವುತುಂ . . . ಭ್ರಾಂತಿಬಡಿಸಿದರಾಗ (ಜಿಬಪು. ೨೪-೧೦): ತಲೆವೊಯ್ದನ್ ಒಂದನ್, ತುಯ್ದೊಗೆದನ್ ಒಂದನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೧೨-೨೫೭). **ತಲೆಹೊಯ್**: 'ತಲೆಹೊಯ್ಕ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಲೆವೊಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯಿಸು; ಕೊಲ್ಲಿಸು: ಅರಸಂ ತಲೆವೊಯಿಸಲ್ ಪಾತಕಿ ಭವಸೇನಂ ಪಿರಿದುಂ ಕೋಪಾತುರನಾಗಿಯಳಿದು (ಜಯಕಾ. ೦೩-೨). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಯಿಸು (<ಪೊಯ್ಸು)]

ತಲೆವೊಯ್ಕ, ತಲೆಹೊಯ್ಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವವನು; ಕೊಲೆಗಾರ; ಕಟುಕ. ೨. (ಆಲಂ) ವಂಚನೆಮಾಡುವವನು; "ತಲೆ ಹೊಡೆಯುವವನು; ಕಟುಕ, ಘಾತಕಿ, ಮೋಸಗಾರ, ತಲೆವೋಕ" (ಪ್ರಭಣ್ಮ). **ತಲೆಹೊಯ್ಕ**: ೩. (ಆಲಂ) ಬೇಸರವುಂಟು ಮಾಡುವವನು: ಎರಡನೆಯ ತಲೆಹೊಯ್ಕನು ಕತೆಗಾರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ದೇಕನ್ನೆ. ೧೨೦). [ತಲೆವೊಯ್ + – ಕ$_3$]

ತಲೆವೊರು 'ತಲೆವೊಱು' ನೋ.

ತಲೆವೊರೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆವೊಲ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ: ತಲೆವೊಲದ ನಾನಲ್ವಳ್ಳದ ದರಿಯ ಕುತ್ತುಱಿಂಗೆ ಕೊಣಕಿಡುವ ಪುಲ್ಲೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೪). ೨. ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ,–ಪ್ರದೇಶ: ಸರಭಗಳ ಕಾಲಾಟವಾ ಕೇಸರಿ ಶರಭಗಳ ತಿಂದು ತೇಗುವ ಪಿರಿಯ ಭೇರುಂಡಗಳ ತಲೆವೊಲನೆನಿಸಿತಾ ವಿಪಿನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೪). ೩. (?): ಆದಿಯನಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಂದಿನ ಕೂಗು ನಾದ ಬಿಂದುಗಳಿಲ್ಲದಂದಿನ ಕೂಗ ಕಂಡು ಕೂಗಿದೆ ಈಡಾ ಪಿಂಗಳ ಸುಷುಮ್ನನಾಳ ಮಧ್ಯದ ಕೂಗ ಕಂಡು ಕೂಗಿದೆ ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ತಲೆವೊಲನ ದಾಂಟಿ ಅಲ್ಲಮ ಕೂಗಿದ ಕೂಗು (ಅವಚಂ. ೦೫೨-೬೯೫); ಎರಡೂರ ಬಟ್ಟೆ ಒಂದಾದ ತಲೆವೊಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ತನ್ನ ತಲೆಯ ಕೊಯ್ದು ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂಡದಲೂಹಿನ ಕಳೆವುದ ಕಂಡೆ (ಸರ್ವಪ. ೨೦೫-೯೩೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಪೊಲ$_1$]

ತಲೆವೊಱು, ತಲೆಪೊರು, ತಲೆವೊರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರು. ೨. ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರು; ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಮುಂದಾಳುತನವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ತಲೆವೊತ್ತು ಮತ್ತೆ ನೂಕಲು ಬಲ್ಲಾಳನ ಬಲವಣ್ಣ ಭೈರವದೇವ ಒಲೆದನೊಯ್ಯನೆ ರಾಯನ ಮೇಲೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೪೩). **ತಲೆಪೊರು**: ೧. ಹುಲಿಯ ಕೈಕಾಲ್ಗಳಂ ಬಿಗಿದು ದಡಿಯಂ ಕೋದು ತಲೆಪೊತ್ತರೆಣ್ಬರೆದೆ ಹೆಗಲ ಕೆಚ್ಚಿನಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೦೦೧-೨೦೨). **ತಲೆವೊರು**: ೩. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸು; ಶಿರಸಾವಹಿಸು: ಇರುವ ಸೈನಿಕರೂ ಕಾವಲವೀರರೂ . . . ಆರ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ತಲೆವೊತ್ತು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು? (ಬೆಟ್ಟಅ. ೭೨-೯). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಱು]

ತಲೆವೊಱೆ, ತಲೆಪೊಱೆ, ತಲೆವೊರೆ, ತಲೆಹೊರೆ, ತಲೆಹೊಱೆ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಬಹುದಾದಷ್ಟು ಭಾರ; ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಹೊರೆ: "ವಿವಧಂ ವಿವಂದಮೆನೆ ತಲೆವೊಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಮೊಟ್ಟೆ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೬); ಅಯ್ವದಿಂಬರುಂ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರು(ಂ)ವಿರ್ದು ಬಾರಿಕೇಚಂಗೆ ಕೊಟ್ಟರು[ವೊ][ಕ್ಕ]ಲಲು ಹಾಗ ತಲೆವೊಱೆಗೆ ಬೇಳೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೭೬-೨೨; ಶಿ1); ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರಿರ್ದ್ದು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಹೇಱಿಂಗೊಂದು ವೀಸಮಂ ಕೊಟ್ಟರು ಮತ್ತಂ ತಲೆವೊಱೆಗರೆವೀಸ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೪-೫೫; 1123); ಪಾಳಯಕೆ ಗಜಪುರದ ವಂಕಕೆ ಕೀಲಿಸಿತು ದಂಡಿಗೆಯ ಸಂದಣಿ ಮೇಲು ಸರಕಿನ ಬಂಡಿ ತಲೆವೊಱೆಯೆತ್ತು ಕಂಬಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೮). **ತಲೆಪೊಱೆ**: ೧. 'ತಲೆಪೊಱೆಯ' ಪರಾ. **ತಲೆವೊರೆ**: ೧. ತಂಬುಲಿಗರ್ವ್ವಿಟ್ಟಾಯಂ ಭಂಡಿಗೆಲೆ ನೂಱು ಹೇಱಿಂಗೆ ನೂಱು ತಲೆವೊರೆಗೈವತ್ತು ದೇವರ ಮುಂದಣಂಗಡಿಯೆರಡು (ಎಇ. XX, ೧೨-೫೪; 1167). **ತಲೆಹೊರೆ**: ೧. ಅದರೆಡೆಯ ದಾರಿಯ ಪಕ್ಕಗಳಲಿ ಎರಡೆರಡರಂತೆ ತಲೆಹೊರೆಯ ಕಟ್ಟೆಗಳೂ . . . ಇರುವುವು (ಮಂತ್ರಶ. ೪೦-೮); ತಲೆಹೊರೆಯ ಬೆಡಗಿನಿಂ ಕಾಡೆಡೆಯ ತುಳಿಯುವಳ್ ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ (ಕಾಲೂರ. ೬೦-೦೦೩). ೨. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರುವಿಕೆ,–ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಬೆಟ್ಟವನ್ನೇರುವ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನೂ ತಲೆಹೊರೆಯಿಂದ ಸಾಗಿಸಬೇಕಾಗುವುದು (ಕಪಪು. ೬-೯೨). ೩. (ಆಲಂ) ಮಿತಿಮೀರಿದ ಹೊರೆ; ಹೆಚ್ಚಿನ ಹೊರೆ: ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಮಗೆ ತಲೆಹೊರೆಯಾಗಬಾರದು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಹೊಱೆ**: ೧. "ವಿವಧಃ, ವೀವಧಃ, ಭಾರಃ, ಪರ್ಯಾಹಾರಃ– ಈ ೪ ತಲೆಹೊಱೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೩); ಜಕ್ಕಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಕ್ಕಳು ಮದಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಚಿಸೆಟ್ಟಿ ಮದಲಾದಯಿವರು ತಲೆಹೊಱೆ ಉಡಕಿತ × × × ವತ್ಸರದ ಚೈತ್ರ (ಎಕ. II, ೩೭೭-೯; 1120); ಆ ಹೇಮವನಜವನಾ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿ ಅನುರಾಗದಿಂ ತಲೆಹೊಱೆ ಹೊತ್ತು ಬಂದಾ ಮುನಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳು ನಿಂದು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೪-೬೦). ೩. ಮನದಾಂದೋಳವನು ಬಿಡಿ ಬಿಸುಡಿ ಚಿಂತಾಭರದ ತಲೆಹೊಱೆಯ (ತೊರರಾ. ೫೩-೦೦೨); ಹಲಬರ ಬರಿಸಿ ಕೊಂಡೊಸಗೆಯೊಳ್ಕೊಡದಾನು ತಲೆಹೊಱೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಬಳಿಕೆನ್ನ ತಂಗಿಯ ಹೆಚ್ಚುಗಾಣ್ಬನೆ ಹತ್ತಱೊಳಗೆ ಹನ್ನೊಂದಾಗಿ ಕಾಣ್ಬ (ಭರಕ. ೩೮-೦೩೨). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಱೆ]

ತಲೆವೊಱೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರುವ ಹೊರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು: ಮಟ್ತಿಯ ಮುಟ್ತುಗದರಳೆಯ ಸವುದೆಗಳನಳತೆಯೊಳ್ ಕೊಯ್ದಿರ್ಪೆನಾರಿಂ ತಲೆವೊಱೆಗಟ್ಟಿ ತರ್ಪ ವಟುಗಳಿಂದೆಯುಂ . . . ಬಿರಿಮುಗುಳಂ ತಿಱಿತರ್ಪ ಮುನಿಕನ್ಯೆಯರಿಂದೆಯುಂ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮಂ ಮನೋಹರಮಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೧೬). [ತಲೆವೊಱೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆವೋಕ, ತಲೆಹೋಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ತಲೆಯು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು; ಬ್ರಹ್ಮ. ೯ಪಂಚಮುಖನಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಲೆಯನ್ನು ಶಿವನು ತೆಗೆದಂದು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಚತುರ್ಮುಖನಾದನೆಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯಿದೆ. ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಅವಿವೇಕಿ; ಮೂಢ: ಅವರಂ ತೆಗಟದ ನಾಡುಗರಂ ತಾನೊಗೆಯಿಸಿದಂ ಬಱಿದೆ ಬಿದಿಯದೇಂ ತಲೆವೋಕಂ (ಚಕವಿ. ೧-೩೩). ೧, ೨: ಆಃ! ತಲೆವೋಕನೊಂದು ಮಾಟಮೇ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೪-೧೭). **ತಲೆಹೋಕ**: ೨. ಬ್ರಹ್ಮದೇವಂ ತ್ರಿಭುವನಪತಿ ತಾನೆಂದಹಂಕಾರದಿಂದಂ ತಲೆಹೋಕಂ ತಾನದಾಗಿರ್ದಪಂ (ಪಾಪ್ರಾಶ. ೦೧). 'ತಲೆಹೋಕತನ' ಪರಾ. ೩. ಪುಂಡ; ಧೂರ್ತ: "ಮೈಗಳ್ಳನಾಗಿ ಬೀದಿ ಅಲೆಯುವವನು; ಮೈಗಳ್ಳ, ಅಲೆಮಾರಿ, ತಲೆಹೋಕ; ದಗಾಕೋರ; ಠಕ್ಕ; ಪಟಿಂಗ" (Rogue. ಇಂಕನಿ.).

ತಲೆಹೋಕನಯ್ಯ=ಬ್ರಹ್ಮನ ತಂದೆ; ವಿಷ್ಣು: ನೀ ಕುಮಾರಕನಾದೊಡಾ ತಲೆಹೋಕನಯ್ಯನ ಬಿಡು ನನಗೆ ಸಮತೂಕವೆನಿಸಿದ ಬದುಕ ನಿನಗೀವೆನು ಕಣಾ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೧೩-೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಪೋಕ]

ತಲೆವೋಳ್, ತಲೆಯೋಳ್ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದ ತಲೆಯ ಹೋಳು,-ಸೀಳು: ಮಡಿಮಡಿದುರುಳ್ವ ಕಟ್ಟಾಳ್ಗಳಿಂ ಬಾಳ್ಗಳಿಂದೊಡೆದ ತಲೆವೋ[ಪಾಠಾಂ. ಯೋ]ಳ್ಗಳಿಂದೆ ಕಡುಭಯಂಕರಮಾಗಲು (ಚೈಮಿಭಾ. ೪-೪೬). **ತಲೆಯೋಳ್**: ಕಡಿದ ತಲೆಯೋ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಳ್ಗಳಿಂ ತೋಳ್ಗಳಿಂ ಬಾಳ್ಗಳಿಂದಡೆಗೆಡೆದ ರುಂಡದಿಂ ಮುಂಡದಿಂ . . . ರಣಾಂಕಣಮೆಸೆದುದು (ಜೆಬಪು. ೪೩-೪೪). [ತಲೆ$_1$ + ಪೋಳ್$_2$ (<ಪೋಟ್$_2$)]

ತಲೆಶೂಲೆ (ನಾ). ೧.=ತಲೆವೇನೆ ೧: ಸುರುಸುರುಕೆಯ ಸಮೂಲ ರಸವಂ . . . ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟು ಹಿಂಗುಹಾಕಿ ನೆತ್ತಿಗೊತ್ತಲು ಕಪಾಲಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ, ನೆತ್ತಿಯ ಶೂಲೆ, ತಲೆಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಪ್ರವಿ. ೧೯೦); ಮರುದಿನ ಬಂದಿತು ಛಳಿಜ್ವರ ಮನೆಯ ಮಡದಿಗೆ ತಲೆಶೂಲೆ (ನಾಪದ. ೯೦). ೨. = ತಲೆವೇನೆ ೨: ಸಹನಶೀಲತೆಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮರಾದ ಅಣ್ಣಪ್ಪ ನವರಿಗೆ ಈ ಮಾಸ್ತರರು ತಲೆಶೂಲೆಯನ್ನೇ ಕೊಡಹತ್ತಿದರು (ರಂಗರೋ. ೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಶೂಲೆ]

ತಲೆಸರ (ನಾ). ತಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸರ; ರುಂಡಮಾಲೆ: ಪಣ್ಗೆಂಡ ದಚ್ಚಿಯಂ ತಾಳ್ದ . . . ತಲೆಸರಂದಳೆದ ಶಿವ ಹರುಷದಿಂ ಪೊರೆಗೆ ನನ್ನಾ (ನಂದಿಮಾ. ೨೦-೫೨). [ತಲೆ$_1$ + ಸರ$_6$]

ತಲೆಸವರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಡ ಮರಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು: ತೋಟಿಗ ಉದ್ಯಾನದ ಹೂಗಿಡಗಳ ತಲೆಸವರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ(ರೂಢಿ). ೨.(ಪ್ರೀತಿ, ಕನಿಕರಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ನೇವರಿಸು; ಬೋಳೈಸು; ತಲೆದಡವು: ಅದನ್ನು ಕನಿಕರದಿಂದ ತಲೆಸವರಿ (ನಡೆದಾ. II, ೮೯೭); ಸುಂದರಮ್ಮ ಮಗಳ ತಲೆಸವರಿ . . . ಎಂದರು (ದೂಬೆಟ್ಟ. ೨೨); (ಅವನನ್ನು ತಲೆಸವರಿ ಸಂತೈಸುತ್ತಾ) (ಚಂದ್ರಸ. ೭-೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ಕೃತಕವಾದ ಕನಿಕರ ತೋರಿಸು; ತೋರಿಕೆಯ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳು: ಬಾಯಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಸವರಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

ತಲೆಸವರಿ ಮಾತನಾಡು = ಹೊಗಳು: ತಲೆಸವರಿ ಮಾತನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನು ಬಹಳ ನಿಪುಣ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಸವರು$_1$ (<ಸಮಱು$_1$)]

ತಲೆಸವರು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ: ತಂದೆ ಯಿಲ್ಲದ ಸುತರ ತಲೆಸವರು ನಮಗೆ ಬಹುದಪಕೀರ್ತಿ (ತುರಂಗ. ೧೩-೯).

[ತಲೆ$_1$ + ಸವರು$_2$ (<ಸಮಱು$_2$)]

ತಲೆಸಿಂಬಿ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸಿಂಬಿ: ಕೊಡವು ಭಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಲೆಸಿಂಬಿಯ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇತ್ತು (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಸಿಂಬಿ (<ಸಿಂಬೆ)]

ತಲೆಸುತ್ತು (ನಾ). ೧. ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ; ತಲೆತಿರುಗು; ಭವಳಿ: ಅವರು ತಲೆಸುತ್ತು ಬಂದು ಮಲಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ವಸ್ತ್ರ, ಪಾಗು ಮೊದಲಾದುವು; ತಲೆದುಡಿಗೆ: "ಶೀರ್ಷಕಂ ತಲೆಸುತ್ತು" (ಮಂಗಣಾ. ೧೦೧-೨೮); ತಳಿರುಡೆ ಪುಲ್ಲ ಕಂಕಣಮಶೋಕೆಯ ಬಿಲ್ ಬಿಳಿಯಂಬು ಕಾಡಪೂಗಳ ತಲೆಸುತ್ತು ಮಾಂದಳಿರ ಕೈಪೊಡೆ ರಂಜಿಸೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೬೧); ರಾಜೀವಲೋಚನಂ ಕ್ರೀಡಿಸಿದಂ ಪೀಲಿಯ ತಲೆಸುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚೋಲೆಯ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯುಡೆಯ ಚೆಲ್ವೆಸೆವಿನೆಗಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೭); ಹರಣ ಮುಳ್ಳೊಡೆ ಹಾಡಿಯುಣಲ್ಕೆ ಬರ್ಪುದೊರ್ಮೆಗೆ ತಲೆಸುತ್ತುವೋಗಿ ತಲೆಯಿರ್ದೊಡೆ ಸಾಲ್ವುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೪೮); ಮತ್ಸ್ಯ ತಲೆಸುತ್ತಾಗಿ ಹರನ ಮುಡಿಯಲ್ಲಿದೇಕೋ (ಗಣಭಾ ೬೯-೪); ತಲೆಸುತ್ತ ತೆಗೆದೊಡನೀಡಾಡಲಾ ಕೇಶ ನೆಲದೊಳಿರ್ದುದು ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿ (ಭರಚ. ೭೦-೯೨); ತಣ್ಣೀರಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ತಂದ ತನ್ನ ತಲೆಸುತ್ತಿನಿಂದ ಅವನ ಗಾಯವನ್ನು ಬಿಮ್ಮಾಗೆ ಸುತ್ತಿ ಹಿಡಿದು (ಹೆಬೈರ. ೩೨-೫). ೩. (ಆಲಂ) ಅಹಂಕಾರ; ದರ್ಪ; ಒಣ ಹೆಮ್ಮೆ: ಅಧಿಕಾರದ ತಲೆಸುತ್ತು, ಕಕ್ಕಸದ ಎದೆ, ಕಿಡಿಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ದಡಿವಿಡಿದು ಹುಲಿಗಳಂತೆಯೇ ಬಂದುಮದುವೆ ಮನೆಯನ್ನು ನುಗ್ಗಿದರು (ಕಾಲೂರ. ೧೫ ಕಥಾಸಾರ). [ತಲೆ$_1$ + ಸುತ್ತು$_2$]

ತಲೆಸೂಡು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು; ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ತಲೆಸೂಡಿ ಮುನ್ನ ಕಜ್ಜದ ಫಲಮಂ ಬೆಸಗೊಂಡುಮೆ[ೇ]ವನಲ್ಲಿಂ ಬಟಿಯಂ ತಲೆಯಂ ಕಿರಿಯಿಸಿ ದಿವಸಮನಲಸದೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವನಂತು ಗಾವಿಲನಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೪೪). [ತಲೆ$_1$ + ಸೂಡು$_1$]

ತಲೆಸೇಸೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಳಿಯುವ ಅಕ್ಷತೆ; ಮಂಗಳಾಕ್ಷತೆ: ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪಳುಕಿನ ಪರಿಯಾಣಂಗಳೊಳು ಬಂದುಗೆಯರಳಂ ಮಂಗಳಾರತಿ ಯೆತ್ತೆ ರತಿ ಜಾಜಿಯ ಸಣ್ಣನನೆಗಳಿಂ ತಲೆಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕೆ (ನಂಬಿರ. ೦೦-೮೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಸೇಸೆ]

ತಲೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಮರ, ಗಿಡಗಳ) ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸೊಪ್ಪು; ಕುಡಿಯೆಲೆ: ನೋಡಿತ್ತಲಾಲಿಸಾ ತರಗೆಲೆಯ ಸಪ್ಪುಳಂ ಕಾಣಲ್ಲಿ ಮುರಿಗೊಳ್ಳುತಿದೆ ಮರದ ತಲೆಸೊಪ್ಪು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೫-೧೦೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ತಲೆಹಂಚು (ನಾ). ಹೆಂಚಿನ ಮೇಲ್ಭಾವಣೆಯ ಎರಡು ಸೂರುಗಳು ಸೇರುವ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಗುಚಿಹಾಕುವ ದೊಡ್ಡಗಾತ್ರದ ಹೆಂಚು; ದಬ್ಬುಹೆಂಚು: ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಲಗುಗಳೂ . . . ಹಂಚುಗಳೂ ತಲೆಹಂಚುಗಳೂ ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೦೭); ಹಂಚು ಹೊಚ್ಚಿ ಬೆಂಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ತಲೆಹಂಚು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೦೮).

[ತಲೆ$_1$ + ಹಂಚು$_3$ (<ಪಂಚು$_4$)]

ತಲೆಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೆ ಸೇರು,-ಅಂಟು,-ಅಳವಡು: ಎಣ್ಣೆ ತಲೆ ಹತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಚು; ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರು,-ಗೋಚರವಾಗು.

ತಲೆಹತ್ತಿದ ಮಾತು = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದ ಮಾತು; ವಿವೇಚನೆ ಯಿಲ್ಲದ ನುಡಿ; ಹಿಂದು ಮುಂದು ಪರಿಶೀಲಿಸದ ಮಾತು: ಆಚೆಗೆ ನಡೆ ಎಂದು ತಲೆಹತ್ತಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿದನು (ನೀತಿಚಂ. XI, ೦೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಹತ್ತು$_1$ (<ಪತ್ತು$_1$)]

ತಲೆಹರಟೆ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಮಾತು; ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ ಮಾತು: ನೀನು ಹುಡುಗನಾದರೂ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮುದುಕರ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡುವುದು ತಲೆಹರಟೆ (ವಚಭಾ. ೦೦೦); ಶ್ರೀಧರನಿಗೆ ಈ ತಲೆಹರಟೆಯೆಲ್ಲ ಬೇಡವೆಂದು ಬರಿ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೭೨); ನಿನ್ನ ತಲೆಹರಟೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ನನಗೆ ಸಮಯವಿಲ್ಲ (ರಂಗರೋ. ೧೨೩); ನೀವು ಇದನ್ನು ತಲೆಹರಟೆ ಎಂದು ಏತಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ಝಾರಾಣಿ. ೦೯). ೨. ತಲೆಹರಟೆಯುಳ್ಳವನು; ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿ: ಅವರು ಕುಪಿತರಾಗಿ ತಲೆಹರಟೆ, "ನೀನೂ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತೀಯಾ" ಎಂದರು (ರಾಯಕ. ೫೦); "ಹೂ, ಹೋಗು, ತಲೆ ಹರಟೆ" ಎಂದು ಕಾಲು ಝಾಡಿಸಿದರು (ಮುಂಗಾಮು. ೦೦೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಹರಟೆ]

ತಲೆಹರಿಗೆ 'ತಲೆವರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲೆಹರುಕ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಸ್ಥೈರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು; ಬುದ್ಧಿಚಾಂಚಲ್ಯ ವುಳ್ಳವನು; ತಿಳಿಗೇಡಿ; ಅವಿವೇಕಿ. 'ತಲೆಹರುಕತನ' ಪರಾ.

[ತಲೆ$_1$ + ಹರುಕ (<ಪಱುಕ)]

ತಲೆಹರುಕತನ (ನಾ). ಅವಿವೇಕ: ಅವನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸದ ತಲೆಹರುಕುತನವಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೦೦). [ತಲೆಹರುಕ + – ತನ]

ತಲೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆದೂಗು ; ಒಪ್ಪಿಗೆ ಸೂಚಿಸು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : ಬ್ರಾಂಡಿಂಗ್ಸ್ ದಂಪತಿಗಳು "ಹೂಂ" ಎಂದು ತಲೆಹಾಕಿದ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಏಜಂಟನು ಬುಟ್ಟಿಗೆ ಮೀನು ಬಿತ್ತೆಂದು . . . ಗುಣಿಸಿಕೊಂಡನು (ಯೋಧಪು. ೨೪). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ಉದ್ಭವಿಸು ; ತಲೆದೋರು ; ಕಾಣಿಸು ; ಒದಗು : ದುರಭಿಮಾನ ನಡುವೆ ತಲೆಹಾಕಿತು (ನಿರಾತೆ. ೮೬); ಅವರ ದಾಂಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿರಸವೇನೂ ತಲೆಹಾಕಲಿಲ್ಲ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೦); ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವನ . . . ಜೀವನದ ಸಂಗತಿಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಲೆಹಾಕಿರುವುದೂ ಅಸಂಭವವಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯಸ.೧೦೩); ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆ ತಲೆಹಾಕುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ.೩೮). ೩. (ಆಲಂ) ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು; ನಡುವೆ ಬಾಯಿಹಾಕು : ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀವು ಸುಮ್ಮನೆ ತಲೆಹಾಕತೊಡಗಿದ್ದೀರಿ (ರಂಗಗರೋ. ೮೦); ಯಾರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ತಲೆಹಾಕಬಾರದು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೬೦೨) ; ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಅವರು ತಲೆಹಾಕಬಾರದು (ಪುನರು. ೩೩೦). ೪. (ಆಲಂ) ಯೋಚನೆಮಾಡು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೊಡಗಿಸು : ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯ ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮಾಡುವದು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ತಲೆಹಾಕಿದ್ದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೨೫). [ತಲೆ$_1$ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ತಲೆಹಾಕುತನ (ನಾ). ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಿಕೆ; ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಾಯಿಹಾಕುವ ಸ್ವಭಾವ; ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗತನ: ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳ ವಿಲೇವಾರಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಭಾವಮೈದುನನ ತಲೆಹಾಕುತನ ನೆಕ್ಲುದೋವನಿಗೆ ಸರಿಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೪೨೭). [ತಲೆಹಾಕು + – ತನ]

ತಲೆಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು : ತಲೆಹಾರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ದೌಲತ್. ೨೭೮). [ತಲೆ$_1$ + ಹಾರಿಸು (<ಪಾಱಿಸು)]

ತಲೆಹಿಡಿ 'ತಲೆವಿಡಿ$_1$' ನೋ.

ತಲೆಹಿಡಿಕ, ತಲೆಹಿಡುಕ (ನಾ). (ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ) ಜನರನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನು ; ಕುಂಟಣಿಗ. 'ತಲೆಹಿಡಿಕಿ' ಪರಾ. **ತಲೆಹಿಡುಕ** : ೧. ಅಂಥವನು ತಲೆಹಿಡುಕನಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ? (ನಾಪೂಲೀ. ೨೫೮). 'ತಲೆಹಿಡುಕತನ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಹಿಡಿಕ]

ತಲೆಹಿಡಿಕಿ (ನಾ). (ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ) ಜನರನ್ನು ಒದಗಿಸುವವಳು,– ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವವಳು. [ತಲೆಹಿಡಿಕ + – ಇ$_2$]

ತಲೆಹಿಡುಕ 'ತಲೆಹಿಡಿಕ' ನೋ.

ತಲೆಹಿಡುಕತನ (ನಾ). (ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ) ಜನರನ್ನು ಒದಗಿಸುವಿಕೆ ; ಕುಂಟಣಿತನ: (ನೀಚ ಮನೋದ್ರೇಕಗಳಿಗೆ, ದುರುದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ) ಸಹಾಯಕನಾಗಿರು ; ಒಬ್ಬನ ಕಾಮಾಭಿಲಾಷೆ ತೀರಿಸಲು ಸಹಾಯಮಾಡು ; ತಲೆಹಿಡುಕತನ ಮಾಡು (Pander. ಇಂಕನಿ.).

[ತಲೆಹಿಡುಕ (<ತಲೆಹಿಡಿಕ) + – ತನ]

ತಲೆಹಿಡುಕಿ (ನಾ). = ತಲೆಹಿಡಿಕ : (ಕಳ್ಳೊಲುಮೆಯ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ತಲೆಹಿಡುಕ (ಕಿ). (Pander. ಇಂಕನಿ.). [ತಲೆಹಿಡುಕ(<ತಲೆಹಿಡಿಕ)+–ಇ$_3$]

ತಲೆಹುಣ್ಣು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಣ್ಣು: ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೇರು . . . ಬೆಲ್ಲ, ಗಣಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಇವು ಅರೆದು ಪೂಸೆ ತಲೆಹುಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೬೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಹುಣ್ಣು (<ಪುಣ್)]

ತಲೆಹುಳಿ 'ತಲೆಹುಟಿ' ನೋ.

ತಲೆಹುಳು (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಳು; ಸೀರು, ಹೇನು. ೨. (ಆಲಂ) ಹುಚ್ಚುಹುಚ್ಚಾದ ವಿಚಾರ ; ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ : ನಾನು ಒಳಿತಾಗಿ ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿ, ಆತನ ತಲೆಹುಳುಗಳನ್ನು ಜಾಡಿಸಿದೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೯೬).

ತಲೆ ಹುಳು ಕೊಡಹು = ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಳುಗಳನ್ನು ಬೀಳಿಸು ; ಹೇನು ತೆಗೆ. ೨. ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸು ; ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು : ರೇಗಿದರೆ ಅವನ ತಲೆ ಹುಳು ಕೊಡಹಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಹುಳು$_2$ (<ಪುಟು$_1$)]

ತಲೆಹುಳುಕ (ನಾ). ೧. "ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುವ, ಮನ ಬಂದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವ, ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ; ಹರಟೆಯ ಮಲ್ಲ ; (Flibbertigibbet. ಇಂಕನಿ.). ೨. ಹುಚ್ಚ; ಭ್ರಮಿಷ್ಟ: ಅವನೊಬ್ಬ ತಲೆಹುಳುಕ, ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಹುಳುಕು (<ಪುಟುಕು) + – ಅ$_7$]

ತಲೆಹುಟಿ, ತಲೆಹುಳಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಕೆಡು ; ಬುದ್ಧಿಕೇಡು ; ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿ. **ತಲೆಹುಳಿ** : ಅವನೇಕೆ ತಲೆಹುಳಿತವನಂತೆ ಆಡುತ್ತಾನೆ ? (ರೂಢಿ).

ತಲೆಹುಟಿತನಾಯಿ, ತಲೆಹುಳಿತನಾಯಿ = ೧. ಗೊತ್ತುಗುರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸುತ್ತುವ ಮನುಷ್ಯ ; ಅಲೆಮಾರಿ : ತಲೆಹುಟಿತ ನಾಯ ಸುಡು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೨೩); ಅವನೊಬ್ಬ ತಲೆಹುಳಿತ ನಾಯಿ ; ಬೀದಿ ಅಲೆಯ ಲು ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹುಚ್ಚು ನಾಯಿ : ಅವನು ತಲೆಹುಳಿತ ನಾಯಿಯಂತೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಹುಟಿ (<ಪುಟಿ)]

ತಲೆಹೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). = ತಲೆಹಾಕು ೩ : ಹೊರಗಿನವನೊಬ್ಬನು ನಡುವೆ ತಲೆಹೊಗಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ನನ್ನೆಣಿಕೆ (ಕನ್ನಇ. ೧೬೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಹೊಗಿಸು (<ಪೊಗಿಸು)]

ತಲೆಹೊಡಕ (ನಾ). = ತಲೆವೊಯ್ಕ ೧: ಬೋರ್ನಿಯೋದ ಡಯಾಕರು ಮೊನ್ನೆಯ ತನಕ ತಲೆಹೊಡಕರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ.III, ೦೬೦೨). 'ತಲೆಹೊಡಕತನ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$) + – ಕ$_3$]

ತಲೆಹೊಡಕತನ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ : ಡಯಾಕರಲ್ಲಿ ತಲೆಹೊಡಕತನವಿದ್ದಾಗ ಅವರು, ತಾವು ಕೊಂದವರ, ಎಲುಬು, ತಲೆಗೂದಲುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೬೦೨).

[ತಲೆಹೊಡಕ + – ತನ]

ತಲೆಹೊಣೆ 'ತಲೆವೊಣೆ' ನೋ.

ತಲೆಹೊಯ್ 'ತಲೆವೊಯ್' ನೋ.

ತಲೆಹೊಯ್ಕ 'ತಲೆವೊಯ್ಕ' ನೋ.

ತಲೆಹೊರೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಹೊರೆಗ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರೆ ಹೊರುವವನು ; ಭಾರಹೊರುವವನು. ೨. (ಆಲಂ) ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊರೆಯಾಗಿರುವವನು; ತಲೆಭಾರವಾಗಿರುವವನು : ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ತಲೆಹೊರಗೆ [ರೆಗ] ನಾಗಿರ್ದೆನದು ನಿಮಿತ್ತಂ ಸಾಯ ಹಾರಿದರುಯೆಂದು ಮರುಗಿ (ನವಮೋ. ೫-೦೨). [ತಲೆಹೊರೆ (<ತಲೆವೊಱೆ) + – ಗ$_2$]

ತಲೆಹೊಱೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಹೋಕ 'ತಲೆವೋಕ' ನೋ.

ತಲೆಹೋಕತನ (ನಾ). ಮೂರ್ಖತನ ; ಅವಿವೇಕ : ಸೆಱಗು ಬೆಱಗಂ ಪಾರದೆ ತಲೆಹೋಕತನದಿಂದ ಬಂದು ಪವುಜಿಕ್ಕಿಯಿನಿಸಲವರಿಕೆಯಿಲ್ಲದೇ ಹೊಕ್ಕೇಱಿಯಿಱಿದನು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೪೫) ; ತಪ್ಪುಕಾರ್ಯದಿ ತನ್ನ ತಲೆಹೋಕತನದಿ ಅಪ್ಪ ನಿನ್ನನು ಕೊಂದು ಅಪಕೀರ್ತಿ ಪಡೆದೆ (ಸಾರಂಗ. ೩೪).

[ತಲೆಹೋಕ (<ತಲೆವೋಕ) + – ತನ]

ತಲೆಹೋಗಿಸು(ಕ್ರಿ).ತಲೆಯು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರಾಣಾಪಾಯ ವುಂಟುಮಾಡು : ತಲೆತಿರುಗಿಸುವುದು ಸೋಮ, ತಲೆಹೋಗಿಸುವುದು ಕಾಮ (ಅಶ್ವಮೇ. ೫೫).

[ತಲೆ$_1$ + ಹೋಗಿಸು (<ಪೋಗಿಸು)]

ತಲೋದರಿ, ತಳೋದರಿ (ನಾ). ೧. ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು; ಕೃಶವಾದ ಉದರವುಳ್ಳವಳು; ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀ: ಸಸಿಯಂ ನೋಡಿ ತಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ದರಿ ಬಿಸುಸುಯ್ಯುಂ ಬಯ್ಗುಮಿಂತು ಮಾಡಿದ ಬಿದಿಯಂ (ಶಮದ. ೨೨೭ ಪ್ರಯೋ): ಆಭರಣತತಿಗೀ ತಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ದರಿಯಾಭರಣವಹುದಲ್ಲದೇ ಬಳಿಕಾಭರಣವೀ ರೂಪವತಿ ಗಾಭರಣವಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೪-೩೩); ದೆಸೆದೆಸೆಗಳೊಳು ಸಂಜ್ಞೆಗಳು ಸೂಚಿಸೆ ತಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ದರಿ ಕರೆವುತಿರೆ ಮುಂದೆಸೆಯೊಳಂದುಗೆ ಘಲಿರುಘಲಿರೆನೆ ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಮೊರೆಯೆ (ಬಸಪು. ೨೪-೪೪). **ತಳೋದರಿ**: ೧. ವರ ತನೂಭವರಂ ಪಡೆ ನೀಂ ತಳೋದರೀ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೮); ಉರದಡಕಿಲ್ವುಣ್ಣಂ ಕರ್ದುಕಿರದಧರದ ಪುಣ್ಗೆವಾಯ್ದ ಮೀಂಗಗಿದು ತಳೋದರಿ ದರಿಯನೆಯ್ದುವಿನಮಾ ಸರೋವರಂ ಕದಡೆ ಬೆರ್ಚಿ ದೆಸೆ ದೆಸೆವರಿದಳ್ [(ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೪); ಭಸಿತವನೇಕೆವುದ್ಧೂಳಿಸೆ ತಳೋದರಿ ನೀನು (ಬಸಪು. ೧೨-೧೭); ಈತನೇ ಧರ್ಮಜನು . . . ಈ ತಳೋದರಿ ದ್ರುಪದಸುತೆಯೇ ಕೌತುಕವಲೇ ಭುವನಜನ ವಿಖ್ಯಾತರಲ್ಲಿಂದೆಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದರೆನುತ ಬೆಱಗಾದ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೧೦-೧೫). ೨. ಗೃಹಿಣಿ; ಹೆಂಡತಿ: ವೃಕೋದರಂ ತನ್ನ ತಳೋದರಿಯ ಮುಖಮಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೨ ಪ); ವೇದಪುರುಷನ ಸುತನ ಸುತನ ಸಹೋದರನ ಹೆಮ್ಮಗನ ಮಗನ ತಳೋದರಿಯ . . . ಜಠರದಿ ಜನಿಸಿದನಾದಿಮೂರುತಿ ಸಲಹೊ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧-೨೩). [ಸಂ. ತಲೋದರೀ(ತಲ + ಉದರ + –)]

ತಲೋದ್ವೃತ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲೊಂದು; P ಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿ ನೆಲದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆದು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಬೆರಲ್ಗಳನಿಳೆಯೊಳ್ ಮಡಿದುಂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮಗುಳ್ದುಮಂತೇ ನಿಲಲುಂ ಮಡದಿ ಕೇಳ್ ತಲೋದ್ವೃತ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೭೨). [ಸಂ. (ತಲ + ಉದ್ವೃತ್ತ)]

ತಲ್ಪ, ತಳ್ಪ (ನಾ). ೧. ಹಾಸಿಗೆ; ಶಯ್ಯೆ; ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ. 'ತೂಲತಲ್ಪ', 'ಮೃದುತಲ್ಪ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಂಡತಿ; ಸತಿ; ಪತ್ನಿ: "ಸ್ವಸ್ತ್ರೀಯುಂ ಶಯನಸ್ಥಳಂಗಳಿವು ತಲ್ಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಪಾ]ಖ್ಯಾನಮುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೧೦). ೩. ಮಾಳಿಗೆ; ಮಹಡಿ; ಕರುಮಾಡ. ೪. ತೆಪ್ಪ; ದೋಣಿ. **ತಳ್ಪ**: ೧. "ತಳ್ಪಮೆನೆ ತಳಿಮಮೆನೆ ಸುಪ್ಪತಿಗೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫); ಅ ಮೃ ತಾಂ ಭೋ ರಾ ಶಿ ಶಯ್ಯಾಸದನದೊಳುರುವೀಚೀಸಮುತ್ತುಂಗ ಮಂಚಾಗ್ರಿಮಶೇಷಾನಳ್ಪತಳ್ಪಸ್ಥಳದೊಳ್ ಅಘಹರಂ ಶ್ರೀಧರಂ ಯೋಗ ನಿದ್ರೋದ್ಯಮದಿಂದಿರ್ದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೩-೩: 1159); ಜಳ ಶಯನನವತರಿಸುವುದಂ ತಿಳಿದಲ್ಲಿಂ ಮುನ್ನ ದುಗ್ಧವಾರಿಧಿ ತಳ್ಪಚ್ಛಳ ದಿಂದವತರಿಸಿತ್ತಾ ನಿಳಯದೊಳೆನೆ ಧವಳತಲ್ಪಮೆಸೆದುದನಲ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೨-೭೪); ಸಜ್ಜೆವನೆಯೊಳಗೆ ಮೃದುವೆನಿಪ ತಳ್ಪದ ಮೇಲೆ ಸಜ್ಜನಂ ನೆಲಸಿ (ಬಸರ ೯-೧೨೯); ನಿನಗಿಂಬಲ್ಲದು ತಳ್ಪಮೆಂದು ತೆಗೆದಿಟ್ಟು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೮); ಜಳಪಕ್ಷಿಗಳುಲಿಯಿಂದಂ ಕಳಹಂಸಂ ಕಮಳತಳ್ಪದಿಂದೇಳ್ವವೊಲೊಲ್ದಿಳೆಯರಸನೆಳ್ದನಾ ಮಂಗಳಪಾಠಕರುಲಿಯಿನಮಳ ತಳ್ಪಸ್ಥಳದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೨೬); ನಿಮ್ಮಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ಹರಿಗೆ ತಳ್ಪವಾಗಿರ್ದೆನು (ಭೃರಸೂ. ೨೭). ೨. "ಪೆಂಡಿತಿಯಲ್ಲಿಯುಂ ತಳ್ಪಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೫-೨೪); "ತನ್ನ ಸತಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಪಮೆಂದೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೪೧-೧೩). ೪. "ತಳ್ಪಂ, ಉಡುಪಃ, ಪ್ಲವಃ – ಈ ೩ ತೆಪ್ಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೪೯). ೫. ಕೊಳ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿ; ಹೊಂಡ: "ವೇಶಂತಃ, ಪಲ್ವಲಂ, ತಳ್ಪಂ–ಈ ೩ ಕೊಳಹೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೫೩); "ವಿಖ್ಯಾತದಿಂ ಸರಸಿ ಕಾಸಾರ ಕೊಳನು ಮತ್ತಾ ತಳ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ್ಪ, ತಲ್ಲ]ಮೆನೆ ಪಲ್ವಲಾಖ್ಯಮೆನೆ ವೇಸಂತವೆನಲು ಕೊಳಹಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೪). [ಸಂ.]

ತಲ್ಪಿಸು 'ತಲಪಿಸು' ನೋ.

ತಲ್ಪು (ನಾ). (?): ಕಟ್ಟಿದ ಭವಕ್ಕೆ ಪೇಸುವಡೆವಾಸುರ ಕರ್ಮದ ತಲ್ಪನರ್ಥಿ ಸುತ್ತಟ್ಟಿವೊಡನಿರ್ದೊಡಂಬಡುವ ಯೋಜಿಪ ಬಾಜಿಪ ತತ್ವಗೋಷ್ಠಿಯೊಂದುಟ್ಟಿಯದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೦).

[P ಇದು 'ತಳ್ಪು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಲ್ಮಡ (ನಾ). ಯೆಹೂದಿಯರ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥ; ಯೆಹೂದ್ಯರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ: ಕ್ರಿಸ್ತ ಮಹಮದ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಜೊರಾಸ್ತ ಗೌತಮರು ದಿವ್ಯ ವೇದ ಕೊರಾನು ಬೈಬಲು ತಲ್ಮಡಾದಿಗಳು (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೧೦-೧೮).

[←ಇಂ. Talmud]

ತಲ್ಲ (ನಾ). ಕೊಳ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿ; ಸರೋವರ: "ಸರಸಿ ಕಾಸಾರ ಕೊಳನು ಮತ್ತಾ ತಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ್ಪ, ತಳ್ಪ]ಮೆನೆ ಪಲ್ವಲಾಖ್ಯಮೆನೆ ವೇಸಂತವೆನಲು ಕೊಳಹಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೪). 'ತಳ್ಪ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ತಲ್ಲಖನಾಮಾ 'ತಲ್ಲಾಖನಾಮಾ' ನೋ.

ತಲ್ಲಜ (ನಾ). ಉತ್ತಮನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠ: ಅಲ್ಲಿ ಸಂದಮರಾತ್ಮ ದೀಪ್ತರು ತಲ್ಲಜಾಧಮಮಧ್ಯಮರು ತಂತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂ (ಸೌನಂದ. ೧೦-೩೨). [ಸಂ.]

ತಲ್ಲಣ 'ತಲ್ಲಟ' ನೋ.

ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್ 'ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ 'ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳು 'ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲ್ಲಣದೋಱ್ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಚಿಂತೆಗೊಳಿಸು: ಸಲ್ಲದಪ್ಪಾ ನೀವು ನನ್ನ ಮನಸಿಗಿಷ್ಟು ತಲ್ಲಣದೋರ್ಪುದು ಚದುರೆ (ಭರಜ. ೪೫-೬೫). [ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ) + ತೋಱ್ (<ತೋಱು)]

ತಲ್ಲಣಿಕೆ (ನಾ). ಅಂಜಿಕೆ; ಭಯ; ಭೀತಿ: ನುಡಿದಳು ತರುಣಿ ತನ್ನೆದೆಯ ತಲ್ಲಣಿಕೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೫೨-೨೦೧).

[ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ) + – ಇಕೆ]

ತಲ್ಲಣಿಗ (ನಾ). ೧. ಭಯಗೊಂಡವನು: ತಲ್ಲಣಿಗ ಪೇಳ್ದ ಕಬ್ಬದ ಪಾಂಗಿನಂತಲ್ಲವೆಲ್ಲಿಯುಂ ವಿದ್ವತ್ಸಭಾವಲಯ ಮೆಚ್ಚೆ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿರಿಸಿದಾಮಳಕದಂ ತೊರೆವೆ (ಲಿಂಗಪು. ೧-೨೨). ೨. ಭಯಪಡಿಸುವವನು; ಭಯಂಕರನಾದವನು: ಘಲ್ಲಿಸಿದನುಬ್ಬಿಱಿದು ತಬ್ಬಿದ ತೆಲ್ಲಟೆಯ ತವಕಿಗರ ತೋಟಿಯ ತಲ್ಲಣಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆಯ]ನಱಿಯಟ್ಟಿ ಸದೆದನು ಸಕಲ ವಾನರರ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೩೬). ೩. ಕೊಲೆಗಾರ: ಬಂದನಾ ಪರವಾದಿಮಸ್ತಕದ ಶೂಲ ಬಂದನಾ ಪರವಾದಿ ಮೇಷ ತಲ್ಲಣಿಗ (ಶರಲೀ. ೯೪-೧೦).

[ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ) + – ಇಗ]

ತಲ್ಲಣಿಸು 'ತಲ್ಲಟಿಸು' ನೋ.

ತಲ್ಲಳ 'ತಲ್ಲಟ' ನೋ.

ತಲ್ಲಳಿಸು 'ತಲ್ಲಟಿಸು' ನೋ.

ತಲ್ಲಟ, ತಲ್ಲಣ, ತಲ್ಲಳ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಕೆ; ಭಯ; ಭೀತಿ; ಅಂಜಿಕೆ: "ತಲ್ಲಟಂ = ಭಯಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧); "ಭೀತಿ ತಲ್ಲಟಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ಸಂಜೀವ. ೩); ನೆಱಮಾರ್ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಕಾವರಾರಾರ್ಮಮೆನು ತ್ತೊಱಲ್ದಟಲುತಿರ್ಪುದೆ ನಾರಕರ್ಗಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೪); ಜಳಜ ಮುಖಿ ನಾಡೆಯುಂ ತಲ್ಲಟದಿಂ ಭೋರೆಂದು ಸುಯ್ದು ತನ್ನಂ ದುಃಖಾನಳನಳುರೆ ತನ್ನೊಳೆಂದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೫೪); ಕಲ್ಲಮಟ್ಟಿ ಕಱಿಯೆ ಪು[ಗ]ಲೆಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕಡು ನೊಂದು ಜೀವಧನ [ಮುಂ] ಜನಮುಂ ತಲ್ಲಟದಿಂ ಕೋಳ್ಗುದಿಗೊಳ್ವಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಂ ಭಯಸ್ಥರಾಗದಿ[ರೆಂ]ದಂ (ಬಂಹರಿ. ೬-೨೨);

ಬುಲ್ಲೆಯ ಹಿಂಡನೊಂದು ಪುರಿ ಗೆಂಟಱೋಳ್ಯೊನ್ನೆ ಕಂಡು . . . ಅದರ್ಕೆ ಲಂಭಸೆರ್ ತಲ್ಲಣಿದು ಕುನುಂಗಿ ನೆಱ್ ನೀಂಟಿಸಿ ನೀಳ್ದ ಕೊರಲ್ದ ಬಾಯ್ಸು (ದಶಕು. ೨-೦೦೩) ; ಎಮ್ಮ ಜಾತಿಗೀ ಚಕಿತತೆ ಸಲ್ಲದೆಂದು ದಿಟವೊಂದಿದೊಂದು ಬಲಿದತ್ತು, ತಲ್ಲಣಂ (ಚಳವಿ. ೬-೨೦೯). ೨. ಚಿಂತೆ ; ಮನೋವ್ಯಥೆ : ಆದು ಪರದಾನಕ್ಷಿಸಿ ಚಿಂದಸವಲ್ಲದೆಂಬುದೂ ಪೆಲ್ಲನೆ ಚಿತ್ಕಿದಿಂದಱೆದರಂ ಕಡಿವೀ ಕಡುಸೆದೆಯೇಕೆ ನೀನೆಂಜಲ್ದದೊಡೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಪೊರೆ ಪುಲ್ಯಿಯ ನೀವೆಂದಕ್ಕೆ ನೀನಿದ ತಲ್ಲಬವಾಗದೀವುದೆನೆ (ಧರ್ಮಾಪ. ೯-೯). ತಲ್ಲಣ : ೧. "ತಲ್ಲಣ [ಪ್ರಾಕೃತ. ೪]ಮನೆ ಭಯಮತ್ಕುಂ" (ಧಾನಿ. ೨೦). ಆಂತರಿಬರ ಮನಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಣಂ ಬರ್ದಂತೆ ಬಂದು (ಜಾಂತಿ. ೩-೪೪ ಪ) ; ಅಜನೀಕಂ ನೆಳ್ಳುಗುರಿಂಗೀಯೆ ತನ್ನ ಚಿಲ್ಲಂ ಏಂದುಂ ತಲ್ಲಣದಿಂ ಕೀದಗೆಗಳ್ ಮುಳಿಲ್ಯಾಳ್ ಪೊಕ್ಕಿರ್ಪವಿನ್ನುಮತಿ ಭಯದಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ಯ. ೩-೦೩೬) ; ಮೋಹಮುಂ ಗರ್ವಮುಂ ತಲ್ಲಣಮುಂ ತೀರ್ಗುಂ ದಿಟಂ ನಿಮ್ಮಯ ನಿಜ ಶರಣಾಂಗಂ (ಪಂಚಾಕ. ೪೩) ; ಇನಸುಟ್ಟುದಂ ಬಿಸುಡೆ ತಲ್ಲಣದಿಂ ದುದನಂ ಬಿಸುಟ್ಟನಟ್ಟುದಂ (ಭುಜ್ಬ. ೦೩-೦೦೭) ; ಕರ್ಣನ ಸೇನಾ ನಿಂದನು ಮತ್ತೆ ಸಮರಾಂಗಣದ ಜೌಘಟಮಲ್ಲಾನತ್ಪನು ಪಡೆಗೆ ತಲ್ಲಣವ (ಕುಪ್ರಾಪ್ರ್ಯ.೯. ೦೩-೨೮). ೨. ಕೊಲೆಯುಂಟಾದೊಡವಸತ್ಯವುಂಬರೆದೂ . . . ಅವಾಕಂಳಂ ತೊಱೆದೂಡೇಂ ಹೃದ್ಯಾಸವೇ ದೋಷಮೇ ಮಲಮೇ ತಲ್ಲಣಮೇ ಕೃತಾಂತಭಯಮೇ ಸಂತಾಪಮೇ ಬೇವಸಂ (ಜಾಂತಿ. ೬-೭) ; ವಿಗಡ ವೀರಾನೀಕವಿದೆ ತಲ್ಲಣದೆ ತಗಱಿಸಲೆಱಕೆ ಕಾಲಕ್ಷೇಪವೆಂದನು ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುಪ್ರಾಪ್ರ್ಯ.೯. ೦೬-೩೬). ೩. ತಾಪ ; ಸಂಕಟ ; ಕಳವಳ : ತೀವ್ರದ ತೃಷೆ ಮೊಳ್ಳಮಾಗೆ . . . ತಲ್ಲಣದಿಂ ಬಸುಸಯ್ದುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಪ್ಯ. ೦-೦೫೫) ; ಉದಕೆವ ಕುಡಿದು ಬಳಿಕಾರ್ಮೃವೆನಿದನೆನುತ ಲವಲವಿಸಿ ತಾಳಿಗೆಯ ತಲ್ಲಣದವನು ಹೊಸ್ತಿನಿ ಕೊಳವನು (ಕುಪ್ರಾಪ್ರ್ಯ.೯. ೨೬-೨೦) ; ಜಗದೊಳಾವ ಭ್ಯಾಸಿಯೋ ತಾಳಗೆಯ ತಲ್ಲಣದೊಳಗೆ ನೆಗಹಿನ ಸಂಗಮಸಾಹಸರರಲೆ ಮರುಳು ಭಾವೆಂದುದುಭಯಬಲ (ಕುಪ್ರಾಪ್ರ್ಯ.೯. ೦೩-೦೪). ೪. ಆವೇಗ; ಉದ್ವೆಗ: ಒವಿದಿದ ತಲ್ಲಣಂಬೆರಸು ಚಿಟ್ಟೆರದಿಂ ಪಿಡಿದ್ದಿ ಶಂಕೆಯಿಂ ಸಂದಿಯ ಪಾಂಗಿದೇನೆಸರಂ . . . ವೇಲಾಬದಱ ಸೆಱಂಗಿನಿಂ ನಯದೆ ಬೀಸಿದನಾ ಮನುಜೇಂದ್ರಚಂದ್ರಮಂ (ಧಾದಯಾ. ೯೨೫) ; ಗೂಡುವಾಯ್ದು ಮೆಲ್ಲದೆಯ ತಲ್ಲಣಕ್ಕೆ ಬೆಜಗಾದ ತೆಱದಿನವಿಳಿಂಗಸ್ಪಂದಮಮಂದ ಮಾಗಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾ. ೬-೨ ಪ) ; ತವಕದಿನಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಣದ ಜುಂಬಿಸಿ ನಿಲ್ಲದ ನಾಣ್ಕೆವಾಯ್ದು ಕೂಡುವ ಬಗೆಯಂತಱೆಂದುಸರ್ದ ಬಲ್ಮೆಯನಾವಱಿಯೆಂ (ದಶಕು. ೯-೬೮). ೫. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ : ತಡೆಯದೆ ಮಗಳೆಂದಯಿಯನೆ ನಡುವಂ ತಬ್ಬಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿತ್ತಲ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಬಡದೋಡುವಾಕೆ ಕಾಣದೆ ಕೆಡೆದಲ್ಲಲ್ಲಿದಿನವಿಗಗಂಜಿಜಲಕುಟಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಪ್ಯ. ೩-೨೪) ; ಕೂಗಿಡುತಿರ್ದಬುತಿರ್ಪ ತತ್ಪುರೀಜನದ ಪೊದ್ದ ತಲ್ಲಣದ ಮಲ್ಲಣಕ್ಕೆ ಬೀದಿಯೊಳಾದುದದ್ಭುತಂ (ಧರ್ಪು. ೬-೫). ತಲ್ಲಳ್ : ೧. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ನಾಳ್ವ ದೇಶದೊಳ್ ಮಜ್ಜಿ ಮೋಸ ವಾಸಿ ತಲ್ಲಳ ತಳೆ ವಿಯೋಗದ ಮಲಸಿಕೆ ಕರ್ಕಶಂಗಳಿವ ಮೆಳೆದೋಡಿಎವೆಲ್ಲೆನು (ಪ್ರಿಯಾಶ. ೨-೩). [ದೇ.ಪ ತುಳು. ತಲ್ಲಣ ; ತೆಲು. ತಲ್ಲಡ]

ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್, ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್, ತಲ್ಲಣಿಗೊಳ್, ತಲ್ಲಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಗೊಳ್ಳು ; ಭೀತಿ ಹೊಂದು ; ಅಂಜು ; ಗಾಬರಿಪಡು : ತಲುಕಾಯು ತಲ್ಲಲಂಗೊಳ್ (ಚಳವಿ. ೨-೭೩) ; ಮನದೆ ತಲ್ಲಲಂಗೊಂಡು ನಾಥನೆಡೆಗೆ ಪರಿತಂದು ಗೈದ ಗೈಮೆಯಂ ಬಯ್ದ ಬಯ್ಸುಳಂ ಬನ್ನವಿಸಿದರ್ (ಣಮಾಕೃ. ೦೩-೩೦). ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್ : ೧. ಕಂಡು ಕಿರಾತನೊರ್ವ ನಿಧಮಸ್ಯಕವೆಸ್ತ್ರಕಲೀನಭದಿಂದೆ ಕೋದಂಡವ ನಾರ್ಪಿನಿಂತೆಗಿದು ಕೂರ್ಪಿನ ಬಾಣದನೆಟ್ಟೊಡುರ್ದ ವೇದಂಡಲಲಾದಿಂ ವೆಱಗೆ ವೇಟಕಕ್ಕೆ ದೊಳ್ ಮಿಗೆ ಮೂಡೆ ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡುದು (ಗಿಕೃ. ೦-೦೦೩) ; ಕೆಲ ಪೌಜು ನಿತ್ರರಿಸಲಾಜದೆ ಬಿಲ್ದಿಱಲ್ದಿಯಾದುದು . . . ತಲ್ಲಣಿಂದಂ ತಳ್ಕಳಿದು ನಿಂದೆಡೆಯಲ್ದಿ ನಿಲ್ದದಾಯಿತು . . . ಜತಶತ್ರುವಿಜಿಷ್ಣುವಿಜಿಷ್ಣುತೆ (ಸುಬ್ರಾ. ೯-೩೦). ೨. ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು ; ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು : ಆತಿ ಕಾವೇದ್ಯಕದಿಂದಂ . . . ಕೊಗುವನ ಸೌಂದರಿಯಂ ಕಂಡಿರ್ಪ ಸಪಿಯರ್ ತಲ್ಲಣಿಗೊಂದು (ಅಜಿತ. ೬-೬ ಪ). ತಲ್ಲಣಿಗೊಳ್ : ೧. ಮನ್ಮೆಯರು ತಲ್ಲಣಿಗೊಂಡು ಪಾಸಿನಿಗೆ ಬೇಡಿದುದಿತ್ತು ನಿಲ್ಲದೆ ಕಂಟಕ್ಕೆದಿದರು (ಕಂಪ್ರ. ೦೦-೬೨) ; ಬೆದರಿ ದನಸಸ್ಯಂ ಶ್ರಿಕರಂ ತಲ್ಲಣಿಗೊಂದ (ವಂಗಾಶಾ. ೩೦-೨೪). ೨. ಸಂತಸದಿ ನುದಿವುರ್ದರಳೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ಳಲ್ದಲರ ಚಿತ್ತ ತಲ್ಲಣಿಗೊಂಬಲಿಲು (ವೆಂಗಾಶಾ. ೩-೬-೩೨). ತಲ್ಲಣಿಗೊಳ್ಳು : ೧. ದುರ್ದಮಲ್ಲಿದ್ದ ರಕ್ಷಕ ಭಟರು . . . ತಲ್ಲಣಿಗೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸದರು (ರಾವಿಜ. ೨೩) ; ತಲ್ಲಣಿಗೊಂಡಿದ್ದ ಬಿರಿಬೋಲನು ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆ ಉತ್ಸಾಹಿತನಾದ (ಜಾಹಾಶ್ವ. ೯೨). ೨. ಇದೇಕೆ ನನ್ನ ಹೃದಯ ತಲ್ಲಣಿಗೊಂಡಿದೆ ? (ವಕಥಾ. ೨೮೪) ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ತಲ್ಲಣಿಗೊಳ್ಳಬಹುದೇ ? (ಗಾಡಿ). [ತಲ್ಲಲ + ಕೊಳ್ಳ್ ೩]

ತಲ್ಲಲಿಸು, ತಲ್ಲಣಿಸು, ತಲ್ಲಳಿಸು, ತಳ್ಳಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೀತಿಗೊಳ್ಳು ; ಭಯಗೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಹೊಂದು : ಪರವಮಯೋಗಿಗೆ ಯೋಗಿನಿಯೋಗ ಘಾತವುಂ ಘಟಿಯಿಸಿ ರಂಭೆಯೆಂಬಳ ತಿರೋತ್ಪತಿಯೆಂಬಳ ಬರ್ವರ್ದರ್ಕೆ ತಲ್ಲಲಿಸಿ ಭಯಾಕುಳರ್ಳ ಪೆಬಳ್ (ಜಾಂತಿ. ೯-೨೮) ; ಸೋಲಲ್ಕುಂ ತನಿಯದೆ ತಲ್ಲಲಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕಗಟ್ಟುವಳುಕಿಗಯುವಿಮರ್ದ ರೂಪನಿದಂಕಿರ್ದೆಯಂ ಕುದಿಯುರ್ (ಲೀಶಾವ. ೦೦-೨೫ ಪ); ವಿರಾಟಂ ತುಱುವಿನ ಕೋಳ್ಯಾಯ ನೆಯ್ದು ಮಿತ್ತುವಿನ ಬಾಯುತಲೆಯ್ದಂತೆ ತಲ್ಲಲಿಸಿಯುಂ (ಲಂಹರಿ. ೦೦-೨೪ ಪ) ; ಕಕ್ಕೈಟ್ಟಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಲಿಸಿ ಮಾಗಿದಿವಟ್ಟು ಕೆಟ್ಟುಂ (ಚಳವಿ. ೨-೩೦) ; ಸಾವೆನಗೆ ಇಲ್ಲದಿರ್ವಾಗಳೇಕರ್ತೆ ತಲ್ಲಲಿಸುವೆಟ್ಟುಮಾಸರ್ ? (ಅಧ್ಯಪ್ರ. ೪೯-೦೦೬). ೨. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಚಿಂತೆಗೀಡಾಗು : ವ್ಯಾಕುಲಲಿಗೊಳ್ಳು ; ತದೀಯ ದುಸ್ಸರ ಸ್ಮರದಕಾವ್ಯಕಿರಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಲಿಸಿ (ಧರ್ಪು. ೪-೪೪ ಪ) ; ದನುಜರುಡುಗಿ ಕರಂ ತಲ್ಲಲಿಸೆ ವಿಯೋಗಿಗಳಿಂಬು ಘಟಿಯಿಸಲಿಂಬುಗೊಡೆಗಿದುವೊಂದಿ ಹಿಮಕರಕಿರಣಂ (ಸೂತ್ರ.ಸು. ೯-೩೪೮). ೩. ಆವೇಗಗೊಳ್ಳು ; ಉದ್ವೆಗಹೊದು : ಬಗೆಗಿಂದುಮ್ಮಳಿಸಿ ತಲ್ಲಲಿಸಿ[ಪ್ರಾಕೃತ. ೫]ಸಿ ಬಾಲಂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಪೆರ್ಮಗನಂ ನೋಡುವೆ ನೆಂದು ಪೋಗಿ (ಪಂಚಾಪ್ರ. ೯-೪೩). ತಲ್ಲಲಿಸುಃ ೧. ತಲ್ಲಣಿಸದಲಸದಿಡು ಮ್ಯದುವದಮಂ (ಧವಿಪ್ರ. ೨-೪) ; ದೇವಲೋಕಂ ಮೇಲೆ ಬರ್ದೆಂದುದು ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಬೆಟ್ಟುಳಿಸಿ ನೋಡುತಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಕ್ಯು. ೩-೨೦೪) ; ಬಸವರಾಜಂ ಪೊಗಳ್ಪಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತಗ್ಗಿ ಮಲ್ಲಣಗೊಂಡುಂ (ಬಸರ. ೬-೬೦) ; ಪಾಪನ ಭಯದಿಂದ ತಲ್ಲಣಿಸುವಂತಿರಾಪ್ಪುನಗಿಲ್ಲಿ ದಿವಸಂ (ಚಳಿ. ೩-೨೦೪) ; ಪ್ರಳಯದಿನದಲಿ ತಿವಿವ ಸಿಡಿಲಬ್ಬಲಿಸುವಂತಿರೆ ರೌದ್ರರವ ಘಳುಘಳಿಸಿ ತಲ್ಲಣಿಸಿತ್ತು ಕೌರವರಾಯ ಪರಿವಾರ (ಕುಪ್ರಾಪ್ರ್ಯ.೯. ೯-೨೮) ; ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು ಕಂಡಾ ತಾಳು ಮನವೆ ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು ಇದಕೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ಕನಳ. ೬೧ ಪಲ್ಲವಿ) ; ತದ್ಗ್ರಾಣಾದ್ಯಂತ ವಿಜ್ಯಂಭಿತ ಗರ್ಜನೆಗೆತ್ತು ತೀವ್ರಕಂಪನಮೆದೆಗಾಗಿ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಮಲ್ಲಳಿಗೊಳ್ಳರಾತಭಿ.ವರರ್ (ರಾಚರಿ. ೩-೦೩) ; ತಲ್ಲಣಿಸಿಯೇಕ್ ನುಡಿಯಲ್ಕೆ ಅಂತವ್ಪ ನುಡಿಗಳನ್ ? (ಅಧ್ಯಪ್ರ. ೪೯-೦೦೭) ; ಇಲ್ಲವನು ತಲ್ಲಣಿಸನು (ಗಾಡಿ). ೨. ಪೋದೆಡೆ ಯೊಳ್ಳದೀಯ ಕಾಶುವಾತಕ್ಕೆಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸ್ವಲ್ಪಡೆಂದು ತನ್ನ ಮನೋಹಿತದ ಕಾರ್ಯನಿಶ್ಚಯವನಿಸಲ್ಯೆಯೆ ನುಡಿದು (ಜಾಂತಿ. ೨-೬೬ ಪ) ; ಕಾವ ವರಾರನಿತ ತಲ್ಲಣಿಸುತಿರ್ದುದು ಪಾಂಡುಸುತಸೇನೆ (ಕುಪ್ರಾಪ್ರ್ಯ.೯. ೬-೩೮). ೩. ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿಯುದೆ ವಾನಿತೆಯರಂ ಪಂಬುಲಿಸದೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿರ್ಪುದತ್ಯುತ್ಸವದಿಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ಯ. ೦-೦೩೪) ; ಇಂತಹ ಅಪನಿಂದೆಯಂ ನೆನಗೆ

ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳ ತಲ್ಲಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ರಾವಿಜ. ೩).
೪. ನಡುಗು: ಕಂಪಿಸು; ತತ್ತರಿಸು: ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರಂತೆ ನಡುಗಿ ಸೂಳೆಯ ಕೊರಳಂತೆ ಕ[ತ್ತಿ]ರ್ಗಿ ಬಿಡುವೆತ್ತ ಕಳ್ಳನಂತೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೬೮); ಓಗರದಸರಂತೆ ಕುದಿಗೊಂಡವು ಸಪ್ತಸಾಗರ ಮೇರು ತಲ್ಲಣಿಸೆ ಕೂಗಿದುವಿರದೆ ದಿಗ್ಗಜ (ಭೋಜಕ. ೩೩-೪೦). ತಲ್ಲಳಿಸು: ೧. ಪ್ರಾಣಭಯ ಭಯಗೊಣ್ಮಾಂ . . . ತಲ್ಲಳಿಸಿದಂ ಜೋಳಂ (ಶಾಇಇ. XX, ೪೯-೦೬: 1076 ?); ತಲ್ಲಳಿಸುವರೆ ಕನಸುಲಯದಲಱಿವೆಳ್ಕವರು (ನಿಘಂಗು. ೩-೬೩-೪೮). ೩. ಮಲಗಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನಿಸೆ ತಲ್ಲಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯನುದರದೊಳ್ ಳಿದುದಾಯುದವೆಂಬ ತೆರದಿಂ ತಳ್ಪುವಾಱಿದನು (ಕುವಾ೪೯. ೦೦-೦೩). ತಳ್ಳಳಿಸು: ೧. ತಳ್ಳಳಿಸಿ ದಕಠಂಠ ನೇಮಿಸೆ ನಿಲ್ಲದಸುರಾನೀಕ ಕವಿದುದು (ಕಾಶಿಕಾ. ೩೨-೭). ೩. ಪೊಡವಿಯೋರಡಿಗೊರ್ಮೆಯತ್ತತ್ತೊಡನೊಡನೆ ತಳ್ಳ[ಣಾಂ. ಲ್ಲಿ]ಕಾಶರಿಲ್ಲ ಕೈದುಡುಕುಕಿದುರಿಂ (ಶಾಕೃಕಾ. ೨೨-೭೭). ೪. ತಳ್ಳಳಿಸಿ ಕವಿರಾಯ ಬಿದ್ದ ನಾ ಗಲ್ಲದಲಿ ಬಿಸಿನೆತ್ತರೊಕ್ಕುದು (ಕಾಶಿಕಾ. ೨೦-೪೮); ಧರಣೀಶನು ತಳ್ಳಳಿಸಿ ಬಾಯನೆನಾದನೊ ಕಣಾ ರಣದೊಳ್ಳಿರಿಯುತಿದೆ ಕಳೆಕಳಂ . . . ಎಂದೆಱಲಿಯ (ತುಂಗೀ. ೩೦-೪೪). ೫. ತೊಗಾಡು: ಒಲೆದಾಡು : ತಳ್ಳಳಿಸಿ ವನಲಂಬಣದ ಮುಗಿಲಲ್ಲಿಱಿವ ಮಂಗಗಳಸಗಳ ಜೆಲುವೊಳ್ಳತೆನೆ ಪೊಂಬಸದಿಗಳ್ ಆ ಪೊಳಲೊಳಸದಿಹುವು (ಶಾಕೃಕಾ. ೨-೦೫).

[ತಲ್ಲಟ + ಇಸು.]

ತಲ್ಲಾಕ್(ನಾ).ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದ; ಘೆಟಸ್ಫೋಟ (ಉಕ): ಹುಚ್ಚಿಯೆಂದು ಕಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಆವಳಿಗೆ 'ತಲ್ಲಾಕ್' ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ (ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದು ಮಬಾರಕನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಬಂ೬ಮ. ೩೫೦). 'ತಲ್ಲಾಖಿನಾಮಾ' ಪರಾ. [←ಅರ.ಹಿಂ. ತಲಾಕ್; ಮರಾ. ತಲ್ಲಾಪ್]

ತಲ್ಲಾಖಿನಾಮಾ, ತಲ್ಲಖಿನಾಮಾ (ನಾ). ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನ ಪತ್ರ; ಸೋದಚೀಟ್ (ಉಕ): ನಿನಗೆ ನಾನು ತಲ್ಲಾಖಿನಾಮಾ ಬರೆದಿಟ್ಟು ಬಲಾ ದಿನಗಳಾದವು (ಗಾಳಿ. ೦೮೬). ತಲ್ಲಖಿನಾಮಾ : ನನ್ನ ಬೀದೀ ತಲ್ಲಖಿನಾಮಾ ಕಳಿಸಿದ್ದೂ ಇಚ್ಛೆ ಕಾಳಿಜೆ ಮಾಡಕಿದ್ದಿಲ್ಲಾ (ದೀಪಜ. I, ೦೩೭).

[←ಮರಾ. ತಲ್ಲಾಖಿನಾಮಾ]

ತಲ್ಲಿ (ನಾ). ಯಂಪತಿ : "ತಲ್ಲಿ-ಹರಿಯದ ಹುಡಗ" (ಜಾಪಳೋಗ. ೬೫).

[ಸಂ. ತಲ್ಲೀ]

ತಲ್ಲಿಯಂ, ತಲ್ಲೀಯಂ (ನಾ). ಮಗ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಲೀನವಾಗಿರುವುದು ; ತಲ್ಲೀನತೆ : ಇವರು ಪದಾರ್ಥ ಪ್ರಸಾದವೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯದರ ಇತರ ಲಿಂಗದೊಳು ತಲ್ಲಿಯವಾಗಿಪ್ಪವರು ಎಂತು ಬಲ್ಲರು ದುರ್ಗಾಣವ ಸಂಗಮಂಗಳವರು ಅಂಗ ಲಿಂಗವೋ ಲಿಂಗವಂಗವೆಂದಱಿಯದರು (ವೀಳ್ಳಾಜೋ. ೦೩೩-೦೯). ತಲ್ಲೀಯಂ: ಬಳ್ಳಿಹ ಪದದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀಯರಾದವೆಂದು ಬಲ್ಲತನವ ಮೆಚ್ಚಿ ಇರಲಾಗಿ (ಭೋಕಪಾ. ೪೦-೦೬೮); ಶರಣರ ಚಿತ್ತವು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀಯವಾಗಿ ಭಕ್ತರು ನೆನೆದಂತೆ ಶಿವನು ಪೂಜೆಗೊಂಬನೆಂದು . . . ನಿರೂಪಿಸಿದನು (ಭೈರಚಾ. ೦೯). [<ಸಂ. ತಲ್ಲಯ]

ತಲ್ಲೀನ (ನಾ). ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನು ; ಲೀನವಾಗಿರುವವನು ; ಮಗ್ನನಾಗಿರುವವನು : ಶಿವಭಕ್ತನಾದ ಈ ಕವಿಯು ಅವರ ಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನನಾದುದರಿಂದ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ ಆವೇಶವು ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟಿ ಹರಿದಿದೆ (ಕ ನ್ನ ಣ. ೧೯೦); ಕೆಲವರು ಒಬ್ಬರ ಮುಖವನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡುತ್ತ ಪರಸ್ಪರ ಪರಿಚಯದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನರಾಗಿದ್ದರು (ಪುತರು. ೨೩). [ಸಂ.]

ತಲ್ಲೀನತೆ (ನಾ). ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವಿಕೆ ; ಮಗ್ನತೆ ; ತಾದಾತ್ಮ್ಯ : ದುಡಿಮೆಯ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯತ್ನೋದೆ ಸಮರ್ಥರಾದಳು (ಚಾಕ್ಷಲ್ಲ. ೦೮೩); ರೋಹಿಣಿ . . . ಕವನವನ್ನು ತಲ್ಲೀನತೆಯಿಂದ ಹಾಡಿದಳು (ರಂಗಕೋ. ೬೬); ಈ ತಲ್ಲೀನತೆಗೆ ಕಲಾಕೃತಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಮರುಳಾಗಿಸುವುದೇ ಕಾರಣ (ಸಾಂದಾ. ೭೩).

[ಸಂ. ತಲ್ಲೀನತಾ]

ತಲ್ಲೀಯ 'ತಲ್ಲಿಯ' ನೋ.

ತವಂಗ, ತವಕ್ಕ, ತವಗ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟೆ ; ಜಗಲಿ ; ಅಟ್ಟಣಿ ; ವೇದಿಕೆ : "ಆರ್ಯವೆಣ್ಣಿನೆದುರ್ ತೋರ್ಪ ತವಂಗ ತವಂಗವಿರೂಪಕಕಂ" (ಪಾಶ್ವಾಕೋ. ೪೮-೦೩). "ತವಂಗಮೆಂದುದು ತವಗಂ" (ಕರಾಶಾ. ೩೦-೩೫೮); ಯುವರಾಜಂ ಬಂದೀಗಳ್ ತವಂಗದಲ್ಲಿರ್ದನೆಂದು ಪರವೋತ್ಸವದಿಂ ತವತವಗೆ ಪರಿದು ಪರಿಜನನಿವಹಂ ಜಿನ್ನವಿಸೆ (ಕಾದಂಉ. ೨೬೩); ಈಕ್ಷಣಸುಖಂ ಕೈಗಳ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಗಣಿಯಂ ಗಣಿಶಾಶ್ಚರ್ಗಣಿಯುಮೇರ್ ನಿಂದುದು ತವಂಗಶ್ರೇಣಿಯಂ ಲೀಲೆಯಿಂ (ಆಗಮ ೬-೪೪); ಚತುರ್ಮುಖ ದ್ಯಾರೋಢದಾರದಮಪ್ಪತ್ಪಂಗ ಸರ್ವವಸರ ತವಂಗವನೇಱಿ (ಹಂವ್ಯ. ೯-೩ ಐ); ಮಾರವ ಚಾವಾಗವ ವಿಸ್ಮಾರಮನೀಕ್ಷಿಪ ತವಂಗಂ . . . ಇದೆನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಮಿಗೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪಾಶ್ವ್ಯಪು. ೭-೩೩). ೨. ಉನ್ನತವಾದ ಪೀಠ,-ಆಸನ: ವರವೆಲಿಲ ತಟ್ಟಿ ತಳೆ ಗೊಪುರವಾಳ್ಗಿಱಿ ಪಡಿ ತವಂಗವಂಕರ ಕಳಸೋ ವರಿಸಿಯಬಾರವಂತಃಪುರಮುಮ್ಮಳ್ ಕೃತಕಶಿವಿರಿಯದಾ್ಯನವೆಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೬-೨೪). ತವಕ್ಕೆ : ೨. ತಾವು ಕೆಲವು ಮಂದಿಯನ್ನು ಬೆಂಗಾವಲಿಗೆ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಊರೊಳಗೆ ತವಕದ ಮೇಲೆ ಇರಬೇಕು(ಚಿಕ್ಕವೀ. ೨೪). ತವಗ : ೧. "ಇಂದ್ರಕೋಶವೆಂಬ ತವಗಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗೀಶಾ. ೩೭-೩); ಘಲು ಘಲಿಸುತಿರ್ಪ ತವಗವಪಾಪ್ಪದಿಂದೇಱಲ್ ತೊಳತೆಳೆವ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ತಾಂ ವಿಸಿಲ್ ಕಲ್ಕಿರ್ದರ್ (ಪೊಮ್ಮರ. ೦೩೬-೦೦); ಈಗಳ್ ತವಗದಾರಾಧನೆಯಂ ಕೈಕೊಳ್ಳಲ್ ಬೇಗಬಹುದೆಂದು ಬಿನ್ನೈಸೆ ಸಿದ್ಧೇಂದ್ರನಾ ತವಗಕ್ಕೆ ನತಕಂದನು (ಸಿದ್ಧಾಂ. ೯-೮೨); ಉರಿಕೆಯಿಯಾದ ಕರಿಕೊಳ್ಳಿಗಳವಲಸಿ ಸಿದ್ಧಿಗು ನುಲಿಯ ಒತ್ತಿ ಬಿಗಿದಿದುವ ಹೊಂಬಿಸ ತವಗವನಿಕ್ಕಿ ಮತ್ತೆ ಮೇಲೊಂಯು ತಲೆಗುದಿಸಿಲಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಯುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಚಕಣ. ೦೦-೪೩); ನೆಟ್ಟನೆ ತೂಲದ ಮರ ಹಕೆಯು ಸಿದ್ಧಿಗುಂ ಕಟ್ಟಿ ತವಗಮಾಡಿ ಕಂಡತ (ಚರಿಸಾ. ೪-೦೮). ೨. ಗಿಡುಗ ಲಂಘನದಿಂದ ತವಗವನಡರೆ ಲಂಘಿಸಿ . . . ಕಂಸನೆಡಗಾಲಾ ಪಿಡಿದು ನೆಗೆದಪ್ಪಳಿ (ಹರಿವಂ. ೨೨-೭೬); ಸ್ಪುರಿಸಿವ ಮಂಚದೊಳಂತಃಪುರನಾಯರೊಳಗೆ ಮಂದಿಸಿದರಾ ಕಂಸಾಸುರನನ್ನತ ಸೌಧಾಗ್ರದೊಳಿರಿಸಿದ ತವಗ[ಣಾಂ. ಕ]ದೊಳ್ ನೋಡುತುಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ (ಪಾಪು. ೩-೩೨). ೩. (ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಫಿರಂಗಿ ಮೊದಲಾದವು ಗೆಳನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ) ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಜಗಲಿ : ತವಗ ತಳಿ ಮುಳುವೇಲಿ ಬಾಗಿಲ ಜವಳಿಗದ ಬೆಯಗದಲಿದ್ದುದು ದಿವಿಜವನವು (ಕುವ್ಯಾ. ೦೯-೨೬); ತಳ ಮುಳುವೇಲಿ ಮರದ ಪಿರಂಗಿಗಳಗಾಗಳವು ತವಗ ಸುರಂಗ ಬಳಸಿಯೊಪ್ಪಿದುವಾ ಕೋಟೆಯಗಳ ಹೊಱಪಳೆಯುದೊಳಿ ಜೋದ್ಧವಾಗಿ (ಕಂಪವಿ. ೦೨-೦೬); ಪುರದ್ವಾರ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಳ ತವಗಂಗಳಂ ಭದ್ರಪಡಿಸಿ ಆಜಿಪತನದಿಂ ಜಗಗ್ಗುತಾಯುಕ್ಕನಾಗಿ ಇದ್ದನು (ಅಶ್ವಸೇ. ೧೧೫); ಮುಗಿಲಟ್ಟಣಿ ತವಗವೊ ಮೇರುಮಂದಿರ ಅಗಳು ಅಳ್ಳೇರಿ ಕೊತ್ತಳಧರಾ (ಶಾಂದಾ. ೦-೩೦); ಅಗ್ಗದ ಕೊತ್ತಳಗಳುಪಕೋಟೆ ತವಗಗಳೆದ್ದ ಮೇಲ್ತಗೆಗಳ್ . . . ಈಕ್ಷಿಪರಿಗಸದಳವಿನಿತಾ ನಗರ (ಆ೦೦ ಇ. ೦-೯); ಸುರುಚಿರದ ಕೋಟೆಯು ಸುವಲಯದೊಳ್ . . . ಅಂಬುಗಂಡಿಗಳ್ ಬೆಳಗಿದುವ ಪಜ್ಜಳಿಸ ವರಶತಘ್ನಿಸಮಿಶ್ರಿಯಿಂ ಶಿವನ ಶಿಖನಿಯನೆವೆಂಬಂತೆ ತವಗಂಗಳು (ಪಂಕಾಶಾ. ೦-೪೬); ಫಿರಂಗಿಯ ತವಗ ಎಂ ದರೆ ತೋಪುಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ರಚಿಸಿದ ವೈರವಾದ ಪೀಠ ಎಂದರ್ಥ (ಕರ್ಣಪ. ೬೨).

[<ಸಂ. ತವಂಗಂ. / ತಮಿ. ತವಕ ; ತೆಲು. ತವಕ, ತವಗಿ]

ತವಕ1 (ನಾ). ೧. (ಆತಿಯಾದ) ಬಯಕೆ ; ಆತುರ ; ಉತ್ಸುಕತೆ : ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿಖರ ವ್ಯಾಪಾರವ[ನುಳಿದ]ರಸನ ನೋಡುವ ತವಕದ ವಿಗೆ ನಗರಲೋಕವೆಯ್ದಿತ್ತಾಗಳ್ (ಶಾಂಪು. ೪೭). ; ತನ್ನ ತವಕಕ್ಕೆ ನೆರವಾಕತಿಕಿಷ್ಟಂ (ಮುಪ್ರ. ೧೦-೬೯) ; ಗುಹೇಶ್ವರನ ಬೆರಸಿ ಭೇದಗೆಟ್ಟು ಬಳಿಕ ಮತ್ತೆ ಸಂಗವ ಮಾಡಿಹೆನೆಂಬ ತವಕವೇಕಯ್ಯ (ಅವಚ. ೯೪-೪೦). ತವಕದಿಂ ಸ್ವತಿಯಸುತೆ ಗದಗದಿಸುವರ್ ಕೆಲರು (ಅಪಾ. ೭-೯೨) ; ಅನ್ನತಿಯೊಳ್ಕುಪ್ಪ ಬಸವಣಗನ್ಮುತನಿದಿಗೆರ್ದಂಬ ತವಕದಿ . . . ಬಂದಂ (ಬಸಪು. ೫-೧೦) ; ಒಳಹೊಗಿಸಿ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಗೆಲುವ ತವಕವ ಕಂಡು ಕೆಣಕಿದರಳಿಯಲಿ (ಕುಪಾ. ೪-೩) ; ಸೀತೆಗೆ ವೈಪಾನಸರ ಮುತ್ತೈದೆಯರನೇವೊಟ್ಟಿಂಗೆ ಕಾಣ್ಬೆನೋ ಎಂಬೊಂದು ತವಕಿಂ ನಡೆ ಮುಂಚಿದುದು (ರಾಮಕ್ಕ. ೩೩-೧). ೨. ಆವೆಸರ ; ತ್ವರೆ : ಬಡವರ ಬಿನ್ನಹವನು ತಂದವನೀಶ್ವರರಿಗೆ ವೇಳೆ ತವಕದ ಕಾಣಿಸಿಯಿತ್ಯಾರ್ಥ ಗೊಡಿಸುತಿರ್ಪವರ ಕೇರಿಗಳೊಪ್ಪುಹಿಹುವ (ಕಂಪಪು. ೬-೪೬). ೩. (ವಿಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ) ಉತ್ಕಂಠತೆ : ಸವದುರಿರುಳಿಂದುಪಲಂಗಳ ನಿವಹ ಬಲಿದುದು ಚಕ್ರವಾಕದ ತವಕ ತಗ್ಗಿತು ತರಣಿಯುದಿಸುವವರ್ತವ (ಕುಪಾ.ರಾಮಾ. ೯-೬). [ದೇ.ಪ್ರ ತವಿ. ತವಕ ; ತೆಲು. ತಮಕ. / ಪಾರ. ತವಕುಲ ; ಅರ. ತವಕ್ಕುಅ ; ಮರಾ. ತವಕಾ]

ತವಕ2 ‘ತವಂಗ’ ನೋ.

ತವಕಂಗೊಳ್, ತವಕಿಗೊಳ್, ತವಕಿಗೊಳಿಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾತರಪಡು ; ಉತ್ಸುಕರಾಗು. ‘ತವಕಿಂಗೊಳಿಸು’ ಪರಾ. **ತವಕಿಗೊಳ್** ; ೨. ಬಯಸು ; ಉತ್ಸುಕತಾಗಿರು : ಎನ್ನಿಂರುನ ಪಾದೇವೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಾನೆನ್ನಿಗಮಿಂತಿರ್ಪೆನೆಂದು ತನ್ನೊಳು ತಾನೆ ತವಕಗೊಂಬ ಸತಿಯ ಮಹೋನ್ನತಿಗಿನ್ನೆಣೆಯುಂಟೆ (ಪ ದಿ ಬ. ೬-೨೦). **ತವಕಗೊಳು** : ೩. ಅವಸರವಡು ; ತ್ವರೆಗೊಳ್ಳು : ಬಿಡು ಬಿಡು ಬಂದರೆನುತಲಿ ತವಕಗೊಳಲು (ಪಪಮಹ. ೦೭-೨೪). [ತವಕ1 + ಕೊಳ್1]

ತವಕಂಗೊಳಿಸು, ತವಕಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾತರಗೊಳಿಸು ; ಉದ್ವೇಗಗೊಳಿಸು : ಅವಲೋಕನಮಾತ್ರದಿಂ ಅಸುರವರ್ಗದ ಮನಸ್ಸುಗಳಂ ತವಕಂಗೊಸುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿರಲ ನಾರಾಯಣಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೇ ಎಂಬಂತೆ ಇದ್ದಳು (ಮುಪ್ರಾ.ಮೂಲ. ೦೭೪). **ತವಕಿಗೊಳಿಸು** : ಜ್ಞಾಪಕ ವೆಂಬುದೊಂದು ಮಂತ್ರಜಾಲವಲ್ಲವೆ . . . ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಠಾತ್ತನೆ ಚಿಂತಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ತವಕಗೊಳಿಸಲು ಅದಕ್ಕೆ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತುಂಟಾ (ಸಂಪರಿ. ೪೭). [ತವಕಿಂಗೊಳ್ + ಇಸು3]

ತವಕಂಬೆಜು (ಕ್ರಿ). ಆತಂರಪಡು ; ಉತ್ಸುಕಗೊಳ್ಳು : (ಕ).

[ತವಕ1 + ಪೆಜು1]

ತವಕಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ತವಕಗೊಂಡವಳು ; ಉತ್ಕಂಠಿತೆ : ಲಜ್ಜೆಯ ಲಂಚಗುಳಿಯ ನೋಟದ ತವಕಕಾರ್ತಿಯ ಯೌವನಂ ತೀವಿದ ಸುಖಮೌನಿಯ . . . ಮಿಸಲಿನಮವಂ ತನ್ನತ್ತ ಸೆಳೆದು (ಪಂಪಿರ. ೦೮-೪೬).

[ತವಕಾಱ + ತ್ತಿ (<–ಇತ್ತಿ)]

ತವಕಕಾಱಿ (ನಾ). ತವಕಿಗೊಂಡವನು. ‘ತವಕಕಾರ್ತಿ’ ಪರಾ.

[ತವಕ1 + ಕಾಱಿ]

ತವಕಗೊಳ್ ‘ತವಕಂಗೊಳ್’ ನೋ.

ತವಕಗೊಳು ‘ತವಕಂಗೊಳ್’ ನೋ.

ತವಕಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅವಸರಪಡು ; ಆತುರಪಡು : ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನು ತಂದೆಗೆ ತಿಳಿಸಲು ತವಕಪಡುತ್ತ ಮನೆಗೆ ಹೋದನು (ವಕಥಾ. ೫೬). [ತವಕ1 + ಪಡು1]

ತವಕವಾದು (ಕ್ರಿ). = ತವಕಪಡು : ತವಕವಾಡುವ ತತ್ಪರಿಪ ತಲ್ಲಣಿಸುವ ಬವಣೆಗೊಳ್ಪುವ ಬಂಬಲಿಡುವ ಕವಿವ ಕಾತರಿಪ ಕರಗುವ ಕಾಲೂರುವ ಸವಿನೋಟಗಳ ಸವಸಾಸುವುದು (ಚಳಿ. ೬-೦೩೭ ಸಾಂಗತ್ಯ).

[ತವಕ + ಆಡು]

ತವಕಿ (ನಾ). ಆತಿಯಾಗಿ ಆಸೆಪಡುವವನು ; ಆಸೆಗಾರ : ಮಕರಕೇತನ ರತಿಗಳಿಲ ಹೇಸಿಕೆಗಳಂ ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಿ ತವಕಿಗೆ ಸಖಿಯಂತೆಂದಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೩೧) ; ಸವರಜಯಸಾಧಕರು ಮಂತ್ರಘುಮಿತರಾಯ್ದ ಜಯವಧೂವಿಭ್ರಮಕಟಾಕ್ಷದ ಪ್ರಾಯದಲಿ ಳಲವಿಸದವರಾರು ಸವತಿ ಯಾಯತು ತವಕಿಗೆಗಾದ್ಯೈ,ವಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿವಾಯ್ತು (ಕುಪಾ.ಗ. ೩-೦೫).

[ತವಕ1 + ಇ3]

ತವಕಿಗ (ನಾ). ೧.=ತವಕಿ: ತನಿಗಳ್ಳ ತವಕಿಗಂ ಬಾಡಿಸ ಬಾಕುಳನೀಕತೆನಿಂದು ಲೋಹದ ರಸಮಂ . . . ಕುಡಿಯುವರ್ (ಅಪಾಲು. ೯-೩೫) ; ಸವಿವಾಯ ತುಕ್ಕಿಸ ತವಕಿಗರು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಸಭೆಯಲಿ ಸುರೇಶ್ವರನ (ಕುಪಾ.ಸ. ೭-೩೯). ೨. ಉತ್ಸುಕಪಾದವನು ; ಆತುರಗಾರ : ಶರಣರಿಂಬರು ಜನಸಕ್ಕೆ ತವಕಿಗರಲ್ಲ (ಕಪ್ರ.ವ. ೪೮೨-೦೫೯). ಅಲ್ಗಗಿಸ್ಸಳಿವರ್ಗಂಗಂ ತೊದಕ್ಕುಡಿಯ ತವಕಿಗಂ (ಬಸಪು. ೧-೦೪೯) ; ಮನದಿಂ ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆಯ ತವಕಿಗರು ಬಹುದನ್ನೆ ಸಂಗತ (ಕುಪಾ.ಕ. ೮-೩೦) ; ತಾಮಸದ ತವಕಿಗರು ತಿದಿವಾದಿದರು ತೀವ್ರದಲಿ (ತಿಪ್ರ. ೬-೭೦) ; ಸಿರಿಬಿಟ್ಟ ಹನೂಱಿಗದೊಳ್ಳವಿಕಗರ್ ತಮ್ಮೊಳ್ಸಾಂ ನುಡಿವ ಸಿರಿವಾತು ಗಳಂ ಕೇಳ್ದಂ (ಚಳಿವಿ. ೧೯೯-೭) ; ಇದಿಗೆಂದಣಿಗೆಯ್ಯ ತವಕಿಗರಿಗೆಲ್ಲ ಮೇಣ್ ನಾಳೆಯಂ ನಿಲುಕಿ ನಿಟ್ಟಿಸಲಿಗೆಟ್ಟ ಕಂಗಳಿದೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಕಾವಲಿನ ಕೋಳಿ (ಗಳಿಪ. ೧೧೯-೦೬). ‘ರಣದವಿಕಿಗ’ ಪರಾ. [ತವಕ1 + ಇಗ]

ತವಕಿಗತನ (ನಾ). ಆತುರ ; ಆವೆಸರ ; ಗಡಿಬಿಡಿ : ಬಿಡಿಹೋಗಿ . . . ತೂಳ್ದಂದು ತವಕಿಗತನದಿಂದ ಆ ಚೀಲಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ತೂಗಿ ತೂಗಿ ನೋಡಿ ಬಾಯ್ಮುಚ್ಚಿದ ದಾರಗಳನ್ನೆಳೆಯುತ್ತಿರುವರು (ಪಚಿ.ಕ. ೩೪-೨೦).

[ತವಕಿಗ + ತನ]

ತವಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯಸು ; ಉತ್ಸುಕಗೊಳ್ಳು : ಮುನಿಯುತ್ತುಂ ಮುದ್ದಿಸುತ್ತುಂ ತೊಗಡಿದು ತವಕಿಸುತ್ತುರ್ವುತ್ತುಂ ಗರ್ವಿಸುತ್ತುಂ (ಕಶಾಪ. ೬೫) ; ಸವಿಸಿ ಹಮ್ಮಿದಂ ನಡುವ ಕಾಲ್ . . . ಇರ್ವರಿಂಬಳ್ವಪ್ಪೆ ನೋಡಿದರ್ ತವಕಿಪ ಕಣ್ಮಲರ್ ಸುಸಿಲ ನೊಪ್ಪಿಸಿ ಕಾವನುಮಿಚ್ಛೆ ಗಾರ್ತಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೬೬೨) ; ತವಕಿಸಿ ಹೊಸಮಂಚಕ ಮೃಣಾಳದ ಕೋಮಳಕ ದಂಡಕಾಂಡವಂ ಸವಿದುಱಿ ಸೊಕ್ಕಿದತ್ತು (ಚಾರಪು. ೪-೬೬) ; ಭೂತಿಯ ಹೆಣ ತೀವಿಗೆ ತವಕಿಸುವ ಬೇತಾಳಸಂತತಿಯ (ಅಭಾಗ. ೩-೦೨) ; ಮಂಜುಳೆಯೆನ್ನು ಕಾಣದೇಕಂ ಎಂದು ಮನಸ್ಸು ತವಕಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಚಾಸ್ಮಲ್ಲ. ೩೩೬). ೨. ತ್ವರೆಮಾಡು ; ಆತುರಪಡು ; ಅವಸರಪಡು : ವಿವರ ವಿದಕ್ಕೆನ್ನೇನವಾದರೆ ತವಕಿಸದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪಡೆ] ಕೇಳಿದೊಡಹಗೆ ಹೇಳುವೆನು (ಬಸಪು. ೩೦-೫೩) ; ದೂಸಕಿಕೆ ರಕ್ಕದಿಂ ನಿನ್ನಯ ಕೇಶವನು ಕಟ್ಟಿಸುವೆ ನಿನ್ನಯ ಭಾಷೆ ತನ್ನದು ತಾಯೆ ತವಕಿಸಬೇಡ ನೀನೆಂದ (ಕುಪಾ.ಆ.೨-೨೦) ; ಕಿವಿಗೊಟ್ಟೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ತವಕಿಸದೆ ತತಕಡದು ತೋಱುವ ದಾಯಾನಾಲಿಸುತ (ತಿಪ್ರ. ೬-೬೬-೧೭) ; ತವಕಿಸಿ ನಡೆತಡೆಯುವುನಿಪ್ಪಳೆವೆಳೆಮ್ಮು ದಿವಸದಿಂ ಕಾಣಳೊ ಪತಿಯಂ (ಕಥಿ. ೩-೦೪) ; ಕಲಹಸವಯಂಗಂಡು ಲಳಿ ಮಸಗಿದುವು ಕುದುರೆಗಳ್ ದಂಡಿಗಳ್ ತಮ್ಮ ನೆಳಲಿನದಿರಾನೆ ಯೆಂದವ್ವಳಿಸದುವು ಜಟುಭಟರ್ ಮುಂಚೆ ತವಕಿಸದರು (ಹರಿಪು. ೪೮-೩೭). ೩. ದುಡುಕು ; ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಜಗಿವ ಬಡಿಸಿಕೊಳ್ವ ತೆಗೆವ ತವಕಿಸುವ ನೆಗೆವ ನಿಗುರಿಯೆಳಸರಿಯ . . . ಹೊಳಾಟದ ವಿಗಡವಲ್ಲರುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಪವಿ. ೨೦-೧೩). [ತವಕ1 + ಇಸು3]

ತವಕೀರ, ತವಕೀಲು (ನಾ). ಕೂವೆಹಿಟ್ಟು ; ಅರಾರೂಟು: ಮುಂಬಯಿ ೨೦ ಮಣದ ಖಂಡಗಕ್ಕೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಆಗತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು ೧, ಅರಾರೂಟ (ತವಕೀರ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೦) ; ಆರಾರೋಟ (ತವಕೀರ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೪೫). **ತವಕೀಲು :** ತವಕೀಲು, ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ, ಬಟಾಟೆ . . . ಮುಂತಾದ ಪಿಷ್ಟೋತ್ಪಾದಕ ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೬೩).

[←ಮರಾ. ತವಕೀರ್, ತವಕೀಲ್, ತವಖೀರ್, ತವಖೀಲ್, ತವಾಶೀರ್ ; ಅರ. ತಬಾಶೀರ್ ; ಪಾರ. ತವಾಶೀರ್ ; ಹಿಂ. ತವಾಖೀರ್: ಗುಜ. ತವಖಾರ್. / ಸಂ. ತವಕ್ಷೀರ]

ತವಕೀಲು 'ತವಕೀರ' ನೋ.

ತವಕ್ಷೀರ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರನ ಗಿಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ, ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವ್ಯ ; ಬಿದಿರಂಪ್ಪು ; ವಂಶಲೋಚನ : "ತುತ್ತಾ – ತವಕ್ಷೀರ, ವಂಶಲೋಚನ" (ಓಷಧಿ. ೭೦) ; ಮರಿಚ ತವಕ್ಷೀರಮನಿಂತರೆದೊಪ್ಪುವ ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂ ನಯನಕ್ಕಂ ವಿರಚಿಸಿ ದಂಜನಮದು ಸಂಹರಿಕುಂ ಕಡವಿನ ವಿಷಂಗಳಂ (ಖಮದ. ೧೩-೭೦) ; ತವಕ್ಷೀರ, ದ್ವೀಪದ್ರಾಕ್ಷಿ . . . ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ (ಸಕವೈ. ೮೪). ೨. ಗೋಧಿ, ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ ಸತ್ತ್ವ : "ತಂಡುಲೋದ್ಭವ – ತವಕ್ಷೀರ" (ಓಷಧಿ. ೬೬). ೩. ಕೂವೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ : "ಶ್ರೇಷ್ಠಕಂದಃ – ತವಕ್ಷೀರ, ನೆಲಗುಂಬಳ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೦) ; ಕೂವೆಗಿಡ, ತವಕ್ಷೀರ (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೬-೪೯೭). [ಸಂ.]

ತವಗ 'ತವಂಗ' ನೋ.

ತವಗವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅಟ್ಟಣೆಯನ್ನುಕಟ್ಟು ; ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ವಸುಧೇಶ ರವಿಯನಂಬರದಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಬಡೆಸೆವ ತವಗವಿಟ್ಟ ತೆಱದಿ ಮುಸುಕಿದ ಚಿತ್ರದೊಲೊಪ್ಪುವ ಕರುಮಾಡವೆಸೆವುದು ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕದಿ (ವರ್ಧಚ. ೧-೧೩೪). [ತವಗ (<ತವಂಗ) + ಇಡು$_1$]

ತವಜ್ಜೀಂ 'ತಾಜೀಂ' ನೋ.

ತವಜ್ಜುಗುಸ್ತರ (ನಾ). ಕರುಣಾಳು ; ಅನುಗ್ರಹಶಾಲಿ : ತವಜ್ಜುಗುಸ್ತರ ಮೊಕಲೀಸಾನರವರು ಸಹ (ರಾಜೀಂದ್ರ. ೧೩೬).

[←ಪಾರ. ತವಜ್ಜುಹ್ ; ಅರ. ತವಜ್ಜು ; ಹಿಂ. ತವಜ್ಜಹ್ ; ಮರಾ. ತವಜ್ಜೇಹ್, ತವಜೇ]

ತವಡು 'ತವುಡು' ನೋ.

ತವಡುಕುಟ್ಟು, ತೌಡುಕುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲಹರಣಮಾಡು: ನಿಮ್ಮ ಈ ತವಡು ಕುಟ್ಟೋ ಮಾತು ಪೊಳ್ಳು ಬೆದರಿಕೆ ಕೇಳಲಿಕ್ಕಂತೂ ನನಗೆ ಸುತರಾಂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಹೊಸಂಸಾ. ೩೩). **ತೌಡುಕುಟ್ಟು :** ಅವರು ಬರೀ ಮಾತಿನಲ್ಲೇ ತೌಡುಕುಟ್ಟಿದರು (ರೂಢಿ). [ತವಡು (<ತವುಡು) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತವಡೊಣೆ 'ತವು$_1$' ಪರಾ.

ತವತವ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತವತವನುಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಗ, ನುಗು]ಳು ತಪ್ಪದಿರೆ ಕಚ್ಚುವ ಮಹಾಷ್ಟಫಣೀಶ್ವರಾಂಶದ ಪವನಭಕ್ಷಣ ರಾಜಿ ಗಾರುಡಮಂತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರ (ಬಸಪು. ೪೬-೩೦).

ತವದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ರಾಗಿ : "ರಾಗೀ = ತವದಿ" (ಕಾಶಕೃ. ೧೩೮). [←ತೆಲು. ತವಿದ, ತವ್ವಿದ, ತಮಿದ]

ತವದೊಣೆ 'ತವು$_1$' ಪರಾ.

ತವನ (ನಾ). ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು; ಸ್ತವನ: ಸ್ಪರ್ಶ, ಪರುಸ; ಸ್ಪಟಿಕ, ಪಟಿಕ . . . ಸ್ತವನ, ತವನ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೦ ಪ್ರಯೋ).

[<ಸಂ. ಸ್ತವನ]

ತವನಿಧಿ 'ತವು$_1$' ಪರಾ.

ತವರ್ 'ತಮರ್' ನೋ.

ತವರ, ತಗರ$_1$, ತವರು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ವಂಗ ; ತ್ರಪು: "ವಂಗಂ, ಮಧುರಂ, ತ್ರಪು–ಈ ೩ ತವರಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೮); ಕಾಸಂಟ ಕೊಡಿಗೆಗೆ ವಿ ೫ ತವರದಡೆಗೆ ವಿ ೨॥ (ಕಇಆ. ೧೦೪-೮-೩೦ ; 1076); ಮುರಿಗಂಚು ತವರ ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಲೋಹವ ತನ್ನಿ (ಸರ್ವವ. ೧೨೭-೬೪೬) ; ಮೈಯ ತವರದ ತೊಡಿಗೆ ಎಸೆವುತಿರೆ ಬಂದು ಮಹಮನೆಯ ಗೋವಳನಲ್ಲಿ . . . ಬಸವಂಗೆ ಬಿನ್ನೈಸಿದಂ (ಬಸರ. ೯-೦೦೩); ತನ್ನ ಗುರುವ ನಿಂದೆಗೇಳಿದವನ ಕಿವಿಯೊಳೆಱೆದು ಕಾಯ್ದ ತಾಮ್ರ ಸೀಸ ತವರವಾದಿಯಾದ ರಸವನೆಱೆದು (ಸಾನಂಚ. ೬-೧೦೨ ರಗಳೆ) ; ಬಲಿದ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕರಗಿ ಕಡುಗಿದ ತವರವಾದುದು ಕೀಚಕನ ದೆಸೆಗೆ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೨-೫೪) ; ಹವಣಿಸಿ ಹಲವು ಕಬ್ಬುನವ ತಾಡಿವ ತನ್ನ ತವರವ ತಡಕೊಂಬುದರಿದೆ (ಮೋಹತ.೪೧-೪೯). **ತಗರ$_1$:** "ತಗರ–ತಮರ (ತ್ರಪು)" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬). **ತವರು$_2$:** ತಾಮ್ರ ತವರುಗಳನ್ನು ಹಾಳತವಾಗಿ ಬೆರಸುವುದರಿಂದ ಕಂಚು ಎಂಬ ಮಿಶ್ರಧಾತು ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೭) ; ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಸತ್ವ, ತವರು, ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಂಚು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಕರ ; ತುಳು. ತಮರ್, ತಮರ, ತವರ; ತೆಲು. ತಗರ, ತಮರ, ತವರ]

ತವರಾಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಸಕ್ಕರೆ : ತವರಾಜ ಬಂಧದೊಳಂದಂಬೆತ್ತ ಲಡ್ಡುಗೆಗಳುಮಂ . . . ಪರಿಜನಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨೯ ವ) ; ಹಾಲ ತೊಱೆಗೆ ಬೆಲ್ಲದ ಕೆಸಱು ಸಕ್ಕರೆಯ ಮಳಲು ತವರಾಜದ ನೊರೆತೆರೆಯಂತೆ ಆದ್ಯರ ವಚನವಿರಲು (ಬಸವ. ೨೯೦) ; ಸವಿವ ಪಯಂ ತವರಾಜಂ ತನಿವಣ್ಗಳು ಶಿವಾರ್ಪಿತವಲ್ಲದುದಂ ಸವಿದ ಶರಣನಂತೆ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೬); ಪಿರಿದು ತವರಾಜ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳಾಗಳು ಮಿರಲದಂ ಬಿಟ್ಟು ತೌಡಂ ಮುಕ್ಕುವನವೊಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೪೫) ; ತನಿವಾಲ್ಗೆ ತವರಾಜ ಸಕ್ಕರೆಯನೊಡಗಲಿಸಿ (ರೇವಣ. ೧೦೫-೬); ತವರಾಜ ಘಟ್ಟಿನವಾತು ಗೋಧುವೆಯ ಹಿಟ್ಟು ಖರ್ಜುರ ದ್ರಾಕ್ಷೆವಣ್ಗಳ ಹೊಱೆ ಸಾಲಿಟ್ಟವು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೫೫). ೨. (ಆಲಂ) ಹಿತವಾದುದು ; ಪ್ರಿಯವಾದುದು : ಜವಳಿವೆಱೆ ಮನುಜರೂಪದಿನ ವನಿಯೊಳೊಗೆದಂತೆ ಕಾಂತಿ ಮೆಱೆದಪುವಿಂದಿಂತಿವರ್ಗಳ ಚೆಲ್ವಿಕೆ ಕಣ್ಗಳ ತವರಾಜಮನಿಂದು ಕಂಡೆನೀ ಬಾಲಕರಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೬೧).

[ಸಂ.]

ತವರು$_1$ 'ತಮರ್' ನೋ.

ತವರು$_2$ 'ತವರ' ನೋ.

ತವರುಮನೆ 'ತಮರ್ಮನೆ' ನೋ.

ತವರೂರು 'ತಮರೂರ್' ನೋ.

ತವರೆ (ನಾ). (?) : ಹಂನ್ಯೆರಡು ಕೈವಡ ಮುಂತಗಿ ಸೀಮೆ ಗಉಡಿಕೆ ಮುಂತಗಿ ತವರೆ ಮಟಿಯಗೆ × ದೊಕನಿಲು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦೮-೪೮ ; 1558). [?]

ತವರ್ತನ (ನಾ). ತವರುಮನೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತವರುಮನೆಯ ಉಪಚಾರ ನೀಡುವಿಕೆ ; ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಎಮಗೆಲ್ಲರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಭಾರತಮಿದೊಂದು ತವರು ಗಡ ! ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣಮೆ ಬಂದು ಒಟ್ಟಿನ ತವರ್ತನವನೆಸಗಿನ್ನು ಮುಂದು ! (ಗಿಳಿವಿಂ. ೩೫-೨೪).

[ತವರ್ (<ತಮರ್) + – ತನ]

ತವರ್ದೆಸೆ (ನಾ). ತವರು; ಆಶ್ರಯ; ನೆಲೆ: ತಪ್ಪುಗಳ ತವರ್ದೆಸೆಯೆನಿಪ ವೇಶ್ಯಾಶ್ರಯಂ (ಜಿಬಪು. ೦೦-೯). [ತವರ್ (<ತಮರ್) + ದೆಸೆ]

ತವರ್ನಾಡು (ನಾ). ತಾಯಿನಾಡು ; ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ : ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ ಪಿರಿಯಸಿರ್ ಬೀಡು, ಪೆರ್ಬಗೆಯ ಪೆರ್ವಗೆ ತವರ್ನಾಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦೭–೨೩೩). [ತವರ್ (< ತಮರ್) + ನಾಡು]

ತವರ್ಮನೆ 'ತಮರ್ಮನೆ' ನೋ.

ತವಲಾಯ 'ತವರಾಯ' ನೋ.

ತವಲಾಯಿ, ತವರಾಯ (ನಾ). ೧. ಕರ್ಪೂರದ ಹಳಕ್ಕು–ಬಿಲ್ಲೆ : "ತವರಾಯಿಯೆಂದು ಕಪ್ಪುರವೀಳ್ಯ" (ಗತಾ. ೩೨–೭೭). "ತವಲಾಯಿಯ ಕಪ್ಪುರವೀಳ್ಯ" (ಅಭಿ. ೨೪೮). ೨. ಕರ್ಪೂರವನ್ನು ಹಾಕಿ ಇರಿಸುವ ಕರಂಡ್–ಭರಣಿ : ವರ ಜವಾಜಿಯ ಶೃಂಗಗಳ ಕರ್ಪೂರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ಸಾವಿನ ಭರಣಿಗಳ ಮೃಗನಾಭಿಗಳನಡತಿದರು ಬಂಡಿಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೩–೦೬); ತೆಗೆದವನು ಗಜದಂತಮಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳಂ ಕರ್ಪೂರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ಹವಳದ ಮಂಚವನು ಮಣಿಖಚಿತ ರಥನೆಗಳ (ಕುಮಾ.ಸ. ೩–೪೫); ಉಗಿದರೋ ಕಸ್ತೂರಿಯ ತವಲಾಯಿಗಳ ಮುಚ್ಚಳವಿನೆ ಕವಾಟವ ತೆಗೆಯೆ ಕವರುರು ದಿವ್ಯಪರಿಮಳಸಾರ ಪೂರವಿನೆ (ಕುಮಾ.ಅ. ೭–೨೯); ಕರ್ಪೂರದ ತವಲಾಯಿಗಳನೊಡನೊಡನೆ ಭಟರಿಗೆ ಹಾಯಿಕಿದನಂಜುಗಳಲಿ ಮೆಗಳೆ ಮೊಗದು ಬೇಸಱದ (ಕುಮಾ.ಅ. ೪–೩೩); ಕಾಯೆನುತ ಘನಸಾರದುರು ತವಲಾಯಿಗಳ ನೂಕಿದನು ಮುಂದದಲಿ ಬಾಯುತಂಬುಲವಿತ್ತು ತಮ್ಮನ ಮತ್ತೆ ಕಕ್ಕೆಯಸಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೦–೯); ರುಗಾರಭ್ಗಾಗಿವ ಹೊಂಬೆಸದ ರಂಜಣಿಗಳ ನವಕರ್ಪೂರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ತಂಬಿಸಿ ವೆಜಿದುದಲ್ಲಿಯ ಸುತ್ತುವರೆಯದ ದಲಿ (ತೆಂರಾ. ೧–೦೬-೯). ೩. ವೀಳೆಯ ; ತಾಂಬೂಲ : (೪). **ತವಲಾಯ** : ೩. "ತವಲಾಯಮೆನಲ್ ವೀಳೆಯ" (ಧಾರಿ. ೨೩). [?]

ತವಸ 'ತಪಸ್' ನೋ.

ತವಸಿ, ತಪಸಿ, ತಪಸಿ, ತವಸೆ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ತಪಸ್ವಿ ; ಭಂಷಿ: "ತವಸಿ ರಿಸಿಯಾಮವೆನೆ ಜಟಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೮೭); ಮುತ್ತ ಕುರುಡ ತವಸಿಗಳ್ ಕೈಯಂ ಪಿಡಿದುಯ್ವವ್ವರ ಗುಹೆಗಳಂ ಪುಗಿಸಿ ಪೊಱಮಡಿಪ ಚಿದಳ ಕಲಿಗಳುಮಂ (ಹಂಪಶಾ. ೧-೦೦೩ ಪ) : ಈ ಜವ್ವನಿಗೆ ತವಸಿ ತೊಟ್ಟಿರ್ಪ ಕರ್ಣಾವತಂನಂ ಪೊಱತೀ ಲೋಕಕ್ಕೆ (ಗದಂಪು. ೭೬೦) ; ವತ್ತ ಲೋಪಕ್ಕೆ—ಈಶ್ವರ–ಈಸರ . . . ತಪಸ್ವಿ–ತವಸಿ, ತವಸಿ (ಕಾಮ. ೫೦೦ ಕ್ರಿಯೋ) ; ಮಟುಜನದ ನಡುವೆ ಶೋಭಿಸಿದಂ ವಿವಲಜ್ಞಾನಿವೆಸರ ತವಸಿ (ಜಯಾಶಾ. ೨-೨೫); ಆಯತಿ ಹೆಣ್ಣುಗೆನಿಸಿ ಗಹನವೆಂಬ ಬಾಯಿಬಿಡಿತ ತವಸಿಗಳ್ ತಾಯಿ ನೀ ಕೆಡಮೆಟ್ಟು (ಪ್ರಹಜ್ಞ. ೨೩-೪೬). ೨. ಬಿಂದುಬಗೆಯ ಮರ ; ಇಂಗುಳದ ಮರ ; ತಾಪಸತರು : "ಪ್ರಕೀರ್ಯಗಿ, ಪೂತಿಕರಜ, ಪೂತಿಕಿ, ಕಲಿಯಾರಕ ಈ–ಳ ತವಸಿಯ ಮರ" (ನಾಚಿಂತ. ೦೦೬) ; "ಚೆರಬಿಲ್ವ–ತವಸಿ, ಹೊಂಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೩೨) ; ತವಸಿಯ ಬೇರ ಕಷಾಯಾಂಬುವಿನೊಳಮದ ಪಲವು ಸೂಬಿಸೊಳಿ ಭಾವಿಸಿದೋಮವನರೆದು (ಕೋಗಿತಾ. ೯-೨೨) ; ತವಸಿಯು ಜೊವಲೊಳಿಗೆ ಪುನರ್ವವಿಯುಮನಾ ಕಟ್ಟಿಗಿಯುಮಂ ಲೊಕ್ಕಿಯುಮಂ ಸವನಾಗಿ ಕೊಡಿಕೊಳ್ವುದು ಲವಣ ಸವೆಂತಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೩೨). **ತಪಸಿ** : ೧. ನಕರಮುಂ ಸ್ನಾನದ ತಪಸಿಯ್ಕಳ್ಳಂ ಗಾಮುಣ್ಣುಗಳುಂ (ಶಾಇಇ. IX-I, ೧೯-೫; ೨೫ಚ ಶತ) ; ಎರಡು ಗೀಜಗವಕ್ಕಿಗಳಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿಯೊ ತಪಸಿಯ ಗದ್ದೆಯೊಳ್ ಗೂಡನಿಟ್ಟಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾವ್ಯ. ೨-೨೨೦); ಭಾವುರೇ ಜಗದೀಶ ತಪಸಿಯ ರೂಪದಿರೆ ತಲೆಗಡಿದೆ (ಶಾಕಿರಾ. ೪೬-೪೭). ೨. ತಾಪಸರು–ತವಸಿ, ಇಂಗುಳ" (ಓಷಧಿ. ೬೬) ; "ಪ್ರಕೀರ್ಯಗಿ, ಪೂತಿಕರಜ, ಪೂತಿಕಿ, ಕಲಿಕಾರಕ–ಳ ತವಸಿಗಳಿಡದ ಹೆಸರು. ನೀಲಿಗಿಡವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ನಿಘಂಂಚಿ. ೦೦೯) ; ತಾಪಸಿಯ ತವಸಿಗಳಿಂದುಕೆಡುವುದು ತಮಿಯೇ ಹೇಳಾ (ಜಸಪು. ೪೫-೩೬); ತದಿಕು ತುಡಸು ತದಸು ತಪಸಿ ಕುರಂಜಿ ಖಜರ್ಜುರ (ತೆಂರಥ. ೩-೦-೨೬) ; ತಪಸಿಬೇರಿನ ಪಚ್ಚೆ . . . ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಇವುಗಳೆನ್ನರೆದು ಪೊಟ್ಟಣ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಧೀರ್ಘವ್ಯರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಪ್ಪ. ೭೬) : ಬೆಲ್ಲವತ್ತಂ ಬೇವು ಬಿಕ್ಕೆ ತಂಡಸಿ ತವಸಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೬-೦೬) ; ಮರಗಳು–ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಕೂಲಿ, ತದಸಲು, ತವಸಿ, ನಂದಿ (ಪಮ್ಮಹ. ೨೩೬). **ತವಸಿ** : ೨. ತಬಸಿಯ ಒಳನಾರು ಸೇರು ೧ (ಸಪ್ಪ. ೧೩೫). **ತವಸೆ** : ೨. "ಪೂತಿಕರಜ–ತವಸೆ, ಹೊಂಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೦೦೨) ; ಚಿತ್ರಕ ಸುಗ್ಗಿ ತವಸೆಯಾರಗ್ಳರ ಕತ್ತಂ ಬ್ರುಹ್ಮದಂಡ ಬಿಲ್ವಂ (ಪಮಹಿ. ೪-೦೬). 'ತಪಸ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ತವಸಿ./ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನ್]

ತವಸಿಗ, ತವಸಿಗ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿ ; ಭಂಷಿ : ಆರಾಶ್ರಯಂ ? ತವಸಿಗರಾರೇ ಬಗೆಯವರಿವರು? (ಅಚಿಕ್ಕ. ೬-೪). **ತವಸಿಗೆ**: ಅತ್ತ ಮುನ್ನವೆ ಗೌಳ ತವಸಿಗರಿಪ್ಪಾಣಂ. ೪]ತ್ತ ಕಾಂತಿಯ ಪೂಜೆಯಂ . . . ಭಜಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೪೭-೨೮). [ತವಸು + – ಗಗ]

ತವಸಿಣಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವಳು ; ತಪಸ್ವಿನಿ : ಸರತ ಸವರ ಬಲಿತ ಮೆಯ್ಯ ತವಸಿಣಿ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೧೨೦-೨೬). [<ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನೀ]

ತವಸು, ತವಸು (ನಾ). ತಪಸ್ಸು : ಬಿಟ್ಟ್ರದ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿತ್ತಿ ಪಲರುಂ ಜತಿಗಳ್ ತವಸಿಂಗಳಿಗಾಗಿ (ಕಲ್ಕಾ. ೩೨೬) ; ಇನಿಯಳಂ ಬಿಟ್ಟು ತವಸ ನಾರ್ ಗೆಯ್ದರೋ (ಹರಿಹ. ೭-೦೬). **ತವಸುಃ** ತಾಪಸರ ತವಸಿನೆಗೆದು ಕೆಡುವುದು ತಪಸಿಯೆ ಹೇಳಾ (ಬಸಪು. ೪೫-೩೬); ತಪಸಿಗೆ ನಿನ್ನ ಮಾವಾದಿ ಸಾಗಿದ (ಭರಚ. ೪೭-೦೫). [<ಸಂ. ತಪಸ್]

ತವಸೆ 'ತವಸಿ' ನೋ.

ತವಾಯಿ (ನಾ). ೧. ದಂಡ ; ತಪ್ಪು ; (೪). ೨. (ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ನಷ್ಟ ; (೪). ೩. ಆಪತ್ತು; ಸಂಕಟ : ನಿನ್ನ ತಮ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ತವಾಯಿ ಬಂದಿತ್ತು. ಅವನ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಹೊಣೆಯಾದೆ (ಸುಬಡ. ೦೨೪). [<–ಪಾರ. ತವಾಈ ; ದುರಾ. ತವಈ, ತವಾಈ]

ತವಿ 'ತವ್ವೆ' ನೋ.

ತವಿಗೋಲ್ (ನಾ). ನಾಶಕರವಾದ ಬಾಣ (?) : ಹಯುದವನಕ್ಕಮೀ ಱಿದನ ಬನ್ನಣಕಂ ದೊರೆಯಾಗಿಯಂ ನೆಗಟ್ಟಿಯ ಪಣದಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕೈಸೆದ ತಕ್ಕನ ಬೀರರತಟ್ಟಿ ಕೆಸಲ್ಗಳುಕೆಯಂ ತವಿಗೆಗೀಲ್ [ಲುತ್ತಿ ಮಿಲ್ಲದಿರೆಯುಂ ವಿಭುಗಳ್ಬಯ್ಯ ಸಿಂದನಾಡಲಾನಯೆಂದ ಪರಿ ನೋಡಲೆಂದೊಲೆದು ಮಾಡಿದ ವಾಹಳಿಗಳ್ ಮನೋಹರಂ (ಜಾತಿಪು. ೯-೦೪೪).

[<ತವಿಲ್ಲ್ ? + ಕೋಲ್]

ತವಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಡಮೆ ಮಾಡು ; ಕುಂದಿಸು : ಒಡೆಯರಿಲ್ಲಿಂಬ ಪೌರರ ಮನವಿಡಿದ ತವಿವ ತವಿಯಿಸುತ ನಡೆದನು (ಪ್ರಕಥ. ೨-೪೭). 'ತವಿಸು' ಪರಾ. [ತವಿ (<ತವ್ವೆ) + – ಇಸು]

ತವಿಲ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕುಂದು ; ಕುಗ್ಗು ; ನಷ್ಟವಾಗು : ಕನತ್ಯನಕ ಜಾಮರಂ ಧವಳ ಚಾಮರಂ ಕೆಯ್ಯಳೊಳ್ . . . ತನ್ನ ಬನ್ನಿದರ್ ಬೀಗದಿಂ ತವಿದ್ದಿರೆ ವಿಶಾಸಮುಂ ಮುಂದೆ ಕಂಡನಲ್ಲಿ ಕದುಂತಾಕ್ಷಿಯಂ ವೃಷಭ ಲಕ್ಷಣಂ ಲಕ್ಷಿಯಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩). [<ತವ್ವು]

ತವಿಲ್$_2$ ತವಿಲು (ನಾ). ೧. ಕುಂದು ; ಕೊರತೆ ; ಕ್ಷಯ : ಸಿರಿಯ ತವಿಲಿಂ ಮಂಕ್ಕಳ್ ಕೈಮುಕ್ಕು ವೇಟ್ಟುದು ಗೆಯ್ಕುರ್ದಿರ್ದವಂ [ವಿಂ] . . . ಚಿಂತಿಸಿ ದುಃಖದಿಂಳ್ ಪಿರಿದುಮವರಿಂ ಕಣ್ಣೆಟ್ಟಂ (ಸುಳಮಾ. ೩-೯); ನೇತ್ರ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯುಂ ರತ್ನಮಂಡನಾಲಾಭಪಮುಂ ತಮಕ್ಕೆ ತವಿಲಂ ತರ್ಪನ್ನೆ ಪೇಟ್ಟುರ್ಪರ್ಲಂ . . . ಕಣ್ಣಿಮಯಕ್ಕಳಿಂದೀಕ್ಷಿಸಿದನಾ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ಪಂಂಪಾ. ೪-೬); ಪೊದಲೊಳ್ ಲಾವಣ್ಯಸರ್ವಸ್ವದ ತವಿಲನಣಂ ನೋಡದಾ ಕನ್ನೆಯಂ ಪಾಡಿದಂ . . . ಪದ್ಮಸ್ಮಮಂ (ಕಂಕ್ರಪ. ೩-೪೭); ಅನೇಕ ನವಿನ ರತ್ನವಿಮಂಡದರ್ಪಣ ಕನಕಳಿಕ ವಿಚಿತ್ರವಪ್ರ ಪರಿಕೋಭಿತ

ಮಾಗಿ ನವೀನತ್ವೇಚ ತವಿಲಿಲ್ಲದ ನವಲುಯ್ಯಲ ಮುಂದೊರ್ದ ವಿದ್ಯವನತೆ (ನಿರೀ. ೪-೦೩೭ ಪ). ೨. ಕೊನೆ : ಅವಸಾನ; ನಾಶ : ಕವಿವ ನೆಲೆಯೊಳ ಗಾವನಿರ್ದನಾತಂಗೆ ತಾಂ ತವಿಲಿದಱು ಬಡತನ ನಿರೋಧವಪೇಕ್ಷಿಕ ವಿಭವವಭಯಂ ಹಱಿವುದು(ಹರಿಶ. ೭-೦೦); ಕಾಯಲಿಟ್ಟಿದೆಯೊಳ್ ಪಾಲಿರೆ (ಡೆ) ನೀರ ತಪ್ಪ ತವಿಲಂ ಬಿತ್ತಿದ ಬೀಜದೊಂದು ತವಿಲಂ . . . ವಿಲಿಲ್ ತಪ್ಪುವೇ ಜೀವನೇ (ಚಿಣಮಂ. ೨೨೨-೨೪); ನವರಸಸುಖದೊಳಗೆಗೀರಾದಿಸುವಳ್ ತವಿಲಱಿಯದ ಕೂಟವನೊಸೆದೀವಳ್ (ಅಜ್ಜರ. ೦೫೬-೦೫); ಪೆಲ್ದ ಬೆಳುಹೊಲಿಗಳ ಬೇರಿಲ್ಲಣ ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿಯಂಬುತ್ತಿಜ ಪುದಿಯಂ ಬೆಟ್ಟಿನೆ ಮೂಗಿನೊಳಗದಿರ್ದೊಡೆಲ್ಲಂ ಪಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ತವಿಲದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಅಮಪ. ೭-೫೩). ೩. ಖರ್ಚು; ವ್ಯಯ: ನವುಗಾವಗಂ ತವಿಲನೆಯ್ದುವ ನೆಲ್ಲುಣಿಸಿತ್ತಂ (ಋಷಭ. ೧೦-೯೩). ೪.ಬಡತನ: ದಾರಿದ್ಯ;ದೈನ್ಯ: "ಎಡಱಿಂದುಂ ತವಿಲಿಂದುಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ" (ಶಶಿಕಾ. ೭೦-೬೦೩) ; "ಎಡಱಿಸುತುಂ ತವಿಲಿಸಲ್ವ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ" (ಧವಿಕ. ೫೪) ; ಅವನ ಸತ್ಯಂಬಲ ಸೋಂಕಿನೆ ದುಃಖಂ ತವಿಲಿಸುರ್ಯಮಮುಮತ್ಯಱಿಸುತ್ತುಂ ಸವಿಯಿಕುಂ ಜಗಕೆ ಹರ್ಷದಲಲಪ ಕವಿಯ ಸಿದ್ಧರಸಲೀವಿಷತ್ರಂ (ಸೊಸ. ೧೭-೦). ೫. ತೊಂದರೆ ; ವಿಪತ್ತು : (ಕ). ೬. ಸಂಕೋಚ: 'ತವಿಲ್ಪೊಱೆ' ಪರಾ. ೭. "ಆಲಸ್ಯ; ಬೇಸರಿಕೆ" (ಕ್ರಿಪ್ಪ.). ೮. (?): ಪೊಣ್ಮುವ ರೋಮಾಂಚಕ ಸಾಲಕತ್ತುವ ತವಿಲಿ[ಪಾಣಾ. ಲ್ಯಾರ್ಕಂಡು ಹೆಮ್ಮೈಸಿ ಹಾರವೆದಿಂಬಚ್ಚಱುವಿಚ್ಚಿ ಪಚ್ಚಿ ನೆರೆದರ್ ತಮ್ಮಿಚ್ಚಿಯಂ ಕಾದಲರ್ (ಅಪಪು. ೯-೫೦) ; (ಕಾವ್ಯಾ. ೬೫ ಸೆಪ್ಟೆ).

ತವಿಲು : ೫. ಲೋಕದ ಆಸುಖ ಹಿಂಸೆ ತವಿಲು ಸಂತಾವ ಅಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಲು ನಿರ್ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕಷ್ಟವಡುತ್ತಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಸಾಹಸಿ (ಸೊಸ. ೧೧೭).

ತವಿಲಾಗು = ೧. ತಗ್ಗು ; ಕೊರತೆಯುಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : ಕುಂದದ ಚಂದ್ರಲೇಖೆ ನಸುಗಂದದೆ ರಂಜಿಪ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ ಕುಂದೊಂದದ ಸೋಮಕಾಪೆ ತವಿಲಾಗದ ಕೆಂಗೊನೆವಾಟೆ . . . ಎಂಬಂದದನೇಕ ನಾಮ ದೆಸೆಯಂ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕುಂ ಗಂಧಕಲಿಗಳ್ಗೆ (ದಶಕು. ೦-೩೮) ; ಕ್ಷಾಮ ಮಡುತ್ತಿರ್ ಧಾನ್ಯತ್ಯಣಪತ್ತಲಂ ತವಿಲಾಗಲ್ ಪಡಿಸಿ (ದಶಕು. ೧೩-೬೯). ೨. ನಾಶವಾಗು; ಸಾಯು; ಅಳಿದುಹೋಗು: ನಾವಾಸಿಯಿಂದಂ ತವಿಲಾದಂ ಕೋವದಿಂದಮ್ಮೆದಿಂ (ರತ್ನಾ. ೩೪) ; ಎತ್ತ ಲಯವಾದೆ ಮದೀಶ್ವರ ಎತ್ತಣ ಕ್ರಮವಕ್ಕೊದವಿದೆ ಎತ್ತಣ ಸಾರ್ದ ಕಲಿತ್ವಲಣಂ ತವಿಲಾದಿ ಮನ್ನಥಾ (ನಿರೀ. ೪-೭೪); ಎಲೆ ತಂದೆಗಳಿರ ನೀವಿಸಾತನೊಳ್ ತಾಗಿ ತವಿಲಾಗಲ್ಕೇಡಿಂ ದೇಡಿಕೊಂಡುಂ (ಜಾತಿಕೃ. ೩-೦೭೬ ಪ) ; ಕವಿಗಳ ತನ್ನ ಕೃತಿಯಂ ನಾಡಿ ತಿರ್ದಿಸಿದೊಡವನಿಯೊಳ್ ಚಿಂದ್ರಾಳಿರ್ಕ್ಕಳ್ಗೆವರೆಗಮದು ತವಿಲಿಲಾಗದು (ಅಡಾಡ. ೦-೪೭). ೩. ಖರ್ಚಾಗು; ವ್ಯಯವಾಗು : ಆ ತವನಿಧಿಯೂ ತವಿಲಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಿತು (ಪದಪ. ೩೮).

[ತವ್ವ್ + – ಇಲ್ಲ್. /ತಮಿ. ತವಲ್]

ತವಿಲಿಲಿ (ನಾ). ನಾಶರಹಿತವಾದುದು ; ಭವಸೂತಕಾದಿ ಕರ್ಮವನಿಸಗುವ ವನಂತೆ ಶಿವಭಕ್ತನಂ ಕಂಡನಾದೊಡವನೆ ತವಿಲಿಲಿ[ಪಾಣಾ. ಲಿತಿ. ಲಿಲ್ಲುಂ ನರಕಾಗ್ನಿ ಭವನದೊಳಗೊರಂತೆ ನವವನೆಂದೊರೆದ ಸೌರಾದಿಯಿಂದಂ (ಸಾಸಂಚ. ೩-೨೮). [ತವಿಲ್ಲ್ + – ಇಲ್ಲಿ]

ತವಿಲು 'ತವಿಲ್ಲ್' ನೋ.

ತವಿಲ್ಪೊಱೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೋಚವನ್ನು ತೊರೆ ; ದೈನ್ಯವನ್ನು ಬಿಡು : ಕಾಂತೆಯರ್ ತಡಿಗೆದಿರಂತರ ಭೂಷಾಂಬರಗಳಂ ತಾಳ್ದು ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ತವಿಲ್ಪೊಱೆದುಮಾಕಾಂತನ . . . ಸಂತರ್ಪಣಂಗೈದು (ಸಂಬಮ.೬-೩೫); ಎಲೆ ಮಗನೆ ನಿನ್ನಿಷ್ಟಾರ್ಥಮಂ ತವಿಲ್ಪೊಱೆದುಸಿರಾಲಿಸುವೆನೆಂದು ಜಗದಂತರಾತ್ಮಿಕೆ ನುಡಿದಳು (ಸಂಬಮ. ೯-೭೦). [ತವಿಲ್ಲ್ + ತೊಱೆ]

ತವಿಲ್ವುಗೆಲ್ (ನಾ). ಇಳಿಹೊತ್ತು; ಸಂಜೆ: ಶ್ರೀಯಂ ಮದೀಯಪ್ರಿಯಬ್ಜಿ ನಿಯಂ ತೊಱುಬೆಮಾಡಿ ಕೀಟ್ಟುದಿಸಿದಂ ಕಾಣಿಂದು ಕಾಯ್ದಂತೆ ಕೆಂಪಸ ಸೊಂಪಂ ತಳೆದಂ ತವಿಲ್ವುಗಲೊಳಂ ವಿಶ್ವಂಭರಾವಲ್ಲಭಂ (ಆಪಂಪ, ೭-೫೬).

[ತವಿಲ್ಲ್ + ವುಗಲ್]

ತವಿಸು₁(ಕ್ರಿ).ನಿ.ನಾಶಮಾಡು; ಕೊಲ್ಲು: ಅಱಿದಟಿಪಿಪಿ ಬಱಿಯನಬುಱಿಯದೆ ಪಟ್ಟದರಂಮಾ ಪಿಱಿಯಿಂದಟುಗಿದಳ್ ಪಿಱಿಯದಟುಗಿದಳ್ ಪಟ್ಟಿಕೆಯುತ್ತೆಂಟ್ಟಿನಟುಟ್ಟಿದಂತಟಾದ ಮಹಾವುರುಷರಱಿಯುದುಬಿದರ್ ಸಿರಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೭೫); ಎನ್ನೊಡಲನಾಂ ತವಿಪೆಂ ರಣರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೦) ; ಇದಿರಾನ್ಪರಂ ತವಿಸಿ ೫ × × × (ಆಇ. XVIII, ೩೪-೦೪ ; ೧೮೪); ತವಿಪಂ ದಿವಿಜಾರಿ ವಿರೋಧಿನ್ಯಸ್ತಮಂ (ಜಗಿವಿ. ೭-೪೪) ; ಕಪ್ಪಿಗೆಳಸಿಲೆ ಬೋಟಿ ಗಿಱಿಲಂಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆಯಂ ವಿಸ್ತಾಳಿಕೆ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂವಾಸಾಸ (ಹರಿಶಾ. ೩-೪೬) ; ಅದ್ವೈತರವಪಡರಿಸಿ ತವಿಸಿ ಜಾರ್ವಾಕರ ನವನಿಯೊಳು ಶಿವನ ಭಕ್ತಿಯ ತಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ (ಲಸಪು. ೫೩-೦೦); ಉರಗಬಾಣವನಿವರು ಕಱಿದರು ಗರುಡಕರದರಿ ಪಾರ್ಥ ತವಿಸಿದನು (ಕುವಾ.ಭಾ.ಗೀ.೯-೨೪); ಮುಂದ್ರುಸುವೆವವ ವೀರವನೆನುತೆ ತವಿಸಿರರ್ತವಿಸಿದರ್ ಸುರರರಿಚಿತನು (ಹರಿವಂ.೪೭-೨೫); ಸಿಂಹಕಂ ...ಪೊಸ್ಮನ್ಕ್ಕ ಕಡಲಿಂ ತೊಡರಿರ್ ತವಿಪಬಂ[ಪಾಣಾ.ಬಂ] (ರಾಜಕೀ. ೬-೦೦೦) ; ನೀನೇ ಜಗವುಂ ತವಿಪ್ಪೆ ಯೌರ್ವಂ ಪಯೋನಿಧಿಯಾನೀಂಟುವೆವೋರ್(ವಿಷ್ಣು.ಪು.೫-೩-೦೬೮); ತವಿಪಂ ಪಗೆವುಂ ಕೋಲಿಂ (ಶಾತಾಂದ. ೫-೩೬). ೨. ವರಿಹರಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು : ದಿವಿಜನೋ ಘಣಿನಾಯಕನೋ ಮನೆ.ಗಭವನಿವಂ ಕರವೊಪ್ಪಿದನೆಂಬುದಂ ಕವಿಗಳ್ಬಟ್ಟು ವಿಶಂಕೆಯಂ ಪಾಲಿಯಂ ತವಿಸಿ ನಿಲ್ಪ ಮನೋಹರ ಕಾವ್ಯದೊಳ್ (ಕವಿರಾ.೦-೦೪೦) ; ಉತ್ಕೃಲವತ್ಪದೊಳೊಲ್ಪು ಬೀಸಿಯಂತತ್ಪುಲ್ಲಶರಾಗ್ಮಿಯಂ ತವಿಸುವುಜ್ಜುಗಮಂ ತಳೆದಂ ಮ ನಃ ಪ್ರಿ ಯಂ (ದಶಕು. ೬-೦೦೬) ; ಭವ ಭವಾರ್ಜಿತ ದುರಿತಕೋಟಿಯ ತವಿಸುವಗ್ಗದ ನಾಮ (ತಾಶಂರಾ. ೦-೦೦೪); ಅಲ್ಲಿ ನಿಜಸಖಿಯರಭ್ಯುಚಿಯ ಚಿತ್ಪದಾಸಱಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ತವಿಸಿಲೆಂದುಪ ಚರಿಸಲು (ಕೃವಿಭಾ. ೩೦-೬೬) ; ವರ ಪುಣ್ಯಕಥವೆಳಸ್ಸು ನವ್ಯ ಕವಿಯಾಸಱಂ ತವಿಸಿದರಯ (ಸಂಬಮಪು. ೩-೬೬) ; ಬನದ ತಪ್ಪುಗಳಳ್ಗಸಪಡಿಸಿ ಗೆಯ್ವುದಿಂದಂ ತವಿಪುದೆನಗೆ ಕರ್ತವ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಶಬಂ. ೪-೨೪ ಪ); ಶಶಿಮೌಗದ ಪಾಣ್ಕೆಯರು . . . ಯವನ ಕೋಪವ ತವಿಪರು (ಅಕಾಪು. ೪-೭೦). ೩. ಕಿಗ್ಗಿಸು ; ಕ್ಷೀಣ ಗೊಳಿಸು : "ತವಿಸು–ಕ್ಷಯಃ (ಶ್ರೀಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು) " (ಕಾಯಾ) ; ಪಿರಿದಪ್ಪ ತವದೊಳೊಡಲಂ ವರಧರ್ಮದೊಳರ್ಥವಿಲ್ಲದೂಂ ತವಿಸುವರಂ ಧರೆ ನಟ್ಟ ಮೆಟ್ಟಿ ಬಚ್ಚೆವಿದುದು (ಧರ್ಮಶ್ಮ. ೪-೩೭) ; ಕುಡಿದುಳ್ಳಂಗಿಗಳಿಗೆಳಬುಮಂ ತವಿಪರ್ದೇ ಗೋತ್ರಾಧ್ರಿ ಸಂಘಾತಮಂ ಪಿಡಿದೆಂ ಕೀಟ್ಟುದೆ (ಶಾತ್ಮಾಕ. ೩೦). ೪. ನಾಶವಾಗು : ಇಲ್ಲವಾಗು ; ನಿವಾರಣೆಯಾಗು : ಇಂತಂದನೇಕ ದೃಷ್ಟಂಗಳಿನವನ ಸಂಶಯಂ ತವಿಸಲೊರೆಯೆ (ಪಪ್ಪರಾ. ೦೨-೪೪); ಸಂದೇಹದುದಯಂಗಳೆಯ್ದು ತವಿಪವುವೆ (ಅಪಾಸಾ. ೬-೪-೦೬). ೫. ವ್ಯಯಮಾಡು ; ಖರ್ಚುಮಾಡು ; ಖರ್ಚುಮಾಡು ; ವಿನಿಯೋಗಿಸು: ತನ್ನೊಡತಿಯುನನವರತ ದಾನದಿಂ ತವಿಸಿ ಜಸಂಬಡೆದಳ್ (ಅಪಪು. ೦-೫೧) ; ವಿಪ್ರಾವಳಿಗೆ ತವಿಸಿ ಧನಮಂ (ಕ್ರೋಂಕಾ. ೦೯೮, ಐಂಕಾಪುರಿ. ೨೦-೪೨; ೧೦೬೨) ; ಪರಮಾರ್ಥ್ಯಂ ವಿದ್ವದ್ಧನಂ ತವಿಸದನೆ ಧನಂ ವ್ಯರ್ಥಂ (ಚಿಕಾ.ಸಂ. ೮೨೦-೮೪; ೧೧೩೨); ಸವಿ ತವದನ್ನೆಗಂ ಮಾನದ ಪತ್ಯಗೆಗಳ್ ಕಿಡದನ್ನೆಗಂ ವೆಱಂಗವಳೆಡೆಯಾಗದನ್ನೆಗವೊಡಂಬಡುಂ ಮೇವಮುಮಿಲ್ಲದನ್ನೆಗಂ ತವಿಪುದು ತನ್ನನೊಪ್ಪಿಸುವುದು(ಕಂದ್ರ.೪-೦೦). ೬. ಕೆಳೆ ; ಪ್ರೋಲುಮಾಡು: ಸ್ತೀದ್ಯೂತ್ಯವ್ಯಸನಾದಿಗಳನಾ ಪೊಸ್ಗಲ್ಲಮಂ ತವಿಸಿ (ಕಾವ್ಯಂಪ. ೩೪೬-೩). ೭. ಕೃಶಗೊಳಿಸು ; ಸೊರಗಿಸು ; ಸವೆಯಿಸು : ನೋಂಪಿಗಗಳಿಂದಂ ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಂ ಮಿಳಿಮಿಳಿನೇತ್ರಮಾಗಿ

ತವ್ಮ ಮೆಯ್ಯಂ ತವಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೫೦-೭೫) : ದೇಹೋತ್ಸವನ್ನ ವರೀಷಹ ಸಂಹತಿ ತನ್ಮೊಡಲಂ ನೆಱೆಯೆ ತವಿಸುತ್ತಿರ್ದುದುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೫೨) ; ತವಿಸುತಿರೆ ತಪದೊಳೊಡಲಂ (ಸಮಭ. ೪-೨೦) ; ಬಡೆದಂತುಂ ಕಡಿದಿರ್ದುದುಂ ಕಿಡುವೊಡಲಂ ತವಿಸಿ ಕಿದದ ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಯುಂ ವಡೆಯಲ್ತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೩೦) ; ತವಿಸಲ್ತೆಱ್ಪುದು ಜನ್ಮಕ್ಕವಶಿಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಯೋಗವಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೬೩) ; ತನಗೆ ಮಕ್ಕಳಾದಿಲ್ಲೆಂದು ಮೆಯ್ಯಂ ತವಿಸಿ ನೋಂಪಿಯುಂ ನೋಂತಳ್ಗತಾ (ಶಾಮಶ್ಯ. ೪೭-೩). ೮. ವಿರೂಪಪಗೊಳಿಸು: ತದ್ವನಿತಯಂ ತಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿವಳ್ ಕ್ಷಿತಿಯಂಯಿಂ ತವಿಸಿ (ಪಾಸಿರಾಪು. ೯-೦೩೭). ೯. ಸೋಲಿಸು : ನಿಳಿಂಬಸ್ವಾಮಿಯಿಂಗಳಿಸಿ ತವಿಸಿದ ಬೌದ್ಧನಿಕರಮ ಗೆಲ್ದುಂ ತರ್ಕದೊಳು ಸಕಲ ವಿದ್ವಜ್ಜನ ವೊಗಳೆ ಸಿಂಗಳಕಟ್ಟದಕಳಂಕ ಸ್ವಾಮಿ ಗೊಂದಿವೆಸಂ (ಜಾಗಳ. ೦-೦೫). ೧೦. ಮುಗಿಸು ; ಪೂರೈಸು ; ಕೊನೆಗೊಳಿಸು : ತಲ್ಪುಯಾಗಕ್ಕಮ ಪ್ರಯೋಗಪದ್ಧತಿಯಂತಿರ್ಪುದುಂ ಇದಂ ತವಿಸಿ ಮುಂತಕ್ಕೆ ನಡೆಯವೇಟ್ಪುದುಂ (ಚಳಪ. ೬-೦೫೩ ಪ); ಬಪಸಿ ನೊಂದು ಕಜ್ಜಮಂ ತವಿಸಿ ಬೇಸರ್ಗೆ ಕಡಿಯರ್ ಕಡುಸುಮ್ಮನದಿನೊಂದಡೆಯೊಳ್ ನೆರೆದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೨-೨೦). ೧೧. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಸಾಕುಮಾಡು : ಬಲ್ವನಿದೆ ಇಂದು ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ತವಮಂ ತವಿಸ್ಪೆ (ಅಜ್ಜುತ. ೫೯-೩). ೧೨. ಉಪಶಮವನಿಗೊಳಿಸು ; ಶಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ತದ್ಭವದಿ ನೆಳಲುಂ ನೀರುಂಬರ್ದುವುಂ ಅಸುವಿನಮಾಕಾಮಮಂ ತವಿಸಿಸ್ಪೆ (ಪಾಸಿರಾ. ೮-೨೩) ; ತನ್ನ ಹೆಂಡಿರನು ತಾನೆ ತವಿಸದಿನ್ನಾರು ತವಿಸಲಹುದು (ಮುಳಿಪಡಿ. ೦೦-೩೯) ; ತವಿಸಲಾರದ ದುಃವಿವೊಂದನ್ನು ಮರೆಯಲು ಅವನು ನುವಿನವ್ಗರಸಿ ಮುಂಬಡುಗೆ ಬಂದಿದ್ದ (ಕಿಷಕಾ. ೬೦). ೧೩. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಾಕಾರ ಮಾಡು; ಭಾಗಿಸು: ಭಾಗಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು: ತವಿಸು, ಭಾಗಿಸು, ಉಗಿ, ಎತ್ತು, ಕೊಡು, ಕೊಳು (ವ್ಯವಹಾ. ೦೩-೦೨). ೧೪. (?) : ತವಿಪಂ ಮಾರಂಗಳಿಂ ಕಂಪರಂ ಪರವೈರಿಸಾಧ್ಯಹದೆ ಪುಟ್ಟು ಸನ್ಮವಿದುನ್ಮೂನತ ಕಂಪರಾರ್ಜಿ ಕೃತನಂಪಾವೊಂನಂ (ಅಶ್ವ. XIV, ಎಂಡಿಪ. ೪೦-೪ ; ಸು. ೨೦೦). [ತವು + – ಇಸ್ಯ]

ತವಿಸು೩ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಪಸ್ಸುಮಾಡು : ಆಲ್ತಾಕಿ ಚಮತ್ಕಾರ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ತವಿಸಿ 'ಸಿದ್ಧ'ರಿನಿಸ್ತರ ಗುರಿಯಂ ಯತಿಮುನಿಗಳಂ (ಕರ್ಣಾಪಿ. ೬೪) ; ಜಿಂತೆಯ ಕಾರ್ಮುಗಿರಿರುಳೆಲಳಿಗನ್ಸದೆ ಬಳಕಸಿಂ ಕಾಣಲು ತವಿಸುತ್ತಿ (ಕಾಪಗೀ. ೨೫೯). ೨. ಪರಿತಪಿಸು ; ವ್ಯಾಕುಲಪಡು ; ದುಃಖಿಸು : ಎಲೆ ಮಾರಾಯನೆ ನೀಂ ತವಿಸಲೇಡೆ ಆಂ ಬೇಗದಿಂ ಬರ್ಪಂ(ವಿಕ್ರಗೋ. ೪೨). [<ತವಿಸು೩]

ತವು೧ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪ (ಭವಿಷ್ಯ). ೧. ಕಂಗಿಸು ; ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕ್ಷಯಿಸು; ಸವೆ : "ತವು–ಕ್ಷಯೆ" (ಶಬ್ದಾಧಿ); ನೆಗಚ್ಚು ನೀಲಾಂಜನಿ ತಕ್ಕಾಟಮನೊಜಿಲ್ಲು ನೋಡುವ ನೋಟಕರಂ ತವದ ಮಾಟ್ಕಿಯಂ ಮೋಹಿಸಿದಲ್ (ಆ ದಿಪು. ೯-೩೮) ; ಒ ಱತೆಯಂ ಳ್ಳನ್ನೆ ಗಮನಿತಂ ತೋಡಿಕೊಂಡಡ್ಡನ್ನರ್ತವದಂತಗಿನತವ್ಕುಮವದುಳ್ಳನ್ನೆಗಂ . . . ತವದು ಧನವೆಗೆಯ್ಯುಂ (ಸಮಭ. ೩-೦೪೬) ; ಬಡಬಾನಳಂ ಬಡದಾಗಳಂ ತಗುಳ್ದು ಪೀರೆಯುಮಂತದೆಳ್ನಿತಕ್ಕೊಡಂ ತವದಂತವೋಲ್ ಬಗೆದು ನೋಡೆ ಮಹಾತ್ಮರಪ್ಪ ವರೇಶರಾಪರದಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಾ ಬ್ಯಾ. ಪ. ೬೩೩) ; ತವದ ಪೊಡರ್ಪಿನಿಂದಿಸುವ ಕೂರ್ಗಣ್ (ಆಗಪ. ೭-೫೯) : ತವದಾಯುಷ್ಯವು ಮೇಟ್ಟಗ್ಗಿನಿಂದದೊಡಲುಂ (ಆಪಂಪು. ೪-೮೦); ಆತುಕೊಳ್ಳಿಲ್ಲ ಕೋಲುಗಳ ಕೈಯಂ ತವದ ಕಣ್ಗಳಿಗೆವೆಗ್ಗಳಭಾತಿಶಯರಾರಿನುತ ತೆಗೆದಚ್ಚರು ಮಹಾ ರಥರು (ಉಪ್ಪಾದ್ಯಾ. ೬.೦೫. ಪರಿ. ೨೯೦) ; ತವದ ಕಾಮೋದ್ರೇಕದಲಿ ಕೂಡುವ ಸವಪ್ರಣಯಿಗಳ ನೀಡುಗಳ್ಳೆವೆಗಳರಿಮುಗಿವತಿರೆ (ಸ್ಕಾಂಪು. ೦೬-೭೭) ; ೨. ಅಳಿ; ಸಾಯು; ನಾಶವಾಗು: ತತ್ಸುಯೋಧನಸುತರೆನ್ನ ಬಾಣಗಣದಿಂ ತವದಿರ್ದರೊಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೦೭) ; ಸನ್ನೆಸನೆಮಂ ಕೈಕೊಂಡ ಮಹಾಪುರುಷನ ಕರ್ಮಂ . . . ಸೊದರಂ ಪೊರ್ದಿದ ಪತಂಗದಂತೆ ತವ್ಗುಂ (ಧ ರ್ಮ ಪ್ಸ. ೦೪-೦೦೨) ; ತನು ತವ್ವನ್ನ ಮೋಹಗಲರ್ದಿರ್ದವನೆನ್ನೊಳ್ ನೋಡದಿರ್ದಂ ಕನಸಿನೊಳಲ್ಲೊಡಂ ಪೆಱರಂ (ಲೀಜಾವ. ೫-೮೩) ; ಎತ್ತ ದವಾನಳನಟುಱಿದುದತ್ತಲೆ ಪೆರಡವಿ ತವುವ ತೆಱದಿಂ (ಆಗಪ. ೭-೭೬). ೩. ವ್ಯಯವಾಗು ; ತೀರು : ಭೋಗಿವೆನೆನ್ನ ಜವ್ವನಮಂವಿಸಾ ಧನಮುಂ ತವುವನ್ನೆಗಂ (ಆ ದಿಪು. ೩-೭೬) ; ತನ್ನ ದೊಣೆಯಂಬುಗಳ್ ತವುವನ್ನೆಗಮೆಚ್ಚಂಬುಂ ತವ್ಗೊದಭಾದಯೆನಲ್ಕೆನ್ನೆಗೆ ಪದನಾದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೪೦) ; ಆರ್ಕೂಳ್ಯೊಡಂ ತವದ ಕನಕರಾಶಿಗಳಂ (ಶಾಪುಂಪ. ೭೦-೦೬) ; ತವೆ ತೈಲಂ ದೀಪಂ ನಂದುವಂತೆ (ಪಂಡಾಪು. ೦-೮೨) ; ವಾರ್ದ್ಯವಾತ್ಯತಮಂ ಸಂಜ್ಞೆನೆ ತವ್ವುವೆನೆಗಂ ಪೀರನೇ ಕೋಪದಿಂ ಪೊಯ್ಯನೆ ಬಿಟ್ಟುಂ ಪಿಟ್ಟಾಗಿರೆ ಸವರಂದೋಗಂ ವೀರರತಿರ್ಮ್ಯಾದಿದೇವಂ (ಎಳ. VII, ಕಿವಪ್ರ. ೪-೨೯: ೧೧೭). ಪನ್ನೆರಡುವರುಷದಂದಿಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಕೋಟಿಯುಂ ನೆಱೆಯೆ ತವ್ವುವದಮೊಂದು ದಿವಸದ ಬೀಯಕ್ಕೆ ಮನೆಯಂ ಮಾಱಿ (ಬಾಹುಬ. ೬೦-೦೬); ಆರ್ಕೂಳ್ಯೊಡಂ ತವದ ಕನಕರಾಶಿಗಳಂ (ಶಾಪುಂಪ. ೭೦-೦೬); ತವೆ ತೈಲಂ ದೀಪಂ ನಂದುವಂತೆ (ಪಂಡಾಪು. ೦-೮೨) ; ವಾರ್ದ್ಯವಾತ್ಯತಮಂ ಸಂಜ್ಞೆನೆ ತವ್ವುವನೆಗಂ ಪೀರನೇ ಕೋಪದಿಂ ಪೊಯ್ಯನೆ ಬಿಟ್ಟುಂ ಪಿಟ್ಟಾಗಿರೆ ಸವರಂದೋಗಂ ವೀರರತಿರ್ಮ್ಯಾದಿದೇವಂ (ಎಳ. VII, ಕಿವಪ್ರ. ೪-೨೯: ೧೧೭). ಪನ್ನೆರಡುವರುಷದಂದಿಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಕೋಟಿಯುಂ ನೆಱೆಯೆ ತವ್ವುವದಮೊಂದು ದಿವಸದ ಬೀಯಕ್ಕೆ ಮನೆಯಂ ಮಾಱಿ (ಬಾಹುಬ.ಕ.ಚ. ೪). ೪. ಮಂಗಿ; ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು; ಉಪಾದ್ಯಾಯೋಳ್ ದ್ರವಿಣಮಂ ಬಯ್ಸುದ್ಯತಂ ತನ್ನುಸಿರ್ ತವೆ ಪಂಕಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ದಶಾಬ್ಜಾಪಮೆಯಂ ದುಃಖಾಗ್ನಿಯೊಳ್ ಬೆಂದು (ಅನಿಪ. ೩-೪) : ನುಡಿಯಿಸಿ ಕೇಳ್ಗುಂ ಹರಿಗಳ ಪಡಮಾತನೆ ಮಾತು ತವದೆ ತೆಱದಿಂ ಮತ್ತ ಮಂದಂ ನುಡಿಯುಸಿಗುಂ ಮೊದಲಿಂದಾ ನುಡಿ ಪೞ್ಪಡೆ ಮುಂಡು ನೋಡುಗಂ ಕೆಳದಿಯರರಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೬); ಇಸ ನಿಶಿತಶಸ್ತ್ರಹತಿಯಿಂ ಬಳವಱಿದು ಶರಾಸನಾಗಮಭಾರ್ಯನುವಂಂದಸುವಂ ಬಿಟ್ಟಂ ವಿದ್ಯಾಧರತಿಯೇ ಗೆಯ್ಯುದಾಯು ತವ್ಪೆಡೆ ಪೇೞಂ (ಪಾಪಿಉ. ೧೩-೦೪೪) ; ಕುಸುವದಿಂ ಮೊರೆದೆಲ್ಕುಲಿಜಾಲಮೊಂದು ಝಂಕಾರಮುವರ್ಮಯುಂ ತವದು ಭಾವಿಸೆಯಲ್ಲಿಯಂ ನಂದಸಂಗಳಿಕಳ್ (ಅಗಪ. ೩-೦೦). ೫. ಮರೆವುಗು; ಮುಳುಗು ; ಅಸ್ತಮಿಸು: ತವ್ತುತಿರ್ದತ್ತಲ್ತೆ ಕಾಂಕಸಮುದಯಮಿದೊ ಪಂಪಾಸರಸ್ಸರ್ಕ್ಕರ ಸುಪ್ಪೋತ್ಪ ವಿಹಂಗಧ್ವಾನದೀ ಪೊಣ್ಮುವುದು (ಕಾದಂಂಪು. ೭೦೪). ೬. ಸೊರಗು; ಕೈಶವಾಗು; ಬಡವಾಗು: ಇರ್ಪತ್ಕೊಂದು ದಿವಸ ಮೇಕೈಶ್ವರ್ಯವದ್ಭಿಯಂ ಮನಂ ತವದೆ ತನು ತವೆ ನೋನಿಸ್ಪರ್ಯನಂ (ಜಾಪಿಪು. ೪-೬೬ ಪ) ; ಧರ್ಮಮುಂ ಗೆಯ್ವು ತವ್ಪೆಸ್ಕಲ ಬಡತನಮಂ ತಪಂಗೆಯ್ದು ತಪ್ಪನ ಮೆಯ್ಯ ಬಡತನಮುಂ ಸನ್ಯಸಿದೊಳ್ ಸತ್ಪನ ಸಾವುಮಂ ಬಡತನಮುಂ ಸಾವುಮೆಂಬುದೆ (ಚೆಪಪ. ೦೮-೦೬ ಪ). ೭. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು; ಹಿಂಜರಿ: ಇವರಂಕಲ್ತಲ್ತು ಮಹೀಕೂರವರದಟದು ಬೀೞ್ ವಿಷಯಿ ಪೋವುದುಂ ಮೋಸಂ ತವುವುದು ಲೇಸಿಂದುಱಿ ಸಾರುವ ಹಸುವನ ಮಾತನಱಿಸದಿಯ್ಯಂದವನಂ (ಆ ಆ ಪಿ. ೨-೦೦೦). ೮. ನಾಶಪಡಿಸು : ತವ್ವಗೆ – ತಪ್ಪಂ, ತಪ್ಪಪ್ಪಂ. ತಪ್ಪಂ ತನ್ನೊಳ್ ಪಳಂಚಿ ಕಿಡುಗುಟ್ಟಿ ತಪ್ಪಿವಂಬುಗಳನವಂ (ಕಪಾದ. ೩೪೦ ಪ್ರಯೋ).

ತವದೊಣೆ, ತವದೊಣೆ ಎಪ್ಪಲ್ಲ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದರೊ ಬರಿದಾಗದ ಬತ್ತಳಿಕೆ; ಅಕ್ಷಯಬತ್ತೂಳೀರೆ: ವಿಕ್ರಾತತಂಂಗನುತ್ಸುಂಗ ಭುಜವಿರಿಪದೆರಡುದೆಸೆಯೊಳಂ ತವದೊಣೆಗಳಂ ಬಿಗಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೦೪ ಪ); ಬಿಗಿದ ತವದೊಣೆಗೆ ಕೈಯ್ದಂ ನೀಡಿ ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರವನೊಂದನುಱಿ ಕೊಂಡು (ಜಾಂಪಿಪು. ೪-೪ ಪ); ಪೆಗೆಳ್ದಾ ತದೊಣೆಯಂ ಬಿಡುವಿರಿ (ಪಂಡಾಪು. ೯-೩೭); ತವದೊಣೆಯಂ ತವದ ಮಂತಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗದಿಂ ಕೈವಿಕ್ಕು ಮೈವೆದಳೆಯಲುಂ (ಆಗಪ. ೦೫-೫ ಪ) ; ಉರುತರಪಡಿಸಿ ತವ[ಪಾಠಾಂ. ವೆ]ದೊಣೆ[ಯಂ] ಚಿಚ್ಚರಮಾಗಲ್ಕುಗಲೆಱಚ್ಚಿದು . . . ನಡಿದಂ (ಉಮುಂರಾ. ೮-೨೨) ; ತವದೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಣೆಗಳಂ ಬಿಗಿದು ಗಾಂಡೀವವನೆಱೆಜಿಸಿ ನೀವಿ ಜೀವೞಿದರು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೬ ಪ).

ತವನಿಧಿ = ಅಕ್ಷಯವಾದ ನಿಧಿ : ಇನ್ತು ಚತುರಂತ ಧಾತ್ರೀಕಾನ್ತೆಯನಳ ವಡಿಸಿ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಶ್ರೀಯಂ ತಾಂ ತಳೆದು ಸುಖದೆ ಪಲಕಾಲನ್ತವೆ ತವನಿಧಿಗಧೀಶನಾಹವಮಲ್ಲಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೩೬-೫ ; 1068); ದಾಸಿದೇವ ತನ್ನ ವಸ್ತ್ರವನಿತ್ತು ತವನಿಧಿಯ ಪ್ರಸಾದವ ಪಡೆದ (ಬಸವ. ೩೨೦) ; ಒಬ್ಬ ಶಿವಶರಣ ಚೋಳದಾಸ ಉಣಲುಡಲಿತ್ತ ಕೈಯೊಡನೆ ಹೊನ್ನ ಮಳೆ ತವನಿಧಿಯ ಹಡೆದರು (ಆದವ. ೧೨-೨೨) ; ಅವನಾಗ ತವನಿಧಿಯ ಅಡಗಿಸಿದನಲ್ಲಿಯೆ (ಬಸಪು. ೨೩-೯) ; ಬೆದಱು ತವನಿಧಿಯಾಯ್ತು ಪಟುಭಟರೆದೆಗಳಿಬ್ಬಗಿಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೦೦-೦೩) ; ಸವಿದು ಸವೆಯದ ಸವಿಯ ಸಾರಿನ ತವನಿಧಿಗಳಹ ತನ್ನದೊಂದೊಂದವಯವದ ಲಾವಣ್ಯ ರಸಪೀಯೂಷಪಾನದಲಿ (ನಿಧಾಗ. ೩-೧೩-೪೨); ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ತವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯವು ಒಂದು (ಕಸಾದ. ೨೯೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವು, ತವು, ತವ್ವು, ತಾವು]

ತವ್ಯ₂ (ನಾ). ೧. ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ; ತಗ್ಗುವಿಕೆ: (ಕ). ೨. ಅಳಿವು ; ನಾಶ ; ಕ್ಷಯ : " ತವು ಕ್ಷಯಮಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೨೨೩).

[<ತವ್ಯ₁./ ತಮಿ. ತವ್ವು, ತಾವು ; ತುಳು. ತಾವು]

ತವುಂಕಲ್, ತವುಕಲ್, ತೌಂಕಲ್, ತೌಕಲ್ (ನಾ). ೧. ಕುಗ್ಗುವುದು ; ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು ; ಕ್ಷಯ : " ತವುಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೌಂ]ಕಲ್ ಕ್ಷಯ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೫); ಔಕಾರಕ್ಕೆ – ಕವುಂಗು, ಕೌಂಗು . . . ತವುಂಕಲ್, ತೌಂಕಲ್ (ಶಮದ. ೦೫೭ ಪ್ರಯೋ). ೨. "ಅರೆಮಿದಿದ ಬತ್ತ" (ಶಮದ. ನ. ೦೬೮ ಪ್ರಯೋ. ಅಡಿಟಿ). **ತವುಕಲ್** : ೧. ರಥದೊಳಗುಳ್ಳಾಯುಧಂಗಳೆಲ್ಲಂ ತವುಕಲಾಗೆ ಮಾಣ್ದು ಮಾಣ್ದೆಸುವುದಂ ಸೈಂಧವಂ ಕಂಡು (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೨೩ ಪ). ೩. ಮುಗಿಯುವಿಕೆ; ಕೊನೆ: ಅಗ್ರಜಾತ ಪಾದಪಯೋಜಾತಂ ಗಳ್ಗೆಱಗಿ ಕತಿಪಯಾವಶೇಷಮಾದ ತವುಕಲ ಕಲಹನುನೆನಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ವು ದೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೨ ಪ). **ತೌಂಕಲ್** : ೧. 'ತವುಂಕಲ್' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತೌಕಲ್** : ೩. ಎಣ್ಬತ್ತೊಂದುಲಕ್ಕಬರಿಸಂ ಬಟ್ಟಾ ಪರಮಾಯುವ ತೌಕಲೊಳರ್ಧರಾತ್ರದೊಳ್ ಕಟಿದು ಸಪ್ತಮಾವನಿಗಿಟಿದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೧). [ತವ್ಯ₁ + – ಕಲ್₄]

ತವುಕಲ್ 'ತವುಂಕಲ್' ನೋ.

ತವುಕುರಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ದಣ್ಡದೋಷಂ ತವುಕುರಿ ತವುದಾಯ ಸುಬೂದಗೂಳ ಪ್ರಾ[ಯ]ಶ್ಚಿತ್ತಂ ತಿಪ್ಪೆಸು[ಜ್ಯ]ಂ ಗಾಡಿಯ ಸುಜ್ಯಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೩೯-೫೧ ; 1106). [?]

ತವುಗೆ, ತೌಗೆ (ನಾ). ಕೊನೆ ; ಅವಸಾನ : (ಕ). **ತೌಗೆ** : ತಳೆದ ಸುಮ ನೋದಾಮಂ ನೀರೋಡಿ ಬಾಡಿದುದು . . . ತಂದ್ರತೆ ಚಿತ್ತಮಂ ಬಳಸಿದುದು ಪೇಟಾವೊಂಗೇನಾಗದಾಯುವ ತೌಗೆಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೭೭). [ತವ್ಯ₁ + – ಗೆ]

ತವುಟಿ 'ತವುಟೆ' ನೋ.

ತವುಟೆ, ತವುಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ : (ಕ). **ತವುಟಿ**: ಗುಡ್ಡದ ನೆಲ್ಲಿ, ತವುಟಿ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೬೬-೧೩೪೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವಿಟ್ಟು]

ತವುಡಂಗಿ 'ಚವುಡಂಗಿ' ನೋ.

ತವುಡಿ₁, ತವುಡೆ, ತೌಡಿ, ತೌವುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಸಲುವುದು ಪಟ್ಟಕೇರಿಯಲಿ ತಪು ತವುಡಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೬೦-೨೦ ; 1332). **ತವುಡೆ** : ಆಯದೆಱೆ ಹಡುವರ ಬೀರವಣ . . . ದಣ್ಡಾಯ ತವುಡೆಯೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಕಿಱುಕುಡವೆಲ್ಲವಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೫೯-೮೭ ; 1117) ; ಅಳಿವು ಅಂನ್ಯಾಯ ತಪ್ಪು ತವುಡೆ . . . ಸಲುವುದು (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೦, ೧೪-೦೬ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ತೌಡಿ** : ಅಳಿವು ಅಂನ್ಯಾಯ ಕಿಱುಕುಳ ತಪ್ಪು ತೌಡಿವೊಟಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿ ಸಹಿತಂ . . . ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಲುಉದು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೮೭-೨೧ ; 1313) ; ಅಳಿವು ಅನ್ಯಾಯ ಕಿಱುಕುಳ ತಪ್ಪು ತೌಡಿವೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿ ಸಹಿತವಾಗಿ . . . ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ವುದು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೮-೨೪ ; 1313) ; ಪೂರ್ಬ್ಬಾಯ ಅಪೂರ್ಬ್ಬಾಯ ತಪ್ಪೆ ತೌಡಿ ಕಿಱುಕುಟ ಸ್ಥಾನಮಾಂನ್ಯವೊಳಗಾಗಿ ಸಮಸ್ತಬಳಿಸಹಿತವಾಗಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೩೦-೬೫ ; 1331). **ತೌವುಡಿ** : ಅಳಿವನ್ಯಾಯ ಸುಂಕ ಹಟ್ಟಿ[ದೆರೆ] ತಪ್ಪು ತೌವುಡಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨-೨೨ ; 1355). [?]

ತವುಡಿ₂ (ನಾ). ತೆರವು ; ಖಾಲಿ ; ವಾರಸುದಾರರು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ (?) : ನಿರುಗುಂದದ ಸಿದ್ಧನಾಥದೇವರ ಸ್ತಾನಿಕ ನಲ್ಲಜೀಯನ ಮಗ ಸಿದ್ಧ ಜೀಯನು ಸ್ವರ್ಗ್ಗಸ್ತನಾಗಲು ಆ ಸ್ತಾನ ತವುಡಿ ಆಗಲು ಪಟ್ಟಮಹದೇವಿ ಯರ ಮಗ ಚೋಳಯ್ಯಂಗೆವುಂ . . . ಸಲುವಂತಾಗಿ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೨೨-೨ ; 1268 ?). [?]

ತವುಡು, ತವಡು, ತಿವುಡು₂, ತೌಡು (ನಾ). ೧. ಬತ್ತ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು ; ಉಮಿ : "ಶಮಿಾ, ಶಂಬಾ – ೨ ಕಾಯಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯಿಕ್ಕಿದ ಹೊಟ್ಟು, ಸಿಪ್ಪೆ ತವುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೌಡಿ]ಗೂ ಹೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೧) ; ಸತುಷಾಭ್ಯವಹಾರೀ ಚೇತಿ = ತವುಡುವೆರಸಿಯುಂಬ [ಸುಂಬ]ನಂತೊಳ್ಳಿತುಂ ಪೊಲ್ಲದುಮಂ ಪೇಟ್ವರುಮೆಂದಿಂತು (ನೀತಿವಾ. ೩೧-೭); ತವುಡಂ ತಿಂದು ತುಯ್ಯಲನುಂಡನೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೦೩-೦೮೦); ತವುಡಂ ತಂಡುಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ಕುಟ್ಟುತ್ತುಮಿರ್ಪಂತು (ಮಹಾನೇ.೦೬-೬೦ ಪ); ಕೆಂದೇಟ್ ಮಿಡಿದೊಡೆ ತವುಡಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದ ಧೂಪದಿಂದೆ ತದ್ವಿಷ ಮಟಿಗುಂ (ಖಮದ. ೧೧-೪೦); ಘನದರಿದ್ರತೆಯಾದುದಯ್ಯೋ ಮನೆಯೊಳಗೆ ನೋಡಲು ತವುಡು ನೊಣವಿಂಗೆಱಗಲಿಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೨೩-೬) ; ಹೊತ್ತುವುದು ಸಱಿಯಹುದು ನನೆಗುದಿಯಹುದು ತವುಡು [ಪಾಠಾಂ. ತಡಹು]ಹತ್ತಿಹುದು . . . ಒಣಗಿಹುದು ದೋಷವಶನಕ್ಕೆಂಟು ತೆಱನಪ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧). ೨. ಪುಡಿ ; ಧೂಳು : ಬಲದ ಪದಹತಿಗೆ ತವುಡಾಯ್ತು ಗಿರಿಸಂಕುಲಂ (ಚಬಪು. ೪೮-೨೨) ; ಭತ್ತದ ಉಮಿ ಅಥವಾ ಹೊರಕವಚವನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಬರುವ ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭ್ರೂಣ, ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಹೊರಕವಚ, ಅನಂತರ ತವುಡು ಮತ್ತು ಒಳಗೆ ಪಿಷ್ಟದ ಭಾಗ ಇರುತ್ತವೆ (ಆಡುಸೌ. ೬೨). ೩. (?): ತದ್ವೃಕ್ಷಕುಲ ಮಹಾತ್ವಗೃಸ್ಮ ನಿಕರದಿಂದುದ್ವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ ದಾಮ್ಲ ಮಧುರಂಗಳಿಂ ಸದ್ವಿಚಾರದ ತುಱುವೆ ತವುಡು ಸುಣ್ಣಂಗಳಿಂ . . . ಗೋಧೂಮ ತಿಲ ಮಾಷ ಸಂಪದ್ವಿಮಲ ಪಕ್ವಾನ್ನಮಂ ವ್ಯಂಜನಂ ಗಳಂ ಪರವೆಯರು ಗಡಣಿಸಿದರು (ಚೇರಮ. ೦೦-೨೬). **ತವಡು** : ೧. ತವಡು ತಿಂಬುವವನಿಗೆ ಒಯ್ಯಾರವೇಕೆ ? (ಗಾದೆ). **ತಿವುಡು₂** : ೧. 'ತಿವುಡುಗಳೆ' ಪರಾ. ೪. ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ : ಬಾಟಿಯ ಪಣ್ಣೇಱಿಲ ತಿವುಡಾಳೋಚಿಸೆ ಮೇಣದುಕ್ಕಿನುದಕಂ ಮೇಣ್ ಸಿತಬಾಳಂ ತೋಯಸಮೇತಮದೇಟಿಲಮೇನಿಟ್ಟಿಯೆಸೆವ ವಿಷಮಂ ಕಳೆಗುಂ (ಖಮದ. ೨-೪೬). **ತೌಡು** : ೧. ಒಪ್ಪುವ ಮಾಣಿಕಮಂ ತೌಡಿಂಗ ವಯವದಿಂ ಮಾಱುಗುಡುವ ಮರುಳಂ ಪೋಲ್ಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು ೦೦-೯೧) ; ಆರಾನುಂ ಭರಂಗೆಯ್ದು ಕಬ್ಬುಗಳಂ ಜೋಳವನಕ್ಕಿಯಂ ಕಡಲೆಯಂ ತೌಡಂ ಮನಂ ಪೆರ್ಚಿ ಪಿಂಡಿಗಳಂ ಪುಲ್ಗಳನಿಕ್ಕೆ ಮೇದು (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧೨-೧೧೬); ತೌ[ಪಾಠಾಂ. ತವು]ಡಿನ ಮಾಱೊಳ್ ಮಾಣಿಕಂ ದೊರೆ ಕೊಂಡೊಡಂ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಸಾರ್ದು ಬಂದ ನಿಧಿಯೆನ್ನದೆ ಮಾಱಿಂದು ಬಗೆವಾ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೪-೩ ಪ); ಮುತ್ತನೊಗುವರೆ ಮೊಱನ ತೌಡಿಗೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೩೦). ೫. (ಆಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದಂ ;

ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು : ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮಪುರಾಣಂಗಳೆಂಬುವ ಕೊಟ್ಟಾಯ ಕುಟ್ಟುತ್ತ ನುಚ್ಚು ತೌಡು ಕಾಣೆ ಭೋ (ಮಹಾದೇ. ೦. ೪೬-೦೦೬).

[ದೇ.] ತವು. ತವುಟು, ತವಿಡು; ಮಲ. ತವಿಡು; ತುಳು. ತವುಡು, ತೌಡು ; ಕೊಡ. ತವ್ಡೀ ; ತೆಲು. ತವುಡು, ತೌಡು]

ತವುಡೆ 'ತವುಡ್ಡಿ' ನೋ.

ತವುತರ್, ತೌತರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಕುಂದು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು : ಅವಸೋದುವನಿತು ಶಕ್ತಿಯೆ ತವುತಂದೊಡೆ ಪಂಚಪದದ ನಾಮಾಕ್ಷರವಂ ಧ್ರುವವೋದುವುದು (ಅರಿಷ್ಟ. ೩-೩೫); ಆಗಳ್ ಈಯೋದುವಾತನ ಭಯವುಮಟ್ಟುವಾತನ ಚಲಂ ತವುತಂದುವು ತತ್ಪ್ರಮಾಣದೊಳ್ (ಜಾತಿಪು. ೬ - ೪೦); ಅವುರೆಲ್ಲೋಸಪ್ಪಾಮ್ಮನೆಸೆದೆಯಿಂದ ತಣ್ಣನೆ ತನಿದಾಯುರಬ್ಬಿಗಳನುಕ್ಕುವಮಿಂದಯನಾವಶೇಷವಮುಂಟಿನೆ ತವುತರ್ಪುದುಂ ತನುವಳಂಕರಣಾಂಬರಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕಾಜನಿತ ವಿರ್ಜಂದಿಂದನಿಬರುಂ ತಿರ್ದಾಯುವಿನಂತ್ಯಹಿಚ್ಛಮಂ (ಮಹಾಪು. ೨-೫೪). ೨. ಸಾಯು ; ಲಿಳಿ; ನಾಶವಾಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು : ಜನನೆರ್ದ ಬರ್ಬುಗ ತೆಱದಿಂ ತವುತರ್ವುದುಮಭಯಬಲಧನಧಾರಸ್ಯೈಶ್ವಂ ಜವನೆರ್ಮೆ ಪೋ ಱಿಗರ್ ತಗುವಂತೆ ತಾಗಿದರಡುತ್ತ ಕಡಿತಲೆಕಾಱರ್ (ಪಂಡಿತ. ೦೩-೫೩) : ದುರಿದೊಳೆ ಕಂಡು ಪನಾಂತರದೊಳ್ ನಿಪಾನಪಂಕಾವಿಳವಾರಿಯಂ ಹರಿಣಿಯೊಂದು . . . ಉಚ್ಚೈತ್ಯಜ್ಞಾವೈಚಮಂದನಾಂದಗತಿ ಬರ್ಪನಿತಕೆನಿತಾ ತಾವದಿಂದೆ ತಜ್ಜೀವನಮುಂ ಮೃಗಾಂಗನೆಯ ಜೀವನಮುಂ ತವುತಂದು ವೊರ್ಮೊದಲ್ (ಕಂದ್ರಪ್ಪ. ೯-೭೮). ೩. ಬರಿದಾಗು ; ವಿರ್ಜಿಗು ; ವ್ಯಯವಾಗು; ಕೊನೆಗಾಣಾಗು: ಕಂಚೆ ತವುತಪ್ಪಿದಲ್ಲು ಪದದಂಗಡಿಜ್ಜಿಲ್ಲ ದರ್ಪ್ರನಪ್ಪನಿಂ ಪಡೆಗುವರೆಚ್ಚೆ ಬೆಂಚೆ ಬೆದೆ . . . ಕೊಡೆ ಪುಂಜಿಸಿದ ವಾಜ್ಞಾಯರತ್ಯಮಂಯ ಜನೆಚಣಾ (ಸಮುಚ. ೩-೩೦) ; ಅನಿಪಮ ವಸಂತ ತಿಳಿಕೆಯೊಳನುನಯದಿಂದಂತು ಚಾರುದತ್ತನಿರಲ್ ತದ್ಧನಮುಂ ತವುತಂದುದು (ಪಾಪಪು. ೪-೩೭) ; ಕೆಱ್ ನೆಱ್ ನೀರ್ ತವುತರೆ ಬಱಗೆಱಿಜ್ ಯಾದುವು (ಜಗದಿ. ೦೭-೩೪). ೪. ಕಡಮೆಮಾಡು; ಕುಗ್ಗಿಸು : (೬).

ತೌತರ್ : ೨. ವಿಳಯಸಾಗ್ರಾಂತಕೆನಂತೆ ಮುಂತರ ಬಲಂ ತೌತಂದುದಂ ಕಂಡು ದೋರ್ವಳಿವಿಖ್ಯಾತನಗುವಿಗಿನಂಕದ ಕಲಿ ಶ್ರೇತಂ ಧನುರ್ಜ್ಯಾರವಂ ಬಳಿಯರ್ ಜೀವೊಡೆ ಗೆಯ್ದು (ಪಾಪಪು. ೦೩-೮).

[ತವು + ತರ್]

ತವುದಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಗಾವುಂಡಯ್ಯ ನಾಜ್ಞೆಯ [ಡು]ಗೆಯ್ದ ತವುದಟ್ಟಿಗೆ ನಱ್ಪಿಟ್ಟಗವುನ್ನೆಯ ಮಗ ಆಮ್ಮಣ್ಣಗವುನ್ನ ತನ್ಮೂರಟಿಸ ಕಣ್ಣು (ಎಳ್. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೪-೯ ; ೨೩೨).

[?]

ತವುದಲೆ, ತೌದಲೆ (ನಾ). ಮಂಗಿವು; ಮುಕ್ಕಾಯ; ಕೊನೆ; ಅಂತ್ಯ: ಜಿನಾದಾಪಿ ಸೋಲ್ವು ನನ್ನಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪಾಂಡುನಂದನರಿಂಗಳ್ ವೋದೊಡಮೇಸ್ ತಿಣಾಕಾಗದೆ ವೋದವುದೇ ನಮ್ಮ ನೃಪತಿಗವು ತವುದಲೆ ಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೦೮) ; ಅವರನುಭವಿಸುವರಾಯುವ ತವುದಲೆವರ ಮಧಿಕೆದುಃಖವಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೦೧) ; ಕವುಂಗು, ಕೌಂಗ ; ತವುದಲೆ, ತೌದಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕವದಲೆ, ಕೌದಲೆ] (ರಾಷಾಭೂ. ೦೩೩ ಅಂಡಾ) : ಶಿಶಿರದ ತವುದಲೆಯುಂ ನವವಸಂತಸಮಯವುವೇಶಮುಂ ತವ್ಮೊಳ್ ಸಂದಿಸೆ ಬಣ್ಣಿಸಲರಿದು (ಗಿರಿಶ. ೭-೩೫). **ತೌದಲೆ** : ಅರವಸೆಗಿಂಬುವೆತ್ತ ರಣ ಮಂಡಳಮಾ ರಣಮಂಡಳಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತರಿಸಿದ ಬೀದಿ ವೀಧಿಗಳ ತೌದಲ್[ಪಾಠಾಂ. ಕಾದಲೆ, ಕಾಲ್ದಲೆ]ಗೊಪ್ಪುವ ಮಂಡಪಂ ಮನೋಹರತರ ಪಾಂಡವಕ್ಕೆ ಕರುಂಬಿತ್ತವೊಲಿರ್ಪ ಸಂಧಾಗ್ಯಹೊಗಳ್ತ್ಯರಿಯನೆ ಚೈತ್ರಚಂದ್ರಮರ ಚಿತ್ರಿಸಿದಂತೆನಿರ್ವರ್ದ್ದಿಂದಂ ಪುರಂ (ಅಪಂಪ. ೦೦-೦೩) ; (ಸೊಕ್ಕು. ೪-೦೪೭ ಸೊಗ).

[ತವು + ~ ದಲೆ]

ತವುದಲೆಗಾಣಿಸು, ತೌದಲೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊನೆಯನ್ನು ಕಾಣಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶಪಡಿಸು : ತೊಲಗದೆ ನಿಂದ ವೀರನಂ ತಲೆಗಡಿದುರುಳ್ಚುವ ಮೂವರಿಪರ ವೀರನಂ ತವುದಲೆಗಾಣಿಪ (ರಾಷಾಭೂ. ೦೦೬ ಅಂಡಾ ೩). **ತೌದಲೆಗಾಣಿಸು** : ವೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರ ವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತವುದಲೆ + ಕಾಣಿಸು]

ತವುದಾಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಂಕೆ : ದಣ್ಣಡೀಸಂ ತವುಕಂ ತವುದಾಯ ಸಟುಂದಗೊಳ್ ಪ್ರಾ[ಯ]ಶ್ಚಿತ್ತಂ ತಿಪ್ಪಿಸಂ[ಜ್ಞಂ] ಗಾಡಿಯ ಸಜ್ಞಂ (ಎಳ್. XI, ಶಾಕೊ. ೦೩೯-೫೦ : ೧೧೮).

[?]

ತವುರು 'ತಮರ್' ನೋ.

ತವುಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ತವ್ಪೆ, ತವಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಂದು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : "ತವದುದು ತೀರ್ದುದು ಬೀತುದು ಸವೆದುದೆನಲ್ ಕ್ಷಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗತಿಂದಱಗೆ ಬುಧರ್" (ಶಾಕಾ. ೪೨) ; ಚಿಕ್ಕೀರಚಿತ್ತದೊಳ್ ನೆಲಸಿದ ಸನ್ಮಯಂ ತವದು ತೊಟ್ಟಿನೆ ಪೋಯ್ತು . . . ನೆಱ್ ನಿಶ್ಚಳನಾಗೆ ಕರಂ ನಿಶಾಕರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೬೮) : ತವೆಯದ ಸೊಬಗಿಂ ನೀರಾಟವಾಡುವ ಕಾಂತಿಯರ್ ಳೊಳ್ಳೆ ನೆನಪಂ . . . ಜಲಕೇಳಿಯಂ ನೆಗೞ್ತುತ್ತಮೆಸಿದಂ (ಅಭಿಧ. ೧-೫). ಗೃಹಗುಪ್ತಂ ವಣಿಜ್ಮುಖ್ಯನಿರ್ಪಂ ಮುಂದಂ ಕಲ್ಯಾಣದಿಂದಂ ತವೆಯುದ ನವರತ್ನಂಗಳಿಂ (ಪಚಕ. ೦೨-೦೩) ; ಲತೆಗೆವಾಲಿಂಗನದಿಂ . . . ಆಕಿರಂಜನುವಮಳ್ಕುಬ್ಬಿಗೆ ತವೆಯದ ರತಿಯ ವರಿಣತಿಯಾಂ ನೋಱಿಪ ದಂಪತಿಗಳ್ ಮುಂ ಗುರುವಾಗಿ ಕರಂ ಕ್ರೀಡಿಸರ್ ವನದೊಳಗೆಗೆ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೬೬); ತವಕಂ ತವೆಯುದುವೊರ್ . . . ಆಣ್ಮಂಗೊಲಿವಿವರ್(ಅಭ್ಯುದ. ೩-೬೨). ೨. ಮುಂಗಿ ; ತೀರು : ಅಲ್ಲಿಯ ಸಾರಮವ್ಪ ಬೆಳಸಂ ಸಲೆ ಕೊಯ್ಯುಱ್ ತೀರ್ಚಲಾಜರಂತಲ್ಲದೆ ಕೊಯ್ದೊಡಂ ತವೆಯಲೀಯ್ಕ ಸುರಾಶಗಳಂ ವಿವಿಧಾಸರ್ ಸಲ್ಲರ್ (ಜಾಬಾಪು. ೪-೦೬). **ತವಿ** : ೩. ಸೊರಗು ; ಬಡವಾಗು; ಕೃಶವಾಗು : ಅಂದಿನಂ ನೋಂತು ನೋಂತು ತನು ತವಿಯೆ (ರಾಮಕ್ಕ. ೬೭-೦೮). ಸವೆ, ಸವೆ, ತವಿ(ತವು), ಸೊರಗು, ಕೊರಗು, ನೆಳ್ಳು (ನೆಗ್ಗು) (ಕಂಚುಮು. ೮೬). [<ತವ್ಪೆ-/ತವಿ. ತವ]

ತವ್ಪೆ (ಆ). ಆತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ, ಮುಂಗಿಯುವಂತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ಶಬ್ದ : "ನೆಱ್ ನಲಿ ತವೆ ಮಿಗೆಯೊಗು ಮಿಗೆಯುಱ್ಯೆಂಬವು ಪಾದಪೂರಕಾರ್ಥ" (ಆಚಾ. ೩೮) ; ದುಷ್ಪನೊವ್ವ್ ನದಱ ಫಲವಂ ತವೆ ತಿಂಬವಂ . . . ಕುಪ್ಪೆವಿಟ್ಟ ಬಿದಿರ್ಸ್ಸಿ ಕುಲಕ್ಷಯಂ ಮಾಗುಗುಂ (ಎಳ್. VIII, ಗಡಗ. ೬೦-೦೩ ; ೪೪೧) ; ಭುಜಬಲಿ ಕಣ್ಮಿಗಳ್ ತವೆ ಪೆರ್ವರ್ಪೊರೆ ನಿಶ್ಚಳ ತನು ವಡೆ ನೋಡೆ ಭರತರಾಜಂ ಸೋಲ್ವಂ (ಅರಿಷ್ಟ. ೧೪-೦೦೩) ; ಪೊಸ ಪೂಮಾಲೆಯುಮಿರ್ದೊಡೀನಂ ತವೆ ಮುಡಿವರ್ಪ್ಪ ದೊಡೆ (ಹರಿಕಾ. ೦-೩೫) ; ತಿಮಿಯಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನದಂಗುವಿನೆಂ ತವೆ ನಂಗಿಗೆ (ಕಾಪ್ಪಸಾ. ೭೬) ; ನವರತ್ನದ ಗಿಂಡಿಯ ಪ್ಪಾರಲಿ ತವೆ ಕೈಕಾಲ್ಗೊಗ ದೊಳಿರೆ (ಕಂಪ್ರಸಾ. ೦೦-೫೩). [<ತವ್ಪೆ]

ತವ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ರೊಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಕಾವಲಿ; ಹಂಚು: ಅಡುಗೆ ಮಾಡಲು ಅವರಲ್ಲಿ ಗಡಿಗೆ-ಮಡಕೆಗಳೂ ತವ್ಪೆಲಿ ತವಗಳೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ (ಮುಕುಟ. ೨೫): ಇನ್ನು ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದರೆ ಕಾಯ್ದು ತವೆಯ ಮೇಲೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಲಗಿದಂತೆ (ಮುಕ್ತ. ೩೦೦): ರೊಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸುಡಲು ಆತ ತವೆ ಹಚ್ಚಿದ (ರೂಮುಸು. ೯೮). ೨. ಅಡುಗೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವ ತಾವು. ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಚ್ಚಳ : (೬). [<ಹಿಂ. ಮಕ್ತಾ. ತವಾ]

ತಶಬೀರು 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಶಬೀರುಯಂತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ; ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ ಯಂತ್ರ: ನಾಟಕಕಾರರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ತಶಬೀರುಯಂತ್ರ (Camera) ದಿಂದ, ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮಾಜದ ಕೆಲವು ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ (ತಿಡುಗು. ೪, ಪೀಠಿಕೆ).

[ತಶಬೀರು (<ತಸಬೀರು) + ಯಂತ್ರ]

ತಷ್ಟ (ಗು). ಕೆತ್ತಿದ; ಹೆರೆದು ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಿದ. [ಸಂ.]

ತಷ್ಟಿ (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಕಷ್ಟ: ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕೆಡಿಸುವ ತಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದವಂ ಸವಿಗಳಿಂ ದೃಷ್ಟವಾಗದವಂ (ಬಸಪು. ೫೧-೪೯). "ಉಸಾಬರಿ" (ಬಸಪು. ಕೋಶ). [?]

ತಷ್ಟೃ (ನಾ). ಬಡಗಿ; ಮರಗೆಲಸದವನು. [ಸಂ.]

ತಸಕ್ 'ತಸಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ತಸಕಲು (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಠಕ್ಕು: (ಕ).

[ತಸಕ್ಕು$_1$ (<ತಸುಕು) + – ಅಲು (< –ಅಲ್$_2$)]

ತಸಕ್ಕು$_1$ 'ತಸುಕು' ನೋ.

ತಸಕ್ಕು$_2$, ತಸಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. **ತಸಕ್**: 'ತಸಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ತಸಕ್ಕನೆ (ಅ). ತಸಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: (ಕ).

[ತಸಕ್ (<ತಸಕ್ಕು$_2$) + – ಅನೆ$_1$]

ತಸದೀಕು, ತಸ್ತಿಕು, ತಸ್ತೀಕು (ನಾ). ೧. ದೇವಸ್ಥಾನ, ಮಸೀದಿ, ಛತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂಮಿಗೆ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ, ಸರಕಾರವು ಕೊಡುವ ನಿಗದಿಯಾದ ಹಣ: ಚತ್ರದ ತಸದೀಕಿನ ಐವಜಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಠಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಾಯಿದದಂನ್ನು ಮವಕುಫ್ ಮಾಡ್ಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೦೩೮, ೨೬-೯; 1830). ೨. ಸರ್ಕಾರವು ಕೊಡುವ ವರ್ಷಾಶನ; ಉಂಬಳಿ: ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪೂಜಾ ನಡೆಯೂ ಬಗ್ಗೆ ತಸದೀಕು ದಾಖಲೆಯ ಮಾಡಿಸಿ ತಸದೀಕಿಗೆ ದಸಕತ್ತು ಮೊಹರು ಮಾಡಿಸಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಖುಲ್ಲ ತಸದೀಕು ಕಂ ೨೨ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೫೬-೨೦; 1855); ಮಾಜಿ ಅಮೀಲರು ಕಾಗದಪತ್ರ, ತಸದೀಕು, ಜಿನಸಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಡುವುದು (ಮಹಾವಂ. II, ೫೬); ಪ್ರಾಕಿನಿಂದ ಹತ್ತೋ ಇಪ್ಪತ್ತೋ ರೂಪಾಯಿ ತಸದೀಕು ಸಿಗುತ್ತದೆಯಂತೆ (ಹಹಸ. ೦); ಅರ್ಚಕ ವೃತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಹದಿನಾರು ರೂಪಾಯಿ ತಸದೀಕು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಅನಾಥ. ೯). **ತಸ್ತಿಕು**: ೨. ಸರಕಾರದಯಿಂದಾ ಯೆನಾದರ್ರು ತಸ್ತಿಕು ಅಪ್ಪಣೆ ಆಗಬೇಕೆಂಬದಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೩೯-೧೫; 1813). **ತಸ್ತೀಕು**: ೧. ಮುನ್ನೂರು ತೊಂಬತ್ತಮೂರು ವರಹಾವು ಐದುಹಣ ತಸ್ತೀಕು ನಡಶಿಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೦-೨೦; 1822); ತಸ್ತೀಕು ನಿರೂಪಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆ(ಎಕ. II, ೧೬-೨೫; 1830); ಈ ದೇವರಿಗೆಲ್ಲಾ ನಿತ್ಯ ಕಟ್ಟಲೆ ಪಡಿತರ ದೀಪಾರಾಧನೆ ರಥೋತ್ಸವ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಸವಗಳು ನಡೆಯುವದಕ್ಕೆ ತಸ್ತೀಕುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಗ್ರಾಮ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು (ಜಾಮವಂ. ೫೬); ಛತ್ರದ ತಸ್ತೀಕು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವಿಚಾರ ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದೆ (ಜೆಂಗಾಳ್ವ. ೫೩೬).

[←ಅರ. ತಸದ್ದುಕ್; ಮರಾ. ತಸ್‌ದೂಕ್, ತಸ್ದೀಕ್]

ತಸಬೀರ 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಸಬೀರು, ತಶಬೀರು, ತಸಬೀರ, ತಸವೀರು, ತಸ್ವೀರು (ನಾ). ಚಿತ್ರ; ಭಾವಚಿತ್ರ: ನಮ್ಮ ತಸಬೀರು ಬರೆಯುವೆಯಾ ಎಂದು ಹೋಳಕರನು ಕೇಳಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೪೯); ಮೊಗಲ ಅರಸರು ತಸಬೀರು (Portrait) ಪ್ರಿಯರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೨೧); ಅದು ನನ್ನ ತಂದೆಯ ತಸಬೀರು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೬೫). **ತಶಬೀರು**: ಒಂದು ಚಿತ್ರ ಅಥವಾ ತಶಬೀರು(ತಿಡುಗು ೩೧). **ತಸಬೀರ**: ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಚೌಕಟಿ ಸಹ ಕನ್ನಡಿಗಳೂ ತಸಬೀರಗಳೂ . . . ಹೇಳಿ ತಯಾರಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೨೮೧). **ತಸವೀರು**: ಮನೆಯ ತಸವೀರುಗಳನ್ನೂ ಮಾರಿದೆಯಾ (ದೇವದಾ. ೯೨); ಅದರಿಂದಲೇ ಅವರಲ್ಲಿ, ತಸವೀರನ್ನು (Portrait) ಬರೆಯುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಬೆಳೆದುದು (ಭಾಜಿತ್ರ. ೩೦). **ತಸ್ವೀರು**: ತಸ್ವೀರು ಬರೆಯುವಂಥ ನಸ್ ಸಾಹೇಬರವರು ಮಡಿಕೇರಿಗೆ ಬಂದು ಇದ್ದಲ್ಲಿ (ರಾಜೀಂದ್ರ. ೧೪೭).

[←ಅರ. ತಸ್ಬೀರ್; ಹಿಂ. ತಸ್ವೀರ್; ಮರಾ. ತಸ್‌ಬೀರ್; ತಸ್‌ವೀರ್]

ತಸರೀಫ್, ತಸ್ಲೀಪು (ನಾ). ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕಾಣಿಕೆ,–ಉಡುಗೊರೆ: ವಿಲಾಯತಿಯಿಂದ ಬಂದ ತಸರೀಫ್ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು . . . ಅನೆಯ ಮೇಲೆ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸಕಲ ಮರ್ಯಾದೆಗಳೊಡನೆ ಮೆರೆವಣಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಹಾವಂ. II, ೧೦೮). **ತಸ್ಲೀಪು**: ಅರಸರು ಅವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸಿ ಅನೇಕ ತಸ್ಲೀಪು ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು (ಬಪ್ಪೆರು. ೩).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಶ್‌ರೀಫ್; ಮರಾ. ತಶ್‌ರೀಫ್, ತಸ್‌ರೀಫ್]

ತಸವೀರು 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಸುಕು, ತಸಕ್ಕು$_1$ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಠಕ್ಕು: ನಾಗರಿಕತೆಯೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಲೋಕಾಚಾರದ ತಸುಕುಗಳನ್ನೂ ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವೆಯಲ್ಲವೆ ನೀನು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೧೮). **ತಸಕ್ಕು$_1$**: ಇನ್ನೂ ನಿಮ್ಮ ತಸಕು ಬಿಡುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ? (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೧೪೯). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಸುಕು]

ತಸ್ಕರ (ನಾ). ಕಳ್ಳ; ಚೋರ: "ಐಕಾಗಾರಿಕಃ, ತಸ್ಕರಃ, ದಸ್ಯುಃ . . . ಸ್ತೇನಃ–ಈ ೧೦ ಕಳ್ಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೩); ತಸ್ಕರ ನನಧನನಂ ನೀಡಱಿಂ ನೋಡಿ ಕಂಡಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೮); ದುರ್ಜನಂ ದುರ್ಮದಂ ತಸ್ಕರರೆಂಬೀ ಕಂಟಕಸ್ತೋಮದ ನಡುವೊಡಲಿರ್ಪಂದಮೇಂ ಸೋಜಿಗಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೯); ಪುಂಡಾಟವ ಕಲಿತ ಮಗನು ತಸ್ಕರ ಭೃತ್ಯಂ ಚಂಡಿಯ ಮಾಡುವ ಸೊಸೆ ಪಗೆ ಕಂಡಾ (ಪಂಚಶ. ೩೦-೪೮); ನಾನು ತಸ್ಕರನಾಗಿ . . . ಗುಲಾಬಳ ಮಂದಿರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕೆನು (ಎಳೆಕ.೫೫). [ಸಂ.]

ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಚೋರವಿದ್ಯೆ; ಕಳತನದ ಉಪಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಆ ಕಳ್ಳನು ಬಗೆಬಗೆಯ ತಸ್ಕರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಕುಶಲನಾದವನು (ಕಸಾಚಿ. ೧). [ತಸ್ಕರ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಸ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವುಮಾಡು; ಕದಿ; ಅಪಹರಿಸು: ಶಿವಭಕ್ತರು . . . ಅನ್ಯದ್ರವ್ಯವ ತಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದೆಂಬುದಂ . . . ನುಡಿದರ್ ಮಹಾಪುರಾತನರು (ಗಣಭಾ. ೧೬೭); ಪರಮವೇದಂಗಳ ತಸ್ಕರಿಸಿದ ತಮಾಸುರ ಗುಪ್ತದೊಳಡಗಿರಲು (ಮೋಹತ. ೩೬-೨೨); ರಾವಣ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದುರುಳ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತ ಬರಲು (ಹನುಮ. ೩೩); ತಮ್ಮ ವಸ್ತುವನ್ನು . . . ಇತರರು ತಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟು (ರಾವಿಜ. ೮೧). [ತಸ್ಕರ + – ಇಸ್ಕು$_3$]

ತಸ್ಕರೆ (ನಾ). ಅಪಹರಿಸುವವಳು; ಕಳ್ಳಿ: ತಪಿತೆ ತಸ್ಕರೆ ತವಕಿ ತವೆ ತಂದ್ರಿ ತಾಮಸಿಯೆನಿಪ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕೆ ನಿಲಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಳಲಿಕೆ ಬಾರದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೬೦). [ಸಂ. ತಸ್ಕರಾ]

ತಸ್ಕಾನ (ನಾ). ಮಲ; ಹೇಲು: ಆ ವಿಷಯ ತೀರಿದ ಬಳಿಕ ಆ ಯೋನಿ ತಸ್ಕಾನದ ಕುಣಿಗಿಂದ ಕಡೆಯಾಗಿಪ್ಪುದು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೪೦-೧೧೨); ಲಲನೆಯರ ನಂಬಿ ಶಿವಸುಖವನಱಿಯದಿಹ ಮಲದೇಹಿಗೆತ್ತಣದು ನಿತ್ಯಾ ತಸ್ಕಾನದಾ ಕುಳಿಯ ವಿಸ್ತರಿಸಲೇತಕೆಲೊ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೋದಳಡ್ಡವಾಗ ಹುದು ನರಕವದು ಒತ್ತರಿಸಿ ಕಳದಡವ ಮುಕ್ತಾ (ಗುರುಬೋ. ೧೦-೧೦೬).

[←ಪಾರ. ಮರಾ. ದಸ್ತ್]

ತಸ್ತ 'ತಸ್ತು' ನೋ.

ತಸ್ತಿಕು 'ತಸದೀಕು' ನೋ.

ತಸ್ತೀಕು 'ತಸದೀಕು' ನೋ.

ತಸ್ತು, ತಸ್ತ(ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಅಥವಾ ತಾಮ್ರದ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ: (ಕ). **ತಸ್ತ:** ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೨೫೦ ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಸ್ತದಂಥದ್ದೊಂದು ಮುಶಿಯೊಳಗೆ . . . ಕರಗಿಸುವರು (ಕಥಾಗೆ. ೨೮೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಷ್ತ್ ; ಮರಾ. ತಸ್ತ್]

ತಸ್ಥಿವಾಂಸಕೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರೇಣುಕಿ, ಲಲಿತೆ, ತಸ್ಥಿವಾಂಸಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಸ್ತುವಾಂಸೆ, ಸ್ವರವಾಂಸೆ]ಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಪಂಚಮಸ್ವರದಿಂದೊಗೆದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೨). [?]

ತಸ್ಲೀಪು 'ತಸರೀಫ್' ನೋ.

ತಸ್ಲೀಮು (ನಾ). ಸಲಾಮು; ವಂದನೆ: ಆತನು ಮೂರು ಸಾರೆ ತಸ್ಲೀಮು ಮಾಡಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಲು . . . ಮಂತ್ರಿಯು ತಸ್ಲೀಮು ಮಾಡಹತ್ತಿದನು (ಸತ್ಯಸಾ. ೪೬). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಸ್ಲೀಮ್]

ತಸ್ವೀರು 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಹ$_1$ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಹ$_2$ (ನಾ). ಸಂಧಾನ ; ಒಪ್ಪಂದ. 'ತಹಪತ್ರ' ಪರಾ.

ತಹಮಾಡು = ಸಂಧಾನಮಾಡು : ಮುಂದಹ ಕಾರ್ಯಗಳ ತಹಮಾಡಿ ನಿರ್ಧರಿಸೆನಲು ಜಾಂಬವ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಕೂಡಿ ಯೋಚಿಸಿದನು (ಆನಂರಾ. ೪-೨-೨೮). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ತಹ್]

ತಹಕ (ನಾ). ತವಕ ; ಕಾಳಜಿ; ಚಿಂತೆ ; ಗೊಡವೆ (?) : ಮೆಲುತಿರಲು ಬೇವನು ಸಹಜದಿಂ ಬೇಡೆನಲು ಬಿಡುವನೆ ತನಗೆ ವಿಷವೇರಿ ಅಹಿತವಾದರೆ ತಾನೆ ಬಿಡುವನು ತಹಕ ನಮಗೇಕದಕ (ಜಿನಭಾ. ೨೦-೬೪) ; ಅಹಿತ ಬಂದಿಹುದೀಗ ಮುಂದವರಿಹರು ಅನ್ಯೋನ್ಯದಲಿ ಯಿಂತಿದಕೇನು ಸಂಗಟದಾ ತಹಕ ನಮಗೇಕಾನು ನೀ ನೆರವಹುದು ಅವರವರಿಂಗೆ ಸರಿಯಂತಿಹುದೊ ಅದಕೇನೆಮಗೆ (ಜಿನಭಾ. ೪೭-೪೨) ; ಇಹುದು ಸಂತಸದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ತಹಕವರಿದೈದಿಸುವೆನೆಂದತಿಗಹಕದಲಿ ಮತ್ಸ್ಯೇಂದ್ರ ಸಹಿತೊಲವಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟ (ಜಿನಭಾ. ೬೨-೮). [<ತವಕ?]

ತಹಕೀಕು (ನಾ). ೧. ಶೋಧನೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ; ಸತ್ಯಸಂಗತಿ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು : (ಕ). ೨. ಒಂದು ವಿಷಯ ಅಥವಾ ಘಟನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ; ಶೋಧನೆ ; ವಿಚಾರಣೆ; ತನಿಖೆ : ಆಗ ತಕರಾರು ಸಲ್ಲಾ ಆದ ಪ್ರಕಾರ ತಹಕೀಕು ಮಾಡಲಾದೀತು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೧). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಹಕೀಕ್]

ತಹಕೂಫ್ 'ತಹಕೂಬ' ನೋ.

ತಹಕೂಬ, ತಹಕೂಫ್ (ನಾ). ಕೆಲಕಾಲದವರೆಗೆ ತಡೆಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಸಮಯವನ್ನು ಮುಂದೂಡುವುದು: ಈ ಮೂರೂ ತಾಲೂಕಿನ ರೈತರು ಸರಕಾರದವರಿಗೆ ಮೊರೆ ಇಟ್ಟು ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿ ತಹಕೂಬ ಇಡಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕರವೀ. ೬೩) ; ತಮ್ಮ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ತಹಕೂಬ ಇಡಬೇಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೯೮). **ತಹಕೂಫ್ :** ಅರಸನು ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟ ಸಭೆಯನ್ನು ಒಂದು ಸಭಾಕಾರ್ಯ ಕಾಲದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಭಾಕಾರ್ಯ ಕಾಲದವರೆಗೆ ತಹಕೂಫ್ ಮಾಡಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೩೬).

[←ಮರಾ. ತಹಕೂಬ್, ತಕೂಬ್ ; ಅರ. ತವಕ್ಕುಫ್]

ತಹತಹ (ನಾ). ೧. ಆತುರ ; ತವಕ. 'ತಹತಹಪಡು' ಪರಾ. ೨. ಕಳವಳ ; ಚಿಂತೆ : ಯಾತಕೀ ಪರಿತಾಪ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಚೇತರಿಪನಿನಕುಲನ ಬಾಣದಿ ಯಾತುಧಾನರು ಮಡಿವರೀ ನುಡಿಗಿಲ್ಲ ಸಂದೇಹ . . . ತಹತಹ ವೇಕೆ ನಿನಗೆಂದ (ಆನಂರಾ. ೬-೦೮-೫೦); 'ಯಾವ ಮಹಾರಾಯ ಮಾಡಿದನೊ ತಾಸಿಗೆ ಅರವತ್ತು ನಿಮಿಷ' ಎಂದು ಶಾಮಿಗೆ ತಹತಹ (ಕರಿಕಂ. ೨೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಹೈಪು ; ತೆಲು. ತಹತಹ]

ತಹತಹಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆತುರಪಡು ; ತವಕಪಡು : ಅನುವಿನ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಆನಂದನ ಮನಸ್ಸು ತಹತಹಪಡುತ್ತಿತ್ತು (ಮುರುಕು. ೯೯) ; ಅವರ ಒಡವೆಗಳ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬೆಂಬೂದಿಯಿಂದ ಬಾಚಿಕೊಳ್ಳುವೆವೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುರೋಹಿತರು ತಹತಹಪಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೯). ೨. ಕಳವಳಪಡು ; ಸಂಕಟಪಡು : ಎಚ್ಚರ ವೇನೂ ಬರಲಿಲ್ಲ . . . ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೋರದೆ ತಹತಹಪಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದನು ಅಮರ (ಸಿಡಿಲು. ೮೮) ; ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಸರಿಯಾದ ಊಟ ಕಂಡರೆ ಸಾಕಲ್ಲಾ ಎಂದವನು ತಹತಹಪಡುತ್ತಿದ್ದ (ಶನಿಸಂ. ೬೫).

[ತಹತಹ + ಪಡು$_1$]

ತಹತಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆತುರಪಡು ; ತವಕಿಸು : ಮಿಂಚಿನ ಕೆಂಚುರಿನಾಲಗೆ ನಮ್ಮನೆ ನೊಣೆವಂತೆ ತಹತಹಿಸಿದೆ, ಗುಡುಗಾಗಿದೆ, ನಮ್ಮನೆ ನಗುವಂತೆ (ಅಹಲ್ಯೆ. ೨೦-೧೦). [ತಹತಹ + – ಇಸು$_3$]

ತಹನಾಮೆ, ತಹಾನಾಮೆ (ನಾ). ಲಿಖಿತವಾದ ಒಪ್ಪಂದ; ಕರಾರುಪತ್ರ: ಮಹೀಶೂರದೇಶವನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನವರಿಗೂ ನಿಜಾಮರವರಿಗೂ . . . ಒಂದು ತಹನಾಮೆಯು ನಡೆಯಿತು (ಜಾಮವಂ. ೨೬೧) ; ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸರ್ಕಾರದವರಿಗೂ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರವರ ಕಡೆ ಮಹಾಮಾತೃಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಮ್ಮಣ್ಣಿಯವರಿಗೂ ನಡೆದ ತಹನಾಮೆಯ ಪ್ರಕಾರ (ಮಹಾವಂ. II, ೩) ; ರಾಬರ್ಟ್ ಟೈಲೆರ್ ಸಾಹೇಬರ ಮಾರಿಪತ್ತಿನಿಂದ ತಹನಾಮೆಯನ್ನು ಬರೆಸಿ, ತಲಚೇರಿ ಸರಕಾರದ ದಫ್ತರದಲ್ಲು ಮಡಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೩). **ತಹಾನಾಮೆ :** ತಹಾನಾಮೆ ಬರದು ಇಡುವಾಗ್ಯೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೦). [←ಮರಾ. ತಹನಾಮಾ]

ತಹಪತ್ರ (ನಾ). = ತಹನಾಮೆ : ಅದೇ ರೀತಿ ತಹಪತ್ರ ಮಾಡಿ ವಕೀಲರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವಂತೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು (ಹಸಿವು. ೬೦).

[ತಹ$_2$ + ಪತ್ರ]

ತಹಬಂದು (ನಾ). ೧. ನಿಯಮ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ಮುನ್ನಂ ಮಾಡಿದ ತಹಬಂದು ಕಟ್ಟುಗಳ್ ಮುರಿದುವೆಂಬ ಭಾವಮಂ ಮಾಡಿ (ಕಳನ್ಯ. ೦೦-೩೮). ೨. ಹತೋಟಿ ; ಹಿಡಿತ ; ವಶ : ಸಾವಿತ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ಹೇಗೆ ತರುವುದೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತ (ತಾಯಿಕ. ೬೨) ; ಅವಳು ಆ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು(ಝಾರಾಣಿ. ೬೪).

ತಹಬಂದಿಗೆ ತರು = ಅಳವಿಗೆ ತರು ; ಹತೋಟಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸು : ಈ ಸೀಮೆಯನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ತರುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೩) ; ತುಳಸಾಬಾಯಿಯವರು ಘಾಬರಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ತಹಬಂದಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು (ನಡೆದಾ. I, ೮೫೩). **ತಹಬಂದಿಗೆ ಬರು** = ಹತೋಟಿಗೆ ಬರು ; ಸಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು : ತರಗತಿ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂತು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೪೭) ; ಏದುಸಿರು ಇನ್ನೂ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ವಂಶವೃ. ೨೮೨) ; ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ೨೪ ಗಂಟೆಗಳೊಳಗೆ ರೋಗ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಾರದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ (ಕಲರೋ. ೨೫) : ವೈದ್ಯರು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರೂ ರೋಗ ಇನ್ನೂ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [?]

ತಹರೀರು (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕೆಲಸಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಸಂಭಾವನೆ,–ಭತ್ಯ : (ಕ).

[←ಅರ. ಮರಾ. ತಹರೀರ್ = ಲೇಖನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಸಂಭಾವನೆ]

ತಹಲ್ 'ತಹಲು' ನೋ.

ತಹಲು, ತಹಲ್ (ನಾ). ಸದ್ಯ ; ಪ್ರಕೃತಕಾಲ: ಡೆಮ್ಮಟಿಕಮಿಷನ್ಸ್‌ರೋ ಸಬ್‌ಡಿವಿಜನ್ ಆಫೀಸರೋ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿ ತಹಲಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಲೆಬ್ಬಿಗಳನ್ನು . . . ಖಾಯಂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೪೦ನೆ. ೦೩೬). **ತಹಲ್** : ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ನಾನು ತಹಲ್‌ವರೆಗೂ ಒಂದು ಏಟು ಕೈಬಿಡ್ತಿಲ್ಲ (ಕೆಂಗೂರಿ. ೧೩೬). [?]

ತಹಶೀಲ್‌ದಾರ್ 'ತಹಸೀಲುದಾರ್' ನೋ.

ತಹಶೀಲ್‌ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ್' ನೋ.

ತಹಶೀಲ್ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ್' ನೋ.

ತಹಸಿಲದಾರ್ 'ತಹಸೀಲುದಾರ್' ನೋ.

ತಹಸೀಲಿ 'ತಹಸೀಲು' ನೋ.

ತಹಸೀಲು, ತಹಸೀಲಿ, ತಹಸೀಲೆ, ತಾಸೀಲು (ನಾ). ೧. ಕಂದಾಯದ ವಸೂಲಿ: (ಕ). ೨. ಕಂದಾಯದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಾಗ ; ತಾಲ್ಲೂಕು : ಖಾಂದ್ಯಾ ತಹಸೀಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಮಾಂಧಾತ ವೆಂದೂ...ಹೇಗಿದ್ದಾ ರೆ(ಕರ್ನಾಕ. ೨): ತಹಸೀಲುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ಸಮಾಚಾರ ವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ ಆಗ್ನೇಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (ಭೂಗೋತ. ೧೩೦). **ತಹಸೀಲಿ** : ೨. ರಾಜಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಆದವಾನಿಯ ತಹಸೀಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದನು (ಕಥಪ. II, ೨). **ತಹಸೀಲೆ** : ೨. ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ನೌಕರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದರೂ ಬಹುಕಾಲ ತಹಸೀಲೆಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿನ್ನು ಆಳಿ . . . ನಿವೃತ್ತರಾಗಿದ್ದರು (ರಾಸೌಪ್ರ. ೬); ರಂಗನಾಥರಾಯರ ತಹಸೀಲೆಯ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಕಾಲೋಕು . . . ಕ್ಷಾವಮ್ಕೆ ಈಡಾಯಿತು (ರಾಸೌಪ್ರ. ೮). **ತಾಸೀಲು** : (ಕ).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಹಸೀಲ್; ಮರಾ. ತಹಸೀಲ್; ತಹಶೀಲ್]

ತಹಶೀಲುದಾರ್, ತಹಶೀಲ್‌ದಾರ್, ತಹಶೀಲುದಾರ್, ತಹಶೀಲ್ದಾರ್, ತಹಸಿಲದಾರ್, ತಹಸೀಲ್ದಾರ್, ತಾಶೀಲ್ದಾರ್, ತಾಸೀಲುದಾರ್ (ನಾ). ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಮಾಮಲೇದಾರ್(ಉಕ) ; ತಾಲೂಕಿನ ಮಂಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ : (ಕ). **ತಹಶೀಲುದಾರ್** : ಕನ್ನೆಯ ತಂದೆಯು ದೊಡ್ಡದೊಂದು ತಾಲೂಕಿನ ತಹಶೀಲುದಾರನಾಗಿದ್ದನು (ತೊಕಮು. ೩೦೮). **ತಹಶೀಲುದಾರ್** : ಆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಲ್ಲಾ ಇರುತ್ತಿದ್ದ ತಹಶೀಲುದಾರ ಮಂತಾ ದವರಿಗೆ ತಾತೀತಿ ಸಹ ಬರಿಸಿ (ರಾಶೇಂದ್ರ. ೧೨೬). **ತಹಶೀಲ್ದಾರ**: ಮದರಾಸ್ ಕಲ್ಕತ್ತಾ ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯ ಬೊಂಬೈ ಜಿಲ್ಲಾದಲ್ಲಿ ತಹಶೀಲ್ದಾ ರರುಗಳ ಹಾಜರಾತಿ ಹುಕುಂನಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮುಶ. ೪). **ತಹಸಿಲ ದಾರ** : ಆದು ಆ ಪ್ರಾಂತದ ಸರಿಾಜಿನ್ಯಾರಿಂದ ಹಿಡಿದು, ತಹಸಿಲದಾರ ರನ್ನು . . . ಕಲೆಕ್ಟರ ದೊರೆಗಳವರೆಗೂ ಹಿಂದ ವಿಷಯ (ಹುಸಾ. ೨೯). **ತಹಸೀಲ್ದಾರ** : ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನು ಬಾಡಿದಾರರನ್ನೂ ತಹಸೀಲ್ದಾರರನ್ನೂ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಡಿಸಿದನು (೧೦೬ಮು. ೩೦೮). **ತಾಸೀಲ್ದಾರ** : ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಪೂ೦ಗಾ ವೂ ರು ತಾಲೂಕಿನ ತಾಸೀಲ್ದಾರರ ಸೇವರು (ಪ್ರಕಾಪ. ೩೪).

ತಾಸೀಲುದಾರ್ : (ಕ). [←ಅರ. ಪಾರ್. ಹಿಂ. ತಹಸೀಲ್‌ದಾರ್ ; ಮರಾ. ತಹಸೀಲ್ದಾರ್ ; ತಹಶೀಲ್ದಾರ್]

ತಹಸೀಲೆ 'ತಹಸೀಲು' ನೋ.

ತಹಸೀಲ್ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ್' ನೋ.

ತಹಸಾನಾಮೆ 'ತಹನಾಮೆ' ನೋ.

ತಹಿ (ನಾ). ಒಡನಾಟ ; ಜೊತೆ ; "ಸ್ನೇಹ" (ಪ್ರಲ್ಕಾ.) : "ತಹಿ (?) ಯಂತದು[ಪಾಠಾಂ. ತಹಿಯೆಂದುಂ]ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊ]ತ್ತು" (ಕಪುರಿ. ೯೨) : ಉಟುಂಟು ತಹಿಯಾಗಿ ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ ನೀವು ಪಲೆನಂಟುಗಳ ಬಿದಕಬೇಡ (ಶಾಂದಪು. ೩-೮). **'ತಹಿಕಾಡಿ** ಪರಾ. [?]

ತಹಿಕಾಡಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾರ ; ಸ್ನೇಹಿತ : ಕನ್ನದ ಬೊಮ್ಮಿದೇವಮ್ಮನ ನೊಂಬವಿನೆಂಡಗೊಂಡು ಬರಿತಾ ಗಳಹಮಂ ಕೊಂಡು ಮನಮೊಸಿದು ತಹಿಕಾಡಿನವೊಲರಮನೆಯನಜಸಿದ ಪೊಸ್ಕು (ಜಸಿಪು. ೩೧-೦೦).

[ತಹಿ + – ಕಾಡ]

ತಳ್ಳ್$_1$ 'ತಟ್ಟುಳ್'$_1$ ನೋ.

ತಳ್ಳ್$_2$, ತಟ್ಟುಳ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ತತ್ತ್ವ, ತಳ್ಳ್$_1$ (ಭೂತಕ್ಕೆ). ತಳ್ಳು$_2$ (ಭೂತನ್ಯೆ). ೧. ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಘಟಿಸು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು: ಕೆದಜಿ ಚತುರ್ದಲಂ ಬೆದಜಿ ತಳ್ಳ ದಳಂ . . . ಗುರ್ಣಾರವನಂದು ಲಕ್ಕಲೆಳ್ದಿದೆ ಕೊಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೦) ; ಸಿಡಿಲೊಳೆ ತಳ್ದು ಪೊಣ್ದ ಸಿಡಿಲಂತರಿ ಬಾಳೊಳ್ ಬಾಳ ಪಳಂಚಿ ಮಾರ್ಕಿಡಿದಿಡಿದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೩); ರಣದೊಳರಾತಿಭೂಭುಜಬಲಂಗಳನಿಗ್ರಭುಜಾಸಿಯೊಳ್ ಖಿಣ್ಣೆ ಖಿಣ್ಣೆನೆ ತಳ್ದು ಪೊಯ್ದು ಪ ಡ ಲಿ ಟ್ಟ ಪೊಲಾ ಗಿ ರೆ ಮಾ ಡಿ (ಎಳ್. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೬೨ ; 1042) ; ಪರಬೆಯ್ದ ತಾಗಿ ಧುರದೊಳ್‌ಗೆಟ್ಟಿದ್ದ ವೀರಭಟರಂ ಅದಱನ ಕಾಳಗಿನರದೆಯ್ದು ತಾಗಿ ತಳ್ದುತ್ತೆಗ್ಗುಳುದು (ಎಳ್. VIII, ಕೊರವ. ೬-೯ ; 1165) ; P ಇದು ತಳ್ತು ಎಂಬುದರ ಆಪಲಿಪಿತವಿರಬಹುದು. ತತ್ತರಿ ಭೂತತಾಥಸ ತಡೆವನೆಂದನು ದನುಜ ರಭಂಪಡೆಗಳ್(ಕಾಶಿಖ.೩೬-೨೦); ಕನಸು ಮನಸಿನೊಳಾಗೆನ್ನುಯ ತನುವಿನಲಿ ನೀ ನುಂದು ಮಚ್ಚಿಸಿಯನಿತು ಧಾವತಿಗೊಳಿಸಿ ನಿಮ್ಮರುಣದಲಿ ನೀನೆನ್ನ ಕನಲಿ ನುಡಿದೊಡೆ ನಾನು ಬಿಡುವೆನೆ ತನಗೆ ತತ್ತಡೆ ಧಾವಿಸಲು ಸಾವನಿತು ಬಂದೊಡೆ ಬರಲಿ ಬಿಡೆ ನಾನೆಂದಲಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರ ಶು ೬೬. ೬-೬೦); ಈ ಬಲವನು ತತ್ತೊಡೆದೊಡಾಯುವುದಸುರರಿಗೆ ಪಶುವೆ (ಹುಬು. ೩೮-೫೪). ೨. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : 'ತಳ್ಳೊಯ್ಯೆ', 'ತಳ್ಳು' ಪರಾ. △ **ತಟ್ಟುಳ್**$_2$: ಬಾಳ್ ಕಿಟ್ಟು ಇದಿರೆ ನಡದು ಕಜ್ಜಿತ್ಪವ್ಗೋಗಿ ತಟ್ಟು ಸತ್ತ (ಸೌಇಇ. IX-೧, ೬-೦೦ ; ೨೩೮ನ ಕತ).

ತತ್ಸಾಳ = ಎದುರಿಸಿದ ಸೈನಿಕ : ಕಿಟ್ಟು ಬಾದವರಲ್ಲ ರಿವುಳಿದರಿಂ ಸೇತಾಗಟ್ಟಿ ಬಂದವು ಜೀಯ ತೊರಿಗೆ ಕುಟ್ಟುತ್ತ ಬಂದವು ತತ್ಸಾಳಿನೆಂದನು ದಿಟ್ಟಿ ಕನ್ನಡಿಗ ಮಾಚಯ್ಯ (ನಾಗಗು. ೦೬-೦೨). **ತಳ್ಳಕ್ಕು**=ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊಡೆ; ಎದುರಿಸಿ ಸೊಲ್ಲುಂ: ಕಂಚಿನೆಂಬೋಗಿಸಾಮಹಿತಂ ವೀರನಕ್ಕಗಸುತ ನಿನುದಾರ[ಂ] ಪಿಡಿದಡಿಸಿ ನವಿಲ ಕೊನ್ಪೆದಿಗಿ[ಡೆ] ತಳ್ಸಕ್ಕಿ ದೇವದಯೆಂಬ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗದೆದ ಬೆಳ್ಳಲಮಂ (ಸೌಇಇ. XI-೧, ೪೫-೬ : ೯೮೦). **ತಳ್ಳಿಱ್ಱಿ**. **ತಳುತಿಱಿ**, **ತಳುತ್ತಿಱಿ**, **ತಳ್ಳರಿ**. △ **ತಟ್ಟಿಱಿ** = ತಳ್ಳಿಕ್ಕು : ದುಗ್ಗಯ್ಯ ಸಾಸ್ತ್ರನೂರ ತೊಜಂಗೊಳ್ಳ ಧಾಳ ಕಳ್ಳರೊಳ್ಳಿಱಿದು ಅಟ್ಟಿ ಸತ್ತ (ಎಳ್. IX(೫), ಕಾವೇಶಾ. ೪೮-೦೬ : ನು. ೩೦೦) ; ಆತಂಗೆ ಚಕ್ಕೆವೇಟ್ಟುಮೆ ಪೋ ತಳ್ಸಿಱಿದಾಮೆ ಗೆಲ್ವಂ (ಆದಿಪು. ೦೪-೬) ; ಪೊಱಗಣಾರಿವರ್ಗಮಂ ತಳ್ಳಿಱಿದು ಗೆಲಲ್ಕರ್ಜವೊಳಗಣಿರಣಿಪಡ್ಡರ್ಗರ್ಗ ನೆರೆದಿರೆ ಪಾಯದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೦೭) ; ಪೊಯ್ಯಲೋಡಿ ಪೊಗುವುದಿಲ್ಲದೆ ತಾಗಿ ತಳ್ಸಿಱಿಯಲಿಱಿಯೆವು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೬-೩); ಸಾರಥಿಗರ್ ಸಾರಥಿಗಳೊಡನೆ ತಳ್ಸಿಱಿಯೆ (ಪಂಠಾಮಾ. ೦೩-೬೦) ; ನೆರೆದಿಂತೀಗಳ್ ಪೋಗಿ ತಳ್ಸಿಱಿವೆನೆಂದಾ ಮಾತದರಿತಿರ್ಕ (ಕಬ್ಬಿಣ. ೦೩೯) ; ಪೆಜಮೆಟ್ಟಿ ತುಜುಗಿ ಮಿಗೆ ತಳ್ಸಿಱಿದವ್ಮೆ ಪೊಡೆದೊಡನೆ ತಮ್ಮೆಳೀ ಕಾಂತೆಯ ನುಣ್ಣುಱುಗಿವೆಗ[ಣ್ಗ]ಳ್ಗೀಗಿ ಕೊಱತೆಗೆ ದಲ್ಬಾಱುಗಾಗ್ಗು ಬಲಿಗಾದು ಸಹಿಲ (ಪುಪ್ಪಕ. ೭-೩೦) ; ಮುಂಡಮುಂಡ ಗಳೆದ್ದು ಜವದಿ ತಳ್ಸಿಱಿದು ಗೆಲಗೊಂಡುದು (ಲಕಿಪು. ೦೭-೦೭); ಸಿರಿವೂರದ ವೀರಂಗನುಭಧರು ಬಲಂ ನೋಡಲು ತಳುತಿಱಿದು ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ (ಕಬ. V, ೯-೨೮: 1075); ತುಳಿ ತಳುತಿಱಿದು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಳ್. VII, ಕಿವಮ. ೦೦೯-೬ : 1188 ?) ; ಗೊರವರ ಹೊನ್ನಯ್ಯಂ ತುಜುವಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿ ಪಲರುಂ ಕೊಂದು ತಳುತ್ತಿಱಿದು

ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ನೊಂ (ಎಳ್. VIII, ಸೊರಬ. ೬೪-೦೦ ; 1032) ; ಒತ್ತೊತ್ತಿ ಬರಿವ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಅವನು ಇದಿರಾಗಿ ತಾಗಿ ತಳ್ಳರಿದು ಕೊಂದನು (ಕಿಒಲಿ. ೨೬-೦). ತತ್ತ್ವಕಾರ್ಯ=ತತ್ತ್ವಕಾರಿಯ [ಪ್ರಾಣಾ. ದುರ್ವಚನೀ.]ನು (ಕಿಒಚಂ. ೨೯-೦). ತತ್ತ್ವಕಾರ್ಯ=ತತ್ತ್ವಕಾರಿಯ : ಆದು ಮಾಣಲೀಗ ನಿನಗಂ ತತ್ತ್ವಕಾರ್ಯವಂ [ಪ್ರಾಣಾ. ಕಾರಣಂ ನಾನು ನಿನಗೀಗ ಮಾಡಲಿಂ]ಬುದನುಸಿರು ಸುರಪ (ಕಿಒಚಂ. ೦೯-೨೬). ತತ್ತ್ವಕಾರಿಗೆ = ಪ್ರಾಣಿಯದ ಯುದ್ಧ : ಮೀಣಾವ ಶಶಿವಂಶಾವಳಿಯ ನೆಮ್ಮುಗೆಯ ನೆಗಲದ ತ[ಪ್ರಾಣಾ. ತೆ]ತ್ತ್ವಕಾರಿಗೆಕೆ (ಕುವ್ಯಾರ್ಜು. ೩-೩೪). ತತ್ತ್ವವಶ = ಒದಗಿದ ಆಗತ್ಯದ ಸಂದರ್ಭ,– ಆವಶ್ಯಕತೆ : ಜಜಯಂಗೆಯ್ಯುದೊಳಕಳಿಂಗದೊಡನಿದುಮಿಗೆಗಾಗಿ ತತ್ತ್ವವ ಸರವ್ವನಮಗೀಕರಸುವನಿಗೆಳಲಿ ಭಾವಿಸಲು ಸಂಜಾರ (ಪ್ರಭುರೀ. ೦೪-೦೭); "ಇರುವ ಕೆಲಸ" (ಪ್ರಭುರೀ. ೪೩೪). ತತ್ತ್ವವೇಳೆ = ಒದಗಿದ ಸಮಯ, –ಸಂದರ್ಭ : ತತ್ತಿಗೆರು ತಾವಾದ ಕಾರಣ ತತ್ತ್ವವೇಳಯ ಅಾದಿಲ್ಲೆ ದಿಟ ಹತ್ತ ತಂದಿಗಳಹುದು ಮಡಿವಳ ಚನ್ನಿಬಸವಗಳು (ಪ್ರ ಭು ೨೯. ೨೩-೨೭). ತತ್ತ್ವಹೊತ್ತು = ತತ್ತ್ವವೇಳೆ : ಎಲೆಲೆ ಬಾಣಸಿ ತತ್ತ್ವಹೊತ್ತಿನ ಚಲವ ಮರೆಂಬಟೆಕು ಮಲ್ಲನ ಗೆದಿಂಡೆಕೊಡು ಹರುಷಾ ಮೃತವನೆನ್ನಾತ ನೀನಿಂದು (ಕುವ್ಯಾ. ಒಡಿಪ. ೪-೭೩); ಪೂತು ಪಾಯಿಕು ತತ್ತ್ವಹೊತ್ತಿನೆಳಾತನುಕೊಂಬವರಾರು (ಕುವ್ಯಾ.ರಾಮ್ರ. ೪-೧೦). ತತ್ತ್ವಿ[ತ್ತಿ]= ೧. ಮುಂತ್ತು ; ಕವಿ : ಆವರಿಸು : ಮಾಣ್ದ ಪೆದವುಂ ಮುದವುಂ ಮಿಗವುಂ ಮೊರ್ವಿಯೆ ಕೋಕ ಚಕೋರ ಕೋಟಿಗಿಂತೆಱಪಾದುದು . . . ವಿಯೋಗಿಗೆ ಪಯೋನಿಧಿಗೊರ್ಮೆಯೆ ಕೆರ್ದು ಪೆರ್ಚ ತಳ್ಪಿಱಾದುದಾಗಳಂತಮರ ದಿಕ್ಕುದೇರಿದ್ದುವನೇಱ್ ಆ ರಾದ್ರಿಯಂ (ಕುಸುಮ. ೦೦-೦೦). ೨. ಆಲುಗಾಡಿಸು ; ಚಲಿಸು : [ವಿಯ್ಯಂತಗಾಗುತ್ತುಂ] ಉಸ್ಸತ್ತಚೆಪ್ಪ ಯಿಂದೆರಯಂ ತಿಂದ ಮಿನಂತೆ ಪೊಳೆಯುತ್ತುಂ ಪೊಲ್ಲವನಿತಾಗಿ ಕಯ್ಯಂ ತಳ್ತಪ್ಪಿದು ಪೆಱರ್ಗಂಜಿ . . . ಪರವಶಮಾದರಂತೆ ಜಡತಾಗಳತ್ತು ವಿರಲಾಗದಂಬೀ ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೋಷಂಗಳಂ ಪಿಂಗಿ (ಧರ್ಮಾಕ್ಯು. ೫-೦೩೬). ತಳ್ಪುನೋಡಱಂ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು ; ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ನೋಡು : ಎಳವರೆಯದೊಳಿಳೆಯರ್ಕಳೆಸಲಿತೆ ನಳದೊಳ್ಳಗಿಂದೆ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ದುನಂ ಗೊಳ್ ತಳ್ತುನೋಡಿ ದುಮ್ಮಿದ್ದಿ ವಿಳಾಸಿಯಂಗಳಂ ನೋಡುತಿರಲ್ಕಾಂ ಕೆಲದೀ (ಪಾಶ್ವ. ೬-೪೬). ತಳ್ಳಿಗೆಯಂದಿವಾಗಿ ಉದಯಿಸು,–ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಇರುಳೆಲ ಕಂಭದಿಂ ಹಿಮಕರನಾದಂ ಕರಿಯ ತೆಱದಿ ತಟ್ಟಿಂ [ಕೈ೨]ಗೆಯು ಸಂಧಾಕಿರಣ ಮಂದಮ್ಮೆಳ್ ಪರಿದುದು ವಿರಹಾಕುಳಕೆರಲು ಬೀರರಂ ಮೆಣುಚುತ್ತುಂ (ಅಷ್ಟ. ೬-೪೩).

ತಳ್ಳ್ ೪ (ನಾ). ಆಡ್ಡಿ ; ಅಡಚಣೆ ; ತಡೆ : (೪). [<ತಳ್ಳ್ ೩]

ತಳ್ಳ ‘ತಲ್’ ನೋ.

ತಳಂಕಂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತದಕಿನ ತಾಳ ತಂಗಿನ ತಳಂಕಿ [ಪ್ರಾಣಾ. ಗಿ]ನ ತುಂಬುರ ಟ್ಟಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬಳಿಯತ್ತಿಯಿವೆಯುಂ ಮರಂಗಳ . . . ಕಾನನವೆತ್ತ ನೋಟ್ಟಿಯ್ದಾದಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೬). [?]

ತಳಂಗು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಜಿಸು ; ಗರ್ಜನೆಮಾಡು : ಕಟ್ಟಳೆ ತಾಗಿ ತಳಂಗೆ ಕಟ್ಟಿದಲಗಂ ತಳ್ಪಱಿದು ಮೆರೆವ ಹಡವಳ ಸುಬ್ಬು (ಎಳ್. VIII, ಸಾಗರ. ೯೫-೦೯; 1189). [<-ತಮಿ. ತಟ್ಟುಮ್]

ತಳಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರ ತಪ್ಪು ; ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಾಗು : ಭರತನೞ್ಗೆಯೊಂದೆ ಪಿಯ ನೆಮ್ಮಾರ್ಗದಿ ಕುಟ್ಟೆಯಾತ್ಮಂ ತಂಗೆಟ್ಟುರುಳ್ದುದು (ಕ್ರೀಚಾಮ. ೦೦೪-೭೬). [ತಳ (= ತಲ) + ಕೆಡು]

ತಳಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೈದುಲ್ಲಿ ಹಿಡಿ : ಜಾವುರ ಧವಳಚಂಚತ್ಕಾಳವ್ಯಂತಂ ಸಮಂತು ತಳಂಗೆಂಗಂಡೊಡನೆಟ್ಟರಲ್ ಮದರದರಾಜ್ಯತ್ರೀಲಸನಸ್ಯೂರ್ಮವೆತ್ತಿ ತೆನಲ್ ಭೀಮತನೆಂಬ ಪೊಲ್ಕಳೊಲವಿಂದಾಜ್ಞಗೇಹಾಂತಮಂ (ಪಳಂ. ೩೩೦). [ತಳ (= ತಲ) + ಕೊಳ್]

ತಳಂಬಿಗೂಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮಹಾಜನಂ ಮಹಾದೇವಯ್ಯಂಗೆ ನಾವಿದವಾರಿಯುಂ ತಳಂಬಿಗೂಲಿಯುಮನಾವಕಾಲಮುಂ ಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೩೨-೨೭ : 1068).

[ತಳಂಬಿ? + ಕೂಲಿ$_1$]

ತಳಕ್(ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ವೇಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ತಳಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ತಳಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ : ಈಶ್ವರಿ ನೆಲಅಣಬೆ ಚಿತ್ರಮೂಲ ತಳಕ ಜೋತಿಕಾಷ್ಠ . . . ಯಿವ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲು ಮಾಣ್ಗು (ಪಾಠಾಜಿ. ೦೩-೧). [?]

ತಳಕಂಭ 'ತಳಗಂಬ' ನೋ.

ತಳಕಟ್ಟು 'ತಳಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳಕಾಡು 'ತಟ^{3}ಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಳಕಿತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಜಾಗಬಿಡು ; ಊರು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ; ಓಡಿಹೋಗು ; ದೂರವಾಗು: ಇಲ್ಲಿಂದ ತಳಕಿತ್ತಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪ ತೆಗೆದ ಕೂಡಲೇ ವಾಂಗಾನು ಈದ ಹುಲಿಯಂತೆ ಮೈಮೇಲೆ ಬಂದನು (ಮೋದಿಮ. ೦೫೬); ಹಾನಗಲ್ಲು ಬನವಾಸಿಸೀಮೆಗಳಿಂದ ಹೊಯ್ಸಳರು ತಳಕಿತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು (ತವನಿ. ೧೪೩); ತಂದೆಗೆ ಜಡ್ಡಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಾರು ಕೊಟ್ಟರೂ . . . ಅಲ್ಲಿಂದ ತಳಕಿತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಬೆಟ್ಟಹೊ. ೧೫) ; ತಳಕಿತ್ತಿ ಓಡಲೆ ; ತಳವೂರಿದ ಚಿಂತಿ (ಸಖೀಗೀ. ೪೮-೨) : ಈ ಮಾತು ನೆನಪಾಗುತ್ತಲೇ ಅವಳ ಸಮಾಧಾನವು ತಳಕಿತ್ತತೊಡಗಿತು (ಮುತ್ತೈದ. ೯೯).

[ತಳ (=ತಲ) + ಕಿತ್ತು$_1$]

ತಳಕೀಳು (ಕ್ರಿ). = ತಳಕಿತ್ತು : ಒಂದೆರಡು ವಾರದೊಳಗೆ ತಳಕೀಳಬೇಕು (ಬಾಬಲ. ೫೭) ; ಮುದ್ರಣದ ಕರಡು ಕಾಗದದೊಳಗಿನ ಕಾಟುಹಾಕಿದ ಅಂಶದ ಹಾಗೆ, ತಾವು ತಳಕೀಳತಕ್ಕದ್ದು (ಇಪ್ಪಳ. ೪೮೪).

[ತಳ (= ತಲ) + ಕೀಳು$_1$ (<ಕೀಟ್^{1})]

ತಳಕು$_1$, ತಳ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ ; ಮಿನುಗು : ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ತಳಕುವ ಭಂಗಾರದ ಕರ್ಣಭೂಷಣಗಳು ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೪). **ತಳ್ಕು$_1$** : ೨. ಲೇಪಿಸು ; ಬಳಿ ; ಸವರು : "ತಳ್ಕು – ಅನುಲೇಪನೇ, ತದ್ಭಾವೇ ಚ (ಪ್ರಕಾಶ)" (ಶಮಧಾ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳುಕ್ಕು]

ತಳಕು$_2$, ತಳುಕು$_4$, ತಳ್ಕು$_4$, ಥಳಕು, ಥಳುಕು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಮಿನುಗು ; ಕಾಂತಿ : ಮುಗಿಲಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಚಿಕ್ಕೆಯ ಜಾತ್ರೆಗೆ – ಇರುಳ ತಳಕಿಗೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೦೦೫-೪); ಅವಿಭಾಜ್ಯವಾಗಿಯೂ ನೆನೆವವರ ಹಿತವರಿತು ರೂಪಿನುಪದೆಯ ಭೂಮೆ ಪತಿಕರಿಪ ತಳಕೋ (ಮಲೆದೇ. ೨೮-೪). ೨. ಒನಪು ; ಒಯ್ಯಾರ ; ಬೆಡಗು : ಈ ಹುಡುಗಿ ಬಹಳ ತಳಕು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ತಳುಕು$_4$** : ೧. ಬಲುಸರಳ ಸರಿವಳೆಯ ಮಿದುಳೊಡೆಗಲಸುಗಳಡಾಯುಧದ ತಳುಕಿನ ಕೊಳುಗುಳದ ಜಯಸಿರಿಯ ಕಾಹಿನೊಳಾರು ನೀನೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೭೮). ೨. ಅಳಿಯನು ತಂಗಿಯ ಮಕ್ಕಳು ತಳುಕಿನ ಪೆಂಡತಿಯು ಬಂಧುಜನ ಸಂತತಿಯುಂ ತಳೆಯೊಳಗತ್ತೆಯು ಮಾವನು ತಿಳಿಯದವೋಲೊಳಗೆ ತಿಂಬ ಮೂಷಕತತಿಗಳ್ (ನೀತಿಸಾ. ೮೪೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ಕರ್ಣತಾಟಂಕ ಜಡಿಯೆ ತಳುಕು ದುವ್ವಾಳಿಸಲು . . . ನೂಪುರರವವಡಿಗಡಿಗೆ ಬಿಡದುಲಿಯೆ (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೧-೦೦೧) ; ಪಿರಿಯ ತಳುಕು ಬಾವುಲಿಗಳಂ ಕಿವಿಗಳೊಳಿಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೨೯-೬). ೪. ಗಾಂಭೀರ್ಯ ; ಬಿಗುಮಾನ : ತಳುಕನುಗಿದೀಡಾಡಿ ಪರಿಣತ ಪುಳಕದಲಿ ನನೆನನೆದು ಹರುಷದ ಜಲಧಿಯಲಿ ಮನ ಮುಳುಗಿ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೯-೬೩).

ತಳ್ಕು$_4$: ೨. 'ತಳ್ಕಿಕ್ಕು' ಪರಾ. ೫. ಅನುಲೇಪನ; ಕದಡು; ಕಲ್ಕ: ಇಂದೊಳದಿನುನ್ಮದಷಟ್ಟದವೃಂದಮಿಾಗಳೀಗಳೆ ಮೊರೆದತ್ತು ಚಂದನದ ತಳ್ಕ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕ]ಬಲಾನಿಕರಕ್ಕದೀಗಳೀಗಳೆ ನೆಗಟ್ಟತ್ತೆಲೇ ಪುಗಿಲಿದಾಗಡೆ ವೇಡ ವಸಂತರಾಜನಾ (ಅದಿಪು. ೧೩-೫); ಒತ್ತಿದ ತಳ್ಕೆತ್ತಿದ ತಟ^3 ಮುತ್ತಿನ ಪೊಸದುಡುಗೆ ತಳಿರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಮನಮಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಜೊತ್ತಿಸೆ . . . ಬಂದರರಸಿಯರರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೯) ; ಬೆಳಗುವ ಚಂದನದಣ್ಪಂ ತೊಳಗುವ ಕುಂಕುಮದ ತಳ್ಕಿನಿಂ ಕರಮೆಸೆದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೯). **ಥಳಕು** : ೧. ಇದನ್ನೇ ಥಳಕು ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು (ನನ್ನಪ. ೨೯). ೩. ಪದಕ ಕಂಠಿಯು ಥಳಕು ಚಿಂತಾಕು ಸರಿಗೆಗಳು (ಬಾಜಾಕ. ೦೧). **ಥಳುಕು** : ೨. ಸೋಮು ಥಳುಕಿನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮಾರುಹೋಗಿದ್ದ (ಅನಾಮಿ. ೫೨) ; ಕಾಲೇಜಿನ ಹುಡುಗಿಯಾದರೂ ಶ್ರೀಮಂತನ ಮಗಳಾದರೂ ಥಳುಕಿನ ಶೃಂಗಾರವಿಲ್ಲ (ನಿಶಿಉ. ೫೬).

ಥಳಕು ಪಳಕು, ಥಳಕು ಬೆಳಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಥಳಕು ಪಳಕುಗಳೇನೆ ಇರಲಿ, ಯಾರು ಸಾಜ, ಅವನೆ ರಾಜ (ಇಂಗೀತ. ೩೬-೧೪) ; ಆ ಹೊಸ ಸೊಸೆಯ ಥಳಕು ಬೆಳಕುಗಳಿಂದ ರಾಯರಂತಹ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರುವಾಗ (ರಾಯಕ. ೧೦೦).

[<ತಳಕು$_1$. / ತಮಿ. ತಳುಕು ; ತೆಲು. ತಳುಕು, ತಳ್ಕು]

ತಳಕು$_3$ 'ತಟ್ಕು' ನೋ.

ತಳಕುಮಲಕು, ತಳಕುಮಳಕು (ನಾ). ಗಂಟುಹಾಕುವುದು; ಜೋಡಣೆ: ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ತಳಕುಮಲಕುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಪುನಃ ಬಿಡಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆನಂದಾಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ನಲಿದಾಡಿಸಿ ನೋಡಿದ ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಲೀಲೆಯೆಂಥಾದ್ದು (ಭದ್ರಾಯು. ೫೬). **ತಳಕುಮಳಕು** : ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಇದಕ್ಕೆ ತಳಕುಮಳಕು ಹಾಕುವ ಅವನ ಗುರಿ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಬಾಬಲ. ೭೯).

[ತಳಕು$_3$ (<ತಟ್ಕು) + ಮಲಕು$_2$]

ತಳಕುಮಳಕು 'ತಳಕುಮಲಕು' ನೋ.

ತಳಕ್ಕನೆ (ಅ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ; ಜಗ್ಗನೆ : ಗಳಗಳನೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ನೀರನುಗುಳೆ ತಳಕ್ಕನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪಳಲ್ಕೆನೆ, ದಳಕ್ಕನೆ, ಪಳಚ್ಚನೆ] ಮಿಂಚಲು (ಬಸಪು. ೪೨-೩೦). [ತಳಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ತಳಗಂಬ, ತಳಕಂಭ (ನಾ). ಆಧಾರಸ್ತಂಭ : ಧಾತ್ರೀಧರಮನಿತುಮಂ ಗುಂಡುಗಲ್ಲಿಕ್ಕಿ ದಿಗ್ದಂತಿ ಸಮೂಹೋತ್ತುಂಗ ಗಾತ್ರಾಪರಮವೆ ತಳಗಂಬಂಗಳಾಗಲ್ಕಿದೇಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ ಹಿಮ್ಯಾದ್ರಿಯಂ ದೇಗುಲಮನೆನೆ ಮಹಾದೇವದಂಡಾಧಿನಾತಂ (ಎಇ. XIII, ೪೬-೫೭ ;1112) ; ಧರೆ ರಂಗಂ ಕುಳಪರ್ವತಾಳಿ ತಳಗಂಬಂಗಳು ದಿಶಾಭಿತ್ತಿ ಭಿತ್ತಿ ರಸಾಲಂಕೃತ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಯರಾ ದಿಗ್ದೇವಿಯರ್ (ಎಇ. XIII, ೪೬-೫೮; 1112) ; ದೇವಸ್ಥಾನದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಕಂಬಗಳನ್ನು 'ತಳಗಂಬ'ಗಳೆಂದು ಕರೆದಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೯೬೩). **ತಳಕಂಭ** : ಪೃಥ್ವಿಕುಳ ಮಂಟಪದ ಮೇಲೆ ಪದಶಿಲೆ ಬಿಗಿದು ತಳಕಂಭ [ಪಾಠಾ. ಬ]ಕಳಶದ ಮೇಲೆ ಕೆಸಱುಗಲ್ಲು (ಅವಜಂ. ೨೭-೦೦೨).

[ತಳ (= ತಲ) + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ತಳಗಟ್ಟು, ತಳಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಆಧಾರವಾದ ಚೌಕಟ್ಟು,–ರಚನೆ : ರಾಕೆಟ್ಟಿನ ತಳಗಟ್ಟು ಸುಮಾರು ೭೦ ಅಂಗುಲಗಳ ಅಡ್ಡಳತೆ ಇದ್ದಿತು (ಅಕಾಶ. ೪೭). ೨. (ಆಲಂ) ಮೂಲತತ್ತ್ವ, – ನಿಯಮ: ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವೇ ಅವರ ಹೆದ್ದಾರಿ ; ಸ್ವಾರ್ಥತ್ಯಾಗವೇ ಆ ಮಾರ್ಗದ ತಳಗಟ್ಟು (ರಾಜವ. ೦೫). **ತಳಕಟ್ಟು** : ೧. 'ಕಾಣಿಕೆ' ಯ "ನುಡಿ"ಯನ್ನೇ ನೋಡಿ. ಇದರ ತಳಕಟ್ಟು ಹಿಂದಿನ ಭೋಗಷಟ್ಟದಿ (ಸಮಾಲೋ. ೧೯) ; ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರಗಳ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಗಾಡಿಯ ತಳಕಟ್ಟು (Carriage. ಇಂಕನಿ.). [ತಳ (= ತಲ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಳಗಡಿ (ನಾ). ದಡದ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಕೊರೆಯಂಥಿಕೆ : ತಳುವುದಿಯ ಮಳಲಿದಿಯಲಿಶ್ವತ್ಥಿಯ ತಳಗಡಿಯ ಪೊಳೆ (ಪ್ರಮಿಣಾ. ೯-೨೪).

[ತಳ (= ತಲ) + ಕಡ್ಡಿ]

ತಳಗಡೆ (ನಾ) ಕೆಳಭಾಗ ; ಕೆಳಗಿನ ಹಂತ . 'ತಳಗಡೆಕಾಲು' ಪರಾ.

[ತಳ (= ತಲ) + ಕಡೆ]

ತಳಗಡೆಕಾಲು (ನಾ). ಎಣೆ ಅಥವಾ ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯ ತೀರ ಕೆಳಗಿನ ಮೆಟ್ಟಿಲು ; ಪಟ್ಟಿ ; ತಳದ ಹಲ್ಲಲು : (ಫ).

[ತಳಗಡೆ + ಕಾಲ್ (<ಕಾಲ್)]

ತಳಗಲ್ಲು (ನಾ). ಅಡಿಗಲ್ಲು; ತಳಹದಿಯ ಕಲ್ಲು ; ಅಸ್ತಿಭಾರಶಿಲೆ : ಆಯುರ್ವೇದದ ಆದರ್ಶಕಾಲಗಿ ತಳಗಲ್ಲು ಹಾಕಿ ಹತ್ತುವರ್ಷವಾಯಿತು (ಕಗದ್ಯ. ೧೩೦). [ತಳ (= ತಲ) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಲ್)]

ತಳಗು$_1$ 'ತಳ್ಳು'; ನೋ.

ತಳಗು$_2$ (ನಾ). ಕೆಳಭಾಗ : ಬುಡ: ಮೇಲಿಲ್ಲ ತಳಗಿಲ್ಲ ನಡುವಿಲ್ಲ ರೂಪಿಲ್ಲ (ವೀಕ್ಷಿಪು. ೧-೨-೪).

ತಳತಳಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೆರಸೆರಗು, ಬೆಳಬೆಳಗು, ತಳತಳಗು, ಮೇಮೇಗು, ಮೂಮೂಗು (ಕಣ್ಣಾಹು. ೩೯೭ ಸ್ವಯೋಕ್ತಿ). [<ತಳ]

ತಳಗು$_3$ (ನಾ). (?) : ತಳಗು ಕಲೆ ಚಿಕ್ಕಿ ಜರ್ಝರಿಕೆ ಪುಳಕಂ ತಿಳಿಗಾರಿ ತಿರವಿ ವರ್ಣಮಣಿ ಸಂಗಳಿಸದೆ ಪಳಂಚಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿಮತಳವಮರು ತಳತಳಿಸಿ ತೊಗುವುದು ತನಿವಳಿಗಿ (ಶುಸುಚಮ. ೦-೧೦೩). [?]

ತಳಚಪ್ಪಟೆ (ನಾ). ನೆಲೆಗಟ್ಟಿನ ; ಕುಟ್ಟಿಮ : ಆ ಬಾಗಿಲವಾಡಗಳು ಆಡಿಗೆ ಮನೆ ಆ ಮುಂದಣ ಚಪ್ಪರವೆಲ್ಲಾದರ ಫಾಳಮಂಟ್ಪದ ಸುತ್ತಣ ತಳಚಪ್ಪಟೆ (ಸಿಇಇ. IX-II, ಪಿಆ-೦೪ : 1538).

[ತಳ (= ತಲ) + ಚಪ್ಪಟೆ]

ತಳಚಪ್ಪಟೆ (ನಾ). = ತಳಚಪ್ಪಟೆ : ರಘುವತಿರಾಜಪೊಡೆಯರು ಮಾಡಿಸಿದ ತಳಚಿಪ್ಪೆಯ ಸೇವೆ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೮, ೦೨-೪ : ಸು. 1538).

[ತಳ (= ತಲ) + ಚಿಪ್ಪೆ (<ಚಪ್ಪೆ)]

ತಳಚ್ಚಿಂದೆ (ನಾ). ತಳದ ವಿನ್ಯಾಸ : ಆ ನಾಲ್ವೆಸೆಯ ಮಾನಸ್ತಂಭಂಗಳಿಡೆ ಯೆಡೆಯೊಳರ್ಧಯೋಜನವನ್ಯಾಸಮನಳ್ಪುಕೆಯ್ದು ಸಮಚತುರಶ್ರಂ ಪಾದಾಧಿಕ ಚತುರಶ್ರಂ ವೃತ್ತಮಾಯತವೃತ್ತಮಷ್ಟಾಶ್ರಂಗಳೆಂಬ ತಳಚ್ಚಂದಂಗಳಿಂ (ಕಂದ್ರ. ೦೩-೨೨ ಪ). [ಸಂ. ತಲಚ್ಛಂದ]

ತಳಚ್ಚವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ ; ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಮಿಶ್ರಣ : ರೋಮುಮೊಡಗೆಗು ಕರಂ ಕಡುರೋಮಂಗಕ್ಕುಂ ತಳಚ್ಚವಿ ಪ್ರಕಟನದಿಂ ತಾಮಸ ಹಸಮಮೋಡಗಂಗಮು ಮಾರುತರುಚಿ ಹಯಂಗಳ್ಗೊ ಕರವಶುಭಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೩೦). [ಸಂ. ತಲಚ್ಛವಿ]

ತಳರುಮಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಚೀಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ತಳ ಬರಿದಾಗು ವಂತೆ ಕೊಡಿಪು ; ಒದರು ; ಖಾಲಿಮಾಡು : ಮನೆಯಲ್ಲಿಯ ಕಾಳು ಕಡಿಗಳೆಲ್ಲ 'ತಳರುಮಾಡಿಸಿ' ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಒಕ್ಕಲುಕುಟುಂಬವೂ ಹಪಹಪಿಸಿತು (ಬಕಣಾ. ೫೮).

[ತಳ (= ತಲ) + ರುಮಾಡಿಸು (<ಜಾಡಿಸು)]

ತಳತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಾಳುಗಳ ಪಡೆ; ಪದಾತಿಸೈನ್ಯ: ಜಾಳಾಂದ್ರದೇಶದ ಅರಸು . . . ತಳತಂತ್ರ ಮಾರ್ಬಲ ಸಹಿತ ರಾಜಬೀದಿಯೊಳು ಬರುತ್ತಿರಲು ಹಜ್ಜಿಗಾಣದೆ ತಳತ ಕಾರಿಯ ಮೆಳೆಯೊಗಿವ್ಪ ಬಿಜ್ಜ ಅರಸು ಆನೆ ಮೊದಲಾದ ತಳತಂತ್ರ ಮಾರ್ಬಲವ ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಸರ್ಪವಿ. ೨೦೩-೯೩೦) ; ಮುಂದಣ ತನ್ನ ತಳತಂತ್ರಮಂ ಕೆಲಕ್ಕ ತೊಲಗವೇಟ್ಟು . . . ವನೇಚೀವಾರಣಮನಡೆದು ನೂಂಕಿ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೦-೯೪ ಪ) ; ಲಲಿತಾಂತಃಪುರೋಕೋಟಿ ಪಿಂದೆ ತಳತಂತ್ರಂ ಮುಂದೆ (ಪುಕ್ಕಪು. ೮-೨೬) ; ಪ್ಯೂಹವನು ರಚಿಸುವೆನು ನಾಳೆನೊಳಾಹವಕೆ ತಳತಂತ್ರವೊಂದೇ ಮೋಹರಕೆ ನಡತರಲಿ ಹಡುರಥರಾದಿಯಾದವರು (ಕುವಾ.ದ್ರೌ.ಗ. ೮-೭೬) ; ತಳತಂತ್ರದಗಲವ ದಾಟಲಾಜದ ಮೇಲೆ ಚಲಪಕ್ಷಿ ಗಳಾಗ ಬಳಲಿ ಇಳೆಯೊಳಂದಿರಿದುವು (ಕಂಪವಿ. ೦೦-೭೮) ; ತಳತಂತ್ರವೀರರ ಜೀವಿತವ ಹಿಡಿಯದಿರ (ಕಂಕೊಡಾ. ೦೩-೭). ೨. (ಆಲಂ) ಕೈಬಳಕೆ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ಎಸೋ ತಳತಂತ್ರಮಾಡಿ ಕೆಸು ಸಾಧಿಸಿಬಿಟ್ಟ (ರಪಿ). [ತಳ (= ತಲ) + ತಂತ್ರ]

ತಳತಂತ್ರಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಲಾಳಿನ ಪಡೆಯನ್ನು ಜೊತೆಗೂಡು ; ಪದಾತಿಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಡಗೊಂಡಿರು : ನರಸಿಂಹವರ ಬೆಲೂರ ದೊರೆ ಗಳಾಗ ಹರುಷದೆ ತಳತಂತ್ರಗೂಡಿ . . . ಭರದಿ ಬಂದರೇನೆಂಬೆ (ಕಂಪವಿ. ೩-೨೮) ; ತಳುವದೆ ತಳತಂತ್ರಗೂಡಿ ಸನ್ನಾಹದೊಳಿವಟ್ಟು ನಡದ ನುಬ್ಬನಲಿ (ಕಂಪವಿ. ೦೦-೦೦). [ತಳತಂತ್ರ + ಕೂಡು$_1$]

ತಳತಳ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತಳತಳಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಳತಳಿಸು ; ಹೊಳೆ ; ಮಿಂಚು : (ಫ).

[ತಳತಳ (<ತಟತಟ) + ಕುಟ್ಟು$_{11}$]

ತಳತಳನೆ 'ತಟತಟನೆ' ನೋ.

ತಳತಳಿಕೆ (ನಾ). ತಳತಳಿಸುವುದು ; ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ : "ಜ್ವಲ—ದೀಪ್ತಿ. ತಳತಳಿಕೆಯೊ" (ಶಾಬ್ಧ. ೦೮೩).

[ತಳತಳ (<ತಟತಟ) + – ಇಕೆ]

ತಳತಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳತಾಳ (ನಾ). ಕೈಯಿಂದ ಹಾಕುವ ತಾಳ : ತಾಳತರುವಿತತಿಯೊಳ್ ಬೇತಾಳಂಗಳ್ ಮೊಜಿದು ತಕ್ಕಿಡು ಬಾಯ್ಬಳಿಸಾ ಪಾತಾಳಬಿಲಂಗಳ್ ವೋಲ್ ತಳತಾಳಲಯಕ್ಕಮದೆ ಕುಣಿಯೆ ಭಯಮನಸಾದಂ (ಕವಿಶಾ. ೩-೦೯೭). [ತಳ (= ತಲ) + ತಾಳ್ (= ತಾಲ)]

ತಳತ್ಪಳಿಸು 'ತಟ್ಪತಟ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಳಥಳ 'ತಟಿತಟಿ' ನೋ.

ತಳಥಳಿಸು 'ತಟಿತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳದಳಿಸು 'ತಟ್ಪತಟ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಳಧಾರಣೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದ ಧಾರಣೆ ; ಸ್ಥಳೀಯ ಬೆಲೆ ; "ಮೂಲ ಬೆಲೆ" (ಶಾಚಳಿಪ. ೭೫). [ತಳ (= ತಲ)+ ಧಾರಣೆ]

ತಳಪ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : "ತೊಳಗು, ಬೆಳಗು, ಮಿನುಗು . . . ಮಿಂಚು, ಡಾಳಂ, ಪೊಗರ್, ತಪ್ಪಾಣಂ. ತೊಳಪಂ, ಮಸೆ—ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (ಕಣಾ. ೦೧-೨೦೩) ; "ಮನೆಯೆಂದು ತಳಪ ಪ್ರಾಣಂ. ತೊಳಪ!" (ಕಬ್ಬಕೃ. ೫೩) ; "ತೊಳಗಿನೆ ಮಿನುಗಿನೆ . . . ಕಳೆ ಪೊಳವು ಪೊಣರು ಮಸೆಯಿನೆ ತಳಪವಿಸರ್ ಕವಗಿಂದೆ ಕಾಂತಿ ಯಿನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೦೦) ; ರಘುವಲದೆ ಬೊಬ್ಬಿರುವಡಾಯುಧ ಹೊಳಪುಗಳ ಡೊಂಕಣಿಯ ತಳವದ ಬೆಳಗುಗಳ (ಕುವಾ.ಭೀ. ೨-೬) ; ತಂತ ಹೊಗಿನ ಬಾಯಧಾರೆಯ ಹೊಳಿಕುಗಳ ಹೊಸಮಸೆಯ ತಳ ಪ್ರಾಣಾಂ. ೪]ವದ ಬೆಗುಗಳ (ಕುವಾ.ದ್ರೌ.ಗ. ೩-೧೩) ; ಹೊಂಬರಹದ ಸುರೇಬಿಯ ತಳವದಸ್ಥಲವಳ ಹಸ್ತವ ಕಳಚಲೆಟ್ಟನು (ಕೂಂರಾ. ೦-೦೦-೧೩) ; ತೆರೆಯ ಹರಿಗೆ ತಳವದ ಕಡ್ಡಿ ಮೆಯ್ಯೋಡು . . . ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ದಟ್ಟಯ ಹರಿಗೆಯವರು ತಜುಬದರು (ಶುಚಾಣಾಂ. ೦೦-೩೦) ; ಚುಟ್ಟಿದರು ಕೂಲಂದಿ ಕವಚವ ಬಿಟ್ಟಿದರು ಏಡ್ಯದಲಿ ದೈತ್ಯನ ಮುಟ್ಟಿದರು ಹೊಗಳಿಯ ಹೊದಿರವ ತಳವದಸ್ಥವದಲಿ (ಅಂಬಿಶಾ. ೦೯-೬೪).

೨. ತಲೆಗೂದಲು ಹೊಳಿಯುವಂತೆ ಹಚ್ಚುವ ಕಪ್ಪು ; ತಲೆಗೂದಲನು ಸಿಂಗರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಚ್ಚುವ ಲೇಪನ : "ನರೆಗೆ

ಇಡುವ ಕಪ್ಪೆ" (ಕಟಾಸಿ. ೫ I, ೬೮). 'ಪಟಪಟೆ' ಪರಾ. ೩. (ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಲೇಪನ: ಹೊನ್ನಬಟ್ಟಲಲಿ ಕುಂಕುಮ ಗಂಧ ಸಲಿಲ ಬಾವನ್ನ ಕರ್ಪೂರಿ ಕಪ್ಪುರದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪದಮಾಡಿ ಲೇಪಿಸಿ ಪೆಣ್ಣಲರನ್ನೆಗೆ ತಳಪನಿಕ್ಕಿದರು (ಮೋಹಪ. ೩೦-೩). [<ತಳಪು]

ತಳಪ೪ (ನಾ). ಹಾಸುಗೆ ; ತಲ್ಪ. 'ಅಭಿಪತಿತಳಪ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ತಲ್ಪ]

ತಳಪಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹೊಳಪುಗಣ್ಣು ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಕಣ್ಣು : ಎಳಸಿಗೆ ಗಣ್ಣೆಸಳ್ಗಣ್ಣ ತಾವರೆಗಣ್ಣ ತಳಪಗಣ್ಣ [ಜಾಣಾಂ. ಪೊಳಲೆವಾಳೆಗಣ್ಣ] . . . ಬಾಲೆಯರು (ಅಂಜಾಸಾಂ. ೫೦-೨೪).

[ತಳಪ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ತಳಪಟ (ನಾ). ೧. ಸಮತಲವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಬಯಲು ; ವೈದಾನ: "ತಳಪಟವೆಂದೊಡೆ ಬಯಲು" (ಭಾರತಿ. ೭೮) ; ಇಱುಬನಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಹುಲಿಯನು ಮುಟ್ಟುಂದು ಳೆಯದೆ ತಳಪಟಕೆ ಬಿಟ್ಟಿಱಿಯಬಹುದೇ ಕೊಂದು ಕೊಡದೆ ಬಿಡುವುದೇ ಬಳಿಕ (ಕುವಾ.ಕ. ೮-೩೦); ಹೊಲಬುದಕ್ಕಿದ ತಳಪಟದ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯಂಪೊಲು ನಿನ್ನಾತ ಸಿಲುಕಿದ ನಿಲುಕಿ ನೋಡಿದನೆಲ್ಲಿ ತೋಱಜುರ್ನನಸೆನಗೆನಗೆನಿಸುತ (ಕುವಾ.ರಾ.ಗೆ. ೦೪-೭೭) ; ತೋಱಿದನು ತಾ ಬಳಿಕವಗೆ . . . ತಳಪಟದೊಳಗೆ ಹಾರಕ ಹಾಱುವಧಿನವ ಭಾವ ಭಂಗಿಯು ಬಹಳ ಕೌತುಕವ (ತಿ.ರಾ.ರಾ. ೩.೮-೦೮). ೨. ರಣರಂಗ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ : ಹೊಳಹೊಳೆದು ಹೊಂದೆರು ಹರಿದವು ತಳಪಟಕೆ (ಕುವಾ.ಭೀ.ಗೆ.೩; ತಳಪಟವ ತುಂಬಕ್ಕು ಪಯದಳವ(ಕುವಾ.ರಾ.ಗೆ. ೦೩-೮).

ತಳಪಟವ ಮಾಡು= ೧. ನೆಲವನ್ನು ಸಮತಲವಾಗಿ ಮಾಡು; ಮಟ್ಟು ಪ್ರಮಾಡು : ಕಂಳ ತೆವರ ತಳಪಟವ ಮಾಡುವ ಪದಾಗ್ರದ ಸಲಿಕೆ ಗುದ್ದಲಿ ಹಾರಿಗಳ ಬಲು ಗೆಲಸದೊಡ್ಡರ ಕಳಕಳದಿ ಬರುತಿರ್ದಾರುಸುರ ರಥ (ತಿ.ರಾರಾ. ೩-೬೦೩). ೨. ನೆಲಸಮ ಮಾಡು; ನಾಶ ಮಾಡು: ತಳಪಟವ ಮಾಡಿದನು ಭಾಷೆಯ ಬಳಿಕೆ ಕೊಂದನು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ನೆಲನ ವಲ್ಲಭರನು (ಕುವಾ.ಭೀ. ೬-೬); ಕೊಲುತ ಕಠ್ಯುಲಿ ನೆರೆದ ಸೇನೆಯ ತಳಪಟವ ಮಾಡಿದನು (ಕ್ಷಾತ್ರಾ. ೨೫-೩೬); ರಥಿಕರ ತಳಪಟವ ಮಾಡಿದನು ನಿವಿಷಾರ್ಧದಲಿ ಕಲಿಸನುಮು (ತಿ.ರಾ.ರಾ. ೬-೩೧-೬) ; ಕದಳಿವಂದಂಗಳಂ ತಳಪಟವ ಮಾಡುವ ಮದೇಭವೋಲ್ ಕೋಪಮಂ ಧರಿಸಿದಂ ಕಲಿಭೀಮನು (ತುರಂಗ. ೫೫-೭೪). ತಳಪಟವಾಗು ೧. ನೆಲ ಸಮತಟ್ಟಾಗು : ಲಂಕಾ ಪ್ರೊಡವಿ ತಳಪಟವಾಯ್ತು, ಕಪಿವಾಹಿನಿಯ ಕಾಲ್ಬಲಿಗೆ (ತಿ.ರಾರಾ. ೬-೩೩). ೨. ನೆಲಸಮವಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ತೇರು ತಳಪಟವಾಗಿ ಬಿದ್ದುದು (ಕ್ಷಾತ್ರಾ. ೩೩-೩೦) ; ಆಟವಿ ತಳಪಟವಾ [ಜಾಣಾಂ. ಕೆಳಕ] ಗೆ ನಡೆದುಗ್ಘಟದ ಮಲೆಯಾಧ್ರಿಯಲಿ ಬಿಟ್ಟುದು ಪಟುವರಾಕ್ಕಮಿ ನಿಲವಾಹ್ಲೆಯಲಾ ಮಹಾಸೇನೆ (ತಿ.ರಾರಾ. ೬-೦-೦೫) ; ಕೂಡೆ ತಳಪಟವಾಯ್ತು ಗದೆಯ ಬೆರುಳ್ಹೊಯ್ದು ನೆರ್ನರ್ ಗಜವ್ಯಂದವು (ತುರಂಗ. ೭೦-೭೩).

[←ತುರಾ. ತಳಪಟ್. ತಳಪಟ್ ಜ ಕುಲಕ್ಷಯ. ಸರ್ವನಾಶ; ಹಿಂ. ತಲಪಟ್ = ನಾಶ]

ತಳಪಟುಂಮಾಡು, ತಳಪಟುವಮಾಡು(ಕ್ರಿ). ನೆಲಸಮಮಾಡು;ಧೂಳೀಪಟ ಮಾಡು ; ಪೂರ್ತಿ ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಿರ್ನಾಮಗೊಳಿಸು : ಮೊಳವ ಬೀಜವನು ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಕಂಗಳು . . . ಉಂಡ ಬೆಳೆಯಂ ನಕುಲ ಹೆಗ್ಗಣಂಗಳು ಕಾವ ಬಳವಂತರೆಲ್ಲರುಂ ಸರ್ವಸಂತತಿ ತಿಂದು ತಳಪಟುಂಮಾಡಿ ನಾಡೆಲ್ಲವಂ ಗೋಳಿಡಿಸುತಿರ್ದುವೆ (ಹಕಣಾ. ೬-೬೩). **ತಳಪಟಮಾಡು** : ಆಳ ತತ್ಪಜ್ಞೆಯಿಂದಲಿ ತಳಪಟಮಾಡಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುವಾ.ರಾ.ಗೆ.೦೮-೪೭): ಸಾಲಸಂದಣಿ ಮರಸನಗಲಕೆ ತೂಳ ತಳಪಟಮಾಡಿದನು ಬನದಗಲುದಲಿ ಹೆನುಮ (ತುರಂಣಾ. ೩-೪-೦). [ತಳಪಟ + ಮಾಡು]

ತಳಪಟಿಗಾಱಿ (ನಾ). ಸಮತಳ ಮಾಡುವವನು : ಅಳದುಕೊಂಬುದು ಧರೆಯನಾವ ಸ್ಥಳದಲಭಮತಕಂದು ಬಲಿ ಕೈಗಳ ಮುಗಿಯಲಸು ರಾಂತಕನು ತನ್ನೊಳಗೆ ನಸುನಗುತ ಕಳವರಲ ನಿಗುಚಿದನು ರವಿವಂಶದ ವನಂಧರಿವತ್ತಲಂಬರತಳದ ತಳಪಟಿಗಾಱಿ ಕೈಕೊಂಡನು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ (ನಿಜಾಗ. ೯-೦೭-೪). [ತಳಪಟ + – ಕಾಱ]

ತಳಪಟುಮಾಡು 'ತಳಪಟುಂಮಾಡು' ನೋ.

ತಳಪಟುವರಿಗೆ (ನಾ). ಸವಂತಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುರಾಣಿ,–ಢಾಲು : ಇಡಿದ ತಳಪಟುವರಿಗೆ ಹೊಸಸುತ್ತಡಸಿ ಕವಿವಾ ಬಲ್ಲು ಬಿಲ್ಲಿನ ಬಿಡಿಯೊಳಿಕಿದ ಮುಸುಂದಿ ಸಲ್ಲಹ ಶಕುತಿ ಸಬಲದಲಿ (ಕುವಾ.ರಾ.ಗೆ. ೬.೮೨. ಹಕ. ೩೬೫).

[ತಳಪಟ + ಪರಿಗೆ]

ತಳಪಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯುವ ಪಟ್ಟು,–ಹಿಡಿತ. ೨. ಕುಸ್ತಿಯ ಒಂದು ಪಟ್ಟು. ೧, ೨ : ಜಡಿಯಂಬುದು ಗೊರವಂಗೆ ತಟ್ಟಿಂಬುದು ಸವಣಂಗೆ ತಳಪಟ್ಟಿಂಬುದು ಹೊಲ್ಲಂಗಳ್ಗಲದೆ ಕೊಲ್ವ ಗೆಲ್ವ ಕಲಿಗಂ ಬರುದಂಗಮೇನವ್ವದು (ಅಪಂಪ. ೨-೨೮ ಪ).

[ತಳ (= ತಲ) + ಪಟ್ಟು೧]

ತಳಪಪೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹೊಸಪಟಿನಿಂದ ಕೊಡಿರು; ತಳತೆಳಿಸು ; ಪುಕರಾಶಿಸು: ಪಲ್ಲವ ದಾಡೆಯಂ ಮುರಿದ ಕಿವ್ಯಾಸಿಗಳ ಕೆಂಗಣ್ಣ ತಳವೆತ್ತಿಹ ಖಡ್ಗ ಹಸ್ತದ . . . ಭೈರವಂ (ಕಂಳದಾ. ೧೫-೪೪). [ತಳಪ೧ + ಪೆಱು]

ತಳಪಳನೆ (ಅ). (ಕಂದಿಯುವುದನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ) ತೀವ್ರವಾಗಿ ; ಸಳವಳನೆ: ಥಳಥಳಿಲ ಥಳಿಲಿಂದು ಚಿಮ್ಮಿತು ಜಲಜಹಾಂಡದ ಚಿಪ್ಪು ಕುದಿದುದು ತಳಪಳನೆ ತತ್ಕಮಲಜಾಂಡಾವರಣ ಜಲರಾಶಿ (ತುರಂಣ. ೩-೯-೬೦) ; ತಳಪಳನೆ ಕುದಿವೆಣ್ಣೆಗೊಪ್ಪಿಗೆ ಕಾಯ್ವುಲ್ಲಿಗಳತಿಸಿ (ಕೃವಿಭಾ. ೦೦-೩೦). [ತಳಪಳ್ + – ಅನೆ]

ತಳಪಾಯ (ನಾ). ೧. ಅಡಿಪಾಯ ; ತಳಹದಿ ; ಬುನಾದಿ : ಈಗೇನಿದೆ . . . ಮಣ್ಣನೆಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿ ನಿಬ್ಬಿಸಿದ ಮನೆಮಂಗಳಗಳ ತಳಪಾಯಗಳು ಮಾತ್ರವೇ (ಅಳಿ. ೦೫೬) ; ಬಿಡುಗಡೆಯ ತಳಪಾಯದ ಮೇಲೆ ಸಾನು ನಸ್ಸ ' ಕನಸಿನ ಮನೆ 'ಯನ್ನು ಕಟ್ಟದೆ (ಅಜಾಪ. ೩೩೪). ೨. ಮೂಲವಾದ ಆಂಶ,– ಆಧಾರ : ಇವಲ್ಲವಕ್ಕೂ ಬೀಜಾಗುವ ತಳಪಾಯ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಿಗಾನಸ್ಯತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದೇ ಇದೆ (ಜುಚ್ಚೂ. ೦೦೬).

[ತಳ (= ತಲ) + ಪಾದ್ಯ]

ತಳಪು೧, ತಳ್ಪು೧, ಥಳಪು (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ವಿನಂಗಳ : "ಪೊಗತೊಳಪಗ ಬೆಳಗಾವಗಂ ವಿನಂಗಳ ತಳಪಂ ಪೊಳೆವಂ ವಿಜಯಗಂ . . . ವಿಂಬು ಡಾಳಂ ತಾವಸಲಲ್ಯಾಂತಗೆ ವೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಕೃ. ೨೪) ; "ತಳಪ ಕಾಂತಿ" (ಶಕಪ. ೪೬); ನೀರಧರದಾಪಯ ಚತುರಂಗ ಬಲದಗ ತರವಾರಿಗಳ ತಳಪ ತಳಿಂದ್ರಧನುರುಚಿಕ ರುಚಿರಧ್ವಂ ಧೀರಿ ಪ್ರಣಾದಂ ಮೊಳಗುಂ (ಋಚೀಪು. ೦೩-೨೦) ; ಜಾತಿವುತ್ಪಿನಯೆಯು ಜಾಣ್ ಬೈತಲೆ ತಳಪಿಗಾತುಹಾತಿದಳು ಇಮ್ಮುಡಿಕೆಯಲಿ ಸಂಪಿನಲಿ ದೂಸಿಯರು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರ ಮುಂದಲೆಗಳಿ ಸಾರ್ಚ್ ನೂತನೊಜ್ಜದ ಬಟ್ಟು ನೊಸಲಿಲೊಲಿ ವಂತೆ (ಕ್ರಿ.ಗ್ಯಪಾ. ೦೦). 'ತಳಪೆತ್ತು' ಪರಾ. ತಳ್ಪು೨ : ಪೊಳವಕ್ಕಾ ತಾಮಜಾಳಂಗಳ ಸಳಲುಹಸಾದೀಕ್ಷಣೋದಂಶುಜಾಳಂಗಳ ತಳ್ಪಂ ತಾಳ್ದಿ ಜೀಬಚ್ಚಿ ಪ್ರಪಶಪ್ಪರಸಂದೋಹದಿಂದಂ ಪ್ರ ವಾ ಳಾ ವಿ ಯಂ ದಂ ತಳ್ಪ ವೀಚೀಚಯವಿವಿದನಿಸಿ ಸೈನ್ಯಾಬ್ಧಿಯಿಂ ಬರ್ಪ ವಾಹಂಗಳರ್ನಿರ್ವಜ್ಞಾಲ ಯಂತಿಚ್ಚುತನ ಕಣಿಗಳಲ್ಯುಾಡಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆತ್ತಂ (ಅಗಪ. ೦೩-೦೮). **ಥಳಪು** : ಸಕ್ಕರೆ ತುಟಿ ಕೂರ್ಮ ಕದಪು-ಕಣ್ಣಿ ಗಿಕ್ಕಿದ ಸೊೂಗಿನ ಕವ್ವ,–ತಲೆ ಹಿಕ್ಕಿ ಬಾಚಿದ ಕೇಶ ಥಳಪು-ಸರ್ವ ದಿಕ್ಕು ಮೋಹಿಸುವಂಥ ವಲಪು (ವಿಜಾಕೃ. ೦೦೩-೦೧). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ತಳತಳಪ್ಪು]

ತಳಪ್ಪು₂ 'ತಟ್ಟು₂' ನೋ.

ತಳಪುಗಣ್ (ನಾ). ಹೊಳಪುಗಣ್ಣು: ತಳಪುಗಂಗಳ ಮುಚ್ಚಿ ತೆಱೆವಳನುಳಿವುದದು ಶಿವನಂಶಕಲ್ಲದೆ ನರರಿಗೆಂತಹುದು (ಸುಸಾರ. ೯೯-೨).

[ತಳಪ್ಪು₁ + ಕಣ್]

ತಳಪೆತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ವಸಂತನೆಂಬೆಸೆದ ಕಮ್ಮಱಂ ಶಶಿಬಿಂಬಶಾಣದೊಳ್ ಮಸೆದು ತಳಪೆತ್ತಿಸಿದ ಕುಸುಮಶರನ ಕೂರಸಿಯಂ ತೇರೈಸಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮುಗ್ಧೆಯರುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ವ).

[ತಳಪೆತ್ತು + – ಇಸು₃]

ತಳಪೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪು ಕೊಡು ; ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ಎಸೆವಮೃತಾಂಶುಬಿಂಬ ಮಣಿಶಾಣದೊಳಿಂತು ಬಸಂತಗಮ್ಮಱಂ ಮಸೆದು ಪಳಚ್ಚನಾಗಿ ತಳಪೆತ್ತಿದ ಕಾಮನ ಖಡ್ಗದಂತೆ ಮೋಹಿಸಿತೆನಸುಂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯ ರೂಪವಿಲಾಸದ ಪಾಟಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೨೧). [ತಳಪ್ಪು₁ + ಎತ್ತು₁]

ತಳಪ್ರಹಾರಿ (ಗು). ೧. (ವೈರಿಗಳನ್ನು) ಕೆಳಕ್ಕುರುಳುವಂತೆ ಹೊಡೆಯುವ, – ಇಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟುವ. (ನಾ). ೨. ಅಂಗೈಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವವನು. ೩. ಇಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸುಲಿಪಲ್ ತಟ್ಟಲ ತಾರಕಾವಯವಮಂ ಪೀನಂ ಲಲಾಟಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡೊಪ್ಪುವ ವೀರಪಟ್ಟಮುದಯಂಗೆಯ್ವಿಂದುವಂ ತೋರ್ಪ ತೊಂಗಲೆ ಜಂಬೂವಿಟಪ ಪ್ರಹಾರ [ವಾಲ] ರುಚಿಯಂ ವಕ್ತ್ರಾರುಣಂ ಸಂಜೆಯಂ ಗೆಲೆ ಪೋಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ರಹಾರಿಯ ಶಿರಂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಾಕಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ಕೂದ್ರಕ); ಸರಸಿರುಹದಲರ ನಡುವಣ ಸಿರಿಯವೊಲತ್ಯಂತಮಪ್ಪ ತೇಜದಿನಂತಃ ಪುರಮನಲಂಕರಿಪುದಱಿಂ ಧರೆಸವತಿತಳಪ್ರಹಾರಿಯೆನೆ ಸಲೆ ನೆಗಟ್ದಳ್ (ಎಇ. XV, ೩೩೧-೧೩ ; 1028) ; ಮಣಲರಭೀಮಂ ಅರಿಮನ್ನೆಯ ತಳಪ್ರಹಾರಿ (ಎಇ. XVI, ೩೩೫-೨೨; 1038) ; ರಿಪುಮಂಡಳಿಕ ತಳಪ್ರಹಾರಿ (ಮುಂಬಠಾ. XI, ೨೪೭-೧೧ ; 1121). [ಸಂ. ತಲಪ್ರಹಾರಿನ್]

ತಳಬೋಗಿ (ನಾ). ತಳಭೋಗದ ಸುಂಕವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಸಮಸ್ತಗುಣಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಸುಂಕವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಬರ್ಮ್ಮಣ್ಣ ಅಯ್ಯಮಯ್ಯಂ ತಳಬೋಗಿ ದಾಸಿಯಣ್ಣಂ ಸಮಸ್ತ ಸುಂಕಿಗ (ಎಇ. XVI, ೩೩೧-೧೭ ; 1077). [<ಸಂ. ತಲಭೋಗಿನ್]

ತಳಭಂಡ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕು ಮತ್ತು ಆ ಸರಕಿನ ಮೇಲೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸುಂಕ (?) :

ತಳಭಂಡದ ಸುಂಕ = ಸ್ಥಳದ ಸರಕಿನ ಮೇಲಣ ಸುಂಕ (?) ; "ವ್ಯಾಪಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕ" (ಕಶಾಅ. ೩೯೯) : ಆ ಯೆರಡೂರ ತಳಭಣ್ಡದ ಸುಂಕವೊಳಗಾಗಿ ಯಿನ್ತಿನಿತುಮಂ ಭುಜಬಳ ಗಂಗಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿದೇವರುಂ ಗಂಗಮಹಾದೇವಿಯರುಂ . . . ದೇವರ ಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಮೂಳದೊಳ್ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೯೭-೪೭ ; 1113). [ತಳ (=ತಲ) + ಭಂಡ₁ (<ಬಂಡ₁)]

ತಳಭಿತ್ತರಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದಿರಾದವನ ಬಂಡಿಕೋಲನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಒಳಗೆ ತಿರುಹುವುದು ಮುಂತಾಗಿ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವದು ಅದು ತಳಭೇದನವೂ ತಳಭಿತ್ತರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಖಡ್ಡಟೀ. ೫-೬೮).

[ತಳ (=ತಲ) + ಭಿತ್ತರಿ]

ತಳಭೇದನ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಹೊಡೆಯುವ ಹೊಡೆತ: ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದಿರಾದವನ ಬಂಡಿಕೋಲನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಒಳಗೆ ತಿರುಹುವುದು ಮುಂತಾಗಿ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವದು ಅದು ತಳಭೇದನವೂ ತಳಭಿತ್ತರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಖಡ್ಡಟೀ. ೫-೬೮). [ತಳ (=ತಲ) + ಭೇದನ]

ತಳಭೋಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ತೋಂಟಕ್ಕೆ ಕರವಂದ ತಳಭೋಗಮಸತು ಮೊದಲಾಗೆ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫೨-೭೪ ; 1007) ; ಸೂರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣ ನಿಮಿತ್ತಂ ತಳಭೋಗದುಣ್ಬಳಿಯ ಪೊಂಗೆರೆಡುವರೆ ವೀಸವಮಂ ಪರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿಯಾಗೆ ಪಡೆದು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೦೭-೧೫ ; 1076) ; ತಕ್ಕಿಲ ೩ ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯುಮಂ ಕರವಡ ತಳಭೋಗ ತಳಾಱರಾಯವೊಳಗಾಗಿ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ. II, ೧೦-೩೧ ; 1080). [ತಳ (=ತಲ) + ಭೋಗ]

ತಳಮಗುಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡು ; ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡು ; ಕಿತ್ತುಹಾಕು ; ನಾಶಮಾಡು : ಬಿಗಿದ ಬಾಣದ ದಡ್ಡಿಯನು ತಳಮಗುಚಿದನು ನೂಱಂಬಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೩) ; ಬಳಿಕವ ಗೋರಿದನು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಬಾಲದ ಗೋರೆಯಲಿ ತಳಮಗುಚಿದನು ತೋರಣದ ಸಾಲುಗಳ (ತೊರಠಾ. ೫-೭-೧೬). ೨. ತಳವನ್ನು ಕಲಕು,-ಕದಡು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು (?) : ಸೊಗಸು ತಳಿತುದು ತರಳಮನ ತಳಮಗುಚಿದಂತಾಯ್ತು ವರೊಲವು ಕಾಡಿಗೆಯ ಕೆಸಱೊಳಗೆದ್ದ ನೀಲದ ಸರಿಗೆ ಸರಿಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೧೮) ; ಸಿಡಿಲ ಪಳಗಿಸುವರಿವು, ರವಿಯ ಸೆರೆಹಿಡಿವರಿವು, ಸಾಗರದ ತಳಮಗುಚಿ ಸೂರೆಗೈವರಿವು (ಮಲೆದೇ. ೪೮-೨).

[ತಳ (= ತಲ) + ಮಗುಚು (<ಮಗುಟ್ಟು)]

ತಳಮಳ, ತಳವಳ, ತಳ್ಳಮಳ (ನಾ). ೧. ದಿಗಿಲು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ಬೆರಗು: "ತಳಮಳಂ ಬೆಳ [ಱ] ಗಾಗಿಪ ವೇಳೆಯೊಳ್ ಕರಂ"(ಕರ್ಣಾನಿ.೩೫); "ತಲ್ಲಣಂ ತಳವೆಳಗು ಬಕ್ಕುಡಿ ಬೆಗಡಳುರ್ವು ಮಲ್ಲಳಿ ಬಿಗುರ್ಬೆಬ್ಬಳಂ ತಳಮಳವೆನಲ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಿಪುದು ಬೆಱಗಪ್ಪ ಭಾವದೊಳು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೦). 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್', 'ತಳಮಳಗ್ಯು' ಪರಾ. ೨. ಕಳವಳ ; ಸಂಕಟ : ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ : ತಮಾಷೆಯ ಮಾತು ತಳಮಳಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ದಾರಿಮಾಡುತ್ತದೆ (ಮಹಾಗ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ನಲ್ಲೆಯ ಬಗೆಯಾಳದಾ ತಳಮಳವಿಂದು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆಯುಕ್ಕಿತು ಕುದಿದು (ಇಂಡಾಪ. ೫೧-೪೪) ; ರೈತರ ತಳಮಳದ ಬೆಂಕಿ ಜಮೀನುದಾರರನ್ನು ಒಂದಿಲ್ಲ ಒಂದು ದಿನ ಸುಡದೇ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮಡ್ಡಮ. ೧೦೧). **ತಳವಳ** : ೧. "ತಳವಳವೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಳಗೆ]ನಲ್ಕೆ ತಾಂ ಬೆಱಗಾಗುಹಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೮೦). ೨. 'ತಳವಳಿಸು' ಪರಾ. **ತಳ್ಳಮಳ** : ೩. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿಯುವುದು: 'ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

ತಳಮಳಮಾಗು = ಕಲಕಂ ; ಕದಡಂ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು: ಸೀರ್ಪನಿ ಸಿಡಿಯೆ ತೆರೆಮಸಗೆ ಕೊಳಂ ತಳಮಳಮಾಗೆ ಮೀಂಗಳ್ ಮೆಯ್ಗರೆಯೆ ದಟಂಬಟನೆ ಕೈಕಾಲ್ಗಳೊಳೀಸುವ ಕಾವನ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳಂ ಬೋಲಾಡಿದರ್ ಬಾಲೆಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೩-೨೪).

[ದೇ.II ತುಳು. ತಳಮಳ, ತಳಬಳ]

ತಳಮಳಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲಗೊಳಿಸು : ದಿವಿಜ ದನುಜ ಮನುಜರೊಳಂ ಮೊನೆಯೊಳಳ್ಕದ ಬಳ್ಕದತಿ ಕಾಯನಂ ಹತಕಾಯನಂಗೆಯ್ದಂಗೆ ತನ್ನೊಂದಟ್ಕೆಯಿಂ ಬರ್ದಿಲಮಂ ತಳಮಳಂಗೆಯ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೦-೨೫). [ತಳಮಳ + ಕೆಯ್₁]

ತಳಮಳಂಗೊಳ್, ತಳಮಳಗೊಳ್, ತಳಮಳಗೊಳು, ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು(ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು; ಕಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು: ಮೊಳಗಿದುವು ಬಹುವಾದ್ಯತತಿ ಹೆಕ್ಕಳಿಸಿ ರಿಪುಬಲ ತಳಮಳಂಗೊಳಲ್(ಕೋಗಯ. ೧೮-೭೮). **ತಳಮಳಗೊಳ್** : ೧. ಬಲಮೆಲ್ಲಂ ಬೆನ್ನೀರ್ವೊನಲೆಯ್ದಿದ ಬಿಲದೊಳಗಣ ಬೆಳ್ಳಿಲಿವಿಂಡಿನವೋಲ್ ತಳಮಳ[ಪಾಠಾಂ. ತೆಡಹೊಳ]ಗೊಂಡತ್ತು (ಜಯಕಾ. ೬-೫೫). **ತಳಮಳಗೊಳು** : ೨. ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು ; ಸಂಕಟಪಡು; ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು: ತನೂಭವನುಳ್ಳೊಡಾಗಲಿ

ನಿಲಿಸಿದಡೆ ನಿಂದಪೆವೆನುತ ಮಲಧಾರಿ ಮುನಿಹಂಸ ಸಲೆ ಪರಸಿ ಬಿಜಯಂಗೆಯಲು ತಳಮಳಗೊಳುತೆ ದಾನಾಂತರಾಯವು ಪಳಿಯಿಸಿತ್ತೆನೆ ಪುತ್ರಲಾಭವು ನಿನಗೆ ಸಮನಿಪುದೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೭) ; ವ್ಯಸನಾಭಿಭೂತರು ಉತ್ಸಾಹಹೀನರು ದೀನರು ನಷ್ಟಚೇತನರು . . . ತಳಮಳಗೊಳುವರು ಬರಿದೆ (ಇಂಜಾಪ. ೦೩೭-೭೩). **ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು: ೨.** ಶಾಂತಲೆಯ ಮನಸ್ಸು ತಳಮಳಗೊಂಡಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೬೫) ; ಅವನ ಮನಸ್ಸು ತಳಮಳಗೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ರಾವಿಜ. ೫೩). [ತಳಮಳ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಳಮಳಕು (ನಾ). ಹೊಳಪು (?) : ಚಿಲಕತ್ತು ಒರೆಗತ್ತಿ ತಳಮಳಕಿನ ಸಾಲುಬಂಟರ ಸಾಲು ಐನೂರು . . . ಹಿರಿದು ಬಯಲಾಗ ನಿಂತಾಗ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೬). [?]

ತಳಮಳಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕಂಗೆಡು; "ಹೆದರು, ತಲ್ಲಣಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಯ) : ತಳಮಳಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ತ್ತುಂ ಜನಿತ ನಿಜಭೀತಿ ಮನಂಗೊಳೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಚಲಿತ ನಿಲಲಣ್ಮದೆ ಮಕ್ಕಳವೊಳಗೆ ಸುಟಿದರರಸಂ ಮನದೊಳ್ಮಳಿದಸಿಯನೆ ನೋಡಿ ಪರಿವಾರದವರ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೯) ; ತಳಮಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳು]ಗುತ್ತೆಱಗುವುದುಂ ವಿಳಸನ್ಮಾಗಧ ಕಿರೀಟ ರತ್ನಾಂಶುಗಣಂ ಗಟಿಯಿಸಿದುದವನ ಗರ್ವಮೆ ಗಟಿಯಿಸುವಂತಿರೆ ನೃಪೇಂದ್ರ ಪದಸರಸಿಜದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೨-೧೦೨) ; ಒಳಕೊಳ್ ಮುಂ ನಿನಗಿಲ್ಲದ ಮುಳಿಸಂ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿದೋಪನಂ ತೊಱೆ ದಯೆಯಿಂ ತಳಮಳಗು[ಪಾಠಾಂ. ಮಳುಕು]ತ್ತನುನಯದಿಂ ತಿಳಿಪಲ್ಕೆಂದೆಱಗದನ್ನರುಮುಟಿಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೬) ; ಮುಳಿದಿರೆ ನಿಜವಲ್ಲಭೆಯಂ ತಿಳಿಪಲ್ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಲಿನಿಯನಿರ್ಪವಸರದೊಳ್ ಜಳಧರನಿನದಂ ನೆಗೆದುದು ತಳಮಳಗುತ್ತಾಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಾದಾಕೆ, ಗಾಗಾಕೆ]ತಾನೆ ಬಿಗಿಯಪ್ಪುವಿನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೪).

ತಳಮಳಗು$_2$, ತಳವಳಗು (ನಾ). ಬೆರಗು ; ವಿಸ್ಮಯ : "ತಳಮಳಗು = ಬೆಱಗಾಗುಹಂ" (ಕಮದ. ಪರಿ. ೨). **ತಳವಳಗು :** "ತಳವಳಗೆಂದು ನಿಬ್ಬೆಱಗು" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೬೨೮).

ತಳಮಳಗಾಗು = ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು ; ಅಂಜು : ಒಳಗಱಿಯದೆ ಪಚ್ಚೆಯ ಸಿಲೆಗಳನಂಚೆಯ ಪಿಂಡು ಕಂಡು ಪಾವಸೆಗೆತ್ತವ್ವಳಿಸಿ ಕರ್ದುಕುತ್ತುಮೇಂ ತಳಮಳಗಪ್ಪುವೊ ನಗೆ ಖಗೇಂದ್ರ ಮಿಥುನಚಯಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೯೮). **೨.** ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು; ಸಂಕಟಪಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ಇರ್ಮಡಿಸಿದ ಶೋಕದಾವಾನಲ ನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಪೋಟ್ಮರದ ಕಿರ್ಚಿನಂತಳುರೆ ತಳಮಳಗಾಗಿ ಸೈರಣೆಗೆಟ್ಟು ಬಾಯಟಿದಟುತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೪ ವ). [<ತಳಮಳಗು$_1$]

ತಳಮಳಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಿಸು ; ಕಳವಳಪಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು: ಆ ಅಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು . . . ಅವುಗಳ ಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಲೋಕವೇ ಬೆಂದು ಹೋಗುವಂತೆ ತಳಮಳಗುಟ್ಟಲು (ಪಚಭಾ. ೩೦೯).

[ತಳಮಳ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಳಮಳಗುಡು (ಕ್ರಿ). = ತಳಮಳಗುಟ್ಟು : ಜಳವಿಹಗಂಗಳ್ ಮಲರೊಳ ಗುಲಿವಳಿಗಳುಮಳವುಗಟಿಯೆ ತಳಮಳಗುಡೆ ಗೊಂದಳಗಳ ರವದಿಂದು ಲಿದವು ಕೊಳನೊಳಕೊಳಲಂಜಿ ಪುಯ್ಯಲಿಡುವಂತಾಗಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೦೨-೪೪).

[ತಳಮಳ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ತಳಮಳಗೊಳ್ 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಮಳಗೊಳಿಸು, ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳವಳಗೊಳಿಸು ; ಕಲಕು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಬಹಿರಂತರುಪವನಂಗಳೊಳಹರಹಮಾ ಪರಭೃತಂಗಳುಲಿವ ರವಂಗಳ್ ಸಹಸಾ ತಳಮಳಗೊಳಿಸಿದವಹೋ ಮನಂಗಳನಿತಸ್ತತಂ ವಿರಹಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೦-೫೩). **ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು : ೨.** ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ ; ಕತಕತನೆ ಕುದಿ : ಎಲ್ಲಿಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾವ ಸಮಯದೊಳೆಲ್ಲ ಮಾರುತಿ ಪಾರ್ಥನಾ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಮನಸೋತಾಡುತಿಹರಾ ನುಡಿಗಳ್ಳೆತಂದೂ ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಪಾಜ್ಯದೊಳು ಜಲ ಚಲ್ಲಿದಂತಾ ಕೌರವನ ಮನದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಬುದ ಕೋಪ ಮಸಗಿದುದು (ಜಿನಭಾ. ೧೨-೧೬).

[ತಳಮಳಗೊಳ್ (<ತಳಮಳಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಳಮಳಗೊಳು 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಮಳಲ್ (ನಾ). (ಕೊಳ, ಸಮುದ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ತಳದಲ್ಲಿರುವ ಮರಳು,-ಮಳಲು : ತಳಮಳಲ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಕದಡಿತು ಕೊಳನ ಜಲಚರನಿಚಯವೀ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ ಮಿಗಲೊಬ್ಬುಳಿಕೆ ನೆಗೆದವು ವಿಗತವೈರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೨) ; ಸಮುದ್ರಂ ಕುದಿದು ತಳಮಳಲನುಗುಳುತಿರ್ದುದು (ಜೆಬಪು. ೪೦-೨೦); ಕಡಲು ಕುದಿದುಕ್ಕಿದುದು ತಳಮಳಲ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಸಿಡಿಗೊಂಡವು ಬತ್ತಿದುದು ಕೆರೆ ಭಾವಿ ಹರಿ ಚಕ್ರವಂತುಡುಕಲು (ತುರಂಗ. ೨೨-೪೦).

ತಳಮಳಲಾಗು=ತಳದ ಮರಳು ಕಲಕು,-ಕದಡು; ಪ್ರಕ್ಷಂಬ್ಧವಾಗು: ನೆಲ ಬಿರಿವಂತೆ ನಾನಾವಾದ್ಯರಭಸದಿ ಕುಲಗಿರಿ ನಡನಡುಗಿದವು ಜಲನಿಧಿ ತಳಮಳಲಪ್ಪವೊಲನಿರುದ್ಧ ಬಲಗೂಡಿ ಬಂದ ಪಟ್ಟಣಕೆ(ಮೋಹತ. ೧೯-೮೭).

[ತಳ (= ತಲ) + ಮಳಲ್ (<ಮಣಲ್)]

ತಳಮಳಲೇಳು (ಕ್ರಿ). ತಳದ ಮರಳು ಮೇಲಕ್ಕೇಳು ; ಅಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲವಾಗು : ಇಳೆಯದಿರಲು ತಾರಗೆಯುದಿರಲು ತಳಮಳಲೇ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ಳಲು ಮುನ್ನೀರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೨-೪೫) ; ನಡನಡುಗಿದುವು ಪರ್ವತ ತಳಮಳಲೆದ್ದು ಕಡಲೇಳು ಮೇರೆದಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩೬-೨೭).

[ತಳಮಳಲ್ + ಏಳು$_1$ (<ಏಟ್ಟು$_1$)]

ತಳಮಳವೇಳು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳ ಉಂಟಾಗು ; ಕಳವಳವಾಗು : ಅವರ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತಳಮಳವೆದ್ದಿತು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೦೦೮).

[ತಳಮಳ + ಏಳು$_1$ (<ಏಟ್ಟು$_1$)]

ತಳಮಳಿಸು, ತಳವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು: ಆಗುಳಿಸುವ ತಳಮಳಿಸುವ . . . ತೇಂಕುವ ತೇಗುವ ಕಂಟಳಿಸುವಖಿಳ ವಿಕೃತಿಗೆ ಸಲ್ಲಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೮೪) ; ಅವನ ಹೃದಯ ಏಕೋ ತಳಮಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ದಕ್ಷಿನ. ೭೩) ; ಅವಳ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಒಳಗೊಳಗೇ ತಳಮಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಆಶ್ರಮ. ೫೯). **ತಳವಳಿಸು :** ಕಳವಳಿಸಂ ಕನಲನೊನಲನಳ್ಕಂ ಬಳ್ಕಂ ಚಳವಳಿಸಂ ಚಪ್ಪರಿಸಂ ತಳವಳಿಸಂ ಬೇಸಱಿಯ್ದಿ ಬೆಳ್ಮೊಗದಿನಿರಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೦) ; ನೀಂ ತಳವ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ಳಿಸದಿರೆಂದಿ ನಿಯಳಂ ಸಂತೈಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೧-೧೨) ; ವ್ಯಾಕುಲದಿ ಕಳವಳಿಸಿ ಹಳವಳಿಸಿ ತಳವಳಿಸಿ ಹೀಕರಿಸಿ ಭೀಕರಿಸಿ (ಜಿನಮು. ೨೪-೨೩) ; ಈ ಪರಿ ಬೆಳತನಕ ತಳವಳಿಸಿದರಿಂದ ಮುಖವು ಕಳೆಗುಂದಿ (ಕಗದ್ಯ. ೧೯).

[ತಳಮಳ + – ಇಸು$_3$]

ತಳಮಿತಮಧ್ಯೆ(ನಾ).ಒಂದು ಹಿಡಿ ಅಳತೆಯ ನಡುವುಳ್ಳವಳು;ತೆಳ್ಳನೆಯ ಸೊಂಟವುಳ್ಳವಳು ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಧ್ಯೆ: ತಳಮಿತಮಧ್ಯೆಯನಾಯತ ವಿಳೋಳಲೋಚನೆಯನುನ್ನತಸ್ತನಯುಗೆಯಂ . . . ಉಟಿದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೦). [ಸಂ. ತಲಮಿತಮಧ್ಯಾ (ತಲ + ಮಿತ + ಮಧ್ಯ + –)]

ತಳಮೀನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : "ನೀರಿನ ತಳದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಮೀನು ; ತಳಮೀನು" (Ground-fish. ಇಂಕನಿ.).

[ತಳ (=ತಲ) + ಮೀನು$_2$ (<ಮೀನ್$_3$)]

ತಳಮುಟ್ಟ (ಅ). ತಳದವರೆಗೂ ; ಬುಡದವರೆಗೂ : ಆಗೆ ತಳಮುಟ್ಟ [ಟ್ಟ] ಕೋಟೆಯ ದ್ವಾರಗಳ ಮಾಡಿ ಹೊಗುವಡ್ಡಲಾದರಿಭಟರ ಮಿಗೆ ಬೀಳಲಿಱಿ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೮). [ತಳ(= ತಲ) + ಮುಟ್ಟ$_2$ (< ಮುಟ್ಟಂ)]

ತಳಮುಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಕುಗ್ಗಿಸು; ಎದೆಗುಂದಿಸು: ಇನ್ನೂ ಮಾಡ ಬೇಕಾಗಿರೋ ಕೆಲಸ. ಈಗಾಗಲೇ ನನ್ನನ್ನು ತಳಮುಟ್ಟಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ವೀರಯ್ಯ. ೦೪). [ತಳ (= ತಲ) + ಮುಟ್ಟಿಸು]

ತಳವೇಲು (ನಾ). ೧. ಆಡಿಮೇಲು ; ತಲೆಕೆಳಗು. ೨. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತ ವಾದುದು; ವಿಪರೀತವಾದುದು. ೩. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪೆಟ್ಟು,-ವರಿಸೆ : ಹೊಕ್ಕಿಬ್ಬರು ಬಸುಟು ಮರಗಳ ಡೊಕ್ಕರಕೆ ಫಣಿ ರಾಜನವೆ ನೆಸಿಕ್ಕಿನಲು ತಳವೇಲು ತಳಲು ಸಂದಿ ಬಂಧದಲಿ (ತೊರಣ. ೪-೪-೩೭) ; ಗಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರ ತಳವೇಲು ಪೈಸರ ಸುಳವ ವಂಚನೆ ಪ ತನದಲಿ ಆಳವಟ್ಟ ಗಾ ಯ ಗಾ ಯಕೆ ಕ್ಕೈಗರ್ಗಳು ತುಳುಕಿ ಹೋರಿದರೇನೆಂಬೆ (ಕಂಪ. ೨೦-೯೨).

ತಳವೇಲಿಕ್ಕು = ಕೆಳಗು ಮೇಲಾಗು ; ಕೆಳಭಾಗ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು : ನಿನ್ನ ಮೇದರಾಗಿ ಕೂಳಿಲ್ಲದೇ ಹಿರಿದಾಗಿ ಹಸಿದ ಕಾರಣದಿ ದೊಬಿತ್ತಿದೊಡಲಿರದೆ ತಳವೇಲಿಕ್ಕುವ ದಿಟ್ಟಿ ಹೂಳಿದಂಗುಳು ಸಾರದಜಿತ ಬಾಯಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧೦-೮೯). **ತಳವೇಲಾಗು** = ಸ್ವಸ್ಥವನ್ನು ಕಳೆ ದು ಕೊ ಳ್ಳು : ವಿಷವೇರ್ದು ದುಸ್ಥಿತವಾದ ಕಂಗಳ ಸುಯ್ಯ ಹೊ ಗೆಗಳ ಛೀ ಕಾರನಿಸದ ಹಾದಿಯನು ಹತ್ತಿಸುತ ಬಹ ಕಾಳೇರ್ದರುರಗನ ಕಡುಹು ತಳವೇಲಾದುದೆಯ್ದಲು ನೆಱಿಯದಾ ವೇದಾಂತವಿಕ್ಕುತನ (ನಿಡಾಗ. ೦೦-೦೬-೭೬). **ತಳವೇಲುಮಾಡು**=ಬಿ ಬುಡವೇಲುಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾ ಶ ಪ ಡಿ ಸು : ಕೆಂಬೆಯೆಂಬು ಕೋಟೆಯ ಬಲಯುತವಹ ಮೂಱು ಪೊಳಲನು ಬಳಸಿರುತಿರಲು ತೂಲಗದ ಹಿಂಸೆಯಿನಿಪ ವಜ್ರಹಾರಿಯು ತಳವೇಲು ಮಾಡಿದರಂದು (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೨೨-೨೫೧). ೨. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸು : ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ (ಕ್ರಿಸ್ತ)ಮತದ ಬೇರು ಎಂದಿಗೂ ಊರಲಾರದು . . . ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಭಾರತದ ಜ್ಞಾನವೃಕ್ಷವು ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ನಮ್ಮ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಳವೇಲುಮಾಡುವುದು (ಕಾದಂ. ೧೭). ೩. ತಳದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಮೇಲೆ ತರು ; ಕೈಯಾಡಿಸು ; ತೊಳಸು : ತೆಂಗಿನಕಾಯ ಹೊಡಿಕೆ ತಳದ ಬೀಯದ ತಿಱಿದನಡುವಿನಾಗಲದಱಿಸರು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಒಳಗುಳ್ಳ ಚಿಟ್ಟಿಯೊಳು ಹೊಸತುಪ್ಪವೆಱೆದದಂ ತಳವೇಲು ಮಾಡಿ ಬೀಯಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೦). **ತಳವೇಲೊಡರ್ದು** = ತಳವೇಲಾದುದು ? ಬಿ : ಮುನಿಯ ಲೆಕ್ಕಿ ಬಾರದಂತೆ ಮದನಾ ನೀನೆಚ್ಚು ಬಾಣಂಗಳಂ . . . ಕಾವಂಗ್ಳೆದು ಕೋಲಂತವರ್ಗಿನಿತೋ ಎನ್ನವೊಲಿರ್ದವಂ ಗುಱಿಯುಸುತ್ತುಂ ಲೋಗರೊಳ್ಳಾಡುವಿಯಂನು ವಾತಂ ತಳವೇಲಿಯಡರ್ದಿದ ಗಡಾ (ವಿತ್ತರಾಜ. ೪೪-೫೯).

[ತಳ (=ತಲ) + ವೇಲು (<ವೇಲ್)]

ತಳರ್, ತಳರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸು ; ಕದಲು ; ಅಲ್ಲಾಡು : "ತಳರ್–ಚಲನೇ" (ಕವಿಗಾ); ನೀವೊಂದು ಕೆಲಸೊಳ್ ಮಗುಟದೆ ತಳರದೆ [ಪ್ರಾಣಂ. ಮಸಗಿದ]ಕೈಯುಂ ಕಾಲ್ಗಳುಮನುಡುಗದೆ ನೀಡದೆ ಬಾಟ್ಟನ್ನೆಗಂ ಪಟ್ಟದ್ದರ್ ವಂಚನಮಸ್ಸಾರವುಂ ಮನದೊಳ್ ಓವುತ್ತಿರಿಂ (ವಡ್ಡಾ. ರಾ. ೮೩-೩೮) ; ಪಿಡಿದಾರ್ವ ಭರದಿನ್ನೆಲ್ಯೊಡ್ಡಿರಿದೊಡೆ ನೆಲದಿನಡಮೆ ತಳರದೆ ಬಿರ್ ನಿಲ್ದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೯); ಪ್ರಳಯಾನಿಲಂ ಕನಕಾಚಲಮೆಂತುಂ ತಳರ[ಪ್ರಾಣಂ. ರಳ]ದಂತೆ ದರ್ಪಸಖದ್ದಂ ಬಿಲಿಯಸಲಬ್ಬಯಂ (ಸಮಭ. ೪-೦೩೩); ಬಾಹುಬಲಿಯಂತೆ ನಿಂದೆಡೆಯಂ ತಳರದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೩); ಜಗನಿಧಿ ಮೇರೆಯ ದಾಂಟುಗು ತಳರುಗು ಕನಕಾದ್ರಿ (ಸೌಇ. XI, ೭೦೯-೭; 128ಹಬ ೫೫) ; ಸಂಶಿಲಾತಟಿಯರ ನೋಟದೊಡನೆ ತನ್ನ ನೋಟ ಫಲಿಲವೆ ಸಂದಿಸೆ . . . ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಕಂಪಿಸಿ ನಸು ಬೆವರ್ತು ಹೊಸನೋಟಂ ಹೋಗಲಿಟಗುಟ್ಟಿ ತ್ಯೈಕ್ಕಿ ತಳರದೆ [ಪ್ರಾಣಂ. ತರಳದೆ, ತರಳಲದೆ, ತಳರದೆ] ತಂತವ್ಯೂಳವೊಕ್ಕ ರೂಪು ಮಗುಳಲಾಜದೆ ನಟ್ಟು ನೋಡುತ್ತಿರರ್ (ಜಿಂದ. ೦೩-೩೩); ಬ ಡ ಹಂ ಕೈಕೊಂಡುದರ್ಪಿರತಳವಮದು ನೆಱಿ ಜೋಗಿರ್ದುರ್ ಮೆಟ್ಟಲ್ಕೆ ಬಲ್ಮೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಪಂಕಂ ಮಸಗೆ . . . ತಳರದಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಮ್ಮುಲ್ಕ ಕಾಲಿಂ ಬಿಡೆ ಕೀಟಲಾಖಲಿರ್ದಂತಿರೆ ವ್ಯೂಗಸಿರಂ ಕೋಡುತುಂ ಕೂಡೆ ಕಾಡೋರ್ (ಶಾಂಪು. ೬-೭೫); ಮುನಿದ್ಯೆನೊಱುಂ ಕುನ್ನಿಗಳಿರುತುಮನೆಂದೊರ್ವಂ ತೋಱಿ ಕುಕ್ಕುಱುಸಿ ಮಹಾಮುನಿ ತಳರದ ಮೇರುವೊಲಿರೆ (ಯುಕೋಪ. ೪-೧೩); ತಳರ್ವ ವಿಮಾನಕೋಟಿ ನವೆದೊಪ್ಪುವ ವಾರಣಕೋಟಿ ಬಾಜಿವಗ್ಗಳಕೆಯ ತೂರ್ಯಕೋಟಿ . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು (ಭುಪ್ಪ. ೦೦-೭೦) ; ಕಾಳವೇಪ್ಪಾಳ ನವೆದವುವೊ ಕೈಕಾಲ್ ಮೂಡಿ ನಿಲಾಪ್ರಿಗ್ರಳ್ ತಳರ್ದವುವೊ . . . ವೇಳಿಸಲ್ಕೆ (ಜಿಂಪು. ೩೨-೩೩). ೨. ಅಿರು; ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು: ಅಂತು ಪುಗವೆಟ್ಟುದುಂ ದಿಗ್ಭಿಂಡಿಗಳುಂ ಕುಲಸಗಂಗಳುಂ ಗಡಣಂಗೊಂಡೆಂತುಂ ಕವಿತರ್ಕಮಂತೆ ತಿಲಂ ತಳರ್ವನೆಗಂ ಪ್ರಚಂಡ ಕೋದಂಡದರರ್ . . . ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೦); ತಳರೆ ತಳರ್ಚುವಂಗೆ ಕನಕಾಚಲವೆನತ್ತುವಂಗೆಲೇ ವಿಯತ್ಪಥಂ . . . ಚಟ್ಟಿಮ ನೆಲಬ ಚಿಟ್ಟಿಗಂ (ಪಾರ್ಶ. XI, ಪಾಡಿಂ. ೪೩-೪೭ ; ೧೨೬) ; ಕಿಡುತಿರುದುರು ಮನೆದಱಿಯಂ ನುಡಿಯ ತೊದಳ್ ಪಿಂಗಿ ಪೋಯ್ತುಂ ತಳರ್ವಡಿಯೊಳ್ ಬಲ್ಲಡರ್ದುರು . . . ನಾಡೆ ಶೈತವಾತಿಕ್ಕ್ರಮದೊಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೨) ; ಬೊರಿಯು ಗಾಳಿಯ ಕೋಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ತಳರೆ (ಕಲ್ಯಾ. ೨೦೪). ೩. ಹೊರಿಡು ; ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು ; ಮುಂದುವರಿ ; ಸಾಗು : "ಪೋಜಿಮಟ್ಟುಂ ತಳರ್ವನೆಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಲೋ. ೩೬೬) ; ತೆಱವನೆ ಪಾರ್ದಿವಂ ಮಾಯ್ದುಱುಗುಂ ಜ ವ ನ ದ ಜಿ ನ ನಿ ನಿ ಯ ಪೊಱಟ್ಟುಂ ತನ್ನಂ ಮಜ್ಜಿರಿದಲ್ಕುಮೆ ತಳರದೆ ತಜ್ಞಿಸಲಿದನ್ನೆಜ್ಜಿದುಮೀಯದುಮಿರ್ವಗೆ ಚಿದುರಂ (ಅವಿಕ್ಷ. ೪-೬೬) ; ಅವರಾಚಲಲಿತಿರದತ್ಪಲೊಯ್ಯನೆ ತಳರದಂ ರಾಜೀವ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನಾಗಳ್ (ಅಜಿತ. ೧೩೮); ಬಪದಿಂದರಗಿಳಿ ತಳರ್ವವು ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ (ಅಷಷ್ಟ. ೩-೯); ಆಲಿಂಗನೇಚ್ಛೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ದ ಗಾತ್ರಮಂ ತಳರಲೀಯದೆ ತಿಱುಂಬುವಂತಿರಿಗ್ಗೆಳಿದುತ್ಪನ್ನಚ್ಛಭಾವಮಂ (ಪರಿಪು. ೬-೦೨ ಪ) ; ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ವೇಗದಿಂ ಸಾಧುಬಾಹ್ಯೆಗಣಂತೆ ಚಿಜ್ಜರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಜಂಪಿ. ೬-೮೩); ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ಮನೆಗೆಯಬ್ಬಿಗಮೆಮಿಟ್ಟಿದು ಯ್ದಂದದೆ ಬಂದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೨೯) ; ಇಂದಂದಳವನು ತತ್ಕುರದ ಮುಂದಲ್ಲಿಂದ ತಳರ್ದರ್ ಕಾಲ್ಪಡೆಯುಂದ ಪೊಱಪೊಳ ದಾಟಿ (ಶಾಂಪು. ೫-೧೩); ನಲಿದು ನರ್ತಿಸುತಮರನಗರಿಗೆ ತರ್ದನಮರವಿಮಾನದಲಿ (ತೊರಣ. ೨-೭೦೭) ; ದಿನವನುದಯಕ್ಕೆ ರಸು ನೀರಾಟಕಂ ಪೋವ ವಿನಯದಿಂ ಪುರುಷರಿಲ್ಲರು ತರ್ವಳ್ಳಿರಂದು ಮಿಗೆ ಮನೆಮನೆಗೆ ಡಂಗುರವ ಸಾಱಿಸೆ(ಶ್ಲಾಘ್ಯ. ೨-೪೯); ತುಂಗಭದ್ರೆಯುನಾಗ ಗಿರಿಯ ತೆಱಂಬಿಸುತ ತುಂಗ ಸಂತೋಷದಿಂದಂ ತಳರೆ (ಜಿಪು. ೪೮-೨೨) ; ಮನಸಸರದತ್ಪ ತರ್ದುರ್ದಾ ಕಳಹಂಸಂ (ದಶಕು. ೩-೪೭). ೪. ದಾಟು ; ಮಿಗರು : ಪುರ ದ್ವಾರಮಂ ತಳರ್ದು ಗಂಭೀರವಾದ್ಯಂಗಳ್ ಮಹಾರವಂಗಳು ಪೊಣ್ಮೂಡೆ ರಂತೆ ನಡದು ಬಂದು ಸಾರತರವ್ಯವಹಾರಮಾ ರಮ್ಯಸಾಕ್ಷ್ಯಂ ಸೇರಲು (ಧಾನಪಾ. ೮-೯). ೫. ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗು ; ಓಡು ; ದೌಡಾಯಿಸು: ಸರಳ ಪೊದಬ್ದ ಬಲ್ಲಂಯ ಕೊಣ್ಮಲಾಜದೆ ಬಿಲ್ ತೆಱಲ್ಕು ದ್ಯರ [ಹಯ]ಮಟ್ಟಿಂ . . . ದಂತಿ ಘಟೆಗಳ್ ಪಿಱಿಗಿಟ್ಟೊಡೆ ಕಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿದಂತಿರೆ ತರ್ದರತ್ಪರಾತಿಬಲಮಾಂಪವರಾರ್ ಕದನಕ್ರಿಣೇತ್ಪ[ನಂ] (ಪಂಪಭಾ.೩-೭೦); ಇರ್ವರೆಂದೊಂದು ಮಹಾಗಿರಿರ್ಗರ್ವಂಬರವ ತಾಗುತ ತರ್ವರ ತರಣಿಯ ಕುದುರೆಗಳಿಂಗಾಗಿಹುದದು ತಾಗುದಾಣ (ಕುರಾಣ. ೪-೦೩) ; ಸಿಂಗರಿಸಿರ್ದ ಥಳಥಳಿಪ ಮಣಿರಥಾವಳಿಗಳು ಪಳಂಚದವು ಜೋಡಿಸುವ ಸಾರಥಿಗಳಂ ತಳ[ಪ್ರಾಣಂ. ೪]ರ್ವ ಹಯಚಳಯದಿಂದೆ (ಶಾಳ್ಳಿ.ರಾ. ೨೩-೦೭) ; ಬಡುಬಗ್ಗೆ

ಶಂಖ ಸಮುದಯಂ ನೆಗೆದು ಪೋಪಂತೆ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ತಳರ್ವ ತರುಣ ವಿರಾಳಂಗಳಂ (ಜಾಜಿ. ೧-೦೦ ವ). ೬. ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ಜಳಧಿತರಂಗತಾಡಿತ ಧರಾತಳಭಾರದಿಮ್ಮಿತ್ತ ಬಾಳತತ್ಕಳಬಿನ ತುಂಟೆ ತಾಳ್ದಲಿದನೊಟ್ಟಿಜೆಯಂ ಕೊಳಲಿಂದು ವೈರಿಗರ್ ತಳರ್ದಪರೆಂತು ತನ್ನ ಬಲಾಪ್ತುದೆ ತಾಳ್ದುವೆಂ (ಅವಿಜ. ೪-೪೪). ೭. ಹಬ್ಬು ; ಹರಡು ; ಪ್ರಸರಿಸು : ಬೆಳಗುಗರ ಬಳಿದ ಬಳಗದ ಬಳಸುಗಳೊಳಗೊಳಗೆ ತಿಳಿಗಿ ಪೊಳೆಪೊಳೆದೊಳಗುಜ್ಜಳಿ ತಳತಳಿಸಿ ದಿಸಿಗಳನಳುರ್ಪಸಿರೊಳ್ ಕೆರ್ದರ್ ಮಿರ್ದರ್ ತಳರ್ದತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾಪ್ಪಾಪ. ೨೩). 'ತಳರ್ಪು' ಪರಾ. ೮. ಹಿಂದಿರಿ ; ಹಿಮ್ಮೆತ್ತು ; ಅಳುಕು : ಜಳುಕ್ಕುಳತಿಳಕನಪ್ಪ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯಂಗೆ ಗೋವಿಂದರಾಜಂ ಮುಳಿಯ ತಳರದೆ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಕಾದ ಶರಣಾಗತ ಜಳನಿಧಿಯ ಪೆರ್ಮಱಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೩೨ ವ) ; "ಜೆಲಿಸದೆ" (ಪಂಪಭಾ. ೩೫೦) ; ಸುರವಾರಣಮಿ ವಾರಣಿಂಗರಂ ಬರಲಱಿಯದಿಂತುಮಿ ವಸುವತಿಯೊಳ್ ಪರಿಕಿಸುವೊಡಮಳವಲ್ಲಂ ಧುರಕದಲ್ಲಿದರ್ದಾಸಿಯಿಂದೆ ತಳರದದೆಂದುಂ (ಪೇಮಿಪು. ೦೦-೩೩) ; ಕುಱುಗೋಡ ತಳರ್ದೊಳಗೆ ತಳರದ ಯ್ಯಾರ್ವ್ವರುಂ ನೆಱಿ ನೋರ್ಪ್ಪಡವರೊಳಗೆ ಪಗೆಗಂಜರೊರ್ವರುಂ (ಸೌಇಇ. ೧೩-೨, ೨೯೬-೨೫ ; ೧೧೭). ೯. ಸದಿಲಿಬೀಳು ; ಕಳಚಿಬೀಳು ; ಉದುರು : ಬೀಸುವ ಜಾವುರದ ಗಾಳಿಯಲಂಬಸಿನೊಳಲ್ಲುಗುವ ಬಂಬಲ್ಲುಗಳ್ ರುಳ್ಗಳ್ ಬಂಬಲಿಂದಂ ತಳರ್ವ ಚಿನ್ನಪೊಗಳನವಯವದೊಳ್ ಸಯ್ದು ಮಾಡುವ ಕೆಯ್ವಮುಮಂ (ಅವಿಪ. ೪-೯ ವ). ೧೦. ಆಗು; ಉಂಟಾಗು: ತನುವಿಂದಮೊದು ಗುಣಗಳಿಂದರೆಡು ಸಾಹಿತ್ಯಂಗಳಿಂ ಮೂಱು ಸನ್ನವದಿಂ ನಾಲ್ಕು . . . ಸುತತ್ವದಿಂದೆ ತಳರ್ದಂಟುಗಂ ಭುಜ ದ್ವಯದ್ವಜೊಳ್ ತನಗಿನ್ನಾರ್ ಸರಿ ಜಾಗದರ್ವ ಕೃತಿಗಳಿಂದಂ ಕಾಳಿದಾಸಂ ಬರಂ (ಕಂಚಿಕಾಲು. ೦-೨೫). **ತಳರು** : ಪಿ. ಆತನ ಮನಸಿನ ಬಗೆಯುಬ್ಬಿಯದೆ ನಾರಿ ಸೋತಳು ನೀ ತಳರೆಂದು ಕಾತರಿಯೆ ಕರೆದೊಡೆ ಪರಿಹಾಸ್ಯದ ಮಾತಲ್ಲದೆ ಸೊಗಸಲ್ಲ (ಕಂಪಿ. ೯-೦೮); ನೋಟವ ಮಿಂಚಿಸಿ ಮೊಗವನು ಹೊಂಚಿಸಿ ತಳುವದೆ ಹೊನ್ನಿಯಂ ತಳರಿದಳು (ಪಂಭ. ೦೦-೩೪); ಎಳಪರೆಯ ವೆಂಬ ಸಂತಸದ ಹೊನಲಡಗುತಿರೆ . . . ಕಡೆಯುಂಡುಗಿ ಹಡಿಲಾಗಿ ಬಗೆ ಅಳಲ ಮಂಡಿಲಾಗಿ ತಳರುತಿರೆ ಮೃತ್ಯುವಿನ ತಡಿಗೆ (ರಾಚಂಗ. ೬-೮). ೫. ಕಿಡಿಗಣ್ಣಿನಿಂದಲಿದುಳಿದ ದೇಹವನಿನ್ನು ಸುಡಿಸದೆ ತಳರಿಂದ ನಗುತೆ (ಪ್ರೋಚಿತ. ೩೮-೦) ; ರಕ್ಕಸವಗೆ ಖಿಗರಾಜಂಗೆ ಪೆಳ್ದ ಮೈಮ್ಮಕ್ಕಳು ಭೀತಿಸದಂತೆ ಟ್ಟೊಕ್ಕಿ ವಾಗಿ ನೀ ತಳರೆಂದು ಬಳಕವ ಪಕ್ಕೆಯ ಪರುಶವಿಸಿದನು (ಪ್ರೋಚಿತ. ೪೨-೬). ೯. ಕಿವಿಗಳಮರ್ದನಿ ಸರಿಯಂಪೊಲಿವಿದ್ದ ಸವಿನುಡಿ ತಳರಿತು ಬಿನದ ತವೆದುರೊಡನೆ ಹೆಜ್ಜಾರಿತವಳ ಲವಲವಿಕೆ (ಪಂಪ್ರಸಾ.೦೦-೪೩). 'ತೆರಳ್' ಪರಾ. ೧೧. "ಹೊಡೆದಟ್ಟು" (ಗುರುಚಾ. ೪೫೭) : ಬಸವರಾಯ ನೆಮ್ಮಯ ಮನೆಯ ಸಸಿಸುತರ ತೆಕ್ಕೊಂಡು ನಾಯ ತಳರುವ ತೆಱದೊಳ್ ನ್ನೋರ್ವನಂ ನೂಂಕಿ ಜಗಗಮ್ಮಟ್ಟಕ್ಕನಟಟ (ಗುಚಾ. ೮-೪೪). ೧೨. ನಿದ್ರಾನ ವಾಗು. ೧೩. ಬಳಲು ; ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು. ೧೪. ಜೋಲುಬೀಳು. ' ತಳರ್ನಾಲಗೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ತಳರ್; ಮಲ. ತಳರು; ಕೊಡ. ತಳರ್; ತೆಲು. ತರಲು, ತಲರು, ತಱಲು]

ತಳರ 'ತಳವಟ' ನೋ.

ತಳರಡಿ (ನಾ). ತತ್ವವಿಸವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ ; ದಟ್ಟಡಿ : ತಳರಡಿಯಿಡುತಂ ಕುಟ್ಟಿಮತಳರ್ದೊಳ್ಳಾರ್ವೊಯ್ಯುತಿರೆ ನಿಜಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳ ನೀಕ್ಷಿಸುತಿರೆ ಕೌತುಕಚಳನಯನದ ತಪಯನೆಯಂ ಬಲಿಸಂದಪನೋ (ಕಾದಂಪ್ರ. ೩೬೦) ; ತಳರಡಿಯಿಡುವವ್ವಲೆ ಬರಿದೆಳಸುವ ಜನನಿಯರ ದಿಟ್ಟಿ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಮಂ ಬಳಸೆ ಪೊಸತೆಲರ್ ನೆಯ್ದಿಲ್ಲೊಳ್ಳಿರೆಯಂಗಣ ರಾಜ ಹಂಸನಂ ನೆನೆಯಿಸಿದರ್ (ಪಂಂಡಾಚಂ. ೩-೦೪೦) ; ಎಳವಸರೆಯ ಮೇಲಿರ್ಪಯ್ನನೆ ತಳರ್ದಾಡುವ ರಾಜಹಂಸ ಬಾಳಕನೆಂಬೊಂದಳಿಗೆವಂದಂ ಮರಕತಶಯದೊಳ್ಳಿ ತಳರಡಿಯನಿಡುವ ತಸ್ಸಂವತನಯಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೩-೬). [ತಳರ್ + ಅಡಿ]

ತಳರಾಜಿ (ನಾ). ರಾಶಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಾಗ ಕೆಳಗೆ ಉಳಿಯುವ ಉಳಿಕೆಶಿರಾ ರಾಶಿ.–ಸನ್ನಾ ರಾಶಿ (?) : ಗೇಣಿದಾರರು ಗೇಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ತರಕಾರಿ, ತರಪಡಿ, ತಳರಾಜಿ, ಮೇಲ್ಗೊಳಗೆ, ಲಾಭಸೆರೆ ಮುಂತಾದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಕೊಡ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಂಚಮ. ೦೦). [ತಳ (= ತಳು) + ರಾಶಿ]

ತಳರಿಕೆ (ನಾ). ಚಲನೆ (?) : ಮಿಸುವ ಪೊಸದಳಿಗಳೊಳಂ ತಳರ್ದಿರಲು ತಳರಿಕೆ[ಜಾತಾ. ತರತರಕೆ]ಯ ತುಂಬಿಯ ತಳರ್ಪಿಯ ಕಸಿಂಬಂಬು ಗೊಂಡಸಬಿ ಬಾಬ್ಳಿಲಿಯ ಕೇಸರದ ಕಕ್ಕುಂದಿಯಿಂ ಕಂಪಿನ ಕೋಶವಿದ್ದಂತೆ ಪೊಸವಾಸಗವನೆತ್ತಿದಂ[ಜಾತಾ. ತ್ತುವಂ]ತೆಯುವಿರ್ ಗೊಂಚಲ್ಗಳೊಳಂ (೧೯೦೪. ೬-೫೦ ವ). [ತಳರ್ + – ಇಕೆ]

ತಳರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಳುಹಿಸು ; ಕಳಿಸು ; ಸಾಗಿಸು : ತಳುಮಾಡದೀ ಬಲ್ಲ ಬಂಧುಗಳಿವಚ್ಚಜ್ಜಿಸಿ ನಮ್ಮ ನಿಜವುರವರಕ್ಕೆ ತಳರಿಸಿನಲ್ (ಸಮ್ಮಕಾ. ೦೦-೩೩). [ತಳರ್ + – ಇಸು]

ತಳರು 'ತಳರ್' ನೋ.

ತಳರುಜೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಆರಿದಾಳಂ ಬಲ್ಲಂ ಸಜ್ಜರಸಂ ಕಾಸೀಸಮರಗು ಕೇರ್ದುಗಾಸಿವಮೊಂದಿರೆ ಶಿಲತ್ಕೈರದಿಳಿಟ್ಟುತತಿವರಸುಗೆ ತುರಗಕ್ಕೆ ಪಿಂಗುಗುಂ ತಳರುಜೆಯುಂ (ಪ್ರೋಚಿತ. ೯-೨೪೪). ಲೀಚಿಸು. [ತಳ (= ತಳು) + ರುಜೆ]

ತಳರೋಗ (ನಾ). = ತಳರುಜೆ : ಕಿಱುಗಲ್ಲೊಳ್ ಕೆಸಱೊಳ್ ಪೊಳೆ ಕೂಡಿ ಮಗುಳ್ ಮುಳ್ಳೊಳಂ ಮುಳ್ಳೊಳಂದುಕುಜೆಡೆಗಳೊಳಂ ಪಾಯ್ದುಅದೆ ಕೊಗುಗಳ್ ಸರಿ ಕುತ್ತಿಱಿದೆಂದೆ ಕುತ್ತಿಡಿಯನಿದುವೊಂದು ತಳರೋಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೩-೦) ; ಮತ್ತೊಂದುವಾಯಮುಂಟಿಲ್ಲ ತೇದ ತಳರೋಗಗಳ್ಗು ಪಶಮಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ ಕಿಬ್ಬಿಯೆಯುಮೆಳ್ಳೆಕ್ಕೆಯುಂದೆ ತಳರೋಗ ಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೫-೬). [ತಳ (= ತಳು) + ರೋಗ]

ತಳರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸ್ನಾನದಿಂದ) ಕೆದಲಿಸು ; ಸರಿಸು ; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ಜೆಲಿಸುವೆಂತೆ ಮಾಡು : "ತಳರ್ಚು – ಸ್ನಾನಾವಗಮನೇ" (ಕವಂಶ) ; ಎಣ್ಣಾರಿಂದಂ ತಳರ್ಚಲಾಱದಂತಪ್ಪ ಪಿರಿದೊಂದು ಸಿಲೆಯಂ ತಂದು ತಲೆಯತ್ತಿಟ್ಟು ಪಟ್ಟಿರ್ದಂದಂ . . . ಕಂಡು (ಕಡಾ೨೦. ೭೬-೩೮); ಪದಪ್ರಾತಕ್ಕೆ ಧರಿತ್ರಿ ಬಾಯ್ಮುಜೆ ಭುಜಾದಂಡಂಗಳಂ ಸಾರ್ಚಿ ಬರ್ಚಿದಿಶಾಸಂಧಿಗೆ ಮೆಯ್ಮೊರ್ಚಿ ನೆಲೆಯಿಂದಕ್ಕೊಣಸತ್ತಂ ತಳರ್ಚಿ ದಶಗ್ರೀವನ ಕಂಠಕಂದಲ ಬೇರಂ ಕಿಟ್ಟಪೋಲ್ ಕಿಟ್ಟಂ . . . ಸಿದ್ಧಶೈಲೇಂದ್ರಮಂ (ಪಂಂಡಾಚಂ. ೦೦-೯) ; ನೋಡಿ ಮಹೋಗ್ರಚಾಪಮನದಂ ಕೆಲರಾಗಳ್ ಪಿಂಗಿ ಪೋದರ್ . . . ಉದ್ದಂಡಕೆಯಿಂ ಕೆಲರೆಯ್ದು ತಳರ್ಚಿ ಬಿಟ್ಟು ನಾಡಾಡಿಯದಲ್ಲದಂದು ವುಡಿಯಂ ಬಿದಿರ್ದಿಂದವರೆಲ್ಲು ಪೋವುದುಂ (ಪೇಮಿಪು. ೯-೪೬) ; ತಳರ್ತ ತಳರ್ಚ್ಚುರ್ವಂಗೆ ಕನಕಾಚಲಪೊಕ್ಕುವಂಗೆಲೇ ವಿಯತ್ಕಳಂ . . . ಬಿಟ್ಟವ ನೆಂಬ ಜಿಟ್ಟಗಂ (ಆಶ್ವ. ೪೭, ಪಾಕಥ. ೪೩-೪೭ : ೧೨೬) ; ಎಂದುಂ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಚಲಂ ಸಂದುದು ಮೂಜಗದೊಳಚಲದಂತೆಂದೊಡೆ ಗಗನತಾ ಬಂದು ತಳರ್ಚುಗುಂ (ಆರ್ಜಿಪ. ೪-೦೯) ; ಪದತಳಮಂ ತಳರ್ಚಲಿನಿಸಿಲ್ಲೆಗೆ ಧಾರಿಣಿ ಮಾಯವಾದುದೇ . . . ತನುವಿಂಗೆ ಸಾರದಿನಿಲ್ಲೆಗೆ ನಾಲ್ವುಸೆ ತಾಪಿಸಿತ್ತೋ ಪೇೞ್ದುದು ವಿವರಿಕತಮಿಂದು ಸುಂಬರ್ ಪಲೆ ಕಟ್ಟಲಿ ಪೆತ್ತುದೇಟ್ಟಿಗುಂ (ಸೊಕ್ಸು. ೯-೭೦). ೨. ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ;

ಹೊರಡು : (ಕ). ೩. ಹಿಂಜರಿ ; ಅಳುಕು ; ಹೇಸು : ನಿಷ್ಠುರ ಗಜರಾಜಿಯಿಂ ತುಟಿಸಿಕೊಲ್ವುದು ಪೆರ್ಗಡಲಲ್ಲಿ ಗಂಟಲಂ ಮುಱಿದು ತಳರ್ಚದಿಕ್ಕುವುದು ಲೇಸು ಕುದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸೋಲು ಕೂಸನಾದರದೊಳೆ ಬೇಗಮಿಾವುದಱಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೪೯). ೪. ಚೆದರಿಸು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಗೊಳಿಸು : ಅಲರ್ದ ಪೊಸಸಿಂದುರಂಗಳನಲೆವಳಿಕುಳಮಂ ತಳರ್ಚಿ ತಣ್ಮಲೆವೆಲರೀಯಲೆಯದಪುದೆಮ್ಮಂತಃಪುರಲಲನೆಯರಂ(ಆದಿಪು. ೧೧-೯೦) ; ದೋಷಮಂ ತಳರ್ಚುವ ಗುಣಮಂ ಕಟಲ್ವುವಮರ್ದಿಂಪನೊಡರ್ಚುವ . . . ಕಾವ್ಯಸತ್ಕಳಾರ್ಣವ ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮಲಕ್ಷಣವಚೋವಧುಮ ಬುಧರೊಲ್ದು ವರ್ಣಿಕುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೫೬) ; ಮಹಾಡ್ರೂಂಕಾರದಿಂದಂ ತಳರ್ಚಿ ಕೆಲವರನೊಡನೆ ವಾಲಾಗ್ರದಿಂದಿರದೆ ಬಾರ್ಚಿ ಕೆಲಬರನಿಂತು ಪುಂಗವಂ ಭಂಗವಂ ಮಾಡುತ್ತೈತರುತಿರ್ದನು (ಜೆಬಪು. ೪೪-೧೯).

[ತಳರ್ + – ಚು$_1$]

ತಳರ್ನಡೆ (ನಾ). ದಟ್ಟಡಿ ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ : ನಡೆವ ತಳರ್ನಡೆಯೊಳ್ ಪುಡಿಪುಡಿಯಾದುವು ಶಿಲೆಗಳೊಡದು (ಪಂಪಭಾ. ೨ ೫) ; ಕಿವಿಗಿನಿದೆನಿಪ್ಪ ವೀಣಾರವದೊಳನಾದರಮನುಂಟುಮಾಡಿತ್ತು ತನೂಭವನ ತಳರ್ನಡೆಯೊಳ್ ಪೊಣ್ಮುವ ಮೃದುಪದಕನಕಕಿಂಕಿಣೀಝಣಝಣಿತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೨೬) ; ಈ ನಡೆದುದೆ ತಾಯ ಬೆನ್ನೊಳೆ ತಳರ್ನಡೆಯಿಂ ಕಳಹಂಸ ಪೋತಕಂ(ಅರ್ಧನೇ.೧-೯೪); ಕಂಪಿಕುಂ ಧರೆ ತಳರ್ನಡೆವಂಘ್ರಿಭರಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣನಾ (ಜಗವಿ. ೩-೪೩) ; ಪೊರಳ್ದುರುಳ್ದಂಬೆಗಾಲಿಕ್ಕಿ ದಟ್ಟಡಿಯನಿಟ್ಟಿರದೆ ತಳರ್ನಡೆ ನಡೆದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೬೭) ; ತೊದಲ್ನುಡಿಯ ಸೊಗಸು ತಳರ್ನಡೆಯ ಗಾಡಿ ಮನಂಬುಗೆ ಕಣ್ಗಂಬಾದರಾಲಂಬಾಲಕರ್ ಬಾಲಕರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೦-೨೮). [ತಳರ್ + ನಡೆ$_2$]

ತಳರ್ನಾಲಗೆ (ನಾ). ಜೋಲಾಡುವ ನಾಲಗೆ ; ಚಾಚಿದ ನಾಲಗೆ : ಸೋಱುವ ಜೊಲ್ಲೆಸರರ್ಬಿಯ ಮೊದಲಾಗೆ, ಱೊಬ್ಬೆಯ ನೀಟದ ತಳರ್ನಾಲಗೆ ಕೀಟಿಲಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೨೯). [ತಳರ್ + ನಾಲಗೆ]

ತಳರ್ನುಡಿ (ನಾ). ೧. ತೊದಲುಮಾತು ; ತಡವರಿಸುತ್ತ ಆಡುವ ಮಾತು : ದಡದಡಿಪಡಿ ಪಡಿಮಾತಂ ಪಡೆಯಲೊಡರ್ಚುವ ಮನಂ ತಡಂಬಡಿಪ ತಳರ್ನುಡಿಯಗಡಿಗೊಡನೊಡನಿಟ್ಟೆಡೆಗೊಂಡಿರೆ ನುಡಿದ ನಾಗಳಾ ಚರಮುಖ್ಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೩೩). ೨. ನಡುಗುವ ದನಿ ; ಕಂಪಿಸುವ ಸ್ವರ : (ಕ). [ತಳರ್ + ನುಡಿ$_2$]

ತಳರ್ನೋಟ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಕೊಡಕೆ ನಿಮಿರೆ ನವಿರ್ಕೊಕ್ಕರಿಸೆ ತಳರ್ನೋಟದಿಂ ನೋಟ್ಟ ಹರಿಣಸಂದೋಹದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೮). [ತಳರ್ + ನೋಟ]

ತಳರ್ಪು (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು : ತನ್ನ ಜಸದಂತೆ ಪಸರಿಸಿದಚ್ಚವೆಳ್ದಿಂಗಳನಾಕೆಯ ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳ್ಪಿನ ತಳರ್ಪೆನುತ್ತುಂ ಪೆಳ್ಪಳಿಸಿ ಚಂದ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೯ ವ). [ತಳರ್ + – ಪು$_1$]

ತಳರ್ವಕ್ಕಿ(ನಾ). (ಚೆಲುವಾಗಿ)ನಡೆಯುವ ಪಕ್ಷಿ; "ನಡೆವಕ್ಕಿ, ಹಂಸಪಕ್ಷಿ" (ಪ್ರಭಡ್ಯ) : ತಳರ್ವೆರಲ ತರತರಕೆಯ ತುಂಬಿಯ ತಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಕುಸುಂಕುಱುಗೊಂಡೆಸಟ ಬಾಟ್ವೇಲಿಯ ಕೇಸರದ ಕಕ್ಕುಂದರಿಯ ಕಾಪಿನ ಕಂಪಿನ ಕೋಶಮಿರ್ಪಂತೆ (ಲೀಲಾವ. ೮-೫೦ ವ). [ತಳರ್ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ತಳರ್ವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಚುರುಕಾಗಿ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ : ತಳರ್ವಜ್ಜೆ ತಟಪುಟ ನಿಡುವಾಗ ವಿಟರೆದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳುತಿಹುದೊಡನೆ (ಭರಣ. ೧೨-೬೮).

[P ಇದು 'ತಳರ್ವಜ್ಜೆ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಳಲ್$_1$, ತಳಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೋಗು ; ತೆರಳು : ಕಾಂಚಿಯೊಳ್ ವಿರಾಜಿ ಸಲೊಸಗೆಯಿಂದ ಸಂದರುಶನಂಗೆಯ್ದು ತಳಲ್ದಿರ್ದೆನೆಂದು ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ಗಣನಾಥಂ ಪೇಳ್ದನು (ನಂದಿಮಾ. ೧೦-೫೩). **ತಳಲು$_1$** : ಕಲುಷಯುತ ಚಂಡಾಲನೊಂದುದಿನ ಶಿವಭಕ್ತರಲಘುತರದುಪಕರಣಮಂ ಕದ್ದುಕೊಂಡವಂ ತಳಲುತಿರೆ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಬರಲೋಡಿ ಬಂದು ಮಸಣದೊಳು ಕೆಡೆದಸುವ ಬಿಡಲು (ಪಾಸೋಪು. ೩-೮೭). 'ತೆರಳ್' ಪರಾ. [<ತಳರ್ ?]

ತಳಲ್$_2$, ತಳಲು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರು; ಪಲ್ಲವಿಸು: "ಎಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ತಳಲ್–ಪಲ್ಲವ ಪ್ರಾಪ್ತೌ (ಎಲೆ ಚಿಗುರು)" (ಶಮಧಾ); " ತಳಲ್ – ಶಾಖಾಮುಖೇ (ಚಿಗುರು) " (ಶಮಧಾ). **ತಳಲು$_2$** : 'ತಳಲುಗಾವಿ', 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ. [?]

ತಳಲು$_1$ 'ತಳಲ್$_1$' ನೋ.

ತಳಲು$_2$ 'ತಳಲ್$_2$' ನೋ.

ತಳಲು$_3$ 'ತಟಲ್' ನೋ.

ತಳಲು$_4$, ತಳಿಲು$_3$ (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿಯಾದುದು ; ಪ್ರಖರವಾದುದು. 'ತಳಲುಗೆಂಡ', 'ತಳಲುರಿ' ಪರಾ. **ತಳಿಲು$_3$** : ಮೂಳೆಯ ಮಾಂಸ ತಳಿಲು ಸುಡುಗೊಳ್ಳಿಯು ನೀಳದ ಹುರಿಯ ಬಾರುಗಳು ತಾಳಿಸಿ ತಿಂಬ ಸೀಗುಡಿ ಕರಿಮಿಾನಿನ ಗೂಳಯವನು ಕಂಡ ರಾಯ (ಹರಿಸಾಂ. ೪-೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟಲ್, ತಣಲ್, ಅಟಲ್ ; ಮಲ. ಅಟಲ್, ಅಟಲು]

ತಳಲುಂಬಳಲುಂ, ತಳಲುಮಳಲು (ಅ). ನುಗ್ಗುನುರಿಯಾಗಿ; ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗಾಗುವಂತೆ. 'ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಳಲುಮಳಲು**: 'ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟು, ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ನುಗ್ಗುನುರಿಯಾಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು ; ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗಾಗುವಂತೆ ಹೊಡೆ ; ಅಜಿಗಿಜಿಯಾಗುವಂತೆ ಚಚ್ಚು : ಮುಳಿದು ಗಜೆಗೊಂಡು ಕೌರವಕುಳವಿಳಯಂ ಕೌರವಾನುಜರ್ಕಳನಾಗಳ್ ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟಿದನೆಳೆಯೊಳ್ ಪಡಲಿಟ್ಟು ಸೊಪ್ಪುಸೊವಡಪ್ಪಿನೆಗಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೮೩). **ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು**: ಕೌರವಾನುಜರ ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟಿ ಪಡಲಿಟ್ಟಂದದಿನಿಳೆಯೊಳು ನೆರಪಿದನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೮). [ತಳಲುಂಬಳಲುಂ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಳಲುಗಾವಿ(ನಾ).=ತಳಿರ್ಗಾವಿ ೨: ಹಲವಾಭರಣ ತಳಲುಗಾವಿ ಪೊಂಬಟ್ಟು ಸೆಳೆಗೋಲು ಕೈಯ ಕೊಳಲ ಧ್ವನಿಗೈಸುತ್ತಾಕಳ ಕಾಯಿದನೀತ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೫೯-೦). [ತಳಲು$_2$ (<ತಳಲ್$_2$) + ಕಾವಿ]

ತಳಲುಗೆಂಡ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುವ ಕೆಂಡ ; ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡ ; ತನಿಗೆಂಡ : ಬಳಿಕಮಾ ಗೂಡ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ಮತ್ತದಱೊಳಗೆ ತಳಲುಗೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆಂ]ಡವ ಹಾಕಿ ಅದಱ ಮಧ್ಯದೊಳೊಂದು ಕಳಸಿಗೆಯನಿರಿಸಿ (ಸೂಪಣಾ. ೫-೨೬) ; ತಳಲುಗೆಂಡದ ರಾಸಿಯ ಮೇಲೆಯಿಱುಪೆಯ ಬಳಗ ಮುಸುಕಿ ಸಾವಂತೆ (ರಾಮವಿ. ೧೮-೧೧೮). [ತಳಲು$_4$ + ಕೆಂಡ]

ತಳಲುಪಂಚಮಿ (ನಾ). ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ಪಕ್ವವಾದಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಬ್ಬ : ಹೂವುಪಂಚಮಿ, ಕಾಯಿಪಂಚಮಿ, ತಳಲುಪಂಚಮಿ ಎಂದು ಹುತ್ತದ ಹತ್ತಿರ ಪೂಜೆ ಊಟಗಳು ನೆರವೇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಹುಟ್ಟಹ. ೬೫). [ತಳಲು$_3$ (<ತಟಲ್) + ಪಂಚಮಿ]

ತಳಲುಮಳಲು 'ತಳಲುಂಬಳಲುಂ' ನೋ.

ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು 'ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳಲುರಿ (ನಾ). ಧಗಧಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಉರಿ : ತಱಿಗೆಂಡದ ತಳಲುರಿಯೊಳು ಮಧುರ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಧೀಂಕಿಟ್ಟನಂದು (ಸೊಬಸೋ. ೯-೭೨).

[ತಳಲು$_4$ + ಉರಿ$_2$]

ತಳಲುಶ್ರಮ (ನಾ). ಮಾರ್ಗಾಯಾಸ : ವಿಳಸಿತವೆನಿಪ್ಪ ಹೊಱವಳಲು ಪಾಂಥಾವಳಿಗೆ ನೆಳಲು ಜೀವೋನ್ಮುಖದ ತಳಲುಶ್ರಮದ ಬೇರ ಕಿಳಲು ಮನವಂ ಸೂಱೆಗೊಳಲು ಸಾಕೆಂದು ಹೊಗಳುತ್ತಲ್ಲಿಯಱವಟಿಗೆಯ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿ (ಸೋಮಣ. ೧-೧೦೪). [ತಳಲು$_1$ (<ತಳಲ್$_1$) + ಶ್ರಮ]

ತಳಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಳಲೋಕ (ನಾ). ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕ ; **ಅಧೋಲೋಕ** ; **ಪಾತಾಳ** : ಬೆಲುವಿಕೆಗನ ಶೃಂಗಾರಕೆ ಜಾಣ್ಮೆಗೆ ವಿಲಸಿತಗಂಭೀರಗುಣಕೆ ತಳಲೋಕ ನರಲೋಕ ಸುರಲೋಕದೊಳು. ಮೆಚ್ಚಿ ತಲೆದೂಗದವರೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ (ಧರಣಿ. ೭೬-೩). [ತಳ (=ತಲ) + ಲೋಕ]

ತಳವಕಾರ 'ತಲವಕಾರ' ನೋ.

ತಳವಗೆರ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲದಪ್ಪು ; ಅಶ್ರಯತಪ್ಪಿ ಉರುಳು (?) : ಆರ ವ್ಯವದೂಕ್ಯಯಂ ಬಯಸಿ ಕೇಳ್ದು ತನೂಜ ಮದೀಯ ಕರ್ಣದೊಳ್ ಪುರಿ ಪೆನಿಂ ರಸಾಯನ ಮನಾರ ಮುಖಂದುವನೊಲ್ದು ನೋಡಿ ವಿಸ್ಮಾರಿಮೇ ಮದಕ್ಷಿಗೆ ಸುಧಾರಸವೊರಡುವನೆಂದು ಕಾರಹಾರಾ[ಹಾ]ರವದಿಂದವರ್ ತಳವಗಲ್ದುಳಿಂಬಿಲ್ಲಿಂಗಿತಳಾಧಿಪಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೫-೧೭).

[ತಳ (=ತಲ) + ಅಗ್ಲ್[1]]

ತಳವಗ್ಗ (ನಾ). = ತಳವರ್ಗ (?) : ಗಣವದು ನಿಸ್ತ್ರ ತಳವಗ್ಗ ಮಾದಿಯರ ವಿದ್ಯಾದರ ಶ್ರುತುವೀ ಗಂಗದೇಸ (ಪ್ರೌಅರಿ. ೦೯೨೦, ೯-೨೯ ; ೨೮೪ ಕ್ಕ್ಷಣ).

[?]

ತಳವಟಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತಳವಟ್ಟಗೊಳ್ಳು (?) : ಅರವಸನೆಯೊಳಕರೆಲ್ಲ ಹಾಯೆಂದಜಟ ಕಂಬನಿಯೊಸರಿ ಕೋಕೆದ ಭರದಿ ತಳವಟಗೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಿರಲ್ಕೆ (ತಿಮ್ಮಕ್ಕ. ೦-೦೫) ; " ಮುಳುಗಿಹೋಗು " (ಪಟ್ಟಿಪಿ).

[ತಳವಟ್ಟು (<ತಳವಟು) + ಕೊಳ್ಳು[1] (<ಕೊಳ್[1])]

ತಳವಡು (ಕ್ರಿ). ಕಂಳಿತಂಕೊಳ್ಳು; ಆಸೀನನಾಗು : ತಡೆ ನಿರ್ಣಾಣ್ಣಾಣ್ಯಾಬಲ್ಲಿ ತಳವಡು ವಿಂಡುಕಿನ್ನೇಕೆ ಸಾರ್ (ಚಿಕಿ. ೬-೦೬೪).

[ತಳ (=ತಲ) + ಪಡು[1]]

ತಳವನ (ನಾ). = ತಲ್ಕಾಡು : ಮಲೆಯಂ ಸಾಧಿಸಿ ಮಾಣ್ದನೇ ತಳವನಂ ಕಾಂಚೀಪುರಂ ಕೋಯಿತೊಮ್ಮೆರ್ದನಾಡಾ ತುಳುನಾಡು . . . ಇವೆಲ್ಲಂ ಭುಜಾಬಲದಿಂ ಲೀಲೆಯಿಂ ಸಾಧ್ಯವಾದುದೆಯಾರ್ವ್ವಿಷ್ಣು ಕ್ಷವಿಷಾಶಿಗಳೊಳ್ (ಎಳ. V, ಆದಿಪ. ೦-೧ ; ೧೧೮೫). P ಇದು 'ತಲಕಾಡು' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ. [ತಳ (=ತಲ) + ವನ]

ತಳವನವುರ (ನಾ).=ತಲ್ಕಾಡು : ತಳವನವುರದೊಳ್ಳಳಿಪ್ತಿಯ ಮಣ್ (ಎಳ. I, ೦-೨೦ ; ೪೮೬) ; ತಳವನವುರದೊಳಿಪ್ಪು (ಮ್ಯಅರಿ. ೧೯೩೩, ೩೮-೪; ೪೦೧) ; ಎಳೆಗೆಸವ ತಳವಾಳುರ್ತ್ತ್ರಳವನವುರದಮಂತ ರಾಯರಾಯುವುರಂ (ಎಳ. VII, ಶಿವಪ್ರ. ೬೪-೦೬ ; ೧೧೭೨). 'ತಲವನೆನಗರ' ಪರಾ.

[ತಳವನ + ಪುರ[1]]

ತಳವರ 'ತಳವಜಿ' ನೋ.

ತಳವರ್ಗ (ನಾ). ಅಂಗರಕ್ಷಕ ದಳ (?) : ಅನೇಕ ಪುಜಿ ಪರಿವಾರ ಬಳಘವರ್ಗ್ಗಮುಂ ತಳವರ್ಗ್ಗಮುಂ ಕುಲಸ್ತ್ರೀ ಚಿಕ್ಕಲದೇವಿಯುಂ ಬೆಸಕೆಯ್ವ (ಎಳ. IX, ಕೊಡಗು. ೩೬-೩೯ ; ೧೦೮೬) ; ದೂರೀಕೃತಾರಿ ಜಡ್ಡರ್ಗನುಂ ಸಮಿಶ್ರತ ತ್ರಿವರ್ಗಮುಂ ದೃಢೀಕೃತ ತಳವರ್ಗನುಂ ನವಿಸಕೃತ ಸಾವಂತತರ್ಗನುಮಾಗಿ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೫೮ ಪ) ; ಪದ್ಮನಾಭ ನರನಾಥನಾತನ ಮನಮುಮದಂ ಪತ್ಯಸಾರ್ ತಳವರ್ಗದ ನಿಗ್ರಹ ವ್ಯತಿಯುಮಂ ಕಂಡಿದು ಮದೀಯ ವಿಶ್ರಾಂತ ದರ್ಪನಾರ್ಥಮೆಂದು (ಕಂದ್ರಪು. ೦೦-೯೪ ಪ). 'ತಳತಂತ್ರ' ಪರಾ. [ತಳ (=ತಲ) + ವರ್ಗ]

ತಳವಳ 'ತಳವಂಳಿ' ನೋ.

ತಳವಳಗು 'ತಳವಳಗ್ಗುಂ' ನೋ.

ತಳವಳಸು 'ತಳವಂಳಸು' ನೋ.

ತಳವಜಿ, ತಳರ, ತಳವರ, ತಳವಾರ[1], ತಳವಾಜಿ, ತಳಜಿ, ತಳಾರ[1], ತಳಾರಿ, ತಳಾಜಿ, ತಜಿವಳ, ತಜಿವಾಳ್, ತಾಳವಾರ್ರ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರ : ಗ್ರಾಮರಕ್ಷಕ ; ನಗರರಕ್ಷಕ : ಮಂತ್ರಿ ಪುರೋಹಿತ ತಳವಜಿಯಾದಿಗಳ್ಗಂತೆಂದೊಡೀಯವಟ್ಟದೊಂ (ಪ ಚಾ. ೧೫-೦೪) ; ಸೇನಾಪತಿ ತಳವಜಿ ದಂಡನಾಯಕ ಪುಳ್ಪುಗಿಗಳಂ (ಆಪಪು. ೧೦-೩ ಪ) ; ತಳವರ್ . . . ದುರಾತ್ಮಂ ನಿಲ್ಲದೆಂದಾತನಂ ಪಿಡಿದು (ದಶಕು. ೦೫-೯೭ ಪ) ; ದುಃಖಿಗಳನನುಭವಿಸುತ್ತಿರ್ವರ್ ತಳವಜರ್ ಪಡಿಕ ಸಂದ ಕಳ್ಳರ ತೆಜುದಂ (ಚಾರಪು. ೫-೪) ; ಬಲ ಮಹಾಂಬುಧಿಯೊಳಗಿರುಳ ಮೇಲ್ಕಳವಜನು ಹೈದಂಬಿ[ಪಾ]ಡಂ. ತಜಿವಳಕೆ ಹೈದಿಂಬಗೆ] (ಕವಾಬಾ. ೦೦-೪೯) ; ಹೊಳೆವ ಕಠಾರಿ ಕೈಗತ್ತಿ ತೋಮರ ಬಿಲ್ಲು ಬಲುದಡಿ ಪಿಡಿಚಕ್ಕದಲೆ . . . ತಳವಜರೊರ್ವರ ಕಾದಿಪರು (ಮೂಚಾಪ. ೦೮-೦೦೩) ; ತುಂಬಿಗೆಂಬುದಿಗೊರ್ವಲನಾತಿಲರ್ ತಳವಜನಂತೆ ಸಾಜುತನುಗೆಯ್ವುದು ದರ್ಪಕಲೀರನೇನೆಯಂ (ಚಳವಿ. ೬-೩೬). **ತಳರ** : ಅರಟ್ಟಿಗೆ ತಳರ ಕೂಡಲಿಯರ ವೃತ್ತಿ ನೊಸ್ಕಿಗೂರೊಳ್ . . . ಕೆಂಬಟ್ಟಿ ನೆಲ (ಮ್ಯಅರಿ. ೧೯೦೬, ೦೩-೬ ; ೩೩೮ ಕ್ಷ) ; ಬಮ್ಮಂಗದರಂ [ಕೊ]ಣ್ಡು ಬಿಟ್ಟ ಸರಣ ವ್ರಿತ್ತಿ (ಮ್ಯಅರಿ. ೧೯೩೦, ೭೫-೨೯ ; ೧೦೭೭). **ತಳವರ** : ಕಾವಲು ನಿಂತಿಹ ತಳವರರಂದದ ತೆಂಗಿನ ಕೌಂಗಿನ ಸಾಲಲ್ಲಿ (ಪಪ್ಪ. ೬-೩). **ತಳವಾರ್ರ್**: ಜತ್ತ ತಳವಾರ ಪೊಗುಣ್ಡಿ ಕಾಳಿಗರಳ ಎಲ್ಲರು ಸತ್ತ (ಎಳ. IX, ಶಿವಮಂ. ೩೪-೩ ; ಸು. 750 ?) ; ಬಟ್ಟೆಗಾರಳದ ತೆರನು ತಳವಾರ ಮುಖಾಂತ್ರ (ಎಳ. VII, ಶಿವಪ್ರ. ೩-೩೫ ; ೧೮೭೭) ; ದಳವ ಮಾದದಿದ್ದರೂ ಕಳ್ಳನೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ತಳವಾರರು ಶೂಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಲು (ಕ್ಕಣಾ. ೦೦೩) ; ನಲಿಯುತ್ತ ಕಾಲಚಕ್ರನು ತಾನೆಂಬುವ ತಳವಾರನಿರುವನಾ ನೈಪಗೆ (ಶಾಗಂಚ. ೦-೨೨) ; ಊರೂರ ತಳವಾರ ತಾಸಿಗಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ (ಧರ್ಮಾಸಾ. ೬೩) ; ಗ್ರಾಮಮತಾಂತಿಗೆ ತಳವಾರ ತಲೆಬೋಸಿಕೊಂಡ (ನಾಡಿ). **ತಳವಾಜಿ** : ಹಾಹಾಕ್ರಂದನರವದಿಂ ಪುಯ್ಯಲಿಡುವ ಕರುಣಾರವಮಂ ತಳವಾಜರುಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೬೯-೦) ; ನೆಲ ತಳವಾಜನಾದಡೆ ಕಳ್ಳಂಗೆ ಹೋಗಲೆಡೆಯುಂಟೇ (ಮೂಚಾಪ. ೬೮-೨೭೩) ; ಆ ಕಾಂತಕನೆಂಬ ತಳವಾಜ ನಾಯಕಂ ಆರಸನೋಲಗದಿಂ . . . ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ದಶಕು. ೫-೩೬ ಪ) ; ವಸಕಿಂಗೀಕ್ಷಿಸುತ ತಳವಾಜರದಿಯದೆ ಪೊದನೆಂದೆನಿತ (ಬಸವ. ೩೭-೪೮) ; ತಳವಾಜವರ ಮುಂತಾಗಿ ಯೆರಾಳು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಂ (ಎಳ. X (೩), ಮುಳಬಾ. ೫-೨ ; ೧೬೫೩ ಕ್ಷ) ; ಜಡಿವ ದನಗಳಂದ ತಳವಾಜರುಗಳ ಪಡೆ ತಿರುಗುವುದು ದುರ್ಗದಲಿ (ಕಂವಿ. ೦೦-೧೦೦). **ತಳವಿಜಿ**: ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಂದು ತಳಜಜ್ಞಿ ಆವಣದೊಳೊರ್ವ್ವರ್ಳ್ಳ ಜೋಳಂ (ಕ್ಷಇಅ. ೦೬-೦೮-೪೨ ; ೪೩೭) ; ಇನ್ನೆನಿಸಿ ನೆಗಚ್ಚು ಸ್ಪಿಪಿಗೆ ಸನ್ನಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಭುಜಾಸಿಯೊಳಿಂಬಿನ್ಪಿವನೆಸೆಪೆವನೆನಿಸುಂ ಶ್ರೀ ತಳಜಿ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಸಾಇಇ. XX, ೫೫-೫೫ ; ೧೦೫೫). **'ತಳಜಿಸುಂಕ'** ಪರಾ. **ತಳಾರ್ರ**[1] : 'ತಳಾರ, ತಳವಾರ – ತಲಾರ್ರ ನಗರಾರಕ್ಷಕ' ಸಂ – ಸ್ಥಲವಾರಿ (ಕಾಸಾಕ. II, ೦೮೨) ; ಆ ಪಟ್ಟಿಗಾದಲ್ಲಿ ಯವಮದಂಡನೆಂಬವನೆಂಬಳ್ಳಿ ತಳಾರ (ಕಾಸಾಕ. ೦) ; ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ತಳಾರರನು, ಕಾಗಿನ ವೀಲೀಸರಂತೆ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕಪ್ಪಣಾ. ೦೮೨). **ತಳಾರಿ**: (ಕ್ಷಸಿಗೆ. II,೫೬೨); ಒಳ್ಳೆಲಿಗನು ಮುಂದೆ ತೋಟಿ ತಳಾರಿಗಳು ಹಿಂದ (ಳಕಾಮಂ. IV, ೫೦) ; ಪಟೇಲ, ಶಾನುಭೋಗ, ನೀರಗಂಟಿ, ತೋಟಿ ಅಥವಾ ತಳಾರಿ ನೌಕರಿಯು ಪಾಲಿಯಾ ದಾಗ (ಗ್ರಾ ಮಾ ಳ. ೯೦). **ತಳಾಜಿ**: ತಳಾಜಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ದ್ರಮ್ಮ (ಹ್ಯಅರಿ. ೦೩೪-೨೩ ; ೬೭೨) ; ತಳಾಜಿಗೆ ಕಳ್ಳನೀತನಲ್ಲೆಬಬೆದೊಂದು ನಂಬುಗೆಯಾಗಿ (ವಿಚಾ.ರಾ. ೦೩೪-೨೩) ; ತಳಾಜಿಸಿ ನಂಠಿಗೆ ನಿದ್ರಿಗೆಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾವ್ಯ. ೦-೦೬೮) ; ತಳಾಜಿಯ ಕೆಯ್ಯಂ ಬಡಗಲು (ಕಾಂಡೀಪ್ರ. ೩೦-೦೯ ; ೧೧೩೫) ; ಅಂಧತಮವನೆಸರಿಂದಿ ನೋಜಾಕರನಂ ಕಳೆಗುಂದಿಸಿ

ಪರಿವರಿದುವು ತರಣಿಯ ತಳಾಜಿರಂತಿರೆ ಕಿರಣ (ನಿಘಂ. ೩-೬) ; ಸಂದಣಿಸಿ ಜೋರರೊಡವೆಗಳ ಕೊಡೆಯೊಯ್ವುತಿರಲಂದು ಕಾಣುತ್ತುಂ ತಳಾಜಿರಟ್ಟಿ ಬರಲ್ಕೆ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೦೩-೦೨). **ತಜವಲೆ :** ಕಲುಕುಟಿಗರಂ ಬಡಗಿಯರನಾ ಬಳಗೆಯಸಮಂ ಮಾಲ್ಪರಂ ತರ[ಙ] ವಳರ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾಲ್ಪವರುಗಳ ತಳವಜಿಲ]ನಜ್ಜಾಳಗಳಂ . . . ಸಂಯಧಾನರಂ ಹಲವಾಳಗಳಗಳಾಯ್ದು (ಲಸಾಪು. ೦೬-೦೩) ; ತಜವಲೆರಂ ರನ್ನಪೊಳಲ್ಗೇರಿಗೇರಿಯೊಳೊಜಲಿಪಿದರಂ ಡಂಗುರವನು (ಸೊಂಬಸೋ. ೫೦-೭೧) ; ತಜವಲರ ತೂಳಲಿಕೆಯ ಮೇರೆಚ್ಚಱಿಕೆ ಮಸುಳಿಸೆ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯೊಳೀಕ್ಷಿತರಂ ಪಳೆಯರಿಯರ ಪರಿಶಂಸಿಪಿದನು ಗುರುಸೂನನು (ಆ ಪಾ.ಗಿ. ೯-೦೪). **ತಜವಾಳ :** ಬನವಾಸಿಯೆಂಬ ವಟ್ಟಾಣದಲ್ಲಿ ಕನಕರತಿಯೆಂಬ ಅರಸು ಮಪಸಿಸುನೆಬ ಪ್ರಧಾನ ಕನಸ ಕಂಡಡೆ ಆಜಿವ ತಮಸುನು ತಜವಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ತಜವಾಜ] (ಕಾ೬೦ಶಾ೦. ೫೦-೬) ; ಮೊಜಿಯಿಟ್ಟು ಸುಯ್ಯಲಿಡುತಲಾ ಪೊಳಲಿನ ತಜವಾಳಗಱಜುವೆ ಕೇಳ್ದವನು (ರಾಮ ವಿ. ೦೬-೭೩). **ತಾಳವಾರ್ದ :** ತಾಳವಾರನುಂ ಕಾಕಂಬಾಬ ಕಂಬಯ್ಯನುಂ ಅಸಗಗೋಡ ಸಿರಿಯಮ್ಮನುಂ (ಎಳ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೬೫-೪೨ ; ೪೬1).

[<ಪ್ರಾ. ತಲವರ, ತಲಾರ, ತಲಾರ್/ಸಂ. ತಲವರ, ತಲಾರಕ್ಷ. / ತುಳು. ತಳವಾರೆ ; ತೆಲು. ತಲವರ, ತಲವಾರಿ, ತಲಾರಿ]

ತಳವಜಿಗಾಹು (ನಾ). ನಗರರಕ್ಷಣೆ ; ಪಹರೆ ; ಕಾವಲು : ಆಹವಕೆ ನಿನ್ನೂರ ತಳವಜಿಗಾಹಿನವರನು ಕಳುಹುವುದು (ಕಬ್ಬಾಭಿ. ೦-೦೦).

[ತಳವಜಿ + ಕಾಹು (<ಕಾವು)]

ತಳವಜಿಗೇರಿ (ನಾ). ತಳವಾರರು ವಾಸಿಸುವ ಕೇರಿ,–ಓಣಿ : ಜೋರ ರಂಗದ ಮಾತು ತಳವಜಿಗೇರಿಯಂ ಭೂಷಣವೆ (ಕೊರೆರಾ. ೬-೨೨-೬).

[ತಳವಜಿ + ಕೇರಿ]

ತಳವಜಿಕೆ, ತಲಾರಿಕೆ, ತಳವಾರಿಕೆ,ತಳವಾಜಿಕೆ, ತಳಾರಿಕೆ, ತಳಾಜಿಕೆ, ತಜವಳಿಕೆ, ತಜವಾಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ತಳವಾರನ ವೃತ್ತಿ,–ಕೆಲಸ ; **ಕಾವಲು ; ರಕ್ಷಣೆ ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ** : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಾವಮುಳಿಡೆ (ಗ)ರವಟ್ಟಿಗೆ ತಳವಜಿಕೆ(ಳ)ಯ(ಮ)ಕ್ಕೈಯೆಳಂ ಕಾಣಾಂತರವಾಂ ನಿರವಿಸೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಚ. ೬-೬೯ ಪ). ೨. ಕಾವಲು ಅಥವಾ ಪಹರೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸುಂಕ : ಬಂಕಡಿಱ ಸಿದ್ಧಾಯ ಬಿಟ್ಟ ಕೊಟ್ಟಗಾವನುವ ಸುಂಕ ಮಲವದಿಕೆ ಸೊಲ್ಲಗೆ ಕವಣ ಕಡ್ಡಾಯದಂಕಿ ತಳವಜಿಕೆ ಕೋರಾಯ ಗುತ್ತಿಗೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕ್ರಿ ದಂಡವುಂದಿಗೆಗಳು (ಸಂಗೀಶಾ. ೫೨-೩೭).**ತಲಾರಿಕೆ:** ೧. ಸುಂಕವ ಕೊಂಡವನು ತನ್ನ × × × ತಲಾರಿಕೆಗಳು ಮದುವೆ × × ಮದವಣಿಗೆ ಕೊಟ್ಟವನುಯೆಂದು ಹಾಕಿದ ಶಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೮೦-೦೩ ; 1510). **ತಳವಾರಿಕೆ :** ೧. ಹರುಷದಿ ತಳವಾರಿಕೆ ನಿಸಗೆಂದಾಗಳ ಕರದು ಕೊಟ್ಟನು ವೀಳಯವ (ಜಿಪಾಶಾ. ೬-೪೭) ; ಅಪ್ಪನ ತಳವಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಗಳ ಸೊಗಸಿಗಾರಿಕೆ ಚೆಂದ (ಗಾದೆ). ೨. ವಿನುಳ್ಳ ಸುಂಕ ತಳವಾರಿಕೆಗಳು ಸಲುವ ಅಂಬರಿ ವುಡುಗೊರೆ ಗೌಡುಂಬಳಿ ಸಹವಾಗಿ (ಎಳ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೦-೩೦ ; 1431) ; ಸೀಮೆಂಗ್ಗೆ ತಳವಾರಿಕೆಯಿಂದ ಗಾಜನೂರು ಯಡತ್ತೂರ ಸೀಮೆಯಲ್ಲುಂ ಯಾ ಮತ್ತಕ್ಕೆ ಉತ್ಕಾರವಾದ ಗ್ರಾಮದವರು . . . ತ್ರೈಗೆದುಕೊಂದು ಹೋಹಂಥಾದಕ್ಕೆ (ಎಳ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೦-೩೬ ; 1709) ; ಭೈರವಾಯಕನು ಕೊಟ್ಟ ಭೈರವಾಧಿಕ್ಕೆ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಗೆ ತಳವಾರಿಕೆ ವಿರೋಹಕೆ (ಮೈಆ. ೧೯೩೬, ೪೩-೬ ; ?). **ತಳವಾಜಿಕೆ :** ೧. ಮಂದಾನಿಲಗೆ ಚೈತ್ರ ತಳವಾಜಿಕೆಯನಿತ್ತಂದದೊಳಿಸದನೀವೆಲ್ಲ (ಕಂಪಪಿ. ೯-೦೦). ೨. ಸುಂಕ ವಗ್ಗಮ ತಳವಾಜಿಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡ್ಡಾಯ (ಎಳ. X, ಮುಂಗಸಾ. ೫೦-೨ ; 1468) ; ಅಂಕ ಸುಂಕ ಟಂಕಸಾಲೆ ತಳವಾಜಿಕೆ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ (ಎಳ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೬೬-೨೬ ; 1488). **ತಳಾರಿಕೆ :** ೨. ದಂಡ ದೋಷ ತಳಾರಿಕೆ . . . ಕಳ್ಳರ ಬಾಧೆ ಆ ಆಸ್ಪಳದ ಮಹಾಜನಂ ಗಳದಲ್ಲಿದೆ ಮಾನಸರ್ವ್ಯರ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ (ಎಳ. VI, ತರೀಳ. ೫೬-೨೪ ; 1291 ?). **ತಳಾಜಿಕೆ :** ೧. ಯಮದಂಡಂಗಳ ಪೊಲಬ ತಳಾಜಿಕೆಯುಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪಡ್ಮಾಶಾ. ೦೬೬-೦೬) ; ಹಡವಳರವರಿಗೆ ತಳಾಜಿಕೆಗೆ ಯಿಕ್ಕಿದ ಮತ್ತರಾಶಿಯು (ಸೌಇಇ. XV, ೦೨೨-೩೬ ; 1173) ; ಬಸಂತನ ಕಾವು ಕಾಮ ದೇವನ ರತಿಯಾಜ್ಞೆ. ಚಂದ್ರನ ತಳಾಜಿಕೆ ತಂಬೆಲರೂಂದು ಬೆಂಬಲಂ (ಅಪಂಪ. ೦-೮೬) ; ಬಂದ ಬಸಂತನ ಬೀಡು ಮಂದಮಾರುತನ ತಳಾಜಿಕೆ ಯೂರ್ಗಳಂಬಂದೆಗಾಲಾ ವನವಿಹಾರು (ಕಿಪಾಶಾ. ೦-೮೬). ೨. ಪೊಜ ವೆಚ್ಚ ವೊಳವೆಚ್ಚ ಮಂತೆ . ಸುಂಕಂ ತಳಾಜಿಕೆ ಚರಾದಾಯಮೆಂಬಂತಿಲ್ಲವಂ ಪರಿಹಿಸಿ (ಪಡ್ಮಶಾ. ೪-೨೪). **ತಜವಲೆಕೆ :** ೧. ಆಱೆಯ ನೀನೆಲೆ ಮರುಳ್ ಗರುಂತನ ತಜವಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ೦]ಕೆಯೊಳು ಹಾವು ಕನ್ನಡ ಕೊಡಿಯಂ ಬದುಂಕುವುದೇ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೮-೭೩). ೨. ಹಿಗಲುವಣಂ ಇದು ತಜವಲೆಕೆಗೆ ಕೊಟ್ಟುದು (ಕೃಷ. IV, ೦೫-೨ ; ?). **ತಜವಾಳಿಕೆ :** ೧. ಜೋಟಂಗಳ ತಜವಾಳಿಕೆ ಊರ ತಜವಾಳಿಕೆ ಸೇನಬೋವಿಕೆ ಇಂತಿವೆಲ್ಲವಕ್ಕೆವು ಹತ್ತುವ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ (ಎಳ. XII, ಚಿಕ್ಕಣಾ.೨-೬೬; 1281). ೨. ಸುಂಕಕಾರುಕದಿಂದಿರುವು ತಜವಾಳಿಕೆಕ್ಕೆ ಆಂತು ೧೨ ॥ ೦ (ಮೈಆ. ೧೯೩೪, ೫೩-೦೩ ; 1405). 'ತಳಜಿಸುಂಕೆ' ಪರಾ. [ತಳವಜಿ + – ಇಕೆ]

ತಳವಜಿಪತಿ (ನಾ). ತಳವಾರನ ಹೆಂಡತಿ: ಅರಸನ ಪೆಂಡತಿ, ಅರಸಿತಿ, ವಿವಂ ಪ್ರಧಾನತಿ. ತಳವಜಿಪ್ತಿ, ಸುಂಕಿಗಿತಿ. ತೋಟಗಿತಿ (ಕಬ್ಬಾಸು. ೧೯೦ ಪ್ರಯೋಗ).

[ತಳವಜಿ + ಇಪತಿ (<– ಇಪತ್ತಿ)]

ತಳವಾರ[1] **'ತಳವಜಿ'** ನೋ.

ತಳವಾರ[2] **'ತಲವಾರ'** ನೋ.

ತಳವಾರಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ತಳವಾರನಂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಕೊತವಾಲನ ಚಾವಡಿ : ಪುರ ಪೇಟೆ ತಳವಾರಗಟ್ಟೆಗೆ ಮುಂತಾದುವಂ ರಚಿಸೆನ್ದೆಸಿ (ಕೇಶವ. ೦-೦೦೩). [ತಳವಾರ್ + ಕಟ್ಟೆ]

ತಳವಾರನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಹುಳಿಮಂಗರವಳ್ಳಿ. ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ (ಮೈಕಿ. ೨೨-೩೯) : ಜುಟ್ಟುವಬಳ್ಳಿ, ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ. . . . ಕಂಟಗ (ಮೈಕಿ. ೬೦-೦೩೦).

ತಳವಾರಸರಕಾರ (ನಾ). ದೇಶದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸರಕಾರ : ಶಿಕಾಯಿ, ಮಜ್ಜಸ್ಟೇಟು. ಪೋಲೀಸು . . . ಇವರಿಂದ ಆಗುವಂಥ ಪ್ರಜಾಸಂರಕ್ಷಣೆಯೇ ಬಹುಪುರಾತನವಾದ ರಾಜ್ಯತರ್ವ. ಇಂಥಾ ಸರಕಾರವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ "ತಳವಾರ ಸರಕಾರ" ಎಂದು ಕರೆಯು ಬಹುದು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೬೦). P ಇದು 'police state' ಎಂಬುದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ. [ತಳವಾರ್[1] (<ತಳವಜಿ) + ಸರಕಾರ]

ತಳವಾರಿಕೆ 'ತಳವಜಿಕೆ' ನೋ.

ತಳವಾಸುಗೆ (ನಾ). ನೆಲಗುಳ್ಳಿ : ತಳವಾಸುಗೆಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಸಿಗೆಯುಂ] ಪಚ್ಚೆ ಪಳಿಕೆಸವ ಪಾಗರಂ ಹೊಸೆವ ವಿಜ್ರಸ್ಪಂಥ (ಮಹೋಪಿ. ೦-೨೪).

[ತಳ (= ತಲ) + ವಾಸುಗೆ]

ತಳವಾಜಿ 'ತಳವಜಿ' ನೋ.

ತಳವಾಜಿವರಿ (ನಾ). = ತಳಜಿಸುಂಕೆ : ತಳವಾಜಿವರಿ ಮುಂತಾಗಿ ಯೆಲಾಱು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು (ಎಳ. ೩ (S), ಮುಂಗಸಾ. ೫-೨ ; 156ನೆಯ ಶಕ). [ತಳವಾಜಿ (<ತಳವಜಿ) + ವರಿ]

ತಳವಾಜಿಕೆ 'ತಳವಜಿಕೆ' ನೋ.

ತಳವಿಘಾತಿ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹೊಡೆತ ; ಪದಾಘಾತ : ಉಗುರು ಸೋಂಕಿನೆಲಬು;ಚಜಾಂಡದ ಬಗುಂಹು ಬಿಡುವುದು ತಳವಿಘಾತಿಗೆ ಜಗತಿ ಜುವುದು (ತೂರಿಶಾ. ೬-೮-೦೦). [ತಳ (= ತಲ) + ವಿಘಾತ]

ತಳವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕೈಯಂನ್ನು ಹಿಡಿ ; ಹಸ್ತಲಾಘವ ಕೊಡು : ಯುವರಾಜ ನನ್ನು ತಳವಿಡಿದುಯ್ದು ನಿವಿಷ್ಟನುಮಾಡಿ (ಪಲ್ಪಟ. ೩೮-೩೫).

[ತಳ (=ತಲ) + ಪಿಡಿ]

ತಳವಿತ್ತಿ, ತಳವರ್ತಿ, ತಳವ್ರತಿ (ನಾ). = ತಳವೃತ್ತಿ : ಅಮ್ಮಲಿವಣ್ಣುಂ ತಳವನವುರದೊಳ್ಳಳವಿತ್ತಿಯ ಮಣ್ಕೊಗರಿಗಳಿಯೊಳ್ಳನ್ನಿರ್ಣ್ಣಾಗ ಗಂ ಪಿರಿ ಕೆಲಿಯೊಳು . . . ಪನ್ನಿರ್ಕ್ಕಣ್ಣಾಗಂ ಮನೊಹರಂ ದಕ್ಕುಂ (ಚಿಳ್. I, ೦-೩೦ ; ೬೬) : ಅಂಗಭೋಗಿ ರಂಗಭೋಗ ಜೀ ನ್ಮೋ ರ್ದ್ಧಾ ರ ಕ್ಕಂ ಪಾರಣೆಯ ಜಂಗಮಾರಾಧನೆಗಂ ಕೊತ್ತಸಿ ಕುಱುವನಿಗೆ ತಳವಿತ್ತಿ ಅಂಕವಲ ಕೂಂಡಿನಾಡೊಳು ಸಲುವಂತೆ (ಎಇ. XXI, ೨-೬೦ ; ೧೨೮೦).

ತಳವಿರ್ತಿ:ಮಹಾದೇವರಿಗೆ ಅಂಕನಾಥವೆಸರಿಂ ಅಂಕವಲತಳವಿರ್ತಿ ಕೊತ್ತಸಿ ಕುಱುವನಿಗೆ ಈ ಹಳ್ಳಿ ಮಾಂಧಾತ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಇ. XXI, ೨-೩೩ ; ೧೨೮೦). **ತಳವ್ರತಿ** : ಶ್ರೀ ಸ್ವಯಂಭುದಕ್ಷಿಳ ಸೋಮನಾಥ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ [ಕ್ಕಂ] ಶ್ರೀಗಂನ್ಧಕ್ಕೆ ತಳವ್ರತಿಯ ಸೂಳೆವೊಲದ ದಸವನ್ದದ ತವುಗೆ ನಡವ ಎಂಟ್ಟು ಗದ್ಯಾಣ ಹೊನ್ನುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ಶಾಇಶ. XX, ೨೨-೪೪ ; ೧೧೮೨). [<ತಳವೃತ್ತಿ]

ತಳವಿರ್ತಿ 'ತಳವಿತ್ತಿ' ನೋ.

ತಳವುಕಾರ (ನಾ). ೧. ಸಾಮವೇದದ ತಲವಕಾರ ಶಾಖೆ. ೨. ಆ ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದವನು : ದೇವರಂಗಳಿಗೆ ಉಪಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಅದೊರ ತಳವುಕಾರ ಇರುಳುನೀಕ್ಕಿಯಾಂದರು ಬಿಟ್ಟ ತೋಟ್ಟಮ್ಮೆ (ಶಾಇಶ. IX-I, ೧೪೦-೪೩ ; ೧೧೭೬). [<ಸಂ. ತಲವಕಾರ]

ತಳವೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ನೆಲಸು ; ತಂಗು : ಭದ್ರವಾಗಿ ತಿಂಗಳ ದಿನ ತಳವೂರಿ ಬಿಡ್ಡೀನಿ (ಬಿರಿ. ೦೪೭) ; ಅವೆರಿಕೆಗೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಳವೂರಿದನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೦೦೦) ; ಬಹಳ ಜನ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ಪಶ್ಚಿಮ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲೇ ಮೊದಲು ತಳವೂರಿದ್ದು (ಪ್ರಜಾಶಾ. II, ೪ ಪ್ರಶ್ನಾಪಠ) ; ಅಂದು ಅವನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಅವ್ಯರ್ವಳಿಗೆ ತಳವೂರಿರ ಬೇಕು (ಸುಚರಿ. ೩೩) ; ಎಳೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಗುರುತುಗಳು ಅವರಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ತಳವೂರುತ್ತವೆ (ಶಿಪ್ರ. ೨೦೩). ೨. ಕಲಿತಿರುಳ್ಳು ; ಟಿಕಾಣಿ ಹಾಕು : ವರಪ ಕಡೆಯ ದಿಬ್ಬಣ ಆಗಲೇ ಬಂದು . . . ಅಶ್ವತ್ಥ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ತಳವೂರಿದೆ (ಬಾಸರಿಜ. ೨೦೩) ; ಕಂಪನಿ ಯೊಂದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತಳವೂರಿತು (ಪಾಪೂಲೀ. ೦೩೦).

[ತಳ (=ತಲ) + ಊರು ; (<ಊರ್ಜು)]

ತಳವೃತ್ತಿ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಂ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ : ಶ್ರೀಮತ್ ಶಂಕರಗಣ್ಣರಸಂ ಕಪಿಲಾಧೂಳ್ನ ಮಾಡಿಸಿದ ಜಯಧೀರ ಜಿನಾಲಯದ ತಳವೃತ್ತಿಗೆ ಪೊಲವಂ ಬೇಡಿದೊಡೆ (ಶಾಸಿಶ. ೩-೦೨ : ೩೬೬) ; ಬಸದಿಗೆ ತಳವೃತ್ತಿ ಸಾಯರ ಮತ್ತರಂ(ಂ) ಮಿರ್ತ್ತುನಾಲ್ಕುಮತ್ತರು ಗಟ್ಟಿಯುಂ (ಶಾಇಶ. IX-I, ೭೬-೩೦ ; ೧೧೨) ; ಶ್ರೀಲೊಕ್ಕಿಗಂಚ್ಚಿಯೊಳ್ಳನಿಯಂ ಮಾಡಿಸಿಯುದಕ್ಕೆ ತಳವೃತ್ತಿ ಯೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಸುಙಖಂ ಸೀಮಾಮಮರ್ಯ್ಯಾದೆ (ಶಾಇಶ. XI-I, ೩೨-೩೭ ; ೧೦೧೨) ; ದುರ್ಜ್ಜಯ ವೈರಿಮದೇಭಸಿಂಹನುಂಮನೆ ಸೆಗಟ್ಟಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ತಳವೃತ್ತಿಯಂ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮಲಿದೇವನೆ ಪೊಗಳದರಾರು (ಕೊಡ್ಡಾ. ೦೦-೦೯ ; ೧೧೬೧). [ತಳ (=ತಲ) + ವೃತ್ತಿ]

ತಳವೆಳಗಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಿಗಿಲುಗೊಳಿಸು ; ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು : ತಳಕಾಡಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿಸಿ ಅಮ್ಮಚಾವಾಡಿಯಂ ಮಟ್ಟಟ್ಟಾವುಗಿಸಿ (ಚೆವಿ. ೨-೩೯).

[ತಳವೆಳಗಾಗು + -ಇಸು]

ತಳವೆಳಗಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು ; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗು : ಅಮ್ಮಳಿಸಿ ಕಳವಳಿಸಿ ವಿರಹಾಕುಳವಪೊಲಾ ಖಚರ ನಿಂತು ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೦೪) ; ಬೆಳಗಿ ಸಮಸ್ತ ಭೂವಲಯಮಂ ನಿಜತೇಜದಿನಾಡ ದೈತ್ಯರಂ ತಳವೆಳಗಿಗೆ ಕಾದಿ (ಪಂಪಭಾ. ೦೬-೭೪) ; ಅತ್ತ ಪುಲಿಯತ್ತ ದರಿಯೆಂದತ್ತಿತ್ತಿದಿಯಡೆದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ತಳವೆಳಗಾದಳ್ (ಗದಾಯು. ೯-೦೬) ; ನಿದ್ರೆ ಗೆ ಟ್ಟಿ ದ ಯಶೋಭದ್ರಗಜಾಟಿದೊಡೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿಯೆಟ್ಟು ಬಂದು ತಾನುಮಾತ್ರಕೆಗಳಂ ಮಾಡದೊಗೆಲ್ದಂ ನೋಡಿ ಮಗನಂ ಕಂಡಪಾದಿಯಂ (ಆಪಾಪು. ೧೦೩. ೪೫ ಪ) ; ಆದು ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಬೆನ್ನ ಬೆನ್ನನೆ ಪರಿದಮ್ಮುರಿ ಪರದಿ ಬಿಟ್ಟಿ ತಳವೆಳಗಾದಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ.೦-೩೪) ; ಕಪಿ ರೋಮಾಳಿ ಸೋಂಕಿನಲಂಜಿ ತಳವೆಳಗಾದುದದುಪಳಿಸನೆ (ತೂಕರಾಪ.೬-೦೦-೨೬). ೨. ಬೆರಗಾಗು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತವಾಗು ; ವಿಸ್ಮಯಪಡು : ಬೆಳಗು ಗಲ್ಲಲ್ಲವೊಂದುರುಳಯಿಗಿ ನ ಭ ಸ್ಥ ಳ ದಿಂ ದ ವಿಮಾ ಮಹೀತಳಕಟಿತಪ್ಪು ದೆಂದು ಮನುಜಾಕ್ಯತಿಯೆಂದು ಮುನೀಂದ್ರನೆಂದು . . . ಕಮಲಸಂಭವ ನಂದನನೆಂದು ನೋಟಕರ್ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಸಾರಿದರ್ ನಿರದಮರ್ಗಾದಿ ನೆಂದು ನಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬) ; ತರುಣರು ತಳವೆಳಗಾದರ್ [ಜಾತಾಂ. ೮]ವೆಳಗಾಗಿ . . . ವಿರಹಾಗ್ನಿಯಿಂ ವಿಳಲತೆಗೊಳ್ ವಿಟರಾ ನರಸಿಜನೆತ್ತಿಯಯ್ದಿದಳು (ಭರಾಶಾಂ. ೬-೬೦). ೩. ಕಳವಳಿಸು ; ತಲ್ಲಣಿಸು ; ವ್ಯಾಕುಲ ಗೊಳ್ಳು ; ಪರಿತಪಿಸು : ತಿರಿದರ್ ಕೊಳದ ಜಲದೊಳ್ ಪಳಚ್ಚನೆಪಿರಿದರ್ ತನ್ನ ನೆಲಲಂ ತನ್ನೊಪಲೆ ಗೆತ್ತು ಮುಟಲಿ ಕಾಣದೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿರ್ದ ವಿರುಳ ವಿರಹ ವಿಷಂಗಂ (ಆಪಾಪು. ೬-೬೨) ; ಸಾಸವೆಗುಡಿದಂತಿರೆ ಕರವು ಮುಂಬಿ ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಧರ್ಮಾವಿ. ೦-೦೪) : ಮೂರ್ಛಿದಿಳಿದುಂ ವೋಹಮೂರ್ಛಿ ತಿಳಿಯದಿರೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ತೆನ್ನೊಳ್ಸಾಸೆ ಬಗದು (ಅರ್ಧಕೇ. ೩-೮೮ ಪ) ; ಬಳಸಂದು ತಿರುಗಿ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಅಳವೆಯಂತಳ್ಳೆಯುಂ ಪಡೆಯದಾತರದನಾಗಿ (ಬಿ ಂ ಹೃ ೯ ರಿ. ಹ. ೩೦೩-೩) ; ಖಿಲನಿವಂದಿಗಳವ ನೆನುತ್ತ ತಳವೆಳಗಾಯ್ದು ಸುರಕಟಕ (ತೂಕರಾಪ. ೬-೨೬-೮೨). ೪. ಭಾವೋದ್ವೇಗಕ್ಕೊಳಗಾಗು ; ಉದ್ರಿಕ್ತವಾಗು ; ಉದ್ರಿಕ್ತವಾಗು : ಎನಿತಂತರದೊಳ್ಳಂದಿರೆಲ್ಲಂ ಬಂದನೆ ಭೂಕಾಂತನೆನುತ್ತಂ ಬೆಸಗೊಳುತಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿ (ಕಾರಂಜಾ. ೩೦೩) ; ತಳವೆಳಗಾದಂ ವನಿತಾತಿಳಕದ ಮೆಲ್ ನೊಲಲ ರೋಚನಾತಿಳಕದ ಚೆಲ್ವಿಟ್ಟಿಕಾಲಿಗೆಗಳ ಸಮ್ಮೋಹಕತಿಳದ ವೋಲ್ ಮನಮನವನಿವಾಲಕತಿಲಕಂ (ಪಂಪಾಚಾ. ೩-೬೧) ; ಆಸೊಂದ ಕನಸ ಕಂಡೆ . . . ಆತನನಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತಳವೆಳಗಾದನೆಂಗೇ ಚೆನ್ನ ಮಲ್ಲಿಕಾಹಾರ ಕೊಡಿ ಕಿಣ್ಣಾಚ್ಚಿ ತೆಱೆದು ತಳವೆಳಗಾದೆನೆಗೇ (ಅಜಾಪಾ. ೦-೮. ೦೦-೯೦) ; ನಿನ್ನ ಮಹಾವೈನವ ನಿಲವಿನ ಪ್ರಭೆಯುನುಬ್ಬು ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಸ್ವಯಜ್ಞಾನ ಕೂಡಲಸಂಗಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವಯ್ಯಕ್ಕಗಳ ನಿಲವ ಮಡಿ ವಾಳನಿದಂಡಿಯ ಬದುಕಿದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸಪು. ೪೨-೨೪೭) ; ಜಿಂತಾವರಪಶತೆ ಯಿನಿಸಂ ತಡೆದಿದಿರೇಟಾದಾತ್ಮವರ್ಯಾಕಡೊಳಾ ತಾಂಕಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಕಂಡು ಕರಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಸಪಿಯನೇಂ ನೋಡಿದರೇಂ (ಪುಷ್ಪಕು. ೩-೬೬) ; ಬಳಕಲ್ಲಿ ನೆರೆದರ್ ಪಾರ್ಥಿವರೆದೆ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ರಾಯನ ಕುವರಿ . . . ಐ ದಿ ದ ಳಾ ಸಭೆಗೆ (ಧರ್ಮಪ್ರ. ೩-೦೨). ೫. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಗಾಗು ; ಭ್ರಮೆಯುಗು : ತಳಕಲಿಂ ಪೊಳವ ಮಾವಿನ ತಳಗಾಕಳೀಂಗಳಿಗ ಮಿಸುಪ ಲತೆಗಳ ನೆಲೆ ಬಲ್ವಳ ಬಳಿದ ಬೇಟದುರುಳಯ ಬಳಗಮಿದಂದೆಯಂಳಿಳಸಿ ತಳವೆಳಗಾದರ್ (ಅಜಾಪಾ. ೩-೩) ; ಗಳಿಂ ಕಾಂತ ಚಿತ್ರಪಟದೊಳ್ಳವ ನೀಕ್ಷಿಸಿಯಾಗಳೊರ್ವದಿರ್ ಪುಳಕಿತೆಯಾಗಿ ಕಂಪಿಸಿ ಬೆವರ್ತರ್ದರಂ ಪಸು ಗೆತ್ತ ಲಜ್ಜೆ ಕೈಗಳದು ಕಳಾಪವೊಯ್ಯನೆ ಸಿಡಿಲ್ಮ ಕರಂ ಪುಱಪಾಟ್ಟು ಚಿತ್ರದೊಳ್ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಮೆಯ್ಮಱೆದಂಂತಿನಲೆ ನಿಜಚಿತ್ರವಿಭ್ರಮಂ (ಪಚಂ. ೦೦-೩೦). ೬. ಬೂಡ ಮೇಲಾಗು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು : ವಳಣ್ಣಾ ಬೆಳಗಾಯ್ತು ; ತಮವು ತಳವೆಳಗಾಯ್ತು (ಮುಳ್ಳಳ. ೩೦-೦).

[ತಳವೆಳಗು + ಆಗು]

ತಳವೆಳಗು$_1$ (ನಾ). ೧. ಭಯ; ದಿಗಿಲು; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ: ಸುಯ್ಗಳ ಬಿಸುಪಲ್ಲದಿರ್ಪಲುಗಿರ್ಕಂಗಭವಜ್ವರಮಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಮತ್ತುಳವೆಳಗಲ್ಲ ದಿಲ್ಲಱವುಮಿಲ್ಲ.ದರ್ಕಲ್ಲಲ್ತುಮಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಕೋಮಳಕೆಗೆ (ಆಚಂಪ. ೮-೩೯); ಕೊಲಲು ಬಂದವರಾಯೆನುತ ತಳ[ಪಾಣಾ. ಕಳ. ತಲ]ವೆಳಿನಲಿ ತಲೆ ಮುಸುಕಿನಲಿ . . . ರಾಮರಾಮನೆನುತಿರ್ದಳಬುಜಾಕ್ಷಿ (ತೊರಕ. ೬-೪೩-೩೦); ಕೊಳುಗುಳದೊಳಗದುಱಿರೆದಗುಮ್ಮಳಮಂ ತಳವೆಳಗನುಂಟು ಮಾಡುವ ಕಲಿಗೆ (ನೀತಿಮಂ. I, ೩೩.); ೨. ಬೆರಗು; ಆಶ್ಚರ್ಯ; ವಿಸ್ಮಯ: "ತಲ್ಲಣಂ ತಳವೆಳಗು ಬಳ್ಕುಡಿ ಬೆಗಡಳ್ವುರ್ವ . . . ಬಗುರ್ ಬೆಟ್ಟುಂ ತಳವೆಳಗಲ್ತೆವ ಸೊಲ್ಲಿವುದು ಬೆಱಗಪ್ಪ ಭಾವದೊಳು" (ಪಂಪಭಾ. ೫೦); "ತಳವೆಳಗಿನೆಲ್ ಬೆರಗಿನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿರ. ೧೨೪); ನೋಡಲ್ಕಮ್ಮದ ಕಣ್ಮಾಚ್ಚಿ ತಳವೆಗಾಗುತೆ ನೋಡಿದರ್ (ಶಾದ್ಭರ. ೬-೯). ೩. ಭಾವೋದ್ವೇಗ; ಉದ್ರೇಕ: "ತಳವೆಳಗೆಂದನ್ನೆಯದುವ ನಿಬ್ಬರಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೩); ಕಳಭಾಷಿಣಿ ನಿನಗಾಂ ನೆಱೆ ತಿಳವಂತಿರಲೀವನಸಿವೆನಾತನ ಕೆಯ್ಮಂಗಳವನವನಸಿತುಂ ಜಾಣಿಸಿ ತಳವೆಳಗಿಂ ಜರಿಯುತಿರ್ದರ್ ಮತ್ತಿಂ ತೆಂದರ್ (ಕುಸುಮಾ. ೦೨-೦೩); ೪. ಕಳವೆಳ; ಚಿಂತೆ; ವ್ಯಾಕುಲತೆ. 'ತಳವೆಳಗಾಗು' ಪರಾ. ೫. ಭ್ರಮೆ; ಭ್ರಾಂತಿ. 'ತಳವೆಳಗಾಗು' ಪರಾ. ೬. ತಲೆಕೆಳಗು; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ: ಮೂನಿನ ಕವ್ಪುಪಣತೆಯ ಕತ್ತಲೆ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂಬರು . . . ಮಾಣಕ್ಕೆ ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಭೆ ಮಹಾಲಿಂಗ ಗಜೇಶ್ವರನ ನೆನೆವ ಮನವು ಕಾವಳ ತಳವೆಳಗು ಭೋ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೫-೪೯); "ಬುಡಮೇಲು, ತಳವೆಳಗು, ಅಡಿಮೇಗು, ತಲೆಕೆಳಗು, ತಿರುವ್ ಮುರುವ್, ಅದಲುಬದಲು" (ಕಣ್ಣುಮು. ೧೪). [<ತಳವೆಳಗು$_1$]

ತಳವೆಳಗು$_2$ (ನಾ). ಸಂತೈಲಿನ ಪ್ರಕಾಶ (?): ಒಳಗೆ ತೋಧಿಸಿ ಹೊಱಗೆ ಶುದ್ಧವಿಸಿ ಒಳಹೊಱಗಂಬ ಉಭಯಶಂಕೆಯ ಕಳದು ಸ್ಪಟಿಕದ ಶಲಾಕೆಯಂತೆ ತಳವೆಳಗುಮಾಡಿ (ಮುಷಾಡಿ. ಬ. ೩೦-೩೬). [ತಳ ? + ವೆಳಗು$_3$]

ತಳವೆಳಗುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು; ಬೆದರು: ಬಾಣಾವೃಷ್ಟಿಯ ಬಹಳಕೆಯ ಸರಿ ಕಾಣಿಸಿತು ಕಪಿಬಾಣಭಸ್ತಾರ ತಾಣದಲಿ ತಳವೆಳಗುಗೊಳೆ ತರಣಿಜ ಸಮಿಾಪಜರು (ತೊರಕಾ. ೬-೩೮-೪). ೨. ಬೆರಗಾಗು; ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು; ವಿಸ್ಮಿತನಾಗು: ಅದು ಬಳಿಕ . . . ಮೃದು ಕರಾಂಬರಿಯರ್ಪ್ಪ್ಯದುಡಿಕ ಮದ್ಭದೊಳೆ ಬೀಳೆ ಕೆದರಿ ಹರಿ ಕೋಪಿಸಿತ ಲಂಬರಸದನವನು ಮಿಗೆ ನೋಡಿ ಕಾಣದ ಹೃದಯದೊಳ್ ತಳವೆಳಗುಗೊಂಡಾತ್ಮರ್ಯಮನಾದಳ್ (ಕೋಗಮ. ೫-೮). [ತಳವೆಳಗು$_1$ + ಕೊಳ್$_2$]

ತಳವೃತ್ತಿ 'ತಳವಿತ್ತಿ' ನೋ.

ತಳಸಂಕಲೆ (ನಾ). =ತಳಹಗ್ಗ: ಬಲವೊರಸಿ ಎಡವೊರಸಿ ಬೆನ್ನಿನ ವಿಳಿಯ ಜಾಗಗಳವೊರಸಿ ತಳಸಂಕಲೆಯು ತೊಡರಂತೆಣಿಯು ಕೊಂಡಯು ಪಕ್ಕಗಟಿಗಳ . . . ಬಿಗಿದರು (ಕುಮಾರ್ರಾಪ್ರ. ೩-೨); ಬೆಳಿಗುವ ದಂತ ಪೊಂಬೊರಸ ತಳಸಂಕಲೆ ತೊಡರುಂವ ಪೊಕ್ಕಳಗಂಟಿಯೆಳಸಲೆಯ್ತಂದುದಾ ಹಸ್ತಿ (ಕುರಾಹಾ. ೭-೮೯); ಬಿಗಿದು ಗುಳವನು ತಳಸಂಕಲೆಯನಳವಡಿಸಿ ಕರಿಯನೇಱೆ ಕಲಿಜೋದರೆಳ್ಳಂದರಂದು (ಕುರಾಹಾಂ. ೦೦-೨೫).

[ತಳ (= ತಲು) + ಸಂಕಲೆ]

ತಳಸಂಚೆ 'ತಳಸಂಚು' ನೋ.

ತಳಸಂಚು, ತಳಸಂಚೆ (ನಾ). ೧. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ; ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಬೀಸುವುದು: ತಳಸಂಚು ಮೇಲ್ಸಂಚು ಹಿಂಕೊರೀ ಮುಂಕೊರೀ ಬಲಸನ್ನೆಯೆಡದ ಸನ್ನೆಯೊಳು ಅಲಗ ನೀಡಿದರಲಿ ನೆಱಾಂತು ಗೆಗಿದು ಮೈ ಹೊಳೆದು ತಪ್ಪಿಸಿದವೆಲ್ಲವನು (ಕರಕ. ೬೩-೩೮). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಮಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು; ಮಂದ್ರದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಚಮತ್ಕಾರ: ತಳಸಂಚು ಮಧ್ಯಸಂಚುಚ್ಚರದ ಸಂಚುಗಳನಳವಡಿಸಿ ಸಂಯೋಗ ವಿಪ್ರಯೋಗಾತ್ಮವೀಣ್ಯ ಸಕ್ರಮದಿನ್ ಸ್ವರ ಸ್ವರ ಜನಿತಮಾದ ವಿವಿಧ ವಿಧ ಪಾಠಂಗಳಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೩೪). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗತಿ: ತಳಸಂಚು ಮಧ್ಯಸಂಚುಪ್ಪರದ ಸಂಚು ಮಂಜುಳವಾಗೆ ನಿಡುಗಣ್ಣ ಢಾಳವಾಳವನಾಡಲೆಳಿಮಂಚುವೀರಣಿದಿ ಳಾಯದ ವಿಡಾಯಂಯಂದಂಬಡೆಯೆ . . . ದೇಶಿಯನಾದಿದಳು ಪರವೆ ನಾಚಿ (ಹೊಂಪು. ೬-೦೦); "ನಾಟ್ಯದ ತಾಳದಲ್ಲಿ ವಿಂದಲಸಿಯೆ ಕಾಲ್" (ಹಬ್ಬಿಂ). **ತಳಸಂಚೆ**: ೧. ವಿಸಾಲ ತಳಸಂಚೆದೊಳು ಮೊನೆಯಂತು ತೋಱಿ ತಿರುಪಿನೊಳಗೆದು ಕಳಚುವರೇಱುಗಾಣದೆ ಮದ್ಯಸಂಚೆಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಕೈ ಮಾಡಿ . . . ದಂಡಮಿಳಿಯೆ ಸೊಲ್ಲಿಸಿದ ಸಂಗೀತಜರು (ಕುಮ್ಮಟೇ. ೪-೨೨). ೪. (?): ಭರದ ಮುತ್ಸಿಯ ಬಿಲ್ಲಿಸಿಗಿತೊ ಕರೀರವೆನೆ ತಳಸಂಚದೊರ್ಮೆಯ್ಯುರವಿಂ ನೆಱೆ ಸಿಂದು ಕೂರ್ಗಳಿವಿಳಕಣಾಯತದೀ ತಿರುವಿನೆಡೆಯೊಳು ತೊಡಚೆ (ಸಾಳ್ವ. ೫-೩೬).

[ತಳ (=ತಲು) + ಸಂಚು]

ತಳಸಮಸ್ತ (ನಾ). ಊರಿನ ಪ್ರಮುಖ ಜನ; ಎಲ್ಲ ಸಮಸ್ತರು: ಹತ್ತಿಯ ಸೋಪಿನೆಟ್ಟ ಮಗಂ × × × ಱೆ ಬೀರಿನೆಟ್ಟ ಇನ್ನಿವರ್ಮಱಿಕ್ಕು ಮಾಗಿ ತಳಸಮಸ್ತವಿದ್ದರ್ (ಶಾಇಇ. XI-II, ೧೯೪-೪; 1128).

[ತಳ (=ತಲು) + ಸಮಸ್ತ]

ತಳಸಾರ್ (ಕ್ರಿ). ತಳವನ್ನು ಸೇರು; ತಳವುಂಟಾಗು: ತಳಸಾರ್ದುದು ವಾಲ್ಗದೇ ಮಳರಹಿತನ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಸಲಿಲಂ ಕಲಿಲಂಗಳಾವಾದುವೆಂದು ದೇವರ್ಕ್ಕಳಿಂದ್ರುಂ ಹಸ್ತಸಂಜ್ಞೆಯಂ ಬಾರಿಸಿದರ (ಆಚಂಪ. ೫-೬೨).

[ತಳ (= ತಲು) + ಸಾರ್$_1$]

ತಳಸಾರಿಕೆ 'ತಳಸಾರಿಗೆ' ನೋ.

ತಳಸಾರಿಗೆ, ತಳಸಾರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಸ್ಥಳದ ತೆರಿಗೆ: ಬಡಗಿಸೂಂಕಱಿಯ ಮನೆದೆಱೆ ಹೊಲದೆಱೆ ಸಾದಂ ಬಳ್ಳಿಗೆ ಬಳಂಬಿಯ ತೆಱೆ ತಳಸಾರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕವಣಾಯ ದಣ್ಣದಾಯವಿನ್ನಿನಿತುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಶಾಇಇ. IX-I, ೦೭೨-೦೯ : 1106); ಅಂಗಡಿ ೧ ಅದಕ್ಕೆ ತಳಸಾರಿಗೆ ದಸಲಳ ಕೊಟ ಹ[೦] ಸವಮಳ್[ಗೆ](ಶಾಇಇ. XV, ೨೩೨-೦೦ : 1206); ಯಿಬ್ಬಡಗಿ ೬ ಕಮ್ಮನೇಲದ ಅಂಗಡಿ ೧ ಅದರ ತಳಸಾರಿಗೆಗೆ ಸ × × ಕೊಟ ಹ ೧(ಳ. ೪, ೬೨-೦೦ : 1206); ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ಭಲ್ಲವನಾಯಕಂ ಮಲ್ಲಿಕಾಜ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ಧೂಪದೀಪಕ್ಕೆ ಮೊಲದ ಕಲ್ಲೊಳು ಸುಂಕ ತಳಸಾರಿಗೆ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವದ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದರು (ಶಾಇಇ. IX-I, ೩೮೨-೨೦ : 1210).

ತಳಸಾರಿಕೆ: ಒಳವಾಱು ಹೊಱವಾಱು ತಳಸಾರಿಕೆ ಅಲಿದರೆ ತೋಟದರೆಯಲ್ಲಿಳ್ಳದನೂ . . . ಕೊಟ್ಟಿವಾಗಿ (ಎಳ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೦೩೦-೮೪; 1404). [ತಳ (= ತಲು) + ಸಾರಿ$_1$]

ತಳಸಿಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ (?): ದೇವದಾರಿ ಬೇರು, ಭೂದೇವಿಬೇರು, ತೀಟುಕೋಗಿಲಬೇರು, ತಳಸಿಂಗ, ಅಪಾತ್ರೆ ಇವು ಒಂದೊಂದೂ ೫ ಗ ತೂಕ (ಸಕ್ಕ. ಪಥ. ೧೩೩). [?]

ತಳಸುಂಕ (ನಾ). ಭೂಮಿಕರದಾಯ: ಸಂತೆಯ ತಳಸುಂಕ ವಸೂಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಟೂಡಿ). [ತಳ (= ತಲು) + ಸುಂಕ]

ತಳಸೋಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾವಿ, ಕೊಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಳದ ಹೂಳನ್ನು ತೆಗೆ. ೨. ತಳದವರೆಗೂ ಬೆದಕಿ ಶೋಧನೆ ಮಾಡು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡು; ಶೋಧಿಸು: ಮೊಹೆಂಜೋದಾರೋ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ದ್ರಾವಿಡರದಿದ್ದುದಾದರೆ ಕನ್ನಡವನ್ನು ಇನ್ನೂ ತಳಸೋಸಿ ನೋಡುವ ಅಗತ್ಯವು ಬಹಳೇ ಇದೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೫೩); ತಮವನೆಲ್ಲ ತಳ ಸೋಸಿ ಮಾಡು ಸ್ಫಟಿಕಾಂತಿ ಕಾಂತಿಯಾಗಿ (ಪ್ರದಕ. ೬೭-೯).

[ತಳ (= ತಲು) + ಸೋಸು]

ತಳಹಗ್ಗ (ನಾ). ಆನೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ.–ಸರಪಳಿ : ತಳಕ್ಕೆ–ಕರತಳ, ಕೆಂದಳ. ತಟ್ಟತಳ, ತಳ ಹಗ್ಗ, ಧರಣೀತಳ–ಎಂಬಂತೆ (ಕಮಲ. ೩೯೦ ಪ್ರಯೋ); ತಳಹಗ್ಗಮೆಂದು ಕರತಳ ಪಾದತಳಮುಮೆಂದು . . . ತತ್ಸಮಕೆ ಕನ್ನಡ ಸಕ್ಕದಂಗಳಿರೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ತೊ ರ್ವ ದಾ ಹರ ಣೆ ಯ ಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ. ೯೭). 'ತಳಸರಂಕಲೆ' ಪರಾ. [ತಳ (=ತಲ) + ಹಗ್ಗ.]

ತಳಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸು ; ತಳಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬರಿದು ಮಾಡು: ಅನ್ನ–ಝುಂಟಕ ಮಾಡಿದೆ. ಮೂವರೂ ಅದನ್ನು ತಳಹಚ್ಚಿ ಮುಗಿಸಿದೆವು (ಸ್ವತಂತ್ರ. ೨೫೬). [ತಳ (=ತಲ) + ಹಚ್ಚು.]

ತಳಹತ್ತ್ಯ, ತಳಹತ್ತು (ನಾ). ವಿಲ್ಲಯುದ್ದದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಕರವಳಯ ತಳಹತ್ತ್ಯ ಡೊಕ್ಕರ ಶಿರವ ಧನುಧಗುವಟ್ಟತಳ ಪೊಪ್ಪರ ದುವೆಂಗಲು ಕಂದ ಡೊಕ್ಕರ ತೋರಹತ್ತ್ಯದಲಿ . . . ತೋಱಿದರು ಕೌಶಲವ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೬-೪೯); ಕರವಲಯಕೋರ್ವರ್ ತಳಹತ್ತ್ಯಕೋರೊರ್ವರ್ ಸರಿಸ ಮಂಕಡಕೊರ್ವರ್ . . . ಹರಿ ಕಮಲಭವರೊಡನಿದಿರರ್ (ಹರಪು. ೦೬-೪೯) ; ತಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರ ಲವಣೆ ಲಾಗು ಕರವಳಯದಿಂದ (ಹರ್ಷಾ. ೪-೩೧). ತಳಹತ್ತ್ಯ : ಅಂತರದ ಸರಸಿಗ ಪಟ್ಟುಸಮಂತಿರರ ತಳಹತ್ತ್ಯ [ಪಾಣಂ. ತ್ರ] ಗಳಹತ್ತ್ಯಂ ತುಳಲವಿಂದಾಣದಲಿ ಹರಿ ಕಾದಿ ಬಳಲಿಸಿದಾ (ಸಾಳ್ವಾ. ೨೨-೭೨). 'ಗಳಹತ್ತ್ಯ', 'ತೋರಹತ್ತ್ಯ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ತಲಹಸ್ತ ?]

ತಳಹತ್ತು, (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆಳಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಇಳಿ ; ತಗ್ಗು : ಗಂಗಾವ್ಯವಾಹದಂಥ ಆಕಯ ವಾಗ್ಮೂರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಕ್ಕವರ ಪುಸಂಗವು ತಳಹತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ. ೦೨). ೨. ನೆಲಸು; ಇರು : ಅವನು ಎಲ್ಲೂ ತಳಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ರೂಪ). ೩. ತಳಹಕಾಣು ; ನೆಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿ : ಎಷ್ಟೇ ಆದರೂ ಅವನ ಗುಟ್ಟು ತಳಹತ್ತುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಪ). ೪. (ಬೇಯಿಸುವಾಗ) ತಳಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ತಳಹಿಡಿ ; ಸೀಯು : ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ತೋಲಿಸಿ ೩೦ ಹಲ ಬೆಲ್ಲ, ತುಪ್ಪ ೨೦ ಹಲ ಸಹ ಹಸಿಸಿ ತಳಹತ್ತದಂತೆ ಹಾಗೆ ಸಟ್ಟುಗದಿಂ ತೊಳಸಿ ಲೇಹ್ಯವ್ಕದಿಂದಿಳಿಸಂ (ಸಳಪ್ರ. ೨೯೬).

[ತಳ (= ತಲ) + ಹತ್ತು, (< ಪತ್ತು,)]

ತಳಹತ್ತು, 'ತಳಹತ್ತ' ನೋ.

ತಳಹದಿ (ನಾ). ತಳವಾಯ ; ಅಸ್ತಿವಾರ ; ಬುನಾದಿ : ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಮೊದಲು ತಳಹದಿಯ ಬೇಕಲ್ಲವೆ (ಹೊಂಬಿ. ೭೩) : ಕಟ್ಟಲಿರುವ ಗಾನಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಈ ಆರಾಪವೇ ತಳಹದಿ (ಆಡೂರೇ. ೦೬೫) ; ಜಗತ್ತಿಲ್ಲ ಈಶ್ವರಾಂಶ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರ ನಿಜವಾದ ವಿಶ್ವಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ತಳಹದಿಯಾಗಬಲ್ಲುದು (ಹುಣಾರ. ೪೫ ಟಿಣಿ). [ತಳ (= ತಲ) + ಹದಿ.]

ತಳಹರಿ (ಕ್ರಿ). ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹರಿ (?) : ಎಡವಿಡದಿಯೆಡಿಯಾಡುತಿರ್ಪರ ತೊಡಿಗೆ ಗಳ್ಳಾಟ್ಯಾಡಿಯುದಿರ್ದರಲುಡಿ ಸುರಕ್ಕಾವಳಿ ಕನಕಸಗರೋಪಣಕಾಧ್ರಿಗಳ ನಡುವೆ ಸುರಿದುರುವೆಳಲ್ಗೊಡಿಯ ಬರುವೊನಲ್ಗೊಡಿಯ ಬರುವ ರ್ಪಿದೆಯ ಪೂಸ ಪರಳ್ಗಳಿಸಿಹವಾ ಪ್ರಜೂಳಯಲಿ (ಜಾದೀಪು. ೨-೪೦). [ತಳ (= ತಲ) + ಹರಿ, (< ಪರಿ,)]

ತಳಹಸಿ (ನಾ). ನೆಲದ ಕೆಳ ಪದರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ತೇವ ; ತಳದ ವರೆಗೂ ಇರುವ ಹಸಿ : ಮಳೆಯಾಗಿ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಂತು ತಂಪಾದರೆ ಹೊಲವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಸಿಯಾಗಿ ತಳಹಸಿ ಕೂಡುವುದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೮೩). [ತಲ (= ತಳ) + ಹಸಿ, (<ಪಸಿ,)]

ತಳಹಳ್ಳ, ತಳಹೊಳ (ನಾ). ೧. ದಿಗಿಲು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ. 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ಪರಾ. ೨. ತಳವೇಳ ; ಕಳವಳ ; ವ್ಯಾಕುಲತೆ. 'ತಳಹಳಗೊಳ್ಳ' ಪರಾ. **ತಳಹಳ : ೨.** "ಕ್ಷದ – ವ್ಯಕ್ಕಿಕ್ಕೀ. ತಳಹಳಲಿದೊಳ್" (ಕಾಕಕ್ಕೆ. ೧೩೬). 'ತಳಹೊಳಗೊಳ್ಳ' ಪರಾ.

ತಳಹಳಂಗೊಳ್, ತಳಹಳಗೊಳ್, ತಳಹೊಳಂಗೊಳ್, ತಳಹೊಳಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಡುಗೊಳ್ಳು ; ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗು : ನಿಜವುರಕ ಪೋಪ ದಾರಿ ಅವ ಕಡೆಯಂದು ಕಾಣದೆ ತಳಹ[ಪಾಣಂ.ಹೊ.]ರಂಗಳುತ್ತಾ ವನಾಂತದೊಳು ಮದ್ದಳೆಯ ಹೊಕ್ಕಿಯಂತೆ . . . ವೈತ್ಯನಿಕರಂಬಮೆಲ್ಲವ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡುದಾಗ (ಸಮ್ಮಳ್ಳಾ. ೦೦-೪೦). **ತಳಹಳಗೊಳ್ : ೧.** ಕೊಲದೊಳಲದರ್ಬ್ಬುದಲರಂ ನಳನೇಕ್ಷಣ ಮುಖವಿನೆಂದು ಪುಗೆ ತರೆವೆಯ್ದಿಂ ಮುಳುಗುತ್ತೆಳತೆ ಭಯದಿಂ ತಳಹಳಗೊಳ್ಳಂತೆ[ಪಾಣಂ. ತಲವಾಳಗದಂತೆ, ತಳಹಳಗೊಳ್ಳಂತೆ]ಕಣ್ಣದೀಂ ರಂಜಿಸಿತೋ (ರಾಜಶೆ. ೦೦-೪೩). ೨. ತಳಮಳಿಸು; ವ್ಯಾಕುಲಗೊಳ್ಳು : ಅಲಲುತ ಬಲಲುತಂಬುತ ಚಿಂತೆಯಾಂತಳ ತಳಹಳಗೊಳುತ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಕಳವಳಿಸುತ ಕಂಗೆಟ್ಟು ರಂಗಾಯಿಂಬೆಳೆಯಳವ (ಕತಾಂ. ೩೪-೦೦). **ತಳಹೊಳಂಗೊಳ್ : ೧.** ಮೇಲಿನ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ' ಸವ್ಯಂಕೌ ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಳಹೊಳಗೊಳ್ : ೧.** ಜಲಧಿ ಮೇರೆಯ ವಿಷಾ ಪೆರ್ಚ ತಳಹೊಳಗೊಳ್[ಪಾಣಂ. ತಳವಳಿಗೊಳ್, ತಳಮೊಳಗಾಗಿ] ತಾರಾಲೋಕ ಭೇರೀಕಳಿ ಮೊಳಗಿದುದು ಬೇಗದೊಳು (ಕುಂಡಾಣಂ.೦೬-೦೯); ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜೇಂದ್ರನ ಡಾಳಿನ ಹೊಳಹು ಡಮಾಮಿಯಬ್ಬರದ ಸುಳವ ಕಂಡಾಕ್ಷಣ ಹತ್ತು ಪೌಜೊಂದಾಗಿ ತಳಹೊಳಗಿಂಡುದೇಳ್ವೆ (ಕಂಪಿ. ೦೬-೩೦). ೨. ಆಳವರಿಗಜಾಗ್ಗಿಯ ತಾಳಲಾಜದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳುತಾ ತರಳಾಕ್ಷ ತಳುವದಲ್ಲಿಂದೆಳ್ದು . . . ತೊಳಲಿದಳರವಮನೆಯೊಳಗೆ (ಕುಡಾಣಂ. ೨೫-೨೨): ತಳವರಿಜ್ಜೆ ತಪುವುಪಿಡುವಾಗ ವಿಟರದೆ ತಳ ಹೊಳಗೊಳುತಿಹುದೊಡನೆ (ಪರಿಚ. ೦೨-೬೮); ಇಳವ ಕಣ್ಣಿಗಂ ಬಾಯ್ಮುದ್ರೆ ತಲೆಗಿಟ್ಟು ಮುಸುಕಿಂದ ಬೀದಿಯೊಳ್ಬರೆ ಕಂಡು ತಳಹೊಳಗೆಗೂಡಿತು ನಗರ (ಪರಿಚ. ೭೦-೬). [ತಳಹಳ + ಕೊಳ್ಳ,]

ತಳಹಳಗೊಳ್ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಳಹತ್ತು ೧ : ಅನ್ನ ತಳಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಪ). ೨. (ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ) ನೆಲಕಚ್ಚು : ಪಮ್ಮೂರಪೈಲ್ವಾನ ಜೆದ್ದಿಗೆ ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಳಹಿಡಿದು ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಮಮಾಡಿದ (ರೂಪ).

[ತಳ (= ತಲ) + ಹಿಡಿ (<ಪಿಡಿ,)]

ತಳಹೆಣಿಗೆ 'ತಳಹೆಳಿ' ನೋ.

ತಳಹೆಳಂಗೊಳ್ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಹೆಳಿ (ನಾ). ದುಃಖಿಸುವವನು ; ಅಳುವವನು ; ವ್ಯಾಕುಲ ಪಡುವವನು : " ಕ್ರಂದಕಃ, ಕ್ರಂದಯಿತಾ ಚ ತಳಹೆಳಿ, ಕ್ರಂದಯಿತಾ ಚ ತಳಹೆಣಿಗಂ " (ಕಾಕಕ್ಕೆ. ೧೩೬). [ತಳಹೊಳ (<ತಳಹಳ) + – ಗ,]

ತಳಹೆಳಂಗೊಳ್ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಹೆಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳಿಸು ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸಿ : ಬಳಕ ಸಂಗಮದೇವನಿಡೆ ಕಂತುಕ ಕೈದಳಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆ ರಿಪುಭಟರ ತಳಹೆಳ ಗೆಳಸಿ ತಳುವದೆಯ್ದು ಲಗ್ಗೆಯ ಕಳಕುಳವನು ಮಾಡಿದುದು (ಕುಂಡಾಣಂ. ೩೧-೦೫). ೨. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗಾಗುವಂತೆ : ಪ್ರಳಯಪವನನಂದದಿನೊಂದು ಸುಂಟುರಿ ಸುಳಿದಾ ಭೃತ್ಯವನಿರದೆ ತಳಹೊಳಗೆಳಸಿ ಮತ್ತಾ ಕೂವಕಂಬು ಮನುಳಿಯದೆ ಮುಱಿದು ಹಾಕಿದುದು (ನೇಮಿನಾ. ೦೦-೦೯).

[ತಳಹೊಳಗೊಳ್ (<ತಳಹಳಂಗೊಳ್) + – ಇಸು,]

ತಳಹೆಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಿಸು; ದುಃಖಿಸು; ಅಳು; ವ್ಯಾಕುಲಪಡು: " ಕ್ರಂದತೇ, ಕ್ರಂದಯತಿ = ತಳಹೆಳಿಸಿದಪಂ " (ಕಾಕಕ್ಕೆ. ೧೩೬).

[ತಳಹೊಳ (<ತಳಹಳ) + – ಇಸು,]

ತಳಱಿ 'ತಳವಱಿ' ನೋ.

ತಳಅಸುಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ ; ತಳವಾರನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ತೆರಿಗೆ : ಪಿಂಡಸ್ಯುಚಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಮತ್ತರೆಂಟು ಪೊದೋಂಟಂ ನಾಲ್ಕು . . . ವಡ್ಡರಾವಳಿ ವರ್ದ್ಯಾದಾನ ತಳಅಸುಂಕ ಮಾನ್ಯಂ (ಎಳೆ. VII, ಶಿಕಾ೦. ೦೩೭–೩೪ ; 1114).

[ತಳಅ (<ತಳವಅ) + ಸುಂಕ]

ತಳತಾಳ 'ತಲಾತಾಲ' ನೋ.

ತಳತಾಳಲೋಕಕಃ (ನಾ). = ತಲಾತಾಲ ೧ : ಜಾನುವಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾತಳಲೋಕ ಉರುವಿನಲ್ಲಿ ತಳಾತಳಲೋಕ (ಆಹಂಪ್ರ. ೦೪೦–೦೫೪) : ಕಟಿ–ಕಟಿಪ್ರದೇಶವು, ತಳಾತಳಂ–ತಳಾತಳಲೋಕವೆಂದು. ಪೂರ್ಕ್ಕಂ–ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಅಶ್ವ.ಟೀ. ೪೦–೩). [ತಳಾತಳ (= ತಲಾತಳ) + ಲೋಕ]

ತಳತಾಮಳಕ 'ತಲಾತಾಮಳಕ' ನೋ.

ತಳತಾಯ(ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಭಂಗಿ,–ವರಸೆ (?) : ತೆಜಹು ಗೊಂಡು ತಳಾಯದಲಿ[ಪ್ರಾಣಂ. ಹೆಕ್ಕೊಡು ತಳಾಯುಧದಿ, ಹುಗೆಂಡಯ ತಳಾಯತದಿ]ಟೊಬ್ಬಿಯೆದು ಬಾಹಪ್ಪಳಿಸಿ ನಿಂದಿದರಱಿಚೆ ನೆಲಕ್ಕಂ೦ರಿಸೆ ಕರಿ ಕಮಠಾಹಿನಾಯಕರು (ತಿ.ತಿರಿ. ೬.೦೭–೩೭).

[ತಳ (= ತಲ) + ಆಯ್ಕ]

ತಳಾರ೧ 'ತಳವಡಿ' ನೋ.

ತಳಾರ೨ (ನಾ). ೧. ತಡೆ ; ನಿಧಾನ ; ವಿಳಂಬ : ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ಬಂದು ಏನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತಿಲ್ಲಿ ಎಂದು ತಳಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದೋ (ಕಂಗಾಳ್ಕೆ. ೨೫೮) ; ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ ತಳಾರದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಉತ್ತರವಿತ್ತ (ಡಾಗಿಪ. ೨೦೩) ; ತಳಾರ ಮಾಡಬಾರದ್ದು ಬುದ್ಧಿ (ಕಾಇದಿ. ೦೫೦). ೨. ವಿರಾಮ : ಹಿಂದಿನ ಆ ಸೊಗಸು, ಆ ತಳಾರ, ಆ ಹಾಸ್ಯ, ಗೇಲಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯ ಮದುವೆ ತನ್ನ ಮನೆಯ ಮದುವೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ಪಡಿಮ್ಮ. ೩೦೬). [< ತಳರ]

ತಳಾರಗೊೞ್ದ್ (ನಾ). ತಳವಾರನು ಗಸ್ತು ತಿರುಗುವಾಗ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕುಟ್ಟುವ ಕೋಲು : ಸಬಳಗಜ್ಜೆಗಳ ತಳಾರಗೊೞ ಗಗ್ಗರಿಗಳ ಬಾಜನಿ (ಜೀತ್ಪ. ೩೦-೩).

ತಳಾರಿ 'ತಳವಡಿ' ನೋ.

ತಳಾರಿಕೆ 'ತಳವಡಿಕೆ' ನೋ.

ತಳಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿರಮಿಸು; ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಅವಳೇನಾದ್ರೂ ತಳಾರಿಸಿಕೊತಾಳೆ ಅಂತೀರ. ಇಲ್ಲ. ಆವಾಗಲೆ ಕಣದದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗ್ತಾಳೆ (ಪುಸರು. ೪೭೬). [ತಳಾರ್ತ್ + ಇಸು]

ತಳಾಲೆ 'ತಾಳೆಲೆ' ನೋ.

ತಳಾವಿ 'ತಳವಡಿ' ನೋ.

ತಳಾಱುಗಲೂ (ನಾ). = ತಳಱುಸುಂಕ : ಸೋವಗಾವುಣ್ಣಂ ಪೆಗ್ಗಡೆ ಸೋದಯ್ಯ[ನಿ]ಕ್ಕುವಗ್ಗಾರ್ವಣ್ಣಾಗೆಗ್ಗಟ್ಟು ಮಂನೆಯ ಸಾಮ್ಯದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟ ಮರ್ನ್ನಗೆಯನ್ಪೆನ್ಪೊಡೆ ಮನ್ನೆಯದೆಜಿ ಅಳವಸಕಾಯ ಪೊ[ಗೆ] ವೊಗೆ ತಳಾಱುಗಲೂ (ಸಾಇಇ. XI–I, ೭೫–೨೦ ; 1042) ; ಬೆಳಗೊಡೆದ ಬಾಗಿಲು ಜೋಳ ತಳಾಱುಗಲಿ ಅಸವನ್ಯಾಯ (ಕೊಂಕೆಶಾ. ೧೯೩, ಜಾಗಿಪಾ. ೧೦೩–೪೪ ; 1165).

[ತಳಾಱ (<ತಳವಱ) + ಕುಲಿ]

ತಳಾಱುಗೆಯು (ನಾ). ತಳವಾರನ ಜೀವಿತಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ದೆ : ಅಂಬಗೆಯು ಮತ್ತ ೮ ತಳಾಱುಗೆಯು ಮತ್ತ ೧೨ ಅಂತಿಸಿತುಮಂ ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳ್ದರ್ (ಸಾಇಇ. IX–I, ೭೮–೮ ; 981).

[ತಳಾಱ (<ತಳವಱ) + ಕೆಯ (<ಕೆಯ್)]

ತಳಾಱಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಳಾಱಿಕೆಯಾಯ (ನಾ). ತಳವಾರನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಆಯ,–ವರ್ಜಾದನ : ಶ್ರೀಮತು ಹಟ್ಟಿಗಾಂ ಕಡಂಬರ ಕಾಡೆಯನಾಯಕನುಮವರ ಮಾವಂ ಸೋವೆಯನಾಯಕನುಂ ತಳಾಱಿಕೆಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮರುಳೇಶದೇವರ ನನ್ನಾದೀವಿಗೆಗೆ ಡೊಂಕಿವಣ ಮಾನಣ್ಕೆ ಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಾಣವೊಂದು. . . ತಳಾಱಿಕೆಯಾಯದೊಳಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಧರ್ಮ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿ ನಡಸುವರು (ಕಂ. II, ೦೦–೩೭ ; 1181). [ತಳಾಱಿಕೆ (<ತಳವಱಿಕೆ) + ಆಯ್ಕ]

ತಳಾಱು (ನಾ). ೧. ತಳವಾರ ; ಕಾವಲುಗಾರ : ಶ್ರೀಚೋಟ ಮಹಾರಾಜಕ್ಕೆ ಜಾತಿಯವರಿಸಿ × × ಕಣ್ಣ ಕೆಂಟ್ಟ ಊಮಡಿಯ ತಳಾಱು ಮಿಣ್ಣವೋದಿಯ ಪಿಳ್ಳೆಯ ತಲೆದ × × ಗಾರವುಮುರ್ × × (ಎಳೆ. X, ಗೋಕರಿ. ೭೫–೪ ; 900). ೨. ತಳವಾರನ ವೃತ್ತಿ,–ಕೆಲಸ : 'ತಳಾಱುಗೆಯ್' ಪರ್ಯಾ. ೩. = ತಳಱುಸುಂಕ (?) : ಉಗುರವಮನಸಂ ವ್ಯರಿಂಗದರ್ಷನಮಂ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪೇೞಿಂಗೆ ವೀಸ ತಲೆವೊೞಿಗೆರಿವೀಸವಂ ಬಿಟ್ಟರ್ ತಳಾಱಿನೊಳು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ಯಾ೧ (ಸಾಇಇ. XI–II, ೦೪೫–೭ ; 1198). [ತಳಾಱ (<ತಳವಱ)+ – ಉ]

ತಳಾಱುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಳವಾರನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು ; ಕಾವಲು ಮಾಡು : ಮಗನೆ ನೀನೆನ್ನ ತಳಾಱುಪ್ರಾಣಂ. ನಿನ್ನನೆನ್ನ ತಳಾಱಿಕ್ಕೆ] ಗೆಯ್ಯಂದು ಕಳ್ಕೊಡೆ ನಿನ್ನಂ . . . ದಂಡಿಸದಾಗಳೇನಾಯ್ತು (ಕಬ್ಬಾರಾ. ೦೫೯–೦) ; ಆನುಮಿ ಪೊಟಲ್ಕೊಳ್ ತಳಾಱುಗೆಯ್ದೆಂ[ಪ್ರಾಣಂ. ಆನಿಂ] (ಪಡ್ಬಾರಾ. ೦೫೯–೦೮). [ತಳಾಱು + ಕೆಯ್]

ತಳಿ೧, **ತಳ್ಳಿ** (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೀರನ್ನು) ಚೆಮ್ಮಂಕಿಸು ; ಸಿಂಪಡಿಸು ; ಸುಸು; ಸೇಚನವಮಾಡು : " ತಳ–ಸೇಚನೆಗೇ(ಚೆಮ್ಮುಂಕಿಸು), ಸಂತ್ಪ ಚ (ಸತ್ಪ) ಸ್ಯೊಲದಾರ್ ಜಲಂ(ತಟಿ)"(ಜಿಮುಂಪ್ರ) ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ಯಂತ್ರಂಗಳಿಂದಂ ಜೀರ್ಕೊಟವಿಗಳಿಂದಂ ತಳಿಯುತ್ತಂ ನಿರ್ಗಳಂ ಸೂಸುತ್ತಂ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಂ . . . ಆಡುತ್ತಿರ್ವನ್ನೆಗಂ (ಕಡ್ಡಾರಾ. ೦೩೬–೩) ; ಪದನಖದಿಂ ತಂದ ಮೃಗನಾಸಲಲಿದೊಳ್ ವೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನುಳ್ಳಲರ್ದ ಚೆಲ್ವಿಂಗೆ ಮುಡಿದಿದ ದಂತೆ ತೋಱುವ ತೋರವಲ್ಲಿಗೆಯು ಮುಡಿಯುಮೆಸೆಯೆ ಕೈಗೆಯ್ವಾಗ್ಗ್ (ಅರಿಪ. ೪–೧೦೪) ; ಬಲ್ಬಿಲ್ಲರ ಮೊಗದೊಳ್ ನೀರಂ ತಳಿದು ಬೀಸಿ ಬೆೞತಿರಿಂ ದಾಗ್ಗ್ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೦೦–೦೬) ; ಯುವತಿಯರು ತಳಿವ ಪನ್ನೀರ ಮಂಜಿಂಗೆ (ಹರಿವಂ. ೩-೬೨) ; ಆಡಿಗಿಡಿಗುತ್ತವದೆ ತಳಿವ ಪಟವಾಸಚಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೩೨–೦೮) ; ತಳಿತಿರ್ದ ಪನ್ನೀರಚ್ಚಿಗೆ ಚಳಿಯವನು ಹಿಡಿದಿತ್ತಿ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೦–೦೦) ; ಬಗೆಯೊಳಗೆಗೆದ ಬೇಟದಗೆಗೆ ನೀರ್ದರ್[ಪ್ರಾಣಂ. ರ್ದಿ]ಳಿ ದಂತೆ ಮೃಗನೇತ್ರಯರು ಪಥಿಕರ್ಗ ನಗುತ ನೀಱಿರ್ವತಿಹರು (ಶಂಪಾಸಾ. ೩-೪೬). ೨. ಎರಚು ; ಚೆಲ್ಲು ; ಉದುರಿಸು : ಆ ತಿಸಿತಸರ್ಪ ಶೀಷಾತ್ಪಕೆಗಂಗಳ . . . ಪರಿಸಿ ತಳಿದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೬) ; ಡಕ್ಕೆಯ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕಿಯ ತಂದೆಸು (ಜಸವ. ೭೫೦) ; ಆಱಿಸಿದೊಗರದೊಳ್ ಪೊದಲ್ದು ಕಮ್ಮಗೆ ಕೆಸೆಗೊಂದ ಗೆಡ್ಡೆ ಮೊಸರಂ ಸುರಿದೆಲೆಯು ಚೂರ್ಣವಿಕ್ಕಿ ಪೊಯ್ದೊಗುವಿಗೆ ಬೇೞೆಗೆಯ್ದು ಮೆಳಸಂ ತಳದಲ್ಲಿದ ಚೆಲ್ಲಿಯಂ . . . ಇತ್ಪನಟಿ ಯಂ (ಅಡಾಪ್ರ. ೫–೭೦) ; ನಿಪ್ಪೆ ನೇಮಂಗಳ ಜೀರಗೆ ಬೆಲ್ಲಂಗಳಂ ತಳಿದು (ಜಸವ. ೪–೦೦೪) ; ಜಾರು ಚುಂಬಿಕೆಯು ಬೀಜಂಗಳೋ ಚುಂದ್ರಂ ಚೆಕೋರಾವಳಿಗೆ ತಳಿದ ಕುಟಾಕುಗಳೊ (ಪಡ್ಬಾರಾ. ೩–೭೯) ; ಕಟಾವಳಿಗಳಂ ಬಗಿಬಗಿದು ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯನೆಯೆ ತಳದೊರಗಂಗೊಳಿಸಿ (ಪಡ್ಬಾರಾ. ೩–೪೪) ; ತಳಿವ ನಿನ್ಮಂಬನ ಮಳಿಗೆ ಮನ ನಲಿವ ಚಾತಕಿಯಂಳ್ ಯೆಲಾ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೦೪–೦೯) ; ಸುರತಶ್ರಮರಕ್ಷೆಯಂ ತಳದರು ಹರಸಿ ನಳನ್ಮಪೆಗೆ (ಪಡಪ. ೩–೬೪) ; ಏನೆನೋ ಬೋಧಿಸಿ ಮಂಕಾಬುದಿಯನ್ನು ತಳಿದು ಮಾನಸನಂ . . . ಕೊಂಡು ಪೋದಳೆಂದು ರೋದನಂಗೈಯುತ್ತೆ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೯–೩). ೩. (ಬೀಜವನ್ನು) ಊರು ; ಬಿತ್ತು ; ನೆಡು :

ಬಗಯೊಳ್ಬೇಟದ ಬೀಜಮಂ ತಳಿದು ನೀರ್ವೊಯ್ವಂದದಿಂ . . . ಎತ್ತಿ ತಣ್ಗಳಸಮಂ ನೀರ್ವೊಯ್ವುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೨೯) ; ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪು ಸಾರವಿಲ್ಲದಿರೆ ಬೀಜವ ತಳಿಯಲಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಂಕುರ ದೃಷ್ಟವಪ್ಪುದೇ (ಸರ್ವವ. ೧೩೭-೬೮೦) ; ಆ ನೆಲದೊಳುಳ್ಳುದೊಮ್ಮನ ಬೀಜವಂ ತಳಿದು (ಇಳೆರ. ದೇ. ೫೦-೧೧). ೪. ಹರಡು ; ಕೆದರು : ತಲೆಗಳೊಟ್ಟಿಲ ತೋಳ ಕಡಿಗಳ ತಳಿದ ಖಂಡದ ಕುಣಿವ ಮುಂಡದ ಸುಳಿಯ ರಕುತದ ಕಡಲ ರೌಕುಳವಾಯ್ತು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೩-೨೬). ೫. ಥಳಿಸು; ಕುಟ್ಟು; ಹೊಡೆ. 'ಅಕ್ಕಿದಳಿ', 'ತಳಿಸು₁' ಪರಾ. **ತಳ್ಳೆ₂** : ೧. ಜಳಧಿಗೆ ಜಳಧಿಯ ಜಳಮಂ ತಳೆದಂಜುಳಿಯಿಂದಮರ್ಘ್ಯಮಿಾವಂತೆ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೯೬); ಉದಕವನು ತಳೆಯಲಸವಸದಿಂದ ಅಡಪಚ್ಚಿಯೆಂದೇಳೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨-೨೯).

ತಳಿಯಪಡು=ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಡು ; ಸುರಿಯಲ್ಪಡು : ಸಂಸಿತ್ತೋ-ತಳಿಯಪಟ್ಟೊನಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೬-೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿ ; ತುಳು. ತಳಿಪು, ತಲಿಪು; ಕೊಡ. ತಳಿ]

ತಳಿ₂, ಚಳಿ₃, ಚಳ್ಳೆ₁, ಥಳಿ, ದಳಿ₁ (ನಾ). ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು ; ನೆಲ ಗುಡಿಸಿದ ನಂತರ ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವುದು ; ಚಳೆಯ ; ಸೇಚನ : ಕಲ್ಯಾಣಿಯು ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹೊಸತಿಲು ಸಾರಿಸಿ, ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ತಳಿ ಹಾಕಿ . . . ಒಳಗೆ ಹೋದಳೆಂದರೆ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಪವಾ. ೩೦). **ಚಳಿ₃** : ಹಾದಿಯ ಉಡುಗಿಸಿ ಹಾಲ ಚಳಿಯ ಕೊಟ್ಟು (ಲೋಕಗೀ. ೩೫). 'ಚಳಿಕೊಡು' ಪರಾ. **ಚಳ್ಳೆ₁** : ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯಿಂ ಕತ್ತುರಿಯ ಸಾರಣೆಯಿಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೫೫ ಪ) ; ಚಳೆಯನುರೆ ಚಲ್ಲುವವು ಬಗ್ಗಮರಿಗಳು (ನವಮೋ. ೬-೧೦) ; ಭೋಗಿಗಳು ಪನ್ನೀರಿನ ಚಳೆಯನ್ನು ಬಯಸಿದರು (ಕಗದ್ಯ. ೯೭). **ಥಳಿ** : ಮಾತೆಲ್ಲ ಮುತ್ತಿನ ಎಳಿ ಜೇನಿನ ಥಳಿ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೫೦-೯) ; ಅಣ್ಣ ಬರತಾನಂತ ಅಂಗಳಕೆ ಥಳಿಕೊಟ್ಟು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೦೦೦). **ದಳಿ₁** : ಶಿವನ ದಾಸೋಹದ ಶಿಶುವೆಂದು ಕಸಕಿಲಂ ಪಿಡಿದು ಬಯಲನುಡುಗಿ ಹೊತ್ತ ನೀರಲ್ಲಿ ದಳಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಪುತ್ಥಳಿಯ, ಪೃಥ್ವಿಯ] ಸೌಖ್ಯವ ಮಾಡಿ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೩೨-೫೦೭).

ತಳಿಹಾಕು, ಥಳಿಹಾಕು =ನೆಲವನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸು : ನಗರ ಸಭೆಯ ಕಟ್ಟಡದ ಸುತ್ತಲೂ ತಳಿಹಾಕಿ (ಭಾರಥಿ. ೮೮) ; ಮನೆ ಮುಂದೆ ಥಳಿಹಾಕಿ ರಂಗೋಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ತಳಿಹೊಡೆ** = ತಳಿ ಹಾಕು : ಈ ನನ್ನಯಂತರಂಗದ ಸಭಾಮಂಟಪವ ನಾನೆನ್ನ ಕೆನ್ನೀರಿನಿಂದ ತಳಿಹೊಡೆದೆನೈ (ಸಖೀಗೀ. ೬೬-೧೦) ; ತುಳಸಿಯ ಕಟ್ಟೆಯ ಸುತ್ತು ತಳಿ ಹೊಡೆದು ರಂಗವಲ್ಲಿಯನ್ನು ಬರೆದಳು (ಜಯಂತ. ೧).

[<ತಳಿ₁./ತಮಿ. ತಳಿ]

ತಳಿ₃ (ನಾ). ಛತ್ರ ; ಅನ್ನಸತ್ರ : "ತಳಿ–ಸೇಚನೇ (ಚಿಮುಕಿಸು), ಸತ್ರೇಚ (ಸತ್ರ) ಸ್ಥೂಲದಾರೌ ಜಟಂ (ತಟಿ)" (ಶಮಧಾ) ; ಆರೋಗ್ಯಶಾಲೆಗಳುಂ ತಳಿಗಳುಮಱವಟಿಗೆಗಳುಂ . . . ಪ್ರಾಣಿಗಳ್ಗಾರ್ಮಮಪ್ಪುದುಂ (ಪಸಾರ. ೯೨-೧) ; ತಳಿಯ ಕೂಟಿದಿರೊಳ್ ಪಣ್ತಾರವೆ (ಶಮದ. ಮ. ೨೬ ವೃತ್ತಿ) ; ಬಗೆಯಿಾ ಜಗಂ ಗಡಾ ಮುರುಕು ತಳಿಯಂತೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೧೧೮-೧೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿ]

ತಳಿ₄ 'ತಟಿ' ನೋ.

ತಳಿ₅ (ನಾ). ೧. ವಂಶ ; ಮನೆತನ: "ಸೇಚನ ವಂಶ ಸ್ಥೂಲದಾರುಗಳೊಳು ತಳಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೪) ; ಈ ಕಾಳು ತಿನ್ನುವ ತಳಿಯವರು ಕಂಡ ತಿನ್ನುವ ನಮ್ಮ ತಳಿಯವರನ್ನು ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುವವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೮೮). ೨. ಆನುವಂಶಿಕವಾದ ಗುಣ : ತಳಿ ಅಪ್ಪನದು ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ ತಕ ರೆ, ಅಮ್ಮನದೂ ಹೌದು. ಮಗಳ ತಳಿ ಅಪ್ಪನಿಗಿನ್ನ ಅಮ್ಮನದೇ ಹೆಚ್ಚು (ಚಿಕರಾ. ೫೧೧). ೩. ಪಶು ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯಗಳ ಪೀಳಿಗೆ : "ತಳಿಯೆನಲ್ಗೋವುಗಳ ವಂಶದೊಳ್ ಸತ್ರದೊಳ್ ಕುಳನದು" (ಸಂಜೀವ. ೨೪) ; ಒಱಗಿರ್ದುವು ತಳಿಯ ನಾಯ್ಗಳೋರೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೧೩); ಉತ್ತಮ ತಳಿಯ ಕುದುರೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ರಬ್ಬರ್ ಪಟ್ಟೆಯ ಸಣ್ಣ ಬಂಡಿ (ಪುನರು. ೧೮೪) ; ಹೊಸ ತಳಿಯ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ವ್ಯವಮ. ೪೩).

[←ಮರಾ. ಥಳ್, ಥಳೀ]

ತಳಿಕೀರೇಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೬-೯೧೫).

[ತಳಿಕೀರೆ₆ + ಸೊಪ್ಪು₃]

ತಳಿಕುದುರೆ (ನಾ). ಜಾತಿ ಕುದುರೆ ; ಜಾತ್ಯಶ್ವ : ನಾಡ ಕುಳತಿಳಕಮಪ್ಪ ಮುಕ್ಕಡರ ಸೋವಿಸೆಟಿಯ ಮಗಂ ಕಾಳೆಯನಾಯಕ ತಳಿಕುದುರೆಯಂ ನಿಱಿದು ಪಲರಂ ಕೊಂದು ತುಱುವಂ ಮಗುಳ್ಚಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೮೧-೬ ; 1170 ?). [ತಳಿ₅ + ಕುದುರೆ]

ತಳಿಕೆ₁ 'ತಟ್ಕೆ' ನೋ.

ತಳಿಕೆ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಮಹಾತ್ವಕ್ಕಃ – ತಳಿಕೆ" (ಓಷಧಿ.೧೧೮). [?]

ತಳಿಕೆಬೀಳು 'ತಕ್ಕೆಬೀಳು' ನೋ.

ತಳಿಗು 'ತಳ್ವು₁' ನೋ.

ತಳಿಗೂಳು (ನಾ). ಬೆರಳಿನಿಂದ ಸಿಡಿಸಿದ ಅನ್ನ ; ತೀರ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಹಾರ : ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ತಳಿಗೂಳ ತಳಿದು ತಾ ಗಂಗಳ ತುಂಬಿ ಒಟ್ಟಿಸಿ ಕೊಂಡು ಕೊಂಬನೇ ಪ್ರಸಾದಿ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೯೮-೩೦೨).

[ತಳಿ₁ + ಕೂಳು₂ (<ಕೂಟ್₁)]

ತಳಿಗೆ, ತಣಿಗೆ (ನಾ). ತಟ್ಟೆ ; ತಾಟು : "ಅಮತ್ರಂ, ಭಾಜನಂ, ಪಾತ್ರಂ, ಸ್ಥಾಲಂ – ಈ ೪ ತಳಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೭೨) ; ಪೊನ್ನ ತಳಿಗೆಯೊಳ್ ನಾಯ್ ತುಯ್ಯಲುಣ್ಬುದುಮಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೨೮) ; ಮುಳಿದು ತನಗರ್ಘ್ಯಮೆತ್ತಿದ ತಳಿಗೆಯೊಳಿಡೆ ತಿಱಿದ ತೆಱದೆ ತಲೆ ಪಱಿದಾಗಳ್ ಕಳಕಳಿಸಿ ನಗುತುಮಿರ್ದುದು ತಳಿಗೆಯ ಮೇಲಸುರನದಟಿದೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ಪಂಪಭಾ. ೬.೬೪) ; ಅಡ್ಡಣಿಗೆಯುಂ ತಳಿಗೆಯುಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೫-೧೪; 941); ಕಯ್ಯಲುಂಬುದರಿದೋ ತಳಿಗೆಯಲುಂಬುದರಿದೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೮೦) ; ನಮ್ಮ ಕುನ್ನಿಗೆ ಕೂಸ ಕೊಡಬೇಡ ನಮ್ಮ ಸೊಣಗಂಗೆ ತಳಿಗೆಯನಿಕ್ಕಬೇಡ (ಬಸವ. ೭೫೨) ; ನೂಕಿದವು ರತುನಾರತಿಯ ತಳಿಗೆಗಳು ವರಕಾಂತಾಕದಂಬದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೦೮-೧೨) ; ತಳಿಗೆ ತಂಬುಗೆ ಗಿಂಡಿ ಹರಿವಾಣ ಪಡಿಗ ಬಟ್ಟಲು ಮೊದಲಾಗಿ ಭೋಜನಕೆ . . . ಅನುಗೊಳಿಸಿದರು (ಭರಜ. ೪-೫೮) ; ಕೊಡಲಿ ಗುದ್ದಲಿ ಮಚ್ಚು ತಳಿಗೆಯಿಲ್ಲವೆಯೆಂದು ನುಡಿಯೆ ಶ್ರೀಪೂಜ್ಯಪಾದೇಂದ್ರಾ ತಡಕಿ . . . ಹುಡುಗ ನುಣ್ಣುವ ಬಟ್ಟಲೀಯೆ (ಪೂಜ್ಯಜ. ೦೨-೯೫). 'ತಳಿಗೆದೋರಣ' ಪರಾ. **ತಣಿಗೆ** : ತೇರಣವ ಬೀಜವಂ ಮೊಸರ ನೀರಿಂವ ತೇದು ತಣಿಗೆಗೆ ಮೆತ್ತಿ (ವಿವೈವಿ. ೩೩) ; ಒಣಗಿದ ಮರ ಚಿಗಿತು ಬಿಣಲು ಬಿಡುವದ ಕಂಡೆ ತಣಿಗೆಯ ತಾಣಕೆದು ಬಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೬೧) ; ಚಂದ್ರನ ಮರಿಯಂತಿರುವ ಕಂಚಿನ ತಣಿಗೆಯಿಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೧) ; ತಣಿಗೆ ಅನ್ನ ಉಂಡದ್ದು ಸುಳ್ಳೆ (ಚಿಕರಾ. ೧೬೧).

ತಳಿಗೆ ತುಂಬು = ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಎಡೆತುಂಬು.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳಿಕೈ; ಮಲ. ತಳಿಕ; ತೆಲು. ತಳಿಗ, ತಲಿಗ]

ತಳಿಗೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಆರತಿಯ ತಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು : ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು ಜಾಗು ಬೊಲ್ಲು ಶಬ್ದವ ಕೆಂಬಲ್ಲ ತಳಿಗೆಗಾರ್ತಿಯರು (ಮೋಹತ. ೦೫-೩೬). [ತಳಿಗೆ + – ಕಾಱ + – ತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ತಳಗೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ಬೇಗದಿಂದ ವಳಿಬರೆಲ್ಲ ತಮ್ಮಂಗಳದ ಬಾಗಿಲುಗಳ್ಕಿ ಜರಹಾಯ್ದವನ ಸದನಕ್ಕೆ ಯೇಗೆಯ್ಯಲುಂ ತಳಗೆಗುಡರಾಗದುದಿ ಪಾತ್ರದ ದೆಂಬಳಿಯೊಳು ಬಹುದು (ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೦೪-೦೬). [ತಳಗೆ + ಕುಡು, (<ಕೊಡು).]

ತಳಗೆತಂಬುಲ 'ತಳಗೆದೆಂಬುಲ' ನೋ.

ತಳಗೆತೋರಣ 'ತಳಗೆದೋರಣ' ನೋ.

ತಳಗೆದಂಬುಲ, ತಳಗೆತಂಬುಲ (ನಾ). (ಇದಿರುಗೊಳ್ಳುವ ಇಲ್ಲವೆ ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟ ವೀಳೆಯ(ಂ-ತಾಂಬೂಲ : ತಳಗೆದಂಬುಲದಾರತಿಯು ಮಂಗಳಕರ ರಭಸದೊಳಖಿಳ ರಾಜವಾಳಗೆಳೊಸೆಗೆಯೊಳವರು ಹೊಕ್ಕರು ರಾಜಮಂದಿರವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦-೪) : ನಾಲ್ವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ವೀಳೆಯವ ಹಿರಿಯರು ತಂದಳು ತಳಗೆದಂ[ಪಾಕಾಂ. ತಂ]ಬುಲ ಮಂಗಳಾರುತಿಯ (ಕು ವ್ಯಾ ಸ. ೩-೦೩). **ತಳಗೆತಂಬುಲ** : ಬಳಕ ಸುಮಂ ಹೂತರ್ದರಲಿ ಹೊಜಗುಡಿ ಬಳಸಿ ಹೊಯ್ದುವು ರಾಣವಾಸದ ನಿಳಯನಿಳಯದ ತಳಗೆತಂಬುಲ ಮಂಗಳತಾರಿಗಳ್ (ಕುವ್ಯಾಭ. ೬೦ಆ. ೩೫-೬). [ತಳಗೆ + ತಂಬುಲ]

ತಳಗೆದೋರಣ, ತಳಗೆತೋರಣ (ನಾ). ತಟ್ಟೆಯಾಕಾರದ ಬಿಲ್ಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಂಚಿನ ತೋರಣ : ತಳಗೆದೋ[ಪಾಕಾಂ. ರತೋ]ರಣದಿಂದ ತಳತ ಕುಸುಮದಿಂದ ತಳರ ಬಾಗಿಲ್ಕಾಡದಿಂದ . . . ಪೊಳಲು ಕಂಗೆಸಿದುದು (ಕುಪಾಸಾಂ. ೪೦-೬೬) : ಚಿಂದಲ್ದೋರಣ ತಳಗೆದೋರಣ ಜೇಮದಿಂದಾದ ಅಂದವಡೆದ ರತ್ನದೀಪರಣದೊಳು ರಾಯ ಬಂದನೆಂದರಿದು ಪಯಣವ ಪುಷ್ಪದೋರಣದಿ (ಪ್ರದಪ್ರ. ೩೬-೩೬). **ತಳಗೆತೋರಣ** : ಸಳಸಾರಿ ಕೋಟಿ ರೂಪನು ತಾಳ್ದಿ ಭೂತಳಕಿಳಿದು ಕಂಡರವೇಕ್ಕೃರನ ಹೊಳೆಯುವೋಲಗ ಶಾಲೆಯ ನಿಟ್ಟಿವಂದದೆ ತಳಗೆತೋರಣಗಳ್ಗೊಟ್ಟಿದುವು (ಕಂಪಾ. ೫೦-೩೪); ತಳಗೆತೋರಣ ಕಟ್ಟ ಪರಮ ಮಂಗಳವಾನಿ ಸುಳಿದಿದೆ ಬಲು ಕಾಂತಿ ಗಗನವ ಮುಟ್ಟಿ (೩೯೯ಮು. ೫೯). [ತಳಗೆ + ತೋರಣ]

ತಳಗೆಹಸಾದ (ನಾ). ತಳಗೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಡುವ ಪ್ರಸಾದ ; "ತಾನು ಊಟಮಾಡುವ ಎಡೆಯನ್ನೇ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೊಡುವುದೆಂ" (ಪ್ರಕಥಾ) : ತಡಿಯದಂಗವಿಸಿಂತೆ ತಳಗೆಹಸಾದಕ್ಕೆ ಪಡೆವುದು ಭಕ್ತಿಭಾವದೊಳು (ಚಳಿ. ೬-೦೩೬ ಸಾಂಗತ್ಯ). [ತಳಗೆ + ಹಸಾದ]

ತಳತ$_{1}$ 'ತಟ್ಟಿ$_{1}$' ಪರಾ.

ತಳತ$_{2}$ 'ತಳ್ಳಿ$_{1}$' ಪರಾ.

ತಳತ$_{3}$ 'ತಳರ್‌$_{1}$' ಪರಾ.

ತಳತು 'ತಳರ್‌$_{1}$' ಪರಾ.

ತಳತ 'ತಲಿನ' ನೋ.

ತಳಪ (ನಾ). ತಳೆಯುವಿಕೆ ; ಚಳೆಯ ; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸೇಚನೆ : ಗಿಳಿಗಳ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ವ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳೆನೊರ್ವ ತನಿರಸದಳಪ ದೊಳಂ (ಶಾರಂಪು.೯೬) : ವಿಷ ನಿಷೇಕ ಇವ=ವಿಷದ ತಳಪದಂತೆ (ನೀತಿವಾ. ೯-೬) : ಕೇರ ಚಿತ್ರದಂತೆ ಪೂವಿನ ಬಣ್ಣದಂತೆ ತಳಪದ ಚಿಲ್ವಿನಂತೆ ಮರುಳ ಮನ್ನಣೆಯಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೇಸುಪಥಮುಮಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೨೨) : ಮೃಗಮದದ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದಗರುವ ಕುಂಕುಮದ ಕದಪುನೀರ್ದಳದಿನೋಲಗಿಸಿದುವು ಸುಟ್ಟಿವ ತಂಗಾಳಿಗ ನೈಪಗ್ಯಹವಿಧಿ ಬೆಕೆಗಂಜಿನ ಸೊಂಪಂ (ಭುಪ್ರ. ೪-೩೩).

[ತಳಪ + –]

ತಳಪಿ (ನಾ).=ತಳಪ : ಕೊಟಿಯಾಂ ಬಿಣ್ಪಂ ಲೋಳೆಯುಮಳವಲ್ಲದ ವಜ್ರಲೇಪದಂತಿರೆ ಧಾತ್ರೀತಳಪತಿಯ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ಪಲಂ ತಳಪಂ ತಳದಂತೆ ಕೂಡಿ ಪತ್ತಿತ್ತಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೩೬). [ತಳಪ + –ಪ್ಪಿ]

ತಳಪಮ (ನಾ). ಹಾಸಿಗೆ; ಹಾಸು: "ತಳ್ಪಂ. ತಳಪಂ–ಈ ೨ ಪಾ(ಹಾ)ಸು" (ಹೊಯ್ಸಳ. ೫೦-೦೫೨). [ಸಂ. ತಲಿಪ]

ತಳಪಮಳೆ (ನಾ). ತಂಂತರುರು ಮಳೆ; ಸೋನೆ: ಪಳವಾನೇ! ಪೊಸ ಎಲರೇ! ತಳಪಮಳೆಯೇ! ಬೆಲ್ಲು ಬೆಳೆಯೆ! (ಹೊಂಗಳ. ೪೩-೦೭).

[ತಳಪ + ಮಳೆ (<ಮಟಿ)]

ತಳಯಲಾರ, ತಳ್ಳಿಯ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನರ್ತನದ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವಳೆಂಃ 'ತಳಯಲಾರಕುಲ' ಪರಾ. ತಳ್ಳಿಯ : ಕತ್ತುವ ಹತ್ತುವ ದೇವರದಿಯರಂ ಮುತ್ತುವ ಮಣಿವಾಡುವ ತ್ಯೈಯರಿಂ[ಪಾಕಾಂ. ಪಡಿಯಂಱಂ] . . . ಪೊನ್ನಾಂಬಲದರಧಿಪತಿಯೊಪ್ಪಿದ್ದರಂ (ತಿರುಪಾ. ದೇ. ೩೩೬-೦). [←ತಮಿ. ತಳಿಯಲಾರ್]

ತಳಿಯಲಾರಕುಲ (ನಾ). ನಟ್ಟುವರ ಕುಲ: ಪೆರುಮಾಳಿಯನೋಲ್ಪೆವ ತಳಿಯಲಾರ [ಪಾಕಾಂ. ತಳಿಲಾ, ಕಲಾಲರ, ತಳಿಯರಾಂಬ]ಕುಲದ ಪರಮಯೌವನೆಯಪ್ಪ ಪರವನಿತೆಯರೆಂಬ ಕನ್ನಾಕನೆಳತಿಯರ್ದುವು (ಸಂಬಿ. ೦೦-೦೩) : ಆಕೆಯ ಕುಲಂ . . . ಶಿವನೊಲಗದ ತೊತ್ತುತನಂ ತಳರ್ತ ತಳಿಯಲಾರಕುಲಂ (ಸಂಬಿ. ೦೦-೦೩). [ತಳಿಯಲಾರ + ಕುಲ]

ತಳಿಯಿಸು, ತಳಿಸು$_{3}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಂಪಡಿಸು ; ಚಿಮುಕಿಸು ; ಚಳೆಯ ಕೊಡು ; ಸೇಚನವಮಾಡು : ಪೊಲಲ ಬೀದಿಗಳೊಳಿಲ್ಲಂ ಗಂಧೋದಕ ಪಂಚಗವ್ಯಗಳಂ ತಳಿಯಿಸಿ (ಕಂಪಪ್ರ. ೪-೫ ಪ) ; ಪೊಲಲ ವೀಥಿಗಳೊಳ್ಪಲಂ ನೀರಂ ತಳಿಯಿಸಿ ಫಲಪುಷ್ಪಗಳಂ ಕೆದಱಿಸಿದೊಡೆ (ಜಾವುಂಪು. ೩೫-೩೬). **ತಳಿಸು$_{3}$** : ೨. ತಳಿಯಂವಂತೆ ಮಾಡು; ಎರಚಿಸು; ಚೆಲ್ಲಿಸು : ಕಲಬೆಯ ಬಿತ್ತಂ ತರಿಸಿ ಮನೆಯ ಮುಂದಣಕಡೆಯೊಳ್ಸಲೆ ಪೊಳ್ಕು ಬತ್ತಂ ಪಿಡಿದು ನಿಂದು (ಬಂಹಿರಿ. ೯-೩೨ ಪ). [ತಳಿ + –ಇಸು$_{3}$]

ತಳಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವಿನೋದಿ ಮಣಲೆಯರ ತಳಿಯೂರಾರ್ಳ್ ತಿಂ (ಎಳ. IV, ಗುಂಬ್ಯಾಶಿ. ೧೭-೦೦ ; ಸಂ. ೭೮೦).

[ತಳಿ? + ಊರ್]

ತಳೆರ್$_{1}$, ತಳೆರ್ು, ತಳರ್ರ್ (ಕ್ರಿ). ತಳೆತ್ತ, ತಳೆರ್ತ (ಭೂತಕೃ); ತಳೆತು, ತಳೆರ್ತರ್ (ಭೂತನಿನ್ಯೂ), ೧. ಚಿಗಿ; ಚಿಗುರು; ಪಲ್ಲವಿಸು: "ತಳರ್–ಪಲ್ಲವೋತ್ಪತ್ತೌ" (ಕಶಬ್ದ); "ತಳರ್ತದಿಂದುಂ ತಳರ್ತಿಱಿದದಿಂದುಂ ತಳರಿದಿದುಮ" (ಕಶಾ. ೦೦-೦೯೦) ; ತಳದ ಕಡುಗೆಂಪ ಪುದಿದವೃಕ್ಷಸಿರೆ ಸುರಯುವತಿ ಮಧುರ ತಂತ್ರೀನಾದದ ಕೊಳೆ ಬೀಣೆಯ ದಂಡಿಗೆಯಂಂ ತಳರ್ತದಿಂದಮೊಂದು ಶಂಕೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದರ್ (ಅರಿಪು. ೬-೨೦) ; ಮಾವರರ ತಳತಲ್ಲದೆ ಸ್ವರಗ್ರೈವುದ ಕೋಗಿಲೆ (ಪಾಜಾದೇ. ಬ. ೦೪೯-೭೦೫); ಸವಚಿತಕ ತಳರ್ವಂದದಿಂ ತೆಗಱಮೇ ಸ್ಮಾಜಾತ್ಯಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦-೦೩) ; ಬರ್ದುಂಕಿದೆಂ ಬರ್ದುಂಕಿದೆನ್ನೆ ಭಾಗ್ಯದ ಬೆಕೆ ತಳರ್ತುದು (ನಿರೀ. ೧೦-೩೬ ಪ) ; ತಳತ ಜೂತದ ಸಿಗಳಕನಿಗೆ ಮಲಗುವಂತಿರೆ (ಕುವ್ಯಾದಿಕ್ಕೃರ. ೩-೭೯) ; ದಂಡಿಗೆ ತಳೆತುದೋಯಿನಿಸಿದುದು ಕೆಂದಳ್ ದೊಂದು ಕೆಂಪಿನಲಿ (ಸಾಳ್ವತಾ. ೩೨-೨೪) ; ತಳತ ಹೊಸ ತಳೆದು ಬೇಗ ಫಲಗಳಿತ್ತಿತು (ವಿಚಿನಿಗ. ೬೨-೦೩). ೨. ಅರಳು ; ವಿಕಸಿಸು: ತಿಳಿ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಳತ ತಾವರೆಯರಳ ತಂದುಲದ ರುಚಿಯ ಕಳಹಿಂಸೆ ಬಯಸು ಮತೆ (ಆದಪ. ೦೭-೭೬); ಪೊಳಿತು ಮೊಗ ದಿಪಕ್ಕಳೇ ಏಏಬಾರ್ದರ್ಗಳ ಹಸ್ತಾಬ್ಜೋಜ್ಜಾಹಂಗಳು ತಳಿತು ಪಳನಳಿಪವು ಆವಮಾ ವೀರ ದಸರಿಯನ (ಜಸಪು. ೩೮-೩೧) : ಶಿವಲಿಂಗಪ್ರಸಾದದ ತಳತ ಹೂವಿನ ದಂಡೆಯನು ಕೋವಲಲೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ಹರಸುತಲಿ (ಪ್ರಭಲಿ. ೪-೬೨) ; ಗುರುಸುತನ ತನುವೋ ಪುತ ಮುತ್ತುವೊ ತಂತಿಸಿವ ಕೆಂದಾವರೆಯು ಬನವೊ (ಕುವ್ಯಾ. ೪-೨೫). ೩. (?) : ಪೂಳನೆಂಬನೆ ನೀ ಸಮಸ್ತ ಕಳಾಶಿವುಗನು ಬಾಲನೆಂಬನೆ ಮೇಲೆ ಜಲಿತದ ಬೀಡು ಬಟ್ಟಿದೆ ತಳತ ತನುವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.

೩–೨೦): ನೊರೆ ರಕುತ ಸುಳಿ ಮಸಿಗಿ . . . ಕರುಳ ಬಂಬಲು ಖಂಡ ದಿಂಡೆಯ ತುಱುಗಿದೆಲುವಿನ ತಳತ ಚರ್ಮದ ಶಿರದ ತಡಿಗಳಲಡಸಿ ಹಿರಿದುರು ವೈರಿಸೇನೆಯುರಿ (ಅಷ್ಟಾದ್ಯಾ. ೨–೩೭). ☐ 'ಕಳಿತ' ಇರಬಹುದೂ. **ತಳರ್ಪು** : ೧. ತಳರಿದುದು ಮುಂಚೆಗಿಂದ್ಯದಿಕ್ಕಿಟಿದ (ಕ್ರಿಭಾಷಾ.೪೩–೪೬). **ತಳುರ್ತ**ಃ ೪. (?) ಬಗ್ಗಿಸುವ ಕೋಗಿಲೆ ತಳ್ಪಲಿವೆಳ್ಳ ಸುತ್ತಲುಂ ತುಱುಗಿ ತಳುತ್ತರ್ ಮಾವುರನಿಕಾಯಂ (ಇಂ. XII, ೯೭–೯೮; 1197); ತುಱುಗಿ ತಳುತ್ತರ್ ಮಾವುರದ ನಿಬಿ ಕದುಬಕ ದ್ರಾಕ್ಷಿಪಣ್ಣಿಂಲಂ (ಕೃ.I,೩೦-೬; 12ನೆಯ ಕಪ್ಪ).

ತತ್ತಳರ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮಧುಮಯತುವಿನಲ್ಲಿ ಆ ವೃಕ್ಷವಲ್ಲಿ ತತ್ಪಳತು ಹೂವ ಬಿಟ್ಟು ದಿಗ್ಮಿಳವಲ್ಲಿ ಹೊರಚೆಲ್ಲಿ ಬಹವು (ಮುಳ್ಳಳಿ. ೦೬–೧).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳರ್, ತುಳರ್; ತೆಲು. ತಲರು]

ತಳರ್೨, ತಳ್ತರಿ, ತಳರ್ಪು (ನಾ). ೧. ಬಿಗುರು ; ಪಲ್ಲವ : "ಪಲ್ಲವಂ ಕಿಸಲಯಂ–ಈ ೨ ಮರದ ತಳರ್" (ಹಂಡಾಯು. ೩೧–೩೧); ವನರುಹದಂತೆ ಮುಖಂ . . . ತಳಂ ತಳರಂತೆ (ಶಾಪಾಖ. ೩–೬೦) ; ತಳರೊಳ್ ನೀನೆ ಬೆದಱಗೈ ನನಗೆಗೊಳ್ ನೀಂ ನಿಜನೈ ಪುಷ್ಪಸಂಕುಲದೊಳ್ ನೀನೆ ವಿಳಾಸಿಯೈ . . . ಭೃಂಗಕೋಕಳಕೇರವಪ್ರಿಯ ಚೂತರಾಜ ತರುಗಳ್ ನಿನ್ನಿಂತೆ ಚೆನ್ನಂಗಳೇ (ಅಪಾಖ. ೦೦–೯೮) ; ತಳರ್ಗಳಿಜುಂಬನಲ್ಲಿ ತುದಿಗೂಡ ಮೊದಲ್ಗಳ ತಾಜದಲ್ಲಿ . . . ಸುತ್ತಲುಂ ಗಿಳಿಗಳ್ ಹಿಂಡುಗಳ್ ನೆರೆದು ಕೂಡಿ (ಕಾದಂಪು. ೦೫೬) ; ಹುಬ್ಬುಕ್ಕೆ ತಂದ ಹರಕೆಯು ಕುಜು ತೋರನಕ್ಕೆ ತಂದ ತಳರ ಮೇಯುತ್ತುಂ (ಬಸವ. ೦೫೯, ; ತನುಲತೆಗಂಕುರಂ ತಳರಲರ್ ಮಧುಸಂಗದೊಳಾಯ್ತು ಚೋದ್ಯಮೆಂದಿಸೆ ಮಧುಪಾನಜಾತಪುಳಕೇಕ್ಷಣ ಶೋಣಿಮಪರ್ಯಂತಿಂದಂಗಳ್ ತನಗೆಸೆಯಲ್ (ಜಗವಿ. ೦೬–೦೦೬) ; ತೋರಣದ ತಳರಂ ಪಜ್ಜಾದು ಶಿವದಾಜುತ್ರಿರಲ್ (ರಂಹರಿ. ೬–೪೮); ಬಿಸಿಲೆಳಳು ಬಿಸಟಱ ತಳರಂತೆ (ಹಡಕಾ. ೪–೬೩) ; ಬಗ್ಗಿಸಲೆ ಕೋಗಿಲೆ . . . ತಳರಿಲ್ಲ ಮೆಂದೆಯಂ (ಜಾಬಾಕೃ. ೫–೩). ೨. "ಕಿರಣ, ಮೆಯ್ಯಂಬು" (ಕ್ರಭಾ.); ಬಾಳ ತ್ಯಾಗಳಲ್ಲಂದೆಳಸುಗುಂ ಪಸುಗಳಲ್ಲಳ್ಳ ಕಾಂತಿಯಂ ಮೃಗೀಬಾಳಕನೆಲ್ಲಿ ಕೆಂಬರಲ ಕೆಂದಳಿರಂ ಬಿಸಿಲಿಂದು ಸಟ್ಟಿರುಳ್ ಮೇಳಸುಗುಂ ರಥಾಂಗ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫–೭೭). **ತಳಿರು** : ೧. ಆಣಂಗರ ಕರವಿಡಿದು ನಗುತ ದನಿದರ್ಪರ ರಂತೆ ತಡೆರ ಮರದ ನೆಳಲಿಗೈದಿ ಘನತ್ಯಾಮಲ ಕೃಷ್ಣ (ಪ್ರಹಾ ೫೯–೦೨). **ತಳಿರ್ಪು** : ೧. ಬಿಗುರು ತಳರು ಪತ್ರೆ ಮೊದಲಾದವಲ್ಲಿಯ ಗಂಧವ ನಱಿವುದು (ಆದಪ. ೩–೦೨) ; ತಳರುಗರ ಪೂವಣ್ಣು ವಿಪ್ರವ್ಯಯಂ ಮುಂಕುರ ಮಾಸವ್ವ . . . ಆರ್ ಕಂಡೊಡೆ ಶಕುನಂ ಶೋಭನಕಾರ್ಯ್ಯದಂ (ಶಿಪಾಚ. ೬೭) ; ಹಿಡಿದೂಸಱೆಯಲ್ಲಿ ತಳರನಲರಿಸಿ (ಬಸವ. ೪೨–೫) ; ತಳರು ಪೂಂಬಾಳ . . . ನಂದನದೊಳೆಸಕ್ಕುದುವು (ಕಂಪವಿ. ೨೪–೮೦).

[<ತಳರ್೨/ತಮಿ. ಮಲ. ತಳರ್, ತುಳರ್ ; ತುಳು. ತಳರ್]

ತಳರಂಬು (ನಾ). (ಬಿಗುರಿನೆತ್ತೆ) ಕೋಮಲವಾದ ಬಾಣ : ಮರಲಂಬು ತಳರಂಬುಗಳ್ಗೆ ರನ್ನದಣಸಂ ಬಂಧಿಪಂತಂಗುಲಿಗೆಱೊ ರನ್ನದುಂಗುರಂಗಳಂ ಸಂಗಳಿಯುಂ (ಪ್ರಹಾ. ೫–೦೪ ಪ). [ತಳರ್೨ + ಅಂಬು೩]

ತಳರಡಿ (ನಾ). ಬಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದ: ಎಸೆಯ ವಿಳಾಸಂ ನಡತಂದರ್ ಕೇಸಡಿ ತಳರಡಿಗಳ ಮಲ್ಲಡಿಗಳತುಶಕರಸ್ಸ ಭೃಯರ್ (ಆಗವಿ. ೪೨–೦೦ಗ); ತಳರಡಿಯ ಮೆಲ್ಲಡಿಯ ತಾವರೆಗಳಿರುವ ಥಳಥಳ ಚಿನ್ನಿಡಿಗಳಿಸುಡಿಯ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ (ಹರಿಪು. ೭೭–೪೦). [ತಳರ್೨ + ಅಡಿ೨]

ತಳರಡಿದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೊಂದು.– ಪಡೆ : ಹಿಮರುಚಿಕಾಂತ ತತ್ಪಿಂಡಾಕುಳಿಗೆ ಕುಂಕುಮ ದಲರ್ದರ್ದಿಸಿಗಲುಸಿ ರಮಣಿಯರ್ ತಳರಡಿದಳೆರಿರ್ದ ಲತೆಯಂತೆ ರಮಣೀಯಮಾಯ್ತು ಕ್ಷಿನಿರು (ವೀಚಾಡಿ. ೦೪–೩೭). [ತಳರಡಿ + ತಳ್ಳಿ]

ತಳರಲರ್ವಿಜ್ಜಳ (ನಾ). ಬಿಗುರಲೆಗಳೆಂದ ಹಾಗು ಹೂವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ : ತಳರಲರ್ವಿಜ್ಜಳದಿಂ ಬೀಸಿಕೊಳುತ ವಿರಹದೊಳಗಿರುಲು (ಪ್ರಭುಚ. ೪–೦೪).

[ತಳರ್೨ + ಅಲರ್೨ + ವಿಜ್ಜಳ (<ವಿಜ್ಞನ)]

ತಳರಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬಿಗುರು ; ಪಲ್ಲವಿಸು ; ಬಿಗುರಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು : "ತಳರ್ದಾದೆವೆ ತಳರಿಡಿದುರು" (ಕರ್ಣಾ. ೩೨) ; "ತಳರ್ದಿನ ಲೈ ತಳರಿಡಿದುದಕ್ಕೆ ವೆಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೃ. ೦೯); ತಳರಿಂದ ತೋರಣ ಚೆಲ್ವನಾಂ ತೋರಣದ . . . ಚಲಿತಲಿಲ್ಲಾಸನ್ಮದ ಪತಾಕೆಗಳ್ (ಪ್ರವಿಧಾ. ೩–೦೭).

[ತಳರ್೨ + ಇಡು೨]

ತಳರಿಡು (ಕ್ರಿ). = ತಳರಿಡಿ : ಆ ಸಂಜೆವ್ಳ ತಳರಿಟ್ಟು ಪೂತುದೋ . . . ಎನಲಬ್ಜ ಸಮಯದೊಳ್ಳಳೆತ ತಾರಾಳ ಕಂಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಿ ರಾಜಿಸಿದವು (ಮಧವಪು. ೦೩–೩). [ತಳರ್೨ + ಇಡು೨]

ತಳರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಗುರಿಸು; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕಳಿಪಿದೊಡೊಳ ಹೊಕ್ಕು ವೃಕ್ಷಂಗಳ ನೆಜೆ ತಳರಿಸಿದನು ಚೈತ್ರ ಬಿಡದೆ (ಪ್ರಹಾಚ. ೭–೯) ; ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿ ಹುಬ್ಬಿಸಿ ತಳರಿಸಿ ಅರಲ್ವಿ ಮಿಡಿಮಾಡಿ (ಮಂತ್ರಿಪ. ೦೩–೨೪).

[ತಳರ್೩ + – ಇಸು೨]

ತಳರು, 'ತಳರ್'೧ ನೋ.

ತಳರು೨ 'ತಳರ್'೨ ನೋ.

ತಳರುಗಾವಿ 'ತಳರ್ಗಾವಿ' ನೋ.

ತಳರುಗಾಸೆ 'ತಳರ್ಗಾಸೆ' ನೋ.

ತಳರುಗೆಂಪು 'ತಳರ್ಗೆಂಪು' ನೋ.

ತಳರುಡೆ (ನಾ). ಬಿಗುರುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಿದ ಉಡುಪು : ಮದನ ಮಂದಿರದ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತೋರಣ ಕಟ್ಟಿದವೊಲು ತಳರುಡೆ ಮೆಱ್ಗುಂ (ಪ್ರಹಾಚ. ೦೯–೬೩) ; ಕೆದಱುದರೆ . . . ಪುದಿದ ತಳರುಡೆ ಸುರಗಿ ಪುಲಿ ವಾಲದಲಿ ವಿರಚಿಸಿದ ಹದುರುಗಂಣಂ (ಸಾಕೃಚಾ. ೫–೭) ; ತಳರುಡೆ ಸಂಜೆ ಗೆಂಪು ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಹಾರದೆ ತಾರಕಾಳಿ (ಕಬಸಂ. ೩–೬).

[ತಳರ್೨ + ಉಡೆ೨]

ತಳರುತೊಂಗಲು 'ತಳರ್ದೊಂಗಲ್' ನೋ.

ತಳರುತೋರಣ 'ತಳರ್ದೋರಣ' ನೋ.

ತಳರುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಬಿಗುರಂಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಪಲ್ಲವಿಸು: ಕಱದರಧ್ವ ಶ್ರಯವನಾ ತಿಳಿಗೊಳದ ತೀರದ ತಳರುದೋಱಿದ ನಳನಳಿಕ ಮಾವರನ ನೆಳಲಲಿ (ತಿತರಥ. ೩–೪೨). [ತಳರು (<ತಳರ್೨) + ತೋಱು]

ತಳರುಯ್ಯಲ್ (ನಾ). ಬಿಗುರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಯ್ಯಾಲೆ.–ಜೋಕಾಲಿ: ತಳರುಯ್ಯಲ್ ಶ್ರುತಿಯಿಂದವೊಂದೆ ಕೊರೆಲೋ ಜೀಯಂಬನಂ ಪಾಡುವಿದೆನಿಳಲ (ಜಾತಿಪು. ೪–೭೪) ; ವಿಳವಾವೆ ತಳರುಯ್ಯಲೇ ಕೆಂಳೆ ತಗುಳ್ದಂದೋಳಮೇ ಕೋಗಿಲೇ ಗಿಳಿಯೇ . . . ನೀವೆಲ್ಲರುಮೆನ್ನ ಬರ್ದುಗೆವನಾಸಲ್ಲಂಗೆ ಪೇಟ್ಲಂ ಗಡಿಂ (ಶಾಖ್ಯಾಪ ೦೫೪) ; ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಯ ಮೃಗಕ್ಕೆ ಗೋಯಂಯಂ ಪಾಡುವ ಮಾಟ್ಕಿಯಂ ಬಳೆಯೆ ಗೀತರವಂ ತಳರುಯ್ಯಲಾದಿದರ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೮–೪೮).

[ತಳರ್೨ + ಉಯ್ಯಲ್]

ತಳರುವಾಡ (ನಾ). ತಳಿರಿನ ಮನೆ; ಎಲೆವನೆ: ಕುಕಸಮೂಹವ್ಳ ಹೆಮ್ಮರಗಳ ತಳರುವಾಡಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳತು . . . ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದುವ್ಳ (ಕ್ರಿಭಾಷಾ. ೬೦).

[ತಳರು೨ (<ತಳರ್೨) + ಮಾಡ೨]

ತಳರುಳಿ (ನಾ). = ತಳರಿಯು : ಇಮ್ಮಾವಿನ ತಳರುಳಿ ಮುಂದಾ ಕಂತು ಕಮ್ಮಿದನಪ್ಪ ಬಿಲ್ಗುಂಡು ಸುಮ್ಮಾನದಿಂದಿಸುವನು ವಿರಹಿಗಳ ನಂ (ಕ್ರಿಭಾಷಾ. ೦೨–೫). [ತಳರ್೨ + ಉಳ್೬]

ತಳರೆಲೆ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆ ; ಎಳೆಯ ಎಲೆ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗಳವಾಟಿಯ ತಿರುಳೆಲೆಗಳೊಳಂ ತಾವರೆಯ ತಳರೆಲೆಗಳಿಳಂ . . . ಸಮೆದ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆ ಗಳುಮಂ (ಕಾದಂಂಬ. ೫೦೬) ; ತಣ್ಣಾಲೆಯಲಪಿನೊಳಿವ ತಳರೆಲೆಯ ದಾಸಿಗೆ ದಿರ್ಬುವ ಶಿಶುವಂ (ಮಧ್ವಪು. ೬-೧೦೫) ; ಕರತಳದ ತಳರೆಲೆಯ ಕಡಿದೇಳುಗಳಿಳ ಕೊಂಬುಗಳ್ . . . ರಣನವನೆದುದಿರೀತನ ಖಿಲ್ಲೈತ್ಯರ್ ದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾರವ್ಯಾ. ೬-೪). [ತಳರ್ + ಎಲೆ] ೧

ತಳರೆಮರೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರೊಡೆ ; ಅಂಕುರಿಸು ; ಕುಡಿಯಿಡು : ಕರಗಿ ಖಂಡನದರುಣಾವಯಿಯಲಿ ಗಿಡು ಲತಾಳ ವನಂತದಲಿ ತಳರಿ-ಸಿಡದ[ಪ್ರಾಣಂ. ತೊಡದ, ತೊಡವ, ರೊಡವ]ಕೋಕಿಯ ಧಾತನಗಲಕೆ ಪಡೆದವಮರ ವಿಮಾನತತಿ ಕೊಪಾದವಪ್ರಭುದಲಿ(ಪ್ರೂಂಠ. ೦-೦೦-೧೪). [ತಳರ್ + ಒಡೆ] ೨

ತಳರೋವರ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೋಣೆ ; ಎಲೆಮನೆ ; ಲತಾಕುಂಜ : ತಳಳೆ ಮಿಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತಳರೋವರಿಯ ಹೊಗುತಿರಲು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೩೩-೦೯). [ತಳರ್ + ಓವರ] ೩

ತಳರೋಳಿ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಸವೂಹ : ತಳರೋಳಿ ತಗುಳ್ದು ತಳ್ತ ಕೇತನತತಿ ಜಾಮರಿಗಳ್ಕಯದೆಲಂ ಮಲಯಾನಿಲನಾಗೆ ರಾಜರಾಜನ ಪಡೆ ಚೆಲ್ವನೆನೆಟಿದುಕೊಂಡುದೊ ಬಂದ ಬಸಂತರಾಜನಾ (ಅದಿಪು. ೦೫-೬೨). [ತಳರ್ + ಓಳಿ] ೪

ತಳರ್ಗಯ್, ತಳರ್ಗೈ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಕೈ : ತಳರ್ಗಯ್ಯೊಳರೆರ ರಂಜಿಸುವ ಪುಟಿಂಡಿಗಂ (ಕಬ್ಬಣಾ. ೩-೪೨) ; ತಳರ್ಗಯ್ಯ ತಳ್ಪ ಸುಜಿ ಸುಳಿಗುರುಳ ನೆಳಸಡುವಿನೆಳಜವ್ಯನದ ಮುದ್ದುಮೊಗದ . . . ಮಹಾಪಾತಿವ್ರತಾಜನಂ (ಕಬಪು. ೨೦-೦೫). **ತಳರ್ಗೈ** : ತಳರ್ಗೈಯೆಳ್ ಪಿಡಿದವರಂಜಯ ನೆಳಲುಬವಿಲ್ಲಿನ ಪಡಿಯಹಿತಿಯ ಕೈಯೆಗೆಯ್ವುವ ನೆಳೆಯಂತೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಜಯ ಭಾ. ೩-೪೬) ; ತಳರ್ಗೈಯ ತಂಪಿಗೆ ವಿರಹಮಂ ತವಿಸಿ ನೆರೆಯೊಂ (ಚಿಲಪು. ೦೯-೪೬).

[ತಳರ್ + ಕಯ್ + ಪೈ (<ಕೆಯ್)] ೫

ತಳರ್ಗಳಸ(ನಾ). (ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವ) ಚಿಗುರೆಲೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಕಳಶ : ತಳರ್ಗಳಸ ಮುಂಕುಂದರವಮಕ್ಕಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮಂಟಪಂ ಮನೆಂಗಳಿಪ ವಿತಾನಪಜ್ಜಿ (ಪಂಚಶಿ. ೦-೦೦೭) ; ನಳಿಪಿಪ ಜಾಗದೊಪ್ಪುವ ತಳರ್ಗಳಸದ ಬೆಳವ ರತ್ನದಿಪದ (ಕಂದ್ರಪು. ೦೩-೬೯) ; ನಿಂದು ತಳರ್ಗಳಸ[ಪ್ರಾಣಂ. ಶ್ರಿದು ಮೆಟ್ಟಿವ ವನಿತೆಯರ್ಗಳಿಗೆ (ಪಂಬಿರ. ೫-೪೬). [ತಳರ್ + ಕಳಸ (<ಕಲಸ)] ೬

ತಳರ್ಗಾಲ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದ: ತಳರ್ಗಾಲ್ಗಳ ತಾರಾಪಥಮಧ್ಯದ ಹಸುಳೆವೆಲ್ತಿಯ ಹಣೆಯ . . . ಲಲಸುಯರ ವಿಲಾಸಂ ನೃಪನಜಿತಮನೆಳಕುಳಗೊಳಿಸಿದುದು(ಅಯಾಶಾ.೨-೩). [ತಳರ್ + ಕಾಲ್] ೭

ತಳರ್ಗಾಲ (ನಾ). ಚಿಗುರು ಬಿಡುವ ಕಾಲ; ವಸಂತಋತು : ಮಳೆಗಾಲ ಹಿಮಗಾಲ ಚಿಗಾಲ ಹೋಗಿಹವ ತಳರ್ಗಾಲ ಬೆಳಿಗಾಲ ಫಲಗಾಲ ಬಹವು (ವಿಸೀಗೀ. ೫೯-೬). [ತಳರ್ + ಕಾಲ] ೮

ತಳರ್ಗಾವಿ, ತಳರುಗಾವಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕಾವಿಬಣ್ಣ ; ಎಳೆಗೆಂಪು: ಆತ್ರಿಕುಮಾರಂ . . . ಪೊಸಗಾವಿಯಾಡಿಯನೆಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ಕಱುಗಂಪಾದ ವೇದವ್ಯಸನಿಯುದಕದಿಂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ದುಗುಲಮಂ ತಳರ್ಗಾವಿಗೆಯ್ದುವಿದಂಪಂ (ಚಳವಂ. ೦೦೯-೦೩). ತಳರುಗಾವಿ : ೨. ಚಿಗುರಿನ ಬಣ್ಣದ ಆಂಚಿನ ಬಟ್ಟೆ : ಪಟ್ಟಾವಳಿ ದೋತ್ರ ಬಹಿರ್ವಾಸದಲಿಯು ತಳರುಗಾವಿಯನುಟ್ಟು ಜವದ ಮಂಟಿವದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು ಬಾಧರು ಸಂದಣಿಸಿ (ವೋ�ಚಕ. ೩-೮೪) : ಬಿಳಿಗಾವಿ ಗಾವಿ ಎಳೆಗಾವಿ ಹೆಗಾ ವಿ ತಳರುಗಾವಿಗಳ ಪೊಳೆವ ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳೊಪ್ಪಿ ಮೆರೆವ (ಹಸುಮು. ೮೨). [ತಳರ್ + ಕಾವಿ] ೯

ತಳರ್ಗಾವಿಸೆ, ತಳರುಗಾಸೆ (ನಾ).=ತಳರ್ಗಾವಿ ೨: ಮುಂಜಿಸಂಗಳ್ಗೊಗೆದಾಜ ಲಿಕ್ಕಿದ ತಳರ್ಗಾವಿಸೆಗಳ ಸೋರ್ದ ಬಣ್ಣಾದಿಂ (ಕಾದಂಪು. ೦೦೬) : ಹೊದೆದ ಧವಳೋತ್ತರೀಯದ ಉಟ್ಟ ತಳರ್ಗಾಸೆಯ[ಪ್ರಾಣಂ. ರ್ದೊತ್ತದ]ಇಟ್ಟಿದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದ (ಪಂರಿ. ೦೬-೦೦೪) ; ಉಟ್ಟ ತಳರ್ಗಾವಿಗೆಗಳನವಡಿಸಿ ಕೊಂಡು (ವೀಚಪು. ೫-೦೨-೩೨) ; ಒಡೆ ಬುಗಿಕೋರ್ದ್ಯೂಳನದ ಕೆಂಜಡೆಯ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಿಕಲ್ಪದ ಜಡಿವ ಮಣಿಕುಂಡಲದ ನಿಡುಗಡ್ಡದ ತಳರ್ಗಾಸೆ ಉಡಿಗೆ ಬಹಿರ್ವಾಸದ . . . ಗಣೇಶನಂ ಕಂಡ (ಕಂಗಿ. ೦೦-೭೩). **ತಳರು ಗಾಸೆ** : ಎಲವೊ ಮಟ್ಟಿಯ ಮದನ ದರ್ಪಯ ತಿಲದ ವಸ್ತ್ರಥ ವಿವಲಂ ಧೋತ್ರದ ತಳರುಗಾಸೆಯ ಕಾವು ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದ ಕಂದರ್ಪ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೦೩-೩೦) ; ಬೆರಲಿಸುಳಿಪ್ಪುವ ಪವಿತ್ರದ ತಿರುಪ್ಪತಿರ ಜವಸರದ ನಿಱಿಯಿಡಿದುಟ್ಟ ತಳರುಗಾಸೆಯ (ಸೌಂದಪು. ೦-೩೩) ; ತಳರುಗಾಸೆಯ ಧೋತ್ರ ಬಹಿರ್ವಾಸ ಮೂೞಗಿರಿಂದಿಳಿದ ನಾವುಗಳ್ ವೈಷ್ಣವರು (ಪೋಚಕ. ೦೭-೩೦). [ತಳರ್ + ಕಾಸೆ] ೧೦

ತಳರ್ಗೆಂಪು, ತಳರುಗೆಂಪು (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಕುರುಳ್ ಕಾಳಿಕೆ ಮೈಕಾಂತಿ ಕೈ ತಳರ್ಗೆಂಪು ಪಿರಿದಾದ ಬಾಯ್ದುಜ್ಜಿ ಬೆಳ್ಪು (ಕಂಪಪು. ೫-೬೫). **ತಳರುಗೆಂಪು** : ಸಂಜೆಗವ ತಳರುಗೆಂಪ ತುಟಿಯ ಕೆಂಪು ವಿಸಾರಲು (ಕವಿಸೋ. ೨೨-೯). [ತಳರ್ + ಕೆಂಪು] ೧೧

ತಳರ್ಗೈ 'ತಳರ್ಗಯ್' ನೋ.

ತಳರ್ಗೊಂಚಲ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನ ಗೊಂಚಲು ; ಪಲ್ಲವಗುಚ್ಛ : ತಳರ್ಗೊಂಚಲ ತಳ್ಪ ಕೆಂಪಿನಂ ಪುದಿದಮರಾವನೀರುಜವೊ ಪೇಟಿಸಿ ಬಾಲಕನಾದಮೊಪ್ಪಿದಂ (ಕಾದಂಪು. ೧೦೪). [ತಳರ್ + ಗೊಂಚಲ್] ೧೨

ತಳರ್ಗೊಂಬು (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೊಂಬೆ : ಗರ್ದಂ ವಿಡಿದು ನಟ್ಟ ತಮಾಲದ ತಳರ್ಗೊಂಬುಗಳಿಂ (ಕಾದಂಬು. ೨೦೪) ; ಬಂದು ಮಾವಲಿರದ ತಳರ್ಗೊಂಬನೆಯ್ದುಲಾಡಿ (ಪುಪ್ಪಪು. ೨-೫೪) ; ಕವುಲಿಕೆಗಳು ವಳಕುಲವೋ ತಳರ್ಗೊಂಬದರ್ ಬರ್ಹಿಯೋ (ಪ್ರಮಿಥಾ. ೩-೦೫).

[ತಳರ್ + ಕೊಂಬು] ೧೩

ತಳರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಸು ; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮರಗಳಿಡೆ ಯೆಡೆಯ ನೆಲವಂ ಚರಣಾಂಕುವಿನಿಂ ತಳರ್ಚಿ ಬದುಲಂ ವಿಜಕೇಕರ ರುಚಿರುವಳರ್ಚೀಲ್ಕಿಂದರಳ ಬನಕ್ಕಂ ಬಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಸಿರಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೭-೭೩). [ತಳರ್ + ಅ - ಚ್ಚು] ೧೪

ತಳರ್ಜೊಂಪೆ (ನಾ). = ತಳರ್ಗೊಂಬೆಲ್ : ತಳರ್ಜೊಂಪದೊಳವರಿಯ ತಣ್ಣುಳಿದೆಯೊಳ್ಮಿಸುವ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಘಟದೊಳ್ಕುಳಿವಾಲಿನೀರ ಸಲಿಲಾವಳಿ ತಣ್ಣಿರಂದೆಯೊಳ್ ತೀವಿ ಪಥಿಕರೆಣಿಕೊಗುಂ (ವೃಕಪಿ. ೪-೫೬).

[ತಳರ್ + ಜೊಂಪೆ] ೧೫

ತಳರ್ತರ 'ತಳರ್' ಪರಾ.

ತಳರ್ತುರ 'ತಳರ್' ಪರಾ.

ತಳರ್ದುಟಿ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಇರುವ ತುಟಿ; ಪಲ್ಲವಾಧರ: ತಳರ್ದುಟಿಯೆಸಲು ಜುಂಬಿಸದಿರ ನಲಿದರುಬಟೊರೆದಾಧರಾಧರ್ಮ್ಯಾತ್ಮರೆಸೆ (ಅರಿಪು. ೩-೫೦) ; ಅಳಿಪಳಂಕಳಿಂ ತಳರ್ದುಟಿ ಕೋವಿಳ ತನುರುತೆ . . . ಕಳಹಂಸ ಗಮನವಿಳಿಯಲ್ಕೆಸಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦೩). [ತಳರ್ + ತುಟಿ] ೧೭

ತಳರ್ದೊಂಗಲ್, ತಳರುತೊಂಗಲು (ನಾ).=ತಳರ್ಗೊಂಬೆಲ್ : ಸುಟಿ ದಳಿರಾಯ್ತು ಪೂಗಳಿಗೆ ಕೆಂಗಱಿ ಕೈವೆಣಱಿಯಾಯ್ತು ನುಣ್ಣಾರ್ಕಳದಳ ರ್ದೊಂಗಳಾಯ್ತು ನಿಱಿಗೊಂಡು ತಳರ್ . . . ಕಂತುಗಿನಲೇಱವುದೊ ವಿಮ್ಕ್ಕ ತಳರ್ದಿಯೇಱಿಯಂ ಕಳಕಿಳಲಮಾಗೆ ಮಾಟ್ಟಿಗೆಗಳೊಕೆಯ ಕೆಂದಳ ರೊಂದೆ ಸಾಲವೇ (ಮಧ್ವಪು. ೫-೨೦) : ನಿಱಿದರ್[ರ್]ದೊಂಗಲಂ ತಳರ ಶೋಕೆ (ಎಳ್. XI, ರಾವಣ. ೩೫-೩೭ : 1160) : ಇರೆ ನವಪಲ್ಲವರಾಗಚಪಕಂ

ನಿಜಹಸ್ತಳಾಗ್ರದೊಳ್ ಮನೋಹರಿ ತಳರ್ದೊಂಗಲಂ ತಳಿದ ಕೋಮಲ ವಲ್ಲರಿಯಂತೆ . . . ಎನೆದೊ (ಆಗಮ. ೦೬-೦೦೩); ಪಸರ್ದಳಿರ್ದೊಂಗಲಿಂ ಪೊದಿದ ಬಲ್ಲನೆಯಂ ಮುಗುಳಂದದಿರ್ಗಳೊಂ. . .ಎನೆವುದೊಂದು ಬಿಲ್ಲತಿಶಯಂ (ದಶಕು. ೯-೭); ಜೊಬಿಲೊವಾಂತ ಜಡಗಿಳಿಯದಿರ್ದೊಂಗಲಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೪). **ತಳರುತೊಂಗಲು** : ಮಂಜಕ್ಕ ಮನೆಯನ್ನು ತಳರುತೊಂಗಲು ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು (ಜಾಹುತ್ತ. ೪೮). [ತಳರ್ + ತೊಂಗಲ್]

ತಳರ್ದೊಂಬೆ (ನಾ). = ತಳಿರ್ಗೊಂಬೆಲ್ : ಸೋಗೆ ಮಾವು ಪೊದಲಾದ ತಳರ್ದೊಂಬೆಗಳಿಂ (ಚಳಪ. ೪೩-೪); ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಗಳ್ ಮೆಲ್ಲಳಿರ್ದೊಂಬೆಯೊಳ್ ಗಿಳಿಪಮ್ಮಾವ್ಗಳೊಳ್ . . . ಎಂದಿಗ ತನಿಯದಂತೆ (ಚಳಪ. ೦-೯೧). [ತಳರ್ + ತೊಂಬೆ]

ತಳರ್ದೋರಣ, ತಳರುತೋರಣ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದ ತೋರಣ : ಸುರಧಾನು ತಳರ್ದೋರಣವಾದಿ ರಂಗವಲಿ ಬದ್ಧವಣಂ ಜಳದರವಮಗೆ ಜಯುವಂಗಳಸೂಚಕಮಾದುದತನುಗಾ ಫಸಸಮಯಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೪೨); ತಳರ್ದೋರಣಾ ಆಲರ್ದೋರಣಾ (ಕಾಮು. ೪೩ ಪ್ರಯೋ); ವಿಚಿತ್ರಾವಳಿ ತಳರ್ದೋರಣಗಳಿಂ ಕಟ್ಟಿಸುತ (ಪ್ರಮಿಪಾ. ೯-೩). **ತಳರುತೋರಣ** : ತಳರುತೋರಣ ಮಾವಿನಸೊಪ್ಪಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವದಕ್ಕೊಸ್ಕರ ಬಾಗಿಲ ಹೊರಗಡೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಏಕಂಧಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಬೆಳ್ತಟ್ಟು ಮನೆಯ ಹೊರಬಾಗಿಲು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೩) : ಬಾಗಿಲಿಗೂ ರಂಗಮಂಟಪಕ್ಕೂ ತಳರುತೋರಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು (ಶಪಪು. ೩-೪೦). [ತಳರ್ + ತೋರಣ]

ತಳಪಟ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಡೆ (?) : "ತಳ [ಪಾಣಂ. ೪]ವಿಟ ಸತ್ಪಿಗಯಿಕ್ಕುಂ" (ಇಂಡಿ. ೪೦). [ತಳರ್ + ಪಟ್ಟ]

ತಳರ್ಮಂಟಪ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದಾದ ಮಂಟಪ; ಬಳ್ಳಿ ಮಂಟಪ: ಕಂಠಗತವ್ಯಾಜದ ಕುವರಿಯ ತಳರ್ಮಂಟಪದಡಿಗೆ ಸಾರ್ದಿದರು (ಪ್ರಜಾಹಿತ. ೩೪-೦೩). [ತಳರ್ + ಮಂಟಪ]

ತಳರ್ವಂದರ್ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಚಿಪ್ಪರ,-ಮಂಟಪ : ಕನಕನಿದ ನಂದನವಮ್ಮದ ಮಂದಾರತರುಗಳ ತಳದ ತಣ್ಣೆಲ ತಳರ್ವಂದರ ಮಲ್ಲಿಕಾಕುಸುಮಮಾಲಿಕಾಲಂಕೃತ ಕುಸುಮಮಂಟಪದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೦೩೫ ಪ). [ತಳರ್ + ಪಂದರ್]

ತಳರ್ವಜ್ಜೆ (ನಾ) = ತಳರಿಡಿ : ತಳರ್ವಜ್ಜೆಯ ತರುಣಲತಾವಾಧ್ಯದ . . . ಲಸದ್ಭಿಂಬಾವರದಳಿಪ್ರವೃತ್ತಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೦೮); ತಳರ್ವಜ್ಜೆಗಳ ತಾವರೆ ವಜ್ಜೆಗಳ ತಳತಂಪುವ ರನ್ನವಜ್ಜೆಗಳ ನನನೇತ್ರೆಯರು (ಋಂಡಾಷಾ. ೫೦-೪೩). [ತಳರ್ + ವಜ್ಜೆ]

ತಳರ್ವಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. = ತಳರುಡಿ : (೬). ೨. ಚಿಗುರಿನ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ : ನನೆಯಂಬನಟ್ಟು ತಳರ್ವಟ್ಟೆಯನಾಗಳೆ ಮಟ್ಟು ಗೊಟ್ಟು ಮಲ್ಲಸೆ ನತಿತಂದು (ಕಲ್ಯಾ. ೪೨) ; ನೆಲಗೊಳಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯ ವಿತಾನದ ಪರಿಸರದೊಳ್ ಜೀವಿಪಿಡಿದೆಳೆವಿಟ್ಟೆ ತಳರ್ವಟ್ಟೆಯ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫ ಪ). [ತಳರ್ + ಬಟ್ಟೆ]

ತಳರ್ವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಸು ; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕತಿಪಯ ಪರಾಗತಿಯಂ ಶೀತಕರೋಪಲ ಕಟ್ಟಿವಮತಳವಂ ತಳರ್ವಡಿಸಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫-೭೨ ಪ). [ತಳರ್ + ಪಡು$_1$ + – ಇಸ್ಯ]

ತಳರ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ತಳರಿಡಿ: ಇತ್ತರದಲಿ ತಳರ್ವಡಿದಿರ್ದ ಮಾಮರ ಪುತ್ರೇಭಗಿಳಿ ತೇಜವಿಂಡು (ಪ್ರಜಾಹಿತ. ೬-೦೯). [ತಳರ್ + ಪಡೆ]

ತಳರ್ವಣ್ಣ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಹಸುರುಗುಪ್ಪಸ ನವಿಲಗಲಾವಿರದ ಸೆಜಗಿಂದಿಸವ ತಳರ್ವಣ್ಣದ ಸುರಿಯ ಸೀಲೆ (ರಾಶಾ. ೧೭-೬೩). [ತಳರ್ + ಬಣ್ಣ]

ತಳರ್ವನೆ (ನಾ). = ತಳರೋವರಿ : ತಳರ್ವನೆಯೊಳ್ ನಲ್ಲನಂ ನೆನೆದು ದೂಷಿಸುತಿರ್ಪಿಚ್ಚಿಗಾರ್ತಿಗಾ ತೆಱನೆಲ್ಲಮಂ ಬಿನ್ನವಿಂಗೆಯ್ದು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೫೦) ; ಪಚ್ಚಿಗದ ಪೊಱವೆಳೆಯಂಬೞ್ ಲತಾಸಂತತಿಗಳಂ ಕುಸುಮ ಕೋಟ್ಯಯಂ . . . ಫಲಾಗಮದಿಂ ತಳರ್ವನೆಗಳಂ (ಕಬಪು. ೦೦-೨೦) : ತಳರ್ವನೆ ಪುಷ್ಪಮಂಟಪ ದಿವ್ಯ ಪುಳಿನ್ಯಳ್ಳಗಳಿಗಿಯರನೊಯ್ದು (ಕಂಪವಿ. ೩-೦೦೦). [ತಳರ್ + ಮನೆ]

ತಳರ್ವಸೆ (ನಾ). = ತಳರ್ವಾಸು : ನಿನ್ನಯ ವಿರಹೋದ್ರೇಕದಿನಿನ್ನಂ ತಳಿವಸೆಯಂ ಮೇಲೆ ಪೊರಳುತ್ತಿರ್ದಾ ಕನ್ನೆಯ ರೂಪನ್ನೆದಿರೊಳ್ ಸನ್ನದ ವಾದಂದಿಂ ತೋಱುತ್ತಿರ್ದಪುದೀಗಳ್ (ಕಾವಂಯ. ೩೩೫) ; ಸಿರಿಮಂಡಿದ ಬಂಡಿನೊಳಲಂಬಿ ತಳರ್ವಸೆಯ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ನೇಱಿದ ನವಿಸ ಚಮರ ಜಂಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೩ ಪ) ; ತಳರ್ವಸೆಯ ತಾಣದೊಳ್ನಲಯಜದ ಮಾಡದೊಳ್ . . . ನಿಲಲಱಿಯುವುವ್ಕೆರಿಗೆದುದಿನೆಯೆ ಚುದ್ರಕಾಲಗೆ ಬಂದಳಿಬಾಜಕ್ಕಿ (ಪ್ರಮಿಪಾ. ೩೦-೪೬). [ತಳರ್ + ಪಸ್ಸ]

ತಳರ್ವಾಯ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಬಾಯಿ; ಕೆಂಪಾದ ಬಾಯಿ : ಬಂದರ್ ಪವಳವಮಂ ತಳರ್ವಾಯ ತೊಡೆವಾಯೊಳ್ತಂದರ್ (ಆಗಮ. ೪-೦೩೨) ; ತೀವಿದ ಪಾಲ್ಮೊಲೆಯಂ ತಳರ್ವಾಯಿಂ ಡಾವರಿಸುತ ಕರ್ಚುವ ಕಂದನ (ಆದಿಪು. ೩-೩೬). [ತಳರ್ + ಬಾಯ್]

ತಳರ್ವಾಸಿ (ನಾ). = ತಳರ್ವಾಸು : ತಳರ್ವಾಸಿಗೊಳು ಮಲಗಿ ಪನ್ನೀರ್ಗಳ್ ತಳಿದಲರ್ವಿಜ್ಜನಿಗಳುಂ . . . ಬೀಸಿಕೊಳುತಲಿ (ಶಾಂಪಿಣಾ. ೪-೬೫). [ತಳರ್ + ಪಾಸಿ]

ತಳರ್ವಾಸಿಗೆ(ನಾ).=ತಳರ್ವಾಸು:ಚಿಗುರ್ ಮಾವರಳೆಲೆಯಿಂ ತಳರ್ವಾಸಿಗೆ ಯ ಗೆಯ್ಕು ಕಳ್ಗಿಯಸ್ತು (ಪಪಮಾಣ. ೦೬-೩೪). [ತಳರ್ + ಪಾಸಿಗೆ]

ತಳರ್ವಾಸು (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸಿಗೆ,-ಹಾಸು : ಇನಿಯನಗಲ್ದು ಪೋಗಿ ಪರದೇಶದೊಳಿರ್ದಪನಾನುಮಿಲ್ಲಿ ಮಾವಿನ ತಳರ್ವಾಸಿನೊಳ್ ಪೊರಳುತಿರ್ದನಿತಾಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೨೦) : ತರುಣಿಯು ವಿರೋಗತಾಪವಕ್ಕೆ ರಜನಿಯುಂ ಕೆಳದಿಯುಂತೆ ತಳರ್ವಾಸಂ ಬಿತ್ತರಿಸುತ್ತ ವಿರ್ದಗಳಂಬಂತಿರೆ ಬಿತ್ತರಿಸುತ್ತು ಸಾಂದ್ರ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಕಾಡಂಉ. ೩೩೦) ; ಆಡವೆಯಿತ್ತಿನ ತಳರ್ವಾಸಿನ ಪಿಡಿದಿರ್ದಂಬುಜದ ನಡುವೆ . . . ಪುಟವಾಕಂಗಡಿದ ಸುಡುವಂತಿರ್ದವಲ್ಲಿ ವಿರಹಜವನಲಿಗ್ (ಜಜಪು. ೨-೨೦) ; ತಳರ್ವಾಸಿನಿಂದ ಸೆಜ್ಜೆಗೆ ಕೆಳದಿಯರೆಂತರ್ತಿ ಕೊಡುವುದೆರ್ ವಿರಹಾಕುಲಿಯಂ (ಕಬಡ. ೦೦೦ ಪ್ರಯೋ). [ತಳರ್ + ವಾಸು]

ತಳರ್ವೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಗುರಿಸು : ತಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಚಿಗುರಿಸು : ಮೃದುವದಧಾತದಿಂದಸುಕೆಯಂ ತಳರ್ವೇಱಿಸಿ (ಮಲ್ಲಪು. ೬-೩೩) ; ಆರುಣತಲದ್ಯುತಿತತಿಯಿಂದೆಱವುಗಳಂದುಣ್ಮವದಿಂ ಕೆಂಬೆರ ಲುಂಗುರದಿಸೊಗೆದರುಣರುಚಿಮಂಜರಿ ತಳರ್ವೇಱಿಸಿದುದೈ ಕರ ಶಾಖೆಗಳಂ (ಕಂಪ್ರಪು. ೬-೬೦). ೨. ಚಿಗುರಿಬ್ಬಿಸುತೆ ಕೆಂಪಾಗಿಸು : ವಸಂತ ಪಾದರಾಗಮಿಳೆಯಂ ತರ್ವಳ್ವೇಱಿಸೆ . . . ನತಕಂದುರು ಸೌಂದರೀಜನಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೯೩). [ತರ್ವೇಱಿಸು + – ಇಸ್ಯ]

ತಳರ್ವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರನ್ನು ತಳೆ ; ಚಿಗುರಿ ; ಪಲ್ಲವಿಸು : ರಥಂ ರಥದೊಳಾರ್ದುರ ಪಳಂಚಿ ನಭಂ ದಿಶಾತಟ ಧರೆ ಕಡಗಿಂದಪಾಯ್ಯೊಗೆವ ಕೋಣತಿದಿಂದ ಜಗಂ ಮಹಾವನಾಂತರಮು ಪೊದ್ದಲ್ಕ ರೌದ್ರರಸೇಚನದಿಂ ತಳರ್ವೇಱಿತಿಂದುನಂ (ಆಗಮ. ೬-೩೨). [ತರ್ + ಪೇಱು$_1$]

ತಳರ್ವೊದಜಳ್(ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪೊದರು:ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ದಟ್ಟಣೆ : ದಾವಾಗ್ನಿ ನಿಡುವಲಿಂ ನಾಲಗೆಗಳಿಕೆ ಕೆಂವುದೀವಿದಟ್ಟಯಿಸಿದರ ತಳರ್ವೊದಗಳಳ ಕೆಳಗನಾವರಿಸುತೆಳೆವ್ವ ತಳಿಂದದೊಸೆ ದ್ರುವಂಗಳ್ ಕರಂ ಮೆಟ್ಟಿರುವಂದು (ಕುಪು. ೪೫-೦೯). [ತಳರ್ + ಪೊದಜಳ್]

ತಳಿರ್ವೋಱ್ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಹೊರೆ: ತಳಿರ್ವೋಱ್‌ವೊತ್ತುದಲ್ಲದಲರಂ ಸಲೆ ತಾಳ್ದುವ ಸೈಪುವೆತ್ತುದೇ ಮಳಯಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೨).
[ತಳಿರ್$_2$ + ಪೊಱ್]

ತಳಿರ್ವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಡು ; ಪಲ್ಲವಿಸು : ಪೊಸತಲರ್ದ ಕೊಸಗು ತಳಿರ್ವೋದಸುಗೆ ಪಸುರ್ನನೆಯೊಳಿಡಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೦-೮೫). 'ಅಲರ್ವೋಗು' ಪರಾ. [ತಳಿರ್$_2$ + ಪೋಗು$_1$]

ತಳಿಲು$_1$ 'ತಟಿಲ್' ನೋ.

ತಳಿಲು$_2$ 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಳಿಲು$_3$ 'ತಳಲು$_3$' ನೋ.

ತಳಿವರ (ನಾ). ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ ; ಸ್ಥೂಲದಾರು : ತಳಿವರ ನೂಲ ಹರಿಗೆ ಕಬ್ಬುನದ ಬಲ್ವಲಗೆ . . . ಮಕರದಿಬ್ಬಿ ಸಲೆ ಮೆಱೆದವು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುಡಾಸಾಂ. ೩೭-೫೬). [ತಳಿ$_4$ (<ತಟಿ) + ಮರ$_1$]

ತಳಿವು (ನಾ). ತಳಿಯುವಿಕೆ ; ಸೇಚನ : "ಘರತಿ–ಚಿಮುಕಿಸಿದವುದು . . . ಘರ್ತವ್ಯಂ, ಘರಣೀಯಂ, ಘಾರ್ಯಂ ಈ ೩ ತಳಿವು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೭೫).
[ತಳಿ$_1$ + – ವು]

ತಳಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). "(ಜನನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶರೀರವಿಜ್ಞಾನವನ್ನೂ, ತಳಿಯೆಬ್ಬಿಸುವ ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಒಳಕೊಂಡ) ಆನುವಂಶೀಯದ ಮತ್ತು ಜೀವಿಮಾದರಿಗಳ ರೂಪಸ್ಥಿತಿ ವ್ಯತ್ಯಯದ ವಿಚಾರ : ತಳಿಶಾಸ್ತ್ರ" (Genetics. ಇಂಕನಿ.). [ತಳಿ$_5$ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಳಿಸಾರಿ (ನಾ). ಎಸೆದ ಲೆತ್ತದ ಕಾಯಿ : ದುಗನ ಹಾಯಿಕು ತನಗೆ ಹಾಯ್ಕಿತ್ತಿಗನವೆಂಬಬ್ಬರದ ಹಾಸಂಗಿಗಳ ಬೊಬ್ಬೆಯ ಸಾರಿಗಳ ಮಣಿ ಖಟಿಲನಿಸ್ವನವ . . . ಬೀದಿಗಳ ತಳಿಸಾರಿಗಳ ಧಾಳಾಧೂಳಿ ಮಸಗಿತು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೦೩-೫೦). [ತಳಿ$_1$ + ಸಾರಿ$_3$]

ತಳಿಸು$_1$, ಚಳಿಸು$_1$, ಛಳಿಸು$_1$, ತೊಳಸು$_1$, ತೊಳಿಸು, ಥಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕುಟ್ಟು: ಕೇಸಕ್ಕಿಯಂತೆ ತಳಿಸಿದಕ್ಕಿಯಂತೆ ಕರ್ಚಿದಕ್ಕಿಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೪) : ಘನವ ಕಾಂಬುದಕ್ಕೆ ಮನವೆಂತಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಅಕ್ಕಿಯ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಳಿಸಿದಂತೆ ಹಲ್ಲ ಸುಲಿದಂತೆ ಕನ್ನಡಿಯ ನೋಡಿದಂತೆ ಮನ ನಿರ್ಮಲವಾದಲ್ಲದೆ ಘನವ ಕಾಣಬಾರದು (ಲಿಂಗವ. ೧೨-೪೬) ; ಶಶಿಕಾಂತದಿಂ ಸಮೆದೊರಲ್ಗಳೊಳಂ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯಿಕ್ಕಿ . . . ಸುವ್ವಿ ಸುವ್ವಿಯಂದಳವಡೆ ರಾಗದಿಂ ತಳಿಸಿದರ್ ವನದಲ್ಲಿ ಪುಳಿಂದ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨೩) ; ತ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಳಿಸಿ ರಾಜಾನ್ನದಕ್ಕಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕೈದು ಸೂಳ್ ತೊಳೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨) ; ಉಯ್ಯ ಮುನ್ನೊತ್ತಿ ಕೇಸಕ್ಕಿಯ ತಳಿಸುವರುಯ್ಯಿದ್ದು ಬಿಳಿಯಕ್ಕಿ ಬಿಳುಪು (ಭರಜ. ೫೪-೨೨). ೨. ಹೊಡೆ ; ಚಚ್ಚು : ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದು ಕೈಯೊಳಗಣ ಕೋಲಿನಿಂದ ಸಂಗನನ್ನು ಒಳಿತಾಗಿ ತಳಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೯) ; ಅವರು ಇವನನ್ನು ಒಳಿತಾಗಿ ತಳಿಸಿದರು(ಮಂದಾಕಿ. ೦೫೮). **ಚಳಿಸು$_1$**: ೧. ಪುಳಿಂದಿಯರು ಪಾಡಿ ಚಳಿಸಿದರು ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳನು (ಹಜಕಾ. ೫-೩೩): ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳಂ ಚಳಿಸುತ್ತೆ ಪಾಡಿದರ್ ಮದವತಿಯರ್ ಕಿರಾತಸತಿಯರ್ ಪ್ರಭುಮೇರುವ ಲೀಲೆಯೇಟ್ಗೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೯೨) ; ಚೆಲ್ವೆತ್ತಕ್ಕಿಗಳ ಶಿವನಿವೇದನಕೆ ಯೋಗ್ಯವೆಂದುಱ್ ಶೋಧಿಸುತ್ತ ಚಳಿಸಿ (ವೀಶ್ಯಪು. ೭-೧೦-೬೭) ; ಯವೆಯನ್ನು ಚಳಿಸಿ ಅಕ್ಕಿ ಮಾಡಿ ಕುದುರೆಗೆ ತಿನ್ನಿಸುವುದು(ಅಶ್ವಟೀ. ೫೨-೦); ಗೋದಿಯ ಚಳಿಸಿ ಅಕ್ಕಿಯ ಪಾಯಸನಡುವ ಹಾಗೆ ಅಡುವುದು (ಭೀಮಸೂ. ೨೫). **ಛಳಿಸು$_1$** : ೧. ಚಿತ್ತ ಸಾಳಿವನವೆಂಬ ತಂಡುಲ ತೊಳೆಯದೆ ಛಳಿಸದೆ ಕುಂಭದೊಳಗೆ ಹಾಕಿ (ನಗೆಮಾ. ೮೬); ಇಂದುಮುಖಿಯರಿಂದುಕಾಂತದೊರಳನಿಕ್ಕಿ ಚಂದನದೊನಕೆಯ ಪಿಡಿದು ಛಂದದೆ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯ ಛಳಿಸುತ (ಅಂಜಜ. ೨-೬೩) ; ಸುವ್ವಿಯಂದಾ ವನವನಿತೆಯರ್ ಬಿದಿರಕ್ಕಿ ಛ[ಪಾಠಾಂ. ಚ, ತ]ಳಿಪರು (ಸೂಲಸೋ. ೦೪-೬೩) : ಅಕ್ಕಿಯನು ಛಳಿಸಲು ಕೈಯ ಬಳೆಯುಲಿಯೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೬-೧೨) ; ಶಶಿಕಾಂತದೊರಳಿನೊಳ್ಬಿದುರಕ್ಕಿಯಂ ಪೊಯ್ದು . . . ಗಾನರಸ ಬಸಿವ ರಾಗಂಗಳಿಂದೆ ಬಿಸಜಗಣ್ಣೀಱ್‌ಯರ್ಪಾಡಿ ಛಳಿಸಲ್ (ಬಕೋಪು. ೧೦-೪೪). ೨. ಛಲವೆತ್ತು ಛದ್ಮನೆಯಿಂ ತುಚ್ಛಭೂಪರು ಛಳಿಪ ಕೂರ್ಗಣೆ ಗಣೆಯಾಗೆ ಛಳಿಗಂಡವೊಲು ಮೂರ್ಛೆಗೈಸಿ (ಶತಸಾಂ. ೬೯-೪೯). **ತೊಳಸು$_1$** : ೧. ವನಿತೆ ಸೌಟಿನೊಳಕ್ಕಿಯ ತೊಳಸಿ ಒನಕೇಲಿ ಓಗರ ಹದ ನೋಡಿ (ಪುರಂದ. ೦-೧೦೧-೩) ; ತೊಳ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಿ, ಚಳಿ]ಸಿದಕ್ಕಿಯ ನನೆಹಿ ಕುಟ್ಟಿ ಸೋದಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೩) ; ತೊಳಸದಕ್ಕಿಯ ತಿಂಬ ಕಿಲುಬು ತಳಿಗೆಯಲುಂಬ ಕೊಳಗದಲಿ ಹಣಗಳನು ಅಳೆದುಕೊಂಡು (ವಿದ್ಯಾಕ್ಯ. ೪೦-೦). **ತೊಳಿಸು** : ೧. ಕೇರಿಯೆ ಹಸನಾಗಿ ತೊಳಿಸಿದಕ್ಕಿಯನೀಗ ಎಸರೀಗೆ ನಾ ಹೊಯ್ದೆ (ಚಿದಾವ. ೭೮-೭). **ಥಳಿಸು$_1$** : ೧. ನೀರ ಒರಳ ಮಾಡಿ ನೆಳಲನೊನಕೆಯಮಾಡಿ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದಕ್ಕಿಯ ಥ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಳಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸಹೆ. ೧೦೧-೩೦೨) ; ಚಂದನದೊನಕೆಗಳನು ಪಿಡಿದು ಮನದೆಱ್‌ಯರ ಪಾಡುತಾ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳನು ಥಳಿಪರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೨೦-೧೪) ; ಮಡದೀನ ಎಬ್ಬಿಸಿದರ ಅರನಿದ್ದಿನಾದಾವ ಎರಡೊಬ್ಬಿ ಮಾಡಿ ಥಳಿಸವ್ವ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೯೨). ೨. ನನ್ನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಥಳಿಸಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಕುಂಕುಮ. ೮೮) ; ಅಪ್ಪ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಂದು ಹುಣಸೆಯ ಟೊಂಗೆಯಿಂದ ಥಳಿಸಿದ್ದರು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೨). [ತಳಿ$_1$ + – ಸು$_1$]

ತಳಿಸು$_2$ 'ತಳಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಳಿಸು$_3$, ತೊಳಸು$_5$, ಥಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ ; ತಳತಳಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ರಾಜಿಸಿತು ಸರಯೂ ನದಿಯ ವಕ್ಷಮೋಕುಳಿಯ ಕಾಂತಿಯಿಂ ತಳಿಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೦೦೫). ೨. ಹೊಳಪುಕೊಡು ; ಮಸೆ ; ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ಎಳಗೊನೆಯ ಚಿವುಟುವೊಡೆ ಕೊಡಲಿಯ ತಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸುವರೆ ಕೇಳೆಲವೊ ಕಪಿ ನಿನ್ನೊಳಗೆ ಕಾದುವಡೇಕೆ ಕೈದುಗಳಸ್ತ್ರಹೀನನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೩-೦೦) ; ತಳಿಸಿದ ಕೊಡಲಿಯೊಲ್ ಸಂದು ಸಂದುಗಳಂ ಕರ್ತರಿಪುದುಂ (ಚಿಕಬಿ. ೦೮). **ತೊಳಸು$_5$** : ೨. ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತೊಳಸುವ ವೃತ್ತಿ ನಮ್ಮೂರ ಕಮ್ಮಾರನದು (ರೂಢಿ). **ಥಳಿಸು$_2$** : ೨. ಕುಡುಗೋಲು ಥಳಿಸಿ, ಹಲ್ಲು ಹೊಯ್ಯಿಸಿ, ಹೊಲಕೊಯ್ಯಲು ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ೪೩). [<ತಳತಳ + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿಸು$_4$ (ಕ್ರಿ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಗು,–ಸೇರು: ಪರಸ್ಪರ ಕಲಿತ ಕರಜಾನೂರುಪಾದದ್ವಿತಯಬದ್ಧದಲಿ ತಳಿಸಿ ತೊಡರುವ ಬೀಸಿ ಬಿಸುಡುವ ನಿಲುವಿನಿಂದಡಿಯಿಂದ ಚಲಿಸುವ ಹಲವು ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದ ಹಳಚಿದರಂದು ಭಯ ಭಟರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೯-೮). [ತಳ್$_1$ (<ತಟ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿಹ (ನಾ). (?) : ತಳಿಹದ ಪಚ್ಚೆಯಂಗಿ ತಲೆಸುತ್ತಿದ ಕತ್ತರಿವೀಲಿ ಪೊಂಕದೊಳ್ ತಳೆದಸಿಧೇನು . . . ಕರಂಗಿ ಕತ್ತಲಿಸುವ ಮೆಯ್ಯ ಕಾಡೊಡೆಯರೈತರೆ ನೋಟ್ಟವರ್ಗಾಯ್ತು ಕೌತುಕಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೬೨) : ಹೊಗರಿನ ಹೊಳಹು ಗಗನವನುಗುಳೆ ಧಾರೆಯ ಬಲುಗಿಡಿಗಳುರಿ ಮಸಗೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಬ, ತೊ]ಳಿಹದ ಬಣ್ಣ ಗಜಗಜಿಸೆ . . . ಕವಲಂಬಲಗಿ ನಂಬೀಸಾಡಿದವು ಪರಸೈನ್ಯಸಾಗರವ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೪). [?]

ತಳಿಹೋರಿ (ನಾ). ತಳಿಮಾಡಲು ಸಾಕಿದ ಹೋರಿ ; ಬೀಜದ ಹೋರಿ: ಹೆಸರಾಂತ ೩೦೦೦ ತಳಿಹೋರಿಗಳನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೬೦, ಅಡಿಟಿ). [ತಳಿ$_5$ + ಹೋರಿ (<ಪೋರಿ$_1$)]

ತಳು (ನಾ). ಅಂಗೈ ; ಕರತಳ (?) : ಪಿಡಿದುದಧಿಯೆಂಬಾಸೆದೋಱ್‌ಸಿ ಕೊಡುತೆ ಪುಷ್ಕರಣಕ್ಕೆ ತಳುವನು ತೊಡರ್ದು ನಿಗ್ಗವದೆಡೆಯಲಂಘ್ರಿಗಳೆಡೆಯಲೆಲರಂತೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೬ ೧೪).
[Pಇದು 'ತಳ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ತಳುಕಿಕ್ಕು 'ತಟ್ಟಿಕ್ಕು' ನೋ.

ತಳುಕು₁ 'ತಳಕ್ಕು' ನೋ.

ತಳುಕು₂ 'ತಳಕ್ಕು' ನೋ.

ತಳುಕು₃ 'ತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳುಕು₄ 'ತಳಕ್ಕು' ನೋ.

ತಳುಗು 'ತಳ್ತು₂' ನೋ.

ತಳುಪು 'ತಟ್ಪ್' ಪರಾ.

ತಳುಪು (ಕ್ರಿ). (?) : ನಾಲು ತುಬರಲು ಹಾಡಿಯು ಕಟ್ಟಿ ತಳುಪಿವು ನೀಲು ಅಂಮೆಂಬಳದಲು (ತಾಇಶಾ. ೧೯೬೦. ಮಂಗಳೂರು. ೩೩೬-೯ : 1450). [?]

ತಳುರ್ 'ತಳಿರ್' ನೋ.

ತಳುವಿಕೆಯ್₁ (ಕ್ರಿ). ಆದಾರ ಕೊಡು ; ಅವಲಂಬನ ನೀಡು : ಭೀಮ ಬೇಗದಲಿ ಕರಗಳನು ತಳುವಿಕ್ಕಿ ಭವನವ ಜಯಿಯಲಿಯದ ಕೆಲಕೆ ತೆಗೆದನು (ಕುಮಾ.ಪ. ೬.೮೬. ೩೭-೩). [ತಳುವು (<ತಳ್ವು₂) + ಇಕ್ಕು]

ತಳುವಿಕ್ಕುಃ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪು ಕೊಡು ; ಮಸೆ : ಹರಿತಗೊಳಿಸು ; ಪದಮಾಡಿ ತಳುವಿಕ್ಕಿ ಪೊಳವ ಬತ್ತಿಸಾಯಾಯುಧವಿದಿದಪ್ಪಿಸಿಗಳ (ಪೋಜಿಪ. ೦೭-೮೩). [ತಳುವು (<ತಳವ್ಪು) + ಇಕ್ಕು]

ತಳುವ್ಪು 'ತಳ್ವ್ಪು₂' ನೋ.

ತಳುವ್ಪು 'ತಳ್ವ್ಪು₂' ನೋ.

ತಳುಹು 'ತಳ್ವ್ಪು₂' ನೋ.

ತಳುಹ್ಪು 'ತಳ್ವ್ಪು₂' ನೋ.

ತಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಧರಿಸು; ತೊಡು; ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು: "ತಳೆ – ಧಾರಣೇ. ಆತಪತ್ರ ಛತ್ರೇ ಅಟಾ (ತಟಿ)" (ಕವಾಧಾ) ; "ತಳೆದುದೆಂದುಂ ಅಂತು ದೆಂದುಂ ತಾಳ್ದುದೆಂದುಂ ಪೊತ್ತುದೆಂದುಂ ಧರಿಸಿದುರ್ದರ್ ವೆಸರ್" (ಕರ್ನಾ. ೦೩-೨೦೯) : ಪೊಳೆವೆಳೆಚಿಯಂ ತನ್ನೊಳ್ತಳೆದುದಿ ಕಾರಿರುವ ತೆಱದಿ ಕುಸುಮಾವಳಿಯಂ ತಳೆಯದ ನಿನ್ನ ಬಟಲಲ್ಲಾಡಿ (ಕಾದಂಪು. ೩೩೮) ; ನಂದನವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ತೀರದವದಿಂ ಪೊಗ ಬ್ಬಿತ್ತ ಪ್ರಸಾಯದಶ್ವಮುತ್ತಿನ ಪೊಸ ಪಚ್ಚೆಯಂ ತಳೆವೆಯಲಿದಿರ್ಮಗಿತ್ತ, ಮುಗುಳ್ಬಲ್ಲದೆತ್ತಲಂ (ಜಂದ್ರಪು. ೬-೪೦) ; ತಳೆವಂತೆ ಮಣಿತಯಮಯಯ ವಿಳಸತ್ಕೇಯೂರವಲಯಮಂ ತದ್ಭೂಪಂ ತಳೆದಂ ಶ್ರಿಯಂತಮಯ ಭೂವಲಯಮನಾತ್ಮೀಯ ಭೂರಿಭುಜ ಮಂಡಲದೊಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೪. ೭೩) ; ೨. ಪಡೆ ; ಹೊಂದು ; ತಾಳು : ವಿರೋಧಿಗಳ್ ಸಾಧಿಸಿ ವೀರಮಂ ತಳೆದರ್ (ಎಇ. XIII, ೬೨೯-೨೦) ; ಉಂತೆ ತೊಡೆಸುವ ನುಡಿದ ನುಡಿಗ್ಳೆ ತೊದಳುಮನೆಕ್ಕೆಯಿಂ ತಳೆಯಿ ನೆಱಿಯಂ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೦ ಪ) : ಪರ ಮ ಶ್ರೀ ಯಂ ತಳೆದೊಗೆದರೆಯೊಂ ಪರವೋಡಕಾರಿ ಧರ್ಮಜ್ಞಂ (ಪಳ. III, ತಿರುಮು. ೬೯-೧ : ೮೫೦) ; ತಳೆದಳ್ ಪಟ್ಟುಮನೆಸಿದಿರೆ ಗಂಗನ ಪಟ್ಟುಮಹಾದೇವಿ (ಪಳ. VII, ತಿಪದಿಮ. ೯೭-೦೨ : ೧೧೩) : ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವಾದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತಳೆವುದೆ (ಅದವ. ೩೨-೯೭); ೮ ವಿನಿತೆಯೊಪ್ಪಿದಳೆಂದುವಂ ತಳೆದ ರಾತ್ರಿಯಂತೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೪೮) : ಪೊನ್ನ ಬೆಟ್ಟ ಕೈಯಂ ಕಾಲಂ ತಳೆದರ್ಗುರದೆಬನಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದನಂತ ವರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ಪಲಗಣ್ಣಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೦೩೭) ; ತಳೆದನುನ್ನತಿಯ ತೊಳೆದನಿವಲವಲಂಕಮಂ . . . ಬಸವ ಕುಂಜರನು (ಬಸಪು. ೩೯-೩೪) ; ಖಾತಿಯ ತಳೆದು ಕೂರಂಬನಲಿ ಹೂಡಿದನು (ಕುಮಾರ್ರೂಢಿ. ೬-೩೦) ; ವೆಂಡಿರೊಳೆಣೆಯಿಲ್ಲದ ಕೀರ್ತಿಯ ತಳೆದಿರೆದಳು ದಮಯಂತಿ (ಹರಿಪ. ೩-೪೬). ೩. ಹಿಡಿ ; ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಕಂಡು ಗೆಂಟಱೆಂಗೆ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ವೆಲ್ಲನ ನೀಡೆ ಲೇಸುಗೆಯೆನ್ನೆಂ ಕರತಲದೊಳ್ ತಳೆದು (ಕಾದಂಉಾ. ೭೩೦) : ಉಟಾದ ರಾಯರ ಕೊಡೆಗಳ್ ಗಡಣದಿಂಳೆ ತಳೆದಣಂಬೆ[ಪಾಠಾಂ. ವೆಱಿವಣಂಬೆ]ಯು ಕೊಡೆವೋಲ್ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳಾದುವು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೦) : ಥಳಥಳಿಸುವ ಖಡ್ಗ ವಿದಿದೆಡೆಗ್ಳೆಯೊಳು ತಳೆದಡ್ಡ ಣೆಗಳ ಭಟರು (ಜೀವಸಿಂಾ. ೯-೩೩). ೪. ಕೈಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಸ್ವೀಕರಿಸು : ನಾಲ್ಮಮಂ ತಳೆದು ಮುಗಳ್ ತೊಜ್ ನೀಂ ವೆಱಪಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೪); ಈ ನಾಚಿದಣ್ಣನಾಧನನೊಗಗಣಂ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ದಯೆಯಿಂ ಬೆಸಸಲು . . . ನಿಖಿಳ ಮಂತ್ರಿವದಮಂ ತಳೆದ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೨೯ : 1082) ; ಮಗನೆ ಮದಿರ್ಯ ರಾಜ್ಯವದಮಂ ತಳೆದನ್ನ ನಶೇಷಧಾತ್ರಿಯಂ ಪೊಗಳ್ಪುದು (ಕೀಮಾಪು. ೦-೯೭). ೫. ಹೊರು ; ವಹಿಸು ; ತಳೆದೀನಿರ್ದರೋ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ತಲೆಯೊಳ್ರಾಜ್ಯವೆಯಂ (ಕಾದಂಉಾ.೨೩) ವಿಶ್ವಮ್ಮಗವಲೆಯಾಧಿವತ್ಯಮಂ ತಳೆದು (ಪಂಚತಂ. ೩೦-೦) ; ಶಿವನಾಜ್ಞೆಯಂ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ತಳೆವುತಂ (ತಿರುಪ. ಪು. ೯-೦೯) ; ಎನ್ನ ನೀನಲ್ಲದೆ ತಳೆವರಾರನುತ್ಪದಂ ಮನ್ನಿಸುತೆ ವಾಹನಂಗೆಯ್ದುಂ (ಪಪ್ಪಾ. ೦೦-೦೭) ; ಇಳೆಯನೆಮ್ಮಯ್ಯ ಶಸಿವೇಗನು ತಳೆದನಜ್ಜನು ಜ್ವಲವೇಗನು ತಳೆದನಾ ಜಿನರೂಪನ (ಸಾಸ್ಕಾ. ೦೬-೩೬). ೬. ಕಟ್ಟು ; ಬಂಧಿಸು : ನುಡಿಗಳೊಣಸೆಯುಂಟೆಸಲೆಂಡದಂ ತಳೆದಂತಿರೆ ನಿಲ್ದುದೆಂತುಮವೆಡೆಯೊಳಮಾಗಾಣೆನೆಕೆ ತೊಟ್ಟಿನೆ ಪೊಲವುವ ಸಲ್ಲರವಿರೆರಿಡಲೆಲೊಳಗಿರ್ಪ ಜೀವಂ (ಪಂಚಭಾ. ೪-೦೦೮). 'ತಾಳ್'₂ ಪರಾ.

ತಳೆ₂ 'ತಳಿ' ನೋ.

ತಳೆ₃ ದಳೆ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ಹಗ್ಗ ; ಸಂಕೊಲೆ : "ತಟಿ = ಆತಪತ್ರಂ : ತಳೆಯಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯಿಳಂ ಪಶುವಿನ ತಳೆಯೊಳಂ ಕುಳಂ" (ಕವಿಪ. ಪಠಿ. ೧) ; "ತಳೆಯಂದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಳ್ಕೆಯಂದುಂ] ದಾವಲಿಂದುಂ, ಆಗ್ಗರಣೆಯೆಂದುಂ ರಜ್ಜು" (ಶಸಾ. ೩೦-೬೩೦); ತಳೆಯಿಂದ ಬಿಗಿದೊಡನೆ ತಿಯಿಯುಗುಂ ಬೋಳದಂ ಕೆಳಮೂಕೆ ಕಮ್ಮುಂಗೆ, ಬಡಿದ, ಕೊಲದುಮೆದ (ಕಾಂಪಾಪ. ೦೩೬-೩೦), 'ತಳೆಯಿಂಕ್ಕು' ಪರಾ. ೨. ಸೆರೆ ; ಬಂಧನ : ಅಳ್ವ ಪಳವನ್ನುಂ ಮಱೆ ವೋಸ ವಾಸಿ ತಲ್ಲಳ ತಳೆ ವಿಯೋಗಮುಲಸಿಕೆ ಕರ್ಕಶಂಗಳವ ಮೊಳೆದೋಜುವ (ಪ್ರಮಿಪಾ. ೨-೩). ೩. (ಆಡಿಕೆ, ತೆಂಗು ಬೆಂದಲಾದ) ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾಲು ಗಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುದಿ : ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ತಳೆಯಲ್ಲದೆ ಬರಿಗಲಿ ನಿಂದಲೂ ಮರ ಹತ್ತುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿ). ದಳೆ₃: ೧. 'ದಳೆಯಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತಳ್ಳು ; ಮಲ. ತಳ; ತುಳು. ತಳೆ, ತಲೆ ; ಕೊಡ. ತಳೆ, ದಳೆ ; ತೆಲು. ತಲಗು]

ತಳೆ 'ತಟ್ಪಿ' ನೋ.

ತಳೆಕಾಡು 'ತಟ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಳೆತ್ತ (ನಾ). ತಾಳುವಿಕೆ ; ಧರಿಸುವಿಕೆ ; ಧಾರಣೆ : "ಮಲ, ಮಲ್ಲ, ಕಲ, ಕಲ್ಲ–ಧಾರಣೇ, ತಳೆತದೊಳ್" (ಶಾಕಳ್. ೪೩) : "ಕಕ್ಷೆ – ಧಾರಣೇ, ತಳೆತದೊಳ್ . . . ಕಕ್ಷಣಂ, ಕಕ್ಷದೇಯಂ, ಈ ೨ ತಳೆತಂ" (ಶಾಕಳ್. ೧೦೮); "ಭ, ಭು . . . ಭಾವ್ಯಂ ಈ ೮ ತಳೆತಂ" (ಶಾಕಳ್. ೦೩೮).

[ತಳೆ + ಅತ್ತ]

ತಳೆತ್ತ (ನಾ). ತಳೆಯಂವಿಕೆ ; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸೇಚನ : "ಪಟ್ಟ–ಸೇಚನೇ, ತಳೆತದೊಳ್" (ಶಾಕಳ್. ೫೦) : "ಮುಂಡ್ಡ–ಸೇಚನೇ, ತಳೆತ ದೊಳ್" (ಶಾಕಳ್. ೪೫). [ತಳೆ (<ತಳ್ಪು) + – ತ್ತ]

ತಳೆಯಿಕ್ಕು, ದಳೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ದನಗಳ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ) ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಗುದಿಕಟ್ಟು : ಎಳಮಿಂಚು ತಳ್[ಪಾಠಾಂ. ಟ್]ಯಿಕ್ಕಿ ಜಾದಗೆಗಳಂ ಬಿಟ್ಟೋಡಿ ಬಲ್ಕಣ್ಣಿಲ್ಲಟ್ಟಳಿ ನೀಲಾಂಬುದದಂ ಬಟಲ್ದು ಗಗಪಶ್ಯೀಧನುಮಂ ಕೋಮಳಾವಮಳ ದೀಪ್ತಾರ್ಮ್ಯವ ಧಾರಗಳ್ಬುಯಿಂ ಭೋಭೋರೇಂಬುದಂ ಶಕ್ತಿಜಾಪಳತಾದಾಮಕದಿಂದೆ ಕಟ್ಟಿ ಕಱಿದಂ ಕಾರೆಂಬ ಗೋಪಾಳಕಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೯-೩) ; ಕಱುವಂ ಬಡು . . . ತಗುಳ್ಳೂದಿವಾವಂ. ತುಱಿಸು

ತಳೆಯಿಕ್ಕು ತಡೆಯದೆ ಮುಂಬರಿಯಂಬ ಸರಮೆ ತುಱುಗಾರ್ತಿಯರೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೩–೨೦). ದೆಳೆಯಿಕ್ಕು : ಬಲಿದು ಗೂಟಗಳಕೆತ್ತಾನೆ ಕುದುರೆಗಳ್ ನೀಂ ದ[ಶಾಣಾ. ೩]ಳೆಯಿಕ್ಕು . . . ಎಂದೆಂಬ ದನಿ ಯುಭಯಕಟಕೆಯೊಳೆದೆದುರು (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೪–೩೦). 'ದಳೆಯಿಕ್ಕಿಸು' ಪರಾ.

[ತಳ್ಳು + ಇಕ್ಕು]

ತಳೆವಿಡಿ 'ತಟ್ಟಿವಿಡಿ' ನೋ.

ತಳೋದಕಪ್ರವಾಹ(ನಾ). (ಸಮುದ್ರದ) ತಳಭಾಗದಿಂದ ಹೊರಡುವ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ : ಮೇರುಗಿಂದ ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತದ ಕಡೆಗೆ ತಣ್ಣಾಗಿರುವ ನೀರು ಒಳಗೆಯೆ ಚಲಿಸಿ ಈ ಉಷ್ಣೋದಕದ ಸ್ವಾಸವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸಲು ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ತಳೋದಕಪ್ರವಾಹಗಳು ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಅತ್ಯುಷ್ಣಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಆವಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು ಹೆಚ್ಚಾದುದರಿಂದ ತಳಭಾಗದಿಂದ ತಣ್ಣೀರಿನ ತಳೋದಕಪ್ರವಾಹಗಳು ಹೊರಟು ನಷ್ಟವಾದ ನೀರನ್ನು ತುಂಬುತ್ತವೆ (ಜೂವಿವ. ೯೦).

[ತಳ (= ತಲ) + ಉದಕ್ಕ + ಪ್ರವಾಹ]

ತಳೋದರಿ 'ತಲೋದರಿ' ನೋ.

ತಳೋಪಲಾತ(ನಾ). ೧. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡುದು. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಂ. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಸನ್ನದ್ಧಸಕ್ಕಿಯಂತೆ ಖಿಲೀಸಕಾಖಾಮುಖಮಿಂ ಉಪ ಕಂಠ ಚಳಚ್ಚಾಮರಮುಂ ತಾಳಪಾತವಿಧಿಯಂತೆ ಶಮ್ಯಾರಮ್ಯಮುಂ ತಳೋಪಲಾತಮುಂ (ಕಂಪ್ರಪು. ೩–೩೨ ಪ).

[ಸಂ. (ತಲ + ಉಪರಿ + ಅತ : ತಲ + ಉಪಲಾತ)]

ತಳ್ಕಯ್ದು 'ತಟ್ಟಿಸು'ಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕಯಿಸು 'ತಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕಯಿಸು 'ತಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಒನಪು ಹೊಂದು ; ವಿಲಾಸಗೊಳ್ಳು : ಗುಣವತಿಯ ನಡೆ ತಳುವಿ ತಳ್ಕಿಕ್ಕೆ ಕೂಡ ಭಾವಂಗಳಂ ನುಡಿ ಬಳಲ್ಮುಪ್ಪುತಿರೆ ಮೆಲ್ಲಿಸೆ ಗುಣಂಗಳಂ (ಜಸ. ೦–೦೦೩).

[ತಳ್ಳು$_{4}$ (<ತಳಕ್ಕು) + ಇಕ್ಕು]

ತಳ್ಕಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಆವರಿಸಂ ; ಕವಿ ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಕಮಳಿನಿಯನಿಯನಸ್ಯವಿಸಿ ದಳಲುರಿಯಲ್ಕೆಂಬವಿದ ಮುಂಗುಡಿವರಿದು ಗಗನಮಂ ತಳ್ಕಿಡಿದು ಬೆದ ಕಾರ್ಬೊಗೆಯೋ . . . ಬೇಳೆನೆ ರಾತ್ರಿ ಕಣ್ಮೆಸೆದುದು (ಹೋಬಾಚ. ೨–೮).

[ತಳ್ಳು$_{4}$ (<ತಟ್ಟು) + ಇಡ್ಕಿ]

ತಳ್ಕಿಸು 'ತಟ್ಟಿಸು'ಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕಿಜಿ (ಕ್ರಿ). (ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ) ಲೇಪಿಸು,–ಸವರು,–ಬಳಿ: ಕುಳಿರ್ಕೊಟ್ಟ ಚಿಂದನರಸಮನೆದೆಗೆಯೊಳೆಂ ಮಿಯ್ಯೊಳಂ ತಳ್ಕಿಜಿದು (ಜಂಪಠಾ. ೩–೫ ಪ): ತಾನುಂ ಪಿಡಿಬಿಯುಮವನ ಬಲಿಯ ಸರವಿನಡಗಿನಿಡುವಿನೆಡೆಯ ಕೆನ್ನೆತ್ತ ರೂಳಿರ್ವರೊರ್ವರಂ ತಳ್ಕಿಜಿದುಂ ಬೊಬ್ಬಿಜಿದು ಂ (ಪಂಪಠಾ. ೦೩–೦೫೭ ಪ). [ತಳ್ಳು$_{4}$ (<ತಳಕ್ಕು) + ಇಜ್ಜಿ]

ತಳ್ಕು 'ತಳಕ್ಕು' ನೋ.

ತಳ್ಳು$_{೧}$ ತಳುಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಬ್ಬು ; ಅಪ್ಪು ; ಆತಂಗೆ ಸುತಿಯ್ದುದವಳಯ ಭದ್ರೆಯಂ ಭೂತಳಾಧೀಶನ ಕಳೇವರವ ಕೆದಱಂತೆ ತಾ ತಳ್ಳಿ ಸಹಗಮನಮಂ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂಬನಿತರೊಳ್ ವಿಚರವಾಣಿಯಾಗೆ (ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ. ೨೬–೨೫). ತಳುಕ್ಕು: ೨. ಸೇರಿಸು ; ತಳುಕುಹಾಕು : ಸಳೆದು ಬಿಗಿದುಪ್ಪಿದನು ಕರದಲಿ ತ[ಶಾಣಾ. ಕ. ತು]ಳುಕಿ ಕರವನು ತಂದು ತನ್ನಯ ಕೆಲದೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು ಸಿಂಹಾಸನಾರ್ಧದಲಿ (ಕುಮಾಚ. ೯–೮೩). 'ತೆಟ್ಟು' ಪರಾ.

[<ತಟ್ಟ್]

ತಳ್ಳು$_{೨}$, ತಳುಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆದರು ; ಕುಗ್ಗು ; ಹಿಂದರಿ : ಅಂಜಿದ ಕುಳ್ಳಿದ ಮಳ್ಳಿದ ಮಱಿಗೆಟ್ಟು ತಳ್ಳದ ತಲ್ಲಣಿಗೊಂಡೆ (ಶಶಾಂ. ೧೩–೮೫). ೨. ಚೆಲಿಸಂ ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಒಲೆ : ಕಲಕಲರ್ ತಜ್ಜಲವನೀಸುತಂ ಸೞಸುತಂ ಕಿಲಕಿಲರ್ ಕುಚಭರದೆ ಬಳ್ಳುತುಂ ತಳ್ಳುತುಂ ಕಿಲಕಿಲರ್ ಬೆಂಬಿತ್ತಿ ಬಯ್ಯುತುಂ ಪೊಯ್ಯುತುಂ ಪೊನ್ನಂಡೆಗಳನೆ ಪಿಡಿದು . . . ಕಣ್ಗೆಸದಿರ ಕೊಳಲುಳಿ (ಪಜಪು. ೩೭–೬೮). ತಳುಕ್ಕು : ೧. ವುರಿಯೋರ್ ಜಳುಕದೆ ತಳುಕದೆ ವಳಱಿ ಬೆದರದೆ ದಳತ್ರೈ ಹರುಷದಿ ಪೊರಟು (ಹಜಪು. ೭೦). ೨. ಉಭಯ ದಿಟ್ಟಿಗಳ ಪಾಸಾಗ್ರದಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸೆ ಬಳಿಕ ತೊಳಲುವೀ ಮರುತನುಂ ಸ್ಪಂಭಸುವವದರಿಂದ ತಳುಕದಲೆ ಮನ ನಿಲುವುದೆಸೆ (ಪಂಚಾಠಾ. ೩–೦೦–೩೨). [?]

ತಳ್ಳು$_{೩}$ 'ತಳೆಕ್ಕು' ನೋ.

ತಳ್ಳು$_{೪}$ 'ತಲ್ಮು' ನೋ.

ತಳ್ಳೆ 'ತಟ್ಟಿ' ನೋ.

ತಳ್ಳೆಗೆಯ್ 'ತಟ್ಟಿಗೆಯ್' ನೋ.

ತಳ್ಳೆಸು 'ತಟ್ಟಿಸು'ಸು' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಸು 'ತಟ್ಟಿಸು'ಸು' ನೋ.

ತಳ್ಳು 'ತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳ್ಳು$_{೧}$ 'ತಳ್ಳ್' ಪರಾ.

ತಳ್ಳು$_{೨}$ 'ತಳ್ಳ್' ಪರಾ.

ತಳ್ಳು$_{೩}$ 'ತಳ್ಳ್' ಪರಾ.

ತಳ್ಳು$_{೪}$ 'ತಳ್ಳ್' ಪರಾ.

ತಳ್ಳು$_{೫}$ 'ತಳ್ಳ್' ಪರಾ.

ತಳ್ಳು$_{೬}$ 'ತಳ್ಳ್' ಪರಾ.

ತಳ್ಳು$_{೭}$ 'ತಳ್ಳ್' ಪರಾ.

ತಳ್ಳು 'ತಲ್ಪ' ನೋ.

ತಳ್ಳುಲ್ 'ತಟ್ಟುಲ್' ನೋ.

ತಳ್ಳುವು 'ತಳ್ಳುಪ್ಪು' ನೋ.

ತಳ್ಳುಪ್ಪು (ನಾ). ತಳೆದಿರುವಿಕೆ : ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ವಧೂಕಾಂತರ್ ಪಾಣಿ ಗ್ರಹಣವಿಧಿಯೊಳ್ ರಾಗವಿಸರೆರ್ ಸುಧಾಕಳ್ಪಾತ್ಪಕೋಕವ್ಯತಿಯುಮು ಶೋಕಾವನಿಜಮುಂ ಮಧುಶ್ರೀಯೊಳ್ ತಟ್ಟಿರ್ದುರ್ವ ತಳರ ತಳ್ಳಂದನಿಸದ ಪ್ರುದಾನಾನಂಗೇಭಂ ಬೆದಱಿ ನೆರೆದಿರ್ದುಂ ಮದುವೆಯೊಳ್ (ಜಂತಿಪು. ೬–೦೩) ; ಕುಳಶೈಲವಾತ್ರತದಿಂದಂ ಬಳಸಿದ ಕವಿಕಾಂದ್ರೀಂದ್ರಮೆಂಬಂತೆ ಭೂಭೃತ್ಕುಳಮೆತ್ತಂ ಸುತ್ತೆ ರತ್ನಾಭರಣಕಿರಣಜಾಲಗಳಂ ಒದಿದ್ರಚಾಪಂಗಳ ತಳ್ಳಿಂದೊಪ್ಪಮಂ ತಾಳ್ದಿದ ಘನಸಮಯಂ ತಾವಿದಂಬಂದದಿಂ ಕಣ್ಮೊಳಿರ್ದಂ ಪಾದಟೀಶಾಂತಿಕ ವಣಿಮಯಂ ಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ತ್ರಿ ಕ್ರಮಮಂಗ (ಕಾಂಂಪಾ. ೩೬) ; ಕಟ್ಟಿದ ಮನಃಕ್ಕಿಯವಿರಹದಿನಬಲಬ್ಬು ಬಸವಬೀದಿಯ ಮೋದೆ ತನ್ನುರದೊಳ್ ಬಾಸುಟ ತಳ್ಳು ಶೋಕ ಶಿಖಿಯಂ ಕಲಬ್ಬಲಿಂದೆಸಗಿದವಿಗಳಿರಂ ಪೋಲ್ಮುಂ (ಕಾವ್ಯಾಸ. ೨೦) : ತೂರು ನೆಸರೆ, ಕುದಿವ ನೆಸರೆ, ಬೆಟ್ಟಿನೊರ್ ಬೆಳ್ಳು ! . . . ನೀರ್‌ಬೀಳ ಬೆಳ್ಳೂರಿಯ ಬಸಿಲ ಬೆಲ್ಲಂಗಳಾ ಮಳೆಬಿಲ್ಲ ತಳ್ಳು (ಹೂಗಳು. ೧೬–೮).

ತಳ್ಳಾಗು=ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಮಾನವಾಗು (?) : ತರುಣಾರ್ಕಂ ನೆಲಸಿರ್ದ ಪೂರ್ವಗಿರಿಯಾಪ್ತಂ ಪೋಪಿರಿತ್ತುಪಳಾಕರನೊಪ್ಪರ್ದವ್ಯತಾಬ್ಜ ದಾರಕನಮೇರು ಪ್ರೀತಿ ಚೆಲ್ವಾದ ಚೈತ್ರರಥಂ ತಾನೆನೆ ಸೂಸು ಮೇಘ ರಥನಿ ತಳ್ಳಾದನು [ನ] ನ್ನೆಗಳ್ ಪದ್ಮರಥಂ ತುಂಗಭುಜಂ ಗಭೀರವಿಭವಂ ಸಂಸಾರಸಾರೋದಯಂ (ಆಪಂಪ. ೩-೨೬). [ತ್ರ್ಯ + – ಪ್ರ] ೫

ತಳ್ಳೊಯ್₁ 'ತಲ್ಪಿಯ್ಯಾ' ನೋ.

ತಳ್ಳೊಯ್₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : "ತಳ್ಳೊಯ್ (ತರ್ + ಪೊಯ್) ಪ್ರತಿಹತೇ (ತಡೆದು ನೂಕಿತು)" (ಕಮರಾ). ೨. (ಅಲೆಯಾಗಿ) ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಘಟ್ಟಿಸು; ಬಡಿ : ಪಱುವಟಟಹ ಶಂಖರಿರುತಿ ದಿಕ್ಕಟಮಂ ತಳ್ಳೊಯ್ಯೆ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೩-೦೦) : ಇನಿಯವೆಲಂ ಮುನಿಸ್ಮಿರ್ದಿದ ನನೆಗಣ್ಣೆ ತಳ್ಳೊಯ್ದುದೆರ್ದಯನೆಂಬುತ್ತವದಿಂ ತನಗೆ ಹಿ ತಕಾರಿಯಾಗಿರ್ಪ ಮನೋಜನಂ ನೃಪತಿ ಬರ್ಗದಾದರ್ಸಿತಿರಿಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೦೪); ಚರು ಚಾರುಗಂಧಮಂ ಕರ್ವರ್ನಿಂದೊಂದು ಪುರುಡಿಂ . . . ಕಿನಿಂ ಕಿಚ್ಚಿಂ ತಳ್ಳೊಯ್ದಂ ಧೂಮಮಧ್ಯಮಮಂ ಮುಱಿದುಂ . . . ಪಾವನಪವನಂ ಕೀಡ (ರಾಮಚ. ೪೬-೩). ೩. ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಮಿಗಾರು: ವಾರಾಶಿ ಧೀರಸ್ಮರಮಂ ತಳ್ಳೊಯ್ದಚಿಪ್ರಾಣಂ. ಯ್ದಡಿಜೀಂದಾಭ್ರದ್ಯಮರ ಜಯಜಯಧ್ವಾನದಿಂದಾ ಗಳ್ ಟ್ಟಾ ದರದಿಂ ಕ್ಯಾರ್ದನಾಲೋಕಕಳ್ಳತವಿಭವಧಾನಂದಕಂದಂ ಮುಕುಂದಂ (ಆಗಪ. ೦-೫೩). ೪. ಅಪ್ಪಳಿಸಲ್ಪಡು; ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡು: ಚಿತ್ರರಥನಂದನಿಯ ವಂದನಾಸಲಂ ದಿನಕರೋದಯಂ ಪೊದಲ್ದಂಗಂ ಸುಸಾರ್ಯಕಾಂತೋದಲನಸಲಂತೆ ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದುದಯಿತಂ . . . ಧಾರಾ ಗೃಹಂಗಳಿನುಪಶಮಿಸಿದಂತಿರುತಂ ವಿಜಲಿತಳ ವಿರ್ಗಿಳಿತಂಗಳಲ್ಲ ಪಿಶಿರಶೀಕರನಿಕರ ತಾರಕಿತ ವಾರಿಧಾರೆಗಳಿಂ ತಳ್ಳೊಯ್ದುದಂತಿತೆ ಸಿಡಿಲ ಕಿಚ್ಚಿನವೊಲ್ಬಳಮಾರಿವುದು (ಕಾದಂಬ ೩೩೬). [ತ್ರ್ಯ + ಪೊಯ್₂]

ತಳ್ಳೊಯ್₃ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಬು ; ಕವಿ : ಹಬ್ಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ದಿವಾಪ್ಸರೋವ್ಯಂದಮಿ ತ್ತಿಗೀಗನಿಂದ್ರನ ಶಾವದಿಂದಿಬಿದಿಯೋ ಪೇಟ್ಪಿಂಬ ಶಂಕಾಂತರಂ ಮತಿಗಂ ಪುಟ್ಟುವಂತ ಕರಂ ಪರಕ್ಕಿಗ್ಳ್ ತಳ್ಳೊಯ್ಯೆ ಸೇಸಿಕ್ಕಿಂದಿರ್ಪನೊಜಂಗಿದಿರ್ಪಂದು ಹೋದಶ ಸಹಸ್ರಾಂಶುವರಂ ಕೃಷ್ಣನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೯) ; ಅಲ್ಲಿದರ್ಪಲ್ಲಮಿದೇನೋ ಕವಿತಪ್ಪುದೀಗಳೆನುತಂ ತಳ್ಳೊಯ್ದು ಕಣ್ಬೆಂಬಯೆಯ್ದಿ ಮುಟುಂಗುತ್ತಿರಲುಣ್ಮತ್ತೊರ್ವಾದಲ್ಲೊರ್ . . . ಹೈಮಪ್ರಭಾಮಂಡಲಂ(ಣಾದಂಗು.೬೦೩): ತಳ್ಳೊಯ್ದು ತರಳಿಸುಯವದ ಬೆಳ್ಪು ತತ್ಕಳಿಸಿ ಮಿರ್ದುರ ಪೊಳೆದು ಗವಾಕ್ಷಿಂಗಳ್ಳಜ್ಜಳಿಸಲಂ (ಜುಕುಪ. ೦೦-೦೪) : ಬಲವದ್ದೈರಿ [ವ್ರ]ಜಂ ತಂವಡಿಗೆಱುಗುವಿನಂ ತಂವ ತೇಜಂ ದಿಶಾಮಂಡಳದೊಳ್ಳೆಳ್ಳಿಯ್ದುನಂ (ಶಾಇಇ. IX-I, ೦೬೦-೬: ೧೦೬೫) ; ನತಕಾನಾಮರ ಮೌರಾರತ್ನಕಿರಣಂ ನಾನಾಪ್ಸರಃ ಕೇಕರದ್ಮತಿ ನಾನಾ ಚಮರೀಜವಾಯು ಸಧ್ಯಂ ತಳ್ಳೊಯ್ಯಲಿರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗಂ (ಪಾಭಾ. ೪-೭೬) ; ದೆಸೆಯಂ ಬಾಲಾತಪಂ ಬಾಸಣದುದೆನೆ ತಳ್ಳೊಯ್ದು ದೇಹಾಂಶು . . . ಬಂದಂ ಚಾರಣಂ (೪೮೨ಪು. ೩-೨೦) : ನಾದೇಯುವಾಗಿ ದಿವ್ಯಾಮೋದಂ ತಳ್ಳೊಯ್ದು ವೊಂಗೆ ಕಂಪಾಯ್ದಂಬಂತಾದುದು ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಗಂಧೋವಹದಿಂ ಶ್ರಿಘವವೈಚಿತ್ರಾವಾಗಿಯಂ (ಆಪಂಪು. ೫-೬೯). ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಗೋಚರಿಸು : ಬಿಸಿಲಂ ಬೆಲ್ಲಂಗೊಟ್ಟೆಸ್ಪಿಸಿದುದೆಂ ಪಗಲೊಳಿಂ ಜೋದ್ಮಮೆಂಬಂತು ಚೆಲ್ವಾಗಸದಿಂ ತಳ್ಳೊಯ್ದುದುಂ ಕಂದಿದು ಖಚರದುಕ್ಕಾಲಾಂಬರದ್ಯೋತವೆಸೆ . . . ದಿಗಿರದಂತಾವೇಚ್ಚಾಯಂಯೋ ಭಾವಿಸಲೆಂದಾ ವೇಗದೊಳ್ ವಿಸ್ಮಯರಸವಿಸರಸ್ಯಂದಿಯಾವಂ ಮುಕುಂದಂ (ಆಗಪ. ೦೦-೪). ೩. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸು ; ಪ್ರತಿಫಲಿಸು : ಕುರುಳ ನೆಲುಳ್ ತನ್ನೊಳ್ ತಳ್ಳೊಯ್ದುವ ನೆಗಟ್ಟ ಲಕ್ಷಿಯಿನೆ ಪೋಲ್ದುಂ ನುನ್ನಂ ಸೊಗಯಿಸುತಿರೆ ಸಿರಿಗನ್ನಡಿ ಕನ್ನಡಿಪುದಾದುದಿಂದುಶ್ರೀಯಂ(ಆದಿಪು.೭-೦೦); ಆ ಗುರ್ವರ್ವಿ ಕೆಯ್ಮಕ್ಕಳ್ ಕಾದಲ್ಕುಡಿತರ್ಪಾವೇಗದೊಳ್ಳುಮ್ಮಲ್ಸಿದ ಪಲುವಂ ರಕ್ತಚಿಹ್ನಂಗಳಂ ಬೆಳ್ಕೂಡಿಗೆಳ್ಕೆಯ್ವುದ್ದೆದೊಂ ಕಣ್ಗೂಳಿಸಿದುದೊ ವಿನಕ್ತಕ್ತಶಕ್ತಿತ್ರಯಂ ಪಿಂಡಂ [ಪಾತಾಂ. ಕನಕ್ತಶಕ್ತಿತ್ರಯ ಸಿಂಧು] (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೩೮). ೪. ಹೊಡಗೂ (?) : ಅವರೊಂದರ್ಮರ್ಗೊಳ್ಕೆಯಂ ನೆಲಸಿ ಕೊಳ್ಕೆನ್ಲೆಂದು ಕೆಯ್ಯಯ್ಗೊಳ್ವುವ ಹಾರಂ ಮೊಲೆಯೊಳ್ ತೊಡಂಕೆ ವಲಯಂ ಕರ್ಣಾಂತಮುಂ ತಾಳ್ದೆ ಸಾರ್ದವತಿಸಂಗಂ ಕದವಂ ಪಳಂಚಿ ಬೆಸಲೊಳ್ ತಳ್ಳೊಯ್ದರಾ ದೇವಿಯಾಯ್ದವ್ವನುಂ ವಿಶ್ರವಮಲೀಲೆಯುಂ ನಗುವಿನಂ ಸ್ಫೀರಾಜ್ಯ ಸಾವಾಸ್ಯಮುಂ (ಜಾತಿಪು. ೯-೦೯೯). [ತ್ರ್ಯ + ಪೊಯ್₁]

ತಳ್ಳೊಯ್₄ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ಪ್ರತಿಪತ್ತ : "ತಳ್ಳೊಯ್ದ. ತಡಂಬರಿ . . . ತಡಂಬಟಿಯರ್–ಈ ೨೫ ಪ್ರತಿಹತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕರ್ನಾ. ೦೩-೨೯); "ತೊಡರ್ದುದು ಮಾರ್ಕೊಂಡುದು ಪರಿವಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದುದೆನ್ನೊಂದುದು. . . ಕಡೆಗಣಿಸಿದುದಕ್ಕು ಮೊರ್ಕೆಗಳಿಯಂ ತಳ್ಳೊಯ್ಯುಂ" (ಆವಿಕಾ. ೦೩೮). [ತ್ರ್ಯ + ಪೊಯ್₃]

ತಳ್ಳಸು (ಕ್ರಿ). ತಡವಮಾಡಿಸು ; ವಿಳಂಬಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗು : ನಾವೇಸು ಲೇಸುಗೈದೆವೆ ಸ್ವಾಮಿ ನಿನಗಿದಿರಾವುದುಂಟದಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಸೇವೆಯ ವ್ಯಂತರರೊಳು ಪೂಜ್ಯರೆಂಬೊಂದು ಭಾವ ತಳ್ಳಸಿತೆಂದರವರ (ಧರ್ಮಪ. ೩೫-೨೦). [ತಳ್ಳು₁ + –ಇಸು₃]

ತಳ್ಳು₁, ತಳ್ಗು₁, ತಳ್ಗು, ತಳ್ಗುಂ, ತಳುಗು, ತಳುವು₁, ತಳುಹು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡವಮಾಡು; ನಿಧಾನಮಾಡು; ವಿಳಂಬಮಾಡಿ : "ತಳ್ವು–ಕಾಲಕ್ಷೇಪೇ (ಕಾಲ ಕಳೆಯು)" (ಕಶಭಾ); ತಳ್ಳುದೆಬ್ಬಿ ನಾಂ ತುಱುವನೆ ಕೊಳ್ವ ಮಂತು ತುಱುಗೆಂಗಂಡೆಱೆ ಪಾಂಡವರಿರ್ಪ ಗಂಡರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೮೯) ; ಒಂದು ದಿನಂ ನೀಂ ತಳ್ವದೊಡಂದಸಿವಿಂಗುಪಟಳಂ ಮನಃಪ್ರಿಯ ಕೇಳ್ (ಅಜ್ಜಪು. ೦೦-೬೫) : ತಳ್ಳದಂ ಪಲ್ಲನೆನುತ್ತದೊರ್ವಳಿವೆಱ್ ಸುರಿದಳ್ ವಿಗೆ ಕಣ್ಣಾರ್ಗೆಗಳಂ (ಕಲ್ಪಉ. ೬೩) ; ಆಱುದಿಂಗಳಂ ತಳ್ವದಂ (ಕವಾದ. ೦೩೬ ಪ್ರಯೋ) ; ಏಕಕಾರಿಯಾದವನಾ ಒವಱಲ್ಲರಯಿಶ್ಚಾರದೆನುತ ತಳ್ವದೆ ಬಹುರೂಪಂ ತಾಳಿದಳೆನೆ ಸರ್ವರಂನನುಕರಿಸುವ ವಾರಶ್ಮೀನವಹಪನೆಸೆದುದಲ್ಲಿ (ಜಯಭಾ.೦-೬೬); ಬರವಿಳಂಬುದುಮವನಂ ಪೋಗಿ ತಳ್ವದಾ ಕ್ರಮ್ಮವಿನಂತಾ ವ್ಯಾಪನಂ ಪುಗಿದಾದಿಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೪-೩೬ ಪು). ೨. ನೂಕು ; ತಳ್ಳು : ಆಳ್ಳರನೆಲದೊಡಾಳ್ಳರನಾಳ್ಳ ಸಗೆದ್ದು ದನಂ ಧೃಮಿಯವರಂ ಬಾಳ್ಳೆರಸೆಯ್ದು ಬಾಳ್ಳರಸಂ ಬಾಳ್ಳಲೆಗೊಡನದಿನ್ನು ಮಾನ್ದಡೆ ತಳ್ಳೆ ನಿಜಪ್ರತಾಪದಹನಂ ಕಡತಳ್ಳೆ ವಿರೋಧಿಗಳ್ಗೆ ಟಲಿಂಗಳ್ಳೆಂ × × ಒಬ್ಬುಗೊಳ್ಳೆ ಪೆಱಜ್ಜಗೆ ಗೊಳ್ಳರೆ ಕನ್ನಳ್ಳೇಶಮೊಳ್ (ಎಳ್. XI, ಡಾಸಂ. ೩-೭ : ೧೧೭1). ತಳಗೆನ್ನು : ಪಿ. ತಂಗು ; ನಿಲ್ಲು : ಮಳೆ ಬೆಳೆಯಲಿ ಸಂತತಿಪ್ರವಡದು ಜನ ತಳಗಿದುದತಿಹರುಷದಲಿ (ಕಾವಿ. ೩-೦೦) ; ಎಲೆ ಬಾಲೆ ತಾಮಾಂಬಿ ತಾವು ಕೊಟ್ಟರೆ ತಳಗೆವು (ಹಳ್ಳಿಪಾ.೨೫); ರಂಗದೇವರಂ, ಪ್ರತಿದಿವಸ ಒಂದೊಂದು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಆ ರಾತ್ರಿ ಅಲ್ಲಿ ತಳಗಿ, ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜೆ ಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಕಾಖಂಚಿ. ೨೮). ತಳಗುಂ : ಪಿ. ನೆಲ್ಕ ಗೀತವಾದ್ಯಾದಿಗಳಂ ರಚಿಸುತ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಳಿಗಿರುವ ಕಿನ್ನರ ಕಂಠರುಂ ಪಾಡಿದ ದೇವರ್ಗಳ ಸಮೂಹಂಗಳಿಂದಲೂ (ಭುಕು. ೦೩೦) ; ತಮ್ಮನ ದಂಡು ಬೆಂಗ್ಕುಂಗೆಗೇಗಿ ತಳಗಾನ್ನವೆ (ಗಾಹಿ. ೦೬). ತಳುಗು : ಪಿ. ಮೊಳಗಿದ್ದೆ. ನಿಜತತ್ವರವದರಿ . . . ತಳುಗಿದ್ದೆ ಶ್ರೀ ಸಮವಸರಣದಿ ದೇವ ಸಲಹದಂ (ಸಣಕ್ರ ೦-೪೦) ; ಮೈಸೂರಿನ ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿಯು ಹದಿನೈದು ದಿನ ಇಲ್ಲಿ ತಳುಗುತ್ತಿತ್ತು (ಜುಟ್ಟಿಹ. ೬೫); ಹೊಹೊಗಲೆಯುವ ದುಂಬಿಯ ಚೆಂದದ ಕಂಗಳ ಮುಟ್ಟುತ ಲರಿಜಣ ತಳುಗದೆ (ಗೋಕಾವಿ. ೫೯-೪). ತಳುವ್ದು : ಗಿ. ಎಸಗೆ ಪರಸೇವೆ ಪರಾಙ್ಮುಖವೆಂದು ಒಡೆಯರಿಗೆ ಎಡಮಾಡೆಂದು ಎಸಗೆ ತಳುವೆಂದಡೆ ಒಪ್ಪುವರೇ ನಿಜ ಶರಣರು (ಮೋಕಾಮ. ೨೦-೮೪) ; ಬರವನೆಳಸಿರ್ದಯ್ಯ

ದೇವ ತಳುವಿದನೆಂದು ಉರವಣಿಸಿ ಬರುತಿರ್ದ ತಂದೆ ಮುಳಿಯದಿರೆಂದು (ಬಸ. ೬-೧೪) ; ತನಯನೆಂದುಂ ಬಜ್ಜ ಹೊಕ್ಕಿಂಗೆ ಬಾರದಿರೆ ಮನ ನೊಂದಿದೇಕೆ ತಳುವಿದನೆನ್ನ ಕಂದನೆಂದನಿತ (ಹರಿಶ. ೦೩-೦೦) ; ಅವ್ವೆಯು ತಳುವಿದಡೆ ಭರವಸದ ಬಂದೂಡುವನು ತಾನೇ (ಬಸವ. ೮೭-೯೦) ; ಗೆಳೆಗೆ ತಳುವಿದೆ.ಡಣ್ಣಿಯಿಳಗಿಹೆನಿದ ರಕ್ಷಿಸಾಹಥ (ಕಾತಿರಾ. ೯೭-೩೦) ; ಬಳಿಕ ನಂಬುಗೆಗೊಂಡು ಜೋಡಾಯ್ ಬೇಗ ತಳುವದೋಡಿದು ದೆವೆದನೆಗೆ (ಲಂಷವಿ. ೦೮-೦೦೦). ಪಿ. ಎಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿ ಗಿಡಗಿದಡೆಲಿ ತಳುವಿ, ತಳುವಿ ಎದಗಡಲಲಿ ನೆಗೆವ ಭಾವವೀಚಗೆಳನು ಮೊಗೆಯುತಿರುವುದೊ (ನಡುಂ. ೫೦-೦೦). ೪. ನಾವತಿಕಾಶವಾಗಿ ; ನಿಧಾನವಾಗಿಂ : ಗುಣವತಿಯು ನಡೆ ತಳುವಿ ತ್ಯಕ್ಕೆ ಕೂಡೆ ಭಾವಂಗಳಂ ನುಡಿ ಬಳಲ್ವೊವ್ವುತಿರೆ ಮೆಲ್ಲಿನ ಗುಣಾಗಳಂ (ಬಸ. ೦-೦೦೦). ತಳುಹು೩ : ೧. ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ತಿಳಿ ನೀ ಎಂದರೆ ತಳುಹದೆ ತನ್ನ ನಿಜವ ಕೂಡಸೆ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲೇಂದ್ರ (ಸಿದ್ಧವ. ೦೦-೫೯) ; ಎನ್ನ ಒಡಿಯು ಬೀಳಿಸುವದಿಲ್ಲಿಯೊಳಗಿಗೆ ನೀವು ಕೇಳ ತಳುಹದೆ ಬನ್ನಿ ಬೇಗ (ಪಾಂಡಿತ. ೪೮-೦೪) ; ಇನ್ನು ಬಾರನೇತಕವನು ? ಫಲ್ಗುಗಲು ನಳೆಯಲಿಂದು ಬರಿದೆ ತಳುಹುತಿರುವನೆ ? (ಕವಿಕಾ. ೩೩-೫). ಪಿ. ನಾಳೆ ತಾಬಿರನೇಕೆ ತಳುಹುವ ಕಾಲವನು ಕರುಣಾಳುವೆಂಬ ಘಾಲಮಾತಾತಿರಲಿ ತೋಜಿಸಿನುತ್ತ ಹಲುಬದಲಳು (ರಿಷಾಗಿ. ೪-೫-೭೦). ಪಿ. ಶಾಂತಕೊಲ ತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾವೆಯೊಂದು ತಳುಹಿಂದಾಗ ಗಾಳಿಯಂತೆ ಸುಳಿದು ಸೋಂಕಿ ಹಾಯನೇಕೆ ತೂರಿದೆ ? (ಕವಿಕಾ. ೮೭-೦೪). ಪಿ. ಹಿಂದೇಟು ಹಾಕು ; ಹಿಂಜರಿ ; ಆಳಂಕು : ಎನಿತೋ ಕೋಗಿಲೆಗಳ ಸುಚಿಸ್ಮೇರಲಯ ಹಿಸುಕಲು ತಳುಹದ ಕಲಿಭಟಿನಿವನು (ಕವಿಕಾ. ೪೨-೦೪). [ತಳ್ + – ವು]

ತಳ್ಳು೨, ತಳುವ್ವು, ತಳುಹು೩ (ನಾ). ೧. ತಡ ; ವಿಳಂಬ ; ನಿಧಾನ : ಬಾಡಿದುದೇಕೆ ನಿನ್ನ ತಮುವಲ್ಲರಿ . . . ನಿನ್ನಳಕಸಂತತಿ ನೀಟ್ಟಿರಲೇಕೆ ತಳ್ಳುವೆಂಬ ಮಾಡದ [ಶಾಂತ. ತಳ್ಳಾದದ] ವೇಟ್ಟಿಗೆ (ಭುಜಬ. ೫, ೦-೬೪). 'ತಳ್ಳುಗೆಯ್ದ' ಪರಾ. ಪಿ. ಆಧಾರ ; ಅವಲಂಬನ : ದಾನ ಪರನಂ ನಿರ್ಜನ್ಮತಮಾನನಾರೂಢ ವಿವುಳ ವಂಶನನಂತೆ.ಂದಾನಯಿನಪಾಯಪಂಕದೊಳೇನಿಂ ತಳ್ಳೆ [ಶಾಂತಾ. ಲ್ಪಿಲ್ಲ ದಿರ್ದಂದಂ ಕಾಣಿಸಿದಂ (ಕವಿರಾ. ೭-೦೩೯). ತಳುವ್ವು : ೧. ಎಲ್ಲರ ಮೆಯ್ಯಳೊಳಂ ತಳುವಿಲ್ಲದ ಬಾಸುಣ್ಕಿಳೊಗೆಯೆ . . . ನೆತ್ತರಿನೆ ಕಾಱಿ ಕಿದರ್ದರ್ (ಪರ್ಮಾಮ್ಯ. ೬-೨೦೬) : ಮುಳಿದು ವಿಯುಕ್ತ ವಲ್ಲಭನಂ ತಳುವಿಲ್ಲದೆ ತಬ್ಬಿಗೊಂಡುದು . . . ವಿಸಲವಿಗಳಂಬನೋ ವುದಿದ ಮಾಗಿಯ ಶಿತವಿಜ್ಯಂಭಣತನಂ (ಉಸುಮಾ. ೬-೨೦) : ಖಿಲ್ಲರಿವದಿರ ಬಿಡಿಸಿದೆಗಡೆ ತಳುವಿಲ್ಲದಹುದಪಘಾತ (ಉಷಾಹ. ೪೦-೨) ; ತಳುವ ಮಾಡದೆ ಹೇಳೆಮತ ಹನುಮಂತ ಘರ್ಜನಿದ (ತಿಷಿರಾ. ೬-೩೬-೯). ಪಿ. 'ತಳುವಿಕ್ಕು' ಪರಾ. ಪಿ. ಅವಕಾಶ (?) : ಅವನೊಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾತುಗಳ ತಿಳಿದು ನುಡಿಯಬೇಕು ತರಬೇಕವನನು ತಳುವುಟು ತವಕಿಬೇಡ (ಉಂಗಾಷ. ೨೪-೦೦). ತಳುಹು೩ : ೧. ಅಲ್ಲಿ ತಡಿಹಿಡಿದು ತಾಂ ತಳುಹಿಲ್ಲದೆ ನಿಜದೇಶಕೆಯ್ದಿವಂದು (ದರ್ಮಪ. ೨-೬೯) : ಇಳೆಯ ಪಾಲನ ನೀನು ತಳುಹ ಮಾಡದೆಯಾಗ ಕಳುಹುಯೆಂದನಿರೆಯೆ (ಹರಿಚ. ೫೬) ; ನೆಳನಮಿತ್ರನ ಸುತನಳಿಯನ ಪತ್ರನ ಗಿಳೆಯನ ಬಾ ಯಿ ಗಾ ಹು ತಿ ಯ ತಳುಹ ಮಾಡದಿಯತ್ತನೆ (ಅಲ್ಪಂ. ೨-೩).

ತಳುಮಾಡು, ತಳುವಮಾಡು ೧. ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡು : ಕಾಳೆಗಮನೆನ್ನೊಳು ತಳುಮಾಡದೆ ಮಾಡಲೆನ್ನ ಭುಜಬುಲಮಂ ನಿನಗೆ ತೋರ್ಪೆಂ (ಭುಜ್ಜಕ್ಕ. ೫-೩೨ ಪ) : ಮಾಡದಿರಿಳಿದು ಮೇಲ್ಕಾಳಗೆಯೊಳು ತಳುಮಾಡದಿರಿದು (ಧರಿಕ. ೦೩-೬) ; ಎಲೆಲೆ ವೈಷ್ಣವ ಪೊಱಮಡು ತಳುವಮಾಡದಿರಿನ್ನೆನುತ (ಬಸವ. ೩೨-೩೪). ಪಿ. ತಂಗಿಗ ; ಉಳಿ : ಆತನ ಪೊಳಲೊಳು ನಾಲ್ಕಮ್ಬು ಮಾಸ ತಳುಮಾಡಿದನು ಪ್ರಭುಂಜನ ವೃಥಿವೀಲಲನಾಧಿಪನು (ಪ್ರಭಾಚ. ೨-೨೬). ತಳುವಾಗು = ತಡವ್ಹಾಗು : ಒಲ್ಲೆ ಎನ್ನೊಡೆ ಕಹಕೆತಾಂಬ ದಿಂದವ ಹಜೆಯಿಂ ಬಂದು ಹಾಡಿರೋ ಚೆಟಿತಿಯರಿರಾ ತಾಳವಿರಿ [ಲ್ಲಿ] ತಳುವಾಯಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೮-೩೫). ತಳ್ಳಲ್ಲದೆ = ತಡವಿಲ್ಲದೆ ; ಕೂಡಲೆ ; ಬೇಗನೆ : ಪಾಂಡವಮಾನಾ ತಳ್ಳಲ್ಲದಿಂದಿರಿದುವೆಂದು (ಪಂಚಾಶ್ರ. ೫-೭೪) ; ಪುಜವ ಭಕ್ಷ(ಕ್ಷ)ನಕ್ಕೆ ಮುಕ್ಕಿ ತಳ್ಳಲ್ಲದೆ ಕೂಡುಗೆಂದು ಪೊಗದ್ದ(ದ್ದ)ಂ (ಎಇ. XVI, ೩-೯ : ೧೮೦) ; ನೀನೀಗಳ್ಳೆಲ್ಲದೆ ಬೆಸಸೆನ್ನಂ ಭೂವಲ್ಲಭನುನಿನಿಂದೆ ತಂದಪು ಚಿಂದ್ರ ಮುಖೀ (ಶಾಪಂಗಂ. ೪೧೩) ; ಪೊಪೆಯೀಗಳ್ ತಪಂಬಡೆಲಿಂದುತ್ತಮ ಸತ್ಪನಿರ್ಜರಿಗಣಾ ಸಿಂಹಾಸನಂ ಭೀರಿ ಬೆಳ್ಗೊಡಿಯಂತಲ್ಲಪನೊಲ್ಲದರ್ ನರಸಂ ತಳ್ಳಲ್ಲದಾನ್ಮನದಿಂ (ಅಷಿಪು. ೦೦-೪೪) ; ಎಲೆ ತೀಡುವ ತೆಂಗಾಳಿಯ . . . ತಳ್ಳಲ್ಲದೆ ಕಾದುಲನಂ ತಂದೊಡೆ ನಱುಸುಯ್ಯುಲರಿಂದಂ ನಿನ್ನನಾಗಳುಂ ನೆಱೆ ಪೊರೆವೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೭೦). [<ತಳ್ಳು೨]

ತಳ್ಳುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡು : ಪ್ರುದಭ್ರಕ್ಷರಿಸುವನ ಭವಂ ಕುಡದೀಗಳ್ಳಳ್ಳುಗೆಯ್ದುನಾಂ ಸ್ಮೆರಿಪೆನಲ್ತು (ಪ್ರಷಿಪು. ೨೫-೨೯).

[ತಳ್ಳು೨ + ಕೆಯ್]

ತಳ್ಳಂಕ, ತಳ್ಳಂಕು (ನಾ). ೧. ಚಿಂತೆ ; ಕಳವಳ ; ಕಾತರ : " ನಿಡಿಮಿಡಿ ಯೆನಲ್ಕಳಂಕಮಕ್ಕು " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೭೬) ; " ನಿಡಿಮಿಡಿ ಕಾತಳಮೆನಲ್ಕ ತಳ್ಳಂಕ " (ಕಬ್ಬಮಂ. ೫೦) ; ತಂದು ಪೂ ಮಾಲೆಯಂ ಸಾದರ ದಿಂದಾವಗೆ ತಾನಿಕ್ಕುವಳೊ ತಡೆಯದಿರಿಂದಿತು : ತಳ್ಳಂಕದಿಂದೊಂದಿರ್ದಂತೆಯೆ ವೀಕ್ಷಾತುರಮಯ ನಯನಾನೀಕಮಾ ರಾಜಲೋಕಂ (ಶಾಂತಿಕ್ಕ. ೪-೨೫೬) ; ನೀವೇನಿಂದಿರ್ದೆ ನಿಮ್ಮುಣ್ಣ ದೇವನ ಮುಂದೆ ಭಾಷೆಗ ತಂದಿರ್ದ ತಳ್ಳಂಕವನು ನಾಗೆಂದು ಕೂಡುವಿರಿ ಕೌರವನ ತಮ್ಮಂದಿರ್ಗೆ ನೀವೆನಿತ ಸುಳಿದನು ಸಿಂಹನಾದದಲಿ (ಕಬ್ಬಾಳ್ಕ. ೦೯-೩೨) ; ಹಳ್ಳಿಗರಾ ನೀರೆಳಿಪೆ ನೀಱಿಯಂದ ಪೊಂಬಳ್ಳಿ ಮಿಯ್ಯಂಡು ವಿರಿಹದ ತಳ್ಳಂಕದಿಂ ಮಿಯ್ಯಮಾಡಿದು ಬಿಳ್ದು ನೋಳ್ಪರ ಳೊಳ್ಮೆಯಿಂದು ನಿಗಿಸುವರಲ್ಲಿ (ಕಂಡಾಷಾಂ. ೨-೪೪). ಪಿ. ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ; ತಲ್ಲಣ : " ದಿಳ್ಳವಾಲ್ ತಲ್ಲಣಮದು ತಳ್ಳಂತಮು ಭೀತಿಯಕ್ಕುಂ " (ಶಾಕಿ. ೩೭) : ಕುಳ್ಳರ್ ಕಂಡಿಸುವ ಭಕ್ಷನಂ ಸೈತಿಡುತ್ತಿ ತಳ್ಳಂಕದಿಂದಲಿ ಬೆಬ್ಬಳಿಪನಂ ಮಾಣಿಸುತ್ತೆ (ಸೀಪು. ಡಿ. ೭೬-೨) ; ತವತವಗೆ ತಳ್ಳಂಕದಲಿ ಪಾಂಡವರು ನಡುಗತು ಪಾರ್ಥ ಬಲು ಗರವಮಿದಂತಿರೆ ಮೊಕಸಾದನು ಬೆರಳ ಮೂಗಿನಲಿ (ಅಷಾಪು. ೬-೩೬) : ನೀರಾಡುವಾ ಮೊಗ ನಿಡುಸೆಂಯ್ದ ನಾಸಿಕ ತೇರ್ಪುಸಿವಾ ತಳ್ಳಂಕ (ಕ್ರಿಪಾಂಡಿ. ೪-೯೫). ಪಿ. ಆಲಂಗಾಟ ; ಹೊಯ್ದಾಟ ; ಚಲನೆ : ತಗ್ಗಿದುದು ಧಾತ್ರೀತಳಂ ಕುಲಾಚಲಚಯಂ ನೆಗ್ಗಿದುದುಸಿರ್ವೆಯ್ದ ಬಸಿಂ ತಳ್ಳಂಕದಿಂ ಮುಗ್ಗಿದುದು ದಿಕ್ಕರಿಕುಲಂ . . . ಆ ಬಲದ ಭಾರದಗ್ಗಳಿಯಂತೊಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪೮-೫). 'ತಳ್ಳಂಕಗೆಂಟ್ಟು' ಪರಾ. ಳಿ. ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : ಅಳ್ಳಿಯಂ ಕೊಳ್ಳಿಯಿಂದಿವಪೋಲ್ ಪೇಳದರ್ ತಳ್ಳಂಕಮಂ ತಿಳಿಯದೆ ಪೊಳ್ಳನಿವಮಂ (ಕಾಂಡಿರಾ. ೧೩೯-೩೩೦). ತಳ್ಳಂಕಿಸು ಸಿ. 'ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟುವ', 'ತಳ್ಳಂಕಗೆಡೆ' ಪರಾ.

ತಳ್ಳಂಕಂಗಟ್ಟು, ತಳ್ಳಂಕೆಗಟ್ಟು, ತಳ್ಳಂಕುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಳಲಾಕಾಡು ; ತಂಬಿಬಿ ಸೊಸಿಯ : ಪ್ರಳಯಕಾಲ ಜಾತೋತ್ಸಾತ ವಾತ ನಿರ್ಘಾತದಿಂದವುಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟುವ ಜಳನಿಧಿಗಳಂತೆ (ಪಂಚಾಶ್ರ. ೦೦-೬೫ ಪ). ತಳ್ಳಂಕಗೆಟ್ಟುವ್ : ೧. ಸುರವಿರಚಿತ ಮಂದಾನಿಳಾಂ ದೋಳದಿಂದಂ ಸುರವನಿಯೊತ್ಪಾತದಿಂದಂ ದೆಗೆ ಗಗನತಳಂ ತೀವಿ ತಳ್ಳಂಕ [ಶಾಂತಾ. ಕು]ಗುಟ್ಟುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಅದಿಪು. ೦೦-೦೦) ; ತನ್ನೊಳ್ಪೆಲೆವೆಟ್ಟಿ ರಾಗರಸವಾಗ್ಮೇಘ ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟುವ ಪದ್ಮಾಕರದಂತೆ ಕಾಂತೆ ತಳೆದಳ್

ಬೇಱೆಯಾದು ಲಾವಣ್ಯಮಂ (ಸುಭಾಷಿ. ೪-೪೮) ; ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟ ತ್ತುತೀರ್ದುದು ದಾಗ್ಮಾಂಬುಧಿ ವೀರಂಭೀರಭಾವಮಿವೆ ಮಿಂದಂ ಚಿಣ್ಣಂ (ಆದಿಪು. ೩-೧೪). ೨. ತುಳುಕಿಸು ; ಆಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲಲಗೊಳಿಸು : ಜಗುನೆಯ ಮಡುವಂ ತಮ್ಮರಿಯರ ವಿಟ ನಿತಂಬಬಿಂಬಗಳ ಘಟ್ಟನೆಯೊಳಮರಿ ದಿಗಿದೊಗೆದ ಮೊಲಗಳಳ್ಳೀಂನಿಳಿಳಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕ [ಪಾಣಾ. ಕ] ಗುಟ್ಟ ನೀರಾಟಮಾಡುವಾಗಳ್ (ಹರಿವಂ. ೩-೬೨ ವ) ; "ನೀರನ್ನು ಟ್ಟುಮಂತಿ ಹೊಡೆ, ಎರಡು ಬಾಹುಗಳಿಂದಲಲೂ ಅಪ್ಪಲಿಸು" (ಪ್ರಯೋ.). **ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟು** : ೧. ಲಾವಣ್ಯರಸಂ ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟಿ ವಿಳ್ಳಿಸಿ ದಳ್ಳಱಿ ದಾಡುವ ಜನೇಂದ್ರುಶಿಕುವಂ (ಪಾಂಡವ. ೦೦-೮) ; ನಾನಾವಿನೋದಂಗಳಿಳ ಚಿತ್ರರತಕ್ರೀಡಾವಿನೋದಂಗಳಿಳ ಮೆಱೆವ ಕೂಟಂಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಲಾವಣ್ಯರಸಂ ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟುತ್ತಿರೆ ಕರಮಸೆಗುಂ ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಸುಃಮಾ. ೪-೬೩). ೩. ಕಳವಳಿಸು ; ಕಾತರಿಸು : ಓರಿರ್ವರನೊಡ ಲೊಳಡಸಿಕೊಳಲ್ ಕಡಂಗಿಹುವ ಕಡ್ಡ ವಣ್ಣಯುಂ . . . ವೇಲ್ಲಾಯಲ್ ಮನಗಿಸುವಸವಸಮುಮನಂತ್ತೆ ಸೊಲ್ಲುಂ ಜಗ್ಗಯದ ತಲ್ಲಲಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕು ಗುಟ್ಟುವಳರ್ಕೆಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೦೦-೮೫ ವ). [ತಳ್ಳಂಕ + ಕುಟ್ಟು$_{1}$]

ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್, ತಳ್ಳಂಗೊಳ್, ತಳ್ಳಂಕಗೊಳು, ತಳ್ಳಂಕಗೆಳ್ಳು, ತಳ್ಳಂಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆದರು; ದಿಗಿಲುಬೀಳು ; ಭಯಪಡು: ಕರಿಕಾರಾಗ್ರದಿಂ ಮುಱಿದ ತಳರಿ ತದುತಿ ಮರದ ನಿಡುಗೊಡಿಂಗಳಱಿಯು ದೆಱಿ ಮಱಿವರಿಸಿ ಕುಳ್ಳರ್ದು ಪಸಿಯ ಪಗಿದೊಳ್ ಕಾಲ್ ಜಿಗಿಲ್ತು ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್ವ ಸಮಯದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ ೫-೩೫ ವ) ; ಬಳ್ಳಿವರವ ಮಿಂಚಂ ಕಂಡು ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಂಡು ಕೀೞ್ ಮೈ ಬೈಗಱೆದು ಜೋಡಿಗನ ಬರವನೆ ಪಾರ್ವ ಮೆನ್ನಡಿಕ್ಕಿಗಳ್ ತಂಡದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪-೩) ; ಪರಿಯರ್ ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್ವರಲ್ಲರೊಳ್ ಬೆರೆಯಲ್ (ವೀತಿಮಂ. II, ೩೦೦). **ತಳ್ಳಂಕಗೆಳ್ಳ್** : ೧. ತರ್ಕಗಳ್ಳಂಕಗೆಳ್ಳ್ ವ್ಯಾಕರಣಗಳ್ ವಿಜ್ಞರಾಗಿ (ಅಭ್ಯು. ೪-೬೬ ವ) ; ಕ್ಷೀಣವಿಲ್ಲದೆ ಮಣಿದು ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ವ ಬಿಜ್ಜಳಿಗೆ ಬಸವೇಶನೆಂದಂ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೭-೮೬). ೨. ಆಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೆಳ್ಳುಂ : ಪದಘಾತಕ್ಕವನೀತಳಂ ಕಱಲೆ ಪಾತಾಳಾಜ್ಞಿ ತಳ್ಳಂಕ ಗೊಂಡುದು (ಗದಾಯು. ೪-೦೦) ; ವನಧಿಗಳು ತುಳುಕಾಡೆ ತಾರೆಕ ತಿಗಿದಱಿ ತಳ್ಳಂಕಗೆಳ್ಳೆ ಮೇದಿನಿ ಸುರಾಚಲುವಲುಗೆ ಬೊಬ್ಬೆಱಿದುಬ್ಬಿದನು ರಭಸ (ತೊರವಿ. ೩-೬೬). **ತಳ್ಳಂಕಗೊಳು** : ೧. ಪರಶುಧರನದುತನನುಭವಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳುತಿರುತಿರ್ದನು (ಪಂಚಾಶ. ೪-೧೦೬). **ತಳ್ಳಂಕಗೆಳ್ಳು** : ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾಗದೆ ತಳ್ಳಂಕಗೆಳ್ಳದೆ ಬೆಚ್ಚಿಬ್ಬಿಯಕ್ಕದೆ ಜೋಕೆಯಂಬೆರು . . . ಒಂದೊಂದು ಕಲಿಯ ಮೈಯುಬ್ಬುವ್ದೊಲು ಕೇಳಿಸಿದರು (ಭರತ. ೦-೭೦) ; ತಳ್ಳಂಕಗೊಂಡು ನಾ ಪಟ್ಟ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅವನಿಟ್ಟ ಫಲವಿಷ್ಟೆ? (ಗಡಿಕ್ಷ. ೭೮) ; ಯಾವ ಕಡೆ ಓಡೋಣ? ಎಂದು ಪೌರರು ಕುದಿರು, ಅದಿರಿ, ಅಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಂಡರು (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೩೫). **ತಳ್ಳಂಕುಗೊಳ್** : ೧. ಟಂಕಾರರವಂ ಕಿವಿಯಂ ಭೋಂಕೆನೆ ಮಿಗೆ ತೀವ್ರ ಪುಗುರ್ ದೆಸೆಗಾಣದೆ ತಳ್ಳಂಕು .[ಪಾಣಾ. ಕ] ಗೊಳುತಿರ್ದ್ ವಸಮ್ಮಗಮಂ ಕವಿತಂದೆಟ್ಟುದಾಗ ವನಚರನಿಕರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೨-೭೬). [ತಳ್ಳಂಕ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟಿಸು (ಪ್ರೆ). ಕಳವಳಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು: ಕಡಲಲ ಕೈಗಾದು ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟಿಸಿ ವಿದ್ವಿಣ್ಮಾಲಪ್ರಕಾಂತೆಯ ಕರ್ಳದಿಗಳ್ ರುಧಿರ್ಲ್ಲಂಬಿನಂ ಪೋಕ್ಕೆ ದರ್ಪಿಸುಗುಂ ದಕ್ಷಿಣ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇರೀರವಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೮-೦೨).

[ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು (<ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು) + – ಇಸು$_{3}$]

ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಸು; ಭಯಪಡಿಸು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು: "ತಡಮಾದಿಂದಂ–ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸಿದಂ" (ಪಪುರ. ಪಠ. ೨).

[ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ (<ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_{3}$]

ತಳ್ಳಂಕಗೆಳ್ಳು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೆಳ್ಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸು : ವಿಲಯವಿರೋಧನಸಂನ ಭಾಳಲೋಚನದಗ್ನಿಕಣಂಜಿ ತಾಪಿಸಿದವು ಜಗತ್ತಯವನೆಸರಿತಾವದಲಿ ತಳ್ಳಂಕಿಸಿತು [ಪಾಣಾ. ಸುತ] ಮೇಲಾ ಪುರಂದರ ಧನದ ಯಮ ವರುಣಾದಿ ನಿರ್ಜರರ (ಸಿ.ಶತ. ೬-೨೪-೦೪). ೨. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಳ್ಳು ; ಆಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲವಾಗು : ಕೂಡೆಕೂಡೊಗೆವ ಬಿಸುಸುಯ್ ಬಳಲ್ವ ಕಣ್ ತಳ್ಳಂಕಿರ್ದೆ ದೈನ್ಯವಚನಮಿನಿತುಂ ಕೃಪಿ ಬೇಱೆಂದುದ ನೊಗನಂ ನೂಸಿ . . . ಪಾಡಳವ ವಿರಹಿಣಿಯರೇಂ ಬಂದರೋ ಶಾಂತಿಮಯನನೀಕ್ಷಿಸು ವಾಸೆಯುಂ (ಹರ್ಷಚ. ೬-೭೦). [ತಳ್ಳಂಕ + – ಇಸು$_{3}$]

ತಳ್ಳಂಕು.'ತಳ್ಳಂಕ' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಭಯದಿಂದ ಕುಸಿ,–ಉರುಳು,–ಬೀಳು : ಮೆಟ್ಟಿದ ಧರಣಿ ಧರಣಿಯೆಗುರ್ದಿಸೆ ಚತುರಂಗಬಲವನಿತುಂ ಚತ್ರದ ಬಲಗಳಂ ತೊಡಗೆಡಪಿದಂತಕ್ಕಾಗಿ ತಳ್ಳಂಕಗೆಡೆದೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೦೪-೬ ಪ).

[ತಳ್ಳಂಕು (<ತಳ್ಳಂಕ) + ಕೆಡೆ$_{1}$]

ತಳ್ಳಂಕುಗೊಳ್ 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳವಾಱು$_{1}$ 'ತಳ್ಳವಾಱು$_{3}$' ನೋ.

ತಳ್ಳವಾಱು$_{2}$ 'ತಳ್ಳವಾಱು$_{3}$' ನೋ.

ತಳ್ಳಮಳ 'ತಳ್ಳವಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಮಳಗೊಳ್ಳು 'ತಳ್ಳವಳ್ಗೊಳ್ಳು' ನೋ.

ತಳ್ಳವಾರಿಕೆ (ನಾ). = ತಳ್ಳವಾಱು$_{3}$: ನಿಬ್ಬರದಿ ಬೆಂಡಾಗಿ ಭೂಪತಿ ದುಬ್ಬು ದುಮಱಿಂದಾಸರು ಬಸುರಿನ ತಳ್ಳವಾರಿಕೆಯು ಉಬ್ಬುಸದೊಳಾರಿ ಮಸಗಿ ಮರುಗಿದರಿಬ್ಬರಂಗದ ನೋವನೀಕ್ಷಿಸಿ ತಬ್ಬಿದನು (ಕೃಷ್ಣಲೀ. ೯-೦೩).

[ತಳ್ಳವಾರು (<ತಳ್ಳವಾಱು$_{1}$) + – ಇಕೆ]

ತಳ್ಳವಾರು 'ತಳ್ಳವಾಱು$_{1}$' ನೋ.

ತಳ್ಳವಾಱು$_{1}$, ತಳ್ಳಬಾಱು$_{1}$, ತಳ್ಳವಾರು, ತಳ್ಳವಾಱು, ದಳ್ಳುಬಾಱು (ಕ್ರಿ). ಕಂಬಿಸು ; ತತ್ತರಿಸು ; ತಬ್ಬಲಿಸು ; ಧೈರ್ಯಗುಂದು : ಹುರಿದ ಧೈರ್ಯದ ತಳ್ಳವಾಱುವ ತರಳಕ್ಷದಯದ ದೇವರಂದ್ರನವಱಿ ಕಂಡರು ತವ್ಮೊಳಾಳೋಚನೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಕುಮಾಳ. ೬-೦೨). **ತಳ್ಳವಾಱು**$_{2}$: ಕಂಬಿದರು ಕಾತರಿಸಿ ಕಳವಳಿಸಿ ಮಱುಗಿದರು ವನಗುಂದಿದರು ಮೈಮಱೆದರದ್ದರಿ ಕೋಡಜಲಧಿದೊಳಜುಗೊಂಡರು ತಳ್ಳವಾಱುದ ರವರು ನಿಮಿಷದೆ (ಕುಮಾಗ. ೯-೩೭); ಸತ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮಲಜನಿತ ದೇಹದಲಿ ಯಾನೆಂದಲಸದೇ ಬಗೆದಜ ಕಾಂತ ತಳ್ಳವಾಱುವರೆ (ವಿಕ್ರಾಗ. ೦೦-೩-೩೮). **ತಳ್ಳವಾರು** : ತಳ್ಳವಾರಿತು ವೈರಿಸೈಗಳ್ ಬಾಯ್ಬುದುತುಲಳ್ಳೆವೊಯ್ದು ತಲಿರಲ್ (ತುಕಾಗ. ೫೦-೩೪); ತಳ್ಳವಾರಿತು ನಿಲ್ವತರದೆನಿತ ಜಲಜಲಧಿ ಚಲ್ಲುತಿರ್ದುದು ನಿಮ್ಮ ರಾಯ ರಾಯರುಂ ನೆರೆದೆಲ್ಲವೊಯ್ತಂತ . . . ನಿಂದಿರ್ದರಾ ಕಲ್ಲಬ ಮರಗಳಂತೆ (ತುಕಾಗ. ೬೯-೩೦). **ತಳ್ಳವಾಱು** : ಮಲಗಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನೆನೆ ತಲ್ಲಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯನುನರರೆದೊಳಿದು ದಾಯುಧವಂಬು ತಜದರಿ ತಳ್ಳುವಾ[ಪಾಣಾ. ಬಾ]ಱಿದನು (ಕುಮಾಭಾ. ೦೨-೦೫). **ದಳ್ಳುಬಾಱು** : ರಣಕೆ ತವಕಿಸಿ ಬಳಿಕ ತಾಗುವ ಕಣಿಯ ದಾಗಿ ದಳ್ಳುಬಾಱು[ಪಾಣಾ.ತಳ್ಳುವಾಱು]ವ (ಕುಮಾಭೀ. ೯-೩೪). 'ಅಳ್ಳೆಬಾಱು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳ್ಳಮ್ಬಾಱು, ತಳ್ಳವಾಱು]

ತಳ್ಳವಾಱು₂, ತಳ್ಳಬಾಱು₂, ತಳ್ಳುಬಾಱು(ನಾ). ಹೃದಯದ ವೇಗವಾದ ತುಡಿತ; ಅಳ್ಳೆಗಳು ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಧೈರ್ಯಗುಂದುವಿಕೆ; ಹೌಹಾರುವಿಕೆ: ಮರಳಿ ಮರಳೀಕ್ಷಿಸಿ ನಿಜಾಂತಃಕರಣದತುಳ ವ್ಯಥೆಯ ಸುಯ್ಲಿನ ಶಿರದ ತೂಗಿನ ತಳ್ಳವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳುಬಾ]ಱಿನಲಳಲಿದಳು ಕಾಂತೆ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೪೦). **ತಳ್ಳಬಾಱು₂**: ಬದುಕಿತೇ ತಲೆಯೆನುತ ಬಳಲುವ ವದನದುಸುರಿನ ತಳ್ಳಬಾಱಿನ ಕೆದಱುಮಂಡೆಯ ಕಲಿತ ಭಯದ ಸುಮಾಲಿ ಹರಿತಂದು . . . ಹಾಯ್ಕಿದನು ಬಲು ಬೆದಱಿಕೆಯ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೩). **ತಳ್ಳುಬಾಱು**: ಮೇಲಿನ 'ತಳ್ಳವಾಱು' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[< ತಳ್ಳವಾಱು₁]

ತಳ್ಳಸು (?) (ಕ್ರಿ). ತಲ್ಲಣಿಸು; ಭಯಪಡು (?): ಸೆಡೆದಂ ಚೋಳಂ ಕಳಿಂಗಂ ಸುಗಿದನಗಿದನಾ ಗೂರ್ಜ್ಜರ × × × ನಾಥಂ ವಲಪಂ ತಳ್ಳಸಿದ ನಿರದಟ್ಟೋಡಿದಂ ಮಾಳವ × × ×ನಾರಿಂ ಶರಣವೇಳೆನೆ ನಗುತಿರ್ದನಾಂದ್ರಂ (ಎಕ. VIII (3), ಸೊರಬ. ೫೮೬-೨೩; 1201).

[P ಇದು 'ತಳ್ಳಳಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಳ್ಳಳಿಸು 'ತಲ್ಲಟಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಳಾಗತಿಗೆಱೆ³ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು: ತಳ್ಳಾಗತಿಗೆಱೆಯಾ ಪಳ್ಳಮ್‌ಎಂಬದಱಾ ಪಡೇಯಮ್ ಬೆಸದವಂಗೆ ಅರೆ ಆಳ್ ತೆಱುವೊದು ಶ್ರೀ (ಪ್ರುಆರಿ. ೦೯೨೪, ೮೦-೧೧೨; 799). [ತಳ್ಳಾಗತಿ₃ + ಕೆಱೆ³]

ತಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಬಂಧ; ಸಂಗ; ಒಡನಾಟ; ಸಹವಾಸ: ಇವಗೀ ಪದುಮನಾಭನ ತಳ್ಳಿಯೆಲ್ಲಿಂದೆಲ್ಲಿ ಬಂತೆನುತ (ಪ್ರಹ್ಲಾಜ. ೬-೧೦); ಜನನ ಮರಣಮಿಲ್ಲ ಜಾತಿ ಸಂಕರಮಿಲ್ಲ ತನುವಿನ ತಳ್ಳಿ ತಾನಿಲ್ಲ ಎನಿಪುದು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿವಡೆದರಿಗೀಯನಕ ಪಾಲಿಸೊ ರಂಗಧಾಮ (ಶತಸಾಂ. ೧೭-೯೭); ಹಳ್ಳಿಗರಿಗರಿವಡದು ಭಕ್ತವತ್ಸಲ ನಿಮ್ಮ ತಳ್ಳಿ ಇಲ್ಲದ ಜಾವಳರ್ಗೆ ತೋರದು ಕಲ್ಪ (ಲಿಂಗಪು. ೬-೪). ೨. ಕಟ್ಟು; ಬಂಧನ: ಬಲ್ಲವರ ಸಂಗದಿಂದ ನಿಂದ ಸಂಸಾರದ ತಳ್ಳಿಯ ಹಱಿಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೦-೨೪೭); ಆ ಜಂಗಮ ಬಂದು ಎನ್ನ ಹುಳ್ಳಿಯಂ ಬಿಡಿಸಿ ತಳ್ಳಿಯಂ ಹಱಿದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦೯-೭೭೨); ನಂಬದಿರು ಮನೆಯನು ನಂಟರನು ಲಿಂಗವೆ ತಂಬಿಗೆಯು ವಡವೆ ಪಶುವು ತಳ್ಳಿ ಕಾಣೊ ಲಿಂಗವೆ (ಚಿದಾಕೋ. ೮೯-೦). ೩. ಗೊಡವೆ; ತಂಟೆ; ಗೋಜು: ಒಳ್ಳೆಯ ಠಾವಲಿ ಪುಟ್ಟದೆ ಮಱುವುಟ್ಟ ತಳ್ಳಿಯ ತೊಡಕು ಬೇಡೆನುತ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಿಡಿಯ ಕತ್ತಿಯ ತಂದು ಹೊಕ್ಕುಳ ಬಳ್ಳಿಯ ಕೊಯ್ದರರ್ಭಕನ (ಮೋಹತ. ೧೭-೨೦); ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮನೆವಾಳ್ತೆಯೆಂದೆಂಬ ತಳ್ಳಿಯವಳಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦-೨೪); ಪೊಣರ್ದು ಪೊಣರ್ದಾ ಮರಾಟರ್ ತಣಿದಾ ತಳ್ಳಿಯನೆ ಬಿಟ್ಟು ತಟ್ಟನೆ ತಳರ್ದರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೬೦-೫೭); ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಡಲ್ಲಿ ಟೊಳ್ಳುಜಾಲಿಯ ಮುಳ್ಳು . . . ಬಡಗಲ ತಳ್ಳಿ ಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೧೦); ಇದರ ತಳ್ಳಿಗೆ ಬರಬೇಡ (ರಾಜೀಂದ್ರ. ೪೭); ದೊಡ್ಡವರ ತಳ್ಳಿ ಬೇಡ (ಆಳನಿ. ೫೯). ೪. ಹೋರಾಟ; "ಬಂಡಾಯ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೫೦): ಸಂಗೊಳ್ಳಿಯ ರಾಯಪ್ಪನು ತಳ್ಳಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಮಾಮಲೇದಾರ ಕಚೇರಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟನು (ಕಭಾಗೆ. ೪೯೨). ೫. ನಿಂದೆ; ಅಪವಾದ: ಹುಸಿ ಕಳವು ಡಂಭಕವು ನುಸುಳು ಆಱಡಿ ತಳ್ಳಿ ಹಿಸುಣ ಹೀನಾದಯದ ಶಬ್ದಗಾರ (ಸುಸಾರ. ೬): ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ ಕೊಲೆ ಕುಟ್ಟು ಕಳವುಗಳ್ ತಳ್ಳಿಗಳ್ ಜಾತಿಸಂಕರ ಠಕ್ಕು (ತುರಂಗ. ೯೦-೭). ೬. ದೂರು; ಅಕ್ಷೇಪಣೆ: ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಗಳಿಸಿದ ಮಠಮಾನ್ಯವೆಂದು ಹೋರಾಡಿ ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿ ಮಾಡಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟವರು ಮಹೇಶ್ವರರಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I, ೩೩೧); ತಾನೆ ಚಿದಾನಂದ ತಾನಾದ ಬಳಿಕ ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿಗಳಿಲ್ಲ (ಚಿದಾಕೋ. ೧೦೦-೨); ಇದೆಲ್ಲಾ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದು ಇರುವದಾಗಿ ಅವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರೆ ದರಬಾರಿನ ತೇಜವೇ ಕಂದಿಹೋದೀತು . . . ಈ ತಳ್ಳಿಯು ಅಂಚೆಯ ಮೂಲಕ ಕಳುಹಿಸೋಣ ಅದು ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದೆ ಅರಮನೆಯ ಬಕ್ಷಿಯ ಕೈಗೆ ಬಂತು (ವಾಗ್ಮೇವಿ. ೨೨೭). 'ತರಳ್ಳೆ₁' ಪರಾ. ೭. (ಉಕ) ಕಣದಲ್ಲಿ ತೆನೆ ತುಳಿಸಲು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು: ತೆನೆಯ ಮೇಲೆ ಇಂದು ತಳ್ಳಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ).

ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿ, ತಳ್ಳುಬಳ್ಳಿ = ೧. ಬಂಧನ; ಕಟ್ಟು: ತನುವ ಗುರುವಿಗಿತ್ತು ಮನವ ಲಿಂಗಕ್ಕಿತ್ತು ಧನವ ಜಂಗಮಕ್ಕಿತ್ತು . . . ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿಯನೆ ಹಱಿದು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡ ಕಾರಣ ಚನ್ನಮಲ್ಲೇಶ್ವರನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮುಕ್ತಳಾದೆನಯ್ಯಾ (ಲಿಂಗವ. ೮೧-೯೦); ನಂದನಕೆ ನಲ್ಲಳಿರ್ದೆಡೆಗೆಯ್ದ ಲೆಳಸುವೆವೆ ಇಂದಿಳಾಧೀಶನಿಂ ತಳ್ಳುಬಳ್ಳಿಯದಹುದಱಿಂದಿಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುವೆ ವೆಂಬೆವೇ ಕಾವನಬ್ಬರಂ ಪಿರಿದಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಮ್ಮಕೌ. ೩-೨೦). ೨. ಗೊಡವೆ; ಗೋಜು: ಕಾತರಗೀತರವನು ನೀವು ನಿಮ್ಮಂಬು ಜಾತಾಕ್ಷಿಯರು ಬಲ್ಲಿರೈಸೆ ಆ ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿಯ ನಾವೇನ ಬಲ್ಲೆವು (ಭರಜ. ೯-೨೬); ಎಲ್ಲರ್ಗೆ ತಂದೆತಾಯೆಂದಿಬ್ಬರುಂಟೆಮಗಿಲ್ಲವಿಬ್ಬರ ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿ (ಭರಜ. ೫೯-೦೦೬). [ದೇ.ಕ ತುಳು. ತಳ್ಳಿ]

ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ 'ತಳ್ಳಿಯರ್ಜಿ' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಕಾರ 'ತಳ್ಳಿಕಾಱ' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ದೂರುವ ಸ್ವಭಾವ; ಚಾಡಿಕೋರತನ: ಸುಳ್ಳು ಗಳಾಡೋದು ಎಷ್ಟು ತಳ್ಳಿಕಾರಿಕೆ ಬೆಟ್ಟದಷ್ಟು (ಚಿದಾವ. ೩೨-೨).

[ತಳ್ಳಿಕಾರ (<ತಳ್ಳಿಕಾಱ) + – ಇಕೆ]

ತಳ್ಳಿಕಾಱ, ತಳ್ಳಿಕಾರ (ನಾ). ದೂರು ಹೇಳುವವನು; ಚಾಡಿಕೋರ: ತಳ್ಳಿಕಾಱರ ನ್ಯಾಯ ಪಟ್ಟಣಕೆ ಹರೆವುದು ಸುಳ್ಳೊ ದಿಟವೊ ಹೇಳು ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜಕಾ. ೧೦-೧೩೨). **ತಳ್ಳಿಕಾರ**: 'ತಳ್ಳಿಕಾರಿಕೆ' ಪರಾ.

[ತಳ್ಳಿ + – ಕಾಱ]

ತಳ್ಳಿಕೋರ (ನಾ). ತಂಟೆಕೋರ; ಜಗಳಗಂಟೆ: ಹಳ್ಳಿ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿ ಡಿಳ್ಳಿಯಲಿ ಕೊಲೆಯಾಗಿ ತಳ್ಳಿಕೋರಾರು ಪೆಚ್ಚುತ್ತ ಜಗದೊಳಗೆ ಒಳ್ಳೆತನವಿಲ್ಲ (ಕಾಲಸಂ. ೫೬-೨೦). [ತಳ್ಳಿ + – ಕೋರ₃].

ತಳ್ಳಿಮಾತು (ನಾ). ಅಕ್ಷೇಪಣೆಯ ಮಾತು: ನಿನ್ನ ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಲು ನಾನು ನಿನ್ನ ಆಳಲ್ಲ; ಈ ತಳ್ಳೀಮಾತುಗಳನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳ ಬೇಡ ಎಂದಳು (ನೀತಿಚಿಂ. IX, ೨೩). [ತಳ್ಳಿ + ಮಾತು₁]

ತಳ್ಳಿಯ 'ತಳಿಯಲಾರ' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಯರ್ಜಿ, ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ (ನಾ). ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ದೂರನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಅನಾಮಿಕ ಪತ್ರ; ಮೂಗರ್ಜಿ: (ಕಿ). **ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ**: ಯಾರೂ ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ ಗಿಳ್ಳಿಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೆಸರೆಬ್ಬಿಸುವ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಕಾನೂರು. ೪೮೩); ಇವರು ಕದ್ದು ಸಾರಾಯಿ ತಯಾರಿಸಿ ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವರೆಂದು ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ ಅಬ್ಕಾರಿಇಲಾಖೆಗೆ ತಲಪಿತು (ಭ್ರಾಂತಿಸು. ೭೧). [ತಳ್ಳಿ + ಅರ್ಜಿ₂]

ತಳ್ಳಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದು: ಇಲ್ಲದುದ ನೀನುಸುರೆ ಹೆಂಗಳಿಗುಳ್ಳುದೈ ಸತಿ ಕಾಮವೋಹದಿ ತಳ್ಳಿವರಿವಾ ಬೇಟದಾತುರವಾ ದಡದಕೇನೂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೬). [ತಳ್ಳಿ + ಪರಿ₂]

ತಳ್ಳಿವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಕೊಡತಿವಲೆ ಕೋಲುವಲೆ ತಳ್ಳಿವಲೆ ಬಳ್ಳಿವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯ ಹೊಱೆಗಳ ಬೇಡವತೆ ನೆರೆದುದೇನೆಂಬೆನು (ಹಜಕಾ. ೫-೮); ಹಲ್ಲುಮುಱಿದಹಿಯಂತೆ . . . ಹೆಬ್ಬುಲಿ ತಳ್ಳಿವಲೆ ಬಿದ್ದಂತೆ ಸಿಂಗನ ಕಾಲು ಮುಱಿದಂತೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೦೯-೩).

[ತಳ್ಳಿ ? + ಬಲೆ₁]

ತಳ್ಳಪೊನಲು (ನಾ). ಅನೇಕ ತೊರೆಗಳು ಸೇರಿದ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ : ಘಳುಘಳಿಸಿ ಕವಿವ ತೆರಿಗಳು ಹಳಚಿ . . . ಮುರಿದಿಳವ ಪೊಳವ ಸುಳಿಗಳ ಬಳಗಮಂ ಬಳಸಿ ಭೋರ್ಗರಿದು ಬೊಬ್ಬಿಡುವ ತಳ್ಳಪೊನಲಂ (ಹರಿಶ. ೦೦-೩೯). [ತಳ್ಳ + ಪೊನಲು (<ಪೊನರ್ಪು)]

ತಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೂಕಿಸು ; ದಬ್ಬಿಸು ; ದೂಡಿಸು : ಸ್ವಾಮಿಗಿಂತವ ಮಾಳ್ಪ ಮನುಜರ ಭೂಮಿಯಲಿ ನಿಜಸಭೆಯ ದಿಶೆಯಂ ಭೂಮಿಯೊಡೆ ಯರು ಪೊರಗೆ ತಳ್ಳಿಸುವಂತೆ (ಅರ್ಜು. ೫೦-೦೬) ; ಜನಗಳನ್ನು ಆ ಕಡೆ ಈ ಕಡೆ ತಳ್ಳಿಸಿ ದಾರಿಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಕೌಗಳ್ಳ. ೬೦೬) ; ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ತಳ್ಳಿಸಿದನು (ನೀತಿತಾ. I, ೮). [ತಳ್ಳು + –ಇಸು]

ತಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೊದಲಿಸು ; ನಿಂದಿಸು : ನಿಲ್ಲು ನಿಲ್ಲೆಲೊ ಮೂಢ ಮೂಲಕ ಕೊಲ್ಲಿರಿ ಕೋದಗಗಳನು ತಳ್ಳಸದಿರಿಂಗಗಂ ಮೈದೋಱುತ್ತ ಕೈದೋಱಲು (ಮೂಕಾಂಡ. ೩-೦೭). [ತಳ್ಳ + – ಇಸು]

ತಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೂಕು ; ದಬ್ಬು ; ದೂಡು ; ಸರಿಸು : ಹುಲ್ಲಾದರೂ ತಳ್ಳಿ ಹೋಹ ಜಲವ ತಡವುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೯-೯೦) ; ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆಯೆದ್ದು ಹಿಂದಕೆ ತಳ್ಳಿದನು (ಕುಮಾ.ಪ. ೬ಠಿಇ. ೩೦-೩೪) ; ದೇಸಾಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬಾಗಿಲ ತಳ್ಳಿದನು (ರಂಗಮಂಜಿ. ೦೦೧) ; ಕರುಣಾಪೀನಗೆ ಕರುಣಾವತೋರದೆ ತಳ್ಳದಿರೆನ್ನನು ದುಸ್ಸಹ ನರಕಕೆ ದಕ್ಕುರಿ ವೈಧವ್ಯಕೆಯೆನ್ನು (ಕವಿಸೋ. ೫೮-೩). ೨. (ಜೋರಾಗಿ) ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಪುಳಟಾದಿ ಕಟಿ ತಳ್ಳುವಳಲ್ಲಿ ಬೆಂಬಾಡ ಮೈ . . . ಸೊಪ್ಪಾದ ಧರಪೊಟ್ಟಿ ಕಾಂತೆಗೆ (ಚಿಮಿದಾ. ೦೦-೨೫). ೩. ಕಳೆ ; ಸಾಗಿಹೋಗು ; ವ್ಯತೀತವಾಗು : ಕೆಲವು ಕಾಲ ತಳ್ಳತು (ನೀವಿತಾಸ್ತ. ೫೮).

ತಳ್ಳುಬಡಿ=ಕೆಡೆಗೆನೂಕು ; ನಿರಾಕರಿಸು : ನೂತನ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ರಮವನ್ನು ತಳ್ಳಬಿಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ (ಕ್ಷಿದ. ೬೫೯) ; ಅವಳ ಅಪ್ಪ ಅಮ್ಮ ಒಪ್ಪು ವರೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅಸಡ್ಡೆಯಿಂದ ಬದಿಗೆ ತಳ್ಳಿಬಿಟ್ಟೆ (ಅಂಕೂಸ. ೬೯). ತಳ್ಳಾಕು = ತಳ್ಳಿಬಿಡು : ಇಷ್ಟು ಮಂದಿಯ ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ತಳ್ಳಿ ಹಾಕಿರುವುದು ಎಷ್ಟು ಅವಮಾನಕರ (ಪ್ರಜಾಕ. ೬೭) ; ನಿನ್ನನ್ನೂ ಭೀಷ್ಮನನ್ನೂ ತಳ್ಳಿಹಾಕಿ ಯುದಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ದೊರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಂತೆ (ನಂಜಗಾ. ೨೮). [ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳ್ಳು ; ಕೂಳ. ತಳ್ಳು, ತಲ್ಲು]

ತಳ್ಳುಗಾಡಿ (ನಾ). ನೂಕಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಬಂಡಿ ; ತಳ್ಳುವ ಬಂಡಿ : ತಳ್ಳುಗಾಡಿಯ ತುಂಬ ಚಿಂದ್ರಪಾಸ (ಕಿರಾಂ. ೬೯-೦೦). [ತಳ್ಳು+ಗಾಡಿ]

ತಳ್ಳುತಳ್ಳಲ (ಅ). ತಳಕಹರಿ (?) : ಕಾಂಚನಾದ್ರಿಯ ಶಿವರಿದೊಳು ಮಹ ಮಿಂಚು ತೋರಲು ತಳ್ಳುತಳ್ಳಲ ಚುಟಿಗಳು ಮಹಮಂತ್ರದ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲಿಂದರಿ (ಶ್ಯಾಳ. ೦-೦೨). [?]

ತಳ್ಳುಪಡಿ (ನಾ). ೧. ತೆಳ್ಳಹಾಕುವುದು; ವಜಾ ಮಾಡುವುದು; ತೆಗೆದು ಹಾಕುವುದು : ೨೧ನೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುವ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಡಿಸ್ಮಿಸ್ ಯಾ ತಳ್ಳುಪಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೯೯). ೨. "ಕೂಡಲೆ ಅಥವಾ ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಪೊಲಬಗಳು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯತವಾದ (ಬೆಲೆಯು) ಮೊತ್ತದಿಂದ ಕಡಮೆ ಮಾಡಿದ ಪೊಲಬಲಗು; ಬಟ್ಟ ; ತಳ್ಳುಪಡಿ ; ಸೋಡಿ" (Discount. ಇಂಳಿ.).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ತಳ್ಳುಪಟ]

ತಳ್ಳುಬಂಡಿ (ನಾ). ೧. "ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಡಗೆ ಕಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ನಡೆಗಾಡಿ ; ಮಕ್ಕಳ ತಳ್ಳುಬಂಡಿ ; ಕೈಬಂಡಿ" (Go-Cart. ಇಂಳಿ.). ೨. ನಡೆಯಲು ಬಾರದ ಪಂಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಳ್ಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಬಂಡಿ : (ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಚಕ್ರಗಳವ್ವು. ಹಿಂದಿನಿಂದ ತಳ್ಳಿ ನಡಸುವ) ಮಕ್ಕಳ ತಳ್ಳುಬಂಡಿ (Perambulator. ಇಂಳಿ.). ೩. = ತಳ್ಳುಗಾಡಿ. [ತಳ್ಳು + ಬಂಡಿ]

ತಳ್ಳುಬಾಜು 'ತಳ್ಳವಾಜ್ಯಂ' ನೋ.

ತಳ್ಳುವಾಜು 'ತಳ್ಳವಾಜ್ಯಂ' ನೋ.

ತಳ್ಳೊಳ್ಗ (ನಾ). (?) : ನಡುವಗಲ (ಕಂಜ) ಕುಮುದವನದ ವಿಳಾಸ ಕೃವಿವಿಳಾಸಕ್ಕಂ ನೆಲೆಯಾದುಭಯ ಪಕ್ಷರಾಜರೋಳದನುಜೀವಿಲೋಕದ ಪುರನಾರೀಜನಂಗಳೋಳ್ ತಳ್ಳೊಳಂ ಮಾಣ್ಬುದುಂ ಮಂಚಕ್ಕೆರಾಜನ್ಯಕಮಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ವಿಸಱಿಸೆ . . . ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಿಬಿರ ನಿವೇಶಂಗಳ್ಗೆ ಪರಿದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫ ಪ). 'ತಳಕೊಳ' ಪರಾ. [?]

ತಱ 'ತೆಱ್' ನೋ.

ತಱಂಗು 'ತಱಗು' ನೋ.

ತಱಂಟು, ತರಂಟು, ತರ್ಟು, ತಱ್ಟಿ, ತಱಟು (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ಉದುರಿದ ಸ್ಥಿತಿ.—ಉದುರಿಹೋಗಿರುವಿಕೆ : 'ತಱಂಟುದಲೆ' ಪರಾ. ತರಂಟು. ತರ್ಟು : ೧. 'ತರಂಟುದಲೆ' ಪರಾ. **ತಱಟ್ಟಿ** : ೧. 'ತಱಟ್ಟಿದಲೆ' ಪರಾ. **ತಱಟು** : ೧. ತಲೆತ[ಪಾಣಾ. ದ]ಱಟ್ಟಿನವಡ ಕಿದರಲಸದ ದೇವಗೆ ದೇವಿಯರ್ ಪುಷ್ಪ ಫಲಾಲಿಯಂ (ಆಚಲ್ಲ. ೬-೦೦೦); ಕನ್ನೆಯ ಪುರ್ವಂ ನೊಸಲಮಮ ಸವಸಿರಿದಾಗರ್ ಆ ಪುರ್ವಂ ಬೋಳ ಪುರ್ವಾಗ ನೆಸಸಲಂ ತಱಟನಂತಾಗೆ (ಬಂಚಿ. ೯-೬ ಪ) : ಕಿಱ್ದೆಯೆಯಶದ ಭವದಿಂ ತಱ[ಪಾಣಾ. ಕ]ಱಟಾದವೊಲಂತೆಯೆ ಬುಗುಬು ನೆಗೆದೊಡೆ ಶಿರದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೨೬). 'ತಱ್ಟಿ' ಪರಾ. ೨. ಬೋಳುತಲೆ : ತಱಟನ ವಿಡಂಗರಂ ಮಿಂಚುದಲೆ ಬಿಣಕರಂ ನಿಡುಗುಮ್ಮ ದಡಿಗರಂ . . . ನುತ್ತ ಮುತ್ತಿರಲು (ವಾಗೀಶ. ದ. ೨೪೪-೨೦). ತಱಂಟಾಗು, ತರಂಟಾಗು, ತಱಟಾಗು = ೧. ಕೂದಲು ಇಲ್ಲದಂತಾಗು,-ಉದುರಿಹೋಗುಂ: ವೃಣ್ಮಮಿಲ್ಲದೆ ವಿವಸಾಯದಿಂ ಸಿರಿಯಕ್ಕು ಮೆಂದೆಯಳ್ಗೊಡೆ ಪೆತ್ತಿ ತಱಂಟಾಗೆ ಪುರ್ಯಂನಡಕುವ ಬಡವರ್ಗಂ ಬಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿ ಬಡಿವ ಬೆಡರ್ಗಂ ಪಿಡಿಯೆಂತಾಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೩೬); ಪೂವಂ ದೇವಂಗಾದರದಿನಡಕೆ ತಲೆ ತಱಟಾದುವು (ಆಚಲ್ಲ. ೫-೬೫). ೨. ಬೋಳಾಗು ; ಬರಿದಾಗು : ತಱಂಟಾದ ಬಱುಗೆಂಬುಗಳಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೭೮) ; ದಿಂಡುರುಳ್ ಪರಿದೆಲೆ ತರಂಟಾಗಿ ನಿಡುಚಾಚಿ ಕೆಡೆದಿರ್ ಬಳ್ಳಿತೊರೆನ ಬೆಡುಗಾಸ್ತಿಕರಂ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೨೩೩-೬೪). [ದೇ. ತ ಕೊತ. ತರ್ದರ್, ತರ್ವರ್ ; ತೊಡ. ತರ್ಜ್, ತರ್ಟ್, ತರ್ಫ್, ತರ್ಜ್/ಮರ್ತಾ. ತರಟೆ, ತರಟೇ]

ತಱಂಟುದಲೆ, ತರಟುತಲೆ, ತರಂಟುದಲೆ, ತಱಟ್ಟಿದಲೆ, ತಱಟುದಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ಉದುರಿಹೋದ ತಲೆ; ಬೋಳುತಲೆ : ಎನಸು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳೊಡಮೌಷಧಂ ತಱಂಟುದಲೆಯೊಳ್ ರೋಮಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸ ಲಾಱದುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೭೬); ತಱಂಟುದಲೆ ಜೊಲ್ಲಿಡ ಮೈ ತೊವಲರ್ದ ಪೊಟ್ಟೆಮೂಗಿನ ಪರ್ಪದರ್ ಪುರ್ವ ತೆರಿಗೊಂಡ ಮೊಗಂ (ಪುಷ್ಪಾಸ್ರ. ೩-೮೨). ತರಟುತಲೆ : ೨. ಬೋಳುತಲೆಯುವನೆಂ ; ಭಿಕ್ಷುಂ : ನಿತ್ಯಪು ತರಟುತಲೆಯನುಂ, ಕಂಡಲ್ಲದೆ ಲೂಟವಾದಬೇಡ ಎಂದರು (ಕಾಗಿಪು. ೦೦೬). ತರಟುದಲೆ : ೧. "ಎಲರಿ – ತರಟುದಲೆ" (ಆಶಾ. ೮-೩೬) ; ತರಟುದಲೆ ಬಿರಿತ ಮೈ ಸೊರಿಟು ಮೂಗಿನ ಜಾಣ (ತರೀಪ. ೩೩೬-೨). **ತಱಟ್ಟಿದಲೆ** : ೧. 'ತಱಟ್ಟಿದಲೆಯ' ಪರಾ. **ತಱಟುದಲೆ** : ೧. "ಎಲರಿ. ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಕಃ ಈ ೨ ತಱಟುದಲೆಯವನು" (ನಾಚಿಂಪು. ೦೦೯) ; ನೀತಿಯಲ್ಲದ ಮಣ್ಣಿನಿಟ್ಟರುಂ ಕಟ್ಟರುಂ ತಱಟುದಲೆ ವರಟು ಜನರು (ಪಡಿರಾ. ೩-೦೦).

[ತಱಂಟು + ತಲೆ]

ತಱಂಟುವುರ್ವುರ್ (ನಾ). ಬೋಳಾದ ಹುಬ್ಬು : ಕಟ್ಟಿವಿದಿದಿರ್ ಪೇರಿಂಗಲ . . . ತಱಂಟುವುರ್ವುರ್ ತಾವೆಳ್ದಿರಿ ಬಿನ್ನನೆಯುವ್ವ ಕುದಾನವಂ ಹರಿ ಕಂಡು ಬೆರ್ಚುತಂ (ಹರಾಶ್ಯ. ೦-೨೬೬). [ತಱಂಟು + ಪುರ್]

ತಱಂಬೆ 'ತಱುಂಬು$_2$' ನೋ.

ತಱಕಟ, ತರಕಟ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಬಾಧೆ; ಅತಿಯಾದ ತೊಂದರೆ. 'ತಱಕಟಗಾಡು' ಪರಾ. **ತರಕಟ:** ೨. "ಕಠೋರೇತನ, ನಿಷ್ಠುರತೆ" (ಪ್ರಭಾಮ). 'ಕಱಕಟ' ಪರಾ. [?]

ತಱಕಟಕಾಡು 'ತಱಕಟಗಾಡು' ನೋ.

ತಱಕಟಗಾಡು, ತಱಕಟಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ತೊಂದರೆಕೊಡು,–ಕಾಡು,–ಬಾಧಿಸು,–ನೋಯಿಸು: ಅಕಟಕಟಾ ಶಬ್ದದ ಲಜ್ಜೆಯ ನೋಡಾ ಗುಹೇಶ್ವರನನಱಿಯದ ಅನುಭಾವಿಗಳೆಲ್ಲರ ತಱ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ, ತರ]ಕಟಗಾಡಿತ್ತು (ಆವಚಂ. ೬೦-೨೬೪); ದೇವನೊಳ್ಳಿದನೆಂದು ಮುಯ್ಯಾನಲು ಬೇಡಾ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಱಕಟಗಾಡಿದ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾಡಿದ, ಕಾಡಿಹ, ಕಾಡುವ]ನೊಳ್ಳಿದನೆ (ಬಸವ. ೧೪೮); ತಱಕಟಗಾಡಲ್ಸ್ಯೆರಿಸಿ . . . ನೇಹದ ಮಗನಂ ತಱಿದಿಕ್ಕಿದುದಕ್ಕೊಲವಿಂ ಕಱ^{3}ಗೊರಲಂ ಮಚ್ಚಿ ರೂಪು ದೋಱಿದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೫೦); ಪರಸತಿಯರಿಗಳುಪುವರ ಕಂಡವರ ತಱಕಟಗಾಡಿ ಬೇಡುತಿಹ ಱ^3ೋಡಗರ ಸತ್ಪುರುಷರಂ ನಿಂದಿಪ (ಪತಿಲಿ. ೦೩-೨೯). **ತಱಕಟಕಾಡು:** ಕರುಣವಾರಿಧಿ ಶಿವನು ಎನುತಲಿ ಅಱಿದ ಮರುಳರು ಕವಿಗಳೆಂಬರು ಬರಿಯ ತಱಕಟಕಾಡುವಾತನು ಕರುಣಿಯೆಂತಹನು (ಸುಸಾರ. ೫೪ ಪಲ್ಲವಿ). [ತಱಕಟ + ಕಾಡು$_1$]

ತಱಗು, ತರಗ, ತರಗು$_1$, ತಱಂಗು, ದರಗು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿದುದು; ಒಣಗಿದ ವಸ್ತು,–ಪದಾರ್ಥ. 'ತಱಗೇಳ್' ಪರಾ. ೨. ಒಣಗಿದ ಎಲೆ,–ಗರಿ: ಅಪ್ಪು ಕೂಡಿದ ಎಲೆ ನಾಮರೂಪಾದುತೆ ಅಪ್ಪುವಡಗೆ ಅಚೇತನದ ತಱಗಾಯಿತ್ತು (ಪೋಳಮಾ. ೭೩-೨೮೯); ಭಿನ್ನರುಚಿವಡೆದ ಸಂಭಾರಮಂ ಕಲಸಿಯೊಗ್ಗರಿಸಿ ಬಾಳೆಯ ತಱಗಿನೊಳಗಿಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭೫); ಪೂಸಿ ಪನ್ನೀರನುಱ^3 . . . ಬೇಸಗೆಯ ತಱಗೆನಿಸಿ ಬಿಸುಸುಯ್ಯುಳುರಿ ಮಸಗಿ (ಚಿಕಸ. ೨೪). ೩. ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,–ಭಕ್ಷ್ಯ: ಹೋಳಿಗೆ ಮಂಡಗೆ ತಱಗು ನಾಡೆ ರುಚಿ ವೆರಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ . . . ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಮನಾಗಳ್ ಅಜ್ಯ ಯುತಮಪ್ಪುವಂ ಮೆಲ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೦೪೭); ಹಾಲ ಮಂಡಿಗೆಗಳನಟ್ಟು ಮೇಲೆನಿಪ್ಪ ತಱಗ ಪೂಷಣಂಬುಮಂ ತೆರಳ್ಕೆ ಇಟ್ಟು (ಪ್ರೈಜರ. ಹ. ೨೬೬-೨); ತಱಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಹೂಸಣಂಬ ಹೂರಿಗೆಗಳಂ . . . ತೆಱಹಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಗಡಣಿಸುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೫); ಮಂಡಗೆ ತಱಗುವಿಡ್ಡಲಿಗೆಯುಂ . . . ದೊಂಬೆದೊಟ್ಟಿಲು ಮೊದಲಿವೆಲ್ಲವನು ತಂದು ಕೊಡುವರು (ಬಸಪು. ೦೪-೦೫); ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆ ವಡೆ ದೋಸೆಯಿಡ್ಡಲಿಗೆ ತಱಗವುಗಂ . . . ನಾರೀತತಿ ಮುನಿಜನಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಿದುದಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೩೪); ಪುರಿ ಗಡುಬು ತಱಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಕರಂಜಿಗಾಯತಿರಸಂ . . . ನೀಂ ಬಯಸೆ ಪೋಗಿ ತಂದಪೆನೀಗಳ್ (ಪ್ರಭವಿ. ೯-೭೮). **ತರಗ:** ೪. ಗಾಯ, ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವು ಒಣಗಿ ಮೇಲೆದ್ದುದು; ಹೆಕ್ಕಳೆ: ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಅದರೊಳಗಿನ ನೀರು ಬತ್ತಿಹೋಗಿ, ಬರಿ ಉಪ್ಪಿನ ತರಗಗಳು ತಳಕ್ಕೆ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೦). **ತರಗು$_1$:** ೧. ಚೇತನವೆಲ್ಲ ಬೆಂಡಾಗಿ ಹೋಗಿಹುದು ಒಣಗಿ ತರಗಾಗಿಹುದು (ಶುಕೋಧ. ೧೧); ತಮ್ಮ ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ಕಬ್ಬಿನ ತರಗು, ಈಚಲ ಒಣಗರಿ, ಸೋಗೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಬೆಳಕು ಮೂಡೇ ತೀರಬೇಕು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೨೮). ೨. ತರಗು ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರದಿಂದುದರಭರಣವಂ ಮಾಡುವ ಅಶ್ವಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೯-೧೨); ತರಗು ಕಂಡರೆ ಚಿಗುರಿಗೆ ಹಾಸ್ಯ ಎಂದನು(ಚಿಕರಾ.೨೬೩);ತರಗು ತಿಂಬುವುದೇ ಪರಮಸುಖ (ಗಾದೆ); ತರಗು ತಿನ್ನುವವನ ಮನೆಗೆ ಹಪ್ಪಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಗಾದೆ). ೩. ತರಗು, ಚಕ್ಕುಲಿ . . . ಇವೆಲ್ಲಾ ಇವೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಕಸಾಚಿ.೧೦೬). **ತಱಂಗು:** ೩. ಪಾಲುಂಡೆ ಮಂಡಗೆ ಎಣ್ಣೂರಿಗೆ ಬಿಸುಪೂರಿಗೆ ತಱಂಗೆಳ್ಳುಂಡೆ . . . ಭಕ್ಷ್ಯಚಯಮಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದರ್ಕಾಂತೆಯರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೫). **ದರಗು$_1$:** ೨. ದರಗನುರಿಯೊಳಗೆ ಬಿಸುಟು ರುಹಿದಂದದಿಂ ಮಹಾಪಾತಕಂ ಪೋಗಿ (ತುರಂಗ.೧-೦೯); ಕಾಲಿಟ್ಟು ತೆಗೆದರೆ ಮಂಡಿಯುದ್ದದ ದರಗು ಅದರ ಝುರಝುರ ಶಬ್ದ (ಮಧುನ. ೦೦೯).

ತರಗಗುಡಿಸು, ತರಗಘುಡಿಸು=ಭೂಶುದ್ಧಿಮಾಡು: ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಮುಂಚೆ ನಿವೇಶನದ ತರಗ ಗುಡಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ); ಮಾಳೆಯ ಮದಿಗೊಂಡ ಗೌಡಾರು ತರಗ ಘುಡಿಸಿ ಕಟಿದರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳೆಕೆ. ೭೬-೮; ?). **ತಱಗನುಡುಗು = ತರಗಗುಡಿಸು:** ಬ್ರಹ್ಮಸಮುದ್ರದ ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಈ ಪೂರ ತಱಗನುಡಿಗಿ ಮಾಡಿದ ಗವುಡುಗಳಿಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೫೪-೬ ; 1261).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚರುಕು]

ತಱಗೆಲೆ, ತರಗೆಲೆ (ನಾ).ಒಣಗಿದ ಎಲೆ: ತಱಗೆಲೆಗಳಂ ಮೇದು ಗಜಯೂಥ ಮುಂಡು ಪೋದ ಬಟ^{3}ಕ್ಕೆ ಕದಡಿದ ನೀರ್ಗಳನುಂಡಿಂತು ಪಲಕಾಲಂ ಸಂಯಮಮೆಂಬ ಬ್ರತಮಂ ಸಲಿಸುತ್ತಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೫೬-೨೪); ಇರ್ವರ ರಥಂಗಳುಂ ಸುಟ್ಟುರೆಯೊಳಗಣ ತಱಗೆಲೆಯಂತೆ ತಿಜ್ಜನೆ ತಿರಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೭೫ ವ); ತಱಗೆಲೆ ಗಿಱಕೆನೆ ಬೇಡಂ ಪೊಱ^{3}ಗೆಯ್ದುದೆನೆಂದು ಭಯದೆ ಮಱುಗಿದೆನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೯೦); ಮರುಳ ಪಯಣಕ್ಕೆ ತಱಗೆಲೆಯೆ ಸಂಗಡಿಗನೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೦೯೫); ತಱಗೆಲೆ ಗಿಱಕೆಂದೊಡೆ ಹೊಱಗ ನಾಲಿಸುವೆ (ಬಸವ. ೩೭೪); ಉರಿವಗ್ನಿಯೆಡೆಗೆ ತಱಗೆಲೆ ಮುನಿದು ಬಪ್ಪಂದದಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೨೭); ಪಿಂತೆ ಪಿನಾಕಿ ಪಯೋಜೋದರ ವಿಧಿ ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲವರಂ ತಱಗೆಲೆಯಂತತಿಲಘುಮಾಡಿದ ದರ್ಪಕನೇಂ ಬಡವನೆ (ಜಯಶಾ. ೮-೮). **ತರಗೆಲೆ:** ವನದೊಳಗೆ ತರಗೆಲೆಯ ಭುಂಜಿಸಿ ದಿನವ ಕಳಿಯುತಲಿರ್ದರು (ದೇವೀಮ. ೧-೫೩); ಜೀವಿಗಳನ್ನು ತರಗೆಲೆಯಂತೆ ಸುಳಿ ಸುತ್ತಿಸಿ (ಕಾವ್ಯಶ. ೩೮); ಕೆಲಸಮಂ ಬಟ್ಟಿನಿಸು ತರಗೆಲೆಗೆ ಕಿಚ್ಚೊಟ್ಟಿ (ಕಾಲೂರ. ೭೭-೧೪೩); ಬಿರುಗಾಳಿ ಬಂದಾಗ ತರಗೆಲೆಯಾದರು ಹಾರುವುದಾಕಾಶದತ್ತ (ಇಂಪಾಪ. ೧೪೭-೨೩). [ತಱಗು + ಎಲೆ$_1$]

ತಱಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಒಣಗಿ ಹೋಗು; ತರಗಾಗು: ಸಂಚಾರದಿಂದ ತಱಗೆದ್ದು ತನ್ನಂಗದ ಸಂಚಿತವ ಬಿಟ್ಟು ವಾಯುವಿನ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಎಯ್ದಿ (ಮಾದೂಳ. ೪೭೦-೬೮). [ತಱಗು + ಏಳ್$_1$ (<ಏಱ^3$_1$)]

ತಱಚು, ತರಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೀಳು; ಸುಲಿ; ಗೀರಾಗು: ತಲೆಯ ಕೂದಲ ತಱಚನೇ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೯೦). **ತರಚು$_1$:** ಗದ್ದಗದ್ದೆಗೂ ನೆಲ್ಲು ತರಚಿರುವ ಬರೀ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಕಂದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೩೦). [<ತಱ^3$_1$]

ತಱಟ$_1$ 'ತಱಂಟು' ನೋ.

ತಱಟ$_2$ (ನಾ). ಬೋಳುತಲೆಯುಳ್ಳವನು: ಪಾಪಗೃಹಮದುದಯದೊಳಿರೆ ಪಾಪೇಕ್ಷಣಮಾಗೆ ತಱಟಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೨೦).

[ತಱಟು (<ತಱಂಟು) + – ಇ$_3$]

ತಱಟ$_3$, ತರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಖಬುರಾ–ತಱಟ" (ಓಷಧಿ. ೪೩); "ತೀವ್ರಃ–ತಱಟ" (ಓಷಧಿ. ೭೦). **ತರಟೆ:** "ತಾರಟೀ–ತರಟೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೭). [?]

ತಱಟಿದಲೆ 'ತಱಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತಱಟಿದಲೆಯ (ನಾ). ಕೂದಲು ಉದುರಿಹೋದ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು; ಬೋಳುತಲೆಯವನು: "ಖಳತಿಃ, ಶಿಪಿವಿಷ್ಟಃ, ಐಂದ್ರಲುಪ್ತಕಃ–ಈ ೩ ತಱಟಿದಲೆ(ಯಂ)" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೪).

[ತಱಟಿದಲೆ (<ತಱಂಟುದಲೆ) + – ಅ$_7$]

ತಱಟು 'ತಱಂಟು' ನೋ.

ತಱಟುದಲೆ 'ತಱಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟುಮಂಡೆ (ನಾ). ಕೊದಲು ಉದುರಿದ ತಲೆ; ಬೋಳುತಲೆ: ಖಲಕಿ, ಶಿಖಿವಿಷ್ಟಿ=ತಟ್ಟುಮಂಡೆಯವನು (ನಾಚಿಕಾ. ೪); ಬೆಣ್ಣೆ ಮೇಲಿಯ ಗಂಟುವರ್ಬುದ ತಟ್ಟುಮಂಡೆಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನಿಗೆ . . . ಕುಟುಬನು (ಅಸಟ್ಟ. ೩೦-೦೩). [ತಟ್ಟು (<ತಟ್ಟುಂ) + ಮಂಡೆ[1]]

ತಟ್ಟತಕ್ಕಿ(ನಾ). ೧. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯಸ್ತ್ರೀ. 'ತಟ್ಟತಕ್ಕಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಣಗಿರುವಿಕೆ; ಬಾಡಿರುವಿಕೆ: ನೆಱೆ ಕಾಯ್ದು ಬಲ್ವುಸಿಲಿಸಲು ಕೋಮಲತನು ತಟ್ಟತಕ್ಕಿ ಆಗಲಂದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಂಡು. ೪-೪೯). ೩. ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗುವಿಕೆ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗುವಿಕೆ. ' ತಟ್ಟತಕ್ಕಿಸು ', 'ತತ್ತರ' ಪರಾ.

ತಟ್ಟತಕ್ಕಿಸು = ಅಸ್ಪೃಶ್ಯನಾಗು ; ತಾರುಮಾರಾಗು ; ಕೆದರಿ ಹೋಗು: ತಟ್ಟತಕ್ಕಿಗರ್ದಿರ್ ಕುಂಕುಮದ ನಿಜವದನಮಂ ತೆಱೆದ ಕಣ್ಗಳಿಲೆ ಧರಧರಿಸಿದ ನಿಜವದನಮಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೬ ಗದ್ಯ); ಮತ್ತಮೊರ್ವರ್ ಕಂಸಿಂಗೆ ಪಾಯ್ದು ಪಱಮಯ ಗಱಿ ತಾಗೆ ತಟ್ಟತಕ್ಕಿಸಾಗೆ ಪರದ ರೇಖೆಯಂ ನಱಾಗ್ರದಿಂ ತೊಡೆದು ತಿರ್ದಿ ಜಗವಂ ಕಡೆಗಣಿಸಿ ಗೆಲ್ದ ಕರೆಗಣ್ಗಳ ಗೆಲ್ದವಂ ಕಾಸನಂ ಬರೆವಂತೆ ಬರೆಯ (ಲೀಲಾವ. ೦೨-೭೦ ಪ). [ದೇ.ಪ್ರ ತೆಲು. ತಟ್ಟತಕ]

ತಟ್ಟತಱಂ (ಅ). ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ; ಅಸ್ಪೃಷ್ಟವಾಗಿ: ಅರವೊರಕನುಮೆನುಸಿ ತಟ್ಟತಱಂ ನುಡಿದು ಸಭಾಂತರದೊಳ್ ರಂಜಿಪುದೆ (ಅಷಷ್ಟ. ೧-೮೯).

[<ತಟ್ಟತಕ್ಕಿ]

ತಟ್ಟತಱಿಸು (ಅ). ಅಸ್ಪೃಷ್ಟವಾಗಿ ; ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ : ಮಹಾವಮಹೀಜದೊಳ್ ತಟ್ಟತಱಿಸಾಗಿ ಮಾಜಿರಿರನುತುಂ ಮಲೆಯುತ್ತಾಲೆಯುತ್ತೆ ಸುತ್ತಿ ಕೈ ಪಱಿದ ಗಜೇಂದ್ರನಂತೆ ಬರುತಿರ್ದುದುಂ ಭೀಕರನೊರ್ವ ಸೂಕರಂ (ಕಾವ್ಯಶಾ. ೧೦೦೨). [ತಟ್ಟತಱಿ + ಅಸ್ಪೆ]

ತಟ್ಟತಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒದ್ದಾಡು ; ಕಳವಳಿಸು : ಕಿಱುವೊಗೆಗಳೊಗೆಯ ದಳ್ಳುರಿ ತುಱುಗೆ ನಭಂಬರೆಗಮಳುರ್ವ ನಿಜಿಶಿಖಿಯಿಂದಂ ಬಿಱುವರಿಯ ಶಿಖಿಗೆ ತಾರಗೆ ತಟ್ಟತಱಿಸುತಮಿದಾರ್ದ (ಲಂಚಿರಿ. ೦೦-೪೦) ; ಜಗದಿಂದಂ ತಟ್ಟತಱಿಸುತಿಹುದಭದೊಳಗೆ (ಸ್ವರೂಪಾ. ೩-೦೯); ಮಱದಂತಿಹ ಬೆದಱುವ ಬೀಗುತ್ತಿಹ ತಟ್ಟತಱಿಸುವ ಬೆಱತಂತಿಹ ಮೈಯಂ (ಯೋಗಾಂಜಿ. ೨-೩೬).

[ತಟ್ಟತಱಿ + ಇಸ್ಪ]

ತಟ್ಟಬಱಿಕೆ 'ತಾಬೀಗಬಿಬೀಗಿಗ' ನೋ.

ತಟ್ಟವಳ 'ತಳವಟ್ಟಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟವಳಿಕೆ 'ತಳವಟ್ಟಿಕೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟವಾಳ 'ತಳವಟ್ಟಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟವಾಳಿಕೆ 'ತಳವಟ್ಟಿಕೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟು[1], ತರ್ಪಿ, ತರೆ, ತಟ್ಟಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ಛೇದಿಸು ; ಸೀಳು ; ತುಂಡುಮಾಡು : " ತಟ್ಟಿ – ಛೇದ (ಕತ್ತರಿಸು), ಏದಿರೇ ಚ (ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ) " (ಕಬಿಧಾ) ; ಬಡಿ ಕೊರೆ ಕಟ್ಟಿಜಿ ಮುಜಿ ತಜಿ[ಪಾಣಾಂ. ಕಡಿ] ನಡುವಂ ಕೊಜಿ . . . ವೇಗಮಂ ಸುಡು (ಪಂಡ್ಯಾಶಾ. ೦೩೬-೯); ದಾವಾಜಿಖಿ ಶಿಖಿಯನಿಟ್ಟಪಿದಾವ ಸರಲ್'ವೇಬುಗಿಮನಿಖ ಸರಲಿಂ ತಟ್ಟಿಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೪೦); ವಿದಿರಿಯುಗಳ ದುಂ . ತಟ್ಟಿಂದುಂದಿನಿಲ್ಲದಿಂದ(ದಲ್) ತತ್ಪಮಂದಜಿವೆನೆಂದು (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೬೬ ಪ) ; ಶ್ರೀಗಂಧವ ಕೊಜಿದಡೆ ತಜಿದಡೆ ತೇದಡೆ . . . ಪರಿಮಳ ಘನವಾಗಿಪ್ಪುದಲ್ಲದೆ ದುರ್ಗಂಧವಾಗದು (ಪಶ್ವಪು. ೪. ೦೨೮-೨೮೬) ; ಸವಿತ್ಯಾಂಗಮನಟ್ಟಿಯಂ ತಜಿವವೋಲ್ ತಜಿದುಂ (ಜಗವಿ. ೦೦-೮೨) ; ಪರಿವುದು ಮನಬೇದವನು ತಜಿವುದು ದುಗುಡವ್ಯಕ್ತಿದ ಬೇರ (ಅಂಜಜಿ. ೮-೨೩) ; ಗಿರಿಯ ತಜಿವರೆ ಶಕ್ರನಲ್ಲದೆ ನೆರೆದ ದಿವಿಜಸಮೂಹ ಮಾಡುವ ಧರಧಾಕಿ ತಾನೆನು (ಶಾಖ್ಯಾಪ್ರ.ಗೆ. ೭-೨೨) ; ಇಜಿಯಲಿತ್ತಿದ ಕೈಗಳ್ಳಿವ ತಜಿದು ಬಿಸುಟನು (ಕಾಶಿಕಾ. ೪೨-೨); ಅಂಯಿ ಬಂದಾಗ ತಜಿಯದ ಸುರಿಗೆಯನು ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆಂದ (ಸವಜ್ಞ. ೭.೫೮). ೨. (ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೀಳು ; ಕೊಯ್ಯು : ಕುಸುಮವ ತಜಿದು ತಂದು ಶಿವಾಗಮವಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಸಿತಿಕಂಠನ ಪದಾಂಬುಜಕೆಜಿಗಿ ಬೀಳ್ಕೊಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬.೮೩. ೭-೮೨) ; ಇರವೆಗೆ ದಾತನ ಹೆಸರಾಂತು ವನದೊಳಗಿರಲಿರವಂತಿಗೆ ತಜಿದು ಹರತಪಸ್ಸ್ಥಳಿಯ ಮುಚ್ಚಾಯುಯುಧವೆಂದು ಸುರಗಿಯ ಮುಜಿದಿಕ್ಕಿರಲು (ಪೂಚಿಕ. ೪೪-೭೬) ; ತಜಿದ ಸೈದಿಲ್ಲವಗಳಿಂತಿನವ ಕಣ್ಗಳಂ (ಹರಿಚ. ೦೯-೪೪). ೩. ನಾಶ ಮಾಡು ; ಧೈರ್ಯಸಮಾಧಿಂ : ಧರಣಿಯಲ್ಲೀ ಸೈವನ ಮಂಥವ ತಜಿವನಿಪ್ಪ ತ್ಯೊಂದು ಭಾರಿಯುಂ (ಶಾಖ್ಯಾಪ್ರ. ೬.೮೩. ೩೬-೩೪) ; ದುರಿತಗಳೆಲ್ಲವ ತಜಿದುಂ ಸಿರಿ ಪುರಂದರವಿಠಲ ಎನ್ನನು ಪೊರೆದು (ಪುರಂದ. ೦-೯-೩) : ಬಾಲೆಯೊಡಲು ಸಂತಾವವ ತಟ್ಟುನೆ ತಜಿದು (ಪೂಚಿಕ. ೦೦-೦೮) ; ಎಱಿದದ ಭಕ್ತರೊಳಘವ ತಜಿದು (ಕಂಪಿ. ೬-೯೮). ೪. ತರುಬು ; ಗೀರು ; ಗಾಯವಾಗು : ತ ಱಿ ದು ಕಿಂ ಳಿ ದೋಗಱಿದಿರ್ ಪೆರ್ಬುಣ್ಣಳಿಂ (ಕಾದಂಱಾ. ೩೬೦ ಗದ್ಯ). ೫. (ಕೆಂದಲು) ಉದುರು ; ಬೋಳಾಗು ; ತರಟೆಬಾಗು : ತಲೆ ವಿಂಠಕ್ಕಟ್ಟದಿಂದಿತ್ತೊಳಗೆ ತಜಿಕೆಯೊಡಂ . . . ಅಂತಾತ ನಲ್ಬಾಯುಂಬಕ್ಕುಂ (ಪೂಚಿಕ.೫೩೮. ೦೦-೨೬). 'ತಜಿಂಟು' ಪರಾ. **ತರ್ಪಿ** : ೧. ಅರಿಪೂಪಾಶರನಾಜಿಯೊಳಂ ತರಿದು ಕೊಲ್ವೇತಾಂಗವೀರಂ (ಶಾಇಂ. XI-I, ೮೬-೦೬ : 1050) ; ಗಂಡುಗಲಿರಿಗಳ ಮಿಠಾರಿ ರಂಡವ ತರಿವಳು (ಕಪ್ಪಣ. ೧೬). ೩. ತರಿದು ಸಮಸ್ತ ವಿಘ್ನಂಗಳ್ ಲೋಕವ ಪೊರೆದು . . . ಬಿತ್ತರಿಸು ನೀ ಶುಭತತಿಯನ್ನು (ಶಾಗಿಂಪ. ೦-೩) : ಕಾನವ ವೈಶ್ಯ ಕಿವಿಣ್ಣಾರಾದಿಗಳ ತರಿದು ಮಾನಿಸಿಗೆ ಸೌಗಂಧಿಕವನೆ ತಂದ (ಕಥಪ. ೮೪) ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪರಶುರಾಮ ರಾಜರನ್ನೆಲ್ಲ ತರಿದು ಸಪರಿ ನಿಲವನ್ನು ಈಯಲಿಲ್ಲವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ (ಅಯೋ. ೦೫-೫) ; ಮಲೆದು ಬಸ ಬನವ ತರಿವ ಮೂಡಲಿಗಾಳಿ (ಅಯೋಚಿ. ೦೫-೫) ; ತರಿದುಬಿಡು, ತೊರೆದುಬಿಡು, ತೊಡೆದುಬಿಡು ನೆನೆ ಹಿಂದ ಕರಕರಿಯ ಬೇರಂಗಳ (ಪಂಚಿಂಳ. ೬.೮೮). ೬. ಹೊಡೆ ; ಬಿಡಿ ; ಥಳಿಸು: ತರಿದು ಲಂಕಿಣಿಯ ಲಂಕಾನಗರದೊಳಗೆಲ್ಲ ಚರಿಸಿ (ಪಂಚಾರಿ. ೫-೬ ಸೂಚಿಕೆ) ; ಅವಳು ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಬಡುವಿಲ್ಲದಂತೆ ಕೆಲಸ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು : ಕೋಪ ಬಂದಾಗ ಹಿಂದುಕೊಂಡು ತರಿಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುಮಂ. ೬) : ಇದೇನು ದನ ತರಿದ ಹಾಗೆ ಹೊಡೆಯೋದು (ಭೀಮಾಕಾ. ೦೬). ತರೆ : ೧. "ಕೊಯ್ಯು, ಕೆತ್ತು, ಕೊಡಿತ್ತು, ಕಡಿ, ಕತ್ತರಿಸು, ಸವರು, ತರೆ" (ಅಂಬಿಹು. ೮೨). ೨. ಹುಡುಗರು ಗಿಡದ ಹೂವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಲಿ). ೪. ಅವನ ವಾರದ ಗದ್ದೆ ಆದರ ವಿದುಕೆನ್ನೆಯನ್ನು ತರಿದಿರಬೇಕು (ಜಕಥೀ. ೦೩೦). **ತಜ್ಜಿ**[1] : ೧. ಮುಸಿಗರ ಗದ್ದೆಂಗಳಂ ಜಟಾಳಿಯನುಸಿ ನೆಟ್ಟಿಗೆ ತಜಿದುಟ್ಟುದನೆಳೆಯಲ್ (ವಿಕವಿ. ೦೩-೬೫). ೪. ತಂತವ್ಯ ವಸ್ಯಳ ತಜಿ [ಪಾಣಾಂ. ಟು] ದ ವೆಯ್ಯುವಂ ಮುಜಿದ ಕೆಯ್ಯುಮಂ ಪಜಿದ ಕಿವಿಯುಮಂ . . . ಯಶೋದೆಗೆ ತೋಱಲ್ ದುಜಿ (ಆರ್ಜಗೀ. ೬-೦೫ ಪ) ; ತುಱುತುಱುಬನೆ ತಿಂಬ ತನಿವಂ ನೆಜಿ ಪಂದಿಗಳಿಜಿಸಿಕ್ಕೊಂಡ ಭರದಿಂದೆತ್ತಂ ತಜಿಯದ ಕೋಡುಂಗಲ್ಲುಂ ಮುಂಳಿಯದ ಪೆರ್ವರನುವಿಲ್ಲಲ್ಲಿಮಂತಾ ಕಾಡಿಜಿಳ್ (ಸೊಕ್ಕಸು. ೩-೯). ೭. ತೆಗೆದುಹಾಕು ; ಮಾಫು ಮಾಡು ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು : ನಂಮ ಅರಮನೆಗೆ ಸಲುವ ಮದುವೆಯ ಸುಂಕವನು ಕುಳವ ತಜಿದು ಬಿಟವಾಗಿ (ಎಳ್. XII, ತಿಹಬಿ. ೦೨೯-೦೭ : 1548).

ತಜ್ಜಿಜ್ಜಿ, ತರತರಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪುಡಿಪುಡಿ ಕಡಿಕಡಿ ತಜಿತಜಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೦೯) : ಬಿಡದೆ ದಿನನ್ನೆಗಳಲಿ ರುದಿರಮಂ ಹಿಡಿದಂಬುಗಳಿಂ ತಜಿತಜಿಸಿದುದು (ಲಸಿಪು. ೬೮-೩೩) : ತೆಗೆದು ದಾಗಿಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಚಿಗುರು ದೋಱಿದ ತಳಿರ ತಜಿತಜಿ[ಪಾಣಾಂ. ಪಜಿಪಜಿ]ದಗಳದಲಿ ಪರಿವಿಸುತ
(ತಿಹರಿಂಗ. ೩-೪೧) : ತಜಿತಜಿದುದು ಕತ್ತರಿಸಿ ಚುಟ್ಟಿ ನಟ್ಟುಚ್ಚಳಿಸಿ

(ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೪೪); ನಿರಿ ಬಿಗಿದು ಕರೆಕರೆದು ತರಿತರಿದು . . . ಉರುವಲಂ ತುರುಗಲಿಂ ಪೊರೆಗಾಯ್ದರಾವೆಣ್ಗಳು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೫-೨೬೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಱಿ ; ತುಳು. ತರಿಪು; ತೆಲು. ತರುಗು, ತರುವು, ತಱುಗು, ತಱುವು, ತರ್ಗು, ತರ್ವು ; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ತರ್ಗ್ ; ಕುರುಖ್. ತಾರ್ನಾ ; ಮಲ್ತೊ. ತರೆ ; ಬ್ರಾಹುಈ. ತಱಿಂಗ್]

ತಱ್ಪಿ₂, ತರಿ₂ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಕಗ್ಗೊಲೆ. 'ಕುಱಿದಱ್ಪಿ' ಪರಾ. ೩. ಅಕ್ಕಿ, ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಣ್ಣ ನುಚ್ಚು ; ರವೆ : ತಱಿಯಾದ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಹಿಟ್ಟಿನೊಳು ಬೆಣ್ಣೆ ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಟ್ಟ ವಾಲೊಳಗಂ ಬಲಿಯ ತೆಱದಿ ಬೆರಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೦). ೪. ಒರಟಾದುದು; ಬಿರುಸಾದುದು. 'ತಱಿಗಲ್ಲು' ಪರಾ. ೫. ಹರಿತವಾದ ಬೆಣೆ; ಚೂಪಾದ ದಸಿ : "ಕೂರದಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಮಸಿ, ಸಸಿ] ಖಂಡನಗಳೊಳ್ ತಱಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೭). ೬. ಮಗ್ಗ. 'ತಱಿಕಡಮೆ' ಪರಾ. **ತರಿ₂** : ೩. ಹಿಟ್ಟು ಬೀಸು ಅಂದರೆ ಶುದ್ಧ ತರಿ ಮಾಡಿಡುವಳು (ದೇಶಾಂಕ. ೧೧). ೫. ಬೆಟ್ಟಿನ ಕಲ್ಲೊಳ್ ತರಿಯಂ ಬೆಟ್ಟಲೊಡಂ ಮೊನೆಪಿಡುತ್ತಮೊಳವುಗ ದೆಂದುಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೨೮೨); ಅತ್ತಿತ್ತ ತರಿಯುರಿತ ಕೂರುಗುರ್ಗಳ ಕೊರೆತ (ಕಾಲೂರ. ೯೬-೧೯೦) ; ಮಸೆದ ಬಯಕೆಯ ತರಿಯನೊರೆಯೊಳಡಗಿಸಿವಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೨೬-೨೬೮). ೭. ಕಲ್ಲು, ಮರಳುಗಳ ಸಣ್ಣ ಕಣ : (ಕ).

ತರಿತರಿ₂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೂರ್ಯನನ್ನು . . . ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಆತನ ಮೇಲ್ಮೈ . . . ತರಿತರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೮೬) ; ಒಳವಲಯದಲ್ಲಿ ತರಿತರಿಯಾಗಿರುವ ದ್ರವರೂಪದ ವಸ್ತುವಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಚಿಶಾ. ೪೪). [<ತಱ್ಪಿ₁./ತಮಿ. ತಱಿ, ತಱಿಕೈ; ಮಲ. ತಱಿ, ತರಿ]

ತಱ್ಪಿ₃, ತರಿ₃, ತರೆಯ, ತಱಿಯ, ತಱಿಯ₁ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ: (ಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ; ಖದಿರವೃಕ್ಷ: "ತಱಿ–ಛೇದೇ (ಕತ್ತರಿಸು), ಖದಿರೇ ಚ (ಕಗ್ಗಲಿಮರ)" (ಶಮಧಾ) ; ತಱಿ ತಾಱಿ ಹೊನ್ನೆ ಕುಟಜಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೦ ಶೂದ್ರಕ) ; ತಱಿಯ ಪುಳ್ಳಿಗಳಂ ಕಡಿದೊಟ್ಟಿ ಕಿಚ್ಚನಿಕ್ಕಿ ಸುಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೪-೧೨) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಮರಂಗಳೆಲ್ಲಂ ತಱಿಯ ಮರಂಗಳೆ ಕಲ್ಗಳೆಲ್ಲಂ ಮೊನೆಕಲ್ಗಳೆ (ಬಂಹರಿ. ೮-೧೩ ಸ) ; ತಱಿ ತಾಱಿಯತ್ತಿ ಮುತ್ತುಗ ಬೆತ್ತಂ (ಮಹಾನೇ. ೪-೬೨) ; ತಾಱಿ ತೇಗು ತಱಿ ತಂಡಸು ಬೊಬ್ಬುಲಿಯಿಪ್ಪೆ . . . ಆದಿಯಾದ ಪೆರ್ಮರಗಳ ಕಾಡೊಳೈತರುತಮಿರ್ದರ್ (ಪುಷ್ಯಾಸ್ತ್ರ. ೩-೬೪) ; ತಱಿ ತಾಱಿ ಕಡವ ಕನ್ನೆಲ್ಲಿ . . . ತುಂಬುರವರಗಳಿಂ ನಿಲ್ಲದೆ ಮೆಱೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೫೫). **ತರಿ₃** : ೧. 'ಎಡತರಿ' ಪರಾ. **ತರೆಯ** : ೨. "ಗಾಯತ್ರೀ . . . ದಂತಧಾವನಃ – ೪ ತರೆಯದ ಮರದ ಹೆಸರು, ಕಗ್ಗಲೀಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೮). **ತಱಿಯ** : ೨. "ದಂತಧಾವನಃ, ಖದಿರ, ಗಾಯತ್ರೀ = ತಱಿಯದ ಮರ" (ನಾಚರಾ. ಕ) ; "ತಱಿಯವದು ಖದಿರ ಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೬) ; ಪುತ್ತಿನಂತೆ ತಪದೊಳ್ಮೇಲಸಿಯನಾಗದೆ ತಱಿಯದ ಮರನಂತೆ ವಕ್ರವಾಗದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯) ; ತಱಿಯವೆ ಕರೆವುತಿರಲಿಂತಱಿಯದಿಹರೆ ಮತ್ತಿಯೇ ಹೇಳೆನ್ನ ದುಃಖಕೆ ಮತ್ತೆ ಪರಿ ಹಾರವಾವುದೋ (ಬಸಪು. ೪೫-೩೮) ; ಮರವಿವಕೆ ತಱಿಯ ಹೊನ್ನೆಗಳು ಬಾಗೇ (ವೀಶ್ಯಪು. ೭-೫-೫೦). **ತಱಿಯ₁** : ೨. ಚಂದನದ ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿ ಪರಿಮಳ ತಾಗಿ ಬೇವು ಬೊಬ್ಬುಳಿ ತಱಿಯ ಗಂಧಂಗಳಾಗವೆ (ಬಸವ. ೧೪೧); ತಡಸು ಕಕ್ಕೆಯಂಕೋಲೆ ತಱಿಯಂ ಹಲಸು ಹೇಸವಂ . . . ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೫೩-೧೮).

ತಱ್ಪಿ₄ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿಸಿರುವುದು ; ಕೂಡಿಸಿರುವುದು ; ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟಿರುವಿಕೆ : (ಕ). ೨. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದುದು; ನಿರ್ಣಯಿಸಿದುದು. 'ತಱಿಸಲ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ಮಲ. ತಱಿ]

ತಱಿಕ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವವನು ; ಕಡಿಯುವವನು ; ಕಟುಕ : ತಾಯ ಕೊರಳ ತಱಿಕನೆಂದರು ನಿನ್ನ ನಾ ಬಿಡೆನೋ (ಪುರಂದ. ೧-೨೩-೨).

[ತಱ್ಪಿ₁ + – ಕ₃]

ತಱಿಕಡಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ಮಗ್ಗದ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ : ಯಿಾ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ ಸಲುವ ನಂಜೆ ಪುಂಜೆ . . . ಸೆಕುಕಡಮೆ ತಱಿಕಡಮೆ ಆಸುವಪುದು ಮಕಳ ಕಡಿಮೆ . . . ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳೂ ಸಹ ಸೇರ್ಸಿ ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೬೩-೮ ; 1470) ; ತಱಿಕಡಮೆ ಮಾವಡೆ ಮರವಡೆ ಕಳುವಡೆ . . . ಅಕ್ಷೀಣಿ ಆಗಾಮಿ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸಾಮ್ಯಗಳನು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೬೬-೬ ; 1472).

[←ತಮಿ. ತಱಿಕ್ಕಟಮೈ]

ತಱಿಕೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಗಿನ ತರೀಕೆರೆ: ಅಱಿಯೂರು ಹಱಿಗೆ ಕಡವೂರು ಸೀಮೊಗೆ ತಱಿಕೇರಿ ಹೆನ್ನವುರದ ಗಾವುಣ್ಡವೃತ್ತಿಯುಮನಿರ್ಪ್ಪತ್ತು ಕುದುರೆ ಗವಯ್ನೂರಾಳ್ಗಳನಿತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦-೫೧ : 1085 ?).

[ತಱ್ಪಿ₃ ? + ಕೇರಿ]

ತಱಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಒರಟುಗಲ್ಲು ; ಬಿರುಸಾದ ಕಲ್ಲು : ಮೊರಡಿಗಳೊಡೆದ ತಱಿಗಲ್ಲೊಳಗೆ ಹೊಸ ಕಡಿವಡೆದ ಕೊಲ್ಲಿಯ ಕುಮ್ಮರಿಯ ಮೇಲೆ . . . ಎಳೆದು ಕೊಂಡೊಯ್ವರು ಮಹಾಪಾತಕನನು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೯-೩೯).

[ತಱ್ಪಿ₂ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್₃)]

ತಱಿಗೆಂಡ, ತರಿಗೆಂಡ (ನಾ). ಉರಿಯುವ ಕೆಂಡ ; ನಿಗಿನಿಗಿಯಾದ ಕೆಂಡ : ಮಱದೆನೊಡಲನರೆಗಳಿಗೆ ನಾನೇನೆಂದಱಿಯದೆ ಮರನಾದೆನು ಮೇಲೆ ತಱಿಗೆಂಡವನೊಡಲೊಳು ಹೊಯಿದುರುಹಿದ ತೆಱನಾದುದು (ಸೂಬಸೋ. ೭-೫೧) ; ಬಳಿಕ ಬೇವಾಗ ಗಂಜಿಯ ಬಸಿದುಕೊಂಡು ಮುಚ್ಚಳ ನಿಕ್ಕಿ ಘಟ್ಟಿ ಪಾವಡೆಗಟ್ಟಿ ತಱಿಗೆಂಡದೊಳಗೆ ಹೊಂಗಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨) ; ತಱಿಗೆಂಡ ಕಾದೆಣ್ಣೆಯಂಬಲಿ ಮಳೆಯನು ಕಱಿದಾಳ್ವರಿಗಿಳಿದರನು ಬಱಿಕೆಯ್ದು ನಿಂದಿಱಿದಾಡಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೫-೭); ತಱಿಗೆಂಡಕೆ ಬಂದು ಮುಗ್ಗಿ ಮುತ್ತುವ ಬಲುವೊಱಲೆಯ ಬಳಗದಂದದೊಳು ನೆಱಿಗಲಿರಾಯ ರಾವುತರು ಮೂದಲಿಸುತ ತಱುಬಿದರು (ರಾಮವಿ. ೧೮-೪೪) ; ತಱಿಗೆಂಡ ದೊಲು ದುರ್ಜನರವರ ನೀ ಕಂಡು ನುಡಿಸದಿರು (ಶಂಕಿದಾ. ೧೬-೪೬). **ತರಿಗೆಂಡ** : ತರಿಗೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಸುಟ್ಟ ರೊಟ್ಟಿಯ ವಾಸನೆ ಅಡುಗೆಮನೆ ಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ). 'ತನಿಗೆಂಡ' ಪರಾ. [ತಱಿ ? + ಕೆಂಡ]

ತಱಿಗೊಱಡು (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಹುರಿವ ಮಳಲ ರಾಸಿ . . . ಉರಿವ ಪುಲ್ಗಳ ದೊಂದೆ ಸುರಿವ ಕೆಂಡದ ತಱಿಗೊರಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕರಮೆ]ಸೆದುದು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೫೫). [ತಱಿ ? + ಕೊಱಡು (<ಕೊಱಂಡು)]

ತಱಿಚು, ತರಚು₂, ತರಿಚು (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ)ಹೀಯಾಳಿಸುವ ಮಾತು; ನಿಂದೆ ; ಮೂದಲಿಕೆ : ದೂರದಿಂದಿಡುವ ತಱಿಚುಗಳ ರವಗಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ಹುಬ್ಬಿಱಿದು ಹಣುಗುತ ಹರಿಬದಾಜಿಯ ಹೊಱಿಗೆವಾಳರ ಬರವ ಬಯಸು ತಿರ್ದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೨). 'ತಱಿಚುಗೆಡೆ' ಪರಾ. **ತರಚು₂** : ೨. ವಿರೋಧ ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಇನಿತು ಮಾತ್ರಕೆ ತರಚಿನಾಳೋಚನೆಗಳೇತಕೆ (ಕೋಗಯ. ೧೬-೫೭) ; ಅರಿತು ಸರಿಯಲ್ಲದರ ಕೂಡಣ ತರಚು ಲೇಸಲ್ಲೆಂಬ ಗಾದೆಯ ಮರೆದು ತಾನೇಕಿವನ ಕೆಣಕಿದೆ ನೆಂದನಸುರಾರಿ (ಕೋಗಯ. ೨೬-೩). **ತರಿಚು** : ೧. 'ತರಿಚುಗೆಡೆ' ಪರಾ.

[<ತಱ್ಪಿ₁]

ತಱಿಚುಗೆಡೆ, ತರಿಚುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು ; ನಿಂದಿಸು : ಆಗಲೇಱಿಸಿ ನುಡಿದ ನುಡಿ ತಾನೀಗಳೇನಾಯಿತ್ತು ನುಡಿಗಳ ತಾಗನಱಿಯದೆ ತಱಿಚು

ಗೆಡೆದರೆ ಗರುವರಾದವರು (ಅಪ್ಪಾವಿ. ೯-೧೩) : ಅಳ್ಳೆದೆಯ ಮನ್ನೆಯರ ನೊಗ್ಗಿನ ಡೊಳ್ಳುಗರ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ ತಲೆಗಳ್ಳರಿವರಿರು ತಜ್ಞೆತು ಗೆಡೆದರ ಹೋಗ ಹೇಳು (ಅಪ್ಪಾದ್ಯೂಗ. ೩-೨೦) ; ತಜ್ಞೆಚುಗೆಡವುದ ಬಲ್ಲೆ ನೀ ಹುಲು ಪಜ್ಞೆಯ ಕಲಿ ನೀ ಕೆಣಕಿ ಸಾಯದೆ ಕೆಲಕೆ ಸಾರೆಂದ (ತೆಪ್ರಕಾ. ೬-೨೬-೬). **ತಂಟಿಗೆಡೆ** : ಅರಿಯದಜ್ಞಾನದಲಿ ದೇವರ ಚರಣಕಮಲವ ಸೇರಿ ಬದುಕದೆ ತಂಟಿಗೆಡೆದರು ನರಕ ಪೌಂದ್ರಕ ಮಗಧರಿಂಬವರು (ಕೀರಗಯ. ೩-೪೨). [ತಜ್ಞೆು + ಕೆಡೆ]

ತಜ್ಞೆತ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ. 'ಕುವ್ಯೂರಿದಜ್ಞೆತ' ಪರಾ. [ತಜ್ಞೆು + ~ತ್ತ]

ತಜ್ಞೆಪಾಟ್(ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಬ್ಯೈಂದ ಗುಡ್ಡನೂರ್‌ತ್ಪಜ್ಞೆ ಪಾಟಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಗ್ರಮಾಃ (ಇಆ. XII, ೧೬-೯ : ೭೩೮).

[ತಜ್ಞೆ? + ಪಾಟ್]

ತಜ್ಞೆಮಿಂದಿ 'ತಜ್ಞೂವಿಂದಿ' ನೋ.

ತಜ್ಞೆಬೊರಬು (ನಾ). (?) : ಕಾಯಾವಳಿಗಳುರ್ದು ಕಳೆವಂತಳುರೆ ಬಬಲ್ದು ಬಲ್ದುಂ ಧೃಢತೆಯನವಳಲಂಬಿ ಬಬಲಂ ಲಿಕ್ಕಿಂ ನಿರ್ನೆಲಬಲಪಟ್ಟಿ ಗುಗ್ಗುರಿಗಿಲ್ಲ ವರಿವರಿಲ ತಜ್ಞೆವೊರಬನ ನುಚ್ಚುವಣಲ ನೀರಜೆಯು ಪರಿದು ದಿಂಟೆಯ ದರಿಯ ಕುಟಿಯ ಕುತ್ತುಜ ಕಂಟಿವಳ್ಳಮಂ ಕಂದದಱ ಬಟ್ಟೆ ವಿಡಿದು ಬೆಳೆದ ಬಳ್ಳಿಯ ಪಸಿಯ ಪುಲ್ಲ ಪೂಲಿಯ ನಾನಲನಜ್ಞೆಯ ನಡೆ ವಾಗರ್ (ಅಗಾವ. ೬-೪೯).

[P ಇದು 'ತಜ್ಞೆವೊರಡೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ತಜ್ಞೆಯ 'ತಜ್ಞು' ನೋ.

ತಜ್ಞೆಯಿಸು, ತಜ್ಞೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ಸೀಳು ; ಛೇದಿಸು : ಕ[ರು]ಳ ಬೋ[ರಿ]ಗಲ್ಗೊಳ್ಕಿ ಎಟ್ಟ[ಯ]ಮಗೆ ಪಲ[ರ್ಮ್ಯಾ]ಡಿ ಅರಿತ್ಯಂಗಿತ್ತಿ ಇತ್ಯಕ್ಕೆವಳ್ಳಿಕ್ಕ ತೋಱೆ ಬೇರನ್ನುರ್ದುರ ತಂಡಾ ಸಿತ್ತಿಱ್ದರ್ (ಸೀಇಇ. XI-೧, ೧೦-೩೬ ; ೪೬೬). **ತಜ್ಞೆಸು** : ೨. ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು. 'ದಿಂಡುದಜ್ಞೆಸು' ಪರಾ.

ತಜ್ಞೆಸಿಕೊಳ್ = ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಜ್ಞೆ [ಪ್ರಾಣಾ. ತರಹರಿ]ಸಿಕೊಂಡು ಭಕ್ಷ್ಯರಾದರೆಮ್ಮವರು ಕೊಱೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಭಕ್ಷ್ಯರಾದರೆಮ್ಮವರು (ಲಕಪ. ೨೫೫) ; ಇರುಳೆಗುಳ್ಳನ ಕೂಡೆ ಸೇರಿದ ಮರುಳೆನಂತಿರೆ ನೀವು ರಣದಲ್ಲಿ ತಜ್ಞೆಸಿಕೊಂಬರಿ (ಅಪ್ಪಾದ್ಯೂಗ. ೦೭-೩೨).

[ತಜ್ಞೆು + ಇಸ್ಸು]

ತಜ್ಞೆವಣಲ್ (ನಾ). ತರಿತರಿಯಾಗಿರುವ ಮರೆಳು : ಕಸುಗಾಡುವಂ ನಿಗ್ಗಿಲ್ಲಾಡುವಂ ನಿಡುವಲ್ಲಿಲುಮಂ ಮಣಲುಮಂ ಮಣ್ಣಾಣಲುಮಂ ತಜ್ಞೆ ವಣಲುಮಂ . . . ಬಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳ್ಳಿಯುಮಂ ಮಂ ಕಳೆದು ಪೋಗಿ (ಲಗಾವ. ೬-೩೦). [ತಜ್ಞೆು + ಮಣಲ್]

ತಜ್ಞೆಸಲ್, ತರಿಸಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡು ; ಗಟ್ಟಿಮನಸ್ಸು ಮಾಡು ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡು : " ತಜ್ಞೆಸಲ್-ನಿಶ್ಚಯೇ " (ಪಜಧಾ) : "ತಜ್ಞೆಸಂದುದು ನಿಶ್ಚಯರ್ದಂ" (ಕಶಬ. ೪೩) : ದೋಸಮಿನತೆಂದು ಟ್ಟಗೆದುಬ್ಬಾಸಿಸಿ ತಜ್ಞೆಸಂದು ಕನ್ನಡಂಗಳೊಳೆಂದುಂ ವಾಸುಗಿಯಾಜಮಱಯುರಾಜರ್ದು ಬೆಸಸಿಱುಗುಂ ದೇಶಿ ಬೇಱೆ ಬೇಱೆವ್ವಿದ್ದಱಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೪೬) : ಅವರಂ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿ ನಿತ್ಯರಿಸವೆನೆಂದು . . . ತಜ್ಞೆಸಂದು ತಾಗಿದಂ (ಪಂಚಕಾ. ೧೦-೩೭) ; ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಾಕ್ರಮಿಸಲೆಂದು ತಜ್ಞೆಸಂದಿರ್ದಂ (ಪಂಚಮಾ. ೦೪-೦೮೦) : ವಿವಂದರೇವೋದರೆನ್ನದೆ ಕಾದಲ್ಕಜ್ಞೆಸಲ್ವುದುಂದು [ಪ್ರಾಣಾ. ಕಾಲ್ಕಜ್ಞೆಸಲ್ವುದುಂದು, ಕಾಲ್ಕಜ್ಞೆಸಂದು] (ಕಬಿದ. ಪ. ೧೪೮ ಪೃಥಟಿ) : ತಿಳಿದನೆ ಶಂಭುವೆಂದು ತಜ್ಞೆಸಂದು ಮಹೋತ್ಪಳ್ಳಿ ಶೈವಕ್ಕಿಯಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಕಂಡು (ಕಲಕಂ. ೪-೪೦) ; ಅಱಿಯದ ದೆಣ್ಣನಾದರಿಸಿ ಅಂಜಿಕೆಗಳ ಪಜ್ಞೆವುಗ್ಗೆದದೆ ಬಲ್ಮೆದೋಱೆ ತಜ್ಞೆಸಲಂದು ಮಱಗೆ ಬಾಯ್ಬುಱಿಸ ಬಾದಗೆಯೊಳು ಬಜ್ಞೆಸಿರಿಲೆಳಿಗಿತೆಂಬಂತೆ (ಹರಿಚ. ೬-೩೬). ೨. ನಿಶ್ಚಿತವಾಗು ; ಖಚಿತವಾಗು ; ದೃಢವಾಗು ; ಬೇರೂರು : ಪಾಡುಗಳಂದು ತಜ್ಞೆಸಲೆ ಮಾಡಿದುದು ಪಾಡುಗಬ್ಬಮಂದು ಬುದರ್ ಕೊಂಡಾಡುವರ್ (ಆ ವಾ. ಸ. ೯೩೪) ; ಸಂಧಿಯಾನವು ತಜ್ಞೆಸಂದಿದಿರೊಳ್ ಸ್ವರಿಂಗಳಾವುವು ನಿಲಯುಂ (ಪಾಪ. ೫೮) : ಭೀತಿಯು ಬಂಕಮೋಡಿದುದು ಮುಂಧಿತೆ ಮುಂದಿದುದಶ್ರು ಕ್ಕಾಳೊಳ್ ಕಾತುದು ಭೀತಿಯಲ್ಲರಿ ಮನೋಗದಮುಂ ತಜ್ಞೆಸಂದು ನಿಂದುದು (ಕಬಿಕಂ. ೪ ೦೧೩) : ತನ್ನೊಳ್ ತಜ್ಞೆಸಂದ ನಿಶ್ಚಟಿದ ಬಹುತಿಯಂ ನೆನೆಸಿನೆದು ಜಗದೊಡೆಯಂಗಗೆ ಗೆಲವಕ್ಕೆ . . . ಎನುತ ಕನವರಿಸುತುಂ (ಪಾಪಕ್ಕೃ. ೯೮-೦೪). **ತರಿಸಲ್** : ೧. ಬೇರಲೀ ಎಳ್ಳುಮಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಮುಂತೆ ಮುಂದಣ ಬಟ್ಟೆಯಂ ತರಿಸಲ್ವನ್ (ಕಂದ್ಯಸ. ೬೦). [ತರಿ + ಸಲ್]

ತಜ್ಞೆಸಲು, ತರಿಸಲು, ತಜ್ಞೆಸಲು (ನಾ). ನಿರ್ಣಯಂ ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯ ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ; " ತಜ್ಞೆಸಲಂ ನಿರ್ಣಯಂ " (ಪಜಧಾ. ಪಠಿ. ೨) ; ನಿಜೆಮನಿಯೊಳ್ಗೆರ ಮನಜಂ ನಜ್ಞೆಬಿಟ್ಟು ಬಲರ್ಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದೋಡುವ ತೆಱದಿಂ ಪೆಜಲಂಗಿ ನೆಡೆದು ನಿಲ್ಲದೆ ತಜ್ಞೆಸಲಿದು ಬಿಟ್ಟು ಸಲಲರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ (ಪಪಾಕ್ಕೃಂ. ೧೦-೦೩೮) ; ಇದೆ ದೆಯ್ವಂ ಧರ್ಮಂ ತಾನಿದೆ ಪೆಟ್ಟಿತ್ತೆಲ್ಲಿಂದಂ ಮನದ ತಜ್ಞೆಸಲಮಖಿಳಾಭ್ಯುದಯ ಸುಖಹೇತುಂ ಮುಕ್ತಿಪ್ರದವಿದು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಪ ಸಾ ರ. ೧೦೬-೦೩) ; ಪೆಂಟಿನ ಸಿರಿವಱುವೆಂಡಂ ಪೆಱಗಱಿಪತಮಂಗೆಯ್ಗುಮೆ ಮಾಸಱತವರೆ ತಜ್ಞೆಸಲಂ (ಕಾಚಕ್ಕೆ. ೧-೩೨-೦). **ತರಿಸಲು** : 'ತರಿಸಲಿಂಗೆಯ್' ಪರಾ. **ತಜ್ಞೆಸಲು** : 'ತಜ್ಞೆಸಲಿವ್ವೋಗು' ಪರಾ. [ತಜ್ಞೆು + ~ಲ್ಕ]

ತಜ್ಞೆಸಲವು (ನಾ). = ತಜ್ಞೆಸಲ : "ತಜ್ಞೆಸಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಂ" (ಕಶಾನಿ. ೫೯) ; "ತಜ್ಞೆ[ಪ್ರಾಣಂ. ಱು]ಸಲವು ನಿರ್ಣಯಂ" (ಕಲ್ಕ್ಕ. ೭೪) ; ಎರಡುಱಯದ ತಜ್ಞೆಸಲವೆಮದಿರೆ ಸುಧರ್ಮಮುನಿಪದಪದ್ಮಕ್ಕಿಱಗಿ . . . ಅಳಿ ಬಲಮನಳೆದು ಶಿಲೆಯೊಳ್ ಪೆಯ್ದಂ (ಅರಿಪ. ೬-೩೦) ; ಕೇಳ್ದಿರೆ ಪಾಂದು ಸುತರ ಮುಂನಿನ ತಜ್ಞೆಸಲವಿನ ಚೆಲದ ಬಲದ ರಿತಿತದವಂ (ಪಂಚಕಾ. ೦೦-೨) ; ಧರೆಗತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಮಿಗೆ ಯೋಗ್ಯತೆ ತಜ್ಞೆಸಲವಂ ಕಂಡು ಜಾಲಾಕ್ಕ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನಾ (ಪ್ರಆಸ. ೪, ೬-೯ ; ೧೦೬೨) : ಆಗಿಳಾತನ ಮನದ ತಜ್ಞೆಸಲಂ ಕಂಡು (ಪಂಚಮಾ. ೩-೨೦ ಪ) ; ಕಂದ. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ. ಏನ್ ನಿನ್ನ ತಜ್ಞೆಸಲವ್ವೆ? (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩೪-೪೬) ; ಕಡೆಗೆ ತಾನಿದುವೆ ತಜ್ಞೆಸಲವಾದುವ್ವು (ಅಂತಿಗೆ. ೦೩-೨೫). [ತಜ್ಞೆಸಲ್ + ~ವು]

ತಜ್ಞೆಸಲಿಸು(ಕ್ರಿ).ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿಸು: ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕುಱಿಗೊಂಡು ಗೆಱ್ದುನಿಶ್ಚಯನಜ್ಞೆಯಂದೆ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಂದೆ ಕಜ್ಞೆಬೆಟ್ಟುಂ ತ[ಪ್ರಾಣಂ. ದ]ಱಸಲಿಸಲಂಜನಾರ್ತನ ತೆಱನಱಿಯದೆ ಮರ್ದುವೆಟ್ಟ ಬಿಜ್ಞನ ತೆಱದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೩೨).

[ತಜ್ಞೆಸಲ್ + ಇಸ್ಸು]

ತಜ್ಞೆಸಲು 'ತಜ್ಞೆಸಲ' ನೋ.

ತಜ್ಞೆಸಲುವ್ವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಳಗಾಗು ; ದೃಢವಾಗಿ ಗುರಿಯಾಗು ; ಈಡಾಗು : ದುಷ್ಟದ ಬಗ್ಗಡಜನವೆಂತು ಮಾಣ್ಮುದೆನ್ನ ಹೃದಯದ ಕಲ್ಮಷವೆಂತು ಮಾಣ್ಮುದೆನ್ನ ಕಾಯವಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಜ್ಞೆಸಲು ವೋದೆನು ಎನಿಗಿದು ವಿಧಿಯೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೪೦).

[ತಜ್ಞೆಸಲು (<ತಜ್ಞೆಸಲ) + ಪೋಗು]

ತಜ್ಞೆಸು 'ತಜ್ಞೆಯಿಸು' ನೋ.

ತಜ್ಞೆಹ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ತರಿದುಹಾಕುವಿಕೆ. 'ಕುಱಿದಜ್ಞೆಹಿ' ಪರಾ. [ತಜ್ಞೆು + ~ಹ್ಕ]

ತಟುಂಪು 'ತಟುಂಬು' ನೋ.

ತಟುಂಬು೧, ತರುಂಬು೧, ತರುಬು, ತರುಮು, ತರ್ಬು೨, ತರ್ಮು, ತಟುಂಪು, ತಟುಬು೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಮುಂದೆಹೋಗದಂತೆ ಮಾಡು : "ತಟುಂಬು – ಗತಿಸ್ತಂಭೇ(ಅಶ್ವಗಟ್ಟು)ಶಿಲೋದ್ಭಹನ ದಾಲೌ ಚ (ಸನ್ಯೆಯ ಕೋಲು)" (ಕಾಟೂಡಾ) ; ಎನಸುಂ ಮೈ ಬಿಸುವೇಱೆ ವಾಸಗೃಹಮಂ ತೀವಿತ್ತು ಸುಯ್ಯಂ . . . ವಿಗಳದ್ಬಾಷ್ಪಾಂಬುಧಾರಾಳಿ ತರ್ತ್ತನಿಳೂಹಜಾವಳಿಗಾಲವಾಲಜಲವಾಯ್ಬಾಬ್ಬಕ್ಷ ನಿಸ್ಪಂದಮಂ ನೆನೆಯುಂ ತ್ರಿವ್ ಮನಂ ತಟುಂಬುತಿರೆ ಜೀವಂ ನಿಂದುದಾ ತನ್ಮಯಾ (ಆಗವಿ. ೧೧-೬೯) ; ಆಲಿಂಗನೇಚ್ಛೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ದ ಗಾತ್ರಮಂ ತಡೆವರೆಯಲ್ಕದೆ ತಟುಂಬುವಂತಿರಲ್ಕಳಿದುತ್ಕಟ ಸ್ವಬ್ಧಭಾವಮುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೦೨ ಪ). ವಿ. ಎದಿರಿಸು ; ಪ್ರತಿಬಿಟ್ಟಿಸು : ಒತ್ತಿ ತಟುಂಬಿ ನಿಂದ ರಿಪು ಭೂಜಸಮಾಜದ ಬೆರ್ಗಳಂ ನಿಭ್ಗಕ್ಕೆದ್ದ ಬಂದು ತನ್ನ ಮಜ್ಜೆವೊಕ್ಕೊಡೆ ಕಾಯದೆ . . . ಮಾಣ್ದು ಬಾಣ್ದ ಪುಟುವಾನಸನೆಂಬನಡಾಂಡದೆಂಬುದುದೊಂದಿತ್ತಿಯ ಪಣ್ಕೊಳಿರ್ದ ಪುಟುವಲ್ಲದೆ ಮಾನಸನೇ ಮುರಾಂತಕಾ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೩) ; ಅಭ್ರಮಮಿನಿರದೆ ತಟುಂಬುವ ತೆಱದಿಂದಿತ್ತಿಪೊತ್ತಂಸ ದೊಳಿಪ್ಪುಂಬರೆಗಮೊಗೆಯೆ ನೋಟಕ್ಕಿಂಬಾದುದು ಬೀಳ್ಕರಿಥ ವಿಯತ್ಪತ್ಥ ಗಮನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೩) ; ಎಂತೊದಱುವರೆಂತು ಪಾಯಿಸುವರೆಂತು ತಟುಂಬುವರೆನ್ನು ನಿಲ್ವರೆಂತೊದವುವರೆಂತು ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಳಾಂತು ಬರ್ದುಂಕುವರನ್ಯಭೂಭುಜರ್ (ಚಿಕ. VII, ೫೪೨. ೧೩೬-೩೯ ; ೧೦೬೨) ; ವಿನಮಿತನಾಗಿ ನಿಂದು ನಿಜ ನಿಶ್ಚಿಸಿತೋತ್ಪತ್ತಿಯಂ ತಟುಂಬಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಿಟ್ಟಲಾಗ್ರಪೃಥ್ವಿ ಜಲಮಂ ಬೆರೆಲಿಂ ಬರ್ಪಯಂತ್ತುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೯) ; ಮುಟ್ಟಿ ಮೂವರಿಲಿ ಕಟ್ಟಿದಿರ್ಗಮಂದು ಮಿಟ್ಟಿ ತಟುಂಬಲಿ ಸಿಂಹಹೊಡನಂ . . . ಕಂಡು (ಆನಂಪು. ೧೦-೯೪ ಪ). ೩. ತಾಗು ; ತೆಗೆಲು : ಗಗನತಳಮಂ ತಟುಂಬುವಂತಿರ್ದ ಶಿಖರಿ ಶಿಖರಿಂಗಳಿಂದಂ . . . ಭಯಂಕರಾಕಾರಮತ್ಪ್ರ ದೈತ್ಯತನಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೪ ಪ); ಆಸುರಮಾಗೆ ದಾಡೆಗಳೊಡಲ್ಗಳ ದಂಬರದಂ ತಟುಂಬೆ (ಪಂಪಾಷ್ಟ. ೧೦-೦೭೬) ; ತನು ತನುವಂ ತಟುಬೆ ಮಿಗೆ ಕೂರಸಿ ಕೂರಸಿಯಂ ಪಳಂಚೆ (ಚಿಕ. VII, ೫೪೨. ೨೪೨-೫೩ ; ೧೧೬). ೪. ಮುಂದುವರಿಯದಿರಲು ; ನಿಲ್ಲು : ಸ್ವಗತಿತವಾಗು : ಚಕ್ರರತ್ನಮ ಯೋಧ್ಯಾಪುರಮಂ ಪುಗದೆ ತಟುಂಬಿ ನಿಂದುದಂ ಕಂಡುಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೩ ಪ); ಒಳಗೆ ಸಮಸ್ತ ಭೂಭೃದಧಿಕ ಪುಬಳಂ ಮನುಜೇಂದ್ರ ಮಂದರಂ ಬಳೆಯಿ ತಟುಂಬಿ ಸಂಚಳಿಸದಿರ್ದಪುದೀ ನಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೪). ೫. ಪರವಾಗು ; ಮುಂದೆ ಬರುಂ: ಪ್ರತಿಷೇಧದ ಧಾತುಗೆ ಮುಂದೆ ತಟುಂಬಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪೂರ್ವಕ್ರಾಲಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ ಪ್ರತಿಷೇಧದದೆಂಬುದು ಮುಂದೆ ತೋಱೆ ಮೇಣ್ ದ್ವಿತ್ವವ್ಯತ್ಪತ್ತಿ ನಿತ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಕುಮು. ೭೧). ೬. ಮಿಗಿಲಿಸು ; ಸೋಲಿಸು ; ಗೆಲ್ಲುಂ : ಮೇನಕೆ ರಂಭೆಯೂರ್ವಶಿ ಸುಕೇಶಿ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಮಂಜುಘೋಷ ಯಂಬೀ ನೆಗೞ್ದಗ್ಗದಚ್ಚರಿಯರಚ್ಚರಿಯಪ್ಪ ವಿಳಾಸಮಂ ನಿಜಪೂರ್ಣನಟನ್ಗಿಕ ದೇಶಮೆ ತಟುಂಬದುದೆಂಬ ಸುರೂಪ ವಿಭ್ರಮಶ್ರೀ ನಿಜಮಗಳ್ ರಂಜಿಸುವ ರಲ್ಲಿಯ ರೂಢಿಯ ಗಾಡಿಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೬). ೭. ಎತ್ತು ; ಆಕ್ರಮಿಸು: ಹಿಡಿ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು: ಪದದಿನಿಸಂ ತಳರ್ದುವ ತಳರ್ದಿದುದಂ ಮೊಱಕಾಲ್ಗಳ್ ತರ್ವ ತಂದುದನುದರಿಂ ತಟುಂಬುವ ತಟುಂಬುದುದಂ ಪೆಗಲ್ಗಳ್ ಗೆತ್ತುವೆತ್ತಿದುದನೆ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ತಳೆದು ಪೊಂಗಳ ಭಾರಮನಾಯ್ದ ವಿಪ್ರ ವ್ಯೂದದ ಪಡಿಮಾತೆ ವೇಟದ ಯಾಧಿಷ್ಠರ ರಾಜನ ಜಾಗದೆಟ್ಟಿಯಂ (ಆಗವಿ. ೦೭-೦೪) ; ಪರನ್ನಪಸೆನ್ನ ಮಿತ್ರಪುರವಂ ತವೆ ಮುತ್ತಿದನೆಂದು ಕೇಳ್ದು ಚಿಚ್ಚರಮಿದೆ ಬಂದನಿತ್ತ್ಯಲವನತ್ತ ಮದಿಯ ಪುರಪ್ಪಾಗಮಂ ಭರದೆ ತಟುಂಬದಂ ಗಡವನಂ ತಗುಳ್ಚಟ್ಟುವೆಂ (ಪಾಪು. ೦-೭೦). **ತರುಂಬು**೧ : ೨. 'ತರುಂಟುವಡೆಂ' ಪರಾ. **ತರುಬು** : ೧. ಜಕಾತಿ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಗಿಡದ ಕೆಳಗೆ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಯಲ್ಲನು ತರುಬಿದನು (ಕಕ್ಕಕ್ಕ. ೦೩) : ಅನಂತ ಪಾರವಾದ ಒಂದು ಕುರಿಯ ಹಿಂದನ್ನು ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ತರುಬಿಕೊಂಡು ಅವ್ಹಗಳನ್ನು ಒಂ ದೊಂ ದಾ ಗಿ ಎಣಿಸಲು ನನಗೆ ಹೇಳ ಲಾಯಿತು (ನಾಗಕ. ೧೨೧) ; ಹುಲ್ಲನ್ನು ಮೇಯಿಸಲೆಂದು ತಮ್ಮ ಎಮ್ಮೆ ಗಳನ್ನು ತರುಬ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಪಡದಾ. II, ೧೨೬). ವಿ. ತರುಬುವನು ಬಹು ವಿಶ್ವಾಸದಿ ವಿಧಿ ತರುಬಲಾರದೆ ನಿಲಲು ಕೆಲಕಡೆಗರುಬಬೇಕ್ಕೆ ಮುಂದಣಾ ಮಾರ್ಗವನು ತಾ ಹತ್ತಿ (ಜ್ಞಾಪ್ರಸಿಂ. ೦೩-೪೦) : ತಾಯಿಯ ಧನಿಯು ತಾರಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಲು ಶಂಕರರಾಯರು ಅದನ್ನು ತರುಬಿ ಎಂದರು (ಶಪಕ. ೪೯). ೪. ಹೋಗು ನಿನದಂಗಿ ಬಲುದೂರ ಆವೂರ ತೇರು ನಿನಗಾನಿ ತರುಬುಮೈ (ಪಕ್ಕಯು. ೩೦). ೮. ಆಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು ; ಪ್ರೇರಿಸು : ಮನಸ್ಸು ಮುಂದು ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಎಳೆವಂತೆ ಇರುವುದು ; ಮನ್ಮಥನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತರುಬುವಂತೆ ಇರುವನು (ಪಡಕಾ. ೦೬) ; ತಿನ್ನರನು ಓಡಿ ಹೋಗಿದ್ದ ಬೀಮಣ ತ್ರಿಶಂಕು ಶನಿಯರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ತರುಬಿಕೊಂಡು ಬರುವನು (ರಾಸಾ. ೯) ; ಊರುಬ ನಿಂದಾ ಬರುವ ಕರಿಳು ಎರಗಿ ಬರುತಿಹ ಗಂಡು ಮೃಗಗಳು ತರುಬ ಬರುತಿಹ ಮಲೆಯ ಹೊರಯಂ ಬಳಸೆ ಮೆರೆದವರ್ಗಮ್ಗಿ (ರಚಿಹಾಡು. ೦೫). **ತರುಮು** : ೧. ಓಡುವವನೂ ಬೆತ್ತಲೆ ತರುಮುವವನೂ ಬೆತ್ತಲೆ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೫೦). **ತರ್ಬು**೪ : ೧. ಕುಶನೊಂದಿ ಹೊಂದೇರ ಕರದುರ್ಬುವ ನೋಡುದು ಬೆಂಬಲದ ವಾಹನಿಯ ತರ್ಬಿದಂ ಸರ್ಜ ಸನ್ನಾಹದಸ್ಯಂಗಳಂ ಚಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಕೆ (ಚಿಪಮು. ೪೮-೮). **ತರ್ಮು** : ೯. ತಗ್ಗಿಸು ; ಕೆಡಿಮೆ ಮಾಡು : ಈ ಸತಿಯಾಮ್ಮಳವಣಿಸದಲೆ ಮನವನು ನೆಮ್ಮದಿಯೊಂದಿ ರೆಂದು ಪೇಳುವರೆಬ ಕೋಕವನು ತರ್ಮಿದಿರಲಾ ನಾಮ ಸಲು ವು ದೆ (ಪಡದಾ. ೪೮-೩೦). ೧೦. ತಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುಟ್ಟಿಸು : ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾನಾಥನೆನೆಂಬ ದುಷ್ಟರ್ಮವಿನವಾರಂರಿಗವಟಳ ತರ್ಮುವನು (ಪಡದಾ. ೪೫-೪). **ತಟುಂಪು** : ೨. ಅನಸ್ಪವಾಳನಾಗಳೆ × × ಕೆಯ್ಮುಮಾಗಳೆ ಕಡಂಗುಮಂಗಳೆ ನೆಟ್ಟು ನಿಲ್ಮುಮಾಗಳೆ ತಱಿಸಲ್ಮುಮಾಗಳೆ ತಟುಂಪುಗು ಮಾಗಳೆ ಪೊಟ್ಟುವಾಯ್ಮುಂ . . . ಆಗಳೆ ಕೊಂದು ಕೂಗುಗು (ಕಜ. V. ೦೯-೬ ; ೧೦೪). **ತಟುಬು**೧ : ೧. "ತಟುಬೆಂದೆನೆ ತಡೆಯಲ್ಕ" (ಕವಿಕಂ. ೦೯೯). ೨.ಸಂದಾಶಿವನ ಪೂಜಸುವನೆಂದು ಹೋದಡೆ ತಟುಬಿ[ಪಾಠಂ. ಕದುಬ] ಹಿಡಿವವಯ್ಯಾ ನಱಲು ವಿಪತ್ತುಗಳು (ಪಕ್ಷ.ವ. ೪. ೩೫೦-೪೯) ; ಮುಱಿದು ಬಹ ನಿಜಸೇನೆಗಭಯದ ಸೆಱಗ ಬೀಸುತ ಭೀಮಸೇನನೆ ತಟುಬಿ ನಿಂದನು ಭೀಷ್ಮ (ಭಾಪ್ರಥೀ. ೬-೩) ; ತಟುಬಿ ಕಾದುವ ಕಲಿಗಳಿಲ್ಲುಗಳ ಮುಱಿಯದು ರಕುತವ ಪಿಂಡಿ ನಿತ್ಯರ ತೊಱಿಯ ಹರಿದರೊರೆ.ಳಿಳಗಲುದಲಸುರಭಟ ನಿಕರ (ತೂಕರಾ. ೬-೩೬-೦೪) ; ಪೆಱಿಸೊಸಲಿನ . . . ಪೆಣ್ಗಳ ತಂಡ ತಟುಬಿದುದಾರತಿವಿಡಿದು (ಭಂಡಾಸಾ. ೩೪-೦೪) ; ಬರಿದಿನ ಹೊಣಕೆಯ ಹೊಂತಕಾರಿಗಳಾ ತಟುಬಿದರರಿವಾಹಿನಿಯ (ಕಂಪಪು. ೦೫-೩೫) ; ಸರಥಂ ಸುರಥಂ ದಂಡಂಗೊಂಡು ದಾಪ್ತಾದುವ ದೆಪ್ಪಾಳದ ದಕ್ಕಿಗಿರಂ ತಟುಬಿ ನಿಂದಂ (ಶಾಪ್ರಸಿ. ೦೪೩-೨೨) ; ಎನ್ನೊಡೆಯ, ತಟುಸಂದಾ ತಟುಬಗಳರ್ ಕೊಲ್ವೆಯಾ? ಮೂಗುಸಿರ್ಗಳನ್ ತಟುಬಿ, ದಂದಗೆಳನಿದಿಂ (ಅಕ್ಕಹಾ. ೪-೦೩೮). ೩. ತಾಯಿಮಳಲನು ತಟುಬಿದಬುಧಿಯ ದಾಯಗಳು ತಾವಿವ ರೆನಲು ಬಿಡೆ ನೋಯ ಬೆರೆದುದುಭಯಬಲ ಬಲುಖತಿಯು ದಂ ಕ ದ ರಿ (ಅಬಾಕ. ೩-೦೭). ೪. ಎಲೆ ಧನಂಜಯ ಹಗೆಯ ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಳುವವದೆಲಾ ವಜ್ರಿಸುತ ನಿನ್ನಳಿಯಲಿ ತಟುಬದೆ ಸಂಯೋಧನ ನೈನ್ಯಗಿರಿನಿಕರ(ಅಬಾ.ಧಂ. ೬-೨೫) ; ಇರದೊಂದು ಬೆಗ್ಗರಂದನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊರಳಲಿ ಪುರದ ಬಾಗಿಲ್ಗಳ್ ನಿಂದಿರಲ್ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲದೆ ಸರ್ವರುಂ ತಟುಬಿ ನಿಲೆ (ಪಾಪು. ೬-೪೬). ೧೧. ಕೆಳಸು ; ತಳ್ಳು ; ನೂಕು (?) : ಮೆಣ್ಮಾಂಬಗಳ ಸರಮನೆತ್ತಿ ತಟುಂಬುತ್ತುಂ ಬಂದುದಾ ಪುಳಾತ ಸವಿಸಾರಂ (ಪಂಚಕಾ. ೦೨-೦೦೫) :

ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕ ಗಜದಂತಚಯಂಗಳುಮಂ ಚಮೂರ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ವನ್ಯವಸ್ತುಚಯಮಂ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯುಮಂ ತಱುಂಬಿ . . . ತದ್ವೃಷಭದತ್ತನ ಗೇಹದೊಳಂದು ಕಂಡೆ ನಾನೀ ಜನಸಂಸ್ತುತ ಪ್ರತಿಯುಗಂಗಳನರ್ಚಿಪ ಸಜ್ಜನಂಗಳಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೭೬) ; ಕೆಲವು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಭವದೇವಂ ಬಂದು ಸುಕಾಂತನಂ ಕೊಲ್ವೆನೆಂದು ತಾನುಪಾರ್ಜಿಸಿ ತಂದ ಧನಮೆಲ್ಲಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಭೃತ್ಯರಂ ತಱುಬಲದಂ ಸುಕಾಂತಂ ಕೇಳ್ದು ಭವದೇವನಂಜಿಕೆಗೆ ಪುರಮಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೪೩ ವ) ; ಸುಕಾಂತನಂ ಕೊಲ್ವೆನೆಂದು ತಾನಾರ್ಜಿಸಿ ತಂದ ದ್ರವ್ಯದಿಂ ಪಲಂಬರ್ವೀರ ಭಟರಂ ತಱುಬಿ ರಾತ್ರಿಯೊಳು ಸುಕಾಂತಂ ತನ್ನಿರ್ದ ಮನೆಯಂ ಮುತ್ತೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦೦-೫ವ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಱುಗು = ತಡೆಯಲ್ಪಡು ; ತೆಲು. ತಱುಮು, ತಱುವು]

ತಱುಂಬು$_2$, ತರುಂಬು$_2$, ತರುಬು$_2$, ತಱಂಬೆ, ತಱುಪು$_1$, ತಱುಬು$_2$(ನಾ). ೧. ತಡೆಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ : "ತಱುಂಬೆಂದು ತಡೆವುದು" (ಕಶಸಾ ೨೩-೪೮೦). ೨. ಭಾರವಾದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು ; ಸನ್ನೆಕೋಲು : "ತಱುಂಬು–ಗತಿಸ್ತಂಭೇ (ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು) ಶಿಲೋದ್ವಹನ ದಾರೌ ಚ (ಸನ್ನೆಯ ಕೋಲು)" (ಶಮಧಾ); "ಗತಿಸ್ತಂಭದೊಳ್ ಸಿಲೆಯನೆತ್ತುವ ಮರದೊಳುಂ ತಱುಂಬಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೦೨). ೩. (ನದಿಯ ನೀರು ತಂದು ನೂಕಿರುವ) ಮರಳುರಾಶಿ: ಕಾಡಾನೆಗಳ ಕೋಡೇಱಿಂದಿಡಿದು ಕಳೆದ ಖರ್ಜೂರದ ಕಡಿಗಳಂತೆ ತಡಿದಡಿಯ ತಱುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಱಿಂ]ಬಿನೊಳ್ ಬಿಸಿಲಂ ಕಾಯ್ವ ಮೊಸಳೆವಿಂಡಿನ ಪಸರಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೦ ವ) ; ತಱುಂಬಿನೊಳ್ ಬಿಟ್ಟ ಮೀನಂತೆ ಮಿಡಮಿಡ ಮಿಡುಕಿ (ಜೀವಸಂ. ೧೦೩-೪೬ ವ). **ತರುಂಬು$_2$** : ೪. ಅಡ್ಡಿ ; ತೊಂದರೆ. 'ತರುಂಬುವಡು' ಪರಾ. **ತರುಬು$_2$**: ೨. ತರುಬಿಲ್ಲದ ಒಡ್ಡನು, ಬಿರಿಸಿಲ್ಲದ ಹುರಿಯು (ಗಾದೆ). **ತಱಂಬೆ** : ೩. ತಪೋಧನರಾಹಾರದಾನಕ್ಕಮ್ಮಾಟ ಕೂಟಕ್ಕಂ ತಱಂಬೆಯ ಪೊಲದ ಹಗರಣಿಗನ ಬಾಗಿಂ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಯಲಿ ದಿನಗುಣಿಗನ ಮೂಱು ಮತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೬೫-೪೨ ; 1099). **ತಱುಪು$_1$** : ೩. ವಿಳಸಲ್ಲತಿಕಾಗೃಹಮಾಳೆ ಮಂಗಳಾಸ್ಪದ ಪುಲಿನಸ್ಥಲಂ ಪುದಿದ ಕೆಂಪಿನ ಶಾಲಿಯ ಕೆಯ್ವೊಲಂಗಳಿಲ್ಲದ ತಱುಪುಂ ತಱುಂಬುನೆಲನುಂ ಪರಿಭಾವಿಪೊಡಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೦೦೧). **ತಱುಬು$_2$** : ೨. ರಕ್ಕಸ ಕಿಂಕರರು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಬಲುಸನ್ನೆಗಳಲುಕ್ಕಿನ ತಱುಬುಗಳಲೆತ್ತಿದರು ತೇರಿಗೆ ತಗ್ಗಲವನಿತಳ (ಕೊರಣಾ. ೫-೭-೬). [<ತಱುಂಬು$_1$]

ತಱುಂಬುನೆಲ (ನಾ). ಮರಳು ಭೂಮಿ ; ಉಸುಕು ನೆಲ (?): ಮದನ ವಿಹಾರ ಭೂಮಿಯೆನಿಸಿರ್ಪ ವನಾವಳಿ ವಾರಿಜಾಕರಂ ವಿದಳಿತ ಪುಷ್ಪರಾಜಿ . . . ಪುದಿದ ಕೆಂಪಿನ ಶಾಲಿಯ ಕೆಯ್ವೊಲಂಗಳಿಲ್ಲದ ತಱುಪುಂ ತಱುಂಬುನೆಲನುಂ ಪರಿಭಾವಿಪೊಡಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೦೦೦).

[ತಱುಂಬು$_2$ + ನೆಲ$_1$]

ತಱುಪು$_1$ 'ತಱುಂಬು$_2$' ನೋ.

ತಱುಪು$_2$ (ನಾ). ಕಡೆಗಂದಿಯಾದ ಹಸು ಅಥವಾ ಎಮ್ಮೆ. 'ತಱುಪೆರ್ಮೆ' ಪರಾ. [?. /ತಮಿ. ತಱುವು=ಕಡಮೆಯಾಗು]

ತಱುಪೆರ್ಮೆ (ನಾ). ಕಡೆಗಂದಿ ಎಮ್ಮೆ : ನೆಱೆವೊರಸುಗೆ ಕಾವಲಿಯಂ ಕಿಱುಕುಸಲೆಯ ಬೇರೊಳಕ್ಕೆ ಕೊಳಗುಳಿಕೆಲೆಯೊಳ್ ತಱುಪೆರ್ಮೆಯ ಪಾಲಂ ಬಟಿಕೆರೆದಟ್ಟೊಡೆ ಮೃದುವೆನಿಪ್ಪ ಪಾಲವುಗಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೯) ; ತುಱುವೆಯ ಬೇರನಿಕ್ಕಿ ತಱುಪೆರ್ಮೆಯ ಪಾಲುಮಮರ್ಧಮಪ್ಪಿನಂ ಮಱುಗಿಸಿ . . . ಮಾಟ್ಟುದು ಕ್ಷೀರದುಂಡೆಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೧೦) ;

[ತಱುಪು$_2$ + ಎರ್ಮೆ]

ತಱುಬಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಅಟಿಲಪಡಿಯ ಜ ೧ ತಱುಬಿಸಿಕೊಂಡು ಉಂಬ (ಬೊಂಕಶಾ. ೦೯೪೮, ಕುಮಟ. ೦೦೦-೬ ; ?). [?]

ತಱುಬು$_1$ 'ತಱುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತಱುಬು$_2$ 'ತಱುಂಬು$_2$' ನೋ.

ತಱುಬುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; "ಕುಡುಂಗಕ"(ನಾಚಿಂಾ. ೬).

[? + ಪುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಱುಮಿಂಡಿ 'ತುಱುಮಿಂಡಿ' ನೋ.

ತಱುವಾಇ (?). (?) : ಧುರದೊಳ್ ಗುಂಡಪಮಾತ್ಯಂ ನರಮೇಧವ ಮಾಡದುಳಪನೆಂದೆನಲಾ ಭೀತರು ಮರನನೇಱಿ ಹೂವಿನ ತಱುವಾಇ ತಱುವಾಇ ಎನುತ್ತಮಿರ್ದ್ದರದೇನೋ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೩-೯೦ ; 1397 ?). [?]

ತಱುವಾಯ್, ತರುವಾಯ$_1$, ತರುವಾಯಿ, ತರ್ವಾಯ$_1$, ತರ್ವಾಯಿ, ತಱುವಾಯ$_1$, ತಱುವಾಯಿ, ತಱುವಾಯು (ನಾ). ೧. ಕ್ರಮ ; ಪರಿವಿಡಿ : "ತಱುವಾಯೆಂದುಂ, ಪಾಟಿಯೆಂದುಂ ಕ್ರಮಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೦೯); ತಱುವಾಯಿಂದಾ ಯುಗಳಂಗಳೊಳೆ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಂ ಪರಮಾದೊಡಂ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಂ ಪರಮಾದೊಡಂ . . . ಸವರ್ಣ ಸಂಜ್ಞೆ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೬ ವೃತ್ತಿ) ; ತಱುವಾಯಿಂ ಗುರುವುಂ ದೀರ್ಘಮುಂ ಗೊಢಸಂಧಿಯುಮಾಗಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದೇಕಾರಂ ಮೊದಲಾದ ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಂಗಳಪ್ಪುವು (ಶಮದ. ೧೦ ವೃತ್ತಿ) ; ಕ್ರಮದೆ – ತಱುವಾಯಿಂದೆ (ಶಮದ. ೧೦ ಟೀಕೆ). ೨. ಅನಂತರದ ಸಮಯ ; ಮುಂದಿನ ಸರದಿ : ಆ ತಱುವಾಯಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಅನಂತರಂ] . . . ವನಪ್ರತೋಳಿಕಾದ್ವಾರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೩ ವ) ; ರಾಯಕಟಕಪಿತಾಮಹನ ತಱುವಾಯ ಲಭಿಷೇಕವನು ಕೌರವರಾಯ ಮಾಡಿಸಿ ಪತಿಕರಿಸಿದನು ಕುಂಭಸಂಭವನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦ ಸೂಚನೆ) ; ನೀವು ಕಟಕಾಚಾರ್ಯ ಪುತ್ರರು ನೀವಿರಲು ಕೃಪನಿರಲು ದಳವಾಯ್ ನಾವಹೆವೆ ನೀವಿಂದು ತೇಜೋದ್ವಯದಲಧಿಕರಲೆ ನಾವು ತಱುವಾಯವರು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೨೦); ಇಳೆಯ ಮೇಲೆ ಕೌಂತೇಯನ ಮಹಾಧ್ವರದ ವಾಜಿಗಳ್ತಿರುಗಿ ತಱುವಾಯೊಳಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೊಡಾವು ಕಟ್ಟಿದೆವು (ಚೈಮಿಭಾ. ೩೨-೩) ; ಕೃಷ್ಣಾಚ್ಯುತರೆಂಬ ರಾಯರೈವರ ತಱುವಾಯಿಂ ಮುದದೊಳೆಳೆಯಂ ಪೊಱೆದ ಸದಾಶಿವರಾಯಂಗೆ (ಚಿಕವಂ. ೨-೧). ೩. ಸಮಯ ; ಅವಕಾಶ ; ಪ್ರಸಂಗ : ನಿಲ್ಲಿ ಭಯ ಬೇಡಾವ ರಣವಿದು ತಲ್ಲಣಕೆ ತಱುವಾಯೆ ದೀವಿಗೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿದರೆ ತಳಿತುದೇ ಭುಜಶೌರ್ಯ ಕುರುಬಲಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೩೯). **ತರುವಾಯ$_1$** : ೧. "ಕ್ರಮಃ – ತರುವಾಯಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೪೦). **ತರುವಾಯಿ** : ೧. "ತರುವಾಯಿಯೆನಲು ತರ ಪರಿವಿಡಿಯೆನಲ್ಕಿವು ವುಪರಿಯರ್ಥದೊಳ್" (ಕಶಕ. ೪೪). **ತರ್ವಾಯ$_1$**: ೨. ಉದಿತ ಧರ್ಮದ ನೆಲೆಯನುರ್ವೀಶ ನೀತಿಗಳ ನಿಶ್ಚಯವನೈದೆ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗಮಾಗಿ ಬರಿಸಿ ತರ್ವಾಯೊಳಾ ಕುಮಾರರ್ಗೆ ಮುನಿನಾಥಂ ಧನುರ್ವೇದಮಂ ಶಿಕ್ಷೆಗೈದು (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೯-೫೪); ಧರ್ಮದಿಂದಮೆ ರಾಜ್ಯ ಪರಿಪಾಲನಂಗೆಯ್ದು ವೈಕುಂಠಯಾತ್ರೆಯಂ ಮಾಡಿದನಾ ತರ್ವಾಯದೊಳ್ (ದಿವ್ಯಚ. ೬-೨೮ ವ) ; ಆ ತರ್ವಾಯದ ಹಾಡೇ ನಿಜವಾದ ಲಾವಣಿ (ಸುವರ್ಣ. ೪೩). ೪. (ಹೇಳಿದ ಪಾಠವನ್ನೇ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು; ಸಂತೆ ಹೇಳುವುದು ; ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿಸುವುದು : ತರ್ವಾಯಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತಿಯಾದ ಆಗುಚೇಗೆಯನಾಡಿಹೆನೆಂದು ಆಗಮಿಕನಾದ (ಶಿವಮಂ. ೪೪) ; ಕೇಳುವ ಕೆಲವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತ್ರ ಕೂಳು ವೀಳೆಯ ವಿತ್ತು ಮುದದಿ ಆಳುಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರತಿದಿವಸದಿ ತರ್ವಾಯ ಹೇಳುವ ವಿಬುಧರೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೩೭) ; ಯಜುಃಶಾಖೆ ಅಧ್ಯಯನಕೆ . . . ಗ ೧೨ ಆ ತರ್ವಾಯ ಕೌಶಿಕಗೋ ಆಪಸ್ತಂಭ × × × ಭಟ್ಟರಿಗೆ . . . ಗ ೧೨ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯-೦೦೦ ; 1573). ೫. ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ಮಾಡುವುದು; ಪುನರಾವೃತ್ತಿ : ಸರ್ವರೊಳಗೆ ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರ್ದು

ವೈಧವ್ಯವನಾಂತು ಬಾಳುವೆಗೆ ಗರ್ವದ ನುಡಿಯಲ್ಲ ತನಗೆ ತನ್ನಾಳ್ವನ ತರ್ವಾಯ ಮಾಡೆಂದಳಿತ (ಪೋಕಥ. ೮-೩೬). **ತರ್ವಾಯಿ**: ೪. ಆ ಗೋತ್ರದ ಆ ಗ್ರಾಮದ ತಿರುವಲಂಭಟ್ಟರ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ತರ್ವಾಯಿಗೆ ಕಾರಗೊಡಲಿ ಗ ೧೮ (ಎಳ್. VIII. ತಿಂಥಣಿ. ೧೯-೦೦೪ : 1673). **ತಲುವಾಯ್₂**: ೧. 'ತಲುವಾಯಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಲುವಾಯಿ**: ೧. "ಪಾಲು ತಲುವಾಯಿ ಕ್ರಮವಮದು" (ಶಬಿಪು. ೩೦೮). 'ತಲುವಾಯಿಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಲುವಾಯು**: ೧. "ಪರ್ಯಾಯ" (ನಾಚಿಠಾ. ೬).

[ದೇ.ತಭವ. ತಲುವಾಯ್,ತರುವಾಯ್; ತೆಲು. ತರುವಾಯು,ತರುವಾತ]

ತಲುವಾಯ್₂ 'ತಲುವಾಯ್' ನೋ.

ತಲುವಾಯ್₃, ತರುವಾಯ್₃, ತರುವಾಯೆ, ತರ್ವಾಯ್₃ (ಅ). ಆವೇಲೆ ; ಆ ಬಳಿಕ : ರಾಯ ಕಟಕಾಚಾರ್ಯನಾ ತಲುವಾಯ ಸೇನಾ ಪಟ್ಟವನು ರಾಢೀಯನಲಿ ರಚಿಸಿದನು ಮುದದಲಿ ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೦ ಸೂಚನೆ) : ಸಮರದಲಿ ಗುರು ಗಾಂಗೇಯ ಕರ್ಣ ದ್ರೌಣಿಗಳ ತಲುವಾಯ ಲೆಕ್ಕಕೆ ಸಂದನೈ ಮರುಳು ಪುತು ಪಾಯ್ಮೆನುತ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೨೦-೩೩). **ತರುವಾಯ್₃**: ತರುವಾಯ ಹೆಳ್ತಿ (ಕ್ಯಾಸಿಂ. ೦-೦೭) : ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಒಣಗುವ ತನಕ ಗಿಡದ ಮೇಲೆ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ತರುವಾಯ ಅವನ್ನು ಕೊಯ್ದು . . . ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಆಡು. ೪-೪೦). **ತರುವಾಯೆ**: ಶ್ರೀಮಂತರು ನಿವೃತ್ತರಾದ ತರುವಾಯ-ದಳವಾಯ ತನವ ಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂದೂ (ಪಟ್ಟಿಂ. ೨೨-೬). **ತರ್ವಾಯ್₃**: ಆ ತರ್ವಾಯ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಕಾಸಿ. ೦-೬೩). ಯೇಗೋಪಚಾರಂಗೈದು ತರ್ವಾಯಯಾಸನವನಿತ್ತು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪೋಕಥ. ೦-೬೩).

[<ತಲುವಾಯ್₂]

ತಲುವಾಯಗೊಳ್, ತರ್ವಾಯಗೊಳ್, ತಲುವಾಯಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮವಾಗಿರು ; ಸಾಲಾಗಿರು : ತಲುವಾಯ[ಪಾಣಾ. ಯು]ಗೊಂಡು ಕುಳ್ಳಿಪ್ಪೆಲ್ಲ ಸಂಸ್ಥಾಯ ಎನಿಸುಗು (ನಾಚಿಠಾ. ೪). **ತರ್ವಾಯಗೊಳ್**: ಗೀರ್ವಾಣ ಯಕ್ಷ ಗುಹ್ಯಕ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯ ಗಂಧರ್ವ ಕಿಂಪುರುಷ ಕಿನ್ನರರ ತರ್ವಾಯಗೊಂಡು ಮೇರೆಯುಲೋಡದೊಪ್ಪ ಸರ್ವರ ರೂಪ ತೋಱಿದಳು (ಪೋಚಕ. ೩೦-೦೦). **ತಲುವಾಯಿಗೊಳ್**: ಮೇಲಿನ 'ನಾಚಿರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ತಲುವಾಯ್₂ (<ತಲುವಾಯ್) + ಕೊಳ್₁]

ತಲುವಾಯು 'ತಲುವಾಯ್' ನೋ.

ತಲುವಾಯಿಗೊಳ್ 'ತಲುವಾಯಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲುವಾಯು 'ತಲುವಾಯ್' ನೋ.

ತಲುಕಿ 'ತಲ್ಕಿ' ನೋ.

ತಲುಕಿಕಾಡು 'ತಲ್ಕಿಕ್ಕಾಡು' ನೋ

ತಲುಕಿಯ್₁ 'ತಲ್ಕಿ' ನೋ.

ತಲುಕಿಯ್₂ (ನಾ). ತರಿಭೂಮಿ (?) : ಸಂಧು ಮೇರೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಹೊಲಸ್ಥಳಕಂ ೩೦ ಗದ್ದೆ ಸ್ಥ ಹೊಲವೇರಿಯ ಕೆಯು ಕೊ ೬ ತಱಿಯದ ತಾಳಕೆಯು ಕೊ ೧೪ ಕಂಬಾಳ ಕೆಯು ಕೊ ೬ ಹತ್ತಿಯಕಾಲ ಕೆಯು ಕೊ ೪ (ಮ್ಯಅರಿ. ೧೯೩೮, ೦೭-೪೪ ; ಸಂ. 1200). 'ತರಿ' ಪರಾ.

[?]

ತಲುದಾವಿ (ನಾ). (?) : ತಲ್ಲಿಗೆ ಸೋಯಿ ಸಟ್ಟಿ ತಾನೂರಕಯ್ಮಲು ಆಟು ಹೊಂಗೆ ಬ್ಯವಹಾರವಾಗಿ[ಮಾಡಿದ]ಗುಗಂವಿನ ದಶಕದ ತಲುದಾರಿಯಂದ × × × ಪಟುಕಂ ಗಿರಿ ೧೦೦ವಂ ತೋಟಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟುನ್ (ಆಶಾ. I. ೩೩-೩೨ : 1246). [?]

ತಲುಪ್₁, ತಳ್ಪ್₁ (ಕ್ರಿ). ತಳೆತ, ತಳ್ಪ₂, ತಟ್ಟಿ (ಭೂತಕೃ), ತಳುತು, ತಳ್ತು₂, ತಟ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಸೇರು ; ಕೂಡು; ಒಡಗೂಡು : ಶ್ರೀತಟ್ಟುರದೊಳ್ ಕೌಸ್ತುಭಜಾತದ್ಯುತಿ ಬಳಸಿ ಕಾಂಡಪಟದಂತಿರೆ ಸಂಪ್ರತಿಯುನಾವನೆಗಲ್ಲಳ್ ನೀತಿನಿರತರನುದಾರನಾ ನೃಪತಿಯಂಗಂ (ಕವಿತಾ. ೧-೦) : ಪನಿಂಪಿ ನೀಳ್ದ ತನ್ನ ಜಸದೊಳ್ ವೆಜಸೊಳನ ಕೀರ್ತಿ ತಟ್ಟು ರಂಜಿಸೆ (ಕಬಿಪು. ೦೯-೩೯) ; ಎರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೇಣಿಯೊಳೆ ಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೈನ ಚೈತ್ಯಾಲಿ ತಟ್ಟಂಬರವುಂ ತಟ್ಟಿಸೈ ನಾನಾ ಮಣಿ ಕಿರಣಗಣ ಜ್ಯೊತಿಗಿಗಳ್ . . . ಬೆಳಗೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೦೦೬) : ವಿಸರುಹದಂತೆ ಕೇಸರವನಾಂತುದು . . . ಚಂದ್ರಮನಂತೆ ಸುವಕ್ಷದಿಂದೆ ರಂಜಿಸಿದುದು ಪೂಜಸಗ್ಗದ ಸುವಸ್ತುವಿನಂತಿರೆ ತಟ್ಟು ಹೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಜುಸಂಚ. ೩-೭೮): ಪೂಗಳ ಪೊಸಗಂಪಿನೊಳ್ ಪೊರೆದು ತುಂದಗಳಿಂಚರದಲ್ಲಿ ತಟ್ಟು . . . ಎಲರಲ್ಲಿ ತೀಡುವುದು ಮಲ್ಲಿನೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ರಯ್ಯಮಂಬನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೩). ೨. ಬಿಗಿ ; ಬಂಧಿಸು ; ಅಪ್ಪು : ನಾಗಚಕ್ಯಮ್ಮಯೊಳ್ ನಾಗಿಣಿ ನಾಗಬಂಧದೊಳ್ ತಟ್ಟು ಗುರ್ಣಾರ್ಜವನಂ ಮರುಳ್ಳಿದಳ್ (ಪಂಚಾಕಾ. ೪-೦೭) : ಬಲದೇವಂ . . . ತವ್ಮಂ ಸಯೆ ಬಲ್ಲಯುಂ ನಿಗಳಮುಂ ತಟ್ಟುಂದುವಂ ಬಲ್ಲಸಂಕಲೆಯುಂ ಪೋದ ಗಜಂ ಬನಕ್ಕೆ ತರ್ವರ್ಪಂತಾದ್ವೇಗದಿಂ ಮೋಹ ಶ್ಯಂಖಲೆ ಪಾಱೆಲೆ ತವೋವನಕ್ಕೆ ತರ್ದರ್ದು (ಶಾಂತಿ ಪು. ೪-೦೦೮). ೩. ಹೊಂದಿಕೆಯಳ್ಳು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿರು ; ಅನುರೂಪವಾಗಿರು : ಸಮಸಂಸ್ಥತಿಂಗಳೊಳ್ ತಟ್ಟಿ[ಪಾಣಾ. ಸ್ಯು.]ಮರ್ದಿರೆ ಕನ್ನಡವನಱಿದು ವೇಟ್ಟಿ (ಕವಿತಾ. ೦-೩೦) : ಬಗೆ ಪೊಸ ತವ್ಪುದಾಗಿ ಮೃದುಬಂಧ ದೇಸಿಳೊಂದುವುದೊಂದಿ ದೇಸಿಯೊಳ್ ಪುಗುವುದು ಪೊಕ್ಕು ಮಗಗದೊಳ್ ತಟ್ಟುದು ತಟಿ[ನ್ಯಾಡಿ ಕಾವ್ಯಬಂಧದೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಚಾಕಾ. ೦-೮) : ಶ್ರಿದಶ ಮರುದಿಂದ್ರ ಪುರಚಂದ್ರಸಲಿಲಂಗಳ್ ತುದಿಯೆಳಿರೆ ತಟ್ಟು ಹರರಲ್ಲಿ ಯತಿ ನಿಲ್ಕುಂ (ಧಂಕೋಟಂ. ೩-೦೩೮). ೪. ದಿಟ್ಟಿಸು ; ಇಟ್ಟಿನಿಸು ; ಸಾಂದ್ರವಾಗು ; ಗಾಢವಾಗು : ಕೊಂಡದ ಕೊಂಕು ತದ್ದಿಷಯ ಕಾಂಕೆಯ ಪುರಿನ ಕೊಂಕನಿತೆ ಚಿಲ್ಟಂ ಕಂಡೆ ತಟ್ಟಿರಲ್ಕಡಿಯ ಪೂಮರಂಧ ಕಟಾವುಗಳತ್ತ ಮಿತ್ತಂ ಕವಿದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲನಗೆ (ಆದಿಪು. ೦-೬೧). ೫. ಆರಂಟು ; ತಗುಲು ; ಹತ್ತು : ನೆತ್ತರ್ ತಟ್ಟ ಬಲ್ಲಲಿಯಂ . . . ಸಾಧಕ ಬತ್ತಲೆ ಬರ್ಪಳೀಗಳ್ಳಿದರ್ (ಕಾವ್ಯಾಶಾ. ೩೩೩ ಕೊಡ್ಲ್ಳ): ಕ್ಷತ್ರತೇಜಂ ಹಿಮಮಳುರ್ವವೊಲಲ್ಲಂಗಳಂ ಗರ್ವಮದ್ಯುಮಿಪರಂ ತಟ್ಟಲ್ಕೆ ಕೊಂದತ್ತದು (ಜಾತಿಪು. ೦೦-೦೦೦). **ತಳ್ಪ್₁**: ೧. ಮಲಿತನ್ನೆನೊರಿದಂತೆ ನಿಂದಿರೆಲ್ಕೆನ್ನ ಸತ್ಕುಲದ ಕುಂದಂ ನೋಡ ನಿನಗ್ಗಲಿ ಮದಹರ ಜಲಜ ಸಂಭವಗರಿದುದು ತತ್ಪಡಿಲೆ ಮುನಿವ ಕೇಳಿಂದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಜಹಕಾ. ೯-೩೮) ; ಮಡುವಿನಲಿ ತಳುತಿರಲಿಕಂದಿರನಡಿಗೆಱಿ ಶ್ರೀ ರಾಜರದೇವರ ರುದಿತೆಯಲಿ ಕಳುಹಿಂದನು ಬಂದನು ಕದ್ರುವಿನ ಮನೆಗೆ (ಸಂಭಪ. ೩-೩೦) : ರುದ್ರಿರಾಂಭೋನಿಧಿಯೊಳಂಭೋಧಿ ತಳ್ಳುದು (ಉತ್ಕ ರಾ. ೩-೩೨) : ಸಹಜಾತರಾದ ನಿಮ್ಮೈವರೊಳ್ ತಾ ತಳ್ಪರದೆ ವಿರೋಧಿಸಿದನೆಮ್ಮಯ್ಯಂ (ಕ್ರಮಿತಾ. ೨-೪೯). ೪. ರವಿಕರ ಕಿಡಗುಡದಿದಿದಿದು ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಕವಲಿಳಿದು ಕವಿವ ಲತಾಂತಜಾಳದ ತಳ್ಪ ನೆಲಿಂ ಕಳ್ಪಲಿಸುವ ಓಲಗ ಸಾಲೆಯೊಳ್ (ಗಿಂಕ. ೭-೦೦ ಪ) : ಬಾಲಳಿಗುರುಳವರು ಸುಣ್ಣುರುಳ ತತ ನೀಲದ ಕುರುಳವರಾ ಕುವರಿಯ ಬಳಿವಿಡಿದ್ದೆದಿತೆಗ್ಗಿನಲಿ (ಪೋಚಕ. ೩೪-೦೦). ೬. ನೆಡು ; ನಾಟು : ಸರನ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂದದ ಹರಿಯ ತನುವಿನ ಮೇಲೆ ತಂತವ ಶರನಿರೆ ಬಳಿವಿಡಿದ್ದೆ (ಅಪ್ಪಾದ್ಯೂ.ಲೆ. ೭-೩೦) : ಎಸಲು ಕೆಣೆ ಮುಕ್ಕುರುಡಿದವ್ದೆ ಹೊಸ ಮಸೆಯ ಧಾರೆಯ ತೋರಕಿಡಿಯಲಿ ಮುಸುಕಿತರತನ ತೇರು ತಳತವ ಮೆಯ್ಮೊಳಂಬುಗಳು (ಅಪ್ಪಾದ್ಯೂ.ಲೆ. ೭-೩೦).

ತಟ್ಟಪ್ಪು, ತಳ್ತಪ್ಪು = ಗಾಢವಾಗಿ ಆಲಿಂಗಿಸು: ಸರ್ವಾಂಗವನೆನ್ನಂಗಂಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಗರೆದುವೆನಿಸಿ ಮೆಯ್ಯಾರೆ ತಟ್ಟಪ್ಪಿ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೨); ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ಬಮ್ಮಲದೇವಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಎರಡೂ ತೋಳುಗಳಿಂದ ತಳ್ತಪ್ಪಿ ಕರೆದುಕೊಂಡಳು (ಸವತಿ. ೦೦೦). ತಟ್ಟಿಡಿ = ದಟ್ಟವಾಗಿ ಕವಿ; ಗಾಢವಾಗಿ ಆವರಿಸು: ತಮಾಲವನಂಗಳ ಮರ್ವು ಪರ್ವಿ ಕರ್ಮಡುಗಳೊಳೆಯ್ದೆ ಮಾರ್ತೊಳಗೆ ನೀಲಸರೋಜವನಂಗಳಲ್ಲಿ ತಟ್ಟಿಡಿದಿರೆ ಕಾಳಗತ್ತಲೆ ತಗುಳ್ದಿರುಳಾದುದೆ ಗೆತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೯). ತಟ್ಟಿಡು = ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆ; ತಳಕುಹಾಕು: ಎರಡು ಕೆಯ್ಯಂ ತಟ್ಟಿಟ್ಟು ಮಾಟ್ಟುದುಂ . . . ಎಂದಿವು ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೋಷಂಗಳಪ್ಪುವು (ಪಸಾರ. ೬೮೬-೧೬). ತಟ್ಟಿರು = ೧. ಕೂಡಿರು; ಹೊಂದಿರು: ತಳಿರಿಂ ತಟ್ಟಿತ್ತ ಶೋಕದ್ರುಮವೆಳಗೊನರಿಂದೊಂದಿತಿಮ್ಮಾವು (ಕಾದಂಉ. ೭೮೦); ಪರಮಾಳೋಚನದೊಳ್ . . . ನಿಬಿಡಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದೊಳ್ ಶುದ್ಧಿ ತಟ್ಟಿರೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೫). ೨. ತಟ್ಟಿರು; ತಾಗಿರು; ತಗುಲು: ಮದನದಾವದಹನಂ ತಟ್ಟಿರ್ದಪುದಿಲ್ಲ ನಿನ್ನನದಱಿಂದುಪದೇಶಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ಪುದಿದು ಸುಖಮಲ್ತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೯); ೩. ಬೆರೆತಿರಂ; ಲೀನವಾಗಿರು: ಅಕ್ಷಯಸುಖದೊಳ್ ತಟ್ಟಿರು ನೀಂ ಸುರುಳ್ದಿರ್ಪ ಮರುಳ್ತನಮಿನ್ನೇಕೆ ದೇವಜನ್ಮಾಟವಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೭೮); ಜಿನಪಾದಾಂಭೋಜದೊಳ್ತಟ್ಟಿರೆ ಮತಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೫); ತಟ್ಟಿರ್ದನಿಂದ್ರಪ್ರತಿಮಂ ಲೀಲಾವತೀದೇವಿಯ ಹೃದಯದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ.೧೪-೯೭). ತಟ್ಟಿಮೆ, ತಳಿತೆವೆ=ದಟ್ಟವಾದ ರೆಪ್ಪೆಗೂದಲು,-ಕಣ್ಣೆವೆ: ಬಳ್ವಳ ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಮಲರ ತಟ್ಟಿಮೆಯಿಂ ಕರೆಗಣ್ಮೆ . . . ಬಾಷ್ಪಜಳಮಂ ಕಳೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೮); ತಟ್ಟಿಮೆದುಱುಗಲಿ ನಿಟಿದುವು ಮಿಗೆ ಬಾಷ್ಪವಾರಿ ಧಾರಾಪೂರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೩೦); ಅಳಕನಿಚಯದ ಕುಂಭಿನೊಸಲಿನ ತಳಿತೆವೆಯ ನಿಡುಹುಬ್ಬುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೭೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟಾಲ್, ತಟು=ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ]

△ ತಟ್ಟ್₂ 'ತಳ್ಳ್₂ ನೋ.

ತಟತಟ, ತತ್ತಳ್₁, ತತ್ತಟ, ತಳತಳ, ತಳಥಳ, ತಳ್ತಳ, ತಟ್ತಟ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿಯುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ತಟತಟಗುದಿ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ: ಗಟಗಟ, ಕವಕವ, ಛಟಿಲ್, ಛಟಿಲ್, ತಟತಟ . . . ಖಟಿಲನೆ, ದುಢುಮ್ಮನೆ ಇತ್ಯಾದಿ (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೨). 'ತಟತಟನೆ', 'ತಟತಟಿಸು' ಪರಾ. ತತ್ತಳ್₁: ೨. ತತ್ತಳ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಮುತ್ತು ರತ್ನ ಮಾಣಿಕವ ತೊಟ್ಟು (ಎಬಕಾ. ೧೩೬-೭). ೩. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ಗಾಬರಿ; ಗೊಂದಲ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಬಿತ್ತಿದರು ಕುರುಪತಿಗೆ ಭಯವನು ತತ್ತಳದ ತವಕದಲಿ ರಾಯನ ಮೊತ್ತದಕ್ಷೋಹಿಣಿಯ ಮಾರ್ಬಲ ಸಹಿತ ಹೊಱವಂಟ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೨೫-೫); ತತ್ತಳದ ಬೇಟದೊಳ್ಬೆಂಡಾಗಿ ವಿಷಯೆ ನಿಂದಿರ್ದಳಾತನ ಪೊರೆಯೊಳು (ಕೈಮಿಭಾ. ೩೦-೨೩); ಸುತ್ತದೆ ಪಲಬಗೆಯೆ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾದಿಗಳಂ ಗೊತ್ತಿನ ಹಾಲಾಸ್ಯದೊಳಂ ತತ್ತಳಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯ ಪಡೆದನವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೭೧). ತತ್ತಟ: ೧. 'ತತ್ತಟಗುದಿ' ಪರಾ. ತಳತಳ: ೧. 'ತಳತಳನೆ' ಪರಾ. ೨. ರಕ್ತಾಶೋಕಪಲ್ಲವದಂತೆ ತಳತಳ ತೊಳಗುವ [ಪಾಠಾಂ. ತೊಳತೊಳಗುವ]ಕರತಳ ಪಲ್ಲವಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ವ). 'ತಳತಳಿಸು' ಪರಾ. ೪. ತೊಳಲುವುದನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂಕಟಪಡುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ: ಬಡವರನ್ನು ಯಾಕೆ ಸುಮ್ಮನೆ ತಳತಳ ಅನ್ನಿಸುತ್ತೀ? (ರೂಢಿ). ೫. ಸೂರ್ಯೋದಯ; "ಉದಯ" (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೨೩). ತಳಥಳ: ೨. 'ತಳಥಳಿಸು' ಪರಾ. ತಳ್ತಳ: ೨. 'ತಳ್ತಳಗುದಿ' ಪರಾ. ತಟ್ತಟ: ೧. 'ತಟ್ತಟಗುದಿ' ಪರಾ.

ತತ್ತಳಮಾಡು = ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಮಾಡು; ಗಡಿಬಿಡಿಯಿಂದ ಮಾಡು (?): ನಿತ್ಯಕರ್ಮವ ಮಱೆದರು ದೇವಪೂಜೆಯ ತತ್ತಳ ಮಾಳ್ಪರು ತಪದ ಚಿತ್ತವನೊಡೆದರು ಸನ್ಮುನಿವರರು ದಂಡೆತ್ತಿ ಮನ್ಮಥ ಬಹ ಭರಕೆ (ಮೋಹತ. ೬-೨೮). ತತ್ತಳವಾಗು = ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು; ಕಾತರಗೊಳ್ಳು: ಗಳರವಗಳ ಮಾಳ್ಪ ಬಗೆದರೆ ಹಲುಬುವ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿ ಕೆಲವು ಲಾವುಗೆಯ ಬಳಸದ ದನಿಗೇಳ್ದ ಮುನಿಗಳ ಚಿತ್ತ ತತ್ತಳವಾದುದೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೭-೧೬).

ತಟತಟಗುದಿ, ತತ್ತಟಗುದಿ, ತಳ್ತಳಗುದಿ, ತಟ್ತಟಗುದಿ (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ; ಜೋರಾಗಿ ಮರಳು; ಕತಕತನೆ ಕುದಿ: "ತಟತಟಗುದಿ, ತಟ್ತಟಗುದಿ—ಎಂಬಿವು ಕಾಸುವ ರಸದ್ರವ್ಯಾನುಕರಣಂಗಳ್" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). ತತ್ತಟಗುದಿ: ಮೇಗೆ ಸಿಡಿಲ್ದಗುಳಂತೆ ಕೂಡೆ ತತ್ತಟಗುದಿಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಕುದಿಯೊಳ್ ಸಿಡಿದಲ್ಲಿಯ ಮುತ್ತುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೫೩); ತತ್ತಟಗುದಿದುವು ಭವನ ದೀರ್ಘಿಕಾಚ್ಛಜಲಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೦೬); ತತ್ತಟಗುದಿದು ಕಾಯ್ದ ಕಾಯ್ಗೊಡದೆಣ್ಣೆಯೊಳರ್ದಿ (ಅಜಿಪು.೦೦-೧೦ ವ). ತಳ್ತಳಗುದಿ: ತಳ್ತಳಗುದಿದೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಬಟಲೆ ತೆಗೆವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦೧-೪೭ ವ). ತಟ್ತಟಗುದಿ: ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತಟತಟ + ಕುದಿ₁]

ತಟತಟನೆ, ತಳತಳನೆ, ತಳ್ತಳನೆ (ಅ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ; ತಳತಳಿಸುತ್ತ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ: ಪಂಚಪಾಂಡವರ ತಲೆಗಳಂ ಕೊಂಡು ತಟತಟನೆ ನೇಸರ್ಮೂಡುವಾಗಳ್ ಬಂದು (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ); ತಟತಟನೆ ನೇಸರ್ಮೂಡಿದುದು ಮಿಟ್ತು ಮೂಡುವ ತೆಱದಿಂ (ಶಮದ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ). ತಳತಳನೆ: ೧. ತಳತಳ[ಪಾಠಾಂ. ಥಳಥಳ]ನೆ ಕಾಹೇಱಿದದಱಲಿ ನಲಿದು ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಂಗಳಿನಲಘುಮತಿಯಲಿ ವೀರಗೆಲಸವನಾಚರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೩-೫೩); ತಳತಳನೆ ತೊಳವ ರದನದ ಬೆಳಗಂತಃಸ್ಥಿತ ಕೃಪಾಸುಧಾಂಭೋನಿಧಿಯಗ್ಗಳಿಸಿ ತೆರೆಮಸಗಿದಂತಿರೆ ಜಳರುಹರಿಪು ಮೌಳಿ ತಾಪಸಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೧೪). ೨. ಕೊತಕೊತನೆ; ಕತಕತನೆ; ತೀವ್ರವಾಗಿ: (ಕ). ತಳ್ತಳನೆ: ೨. ತಳ್ತಳನೆ ಕುದಿವ ಕರ್ಬೊನ್ನ ಕಾಯ್ಗೊಂಡೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಬಟಲೆ ತೆಗಪುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ). [ತಟತಟ + – ಅನೆ₁]

ತಟತಟಿಸು, ತಂಥಳಿಸು, ತತ್ತಳಿಸು, ತತ್ಥಳಿಸು, ತಳತಳಿಸು, ತಳತ್ತಳಿಸು, ತಳಥಳಿಸು, ತಳದಳಿಸು, ತಳ್ತಳಿಸು, ತಟತ್ತಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಳೆ,-ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ತೇಜೋಮಯವಾಗಿರು: ಉರಿಯುರುಳಿಯಂತಪ್ಪ ಕಣ್ಣುಂ ಕೃತಾಂತನಂತಾಕಾರವಾಗಿ ತಟತಟಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕತ್ತಿಗೆಯುಂಬೆರಸು ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕೀರ್ತಿಗೆಯೆಂಬುಗ್ರ ದೇವತೆ . . .ಬೆಸನಂ ಬೇಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೨ ವ); ಸಿಡಿಲ ಬಳಗಮನೊಳಕೊಂಡಂತೆ ತಟತಟಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕೆಯ್ದುಗಳ್ ತೀವಿದ. . .ಪಸುರ್ವೊನ್ನ ರಥಮನೇಱಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೩ ವ); ಪೊಱಗಣೊಳಗಣೆರಡುಂ ಲೇಶ್ಯಾಶುದ್ಧಿಯಂ ತಾಳ್ದಿ ತಟತಟಿಸಿ . . . ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಭೂಮಿಭಾಗದೊಳಮಮಿತ ವಿಕ್ರಮದೇವನ ದಿವ್ಯಚ್ಛಾಯೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೩ ವ). ತಂಥಳಿಸು: ೧. ಮೊಳಗಿದುದು ರಣಭೇರಿ ಗಾರ್ದಭಕಲಿತ ಘೋರವರೂಥವೇರಿದ ಹೊಳೆಹೊಳೆದು ಚಲಿಸುವ ಮಯೂರಧ್ವಜನ ಟೆಕ್ಕಿನಲಿ ಛಲಪದದ ಚತುರಂಗಬಲ ತಂಥಳಿಸಿ ನಡೆದುದು (ಆನಂಶಾ. ೬-೫-೩). ತತ್ತಳಿಸು: ೧. ಗಂಧಾದಿ ಪಂಚ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ನಿತ್ಯಮೊಂದೊಂದಕ್ಕೆ ನಾನಾಪ್ರಭೇದದಿಂ ಬೇಱೆ ಬೇಱಿರುತಿಪ್ಪವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೆನಿಸಿತೊಂದೊಂದಱೊಳವೆಲ್ಲವುಂ ತತ್ತಳಿಸಿದೊಂದೆ ರೂಪಿನೊಳಿರುತಿಪ್ಪವು (ಲಶಿಚಿಂ.೫೩-೪೬). ೨. ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಹೆದರು; ನಡುಗು: ಬೆದಱಿದಳು ಮಾಯೆಯಪ

ಮೃತ್ಯು ತತ್ತಳಿಸಿತ್ತು ಕದಲಿದಂ ಕಾಲಂ (ಲಕ್ಷಿಣ. ೩೦-೦೩). **ತತ್ತಳಿಸು** : ೧. ಮುಕ್ತಿನಾ ತುರಾಯಿ ಅಂಗಿ ಮುಂಡಾಸು ತತ್ತಳಿಪ ಕಾಳಿ ವಜ್ರತಾಳಿ ಜೌರುಲಿ ಮುಕ್ತಿನ ಕೊಂಡಲಿಬಿಟ್ಟು (ವಾದಿರಿ. ೪೦-೪). **ತಳತಳಿಸು** : ೧. ತಳತಳಿಸಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಪಳಿಕಿನ ಸೆಲೆಯೊಂದು ಮಟಿಯೊಳಿರ್ದರಲೆ ಮ ಹೋಜ್ವಲ ತುಹಿನತಿಕಿರಣಮಂತಲಿರಮೊಗಂ ಹರಿಣಂಬೆರೊಳಿಟ್ಟ ತೋಱುತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಶಾ. ೨೦೩೦ ಸೂಪ್ರ.) ; ಬೆಳಗುವ ಮಂಗಳ ದೀಪಾವಳಿಗಳ ಬೆಳಗತ್ತಿ,ಮಿತ್ತಮಟ್ಟಿಯ್ಕಿತ್ತದೊಳ್ ತಳತಳಿಸಿ ಬೆಳಗೆ ಬೆಳಗೆ ವೊಳಕಂತೊಪ್ಪುವುದುವೆ ತೊಳಪ ರನ್ನದ ಕೇಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೪); ನವಯವ್ವನರಾಗರಸ್ಸಾರದೆರೆಗಳ್ ತಳತಳಿಸಿ ಪೊಳೆವಿರ್ದವು ಮುತ್ತುಂ ಪವಳಮುಮೆನೆ ಕಣ್ಗೊಳಿವುವು ಯುವತಿಯ ಸುಲಿಪಲ್ಲುಮೆಸವ ಬಿಂಬಾಧರದಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ಕಳಶಕಲ್ಪ)ರನ್ನದೆಸೆ ತಯೋಜನಂಗಳೆಲಬಳತೆ (ಪ್ರಭಪು. ೨೯-೯). ಪ್ರ. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದ್ದಿ – ಮರಳು : ಶ್ರವಣವಿವರಕ್ಕೆ ಲೋಹದ್ರವಮಂ ತಳತಳಿಸಿ ಕಾಯ್ಚುದಂ ಬಟ್ಟಿಂತಾ ಯಂತಣಿ ಕದುನೊಂದು (ಮುಷಾನಿ. ೦೬-೨೨). **ತಳತ್ತಳಿಸು** : ೧. ಪೊಟಲೊಳಗೊಪ್ಪೆ ಕನ್ನಡಿಯ ಕಂಚಿನ ತೋರಣದೋಲಿಗಳ್ ತಳತ್ತಳಿಸೆ ವಿಚಿತ್ರಕೇತುತತಿಗಳ್ ವಿಲಾದಾರ್ದೆ (ಪಂಚಕಾ. ೩-೭೪) ; ಪೊಳೆದೆನೆವ ರತ್ನದ ಪ್ರಣಾಡಿಗಳಿಗೆ ತಳತ್ತಳಿಪ ತರಣಿಕಿರಣಾವಳಿವೊಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪೩೪) ; ತಳ್ಕೂಯ್ಯಂ ತರಳಪಯನದ ಬೆಳ್ಪು ತಳತ್ತಳಿಸಿ ವಿಲಾದಿರ್ ಪೊಳೆಯೆ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೦೪); ಕಲ್ಪಲತೆಗಿ ಪಾಸಟ್ಟಯಾದರ್ ನಳಕಳಿಸುವ ಜಿನಶಿಶುವಂ ತಳೆದು ತಳತ್ತಳಿಪ ಹರಿಯ ವರವಧುವಾಗಳ್ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೯೬). **ತಳಧಳಿಸು** : ೧. ತಳಧಳಿಪ ವಿದಾರ್ಯಮನೇ ಕಾಣ್ಬನೆ ದೋಷದೃಷ್ಟಿ ದುರ್ಮತಿ (ಕಣ್ಣಪ್ಪ. ೧೪೦ ಪ್ರಮೇಯ). **ತಳದಳಿಸು** : ೧. ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರನ ದೂತನಂ ಕಾಣ್ಬುವೊಲಾ ಭರತಂ ಕಂಡು ಕೆನ್ನೆಯ ನರೆಯಂ ತಳದಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಮಣಿದರ್ಪಣದಿಂದೆ (ಅದಿಪು. ೧೬-೬೦) ; ತಳದಳಿಸಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ, ವಿಳಸತ್ಪೆಣಕಿರಣಾಪಿಯಂ ಬಳಗದ ಬೆಳಗಂ ತಳದಸೆವ ತಾಣದೀವಿಗೆಗಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೦೬) ; ತಳದ[ಪ್ರಾಣಂ. ತ. ಫ]ಳಿಸಿ ಪೊಳೆಯೆ ಸೀತೆಯ ಚಳನವನಂ ಖಚರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚಿತ್ತಂ ಕೊಳೆ ದೊಳಗಿಳವಾಟ್ ತೆಱಬೊಳಿವಂತೆ ಕಲಂಕಿ ಕದಡಿದತ್ತಾಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಪಂಚಮಿ. ೪-೭೯). **ತಳ್ಪಳಿಸು** : ಪಿ. ಎಚ್ ವರ್ ತಳ್ಪಳಿಸಿ ಕುದಿವ ಲೋಹದ್ರವಮಂ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೦೦-೨೦). **ತಟುತ್ಪಟಿಸು** : ೧. ತಟತ್ಪಟಿಸಿ ಬೆಳಗೆ ಕಯ್ಯಾವಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೩) ; ಬೆಳಗುವ ನೆಂಡಗಳಲಿ ಬೆಳಗುವುನಳಿಸಿ ತಟತ್ಪಟಿಸಿ ಪೊಳೆಯ ತಮ್ಮಯ ಬೆಳಗಗ್ಗಳಿಸಿ ತಟತ್ಪಟಿಸಿ ವಿದ್ಯುದ್ಗಳಿತವೆನಿಸಿದುವು ನರನ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೭). 'ಧಳಧಳಿಸು' ಪರಾ. [ತಟತಟ + ಇಸ್ಯ]

ತಟುತ್ಪಟಿಸು ' ತಟತಟಿಸು ' ನೋ.

ತಟಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನಿಸಕರಣ ಶಬ್ದ. ' ತಟಪಟನೆ ' ಪರಾ.

ತಟಪಟನೆ (ಅ). ತೀವ್ರವಾಗಿ ; ಕಡಕ್‌ನೆ : ಪಟುಗಟ್ಟಿದ ಪಾವಮಂ ಕೈಗಟ್ಟದ ತಪೋನಳನಿ ಸುಡುಗುಮೊಟ್ಟಿದ ಕಿಚ್ಚಿಂ ತಟಪಟನೆ ಪ್ರಳ್ಯೋಗಿಳಗಂ ಪುಟು ಪುಟುಗಿಲಾಗಿ ವೆಗ್ಗಂ ಬೀಗುಮೆ ದುರಿತಂ (ಅರ್ಹತೆ. ೪-೦೩೯). [ತಟಪಟ + ಅನೈ]

ತಟಲ್, ತಳಲು೩, ತಳಲು೨ (ನಾ). ಬಲಿತ ಕಾಯಿ ; ಒಣಗಿದ ಕಾಯಿ : "ತಟಲ್=ಮುತ್ತ ಕಾಯ್" (ಕಮಪ್ರ. ಪಕ. ೧) ; "ತಟಲಿಂದು ಮುತ್ತ ಕಾಯ್" (ಕಪ್ರಾ. ೩-೭೯) ; ಪಂಚಾಕ್ಷರೋಚ್ಚಾರಣ ಕಾಲ ಪರ್ಯಂತಂ ತಟಲಿಳಂಗಿಗಾ ಬೀಜದಂತೆ ದ್ರವ್ಯಮನೋವಾಕ್ಕಾಯದಿಂಳಿಗಿಂದದೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೪-೫೦ ಪ). **ತಳಲ್ಚು** : ಹೊಲದವರೆಯ ನೆಟ್ಟು ಸೊಂಪಿಗೆಯ ಸುಲಿದಲ್ಲಿ ತಳಲು ಬಲಿದು ಒಡೆದುದಿಲ್ಲಿ (ಪ್ರಚೇಮಾ. ೨೬-೦೦೭) ; ಆ ದಾರಿಯ ಲ್ಲಿ ಉದ್ಯಕ್ಕೂ ಹತ್ತುಮಾರು ಇವ್ವತ್ತುಮಾಗೆಗೂದಂತೆ ಕೊಬ್ಬರಿ ತಳಲುಗಳು ಪತ್ತಿಡ್ದುವು (ಗದುದಾ. ೦೦೦). **ತಳಲ್ಲು** : ಹೂಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರೆ ತಳಲು ಆಯ್ದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಅಪಾಮಾ. ೩೧).

ತಟಿ, ತಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ ; ಕೊರಡು ; ದಪ್ಪನಾದ ಮರದ ತುಂಡು : "ತಟಿ=ಸ್ಥೂಲ ದಾರು : (ಸತ್ಕಾರ್ಯದೊಳ್ ಕುಳಿರಂ)" (ಕಮದ. ಪಕ. ೧) ; ಗಿಡುವಂ ಪಿತ್ತಿಲನೋಡಗೆರೀರಿಯಂಕುಟಿಂ ಪ್ರಾಕಾರವಂ ನಂಗಿದಂಗಡಿಯಂ ಬೆಲಿಯುನಿಕ್ಕಿರ್ದ ತಕ್[ಟಿ]ಯಂ ನಿರ್ದಾರಮಂ . . . ಆಳಾದೀಗಳಲಿಂಗಳೆಂಡೆಯಂ ಕಾದಿರ್ದ ಪಾಣ್ಡರ್ಕಯಂ (ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ. ೬-೦೩೩). '**ನೂಂಕೆಂದಟಿ**' ಪರಾ. ೨. ಆನೆಗಳುಹೋರಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಂತ್ರಲೂ ಮರದ ದಿವ್ಯಿಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ಬೇಲಿ : "ಆನೆಗಳನ್ನೂ ಗುದ್ದಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಸ್ಥಳ" (ಪ್ರಭಾ.) : ತನ್ನ ಮನೆಯಂಗಣದೊಳ್ ನೆಂಡಾಡುವ ತಟಿಯುಮಾನೆಯ ನೇಱುವ ನಿನೋದಂ ವೈಹಾಳಿ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ವಿನೋದವಾಸ್ಥಾನಂ ಗಳಲ್ಲುಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಪಾಪು. ೪೫-೩೦) ; ತೋರದೆಲೆ ಮುಱಿಯೆ ಮೂಡುವ ವಾರಣಮಂ ಪೋಲ್ವುದಡಸಿ ನಿಡುಗಯ್ಯಂ ಭಂಡಾರಿಸಿ ಮೆಡಱಿದ ತಟಿಯಂ ಬಾಯಿಯುಮಂ ಮುಱಿಯೆ ಪೊಯ್ದು ಪೊಱಮಡುಂ ವಿಭ್ರಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೦೦೩) ; ಸ್ವಂಬೀರವನೆನಿಟುಮನೆನಿಸ್ವಯಂಬರ ದಿಗಿಧಿಪರೊಳೀಲ್ಕುಕೊಂಡವನದಱಿಂ ಕಂಬಕ್ಕಂ ತಟಿಗಂ ತೊಡೆಗಂ ಬೀದಿಗವಳಕದಲ್ ಖಿಲಂ ಪಿಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಜಗಪಿ. ೧೦-೪೨) ; ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳಖ್ಯಿಡಂಗಳೊಳ್ ಮರಳದೆ ಪಾರ್ವಕಕ್ಕೆ ತಟಿ[ಪ್ರಾಣಂ. ಳಿ, ಲಿ]ಯೆಳ್ ನಡತ್ತೋರ್ವ ಮದದ್ವಿಪಂಗಳೊಳ್ ಪುರುಡಿಸಿ ಸುತ್ತಲುಂ ಪೊಱ ಪೊಟಲ್ದೆಱಿಗುಂ ವಿಜಯೋತ್ಕೃವಂಗಳಂ (ಅಪಾಪು. ೧-೦೯) ; (ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ. ೪-೦೩ ಪೂಪ್ರ) ; ತಟಿಯೊಳ್ ಚೌದಂತನೆನ್ನಾನೆಗೆ ಮಲೆದೊಡೆ ವೈಹಾಳಿಯೊಳ್ ದಿಗ್ಗಜಂ ಬೆಂಬಲಿಯೊಳ್ ಕಾಲ್ಮೃಗಲೆದೊಡೆ (ಅಪಾಪು. ೩-೩೦). "ಆನೆ ಹೋರಲಿಕ್ಕಿದ ಸ್ಥಳ" (ಪಪ್ರಾ. II, ೦೩೪ ಟಿಪ್ಪ.) ; ಗರುಡಿಯ ಬಳಿಸಿಂ ಬಿಜ್ಜೋದರಗಳದಿಂದಾನೆ ಹೋರಲಿಕ್ಕಿದ ತಟಿಯಿಂ (ಕಮದ. ೦೦೭ ಪ್ರಯೋ.) ; ತಪ್ರಾಣಂ. ಕ]ಟಿಯೊಳ್ ಪೋರ್ವ ಮದಾಂಧ ಸಿಂಧುರ ಚಯಂ ವಾಹ್ಯಾಳಿಗೈತರ್ವ ಶಾಕಳ ಪಾಷಾವಳಿ . . . ಮನೆಗಳಿಳಕಿಂ ತನ್ನಗರೀಬಹಿಷ್ಕಾರವನಪ್ಪಾಂತಪ್ಪುದೇಶಂಗಳೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಣಾ. ೩-೪೮). ಪ್ರ. ಶತ್ರುಗಳು ಕೋಟೆಯಂನ್ನು ಮುತ್ತಿದಂತೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಹಾಕುವ ಬೇಲಿ : ವರವೇಲಿ ತಟ್ಟಿ ತಟಿ ಗೋಪುರ ವಾಳ್ದುಱಿ ಪಡಿ ತವಂಗಡಂಕದ ತಳನೋವರಿ ಸೀಯಬಾರವಂತಪುರ ಮುಯ್ಯಲ್ ಕೃತಕ ಶಿವಿರಿಯುದ್ಯಾನವನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೨೪). **ತೆಳ್ಳಿ** : ೧. ಕಳನ ಜೊತದ ಸುತ್ತಲೊಟ್ಟಿಸಿ ತಳಗಳನು ಬಹಳಾಗ್ಯಿಯಂನು ಕೈಕೊಳಿಸಿದರು ದಹಿಸಿದರು ಬಹಳಾಕ್ಷೋಹಿಣೀಭಟರ (ಕುಪಾಗ. ೦೩-೨೩) : ತೊಲೆ ತಳ ತರೂಬಲ ಹಗೆ ಬದ್ದರ ಬಂಡಿ ಬಲೆ ಹಗ್ಗ ಮರುಳ ಕೈ ಕವಣೆ ಹಲಗೆ ಸಬಳ ದಸಿ ಹಾವಿನ ಹೇಳಿಗೆ ಸೆಲೆ ಮೆಱಿದವು ದುರ್ಗದೊಳಿಗೆ (ಕಾಡಾಸಾ. ೪೨-೩೬) ; ಪಾಳೆಯಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ತಳ(ದಾರದ ದಿಮ್ಮಿ)ಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ' ಮುಳುವೇಲಿ 'ಗಳನ್ನು ಬಿಗಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಣಾಗ. ೫೦). ೨. ತಳಿಯು ದಾಟುವ ಕರಿಯಂ ಳೊಲನೆವಿಡಿದುದಿಗಿಯೆ (ಎಳ್. VIII, ಪಗಳ. ೭೫-೪೭ : 1077). ಪಿ. ಜಕ್ಕಿಯ ನಾಯಕಂ ಮೆನೆಯಿಟ್ಟಿಗೊಂದನಾಯಕರ ಮೇಲಿವಾಯಲು ತಳಿಯ ಮಜ್ಜಿವಿಡಿದು ಹಿಡಿಕಟ್ಟಿದಾಳಿಟ್ಟು ಗೂಡುಬುಗೊಂಡು ಕೆಡಹಲ್ (ಪ್ರಾಅರಿ. ೦೯೦೦, ೪೨-೦ : 1368ಡ ಕಪ) : ಧಗೆಯ ತಳ ಮಾಱಿದುದು ಮಱೋರಥಧಗಳು ತುಂಬತು ನರನ ಪಿನ ಬುದ್ಧಿಗಳು ನೆಲೆ ನಿಲುಕಿತ್ತು, ಹರುಮೋತ್ಸವದ ದಾಳಿಯಲಿ (ಶಾನ್ಪಾಅ

೬-೦೦೦) : ತಳಿ ನಡೆಬೆವ್ರರ ಡಗ್ಗೆ ಬಡ್ಡರಗಳ ಬಳಸಂದು ಭಟರು ಸಂದಣಿಸಿ ಬಳಸಿ ಕೋಟೆಯ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು ಹತ್ತಿದರು ಕಳಕಳರವ ಮಸಗೆ ಬಲದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೩-೨) : ತಳಿ ಬೇರಿ ಬಡ್ಡರಗಳಂ ಮುಱಿದು ಕೊಡೆಯೊಂ ನೊಳಪೊಕ್ಕು (ಜಿಬಿ. ೩೦-೨೨). ೪. ಬೆರಿ ; ಕೆಂಡ : ತಳರ ತಗಡಿನ ಮನೆಗಳಲಿ ತಳಗಳ ಶಿಖಾಸೇವೆಯಲಿ ನೆನೆದನು ಬಳಿಕ ಭರತನ್ಮಪಾಲನಾ ಭಾಸ್ಯರಕ್ಷಬೇಕ್ಷತ್ರಮನ (ತೊರಾಂ. ೩-೨-೪). ೫. ಬೇಲಿ: ಕೆಲದೊಳ್ಳೆ ಗಾವುದದೊಳಕ್ಕಿದ ತಳಿಯ ಮಧ್ಯದೊಳಿರೆ ವಸ್ತ್ರವೆಯನೆಱಿಪ್ಪದರು (ಕುರಾಸ. ೬-೦೪); ತಳಿಯ ಮುಱಿದು ಕರಿಪತಿ ಕದೀವದೆಯೊಳಗೆ ಪೋಗಲು ಕಂಭಗಳು ಬಳಸಲುವಂತಾ ರಾವನಿಱಿದ ಬಲದೊಳಪೊಕ್ಕುದಾ ಪರಿವಾರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೪೬).

ತಟ್ಟಿಕಿಳ್ಳು 'ತಳ್ಳುಕ್ಕು' ನೋ.

ತಟ್ಟಿಕೆ 'ತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಟ್ಟಾಗೋಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಟೆ ; ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೋಟೆ (?) ; ಸಿತ ಶರಕೋಟಿಯೊಳ್ ತಳ[ಟ್ಟಾ]ಗೋಟಿ ಯನಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೦೪ ಪ) ; ಕೋಂಟೆಗೆ – ತಟ್ಟಿಗೋಂಟೆ, ಧೂಳ ಕೋಂಟೆ, ಹತ್ತುಗೋಂಟೆ, ಹೆಡಗೆಗೋಂಟೆ (ಶಪಾದಿ. ೨೫೮ ಪ್ರಪೂತಿ).

[ತಟ್ಟಿ + ಕೋಂಟೆ]

ತಟುಂದಾಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ: ಅಗ್ನಿಮಂಥ; ನರುವಲು: ನಂದಪ್ಪೆಲಯನೇರಿನಂದಪೊಲಿಯನೇರಿಯು[ಂ]ಮೇಲಯೇರಿ ತಟುಂದಾಟಿ [ತ]ಟುಂದಾಟಿ ಅಡುಂಬು ಅಡು[ಂ]ಬನಿಂದಂ ವಾಯುವ್ಯ[ದ] ಕೋಣ ಪಿರಿಯ ಉಬರೊಂ[ಎಇ.೩, ೬೭-೭೬; ಸಂ. ೪೪೭]. [೪-ತಮಿ. ತಟುಂಪಾಟ್ಟಿ]

ತಟ್ಟಿ, ಚಿಳ್ಳೆ, ಚಿಳಿಯ್ಯ, ತಳ್ಳೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊಡೆ.– ಛತ್ರಿ.–ಸಿತ್ತಿಗೆ : " ತಳ್ಳೆ-ಧಾರಣೇ ; ಆತಪತ್ರ ಭೇದೇ ಅಟಾ (ತಟ್ಟಿ) " (ಹಮುಭಾ) ; ಕೊಡೆ ತಟ್ಟಿ ತಳ್ಳ ಸೀಗುರಿ ಕರೀಂದ್ರ ಘಟಾಳ ತುರಗ ಸೈನ್ಯಮುರ್ಕಾಡುಗದೆ ಬರ್ಪ ನಾಯಕ ಬಲಂ (ಅದಿಪು. ೪-೮೨) ; ಒಕ್ಕಿದ ತಳ್ಳೆತ್ತಿದ ತಟ್ಟಿ ಮಾತ್ರಿನ ಪೊಸರುಡುಗೆ ತಳರ ಸೋರ್ಮಾಡಿ ಮನವಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಜೊತ್ತಿಸೆ . . . ಬಂದರರಿಯರಿರರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೯) ; ಸುಟಿಗಳ್ಳೇರ್ದಿಗುರಿಯವೊಲ್ಬಳ್ಳಿದುವ ತೆರೆ ತೆರೆಯನಟ್ಟಿದುವ ಬಿಟ್ಟಿದ ಬೆಂಬಲಿಯಂ ಬಿಟ್ಟಟ್ಟುವವೊಲ್ಬಲ್ಲಿ ತಳ್ಳವೊಲಿರ್ದುವೆಗೆದ ಮಣಿಕಿರಣಂಗಳ್ (ಪಂಶಾಮಹ. ೧೨-೯೦); ಕೊಡೆಯ ತಟಿಯಂ ಸೀಗುರಿಯ ಜೊಕಿಸ್ತಿಗೆಯ ಮಾತ್ರಿನ ರಜ್ಜುಲ್ಗಳಿಯ ಮೆತ್ತಮಂ (ಪಂಲ್ಪಭ. ೦೫-೧೩ ಪ) ; ತಳತ ತಟ್ಟಿಯ ನೆಟ ಲಿಂಳ ಬಂದು ತನ್ನಯ ನಿಳಯವನೊಳಪೊಗುತಿರಲು (ಅಂಚಿಪು. ೦೦-೨೩೩). 'ಪೀಲಿದಟ್ಟಿ' ವರಾ. ಚಿಳ್ಳೆ : ೨. ವಂದುವೆ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆ ಗೊ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆಯ ವಿತಾನ; (ಎಇಮೈ. I, ೦೦). ಚಿಳೆಯಿಂ : ೧. ಎತ್ತಿದ ಚಳ[ಳಿ]ತ್ತು ವ್ಯತ್ಯತೆಯ ನೋಳ್ಕೊಂಡ ಕಣ್ಣ ಕುತ್ತಿದುವೆನ ಬಣ್ಣಿಸುವ ಲಾಗಿಸಿ ಸಭಕುಪ್ಪರಿಸುವ ಬಂದಿದಿರಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಭೂತದಂತೆ (ಪೋಷಕ. ೦೦-೬೬). ೨. ಧಾರಿಗೆ ಹೊತ್ತಾಯಿತು ಚಿಳೆಯ ಹಿಡಿದು ವರನನ್ನು ಕರೆತನ್ನಿ (ಕೂಲ್ಕ). ತಿಳ್ಳೆ : ೧. " ಸಿತಚ್ಛತ್ರದಿಂ ತಳ್ಳೆಯಕ್ಕುಂ " (ಶಶಿ. ೪೩) : ಮದನಮದವರ್ದನಸ ಬರವಿಂಗೆ ಕೂಡೆ ನೆಗಪಿದ ತಳಿಗ[ಜಾಣ. ೪ಗಗ]ಳಿನಿರ್ದವಾ ಮೇಘ (ಸಿದ್ಧಾ. ೩-೩೫); ಕರಿಣಿಗಳು ತಳ ಪಾಡಿ ಪಲ್ಲವಿಡಿವವಾತಪಜಾಲ ಬಳಸಿರುದೆಂದು ಕೇಸರಿಗೆ (ವರ್ಧಕಿ. ೯-೨೮); ಮಾರುತ ಪರಿಮಳದಾಲವಟ್ಟ ವನಿಕ್ಕೆ ಆರವೆ ತಳ್ ಧತ್ರಯಿಡಿಯೆ (ಭಮುಸಾಂ. ೩-೫೩).

ತಟ್ಟಿಯರ್=ಛತ್ರಿಹಿಡಿಯುವವರು ; ಸೇವಕರು : ಪ್ರಸಾದಮನ್ನು ಇಜ್ಜಗಮಟ್ಟಿಯೆ ನಗಗಬಿಯನು ತನ್ನಬಿಯನುಂ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳುಂ ತನ್ನೊಕ್ಕಲುಂ ಪ್ರಜೆಯುಂ ತ ಟ್ಟಿ ಯವರುಂ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯು ಬಿಸ ದೊಳಿಂದು ನರಗನೊಳಿಂದು ಕಾದಿ ಸತ್ತರ್ (ಎಳ. VI, ೪೮೩೦. ೦೪೭-೬ : ೧೭೨). [ದೇ.ತಿ ತಮಿ. ತಟ್ಟಿ ; ಮಲ. ತಟ್ಟಿ]

ತಟ್ಟಿಕಾಡು 'ತಟ್ಟಿಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಟ್ಟಿಕ್ಕಾಡು, ತಲಕಾಡು, ತಳಕಾಡು, ತಳಿಕಾಡು, ತಟ್ಟಿಕಾಡು, ತಟ್ಟಿಕಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಲಕಾಡು : ಕಾರ್ತ್ತಿಗೆ ವುಣ್ಣಮೆ ಅಪ್ಪ ತಟ್ಟಿಕ್ಕಾಡು ಇಪ್ಪರ್ತ್ತಯ್ಯರ್ಕಂ ಸಿನ್ನರಸರುಂ ದೇವಸ್ತ್ರಿ ಆರಸರುಂ (ಎಳ. III, ೩೮೮ಮು. ೧-೪: ೭೭೦). ತಲಕಾಡು: ತಲಕಾಡ ಹನ್ನು × × ಕರು ಮದ್ದೂರ ಗಣಿಯದುಂ (ಎಳ III, ಸಂಜಸಿ. ೦೩೨-೩೬ : ? ೪೫೫) ; ಶ್ರೀ ಸಾಕ್ಷಿನಾಂ ತಲಕಾಡು ಹನುವನು (ಇಳ. VIII, ೦-೬ : ? ೪೫೫). ತಳಕಾಡು : ಮತ್ತಂ ಚಕ್ಕಗೊಟ್ಟ ನೀಲಗಿರಿ ಕೊಂಗು ನಂಗಲಿ ಕೋಇಂಬಲ ತೆರಿಯೂರು ಕೊಯತೂರು (ಎಳ. II, ೦೩೨-೩೬ : ೧೧೨೨) ; ತಳಕಾಡು ಗಂಗವಾಡಿ ನೆಂಳಂಬವಾಡಿ ಕೊಂಗು ನಂಗಲಿ ಬಳವಸೆ . . . ಇಂತೀ ಸಮಸ್ತ ದುರ್ಗ್ಗಂಗಳಂ (ಎಳ. VII, ಶಿವಪೂ. ೪೦-೫೩ : ೧೧೪೦). ತಳಿಕಾಡು: ಹೊಯ್ಸಳರೆದೇವರಪ್ಪಂ ತಳಿಕಾಡ ಪಟ್ಟಣವನ್ ಆ ಪುರದಱುಸಾಯ ರಮುಮನ್ . . . ನಗರೀಶ್ವರ ದೇವರ್ಗ್ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮಮ್ (ಮ್ಯಸಂ. ೦೯೦೫. ೫೦-೬ : ೧೧೪೭) ;ತಳಿಕಾಡು ನಾಡು ಕೊಂಡ ಭುಜಬಲವೀರ ಗಂಗ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೨೬, ೪೦-೫೦ ; ೧೧೭೦). ತಟ್ಟಿಕಾಡು : ಶ್ರೀ ಕಾಲಾವಿರ್ಗ್ಗರ ವರಿಗಳ್ ಶಿಷ್ಯರ್ ತಟ್ಟಿಕಾಡ ಪೆಜ್ಜಿಯ ಮೊದಿಯ ಳಲಾಪಕರ ಗುರವಡಿ ಗಳ್ಗರ್ಚ್ಚಿತ್ಯೊನ್ದು ದಿವಸಂ ಸನ್ಯಾಸನಂ ನೋನ್ತು ಮಾಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಳ. II, ೩೩-೨ ; ಸಂ. ೭೦). ತಟ್ಟಿಕಾಡು : ತಟ್ಟಿಕಾಡ ಪೇಗೆಟ್ಟಿನ್ನು ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಗಳಂ ಬೆಸದ ಮಹಾರಾಜಪ್ಪರ್ಪ್ಪಿನಾಡಾ ನೆಱಿಯಲ್ವೆಟ್ಟಿಪ್ಪಡೆ (ಸಿಇಇ. IX-I, ೨೦-೪ : ೧೩೮ ಆ) ; ತಟ್ಟಿಕಾಡ ಮಹಾನಗರಮುಂ ಪಟ್ಟಣವಸ್ತ್ರಂ ಮಂಗ್ಯಯ್ಯನುಂ ಇಪ್ಪತ್ತು ಆಯ್ಯುರು (ಎಳ. XIV, ತಿಮುಬ. ೩೦೦-೬ ; ಸಂ. ೮೫೫). [?]

ತಟ್ಟಿದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ಕೊಡೆಗಳ ನೆರವಿ : ಸತ್ರಿಗೆಗಳ ಸಂದಣಿ : ಸಿಂಗಿ ತಟ್ಟಿದುಱುಗಲಿಂಗಡನಿಳ್ಕುವ ಕುಂಚಂ ಲೀಲೆವಡೆಯೆ ಚೆಲ್ಪಸೆದುದು ಪ್ರಣ್ಣ ವತಿ ಸಹಸ್ರಾಂತಃಪುರವಾವಯವದಲಿಳೆ ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕೆಲದೊಳ್ (ಅದಿಪು. ೦೦-೬೯) ; ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಱಿದ ತಟ್ಟಿದುಱುಗಲ ನಡುವೆ ಪೊನ್ನರಥವನೆಂಜ್ ನಿಂದರ ಭೂರಿಶ್ರವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೬ ಪ).

[ತಟ್ಟಿ + ತುಱುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ತಟ್ಟಿವಿಡಿ, ತಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ ಹಿಡಿ ; ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ : ಗಟ್ಟಿಯುಗಟ್ಟುವ ಕುಂಚಂ ಮೂಡಲ್ ಪೊಟಿಗಟ್ಟುವ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ಪಡುವಲ್ ಕೈಕೊಂಬಟೆ ಧರಗರ್ಭನಾರಿಯಂ ತಟ್ಟಿವಿಡಿದಂತಾಯ್ತು ಗಗನವಾಂಡಲಮಿನಿಸುಂ (ಆಪಂಪು. ೭-೭೨). ತಳಿವಿಡಿ : ಮಳೆ ಕೊಡುವ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮೊಲೆಯುಂಬಾ ಹಸುರಲೆಯ ತಳಿವಿಡಿದು ನೆಲದ ದಾರಿಯ ನೋಳ್ಪ ಚೆಲುವೆ (ಇಂಬಿತಿ. ೨೩-೭). [ತಟ್ಟಿ + ಪಿಡಿ]

ತಟ್ಟಿಯಿಸು 'ತಟ್ಟಿಕ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತಟ್ಟಿಯೆಯ್ಸು 'ತಟ್ಟಿಕ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತಟ್ಟಿಕ್ಕು, ತಳುಕಿಕ್ಕು, ತಟ್ಟಾಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ತಳಕುಹಾಕು ; ಜೋಡಿಸು; ಹೊಂದಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಆಕೆಯ ರೂಪಾತಿಶಯಮುಂ ಪೇಟ್ಟುಡ . . . ನವಿನಿಕಾಯಂಗಳ್ಗೆ ತಾರಾವಳಿಗಳಗಳ್ಗೆ ತೋರವೆಳಗುಗಳ್ಗೆ ತಟ್ಟುಕ್ಕಿದಂತೆ (ಪುಷ್ಪಾಸ್ರ. ೩-೩೨ ಪ). ತಳುಕಿಕ್ಕು : ಬೆಳಗು ಬೆಳಗಂ ಹಳಚಿದಂತಾಯ್ತು ಭಯಜ್ಞಾನ ತಳು[ಜಾಣ. ೪ಗಿಕ್ಕಿ ಕಳೆಯಲಳವಟ್ಟುದುಭಯಜ್ಞಾನ (ದೀಕ್ಷಾಕೋ. ೦೪೭-೦೯); ಪದಕೆಯಗಲಂದು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಕರದಿಂ ಕರವ

ತಳುಕಿಕ್ಕಿ ಇಂದುಧರ ನಡೆತಂದನರವಿನಗೆ (ಅಶೀಂ. ೯-೨೯): ಮತ್ತೆ ಹೂವಿನ ಮಳೆಗಳಾತನ ನೆತ್ತಿಯಲಿ ಸುರಿದವು ಮುರಾಂತಕನತ್ತ ಕಿರುಗಿದನವಿನತ ಕರತಳವ ತಳುಕಿಕ್ಕಿ (ಕುವಾ,ಗ. ೬-೪೩): ಮತ್ತರತಳ ದೊಡನೆಯಂತಕನು ನಿಜ ಕರತಳವ ತಳುಕಿಕ್ಕಿ(ತಮ್ಮಜ. ೬-೭೦). ತೆಟಿಕಿಕ್ಕು: ಪೊದರ್ ದಾಡಿಗಳ್ ಪಿರಿದಳವಲ್ಲಿ ಮಿಸೆ ತಟ್ಟಿಕಿಕ್ಕಿದ ಪುವ್ವರಿದಂ ಮೆರ್ಯ(ಹೃಷ್ಯಾಶ್ರ. ೯-೦೦).

[ತಟ್ಟು + ಇಕ್ಕು]

ತಟ್ಟಿಸು, ಟಿಕ್ಕಿಸು, ತಕ್ಕಿಸ್ಪಂ, ತರ್ಕಿಸು; ತಳ್ಳಿಸು, ತಳ್ಳಿಸು, ತೆಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪು : ಅಲಿಂಗಿಸು : ಪದಗೂಡಿಯ ಪಲಗೆಯಿಂದಂ ಪಿಡಿದಬಲೆಯನೆಸ್ಪ ಕೌಂಕುಟ್ಟೂಳ್ ತಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡೆವಿಡದೆ ಪುಣ್ಯಾಂದಂ ತಡಿಗೆಯ್ದುದಂ (ದಶಕು. ೩-೮೪): ಎನ್ನಂ ತ್ಸರ್ಕಿಯ್ಯಂ ಕರಂ ತಟ್ಟಿಸಿ (ಪಾಶ್ವ. ೦೪-೬೨). ಟೆಕ್ಕಿಸು: ೨. ಒಡ್ಡು : ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಹಿಡಿ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು : ತೊಲತೊಲಗೆನುತಂ ಹರಿಗೆಯ ಟೆಕ್ಕಿಸಿ ಸಲೆ ಕೂರಸಿಯಂ ಚಿಮ್ಮುತ್ತಂ ಬಂದು (ಕಾಮುಂಶ. ೮-೪೩). ತೆಕ್ಕಿಸುಂ : ೧. ಬಿಸುಡರಿರು ಬಿಸುಡದಿರು ಬೇಡಬೇಡಕಟಕಟ ಹಸುಳೆ ನೊಂದಹನೆಂದು ಬಲ್ಲ್ವನವಿತ್ತಿ ತಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು (ಹರಹ. ೦೩-೩೬); ನೊಸಲೆಡೆಯನು ಚುಂಬಿಸಿ ತಕ್ಕಿಸುತ ಪರವಶಯಾದೀನ ಬಚ್ಚಿಸುವ (ಕಂಪಾ. ೯-೦೭೬): ತಕ್ಕಿಸಿದನ್ನೆವರಂ (ಹುಚಿಗ. ೩೬-೦೫). ೩. ನೆದು ; ನಾಟು ; ಚುಚ್ಚು : ತರಣಿಜಂ ಕಡು ಮುಳಿದು ಖಾತಿಯಿಂದಂ ಮಕ್ಕಳ ಕಿರೀಮಾಣಿಗೆ ತೆಗೆದನ್ನಳಣ ಶಿಕುವ ತಕ್ಕಿಸಿತು (ಹರಿಗ ೫೦-೭೩). ತರ್ಕಿಸುಂ : ೪. ತಾಕು ; ತಗುಲು : ಮಂಟ್ಟುಂ : ನೆಗೆದುರಿ ಭುರ್ಭುಗಿರಿಭುಗಿರಿನುತುಮಗುರ್ವಿಸಿ ಪರ್ವ ನಿಲ್ವ ನಾಲಗೆಗಳ ತೆಕ್ಕೆ ತರ್ಕಿಸೆ ಸಭ್ಯಸ್ಥಲಂ (ಪಾಶ್ವನಾ. ೦೬-೨೯). ೫. ಜೋಡಿಸು; ಜೊತೆ ಮಾಡು; ಸೇರಿಸು : ತನ್ನ ವೃತ್ತಂಗಳ್ ತಾನೆ ಗುರುವಾದನೆಂಬ ಗುರುದ್ರೋಹಿಯಂ ಮಾತು ಕೇಳಲಾಗದು ಎನ್ನ ತಂದೆಯೇ ಎನಗೆ ಗುರುವೆನ್ನುವ ಗುರುದ್ರೋಹಿಯಂ ಮುಖವ ನೋಡಲಾಗದು ಅವರಿಬ್ಬರೊಳಗೆ ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವನಾಚರಿಸಿದೊಡೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ತರ್ಕಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ನೊಂದಿಸಿ ಸುಡುವ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಚನ್ನ ಸಂಗಮದೇವಾ (ಪಸ್ವ. ೨೫-೩). ತಳ್ಳರಿಸು : ೧. ಕರುಮ ಬಂದಿರಿರ ಹುದು ವೀಕಸನದ ರೂಪಿನಲ್ಲಿ. . . . ಕರದು ತಳ್ಳುವ, ತಳ್ಳರಿಸುತೊಳಗೆ ಕಿಚ್ಚಿಡುವ ತರಳತೆಯದೀಂ ತಂತ್ರ ? (ಮುಂಚೂ. ೦೭೯). ತಳ್ಳಿಸು : ೧. ನೆಗುತ ಸಾಕೇರಿಯಂ ರಾಯಸ ತೆಗೆದು ತಳ್ಳಿಸಿ ಕೈಯ ತಳುಕಿನೊಳಗದರಂ ಸ್ಪಸವಪಳಿಗೆ ಬಿಜಯಂಗೈದನೊವಿನಲೆ (ಕುವಾ,ಸ. ೬-೨೪); ತಳ್ಳಿಸುವ ಪ್ರೀತಿಯಂ ತವಕಿಸಿ ನಿಗುರ್ವ ತೋಳ್ (ಕುಂವ. ೦೯-೭೨). ತೆಕ್ಕಿಸು : ೧. ಕುಡಿಯಲ್ಲಾಮಾಜಿದೊಂ ಕುಡಿದನೊಡನಂತವಂಗವಂ ತೆಕ್ಕಿಸಿ ಕೊಂಡಡಮವನ ವಿಷಮಂದಿಟ್ಟಿಗಂ (ಪ ಪು ದ. ೪-೪೪); ಒಬ್ಬಳನು ಮುದ್ದಿದುತ ಒಬ್ಬಳನು ತೆಕ್ಕಿಸುತ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳನು ಬಳಸುತಾ (ಪಸಪ್ರ. ೭೩-೫). [ತಟ್ಟು + ಇಸ್ಪಂ.]

ತಟ್ಟಿಅಱಿ (ನಪು). ತಾಗಿ ಇರಿಯುವಿಕೆ; ಸಂಘಟ್ಟನ (?): ತಕ್ಕುಂ ತಗುಳ್ದು ಕಾಯ್ಕೊದವೆ ಕೋಲ್ಮಳೆ ತಕ್ಕ[ಬ್ಬಕ್ಕ]ಱಿಯಿಂದೆ ಕೆಂಡಮಲ್ಲೊಕ್ಕರೆ ತೆನತೇಗಮವತಂ ಬಿಗುಂಡಂ ತಿಗುಂಡಿಗೊಳಲ್ ಮೊಗಬಿಂಕ್ಕ ಗಜಂಗಳಂ ನಿಜ ಭುಜಾರ್ಗಳವಗ್ಗಳೆಯಾಗಿ ಸಾರ್ಚಿ ಕೈಯಿಕ್ಕಿಸಿ ಪಿಂಗಲಂ ಪಿಡಿದು ಪಿಂಗಿಸುವಂತಿರೆ ಜಂತ್ರದಾನೆಯಂ (ಆಪಂಪು. ೬-೦೨).

[ತಟ್ಟು + ಇಱಿ.]

ತಟ್ಟು, ತಕ್ಕು, ತಳಕ್ಕು, ತಳುಕ್ಕು, ತಳ್ಕು, ತಟ್ಟಕು (ನಾ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಳುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವುದು; ಹೆಣೆದಂಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಹೆಣಿಕೆ : ಜೋಡಣಿಕೆ : ಎಲವೆಯ್ಯಂ ತಟ್ಟಾನಿಂ ಮನಂಗೊಳಿವ ಕೊಂಗಿನ ಮರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪು. ೧೭). ೨. ಅಪ್ಪುಗೆ ; ಆಲಿಂಗನ : ತೊಳಗುವ ಹಾರಮನಾಗಳ್ಳಳೆವಂತಿರೆ ನೆಲಕೆ ಬೀಳ್ವಿನಂ ಪಿಡಿದಕ್ಷಿಣ ವಲಿಯಂ ಕೊರೆಳೊಳೆವಾಂ ತಳೆದು ಮುನಿಪತಿಯ ತೋಳ ತಟ್ಟಿನ ಸುಖಮಂ (ಕಾದಂಪು. ೬೭೦): ಕಡಲೊಳ್ ನೇಸಱನಲ್ಲಲಂ ಪೊಡವಿಯಂ ನಿರ್ಗೂರ್ತ್ತಲುಂ ಕೊಂಡು ಛೀಗಡೆ ತಟ್ಟಿಂ ದೆಸೆಯಾನೆಯಂ ಮುಟಿಯಲುಂ . . . ಬಗೆದಾಗಳ್ ದಪ್ಪದಿಂ ದಪ್ಪಗೆಂ (ಅಭ್ಯಾ. ೦೫೨). ತೆಕ್ಕೈ : ೩. ಗಜಾರೋಹಣದ ಒಂದು ರೀತಿ (?) : ತಮ್ಮ ತೆಕ್ಕನ ಮೂಡುಂ ತಕ್ಕುಗಳುವಮಱದಿಯುಂ ತೊಡರಿಯುಂ ನುಡಿದಂತೆ ತಂತಮ್ಮನೆಯೊಳ್ಳನ ಮುಮಂ ಬಿನ್ನಣಮುಮಂ ಮಱದಿಯುಂ ಮಱದಿದು (ಜಾಂಪು. ೩-೩೭ ಪ): ತಕ್ಕು ತಗುಳ್ದು ಕಾಯ್ಕೊದವೆ . . . ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕ ಗಜಂಗಳಂ ನಿಜಭುಜಾರ್ಗಳ ಮಗ್ಗಳೆಯಾಗೆ ಸಾರ್ಚಿ (ಆಪಂಪು. ೬-೦೨). ತಳಕ್ಕುಂ : ೧. ಅದು ಕೆವಲ ಒಂದರಂತು ದಿನಗಳ ಜೋಡ್ಲು: ದೇಹಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವವೆರಡುವ ತನಕ ಒಂದಾಗಿರುವ ತಳಕನ್ನು ಹಾಕಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಹಂದುಂ. ೪೫). ೪. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ : ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಿಗೂ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸುಖದುಃಖಗಳಿಗೂ ತಳಕು ಇರುವುದರಿಂದ (ಅಭಿಜ್ಞಾ. ೦೫). ಇಂತಹ ಕ್ಷುದ್ರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಎಂತೆಂತಹ ಆಶೆಗಳ ತಳಕನ್ನು ಹಾಕರುವೆ (ಅಂತರಾ. ೦೦). ೫. ಸ್ಪರ್ಧಿಗಳ ಜೋಡಣಿ—ಜೊತೆ : ಎಂಟು ಹತ್ತು ತಳಕುಗಳ ಕುಸ್ತಿ ಮುಗಿಯುತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೬೧). ೬. "ಕೊಡಿಸುವುದು ; ಪೋಣಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು" (ಜಾನಪದ. ೬೫). ತಳುಕ್ಕು : ೧. ನಗುತ ಸಾಕೇರಿಯಂ ರಾಯನ ತೆಗೆದು ತಳ್ಳಿಸಿ ಕೈಯ ತಳುಕಿನೊಳಗದರನು ಸ್ಪಸಪಳಿಗೆ ಬಿಜಯಂಗೈದನೊವಿನಲಿ (ಕುವಾ,ಸ. ೬-೨೪); ಕಂಡು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಕರದಿಂ ತಳುಕಿಕ್ಕಿ (ಹೊಂಪು. ೫-೫೦): ತಳುಕಿನ ಕವಲುಗಳಂತೆ ತೋ ೪ ಕ್ಕೂಡೆ ಬಳಕೆಕೂದಱೊಂದಱೊಳ್ ತಳೆದು ವಳಕತವಪ್ಪಂತೆ (ಪೂಚಂಹ. ೩೭-೪೩). ೭. ಸಿಕ್ಕು ; ತೊದಿಕೆಂ : ನಕಲಿಯುದು ನಿಜವೆಂದು ಮೋಸ ಹೋದೀರಯ್ಯ ನೀವಿವರ ಬಲೆಯ ತಳುಕಿಗೆ ಬೀಳದಿರಿ (ಕೃಚಂಗಿ. ೭೦-೬೯). ೮. ಹೆಣಿಕೆಯು ತೋರಣ : ವರಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳಿನಮ ಮಣಿಮಾಲೆಗಳು ತರದಿಂದ ಕಟ್ಟಿತ್ತಿಳುಕು ದಂಡಾವಳಿಗಳಿಂತೀವ ಸ್ಫುರಿಸಿಯೊಪ್ಪುತ್ತಿರ್ದವಾ ಮರುಳಕಂಠಣ ಮುದಿರ್ದಲ್ಲಿ ಮೂಱು ಸುತ್ತು (ವೀಕ್ಷಕ. ೪-೨೦-೪೬) : ಸತ್ಪರಿಷತ್ಸದಗಳು ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿವು ವರುಷ ಮುತ್ತು ಬಿಗಿದಣ ತಳುಕು ಸುತ್ತಲೆಸೆ ದಿಹವು (ಪರಿ. ೭೦-೪). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ,—ಹಾರ : ತಳುಕು ಕಡಗ ಕಂಕಣ ರುಚಿಗಳುಗುಣಿಸಲು ತಳುಕಿದರ್ ಗಂಧೋದಕವ (ಪೂಚಂಹ. ೦೪-೩೦). ತಳ್ಳುಕ್ಕು : ೧. ಅಲರ್ಗಳ ಗೊಂಚಲಿಅಗಿಸದ ಲತೆಅತಿಗಳವರದ ತಳ್ಳಿಂ ಜಿಗುರದಿಮ್ಮಾವು (ಕೃವಿಪಾ. ೭-೩). ೮. ಸಿಸಿಗಲ್ಲ ಕೊತ್ತಳಿಗಳ ಗಣಿತದ ವೈದೂರ್ಯದಿಸಕಮಾಂತರವ ಕಟ್ಟಿದಂ ಕಲಿಯಾಗಲಿಗಳಿಗಡಿಗೆ ವಸುರಸ್ಸ ತಿಂಕಿಸಿಗಳಾಂತಿರುವ ತಳ್ಳುಗಳಲಿನೆದುವಾ ಪಾಲಕಗಳು (ವೆಂಕಾಶಾ. ೭-೨೪). ತಟಿಕ್ಕು : ೧. 'ತಟ್ಟಿಕಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ತಳಕುಹಾಕು, ತಳುಕುಹಾಕು = ೧. ನೇರಿಸಿ ಕೆಟ್ಟು: ಉಳದ ನಲ್ಮಂಟು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತಳಕುಹಾಕಿ ಮುಂದೆ ಬಟ್ಟರು (ಮಃ ರಿ ಮು. ೦೩೬). ೨. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಗಂಟುಹಾಕು ; ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸು : ಕುಮಾರ ವ್ಯಾಸನ ಕಾಲವೊಡನೆ ಇವನ ಕಾಲವನ್ನು ತಳುಕುಹಾಕಬೆಕಾಗಿಲ್ಲ (ಕೃಚರಿ. ೨೬೮): ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೂ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ತಳಕುಹಾಕಲು ಮನಸ್ಸಾಗಲಿಲ್ಲ (ಹಂಗಿಕ. ೦೫೧) ; ನಿನ್ನ ಲಗ್ನಾನುಷ ಅದನ್ನೂ ತಳಕುಹಾಕಿ ನಿಂತಾರ ಅವರು (ಹಮಾಚೀ. ೨೪೬) ; ಆ ಗುಣವನ್ನಿಲ್ಲಿ ತಳುಕುಹಾಕಿ ಸಮಧಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು (ಪಸ್ವಕೂ. ೭೦). ತಳುಕಾಗಿ ನಿಲ್ಲು=ಒಗ್ಗಟ್ಟಾಗಿ ನಿಲ್ಲು; ಹೊಂದಿ ಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲು ; ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು (?) : ೬೨ ಪ್ರಿತ್ಯಯ ಮಹಾ ಜನಂಗಳು ಹಿರಿಯ ಮಹಾ × × × ಲು ತಂದೊಳಿಗದಂಬಟ್ಟುಯೆಂದಿಂಗೆವೊ ತಳುಕಾಗಿ ನಿಂದರು (ಏಳ. VI, ೪೮೯. ಷಷ-೭೦ : 1291). ತಳುತಿಸ ಸರ,

ತಳತಿನ ಸರ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ : ಅವಳು ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿದ ತಳುತಿನ ಸರ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (೮೨೨); ತಳತಿನ ಸರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ, ಅಡ್ಡಿಕೆಸರ ಮೊದಲಾದ ಹಾರಗಳನ್ನು . . . ಆ ವನದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೫೦೦). [ದೇ.ಪ್ರ ತಮು. ತಟುಕು = ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು]

ತಟ್ಟಿ, ತಕ್ಕಿ, ತಕ್ಕಿ, ತಕ್ಕಿ, ತಟ್ಟಿ, ತೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪುಗೆ; ಆಲಿಂಗನ : " ತಟ್ಟಿಯೆಂದಾಲಿಂಗನಂ " (ಕರ್ನಾ. ೩೦-೪೦೬) ; " ಅಪ್ಪುಗೆ ತಟ್ಟಿಗಂ ಮನಸು " (ಕಬ್ಬಮಯ. ೭೬) ; ಕೂಟವಿದೊಳಗುನ್ಮದ ಬೆಜ್ಜ ತಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಕೂಟ ಸುಖಂಗಳಂ ಪಡೆದನೇಂ ಚದುರಂ ಗಳ ಬದ್ದದೊಲ್ಲಲಂ (ಜಂಕಥಾ. ೬-೮೨) ; ನಾನೊಲ್ಲಲು ತಂಗೆ ಕೆಡೆದೊಲ್ಲುನ್ಮನೊಲ್ಮೈಯ ತಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಪಟ್ಟು (ಅಂತಿಗೊ. ೪-೫೯). 'ತಟ್ಟಿಗೆಯ್', ತಟ್ಟಿಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಕ್ಕೈ**: ೧.ಚಿನ್ನವಲ್ಲಿರಾರ್ಜುನ ಒಂದಿರುಳಗದಿರದಡೆ [ಪಾಣಾಂ. ತ] ಕೈಯಲಿ (ಕುಮಾ,ಗ. ೧೧-೩೯); ಚುಂಬಕಕೇನಿಚ್ಚೆ ತಕ್ಕೈಗಾವುದು ಸವಿದಂಬುಲ ವೇನಮಾಡುವುದು (ಭರತ. ೧೦-೨೮) ; ಜೊತಮಾ ಮಲ್ಲಿಗೆಯನಪ್ಪಿದುದು ಬೇಗದಿಯ್ ಕುರುವಳಂ ಮಾಧವಿಯ ತಕ್ಕೈಗೊಳಗಾದುದು (ಚುಪು. ೧೧-೨೩) ; ಸೊಕ್ಕು ಜವ್ವನೆಯ ತಕ್ಕೆಯ ಸವಿಯಂದದ ಸಕ್ಕರೆ ಚೆಲುವಾಲಿ ನಂತೆ ಅಕ್ಕಜಿಂದಲಿ ಕೇಳುವರಿಗತಿ ಹರುಷದ ವಿಸ್ಮಿಸಗುವುದೀ ಕಾವ್ಯ (ಕಂಚಿವಿ. ೦-೦೬). ೨. ಎರಡು ತೋಳುಗಳಿಗೆ ಹಿಡಿತ : ಇಕ್ಕಿದ ಹೆಜ್ಜೆಯ ತೆಗೆಯದು ಮೊನೆಗಿನ್ನಿಲ್ಲದು ತಕ್ಕೆಗೆ ಬಾರದು (ಕವಿರಾ. ೨೦೩-೯೨೫); ತಕ್ಕೆಗೆ ಸಿಕ್ಕದ ಜಾವಡಿಗಂಬ . . . ಎಂತಹೆ ಗರ್ವಿಷ್ಟನಾದರೂ ಬಗ್ಗಿ ಹೋಗಲೇಕಾದ ತಗ್ಗಿನ ಬಾಗಿಲು (ಪಳಕ. ೦). ೩. ಗಂಧಪ್ಪ ; ಸವರೂಪಿಪ: ಉನ್ನತ ಮಣಿರಥಪ್ರತತಿಯ ತಕ್ಕೆಗಳ್ವಧಿ ಮುನ್ನಿಲ್ಲ (ಚುಪು. ೫೬-೭). ೪. ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಂಬಿಕೆ ; ಸೇರುವ (?) : ಒತ್ತುವ ಕೋಡ ಕಾಳ ಕುಣಿವೋಜೆಗೆ ಬಾಜಬ ಱಂಜೆ . . . ಕಿಱುನಾಯ್ಗಳ ಪಿಂಡ ತಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊತ್ತುವ ಗರ್ಜತಂ ಮಱಿವ ಬೆಟ್ಟದ ಬೇಡರ ಪಳ್ಳಿಯೊಳ್ಗೊಳ್ (ಸೂತ್ರ ಸು. ೩೨೦). **ತರ್ಕೆ**: ೧. ರಂಭೆಯೂರ್ವನಿ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಮೇನಕಾಶ್ಮೀಯರುಂ ಬಹದೊರೆಲ್ಲಸೆ ಸಕಲ ವೈಭವಗಳೊಳು ಕುಂಭ ಕುಚೆಯರ ತರ್ಕೆಯಿಂದ ಕೈಲಾಸದೊಳು ಸೈತಿರ್ಪನೆಂದನಾರ್ಯಂ (ಗುಜುಜಾ. ೭-೭೦). **ತಳಕೆ**; ೧. 'ತಳಕೆಬೀಳು' ಪರಾ. **ತಕ್ಕೆ** : ೧. " ಅಲಿಂಗನಂ ತಕ್ಕೆಯೆನಿಪುದು " (ಕಪಿರ. ೪೩) ; ನೆನೆವುದೆ ನಿಶ್ಚಿದ ಅಪ್ಪಿಪುದೆ ಕೀರ್ತಿವೊಡೊಲ್ಲು ಶಕ್ಕಮೆಂದೆನಿಸದ ಕೂಡಲುಜ್ಜುಗಿಸೆ ತಕ್ಕೆಗೆ ಸಲ್ಲದ ದಿವ್ಯಲಿಂಗವಂ (ವ್ಯಹಿತ. ೫೫-೭೬) ; ಪ್ರಾಣಕಾಂತರ ತಕ್ಕೆ ಸದಿರಿ (ವಚಕಾ. ೭೭) ; ನೆಲದಾಸೆ ತಕ್ಕೆಯಲಿ ನೇಸರದು ಬಿಡುಗಣ್ಣಾಗುತಿರಲು (ಧಾವಿಜ. ೦-೫) ; ಇರುತಿಹುದು ಬರಿ ಮೂರು ದಿನದೆ ಬಾಳ್ವೆ . . . ಮತ್ತೆ ಕಾದಿಹುದದೊಕ್ ! — ಚಿತೆಯು ತಕ್ಕೆ ! (ಆವಿಚಾ. ೪೪-೬). **ತೆಕ್ಕೆ**: ೧. ಫಲಿತ ಶಾಲೀವನದ ಮುತ್ತಿದ ಗಿಳಿಗೋಪ ತಾವರೆಯ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳಿರಿದ ಮಜ್ಜು ದುಂದಿಗಳೊ ವ್ಯವಸೇನನ ಶರಾವಳಿಯ (ಉಷಾಪ್ರ. ೩೦-೦೦); ಹರುಷದಲಿ ಮುಂದಾಡಿ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿರಿಸಿ ದುಂದ್ರಿವ ವರ ಜನನ ಜನಕರಿಗೆ . . . ಪರಮಾನಂದಗೊಡಿತಹನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೦೦೪) ; ತಮ್ಮಿನಿಯರ ತೊಡದರ ತೆಕ್ಕೆಯನೊದ್ದು . . . ಎತರಲು (ಚುಪು. ೧೯-೪). ೨. ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಯೋಗಿಗಳೆಲ್ಲವು ಭವದ ತೆಕ್ಕೆಗೆ ಒಳಗು (ಅವಚಕ. ೭೬ ೦೩೦); ಬಿಡದ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳ್ಳವನ ಬಯಲೊಡದ ಬಂಧಿಸಲೆಂದು ಬಿಗಿಯಲು ಹಿಡಿಹಿಗ್ಗಿ ದೊಡವರು ಬೆಜಗಾಗಿದರದರ ಕಂಡು(ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೩-೦೪) ; ಅರರೆ ಸಿಂಹದ ತೋಳ ತೆಕ್ಕೆಯ ಕರಿಯ ಸೆಳೆವಂದದಲಿ . . . ಧರಣೀಪಾಲನ ತೆಗೆದು ಭೀಮನ ಬಲಿಯಾಸೆಬ್ಬಿಸು (ಶಾಶ್ವಭಾ. ೦೪-೨) ; ಅವನ ತೆಕ್ಕೆಯಲಜ್ಜೆ ಯದಕಟಾ ರವಿಲಲೇಶನು ಸಿಲುಕೆ (ಶಾಶಿರಾ. ೬-೬೨) ; ನೆಲದ ಆಧಾರದಲಿ ನಿಂತು ಹರಿಯುವ ನೀರು ನೆಲದೊಡಲು ಕೊರೆದು ಮುಕ್ಕಿತು ಒಂದ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಅಳಿದು ಬಾಳು-ಬದುಕು (ತಿಂಬಾ. ೧೪-೦೪). ೩. ಬರಗಿದಿಲ ಬಳಗದಂತೆ ಕುಕಿಕಾಹಿಯು ಕಡುಬಿನಂತೆ ನೆಲಮುಸ್ಸನ ತೆಕ್ಕೆಯಂತೆ ಇರ್ದ ಅನಂಖ್ಯಾತ ದೈತ್ಯನಾಯಕರ (ಜಗಬಿ. ೦೫-೦೫ ವ) ; ನಿಪ್ಪಸರ ಕವಿಗಳ ತೆಕ್ಕೆಗಲಂ ತಿಱುಪಾಡೋದಂತೆ (ತಿರುಪಾ. ದೇ. ೧೦೦-೩೦) ; ವಾರಣಾವಳಗಳ ವದಾತಿಯ ತೇರ ತೆಕ್ಕೆಯುನಿಕ್ಕಿದನು ವ್ಯತ್ಯೇಕ ಸಾವಿರವ(ಅಜಾಪ್ರ. ೬-೩೬); ಮುಕ್ಕು ಶತಸಾವಿರದ ಕಂಬದ ತೆಕ್ಕೆಗಳ ತಾವೆಳಗಿನಲಿ ಕಣ್ಣಿಕ್ಕಲಸದಳ ದೆಂಬುವುಲಂ (ತೊರಾಲಿ. ೫-೨೦) ; ಎಷ್ಟು ಸೆಗಳಗಳನ್ನು ಬೆಳಸುತ್ತಿರೋ ಅಷ್ಟೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ತಕ್ಕೆ ಕೆಲಸ ನಿವುಗೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಗಾಶಬ. ೦೦೫) ಜಿ. ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಸರಂಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಭೂಮನ ಕಳೆಳಳೆ ಕಿವಿಯೊಡದು ತಿಳಿದುದು ನಿದ್ರೆ ಮುಱಿದಿಕ್ಕೆಯ ಮಹೋರಗನ ತೆಕ್ಕೆ ಸಡರಿತು (ಜಾಭಾ. ೧೩-೨೩). ೬. (?) : ತನ್ನನ್ನು ವಿಶ್ವ ಬದುಕುವ ನೆಂಬ ಕಾಲನ ತೆಕ್ಕೆ ಕಂಟಕ ತನ್ನ ಧನುವಿಗೆನಿತ್ತ ಬೆಜಬ್ಬಿಜ್ಜಾದ (ವಿಧಾಗ. ೪-೦೨-೦೩). **ತೆರ್ಕೆ** : ೩. ವಾಜಿರಾಜಿಗಳ್ ತೆರಿಗಳ ತರ್ಕೆಯಂತೆ ಕವಿತಂದುವು (ಪಂಡಾಮ. ೪-೩೩) ; " ಪರಿವರಿಗೆ " (ಪಂಡಾಮ. ೪೦೫೯). ೫. (ಒಂದರೊಡನೆನೊಂದು) ಸೇರಿರುವಿಕೆ-ಕೂಡಿರುವಿಕೆ : ಬಱಿದೆ ಬೆಱಗಾಗಿ ತುಱುಗೆಮಯ ತರ್ಕೆಯೊಳ್ ಬಂಬಳಿವ ಕಣ್ಣನಿಗಳೊಸಱೆ ಮಸುಳನಾದ ದಿಟ್ಟಯಂ ಬಲ್ಲಿನಂ ನಿರಿಸಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೬೨ ವ).

ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಇರ್ವರೊಬ್ಬೋರ್ವರೆರೆಲ್ಲಿ ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆಯಂ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಪರಿಗ್ರಹಂಗಳಂ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಂ ತೋಱಿದು (ಜಾಂತಪು. ೭-೬೦ ಪ) ; ಅವನೀಶಪಾಜ್ಞೆಯಂದಂ ನಂದನಕೆ ಹೋದ ಯುವತಿಯರ ವಿರಹದಿಂದಾ ತಂತವನ್ನು ಭವನದಂಗಣದಗ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ಕೆತ್ತಕೆ [ಪಾಣಾಂ. ತೆಟ್ಟೆತೆಟ್ಟಿ] ಯೊಳು ನಿಂದು (ಸಮ್ಮಳಾ. ೩-೨) ; ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿನೆಸಳು ನಿಲಿಸದಳು ಪಾಸರ ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆಯ ಪೌಜುಗಳನು (ಅಂಗಾಸಂ. ೪೩-೩೭). ತೆಕ್ಕೆಗೊಂದಿಸು = ಅಪ್ಪುಗೆಗೆ ಅಳವಡಿಸು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಗಗನವೂ ತಕ್ಕೆಗೊಂದಿ ಸಿದರುಂಟೆ (ಶ್ರವಿಣಾ. ೨೬-೨೦). ತಕ್ಕೆಹಾಕು, ತೆಕ್ಕೆಹಾಕು = ೧. ಅಗಡು ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು, ಪಳಗಿಸಿದ ಅಥವಾ ಸಾಧುವಾದ ಪ್ರಾಣಿಯೊಂದಿಗೆ ಕಟ್ಟು : (೪). ೨. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು : ಅವರಡಕ್ಕೂ ತಕ್ಕೆಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಿದ್ದರಿಂದ ಅವು ಒಂಟಗೆ ಒಂಗೂಡಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ . . . ನೇತಾಡುತಿದ್ದವು (ಪಪ್ರಾ. ೪೪೭). ೩. (ಹಾವುಗಳು) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿರು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರು : ಹಾವುಗಳು ತೆಕ್ಕೆಹಾಕಿಕೊಂಡಿವೆ (೮೨೨). [<ತಟ್ಟು]

ತಟ್ಟಿಗೆಯ್, ತಕ್ಕೆಗೆಯ್, ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್, ತೆಕ್ಕೆಗ್(ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ತನ್ನ ಮನದೆಱಕದಿನಿಯಳಂ ಕಂಡು ನಸು ನಕ್ಕು ಮುಟ್ಟಿ ಸಾರ್ದುರ ತಟ್ಟಿಗೆಯ್ದು ನುನ್ನಲ್ಲಭನಲಿಂಗಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೯-೦). ತಕ್ಕೆಗೆಯರ್ : ತವಕದಿಂದ ತಕ್ಕೆಗೆ ಬರಿಕಯ್ಯ ತೋಳ್ಗಳ ನೀಡಿ (ಚುಪು. ೧೯-೩೭). ೨. ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿ; ತಬ್ಬಿ ಹಿಡಿ : ಪಿಡಿಯಂ ಕರಾಗ್ರಮಂ ಬಿಡಿಸತಿಂಂಕೆ ಬದಿರ್ಚುವ ತಟ್ಟಿಗೆಯ್ದು ಮೆಯ್ಗೆಡಪಿ ತೆರಳ್ದುವ . . . ಬೆನ್ನಡಪೆಪ್ಪ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿರರ್ (ಕುಚಿ. ೪-೭೩). **ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್** : ೧. ಬೆಂದುಬವಡಾನುನೀಂಟಿ ನಳತೋಳಡೆ ಯೆರ್ ನಲೆ ತಕ್ಕೆಗೆಯ್ದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೭೪) ; ಕಲಿವಂತರಪಹರಿಸಿದರು ಮಾಗಿಯ ಬಟ್ಟಮೇಲಿವೆನ್ನಳ ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್ದು (ತೋಡಿಕ. ೪-೪೭). ತೆಕ್ಕೆಗೈ : 'ತೆಕ್ಕೈಗೈಸು' ಪರಾ. [ತಟ್ಟಿ + ಕೆಯ್]

ತಟ್ಟಿಗೊಳ್, ತಕ್ಕೈಗೊಳ್, ತೆಕ್ಕೈಗೊಳ್, ತೆಕ್ಕೈಗೊಳ್ಳು. ತೆರ್ಕೈಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧=ತಟ್ಟಿಗೆಯೆ? ೧: ಮುಳಿದು ವಿಯಸಕ್ಕ ವಲ್ಲಭಜಸಂ ತಳುವಿಲ್ಲದೆ ತಟ್ಟಿಗೊಂಡುದು . . . ವಸಳದಿಗಳುಂಬುವೋ ವುದಿದ ಮಾಗುದು ಶೀತ ವಿಜ್ಯಂಭವಾತನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೩೦). ೨. ಹಿಡಿ : ಇರಿರ್ವಂದರಸಿಯ ಸರಸಿಜ ಮೃದುಕರಮಂ ತಟ್ಟಿಗೊಂಡು ಪಕ್ಕೆಗೆ ವಂದು (ಚಾವಿ. ೩-೧೦೬). ೩. ಸೇರಿರಂ ; ಜೋಡಣೆಗೊಂಡಿರು : ಘಣಗಣ ವಿವಿಧಾಲಂಕೃತಂ ತಟ್ಟಿಗೊಂಡಿದಿರ ಪತಕ್ಕಂ ತನ್ನೊಳಿಂಬ್ಬಿರ್ಪಂತಿಕುಲರಿವುವಂ ಸಂತತಂ ಸದ್ಭಿಹಂಗಾಧಿವಸಂ ಮಚ್ಚತ್ಸ್ಯದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದೆಂ (ದಶಕು. ೯-೪೯). **ತಕ್ಕೈಗೊಳ್** : ೧. ತಕ್ಕೈಗೊಂಡಿನ್ನ ಪೀಡಿಸಬೇಡ ಕಡು ಶೈತ್ಯವಕ್ಕೆಯಿಳಿರಿಸು (ಜೋಷಕ. ೩೬-೫೯) : ಕುವರ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದಪೆನೆಂದು ತಕ್ಕೈಗೊಂಡವಳ್ ನುಣ್ಮೊಲು ಬಲ್ಲಿದಿದ (ಜೋಷಕ. ೩೦-೨೬). **ತೆಕ್ಕೈಗೊಳ್** : ೧. ರಾಹು ತೆಕ್ಕೈಗೊಂಡತ್ತಲಿಪಟ್ಟು ರಂಜಪುದು ಕೇಳ್ ಮುಡಿ ಪಂಕರುಹಾಕ್ಷಿ ಯೊರ್ವರಾ (ಪಮಾಸ್ವ. ೬-೨೦೨) ; ಜಗವ ಮೋಹಿಸುತಿಹ ಕಾಮನ ತೆಕ್ಕೈಗೊಂಡರ್ ಕೋವಲಕರ ಬಾಹುಗಳಿಂದೆ (ಜೋಷಕ. ೧೦-೨೬). **ತೆಕ್ಕೈಗೊಳ್ಳು** : ೧. ಪ್ರೇಮ ಪರವಶರಾಗಿ . . . ಪತಿಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ ಮೇಲ್ ತೆಕ್ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕ್ರಿ ಗಾ ಪ. ೯). ೪. ಇಟ್ಟುಣಿಸು ; ಸಂದಣಿಸು:ಗುಜುಗುಜುಗಿಟ್ಟುತ್ತಂ ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳ್ ಮನೆಮನೆಯೊಳಂ ತಕ್ಕೈತಕ್ಕೈಗೊಂಡಿಲ್ಲರುಂ ಪಿನತರದೆ ವಿಷ್ಮಲಾನ್ವಿತರಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಪಾಸೋಕ್ಷ. ೪-೦೬೦) ; ಮುಂಜಣಿಯ ಒಂದೊಂದು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆರಾರು ಜನರುಗ್ಗು ಕೈದಿಗಳು ಇರುಕಿರುಕಿ ತಕ್ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೩೩೩). **ತೆರ್ಕೈಗೊಳ್** : ೪. ಆಗೆ ಮೂಡುವಂದದಿಂ ತರ್ಕಗೊಂಡು ಕಿಱುಮನೆಯ ಸರಿಗಳಿಡಿಸಿದಂ (ವರ್ಧಕಿ. ೧೧-೪). [ತಟ್ಟಿ + ಕೊಳ್ಳ್]

ತಟ್ಟಿಯ್ದು, ತಟ್ಟಿಯ್ದುವು ನೋ.

ತಟ್ಟಿಸು, ತಕ್ಕುಯಿಸು, ತಕ್ಕವಿಸು, ತಕ್ಕೆಯಿಯ್ದು, ತಕ್ಕೆಸ್ಸು, ತರ್ಕಯಿಸು, ತರ್ಕವಿಸು, ತರ್ಕೆಯಿಯ್ದು, ತರ್ಕೆಸ್ಸು, ತಳ್ಳಯಿಸು, ತಳ್ಳವಿಸು, ತಳ್ಳೆಸ್ಸು, ತಟ್ಟುಯಿಸು, ತಟ್ಟುಯಿಯ್ದು, ತಟ್ಟಿಯ್ದು, ತೆಕ್ಕೆಯಿಸು, ತೆಕ್ಕೆಯ್ದು, ತೆರ್ಕಯ್ದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊಡಿಕೊಂಡಿರಲ ; ಒಳಗೊಳ್ಳು: ಆಯತ ಯದುವಂತ ಕುಲಶ್ರೀಯಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿದದುತಿರರಥರವರತ್ನಾಯತ ಭುಜಪರಿಘರ್ಷಾರಾಯಣಾಲಲೆಗಲರಂಬರಂಬುಜವದನೇ (ಪಂಚಪಾ.೬-೫೬); ಬಾಳುವುತ್ಸವರಂ ಬೆರಸು ಮಿಂಚಂ ತಟ್ಟಿಸಿದ ಕಾರ ಕಾರ್ಮುಗಿಗಿಲಂತೆ ಪಿಱ್ತನೆದ್ದುರ್ ದಮಿತಾರಿಯಂ ನೋಡಿ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೩೭ ಪ); ಪದವಿಂ ಕೆಯ್ದುಕೊಂಬುಮ ಮಾಡಿ ನಯವುಂ ವಾಗ್ಚುತ್ತಿಯೊಳ್ ತೋಱಿ . . . ಎಸಕದೊಳ್ ಮೆಲ್ಲಂ ಪಳಂಚಲ್ತಿ ಕಣ್ಣಾದಿರೊಳ್ ಕಾವಿಯಿ ಕಾವುಂ ರಾಗರಸವಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿ ತಳ್ಕೊಯ್ದುಂ ಮೇಳದೊಳಂ ಪೊಕ್ಕೆನಸಂ ಮನಂಗೊಳಿಪೆಯೊಳ್ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರಂಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೦೦). ೨. ಅಪ್ಪಿಸ ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ಎರಡು ಕೊಂಬುಗಳವಲಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿಯಾದಮಾನುಂ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಂದು ಸತ್ತಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೩೩-೦೩) ; ಕೊಂಡಿ ಬಂದು ಕರ್ಣನ ಕಳೇವರಮಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿಕೊಂಡು ಪಾಂಡವರಯ್ವರುಮನಲ್ಲಿಗೆ ಬರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೮ ಪ) ; ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಮುಬ್ಬಿದ ವಿಷಯಾಭರಾಪನಂ ತೆಗೆದು ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿ ಪರಿಸಿ (ಶಾಂತಿಸಾ. ೨೭೫) ; ಜನಾರ್ದನನಾ ವಂದರಮಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿದ ಭುಜಪರಿಘಂಗಳಿನ್ನೆನೆಯೊಲ್ತು ತಟ್ಟಿಸ್ಸುಗುಮೇ (ಆಗಪ. ೩-೭೨); ಪಟ್ಟಿಸ್ಸಿದಂ[ಪಾಣಾ. ಬ್ಳ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿದಂ, ಪಟ್ಟಿಸ್ಸಿದಂ]= ತಡಕೆಯ್ಯಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಾಸೋ. ಪಠಿ. ೦) ; ವು ಪ್ಪ ಕದಿಂ ನೆಲಕ್ಕಿಟ್ಟಿದುದ್ದಾತ್ಮವೃತ್ತಮ ತೋಳ್ಗಳಿಂದಾ ಗಿರಿಯಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿ ಅಳ್ಳಾಡಿಸೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೯-೩೮ ಪ); ಗಟ್ಟಿಸಟ್ಟಿಯಿಂ ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ತಟ್ಟಿಸ್ಸುಸುಂ (ಚಾವಿ. ೬-೦೩೬ ಪ). ೩. ತಬ್ಬಿ ಹಿಡಿ ; ಇರುಕು : ಕರದಂತಂಗಳನಾತು ಪೀಲಿವೆಱಿಯಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿ ಗಂಧೇಭ ಬಂಧುರ ಮುಕ್ತಾಫಳಭಾರಮಂ ತಳೆದು . . . ಬಂದರನೇಕರ್ ಬಲಸಂದು ಕಾಡೊಡೆಯನಂ ಕಾಂತಾರದೊಳ್ ಲುಬ್ಧಕರ್ (ಕಾರಂಪು. ೦೬೯). ೪. ತಾಕು ; ತಗುಲು ; ಮುಟ್ಟು : ಎರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರ ಶ್ರೀಣಿಯೊಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೈನ ಚೈತ್ಯಾಲ ತಳ್ಪಂಬರಮುಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿ ನಾನಾವಮಣಿಕರಣಗಣಜ್ಯೋತಿಗಳ್ . . . ಬೆಳಗೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೦೦೨). ೫. ಅರಿಕಿಸು; ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ತ್ರಿಲೋಕೀ ದೀಪಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸುಗುಸ್ಮನ್ಮತಿ ಕುಮುದಿನಿಯಂ ನೇಮಿಚಂದ್ರಂ ಜಿನೇಂದ್ರಂ (ರೀಷಾವ. ೧-೦). ೬. ಮಡಿಸು ; ಬಾಗಿಸು : ಗೆಂಟಾದುದ ಪೋದವ್ಗುದಿನ್ನೆಚ್ಚಪೆನಂತೆ ನೃಪಂ ಕೀವಿ ತಂಟಾಕ್ಕಾರ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿದ ಮುಂಗಾಲ್ ಪೊಕ್ಕ ಪಿಂಗಾಲ್ ನೆಗೆದುಡುಗಿದೊಡರ್ ಬಟ್ಟು ಕಣ್ ನೆಟ್ಟು ಕರ್ಣಂ ಪದವಿಟ್ಟ್ರ ದಾಜಸೇಲು ಸರಳಿಸುದುಂ ಭೀತಾಂತರೆರಂಗ ಕುರಂಗಂ (ಷೂಕ್ಷ. ಸು. ೭-೦೫೯). ೭.ಸಂತೈಸು; ಶಮನಗೊಳಿಸು; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು; ತಲೆ ನೇವರಿಸು: ಅಟಲಸರ್ದನೆಯೊಳ್ ತಿಣ್ಣಂ ತಟ್ಟಿಸ್ಸಿ ಪುತ್ರುವಿವೇಷದಿಂದಿಬಿವಿ ತನುವಂ . . . ಅಟುತುಂ (ಕಾಪ್ರವ. ೦೦೫). **ತಕ್ಕಯಿಸು** : ೨. ಮುಂದಿರ್ವ ವಾಗೀಶರಂ ತಕ್ಕಯಿಸಿ ನಲಿದು (ಪಾಗೀರ. ಪೀ. ೩೭೩-೦೪); ನಕ್ಕು ವಾಸಂಗಿ ಭೀಮಸೇನನೆ ತಕ್ಕಯಿಸಿ ಕೈದಣಿಪಂ . . . ವನೆಗೆ ನಡೆಯೆಂದು (ಸಂಭಪ. ೦೭-೩೩). **ತಕ್ಕವಿಸು**: ೨. ದವನಸುತನೆಲ ಬಾ ಎನುತ ತಕ್ಕವಿಸಿದನು (ಕುಂವಾ.ಗ. ೧೧-೪೨). **ತಕ್ಕೆಯ್ದು**: ೨. ಸಕ್ಕರೆಯ ಕೊಡನ ತುಂಬಿ ಹೋಗಿಗೆ ಸವಿದರ ರುಚಿಯುಂಟೆ ತಕ್ಕೆಯ್ದು [ಪಾಣಾ.ಕೈಸಿಭುಜ ತುಂಬಿ ಲಿಂಗಸ್ಪರ್ಶನವ ಮಾಡದೆ ಅಕ್ಕಟಾ ಸಂಸಾರ ವ್ಯರ್ಥಾ ಹೋಯಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಜಸವ. ೩೦೦) ; ಪೊಡವದುತ ತಕ್ಕೆಯ್ದು[ಪಾಣಾ. ತಕ್ಕೈಸು, ತರ್ಕೈಸು]ತ ಕೈವಿಡಿದು ಕುಣಿವುತ ತರೆವುತಂ (ಜಸಪ್ರ.ಪಾ-೨೪); ತವಕದಿಂದಿರೆದ್ದು ಜಸಕನವನಿಪತಿ ತಕ್ಕೆಯ್ದು[ಪಾಣಾ. ಕೈಸಿ] . . . ನಿಲಿಸಿದನು ಸಿಂಹಾಸನಾರ್ಧದಲಿ (ಕೊಡಗಾ. ೧-೦೬-೦೭). **ತಕ್ಕೈಸು** : ೨. ಪರಸು ತಕ್ಕೈಸಿ ಕೊಂಡು ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂದರವನೆಗೊಡಗಿಂದು ಬಂದು (ಪ ಮಾ ಪ್ರ. ೦೩-೦೭೦) : ತತ್ಪಿತೃವ್ಯಂ ಧರಾಧೀಶ್ವರನಾಕೀರ್ವಾಕ್ಕುಮೇತಂ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿದು ತಕ್ಕೈಸಿದಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಂ (ವರ್ಧಪು. ೦-೪೦) ; ತಕ್ಕೈಸಿ ಮುಂಡಾಡಿ ಸಿಂಕಿಂಜೆಂ ನೋಡುತಂ (ಮಾಚಿ. ಪೀ. ೭೬-೫) ತೆಗೆದಾತನು ತಕ್ಕೈಸಿದನು ಕಾರಂಗ್ಯಾಧಿ ನಗತ (ಶುಚ್ಯಕ್ಕೂ.ಲ. ೦೫-೨). ೭. "ಅದೆಲ್ಲ ಅರ್ಧದಿನದಲ್ಲಿ ಸರಿಹೋಗೋದಲ್ಲ ಪುಟ್ಟಂಗಿ—ಇಂಬಲೇಕು—ತಾಳಲೇಕು, ತಾಳ್ಮೆಬೇಕು " ಎಂದು ತಕ್ಕೈಸಿದೆ (ಕ್ಯವ್ಯದಿ. ೩೬) ; ಬಾಗಿ ಬಿನ್ನೈಸುತಿಹ ಪಣ್ಣೊಗೆಗಳು ತೂಗಿ ತಕ್ಕೈಸುತಿರಲುಯ್ಯಲಿಗಳು! (ಕವಿಕಾ. ೪೭-೬). ೮. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪರಕಾಂತರ ಸಂಗವಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕು ಎಱಿದ ಸತಿಯರ ತಕ್ಕೈಸುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೪೧-೦) : ನಡುಗುವರ್ಜುವದೇವನನು ತೆಗದಿಡಿಗಡಿಗೆ ತಕ್ಕೈಸಿ ಭೀತಿಯಂ ಬಿಡಿಸಿ . . . ನಡುನಡನು ಕಾಳೆಗಕೆ (ಕುಪ್ರಾಲಿ. ೬-೪೮). **ತರ್ಕಯಿಸು** : ೨. ಆರ್ಕೀಲಂ ಸಂಪದಂಗಳನಿರ್ಕೊಳ್ಳ ಕರಂಗಳಂ ನಿರ್ಮೂಲವ್ಗಲ್ಪಡುಂ ತರ್ಕಯಿಸಿ ನಾಲ್ಕುದೆಸೆಯೊಳಿಂಕರ್ ವಿಂಶತಿ ಸಹಸ್ರ ಸೋವಾನಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು.೦೪-೦೦೮); ಸೋಲಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಕಣ್ಮೊಲಮಂ ಕಾಣ್ಮೆಗೆಟ್ಟು . . . ರಾಗರಸೆಯೊಳ್ಮುಟ್ಟುಗುತ್ತಂ ತೆಪೆಕಾರ್ತಿಯರ್ ತೆಪ್ಪಂಬಡಿವಂತೆ ತಾವದಿಂ ಮೃಣಾಳನಾಳದ ಪೊಯಂಬಳಿಯಂ ತರ್ಕಯಿಸುಂ (ಅರ್ಹಪ್ರ. ೫-೨ ಪ). ತರ್ಕವಿಸು: ೨. ತಲೆದಡವಿ ತರ್ಕವಿಸಿ ತಂಬುಲವುಮ ಬಾಯ್ಮುಂಬಲಿಕ್ಕಯಿಂದಿರೆಂದು (ಕಂಳಕ. ೭೦). ೭. ಇತ್ತಲ್ಲಂ ರಾಮನಾ ಕಂಬಳಂಗಳಂ ತರ್ಕವಿಸಿ ಸಂತಾಪವನೆವ್ವುಕೆಯ್ದು ಹಮ್ಮದಂಬೋಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಶ್ರ. ೬-೩೦ ಪ). ತರ್ಕೆಯ್ದು : ೨. ಪೊಡವಿಟ್ಟ ನಿಜಪತಿಸಂಚಿಯಂ ಕಲ್ಯಾಣಭೋಗಭಾಗಿಯಾಗಿಂದು ಪರಸಿ ತರ್ಕಯ್ದು [ಪಾಣಾ. ಕೈಸಿ]ಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೬-೪೭ ಪ) ; ಅರಸಂ ಕರತಳತಾಡನ

ವುರಸ್ಸರಂ ದೇವ ಬನ್ನಮೆಂದೊಲವಿಂದೊಡ್ಡಿರೆ ಕೈಯನೊಲ್ಲದನ್ನೆಯ ಕೊರಲಂ ತರ್ಕಿಯ್ಪ,[ಪಾಂಂ. ತಟ್ಟಿಪ್ಪಿ] ತನ ಯನ ದಾಪನೋ (೮೦೮ವ. ೩-೪) : ಮೃದುವಪಧರಾಂಚಿತೋಷ್ಣಿಗಳಿಂದ ಬೀಳಿಪಿ ತರ್ಕಿಯ್ಪ [ಪಾಂಂ. ತಕ್ಕಯಿಸಿ, ತಳ್ಳಿಸಿ] ತಾಂ ಕಂದನಂ ಹೊದವಡಿಸಿ ಕೊಂಡು (ಜಸಿಲ. ೪-೮೮). **ತರ್ಕ್ಕಿಸು** : ೨. ಅಂಭಶ್ಕೀಕರಂಗಳ್ಪ ಸೆರಿಸಿ ವಿಜೆಲಬ್ಜಿಚಿಹ್ನಂಗಳ ವೆಲ್ಲಿಗೆ ತರ್ಕ್ಕಿಸಿತ್ತು ಪೊವಾಣ್ಮಬ್ಬಯಂ ಪಲಿಗೆ ನದೀ ಖ್ಯಾತ ಸೀತಾವ್ಯವಾಹಂ (ಮಲ್ಲಿ. ೩-೦೦) ; ಗೆಜ್ಜೆಗಳುಲಿಗೊದವಿದ ಕಂಕಣದುಲಿಗಳೆನೆಯ ಬರ್ಪಾತ್ಮಜನಂ ಮದಧಿಪನೆನ್ನಂ ತರ್ಕ್ಕಿಸಿದ ತೋಳಂ ತೆಗೆದಂದಂ ತಟ್ಟಿಪ್ಪ ನುಗುಮೆ (ಅರಿಪು. ೦-೦೦ವ); ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಯುಗಂಗಳ್ ತರ್ಕ್ಕಿಸಲ್ ತವುಮಾಗಳ್ ಬರ್ಕಟಬಯಂಗಳಾದುದು (೧೦೪. ೩-೩) : ಇಲ್ಲಿಗಳ ಕಂಡೆನಾದಡೆ ಚರಣದಲ್ಲಿ ದೊಪ್ಪನೆ ಬಿದ್ದು ಬಗಿದು ತರ್ಕ್ಕಿಸಿ ಬಸಿಅಂ ಹೊಕ್ಕು ಮಿಸುಪ ತಲ್ಲೀಯವೆನ್ನನು (೩ ಪದ್ಯ ಚಾ. ೨-೩೩). ೪. ಪಟುವಪಹರಣವಮಾಶಾತವುಂ ತರ್ಕ್ಕಿಸೆ . . . ವಿಶಾಲ ಸ್ಫಟಿಕ ಶಿಲಾತಳಕೆ ವಿಜಯಂಗೆಯ್ದಾಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೫-೬). ೯. ಗುಂಪುಗೆಗೊಳ್ಳು; ಸಂದಣಿಸು: ತರ್ಕ್ಕಿಸಿ ಸುರಿವ ತೆಜದಿಂದರ್ಕಬಿಂಬಗಳೆಜಿಗಿ ರೋಮರೋಮಕ್ಕೆ ... ನಾಂಟಿದುವರಾಶಿಭರವಯವಂ (ಜಗವಿ.೭-೮೦). **ತಳ್ಳಿಯ್ದು** : ೧. ಪರಿಘೋರ್ಣ್ಣಿಂದಂ ಪ್ರಭಾ ವಿಭ್ರಮದೊಳವದ್ಯುರ್ದ್ದು ಗಂಗಾವಗಾಢಾಸ್ಯಾರ ರುಗುವಿಸ್ಪರಮಂ ತಳ್ಳಿಯ್ದು ದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿಗದ ನವರುಚಿಯಂ ತಾಳ್ದಿ ನೀಲ್ಬಣ್ಣಮಾದಾಂ . . . ವಿಯನ್ಮಂಡವಾಗ್ರಂಬರಗಂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುದಂಡಾಧಿಪ ವಿಜಯಯಶಃಕಲ್ಪವಲ್ಲೀವಿಳಾಸಂ (ಎಳ. V, ಪೀಠಿಕೆ. ೦೬-೩೦ ; ೧೧೪). **ತಳ್ಳವಿಸು** : ೨. ತೆಗೆದು ತಳ್ಳವಿಸಿದ ರಾಗಳಾತನಂ ರಭೀದ್ಧಾಹಂ ವಸಿಸಿದಂ ಸ್ವಭಾವಹಂ (ಅಮಪ್ರಾ. ೪-೨೯ ಗದ್ಯ). **ತಳ್ಳಿಸು** : ೨. ಬಂಡಿಯೊಳು ಬರ್ದುಂಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಮಗನಂ ಕಂಡತ್ತಿ ತಳ್ಳಿಸಿ (ಪಂಂರ. ೩-೫೭) ; ಅಳ್ಕಿ ಪುಳಿಂದರ ಕಾಣುತೆ ತಳ್ಳಿಸಿಯೆ ಕೊಂಡು ಶುಚಿಸರೆದಂಗಂ ಕಡಿಯಂ ಕಾಳ್ಕಾರ್ಚುರ್ ತಗುಳ್ದ ತೆಜದಿಂ . . . ನೊಂದು ಬೆಂದು ಬಳಲುತ್ತಿಂದಂ (೧೦೪. ೦-೦೦೬) ; ಅಖಂಡಹರ್ಷದಿನೆತ್ತಿ ತಳ್ಳಿಸಿ ಮೆಲರೆಯೂಡೆ (ಪದ್ಮಚಾ. ೦-೯). **ತಿ.ಪ್ರ.** ಸಂಜನನುತ ಚರಿತ್ರಂ ಭವಾಂಬುಧಿ ವಿಶತ್ರುನೆಂದೆನಿಪ ಗೌರಾರ್ಯ ಚಿಚ್ಛಂದ್ರಮಂ ತಳ್ಳಿಸುಗೆವ್ಮ ಮತ್ಪುತ್ರಲಿ ನಿಯಂ (ಪದ್ಮಚಾ. ೦-೨೪). **ತಟ್ಟಿಯುಯ್ದು** : ವಿ.ಬೀಳಗನಸಬ್ಬಜಂ ಲಂ ತಟ್ಟಿಯು [ಪಾಂಂ. ಟ್ಟಿ೦]ಸಿ ತತ್ಕರ ಪ್ರಸಭಾಕ್ಕಿಷ್ಟ ನಿಕಟ ವಿಷ್ಟರೋಪವಿಷ್ಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೪೨ ಪ). **ತಟ್ಟುಯ್ದು** : ೨. ನಿಜಾವರಣ ಳೆಲವರಮಂ ತಟ್ಟುಯ್ದು [ಪಾಂಂ. ಕೈ೯ಸಿ]ಕೊಂದು (ಪಂವಿಪ. ೦೪-೮೪ ಪ). **ತಟ್ಟಿಕ್ಕಿಯ್ದು** : ೨. ಆಧರಣಕ್ಕಾಭರಣಂ ಜಿತಸ್ಮರನ ರೂಪೆಂದಿಕ್ಷಿಸಲ್ ತನ್ನ ಸಾಸಿರ ಕಣ್ಣಿಯ್ದುವೆ ಕೋಟಿ ಕಣ್ಣ ಬಯಸುತ್ತಿರ್ತ್ತುರ್ತ್ತ ತಟ್ಟಿಯುತ್ತುವೆದ್ದಿರಿದಂ ಹರಿ ಕಾಂಕ್ಷಿಸುಕ್ಕೊಲವಿನಂ ಶ್ರೀಭವ್ಯರತ್ನಾಕರಂ (ಪು ಹ. ಪು. ೧೦-೬೫). **ತೆಕ್ಕೆಯಿಸು** : ೯. ಎಕ್ಕೆ ಎಲಚುಮು ಲಕ್ಕಿಗಡಿಗಳು ಸೊಕ್ಕಿ ಮೆರೆವಾ ಸೀಗೆ ಮರಗಳು . . . ತಕ್ಕೆಯಿಸಿತಾರಣ್ಯಾಂ (ಗೋ ಜಾ ಡಾ. ೬). **ತೆಕ್ಕೆಯುಸು** : ೪. ಬಳಸುತ್ತಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತಂ ಸುಳಿದು ಸುಳಿದು ತೆಕ್ಕೆಯುರ್ದಲ್ ಕೂಡೆ ಕೆಲೊಜ್ಜೆಗಳ್ ಕಾಯಂ ತೀವಿದಾ ವೇಳಗೆವೊಲಿರೆ ಸರೋಜಾತಜಾಂಡಂ . . . ವಿಷ್ಣು ಪೆತ್ತಂ ಬಿಡಂಗಂ (ಎಳ. V, ಜಾಸಸ. ೩೩-೦೩ ; ೧೧೭೦). [ತಟ್ಟಿ + -ಇಸು]

ತಟ್ಟಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ವುರುಚ ಪೃಥಿವೀ ರಾಜ್ಯಗೆಯೆ ವ್ಯಾಳ ಕಟ್ಟಾಡುರ ತಟ್ಟಿಯೂರಾಳ್ . . . ಪಣುವಪ್ಪುಲು ಇದಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ (ಎಳ. IV, ಗುಂಡ್ಲು.ಪ. ೮೭-೨ ; ಸು. 750).

[ತಟ್ಟಿ + ಊರ್]

ತಟ್ಟಿಸು, ತಗಿಸು, ತಗ್ಗಿಸು, ತರ್ಗಿಸು, ತಳ್ಳಿಸು, ಸಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕುಸಿಯಿಸು : ತಾಳಲಾದ ತೀವ್ರತರ ಕಷ್ಟಂಗಳಿರದೆ ತಟ್ಟಿಪುದು ತಾನವನ ಕೊರಲನ್ (೦೮೪ವ. ೪೯-೦೦೬೦). ೨. ಕೀಳು ಮಾಡು : ನಿಜಾವಿಡದುಟ್ಟು ಪಟ್ಟುಡೆಯಂದಿಗೆ ಶ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಮೂರ್ತಿಯ ತೆಲ್ಲಿನ ಪೊಗರ ನಿಗರದೊಳ್ಳುಡೆಯಂ ತಟ್ಟಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಮುಟ್ಟಿಸಿ (ಪಾಪಾಕ್ಷ. ೦೪೯-೦೪). ೩. ದೆವನಿಗೆ ಮಾಡು : ಹತ್ತಿಕ್ಕು : ಶಮನಿಗೊಳಿಸು : ತನುಗುಣರಾಜಯಂ ಬಿಡದೆ ತಟ್ಟಿಸಿ ವಿಜೆ ಸದ್ವಿವೇಕಮಂ ಘನವೆನಿಸೆ ಪೂರ್ಣಸೌಖ್ಯದಿರವಂ ಪಡೆವಂತೆ . . . ಧರಣೀಶನೆನಿಪ್ಪಿದಂ (೧೦೪ವ. ೦೦-೨೦). ತಿಗಿಸು : ೦. ಈ ಸವರಿದವನ್ನು ಮುಗಿಸು ಸೊಕ್ಕಿದವರನು ತಗಿಸು (೧೯ವಿಂ. ೨೦-೦೨). ತಗ್ಗಿಸು : ೦. ಕವಿತಪ್ಪ ತರಗದುರವಣೆಯನಂದೀಕ್ಷಿಸುತೆ . . . ತಿರಿಗಿ ಭಟಟನಿ ಹೊಡೆದು ತಗ್ಗಿಸುತೆ ನಗ್ಗಿಸುತೆ (ಹರಿಹ. ೧೬. ೪೩-೦೪) ; ಚರ್ಮರತ್ನದ ಬಲವಂ ತಗ್ಗಿಸುವೆನೊಂದಿರುಳ್ ನಿದ್ರೆಯಂ ಹಂಬಲನೊಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆನುತಗ್ಗಲಿಸಿ ದುರುಕ್ಕಿದುಸುಬರ್ದಂ (ರಹಿಳ. ೪-೦೮೨) ; ಕೆರಳದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನರ್ಜುನ ಶರವರತಿಳಯ ಗೆಲುವರೆ ಮುರಾರಿಯ ಭರವಸೆಪ ತಗ್ಗಿಸಿದಡಲ್ಲದೆ ಕಾದಲರಿ ದೆನುತ (ಅಶ್ವಾಭಾ.೬-೩೩) ; ಮುರಿದೆಳ್ದ ಕೆದೂಳ್ಳಳ್ಳಿಳಗ ತರಣಿ ಮಂಡಲವ ಮುಂಬಲಿದು ಮುಂಕೆಸಳುತಂದು ಕೆರಣದೇಗೆಯಂ ತಗ್ಗಿಸಿತು (೪೦೪ವಿ. ೦೭-೨೪) ; ಕ್ಷೀಣಕಾಲ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡೇ ಇದ್ದನು (ಕಾಗಳ್ಳ. ೬೮). ೩. ತಕ್ಷಣದೊಳ್ ಮಸಗಿದ ಖೂಳೆಯನವ ತಗ್ಗಿಸಗುಂ ಮಟ್ಟಿಸುವ ತೆಜದಿ ನುದರಂ ಶಿಖಿಯಂ (ಕೂಚೇಷಾಚ. ೯-೪) ; ರೂಪಿನಲಿ ಸೊಬಗಿನಲಿ ಶೌರ್ಯಾ ಟೋಪದಲಿ ಕುಂದಿಲ್ಲ ವಮ್ಮಪ್ಪಕಾಪದವನು ತಗ್ಗಿಸಲು ತಕ್ಕವಪಹನು (ತೊರಿರಾ. ೩-೪೦೬) ; ಇನ್ನು ಮೇಲಿ ರೈತರಿಗೆ ಸರಿಗಾ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರೆ ಆರವನೆಯ ಕೆಲಸ ಕಿಟ್ಟು ಹೋಗುವದೆಂದು ಪರ್ಯಾಲೆಂಚಿತನೆ ಮಾಡಿ ರೈತರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ (ಜಾಮವಿ. ೦೫೨). ೪. ಕೆಡವಿ ಮಾಡು ; ಕುಂದಿಸು : ತರತರದ ಖಂಧಾತಪತ್ರಂ ಪಿಂದು ತೆವಂಮಂ ಮಾಡೆ ಶಮ್ಮೊತ್ಕರ ಕಳತ ತೀವ್ರಾಂಶುತಗ್ಗಿಸೆ ರವಿನಿವಪಹದಂತೆ . . . ತೋಚಿತ್ತುಬ್ಬ ಚತುರಂಗಂ (ಅಮಪ್ರಾ. ೬-೨೮). **ತಗಿಸು** : ಪಿ. ಸಿಡಿಲಂ ಜೀಜ್ಞೇಳೆ ಹೊಯ್ದಂ ಬಿಡೆ ಬಿದರಿಸುವಂ ಸಿಂಗಮಂ ಕಾಳನಂ ಕಣ್ಣೆಡೆ ಭಾಹಾಗರ್ವ್ವದಿಂ ತರ್ಗಿಸುವಂ . . . ಎಕ್ಕಲ ಕ್ಷೋಣಿಪಾಳಂ (ಅಳ. VIII, ಸೂಚಿ. ೦೪೮-೬೦: 1148): ಆ ಕೊರ್ಬಂ ತರ್ಗಿಸುವೆನವರ್ಗಳಂ ಕರೆಯೆಂದಂ (ರಹಳ.೦೦-೦೫೨). **ತಳ್ಳಿಸು** : ಪಿ. ದಿಗಧೀಶರ ಗಂಟಲನೆಸಕ್ಕಿ ಮಟ್ಟಿ ಭೀಕರ ಫಣಲೋಕವಂ ಹಿಂದು ನಾಕಮನೆನೋಡಿ ನಿಂದ ವೀರರಂ ಧುರದೊಳಕೆ ತಪ್ಪಿ ಅಂದಜಿಂದು ತಳ್ಳಿಸುತಪ್ಪಶಿಮಪ್ಪಾತಾಪಭೂಗುಳಭವನತ್ವಯಂ . . . ಜಿತಾರಿ ತಾರಕಂ (೧೦೪. ೬-೩). **ಸಗ್ಗಿಸು** : ಪಿ. ಸೋಲಿಸು ; ಮಣಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನಂ ಮೂರು ದಿನದಲ್ಲಿ ಹಾತ್ತಿನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ಥತಿಗೆ ಸಗ್ಗಿಸಿದನು (ಸೂ.ಶ. VIII, ೭೭).

ತಟ್ಟಿಸೊಳಕ್ಕ = ಹತ್ತಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಉಪಶಮನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಅಂತಸ್ಸಾಪದಿಂದಾದ ಕೋಪವಂ ತಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು (ರಹಳ. ೪-೦೭ ಪ).

[ತಟ್ಟು + -ಇಸು]

ತಟ್ಟು, ತಗ್ಗು, ತರ್ಗರ್, ತಳ್ಳು, ತೆಗ್ಗು, ಸಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ ; ಕ್ಷೀಣ ವಾಗು : "ತಟ್ಟು – ಕ್ಷೀಣತ್ವೇ" (ಕ ಮ ಧಾ) : "ತಟ್ಟುಬಟ್ಟಿನೆ ಕುಸಿವುದು" (ಸಂಚಾವಿ. ೬) ; ಉದಿದಿರಚ್ಚ ಬ್ಬಿದೀಸು ತಟ್ಟುದ ನೆಗಂ ಜೀ ಆಟ್ಟ ಚಕ್ರಂ ಸಿಡಿರ್ ಪೊಡದಂತೆ.ರ್ಮೊಯ್ ಸೂಸಿ ಪಾಱಿದ ಮಡಂ ನಿರ್ಗಾದ ಕೀಲ್ . . . ಕಡಲಂ ಮುಟ್ಟಿ ತೆರಳ್ದ ನೆತ್ತರ ಪೊಸಲ್ ಕಣ್ಮೊಂದುದಾಗ್ರಾಜಿಯೊಳ್ (ಪಂಚಭಾ. ೦೦-೯೧) : ಅಂತಾ ಸಂಗ್ರಾಮ ದೊಳ್ ತನ್ನನುಜತನುಜಜಾಮಾತೃವರ್ಗಂ

ವಡಲ್ಪಟ್ಟಂತಾಗಲ್ ಮೊಬ್ಬು ತಟ್ಟಿರ್ಪರ್ದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೮); ಬಲ್ಲಿತು ಸುಗುರುಮಂ ಬಿಲ್ಲಮಂ ತಟ್ಟಿದುದಱಂ ಮಂದರಂ ಮಂದಿರ ಮತಿಬಳಿಕಾದಂದವರ್ (ಜಾತಕ. ೪-೦೨) : ಜೀವದಯಾಪರಂ ಪರಮದೀಕ್ಷೆ ಯದಂ ತಳೆಯಲ್ಕು ನೀವಿದಂ ದೇವಳೆಯಂ ಸವಂತಿಪ್ಪಯವಿಟ್ಟೊಡೆ ಶೇಷ ಫಣೀಭವಾತ್ಮಕಂತಾವಧಿಯಾಗೆ ತಟ್ಟಿದ್ದಪುದಾ ಕವಶಾಧಿಪ ಬರ್ದ್ದರಂ ಸ್ವರಕ್ಷೇ ವಧಿಯಾಗೆ ಮಟ್ಟಿದುವಿದಂ ಸಜ್ಜಿರಿತಾನುರೂಪವೇ (ಕಂದ್ರಪು.೩-೩೩).೨. ಬಾಗಂ; ಬಿಗ್ಗು : ನೀಡಿ ಕರಂಗುದೊಂದಳಿದಿಗೊಯ್ನ ಬಾರದೆ ಪೂದುಱುಂಗಿಂ ನಾಡೆ ವಿರಾಜಿಸರ್ ಸೆಳಿಗೊಂಬೆಲರಿಂ ತೊವೆದಟ್ಟು ತಟ್ಟಲ್ ತಟ್ಟೂಗಾದಿದುಂತಡರಂ ಪಿಡಿಕೊಡಲರಂ ನೆಜ್ಜಿ ಕೊಯ್ದಾ ಕಾಂತೆ ಕೈಗೂಡಿಸಿತೆನ್ನ ವಾಂಛಿತಮಱೀ ಮಳೆಯಾಸಿಳಸೆಂದುಂ ಪೆರ್ಚಿದಳ್ (ಶುಕುಮ. ೩-೦೦೦). **ತೆಗ್ಗು**[1] : ೧. ತನ್ನ ನಿಶಿತನಾರಾಚ ಪರಂಪರಾಭಿಘಾತದಿಂ ತಗ್ಗಿ ನುರ್ಗುನುಜ್ಜಿಯಾಗಿ ಕೆಡೆದ ತೇರ ಪಲಗೆಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಗುರಿದನೆಗೆತ್ತು ಬೆದರಿ ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೩೪ ಪ); ಕಡಂಗಿ ಘಟಾವಳಿ ತಾಗಿ ಮತ್ತೆ ನಿತ್ಯರಿಸದೆ ಭೀತಿಯಂ ಪೆಳ್ದು ಬಾಯಾವಿಡೆ ಕಿಂಕರರುಮೊಡಮಿಗ್ಗಿ ತಗ್ಗಿರೆ . . . ಸಂಗರ ರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ಳೆರಿದುದು ಭಾವ್ಯಂ ಭಾವ್ಯಂ ಮರ್ಪು ಭಾವ್ಯಸಿಲಂಗಾಣ ಗಂಧವಾರಣಂ (ಎಳ್. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೯-೩೬ ; 1042) : ಕೋಪಗಿಚ್ಚು ಭುಗಿಲೆಂದು ಜಪ ಜಾಜ್ಞ ತಪ ತಗ್ಗಿ ಮತಿ ಗತವಾಗಿ (ಹರಿಶ. ೬-೦); ವೀರಸೇನಾಪತಿಯ ಸನ್ನೆಗೆ ಭೂಂಬಿಲ ಹೆದ್ದುದುದು ದಿಕ್ಕುಗಳೋರೆ ಹಿಗ್ಗಿದವವಮು ತಗ್ಗಿದರಹಿವ ಕೂರುಮರು (ಶುಪ್ಯಾಭ. ೪-೧೧) ; ವಾಮನನೇಱುಬದಿಯಮಹಾದ್ರಿ ತಗ್ಗಿದುದಿಲ್ಲ ಪೂರ್ವದಲ್ (ಪೊಪು. ೪-೧೧೦) : ಮಾಯದ ಸಂಸಾರ ಮಮಕಾರ ತಗ್ಗಿತು ಇನ್ನೇನಿನ್ನೇನೂ (ಪುರಂದ. ೨-೬೯-೦) ; ಆತನ ಕಾಂತಿಯು ಘಟ್ಟಕ್ಕನೆ ತಗ್ಗುತ್ತಿದೆ (ಪ್ರೀಪ್ರಿವಿ. ೭೦). ೨. ತುಱುಗದ ಕಾಯ್ಕಳ ಭರದಿಂ ನೆಜ್ಜಿ ತಗ್ಗಿ ವಿಲಂಬಿಸಿರ್ದ ಮಾವಿಲ (ಜಾನಪ. ೦-೦೦೦) : ಕವಿಯಲ್ಕೆಂಕುವರ್ಕೆಬರೆದ ತಗ್ಗುವರು ತಗ್ಗಿ ದರೊಡನೊಡನೆ ಜಾಱುವರು ಜುಗ್ಗುಗುವರ್ಕೆದೆ ತಿವಿದಾಡಿದರು ಸಬಳಗರು (ಶುಪ್ಯಾಭ. ೪-೪೩). ೩. ನೆಗ್ಗು ; ನಗ್ಗು : ಘಪಮಪ್ಪಾಸರ ಮೀಲೀ ದುಸಿಯಂ ಕೊಡುವಂತ್ತು ಕೆಟ್ಟಿನಪ್ಪಲ್ಲಿಸುವನೇಮ ತನು ನೆಜ್ಜಿ ತಗ್ಗಿಯುಂ ನರ್ಗಾಪ್ಪಿನೆಗಂ ವೇಗಗಳ್ಳೆ ನೆಗೆಬಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕುವೆನೋ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೪-೦೦೭) ; ಕವಶನವರಾಂಗಂ ತಗ್ಗಿ (ರಿವಂ. ೦೦-೫). ೪. ಶಾತಂವಾಗು ; ಉಪಶವನವಾಗು ; ವಾಸಿಯಾಗು ; ಗುಣವಾಗು : ಮದೀಶ್ವರನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಕಟವಾಯ್ತುರಾ ಈ ಹುಗುಳಾಗಳ ನೆಗೆದು ಎಂದು ತಗ್ಗುವವಿವು (ಬಸವ. ೦೩-೨೪) ; ಶಂಕರನ ಹೂಂಕರಣೆಯಲಿ ತಲೆ ತುರಿ ತಗ್ಗಿತಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಶುಪ್ಯಾಳ. ೬-೪೬) ; ಮನದ ಮೊಕ್ಕಳಮಾದ ಮಾನಿಸ ನಸು ತಗ್ಗದೆ . . . ರ್ಣಣುಜ್ಜಾಗನೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಜಯಾಪ. ೦-೦೦೦) ; ಬೆಳ್ಳಯ ಜ್ವರವು ತಗ್ಗಿ ಎದ್ದು ಓಡಾಡತೊಡಗಿದಳು (ಕಾಲೂಪ್ರ. ೦೨ ಳಂಚಾಸಾರ). ೫. ಸೊರಗು ; ಬಿನ್ನೆಸಾಗು ; ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಹಿಗ್ಗುವ ತಗ್ಗುವ ಮುಗ್ಗುವ ಕುಗ್ಗುವ ಆಗ್ಗುಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ದಗ್ಗುವಾಗವ ದೇಹಕ್ಕೆ (ಪುರಂದ. ೧-೦೩೨ ಅಮತಳ್ಳವಿ); ಸಿರಿಗುಬ್ಬನೆದೆಱಿಗೆ ತಗ್ಗನಾತ್ಮಜ್ಞಾನಿ (ಧರಪ. ೬-೩೬) ; ಸುರಪತಿಗೆ ಸಲಲುಸಿರಿಯಾತ್ರು ಗಿರಿಜೆಯಂ ತಮ್ಮನಂ ಕಾಯ್ವೆನೆನುತ ಲುಬ್ಬು ವರಮುಸಿಕಾಲಂ ದಾಶರಥಿ ಜಾಮದನ್ಯಿಯರೊಳರದೆ ಕದುನೊದುರು ವಡದಾಗ್ನಿಯಿಂದಳ್ಳುತಂ ಪಿರಿದು ಭಂಗವನಾಂತೆನಿಸುತ್ತ ತಗ್ಗಿ ತಾಂ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಿನೊಳೆದುದು (ಕಂಪು. ೨-೫). ೬. ದೈನ್ಯವನ್ನೆಯ್ದು ತಾಳು ; ವಿನಮ್ರವಾಗು : ಪಲ್ಲಿರದು ತಗ್ಗಿ ತಲೆಗಱದು ಬೆರಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಲ್ಗಳಿಗಿ ಕುಗ್ಗಿ ಕಿಂಕರತೆಯಂ ನೆಜ್ಜೆ ಪೆಟ್ಟಿ (ಬಸರ. ೬-೨೬). ೭. ಮೆಣ್ ; ಸೋಲು; ವಶವರ್ತಿಯಾಗಂ : ಕಲ್ಲಿನಾಥನ ಭದ್ರಮದಕರಿ ಏಲ್ದು ಹುಲು ಮಂಡಳಿಕನಾಗೆಗದೇಕೆ ತಗ್ಗು[ಪ್ರಾಣಾ. ಕ್ಯು]ವುದು (ಬಸವ. ೨೦-೪೦) ; ಈ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಇವರು ತಗ್ಗುವರಲ್ಲ (ಸಾಗಾಂ. ೪೪-೨). **ತಗ್ಗರ್**[1] : ೧. "ತಗ್ಗರ್[ಪ್ರಾಣಾ. ಕುಬ್ಜ] ಆಕಂಜನೇ" (ಕಮರಾ. ಮಾ.) : ನೆಲಂ ಮೊಡಗೆ ಕಂಬಸೆ ಬಾಯ್ದುಡೆ ಬೆಟ್ಟು ಬೀಟ್ ಮಂದಿರಮುಮಿದಱ್ಕು ತಗ್ಗರ ನದಿಯಂ ಸ್ರವಣಂ ಪೂಜಪೊಣ್ಮಕ್ಕೆ . . . ಘನಾಗಮದೊಳ್ ವಿನಂದಿತಂ (ಕೂಚೋಪ್ರ. ೪-೭೪) ; ಕುಸಿದು ಕುಸಿದಡಿ ವಿಡುಕದೆ ಸುಗಿದಗಿದು ಮುಗ್ಗಿ ತಗ್ಗುವ ಪದದೊಳ್ (ಹುಕುಮ. ೩-೦೪) : ಪಾಳಾನಂ ಪಲೆಯೆಂ ಪೊಡಮಟ್ಟು ನೆರವಿ ಯನುರವಣಿಸಿ ಪಾಯ್ದು ಬೀದಿವರಿಪಱಿಗೊಂಡು ಸಿಕ್ಕಿದ ರೂಪಿನ ತಲೆಯೊಳ್ ನಿಲ್ಲಲ್ ನಿಕ್ಕಿಂದು ತಗ್ಗಿ ನುರ್ಗಿ ಕರ್ದಿ ಕೊಡಹುವ ನಚ್ಚಿನ ಗೊವಂ ದಿನರ್ಮಣಿ (ಗಿರಿ. ೩-೦೦೫ ಪ) : ಧರುವಂ ಕೊರೆದಿತ್ತ ತನ್ಗೌರ್ವಿಯನಟನಿಗೆ ಹುಸ್ಸಾಗ್ರಂದಿಂದೆತ್ತ ಭೂಭೃತ್ತ್ವನಯಂ ಕಾಯ್ವಾನ ದಾರ್ದೀಲಂಸುವ ಸರಭಸಕ್ಕೆವರ್ ತಗ್ಗಿತ್ತು (ಶಾಂತಿಕೃ. ೬-೮೫) ; ನಡೆ ವಾಗಳ್ ಧಾತ್ರಿಯ ತಗ್ಗರ್[ಪ್ರಾಣಾ.ಗ್ಲೆ]ಲ್ ಕಡುಮುಂಅದಭಟಂ ಕೂಡಿದಿಱಲ್ಕುಟ್ಟು ಪಿಟ್ಟಾಗೊಡೆಯಲ್ . . . ರೊಂಕಿದುತಂ ಕಾಡೆಮ್ಮವಿಂಡೊಳ್ ಮೆಜ್ಜಿದುದು ಕಡುಬಲ ಸ್ಥೂಲಕಾಯಂ ಲಲಾಯಂ (ತ್ರಿಪು. ೨೬-೬೪) ; ಕುಲಗಿರಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಾಕರಿಗಳೊಲ್ ಬರ್ದರ ಭರಕಳಿ ತಗ್ಗೆ . . . ನಡತಂದುತ್ತು ಕುಂಡಾಲಸೈನ್ಯಂ (ಜಪು. ೪೭-೪೪). ೨. ಛಲಭರದೆ ತಗ್ಗಗುಂ ತರು (ಶಾಕುಂಚ. ೪೪-೦೦೨). ೪. ಕಜ್ಜನಿ ಕಂದಿತ್ತತ್ತಿಮಿತ್ತಂ ಮಿಗೆ ಮಂಗುವ ಕೊಪಂ ಕರಂ ತಗ್ಗಿದ್ದನಿವಂದಂ ಮಾಡಿ ಪಂಪಾವ್ಯರ ರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ಕಣ್ಣಾಕ. ೬೫) ; ತವೆ ದುಶ್ಶಾಸನಭೀತಿ ತಗ್ಗಿ ಭರದಿಂದಂ ಭೀಷ್ಮಕರ್ವರ್ಪಿದಯಂ ನವದಾಬಲಂಬುಗಿ . . . ಮಾಧವ ನಿಂದರ್ಗಿರಾಜನೇಂ ಮೆಜ್ಜಿದನೋ ತಾಂ ಧರ್ಮರಾಜ ಪ್ರಾತಿಯಂ (ಚಳಿ. ೨-೭೬). ತೆಳ್ಳು : ಜೀ. ಇರದಿಱಂಬೆ ಕಣ್ಣಲ್ಲು ತಳ್ಳುವರ್ ಮುಳ್ಳು ವರ್ ಭರಿಕ್ಕಿಯ ಬೆಟ್ಟಿನಿಂದುಂವರ್ ಬಳ್ಳುವರ್ (ಜಪು.೨೮-೨೬). **ತೆಗ್ಗು**[1] : ೧. ಅವನ ಸೆಣಕ್ಕು ತೆಗ್ಗಿತು (ಪೂಪ್ರ). ಸಗ್ಗು : ೧. ಕಾಲಿಟ್ಟ ಜಿಡ್ಡಡೆ ನೆಲ ಸಗ್ಗಿದ ಅನುಭವದ ಜೊತೆಗೆ ಕೆಳಗಣ ಮಂಜು ಬಿರಿದ ಸದ್ದು ಕೇಳಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಬಳಚೇ. ೯೨). ೭. ಸಸನೆ ಸಗ್ಗದ ಸೌಧಮುಳ್ಕಾಕಲಶವುದುವೊಂ . . . ರಸಿಕರಾಮೋದಗೊಳವವೈತಕಲಶವೊಂಬನೆಸ್ತೆರೆದುದ್ದೆಂದವ ಬಂಬವು (ವಂಕಾಶಾ. ೩-೬೦೪) : ವೆಂದುಮಾತಿಗೆ ಸಗ್ಗಲಿಲ್ಲ, ಜನರು ಮಾತನೇ ಆಡೋಣಂತೆ (ಚಳಿ. ೬೬೮).

ತಟ್ಟುಗಡಿ, ತಗ್ಗಿನಡಿಜಾಬಾಗಿ ನೆಡೆ; ವಿನಯಂದಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ತಟ್ಟು ನಡೆದೊಡೆ ರುದ್ರನ್ ಒಲ್ಲದೆಯೆ ಮಾಣನ್ (ಅಕ್ಕಾ. ೫೦-೧೫೯) ; ತಟ್ಟು ನಡವುದನ್ ಕಲ್ಪಿಲ್ಲ ನೀನ್ (ಬದ್ಧಕ್ಕ. ೦೦-೩೭೪) ; ಆದರೆ ತಗ್ಗಿ ನಡೆಯು ಬೇಕು (ಕುತಾಡಿ. ೩೪).

[ದ್ರೀ.ತ ತಮಿ. ತಾಟ್ ; ಮಲ. ತಾಟು, ತಾಟ್ಟ್, ತಾಕ್ಕ್, ತಾಕ್ಕು ; ತುಳು. ತಗ್ಗು ; ಕೊಡ. ತಾರ್ ; ತೆಲು. ತಗ್ಗು, ಸಗ್ಗು, ಸ್ರಗ್ಗು]

ತಟ್ಟ 'ತಟ್ಟ್'[1] ಪರಾ.

ತಟ್ಟಟ 'ತಟ್ಟತೆಲ' ನೋ.

ತಟ್ಟಟ್ಟಗುದಿ 'ತಟತಟ್ಟಗುದಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟು 'ತಟ್ಟ್'[1] ಪರಾ.

ತಟ್ಟಲ್, ತಪ್ಪಲ್, ತಪ್ಪಲು, ತರ್ಪಲ್, ತಳ್ಳಲ್ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮಗ್ಗುಲು ; ಪರ್ವತದ ಕಿಬ್ಬಿ ; ಸಾನು ; ಪ್ರಸ್ಥ : " ಆ ನಗಕಟಕಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಾನು ತಟು ಭೃಗು ನಿತಂಬಮಂತದು ತಟ್ಟರ್ " (ಪಸು.ಕೃ.ಕಾ. ೨೦-೨) ; " ತಟ್ಟಲೆಂದು ಸಾನು " (ಕಕಾ. ೩-೬೮) ; ಸುರಿಪಲ್ ತಟ್ಟಲ ತಾರಕಾವಯವಮಂ . . . ಪೋಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ಪಹಾರಿಯ ಶಿರಂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಾಕಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಾ. ೩೩೫ ಸೂಪ್ರ.ಳ) ; ಪರ್ವತದ ತಟ್ಟ[ಪ್ರಾಣಿ. ಪ್ಪ]ಲೊಳಾದಮಾನುಂ ಗುಂದಿತಪ್ಪ ರಸದ ಬಾವಿಯಂ ಮೊಡೆನಾರ್ಪದುಂ

ಕಂಡು (ಪಡ್ಡಾಣ. ೧೯೬-೬) ; ಕಸವರಮಂ ಕೆಯ್ಗ ಮಾಡಿ ಮೇಲು ಪರ್ವತದ ತೆಂಕಣ ತಟ್ಟಿರೊಳ್ . . . ಜಂಬೂನದ್ಯಪ್ಪದ ಕೆಲಬೊಳಡು (ಪಂಚಭಾ. ೬-೩೦ ಪ) ; ತಟ್ಟಲ ಫಲಾರಣದರ್ದ ತಟಾಕ ಸಂಕುಳ ತಿಂಗಳ ತೋಂಱದಂತೆ ಬಳಿದೊಪ್ಪುವ ನೇರಿಯ ಕೆಯ್ಗಳ್ವೆಚ್ಚ ವೆಲ್ಲಂಗಳ ಕೆಯ್ಗಳಂತೆ ನಡೆ ನೋಲ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಕರಂ ಮನೋಹರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೬೦); ಮಂಜುವೆಟ್ಟ ನೆಯ್ದ ತಟ್ಟಲ ಬಸದ ಬೆಲ್ಪಂ ನೋಡಿ (ಕಲ್ಯಾ. ೦೬.೦) ; ಸಿಂಧೂರವಿಲಿಪ್ತ ಮದಸಿಂಧುರಗಂಡವಂಡೆಲದೊಂದು ಪಾಂಗಿನ ತೋರ್ಪ ತಟ್ಟಲಿಂ (ಶಾಸಾಕೃ. ೬೫-೨೨). ತಪ್ಪಲ್ಕೃ: ೮ ಚಿಂದ್ರಿಕೆಯೊಳ್ ನೃತರೂಪ ಜೆಂದ್ರಂ ಕೇೞಿಕ್ಕೆಯದ ತಪ್ಪಲೆಲೊಳ್ಪಡಾಡತಿಪ್ಪುದುಂ (ಶಾದಂಅಂ. ೦೪೭) ; ಉತ್ತುಂಗ ಶಿವಿರಿಯ ತಪ್ಪಲೆರೊಳ್ ಬರ್ಪುದನಾ ವ್ಯಾಪ್ತುಂ ಕಂಡು (ಪಂಚಭಾ. ೦೧೦-೪) ; ತೊೞಿಗಳ ತೀರದೊಳ್ಕಿರಿಯ ತಪ್ಪಲೆಯಳ್ಳಕ್ಕಮಪ್ಪ ಕೊಳ್ಳೆರೊಳ್ . . . ಮಾವಿನ ಫಲಂಗಳಂದಡಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೩೦) ; ಅಬಾಜಬಾಂಧವನಿಳಿದನಸ್ತಾಚಲದ ತಪ್ಪಲ ಕಾವರೆಯು ಬನಕೆ (ಶಾಬ್ಭಾವಿ. ೩-೭೮) ; ಹಿಪ್ಪೆಯಂಗಳಳ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ತರು ತಪ್ಪಲೊಳೆಸೆವುದಾ ಗಿರಿಯ (ಸೊಽಪು. ೨-೪೩). ತಪ್ಪಲು2 : "ನಿತಂಬಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಪ್ರಸ್ಥಃ, ಸಾನುಃ ಈ ೪ ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಿನ ಪೆಸರು" (ನಾಕೋ. ೦೦೪); ಅದನ ಬಂದನ ಗಂಧವಮಾದನ ಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲಿಗಿಳಿಹೋಕ್ಕುದ ವರಮುಖಷಿಗಳು ಮಾಡಿ ಸಕಲನಿಯೋಗಿಜನ ಸಹಿತ (ಶಾಪ್ಯಾಉ. ೯-೨೦) ; ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ಉರುಳುವ ಹೆಬ್ಬಂಡೆಯಂತೆ (ಬಳಚೆ. ೨) ; ದನಕರುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ಬಂದುವು (ಚಕ್ಕ.ರಾ. ೪) ; ಹಿಮಲಯ ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಡಿದುಗಾಲ ಕಠಿನ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನು (ಪ್ಯಾಚಕಿ. ೦೪೪). ತಪ್ಪಲ್ದಿ : ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲ ಕನಿಯ ಬಟ್ಟೆಯಂ ಮೂಡ (ಶಾಇಇ. XI-I, ೩೫-೪೭ : ೧೮೨೫) ; ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಿಂದುದಿಲವ ಕೋಗಿಲೆಯುಂ (ಶಾಇಇ. XI-II, ೦೭೦-೭ : ೧೧೭). ತಪ್ಪಲ್ : ಪರಿವೃಸಲಿಂ ಬಲಂಗಳನಂಗ್ರಾದಿಲ್ಲಿಯ ತಪ್ಪಲೆಯಲ್ಲಿಗುಂ (ಗಿಶೆ. ೦-೭೦) ; ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲ ಹಿಮದೊಳಿಸೆಯೆ ಮಾಳ್ಪುದು ತಪಮಂ (ಗಿಶೆ. ೯-೭೩).

ತಪ್ಪಲ್ತಪ್ಪಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಪ್ಪತಪ್ಪಲೊಳಿಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿ ಮಂಜುಗಳೆಸೆವ ಕಪ್ಪ ಕಪ್ಪನೆಯ ಗಿರಿಗಳ ದುರ್ಗಗಳಂತೆ (ಪ್ರವಿಭಾ. ೨೮-೨೦). ತಪ್ಪಲ್ಗಟ್ಟೆಮೆ= ಪ್ರಸ್ಥ ಭೂವಿಂ : (ಕ).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ತಾಟ್ಟು ; ಮಲ. ತಾಟ್ಟು, ತಾಟ್ಟಾರಮ್ = ಇಳಿಜಾರು]

ತಟ್ಟು1, ತಟ್ಟುಱು, ತರ್ಟು, ತಟ್ಟಿಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪು ; ಆಲಿಂಗಿಸು ; ಆವುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿ : ತಂದು ಕೂಡಾತನಿತಾತಂಗೀವ ಮುಯ್ದಂ ನಿನಗೆ ಕೊಡುವೆನೇಱಕ್ಕ ಪೊಗೞಬುದುಂ ಭೂಲಂಕನೆ ಬಂದಂ ತಟ್ಟಿದಂ [ಜಾತಾ. ದಂತಪ್ಪಿದಂ] ಱುಬಿಸದನೊಲಿದು ಕೇಳುತ್ತಲಿರ್ದಾತ್ಮ ನಾಥಂ (ಅನಂಪು. ೦-೦೩) ; ಪಾರಿವಂಚಿ ಕೊಂಚಿ ಗಿಳಿ ಸೋಗೆ ಕುಕಿಲ್ ತೋಡೆವಕ್ಕಿ ತಮ್ಮತಮ್ಮೊಲಿಗೆ ತಟ್ಟಲಂಬ [ಚ] ದನಿಗೆಯ್ದುವುವೆಂದೊಡ ನೆಟ್ಟು ಸುತ್ತಲಂ ಭೂರವಿನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ವಿಟತಾಡನ ತಾಳಲಯಕ್ಕೆ ಬರ್ಪಿನಂ ಜಾರುಚಕೋರನೇತ್ರ ಗಳಿನಿಸ್ಸನಿವಂ ಮೆಟ್ಟಿದೊಲ್ಲು ಕೂಡಿದರ್ (ಸುತ್ರಸು. ೦೪-೩೦). ತಟ್ಟುಱು : ೧. ಉಬ್ಬಿದನು ನಿಸ್ಸಾತನಾತನ ತಬ್ಬಿದನು [ಪಾಠಾಂ. ತುಬ್ಬಿನಲ್] ಕುರುಬರದ ಹರುಷದ ಜಬ್ಬಿಯಂ ಹುರಿಗೂಡಿ ತೋಲುತಾ ಜಾರುಚತುರಂಗ (ಶಾನ್ಮಾ. ೨೬-೩೦) ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡು ತವ್ಮೂರ್ ತಾವೆ ಸಿಲ್ಮಿದಂ ತಬ್ಬಿಹಿಡಿ ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ಯೆನುತ್ತೆ (ಶಬಳ. ೩೦-೦೩) ; ಆತನು ಪುಸರಂಗಳಿಸಲಾ ಉಬ್ಬಿಗೆ ಕೊಬ್ಬಿದ ಪೆಣ್ಣಂ ತಬ್ಬಿದೊ ಡದಱುಬ್ಬು ನಿಲ್ಬುಮಿಂತಿದು ಸುಖಮೇ (ಕಬ್ಭಾಮ. ೫೦ ಪ್ರಯೋಜ) ; ತೆಬ್ಬಿ ಅವಳ ಮುಂಗುರುಳನ್ನು ನೇವರಿಸಿದ (ಕಂಬಿಪ್ರೇ. ೦೦೬). ೨. (ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರ್, ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳನ್ನು) ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿ : ತಬ್ಬಿ ತಂದದುಗುಬ್ಬುಗೆಗಂ೦ ಹಬ್ಬಿಸುತೆ (ಬಸಪು. ೦೬-೨೦). ೩. ಮೆಯತ್ತು ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು ; ಕವಿ ; ಆವರಿಸು ; ಆಕ್ರಮಣಮಾಡು : ಕದಿಱುದವು ಕೆಂಗಿಡಿಗಳಂಬಿಯಿಂಬುದುಂ ಪುಳುಗುಳು ರಥದ ಮಿಗೆ ಹೆಟ್ಟಿದುದು ತಬ್ಬದುದೀತನನು ತಡವರಿಸಿ ಗಗನದಲಿ (ಕುಪಾಪ. ೨೦-೭೬) ; ಬಂದ ಪಗೆ ಪೌಜ ತಬ್ಬುವದೆಂದು ಪಿನ್ನವವಿಂದುಶೇಖರಿಗರ್ ಕಳುಹಲು (ಪಶಪ್ರೋ. ೩೦-೫೫). ೪. ಮೆಯಟ್ಟಿ ಹಿಡಿ : ಬಿಗಿದಿದರಂ : ಇಬ್ಬರೂ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟರು. ಬಾಯು ತಬ್ಬದಂತಾಗಿತ್ತು (ಕಮಪ್ರ. ೪೪). ೫. ಸಂಭೋಗಿಸು ; "ಒರಗು" (ಶಾಕರ್ಕಾ. ೬೩) ; ಕೆಟ್ಟವಳು ಕಿಟ್ಟಿ ಬಮ್ಮನೆ ತಬ್ಬಿಕೊ (ಗಾದೆ). ತರ್ಬು1 : ೧. "ತರ್ಬು-ಆಶ್ಲೇಷೇ (ಆಲಿಂಗನೆ)" (ಕವಿಧಾ). ತೆಬ್ಬು1 : ೧. ಆನೆಯೊಂದನ್ ತಬ್ಬ ಭೀಮಸೇನಂಗೆತ್ತು . . . ಬಿಟ್ಟ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಂ ಮುಡಿಯನೊದಿದ ಕಾಲಲ್ಲಿ ? ಎಲ್ಲಿ ತೋಱಿಂದದಱ ಕಾಲ್ಬುಱಿಯು (ಆಕ್ಷತ್ರಾ. ೪-೩೦). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ತಬುವು]

ತಟ್ಟುಱು, ತಬ್ಬುಱು, ತರ್ಬು3, ತಳಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಒತ್ತಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ.–ಕೊಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ:ಬಹುದ ತಾವರವಳ್ಳಯ ತಟ್ಟಾನಿಂ ಪಸುರ್ಪಾಗೆ ನಿರಂತರಂ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ಪುವು ಪೆರ್ಗಱೆಗಳ್ಗಳ ರಂತರಂ (ಮಲ್ಲಭಾ. ೪-೪೪) ; ತರ್ಗಿರ್ ಕಂವ್ವ . . . ಪೂತ ಪುಗೞಿಂಳಗಳ ತೆಳ್ಪು ತೆಂಕಣೆಲ ರೊಳ್ಳು ಲತಾಳಯ ತಟ್ಟು ತಾಮುಖರ್ಕೀರಿಳಭವದನ ಬಗೆದು ನೋಡಲು ಮಿಂತು ಮನೋನಯಬಂಧನಂ (ಬಂಚಕ. ೨-೩). ೨. ಅಪ್ಪುಗೆ; ತಬ್ಬು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಆಲಿಂಗನೆ: "ತಬ್ಬ್ಯಾ[ಪ್ತಾಙಂ. ತಾಳ್ಪ್ಯಿನಲಶ್ಲಿಂಗನ ನಾಮಂ" (ಶಕಾವ. ೫೬); ಭರತ ಶ್ರುತಿಂದದೊಳ್ಸನಿಸಾ ನಿನ್ನ ಗೊರನೆಯಾನಾಳಿಯುಂ ಖಚರೇಂದ್ರರ್ವಪ್ಪಕ್ಕಿದೊಳ್ ವಸಿಯಿಸು ಲಕ್ಷ್ಮಿನೊಲ್ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ವೊರೀತನ ತೊಱ ತಬ್ಬ್ಯಾನೊಳ್ ಪೊಸಯುಸಿ ನಲ್ವೆಯಂ ದಿವಸಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೀಯೆಂಬ ಬಂಟ್ ಮಾಡುವರ್ (ಪಂಕಾಮಾ. ೯-೦೬೭); ಪದಯುಸಿ ಸೇರಂಂತಿ ಸಂಕೆಗಿಡ ಮೇೞಿಸಿ ಮೆಯ್ದುಡಿ ತಳ್ಪು ತೋಳ ತಬ್ಬ್ಯಾದಿರ್ಗೊರ್ ಮೆಲ್ಲಸಟ್ಟ . . . ಅಲಂಬಸುಬ್ಬದಿಗವನಾ ಲತಾಂಗಿಗೆ ನ್ಮೈಲಂ ಪಡದಂ ನವಸಂಪ್ರಯೋಗದ ದೊಳ್ (ಅವಪ್ರ.ವ.೧೦೦); ನಡು ನಸು ಪೊಂಗಿ ಸುತ್ತಿಱುಂದ ಪತ್ತಿದಸಟ್ಟಿಱ್ಗೊಸೆ ಬರ್ಚಿ ತಣ್ಕೆರಲ್ಪ್ಪಿದೆಡೆಜಾಗೆ ಪೊಕ್ಕು ಸುಟ್ಟಿಯುತ್ತಿರೆ ತಬ್ಬು ಸದಿಲ್ಲಗಲ್ಚ ರಲ್ಪಿಡುದುಡುಗಿದರ್ ಕೆಸರದ ನುಣ್ಕೊಸೆ ಸೂಸ ಮರಲ್ಚು ಚೆಲ್ಪಿನೊಳ್ ಗಡಣಿಸಿದತ್ತು ಮುಂಬಗಲೆಬಳಲಂಬುರುಂಬಂ ಸರಸಸಮೂಹದೊಳ್ (ಕಂಪ್ರಭ. ೯-೦೦೬). ತಬ್ಬುಱು: ೩.(ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ, ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದು ವುಗಳನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ) ಒಂದು ಹಿಡಿತ ; ತಕ್ಕೆ : ಅವಳು ಒಂದು ತಬ್ಬು ಸೌದೆಯನ್ನು ತಂದು ಒಲೆಯ ಮುಂದೆ ಹಾಕಿದಳು (ಮಂಚಿಾ. ೯೩). ತರ್ಬುತ್ತು: ೧. "ಪುಟು, ಲಘ - ಸಂಶ್ಲೇಷಣೇ, ತರ್ಬುನೆಲೊ" (ಶಾಕರ್ಕ. ೩೩೬). ತಳಪ್ಪು: ೧. ಒಂದೊಂದು ಭಾವವಳವಡಲು ಸತಿಸಹಕಂದು ಕಿಂದಾವರೆಯ ತಳವುಗಳ ಸಾರರಸ ಸೂಸಿ ಮಂದ ಮಾರುತನು ಸೌಗಂಧ ಬಂಧುರವಿಡಿದು ಸಿಂಧುರಾಕ್ಕ್ರತಿ ಗವನವಿ (ಮಂಚಿಾ. ೪-೭೯).

ತಟ್ಟುಕಾಱ =ಆಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ತೆಕ್ಕೆಬೀಳು: ಱಿನ್ನಮ್ಮ ನಾಗಕ್ಕನಸ್ಸು ತೆಕ್ಕನೆ ತಬ್ಬುಕಾಕೆ ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನ ಅವಳ ಎದೆಗೆ ಒತ್ತಿ, ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳತೊಡಗಿದಳು (ಮಂಚಿಾ. ೬೬೩). [<ತಟ್ಟು1]

ತಟ್ಟಿಕ್ಕೊಯ್, ತಳ್ಳಿಯೊಯ್1 (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಂಟಿಕೊಳ್ಳು; ಆಲಿಂಗಿಸು ; ಹತ್ತಿರಿರು : ನೆಕ್ಕರ ಪೊಸಲೊಳ್ ನಾಂದು ನನೆದ ಮೆಯ್ಯುಮಂ ತೊಯ್ಯುಂ ತಟ್ಟಿಯ್ಯುವ ಜಡೆಯುಮಂ ಕಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೮ ಪ) ; ಎಳದೆರ ತುಱುಗಲೊಳ್ ನೆಱೆ ದಳದಿಳೆಪಮಾವನೆಳ್ಕಗೊಂಬ ತಟ್ಟಿಯ್ದೆಳಸಿ [ಬಲಿ]ದ ವನಂತರೂಪಿಯ ವಿಳಿಪ್ಪಯ್ಯಲಾನಾದವಲಲೆ (ಶಾಪ್ರ. ೨೮೨) ; ಚರಣಾಲಕ್ತಕಲಾಂಛನಂ ನಿಟಲದೊಳ್ . . . ಪುಷ್ಪರಜಃಪ್ರಲೇಪ ಮುರದೊಳ್ ತಟ್ಟಿಯ್ಕೆ(ಶಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೩). ೨. ಒಂದರೊಡನೊಂದಂ

ಸೇರು; ಬೆರೆ: ಭೀಕರ ಶಾರ್ದೂಲ ಕುಲಂ ಕುರಂಗಕುಲದೊಳ್ ತಟ್ಟುಗೊಯ್ದು ಬಂದಾಡೆ (ಅರಿವು. ೯-೯೭); ಏಳೇರಿಂ ಶಕಿಕಾಂತ ಕಾಂತ ಬಲಮುಂ ತಟ್ಟುಗೊಯ್ದು ಕೇೞವನಾವೆಳಗಂ ಶಾಖವನಾಗಂ ಪರಿಯ (ಜಾಂಬವ. ೩-೯೦); ಗುಣಮುಂ ರೂಪುಂ ವಿದ್ಯಾಗುಣಮುಂ ತಟ್ಟುಗೊಯ್ದು ತನ್ನೊಳಿಸಿಯಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪೪೪). **ತಳ್ಪೊಯ್ತ್$_1$** : ೧. ಪಳ್ಳನಸಿನವ ಜನೇಂದ್ರಾಂಘ್ರಿ ಪಂಕೇಜ ಪೂಜೋತ್ಕರದೊಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ದಲಂವಳ್ಳನಸನು ಕರಿಸ್ಮರ್ತ್ಯನಾವೊಂ ಸಮರ್ತ್ಯಂ (ಚಿಕ್ಕ. II, ೩೪೩-೩೨ ; ೧೨೬). [ತಟ್ಟ್$_1$ + ಪೊಯ್ತ್$_1$]

ತಟ್ಟು 'ತಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ತಾ$_1$ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಾ$_2$ 'ತಾನ್' ನೋ.

ತಾಂ 'ತಾನ್' ನೋ.

ತಾಂಕು$_1$, ತಾಂಗು$_1$, ತಾಕು$_1$, ತಾಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಾಪ$_1$ (ಭವಿಕ್ರಿ). ೧. ಎದುರಿಸು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ನೂಂಕುವರ್ ತಾಂಕುವರ್ ಕುಣಿಗದೞುಯ ಮಾಡಿ ಪೆಯ್ದಾಡುವರ್ . . . ಉಭಯ ಭಟರು (ಪಂಪ. ೨೪-೭). ೨. ಅಪ್ಪಳಿಸು ; ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಡಿಕ್ಕಿ ಕೊಡು : ರಸಿಯಂ ತಾಂ ತಾಂಕೆ ಕಲ್ಪಾಂತದ ಬಜಪಡಿಲೆಯ್ಯಂದು ಪೊಯ್ಗಲ್ ನೆಲಂ ಕಂಪಿಸುವತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬.೦೦). ತಾಂಗು$_1$: ೧. ಮತ್ಸರಿ ತಾಂಗಲ್ ತಾನೆ ಸಾಲ್ಗುಂ . . . ಎಂಬೊಂದು ರಣೋತ್ಸಾಹಂ ಮನಕ್ಕಯ್ದಿರೆ (ಅರಿವು. ೦೪-೯೦) ; ಬಿಡು ತಂದುಗ್ರಿವಿಲಂ ಬಂದು ತಾಂಗುವುದೆಂಬಂದಳ್ಳಮಾನಿಸೋ ದ್ವಿಪಮು ಗತ್ತೇಂ ಸೊರ್ಕ ಸೈತಿರ್ಕಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೮೫) ; ಕಟ್ಟಾಳ್ಗಳ್ಬೆಟ್ಟಿಂದು ತೊಟ್ಟನೆ ತಾಂಗಲವರಂ ಕಂಡು (ಸೇಮಿಪು. ೦೪-೪೪ ಪ) ; ವಿಭೀಷಣನ ರಕ್ಕಸವಡೆಯದು ಪಗೆವಡೆಯಂ ಮುಂಗಡೆಯೊಳ್ ತಾಂಗೆ (ಅಜಿತ. ೪೬-೬). ೨. " ತಾಂಗು–ಧಾರಣ, ಸಂಘಟ್ಟನೆಯೋಗ " (ಕಪುಶಾ). ೩. ತಡೆದಂ ನಿಲ್ದಿಸಂ ; ತಡೆಹಾಕು ; ತಡೆಹಿಡಿ : ನೀನೆನ್ನೊಡನಿರೆತ್ತಲುಂ ಪೋಗದಿರೆಂದು ತಾಂಗಿ (ಪಜ್ಜಾ. ೭೭-೩) ; ಅಂಗಪತಿ ನಂದಿದು ಕೊಲ್ಲದೆ ತಾಂ [ಪಾಣಿ. ೬ಂ] ಗಿದನಂಬಿಕೆಗೆ ನಂದಿದ ನಂದಿ ನಿಲೆ ಮನದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೦೪) : ಎಂದುದನೆಂದು ಕಾಲ್ಪಿಡಿದಗಲ್ಕೆಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ಲತಾಂಗಿ ತಾಂಗೆ ಮತ್ಸೊಂದಿರುಳುಂ (ಜುಜ್ಞಪ. ೩-೮೫) : ಬಾಷ್ಪಜಲವೊತ್ತಿರೆ ಮೊದಲ್ ನಾಂದು ಬಿಣ್ಪುವೆತ್ತೆಮೆ ದೊಜೆಯಂ ಧರದಿಂ ತಾಂಗಿ (ಪರ್ಶ್ವ. ೪-೮೫). ೪. ತಗುಲು; ಮುಟ್ಟು; ಸೋಕು;ಹಿಡಿ:ಆ ಬಾಳ್ ನಾಗವೆಯದಿಕೆಯಂ ತಾಂಗಿ ತತ್ಪಿಸೆ ಮೇಗಂ ನೋಡಿ (ಪಂಚತಂ. ೦೯-೩೦) ; ಬಹು ರತ್ನಕಾಂತಿಗಳ್ ಪುದಿಯೆ ಲತಾಂಗಿ ತಾಂಗಿ ಲಲಿತಾಂಗಳಿಯೊಳ್ ನಡೆ ನೋಡಿ (ಜುಜ್ಞಪ. ೪-೬೪); ಪೆಗಲೊಳ್ ದಕ್ಷಿಣ ಹಸ್ತವೆಱೆ ಸಸಿನಂ ವಾಮಂ ಕರಂ ತಾಂಗೆ[ಪಾಣಿ. ತಾಗ್]ಗುಂಡಿಗೆಯಂ (ಅರ್ಹನಿ. ೦-೦೦). ೫. ಚೆಂಬೆಜ್ಜೆ ; ನಾಟು ; ತಿವಿ: ಒಡದೆ ತಾಂಗಿದ ನಸಿಯ ಶರಂಗಳ್ ಗಱ್ಗಿಗಳ್ಗಳೇ (ಜಯಂಗಾ. ೪-೦೫).೬. ಸೆಹಸು ; ಸೈರಿಸು; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು: "ತಾಂಗು–ಧಾರಣ, ಸಂಘಟ್ಟನೆಯೋಗ" (ಕಪುಶಾ). ೭. ತಾಳು; ಹೊಂದು: ಕಱಂಗುದು ಮೀಣ್ಪಾಸೆ ಮೊಲೆಯ ಮೊಗಮೆಳಗರ್ವಂ ತಾಂಗುದು ತೆಳ್ಪಿಱಿಸಿನಂ ಪೊಂಗುದು (ಅಜಿಪು. ೪-೦೩೦). ೮. ಗಮನಿಸು; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು; ಗ್ರಹಿಸು: ವಿವಿಧಾತತ್ಕೋದ್ಭಲಯಾನ ಬಂಧ ವಿಶಲಾಸ್ಯಸ್ಯಂ ತಗುಳ್ದಲಿ ನಾಟ್ಯವಿದರ್ ತಾಂಗೆಯುಂ . . . ಆರ್ಯಡಿಸಿದರ್ ನೃತ್ಯಕ್ರಿಯಾಸ್ಯೇದಮಂ (ಅರಿವು. ೦೦-೧೯). ೯. ಆಧಾರ ಕೊಡು; ರಕ್ಷಿಸು; ಕಾಪಾಡು: ಮುನಿದು ಪೊಡವಿ ನಂಗಂವೞಡೆ ಮನೆ ತಾಂಗು[ಪಾಣಿ. ತಾಗು]ವುದೆ (ಹರಿಹ. ೨-೩೧); ಅಂತು ದಾರ್ಢನಿಕರ್ ಮೆಯ್ಯಂ ತಾಂಗುಗುಂ ಸಾಧನಂಗಳಂ ದುಃಖದುಯ್ಯಂ ದಾಂಟಲಿಂದೀ ಸ್ನೇಹದಿಂದಮೆಲ್ಲಮಂತದು (ನೀತಿಂದ. ೦೪-೦೬); ತತ್ಪರಿಸಿ ಬೀಳ್ವನಂ ತಾಂಗದಿರೆ ಸೌಮಿತ್ರಿ ಚರಣ ಘಾತ ಕಿ ಚೆರಂ ಪೊದ್ದುರಿದರ್ನೀಂ ಏನೋ ವಂಚತ್ಕ್ಷಮಂ (ಕ್ರಿ.ರಾಮಾ. ೬.೮೮-೦೬೬). ೧೦. ತಂಗೆವಂತೆ ಮಾಡು ; (ಮೇಯಲು) ಬಿಡು : ಪಸುರ್ವ್ ಲ್ಲೊಳ್ ತಾಂಗಿ ಕಾಳಂದಿಯೊಳ್ ತಿಂಗಿನಿರಂದ ಮುರಾರಿ ವತ್ಸಕುಲಮಂ ಕಾದಂ (ಅಭಿ. ೩-೭೦). **ತಾಕು$_1$:** ೧. ಕಿಱ್ತೆಯೊಯ್ದು ತಡಿಯಲಿ ವಿಹರಿಸುವ ಜೈನಮುನಿ ಕುಲವ ನೆಜ್ಜಿ ತಾಕುತಿರೆ ಹೊಯ್ದುನ ಬಿಜುಸಿನಲಿ (ಬಾಹು. ೩೨-೧೦) ; ವಿಕೆ ನಿಮಗೀ ಚಿಂತೆ ವೈರಿಯ ತಾಕುವೆನು ಕೊಡು ವೀಳ್ಯವ (ಅಜಿತ. ೬.೮೩. ಹರಿ. ೨೭೬) ; ಇವನ ಸಮಿಪ ತಾಕುವ ಭಟರ ನಿನ್ನಲಿ ಕಾಣೆ (ತೊಡರಿ. ೬-೮-೯). ೪. ಹೊಗರು ಮೊಗಕೆ ಪೆಣ್ಗಳ ದಿಟ್ಟಿ ತಾಕದೊಪ್ಪಿಗೆದ ಕತ್ತುರಿರೇಖೆಯಂತೆ (ಕಂಪ. ೯-೧೦೮) ; ಹಾಯುವವರಿಗೆ ಆ ಚಿಟ್ಟನ ಜಳವು ಸಹೆ ತಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಡ್ಕಾ. ೦೦). ೫. ಎಲವೊ ನಿನ್ನಂಬು ತಾಕದ ರಳುಕುವನೆ (ಕುವಾದ್ಕೃ. ೪-೩೬) ; ಕಾಲೆಳೊಳು ಮುಂಡಿದ ದಸಮುಳ್ಳುಗಳು ತಾಕಿ ಸೀಳದ ಮೈಗಾಯದಿಂದ (ಕಂಪ. ೦೦-೩೦). ೧೧. ಬಾಧಿಸು; ನೋಲಿಯಿಸು ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಕಾವನ ಬಲ್ಲಿಹದ ಬಲುಗಾಯ ತಾಕಿತು [ಪಾಣಿ. ತಾಗಿತು]ಬಲ್ಲಿ ನೀನೌಷಧಂ (ಕಂಪ್ರಾ. ೩-೦೯). ೧೨. ಸೇರಿ ; ಕೂಡು : ವಸುದೇವನ ರೂಪಿನ ಗಾಡಿಗಳಿಸಿ ತತ್ಕಾಮಿನಿಯರ್ ತಾಂಗಲ್ಕೆ ನೆರೆಯದಿರೆ (ಉಷಾಹರಿ. ೪-೩೩). **ತಾಗು$_1$:** ೧. ಪರಿದ್ಯೆ ತಾಗಿದ ಭಾಸುರತರ ರಥಾಶ್ವಲಲರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನೆಸರ್(ಅಭಿಜ್ಞ.೩-೧೧); ಎಮ್ಮೂರ ಮಿನುಕಿ ಎಡೆಯೊಳ್ಳಾಗಿ ತ[ಬ್ರಿ.]ಱಿದು ಸಗ್ಗಮೇಱಿದಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೪-೮ ; ೨೩೮ ಪ); ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ್ ನೆಗಟ್ಟುಂ ಸಂಗಾಮದೊಳ್ ಸತ್ತುದುಮನಿ ಮನದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿ ತಾವಾಗಳ್ [ಪಾಣಿ. ಕಾರ್ಯ್ಯಾಗಳ್] (ಪಂಚಭಾ.೦೩-೦೪) ; ಪೊಯ್ಕಲೀಡಪೋಗುವುದಲ್ಲದೆ ತಾಗಿ ತಲ್ಲಱಿಯಲುಬಿಯವು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೬-೩). ೨. " ತಾ[ಪಾಣಿ. ತಾಂ]ಗೆಂದು ಸಂಘಟ್ಟನಾರ್ಥ " (ಕ್ರಿಯಾ. ೩೭); ಕಲಿ ಮಾರ್ಕಿಂಡ್ಯದೆ ಕೊಟ್ಟು ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಸಿದಿರ್ ತಾಪರತೆವೋಲ್ ತಾಗೆ (ಪಂಚಭಾ. ೦೦-೬೬); ಪೆಜ್ಜಂಬಿಗಳ ಬಳಗಮ ನೊಳಕೊಂಡ ಕಾಲಾಮಟಪಂಗಳೊಳಂ ತಳರೆ ತಾಗುವ ತೆರದುಱುಗಲ ಲೆಪದಿಂ ಸೂಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೩೫೬); ಗರ್ವದವರ್ತಾರಂಭಸಾಗಿ ಪರ್ವತಮಂ ತಾಗೆ (ಪಂಚತಂ. ೪೬-೦೦) ; ಕಲ್ಲಂ ತಾಗಿದ ಪುಳ್ಳಿಯಂತೆ ನುಚ್ಚುನುಸು ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಪ್ಯು. ೬-೯೩) ; ಸಂಗನ ಪರಂಗಿ ಕಂಡು ಉಬಾಸೀನವ ಮಾಡಿದಡೆ ಕಲ್ಲ ತಾಗಿದ ಮಿಟ್ಟಿಯಂತಪ್ಪರಯ್ಯಾ (ಶರಣ). ೧೯೮೮ : ಆಗದೊಳು ರಸ ದಾಳ ತೆಂಗಾಳಯಂ ತಾಗಲ್ಕಂದಱಿಗಳಿಂದೊಂದು ಹಳಚಿ ಮೇಗೞ್ದಲ್ಲಳಿಂದೆ ದಿನರಿದ ವರಿಯೊಕ್ಷಾಸಾಗರ ತುಂಬದಂತಾಯ್ತು (ಪ್ರಚೋಕ. ೩-೪೮). ೩. "ತಾಗಿದಂ ತಡೆದನೆಲ್ಲಂ " (ಕರ್ಣಾ. ೬೬) ; ಅಡವಿಯೊಳ್ ಕಳ್ಳರ್ ಬಟ್ಟೆ ಗಟ್ಟಿ ಹಾದಿಯನಿರುಳು ತಾಗಿದೊಡೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೭೬-೦೩) ; ಪೊಳಕಪ್ಪೋ ದ್ಯೋದ ಭೆರ್ವಾದಪ ವಿಸರವಿಸನೆತ್ತಂಬದಿಂ ತಾಗೆಯುಂ (ಅರಿವು. ೪-೩೦); ಪೋಗದಿರೆಂದು ತಾಗಿ ರಥವಂ ಸೆಡೆದುಳ್ಳೆದೆ ಪತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ (ಧರ್ಮಾಪ್ಯು. ೦೩-೦೪೬). ೪. ಪರಸ್ಪೃಹೆಯರಂ ಕೊಪಂ ಕೊಳ್ವನೆನಿವ್ವ ಪಾಪಿಯುಮತಿ ಕ್ರೂರಾತ್ಮನುಂ ಸಾಧುಸಂಕುಳಲಂ ಕಂದುಣಿಕೆ ತಾಗುನುಂ ಪಟ್ಟಿವನುಂ . . . ಘಿಳುಮ್ಮನಿಟ್ಟಿಗುಂ ಶ್ವಭ್ರಾಂತಮಂ ತಾಪಿನಂ (ಅರಿವು. ೩-೩೧); ಕೀರ್ತ್ಯಂಗನೆ . . . ಅಖಿಲ ಮರ್ಮಾಂಬರಂ ಪರಿದರ್ ದಿಗ್ವನಿತಾ ನಂದೋಹವಂ ತಾಪಿನವಮಿಡಿಯದೆರ್ (ಗದಾಯು.೦೦-೦೦);ನಿರ್ದಯರಿಂ ಪೀಡಿಸಿ ಬಳ್ಳುವೋಪಿನೆಗೆಮ್ಮುಂ ತಾಪಿನಂ ಮೇಗೆ ಮುಗಿಯ ಮುಗಂ ತಲೆವಾರ ಕೊಯ್ದು (ಹಳಗನ್ನ. ೬-೨೯) ; ಅಡಿ ನೆಲವಂ ತಾಗದಂತೊಯ ನಡೆವಡೆದು (ಪಚಿಪ್ರಣ. ೦.೩೬) ; ಪತಿ ಬಿಜ್ಞಸಿನಲಿ ಹೊಯ್ವ ಹೊಡೆಗಳು ಸತಿಯ ಮೇಲಲಾಮಾತ್ರದನಿತುಂ ತಾಗವೆಂತೆನಲು (ಬಾಹು. ೩೨-೯) ;

ವಸುಧೆಯಮರರ ಕಾಪ ತಾಗಿರೆ (ಸಂಭವ. ೩-೭೦). ೫. ಪಾಯ್ದು ಕೂರಂ ಬುಗಳಲ್ಲಿರೆ ತಾಗುಗುಮೆಂದು . . . ಆಡಂಗಿದುವು ತಾರಗೆಗಳ್ (ವರ್ಧಮ. ೪-೩೬) ; ಕೊರ್ಬಿ ಬೆಳೆದ ಪೆರ್ದಿರಿದ ತುದಿ ತಾಗಿ ಪಱಿದ ಕೆಲು ಮುಗಿಲ್ಗಳಿಂ (ಗಿರಿ. ೧-೭೫ ಪ) ; ತಾಗಿದೆಮುಳ್ಳಿಸಲಿ ಮದಗಜ ಸೀಗುರಿಯು ವುದೇ (ಕುಮ್ಲಾ. ೦೦-೩೦) ; ಕೂರಲಗು ಬಿಡದೊಡಲ ತಾಗಿತು ಬಿದ್ದುದು ರದಲಿ ವೈಶ್ಯ ಮುನಿವರನ (ತೊರಣ. ೨-೩೮೨); ಬಾಣ ತಾಗಿದ ಹರಿಣ ಗಳಿಂಬಱಲು ಪಂಚ ಬಾಣ ಧಟ್ಟುಗಿದು ಬಿದ್ದಿಹರು (ಮೋಡಕ. ೨೪-೨೦). ೧೧. ಮಡದಿಮಕ್ಕಳ ಕಣ್ಣ ನೀರಿನ್ಮಾರ ತಾಗುವುದು (ಕುಮ್ಲಾ. ೬೧೪-೦-೦೦೪). ೧೩. ಪೆಟ್ಟು ಹೊಂದಂ ; ಏಟುಂ ತಿನ್ನಂ ; ತಾಗಿದ ಮತ್ತೆ ಬಾಗುವರೆಂಬುದನ್ನಿರೂಂ ಬಲ್ಲರು (ಭೋಗವಿ. ೬೭-೩೮) ; ತಲೆ ತಾಗಿದ ಲ್ಲದೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಾರದು (ಗಾಪ). ೧೪. ಹೊಯ್ದಾಡುಂ ; ಜೋಲಿಹೊಡೆ ; ಮುಗ್ಗಲಿನಿಂ: ಕಣ್ಮೀರ ಪೂರದಿಗುರ್ವಿಂ ದೆಸೆಗಾಣದಂದೆದವುತಂ ತಾಗುತ್ತಂ (ಶಾಂಪು. ೯೦೪) ; ಮುಂಗಾಣದದೆಹತ್ತ, ತಾಗುತ್ತ ಬೀಳುತೆಳುತ್ತುಂ ಲುತೊಡವರ ಪರಿವಾರವಂ ಕಂಡು (ಹಕಥಾ. ೯-೩೦). ೧೫. ದಟ್ಟವಾಗು ; ಸಂದಣಿಸು : ಬನ್ನ ಪಾದ್ರಿಯು ಬಾನೆ ತಿರ್ರ್ಪಗೆ ಮತ್ತೆ ಬಲ್ಲ ತಾಗಿ ಮೆರೆದವರ್ಗಮ್ಮಿ (ಗೋಪಾಡಿ. ೦-೪). ೧೬. ಉಂಟಾಗು; ಒದಗು: ತಾಗುವ ದಾರ್ಯಮಂ ತಡೆವ (ದಶಕು. ೪-೮೪) ; ರಾಜನ ದೂತರಿಗೂ ಅವ ನಿಗೂ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಗಳ ತಾಗಿಬಂದಿತು (ದಶಕ. ೦೬). ೧೭. ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ತಂಗು : ಜಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಾಗದೇಕು (ಗಾದೆ).

ತಾಕಗೊಡು = ಮಂ ಟ್ಟಿ ಗೊ ಡಂ ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸಲು ಬಿಡು : (ಕ).

ತಾಕಲಾಟ=ಘರ್ಷಣೆ: ತಿಕ್ಕಾಟ ತಾಕಲಾಟ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನವಿದ್ದಕ್ಕೂ ಸಾಗದೇಕಾದುದೆ (ಗಾಳಿ. ೬೨) ; ಜೀವನವನ್ನು ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಸಾಗಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಈ ತಾಕಲಾಟವನ್ನು ಕಂಡೂ ಕಾಣದಂತೆ ಉದಾಸೀನ ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕಪ್ಪಕ್ಕ. IV ಮುಖ್ಯ). ; ತಲೆ ತುಂಬ ಭಾವನೆಗಳ ತಾಕಲಾಟ (ಕೀಚಿಹಸ. ೯೩) ; ಇಂಥ ಹುಚ್ಚುಗೊಂದಲದ ಮನಸ್ಸಿಕಿತಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧ ಭಾವನೆಗಳ ತೀಕ್ಷ್ಣ ತಾಕಲಾಟ ಸುರುವಾಗಿತ್ತು (ಮುಳ್ಳ. ೪೯). **ತಾಕಲಾಡು** = ೧. ಒಂದರೊಡನೆಯೊಂದು ಘರ್ಷಿಸು ; ಒಂದು ಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಡು : 'ದಾಹದಿ ಕೊಸೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪ – ವಿಕಲ್ಪ ತಾಕಲಾಡಿವೆ (ಪಂಪಾಮ. VIII ಶಾಲ್ಯಾಮಾತು) ; ಬಿರುಗಾಳಿಯ ವೇಗಕ್ಕೆ ಮೋಡಗಳು ತಾಕಲಾಡಿ ಮಾಡುವ ಗುಡುಗಿನ ಆರ್ಭಟವು ಆಟಂಬಾಂಬಟ ಸವ್ಪಕ್ಕೆಯಂತೆ ಸಾಸಿರಾರುಮಟ್ಟು ವಿಮಿಳಾಗಿತ್ತು (ಚೀಚಪ್ರ. ೦); ಕೌಟುಂಬಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಅವನ ಈ ನವೀನ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಡನೆ ತಾಕಲಾಡಿತು (ಸಚಿಚಕೀ. ೬೬). ೨. ಹೊಯ್ದಾಡು : ಇದೇ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ತಾಕಲಾಡುತ್ತಾ ಎದ್ದು ಹೊರಟ (ಮುಚಿಳು. ೦೫). **ತಾಗಲಿತ್ಯ**=ನೋಯುವಂತೆ ಹೊಡೆ,—ಬಡಿ: ಪುಸರಳಿಂದೆ ಶಿವನ ತಟ್ಟನೆ ತಾಗಲಿತ್ಯವೆನೆಂದು ಬಾಸಯ ಕೊಟ್ಟು ಮನ್ಮಥ (ಮೋಡಕ. ೩-೬೦). **ತಾಗಿಬಾಗು**=ಪೆಟ್ಟುತಿಂದರೆ ಬಾಗು; ಅನಂಥವದಿಂದ ಪಾಠಕಲಿ: ಅಂತು ತಾಗಿಬಾಗಿದಂತಾಗಿ ಗಂಧವಹ ಕೊಂಡಿವರಜುವರು ಮಂ ತನ್ನ ಬೀಡಿಂಗೊಡಗೊಂಡೊಯ್ದತಿಕ್ಕಿರತಿಯಿಂ ಬಿರ್ದನಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೮ ಪ) ; ವಿಠಲರಾಯಿಂಯಂ ತಾಗಿಬಾಗಿಯಂ ನೋಡಿದೊಡರಸಂ ಕರುಣಿಸಿ (ಶಾಂಪ್ರ. ೪-೬೪ ಪ) ; ವಸುಭೂತಿ ಕೇಳ್ದು ತಾಗಿಬಾಗಿದನಂತೆ ಮುನ್ನಿನ ದರ್ಪಂಗೆಟ್ಟು . . . ಮಣದೂರ್ ನರ್ಮದೆನಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೨೦೬) ; ಹೋಗಲಿಬಾ ಮತತು ಖೂಳರು ತಾಗಿಬಾಗರು (ಕುವಾಮಾಕ್ಕೂ. ೯-೦-೦೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಮ್ಬು, ತಾಕ್ಕು; ಮಲ. ತಾಕ್ಕು; ತುಳು. ತಾಕು, ತಾಗು ; ತೆಲು. ತಾಕು]

ತಾಂಕ್ಯೂ, ತಾಂಗಂ, ತಾಂಕ್ಯಂ, ತಾಗಂ (ನಾ). ೧. ದೆಂಬುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಸ್ಪರ್ಶ : ಸೊಗಸಿನ ಗೋಪುರಂಗಳು ಕಾಲುಗುರುದಾಂಕಿ[ಪ್ರಾಣಾ. ಕಾಲು ಗರದಾಗಿ]ನಲಿ ಸಿಡಿಲೊಡದಿರ್ಯಂದದಲಿ ಭೂಳಿಗದೆಬಾದವು (ತೊರಣ. ೬-೦೦-೨೬). **ತಾಂಗ್ಯೂ** : ೧. ಸೂಬ್ಬದಿದ ಕೂಟಂ ವಲ್ಲಟಂ ಬಾಯ್ದು ಬಾಯ್ಮುಱುಕಂ ತಾಂಗಿಗಲ್ವಲ್ಲ ನಾನಲಿತಿನಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೬೪). ೨. ನೆಲೆ; ಆಧಾರ ; ಆಸರೆ : ಬೆಳಗುವ ಮಣಿಮುಕುರಂಗಳುಂ ಅವಕ್ಕೆ ತಾಂಗಾಗಿ [ಪ್ರಾಣಾ. ಪಾಗಾಗಿ]ಪಚ್ಚೆಯ . . . ನೆಲವಡಲಂಗಳು ಜಗಂಗಳುಂ (ಅವಿಳು. ೦-೦೫ ಪ) ; ಪಂಪನದೇ ಆದ ಈ ಭಾವನೆಯ ತಾಂಗನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು (ಪಾಡೂಪ್ರ. ೧೨೮). 'ಕೈತಾಂಗು' ಪರಾ. **ತಾಕಿಂ**ಗಿ: ಪಿ. ಜವಿಯಾನಿನ ಭಾಗ್ಯ,—ತಂಂತು : ಭೂವಿಯಿಂ ಸೀಳಂ : ಹೆಗ್ಗಡೆ ಹಳೆಯ ತಾಕಿನ ಗದ್ದೆ ಹಂನ್ನೊಂದ ಖಂಡುಗ (ಎಳ. XIV, ಗುಂಬ್ಯಾಪ್ರ. ೦೦೪-೦೦ ; 1410) ; ಅವರ ಒಂದು ತಾಕು ಗದ್ದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿದೆ (ಪಮ್ಮೂರ. ೦೯) ; ಕೆರೆ ಹಿಂದಿನ್ನಲ್ಲ ಭತ್ತದ ತಾಕು ಇದೆಯಲ್ಲ (ಪಂಬಹೋ. ೩೯) ; ಆರಿಸಿಕೊಂಡ ಜವಿಗಾನ್ನು ತಾಕುಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬೇಕು (ತಥಪ್ರ. ೨). 'ಆದ್ದ ತಾಕ್ಕಂ' ಪರಾ. ಳಿ. ಗುರಿ: ಮನ್ನ ಧನು ಆ ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯರ್ದುಯನೆಸುವಾಟಕೆ ತಾಕು ಮಾಡಿದನು (ಕುಂಹಾಸ. ೩೨-೭) ; ರಾಜೀಂದುಮುಖಿಯರೊತ್ತುವ ಯಂತ್ರವಾರಿಗೆ ತಾಕುಮಳ್ಳಿಸು ತನ್ನ ತನುವ (ಕಂಪ್ರಹಾ. ೩೦-೦೫). ೫. ಜಗಳ ; ಕಾದಾಟ : ಏಕವಚ್ಚೀಪ್ರಯೋಗವಾದರೆ ಇಂದಿಗೆ ನೀರೆ ತಾಕು ಹೋರ್ಯಾಟ ತೊರೆ (ಕೃಷ್ಣಶಾ. ೮೩). ೬. ತಾಕೆಲಾಟ: ನಸುಜೋಲ್ದೆಳಗಿವಿ ಯನಲೆವ ಪಚ್ಚಿಯ ಮಾಂಗಾಯ ತಾಕಿನೊಳ್ ಮನಸುಳಿಸುವೆದಂಂಂ ಮೆಲ್ಲದಂಪುಗೊಳಿಟ್ಟ ಕತ್ತುಂಯಂ ದಿಟ್ಟಿಬೊಟ್ಟುಂ (ತಿಳ ವ. ೬೫). ೭. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : ಭಾಕರತುರಗಖುರಂಗಳ ತಾಕಿನೊಳಿಡನೆಲ್ಲ ಸಾಲಧುಳಿಪಟಲಿಲಸಗುಂ (ಕಂದ್ರಕ್ಕು. ೨-೮೫). ೮. ಸೆರೆಕೊಂಡುದುದು ; ಲೀನವಾದುದು: ತಾಕು ಆದನು ಬೆಳಗಿದಡವಿಲ ಮುಕತನ ಹೊಂದಿದುದು ಧೈರ್ಯಕೆ (ಜ್ಞಾಸಾಂ. ೪೩-೭೮). ೯. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರದಲೇಳ : ನಂದಿ ಷಣ್ಮುಖರು ವ:ದ್ಧಳೆ ಬಾರಿಸಿ . . . ಸಿದ್ಧಾದೇವಿ ತಾಕ ಕೇಳಿಸಿ . . . ಶಿವನನ್ನು ಒಲಿಸಿದರು (ಕರ್ಚ. ೭೩). **ತಾಗು**ಂ : ಪಿ. ನಡವಾಗ ಸುಡಿವಾಗ ಲಸಿಕೆಗಳಲಿ ತಾಗುಗಳಲಿದಷ್ಟುಗಳಲಿಬ್ಬೆಜ್ಜಿಕೆಯಲಿ . . . ರಭುಂಕುಲಸಾಗರನ ನೆನಪಲ್ಲದಿಲ್ಲನ್ಯತ್ರವೀ ಸಡಿಗೆ (ತಿಹರಿ. ೩-೬೪). ೧೦. ಸಹವಾಸ ; ಜೊತೆ : ಸಂಪರ್ಕ : ಅಂಗಿಗೆ ಠ್ಠುಂಂಕೆಗೆ ತಾಗುತಿಜಟಿಲ್ಲದಹಂಕಾರ ಮವುಕಾರಕೆಡೆಗೊಡದ (ಕಿವಗೀ. ೬೦೧) ; ಕಾಗೆಯ ಗುಂಪಿನೋಳ್ ಕೋಗಿಲೆ ಸಿಲುಕಿದರ ಹಾಗೆ ದನಂಜಸ್ಮೀರ ತಾಕಿಲಿ ನೀಗಿಹಳು (ಹಹಬಲ. ೩೭-೪). ೧೧. ದೇಸಿ: ಆಪರಾಧ: ಅಕ್ಕಜಂದಂ ಸಾಕರಾಗಿ . . . ಮೇಲುತಾಗಂ ನೋಡದುಕ್ಕುಸೊಕ್ಕಿಂ ಬೆಳೆದು ಜವ್ವನಂಬಡೆದು ಜೂಡುಂಗಾಡಾಜವರಿಯಲ್ಲ (ಸಮ್ಮಳಾ. ೦೦-೮) ; ತಪ್ಪಲ್ಲ ತಾಗಿಲ್ಲ ಜಸಕರಣೀ ಕಾವ್ಯವೊಪ್ಪುತಿರಲಿ ಸರ್ವಕಾಲ (ಪಕಚಿ. ೭-೭೬) ; ತಾಗಿಲ್ಲ ತಪ್ಪುತಡೆಯಲ್ಲ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ದೇಗುಲವೆ ಇಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೫೭) ; ಅಪ್ಪ ನಮ್ಮವ್ವನ ತಪ್ಪೇನು ತಾಗೇನು ತಪ್ಪಲದವಳ ಹೊಡಿಬ್ಯಾಡಿ (ಜಗೀಚ. ೦೧೦). ೧೨. ಆಡ್ಡಿ ; ಆತಂಕ : ತಾಗು ನಿರೋಧದ ಆಗುಹೋಗನಱಿಯದ ಶರಣನ ಚರಿತ್ರವ ನೋಡಿ ಬೆಱಗಾದೆನಯ್ಯಾ (ಉಸವ. ೯೦೩) ; ಆಗುಹೋಗಿಲ್ಲದನ ರಾಗ ಭೋಗಗಳ ತಂದು ತಾಗು ನಿರೋಧದಲ್ಲಿ ಗುರಿಯ ಮಾಡಿ (ಕವಗೀ. ೬೬೮); ತಾಗು ನಿರೋಧ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಂದದೆ ಕುಂದದೆ ವಿಂದನಂತಿರ್ದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ ಪೂಜೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೨-೩೫). ೧೩. ಬಾಗುವಿಕೆ ; ಮಣಿಯುವಿಕೆ ; ನಮ್ರತೆ : (ಕ).

ತಾಕುತಾಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಿಂದಿಯ ತೆಗೆದು ಕೌಂಕುಳಿಗಿಟ್ಟು ನಿಟಲದಲ್ಲಿಳೂಂದಿದ ತ್ರೈಪುಂಡ್ರ ದ್ವಿಜರು ಬಂದಿದೆ ತಾಕುತಾಕಲಿ ತಿದ್ದಿ ಕಳುಹುವೊಂದೆಂದಿಗುಂ ತೀರದೆಬಂತೆ (ತೊಡಕ. ೩೨-೩೦) ; ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಸುದ್ದಿ ತಾಕುತಾಕಿನಲಿ ಮಹಾರಾಜ ನಿಮ್ಮಿಡಿಗೆ ಬಿನ್ನೈಪೆ (ಶಾಂದೀಶ. ೪-೦೦).

ತಾಗುತಡ = ಅಡ್ಡಿ ; ತೊಂದರೆ : ಯೂ ತಾವಿಗೆ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಹೊರಗನ್ನಯ ತಾಗು ತ[ಡ]ವ ಮಾಬದರೆ ನಾವು ಪರಿಹರಿಸಿ ಬಾಳಿಸಿ ಕೊಡುವವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೯೦-೩೭ ; 1468). **ತಾಗುದಾಗು** = ೧. ವಿನೋದದ ಮತ್ತೆ ವಿನಯ (?) : ತಾಗುಬಾಗಿನ ಹವಣಾಸನ ಲಾಗ ನೋಡುವೆ ವೆನಲು ಕರುಬುಲಸಾಗರಾಗ್ಮಿಯ ಮನೆಗೆ ಬಂದನು ವಿದುರ ಹರಿ ಬೆಸಸೆ (ಶುಪ್ಯಾಖ್ಯಾ. ೮-೫೫) ; ಆಗುಹೋಗೆಂಬುದನು ತಪುವಿನ ತಾಗುಬಾಗೆಂಬುದನು ಕಾಣದ . . . ಸಾಕ್ಷಿಯೊಳಿರ್ದಂ (ವಿಕಾಗ. ೩-೪-೩೩). ೨. ಆಗುಹೋಗು (?) : ಈಗ ಕಲಿಯೊಳು ಬಂದು ಕಟ್ಟುವ ತಾಗುಬಾಗನು ತಿಳಿಪಿ ಪೋಪವೆ (ಕಾಲಸಂ. ೩೮-೦೯) ; ಒಸೆದು ಮುಂದಣ ತಾಗುಬಾಗಿನ ಸಸಿವ ವನು ಹೇಳದನು (ತಿತಿಕಣ. ೩-೨-೪೯) ; ರಾಗಲೋಭದಿ ಮುಣಾಗಿ ಮುಂದಣ ತಾಗುಬಾಗುಗಳನಱಯಿಯೆ (ಹರಿಹಾ. ೫೫). [<ತಾಂಕು1]

ತಾಂಗು2 'ತಾಂಕು1' ನೋ.

ತಾಂಗು3 'ತಾಂಕು3' ನೋ.

ತಾಂಗುಕಂಭ (ನಾ). ಊರೆಗಂಬ; ಆಧಾರಸ್ತಂಭ: ಬಲ್ಪಿಟ್ಟದಾದ ಬೀಲ್ಲಿಗ್ಗೆ ತಾಂಗುಕಂಭಮೂರ್ ಬೀಸಿದರ್. (ಸೌಇದ. ೧೪-೦೩).

[ತಾಂಗು3 (<ತಾಂಕು3) + ಕಂಭ]

ತಾಂಟಿಸು, ತಾಟಿಸು, ದಾಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಳೆ ; ಸೆಳೆ; ಎಂಡಿ : ಬಲ್ಲ ನಾರಿಯಂ ತಾಂಟಿಸಿ ನೋಳ್ಪ ಬೇವಸದೊಳಿರ್ದುಂದು ಪಳ್ಳಿಯ ಭಲ್ಲಸಂಕಲಂ (ಪಚಂ. ೨-೦೩೦). ೨. ಗೂಡಿಸು: ಗಣಕಾರಂವಮಾಡು: ಕೀದಿ ಪೊಯ್, ವೆಟ್ಟಿಸು . . . ತಾಂಟಿಸು . . . ಬೆಳಸಿಂದು ಇಂತಿನಿತುಂ ಗುಣಿಸೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಪ್ರವಣಾ. ೦೦-೯). **ತಾಟಿಸು** : ೨. ಇಱಿ, ಕಿವಿ. ತಾಟಿಸು (ಪ್ರಣಾ. ಗುಹಸುತ ಧಾಪಗಳು). ೩. ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಘಟ್ಟಿಸು: ಶಿಲೆಯೊಳ್ ತಾಟಿಸಿ ತನ್ನಯ ತಲೆಯಂ (ಅದಪು. ೫-೦೬); ಶಿಲೆಯೊಳ್ ತಲೆಯ ತಾಟಿಸಿ ಸತ್ತು ವರಾಹನಾದೊಂ (ಜಾವುಪು. ೩೬-೨೦); ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಪಶ್ಚತ್ಪಾಪದಿಂ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಸಿಲೆಯಂ ತಲೆಯಂ ತಾಟಿಸಿ (ಪುಜಾಸ್ತ. ೬-೬೩ ಪ). ೪. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಬಾರಿಸು : ಭರದಿಂದಂ ದಂಡದೊಳ್ ತಾಟಿಸಿದೊಡೆ ವಿಜಯಪ್ರಾಣಕಂ ತೊಟ್ಟಿನಾಗಳ್ ಬಿರಿದಲ್ಲಿಂಬಂತುಂ (ಅದಪು. ೦೬-೫೬) ; ಪಲತೆಱದ ಪಱೆಗಳಂ ಪೊಯ್ಸಿಯುಂ ಶಂಖಂಗಳಂ ಪೂರ್ವಿಸಿಯುಂ ಭೇರಿಗಳಂ ತಾಟಿಸಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೦ ಪ); ಕರಯಾಗದಿ ನೆರೆದ ಕಲ್ಲಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ಸಿ ಕರ್[ತಾ]ಟಿಸಿ ನೋಡಲೊಡಂ (ಸನುಚ. ೧ ಅಜುಲಂಬ. ೩೫೮-೭) ; ಸೂಡ್ಪಿಸುವ ನಿಸ್ಸಾಳದ ತಾಟಿಸುವ ತಂಬಟದ (ಶ ಬ್ರ ಅ. ೨೫೦) ; ಪಿಡಿದೊಱಲಿಬಳಿಬಂತಂ ತಳಿಗಳಂ ತಾಟಿಸಿಕೊಳುತ (ಅಸಪು. ೫೮-೦೩) ; ತಾಟಿಸಿದರೊಡನೊಡನೆ ಕುಲಗಿರಿ ದೂಟಿ ಬಿದ್ದವು (ಶುಪ್ಯಾಭೀ. ೪-೨೫) ; ತಿಳಿವಿದಳೆಯದೀ ಯೋಗಾಂಗವಿಧಿಯಂ ತಲೆಯ ತಾಟಿಸಿಕೊಂಡರಹುದೇ (ಕಮ್ಮಕು. ೬-೦೨) ; ಕೈಕಾಲ್ಗಳುಂ ಸರಿವಿಲ್ಲಂ ನಿಲಲಾರದಂತೆ ನಡುಗಲ್ಮೊಣ್ಮಾದರಂ ತಾಟಿಸಲ್ (ಹ್ಯಸಂತ. ೫-೦೩). ೫. ತಾಕಿಸು ; ಮುಟ್ಟಿಸು ; ನೋಕಿಸು : ನವಕೋಟಿ ಮುನಿಗಳ ಮೆಲ್ಲಡಿಗೆ ತಾಟಿಸಿ ಹಣೆಯ (ನೀಮಿಸಂ. ೦-೩೧). ೬. ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಬಡಿಯಿಸು : ಶರಧಿಯೇಳಂ ಕುಡಿವಂತಾಕಾಶವಮಂ ಭೂವಿಯಂ ಪಿಡಿದು ತಾಟಿಸುವರು (ಗುಚರಿ. ೩-೬೦) ; ತ್ರಾಣವಿದ್ದವನ ಸಂಗಡ ಮಾಡಿ ಹೋಗಿ ತಾಟಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ೭. ತಗುಲು ; ಮುಟ್ಟು : ಕಾಂತೆಯ ಸುಯ್ಯ ಗಂಧಕಿಂಬಿದಿದಲ್ಕೊಂಬ ತಾಟಿವಳಮಾಲೆ (ಅಧ್ಯಬು. ೯-೭೪). ದಾಂಟಿಸು2: ೨. ಗುಣಿಸುತಮಹದಿಂ ದಾಂಟಿಸಂ . . . ಬೆಳಸೆಂದು ಇಂತಿನಿತುಂ ಗುಣಿಸೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಪ್ರವಣಾ. ೦೦-೯). [ತಾಂಟು + – ಇಸು]

ತಾಂಟು, ತಾಟು1, ದಾಂಟು2 (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಗು ; ಬಡಿ : ರಘುರಾವನನ ಬಂಟರಂ ತಾಂಟಲ್ ಬಗೆವ ದಿಟ್ಟಿಯರಂ ಘಟ್ಟಿಸಿದ ಗಾಂಡಿನ ಬಿದಿಯಂ (ರಾಮಾಕ್ಕ. ೦೫೦-೨೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡು ; ಗುಣಿಸು. 'ತಾಂಟಿಸು' ಪರಾ. ತಾಟು1 : ೧. " ತಾಟು = ಸಂಘಟ್ಟನೇ" (ಕಮರಾ): ತಾಟರಾಟಿಸುತಿಂತರ್ತಿಂ ಪಿಂಡುಗಂ ತಗರೆಂತೆ ನೀಂ ಕಾಮುಭೋಗಕ್ಕಾಟಿ ಸುತಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮನಾಂತವಯ್ (ಸೌಇದ. ೧೦-೨೫). ೩. ತಗುಲು; ಸೋಕು: ಅದಿಗಂತಿಯಂ ತಾಟಿ ಮುಲಬಯಂ ಮುಟ್ಟಿ . . . ಬನಗಳ್ ತನ್ನನೆ ಕೀಡುಗುಂ (ರಾಮಕ್ಕ. ೫೪-೦). ೪. ತೆಡೆದು ನಿಲ್ಲು ; ಕುಂಠಿತವಾಗುಂ: ತಾಟಿತನು ಕಂಠದಲುಸುರ ಪರಿಪಾಟಿ ತಪ್ಪಿತು (ಭಾಪು.ಗೀ. ೬-೦೨). ದಾಂಟಿಸು : ೨. ಬಳಸಿಸೂತ್ತು, ಹತಂ ತೀವಿ ಪಲಂಕಂ ಕುಂಕಂ ದಾಂಟುದು ಮತ್ತಾದರದೆ ಪೊಯಿ ಗುಣಿಸು ಬೆರ್ಚಿಸೆನಲಿತ್ತು ಗುಣಾಕಾರ ಭಾಷೆಗಳ್ (ಪ್ರವಣಾ. ೦೦-೦೨). [ದೇ. ತಾಳು. ತಾಂಟು]

ತಾಂಡ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಮುರಾರಿ ಮಾರನಾಗಿ ಗುದುರೆಯ ವಾಯಿಸಿ ತಾನ್ನಯನಿಜಿಂದು (ಎಳ. III, ನಂಜಜ. ೦೩೨-೦೫ ; 266 ? ಕೃಷ್ಣ); ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಮೋಟನಾದ ಬೃಹ್ಮನ ಸತಿ ಮೂಕಿಂರಂತಿಯಾದಳೆಂದು ಮರುಳು ತಾಂಡಗಳು ನೋಡಿ ನಗುತ ಪ್ರಕಸಿದಳ್. (ಪ್ರಕಸಿ. ೬೯). [<ತಂಡ]

ತಾಂಡವ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಶಿವನ (ಮತ್ತು ಆವನ ಗಣಗಳ) ಉಗ್ರವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ತಾಂಡವಂ ಕುಣಿವ ಭೈರವ ಭುಜಾದಂಡಸಮ ಬಾಹುಶಾಖೆಯಿಂ ತಳಿರಿನುಯ್ಯಲೆಯಂ ವಿರಿ (ಕ್ರಿಡಾಕಾ. ೨೫೮-೭೯). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಶಿವನ ತಾಂಡವದ ಅಭಿನಯದ ರೀತಿಯನ್ನು ಆನಂಕರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : " ಚತುರಂ ತಾಳವಿಧೇದ ತಾಂಡವ . . . ರೂಪಕತಾಳಿತ್ಯಂ " (ಮಂಗಾಕ. ೪೪-೬) ; ತಾಂಡವಮನಾಡಲುದ್ಯೋಗಿಗಳಿಗುಮ್ (ಆದಿಪು. ೭-೦೦೪ ಪ) ; ಪದ ವಿನ್ಯಾಸದಿನೆಯ್ದೆ ಕಂಪಿಸೆ . . . ಆಂಘೋಧಿ ಕಲಂಬಿತ್ತೆನಿತ್ತೆನುಂಚ್ಚಂದ ಮೋ ತಾಂಡವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨-೫೬). ೩. (ಆಲಂ) ದಿಕ್ಕೆಟ್ಟ ಕಂಡೆತ : ನಾಳೆಯೆ ರಣಾಂಗಣದೊಳ್ ನಾಡೆ ನೋಡುವಿರ್ ಮರುಳ್ಮಡಿಯೊಡಗೂಡೆ ತಾಂಡವಮನಾಡುವ ರಾವಣನಟ್ಟಿಯಾಟಮಂ (ಪಂಡಾಚಾ. ೦೦-೨೬) ; ೪. ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು : ನಿಮ್ಮಯ್ಯಂ ತಾಂಡವನೆನೆಸಿಂದು ಕೊಂದನೊ ! (ರಾಮಕ್ಕ. ೪೭-೩೭). [ಸಂ.]

ತಾಂಡವಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಾಂಡವನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು : ತಾಂಡವಗೈಯುವ ಭೈರವ ನಾನು . . . ವಿಲಯದ ವಿಪ್ಲವ ಮಂತ್ರಿಯು ನಾನು (ಜಾಂಕಚ. ೦೯-೦೩). [ತಾಂಡವ + ಗೈ (<ಕೈಯ್1)]

ತಾಂಡವನೃತ್ಯ (ನಾ). = ತಾಂಡವ ೧ : ಶಿವನ ತಾಂಡವನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವ ತಾಂಡವವನ್ನು ಕಾಣುತಾರ್ದ (ಭಾಕಥ. ೩೪೯) ; ಗಣಾನನನು ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ವೊದಲಿಟ್ಟನು (ಜಾಕಥಾ. ೨೪೪).

[ತಾಂಡವ + ನೃತ್ಯ]

ತಾಂಡವಪ್ರೌಢಿ (ನಾ). ತಾಂಡವನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ,–ಪ್ರೌಢಿಮೆ : ದಿವಿಜರಂಜನಂ ನೂಸಿದಂ ಕಲ್ಪವಲ್ಲೀಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯಂ ಸಭಾಸದರ್ಗಿ ತೋಱಲ್ ತಾಂಡವಪ್ರೌಢಿಯಂ (ಪಭಿಪು. ೦೩-೨೪).

[ತಾಂಡವ+ಪ್ರೌಢಿ]

ತಾಂಡವವಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಂಡವನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು : ಶಿವನು . . . ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಸ್ಥಾಪನೆಯಲು ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಾನೆ (ಭಾಕಥ. ೪೪೯). ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ನಡೆ,–ಕಾಣು : ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅರಾಜಕತೆ ಅಶಾಂತಿಗಳು ತಾಂಡವವಾಡೆಂದಿಗದಿವು (ಕೃದೇಚ. ೬) ; ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕರ್ತವ್ಯವೊಂದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆಂಬ ತೃಪ್ತಿಯು ಮನೋಭಾವನೆ ಅವರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪುಸಂ. ೨೪). [ತಾಂಡವ + ಆಡು1]

ತಾಂಡವಾಡು (ಕ್ರಿ). = ತಾಂಡವವಾಡು ೨ : ಪ್ರಕೃತಿಯ ರಮ್ಯತೆಯು ತಾಂಡವಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತತೆಗೂ, ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೂ ಬಹು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೪೯೬) ; ದಾರಿದ್ರ್ಯದೇವತೆ ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಾಂಡವಾಡಹತ್ತಿದಳು (ಮುಗಿಮ. ೬).

[< ತಾಂಡವವಾಡು]

ತಾಂಡವಾಳ ' ತಂಡವಾಳ' ನೋ.

ತಾಂಡವಿಸು (ಕ್ರಿ). ನರ್ತಿಸು ; ಕುಣಿ ; ತೊನೆ : ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿರುವ ಪತ್ರಮಂ ಕಂಡೋದಿಕೊಂಡು ಮಂಡೆಯಂ ಬಾಗಿ ಮಹೋಲ್ಲಾಸದಿಂ ತಾಂಡವಿಸುತ್ತಿರಲಾ ಸಮಯದೊಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೨೩-೯) ; ದರ್ಪದಿಂದ ಹೆಡೆ ಸೆಡೆಯುತ ತಾಂಡವಿಸಿತು ಸರ್ಪ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೨೯-೨೦).

[ತಾಂಡವ + – ಇಸು$_3$]

ತಾಂಡವೇಶ್ವರ (ನಾ). ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶಿವ ; ನಟರಾಜ : ಜಾಲಂದ್ರ ಬಾಗಿಲೂ ಅದರ ಮೇಲೆ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ, ತಾಂಡವೇಶ್ವರ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣುಗಳೂ ಅದರ ಮೇಲಿನ ತೊಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಣಿಕಣ್ಣನ ಶಾಸನವೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ (ಹೊಯ್ಸಪಾ. ೭೪). [ತಾಂಡವ + ಈಶ್ವರ]

ತಾಂಡಸ 'ತಂಡಸ$_2$' ನೋ.

ತಾಂಡೀರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: " ಉಗ್ರಕಾಂತಾ – ತಾಂಡೀರ " (ಓಷಧಿ. ೧೬). [?]

ತಾಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಹಟ್ಟಿ ; ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ ; ಪಾಳ್ಯ : ಕಯಿವಣಿ ತಾಂಡೆಯ ಮಕ್ಕಿಯಲಿ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮದೊಳಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೦೯-೦೦; 1380); ಆ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಹಮ್ಮಾರ ಸರೋವರದ ಹತ್ತಿರ ವಸತಿ ಹಾಕಿದೆವು. ಅದೊಂದು ಸಣ್ಣ ತಾಂಡೆ (ಮೇದಿಮ. ೦೮೬) ; ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜನರ ತಾಂಡೆಗಳು (ಸ್ಮೃತಿಜಿ. ೪೦) ; ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ಈ ತಾಂಡೇದಾಗ (ಬಾಬಲ. ೦೦೯). ೨. ಲಂಬಾಣಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ತಾಂಡೆಯಿಂದಲಿ ಬರುವ ಲಂಬಾಣಿ ಹೆಂಗಸರ . . . ಉಡುಪುತೊಡಪೇನು (ಭಾವಜೀ. ೩೦).

[← ಮರಾ. ತಾಂಡಾ]

ತಾಂತ$_1$ (ಗು). ೧. ಆಯಾಸ ಹೊಂದಿದ ; ದಣಿದ. ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಬಳಲಿಕೆಯಿಂದ ಬಲಹೀನವಾದ. ೩. ಸೊರಗಿರುವ ; ಬಾಡಿಹೋಗಿರುವ. [ಸಂ.]

ತಾಂತ$_2$ (ನಾ). ತಕಾರದಿಂದ ಮುಗಿಯುವ ಶಬ್ದ : ತಾಂತಕ್ಕೆ . . . ಒತ್ತು (ಶಮಧಾ). [ತ$_1$ + ಅಂತ$_2$]

ತಾಂತ್ರಿಕ (ಗು). ೧. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ತಾಂತ್ರಿಕ, ವೈದಿಕ ವೆಂಬೆರಡು ಪೂಜಾಭೇದಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೦೩). ೨. ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಯಾವುದಾದರೂ ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಜೀವನದ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ವಿಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಭಾವ ಬಿದ್ದು ಬಾಳು ತಾಂತ್ರಿಕ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೬೮) ; ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೊಡುವ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಬಹು ಸಂಕೀರ್ಣವೂ ತಾಂತ್ರಿಕವೂ ಆದ ಕೌಶಲ್ಯ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೩೮). ೩. ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ; ಯಾವುದಾದರೂ ಕ್ರಮ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ಗಾರುಡವಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕರೂ ತವೆ ನಿವೃತ್ಯಾದಿಗಳ ತತ್ವಂಗಳಲಿ ತಾವಿರುತಿಹರು ಶಾಕ್ತರು (ಗಗತಾ. ೮-೬೬) ; ತಾಂತ್ರಿಕರು, ಮಾಂತ್ರಿಕರು, ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಆಶ್ರಮ. ೬೭) ; ವೈದಿಕ, ಆಗಮ, ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನೇ 'ತಾಂತ್ರಿಕ'ನು (ತುಳುನಾ. ೧೪೩). ೫. ವಿದ್ವಾಂಸ; ಕೋವಿದ ; ಪರಿಣತ. [ಸಂ.]

ತಾಂತ್ರಿಕಬೌದ್ಧಧರ್ಮ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಒಂದು ಉಪಶಾಖೆ : ತಾಂತ್ರಿಕಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದುದೂ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಬೋಧಿಸತ್ವನಿಗೂ ಹೆಂಡತಿಯುಂಟಾದುದು ಶಕ್ತಿಪಂಥದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ (ಭಾರದ. ೩೦೩). [ತಾಂತ್ರಿಕ + ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ]

ತಾಂತ್ರಿಕಮತ (ನಾ). ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಮತ : ಪ್ರಾಚೀನಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ಬೆಳೆದು ಬರಲು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿದ್ದುವು . . . ತಾಂತ್ರಿಕಮತದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಧನಿಕರೂ ರಾಜರುಗಳೂ ಪ್ರತಿಮಾನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಇತ್ತ ಬೆಂಬಲ (ಭಾರದ. ೩೦೦).

[ತಾಂತ್ರಿಕ + ಮತ]

ತಾಂತ್ರಿಕವಿಗ್ರಹ (ನಾ). ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರತಿಮೆ: ನೃತ್ಯಗಣಪತಿ, ಕುಬೇರನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯವನ್ನೂ ತಾಂತ್ರಿಕ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ವೀರವನ್ನೂ . . . ಶಿಲ್ಪಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೩೨೦). [ತಾಂತ್ರಿಕ + ವಿಗ್ರಹ]

ತಾಂತ್ರಿಕವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಯಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ; ಔದ್ಯೋಗಿಕ ವಿಜ್ಞಾನ : ದ್ವಿಬಿಂದು ವರ್ಗೀಕರಣ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ . . . ಅನುವರ್ಗಸೂಚಿಯ ಶೀರ್ಷಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಕೇತಲಿಪಿ ಇಂತಿದೆ: ೨ ಗ್ರಂಥಾಲಯ ವಿಜ್ಞಾನ . . . ತಾಂತ್ರಿಕವಿಜ್ಞಾನ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೩೦).

[ತಾಂತ್ರಿಕ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ತಾಂತ್ರಿಕಶಿಕ್ಷಣ (ನಾ). (ಒಂದು ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ವಿಶಿಷ್ಟ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಣ : "ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ; ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ" (Technical education. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೦).

[ತಾಂತ್ರಿಕ + ಶಿಕ್ಷಣ]

ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ (ನಾ). ಶೈವಾಗಮದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ . . . ವಾತುಳಾಗಮ ಅಥವಾ ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ ಮತ್ತು 'ವೀರಶೈವಾಗಮ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಒಳಭೇದಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೭೪).

[ತಾಂತ್ರಿಕ + ಆಗಮ]

ತಾಂದನಿತಾನೊ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಾಂದಿಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ತಾನ್ದಿಕಲ್ಲ ತೊಱುಗೊಳೆ ತೊಱುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೬೨-೧ ; 852?). 'ತನದೆ ಕಲ್' ಪರಾ. [?]

ತಾಂದ್ರಿಕಸನ್ನಿಪಾತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತ : ಬಹಳವಾದ ತೂಕಡಿಕೆಯುಂಟಾಗಿ ಅಧಿಕವಾದ ಬಳಲಿಕೆಯಾಗಿ ವಿಶೇಷಜ್ವರವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಕೆಮ್ಮು, ಬಾಯಾರಿಕೆಯು, ಮೈನೋವು, ನಾಲಗೆಯು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಬಿರುಸುದೋರಿ ಮುಳ್ಳುಮುಳ್ಳಾಗಿಹುದು, ಅತಿಸಾರ, ಶ್ವಾಸ . . . ಉಂಟಾಗಿ ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಮೈಯಲ್ಲಿ ತೀಟೆ ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳದೆ ತಾಂದ್ರಿಕಸನ್ನಿಪಾತವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೧೫೬).

[ಸಂ. (ತಾಂದ್ರಿಕ + ಸನ್ನಿಪಾತ)]

ತಾಂಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಕುನ್ದತೂರ ತುಱುಗೊಳೊಳಾನ್ತಿಱಿದು ಸತ್ತೊ ತಾಂಪೆಯ ಪಿಗಳಂ (ಎಕ.X, ಮುಳಬಾ. ೨೪೪-೪; ಸು. 890). [?]

ತಾಂಬಟಗಾರ(ನಾ). ಕಂಚುಗಾರ: ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾರುವವರಿಗೆ ತಾಂಬಟಗಾರರೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೯೯). 'ತಂಬಟಿಗ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ತಾಂಬಟಕರ್]

ತಾಂಬರ 'ತಾಂಬ್ರ' ನೋ.

ತಾಂಬಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಚಿತ್ತೋಡಿ ಮರ ; ಉದುರೆ ಮರ : (ಕಿ). [?]

ತಾಂಬಾಣ, ತಂಬಾಳ, ತಂಬಾಳೆ, ತಾಂಬಾಳ, ತಾಂಬಾಳೆ, ತಾಬಂಡಿ, ತಾಬಾಣ (ನಾ). ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತಟ್ಟೆ : ಗೌಡ ಎಲೆ ಅಡಿಕೆಯ ತಾಂಬಾಣ ನನ್ನ ಮುಂದಿರಿಸಿದ (ಮೈಲಿಮಾ. ೨೭). **ತಂಬಾಳ :** ಅರಮನೆಯ ಮರ್ಯಾದೆಯ ತಂಬಾಳ ಬಂದಿತು (ಸಪತಿ. ೩೫). **ತಂಬಾಳೆ :** ಮನೆಯ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಸೋರಿ ಸೋರಿ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಂಬಾಳೆ ಬೋಗುಣಿ ಮಡಿಕೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ನೀರು ಹಿಡಿದು, ಅದು ಹರಿಯದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಮಲೆಮ.೬೪೪). **ತಾಂಬಾಳೆ:** ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ತುಂಬ ಗೌರವದಿಂದ ಹೊನ್ನ ತಾಂಬಾಳದಲಿ ನಾರದರ ಪಾದಗಳ ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ತೊಳೆದು (ನವರಾ. III, ೨೯-೪); ಎರಡು ತಾಂಬಾಳದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುವೀಳ್ಯ . . . ಬೇಗನೆ ಅಣಿಮಾಡು (ಚಕರಾ. ೧೫೯). **ತಾಂಬಾಳೆ :** ಅಮ್ಮೆಯ್ಯನು ಬಿಸಿನೀರನ್ನೂ ಒಂದು ಅಗಲವಾದ ತಾಂಬಾಳೆಯನ್ನೂ ತಂದರು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೧೨೫). **ತಾಬಂಡಿ :** ಪಕ್ಕದ ತಾಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಅವಳು ಮಾಡಿದ ಬಿಸಿರೊಟ್ಟಿಗಳ ಸಾಲು (ಗಂಗಾಗೌ. ೧೨೧) : " ಸಜ್ಜಕ – ಬಾನಿಗೆ " ಹಾಲು ಇಲ್ಲದೆ ಊಟದ ತಾಬಂಡಿಯನ್ನು ಬಸವಂತಿಯ ಮುಂದೆ ಇಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನ ವರದಿ (ದೀಪಹ. II, ೧೪೬). **ತಾಬಾಣ :** ಸಳೆಮಂಚ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗಿ, ಗಿಂಡಿಬಟ್ಟಲು ತಳಿಗಿ ತಾಬಾಣ ತಂಗಿಗಿತ್ತ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೨) : ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗೆಂದು ಇರಿಸಿದ ತಾಬಾಣದಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರುವಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೮) : ಆಕೆ ಮೊದಲೇ ತಾಬಾಣದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಿಟ್ಟವುಗಳನ್ನು ಗಂಡನ ಎದುರಿಗಿಟ್ಟು ಒಳಗೆ ನಡೆದಳು (ಗುರುಪ್ರ. ೬೩).

[←ಮರಾ. ತಾಮವಾಣ, ತಾಮ್ಹಣ, ತಾಮ್ಹನ]

ತಾಂಬಾಳ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಂಬಾಳೆ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಂಬುಲ 'ತಂಬುಲ' ನೋ.

ತಾಂಬುಳ 'ತಂಬುಲ' ನೋ.

ತಾಂಬೂಲ, ತಾಂಬೂಳ (ನಾ). ೧. ಅಡಕೆ : " ತಾಂಬೂಲಂ, ಕ್ರಮುಕಂ – ಈ ೨ ತಂಬುಲಂ " (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೧). ೨. ವೀಳೆಯದೆಲೆ. 'ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲಿ' ಪರಾ. ೩. ಅಡಕೆ, ಸುಣ್ಣ ಮುಂತಾದಂವುಗಳ ಸಹಿತವಾದ ವೀಳೆಯದೆಲೆ ; ವೀಳೆಯ : ಬಿಟ್ಟಪ್ಪೆನರಸ ಕೈಗುಡು ನೀಂ ಬೇಗಮೆನಿಪ್ಪ ತೆಱದೆ ತಾಂಬೂಲಮಿಳಿತಮುಂ ಕಾಂತೆ ನೀಡಿದಳ್ನಿಜ ಕರಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೭) : ಕೆಲರ್ವಕುಳದಿಂ ತಾಂಬೂಲದಿಂದಂ ಕೆಲರ್ ಕೆಲರೊಪ್ಪಿರ್ದ ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಪಚಯದಿಂ . . . ಪೂಜಿಸಿ ಜಿನಾಧೀಶಾಂಘ್ರಿ ಪದ್ಮಂಗಳಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೩೨) ; ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ತಾಂಬೂಲವನೊಲ್ಲೆಯಯ್ಯ ನೀನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨-೯) ; ಈ ದೇವಿಯ ಬಾಯ ಮಿಸುಪ ತಾಂಬೂಲದ ಕಂಪಂ ಕೊಡಿಸುವೆನು (ಜಯಕಾ. ೨-೧೬); ಊಟ ತೀರಿಸಿ, ತಾಂಬೂಲದ ತಟ್ಟೆಗೆ ಕೈಹಾಕುತ್ತೇವೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೩). ೪. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು : ಚನ್ನಾಗಿ ಹೊಲಿವುತಿಹ ಚಿಪ್ಪಿಗರು ಚಿತ್ರಕರು ತೇಲಿಗರು ತಾಂಬೂಲರು (ನವಮೋ. ೨-೪೭). **ತಾಂಬೂಳ:** ೩. ಅಗುರು ಧೂಪಾಮೋದದಿಂ ಸಾರತಾಂಬೂಳಾಸ್ವಾದದಿಂ . . . ರಯ್ಯಮೆನಿಸಿತ್ತುರ್ವೀಶಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಪುಷ್ಪ ಪು. ೯-೯೬).

ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡು = ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ನೀಡು : ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ತಾಂಬೂಲ ಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). ೨. ಮರ್ಯಾದೆ ತೋರಿಸು : ಮನೆಗೆ ಹಿರಿಯರು ಬಂದರೆ ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡುವುದು ಪದ್ಧತಿ (ರೂಢಿ). **ತಾಂಬೂಲ ಮಾಡು** = ವೀಳೆಯವನ್ನು ಸೇವಿಸು ; ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು: ದೊರೆಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ವಿದ್ವಜ್ಜನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ತಾಂಬೂಲಮಾಡದೇ ಇರುವವನೇ ಎರಡುಕಾಲಿನ ಪಶುವೆನಿಸಿಕೊಂಬನು (ಸಕವೈ. ೫೨). [ಸಂ.]

ತಾಂಬೂಲಕರಂಕ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ ಕರಂಡ,– ಸಂಪುಟ: ವಿರಾಮಸಮಯದೊಳ್ ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿಕಾದ್ವಿತೀಯ ನುತ್ತುಂಗಸೌಧಶಿಖರನಿರ್ಯೂಹಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೬ ಪ). [ತಾಂಬೂಲ + ಕರಂಕ]

ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಕ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಕರಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಸೇವಕ ; ತಂಬುಲಿಗ : ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಕಪ್ರದೀಯ ಮಾನ ವೀಟಿಕಾಗ್ರಹಣಲೀಲಾಸಕೃತ್ಪ್ರರಾವಿತ ವಾಮವಾಣಪಲ್ಲವನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೨ ಪ). [ತಾಂಬೂಲಕರಂಕ + ವಾಹಕ]

ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿನಿ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಕರಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ದಾಸಿ : ಆಕೆಯ ಶೀಲಾಚಾರವಿನಯಮಂ ಕಂಡು ತಾಂಬೂಲ ಕರಂಕವಾಹಿನಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೨೪).

[ಸಂ. ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿನೀ]

ತಾಂಬೂಲದಾನ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ನೀಡುವುದು : ಸ್ವಹಸ್ತ ತಾಂಬೂಲದಾನದಿಂದಂ ಫಲಿತಮುಮಂ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬೀಡು ಗಳ್ಗವರಂ ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೩-೩೨ ಪ) : ಸುಶ್ರುತನಂ ತಾಂಬೂಲ ದಾನ ಪುರಸ್ಸರಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೮ ಪ). [ತಾಂಬೂಲ + ದಾನ]

ತಾಂಬೂಲಧಾರಕ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು: ತತ್ಕಾಲದಲಿ ಭೋಗಿಸುವಂದವನು ಚಿತ್ತೈಸುವುದು ತಾಂಬೂಲಧಾರಕರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೫೮). [ತಾಂಬೂಲ + ಧಾರಕ]

ತಾಂಬೂಲರಾಗ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲಸೇವನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣ: ಕಜ್ಜಲರೇಖೆ ತನ್ನಧರದೊಳ್ ತಾಂಬೂಲರಾಗಂ ದೃಗಂತರದೊಳ್ . . . ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ . . . ಭಾವಗಮ್ಯಮೆನಿಕುಂ ಶ್ರೀರೂಪಕಂದರ್ಪನಾ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೫) : ಸುಕರ್ಪೂರ ಪೂಗಸಂಭಾಗ ತಾಂಬೂಲರಾಗಪೂರಿತ ಗಂಧ ಕುಸುಮಂಗಳಿಂದಲ್ಲಿ ಭೋಗವೀವರು ಪಾರ್ವರಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೨-೩೪).

[ತಾಂಬೂಲ + ರಾಗ]

ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲಿ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲೀ– ತಾಂಬೂಲೀ, ನಾಗವಲ್ಲೀ ವೀಳ್ಯದೆಲೇ ಬಳ್ಳೀ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦).

[ತಾಂಬೂಲ + ವಲ್ಲಿ$_2$]

ತಾಂಬೂಲಸಂಗ್ರಹ (ನಾ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಚೀಲ ; ಹಡಪ ; ಸಂಚಿ : " ಬಿತ್ತರದ ತಾಂಬೂಲಸಂಗ್ರಹಂ ಹಡಪಮಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೭೮-೪). [ತಾಂಬೂಲ + ಸಂಗ್ರಹ]

ತಾಂಬೂಲಿ$_1$ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಳ್ಳಿ : " ತಾಂಬೂಲಿಯೆನೆ ನಾಗಲತೆಯಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೧).

[ಸಂ. ತಾಂಬೂಲೀ]

ತಾಂಬೂಲಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಸೇವಕ. ೨. ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು. [ಸಂ. ತಾಂಬೂಲಿನ್]

ತಾಂಬೂಲಿಕ (ನಾ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಡುವವನು,-ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವವನು. ೨. ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು: ತಂಬುಲಿಗ. [ಸಂ.]

ತಾಂಬೂಲಿಕಾನಿಕೇತನ (ನಾ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ ; ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವ ಗೃಹ: ಅತಿ ಮಧುರಪೂಗಫಲಂಗಳೊಳಂ ಸರಸನಾಗವಲ್ಲೀದಳಂಗಳೊಳಮೆಸೆವ ತಾಂಬೂಲಿಕಾನಿಕೇತನಂಗಳೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೮೦ ಪ). [ಸಂ. (ತಾಂಬೂಲಿಕಾ + ನಿಕೇತನ)]

ತಾಂಬೂಲಿಗ (ನಾ). = ತಾಂಬೂಲಿಕ ೧ : ಗಂಧಿಗರ್ ಬಾಣಸರ್ ತಾಂಬೂಲಿಗರ್ . . . ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರೇಂ ವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಚಬಪು. ೪೭-೪೧). [ತಾಂಬೂಲ + – ಇಗ]

ತಾಂಬೂಳ 'ತಾಂಬೂಲ' ನೋ.

△ತಾಂಬೂಟ 'ತಂಬುಟ' ನೋ.

ತಾಂಬೇಲಿ 'ತಾಂಬೇಲು' ನೋ.

ತಾಂಬೇಲು, ತಾಂಬೇಲಿ, ತಾಂಬಿಲೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಮೆ: (ಕ). ತಾಂಬೇಲಿ: ಬಕ್ಕಗೆರುವ ತಾಂಬೇಲಿ ಎಂದು ಆವನು ಕಿಳುಕೊಂಡ ನೇನೋ ಅಂದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೫). ತಾಬಿಲೆ: ಹಾಲಾಮೆ, ಮುರಿಕ ಆಮೆ, ತಾಬಿಲೆ (ಪಮ್ಪಕು. ೩೪೦).

[ದೇ.ಗ ತೆಲು. ತಾಬೇಲು, ತಾಮೇಲು ; ಕುವಿ. ತಾಂಬೇರಿ]

ತಾಂಬೋಳಿ (ನಾ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮೊರುವವನು : ತಾಂಬೋಳಿಗಳು ಅಂದರೆ ಯೆಲೆಗಾರರು—ಇವರು . . . ವೀಳ್ಯದಲೆ, ಅಡಿಕೆ, ತಂಬಾಕ ಕೊಂಡು ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗ. ೨೪೩).

[←ಮರಾ. ತಾಂಬೋಳೀ./ ಪ್ರಾ. ತಾಂಬೋಲಿಅ./ ಸಂ. ತಾಂಬೂಲಿಕ]

ತಾಂಬ್ರ, ತಾಂಬರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ತಾಮ್ರ : ಮೂರುಸುತ್ತಿನ ಪರಿಧಿ ತಾಂಬ್ರದಿ ತೋರೆ (ಬಿಜ್ಜಪ್ಪ. ೩೦-೩೦) ; ತಾಂಬ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಸತ್ತ್ವ, ತವರು, ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಂಚು ಈ ಮಾಲಿಗೆ . . . ಹಾಂಗು ತಾಂಬ್ರ ಹಿತ್ತಾಳೆಗಳ ತಗದುಗಳನ್ನು ಮಡಕೆ ಹಾಕಿಸುವ ಕೂಲಿ (ಮುಂಂಬಶಾ. ೩೬ ಪ್ರಶಾ.೨೮). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ತಾಮ್ರದ ಬಣ್ಣ : ಅಂಬರವ ತಾಂಬ್ರಮಯವಾಗೆ (ವಿಜಾಕ. ೯೨-೦). ತಾಂಬರ: ೧. "ತಾಂಬರ (ತಾಂಬ್ರ) – ತಾವ್ರ" (ಕಬ್ಬಕೋಟ. ೦೭) : ವರಠಕ್ಕ ತವರ ತಾಂಬರ ಸೀಸ ಪೊನ್ ಬೆಳ್ಳಿ (ಶಾಪಂಚ. ೩-೪೪). [<ಸಂ. ತಾಮ್ರ]

ತಾಂಬ್ರಬೊಡಿ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಬೆಡಂ ೧ : ಅಂಬುಜದಳಕ್ಕೆ ಮರಿ ದುಂಬಿಗಳು ಎರಗಿದವು ತಾಂಬ್ರಬೊಡವ ಧ್ವನಿಮಾಡಿ ಕೂಗಿತು (ವಿದಾಳ್ಕ. ೯೨-೦) ; ಸೊಣ್ಣಿನ ತಗರು ತಾಂಬ್ರಬೊಡಂಗಳನು ಪಂಥದಂ ಕಾದಾಡಿಸುವರು (ಕಪಮಾ. ೨-೮೯). [<ಸಂ. ತಾಮ್ರಭೃಂಡ]

ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣಿ (ನಾ).=ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ೧: ಪ್ರವಿಮಳ ಮುಕ್ತಾಫಳಮೆಸೆವ ವಾಧಿಗ ನಂ ತಾಂಬ್ರವರ್ಣ್ಣಿಗಂ ಪುಟ್ಟುವವೊಲ್ (ಆಇ. XIII, ೧೯-೬; ೧೨೧೫). ಮೆರೆವ ಪುಷ್ಪಾನಿಧಿ ಇದು ತ ವರಿಯುಕಿರಿವಾ ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣಿಯು (ಗಗಶಾ. ೯-೪೨). [< ಸಂ. ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ]

ತಾಂಬ್ರಶಾಸನ (ನಾ). ತಾಮ್ರಪಟಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊರೆದಿರುವ ಶಾಸನ ; ತಾಮ್ರಶಾಸನ: ತಮ್ಮ ಸ್ವರುಚಿಯಿಂದ ಗುರುಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೊಡಬಟ್ಟು ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನ (ಆಇ. XII, ೯೪-೩೭ : ೧೬೬). ತಳವಾರ ಚೊಣಗೆ ಸಹ ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ ದಯಮಾಡಿ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನಾ (ಮ್ಯಆ. ೦೯೪೯ , ೭-೨೫ : ೧೭೨). [ತಾಂಬ್ರ + ಶಾಸನ]

ತಾಕತು 'ತಾಕತ್ತು' ನೋ.

ತಾಕತ್ತು, ತಾಕತು ; ತಾಖತ್ತು ; ತಾಖತು, ತಾಖತ್ತು (ನಾ). ಬಲ; ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಆ ಪ್ರತಾಪ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಬಿಲಿಯ ಕೂಸದಲ್ಲಿಲ್ಲ ತಾಕತ್ತು (ಗೋಮು. ೬೫-೦೨) ; ಆವಳಿಗು ನನ್ನ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅನ್ನ ಬಟ್ಟೆ ಕೊಡುವ ತಾಕತ್ತು ನಿನಗಿಲ್ಲ (ಮುಚಕ. ೦೦) ; ಆವೆ ಸಹವಾಸ ದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ತಲೆ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ತಾಕತ್ತನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಹರಾ. ೨೮೩). ತಾಳ್ಕತು : ತಾಕತು ದೊರಗಳ ತಾಕತು ಸಿರಿವಗಳು (ಡೂಳಗಿಗ. ೨೦೯). ತಾಖತ್ತು: ನಾರಪ್ಪನ ತಾಖತು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲೇನು ನಿನಗೆ? (ಕವಿ. ೨೪). ತಾಖತ್ತು: ಅಮಾತ್ಯರಾಕ್ಷಸನು . . . ಜೀವಂತನಾಗಿರುವ ವರೆಗೂ ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಯಾರನ್ನೂ ಬರಗೊಡಿಸನು. ಇದರಲ್ಲಿ ತಾಖತ್ತೇನಿದೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೦೬) : ತತಾಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ತಾಖತ್ತು ಆಕೆಯ ದೇವನಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ದೆಗಂ. ೦೬೦).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಾಕತ್; ಮರಾ. ತಾಕತ್, ತಾಕದ್]

ತಾಕಲಾಟ 'ತಾಂಕ್ಯು' ಪರಾ.

ತಾಕಲಾಡು 'ತಾಂಕ್ಯು' ಪರಾ.

ತಾಕಿತಿ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕಿತ್ತು 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕಿಸು, ತಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಗು; ಬಡಿ; ಸಂಘಟ್ಟಿಸು; ತಾಕಲಾಡಿಸು: ನೂಱಱಿರಮಿಂ ಒಬ್ಬಂ ಕಾಲಾಳ್ ಹೆರಗೆಯ ತಾಕಿಸುವರು ತಗರಂತೆ (ಕಪಮಾ. ೨೩-೨೦). ತಾಗಿಸು: ೧. ಸಂಧಿಸುವ ಜೀವಚಿತ ಹೂಡುವ ತಾಗಿಸುವ . . . ಭೇದಿಸುವ ಸಮ ಜಾಪಳವ ನುಡಿವ ಕವಿ ಯಾರ್ಕ್ಕ (ಶಾವ್ಯಾಸ. ೧೦-೬೪) ; ದಂಡಿತಿರವ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕಗರ್ಗಳಿಯಿಂದೆ ತಾಗಿಸಿ ಜೋದರ ತಲೆಯ ನಾಗಸೆರಾಗಿ ಸಾಗಿಸಿದನು (ಪಜಿಪಚ. ೪೪-೬). ೨. ಮುಟ್ಟಿಸು; ತಲುಪಿಸು: ಜೊರಿಗೆ ನೀರು ತಾಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಬೌಕಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಆಮಾಶಾ. ೧೦೦) ; ನಾಗವಚಮಿಯಾ ದಿನ . . . ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನಾಗಿ, ರಂಗದಲ್ಲೇ ಆವನನ್ನು ಹೋಗಿ ಅಪ್ಪಿ, ಏದು ರೂಪಾಯಿಯ ಬಹುಮಾನ ತಾಗಿಸಿದ್ದನು (ಕಥಗ. ೪೪). ೩. ನೇರಿಸು; ಕೂಡಿಸು: ಜಡಜಜವನೆಗಡಾದಾಡಿ ಮನವನಾವ ತಾಗಿಸತ (ಭುಪಡೆ. ೪೭-೦).

[ತಾಕು$_1$ (<ತಾಂಕ್ಯು) + -ಇಸು$_3$]

ತಾಕೀಜು 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀತಿ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀತು, ತಾಕಿತಿ, ತಾಕಿತ್ತು, ತಾಕೀಜು, ತಾಕೀತಿ, ತಾಕೀದ್, ತಾಕೀದಿ, ತಾಕೀದು (ನಾ). ೧. (ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ) ಎಚ್ಚರಿಕೆ ; ಕಟ್ಟಪ್ಪಣೆ ; ಸೂಚನೆ: ಬಾಗಿಲೂಳಿಗರಿಂಗೆ ತಾಕೀತಾಗಿ ಬಂತಾ ಸುತಿಗೆ ಲಿಂಗವೀಗ ಕಟ್ಟಿದ ದಿವಸದಿಂದೊರ್ವರನು ಬಿಡದಂತೆ (ಬಿಜ್ಜಪ್ಪ. ೯-೩೭) ; ಮನೆ ಹೊರ ಅಂಗಣದ ಹೂವ ಮುಟ್ಟುಬೇಡಿ ಎಂದು ತಾಕೀತು ಮಾಡಿದ (ಗಿರಿಬಾ. ೬೫) ; 'ಮಾಸ್ಟರರು' ಎಲ್ಲಾ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಚಡಿಂಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ತರಲಿಕ್ಕೆ 'ತಾಕೀತು' ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಥಾ. ೨೩) : ಇವಳನ್ನು ಬಟ್ಟು ನೀನು ಕದಲಬೇಡ ಎಂದು ತಾಕೀತು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಳು (ಎಚಚೆ. ೧೩೬). ತಾಕಿತಿ : ೧. ತಳವಾರ ಚೆಂಗಳೆ ಸಹ ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ ದಯಮಾಡಿ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನಾ (ಮ್ಯಆ. ೦೯೪೯, ೭-೨೫ : ೧೭೨); ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ ಯಾ ನಿರೂಪವಂನ್ನು ಶಾಸಿಪಾಗರ ಕಡಿತಕ್ಕೆ ಬರಸಿ (ಮ್ಯಆ. ೦೯೫೦, ೪೪-೮ : ೧೭೭). ತಾಕೀತ್ತು : ೧. ಅಮಲುದಾರ್ರು ಹರಕತ್ತು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ದಿವಾನ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ತಾಕೀತ್ತುಗೆದರು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೆಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಎಳ. VII (S), ಶಕ್ಸ. ೧೭-೯ ; ೧೪೧) ; ಶ್ಯಾವರಾಯ ತನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ತಾಕೀತ್ತು ಮಾಡಿದ (ದೀಚಿಪ. II, ೧೦). ತಾಕೀದು: ೧. ಮತ್ತ ಕಳ್ಳರು ಕಾಕರು ಆಗಬಾರದಂತ ತಾಕೀಜು ಬ್ಯಾರ ಮಾಡ್ಯಾರ ನಾಯಕರು (ಅಸಾಶಾ. ೨೪). ತಾಕೀತಿ : ೧. ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆಯೆಂಬು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನಡುಸಿ ಬಾಹುಗೆ ತ್ಯಾಕಿತ್ತಿ ಮಾಡುವದು (ಎಳ. IX (S), ಕಂಗಳೂ. ೦೩೦-೫ : 1700); ತಾಕೀತಿಯನ್ನು ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟು ಸರಾಗವಾಗಿ ನಡುಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದು (ಮ್ಯಆ. ೦೯೫೦, ೦೬-೨೦: 1762); ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ತಾಕೀತಿಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿಕೊಂಡು (ಪ್ರದರ. ೬೪). ೨. ಅಧಿಕಾರಿಗಿಗೆ ಸೆರ್ಜಾರದಿಂದ ಬಂದ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ : ಆ ಗ್ರಾಮಗಳ ನಿರ್ಬಂಧವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಹಾಗೆ ತಾಕೀತಿ ಕಾಗದವ ಬರ್ಸಿ ಕಳುಹಬೇಕೆಂದು ಬರೆಸಿ (ಮ್ಯಆ. ೦೯೪೪, ೩೩-೬; ಸಂ. 1640). ತಾಕೀದ್ : ೧. ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಗಳಾದ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಂತೆ ತಾಕೀದ್ ಮಾಡುವದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪ ಬಿಠಿಳ). ತಾಕೀದಿ : ೧. ಯಾವ ಕಡೆಲಾದರೂ ಯಾ ಕಳವು ಹಿಡಿದು ಹವ್ಯದು ಮಾಡಿರಿಯೆಂದು ರಾಜೇಶ್ರೀಯ ದಗೆಗಳು ತಾಕೀದಿ ಮಾಡಿ ಹೇಳಲಾಗಿ (ಎಳ. XI, ಪೂಳಕಾ. ೨೪-೯೪; 1665).

ತಾಕೀದು : ೧. ಹುಷಾರಿಯಿಂದ ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಆ ಆಳಿಗೆ ತಾಕೀದುಮಾಡಿ ಕೊನ್ಬೇರಯ್ಯರು ಕಳಿತುಕೊಂಡರು (ಅನಂತ. ೬) ; ಆದರೆ ಆ ದೀವ (ನಂದಾದೀಪ) ಹೋದದ್ದುಂಟಾದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆ ಹೊಡಿಸೇನೆಂದು ಕರುಬನಿಗೆ ತಾಕೀದು ಮಾಡಿ (ಮುಂಜಲಿ. ೫-೦೬೫); ಮಂಸಪಿಯು ಅದರ ಮೇಲಿಂದುದು ತಾಕೀದು ಬರೆದು ವಿಮರ್ಶಾಧಿಕಾರಿಯ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಚಾಗ್ಗೇವಿ. ೧೯೩). ೨. ಮೂರು ಸಾರೆ ದುಡವಾಗಿತ್ತು. ಹುಸುಮು ತಾಕೀದಿಗಳಂತು ವಾರಕ್ಕೊಂದಾದರೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಸ್ಕೂಲಿಂ. ೬೦). [←ಮರಾ. ತಾಕೀತ್, ತಾಕೀದ್ ; ಆರ. ಹಿಂ. ತಾಕೀದ್]

ತಾಕೀದ್ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀದಿ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀದು 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕು$_1$ 'ತಾಂಕು$_1$' ನೋ.

ತಾಕು$_2$ 'ತಾಂಕು$_2$' ನೋ.

ತಾಕುಬೀಳಕ (ನಾ). ಆಷಂಕಾರ ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಮಾತ್ಸರ್ಯ(?): ತರುವಾಯ ಚಿತ್ರಶಕ್ಲೆ ನೀಲಯ್ಯನೆಂಬ ಗಾವುಡ ಗೌಡನು, ತಾಕುಮೇಕಿನಿಂದ ಹೆಮ್ಮೆ ಮಾತನಾಡಲಾಗಿ (ಚಕ್ರವಾ. ೧೯).

[ತಾಕು$_1$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ಮೇಕು$_1$]

ತಾಕೋಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತಗಚೆ, ತಾಕೋಟೆ (ಪ್ಯಾಕಿಗ. ೪೮-೧೦೯೩). [?]

ತಾಖತ್ತು 'ತಾಕತ್ತು' ನೋ.

ತಾಖತ್ತು 'ತಾಕತ್ತು' ನೋ.

ತಾಗರಟೆ 'ತಾಗರತ್ತೆ' ನೋ.

ತಾಗರತಿ ' ತಾಗರತ್ತೆ ' ನೋ.

ತಾಗರತ್ತೆ, ತಾಗರಟೆ, ತಾಗರತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತಾಗರತ್ತ ಆ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸಾಲ ಆಜ್ಞೆ-ತಾಕರಂ (ಎಳ. VII,ಶಿಕಾರಿ. ೮೫-೦೨; ೮೯೦). **ತಾಗರಟೆ** : ತಾಗರಟೆಯ ಪೂರೊಡೆಯ ಅರಸುಮಯ್ಯನ ಮಗಂ (ಎಳ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೫೭-೨೦ ; ೧೦೭೨). **ತಾಗರತಿ** : ಕಯ್ಯೊಗೆ ವಡೆಯ ಬೆಳ್ಳಕ್ಲರ ದಸವರ್ಮ್ಮ ಗಾಯಿಗ ತಾಗರತಿಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸುವರ್ಣ್ಣದಸಮಂಜಿಟ್ಟು (ಎಳ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೭೦-೧೦ ;೯೬1). 'ತಗರ್ತಿ' ಪರಾ. [?]

ತಾಗಸು 'ತಾಕಸು' ನೋ.

ತಾಗು$_1$ 'ತಾಂಕು$_1$' ನೋ.

ತಾಗು$_2$ (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ ; ಹಾರು ; ನೆಗೆದು ಆಚೆಗೆ ಹೋಗು : (ಕ).

[ದೇ.ಪ ತಮು. ಮಲ. ತಾವು]

ತಾಗು$_3$ 'ತಾಂಕು$_3$' ನೋ.

ತಾಗುದಿ (ನಾ). ಆಡಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ; ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗ: (ಕ).

[?]

ತಾಗುಥಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ತಾಗುವ ಸೈನ್ಯ ; ಎದುರಿಸುವ ಸೈನ್ಯ : ಆಗಲೀ ವೈಷ್ಣವಕೆ ನಮ್ಮಯ ತಾಗುಥಟ್ಟನ ರಕ್ಷೆ (ಕುಚ್ಯಾಕ. ೦೪-೦೦) ; ತಾಗಿ ಮುಱಿದನೆ ಭೂಮನೀ ಮೇಲ್ಗೊಗಿನಾಹವವೇನು ರಾಯನ ತಾಗುಥಟ್ಟಿಗಾಯಾ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೨೦).

[ತಾಗು$_3$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ಥಟ್ಟು$_2$]

ತಾಗುಥಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿತನ (?) : ತಾಗುಥಟ್ಟಿನ ಬಱಿಯ ಮಾತಿನ ಯೋಗಿಗಳ್ (ವಿಜಾಗ. ೩-೬೦೭); ತೊಗಲೇಕಿನ್ನುಳಿದ ಮತ್ಕರ ತಾಗುಥಟ್ಟಿನ ಸುಖಿಗಳನು (ವಿಜಾಗ. ೪-೦೫೩೪). [ತಾಗು$_3$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ಥಟ್ಟು$_2$?]

ತಾಗುದಾಣ (ನಾ). ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ : ಅಂಬರವ ತಾಗುತ ತರ್ಪಣ ತರಣಿಯ ಕುದುರೆಗಳಂಗಾಗಿಹುದರಿ ತಾಗುದಾ[ಣಾಂ. ತಾ]ಣ (ಕುಚಾಸಂ. ೪-೦೩).

[ತಾಗು$_3$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ತಾಣ]

ತಾಗುವಾಯ್ (ನಾ). (ಮುಂಬಱಣಿಯ) ಕೈ ಕೈ ಯುದ್ದ : ಚತುರಂಗ ಸೇನಾಸಮೇತಂ ತಾಗಿ ತಾಗುವಾಯೊಳಾ ಬಳಂಗಳುಂ . . . ಮಣ್ಣುಲ್ಲಿಯಾಗೆ (ಪೆಮಿಪು. ೧೨-೬೬ ಪ). [ತಾಗು$_3$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ವಾಯ್$_1$]

ತಾಚೆ 'ಚಾಚೆ' ನೋ.

ತಾಚ್ಚ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀವುರುಷ ತಾಚ್ಚನ್ (ಎಳ. ೪(೩), ಕಾರಿಂಗ್. ೮೬-೦೬ ; ಸು. ೫೭೦). [?]

ತಾಜ 'ತಾಜಾ' ನೋ.

ತಾಜಾ, ತಾಜ (ಗು). ೧. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸದಾದ ; ಈಗತಾನೆ ಮಾಡಿದ್ದು-ನಡೆದದ್ದು : ವೈಸೂರಿನಿಕ ಒಡೆಯನೆನ್ನ ನಾಕ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆಂದೂ ನಮಗೆ ತಾಜಾ ವರ್ತಮಾನವು ಬಂದಿದೆ (ಕ್ರೀಚಾಹು. ೦೩೦) ; ಮಂಸಾಲೆಗಳ್ಳಿದ ತಾಜಾ, ಸಾದಾ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪ ಆಹಾರವನ್ನೇ ಸೇವಿಸಬೇಕು (ಬ್ರಹ್ಮಚೆ. ೦೩೯). ೨. ಸೌಗಸಾದ; ರುಚಿಕರವಾದ: ಅಡಿಗೆಮನೆಯ ತುಂಬ ಕಾಫಿ, ತಾಜಾ ಬನ್ನುಮ್ಮು, ತಿಂಡಿಯ ವಾಸನೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಉಜಾಕ್ಕ. ೯). **ತಾಜ** : ೧. ಸಿಂಧುಮಥನದಲ್ಲು ದಿವಿದೀ ಕುದುರೆ ತಾಜ ಬೆಳ್ಳೆಂದನೆಲು (ಹರಿಗಂ. ೩-೨೦). (ನಾ). ೩. ಸೊಗಸಾದುದು: ಹುಂಗ್ಲಿದ ಬಾಳ್ವೆಯೆ ಬಲು ತಾಜ (ಕವಿಸಾಹ. ೮-೨).

ತಾಜಾ ಮಾಡು = ಉಜ್ಜಿಸು ; ಪುಸಲಾಯಿಸು: ಈ ದಬೇದಾರನ್ನೇ ತಾಜಾಮಾಡಿ ಮಡಕ್ಕೋಬೇಕು (ಕರಾಸು. ೨೫) : ಬಹಳ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಕಾಣುವಂತೆ ತಾಜಾಮಾಡಿ ಹ್ಯಾಗೋ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಬಿಡುವಳು (ಸುಂದರಿ. ೯೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಜಾ]

ತಾಜಾಕಲಂ, ತಾಜಾಕಲಮು (ನಾ). ಹೊಸವಿಷಯ; ಬಳಕೆ ಬರೆದುದು; "ಬರೆದವನು ಸಹಿ ಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ ಕಾಗದ ಪತ್ರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಸೇರಿಸಿದ ಪ್ರಕರಣ" (Post-script. ಇಂಕಿ.). : ಕೆಳಗೆ 'ತಾಜಾಕಲಂ' ಎಂದು ಸುಂದರಮ್ಮನ ಪರವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಾಕ್ಯವಿತ್ತು (ಬಪಕೊ. ೨೨೮) ; ರಾಬರ್ಟ್‌ಅಬಕ್ಕುಬಿಸ್ಮೆ ತಾಜಾಕಲಂ (ರಾಹೀಂಪ್ರ. ೫೪). **ತಾಜಾಕಲಮು** : ತಾಜಾಕಲಮು ಹಾಕಿ ಚಾಡಿಸ್ಸನು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರಿಸಿದ್ದನು (ಪ್ರಥಪ್ರ. ೭೬). [ತಾಜಾ + ಕಲಂ$_3$]

ತಾಜಾಕಲಮು 'ತಾಜಾಕಲಂ' ನೋ.

ತಾಜಾಮಾಲು (ನಾ). ಹೊಚ್ಚಹೊಸದಾದ ಮಾಲು,– ವಸ್ತು : ಹಿಂ ಹತ್ತಿ ಗಂಟ್ಲುದೊಳಗೆ ಚರಕ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲದಾಗ ತಾಜಾಮಾಲೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವು (ಪುಬಂಪ್ರಾ. ೭೭). [ತಾಜಾ + ಮಾಲು$_4$]

ತಾಜಾಸನದು, ತಾಜಾಸನ್ನದು (ನಾ). ಹೊಸ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ,–ಶಾಸನ : ವರುಷಂಪ್ರತಿಯಲ್ಲೂ ತಾಜಾಸನದಿನ ಉಜುರಮಾಡದೆ ಈ ಸನದಿನ ನಕಲ ಲಿಖಿಕ್ಕೆ ಬರಿಸಿ ಆಸಲಸನದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವದು (ಪ್ರಾಳಿ. ೧೯೫, ೧೪-೪೦ ; ೧೪೨). **ತಾಜಾಸನ್ನದು** : ಹರಸಾಲು ತಾಜಾಸನ್ನದು ಉಜುರು ಯಿದೆ . . . ಸಬ್ರೀ ದೇವಪ್ಪಾನಗಳು ಬ್ರಾಂಜರ ಉಪದೇವನಕೆ ನಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬರುವದು (ಎಳ. VI, ಕೊಷ್ಟ. ೪೯-೪೦ ; ೧೮೬).

[ತಾಜಾ + ಸನದು]

ತಾಜಾಸನ್ನದು 'ತಾಜಾಸನದು' ನೋ.

ತಾಜೆಕ್ (ನಾ). ಇರಾನದೇಶದ ಒಂದು ಗುಂಪು ಮತ್ತು ಆ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು : ಅಬಮಂಡಲವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬಂದಿದ್ದ ತಾಜೆಕ್(ಅರಬ್)ರನ್ನು ಬಗ್ಗುಬಡಿದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು (ಕಾರಾಕ. ೯೦). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಾಜಕ್]

ತಾಜೀಂ, ತವಜ್ಜೀಂ, ತಾಜೀಮು (ನಾ). ಗೌರವ; ಸನ್ಮಾನ; ಆದರಣೆ; ವಿನಯೋಪಚಾರ: ಬಿಟ್ಟುಗೊಟ್ಟ ತಾಜೀಂ ತವಜ್ಜೀಂ ಪ್ರತಿಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ (ಹಾಮಖ. ೧೫೬). **ತವಜ್ಜೀಂ**: ಪಾಂಡವರಾಳ್ದಿರ್ದ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಆರೋಹಣ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನಿಗೂ ತಾಜೀಂ, ತವಜ್ಜೀಂ. ಪ್ರತಿಸಲಾಂ ಮಾಡ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ (ಮಂತ್ರಾಲಂ. I, ೧೪೪). **ತಾಜೀಮು** : ಕರಾಚೂರಿ ನಂಜರಾಜ್ಯಯ್ಯ ಅರಕಿನವರು ತಾಜೀಮು ಸಹಾ ಕೊಟ್ಟು ಬಹು ಸನ್ಮಾನ ಮಾಡಿದರು (ಹೈದ. ೧೦೧).

[←ಮರಾ. ತಾಜೀಮ್ ; ಅರ. ತಅರಿಝೀಮ್]

ತಾಜೀಮು 'ತಾಜೀಂ' ನೋ.

ತಾಟಂಕ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ; ಓಲೆ: ಕೋಟೀರ ರತ್ನಾಂಶು ಶಿಖಾಕಿಮ್ಮಿಾರತೆಯ್ದಜವಜವನಾಂದೋಲ ತಾಟಂಕಾನಿಲದ ಶಕೀ ಸಂಯು ಕ್ಕಂ (ಜಗಪ. ೧೩-೭೬) ; ತಾಟಂಕಗಳ್ಳಯೋಲಸ್ಥಲಮನಲೆಯೆ (ಅಧ್ಯಪ. ೮-೦೫) ; ಸಿಗುಚಿ ಕೆಳ್ ತಾಟಂಕ ಸೂಡಿದ ತಪ ಕಿವಿಗೊಳಸ ಕೋಡಿ ಬೀಳ್ವಂತೆ ತುಂಬಿಸುವೆನು (ಭೋಜಕ. ೬-೨); ನೀಸಲತ್ತಿಯ ನುಜ್ಜಲಮಾದ ರತ್ನತಾಟಂಕದೆ ಸರ್ವಕುಂಡಾಂದಿನಿವ್ಯಾಪ್ತ (ಅಮರಾ. ೧೧). 'ಕರ್ಣತಾಟಂಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಾಟಕೆ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು ; ಧೂರ್ತ ; ಕಪಟಿ : ಹಸುಮಗು ನೋಡಿದರೆ ತಾಟಕನವ (ಕಪಿಲ. ೪೦-೬) ; ಆಟವಾಟಗಳಿಗೆ ತಾಟಕಾರ್ಭಕರಿಂಗಳಿ ವೀಟಿನಿಂ ಪೋಗದಲೆ ಚೋಟು ಕೆಲಸಗಳ ತಂದಿರರಿ ಮಾಡುತಲಿ ಚಿಂದರೊಳಗಿರುಹಿಸನು (ಹರಿಚ. ೧೦೩) ; ತಾಟಕ ತಲೆ ಹತ್ತಲ್ಲಿಲ್ಲ, ನಾಯಿಗೆ ಮದುವೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾಪ). [ಸಂ.]

ತಾಟಕಿ, ತಾಟಿಕೆ, ತ್ರಾಟಿಕೆ, ತ್ರಾಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ರಾವಣನಿಂದ ಹತಳಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ : ತುಂಗಭುಜಬಲಸಹಿತಮದಮತಂಗಕಂಠೀರವನು ರಾವನ ಭಗದಲಿ ತಾಟಕಿಯ ಗೆದಿಕೊಸಿದನು ಜಯವಧುವ (ತೋಡಿ. ೦-೦೦ ಸೂಚನೆ) : ತಾಟಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಯಸೊರಗಿ ಮಾನಿಷಿಯಳ್ಳವನು ಕಳೆದು . . . ರಾಘವಂ ಬಂದನು (ಕೃಮಿಭಾ. ೧೪-೨). ೨. (ಆಲಂ) ಗೆಯ್ಯೊಳಿ; ತಾಟಿಗಿತ್ತಿ ; ಜಗಳಗಂಟಿ ; ಧೂರ್ತೆ : ಕರಗಮುಮಂ ಪೊಱಮಂ ತಾನಿರದಿಂದಗರ್ವಿಗೆಂದು ನಲೆ ತಾಟಕಿಯರ್ (ಸಮಯ:ಪ್ರ-೧೧೦); ಈಗಿನ ಕಾಲದ ತಾಟಕಿಯರು. ಇವರ ಮುಖಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯೆ ಬೇರೆ (ಮಾಹಾಗ.೬). **ತಾಟಕೆ** : ೨. ಕೊಂಬಿಲ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿಶಾಲಾಕ್ಷಿತಿ ಫಲಿಯಿಸಿ ನಿಲೆ ಕಳ್ಳಯವಳೆ ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕೆಯಳ್ಳಂ (ಕಿಷ್ಕಿಂಕಾಪ್ರ. ೦೦-೩೬). **ತ್ರಾಟಿಕೆ** : ೨. ಒಬ್ಬ ತ್ರಾಟಿಕೆಯ ಹಾಗೆ (ಇತಿಪ್ರ. ೧೪). **ತ್ರಾಟಿಕೆ** : ೨. ಅವಳು ನನಗೆ ತ್ರಾಟಿಕೆಯಂತೆ ಉಪದ್ರವ ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ (ಭೋಪಿಂಪ್ರ. ೧೫).

[<ಸಂ. ತಾಟಕಾ]

ತಾಟಕೆತನ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟತನ ; ತಾಟಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವ : ತೆಱನಂ ಕಾಣದ ತಾಣ ತಾಟಕೆತನಂ ತಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಲ್ಲಿ ಕವಟಿಗಳ್]ಮಾಟ್ಟರಿವರ್ಲ್ಲಿ . . . ರರ್ದೊಡೆ ಹಾನಿಯ್ಕೆ (ಸೋಡಿಚ. ೫೫). [ತಾಟಕೆ + – ತನ]

ತಾಟಕೆ (ನಾ). ೧. ರಾವಣನಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ ; ತಾಟಕಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಬಜಾರಿ ; ಜಗಳಗೆಂಟಿ : ಕೊಂಬಿಲ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿಶೋದಾಕ್ಷಿತಿ ಫಲಿಯಿಸಿ ನಿಲೆ ಕಳ್ಳಯವಳೆ ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕೆಯಳ್ಳಂ (ಕಿಷ್ಕಿಂಕಾಪ್ರ. ೦೦-೩೬) ; ತಾಟಕೆಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುವ ಧೂಮಿನಿ (ದಶಕು. ೦೨-೮೪).

[ಸಂ. ತಾಟಕಾ]

ತಾಟಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟಿ ; ಬಜಾರಿ ; "ಬೈಗಳಿದ ಹೆಂಗಳು ; ಗಯ್ಯೊಳಿ, ಚೆಂಡಿ" (Shirw: ಇಂಕಿ.) ; ನಮ್ಮ ವ್ಯತಂಗೆಡಿಸಿದೀ ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಗಿತ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ದಂ ಮಾಡಿಸದೊಡೆ ನಾವೇತಱವರು (ಸಮ್ಯಾಗಿ. ೪-೮೮) ; ತಾಟಗಿತ್ತಿಯು ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಕಜ್ಜಿಯ ಕಾಟವಕೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೫೪) ; ದುಡಿಸಿ ಕೇಳಿಯಾ ತಾಟಗಿತ್ತಿಯನು (ಸಾಕಂಗ. ೦೯) ; ತಾಟಗಿತ್ತಿಯು ಹೋಗಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ . . . ನಸ್ಸನ್ನು ಹಂಗಿಸಿ ನಕ್ಕಳು (ಭೋಪಿಂಪ್ರ. ೫೦) ; ಆ ತಾಟಗಿತ್ತಿಯ ರಂಪಗಳೇ ಇವೆಲ್ಲ (ಭಾಚೀಮು. ೦೩).

[<ತಾಟಕಿ]

ತಾಟಗಿತ್ತಿತನ (ನಾ). ಗಯ್ಯಾಳಿಯ ಸ್ವಭಾವ.— ನಡೆವಳಿಕೆ : (ಳ).

[ತಾಟಗಿತ್ತಿ + – ತನ]

ತಾಟಡಿಕೆ (ನಾ). ತಾಟಾಡಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಆಡಕೆ (?): ಧರೆ ಗಭಂಗಳನೆಸಗಿದು ತಾಟಡಿಕೆಯಂದಾದಲೆಯುವಂ ಸಂಕಮಾರನು (ಹರಿಪು. ೬೮-೦೬). [ತಾಟ್ಟು (<ತಾಂಟು) + ಅಡಿಕೆ (<ಆಡಕೆ)]

ತಾಟತೊಟಕೆ (ನಾ). ನಟನೆ ; ಸೋಗು ; ತೋರಿಕೆ (?) : ಕೋಟಿಗಾದರು ಕೆಳು ಅವರೋಡ್ಡಿಗಾದರೂ ಕೋಟಲೆಯೊರದೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲ ತಾಟತೊಟಕೆ ಮಾಡಿ ಅವರಂತೆ ನುಡಿದು ಭವ ದಾಟಲೆಕೋ (ವಿದಾಳ್ಕ, ೪೮-೦೧).

[?]

ತಾಟಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಹರಿಯುವ ನೀರಿಗೆ ಬೀಳದೆ) ದಡದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವುದು ; ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವುದು. ೨. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದಿರುವಿಕೆ ; ತಟಸ್ಥವಾಗಿರುವುದು ; ಉದಾಸೀನತೆ ; ಉಪೇಕ್ಷೆ : ಆಸ್ಪದುನು ಕುಂದಿಸದ ತಾಟಸ್ಥ್ಯನೊಂದು ನಷ್ಟ ಲಾಭಂಗಳಲಿ ಲಭಿಂ ಹಾಸ್ಯ ನದುವೊಂದು ಸ್ವಸ್ಥಿಗಾವಶ್ಯಕವೊ (ಮುಂಕಳ. ೬೨೬). [ಸಂ.]

ತಾಟಾಟ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪ ; ತೊಂದರೆ. ೨. ಕಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುವಿಕೆ : (ಳ). [<ತಾಟಾಡು]

ತಾಟಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಕಲಾಡಿಸು: ದಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಸು : ಮೀರುಶೈಲಮಂ ದೂಟಾಡಿಸಿತು ರಾಶಿ ತಾರಾಗ್ರಹಂಗಳಂ ತಾಟಾಡಿಸಿತು ಹನುಮನಬ್ಬರಿಕೆ (ಕೃವಿಭಾ. ೦೩-೪೩) ; ಅಡಕೆಯ ಬಾಗಿನ, ಪನೆ ಇಬ್ಬಾಗಿಸಿ, ಬುಡ ದೂಟಾಡಿಸಿ, ತಲೆ ತಾಟಾಡಿಸಿ . . . ಬಾಕ್ಕೆ! ಬಂತ್ಕೆ! (ಳವಿಪ. ೫೮-೫) : ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಆಳರಸರ ತಲೆತಲೆ ತಾಟಾಡಿಸಿ, ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನುಂಗುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಒಡ್ಡಿಳಿ. ೦೦೩). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : (ಳ). [ತಾಟಾಡು + – ಇಸು]

ತಾಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗುಲು ; ಘರ್ಷಿಸು : ಪ್ರಭಂಜನಂ ತೀಡಿದುದು ತೀಡುತ್ತುನ್ನಳ ನೆಳನ ವ್ಯಂಜನೊಳಾ ಬಾಡಿ ತುಪ್ಪುಳೆ ಜುಜುಜುಱಿಸಿದುವು (ಮುನೀಷ. ೬-೬೬) ; ತಂದ ತಂದೆಡೆ ಕೃಷ್ಣನಿರಿಯೊಳ್ ಚಲಿಸುವ ಮಂಡಳಿಕರ ಕಾಲ ಕಡಗ ಪೆಂಡೆಯ ತಾಟಾಡಿ ಸಿಡಿದ ರತ್ನಗಳ ಕೈದಂಡೆಯೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಾಡುವರು (ಭೋಷಿಪ. ೬-೬೧) ; ವರ್ಷತಡೆಯಿಸೆ ವರ್ಷವಳ್ಳ ತಾಟಾಡಿದಂತೆ (ಹಾಗಂರಾ. ೬೩೨-೩). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಹೀಗಾಡಿ ಹಾಗಾಡಿ ಈ ಕಡೆ ಆ ಕಡೆ ತಾಟಾಡಿ ಆ ನಾವೆಯುಂ ಒಂದು ಎಡತಿಟ್ಟಿನ ತಡಿಗೆ ಬಂತು (ಪಟಿಪಾ. ೭೩).

[ತಾಟ್ಟು[1] (<ತಾಂಟು) + ಆಡು[1]]

ತಾಟಾಪೋಟ 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಟ್[1] (ನಾ). ೧. ಚೆರ್ಮ : ರೋಮವೆಂದಡೆ ಕಾಯದ ಕರುಣಾದ ತೃಣ ದಂತಿವ್ಯೆಂದು ತೃಚವೆಂದಡೆ ಬಾಲ್ಯದ ತಾಟುಯಂತಿವ್ಯೆಂದು ಪಾಸಾವೆಂದಡೆ ಕಾಮಿಖಗೆಯಂತಿವ್ಯೆಂದು (ಅಧ್ಯಾತ್ಮ. ೫-೩೬-೦೫). ೨. ಸಿಪ್ಪೆ ; ತೊಗಟೆ: "ವಲ್ಕ, ದುಲ್ಕಂ=ತಾಟ್, ನಾರು" (ಗೀಗಾಕು. ೭೮೩). 'ತೋಟೆ' ಪರಾ.

[← ತೆಲು. ತಾಟ]

ತಾಟ್[2] 'ತಾಳ್ಕೆ' ನೋ.

ತಾಟ್[3] (ನಾ). ಬಿದ್ದೆಯುದ್ದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ನಿಂತುಕೊಂಡು ಪಾದಗಳ ವಾರ್ಷಗಳ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ತಾಟಯಂಬುದು (ಪಡ್ಡಿಳಿ. ೪-೪೯). [?]

ತಾಟಿಕೆ 'ತಾಟಕಿ' ನೋ.

ತಾಟಿತ (ಗು). ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಬಡಿದ : ಜಲಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಧರಾತಳ ಭಾರಮಿದೆತ್ತ (ಆದಿಪು. ೪-೮೪) ; ಜಳಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಮಹೀಪತಿ ಚಕ್ರಧರಂ ತಪಂಬಡಲ್ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೦) ; ದೆಸೆಯಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವೆ ತಾಟಿತ ಮಹಾ ಭೇರೀರವಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೨೨); ಅಪ್ರಮಿತ ಸುರಾಸುರೋರಗವಿಯಚ್ಚರ ರಾಜಕಿರೀಟತಾಟಿತಕ್ರಮಕಮಲದ್ವಯಾನತಮಧುಬ್ರತನೆಯ್ದಿದಂ(ಸುಳುಮಾ. ೪-೫೫) ; ಬಾಜಿಸುವ ಮುರಜಮೆನೆ ತಾಟಿತಕಟಿಸ್ವನಂ ಪೊಣ್ಮೆ (ಜಿಬಪು. ೧೦-೬೧). [ಸಂ.]

ತಾಟಿನುಂಗು (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಮರ : ತಾಟಿನುಂಗು ಮರ, ತಾಳೆಮರ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೩-೨೩೪) ; ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮದರಾಸಿನಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೇರಳವಾಗಿ ತಾಟಿನುಂಗು ಬರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [←ತೆಲು. ತಾಟಿನುಂಗು]

ತಾಟಿಪೋಟಿ 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ 'ತಾಳೆಬೆಲ್ಲ' ನೋ.

ತಾಟಿಮರ 'ತಾಳೆಮರ' ನೋ.

ತಾಟಿಲ್ (ನಾ). ತಾಳೆಗರಿ ಹೊದಿಸಿದ ಗುಡಿಸಲು : ತತ್ಕೀಲಾಲ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದೀಡಿಱಿದು ನಿಲಿಸಿ ತಾಟಿಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿದೆತ್ತಂ ತೂಲಂಬೊಲ್ ಪಾಱಲೂದಿತ್ತು (ನಳಚಂ. ೫೬೦).

[ತಾಟಿ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಇಲ್$_2$./ತೆಲು. ತಾಟಿಲ್ಲು]

ತಾಟಿಸು 'ತಾಂಟಿಸು' ನೋ.

ತಾಟು$_1$ 'ತಾಂಟು' ನೋ.

ತಾಟು$_2$ (ನಾ). ತಟ್ಟೆ; ಗಂಗಾಳ: ಬಟ್ಟಲು ತಾಟುಗಳೆರಡರ ತಿನಿಸನು ತಿಂದಿತು ಬಳಿ ಬಂದು ಕಾಕೆ (ಗಾಥಾಸ. ೨-೬೨) ; ಕಾಣಿಕೆಯೆಂದು ಹಣ ತುಂಬಿದ ತಾಟನ್ನು ಎದುರಿಗಿರಿಸಿದಾಗ (ಶರಚ. ೮೨೮) ; ತಾಟಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಪೂರಿಯನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಹೋದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೧೨೩) ; ತಾಟು – ತಂಬಿಗೆ – ಥಾಲಿಗಳನ್ನು ಅಣಿಮಾಡಿದಳು (ಪ್ರೇಮತ. ೩).

[<ತಟ್ಟೆ./ಮರಾ. ತಾಟ್]

ತಾಟು$_3$ (ನಾ). ಭಾಗ ; ತಾಕು : ಭಟರಾಶಂಣರ ಗಡಿಂ × ತೆಂ × ತೆಂಕ ತಾಟಿನ ಚ × × ಮೂಕೆಱಿಯ ಮೂಡಣ ಬೇಲಿಂ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೪೬-೩೬ : 1436). [<ತಟ್ಟು$_4$]

ತಾಟು$_4$ (ನಾ). ಇಳಿಜಾರಾದ ಚಾವಣಿಯ ಚೌಕಟ್ಟು : ಮಲ್ಲಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಂಚಿನ ತಾಟು ಮಾಡುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೭).

[← ಮರಾ. ತಾಟೀ, ಥಾಟ್]

ತಾಟು$_5$ 'ಥಾಟು' ನೋ.

ತಾಟು$_6$ 'ತಟ್ಟು$_7$' ನೋ.

ತಾಟುಪೋಟು,ತಟವಟ,ತಾಟಾಪೋಟಿ, ತಾಟಿಪೋಟಿ, ತಾಟುಹೋಟು, ತಾಟೊಟು (ನಾ). ಕಪಟ ; ಮೋಸ ; ಮಾಯೆ : ತಾಟುಪೋಟಿನ ಠೌಳಿಮಾತಿನ ಪಾಟಿಮಾಡುವ ಪರಮಪಾತಕರೇಟುಗಾಯಿಗಳರಿವರೆ ಶಿವ ಶರಣರಿಂಗಿತವ (ಶರಲೀ. ೬೦೦-೧೬) **ತಟವಟ** : ಟಕ್ಕುಟವಳಿ ತಟವಟ ವಟಮಟವ ಬಿಟ್ಟು (ಶತಸಾಂ. ೭೦-೫೩); ಮುಂ ತಮ್ಮಬ್ಬೆಯರಂ ತಾಮುಂ ತಟವಟದಿಂದೆ ತಿಂದು ತೇಗಿದ ಕತದಿಂದಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೯೮) ; ಆ ರೈತರಿಗೆ ಸಲುವಂತ ಕೆಲವು ಹಣ ದವಸ ಧಾನ್ಯ ತಟವಟಮಾಡಿ ತಿಂದದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೭) ; ದೇವರ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸುಳ್ಳು ತಟವಟ ನಡೆಯ ಲಾರದು (ಸಂಗ್ಯಾಳ. VI, ೮).'ಅಟಮಟ'ಪರಾ. **ತಾಟಾಪೋಟಿ** : ನಮ್ಮ ದಿನಗಳು, ಚಿತ್ತು ಪತ್ತು ಚಿಂದಿ ಪಂದಿ ತಾಟಾಪೋಟಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿವೆಯಲ್ಲಾ (ನಿಬಂಧ. II, ೦೩೩). **ತಾಟಿಪೋಟಿ** : ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಏನೋನೋ ತಾಟಿಪೋಟಿ ಮಾಡಿದರೆ ನಂಬದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ (ವಿಕಾಸ. ೨೮). **ತಾಟುಹೋಟು** : ತಾಟುಹೋಟಿನ ಹಿರಿಯ ನೀನಲಾ (ವೀಕೃಪು. ೪-೧೨-೩೬). **ತಾಟೊಟು** : ತಾಟೊಟು ತಗರುಬೊಗರು ಟಕ್ಕು ಟೌಳಿಯೆಸ ಗುವ ಕೋಟಲೆ ಸಾಕು (ಗೀತಗೋ. ೨೬-೪೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಟ್ಟೋಟ್ಟು, ತಾಟೋಟ್ಟು; ತೆಲು. ತಾಟೋಟು, ಟಾಟೋಟು, ತಟಮಟ, ತಟವಟ]

ತಾಟುಹೋಟು 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಟೊಟು 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಡ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು. 'ದೇವತಾಡ' ಪರಾ. ೨. ತಾಲವೃಕ್ಷ. ೩. ಹೊಡೆತ ; ಬಡಿತ ; ಏಟು. ೪. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ : "ರವಂ ತಾ[ಪಾಶಾಂ. ತ್ರಾ]ಡಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೬). [ಸಂ.]

ತಾಡಂಕ (ನಾ). = ತಾಟಂಕ. [ಸಂ.]

ತಾಡಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ದೇವದಾಳಿ : "ದೇವದಾಳಿ ತಾಡಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೦). ೨. ಚಾಟಿ ; ಚಬಕ : "ಚಬಕಃ– ತಾಡಕಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೩೨). ೩. ಹೊಡೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ತಾಡಕಾಲು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಭ್ರಮಣದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾರಿ ಎರಡು ಕಾಲ್ಗಳನ್ನು ತಾಡಿಸುವದೂ ಆವುದು ಅದರ ಹೆಸರು ತಾಡಕಾಲು ಎಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೨೯).

[ತಾಡ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ತಾಡಣ (ನಾ). = ತಾಡನ ೨ : ಪಾದತಾಡಣದಿಂ ಮುಖಮಾರುತದಿಂ ಪುಷ್ಪಿಸುವ ಫಲಿಸುವ ತರುಗಳುಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೨-೦೮).

[<ಪ್ರಾ. ತಾಡಣ./ಸಂ. ತಾಡನ]

ತಾಡನ (ನಾ). ತಟ್ಟುವುದು ; ಹೊಡೆಯುವುದು : ಅರಸಂ ಕರತಳ ತಾಡನ ಪುರಸ್ಸರಂ ದೇವ ಬನ್ನಿಮೆಂದೊಲವಿಂದೊಡ್ಡಿರೆ ಕೈಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೬); ಮಹಾಬಂಧದಲ್ಲಿರ್ದ ಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಸುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಮವಾದ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆ ತಾಡನಂ ಮಾಡೂದು (ಶಿವಪ್ರ. ೫-೧೦); ದುಂಬಿಯೆ . . . ನಿನ್ನ ತಾಡನಗಳನಾನುವ ಹೂವಿವೆ ಬೇರೆಡೆ ಸಾರವುಗಳನು (ಇಂಜಾಪ. ೧೬೮-೨೯). [ಸಂ.]

ತಾಡನಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟು ; ಬಡಿ : ಕಲೆಯ ತಾಣಗಳ ತುಡುಕಿ ತಾಡನಗೈದು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸಿ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೪೫). [ತಾಡನ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಾಡನಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ) ಚಬಕ ; ಚಾವಟಿ. [ಸಂ. ತಾಡನೀ]

ತಾಡನೆ (ನಾ). ತಟ್ಟುವುದು. 'ತಾಡನೆಗೈ' ಪರಾ. [ಸಂ. ತಾಡನ]

ತಾಡನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). = ತಾಡನಗೈ : ತೊಳವ ಕಂಕಣದ ಕೈಯಿಂದ ಘಲಿರೆನಿಸುತ ಬೆನ್ನ ನಸು ತಾಡನೆಗೈವ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೨೪).

[ತಾಡನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಾಡಪತ್ರ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದ ಎಲೆ ; ತಾಳೆಗರಿ : ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲ ದಿಂದಲೂ ಇರತಕ್ಕಂಥ ತಾಮ್ರಪತ್ರ . . . ತಾಡಪತ್ರ ಹಾಗೂ ಇತರ ದಾನಪತ್ರಗಳ ಮೇಲಿಂದಲೂ (ಗುರುದ. ೪೦); ನಿನ್ನ ಚರ್ಮವೆ ತಾಡಪತ್ರವು ನಿನ್ನ ಅಸ್ಥಿಯೆ ಕಂಠಪತ್ರವು (ಕರುಶ್ರಾ. ೮೬-೧). [ತಾಡ + ಪತ್ರ]

ತಾಡಪತ್ರಿ (ನಾ). ನೀರಿಳಿಯದಂತೆ ಟಾರು ಬಳಿದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆ; ಟಾರ್ಪಾಲು: ಬಾಲ್ಕನಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದ್ದ ತಾಡಪತ್ರಿಯ ಪರದೆ . . . ಪಟಪಟನೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು(ಪಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧). [←ಮರಾ.ತಾಡಪತ್ರೀ]

ತಾಡವನ (ನಾ). ತಾಲವೃಕ್ಷಗಳ ಗುಂಪು ; ತಾಳೆಮರಗಳ ಕಾಡು : ಇಲ್ಲಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ತಾಡವನವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ತಾಡದ ಹಣ್ಣುಗಳೂ, ಬೇರೆ ರುಚಿಕರ ಫಲಗಳೂ ಬಹಳ ಆಗುವುವು (ಭಾಮೃತ. ೩೦೭). [ತಾಡ + ವನ]

ತಾಡವಾಲೆ 'ತಾಡವೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಡವೋಲೆ, ತಾಡವಾಲೆ, ತಾಡೋಲೆ (ನಾ). (ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ತಾಳೆಯ ಮರದ ಗರಿ–ಎಲೆ : ಅವರು ಕೀರ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ತಾಡವೋಲೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರಕ್ತಗೊತ. ೨೩) ; ಹಳೆಯ ತಾಡವೋಲೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕೈಬಿಡಿಹದ ವುಸ್ತಕಗಳು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಙ್ಮಯ ಸಾವಯಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ (ಮೂಡಣ. ೩ ಮುಖ್ಯಪ್ರ.). **ತಾಡವಾಲೆ** : ಅದರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಾಡವಾಲೆಯ ವುಸ್ತಕವು ಉಟ್ಟಿ ಇಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಾಧವ. I, ೧೩) ; ಅದರ ಚರಿತ್ರೆ, ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ವಿಂಚಯನಕ್ಕಾಗಿ ಹಳೆಯ ತಾಡವಾಲೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅರಿಬಾದಬೇಕಾಯಿತು (ಜುಷ್ಟಲ. III ಮುಖ್ಯಪ್ರ.). **ತಾಡೋಲೆ** : ಧರೆಯ ತಾಡೋಲೆಯ ಮರಗಳ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ಹರಿಯುವ ನೀರ ಮಸಿಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೬-೪೫) ; ಅವನು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಒಗೆದು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ ತಾಡೋಲೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸತ್ಯಾರ ಹೆಚ್ಚಿಪದ್ದಾಗಿತ್ತು (ಕಂಬಹು. ೭೮) ; ತಾಡೋಲೆಗಳ ರಾಶಿಯು ಈ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ದೊರೆಯುವುದು (ಕಕ್ಷಾ. ೦೮೨).

[ತಾಡ + ಓಲೆ]

ತಾಡಾಸನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಾಸನ : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು ಅಷ್ಟ ವಿನ್ಯಾಸಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೭೩. ತಾಡಾಸನ . . . ೭೯. ಭೈರವಾಸನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೆಕೆವಿನ (ಧಾರಸಿ. ೦೩೭).

[ತಾಡ್ಯ + ಆಸನ]

ತಾಡಿ 'ತಾಳ್ಯೆ' ನೋ.

ತಾಡಿತವಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಅಕ್ಷ : – ತಾಡಿತವಡೆ, ಚಿಂಡುಗ, ದೇವನಾಸಿವೆ " (ಬಿಷ್ಠಿ. ೦). [?]

ತಾಡಿತ (ಗು). ೧. ಹೊಡೆದ ; ಬಡಿದ : ಉತ್ಕುಷ್ಟ ಭೂಪಾಲ ಭುಜಂಗ ತಾಡಿತ ಹಟಧ್ವಂಚಾರವಾಮಿಷ್ಟ ತಾಧಿಕಸೌಭಾಗ್ಯಮವದೇಂ ಬಿಡಂಗ ಮರ್ದಯದೋ ಗಾಣಕ್ಕಸೌಧೋತ್ಸವ (ಅಂದ್ರ ಪು. ೦-೦೭೪) ; ಉದ್ಭಟ ಹೊಕ್ಕಳಿತಿಯಂತೆ ತಾಡಿತ ಜ್ಯಾಲತೆಯೊಂದು ಶಂಕ್ಕತಿ ವಿಜೃಂಭಿಸಿ (ಶಾಖಕ. ೬-೬೬). (ನಾ). ೨. (ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ) ಒಂದು ವರಸೆ (?) : ಹೊಡೆತ ತಾಡಿತವು ಸಂಧಿತವು ಸಹ ಇವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಂಬುಗಳ ಯುದ್ಧದ ಭೇದಗಳು (ಶಾಗಂಧಿ. ೨೬೮-೩). [ಸಂ.]

ತಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಬಾರಿಸು : ಕಂಬಿಂಗಳಂ ಪೂರಿಸಿಯುಂ ಭೇರಿಯಂ ತಾಡಿಸಿಯುಮೇಗಿಯ್ದುಂ ಪೊಸವಂಡದಿರೆ (ಜಂಪಪು. ೦೩-೭೭೩) ; ಕುಲಿಶದಿಂ ತಾಡಿಸದ ಗಿರಿಯಂತುಟಾದಂ (ವೀಪ್ರಪು. ೩-೨೦-೦೦) ; ತಾಡಿಸುವ ಬಹು ವಿಧದ ವಾದ್ಯದ ಜೋಡಣೆಯ ಮಂಗಳಕ್ಕೆ ಮೀಜಿಯಲು (ನಿಘಾಗ. ೦೦-೫೩-೨೦) ; ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿ ಕೇಳದಿರಲು ಗದ್ದಿಸಿ ತೆರೆಗಳ್ಳಂದ ತಾಡಿಸು ವಂತೆ ಗುದ್ದಿತ್ತು ಜಲನಿಧಿ ತಟವ (ಮೋಹಕ. ೩-೮) ; ಗುಲಾಮಳಂತೆ ಕಂದು ತಾಡಿಸುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು (ಪ್ರಗೊಂ. ೦೫೬).

[ತಾಡನ + ಇಸು]

ತಾಡು (ನಾ). ಹಗ್ಗ. [←ತೆಲು. ತಾಡು, ತ್ರಾಡು]

ತಾಡೆ$_1$ 'ತಾಳ್ಯೆ' ನೋ.

ತಾಡೆ$_2$ (ನಾ). ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : ಉಳಿದ ಮಾವು, ಸಂಪಿಗೆಗಳ 'ತಾಡೆ'ಗೆ ಇದು ಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಸೌಂದರ್ಯಮಾನದಿಂದ (ಶುಷ್ಕ.ಮುಖ. ೩೩).

[← ಪಾರ. ಮುಠಾ. ತಾಡಾ]

ತಾಡೋಲೆ 'ತಾಡವೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಣ, ಟಾಣ, ಠಾಣ, ಠಾಣ್ಯಾ, ಠಾಣೆ, ಠಾನೆ, ತಾನೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ; ಬೀಡು ; ಇಂಬು ; ಆಶ್ರಯ; ಸ್ಥಳ: "ಇಕ್ಕೆ, ಇಂಬು, ಗೊತ್ತು, ನೆಲೆ, ತಾಣಂ . . . ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ವೆಸರ್" (ಕರ್ಣಾ. ೦೫-೨೯); "ತಾಣಮು ತಾಂ ಸ್ಥಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಕವೀಂ. ೦೩೮); ಅರಮನೆ ತಾಣದ ಭಾಗಮುಮ್ ಅಚ್ಚಕಟ್ಟಮ್ಮಕ್ಕಿಯಕೆ ಕೊಟ್ಟಾರ್ಸೇನವರಸರುಂ (ಎಕ್ಷ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೭೭-೯; ಸು. ೮೭೬) ; ಪುಣ್ಯತ ಪರಾಂತರೇಕರಣಾಂತರ ತಾಣದೊಳಾದೊಡಂ (ಕವಿಗ. ೦-೦೨೨) ; ತಾನುಮಂತಾವುದರವಿವಾರಂ ಬೆರಸು ಬೇಂಟೆಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪರಿಯ ತಾಣಕ್ಕೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೭ ಪ) ; ಸರ್ವ ಸಿದ್ಧಿಗಳ ತಾಣಂ (ಕಡೆಗ. ೦-೬) ; ಸೌಖ್ಯದ ಗರುಡಿ ಸೊಂಪಿನ ಪದವಿ ಲೀಲೆಯ ತಾಣ (ಕುಮ್ಮಟ. ೦೩-೪). ಟಾಣಂ. ೧. 'ಟಾಣಾದೀವಿಗೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ; – ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನ: (ಪ). ಠಾಣಃ ೧. ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ . . . ಠಾವು, ಠಾಣಂ, ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ) (ಕವಿದ. ೧೫ ಸ್ವಯೋ) ; ಪೊಡವಿಟ್ಟುಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಸಾಧನೆಗೆಯ್ಯ ತೊಡಗಿದ ಜಗಜ್ಜಿದೈತ್ಯ ಜಡಜಸಂಭವ ಮುಖ್ಯ ಸುರರಿಂಗೆ ಭೀದವ ಕೊಡದ ಮಾಯಾವಿ ಠಾಣವನು (ಮೋಹಕ. ೦೦-೬೩) ; ಅದರ ಅರಮನೆ ಕವಿಯಾದರೆ ಮೂಗನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲ ಸಾವಂತ ಮನೆಯಂಥ ಠಾಣಗಳಂತೆ (ನಡಣ. I. ೪೬೮). ೩. (ಕೋಟೆ, ಕಿಲ್ಲೆ, ಪಟ್ಟಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸೈನ್ಯ ; ಕಾವಲುದಂಡು: 'ಠಾಣಾದಿಕ್ಯ' ಪರಾ. **ಠಾಣಾ**: ೪. ಸೇನಾಶಿಬಿರ ; ಪಾಳೆಯ ; (ಪ). ೫. ಪೋಲೀಸು ದಳಕ್ಕೆ ಕಚೇರಿ ; ನಗರ ರಕ್ಷಕರ ನೆಲೆ : ಕೊತ್ವಾಲರ ಚಾವಡಿ : ಅವನ ಗೆಳೆಯ ಗಣ್ಯೇಂದ್ರ ಮುಂಬಯಿ ಟೌನಿನ ಠಾಣಾನಾಸ್ಪೆಕ್ಟರನಾಗಿ – ಬಂದ (ಪ್ರಜಾ. ೩೩) ; ಫೌಜದಾರರು ಇವನನ್ನು ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಠಾಣಾ ಅವಲ್ದಾರನೆಂದು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದರು (ಪಾಪೂಗಲ. ೦೫೦). ೬. ಪೌರಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಚೇರಿ : (ಪ). **ಠಾಣೆ**: ೧. ಅಂತು ಅವಳಿಗಾದರೂ ಆ ಠಾಣೆಯನ್ನು ತತ್ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಮನಸ್ಸು ಬರಲಿಲ್ಲ (ಕಣ್ಣಾ. ೩೭). ೪. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಠಾಣೆಗಳೂಳಿಗಿರ್ದ ಯಾತ್ರು ಭಟರು ಪಲಿಗಳಂತಿರಿರಾಂತು ಪೂರಲೆ (ಕಣಪ್ರ. ೦೪-೩೨). ೫. ನಿನ್ನೆ ರಾತ್ರಿ ಕಳ್ಳರನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಠಾಣೇದ ಗುರಿಕಾರನು ಊರಲ್ಲಿ ಕೋಟಾಗಸ್ತು ತಿರುಗುತಿರುವನ್ಗೆ (ಪೀಲಿಮ. ೨೪). ೬. ಊರಗೌಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ : ಯಾ ಠಾಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಯತ್ರುಗಳ ವರ್ಷ ವರ್ಷಾ ಬರಿಸಿ (ಎಕ್ಷ. VII, ಶಿಪಪ್ರ. ೨೮-೦೯; 1670). **ಠಾನೆ**: ೫. ಹರಿ ಠಾನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅದೇ ಕುಳತುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಕೃಷಕೋ. ೦೬). **ತಾನ**$_1$: ೧. "ತಾಣ (ತಾನ, ಠಾಣ) – ಸ್ಥಾನ = ಜಾಗ" (ಕಡ್ಡಕೋ. ೦೬). [<ಪ್ರಾ. ಥಾಣ, ಠಾಣ./ಸಂ. ಸ್ಥಾನ]

ತಾಣಂದರೆ 'ತಾಣಾಂತರೆ' ನೋ.

ತಾಣಕ 'ತಾನಕ' ನೋ.

ತಾಣಗುಂದೂರ್, ತಾನಗುಂದೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಪೆಗ್ಗಡೆ ಪುಳಿಯ್ಮಮ್ಮ ತಾಣಗುನ್ಮೂರ್ಕ್ಕಿಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಎಕ್ಷ. VII, ಶಿಕಾಶಿ. ೦೯೪-೦೦ ; ೮೩೮) ; ಆಯ್ಯಪ್ಪಯ್ಯ ತಾಣಗುನ್ಮೂರ ಮಹ (ಪ್ರಇಂ. ೦೯೪೩, ೬೦-೬ ; ೧೦೭೭) ; ಶ್ರೀಮತು ತಾಣಗುಂದೂರ ಮುವತ್ತಿಜ್ಯಾಸಿರದ ಮಗಂ ಸುಲೆಮೀಕವ್ರಾವ್ರನಾದ (ಎಕ್ಷ. VII(೩), ಶಿಕಾಶಿ. ೩೩೦-೩ ; ೧೦೭೬). **ತಾನಗುಂದೂರ್** : ತಾನಗುನ್ಮೂರ್ನಾಮ ಗಾಮಮಂ ಶ್ರೀಧರ ಚೌವೆರ ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಇಆ. XVIII, ೩೭೬-೦೭; ಶಿಮಯ ೩೪).

'ಟಾಣಗುಂದೂರ್' ಪರಾ. [? +ಊರ್]

ತಾಣದೀವಿಗೆ, ಟಾಣದೀವಿಗೆ, ಟಾಣಾದೀವಿಗೆ, ಠಾಣದೀವಿಗೆ, ತಾಣಾದೀವಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟಿರುವ ದೀಪ,–ದೀಪದ ಕಂಬ: ತಾಣದೀವಿಗೆಗಳವರ್ಗೀಗಂ ಪ್ರದೀಪದೀಪಾಂಗಸುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೦೭); ಜಲಜಲಿಸಿ ಕೊಳೆವ ತಾಣದೀವಿಗೆ[ಪಾಣಾ. ಆಸ್ಥಾನದೀಪಕೆ]ಗಳಂ ಕರಮೆಸೆವ ಕರುಮಾಡಮಂ ಪೊಕ್ಕು (೦೬ ಅಾ ವ. ೭-೩೩ ಪ) ;

ಸ್ಥಾನದೀಪಿಕಾ—ತಾಣದೀವಿಗೆ (ಕನಾಡ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ); ಇಟೀನೇಹಂ ತಾಣ ದೀವಿಗೆಯೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೨೫) : ತನ್ನ ತಾಣ ದೀವಿಗೆ ತುಂಬ್ಯಾಳ (ಭೂಪಾಳಗೀ. ೭೫) ; ಮನೆಯೊಳಗೆ ತಾಣದೀವಿಗೆಯು ಕಾಯಕಕೆ (ಕಪ್ಪಣ ೨೯೦). ತಾಣದೀವಿಗೆ : ಟಾ[ತಾಣಂ. ಶಾ]ಣದೀವಿಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿ ಸಾಣೆ ಕಲ್ಲನುಸಲೇವನೆದ . . . ಉಟತವಸ್ತುಶ್ರೇಣಿಯಿಂದೆಸೆದುದು ವಾರ ವಿಳಾಸಿನೀನದನ (ಜಾಪು. ೦೨-೦೦) ; ಜಾಣೆ ಕೊಂಡಳು ವೀಳೆಯವನು ತಾಣದೀವಿಗೆ ಬೆಳಗಿದ ಬಂದು (ಭಕ್ತ. ೦೦೨). ತಾಣಾದೀವಿಗೆ : ನಾಲ್ತೆಸೆ ಯೊಳರೆ ಬೆಳಗುವ ವಸುಮಯದ ತಾಣಾದೀವಿಗೆಗಳನು ತಂದಿರಿಸಿ (ಪಪಮಚ. ೧೪-೦೬). ಠಾಣದೀವಿಗೆ : ಇಂದ್ರಮಾಣಮಯ ಮಂಟಪದಿ ಚಿಂದಚಿಂದದ ಠಾಣದೀವಿಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತ (ಪುರಂ. ೩-೧೩೦-೦). ತಾಣಾ ದೀವಿಗೆ: ಶ್ರೀಸಿಕೇಸ್ವರದೇವರಿಗೆ ತಾಣಾದೀವಿಗೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಯವ ಖಂಡಿತ ದೀಪಂ ನವವಂತಾಗಿ . . . ತಾಣಾದೀವಿಗೆ ಸಹಿತ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ (ಅಕ್. XIV, ಶ್ರೀಕರಿ. ೨೫-೭ ; ?). [ತಾಣ + ದೀವಿಗೆ]

ತಾಣಬಟ್ಟ (ಗು). ೧. ಇದ್ದ ಜಾಗದಿಂದ ಹೊರದೂಡಿದ ; ಪದಚ್ಯುತ ಗೊಳಿಸಿದ : "ತಾಣಬಟ್ಟ (ತಾಣಬಟ್ಟು)—ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ" (ಕರ್ನ್ಕಾ. ೦೬) ; ಎರಡು ಪದಂಗಳಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ . . . ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ—ತಾಣಬಟ್ಟ (ಕವಿರಾ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ).(ನಾ). ೨. ಜಾಗದಿಂದ ತಳ್ಳಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಪದಚ್ಯುತ ಗೊಂಡವನು : ಜೆಣಿ ಕೈವಿಸುತ ದೆಪದೆಸೆಯೆಱಿಯರವಾ ತಾಣಬಟ್ಟರಂ ಮಾಡುತೆ . . . ಬೊಬ್ಬಿಲಿವುತ್ತಿದಂ ರಣಾಗ್ರದೊಳ್ ಜದನಬಂ (ವೀರವಿ. ೩-೩೦). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ]

ತಾಣಬೀಡು (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ದಳಗಳು ಬಿಡಾರ ಹೂಡಿರುವ ಸ್ಥಳ : ತುಂಗಭದ್ರಯಾ ತಡಿಯೊಳ್ ತಾಣಬೀಡುಗಳಿಂ (ಇಳ. XI, ೦೩೬-೦ ; ೩೦೪). [ತಾಣ + ಬೀಡು.]

ತಾಣವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹಿಡಿ; ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಶ್ರೀಪತಿಗೊಲ್ಲವ ತಾಣವಿಡಿದು ಪುಷ್ಪಶಾಪನೋಲಗಶಾಲೆಯಂತೆ ರೂಪುವಿಡಿದ ಹೊಸ್ಸ ಪುತ್ಪಗಳಿಗ ಕಾಂತಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದುವು (ಕಂಪಪು. ೨೦-೨೫). [ತಾಣ + ಪಿಡಿ.]

ತಾಣಾಂತರ, ಟಾಣಾಂತರ, ಠಾಣಾಂತರ, ಠಾಣಾಂತರದ, ತಾಣಾಂತರದ (ನಾ). ೧. ಪಾಳೆಯ ; ಠಾಣ್ಯ : ಪಂಡತಿಯುಮಂ ಪಿಡಿದೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣದ ತಾಣಾಂತರದೊಳಿರಿದಂ (ಪಂಕತಂ. ೭೯-೫). **ಟಾಣಾಂತರ:** ೧. ಕಲ್ಬಟ್ಟಿಯ ಟಾಣಾಂತರಕ್ಕೆ ನಡವ [ಪ್ರ]ರ್ಗ್ಗಡೆ ವಾಸು ದೇವಯ್ಯನುಂ . . . ಕೊಟ್ಟಿರ್ದ್ದು (ತಾಶಾ. XI, ೬೦-೦೯ ; ೧೦೫೫). ನೂಲಂಗೇರಿಯಿಂ ಟಾಣಾಂತರದ ಸುಂಕದ ಪೊಮ್ಮಣ್ಣಯ್ಯನಾಯಕರು . . . ವರ್ಷಂಪ್ರತಿಗೆ ಬರ್ಪಿಟ್ ಫಣ (ಎಳ. VII, ಶೀಕಾ. ೨೬೭-೭೫ ; ೧೧೪೨). **ಠಾಣಾಂತರ:** ೧. ತಮ್ಮ ಬೆನಂದಿಂ ತಂತಮ್ಮ ಠಾಣಾಂತರಂಗಳ್ಗೆ ಅಳ್ದರ್ಗಂಗಜ ತಂತ್ರದಂತೆನಿವಿನಂ ಚೆಲ್ಲಾದುವಿವಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೦-೯೬) ; ನಿಮ್ಮಜ್ಜಿಯಂ ಮಿಱಿ ದೇವರ ಠಾಣಾಂತರಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ನಾಡುಂ ವಜ್ರವೀರಂ ಧುರೀಣ್ಯರ್ಕಳ್ಯಂ ಬಿಡೆ ಕಾಡಿ ಗೋಟಿಡಿಸಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೦೦) ; ಆಟವಿನವಾಧ್ಯದ ಸರೋವರದೊಳು ಠಾಣಾಂತರ ಮನಿರಿಸೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦೦-೮ ಪ). ೨. ಸ್ಥಳಕ್ಕಿಂ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸು ವಿಕೆ : ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟ : ಹೊಹ ಬಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿಂದಂ ಮಾಯೆಯುದ್ದುದ ಕಂಡೆ ಠಾಣಾಂತರ ಹೇಂತು, ಠಾಣಾಂತರ ಹೇಂತು, (ಅವಪ್ರ. ೩೬-೨೪೯). **ಠಾಣಾಂದರ:** ೧. ಶ್ರೀಮಂತು ಕೂಂಟಗೆ ಮುವತ್ತರ ಠಾಣಾಂ[ದ]ರದ ಸುಂಖವೆಗ್ರ್ಗಡೆ ವೆಂಕಪ್ಪಯ (ತಾಶಾ. XI-I, ೦೦೨-೨೨ ; ೧೦೭೨). **ಠಾಣಾಂದರ:** ೨. "ಠಾಣಾಂದರ—ಸ್ಥಾನಾಂತರ" (ಕರ್ನ್ಕಾ. ೦೬); ಪಲವೆಡೆಯು ಕಡೆಯ ಬಾಡಗಳ ಬನಂಗಳೆಂಬ್ ತಾಣಂದರಮಾಗಿರ್ ಕಂಗಣ್ಣಂಕ್ಕೆ (ಕಬ್ಬಿಣ. ೦೯೬). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಾಂತರ]

ತಾಣದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ತಾಣಿಕ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಾನಿಕ. ೨. ಸ್ಥಾನಿಕನ ಅಧಿಕಾರ : ಈ ದೇವಾಲಯಕೆ ತಾಣಿಕದ ಹೊನ್ನು ಸಮ್ಮುಖಾಗ ಈ ದೇವಾಲಯಕೆ ಬಡಿಸುವಂ[ತು] ಧಾರಾ ಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಕ್ರುಅರಿ. ೧೧೨, ೫೦-೦೦ ; ೧೧೪೫). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಿಕ]

ತಾಣು (ನಾ). ೧. ಶಿವ : ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳು ನರರೂಪಧಾರಣ ತಾಣು[ಪ್ರಾಣಂ. ಸ್ಥಾಣು]ವಲ್ಲಾ ನೀವಮತ (ಬಸವ. ೩೭-೭೦). ೨. ಗೊಟಿ : "ತಾಣು—ಸ್ಥಾಣು=ಶಿವ, ಗೂಟ" (ಕರ್ನ್ಕಾ. ೦೬). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾಣು]

ತಾಣ್ಯ 'ಟಾಣಾಯ' ನೋ.

ತಾತ (ನಾ). ೧. ತಂದೆ ; ಜನಕ : "ತಾತನೆನೆ ತಂದೆ" (ಮಂಗೇಶ. ೯೦-೯); ಎಱೆಕೆಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಮೋಹದ ತಾತಂ ಮಜುಗುಳ್ಪಿಟ್ಟನಂ (ಕಾಡಂಪು. ೦೦೩) ; ಕಂಡರಂಪುಪ್ರಾಸ್ಪುಯರೆಲ್ಲ ಕಂಸನಿತಿಯರ್ ವಿಖ್ಯಾತನೆಂ ತಾತನಂ (ಜಗಪಿ. ೭-೪೪) ; ಓಲು ತಾತಂ ಜಾತಸೂತಕಾತೀತಂಗೆ ಜಾತ ಕರ್ಮವನೆಸಂವಿ (ಸಿದ್ಧಶ. ೨-೪) ; ಭೂತಳದ ಮೇಲಾ ವಿಠಿಚಿಯ ತಾತ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾಡಿ ನೆರಹಿದ ಪುಣ್ಯವಲಂದೊ (ಶಾಪ್ಪ.ಆ. ಓಶಿ. ೨೬-೨) : ಎನ್ನ ತಾತನೆ ಎನ್ನ ಪೊರೆವನೆ ಎನ್ನಯ್ಯ (ಚಿ ೭ ಂ ಸಾಂ. ೦೪-೭೦). ೨. ತಂದೆಯ ಅಥವಾ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ತಂದೆ; ಅಜ್ಜ ; ಪಿತಾಮಹ; ಅಥವಾ ಮಾತಾಮಹ : ನರಸಿಂಹನಾಯನ ತಾತನಾದ ತಿಮ್ಮ ನೆಂಬಾತನು ತುಳುವ ದಂಡನಾಯಕರ ಪೈಕ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದವನು (ಕ್ಷವಿಪ್ರ.೩), ಫಲಿತ ಶಿರದ ತಾತ, ರಾಯರು (ಪಾಪ್ರಚ. ೯೭). ೩. ಮುದಿಕ; ವೃದ್ಧ : ಬತ ತಲೆ ತೂಗಿದರ ನೀರು ಬಂತು, ತಾತ ತಲೆತೂಗಿದರೆ ಪಗಡಿ ಬತ್ತು (ಗಾದೆ). ೪. ವಯೋವೃದ್ಧರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೌರವದಿಂದ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಆ ಮನೆ ತಾತ ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯವರು (ರೂಢಿ).

[ಸಂ.]

ತಾತಪಾದ(ನಾ). ಗೌರವದಿಂದ ತಂದೆಗೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು; ಚರಸಲಮ್ಮನು ತಾತಪಾದ ರವಿಚಂದ್ರಮರ ಕಿರಣಗಳ್ಗೊಗಸಲ್ಲವೆಂತೆನುತ (ಮಂಜಾರಾ. ೩ ೬-೩೨). [ತಾತ + ಪಾದ]

ತಾತಾನಿರಾ (ನಾ). (?) : ಮುರಾರಿರಾಯನು ತಾತಾನಿರಾ ಮಾಡಲಾಗಿ (ಪ್ರವರ. ೭೦). [?]

ತಾತ್ತಿ (ನಾ). ಮೆಗೆ : ಅರ್ಕಸಿರೆ ವೃಶ್ಚಿಕದೊಳ್ ತಾತ್ತಿ (?) ಧನು ನೋಡೆ ಭಾವವಿದೀ ತೆಱನಸಿರಂ ತಾಪವಂ ಪೇಟ್ಟುಂ (ಜಟ್ಟಿಮಾ. ೯-೦೯). [ಸಂ.]

ತಾತ್ತಿ 'ತಾಯತಿ' ನೋ.

ತಾತಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ದೊಡ್ಡ ಮರಗಳ ಕೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಫರನ್ಸ್ ಎಂಬ ಕ್ರಕಟ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ತಾತೀಗಿಡಗಳು ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವಿ. ೦೮೯). [ತಾತಿ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ತಾತಿಭೂತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಿಶಾಚಿ (?) : ಅವರು ಹೇಳಿದ ತಾತಿ[ಪ್ರಾಣಂ. ತುಳುವಿನವರ ಕೋಟಲೆಗೊಳಗಾಗಿ (ಮಡಿಮಾ. ೬೪).

[ತಾತಿ? + ಭೂತ]

ತಾತಿವರ (ನಾ). ಭೂತನಾಥ ; ಶಿವ : ಶ್ರೀರಮಣಂ ವಯೋಜಭವ ತಾತಿವರಂ ನೆಱ್ ಕಾಣ್ಕೆವೆಂದೊಂದೂ ದಾರಿಗೆ ರುವಿದೀರಾಕಿರ್ಪ ಮಹಾವರಬಲೊಮ್ಮ (ಪಂಚಪ. ೬೩-೦). [ತಾತಿ ? + ವರ್ಮ]

ತಾತ್ಕಾಲಿಕ (ಗ್ಯು). ೧. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ತತ್ಕಾಲೀನ; ಕೂಡಲೆ ಜರುಗುವ; ತಡವಾಗದೆ ಸಂಭವಿಸುವ. ೨. ಅಲ್ಪಕಾಲಿಕ; ಹಂಗಾಮಿ ಯಾದ : ಖಾಯಂ ಅಲ್ಲದ: ದಕ್ಷತೆ ಕುಂದಿದಾಗ ಆಗುವ ವಿಶಾಮ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕಿಶ್ರದ.೬೬೩); ಆಂಗ್ಲೇಯ ವೈದ್ಯರು ಕೂಡ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಿದರು. ಆದರಿಂದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಗುಣವಾಯಿತು (ಪ್ರಶಾಪ. ೦೬);

(ನಾ). ೫. ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳ ಲಿಪಿಯೇ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಲಿಪಿಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವ ವ್ಯಾಪಕ ಲಿಪಿ (ಆ್ಯಪಿ. ಇಂ. ೪). ೪. ಮಾಧುಕರ, ಉಸುಕ್ಕುವೃತ್ತಿ, ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯಜೀವಿತ, ಅಯಾಚಿತ ಮತ್ತು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವೆಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಭಿಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮಾಧೂ[ಧು]ಕರ . . . ಅಯಾಚಿತ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಭಿಕ್ಷಗಳನಾದೊಡಂ . . . ಭೋಜನಕ್ಕಿಗರು (ವಿವೇಕ. ೦೪೬). [ಸಂ.]

ತಾತ್ತ್ವಿಕ(ಗು). ೧. ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟು : ವಿಚಾರವಿರ, ತಾತ್ತ್ವಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ರವೀಂದ್ರರನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಲೋಕದ 'ಗುರುದೇವ' ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ (ಪಯಣ. ೧೦) ; ನೀವಂದು ಇಂಥ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಬಹುದು (ಪುಣ್ಯ. ೨೧೫) ; ಗಲ್ಲಿಯೇ ವೈದಿಕ ಹಾಗೂ ಜೈನಧರ್ಮದ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯ ತಾರತಮ್ಯವು ಕಂಡುಬರುವುದು (ಸಾಹಿ. ೦೪೪). ೨. ನಿಜವಾದ; ಸತ್ಯವಾದ. [ಸಂ.]

ತಾತ್ಪರಿಯ (ನಾ). ೧. ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ: ಸಮರ ತಾತ್ಪರಿಯದಿಂ ನೆಗೆದಾಡಬಹುದು ತುರಿಯದೆ ಕೈದ ಕೊಳ್ಳಿಸುತಲಿಶ್ವರ ಮುಂದುವರಿದೆಜ್ಜಸು (ಕೋಡಗ. ೪೯-೩೬); ಅರೆವೆರಿಯನಂ ಹೋಲ್ವ ಸಿರಿಬಾಳೆಮುಮನೆಂ ತಾತ್ಪರಿಯದಿಂ ಪಿಡಿದಿತ್ತಿ (ಕವಿಚ. ೦೬-೨೪). ೨. ಇಚ್ಛೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಜನಮತದೊಳ್ ಕರಂ ನಿನಗೆ ತಾತ್ಪರಿಯಂ [ತಾತ್ಪಾಂ. ತಾತ್ಪರ್ಯಂ] ಮಿಗೆ (ಸೀಮಪು. ೩-೫೨). [<ಸಂ. ತಾತ್ಪರ್ಯ]

ತಾತ್ಪರಿಯವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಆಶಯವನ್ನು ತಿಳಿ; ಉದ್ದೇಶ್ಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿ : ಹೇಳು ಹಿರಣ್ಯಾಂಬರನ ತಾತ್ಪರಿಯವತ್ತಾಳ್ಗುಗಳಿರಾವರಿಗೆ ಬೀಳ್ವವ ಪುರುಷ ಪ್ರಟ್ಟದ ನಿನ್ನ ವಚನವ ಕೇಳುವೆ ವರವಮಸಂತಸದಿ (ಕೋಡಗ. ೦-೭೫). [ತಾತ್ಪರಿಯ + ಪೆಱು.]

ತಾತ್ಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಮಾಗು; ತಿಳಿ: ನೀನೆನ್ನೊಳಂತು ಕರುಣದಿಂ ದೊರೆಯೆ ತಾತ್ಪರಿಸಿತದು (ಮಹಿಷಾವಿ. ೨-೪). [<ತಾತ್ಪರ್ಯ + -ಇಸು.]

ತಾತ್ಪರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಆಶಯ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಮುಕ್ತಿಪದಮು ನೆಯ್ದುವಿನಂ ತಾತ್ಪರ್ಯಮಿದೆ ವರ್ಧಮಾನಾಚಾರ್ಯ . . . ಚರಣಂ ಶರಣಂ (ಶುಭಮಂ. ೦-೨೬); ಇಂತು ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದಂ ತತ್ಪಜ್ಞರ್ ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ (ಶಾಶ್ವಾವಿ. ೭೫೪); ಆತಿ ಖಿಳಿಳರಪ್ಪ ಮಹೀಸುರಾಳಿಗೆ ಹೋಲುವುದೆ ಹೊಂದುವುದೆ ಸಜ್ಜನ ಭಕ್ತ ತಾತ್ಪರ್ಯ (ಜಸಪು. ೩-೬೭) ; ಇಲ್ಲಿ ಕೃಮದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಲ್ಯಕ್ಕಣಾ. ೦೭) ; ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ಮಗುವಿನ ಮನಸ್ಸು ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದೇ ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಜ್ಞಾಮಜ್ಞಾ. ೭) ; ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಹಿಂದೂಸಾ. ೧೮೫). ೨. ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ: ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಿನೊರ್ವಳ್ಳೆತ್ತ ಚಂದಾಲೆ ದರ್ಶನ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿ ರಾಜಕೀರ ಸಹಿತಂ ಬಂದಿರ್ದಪಳ್ (ಕಾದಂಪು. ೫೪) ; ತಾನಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿನಿವಮಿಗಿದಿರಂ ಬಂದವಂ ನಿರ್ನಿಕಲ್ಪಂ (ಶುಭಮಂ. ೩-೯) ; ನಿನ್ನಯ ಮನದ ಹವಣಱಿಯಲೆಂದು ನುಡಿಮಿತ್ತಿಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಿ ನುಡಿದೆವ್ವ (ಜಪಮಾ. ೪-೫೩); ಕುಮತಿ ತಿಮಿರ ತಂಡವನು ವರಿಷರಿವುದೆಂದು ಬಾಣಾಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಬಿನ್ನವಿಸಲು (ಪ ಪ ಮಾ ೧. ೫೮-೫೬). ೩. ಒಲವು; ಆಸಕ್ತಿ; ತತ್ಪರತೆ: ಶೌಚದೊಳಾಚವನದೊಳು ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಮನಸ್ಸಂ (ಕ್ಷತ್ರಿಪಾ. ೦-೨೦); ಧರ್ಮ್ಯಕಾರ್ಯ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ್ಯದೊಳಗ್ಗಣಿಯಂಬುದು . . . ಮಾಚದೋವನಂ ಭೂಭುವನಂ (ಎಳ್. VI, ಚಕ್ಕಬು. ೦೩೭-೮೯: 1130); ಬಲಾ೨ಳದೇವಂಗೆ ಸಂಗದವೆಂತಪ್ಪೆದೆಯಲ್ಲಿಯುಂ ಕುವರ ಲಕ್ಷ್ಮಂ ತಾನೆ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂ ತೊಡರೆ (ಎಳ್. V, ಕೇಶಿಪು. ೦೦೨-೬೦ ; ಸು. 1220) ; ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರಲ್ಲಿ ಶಿವಜ್ಞಾನಿಗೆ ಬಹಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ (ಕವಚ. ೮೪). [ಸಂ.]

ತಾತ್ಪರ್ಯಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯ; ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಕೆಲಸ: ಮಗನೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಪ್ಪಂತು ರಾಜ್ಯಮೊಳ್ಗೊಂದು . . . ಸುಖಮನನುಭವಿಸು (ಜಿಪುಷ. ೯-೯೦). [ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಕಾರ್ಯ.]

ತಾತ್ಪರ್ಯಗೆಱಿಯ (ಕ್ರಿ). ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಗೊಂಡ ವೇದಭಾಗಗಳು ಋಗಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುವು (ಧಾರಿದ. ೨೫೯).

[ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಕೆಱಿಯ್ಪು (<ಕೆಱೆ್ಪು).]

ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಪದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದವನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ : ಇಂಗಿತ ಜ್ಞಾನ : ಶಾಬ್ದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು ಅನೇಕ. ಇವು ಆಸಕ್ತಿ, ಯೋಗ್ಯತೆ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾನ ಎಂಬುವು (ಭಾಪ್ರತ್ಯ. ೨೮೨). [ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಜ್ಞಾನ]

ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯದ ತೀರ್ಮಾನ.–ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಪದು ಬೋಗದ ಸಾರವೂ ಅಲ್ಲಿಂಗವದಿಂದವೆ ಬೇರೆ ಬೇರಾ ಗುಸುರುವೆವು ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವ (ರಗಾ. ೦೦-೦೯).

[ತಾತ್ಪರ್ಯ + ನಿರ್ಣಯ]

ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ(ನಾ). ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ.–ಆಶಯ; ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ: ಅವಱವಱ ಬಟಿಯೊಳ್ ವ್ಯತ್ಪಿಯ ವಿಸ್ತರಂ ವ್ಯಾಕರಲಮಾದಪ್ಪುದೆಂದಾ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಂ ಪೂರ್ವತಿಸುತ್ತಮಿರೆ ವ್ಯತ್ಪಿಯಂ ಬರೆದಂ (ಕಬಾದ. ೬ ಪೃ.). [ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಅರ್ಥ]

ತಾತ್ಕಾಲಿಕ (ಗು). ತಾತ್ಕಾಲಿಕ; ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ; ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾದ : ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸತ್ಯವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಆಕಲನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನುಭವಿಸಕ್ಕ . . . ವಿಷಯವಾಗಿದೆ (ಮುಖಾಮೂಪೂ. ೦೬೩) ; ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅವಗೆ ಗತಿಯಿತ್ತು (ಸಮಚಿ. ೧೨) ; ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ನಾವು ಕವಚರಿತೆಯ ಗೃಹಳಿಯನ್ನು ಅನಸಂರಿಷ್ಟೇಟಿ (ಕಾಪಾ. ೪೭) ; ನಸಗೆ ಕೇವಲ ಅಡಚಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಅವರಿಂದ ನೆರವು ಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು (ಹೇಮಂತ. ೧೫೭) ; ನಾನು ಒಪ್ಪಿಸುವ ಕೆಲಸ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದುದು (ಅಯಂಅ. ೪೪೬). [?]

ತಾತ್ಕಿಕ (ಗು). = ತಾತ್ತ್ವಿಕ ೧ : ಆದಿಶೈತಿಕ, ಪ್ರಾರಂಭಿಕ, ತಾತ್ಕಿಕ (Elementary. ಪಾರಿ. ೭೬). [ಸಂ. ತಾತ್ತ್ವಿಕ]

ತಾತ್ಕಾರ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರ; ಉದಾಸೀನತೆ; ಅಗೌರವ : ತಾತ್ಕಾರದಿ ನುಡಿದರು ನಿನ್ನ ಮಂಡಳಾಂಗಗಳಿಗೆ ಬೇಱು (ಗಡಸ. ೫೦-೦) ; ಆ ಮುದುಕನಿಗೆ ಮುನಿಪುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ತಾತ್ಕಾರವೇ (ಕಂಂಅಹಿ. ೦೫) ; ಜಯ ಮಾತ್ರ ವೆಂದರಿಂದಲೂ ತಾತ್ಕಾರದಿಂದಲೇ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು (ದಕ್ಷಿಪ್ರ. ೬೬).

ತಾತ್ಕಾರ ಮಾಡು=ಕಿಡೆಗಣಿಸು; ಉದಾಸೀನ ಮಾಡು: ತಾತ್ಕಾರ ಮಾಡುವೆನೊ ಎಸಗಿಂದ ನೀಚರಲಿ ಮತ್ಸರಿವೆಯೆನ್ನ ಸಮಾನಿಕರ ಕೂಡ (ವಿದಾಕ್ಕ, ೪೦-೦) ; ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೂ ತಾತ್ಕಾರಮಾಡಬೇಡ (ಪುಬಂಅಂ. ೪-೫೯) ; ಅದರ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ನೀನು ತಾತ್ಕಾರಮಾಡ ಬಾರದು (ವೀರಕುಟಿ. ೩೮) ; ಇಷ್ಟು ದಿನ ತಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಮನದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಯಿತು (ದಶಂಅಾ. ೨೬).

[? ./ತೆಲು. ತಾತ್ಕರ್, ತಾತ್ಕಾರ್]

ತಾತ್ಕಾರಭಾವ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರದ ಭಾವನೆ : ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ತಾತ್ಸಾರಭಾವ ಮೂಡಿದ್ದಿತು (ಅಪಾಮಿ. ೩೩).

[ತಾತ್ಸಾರ + ಭಾವ.]

ತಾದರ್ಥ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅದೇ ಗುರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ,– ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಅದಕ್ಕೊಸಂಗರ (ತಾದರ್ಥ್ಯ, ಅಂಕರ) (ನಾಚಿಂ. ೪). ೨. ಅದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ತಾದಾತ್ಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ; ಅಭೇದ; ಅಭಿನ್ನತೆ : ಇಂತು ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಮನೋಹರಂಗಳುಮಾಯತ್ಯ ವಿರುದ್ಧಂಗಳುಮಪ್ಪ ವಿನೋದ ಪರಂಪರೆಗಳಂ ಕಾಲಮುಂ ಸಲಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ತಂಬ್ರಪು. ೩-೦೬) ; ತೆರೆಗೆ ಬರಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಹೊದಿ ನಟ–ನಾಟ್ಯ ಜೀವಪಾಕ (ನಂಬಾಬಾ. ೪೯-೬) ; ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ "ತಾದಾತ್ಮ್ಯ" ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದವಿದೆ (ಆಚಾತ್ಮ. ೨೯೬). ೨. ಮಿಗ್ಗತೆ ; ತಲ್ಲೀನತೆ : ಆ ಸನ್ನಿವೇಶ ದೊಡನೆ ವಿಷ್ಣು ಇದೊಂದು ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ (ಸಮಚೀ. ೧೦೭೪) ; ನನ್ನ ರೋಚದಲ್ಲಿ ನನ್ನಪ್ಪ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಬದುಕಲಿಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೆ . . . ನನಗೆ ತಕ್ಕ ಸಹಚಾರಿಣಿ ಹೇಗಾಗಬಲ್ಲಳು (ಡಿಪಚೆ. ೬೨). [ಸಂ.]

ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವ (ನಾ).=ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ೧: ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ಅಡಗಿದ್ದರೆ, ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ . . . ಭೇದಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಕಕ್ಷಾ. ೩೬). [ತಾದಾತ್ಮ್ಯ + ಭಾವ್ಯ]

ತಾದೃಶ (ಗು). ಅಂತಹ; ಆ ರೀತಿಯ; ಆ ವಿಧವಾದ. [ಸಂ.]

ತಾದ್ಧರ್ಮ್ಯ (ನಾ). ಅದೇ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ ; ಅದೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸವಾನತೆ ; ಸಾಮ್ಯ. [ಸಂ.]

ತಾದೃಪ್ಯ (ನಾ). ಅದೇ ರೂಪ ; ಸಮಾನಧರ್ಮ : ಕೆಲವು ಕಡೆ ತಾದೃಪ್ಯವು (ಆದರಂತಿರುವುದು) ಇರುತ್ತದೆ .(ಕ್ರಿಬಿ. ೨೬೬). 'ತಾದೃಪ್ಯರೂಪಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಾದೃಪ್ಯರೂಪಕ (ನಾ). [ತಾದೃಮಿಸ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ : ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳನ್ನೊಂದುಗೊಳಿಸಿ ಪೇಳ್ವುದು ತಾದೃಪ್ಯರೂಪಕಂ (ಅ ಚಂ. ೪೨-೩) ; ಕಡಿಸಲ್ ಪಂಕಜ ದರ್ಶನೇಂ ನೆರೆಯದೊ ನೇತ್ರೋತ್ಸವಾನಂದಮಂ ಪಡೆದುಲ್ಲಾ ಸಾಲದೊ ಮನ್ಮಥಗೆ ಜಯಮಂ ಮೇಣಿಯದೊ ಸಾಲದೇಂ ಗಡಮಿ ಕಾಂತಿಯ ವಕ್ತ್ರಚಂದ್ರನೆಲೆ ತಾನೇನೆಂದು ಚಂದ್ರಂ ಸಭ್ಯತ್ವದವಂ ಗೆಲ್ದಡೆ ತನ್ನೊಳಗ್ಗಮ್ಯತಮಂ ಬಿಂಬಾಧರಸ್ಯಾಮ್ಯತಂ. ಇಲ್ಲಿ ಪುಸಿದ್ದ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲವುಂ ತದ್ರೂಪನಾದ ವಕ್ತ್ರಚಂದ್ರನಿಂದ ಆಗುವುದೆಂದು ವರ್ಣವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಇದು ತಾದೃಪ್ಯರೂಪಕ (ಕ್ರಿಬಿ. ೨೬೬). [ತಾದೃಪ್ಯ + ರೂಪಕ]

ತಾನ್, ತಾ೯, ತಾಂ, ತಾನಂ (ಸ). ಪ್ರಥಮೆ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಆತ್ಮಾರ್ಥಕ ಸರ್ವನಾಮ. **P** ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳು– ತಾನ್, ತನ್ನಂ, ತನ್ನಿಂ, ತನಗೆ, ತನ್ನತ್ತಣಿಂ,ತನ್ನ, ತನ್ನೊಳ್; (ಬಹುವ) ತಾವ್, ತಮ್ಮಂ, ತಮ್ಮಿಂ, ತಮಗೆ, ತಮಗೆ, ತಮ್ಮತ್ತಣಿಂ, ತಮ್ಮ, ತಮ್ಮೊಳ್ : ತಾನಿನ್ನೆನ್ನ ಕಟ್ಟಳ್ಕನುಳ್ ತೊಱಿದಾರಾಧನೆ ನೊಸಿನ್ನ . . . ಸ್ವರ್ಗಾಲಯಕ್ಕೆಱಿದಾರ್ (ಆಶ್ವ. II, ೭೬-೩ ; ಸು. ೭೦೦) ; ಸಾಜುಗಾನೆಯವರೆಲ್ಲರುಮಂ ಸ್ವಪ[ತಾ]ನೆ ವಾತ್ಸೇಱು[ವಂ] ಪಣೆದೊಡಾ ನೆಯಂ (ಆದಿಂಪ. ೧–೧೨೩) ; ಮೆಟ್ಟಿ ವಿನಾಯಕಂ ತಾನ್ನಿಮಿರ್ಚುಗೆ ಕಟ್ಟುವಂ ನಯದಿಂ (ಪಂಚಕ. ೧-೭) ; ಸ್ರಿ(ಸ್ತ್ರಿ)ಪಾಲಕ ಪ್ರಳೆ(ಳ)ಯ ಸಂವಾದಕ್ಕೆ ವೋಷ್ಟೃಣ್ಣಾಳ್ಳಿರವಿ ತಾನಾನಿಯುಂ (ಇಳ. XVIII, ೨೭೩-೧೫ : 1072) ; ತಾನೇನ ಬೇಡಿದೊಡಂ ಬೇಡಿದುದಂ ಕುಡುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೦೩೬). **ತಾ.** : ಶೋಕಾಕ್ರಾಂತದಿಂದಂ ತನ್ನ ತಾ ಮಱಿದು (ಅಸಂಪು. ೪೫-೭) ; ತಾ ಬಲ್ಲನು ಮಹಾಹವದೊಳಗೆ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ ಭೇದನವ (ಕುಮಾರ್ರೂಪ. ೪-೭೫); ತಾ ಪಡೆದು ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವೇನು (ಪುಕೌಂದ. ೪-೩೪ ಪಠ್ಯ). ಅಲರು ತಾ ಹಾರ್ಪಿಸಿ ಪೋಪುದೆ ತುಂಬಿಯದ್ದೆಡೆಗೆ (ಪಂಚಕ. ೩-೬೩) ; ತಾ ಕಳ್ಳ ಪರರ ನಂಬು (ಗಾದೆ) ; ತಾ ಬಲ ಜಗ ಬಲ (ಗಾದೆ). **ತಾಂ** : ತಾಂ ಸ್ಥಿರದರಿಕನ್ನು ವೇಗುರುಮ ಸುರಲೋಕ ವಿಭೂತಿ ಎಯ್ದುದಾರ್ (ಆಶ್. II, ೭೬-೩ ; 700) ; ಪೂರ್ವಕಾವ್ಯರಚನೆಗಳಂ ತಾಂ ಮೊದಲೆಸಲ್ ಕಲ್ಪಂಗಳ್ಪದೆ ಪದದೊಳ್ ಜಾಣುಂ ಬೆಡಂಗುವಂಕ್ಕುಮೆಯ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೦-೯) ; ಕುರುಡು ಕಣ್ಕೆತ್ತವೋಲ್ ರಾಗದಿಂದಿನಿಯೆಯಂ [ತಾಂ] ಬಗೆದುಳ್ಕ ಸಾರದನಮಂ ಮುಂದಿಟ್ಟಿತಿಲ್ಲೀತಿಯಂ ಪಡೆದಂ (ಪಂಚಕ. ೯-೫) ; ರಸಿಯಂ ತಾಂ ತಾಂತೆ ಕಲ್ಪಾಂತದ ಬಱಿಸಿದಿರೆಯ್ದಂದು ಪೊಯ್ಲಲ್ (ಶಾಂರತ್ನ. ೭೦೨); ತಾಂ ಗಡ ಮದ್ಗಸ್ಥಂ ನಡಿತಿವ ಗಡ (ಗಜಾಷ್ಟ. ೭-೪೯); ಶ್ರೀಕಾಂತೆಯುಂ ಬಂದು ತಾಂ ಪರಮಾನಂದದೆ ಸೇನೆಯುಂ ಪರಸೆಯುಂ ತಾನಾಂತುಕೊಂದುಂ (ಗಜಾಷ್ಟ. ೯-೩೯) ; ತಾಂ ಗಡ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಮತ್ತಂ ಪಿಂಗದು ಡೊಂಕೆಂಬ ನಾಯು ಬಾಲದ ತೆಱದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೯೨). **ತಾನುಂ** : ತನ್ನ ತಾನಱಿಯೊಡೆ ನುಡಿಯಲ್ದೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞ ನೋದಾ (ಅವಕಂ. ೨೧೦-೧೩೨) ; ಎತ್ತಲೊಲೆವುದು ಧರ್ಮಬಲ ತಾನತ್ತಲೊಲೆವುದು ದೈವ (ಕುಚಾ.ರೂಪ. ೪-೨) ; ತಾನು ಕೊಡಗ ಪರರನ್ನು ಅಣಕಿಸುತ (ಗಾದೆ). **ತಾವ್, ತಾವು** (ಬಹುವ) : ನವಿಲೂರ ಸಂಘದ ಮಹಾನನ್ಯಾಮತೀ ವಿನ್ಸಿಯೂರ್ . . . ಸುರಲೋಕಸೌಖ್ಯದೆಯನಾನ್ಯಾವೆಮ್ಮು (ಆಶ್. II, ೯೦-೪; ಸು. ೭೦೦) ; ತಾವುಂ ಮನದುಕ್ಕಿವದಿಂ ಕಣಡವತಿಲಾಹತ ಕೇತನಾಳಿ ಸೆಗಯಿಸಿ ತೊಳ್ಕರ್ (ಕವಿರಾ. ೦-೪೬) ; ತಾಮ ಕನ್ನೆಡಿಸಿ [ಪಾಣಂ. ಕಾವಮಂನ್ನಡಿಸಿ]ದಪ್ಪುವ ಕನ್ನೆಯ ಕನ್ನೆವೇಟಮಂ (ಪಂಚಕ. ೪-೬೧) ; ಜಾಬಯ್ಯೆಗೆ ತಾಮಾದರ್ ತನಯರ್ (ಆಶ್. II, ೦೩೯-೪ ; ೮೮೦) ; ಆರ್ಕನಂದನೆನೊಡನಿರ್ದಲ್ಲಿ ತಾವು ಬೇಱೆ ಕಾಂದಿರೆಂಳೆರೆ (ಗದಾಯು. ೩-೬೫) ; ತಾಮೆ ಜಗಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ದೇವರೆಂಬಂತೆ ತೀವ್ರಗುಮುತ್ಸಾನಿಸಿಕಮಿಕ್ಕಿ ಯಂತ್ರ ನಿನದಂ (ಜುಚ್ಚಿಕ್ಕು. ೨-೨೪) ; ಮತ್ತಂ ತಾವು ಕೊಂಡುಪವಾಸಮಂ ಗುರುಗಳ್ಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರ್ (ಪ ಜಾ.ಗಾ. ೭೯-೨೯) ; ಗುಣದೀನಮವಂ ನಿಕಮಿಟ್ಟು ವಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡೆ ತಾವೆ ಪೇಟಲ್ ಬುಧರಂಗಿರ ನೋಟ್ಟುದಿ ವುರಾನನ ನೊತನೆ ಕಾವ್ಯರೇಖೆಯಂ (ಗದಾಯು. ೦-೪೭) ; ಇದಿರೆ ಗುಣವ ಬಲ್ಲೆವೆಲಬರು ತಮ್ಮ ಗುಣವ ತಾವೆಱಿಯರು(ಜಾಪ. ೦೨೬) ; ನಾಗರವೊ ತಾವು ವಿಕ್ಷಸ್ಥರಾಗಿ ಕವಿಕಾವುದೆರೊಗೆ (ಪಂಪ. XXI, ೦೮-೫೯ : 1260) ; ಭಕ್ಷರು ತಾವು ಸರ್ವರು ಸಂದಣಿಸಿ ನೋಡಲ್ಕೆ ಕೇಳಲ್ಕೆ (ಜಸಪು. ೩೬-೨೭); ತಾವು ಪಡುರಥರೊಳ್ಳು ಹೊಸಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೇವಲ್ಲಿದ ಕೊಂದರೋ ಸುಡಲಾವ ವೀರರು ಕೌರವಾದಿಗಳೆಂದುದಮರಗಣ (ಕುಚ್ಚಾರಾಪ್ರ. ೬-೬೬).

ತಮ್ಮತಮ್ಮ, ತಂತಮ್ಮ, ತದುತಮ, ತಮುತಮ್ಮ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಳದೇ ನದರೋ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ತಲೆಯೊಳ್ಸಾಜಾಜ್ಞೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೨೭) ; ತಮ್ಮತಮ್ಮೊಳ್ಗೆ ಆಲೋಚಟು . . . ಅವರೊಡನೆ ಹೊರಟರು (ಜಡಭ. ೦೫); ತಂತಮ್ಮ ಜುಟಿಸಮುದಾಯಂ ಬೆರಸು ಸಿಂಧುವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪೋದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೮-೦೫); ಸಂತಸಬಡಿ ತಂತಮ್ಮ ನೆಲಿಗಳ್ಗೆ ಪೋಗಲ್ಪೇವೆಲ್ಲುಂ (ಆ ರಿಷು. ೦೩-೪೦ ಪ) ; ತಂತಮ್ಮ ಕಂಬನಿಯಲ್ಲರ್ಗಳೂ ಮುಳುಗಿದರೆ ಕೆಳೆಯ ಬೇಡುವ ವಿದೆಗೆ ಯಾರು ಜೋಡು ? (ಉಚಿಪ್ರಾ. ೩೬-೩) ; ಕೆಲಸವೂ ಮಾಳ್ಪಾಳ್ಗು ತಮತಮರು ಕೆಲಸಗಳಿಗೇ ಕರ್ತರಲ್ಲದೆ ಫಲದ ಕರ್ತರಲ್ಲ (ಜಸಪು. ೫೪-೦೯); ದುಗುಡದ ಮುಸುಡುಗಳುವೆರೆಯ್ದುದರು ತಮತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ (ಆ ಸಪು. ೩-೮೩). **ತಂತಾನೆ** = ತನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞೆಕ್ಕೆ ತಾನೆ ; ಹೊರಗಿನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ : ತಂತಾನೆ ನೆಲದಾಳದಲ್ಲಿ ಹದಗೊಂದ ಬೀಜದ ಮೊಳಕೆ ಮಣ್ಣ ಬಿರಿದೇಳುವುದು (ನೆಲಮು. ೬೮-೨) ; ಅವರೇ ಮಾತಾಡದಿರುವಾಗ ಮನೆಯವರೆಲ್ಲರೂ ತಂತಾನೆ ಮೂಕರಂಗಬೇಕಾಯಿತು (ಕ್ಕಿತಿ ೨೪೨). **ತನಗೆ ಮಾಡು** = ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸೆರೆಬಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ದು ರ್ಯೋ ಧನಂ ಕೃಷ್ಣಂ ತನಗೆ ಮಾಡದನ್ನೆಗಂ ಮುನ್ನೆಮೆ ಪನ್ನೆಗಶಯನಂ ನಮಗೆ ಮಾಡುವುದುತ್ತಮ ವಕ್ಷಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦ ಪ). **ತನತನಗೆ** = ೧. ತನ್ನನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ : ಅವನು ತನತನಗೆ

ಮಾತವಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ರೂಢಿ). ೨. ತಮತಮಗೆ; ತಮ್ಮತಮ್ಮಕ್ಕೆ: ಬೆದಱಿ ಪುಲಿ ಬಾವಿಯೊಳು ಬರ್ದುದನಱಿಯದೆಱೆದೊಡೆ . . . ಪಿಡಿದು ತೆಗೆವ ರಾರೆಂಬುದನೆನಿಸಿ ಜನಂ ತಗುಳ್ದು ತನತನಗೆಗಂಗುಂ (ಹುಳುಮಾ. ೬-೬೭); ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟರಲ್ಲಲ್ಲಿ ತನತನಗೆ ಹಿರಿಹಿರಿದು ನೆರೆನೆರೆದು ನುಡಿನುಡಿದರಂ (ಸಿದ್ಧಾ. ೨-೪); ಕ್ಷಾತ್ರವ್ರತಂ ಶಿವನುಂ ತನತನಗೆ ತಾವೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರು . . . ನೋಡುತ್ತಿರ್ವ ಸಮಯದಲಿ (ಬಸವ. ೦೯-೮೭); ಸುಭಟರು ತನ ತನಗೆ ತೊಲಗಿದರು (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೨-೨೯). ತನ್ನತನ=ತನ್ನನ್ನೆ ಅದುದು; ಸ್ವೆಂತಿಕೆ: ನನ್ನ ಮನಸಿದು ತನ್ನತನವ ಕಾಣೆನಲ್ಲ ಎನುತಲಿರುವುದು (ವಿಜಿದ. ೦೯-೩); ತಾನೆಲ್ಲಿ ತನ್ನತನವೆಂಬುದಾದರೂ ಎಲ್ಲಿ (ವೀಪಾಂ. ೩೮). ತನ್ನತಾನು = ತನ್ನಲ್ಲಿಕ್ಕೆ ತಾನು: ಉನ್ನತಮವ್ಯಾ ಗಜರತ್ನವೆಯ್ದತು ತನ್ನತಾನಾ ನ್ಯನನೆಡೆಗೆ (ಕ್ರಿಶಾಂಲ. ೧೬-೯); ಅದನು ಅನಂದರಸದ ಸುಧ್ಯಾನದೊಳಿಡೆ ತನ್ನತಾ ಮೂಜಗವ ಹಬ್ಬುವುದು (ಧರಪ. ೬೯-೦೦೯). ತನ್ನ್ ° = ತನ್ನವಳು: ಭೃಂಗಾಳಿಯಂ ಕಂಡು ತನ್ನಳ ನೀಲಾಳಕಮೆಂದು ನೇವರಿಸಲ್ಕೊಲ್ಲುಂ (ಸ್ವಪ್ನ. ೨೯-೨೮). ತಮತಮಗೆ, ತತತವಗೆ = ೧. ತಮ್ಮತಮ್ಮಕ್ಕೆ ತಾವು: ಜೀರ್ಣಬವಗಳಂ ತಮತಮಗೆ ತಳೆದುಕೊಂಡು ವಿವಿಧ ಗಂಧಜಲಂಗಳಿಂದೊರೆದೊರೆದರ್ದಂ ಸಿಂಪಿಸುವಾಗಳ್ (ಹಂದ್ರಪು. ೭-೦೭೯); ಲೋಕಂ ತಮತಮಗೆ ಪಲವಂದದಿಂ ಕೀರ್ತಿಸುತಿರಲು (ಬಸವ. ೫೩-೭); ಹೂಡಿದರು ಹೂ ಗರ ಂ ಬು ಗಳ ನು ಬೈ ದ್ದು ತಮತಮಗೆ (ಕುಬಾಲ್ಕೊಪ. ೦-೬೮); ತತತವಗೆ ಸಿದ್ಧಕಾನ್ಯನಿವಹಂ ಸಂಧ್ಯಾರ್ಚನೆಗ್ಕೆ ಸೂಸಿದ ಕುಸುಮಾಳಿವೆರಲೆಸೆಯೆ (ಚಾರಿಂಪು. ೨೭೬); ಕರ್ಮಮೆಂದು ಮತಿಂ ಮುನ್ನಂ ತತತವಗೆ ನುಡಿದರ್ (ಸಮಯ. ೨-೪); ಅನಿಲರು ತತ ತವಗೆ ನಾಟಿದರು ಕೋಲಾಹಳಕೆ ಪವಜನ (ಕುಪಾ.ಕ. ೨೦-೦). ೨. ತಾವೇ; ಸ್ವತಃ: ಅವರಾಗನೆಯರ್ ತಮತಮಗೆ ಗರ್ಭಕೋಧನಾ ವಿಧಿಯಂ ಮಾಡಿ ವಿವಿಧ ವಿನೋದಂಗಳಂ ಮೆಱ್ಪುತಿರ್ದನ್ನೆಗಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೦೦ ಪ). ತಮ್ಮತನ = ಸ್ವಂತಿಕೆ: " ತಮ್ಮತನ"ವನ್ನು ಮರೆತ ಕನ್ನಡಿಯರು ನಿರುಪಯೋಗಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ (ಕಕ್ಷಾ. I, ೦೦). ತಮ್ಮತಾವ=ತಮ್ಮಲ್ಲಿಕ್ಕೆ ತಾವು: ಸ್ವರ್ಗಂಗಳೊಳ್ ಘಟಿತಾಧ್ವನಿಗಳ್ ತಮ್ಮ ತಾವಯಾಗುವುದುಂ (ಹರ್ಷಚ. ೪೨); ಜಯಜಯಯೆಂದು ಘೋಷವ ಮಾಡಿದರು ತಮ್ಮತಾವ (ಧರಪ. ೩೬-೦೦). ತಾಱಾಗಿ = ಸ್ವತಃ: ಈ ಕಟ್ಟುವಾದಿನಿಂದ ಅವನು ತಾನಾಗಿಯೇ ದಾರಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ತಾನೆ = ೧. ಸ್ವತಃ : ಮಹೀಕಾಂತೆಯುಂ ರಕ್ಷಿಸಲ್ ತಾಂ ಜಲಜಾಕ್ಷಂ ತಾನೆ ಬಂದಂತೆ (ಜಿಸ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೩-೦೦; 1218). ೨. ಅಲ್ಲವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅವಧಾರಣೆ: ನೀನು ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಬರುವ ತಾನೆ? (ರೂಢಿ). ತಾವಾಗಿ=ಸ್ವತಃ: ತಾವಾಗಿ ಮೆರೆವುದು ಸುಜನರ ಗುಣಗಳು ಅದಕೆ ಜಾಹೀರಾತು ಬೇಕೆ (ತಿಂಹಾಪ. ೩೦೯-೦೪). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾನ್ ; ತುಳು. ತೆಲು. ತಾನು ; ಗೊಂಡಿ. ತನಾ ; ಮಲ್ತೊ. ತನ್. ತನಿ ; ಬ್ರಾಹೂಈ. ತೆನ್]

ತಾನ¹ ‘ತಾನು’ ನೋ.

ತಾನ² (ನಾ). ೧. ದಾರ; ಎಳೆ; ಸೂತ್ರ ; ತಂತು. ೨. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗ ಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವ ಕ್ರಮ : ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವಿಕೆ : ಅನುಕೃತ ಮಯಾಂಶಕೇಕಾನಾನಾದ ಮ್ಯದುಗಾನ ತಾನ ನಿವರ್ಣರ್ (ಜಗಪ. ೩-೭೬); ಪಕ್ಕಾದ ನವೀನತಾನತತಿಯೊಪ್ಪಲ್ ಪಾಡಿದರ್ (ಅಧ್ಯಪ. ೩-೩); ಬಂದ ತಾನವ ಬರಲೀಸದೆ ಹೊಸಹೊಸ ತೊಂದು ಪರಿಯ ತಾನಗಳಾ ತಂದು ತಂದು (ಧರಪ. ೦೦-೦೮); ಶೋಛಿಸುವ ತಾನಂಗಳೊಳ್ ಸಕಲರಾಗಗಳಂದೊಗದು ತುಂಬುರ ನಾರ ದರ್ ಪಾಡುತಿರ್ದರ್ (ಹರಿಪು. ೩-೨); ಮರ್ದಳೆಯ ತಾಳದ ಲಯಂ ಜತಿಗುಡೆ, ತಾನದೋಡೆಯೊಳ್ ತಾರ ಮಂದ್ರ ವಿಭೇದದಿಂ (ರಾಮಕ್ಕ. ೨೩-೦೦); ತಾನ ಎಂದರೆ ನಾದತರಂಗ; ಅಲೆಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಗಳು ರಂಜನೆಯುಂಟು ಮಾಡುವಂತೆ ನಾನಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಳೈಸುವುದು (ಸಂಗಿಡಂ. ೮೪). ೩. (ಆಲಂ) ಬೇಸರ ತರುವ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಸ್ವರ ; ಕೀಸರಂ. [ಸಂ.]

ತಾನಕ, ತಾಣಕ (ನಾ). ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : " ತಾನಕಂ = ಶಸ್ತ್ರಸಾಧಕ ಸಾಧನಂ " (ಶಾಶ್ವ. ೨೯೬) ; P ಕಾಶಕ್ಕೆತ್ಸ್ನ ವ್ಯಾಕರಣದ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ : ಮಲ್ಲಕನವೊಲ್ದೆ ತಾ[ಣಾಕಂ. ದಾ] ನಕದೊಳ್ಳಿಯೊಳ್ಳಿಂ[ಣಾಕಂ. ದಬ್ಬಿ್ಯಿಂದಂ (ಆಪಂಪು. ೩-೩೭); ರಾಯ ಕರವಾಳುಱುವದೊಂದಿಗೇಂಬ ತಾನಕದಿಂದ ಕಾದಿದರು (ಶಾಕ್ಕಥಾ. ೨೩-೭೦); ಇಬ್ಬರು ತಾನಕವಳಿದ ಕತ್ತಿಯೊಳುಬ್ಬುದ್ದಿಗೊಂಡಡಗಿದರು (ಜಾಗೆಳು. ೨೦-೦೩೬). **ತಾಣಕ** : ಮುಸುಂಕಿನೊಳ್ ವಿಮುಗುವ ಸೊಗಸಂ ತಾಣಕ ದೊಳ್ಮಿಂದ ನೆಲೆಯಂದಮುಂ (ಚಿಕ. ೩೪). ಮಲೆತಿರಿದಾಂತು ನಿಲ್ವ ಚಿಕ್ಕೆಗಳ ಚೆಲ್ಲಿಕೆಗೊಂದ ತಾಣಕಂ (ಚಿಕಾ.೪-೦೩೮). [<ಸಂ. ಸ್ತಾನಕ]

ತಾನಗುಂದೂರ್ ‘ತಾಣಗುಂದೂರ್’ ನೋ.

ತಾನತಿ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರ ಬಿಡೆಯ ; ಸ್ತ್ರಾನಿಕ : ಗ್ರಾಮದ ೨೮ ಜನರಿಗೆ ತಾನಪತಿ (ಸ್ತ್ರಾನಿಕ) ಗಳ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಸು (ತುಳುಜಾ. ೦೩೯). [ತಾನ¹ (<ತಾಣ) + ಪತಿ]

ತಾನಬಾಜೆ (ನಾ). ರೇಗುವುದು: ಗದರಿಸುವುದು: ಈಗ ನನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ಎಲ್ಲರೂ ತಾನಬಾಜೆಗೆ ಹೊರಟಿರು (ಬಾಹುಂಡಾ. ೦೯೬). [<–ಮರಾ. ತಾನಬಾಜೀ]

ತಾನಮಾನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರವಿಸ್ತಾರ : ತಾನಮಾನದಿಂದಸು ಲಾಲಿಸುತ್ತ (ಸ್ಕಾಂಪು. ೪-೦೦) ; ನದ ಭಾಗವತರ ಬಲ್ಲವರು ಆದರ ಆ ವಿಷಮ ತಾನಮಾನ (ಸೊಯಾಚ. ೩೨-೬). [ತಾನ¹ + ಮಾನ]

ತಾನವರ್ಣ (ನಾ). "ರಾಗದ ಪೂರ್ಣಚಿತ್ರವನ್ನು ತಾಳದ ಬೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದೊಂದಿಗೆ ತಾನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ರ ಚ ನೆ ಗೆ ತಾನವರ್ಣ ಎಂದು ಹೆಸರಂ" (ಸಂಗಿಡಂ. ೭೦): ಪಟ್ಟಿಣಂ ಸುಬ್ಬುಮ್ಮನ್ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಕೊಂಚ ವಯಸ್ಸಾದ ಮೇಲೆಯೇ ತಮ್ಮ ಕರ್ತೃತ್ವಗಳು, ತಾನವರ್ಣಗಳು . . . ಜಾವಳಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು (ಸಂಗಿಡಂ. ೩೦). [ತಾನ¹ + ವರ್ಣ]

ತಾನವಿತಾನ (ನಾ). = ತಾನವಮಾನ : ಆಗ್ರ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ತಾನವಿತಾನವಿವಿಧಂ ಕಱಿಯೆ (ರಾಮಕ್ಕ. ೦೬೨-೩೬); ರೂಢಿಗೊಂಡ ಧಂದಸ್ಸಿನ ತಾನವಿತಾನ ಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಅವರು ನವೀನ ಲಹರಿಗಳನ್ನು . . . ಗುರುತಿಸಿ (ಪಚ್ಚಿಶಾ. ೩೮). [ತಾನ¹ + ವಿತಾನ]

ತಾನು ‘ತಾನ್’ ನೋ.

ತಾನೆ ‘ತಾನ್’ ಪರಾ.

ತಾನ್ಕೆ (ನಾ). ಜುಂಭ; ಆಹಂಕಾರ : ತಾನ್ಕೆಯಿಂದಳವೆಂದು ಬಲ್ಲ ನಿನಗಳವೆ (ಗಳವಿಂ. ೩೦-೯೩). [ತಾನ್ + – ಕ್ಕೆ]

ತಾಪ್ಪ ‘ತಾಂಕ್ಕು’ ಪರಾ.

ತಾಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಭಿಸಿ ; ಶಾವಿ ; ಕಾವು ; ಉಷ್ಣತೆ : ಬಹು ತಾವಕ್ಕೆ ಬಿಗುರ್ವ ವಿಷ್ಣು ವಿಡವ ಮತ್ತಾ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ (ಪಂಂಪಾಚ. ೭-೯೧); ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ತಾವ (temperature) . . . ಮುಂತಾದ ವದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಸರ್ವಗ್ರಾಹ್ಯವಾದೀತೆಂದು ನಂಬದ್ದೇವೆ (ಧ್ಯಾವಿ. ೨೪೦). ೨. ಸಂಕಟ ; ಕಷ್ಟ ; ಕಾಟ : ತನಗಾದ ಮಾತಿನ ತಾವವನ್ನು ನೋಡಿ . . . ತಾವವನ್ನು ಕೊಡುವಳು (ಕಪ್ಪಣ. ೦೦೩) : ಕಂಚರಿ ಕೋವ, ಕಾಣದಿದ್ದರಿ ತಾವ (ಗಾದೆ). ‘ತಾಪತ್ರಯ’ ಪರಾ. ೩. ಕಾವಿನಿಂದಾಗುವ ಬೇನೆ, – ಸಂತಾಪ. [ಸಂ.]

ತಾಪಕ (ಗು). ೧. ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ೨. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ; ನೋಯಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಕಾಯಿಸುವ ಸಾಧನ : ಬಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸಲಕರಣೆ : ನೀರು ಕಾಯಿಸಲು ೫೦೦ ರಿಂದ ೧೦೦೦ ವಾಟ್‌ಗಳ ವರೆಗೆ ಶಕ್ತಿ ವ್ಯಯಮಾಡುವ ತಾಪಕಗಳು (Heaters) ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಲೋಹವಿ. ೬೫೩). ೪. ಜ್ವರ. [ಸಂ.]

ತಾಪಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ : ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ತಾಪಕಾರಿಯಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ. . . . ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಭೂವಿವಿ. ೦೬೨). ೨. ಸಂಕಟಗೊಳಿಸುವವನು : ದಂಡಧರನಂತೆ ಕುಜನ ತಾಪಕಾರಿಯುಂ (ರಾಚಕ. ೬-೯ ಪ). [ಸಂ. ತಾಪಕಾರಿನ್]

ತಾಪಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕಟವಡಿಸು ; ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ರಾವಣ ಲೋಕವ್ಲೆವನು ತಾಪಗೊಳಿಸಲು (ಕಾಕಿರಾ. ೪೩-೪೭).

[ತಾಪ + ಕೊಳ್ಳು + – ಇಸು]

ತಾಪಜ್ವರ (ನಾ). ಉಷ್ಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : ಈ ಬೀಜದ ಒಳಗಿನ ತಿರುಳಂ ಅರಿದು . . . ನುಂಗಲು ಭಳಿ, ತಾಪಜ್ವರ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಶ್ವವಿ. ೦); ನೆಲ ಕೊಳವಿಕೆ ಸಹಮೂಲ, ಅಶ್ಮರಿಯಾ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿಯುಂ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು . . . ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಒಂದು ತೂಕ ಅರೆದು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ತಾಪಜ್ವರ ಮಾಣುವುದು (ಸಕಸ. ೮೨).

[ತಾಪ + ಜ್ವರ]

ತಾಪನೆ, ಥಾಪನೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಾಪಿಸು , ನಲಗುಳಿಸುವುದು ; ಸ್ಥಾಪನೆ : ಸ್ಥಾಪನ – ತಾಪನೆ (ಕಾಮಪ. ೨೩೭ ಪ್ರಯೋಗ) : ಪಲ್ಲಣದ ಬಗುಹುಗಳ ತಾಪನೆಯ ಲೇವಣಿಗಳಶೆಯದಿಸಿ (ಹೊಪು. ೪೮-೩೦). ಥಾಪನೆ: ೨. (?) : ವಾಮರಾಜಪ್ರಯ ತನೊಣತಾ ರೂವರೇಖೆ ಥಾಪನೆ ಬಯ್ಸಿಕೆ ತೊಡಿಮಂಡ ಕಯ್ಯನಿಯೆಂಬ ಚಡಾಯತಿಕೆ ಗಾಯಕಿಕೆವಡದಾರ್‌ಥ ವಿದಾನ್ಮಾಲಿಸನ(ತ್ತಾಇ. IX-I,೪೪೩-೨೦; ೧೨೭೬):ವರ್ಗ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ – ವಜ್ಯಾಗಿಂ . . . ಥಟ್ಟು, ಥಾಪನೆ, ಸತ್ಕಾಣೆ (ಕಾಮಪ. ೦೫ ಪ್ರಯೋಗ).

[< ಸಂ. ಸ್ಥಾಪನ]

ತಾಪಕೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು : ಜೋಡು ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಪಲ್ಲಣಮುರತಾಪಕೆಗೂಡಿದ ಕವಿಯ ಕೀಲುಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ತುರಗವನೇಱಿ ರಾವುತರೊಡಗೂಡಿ ಬಂದರು (ಲಂಆಚ. ೬-೮೦).

[ತಾಪಕೆ + ಕೂಡು$_1$]

ತಾಪತಿ, ತಾಪತ್ರಿ, ತಾಪಟ್ರಿ, ತಾಬುತಿ, ತಾಬೂತ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ಕಾಶ್ಮೀರದಿಂ ನೂಂಪತ್ತೆತ್ತ ತನು ತಾಪತಿಯ ಚಲ್ಲಣಂ ಪೊಂಬರಹ ಬಟ್ಟೆಯೊಲ್ಲಿ (ರಾಹಸ. ೭-೦೩) : ಮೆಜೆವ ಹಸರು ಬುರಬುಸಾಲ ಲೋವರೆಗೆ ಮುಚ್ಚ ಕರ ಚೆಲುವಾದ ತಾಪತಿಯ ಭರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಸಿ (ಹ್ಯಾಹಕ. ೧೦-೩೨) : ತಾಪತಿಯ ಚಲ್ಲಣಮನುಟ್ಟು (ಪಸಕೋ. ೫೯-೦೭). ತಾಪತ್ರಿ : ಹಸರು ತಾವತ್ರಿ, ಸಕಲಾತಿಯ ಮಾಱುವ ರಸಿರೊಪ್ಪಿದರಂಗಡಿಯೊಳು (ಲಸಪ. ೧-೮೮). ತಾಪಟ್ರಿ : ಪಸುರು ತಾಪಟ್ರಿಯ ಹಲ್ಲಣಗಳಿಟ್ಟು ರಾಜವಧುವ ದಶಲಕ್ಷ ತುರಗಂ (ಕ್ಷರುಪ. ೬-೦೩೭). ತಾಬುತಿ : ಬಸುರಾದರ ತೊಡಬೇಕ ಹಸರ ತಾಬುತಿ ಕುಬಸ (ಗಪತಿ. ೦೬). ತಾಬೂತ್ರಿ$_1$: "ತಾಬೂತ್ರಿ–ಕುತ್ತಿ . . . ರೇಶಿಮಬಟ್ಟೆ" (ಜಾಪಕೋಪ. ೬೬).

[←ಪಾರ್ಸಿ. ತಾಪ್ತ್ರಿ : ಮರಾ. ತಾಪತಾ. / ಇಂ. Taffeta]

ತಾಪತ್ತಿ, 'ತಾವತಿ' ನೋ.

ತಾಪತ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಆಧಿದೈವಿಕ, ಆಧಿಭೌತಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ತೊಂದರೆಗಳು,–ದುಃಖಿಗಳು : ತಾವತ್ರಯವ ಕಳೆದು ಪೂಜಿಸ ತಾವತ್ರಯವ ಲಿಂಗನೊಲ್ಲ (ಲಸಪ. ೦೮೪) : ತಾವತ್ರಯದ ಬೇಗೆ ಕಿರಿದಲ್ಲಿ (ಲಸಪ. ೦-೭೦) ; ತನು ತಾಪತ್ರಯಕೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಯುಕ್ತ ವಿಚಿತ್ರಮುಪಮಿಸಲಸಳಿಗಾಗಕ ಕಾರಣಂ (ಲಸಪು. ೩೯-೨೨) : ಬಲಿದ ತಾವತ್ರಯದ ಭವಗೊಳಿಪಲು ಜೀವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಬೋಧದ ಸುಳುವಿನಂತಿರೆ (ಕುಬ್ಜಾರ್ಜು.ಗ. ೩-೧೬). ೨. (ಆಲಂ) ತೊಂದರೆ ; ಆಡಚಣೆ ; ಕಷ್ಟ : ಸಂಸಾರ ಅಂದ್ಮೇಲೆ ತರರೆ ತಾವತ್ರಯ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತೆ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೯೩) : ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ತಾವತ್ರಯವಂತೆ (ಪದ್ಮಕ. ೦೦೬) ; ನಮ್ಮ ತಾವತ್ರಯ ಇಚ್ಛೈಕ್ಕೇ ಮುಗಿದರೆ ನಮ್ಮ ಶ್ರೇಯ್ಸೂ (ಶಾಮಿಗಿ. ೩೦) : ನಿನ್ನಂಥ ಉದಾರ ಮನಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ಅಷ್ಟದ ತಾವತ್ರಯ ಉಂಟಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಅಯಿ. ೪-೭೬). [ತಾಪ್ಯ + ತ್ರಯ]

ತಾಪನ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ : ಬಿಸಿಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಸೂರ್ಯ. ೩. [ಜೈನ] ನರಕ ಬಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಪ್ತ, ತಪಿತ, ತಪನ, ತಾಪನ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳ್ಗಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೦೩೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಲೆ ; ರಸವಿದ್ಯೆ (?) : ಪದಿತರಣಂ ತಾಪನಮಿಂದ್ರಜಾಲಮೆಱಕಂ ಲಿಪ್ತಂ (ಶುಷ್ಕಾಖ್ಯಾ. ೪-೫೯). [ಸಂ.]

ತಾಪನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಂವಿಕೆ : ಪಿಂಡೀಬವ್ಪದಕಣ ತಾವನ[ಜಾಕಾಂ. ತಾವನ ತಾಡನ]ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಕುದ್ದ ಲೋಹಕಮಕ್ಕುಂ (ಚೇವಚಂ. ೪-೯ ಪ).

[ತಾವನ + ಕ್ರಿಯೆ]

ತಾಪಪಡು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡು ; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು : ಹಾರಾಡಿ ರಾವನಂಥವನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ನನಗಾಗಿ ವೇಷ ತೊಟ್ಟು, ಬಣ್ಣ ಬಳೆದು ಕೊಂಡು ತಾವಪಟ್ಟುದುಂಟು (ಯುಕ್ತಾ. III ಮುನ್ನುಡಿ).

[ತಾಪ್ಯ + ಪಡು]

ತಾಪಮಾನ (ನಾ). ಶಾಖದ ಮಟ್ಟ : ಜ್ವರ ಬಂದಾಗ ತಂದೆಯವರು ತಾವಮಾನ ನೋಡಲು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸಿದ್ದರು (ಅಚಿಹೆ. ೩೦).

[ತಾಪ್ಯ + ಮಾನ]

ತಾಪಮಾಪಕ (ನಾ). ಶಾಖದ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಯಂತ್ರ,–ಸಾಧನ : ಉಷ್ಣಮಾಪಕ : ಆದುದರಿಂದ ನಾವು . . . ತಾವಮಾಪಕ (Thermometer) ಮುಂತಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು (ಲೋಹವಿ. ೨೪೮). [ತಾಪ್ಯ + ಮಾಪಕ]

ತಾಪರಿಗೋಡೆ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಗೋಡೆ (?) : ನಮ್ಮ ಆವರ ಕೋಣೆಯ ನಡುವಿರುವ ಹೆಂಗಸು ತಾವರಿಗೋಡೆಯನ್ನು ಟಪಟಪ ಬಡಿಯುವನು (ಚಿನಡಾ. ೩೦೦). [ತಾವರಿ + ಗೋಡೆ]

ತಾಪವಡೆ (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಿ ಹೊಂದು ; ಕಷ್ಟಪಡು : ನಳನು ಕಾಡನು ಸೇರಿ ಕಡು ತಾಪವಡೆದರು ಪಡದನು ನುರಿರ ರಾಜ್ಯವನು (ಇಂಶಾಕ. ೦೦೯-೦೫).

[ತಾಪ್ಯ + ಪಡೆ]

ತಾಪಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಉಷ್ಣಶಕ್ತಿ ; ಸುಡುವ ಶಕ್ತಿ : ತಾಪಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಕೀಟಾಣುಗಳಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದರೆ ಕೊಳೆಯುವುದು ನಿಂತು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಚೀವಾಕ್ಷ. ೦೨೩). [ತಾಪ್ಯ + ಶಕ್ತಿ]

ತಾಪಸ (ಗು). ೧. ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ; ತಪಸ್ವಿ : ಮುನಿ : "ವರಾಶರೀ . . . ತಪಸ್ವೀ, ಕರ್ಮಂದೀ, ತಾಪಸಿ–ಈ ೯ ತಪಸ್ವಿ" (ಹರಾಯು. ೬೮-೨೩೫) : ತಾಪಸರ ತಾಪಮೆಂಬುದು ಪಾಪದ ರೂಪಱಿತಿವುಱಿಯ ದಂಡೇಕೆ ಮನಂಗಾಪಬಾರದು ಬಂದು ಮುಚ್ಚಿದೆ (ಹಂಪಭಾ. ೨-೨೦) ; ಕೋಪಿಗಳಲ್ಲೆ ತಾಪಸರ್ (ಕಾದಂಪಪ್ರ. ೭೩೨) ; ಸಹಸ್ರಜಟಿಯೆಂಬ ತಾಪಸಂ ತೋಜಿ (ರಮಾರಾಮ. ೨-೨೦೩) ; ನಡೆಗೀಲಾನುಪಟಿಗಲಿ ಭ್ರಾಂತಿ ಗೊಂದಿದರ್ . . . ತಾಪಸರಲೆವನೆಗಾತಿಯರನಟ್ಟಿದರು (ಪ್ರೇಚಕ. ೬-೦೫) ; ಎಳೆಹುಲ್ಲ ಸವಿದು ನೀಗುವಿವ ತಾಪಸನಂದಲರಂಬಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡಿ ಎಳೆತೆಂದರಬಲೆಯರು (ಕಂಪಿ. ೧-೦೪೬). [ಸಂ.]

ತಾಪಸಕುಮಾರ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯ ಮಗ; ಮುನಿಪುತ್ರ: ಇವರ್ಗ- ಪುಟ್ಟಿದೊಂ ಮೃಗಶೃಂಗನೆಂಬೊಂ ತಾಪಸಕುಮಾರಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೭-೪೩ ಪ).
[ತಾಪಸ + ಕುಮಾರ]

ತಾಪಸತರು (ನಾ). ೧೦ ಗುದಿ ಮರ; ಗಾರೆಗಿಡ: "ಇಂಗುದೀ. ತಾಪಸತರುಃ–ಗಾರೆಗಿಡ, ಇಂಗಲ್ದ ಗಿಡ" (ನಿಘಂಕಿ. ೦೦೭).
[ತಾಪಸ + ತರು೨]

ತಾಪಸನಿಕಾಯ (ನಾ). ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹ; ಋಷಿಗಳ ಗುಂಪೆ: ತಾಪಸಾಶ್ರಮದೊಳ್ ವಿಧ್ಯಾತವಕ್ಷರಣ ಪರಿಣತತಾಪಸನಿಕಾಯದೊಳ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೭-೪೨ ಪ). [ತಾಪಸ + ನಿಕಾಯ]

ತಾಪಸಭೂಜ (ನಾ). = ತಾಪಸತರು: "೧೦ ಗುದಿ ತಾಪಸಭೂಜದ ದಿಂಗಳುಂ" (ಪಾಶ್ವ.ಕೃತ. ೩೫-೦೭). [ತಾಪಸ + ಭೂಜ]

ತಾಪಸರೂಪಿ (ನಾ). = ತಾಪಸವೇಷ: ತಾಪಸರೂಪಂ ವಿಗತಾಲಾಪಂ . . . ಜಟಾಧರಂ ದಂಡಧರಂ (ಜಿಂದಾಪು. ೯-೩೭). [ತಾಪಸ + ರೂಪಿ]

ತಾಪಸವ್ಯಂದ (ನಾ). = ತಾಪಸನಿಕಾಯ: ಬಳಿಕ ತಾಪಸವ್ಯಂದವನು ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ಕಳುಹಿದ ತಪೋವನಕೆ (ಶಾಂಪು. ೯-೮೦).
[ತಾಪಸ + ವ್ಯಂದ]

ತಾಪಸವೇಷ (ನಾ). ಮುನಿಯ ವೇಷ; ಋಷಿಯ ರೂಪ: ಆಡಗಿಸೀ ರಾಕ್ಷಸ ಕಳೇವರವ ಐದು ತಾಪಸವೇಷವನು (ತೊರಣಾ. ೩-೮೦೩); ಕಾನನಕೆ ತಾಪಸವೇಷದಿ ಪೋದರಾಗ (ಕಱಿಳಿಂ. ೦೩). [ತಾಪಸ + ವೇಷ]

ತಾಪಸಾಚರಣ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳ ಆಚರಣೆ; ತಪಸ್ಸು: ಬಾಲಕಾಲ ಪರಿಗ್ಗಹೀತ ತಾಪಸಾಚರಣಂ ವಿಭ್ಞಾಂಧಕಾರವಕುಂಠಿತ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಕ್ಷನಾಗೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೭-೪೩ ಪ). [ತಾಪಸ + ಆಚರಣ]

ತಾಪಸಾರಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳ ಹಗೆ; ಋಷಿಗಳ ವೈರಿ; ಕಾಮ: 'ತಾಪಸಾರಿವಿಜಯ' ಪರಾ. [ತಾಪಸ + ಅರಿ]

ತಾಪಸಾರಿವಿಜಯ (ನಾ). 'ಕಾಮನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು; ಕಾಮಾರಿ; ಶಿವ: ಶೃಂಗಾರಾಕರ ತಾಪಸಾರಿವಿಜಯಂ ಭೂಧರರ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಪಮ್ಮಿರ. ೧-೪೩). [ತಾಪಸಾರಿ + ವಿಜಯ]

ತಾಪಸಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಋಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ತಪೋವನ: ಪರಾವತೀ ತೀರದ ತಾಪಸಾಶ್ರಮದೊಳ್ ವಿಧ್ಯಾತವಕ್ಷರಣಪರಿಣತ ತಾಪಸ ನಿಕಾಯದೊಳ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೭-೪೨ ಪ). [ತಾಪಸ + ಆಶ್ರಮ]

ತಾಪಸಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿನಿ: ಸಿಂಹದ ಬಂಧಿಯನ್ನು ಎಳೆದಾಡುತ್ತಾ ಬಾಲಕನು ತಾಪಸಿಗಳೊಡನೆ ಬರುವನು (ಶಾಳಿಂತ. ೦೦೪) [ಸಂ. ತಾಪಸೀ]

ತಾಪಸಿಗ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿ: ಋಷಿ; ಮುನಿ: ಹಸನಾದ ನೆಲವೆ ಕಾಣಸದೆ ಇರಲು ತಾ ಪ ಸಿ ಗನು ಬಂದಿಲ್ಲಿ . . . ರಚಿಸಿದನು ತಪವನು (ತೀರ್ಥಪು. ೭೭). [ತಾಪಸ + ಇಗ]

ತಾಪಸೇಂದ್ರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತಪಸ್ವಿ; ಮಹರ್ಷಿ: ತಾಪಸೇಂದ್ರನ ಶವವನೀಕ್ಷಿಸಿ ತಾಪಸೇಂದ್ರನು ಕೊಡುವ ಹರಕೆಯನೇಪರಿಯೊಳಾನೀಸಿ ಕೊಳ್ವದೆ ಹೋಹುದನುಚಿತವು . . . ಎನುತ (ಲಸಿಪು. ೩೨-೦೩).
[ತಾಪಸ + ಇಂದ್ರ]

ತಾಪಸೋತ್ತಮ (ನಾ). = ತಾಪಸೇಂದ್ರ: ತಯದೊಳಾ ತಾಪಸೋತ್ತಮ ನೊಡಂಬಡಿಸಿ (ಕ್ರಮಿಂಕಾ. ೩-೪೪); ಸಿದ್ಧರು ಸಾಧ್ಯರು ವರ ತಾಪಸೋತ್ತಮರು . . . ಹಣಿಯೊಳು ಬರೆದುದನಳಸಲಶಕ್ಯರು (ಇಂದ್ರಜಿ. ೦೪೫-೦೨). [ತಾಪಸ + ಉತ್ತಮ]

ತಾಪಹರ (ನಾ). ೧. ತಾಪನಿವಾರಣೆ: ತಾಪಹರಕ್ಕೆ ಮಾಟ್ರ ಶಿಶಿಕ್ರಯಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೧-೭೦). ೨. ತಾಪವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವವನೆಂ.
[ತಾಪ + ಹರ]

ತಾಪಾಳ 'ತಾಪಾಳು' ನೋ.

ತಾಪಾಳು, ತಾವಾಳ (ನಾ). ಬಾಗಿಲಿನ ಆಗುಳ; ತಾಳು: ತಿಮ್ಮಿ ತಾವಾಳ ಹಾಕಿ, ಹಣತೆ ತಂಬಲಿದಳು (ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ. ೨೨೪). **ತಾಪಾಳ**: ಆ ಹೆಂಗಸು ಘಟಕ್ಕಂತ ಮನೆಯೊಳ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದಡಾರ್ರಂತ ಕದ ಹಾಕಿ ತಾಪಾಳ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಳು (ಕಂವಿ. ೦೩೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಟ್‌ಪ್ಪಾಳ್]

ತಾಪಾಳುಮರ (ನಾ). ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆಯುವಂತೆ ತೆಡೆ ಹಾಕುವ ಆಗುಳ: ತಾವಾಳು ಮರದ ಮೇಲೆ ಗೋವಾಳದ ದಾಸಯ್ಯ ಕೂತಿದ್ದಾನೆ (ಗಾದೆ).
[ತಾವಾಳು + ಮರ]

ತಾಪಿ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣತೆಯ ತಾವದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ. ೨. ದೈಹಿಕ ಅಥವಾ ಮಾನಸಿಕ ರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವ. ೩. ತಾಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. [ಸಂ. ತಾಪಿನ್]

ತಾಪಿಂಧ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಮರ; ತಮಾಲವೃಕ್ಷ: "ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ತಮಾಲಃ, ತಾಪಿಂಧಃ – ೩ ತಮಾಲವೃಕ್ಷದ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂಕಿ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ತಾಪಿಚ್ಚೆ (ನಾ). ೧.=ತಾಪಿಂಧ: "ಕಾಳಸ್ಕಂಧಂ ತಮಾಲಮೆನಿ ತಾಪಿಚ್ಚಂ" (ಪಾಶ್ವ.ಕೃತ. ೩೪-೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಾಗೆದೊಂಡೆ: "ತಾಪಿಚ್ಚೆ, ಕಾಕತುಂಡಿಕಾ–ಈ ೨ ಕಾಗೆದೊಂಡೆ" (ಹೆಂಗಾಪು. ೪೪-೫೦).
[ಸಂ.]

ತಾಪಿತ (ಗು). ೧. ಬಿಸಿ ಮಾಡಿದ: ಕಾಯಿಸಿದ. ೨. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದ; ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಈಡಾದ. [ಸಂ.]

ತಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಡು; ಬಿಸಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಗಿಂಗಳ ತಾಪಿಸುವ ಬಿಸಿಲಾದಪೆಱೆಂ ಪರೋಪಕಾರದಿ ಬೆಂದ್ರಿಕೆಯನೊಂದಿಸುವ ತಾಪಿಗಳ್ (ಲಸಿಪು. ೦೦-೩೦); ತಾಪಿಸುತೆ ತಣಿಯುಸುತೆ ಕುಲುಕಿಸುತೆ ಜುತ್ತುವೈದ್ಯ ಭೂಪಖಡಿ ಜೀವರಸಗಳ ಪಪಿಸುವಂತೆ (ಋಃಕಳ್.೦೫೯). ೨. ಸಂಕಟ ಪಡು; ತಾವಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗು; ವ್ಯಥಪಡು: ನೇಹವಿವರ್ಗಡಿ ಕಿವಪೇಟವಗ್ಗಳ ವಿರಹಿನಿಯಾಗಿ ತಾಪಿಸುಕ್ಕೆ (ಪಡ್ಯಣ. ೫-೩೬); ಓಪ ತಂಪ್ಪಿಯ ಮಾಡ ಲಱವಳು ತಾಪಿಸುವ ಜನನಿಕರಕಾಗಳು (ಳಿಜ್ಞಾ. ೬೦೫. ೩೩-೦೬); ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಸುಯ್ದು ಜ್ವರದಿಂದರು ತಾಪಿಸುವ. . . ವಿಮಲಕಾಂತೆ ಗಳಗತ ಪ್ರಾಣಕ್ಕಯ್ ೦೯-೩೧); ಮೈಗೆ ಬಿಸಿವರಿಯೆ ಪೊಜಮಟ್ಟು ತಾಪಿಸಕಿದರಾ ಚಕ್ರವಾಕ (ಸಂಂವಿ. ೦೪-೩೩); ರತಿದೇವಿ ತಾಪಿಸುತೆ ಬರವರಲಂ (ಪಪಚ. ೬-೨೨). ೩. ಸಂಕಟಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬಾಧಿಸು: ತಾಪಿಸುವ ತಪಸಿಗಳಿಂದು ಕಡುವುದು ತಪಸಿಯ ಜೀಳಾ (ಲಸಿಪು. ೪೫-೩೬); ಕಲಿಭೀವು ಬಿಲ್ಮೊಂದು ರಿವುಬಲ ತಾಪಿಸುತ ಪೊಳ್ಕು ಸಂಹರಿಸುತಿರೆ (ತುರಂಗ. ೪೯-೪೦). ೪. ಸಿಟ್ಟಾಗು; ರೇಗು; ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು: ಕೋಪಿಸುತೆ ಕೆಲಂಬನೇ ಲ್ಲವಿಸುತೆ ತಾಪಿಸುತೆ ತಾಪಿಸುತೆ ತೋಪಲಿಗಸಿನುತೆ ಹತ್ತಿರೆ ಬರುತೆ (ತಂಂರಿ. ೭-೦೦೬). ೫. ರೇಗಿಸು; ಕೆರಳಿಸು; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಎಲೆ ಪಾಪ . . . ಜಲವ ಬಿಟ್ಟು ಬಾರೆಂದೆನುತ ತಾಪಿಸಿದರು (ತುರಂಗ. ೭೩-೫).
[ತಾಪನ+ಇಸು೨]

ತಾಪು, ತಾಪ್ಕೆ, ತಾಹಿ, ತಾಹೆ (ನಾ). ೧.ಕುಂಟಣೆಯ ಮನೆ; ಹಾದರ ಗಿತ್ತಿಯ ಮನೆ: (ಟಿ). ೨. ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಾನ: ಸಂಕೇತಸ್ಥಳ: "ತಾವು. ಕುಟುಹುದಾಣ" (ಕಬ್ಬಿಳಿ. ೪. ೩೭.). **ತಾವೆ**: ೧. "ತಾಹೆಯಂದುಂ, ತಾವೆ ಯೆಂದುಂ ಕುಂಟಣೆವನೆ" (ಕಶಾ. ೨೩-೩೦೬). ೨. " ಕುರುಹುದಾಣ, ಸಂಕೇತ ಸ್ಥಲ" (ಪ್ರಕಂ.). **ತಾಹಿ**: (ಟಿ). **ತಾಹೆ**: ೧. ಮೇಲಿನ 'ತಾಪ್ಕೆ' ಉಲ್ಲೇಖಿಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಕಶಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. "ತಾಹೆಯ ಸಮ್ಮುದರೊಳದ ಸಂಕೇತದ ಸದ್ಗೇಹಕ್ಕೆ ನಾಮು" (ಕವಿಕ. ೨೦೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾವ್ಪು; ತೆಲು. ತಾಪಿ]

ತಾಪೆ$_1$, ತಾಫೆ (ನಾ). ೧. (ಸಂಗೀತಗಾರರ ಅಥವಾ ನರ್ತಕಿಯರ) ಗುಂಪು,–ಕೂಟ. 'ತಾಪೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ಕುಣಿತ ; ನೃತ್ಯ : ತಾಪ ತ್ರಯದವನಿಗೆ ತಾಪೆ ಯಾಕೆ ? (ಗಾದೆ). **ತಾಫೆ :** ೧. ತಂಜಾವೂರಿನ ತಾಫೆ ಯವರು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೨೪೮). 'ತಾಫೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. "ಸೂಳೆಯರ ಕುಣಿತ – ತಾಫೆ" (Kautch. ಇಂಕನಿ.) ; ಸಂಗೀತ ತಾಫೆಯ ಅವಯವ – ಮಾತ್ರ ಅವಕಾಶ ಅಷ್ಟೆ (ಕೆಲನೆ. ೨೦೦).

[←ಮರಾ. ತಾಫಾ ; ಅರ. ತಾಇಫಾ.]

ತಾಪೆ$_2$ 'ತಾಪು' ನೋ.

ತಾಪೆಕಟ್ಟು, ತಾಫೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕುಣಿ; ನರ್ತಿಸು: ಸಾಕುಬಿಡು, ನೀನೇನು ತಾಪೆಕಟ್ಟಬೇಕಾಗಿದೆಯೇ (ಕೀಲುಗೊಂ. ೭೭). **ತಾಫೆಕಟ್ಟು:** ನೀಲಾಸಾನಿಯ ಮಗಳು ಕಮಲಾಸಾನಿಯು 'ತಾಫೆ'ಕಟ್ಟಿದಳು (ಮರ್ಜೂದೆ. ೨೦೦) ; ಎಲ್ಲಿ ತಾಫೆಕಟ್ಟಬೇಕೋ ಪಾಪ (ಕಲಾಸಾ. ೭). [ತಾಪೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಾಪೇದಾರ 'ತಾಬೇದಾರ' ನೋ.

ತಾಪೇದಾರಿ 'ತಾಬೇದಾರಿ' ನೋ.

ತಾಪ್ತಿ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಫೆ 'ತಾಪೆ$_1$' ನೋ.

ತಾಫೆಕಟ್ಟು 'ತಾಪೆಕಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಫೇದಾರಿ 'ತಾಬೇದಾರಿ' ನೋ.

ತಾಬ 'ತಾಬೆ' ನೋ.

ತಾಬಂಡಿ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಬಡತೋಬ, ತಾಬಡತೋಬಡ (ಅ). ಕೂಡಲೇ ; ಆಗಿಂದಾಗ ; ತಕ್ಷಣ : ತಾಬಡತೋಬ (ಕೂಡಲೆ) ತಾಬಡತೋಬ ಕಳಿಸು (ಕೂಡಲೆ ಕಳಿಸು) (ಸುವರ್ಣ. ೩೨೮); ರತ್ನಾಳ ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಲಾಕ ತಾಬಡತೋಬ ಬರ್ರಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೭೨). **ತಾಬಡತೋಬಡ :** ತಾಬಡತೋಬಡ ಕೇಸು ಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗಂಗಾಸಾ. ೦೩೨).

[←ಮರಾ. ತಾಬಡತೋಬ್ ; ಹಿಂ. ತಾಬಡ್‌ತೋಡ್]

ತಾಬಡತೋಬಡ 'ತಾಬಡತೋಬ' ನೋ.

ತಾಬಾ 'ತಾಬೆ' ನೋ.

ತಾಬಾಣ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಬಿಲೆ 'ತಾಂಬೇಲು' ನೋ.

ತಾಬುತಿ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಬುಲ್‌ಬಳೆ (ನಾ). (ಸಾಣೆಹಿಡಿದು) ಹೊಳಪು ಕೊಟ್ಟ ಬಳೆ: ಆದರೂ ನರ್ಸಿಯ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ಚಿನ್ನದ ತಾಬುಲ್ ಬಳೆ – ಹೇಗೆ ಬಂದವು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೪೭). [<ತಾಬೂಲು + ಬಳೆ$_3$]

ತಾಬೂತ್, ತಾಬೂತು$_2$ (ನಾ). (ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಬರುವ) ಅಲಂಕೃತವಾದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ: ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಕುಶಲರು ಬಾಬೈಯನ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆಗೆ ತಯಾರ್ಮಾಡುವಂಥ 'ತಾಬೂತ್' ತರಹದ ಸುಂದರವಾದ ಒಳಗೂಡು (ಕೆಲನೆ. ೧೯೮). **ತಾಬೂತು$_2$:** (+).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಬೂತ್]

ತಾಬೂತು$_1$ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಬೂತು$_2$ 'ತಾಬೂತ್' ನೋ.

ತಾಬೂಲು (ನಾ). (ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು) ಹೊಳಪು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಕಾಂತಿ ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ : ಮೋಹನ ರಾಯ ಬಂದು ಈ ರತ್ನವನ್ನು ಮೆಲ್ಲನೆ ಕೆಸರಿನಿಂದೆತ್ತಿ ತೊಳೆದು, ಹಿಡಿದು, ತಾಬೂಲು ಕಡಿದು, ಲೋಕದ ಮುಂದೆ ಥಳಥಳಗೊಳಿಸಲು ಪೇಚಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಹಿಂಕತೆ. ೪೭).

[←ತುಳು. ತಾಬುಲು]

ತಾಬೆ, ತಾಬ, ತಾಬಾ (ನಾ). ಅಧೀನ ; ವಶ ; ಸ್ವಾಧೀನ : ಅರೆವಾಶಿ ಪೌಜನ್ನು ನಿಮ್ಮ ತಾಬೆಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೩) : ನಿಮ್ಮ ತಾಬೆ ಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ? ಒಳಗುತ್ತಿಗೆಗಾದರೂ ಸರಿಯೆ (ಜಾರುದಾ. ೨೧೭) ; ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ತಾಬೇದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವಂತ ಸಾಗುವಳಿ ನಡೆಸಿದ್ದಾ ನಂತೆ (ದೀಪಹ. II, ೦೦೩). **ತಾಬ:** ಮೇರಾಡಿಯ ಒಳಗೆ ತುಳುವ ಹೆಗ್ಗಡಿತಿ ತಾಬದ ಮೂಲದ ಬಾಳಿನ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೨೪-೨೯ ; 1401). **ತಾಬಾ :** ಹೊಸ ಫೋನೊ ಅವರ ತಾಬಾಕ್ಕೇ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ವೃನಿ. ೧೯೩) ; ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ತಾಬಾಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ (ಜೀಟಿನಾ. ೩೮); ಅವರ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸರಕಾರದ ತಾಬಾ ಆಗಿ ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷ ಆತು (ಭಾಗ್ಯಶ್ರೀ. ೭೦). [←ಹಿಂ. ತಾಬೇ ; ಅರ. ತಾಬಅ]

ತಾಬೆದಾರ 'ತಾಬೇದಾರ' ನೋ.

ತಾಬೆದಾರಿ 'ತಾಬೇದಾರಿ' ನೋ.

ತಾಬೇದಾರ, ತಾಪೇದಾರ, ತಾಬೆದಾರ (ನಾ). ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಅವಲಂಬಿಸಿದವನು ; ಅಧೀನನಾದವನು; ಕೈಕೆಳಗಿನವನು ; ಸೇವಕ: "ಕೈಕೆಳಗಿನವನು, ತಾಬೇದಾರ" (Subordinate. ಇಂಕನಿ.); ಖೈದಿ ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ಸತಾಯಿಸಿ ಅವರ ತಾಬೇದಾರರ ರೂಬುರೂಬು ಬಹಳ ಅವಮಾನ ಕರವಾಗಿ ಹೀಯಾಳಿಸಿರಬೇಕು (ಕೆಲನೆ. ೧೦೫) ; ನಿಮ್ಮ ತಾಬೇದಾರ್ರೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲೇ ಕಾಫೀ ಕುಡಿಯಬೇಕು (ನವನೀ. ೪೧). **ತಾಪೇದಾರ :** ಸ್ವಾಮಿ ಯವರ ಸೇವಕ! ತಾಪೇದಾರ! ಬಡವ! ಆದರೆ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳೋ ಮನುಷ್ಯ ಅಲ್ಲ (ರಂಗಕ. ೫೦); ಶ್ರೀರಂಗರಾಯರು ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ, ನೂರಾರು ಜನ 'ತಾಪೇದಾರ'ರನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಶನಿಸಂ. ೨೫೩). **ತಾಬೆದಾರ :** ಅವರು ಯಾವ ಆಫೀಸರವರಿಗೆ ತಾಬೆದಾರರಾಗಿರುವರೋ ಅವರುಗಳಿಂದ ದಾಖಲ್ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೭).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಾಬೇದಾರ್]

ತಾಬೇದಾರಿ, ತಾಪೇದಾರಿ, ತಾಫೇದಾರಿ, ತಾಬೆದಾರಿ (ನಾ). ಸೇವೆ ; ಚಾಕರಿ : ನೀವು ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ತಾಬೇದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿರಿ (ಜಾಮವಂ. ೧೫೯) ; ನೀನು ದಳವಾಯಿ ಆದಾಗ ನಿನ್ನ ತಾಬೇದಾರಿಗೆ ನನ್ನ ಸೇರಿಸಿಕೋ (ಜಂಗಾಳ್ಯ. ೩೨೫). **ತಾಪೇದಾರಿ:** ನಾನು ತಾಪೇದಾರಿ ಮಾಡಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅಮಲ್ದಾರರೂ . . . ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಗರುದಾ. ೮೯) ; ನಾನು ನೌಕರಿದ್ದೀನಿ ತಾಪೇದಾರಿ ಮಾಡೋವ (ಮಾಮನೆ. ೧೮೫). **ತಾಫೇದಾರಿ :** ಈ ಸರ್ಕಾರದ ತಾಫೇದಾರಿ ಮಾಡುವವರೆಗೂ, ಅವರು ಕೊಡುವ ಪೋಟಿಗೆ ಹಣಕ್ಕೆ ಸರಿತೂಗುವಷ್ಟಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ (ಬಾಳಿವೈ. ೧೭೦). **ತಾಬೆದಾರಿ :** (ಮೈಗೆಜೆ. IV, ೭೮೬).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಾಬೇದಾರೀ]

ತಾಮ್ 'ತಾನ್' ಪರಾ.

ತಾಮರಮುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅಜದೊಜ್ ನದೀ ದಕ್ಷಿಣ ತಟೇ ತಾಮರಮುಗೆ ಪಾನುಙ್ಗುಲ್ಕಿಱುವಳ್ಳಿ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೬೩-೬೮ ; 757). [?]

ತಾಮರಸ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ; ಕಮಲ : "ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ, ಶತಪತ್ರಂ . . . ತಾಮರಸಂ . . . ಪಂಕಜಂ–ಈ ೧೭ ತಾವರೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೬) ; ಮೇಳದವರಂತಿರೆ ಸಾರಿಕೆ ರಾಜಗೇಹದಂತಿರೆ ಕೊಳನಲ್ಲಿ ತಾಮರಸಂರಂತಿರೆ ತಾಮರಸಂಗಳೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೮) ; ಆ ಕುಂಡಮನೆ ಪದ್ಮಪಂಡ ಮಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರದಳ ಸುವರ್ಣ ತಾಮರಸಮುಮನದಱ ಕರ್ಣಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಾಸನಮುಮಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೨೯ ವ) ; ಶ್ರೀ ಮಹಿಳಾನನ ಮಂಜುಳ ತಾಮರಸ ಪತಂಗ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೪-೧). ೨. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ. ೩. ತಾಮ್ರ. [ಸಂ.]

ತಾಮರಸನೇತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಗೋಕುಲಕೆ ಪೋಗಿ ನೀಲೋತ್ಪಲದಳಶ್ಯಾಮನಪ್ಪ ತಾಮರಸನೇತ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೩-೨೩ ಪ). [ತಾಮರಸ + ನೇತ್ರ]

ತಾಮರಸಪ್ರಿಯ (ನಾ).=ತಾಮರಸಬಾಂಧವ: ತಾಮರಸಪ್ರಿಯ ರವಿಸುತ ಸೋಮರ್ ಮೃತ್ಯುವಿನೊಳಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠದೊಳಿರೆ ಸದ್ಯೋಮರಣಂ ಶಿಶುವಿಂಗೆ (ಜಾತತಿ. ೬-೩). [ತಾಮರಸ + ಪ್ರಿಯ]

ತಾಮರಸಬಾಂಧವ (ನಾ). ತಾವರೆ ಹೂವಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು.; ಸೂರ್ಯ : ತನುವಿದು ತಾಮರಸಬಾಂಧವನ ಬಾಳಿಕೆತನಕ[ಪಾಠಾಂ. ಗಕಟ]ಶಾಶ್ವತವೆ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫೪). [ತಾಮರಸ + ಬಾಂಧವ]

ತಾಮರಸಮುಖಿ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು : ತಾಮರಸ ಮುಖಿಯ ನಳಿತೋಳ್ . . . ಮಕರಧ್ವಜನ ಪಾಶಮೆನೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೩೨). [ಸಂ. ತಾಮರಸಮುಖಿ: (ತಾಮರಸ + ಮುಖ + –)]

ತಾಮರಸಸಖ (ನಾ). = ತಾಮರಸಬಾಂಧವ : ತಿಮಿರವೆತ್ತಲು ತಾಮರಸ ಸಖನೆತ್ತಲು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೮೦). [ಸಂ. (ತಾಮರಸ + ಸಖಿ + –)]

ತಾಮರಸೋದ್ಭೂತ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಪರಮಾರ್ಧಂ ನಿಮ್ಮ ಸಮ್ಯಕ್‌ಪರತರ ನಿಜಮಂ ಭಾವಿಸಲ್ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ತಾಮರಸೋದ್ಭೂತಂಗೆ ಶಕ್ರಂಗಸುರರಿಪುಗೆ ವೇದಕತರ್ಕ್ಯಂ (ರಶ್ಮಿಶ. ೮೨). [ತಾಮರಸ + ಉದ್ಭೂತ]

ತಾಮರೆ, ತಾವರೆ (ನಾ). ೧. = ತಾಮರಸ ೧ : " ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಿರಿಯ ಕರುಮಾಡಂ, ತಾಮರೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಾವರೆ]ನೀರ್ವೂ – ಈ ೪ ಕಮಲಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಕಶಸಾ. ೮-೧೬೫) ; ಕೋಡಗವೇಱಿರ್ದ ಸೊರ್ಕಾನೆಯುಮಂ ಕಸಕುಪ್ಪೆಯೊಳ್ ತಾಮರೆ ಮೂಡಿದುದಂ . . . ಇಂತೀ ಪದಿನಾಱುಂ . . . ಕನಸುಗಳಂ ಕಂಡೆನೆಂದಂಜಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೨೯) ; ತಾಮರೆಗಂ ಚಂದ್ರಗಂ ತಾಮಸಮಂ ಕಳೆದು ಕಾಣ್ಕೆ ಮಾಟ್ಪಂತೆ (ಆದಿಪು. ೭-೯) ; ಶ್ರೀವನಿತೇಶನ ಪೊಕ್ಕುಳ ತಾಮರೆಯೊಳು ಪುಟ್ಟಿದಜನಿನೆಡೆವಱಿಯದೆ ಬಂದೀ ವಸುಧೆ ಯೊಳೇನೆಸೆದುದೋ ಪಾವನ ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೨ ; 1047). ೨. ತಾವರೆಯ ಎಲೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಹರಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ ; ಹುಳುಕಡ್ಡಿ : (ಕಿ). **ತಾವರೆ** : ೧. " ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ, ಶತಪತ್ರಂ, ಅಂಬುಜಂ . . . ಪಂಕಜಂ–ಈ ೧೭ ತಾವರೆ " (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೬); ಮೊಗಮಂ ತಾವರೆ ಕಣ್ಣನುತ್ಪಳದಳಂ ಧಮ್ಮಿಲ್ಲಮಂ ಸೋಗೆ ಸೆಳ್ಳುಗುರಂ ಕೇದಗೆ . . . ಪೋಲ್ತುವು (ಆದಿಪು. ೬-೮೫) ; ಅರೆ ಸೀದುವು ತಾವರೆ ಖಗಮರೆಬೆಂದುವು ಭೀಮ ಕೋಪಶಿಖಿ ಮುಟ್ಟೆ (ಗದಾಯು. ೭-೧೮) ; ಗಜದ ದಂತದಂತೆ ಬೆಂಕಿಯುಷ್ಣದಂತೆ ತಾವರೆಯ ಸೂರ್ಯನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫); ಸೂರ್ಯನುದಯ ತಾವರೆಗೆ ಜೀವಾಳ (ಬಸವ. ೩೬೬); ತಿಳಿನೀರಿಂ ತಾವರೆಯಿಂ ಕಳಹಂಸೆಯಿನೆಸೆವುದಲ್ಲಿ ಸರಸೀಷಂಡಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೪೪) ; ಶ್ರೀ ನೆಲಸಿರ್ಪ ತಾವರೆಯನಾಂತ ಸರೋವರದಂತೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೦); ಪಂಕದೊಳಿದ್ದ ತಾವರೆಯಂದದಲಿ (ಬಸಪು. ೪೯-೩೦) ; ಪಲತಾವರೆಯ ಪೂಗಳನಾಯ್ದುಕೊಂಡಾ ಪರಮ ಜಿನಭವನವನು ಪೊಕ್ಕನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೪೦).

ತಾವರೆಯ ಕಣ್ಣ = ತಾವರೆಗಣ್ಣ : " ತಾವರೆಯ ಕಣ್ಣನೆಂದೊಡ ಮುಪೇಂದ್ರನ ನಾಮವು " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೭). **ತಾವರೆಯಣುಗ** = ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : " ಬಿದಿಯಲರಿಚಂ . . . ತಾವರೆಯಣುಗ ನಂಚೆದೇರನೆಂಬಿವು ಬ್ರಹ್ಮಗೆ ಒದವಿರ್ಪ ನಾಮ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೯) : " ವಾರಿಜ ಭವಂಗೆ ತಾವರೆಯಣುಗನೆಂದಕ್ಕುಂ " (ಕಶರ. ೪೫). **ತಾವರೆಯ ತನಯ** = ತಾವರೆಯಣುಗ : ಬಿರುದರ ವಿಗಡ ಮೂದಲೆಗಳ ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದೈ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೨-೪). **ತಾವರೆಯ ನಂಟ** = ಕಮಲದ ಮಿತ್ರ ; ಸೂರ್ಯ : ತಾವರೆಯ ನಂಟನಿರದೇ ವರುಣದಿಗುವಾರ್ಧಿಯೊಳು ನೆರೆದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೪-೪೦). **ತಾವರೆಯ ಪೊಕ್ಕುಳಿಗ**=ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ತಾವರೆ ಉಳ್ಳವನು; ಪದ್ಮನಾಭ; ವಿಷ್ಣು : ಮಿಕ್ಕಮಾತೇನೆರಳೆರಳ್ಮೊಗಂ ತಾವರೆಯ ಪೊಕ್ಕುಳಿಗನುಂ ಪೊಣ್ಮಿದರ್ಪೊಣ್ಮು ವೆನ್ನಂಗದುಕ್ಕುವ [ವೆ] ವರಿಂದೆಂದನೀಶಂ (ಪುದೇಪು. ೦೦-೩೦). **ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರ** = ತಾವರೆಯ ನಂಟ : ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರನ ಕರಗಿ ಕರುವಿನೊಳೆರೆದರೆಂದೆನೆ ಥಳಿಥಳಿಸಿ ತೊಳಗುವ ತನುಚ್ಛವಿಯ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೩-೨೦) ; ನೈದಿಲ ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಮಂಡೆಯೊಳಿಟ್ಟೆನಂಜುಳಿಯ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೦೫-೨೮). **ತಾವರೆವನೆಯಳ್** = ತಾವರೆಯನ್ನು ವಾಸಸ್ಥಾನ ವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಸಿರಿಯರಸಿಯಕ್ಕು ತಾವರೆವನೆಯಳೆಂದು" (ಕಶರ. ೪೪). [ದೇ.ಕಿ ತಮಿ. ತಾಮರೈ ; ಮಲ. ತಾಮರ ; ಕೊಡ: ತಾವರೆ ; ತುಳು. ತಾಮರೆ ; ತೆಲು. ತಾಮರ, ಪರ್ಜಿ. ತಾಮರ್ ; ಕುವಿ. ತಂಬೆರಿ./ಸಂ. ತಾಮರಸ]

ತಾಮರೆಕಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪಾಲ್ಪಡುವಿನುಳ್ಪಡುವಣ ಕೆಱೆಯುಳ್ ತಾಮರೆಕಟ್ಟಿನ್ಕೆಟಗೆ ಮೂವತ್ತುಗೂಳಂ ಕಟನಿ ಕಲ್ನಾಡು ಸರ್ವ್ವಷರಿಹಾರ ಪ್ರಸಾದಂ ಗೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. X, ಬೌರಿಂಗ್. ೧೩-೫ ; ಸು. 890). [ತಾಮರೆ + ಕಟ್ಟು ?]

ತಾಮರೆಕೊಳ 'ತಾವರೆಗೊಳ' ನೋ.

ತಾಮರೆಗಣ್, ತಾವರೆಗಣ್, ತಾವರೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕಮಲದಂಥ ಕಣ್ಣು : ತಾಮರೆಗಣ್ ಮುಚ್ಚಿದೆಯಾ ? (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೮-೩). **ತಾವರೆಗಣ್** : ತಾವರೆಗಣ್ಣ ನಗೆಗಣ್ಣ ಬೆಚ್ಚೆರಳೆಗಣ್ಣ . . . ಬಲ್ಬೊಗಸೆಗಣ್ಣಬಲೆಯರ್ (ಚಲಪು. ೩೭-೪೪) ; ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ ತವಕದಿನೀಕ್ಷಿಸಿ ಭಾವೋದ್ಭವರೂಪನ ಕಡುಚೆಲ್ವಂ ಭಾವಕಿ ಪಿರಿದುಂ ಭಾವಿಸಿ (ಜಯಕಾ. ೪-೨೩). **ತಾವರೆಗಣ್ಣು** . ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೆಱೆದಿಹ ತಾವರೆಗಣ್ಣಿನ ಹೆಣ್ಣುಗಳೈದಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೮೨). [ತಾಮರೆ + ಕಣ್]

ತಾಮರೆಗೆಱೆ, ತಾವರೆಕೆಱೆ, ತಾವರೆಗೆಱೆ(ನಾ). ೧. ತಾವರೆ ಹೂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕೆರೆ : ಆದಿತ್ಯಂಗಿದಿರಂ ನೀರಂ ಸೂಸುವಾಗಳ್ ಬೆರಲಿಂದ ಮುರ್ಚಿ ನೀರ್ವೆರಸು ಸೂಸಿ ತಾಮರೆಗೆಱೆ[ಪಾಠಾಂ.ತಾಮರೆ]ಯೊಳುಂಗುರಂ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫-೪). **ತಾವರೆಕೆಱೆ**: ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಾವರೆಕೆಱೆಯೊಳಗೆ ವಾಟಿಕೆ (?) ದೇವ ಭೋಗಮ್ (ಮೃಆರಿ. ೧೯೨೪, ೭೦-೫ ; ?). **ತಾವರೆಗೆಱೆ** : ೧. ಕಿಱಿದಂತರಂ ಬಂದೊಂದು ತಾವರೆಗೆಱೆಯ ಮೊದಲೊಳ್ ನಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೫ ಪ); ಭಾವಕಿಯರ್ ತೊಡಗಿದರ್ . . . ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ತಾವರೆಗೆಱೆಯಚ್ಚ ತಿಳಿದ ತೀರದ ಜಲದೋಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೨೨) ; ಅಲರ್ದ ತಾವರೆಗೆಱೆಗಳಿಂ . . . ಪೂದೋಂಟಂಗಳಿಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುವುದಾ ವಿಷಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦-೫೭) ; ೨. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಶಾಭಾಗದ ತಾವರೆಗೆಱೆಯ ನಖರೇಶ್ವರ ದೇವರಾಚಾರ್ಯರ್ (ಇಆ. V, ೩೪೩-೨೬ ; 1093). [ತಾಮರೆ + ಕೆಱೆ]

ತಾಮರೆಗೈ, ತಾವರೆಗೈ (ನಾ). ತಾವರೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಕೈ : ಜವನ ಪಟುಭಟರ ಹುಂಕೃತಿ ತವುವಿನೆಗಂ ತಡೆದು ತೋರ ತಾಮರೆಗೈಯಂ (ವಸ್ತವಂ. ೧೫-೦೧೫). **ತಾವರೆಗೈ**: ತಾವರೆಗೈಗಳಿಂದಿಂದುಮಂಡಲ ಚೆಂಡ ಭಾವಜ ಪಿಡಿದಾಡುವಂತೆ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೨).

[ತಾಮರೆ + ಕೈ$_3$ (<ಕೆಯ್$_3$)]

ತಾಮರೆಗೊಳ, ತಾಮರೆಕೊಳ, ತಾವರೆಕೊಳ, ತಾವರೆಗೊಳ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ ಹೂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರೋವರ; ಕಮಲ ಸರೋವರ; ಪದ್ಮಾಕರ: ತಾಮರೆಗೊಳದ ತಡಿಯ ಮಱೆಯೊಳಿರ್ವರುಂ ಮಾಸೋಪ ವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೩-೦೮) ; ಸೊಗಯಿಪ ತಾಮರೆಗೊಳನಂ

ಪ್ರತ್ಯೂಷದೊಳ್ ಜಿನಾಂಬಿಕೆ ಕಂಡಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೫). **ತಾಮರೆಕೊಳ:** ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಮಣಲಯ ಕೊಂಗೂಣಿ ಗಾವುಣ್ಡಂ ಮೂನೂಱು ಮಾನಿಸರವರಸಿ ತಾಮರೆಕೊಳಾನ ಕೂಡಿ ಇಱಿಯ ಬನ್ನಡೆ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೭೫-೧೨ ; 1007 ?). **ತಾವರೆಕೊಳ:** ೧. ತಾವರೆ ಕೊ[ಪಾಕಾಂ.ಗೊ]ಳದ ತೋಟಿಯ ಹದಕೆ ಕಂಪಿಸಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೧-೫): ಭಾವ ಬಾರೆಂದು ತಾವರೆಕೊಳಕಿಳಿದಳು (ಗುರುಭ. ೧-೧೧). **ತಾವರೆಗೊಳ:** ೧. ಯೂಥಪತಿ ಸಮನ್ವಿತಯೂಥಂ ಸೊಗಯಿಪ ತಾವರೆಗೊಳನಂ ಪುಗುವಂತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೮೩); ಕೇಳೀಶೈಲದ ತಾವರೆಗೊಳದ ಹಿಮಗೃಹದೊಳಿರ್ದಪಳೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ಕಾದಂಉ. ೨೦೯) ; ತದನಂತರಂ ವನಮಹತ್ತರನಂ ಬರಿಸಿ ಮಾವಿಂಗಿದು ಮಲ್ಲಿಗೆಗಿದು ತಾವರೆಗೊಳಕಿದು ದಲೆಂದು ಪೆಸರ್ವೆಸರಿಂ ಭೂಷಾವಸನ ಕನಕಚಯಮನಿಳಾವಲ್ಲಭನಿತ್ತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೫೧); ಪೆಂಪೊಗುವ ತಾವರೆಗೊಳಂಗಳ ತಂಪಿನೊದವಿನ ವನದ ಸೊಗಸಿನ ಸೊಂಪು ಸೆಳೆದುದು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೪-೩೭) ; ತಾವರೆಯಂದದ ಹಸ್ತಪಾದಗಳಿಂದ . . . ತಾವರೆಗೊಳನೆದ್ದು ನರ್ತಿಸುವಂದದೊಳಾವಧುಗಳು ನಟಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೦೩-೧೦೬) : ಲಾವಣ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಲಿದು ಕ್ರೀಡಿಸುತಿಹ ತಾವರೆಗೊಳದಂದದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೦೯).

[ತಾಮರೆ + ಕೊಳ$_2$]

ತಾಮಲಕಿ (ನಾ). ನೆಲನೆಲ್ಲಿಗಿಡ : " ತಾಮಲಕಿ=ಭೂನೆಲ್ಲೀಗಿಡ " (ಗಂಗಾಮ. ೧೫೧). [ಸಂ. ತಾಮಲಕೀ]

ತಾಮಸ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ತಮೋಗುಣ ಪ್ರಧಾನವಾದ: ನೀಲೋತ್ಪಲ ತಮಾಲ ನೀಲೋನ್ಮತ್ತಾದಿ ತಾಮಸಮಾದ . . . ನಾನಾವಿಧ ಪುಷ್ಪಂಗಳ (ವಿವೇಕ. ೧೦೫). (ನಾ). ೩. ಕತ್ತಲೆ : ಸಿರಿಯ ಮದ ವೆಂಬಧಿಕ ತಾಮಸ ದೊರಕಿದಕ್ಷಿಗೆ ನೀತಿಕಾಱರ ಪರಮ ವಚನಾಂಜನದಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವುದು ನಯವೆಂದು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೯-೨). ೪. ಅಜ್ಞಾನ : ಮನದ ತಾಮಸ ಬಿಡದು ಮನದ ಕಪಟ ಬಿಡದಯ್ಯ (ಬಸವ. ೨೮೧). ೫. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಶಿವನಂ ಪಾವಕನಂ ಪ್ರಶಂಸಿಪ ಪುರಾಣಂ ತಾಮಸಂ (ಸಾತ್ವಿವಿ. ೦೪). ೬. ಜಾಡ್ಯ ; ಜಡತೆ: ಜ್ವರದ ತಾಮಸಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣನ್ನೇ ತೆರೆಯಲಿಲ್ಲ (ಮೇದಿಮ. ೦೪೮). ೭. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯವನು : ಸ್ವಾಯಂಭುವ . . . ತಾಮಸ . . . ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿಕರೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳೊಳಗೆ (ವಿವೇಕ. ೨೦೪). ೮. ತಡ ; ವಿಳಂಬ : ತಾಮಸಂ ಮಾಡಿದನು ಬಸವನು (ಬಸಪು. ೩೭-೧೭) ; ಆ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಶಿರೋಮಣಿ ರಚಿಸಿದನಂದಾ ಮಂಟಪವ ರಚನೆಯೊಳು ಆ ಮಹೀಪತಿ ಪೇಳ್ದುದಕೆ ನೂರ್ಮಡಿಯಾಗಿ ತಾಮಸವಿಲ್ಲದಂದಿಂತು (ರಾಮವಿ. ೭-೨೦) ; ತಾಮಸಮಿದೇಕೆ ನಾ ಬಂದನೊರ್ವನೆ . . . ಎಂದನಿಲಜಂ ಚೀರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೫೨) ; ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ತಾಮಸಮಾಡದೆ ನನ್ನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯತ್ನಮಾಡಿರಿ (ಕೃಪಾಭೀ. ೦೬೯). ೯. ಆಸೆ; ಬಯಕೆ: "ತಮನಂ, ತಮನೀಯಂ . . . ತಾಮಸಂ ಈ ೫ ಬಯಕೆ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೯೦). ೧೦. ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಅಜ್ಞಾನಿ : ರಕ್ಕಸನೆನಿತು ಮೂರ್ಖನೊ ಶಿವ ಮಹಾದೇವನಿತು ತಾಮಸನೊ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೪-೨೪); ತಮಸಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿದಾತನು ಆವಾನನೊಬ್ಬನುಂಟು ಆತನು ತಾಮಸನೆಂದು ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟನು (ಕೈವಟೀ. ೨೮) ; ಜೀವರಾಶಿಗಳು . . . ಸಾತ್ವಿಕರು, ರಾಜಸರು, ತಾಮಸರೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧರಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು (ಹಸಾರ. ೧-೪ ಟೀಕು) ; ಮುಮ್ಮೆಯ್ಯ ದೋಸದೆಸಕದುಪಟಳದ ತಾಮಸರ್ ಲೋಕಕಂಟಕರಾಗೆ ರಕ್ಕಸರೆನಿಸಿ . . . ತಿರೆಗೆ ಪೊಱೆಯಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೯-೨೩) ; ಜೀವನು ತನ್ನನ್ನು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸನೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೪೮). ೧೧. ನೀಚ; ದುಷ್ಟಾತ್ಮ. ೧೨. ಗುಣತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಮೋಗುಣ: ತಿಳಿವಣಮಿಲ್ಲದೆಳ್ತರದ ತಾಮಸ ಪಂಕದೊಳಾಳು (ಶಬಶಂ. ೪-೬೦) : ಅರಿವುದಿನ್ನವೆ ರಾಜಸವು ಸಾತ್ವಿಕವು ತಾಮಸವು (ಗಗತಾ. ೨೦-೨೭). ೧೩. ಶಿವನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. ೧೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಅಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವದ ಒಂದು ವಿಧ: ತದನಂತರ ಮಹತ್ತತ್ವದ ದೆಶೆಯಿಂದ ವೈಕಾರಿಕ, ತೈಜಸ, ತಾಮಸವೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವವು ಹುಟ್ಟಿತು (ಹಸಾರ. ೩-೧ ಟೀಕು).

[ಸಂ.]

ತಾಮಸಗಾರ (ನಾ). ಆಲಸಿ ; ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು; ಸೋಮಾರಿ: (ಕಿ).

[ತಾಮಸ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ತಾಮಸಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಆಲಸಿಯಾದವಳು; ಜಡಸ್ವಭಾವದವಳು: (ಕಿ).

[ತಾಮಸಗಾರ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ತಾಮಸಗುಣ (ನಾ). ತಮೋಗುಣ: ಅಪಲಾಪ ಅನೃತ . . . ಮುಂತಾದ ತಾಮಸಗುಣಗಳಿಂದಧೋಲೋಕವನಾಶ್ರಯಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೪೭) : ನೇಮವಿಲ್ಲದ ಅಶನಮಾಡುವ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಕೆ ಚೋರಹಂಕರ ಕಾಮುಕವು ಯಿಂತಿರಲು ತಾಮಸಗುಣವದುವೆಯೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೬).

[ತಾಮಸ+ ಗುಣ]

ತಾಮಸದಾನ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನ; ಅಪಾತ್ರದಾನ : ತವಕವೆಂದೇಕಾಗೆ ಬಳಗದ ಠವಣಿಯೆನಿಸುವ ಕಂಡ ನರರಿಗೆ ಕವರಿ ಕೊಡುವ ದಾನವದು ತಾಮಸದಾನ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೨೪).

[ತಾಮಸ + ದಾನ]

ತಾಮಸಪೂಜೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ: ಲೋಹಾದಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಾ ಫಣಿವೇಣಿ ಭಕ್ತಿಯೊಳರ್ಚಿಸಿ ಭಜಿಪುದು ವಿನುತ ತಾಮಸಪೂಜೆಯೆನಿಪುದೂ (ವೇದಾಂಪ. ೩-೭). [ತಾಮಸ + ಪೂಜೆ$_2$]

ತಾಮಸಯಜ್ಞ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಸುವ ದೇವತಾಕಾರ್ಯ,–ಪೂಜೆ : ಚಿಂತೆ ಕಠಕರೆ ಬಹಳವಾಗಿಯೆ ಇಂತು ಮಾತ್ರವು ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ದಿರೆ ಅಂತದಕೆ ನಾಮವದು ತಾಮಸಯಜ್ಞವದುಯೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೪೩).

[ತಾಮಸ + ಯಜ್ಞ]

ತಾಮಸವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ತನೆ : ಅವರ ವೇಷಭೂಷಣಗಳು, ದುಡುಕಿನ ಮಾತುಗಳು ಮತ್ತು ತಾಮಸವೃತ್ತಿಯು . . . ಅವರದಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೩೫೪). [ತಾಮಸ + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ತಾಮಸಾರಿ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಶತ್ರು ; ಸೂರ್ಯ : ಶ್ರೀಧರ್ಮನಾಥಗೆ ತಾಮಸಾರಿಯ ಪೀಠಶೋಭಿತ ಶಾಂತಿ ಜಿನಪತಿಗೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೦೪-೧೦೫).

[ತಾಮಸ + ಅರಿ$_6$]

ತಾಮಸಿ$_1$ (ನಾ). ತಾಮಸ ಗುಣವುಳ್ಳವನು; ಅಜ್ಞಾನಿ: ವರ ನೀಡಿ ಮೈಮೆ ಕಾಂಬೊಡೆ ನಿನಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿರಬೇಕು ತಾಮಸಿಗೆ ವರವೆಲ್ಲಿ (ಮಂಕುಕ. ೭೭೭). [ಸಂ. ತಾಮಸಿನ್]

ತಾಮಸಿ$_2$ (ನಾ). ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ : ತಾಮಸಿಯ ಕಾಳೆದೆಯೊಳನುರಾಗವು ದಿಸಿದೊಲು ತಿಂಗಳಿನ ಬೆಳಕಾಯ್ತು (ಗೋಕುವಿ. ೧-೦೦).

[ಸಂ. ತಾಮಸೀ]

ತಾಮಸಿಕ (ಗು). ೧. ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ತಾಮಸಿಕವೂ ಅನುಚಿತವೂ ಆದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಗೋರಕ್ಷ (ಶೂನ್ಯಕು. ೦೩೦) : ಅದರಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಮತ್ತ ಹಲವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ರಾಜಸಿಕ ಅಥವಾ ತಾಮಸಿಕ (ಸೌಂದಸ. ೦೦೦) : ನಿಮೀಲಿತ-ಅರ್ಧ ತೆರೆದಿರುವ ಕಣ್ಣು. ತಾಮಸಿಕ ಸೂಚಿಸಲು (ಆಭಾನ್ಯ. ೯೨). [ಸಂ.]

ತಾಮಸಿಕೆ (ನಾ). ದುಷ್ಕೃತ : ಕ್ರೌರ್ಯ : ದಂತಿಯ ತಾಮಸಿಕೆ ಫನ ತೆಗೆಯು ತಮ್ಮ ನನೆನತಿ ಕಳವಳಿಸ (ಕುಮಾ.ಭಾ.೨. ೩-೩೮). [ತಾಮಸ + – ಇಕೆ]

ತಾಮಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಇಷ್ಟು ತಾಮಸವಾದದ್ದು ದೋಸ್ಕಾರರಾದಂಥವರು ಪೌಜುಗಳ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗುವಂಥಾ ಅನುಭವದ ಗುಣ ಹೆಲವು ತಾಮಸನಿಂದ ಬಾರದೆ ಇರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಾಮಿಸಬೇಕು ಯಂಬುದಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬೇಕಾಗಿ ಅಲ್ಲವೆನ್ನ (ರಾಷ್ಟೀಂದ್ರ. ೮೩). [?]

ತಾಮಿಸ್ರ (ನಾ). ೧. ತಮಿಸ್ರ್ಸ ; ಅಜ್ಞಾನ : ತಾಮಸರ ಶಬ್ದಾದಿ ಮಾತ್ರಾ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಾಭೂತವಾದ ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ . . . ತಮಸ್ ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನವೃತ್ತಿಕ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯೇರಿಸುವನು (ಹೊಸಡ. ೬-೧೧ ಟಿಪ್ಪ) ; ಅಜ್ಞಾನವು ತಮಸ್ಸು, ಮೋಹ, ಮಹಾಮೋಹ, ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ (ಭಾಷಾಸ್ತ್ರ. ೩೨೯). ೨. ಕೆತ್ತಲೆ : "ಧ್ಮಾಂತಂ. ಅಂಧಕಾರ . . . ತಾಮಿಸ್ರಂ, ತಮಿಸ್ರಂ, ಭೂಚ್ಛಾಯಯು – ಈ ೭ ಕಟ್ಟಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೮-೧೧೦). ೩. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. ೪. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ತಾಮಿಸ್ರ . . . ಮಹಾಪಾತಾನುಗವೀಚಿಗಳೆಂಬಂತು ರಾಜರಾಜಸನರಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೦೭೯). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರ (ನಾ).೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಲೋಹ: "ತಾಮ್ರಂ, ಶುಲ್ಬಂ, ಉದುಂಬರಂ– ಈ ೩ ಕಿಸು" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೦೩) ; ಪೊಲೆಯಂ ಪಡೆದ ಸುವರ್ಣಂ ಕಿಲುಬುಗೊಂಡಿರ್ದ ತಾಮ್ರ[ಪಾತ್ರಾ. ತಾಂಬ್ರ] ಮಕ್ಕುಮೆ (ಸಮಬ. ೧೩-೦೦) ; ತಾಮ್ರದಿಂ ವಿರಚಿಪಿದ ಕುಂಭಗಳಂ (ಆರಾಹ. ೬-೨೦) ; ತಾಮ್ರದ ಬಣ್ಣವ ನಸುಗೆಂಪು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೩೬). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ತಾಮ್ರವರ್ಣ : "ಅರುಣಃ . . . ತಾಮ್ರಃ, ಲೋಹಿತಃ – ಈ ೭ ಕೆಂಪು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೦-೪೮) ; "ಪಾಟಳಂ ರೋಹಿತಂ ಶೋಣ ಮರುಣಂ ತಾಮ್ರವೆನೆ ರಕ್ತವಾಂಕ್ಷಿ (ಜುಂಗಣ. ೦೩೦-೩೦). ೩. (ಕೆಂಪು ಕಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಷ್ಠರೋಗ. [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಕ (ನಾ). =ತಾಮ್ರ ೧. [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ (ನಾ). ಅಂಜನವೆಂಬ ಪಕ್ಷಿ ಮಾದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜದ ಹೆಂಡತಿ: "ಕಪಿಲೆ ಟಿಂಗಳೆ ಸುತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ ವಾಮನೆ ವರ್ಣಿ] ವರದಂತಿಯದು" (ಜುಂಗಣ. ೦೬-೨೦). 'ತಾಮ್ರವರ್ಣಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ತಾಮ್ರಕರ್ಣ]

ತಾಮ್ರಕಾರ (ನಾ). "ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸದವನು ; ತಾಮ್ರಕಾರ" (Coppersmith. ೩೦೪೨). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಿಕ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಕಾರ : (ಕ). [ತಾಮ್ರ + ಕುಟ್ಟಿಕ]

ತಾಮ್ರಚೂಡ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊಟ್ಟನ್ನುಳ್ಳದು ; ಹುಂಜ : "ಕೈವಾಕುಂ, ತಾಮ್ರಚೂಡಂ, ಕುಕ್ಕುಟಃ, ಚರಣಾಯುಧಃ–ಈ ೪ ಕೋಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೯೪) ; ವೇಳೆಯನೆಱಿದು ಧ್ವನಿದೋಱುವ ತಾಮ್ರಚೂಡರಿಗೆ ಆದಾವ ಜ್ಞಾನ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೩೪-೬೬೯) ; ಕೂಗಿದುದೇಱೀ ಕೃತಕ ತಾಮ್ರಚೂಡನಿದೇಕೊಂದಾಳ್ಗಳಂಬರಮ್ಮ ವಿಧಿನಿಶನಮಂ (ಜಚಿಂಗಣ. ೩-೨೫) ; ಕುಕ್ಕೂಕೂಯೆಂದು ಭೂತಳದ ಜನರನೆಚ್ಚಱಿಪಂತೆ ತಾಮ್ರಚೂಡಂ ಕೂಗಿದಂ ಮುದದೊಳು (ಕ್ಕಾ.ಥಂ. ೬ ೩೩) ; ಒದೆದುದ್ದೇಹ ಪಾರಾವತವ್ಯ ನಿನದಮಂ ತಾಮ್ರಚೂಡವ್ರಜೋನ್ನಾದದ ಪೆಚ್ಚಂ ಪೊಯ್ಕುಳ್ಪಾನಮಂ ತುಳದು . . . ಸುತ್ತುತ್ಪಿರ್ದಗತ್ಪಳಭವನಸಂವ್ಲಾನಿಕಂ ಶಂಖನಾದಂ (ರಾಜಚಿ. ೦೭-೩). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧ ಪತಾಕ . . . ೨೪ ತಾಮ್ರಚೂಡ (ಆಭಾಸ್ತ. ೪೮). ೧. ೨ : ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಸಮುದಯದಂತೆ ಅಕ್ಕಕಿತ್ಯಮುಂ ತಾಮ್ರಚೂಡಾವಲೀಢಮುಂ (ಕಂದ್ರಕ. ೩-೩೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಚೂಡಳ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಚೂಡ ೧ : ಈ ತಾಮ್ರಚೂಡಂಗಳಿನಿತು ಪೋರ್ದೋಡಮಿರ್ಕೇ ಕ್ರಮವಮಿಗದು (ಜಾಬಾಳ. ೪-೨೩ ವ).

[ಸಂ. ತಾಮ್ರಚೂಲ]

ತಾಮ್ರತುಂಡ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕನ್ನು. – ಚೆಂಬು : ತಿಱಿದು ಕೊಳಲ್ಕೆ ಬಂದವುವು ಕಿಂದರಂ ಗಿಳಿ ತಾಮ್ರತುಂಡದಿಂದಿಱಿದವುವಾಮ್ರ ದೊಳ್ಗಿಡಿಗಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೩೩). ೨. ಗಿಣಿ ; ಶುಕ : ತೆಟ್ಟುಂದಿಱಿಯೆ ಗಳ್ಪಬೆದತ್ತಾಮ್ರದೊಳ್ ತಾಮ್ರತುಂಡಂ (ಕಂದ್ರಕ. ೭-೮೭) ; ಪಸರ್ವರಲ ಪಂಜರಂಗಳೊಳ್ಕಾರ್ಪೊಳಿವ ನಿಜ ತುಂಡ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಮಂ ಬಿಂಬಳೆಂಗೆತ್ತು ತುದುಂಕುವ ತಾಮ್ರತುಂಡಗಳಂ (ರಾಷ್ಟಚಿ. ೩-೦೩೬ ವ) ; ಇತ್ತಲಿದಿ ಕೊಳ್ ತಾಮ್ರತುಂಡನೇನೋ ಗೊಣಗುತಿರ್ಪಂ (ರಾಷ್ಟಶ್ರೀ. ೩-೬). ೩. ಕೆಂಪು ಮುಖವುಳ್ಳವನೆಂ: ತಾಮ್ರತುಂಡಾಗ್ರೇಸರನವ್ವ ಅವದಾತನಗದ ಭೃಂಗ ನಿಜಾಮ ಪಾತುಕಾಹಸನನುಮತಿಯಂ . . . ತೆರಳ್ದಂತೆಂದು (ಕೇಶ. ೨-೮). ೪. ಕೋಡಿ ; ಕೆಪು. [ತಾಮ್ರ+ ತುಂಡ]

ತಾಮ್ರಪಟ (ನಾ). (ಅಕ್ಷರ, ಚಿತ್ರ) ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲು ಬಳಸುವ) ತಾಮ್ರದ ತಗಡು,–ಫಲಕ; ತಾಮ್ರಶಾಸನ: ಪ್ರಚಿಯೊಬ್ಬ ಕನ್ನಡಿಗನೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ತಪ್ಪಲ್ಲಿದ್ದ ಹಳೆಯ . . . ತಾಮ್ರಪಟ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೆರವಾಗಬೇಕು (ಮೂಕರು. ೪ ೪೯೪) ; ಆದರ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲು ಮುಂದಿನ ರಾಜರ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ ವಸ್ತ್ರಪಟದ ಮೇಲಾಗಲಿ ತಾಮ್ರಪಟದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಬರೆಯಿಸಬೇಕು (ಕಾಣ. ೦೪). [ತಾಮ್ರ + ಪಟ್ಟ]

ತಾಮ್ರಪಟ್ಟ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಪಟ : ಕೊರೆದ ಬರಹವಿರುವ ತಾಮ್ರ ಪಟ್ಟಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿವೆ (ಧಾಕಶ. ೯) ; ಸಂಗೀತ ಕೃತಿಗಳು ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಗಳ ಮೇಲೆ ಲಿಖಿತವಾಗಿದ್ದು . . . ತಿರುಬರುತ್ತಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೩೪). [ತಾಮ್ರ + ಪಟ್ಟ]

ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ).=ತಾಮ್ರಪಟ: ಇವರ ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಗಳ ಮೊಹರುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಲಾಂಛನವಿರುತ್ತದೆ (ಕರಾಶಾ. ೮); ಶ್ರೀ ವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೪ಓಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಆತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾದಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೩೪). [ತಾಮ್ರ + ಪಟ್ಟಿಕೆ]

ತಾಮ್ರಪತ್ರ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಪಟ : ಹೀರೆ ಹಡಗಲಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ತಾಮ್ರಪತ್ರಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಾತವಾಹರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (ಕರಾಶಾ. ೩). [ತಾಮ್ರ + ಪತ್ರ]

ತಾಮ್ರಪರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಮಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾದ (ಮುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾದ) ಒಂದು ನದಿ : ಸಾರತರ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಯು ವಾರಿಯೊಳಿಳೆದಳಿ ಬಳೆದ ಶುಕ್ತಿಯ ಮುಕ್ತಾಸಾರ ಮನೀವ ಪಯೋಧಿಯಿ (ಜಾಂಬಿ. ೦೧-೦೩) ; ನೂತನ ಶುಕ್ತಿಜಕ್ಕೆ ತಾಯ್ವುನೆ ಯೆನಿಸಲ್ ದೊರೆ ತಾಮ್ರವರ್ಣ ಖನಿಯಂದೆ ವಲಂ (ಕಾಪ್ಪಾಪ. ೦೦೭) ; ಕೃತವಮಲಿನಿ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಗಳಂಬೆರಸು ಸಂದಿಗೇ ಮಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದವಿ (ವಿವೇಕ. ೦೯೩) ; ವಿಜಿಯವ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಯ ಸಿಂಪಿನಿಂ ಮುತ್ತು ವೊರ್ವಾದ್ರಿಯಂ ಝಗರುಗುನಿಪ ಬಾಲಾರ್ಕನುದಯಿಸುದೆನೆಂದಲ ಬಗೆ ಬೀಡ (ಧಾವಿಂ. ೬-೩೭). ೨.=ತಾಮರ್ಣಿ : "ದಿವ್ಯಗಳಭ್ರಮಂ ಕಪಿಲೆ ಟಿಂಗಳೆ ಸುತಾಮ್ರವರ್ಣಿ[ವಾಣಾ. ತಾವುಗಳರ್ಣಿ]ವರದಂತಿಯಂದಿಂದುವಂಜನಾಂಜನವತಿ ಸಿತದ್ವಿಪಯೆನಲು ಕ್ರಮದಿ ತಾಕನ್ನು" (ಜುಗಣ. ೦೧-೩೦). : ದಿಗ್ಗಜಗಳೆಂಟು . . . ಅನುಪಮೆ, ತಾವ್ರಪರ್ಣಸುದಂತಿ . . . ಎಂಬ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ತ್ರೀ ಗಜಗಳೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೦೭೭). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ]

ತಾಮ್ರಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಚಿ. ೭೮-೦೦೨). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಪುಷ್ಪೀ]

ತಾಮ್ರಫಲಕ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಪಟ : ಇವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತವೆಂದರೆ ತಾಮ್ರಫಲಕಗಳು (ಭಾರಪ. ೧೬).

[ತಾಮ್ರ + ಫಲಕ]

ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ (ನಾ). ತಾಮ್ರದೊಡನೆ ಇತರ ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೂದಿ ; ತಾಮ್ರದ ಭಸ್ಮ : ಹಿಪ್ಪಲಿ ೧ ತೂಕ, ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ ಗ ೨ ತೂಕ ಸಹ ಪ್ರತಿಪಾಕವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸೆ ಅಸ್ಥಿಗತಜ್ವರ ಮಂದಾಗ್ನಿ ಸಹ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ. ೦೦೮). [ತಾಮ್ರ + ಭಸ್ಮ]

ತಾಮ್ರಮಯ (ಗು). ತಾಮ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ; ತಾಮ್ರದಿಂದ ತುಂಬಿದ: ಅಂತು ತಾಮ್ರಮಯ ಗುಹ್ಯಕ ಪ್ರತಿರೂಪಂ ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ತೋಱಿದರಗು ಕರಗುವಂತೆ ಕರಗಿ ಪೊನಲ್ವರಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೯ ವ). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಮರ್ದಕ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಕಾರ : ಗಂದಿಗರು . . . ತಾಮ್ರಮರ್ದಕರು ಮಲ್ಲರು ಜಾಲಗಾರರು ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಯವರೂ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ಹಾಜ. ೧೫೭). [ತಾಮ್ರ + ಮರ್ದಕ]

ತಾಮ್ರಮರ್ದನ (ನಾ).=ತಾಮ್ರಕಾರ : ವಸುವಿಭೇದಕ ತಾಮ್ರಮರ್ದನ ಮಸಗ ಮುಚ್ಚಿಗ . . . ಹರದರ ಕೇರಿ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೨).

[ತಾಮ್ರ + ಮರ್ದನ]

ತಾಮ್ರಮುಖ(ನಾ).೧. ಕೆಂಪುಮೂತಿಯುಳ್ಳುದಂ;ಗಿಣಿ; ಶುಕ: ಶೀತೋಪಚಾರಮಂ ಕರಮಾ ತಾಮ್ರಮುಖಂಗೆ ಮಾಡುತುಂ ರಂಜಿಸಿದಂ (ಉದ್ಯಟ. ೫-೦). ೨. ಕೆಂಪು ಮುಖದವನು; ಪರಂಗಿಯವನು: ತಾಮ್ರಮುಖ ರ್ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಇಕ್ಕೇರಿ ಸೊರಬ . . . ಮುಂತಾದ ಕೋಂಟೆಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ (ಕೆಳನೃ. ೭-೦೩). 'ತಾಮ್ರತುಂಡ' ಪರಾ. [ತಾಮ್ರ + ಮುಖ]

ತಾಮ್ರಮುಖಿ (ನಾ). ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು; ಪರಂಗಿಯವನು: ಈ ತಾಮ್ರಮುಖಿಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ದುರ್ಮಾರ್ಗತನಗಳು ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ . . . ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಅದೂಟ. ೭೩) ; ಸುರಪುರ ರಾಜ್ಯವು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಪಾಲಾಗಿ ತಾಮ್ರಮುಖಿಯೋರ್ವನ ವಿಚಾರಣೆಗೊಳಪಟ್ಟಿತು (ಕಥವಿ. II, ೩೪೦). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಮುಖಿನ್]

ತಾಮ್ರಲೋಚನ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣು. ೨. ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಾದವನು; ಕೋಪಗೊಂಡವನು : ಕೌರವ ಕುಳಾಂತಕಂ ತರಳತಾಮ್ರಲೋಚನನಾದಂ (ಗದಾಯು. ೮-೫) ; ದೋಃಕಂಡೂಯನಮಂ ಕಟಲ್ಚಲೆಡೆಯಾಯ್ತೆನುತ್ತು ಮುತ್ತರಳತಾಮ್ರಲೋಚನನಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೩-೩).

[ತಾಮ್ರ + ಲೋಚನ]

ತಾಮ್ರವಲ್ಲಿ (ನಾ). ನೆಲನೆಲ್ಲಿ; ತಮಾಲಿಕೆ: "ತಮಾಲೀ, ಕಿಱುನೆಲ್ಲಿ, ತಾಮ್ರ(ಂಭ್ರ)ವಲ್ಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೫). [ಸಂ. ತಾಮ್ರವಲ್ಲೀ]

ತಾಮ್ರಶಾಸನ (ನಾ). ತಾಮ್ರಪಟಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊರೆದಿರುವ ಶಾಸನ : ಶ್ರೀವೀರಣ ಮಹಾಚಾರ್ಯ್ಯೋ ವ್ಯಲಿಖತ್ತಾಮ್ರಶಾಸನಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೩೯-೨೭೬; 1539); ತಾಮ್ರಶಾಸನಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಾನ ಶಾಸನಗಳು (ಕಶಾಅ. ೪೦). 'ಶಿಲಾಶಾಸನ' ಪರಾ. [ತಾಮ್ರ + ಶಾಸನ]

ತಾಮ್ರಶಿಖಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಜಿಗಿ. ೩-೪೦). [?]

ತಾಮ್ರಶಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರಶಿರ (Copper-head) ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷವಿರುವ ಹಾವಿದೆ(ಭಾಲಪ್ರ. I,೧೮).

[ತಾಮ್ರ + ಶಿರ]

ತಾಮ್ರಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಳ್ಳುದು ; ಕೋಗಿಲೆ. ೨. ಕಾಗೆ. ೩. ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. [ಸಂ. (ತಾಮ್ರ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ತಾಮ್ರಾಧರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ತುಟಿಯುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ಪ ತಾಮ್ರಾಧರೆಯರ ಸೀಮಂತಮಣಿ ಸೀತಾರಮಣಿ (ಚೈಮಿಭಾ. ೦೮ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಾಧರಾ (ತಾಮ್ರ + ಅಧರ + –)]

ತಾಮ್ರಾಸ್ಯ (ನಾ). = ತಾಮ್ರತುಂಡ ೨ : ನವಕಂಜಚ್ಛದ ತಳ್ಪದೊಳ್ಬಿಡದೆ ತತ್ತಾಮ್ರಾಸ್ಯನಂ . . . ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ (ಉದ್ಯಟ. ೫-೨).

[ತಾಮ್ರ + ಆಸ್ಯ]

ತಾಯ್, ತಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಹಡೆದವಳು; ಮಾತೆ ; ಜನನಿ: "ಜನನಿ ಸವಿತ್ರಿ ಮಾತೃ ಸುಷು ತಾಯ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೬) ; ತನ್ದೆಯ ತಾಯ್ವಿರಾ ಸನ್ತಾನಮ(ಂ)ನುಳಿದು ಬಿಸುಟೋಂ ಮಱುವಾರ್ತ್ತೆಗೊಳ್ಳ[ನ್] (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೧-೫ ; 865) ; ವೈರಾಗ್ಯಪರಾಯಣನಾಗಿ ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಮಂ ನಂಟರುಮಂ ಬಿಡಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೨-೭) ; ಪಡೆದರ್ ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಮೊಡಲಂ ಪ್ರಾಣಮುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೮೧) ; ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಂ ತಾಯಂ ಕಾಣ್ಬಂತೆ ಕಾಣ್ಬುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೦೪೩) ; ನೆಲದಲಿ ಮೂಡಿದ ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನೆಲಂ ತಾಯಾಗಲಱಿಯದೆಂಬಂತೆ (ಬಸರ. ೨-೩) ; ಹೆತ್ತ ತಾಯಂ ಮಾಱಿ ತೊತ್ತ ಕೊಂಬರೆ (ಹಡಕಾ. ೮-೭೬) ; ಸಂಹರಿಸು ದೈತ್ಯನನೆಂದು ತಾಯ್ ಹರಸಿದಳು ನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೦-೨೬) ; ಅಮಲಸುಮತಿಯಂ ತಾಯೆನಗೆ ತಾಯೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೦-೪) ; ತಾವ್ ಮೊದಲು ಬದುಕಿ ತಾಯ್ ಮೊದಲು ಬದುಕಿ (ಹೊಂಗಳು. ೧೮-೭); ೨. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಉಪಾಯವಾವುದೋ ಹೇಳಕಟ ತಾಯೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೯); ನೀ ಮೈದುನಂಗೆ ಪೇಳ್ದನ್ನ ಬಿಡಿಸೌ ತಾಯೆ (ತುರಂಗ. ೨೪-೨೪); ಯಾರು ನಿಂದವರಲ್ಲಿ ತಾಯೆ (ಗರಿ. ೩೪-೦). ೩. ಹೆಣ್ಣುವಂಕ್ಕಳನ್ನು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಮನೆಯಿಂದಗಲದಿರು ತರುವಲಿಗಳೊಡನಾಡದಿರು ತಾಯೆ (ಬಸಪು. ೦೪-೨). **ತಾಯಿ**: ೧. "ಜನಯಿತ್ರೀ, ಪ್ರಸೂಃ, ಮಾತಾ, ಜನನೀ ಈ ೪ ತಾಯಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೮) ; ಶ್ರೀ ಮಹಾದೇವಿರರಸಿ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ ಅರಸಿಯರ ತಾಯಿ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೩-೫ ; 815) ; ತಂದೆ ನೀನು ತಾಯಿ ನೀನು ಬಂಧು ನೀನು ಬಳಗ ನೀನು ನೀನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರು ಇಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೭೯) ; ತಾಯಿಯುಳ್ಳೊಡೆ ದುರುಳಗರಳವನೇಕೆ ಸುತನಂ ಕುಡಿಯಲೀಸುವಳು (ಬಸಪು. ೦೩-೮) ; ತಾಯಿ ಕಱುಗಳ ಬಿಡದವೊಲು ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ನಿಜಭಕ್ತಸಂಗದ ಮಾಯೆ ಬಿಡದೈ ನಿನ್ನನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೪-೧೪) ; ಸತ್ಯವೇ ನಮ್ಮ ತಾಯಿ ತಂದೆ (ಗೋಹಾಡು. ೭೨); ತಾಯಿಗಿಂತ ಬಂಧುವಿಲ್ಲ, ಉಪ್ಪಿಗಿಂತ ರುಚಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ತಾಯಿಯೆಂದಾನು ನುಡಿದೇನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೫) ; ಯಾರವ್ವ ನೀ ತಾಯಿ ? ಏತಕಿಂತೊಬ್ಬಳೇ ಕುಳಿತೆ ಕಾಡಿನಲಿ ? (ಹೊಂಗಳು. ೦೭-೧೩).

ತಾಯಿಗಂಡ, ತಾಯಿಗ್ಗಂಡ = ತಾಯಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವವನು ; ಮಾತೃದ್ರೋಹಿ ; ಪಾಪಿ : ಶಿವನೀನ್ದೇಗಾದ್ಯೋ ತಾಯಿಗಂಡ ಹರ ನೀ ಹೇಗಾದ್ಯೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೭ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಅವನೂ ಆಯಿತು; ಅವನಪ್ಪನೂ ಆಯಿತು . . . ತಾಯಿಗಂಡರು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೦೨೩) ; ಪಾತಾಳ ಕಂಡರು ಕೆಲ ತಾಯಿಗ್ಗಂಡರು (ನಾದಲೀ. ೪೧-೫); ಆ ತಾಯಿಗ್ಗಂಡ ಗುತ್ತಿ, ನಮ್ಮ ಮನೇ ಮೇಲೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕತ್ತಿ ಕಟ್ಟೋಕೆ ಸಮಯ ಕಾಯ್ತಾ ಇರ್ತಾನಲ್ಲಾ (ಮಲೆಮ. ೫೩೦). **ತಾಯ್ತವರ್** = ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಡು ; ಜನ್ಮಭೂಮಿ : ಏಷಿಯದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕೇಂದ್ರವೆ ಓ ಪರ್ಸ ! ಐಶ್ವರ್ಯಭೂಮಿಯೇ, ಪೋರಾಳ ತಾಯ್‌ತವರೆ (ಪಾರಸಿ. ೦೦-೨೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಯ್ ; ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ತಾಯಿ]

ತಾಯಂದೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಆಳುತಿಟ್ಟು ತಿಟಗಲೂರ ತಾಯನ್ದೆಯರ ಪೂರ್ವಜರ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೯, ೧೨-೫ ; 700). [?]

ತಾಯಂದೆಕೆಱ³ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು (?): ಪಡುವಯ್ ಅಲೆ ತಾಯಂದೆಕೆಱ³ಯೆ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೧೪, ೧೩-೬೫ ; 806).

[ತಾಯಂದೆ? + ಕೆಱ³]

ತಾಯಚ್ಚು, ತಾಯಿಅಚ್ಚು (ನಾ). ಮೊದಲನೆಯ ಅಚ್ಚು; ಮೂಲ ಅಚ್ಚು : ತಾಯಚ್ಚೊಂದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಯಾರು ಮಾಡಿದರೆ ಎಷ್ಟು ಸುಂದರಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನಾದರೂ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಬಹುದು (ರೂಢಿ). **ತಾಯಿಅಚ್ಚು** : ಎರಡನೆಯ ಅಚ್ಚು ಮೂಲಪ್ರತಿಯಾದ ಮಯಣದ ಅಚ್ಚಿನಂತೆಯೇ ಇರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ 'ತಾಯಿ' (Mother) ಅಚ್ಚು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಪಾಂಪ್ರ. III, ೦೪೦೬). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಅಚ್ಚು$_3$]

ತಾಯತ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯತಿ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಾಳಿಕೆ (ನಾ). "ಒಂದು ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯೇ ಯಜಮಾನಿಕೆ ನಡೆಸುವ ಸಮಾಜ ಪದ್ಧತಿ; ತಾಯಾಳಿಕೆ ; ಮಾತೃಯಾಜಮಾನ್ಯ" (Matriarchy. ಇಂಕನಿ.): ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ತಾಯಾಳಿಕೆ (Matriarchy) ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೪೬ ಅಡಿಟಿ).
[ತಾಯ್ + ಆಳಿಕೆ (<ಆಳ್ಕೆ)]

ತಾಯಿ 'ತಾಯ್' ನೋ.

ತಾಯಿಅಚ್ಚು 'ತಾಯಚ್ಚು' ನೋ.

ತಾಯಿಗಂಪು (ನಾ). ಮೂಲತಃ ಇರುವ ಸುವಾಸನೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂವಾಸನೆ : ಸೀಯನುಣ್ಬುವ ಕಬ್ಬು ಪಣ್ಗಳ ತಾಯಿಗಂಪಿನ್ನ ಮರುಗ ಹುಗಳ ತಳೆದ ತೆಱನಾಯ್ತು (ಸಾಳ್ಕಥಾ. ೩-೨೨).
[ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಕಂಪು]

ತಾಯಿಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಳ್ಳಿ,–ಗ್ರಾಮ : ಈ ತಾಯಿ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಸಲುವ ಉಪಗ್ರಾಮಗಳು ಹೊನ್ನಲಗೆರೆಯ ಉಪಗ್ರಾಮ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೦೫೫-೦೯ ; 1622).
[ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಗ್ರಾಮ]

ತಾಯಿತ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಿತನ 'ತಾಯ್ತನ' ನೋ.

ತಾಯಿತಿ, ತಾತಿ$_2$, ತಾಯತ, ತಾಯತಿ, ತಾಯಿತ, ತಾಯಿತು, ತಾಯಿತ್ತು, ತಾಯ್ತು (ನಾ). ೧. ಕೈಗಾಗಲಿ, ಕೊರಳಿಗಾಗಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ರಕ್ಷಾಮಂತ್ರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ತಾಮ್ರ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತೆಳುವಾದ ತಗಡಿನ ಸುರುಳಿ : ಮೈಮೇಲೆ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ತಾಯಿತಿ, ಕಾಪು, ರಕ್ಷೆ, ಯಂತ್ರ" (Perispt. ಇಂಕನಿ.); ಮಹಾ ತೈಲಂಗಳು ತಾಯಿತಿಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೯-೩) ; ಚಿನ್ನೆಗಳನ್ನು ಜನ ತಾಯಿತಿಗಳಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಾಕಾಪ್ರ. ೦೪೭) ; ಈ ಬರೆಹಗಳು ತಾಯಿತಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ (ಧಾರಪ. ೦೦). **ತಾತಿ$_2$** : ೧. ತಾಮ್ರಾದ ತಾತ್ಕುಂಟು ನನ್ನ ತೋಳಲ್ಲಿ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೦೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಪದಕದ ಸರ : ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರಮಂ ಮಾಳ್ಪ ಕಿಂಕಿಣಿಗಳಂ ಘಂಟೆಗಳನೋರಂತೆ ತಾತಿ ಮೊದಲಾದವಂ ಕಟ್ಟಿ (ಪಪ್ಪಕಾ. ೩-೪೫) ; ಕಿಂಕಿಣಿಯ ಕಂಕಣದ ತಾತಿಯ ಘಂಟೆಗಳ ಝುಣಝುಣ ನಿನದವೆಸೆಯಲು (ಕುರಾಸಾಂ. ೬-೧೦೦) ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಬಾಹುಲಿ ವಜ್ರವೈಡೂರ್ಯದಳೆದಿಹ ಹಮ್ಮಾರ ತಾತಿ (ಕಂನವಿ. ೨೩-೩೯) ; ಕಟ್ಟಿದನು ಮಣಿ ತಾತಿಯಂಗುಲಕಿಟ್ಟ ಮುದ್ರಿಕೆಯ (ಕರಲೀ. ೨೨೯-೨) ; **ತಾಯತ**: ೧. ರೋಗರುಜಿನದ ಕಾರಣ ಹೇಳುವುದು ಮಂತ್ರ ತಾಯತ ಕೊಡುವುದು (ಕರ್ಣಾಟ. ೨೫) ; ಒಂದು ತಾಯತ ನಿನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಇದೆಯೆ (ಮಲಿನಾ. ೯೦). ೨. ಚರಣ ಪೊಡೆಯವಿಟ್ಟು ಮೆರೆವ ತಾಯತವಿಟ್ಟು (ಕರಲೀ. ೦೩೪-೫) ; ಹವಳ ಚೆಂಬಳ ಸರ ಮ್ಮಾಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಸರ ತಾಯತ ನಡುವ ನ್ಯಾವಳ (ಲೋಕಗೀ. ೨೯). **ತಾಯತಿ** : ೧. ಯಂತ್ರದ ತಾಯತಿಗಳಂ ಮಡಗಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೬೬-೦೦) ; ಆ ಗುಪ್ತನಿಧಿ ಇರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಒಂದು ನಕ್ಷೆ ಬರೆದು, ಈ ತಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ರಾಜೂ ೬ ದ. ೯೦); ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳು 'ತಾಯತಿ' ಅಥವಾ 'ಯಂತ್ರ' (ಆಮ್ಯುಲೆಟ್ಸ್) ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಧಾರದ. ೦೬). **ತಾಯಿತ** : ೧. ಯಂತ್ರ ತಂತ್ರ ಮಂತ್ರ ತಾಯಿತ ಅಯ್ಯೊ, ಏನು ಮಾಡಿದರೂ 'ಬೆನ್ನ ಬಿಡುವಳೆ ಮೃತ್ಯು ವ್ಯರ್ಥ ಜೀವಾತ್ಮಾ!' (ಶರಪ. ೭೯೦) ; ಭಸ್ಮ, ಚೀಟು, ತಾಯಿತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಂತ್ರಿಸಿ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು (ರಕ್ತರೂ. ೦೯) ; 'ಶಿಲ್ಪಿ'ನ ಮೇಲೆ ಧೂಳಿ ಮುಸುಕಿದ ಬಾಟಲಿಗಳು ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯಗರ್ಭ ತಾಯಿತಗಳು (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೪೮). ೨. ಸರ ಮತ್ತು ಚಿಂತಾಕ ಸರಿಗೆ ತಾಯಿತ ಮುತ್ತು ಮೆರೆವ ಯೇಕಾವಳಿಯು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೨). **ತಾಯಿತು** : ೨. ಥಳಥಳಿಸುವ ಕೊರಳೊಳು ತ್ರಿವಳಿ ನ್ಯಾವಳಿ ತಾಯಿತು (ವಿದಾಕೃ. ೭೧-೨). **ತಾಯಿತ್ತು** : ೨. ವೈರಾಗ್ಯವೆಂಬ ಒಪ್ಪುವ ಮೂಗುತಿ ತಾರತಮ್ಯ ಜ್ಞಾನ ತಾಯಿತ್ತು ಮುತ್ತು ಸರ ಕರುಣರಸವೆಂಬಂಥ ಕಟ್ಟಾಣಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಪುರಂದ. ೦-೩೪-೪). **ತಾಯ್ತು**: ೨. ಕೊರಳ ಸರಪಣಿ ತಾಯ್ತು ಬೆರಳ ಉಂಗುರ ಹೊನ್ನ ಉಡಿದಾರವಿಟ್ಟು (ಶರಲೀ. ೩೯೦-೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಈತ್ ; ಪಾರ. ಅರ.ತಾವೀಜ್]

ತಾಯಿತು 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಿತ್ತು 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಿನಾಡು 'ತಾಯ್ನಾಡು' ನೋ.

ತಾಯಿನುಡಿ 'ತಾಯ್ನುಡಿ' ನೋ.

ತಾಯಿಬೇರು 'ತಾಯ್ವೇರ್' ನೋ.

ತಾಯಿಭಂಡ (ನಾ). ಮೂಲಧನ : ದ್ವಾವತಿಯ ಭಂಡವೆಂ ತಾಯಿ[ಭ]ಂಡ ಮಾಗೆಯುಂ ಐಸಂಬರಮೆ ಅಮೌಲ್ಯವಸುಗಳಾಗೆಯುಂ ನಡೆದುಂ ನುಡಿದುಂ (ಕಇ. IV, ೫೫-೦೪; 1000?). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್)+ಭಂಡ$_1$ (<ಬಾಂಡ$_1$)]

ತಾಯಿಮನೆ 'ತಾಯ್ವನೆ' ನೋ.

ತಾಯಿಮಳಲು 'ತಾಯ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ತಾಯಿಮಾತು (ನಾ). ಮಾತೃಭಾಷೆ : ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಅಕ್ಕರೆಯೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ (ಕಒಸಾ. ೬). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಮಾತು$_1$]

ತಾಯಿರೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಗಿಡಮರಗಳ ಮೊದಲ ಟಿಸಿಲು,–ಕವಲು : ತಾಯಿ ರೆಕ್ಕೆ ಕಡಿಯ ಬೇಡ(ರೂಢಿ). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ರೆಕ್ಕೆ (<ಎಱಂಕೆ)]

ತಾಯಿಲಿ (ನಾ). ತಾಯಿ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತಬ್ಬಲಿ : " ತಾಯಿಲಿ, ತಬ್ಬಲಿ, ದೇಸಿಗ, ದಿಕ್ಕೇಡಿ " (ಕಂನುಹು. ೮೫) ; ಆವರ್ತಂ [ತಾಂ] ಗಳಿಬ್ಬಗಿಯಾಗೆ ತಾಯಿಲಿ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೨೫). [ತಾಯ್ + – ಇಲಿ$_3$]

ತಾಯಿವನೆ 'ತಾಯ್ವನೆ' ನೋ.

ತಾಯಿವಳ 'ತಾಯ್ವಳ್ಳ' ನೋ.

ತಾಯಿವಳ್ಳ 'ತಾಯ್ವಳ್ಳ' ನೋ.

ತಾಯಿವೇರು 'ತಾಯ್ವೇರ್' ನೋ.

ತಾಯಿಳೆ (ನಾ). = ತಾಯ್ನಾಡು : ಐಕ್ಯಮತ್ಯದಿಂ ಬಾಳುವುದೆ ತಾಯಿಳೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಳಿಕೆಯ ಮರ್ಮ (ಹಪ್ಪೆರ. ೪೨-೮). [ತಾಯ್ + ಇಳೆ]

ತಾಯಿಾಚಲು (ನಾ). "(ಜೇನಂಹುಳು, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ಣ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಮರಿ ಹಾಕುವ ಹೆಣ್ಣು ; ತಾಯಿಾಚಲು" (Queen-Bee ಇಂಕನಿ.). [ತಾಯ್ + ಈಚಲ್ಲು$_2$ (<ಈಚಲ್$_2$)]

ತಾಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಾಯೂರ ಪಟ್ಟಕೆಱ ಬಸವಯ್ಯ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೭-೫ ; 893 ?) ; ತಾಯೂರ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಯ ಕೊರಕೊರೆಯ ಪಳ್ಳ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೦೩೯-೦೨ ; 915 ?) ; ಮೂಗೂರ ಸೀಮೆಯ ತಾಯೂರ ಸ್ಥಳದ ತಾಯೂರಗ್ರಾಮ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೦೪೦-೧೦ ; 1586). [ತಾಯ್ + ಊರ್]

ತಾಯಿಳೆ (ನಾ). = ತಾಯಿಳೆ : ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದ ಕಾಯೆ ತಾಯಿಳೆಯ ಧರ್ಮಗ್ಞಾನಿಯಂ ಹಾನಿಯುಂ (೧೪೦೩. ೩೨-೯). [ತಾಯ್ + ಎಳೆ]

ತಾಯ್ಗಂಡಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ತೂಬು : ನಾಯ್ಮನೆಗೆಱೆಯ ತಾಯ್ಗಂಡಿ ಮುಕ್ಕುಡರ್ (ಇಳ. XII, ೦೬-೪ ;739) ; ಅನ್ನೆ ಸಯ್ಮನೆ ಪೋವ ನಾಯ್ಮನೆಗಱೆಯ ತಾಯ್ಗಂಡಿ (ಎಳ. XII, ಗುಲ್ಪಿ. ೬೦-೫೩; ೩೭). [ತಾಯ್ + ಕಂಡಿ]

ತಾಯ್ಗಣ್ಣ (ನಾ). ಕಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ಮೇಟಿಯ ಸುತ್ತಣ ಭಾಗ : ತಾಯ್ಗಣದ ತುಂಬ ರಾಶಿಯಿದೆ (ಕೂಡ). [ತಾಯ್ + ಕಣ್ಣ (< ಕಳ್ತ)]

ತಾಯ್ಗನಿ (ನಾ). ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ; ಆಕರ : ನಿನ್ನ ತಾಯ್ಗನಿ ಎಲ್ಲಿ ? ಅಗೆದ ಗುದ್ದಲಿ ಎಲ್ಲಿ? (೧೪೦೩. ೩೦-೬೩). [ತಾಯ್ + ಗನಿ (< ಕಣಿ)]

ತಾಯ್ಗರು (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ ; ಮೂಲಸ್ಥಾನ ; ತಾಯ್ಮನೆ : ನೆಟ್ಟನೆ ಪುನರ್ಜಾತಕ್ಷಯ ಶ್ರೀಗೆ ತಾ[ಯ್ಗ] [ಱಾಜಂ. ಯು]ರು ರತ್ನತ್ರಿತಯಾವ ಭಾಸಿ ಬಹು ಬಂಧಕ್ಕೆಂದಿ ಸಂಸಾರ ಸಂಚರಣಂ (ಶುಕಸಪ್ತ. ೦-೬) ; ಪುರುಷ ಕಾರದ ತಾಯ್ಗರು ವೆಂಪಿನಾಗರಂ ಚಲದ ವಿನಾಯಕಂ (ಕೃ. IV, ೦೦-೬೩; 1121); ಸುರೇಶ್ವರಧವನಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಪಡಿಚಂದವಿಮಿದಂಬನಿಮಜ್ಜರಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗರು ಕರುಮಾಡಮೊಪ್ಪುವುದರಿಂಕತ್ಯ ಸಪ್ತತಳಂ ನಿರಾಕುಳಂ (ಶುಷ್ಕಯ. ೫-೯). ೨. ಆಕರ : ಸೊಗಯಿಸುವಚ್ಚ ಬೆಳ್ಳಗಯ ತಾಯ್ಮಱು [ರು] ಕಾವನಸ ಕೀರ್ತಿ (ಲೀಲಾವ. ೭-೫೫) ; ಉತ್ತಮಗುಣ ತಾಯ್ಗರು ಕಡುಚೆಲುವಿನ ಚಿತ್ತರಸಲೆ ಸಂಭಗತೆಯ ಪುತ್ಥಳಿ (ಕ್ರೀಪಾಲ. ೫-೬) ; ವಾದ್ಯ ರಭಸಂ ಲಯೋಪಾಲದಿ ಸಿಡಿಲ ನಸದಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗರು[ಱಾಜ. ರಿ]ವಿನಿಸೆನೆ (ಹಂಪ. ೪೮-೩೦). [ತಾಯ್ + ಕರ್ತು]

ತಾಯ್ಗರುಳು (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಅಂತಃಕರಣ,–ಮಮತೆ : ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯ ತಾಯ್ಗರುಳು ಕುದಿಯಿತು (ಜಾನಪಂ. ೦೩೬). [ತಾಯ್ + ಕರುಳು (< ಕರುಳ್)]

ತಾಯ್ಗಾಡು (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಯು ಸ್ಥಾನವಾದ ಕಾಡು ; ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ ಕಾಡು : ಮನುಜನೆಂಬಾನಿಗೆ ತಾಯ್ಗಾಡಿನಪ್ಪ ಚೆಲ್ವಂ ತಳೆದುದ್ಯಾನವನ ದೊಳಗೆ ಪೊಕ್ಕಂ(ಜಯಪ್ಪ. ೬-೦) ; ಕುಸುಮೇಷುಗೆ ಬೀಡು ವೈಷದ್ಯಿಪಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗಾಡು (ಶುಷ್ಕಯ. ೯-೦೮). [ತಾಯ್ + ಕಾಡು]

ತಾಯ್ಗಿರಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಂತೆ ಇರುವುದು ; ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ ; ಪ್ರವಂಬವಿವಾದ ಪರ್ವತ: ಕಳಗಗಂಗಳ ಕುಲದ್ಯವಮಧಿರಾಜಂ ತಾಯ್ಗಿರಿ ಮೇರು ಮಹೀಧರೇಂದ್ರಂ (ಜಾಂಬಿಪು. ೦೦-೬೬).

[ತಾಯ್ + ಗಿರಿ]

ತಾಯ್ಗುಟಿ (ನಾ). ಬುಡದ ಸುತ್ತಣ ಪಾತಿ : ಪೊಡವೊಗಾವಿನ ನೆವದಿಂ ಕುಡಿವರಿದು ಕೊನರ್ದು ಪರ್ಬುವ ಜಗತ್ತೀತಲತೆಯ ದಾಂಗುಡಿಯ ತಾಯ್ಗುಟಿಯೆನಿಪ್ಪ ಸುಬಿಘೆಕ್ಕುಟಂ (ಚಳವಂ. ೩೪-೦೪).

[ತಾಯ್ + ಕುಟಿ]

ತಾಯ್ತ 'ತಾಯಿತ' ನೋ.

ತಾಯ್ತನ, ತಾಯಿತನ (ನಾ). ತಾಯಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮಾತೃತ್ವ : ಅವರಿಗೆ ತಾಯ್ತನ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳ ಪೋಷಣೆ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಬೇಕು (ಗೃಹಮಂ. ೯೬); ನಿಮ್ಮ ತಾಯ್ತನದ ತಂಪು ನಮ್ಮನ್ನು . . . ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಸಪತ್ನಿ. ೦೮೪). ತಾಯಿತನ : ಎನ್ನ ದೇವ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯಗೊಲಿದು ಸಲೆ ಮಾಜುವೋದೆನು ನಿನ್ನ ತಾಯಿತನವನೊಲ್ದೆ ಹೋಗೇ (ಪುಹಾರಿ. ಲ. ೪೪-೦೦೨) ; ಕೂಸಿಗೆ ಹಾಲುಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಅವಳ ತಾಯಿತನ ವೇದನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ (ರಂಗಶೋ. ೦೦೦). [ತಾಯ್ + – ತನ]

ತಾಯ್ಮಟ್ಟಿಲ್ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಧಾರ.–ಆಶ್ರಯ : ಜಗತ್ಕೆ ತನ್ನುಗುಟವೇ ತಾಯ್ಮಟ್ಟಿಲಾದ ಗಿರಿಸಂತೆಯಂ . . . ರನ್ನದೊಟ್ಟಿಲೊಳಗಿರಿಸುತ್ತುಂ (೧೦೪. ೬-೬೬).

[ತಾಯ್ + ತೊಟ್ಟಿಲ್]

ತಾಯ್ಮಾಡು, ತಾಯಿನಾಡು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ದೇಶ ; ಮಾತೃಭೂಮಿ: ಒಸಗೆಯ ತನ್ನಿಂ ತಾಯ್ಮಾದಿರವಗೆ (ಕಸ್ತೂ. ೦೦೪-೦೬). **ತಾಯಿನಾಡು**: ತಾಯಿನಾಡಿಗೆ ಜಯವೆನ್ನಿ (೧೦೨). [ತಾಯ್ + ನಾಡು]

ತಾಯ್ಮುಡಿ, ತಾಯಿನುಡಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯಿಂದ ಕಲಿಯಂವ ನುಡಿ ; ಮಾತೃಭಾಷೆ : ತಾಯ್ಮುಡಿಗೆ ದುಡಿದು ಮಡಿ ಇಷವರಗಳೇಳ್ದೆ (೪ಪಳ್ಳ. ೬-೦೪೩); ಏಕ್ಕದ ನಿಜಬೀಜ ತಾಯ್ಮುಡಿಯೊಲವಿನೊಳ್ದೆನೆಂ (೪ಸ್ಮಾ. ೯೪). **ತಾಯಿನುಡಿ**: ಮೊಲವಾಲಿನವಿಡಗೂಡಿ ಬಂದ ನುಡಿ ತಾಯಿನುಡಿ (೪೩ಗಿಡಿ. ೪೦-೯). [ತಾಯ್ + ನುಡಿ]

ತಾಯ್ಮೊಲ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಭೂಮಿ ; ಜನ್ಮಭೂಮಿ : ಸುಗಿವ ಮಳೆ ಹಳೆಮಗುಳೊಳಡಗಿರ್ಪ ಬೇರ್ಗಳ ಚಿಗುರಿತು ತಾಯ್ಮೊಲದ ಹಸುರುಡು ಗೆಯೆಡಲಲಿ (ಕಾಬಿಡ. ೪೫-೬೩). [ತಾಯ್ + ನೆಲ್]

ತಾಯ್ವೇರು 'ತಾಯ್ವೇರ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಣಿರ್, ತಾಯಿಮಳಲು, ತಾಯ್ಮಳಲ್, ತಾಯ್ಮಳಲು, ತಾಯ್ಮುಳಲ್ (ನಾ). (ಜಲಾಶಯಗಳ) ತಳದಲ್ಲಿರುವ ಮರಳು : ಅಡಿಮಳಲಂ : ಇಂಗಡಲ ತಾಯ್ಮಣರ್ ಬೆಲ್ಲಂಗಳ ಬಯಲಂತೆ ವಿಶದ ಮಾಗೆ (ಪರಕಾ. ೦೪-೬೩). **ತಾಯಿಮಳಲು**: ತಾಯಿಮಳಲನು ತಱು ಬದಬುಧಿಯ ದಾಯಗರು ತಾವಿವರೆಸಲು (ಕುಬಾಕ. ೩-೦೩) ; ಪಡೆಯ ನಡಿಸುವ ತಾಯಿಮಳಲೊಳಗೆ (ಕಾ ಚಿ ರಾ. ೦೩-೪೨). **ತಾಯ್ಮುಳಲ್** : ತಾಯ್ಮುಳಲ್ದೆಗೆಂ ತುಳುಂಕುವೆಂ (ಪಾಹಾಪೆ. ೬-೦೦) ; ಬಲವಾರಾಸಿಯುಲಿ ತಾಯ್ಮಳಲ ಮೊಗೆದವು ಭೀಷ್ಮನಂಬುಗಳು (ಕಾ ಪಾ, ಭೀ. ೯-೦೦) ; ತಾಯ್ಮುಳಲು ಬ್ಬುಕಿರ್ದುರಿದು ಶರಧಿಯಲಿ (ಕೊ ಕ ರಾ. ೪-೬೯) ; ಅಬ್ಬುಯಂಕಿಂತಾಗಿ ತಾಯ್ಮುಳ್ದಬಿಗಾಣಲು (ತೆಬಳ್ಳ. ೩೦-೫). ತಾಯ್ಮುಳಲು: ದಿಸದಿಸಿಗೆ ಶರಧಿಯ ತಾಯ್ಮುಳಲು ಸೂಸಿತು (ಸಾ ಳ ಕಾ. ೩೫-೮). 'ತಾಯ್ಮುಳಲುಗಾಣಿಸು' ಪರಾ. △ **ತಾಯ್ಮುಟಲ್**: 'ತಾಯ್ಮುಟಲ್ದೆಱೆ', 'ತಾಯ್ಮುಟಲ್ವೋಡು' ಪರಾ. [ತಾಯ್ + ಮಣಲ್]

ತಾಯ್ಮನೆ 'ತಾಯ್ಮನೆ' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಳಲ್ 'ತಾಯ್ಮಣರ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಳಲು 'ತಾಯ್ಮಣರ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ಆಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮರಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತಳದ ಮರಳನ್ನು ಕಾಣಿಸು : ಜವ್ವಡಯ್ಯುಗಂಜಿ ಜಲಂ ಮುರಿದು ವಿತಳ್ಕಿಯಿಂತೆನೆ ಬಿಮ್ಮಳಿದು ಪೆಱ್ ಸರಿಯಲದು ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸಲು (ಬಸವ. ೩೫-೬೬). ೨. (ನದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ತಳ ಕಾಣು ; ಬತ್ತಿಹೋಗು : ಬಳಕ ಮೂಱು ದಿನೆಕ್ಕೆ ತೊಱೆ ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸಲು (ಬಸವ. ೩೦-೬೭)

[ತಾಯ್ಮಳಲು (< ತಾಯ್ಮಣರ್) + ಕಾಣಿಸು]

△ **ತಾಯ್ಮುಟಲ್** 'ತಾಯ್ಮಣರ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮುಟಲ್ದೆಱೆ (ಕ್ರಿ). = ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು : ವಾರಾಸಿಯಂ ತಾಯ್ಮುಟಲ್ದೆಱೆವಂತೀಂಟುವೆನೇ (ಜಗವ. ೬-೩೩).

[ತಾಯ್ಮುಟಲ್ (< ತಾಯ್ಮಣರ್) + ತೆಱೆ]

ತಾಯ್ಮುಟಲ್ವೋಡು (ಕ್ರಿ). = ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು : ಕಾಲಾಳ್ಳಳ್ಬಱೆಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಮುಟಲ್ವೋಡು ಮೇರದೆಱೆದ ಮುನ್ನೀರ್ (ಕಬ್ಬಾ. ೩೮೮).

[ತಾಯ್ಮುಟಲ್ (< ತಾಯ್ಮಣರ್) + ತೋಡು]

ತಾಯ್ತನೆ, ತಾಯಿಮನೆ, ತಾಯಿಬನೆ, ತಾಯ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯ ಮನೆ ; ತವರುಮನೆ : ಕಳುಹುವುದು ಸೌಭದ್ರಯನು ನಿಜಲಲನೆಯರಲ್ಲಿ ನವರವರ ತಾಯ್ತನೆಗಳಿಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಭ. ೩-೬೪) ; ಅಂಗಳವನೇ ತನ್ನ ತಾಯ್ತನೆಗೆ ಕೇಡುನಿನುಸವೆರ್ದಿಯೊಳು (ಚಂಪು. ೪-೨೦). ೨. ಆಶ್ರಯ; ನೆಲೆ; ಮೂಲಸ್ಥಾನ : "ಇಕ್ಕೆ, ಇಂಬು, ಗಿಕತ್ತು, ನೆಲೆ, ತಾಣ, ತಾಯ್ತನೆ . . . ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ " (ಶಕಾ. ೦೩-೩೯೦) ; ವಿಪಯದ ನೆಲೆ ಧರ್ಮದ ತಾಯ್ತನೆ ಸತ್ಯದ ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ಪಾಣಿಇ. IX-೧, ೦೩೦-೦೯; 1091); ಸಿರಿಯ ತಾಯ್ತನೆ ರಾಮನ ವೇರುರಂ (ಪಂಪಾಮ. ೩-೦೩೪) ; ಬಗೆದಂತೆ ಮಾಟ್ಟ ಮೈವಿಗೆ ಜಗದೊಳ್ ಜನಪ್ರಕ್ಕೆ ತಾನೆ ತಾಯ್ತನೆಯಲ್ತೇ (ಧರ್ಮಪ್ರ. ೦೫-೦೬) ; ತ್ಯಾಗಗುಣಕ್ಕೆ ತಾಯ್ತನೆ (ಅಷ್ಟ. XXI, ೦೩-೪೨ ; 1260). **ತಾಯಿಮನೆ** : ೧. ನಂಬ ನೆನೆವರ ತಾಯಿಮನೆಯನು ನೆನೆದು ಸುಖಿಸುತ್ತ (ನಿಘಂಗಿ. ೪-೦೦-೦೫) ; ತಾಯಿಮನೆಯಿಂದ ಅತ್ತೆಯ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ (ಶಾಗಂಭ. ೩೬೬-೬) ; ಮಲೆಯ ನಾಡಿನಗೆ ತಾಯಿಮನೆ ನಿಸಗಿದಿರಲೆದೆ (ಕುಮ್ಮಾಭ. ೪-೨). ೨. ಸಾಯಕವ ಹಿಡಿ ಸಾಕು ಸೋಲಿದ ತಾಯಿಮನೆ ನಿಸಗಿದಿರಲೆದೆ (ಕುಮ್ಮಾಭ. ೪-೨). **ತಾಯಿವನೆ** : ೨. ಘೋರ ತರ ವಸವಿದ್ದುದೊಂದಕೆ ಕ್ರೂರವ್ಮನಗಳ ತಾಯಿವನೆ (ಜಾಳ್ಳಿಕಾ. ೦೬-೩). **ತಾಯ್ಮನೆ** : ೧. ತುಳುವರ ತಾಯ್ಮನೆಯುಳಿದರೆ ಕಾಯ್ಮನೆ (ನಳಿಚಿ. ೪೬-೨). ೨. ಅದು ವೇದಂಗಳ ತಾಯ್ಮನೆಯುದು ನಾನಾ ತರ್ಕದಿರ್ದಿದಾಣಂ (ಪಾಇ. XVIII, ೦೯೦-೫೦ ; 1104) ; ಪುಸಿಯ ತಾಯ್ಮನೆ ಪಾಪದಾಗರಂ (ಪರಮಾಸ್ಯ. ೦೨-೭೬) ; ಅದು ಸತ್ಯದ ತಾಯ್ಮನೆ ಮಿಕ್ಕ ಹೆಮ್ಮೆಗಾಸ್ಪದ ಮೆನಿಸಿತ್ತು (ಕಾ. IV, ೦೦-೦೬ ; 1121) ; ಲೀಲೆಯ ತಾಣ ತಾಯ್ಮನೆ ಪೇಳಮೇಳವದ ಮದದ ಮಡು (ಕುಮ್ಮಾಭ. ೦೨-೪).

[ತಾಯ್+ಮನೆ]

ತಾಯ್ತಳ್ಳಿ, ತಾಯಿವಳ್ಳ, ತಾಯಿವಳ್ಳ (ನಾ). ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಹಳ್ಳ; ಮಂಜ್ಯಾವಾದಹಳ್ಳ: ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗ ದೇಷಣ ಕೆಱೆಯ ತಾಯ್ತಳ್ಳಿ (ಪಾಇ. II, ೩೭೬-೭೮ ; 1161). **ತಾಯಿವಳ್ಳ**: ಮಳೆಯ ಬೆಟ್ಟದಿಂ ಬಂದ ತಾಯಿವಳದಿಂ ತೆಂಕಲು (ಪಾಇ. XIV, ೬೪೦೮೫ ; 1530). **ತಾಯಿವಳ್ಳ** : ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಡುಬಲು ಸವಣ ಕೆಱೆಯ ತಾಯಿವಳ್ಳಂ ಮೇರೆ (ಪಾಇ. VII, ೫೪೮೫ ; ೭೬೯ ; 1115) ; ನಾರಸಿಹ್ಮವರದ ಹೊಲ ಮೇರೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನೆಸಮುದ್ರದ ಕೆಱೆ ಇಂದ ಬಂದ ತಾಯಿವಳ್ಳ ಮೇರೆ (ಪಾಇ. IX(೩), ೪೦೫೪೪ ; ೭೦-೦೪ ; 1532). [ತಾಯ್ + ಪಳ್ಳ.]

ತಾಯ್ವಾಲ್ (ನಾ). ತಾಯಿಯಂ ಹಾಲುಂ: ಆರ್ ಕಾವರಂತಕರಾಜಂ ಬಲಗರ್ವತಂ ಮುಳಿದೊಡಂ ತಾಯ್ವಾಲೆ ನಂಜಾದೊಡಂ (ಜಾಂಪಿಪು. ೬-೯೩). [ತಾಯ್ + ಪಾಲ್ಲ್]

ತಾಯ್ವಿಡಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯಾದ ಆನೆ : ತಾಯ್ವಿಡಿ [ಪಾಣಾಂ. ಯ್ಕೊಡೆ]ಯ ಸೋಂಕಿ ನಿಂದು . . . ಕಳಭವ್ರಜವಿರ್ವುದೊಂದು ಕಾಣದೊಳ್ (ಆಗಮ. ೦೬-೦೧ ; ಸೂತ್ರ.ಸು. ೩-೬೦ ಸೂತ್ರ) ; ತುಸುಳ್ಕೋಡಿ ಕಾಡಿ ಸಂಗಳಿಸಿ ತದೊಂದು ಪಲ್ಲಮಱಿ ತಾಯ್ವಿಡಿಗಂತುಮನಂತಸೌಖ್ಯಮಂ (ಹಂರ್ಪ್ರಭು. ೫-೬೫) ; ಬಾಯ್ವುಡುತ್ಮಿದಿದ ಮಱಿಯಂ ತಾಯ್ವಿಡಿ ನಡೆ ನೋಡಿ ಬಾಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೪೦). [ತಾಯ್ + ಬೀಡ್ಕು.]

ತಾಯ್ವೀಡು (ನಾ). = ತಾಯ್ವಿನೆ ೨ : ಸೂಡುಗಿನ ಸಂತತಿಯ ತಾಯ್ವೀಡು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸಂತಸದ ಬಾಳ್ವೀಡು (ಜಾಳ್ಳಿಕಾ. ೨-೦) ; ಜಗದೊಳ್ ಜಾಣರ ಮೆಚ್ಚು ಸತ್ಕವಿಸಮೂಹಕ್ಕೆಯ್ದೆ ತಾಯ್ವೀಡು (ಜಾಸಾರ. ೦೬೯).

[ತಾಯ್ + ಬೀಡ್ಕು]

ತಾಯ್ವೆದೆ (ನಾ). ಹದವಾದ ಬೆದೆ ; ಫಲಪ್ರದವಾಗುವ ಬೆದೆ : 'ತಾಯ್ವೆದೆಗೊಡು' ಪರಾ. [ತಾಯ್$_1$ + ಬೆದೆ$_1$]

ತಾಯ್ವೆದೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). (ನೆಲವು) ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಹದವಾಗು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಹದವನ್ನು ಹೊಂದು : ನೆಲಸುಟ್ಟಂತೆತ್ತಿಯಾಗಿ . . . ತಾಯ್ವೆದಗೊಡ ಬಿತ್ತಿ ವೆಣಂ ಬೇಱೆಂಬಂಲ್ಲಂ ಶೌರ್ಯಾಂಕುರಂ ತಲೆದೋಱಿ ತ್ತು (ಪಂಂಕಾಪು. ೦೦-೦೩೬). [ತಾಯ್ವೆದೆ + ಕೂಡು$_1$]

ತಾಯ್ವೇರ್, ತಾಯಿವೇರು, ತಾಯಿವೇರು, ತಾಯ್ವೇರು (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ವೇರು; ವರ್ಧ್ಯದ ವೇರು: ಯುಕ್ತವಲ್ಲಿಗೆಗಳ ತಾಯ್ವೇರಂ ಧೀದಿಪ ಚಿಕದೇವೇಂದ್ರನ ವಾದದೊಳ್ (ಚಳಪ. ೪-೦೦೨). **ತಾಯಿಬೇರು**: ದೂರ ದೂರ ಬೇರು ಚಾಚಿ ಬೊಗಿ, ಟಿಸಿಲು ಮನುಕುಲ ; ತಾಯಿಬೇರು ಕಾಯಬೇಕು ಹಣ್ಣಾಗಲಿ ಹಂಬಲ (ಪಲಮು. ೩೩-೦೦) ; ತಾಯಿಬೇರನ್ನು ಕದಿದು ಹಾಕಿದರೆ ಮರವು ತನಗೆ ತಾನೇ ಒಣಗಿಹೋಗುವುದು (ಪ್ರಕುಚಿ. ೩೬) ; ಸ್ಯಾತಂ ಂ ತ್ಯ್ಕವು ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ತಾಯಿಬೇರಿನಂತೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೬೨). ೨. (ಆಲಂ) ಮೂಲ ; ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರ : ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವದ್ದತಿಯು ನಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ಅವರ ತಾಯಿಬೇರಿನಿಂದ ದೂರಮಾಡಿತು (ಸಂಗೀತ. VI, ಮುಖ್ಯ.೮) ; ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತದ ತಾಯಿಬೇರು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ (ಭಾರದ. ೫೭೬). **ತಾಯಿವೇರು** : ೧. ಪೆಂಪಿನಲಿ ಮಾವೇರು ಸುಳ್ಳತ್ತುವುದು ತಾಯಿವೇರು (ಸಾಂಪದು. ೨-೮). **ತಾಯ್ವೇರು** : ೧. ಒಂದರಿಳಿದ ಒಡನಾಟದಿ ನೆಲದಾಳಕೆ ನೀರು ಚಿಗಿಯಿತು ತಾಯ್ವೇರು (ಪಲಮು. ೫-೩). [ತಾಯ್ + ಬೇರ್]

ತಾಯ್ವೊಲ (ನಾ). ತಾಯ್ಮೊಲ ; ಆಕರ ; ಮಂಜ್ಯಾವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ : ಪೆಂಪಿಂಗಿಕ್ಕೆ ಚಿಗಕ್ಕೆ ತಾಯ್ವೊಲನಣ್ಣಿಗೆ ಮಾಂತನಕ್ಕೆ ಗುಱಿ (ಜ್ಯಕಾ. VIII, ೦೦-೬೭ ; 1058). [ತಾಯ್ + ಪೊಲ]

ತಾರ್ 'ತಾಱ್ಕ್' ನೋ.

ತಾರ್$_1$ (ನಾ). ತಾವ್ರದ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಾಣ್ಯ : ಹಣವ ಕೊಟ್ಟು ಹಾದರವ ಮಾಡುವುದಱಿಂದ ತಾರವ ಕೊಟ್ಟು ಸೂಳೆಗೆಯ್ಯುವಾರದೆ (ಜಿಸಿ.ಗೀ.೪೨-೦೦೬); ಹತ್ತಿಯ ಭಂಡಿಗೆ ತಾರೂ ಮೂಱು ಪಿಡಿ (ಪಾ. XIII, ೪೨-೪೪ ; 1204); ತುಪ್ಪ ಕುಡುತೆ ೨ಕ್ಕೆ ತಾರ ೫ ತೋಯ ತಾ ೨ (ಶಿತಾಲಿ. ೦೯೫೯, ಮುಗಳಿತರು. ೪೬೫-೬೬ ; 1312) ; ಅನೆಱಿಳ್ಳಿಯಂದ ತಾರ ಇನ್ನೂರ ಎಂಭತ್ತಾರ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಗ ೨೦ (ಮ್ಯಅರಿ. ೦೯೫೪, ೩೦-೩೦ ; 1457) ; ಆರಿಗಾದೊಂ ಒಂದು ತಾರವನು ಕೊಡ ಲೋಳ್ (ಸರ್ಪಜ್ಞ. ೬೪೮).

[ದೇ.ಪ್ರಾ ಮಲ. ತುಳು. ತಾರ್]

ತಾರ್ಕ್ 'ತಾಱ್ಕು' ನೋ.

ತಾರ್ಕ್ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ; ಎತ್ತರದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ : ಇರ್ದಂತೆ ಚೀರ್ದೂರಲಿರದನ್ ತಾರನಿನ್ನನದಿ (ಕ್ರಿಭಾಮಾ. ೨೫೪-೬೦೦) ; ತಾರಪಚಟಮದಾಗ ಕೋಗಿರಿ ಗಂಗಾತ. ೭೬-೯೨). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ; ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ.(ನಾ). ೩. ದಾಟುವುದು. ೪. ತೇಲುವಿಕೆ. ೫. ಈಜುವುದು. ೬. ಇಳಿಯುವಿಕೆ. ೭. ಉಚ್ಚೈ ಶಬ್ದ ; ವಿಶ್ವರವಾದ ಧ್ವನಿ : "ಉದ್ದ ಧ್ವನಿ ತಾರ (ವ) ಮೆಂಬುದು " (ಹರಿಲಿಂ. ೩೩-೦೩೯) ; "ತಾರಮೆನಲಬ್ಬದಾ ಧ್ವನಿಯಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೩) ; ಸಂಕಟಿಕೆ ಬೀಡಾದ ವಿಚ್ಛಿದವಿಯೆಡಲಿಂದ ತಾರದಲಿ ಕೂಗುವನು (ಭಾಸಾಪ. ೦೨). ೮. ಬೆಳ್ಳಿ : "ರಜತಂ, ಕಳಧೌತಂ, ರೂಪ್ಯಂ, ತಾರಂ – ಈ ೪ ಬೆಳ್ಳಿ " (ಹರಿಲಿಂ. ೩೦-೦೮) ; ತರದಿಂ ಚಾಪ ಮಯೂರ ತಾರ ತಿಳಗೊಕ್ಕೀರಾಬ್ಜ ನೀರೋರವಮಂ ದೂರಿಕೆಯಳ್ಳಂ ಶಶಿಧಾತುಗಳಳ್ಳಿ . . . ಪರಿವೇಷಂ (ಕೋತೀಪ್ರಸ. ೪-೨೯) ; ಹಲ ಮುಸಲಾಯುಧಂ ಸಡಿವ ತಾರ ಸಗೇಂದ್ರ ಮನೊಂದು ಕರ್ಮುಗಿಲ್ ಬಳಸಿದವೆಲ್ಲ ವಿರಾಜಿಸೆ ವಿನೀಲವರ್ಣ ನಡತಂದುದು (ಪಂಂಕಾಪು. ೬-೭೬). ೯. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ ; ಕನೀನಿಕೆ : ಚಂದ್ರಾಕೀಡನಸಾಪಾಂಗ ವಿಕ್ಷೇಪ ತರಳತರ ತಾರ ಶಾರೋದರ ನಯನಂ

ಗಳಿಂದಗಿಗಿಗಿಗಿ ನೋಡುತ್ತವಿರ್ದು (ಕಾಡಂಬ. ೩೦); ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ವದನ ವಿನ್ಯಸ್ತ ತಾರಕ ತಾರ ನೇತ್ರರುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೮೪ ಪ). ೧೦. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ : ಶ್ರೀಯುಂ ಜಯಶ್ರೀಯುಮನಸವರತಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಚಂದ್ರಾರ್ಕ ತಾರಂಬರಂ (ಎಳ. VI, ಕಡೂರು. ೭೭-೫೩ ; 1187?) ; ಆಚಂದ್ರತಾರಾರ್ಕ ವಾಗಚಲಪ್ಯಾತಿಶಯ ಶಾಸ್ತ್ರಂ (ಸೋಮೇಶ್ವ. ೯೦) ; ಭೂಚಂದ್ರಾರ್ಕ ತಾರಂಬರಂ ಕಲಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರುಂ ಸತ್ಯವರಿಸಿ ಬಾಳಲಿ (ಹಜಕ್ಷ. ೧೩-೦೪). ೧೧. ಶುದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರ್ಯ : ಸುರವಿರುಂ ತಾರಕಾ × × ರದ ಸುರದಂತಿಯ ರಜತಗಿರಿಯ ಚಂದ್ರನ ಬ್ಲೇಂ ಪಿರಿದು (ಎಳ. II, ೭೦-೦೫: 1180). ೧೨. ಮಂತ್ರಿಸಿದ ನೆರ : "ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದಲ್ಲಿಯುಂ ತಾರ ಎಂಬುದು " (ಹಜಾಯು. ೨೩೩-೦೨). 'ತಾರಹಾರ' ಪರಾ. ೧೩. ಮಂತ್ರಮನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು.– ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. ೧೪. ಮಂತ್ರಿಸ ವಾರದರ್ಶಕತೆ.–ಸ್ವಚ್ಛತೆ. ೧೫. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. ೧೬. ನದಿ. ೧೭. ಆಕಾಶ; ಗಗನ. ೧೮. ಓಂಕಾರ ; ವ್ಯಾಪಿ. ೧೯. ವಿಷ್ಣು. ೨೦. ಒಂದು ಪರ್ವತ ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ಮೇರು ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಸೀತಾತೀರದ ತೆಂಕಕ್ಕೆ ನೀಲಗಿರಿ ಬಡಗಣಾ ತಾರಂ . . ತನಗೆ ಸೀಮೆಯಿಕ್ಕುಂ (ಪುಡ್ಡಪು. ೩-೦೨). ೨೧. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು ; ತಾರಕಾಸುರ. ೨೨. ಶುಭ್ರವಾದುದು ; ಬಿಳಿ. ೨೩. ತಂತಿ; ನರಿಗೆ. ೨೪. [ಸಂಗೀತ] ಮೂರಂ ಸ್ವರ ಸ್ಥಾಯಿಗಳ ಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು : ಮಂದ್ರ ತಾರಗೀತೆಯ ಪವಣ್ಣೊಪ್ಪೆ . . . ವೀಣೆಯಂ ಮಿಡಿದ್ (ಜಾಜಿಪು. ೯-೦೭೬) ; ಕೋಗಿಲೆ ಗಿಳಿ ತುಂಬಿ ಮಹಿಷನ ಕಿವಿಗಾಗಲ್ ಕ್ರಮದಿಂತ್ತುವ್ವ ತಾರ ಮಧ್ಯ ಮಂದ್ರಸ್ವರದಿಂ (ಪಂದ್ಯಪು. ೬-೬೩) ; ಯಥೋಚಿತ ತಾರ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರೆ, ರಾಗ] ಮಧುರ ಮಂದ್ರಂಗಳಿಂ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು (ಹಜಕ್ಷ.೭-೪); ತಾನದೋಷೆಯೊಳ್ ತಾರ ಮಂದ್ರ ವಿಭೇದದಿಂ ಜೀಗುಡಮುಂ ಮುಸುಱು ಮೊರೆವ ಮಜ್ಜಿದುಂಬಿಗಳ ಗಾನದಂತೆ (ಪಾಪುಕ್ಷ. ೨೩-೦೦). 'ತಾರಸ್ವರ' ಪರಾ. "ಘನ ಬಿಲದಿಂ ಗಿರಿ ಪಳ್ಪ ವಾಹಿನಿ ಮರುತಂ ದೈತ್ಯ ಗಾನಭೇದಂಗಳ್ ಲೋಚಕಮದ್ಭಂ ತಾರಕ ಮುತ್ಪತಿಸೊಳಂ ಹನ್ನೊಂದು ತಾರ ಶಬ್ದಂ ಜಗದೊಳ್ " (ಪಾಪುಕ್ಷ. ೩೦); "ನಗ ಮರುತಂ ಭುಕ್ಷ ಮುಕ್ಕಾಳಂಗಳ್ ದೈಗುವಧ್ವಂ ದೈತ್ಯ ಸಂಗೀತಕ ನದಿ ಪಳ್ಪ ಶುಭ್ರಾಧ್ವಾಗಿಳ್ ತಾರ ಶಬ್ದಂ " (ಪಾಪುಕ್ಷ. ೨೦). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಾರಕ (ನಾ). ೧. ದಾಟಿಸುವವನು ; ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು : ಭವಾಬ್ಧಿವಧಿತಾರಕಂ . . . ರಘುಪ್ರವರ ನರ್ಜನಿದಂ (ಪಂಂಪಮಾ. ೦೪-೨೦೭) ; ದಂಡಧರಬಾಧೆಯ ನಿವಾರಕನೆ ತಾರಕನೆ(ಪ್ರಾಕಥಾಂ.೦೬-೦). ೨. ದಾಟಿಸುವುದು; ಸಂರಕ್ಷಿಸುವಂತಹುದು: ಪರನವಧಿಕಲಲ್ ತಾರಕದಕ್ಷರತ್ರಯಕೆ (ಪಜ್ಜಣ. ೦೦-೭); ಇದುವೆ ಪಂಚಾಕಾಶ ತಾರಕವಿದನು ದೇಹಿಕನಿಂದ ಬಲ್ಲವ . . . ಬ್ರಹ್ಮ ಪದವನ್ನೆದುವನು (ಗಗತಾ ೩೦-೨೦) : ತಾರಕವಾದ ಕಾಶಿಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಗಳಾಗಿರುವ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ . . . ಕಾಣಲ್ಪಡುವವು (ಆಕ್ಷಮಾ. ೦೩೦); ಈ ತಾತ್ಪಿಕ ಭೂಮಿಗೆ ಒಮ್ಮೆ ತಾರಕವಾಗುವಂತೆ ಬದಲಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರಕವು ಆಗುತ್ತದೆ (ಕಣಾಗಳು. ೧೯೭). ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ಅಪ್ರತಿವಮಪ್ರತಾಪ ಭಂಗುರ ಭುವನತ್ರಯಂ ನೆಗೆಳ್ದ ನಕ್ಷತ್ರಮಕಾರಿ ಜಿತಾರಿ ತಾರಕಂ (ಗಿರಿಗ. ೬-೭); ತಾರಕನಿಂದ ಭಂಗಬಟ್ಟು ದೇವೇಂದ್ರತ್ವವೇಕೆಮಗೆ (ಬಸಪು. ೦೬-೨೨) ; ತಾರಕಕ್ ಕೃತಭವ ಮಹಿಷವ ವೀರ ಜಂಭವ . . . ಆರುಭಟೆ ರಣದುಬ್ಬಟೆಯ ಜಜ್ಜಾರತನವಿವನೊಬ್ಬನಲಿ (ಕುವಾಲ್ಕೂಪ್ರ. ೧೬-೩೬). ೪. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: "ಭಂ. ನಕ್ಷತ್ರಂ, ತಾರಕಂ, ತಾರಾಖ್ಯಾ, ಜ್ಯೋತಿಃ . . . ಉದು.–ಈ ೯ ನಕ್ಷತ್ರದ ಪೆಸರ್ " (ಹಜಾಯು. ೧೦-೩೦) ; ಮತ್ಕರ್ಣದೊಳ್ ತಾರಕೋ ಜ್ವಲಮಂ ರಂಜಿಪ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿಯಂತೆ ತೊಳ್ಕುಂದಿಂದಿಕ್ಕಿದಂ (ಕಾಡಂಬ. ೭೬ಗ) ; ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಗಿನೊಳಂ ತಾರಕಕ್ಕುಂಟೆ ತೇಜಂ (ಆಪಂಪ. ೦೩-೩೭). ೫. ಪರಿಂದನಿ ; ಉಚ್ಚೈರ್ಧ್ವನಿ : ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಒಂದು ಹೆಮ್ಮೀಳವಾಗಿ ತಾರಕದಲ್ಲಿ ಕೂಗಿದುವು (ಜಿಪಪಿ. ೦೮೨) ; ತಾರಕದ ಚೀತ್ಕಾರ (ಹಜಕ್ಷ. ೭೭-೮). ೬. ಕೆಮ್ಮುಗಂಡ್ಡೆ ; ಕೆನಿಸಿಕೆ: ತಾರಕಮದು ನೆನೆಯುಪುದು . . . ಅಲಿಶಿಖವೆ (ಣಾಚಿಕ. ೬-೩೦). ೭. ದೋಣಿ ; ತೆಪ್ಪ : ತಾರಕ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾರ]ನುಂಗಿದ ಜಲವ ಬೇಱ್ ಕೋಧಿಸಲುಬಿಟ್ ಅಯ್ಯ (ಬಿಜ್ಜಳಾ. ೫೯-೨೬). ೮. ಹಡಗು. ೯. ಹಡಗಿನ ನಡೆಸುವವನು ; ನಾವಿಕ. ೧೦. ಬೆಳ್ಳಿ. 'ತಾರಕಾದ್ರಿ' ಪರಾ. ೧೧. [ಜೈನ] ಜಿಶಾಚಿಗಳ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕುಂಭಂಡರಂ . . . ಸರ್ವೋಷಧರುಂ ತಾರಕರುಂ . . . ತೂರ್ಪೋಕರುಂ ಪವನರುಂ ಎಂದು ಶಿಶಾಚರ್ ಚತುರ್ದಶವಿಧಂ (ಚತ್ಪ್ರ. ೦೯೩). [ಸಂ.]

ತಾರಕಂಠ (ನಾ). ಉಚ್ಚೈಸ್ವರದ ಧ್ವನಿ ; ಚೀರುದನಿ: ತಾರಕಂಠದಲ್ಲಿ ಮಾತುಕತೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದ . . . ಕೆಂಪು ಪೋರೆಯ ಬೆದಂಡಿದ ಹೆಂಗಸಿಂದ ಕಂಳ್ಪಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಭರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದುವು (ಪುಪರು. ೪೪೮). [ತಾರ್ಕ + ಕಂಠ]

ತಾರಕಗಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು ; ತಾರೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಸೂಸುವ ಶಿಕರಾಳ ತಾರಕಗಣದೊಳ್ ಸಮಂಬಡೆಯ ತೇಂಕುವ ಮೌಕ್ತಿಕ ರತ್ನ ಗರ್ಭಶುಕ್ತಿಕೆ ಪೆಜೆಯೊಳ್ ತಡಂಬಡೆಯ ಸುಧಾರ್ಣವಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಆಪಂ. ೦-೪೪). [ತಾರಕ + ಗಣ]

ತಾರಕಜಿತ್ತು (ನಾ). ತಾರಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನೆ ಜಯಿಸಿದವನು ; ಸ್ಕಂದ : ತಾರಕಜಿನ್ನಾಗೇಶ್ವರ ನೀರಜಭವ . . . ಅಜಿಯ ನುತಿಸಲಶಕ್ಯಂ (ಪಮ್ಮಿಶ. ೦-೨೮) [ಸಂ. ತಾರಕಜಿತ್]

ತಾರಕಣೆ 'ತಾರ್ಕಣೆ' ನೋ.

ತಾರಕಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ವೋಕ್ಷದಾಯಕವಾದ ಮಂತ್ರ: ಇದುವೆ ತಾರಕ ಮಂತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯರಿಗಿಗೀಶರವನಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಗಗತಾ. ೨೦-೯) ; ನಾವು ಮೊದು ದೇಹಿಗೆ೪ ತಾರಕಮಂತ್ರ ಮಾಗಿಪಿನಂ ಪಟ್ಟಯಲುಂಟೆ (ಪಾಪುಕ್ಷ. ೨೪-೨). ೨. ದಾಟಿಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡೂವಂತೆಹುದು : ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರೇಮವೊಂದೇ ತಾರಕಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದು (ಕ್ರಬಂರ. ೮೩). [ತಾರಕ + ಮಂತ್ರ]

ತಾರಕಮಹನ (ನಾ). ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಷಣ್ಮುಖಿ. [ತಾರಕ + ಮಥನ]

ತಾರಕರಾಜ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ತೇಜದಿಂದಿನರಾಜ ತಾರಕರಾಜ . . . ಒಜೆಯೊಳು ಸುರರಾಜ (ಬಸಪು. ೯-೬೦).

[ತಾರಕ + ರಾಜ]

ತಾರಕರಿಪು (ನಾ). ತಾರಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಶತ್ರು; ಷಣ್ಮುಖಿ: "ಜಡಾನನಂ ವಹ್ನಿಜಂ ತಾರಕರಿಪು ಸ್ಕಾಮಿ ಕಾರ್ತೀಕೇಯಂ " (ಮೂಗಂಪ. ೩-೦೬).

[ತಾರಕ + ರಿಪು]

ತಾರಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ರಕ್ಷಿಸುವ ಬಲ,–ಪರಾಕ್ರಮ : ಸಾಹಿತ್ಯವೊಂದೆಯೆ ನನ್ನ ಸಂಜೀವಿನಿ ಅದೇ ನನ್ನ ತಾರಕಶಕ್ತಿ (ಇಂಜಾಶ. ೪೮-೩೭) : ಉದಾತ್ತ ವಾದ ಆಲೋಚನೆ, ಆಚರಣೆ, ಜೀವನವರ್ಶನಗಳಿಂದ ಅದು ತಾರಕಶಕ್ತಿ ಯಾಗಬೇಕು (ಸುರ್ಮಾ. ೩೦೯). [ತಾರಕ + ಶಕ್ತಿ]

ತಾರಕಾಂಚಿತ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯಳ್ಳ; ಕನಿನಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ತಾರಕಸೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ. ೧. ೨ : ಧೀರದೈತ್ಯ ವಿಶೇಷದಂತತಿರಾಗಲೋಚನದಂತವೆಲ್ ತಾರಕಾಂಚಿತರಂ ಜತಂ (ಪಮ್ಮಿಶ. ೨-೬೦). [ತಾರಕ + ಅಂಚಿತ್]

ತಾರಕಾಕ್ಷ (ನಾ). ತಾರಕಾಸುರನ ಮಂಗ ; ತಾರಾಕ್ಷ : ತಾರಕಾಕ್ಷನ ಕುಂಭ ಕರ್ಣಾ ಮುರ ಗುಹಾಸುರರ ಅರುಭಟೆ . . . ಇವನೊಬ್ಬನಲೆ(ಳ್ವಾಡುತ್ತಿರ್. ೦೬-೩೬). [ಸಂ.]

ತಾರಕಾದ್ರಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ : ಮಿಸುಗುವ ತಾರಕಾದ್ರಿರುಚಿಯಿಂ . . . ವಿಮಳಿರಾಗಿ ವರ್ತ್ತಿ ರಾಜಿಸುವುದು ಕೀರ್ತಿ (ಎಳ್ ೪, ಜಾಸಂ. ೩೩-೩೦ ; ೧೧೭೦). [ತಾರಕ + ಅದ್ರಿ]

ತಾರಕಾರಾತಿ (ನಾ). = ತಾರಕರಿಪು : ಶ್ರೀ ತಾರಕಾರಾತಿತಾತಾ ಮದೀಶ ವಿಖ್ಯಾತಾಮೇಶ ದಿವ್ಯ ಪೂತಾತ್ಮ (ವೀಶ್ವಪು. ೭-೩೦) ; ದೈತ್ಯರ ಪುರವ ಪಾಳ್ಗೆಯ್ದು ತಾರಕಾರಾತಿಯೆಂಬುಭಧಾನದಿಂದ ವೃಂದಾರಕರ ಪೊರೆದ ಶ್ರೀಂಚಾರಿ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನ (ಶ್ರೀಭಾಗ. ೦-೦೩). [ತಾರಕ + ಆರಾತಿ]

ತಾರಕಾರಿ (ನಾ). ೧. = ತಾರಕರಿಪು : " ಗೌರೀಪುತ್ರಃ . . . ಸ್ವಾಮಿನಿ, ತಾರಕಾರಿ, ಕುಮಾರ . . .–ಈ ೨೦ ನಾರ್ತಿಕೇಯನ ಪೆಸರ್ " (ಹರಿವಂಶ, ೫-೨೦) ; ಮುಂದಿಂದ ಸಾದು ಕತ್ತುರಿಯೀನೀವುದು ದೇವ ಬೆನಕಂಗೆ ತಾರಕಾರಿಗೆ ಎತ್ತಿ ನೀವಿಂದು (ಪಂಚಿಕ. ೧೭-೯೦) ; ದಿನಕರ ಶತಾಂಕಂ ತಾರಕಾರಿ ಗಜವದನ ವಾಸಿಷ್ಠ ಮನಿವುಂನಿ ನಿಶರವು ನೆರೆದು (ಹರಿಶ. ೦೪-೬). ೨. ತಾರೆಗಳ ಶತ್ರು ; ಸೂರ್ಯ. ೧. ೨: ಕಮಲಬಂಧುರಸ್ಮಿತ ವಕ್ತ್ರಾಸುರಂ ಬಹುಕರರಂಜಿತ . . . ತಾರಕಾರಿ ಏಗೆ ಮಾಡುಗೆ ಭವ್ಯತರವ್ರುದೋದಮಂ (ಧಾಶಕ. ೦-೦). [ತಾರಕ + ಅರಿ]

ತಾರಕೆ 'ತಾರೆ' ನೋ.

ತಾರಕಿತ (ಗು). ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ; ತಾರೆಗಳಿಂದ ಆವೃತ ವಾಗಿರುವ : ಸಭಾಂಗಣಮೊಪ್ಪಿ ವೀರನಾರಾಯಣನಾ ತಾರಕಿತ ನಭದವೊಲ್ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಕವಿಚಾ. ೩೦-೬೦೦);ಸಕಳ ದಿಗಂತರಾಳನುಂ ಕುಸುಮಾಸಾರ ತಾರಕಿತ ಗಗನತಳ ವಿಲಸಿತನುಂ (ಹುಳುಮ. ೦-೯೯ ಪ) ; ತಾರಕಿತವುಮಿತಶರತ್ಪ್ರಿಯ್ಯಯುಂದಂಬರಂ ಮೀಱಕತಮೆನಿಸಿ ಬ ಂ ದಂ (ಜಗ್ಗಪ್ಪ. ೯-೭೯) ; ಜಲಬಿಂದುಗಳಂ ದಿವದೊಳ್ ತಾರಕಿತಂ ಮಾಡುವುದು ನಭೋಭಾಗಮಂ ತದಂಭಃಪುರಂ (ಹಂದ್ರಪ್ಪ. ೦೦-೪೪). [ಸಂ.]

ತಾರಕೆ (ನಾ). ೧. ತಾರೆ ; ನಕ್ಷತ್ರ : " ಬುಸ್ಸಮುಂಡು ತಾರಕೆ . . . ಎನೆ ನಕ್ಷತ್ರಮುಕ್ಕು " (ಮಂಗೇಶ. ೦೦-೫) ; ಬಿದಿರಿದುವ ಮುಕುಟಿ ತಾಗಿ ತಾರಕೆಗಳು . . . ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನಿಂದು ನಾಟ್ಯವಾಡೆ (ಬಸವ. ೩೪೦). ೨. ಕಣ್ಣಿನ ಗಂಡ್ಡೆ ; ಪಾಪೆ : ಕಣ್ಣಿನ ತಾರಕೆ (ಕಾಪಾ) ಸಣ್ಣದಾಗಿ ರುಬಸುದು (ಅಂಬಿಚಿ. ೯೪). ೧, ೨: ಕಂಗಳ ಕಾಳಗ ನೋಟದ ಮಸಕ ವಿಂಬಿನ ಗೊಂಚಲು ತಾಗಿದಂತಾದವಲ್ಲಾ ತಾರಕೆ ತಾರಕೆ ಸೂಷಿದಂತೆ (ತಳತಂಬಿ) . . . ಅಬ್ಬಾ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭-೭೭೭). [ಸಂ. ತಾರಕಾ]

ತಾರಕೋತ್ಕರ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು,–ರಾಶಿ : ಸೊಗಯಿವ ತಾರಕೋತ್ಕರದ ಮಧ್ಯದ ಕೀರ್ತವುರೀಚಿ ರೋಹಿಣೀಯುಗಮವೆನೆ (ಹಂದ್ರಪ್ಪ. ೭-೦೩೦). [ತಾರಕ + ಉತ್ಕರ]

ತಾರಗಂಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟು: ಒಂದು ತಾರಗಂಟು ಒಂದು ಜಗುಳುಗಂಟು ಒಂದು ಕುಟುಹುಗಂಟು ಮೂಜಿಜ ಮುಂದ್ರುಯ ವಿಮಲ್ ಹಾಙತ್ತು ಹತ್ಕೆ (ಮುತ್ತುಗು. ೩೫೯-೩೦). [ತಾರೆ? + ಗಂಟು]

ತಾರಗದ 'ತಾರುಗದವು' ನೋ.

ತಾರಗಬೀರಗ 'ತಾಱಗಬೀಱಗ' ನೋ.

ತಾರಗಿರೀಂದ್ರ (ನಾ). = ತಾರಾಗ : ತಾರಗಿರೀಂದ್ರದಗ್ರದೊಳ್ ಶಂಕರ ನೊರ್ವನ್ . . . ಒಬ್ಬರೆ (ವ್ಯಷಿ. ೩-೭೬). [ತಾರ್ಯ + ಗಿರೀಂದ್ರ]

ತಾರಗೆ, ತಾರಕೆ (ನಾ). ತಾರೆ : ನಕ್ಷತ್ರ : " ಮಿಾನ್, ತಾರಗೆ, ಅಱಲ್ – ಈ ೩ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಕರ್ಣಾ. ೪-೪೩) ; ತಾರಗೆ ಗಳಿಗೆಗಳಂತಿರೆ ತಾರಾ ಪಥದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ (ಅವಿಪು. ೬-೩೪) ; ಶಶಿನಾಯಕ ಮಣಿ ತಾರಗೆ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸೂ[ಸುವಂ] ಗಡಾ (ಶಾಶಿಇ. ೫೫, ೪೯-೪೬ ; ೧೦೭೬ ?) ; ತಾರಗೆಯಂ ತವುಂ ನೆಜಿಗೆ ತಂದವೊಲ್ (ಪಂಲಾಮ. ೦೪-೦೨೬) ; ಒರ್ವ ಚಂದ್ರಮನ ಕಾಂತಿ ಹಲವುಂ ತಾರಗೆಯು ಬೆಳಗುಂ ಹರಿಯಿಸುವ ತೆಱದಿ (ಹಮ್ಮಕಾ. ೦-೪೭) ; ವಿಮಲ ತಾರಗೆಯಂತೆ ಗೆಯ್ದ ಕಣ್ಣನ್ನೆ (ಗರ. ೫೯-೪). **ತಾರಕೆ:** ಅಂತರಂಗದ ಭುವನವ ಮೆಟ್ಟಿ ನೋಡುತಿಪ್ಪ ಬೆಡಗಿನ ತಾವರೆಯ ಮಧ್ಯದ ತಾರಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರೆ](ಬಸವಾರಣ ಆಱಿಯರಲ್ಲಾ (ಅವಕಂ. ೧೬೮-೭೫೦) ; ತಾರಕೆಗಳರಸಂ . . . ಚೋರರಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ತಳಾಱ ಚಂದ್ರ ನುದಯಂಗಯ್ದಂ (ಸೂತ್ರಕ್ಕ. ೦-೩೪೮) ; ಸಿತಾಕ್ಷತಾವಳಿಯ ತಾರಕೆಗಳೆಸದ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರಕೆತವಾದ](ಪ್ರಭುವಿನ ರಿವಾವರಣದ ಮಸ್ಸಕದ ಮುತ್ತು ಗಳೋರಣೆಸಲೆಱಪಿದುದು (ಕುವಾಪ್ರ. ೬-೪೪). [< ಸಂ.ತಾರಕಾ]

ತಾರಗೆದಾಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ತಾರೆಗಳ ತಾಣ ; ಆಕಾಶ: ತಾರಗೆದಾಣದಂತೆ ಯತಿಸಾಕತಿಯಂತಿರೆ . . . ಸಾರಸದೇಟ್ಟಿಯಿಂ ಸರಿಸಿ ಕಣ್ಣಿಸೆದಿರ್ದುದು (ದಶಕು. ೦೩-೩೦). [ತಾರೆ + ತಾಣ]

ತಾರಗೆದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂದಣಿ.–ಗುಂಪು : ತಾರಗೆದುಱು ಗಲ್ ನವಸಂಧ್ಯಾರಾಗದೊಳಿಳವಿತ ತೆಱದ ಪದನವಱುಚಿಗಳ್ . . . ರಾರಾಜಿಸೆ (ಜಗದ. ೦-೩೪). [ತಾರಗೆ + ತುಱುಗಲ್ (< ತುಱುಂಗಲ್)]

ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ, 'ತಾರಗೆಯಾಳ್ಮ' ನೋ.

ತಾರಗೆಯಾಳ್ಮ, ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ (ನಾ). = ತಾರಕರಾಜ : " ಇಂಗದಿರ ತಾರಗೆಯಾಳ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಮ] ನೀರಡಾಗನು"(ಶಬ್ದಮಂ. ೦೬). **ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ :** " ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮನೆಂದು ನಿಶಾಕರಂ" (ಕಾಪಾರಿ. ೬೪) ; " ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮನೆನೆ ಬಂದಿರಂ " (ಕಪಡ. ೪೪). [ತಾರಗೆ + ಆಳ್ಮ]

ತಾರಗೆವಟ್ಟೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಮಾಗ ; ಆಕಾಶ : " ತಾರಗೆವಟ್ಟೆಯಿನಲ್ಲೆ ಪುಷ್ಪರಂ " (ಕಾಪಾರಿ. ೬೪) ; ತಾರಗೆವಟ್ಟೆಯಂ ದಿಸಗಳಂ ನೆಲವಂ ಕವಲಂ ಬನಂಗಳಂ ಕಂಡರುಳ್ದೆದೆ ನುಂಗಿದವೊಲಾದುದು (ಕಲ್ಕಣ. ೨೬೬) ; ಮರಕತ ದೊಂದು ಕಳಸದಂ ತಾರಗೆವಟ್ಟೆ ಮುಟ್ಟಿ ನಿಗುರ್ದು ಸೈಪಿನಾಗರಂಬೋಲ್ . . . ದೇಗುಲಂ ಕಣ್ಮೆದ್ದ ಮನಂ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೪೮-೨೩).

[ತಾರಗೆ + ವಟ್ಟೆ]

ತಾರಗ್ರೀವ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಉಚ್ಚಕಂಠ : ಮಾರೊಱಲ್ದುತ್ತು ತಾರಗ್ರೀವದಿಂ ಗಹಿಯ ಗೋನಾಗ(ಕ್ರಿಂರಾಮಾ. ೩೮೦-೬೪). [ತಾರ್ಯ+ಗ್ರೀವ]

ತಾರಜ (ನಾ). (?) : ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಿದ ತಾರಜ ತಂಡಜ ರೋಮಜರಿಗೆ ಪ್ರಳಯವಾಯಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೭೦-೪೨). [?]

ತಾರಣ (ನಾ). ೧. ದಾಟುವಿಕೆ. ೨. ದಾಟಿಸುವ ಸಾಧನ ; ದೋಣಿ ; ನಾವೆ : ಘೋರ ಭವಾಬ್ಧಿಗೆ ತಾರಣ ಘೋರಿಗೆ ಮರಣ ನಿವಾರಣ ವವಕೆ ಕಾರಣ (ಕೃರಣ. ೦-೬೬). ೩. ದಾಟಿಸುವಿಕೆ. ೪. ದಾಟಿಸುವವನು. ೫. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು. ೬. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡು ವವನು. ೭. ಅರವತ್ತು, ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯುದು : ಮತ್ಪಮಾ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ, ವಿಭವ . . . ತಾರಣ . . . ಅಕ್ಷಯ ವೆಂದಱವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩೦). ೮. ಅಡವು : ಈದು : ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ತಕ್ಕ ತಾರಣ (ಅಡವು) ಕೊಟ್ಟು ಸಾಲ ದೊರಕಿಸುವುದು (ಅಖಂಕಥೆ. ೩೪). [ಸಂ.]

ತಾರಣಕ (ಗು). (?) : ಕನಿಗೂಡಿ ವರಿಮಳವ ನಂಡಿದ ರಸಕೂಡ ಚಿಮ್ಮಲನುವಾದ ತಾರಣಕ ಪಾಯಸವ ಚಿತ್ರಯಿಸಿ (ಲಂಗಚ. ೯-೩). [?]

ತಾರತಕ್ಕಡಿ 'ತಾರಾತಿಗಡಿ' ನೋ.

ತಾರತಕ್ಕಡಿಗ (ನಾ).ಮೇಸನಾರ ; ವಂಚಕ : ಆ ಕಿರಿಕತನದ ತುಡುಗಣ ತಾರತಕ್ಕಡಿಗನಿಗೆ ರಾಜಗಾಂಭೀರ್ಯವೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? (ಬಂಒಕ್ಷ. ೦೩೦-೩). [ತಾರತಕ್ಕಡಿ (<ತಾರಾತಿಗಡಿ) + - ಇಗ]

ತಾರತಮತೆ (ನಾ). = ತಾರತಮ್ಯ : ತಾರತಮತೆಯ ಬಲ್ಲೆ ಪುರುಷರ ಚಾರು ಚರಿತವನಱಿವೆ (ಕುವಿಕೃ. ೩-೨೨). [<ಸಂ. ತರತಮತಾ]

ತಾರತಮ್ಯ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ; ಮೇಲು ಕೀಳು ; ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯ ; ತರತಮವಭಾವ : ಆರು ಮೆಚ್ಚುವರಿದನು ಬಿಡು ಬಿಡು ತಾರತಮ್ಯವ ನಱಿಯೆ ಕೇಳ್ದ ಮಾತುಗಳನೆಂದ (ಛಾತಿಂದ. ೩೭-೦೯) ; ಅವರವರ ತಾರತಮ್ಯವನಱಿದುತ್ಸವದಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಂ (ವೀಪಪು. ೯-೭೬) : ಧರ್ಮಗತಿಯ ತಾರತಮ್ಯವ ತಿಳಿವೊಡೆ ಪೆರ್ಮೆಯು ಬಿಟ್ಟು . . . ನೀ ನಡೆ ಮಿಥಿಲೆಗೆ (ಪಪು. ೩-೮೯) ; ಆ ಪ್ರೇಮವೆಲ ಪೂಸಕ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪಕ್ಷವಾತವಿಲ್ಲ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲ (ಸಂಂದಿ. ೦೪) ; ಬರುವವರೆ ತಾರತಮ್ಯ ನೋಡಿ ಅವರ ಸ್ವಾಗತ ಸಮಾರಂಭವು ಜರಗಬೇಡವೇ (ಗುರುಚ. ೪) ; ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಈ ತಾರತಮ್ಯವೇಕೆ? (ಬಂಕಾಮ. ೦೦೪). [ಸಂ.]

ತಾರತಿಗಡಿ 'ತಾರಾತಿಗಡಿ' ನೋ.

ತಾರನಗ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ : ತಾರನಗಂಗಳಂ ಕವಲಿನೊಳ್ಬೆಲಿಯಂದೆ . . . ಪೋಲ್ವುದು . . . ಚಟ್ಟಲದೇವಿಯ ಪದ್ಮಕೋದುಮಂ (ಎಳ. VIII, ಪಗಿ. ೪೦-೩೩ : ೧೦೧೨). [ತಾರ್ತ + ನಗ]

ತಾರಮಾರ 'ತಾರಂಮಾರಂ' ನೋ.

ತಾರಯಿಸು, ತಾರಯ್ಸು, ತಾರವಿಸು, ತಾರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿ ಮಾಡು. ೨. (ತಾರಸ್ವರದಲ್ಲಿ)ಹಾಡು : ಒಸರು ಸ್ವಪಾಲನಾಡಿದ ಸೋಗೆಗಳಂತಿವು ಚಿಕ್ಕ ಬೀಣೆ ಬಾಜನೆ ಸುತ್ತಿಗೂಡಿ ತಾರಯಿಪ ತುಂಬಿಗಳಂತಿವೆ (ಪರಿರಾಪು. ೫-೬೦) ; ತಾರ + ಇಸಿದಂ = ತಾರಯಿಸಿದಂ (ಪಪುದ. ೩೪ ಪ್ರಯೋ). **ತಾರಯ್ಸು** : ೨. ತಾರಯ್ಸು [ಪ್ರಾಣಾಂ. ತಾರ್ಪಿಸು] ತ್ಪಮಬ್ಬುತ ಗೀತಜಿತಗಳಿಗೆ ಹಾಡುತುಂ (ಬಸಪು. ೦೭-೩೦). **ತಾರವಿಸು** : ೨. ಮಜಂ ದುಂಬಿಗಳ ನುಣ್ಣಿರಮಂ ಸಂಜೆಗೆಗೊಂಡಂತೆ ತಾರವಿಸುತಿರೆಯುಂ [ಪಾಂಡಿಕ್ಕ. ೬-೫೩ ಪ) ; ವಿಳಿ ಕಂಸಾಳಂಗಳಂ ಪಿಡಿದೊಯಿಂದಂ ತಾರವಿಸುತಿರಿ (ಬಸಪು. ೦೫-೪೪). **ತಾರ್ಪಿಸು** : ೨. ಬಂದು ತಾರ್ಪಿಸುತಿದೆ ಮಧುರ ಕಹಳೆ (ಅಷ್ಟಾಕ್ಕೂ. ೯-೬೬) ; ಅಳಗೆಗಾತಿಯಂ ಮಾಟ್ಟಿದೊಳ್ ಕಿನ್ನರ ಕನ್ನೆಯರೊಡನೆಯು ತಾರ್ಪಿಸಿ ಚಿಹ್ನಿತನಮಂ ಸಲಿಕುಂ (ಜಂದ್ರಪು. ೦೦-೬೬) ; ಸಂತತವೊಪ್ಪುವ ಕರ್ಪರ ಸಭೆಯೊಳ್ ಗಡಣದ ಕಿನ್ನರಿಯರ್ತಾರ್ಪಿಸರ್ (ಧ್ವಗೀಗ. ಹ. ೪೬೬-೦೧). [ತಾರ್ತ + – ಇಸು]

ತಾರೆಯೆಲ್ಲು 'ತಾರಯಿಸು' ನೋ.

ತಾರರಮಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ತಾರರಮಣನ ಸೋಲಿವ ನವಿದ ಕಾಂತಿ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೦೦-೦). [ತಾರ್ತ + ರಮಣ]

ತಾರವಿಸ 'ತರವೀಸ' ನೋ.

ತಾರವಿಸು 'ತಾರಯಿಸು' ನೋ

ತಾರಶೈಲ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ: ರಣದೊಳ್ ರಾವಣನಂ ಜವಂಗೆ ಪೊಸತ್ತಿಕ್ಕಲ್ ತಾರಶೈಲಕ್ಕೆ ತಂಕಣದಂ ಕಂಗಡಿಂದಂ ಕೈಗೆ ವರಿಸಲ್ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಚಕ್ರಮಂ (ಪಂಂಪಾಮ. ೩-೦೬೦). [ತಾರ್ತ + ಶೈಲ]

ತಾರಷಡ್ಜ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾರಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ 'ಸ' ಎಂಬ ಸ್ವರ : ಇಂತಹ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ತಾರಷಡ್ಜವೆಂದು (octave=ಅಷ್ಟಮಸ್ವರ)ಪೆಸರು (ಛಾತಿಂ. ೦೨೮) ; ಒಂದು ತಂತಿಯ ಉದ್ದವನ್ನು ಅರ್ಧಮಾಡಿ ಎಳೆತವನ್ನು ಎರಡಾದಾಗ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಇಟ್ಟದ್ದರೆ ಬರುವ ಸ್ವರವು ತಾರಷಡ್ಜ (ಛಾತಿಂ. ೦೪೩). [ತಾರ್ತ + ಷಡ್ಜ]

ತಾರಸರ (ನಾ).=ತಾರಸ್ವರ ೨: ತಾರಸರದಲಿ ಕೊರಲನಿತ್ತಿ ಹೇಳು (ವಿತೀಗೀ. ೩೨-೦೦). [ತಾರ್ತ + ಸರ್ತ]

ತಾರಸಿ (ನಾ). (ಗಾರೆ ಅಥವಾ ಸಿಮೆಂಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ)ವೇಲ್ಮೈವನೆ; ಮಾಳಿಗೆ : ತಾರಸಿಯ ಎರಡು ಮಹಡಿಯ ಭವ್ಯ ಮನೆ (ಅನ್ನಪೂ. ೩೦) ; ತಾರಸಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಯೋಚಿಸುವಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಚನೆಗಳೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಮುಂದೆ ಹಾದುಹೋಗುತ್ತವೆ (ಕುಸುಸಂ. ೦೦). [<ಇಂ. Terrace]

ತಾರಸಿಯಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ : "ಕಟು–ತಾರಸಿಯ ಕಾಯಿ, ಎಳ್ಳು" (ಬಪೂ. ೦೯). [ತಾರಸಿ? + ಕಾಯಿ (<ಕಾಯ್)]

ತಾರಸ್ಥಾಯಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಷಡ್ಜ ಸ್ವರದಿಂದ ಆರೋಹಣ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದ ೇನ್ನೂ ಮೇಲಿನ ಷಡ್ಜ ಸ್ವರವನ್ನು ಸೇರಿಂದ ಸಪ್ತಸ್ವರ ಸಮೂಹದಾಯ" (ಸಂಗೀಶಾ. ೦೪) ; ತಾರಸ್ಥಾಯಿಯ ಶೃಂಗಗಳು ಅಂತರ್ಗತವಾಗುವುದು ಸುಲಭ (ಛಾತಿಂ. ೦೨೯) ; ಅವರು ತಾರ ಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ . . . ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬ್ಯಗಗಳು (ಭಕ್ತಗೆಗಳು) ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸಂಗೀಶಾ. ೩೬). [ತಾರ್ತ + ಸ್ಥಾಯಿ]

ತಾರಸ್ವರ (ನಾ). ೧. ಜೋರಾದ ಧ್ವನಿ : ಅವಸು ತಾರಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಮಾತು ಮುಂದುವರಿಸಿದನು (ಪುಸಂ. ೧೯೦). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಏರಿದದನಿ ; ಉಚ್ಚಸ್ವರ : ವರಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯತಾರಸ್ವರಿಂದಂ . . . ವಾಡಿದಂ (ವೀಕವಿ. ೬-೯೦) ; ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮತಾರಸ್ವರಗರ್ಭ ಮಧುರ ಸಂಗೀತ (ಯಶವಿ. ೩-೦ ಪ). [ತಾರ್ತ + ಸ್ವರ]

ತಾರಹಾರ (ನಾ). ಮಂತ್ರುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸರ;–ಹಾರ : ಎನಗಾಸೆದೋಱೆ ಬಿಸುತಿವೆನಿಸುವ ನಿಜತಾರಹಾರಲತೆಯಿಂದಂ ಹಂಸನ ಪೊಲ್ಮಾನಸಸಂಭವವೆನಿಸಿ ಮದೀಯಾಭಿಮಾನಮಂ ಕಟ್ಟೊಯ್ದಂ (ಶಾಂಂಪು. ೦೦೩) ; ತಾರಹಾರ ಕಂಬಿ ಶಶಾಂಕ ಶಾರದಾಭ್ರ ವಿಭ್ರಮಭ್ರಾಜಿತ ತ್ರಿಭುವನಾತರಾಳ ವ್ರವರ್ತಿತ ಕೀರ್ತಿಗಳಂ . . . ಕಂಡು (ಶುಸುಮ. ೯-೦೦೦ ಪ) ; ಮುಕ್ತಾವಳಿ ತರಲಕರಕ್ತಾಧರಕಾಂತಿ ಕಂದೋಱಮ ಕೀರ್ತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (ಎಳ. II, ೬೪-೬೪ : ೧೧೬೨) ; ನೀಂ ಮುಟ್ಟಲಂಜುವ ತಾ[ಪ್ರಾಣಾಂ. ತೆ.ರ್ಲ]ರಹಾರಂ ಭಕ್ತರ ಕೊರಳ್ಗಳೊಳು (ಬಸಪು. ೯-೮೩) ; ಮುಕ್ತಾವಳಿಯಂ ಗಂಡದೊಳ್ ಮಿಂಲಿದುತ್ತಿರೆ ತಾರಹಾರತೆರಣಂ ಬೆಳ್ಳಿಂಗಳಂ ಬೀಱ್ (ರಾಜಕೀ. ೦೪-೨) ; [ತಾರ್ತ + ಹಾರ್ತ]

ತಾರಾಕೂಟ (ನಾ). ವಧೂವರರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ,–ಸಂಬಂಧ: ದ್ವಾದಿಶಕೂಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಇನ್ನು ಜಾತಕ ನೋಡಿ, ತಾರಾಕೂಟ ಲಕ್ಷಹಾಕಿ, ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡ ಮದುವೆಯ ಗತಿ ಏನಾದೀತೋ ಎಂಬ ಭಯ (ಸ್ವಪ್ನಜೀ. ೩೩). 'ದಿನಕೆ-ಕೂಟ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಕೂಟ)]

ತಾರಾಗ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ರಜತಾದ್ರಿ : ಎಲೆ ತಾರಾಗಂ ಹರಂ ಕಣ್ಣಿಡೆ ಕರಗಿದುದು (ಕಾದಂಪು. ೬೪೪) ; ಮಾಂಗಲ್ಯತಾರಾಗತುಂಗತರ ಶೃಂಗಾನುಸಂಗಾಯತಕ ಜಿತಾನಂಗ ಭವಭಂಗ (ಅಜ್ಜಪೂ. ೬-೪೪) : ತಾರಾಗಮಂ ದಾಂಟಿ, ಖಪಭಾದ್ರಿಯಂ ನೋಡಿ, ಗುರುತಿಸಿದನೆಂದ ನೋಷಧಗಿರಿಯಂ ವೇಘಾಚ್ಚಿನ್ನ ಜ್ಯೋತಿಶೃಂಗರಂಗದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿರಾಂಪ. ೬.೫೩-೪೪೪). [ತಾರ್ತ + ಅಗ್ಗ]

ತಾರಾಗಣ (ನಾ). ೧. ತಾರೆಗಳ ಗುಂಪು; ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ: ತಾರಾ ಗಣಂಗಳ್ ನಿಂದ ನೆಲೆಯಂ ದಿಸೆಯಂ ಪೊಟ್ಟುಮನಱಿದು ತಂಕೊಗದೆ ಪಯಗಾಂಬೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮ ಪ) ; ಜಲದಾಧ್ವಯರವೆಂತಿಂತೆಂದಿಪ್ಪಗು ನಿಖಾಂಶುಶ್ರೀಣ ತಾರಾಗಣಚ್ಛಲದಿಂದರ್ಪಿಸಿಂ . . . ಬಲಿಯಂ ಮೆಟ್ಟಿ ರಸಾತಳಕ್ಕಿಟ್ಟಿಪಿದೆ ನೀಂ (ಆಗಪ. ೦-೩೯). ೨. ನಟನವಿಟಿಯರ ಗುಂಪು : ಈ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ತಾರಾಗಣವಿದೆ (ರೂಂ). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಗಣ)]

ತಾರಾಗಣವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಮಾನ: ಸಾಸಿರದ ನೂಱಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಯೋಜನಮಗಲದಿಂ ತಾರಾಗಣ ವಿಮಾನಂಗಳಿರ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೯ ವ). [ತಾರಾಗಣ + ವಿಮಾನ]

ತಾರಾಗರ್ಭ (ನಾ). ಸೌರವ್ಯೂಹದಿಂದಾಚೆಗಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜಗಳಿಂದಾಗಲಿ. ಅನಿಲದ್ರವ್ಯ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರದ್ರವ್ಯದಿಂದಾಗಲಿ ಆದ ಆಕಾಶದ ಕಾಂತಿಪ್ರದೇಶ; ಜ್ಯೋತಿಃಪಟಲ; ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ: ಅಗ್ನಿಕುಂಡದುರಿ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಮಾದುದು . . . ರಾತ್ರಿಯಾಕಾಶದಲಿ ಕಾಣ್ಬೊಂದು ತಾರಾಗರ್ಭದಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೨೭೫); ಮೃಗರಾಶಿ (Orion)ಯಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ತಾರಾಗರ್ಭ(Nebula)ವನ್ನು ನೋಡಿದನು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೫೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಗರ್ಭ)]

ತಾರಾಗುಚ್ಛ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು: ಯೌಧಿಷ್ಠಿರ ತಾರೆಗಳಿಲ್ಲದ ತಾರಾಗುಚ್ಛಗಳಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಜಗತ್ತು. ೪೪).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಗುಚ್ಛ)]

ತಾರಾಚಲ, ತಾರಾಚಳ (ನಾ). = ತಾರಾಗ: ಮುಂದಣ ತಾರಾಚಲಶಿಖರ ಮನೇಱಿದತ್ತು ಕಿನ್ನರಮಿಥುನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೨); ತಾರಾಚಲಂಗಳಂತೆ ದೆಸೆಯಂ ಧವಲಿಸುವ ದವಳಾರಂಗಳಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೪); ಘನ ತಾರಾಚಲ ರಾಜಂಗನುಗುಣರಚಿತಾಭ್ರತುಂಗಪಟಕುಟಿಯ ಮಹಾಕನಕದ ಕಂಬಂ ಬೋಲ್ಮಿಗೆ ಮಿನುಗುಗುಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೦-೩೪). * **ತಾರಾಚಳ**: ತುಹಿನಕರ ಸುರೇಭೇನ್ದ್ರ ನೀಹಾರ ತಾರಾಚಳ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦-೩೬; 1019); ತಾರಾಚಳದೊಡನೆ ರೋಹಣಂ ಪೋರ್ದುದೆನಲ್ ವಾರಣದೊಡನೆ ಖಗಪ್ರಭು . . . ಪೊಣರ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೦೩-೧೦೦). [ತಾರ$_3$ + ಅಚಲ]

ತಾರಾಚಳ 'ತಾರಾಚಲ' ನೋ

ತಾರಾಜು (ನಾ). ನಾಶ; ಧ್ವಂಸ: ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ಯಾಟೆ ಹೊಕ್ಕು ಲೂಟಿಸುತ್ತಾ ಬಹಳ ಮುಗ್ಗಡೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರು ಶೀಮೇನೆಲ್ಲಾ ತಾರಾಜುಮಾಡಿ ಕೋಟೆಗೆ ರಸ್ತು ಬಿಡದೆ (ಹೈದರ. ೭೬). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಾರಾಜ್]

ತಾರಾಟ (ನಾ). ಓಡಾಟ; ಪದೇ ಪದೇ ಬಂದು ಹೋಗುವಿಕೆ: ಏನೇ ಹುಡುಗಿ ತಾರಾಟ, ಶಾನುಭೋಗರ ಮನೆ ದೇವರೂಟ (ಗಾದೆ).
[<ತಾರಾಡು]

ತಾರಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುಂಬ ಓಡಾಡಿಸು; ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು: ಹರಣಿ ಶಾಣಿ ಹಗ್ಗದ ಸರಪಣಿ ತಾರಾಡಿಸುವಂತೆಲೋ (ನಾಪದ. ೦೪೩); ಕರಿಪತಿ ಕಪಿಲೇಶ್ವರನನ್ನು ರೋಡಾಡಿಸಿ, ತಾರಾಡಿಸಿ ಬಂದ ದಾರಿಗೆ ಸುಂಕವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಮ ಕಾದಾಡಿದನು (ನಂಜುಂಡ. ೪೫).
[ತಾರಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಾರಾಡು (ಕ್ರಿ). ಓಡಾಡು; ಬಂದು ಹೋಗಿ ಮಾಡು; ಎಡೆತಾಕು: ನೂರಾಡಿ ಏನು ಫಲವು ತಾರಾಡುವಾಗ ಒಲವು (ಸಖೀಗೀ. ೨೦-೨); ಗೃಹಿಣಿಗೆ ಅಡಿಗೆಮನೆಗೂ ಉಗ್ರಾಣಕ್ಕೂ ತಾರಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲ, ಶಕ್ತಿ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೬೫); ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳುಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ತಾರಾಡುವುದೇ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಯಕ. ೯).

ತಾರಾಡಿ ಹೋಗು = ಕಷ್ಟಪಡು; ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾಗು: ನಾಗುವು ಈ ಎರಡು ಕಡೆಯ ಎಳೆತದಿಂದ ತಾರಾಡಿ ಹೋದಳು (ನಾಲ್ಕಮ. ೮೦).
[<ತಾಱು$_5$ + ಆಡು$_1$]

ತಾರಾತಂಟಲು (ನಾ). ತಂಟೆ; ತಕರಾರು: ಮೂರು ಹೊತ್ತೂ ತಾರಾತಂಟಲು, ತಗರುಬಗರು . . . ಮನೆಹಾಳುತನ ಇವೆಲ್ಲಾ ಕಲಿತುಕೊಂಡರೆ ದೇವರು ಹ್ಯಾಗಿರುತಾನೋ ಮನೇಲಿ? (ಶ್ರೀಕಥ. ೩೬).
[? + ತಂಟಲು]

ತಾರಾತಿಕಡಿ 'ತಾರಾತಿಗಡಿ' ನೋ.

ತಾರಾತಿಗಡಿ, ತಾರತಕ್ಕಡಿ, ತಾರತಿಗಡಿ, ತಾರಾತಿಕಡಿ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟೋಪಾಯ: ಏನಾದರೂ ತಾರಾತಿಗಡಿ ಮಾಡಿಯೇ ಬಗೆಹರಿಸಿ ಸಂಸಾರ ಸಾಗಿಸಬೇಕು (ಗಂಗಾಸಾ. ೪೭). **ತಾರತಕ್ಕಡಿ**: 'ತಾರತಕ್ಕಡಿಗ' ಪರಾ. **ತಾರತಿಗಡಿ**: "ತಾರತಿಗಡಿ–ವಂಚನೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೬). **ತಾರಾತಿಕಡಿ**: ಇನ್ಸ್‌ಪೆಕ್ಟರರು ಬಂದಾಗ . . . ಏನಾದರೂ ತಾರಾತಿಕಡಿ ಮಾಡಿದರಾಯಿತು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೭೬); ನನ್ನ ಕೈಕಾಲು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಷ್ಟು ದಿನ, ಏನಾದರೂ ತಾರಾತಿಕಡಿಮಾಡಿ ಬದುಕಿಯೇನು (ಚಿಗುಕ. ೭೨).
[? + ತಿಗಡಿ]

ತಾರಾದ್ರಿ (ನಾ). = ತಾರಾಗ: ಶಾರದಾಭ್ರ ತಾರಾದ್ರಿ ಪಯಃ ಕುಂದೇಂದು ಯಶೋಭಾಸುರನೆಂದು ಮನಂಗೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೦-೫೬); ತಾರಾದ್ರಿಯೊಳು ಮುನ್ನ ನಾವೆಂದು ಕಂಡುದಿಲ್ಲೀ ರೂಪನೆಂದು ನುಡಿದರು (ಭರಜ. ೪೪-೭೮); ಇಂಗಡಲ ಮಧ್ಯದೊಳು ತಾರಾದ್ರಿ . . . ರಾಜಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೦-೨೮). [ತಾರ$_3$ + ಅದ್ರಿ]

ತಾರಾಧಿನಾಯಕ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ತಾರಾಧಿನಾಯಕಂ ನಿಲೆ ಹೋರೇಶಂಗುಪಚಯರ್ಕ್ಷದೊಳ್ . . . ಅರಿಷ್ಟಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೭-೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧಿನಾಯಕ)]

ತಾರಾಧಿಪ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಭು; ತಾರೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ: ಸುತಾರೆಗೆ ತಾರಾಧಿಪನಂತೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಪ್ರೀತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೩). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧಿಪ)]

ತಾರಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: "ತಾರಾಧಿಪತಿ . . . ಅಬ್ಧಿನಂದನಂ ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦-೪); ತಾರಾ ಜಾನಕಿಯಂ ಪೋಗಿ ತಾರಾ ತರಳನೇತ್ರೆಯಂ ತಾರಾಧಿಪತಿ ತೇಜಸ್ವಿ ತಾರಾದಿವಿಜಯೋದಯಾ (ಕವಿರಾ. ೨-೦೨೮). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧಿಪತಿ)]

ತಾರಾಧೀಶ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ಇದು ಚಿತ್ರಂ ನಿಜವಕ್ತ್ರಶೋಭೆ ತಾರಾಧೀಶನಂ ಗೆಲ್ದುದು (ಜಗವಿ. ೨-೭೨). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧೀಶ)]

ತಾರಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪೆ: ತಾರಾಧೀಶ್ವರನುದಯದೆ ವಾರಾಸಿ ಕಡಂಗಿ ಪೆರ್ಚುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೪-೦೪೦). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧೀಶ್ವರ)]

ತಾರಾಧ್ವ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ತಾರಾಧ್ವದಂತೆ ದುರ್ಧರ ಗ್ರಹನಿರುದ್ಧಮುಂ ನಾಗಲೋಕದಂತನಿಮಿಷ ಪ್ರಕೀರ್ಣಕಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಜಗವಿ. ೦-೪೪ ವ).
[ಸಂ. ತಾರಾಧ್ವನ್ (ತಾರಾ + ಅಧ್ವನ್)]

ತಾರಾನಿಕರ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ: ತಾರಾನಿಕರಾವೇಷ್ಟಿತ ತಾರಾಪತಿಯಂ . . . ಅನಂತವೀರ್ಯಂ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೦೬-೪೬).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ನಿಕರ)]

ತಾರಾನಿವಹ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು; ತಾರೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಅಮಲ ತಾರಾನಿವಹದಲಿ ರೋಹಿಣಿಯವೋಲ್ . . . ಕಂಡನವ ಪಾಂಚಾಲ ನಂದನೆಯ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೨-೫); ತಾರಾನಿವಹವ ನಡೆಯಿಪ ಪರಿವಹ ಪವನನ ಮಾರ್ಗವಿದು (ಶಾಕುಂತ. ೦೦೦-೧೬೯). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ನಿವಹ)]

ತಾರಾನೀಕ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ: ತುಹಿನಕರ ಸುರೇಭೇನ್ದ್ರ ನೀಹಾರ ತಾರಾಚಳ ತಾರಾನೀಕ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦-೩೬; 1019).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅನೀಕ)]

ತಾರಾನ್ವಯ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಂಶ (?): ನಿಯತಸಮಯಸಾರಾ ಸಾಧನೀಯಾದಿ ತಾರಾನ್ವಯ ಪರಮತಪೋನುಷ್ಠಾನನಿಷ್ಪಾರ್ಥಸಿದ್ಧಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೫). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅನ್ವಯ)]

ತಾರಾಪತಿ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ಧರಾಧಿಪಾ ನಿನ್ನನ್ನಂ ವಿತತ ಯಶನಿಲಯ ತಾರಾಪತಿ ದಿನಕರಸದೃಶತೇಜನೆಂಬುದುಮುಂಟೇ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೪);

ತಾರಾನಿಕರಾವೇಷ್ಟಿತ ತಾರಾಪತಿಯುಂ . . . ಅನಂತವೀರ್ಯಂ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೬) ; ತಾರೆಗಳ ನಡುವಣ ತಾರಾಪತಿಯು ಕಳೆಯಂತೆ . . . ಸಕಲಸ್ತ್ರೀಯರ ನಡುವೆ ಗಿರಿರಾಜತನೂಜೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೪-೪೩ ವ). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪತಿ)]

ತಾರಾಪಥ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: "ನಭಃ . . . ತಾರಾಪಥಃ, ಪುಷ್ಕರಂ . . . ದ್ಯುಃ-ಈ ೧೫ ಆಕಾಶಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೦೩೬) ; ತಾರಾಪಥಕ್ಕೆ ನೆಗೆದಂ ಸುರಗಜಸ್ಥಿತಂ (ನಂಬಿರ. ೦೯-೬೦). ೨. ತಾರಾ ಭಗವತಿಯ ಪಾದ. ೧, ೨ : ಗ್ರಹಗತಿಯಂ ಕಂಡು ತಥಾಗತಮತೋಪಾಸಕನಂತೆ ತಾರಾಪಥಕ್ಕೆಱಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೬ ವ).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪಥಿನ್ + -)]

ತಾರಾಪರಿಕರ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ : ಸುತ್ತಿದ ತಾರಾಪರಿಕರಮೆನೆ ವಜ್ರಾವಳಿ ವಿರಚಿತ ಕೇಯೂರವಳಯವೇಂ ತೊಳಗಿದುದೋ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೫೯). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪರಿಕರ)]

ತಾರಾಪುಂಜ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ,-ಗುಂಪು : ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ ; ತಾರಾಪುಂಜ (Cluster of stars. ಪಾರಿನಿ. ೦೬). ೨. ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಮೂರು ನಕ್ಷತ್ರ ಚಿಹ್ನೆ : (Asterism. ಪಾರಿನಿ. ೬).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪುಂಜ)]

ತಾರಾಬಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಟಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರದವರೆಗೆ (ಎರಡೂ ಸೇರಿ) ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ ೯ ರಿಂದ ಭಾಗಿಸಿದಾಗ ಶೇಷ ೨, ೪, ೬, ೯ ಉಳಿದರೆ ಬರುವ ಬಲ,-ಪ್ರಭಾವ,-ಫಲ : ಎಮ್ಮವರು ಬೆಸಗೊಂಡರೆ . . . ಚಂದ್ರಬಲ ತಾರಾಬಲವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೩) ; ಯಾದವ ನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ತಾರಾಬಲಂ ಅಯಿಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಯಾದಿತ್ಯಬಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೨-೦೦ ; 1244).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಬಲ)]

ತಾರಾಭಗವತಿ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ತಾರಾಭಗವತಿಯ . . . ಬೌದ್ಧದೇವರ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಮಸ್ತ ಪರಿವಾರದೇವರ ಅರ್ಚ್ಚನಪೂಜನಾನಿಮಿತ್ತಕ್ಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೬೦-೦೫ ; 1065).

[ಸಂ. ತಾರಾಭಗವತೀ (ತಾರಾ + ಭಗವತೀ)]

ತಾರಾಭ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಆಕಾಶ : ದಶಗ್ರೀವಂ . . . ಬಂದೊಡ್ಡಿ ತಾರಾಭ್ರಮಂಡಲಮಂ ಮೂವಳಸಾಗೆ ಮುತ್ತಿ (ಪಂಚಾಮಾ. ೦೩-೩೨). [ತಾರ್ಕ್ಷ + ಅಭ್ರ + ಮಂಡಲ]

ತಾರಾಮಂಡಲ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ : ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ತಾರಾಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮದು ಒಂದಂತೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೬). ೨. ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಕಾಶಮಂಡಲ,-ನಭೋಮಂಡಲ : ತಮಂಧವೆಂಬ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತಾರಾಮಂಡಲದ ಉದಕವ ತುಂಬಿ ಮಹಾಂಧಕಾರದಿಂದ ಉರುಹಲಾಗಿ ದಾವಾನಳವೆದ್ದಿತ್ತು (ಪೋಳಿಮಾ. ೨೩೪-೬೫೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದು : (ಕಿ). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮಂಡಲ)]

ತಾರಾಮಾರು 'ತಾರುಮಾರು$_2$' ನೋ.

ತಾರಾಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ ; ಆಕಾಶಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ರಂಗು ತರಂಗ ತಾರಾಮಾರ್ಗ ಗುಜ್ಜರಿ ಸಿಂಗಳ ಗುಲುಗುಂಜಿ ಮಡಿಯು (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೦೨).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮಾರ್ಗ)]

ತಾರಾಮೂಲ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರದ್ರವ್ಯ; ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೋಘ ; ನೀಹಾರಿಕೆ : ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯ ಸುರುಳಿಯಂತೆ ಇತರ ಲೋಕಗಳು ಕಾಣುವುವು. ತಾರಾಮೂಲ(Nebula)ಗಳೆನ್ನಬಹುದು (ಪಾಲಪ್ರ. I, ೨೪೪).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮೂಲ)]

ತಾರಾಮೃಗ (ನಾ). ಮೃಗದ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರ ; ಮೃಗಶಿರಾ ನಕ್ಷತ್ರ : ರುದ್ರನು ತಾರಾಮೃಗವನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋದಂತೆ, ಜಂಕೆಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋದನು (ವಚಥಾ. ೪೦೬).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮೃಗ)]

ತಾರಾಮೈತ್ರಿ (ನಾ). ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರೀತಿ ; ಕಣ್ಬೇಟ ; ಚಕ್ಷೂರಾಗ : ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆನಂದಮಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದರೆ ಜನರು ಅದಕ್ಕೆ ತಾರಾಮೈತ್ರಿಯೆಂತಲೂ . . . ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಉದಾಹ. ೯೪). [ಸಂ. ತಾರಾಮೈತ್ರೀ (ತಾರಾ + ಮೈತ್ರೀ)]

ತಾರಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ತಂತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುವ ಯಂತ್ರ ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ : ಇಂಗ್ಲೆಂಡದಿಂದ ಅಮೇರಿಕದವರೆಗೆ ತಾರಾಯಂತ್ರದ ತಂತಿಯನ್ನು ಈ ಮಹಾಸಾಗರದೊಳಗೆ ಹಾಕುವ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೦೩) ; ರೇಲು, ವಿಮಾನ, ತಾರಾಯಂತ್ರ ಆದಿಗಳ ಆವಿಷ್ಕಾರ ಇವು ದುರುಪಯೋಗ, ಸದುಪಯೋಗ ಎರಡೂ ಆದದ್ದುಂಟು (ಯಾತ್ರಿಕ. ೨೯) ; ತಾರಾಯಂತ್ರಗಳ, ಬಾನುಲಿಯ . . . ವರ್ತಮಾನ ವಿನ್ಯಾಸಗಳ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸ್ಪರ್ಧೆ(ರಕ್ತರ್ಷಿ. ೦೫೬). [<ತಾರ್ಕ್ಷ + ಯಂತ್ರ]

ತಾರಾಯುಗ್ಮ (ನಾ). ಜೋಡಿ ನಕ್ಷತ್ರ : ಎರಡು ತಾರೆಗಳೆವೆ. ಬರಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದೇ ಆಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಇಂಥ ತಾರೆಗಳಿಗೆ ತಾರಾಯುಗ್ಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಜಗಕ್ಷು. ೬೩) ; ಇದು ಬಹು ಸುಂದರವಾದ ತಾರಾಯುಗ್ಮ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೧). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಯುಗ್ಮ)]

ತಾರಾರಾಜ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅರಸ; ಚಂದ್ರ : ತಾರಾರಾಜಕಲಾಪಚೂಡ ಕರುಣಾಪಾಂಗಂ ನಿರಂಗಂ ಮೃಡಂ . . . ಕೂರ್ತಿಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೦-೬೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ರಾಜನ್ + -)]

ತಾರಾವರ್ಗಾಂಕ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವರ್ಗಸಂಖ್ಯೆ : ಶೂನ್ಯವರ್ಗಾಂಕದ ತಾರೆಗಿಂತ ಎರಡೂವರೆಯಷ್ಟು ಕಾಂತಿಯ ತಾರಾವರ್ಗಾಂಕ-೧ ಆಗುತ್ತದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೦೩).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ವರ್ಗಾಂಕ)]

ತಾರಾವಳಿ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಾಲು, - ಗುಂಪು : ಗಗನತಳದೊಳ್ ಪೊಳೆವ ತಾರಾವಳಿಯಂತೆ ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟಿನೊಳ್ ಪೊರೆದ ಪುವಲಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯) ; ತಾರಾವಳಿಯಲರ್ಚಲಾರ್ಕಮೆ ಭಾವಿಸೆ ಹಿಮಕಿರಣನಂತೆವೋಲ್ ಕುಮುದಿನಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಧಾವಳ್ಯ ದಿವ್ಯ ತಾರಾವಳಿಯ ಗಗನಮಾಲಾವಳಿಯ ಮಿರುಪ ನೇತ್ರಾವಳಿಯ ಮುಖ್ಯ ನಾನಾವಿಧದ ಸೀರೆಗಳ . . . ಬೇಹನಿತ ತೆಗೆದು (ನವಪೋ. ೦೭-೬೦). [ಸಂ. ತಾರಾವಲಿ (ತಾರಾ + ಆವಲಿ)]

ತಾರಾವೀಥಿ (ನಾ). = ತಾರಾಪಥ : ರಾಜವೀಥಿಯೊಳ್ ತಾರಾವೀಥಿಯಂ ಪುಗುವ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಬರ್ಪ ಮನುಜೇಂದ್ರಚಂದ್ರನಂ ನೋಡಲೆಂದು ನೆರೆದು (ಪಲ್ಲಿಪು. ೯-೯). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ವೀಥಿ)]

ತಾರಾಸಂದೋಹ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ : ತಾರಾಸಂದೋಹಮಧ್ಯಾಮೃತ ಕಿರಣನಪೋಲ್ . . . ಎಸೆದನೊಲವಿನಂದುದ್ಭಟಕ್ಷೋಣಿಪಾಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಸಂದೋಹ)]

ತಾರಾಹಾರ (ನಾ). = ತಾರಹಾರ: ಪಡೆಯಲಾಗವತಿತರಲತರತ್ತಾರಾಹಾರಂ ಜಿತನೀಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೦೨-೦೦೮) : ಸೊಗಯಿಸಿದುದು ವಿಮಳತರಳ ತಾರಾಹಾರಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೫೮). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಹಾರ)]

ತಾರಾಳಿ (ನಾ). = ತಾರಾವಳಿ ೧ : ಶಶಿ ಸೂರ್ಯ ತಾರಾಳಿಗಳ್ ಕೈಕೆ ಭರತರಿಗಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭-೭೦೦).

[ಸಂ. ತಾರಾಲಿ (ತಾರಾ + ಆಲಿ)]

ತಾರಿ$_1$ 'ತಾಱಿ' ನೋ.

ತಾರಿ$_{8}$ (ನಾ). ೧. ನಾವೆ ; ದೋಣಿ : ಕರೆಯುತಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ದೂರ, ಬೆಳುದಿಂಗಳ ತಾರಿ, ಕನಸು ಹಾಯಿ ಹಾರಿ (ಸಡಲಿ. ೩-೬) : ತೆಪ್ಪವೊ ತಾರಿಯೊ ಹರಿಗೋಲಿಂ ಹಡಗುವುಂ ತೆರೆ – ತೊಡೆ – ತೊಟ್ಟಿಲನೇರೋಣ ಬಾ (ಸೂರೀಗ. ೦–೦೩). ೨. (ಕೆರಾ) ನೀರಿನ ಹರಹನ್ನು ದಾಟುವ ಸ್ಥಳ ; "ನದಿ ದಾಟುವ ಸ್ಥಳ" (ನಿಘಂತು. ೩೨೫) : ಎರಡು ಮೂರು ತಾರಿಗಳನ್ನು ದಾಟುವುದರಲ್ಲಾಗಿದ್ದೂರೆ, ಇನ್ನೆರಡು ಗಂಟೆಗಳಷ್ಟು ಮುಂಚೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದೆ (ಶಾಖಾಡಾ. ೩೬೨) ; ಕೊಡಿಬಾಗಿ ಸದಾಶಿವಗಡಗಳ ಹತ್ತಿರ ಈ ತಾರಿಯ ಆಗಲು ೨½ ವೈಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಂಟು (ಆಗಸ. ೦೩). [<ಸಂ. ತರಿ, ತರೀ]

ತಾರಿಕಾಯಿ 'ತಾಜ್ಞಗಾಯಿ' ನೋ.

ತಾರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಳ್ಳಿಕಾದಂಟು, ತಾರಿಕೆ (ಮೃಕಿಗಿ. ೩೩-೧೦೩೬). [?]

ತಾರಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯಾದ ದುರ್ಗೆ. ೨. ಬೌದ್ಧರ ಒಬ್ಬ ಶಕ್ತಿದೇವತೆ : (ಟಿ). [ಸಂ. ತಾರಿಣೀ]

ತಾರಿಸು$_{1}$ 'ತಾಜ್ಞಿಸು' ನೋ.

ತಾರಿಸು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ಪಾರುಗಾಣಿಸು ; ದಾಟಿಸು ; ರಕ್ಷಿಸು : ತಾರಿಸೋ ಶ್ರೀ ಹರಿ ನಮ್ಮ ತಾರಿಸೋ (ಪುಸಂಪ. ೬-೬೯ ಪದ್ಯ೩) ; ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿದ್ದ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರೇಮವೇ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನು ತಾರಿಸಿತು (ಚಂದ್ರಾಡಾ. ೦೫೩) ; ಕ್ಷುದ್ರ ವಿಷಯ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಈ ಸಂತತಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ತಾರಿಸೀತು (ಕೃವಚಂ. ೩೬೪). [<ತರಣ + –ಇಸು]

ತಾರಿಸೇವೆ (ನಾ). ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೈಂಕರ್ಯ ; ತೆಪ್ಪೋತ್ಸವ : ಸರ್ವವಾದ್ಯಗಳೆಸೆಯ ತಾರಿಸೇವೆಯ ಮಾಡಿ ಸ್ವಾಮಿ ವೀಳ್ಯಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ ಕಾರುಣ್ಯದಲಿ ಬೆರಸಿ ಮೆರಸನಕಗೆ ವಿಕಾಂತ ಸೇವೆಯ ಮಾಡಿ (ಚಾಡಿಕೇ. ೬೬-೦೪). [ತಾರಿ$_{8}$ + ಸೇವೆ$_{1}$]

ತಾರೀಕು 'ತಾರೀಖು' ನೋ.

ತಾರೀಖು, ತಾರೀಕು (ನಾ). ತಿಂಗಳ ಪ್ರತಿದಿನ ; ದಿನಾಂಕ ; ತೇದಿ : ಭೂಪರಿಕಾರುಣ್ಯದಿಂದೊಂದಾದ ತಾರೀಖಿನೊಳ್ಪ್ರಜೆಯ ವಾರಮಂ ಕರೆಬಿಟ್ಟು ಕರೆಸಿದ್ದನೆಂಬುವೊಲ್ (ಕಿಷ್ಕಿಕಾ. ೦೦-೯) ; ಚುನಾವಣೆಯ ತಾರೀಖು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಕಾಡುಗೊ. ೯೦) ; ರುಜು ಹಾಕಿದಿರೋ? ಆದರ ಕೆಳಗೆ ತಾರೀಖೂ ಹಾಕಿ (ರಂಗಸ. ೬೩) ; ಪಾವತಿ ಮಾಡಿದ ತಾರೀಖಿನ್ನು ಮಾತ್ರ ದಾಖಲ್ಮಾಡಕಕ್ಕೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿರಬೇಕು (ಸಾಮಾಳ. ೬). **ತಾರೀಕು** : ಅಹಮ್ಮದಿ ದವಲಪ್ಪಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖದಲ್ಲಿರುವೀರೂದು ತಾರೀಕು (ಎಳ. IX, ಕ್ರೂತ್ಸ್ಥಂ. ೦೨-೬ ; ಸು. ೧೫೬). [←ಅರ. ತಾರೀಖ್; ಹಿಂ. ತಾರೀಖ್]

ತಾರೀಪು 'ತಾರೀಫು' ನೋ.

ತಾರೀಫು 'ತಾರೀಫು' ನೋ.

ತಾರೀಫು, ತಾರೀಪು, ತಾರೀಫ್ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ : ನಮ್ಮ ತಾರೀಫಿನಿಂದ ಸಾಹೇಬರ ಝಲ್ಲು ಬಿಟ್ಟತು (ರಂಪಚಿ. II, ೨೩೮) : ಜಾಗೀರಿಯ ಕಣಜಗಳಲ್ಲ ತುಂಬಿ ತನ್ನ ವೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ತಾರೀಫು ನಡೆದದ್ದು . . . ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಕಣ್ಣಾ ಮುಂದೆ ಸರಿದವು (ಕಪ್ಪುಚು. ೭೦). **ತಾರೀಪು** : ೧. ಇದರ ತಾರೀಪು ಹತ್ತು ಪಾಲಲ್ಲು ಒಂದು ಪಾಲಾದರೂ ನಮ್ಮಿಂದ ಆಗದು (ರಾಹೀಂದ್ರ. ೯೯) ; ಅದರ ತಾರೀಪು ಏನು ಮಾಡುತ್ತೀ ಬಿಡು (ಮುಹಾಡಾ. ೪೪). ೨. ತಮಾಷೆ ; ಚೇಷ್ಟೆ : ಈ ಮಾಷ್ಟ್ರಗೆ ತಾರೀಪು ಅಂದರೆ, ತಾರೀಪು ! (ಮುಚಮ. ೫೩೭). **ತಾರೀಫ್** : ೧. ಅನವಶ್ಯವಾದ ತಾರೀಫ್ ಯಾರಿಗೂ ಮಾಡಕೂಡದು (ಕೂಪ್ರ).

ತಾರೀಪು ಮಾಡು, ತಾರೀಪು ಮಾಡು, ತಾರೀಫ್ ಮಾಡು = ೧. ಹೊಗಳು; ಪ್ರಶಂಸಿಸುಮಾಡು; ಮೆಚ್ಚಿಕ್ಕು : ಉಳಿದ ಸರ್ವರಿಂಲ ಮೊಮ್ಮಗನ ಬಾಲ ಲೀಲಾವಿಲಾಸದ ತಾರೀಪು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ರಂಪಚಿ. II, ೦೦): ಕೊಂಡುಕೊಂಡವನು ಅದನ್ನು ತಾರೀಪುಮಾಡುತ್ತ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ರಂಪಚಿ. ೪೮) ; ಅಮ್ಮ ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗಳನ್ನು ತಾರೀಪು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೯) ; ಈ ಅನಾರೋಗ್ಯ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿದ್ದೂ ನಿನ್ನ ತಾರೀಲ ಶರೀರ ಎರಡನ್ನೂ ಜೆನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೀಯಲ್ಲಾ ಅದಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ತಾರೀಫ್ ಮಾಡಬೇಕು (ಮಮಮಹ. ೬೬) ; ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿ ತಾರೀಫ್ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದೆ ! ನೀವು ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಭವಿಷ್ಯಗಳೂ ಸಂಭವಿಸಿದುವಲ್ಲ ! (ಕೃಷ್ಣಭಾ. ೬೩). ೨. ತಮಾಷೆ ಮಾಡು ; ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡು : "ಇವತ್ತು ಪೀನಸ್ಸ ಸೇರಿಗಾರರ ಆಸ್ಪ್ರ ಅಳಿಯರೂ ವರಾಧೀನವಾಗುತ್ತದೆ" ಎಂದು ತಾರೀಪುಮಾಡುತ್ತ ತಿರುಗುವವರೇ ಎಲ್ಲರು (ಹಹಸ. ೫೪). [←ಅರ. ತಾರೀಫ್; ಹಿಂ. ತಾರೀಫ್; ಮರಾ. ತಾರೀಫ್, ತಾರೀಪ್]

ತಾರ್ಕು$_{1}$ 'ತಾಜ್ಞು'$_{1}$ ನೋ.

ತಾರ್ಕು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ದಾಟು : ನದಿಯ ತಾಜ್ಞಿ[೦೨]ದೊಡಂ ಫಲ ತರಗಳ್ ಪೋದೊಡಂ (ಆಪ್ರಸಂ. ೩-೩). [ಸಂ. ತಾರ್ಕದಾಟುವುದು]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ 'ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ' ನೋ.

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). ತಂತಿಯ ಸಮಾಚಾರ : ನಾನು ಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ನನ್ನ ಮಾವನಿಂದ ತಾರು ಬಂದಿತ್ತು (ಗಾಳಗ. ೭೦) ; ವಿಷಾದವಾರ್ತೆಯ ತಾರುಗಳ ಮೂಲಕ . . . ವ್ಯಾಪಕವಾಯಿತು (ಗುಹುಡ. ೦೩) ; ಅಪ್ಪಂದನು ನಿರಾತಿ. ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೇಂದ್ರ ಅಂಚೆಮನೆಗೆ ತಲುಪಿ ತಾಯಿಗೆ ತಾರು ಕಳಿಸಿ (ಡಾಡಿ. ೪) ; ಸೇವಕನನ್ನು ಕೂಗಿ ಅರ್ಜಂಟ್ ತಾರು ಕಳುಹಿಸಲು ಆಜ್ಞೆ ವಿಧಿಸಿದರು (ಕಕ್ಕಗೆ. ೦೨). **ತಾರುಮಾಡು** = ತಂತಿಕೊಡಿಂ: ಅವಳು ತೇರ್ಗಡೆಯಾದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಾರುಮಾಡಿ ತಿಳಿಸಿದಳು (ದೂಪ್ರ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾರ್]

ತಾರ್ಕು 'ಟಾರು' ನೋ.

ತಾರ್ಪಂಬಳಿ 'ತಾಜ್ಞುಂಬಟ್ಟಿ' ನೋ.

ತಾರುಗದ 'ತಾರಂಗದವು' ನೋ.

ತಾರುಗದವು, ತಾರಗದ, ತಾರುಗದ (ನಾ). ಆಗುಂಥಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ಕದ; ಜೋಡುಕದ : ಜಿಜ್ಞೆಯೇ ಬಾಗಿರಂಬು ಕಂಡಿಗೇ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳು . . . ತುಟಿಯರಡು ತಾರುಗದವುಗಳು (ವೀಪ್ರಪು. ೪-೩೦-೩೦). **ತಾರಗದ** : ಹದನಾಜು ವರ್ತನದ ಕೊಂಡಿ ಗುರು ಲಘುವಂಬ ತಾ[ಜಾಣಂ. ತೋ]ರಗದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಗಳಿ ದಿವರಾತ್ರಿ (ಕೃ ೯ ೪ಮ. ೨೪೩-೭೮೪) ; ತಾರಗದವನೆ ತೋರತುಟಿಯಿದೆ (ಆಶ್ರ. ೦೦-೭). **ತಾರುಗದ** : ಈ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಅಧರ ತಾರುಗದ ದಂತಂಗಳಿಗಂಗಳಿ (ಆದಪ. ೧೫-೩೩).

[ತಾರ್ಕು (<ತಾರ್ತ್ಯ) + ಕದವು]

ತಾರುಗೂಡು 'ತಾಗರ್ಗೂಡು' ನೋ.

ತಾರುಣ್ಯ (ನಾ). ಹರೆಯ ; ಪ್ರಾಯ ; ಯೌವನ : ಪೊಸವೆಲ್ಲಂಗಳೆತ್ತನ್ನ ತಾರುಣ್ಯವಿಡಂಬಂ ತಾನಿದೆತ್ತೊತ್ತಿರ್ವ ವಿಧಿಯಂಬುಮೆತ್ತ (ಆಂಪ್ರಪು. ೯-೭೮) ; ತಾರುಣ್ಯಡಿಯಿಡುವ ಕೌಮಾರಮಾಹಿರಿಯಾ ಬಾಲಭುಜ ಕಾಡನೇರಿದನು ರಾಮಾಶ್ರಯಕೆ (ಕಿ.ರಾಮಾ. ೦೬೦-೨೪೩) ; ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಧರ್ಮಿಣಿಯ ಅನುರಾಗ (ಕಿಪ್ಪರ. ೦೦) ; ತಾರುಣ್ಯವೇ ರೂಪು ಕಾರುಣ್ಯವೇ ಗುಣ (ಗಾಡ).

[ಸಂ.]

ತಾರುಣ್ಯವತಿ (ನಾ). ಜವ್ವನೆ ; ತರುಣಿ ; ಯುವತಿ : ಮನೋಹರ ಕ್ರೀಡಾಗಾರದ್ವಾರದೇಕದೊಳ್ ತಾರುಣ್ಯವತಿ . . . ಶರೀರದ ಸಹಜ

ಸುರಭಿಗಂಧಮಂ ಗಂಧವಹಂಗೈಯ್ವ ತಂಗುಂಡುವಂತಿರೆ (ಕಂದ್ರಪು. ೦-೭೦ ಪ); ಮತ್ತಮೊರ್ವರ್ಗಳಾಗಾವಣ್ಣಂ ತಾರುಣ್ಯವತಿ . . . ಕಣ್ಗೆ ತೋಱಿದೞ್ (ಜಾಅನೀ. ೦೦-೯೪ ಪ); ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಕುಸುಮ ನಸುನಾಚಿದಳು. ವಿಶ್ವಾದರೂ ಹೆಣ್ಣು! ಆದರಲ್ಲಿ ತಾರುಣ್ಯವತಿ! (ಜಾಗಿನ. ೬೧). [ಸಂ. ತಾರುಣ್ಯವತೀ]

ತಾರುತಟ್ಟು (ತಾಱುತಟ್ಟು) ನೋ.

ತಾರುಮಾರು¹ (ತಾಱುಮಾಱು) ನೋ.

ತಾರುಮಾರು², ತಾರುಮಾರ, ತಾರಾಮಾರ (ಅ). ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ; ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ; ಅಶ್ರಮವಾಗಿ: ನನ್ನಿಹಾಗೆ ಅವನು ಕೂಡ ಉಣ್ಣುತ್ತಿದ್ದ, . . . ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಾ ಎಂದು ತಾರುಮಾರು ತೊದಲುತ್ತಿದ್ದ (ಸಡಲಂ. ೪೫-೪). **ತಾರಮಾರ**: ತಾರಮಾರ ಮನೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಲೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಪರ್ವ. ೭೪). **ತಾರಾಮಾರು**: ತನ್ನದುರಿಗಿದ್ದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಆತ ತಾರಾಮಾರು ಛತ್ರಿಯಿಂದ ಹೊಡೆದ (ವಿಕೀಲಾ. ೧೩೨). [<ತಾಱುಮಾಱು]

ತಾರುಯಂತ್ರ (ನಾ). "ದೂರಲೇಖಕ (ಪಾರಿ) ; ತಾರುಯಂತ್ರ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್" (Telegraph. ಪಾಪ್ರಿ. ೬೩). [ತಾರು + ಯಂತ್ರ]

ತಾರುಸುದ್ದಿ (ನಾ). ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸುವ ಸುದ್ದಿ–ಸಮಾಚಾರ: ತನ್ನ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಾರುಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಒಗೆದು ಅದರ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತ (ಪಲಿಸಾ. ೭೭೩). [ತಾರು + ಸುದ್ದಿ]

ತಾರೆ, **ತಾಜಿ**² ನೋ.

ತಾರೆ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರ: "ಮಿನಸಱಲು ತಾರೆಗಳು ತಾರೆ [ಜಾತಾ. ತಾರಕಿ]ಯಲ್ಲಿ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೦೬); ಅಂಬರಂ ವಿನುತ ಹಿಮಾಂಶುವಿಲ್ಲದೊಡೆ ತಾರೆಗಳುಳ್ಕೊಡಮೆಂತು ರಂಜಿಸಂ (ಜಾಧಪ. ೭-೫); ತೆರಳಿಸಿತು ಬೆಜ್ಜಗಾಳಿ ತಾರೆಯ ನೆರವಿಯಾಸೆ (ಸಣ್ಣಕ್ತಿ. ೦೬-೬೪); ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ತಾರೆ ಜನಿಸಂ ಬಡದೆಂದು (ಜಾಅನೀ. ೬-೩೬); ಕಾರಿರುಳಾಗಸದಿ ತಾರೆ ನೂರಿದ್ದೇನು? ದಾರಿಗಗ ಕಣ್ಗೆ ಬೇಕಿಂದು ಮಬೆಬೆಳಕು (ಮಂಕಾಶ್ರ. ೪೨೪). ೨. ಕಣ್ಣು, ಗುಡ್ಡೆ; ಪಾಪೆ; ಕನಿನಿಕೆ: "ಕನಿನಿಕೆಯದಕ್ಷಿಮಧ್ಯಂ ತಾರೆಯೆಸಲಾಲಿ" (ಮಂಗಣ. ೧೩-೨); ಕಸ್ತಿ ಸಂಡಿಯಲೊಡರಿಸಿ ನಿಶ್ಚಂಪವಿನಪ್ಪ ತಾರೆಗಳ್ವೆರಸ ಸೆವಮುಕ್ಕುದ ನೋಡುತಿರ್ದರ್ (ಕಾದಂಕಾ. ೨೮೭). ೩. ಮಿಂತ್ತೆ. ೪. ವಂಶಪ್ರಿನ ಹಾರ: "ಮೌಕ್ತಿಕದ ಹಾರಮಂ ತಾರೆಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗಣ. ೦೩೯-೬). ೫. ಬ್ಯಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ಬಾನಗಲಲು ತೊಱಲ್ವ ಚಿಂದವ ಕಡೆಗೆ ತಾರೆಯಂ ಮಱಪುಗಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೦೦). ೬. ವಾಲಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ವಾಲಿ . . . ತನ್ನರಸಿ ತಾರೆಯನರಸಿದಂ (ಕ್ರಿಇರಾಮಾ. ೨೮೦-೯೪). ೭. ಗಿಳಿ; ವಾಯಂಯ. ೮. ಚಲನಚಿತ್ರದ ಅಥವಾ ನಾಟಕರಂಗದ ನಟಿ ಅಥವಾ ನಟಿ: ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅವಳು ಹುಲಿವಿಡ್ಡಿನ ತಾರೆಯ ಪರಿಚ್ಛೆದವನ್ನು ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯಳಾದವಳು (ಮಜಹಾತ್ಮಾ. ೦೦೬). ೯. ಬೆಳ್ಳಿ: "ಮುಚ್ಚಿಸೊಳ್ ರೌಪ್ಪದೊಳು ಮುಕ್ಷದೊಳು ವಾತದೊಳು ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳೊಳು ತಾರಾಖ್ಯವಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣ. ೦೩೦-೯೯).

ತಾರೆಯ ತಿಂಗಳು = ಶರದೃತು (?): ಕಾರು ತಿಂಗಳು ತಾರೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಕುಡಿ ಉಗುರಾಣಿ (ಪಾಇಪ. ೧೯೭೦, ಕುಂದಾಪುರ. ೬೩೭-೦೩; 1979 ?). [ಸಂ. ತಾರಾ]

ತಾರೆಕಾಮಿ 'ತಾಱೆಗಾಯ್' ನೋ.

ತಾರೆಕ್ಕೆ 'ಟಾರೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ತಾರೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಾರಿ: ತಾವರ[ತಾರೆ] ಮರದ ಬದಿಗಳಿಯಂ ರೋಹಿಣಿನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ತಂದು ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಸಣ್ಣವ್ಯ. ೦೨೦). [ತಾರೆ (<ತಾಱೆ) + ಮರ]

ತಾರೆಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾನಪದ ಗೀತೆ: ಅತಿಥೀರಂ ಕಾಪ್ಯಂ ನೀರುನರಿಲುವಂತೀಪಾಲು ತಾರೆಲೆಯೇ ಬೀದಿವಾಡೆ (ಗಿಬಿ. ೦-೭೦); ತಪ್ಪಲೆ ಗುಟ್ಟುತ್ತ ತಾರೆಲೆವಾಡುತ ಬಪ್ಪ ಗೋವಳರ ಮಧ್ಯದೊಳು ಒಪ್ಪದಿನಾ ಬಲಕೇಶವೇವರು ಬರ್ಪ ಪಟ್ಟಣದ ದಾರಿಯೊಳು (ಕೇಮಾಂ. ೦೬-೦೦೩). [?]

ತಾರೇಯ (ನಾ). ತಾರೆಯ ಮಗಗ; ಅಂಗದ: ತಾರೇಯನಾ ಪುರುಹೂತ ವೈರಿಯ ಕೊಡೆ ಕಾದುತ ಕಾತರಿಸದೊಡನೊದೆ ತಿವಿದನು ಮುಷ್ಟಿಯುದ್ಧದಲಿ (ಭಾತಿಶಾ. ೭೬-೬೯). [ಸಂ.]

ತಾರೇಶ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ: ತಾರೇಶಂ ನಲಿ ಮೇಷದೊಳ್ . . . ನಿರ್ಧನನೆನಿಸಿಕ್ಯುಂ (ಜಾತಕ. ೩೦-೦); ತಾರೇಶ ತಾಕ್ಷ್ಣ್ಯನೆಂಶು ವಿಸಾರಿತಪಕ್ಷಂ ಬರಲ್ ನಭಕ್ಕಿಂದನ ಧಾತ್ರೀರುಹಮಂ ಸುತ್ತಿದ ಕಾಳೋರಗನೋಡುವವೊಲ್ ಸೀಡಿವೋದುದು ತಿವಿರಂ (ಜಗಿವಿ. ೦೬-೦೦೬). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಈಶ)]

ತಾರೈಸು 'ತಾರಯಿಸು' ನೋ.

ತಾರ್ಕಣಸು 'ತಾರ್ಕಣಿಸು' ನೋ.

ತಾರ್ಕಣಿಸು, ತಾರ್ಕಣಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಲಿಸಿ ಸರಿನೋಡು; ಪುಟ್ಟಿಗೆ ಕರಿಸು; ದೃಢವಡಿಸು: ತರಹರಿಸಿ ತಾರ್ಕಣಿಸಿ ನೆನಹಂ ಹುರಿಗೊಳಿಸಿ (ಕಬ್ಬುಯು. ೩-೯); ಗ್ರಾಮವನು ತಾರ್ಕಣಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಯು ಹಂನೆರಡು ಹೊಂನಗಂ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಾನ್ಯಾಯಂಗಳಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿದೆಸು (ಕಬ್ಬ. I, ೫೦-೦೮; 1446); ಮಿಕ್ಕವರಂ ತಾರ್ಕಣಿಸಿ ಸಮರಕೇಳಿಗೆ ನೂರ್ಕಡಿಗಡಿದಂ ಸೈಪಾಲಳಂ ರಿವುಬಲಮಂ (ಕಣ್ಣಾಸು. ೯೦ ಪ್ರಾಸ್ತಾ.). ತಾರ್ಕಣಸು: ಗ್ರಾಮವನು ತರ್ಕಣಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಾನ್ವವಮ್ಮ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟು (ಕಬ್ಬ. I, ೫೯-೦೫; 1446). [ತಾರ್ಕಣಿ + -ಇಸು]

ತಾರ್ಕಣಿ, ತಾರಣಿಕೆ, ತಾರ್ಕಣಿಕೆ, ತಾರ್ಕಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ವತಃ ನೋಡುವಿಕೆ; ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಪರಿಶೀಲನೆ: (ಕ). ೨. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ; ನಿಶ್ಚಯ; ರುಜುವಾತು; ದೃಢೀಕರಣ: ಹಲವು ವರಿಯ ಬಯಕೆ ತಾರ್ಕಣಿ[ಜಾತಾ. ಕ್ಷೇ. ನ್ಯಾ]ಯಾದಂತೆ (ಅಪಹಂ. ೩೦-೯೦); ಈ ಭಾಷೆ ಮನೆ ತಾರ್ಕಣಿಯಾಗಿ ಹುಸಿಯಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೭೫-೩೦೦); ದೃಗ್ಗೋಚರಿಗೆ ಕಮಲಕೆ ವೈರವದೆಂಬ ಬಗೆ ತಾರ್ಕಣಿಯಂತು (ಚೆಸಾಹಾ. ೦೦೫-೦೦); ನೆನಸಿಕೋಡ ನೀಲಂಕಂಠನ ವಧೂಟಿಯ ಮಾತ ಮನಸಿಗೆ ತಾರ್ಕಣಿಯಾಯ್ತು (ಪ್ರತಿಚಿತ್ರ. ೩೭-೩೩). ೩. ಒಂದು ವಿಷಯಂ ವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಕೊಡುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ,– ಉದಾಹರಣೆ: ಇದಕೆ ತಾರ್ಕಣಿಯಂ ಪೇಳ್ದೆ ನರಹರಿಯಂದುದುಭವಿಸಿದ ಮಾತ ತಿಥಿ ಯಂ (ಕಂಪಿ ೧೦-೧೦೯); ಇದನು ಬಲ್ಮೆಯಿಂದ ವಿಪ್ಲವಿಯ ಕೈಗೂಡುತ್ತಿದೆ ಎನ್ನುತಾರಲ್ಲಾ ಇದಕ್ಕೆ ತರ್ಕಣಿಯನ್ನು ಈಗ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣೆದಿರಿಗೇಯೇ ಕಂಡೆವೆ (ಪಗಗ. ೩೭). ೪. ಸ್ವಾಮಿಯ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲೂ ನಂಬುಗೆ ತೋರಲಿಲ್ಲ: ಈ ದಿನ ತರ್ಕಣಿಯಾಯಿತು (ಹಂಗಿಚ. ೩೬). ೪. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಸಂಯೋಗ: ಪುನಮನ ತರ್ಕಣಿಯ ಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಲು ನೆನಹೇ ಘನವಹುದಲ್ಲದೆ ಅದು ಹವಣಾದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದೇ (ಮಜಾದೇ. ೮. ೪೪-೦೦೩); ಎನಗೆ ಬೇರೇನಿನ್ನು ಬರಲೀ ವನಕೆ ನಿನ್ನುಯ ಚಿತ್ತವಯದೆ ಮನಕೆ ಮನ ತರ್ಕಣಿ ಗಡಣೀಸಿಸುಂಟು ಹೇಳುವುದು (ಕೀಅಗಿಯ. ೦೩-೦೫); ಅವಳ ಭಾವಜೀವನಕ್ಕೂ ಅವನ ಪಾಶವೀಜೀವನಕ್ಕೂ ಯಾವ ತರ್ಕಣಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪಲಿಸಾ. ೬೮೩); ಕ್ಕಾಂಟನ ನಿಲುವಿಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ಗಮನೀಯವಾವ ತರ್ಕಣಿ ಇದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೦೬). **ತಾರ್ಕಣಿ**: ೩. ಅದಕ್ಕೊಂದು ತಾರಕಣಿ ಕೊಡ್ತೀವಿ ಕೇಳಿ(ಹುಮ್ಮಹ. ೭೬). **ತಾರ್ಕಣ್ಯ**: ೨ನೇ ತಾರ್ಕಣ್ಯಗೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೆಟಗೆದು ಒದಗಿಸಿಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಮುಸುಗು.

೧೩೪) : ಏನೋ ಒಂದು ಕುಂಟುನೆಪ ಎತ್ತಿ ಬೇರೆ ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಅಂದುಕೊಂಡೆ. ಆದೀಗ ತಾರ್ಕಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂತು (ಮಹಾಗ. ೬೬) ; ಓದಿ ಓದಿ ಮರುಳಾದ ಕೂಚುಭಟ್ಟ ಅನ್ನೋ ಗಾದೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ತಾರ್ಕಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೇ (ತುರಾಯಿ. ೭೨). ೪. ಇಂದು ಹೇಳಿದ ಕಾಲಜ್ಞಾನವು ಮುಂದೆ ಜನರಿಗೆ ತಾರ್ಕಣ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಇಂದುಧರನ ಶರಣಕೃತಿಗೆ ಕುಂದು ಬರ ದಿಹುದೆ (ಶಾಲಿಸಂ. ೧೮-೬) ; ಮನಕ್ಕೆ ಮನ ತಾರ್ಕಣ್ಯವಾಗದವರ ಸಂಗ ವೇತಱ ಸಂಗ (ಅಖಂಡೇ. ೦೨೯-೯೪). **ತಾರ್ಕಾಣಿ : ೨.** ತನ್ನಯ ತಾಯ ನುಡಿ ತಾರ್ಕಾಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ] ಯಾಯ್ತೆಂದಂಭ್ರಗಾನತನಾದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೪-೧-೮) ; ಅವಳು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳು ಅಕ್ಷರಶಃ ನಿಜವಾದುವು ಗಳೆಂದು ತಾರ್ಕಾಣಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೯೬). **ತಾರ್ಕಾಣಿ : ೨.** ಮೇಲಿನ 'ತಾರ್ಕಾಣಿ' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೫. ಗಮನ ; ಲಕ್ಷ್ಯ : ಲಿಂಗಣ್ಣ ಕುಮುದೆಗೆ ಸಂತೋಷಕರವಾದ ವರ್ತಮಾನವನ್ನೇನೋ ಹೇಳಿದ್ದ. ಆದರೆ ಅದು ಅವಳ ತಾರ್ಕಾಣಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಮಧುಸಂ. ೧೦೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾರ್ಕ್ಕಣಿ=ರುಜುವಾತುಪಡಿಸು; ತುಳು. ತಾರ್ಕಣಿ; ತೆಲು. ತಾರ್ಕಾಣ, ತಾರಕಾಣ]

ತಾರ್ಕಣಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ವತಃ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಕಾಣು ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡು : ಹಲವು ಕಾಲದ ಅಗಲಿಕೆ ತಾರ್ಕಣಿಗಂಡಂತವ್ವಾ (ಸರ್ವಜ. ೬೯-೩೭೬). [ತಾರ್ಕಣಿ + ಕಾಣ್]

ತಾರ್ಕಣಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸು : ಮೃಡ ನೊಡನೆ ತಾರ್ಕಣಿಗೊಡುತ್ತ ಚೋಳಂ ತೋಱೆ ಕಂಡು ಚನ್ನಯ್ಯನಭವಂಗೆ ಕಡುಮುಳಿವುತಂ (ಚನ್ನರ. ೮೩-೨೩). [ತಾರ್ಕಣಿ + ಕೊಡು1]

ತಾರ್ಕಣ್ಯ 'ತಾರ್ಕಣಿ' ನೋ.

ತಾರ್ಕಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಳೆನೋಡು ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕಾಣು : ಅವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪೇಱ್ಕೆಯಿಂ ತಾರ್ಕಂಡುದನಿಂತೆಂದು ಪೇಟ್ಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೭೦ ವ). [<ತಾರ್ಕಣಿ + ಕಾಣ್]

ತಾರ್ಕಾಣಿ 'ತಾರ್ಕಣಿ' ನೋ.

ತಾರ್ಕಾಣೆ 'ತಾರ್ಕಣಿ' ನೋ.

ತಾರ್ಕಿಕ (ಗು). ೧. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಹಯಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ವೈತ ಗಾಂಧರ್ವ ತಾರ್ಕಿಕವಿಂದ್ರಾಗಮ ವೈದ್ಯ ವಾದ್ಯ ಶಕುನೋದ್ಯದ್ಹೃದ್ಯ ವಿದ್ಯಾಕದಂಬಕನುಂ ಚಂದ್ರಕವೀಂದ್ರುಂ (ಮದಕಿ. ೧-೩೦). (ನಾ). ೨. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ; ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : "ಮೇಲಱಿದು ತರ್ಕಿಪಂ ವಾದಿ ತಾರ್ಕಿಕನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೬-೦೬); ತಾರ್ಕಿಕರೆರ್ದೆ ಗೊಂಡುದುಪನ್ಯಾಸಮಾ ಸಭಾಮಂಡಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೯) ; ತಾರ್ಕಿಕರ ಕಂಡು ಆಡುವೆ ಹಾಡುವೆ ಸಹಜಗುಣವೆನ್ನಲಿಲ್ಲಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೮೬); ಜರಿಜರಿದು ಕರಗುತ್ತ ಬೆಂದುದಾಗಳೆ ನೆರೆದ ತಾರ್ಕಿಕವೃಂದವುಂ (ಬಸಪು. ೫೪-೮೦) ; ಸರಸಕವಿಗಳು ತಾರ್ಕಿಕರು ವರಭರತನಿಪುಣರು ಗಾಯಕರು . . . ರಂಜಿಸಿತು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೨-೨೬) ; ಇಂತಿರಲು ವಾದದಲಿ, ತಾರ್ಕಿಕರ ಮೋದದಲಿ . . . ಹೊತ್ತು ಕಳೆಯುವುದೇಕೆ (ಪಾಂಡಜ. ೪೪-೦೪) . ೩. ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದುದು : ಈ ರೀತಿಯ ತೀರ್ಮಾನ ತಾರ್ಕಿಕವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೪೨). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ತಾರ್ಕಿಕರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯ, – ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಆತ್ರೇಯ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರರ್ಚ್ಚಿತಾರ್ದ್ದಸಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಾನ್ತಬ್ಯಾಖ್ಯಾತ ತ್ರ್ಯಾರ್ಕ್ಕಿಕ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. VI, ೫೭೦-೨೩ ; 1077). [ತಾರ್ಕಿಕ + ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ತಾರ್ಕಿಕಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ಕಡಿದಾಡಿದರೆ ಫಲವೇನು ತಾರ್ಕಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಯುಕ್ತಿಯಲಿ (ಗಗಣಾ. ೦೨-೮೬). [ತಾರ್ಕಿಕ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಾರ್ಕಿಗ (ನಾ). = ತಾರ್ಕಿಕ ೨ : ಜಟಾಧರ ದ್ವಿಜ ದಿಗಂಬರ ತಾರ್ಕಿಗ × ದಿಗಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೦೧-೩೦ ; 1129). [<ಸಂ. ತಾರ್ಕಿಕ]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗರುಡ ; ವೈನತೇಯ : "ವಿಹಂಗರಾಜಃ, ಗರುಡಃ, ಗರುತ್ಮಾನ್, ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಃ . . . ಕಶ್ಯಪನಂದನಃ ಈ-೧೦ ಗರುಡನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು.೬-೩೦) ; ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಂ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಂ ಸ್ಮರಿಯಿಸೆ . . . ಬಂದಂ ವಿಹಂಗಾಧಿಪಂ (ಜಗವಿ. ೦೩-೩೬ ವ) ; ಅಕ್ಷಿಶ್ರುತಿಯಂ ಕಂಡ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಂತೆ ರೂಕ್ಷಭಾವಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪ ವ); ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನ ಸೆಜ್ಜೆಯೊಳಗಿಹ ದಂದಶೂಕನನರ್ಚಿಸುವರೊಲಿದು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೪-೨೦). ೨. (ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ) ಕುದುರೆ, – ಅಶ್ವ : "ಹರಿ ತುರಗಂ . . . ಹಯಂ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಂ . . . ರಥ್ಯಮೆನೆ ಕುದುರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೨). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಧ್ವಜ (ನಾ). ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು. [ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ + ಧ್ವಜ]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯರಥ (ನಾ). ೧. ಗರುಡನನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೨. (ಉತ್ತಮವಾದ) ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿ ಕೊಂಡವನು. ೧, ೨ : ಬುಧಲೋಕಾಶ್ರಯನೆಂಬ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯರಥ ನೆಂಬಬ್ಬಾಯತಾಕ್ಷಂ ದಲೆಂಬ . . . ಪೆರ್ಮೆಯಿಂ ನೋಡೆ (ಎಕ V. ಅರಸೀ. ೩೮-೬ ; ಸು. 1200). [ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ + ರಥ]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲ (ನಾ). (ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಜನ,–ರಸಾಂಜನ. [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಸ್ಥ (ನಾ). ಗರುಡನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಶಂಖ ಚಕ್ರೋರುತರಗದಾಪಾಣಿಯುಂ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಸ್ಥನಂ ಏನೆಂದಪೆಂ ಪೀತವಾಸನಂ ಶಾಮನಂ (ಪದ್ಮಕಾ. ೧೦-೧೨). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಗೂಡು, ತಾರುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಸಂದಣಿಸು : ಕಾರ್ಗಾಲದಭ್ರಮಾಲೆಗಳಮರಸರಣಿಯೊಳ್ತಾರ್ಗೂಡುತೆತ್ತಲುಂ ನಿಬಿಡ ಮಪ್ಪಂದದಿಂ (ಶೃಮಿಛಾ. ೩-೪೦). **ತಾರುಗೂಡು :** ಉತ್ತರದ ಸಾಗರಂ ದಕ್ಷಿಣದ ವನನಿಧಿಗಳೊಂದೆಡೆಯ ತಾರುಗೂಡುವ ತೆರದೆ (ಭೋಗಾಸು. ೭). [ತಾಱು3 + ಕೂಡು1]

ತಾರ್ಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಶಕುನವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಎಡದೊಳ್ಬಿಂಗಲಿ ಮಟ್ಟು ಮೇಲ್ವಟಱಿದುದಿಂಬಿಂದೊಂದೆ ತಾರ್ಗೊಟ್ಟು ಪೂಗಿಡುವಂ ಸಾರ್ದುದು (ಅನಂಪು. ೦೩-೭೩). [ತಾಱ್2 + ಕೊಡು1]

ತಾರ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಜೊತೆಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಆರ್ಗೆ ಬೇಡಾ ಹೆಣ್ಣು ಯುವರಾಜಗಿರಲೆಂದು ತಾರ್ಗೊಂಡು ತಾವೆಣಿಸಿದರು (ಧರಕ. ೫೬-೧೩) ; ಸ್ವರ್ಗಪಥವ ಬಹುಪ್ರಜೆ ಗಳಿಸಿತು ಕೂಡೆ ತಾರ್ಗೊಂಡು ನೃಪನ ಕೀರ್ತಿಸಿತು (ಧರಕ. ೭೩-೧೩೦). [ತಾಱು3 + ಕೊಳ್1]

ತಾರ್ಣ (ಗು). ಹುಲ್ಲಿನ ; ತೃಣದ : ಪೆರ್ವುಲಿಗಳ್ ಪೊರಳ್ದು ಪೋದುದಂ ಪಿಸುಣ್ಬೇಟ್ಟ ಜೀರ್ಣ ತಾರ್ಣ ಸ್ಥಳಿಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ತಾರ್ತಮ್ಯ(ನಾ).=ತಾರತಮ್ಯ : ತಾರ್ತಮ್ಯ ಸರಸೋಕ್ತಿ ವಿರಸ ಸಲ್ಲಾಪದಿಂ (ಪರಕಾ. ೧೨-೨೫). [<ಸಂ. ತಾರತಮ್ಯ]

ತಾರ್ಮುಟ್ಟು1 (ಕ್ರಿ). ಬಿಸಿಯಾಗಿ ತಾಕು; ಉಷ್ಣವಾಗಿ ತಾಗು: ಕೊಳನಂ ಪುಗಿಸೆ ಮೆಯ್ಯ ಬೆಂಕಿಯಂ ಚುಯ್ಯೆಂದು ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಯ್ದು ಮುಟ್ಟಿ, ತನುಮುಟ್ಟಿ] ಸೆಕೆಯುಸಿರ್ ಭುಗಿಲನೊಗೆದುದು (ಗಿರಿಕ. ೪-೦೦೯ ವ) : ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿ ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಕುಕ್ಕುಳಂಗುದಿವ ಬಿಸುನೀರೊಳ್ ನಿಲಲಾಱದೆ(ಗಿರಿಕ. ೯-೨೬ ವ). [ತಾಱು1 + ಮುಟ್ಟು1]

ತಾರ್ಮುಟ್ಟು₂ (ನಾ). ೧. ಸೋಂಕು ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಕಟ್ಟದಿರೋಳ್ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಾಗೆ . . . ಬರ್ಪ ಮನೆಯನ್ನಾನ ಸರಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಸವಿಸಪದೊಳ್ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೦೦) ; ತೀಡಿತ್ತೊಂದೊಂದಱಿಂ ತಣ್ಣಿಱದುಱುಗಲ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳ್ ನಂದು ಸಂದೋಲಾಡುತ್ತುಂ . . . ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೭೭) ; ಬಂಬಲ್ದರೆಯ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ತಣ್ಣಾಳಿಯ ಸೋಂಕಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೦ ಪ); ಬಾಟೆಯೆಲೆಯ ತಾಳ್ವೃಂತದ ತಣ್ಣೆಲರ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳಲ್ಲವಿದಟ್ಟಿದಾಕಳಕಳೆಯಿಂ . . . ಕಳವಳಿಸಿ (ತಿಂಥಿಣಿ. ೫-೦೯ ಪ); ಬೀಸುವ ಚಿಂದಳ ತಣ್ಣಿಲರ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳೊಂಕಾನುಂ ತೆವ್ವುತ್ತಳಾಗಿ (ಕಂದ್ರಕ್ಕ. ೩-೦೭ ಪ). ೨. ಎದುರು ; ಸವುಕ್ಷ : ಮುಂಭಾಗ: ಅವ್ವ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳಿರ್ಮೆ ಕಂಡು ಕಿಡಿಯುಂ ಕೊಂದಗಳಂ ಸೂಸೆ (ಆರ್ಜಜ. ೪-೦೩೦) ; ಎಕ್ಕತವದನತಾಭೀಕರಲಕ್ಷ್ಮೀಕ್ಷಣಂ ಬೆರ್ಬುಗಿ ತಾರ್ಮುಕ್ಕಾದುದಂ [ಪಾಣಂ. ತಾಂ ಮುಂದಾದುದಂ] ಸಂಕಟದ ಸರಣಿಯೊಳ್ ಕಂಡು (ಸೂತ್ರಸು. ೩-೬೨) ; ತಾಮುಮಾ ಕ್ರಮದಿರೊಳ್ ಬರುತ್ತುಂ ತತ್ಪದಾರ್ಥದೊಳು ತಾರ್ಮುಟ್ಟಾಗೆ ಮರಳಲೆಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮನಂಗುದು (ಜಾತಕತಿ. ೪-೦೩೬ ಪ). [<ತರ್ + ಮುಟ್ಟು₂]

ತಾರ್ಮುಟ್ಟು₃ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಂದಣಿ : ಸೋದರಿಯರು ಕೂರ್ಮಯುಂ ಕಂದರು ರಾಮನ ವೆಣ್ಣಿಗ ತಾ[ಪ್ರಾಣಾಂ. ಕಾ]ರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳಗೆಯ್ದಂದು (ಕಂದಾಣಾಂ. ೪೦-೦೭). [ತಾಱು₃ + ಮುಟ್ಟು₃]

ತಾರ್ಯ (ಗು). ೧. ದಾಟಬಹುದಾದ. ೨. ಜಯಿಸಬಹುದಾದ. [ಸಂ.]

ತಾರ್ವರಿ (ಕ್ರಿ). ಶಕುನವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಹಾರು : ಪ(ಪ)ರಗರ್ ಕೇಳ್ ತ್ಪರಿತದ ತಾರ್ವರಿಯರ್ ಪೋಪಾಗ(ಪಂದು)ವಾಯಸಂ ಯೆಡದೆಸೆಯೊಳ್ ಸರವಿಗಳ ಪೋಗೆ ಬೆಳಿಗುರ್ವರಿಯ(ಯಿ)ಂ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ ಬಲಸೊಳಧಿಕಂ ಬೆಳಿಗುಂ (ಅಬ್ಬಮ. ೯-೩೫). [ತಾರ್ಱ್ + ವರಿ₂]

ತಾಲ, ತಾಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಆಂಗ್ಳ ; ಕರತಳ. 'ತಾಲಸಂಪುಟ' ಪರಾ. ೨. (ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ನಡುಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಆಳೆಯಲಾಗುವ) ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಆಳತ್ವ– ಪ್ರಮಾಣ ; ಗೇಣು : ಹಸ್ತರಂಡು 'ಅಂಗುಲ' ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಒಂದು 'ತಾಲ' (ಕಾಶಿದ. ೩೦೭). ೩. ಕೈತಟ್ಟುವಿಕೆ : ಚಪ್ಪಾಳೆ. ೪. ತಾಪಾಳ ; ಆಗುಂಳ. ೫. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗಂಧಕ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ : (Arsenic. ಪಾಠಿಸಿ. ೬). ೬.ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಾಳೆ; ಪನೆ: "ತೃಣರಾಜಃ, ತಲಃ, ತಾಲಃ– ಈ ೩ ತಾಟಿ" (ಕಲಾಮು. ೩೨-೩೯); ಅಲದಿಂ ಬೇಲದಿಂ ಸಾಲದಿಂ ತಾಲದಿಂ ಜಾಲದಿಂದಾ ಕಾಡಿನೆದುರ್ದು (ಪಂದಿಪು. ೧೩-೦೨) ; ತಮಾಲ ತಾಲ ಬಂಧುರ ಪನಸಾವ್ರಮಾಧಿವಿ (ಕ್ರಿಯಾಜಾ. ೧-೪೭) ; ಮಧೂಕ ತಾಲ ತಕ್ಕೋಲ . . . ಸುಮನಸಭರಿತವಾಗಿ ಕೋಭಸುತ್ತಲಿತ್ತು (ಪುಣಾವಿ. ೯೬). ೭. ಕಂಚು ಮಂತಾದ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಜತೆವಾದ್ಯ. ೮. [ಸಂಗೀತ] ಹಾ ಡು ವಾ ಗ ಅಥವಾ ವಾ ದ್ಯ ವ ನ್ನು ಬಾರಿಸುವಾಗ ನಿಯತಕಾಲಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಕೈಗಳಿಂದ ಹಾಕುವ ಪೆಟ್ಟು, – ಏಟು : ಥಕ ಧೈಧೈ ಧಿತಿತಜತೋಂ ಇದೇ ತಾಲ ಮಳಿಯದೇ (ಅಥಂ. ೪೦೫-೪). ೯. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ. ತಾಳ್ಳ : ೨. "ತಾಳಮನೆ ಗೇಣಿನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಣಾ. ೧೬-೦೦) ; ಕಾಸ್ಯ ರೀತ್ಯಾ ೧೦೮ ಅಂಗುಲವೆಂದರೂ ಒಂದೇ ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು 'ತಾಳ'ವೆಂದರೂ ಒಂದೇ (ಕಾಶಿದ. ೩೦೭). ೪. ಬಾಗಿಲ ತಾಳ ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಾಕಿದೆಯೆ (ಮುಡಿಪು. ೩೩೭). ೬. ಗುಗ್ಗುಳ ಹೊನ್ನೆ ಚೆನ್ನಿಗಿ ತಾಳ ಹಿಂತಾಳ (ತೊಡಿಪು. ೩-೦-೩೬) ; ಸಾಳ ರಾಳಾ ತಾಳಿತಿಲಕಾಮಳ ಶಿಪ್ಪಲ (ಮೂಡಿಪು. ೦-೩೩). ೭. "ತಾಳಂ ವಾದ್ಯೋತ್ಪಕರಣವುಂ" (ಶಾಕಟ್ಯ. ೩೬೦) ; ಮರ್ದಳ್ ರುಂಜ್ಜರಿ ಮುಕುಂದ ತಾಳ ಕಾಹಳ ಶಂಖ ವಂಶ ವೀಣಾ ಸ್ವರೆಂಗಳೆಸೆ (ಪಂಚ್ಕಾಣಾ. ೦೩-೨೦); ಕೆರಡೆಯ ತಾಳದ ಪಟಪದೆ ಮದ್ದಳೆಯ ವಿಂಕ್ಯಾ ವಾದ್ಯಮುಮೊಳವೇ (ಗದಾಯು. ೩-೪೯) ; ಹಲಾಯುಧನು ತಾಳವಂ ಹೊಯ್ದನು (ಬಸವ. ೩೬-೪೪) ; ಆಗಸವನು ಅವನಿಯಂ ಕಿಕ್ಕು ತಾಳವನೊಕ್ಕುವರ್ (ಹರಿಪು. ೪೮-೪೩) ; ತಾಳ್ಗಾಳಿ ತಂತ್ರಾಕ್ಕ ರಾಗದ ಚಿತ್ತಾಕ (ಗರಿ. ೦೩೩-೬). ೮. ಭೀತಾಳಂಗಳ್ . . . ತಾಳಲಯಕ್ರಮದೆ ಕುಣಿಯೆ ಭಯವಮುಸುಸಾದೆಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೯೩) ; ತಾಳದ ಲಯಮಂ ನಿಱ್ಪಾ ನೀಳಾಕಳೆ ಹಾರದ ಪೊದಲ್ದು ಮುತ್ತೈಂಬವು ಮುಮ್ಮೈಳಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡುಲಿತಾಳಕೆ ಕೈಕೊಂಡಳೆಂಬುದೆಂಬಚ್ಚರಿಯೆ (ಅರಿಪು. ೪-೨೪) ; ತಾಳ ಪಶ್ಯಮಿನೂಸವಕ್ಕರಂ ವೊಟ್ಟುವೆಣೆ ಸಾರಣಮಲರ್ದಿರಲು (ಬಸವ. ೦೯-೯); ಪಲತಿಱದ ತಾಳಗಳ ಜತಿಗಳನವಧರಿಸಿ . . . ನಂದಿನೆ (ಸೂತ್ರಣಾ. ೦೬-೩೬); ಮೇಳ ಕೂಡಿಸದ ತಾಳ ಬಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). ೯. 'ತಾಳವೃತ್ತ' ಪರಾ. ೧೦. ಕಾಲದ ಒಂದೂ ಪ್ರಮಾಣ : "ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಮಾಣಮಂ ತಾಳ ಮೆಂಬುದು" (ಹರಿಪು ೦೬-೮೪) ; "ಹೊತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಮಾಣಂ ತಾಳವೆನಿಸಿ" (ಜಿಗಣಿ. ೯-೦೩೬).

ತಾಳಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಣಿ=ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳು: ಅವನು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇದೆ, ನಿನ್ನ ತಾಳಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಾನೆ (ಪಿಪ್ಪಗಿಪ್ಪ. ೨೩೪). ತಾಳದವ್ಳ=ತಾಳವೆಂಬ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು: ತಾಳದವ್ಳ ನೀನೀ ಘನತಾಳಂಗಳನೆಂತು ಪೊತ್ತು ತ್ಪಲಟಗೊಂದ್ಪೆ (ಚಳವಿ. ೬-೦೩೦).

[ಸಂ.]

ತಾಲಕ, ತಾಳಕ (ನಾ). ೧. ಬಿಚ್ಚೋಲೆ ; ಕರ್ಣಪತ್ರ: (ಕ). ೨. ಆರಿದಾಳ; ಹರಿತಾಲ; **ತಾಳಕ**: ೧. ತಾಳಕ, ತಾಳಪತ್ರಂ (ಕರ್ಣಪತ್ರಂ) –ಈ ೨ ಕಿವಿಯೋಲೆ" (ಹರಿಪು. ೧೦-೪೦೩) ; "ತಾಳಕಂ ತಾಳಪತ್ರಂ ಕರ್ಣವೋಲ್" (ಮಂಗಣಾ. ೯೯-೩೩). ೨. ತಾಳಕದ ಸತ್ಪವನು ಮೀಳಯಿಸಿ ರಸದೊಳಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೯೬೬) ; ತಾಳಕ ಮೂರು ವರಹ ತೂಕ, ಕಲ್ಲು ಸುನ್ನಾ ಸಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕ . . . ಸುನ್ನಾನಾಗಿ ಅರೆದು (ಸೌಪ್ರ. ೬೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಾಳೆ : ಪನೆ : " ಖರತಕಂ– ತಾಳ " (ವೈಪಿ. ೪೩) ; ತಾಳಕದ ಹಣ್ಣಂ ಮೊಲಿಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ನಸ್ಯ ಮಾಡೆ ಅರೆದಲಿಪೇನೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಪ್ರವಿ. ೬೨) ; ಹೇಮಮಾಕ್ಷಿಕ, ತಾಳಕ . . . ಪಾದರಸ ಇವಿಷ್ಟನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ ಏಳುದಿನ ಮುಖಿಕ್ಕೆ ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲು ಮುಖದ ಕಪ್ಪು ತಿಳಿವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೪೬). [ಸಂ.]

ತಾಲತರು, ತಾಳತರು (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ : ಪಂಪಾಸರಸ್ಸಟಿದ ಬಲ್ಬೆಗಿದ ತಾಲತರುವೊಂದೊಂದುವವನೊಂದೆ ಬಾಣದಿಂ ಜಜ್ಜರಿತವಾಗಿ ಕೆಡೆವುವ (ಕ್ರಿ ೯ ರಾ ಮಾ. ೨೯೭-೨೩೩) ; ಉನ್ನತ ತಾಳತರುಗಳಿಂದಲೂ ಬಹುವಿಧ ವೃಕ್ಷ ಸಂಪತ್ಸಿರಿಯಿಂದಲೂ . . . ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದ ಆ ಸೌಧ ತುಂಬ ರಮಣೀಯವಾಗಿತ್ತು (ಪುಣಾಕ. ೩೦೦). **ತಾಳತರು** : ತಾಳತರು ವಿತತಿಯೊಳ್ ಬೇತಾಳಂಗಳ್ಕೊಱೆದು ತೆಱೆದು ಬಾಯ್ಗಳಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೫೩) ; ತಾಳತರುವನು ಮುಱಿದು ಸಮರಾಭೀಳ ದುಂದುಭಿಯಬ್ಬೆಯನು ತುದಿಗಾಲಲೊದೆದು (ಕೆಂಪೆಗ. ೪-೨ ಸೂಪ). [ತಾಲ + ತರು₂]

ತಾಲಧ್ವಜ, ತಾಳಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಯ ಮರದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಬಾವುಟದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬಲರಾಮಂ : "ಬಲೇವಃ . . . ತಾಲ ಧ್ವಜಃ, ವಿಕಕುಂಡಲಃ . . . ಹಲಾಯುಧಃ – ಈ ೦೮ ಬಲದೇವನ ಪೆಸರ್" (ಹರಿಪು. ೩-೨೯) ; ತಾಲಧ್ವಜಂಗೆ ದಿವ್ಯವಿಮಲಾಂಬರಮೆಗಕುಂಡಲಂ ಬಂದವುದಾ ಶೈಲಾಗ್ರದೊಳಂತವಜಿಂ ನೀಲಾಂಬರನೇಕಕುಂಡಲಂ ತಾನಕ್ಕುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೦೬). **ತಾಳಧ್ವಜಃ** ೧. "ತಾಳಧ್ವಜಂ ರಾಮನೆನಿಲು ಬಲನಕ್ಕುಂ"

(ಮುಗಿಡ. ೬-೨೦). ವಿ. ಭೀಷ್ಮ : ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನ ಭುಜಬಲಮುಮಂ ಕಂಡು ಕನಕತಾಳಧ್ವಜಂಗೆ ಪನ್ನಗಧ್ವಜನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೩ ಪ): ಕನಕತಾಳಧ್ವಜನುಂ ದೇವವ್ರತಕ್ರಿಯುಂ . . . ಆಹವಭೀಷ್ಮನುಮೆನಿಸಿದ ಭೀಷ್ಮನ ಶರಶಯನದೊಳಂ . . . ಸುಯೋಧನಂ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೫-೦೦ ಪ). [ತಾಲ + ಧ್ವಜ]

ತಾಲನಂದನ (ನಾ). ತಾಳಮೆರಗಗಳ ಗುಂಪು, – ತೋವು : ತೀರ ಭಾಸುರ ತರ ತಾಲ[ಭಾಷಾ. ಳ]ನಂದನದಲಂಬುವ ಪುಳಿಲ್ಕಳಡರ್ವ ಚಿಲ್ವ ಬಿತ್ತರಿಸೆ (ಜಿಬಂ. ೦-೬೪). [ತಾಲ + ನಂದನ]

ತಾಲಪತ್ರ, ತಾಳಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಯ ಮರದ ಎಲೆ, – ಪತ್ರ. ೨. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಆಭರಣದಂತೆ ಧರಿಸುವ ತಾಳೆಗರಿಯಂ ಸುರುಳಿ; ಬಿಚ್ಚೋಲೆ. ೩. (ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ತಾಳೆಯ ಮರದ ಎಲೆ,– ಓಲೆಯ ಗರಿ ; ತಾಡೋಲೆ. **ತಾಳಪತ್ರ** : ೨. "ತಾಳಕಃ, ತಾಳಪತ್ರಂ (ಕರ್ಣಪತ್ರಂ)–ಈ ೨ ಕಿವಿಯೋಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೪೦೩); "ತಾಳಕಂ ತಾಳಪತ್ರಂ ಕರ್ಣದೋಲೆ" (ಜಂಗಂಡ. ೯೯-೩೩). ೩. ತಾಳಪತ್ರಗಳಿಂದುವೇ ಲಿಖಿಯ (ಚೇವಿಂಡ. ೦-೨೦); ಕನ್ನಡನಾಡಿಗೆ ಕಾಗದ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ತಾಳಪತ್ರವೇ ಲೇಖ್ಯವಸ್ತು (ಶತ್ರಸಂ. ೪೪). [ತಾಲ + ಪತ್ರ]

ತಾಲವರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದರ ಬಗೆಯ ಪರಿವಲಿಳ ದ್ರವ್ಯ : "ತಾಲವರ್ಣೇ . . . ಗಂಧಿನೀ – ೫ ಮುಲೆಯೆಂಬುವ ಗ್ರಂಥಿಕ ಜಿನಸು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೫). [ಸಂ. ತಾಲವರ್ಣ]

ತಾಲಶಾತ (ನಾ). ೧. ತಾಲವೃಕ್ಷದ ಬೀಳಲಿಂಕೆ,– ಪತನ : (೬). ೨. ತಾಳಹಾಕುವಿಕೆ ; ತಾಳಬೀಳಲಿಕೆ. ೧, ೨: ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ . . . ತಾಲ[ಶಾತಾ. ಳ]ಶಾತವಿಧಿಯಂತೆ ಕಮ್ಮರಮುಮಂ ತಳೋಪ ಲಾತಮುಂ (ಹಂವ್ಯ. ೪-೪೨ ಪ). [ತಾಲ + ಪಾತ]

ತಾಲಬದ್ಧ, ತಾಳಬದ್ಧ (ಗಂ). ೧. ತಾಳಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡುದು,– ಅನುಗುಣವಾದ. (ನಾ). ೨. ತಾಳಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡುದು: ನೊಗದ ಒಂದು ಎಳತಕ್ಕೆ ಅಲುಗದ ಗೆಜ್ಜಗಳು ತಾಲಬದ್ಧವಾಗಿ ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿ ರಾಗ ಗೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಾಂಚ. ೦೪). ತಾಳಬದ್ಧ: ೨. ರಾಗತಾಳಬದ್ಧವಾದ ಪವಿತ್ರ ಸಂಗೀತದ ಮೊದಲ ಪದ ಕಂಡುಬರುವುದು ಜಯದೇವನ ಅಷ್ಟಪದಿಯಲ್ಲಿ (ಸಂಗೀತಕ. ೬೫). [ತಾಲ + ಬದ್ಧ]

ತಾಲಬದ್ಧತೆ (ನಾ). ತಾಳಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವುದು: ವಿವೇಕ ಮತ್ತು ವಾಸನೆಯು ತಾಲಬದ್ಧತೆಯುಳ್ಳಿ ಜೀವವದ ಸಾಸಂಗತವಾದ ಸಂಗೀತವು ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು (ಕೃಬಂಧ. ೦೦೬). [ಸಂ. ತಾಲಬದ್ಧತಾ]

ತಾಲಮಧು (ನಾ). ತಾಳೆವರಿದಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಮದ್ಯ,–ಹೆಂಡ : (೬). [ತಾಲ + ಮಧು]

ತಾಲಮಾನ, ತಾಳಮಾನ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಗಣನೆ : ಕಾಲಮಾನದ ಹಾಗೆ ತಾಲವಾನವ ಪಟ್ಟಟಿಸುತ್ತ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಾಕುವೊಲು (ಚೆಸಂಗೀ. ೨೫-೩). (ನಾ). ೨. [ಶಿಲ್ಪಶಾ] ವಿಗ್ರಹದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಳತೆ; ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲದ ಅಳತೆ: ಆದರೂ ರೂಪಾರಿಗಳು ತಾಲಮಾನ ವಿಗ್ರಹಲಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾಗಿದ್ದ ಯಾವುದೋ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ (ಹೊಯ್ಸಾ. ೦೪). **ತಾಳಮಾನ** : ೧. "ತಾಳಮಾನದೊಳು ರೂಪಕಮೆಂಬ ನಾಮವಮಕ್ಕುಂ" (ಮುಗಿಡ. ೦೫೩-೬೫) : ತಾಳಮಾನ ಸರಿಸವನಱಿಯ ಒಜೆ ಬಜಾವಣೆಯ ಲೆಕ್ಕವನಱಿಯ (ಬಸವ. ೪೯೪). [ಸಂ.]

ತಾಲಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪ ; ನೆಲದಾಳೆ: "ಮುಸಲೀ, ತಾಲಮೂಲಿಕಾ . . . ನೆಲತಾಳೆಗಡ್ಡೆಯುಮ್ಮನವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೯). [ಸಂ. ತಾಲಮೂಲಿಕಾ]

ತಾಲವನ, ತಾಳವನ (ನಾ) = ತಾಲನಂದನ: ನಮ್ಮಿ ನಾಡು "ತಾಲವನ" "ಶಾಯಕ" . . . ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿತ್ತು (ತುಳುನಾ. ೦೬). **ತಾಳವನ**: ತಾಳವನಂಗಳಮುಂ ಹಿಂತಾಳ ಕುಜಂಗಳುಮನೊಡನೆ ಕಿಟ್ಟಿಪ್ಪುದೆ ದನುಜರ್ (ಪಂಡಾಮಾ. ೦೦-೦೧೯); ತಾಳವನಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಪಕ್ವ ಫಲಮಂ ಕಂಡಟ್ಟುಮಟ್ಟು (ಜಗವ. ೪-೪೦ ಪ). [ತಾಲ + ವನ]

ತಾಲವೃಂತ, ತಾಳವೃಂತ (ನಾ). ಬೀಸಣಿಗೆ: "ತಾಲವೃಂತಾಖ್ಯಮವರ್ಕ್ಕಂ ವೇಲ್ಪರ್ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯನಲವಟ್ಟಮೆಂದುದುಂ" (ಕವಿಕ. ೨೪೪); ವಲ್ಲ ನವ ರೌಪ್ಯದಾ ತಾಲವೃಂತವನಭವಗೆಗಲಿದೀಪುದು (ಗುಡುಡ. ೬-೨೦); ಕೌಸುಮ ತಾಲವೃಂತವನಸವ್ಯಸಾಳಕಂ . . . ನವ್ಯಪುಷ್ಪಮನೆಗೊಡ್ಡಾಭರಣಂ ನಿದಾಘದೊಳ್ ಕಣ್ಗಿಂಬಾಯ್ತು, ಕಾಂತಾಜನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೪೬) ; ತಾಳವೃಂತ : "ಬೀಸಣಿಗೆ ತಾಳವೃಂತಂ ವ್ಯಜನಮೆಸ್ಕು " (ಜಾಂಗಡ. ೬೨-೨೦) ; ಜಾಲಪಾದನೆಂಬ ಶಿಷ್ಯಂ ತಾಳವೃಂತದಿಂ ಬೀಸುತ್ತಿರೆ (ಕಾದಂಪಾ. ೫೯೯). [ಸಂ.]

ತಾಲವೃಂತಕ (ನಾ). =ತಾಲವೃಂತ : "ವ್ಯಜನಂ, ತಾಲವೃಂತಕಂ – ಈ ೨ ಬೀಸಣಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೦೩೩). [ಸಂ.]

ತಾಲವೃಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಅಂಗುಳಿನ ಒಳಭಾಗ : ರವದ ರೌದ್ರಕ್ಕೆ ಗುಹಾ ತಾಲವೃಕ್ಷಂ- ಭೀತಿಶಿಥಿಲಂ ಜಗುಳ್ವಮೆ (ಕ್ರಿಯಾಪಾ. ೫೦೦-೭೬). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಲಗೆಯಲು ತಾಲುವಿಗೆ ತಗುಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ,–ಅಕ್ಷರ : ತಾ ಲ ವ್ಯ – ೫ ಈ (ಎ ಏ) ಚರ್ವರ್ಣ, ಯಶ (ಕೃವಿರಾ. ೪). [ಸಂ.]

ತಾಲಾಂಕ (ನಾ). ತಾಲವೃಕ್ಷದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬಲರಾಮ : "ಬಲಭದ್ರಃ . . . ರೌಹಿಣೇಯಃ, ತಾಲಾಂಕಃ . . . ಬಲಃ–೧೭ ಬಲರಾಮನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೬). [ತಾಲ + ಅಂಕ]

ತಾಲಿ, ತಾಳಿ (ನಾ). ೧. (ವಂದುವೆಯಾದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ) ಸ್ತ್ರೀಯರೊಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಚಿನ್ನದ ಬಟ್ಟಿಯ ; ಮಾಂಗಲ್ಯ : ಕಾವ ಪಂಕಜೇಕ್ಷಣೆಯರ ಹೃದಯಾಬ್ಜದೊಳಗೆ ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟಿರನೆಂ ದು ನೋಳ್ಕೊಡ್ಡತಂದೆಲರು ಗಿಣಿಯ ತಾಲಿಗೆಗೊಪ್ಪಿದಂತೆ (ಕಂಪವಿ. ೫೪-೩೩); ಮಕ್ಕಳು ಮನೆ ತುಂಬ . . . ಲಕ್ಷಣದ ತಾಲಿ ಕೊರಳ್ತುಂಬು ಉಳ್ಳಂಥ ಮುತ್ತೈದೆ (ಚೆಳ್ಳಂ. ೦೩೭). ೨. ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತಾಲಿ ಹೊನ್ನುಂಗುರದವಗೆ ಮೋಹದ ಬೇಳುವೆಯನು ತಂದು(ಕಂಪವಿ. ೫-೪೯); ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾಂಬಲಿಕರು ತಾಲಿ, ಜೌಕಂ, ಹೊನ್ನಸರ . . . ಕಂಕಣ ಮೊದಲಾದ ತೊಡಿಗೆಗಳ್ನಾಟ್ಯಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಗ್ರಾಜ. ೦೭೦). 'ಕಾಶಿತಾಲಿ' ಪರಾ. **ತಾಳಿ** : ೧. ತನ್ನ ವಧುವಿನ ತಾಳಿಯಂ ಹಜೆಗರಿಂದಂತುಂಟೆ (ಒಂರ. ದೇ. ೦೯೨-೦೩) ; ಕೇಯಂ ವನಗಡ್ಡುವ ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ತಾಳಿಯ ಮರಕತದಂತೆ (ಪೂಚಂಕ. ೩-೫೭) ; ಸೀರೆಗಿಗೆ ಕವಿಯೋಲೆ ತಾಳಿ ಮೃಗಾಶ್ಚಿ (ಕಾ ೦೦ ರ. ೩೩-೬೮). ೨. ತಾಳಿ ಹೊನ್ನುಂಗುರದವ ಬರೆ ಮೋಹದ ಬೇಳುವೆಯನು ನೀ ತಂದು (ಕಂಪವಿ. ೬-೦೩೬); ಕೆಂಪವಣ ತತ್ತಿಸಿದ ತಾಳಿ ಪದಕಂಗಳ್ (ಚೆಪ. ೩-೦೦) ; ಅಪ್ಪದಳ ಹುವ್ವ ೪೨ ತಾಳಿ ೪೨ ಅರಳಿಲೆ ೪೨ (ಎಳ. XIV, ಪಂಚಪ. ೨೪೯-೩೫೬ ಕಲಂ : 1847) ; ಎಲ್ಲಾರೂ ಕಟ್ಟ್ಯಾರೆ ಹತ್ತು ಹೊನ್ನಿನ ತಾಳಿ ಬೀಗುತಿ ಕಟ್ಟ್ಯಾಳ ಕೈವಾಳ (ಕೂಚಳಗಿ. ೨೬). ೩. ದೇವತೆಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯರಾದವರಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಯಿರುವ ಪದಕ, – ಬಿಲ್ಲೆ : ತಾಳಿಯ ಹಜೀದು ಬಾಚಿ ಇಂಥ ಕೀಳು ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ (ಪೂಚಂದ. ೪-೩೦ ಪಠ್ಯಾಂ); ಹನ್ನೊಂದನೇ ದಿವಸ ಸತ್ತ ಮನುಷ್ಯನ ತಾಳಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಮನೆಯ ದೇವರೊಳಗಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುವರು (ಕಥಾಗ. ೦೦೩).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಲಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ತಾಲಿ, ತಾಳಿ]

ತಾಲಿ¸ 'ಥಾಲಿ' ನೋ.

ತಾಲಿ¸, ತಾಳಿ¸ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಮರ. ೨. ಬೆಟ್ಟದಾಳೆ. ೩. ತಾಳೆಯ ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹೆಡಿ : (೬). **ತಾಳಿ¸ :** ೧. "ಕರತಾಳ ಹಿಂತಾಳ ತಾಳಿಯನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಾಶ. ೧೦೩-೦೫) ; ಲವಂಗ ಲುಂಗ ಲವೋ ಹಿಂತಾಳ ತಾಳೀ ತಮೋಳಕತಾ ಸುಂದರ ನಂದನಕ್ಕೆಳರೆ ಮುಂ ತನ್ನರ್ಚಿಗಳ್ (ಪಂಚಕ. ೩-೦೬) ; ರುಧಿರಂದಾಳೆ . . . ಕಿಕ್ಕಿರಿವ ಕಾನನದೊಳು (ಪಪುರಾ. ೮-೯). [ಸಂ. ತಾಲೀ]

ತಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಪಟ್ಟಿ ; ಯಾದಿ : ಗ್ರಾಹಕರ ಚಿಂದಾ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ತಾಲಿಕೆಯ ಸಂಗಡ, ಕಳದ ಮೂರುವರ್ಷಗಳ ಗಳಕೆ ಬಳಕೆಯ ಲೆಕ್ಕ ಪತ್ರವನ್ನು . . . ನೋಡತಕ್ಕ, ಕುಳಿತುಬಟ್ಟನು (ಇಚ್ಛೆ. ೨೬೪) ; ಎಲ್ಲ ಮಸ್ತು ಅಪಕರಣಗಳ ತಾಲಿಕೆಯನ್ನೂ ಮಾಡತೊಡಗಿದನು (ಇಚ್ಛೆ. ೮೨೦). [←ಆರ. ಹಿಂ. ತಾಲಿಕಾ, ತಾಲೀಕಾ]

ತಾಲಿಮ್ 'ತಾಲೀಮು' ನೋ.

ತಾಲಿಪಿಟ್ಟು 'ಥಾಲೀಪಿಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಲೀಮು 'ತಾಲೀಮು' ನೋ.

ತಾಲೀಮುಖಾನೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಯಾಮ ಶಾಲೆ ; ಗರುಡಿವನೆ : ರಾಮಣ್ಣನ ಓಡಿಯವರು ತಾಲೀಮುಖಾನೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದರ ನವ್ಯ ಓಡಿಯವರೇನು ಕಡಿಮೆ ಅಲ್ಲ (ಮುಖಪ. ೦೭). [←ಮರಾ. ತಾಲೀಮ್+ಖಾನಾ]

ತಾಲೀಮು, ತಾಲಿಮ್, ತಾಲೀಮೆ (ನಾ). ೧. ತರಬೇತಿ ; ಅಭ್ಯಾಸ : ಸಮನಾಗಿ ತಾಲೀಮು ನಡದ ನಾಟಕಾಭಿನಯ (ಇ ಜಾ ಆಂ. ೩೦೨) ; ಕಾಮರತಿ ' ನೃತ್ಯದ ತಾಲೀಮಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲೇಜು ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನೇ ಮರತು ಬಿಟ್ಟ (ಶ ಜಾ ಕೃತ್ತಿ. ೬೮) : ಮುಂದೊಂದು ತಂಬಿಗೆಯನ್ನಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮೊದಲು ತಾಲೀಮು ನಡೆಸಿದ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೦೬). ೨. ವ್ಯಾಯಾಮ ; ಕಸರತ್ತು : ನನಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಾಲೀಮು ಗೊತ್ತು (ಒಡ್ಡಿಕಾ. ೩೫). **ತಾಲಿಮ್ :** ೩. ವ್ಯಾಯಾಮ ಶಾಲೆ ; ಗರುಡಿ : ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು 'ತಾಲಿಮ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕಾತ. I, ೩೭). **ತಾಲೀಮೆ :** ೧. ತಾಲೀಮು ಸುರು ಆಗಿತ್ತು (ಮಾವಿಹಿತ. ೨೨). ೨. ಇದೇ ತಾಲೀಮಿನೇ ಕಲಿಸತಿರಬೇಕಾತು (ಕಟ್ಟುಹೊ. ೪೦). [←ಆರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಲೀಮ್]

ತಾಲು, ತಾಳ್ಕು (ನಾ). ಅಂಗುಳು : "ತಾಲು, ಕಾಕುದಂ – ಈ ೨ ತಾಳಗೆ" (ಹೊಡಾಶ. ೪೬-೩೭) : ಮಧ್ಯಮ ಸಂಜ್ಞೆಕ ವಾಣಯೇ ಉರಸ್ಸು ಕಂಠ ತಾಲು . . . ಶಿರಸ್ಸೆಂಬ ಸ್ಥಾನಚ್ಚತದಲ್ಲಿ (ವಿಚಿಕಾ. ೧೭೦) ; ಒತ್ತ ತಾಲುದ್ವಯವು (ಜಾಹಿಬಿ. ೨-೬). **ತಾಳ್ಕು :** "ತಾಳು (ಲು) ಕಕುದಾಖ್ಯಮೆನಲು ತಾಗೆಯನಿಕ್ಕು" (ಮು ಂ ಗ ರಾ. ೯೪-೪) : ತಾಳು ಕಂಠ ಒತ್ತಿಪುಟಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನ (ಹಸಾಸ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ತಾಲುಕ (ನಾ). ಅಂಗುಳು. [ಸಂ.]

ತಾಲುಗೆ, ತಾಳಿಕೆ¸, ತಾಳಿಗೆ, ತಾಳುಗೆ (ನಾ). ೧. = ತಾಲುಕ : "ತಾಲು, ಕಾಕುದ ಈ ೨ ತಾಲುಗೆ" (ಪ್ರಾಚಿಂ. ೦೭೨) ; ತಾಲುಗೆಯುಮೋಷ್ಠಮುಂ ನಾಸಿಕೆಯುಂ . . . ಆಕ್ಷರಮುದಯಿಪ ತಾಣಂ (ಕವಿಲ. ೭೦) ; ಜಿಹ್ವೆಯಂ ಮೇಲೆ ತಾಲುಗೆಯೆಂಬ ವೆಸರಕ್ಕುಂ (ಆಕ್ಷಣ. ೮೭-೩). **ತಾಳಿಕೆ¸ :** ೨. ಗಂಟಲು; ಕಂಠ: ಇಭ ಲುಲಾಯ ಕುರಂಗ ಕರಡಿಗಳ ತಾಳಿಕೆ[ಪ್ರಾಣಾಂಗಿ]ಯ ತಳಕಿಹುತನಿವುತ (ಕೂರಂಡಾ. ೩-೧೨-೦೩) ; ಬೆರದ ಕಣ್ಣೂ ತಾಳಿಕದರದು ಮೈಯಿಂ ಚರಿವ (ಕ ರಿ ಕ. ೨೦-೨). **ತಾಳಿಗೆ :** ೧. "ತಾಳು(ಲು) ಕಕುದಾಖ್ಯಮೆನಲು ತಾಗೆಯನಿಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗಾರಾ. ೯೪-೪) ; ಬಲ್ಲ ಕೊವ್ವೆ ತಾಗೆಗಿಯಂ ಚುರ್ಚಾ ನೆಕ್ಕಿಯೊಳ್ ಮೂಡುವುದುಮಾ ನರಿ ಬಿಡುವರಿದು ಸತ್ತುದು (ಹಂಕಥಾ. ೩೦೨-೦೪) ; ತಪನ ಪ್ರದೋತ ಹತಿಯಂ ಬೆನ್ನೊಡದು ಬಾಯಾಜಿ ತಾಳ[ಪ್ರಾಣಾ. ೪೬]ಗೆ ಬತ್ತಿ ಸೆತ್ತಿ ಹೊತ್ತಿ (೧೧೪. ೯-೩೭ ಪ). ೨. "ತಾಗೆಗಿಯೆ ಗಂಟಲು" (ಧಾಸಂ. ೦೯) ; ಮಾರಿಯ ತಾಗೆಗೆ ತುತ್ತಾದವೇ (ಕಾಶ್ಯಾರೆ. ೬-೦೩). **ತಾಳಿಗೆ :** ೧. "ತಾಲು, ಕಾಕುದ – ಈ ೨ ತಾಳುಗೆ" (ಹೊಡಾಶು. ೬೬-೩೭) ; ಪಾತಾಳಗಣಂಗಳಿವೆತ್ತಂ ತಾಳುಗೆವರೆಗಂ ತೆಱೆದ ಬಾದುವನುಳಿರಿಸಿರ್ದುಂ (ಆ ರಿ ಪ. ೦೫-೭೯) ; ವೆಟ್ಟಗೆಡೆದ ತಾಳುಗೆಗಳ ರುಧಿರಜಲದೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಪದಗಂಪಡಾಲ್ಪ ಜಾತ್ಯಶ್ವದ ಲಾಳಾಜಲದೊಳಗೆ (ಪಂಚಕ. ೦೦-೭೦ ಪ) ; ಬಲ್ ತಾಳುಗೆಯಂ ಪೊರ್ದದಂತೆ ವುರ್ವ ಕಿವಿಯಂ ಪೊರ್ದದಂತೆ (ಧ ಪರ್ವ. ೫-೦೩ಗ) : ಎತ್ತಲಂ ತಳರದೆ ತಾಳಗೆ ಪತ್ತಿ ಬತ್ತಿ ಬಾಯ್ದಾಡಿ ನಾಲಗೆಗಿತ್ತುಕೊಳ್ ನಾಲಗೆಗಲಿಗಳುಮಂ (೧೯ಕಾವ. ೫-೦೧೪ ಪ) ; ತಾಳುಗೆಯುಸುರ್ಚ ನೆತ್ತಿಯಂ ಗಾಳಂ ಗಗನದೊಳಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ವಾರಿಯಂ ಬೀರರ್ ಪಾ ಟ್ ಯೊಳಿಸೆದರ್ (ಯುಕಾಚ. ೦-೫೫). [<ಸಂ. ತಾಲುಕ]

ತಾಲುಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ಗಂಟಲಿನ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಗ್ರಂಥಿ.– ಗಡ್ಡೆ ; ತಾಲುಗ್ರಂಥಿ (Tonsils) ಗಳು ಬೀಗದರೆ ನೀರು ಸಹ ನುಂಗುವಾಗ ನೋವಾಗುವುದು (ಮುಹಪ. ೦೦೫). [ತಾಲು + ಗ್ರಂಥಿ]

ತಾಲುಜಿಹ್ವ (ನಾ). ೧. ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. ೨. ಮೊಸಳೆ. [ಸಂ.]

ತಾಲುಪಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುರೋಗ : ಪಿತ್ತದಿಂದ ಕಟವಾಯಲ್ಲಿ ಬೊಕ್ಕೆಗಳುಂಟಾಗಿ ಕೀವು ಸುರಿವದು. ಅದನು ತಾಲುಪಾಕವೆಂಬ ತಾಲುರೋಗವೆಂದೆಸ್ದಿವುದು (ಪ್ರಕ್ರಿಶಾ. II, ೧೦೩) 'ಅಸ್ಯಪಾಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಾಲುಪುಪ್ಪುಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುರೋಗ: ಎಲಚಹಣ್ಣಿನ ಹಾಗೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬಾತು ಉಂಟಾಗುವುದು ತಾಲುವುಪ್ಪುಟ ಎಂಬ ತಾಲು ರೋಗ (ಪ್ರಕ್ರಿಶಾ. II, ೧೦೩). [ತಾಲು + ಪುಪ್ಪುಟ]

ತಾಲುರೋಗ, ತಾಳರೋಗ (ನಾ). ಗಂಟಲಿನ ವ್ಯಾಧಿ : ಕಟವಾಯ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೇದನೆ ಉಂಟಾಗಿಹುದು . . . ವಾಯ ಬಿಡಲೀಸದು. ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದನು ಕಟ್ಟವವೆಂಬ ತಾಲುರೋಗವೆಂದೆಸ್ದಿವುದು (ಪ್ರಕ್ರಿಶಾ. II, ೧೦೩). **ತಾಳರೋಗ :** ತುರಗಕ ತಾಳರೋಗಂ ತೋಱಲಾಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೪-೦). [ತಾಲು + ರೋಗ]

ತಾಲುಶೋಫ (ನಾ). ಗಂಟಲಿಗೆ ಬಾವು ಬರಂವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಧಿ : ಕಟವಾಯ ಉರವಣ, ದಪ್ಪವಾಗಿ ಬಾತುಕೊಂಡಿಹುದು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಾತಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದುದನು ತಾಲುಶೋಫ ಎಂಬ ತಾಲು ರೋಗವೆಂದೆಸ್ದಿವುದು (ಪ್ರಕ್ರಿಶಾ. II, ೧೦೩). [ತಾಲು + ಶೋಫ]

ತಾಲೂಕಾಕ 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾಲೂಕಿ¸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ತೋಡೆ ದಬ್ಬದ ಮುತ್ತಿನ ಟೀಕೆ . . . ಬೆಂಡೋಲೆ ತಾಲೂಕ ದ್ವಾಕ್ಷಿಗೊಂಚಲ (ಸಿದ್ಧಶು. ೧೯-೭೪). [←ಪಾರ್ಸ. ತಲ್ಕ್]

ತಾಲೂಕು 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾಲೂಕುಕಚೇರಿ (ನಾ). 'ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಕಾರ್ಯಾಲಯ' ಅವರ ಹೆಸರು ಹೇಳಿದ್ದರ ಸಾಕು ತಾಲೂಕು ಕಚೇರ್ಯಾಗ ಬೇಕಾದಂಗ ಕೆಲಸ (ವ್ಯಸಿ. ೦೩).

[ತಾಲೂಕು (<ತಾಲ್ಲೂಕು) + ಕಚೇರಿ]

ತಾಲೂಕುದಾರ (ನಾ). ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿ : ಕೊಡಿಯಾಲದ ಶಿಮೆ ತಾಲೂಕುದಾರ ಸಾಹೇಬರ ಬಳಗೆ (ರಾಚೆಂದ್ರ. ೦೩೨) ; ಸಾವಿರಾರು ಜಹಗೀರದಾರರು, ತಾಲೂಕುದಾರರು . . . ದುರ್ದೆಶೆ ಗೀಡಾಗಿದ್ದರು (ಪ್ರಂಪ್ರ ೫೪).

[ತಾಲೂಕು (<ತಾಲ್ಲೂಕು) + – ದಾರ್]

ತಾಲೋಕು 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾಲ್ಲೂಕು, ತಾಲೂಕ$_1$, ತಾಲೂಕು, ತಾಲೋಕು, ತಾಲ್ಲೋಕು (ನಾ). (ಅಮಲ್ದಾರರ ಅಥವಾ ತಹಸಿಲ್ದಾರರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ) ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ತಹಶೀಲು: ಉದ್ರೆಯ ಲಿಂಗಯ ತಾಲ್ಲೂಕು ದೊರೆಗಳ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೧-೬ ; 1817) ; ಕರ್ನಾಟಕದ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಗುಬ್ಬಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ ನಿಟ್ಟೂರು (ನಿಟ್ಟೂಶಾಂ. ೨) ; ಈ ಸಂಬಳದ ತಃಖ್ತೆಯು ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ತನಿಖೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೬). **ತಾಲೂಕ$_1$** : ಶಕವರುಶ ೧೭೭೧ನೆ . . . ಅಂಕೋಲಾ ತಾಲೂಕ ಮುನಸಿಪರು (ಬೊಂಳಶಾ. ೧೯೪೦, ಳುಮಟ. ೦೦೨-೨ ; 1771). **ತಾಲೂಕು:** ನೆಲಮಂಗಲ ತಾಲೂಕು ಪೈಕಿ (ಬೊಂಳಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೨೬-೭ ; 1266) ; ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕು ಆಧುನಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗೆ ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು (ಮೇದಿಮ. ೦). **ತಾಲೋಕು** : ೧. ಮೈಸೂರು ತಾಲೋಕು ಅಮಲದಾರನಿಗೆ ಸಹಾ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಎಳ. III, ಮೈಸೂರು. ೦-೨೦ ; 1822). **ತಾಲ್ಲೋಕು** : ತಲಕಾಡು ತಾಲ್ಲೋಕಿಗೆ ಶೇರಿದ ಕೆಬ್ಬೆ ಹುಂಡಿ (ಎಳ. III, ತಿರುಮ. ೫೭-೩೩ ; 1955) ; ಗಡಿಪ್ರದೇಶಗಳ ತಾಲ್ಲೋಕುಗಳಿಗೆ ಬಂದು (ದೌಲತ್. ೪೦೮).

[←ಅರ. ತಅಲ್ಲುಕಹ್; ಹಿಂ. ತಾಲ್ಲೂಕಾ, ತಅಲ್ಲುಕಾ ; ಮರಾ. ತಾಲುಕಾ, ತಾಲುಖಾ]

ತಾಲ್ಲೋಕು 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾವ (ನಾ). ಸುಡುವಿಕೆ : ಬೆಂಕೆಯೊಳೆ ತಾವಮಂ ಮಾಡಿ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೨೯ ಟೀಕು). 'ತಾವಂಗೊಳ್' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ತಾವ. / ಸಂ. ತಾಪ]

ತಾವಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಆ ಎಡೆಯಂ ತಾವಂಗೊಳೆಯುಂ . . . ಉಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೨೯). [ತಾವ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಾವಕ (ಗು). ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ; ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ನಿನ್ನದಾದ: ಕೇಳು ನೃಪ ತಾವಕರ ಕೌಂತೇಯರ ಸಮಗ್ರಾಹವದ ವಿಸ್ತರ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೫-೪) ; ತಾವಕನ ಸಾರಥಿಯ ರಥ ತುರಗಾವಳಿಯನಾಯುಧವ ಖಂಡಿಸೆ (ಕುಪ್ಯಾಳ. ೪-೮) ; ರಕ್ಷಿಪುದೈಯ್ಯ ತಾವಕಾಂಘ್ರಿಪ್ರೀತನಂ ಲೆಂಕನಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೬-೦-೪೦). [ಸಂ.]

ತಾವಕೀನ (ಗು). = ತಾವಕ : ಆ ಪದಾರ್ಥಮುಂ ತಾವಕೀನಮಿನ್ನುತ್ತರ ಮಿಲ್ಲುತ್ತರೋತ್ತರಂ ಮಾಟ್ಟುದು (ಅನಂಪು. ೬-೩೦ ಪ) ; ಮಂಜುಳವಾಣಿ ತಾವಕೀನಂ ಕತೆಯನೊಲಿದೀಂಟಿ ಕರ್ನಗಳ್ ತಣಿದಪವೆ (ವಂಕಾರಾ. ೩-೦-೨). [ಸಂ]

ತಾವಜು 'ತಾವುಜ' ನೋ.

ತಾವಡ (ನಾ). ತಾವರೆಮಣಿ, ರುದ್ರಾಕ್ಷೆ, ತುಲಸೀಮಣಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾರ, – ಮಾಲೆ: ಕಂದಿದ ವದನದ ಪರಿದೆಳೆವ ರುದ್ರಾಕ್ಷೆ ತಾವಡಗಳ . . . ಮಾನಸ ಬರೆ ಋಷಿ ಕಂಡ (ಸೊಲಸೋ. ೬-೨೪) ; ಚದುರನೌಡಲಕಾಯ ರುದಾಕ್ಷೆಯ ಮಾಡಿ ಬದನೆಕಾಯ ಲಿಂಗವನು ಮುದದಿಂ ಧರಿಸಿದಾ ಹಸ್ತ ತಾವಡವೆಂದು ಅದಱೊಳು ಹಿಲದ ಕಾಯ (ನಿಜಸಾಂ. ೧೭-೯೮); ಮಂಜುಲ ತುಲಸಿಯ ದಂಡೆಯ ಕೊರಳ ತಾವಡದ ರಂಜಿಸುವ ಪದ್ಮಾಕ್ಷಗಳ . . . ತೇಜೋಮಯದ ಪುಂಜವನಿಪ ಮರಮುನಿ ನಾರದಂ (ಕೃಮಿಭಾ. ೨೮-೯) : ಕೊರಳ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳ ತಾವಡ ಮೆರೆವ ಕಾಷಾಯಾಂಬರದಲಳವಟ್ಟ ಮೌನದಲಿ (ಆನಂರಾ. ೬-೦೮-೪೪). 'ಪಂಚತಾವಡ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾವಟ, ತಾಟ್ವಟ ; ಮಲ. ತಾವಟ, ತಾಟ್ವಟ, ತಾವಡ ; ತೆಲು. ತಾವಡ, ತಾವಳ]

ತಾವಡಕೋಲು 'ತಾವಡಗೋಲ್' ನೋ.

ತಾವಡಗೋಲ್, ತಾವಡಕೋಲು(ನಾ). (ಹಾರದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲು: ಪಿಡಿದ ತಾವಡಗೋಲ್ಗಳಿಂದತಿಮಲ್ಲರೆದ್ದರು ಸಾಧನೆಗೆ (ಭರಚ. ೬೩-೦೩). **ತಾವಡಕೋಲು** : ರತ್ನದ ತಾವಡಕೋಲ ಕೈವಿಡಿದು ತೀವಿದಾಭರಣಕಾಂತಿಯೊಳೆಯ್ದುತಿರ್ದರು ದೇವಕುಮಾರರಂದ ದೊಳು (ಭರಚ. ೨೭-೫೫). [ತಾವಡ + ಕೋಲ್$_1$]

ತಾವಡಹಾರ (ನಾ). = ತಾವಡ : ವನಮಾಲಿಯ ಸಲುವಾಗಿಯು . . . ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಗುತ್ತಾದ ತೋರ ತಾವಡಹಾರ ಸಿದ್ಧ (ಇಪ್ಪಳ. ೪೦೭).

[ತಾವಡ + ಹಾರ$_1$]

ತಾವಡಿ (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಟ ; ಸಂಚಾರ : ವಿರಹಿಗೆ ಭಾವಭವಂ ತಾವಡಿ ವೇಟ್ಟಂತೆ ಸುಳಿವುದುಪವನಪವನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೬೨). ೨. ಆಯಾಸ : ದಣಿವು. 'ತಾವಡಿಗೊಳ್' ಪರಾ. [←ತಮಿ. ತಾವಟಿ]

ತಾವಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸಪಡು ; ದಣಿವು ಹೊಂದು : ಅಱಸಿ ಪರಿಪರಿದು ಕರಂ ತಾವಡಿಗೊಳ್ವೀ ಭೀಮನ ಬೇವಸಮಿದು ನಿನ್ನ ಮನ ಮನೊನಲಿಸಿತಿಲ್ಲಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೬). [ತಾವಡಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಾವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾರವನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡು ; ಮಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸು: ತಾವರೆಯ ಮಣಿಯ ತಾವಡಿಸೂದಕ್ಕೆ ಠಾವ ಕಾಣದೆ ಡಾವರಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗುಪ್ತಮಂ. ೬೪). [ತಾವಡ + – ಇಸು$_3$]

ತಾವಣಿ (ನಾ). (?) : ಉರದ ತಾವಣಿಯ ಕಿಂಕರನೊಬ್ಬ ಸಡಲಿಸೆ ಸರಿ ಬೆನ್ನನೌಂಕಿ ದಾಯೆಂದೂ ಧರೆಗೆ ಕಾಲಿಡದೊಂದು ಲಾಗ ಲಾಗಿಸಿತಲ್ಲಿಗೆ ರಡಾಱು ಯೋಜನವಾಯ್ತು (ಭರಚ. ೨೯-೪೩). [?]

ತಾವತಿಯಹುಲ್ಲು 'ತಾವತಿಹುಲ್ಲು' ನೋ.

ತಾವತಿಹುಲ್ಲು, ತಾವತಿಯಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ದೃಢಪತ್ರೀ, ದೃಢೇಕ್ಷುರಾ – ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾವತಿಹುಲ್ಲು" (ಓಷಧಿ. ೭೯). **ತಾವತಿಯಹುಲ್ಲು**: "ದೃಢತೃಣಃ-ಮೊದೆ, ತಾವತಿಯ ಹುಲ್ಲು(ಓಷಧಿ. ೭೯).

[ತಾವತಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಾವರೆ 'ತಾಮರೆ' ನೋ.

ತಾವರೆಕೆಱೆ 'ತಾಮರೆಗೆಱೆ' ನೋ

ತಾವರೆಕೇಸರ, ತಾವರೆಯಕೇಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪಂಚಕೇಸರಃ - ಸುರಹೊನ್ನೆ. ತಾವರೆಕೇಸರ" (ಓಷಧಿ. ೯೩). **ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ** : "ಚಾಂಪೇಯಂ, ನಾಗಕೇಸರ, ತಾವರೆಯಕೇಸರ" (ಓಷಧಿ. ೫೬).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕೇಸರ]

ತಾವರೆಕೊಳ 'ತಾಮರೆಗೊಳ' ನೋ.

ತಾವರೆಗಂದ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: "ತಾವರೆಗಂದು ಬಿದಿ ನಾಲ್ಮೊಗನೆನಲಜನೆಂಬ ಪೆಸರ್" (ಚತುನಿ. ೫) ; "ತಾವರೆಗಂದನು ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಗೆಸೆವ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೯).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಂದ$_1$]

ತಾವರೆಗಂಪು (ನಾ). ಕಮಲದ ಪರಿಮಳ,–ಸುಗಂಧ : ಅಮಲಮುಖದಿಂದೆ ತಾವರೆಗಂಪನೆಸೆವ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯ ಸೊಗಸಿಂದೆ ಕರ್ಪುರದ ಕಂಪಂ . . . ಒಡಲಿಂ ಬೆರಕೆಗಂಪನೊಂದಿ ಪರಿಮಳದ ಪುತ್ತಳಿಗಳೋಯೆನೆ ಘಟ್ಟಿವಳ್ತಿಯರ್ ಮೆಱೆದರು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೮೦).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಂಪು]

ತಾವರೆಗಚ್ಚು (ನಾ). ತಾವರೆಯ ತುತ್ತು,– ಕಬಳ : ಕೊಂಚೆಗಳೊದಱೆ ಹಾಯ್ದವು ಹಂಸೆ ತುಂಡದ ತುದಿಯ ತಾವರೆಗಚ್ಚಿನಲಿ ಬೆಚ್ಚಿದವು (ತೊರರಾ. ೪-೧೦-೯). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಚ್ಚು$_4$]

ತಾವರೆಗಣ್ 'ತಾವಂರೆಗಣ್' ನೋ.

ತಾವರೆಗಣ್ಣ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : "ಅರಲ್ಪೊಡೆಯಂ . . . ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ . . . ಕಾವನಯ್ಯಂ–ಈ ೧೨ ವಿಷ್ಣುಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦-೯) ; "ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ ಕಾವನೈಯನುಂ ಕಾರೊಡಲಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪) ; ತಾವರೆಗಣ್ಣಿನ ರಾಣಿಯೆಸೆವೋಲೆವಾಗ್ಯಂ (ಹಡಕಾ. ೦-೭) ; ತಾವರೆಗಣ್ಣನತ್ತೆಯ ತನಯನ ವೈರಿಯಪ್ಪನ ಮಾವನ ನಾದಿನಿಯ ಮಗನ ಮಕ್ಕಳುಂಡವನ ಪ್ರಭುವೆ (ಭಕ್ತಿಸ. ೧೫-೩) ; ತಾವರೆಗಣ್ಣಾ! ಮಾಧವಾ! ಲೋಕನಾಥಾ! ನಿನ್ನನ್ನು ವಂದಿಸುತ್ತೇನೆ (ವ್ಯಾಸಕಿ. ೩೩೬).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಣ್ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆಗಣ್ಣು 'ತಾಮರೆಗಣ್' ನೋ.

ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಗಡ್ಡೆ : ಕುಪ್ಪಟೆಯೊಳಗೆ ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ ಹುಟ್ಟುವುದೇ (ಬಸಪು. ೩೦-೨೮). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ)+ಗೆಡ್ಡೆ (<ಗಡ್ಡೆ)]

ತಾವರೆಗೆಣಸು (ನಾ). = ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ : "ಪದ್ಮಕಂದಃ–ತಾವರೆಗೆಣಸು" (ಓಷಧಿ. ೯೩); ನೈದಿಲೆಗೆಡ್ಡೆ, ತಾವರೆಗೆಣಸು, ಆಶ್ವಲಾಯನ ದರ್ಭೆ ಬೇರು . . . ಪಾಕದಲ್ಲಿಳಿಹಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸೆ . . . ಮೂರ್ಛೆ ಸಹ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ. ೮೫) ; ತಾವರೆಗೆಣಸನೆ ಮೆಯ್ದು . . . ಮಲಗಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ವಡಕಾ. ೧೦). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಸು)]

ತಾವರೆಗೆಯ್ಯ, ತಾವರೆಗೈಯ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು; ಪದ್ಮಹಸ್ತ; ಸೂರ್ಯ : "ತಾವರೆಗೆ[ಪಾಕಾಂ. ಗ]ಯ್ಯ ತಾವರೆಗೆಳೆಯ ನೇಸಱಿಂದು ಬಾನ್ಮಣಿ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೪೪) ; "ರವಿಗೆ ತಾವರೆಗೆಳೆಯ ನೆಂದು ತಾವರೆಗೆಯ್ಯನೆಂದಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೪೪). **ತಾವರೆಗೈಯ** : "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ, ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ತಾವರೆಗೈಯಂ, ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ–ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೨೮).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕೆಯ್$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆಗೆಳೆಯ (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ವಿಂತ್ರ; ಸೂರ್ಯ : "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ, ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ–ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೨೮); "ಬೆಂಗದಿರಂ ನೆಱಿ ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ಪಿಂಗದೆ ತಾಂ ನೇಸಱಿಂದು ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೦).

ತಾವರೆಗೆಳೆಯನಣುಗ = ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ : ತಾವರೆಗೆಳೆಯನಣುಗನು . . . ತೆಗೆದೆಸಲು ಬೆಱಗಾಯಿತ್ತು ಸುರಕಟಕ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ಓರಿಇ. ೨೬-೪ ಆಡಿಟಿ.). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಗೆಳೆಯ (<ಕೆಳೆಯ)]

ತಾವರೆಗೆಱಿ 'ತಾಮರೆಗೆಱಿ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೈ 'ತಾಮರೆಗೈ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೈಯ 'ತಾವರೆಗೆಯ್ಯ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೊಳ 'ತಾಮರೆಗೊಳ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೋಲ್, ತಾವರೆಗೋಲು (ನಾ). ಕಮಲದ ಬಾಣ; ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗಾಡಿಕಾಱನ ತಾವರೆಗೋಲ್ಗೆ ಚಾಪವ ಮಾಡಿ ಪೂರಿತಗೆಯ್ವ ತೆಱದಿ (ಮೋಹತ. ೧೭-೪೫). **ತಾವರೆಗೋಲು**: ತಾವರೆಗೋಲು ಕಂತುವಿನೆರಡಕ್ಷಿಯೊಳು ನೆಲಸಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೯-೫೦).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕೋಲ್$_1$]

ತಾವರೆಗೋಲು 'ತಾವರೆಗೋಲ್' ನೋ.

ತಾವರೆದಂಟು (ನಾ). ಕಮಲದ ಕಾಂಡ ; ಮೃಣಾಳನಾಳ : ಕರಮೆಸೆದು ತೋಱಿದುದು ತಾವರೆದಂಟಿನ ಮಿಸುಪ ನೂಲ ಪೊಸ ಜನಿವಾರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦೭). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ದಂಟು]

ತಾವರೆನಾಳ (ನಾ). = ತಾವರೆದಂಟು: ತೋಳು ತಾವರೆನಾಳದಂತೆ ನವಿರು ಶೈವಲದಂತೆ ನಯನವು ಮೀನಂತೆ ಕಾಂತೆ ಸರೋವರದಂತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೭-೨೫). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ನಾಳ$_1$ (= ನಾಲ$_1$)]

ತಾವರೆನೂಲ್ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ನಾರು, – ಎಳೆ : ಪೂವಿನ ಬಿಲ್ಲ ಕೊಪ್ಪನೊದೆದೇಱಿಸಿ ತಾವರೆನೂಲ ನಾರಿಯಂ ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ದು (ಶಮದ. ೧೦೮ ಪ್ರಯೋ). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ನೂಲ್$_2$]

ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ 'ತಾವರೆವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ತಾವರೆಬಿತ್ತ 'ತಾವರೆಬಿತ್ತು' ನೋ.

ತಾವರೆಬಿತ್ತು, ತಾವರೆಬಿತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಗೋಲೋಟ್ಯಂ – ತಾವರೆಬಿತ್ತು" (ಓಷಧಿ. ೫೦). **ತಾವರೆಬಿತ್ತ** : "ಕದಳಿ – ಬಾಟಿ, ತಾವರೆಬಿತ್ತ" (ಓಷಧಿ. ೨೨). [ತಾವರೆ(<ತಾಮರೆ) + ಬಿತ್ತು$_2$(<ಬಿಟ್ಟು)]

ತಾವರೆಮಣಿ (ನಾ). (ಮಣಿಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ) ಕಮಲದ ಬೀಜ : "ದಿಂಬಃ – ತಾವರೆಮಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೪); ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಸರ, ತಾವರೆಮಣಿಗಳ ಸರ . . . ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುವು (ಸಕವೈ. ೩೯). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಮಣಿ$_3$]

ತಾವರೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ತಾವರೆ ಮರದ ಬದಣಿಕೆಯಂ ರೋಹಿಣಿ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ತಂದು ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೨೦). [P ಇದು 'ತಾರೆಮರ'ದ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಾವರೆಮೊಗ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖ : ಸಿರಿಮೊಗದವೆರು ತಾವರೆಮೊಗದವರ್ಮುದ್ದುಮೊಗದ ಮಿಗೆ ಚೆಲುವಿನ ಬಟ್ಟಮೊಗದವರು ನಲ್ವಗೆವೆತ್ತು ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೧೩) ; ತಾವರೆಮೊಗ ಮೀನ್ ಕಣ್ಣು ನೀರಾನೆಗಳ್ತೀವಿದ ನಡೆ . . . ಎನೆ ಭಾವಕಿ ಮೆಱಿದಳರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೫-೪೭). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಮೊಗ]

ತಾವರೆಯಕೇಸರ 'ತಾವರೆಕೇಸರ' ನೋ.

ತಾವರೆಯಕ್ಕಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಬೀಜ : ತಾವರೆಯಕ್ಕಿಯಂ ಕಟವೆಯಕ್ಕಿಯುಮಂ ಸಮನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಾವಿನ ದುಗ್ಧದಿಂ ವಧಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೪). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ತಾವರೆಯರಲ್, ತಾವರೆಯರಳ್ (ನಾ). ಕಮಲಪುಷ್ಪ : ದಿನಪಂಗೆ ಕೆಯ್ಮುಗಿವಂದದೆ ಮುಗಿದಿರ್ದುವಲರ್ದ ತಾವರೆಯರಲ್ಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೩೮); ಇಂಗಡಲಿನಂದೊಗೆತಂದು ಮರಲ್ದರಲ್ದ ತಾವರೆಯರಲಲಿ ನಿಂದ ಸಿರಿ (ಪಂಪ್ರಪು. ೭-೬೯). **ತಾವರೆಯರಳ್** : ತಿಳಿದ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಳಿತ ತಾವರೆಯರಳ ತಂಡುಲದ ರುಚಿಯ ಕಳಹಂಸೆ ಬಯಸುವಂತೆ (ಆದವ. ೧೬-೩೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಅರಲ್$_2$ (<ಅಲರ್$_2$)]

ತಾವರೆಯರಳ್ 'ತಾವರೆಯರಲ್' ನೋ.

ತಾವರೆಯಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಪಾನೀಯಂ – ತಾವರೆಯ ಹುಲ್ಲು" (ಓಷಧಿ. ೯೬).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಾವರೆಯೆಲೆವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಚಾರು – ನರುವಲು, ತಾವರೆಯೆಲೆವಳ್ಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೫೬).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಎಲೆ$_1$ + ಬಳ್ಳಿ]

ತಾವರೆವಂಡು (ನಾ). ತಾವರೆಹೂವಿನ ರಸ, – ಮಕರಂದ : ತಾವರೆವಂಡಿನ ತನಿಸೊಕ್ಕಿಂ ಸೊಕ್ಕಿದ ಪೆಣ್ಣಂಚೆಗಳಿಂಚರಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೦೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಬಂಡು$_1$]

ತಾವರೆವಗೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ : ಮೂವಣ್ಣಕ್ಕೀಡಪ್ಪಂ ತಾವರೆವಗೆಯೊಂದೆ ದಿನದೊಳ್ (ವೃಷವಿ. ೪-೧೦೫).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪಗೆ$_2$]

ತಾವರೆವಗೆಯ (ನಾ). = ತಾವರೆವಗೆ : "ತಾವರೆವಗೆಯಂ ಹಿಮಾಂಶು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪) ; "ತಾವರೆವಗೆಯ ಚಂದಿರಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪಗೆ$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತಿರೂವ ಪಾದ: ತಳವರ್ಜ್ಜೆಗಳ ತಾವರೆ ವಜ್ಜೆಗಳ ತಳತಳಿಸುವ ರತ್ನವಜ್ಜೆಗಳ ನಳಿನನೇತ್ರೆಯರ್ (ಕುಂಡಸಾಂ. ೩೧-೪೩). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ವಜ್ಜೆ]

ತಾವರೆವನೆಯ (ನಾ). ತಾವರೆಯೇ ಮನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಅರಲಿತ . . . ತಾವರೆವನೆಯ ಬಿದಿಯು ಬೊಮ್ಮಂ ಪರಿಷೆ ಸಲೆ ಬೆದಬಳ್ಳಿಗನುವುನೆ ಧಾತ್ರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೫೯).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಮನೆ + – ಅ್]

ತಾವರೆವನೆಯ (ನಾ). ತಾವರೆಯನ್ನು ಪೀಠವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಅಂಚಿದೇರಂ, ನುಡಿವೆಣ್ಣಿನಿಯಂ . . . ತಾವರೆವನೆಯಂ – ಈ ರ್ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಶಕಾ. ೩-೦೩).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ವನೆ + – ಅ್]

ತಾವರೆವಳ್ಳಿ, ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ,–ಲತೆ : ಪುದಿದ ತಾವರೆವಳ್ಳಿಯ ತಟ್ಟಿಸಿಂ ಪಸುವಾಗಿ ನಿರಂತರಂ ಸೊಗಯಿಸುರ್ವವ್ವ ವೆರ್ಗಜ್ಜಿಗ್ಗಾರಂತರಂ (ಬಾಧ್ಬಲಿ. ೩-೪೩). **ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ** : "ತಂತಾಲಲ– ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ" (ಒಪ್ಪಂ. ೬೩). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಬಳ್ಳಿ]

ತಾವರೆವಿಂಡು (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ,–ಗುಂಪು : ಅಲಿವಿಂಡ ತೊಟ್ಟಿಲಾಡುತಿದೆ ತಾವರೆವಿಂಡು (ಹಬ್ಬಿಕ. ೫–೭೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಹಿಂಡು]

ತಾವರೆವೂ (ನಾ). = ತಾವರೆಯರಲ್ ; ನನೆಯಂಬಾ ತಾವರೆವೂವಿನ ಕೈಪೊಡಿಯಿಂ ಮನೋಭವಂ ತೊಡಿವೆವೊಲ್ (ಬಾಧ್ಬಲಿ. ೪-೦೬).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪೂ]

ತಾವರೆವೆಳ್ಕೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವಳ್ಳಿವನು ; ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : "ಮುನ್ನೀರ್ವಕ್ಕೆಗನಿಂಗದಿಂ ಕುವರಿಯುಕ್ಕಿಯಂ ತಾವರೆ[ಪಾಣಂ. ನೀರ್ವೂ]ವೆಳ್ಕುಟನಲಗಿರ್ಪಾಂ ಹರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪಾಪಿ. ೬).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪೊಕ್ಕುಟ್ + – ಅ್]

ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಹಂಸ : "ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವ, ಸಾರಸ . . . ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ, ಕೊಳದ ಹಕ್ಕೆ " (ವಿದ್ಯಾಪತಿ. ೧೪೦).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಹಕ್ಕಿ$_{1}$ (<ಪಕ್ಷಿ$_{1}$)]

ತಾವಳೆ (ನಾ). = ತಾವದೆ (?) : ಪೊಳೆದ ಬೆರಳುಗಳಾಗ್ರ ಮಿನುಗುತಿಹ ತಾವಳೆಯ ಪೂಲ್ವ ಚೆಲ್ವುಗಳ್ಗಳನು ತೋರು (ಪಪಮಾ. ೬-೦೬). [?]

ತಾವಾರ 'ತಾಳ್ವಾರ' ನೋ.

ತಾವಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ (ಬೆಳ್ಳಿಯ ಆಥವಾ ಚಿನ್ನದ) ಬಳೆ : "ಪಳಯಂ ತಾವಿ[ಪಾಣಂ. ಲೋವಿ]ವೆಸರಕ್ಕುಂ" (ನಂಗಗಾ. ೮೧-೦೪). [?]

ತಾವೀಜ 'ತಾವ್ಜ' ನೋ.

ತಾವ್ಜು (ಲ್ರ). ತಾಳು ; ಸೆಹಿಸು (?) : ಸಾವಿಂಗೆ ಸವತಿಂಗೆ ಆವದಂತರ ವಯ್ಯ ಸಾವ್ದು ತಾ ಸವತಿಗೆಳವಲ್ಲ ಕೋಪವನಃ ತಾವ್ದೆದೇ ಸವತಿ (ಕರ್ಪಾಕ್ಷ. ೩೧೦). [?]

ತಾವ್ಪ$_{1}$, ತಾವ್ಪ. ತಾಳು, ಸಾವ್ದು, ಧಾವ್ದು (ನಾ). ಎಡೆ; ಸ್ಥಳ ; ತಾಣ: ಪಾಪಿಷ್ಠರ್ಗಳರು ರಸಾತ್ಪದೊಳಾಸಿ ಸರಿವಲ್ಲದೆಯೊಂದು ತಾ[ಪಾಣಂ.ತಾ]ವಿನೆಳಲಿರಂ (ಜೀವಂಧ. ೬-೨) ; ಯಿತಾ ತಾವಿಗೆ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಹೊರಗನ್ನರು ತಾಗುಬಿ[ಡ]ಪ ಪೂಡಿದರೆ (ಶಾಶಾ. IX–II, ೪೬೦-೩೬; 1486); ಉಟ್ಟುಗಿತು ಬ್ರಜ್ಮಾಂಡದ ದಿಕ್ಕಿಟ ಹಜ್ಜುಗೆ ಹಜ್ಜಿದುದು ಹುಪ್ಪ ತಾವಿನೆಲಿ (ಪೂಚಂಪ. ೪೬-೪೮) ; ತಾಲಿಗೆಯು ತೆರ ಬಾಡ ನವಿ ತೀಯದುಂ; ಮೇಲುಂ ಕಬ್ಬಿನ ತಾವ ಪೂಸಿಲಿಯದುಂ (ಕವಲ್ಲ. ೪೬-೭) ; ನೀರಿಲ್ಲದ ತಾವು ಊರುಂ ಕಬ್ಬದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ತಾವ್ಪು** : ಭಕ್ತನಿರ್ದ ತಾವೇ ದೇವಲೋಕ (ಬಸವ. ೦೩೯) ; ಹರಿಯನು ನೆನೆಯುತಲಿ ಮನದಿ ಧೈರ್ಯವ ಬಡವೆ ಇರುತಿಹ ತಾವಿಗೆ ಜರುಗಿತು ಒಂಭತ್ತು ಸಂಧಿ (ಹರಿಶ. ೦೩೨) ; ಹರಿಣಂ ತಿಣ್ಣಮಾದರ್ಗೆ ದಾವುಂ ಪಾವುಂ ನೀರೊಂದು ತಾವುಂ ಪೊತ್ತುವ ಕಿಚ್ಚಿನ ಬೇಹುವೆಸೆಳವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೬). **ತಾಳಿ** : ಆ ಬಾಳಿಂಗೆ ಬಂದ ತೋಟ ಮನೆಯೂ ಮನೆಯ ತಾಳಿ (ಸೌಇ. IX–II, ೪೦೭-೩೭ ; 1384) ; ನಾಳು ಗಡಿಗಂದ ಒಳಗಣ ಗದೆ ಮಾಡ ೯ ಗದೆ ಮನೆ ಮನೆ ತಾ[ಳಿ] ಯುದಕ್ಕೊಳಗೆ ಯಸರಣಾಧ್ಯಕ ಬಟ ಧರ್ಮರ್ (ಕಉ. I, ೫೧-೦೯ ; 1432 ?). **ತಾವ್ಪು** : ವ್ಯಾಪಾರುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದಂತಪ್ಪ ತಾವಿನೊಳ್ ಅವನೋವರಂ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಬೆಗ್ಗಿಸಿಹಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯-೦೦) ; ಕಂಡಕಂಡ ತಾವಿನಲ್ಲಿ ಮನ ಬೆಂದೊಡೆ ಗಂದ ಚೆನ್ನವಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನೆಂತೊಲಿವನಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೦೩೦-೩೯೦) ; ಗರ್ವದ ರೀತಿಗಿದು ತಾವಲ್ಲೆನುತ ತೆಗೆದೆಚ್ಚನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುಮ್ಯಾರಕೃ.ಗ. ೬-೪೪) : ಅನ್ಯದೆನೆಸರಂ ನಂಬದ ತಾವಿಗೆ ಕೆಡುವೆ ನೀನೆಚ್ಚೆ ಜಿಕೆ (ಪ್ರಭುದ. ೦-೦೩೦-೪) : ನಮ್ಮ ತಾವು ಸೇರುವ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಆ ಮಹಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡು (ಕ್ಷಲಾಳ. ೦೭). **ತಾವು** : ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಪೋಣಿ ತಾವಿನಲಿ ಕಾರವಾಳಕೆ ಯಾತ್ರಾವ್ಯರಿಲಿ ಕಲು ೧ (ಮ್ಯಸಂ. ೦೯೨, ೪೭-೦೫ ; 1669). [<ಪ್ರಾ. ತಾಯ. / ಮರಾ. ತಾವ. /ತಮಿ. ತಾವು, ತಾಟ್ಟು ; ತೆಲು. ತಾವು, ಅಾವ]

ತಾವ್ಪು (ನಾ). ಕಾಗದದ ಹಾಳೆ : ಆ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಒಂದು ತಾಸಿನೊಳಗೆ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ತಾವ್ಪು ಎರಡೂ ಮೈ ಮುದ್ರಿಸೋ ಣ ವಾ ಗು ತ್ತ ದೆ (ಮುಂಅಮು. ೪-೫೯). [<ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾವ್]

ತಾವುಗಾಣ್, **ತಾವುಗಾಣ್** (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಆಧಾರವನ್ನು ಪಡೆ : ರಾವಣಾಗ್ರಜನಂದದರ್ಥವ ಕೆಲವು ನೆಲದೊಳಗೆಗೆ ತಾವುಗಾಣದೆ ಹೋಯ್ತು (ನಿಧಾಗ. ೦೧-೨೯-೬). **ತಾವುಗಾಣ್** : ನಾಸ್ಯಕರ ನಂಬುಗೆಯ ತಾವುಗಾಣದ ತತ್ವ (ಕಬ್ಬಾಕಾ. ೩-೩೬). [ತಾವ್ಪು + ಕಾಣ್]

ತಾವುಜ, ತಾವಜ, ತಾವೀಜ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿತ ; ಯಂತ್ರ : ತೋಳ ರಕ್ಷೆಗಳ ತಂದಿಗೆ ತೋಱಿ ತಂದಯ ತೋಳ ತಾವುಜವ ದೆಡುವನು (ಕರಕ. ೩೬-೭೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತಾವುಜ ಕಡುಕು ವೆಂಡಯವೆಪ್ಪಿ ಕೊರಲೆಡೆಗಾವರಿಪದ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ (ಕರಕ. ೪೯-೨೩). **ತಾವಜು** : ೧. ವ್ಯಾಸನಂರಕ್ಷಣ ಮಾಡುವಂಥಾ ತಾವಜನ ಹಾಗೆ ತಿಳಿದು (ಜಡಕಾಂದ್ರ. ೦೦೯). **ತಾವೀಜ** : ೨. ತುಂಬಿದ ಮೈಗೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ತಾವೀಜ (ಪದೀಪ. ೭೬).

[<ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾವೀಜ್ ; ಅರ. ತಾಅವೀಜ್]

ತಾವುಸ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಪಾಪಿಯಿಲೆ,–ರೌದ್ರಗೆ : ಸರ್ ೧೫ರ್ರಿರಲ್ಲಿ "ತಾವುಸ" ಯೆಂಬ ಪಿಡುಗಿನಿಂದ ವಟ್ಟಣದ ನಿವಾಸಿಗಳು ಲಕ್ಷಾವಧಿ ಜನರು ಸತ್ಪದ್ದರಿಂದ ಔರಂಗಜೇಬನು . . . ಔರಂಗಾಬಾದಿಗೆ ಹೋದನು (ಳಳಾಗ. ೩೪೦). [?]

ತಾವುರಿಬಾವೂರಿ (ನಾ). "ಕಳವಳ, ಅನ್ವಿಸ್ಕ್ಯತೆ" (ಗಡಿ. ಕೋಡಿ) : ತಾಯಿ ಕಾಣದ ಜೀವ ತಾವೂರಿಬಾವೂರಿ ಭಾಳ ಬಸರಾನ ಆವರೀಯು ಹುವಿನ್ಹಾಂಗ ಬಾಡತೀನಿ (ಗಡಿ. ೩೨) ; 'ತಾಯಿ ಕಾಣದ ಜೀವ ತಾವೂರಿ ಬಾವೂರಿ' ಎಂದನುಲು ಕಂಬಿನಿ ಒಡಯುತಿರೆ (ಪೋಗಿ. ೦೪-೪).

[?. / ಮರಾ. ತಾವರೇ = ಭ್ರಮೆ, ಹುಚ್ಚು. ಭಾವರಾ = ಹುಚ್ಚು]

ತಾಶಾವಗೆ (?). (?) : ಕುಮಾರಿಯಿಂದ ಗ ೧ 'ಸಿ = ತಾಶಾವಗೆಗಂದ ೧ 'ಸಿ = ವಟ್ಟಿನಲು ಕೂಡಿದ ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯಿಂದ ಗ ೨ 'ಸಿ (ಎಳ. VII, ೫೮೮೬. ೨೯-೨೦ ; 1712). [?]

ತಾಶೆ 'ತಾಸೆ' ನೋ.

ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ 'ತಾಸೆಬಜಂತ್ರಿ' ನೋ.

ತಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಷಃ – ಖಚೋರ, ತಾಸಂ, ಕಂಚು ?" (ಓಷಧಿ. ೧೯). [?]

ತಾಸಾ 'ತಾಸೆ' ನೋ.

ತಾಸಿಲ್ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಾಸೀಲು 'ತಹಸೀಲು' ನೋ.

ತಾಸೀಲುದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಾಸು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ, – ಅವಧಿ: ಹನ್ನೆರಡು ತಾಸಿಗೆ ಜಾಗಟೆಯಂ ಕುಟ್ಟಿಸಲು (ಶರಲೀ. ೧೯೮) ; ಇನ್ನು ಒಂದು ತಾಸಿನವರೆಗೆ ಅವ್ವನ ಲಕ್ಷ್ಯ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೪). ೨. ಸಮಯ; ಗಂಟೆ: ಲೀಲೆ ಅವನ ಕೂಡ ತಾಸುಗಟ್ಲೆ ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತ ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕುಂಕುಮ. ೬೦) ; ಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳು ತಾಸು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೫) ; ತಾಸಿನ ಗೊತ್ತು ದಾಸಿಗೆ ತಿಳಿದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ : ದುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಘೇರ ಎಷ್ಟು ತಾಸು ಇದ್ದೀತು ಅದಕ್ಕೆ ಅದೇ ಸಂಖೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉದ್ದಿನ ಗಜಾದಿಂದ ಗುಣಿಸಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೧). ೪. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಬಡಿಯುವ ಗಂಟೆ. ೫. (ಆಲಂ) ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಬರುವ ಅನಾಹತ ನಾದ. ೪, ೫: ತಾಸು ಬಾಱಿಸುತಿದೆ ಕೇಳಿ ಹರಿದಾಸರೆಲ್ಲಾ (ಪುರಂದ. ೧-೬೬-೧).

ತಾಸಿನ ಬಟ್ಟಲು = ಸಮಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ ; ಗಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು : ತಾಸಿನಬಟ್ಟಲು ನೀರ ಕುಡಿದರೆ ತಾಸಿಗೆ ಕೊಡತೀ ಪೆಟ್ಟು (ಗಾದೆ). **ತಾಸು ಬಡಿ** =ಗಂಟೆ ಹೊಡೆ : ತಾಸುಬಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಾ ತರಗತಿಗೆ ನುಗ್ಗಿದರು(ರೂಢಿ). [←ಅರ. ಮರಾ. ತಾಸ್]

ತಾಸೆ, ತಾಶೆ, ತಾಸಾ (ನಾ). (ಕೊರಳಿಗೆ ನೇತುಹಾಕಿಕೊಂಡು), ಎರಡು ತೆಳ್ಳನೆಯ ಕುಡುಹುಗಳಿಂದ, ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಆ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ತಾಸೆ ಏನು, ಬಜಂತ್ರಿ ಏನು, ಬ್ಯಾಂಡಿನ ಆರ್ಭಟವೇನು (ಸಮಜೀ. ೯೫೪). **ತಾಶೆ** : ತಾಶೆ ಕಹಳೆ ಇಂಥಾ ವಾದ್ಯಗಳ ಧ್ವನಿಯಾಯಿತೆಂದರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೦೪). **ತಾಸಾ** : ಕಹಳೆ, ಭೂರ್ಗ, ತುತೂರಿ, ನೌಬತು, ತಾಸಾ, ಮರ್ಫ, ಭಜಾಭಜಂತ್ರಿ ವಗೈರೆ (ಗುರುದ ೧೧); ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಆ ಪ್ರಸ್ತುತದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ . . . ಕೊಂಬು, ತಮಟೆ, ತಾಸಾ, ಮರಫ, ಖಾಸಾ ಓಲಗದವರು . . . ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆಯಾಯಿತು (ಮಾಮರ. ೬೪).

ತಾಸೆಯವ = ತಾಸೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು: ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವರು ತಾಸೆಯವರನ್ನು, ಬ್ಯಾಂಡಿನವರನ್ನೂ ತರಿಸಿದ್ದು (ಸಮಜೀ. ೪೮).

[←ಅರ. ತಾಸ್ ; ಹಿಂ. ತಾಸಾ, ತಾಶಾ ;
ಮರಾ. ತಾಸಾ, ತಾಸ್, ತಾಶಾ]

ತಾಸೆಬಜಂತ್ರಿ, ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ (ನಾ). ತಾಸೆ ಎಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಓಲಗದ ಮೇಳ : ಸ್ವಲ್ಪ ಬಡವರು ತಾಸೆಬಜಂತ್ರಿ ತರಿಸಿಯಾರು (ಸುತ್ತುಮು. ೬೪) ; ತಾಸೇಬಜಂತ್ರಿಯ ಮೊದಲನೇ ತಡಾಕಿ ಬಿದ್ದದ್ದು ಕೇಳಿದ ದಿನವೇ . . . ಸುರುವು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೭). **ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ** : ಚಲೋ ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ ಹಚ್ಚಿ ಮದಿವೀ ಮಾಡಿಕೋತೀನಿ (ಜೂಜು. ೧೩). [ತಾಸೆ + ಬಜಂತ್ರಿ]

ತಾಹ$_1$ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಾಹ$_2$ (ನಾ). ಸಂಧಾನ; ಒಪ್ಪಂದ: ಕಪಿವರರುಗಳ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು, ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಮೇಲೆ ಬರುವ ತಾಹಗಳ ಮಾಡಿ (ವಾಲಿಕಾ. ೫೨). [<ತಹ$_2$]

ತಾಹಿ 'ತಾಪು' ನೋ.

ತಾಹುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಅತ್ಯಮ್ಲ–ತನೆಲೆ ? ಹುಳಿಗ, ತಾಹುಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೩). [?]

ತಾಹೆ 'ತಾಪು' ನೋ.

ತಾಳ್$_1$, ತಾಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಾಳ್ದು$_2$ (ಭೂತಕೃ), ತಾಳ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧.ಹೊಂದು; ಪಡೆ: ಪಟ್ಟಬದ್ಧೋತ್ಸವಮನತಿಶಯಂ ಮಾಡಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದೀಕ್ಷಾಗುರು ತಾಳಲ್ ದೀಕ್ಷೆಯಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೮೭) ; ನಿರ್ಮ್ಮಳವಪ್ಪ ಕೀರ್ತ್ತಿಯಂ ಭರತಚಮೂಪ ತಾಳ್ದು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೦-೪೯ ; 1103): ಅತುಳ ವಿರತಿಯಂ ತಾಳ್ದನಂದೋಹಿಲಾಂಕಂ (ಉದ್ಕಟಿ. ೧೦-೪೬); ಮಟ^{3}ವನಿಯಂ ಧರಾತಳದೊಳೊಂದೆರಡೆಂದಣಿಸಲ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಂ ತಳೆದೊಡೆ ತಾಳಲಕ್ಕು (ಬಾಧಪು. ೧-೫೩) ; ಕೋಮಲವಾದ ನುಣ್ಪಂ ತಾಳ್ವ . . . ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಯ್ದು (ಬಸಪು. ೪೩-೨೬) ; ಮದಮಾತಂಗಗಳಂ ಸೀಳ್ದು ತಾಳ್ದು ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತವರ್ತಿ ಕೀರ್ತಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨). ೨. ಧರಿಸು ; ತಳೆ : "ತಾಳ್–ಧಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಹೃದಯದೊಳೆ ತಾಳ್ದ ಮಣಿಹಾರಂಬೋಲ್ (ಕವಿಗಾ. ೧-೧೩) ; ಇರ್ವರುಂ ಗರ್ಭಮಂ ತಾಳ್ದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೫ ಪ) : ಸಕಲ ವಸುಂಧರಾವಳಯಮಂ ರತ್ನವಳಯಮಂ ತಾಳ್ವಂತೆ ನಿಜ ಭುಜಾಗ್ರದೊಳ್ ತಾಳ್ದು (ಪಂದತಂ. ೧೫-೧೫) ; ಭೂಪಾಲ ವೆಸರಂ ತಾಳ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ತಳೆದ] ಪಂಕೇಜಸಖಕುಲದ ಪೀಳಿಗೆಯ ರಾಯರ್ಗೆ ವೀರಸಿರಿ ಸಲೆ ನಲಿದು ಕೈಗೆಯ್ದು (ಹದಕಾ. ೧-೩೫) ; ಮಾಯಾರೂಪಮಂ ತಾಳ್ದು ಬರ್ಹಿಪಿಂಧಂಬಿಡಿದು (ಪದ್ಮಕಾ. ೧೦-೧೬೪) ; ಮಸಗಿದ ಕಾಲರುದ್ರನ ರೂಪ ತಾಳ್ದನು ವೈರಿಸೇನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೨೬) ; ಧ್ಯಾನವನು ಮಾಡಿದೆನು ಮೌನವನು ತಾಳಿದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೮-೩). ೩. ಸಹಿಸು ; ತಡೆದು ಕೊಳ್ಳು; ಸಮಾಧಾನದಿಂದಿರು : ತನು ತಾಳಲಾಱದನ್ನೆಗಮೆನಸುಂ ನೀನದಱೊಳಾತ್ಮಶಕ್ತಿ ಕ್ಷಯಮಪ್ಪಿನೆಗಮಿರಲ್ಕಕ್ಕುಮೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೫೯) ; ನಂಟರುಣ್ಣಲುಡಲುಂಟಾಗಿರ್ದುದಂ ತಾಳದಾ ಕಡುಪಾಪಿಷ್ಠನ . . . ನುಡಿಸಲ್ ಸಜ್ಜನರೊಲ್ವರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೧೯) ; ಕಪಟಮಳಿ ಜಸಮತಿಕ್ರೂರಮನ್ಯಾಯಮಿವು ತದ್ವಸುಮತೀವನಿತೆ ತಾಳದೆ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ಪಳೇನೆಂಬೆನಚ್ಚರಿಯನು (ಚಬಪು. ೩-೧೧) ; ಕುದ್ದಾಲಹತಿಯನುಱ^3 ತಾಳ್ದೆಮ್ಮನಿನ್ನೆಗಂ ಮುದ್ದುಗೈದೀ ವಸುಧೆ ಬೆಳೆಯಿಸಿದಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೩೧) ; ತಾಳಲಾರಳ್ ಬೆಳ್ಳಿ ಮನೆಗಾಯ್ತು ಮಯ್ಮೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೪೩-೩೧೦). ೪. ಕಳೆದುಹೋಗು : ಮಗಧಭೂಪಾಲಕನ ಸಮರದೊಳ್ ದಿವಸವಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತಾಳಿದುದು (ತುರಂಗ. ೧೯-೧). ೫. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. ೬. ಈಡಾಗು ; ಒಳಗಾಗು : (ಕ). ೭. ಬಾಳಿಕೆ ಬರು ; ತಾಳಿಕೆ ಬರು : (ಕ). **ತಾಳು$_1$** : ೧. ಲೋಕದೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ತುತಿ ನಿಂದೆಗಳು ಬಂದರೆ ಮನದಲ್ಲಿ ಕೋಪವ ತಾಳದೆ ಸಮಾಧಾನಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೫-೧೦೬) ; ಕೋಪಮಂ ತಾಳುವರು (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧-೨೦) ; ದುಗುಡವ ತಾಳಲಾಗದು ಬೊಪ್ಪ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೪೧) ; ದಾಳಿಂಬ ಖರ್ಜೂರ ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸೌರಭ್ಯವ ತಾಳಿದನೇಕ ಪೂದೋಟ ಕೇಳಿಯ ವನಗಳಿದ್ದುವು (ಮೋಹತ. ೨-೫೩) : ಆತ ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಬಾರಿ ಮರುಕವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದುಂಟು (ಒಂಟಿದ. ೪). ೨. ಅನಾದಿ ಗಣೇಶ್ವರತ್ವಮಂ ತಾಳಿ ನಾನು ಮಾಯಾಕೋಳಾಹಳನಾಗಿ ಬಂದೆನೆಂದು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೬-೨) ; ಅಪ್ಪಣ್ಣ ಭಾಗವತನ ವೇಷವ ತಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರೂಪವು ತಾನಾಗಿ] ತುಪ್ಪದ ಬಿಂದಿಗೆ ತಂದ(ಪುರಂದ. ೨-೬೬-೪) ; ಹರಿಭಕ್ತಿ ಮನದಲಿ ತಾಳುವುದು ಹಿರಿದಾಗಿ (ಹರಿಸಾ. ೧೦೨); ನಾಲಿಗೆ ಕುಡುಹು ಶರೀರವೆ ವಾದ್ಯ ನಿರಾಳಾತ್ಮನೇ ವಾದ್ಯಕಾರ ತಾಳಿ ನುಡಿಸುತಿರ್ದು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದರೆ ದೇಹ ಡೋಳಿನಂದದೊಳು ಬಿದ್ದಿಹುದು (ಭರದ. ೧-೦೧೩). ೩. ಗುರು ಮುನಿದಡೆ ಒಂದು ದಿನ ತಾಳುವೆ ಲಿಂಗ ಮುನಿದಡೆ ದಿನವರೆ ತಾಳುವೆ ಜಂಗಮ

ಮುನಿದಡೆ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ತಾಳಿದೆನಾದಡೆ ಎನ್ನ ಪ್ರಾಣದ ಹೋಕು (ಬಸವ. ೮೨೩) ; ಕಾಲಭುಜಗನು ಗರುಡನುಳಿವನು ತಾಳದಂದದಿ ಪಾಂಡವರು ನಿನ್ನೇಳಿಗೆಯ ಸೈರಿಸರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೨೯) ; ಕೇಳನೋ ಹರಿ ತಾಳನೋ ತಾಳಮೇಳಗಳಿದ್ದು ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ ಗಾನ (ಪುರಂದ. ೪-೭೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ) ; ಅಗಲಕೆ ಭೂಮಂಡಲ ಕಿಱಿದುಬ್ಬಲು ಮಿಗೆ ತಾಳವಷ್ಟದಿಕ್ಕು (ಕಂನವಿ. ೬-೪) ; ಫಲವೆಂದೆ ಬರಲಿ ಯುಗಯುಗವು ತಾಳಿ ಎದೆಗೆಡದೆ ಇರುವನಾತ (ಅರಳು. ೦೭೬-೫) ; ದಯಮಾಡಿ ತಾಳಿಕೊಂಡು ಮುಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಬೆಟ್ಟಹೊ. ೬೦) ; ತಾಳಿದವ ಬಾಳಿಯಾನು (ಗಾದೆ). ೭. ಸದರಿ ಮಾಲು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದು ಬಹಳ ದಿವಸ ತಾಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ಪಾ. ೨೦೩). ೮. ತಡೆ ; ನಿಧಾನಿಸು : ಎಮ್ಮ ಶಿವಲಿಂಗ ತಾಳಿಂತಲ್ಲ ಬಸವೇಶ . . . ಬಕ್ಕೆವಲಸಿನ ಪಣ್ಣದೆಮ್ಮ ಲಿಂಗಾಭೀಷ್ಟ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೯-೧೭); ಕಾಲನ ದೂತರು ಕಾಲ್ಪಿಡಿದೆಳವಾಗ ತಾಳು ತಾಳೆಂದರೆ ತಾಳುವರೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪-೨). ೯. ಒಗ್ಗು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಈ ಮೇರೆಗೆ ತಾಳದಿದ್ದರೆ ದೇಹಾನುಗುಣ ವರಿತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು . . . ಸೋಮರೋಗ ಮುಂತಾಗಿ ಪರಿಹಾರ ಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೩೯೩). ೧೦. ಭಾರ ಹೊರು ; ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು : ಉರ್ವರೆಗೆ ಕೆಡೆದುರುಳ್ವಮುನಿಪನನರಸಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದನೊಂದು ಜಾವಂಬರೆಗಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೭೦) ; ತಾಳುವಾಧಾರಕ್ಕೆ ಕರವನು ವಾಲಿಯಾಂತನು (ಸಂಭಪ. ೫-೦೦೩); ಕಣ್ಣ ಹೊಳಹು ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯಾಗೆ ಕಲಶಕುಚಗಳ ತಾಳದೆ ನಲ್ಲನುರವೆಂಬ ಲಲಿತರಂಗದೆ ನಟಿಸಿದಳು (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೮).

ತಾಳಿಕೊಳ್ = ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಸೈರಿಸು : ತಾಳಿಕೊಳ್ಳಾನೆಚ್ಚ ಬಾಣವ ಬಲುಹ ನೋಡುವೆನು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೬-೩೭); ಕಾಳರಕ್ಕಸಿ ಪೊಡೆದಳದ್ರಿಯಂ ಬರಸಿಡಿಲ್ಪೊಡೆವಂತೆ ಪ್ಲವಗಪತಿಯ ತಾಳಿಕೊಂಡಾ ಕೊಲೆಗೆ ಕಿನಿಸಾಳದೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೩-೦೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ತಾಳು ; ಕೊಡ. ತಾಳ್ ; ತೆಲು. ತಾಳು]

ತಾಳ್$_2$, ತಾಳ$_1$, ತಾಳು$_2$, ತಾಟ್$_1$, ತಾಟು (ನಾ). ೧. ಮರಗಿಡಗಳ ಕಾಂಡ,–ಕಾವು; ತೊಟ್ಟು : ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಾಳಿಹ ದೃಷ್ಟದಂತಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೦-೩೩) ; ತನ್ನ ತಾಳಂ ತಾನಱಿಯದೀ [ಪಾಕಾಂ.ತಾನಂತಱಿಯದಿರದೀ] ಕುಠಾರಮೆಂದೆನ್ನದೇಯದಕೆ ಕಾವಂ ತನ್ನ ಕೊಂಬಿಂದ ಮುನ್ನ ಱಿಯದೇ ಕೊಡುವ ಮರದಂತೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೬೦). ೨. ಮುಳುಗುವಿಕೆ; ಇಳಿಯುವುದು: (ಕ). **ತಾಳ$_1$** : ೩. ರಥದ ತಳಭಾಗ : (ಕ). **ತಾಳು$_2$**: ೧. ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವನ ತಾಳನರ್ಚಿಸಿ ಎಳೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೨೯೮) ; ಅವುಗಳ ಎಲೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ . . . ತಾಳುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಯೇ ನೋಡಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೮೦) ; ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ಹೂವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮರದ ತಾಳಿನಲ್ಲೇ ಅಡಗಿ ಹೋದವು (ಯೋಧಪು. ೪೭). ೪. ಬುಡ ; ತಳ ; ಬೊಡ್ಡೆ : ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಾಳಾಗಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಮರನ ತಂದು (ಸರ್ವಪ. ೦೦೫-೫೬೭) ; ನಾಲಗೆಯು ತಾಳಿನಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮ ವಿಕಾರ (ಸಕವೈ. ೧೪) ; ತಾಳಿನಿಂದ ಕೊಂಬೆಯವರೆಗೆ ಮುದುಕನ ಹಣೆಯಂತೆ ಸುಕ್ಕು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೦೨); ತನ್ನ ಉದ್ದನೆಯ ಚಾಟಿಗೋಲಿನ ಮೇಲೆ ತುದಿಯಿಂದ ತಾಳಿನವರೆಗೆ ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತ (ಪುನರು. ೨೬೩). ೫. ಧಾನ್ಯ ತೆಗೆದ ತೆನೆ ; ಹೊಟ್ಟು : ತಾಳು ಬಡಿದರೆ ಕಾಳು ಸಿಕ್ಕೀತೆ ? (ಗಾದೆ). 'ತಾಳುಕುಪ್ಪೆ' ಪರಾ. ೬. ಭಾಗ ; ಪಾಲು (?): ಕಡೆಯ ಬಲಕಿನ ತಾಳು ಎಡೆಯಾಯ್ತು ಅರಸನಿಗೆ ಎಡಗಡೆಯ ತಾಳು ಪಶುಪಕ್ಷಿ ಜೀವನಕೆ ನಡುವಿನ ತಾಳು ರೈತನಿಗೆ! (ಶರಚ. ೮೦). △ **ತಾಟ್$_1$** : ೪. ದೇವಶೈಲದ ತಾಟಿಗೊಳ್ ಪರಿಗೊಂಡ ಗಂಧನದಿಯಂ ಕಂಡಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪೭). ೭. ಮರ ; ಗಿಡ : "ತಾಟ್–ಒಂದು ಮರಂ, ಅಗುಟಿ, ಸೂರಣದ ದಂಟು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೦) ; ದಾಳಿಂಬದ ತಾಟ್ಗಳ್ ನಿಟ್ಟಿಪರ ದಿಟ್ಟಿಗಿಟ್ಟಳಮೆಸೆಗುಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೯೩ ಪ್ರಯೋ). △ **ತಾಟು** : ೭. ತೆಂಗಿನ ಕೌಂಗಿನ ತಾಟುಗಳಿಂ ಮೆಱೆದುದೊಂದು ಪೊಸ ಸಸಿದೋಂಟಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೯೩ ಪ್ರಯೋ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಳ್ ; ಕೊಡ. ತಳಿ; ತೆಲು. ತಾಲು]

ತಾಳ್$_3$, ತಾಟಿ$_2$, ತಾಡಿ, ತಾಡೆ$_1$, ತಾರು$_3$, ತಾಳು$_3$, ತಾಳೆ$_2$, ತಾಟ್$_2$, ತಾಟ (ನಾ). ೧. ತಾಲಮರ; ತಾಳೆಯಮರ: "ತಾಳ್(ತಾಳೆ)–ತಾಲ= ಒಂದು ಮರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೭) ; ಒಟ್ಟಿದರು ತಾಳೇಳಱುದ್ದದಲಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಹಳೆವರವನುರಿಗಳಲಿಟ್ಟು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಬ್ಬರಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೫-೭-೯) ; ಉರಗನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೊಗೆದಿರ್ದ ತಾಳೇಳ ಸರಳಿಂದ ಕಡಿದ ರಾಘವನ (ಮೋಹತ. ೦೦-೦). ೨. ಅಗುಳಿ ; ತಾಪಾಳು : ತಿವಿದರೆ ತಾಳೊಡೆವುದು ಪಡಿ ತೆಱೆವುದೆಂದವನೀಶ ಕುಟ್ಟಿ ತೋಱಿದನು (ಭರಚ. ೨೯-೬೦). **ತಾಟಿ$_2$** : ೧. 'ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ', 'ತಾಟಿಮರ' ಪರಾ. ೩. ತಾಳೆಯ ಮರದಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ ಸಾರಾಯಿ,–ಹೆಂಡ : ನೊರೆವಾಲ ಚೆಲ್ಲಿ ತಾಟಿಯ ಬಯಸಿ (ಕವಿಚ. II, ೩೦೮ ಭಕ್ತಿಬಿನ್ನಹದ ರಗಳೆ). **ತಾಡಿ** : ೩. ಕಾನಡಾ ಜಿಲ್ಲೆಯವರು ತಾಡೀ ತೆಗೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ(ಕಭಾಗೆ. ೦೬೭). **ತಾಡೆ$_1$**: ೧. ಬಿತ್ತುವ ಮುಡೆ ತಾಡೆ ಬಯಲು ಮು ೨೫ ಬೆಂದು (ಸೌಇಎ. ಕಾರಕಲ್. ೪೭೮-೧೨ ; 1394). **ತಾರು$_3$** : ೨. 'ತಾರುಗದವು' ಪರಾ. **ತಾಳು$_3$**: ೧. "ತಾಳಂ ತಾಳಧ್ವಜಂ ಧ್ರುವಂ ಪತ್ರಿಯೆನೆ ತಾಳು" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೯). ೨. ಸೊಸೆ ಬೇಸರದಿಂದ ಕೋಣೆಯ ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ತಾಳು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ಚಕರಾ. ೪೩). **ತಾಳೆ$_2$** : ೧. "ತೃಣರಾಜಾಹ್ವಯಃ, ತಾಲಃ, ಈ ೨ ತಾಳೆಯ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೭); ಜಾಲ ಹಾಲೆ ತಾಳೆ. . .ಮುಂತಾದ ಹೆಮ್ಮರಗಳು ವತ್ತಾಗಿ ತೋರ್ದವಾ ವನದಿ (ಸೌಗಂಪ. ೨-೩೪) ; ಅವನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆಗಳನ್ನು ಗುತ್ತಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೪೭). △ **ತಾಟ್$_2$** : ೧. ನೂರ್ವರುಂ ಪೊನ್ನ ತಾಟ್ಗಳ್ ಸೂಟೊಳ್ ಬೀಟ್ವಂತೆ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೯೫) ; ಬೆಟ್ಟದ ತಾಟ್ಪುದಿದ ಬನಂಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಕಬೃಕಾ. ೨೩೭) ; ಅವಂ ತಾಂ ತಾನೆ ಭೇರರ್ತ ತಾಟ್ ನೆಲದೊಳ್ ಬಿಟ್ವವೊಲಾರ್ದು ಬಿಟ್ಟಂ (ಚಕವಿ. ೪-೧೪೫). ೨. "ತಾಟ್–ಒಂದು ಮರಂ, ಅಗುಟಿ, ಸೂರಣದ ದಂಟು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೦); "ತಾಟಿಂದು ಅಗುಟಿ" (ಕಶಸಾ. ೦೬-೩೦೩) ; ಒಲವಿಗಮುಂಟೋ ತಡವ ತಾಟಿಂಲವಿಗರ ಮೃದು ಕಣ್ಣೀರ್ ಸಾಕ್ಷಿದರ್ಕುಂ (ಕುಜಳ್. ೦-೮-೧). ೪. ತಾಳೆಗರಿ; ತಾಡೋಲೆ : ಬರೆದೋಲೆಗಳಂ ಕಿಡಿಸುವಂತು ತಾಟಿಂಳ ಪಗೆಯೇ (ಬಂಹರಿ. ೦-೦೦). △ **ತಾಟ** : ೧. ಭ್ರಾಂತೇಂ ಫಣಿನಿಳಯಂ ತಾಟಂ ತೆಂಗಿನ ಮರನನಡರ್ದದಱಿಂದಱುಗೆಯ್ಯಂತರದೊಳ್ ಬಡಗಲ್ ನಿರುತಂ ತೋಡುಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷದೊಳ್ ನೀರಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೨೬); ತಾಳಫಳಂದಿಂಗೆಮ ಗೋಪಾಳರ್ ಖಳನಿಂದೆ ತಾಟನಿಟ್ಟಪೆನೆನುತುಂ (ಜಗವಿ ೫-೨೩).

ತಾಟುದ್ದ=ತಾಳೆಯ ಮರದಷ್ಟು ಎತ್ತರ,–ಉದ್ದ : ತಾಟುದ್ದಂಬರ ಮುತ್ಕಲ್ಲೊಳಮಸೃಕ್ಸಿಂಧು ಕಾಟ್ಪುರಂಬರಿವಿನೆಗಂ ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ ಬೊಯ್ದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೩-೬೪). P ಈ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ.

[<ಸಂ. ತಾಲ./ತಮಿ. ತಾಳ್, ತಾಟ್ ; ಮಲ. ತಾಟ್ ; ತೆಲು. ತಾಳ]

ತಾಳ್$_4$, ತಾಳಿ$_3$ (ನಾ). ಗಂಟಲು : ತಾಱುವ ತಾಳ್ಗಳುಮಗುರ್ವಿಸಲ್ ಕಾಡುಕೋಣನೆಯ್ದುದುದಟಲಂ (ಜಗವಿ. ೦೭-೬೮). **ತಾಳಿ$_3$** : ನಿರ್ದ್ರವದ ತಾಳಿಯಲಿ . . . ಗೋಪಾಳಕರು ಬಂದೆಱಗಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದರು ಭೀತಿಯಲಿ (ಜೀವಂಚ. ೬-೫). [<ಸಂ. ತಾಲು]

ತಾಳ್$_1$ 'ತಾಳ್$_2$' ನೋ.

ತಾಳ್$_2$ 'ತಾಲ' ನೋ.

ತಾಳ್$_3$ (ನಾ). ಹೆಲ್ಲು ಕೀಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ; ಕುಂಟೆಗೆ ಹಾಕುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹಲ್ಲು : ಅವಕ್ಕೆ ಜೋಡಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಕುಡ, ಮುಂಜ, ತಾಳ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದ ಸಾಮಾನುಗಳೂ (ಕನ್ನಡಾ. ೦೩೦). [?]

ತಾಳಂಗುಟ್ಟು, ತಾಳಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಳಕುಟ್ಟು; ತಾಳಹಾಕು. ೨. ತಾಳದಂತೆ ಕುಟ್ಟು; ಬಿಂದಕ್ಕೊಂದು ಬಾರಿಸು.–ಅವ್ವಲಿಸು : ಚಂದ್ರಾರ್ಕಬಿಂಬಗಳಂ ಕೊಳೆ ತಾಳಂಗುಟ್ಟುವ . . . ಈಶಪ್ರಮಥಸಮಿತಿ ಬಂದತ್ತು (ಜಗವಿ. ೦೯-೦೦). **ತಾಳಗುಟ್ಟು** : ೨. ತಾಳಗುಟ್ಟುವರು ರವಿಶಶಿಗಳನು (ಹರಿಶ. ೦-೩೦). [ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ಕುಟ್ಟು$_{11}$]

ತಾಳಂದೋಜ್ಞೆ (ಕ್ರಿ). ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸೆಂ; ತಾಳ ಹಾಕು: ಒಕ್ಕೆಯಿಂ ತಾಳಂದೋಜ್ಞೆದುಂ (ಆದ್ಯಕ. ೩೪-೩).

[ತಾಳ್$_1$ (=ತಾಲ) + ತೋಜ್ಞೆ (<ತೋಱು)]

ತಾಳಕ 'ತಾಲಕ' ನೋ.

ತಾಳಕಂಗಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರೂ (?) : ಶ್ರೀಮಧುಸೂದನ ದೇವರಿಂ ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಜನಂ ನಾಲ್ಮೂರ್ವರ್ಗಂ ತಾಳಕಂಗಣಿಗೆಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ಮಾಡಿ (ಕಇಶಾ. ೮-೩.೨೮ : ೧೦೭). [?]

ತಾಳಕೋಲು (ನಾ). ಆಗಲಿ ತೆಗೆಯಂವ ಕೋಲು : ಪುಜಿಸಲು ಬಂದ ಪಂಡಿತನು ಕದದಗುಳಿಯಂ ತಾಳಕೋಲಿಂದ ನೊಂಕಿ (ಸೋಮೇಶ್ವ. ೪-೩೮).

[ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ತಾಳಗಣಿಕೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವನ್ನು ಎಣಿಸುವಿಕೆ ; ಸಂಗೀತದ ತಾಳಮಾನದ ಗಣನೆ : (೪). [ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ಗಣನೆ]

ತಾಳಗತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ಲಯ : ನಲಿವಿದು ಪುರವೀಧಿ ವೀಧಿಗಳ್ಗಳಿಗೊಳಗೆ ಜತಿಗಳ ತಾಳಗತಿಗಳಿಗಳಿಸಿ ಕುಣಿದಾಡುವ (ಬಸವ. ೩೩-೪೨).

[ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ಗತಿ]

ತಾಳಗತ್ತು(ನಾ).ತಾಳದ ರೀತಿ.–ಕ್ರಮಂ: ಬಯಲಾಟದವರ ಹಿಮ್ಮೇಳದಿಂದ ದನಿ ತಾಳಗತ್ತಿನ್ಯಾಗ ಬರತದ ಕುಣಿವುತೀಗ (ಹಾಲುಡಾ. ೩೪-೪) : ನಿನ್ನ ಸ್ವಚ್ಛಂದದುಸುರ ಕೇಳುತ್ತುಲೆ ಕಿಂಯಾಯುವುದು – ಹಾದುಗಾರರ ತಾಳಗತ್ತಿನ ಮೇಳ (ಉಡುಪಿ. ೯೭-೦೦) : ಅವನ ತಾಳಗತ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅವರು ಊದುತ್ತಿದ್ದರು (ಚುಂದು. ೬೫). [ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ಗತ್ತು$_2$]

ತಾಳಗುಟ್ಟು 'ತಾಳಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ತಾಳೆ ವೆರ : ವಕುಳಂ ದಾಳಿಂಬವಶ್ಮಾದ ತಾಳಿಗೆ ನೇಂಲ್ಪನಸು . . . ಇವಱಿಂದ ರಂಜಿಸುವುದುದ್ಯಾನಂ (ಶೌಇಇ. IX-I, ೪೪೨-೪೦ : 1226). [<ಸಂ. ತಾಲಕ]

ತಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದೂ ಬಗೆಯ ಸೆಪಿಪ್ಪು : ತಾಳಿಗೆಯಂ ಬಿಸಮಾಡಿ ತಕ್ಕಸೊಂದುರುಹಮನಾವಗಂ ಕೊಟಾಗಿನೊಳ್ ಕುರು(ಱು)ವಾದೊಡೆ ಪೊಯ್ಯ ಬಿಂಗುಗುಂ (ಕೋಡಕೊಡಕ. ೯-೩೦೬). [?]

ತಾಳಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಲಯತಪ್ಪು ; ಕ್ರಮತಪ್ಪು ; ಅಸ್ಯವ್ಯಸ್ತವಾಗು ; ಹತೋಟಿ ತಪ್ಪು ; ಹದ ತಪ್ಪು : ಅವನ ವಿಚಾರಗಳು ತಾಳಗೆಟ್ಟವು ಅವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಗದಾದವು (ಅಂರಂ. ೯೦); ಕೈಯಲ್ಲಿ ದುಡ್ಡು ಬಂದಾಗ ತಾಳಗೆಟ್ಟು ಹಾಳುಮಾಡಿದರೆ (ಮುಂಬಂದು. ೩-೨೪೮).

[ತಾಳ್$_2$ (=ತಾಲ) + ಕೆಡು$_1$]

ತಾಳಗೇಡಿ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ಅರಿಯದವನೂ ; ತಾಳತತ್ವವವನೂ : ಅರಿಯದ ತಾಳಗೇಡಿಗೆ ಸಲ್ಲ ತಂಬೂರಿ (ಕರಿಪ. ೩೬-೨).

[ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ಕೇಡಿ$_1$]

ತಾಳಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ).(?): ತತ್ಪಬಳ ತಾಳಗೊಟ್ಟಿ[ಪಾಣಂ.ಟ್ಟಿ]ಯೆನುಮ್ತಾದಂ ಯಕಿಯರೊಡನೆ ಜಡಮತಿಗಳ್ ಪೋಗುರ್ಪರ್ (ತನುಜ. ೦೪-೦೬).

[?]

ತಾಳಜತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ಲಯಂ : ತಾಳಜತಿಗಮರಿಯರ ಗೇಯಕೆ ಕಾಲಗೆಜ್ಜೆಗಳುರಿಯ ಕುಣಿದನು (ಶಾಳ್ಳಣ. ೩೩-೦೦೬).

[ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ಜತಿ]

ತಾಳಡಿ (ನಾ). (?) : ಅಂಬಾಡಿ ಮಾವು ಕಿರಸಿಲ್ಲಿ ತಾಳಡಿಯ ಅಳಗಾರ ಚಲ್ಮಯ್ಗೇ ಕುಯ್ಕಾರೆ (ಹುಬ್ಬಹ. ೦೦). [?]

ತಾಳತಂತ್ರ (ನಾ). ಕೈಚಳಕ ; ಕೈವಾಡ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ : ತಾಳತಂತ್ರದ ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ ನನಗೆ ಇಂತಿಷ್ಟು ಕೊಡೋದು ಅಂತ ಒಪ್ಪಂದ ಆಯ್ತು (ಮುಳಿತು. ೧೦೦). [<ತಳತಂತ್ರ]

ತಾಳತಪ್ಪು$_1$(ಕ್ರಿ). ಲಯಂ ತಪ್ಪುವ,–ಕೆಡು ; ಹತೋಟಿ ತಪ್ಪು ; ಹದ ತಪ್ಪು ; ಹೆಚ್ಚು ಕಡವೆಯಾಗಂ: ತಾಳತಪ್ಪು ಬಾಯರು ಆಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಕಪಸ. ೩೫): ತಾಳ ತಪ್ಪದಲೆ ಕುಣಿಯೋದು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

[ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ತಪ್ಪು$_1$]

ತಾಳತರು 'ತಾಲತರು' ನೋ.

ತಾಳತಜ್ಞನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಂವುದು : ರಾಗ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತಾಳತಜ್ಞನದಲ್ಲಿ ಯತಿಯ ಆಯತಿಯಲ್ಲಿ (ಪಬ್ಬಸ. ೦೩-೦೦). [ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ತರ್ಜನ]

ತಾಳದ 'ತಾಳಿದ' ನೋ.

ತಾಳದಂಡ (ನಾ). "ವಾದ್ಯಗಾರರ ಚಾಲಕನು ತಾಳ ಸೂಚಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಂಡ ; ತಾಳದಂಡ" (Balon. ೪೦೪೩).

[ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ದಂಡ]

ತಾಳದಳ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಗರಿ : ತಾಳದಳಾವರೇಕಳಕಳಾಕಾವಳಸುವಿನಿ ತೀಡ ವೇಟ್ಟಮಿಗಾ ಗಾಳಿಯನಾದ ನಿಮ್ಮರಿನಾದವಿದಾವುದೆನಲ್ಕೆ (ಆಗವಿ. ೪-೪೯).

[ಸಂ. ತಾಲದಲ]

ತಾಳಧರ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ಹಿಡಿದವನೂ ; ತಾಳಹಾಕುವವನೂ ; ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕಾಲಗಣನೆ ಮಾಡುವವನೂ : "ಶಬ್ದಜ್ಞನೆಂದನಲ್ ತಾಳಧರನೆಸಿಸಿಕ್ಕು" (ಪಂಗಣಾ. ೦೦೦-೩) ; "ತಾಳಧರಂ ಸುರವಾಶ ಶಕ್ಕಿಕ್ಕೊಂಚಾರಿ ವಿಶಾಖ ಶಬ್ದಂ" (ಪಾಪಯಾ. ೩೯). [ಸಂ. ತಾಲಧರ]

ತಾಳಧರಿ (ನಾ). ತಾಳಹಾಕಿದ ಹೆಂಗಸು:ತಾಳಧರಿ ನೀನಾಗು ಭೋಗಾಯು (ಬಸವ. ೦೨-೪೨). [ತಾಳಧರ + – ಇ]

ತಾಳಧಾರಿ (ನಾ). = ತಾಳಧರ : ಸಂಗೀತದ ಸಂಜು ತಾಳಧಾರಿಯ ಕಳವು . . . ಇಂತೀ ನಾನಾ ಗುಣಂಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯಂಲಕ್ಷಿತವೂ ಕಿಶಿದು (ಸರ್ವಜ್ಞ ೦೩೮-೬೮೩). [ಸಂ. ತಾಲಧಾರಿನ್]

ತಾಳಧಾರಿಗ (ನಾ). = ತಾಳಧರ : ತಾಳಧಾರಿಗ ನಟುವಿಗ ಗಾಯಕರು ನೆಜ್ಜೆ ಮೇಳವಡದ ವಾದ್ಯದವರು (ಕಂಪಿ. ೩೬-೨೬) ; ತಾಳಧಾರಿಗರು, ಮದ್ದಳೆಗರು . . . ಮುಚ್ಚಿಗರು ಇವರೆಲ್ಲರ ಮನೆಗಳು ಸಾಲು–ಸಾಲಾಗಿ ಒತ್ತುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕರ್ಣಾಡ. ೦೩೮). [<ಸಂ. ತಾಲಧಾರಿಕ]

ತಾಳಧ್ವಜ 'ತಾಲಧ್ವಜ' ನೋ.

ತಾಳನಿರ್ಣಯ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು : ತಾಳನಿರ್ಣಯ, ವೇಗ, ಪದವಿನ್ಯಾಸ ಇವು ಕಥಕ್ ಪ್ರದರ್ಶನದ ನಿರ್ಣಯಾಂಶಗಳಾದವು (ಭಾರದ. ೫೫೮). [ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ನಿರ್ಣಯ]

ತಾಳನಿವರ್ತನ (ನಾ). = ತಾಳನಿವರ್ತನೆ : ಅತಿ ಸುಕಂಠಮಂ ವಿಂಶತಿಯತಿ ಪ್ರಗುಣ್ಯನುಮಪ್ಪ ಮುಖ್ಯಗಾಯಕಂ ತಾಳನಿವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ (ಉಡ್ಡಪು. ೪-೨೪). [ತಾಳ್$_1$ (= ತಾಲ) + ನಿವರ್ತನ]

ತಾಳನಿವರ್ತನೆ (ನಾ). ತಾಳದ ಪ್ರಯೋಗ; ತಾಳ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ: ಆಗಳವಸರಮಱಿದು ತಾಳನಿವರ್ತನೆಗೆಯ್ದು ಬಂಚದಿಂಚರದೊಳುಪಾಶ್ರಯಂ ಬಡೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೨೮). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ನಿವರ್ತನೆ]

ತಾಳಪತ್ರ 'ತಾಲಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾಳಪತ್ರಪಾಟನ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಲಾಂಗೂಲಕರ್ತನ, ತಾಳಪತ್ರಪಾಟನ . . . ಮೋಹಸಂಭ್ರಂಶವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). [ತಾಳಪತ್ರ (= ತಾಲಪತ್ರ) + ಪಾಟನ]

ತಾಳಬದ್ಧ 'ತಾಲಬದ್ಧ' ನೋ.

ತಾಳಭಂಜನ (ನಾ). ತಾಳವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಶ್ರೀರಾಮ; P ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಏಳು ತಾಳವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿದನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ: ತಾಳಭಂಜನನೊಡನೆ ಕದನವ ತಾಳಿದರೆ ಗೆಲುವಿಲ್ಲ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩ ಸೂಚನೆ).

[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಭಂಜನ]

ತಾಳಮದ್ದಲೆ 'ತಾಳಮದ್ದಳೆ' ನೋ.

ತಾಳಮದ್ದಳೆ, ತಾಳಮದ್ದಲೆ (ನಾ). ೧. ತಾಳ ಮತ್ತು ಮದ್ದಳೆ: ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಸೇವೆ ತಾಳಮದ್ದಳೆಯ ಸೇವೆಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೬೬೨-೧೩; 1556); ಉತ್ಕಟ ತಾಳಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆಯಖಿಳದೆಸೆಯೊಳಾವರಿಸಲ್ (ಚಬಪು. ೫-೬); ತಾಳಮದ್ದಳೆ ಮುಖವೀಣೆಯಾವುಜ ಗೀತದಾಳಾಪ (ಕಂನವಿ. ೮-೫೯). ೨. (ರಂಗಸ್ಥಳ, ವೇಷಭೂಷಣ ಮುಂತಾದ ಪರಿಕರಗಳಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ವಹಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಯಕ್ಷಗಾನದ ಭೇದ: ಒಂದು ಕಡೆಯಲಿ ತಾಳಮದ್ದಳೆಯೊಂದು ಕಡೆಯಲಿ . . . ಸಾರತರ ಸಂಗೀತ ಸಾಹಿತ್ಯ (ನಳಚ. ೩-೫೨); ಯಕ್ಷಗಾನ ಎಂಬುದು . . . ತಾಳಮದ್ದಳೆ, ಮೇಳ, ಪ್ರಸಂಗ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ (ಯಕ್ಷಗಾ. ೬೨). **ತಾಳಮದ್ದಲೆ**: ೨. ನಾಟಕ ಕೋಲಾಟ ತಾಳಮದ್ದಲೆ ಬಯಲಾಟ . . . ಕಲೆಗಳ ನೋಟದೊಳಾಸಕ್ತಿ ಬಹಳ (ಇಂಚಾಪ. ೯-೩೫). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಮದ್ದಳೆ (< ಮದ್ದಲೆ)]

ತಾಳಮರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ; ಹನೆಮರ: ತಾಳಮರದ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ಹಾಲ ಹರವಿಯಿರ್ದೊಡೆ ಅದ ಹಾಲಹರವಿಯೆನ್ನರು ಸುರೆಯ ಹರವಿಯೆಂಬರು (ಬಸವ. ೯೦); ತಾಳಮರನ ಕೀಳುವಂಗೆ ಚೊಗಚೆಯ ಗಿಡವೇನು (ಸರ್ವವ. ೮೭-೪೮೫); ಕೀಳಿಸಿದನರಮನೆಯ ಹೇಮದ ತಾಳಮರ ಹದಿನಾಲ್ಕನಧ್ವರಶಾಲೆಯಿದಿರಲಿ ತೋರಣಸ್ತಂಭಂಗಳಹವೆಂದು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೫-೪೮); ತಾಳಮರನದು ಕಾಯ ಮಳೆಗಱಿದಳುಕಿ ಹೋದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೧೫). 'ತಾಳೆಮರ' ಪರಾ. [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಮರ$_1$]

ತಾಳಮಾನ 'ತಾಲಮಾನ' ನೋ.

ತಾಳಮೇಳ (ನಾ). ೧. ತಾಳದ ಮೇಳ,-ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಕೇಳನೋ ಹರಿ ತಾಳನೋ ತಾಳಮೇಳಗಳಿದ್ದು ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ ಗಾನ (ಪುರಂದ. ೪-೭೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೨. ವಾದ್ಯವೃಂದ: ಅನೇಕ ಧ್ವಜಪತಾಕೆಗಳು, ಸಮಸ್ತ ವಿಧ ವಾದ್ಯ ತಾಳಮೇಳಗಳೊಂದಿಗೆ . . . ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಂತವು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೬). ೩. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಂಬಂಧ; ಹೊಂದಿಕೆ: ಆಕಾಶ, ಪಾತಾಳ-ಎರಡರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ ತಾಳಮೇಳ (ನೆಲಮು. ೧೫-೭); ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಳಮೇಳವಿಲ್ಲದ ಸುದ್ದಿ ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದರು (ಮೂರುದಾ. ೩೪೭); ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ತಾಳಮೇಳವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಶಮಪಾಂ. ೫೨). ೪. (ಅಲಂ) ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ: ಈ ತಿಕ್ಕಾಟಕ್ಕೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬರುವ ಓಟಿನ ಗಲಾಟೆ ತಾಳಮೇಳ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೧೬).

[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಮೇಳ (= ಮೇಲ)]

ತಾಳರವ (ನಾ). ತಾಳದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ಅಕ್ಷರ,-ಬೋಲು: "ಣುತ್ತಡಗ್ವೈಢಣಮ್ಮೆನೆ ತಾಳರವಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೮).

[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ರವ]

ತಾಳಲ 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಾಳಲಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ತಾಳದ ಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವನು; ಬಲರಾಮ: ಬಲನೇಕ ಕುಂಡಲಂ ಕುರುಕುಲನೊಳ್ಕೂಡಲ್ಕೆ ತಾಳಲಕ್ಷ್ಮಂ ಬಂದಂ (ಗದಾಯು. ೭-೫೬).

[ಸಂ. ತಾಲಲಕ್ಷ್ಮನ್ (ತಾಲ + ಲಕ್ಷ್ಮನ್)]

ತಾಳಲಗಾಯಿ (ನಾ). ತಾಳಿಸಿದ ಕಾಯಿ; ಎಣ್ಣೆಗಾಯಿ: ಹುಗ್ಗಿ ಹೂರಣಗಡುಬು ಮಗ್ಗಿ ತಾಳಲಗಾಯಿ (ಜಾನಗೀ. ೫೭).

[ತಾಳಲ (< ತಾಳಿಲು) + ಕಾಯ್ಕಿ (< ಕಾಯ್ಕ್)]

ತಾಳಲು 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಾಳವಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಯ ಗರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ: (ಕಿ). 'ತಾಲವೃಂತ' ಪರಾ. ೨. ಬೀಸಣಿಗೆಯಂತಿರುವ ಕಿವಿ; ಆನೆಯ ಕಿವಿ: ಲಳಿತವಿಷಾಣಕೋಟಿಗಳಿನೀಡಿಱಿದಾಗಳೆ ತಾಳವಟ್ಟಮಂ ಸೆಳೆದು ತುಡುಂಕಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫); ಮೋದಿದ ತಾಳವಟ್ಟದೊಳ್ಬಂದ ವೆಣಂ ವೆಡಂಮಗುಳೆ ಕಣ್ಡೆ ಜವನೇಱಿದೊಂದು ಜಕ್ಕಂದೊಳದಂತೆ (ಎಕ. VI. ತರೀಕೆ. ೪೫-೪೬; 1196); ನಡೆತರ್ಪ್ಪ ಮದದಾನೆ ಭೋಂಕನೆ ನಿಂದು ತಾಳವಟ್ಟಮಂ ತೂಗದೊಡಲನೊಲೆಯದೆ . . . ಕಂಡರಿಸಿದಂತೆ ನಟ್ಟು ನಿಂದು (ಬಾಹೂರ. ಹ. ೩೦೯-೨೩). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಬಗೆ: ಕಡುಜಾಣ್ಮೆಯಿಂ ತಾಳವಟ್ಟಮಂ ನುಡಿವ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳೊಡನೊಡನೆ ಡಿಳ್ಳಾಯದಿಂ ಡೆಂಡಣಿಸ ತೊಡಗಿತೇನೆಂಬೆ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೫); ಕರಿಪತಿಯನು ತಾಳವಟ್ಟದಿ ಕುಣಿಸುತ ನರನಾಥಸುತನೈದಿದನು (ನಾಗಳು. ೭-೭೪).

[< ಪ್ರಾ. ತಾಲವೇಂಟ./ಸಂ. ತಾಲವೃಂತ]

ತಾಳವನ 'ತಾಲವನ' ನೋ.

ತಾಳವರ್ಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ವರ್ಗೀಕರಣ: ಜಟಾ, ಘನ, ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಬಂಧ, ತಾಳವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಪೀಠಿಕೆಯೆನ್ನ ಬಹುದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩೬). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ವರ್ಗ]

ತಾಳವಾದ್ಯ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಡಿನೊಂದಿಗೆ ಬಾರಿಸುವ ತಬಲ, ಮೃದಂಗ, ಘಟ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯ: ಡೋಲಕ್ ಎಂಬ ವಾದ್ಯವೂ ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳವಾದ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಗೀಕಂ. ೧೨೨). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ವಾದ್ಯ]

ತಾಳವಾದ್ಯಕಚೇರಿ (ನಾ). ತಾಳವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಚೇರಿ: ರಾಮನವಮಿಯ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಂದು ತಾಳವಾದ್ಯಕಚೇರಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಾಳವಾದ್ಯ + ಕಚೇರಿ]

ತಾಳವಾರ$_1$ 'ತಾಳ್ವಾರ' ನೋ.

ತಾಳವಾರ$_2$ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಾಳವೃಂತ 'ತಾಲವೃಂತ' ನೋ.

ತಾಳವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ದಂಡಕ ರಘಟೆ . . . ಗಣನಿಯಮ ಕಂದ ಶಂಖಾವೃತ್ತ ತಾಳವೃತ್ತಾದಿ ಜಾತಿಗಳುಂಟು [ಪಾಠಾಂ. ದಂಡಕಂಗಳ್ . . . ತಾಳವಾದಿ ದೇಶಭಾಷೆಗಳೊಳ್] ಪುಟ್ಟುವುವೆಲ್ಲಂ ಸರ್ವವಿಷಯ ಭಾಷಾಜಾತಿಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ವ). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ವೃತ್ತ]

ತಾಳಸಂಪುಟ (ನಾ). ಕರಸಂಪುಟ; ಸೇರೆ: ತಾಳಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಘನವ ಅರ್ಪಿಸ ಹೋದರೆ ಅರ್ಪಣ ಮುನ್ನವೆ ಇಲ್ಲ (ಬಸವ. ೩೯೨); ಆವುದು ಕಿಱಿದು ಆವುದು ಹಿರಿದೆಂಬೆನಯ್ಯಾ ತಾಳಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಘನವ (ಚನ್ನವ. ಕೆ. ೦೦೦-೨೫೦). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಸಂಪುಟ]

ತಾಳಹಣ್ಣು (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು : ಬೆರಳು ತಾಳಹಣ್ಣ ಹಿಸಿದಡೆ ಮೆಲಲುಂಟೆ (ಸುಜಾತೇ. ಬ. ೧೦೦-೩೫೦). 'ತಾಳೆಹಣ್ಣು' ಪರಾ.

[ತಾಳ್ಕ (= ತಾಲ) + ಹಣ್ಣು೩ (<ಪಣ್ಕ್)]

ತಾಳಹಳವಿಗೆ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ವರದ ಗುರುತು ಳ್ಳ ಧ್ವಜ : ಬಲರಾಮನ ಧ್ವಜ : ಕುರುಪತಿಯನವರಿಡಿಸಿ ತಾಳಹಳವಿಗೆಯನವ ಯಾದವಜಾಲ ಸಹಿತ್ಯತಂದು . . . ಅಱಿದವು ಕೃಷ್ಣನಭಿಮತವ (ಗಿರಾ, ೬-೮). [ತಾಳ್ಕ (= ತಾಲ) + ಹಳವಿಗೆ (<ಪಟವಿಗೆ)]

ತಾಳಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಗುಳ ಹಾಕು : ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತಾಳಹಾಕ್ದೆನೆಂದು ಧೈರ್ಯಗೆಯ್ದು ಮತ್ತೆ ನಿರ್ಲಕ್ಷವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದಳು (ಶಾಪಹರು. ೧೦) ; ನಿಮ್ಮ ದಾರೀ ಕಾಯುತ್ತ ಬಾಗಿಲ ತಾಳಹಾಕಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಿಯೇ ಕುಂತಿದ್ದೆವು (ಹರಿಶ. ೨೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವನ್ನು ಹಾಕಿರಿ : ತಾಳಹಿಡಿ : ಪದಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕೊಳಲಲ್ಲಿ ನುಡಿಸತೊಡಗಿದ. ಬೇರೊಬ್ಬ ತರುಣ ತಾಳಹಾಕತೊಡಗಿದ (ಹಾಡುಹ. ೯೨). ೩. (ಆಲಂ) ಹೂಗುಬಿಟ್ಟು : ಅನುಸರಿಸು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : ನಾನೇಕೆ . . . ಅವರು ಹೇಳ್ದಹಿಕೆ ತಾಳಹಾಕಿ ನನ್ನ ವಿಚಾರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅದುಮಿಡಬೇಕು (ಮಾಡಸ. ೨೦೩) ; ಅದಕ್ಕೆ ಅವನ ಮನವೂ ತಾಳಹಾಕತು (ಕೇಪಾಚಂ. ೨) ; ಮಸ್ಸಾದಲ್ಲಿಸಾಪೆಟನು ಕೂಡ ಕಮಸುಬ್ಬಿನನ ಮಾತಿಗೆ ತಾಳಹಾಕತೊಡಗಿದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಸ್ವರೂಪ ಬರತೊಡಗಿತು (ಹಕ್ಕಬ. ೪೦). [ತಾಳ್ಕ (= ತಾಲ) + ಹಾಕು (<ವಾಯು೩)]

ತಾಳಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ತಾಳಹಾಕು ೧ : ಅವನ ನಡುಗಿಗೆ ನನ್ನ ನಾಡಿಗಳು ತಾಳಹಿಡಿಯುವುವು, ಅವನ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ನನ್ನ ಪ್ರಾಣವು ಗೆಜ್ಜೆಹಾಕುವುದು (ಅಮಾಂಕ. ೩೫೭). [ತಾಳ್ಕ (= ತಾಲ) + ಹಿಡಿ (<ಪಿಡಿ)]

ತಾಳಹೀನ (ನಾ). ತಾಳ ರಹಿತವಾದುದು : ತಾಳವನ್ನು ಅನುಸರಿಸದಿರುವುದು : ಶ್ರಿಪದಿಯನ್ನು ತಾಳಹೀನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಪೂರ್ವ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರ ಉಕ್ತಿಗೆ . . . ವ್ಯಸ್ಸಾರ ಹಾತಿರ್ಯೇ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಚೆೋದ. IX, ಮುನ್ನುಡಿ) : ತಾಳಹೀನವಾದ ಸಂಗೀತವೇ ಆಗಲೀ . . . ಸೃತ್ಯವೇ ಆಗಲಿ, ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀತಶಾ. ೨೯೩).

[ತಾಳ್ಕ (= ತಾಲ) + ಹೀನ]

ತಾಳಿ ೧ 'ತಾಲಿ' ನೋ.

ತಾಳಿ ೨ 'ತಾಲಿ' ನೋ.

ತಾಳಿ ೩ 'ತಾಳ್' ನೋ.

ತಾಳಿ ೪ (ನಾ). ಬೆರಣಿಯ ಒಟ್ಟಲಂ೨-ರಾಶಿ ; ತಣ್ಣಾಳಿಯಿಂದವ ಳಿಡಲ್ಪಿಟ್ಟು ತಾಳಿಯ ಹಾಕ ಪೆರ್ಮೊಗೊಂದ ತೆಱದಿ ಧಡಾಳಿಸಿತಾಜ್ಞೆ ಸಂಳಿಟಿಸಿ (ಭೋಜಕ. ೨೭-೨೩) ; ಹೆಣವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕಾಲುಮಾಡಿ ತಾಳಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿ (ಆಧಾಚಿ. ೯೦). [←ಮರಾ. ಥಾಳ್]

ತಾಳಿ ೫ (ನಾ). (?) : ಹುಲಿಮುಖದ ಹರಿಯುಗದ ಸುತ್ತಲು ನಿಲಿಸಿ ಬಾಂಧವ ತಾಳಿಗಳ ಕಂಗಿಳಿಪ ರಾಜಾಲಯದ ಬಲ್ಮೆಯ ನೋಡಿ (ಮೃಗಾಶಾ. ೭-೬೦). 'ತಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ತಾಳಿಕಟ್ಟು 'ತಾಳಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಳಿಕೆ ೧ (ನಾ). ೧. ಸಹನೆ ; ಸೈರಣೆ : ತಾಳ್ಮೆ : ಬನ್ನಾಣದೊಳ್ ಬಂಕದೊಳ್ಳಾಳಿಕೆಯೊಳಗರುತರ ತ್ರಾಣದೊಳ್ . . . ಕಾಣಿಸವರಿವರ್ಗ ಸಮರಾದ ಕಲಿಗಳಂ (ಕ್ರಮಾಶಾ. ೨೨-೦೨) ; ತಾಳದಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದರೆ ತಾಳಿಕೆಯಿದ್ದೀತೇ ? (ಗಾದ). ೨. ಬಾಳಿಕೆ ಬರುವುದು ; ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಉಳಿಯುವಿಕೆ : ತಾಳಿಕೆ ಬರುವಂಥ ಉಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತಿರೆ ಮುಕ್ಕಾದ ಮೊನೆಯಾಗ ಮಸೆಯುತಿದೆ (ಸಂಭಗಿ. ೦೦-೦೯) ; ನೋಡುವವರಿಗಾದರೂ ತಾಳಿಕೆ ಬರುವಂತಿರಬೇಡವೇ (ಮುಡಿ. ೭೮) : ಅತ್ಯಂತ ತಾಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ದ್ದಾಗುವಂತೆ ಆ ವರ್ಮವನ್ನು ಹೊಸೆದನು (ಬಂಗಾಚ. ೨೦). ೩. ಧರಿಸುವುದು ; ಧಾರಣೆ : "ತ್ರಸ-ಧಾರಣೇ. ತಾಳಿಕೆಯೊ" (ಕಾಕೃ, ೨೬೯) ; ತಮಿಳ ತರುಗಳ ತಾಳಿಕೆಯ ತೋಳುಗಳ ನೆಗಿಸುವ ಲಾಳಕಾಜಿರ ದೇವ (ತಿತೊಡಾ. ೬-೩೦-೦೪). [ತಾಳ್ ೧ + – ಇಕೆ]

ತಾಳಿಕೆ 'ತಾಲಿಗೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಹುಲ್ಲ ಹಾರಿದ್ದಕ್ಕೂ ಹುಲಿ ಅಡದಿದ್ದಕ್ಕೂ ತಾಳಿಕೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದ). [ತಾಳ್ಕ + – ಇಕೆ]

ತಾಳಿಗಟ್ಟು, **ತಾಳಿಕಟ್ಟು** (ಕ್ರಿ). ಮಂಗಳಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಚಂದ್ರಾಭರಣ ಮನವೊಸದು ತಾಳಿಗಟ್ಟದನೆ ಮೆಱೆದುದು ಕೊರಲೆಳೀಕಮುಖಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಗಿಶಿ. ೩-೦೬). **ತಾಳಿಕಟ್ಟು** : ತಾಳಿಕಟ್ಟೋಕೆ ಕೂಲೀನೆ ? (ದೂಷ್ಯ). [ತಾಳಿ ೧ (<ತಾಲಿ) + ಕಟ್ಟು೨]

ತಾಳಿಗೆ 'ತಾಲಿಗೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಗೆದೆರೆ (ನಾ). ಅಂಗುಳಿನ ತೆರೆ–ಗೆರೆ,–ಸುಕ್ಕು : ತಾಲುವಿಂದೆ ಕೆಳಗಣ (ಗುಂ)ನೆರಿಯುಂ ತಾಳಿಗೆದರೆ ದ್ಯಾತ್ರಿಂಶತಮಾಳಕುರಿ ಕೂರ್ವಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಿಂ ತೋಱರ್ಕುಂ (ಅಶ್ವತ್ಥ. ೯-೩). [ತಾಳಗೆ (<ತಾಲುಗೆ) + ತೆರೆ೩]

ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ತಾಳವಲ್ಲಿ ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ [ಪಾಶಾಂ. ಲಿ]ಮುತ್ತಿನ ಕುಂಡಲವಿಟ್ಟು (ಜಾಪಚೆ. ೪೦-೪) : ವನವಾಸರಿ ಗುಡುಗೊರೆ ತಾಳಚೌಕುಳಿಯುತ್ತು ಹರುವದಿ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟನು (ಕೇಚಗುಂ. ೩-೫೯) ; ನೀಲದೊಂಬಯ ತಾಳಚೌಕುಳಿ . . . ಕಾಲಸರಗಳು ಲೋಲ ಧರಿಯು ವರದನು (ಗಿಚಿತಾಂಡ. ೬).

[ತಾಳಿ ೧ (<ತಾಲಿ) + ಚೌಕುಳಿ (<ಚೌಕ)]

ತಾಳಿದ, **ತಾಳಿದ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳಿಸಿದ ವ್ಯಂಜನ ; ಪಲ್ಯ : ಬೆಲವೆಣ್ಣ ಬೇಟಮೇಂ ತಾಳಿದಾಜಕ್ಕುಮೋ ಕಟವೆಯೋಗರಮಕ್ಕುಮೋ (ಅಗಾಪಾ. ೩-೩೭) ; ಬಿಸಿಯಸಿನ ಕೊಯ್ ತುಪ್ಪಂ ತಾಳಿದ[ಪಾಶಾಂ. ಲ] ಪಲ್ಯ ಕಜ್ಜಾಯ (ಸಮ್ಮಕಾ. ೪-೦೦) ; ಬಜ್ಜೆ ತಾಳಿದಗಳಂ ಕೆಬಲದಿ ಬದಿಸುತಂ (೦೦ಗಪು. ೮-೪). **ತಾಳಿದ** : ತಾಳಿದ ಸೀಕರಣೆ ಕರಿ ಪಚ್ಚೆಡಿ ಗಳು ಮೀಲಾದ ಪದುರಸಗಳನು . . . ಲೋಲಾಕ್ಷಿಯರು ಬಡಿಸಿದರು (೯೦೩ವಿ. ೮-೮೩) ; ಈ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಎಳೆಯ ಬದನೆಕಾಯಿಯ ತಾಳದ, ಬಾಜ್ಜಿಗೆ ಅನ್ನ ಸಹ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದು (ಸಚಪ್ರ. ೯೦) : ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಅನ್ನ, ತಾಳದ, ತಂಬಳಿ, ಸಾರು . . . ಮೊದಲಾದುವು ಎಲ್ಲ ಕಂಡುವು (ಈಕಳ. ೦೩೪) ; ಸಮುದ್ರದ ನಳ್ಳಿಯ ಪಲ್ಯ, ಉಪ್ಪಿಮಿಯಾನ ತಾಳದ . . . ಈ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು ಮೇಜಿನ ಮೇಜಿದ್ದವು (ಪುಸರು. ೦೦೮).

[<ತಾಳಿಸು]

ತಾಳಿಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಮೆಂಗಳ್ಳ : (ಕ).

[ತಾಳಿ (<ತಾಲಿ) + ಬೊಟ್ಟು೩ (<ಬಟ್ಟು೩)]

ತಾಳಿಮಿಕೆ (ನಾ). ಸಹನೆ ; ತಾಳ್ಮೆ : ಸಂತರ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ತಾಳಿಮಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಪಡಿರು (ವಿಜಾಸು. ೭೪-೩). [ತಾಳಮೆ (<ತಾಳ್ಮೆ) + – ಇಕೆ]

ತಾಳಿಮೆ 'ತಾಳ್ಮೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಲ 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಾಳಿಲು, **ತಳ್ಪಲು**೩, ತಾಳಿಲ, ತಾಳಿಲು, ತಾಳಿಲ (ನಾ).=ತಾಳಿದ : ಕಿಚ್ಚಡಿ ಬೋನವ ಪಚ್ಚಡಿ ತಾಳಿಲು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪದಿದಯು . . . ಕುಳತುಣ ಬನ್ನಿ (ಪರಿಲ. ೪೭-೦೬). **ತಳಿಲು** : ತರತರದ ಪಚ್ಚಡಿಗಳು ತಳಿಲು ಸೀಕರಣೆಯುಕರದ ತುಪ್ಪದ ಅವುಪವು ಚಿತ್ರಾನ್ನ ದಧ್ಯನ್ನ (ಪಾಡೆಕ. ೬೩-೮). **ತಾಳಿಲ** : ಅವರೆಕಾಯ ತಾಳಿಲದ ಸವಿಯ ಬಯಸಿ ಲೇಸಾಗಿ ಬಂದವು (ಗುರುಚಾ. ೦೦-೯೨). **ತಾಳಿಲು** : ಪರಿಪರಿಯ ತಾಳಿಲ್ಪಟ್ಟಸಕಾರ್ಯ ಪೆರ್ದ್ದ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೦). **ತಾಳಿಲ** : ಅಕ್ಕಿಯೋಗರ ಬಾಟ್ ತಾಳಿಲದೇಂ

ಮನಂಗೆಯೂದಿರೆ ಚಿಲ್ಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಬಡಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಾಸ್ರ. ೬-೮೯) : ಮೂಱು ಬಗೆಯ ತಾಳಿಯೆಱೆದು . . . ಸಾಸವೆ (ಡೂಂಕಾ. ೦೯೦, ಕುಮುಚಿ. ೦೦೭-೩೬ : 1475); ರಾಜಾನ್ನದ ಕೂಳಿಕ್ಕಿ ತೊಯೆ ತುಪ್ಪವೆಱೆದು ತಾಳಲ ವಿಡೆ (ತೇಮಿಸಂ. ೩೯-೦೪); ತಾಳಲ ಕೊಣಬು ಪುಡಿಯ ಮುಂತಾದ ಮೇಲೋಗರವನನುಮಾಳ್ಪರು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೬); ಕಲುಸುಮೇಲೋಗರ ತಾಳಲ ಮುಂತಾದ ಪಂಚಭಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿ ಹಾನಿ ೨ (ಅಷ. VIII, ೦೩೭-೩೯ : 1586). [<ತಾಳಿ೨ + – ಇಲು೪ (<–ಇರ್೪)]

ತಾಳಿವಜ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತಾಳವಜ್ರ ತಾಳಿತೌಕುಳಿ ಮುತ್ತಿನ ಕುಂಡಲವಿಟ್ಟು (ಪಾರಿಕಾ. ೪೦-೪).

[ತಾಳಿ೨ (<ತಾಲಿ) + ವಜ್ರ]

ತಾಳಿಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾಳಿಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾಳಿಸು೧ (ಕ್ರಿ). ನಿಲ್ಲಿಸು : ತಡೆಹಿಡಿ : ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವೆ ತಾಳ್ಸಲ್ಲಿಯ್ಯ ಕುದುರೆಯ (ಪಾಪಪು. ೧೦೦). [ತಾಳ್ + – ಇಸು೨]

ತಾಳಿಸು೨ (ಕ್ರಿ). ತುಪ್ಪ ಅಥವಾ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸು,–ಬಾಡಿಸು.– ಹುರಿ : ಕಾಯ್ದ ಕಾವಲಿಗಳೊಳ್ ಪೆರ್ಮರ[ಪಾಣಾ. ಮೊರ್ಮರ] ನಾಗೆ ತಾಳಿಸುವರುಂ (ಅಭಿಪ್ರ. ೩-೩೭ ಪ) ; ಮತ್ತಮಾವನ ಳ್ಯತದಿಂದೆ ತಾಳಿಸಿ ರಸಾಯನಮಾಗುಗೆ (ಕೂಚಿ.ಚಾಪ್ರ. ೪-೭೦) : ಮೇಲಿಸಿ ಜೀವಾವಳಿಗಳ ತಾಳಿಸುವರನಱ್ಪಗಂದದೊಳ್ ಕಾವಲಿಯೊಳ್ ತಾಳಿಸುವರ್ (ಶುಕುಮಾ. ೦೦-೮೬) : ಎಣ್ಣೆಯಿಟ್ಟಿದು ತಾಳಿಸುವರುವಯ್ಯ (ಸಾಪಂಕ. ೬-೦೩೦ ಗದ್ಯ); ಭವ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮಫಲಂಗಳನವ್ಯಯಮಾತ್ಮದಿಂದ ತಾಳಿಸಿ (ಬಸಪು. ೯-೩೮) : ಘೃಟ್ಟಮಿಣಸುಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಸಂಭಾರಗಳನಿಟ್ಟು ತಾಳಿಸಿದ ಪೂರಿಗಳದಱೊಳಿಂ[ಜಿ] ತುಂಬಲಿಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೦೯) : ಕುದಿವೆಣ್ಣೆಯಲಿ ಹಾಯ್ಸುಸಿ ತಾಳಿಸಿ ಪಾಪಿಯನು (ಪ್ರಜ್ಞಾಕ. ೯-೩೪).

[ದೇ.ಕಿ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಳಿತ್ತು, ತಾಳಿವ್ಪು ; ತೆಲು. ತಾಂಚು]

ತಾಳಿಸು೩ (ಕ್ರಿ). ತಾಳೆ ನೋಡು ; ಹೋಲಿಸು : ನೀವು ಭಾರತೀಯರು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಓದಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಿದ್ದು ಕಾಣಲು, ತಾಳಿಸಿ ನೋಡಲು ಬರುತ್ತೀರಿ (ಜೋಕಥ. ೩೦೨). [ತಾಳ್ + – ಇಸು೩]

ತಾಳೀತರು (ನಾ). ಆ ತಾಳೆಮರ : ಬೇರೀಳೆ ತಾೞೀರು ತೆಂಗುಂ ಕೌಂಗು . . . ಸಾಲ್ಗೊಂಡು ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುತಿರ್ಕುಂ (ರಾಜಸೇ. ೨-೪೬).

[ಸಂ. ತಾಲೀತರು (ತಾಲೀ + ತರು)]

ತಾೞೀಫಳ (ನಾ). ತಾಳೆವರೆದ ಹಣ್ಣು : ಕೋಡಾಂಶುಮನ್ಮಂಡಳಮಂ ತಾೞೀಫಳಂಗೆತ್ತಳಿ ತುಂಡುಕುಗುಂ ಬಾಲಾಶಾಖಾಚರಂಗಳ್ (ರಾಜಸೇ.೬-೩೦).

[ಸಂ. ತಾಲೀಫಲ (ತಾಲೀ + ಫಲ)]

ತಾೞೀಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾೞೀಸಪತ್ರ, ಚಾಲೀಸಪತ್ರ, ತಾಳಿಸಪತ್ರ, ತಾಳಿಸಪತ್ರ, ತಾೞೀಸಪತ್ರ, ತಾಳೀಶಪತ್ರ, ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ತಾಳೀಸಪತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಪತ್ರಕ, ಪತ್ರಶಾ – ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾೞೀಸಪತ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೯೦) : ತಾೞೀಸಪತ್ರ, ಮೆಣಸು ಇಂತಿವೆರಡುಂ ಸಮಭಾಗವಂ ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದು ಯೋಚಿಸಿಕೊಂಡು (ವಿವೈವಿ. ೩೮). **ಚಾಲೀಸಪತ್ರ** : ಚಾಲೀಸ ಪತ್ರಗ೧ ತೂಕ, ಮೆಣಸು ಗ೧ ತೂಕ . . . ಇವೆಲ್ಲವಂ ಕೂಡಿ ಜೊರ್ಗಾವ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೩೦೦). **ತಾಳಿಸಪತ್ರ** : "ಕಾಸಳ್ಳೀ – ತಾಳಿಸಪತ್ರ, ತಾಜಿ" (ಓಷಧಿ. ೫೯). **ತಾಳಿಸಪತ್ರ** : ಗೆಜರಿ, ಆಂಚರಿ, ಚರಿಜರಿ, ತಾಳಿಸಪತ್ರ (ಮೃಕಿಗಿ. ೩೭-೭೩). **ತಾಳೀಸಪತ್ರ** : "ತಾಳೀಸಕಂ, ತಾಳೀಸ ಪತ್ರಂ – ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾೞೀಸವತ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೮೭): "ನೀಲಂ – ತಾೞೀಸ ಪತ್ರ, ಕಾಚೀಲವಣ" (ಓಷಧಿ. ೮೮). **ತಾೞೀಶಪತ್ರ** : (ಮೃಕಿಗಿ. ೦-೦).

ತಾೞೀಸಪತ್ರ : "ಕರಿಣಾ–ಚವ್ಯ, ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ, ವರಿಪತ್ರ, ತಾೞೀಸಪತ್ರ, ಲವಂಗಪತ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೫೪). **ತಾೞೀಸಪತ್ರೆ** : ಕುಂಕಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತಾೞೀಸ ಪತ್ರ . . . ಲವಂಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಅರೆದು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಗೂಡಿ ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕಪ್ರ. ೮೭).

[←ಹಿಂ. ತಾಲೀಸಪತ್ರ ; ಮರಾ. ತಾಲೀಸಪತ್ರ]

ತಾಳು೧ 'ತಾಳ್' ನೋ.

ತಾಳು೨ 'ತಾಳ್' ನೋ.

ತಾಳು೩ 'ತಾಳ್' ನೋ.

ತಾಳು೪ 'ತಾಲು' ನೋ.

ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ, ತಾಳುತಟ್ಟು (ಅ). ದಿಕ್ಪಾಲಕರಾಗುವಂತೆ : ದಂತಿ ಗಳೊಡ್ಡಿನ ಕಾಲ್ಪಾವಾಂತೊಂದಱೊಳೊಂದು ಪೊಯ್ಕೆ ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ (ಮಾಹಾನೆ. ೧೨-೩೨). **ತಾಳುತಟ್ಟು** : ಪುಷ್ಪಕರ ನಂತತಿಯಂ ಬಿಡದೆಟ್ಟು ತಾಳುತಟ್ಟಾಗೆ ತಗುಳ್ದು (ರಮಾಪ್ರಮ. ೦೩-೦೦೫). [<ತಾಱುಂತಟ್ಟು]

ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಹೊಡೆ, – ಬಡಿ : ತಾಳುಂ ತಟ್ಟುಂಬೊಯ್ದರ್ ಗೋಟಯರಲರ್ (ಹರಿಂಶಾ. ೦೩-೬೪).

[ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ + ಪೊಯ್೧]

ತಾಳುಕುಜ್ಜೆ (ನಾ). ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಬೆರೆಯಿಸಿಡಿದ ದಂಟುಗಳ ರಾಶಿ,– ಗೊಂಪೆ : (ಳ). [ತಾಳ್೪ (<ತಾಳ್೪) + ಕುಜ್ಜೆ]

ತಾಳುಗೆ 'ತಾಲುಗೆ' ನೋ.

ತಾಳುತಟ್ಟು 'ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ' ನೋ.

ತಾಳುತಳೆ (ನಾ). ಅಂಗಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ : ಕೋಮಳ ತಾಳು[ಪಾಣಾ. ಲು] ತಳಸಂಘಟ್ಟಮಾತ್ರ ಕ್ಷೋದನೀಯಮೋದಕಮುಮಂ (ಅಭಿಪ್ರ. ೦೦-೩೬ ಪ).

[ತಾಳು (=ತಾಲು) + ತಳ (=ತಲ)]

ತಾಳುತುದಿ (ನಾ). ತಳದಿಂದ ತುದಿ; ಕೊನೆಮೊದಲಲ : ತಾಳುತುದಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ನಿಶ್ಚಂಕೆಯಾಗುವಂತೆ ದೃಢವಾಗಿಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಪಬ್ಬಅ. ೦೦೩-೦೯). [ತಾಳು೨ (<ತಾಳ್೪) + ತುದಿ]

ತಾಳುಬೀಳು 'ತಾಳೆಬೀಳು' ನೋ.

ತಾಳುಮೆ 'ತಾಳ್ಮೆ' ನೋ.

ತಾಳುರೋಗ 'ತಾಲುರೋಗ' ನೋ.

ತಾಳುವಂಶ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ತಾಲುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರೆಲೆವ ಅಡ್ಡಗೆರೆ,– ರೇಖೆ : ಆ ತ(ಥ)ರೆಗಳ ಮೇಲ್‌ರೇಖೆಗೆ ಖ್ಯಾತಂ ತಾಂ ತಾಳುವಂಶ ಮಂಬಭಧಾನಂ (ಅಶ್ವಜ್ಞಾ. ೯-೬). [ತಾಳು (=ತಾಲು) + ವಂಶ]

ತಾಳುವನ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ವರಗಳ ಕಾಡು ; ತಾಲವನ : [ಉ]ದಯ ತಾಳುವನ ಬಱಗೆ ತಯವಾಡಿಯ ಒಳಗೆ (ಸೌಇ. IX-II, ೪೭೨-೩೭ : 1487). [ತಾಳು೨ (<ತಾಳ್೪) + ವನ]

ತಾಳುವಾರ್ 'ತಾಳ್ಪಾರ್' ನೋ.

ತಾಳ್೧ 'ತಾಟು೨' ನೋ.

ತಾಳ್೨ 'ತಾಳ್ಪು' ನೋ.

ತಾಳ್ಕೆ (ನಾ). ಹೊಂದಾವಣೆ ; ಮೇಳ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ವಸ್ತುವಿನ ಯ ಥಾರ್ಥ ಸ್ವರೂಪ ಪಕ್ಕಾ ತಾಳೆ ತಪ್ಪದಾಗ ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನ ಸಂಶಾಸ್ಪುಸ್ತ (ಕಪ್ರಜ್ಞಾ. ೩೩೭).

ತಾಳೆಮಾಡು = ತಾಳೆನೋಡು : ಬ್ರಾಹ್ಮಿಲಿಪಿಯನ್ನು ಗ್ರೀಕ್ ಲಿಪಿಗೆಳೊಡನೆ ತಾಳೆಮಾಡಿ ನೋಡಿ (ಡ್ರಾ ವಿ ವಿ. ೫೪). **ತಾಳೆಯುಗು** = ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗು; ಮೇಳವಾಗು : ನಕ್ಷೆಯು ಸರಹದ್ದು ಗುರುತಿಗೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣುವ ಗುರುತಿಗೂ ತಾಳೆಯಾದ ಮೇಲೆ (ಕೂಮಿಳ. ೩೮). [←ಮರಾ. ತಾಳ್. ತಾಳಾ./ಸಂ. ತಾಲ]

ತಾಳೆಗರಿ (ನಾ).=ತಾಲಪತ್ರ ೩ : ಲಿಪಿಕಾರರು ತಾಳೆಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು . . . ಲೇಖಣಿಯಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೯) ; ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಲಿಪಿ, ಶಾಸನಗಳು, ತಾಳೆಗರಿಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿವೆ (ರಾಯಳ. ೬).

[ತಾಳ್ಕೆ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಗರಿ (<ಗಱಿ)]

ತಾಳೆಛತ್ರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಗರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಡೆ : ಕೆಲವರ ಅಡಿಗೆ ಪಾತ್ರಗಳು, ಮಳೆಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ತಾಳೆಛತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನೆಲ್ಲ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದುವು (ರಕ್ತರೂ. ೫೯). [ತಾಳ್ಕೆ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಛತ್ರ$_2$]

ತಾಳೆದನಿ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರದೆಲೆಗಳ ಧ್ವನಿ,-ಶಬ್ದ : ಒಗೆದೊಂದು ತಾಳೆದನಿಗೇಳ್ದ ಗಜವ್ರಜದಂದಮಾಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೫).

[ತಾಳ್ಕೆ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ದನಿ$_2$]

ತಾಳೆನೋಡು (ಕ್ರಿ). ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡು,-ಹೊಂದಿಸಿ ನೋಡು : ಆಸ್ತಿವಂತ ತನ್ನ ಖಾತೆಯ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ತಾಳೆನೋಡುತ್ತಾನೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೮೦); ಹಣವನ್ನು ಎಣಿಸಿ ಲೆಕ್ಕದ ಪ್ರಕಾರ ತಾಳೆನೋಡಿದಾಗ ಆನಂದನ ಎದೆ ಒಡೆಯಿತು (ಮರಳಿ. ೬೦) ; ಗಡಿಯಾರದ ಮುಳ್ಳು ತಾಳೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು (ಜಂಗೂಲಿ. ೮೨). [ತಾಳ್ಕೆ$_3$ + ನೋಡು]

ತಾಳೆಬೀಳು, ತಾಳುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಮೇಳ ಹೊಂದು ; ಸರಿಹೋಗು : (ಕ). **ತಾಳುಬೀಳು :** ಅವರೊಂದು ಕನ್ನಡದ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿದ್ದ ಅವರ ನೌಕರಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೂ ತಾಳುಬಿತ್ತು (ಕಯಾತ್ರೆ. ೪). [ತಾಳ್ಕೆ$_3$ + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀಟ್$_1$)]

ತಾಳೆಬೆಲ್ಲ, ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದ ರಸದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೆಲ್ಲ : (ಕ). **ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ :** (ಕ). [ತಾಳ್ಕೆ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಬೆಲ್ಲ]

ತಾಳೆಮರ, ತಾಟಿಮರ, ತಾಟಮರ, ತಾಟ್ಮರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ ; ತಾಳಮರ: "ತೃಣರಾಜಾಹ್ವಯಃ, ತಾಳಃ – ೨ ತಾಳೇಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೩) ; ತಾಟಿನುಂಗು ಮರ, ತಾಳೆಮರ (ಮೃಜಿಗಿ. ೦೩-೨೩೪) ; ತಾಳೆಮರ ಉದ್ದವಾದರೆ ಕೋಳಿಗೆ ಬಂದದ್ದೇನು? (ಗಾದೆ). **ತಾಟಿಮರ :** ಉತ್ತಾರ ಕೊಟ್ಟದು ತಾಟಿಮರ ೫೦ಕೆ ಗ ೧ (ಎಳ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೬-೦೫೫; 1723). △ **ತಾಟಮರ :** "ತೃಣರಾಜ, ತಾಲ" (ನಾಚರಾ. ೬) ; ಅದಱ ತದನನ್ತರ ಚೈಕೋಲ ತಾಟಮರ ಅದಱ ತದನಾನ್ತರ ಮಟ್ಟಱಿಯ ಕುರಚಿಗೊಣ್ಡ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೪೦-೨೫ : 11ನೆಯ ಶತ). △ **ತಾಟ್ಮರ :** [ನೀ]ಟ್ಟ ತಾಟ್ಮರದವೊಲಪ್ಪೊಡಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೭).

[ತಾಳ್ಕೆ$_2$(<ತಾಳ್$_3$) + ಮರ$_1$]

ತಾಳೆಯೋನ್ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಪೆರಿಯವನ್ ಕೋಲ್ಗಳಾಂ[ತು] ಭಿಳ್ದನ್ ಎಳಾ ಆಲಕ್ಕೊವಾಡಿ ತಾಳೆಯೋನ್ ಮಿಾ × ಣೆಯ್ಮ ಇಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತಾನ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨-೦೦ ; ಸು. ೯ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಾಳೆಯೋಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಳೆಲೆ (ನಾ). ತಾಳೆ ಮರದ ಎಲೆ : ಸಿಡಿಲಿನುಱುಬೆಯ ತಾಳೆಲೆಯೊಳು ಮಾಡಿದ ಕೊಡೆ ತಾಳಲಾಪುದೇನು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೦೫).

[ತಾಳ್ಕೆ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಎಲೆ$_1$]

ತಾಳೆವಾಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಳೆವೋಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಳೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಇಂದಿರಾ-ತಾಳೆಸೊಪ್ಪು, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೦೩). [ತಾಳೆ ? + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ತಾಳೆಹಣ್ಣು, ತಾಟಪಣ್, ತಾಟವಣ್ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ; ತಾಳಹಣ್ಣು : ತಾಳೆಹಣ್ಣು ತಾನೇ ಬಿದ್ದರೂ ಬಾಳದ ಮುರವಗೆ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿತು (ಗಾದೆ). △ **ತಾಟಪಣ್ :** ಚೆನ್ನರ ಸಂದ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ತಲೆ ತಾಟಪಣ್ ಕೆದಱಿದಂತೆ ನಿರಂತರಮಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಪರೆದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೦೦೬). △ **ತಾಟವಣ್ :** ಕಡಿದು . . . ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ^3]ವಣ್ಣ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆಣೆಯಾದ ಚಂಚುಪುಟದಿಂದವೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೩೬).

[ತಾಳ್ಕೆ$_2$(<ತಾಳ್$_3$) + ಹಣ್ಣು$_3$(<ಪಣ್$_3$)]

ತಾಳೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). = ತಾಳೆನೋಡು : ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಾಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ರಾಜರ ಮನಸ್ಸು ಶ್ರೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತವಾಗಿರಬಹುದು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೪) ; ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೇ ಎಂದು ತಾಳೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೩೫).

[ತಾಳ್$_3$ + ಹಾಕು(<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ತಾಳೆಹೂ 'ತಾಟ^3 ಹೂ' ನೋ.

ತಾಳೆಹೆಂಡ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹೆಂಡ : (ಕ).

[ತಾಳ್ಕೆ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಹೆಂಡ]

ತಾಳೇಬಂದು (ನಾ). ಜಮಾಖರ್ಚು ಪಟ್ಟಿ; ಆಯವ್ಯಯ ತಖ್ತೆ: ಆ ಕಂಪನಿಗಳ ಸಾಧಾರಣ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅವುಗಳ ತಾಳೇಬಂದುಗಳ (Balance sheets) ಪರಿಶೀಲನದ ಮೇಲಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಬ್ಯಾಂಕಳ್ಕೆ. ೦೦೬) ; ಬೆಳಗಾವೀ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಪ್ತರಿನಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಲೆಕ್ಕದ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಹೊಂದುವಂಥ ತಾಳೇಬಂದು . . . ದೊರಿಯುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೯೦). [←ಮರಾ. ತಾಳೇಬಂದ್]

ತಾಳೇಶಪತ್ರೆ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳೇಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳೈಸು (ಕ್ರಿ). ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಕಡೆಗಂಗಳ ಕೊನೆಯೊಳು ತಾಳೈಸಲು[ಪಾಠಾಂ. ಕೊನೆಯೊಳ್ಳೇಳೈಸಲ್] (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೬೮-೦೦).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + – ಇಸು$_3$]

ತಾಳೋದ್ಘಾಟಿನಿ (ನಾ). ಅಗುಳಿಯನ್ನು ಕಳಚುವುದು ; ಒಂದು ಕಳ್ಳವಿದ್ಯೆ : ತಾಳೋದ್ಘಾಟಿನಿ ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರ . . . ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳಾದಮಾನುಂ ಕುಶಲನಂತಪ್ಪ ಕಳ್ಳಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೨೨-೦೬). [ಸಂ. ತಾಲೋದ್ಘಾಟಿನೀ (ತಾಲ + ಉದ್ಘಾಟಿನೀ)]

ತಾಳೋಲೆ, ತಳಲೆ, ತಳಾಲೆ, ತಾಳೆಯೋಲೆ, ತಾಳೆವಾಲೆ, ತಾಳೆವೋಲೆ (ನಾ). ೧. (ಮುತ್ತೈದೆತನದ ಸೂಚಕವಾಗಿ) ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧರಿಸುವ ಕರ್ಣಾಭರಣ ; ತಾಳೆಗರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಓಲೆ : ನಿಕ್ಕುವದಿಂ ತಾಳೋಲೆಯ ನಿಕ್ಕುವವರ್ಪಲರೊ ನೋಡ ಪೊನ್ನೋಲೆಯನಂತಿಕ್ಕುವ ವರ್ಪಲರೊ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೨೦೦) ; ಪಾದಕ್ಕೆ ಎರಗಿ ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವೆ ತಾಳೋಲೆ ಗೈದೆತನಗಳ (ನಾಪದ. ೨೦೦). **ತಳಲೆ :** ೨. ತಾಳೆಗರಿ, ಅಡಕೆಯ ಹಾಳೆಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಟೋಪಿ:ತಲೆಮೇಲೆ ಹಾಳೆಯ 'ತಳಲೆ' (ನಿಸದು. ೨೪). **ತಳಾಲೆ :** ೨. "ನೋಡಲ್ಲಿ, ನಿನ್ನ ತಳಾಲೆ ತೇಲಿ ಹೋಗ್ತಾ ಇದೆ." ತೇಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಹಾಳೆಟೋಪಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲೆಂದು ಪೀಂಚಲು ಒಂದು ಹಾಸುಬಂಡೆಗೆ ಹಾರಿ . . . ತಳಾಲೆಯನ್ನು ತಂದಳು (ಮಲೆಮ. ೦೬೦) ; ತಳಾಲೆ ತೆಗೆದುಬಿಡೆ; ನಿನ್ನ ಮುಖದ ಅಂದಾನೇ ಕೆಡಿಸ್ತದೆ (ಮಲೆಮ. ೬೬೩). **ತಾಳೆಯೋಲೆ :** (ಕ). **ತಾಳೆವಾಲೆ :** ೩. ತಾಳೆಮರದ ಗರಿ : ತಾಳೇಮರದ ಹೆಸರು . . . ಬಹುಮಂದಿ ತಾಳೇವಾಲೇ ಮರವೆನ್ನುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೩). **ತಾಳೆವೋಲೆ:** ೩. ತಾಳೆವೋಲೆಗಳಱಿವುವೆ ಲಿಪಿ ಭೇದವ (ಚಿನರಾ. ೬-೭೩).

[ತಾಳ್ಕೆ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಓಲೆ]

ತಾಳ್ಕೆ (ನಾ).=ತಾಳಿಕೆ$_1$ ೩ : "ಧರಣಂ, ಧಾರಣಂ . . . ಧಾರ್ಯಂ ಈ ೬ ತಾಳ್ಕೆ" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೦೨೮). [ತಾಳ್$_1$ + – ಕೆ]

ತಾಳ್ಕೆವಂತ (ನಾ). ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಾತ; ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು: "ಮೃಷ್ಟಃ, ಮೃಷ್ಟವಾನ್. . . ಮರ್ಷಾಣಃ, ಈ ೬ ಹುಸಿಗನುಂ, ತಾಳ್ಕೆವಂತನುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೦೪). [ತಾಳ್ಕೆ + – ವಂತ]

ತಾಳ್ಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡು; ಸಲಹು; ರಕ್ಷಿಸು: ಕೆಳೆಗೊಳ್ಗುಂ ನೆವಮಿಲ್ಲದೆಲ್ಲ ಜಗಮುಂ ತಾಳ್ಗೆಯ್ಗುಮಾ ದೈವಮುಂ ತಳಿರ್ವನ್ನಂ ಚಿಕದೇವರಾಯನ ದಯಾಂಕೂರಂ ಕಟಾಕ್ಷಾಂತದೊಳ್ (ಜಿಕವಿ. ೫-೦೦೬).

[ತಾಳ್$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ತಾಳ್ದು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದು; ಪಡೆ: ಸಮಾಧಿಯೊಳೆ ಮುಡಿಪಿ ತಾಳ್ದಿದನ್ನಿ ತಮರೇನ್ದ್ರಭೋಗಮಂ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೬-೫; ಸು. 750); ದಾನಾನುಮೋದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದುಪಶಮಭಾವಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೫-೨ ಪ); ತಾನುಂ ತ್ರಿಖಂಡಮಂಡಲಾಧಿಪತ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿ ಪೌದನಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೪ ಪ); ದಕ್ಷಿಣಬಾಹುದಂಡದೆ ಜಯಶ್ರೀಕಾಂತೆಯಂ ತಾಳ್ದಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩೯); ಚರಿಯಿವ ಖಗಮೃಗಕುಳಮಾ ಪರಮಮುನೀಶ್ವರ ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿನತ್ಯಾದರಮಂ ತಾಳ್ದಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಮಂ ಬಿಸುಟವು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೨); ಶಾಂತರಸಮಂ ಕಾರುಣ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೦-೫). ೨. ಧರಿಸು; ತಳೆ: "ತಾಳ್ದು–ಧಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ); ತದಾಜ್ಞೆಯಂ ನಿಜ ಕಿರೀಟದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿದಂದದಿಂ ಸೊಗಯಸಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೯); ಇತ್ತ ಸರ್ವದಯಿತೆ ಗರ್ಭಮಂ ತಾಳ್ದೆ ಸಾಗರದತ್ತಂ ಕಂಡು (ಜಾವುಂಪು. ೦೦೧-೧೪); ಅಂಗನೋಚಿತ ರಸಾಲಂಕಾರಮಂ ತಾಳ್ದದೊಪ್ಪಿದ ವಾಕ್ಸುಂದರಿ ಬಂದು ಸನ್ನಿಹಿತೆಯಕ್ಕೆನ್ನೀ ಮುಖಾಂಭೋಜದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೦-೭); ದಿವಮಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಪೆಂಪು ಭೂವಲಯಮಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದ ಧೈರ್ಯೋದಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೬೮); ವಿಜಯಶ್ರೀಯಂ ಭುಜದೊಳು ತಾಳ್ದಿದಜೇಯ (ಎಕ. VIII (s), ಸೊರಬ, ೫೮೬-೩ : 1201). ೩. ಸಹಿಸು; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು: ಅರಿಗನಂ ಕಾಣುತ್ತೆ . . . ತಾಳ್ದಲರಿದೆಂದಿರ್ಕಚ್ಚೆಯಂ ಕಟ್ಟಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೮); ದೇವಕೃತಂಗಳುಮಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಮುಮನ ಜಿತ ನೀನೆ ತಾಳ್ಪಿದೆ (ಅಜಿಪು. ೮-೧೭); ಇಂತೀ ಪದಿನಾಲ್ಕುಮನತ್ಯಂತಂ ದೃಢಹೃದಯನಾಗಿ ತಾಳ್ದಿರ್ದಂಗೋರಂತೆ ನಿರಂತರಸೌಖ್ಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡುಗಲ್ಲಿ ಸಂದೆಯಮುಂಟೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮೨). ೪. ಕೈಕೊಳ್ಳು; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಮತ್ತೆಂತತಿಶಯದೆ ಮಹಾಪುರುಷವ್ರತಮಂ ತಾಳ್ದುವಳುದಾರಚರಿತಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೨); ಮುನ್ನಿನ ರಾಜ್ಯಲೀಲೆಯಂ ನೆನೆಯದೆ ತಾಳ್ದಿದಂ ವಿಮಲವಾಹನಯೋಗಿ ತಪೋನಿಯೋಗಮಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೨); ಸುಷೇಣರೆಂಬ ಮುನಿಮುಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಜನದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ ೧೦-೩೧). ೫. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು; ಹಿಡಿ: ಮಗುಳ್ದಾನಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರ್ಪುದುಂ ತನುವಿನೊಳ್ ಪ್ರಾಣಂಗಳಂ ದೇವಿ ತಾಳ್ದುಗುಮೋ (ಕಾದಂಉ. ೩೭೮). ೬. ಹೊರು; ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಜಲಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಧರಾತಲ ಭಾರಮಿದೆತ್ತ ಬಾಲನೆತ್ತಳವಿನಿತುಂಟೆ ತಾಳ್ದಲಿದನೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಕೊಳಲೆಂದು ವೈರಿಗಳ್ ತಳರ್ದಪರ್ (ಆದಿಪು. ೪-೮೪).

ತಾಳ್ದುಕೊಳ್ = ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಸೈರಿಸು: ತಾಳ್ದುಕೊಳಲರಿದಪ್ಪ ಪತನಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಪ್ಪ ಪಾಡಿಂದೆ ಉಟಿಪಲ್ಕಮಾಱವು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೮-೦೦೫೫).

ತಾಳ್ದು$_2$ 'ತಾಳ್$_1$' ಪರಾ.

ತಾಳ್ಮೆ, ತಾಳಿಮೆ, ತಾಳುಮೆ (ನಾ). ೧. ಸಹನೆ; ಸೈರಣೆ; ತಾಳುವಿಕೆ: ತೊನೆಯಲ್ ತಾಳ್ಮೆಯನಾಂತವಂ ಬೆರೆತೊಡಂ ನಿರ್ಗರ್ವಿ (ಸೋಮೇಶ. ೫೨); ತಾಳ್ಮೆ ಇರಲಿ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಡ (ಶಾಲಿಮ. ೨೨೨); ಜ್ವರದ ತಾಪದಿಂದ ಜರ್ಜರಿತನಾದ ಆನಂದ ತನ್ನೆಲ್ಲ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ (ತೇಮೋಡ. ೧); ತಾಳ್ಮೆ ಇದ್ದ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಬೀಳು ಇದ್ದರೆ ಬಾಳ್ಯಾನು (ಗಾದೆ). **ತಾಳಿಮೆ**: ೧. ತಾಳಿಮೆಗುಂಟೆ ಹಳವೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೩೦-೯೪). ೨. ಸಾವಕಾಶ; ತಡ: ತಾಳಿಮೆಯ ಮಾಡದಿರೆಂದು ಆ ಕ್ಷಣ ಕಳ್ಳಿಬಡಿಗೆಯ ತಂದು (ತಾರನಿ. ೩-೧೫). **ತಾಳುಮೆ**: ೧. ತಾಳುಮೆಯು ಶಮದಮವು ಸಹಜವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೬-೫೦); ತವಕದಿಂ ಕೇಡು ತಾಳುಮೆಯುಳುಮೆಯಿದ ನರಿದು ಸವಿನಯದಿವೊಲಿಸಿಕೊಂಬೊದು (ನವಮೋ. ೯-೨೦); ಆತುರದಿನ್ ಅಡುಗೆ ಪಕ್ಕಹುದೆ? ತಾಳುಮೆಯೆ ಪರಿಪಾಕ (ಮಂಕುಕ. ೬೮೧).

[ತಾಳ್$_1$ + – ಮೆ$_1$]

ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸೈರಣೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಾಳ್ಮೆ ಇಲ್ಲದಂತಾಗು: ಆಗ ಭೀಮನು ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟು ಕೈ ಕೈ ಹಿಸಿಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ . . . ಎಂದನು (ವಚಭಾ. ೨೯೮); ಅದುವರೆಗೂ ಮೌನವಾಗಿದ್ದ ಜೈಗೋಪಾಲ್ ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟು ಗಡಬಡಿಸಿದ (ಅತ್ಯಾರ್ಪ. ೦೧೮); ಅವರು ಬಂದು ತಲುಪಿದುದೇ ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟವರ ಹಾಗೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦). [ತಾಳ್ಮೆ + ಕೆಡು$_1$]

ತಾಳ್ಮೆತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). = ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು: ತಾಳ್ಮೆತಪ್ಪಿದರೆ ಅಪಯಶಸ್ಸು ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೫). [ತಾಳ್ಮೆ + ತಪ್ಪು$_1$]

ತಾಳ್ಮೆವಂತ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಹನೆ ಇರುವವನು: "ಕ್ಷಂಪನ್, ಕ್ಷಂಪಃ, ಕ್ಷಂಪಕಃ, ಈ ೩ ತಾಳ್ಮೆವಂತು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೫೮).

[ತಾಳ್ಮೆ + – ವಂತ]

ತಾಳ್ವ 'ತಾಳ್$_1$' ಪರಾ.

ತಾಳ್ವಾರ, ತಾವಾರ, ತಾಳವಾರ$_1$, ತಾಳುವಾರ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ತಗ್ಗಾದ ಅಂಗಳ; ಇಳುಕಲಾದ ಅಂಗಳ: (ಕಿ). **ತಾವಾರ**: ೨. ಒಪ್ಪಾರು ಮನೆ; ಒಪ್ಪಾರು ಗುಡಿಸಲು: ಕ್ರೈಸ್ತ ಪೂಜಾಗೃಹದ ಪಶ್ಚಿಮ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯ ಹೊರಕೋಣೆ, ತಾವಾರ (Ante-chapel. ಇಂಕನಿ); (ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ಮೊ. ಕೈ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಗುಡಿಸಿಲು; ಜೋಪಡಿ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ; ಗಾಡಿಖಾನೆ; ಸಾಮಾನನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಕರ್ಮಶಾಲೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮನೆ; ಪಟ್ಟಡಿ; ತಾವಾರ" (Shed. ಇಂಕನಿ.). **ತಾಳವಾರ$_1$**: ೧. "ರಥ್ಯಾ, ಪ್ರತೋಳೀ, ವಿಶಿಖಾ ೩ ಊರೊಳೊಗಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಚಾವಡಿ ಜಗಲಿ, ಬೀದೀಜಗಲಿ, ತಾಳವಾರ, ಕೈಸಾಲೆ, ಜಗಲಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೮). **ತಾಳುವಾರ**: ೨. ತಗಡು ಬಡಿದ ತಾಳುವಾರಂಗಳಿಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೫೧-೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಟ್ವಾರ; ತೆಲು. ತಾಳ್ವಾರ, ತಾಳುವಾರ]

ತಾಳ್ವೆ (ನಾ). = ತಾಳ್ಮೆ ೧: "ಕ್ಷ್ಮಾಯಿಕಿ, ಕ್ಷ್ಮಾಣಂ, ಕ್ಷ್ಮಾಣೇಯಂ–ಈ ೩ ತಾಳ್ವೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೦೮). [ತಾಳ್$_1$ + – ವೆ]

ತಾಱ್$_1$ 'ತಾಱು$_1$' ನೋ.

ತಾಱ್$_2$, ತಾರ್, ತಾಱು$_4$ (ನಾ). ಒಳಿತು ಕೆಡಕುಗಳ ಸೂಚನೆ; ಶಕುನ: "ಶಕುನ ಶೋಷಣಗಳೊಳ್ ತಾಱ್ನಿಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೦೭); ನೇರ್ಗಳ್ ಸೀರ್ಗಳ್ ತಾರ್ಗಳ್ (ಶಮದ. ೪೧). **ತಾರ್**: ತುರುವಿಂಡು ಬಲವಂದು ತಾರ್ಗಳಂ ಬರೆಯುತಿರೆ (ಕಾಲೂರ. ೫೯-೯೮). **ತಾಱು$_4$**: "ತಾಱು – ಶೋಷಣೇ, ಶಕುನೇ ಚ" (ಶಮಧಾ); ಸರಾಗದಿನೊಲಿದು ದಂಪತಿ ತಾಱ [ಪಾಠಾಂ. ತರವ]ನಿತ್ತವು ಕರಿಯ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಸುಳಿದವೆಡದಲಿ ಹಂಗ ಬಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೬).

ತಾಱನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ದಂಣಾಯಕರು ತಾಱನಾಡು ಹದಿನಾಡು ಕುನಾಡನು . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಮಿರಲು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೩೧-೩೦; 1196). [ತಾಱ? + ನಾಡು]

ತಾಱಲ್ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿರುವುದು; ಶುಷ್ಕವಾದುದು; ಸೊರಗಿ ಹೋಗಿರುವುದು: ತಾಱಲಾದುವು ತನು ಕೂಟ ನೀರ ದೆಸೆಯಿಲ್ಲದೊಡಲ್ಗಳ ನೆಂತು ತಾಳ್ದುವಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೯). ೨. ಕುರುಚಲು ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು; ಪೊದರು: ಪೊಸಗಾರೊಳ್ಗಾಱಲೊಳ್ ಕಣ್ಣರೆಮುಗುಟ್ಟಿರೆ . . .

ನಿಂದುರು ವನಮಹೀಪನೆವೆಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಕ.೮-೯೯); ನಿಂದಿರ್ದುದೋರೆಂದೆಡೆ ಯೊಳ್ ತಾಜಲ್ಯಕೊತ್ತಂದಿದಿರು ಮೈಗವ್ಯಗೀವ್ಯಂದವೋರಂದದಿಂದಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೪-೪೭) : ನಿಂಬಿ ಕಿರೋರು ನಡುಸೊಲ್ಲೊರ್ಕಿ ಕಣ್ಣಿಂ ತೆಱೆ ದಿಭವತಿಯಂ ತಾಜಲಿಳ್ಳಂಡು ಕಾಯ್ದುಂ ನಡು ಪಾಯ್ದು (ಅನಂಪು. ೧೨-೬೨) ; ತಾಜಲಿಂಸದರ್ಜಿಗ ಮಹಾಗ್ರಹಂ ತೊಜೆ ಕೊಳಂ ವುಲ್ಬಟ್ಟಿಗರ್ ಕಾಮುರಿಕಂ (೫೩೬.ಸು. ೭-೨). ೩. (ಕುರಂಚಿಲುಗಿಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಪ್ರದೇಶ; ತಪ್ಪಲು; ಕಿಟ್ಟಿ : ಕರುಣಾಧ್ವನಿ ಪೊಂಪುಟ್ ಬಾದುದು ಗಿರಿಯ ಏರಿಯ ತಾಜಲೊಳಾಗರ್ (ಜಾಂಪು. ೯-೮೨) ; ಪೆಸರ್ವರ್ದುವು ಸೌ ಗಂಧಿಕ ವಿಂ ದದಳಿ ತಾಜಲಿಳ್ಗರ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೧೨-೯೧); ಆ ವರಾಹಸಂದೋಹವಿದರ್ ಶಾಲೆ[ಲಿ]ಯ ತಾಜಲೊಳ್ (ಜಾಂಪು. ೩-೮೭ ಪ). [ತಾಜು + – ಅರ್ಕ್]

ತಾಜಲ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೊದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ ; ಹೊದರನ್ನು ಸೇರು : ತಾಜಲ್ವಿಡಿದು ಗೋರಿವದುವೆನೆ ಕನಸಿಂಗಿ ಕೆಲ್ಲಿಯಿಸಿ ನೋಟ್ಟು ತರಳಲೋಚನದ ಸರಳಾಬಾಣಂಗಂ ಹರಿಣೇಭಾವಮಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೬-೦೬ ಪ).

[ತಾಜಲ್ + ಪಿಡಿ]

ತಾಜಲವಟ್ಟು 'ತಾಜುಮಾಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಜಿ, ತಾರಿ, ತಾರೆ, ತಾಜ್ಞಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತಾರೆ ಆಳಲಿ, ನೆಲ್ಲಿ ಎಂಬ ತ್ರಿಫಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ; ಕಲಿದ್ರುಮಂ ; ℙ ತಾರೆಮರದಲ್ಲಿ ಕಲಿಪುರುಷನು ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂಬ ನಂಬುಗೆಯಿದೆ : "ತಾಜಿಯಲಿ ಭಂಡಿಯಲಿ . . . ಅಕ್ಷಮಿನಿಕಿಸ್ಮ " (ಮಂಗಣಾ. ೦೪೭-೩೦) ; ತಾಜಿ ಹೊನ್ನೆ ಕುಟಜಂ . . . ವನಸು ನಿಂಬಂ (ಶಾನ್ಯಾ. ೧೦೦೦ ಕೊಲ್ಲಳ್) ; ತಾಜಿಯು ಕಳವಿನ ಮರಂಗಳು ಮೇಲ್ (೫೩೬. IX-I, ೧೦೯-೮೩ ; ೧೦೬೭) ; ಪಾದರಿ ತಾಜಿ ತಂಡಸು . . . ಕವುಂಗಿಮ್ಮಾವಿ (ಶಾಕ್ಷ್ಯಪು. ೦೨-೩೮) ; ತಾಜಿ ತೇಗು ತಜಿ ತಂಡಿಸಿ ಬೊಬ್ಬುಲಿ (ಪುಷ್ಪಸ್ಯ. ೩-೬೪); ಕದವುದವಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕೆ ತಜಿ ತಾಜಿ . . . ತಡಸೀಳ್ ಬಾಬಿ? (ಧರ್ಮಸ. ೩-೮೭) ; ನೆಲ್ಲಿ ವೇಳಿಲು ತಜಿ ತಾಜಿ ಕಡವ ಕನ್ನೆಲ್ಲಿ ಹಲಸು (ಋಂತಾಸಾ. ೨೮-೩೩). ೨. (?) : ಮೂಡಣ ಪಳ್ಳ ಅದಱ ತೆಜ್ಜಾಣ ದಿಸೆ [ಮಣ್ಣಗೆಜ್ಜೆ]ಗನ್ನುಂ ತಾಜಿಯಂ ಕೊ[ತ್ಯೂರ್]ಗು ×××ಯಿಯ ಕೆಱಗೆ.ಱ್ಱುಂ (೫೩೬. XI-I, ೧-೨೯ ; ೩೮೩); ಬ್ರಹ್ಮದೇವಂಗೆ ಗದ್ದೆ ತಾಜಿಯಿಂದಿಬ್ಬಗಲು ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲಿಂದ ಮೂಡಣ ನಿವೇಸನ (ಎಳ. XII, ತಿಪಟೂ. ೪೨-೦೦ ; ೧೨೨೨). ತಾರಿ: ೧. ತಾರಿ . . . ದೊಡ್ಡ ಮರ (ಛಂದಸ್. ೪೦). ತಾರೆ: ೧. " ವಿಭೀತಕಃ . . . ಭೂತಾವಾಸಃ, ಕಲಿದ್ರುಮಃ ಓ ತಾರೆಯ ಮರ " (ನಿಘಂ. ೦೦೦) ; ತಾರೆಯು ಸೀಗೆ ಬೇಲ ಬಗುನಿಯುಂ (ಕವಿಪ್ರ. ೮-೯) ; ಮುತ್ತುಗ ತಾರೆ ಮುಂತಾದ ಹೆಮ್ಮರಗಳು ವತ್ಸಾಗಿ ತೋರ್ದವಾ ವನದಿ (ಕೌಗಂಧಿ. ೨-೩೪) ; ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಹೋಗಲು ಹಣ್ಣುಬಿಟ್ಟದ್ದ ಒಂದು ತಾರೆಯ ಮರ ಕಾಣಿಸಿತು (ವಚಕಾ. ೧೪೦). ತಾಜಿ೨ : ೧. " ಕಲಿ, ಅಕ್ಷಿ, ವಿಭೀತಃ—ಱೆ ಸಿ ತಾಜಿ" (ಹರಿಹಾ. ೦೦೦-೪೬೪) ; ಎರಟ್ಟಿ ಪುಣುಸೆಎ ಮೂಡಾಯೋಡಿ ನಿರಿಬಿಟ್ಟೆ ತಾಜಿಎ (ಎಳ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೫-೩೨ : ೭೫೫) ; ತಾಜಿಯ ಮಾವಿನ ಮುಳ್ಳರಸ ಪಾಲ್ಬರಂಗಳ ಸುಗೆಹಾವಳಿಯ ಮರಂ ಕರವಂಶಭಾವಹ ಮುಳ್ಳಂ ಗುಹ್ಯಕೆ ಗೃಹಕೆಳ್ಗಂಗರ್ (ರೋಷ್ಕಾಪ್ರ. ೩-೯) ; ಉಜ್ಜ್ವಲವಾಗಿ ತಾನುರಿದ ತಾಜಿಯು ತೆಂಗಿನಕೈಯ ಮಾವಿನಿಂದನಮಂ . . . ತರಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಸ್ಯ. ೯-೦೬೦) ; ಅರಸೆಅಲ್ಲಾಜಿ ತುಂಬುತ್ತರದುಕಳಿಲಮು ನೆಲ್ಲಿ (ನಿಘಂ. ೦-೭೩) : ತರತರದಿಂ ಶೋಭಿಸುವ ತಾಜಿಯಿಂದ . . . ಕಾನನಂ ಕಣ್ಮಿಸಿದುದು (ರಾಘಪು.೦೦-೩೪) ; ಗಂಧಕದ ತೈಲದಿಂ ಕುಂದದಲೆ ರಸಕತ್ತು ಕಂದಿದ ತಾಜಿಯೊಡಗಿಂಡೆ ಹೇಮ ತಾ ಮುಂದೆ ಬಂದಕ್ಕು (ಹರಿಕಾ.೦೯೬೬).

ತಾಜಿಯಕಾಯಿ, ತಾರೆಯಕಾಯಿ = ತಾಜಿಗಾಯಿ : ದಿನವೆರಡಕ್ಕೆ ತಾಜಿಯ ಕಾಯ ಪ್ರಮಾಣಾಹಾರವಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಸ್ಯ. ೦೦-೬ ಪ); " ಆಕ್ಷವಲಃ – ತಾರೆಯಕಾಯಿ " (ಓಪಂ. ೬).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ತಾನ್ಜಿ, ತಾನಿ; ಮಲ. ತಾನ್ನಿ; ತುಳು. ದಾಂಡಿ; ತೆಲು. ತಾಡಿ, ತಾಂಡ್ರ]

ತಾಜಿಗಟ್ಟೆಆಗಿ, ತರಗುಬರಿಗ, ತಟ್ಟಿಬುಜಿಕ, ತಾರಗಬೀರಗ (ನಾ). ಆಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾದುದು ; ತಾರುಮಾರು : ಎಲ್ಲಂ ಬಜ ತಾಜಿಗಟಿಬಿಜಿಗ [ಪ್ರಜಾಂ. ತಾಜಿಗೆಟ್ಟಿಬಿಜಿಗ]ವೆಕ್ಕ ಚಿತ್ತಜ್ಞವಕೆಕ್ಕಸಮಸ್ತಂಬ್ಯಸ್ತಂ (೧೦೪. ೦-೨೬). ತರಗುಬರಿಗ ಎಕ್ಕಸಕ್ಕ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗುವುದು (ಸಾಹಿಪ. ೯೦). ತೆಟಬುಜಿಕಿ: ಆಜಿಯದ ಬಾಲಂ ಬೀದಿಯ ಹುಡಾಮಣ್ಣಿಂ ಮಾಡಿದೆಂದು ಹಾಪಯ ತೆಟದಿ ತಟಬುಜಿಕಂ ವಿಕಟಾಕ್ಷಿತಿ ನೆಜಿ ನಿಮ್ಮರಿವ್ಯತಿಹುಂಡಸಂಸ್ತ್ರಾಂಗಳ್ (ಶಾಂತೀಪು. ೯-೦೦೭). ತಾರಗೆ ಬೀರಗೆ : ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿಯಂತೂ . . . ತುಂಬಾ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತ, 'ತಾರಗ ಬೀರಗ'ವಾದದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಂತೆ (ಕಾಣಾಗ. ೮೬). [?]

ತಾಜಿಗಾಯ್, ತಾರಿಕಾಯಿ, ತಾತೆಕಾಯಿ, ತಾಜಿಕಾಯಿ(ನಾ).ತಾರೆಯ ಮರದ ಕಾಯಿ: ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಂ ತಾಜಿಗಾಯಿಯಂ ಕುನಸ ಕೊರಲೆಳಲ್ ಧೀರನವಟ್ಟದನು(ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೩೦). ತಾರಿಕಾಯಿ: ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರಿಕಾಯಿ ಹಾಂಗು ಹಶ್ಶಿಯ ಕಾಳು, ಇವುಗಳ ಮಜಬೂತಿ (ಮುಂಜಾ. ೦೪ ಪ್ರಜ್ಞಾಪ). ತಾರೆಕಾಯಿ : ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕೊಡಸಿಗೆಬೇರು . . . ತಾರೆ ಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು . . . ಸಮದಿಂ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಡಲು ವಾತಕ್ಕಜಿರ ಮಾಣ್ಗುಂ (೫೪೬. ೬೫) ; ತಿಗುಡೆ ನಿಂಬೆಗೆರು ಅಳಲೆಕಾಯಿ ತಾರೆಕಾಯಿ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಯಿಷ್ಟು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೊಡಿ (ವಿಚಿಪ್ರ. ೨೦-೩). ತಾಜಿ೨ಕಾಯಿ : ಕಲ್ಪದ್ರುವ್ಯ . . . ತಾಜಿಕಾಯಿ–ಇವಿಪ್ಪನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವರಹ ತೂಕವ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೫).

[ತಾಜಿ + ಕಾಯ್]

ತಾಜಿಗೆ (ನಾ). ಒಣಗುವಿಕೆ ; ಬಾಡುವಿಕೆ : ಬೇಡಿಗೆ, ಮುಡಿಗೆ, ತಾಜಿಗೆ, ಮಾಜಿಗೆ, ಪೊಲಿಗೆ (ಕಜ್ಜಾಸು. ೫೩೫ ಪ್ರಯೋಗ). [<ತಾಜು + – ಗೆ]

ತಾಜಿಸು, ತಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒ. ಒಣಗಿಸು; ಬಾಡಿಸು: ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಯನೆಲಜ್ವಲನದುಬ್ಬಟ್ಟೆ ತಾಜಿಸಿ[ವಜ್ರಾಂ. ಕಾಂಬಿ]ದುವೆಲು ಬಳಿದ ಬಲೆಯಂ ಕಂಡು (ನಳ. ೩-೨). ತಾರಿಸು: ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಾರವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ಕೂರಸಹ ವೈರಿಯನು ದೂರದಲಿ ತಾರಿಸುವ ಸಾರವಹ ನಿಮ್ಮ ಮಂತ್ರಗಳ ಕಂಡು (ದೀಪ. ೧-೩೦).

[ತಾಜು + – ಇಸು]

ತಾಜು, ತಾರು, ತಾಜ್ಞ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೊರಗು ; ಬಡಕಲಾಗು : ಭೀಮನಾರ್ದೊಡೆದೀಡಾಡಿದೊಡೆ . . . ಪಾಜಿ ತಾಜಿದ ವೀರಾನನೊದಲ್ಲಳ್ತಳದೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿದುರ್ವ (ಜಯಪು. ೦೦-೬೭) ; ವ್ರತಮಂ ವೇಟ್ಟೂಡೆ ನೇಮತಂ ತಾಜಿದೊಡಲಂ ಚಕ್ರೀಶನಾಜ್ಞಾಧಿವಂ ಸುತನಂ ವೇಟ್ಟೂಡೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕುಟಕ್ಕಾರಾಧ್ಯೆಯಾಗಿರ್ದ (ಅಜಿಪು. ೦೨-೮); ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ತಾಜಿದೊಡಲಲುಮಂ ಒಳಗಡಂಗಿದ ಕಣ್ಣುಮಂ ಮಾಯಾ ಸಂಯಮಮುಮಂ ಮನದೊಳ್ ಪೆಚ್ಚೆ (ಧರ್ಮಾಸ್ಯ. ೬-೨೫) ; ಎನಿತಾನು ಮಜಸಿ ಕಾಣದೆ ತನು ತಾಜಿ (ಅನಂಪು. ೦೨-೬೨) : ಕಾಳಿಕೆಯ ಮೋಜಿಯಂ ತಾಜಿದೊಡಯಿಗೆ . . . ದೇವರಿಂದ್ರನಸಲು ಕಂದರು (ಶಾಪ್ಕ. ೬-೦೨). ೨. ಬತ್ತು ; ಒಣಗು ; ಬಾಡು) : " ತಾಜು – ಶೋಷಣೇ. ಶಕಸೇ ಜ " (ಕವಿಪ್ರ) : ಮಾಸಿ ತಾಜಿದ ಕುರುಳ್ಗುಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩) ; ತಾಜುವ ತಾಳ್ಗುವುಗುವಿರ್ಸಲ್ ಕಾಡೆಳೋಣನೆಯ್ದುದುದೆಜಾಂ (ಆಗಪ. ೦೭-೬೮) ; ತಾಜಿತಂತಃಕರಣ ಕಾಮುಕ ಕೂರುಗಣಿ ಕಾಲಿಕ್ಕಿದವು (ಶಾಪ್ಕ. ೫-೦೫).

೩. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಂದು ; ಮ್ಲಾನವಾಗು: ತಾಱ್ ತಲ್ಲಡಿಸಿ ದೀಳತ ಕ್ಷುಧೆಯಡಿಂ ಬಾಯಾಱ್ (೧೦೫೫ ೪-೦೬೭) ; ತಾಱಿದಾನನದಿಳಿದ ಹುಬ್ಬಸ . . . ವ್ಯಕ್ತರನು ತೋಱಿಂದುದು (ಕುಮಾ.ಅ. ೦೫-೦೦) ; ಭೋಗಿಗಳು ಬೀಗಿದರು ತಾಱಿದುದು. ವಿಯೋಗಿವ್ಯತವತಿಭಯದಲಿ (ಸ್ ೦ ಪು. ೦೦-೬). ೪. ಕೆಡೆಮೆಯಾಗು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು: ನೂಱು ಗಾವುದ ಮತ್ತೆ ಕ್ರಮವಿರಿ ತಾಱ್ ಕಗ್ಗಿತು ನೋಡ ಪಗಡೆಯ ಕಾದುಂತೆ ತೋಱುತಿದ್ದುದು ವೃಷ ಧಾದ್ರಿ (೪೮೮. ೬೬-೮೦) ; ಬರ್ದು ಕೆಲಸಾರ್ದುದು ಕೈವ ಕಬಲ್ಲುದುಬ್ಬರಂ ತಾಱಿತು (೫೪೩. ೬-೩೦೯). ೫. ಬೇಯು ; ಬೆಂದುಹೋಗು (?) : ಸರಸ್ವತಾಕದ ಶಫರಾಳಿ ಕುತ್ತಿಸರ ಮಿನವೊಲಿದುದು ತಾಱ್ ತಳ್ಪವಿರ್ದ ವಟುವಗ್ನಿಯಂಡುಬಿದ ಕಾಂಡವದಂತೆವೊಲಿರ್ದುದಾವಗಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೯-೭೯). ೬. (?) : ಸರ್ವ ಸುರರಿಂದು ನಗಶಾಧಿವಂಗಳಿದುಂ ಸುನಿದು ತಾಱುವರಯುಂದಱಿಯ ಮೇಕ್ಷಿಂ(ಶಾಸಂಚ.೨-೮೯). ತಾಱು: ೧. ಪರರ ಕಣ್ಮೆಂಜರಿರದಿನಿತು ವಿಗೆ ತಾಗೆ ತನು ತಾರುಗುಮೆನುತ್ತ (ಅಮರಪು. ೪-೦೦೯); ಅವಳ ತುಂಬ ತಾರಿಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ (ಪುಸರು. ೪೦೦). ೨. ಕೆರೆಯ ಅಂಗಳದಂತೆ ತಾಂಬೆ ಹುಸಳೆಯುಂಗಳು (ಡ್ರಾ ಕ್ಷ ರಾ. ೩೮-೩). ೩. ವಿಶಾಲ ದಳಲಿನೆದೆಯಾರಿದೆ ಸೈಸದೆ ತಾರಿದೆ (೫೦೮೬೬. ೯) ; ಶೋಕದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ತಾರಿದರೂ ಅವನು ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕದಲಿಲ್ಲ (೧೯೪೮. ೫೪). ೬. ಮೂಡಿದರುಷಾಪ್ರವೊಲ್ ತೋರಿಕಿಹ ತಾರುತಿಹ ಭೀಕರದೊಳ್ಳೆದ ದಳವು (೫೫೩೩. ೨೫-೯). **ತಾಱಿಸ್** ; : (೪).

ತಾರಥ್ಯರ್, ತಾರಥಿಕರ್=ಸದೆಬಡಿ : ಸಾರಥಿಯ ತಾರಥ್ಯವಿಯ್ದನು (ತುರಂಗ. ೫೬-೬೦) ; ತಾರಹೊಯ್ದನು ಕೆಡೆದವನೆಗಳು (ತುರಂಗ. ೫೦-೪).

ತಾರಮುರಿ = ಭಂಗಿಸು ; ಭಗ್ನಗೊಳಿಸು : ಜೋಗದ ಬೆಸಬೆಂಬೂರಂ ತಾರಮುರಿದವರನವ್ವಳಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೧೯-೬೦).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಾಱು; ತೆಲು. ತಾಱು, ತಾರು]

ತಾಱು₂, ತಾರ್₂ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ದಂಡ ; ಶುಷ್ಕವಾದ ದಂಡ: 'ತಾಱುಗುಂಡೆ' ಪರಾ. **ತಾರ್₂**: ಒಣಗಿ ತಾರವಾದ ಸಿಪಿರಿನ ಪೆಂಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು (ದೀಪಕ. II, ೩).

ತಾರ ಗೋಟಾದಿಕೆ = ಒಣಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗೋಟಿನಡಕೆ : (೪).

[<ತಾಱು₁]

ತಾಱು₃(ನಾ).೧. ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ, ಉತ್ತುತ್ತೆ, ಬಾಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊಂಡೆಲ್ಬು,-ಗೊನೆ. ೨. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಚಂಪಕ ದ ಮಾಲೆಯನು ಮಾಱುವ ನೆವದಿ ಪಿಡಿಯಲಿಗಳ ಕಂಡು ತಾಱುಬೇಱಾಗಲೋಡಿದವು (ಅಪಂಚ. ೦-೦೬೬) ; ಜಾಱದಂದದಿ ಸೂತ್ರಿಸಿದಂತೆ ಪಡಬಿದರ್ತಾಱಬಱೆಱಾಗದಂದದಿಂ (ಅಪಂಚ. ೬-೭೬). 'ತಾರ್ಗೊದೆ', 'ತಾರ್ಗೊರ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಱು]

ತಾಱು 'ತಾಱ್₄' ನೋ.

ತಾಱು₅ (ನಾ). ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ ; ಗೊಂದಲ : 'ತಾಱುಂತಱ್ಪುಂ' ಪರಾ.

[?]

ತಾಱು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಮೂಗಣ್ಣುಗ ಭತ್ತಂ ವೊಱುಳಿಮಕ್ಕಯ ಪರಿಸಿಕ ತಾಱುನಿತ್ತರೆ (ಎಳ್. VI, ೮೪೬೮. ೬೫-೯; ೧೦೮೦ ?): ತೋಟಗಿರಿತ್ತರ್ವತ್ಥಂಪ್ರಭಿ ಕಂಡಗೆಯಂ ಸ್ಥಿರತರ ತಾಱಿಂಗೆ ರಂಗ ಭೂಗಳ್ಕೆಯಂದಂ (ಕಲ್ಲ. I, ೩೦-೩೬ : ೧೨೭೭) ; ಮೂಡಲಿರಿಯ ತಾಱು ಹನ್ನೆರಡು (ಕಲ್ಲ. III, ೬-೨೯ : ೧೪೮); ತೆಂಗಿನ ತಾಱಿಂದ ಪಡುವ ಬಡಗ (ಶಾಕಾ. ೦೯೩೦, ಕುಂದಾಪುರ. ೫೩೬-೮೪ : ೧೮೭೧) ; ಮೂಲದ ಜವಳಿಯ ತಾಱಗಡಿಯಂದಂ ಬಡಗಲು (ಶಾಕಾ. IX-II, ೪೩೪-೪೫ : ೧೪೩೦). 'ತಾಱು ವಾರಿ' ಪರಾ. [?]

ತಾಱುಂಗಾಮಲೆ (ನಾ). ಸೊರಗಿಸುವ ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗ: ಸಂತಾಪ ವೆನಿಸುವುದುಗ್ರತಾಪವೆನಿಸುವುದು ತಾಱುಂಗಾಮಲೆ (ಸಾಸಂಚ. ೩-೦೬).

[ತಾಱು + ಕಾಮಲೆ (<ಕಾಮಲೆ)]

ತಾಱುಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). (?) : ಅಳ್ಳಿಗೊಂಬನೊಳ್ ತೆಱಂದಿಱುದು ತಾಱುಂ ಗೊಟ್ಟು ನಿಡುಸರಮನಿಟ್ಟು . . . ತುಂಬಿ ತಿಳಿದು ಬಳಿದ ಬಂಡಂ ಗಂಡು ದುಂಬಿಯುಂ ತಾನುಮುಂಡು (೦೮೦೨. ೦೦-೫೪).

[ತಾಱು? + ಕೊಡು₁]

ತಾಱುಂತಟ್ಟು, ತಾರುತಟ್ಟು, ತಾಱುತಟ್ಟು, ತಾಱುಂಥಟ್ಟು,ಥಾಱುಥಟ್ಟು (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ದಟ್ಟಣೆ : ಸೇನಾಭಟರ್ಭೀಂಕಿನೆ ತಾಱುಂತಟ್ಟುವೀಟಲ್ (ಜಾಂಕಿಕ್. ೩-೦೫) ; ಕೊಂಡವೆಟ್ಟಂ ತಱ್ಪುರ್ಗಿದಂತೆ ತಾಱುಂತಟ್ಟಾಗಿ ಕೆಡಪಿ ಮಟ್ಟಿಡುವುದುಂ (ಚಳಕ. ೪೬-೭). ತಾರುತಟ್ಟು: ಅರಿಗ ಗೆಲಲಾರದಮರರ ತಾರುತಟ್ಟಿನ ಬಡಿದು (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೯೨೫) ; ಪಾಳೆಯ ಕಂಡ ಕಂಡ ಕಡೆಗೆ ತಾರುತಟ್ಟಾಗಿ ಜಿದುರಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಸಂಬಾಂಪ. ೯೭) ; ತಲೆಕೆದರಿಕೊಂಡು ತಾರುತಟ್ಟಾಗಿ ಓಡಿಹೋದರಂ (ಕಣ್ಣಾಗ. ೦೩೦). ತಾಱುತಟ್ಟು : ವನ ಮೃಗ ರಾಜಿಗಳ್ . . . ಮರೀಚಿಕಾಜಲಕ್ಕಯನಯದಿಂ ಕರಂ ವದಿದು ಲಂಘಿಸಿ ತಮ್ಮರ್ದಿಯಾಱ್ ತಾಱುತಟ್ಟಿನಲಸುವಿಂದಗಲ್ದುವ್ವಳೆ (ಚಳಕ. ೪-೨೩) ; ತಾಱುತ[ಶಾಕಾ. ಥಿಟ್ಟಿನ ಹೆಣದ ಮೆದೆ ಹೇರಾಳ ರಂಜಿಸಿತು (ಕುಬ್ಜಾಯ್ಕ್ಷೀಯ. ೦೦-೬) ; ಸೇನ ನೈಪಾಲನ ಶರಹತಿಗೆ ನೆಱ್ಪಾಯ್ದು ಕೆಡೆದುದು ತಾಱುತ[ಶಾಕಾ. ಥಿಟ್ಟಿನಲಿ (ಪಳಕ. ೯-೭೫) ; ಆ ಸೇನೆಯಂ ತಾಱುತಟ್ಟಾಗಿ ಕೆಡಿಪದೆರೊಂದು ನಿಮಿಷದೊಳ್ (ಪೃವಿಭಾ. ೨೦-೮೪) ; ವೈರಿಗಳಿಗೆ ಸೀಳ ತಲೆಯ ಕೆದೆಳ್ತಿಕೊಂಡು ತಾಱುತಟ್ಟಾಗಿಯೋಡಿದರು (ಗಂಪಾ. ೦೫-೪೬). ತಾಱುಥಟ್ಟು : ತೋಱು ಕಳೆವುದು ತಾವು ಹೇಳದ ತಾಱುಥಟ್ಟಿನ ಮಾತದಲ್ಲಲಿವನೆನಿಕಿಂತೆಂದ ತಾಱುಥಟ್ಟಿನ ಹೆಳ್ತ ನೀಜರು ತೋಱಿ ನುಡಿಯರು (ಸಂಥಪ. ೬-೮); ತಾಱುಥಟ್ಟಿಗೆ ಕೆದಿದವನೆಗಳು (ಅಪಾ.ಭೀ. ೬-೮೮) ; ತನಱೂಡಿ ಮಗಗಿತು ತಾಱುಥಟ್ಟಿನಲಿ (ಅಪಾ.ಳ. ೨-೦೬) ; ಮಿಱಿದನು ಸುರರಾಜ ಜತುವಿನ ತಾಱುಥ[ಶಾಕಾ. ತ]ಟ್ಟಿನ ಕದನವನು (ತೊರಾಣ. ೬-೮೬-೪೭) ; ಕಂಡರು ದೂರದಲಿ . . . ಖಗಕುಲವೆಱಂದೆರೆಗೊಂಬುಗಳ ತಳಗಳ ತಾಱುಥಟ್ಟಿನ ಹುಸುರೆಲೆಯ ತಂಪಿನ ಮಹಾವಟವ (ವಿಭಾಗ. ೪-೭೫೫) ; ತುಱುಗಿದ ಹಯಂ ತಾಱುಥಟ್ಟಾಯ್ತು (ಹರಿಪು. ೪೩-೭೭). ಥಾಱುಥಟ್ಟು : ಅಲರ್ಗಣ್ ಬೆಂಡೇಟ್ ರೋಮಾಂಚನದೊದವಿನಿತುಂ ಥಾಱುಥಟ್ಟಾಗಿ (೦೪೪. ೦-೦೬).

[ತಾಱುಂ + ತಟ್ಟು₂]

ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ, ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ (ಅ). ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿ ; ಬೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ: ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಬರ್ದ ಕಾಮುಕಜನಕ್ಕೆ (೦೮೦೨. ೬-೩೦) ; ಹುಲ್ಲೆಡೆ ಜೆಲ್ಲಾಗಿ ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಬೀಱುಕ್ಕಿರೆ (ಶುಸುಪ್ರ. ೦೪-೫೯ ಪ). ತಾಱುತಟ್ಟುಂ : ಬಗೆಗಟ್ಟು ತಾಱುತಟ್ಟುಂ ಪರಿದು (ಕುಡಾಸಾಂ. ೪೮-೦೦೯). 'ತಟ್ಟುರಿತಾಱುಂ' ಪರಾ.

[ತಾಱುಂ + ತಟ್ಟು₂]

ತಾಱುಂತಟ್ಟುಗುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಪ್ಪಗುಂಪಾಗಿ ಹೊಡ್ದೆ-ಇರಿ : ತಾಱುಂತಟ್ಟುಗುತ್ತುತ್ತೆ, ಬಲ್ಲಯೊಡ್ಡಂ ಬರುತಿರ್ದ ಕೊಱಕಗರಂ ಕೀನಾಶಲೋಕಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಿಂದಿಂದೆಯ್ದಿಸುತುಂ (ಎಳ್. VIII, ೩೫೮೦. ೦೩೨-೦೬ : ೧೩೮೦). [ತಾಱುಂತಟ್ಟು + ಕುತ್ತು₁]

ತಾಱುಂತೀರು (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅಸ್ವವ್ಯವಸ್ಥತೆ : ಸರ್ವಾಂಗದೊಳೆಡೆ ದೆಬಿಪಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂದು ತೋಱುವ ಬಲ್ಲೀಱುಗಳ ನೆಱವಣಿಯಿಂ ತಾಱುಂತೀಱಾರ್ರಾ}ನಿ ಬೀಟ್ಟು ಸತ್ತ ಕುದುರೆಗಳ ಬಳಗಂ (ಜಾವಕ್ಷ. ೦೪-೦೦೯ ಪ). [ತಾಱುಂ + ತೀರು₂]

ತಾಱುಂಬರಿ 'ತಾಱುಂಬಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಱುಂಬಳೆ 'ತಾಱುಂಬಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಱುಂಬಟ್ಟು, ತಾರುಂಬಳೆ, ತಾಱುಂಬರಿ, ತಾಱುಂಬಳೆ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾದುದು : ಹಂತಿದಪ್ಪ ತಾಱುಂಬಟ್ಟಯುಂ ತರೆಲ್ಲ ಕುರುಳ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೯-೭೫). ೨. ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ; ಎಲ್ಲಕಡೆ : ಅಳಿಗಳ್ ಬಳಗುಂ ತಾಱುಂಬಟ್ಟಿಯುಂ ಬರುತಿರೆ (ಋಷಮಂ. ೩-೭೯). ತಾರುಂಬಳೆ : ೧. ಮನೆಯ ಒಡೆಯನು ಆಕಾಲವರೆಗೂ ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೆ ಉರಿದವರಕಾರುಂ ಬಳಯುಂ ಎಷ್ಟು ಆಗುತ್ತದೆ (ಪರಿಷೆ. ೭೬) : ತಾರುಂಬಳೆಯಿಂದ ದೊಮ್ಮಳಿ ಸುತ್ತ ಹೋಗಿ, ಕಯ್ಯಾಗಲ್ಲರಗುವರು (ಮಂತ್ರಿಕ. ೦೩೨-೦೪). ತಾಱುಂಬರಿ: ೧. ಕೊಳೆ ಸುಡು ತಾಱುಂಬರಿಯೆಂಬವು ಪದದ ಮೊದಲೊಳರಲುಕುಳಕರಂ (ಕವಿಜ. ೭-೬೩). ತಾಱುಂಬಳೆ: ೧. ತಾಱುಂಬಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ°] ಬಿಟ್ಟ ಜುಟ್ಟು ಬೆಮರಿಂ ಕಡಿಗಟ್ಟಿಗೆ ಬಾನಲಾದ ಬೊಟ್ಟು (ಕಬುಚ. ಪ. ೦೮೩ ಪ್ರಯೋಜ.).

[ತಾಱು + ಬಟ್ಟು]

ತಾಱುಂಬಟ್ಟಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಹಂಸಮಂಡಳ ತಾಱುಂಬಟ್ಟಿಗೊಳ್ವ ತಾವರೆಗೊಳಂ (ಆಸಂಪು. ೦-೯೪).

[ತಾಱುಂಬಟ್ಟ + ಕೊಳ್]

ತಾಱುಂಬಟ್ಟಿಯಂ (ಅ). ದಿಕ್ಪಾಲಕರಿಗೆ ;ಎಲ್ಲಕಡೆಗೆ : ಅಲರ್ಗ ಪಲಕೆ ಪರಿದತ್ತೆಳವಿಂದಿ ನೆರವಿ ನಲಿದು ತಾಱುಂಬಟ್ಟಿಯಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೬-೯೮).

[<ತಾಱುಂಬಟ್ಟಿ]

ತಾಱುಕುಂದ 'ತಾಱುಗುಂಡೆ' ನೋ.

ತಾಱುಗುಂಡೆ, ತಾಱುಕುಂಡೆ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಕುಂಡೆ : ದುರುಳಕಾಲನ ಬಾಯನೆಂದದಾಕರಿಸಿ ತಾಟಿಸಿ ಅವಧಿ ವಿಧಿಗಳ ತಾಱು[ಪಾಠಾಂ. ಅ] ಗುಂಡಿಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಡಿಗಳನುಜಿದ] (ಜಸಪು. ೪೭-೧). ತಾಱುಕುಂಡೆ: ಕೈ,ವಿದ್ಯೆಂ ತಂದು ತಾಱುಕುಂಡೆಯೂ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾಟುಗುಂಡಿಯನೆ] ಹಾಯಿಸಿ (ಸೊಗಸಾಡ. ೬-೨೬). [ತಾಱು + ಕುಂಡೆ]

ತಾಱುತಟ್ಟಿ 'ತಾಱುಂತಟ್ಟಿ' ನೋ.

ತಾಱುತಟ್ಟಿಂ 'ತಾಱುಂತಟ್ಟಿಂ' ನೋ.

ತಾಱುತ್ತಟ್ಟು 'ತಾಱುಂತಟ್ಟಿ' ನೋ.

ತಾಱುಮಾಱು, ತಾರುಮಾರು, ತಾಱುವಟು, ತಾಱುವಾಟು (ನಾ). ೧. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತ ; ಅಸ್ತವ್ಯವ್ಯಸ್ತತೆ : ವಾಲುವಗಳು . . . ಕೇರಿ ಕೇರಿಯೊಳು ತಮ್ಮಿಚ್ಛೆಯಿಗೆ ಸಲೆ ತಾಱುಮಾಱುಗಿಯೊಡಿದವು (ಕಂಪಿ. ೦೩-೯೦). ತಾರುಮಾರು : ೧. ತಾರುಮಾರಾಗಿ ತೂರುಬೀಳು ತಿರುವ ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರಂ ನೋಡಿ (ಕೌಗಂಧಿ. ೫೧-೦೯) ; ಮಂಡಳಿಯವರಿಗೆ ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗಿ ತಾರುಮಾರಾಗಿ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದರು (ಒಡಳೆ. ೪೮) : ಈಗ ಎಲ್ಲವೂ ತಾರುಮಾರಾಯಿತು (ಧಾರವಿ. ೭೨) : ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳ ಬೆಗುರು ಎರೆಯ ತೂರಾಡು ತಾರುಮಾರು(ಕವಿಚಂ. ೦೬-೬೨). ೨. ಅಸಂಬದ್ಧತೆ ; ಅಸಾಂಗತ್ಯ : ಊರು ಹೆಸರು ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಮಾಡಿ ತಾರುಮಾರಾಗಿ ಬರೆದರು (ಪುರಾವಿ. ೭). ೩. ಗಬಿಬಿಜಿ ; ಗೊಂದಲ: ತಾರುಮಾರು ಮಾಡುವವನನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ನಚಬ್ಬಾರರು? (ಗಾಡಿ). ತಾಱುವಟು : ೧. "ತಾಱುವಟ್ಟಾದುದಸವನಂ" (ಪಸ್ಪಂಕೃತ. ೦೦೬-೩೩); ತಾಱುವಟ್ಟಾಗೆ ಜಯಂ ಜೊವ್ವೆಲ್ಲಂ ಟೆಂಟಣಸುವರಸರನರನಿ ವಿರಸಂ(ಣಂತಿಪು. ೫-೪೦); ಭೀಕರ ಗದಾಘಾತದೊಳಂ ಜಾಱಿ ವಱುವಟ್ಟಿಯುಂ ತಾಱುವಟ್ಟಾದ [ಪಾಠಾಂ. ತೂಱುಬಾಱಾದ] ಕಾಂಭೋಜಾವಳಿಗಳ ತುರುಷ್ಕ ತುರಂಗಮಂಗಳಡಿಯೆಯ್ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ಪ) ; ತಾಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಱು]ವಜ್ಜಾದ ಕೇಕಮನುಗುರ್ಮೊನೆಯಿಂ ತೆಗೆದೊತ್ತಿ (ಲೀಲಾವ. ೩-೦೩೬) : ತಾಱುವಟ್ಟಾದ ಸೂಸುಗುರುಳಂ ತವೆ ತಿರ್ದುವ . . . ತೊಂಡೆವಾಯ್ಗೆ ನಱುದಂಬುಲಮಂ ಕುಡುಕಿಕ್ಕುವಂದದಂ ತೋಱಿ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೦೩೩). ತಾಱುವಾಟು: ೩. ಜೀವನವೆಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷ ಯೋನಿಮುಖದಿರೊಳಗೊಂದಾ ಮನುಷ್ಯನದಱೊಳಿಂತಾನುತಾಱುವಾಟಮಾಗಿ ಬಂದಲ್ಲಿ (ವೀಪರಿಂ. ೯-೪ ವ).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಱುಮಾಱು ; ತುಳು. ತಾರುಮಾರು ; ತೆಲು. ತಾಱುಮಾಱು]

ತಾಱುವಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಅಕ್ಕಿ ಸಹ ಹೆಸ್ಸರದು ಮುಂಡಿ ತಾಱುವಾರಿಯ ಬಗೆಯ ಬೆಟ್ಟನ ಒಳಗೆ ಆಱುಮಾಡಿ (ಶಾಇಇ. IX-II, ೪೬೪-೨೦ ; ೧೪೨). 'ತಾಱು,' ಪರಾ. [?]

ತಾಱುವಾಱು 'ತಾಱುವಮಱು' ನೋ.

ತಾಱುಹಂಗ (ನಾ). ಶಕುನದ ಪಕ್ಷಿ ; ಹಂಗ : ಕರಿಯ ಹಕ್ಕಿಯ ತಾಱುಹಂಗಗಳ ವಾಮದುದಿಕೆಗಳ ನರಿಗಳೂದಲ್ ದವಿರಿನಲಿ (ಕುವಾಸ. ೦೩-೨). [ತಾಱು (<ತಾಱು್ಕ)+ಹಂಗ]

ತಾಱಿ[1] 'ತಾಱು' ನೋ.

ತಾಱಿ[2] (ನಾ). (?) : ಕಮ್ಮೆಯ ತಾಱಿಯಗೊಡಲ ಮೂಡನ ಮೆಯ್ಯ ಕಂಬು ನೂಜಱುವತ್ತು (ಎಳೆ. VI, ಜೈಮಿ. ೨೨-೮೩ ; ೧೧೭). [?]

ತಾಱಿಕಾಯಿ 'ತಾಱುಗಾಯ್' ನೋ.

ತಾಱಿಲೆ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಎಲೆ ; ತರಗೆಲೆ : ಪಾದದಪರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬೆದಱಿ ನೂಱಿಗೆಟ್ಟುದಂದೆ ಪರಲ್ಗುಂಯ ಮುಂತಾದ ತಾಱಿಲೆ ನೆಲಕುದುರ್ದುವು (ಮೀಗಾಡ. ೪-೪೩). [ತಾಱು + ಎಲೆ]

△ **ತಾಟ್**[1] 'ತಾಳ್' ನೋ.

△ **ತಾಟ್**[2] 'ತಾಳ್' ನೋ.

△ **ತಾಟ** 'ತಾಳ್' ನೋ.

ತಾಟಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಆ ಕೆಱಗೆ ಐಯ್ದಾಱ್ಱಾಗ ಮಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟುಯಾ ತಾಟಕೆಱೆ ಆ ಕೆಱಗೆ ಐಯ್ದಾಱ್ಱಾಗ ಮಣ್ಣು (ಎಳೆ. XII, ಕಿರಾ. ೫೪-೪೪ ; ೦೦೦). [ತಾಟ ? + ಕೆಱೆ]

△ **ತಾಟಣ್** 'ತಾಳೆಹಣ್ಣು' ನೋ.

△ **ತಾಟಮರ** 'ತಾಳೆಮರ' ನೋ.

ತಾಟಲಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಾರಬಿಗದಾಲನಂ ತೆಳ್ಳನಂ ತಾಟಲಿಯನುಂ ವೇಟಲನಂ . . . ಇಲ್ಲಿಯ ಪುರದ ಒಕ್ಕಲಿಗರು (ಎಳೆ.III ಸಂಜಾಪ. ೦೩೯-೬ ; ೩೬ ?). [?]

△ **ತಾಟವಣ್** 'ತಾಳೆಹಣ್ಣು' ನೋ.

ತಾಟಿಪಡುಗಿದ್ದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆಶ್ವೀಯರ್ಗೀಶ್ವ ಮೊಡೆಯ ತಾಟಪಡುಗುದ್ದಿಗಳ ಮಗಂ ಪುಳ್ಳಿಯಯ್ಯ ಮಾಡಿಸಿದ ತೂಮ್ಬು (ಎಳೆ. X(e), ಮೂಲಾಕರು. ೦೩೦-೬ ; ಸು. ೧೦೬೮ ಕಪ). [?]

△ **ತಾಟು** 'ತಾಳ್' ನೋ.

ತಾಟುಗಿ (ನಾ). (?) : ಬೇರುಗಿ, ಬೇರುಗಿತಿ ; ತಾಟುಗಿ, ತಾಟುಗಿತಿ (ಕಣ್ಣಾಸು. ೦೯೩ ಪ್ರಯೋಜ.). [ತಾಟುಗ್+ – ಇ]

ತಾಟುಗಿತಿ (ನಾ). (?) : ಬೇರುಗಿ, ಬೇರುಗಿತಿ; ತಾಟುಗಿ, ತಾಟುಗಿತಿ (ಕಣ್ಣಾಸು ೦೯೩ ಪ್ರಯೋಜ.). [ತಾಟುಗ್+ – ಇತಿ (< – ಇತ್ತಿ)]

ತಾಟ್[1], **ತಾಳ್** (ನಾ). ಕೇದಗೆ ; ತಾಳೆಗಿಡ : (ಳ). **ತಾಳ್ಳೆ** : "ಖರ – ತಾಳ್" (ಬಿಪಿ. ೪೩) : ಬದಿಕಾರು ಮೂಂ ತಿಳಿ ತಾಳ್ ಆ ಮರ ಬದಿಕಾರು (ಹಾಇಸ. ೦೯೩೦, ಬಂಗಳೂಶಾ. ೩೩೯-೯ ; ೧೨೩) : ತಾಳೆಯ ಹೂವಿನೆ ಸಳಿಯೆನೆ ಸುರಿದಿಂಪುವಾಳೆಯ ಹೆಣ್ಣನಾ ರಾಯಾ ಲಾಲಿತ ಪ್ರಜೆವೆಯು ಭುಜ ಮುಟ್ಟ ಮೆದಗಟ್ಟ ಧಾರಪಂತಭಿಷೇಕಗೈದಾ (ಭರಕ. ೦೬-೬೪).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ತಾಟ್ಟಿ]

ತಾಟಿಹೂ, ತಾಳಿಹೂ (ನಾ). ಕೇದಗೆ ಹೂ: (ಪ). **ತಾಳಿಹೂ: "ಕೇತಕ–ತಾಳಿಹೂ"** (ಬಿಹಿ. ೪೦) : ಕೇತಕೀಪುಷ್ಪ ಅಂದರೆ ತಾಳಿಹೂವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ (ಕಸ್ತ್ರ. ೪೪) ; ತಾಳಿಹೂ ಗರುವಲಿಯ ಬೆನ್ನಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚುವುದು (ಕಾಲಾಹ. ೦೦೩–೩೪) ; ತುರುಬು ಇಲ್ಲದವಳಿಗೆ ತಾಳಿ ಹೂವೇ ? (ಗಾದೆ).

[ತಾಟಿ +ಹೂ (<ಪೂವು)]

ತಾಟಿಜೀಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರ್ಕೊಬ್ಬರು [ಪ]ನ್ನೆಸೆಳಾರ್ದರು ತಾಟಿಜೀಯರ್ಗೆ ಎರೆಕಾಡು ಇರ್ಪತ್ತೈವತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX–I, ೪೭–೭ ; ಸು. ೮೭೩ನ ಕಆ). [?]

ತಾಟ್ಟುವಾಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ಗೊಂಜಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಾಯನ್ನಿಶಿ ಪೊನ್ಮವಿ ತಾಟ್ಟುವಾಯರಾ ಕೆಜೆ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೪೫–೬೩: 776). [?]

ತಾಟ್ಟೆಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ವೆಂಡದ ಹೆಸರು (?): ಪೊದಲ್ಗಾಡಿಯುತ್ತುಮನಾಳೆ ತಾಟ್ಟೆಲ್ಲರ x x x ತಾಮನ್ನೆಯರಾ ಶ್ರೀ ಕಣ್ಣೆಯ್ಯ ತುಱುಗೆನ್ನೂರ್ಗಳ್ . . . ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಶಿಕ್ಷಳಾ. ೩೦–೭ ; ೪೦೦ ?). [?]

△ತಾಟ್ಟಿರ 'ತಾಳಿವ ರ' ನೋ. ೧೬
-ತ್ತಿ' ನೋ.

ತಿ (ನಾ). ಮೂರರ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆ: "ತಿ–ತ್ರಿ=ಮೂರು" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೬); ತಿಗೆ–ತ್ರಿಗುಣಂ–ತಿಗುಣಂ, ತ್ರಿಶರಂ–ತಿಸರಂ, ತ್ರಿಶೂಲಂ–ತಿಸುಳಂ (ಕಶಾದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋಗ). [<ಸಂ. ತ್ರಿ]

ತಿಂಕಚಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?) : ಕಟುಂಕಮಿದು ತಿಪ್ಪುಚಿರ ನೆಱಿದಕಳತಿಯಾ ಆಳ್ದ ಸಮುಂದೊಯ ತಳಾತ (ಎಕ. XVI, ಪಾವುಗ. ೦೨–೬ : 754). [?] ೨೦

ತಿಂಗಣೆ, ತಿಂಗಿಣೆ (ನಾ). ತೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲಿನ ಅಥವಾ ಹಂದರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಶಾನದಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಡುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರದ ಗೊಂಡೆ–ಕೆಂಚ್ಚೆ: ಇಂಗಡೆಂಬ ಸೆಜ್ಜೆ ವನೆಯೊಳ್ ತೆರೆದೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲೆ ಕೆಂಬರಲ್ತಿಂಗಣಿಗಟ್ಟಿದಂತುದುಯಶ್ಮಲಕಿಖಿಂಡದೊಳಿಂದುಮಂಡಲಂ (ಪುಭಾಷ. ೬–೫೯) : ಮಾಣಿಕದ ತಿಂಗಿಣಿಯಂ ಮಣಿದ ಕಣ್ಮೈಗಳ ಬಳಸಿ ಮುತ್ತಿನ ಸುತ್ತುಂ ಮಾಣಿಕದ ಮೇಲೆ ಮಕ್ಕಳ ಮಾಣಿಕವಡಿಗಿಡಿಗೆ ತೊಟ್ಟಿಲೋಳ್ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಆಪಂಪು. ೬–೪) ; ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಕಲ್ಪವಶಿಯು ಅಭಿಷೇಕಮಂಡಪವನ್ನು ಸವಿದಿದ್ದ ನೆಂದಮೇಲೆ ಕೇಳುವದೇನು ? ಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕ. ಮರಕತದ ತಿಂಗಣಿ . . . ರನ್ನದ ರಂಗದಲ್ಲಿ ! (ಸಾಹಿಸಂ. ೩೭). ತಿಂಗಿಣಿ : ಕೋದ ಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕದೊಳಂ ಚೆಂಬಿನ್ನೆ ತಿಂಗಿಣಿಯೊಳಂ ಚೀನದ ದೇವಾಂಗದ ನೇತ್ರದ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಿನೊಳಂ . . . ವಿಚಿತ್ರಾಂಶುಕ ವಿವಿಧ ಧ್ವಜಂಗಳೊಳಂ ಬಹು ವಿಧ ನೊತ್ತ ರತ್ನ ತೋರಣಂಗಳೊಳಂ ನೆಱಿದು (ಪುಸ್ತ್ರಪು. ೮–೫೦ ಪ). [?]

ತಿಂಗಗೆಗೆ (ನಾ). ತಿಂಗಣೆ : ಅವಲ್ಲದಯುವಮವರಗಲಕ್ಷಿಯ ಲಾಸ್ಯ ಪೂಜಾಕುಸುಮಂಗಳಂತೆ ಮಧ್ಯರಂಗದೊಳಿವ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕದ ಪೊಸ್ತ ತಿಂಗಣಿಯು ನೆಲಲ ತುಱುಗಲಿಂ ವಿರಜಿಸುವ ಪೂಜಾಗೃಹದಿಂ (ಪುಭಾಷ. ೨–೬೨). [<ತಿಂಗಣೆ]

ತಿಂಗಣೆಮಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಕ್ಕರ ಮದಲೂರೊಳಿಂದು ತೊಱುಗೆಣಕ್ಕೊಂಡ ತಿಪ್ಪಣಿಮಾರ ಶ್ರೀಮೇಲು ತಿಪ್ಪಣಿಯೂರುಳ್ಳಿಗ . . . ಪಲರತಿಳಿಂದು ಸಗಮೇಱಿದನ್(ಎಕ. X, ಶಿಕ್ಷಳಾ. ೩೨–೪ ; ಸು. ೮೭೦ ?). [?] ೪೦

ತಿಂಗಣೆಯೂರ್ (ನಾ).ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು:ಕಕ್ಕರ ಮದಲೂರೊಳಿಂದು ತೊಱುಗೆಣಕ್ಕೊಂಡ ತಿಪ್ಪಣಿಮಾರ ಶ್ರೀಮೇಲು ತಿಪ್ಪಣಿಯೂರುಳ್ಳಿಗ . . . ಪಲರತಿಳಿಂದು ಸಗಮೇಱಿದನ್ (ಎಕ. X, ಶಿಕ್ಷಳಾ. ೩೨–೪ ; ಸು. ೮೭೦ ?).

[ತಿಂಗಣೆ + ಊರ್]

ತಿಂಗಳ್, ತಿಂಗಳು (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ ; ಪೆರೆ : "ಜೊನ್ನಿಂದಲಂ . . . ಕಲ್ತುವೆನೆ, ತಿಂಗಳ್–ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್ " (ಕಕಸಾ. ೩–೨೩) ; "ಮೃಗಾಂಕನೊಳ್ ತಿಂಗಳ್" (ಕಚಾಸಾ. ೫೧) ; ನಗೆಯಿಂಬ ನೆವದ ಬೆಳಿಗ ವೆಗಳಿಂದೆಂದೀ ನೆವದ ತಿಂಗಳೊಳಗೆನಿಸಿದಾದಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ ಲೋಚನಕುಯಿಗಳೆಂಬುದೀ ನೆವದೆ ಲಕ್ಷ್ಮವೆನೆ ತದ್ವಾಕ್ಯಂ (ಕಂವಿ. ೬–೭೬); ತಿಂಗಳ್ ತಣ್ಗುದಿರ್ಗಳೊಳ್[ಮಿರ್ಮಲ್ಪಿಯದ] ಸಿರಿಕಂದದಣ್ಮಿನೋಳವೆದಿವಡ ದಾಲಿರ್ನವರ್ಗಗಳಂ ಸಿಂಪಿಸುವ ನೀರ್ಗೂಂಡಂಗಳ್ಗೂರಂ (ಕಾಂಂಕಾ. ೫೯); ತಿಂಗಳ್ ಬಿಂಬಮಂ ಹಿಡಿದು ಕಿಂದೆ ಪಶ್ಚಿಮನೆ ನೋರ್ವ ನೋನೆಯಂತೆ . . . ಏಂ ಸೀಯನುಣ್ಮಿದುದೊ ಗೇಯದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ (ವಿಕ್ರಾಶಾ. ೭೫) ; ಏಳಿವಿಂಚಿನಂದದ ಬೊಂಬೆಯೊ ತಿಂಗಳ ತಿಳಿವೆಗಿನೆಗಳ್ದಾದ ರೂಪೊ (ಧರಪ. ೩–೭೬) : ಅಂಗಜನ ಕಣ್ಗಗಂ ಬೀಜಿ ನೋಟಂ ಮೊಗಂ ತಿಂಗಳಂ ವಿಜಿಪ್ (ಪಾಪು. ೫–೦೦). ೨. ಚಿಂವ್ರನ ಬೆಳಿಕು ; ಇಂದು ಕಾಂತಿ : ತಂಗಾಳಿಯುಂ ತಿಂಗಳುಂ ಬನಮುಂ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ತೀರ್ಚವೆ ಗದಂ ಕೊಂಡುಗ್ಗಿಯಂ ಸುಗ್ಗಿದೊಗ್ (ಆಪಂಪು. ೬–೨೮) ; ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಗುಂಪುವದದಣ್ಮೆಸಗಂ ಪರಿಗೊಂಡುದೆಂಬನಿಂ (ಕಬ್ಬಕಾ.೦೭); ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಪುಷ್ಪಬಾಣದ ಪೊದೆ ರಾಗದಾಗರವಾಪಂಗನ ಕೈದಿ ನಲ್ಲಳೆಂಬೊಲ್ಪೆನ್ನಲ್ಲಿ ಪೆಱತೆಯುದೇ ಮಧುರ ಮಧವ ನಿನ್ನಯ ವಾಗ್ವಿಲಾಸಮುಂ (ಧರ್ಮಾಶಾ. ೦–೭೦) ; ಅವಲಿಯ ತಾವಣ್ಣಿಗತೆಯಿಸಿ ತೋರ್ಪರ್ದು ತಾನಿಂದು ತಿಂಗಳಾಭರಣ ವವದ ಚೆಕೋರದ ಸವಿದುತ್ತಿ ದಾವುದು ಹರಿನವಿಲ್ಲದ ತಿಂತಕೆರಣ (ಅಂಶಾಪ. ೦೬೯–೩೦). ೩. ಚಂದ್ರನು ಭೂಮಿಯಿಂಗೆ ಒಂದು ಸುತ್ತು ಬರುವ ಕಾಲದ ಅವಧಿ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳು : ಉಗ್ರಸೇನ ಗುರುವರಿಗರ್ ಒಸ್ತು ತಿಲ್ಗಳ್ ಸನ್ಮಾನಸಂ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರರ್ (ಆಶ್ವ. II, ೨೫–೩ ; ಸು. ೭೦೦) ; ಇಂತು ವರ್ಷಾಕಾಲದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳೊಳಂ ಮರ್ದನೂಱಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೦–೩೬); ಅವಧಿಯನೊಂದುಂ ತಿಂಗಳೆಡಿಯಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೦೩–೪೩); ಒಂದು ತಿಂಗಳ್ವಿಹರಣ ವಿಧಿಯಂ ಮುಣ್ಚು ಬಂದಜಿತನಾಥ ಧ್ಯಾನವಿಧಾನದಿಂ ಕರ್ಮಿಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿದಂ (ಆಪಂಪು. ೦–೨೮ ಪ) ; ಮತ್ತಮೊಂದೆಡೆಯ ತಿಂಗಳ್ ವೀಕ್ಷಮಮಾಗಿ ನೋಂತನ್ ಕೊಟ್ಟವೆಂ (ಧರ್ಮಾಶಾ. ೦–೦೦೨) ; ತಿಂಗಳೇಳಱ ಗರ್ಭದಲಿ ರಘುವುಗವನಗಳಲಿದುವ (ತಿ.ಪಂರಾ. ೦೫೬–೮). ತಿಂಗಳು : ೧. ತಿಂಗಳ ನೂಡಿದ ಅಥವಾ ಭವಭಂಗಿಂತಾಗಿರೂಂ.ಗೊಚೀಪನು ನೋಡಾ (ನಿಪ್ಪೇಸ. ೦೨೨–೪೬೭) ; ತಿಂಗಳುಮೊಡನುಕರ್ಚ ಬೆಲ್ಲಂಗಳುಂ (ಚಳವಿ. ೬–೨೫) ; ತೊಳೆದ ಬಾನೊಳಗೆ ನೂಂಟಮೋದದ ನೆರೆಗೆ ನುಸುಳಿದ ತಿಂಗಳು (ಇಂಗೀತ. ೦೨–೯) ; ಮುಳುಗುವ ನೇಸರೊ ಮೂಡುವ ತಿಂಗಳೊ (ಅಬೇಕ. ೪೦–೦೩). ೨. ತಿಂಗಳಿಗೆ ತಂಬಿಹುದೆ ಸಾಗರಕೆ ನೊಂಬಿಹುದೆ (ಗೀಪಂ. ೩೨–೩೪). 'ಬೆಳುದಿಂಗಳು' ಪರಾ. ೩. ಕೇತು ವಿಲಗ್ನದೊಳಿರೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಮನುಜ ನೊಂದು ತಿಂಗಳ ಬಾಲ್ಯಂ (ಜಾತಕ. ೬–೦೦) ; ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಪಲವು ಮನ್ನಣೆಯುಂದು ಮನ್ನಿಸಿ ತನ್ನ ಸೇನಾವ್ಯೂಹವನು (ಕಾವ್ಯಾನ. ೩–೨೩) ; ನರಪ್ಪತಿವೊಂದು ತಿಂಗಳು ವನದೊಳಗೆ ವಿಹರಿಸಿ (ಚಂವಿಕಾಶಾ. ೦೯–೭೨) ; ಮೇಲ ತಿಂಗಳು ನಾಲ್ಕಱೆಣಿಯ ಕಾಲ ಸವೆದುದು (ತಿ.ಪರಾ. ೦–೭–೫) ; ನಿದ್ದೆಯು ಕಾಣದೆ ತಿಂಗಳಾರನಿತ್ತು (ಇಂಶಾಪ. ೪೫–೧೩).

ತಿಂಗಳಂಗಳು, ತಿಂಗಳ್ವಂಗಳು, ತಿಂಗಳ್ವಂಗಳ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅವುಗಳಿಗೆ (ತೆಂಗು) ತಿಂಗಳಿಂಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ಹೊವು ಬಿಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕಾಯಿ ಆಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಂಡಾ. ೨–೬೦) : ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಗುಡಿಕಲ್ಲು ೨೪ಜ ಸ್ಥಳದ ಪೆಜ್ಜುಂಕದಲ್ಲಿ ತಿಂಗಳ್ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಗದ್ಯಾಣ ೧ ಸೀಜ ಸ್ಥಳದ ಪೆಜ್ಜುಂಕದಲ್ಲಿ ತಿಂಗಳ್ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಗದ್ಯಾಣ ೧ (ಸೌಇಇ. IX–I. ೨೬–೩೦ ; ೧೧೬೨) ; ಮುದ್ರಾವಣದ ಸುಂಕವೊಳಗೆ ತಿಂಗಳ್ವಂಗಳ್ಗೆ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ದ್ರವ್ಯಮಂ ಬಿಟ್ಟುಂ (ಎಇ. XXVIII. ೫–೫೬ :

1082). ತಿಂಗಳ ಸೂಡಿದವ = ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರಶೇಖರ ; ಶಿವ : ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವನ ಸವೋತ್ತುಂಗವಾಹನ ವಿಸ್ತಾರ ಗರುವಂಗವರ್ಗಿಱುವ ಮಹಾಸಿಂಹಾಸನಂ ಬಸವ (ಬಸಪು. ೦-೩೨). ತಿಂಗಳ ಜೂಟ = ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವ : ತಿಂಗಳ ಜೂಟಗೆ ಸುರತಿಯರು ತಂದ ಮುಂಗಳಕುಂಭದಂತೆ (ಮೋಡಿ. ೨೪-೩೦). ತಿಂಗಳಣುಗ = ಚಂದ್ರನ ಮೆಗೆ ; ಬುಧ : "ತಿಂಗಳಣುಗನೆನೆ ಬುಧನೆಂಬ್ಕು" (ಕವಿ. ೪೬). ತಿಂಗಳ ಧರ = ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವ : ತಿಂಗಳಧರನ ಪುಟಸು ವನವೆ (ವಿದ್ಯಾ. ಕ. ೯೮-೩೨); ತಿಂಗಳಧರ ಧವಳಾಂಗ ಗಂಗಾಧರ (ಸೌಂದಾ.ಸಾ.೦-೦೨). ತಿಂಗಳ ಪಕ್ಷ= ತಿಂಗಳೆಲ್ಲಿಯ ಹದಿನೈದು ದಿವಸ: ತಿಂಗಳ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ವರ್ಷಾಋತು ಎಂಬನೆಯ ಪಕ್ಷ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಋತುವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಶಾಕಾಸಾ. ೦). ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು, ತಿಂಗಳ ಬೆಳಗು = ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಶರಣನೆಂದು ವಚನಂಗಳ ಹಾಡಿದರೆ ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕಿನ ಸಿರಿಯಂ ಕಂಡು ನಾಯಿ ಹರುಷಂಗೊಂಡು ಬ್ಳಿಟ್ಟು ಬೊಗಳಿದಂತಾಯಿತು (ಪ್ರಭು. ೩೬) ; ತಳತಳಿಸಿ ಬೆಳಪ ತಿಂಗಳಬೆಳಗಂ ಕವರ್ವಂತೆ ಮೇಣಿಪ ಬೆಯ್ವುಳಿಗಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೬೩) ; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಗಿನ ದಾರಿಯ ಸಂಗಡಮೆನೆ ಮೆಱೆಯುತಿರ್ದ ಗಂಜಯನಾಗಳ್ ತೆಂಗಿನ ತಿಂಪಟ್ಟಲೆಳಸಾತಗೆಸಿಟ್ಟಲ್ (ಪಚಳು. ೦೨-೦೫). ತಿಂಗಳ ಮಾವ = ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಹೆಸರು : ಅಂಗನೆ ರೂಪಿಂದ ತಿಂಗಳಮಾವನ ತಂಗಿ (ಅಂಚಿಪ. ೪-೯) ; ತಿಂಗಳಮಾವನು ಬಾನಾವಗಲದೆಂಬಳು ಮೂಡಿ ಬಂದಿರೆಯನು ಹೇಗೆ (ಕಂದ್ರಪ್ರೀ. ೦೬೬-೬೦)» 'ಚಂದಮಾವ' ಪರಾ. ತಿಂಗಳ ಲೀಪೆ = ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ : ತಿಂಗಳ ಲೀಪೆಯಂ ಬಡದೆ ಗೂಡಿದವಗೆ ಪುಷ್ಪೇಶ್ವರಂಗೆ . . . ಸುಧೂಪವಮಂ ವಿಗೆ ಸವರ್ಪಿಸಿದಂ (ಅಧ್ಯಪು. ೦೦-೨೫). ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ, ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ. ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ = ೧. ಹಲವು ತಿಂಗಳುಂಗಳ ವರೆಗೆ : ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೂ ಅವನು ಸಿಗರೇಟಿನ ಚಟವನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಕೂಲಿ) ; ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆಯಾದರೂ ಮಲೇರಿಯಾ ಜ್ವರ ಗುಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಲಿ). ೨. ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳು : ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಏನತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಿ ಕೂಡಿಸಿ ಸಾಲಾ ಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಕಥಾಮಂ. IV. ೪). ತಿಂಗಳು ತುಂಬು = (ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ) ನವಮಾಸ ತುಂಬು : ಆಕೆಗೆ ತಿಂಗಳು ತುಂಬಿದೆ (ಕೂಲಿ). ತಿಂಗಳವಾರು = ತಿಂಗಳುಗಳ ಮೇರೆಗೆ ; ತಿಂಗಳಿಗೆ ಇಂತಿಷ್ಟು ಎಂದು : ಆಯಾ ತಂಗಡಿಗಳಿಗೆ ಪಶ್ಚಮ್ಮುವನ್ನು ತಿಂಗಳುವಾರು ಹುಟಿಕೊಂಡು ವರ್ಷಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡರೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ (ಕ ಶ್ಯ ಕ. ೧೨೮). ತಿಂಗಳೊಪ್ಪತ್ತು = ಸುಮಾರು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ; ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳು : ಮತ್ತೆ ತಿಂಗಳೊಪ್ಪತ್ತು ಕಳಯುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಫಲತಾಂಶ ಹೊರಬರುತ್ತದೆ (ಧಾಮಾಶಾ. ೦೮). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ತಿಙ್ಗಳ್ ; ತುಳು. ತಿಂಗಿಲು; ಕೊಡ. ತಿಂಗ ; ಕುಗ. ತಿಂಗಳ್]

ತಿಂಗಳರೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ ; ಅರ್ಧಚಂದ್ರ : ಹೊನ್ನ ಬ್ಣಾಣದ ಮೈವಣಿಗ . . . ಚೆನ್ನಮಾಣಿದುಟಿ ಬಗೆಗಣ್[ಣ್] ತಿಂಗಳರೆ ನೊಸಲು (ಜಾಕೃತಾ. ೪-೬). [ತಿಂಗಳ್ + ಅರೆ]

ತಿಂಗಳವರೆ (ನಾ). ಬಿತ್ತಿನ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆ : ತಿಂಗಳವರೇ, ಕೋತಂಬರಿ, ಹೀರೇಮಣಸಿನಕಾಯಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಾ (ಕಶ್ರ. ೨೦). [ತಿಂಗಳು (< ತಿಂಗಳ್) + ಅವರೆ]

ತಿಂಗಳಿಗೆ (ನಾ). ಹಣೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು; ತಿಲಕ : "ತಿಂಗಳಿಗೆ ಯೆಂದು ತಿಲಕಂ" (ಕವಿಗಾ. ೬೬-೯೦); "ಜೂಳೆಯ ತಿ[ಲಾತಿಂ. ದಿ]ಗಳಿಗೆ ಯನಲ್ ನೇರಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕವ್ಯಿಕ್ಷ. ೩೬). [?]

ತಿಂಗಳು 'ತಿಂಗಳ್' ನೋ.

ತಿಂಗಳುಬೆಳಕು (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶ ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ತಿಂಗಳು ಬೆಳಕನ ಇರುಳನಲುದು ಅಮ್ಮನು ಕೆಲಸದೊಳಿರುತಿರೆ ಕಂದು (ಆಪಪು. ೭-೧೦) ; ತಿಂಗಳುಬೆಳಕಿಂದರೆ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಹೂರ್ತ ದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂದೇವಿಗೆ ಕ್ಷೀರಾಭಿಷೇಕವನ್ನೆಸಗುವಂತಿತ್ತು (ನಾಡಚಾಕ.೨೮೪).

[ತಿಂಗಳು (< ತಿಂಗಳ್) + ಬೆಳಕು (< ಬೆಳಗು)]

ತಿಂಗಳೋಡು (ನಾ). (ಕರಾ)ಸೌರಮಾನ ತಿಂಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ : ಈವತ್ತು ತಿಂಗಳೋಡು, ಹೊಸ ಯಾರಿಗೂ ಕೊಡಬೇಡ (ಕೂಲಿ).

[ತಿಂಗಳು (< ತಿಂಗಳ್) + ಓಡು ?. / ತುಳು. ತಿಂಗೊಡ]

ತಿಂಗಳ್ಗಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ : ಗಲ್ಲಲನೆ ಕರಗುವಾಲಿಯಕಲ್ಲಳ್ ವೋಲ್ ಕರಿ ಪರಿವ ಜೊನ್ನಿದ ತಿಂಗಳ್ಗಲ್ಗಳೊಸರದನೆ ಕಿಲೆದ್ಪಿಕಲ್ಗಳನೆನೆ ಕುಳಿರ್ದುದಾ ಜಳಂ ತಿಳಿಗೊಳದಾ (ಆರ್ಜಿಪ. ೫-೦೦೧)

[ತಿಂಗಳ್ + ಕಲ್]

ತಿಂಗಳ್ಹತ್ತಿ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ; ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ : ತಿಂಗಳ್ಹತ್ತಿ, ತೇನೆ, ತನ್ನೆಣವಕ್ಕಿಯಂ ಕರದು ಕೂಗುತ್ತ್ (ಪ್ರಭಾಮಾ. ೩೬೦-೨೦೦). [ತಿಂಗಳ್ + ಪಕ್ಕಿ]

ತಿಂಗಿಣಿ 'ತಿಂಗಣಿ' ನೋ.

ತಿಂಗುಱು (ನಾ). ೧. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಕಿರುವ ಕಂರಿ. ೨. ತಿನಿಸು ; ಆಹಾರ : "ಅವಿಪಂ – ಆಹಾರಂ (ತಿಂಗುಱು)" (ನೀತಿವಾ. ೨೮-೩೫) ; ತನುವಂ ನಂಬರ್ದು ಕೆಟ್ಟಂ ಜವಂಗೆನ್ನಂ ತಿಂಗುಱು ಮಾಡದೀಗಳೆ ಜಿನಶ್ವೀ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾಳ್ದುವೆಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ. ೦೦-೨೬). ; ಸವಿಗಂಡರಿಸಿ ಬಾಣಸಿಗ ಮನೆಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದ ಪೋಂಕಂ ತಿಂಗುಱುಮಾಡಿದಳೆದಂ (ಪಾಕೋಡ. ೩-೭೦). [ತಿನ್ + ಕುಱ್ಱಿ]

ತಿಂಗುಱುದಿನ್ (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನು.–ಉಣ್ಣು : ದೂಱಲಱಿಯೆನು ಸುಭಟಿರಿಗೆ ಮನ ಬೇೞ್ ನುಡಿ ಬೇೞಾಯ್ತು, ಸವಂರದೊಳೇಱ ತಿಂಗುಱು ದಿಂದು ದಣಿದುದು ನಮ್ಮ ಬಲವಂದ (ಕಬಾಲ.೮೬. ೭-೮).

[ತಿಂಗುಱು + ತಿನ್]

ತಿಂಟೆ 'ತಿಟ್ಟ್ಯಾ' ನೋ.

ತಿಂಡಿ (ನಾ). ೧. ತಿನಿಸು ; ಆಹಾರ ; ಖಾದ್ಯ : ತಿಮ್ಮಂಗಿತ ತಿಂಡಿಗಳ್ ಹಸುರೆಲೆಯ ತಟ್ಟೆ (ಕಾಂಪಾಕ. ೬೭-೦೦೬) ; ತಿವಾರಿ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಆಣೆ ಮಾಡುವ ಕಲೆಸದಲ್ಲಿ ತೆಂಡಗಿದ (ಬಾಡಿ. ೬) ; ಹಸುಬೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಿಂಡಿಯ ಗಂಟು ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಳಳಚಿ. ೪) ; ನಿಮಗೆಷ್ಟು ಸಂಗವಾಗಿಯೇ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಬೇಕಿದೆ (ಆಂಂಪಾ. ೦೦). ೨. (ಉಕ) ತುರಿಕೆ ; ನವೆ ; ತೀಟೆ : ಕ್ಯಾಟಲ್ಲಾ ಏನು ? ಆ್ಯಟಮ್ಮು ಬಾಂಬಾ, ತಲೆ ತುಂಬ ತಿಂಡಿ, ಹೇನುಗಳ್ (ಸೂರ್ಯಾಪ್ರ. ೩೨-೨); ಸಹನೆ ಸಹಾನುಭೂತಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಕೆರೆಯುವಷ್ಟು ತಿಂಡಿಯೇಳುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಲಕ.೩೦) ; ಜನರು ತಮ್ಮ ನಾಲಗೆಯ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಹೀಗೇಕೆ ತೀರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ (ಮೂಕಿಶಾ. ೧೬೦). ೩. (ಆಲರ) ಸೊಕ್ಕು ; ಗರ್ವ : ನಿನಗೆ ತಿಂಡಿ ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿದೆ (ಕೂಲಿ).

ತಿಂಡಿತಿನಿಸು = ಆಹಾರ; ಖಾದ್ಯ : ತಿನ್ನಲು ತಿಂಡಿತಿನಿಸು, ಕುಡಿಯಲು ಎಳನೀರು (ಕಣಾಕಾ. ೩೦). ತಿಂಡಿತೀರ್ಥ=ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಪಾನೀಯ: ತಿಂಡಿತೀರ್ಥ ಆಟಪಾಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳೂ ಅಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೦೨) ; ಸಂತೋಷಪಡಿಂದಲೇ ಗೋದಮ್ಮ ತಿಂಡಿತೀರ್ಥ ಬೇಗನೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಜೋಯಿಸರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಳು (ಪ್ರಗವಾ. ೭). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ತಿನ್ನಿ ; ಕೊಡ. ತೆಲು. ತಿಂದಿ]

ತಿಂಡಿಪೋತ, ತಿಂಡಿಹೋತ (ನಾ). ಆಹಾರವನ್ನು ಹೋತದಂತೆ ತಿನ್ನುವವನು ; ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವವನು; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ: ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ತಿಂಡಿಪೋತ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು (ಅರ್ಯಕೀ. ೩೧) ; ಅಧ್ಯಾಪಕರು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿಂಡಿಪೋತರು ಎನ್ನಬಹುದು (ಅಲಮ. ೦೦೪) ; ತಿಂಡಿಪೋತ ನಂಜೇಲಿಂಗ ಭಟ್ಟನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಇಬದು. ೮). **ತಿಂಡಿಹೋತ** : (ಕ).

[ತಿಂಡಿ + ಪೋತ$_1$ (<ಪೋಂತು)./ತಮಿ. ತಿಣ್ಪೆಪೋತ್ತು ; ತೆಲು. ತಿಂಡಿಪೋತು]

ತಿಂಡಿಪೋತತನ, ತಿಂಡಿಹೋತತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವ; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನ: ಅವನ ತಿಂಡಿಪೋತತನವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ತಿಂಡಿಹೋತತನ** : (ಕ).

[ತಿಂಡಿಪೋತ + – ತನ]

ತಿಂಡಿಬಾಕ (ನಾ). = ತಿಂಡಿಪೋತ : (ಕ). [ತಿಂಡಿ + – ಬಾಕ]

ತಿಂಡಿಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಾಕ,–ಸಸ್ಯ : ಸವತೆ, ತಿಂಡಿಶ . . . ಇವು ಕಫವಾತಕರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೭). [?]

ತಿಂಡಿಹೋತ 'ತಿಂಡಿಪೋತ' ನೋ.

ತಿಂಡಿಹೋತತನ 'ತಿಂಡಿಪೋತತನ' ನೋ.

ತಿಂಡುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತೂಬರೆ ಗಿಡ : ಕುಷರಥ, ಹಿಗೆ, ತುಮಕಿ, ತಿಂಡುಕ, ಹೊಳೆತುಮ್ರಿ, ಬಂಧ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೦-೬೦೩).

[<ಸಂ. ತಿಂದುಕ]

ತಿಂಡೆ 'ತಿಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ತಿಂತಿ 'ತೀಂಟೆ$_1$' ನೋ.

ತಿಂತಿಡಿ (ನಾ). ಹುಣಿಸೆಮರ. [ಸಂ. ತಿಂತಿಡೀ]

ತಿಂತಿಡಿಕ (ನಾ). = ತಿಂತಿಡಿ. [ಸಂ. ತಿಂತಿಡಿಕಾ]

ತಿಂತಿಡೀಕ (ನಾ). ೧. = ತಿಂತಿಡಿ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ, ಹುಳಿಯಾದ ಗೊಜ್ಜು ಅಥವಾ ಸಾಂಬಾರು.

[ಸಂ. ತಿಂತಿಡೀಕಾ]

ತಿಂತಿಣಿ$_1$, ತಿಂಥಿಣಿ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಗೊಂದಣಿ; ಸಮೂಹ: "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್, ಒಟ್ಟಡೆ, ತಿಂತಿಣಿ . . . ಗೊಂದಣಿ–ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಶಶಸಾ. ೦೦-೨೨೨); "ಗೊಂದಣಿ ತೆರಳ್ಕೆ . . . ತಿಂತಿಣಿ . . . ತೊಂಬೆಯೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೩) ; ರವಿಕಿರಣಾಳಿಗಳ್ ಧ್ವಜಪಟಾಳಿಯ ತಿಂತಿಣಿಯಿಂದಮುರ್ಚಲಾಱವೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೦) ; ತಱಗೆಲೆ ಬಳ್ಳಿಯೆಂಬಿವಱ ತಿಂತಿಣಿಯೊಳ್ತುರಗಾತಿವೇಗದಿಂದಱಿಯಲೆ ಬಂದುದಿಲ್ಲ ಪಥಮುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೬) ; ಗಣ ತಿಂತಿಣಿಯೊಳಗಿರಿಸೆನ್ನನು ಲಿಂಗವೇ (ಬಸವ. ೩೬೭) ; ಅಂತವರನೊತ್ತಿಟ್ಟ ಮನೆಯನೇವೊಗಳ್ವೆನದು ತಿಂತಿಣಿಯ ಸೂನೆಗಾಱರ ನಿಳಯ ರಕ್ಕಸಿಯ ಮಾಡ ಹಾವಿನ ಹೇಳಿಗೆ (ಹಜಕಾ. ೧೨-೨) ; ಛತ್ರಚಾಮರದ ತಿಂತಿಣಿ (ದಶಕು. ೮-೨) ; ಸಂಪಗೆಯರಳ ಪರಿಮಳ ಪಥ್ಯವೇ ತುಂಬಿಗಳ ತಿಂತಿಣಿಗೆ (ಕುಮಾರ್ಯೋ. ೪-೪೩). **ತಿಂಥಿಣಿ**: ಪುಣ್ಣ ತಿಂಥಿಣಿಗಳಿನಂದಗುರ್ವುವೆರಸಾಡಿದುವೊಂದೆರಡಾನೆಯಟ್ಟೆಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೯೬) ; ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಜಂಗಮದ ತಿಂಥಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಓಲಾಡುವೆ (ಮಹಾದೇ ಬ. ೬೮-೦೬೯) ; ನರ್ತಕರ ವರ್ತಕರ ಮೊತ್ತದೊತ್ತರದ ತಿಂಥಿಣಿಯನೊತ್ತರಿಸಿ ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಕಟ್ಟಣಕದಾಸ್ಥಾನದೊಳು (ಬಸರ. ೬-೨೬) ; ಕಂತುಹರನವರೊಡನೆ ಹರಹರ ಮಂತಣದಿ ತಿಂಥಿಣಿಯೊಳತಿ ನಿಶ್ಚಿಂತನು (ಸಾನಂದ. ೭-೬೬). P ಇದು 'ತಿಣಿ'ಯ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿರಬಹುದು. [<ತಿಣ್ಣಿ$_2$]

ತಿಂತಿಣಿ$_2$ (ನಾ). = ತಿಂತಿಡಿ : "ತಿಂತಿಣಿ – ತಿಂತ್ರಿಣಿ – ಹುಣಸೆಮರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೩೦). [<ಪ್ರಾ. ತಿಂತಿಣೀ./ಸಂ. ತಿಂತ್ರಿಣೀ]

ತಿಂತಿಣಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಸೇರು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ದಟ್ಟಯಿಸು : ದಿತಿಸುತನ ಸೇನಾನೀಕವಡಿಗಡಿಗೆ ಉಲಿದು ತಿಂತಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟೆಂಟಣಿ] ಗೊಂಡು ಸಿಂಹದ ಮೆಳೆಯ ನರಿಗಳು ಕೆಣಕುವಂದದಿ ತಲೆಯ ಬರಹವ ತೊಡೆಯ ಹಳಚಿದರಾಗ ಹರಿಯೊಡನೆ (ಸಂಭಪ. ೮-೦೦೯); ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡೆಸೆ ವೈವತ್ತಾಱು ಜನಾಂತಂ ನೆಲಸಿಹುವು (ಜಯಕಾ. ೦-೩೩).

[ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಿಂತಿಣಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ತಿಂತಿಣಿಸು : ಪಲವುಂ ಪರಿಯ ಪಕ್ಕಿಗಳ ಪೆರ್ಚಿದ ಸರಂಗಳಿಂ ಹರಣಂಬಡೆದಂತೆ ಪರಿವಡೆದು ತಿಂತಿಣಿವಡೆದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೬). [ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ತಿಂತಿಣಿವಣ್ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಸೇರಿರುವ ಹಣ್ಣು ; ಗೊಂಚಲು ಗೊಂಚಲಾದ ಹಣ್ಣು : ತಿಂತಿಣಿವಣ್ಣನಾಂತ ಕದಳಂ ಪದವಣ್ಪುದಿದೀಳೆ (ಅಗವಿ. ೨-೦೩); ನೆಲಕ್ಕೆ ಜೋಲ್ವ ತಿಂತಿಣಿವಣ್ಣನಾಂತ ಸಣ್ಣಗೊಂಬಿಂದಿಂಬುವಡೆದ ದಾಳಿಂಬಂಗಳೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦) ; ನಾಡೆ ಕೊರ್ವಿ ತಿಂತಿಣಿವಣ್ಗಳಾಂತ ಕದಳಂ (ಜಿಬಪು. ೦೧-೨೨). [ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಪಣ್$_3$]

ತಿಂತಿಣಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು ; ಕಿಕ್ಕಿರಿ : ಜನಪದಂ ಧಗೆಯ ಹೆಬ್ಬಾವಂತೆ ಹೊರಟು ತಿಂತಿಣಿವರಿದು ಬಂತು (ಗೂಲ್ಮೊಥಾ. ೦೧-೨೬೯).

[ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಪರಿ$_2$]

ತಿಂತಿಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು ; ಕಿಕ್ಕಿರಿ ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಸೇರು ; ಸಮೂಹವಾಗು : ತಿಂತಿಣಿಪ ನಿಳಯದಿಂ . . . ಒಪ್ಪುವುದಿಳೆಯೊಳೋಷಧಿ ಪ್ರಸ್ಥಪುರಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೦೦೦) ; ದಿಶಾಚತುಷ್ಟಯಂ ಪ್ರಣಹಿತಿಹೇತಿ ತಿಂತಿಣಿಸಿದಂತೊಡವಂದುದು ಪಣ್ಣಿದಾನೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬೪) ; ತಿಂತಿಣಿಸಿ ಗಗನದೊಳ್ತುಂಬಿಗಳ್ಕಾರಮುಗಿಲಂತೆ ನವಪಾರಿಜಾತದ ಕುಸುಮ ಪರಿಮಳಕೆ ಸಂತತಂ ಮುಸುಕಲ್ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩೩-೨೦). [ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಂತೆ 'ತೀಂಟೆ$_1$' ನೋ.

ತಿಂತ್ರಿಣಿ (ನಾ). ಹುಣಿಸೆಮರ ; ತಿಂತಿಣಿ : ಘನಸಾರ ಖರ್ಜೂರ ಕರ್ಪೂರ ಚೂತ ಪನಸು ತಿಂತ್ರಿಣಿ ಬಿಲ್ವ ಪಾಟಲಾಶೋಕ ಜನನುತ ಮಂದಾರ (ಸೌಗಂಧಿ. ೭-೪೪) ; ತಿಂತ್ರಿಣೀವೃಕ್ಷದ ಪೊಸಫಲದೊಳ್ಸಾರವಂ ಕಂಡ ಕಾಲಕ್ಕೆ (ಪಂಚಶ. ೯೩-೫೩). [ಸಂ. ತಿಂತ್ರಿಣೀ]

ತಿಂಥಿಣಿ 'ತಿಂತಿಣಿ$_1$' ನೋ.

ತಿಂದುಕ (ನಾ). ತೂಬರೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ತಿಂದುಕಃ, ಸ್ಫೂರ್ಜಕಃ, ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ಶಿತಸಾರಕಃ–೪ ತುಂಬರಗಿಡ, ತೂಬರೇಗಿಡ. ಇದನ್ನು ಜಗಳದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೬) ; ತಿಂದುಕ ಪೀನಫಲಂಗಳ . . . ತಿಂದು (ಕಾಮ್ಯಪ. ೩೨೬) ; ನಾನಾ ಬಗೆಯ ನಾರುಬೇರುಗಳೂ . . . ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳೂ, ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಆಮ್ರ . . . ತಿಂದುಕ, ಉದುಂಬರ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೦೩).

[ಸಂ.]

ತಿಂಪು 'ತಿಣ್ಪು' ನೋ.

ತಿಂಪುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹಗುರವಾಗು ; ಅವಮಾನ ಹೊಂದು : ಖಳನ ದೆಸೆಯಿಂ ತಿಂಪುಗೆಟ್ಟೆವು ಹೇಳಲೇನದನು (ನಿಭಾಗ. ೭-೮-೨೭). [ತಿಂಪು (<ತಿಣ್ಪು) + ಕೆಡು$_1$]

ತಿಂಬ 'ತಿನ್' ಪರಾ.

ತಿಂಬಂಡ, ತಿಂಬಡ (ನಾ). ತಿನ್ನುವ ಪದಾರ್ಥ ; ತಿನಿಸು ; ತಿಂಡಿ : ಅಜ್ಜರ್ಕಳ ಮನೆಯಿಂದಂ ಪೂಸಲುಮುಡಲುಂ ತುಡಲುಂ ಪೂವುಂ ತಂಬುಲಮುಂ ತಿಂಬಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬ, ಬಿ]ಡಂಗಳುಂ ಬಂದುವು (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೦೦೬-೨೦). **ತಿಂಬಡ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತಿನ್ + ಬಂಡ$_2$./ತಮಿ. ತಿನ್ಪಣ್ಟ ; ತೆಲು. ತಿನುಬಂಡ]

ತಿಂಬಡ 'ತಿಂಬಂಡ' ನೋ.

ತಿಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುಂಬಿಸು; ಭರ್ತಿಮಾಡು: ಜಳಪಾಕಿಶಾವಳಯಮನಳಂಬು ಮಗಗೆ ತಿಂಬಿಸಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೭-೬೯ ಪ). [ತಿಂಬು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಂಬು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಬು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಕಂಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳಿಂ ಕೊಡಂಬಡೆ ನಿಜರಥತರಥಮಗುರ್ವರ್ವದೆರೆಯಂ ತಿಂಬೆ[ಪಾಣಾ.ತುಂಬಿ]ಕೆಳಕ ಧ್ವಜಂ ವಿಳಿದ್ಗಂಬರಮಂ ಬಳಸೆ ನಿಂದನಾತಂ ದ್ರೋಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೪); ನೆಗದ ಮಾರ್ದನಿ ಕಿವಿಗಂ ತಿಂಬ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೩); ಸೊರ್ಕಿಡಿಂ ಸೆರ್ಕಿನುತುಂ ಕರೇಣುಕುಳಮಂ ಸಾರ್ದರ್ದುರ್ ಸಾಮೋದದ ಪಲ್ಲವಮಂ ಮೇವುತೆ ತಿಂ[ಪಾಣಾ. ತೀಂ]ಬ ತುಂದಿಗಳಸುದ್ದಲ್ಲಿದಿಂದಗ್ರ ಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಸೋವುತೆ ಸೋರ್ವ ದಾನಜಲದಿಂದಂ ಸಲ್ಲಕೀಕಾನ ನೋದ್ಯವಮಂ ಮಾಡುತು ಮಾಡುತಿರ್ದವಗದೊಳ್ ಕೋಡಿಟ್ಟು ಕಾಡಾನೆಗಳ್ (ಧರ್ಮಾನಾ. ೮-೩); ನೀಲದುನ್ನಿಬಮಯೂಖಸಂಕುಳಂ ಕೊಡಂಕೆ ಯೊಳ್ ತಿಂಬಿತೆಂಬಂತೆ (ಹರಿವಂ. ೬-೬೪ ಪ); ತಿಂಬ ಗಟಪುವ ಗಿಳಿಗಳಿಂದ ನೆಳಸಿ ಮಾತಾಡಿ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೨-೪೪); ಲೊಕ್ಕಿಯ ಕಷಾಯಮುಂ ಕೆ(ಕು)ರಿಸು ಗುಮುಚ್ಚಾಂಬುವಿಂ ದೇಗುಣಾ ಮಧುವಿಂ ತಿಂಬದ ವಿಷಮಂ(ಜಯಾಪ. ೩-೦೪೨). ೨. ತುಂಬಿಸು; ಭರ್ತಿಮಾಡು: "ತಿಂಬು-ಪೂರಣೇ" (ಕವಿರಾ); ರುಚಿವೆತ್ತಿರ್ದ ಪಾನಮಿದು ಮಜ್ಜಗೆ ತಾನಿದು ಶಿವಿರಿಣಿಯೆನುತುಂ ತಿಂಬಿದಿಂಬ ತಂದೆಚ್ಚಿರದಬಲೆಯರ್ ಸರ್ವಗಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೦); ದಿಸೆಯುಂ ಪೊಂಬಣ್ಣದಿಂ ತಿಂಬುವ ಕಳಭವನಂ (ಎಳ. XI, ರಾವಣ. ೩೫-೩೩ ; ಹು. 1160); ಬಳಸಿದಗಬನೆಗೂಗುವಿಗೆ ತಿಂಬ ತುಂಬುವರಿಯಿಸಿಯುಂ (ಹಂಪ್ರಪು. ೮-೪೩ ಪ); ಅಂಬರಮೆಯ್ದು ತಿಂಬಲಿಕ್ಕಿದ ಕಡಮುತ್ತಿನೋಳಂತೆ ಕಕ್ಕೊಗಿರ್ದುವು ತಳ್ಳು ತಾರೆಗಳ್ (ಕಾಮಚರಿ. ೪-೨೦) ; ವರ್ಣಮಾಲೆಕೆಯೆಂಬಳ್ ಬಹು ರತ್ನಪ್ರಾಂಶುಪ್ರಸರದಿಂ ಪಲತೆಱದ ವರ್ಣಪೂರಂಗಳಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗಿ ಪಿಡಂಗುವಡೆಯೆ ತಿಂಬಿಯುಂ (ಜಾತಕಕ್ಕ. ೧೩-೨೫೯ ಪ). 'ತುಂಬು$_1$' ಪರಾ.

△ **ತಿಂಬು$_3$** (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು; ಭಕ್ಷಿಸು: ಮಣ್ಣು ತಿಂಬುವದಱಿಂದ ಪಾಂಡುರೋಗ ಹುಟ್ಟುವದು (ಧ್ವನ್ಯಾ. I, ೨೩೩); ಅಶನವಾದರೆ ತಿಂಬುತಿಹನು ಮೂರು ಪಂಚೇರ (ಕ್ಷಾಸಮು. ೭.೧೦); ಬುತ್ತಿ ತಿಂಬುವಗೆ ಲತ್ತೆಯಂಬುವ ಗಾದೆ (ಪಾಷಾವಿ. ೪-೮೨). [<ತಿನ್]

ತಿಂಬೊಡೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ (?): ಮಿಕ್ಕ ತಿಂಬೊಡೆ ತ್ರಿವಳಿಗಳೆಂದುಬ ಸೂಳಾಕ್ರಮದಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ತರ್ಕಳಿ. ೭-೩೬). [?]

ತಿಕ. ತಿಗ, ತೀಗ (ನಾ). ೧. ಕುಂಡೆ; ಗುದ; ಪೃಷ್ಠಪ್ರದೇಶ; ಆಸನ; ಉಂಡು:ಭಟ ದೀಪಾಂತರಮಾರುತಮಾವಿಂದ ಬಂದಿಕ್ಕೊಂದು ವಿಕಟಾಂಗದ ಕುದುರೆ ಬಾಯಿಗೆ ಹಲ್ಲಣ ತಿಕಕ್ಕೆ ಕಡಿವಾಣ ಹಲ್ಲಿಗೆ ಹಕ್ಕ್ಯರಿಕೆ (ಸುಳಾದಿ.೭೪); ಆನಗದ ಪೊಱಗೆ ಪೃಷ್ಠ ಮಂದಿಸಿಪಾಜ ಪಕರದಕ್ಕುಮಂದೆಱಂ ನಡುವಣ ದೇಶದ ನಿಟ್ಟಿಲುವಿಂಗಂ ಆಸರಿಸುಗು ಪಲಳುಟು ತಿಕಂ ತಾಮೆಂದುಂ (ಆಶ್ವಮ. ೯-೪೮); ಕುಕಿಂದರೌ–ಕುಕಿಂದರವೆಂಬ ಪೆಸರ್ದಡೆದಿರುವವ್ವ–ಅವ್ವ ತಿಕಕ್ಕೆ ಸಮಾಪವರ್ತಿ ಕೂಡಂಗಳ್ಗು (ಪಾಣಿನಿ. ೩-೪-೩೪ ಪ); ಉಡ್ಡೋಣ ನಿವ್ವಿದ ಬಡಗಿ ಪುಕ್ಕಳ ತಿಕ ಕೆತ್ತಿದ (ಗಡ); ತೆಂಗಿನಪರ ಪರುವವನ ತಿಕ ಎಲ್ಲಿ ತನಕ ಹಿಡಿದಾನು? (ಗಡ). ೨. ಮೂರರ ಗುಂಪು : "ತಿಗ(ತಿಕ)–ತ್ರಿಕ = ಮುಕ್ಕ್ಯೂಟ" (ಕವ್ಯಕೋಶ. ೧೭). **ತಿಗ:** ೧. "ತ್ರಿಕ – ತಿಗ" (ಕಮುದ. ೨ಗಂ ಪ್ರಯೋಗ); ತಿಗವೆತ್ತಿ ಕರದ ತೊಡಗೆಳಗನಲಿಸಿ (ಮಜ್ಞಾವಿ. ೧೪-೪); ತುದಿವೆರಳ ಬೆಂಬೈಗಳ ತಿಗ[ಪಾಣಾ. ಹೆರ್]ಗಳ ತದಪದ್ಬುರ ವಜ್ರಿಯಲೇತನನಿದಿರುಗೊಂಡಪ್ಪಿದರು (ತಿ.ರಾಮಾ.೩-೯-೭). ೨. "ತಿಗ(ತಿಕ)–ತ್ರಿಕ–ಮುಕ್ಕೂಟ" (ತದ ಕೋ. ೧೭). ೩. ಬೆನ್ನೆಲುಬಿನ ಕೆಳಭಾಗ; ಕಟಿಪ್ರದೇಶ : ಅಂತು ಶಿವಂಗೆ ದೂರವಾದನೆಂಬ ಕೋವದಂ ತಿಗದೊಳ್ ಕೈದರ ನಂದನೆಂಬಲಿವ ಕುಡುಗೊಲಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೦೪-೨೫ ಪ). ೪. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಮೂರರ ಸಂಕೇತವಳ್ಳ ಒಂದು ಗರ,–ಮೂರರ ಗರ: ಬಿಡು ತಿಗ ದುಗ ಪಂಚುಮನೆಷ್ಟ ದುಬದ ಜಾಂಬನೆ ಪೊಯ್ದು ಗುಡಿಸು. . . ಎನೆವ ನುಡಿ ನೆಗಲಲ್ ಲಿತ್ಸವಾದಿರ್ ದಂಪತಿಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೦೩); ದುಗನ ಹಾಯಿಕು ತನಗೆ ಹಾ ಯಿಕು ತಿಗನವೇ[ಪಾಣಾ. ಹಾಯ್ಕುತಿಗನವೆಂ]ಬಬ್ಬರದ ಹಾಸಂರಿಗಳ ಬೆಜಿಟ್ಟಂ (ಅಭಿಷ್ಟ. ೧೫-೩೦) ; ಎನೆವ ದಾಯವನೆನೆವ. ದುಗ ಬೀಳ್ಕೆ, ತಿಗ ಬೀಳ್ಕೆ ! (ಹಪ್ರಸ. ೪-೩೬). ತೀಗ: ೨. ದುಗಂ, ದೂಗಂ; ತಿಗಂ, ತೀಗಂ (ಕಲ್ಕಾಪು. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋಗ). 'ಇತಿಗ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ತ್ರಿಕ]

ತಿಕಟ 'ತಿಗಟ' ನೋ.

ತಿಕಟಂ 'ತಿಗಟಂ' ನೋ.

ತಿಕಡಿ, ತಿಗಡಿ, ತಿಗಡೆ (ನಾ). ೧. ತ್ರಿಕೋಣಾಕೃತಿ; ತ್ರಿಭುಜ: (ಕ). ೨. (ಭೂಚಿಹ್ನರ ಆಕಶೆಯಲ್ಲಿ) ಚೈಲಿನಲ್ಲಿ ಆವರಾಧಿಗಳ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಏಟು ಕೊಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿಭುಜವುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಾಧನ : ನಾಲ್ವರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ 'ತಿಕಡಿ'ಯ ಮೇಲೆ ಹನ್ನೆರಡು ಏಟು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಕಜ್ಜರ ಆಜ್ಞೆ ವಿಧಿಸಿಹೋದರು (ಆಗಸ್ಟ್. ೦೦) : 'ತಿಕಡಿ' ಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರಲು ಅತ್ತ ಕಲವರು ಹೋಗುತ್ತಲೂ ಇತ್ತ ಹೊಡೆಯುವ ಬಾರಕೋಲು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ಆಗಸ್ಟ್. ೦೦). ೩. ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯುವವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗಾಡಿಯ ಮಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರದ ರಚನೆ : ಕತ್ತರಿ : ಬಂಡಿಗಾರ ಮತ್ತ ತಿಕಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಜೋರಾಗಿ ಗಾಡಿ ಓಡಿಸಿದನು (ಪುಪ್ರಸಂ. ೩೮). ೪. ಕೆಲ್ಲಂಕೆಲಸದವನು ಸಮತಲರೇಖೆ ಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ ; ಕಲ್ಲುಕಂಟಿಗಸ ವಂಟ್ಟು ಕೋಲು; ವೊಲಿಮಟ್ಟು: (ಕ). ೫. ಕೈ,ಕೈಸ್ತವತದವರಲ್ಲಿ ಕೆಥೋಲಿಕ್ ಪಂಗಡದವರು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ ; ಕ್ರಾಸು : ಮಹಾರಾಷ್ಟದ ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಝಾಸಿಯ ವಜ್ರ ಖಚಿತವಾದ ತಿಕಡಿಯನ್ನೂ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಫ್ರಾಂಕುಗಳ ದ್ರವ್ಯನಿಧಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು (ವಿಶಾಸ. ೩೦) ; ಕ್ರೈಸ್ತರು ಆರಾಧಿಸುವ ವಿಗ್ರಹವನ್ನಾಗಲಿ, ಕ್ರಾಸುಗಳಂಬ ತಿಕಡಿಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಮಹಮ್ಮದೀಯರು ನಾಶವಡಿಸಲಾಗದು (ಪ್ರಗಂಬು. ೧೯೯). ೬. ದಾರ ಅಥವಾ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹುರಿಮಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಕವೆಗೋಲು : (ಕ). ತಿಗಿಡೆ : ೧. ಅರ್ಜುನನು ಬಾಣದ ತಿಗಡೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟು ತಲೆದಿಂಬು ಮಾಡಿದನು (ಸುವಿರಾ. ೪೬). ೪. ನಾನು ಒಂದು ದಿವಸ ಹೊಸವನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ನನ್ನ ತಿಗಿಡೆಯನ್ನು ಮಲೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆತು ಹೋಗಿದ್ದೆನು (ಮುಂಬಡಾ. ೪-೦೦೬); ಬಾವಿಯ ಸವಿಾಪದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರ ಮಾಡಿಹೋಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತ ತಿಗಿಡಿಯಿಂದ ತೊಗಿ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಇಳಿಯುತ್ತ ನೀರಿನ ಕಾವಲಿಯನ್ನು ಟ್ಟಾಗ್ಗಿ ಮಾಡಿಟ್ಟಿರೆ (ಕೃಷಿಕ್ಷ. ೧೦೦). **ತಿಗಿಡೆ:** ೭. ಪೃಷ್ಠಭಾಗ; ಗುದ; ಆಸನ : "ಗುದ ತಿಗಡೆ" (ಜಾಹಬಾ. ೨-೬-೪೨ ಪ).

ತಿಕಡಿಹಿಡಿಸು = ಹಿಂಸೆಕೊಡು : ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಿಕಡಿಹಿಡಿಸಿ ಒಲ್ಲ ಅನ್ನು ಬಾವಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತೀನೆ ಅನ್ನು ಅಂತ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು. ಮಾನಸಪ್ಪ ಮಾತುತ್ತಾರೆ (ಹಗಡೂ. ೦೭೦).

[<ಹಿಂ. ಟಿಕಠೀ. / ಪ್ರಾ. ತಿಕಠ್ಠ. / ಸಂ. ತ್ರಿಕಾಷ್ಠ]

ತಿಕಾಳಿ (ನಾ). ಟೀಲದ ಬಂಡಕ್ಕೆ ಹೊಲಿದ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡು: (ಸ್ಯಾಂಡಿಂ). [?]

ತಿಕ್ಕಟು 'ಟಿಕ್ಕಟು' ನೋ.

ತಿಕ್ಕ (ಗು). = ತಿರ್ಕ್ಷ್ಣ ೧ : " ತಿಕ್ಷ್ಣ – ತಿಕ್ಕ " (ಕಾಮರ. ೬೬೦ ಪ್ರಯೋ.) : " ತಿಕ್ಕಂ ತೀಕ್ಷ್ಣದೆ ನಾಮದೊಳ್ " (ಕರ್ಣಾಸಿ. ೬.) : " ತೀಕ್ಷ್ಣ – ತಿಕ್ಕ " (ಕರ್ಣಾಪ್ರ. ೦೬೦ಕ್ಕಯೋ.) : " ತಿಕ್ಕನೆ[ಖಾತಂ. ಮರ್ಕಿನೆ] ತೀಕ್ಷ್ಣಂ "(ಶಕಾಕ. ೫೪). [< ತಿಕ್ಷ್ಣ. ತಿಕ್ಷ್ಣ / ಸಂ. ತೀಕ್ಷ್ಣ] 5

ತಿಕ್ಕಲಾಟ (ನಾ). ತಿಪ್ಪಬ್ಬದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ : (ಕ). [ತಿಕ್ಕಲು$_1$ + ಆಟ]

ತಿಕ್ಕಲು$_1$ (ನಾ). ಹುಚ್ಚು ; ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಮೆ : ಇಂತಹ ಕಲ್ಪನೆಯು ಪ್ರಾಬುದ್ಧವೇ ಮೆದುಳಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನೆಂಟುಮಾಡಿ ಮನಬಂದಂತೆ ತಿಕ್ಕಲು ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿಸುವುದು ಅನಂಭವವೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಇದೇ ದಿವ್ಯ (ಚಿಣಾಕ್ಕ. ೨೩೦). 'ತಿಕ್ಕಲಾಟ' ಪರಾ. 10

ತಿಕ್ಕಲುತಿರುಗು = ಹುಚ್ಚು ಕೆರಳು ; ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯುಂಟಾಗು : ಅವತ್ತು ಅದೇನು ತಿಕ್ಕಲುತಿರುಗಿತ್ತೋ ಏನೋ (ಅಮಾಶಾ. ೮೩).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತಿಕ್ಕಲ್ತ್ತು, ತಿಯಕ್ಕ ; ತೆಲು. ತಿಕ್ಕ]

ತಿಕ್ಕಲ್ಕು (ನಾ). ಉಗ್ಗುವಿಕೆ; ಬಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ಗುಕ್ಕುವಿಕ; ಮಾತನಾಡುವಾಗ ತಡವರಿಸುವಿಕೆ : (ಕ). 'ಬಿಕ್ಕಲು' ಪರಾ. 15

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತಿಕ್ಕಲ್]

ತಿಕ್ಕಾಟ (ನಾ). ೧. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ ; ಉರೆಯುವಿಕೆ; ಘರ್ಷಣೆ; ತಾಕಲಾಟ: ಆದೊಂದು ಸನ್ನ ಪುಕ್ಕತಿಯು ಪೆಟಾಟು; ತಿಳುವಳಿಕೆಯ ತಿಕ್ಕಾಟ (ಕ್ರಿದ್ಧಾ. ೧೦ ಸಾಮಾ.ಭಿ) : ಉಚ್ಚಸ್ತಿಯಾಗುವ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಭಾಗವು ಚಲಿಸುವ ಯಂತ್ರಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ನಷ್ಟವಾಗಿ (ಕಿಲ್ಲಾ. ೩೩೦) ; ನೆಕ್ಕು ದೋರ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾವನೆಗಳು ಮೂಡಿ ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕಾಟ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು (ಪುಷಾ. ೧೦) ; ಸಕಲಧರ್ಮಗಳ ತೆವರುರಾದ ಭಾರತ ವಂತಂ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಧರ್ಮಗಳ ತಿಕ್ಕಾಟದ ಒಡಕುಮನೆಯಾಗಿದೆ (ರರ್ಗಾಶಾ. ೨). ೨. ವಿವಾದ; ಜಗಳ ; ಕಲಹ ; ಹೋರಾಟ: ಮೇ ತೀಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಟ ನಡೆದು ಸಾಲ್ಕು ಮಂದಿಯ ಬಲಿದಾನ ವಾಯಿತು (ಆಶ್ಯಹೆ. ೦೪೩) ; ಜೀವಪರ ತಿಕ್ಕಾಟ ಮುಕ್ಕಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವನಿಗೆ ಕೃಂಗಾರವು ಸಿಂಪಸಿಲ್ಲದ್ದಿದ್ದ ಮುಚ್ಚಿನಂತೆ (ಕಪ್ಪಣಾ. ೧೦) : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ತಿಕ್ಕಾಟ ನಡೆದೂ ಕೂಡ ಬಾಬಣ್ಣ ದೀಪಾವಳಿಗೆ ಅಕ್ಕನನ್ನು ಕರೆದು ಕೊಂಡೇ ಬಂದರು (ಅಪಹಾಕ. ೧೦೩) [ತಿಕ್ಕು + ಆಟ] 20

ತಿಕ್ಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಉಜ್ಜು ; ಘರ್ಷಿಸು : ಮಂಗಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಡುತ್ತಿವೆ (ರಾಪ್ರ). [ತಿಕ್ಕು + ಆಡು$_1$]

ತಿಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಜ್ಜಿಸು : ಮುಸುರೆ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿಸು (ರಾಪ್ರ). [ತಿಕ್ಕು + ಇಸು]

ತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒರೆ ; ತೇಯಿಸು : ಎಕ್ಕತೂಲದ ಭಟತತಿಯ ಚಿಕ್ಕಟು ತಿಗುಡಿಯ ತಿಕ್ಕುವಂದದ ನೆಲಕ್ಕಿ ದನರೆಗಳೆಯೆಳೆ (ವೀವಿಸಾಂ. ೪೯-೩೧) : ಹಕ್ಕಿಗಳರಸನ ಮೋರನ ನೆಲಕ್ಕಿ ತಿಕ್ಕಿತು ಕೂಗಿ ಬೊಬ್ಬಿರಲು (ಪ್ರಚಾಹಕ. ೪೮-೨೯). ೨. ಉಜ್ಜು ; ಒರಸು : ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಮೂಸಿಸಿಸುಗುಂ ಮೈಮುಂರಿವು ದುಂ ಬೆಚ್ಚುಗುಂ ಮುಖವ ತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಟುಗುಂ (ಜಾಂತಿ. ೦೨೫-೦೩) : ಗಟ್ಟಿಗೊಡುವೆಯು ಸಾಲ್ಕುಳಿವ ಸನೆಹಿ . . . ಬಸಿಲೊಳಗೆಗೊಣಗಲಿ ಟ್ಟೊಂದು ಬಳ್ಳಮವಪ್ಪೆನೆವರ ಚಿನ್ನಾಗಿಯೆ ತಿಕ್ಕಿ ಗಟ್ಟಗೆಯ್ದು (ಸಾಪಣಾ. ೦-೯) : ಆಗಲ್ ಕಣ್ಣಾ ತಿಕ್ಕುತಿಕ್ಕುತ್ತಿನೆಯೆವೊಂದೆರಳ್ಳುಂಯೆ (ಧರಚ. ೯-೭೩) : ಬರ್ದಿಲದ ಪೆರ್ಗಜ್ಜಿಲಾವು ತಿಕ್ಕುವುದು ಬಾಸ್ ಬೆನ್ನ (ಕಾಲಾಹ. ೩೭-೨೦). ೩. (ಉಜ್ಜು) ಶುಚಿಮಾಡು ; ಬೆಳಗು ; ತೊಳೆ : ಮುಸುರೆ ತಿಕ್ಕುವವಳು ನಾಲ್ಕುದಿನಗಳಿಂದ ಬರಲಿಲ್ಲ (ರಾಪ್ರ). ೪. ತೀಡು ; ನಯ ಮಾಡು ; ಪೂಲೀಸು ಮಾಡು : ಅಲಬೀ ಕುಡಿಯುವವನಿಗೆ ವಿಷಸಿ ತಿಕ್ಕುವವನೆಬ್ಬು (ಗಾಡಿ). ೫. ಉಜ್ಜಿ ತೆಗೆ ; ಒರಸಿ ತೆಗೆ ; ಅಳಿಸು : ಕಡುತರದ್ದು ಮದ್ಯ ಮೂರು ಪಂಕ್ತಿ ತಿಕ್ಕಿ ಬರದು ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಮಹಾರಾಜರ ಕಡೆಯವರು ತಿರಿದು (ರಾಚೇಂದ್ರ. ೬೩). ೬. (ಆಲಂ) ನಾಶಮಾಡು : ಇರಿಂದರೆ ತಿಕ್ಕುವೆನಯಂಬುದಾದ ದಿಕ್ಪಾಲಕತಿಗಳಂ (ಹರಿಶಾ. ೩-೩೮).

ತಿಕ್ಕಿ ತೀಡು = ನಯಮಾಡಿಸು : ನಿನ್ನ ಗಾಸದ ಬೆಳಕು ನೆಲಬಾಬಣಗಳ ತಿಕ್ಕಿ ತೀಡುತಿರೆ (ತಿಂಬಸು. ೪೦-೩೦). ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕು=ಬಿ. ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡು ; ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಾಡು : ಎಡೆಬಿಡದೆ ಕಷ್ಟಕೊಡು : ನನ್ನ ತಂದೆ ಜೀವಿಸಿದಷ್ಟು ಕಾಲವೆಲ್ಲ ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟ ಪಾಡು. ಮನೆ ಮಂದಿಗೆಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟ ಕಷ್ಟ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಸ್ವತಿಚ. ೩೦೮) : ಸಾವು ಒಮ್ಮೆ ಬಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಕ್ಕಿತೆಂದರೆ ತಿರುಗುಮುರುಗೂ ಆ ಮನೆಮನ್ಮೆ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕುತ್ತದೆ (ಪಪಾಶಾ. ೧೪೪). ೨. ಹೆಸೆ ಹೆಸರಿಲ್ಲದಂತೆ ನಾಶ ಮಾಡು.–ರ್ಧ್ಯಸಮಾಡು : ನಿರ್ನಾಮಮಾಡು : ಸುರನರೋರಗರೆಂಬ ಬಹಳ ನಿಶಾಟರ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕುವರು (ಭೋಶತ. ೩೩-೦೬) : ಉಕ್ಕಿದ ಕಡುಗೋಪದ ಕೋಲ್ಗಳ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿದ ಮಾರಹರಾಗ್ರಸನ ಬಿಟ್ಟಿಸಿ ಹೋದಡೆ ಬಿಡೆನೆಂದು (ಭೋಷತ. ೩೯-೯೧) : ಊದದ ಹುಲುದಿವಿಜ ಮನು ಮುನಿಜನರ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕದೆ ಬಿಡುವನೇ (ಕವಪ್ರತ. ೨೪-೬೯) ; ರಿಪುವನು ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕುವೆನೆತಂತ ರಥವನೇರಿದನು (ರಾಮೋಂ. ೬.೯-೨೭).

[ದೇ.ಕ ಮಲ. ತಿಕ್ಕು, ತಿರಕ್ಕು ; ತುಳು. ತಿಕ್ಕು, ತಿಕ್ಕ್]

ತಿಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾಟ (ನಾ). ಘರ್ಷಣೆ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಬಹ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಜನರ ಭಾಷೆಯು ಬೇರೆ ಭಾವೆಗಳ ತಿಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾಟದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವುದು (ವಿಜಾಮಂ. ೦೮) : ಪೌರ್ವಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ತಿಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾಟ ಬಂದಿದೆ (ಸಾಹೀಂ. ೨೦೦). [ತಿಕ್ಕು + ಮುಕ್ಕು$_1$ + ಆಟ]

ತಿಕ್ಕುವರಿ (ಕ್ರಿ). ತಿಕ್ಕಿತ್ತ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು ; ವಾಪಮಾಡುತ್ತ ಸಾಗುದೆ ಹೋಗು : ಎಕ್ಕತುಳದಲಿ ರಕ್ಕಸರ ಸಲೆ ಕಕ್ಕುಲತೆಯನೆ ತಿಕ್ಕುವರಿದನು ಚಾಜ್ಞೆ ನೆಲವರಿತು (ಪಾವಲಿಜ. ೩-೦೮).

[ತಿಕ್ಕು + ವರ್ಕ್ಕು]

ತಿಕ್ಕ (ಗು). ೧. ಕೆಟಿಯಾದ. ೨. ಹಿರಿತವಾದ ; ಜೊಪಾದ. ೩.(ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವ ; ಅಪ್ರಿಯವಾದ : ನೆನಪಿದೆಯೆ, ಪೆದಿಕೆಶ್ವರಿ, ಸ್ವಯಂವರದ ಆ ತಿಕ್ಕಕಥೆ ? (ಕ್ರಿ.ಗಾಪ್ರ. ೨೧೩-೬೬). ೪. (ಆಲಂ) ಉಗ್ರವಾದ ; ಕಠಿನವಾದ : "ಕಹಿ, ಕಟು, ತಿಕ್ಕ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಲ್ಲದ: ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೊರೆಯುವ: ವ್ಯಥೆತುಂಬಿರುವ : ಕಷ್ಟೀರ. ಉಗ್ರ; ನಿಷ್ಕುರ; ಮನೋವೇಧಕ" (Bitter. ಇಂಕಸಿ.) ; ಎನ್ನ ತಾಯ್ಮಕ್ಕುರ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಾ ಕಿಕ್ಕಕರ್ತವ್ಯಮಂ ಮಾಣ್ಕೆಂತುತ್ತುಟರಲಿ ? (ಕ್ರಿ.ಗಾ ಮಹಾ. ೦೦೯-೩೪೮). (ನಾ). ೫. ಆರು ವಿಧವಾದ ರಸ (ರುಚಿ)ಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ರುಚಿ : "ತುವರಂ ತಿಕ್ಕಂ ಮಧುರಂ ಲವಣಂ ಕಟು ಕಾರಮೆಂದು ರಸಮಾಱು ತೆಱು " (ಪಸ್ಯಕೋ. ೪೪-೦೩) ; " ತಿಕ್ಕಮೆಂ ಕೆಯಂಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗಾಶಾ. ೬೩-೩) ; ತಿಕ್ಕ ಕಟು ಕಷಾಯಾಮ್ಲಮಧುರ ಭೇದಿಂ ರಸ ನಾಮಂ ಪಂಚವಿಧ ಮಕ್ಕುಂ (ಅಶಪು. ೦೦-೨ ಪ) : ರಸಪಂಚಕನಾಮಕರ್ಮೋದಯಂ ದೇಹಕ್ಕೆ ತಿಕ್ಕಕಟುಕ ಕಷಾಯಾಮ್ಲ ಮಧುರರಸನೋಪೇತ ಪಂಚಶರಸಮಂ ಮಾಬ್ಬುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೫೬); **ಪಿ**ಜ್ಜೆನರು ರಸಗಳಲ್ಲಿನ ಐದೆಂಯ ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ: ಮಧುರವಾಮ್ಲಂ ಕಟುಕ ಲವಣ ತಿಕ್ಕಂ ಕಷಾಯಮೆಂದಿಂತಾಱೆನಿವ ರುಚಿಕರಂಗಳು ಸಹಿತ (ಅಶಿಂ. ೪೯-೨೯). ೬. ಸುಗಂಧ : ಬಲ್ಳೆಯ ವಾಸನೆ: ಸೌರಭ್ಯ: "ಕಟು, ತಿಕ್ಕ, ಕಷಾಯಮೆಂಬವು ಸೌರಭ್ಯದಲ್ಲಿಯುಂ . . . ವರ್ತಿಸುಗುಂ " (ಹರಾಯು. ೦೩೫-೩೭). [ಸಂ.]

ತಿಕ್ಕಕ (ಗು). ೧. ಕೆಟಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. "ಕೆಟಿಪಡವಲ್ಲ ; ಪಡುವಲ ಬಳ್ಳಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೩೭). ೩. ಕಗ್ಗಲಿಮರ ; ವಿದಿರ. ೪. ಇಂಗುದೀ

ತಿಕ್ಕಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ತಿಕ್ಕ[ಕೆ]ಯೆನಲ್ ಕಾರಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). [ಸಂ. ತಿಕ್ಕಕ]

ತಿಕ್ಕಪರ್ವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ತಿಕ್ಕಪರ್ವ–ಚಿಕ್ಕವರ್ಕಿ ಸೊಪ್ಪು, ಅಮ್ಮುತಬ್ಬ, ಯಕ್ಕಿಮಧುಕ" (ಧರ್ಮಾ. ೨೫೯).

[ಸಂ. ತಿಕ್ಕಪರ್ವನ್]

ತಿಕ್ಕಶಾಕ (ನಾ). ೧. ಕಹಿಯಾದ ಕಾಯಿವಲ್ಲ ; ಕಹಿ ಹಸುರುವಾಣಿ,–ತರಕಾರಿ: "ಕೆಹಿಪಲ್ಲ್ಯ" (ಗಿಂಗಾಸು. ೦೫೩). ೨. ಬಸಲೆಗಿಡ: "ವರಣಾ, ವರಣಾ. ಸೇತೆಂಟಾ, ತಿಕ್ಕಶಾಕ. ಕುಮಾರಕ– ೫ ಮಸಲೆಗಿಡ; ಮದವಸಲೆಗಿಡ : ಅಲಿವಿಂವಸಲೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೦೩). [ತಿಕ್ತ + ಶಾಕ್]

ತಿಕ್ತಾಲಾಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಹಿಸೋರೆ : ತಿಕ್ತಾಲಾಬು ಭಾಜನಗತಭದುಗ್ಧವೊಲು ವಿಘಾತ್ಮಾನಂತಾನುಬಂಧಿ ಉದಯವಕರಿಂ ವಿಪರೀತಾಭಿನಿವೇಶರೂಪಕ್ಕುಪತಿ ಕುಶ್ರುತವಿಧಂಗಮೆಂಬ ಜ್ಞಾನಸತ್ಕಯಂ (ಪಾರ. ೩೭೭). [ತಿಕ್ತ + ಅಲಾಬು]

ತಿಕ್ತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ: "ತಿಕ್ತಾ–ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ : ಗಂಡಲೀ " (ಧರ್ಮಾ. ೨೫೯). [ಸಂ. ತಿಕ್ತಾ]

ತಿಗ 'ತಿಕ್' ನೋ.

ತಿಗಟು, ತಿಕಟು. ತಿಗಡ್ಡ, ತಿಗುಡ, ತಿಡ್ಡ, ತ್ರಿಗುಟು (ನಾ). ಉದ್ದ ; ಮುಂದೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ: ಅಡ್ಡ ಮುಂ ತಿಗಟುಮುಂ ತಾಱುಂತಟ್ಟುವಿದಿರಂ ಬಟ್ಟಾಯುಂ ಬಟ್ಟುಂ ಬಲಲಿ (೦೮೦೨. ೭–೫೫ ಪ); ಹರವ ಮುಂದಡ್ಡಮುಂ ತಿಗಟುಮುಂ ಪರಿವಾಡಿ (ಅಜಿತ. ಪು. ೦೮೯–೨೩). 'ತಿಗಟುಂ' ಪರಾ. ತಿಕಟು: 'ತಿಕಟು' ಪರಾ. ತಿಗಡ್ಡ : 'ತಿಗಡಂ' ಪರಾ. ತಿಗುಡ : 'ತಿಗುಡಂ' ಪರಾ. ತಿಡ್ಡ : " ಸೆಟ್ಟ, ಅಂಕು, ಡೊಂಕು, ಒಂಕು, ಕೊಂಕು, ಕುಡು, ಅಡ್ಡ, ತಿಡ್ಡ " (ಕಂಪಹಾ. ೯೧); ಅಂತಿದಿರುಂ ಬಟ್ಟಾಯುಂ ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ದುಗುಣಮುಂ ತಿಗುಣಮುಂ ಅಡ್ಡಮುಂ ತಿಡ್ಡ [ಪಾರ್ಶ್ವ. ತಿಗಟು] ಮುಂ ಪರಿದು (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ಪ). 'ಅಡ್ಡ ತಿಡ್ಡ' ಪರಾ. ತ್ರಿಗುಟು : ವುಟವೇಳುತಡ್ಡಮುಂ ತ್ರಿಗುಟಮಂ ಪರಿದಾಡಿ ನಟನಂತಿರುಗ್ದಡಿ ಕುನಿಕುನಿದು ಕೊಂಡಾಡಿ (ಪುಷ್ಪರ. ಹ. ೩೨೬-೦). [?]

ತಿಗಟುಂ, ತಿಕಟು. ತಿಗಡಂ, ತಿಗುಡಂ, ತ್ರಿಕಟುಂ (ಅ). ಉದ್ದವಾಗಿ ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದಕ್ಕೆ : ಘೋಳ್ಳನೆ ಸಭೆ ನಗೆ ವಲ್ಲಂ ಕಿರಿವುತೆ ಅಡ್ಡಂ ತಿಗಟು ವಿಸಟುಂಬರಂತಾ (ಭೃಂಗೀಶ. ಹ. ೪೭೩-೦). ತಿಕಟುಂ : ಮುಂದಕ್ಕುಬುಡೆಂದೋಡಿ ನಿಲುತ್ತುಂ ಹಿಂದಕ್ಕೆಯ್ದಂದತಿಗಿ ನಿಲುತಂ ನಡುವದ್ದಂ ತಿಕಟುಂ [ಪಾರ್ಶ್ವ. ತಿಗಟು, ತಿಗಟುಂ, ತಿಗಡ, ತಿಗಡಂ, ತಿಗುಡಂ] ಪರಿದಾಡುತೆ (ತಿರುಪಾ. ಹ. ೦೦೭-೨೦). ತಿಗಡಂ: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ತಿಗುಡಂ : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ತ್ರಿಕಟುಂ : ತೂಗಾಡುತೆ ಮಡಕೆಗಳಂ ಬಾಲ್ಸಿ . . . ಅಡ್ಡಂ ತ್ರಿಕುಟು ಬಲಿವತೆ ಬಾಲ್ಸಿ (ಶಂಖಾಪ. ಹ. ೨೫೩-೦೩). [<ತಿಗಟು]

ತಿಗಟ 'ತಿಕಡಿ' ನೋ.

ತಿಗಟು 'ತಿಗುಡ್ಡು' ನೋ.

ತಿಗಟೆ 'ತಿಕಡಿ' ನೋ.

ತಿಗಡ್ಡ 'ತಿಗುಳ' ನೋ.

ತಿಗಡ್ಡ 'ತಿಗಟು' ನೋ.

ತಿಗಡಂ 'ತಿಗಟು' ನೋ.

ತಿಗಡಿ (ನಾ). ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ ; ಕಪಟ : (ಅ). 'ತಾರಾತಿಗಡಿ', 'ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ' . . . ಅಡ್ಡಂ ತ್ರಿಕುಟು ಬಲಿವತೆ ಬಾಲ್ಸಿ (ಶಂಖಾಪ. ಹ. ೨೫೩-೦೩). [<ಹಿಂ. ತಿಕಡಮ್ : ತುರಾ. ತಿಗಡ್ಡಾ ಎನ ದೂಲು]

ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ (ನಾ). ೧. (ಮಾತಿನಲ್ಲಿ) ಅಸಂಗತತೆ ; ಅಸಂಬದ್ಧತೆ: (ಸ್ಯಾಂಡಲ್). ೨. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; "ಠಕ್ಕ್ಯಸನೆ" (ಆಪಟೆ. ೬೬). ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ ಮಾತಾಡು = ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ನುಡಿ : (ಸ್ಯಾಂಡಲ್).

[<ತುಳು. ತಿಗಡಿಬಗಡಿ]

ತಿಗಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಬಡಿ: ತಿಗಡ[ಪಾಣಂ. ಗಿದ]ಲೊದಱುವ ಪರಿಗಳಂ ಗೌಜಿಗಿವ ಹೆಗ್ಗಹಳಿಗಳ . . . ಮಹಾದ್ವನಿ ಬಿಗುದ್ದಿ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೂಟರವ (ಕುಮಾ.ಕ. ೩-೪). [<ತಿಡ್ಡು ?]

ತಿಗಡು$_2$ 'ತಿಗುಡ್ಡು' ನೋ.

ತಿಗಡು$_3$ 'ತಿಗುಡ್ಡೆ' ನೋ.

ತಿಗಡೆ$_1$ 'ತಿಗುಡ್ಡು' ನೋ.

ತಿಗಡೆ$_2$, ತಿಗಡ್ಡು, ತಿಗುಡ್ಡು, ತಿಗುಡೆ (ನಾ). ೧. ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ ; ರೇಚನಿ : "ಕುಟಕಿ ತಿಗಡೆ" (ಆಶಾವಿ. ೬-೬೫); "ಕುಂಭಧಾತ್ರೀ–ತಿಗಡೆ–ಕುಪ್ಪಸಿಗಡಿಕೆ, ನೆಲಗಡವು" (ಓಷಧಿ. ೬೬) ; ತಿಗಡೆ ಶುಂಠಿ ಶಿವ ಬೆಲ್ಲವೆಂಬ ಮರ್ದುಗಳ . . . ತಿಗಡೆ ಮಾಡುಗುವದಾರ್ಗವಾದಿಕಂ ವಿರೇಕಮಂ (ಶಂಗಸಾ.ಪೂರ್ವ. ೭-೬೫) ; ತಿಗಡೆ ಧಾತಕಿಯೆಲೆ ಹಿಂಗು ಬೀರಕಿಯುಗಳ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೦೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಿಗಡೆ ಪಥ್ಯೊಂಗಿರಂಜಾಕಂಕೀಕ ಪಾದರಿ ನೇಱಲ್ ಕುಚೆ ಕಾಕೆಯೆಂಬವೆಱಿಳಾದಂದಂತದರ್ಕತ್ತಲುತ್ತರದೆಸೆಗೆ ಹಸ್ತಯುಗಳ್ಕೆ ಪಂಚಪುರಂಮಂ ಗುಣ್ಕಾದೆಂಬಡಕ್ಕುಂ ಜಳಂ (ಧೂಪಕಾಪ. ೩-೨೮). ತಿಗಡ್ಡು: ೧. "ಪರಾವರೇ–ಕಲ್ಲುಪಿ, ತಿಗಡು, ಛೇಳ್" (ಓಷಧಿ. ೦೮). ತಿಗುಡ್ಡು : ೧. ಪಚಗಡ, ಸೂನೆವಟ್ಟ, ತಿಗುಡು (ಪ್ರಾಣಿ. ೫೮-೦೦೬). ತಿಗುಡೆ: ೧. ಇಂಗಿನೆಲೆ ಮುಸ್ಸಿಯಲೆಲೆ ಲವಂಗ ಬಜೆ . . . ತಿಗುಡೆ ವಿಳಂಗಂ ಪಿಪ್ಪಲಿಯೆ ಮಂಡಿಕೆ ಸೈಂಧವಲವಣಂ (ಅಕ್ಷಣ. ೭-೮೪) ; ತಿಗುಡೆ ನಿಲಿಬೇರಂ ಅಳಲೆಕಾಯಂ ತಾರಕೆಯಂ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಯಷ್ಟು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೂಡಿ ಅಂ[ದು]ದಂ ಕೊಡಲು ವಿರೇಚನವಹುದು (ವಿಷಚಿ. ೩೦-೪). ೨. " ಭೂಂರಿಫೇನ–ಸವಜಾ ? ತಿಗುಡು " (ಓಷಧಿ. ೦೦೩).

[ದೇ.ಟಿ ತುಳು. ತಿಗಡ ; ತೆಲು. ತೆಗಡ/ಪಂ. ತ್ರಿಕಟು]

ತಿಗಡೆಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯ: "ಮಹಾಶ್ಯಾಮಃ–ಹೊಸ್ಸಾವರೆ, ತಿಗಡೆಹಿಪ್ಪಲಿ " (ಓಷಧಿ. ೦೦೮).

[ತಿಗಡೆ (<ತಿಗುಡು) + ಹಿಪ್ಪಲಿ]

ತಿಗಣೆ 'ತಗಣೆ' ನೋ.

ತಿಗಣೆ 'ತಗಣೆ' ನೋ.

ತಿಗಮರಿ 'ತಿಗಮಾರಿ' ನೋ.

ತಿಗಮಾರಿ, ತಿಗಮರಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ]ನೂರೆಂಟು **ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು** ಬಗೆ ; ಸೊಂಟದ ಚಲನವಲನಗಳ ಮೂಲಕ **ಮಾಡುವ** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಭಿನಯ : ಮತ್ತಂ ದಿಂಡು ಮುಂಡಾಸಪೂರ್ವ . . . ತಿಗಮಾರಿ ಯೊಳಿಯಂ ಮುರಿವ ಸಡುವಂ ಮೊಸೆವರಿ ಜಲಶಯನ ಜ್ಯುತಂ ಪುಕ್ಕ್ವಟುವ ಲಂಕಾದಹನವೆಂಬ ಪಲವುಂ ತೆಱದ ಕರಣಾಂಗಂ (ದರ್ಪಣ. ೩-೨೬ ಪ). ತಿಗಮರಿ : ಹೊಱಪೊಳೆ ಒಳಪೊಳೆ ತಿಗಮರಿ ಜಲಶಯ ಮೆಱೆವ ಲಂಕಾದಹನಾದಿ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಗಳನು ಕ್ರಮದಿಂದಲಾನಾರೀಮಣಿಗಳು ತೋಱು (ಪ್ರಾಸಪ. ೧೧-೦೫೩). [?]

ತಿಗರಿ 'ತಿಗುರಿ' ನೋ.

ತಿಗಲು (ನಾ). ಕಪ್ಪ ; ತೊಂದರೆ : ಈ ಉಗುರದಿಂದ ಆಗುವ ಕೇಡನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಮತ್ತೊಂದು ತಿಗಲಿಗೆ ಬಿದಿತಾ ಸಿಕ್ಕಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೀನೆ (ಮಕಪು. ೭೮೪). [?]

ತಿಗಳ 'ತಿಗುಳ' ನೋ.

ತಿಗಳಾಣ್ಯ 'ತಿಗುಳಾಣ್ಯ' ನೋ.

ತಿಗಳಾರಿ (ನಾ). ತಮಿಳು ಲಿಪಿ : ತಿಗಳಾರಿ, ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ, ನಾಗರಿ ಲಿಪಿಗಳನ್ನುಳಿದು, ಕನ್ನಡಅಕ್ಷರವಿರುವ ಓಲೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಿರುವಿಹಾಕಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. V ಮುನ್ನುಡಿ). [<ತಿಗುಳ]

ತಿಗಳಿ 'ತೇಮಳು' ನೋ.

ತಿಗಳಿತ್ತಿ 'ತಿಗುಳಿತ್ತಿ' ನೋ.

ತಿಗಳು 'ತಿಗುಡು$_1$' ನೋ.

ತಿಗುಂಡ (ನಾ). ೧. ಮೂರು ಅಗ್ನಿಕುಂಡ. ೨. ನೀರಿನ ಮೂರು ಹೊಂಡ,–ಜಲಾಶಯ : "ತಿಗುಡು – ತ್ರಿಕುಂಡಂ" (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತ್ರಿಕುಂಡ]

ತಿಗುಡ 'ತಿಗಟ' ನೋ.

ತಿಗುಡಂ 'ತಿಗಟಂ' ನೋ.

ತಿಗುಡು$_1$, ತಿಗಟು, ತಿಗಡು$_2$, ತಿಗಡೆ$_1$, ತಿಗಳು, ದಿಗುಡು (ನಾ). ಮರ ಮೊದಲಾದ ವನಸ್ಪತಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ ; ತೊಗಟೆ ; ಚಕ್ಕೆ : "ತ್ವಗ್ವಲ್ಕಲಂ ವಲ್ಕಮೆನೆ ಮರದ ತಿಗುಡಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೩) ; ನೆಗಟ್ದೈದು ಪಾಲ್ಮರಂಗಳ ತಿಗುಳ್ಗಳಿಕ್ಕಿದ ಕಷಾಯಜಳದಿಂದಿಂದ್ರಂ ವಿಗತಕಷಾಯಂಗೆ . . . ಮಾಡಿದಂ ಮಜ್ಜನಮಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೬೯); ಒರ್ಮರದ ತಿಗುಡು ಮತ್ತೊಂದು ಮರನನೇಂ ಪತ್ತುಗುಮೇ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೪-೧೭) ; ಮಿಕ್ಕಾದ ಹೊಱಗಣ ಹೊರೆಯ ತಿಗುಡಂ ಕೆತ್ತಿ ಕಂಬವ ಶುದ್ಧೈಸಿ (ಸರ್ವವ. ೧೧೯-೬೧೭) ; ಪರಿವತಿಸಾರಂ ಪಿರಿದಾಗಿರೆ ಹೂಲಿಯ ಬೇರ ತಿಗುಡನೆಮ್ಮೆಯ ಮೊಸರೊಳ್ ಬೆರಸಿಟ್ಟು ಸೈಂಧವಂ ಕೂಡಿರೆ ಮೆಲುವುದು (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೪-೧೫) ; ಈ ಬೇರಿನ ತಿಗುಡಂ ಮೊಲೆಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಹಚ್ಚಲು ತಿಮಿರಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೦). **ತಿಗಟು** : ತೋರ ಹುನಿಗಲ ತಿಗಟು ಬಜೆ ವಿಳಂಗಸಾರ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆಇವಂ . . . ಪೂಸುವುದು (ಬಾಲಚ. ೧೨೯-೧೨). **ತಿಗಡು$_2$** : ಸಾವೆವೆಂದು ಕಾಯುಮಂ ತಿಗಡುಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಣ್ಣುಮಂ ಕಾಯುಮಂ]ತಿಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೦೪) : ಮರ ತಿಗಡು ಹಗಿನ ಮೊದಲಾದವಱಲ್ಲಿಯ ಗಂಧವನಱಿವುದು ಆಚಾರಲಿಂಗ ದಲ್ಲಿಯ ಗುರುಲಿಂಗ (ಆದವ. ೫-೧೨) ; ಕಾಚತೊಂಡೆಯ ಬೇರು . . . ಮೊಳಗದ ಬೇರಿನ ತಿಗಡು, ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ . . . ನಸ್ಯಮಾಡಲು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಬಗೆ ಮೊಲನಾಗರ ವ್ಯಾಧಿ ಗುಣವಹುದು (ವಿವೈವಿ. ೯೯). **ತಿಗಡೆ$_1$** : [ಎಲೆಯಡಿಕೆ ಸುಣ್ಣದಿಂ ಪಲ್ ಕಱಿಯಪ್ಪುದು] ಅಣೆಲೆ ತಿಗಡೆಯಿಂ ಬಸಿಱಿಂಡೆವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೮). **ತಿಗಳು** : ಎಲವದ ಹಗಿನು, ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಹಣ್ಣಿನ ತಿಗಳು . . . ಇವಂ ಸಮಾನಂ ಗೊಂಡು ನಸುಬಿಸಿಯಂ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೩೩). **ದಿಗುಡು** : "ದಿಗುಡು = ತಿಗುಡು, ಮರದ ತೋಟೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೬೬).

ತಿಗುಡು$_2$ 'ತಿಗಡೆ$_2$' ನೋ.

ತಿಗುಡೆ 'ತಿಗಡೆ$_2$' ನೋ.

ತಿಗುಣ (ನಾ). ೧. ಮೂರರಷ್ಟು ; ಮುಮ್ಮಡಿ : "ತಿಗುಣ–ತ್ರಿಗುಣ= ಮುಮ್ಮಡಿ"(ತದ್ಭಕೋ. ೧೭) ; ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವ ಮಾದುದರ್ಕೆ . . . ತ್ರಿಗುಣ-ತಿಗುಣ (ಶಮದ. ೨೮೯ಪ್ರಯೋ); ಹೊಗಳಲನುಪಮ ಸೈನ್ಯವಿಂತೀ ದುಗುಣವಂಧಾಸುರನ ಸೇನೆಗೆ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಗುಣವಿದು ರಾವಣನ ಮೋಹರಕೆನುತ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೬೧). ೨. ಮೂರುಸಲ ; ಮೂರು ಬಾರಿ : ಅಂತಿದಿರುಂ ಬಟಿಯುಂ ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ದುಗುಣಮುಂ ತಿಗುಣಮುಂ ಅಡ್ಡಮುಂ ತಿಗಟ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಡ್ಡ]ಮುಂ ಪರಿದು(ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ) ; ದುಗುಣ ತಿಗುಣಂ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ]ಱಿದು ದೆಸೆವಲಿಗೆಯ್ವ (ಅನಂಪು. ೧೪-೭ ವ). [<ಪ್ರಾ. ತಿಉಣ./ಸಂ. ತ್ರಿಗುಣ]

ತಿಗುಣಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮೂರುಪಾಲಷ್ಟು ಆಗು ; ಮುಮ್ಮಡಿಯಾಗು: ತಕ್ಕು ತಗುಳ್ದು ಕಾಯ್ದೊದವೆ ಕೋಟ್ಕಳ ತಳ್ಕಿಱಿಯಿಂದೆ ಕೆಂಡಮಲ್ಲೊಕ್ಕಿರೆ ತೇನತೇನಮವತಂ ಬಿಗುಣಂ ತಿಗುಣಂಗೊಳಲ್ ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕ ಗಜಂಗಳಂ . . . ಪಿಂಗಿಪಂ (ಅನಂಪು. ೬-೧೨). [ತಿಗುಣ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಿಗುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂರರಷ್ಟು ಮಾಡು ; ತ್ರಿಗುಣಿಸು : ಸಂಗಳಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಪ್ರಭಾವಮಂ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಗುಣಿಪವೋಲ್ (ಪಂದ್ರಪು. ೯-೫೩).

[ತಿಗುಣ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಗುಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಿಗುರಿ, ತಿಗರಿ, ತಿಹುರಿ (ನಾ). ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರ ; ಕುಲಾಲ ಚಕ್ರ : "ಚಕ್ರಮೆನೆ ತಿಗುರಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೮) ; "ತಿಗುರಿಯೆಂದು ಕುಲಾಲ ಚಕ್ರಂ" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೬೩೩); "ತಿಗುರಿಯೆ ಕುಲಾಲಚಕ್ರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೯); ಅದು ತಿಗುರಿಯಂದದಿಂ ತಿರಿದುದು (ಪಂಠಾಮಾ. ೪-೧೦೭) ; ಕಳಕಳರವದಿಂ ಬಿ[ದಿ]ದಿರುಂ ಬಟಿಯುಂ ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ತಿಗುರಿಯುಂ ಬುಗುರಿಯುಂ ಜಾತಿಯುಂ ಭೀತಿಯುಂ ಆಗೆ ಪರಿವಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೦೪); ಉಂತೆ ಜಗಂಗಳಂ ತಿಗುರಿಗಂ ತರುತಿರ್ಪ ಮನೋಜನೀ ವಸಂತಂ ತಲೆದೋಱಿತು (ಪಂದ್ರಪು. ೭-೪೯) ; ಕುಂಬಾಱರ ತಿಗುರಿಯೊಳಿಟ್ಟಿಂಬಿನೊಳಂ ತಿರಿಪೆ (ಖಮದ. ೨-೧೯೦) ; ಕೋಲಿಂದಾಡುವ ತಿಗುರಿಯವೋಲಂತಿರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೦೩) ; ಅರ್ಜುನನ ತೇರಿರದೆ ತಿಱ್ಱನೆ ತಿಗುರಿಯಂತೆ ತಿರುಗಿತದನೇ ನೆಂಬೆನದ್ಭುತವನು (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೩-೫). **ತಿಗರಿ** : ಕುಲಾಲನು ತಿಗರಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಕೋಲಿನಿಂದ ತಿರುಹೆ ಮನದಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಲ್ಲಿ ಹಲವು ರೂಪಿನ ಭಾಂಡಗಳಾಗುವ ಹಾಗೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೨೦-೪೭೪ ಅರ್ಥ) ; ವೇಗದಿಂದ ತಿರುಗುವುದೊಂದು ತಿಗರಿಯ ದಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ನಾವು ಏನನ್ನಾದರೂ ಇಟ್ಟರೆ, ಅದು ಹೊರಗೆ ಚಿಮ್ಮಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಚ್ಯೋತಿಶ್ಯಾ. ೫೨); ತಿಗರಿ ತಿರುಗಿಸುತ್ತ ಗಡಗಿಯನ್ನು ನಗುನಗುತ್ತ ಮೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಲ್ಲಪ್ಪ ಇವನೇ ಏನು? (ರಾಜಾದೇ. ೯೪) ; ಅದನ್ನು ಕುಂಬಾರನು ತಿಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ, ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆವಿಗೆಯೊಳಗೆ ಸುಡುತ್ತಾನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೯). **ತಿಹುರಿ** : ಭರದಿ ತೆಱಂದಿರಿವಾ ತಿಹುರಿಯ ಮೇಲಿರದಿಟ್ಟು ಕುಂಬಱಗೋಲಾ ಪರಿಯೆಸೆ ಗಜವೆಡೆಯಾದಶ್ವನ ಮೇಲೆ ಪಿರಿದೊಪ್ಪಿದನು ವಾಹಕನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೧೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಕಿರಿ; ತುಳು. ತಗೊರಿ]

ತಿಗುರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಲೇಪಿಸು ; ಪರಿಮಳವಸ್ತುವನ್ನು ತೀಡು : ಗಂಧಕತ್ತುರಿಯಿಂದೆ ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಪಾವುಡೆಯಿಂದೊರಸಿದರು ಸೌಖ್ಯದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೬-೩); ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಭೂಷಣಗೆಯ್ಯಲೆಳಸೆ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨೧-೩೧) ; ಮುದದಿ ಕುಂಕುಮರಸವ ಹದಮಾಡಿ ಹಸ್ತದೊಳ್ಬಟ್ಟಲಂ ಪಿಡಿದು ಬೇಗ ಪದ ಮಸ್ತಕಾದಿ ಸಂಹನನದೊಳ್ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಮದವಳಿಗರಂ ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೧೦). [ತಿಗುರು$_2$ (<ತಿಮಿರ್$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ತಿಗುರಿಡು (ಕ್ರಿ). = ತಿಗುರಿಕ್ಕು : ಪರಿಮಳಿಪ ಕುಂಕುಮದ ತಿಗುರಿಟ್ಟ ಮಾಂಗಲ್ಯ ವಿರಚನೆ (ರೇವಣ. ೯೫-೩೦).

[ತಿಗುರು$_2$ (<ತಿಮಿರ್$_2$) + ಇಡು$_1$]

ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ತಿರುಗಿಸು : ವಿಲಯಾನಿಲನ ಯಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಪೆರ್ಚಿ ಮೊರೆದೆದ್ದು ಸುತ್ತಿ ವಿಯತ್ತಳವ ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸುತೆ ತಾರಾಳಿಯುದುರೆ (ನವಮೋ. ೬-೬).

[ತಿಗುರಿ + ತಿರುಗಿಸು]

ತಿಗುರಿದಿರುಪು (ಕ್ರಿ). = ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸು : ಅನಂತಾಖ್ಯಮೆಂದು ಭೂಮಿಯಂ ತಿಗುರಿದಿರುಪಿಯುಂ (ಜಗವಿ. ೯-೫೩ ವ).

[ತಿಗುರಿ + ತಿರುಪು$_1$ (<ತಿರಿಪು$_1$)]

ತಿಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಪೂಸು,– ಅನುಲೇಪಿಸು,– ಹಚ್ಚು : ಗೋರೋಚನಾದಿ ಗಂಧಂಗಳಿನಾ ಪೊಗರೊಗುವರಲ್ದ ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆ ಸೌಸವಮುಳ್ಳ ತನುಗೆ ಮಿಗೆ ತಿಗುರಿಸಿದರ್ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೮-೫೭). ೨. (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಪೂಸುವಂತೆ ಮಾಡು,– ಹಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವನ ಕರಾಬ್ಜದೆ ಪರಿಮಳವನು ನಿನ್ನ ಜವಳಿ ಮೊಲೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತವೆ ತಿಗುರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೩೮).

[ತಿಗುರು$_2$ (<ತಿಮಿರ್$_2$) + – ಇಸು$_3$]

ತಿಗುರು$_1$ 'ತಿಮಿರ್$_1$' ನೋ.

ತಿಗುರು$_2$ 'ತಿಮಿರ್$_2$' ನೋ.

ತಿಗುರೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಪೂಸು,–ಲೇಪಿಸು : ಮಸೆಗಣೆಯ ಬತ್ತಳಿಕೆ ತಿಗು[ಪಾಶಾಂ.ವಿ]ರೇಱಿಸಿದ ಮೈ ಕತ್ತುರಿಯ ತಿಲಕದ ನೊಸಲಿನಾತನ ನೋಡು ಗರುಡಿಯ ಜಾಣ ದ್ರೋಣನನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೮). [ತಿಗುರು$_2$ (<ತಿಮಿರ್$_2$) + ಏಱಿಸು]

ತಿಗುಳ, ತಿಗಡ$_1$, ತಿಗಳ (ನಾ). ತಮಿಳು ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಅರವ : "ತಿಗುಳ ದ್ರಾವಿಡನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೭) ; "ತಿಗುಳನೆನೆ ದ್ರವಿಡ" (ಕಶರ. ೪೬) ; ತಳಕಾಡಂ ಕೊಂಡ ಗಂಡಂ ತಿಗುಳರ ಪಡೆಯಂ ಕೂಡೆ ಬೆಂಕೊಂಡ ಗಂಡಂ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೩೪-೧೪ ; 1134) ; ಕಾವೇರಿಯ ಕಾಲನಾ ತಿಗುಳ[ಪಾಶಾಂ. ಟ]ನೇಂ ಕಡಗೊಂಡನೊ ಬಡ್ಡಿಗೊಂಡನೋ (ಶಮದ. ಮ. ೧೭೮ ಪ್ರಯೋ); ಕನಡಿಗಳಿಗೆ ಗ ೧೦ ತಿಗುಳರು ತರ್ರುವ ಗ ೬೫ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೨೯೮-೭೦; 1278); ನಿರುಪಮ ವೀರರೊದಗಿತು ತಿಗುಳ ರಾವುತರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೫) ; ನಗೆಮೊಗದರಸಗೆ ಕೈಮುಗಿದೊಲೆದನು ತಿಗುಳರರಸನೊಂದು ಕಡೆಗೆ (ಭರಚ. ೨೨-೦೯) ; ಕತ್ತಲೆಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕಱಿಯದ ತಿಗುಳಗೆ ಮತ್ತೆ ಕೊಡಾ ವೀಳೆಯವನು (ನಾಗಕು. ೧೬-೨೦); ಕಾಳಕೂಟದ ವಿಷವು ಚೇಳು ನಂಬಿದ ಹಗೆಯು ಹಾಳೂರ ಚುಱಚಿ ನಸುಗುನ್ನಿ ತಿಗುಳರ ಗಾಳಿ ಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೮೫). **ತಿಗಡ$_1$** : ಎಲೆದೋಟಗಳನ್ನು ಬಹುಶಃ ತಿಗಡರೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೯೮). **ತಿಗಳ** : ಬಟಕಳದೊಳಗೆ ಮುಂಡವಳಿಯ ಗ್ರಾಮದ[ತಿಗ]ಳ ನಾಗಮನೆಯ ವಾಮನ ಉಪಾದ್ಯಾಯರ ಮಗ (ಕಇ. I, ೫೮-೮ ; 1446) ; ತಿಗಳರುಡುಗೆಯುಟ್ಟು ಸೊಗಸು ಚೆಪ್ಪಗಳಿಟ್ಟು ಅಗಿಲು ಚಂದನ ಗಂಧ ಧರಿಸಿ . . . ಸೊಗಸುದೋರಿ ನಗುತ ಬಂದಳು ರಾಜನಾಸ್ಥಾನಕೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೨೫).

ತಿಗುಳಮಾರಿ=ತಮಿಳರಿಗೆ ಮೃತ್ಯುದೇವತೆಯಂತಿರುವವನು; ಇಱಿವ ಬೆಡಂಗ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನ ಒಂದು ಬಿರುದು : ತಿಗುಟ(ಳ)ಮಾರಿ ಶ್ರೀಮತ್ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯದೇವ(ಂ) (ಎಇ. XVI, ೭೪-೪ ; 1007).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಕಳ ; ತೆಲು. ತಿಗುಳ]

ತಿಗುಳನಾಡು (ನಾ). ತಮಿಳುದೇಶ : ತಿಗುಳನಾಡ ಸೆಱೆಯಂ ತಾನೊಂದಿದತಿದುಃಖದೊಳೆ ಬೆಂದು ನಿಲಲಿನ್ನರಿದೆಂದು (ಧರ್ಮಾ ೯ ಮ್ಯ. ೧-೧೬೭) ; ತೆಲುಗಾಣೆಯ ತೇರಬೀದಿ ತಿಗುಳನಾಡು ತಿಳಿದೆಡೆಯಾಡುವ ದಾರಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೪೭). [ತಿಗುಳ + ನಾಡು]

ತಿಗುಳಾಣ್ಯ, ತಿಗಳಾಣ್ಯ (ನಾ). ತಮಿಳುನಾಡು,—ದೇಶ : ಅಗಲ ದಾರ್ಯಾಖಂಡದೊಳಗುಳ್ಳ ನೃಪರೊಳು ತಿಗುಳಾಣ್ಯದರಸನ ನೋಡು (ಭರಚ. ೫೩-೧೦೫) ; ಸಂಭ್ರಮದಿ ತಿಗುಳಾಣ್ಯದಿಂ ಬಂದ ವೀರೇಶನೆಂಬವರಿಗೊಲಿದು ಅಂಬಕವನಿತ್ತಾ ತ್ರಿಯಂಬಕ ಸಿದ್ಧೇಶ ಶರಣಾಗು (ಮಡಿಕ್ಯಾ. IV, ೦೦೦೫ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ತ್ರಿವಿಧಿ). **ತಿಗಳಾಣ್ಯ**: ಚತುರ್ದಿಕ್ಕು ಐವತ್ತಾರು ದೇಶದಲ್ಲೂ ಹೆರೋಗಟಾ ಮಾರೋಪೇಟೆ ತಿಗಳಾಂಣ್ಯಾ ಮಗಳಾಂಣ್ಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ಬಿಟ್ಟ ಬಸವಿ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೩-೬೫ ; ಸು. 1672). 'ತೆಲುಗಾಣೆಯ' ಪರಾ. [<ತಿಗುಳ]

ತಿಗುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ದಂಡಾವಳಿಯ ಚಾಪಗಂಟಿಯು ಬೊಂಬೆಗಣ್ಣೆ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ಸರಹುವ್ವು ಪೊಪ್ಪುಳಿಯು ತಿಗುಳಿ ರಾಗಾವಳಿಯ . . . ನೇತ್ರಾವಳಿಯು ಮುಖ್ಯ ನಾನಾವಿಧದ ಸೀರೆಗಳ (ನವಮೋ. ೧೭-೬೦). [?]

ತಿಗುಳಿತ್ತಿ, ತಿಗಳಿತ್ತಿ (ನಾ). ತಮಿಳರವಳು; ಅರವ ಹಂಗಸು: ತಿಗುಳಿತ್ತಿಯರು . . . ಆಲಿಂಗನ ಮೊದಲಾದ ರತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂಧಂಗಳಲ್ಲಿಯು ಪ್ರೀತಿ ಉಳ್ಳವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೯೫-೧೮). **ತಿಗಳಿತ್ತಿ**: ತಿಗಳಿತ್ತಿ ಬಾಯಿ ಕೆಣಕಬೇಡ, ಬಗುಳೋ ನಾಯಿ ಬಡಿಯಬೇಡ (ಗಾದೆ).

[ತಿಗುಳ + – ಇತ್ತಿ]

ತಿಗುಳು (ನಾ). ತಮಿಳರ ಮಾತು ; ತಮಿಳು ಭಾಷೆ : ನಾಗರ ಕಂನಡ ತಿಗುಳಾರ್ಯ್ಯವನೋದಿಸುವ ಬಾಲಶೀಕ್ಷೆ ಉಪಾದ್ಯರ ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ೧ಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ಆಱು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೨೭-೩೪; 1290) ; ಅದು ತಿಗುಳನೊಳು ಪುಳಿಚ್ಚುತ ಬದನೆಗಾಯೆ ದು ಪೆಸರನೊಲವಿಂ ಕರೆವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೦೫); ಪಾರಿಸಿಯಾಂಧ್ರ ಮರಹಾಟ ಕರ್ಣಾಟ ಹಳಗನ್ನಡ ತಾನಲ್ಲ ತಿಗುಳು ಸಕ್ಕಜ ನಾಗರದ ಲಿಪಿಯು ಈ ನರರ ಲಿಖಿತದೊಳಗೊಂದಕ್ಕೆ ಸಮನಿಸದು (ಚೋರಬ. ೩-೨೯). [ತಿಗುಳ + – ಉ$_4$]

ತಿಗ್ಮ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ; ಬಿಸಿಯಾದ; ತೀಕ್ಷ್ಣ; ಪ್ರಖರ: 'ತಿಗ್ಮಕರ' ಪರಾ. ೨. ಹರಿತವಾದ; ನಿಶಿತವಾದ; ಚೂಪಾದ: 'ತಿಗ್ಮಾರಿ' ಪರಾ. ೩. ಉಗ್ರವಾದ ; ಕ್ರೂರವಾದ. (ನಾ). ೪. ಉಷ್ಣತೆ : "ತೀವ್ರಂ, ತಿಗ್ಮಂ, ಖರಂ . . . ಪಟು–ಈ ೭ ಉಷ್ಣರಶ್ಮಿ" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೦). ೫. ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ.]

ತಿಗ್ಮಕರ (ನಾ). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಪ್ರಖರಕಿರಣ ; ಸೂರ್ಯ : ತಿಗ್ಮಕರನುದಯದೊಳ್ ಪುತ್ರನಂ ಪೆತ್ತಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೩೬) ; ಅಶೇಷಮಂ ಬೆಳಗೆ ತಿಗ್ಮಕರಂ ದೆಸೆಗಾಣದಿರ್ಪ ಕೌಶಿಕನಯನಂಗಳಂ . . . ಏಕೆಯೊ ಮಾಡಿದನಬ್ಬವಿಷ ರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೩೦). [ತಿಗ್ಮ + ಕರ$_3$]

ತಿಗ್ಮತೆ (ನಾ). ೧. ಉಷ್ಣತೆ; ಪ್ರಖರತೆ: ಚಂಡಕರದ್ಯುತಿ ಪುಗದು ಪೊಕ್ಕೊಡಂ ತಿಗ್ಮತೆಯಂ ಬಿಡುವುದದು ಮತ್ಪ್ರತಾಪದಿನಲ್ತೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೨). ೨. ಹರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮೊನಚಾಗಿರುವಿಕೆ. ೩. ಕ್ರೂರತೆ.

[ಸಂ. ತಿಗ್ಮತಾ]

ತಿಗ್ಮಪ್ರಭೆ (ನಾ). ಪ್ರಖರವಾದ ಕಾಂತಿ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪ್ರಕಾಶ,– ಹೊಳಪು : ಅಭಿಷೇಕವೃಷ್ಟಿಸೂಚಕಮುಭಯಪ್ರತಿಸೂರ್ಯಬಿಂಬಮೊಗೆದುವು ತಿಗ್ಮಪ್ರಭೆ ಪಾರ್ಶ್ವದೊಳೆಸೆದಿರ್ದುವು ಶುಭಾಸನಂ ಸಿಂಹಪೀಠದೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೦೨). [ತಿಗ್ಮ + ಪ್ರಭೆ]

ತಿಗ್ಮಮರೀಚಿ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪ್ರಭೆ. ೨. = ತಿಗ್ಮಕರ ೨ : ಕುಮುದಮನಲರ್ಚಿ ಹಿಮರುಚಿಗೆ ಮಹೋತ್ಸವವಿತ್ತುದಬ್ಜಮಂ ಕೊರಗಿಸಿ ತಿಗ್ಮಮರೀಚಿಯನದು ಮಸುಳಿಸಿತು (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೦).

[ತಿಗ್ಮ + ಮರೀಚಿ]

ತಿಗ್ಮರುಕ್ಕಾಂತಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು,–ಪ್ರಭೆ : ಆ ತಿಗ್ಮರುಕ್ಕಾಂತಿ ತೀವಿದುದೆತ್ತಲ್ ಬಹುತೇಜದಿಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೮-೮೪).

[ಸಂ. (ತಿಗ್ಮರುಚ್ + ಕಾಂತಿ)]

ತಿಗ್ಮರುಙ್ಮಾಲಿ (ನಾ). ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳ ಮಾಲೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಆನುಂ ಕಾಯೆನೆಂದಾದವೆ ಕರುಣಿಸಿದಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಕೋಚಿಸಿತ್ತೊಯ್ಯನೆ ಸುತ್ತಂ ಸೂಸಿದೀಶಾನನ ಜಡೆಗಳವೊಲ್ಕಾಯ್ದ ಪೊನ್ನೀರ್ಗವಿಲ್ಗೆಂಪಿನ ಪೆಂಪಂ ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಹಿಮರುಚಿಗಳಂ ತಿಗ್ಮರುಙ್ಮಾಲಿಬಿಂಬಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೭೪). [ಸಂ. ತಿಗ್ಮರುಙ್ಮಾಲಿನ್]

ತಿಗ್ಮರುಚಿ (ನಾ).=ತಿಗ್ಮಕರ ೨: ಉದಯಗಿರಿಶೇಷನಾದ ತಿಗ್ಮರುಚಿಮಹೀಚ ನಿಸುರುಬಬುಂಡಬಹಾಭೋಜವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಲಬ್ಧಪ್ರಬೋಧೆಯಾಗೆ (ಸುಳುಮಾ. ೯-೦೦೩ ಪ). [ತಿಗ್ಮ + ರುಚಿ]

ತಿಗ್ಮರೋಚಿ (ನಾ). = ತಿಗ್ಮಕರ ೨ : ಇಭ್ಯಕುಲಾಂಬುರ ತಿಗ್ಮರೋಚಿಯಂ ತನದುನನೆಂದ ಪತ್ರವೊಲದೇನನುರಂಗವನವ್ಯಕ್ತಿಯೊಳಿ (ಸುಳುಮಾ. ೦೦-೪). [ತಿಗ್ಮ + ರೋಚಿ]

ತಿಗ್ಮಾಂಶು (ನಾ). = ತಿಗ್ಮಕರ ೨ : "ತರಣಿ . . . ತಿಗ್ಮಾಂಶು ಮಾರ್ತಾಂಡ ನಕ್ಕುಂ" (ಮಾಗಧ. ೦೦-೦) ; ವ್ಯಕ್ತಾಪಿನಿಯಂ ತಿಗ್ಮಾಂಶುವಿಂ ಸತ್ಯಕಾ ಚತರಂ ಜಿಂದ್ರನಿನಾದಮಂ ನಿನಗೆ ನೇತ್ರಾನಂದನಂ ನಂದನಂ (ಪಂಡಾಮಾ. ೩-೪೦). [ತಿಗ್ಮ + ಅಂಶು]

ತಿಗ್ಮಾರಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಚಕ್ರವನ್ನುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ಪುರುಷೋತ್ತಮಂಗೆ ಜಗದಾತ್ಮಕಂಗೆ ತಿಗ್ಮಾರಿಗೆ ನಮಿಸುವೆಂ (ವಿಷ್ಣು.ಹ. ೫-೦೩೫).

[ಸಂ. ತಿಗ್ಮಾರಿಸ್]

ತಿಚುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಚಲಿಮಿಲಿಗ ಕೆಂಬೂತ ತಿಚುಕ ಮುರಕುಟಿಕ ಕಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನುರಿದ್ದಿ ದಹಿಸಿತು (ತುರಂಗ. ೦೬-೭೭).' ಕೀಚಕ್ಕಿ' ಪರಾ. [?]

ತಿಚೆ (ನಾ). ಮೂರು ಖಂಡ್ಯಗಳು : ಕೊಡೆ ಗುಡಿ ಕೋರಣಂ . . . ತಿಚೆ ಮಂಗಳಗಿತಕಾದವೆಲ್ಲ ಡೆಗಳೊಳಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗಧಿಕಂ ಪಡೆದತ್ತು ಜನಾನು ರಾಗಮಂ (ಶಾಶ್ವಾಪ. ೬೬೩). [<ಸಂ. ತೃಚ]

ತಿಜನಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕನ್ನಳ್ಳಿಯ ರಾಜಗ ದೊಳ್ತ × × ಚ್ಚನ್ ಕವಿತ್ವಿರನ್ ಪಸುವಳ ಧನುವೆಬ್ಬ ಕೊನ್ದು ಬಟ್ಟಾರ್ ಅರ್ಗ್ಯ ಕೊಟ್ಟಿರ್ಮುದು ತಿಜನಿಯೂರ ನೀಡು (ಎಳ. IX(೪), ಹೊಸಕೋಟೆ. ೦೬೯-೧ ; ಸು. 900). [ತಿಜನಿ + ಊರ್]

ತಿಜೂರಿ 'ತಿಜೋರಿ' ನೋಡಿ.

ತಿಜೂರಿವರ್ಗ (ನಾ). ಶ್ರೀಮಂತರ ವರ್ಗ ; ಧನಿಕರ ಪಂಗಡ : ತಿಜೂರಿ ವರ್ಗವಿರುವ ತನಕ ಮಜೂರಿಯ ದುಃಖ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ಸಮಚಿ. ೧೮೩). [ತಿಜೂರಿ (<ತಿಜೋರಿ) + ವರ್ಗ]

ತಿಜೋರಿ, ಕಿಜೂರಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳ್ಳಿ, ಬಂಗಾರ, ಹಣ ಮೊದಲಾದ ಅಮೂಲ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಡುವ ಭದ್ರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ,–ಬೀರು : ಎಲ್ಲವನು ಎಣಿಸಿಟ್ಟ ಬ್ಯೆಯ ತಿಜೋರಿ (ಪ ಲಾಮು. ೭೬-೪) : ಈ ವಾರದೊಳಗಾಗಿ ರಕಮು ಬಿದ್ದಿ ಸಹಿತ ನನ್ನ ತಿಜೋರಿ ಸೇರಬೇಕು (ಹೊಸಡ. ೫೦) ; ಗುಮಾಸ್ತ ಅವರ ಎದುರಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ದವ್ವಬಾಗಿಲಿನ ಭದ್ರಬೀಗದ ತಿಜೋರಿಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆಗೆದ (ಕಕ್ಕ.ಕ. ೧೦೬) ; ನಾವು ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳನ್ನು ತಿಜೋರಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಆಗ ಚಹದ ಪುಡಿಗಳಕನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ ! (ಪತ್ರಿಗಾ. ೦೪). ತಿಜೂರಿ: ೧. ತಿಜೂರಿಯೊಳಗಿನವು ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರ ಎಲ್ಲಾ ಒಯ್ದು ನಿನ್ನ ರಂಭಾಗೆ ಕೊಡಿ (ಪತಿಬ್ಲೆ. ೬೯). ೨. ಭಂಡಾರ ; ಬೊಕ್ಕಸ ; ವಿಜಾನೆ: ಸರಕಾರದ ತಿಜೂರಿಯನ್ನು ತುಂಬಲು ಪಾತ್ರೆ ಬೇರೆ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೋ (ನಮಚಿ. ೨೩೭).

[<ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಿಜೋರೀ. / ಇಂ. Treasury]

ತಿಟಿತಿಟಿ, ತಿಟಿವಿಟಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಬಹಳ ಬಿಗಿಯಾದುದು ; ಹತ್ತೆಯಾದುದು : ಮಟಮಟ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ತಿಟಿತಿಟಿ ಕುಪ್ಪಸ (ಗದ. ೬೮).

ತಿಟಿವಿಟಿ: ಗುಲಾಬಿಬಣ್ಣದ ಜರದ ಕಡ್ಡಿಯ ರವಕೆ ತಿಟಿವಿಟಿಯಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ (ಮಚ್ಚಿಮ. ೦೪) ; ಹೂವಿನ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೋಡು ತಿಟಿವಿಟಿಯಾದ ಚೆಲ್ಲಣ ಧರಿಸಿ ಹುಸೇನಿಯು . . . ಒಮ್ಮೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬೇಕರಿಸಿದನು (ರಂಗಗೌ. ೧೯೦). [?]

ತಿಟಿವಿಟಿ 'ತಿಟಿತಿಟಿ' ನೋ.

ತಿಟಿವಡಪ (ನಾ).ವಿಹಂಪಾಟು (?) : ತೀರಿಲ್ಲ ತಿಟುವಟಿವಿಲ್ಲ ಜಂಭ ಮಾತ್ರ ತೊಲೇ ಅಷ್ಟು (ಗಾದೆ). [?]

ತಿಟ್ಟ, **ತಿಟ್ಟಿ** 'ತಿಟ್ಟಿ' ನೋ.

ತಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಕುಂಚದಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರ,–ರೇಖೆ,–ಭಾವಚಿತ್ರ : " ತಿಟ್ಟಿಯಿಂದ ತೀಡುವುದು " (ಶಬ್ದಮ. ೩೩೦) ; ತದೀಯ ನಿತಕೆಗಳು ಪಟುಬರೆದಿಟ್ಟ ತಿಟ್ಟದೊಪ್ಪುವ ಪಟದಂತೆ ನಿಶ್ಚಲತೆಯಾದುದು ವೇಗ ನುರಂತ್ಸ್ರ ಯೋಗದಿಂ (ಪಾಂತಿಪು. ೮-೬೦) ; ತಿಟ್ಟಿವೆ ಲಕ್ಷಿಸುವುದು ಲಕ್ಷಣಿಕೆಯಲ್ಲವ ಆ ತಿಟ್ಟಿ ಲೆಕ್ಷಣಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಿಸಬಹುದೇ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೦೩೬-೪೯೪) ; ಇದು ನವಯೌವನರಸಚಿತ್ರದ ತಿಟ್ಟಿಂ . . . ಎಂಬಂದದಿನೆಸೆದುದು ನಿಸದಮವಳ ಕೊಡಗೂಸುತನದ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೨೦) ; ಭಾರತ ಮನದಟ್ಟಿಯಂ ಬರೆದ ತಿಟ್ಟಮೆನರ್ ಪಟಚಿತ್ರವೊಂದು ಚಿತ್ರತೆವದದಿರ್ದುದು (ಶ ಸು ಪಾ. ೦೭-೭೬) ; ಬಳಿಕಂಗೀಯದ್ದವನಾ ತಿಟ್ಟಮನತಿಶಕರು ಬಿನ್ನಸುತೆ ಬರೆದಂ (ಅಮಶಾ. ೩-೦೩) ; ಪಟ್ಟಣವಾಸಿಗರೂರುಗರೆಂಡನೊಂದು ಬಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಸಟ್ಟಾಟವಾಡುತ ಹೋಹಂತೆ ಮೇಷದ ತಿಟ್ಟವಿಹುದು (ಧರ. ೩-೦೦೦). ೨. ಪಡಿಯಚ್ಚಿನ ಗೊಂಬೆ, – ಪುತ್ತಳಿ, – ಸಾಲಭಂಜಿಕೆ: ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ತಿಟ್ಟಿಂದ ಮಯಾನದ ಕರುವಿಟ್ಟು ಆ ಘಟದ ಲಕ್ಷಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ . . . ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದ ತಿಟ್ಟಿದಂತೆ (ಪಾಪಾಮಾ. ೨೮೩-೩೫) ; ತಳಗಮಯ್ಯೊಳರೆ ರಂಜಿಸುವ ಪುಟಿಂದಿಂ ಸಿಗರಕ್ಕಿಟ್ಟ ತಿಟ್ಟದಿಂ ಯದೆನಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೨೨). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. తిట్ట]

ತಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮ ; ಕಟ್ಟಳೆ ; ನಿಬಂಧನೆ ; ಕಟ್ಟುಪಾಡು : ಈ ಬೀದಿಗಿತಿಟ್ಟಿದ್ದ ಟಟ್ಟಂ (ಚಾವಿ. ೬-೦೨೫). ೨. ದೃಢನಿಶ್ಚಯ ; ದೃಢ ನಿರ್ಧಾರ : ನಿ ಮ್ಮ ನು ಳ ನಿಮ್ಮ ತಿಟ್ಟವೆಂಬುದು ಪರಬೊಮ್ಮವ ತುಡುಕಿ ತೂಗುವಿದೆ (ಧರಪ. ೭೦-೫೮) ; ಕಟ್ಟಿದಿರಿಲುಲು ಕಣ್ಣೆನೆಯಲರನು ನೋಡಿ ತಿಟ್ಟವ ನೆನೆದು ತಾನಿಂತು (ಜಾಗೆಳಾ. ೩೩-೦೦೦). ೩. ವಿರ್ವಾಡು ; ವೈವಸ್ಥೆ ; ಆಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಓರಣ : ನಿಪ್ಪಾವಿಧಿಗೆ ತಿಟ್ಟವಮಾಡ್ಪ ದಾರಿ (ಪದ್ಮಕಾ. ೬-೦೫) ; ನಿವ್ಮ ತಂಗಿಯದೇನ ಮಾಡಿದಳೆನಿತೆಲ್ಲ ನವ್ಮ ಸೋದರರ ತಿಟ್ಟಗಳು ಹವ್ಮ ರಾಜಿಯಾದಿರಿ ಸಾಕೆಂದು ರಾಜಿಯಾದಿರಿ ತವ್ಮೊಳ್ ಅಚ್ಚರ್ಕಿ ಮಾಡಿದರು (ಧರಪ. ೭೬-೪೫). ೪. ಹೊಂಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಖಳರಿಗಾಸುವಾ ಹುಲಿಯ ಭೃತ್ಯರು ಒಳಗೆ ತಾವೊಡಗೂಡಿ ಬಾದಾಗಳ ನರಿಯ ಕೆಡಿಸುವರೆ ತಿಟ್ಟವನೆನ್ನಾಡಿದರು (ಕಮ್ಮಕಾ. ೪-೨೩). 'ದಿಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [ದೇ.ಗ ತಮಿ. மல. திட்டு]

ತಿಟ್ಟಿನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ; ವೇಗವಾಗಿ: " ತಿಟ್ಟಿನೆ ಬಟ್ಟನೆಯೆಂಬವಱೀಗಳ್ ಭೃಮಾರ್ಥಂ " (ಕಉಂ. ೩೦೬) ; ಭೀರೇಸಂಸಾರಮಮೆಹೋಗಾರ್ಗಳಾಗಿರಲೊಳ್ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರಿದು ಕರಂ ಸಂದೆಗೆಟ್ಟಿರ್ದುರ್ (ಸುಳುಮಾ. ೦೨-೩) ; ಅಟ್ಟುಂಬುದಕ್ಕೆ ನೆಲಹೊಲನ ಕಾಣದೆ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗಿ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೦೦೦-೬೬೯) ; ಮರುದ್ಭಿ ಪುಸಪುಕ್ಕರಂ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರಿಯೆ (ಆಗಪ. ೦೨-೮೪) ; ದುಂರಿಸುತೆ ವೈವಶಾರ ದಿಂದೆ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರಿಯಿ (ಬಂಡೀಪು. ಹ. ೪೦೪-೦೦೪) ; ಸುರಗಿಯಂ ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಮಾಡಿ ನೆಸುಂ ತಾಗಿದುರಗನಂ ತಿರುವಾಗಿ ಬರಿಯ ಕಮಲಾಕ್ಷನಂ ಶರವಾಗಿ ತೊಟ್ಟು ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗುವಾ ಪುರವನಿಸುವಂಲು ಸಂಧಾನಿಸಿ (ತ್ರಿಂಶಪು. ೬-೩೦). 'ತಿಟ್ಟಿನೆ' ಪರಾ. [? + – ಅನ್ನೆ]

ತಿಟ್ಟವಿಡು 'ತಿಟ್ಟವಿಡು' ನೋ.

ತಿಟ್ಟವೆಡು (ಕ್ರಿ). ಓರಣವಾಗು; ಆಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗು : ಬಟ್ಟ ಹೊಂಬರವಣ ದಂಚಿನೊಳಗೆ ಸಾಲುಬಟ್ಟಲು ಕೆಲವು ಬಟ್ಟಲಿಗಳು ಇಟ್ಟ ಮಾಣಿಕದ ಸೋಟಿಗೆಗಳೆಸೆಯೆ ತಿಟ್ಟವಟ್ಟು ಕಿಂಕಿಣಿಯೊಳ್ಕಟ್ಟಿದನು (ಧರಪ. ೪-೨೬).

[ತಿಟ್ಟ + ವಡು]

ತಿಟ್ಟವಣೆ (ನಾ). ಹಂಚಿಕೆ : ಉಪಾಯ (?) : ಧೃಷ್ಟದನುಜರ ಕೊಲುವರೆ ಉದು [ಒಂದು] ತಿಟ್ಟವಣೆಯು ಮನದೊಳಗೆ ಯೋಚಿಸುತ ಕಮಲಭವಾ (ದಾವಿಸಾ. ೦-೬೫). [ತಿಟ್ಟು + -ಅವಣೆ.]

ತಿಟ್ಟವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರಬರೆ ; ಚಿತ್ರಿಸು : ತಿಟ್ಟವಿಕ್ಕಲು ತಿದ್ದಲಿದೆನಿಸುವ ಮೈಯ ಕಟ್ಟಾಯವೇಱುವ ಪ್ರಾಯ ಕಟ್ಟಾಣಿ ಹೆಂಗಳೆಸೆದರು (ಧರಣಿ. ೦೨-೫೯). [ತಿಟ್ಟು + ಇಕ್ಕು.]

ತಿಟ್ಟವಿಡು, ತಿಟ್ಟವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಿಟ್ಟವಿಕ್ಕು : "ತಿಟ್ಟವಿಡು– (ತಿಟ್ಟ + ಇಡು) ಚಿತ್ರವ್ಯಾರಂಭೇ" (ಕವಿಗಾ) ; ಅಪಗತ ವಾಕಸತ್ಕ್ರಿಯ ಮಜಸಾತತಮಾಗಮಗಳಿಂ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟುವನದಂತಿರುತಿರಲು ಜನಜಂದ್ರ ತಪಃಪುಭಾವದಿಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೧೦-೦೦೬) ; ನಿಗೆವೊಗವನು ತಿಟ್ಟವಿಡತಿರಲಾ ಕಾವ ನಗುತ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಾವವನು ಮಿಗೆ ಜೀವದಗೆಯ್ದು ಬಗೆಗೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಬೆಗಡುಗೊಂಡಿರ್ದಾದಿಯಂ (ಆ೦ಆ ಕ. ೬-೦೦) ; ಪಳಕಿನ ವಿಕಾಲಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ನೂಲುವೊಯ್ದು ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟಣ್ಮಗೆಯುತ್ತು ವಿಜಾಲಲೋಚನವೆಂಬು ಪಟ್ಟಮಂ ನೃಪನಿಗೆ (ಜಾಗಳ. ೩-೮೮) ; ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟು ವಾಜಿಯೆಸೆ ಮೂಗುವಟ್ಟರ್ದರ್ (ರಾಮಚಂ. ೦೦-೦೯). ೩. ಚಿತ್ರದಂತೆ ಮೂಡಿಸು,–ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : ಬಳಕ ಮಾಯಾಗನೆಯು ಮನಸಿಗೆ ತಿಳಿವ ತಿಣ್ಣನೆ ತಿಟ್ಟವಿಡುತ್ತು (ಪ್ರಭುಕ. ೬-೪). ತಿಟ್ಟವಿಡು : ೧. ಬರೆಯಲಿಂದು ಬಟ್ಟಗೆವಲಗೆಯಂ ತರಿಸಿ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟು ಬರೆವನ್ನೆಗಂ (ಅದಿಪು. ೪-೬೩೮) ; ಇದರಿಂದಕ್ಕುಟ್ಟಲಂ ಕೂಡ ಬಟ್ಟಗೆಯಂ ತಿಟ್ಟವಿಡಲ್ಕುದೆನ್ನೆರೆದ (ಎಳ. ೪, ಆರಣ್ಯ. ೯೯-೬ ; ೧೦೭೨) ; ಬಟ್ಟಗೆವಲಗೆಯೊಳಾಗಳೆ. ದಿಟ್ಟಗೆ ನೇರ್ವಟ್ಟು ತೋಱಿ ಸೆಟ್ಟನೆ ಭೂವಲಂ ತಿಟ್ಟವಿಡದರ್ ಬಗೆವುದು . . . ಅಂತು ಸಂಸಾರವೃಚಿತ್ರಂ ತನ್ನ ಚಿತ್ಪಭಾತ್ಪಿಯೊಳ್ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟಂತು ನಿಲೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೬೦ ಪ). [ತಿಟ್ಟ + ಇಡು.]

ತಿಟ್ಟು೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೆಗೆಳು ; ಬಯ್ಯು ; ನಿಂದಿಸು : "ತಿಟ್ಟು–ಭರ್ತ್ಸನೇ (ಬಯ್ಯು), ಉನ್ನತಭೂಮೌ ಚ" (ಕವಿಗಾ) ; ಸಂತರ್ ತಮ್ಮಂ ಖಳರ್ ಮನವಂದಂತು ತಿಟ್ಟಿ ಮೂಗುವಟ್ಟಂತಿರ್ದರ್ (ವೀಚಿಪಾಂ. I, ೦೮೫) ; ಘಟ್ಟಗರಾಜಿಪ ತಿಟ್ಟದ ರಿವಾಗಳ ದಟ್ಟಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುವ ದಟ್ಟದ ಕಕ್ಕಿಯಮೊಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಳ್ಳೀಗ (ಹರಿಹ. ೦೬) ; ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಟ್ಟಿ . . . ನಿಗ್ಗಿನೊಳ್ ಸಾವತ್ಸರ್ಯನೆಂ ಮಾಡುವಂ (ಸಂಸಹ. ೦೫-೦೬) ; ನನ್ನ ತಿಟ್ಟ ನುಡಿದ ನುಡಿಯಿಗಳುಂ ನನ್ನ ಯರ್ದಯೊಳಗೆ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರ್ದುವು (ಸಾತಿಂದ. ೬-೦೦). ೨. ಕೆಡೆಗೆಡಿಸು : ಕೀಳುಮಾಡು ; ಮಿಗಿರು : ಘನತೇಜಂ ತಿಟ್ಟಿ ಕಿಗ್ಗಾಂಬುವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೦).

[ದ್ರ: ತಮಿ. ತೆಲು. ತಿಟ್ಟು.]

ತಿಟ್ಟು೨ (ನಾ). ಬಯ್ಗುಳು ; ತೆಗೆಳಿಕೆ ; ನಿಂದೆ : "ತಿಟ್ಟು–ಬೈಗುಳ್" (ಕವಿಗಾ. ಪಂ. ೨) ; "ತಿಟ್ಟಿನೆ ಬೈಗುಳಲ್" (ಶಬ್ದಮ. ೨೯) ; "ತಿಟ್ಟಿನೆ ತಾಂ ಬೈಗುಳಕ್ಕುಂ" (ಶಮೀಪ. ೦೬೨). [<ತಿಟ್ಟು೧./ತಮಿ. ತಿಟ್ಟು.]

ತಿಟ್ಟುಬ, ಚಿಟ್ಟೆ, ತಿಂಟೆ, ತಿಂಡೆ, ತಿಟ್ಟು, ತಿಟ್ಟೆ, ತೀಂಟೆ, ದಿಂಟೆ, ದಿಂಡೆ, ದಿಡ್ಡೆ, ದೀಂಟ, ದೀಂಟೆ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ತೆವರು ; ದಿಬ್ಬ ; ದಿಣ್ಣೆ : ಉನ್ನತಭೂಮಿಂ : ಸರಸಿಯ ನಡುವಣ ತಿಟ್ಟಿನ ಕಳಹಂಸನ ಕೆಲದೊಳ್ ಬೆಳೆದೊಜಗದ ಬೆರ್ದಾರಮರೆಯುಂತೆ (ಅಜುಶಾ. ೦೦-೩೩) ; ಧರದಿಂದಾ ಕೊಂಡದ ತಿಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದು (ತೀಪಿಸಂ. ೦-೦೦೦) ; ಆವನೆ ಕೈಕಾಲು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ ಹರಿವ ಹೊಳೆಯೊಳ್ ಬಡಿಸಲಾ ದೈವತಕರಿನವನುರುಳ್ವಿಂದು ಮಳಲ ತಿಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಲು (ತಮಪಳ್ಳ. ೫೦-೦೫) ; ಸೈನ್ಯ ಬರುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಳ್ಳ ತಿಟ್ಟುಗಳ ಸಂವಾಡಿ (ಸಾಗಂಧಿ. ೪೦-೦೫) ; ತೊಟ್ಟಿಲ ಹೊತ್ತೊಂದು ತೌರ ಬಣ್ಣ ಉಟ್ಟೊಂದು . . . ಕೌರೂರ ತಿಟ್ಟಾತ್ತಿ ನಿಂದು ನೋಡ್ಯಾರೋ (ಹಕ್ಕ. ೯೨). ೨. ದಡ ; ತೀರ ; ಆಂಚು : ನದಿಯರಿಯ ತಿಟ್ಟೂರಿಸರಲ್ (ಧ್ರವಚ. ೬-೦೯೩). ೩. ಸೆಮೂಹ : ರಾಶಿ : ಮೇಲ್ಮಟ್ಟುಗಳ ತಿಟ್ಟುಗಳ ಜುಟ್ಟು ಚಕ್ಕದಂಬದ (ಪಚಿಂ. ೭-೬). ಚಿಟ್ಟೆ೩ : ೪. (ಎತ್ತರವಾದ) ಜಗಲಿ–ಕಟ್ಟೆ : ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮನೆಯ ಚಿಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ನೆರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸಂಪ್ರಾ. ೬) : ನೀವು ಹಾಳಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟಿ, ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಚಿಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ನೇರಿಸಿದಿ (ಪಾಳ್ಳಿ. ೦೬೩). ತಿಂಟೆ : ೧. ಪರಿವ ಬಜ್ರವೊನ್ನೆಳ್ಳುನುಂ ಮಣಲ ತಿಂಟೆಯ ನಾಣ್ಚುಮಂ ದರಿಯ ನೆಲಲ ತಣ್ಣುಮಂ . . . ಆತಿರ್ಯೊಳ್ ನೀಡಾಡುತ್ತಂ ಬರೆ (ಲಂಹರಿ. ೬-೬ ಪ) ; ಆ ನೀರ ತಡಿಯೊಳು ಸ್ಫಾಟಿಪ್ಪ ಪುಣಲ ತಿಂಟೆಯೊಳಂದಿಪ ವಜ್ಜಿಯಂ ಕಂಡಿದು ನಿವರೀತಮೆಂದು. (ಲಂಹರಿ. ೬-೮ ಪ) ; ಮಳಲ ತಿಂಟೆಯೊಳು ನಳಿನಮಿರದಿರೆಂಳು ಪೊಳೆವ ಉಪಾಪವನವೆಸಳು (ಲಂಹರಿ. ೦೩-೦೦). ೪. ಜೂಜಿನ ಕಿಂ[ಣಾಣಂ. ತೀಂ] ಟೆಯೆ ನೆಲಸಿರ್ಪ ತಾಣಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೬೦) ; ಜೂಜಿನ ತಿಂಟೆಗೆ ಪೋಗಿ ಪುಧಾನರವ್ವ ನಾನಾ ಪಂಥಕಂ ಸಾವೆಂಬಂತೊಡಿನೆ ಜೂಜಾಡಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೩೬ ಪ). ತಿಂಡೆ : ೧. ಸೀಯಮಂಗಳದ ಪೊಲ ಮೀರೆ ಇಸಾನದ ದೆಸೆ ನಡುಗಲ್ಲೆ ಅಮ್ಮಲ ತಿಣ್ಣೆ ಮಿಸ್ಸೆಂಕಾಯ್ ಪೇರಿಂಜಿಪ್ಪೆಯ (ಎಳ. X(೪), ಚಿಳ್ಳಿ. ೦೦೬-೬೬ ; ೮೮೦). ತಿಟ್ಟು : ೧. ಬೆಟ್ಟಿದಿಂದಬ್ಬಿ ಭೂಮಿಗಿ ಸಿಂಧುವನಿದ ಬೀಳ್ವ ತಿಟ್ಟದೊಳ್ಳಗೆ ಪ್ರತಿತಿಮೆದು ಬಿಟ್ಟ ಜಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳ್ವ ಗಂಗಾಂಬುವ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು ನನಾಥ (ಧರಣ. ೩೬-೮೮). ೫. ಎತ್ತರವಾದ ಪೀಠ,–ಆಸನ : ನಟ್ಟನಡುವಗಲು ಮಾರ್ತಾಂಡನೇಱುದ ರಥದ ತಿಟ್ಟನೋ ಭೂಮುಂಡುದ ನಡುವ ಪೊಳೆ ಪೊಂಬಿಟ್ಟಪೋ (ಪಾಪು. ೩೭-೩೩). ೬. ಮೇಲುಬಾಗ : ಮುಂಗಾರ ಸಿದಿಲ ಮೊಗಂ ಕೆಳ್ವು ಸುರಂಬುಟು ವಣಂಬೆಯ ತಿಟ್ಟದಂತೆ (ರಾಮಶ್ವ. ೩೫-೩). ತಿಟ್ಟೆ: ೧. ಈ ಚತುಸ್ಸೀಮೆವು ಪೊಳಗೆ ಉಳಂಥಾ ಬೆಟ್ಟು ತಿಟ್ಟೆ ಹಕ್ಕೆಲು ಹಡಲು ಹೊಲುಗು . . . ನಡದು ಬಹುದು (ತ್ರಿಇಷ. IX–೫, ೪೦೬-೯ ; ೧೪೭೭) ; ನುಣ್ಣಾಳ್ಬಿಟ್ಟೆ ಪೊಜವಾಜ ಬಟ್ಟ ಪೊಜವಾಱುಗಳ ಲಲನೆಯರ್ . . . ಬರುತಿರ್ದರು (ಜಲಪು. ೩೭-೮೨) ; ಹೊನಲೊಳು ಪರಿತಂದು ಮಳಲ ತಿಟ್ಟೆಯಳು ನಿಂದಾಗ (ಆ೦ಪಕ. ೦೬-೭). ೪. ಜೂಜಿನ ತಿಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಲೆಪೆಣ್ಣ ಳ ಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಚ್ಚಲುಂ . . . ಸಮಾಚರಿಸುತ್ತಮಿರ್ದನತ್ಯಾದರದಿಂದಲ್ ಖಳವವ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೩೭) ; ನಿನಗೆ ದಾಯಾಗಾಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತಿಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊ (ನಿಷ್ಕಾಸು. ೦೬). ೭. (?) : ಕೋಣಿಲೆಯ ಬಾಗಿ [ಲ್ಲಾ]ಬನರಂತೆ ಪುಗಿಲ್ಪುಗಿಲೆನೆ ಉಯ್ಯಲು ಹೆಚ್ಚಿಯಾಡುವರಂತೆ ತಿಟ್ಟೆ ದೇಗಾಣಿ ಹಿಂದೀಳಲಿ ಮಹದಾನಿಯ ಕೀರ್ತಿಯಂತೆತ್ತಾ ದೆಸೆಯೊಳ ಮೆಸೆಯ ಬಂದ ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ (ಲಂಹರಿ. ೩-೫ ಪ). ತೀಂಟೆ : ೪. ಮೇಲಿನ'ತಿಂಟೆ' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಪಾರ್ಶ್ವಪು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ದಿಂಟೆ : ೧. ದಿಂಟಿಗೆಳಲಂ ದೇಗುಲಂಗಳ್ಗಳಂ ವಿಹಾರಂಗಳ್ಗಳಂ ಇರ್ದುರ್ (ಪಾಪು. ೦೫೭-೨೫). ತೊಜಿಯೆರುಡುವಿಯ ಬೀಯ ಮಳಲ ದಿಂಟಿಯಂತೆ (ದರ್ಶಾಮ್ಯ. ೦೩-೦೬೭) ; ನುಣ್ಣಾಣಲ ದಿಂಟಿಯೊಳು ತಂಗಲ ಹಸಿಯೂ ಹಾಸಿ (ಪಕ್ಷಿ. ೬೨-೩) : ಇಂತಿರೋಡಾದು ಗೋಂಟಿಯ ಸಮಿಯದ ದಿಂಟಿಯೊಳ್ (ಚಳಪಿ. ೩-೪೪). ದಿಂಡೆ : ೧. ವಡುವಯ್ಯುದದು . . . ತೆಂಕ್ಕೆ ದಿಣ್ಣೆಯಿನ್ ಪಡುವಯ್ಯೂಡಿ ಪೋದ ಒಟ್ಟೆ (ಎಳ. X(೪), ಚಿಳ್ಳಿ. ೬೬-೦೦ ; ಸು. ೮೮೦); ಖಿಂಡೆಯವನು ಜದಿರು

. . . ತುಂಡಿಸಿ ಬೇತಾಳಶಿರವ ದಿಂಡೆಯ ಮರಕೆ ಕಟ್ಟಲು(ಹಮಚ. ೩-೭೬). ೪. ಬೀದಿವೀದಿಗಳೊಳ್ ಜೂಜಿನ ದಿಂಡೆಯೊಳ್ . . . ಅವಿನೀತರ್ ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭). **ದಿಡ್ಡೆ**$_1$: ೧. ಬಂದೊಂದು ದಿಡ್ಡೆಯನೇಱಿ ತಾವೆಲ್ಲರು ನಿಂದು ನೋಡಿದರು ಪಾಳಯವ (ನಾಗಕು. ೦೬-೩೨). **ದೀಂಟು** : ೧. ದೀಂಟು [ಪಾಠಾಂ. ಟೆ] ಗುಳಿಗಳನಱಿಯ ದೇಳುತ್ತೆ ಬೀಳುತ್ತೆ . . . ಅಂಬಿಕಾಭವನಮಂ ಸಾರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೫೪). **ದೀಂಟೆ** : ೧. ತೊಱೆಯ ಮಣಲ ದೀಂಟೆಗಳ ನುಣ್ಪುಮಂ (ಬಂಹರಿ. ೨-೪೨ ವ). ೪. ಕೇಸರಿಯ ದಾಡೆಯ ಜೂದಿನ ದೀಂಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ದಿಂಟೆ] ಪೀಲಿಯಂ ಪೊದೆಸಿದ ಪಂದರಾಳಿಯಲರಾನೆಯ ಮುತ್ತಿನ ರಾಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಟ್ಟು, ತಿಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ತಿಟ್ಟು, ತಿಟ್ಟ ; ತುಳು. ತಿಟ್ಟೆ, ಚಿಟ್ಟೆ ; ತೆಲು. ತಿಟ್ಟ]

ತಿಟ್ಟುವಾಯ್ (ನಾ). ತೆಗಳುವ ಬಾಯಿ ; ಪರದೂಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬಾಯಿ : ತಿಟ್ಟುವಾಯ ಅಶ್ಲೀಲನೂ, ಕಯ್ಗಿನಿಸಿನ ಶಸ್ತ್ರಾಡಂಬರನೂ–ಆವುದಕ್ಕೂ ಹೇಸದ ಪಿಶಾಚವತಾರನೇ ಆಗಿರು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೦೭೫-೩). [ತಿಟ್ಟು$_1$ + ಬಾಯ್]

ತಿಟ್ಟೆ 'ತಿಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ತಿಡ್ಡ 'ತಿಗಟ' ನೋ.

ತಿಣ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ; ತೃಣ : "ತೃಣ–ತಿಣ" (ಶಮದ. ೨೬೮ಪ್ರಯೋ) ; "ತಿಣಮೆಂದು ತೃಣ" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೬೬೮) ; "ತೃಣ–ತಿಣ" (ಶಬ್ದಾನು. ೦೫೮ ಪ್ರಯೋ). 'ತಿಣಂಗಿಱು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ತೃಣ]

ತಿಣಂಗಿಱು (ಕ್ರಿ). ಹುಲ್ಲಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ ಭಾವಿಸು ; ಅತಿ ನಿಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣು : ನಿಸದದಿಂದವನಂ ತಿಣಂಗೆತ್ತು ಬಿಟ್ಟು (ಪಾಸೋಪು. ೯-೧೬೯).

[ತಿಣ + ಗಿಱು]

ತಿಣಕು 'ತಿಣುಕು$_1$' ನೋ.

ತಿಣಾತುರ್ಯ (ನಾ). ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ (?) : ಹಸಿವು ತೃಷೆವೆಸನಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಪಾಶಬದ್ಧವಿರಹಿತನಾಗಿ ಗುಣಾವಗುಣವ ವಿಚಾರಿಸದೆ ತಿಣಾತುರ್ಯ ಮುಕ್ತ್ಯಾತುರ್ಯ ಸ್ವಯಿಶ್ವಾತುರ್ಯಮೆಂಬ ವುಂಬ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಬದ್ಧನಾಗದೆ ಸ್ತುತಿಗೆ ನಿಲ್ಲದೆ ನಿಂದೆಗೋಡದೆ ಉಭಯವನೇನೆಂದು ಅಱಿಯದೆ (ಪದಗೋ. ೦೦೮-೦೨೫). [?]

ತಿಣಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಒಂದುಗೂಡು ; ಬೆರೆ ; ಗುಂಪುಗೂಡು : "ತಿಣಿ–ಸಂಕೀರ್ಣೇ (ಬೆರಸು)" (ಶಮಧಾ). ೨. ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗು ; ಕಳವಳಿಸು (?) : ದಣಂದಣರನೆ ಪೊಯ್ವ ಮಹಾನಿಸ್ಸಾಣದ ಬಲ್ದನಿಯಂ ಕೇಳ್ದು ಎಣಿಸಿದರೆರ್ದೆಗೆಟ್ಟರ್ ಭಯಯುಕ್ತರ್ ಪೆಣನಾದರ್ ಪೆಂಪಳಿದರ್ ಜಗುಳ್ದರ್ ತಿಣಿದರ್ ತಕ್ಕಳಿದರ್ ಪರಪೃಥಿವೀಪಾಲಕ ಬಲದವರು (ಜಯಕಾ. ೭-೦). ೩. (?) : ತಣಿಪಾಶೆ ಮಾತನಾಡುತ ಮಣಿವರು ಮೊದಲೊಳಗೆ ಬರಲು ವೈದ್ಯನ ಜನರುಂ ತಿಣಿವರು . . . ತಣಿಯಾಗಲು ನೋಡರವನ ಧನಭಯದಿಂದಂ (ನೀತಿಸಾ. ೮೪೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣಿ, ತಿಳ್ಳೆ]

ತಿಣಿ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಬಡವ ಬಲ್ಲಿದ ಬುಧ ಯಾಚಕರೆನ್ನದೆ ತಡಗ ತಡಗ ಜವುಳಿಗಳ ತೊಡವು ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳ ತಿಣಿಯಿತ್ತು ಒಡನೆ ಶರ್ಕರೆಯ ತಿದ್ದಿಸಿದ (ಜ್ಞಾನಪ. ೩೭-೦೩೮). 'ತಿಂತಿಣಿ$_1$' ಪರಾ.

[<ತಿಣಿ$_1$]

ತಿಣಿಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒದ್ದಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕಷ್ಟಪಡಿಸು ; ಬಳಲಿಸು : ಟಿಪ್ಪುವನು ತಿಣಿಕಿಸುತ ಕಾದಾಡತೊಡಗಿದರು (ವಿಜದ. ೭೩).

[ತಿಣಿಕು$_1$ (<ತಿಣುಕು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ತಿಣಿಕು$_1$ 'ತಿಣುಕು$_1$' ನೋ.

ತಿಣಿಕು$_2$ 'ತಿಣುಕು$_2$' ನೋ.

ತಿಣಿವು (ನಾ). (?) : ಕಾಲ್ಗಳ ಕಯ್ಗಳ ತುರಗದ ಕಾಲ್ಗಳ ತಿಣಿವುಗಳೊಳಲ್ಲಿ ಬಂಚಿಸುತೆಱೆಗುಂ ಗೆಲ್ಗುಮೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಿ ಮಾರ್ಗ್ಗದೆ ಗೆಲ್ಗುಮೆ ಪಿಣೆದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತ್ತಿನಾರಾಯಣನಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೧೪೭ ; 982). [?]

ತಿಣುಕಾಟ (ನಾ). ತಿಣುಕುವಿಕೆ ; ಒದ್ದಾಟ ; ಕಷ್ಟಪಡುವುದು : (ಕಿ).

[ತಿಣುಕು$_1$ + ಆಟ]

ತಿಣುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಡು,–ಒದ್ದಾಡು : ಆಮೇಲೆ ಕರ್ಣನ ಕವಚವನ್ನು ಸೀಳಿ ಹೊಗಳುಗೊಂಡ ಸೂರ್ಯಕುಮಾರನೂ ತಿಣುಕಾಡುವಂತೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೩೯೨).

[ತಿಣುಕು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ತಿಣುಕು$_1$, ತಿಣಕು, ತಿಣಿಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾರವನ್ನಾಗಲಿ, ನೋವನ್ನಾಗಲಿ ತಾಳಲಾರದೆ ಒದ್ದಾಡು,– ಆಯಾಸಪಡು ; ಮುಲುಕು : ಕಣ್ ತುಮುಱೆ ಪೆರ್ಬೆಡೆಯಿಂ ಮಣಿ ಸೂಸೆ ಬೇಸಱಿಂ ತಿಣುಕಿದನಾ ನಲುಮ್ಮಳಿಸಿ ಶೇಷನಶೇಷ ಮಹೀವಿಭಾಗಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೯) ; ತಿಣು [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ] ಕಿದನು ಫಣಿರಾಯ ರಾಮಾಯಣದ ಕವಿಗಳ ಭಾರದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧-೧೭) ; ಅನಿಲಜ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ತಿವಿದನು ತಿಣುಕಲ ಸುರೇಂದ್ರ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೩೯) ; ಧರಣಿಯ ಹೊರೆಯೊಳು ತಿಣುಕುವ ಫಣಿ ಮೇಲೆ ಹಾಯಾಗಿ ಹರಿ ಮಲಗಿಹನು (ಇಂಜಾಪ. ೧೦೪-೭). ೨. ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ಬಿಡು ; ಹೂಸು ; ಹುರಿಕೆಬಿಡು : "ತಿಣುಕು (ತಿಣಕು)–ಅಪಾನವಾಯೌ" (ಶಮಧಾ). **ತಿಣಕು** : ೧. ಮಲಗಿರುವ ಹಾವನ್ನು ಕೆಣಕಬೇಡ ಕಚ್ಚಿ ವಿಷ ಕಾರಿದರೆ ತಿಣಕಬೇಡ (ನಾದಲೀ. ೬೫-೦೨) ; ರಾಯರ ಹೆಂಡತಿ ಹೆತ್ತರೆ ಊರೆಲ್ಲ ತಿಣಕಬೇಕೋ ? (ಗಾದೆ). **ತಿಣಿಕು**$_1$: ೧. ಎಲ್ಲಿ ಇಣಿಕಿದರೂ, ತಿಣಿಕಿ ನೋಡಿದರು ತನ್ನನಗಲಲೆಡೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದರಿದು . . . ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದುದೇ ಶರಣನ ಸುಜ್ಞಾನ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತೀಂಕು ; ತೆಲು. ತಿನುಕು ; ಮಲ್ತೊ. ತಿಂಕ್]

ತಿಣುಕು$_2$, ತಿಣಿಕು$_2$ (ನಾ). ಅತಿಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಹೆಣಗಾಟ : ಗೆಡೆವಚ್ಚುಗೊಂಡು ಪಾಂಡವರನಕಾರಣಂ ಕೆಣಕಿದೀ ಪೊಸ ಪೊಟ್ಟಱೊಳಾದ ಕಿರ್ಚು ಕೌರವರ್ಗಿದು ನಾಡೆಯುಂ ತಿಣುಕನಾಗಿಸದೇಂ ಗಳ ಸಯ್ತು ಪೋಕುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೮೭) ; ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತು ನನ್ನಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪಾಂಡುನಂದನರೀಗಳ್ ಪೋದೊಡಮೇನ್ ತಿಣುಕಾಗದೆ ಪೋದುಪುದೇ ನಮ್ಮ ನೃಪತಿಗವು ತವುದಲೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೮). **ತಿಣಿಕು**$_2$: ಉತ್ತರಭರತದೊಳಾದಾಪತ್ತಂ ನೀನಱಿಯೆಯಕ್ಕುಮನಿತುಂ ಬಲಮಂ ಮುತ್ತಿ ಚಿಲಾಕಾವರ್ತರ್ ಸುತ್ತಲುಮೇಸಾಡಿ ಪಿರಿದು ತಿಣಿಕಂ ತಂದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೭೦). [<ತಿಣುಕು$_1$]

ತಿಣುಱು (ಕ್ರಿ). ಕಟ್ಟು ; ನಿಲ್ಲು ; ತಡೆ : ಮೂಱು ಝಾವದ ಶೂಲೆಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾವುದು ನಿಲಲಾಱದೆ ನಡುಗುವುದು. ಮಿಾಱಿದರೆ ಬೀಳುವುದು ಮೂತ್ರ ತಿಣುಱುವುದು (ಅಶ್ವಪ್ರ. ೧೧-೨೫ ಟೀಕು) : ಕೆಡವಡೆ ಮೇಳ್ವಡಂ ಪಡುವಡಂ ಭರಣಂ ತಿಣುಱುತ್ತಮಿಪ್ಪಡಂ ಚರಣವನಾವಗಂ ಬಡಿವಡಂ ಪೆರತೆನಿತು ಶೂಲೆ ತೋಱಿತೆಂದಱಿ (ಅಶ್ವಪ್ರ. ೧೧-೯೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣಱು]

ತಿಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಒಜ್ಜೆ ; ಹೊರೆ ; ಭಾರ : "ಬಿಣ್ಪೆಂದುಂ ತಿಣ್ಣಮೆಂದುಂ ಭಾರಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೭-೫೭೭) ; "ಭಾರಮದು ತಿಣ್ಣ ಬಿಣ್ಪುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೫); ತೊಡೆಯ ಬಿಣ್ಪು ಪದಾಂಬುರುಹಕ್ಕೆ ತಿಣ್ಣಮೇಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೬); ಮೇದಿನಿಯ ತಿಣ್ಣವನಿಳುಹಲೋಸುಗರ ಆಹವದೊಳರ್ಜುನನ ರಥದೊಳು

ವಾಹಕನು ತಾನಾಗಿ (ಶಾಖಾಭಿ. ೪-೯೩) ; ಭೂಮಿಯು ತಿಣ್ಣನು ಕಿದ್ದಲಿಕೆ ಪರಿ ನರವಾಗಿ ರೂಪಿಸಿದ (ತೆಂಕರಾ. ೬-೨-೨೦) ; ಸಣ್ಣನೆನೆಬೇದ ಹರಿ ತನ್ನ ಪೆತ್ತವಳಿಣ್ಣನ ಮಡುಹ ಮೀದಿನಿಯ ತಿಣ್ಣವನಿಳುಹಿದ (ಪೋಕಾಚ. ೦೩-೦೬) ; ಪೆಣ್ಣವರಿಂ ಪಾತಕದಿನಿತುಂ ತಿಣ್ಣಮಂ ಪೊಲುವೊಡೆಂದೇಂ ಬಿದಿ ಮಾಡಿದನೇ (ರಾಘವಾಂ. ೧೫-೬೩). ೨. ದೊಡ್ಡದು ; ಸ್ಥೂಲವಾದುದು ; ದಪ್ಪವಾದುದು ; ತೋರವಾದುದು : ಸಣ್ಣಂ ನಡು ತಿಣ್ಣಂ ಬೆಸಲ್ . . . ಬಣ್ಣಿಸಲಿರದಿಜ್ಜಂಗಮತೆಯು ರೂಪಂ (ಇವಪ್ಪಾ. ೨೮೦ ಕಂದ್ಯ). ತಿಣ್ಣವಾದಾನೆಸಮ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯಿಂ . . . ವಿಶ್ವನಾಥಾ ಪ್ರಸನ್ನನಾದಂ (ಪದ್ಮಾ. ೬-೩೫). ೩. ಅಧಿಕವಾದುದು ; ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಬಿಱುವಿಸಿಲುಂ ಸಿಂದುತಿರೆ ನೀರಡಿಕೆ ತಿಣ್ಣಮಾದತ್ತಾಗಳ್ (ಶಾ ದಂ ಪು. ೧೫೭) : ನಿಮಗಂ ಪ್ರಾಣ ಬೇನೆ ತಿಣ್ಣಮದಱಿಂ ಮೀಲೆ ಕ್ಷುದ್ಧಾಪೀಡೆಯೊದುರ್ವೞ್ದಿ ಕರೀರಮಂ ಸಂಹರಿಸಲ್ಕಾರದು (ಪಂಚತಂ. ೦೪೪-೬) ; ನಿನ್ನ ಗುರು ಹೇಳಿನೇ ತನ್ನ ಸುತರಲಲ ತಿಣ್ಣಮಂ (ಪಡಗಾ. ೦-೯) ; ಮುಚ್ಚುಮಱಿಯೆ ಕಣ್ಣಿ ತಿಣ್ಣಿದ ಕಿಚ್ಚುದೋಱಿದ ನಮಗೆ (ತೆಂಕರಾ. ೬-೨-೩೨) ; ದುಃಖದ ತಿಣ್ಣನೆನೆ ಗಾಯಿತು (ವಿಕ್ರಾ. ೭-೪೦) ೪. ತುಂಬಿದುದು ; ಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಮುಂದಱಿಕ್ಕೊಪ್ಪಿಪ್ಪ ಪಳದಿಯ ಬಣ್ಣಂ ಸಂದಿಪ್ಪುದು ಕರ್ಣಕೆಯಂತು ತಿಣ್ಣಂ (ಜಾಣಾಸ್ಪ. ೦-೦-೩೦ ಗದ್ಯ). ೫. ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದುದು ; ಹಿರಿಮೆ ; ದೊಡ್ಡತನ : ತಿಣ್ಣಮೆಸಸುವ ಭಕ್ತಿ ಕಣ್ಣೆಱೆದ ಪರಿಯೊಳಿರ (ಕಾಂರಿ. ಪ್ರ. ೨೮೯-೩೩) ; ನೇರಿಳಿರದಿಂದ ತಿಣ್ಣಮೆಂದನಿಸಿದ ನಿನ್ನಂಗರಾಗಶೇಷವನು ತಳೆದ ಆ ಗೋದೆಯ ಕೂಲದೊಳಗೆ (ರಾಘಾಸ. ೪೯-೦೯). ೬. ಗಟ್ಟಿ ; ಬಿರುಸಾದುದು ; ದೃಢವಾದುದು : ಕೊಂಬುಳಿಪಿದ ಮರದಿಂದಗ್ಗಳಂ ತಿಣ್ಣಮಾದಂ (ಕಬಾಪ. ೨೮೨ ಪದ್ಯಹತಿ). ೭. ಕೆಸ್ತ ; ಕಠಿನವಾದುದು ; ಪ್ರಯಾಸಕರವಾದುದೆಂ : ಅಣ್ಣನಾಜ್ಞಾಭಂಗಕಿದು ತಾ ತಿಣ್ಣಿದೀ ದೇವಿಯರ ನುಡಿ (ತೆಂಕರಾ. ೬-೯-೦೩) : ಸಣ್ಣನಡುವಿನ ಚೆಲ್ವನತ್ತಿಗೆಯ ವಂಗಿದಿನೆರಡುಮ ಮನ್ನ ಥಯ್ಯಾದ್ಯ ತಿಣ್ಣವೆನ್ನದೆ ನಿಂದಳ್ (ಭಾವಿಪ್ರ. ೬-೨೪) ; ಲಜ್ಜಿಸುವ ತಿಣ್ಣಮಂ ಬಿಡಿಸಿ . . . ಪ್ರಜ್ಞೆಸಂಭೋಗಿಗಳ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಹರಿಪು. ೦೦-೫೯) ; ಹೀಗೆ ಮೂರುವಿಧದ ಮುನಿಷಿಗಳನ್ನು ಅವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಸಂಬಳವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ತಿಣ್ಣವಾಗಿತ್ತು (ಮುಸುಗ. ೩೩). ೮. ಪ್ರಬಲನಾದವನು ; ಬಲಿಷ್ಠ ; ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನ : ಕಣ್ಣೆತ್ತು ನುತಿಗಿದ್ದು ಕಣ್ಣಿ ಪಡದು ಮತ್ತಾ ಕಣ್ಣೆತ್ತು ಬಳಿದ ಪಡದು ಕಣ್ಣಿ ಮೂಗಳವ ಮುಳ್ಕಣ್ಣಿನಿಂ ಪಡದನು ತಿಣ್ಣನೀತನಿಗೆ ತೋಡಹುದೆ (ಭೈರವೇ. ೪-೬೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣ್ಣ ; ಮಲ. ತಿಣ್ಣ, ತಿಣ್ . / ಪ್ರಾ. ತಿಣ್ಣ. / ಸಂ.ತೀಕ್ಷ್ಣ]

ತಿಣ್ಣಂ (ಅ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ : ಮುನ್ನಂ ರಘುಕುಲದಱಸೋಗೆ/ಇವಂ ಕಾಯ್ದು ತಿಣ್ಣಂ ಕುದಿಗೊಂಡಟ್ಟಿತ್ತು (ಚಕ್ರ. ೪, ಮುಖಚಿತ್ರ. ೭೮-೦೩ ; ಸು. ೪೫೦) : ಎಣ್ಣೆಯಂ ಕಾಯಿಸಿ ತಿಣ್ಣಮೆಱಿಯದಿರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೬-೩) : ನಿಜವಿಜಯಸಿಂಧುರ ಮಂ ತಿಣ್ಣಂ ನಿಜಾಂಕಸಂಭವಮವುಂಕಲಿಂಪ ಬೆಸಸಿ (ಅರಿಷ. ೦೪-೯೮ ಪದ್ಯ) ; ಪೊಱಮುಯ್ದಂತಾಗಿ ತಿಣ್ಣಂ ತೆಗೆವೆಱದಿರೆ . . . ಖಡರವಶಿ ಭರಂಗಯ್ದು ಕೆಯ್ಮೀಗದೆಚ್ಚಿಂ (ಜಾಂಬಿ. ೪-೪೨) ; ಕಣ್ಣಂ ರಸನೆಯುವೆರ್ದಯಂ ತಿಣ್ಣಂ ದಣಿಯುಸುವ ಪಲವು ಪೂವಿಂ ಕಾದುಂ ಪಣ್ಣಿಂದನೆವಿಮ್ಮಿವರಿ ಪಣ್ಣುವಿನಂ ಬಾತೆಯಲ್ಲದೀ ನೇಱುಲೊಳೇಂ (ಕಣ್ಣಾ.ಪು. ೪೭೪ ಪ್ರಾಪ್ಯಾ.) ೨. ದಟ್ಟವಾಗಿ ; ನಿಬಿಡವಾಗಿ : ಪಡಿಗಳನಮರ್ಚ ಬಲ್ಲಂ ಕುದುರೆಯುಂ ಕಾಲಾಳುಂ ನಾಯ್ಕುಳುಮಂ ತಿಣ್ಣವಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ಪ) ; ಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಂಗಮನುಳ್ಳ ಮೆಯ್ಯನೆ ರಜಂ ತಿಣ್ಣಂ ತಗುಳ್ದಂತೆ (ಚಪಪಂ. ೧೪೦-೦೪) ; ತಿಣ್ಣಮೆನಲಂಶ ಪರಿಯಲ್ಕುಗ್ಗಿಸಿದೆಸಂಜೆಗೆಂಪದಂಟಾರಲೆನಿವಕ್ಕುಂ ರುಚಿವದೆದುಂಡುಗಳೆನೆ ಪೆಣ್ಣುಗರ್ಗಳೆನಿವಾಂತು ಅಕ್ಷಾರಸಮಂ (ಅಭ್ಯಪ. ೫-೩೩). ೩. ರಭಸವಾಗಿ ; ತೀವ್ರವಾಗಿ : ಸೊಱಬುಂ ಬಾಳ್ಗಿ[ಬ್ಬು] ಮೇಲ್ಯಾಯ್ವೊಡಬರಿಸೆ ತಿಣ್ಣಂ ತೆಗೆದರ್ಚಂದ್ರಶರದಿಂ ಸೂರ್ಪಸೂರ್ಪುಗೊಳೆ ಚ್ಯಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೦೪೩). ೪. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ; ಚಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲದೆ : ಚಂಚಲಾನಾಗದಿಣ್ಣಂ ನಡೆವವನೆ ತಾಂ ತವೊಳಗಿನಸಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೪೪) ; ಅಣ್ಣನ ಮಾತಂ ಮನದೊಳ್ ತಿಣ್ಣಂ ತಳೆದು (ಅಜಿತಪು. ೦-೩೦). ೫. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ; ಬಿಗಿಯಾಗಿ ; ಭದ್ರವಾಗಿ : ಕಣ್ಣಂ ತಿಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಂಡಿರ್ಪ ಕಾರಣಮಾವುದು (ಪಂಚತಂ. ೦೭೩-೦೭). ತಿಣ್ಣಮಾಗು = ೧. ಭಾರವಾಗು : ನನಗೆ ನೀರ್ತಿರಿದರ್ ಪೊಂಗಳಸವಿಂದು ತಿಣ್ಣಮಾಗದು (ಕ್ರಮವಿಜ. ೪೪-೨). ೨. ಆತಿಶಯವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ವಿಷಮವಿಷಸದೃಶವಿಷಯಾವಿಷಕಾಂಕ್ಷೆಯೆ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು (ಸುಳಾಮ. ೮-೩೬) ; ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ವ್ಯೋಹಮುಂ ಸ್ನೇಹಮುಂ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ (ರಘುಗಾಮ್ಯ. ೩-೦೦೩) ; ಪಸಿವುನಿರೆಟ್ಟಿಯುಂ ತಿಣ್ಣಮಾಗಲ್ (ಕಿಷ್ಕಿಂಧ. ೦೩-೩೫ ಪ). ೩. ಸಾಂದ್ರವಾಗು ; ನಿಬಿಡವಾಗು : ತಾಳಂತತ್ಪುಂ ಪೆಯ್ಯ ಕಡಿವಂಡಮಾದ ಮಯ್ಯಂ . . . ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ ಸೂಸುವ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೩೪ ಪ) ; ಮಂಗಳವಾದ ಮಹಾಶಿವಲಿಂಗ ದಂಫಲಿಗಳೊಳಂ . . . ನುಣ್ಣಿಸಳ್ಳಳ್ಳು ತಿಣ್ಣಮಾಗಿ ತೀವಿರೆ (ಬಸರ. ೬-೦೫).

[<ತಿಣ್ಣ]

ತಿಣ್ಣಂಬೆಜು (ಕ್ರಿ). ಆ ಧಿ ಕ್ಯ ವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಪೆಣ್ಣಂಬೆಯೆಱಿಜಂಕೆಯ ಪೊಯಿಲಿಂದ ತಿಣ್ಣಂಬೆತ್ತುಣ್ಮುವ ನೀರ್ವನಿಯಂ ಬಣ್ಣಂಬಡೆಯೆ . . . ಸುಳಿಗಳಿರಾ ಬನದೊಳ್ (ಅದ್ಭದೀ. ೪-೨೦).

[ತಿಣ್ಣ + ಪೆಜ್ಜು]

ತಿಣ್ಣಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾರವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು ; ಹೊರೆಯಿಳಿಸು : ಭೂವಿಯಂ ತಿಣ್ಣಗಿಡಿದನಿಸುರರ್ದನನು (ವಿಕ್ರಾಗ. ೦೧-೦೬). ೨. ದೃಢತೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸು ; ಚಂಚಲಿಗೊಳಿಸು : ಭರದಿ ತೊಲಗಿಸಿ ಲಜ್ಜೆ ತಿಣ್ಣಗಿಡಿಸುತಮವನನುಜ್ ಕಲಿಯ ತೋೞಿಯಾಲಿಂಗಿಸುವ ಬಾಲೆಯಂ ತರವಱಿದು ಚದುರನೊಂದುವ ತೆಱಂಗಂ ಸಡಿಯರ್ ಮುಂದಕ್ಕಿಂದವ್ವ (ಕಳುವ). ೧-೬-೩೬). [ತಿಣ್ಣಗಿಡು + -ಇಸು]

ತಿಣ್ಣಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾರ ಕುಗ್ಗು ; ಭಾರವಿಲ್ಲದಾಗು ; ತೂಕ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು. 'ತಿಣ್ಣಗಿಡಿಸು' ಪರಾ. ೨. (ಆಲಂ) ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು : ಬಣ್ಣವಿಳದಮರ್ದುಣಸುಳಂ ಜಾಣ್ಮುವಿಯಡಹಂ ತಿಣ್ಣಗಿಟ್ಟು (ಅದ್ಭದೀ. ೪-೨೦) ; ಕಣ್ಣೇಗರ್ಪಂ ನುರಿವತೆಂ ದಂಪತಿಗಳು ಬೆಳರ್ದಣ್ಮಮಯ್ಯನ ನೆನವುತೆ ಚಿಣಂಗೈದು ತಿಣ್ಣಗಿಟ್ಟಿರುವ ಸವಯರೊಳೂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೦೦೨). [ತಿಣ್ಣ + ಕಿಡು,]

ತಿಣ್ಣಗೊಬು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕೊಂಬೆ : ತಿಣ್ಣಗೊಂಬಿನೆಳ್ ಬಣ್ಣಂ ವಿಳಯದ ಪಣ್ಣಂ ತಿಂದು ತನ್ನನೆ ತೆಱದು (ಗಿರೀ. ೦-೦೩೮ ಪ).

[ತಿಣ್ಣ + ಕೊಂಬು]

ತಿಣ್ಣಜವ್ವನ (ನಾ). ೧. ತುಂಬುಜವ್ವನ ; ಪೂರ್ಣಯೌವನ ; ತುಂಬಿದ ಪ್ರಾಯ : ತಿಣ್ಣಜವ್ವನದ ಚಿಂಚಿತಿಯರ್ ಮೆಯ್ ಕಾಬರ್ಣ್ಣಾದ ಬೆಲ್ಲ ನೋಳ್ಪರಿಗೆ ಹುಣ್ಣಮೆಯಾಳ್ದ ತನ್ನೆಸಕವನವರಿಸಲ್ಕೆಣ್ಣೊಳು ಸಾರ್ದ ದಂತಿಹುದು (ತೋಕಾಚ. ೦೯-೬೨). ೨. ತೋರವಾದ ಮೊಲೆ ; ತುಂಬು ಸ್ತನ : ಚಿತ್ರ ಪೆಣ್ಣ ಕಂದಿನಿತು ಭ್ರಾವಿಸಿದೆ ತಿಣ್ಣಜವ್ವನೆತ್ತ ಕೆಳದಿ ಕೇಳ್ ನಿಮ್ಮನು ಕಣ್ಣಾಱೆ ಕಂಡರಿನ್ನೆಂತೋ (ಪೋಚಾಕ. ೩೦-೨೪).

[ತಿಣ್ಣ + ಜವ್ವನ]

ತಿಣ್ಣನೆ (ಅ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ : ಬಳಕ ಮಾಯಾಗಣೆಯ ಮನಸಿಗೆ ತಳಿವ ತಿಣ್ಣನೆ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟಿತು (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೬-೮). ೨. ರಭಸವಾಗಿ ; ತ್ವರೆಯಾಗಿ ; ಕೂಡಲೆ : ಮುದದಿನಣ್ಣಾರ ಬಾಯಿಗ್ ತಿಣ್ಣನೆ ರ್ತರ್ಪ ಪುಡಿಯಂ ಮಣ್ಣಂ ಪೊಯ್ಯಿಂತು ಮಾಡಿದ್ಪೆ ದುರ್ತರಿಂದಂ (ದರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೩೬) : ಅಣ್ಣಂದಿರುಂಗಳಿಗಂ ದೇವಿಯರುಂ ಸುಣ್ಣಿಸಿದಪ್ಪಾರಾಮ್ಪುರ್ವಕದಿಂ ತಿಣ್ಣನೆ ಕೈಗೂಡಿಸಿ ಭೂತಮುಮಂ ಬರ್ದುವ್ಪೆಲೆಯ್ದು ಸುವೆಂ (ಜಯಾ. ೬-೯). ೩. ಬಿಗಿಯುವಿಗೆ ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ; ದೃಢವಾಗಿ : ನಿನ್ನ ಮೋಹವ ಎಂಬ ಉಣ್ಮತದ ಪಾಶದಲಿ ತಿಣ್ಣನೆ ಬಿಗಿದರೆ ನುಸುಳುವರಾರು (ಸುಸಾರ. ೧೫-೩). [ತಿಣ್ಣ + -ಅನೆ.]

ತಿಣ್ಣಮಾತು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮಾತು ; ಕಠೋರವಾದ ನುಡಿ ; ಬುಗ್ಗವಚನ : ಕಣ್ಣಿಳ್ಳರಿಯ ಸೂಸುತ್ತುನ್ನಾಡಿದ ಕಡುತಿಣ್ಣಮಾತಿಗೆ ನಸುನಗುತ (ಕೃಷ್ಣಾಜ. ೦೨-೦೩೦). [ತಿಣ್ಣ + ಮಾತು.]

ತಿಣ್ಣಿಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆ : ಅವನ ವರೂಥಮನೆ ತಿಣ್ಣಿ ವಿಟ್ಟೈದೆ (ಪಂಚಪಾ. ೦೨-೦೪೯). [ತಿಣ್ಣಿಂ + ಇಡು.]

ತಿಣ್ಣಿಮೊಲೆ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಮೊಲೆ ; ಪೀನಕುಚ ; ಗುರುಕುಚ : ತಿಣ್ಣಿಮೊಲೆಗಳ್ಕೊದೆ ಬೆನ್ನ ಸೊನಮುಗಿದುಯೆಲೆಯ (ಕೃಷ್ಣಾಜ. ೦-೦೨). ೨. ಬಿಗಿಯಾದ ಮೊಲೆ ; ಬಿಗಿಯುವ ಕುಚ : ತಿಣ್ಣಮೊಲೆ ಬಿಣ್ಣಾದರೆ ಕಾಮ್ಬಂದಗತಿಗಳುಸೆ (ಕೃಮಿಭಾ. ೦೯—೩೪). [ತಿಣ್ಣ + ಮೊಲೆ.]

ತಿಣ್ಣವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ತಿಣ್ಣವಡಿದ ಪ ಪಳದ ಪ್ರಸರಗಳಾಗ ಕಣ್ಣ ಕೊಕ್ಕರಿಸುತೊಪ್ಪಿರುವು (ಕಂಪಪು. ೬-೬೭) ; ಕಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಖಾತ ಕನಸಿನೊಳಗೆ ಖಾತ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಮನದೊಳು ಖಾತ ತಿಣ್ಣವಡಿದ ಖಾಸತ ಸುದ್ದಿ ಜವದಾಗಿ ಬಣ್ಣಗೆಟ್ಟುದು ಲೋಕವೆಲ್ಲ (ಕಂಪಪು. ೦೦-೪೪). [ತಿಣ್ಣ + ಪಡೆ.]

ತಿಣ್ಣವಲೆ (ನಾ). ಮೈಗಾಳನ್ನು ಒಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಾರವಾದ ಬಲೆ: ತಿಣ್ಣವಲೆ ಜೋಡಾಯವಲೆ ಹೊಸದಿಳ್ಕಣ್ಣಿವಲೆ ವೊಜೀಗಳು ವಿಂದ್ಯಕಣ ಕೂಡೆ (ಶಾಳ್ವಕಾ. ೩-೦೮). [ತಿಣ್ಣ + ಬಲೆ.]

ತಿಣ್ಣವೆಳಗು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಬೆಳಕು ; ಹೆಚ್ಚಾದ ಬೆಳಕು : ಬಂದುಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ತಿಣ್ಣವೆಳಗು ಕಣ್ಣ ಬೆಳಗುಂ ತಪ್ಪೊರ್ದುದಿನೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೦೦ ವ). [ತಿಣ್ಣ + ಬೆಳಗು.]

ತಿಣ್ಣಿಸಂಕಲೆ (ನಾ). ೧. ಭಾರವಾದ ಸರಪಂಕೋಲೆ ; ಹೊರೆಯಾದ ಬೇಡಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಅತಿ ನಿರ್ಬಂಧ ; ಕಟ್ಟುಪ್ರಾಯೆ : ಕಣ್ಮಲಿವರೆ ಕಪ್ಪ ದೊಳ್ಕೊಡರ್ದ ಶಿಷ್ಯತೆಯಂ ಕಲಿಗಲ್ಲ ತಿಣ್ಣ ಸಂಕಲೆಗೆ ಬೆವರ್ತು ಸುಯ್ವರದೆ ! (ಸಂಸಪ. ೩-೬). [ತಿಣ್ಣ + ಸಂಕಲೆ]

ತಿಣ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತೆಂಕನೋಡಿ ಕಿವರ ತಿಂಣೆ ವೆಣ್ಣೆಗಾಲಂ ವರಟಿಟ್ಟಿಸಕ್ಕಾಂ ಭೂಮಿನ್ಯ ವೇರೊಟ್ಟಿಯು ತುಟ್ಟಲ ಎಕವಡಿಯೆ (ಅಳ. III, ಸಂಖ್ಯೆ. ೦೨೨-೦೮ : ಶಾಸ). [?]

ತಿಣ್ಣೆತ್ತು (ಗು). ೧. ಭಾರವಾದ. ೨. ದೊಡ್ಡದಾದ. (ನಾ). ೩. ದೊಡ್ಡದು: ತಿಣ್ಣತಾದುವ ಮೊರೆ ಮುಡಿ ಪೂಜವರ್ಗಳು ಸುಣ್ಣತಾದುವ ಕದವುಗಳು (ಜಾಗಳ. ೦೫-೩೬). [< ತಿಣ್ಣಂ]

ತಿಣ್ಣೆಸು, ತಿಣ್ಣೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಉಲ್ಬಣಿಸು : ಸಣ್ಣವನು ಸಲೆ ಮಕ್ಕಳಾಟದಿ ಮಣ್ಣಾನೆಯ್ದು ರಸಾತಲಕೆ ಕಡು ತಿಣ್ಣಿಸಲ್ಕುಮರಂಗೆ ಭಯ (ಕೃಷ್ಣಾಜ. ೦೫-೩೩). ೨. ತೆಂಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ನಯನದಿ ತಿಣ್ಣಿಸಿದವಶ್ರುಗಳು (ಜಯಾಮ. ೬೭-೪೮) : ಕಣ್ಣು ಮನ ಕೊಂಬಿನಿತು ಆವನಿಯ ತಿಣ್ಣಿಸಿಹ ಬಲ (ಜಯಾಮ. ೨೨೦-೬). **ತಿಣ್ಣೆಸು** : ೩. ದಪ್ಪವಾಗು ; ದೊಡ್ಡದಾಗು : ಗುಣವತಿಯ ತೆಳ್ಳಟ್ಟ [ತೆಳ್ಳೊಟ್ಟಿ] ನವಮಾಸಂಬರಂ ತಿಣ್ಣಿಸಿರಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೮). [ತಿಣ್ಣ + -ಇಸು.]

ತಿಣ್ಣೆಸು 'ತಿಣ್ಣಿಸು' ನೋ.

ತಿಣ್ಪು, ತಿಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಭಾರ ; ಹೊರೆ : ಬಲ್ಮೊಲೆಯ ತಿಣ್ಪೆಂಗೆ ನಡು ಬಳ್ಕೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯-೦೦). ೨. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ದೊಡ್ಡದು : ಕಡಿದು ಮಾಡಿದುವೆನಿಪ ಪೂಜವಾಜ ತಿಣ್ಣಿನಿ (ಆಪಪು. ೪-೭) : ಬಟ್ಟ ರ್ದರ್ಮಂಗಳಿಯೇಂ ತಿಣ್ಪೊ ಕಾಯ್ವನನ ಬಸುವಿಗೇಂ ಬರ್ದಾಗಿ ತಂದಿತ್ತ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮೊಗೆಯೇ? (ಕಾಲಾಶ. ೦೩೭-೩೭೦). ೩. ಹೆಚ್ಚಳ; ಅತಿಶಯ; ಹಿರಿಮೆ ; ಮಹತ್ವ : ದಿಟ್ಟ ತವಳ್ಳನ್ನೆಗಂ ನುಣ್ಣಂ ತಿಣ್ಪುವನೊಳಕೊಂಡುಂ . . . ಮಾಡಿದ ವಾಹಗೆಗ್ ಮನೊಳಲಿತ (ಪಾಂಚಾ. ೯-೦೪೩ ವ) : ಸಿಂಹಿಣಿಯ ತಣ್ಪಿನಿ ಪೂವಲಿಯ ತಿಣ್ಪಿನಿ ಮನಂಗೆಸೂಳಿಸುವ ಭವನಾಂಗಣ ದೊಳ್ (ಶಾಂಭಅಂ. ೪೬೨) ; ಮೃಗರಾಜನ ಪಕ್ಕಿತ್ರಯದ ಗುಣ್ಪುವಂ ಬಾಹುಬಲದ ತಿಣ್ಪುವಲಕಳಿದಂ ಬಗೆದೊಳ್ (ಪಂಚತಂ. ೯೬-೯) ; ಪರವಶೆ ಕೇಕಿಗಳ ತಾಂಡವಮಂ ನುಣ್ಣಾದರ ತಿಣ್ಪು ಘನವೋಪಗಭೀರಂ (ಶಾಖಾಸಾ. ೭೪). ೪. ದೃಢತೆ ; ಸ್ಥೈರ್ಯ : ಕುಲಗಿರಿಗಳಗ ಬಿಣ್ಪುವಂ ಧರಾತಳದ ತಿಣ್ಪುವಂ . . . ಅವರವರ ದಿಸೆಗಳಂ ತೆಗೆದೊಯ್ದು ಮಾಡಿ (ಪಂಚಭಾ. ೦-೦೪೪ ವ) ; ಎಳೆವೆಳಲು ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನೆಂದೆಳಿಗವಭಿಗೆ ಬಿಣ್ಪಂಗೆ ಗುಣ್ಪಿಂಗೆ ತಿಣ್ಪಿಂಗೆ ಪಾರಾವಾರವಿಂದಾಭ್ರಚಳಿಲಂ (ಆಪ. XVI, ೬೦-೮೯ : ೧೦೬೨) ; ಕನಕಾದ್ರೀಂದ್ರಕ್ಕಮಂಭೋನಿಧಿಗಮವನಿಗಂ ಪೆಂಪಿನೊಳ್ಗುಣ್ಪೆ ನೊಳ್ತಿಣ್ಪೆಸೆಳಿಂತುಂ ತಾನೆ ಪೋ: ಪಾಸಟ (ಆಳ. VIII, ತೀರ್ಥಕ. ೦೯೨-೬ ; ೧೦೩). **ತಿಂಪ್ಪು**: ೩. 'ತಿಂಪಗೆಡು' ಪರಾ.

[< ತಿಣ್ಣ + -ಪ್ಪು]

ತಿತಯ (ನಾ). ಮೂರರ ಸಮುದಾಯ ; ಮೂರು : ತದ್ಭಿತೀ-ತಿತಯಂ. ತೃತಯಂ (ಕಜ್ಜಾಸು. ೬೬೬ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ತ್ರಿತಯ]

ತಿತವು (ನಾ). ಒಂದರಿ ; ಜರಡಿ ; ಸಾರಣಿಗೆ. [< ಸಂ. ತಿತಲಿ]

ತಿತಿ, (ನಾ). ಸ್ಮಿತಿ : ಉತ್ಕೃತ್ತಿ ತಿತಿ ರಯರಂತಕನೆನಿಪ . . . ಶ್ರೀ ಗುರುವ (ಅಸಪು. ೭-೦೩) : ಸ್ಥಾನ-ತಾನ ; ಸ್ಥಿತಿ-ತಿತಿ (ಕಜ್ಜಾಸು. ೦೪೪ ಪ್ರಯೋ).

[< ಸಂ. ಸ್ಥಿತಿ]

ತಿತಿ, (ನಾ). = ತಿಥಿ : "ತಿತಿ - ೧. ಸ್ಥಿತಿ, ೨. ತಿಥಿ " (ತದ್ಭಶಪ್ರ. ೦೭).

[< ಸಂ. ತಿಥಿ]

ತಿತಿಕ್ಷಾನ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು: ಮುಂದೊಡನೆ ಕೆಳದೂರ ನುದಿನಂಜುನ . . . ತಿತಿಕ್ಷಾನ್ವಿತನಾಕುಳಂ ಸಂಧಿಗವಿಸೆಯು ದಶವದ್ಯುತಿಗಳ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೩-೧೦) : ಗುಣ ತಿತಿಕ್ಷಾನ್ವಿತ ನಿರ್ವಾಲಚರಿತ ನಿರವಜನೀಯಂ . . . ಎನಿಪನಪ್ಪುದು ಕೆಳೆಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೭-೩). [ಸಂ. (ತಿತಿಕ್ಷಾ + ಅನ್ವಿತ)]

ತಿತಿಕ್ಷು (ನಾ). ಸಹನೆಯುಳ್ಳವನು ; ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು : ತಿತಿಕ್ಷು ಎಂದರೆ ಸಹನಶೀಲನಾಗಬೇಕು (ಧಾತ್ವ. ೫೦೬). [ಸಂ.]

ತಿತಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆ ; ಸೈರಣೆ ; ಸಹನೆ : "ಕ್ಷಾಂತಿ ತಿತಿಕ್ಷೆ ಸಹಿಷ್ಣುತೆಯು" (ಪಜ್ಯ. ೪೭೩-೮) ; ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಸಿದ್ಧಮಾದ ತಾಪತ್ರಯ ಶಿತಿಕ್ಷಾಜ್ಞಾದಿ ದುಃಖಿಂಗಳಂ ಸೈರಿಂದುದೆ ತಿತಿಕ್ಷೆಯಕ್ಕುಂ (ವಿಚಿಕ್ಷ. ೦೫) ; ಶಾಂತಿಯಿಂ ಸುಖ ದುಃಖಿವಧಯವರಿಂತು ಸೈರಿಸುವುದೆ ತಿತಿಕ್ಷೆಯುಂ (ಗರ್ಗಾ. ೪-೨೫) : ನಸಗಿರಲಿ ಆ ಶಿಕ್ಷೆ ! ಶಿಕ್ಷೆಯಿಂದರಿಯರಿರ್ ಶಿಕ್ಷೆಯಲ್ಲುಂ, ತಿತಿಕ್ಷೆ (ಕ್ರೀಲಾಶಾ. ೭೭೦-೨೮೮). [ಸಂ. ತಿತಿಕ್ಷಾ]

ತಿತಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಸವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ (?) : ದಾರಿ ಗತಿ ಲಯ ಪೊಯ್ದು ಕಾಯ್ಕಕ್ಷೇ ತಿತಿಕ್ಷೆ ಚಿತನೆರಿತುರ(ಗೆ?) ಸವಮಾನ . . . ಎಂಬ ಭೇದಂಗಳಿಂದಂಶ್ವ ಮವೇಷಲು ರೇಟಿ ಗನ್ಯ ಪತಿ ತಾನೆ ಬ್ಲುಂ (ಪಾಪಚಿ. ೧-೩೦). [?]

ತಿತಿಯ (ಗು). ಮೂರನೆಯ: ತಿತಿಯಂ, ತೃತೀಯಂ; ತೌಂ, ಚತುರ್ತ್ಥಮಿ (ಕಜ್ಜಾಯ. ೭೭೬ ಬ್ಯಾಖ್ಯಾ). [<ಸಂ. ತೃತೀಯ]

ತಿತ್ತರಬಿತ್ತರಿ (ನಾ). "ಗಜಿಬಿಜಿ" (ಕಾಸರಕೊಡ. ೬೬). [?]

ತಿತ್ತಿ 'ತಿದಿ' ನೋ.

ತಿತ್ತಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ತಿತ್ತಿರಿಹಕ್ಕಿ ; ಕವ್ವುಜಗೆ : ಅವನ ಪಂಡಿತಭಾವವನ್ನು ಪುಕಾಶಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೋವ ... ಜಿಂಕೆ, ತಿತ್ತಿರ, ದೇವತೆ, ನಾಗರಾಜ, ತಪಸ್ವಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಬಾಲಕರು ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆವಸ ಬಳ ತಂದರು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೦). [ಸಂ.]

ತಿತ್ತಿರವಕ್ಕಿ (ನಾ). = ತಿತ್ತಿರ : " ತಿತ್ತಿರ–ತಿತ್ತಿರವಕ್ಕಿ " (ನಾಚರಾ. ೧೧೫).

[ತಿತ್ತಿರ + ವಕ್ಕಿ]

ತಿತ್ತಿರಿ. ತುತೂರಿ, ತುತ್ತಾರಿ, ತುತ್ತೂರಿ, ತುತ್ತೂರಿ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಊದುವ ವಾದ್ಯ ; ತೂರ್ಯ : ಬರುದಿನ ಕಹಳೆ ತಿತ್ತಿರಿಗಳಲ್ಲಿ (ಜಜಿರ. ರಣ. ೭೬–೨೨); ಬಡವಿಡದೆ ಟೀಳಿದವು ಕೋಟಿ ಹೆಗ್ಗಾಳಗೆಗಳು ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಬೊಂಬು ೨ (ಹಹಕಾಶಾ. ೩-೧೯); ಕಹಳೆಯ ಗೌಜುಗಳ ತಿತ್ತಿರಿಯ ಚಿನ್ನದ ಚೀಲುಗಳ ನಿಡುಗೊಂಬುಗಳ ಚೆಂಬಕಸನಿ ನಿರ್ಘೋಷ ಡೊಂಬುಗಳೆದುವು (ಕುವಾಕ. ೨೦–೭) ; ಹತ್ತು ದಮುಗ ಹತ್ತು ಡೀಳಾ ಕಹಳೆ ತುತ್ತು, ಹತ್ತು ತಿತ್ತಿರಿಯೊಂದು ಛೇರಿ (ಕುಪಾಸಾ. ೧೦–೬೬); ಬೂಂಬುಳಿ ಪಟಹ ಮೃದಿಂಗ ತಿತ್ತಿರಿ ಕಾಳ್ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳು ಗಳಬಳಿಸೆ (ಭರತ. ೪೦–೩೦). ತುತೂರಿ: ೧. ಕಹಳಾ ಛೇರಿ ನಗಾರಿ ತಮ್ಮಟೆ ತುತೂರೀ ಏಸೌ ಸೌಪ್ಪಾರಿಗಳ್ (ಜೀಳಪ. ೫–೨೬೦) ; ಕವಿತೆ ಜೀವನ ಸಮರ ಜೋಧರ ತುತೂರಿ (ಗೀವಿಂ. ೨೦–೯) ; ತುತೂರಿಯುನಿದರೆ ತುಟಿಬಂದೀತೆ ? (ಗಾಡ) ; ತುತೂರಿಗಳ ಮುತ್ತು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). ತುತ್ತಾರಿ: ೧. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು . . . ಹೆಗ್ಗಾಳ ತುತ್ತಾರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರೂ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೬೦). ತುತ್ತೂರಿ: ೧. ಆರೆಚ್ಚಿರೇ ತುತ್ತೂರಿ ಬಾನೊಳು ಮೊಳಗುತಿದೆ (ಗಡಸ. ೪೪–೩) ; ವಿಸ್ಮಪವಮರ್ಹಯ ಕಳ್ಯಾಳಸಂಜನು ತುತ್ತುರಿಯೂದುತ ನೀ ಬಾರ ! (ಪಾಂಕಚಿ. ೪೪–೩೩). ೨. ಗಲಾಟೆ; ಗದ್ದಲ: ತುತ್ತೂರಿ ಜಂಗುಳಿ ದೈವಗಳೆಲ್ಲವ ಹಿಂಡುಮಾಡಿ ಕಾಪ(ಮೆ?) ನವ್ಯ ಕಂಭ ತೆಲುಗೇಶ್ವರನ ಮನೆಯ ಗೋವಾಳನಿತ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೭–೪೮). ತುತ್ತೂರಿ : ೧. ತಂಬಟೆ ಹಱೆ ಚಂಬಕ ಮವ್ವರಿ ತುತ್ತೂರಿ ಮಂಬುಬಿರಿದೆವ ನಾನಾವಾದ್ಯಗಳಾರಂಬರ (ಕಂಪಂ. ೩–೬೮) ; ತಂಬೂರಿ ತುತ್ತೂರಿಗಳ್ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩–೩೦) ; ದಾಸಯ್ಯನು ಒಂದು ತುತ್ತೂರಿ ಊದಿ ಬವನಾಸಿ ತಂಬು ಭತ್ತ, ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಹುಬ್ಬಹ. ೪೪). [ದೇ.ನಿ ತಮಿ. ತುತ್ತಾರಿ, ತುತ್ತಿರಿ ; ಮಲ. ತುತ್ತಾರಿ; ತುಳು. ತಿತ್ತಿರಿ, ತುತ್ತಾರಿ, ತುತ್ತೂರಿ; ತೆಲು. ತುತಾರಿ./ ಸಂ. ತೂರೀ, ತೂರ]

ತಿತ್ತಿರಿ (ನಾ). = ತಿತ್ತಿರ : " ಕೃಕರ ಕಪಿಂಜಲ ತಿತ್ತಿರಿ ಚಕೋರ ಹಾರೀತ ಕುರವ . . . ಶಾರಿಕಾದಿಗಳ್ ವಿಹಗಜಾತಿಮಕ್ಕುಂ" (ಪಸು.ಕೃಚ. ೪೩–೨೦); ಕ್ರೌಂಚ ಶಿಖಿ ತಿತ್ತಿರಿ ಕಪ್ಪಿಂಜಾದಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಕೊಲಿಲು ಬಹ ಬೇಡರ್ಗೆ ಸಿಕ್ಕದೋಡಿದುದೊಂದೆರೆ (ಕ್ರಮಿಧಾ. ೨೮–೫೩); ಕಂಕಂ ತೊಂಡಿಗಂ ಸೋರೆ ತಿತ್ತಿರಿ ಕೋಕಂ ಪಿತಳೆ ಬಕಂ ಶಿಖಿ ಶುಕಂ . . . ಬೆಲುಕುಲಿ ರತ್ನವಿಗಳ ಮಿಕರಂ ತದ್ವಸಾಗೌಧದೊಳ್ (ರಾಆಕೃ. ೩–೫೯); ಗೌಜು ತಿತ್ತಿರಿ ಘೊಕಂ ಶಿಖಿ (ಯಾದವ. ೪–೫೩). [ಸಂ.]

ತಿತ್ತಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ ತಿತ್ತಿರಿಯಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳು ಫಲವಾಗದಿಯುರುವ ಮರಗಳು (ಸಾಗಂಧಿ. ೪೩೬–೧೦). [?]

ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ : ಕರ್ಣಮಂ ತಣಿದು ತಿತ್ತಿರಿ ಗಾಳೆಯನಾಲಿಸುತ್ತ್ ಪಿಂಡೊಡೆಯದೆ ರುಂಡ ಬರ್ಪ ಪಲವಾಕಳನೀಕ್ಷಿಸಿದಂ ನರಾಧಿಪಂ (ಲೀಜಾವ ೩–೧೦೩) : ಬೊಂಬುಳಿಯುಟ್ಟುಗಾಳೆಯು ತಿತ್ತಿರಿ ಗಾಳೆಗಳ್ ಕೋಳಾಹಳಮೆತ್ತಂ ಶಿವಪ್ರೀರ್ತ (ಕುಸುಭಾ. ೦–೬೭) ; ಲೋಲ ಕರ್ಣವನೆತ್ತಿ ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆಗಳ ನಿಂದಾಲಿಸುತ . . . ಕೆಲುಗೂಡಿ ಗೋವನ ಗಾಳೆಗ್ಳತಹ ಗೋವುಗಳ ಸುಕುಮಾರನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಜೀವಂಕ. ೬–೩೬).

[ತಿತ್ತಿರಿ + ಕಾಳೆ (<ಕಹಳೆ)]

ತಿತ್ತಿರಿವಕ್ಕಿ (ನಾ).= ತಿತ್ತಿರ : "ತಿತ್ತಿರಿ – ತಿತ್ತಿರಿವಕ್ಕಿ" (ನಾಚರಾ. ೧೦೫).

[ತಿತ್ತಿರಿ + ವಕ್ಕಿ]

ತಿಥಿ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಮಾನದ ಒಂದು ದಿವಸ: "ಪಾಡಿವವುದಾವಿಯೆನ ತಿಥಿ ಪಕ್ಷಿಶ್ಚತಿಯೊಳ್ ಪದಿನಯ್ದಕ್ಕುಂ" (ಪಸು.ಕೃಚ. ೦೬–೭); "ಪಾಡಿಯು ವತ್ಸರಿಕ್ಕೆ ಒಂದು ತಿಥಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಿಂ. ೨೦–೯); ಇಪ್ಪತ್ತುಪಾಲ್ಕುಂ ತಿಥಿಯಿಂದ ವೆಗ್ಗಳ . . . ನಿಮ್ಮ ಮಾಣದ ನೆನಿವಂಗೆ (ಅಪ. ೬೦೦) ; ಅಖಂಡಜ್ಞಾನ ಸತ್ಕ್ರಿಯಾಕಾರಯವಾವದ ಶರಣಾಗಿ ವಾರ ತಿಥಿ ಲಗ್ನ ವಿಭ್ಲಾಂಗಳ್ಲ (ಅಖಂಡೆ.೬೦೨–೧೦೨); ಮಾಸಕೆ ಪಕ್ಷವೆರಡು ತಿಥಿ ಮುಂವತ್ತುಂ (ಕಾಸ್ಕರ. ೩೩–೨). ೨. ಪಿತೃಗಳು ಗತಿಸಿದ ದಿನ ಮತ್ತು ಆ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವರುಷವೂ ಆಚರಿಸುವ ಶ್ರಾದ್ಧ ; ಪಿತೃಕಾರ್ಯ ; ತದ್ದಿನ : ತಿಥಿ ಮೇಲೆ ತಿಥಿ ಬರಲೊ ಗೋವಿಂದ (ಗಾದೆ).

ತಿಥಿದಾಡು=೧. ಶ್ರಾದ್ಧವಾಡು. ೨. ಕಷ್ಟಕೊಡು; ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು: ಇವತ್ತು ಏನ್ನ ತಿಥಿಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಜೈಹಿ). [ಸಂ.]

ತಿದಂಡಿ (ನಾ). (ವಾಗ್ಮಿಂಡ, ಮನೋದಂಡ ಮತ್ತು ಕಾಯದಂಡ ಸೂಚಕವಾದ) ತ್ರಿದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.–ಯಿಂತಿ : ತಿದಂಡಿ, ತ್ರಿದಂಡಿ; ತಿಗುಂಡು, ತ್ರಿಕುಂಡು (ಕಜ್ಜಾಸು. ೭೭೬ ಪೂರ್ವಾ).

[<ಸಂ. ತ್ರಿದಂಡಿನ್]

ತಿದಿ, ತಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿಗೆ ಆಭವಾ ಊದುವ ವಾದ್ಯಗೆಗೆ ಗಾಳಿಯನ್ನೂದುವ ಚರ್ಮದ ಸಲಕರಣೆ : "ದೃತಿ ಎಂಬುದು ತಿದಿ" (ಹಲಾಯು. ೦೩೬–೬೯); ಉಸುರಿಪ್ಪಿಂ ತಿದಿಯಂತಿರೊಡ್ಡಿತ್ತಿವ ಬಿಸಿಱ್ ಪೊಂತಂದ ಕಣ್ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಯ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨–೦೫೧) ; ತನ್ನುಖ ಯುಗದಿಂದರಂಗಜಳನುಂಣ್ಮ, ತಿದಿಗಳಿರದೊತ್ತುವ ಕವ್ವುಜಂ ಬೊಲಿದಿರ್ದಂ ಭೀಮಂ (ಪಾಭಾಪ್ರ. ೦೨–೧೫೯); ವಿಶ್ವಾಸಘಗಂ ತಿದಿಗಳ್ಗೆ ನಿಂದಿನವುದು ಯುದ್ಧದೆಱ್ . . . ಆರ್ಪವಾದಂ ಸ್ಮೃತ್ಯದೊಳಲ್ಲದೆ ತನ್ನೊಳಲ್ಲನಿಸಿರ್ಪುದು (ದಶಕು. ೦–೨೫ ಪ) ; ಆಕೆಯು ತಿದಿ ಉಬ್ಬಿದಂತೆ ಉಬ್ಬಿರುತ್ತಾಳೆ (ಜೈಹಿಪೀ. ೫೯). ೨. ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು: ಕಿದಿಯುಗಿದು ಕೊಟ್ಟಿನೆಂಡವ್ಟಟ್ಟದ ಕವಚವನಿವರೆವಕಿಗೆ (ಪಂಚಭಾ. ೦೨–೦೦೯); ಕಳ್ಳರ ಕೊಲ್ಲಾ ತಿವಿ ಕಿದಿಯನುಗಿಯೆಂಬ ಕಳಕಳರವದ ಫಲ್ಲಣಿಯ ಭಟರ ತಿಂತಿಣಿ ಯೆಸಳು (ಪಚಕಾ. ೦೩–೩) ; ಅದಿಯಂದೆಂ ಕಿದಿಯುಗಿಳುತ್ತಿರೆಯಂ ನಡೆಯುಳ್ದೆಡೆರ್ದಯಂ ಬಗಿಯುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಬಂಹಿರ. ೧೦–೪ ಗದ್ಯ); ಅಹಿತರ ಕಿದಿಯ ಸುರಿವೆವ್ ಬಿಸಸು ನೀವುಮನು (ಕುಪ್ರಾಸು. ೩–೪೩) ; ಎಲಪೊಕವಿ ಕಂ ಕೊಲ್ಲುಲು ಕಿದಿಯನು ಸುಲಿಯೊ (ವಿಧಾನ. ೬–೪೩). ೩. ನಿಠರು. ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತುಂಬುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ ; ಪಕ್ಕಾಲಿ : ಪದಿಗೆಯುಯಿರಡೂ ಕಿದಿಗಳನ್ನು ಇಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಬೋಯಿಗಳು ವಲ್ಲಕ್ಕೆಗಳಂತೆ ಹೊರುವರು (ಕಾಗ. ೫೭). ತಿತ್ತಿ : ೧. ತಿತ್ತಿಗ್ ಮೊರೆಯುತ್ತೆನು ಸುರಿಕ್ಕಮೇ (ಹೂಮಾಚ. ೦೮); ತುತ್ತು ತುತ್ತಿಗೆ ಪೆಚ್ಚಿ ತಿತ್ತಿಯಂತಾಗುವದು ತುತ್ತ ಅರಗಳಿಗೆ ತಡೆದಿತರೆ ಹೆಡೆಪಾವ ಹುತ್ತಬಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೦). ೨. ತಿತ್ತಿಯ ಹಾಡಿವ ಪಾದಿಗೆಗೆ ಹೊಸ್ತಿಹಡ ಮುಂಗಿನ ನಿತ್ತ ನಿಶ್ಚಯ ಉಂಟೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲದೆ (ಪ್ರೀಪಮಾ. ೪೭–೦೯೩). ೩. ತಿತ್ತಿ ಸದ್ದಿಗೆ

ತೊಗಲ್ಕೋರಿನೊಳಗೆ ಬಂದತ್ತು ಗಂಗಾಸಾಗರವು (ಕುಂವಾಸಾಂ. ೧೯-೧೦) ; ನೀರಿನ ತಿಪ್ಪಿಯನ್ನು ತಂದರು (ಬೀಂಜ. ೩೩೭). ೪. ಚೀಲ ; ಮೂಡೆ: ದಿವಿಜರಂ ಮೇಲಕಡರದಂತಿಳಿದಿಳಿದು ನೂಂಕುವರ್ ಹಾಯ್ಕುವರುವುದ ಮದ್ದಿನ ತಿಪ್ಪಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪೩-೪೪). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ರಾಗಗಳ ವೇದ್ಯಗಾಣುಮಿದರು ತಿಪ್ಪಿ ದಂಡಿಗೆ ಕುಸಿ ಹೃದ್ಯ ವಾಗಿರೆ ಹೊಸತೆನಿಸಿ (ಭರತ. ೧೦೦, ೨೮.೧). [< ಸಂ. ದೃತಿ]

ತಿದಿಯುಗಿ (ಕ್ರಿ). ತೊಗಲನ್ನು ಉಚ್ಚು : ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ : ಅಂತು ತನ್ನ ಸಹಜ ಕವಚಮಂ ನೆತ್ತರ್ ಪನಪನ ಪರಿಯೆ ತಿದಿಯುಗಿವಂತುಗಿದು ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೦೩ ಪ) ; ಆವಾದಮಸ್ಕಕಂಬರಂ ಮೃಷ್ಟಿಸಿ ಪಚಿ, ತಿದಿಯುಗಿಯುಂ(ಪಾಣಾ. ಗುರೊತ್ತಿ, ಕೇಸರಿಯ ಬಣ್ಣಮಾಗ ಕರವೆ ಕರಗಿಸಿದ ಕಾಳಾಯಸರಸಮನೊಟ್ಟಿಯಿಸಿ (ಅಶ್ವಪ್ರ. ೦೦-೦೦ ವ) : ಕತ್ತರಿಯಿಂದರಿವ ಕಾವಲಿಯೊಳ್ಕೊಕ್ಕ ಕರವ ತಿದಿಯುಗಿವ . . . ತತ್ಕಷದಲ್ಲಿಯ ಪಲಬಣದ ದಂಡಗೆಗಳಂ (ಪಭರಾಜ. ೦೦-೪೬ ವ) ; ತಿದಿಯುಗಿದು ಕೆದಱಿ ಕೊಳಗುಂದಿನೆಣ್ಣೆಯೆಸಳ್ದಿ ತೆಗೆದು (ಜಾಸ್ಪ.ಟೀ. ೩-೩೬). [ತಿದಿ + ಉಗಿ,]

ತಿದಿಯುಬಿರ್ (ನಾ). ಚರ್ಮದಲ ಚೀಲದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಗಾಳಿ: ಮೆಯ್ಯಿದಿ ನೀಲ್ದ ಸುಯ್ದಿಯಿಂಬರ್ದಿರಹಜ್ಜದರೆಟಲ್ಕಿ ಕಿಚ್ಚ (ಕ್ಕಣಾರ. ೪-೩೪) ; ಉದದುಯಿ ಕೋಪವಹ್ನಿಯುರಿಗಣ್ಗಳುರ್ವಿಗಿ ನಾಸಿಕಾಗ್ರದಿಂ ತಿದಿಯುಬಿರಿಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಿಸುರ್ಗುಣ್ಕೆ (ಪಂಚಾವಿ. ೩-೦೪೧).

[ತಿದಿ + ಉಬಿರ್ಲ್]

ತಿದಿಯೂದು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿದಿಯನ್ನು ಒತ್ತಿ ಗಾಳಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಿದಿಯನ್ನು ಒತ್ತು. ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು ; ಪುಷ್ಟಿಕೊಡು : ಭಾವ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಈ ಯೋಚನೆಗೆ ಪುಟಕೊಟ್ಟು. ಅರ್ಥಾಂಗಿ ತಿದಿಯೂದಿದಳು (ಶಂಬಾಶಾ. ೦೩೨). ೩. (ಆಲಂ) ಜೋರಾಗಿ ಆಳು; ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಾ ಆಳು: ನಿನಗೇನಾಯಿತು ತಿದಿಯೂದಲಿಕ್ಕೆ (ರೂಢಿ).

[ತಿದಿ + ಊದು,]

ತಿದಿಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ).=ತಿದಿಯೂದು ೧: ಅಸ್ಮದಿನುಗುವ ರಕ್ಕಮುರಿಯಿಸೆ ತಿದಿಯೊತ್ತುವ ಕಮ್ಮಱಂಬಿರ್ದಂ ಭೀಮಂ (ರಾಷಾಕಾ. ೦೮೭ ಆದಾ) ; ಸೈನಿಕನೊಬ್ಬ . . . ಸಾಮೋವರ್ (ಬೆಂಕಿಗೂಡಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರುವ ರಷ್ಯಾದೇಶದ ಟೀಪಾತ್ರೆ) ಸಳಕೆಯನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ತಿದಿಯೊತ್ತುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದನು (ಪುಪರು. ೩೦೦). [ತಿದಿ + ಒತ್ತು,]

ತಿದ್ದಡಿ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತಿರಂಗಿಸುವಿಕೆ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ. 'ತಿದ್ದಡಿಗೆ' ಪರಾ. [P ಇದು 'ತಿದ್ದುಗಡೆ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಧಂರ್ದಸಿಗಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿದ ರೂಪವಿರಬಹುದು.]

ತಿದ್ದಡಿಗೆ (ಕ್ರಿ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತಿರಂಗಿಸು ; ತಿದ್ದು : ಮಲ್ಲಸುವ ಯುಕ್ತಿಯಲಿ ಗುಣವತಿಗೆಲ್ಲ ತಿದ್ದಡಿಗೆದು ಸುತ ಗಳದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ದರಿನ್ನಾಯ್ತು ಕಲ್ಯಾಣ (ಬಿಜ್ಜಳ. ೯೩-೯೧).

[ತಿದ್ದಡಿ + ಗೈ (<ಕೆಯ್)]

ತಿದ್ದಾಣಿಕೆ (ನಾ). ತಿದ್ದುವಿಕೆ : ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಆದರೆ ಆ ತಿದ್ದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ಮೂಲಕೃತಿ ವಿಕಾರಗೊಳ್ಳಬಾರದು (ಸಾಹಿತ್ಯ. ೦೨). 'ಸಾಕಾಣಿಕೆ', 'ಹೊಂದಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. [P ಇದು ಬಹುಶಃ 'ತಿದ್ದುವಣಿಕೆ' ಆಗಿರಬಹುದು.

[ತಿದ್ದು$_1$ (<ತಿರ್ದು$_1$) + – ಆಣ + – ಇಕೆ]

ತಿದ್ದಿಕೆ (ನಾ). ಒಪ್ಪಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ : (೬).

[ತಿದ್ದು$_1$ (<ತಿರ್ದು$_1$) + – ಇಕೆ]

ತಿದ್ದಿಸು 'ತಿರ್ದಿಸು' ನೋ.

ತಿದ್ದು$_1$ 'ತಿರ್ದು$_1$' ನೋ.

ತಿದ್ದು$_2$ 'ತಿರ್ದು$_2$' ನೋ.

ತಿದ್ದುಗಡೆ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತಿದ್ದುವಿಕೆ. 'ತಿದ್ದಡಿ' ಪರಾ.

[ತಿರ್ದು$_1$]

ತಿದ್ದುಗಾರ (ನಾ). ಸರಿಪಡಿಸುವವನು; ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವವನು; ತಿದ್ದಲ್ಪಡಿಮಾಡುವವನು : ಮೂಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಸಕಲನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಕೆಲವರು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೂ ಇದ್ದರು ; ಅವರನ್ನು ತಿದ್ದುಗಾರರೆಂದು (Correctors) ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕ್ಷಸ್ಥಿ. ೫೧).

[ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ತಿದ್ದುಪಡಿ (ನಾ). ಸಂಧಾರಣೆ; ತಿದ್ದುಪಾಟು; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ : ನಿಮ್ಮ ತಿದ್ದುಪಡಿಯು ಮೂಲಕೃತಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗುವುದಲ್ಲ ! (ಪಡದಾ. I, ೩೬೫) ; ಹಲವು ಪುತ್ಯಂತರಗಳು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತವಾಗುವಾಗ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳೂ ಹೊಸವಾಕ್ಯಗಳೂ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿ ಮೆದಲು ಬರೆದಿದ್ದುವು ತ್ಯಾಜ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ (ಕ್ಷಸ್ಥಿ. ೬೫) : ಭಾಷಾಂತರಕಾರ್ಯವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಸಂವಿಧಾನವು ತಿದ್ದುಪಡಿಯಾಯಿತು (ಭಾಧಾಸ. ೩೮೬ಳ್). [ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + – ಪಡಿ]

ತಿದ್ದುಪಡೆ (ನಾ). ತಿದ್ದುಪಾಟು ; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ: ಬರೆದ ಮುಖವನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಬರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಒಂದರಿಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ತಿದ್ದುಪಡೆಯಾಗಿದ್ದವು (ರಂಗಿಡೈ. ೦೦೬) ; ಆವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ನನ್ನ ವಿಚಾರದ ತಿದ್ದುಪಡೆ (ಅಮಗಾಂ. ೦೩) ; ತಿದ್ದುಪಡೆಯು ಅವಶ್ಯವೆಂದು ರತ್ನಾಕರ ವರ್ಣಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ (ಪಪ್ಯಕಾ. ೦೦೩).

[ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + – ಪಡ್ಕ]

ತಿದ್ದುಪಾಟು(ನಾ). ೧.=ತಿದ್ದುಪಡೆ: ಭಕ್ತರಿಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತ ವೀರಶೈವರ ಆಚಾರ, ವಿಚಾರ, ನಡವಳಿಕೆಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುಪಾಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಗುರುಚ. ೦೯) ; ವಿಮರ್ಶಕ ಮೊದಲಾದ ತಿದ್ದುಪಾಟುಳ್ಳ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಾಪ್ರಪದ ತಗಡುಗಳನ್ನು ಮನೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಹೊಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಅಮು. ೪-೦೩೬) ; ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಗತ್ಯವಿದ್ದ ತಿದ್ದುಪಾಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ಕತ್ಕಪ್ರ. ೪೪೩). ೨. ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ.

[ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + – ಪಾಟು$_3$]

ತಿದ್ಮೋಲೆ (ನಾ). ಒಪ್ಪೋಲೆ ; ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ : ತಿದ್ಮೋಲೆ ; ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ (Corrigendum. ಇಂಳಿ.).

[ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + ಓಲೆ]

ತಿನ್, ತಿನು, ತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). ತಿಂಬ (ವರ್ತಕ್ಕೆ). ೧. (ಆಹಾರವನ್ನು) ಸೇವಿಸು; ಭುಜಿಸು; ಭಕ್ಷಿಸು; ಉಣ್ಣು: "ತಿನ್ – ಪಾಪನೆ" (ಕಮಧಾ) ; ಗೃಹ ಕೋಕಿಲಂಗಳೊಂದೊಂದಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಕಾದಿ ತಿನೆ (ಪಾಪುಅ. ೫೦-೦೩) ; ಪಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಂದುಬಿದ ನೆಲ್ಲುಳ್ ನುಚ್ಚುಗಳಂ ಫಲಂಗಳಂ ಪಕ್ಕದೊಳ್ದರ ಗೂಡುಗಳಿಗಾನಯ್ದನಿಗಿಚ್ಚುವನಟ್ಟಿಯಿಂದೆ (ಆರಣಪ್ರ. ೦೩೬) ; ತಿಂಬರನಲ್ಲದೆ ಕುಱಿ ಮಚ್ಚದು (ಆಪಪು. ೩-೬೪) ; ಆದೞಿನೆನಗಂ ಕೊಲ್ವುದುಂ ತಿಂಬುದುಂ ಧರ್ಮಮಲ್ಲದೆ ಪೞಕುಂ ಧರ್ಮಮಾವುದುವಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೬೦-೦೩) : ಪಟ್ಟದ ನಾಯಂ ನಡುವಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಕನಲ್ದೊಡನೆ ಮೇಲೆ ಬಾಯ್ದದು ತಿನೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೬) ; ಹೊಲುಸು ತಿಂಬುವನೇ ಹೊಲಿಯ (ಬಸವ. ೫೯೦) ; ತಿರುಗಲು ತಿಂಬಾಸೆ ನಿನಗಹು ದಾದರೆ ಚಿವ್ವನು ಒಡಯರೆ ವೇಕು (ಇಂಚಾವ. ೨೦೬-೬೮). ೨. ಕೊಲ್ಲುಂ : ನಾಶಮಾಡುಂ: ನಿಮ್ಮ ಮೂವತ್ತಿವ್ವರುಮಂ ರಾಕ್ಷಸಂ ನುಂಗಿ ತಿಂಬುದಂ ಕನಸುಗಂಡು ಪೇಟ್ಟುಂ (ವಡಾ.ರಾ. ೦೦೦-೦೦) ; ನಿಮ್ಮ ಕುಲಂಗಳಾಂತು ಮಾರ್ಮಲೆವನನಟ್ಟಿ ತಿಂಬುವ (ಪಂಪಭಾ.೦೦-೩೦); ತವ್ವು ಬುದ್ಧಿ ತವ್ವನೆ ತಿಂದಿತ್ತು, ನಿಮ್ಮನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಅವಕಂ. ೭೩-೩೪ಳ್) ; ಡೊಂಬಗರ ಡಾವರಿಗರಿವರಿರ ತಿಂಬೆನೀಗಳೆ ತರುಣ ಕೇಳೆನುತಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯ ಸಂತವಿಟ್ಟನು

(ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೩೫). ೩. ಕುಟುಂಕು; ಕಚ್ಚು; ಕಡಿ: ತೇಟ್ತಿಂದ ಮಗುವಿನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೮೪); ಹಾವು ತಿಂದವರ ನುಡಿಸಬಹುದು . . . ಸಿರಿಗರ ಹೊಡೆದವರ ನುಡಿಸಲುಬಾರದು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೦೩೨); ಸೊಸೆಗೆ ಪಲ್ಲ ತಿನುತೆ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩೪); ಮರದ ಕೊಂಬೇಱಿ ಬಿದ್ದನೋಫಣಿ ತಿಂದುದೊ (ಹಡಕಾ. ೧೨-೦೫); ಅವನಂ ತಿಂಬುದುಮಾ ತಿಂದ ಫಣಿಯದಾಗಳೆ ಸಾಯ್ಗುಂ (ಖಮದ. ೦೬-೧೬೧). ೪. ದುರುಪಯೋಗಮಾಡು; ಅಪವ್ಯಯಮಾಡು; ಪೋಲುಮಾಡು: ಈ ವರ್ ಸೂಳೆಯರ್ಗೆ ಧನವೆಲ್ಲಮಂ ತಿಂದು ನಿರ್ಧನನಾಗಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೨೦ ವ); ಬಿರುದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡು ದಾತಾರರ ಹಣವ ಸಲೆ ತಿಂದು ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಿರಿಯ ಡೊಳ್ಳಿನ ರಾವುತರ ಕೆಡಹಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೦೮). ೫. ಅನುಭವಿಸು: ದುಷ್ಟನೊರ್ವ್ವನದಱ ಫಲವಂ ತವೆ ತಿಮ್ಬುವಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೬೦-೦೩; 820); ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆಚ್ಚು ಬಱಿಗಾಯ ಗಾಣಿಸಿದರು ತಿನ್ನೆನುತೆ (ಮೋಹತ. ೫-೦೨). ೬. ನವೆಯಾಗು; ತಿನಿಸುಂಟಾಗು: ನಸುಗುನ್ನಿ ಮುಟ್ಟಿದಂತಿರೆ ಬಸಮಲ್ಲದೆ ತಿಂಬ ಮೆಯ್ಯ ತಿನಿಸಿಂಗಂ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೬೫); ಅಂಗೈ ತಿಂದುದೆನ್ನ ಕಂಗಳು ಕೆತ್ತುತಿಹುವಯ್ಯಾ ಬಂದಹರಯ್ಯಾ ಪುರಾತರೆನ್ನ ಮನೆಗೆ (ಬಸವ. ೩೭೧). ತಿನು: ೧. ಎಡಗೆಯ್ಯೊಳೆ ತೋಡಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ತಿನುತಿರೆ ಗೋಪಿ ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೩-೫೦); ಪೊಡವಿಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಳಿವಣ್ಗಳ ತಿನ ತೊಡಗಿದರೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೧೯-೫೪). ತಿನ್ನು: ೧. ಅವಱ ತತ್ತಿಗಳನಾ . . . ಪಾವು ಪಲಕಾಲಂ ತಿನ್ನುತ್ತಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೮೨-೫); ಒಂದಿಷ್ಟು ಅನ್ನ ತಿಂದು ಕಾಲೇಜಿನ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟೆ (ಆಲಹೂ. ೫೪); ಹನುವಂತರಾಯ ಹಗ್ಗ ತಿನ್ನುವಾಗ ಪೂಜಾರಿ ಶಾವಿಗೆ ಬೇಡಿದ (ಗಾದೆ). ೫. ಕೂರ್ಗಣೆಯ ಗಾಯವ ತಿನ್ನು ಹೋಗೆಂದು ಹೊಡೆದನಂಬುಗಳ (ಮೋಹತ. ೩೮-೭). 'ನೋವುತಿನ್ನು', 'ಪೆಟ್ಟುತಿನ್ನು' ಪರಾ. ೭. (ಆಲಂ) ಲಂಚ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಅವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಂದೇ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಕೊಡೋದು (ರೂಢಿ). 'ಹಣತಿನ್ನು' ಪರಾ.

ತಿಂದು ತೇಗು=೧. ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿ ತೇಗು; ಸಂತೋಷಪಡು: ಅಕ್ಕನ ಮನೆಯೊಳು ನಲಿದೆವು ನಕ್ಕೆವು ನಾವುಂಡು ತಿಂದುತೇಗಿದೆವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೩-೫೦). ೨. ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳುಮಾಡು: ತಿಂದು ತೇಗಿದತ್ತಗಿಯದೆ ನಿಂದ ಪೂಗಣೆಯನಂ ಪಣೆಗಣ್ಣುರಿ ಹಂಪೆಯಾಳ್ದನಾ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೭). ತಿಂದು ಹಾಕು = ೧. ನಾಶಮಾಡು: ಶತ್ರುವನ್ನೂ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನೂ ಎಳೆಯ ತನದಲ್ಲೇ ನಿಗ್ರಹಿಸದೆ ಹೋದರೆ . . . ನಮ್ಮನ್ನೇ ತಿಂದುಹಾಕುತ್ತವೆ (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೮೨). ೨. ಅಪಹರಿಸು: ಸ್ವಾಹಾಮಾಡು: ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹಣವನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನು ನಿಸ್ಸೀಮ (ರೂಢಿ). ತಿಂದೋಡಿ= ತಿಂದು ತಿರುಗುವವಳು; ಉಂಡಾಡಿ: ತಿಂದೋಡಿ ನಿನ ಗಂಡ ತಿಂದೇನು ಮಾಡೆಂದ ತಿಂದೇಳು ಮನಿಯ ತಿರುಗೆಂದಾ ಉಟಸೀರಿ ಉಂಗುಟಕ ಹಾಕಿ ಹರಿಯೆಂದ (ಗರತಿ. ೬೨). ತಿಂಬುಂಬ ಸಮಯ = ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಜಾತಿ: ತಿಂಬುಂಬ ಸಮಯವೆಮ್ಮದು (ಸಮ್ಯಕ್ಕಾ. ೯-೦೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿನ್; ಮಲ. ತಿನ್ನು; ತುಳು. ತಿನ್; ಕೊಡ. ತಿನ್ನ್; ತೆಲು. ತಿನು; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ಪರ್ಜಿ ತಿನ್.]

ತಿನಸಿಗ 'ತಿನಿಸಂಗ' ನೋ.

ತಿನಸು 'ತಿನಿಸು$_2$' ನೋ.

ತಿನಸುಗೂಳಿ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವಳು: ತಿನಸುಗೂಳಿಯ ಬಾಳು ಕನಸಿನಲಿ ಉಂಡಂತೆ ತೊನಸಿ ಮುದಿಎತ್ತ ಹರಿತಿಂದು ಹುಳಗಳನು ಜನಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೮೫೭).

[ತಿನಸು (<ತಿನಿಸು$_2$) + ಕೂಳ್ (<ಕೂಟ್$_1$) + – ಇ$_2$]

ತಿನಸುಬಕ್ಕ 'ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ' ನೋ.

ತಿನಾಳಿ 'ತಿನ್ನಾಳಿ' ನೋ.

ತಿನಿ$_1$, ತೀನಿ, ತೀನೆ (ನಾ). ೧. ಆಹಾರ; ತಿನಿಸು; ಊಟ: ಸದನಾಂತರದೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟತಿನಿಯಂ ತಿನುತ (ಶಂಕದಾ. ೮-೧೭). ತೀನಿ: ೧. "ಭಕ್ಷಿತಂ, ಭಕ್ಷಣಂ, ಭಕ್ಷಣೀಯಂ, ಭಕ್ಷ್ಯಂ–ಈ ೪ ತೀನಿ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೫೩); ಭೂತದ ಹೆಣನ ತೀನಿಗೆ ತವಕಿಸುವ ವೇತಾಳಸಂತತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೨); ತನ್ನ ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಕುವ ಹುಲಿಗೆ ತನ್ನ ರೈತರ ದನ ತೀನಿ (ಸಣ್ಣಕ. IV, ೬೫); ಅಂಗಡಿಗೆ ಕೈಹಾಕಿ ತೀನಿಯ ದಿನಸುಗಳನ್ನು ಬೊಗಸೆ ಬೊಗಸೆಯಾಗಿ ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಥವಿ. II, ೩೦೪); ಹೀಗೆಲ್ಲ ತೀನಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ತಾನೆ ಹೋರಿಗೆ ಕಸುವು ಬರೋದು (ಬೆಳುಮ. ೦೬೭); ತಿಂದವನ ತೀನಿ ಹೆಚ್ಚು, ಮಿಂದವನ ಕೊಳೆ ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). ೨. ತಿನ್ನುವಿಕೆ; ಭಕ್ಷಣ: "ಭಕ್ಷಣೇ–ತೀನಿಯೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೬); ಗಂಡನಿಗೆ ಗಳಿಕೆ ತೋರಿಸಬೇಡ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತೀನಿ ಕಲಿಸಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೩. ನವೆ; ತುರಿಕೆ: ಗುದ ತೀನಿ ತಿಂಬುದು . . . ಇದು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಲಕ್ಷಣ (ವಿವೃವಿ. ೧೪೦). ತೀನೆ: ೧. ತನ್ನ ಮಗನು ತೀನೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ಬೆಳ್ಳೀ ಬಟ್ಟಲನ್ನು ಸುಮತಿಯು ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಲು (ಸುಮಜ. ೦೧); ಬೇಕಾದ ತೀನೆಯನ್ನು ಕೊಂಡು ಕೊಳ್ಳಲು ಅಂಗಡಿಯೆಲ್ಲಾ ಮುಚ್ಚಿರುತ್ತಾರೆ (ಪೇಟಮಾ. ೪೪). ೩. ಆನೆ ಮದದಿಂದೊಮ್ಮೆ ತೀನೆಯನು ಕಳೆಯಲ್ಕೆ ತಾನೊರಸೆ (ದಿಲೀಜ. ೨-೩೬). [<ತಿನ್./ತಮಿ. ತೀನಿ; ಮಲ. ತೀನ್; ತುಳು. ತೀನಿ, ತೀನು]

–ತಿನಿ$_2$ (ಪ್ರ). ತಿನ್ನುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ: ಉಣ್ಬ, ಕುಟ್ಟುವ, ಕೊಲ್ವ, ಕೊಳ್ವ, ತಿನ್ಬ ಎಂಬೀ ಉತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಣಿ . . . ತಿನಿ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಉದಾ:– ಅಲರುಣಿ . . . ಅಡದಿನಿ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೬). 'ಪಿಱಿತಿನಿ ಪರಾ.

[ತಿನ್ + – ಇ$_3$]

ತಿನಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ; "ಯವನಾಲ, ತಕ್ಷುಪತ್ರ" (ಪಂಡಿತ. ೨೫೬). [?]

ತಿನಿಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ; ಹುಲಿಗಿಲಮರ: "ತಿನಿಶಂ ನೇಮಿ ತಾಂ ರಥದ್ರುಮಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೫); "ತಿನಿಶಃ, ಸ್ಯಂದನಃ . . . ಚಿತ್ರಕೃತ್–೨ ಹುಲಿಗೇ ಮರದ ಹೆಸರುಗಳು; ಹುಲಿಗಲಿ, ನೆಮ್ಮಿ, ಹೊಂಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ತಿನಿಸು$_1$, ತಿನ್ನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಣಿಸು; ತಿನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು: ರಿಪುಗಳ ಕಡಿದು ತಿನಿಸುವೆನಿದಕೆ ಸಂಶಯವೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ಓರಿಇ. ೨೫-೦೩); ಪಾಂಡವರ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕುದುರೆಗಳ ತಾ ತೊಳೆದು ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ಹುಲ್ಲನು ತಿನಿಸಿದಾ (ಪುರಂದ. ೦-೧೪೭-೩); ತನಿರಸ ತೀವಿದ ಪಣ್ಗಳ ತಿನಿಸಿ ಓವಿದ ಕರ್ತನ ತೋಱು (ಮೋಹತ. ೯-೨೪). ತಿನ್ನಿಸು: ಒಂದು ಜೋಳದ ಭಕ್ಕರಿಯನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ, ಈ ಪದವನ್ನು ಪಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗರ್ಪಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತಿನ್ನಿಸಿದರು (ಜಗದಾ. ೦೫೧); ಅವರು ಅವನಿಗೆ ಗೋಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಿ . . . ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರಂತೆ (ಜಂಗಾಳ್ಯ. ೨೬).

[ತಿನ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಿನಿಸು$_2$, ತಿನಸು (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ; ತಿಂಡಿ; ಉಣಿಸು: ನಿಮ್ಮಡಿ ಬೆಸಸಿಮೆನ್ನ ಭರ್ತಾರಿಯು ಮಾವಿನ ಪಣ್ಣನೇಕೆ ಬಯಸಿದಳಿನಿತಾನುಂ ವಸ್ತುನಿಕರಮಿರ್ದುಂ ತಿನಿಸಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೪೫); ಪುರದಲಿ ಸತ್ತ ಹೆಣಗಳ ತುಱುಗಿದರು ತಿನಿಸಿಂಗೆ ಹಸಿವಿಗೆ ನೆಱೆಯದಾದುದು (ತೊರಣ. ೬-೨೬-೫೬); ಸುತ್ತಲೂ ಸೊಗಸಾದ ನೋಟ ನೋಡುತ್ತ ತಿನಿಸನ್ನು ತಿಂದೆವು (ಕಪಪು. ೨-೪೦). ೨. ನವೆ; ತುರಿಕೆ: ನಸುಗುನ್ನಿ ಮುಟ್ಟಿದಂತಿರೆ ಬಸಮಲ್ಲದೆ ತಿಂಬ ಮೆಯ್ಯ ತಿನಿಸಿಂಗಂ ಸೈರಿಸ

ಲಾಜದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೩); ಆಗಳೆ ಕರ್ದಮ(ಮಂ)ದಿಂ ಪೂಸಲ್ ಕಳೆಗುಂ ಸಂದೇಹಮೇಕೆ ತುಱುಚೆಯ ತಿನಿಸಂ (ಐಮದ. ೨-೧೦೦). ತಿನಸು: "ಕಂಡೂತಿಃ, ಕಂಡೂಯಾ, ಕಂಡೂಃ, ಕಂಡೂಯನಂ, ಖರ್ಜೂಃ–ಈ ೫ ತಿನಸು" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೪೯); "ತಿಂಡಿ, ತಿನಸು, ತೀಟೆ, ತುರುಸು, ನಸೆ, ತೀನಿ" (ಕಂನುಹು. ೮೩). [<ತಿನ್]

ತಿನಿಸುಗ, ತಿನಸಿಗ (ನಾ). ತಿಂಡಿಪೋತ; ತಿನ್ನುವವನು; ಭಕ್ಷಕ: "ಅದನ್, ಅದಃ, ಅದಕಃ–ಈ ೩ ತಿನಿಸುಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೬೨). ತಿನಸಿಗ: ಬೆಕ್ಕಿನ ಜಾತಿಯ ತಿನಸಿಗರು ಹಡೆದ ಬದುಕನೇ ತಿನುವವರು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೬೬-೪). [ತಿನಿಸು$_2$ + – ಇಗ]

ತಿನಿಸುಗಾತಿ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವಳು: ಆ ತಿನಿಸುಗಾತಿ ಹೆಂಗಸನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಗುಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ತಿನಿಸು$_2$ + – ಕಾತಿ$_5$]

ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ, ತಿನಸುಬಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ; ತಿಂಡಿಪೋತ; ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ (ರೂಢಿ). (ಗು). ೨. ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವ: ಇವು ಬಹಳ ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೪). ತಿನಸುಬಕ್ಕ: ೨. ಅದರ ಜಾತಿಯು ಬಹು ತಿನಸುಬಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮೂಢವಾಗಿಯೂ ಇರುವದು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬).
[ತಿನಿಸು$_2$ + – ಬಕ್ಕ$_2$ (< – ಬಾಕ)]

ತಿನಿಹಿ, ತಿನುಹಿ (ನಾ). ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು: 'ಹೆಣದಿನಿಹಿ' ಪರಾ. ತಿನುಹಿ: 'ಹೆಣದಿನುಹಿ' ಪರಾ. [ತಿನಿಹು + – ಇ$_3$]

ತಿನಿಹು (ನಾ). ತಿನ್ನುವಿಕೆ: ಹೆಣನ ತಿನಿಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೀನಿ]ಗೆ ತವಕಿಸುವ ವೇತಾಳ ಸಂತತಿಯ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೩-೧೨). [ತಿನಿ + – ಹು$_2$]

ತಿನು 'ತಿನ್' ನೋ.

ತಿನುಹಿ 'ತಿನಿಹಿ' ನೋ.

ತಿನ್ನ (ನಾ). ತಿನ್ನಲಾಗದುದು; ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ; ಎಂಜಲು: "ಎವುಟಿಂದುಂ, ತಿನ್ನಮೆಂದುಂ, ಪತ್ತಳೆಯೆಂದುಂ ಎಂಜಲ್" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೦೮).
[<ತಿನ್]

ತಿನ್ನಬಾಕ (ನಾ). = ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ: ತೆಲಗರು ಕಸುವುಳ್ಳವರು ... ಒಳ್ಳೆ ತಿನ್ನಬಾಕರು (ಕಛಾಗೆ. ೮೩). [<ತಿನ್ನು + – ಬಾಕ]

ತಿನ್ನಾಸಕ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು; ತಿನ್ನಾಳಿ; ತಿಂಡಿಪೋತ: ಕೈಕಾಲು ಸಣ್ಣ ಹೊಟ್ಟೆ ಡುಮ್ಮ; ಬಹು ತಿನ್ನಾಸಕ (ಮೇದಿಸು. ೪); ನೀವು ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ತರತೀರಿಲ್ಲೊ? ತಿನ್ನಾಸಕ ತರತದೇಳು (ಆಮನಿ. ೨೫); ವಸುಭೂತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಯನಲ್ಲ, ತಿನ್ನಾಸಕನೂ ಹಣಲೋಭಿಯೂ ಆದ ಸಾಧಾರಣ ವೈದಿಕ (ತವನಿ. ೮೯). [<ತಿನ್]

ತಿನ್ನಾಸಕತನ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವಿಕೆ; ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವ: ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳಂತೆ ತಿನ್ನಾಸಕತನದ ಕತೆಗಳೂ ಸಿಕ್ಕುವವು (ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೬). [ತಿನ್ನಾಸಕ + – ತನ]

ತಿನ್ನಾಸಕಿ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕಿ: ನೀನು ಬಲು ತಿನ್ನಾಸಕಿ (ಬೀರಬ. ೮೬). [ತಿನ್ನಾಸಕ + – ಇ$_2$]

ತಿನ್ನಾಳಿ, ತಿನಾಳಿ, ತೀನಾಳಿ (ನಾ). = ತಿನ್ನಾಸಕ: "ಭಕ್ಷಕಃ, ಘಸ್ಮರಃ, ಅದ್ಮರಃ–ಈ ೩ ತಿನ್ನಾಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೫). ತಿನಾಳಿ: ಕೂಟ್ವಣಿಗನೆನಲ್ಕೆ ಜಗದಿ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೀ]ನಾಳಿವೆಸರ್" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೬); ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ... ತಿನಾಳಿಯೆಂದು ಬಯ್ಯುವೇ (ವಿಗಡ. ೪೧-೨೪). ತೀನಾಳಿ: "ತೀ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ]ನಾಳಿಯೊಳಗೇವೇಟ್ಟ್ವಿ ಕೂಟ್ವಣಿಗ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೯); ಕೌಂಟ್ಸ್‌ರವರು ತೀನಾಳಿ ಹುಡುಗರಿಗೆ ಆದರ್ಶ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಹುಮುಖ. ೩೪). [ತಿನ್ + – ಆಳಿ$_3$]

ತಿನ್ನಿಸು 'ತಿನಿಸು$_1$' ನೋ.

ತಿನ್ನು 'ತಿನ್' ನೋ.

ತಿಪರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ (?): ಅಪರಂಜಿ ಚಿನ್ನಾಕೆ ತಿಪರಾವ ತಿರುವ್ಯಾರೆ ಸಕಲಸಂಪನ್ನರ ಮಗಳು ನೀಲಮ್ಮಾಗೆ ತಿಪರವ ತಿರುವ್ಯಾರೆ ಬಸವಣ್ಣ (ಗೌರಪ. ೦). [P ಇದು ತಿರುಪು ಇರಬಹುದೆ?]

ತಿಪಲಾಟ (ನಾ). ಕಷ್ಟ; "ಪೇಚಾಟ; ತೊಂದರೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೬).
[ತಿಪಲು$_0$ (<ತಿಪ್ಪಲು) + ಆಟ]

ತಿಪುರ, ತಿವುರ, ತಿಹುರ (ನಾ). = ತ್ರಿಪುರ: ಹರನಾಜ್ಞೆಯಿಂದಿಂದ್ರನತುಳ ಸನ್ನಾಹದಿಂದಿರದೆ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಪುರಕೆ ಲಗ್ಗೆಯಂ ಬಿಡಲ್ (ಜಿಬಪು. ೪೨ ಸೂಚನೆ). ತಿವುರ: 'ತಿವುರಾಂತಕ' ಪರಾ. ತಿಹುರ: ತಿಹುರಮನುರಿಪಲ್ ತ್ರಿವಿಲೋಚನನಾ ದ್ರುಹಿಣ ಚತುರ್ಭುಜರಾದಿಯ ಸುರಬಲಸಹಿತಂ ದಿವ್ಯ ವರೂಥಮನಡರ್ದೆಯ್ದುವ ತೆಱದಿಂ (ಜಯಕಾ. ೬-೨೩).
[<ಪ್ರಾ. ತಿಉರ. / ಸಂ. ತ್ರಿಪುರ]

ತಿಪುರಾಂತಕ, ತಿವುರಾಂತಕ, ತಿಹುರಾಂತಕ (ನಾ). ತ್ರಿಪುರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಶಿವ: ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದುದರ್ಕೆ ... ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ – ತಿಪು [ಪಾಠಾಂ. ವು] ರಾಂತಕ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). ತಿವುರಾಂತಕ: ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದುದರ್ಕೆ–ಗ್ರಾಮರಸ – ಗಾವರಸ ... ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ–ತಿವುರಾಂತಕ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). ತಿಹುರಾಂತಕ: ತಿಹುರಾಂತಕಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ]

ತಿಪ್ಪ (ನಾ). ಬೂದಿರಾಶಿಯ ಮೇಲಿರುವವನು; ಶ್ಮಶಾನವಾಸಿ; ಶಿವ: 'ತಿಪ್ಪಯ್ಯ' ಪರಾ. [ತಿಪ್ಪ + – ಅ$_7$]

ತಿಪ್ಪಗ (ನಾ). (?): ತಿಪ್ಪಗನು ಸುಂಕವನು ಕಟ್ಟಿಯೆ ತಪ್ಪುದಲೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿರಲಿಕೆವೊಪ್ಪುವದೆ ತಿಪ್ಪಗನು ಬೇಱೆ ಸುಂಕದವ ಬೇಱೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೧೩೦). [P ಇದು 'ತಪ್ಪುಕ = ತಪ್ಪುಮಾಡುವವನು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಿಪ್ಪಣ (ನಾ). ೧. (?): ನೆಟ್ಟ ಗಳೆ ಮೂಱು ತಿಪ್ಪಣದ ಮಣೆ ಒಂದು ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅಣಲ ಸಂಚವ ತಿಂದಿತ್ತು (ಮನುಗುಂ. ೨೬೯-೮೫); ಸಂಚಿತ ಕರ್ಮವನನುಭವಿಸುತ್ತಿಹುದೆಂಬುದೀಗ ತಿಪ್ಪಣದ ಮಣೆ ... ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಮನುಗುಂ. ೯೯). ೨. ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತುಂಬುವ ಪಾತ್ರೆ (?): ಆಪ್ಪುವಾಸವ ತುಂಬುವ ತಿಪ್ಪಣದಂತೆ ತುಂಬುವಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಮಹಿಮಿಂ. ೯೪-೬೦). [?]

ತಿಪ್ಪಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬರೆದಂ ದ್ವಿಜಪಾದಪಂಕಜಭ್ರಮರ ಬಲದೇವಯ್ಯನು ಮೂಂಕಿಯಯ್ಯನ ಮಗ ತಿಪ್ಪಣ್ಣ ಬರೆದ ಮಂಗಳಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೦-೩೨; 1045). [ತಿಪ್ಪ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ತಿಪ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ತಿಪ್ಪಯ್ಯ ಬರೆದಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭-೨೨; 889); ತಿಪ್ಪಯ್ಯನೆಂಬಾ ಪದಿನೇಟ್ಮೂನಿಸಂ (ಎಕ. V, ಆರಕ. ೬೧-೬; 920). [ತಿಪ್ಪ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ತಿಪ್ಪರದಂಡ (ನಾ). ಆಡಿಸುವ ದೊಣ್ಣೆ; ತಿರುಗಿಸುವ ದೊಣ್ಣೆ (?): ಅಪ್ಪಪ್ಪಾ ಈತನೇ ಬಲುದೈವ ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಿ ವಾರಿಗೆವರ ತಿಪ್ಪಾ[ಪ್ಪ]ರದಂಡವಾಡಿಸುವ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೨೩-೪). [<ತಿರಿಪ್ಪು? + ದಂಡ]

ತಿಪ್ಪರಲಾಗ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಿಕೊಂಡು ಹಾಕುವ ಲಾಗ; ಅಂತರಲಾಗ; ದೊಂಬರ ಲಾಗ. ೨. (ಆಲಂ) ಹೆಣಗಾಟ; ಪ್ರಯತ್ನ: ವಾದದ ಆವೇಶದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುರು ವಸಂತರಾಯನ ವಿಚಾರಸರಣಿಯನ್ನು ... ಬರೀ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯ ತಿಪ್ಪರಲಾಗವೆಂದೂ ಕರೆದ(ದೂರಸ.೪೪); ವೀರ್ಯವೇ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಸಾಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ, ಹಠದ ತಿಪ್ಪರಲಾಗವಲ್ಲ (ನೆಲಮು. VII, ನಾಲ್ಕುಮಾತು).

ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹಾಕು = ೧. ಓರಾಡು: ಮನಸ್ಸು ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹಾಕಿತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೮೪). ೨. ಕೆಪ್ಪಪಡು ; ಪ್ರಯತ್ನಿಸು : ಕಾಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರೂದುಲ್ಲೋ ಆಜಾರಿ : ನಾನು ಭಾಳ ತಿಪ್ಪರಲಾಗಾ ಹಾಕಿದೆ (ತಿಡುಗು. ೭೪). ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹೊಡೆ = ೧.=ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹಾಕು ೨ : ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹೊಡೆದರೂ ಅದು ತಪ್ಪುವ ಹಾಗಿರಲ್ಲಿ(ಸಂಜೀ. ೦೩೪). ೨. ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದದಿರು: ರಾಜುವು ಮೂರುರೂಪಾಯಿಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಲ ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹೊಡೆದಿದ್ದ (ಎಚಿಜೆ. ೦೬). 'ತಿಪ್ಪೆ' ಪರಾ.

[<ತಿರಿಪ್ಪು ? + ಲಾಗ]

ತಿಪ್ಪಲ್ (ನಾ). (?) : ಯಾವ ತಿಪ್ಪಲ್ ಬಗೆವರವರೆ ಗೌರಿಯನು ಪುತ್ರಿಯನು ಕುಸುಮಕುಮಾರಿಯನು ಕನಸಿನಲಿ ಕಂಡವ ಜೀವರಲ್ಲೇ ಕರಂ (ವಿವೇಪ್ರ. ೮-೪೪). [?]

ತಿಪ್ಪಲಾಟ (ನಾ). (ಬುಗಂರಿಯಂತೆ) ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತಾಟ (?) : ಇಂತೊಸೆದ ಬೆಳೆಸಿಲಿ ಕೆಲವು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಲಾಟದಲಿ ತೊಡಗಿವೆ (ಸುವೀಚ. ೯೦-೪). 'ತಿಪ್ಪರಲಾಗ' ಪರಾ. [<ತಿಪ್ಪು + ಆಟ]

ತಿಪ್ಪಲಿ 'ತಿಪ್ಪಲಿ' ನೋ.

ತಿಪ್ಪಲು (ನಾ). ಪೀಳಿಗಾಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : "ತಿಪ್ಪಲು, ತಿಪ್ಪಲು ಪಾಟ-ಕಷ್ಟ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೩೩). 'ತಿಪ್ಪಳು' ಪರಾ. [?]

ತಿಪ್ಪಲುಗಾರ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುವವನು; ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ ನಡೆಸುವವನು : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಸರು ತಿಪ್ಪಲುಗಾರರು (ಜುಬುಗುರುಂದ ಆಳುವವರು) (ಅಕ್ಕರ. ೦೩೩). [ತಿಪ್ಪಲು + – ಕಾರ್ $_1$ (< – ಕಾರ)]

ತಿಪ್ಪು 'ತಿರಿಪ್ಪು' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಳ್ 'ತುಪ್ಪುಟ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಳ 'ತುಪ್ಪುಟ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಳು 'ತುಪ್ಪುಟ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಟ್ 'ತುಪ್ಪುಟ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಿಪ್ಪೂರ ಕಾಡಸ್ವಾಮಿಗಳ್ಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಯ ಕೃಪದೆಸೆ ಮೆಲಲಕ್ ಕೆಱೆ ಕೀಟಿ ಪದಿಕಂಡುಗಂ ವಿಹಿ ಭೂಮಿ ದತ್ತವ್ವ (ಇಆ. ೪, ೦೩೬-೦೩ : 454 ಕ್ರ.ಶ.). 'ತಿಪ್ಪೆಯೂರ್' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ತಿಪ್ಪೆ, ತಿರ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಕಸದ ಗುಡ್ಡೆ ; ರಾಶಿ : ತಿಪ್ಪೆ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಕನಸು ಕಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ : ವಾರಿಜಬಂಧವಂ ಪಡದು ಧೊರ್ದುವವೊಲ್ ಕಳಹಂಸೆ ತಿಪ್ಪೆಯಂ ಧೊರ್ದಗುಮೆ (ಭರತೇಶ. ೪-೩೦೦) : ತಿನ್ನೆಯ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರ್ದ ತಂಡುಲವ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಕಪಸ್ಸಂ. ೩೮-೦೩) : ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನು ತಿಪ್ಪೆಯಲಿ ಹೂಳಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಉಟ್ಟಲ್ಲಿದ ಉಡಿಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಣ (ಪುಂಂದ. ೦-೪೭-೨) ; ಏಳುನೆಲೆಯಪ್ಪರಿಗೆಯಕ್ಕೀ ಕೀಳುದಿಪ್ಪೆಯದೆತ್ತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೬-೪೪) ; ಶ್ವಾನ ತಿಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರಲು . . . ವಿನೋ ವಾಸನೆ ಬಿಸಲಂದು ಹಾರಿ ದುಮುಕುಂವುದು (ಮಂಳಾಳ. ೯೦೩) ; ಕೋಳಿ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದರೂ ತಿಪ್ಪೆ ಕೆರೆಯದೆ ಇದ್ದೀತೇ (ಗಾದೆ).

△ ತಿರ್ಪೆ : 'ತಿರ್ಪೆಸಂಕ' ಪರಾ.

ತಿಪ್ಪೆಕದರು = ಹಳೆಯ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಬಯಲಿಗೆಳೆ : ಅವನನ್ನು ರೇಗಿಸಿ ರೇಗಿಸಿ ತಿಪ್ಪೆಕದರಿದರು (ಕೂಡ). ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿ, ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿ= ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಗುಂಡಿ: ವ್ಯವಸಾಯವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿಗಳು ಊರಿಗೆ ಸಮಾಪವಾಗಿದ್ದುವು (ಜುಟ್ಟಿಹ. ೫) : ವಿಷಯ ಕೂಪವೆಂಬ ತಿಪ್ಪೆಯ ಗುಂಡಿಯು ನೀರ ಕುಡಿದು (ಸಿಡ್ಡಿಲಿ. ೪೨-೦೦೬). ತಿಪ್ಪೆಸಾರಿಸು = ೧. ತಿಪ್ಪೆಮುಚ್ಚಿ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಮಾಡು. ೨. ವಿಷಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚು ; ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಡು : ಮಂಗಳಕಿಗಳ ಶಕ್ತಿಯೂ ಅವಾರವಂದೀ ಹೇಳಬೇಕು. ಎಂದು ತಿಪ್ಪೆಸಾರಿಸುವ ಪೂತಕನ್ನಾದಿದನು (ಧಪ್ಪಹೇ. ೦೦೩).

[ದೇ.ಗೆ ತಮು ತಿಪ್ಪೆ $_{೪}$; ತುಳು. ತಿಪ್ಪೆ ; ತೆಲು. ತಿಪ್ಪ]

ತಿಪ್ಪೆಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಕನಕಸೇನ ಭಟ್ಟಾರ್ಗ್ಗೆ ತಿಪ್ಪೆಯೂರೊಳಾಪದಆಟ್ಟದೆಱೆಯುಂ ಕುಱುದೆಱೆಯುಮಟ್ಟಿಸಾವನ್ನದೆಱೆ ಯೆಲ್ಲವವಿಟ್ಟಿಸ್ (ಎಳ. III, ಮಳಿವ. ೩೦-೦೦ ; ೨೦೨).

[ತಿಪ್ಪೆ + ಊರ್]

ತಿಪ್ಪೆವಳ್ಳ (ನಾ). ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿ : ಬಾವಿಯನಜಲ ಬನ್ನಂಬಟ್ಟು ಬಾಯ್ಗೊಗ ಬಸಗೆಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿರ್ಪ ತಿಪ್ಪೆವಳ್ಳದೊಳ್ಬಾವಸಿಗಟ್ಟಿ . . . ಪೊಲಸಗಂಂಬಿಡುವ ನೀರನೆ ಕುಡಿದು (ಚಕವಂ. ೩೬-೦). [ತಿಪ್ಪೆ + ಪಳ್ಳ]

ತಿಪ್ಪೆಸಂಕ, ತಿರ್ಪೆಸಂಕ (ನಾ). ತಿಪ್ಪೆಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆಂಗಿ: ಕಂದಾಯ: ತೇಜ ಸಾಮ್ಯಗಣಾಯಿಂದ ಹಡಿಯದೆ ತಿಪ್ಪೆಸಂಕ ಮನೆದೆಜೆ (ಬೆಂಂಳಾ. ೦೯೭೬, ೩೬೦೫. ೪೦-೪೩ : ೧೦೯೭) ; ತಿಪ್ಪೆಸಂಕ ಗಿಡಿಯ ಸುಂಕಂ ಒಂದು ಗಾಣಂ ಇಪ್ಪಿನಿಂ ಕೆಱಿಯ ಭಣ್ಣಿಂಗೆ ಬಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಳ. XI, ಚಾಡಿ. ೦೩೯-೩೨ : ೧೨೦೬) ; ಹೊಲಿಸಲು ಎಲೆ ೧೦೦ ನ್ಯಾಯದಲು ನುಂದಾಪಣ ತಿಪ್ಪೆಸಂಕ ರಾಸಿಯ ದೇವಗೆಗೂಳಗ ೨ ಗಾಣದಲೆಣ್ಣೆ ಸೊಳಿಸಿಗೆ (ಸಾಇಇ. IX i, ೨೩೬-೬೨ : ೧೧೪೨). △ ತಿರ್ಪೆಸಂಕ : ಬೋವಪ್ಪಳ್ ತಂದು ಪ..ಱುವ ಬಾಡುಕಾಯಿಗೆ ತಿರ್ಪೆಸಂಕವ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಂಬಾ. X, ೩೦೦-೬೫ : ೧೨೨೫). [ತಿಪ್ಪೆ + ಸಂಕ]

ತಿಪ್ಪೆಹೂಳು (ನಾ). ತಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂಚ್ಚುವಂತೆ ರಾಶಿ ಹಾಕಿದ ಕಸಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವು : ಬುದು ವರುಷದ ತಿಪ್ಪೆಹೂಳಿನ್ನೊಂದು ವರುಷಕೆ ವ್ಯಕ್ತಿಕೆಯು (ಧಪ್ಪಹೇ. ೪೦-೩೪). [ತಿಪ್ಪೆ + ಹೂಳು (<ಪೂಳ್ $_{೨}$)]

ತಿಪ್ಪೇಆಲು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತಿಪ್ಪೇಆವ್ ಆಪುಲ್ ಲಿಹವ್ ಅಕಿಶವಾನ್' (ಮೈಅರಿ. ೦೯೩೦, ೧೦-೬೭ : ೧೮೭). [?]

ತಿಬು 'ತಿಬ್ಬ $_{೨}$' ನೋ.

ತಿಬ್ಬ $_{೧}$, ತಿಬ್ಬರಿ, ತೀವರ (ಗು). ೧. ಚುರುಕಾದ ; ಶೀಘ್ರವಾದ : "ತೀವ್ರಕ್ಕೆ ತಿಬ್ಬಮೆಂಬರು ಕವಿಗಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೩೦೦) ; ತೀವ್ರ–ತಿಬ್ಬ : ನೇತ್ರ–ನೆತ್ತ (ಕಮತ. ೩೬೦ ಪ್ರಯೋಗ). ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : ವನದರ್ತ್ತಿ ವೊಲಿನೆಂ ಮೆರೆನಗರಕ್ಕತ್ರಿವ ಜನಲಯುಂಗಳಿಂತವರಕಂ ನೋಡುವ ಭಾವನೆ ಪೋಗದು ತಿಬ್ಬಮಿನ್ನವುದು ಕಾರಣದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೨೨) ; ತಿಬ್ಬವೊಗಂ ಬಯಂಬಡಿಪ ತೇಜವಮಿನ್ನೆದ್ಧಶಾಗಂ(ಜಾಣಕ್ಕ.೧-೦೩-೪೬). (ನಾ). ೨. ಅತಿಶಯವಾದದು: ಶ್ರೀಶಪ್ಪವಾದುದು: ಅಧಿಕವಾದುದು: ಕುಲಜನೀತನೆ ಪಂಡಿತನೀತನುಜ್ಜ್ವಲಯಶೋಧಿಕನೀತನೆ ತಿಬ್ಬಮೆಂದಲಿಸಿ ವೆಲ್ಲ (ಭಾಶಿಂ. ೦-೦೪೯) ; ಜನವಜನಮೆ ತಿಬ್ಬಮೆಂದು ಸಂಬಿದ ಫಲ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೩೦) ; ಅರವರ ಸಮಿದನು ತಿಬ್ಬದ ಸುಖಿಲೊಳು ಕೃಷ್ಣ (ವರ್ಧಾಪು. ೩-೪೩). ೪. ಬೇಗ ; ಜಾಗ್ರತೆ : ಪಡಿಹಾರಿಗಳ್ ತಿಬ್ಬರಿಂ ಕರೆದು (ಆರಾಪ್ರ. ೦೩-೭೭). ತಿಬ್ಬರ: ೪. "ತಿಬ್ಬರಿಂ ತೀವ್ರನಾಮಂ" (ಕರ್ಣಾಸಿ.೫೨). ತೀವರ : ೪. ದೇವತೆಗಳು ಕಾದಲಿರುದು ನಾವು ಕಡಲು ಬೇಡ ಇದ್ದ ಮರುಳ ಕೂಡಿ ತೀವರದೊಳು ತಿರುಗಿದಂ (ಹರಿಹಾ. ೩-೬೭) ; ಹರಿಯು ಗಡಿ ಹರಿಗೆ ನಿಜವೆಂದು ತಿರುದು ತೀವರದಿಂದ ಒಡಂಬಡುವದು ಜಸರು (ತೀಪ್ರಮಿ. ೨೦೭) ; ತೀವರದಿಂದ ವರವನುಗಿದು ಸ್ಥಾವರಕೆ ಸಮಮಾಡುವ (ಕ್ರಿಳ್ಳಪಾ. ೭೦). [ಪ್ರಾ. ತಿವ್ವ-/ಸಂ. ತೀವ್ರ]

ತಿಬ್ಬ $_{೨}$, ತಿಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು : "ದಿವ್ಯಂ – ಬರ್ಬರ ಚಂದನ. ತಿಬ್ಬ" (ಓಪಂ. ೭೫). ತಿಬು : "ದಿವ್ಯವೃಷ್ಟ – ಕಣಿಗಲು,ತಿಬು, ಅಶ್ವಿ." (ಓಪಂ. ೭೫). [<ಸಂ. ದಿವ್ಯ ?]

ತಿಬ್ಬ3 'ತಿಬ್ಬಂ' ನೋ.

ತಿಬ್ಬಂ, ತಿಬ್ಬ3 (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ತಿಬ್ಬಂ ನುಡಿದಂ–ತಿಬ್ಬನುಡಿದಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೩ ಪ್ರಯೋ). ಅದಱಿಂ ಮುಂಚಿ ಪಳಂಚಿ ಪಾಱಿದುದು ತಿಬ್ಬಂ ಬಾಣಮನ್ಯಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೪೦). **ತಿಬ್ಬ3** : ಮೇಲಿನ 'ಶಬ್ದಾನು' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ತಿಬ್ಬ1]

ತಿಬ್ಬಂಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ವೇಗಗೊಳಿಸು. ೨. ದೃಢಪಡಿಸು ; ನಿಜಗೊಳಿಸು (?) : ಕೆಲರ್ ಮಿಟ್ಟುಗಾಡಿಯುಂ ಬರ್ದುಂಕಲಾಗದೆಂಬ ಮಾತಂ ತಿಬ್ಬಂಮಾಡಿ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರನ ಶರಕ್ಕಳ್ಕಿ ಬೆಳ್ಕರ್ತೋಡೆಯುಂ . . . . ಬಿಟ್ಟರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ಪ); ಮನಮಂ ತಿಬ್ಬಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೧) ; ತಿಬ್ಬಂ ಮಾಡಿದಂ = ತಿಬ್ಬವೆಹಗಹುದಹಗೆ ಮಾಡಿದಂ (ಶಮದ. ೦೪೪ ಪ್ರಯೋ). [ತಿಬ್ಬ1 + ಮಾಡು1]

ತಿಬ್ಬಯಲು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಹಿರಿಯ ಕೆಱೆಯ ತಿಬ್ಬಯಲಲು ಬಟ್ಟಿಗ ಗಟ್ಟವೊಂದುವೂರಿನ್ದ ಹಡುವಣ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆದ್ದಲೆ ೪೨ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೮-೪೮ ; 1174).

[ತಿಬ್ಬ? + ಬಯಲು (<ಬಯಲ್)]

ತಿಬ್ಬರ 'ತಿಬ್ಬ1' ನೋ.

ತಿಬ್ಬಳಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ; ಎಚ್ಚರ ; ಜ್ಞಾನ : ತಿಬ್ಬಳಿಯಡಂಗಿ ಬಿಳ್ದಾ ವೀರಭಟವಿತತಿ ಸಿಬ್ಬದಿಗೊಳುತ್ತ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಬ ನೃಪಸಮಿತಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೬೩) : ಏನೋ ಎಲಾ ತಿಬ್ಬಳಿ ಇಲ್ಲದೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತೀರಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೦೮).

ತಿಬ್ಬಿ (ಗು). ಯುನಾನಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : 'ತಿಬ್ಬಿವೈದ್ಯ' ಪರಾ.

[←ಅರ. ತಿಬ್ಬೀ]

ತಿಬ್ಬಿವೈದ್ಯ (ನಾ). ಯುನಾನಿ ವೈದ್ಯ ; ಹಕೀಮ : ಆಯುರ್ವೇದ ಪಂಡಿತರನ್ನನುಸರಿಸುವಂತೆ ತಿಬ್ಬಿವೈದ್ಯರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಾಗಲಿ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಎಂದೂ ಕಷ್ಟವೆಂದೆನಿಸಿರಲಾರದು (ಭಾರದ. ೪೦೮).

[ತಿಬ್ಬಿ + ವೈದ್ಯ]

ತಿಬ್ಬು 'ತಿರುವು3' ನೋ.

ತಿಮರು1 'ತಿಮಿರ1' ನೋ.

ತಿಮರು2 (ನಾ). (?) : ಬಿತ್ತುವೆ ಮಾ ೩ ಪಣುಮೆ ತಿಮರು ಬಿತ್ತವ ಮ ೩ (ಸೌಇಎ. ೦೯೨೯, ಮಂಗಳೂರು. ೪೬೫-೧೩ ; 1312). [?]

ತಿಮರೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಸೊಪ್ಪು ; ಒಂದೆಲಗ; ಇಲಿಕಿವಿಸೊಪ್ಪು : ಇಗೋ ತಿಮರೆ. ತಂಬ್ಳಿ ಮಾಡು ನೋಡೋಣ (ಬಾಳಿಗಿ. ೧೦೬).

[?]

ತಿಮಿ (ನಾ). ೧. ಮೀನಂ ; ಮತ್ಸ್ಯ : "ಮೀನಂ ಶಫರಂ ತಿಮಿ ಪಾಠೀನಂ ಝಷಮನಿಮಿಷಂ ವಿಸಾರಂ ಮತ್ಸ್ಯಂ ಮೀನವೆಸರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೨-೫); "ಮೀನಂ ಝಷಂ ತಿಮಿ ವಿಸಾರಮಾ ಶಿಲ್ಕಿ . . . ವೈಸಾರಿಣಂ ಮತ್ಸ್ಯಮೆನೆ ಮೀನ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೧-೬). ೨. ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಮೀನು : "ರೀರಲ್ಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಂಗಿಳಃ (ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಃ) –ಈ ೪ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯವಪ್ಪ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೯-೩೮) ; ಜಳಧಿಯೊಳೆ ತಿಮಿ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ ಮಕರ ಪ್ರಕರ ಶಂಕ ಸಂಭವಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೩) ; ಕಿರುಮೀನ್ಗೆ ಕೆರೆ ಕೊಳಂ ಪೊಳೆ ಸಾಲ್ಗುಮಾ ತಿಮಿಗೆ ಪೇಳ್ಕುಂ ಜಲಕ್ರೀಡೆಗಾರುಂದ್ರಸಾಗರಸಲಿಲವಿಸ್ತಾರ (ಶ್ರೀ ರಾಮಾ. ೪-೯೫) : ತಿಮಿಯಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ ಆ ತಿಮಿಂಗಿಳ ನುಮನೀ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಂ ತವೆ ನುಂಗಿದೆನೊಂದೆ ತುತ್ತಿನೊಳ್ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೬-೧೬) ; ಸಮುದ್ರದಡದಲ್ಲಿ ತಿಮಿಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಇವೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೫೬). [ಸಂ.]

ತಿಮಿಂಗಿಲ, ತಿಮಿಂಗಿಳ (ನಾ). 'ತಿಮಿ' ಎಂಬ ಮೀನುಗಳನ್ನು ನುಂಗುವ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನಂ : ತಿಮಿಂಗಿಲ ಮತ್ಸ್ಯ ಕಚ್ಛಪ ಕರಿ ಮಕರಗಳಡಸಿ ತುಂಬಿದ ಹಗೆಯೆನಿಸಿ . . ಮೆಱೆದುದರರೆ ಪಶ್ಚಿಮವನನಿಧಿ (ಸೋಮದ. ೧-೬೦) ; ಮಿಗೆ ತಿಮಿಂಗಿಲ ನೊಡನೆ ಹುಲುಮೀನುಗಳು ಮಾಡುವುದೇನು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪೨); ಅಡಿಯೆ ಮೇಲಾದವೋಲೋಕರಿಪುದದ್ರಿಸಮ ಊರ್ಮಿಮಾಲಾ ಭಯಂಕರ ಸಮುದ್ರಂ, ತಿಮಿಂಗಿಲಂ ತೃಣದ ಕಣವಾಯಿತೆಂಬಂತೆ (ಶ್ರೀ ರಾಮಾ. ೦೬೫-೧೬೦); ಇದು ತಿಮಿಂಗಿಲ ಮೊಸಳೆ ಮೀಂಗಳ ಬಾಳ ಕೊಳಗುಳದಾಕರ! (ಮಾನಸ. ೪೦-೩). **ತಿಮಿಂಗಿಳ** : "ರೀರಲ್ಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಂಗಿಳಃ (ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಃ)–ಈ ೪ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯವಪ್ಪ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೯-೩೮) ; ಬಾಳೆಗಳಂ ತಿಮಿ ನುಂಗೆ, ನುಂಗಿದಾಗಳೆ ತಿಮಿಯಂ ತಿಮಿಂಗಿಳ ನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೪). [ಸಂ.]

ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲ, ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ (ನಾ). 'ತಿಮಿಂಗಿಲ' ಎಂಬ ಮೀನಂಗಳನ್ನು ನುಂಗುವ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ನಾನು ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲವಾಗಿದ್ದೆನು (ಮಂತ್ರಶ. ೫೬-೦೯). **ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ**: "ರೀರಲ್ಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಂಗಿಳಃ (ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಃ) – ಈ ೪ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯವಪ್ಪ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೯-೩೮) ; ತಿಮಿಯಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ ತತ್ತಿಮಿಂಗಿಳಮುಮನಾ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಂ ತವೆ ನಂಗಿದುದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೪). [ಸಂ.]

ತಿಮಿಂಗಿಲನ್ಯಾಯ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದು ಚಿಕ್ಕದನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ ನ್ಯಾಯ : ಈ ತಿಮಿಂಗಿಲನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯಾದೀತೆ (ಹಾಡುಹು. ೬೮). [ತಿಮಿಂಗಿಲ + ನ್ಯಾಯ]

ತಿಮಿಂಗಿಲರಾಶಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರ ಪುಂಜದ ಹೆಸರು : ಅಗ್ನಿಕುಂಡ ಶಿಲ್ಪಶಾಲೆಗಳ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಉತ್ತರ ವಾಯವ್ಯಗಳಿಗೆ ಹಬ್ಬಿ ತಿಮಿಂಗಿಲರಾಶಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೨೦). P ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Cetus' ಎಂಬುದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ. [ತಿಮಿಂಗಿಲ + ರಾಶಿ]

ತಿಮಿಂಗಿಳ 'ತಿಮಿಂಗಿಲ' ನೋ.

ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ 'ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲ' ನೋ.

ತಿಮಿತ (ಗು). ಅಲುಗಾಡದ ; ಅಚಲವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ : "ಸ್ತಿಮಿತಂ ತಿಮಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೫೦) ; ತಿಮಿತ ಕಪೋಳಾವಳಗ್ನಾಳಕಂ ಯೌವತಮಾದಂ ಕಣ್ಗೆವಂದಿರ್ದುದು ಕೃತಸಲಿಲಕ್ರೀಡಮಸ್ತೋಷ್ಣಪೀಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೪೯). [ಸಂ.]

ತಿಮಿತ್ತಿಳಿಕ (ನಾ). ಕಾಡಿಗೆಯ ತಿಲಕ (?) : ಅದಲ್ಲದೆಯುಂ ತಿಮಿತ್ತಿಳಿಕಮೆಂಬುದು ಪಸುಗೂಸಿಂಗೆ ಮಸಿಯೆಂಬುದು ಹುರಿಯೋಡಿಂಗೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೮ ವ).

[P ಇದು 'ತಿಮಿರ್ತಿಲಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಿಮಿರ್1, ತಿಗುರು1, ತಿಮಿರು1, ತಿವುರು1 (ಕ್ರಿ). ೧. (ಚರ್ಮವನ್ನು) ತಿಕ್ಕಿ ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸು ; ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು: "ತಿಮಿರ್–ತ್ವಙ್ಮಲ ವಿಸರ್ಜನೇ" (ಶಮಧಾ). ೨. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಲೇಪಿಸು,-ಉಜ್ಜು,-ಪೂಸು: ಬಟಿಯಂ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದ ಕೆಯ್ಗಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಕೆಯ್ಯಂ ತಿಮಿರ್ದು ತಂಬುಲಮಂ ಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೯ ವ) ; ಕೈಘಟ್ಟಿಯೊಳಂಗೆಯ್ಯಂ ತಿಮಿರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೦) ; ಅಗ್ರಪಲ್ಲವದ ಚಪ್ಪರಣೆಗಳಿಂ ಬೆಪ್ಪುಳಿಸಿ ನೆಗೆದು ತಿಮಿರ್ದ ಕುಂಕುಮದಿಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೯ ವ) ; ಬಾರಯ್ ನೀರೆಱೆವೆಂ ಮೀಯಿಸುವೆಂ ಪೂಸುವೆಂ ಬಾವನ್ನದಿಂ ತಿಮಿರ್ವೆಂ ತಿಲಕಮನಿಡುವೆಂ ತನಿವಣ್ಗಳಂ ತಿನಲೀವೆಂ,ನಿನ್ನನಗಲದಾವಗಂ ಸೇವಿಸುವೆಂ(ರಾಮಾಶ್ವ.೬೧-೧೬).

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಧನಸಹಾಯದಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರ ಬಹುದಿನಗಳ ಬೇಡಿಕೆಯಾಗಿದ್ದ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳು ಈಗ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಕೈಸೇರುತ್ತಿವೆ.

ಸಮಸ್ತ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಲು ನೆರವು ನೀಡಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ನಾನು ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್. ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು